D02618108Q
Duke University Libraries

DATE DUE
SEP 12 '79

BERNARD MORGENSTERN
JEWISH BOOKS & ART
BOX 16 KNICKERBOCKER STA.
NEW YORK 2, N.Y.

Midrash rabbah. Hebrew

ספר

מדרש רבה

חלק ראשון

עם

הרבה פירושים ממבחרי המפרשים הקדמונים
והאחרונים כמבואר בשער השני.

ווילנא
בדפוס והוצאת „ראם".

תרפ"ה

Sp. Akc. Wydawniczo-Druk. „ROM“.
ul. Cerkiewna 2. Wilno. 1925

a former edition not given 1886

מדרש רבה
Div.S.
296
fM629H
v.1
159

מדרש רבה

על

חמשה חומשי תורה וחמש מגלות

ועליו

הרבה פירושים ממבחרי המפרשים הקדמונים והאחרונים. רבים מאלה שכבר נד על המדרשים או בספרים לבדם. ורבים אשר היו בכתובים עד כה ולא זכינו עוד לאורם.

ואלה המה:

א) **פירוש רש״י** על בראשית רבה, לרבינו שלמה יצחקי ז״ל. הוגהו ממנו השבושים והשגיאות שרבו בו בדפוסים הקודמים:

ב) **מתנות כהונה** (השלם) להרב החסיד שבכהונה הג׳ המפורסם כו׳ מוהר״ר יששכר בער בהרב מוהר״ר נפתלי כ״ץ המכונה בשם בערמן אשכנזי ז״ל מק״ק שעברשין. נדפס בשלמות כמו שנדפס בדפוס בנבנשתי ופפד״א והושבו אליו כל הענינים שנשמטו ממנו בדפוסים האחרונים. והצגנום בשני חצאי רבוע כזה [ ]:

ג) **יפה תואר** על מדרש רבה לחמשה חומשי תורה:
ד) **יפה ענף** על מגלת רות, אסתר, ואיכה רבתי:
ה) **יפה קול** על מגלת שיר השירים רבה:
להרב הגאון החוקר האלהי כו׳ מוהר״ר שמואל יפה אשכנזי זצ״ל אב״ד דקושטנדינא. לקט חדש ונפלא, הכולל תוכן הפירושים האלה ועקרי דבריהם. נלקט על ידי חכם מופלא (כמבואר בהקדמת המדפיסים). ובתוכם הערות מהרב המלקט מסוגרות בשני חצאי רבוע:

ו) **ידי משה** להגאון המפורסם מוהר״ר יעקב משה בהרב החסיד מוהר״ר אברהם העלין אשכנזי זצ״ל נכד הרש״ל ז״ל:

ז) **משנת דרבי אליעזר** להרב הגאון החסיד מוהר״ר אליעזר במוהר״ר יהודה ז״ל מפינטשוב:

ח) **נזר הקודש** על בראשית רבה, להרב הגאון המקובל האלהי מוהר״ר יחיאל מיכל בן עוזיאל ז״ל מגלוגא רבתי: נאספו ממנו חדושיו היקרים המאירים את פשט דברי המדרש ומבארים מצפוני כוונותיו (והוצגו בסוף הספר):

ט) **תולדות נח** על שמות רבה, להרב הגאון הדיין המצוין מוהר״ר נח במוהר״ר פסח ז״ל (נדפס בסוף הספר):

י) **נחמד למראה** לגאון קדמון ושמו פלאי. ובתוכו חדושים יקרים להרב הגאון הגדול מוהר״ר שלמה שלם זצ״ל אב״ד ור״מ דק״ק ספרדים באמשטרדם, וחדושים על דרך הדקדוק מהרב המדקדק הגדול המפורסם מוהר״ר זלמן הענא ז״ל בעל המחבר ס׳ בנין שלמה, וצהר התבה (נדפס בסוף כל ספר):

יא) **חדושי הרד״ל** להרב הגאון המובהק המפורסם כו׳ מוהר״ר דוד לוריא זצ״ל מביחאוו. עם הוספות רבות מתוך כ״ק שנוספו על החדושים שכבר נדפסו. וגם חדושיו על חמש מגלות כלם מכ״ק כי לא נדפסו עוד מעולם:

יב) **חדושי הרש״ש** להרב הגאון החכם המפורסם מוהר״ר שמואל שטראשון זצ״ל. עם הוספות רבות מתוך כ״ק. וחדושיו על חמש מגלות כלם מתוך כ״ק כי לא נדפסו עוד מעולם.

יג) **באור מהרי״פ** להרב המאוה״ג המפורסם כו׳ מוהר״ר יחזקאל פייוויל ז״ל מ״מ דווילנא. ועל שמ״ר ויק״ר כלו מכ״ק. כי לא נדפס עוד מעולם (נדפס בסוף כל ספר).

יד) **פירוש מהרז״ו** (באור חדש ונפלא) להרב הג׳ המפורסם בתו״י בקי בכל חדרי התורה המבאר הנפלא כו׳ מוהר״ר זאב וואלף במוהר״ר ישראל איסר איינהארן ז״ל מהורודנא.

טו) **מסורת המדרש** (חבור חדש) כולל מראה מקומות מאמרי המד״ר (מלבד המראה מקומות אשר בחדושי הרד״ל והרש״ש ובפי׳ מהרז״ו) בש״ס בבלי, וירושלמי, ספרא, ספרי, ותוספתא, ומכילתא, אדר״נ, מסכת סופרים, שמחות, כלה, ומסכת דרך ארץ רבא וזוטא, פדר״א, מר״ר ותנחומא, מדרש שמואל, מדרש שוח״ט לתהלים ומשלי, פסיקתא רבתי, ופסיקתא דר״כ, תנד״א רבא וזוטא, אגדת בראשית, מגלת תענית, סדר עולם רבא וזוטא, וילקוט שמעוני:

גם הוספנו בו (בסוף ספר בראשית) שיטה חדשה לברכות יעקב, המיוחסת לרבינו משה הדרשן ז״ל. ובראש המדרש הצגנו כללי המדרש מספר של״ה הקדוש ממאמרו תורה שבע״פ. ומאמר על ההגדות להגאון המקובל האלהי מוהר״ר משה חיים לוצאטו ז״ל. ומבוא למדרש להגאון החכם הכולל מוהר״ר צבי הירש חיות ז״ל. ויתר מעלותיו הרבות והגהתו המדויקת מאד, והחדושים הרבים שנתחדשו בו הנם מפורשים בהקדמת המדפיסים מעל״ד

ווילנא

בדפוס והוצאת
האלמנה והאחים ראם

Div.S.

הקדמת המדפיסים

הנה כבר היה את לבב אבינו הר׳ הגביר המנוח מוהר״ר יוסף ראובן ראם ז״ל להוציא לאור מדרש רבה עם פירוש מתנות כהונה, ומהרז״ו, והגהות הרד״ל, והרש״ש, ובשנת תרי״א החל להדפיסו, ויהי כי כלה להדפיס ספר בראשית ושמות רבה ותתיצבנה נגדו סבות שונות לשטן להפריעו ממלאכתו וההדפסה נשבתה אז. וכל יודעי תורה בקשונו מאד לכלות הדפסתו, כי נהה העם אחרי פירוש מהרז״ו אשר באורו החדש ראו אור גדול במד״ר, כי לא היה עוד כמוהו באור מספיק להמדרש ע״פ הפשט האמתי, ואף הגהות הרד״ל והרש״ש אם שכבר זכו לאורן כי נדפסו לפניו, אולם רק מעט מהן נדפסו ולא כלן, וישתוקקו לראות אור הגנוז ביתר הגהותיהם היקרות; וכן חזקו עלינו דברי אא״ז הגאון הרש״ש ז״ל לכלות הדפסתו כי גם בעיניו היה פירוש הרז״ו נכבד ויקר מאד ואמר כל כדין סמוכו לנו; גם אמר כי נדר גדול נדרנו להמחבר להוציא פירושו לאור עולם. לכן קמנו עתה אנחנו בניו תחתיו לבצע את מחשבתו הטובה ההיא להוציא לאור בדפוסנו את המד״ר עם הפירושים הנ״ל, והוספנו עוד עליהם פירושים נבחרים כהנה וכהנה, הרבה מאלה שכבר נדפסו על המדרשים או בספרים לבדם מפוזרים אחד הנה ואחד הנה, והרבה אשר היו בכ״י ולא זכינו עוד לאורם, ואנחנו יגענו ומצאנום ואספנום אל המד״ר הזה, והיו לו למאורות להאיר על דרכיו ומסתרי נתיבותיו, לגלות טפח מטצפונותיו, ולחשוף מעמקי כוונותיו, ולא יהיה עוד כספר החתום לפני ההוגים בו ולאורם יראו בו אור גדול.

והנה הפקדנו על הגהתו מגיהים חכמים מובהקים והגיהו אותו בדיוק רב, ובעיון נמרץ וביותר את פני המדרש, והמתנות כהונה, אשר הגיהו אותם על פי מדרשים מדויקים, ישנים גם חדשים, ובתוכם המד״ר מדפוס בנבנשתי, ופראנקפורט דאדר תנ״ב, ואמשטרדם תקל״ז, המהוללים מאד בהגהתם ובנוסחאותיהם. והדפסנוהו בכל פאר והדר ההדפסה, באותיות גדולות חדשות ויפות, ועל נייר טוב ולבן, ומסודר בטוב טעם, הכל כיד ה׳ הטובה עלינו; ולא נתהלל בשקר אם נאמר אשר **מיום שנתן מדרש לישראל**

לא נדפס עוד כמדרש הזה:

ואלה המפרשים אשר יעטרוהו:

א) פירוש רש״י. על . אשית רבה, מיוחס לרבינו שלמה יצחקי ז״ל. הגהו ממנו השבושים והשגיאות אשר רבו בו בדפוסים הקודמים.

ב) מתנות כהונה השלם. להרב החסיד שבכהונה המפורסם מוהר״ר יששכר בער בהרב מוהר״ר נפתלי כ״ץ המכונה בערמן אשכנזי זצ״ל מק״ק שעברשין. נוספו בו כל ההשמטות שנשמטו ממנו בדפוסים רבים, והצגנום בשני חצאי רבוע. [ומדי דברנו בנוספות הנשמטות ממנו בדפוסים רבים לא נחדל מהגיד את אשר נפלאת בעינינו כי רבות מכן לקוחות מספר יפה תואר אשר חי אחרי בעל מ״כ כמבואר בהקדמת המלקט החדש ליפ״ת, ובפרט בשמ״ר ראינו כי רוח אחת ולשון אחת לשניהן · ואולי נאמנו דברי האומרים כי ההוספות ההן הנה מהרב ר׳ נפתלי הירש במוהר״ר שמשון ז״ל מווינא והוא לקטן מהיפ״ת ויאספן אל המ״כ]:

ג) יפה תואר. להרב הגאון החכם הכולל מוהר״ר שמואל יפה אשכנזי זצ״ל אב״ד דקושטנדינא. תוכן פירושו ועקרי דבריו נאספו ונלקטו עתה לקט חדש ע״י מלקט חכם מופלא רב וגדול אשר השכ״ל לבחור ולאסוף בטוב טעם ודעת את עקרי דברי פירושו הנחמדים בלשון קצרה וברורה, תחת אשר המלקט הישן עזב על הרוב את העיקר ויתפוש בטפל, כמבואר בהקדמת המלקט החדש ליפ״ת. ובתוך הפירוש הוצגו הרבה **חדושים והערות** מהרב המלקט, מסוגרים בחצאי רבוע. כל אלה לבראשית שמות ויקרא רבה. אילם לבמדבר דברים וקהלת לא נשתנה הלקוט הישן אשר נלקט כבר מספר יפ״ת, ויפה מראה.

ד) יפה ענף. על מגלות רות, אסתר, ואיכה רבתי, מאת הרב בעל יפ״ת הנ״ל. תוכן פירושו ועקרי דבריו נאספו עתה על ידי הרב המלקט החדש הנ״ל, ובתוכם הערותיו הרבות, חדשות ומועילות מאד. וגם בלקוט הזה הפליא לעשות יתר הרבה על המלקט הישן כמבואר בהקדמתו.

ה) יפה קול. על שיר השירים רבה מבעל יפ״ת הנ״ל. תוכן הפירוש ועקרי דבריו נלקטו גם כן על ידי הרב הנ״ל, ובתוכם הערותיו הרבות, חדשות ומועילות מאד. והנה הספר היקר הזה הנהו יקר מאד גם במציאות, ולכן לא באו עד עתה אף לקוטים ממנו באחד המדרשים אשר נדפסו עד היום.

ו) ידי משה. להרב הגאון המפורסם מוהר״ר יעקב משה בהרב החסיד מוהר״ר אברהם העלין אשכנזי זצ״ל נכד הרש״ל ז״ל. והנה הרבה מדבריו לקוחים הם מספר יפ״ת שנדפס כמאה שנה לפניו (ופעמים רבות מזכיר עליהם את שמו) והדברים מספר יפ״ת אשר לא חידש הידי״מ בהם דבר השבנום לבעליהם והצגנום בתוך היפ״ת.

ז) משנת דרבי אליעזר. להרב הגאון החסיד מוהר״ר אליעזר במוהר״ר יהודה זצ״ל מפינטשוב (חתן אחות בעל המחבר ידי משה).

ח) נזר הקודש. על בראשית רבה להרב הגאון המקובל כו׳ מוהר״ר יחיאל מיכל בן עוזיאל זצ״ל מגלוגא רבתי. (נדפס רק פעם אחת ביעסניץ שנת תע״ט). והנה רבים מדבריו כבר קדמום לו שאר מפרשי המדרש הזה, ורבים הובאו בפי׳ מהרי״פ למד״ר הזה, ולכן לא אספנו מהם רק את החדושים אשר לא נזכרו באלה, והנוגעים אל הפשט. (נדפס בסוף הספר).

ט) תולדות נח. לשמות רבה, להרב הגאון הדיין המפורסם מוהר״ר נח במוהר״ר פסח זצ״ל. יקר המציאות (ונדפס רק פעם אחת בקראקא בשנת שצ״ד). חדושיו שנזכרו במפרשי המדרש האחרים השמטנו ממנו. (נדפס בסוף הספר).

י) נחמד למראה. יקר המציאות. (ונדפס רק פעם אחת במד״ר דפוס אמשטרדם שנת תקל״ז). רבים יחסו את הפי׳ הזה לתגאון ר׳ שלמה שלם זצ״ל אב״ד ור״מ דק״ק ספרדים באמשטרדם, אבל הנם מוכחשים מתוכו, כי בהסכמתו למדרש הנ״ל כתב לאמר: ,וחדשות אני מגיד המראה אשר ראיתי נחמד למראה אחד קדוש מדבר ולא נודע אל מי מקדושים הדרה׳, וכן כתב שם הגאון מוהר״ר שאול זצ״ל אב״ד דאמשטרדם שלא נודע למי הוא, ואומר שהוא לאחד מחכמי ספרדים. וכן מפורש בדברי המדפיסים בשער הספר ובהקדמתם שר׳ שלמה שלם הנ״ל זיכה אותם בהעתק כ״י מספר ההוא אשר היה בידו, אולם שם מחברו לא נודע. והנה המדפיסים ההם אספו אל הפירוש ההוא גם חדושים מהגאון ר׳ שלמה שלם הנ״ל, וחדושים על דרך הדקדוק מהרב המדקדק הגדול מוהר״ר זלמן הענא ז״ל בעל בנין שלמה וצהר התיבה, שלשה אלה חוברו יחדיו בפירוש הנחמד הנ״ל. (נדפס בסוף כל ספר):

יא) חדושי הרד״ל. להגאון המפורסם מוהר״ר דוד לוריא זצ״ל מביחאוו. (בעה״מ פי׳ לפדר״א ועוד חבורים רבים) עם הוספות רבות מתוך כ״ק שנוספו על חדושיו שכבר נדפסו (ההוספות נדפסו בסוף כל ספר, מלבד ספר דברים אשר הדפסנום בתוך הספר בחצאי רבוע) וגם חדושיו על חמש מגלות מתוך כי״ק אשר לא נדפסו עוד מעולם. (ועל הטוב יזכרו בניו היקרים יחיו אשר נתנו לנו את זכות הדפסת חדושי מרן אביהם ז״ל לצמיתות עלמין, כדי לזכות בהם את הרבים, וגם הרב החכם כו׳ מוה׳ יהודה בעהאק נ״י זכור לטוב אשר נתן לנו הרבה הוספות לחדושי הרד״ל אשר היו אתו בכי״ק).

יב) חדושי הרש״ש. לאא״ז הגאון המפורסם מוהר״ר שמואל שטראשון ז״ל (בעל הגהות הרש״ש על הש״ס) עם היספות רבות מכי״ק. (יש מהן שהובאו בפנים חדושיו. ורובן נדפסו בסוף כל ספר) גם חדושיו על חמש מגילות מתוך כי״ק אשר לא נדפסו עוד מעולם. (ועל הטוב יזכר ש״ב בנו הרב הגדול גאון תפארת עדתו החכם הכולל מוהר״ר מתתיהו שטראשון נ״י אשר הוא זיכה אותנו בשאר כתבי יד מר אביו ז״ל).

יג) באור מהרי״פ. להרה״ג המפורסם הדרשן הנפלא מוהר״ר יחזקאל פיוויל זצ״ל מ״מ דפה ק״ק ווילנא (בעהמ״ח ס׳ תולדות אדם, ומוסר השכל). על ב״ר נדפס כבר גם בתוצאה הראשונה שהתח לה אבינו ז״ל כנ״ל ועל שמ״ר ויק״ר נדפס מכי״ק. (נדפס בסוף כל ספר).

יד) פירוש מהרז״ו. (באור חרש ונפלא) להרב הג׳ המפורסם בתרי המבאר הנפלא מוהר״ר זאב וואלף איינהארן זצ״ל מווילנא (בעה״מ מדרש תנאים על ל״ב מדות ופדר״א. ובאור על הפסיקתא רבתי) הכל מכי״ק אשר השאיר אחריו ברכה עם הרבה הוספות מכי״ק על החדושים לב״ר ושמ״ר שכבר נדפסו כנ״ל. ובבאורו לב״ר וכן בהקדמתו באו הערות יקרות מאת הרב החכם מהר״י בעהאק הנ״ל. וברא מזכה אבא הוא בנו יקר הערך חרד אל דבר ה׳ כו׳ מו״ה אברהם ישראל איינהארן נ״י אשר הוא זיכה אותנו בכי״ק של מר אביו ז״ל וימכרם לנו לחלוטין לקנין עולם, השתדל הרבה והאיץ בנו למהר הוצאתו לאור. ברוך הוא לה׳.

טו) מסורת המדרש. (חבור חדש) כולל מראה מקומות (מלבד המ״מ אשר בחדושי הרד״ל והרש״ש והרז״ו) מאמרי המד״ר בש״ס בבלי, וירושלמי, ספרא, ספרי, תוספתא, ומכילתא, אדר״נ, מסכת סופרים, שמחות, כלה, מסכת דרך ארץ רבא וזוטא, פדר״א, סד״ר, תנחומא, מדרש שמואל, מדרש שוח״ט על תהלים ומשלי, פסיקתא רבתי, פסיקתא דר״כ, תנא דבי אליהו רבא וזוטא, אגדת בראשית, מגלת תענית, סדר עולם רבא וזוטא, וילקוט שמעוני. ויען כי המראה מקומות אשר במדרש ענף יוסף הנקראים בשם ,יד יוסף׳ מעטים המה גם הנם משובשים מאד, לכן מלאנו את ידי אחד החכמים לחפש בחפש מחופש אחרי כל המאמרים למקומותיהם ולתקן את השבושים מהמ״מ הקודמים והוא עשה מלאכתו באמונה ויגע ומצא להוסיף מ״מ הרבה מאד. גם העיר עליהם הערות נכוחות באיזה מקומות.

גם הצגנו בראש המדרש **כללי המדרש** מספר **של״ה הקדוש**. **ומאמר על האגדות** להגאון הכולל מוהר״ר **משה חיים לוצאטו** ז״ל ועליהם הערות יקרות מאת הרב **הרמ״פ** נ״י. **ומבוא למדרש** מהגאון החכם הכולל מוהר״ר **צבי הירש חיות** ז״ל. **ושיטה חדשה** לברכות יעקב המיוחסת לר׳ **משה הדרשן** ז״ל (בסוף ספר בראשית). ועוד הוספנו בו כמה מעלות בקודש. זכרה לנו אלהינו לטובה.

המדפיסים **האלמנה והאחים ראם** בווילנא

אזהרה. איש בלעדנו לא יוכל להדפיס או להוציא לאור את הלקוט מיפ״ת הנ״ל, ולא את הלקוט מיפה ענף, ויפה קול הנ״ל, וכן הלקוט מנזר הקודש, ותולדות נח הנ״ל, ולא את חדושי הרד״ל, והרש״ש, ובאור מהרי״פ, ופירוש מהרז״ו, ומסורת המדרש, כי כלם זכות הדפסתם לנו לבדנו הוא. דברי המדפיסים הנ״ל.

הקדמת בעל מתנות כהונה

רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום

אמר יששכר בן לא"א נפתלי הכהן י"ץ המכונה בערמן מק"ק שעברשין היושבת בארץ רוסיאה אלהים יכוננה עולם · בשם ה' ית' אשים דברתי · מול עבר ביתה אגוש בערכי ופחות מערכי אשר אליו שמתי מגמתי · בערכי ערך מתנות כהונתי · זאת יען וביען כי אל ערך אנשי גדולי הערך לאך בערך אין ערך · ומה טוב סכיר ממלל כל קבל פום ממלל רברבן · אך שמתי דברי אלה על לב שפלי ברך · קטני ערך · או המקטינים את ערכם רודפי צדק אוהבי האמת ממי שאמרו לבל ישיתו לב מבנן מי יצא · האם בש"ה יפס"ע על ראשי עם יושב תהלות · בגרש המעלות · ברהם הומיה יקרא מעל קול לו קול אליו קול אומר אני אני הוא · או אם מתאבק בעפר רגליהם שייף ועייל בלא "קולתותיו" גמר "ומתני אגב אסיפא דביהא · רק שפתיו נעות וקולו לא ישמע · לאיש אשר אלה לו אנכי הרה אמרתי לאמר שא נא עיניך וראה תרא בעיני אמתך את כל התלאה אשר מצאתני בחיפוש וחיפוש גזירה שוה וק"ו בדרישה וחקירה היטב הדק הדק היטב בתלמוד בבלי וירושלמי תנחומא ספרא וספרי ומכילתין וחלוקי הבונים אשר שם המשמעוני בילקוטו · ובלעדי אלה מהגלוים עליהם שלמים וכן רבים ספרים וספורים מדרשות ואגדות ומפרשים קטן וגדול שם הוא · הן כל אלה חברו על עמק שוה לבנות דייק לשפוך סוללה על עיר רבת"י עם להראות העמים את יפיה ולהוציא כאור תעלומה עד יצא כנוגה צדק"ה ושמועתה כלפיד יבא"ר וכאשר עיניך תחזינה מישרים בשיפוטו אפס על קוהו · ובלעדיהם לא ארים יד לעשות כל מלאכה כי אם על פיהם אצא ואבא וגם יהיו לי לעינים וכאשר יורו אותי באצבע קטנה להבדיל בין קדש לקדש ואומר אצבע אלהים היא ומימינם כל אמוש ימין ושמאל ואלכה אחריהם עד שכמעט קט אני נשארתי לבדי כמלקט בתר לקוטי מאסף באמרים · אמרת אלוה צרופה אחרי הקוצרים · בעקלא קדישא אשר ברכו יי' והאספסף אשר בקרבו ואשיב ידי עלין לצרפו וללבנו ולהעמידו קר"י כולו זרע אמת כי שבל סיא ונמשלתי לכהן החוזר על מתנו"ת כהונת"ו אשר לא לבד בכחו ועוצם ידו עושה חיל רק מאת אלהים היא באמצעות טובות הנאה לבעלים המתנדבים בעם וכל אשר הוא עושה הם הם העושים בעלם ולאשונה כן וע"ד זה גם זאת אנכי הפעם כעין חמדה למרים ועיבותא לשקיא ואף גם אתה הוי שוחה בגמא את דבריהם יערב לך ויבסם לך כי מתן אדם ירחיב לו ושונא מתנות יחיה · והנה לב חכם ידע וישכיל מן מולא דבר שא: אם ימצא האדם אחרי מקומות מספר לא נזכר מקום כבודם איה איפוא יבוקש הדבר או תני דבר וימצא כתוב באופן יתנו עדיהם ללמוד הכתוב מן המפורש ויבא א"כ הביאור אך רק כדבר הלמד מעניני ומלתו על לשונו לבד כפי הארת דעתי הכלה בלי משען ומשענה · כי יפגשך אחי בהמה המאמין יתים שהחיפוש והחקירה עליהם נבארה מעל בכל הספרים והספורים אשר ישנו פה עמי בתוך עמי ישבתי ולא מצאתי האמין כי לא אגלתי עיני מכל מה שמצאתי באספרות הדרישות והחקירות בבעה ושבעה מפי ספר ספיר סופר הן מחכמי זמננו ואף כי מהקודמין בזמן ומעלה אשגדעו ברוח לי ומפני דעתם בטלתי דעתי האף המנם כי היא ישרה בעיני ודברי אלה נכוחים למבין ומשכיל על דבר רק מעט מזער · ומי כהחכם עיניו בראשו ויודע לבחור באמת רא ויספוט יורה יורה ידין לפי נדון הדרים שאינו מן הנפלא שידין אותו לכף זכות לו הונח שימצא כי עין אשר המחא"י ולא יהיה לרעות אחרי רבים מאנשי דוריט מבקרי מומין כל מום רע וכל הנגעים רואין חוץ מנגעי עצמן ישימו כי ימצאו כחם אלזון ענב ידמוהו לקורות בית הבד ויעימוהו על הגם וכסילים מרים קלון ואי אשכח מרגניתא הואה תופס סלך השתיקה ויצפהו מפנימה ולא ישמע על פיו נמשלו נדמו כזבוב נבלם הלזו המואס בבשר החי והטוב ועולם עיניו מראוהו ובוחר במורסה באוסה ומוצאו והיתה כדבש לפיו ועת כי יגבר עליו הפרסום לא יוכל להתעלם אזי למען לא יצא המחבר נקי יתלוהו בגלגל חמה על אילן גדול שכבר היה לעולמים וישלח יד לשונו על המחבר לאמר כי גנוב הוא אתו · לא כן את נוטים חכמה לדעת לעות יעף דבר לשער כח פעולתו · השמנה היא את רזה אפיותיה ועליותיה עשיותיה והועלותיה · ורב חסיד מטה כלפי חסיד ואל יהפדני אולי נמצא איפה ואיפה און ועון חסיר או יתיר ויקל האו"ן מעל פי הבא"ר כי לפי אורך ועומק המושג ועבודה רבה ע"י עושה המלאכה הזאת כמעט אביע אומר כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא מאחת מהנה · כי רבה כבוד ביתו · מטבע עצמותו · כמשפט דברי אלהים חיים והדברים עתיקים אשר העתיקו פועלי אמת אדירי איומה גבורי כח אשר מעולם אנשי שם ושבח ה"ה תנא דאורייתא ר' הושעיה רבה כמו שכתב הרוקח רים פתיחת ספרו וכתב כן בספר יוחסין ואם קבלה נקבל קבלת הראב"ד היה אז בן המחבר רבה בר נחמני דאסכים מריש על ידיה ויגיאת נשמתו בטהור · בין כך ובין כך עולם מעלת הפעולה כי טובה היא מאד מאד עמוק עמוק מי ימצאנה גמר מלוי והנה אנכי ארים ימיני ושמאלי ונשבע בחי העולם כי כמו במו פי דברתי בידו מלאתי לפי אשמרה מחסום ונשמרתי מכל דבר רע מלהוציא שום בים מפסולת ישראל הגוים והעוברים אף כי מלאתי ספריהם נקבים נקבים חלולים חלולים ואעלים עיני רואה ומעמעם לבי לפומי לא גלי ואף כי למושכו בשבט סופר חלילה ודבור מה יכולתי ליפותו או ליסרו ולייפנו על כן נכון אפילו בדרך רחוקה ודחוקה לא מנעתי וטוב עי"ן הוא ירחני במעט עיון · זאת ועוד כי רבו כמו רב"ה שגיאות וטעות הסופרים כי הספרים מחול ירבון כי אין מספר רבה היא על האדם לתקן כל אשר עותו ותפלאתם כי רבו אשמו לנו ושגיאות מי יבין · עוד אודיע דבר אמת להסיר מכשול מלב העקוב כי יש אשר יהיו מקומות מספר לא יבא בו לחות לשון הקדש על נכון וזאת היתה גסבה כדי לכוין לשון הביאור דבר דבור על אופני מלות המאמר באופן שיבאו כא' המכוון מהמאמר עם ביאור המלות וזהו העיני דרך ישר וכשר והוא הדין והוא הטעם וטעם כעיקר · ואל ישמחו לי אויבי שקר · בוחן לבבות וחוקר · יעיר לי אזן בבקר בבקר · ודי בזה הערה למבין להציל עצמו מן החטא ולהכריעני לכף זכות ועליו אקרא בקול תפלה לאל חי בשם שדנתני לכף זכות כך מן השמים ידינו אותו לכף זכות · וקראתי שם הביאור הזה **מתנות כהונה** לב' טעמים · האחד כאמור כי נתונים נתונים המה לי משלחן גבוה ית' ע"י נדיבי עמו נאספו בעלי אספות זלה"ה וכהאי דאמר בפ"ק דב"ק מתנות כהונה כי קא זכו משלחן גבוה קא זכו · הב' כי כאשר הורשה הכהן לחונן דלים מתנות כהונתו לכל די יכפון לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם כן מתנות כהונתי זאת הלא המה מתנות בריא לאביוני דעת ילקרי בינה והשכל אשר במעט מה רבה ישבעו בענים · האמנם לפני גדולי דעה אשר ייגש מתוק וכרסם רחבה בל ארבה ובל אמלא אתר די זקוקין דנור ובעורין דאשא מאן מעייל בע"י פותח חמן וכהן הבא כפי מנחת ערב אל אל נערץ בסוד קדושים רב"ה הבוחן גנזי מחשבות יגמור ע"י את אשר התילותי ויערב לפניו מתנות כהונתי · ו"יששכר לפעולתי שבתי בבית ה' כל ימות חייו · ויגדיל תורה ויאדיר ע"י פרתי כהונתי · ויום מחר כנאתי · אבא בשלום אל מקום מנוחתי · הלא כה דברי זעירא דכהניא המעתיר מעורשי לבבו לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה :

יששכר בן לא"א נפתלי הכהן י"ץ המכונה בערמ"ן אשכנז

וכאשר ראו חכמי ונאוני הדור . מעלת הספר ויופיו כפרי עץ הדור :
וכמסיני למשה בהלכה . פתחו פיהם בשירה ואמרו ככה :

חכמות נסים · הקרא איפים · בנתה ביתה · בית תפארתה · טבחה טבחה · זבח מנחה · מסכה יינה · אף שלחנה · ערכה ערכה · בפז סולא · הפלא פלא · בית אל עולה · דרכה הבין · יד לו יבין · דעה הונן · כל משתוקן · אל לב ימין · להכימין · יהב חוכמתא · באורייתא · כבמתניתא · ובשמעתא · אף הלכתא · די רבתא · שפרא דאגדתא · מצא כזה · ג"ד החוזה · כהן עליון · הליב ציון · על הגליון · על שגיון · הואיל באר · מפי הבא"ר · אבן פנה · איש התבונה · הוא ידלנה · דרוש דרש · גם כן פירש · כל המלות · בן הכללות · גם הפרטים · עם הפשטים · כל עומתא · עינו ראתה · תקנו אזנו · וכלי זיינו · הוא בו תלה · הגיון סלה · שם לתהלה · הוא האלוף כמהר"ר יששכר בערמן בכמר נפתלי הכהן יצ"ו : הוא שם נפשו · הלו ראשו · קום לאור · נר תורה אור · יומם ילוה · לילה אוה · מרשות תורה · חכמי דלא · זכות רבים · כמו רובים · הם החביבים ככוכבים · בשמים · לשאוב מים · מבא"ר חיים · הרשות נתונה · הן להכינה · את הספר · אמרי שפר · נתן הוא בו · ובכל לבו · גם במאודו · זית הודו · הוא והדרו · יליץ נזרו · עליו כתרו · הכותרות · כתר תורה · כל המשורה · כתר כהן · על גביהן · שם טוב עולה · משקה ודולה · הוא המזכה · גם המתכה · יזכה לעבוד · אל הכבוד · במקום קדש · מדי חודש מדי שבת · ברוב חיבת · עם ישראל · כן יעשה האל · ישלח גואל · חיש מהרה · בית הבחירה · עם הבירה · יבנה בונה · הכל קונה · ויכוננהו · יעמידהו · ומעשה ידינו כוננהו · אמן וכי"ר :

אלה שמות הגבורים · אשר נקבו בשמות סברורים · כאשר ראו יופי פירוש הרבות שלו אשר חובר וטוב הפשטים אשר בו דובר · עלתה הסכמה לדפוס אותם · ועל זה חתמו שפותי תותם · ידיהם על לוח הסכמם חרותות · איש על דגלו באותיות :

מהר"ר יוסף בהח"ר מרדכי גרשון כ"ץ יצ"ו : מהר"ר נפתלי בן מהר"ר משה אפרים ז"ל הנקרא רבי הירש שור מ"כ : מהר"ר משה בר חיים זצלה"ה · הנקרא ר' מאשקה : מהר"ר מנחם בן הר"ר יצחק זצ"ל · הנקרא מענדיל רבי אביגדורש : מהר"ר אברהם בר יעקב הנקרא ר' אברם פאלק : מהר"ר שלמה בן לא"א מהר"ר יהודה זצ"ל : מהר"ר יוסף בן לא"א אהרן זצלה"ה · הנקרא רבי יוסיפקו יצ"ו : מהר"ר מרדכי בן לא"א אברהם זצ"ל · הנקרא רבי מרדכי יפה : מהר"ר שמשון בן לא"א בצלאל זצ"ל : מהר"ר יצחק בן לא"א הקדוש יחיאל ה"ה הי"ר :

הקדמה להרב המופלג בן המחבר ידי משה

כבוד אביו שבשמים יקרי' דמי עולמים ואיקרי' דשכבא לכבוד אביו המופלג בדורו הוא מדבר · לדובב שפתי ישנים בקבר · שפתי ששונים נופפות מר עובר · כל הדבר הקשה יביאון אל משה וכל ספיקא במדרשה היה מלבן ומברר אוכל מתוך הפסולת בירר ה"ה אדוני מ"ו המופלג והמפורסם בדורו כמהור"ר יעקב משה בהחסיד המופלג כמהור"ר אברהם העלין אשכנזי ז"ל נכד הגאון רבן של בני גולה מהור"ר שלמה לוריא ז"ל חתן הקצין המפורסם הקדוש מהור"ר יהודה ליב הי"ד ז"ל שהיה ר"מ בק"ק סטנאב בגליל לבוב שהיה נקרא בפי כל רבי ליב רבי שמעי' סג"ל העלי"ל מסטנאב הוא הגבר אשר הוקם עול של תורה אזן ותיקן תיקון גדול פי' נחמד הפלא ופלא על מדרש רבות הכל ע"פ השכל בחריפות ובקיאות מניה וביה אזיל אבא ביה נרגא במעט הכמות ורב איכות בלי הקדמות זאת התורה אשר שם משה ספרא רב"ה באר התורה באר היטב כהטבת נרות וכהטבת קטורת ובהיות שחורת מש"ה מגלה מגלה נתנה לידי הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל ונתן לי ה' לשון למודים שלמדתי חיפוש מחיפוש בכתבי א"א מ"ו ז"ל לחבר את היריעות אחת על אחת ויותר ממה שהיה כתוב שם נאמר כאן שהוספתי נופך משלי במקום שהניח לי אדוני אבי מ"ו ז"ל מקום להתגדר גייחא לאבות · וכבוד עשיתי לא"א ז"ל מצות כיבוד אב אף לאחר מותו שהוצאתי ספר תורה לפניו קיים ולימד אמרינן וגדול המעשה מן התלמוד מעשה רב אשר הכינו ואשר הביאו הכינה רבה מדאורייתא ואמרינן לפעלא טבא יושר כחו ותילו לאורייתא בכך ה' חילו ופועל ידו תרצה אשר עשה לי החיל הזה על הטוב יזכר שמו ויחוקו שמו בספרו של מש"ה הנקרא מחוקק · ואבכך לאל הגומר עלי והכל הולך אחר החיתום בברכה אבותם ברכת אברה"ם ולו השם הגדולים שאומרים מגן דוד ברוך ה' אשר העלה ואשר הביא אותי למקום תורה וגדולה עיר מלאה סופרים ות"ח עיר ואם בישראל ה"ה הקהלה המפוארת ק"ק ניקלשפורג ושם מצאתי את שאהבה נפשי ה"ה נזר ישראל ועטרת כלילת יופי ה"ה אדוני מ"ו התייר הגדול מופת הדור הגאון הגדול המפורסם בכל תפוצות ישראל מהור"ר דוד נר"ו אב"ד ור"מ דק"ק ניקלשפורג והגליל ומנ"פ בק"ק פראג ונשיא בא"י מכדרין שמעתתי' בכולי עלמא ואסוקי שמעתתי' אליבא דהלכתא רבתא והייתי מסתפח בנחלתו בנחלת ה' כמה שבועות ושמעתי פה קדוש יאמר דבר זה ואם אמרתי אספרם מחול ירבון ולקטתי באמרים להני מילי מעליות' דמתאמרי בבי מדרשא וקבעתי אותן בדפוס כיון במדרש רבות כל אחד במקומו כאשר עין הקורא יחזה מישרים ורלאה ושמח בלבבו וקנא מהם שמעת' מפי אחי הרבני המופלג מהור"ר מנחם מן שהיה תלמיד מובהק של הגאון הנ"ל כמה שנים ועל הטוב זכרתי שמו מה שחידש בעת היותי אתו עמו במחיצתו ענין נפלא ויהא רעוא דתתמרי' משמיה והוא פלאי : בפ' נח במ"ר ז"ל ויחל נח איש האדמה ויטע כרם וישת וישכר ויחל עשה את עצמו חולין וישת ששתה בלא מדה ויש לדקדק דמה בעי המדרש בזה : ונראה דאיתא במסכת עבודת כוכבים שבנת המבול היה אלף תרנ"ו לבריאת עולם נמצא שבנה את"כ שיצא נח מן התיבה היה אלף תרנ"ז וחשוב אלף שנים ביובלות ות"ר שנים ג"כ ביובלות וחמשים ג"כ ביובלות נשאר שבע שנים נמצא היתה שנת שמיטה באותו פעם ואסור לזרוע ונח נטע כרם נמצא שעשה שלא כדין ואיתא במסכת סנהדרין דף כ"ו גבי כהן וחורש פי' רש"י שהכהנים נחשדים על השביעית משום דמורו התירא לנפשם הואיל ותרומות ומעשרות שלהם ואי' לחד דעה שנח היה כהן ונמצא מכח שהיה כהן היה מורה היתר לנפשו לנטוע בשביעית ואיתא במסכת תענית כהן בזמן הזה אסור לשתות יין שמא יבנה בית המקדש ויהיה צריך לעבוד עבודה במקדש ושתוי יין שעבד חילל ופריך בגמרא והא אפשר דנייס פורתא או עייל לדרך מיל שמפיג את היין ומשני הני מילי ששתה כדי מדתו אבל אם שתה יותר מכדי מדתו אינו מועיל והשתא א"ש ויחל נח שעשה את עצמו חולין משום שהיה שביעית ואסור לנטוע בשמיטה רק שא"ה הואיל והיה כהן היה מורה היתר לנפשו לנ"א וישת ששתה בלא מדה ואם כדעה זו שס"ל שהיה כהן עשה שלא כדין ששתה יותר ממדה ואסור לכהן לשתות

יין

הקדמה

יין דשמא יגוה לו הקב"ה בפתע פתאום לגקריב קרבן ולא היה בעולם כהן יותר ממנו ע"כ ממ"ג עשה שלא כדין ודוק היטב · ודברי פי חכם חן : בפ' חיי שרה במדרש ז"ל היום ילאתי והיום באתי מכאן שקפלה לו הדרך וקשה מגליה זה ועוד מאי קמ"ל בזה ומאי נ"מ ונראה ליישב לפי שידוע דילחק נעקד ביוה"כ שהוא עשירי לחודש תשרי ודרך ג' ימים היה הר המוריה מביתו נמצא בא לביתו מן העקידה בי"ג בתשרי ונתבשר לו שמתה שרה. ואותו היום נגלה השכינה לילחק ואמרה לו היום נולד בת זוגו רבקה ואי' במסכת סופרים רבקה היתה בת ג' שנים וג' ימים כשבא אליעזר ואותו היום יום א' של חג הסוכות היה ואי' במס' עירובין אין תחומין למעלה מעשרה ומסיק בגמרא דמשכחת ע"י קפילת הדרך וא"כ ק"ם לפי שהיה קשה למדרש היום ילאתי והלא היה י"ט והא קיי"ל שתחומין אסורין בי"ט כמו בשבת לז"א מכאן שקפלה לו הדרך פי' שע"י קפיצה למעלה מי' אין תחומין ודו"ק :

בפרשת תולדות בפסוק ויזרע ילחק בארץ ההיא ויברכהו ה' וימלא מאה שערים ואח"כ כתיב וכל הבארות אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמום פלשתי' וימלאום עפר ויש לדקדק בזה היאך תלוי זה בזה ומה חיבור המשך הפסוקים והענין להדדי ונראה דידוע שהחולקים ר"י ור"מ אם יש קנין לנכרי להפקיע מתרומו' ומעשרות או לא לר"י יש קנין לנכרי להפקיע מתרומות ומעשרות ולר"מ אין קנין רק לחפור בארות שיחין ומערות ואיתא במדרש מאה שערי' אומד זה למעשרות ואי יש קנין לנכר' להפקיע מתרומות ומעשרות קשה מדוע הפרים ילחק מעשר הואיל וקבור מן המעשר אלא ע"כ שאין קנין לנכרי להפקיע רק שקנין של הנכרי לחפור בארות על כן סתמו הפלשתים הבארות שחפרו עבדי אביו הואיל וקנין של עובד כוכבים לחפור בארות ולא היה כח לאברהם לחפור ודוק היטב · דפס"ת וש"י : בפ' בא במדרש רבה ז"ל ליל שמורים הוא לה' הנא האי לילה נהר להם כיומי דתקופת תמוז מדרש הזה צריך ביאור ונראה לפי דאיתא בגמרא ליל המשומר מן המזיקין וידוע שביום אין צריך שמירה מן המזיקין רק בלילה צריך שמירה רק שאלינו בתקופה תמוז צריך שמירה אף ביום מחמת קטב מרירי שפולט באותו זמן והשתא א"ש לפי שהיה קשה למדרש הואיל ונכר אותו לילה וא"כ היה כיום ומה היו צריכין שמירה לז"א כיומי דתקופת תמוז ובאותו זמן צריך שמירה וא"כ רבותא הוא שהוא ליל שמורים ודוק היטב : עוד אמת ויציבא לבאר מה ששמעתי מפי הגאון הנ"ל מה שחידש במדרש גבי דאיתא שם בשביל שחתך דוד כנף מעיל של שאול לפיכך נתחלקה המלוכה ובגמרא איתא ז"ל בשעה שאמר דוד אתה וציבא תחלקו את השדה יצא בת קול ירבעם ורחבעם יחלקו את המלכות וא"כ קשיא אהדדי ויישב הגאון הנ"ל שאלו ואלו דברי אלהים חיים ושניהם בסוג אחד וה"פ שלולי שלא אמר אתה וציבא לא היה נענש על כנף המעיל מה שאין כן כשאמר אתה וציבא תחלקו את השדה אז מן הראוי שיענש על שחתך כנף המעיל של שאול דידוע הפלוגתא אם בגד בת ה' כנפים חייב בציצית או לא והנה אם אמרינן כדעה זו שבגד בת ה' כנפים פטור מציצית לא היה דוד נענש ע"ז שחתך הקרן נעשה בת ה' כנפים ולא הפקיע הבגד ממצות ציצית וציצית לאו חובת גברא היא מה שאין כן אם אמרינן שבגד בת ה' כנפים חייב בציצית ע"כ לא יפה עשה שביטל אותו לפי שעה ממצות ציצית ומבואר בתוספות פרק התכלת שאם אמרינן שארבע ציצית הם ארבע מצות א"כ בגד בת ה' כנפים חייב בציצית אף שהם ה' כנפים מה שאין כן אם כל הד' ציצית הם חדא מצוה אז דוקא בת ד' כנפים חייב ולא כשהיא בת ה' ובמס' סוטה דף ג' איתא וקינא את אשתו רשות דברי רבי ישמעאל ור"ע אומר חובה לא ימצא רבי ישמעאל אומר רשות ור"ע אומר חובה לעולם בהם תעבודו רבי ישמעאל אומר רשות ור"ע אומר חובה ומקשי' התוספות וא"ת לר"י תסרי להו תרי"ג מצות או לר"ע עפו ליה אתרי"ג מצות ודחקו התוספות ליישב והגאון הנ"ל תירץ דאולי לטעמייהו לפי שר"י ס"ל בהלת מצות שהם רשות ס"ל שד' ציצית הם ד' מצות וא"כ עייל תלתא מצות של ציצית כנגד תלתא דאפיק שהם רשות משא"כ ר"ע שס"ל שד' ציצית הם מצוה אחת ס"ל שג' מצות הללו חובה ודוק : והנה איתא שחטא דוד בזה שאמר אתה וציבא תחלקו את השדה לפי שאין לעבדים חלק בא"י רק מסתמא היה דוד משחרר אותו וא"כ היה מותר לו ליתן השדה ולא חטא כלום בזה רק שזה הוא אליבא דמ"ד לעולם בהם תעבודו רשות משא"כ אם אמרינן שהוא חובה לא יפה עשה והשתא א"ש בשביל שאמר אתה וציבא תחלקו את השדה וא"כ ע"כ שחרר לציבא וא"כ ע"כ ס"ל שלעולם בהם תעבודו רשות וא"כ ע"כ היה ס"ל שארבע ציצית ד' מצות הן וא"כ בגד בת ה' כנפים חייב בציצית וא"כ מוכח שלא יפה עשה דוד במה שחתך הכנף לפי שאף שנחתך כנף אחד מ"מ חייב בציצית וביטל אותו מן המצוה וא"כ היה מן הראוי שיענש ע"ז שיתחלק המלכות משא"כ שאם לא היה אומר דוד דבר זה שציבא יטול חלק בשדה ולא היה משחרר אותו היה לו התנצלות לומר שהיה סובר שאסור לשחרר עבדו שלעולם בהם תעבודו חובה וא"כ ע"כ ד' ציצית מצוה אחת הן וא"כ בת ה' כנפים פטור מציצית וא"כ לא היה נענש דוד על שחתך כנף הבגד משא"כ השתא שמשחרר את ציבא ע"כ מן הראוי שיענש על שחתך כנף המעיל ודו"ק : בפרשת ואתחנן במדרש ז"ל רב לך אל תוסף דבר אלי אלו היה משה מתפלל עוד תפלה אחת היה יכול ליכנס לא"י לפיכך אמר לו הקב"ה רב לך ותמוה מאד ונראה ליישב דידוע שמשה היה חי ק"כ שנים וכנגד ע' שנים שימש בשבעה ימי מלואים וכנגד עשרה שנים לא היה צריך שלא היה בר עונשין וארבעים שנה שהיה עם ישראל במדבר לא היה צריך ליתן חשבון ויום אחד משבעת ימי המלואים היה נפרע על עשרה שנים ומשה סבר דילמא צריך כפרה גם על אלו החמשים שנים ולכך התפלל משה מן ר"ח שבט עד שבעה ימים באדר וכו' באדר אחר מנחה מת משה והחסידים הראשונים היו מתפללין שעה אחת והיו מתפללין בכל יום שלש תפלות נמצא היה מכוון חשבון כל התפלות מאה ואחד עשר שעות ובאלו הם ו' שבתות וב' ר"ח שהיה ג"כ ח' תפלות דהיינו תפלת מוספין לא וחשוב המה מאה ותשע עשרה שעות ור"ח היה חל בשבת ולא צריך להתפלל מוסף משום ר"ח וזה ידוע שבמאה ועשרים שעות הם ה' ימים והיה ג"כ מכפרים על חמשים שנים והשתא א"ש דה"ק שאלו היה משה מתפלל עוד תפלה אחת היה יכול להכנס לא"י ודוק : באופן אחר נראה דאיתא במדרש הקב"ה נעל כל השערים שברקיע עד שהגיע לכסא הכבוד וא"ל הקב"ה רב לך לפי שיש תק"ד רקיעים עד כסא הכבוד נמצא שהתפלל משה תק"ד תפלות נגד תק"ד רקיעים תפלה אחת נגד רקיע אחד נשאר מן תקט"ו תפלות עוד י"א תפלות ומשה היה צריך לתקן שמה עבירות כמפורש במדרש ילקוט שהיה בידו שמה עבירות ואיתא את הכבש אחד תעשה בבוקר וכבש אחד בין הערבים שהיו באים על עבירה אחת ב' קרבנות ותפלות נגד תמידין תקנו א"כ היה צריך משה להתפלל ג"כ ב' תפלות על עבירה אחת והוא התפלל רק י"א א"כ נשאר ע"ד תפלה אחת והשתא א"ש אילו היה משה מתפלל עוד תפלה אחת היה מתקן ומבטל שמה עבירות שעשה ודוק היטב : אלה דברי דוד הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים מה ראשונים כתנו מסיני אף אחרונים כן : ואלה דברי דוד האחרונים אשר המה רבו כמו רב"ה שנדפסו בשמו כל אחד על דגלו ומקומו והצגתי דברים אלו בהקדמה לדוגמ"א לא יגרע מצדיק עינו דוגמא דידיה והוא אפס קלהו מהחדושים שחידש במאמרים תמוהים במ"ר הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם ובלב כל חכם לב נתן חכמה חכם הרזים ברוך ה' דיהיב חכמה לחכימין וכל אלה ברא לשמו להוציא תעלומה לאורה להעמיד הדת על תלה והרים ידו לחזק ולאמץ תורת משה לתמכו ולבססו בכל מיני כן ולסוס אבן פנה ידי משה הכבדים אבן בוחן ואבן פינה ממנו יתד וממנו פינה הוא זיוה והדרה · הוא היה לי עזר מעיר לסייע בסיוע שיש בו ממש וממנו ראה וכן יעשה לדורות עבודתו מתנכתו תינוך מלואים כי מי ראה דוד יולא מפוז ומכרכר לפני ארון אלהים וס"ת שבתוכו ולא יגא ולא נגעלה העזר"ה עליו בחכמה ודיראת חטא · שהתנדב הגאון הנ"ל ליקח סך מסויים מהספרים וקנה דבר ה' בכסף מלא · להחזיק ידי עושי המלאכה להדפיס המ"ר עם פי' הנחמד ידי משה אתה ה' תשמרנו ותגדלנו תינטור אורייתא בלבו לב טהור אשר ברא לו אלהים כה יתן וכה יוסיף ה' עמדו להגדיל תורה ויאדיר עד דוד הגדיל · הגדיל תושי' ה' יגדיל כסא דוד יושב דוד כסאות למשפט יזכה לקבל פני עתיק יומין יהיב בזה משלי וה' יוסיף לו אלף פעמים ככה אנכי עפר ואפר :

אברהם בהמחבר ספרא רבה פי' ידי משה על מדרש רבה .

הקדמה לפירוש מהרז"ו

אמר המפרש הנה זה כ"ט שנה אשר הדפסתי ספר מדרש תנאים בעה"י · הכולל שני חבורים · הא' ברייתא של שלשים ושתים מדות של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי · עם באור ופירוש רחב · והב' ספר פרקי ר' אליעזר ג"כ עם פירוש ובאור ע"פ המדות הנ"ל · והנה עמלי שעמלתי ויגיעה שיגעתי על פירוש הברייתא והמדות הוא אשר הביאני לחבר הפירוש על המדרש כולו · וכמ"ש בקונטרס נתיב חדש שהדפסתי זה כתשע שנים · ולהיות שבספר הנ"ל נתבארו המדות באריכות כדי ספר · אשר לא יתכן להעתיקם פה · על כן ההכרח להעתיק פה הברייתא בשלימות (כי בסוף מסכת ברכות לא הועתק רק חצי הברייתא) ובקצת באור והערות · ומה טוב ויפה שידרוש הקורא פירוש הברייתא והמדות מספרי הנ"ל · אך פה יסתפק בהעתקת הברייתא עם באור והערות מעטות להבנת פירושי על המד"ר ע"פ דרכי הל"ב מדות הנ"ל :

וזה לשון הברייתא

כל מקום שאתה מוצא דברי ר"א בנו של ריה"ג באגדה עשה אזנך כאפרכסת שנאמר הט לחכמה אזנך · (וכספרי מד"ת הגהתי שנ"ל פסוק להקשיב לחכמה אזנך תטה לבך לתבונה) :

ר"א בנו שריה"ג אומר בשלשים ושתים מדות התורה נדרשת :

א) ברבוי · **ב)** במיעוט · **ג)** ברבוי אחר רבוי · **ד)** במיעוט אחר מיעוט · **ה)** בק"ו מפורש · **ו)** בק"ו סתום · **ז)** בגז"ש · **ח)** בבנין אב · **ט)** בדרך קצרה · **י)** מדבר שהוא שנוי · **יא)** מסדור שנחלק · **יב)** מדבר שבא ללמד ונמצא למד · **יג)** מכלל שאחריו מעשה והוא פרטו של ראשון · **יד)** מדבר גדול שנתלה בקטן ממנו להשמיע האוזן בדרך שהיא שומעת · **טו)** משני כתובים המכחישים זא"ז עד שיבא הכתוב הג' ויכריע ביניהם · **טז)** מדבר שהוא מיוחד במקומו · **יז)** מדבר שאינו מפורש במקומו ומתפרש במקום אחר · **יח)** מדבר שנאמר במקצת ונוהג בכל · **יט)** מדבר שנאמר בזה וה"ה לחברו · **כ)** מדבר שנאמר בזה ואינו ענין לו אבל הענין לחברו · **כא)** מדבר שהוקש לשתי מדות ואתה נותן לו כח היפה שבשניהם · **כב)** מדבר שחברו מוכיח עליו · **כג)** מדבר שהוא מוכיח על חברו · **כד)** מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על עצמו · **כה)** מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על חברו · **כו)** ממשל · **כז)** ממעל · **כח)** מנגד · **כט)** מלשון גימטריא · תרי אפי · חד אפי בחילוף האותיות · וחד שהוא בחשבון אותיות · **ל)** מלשון נוטריקון · **לא)** ממוקדם ומאוחר שהוא בענין · **לב)** ממוקדם ומאוחר שבפרשיות :

מדה א סרבוי כיצד · הרבוי ג' לשונות · את · גם · אף · **את** לרבות כיצד · דכתיב (בראשית כ"א) וה' פקד את שרה אלו היה אומר פקד שרה הייתי אומר שרה לבדה נפקדה · כשהוא אומר את · מלמד שכל העקרות נפקדו עמה · וכה"א (שם) צחוק עשה לי אלהים כל השומע וגו' · כיוצא בדבר אתה אומר (משלי י"ז) את פני מבין חכמה · אלו נאמר פני [אולי צ"ל בפני או פל] מבין חכמה הייתי אומר לשעתו בלבד (פת"ש פני מבין משמע כ"ז שהוא חי וכמ"ש על פני תרח אביו פי' בחייו · וכן ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן פי' בחייו) כשה"א את ריבה לדורותיו · וכה"א (שם ל"א) עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון : **גם** לרבות כיצד · (שמות י"ב) גם צאנכם גם בקרכם קחו · אלו נאמר צאנכם בקרכם הייתי אומר לא נתן להם אלא צאנם ובקרם · ת"ל גם לרבות מלמד שנתן להם דורון משלו ומשל שריו לקיים מ"ש (שם י') גם אתה תתן בידנו · כיו"ב אתה אומר (דברים כ"ג) ומתו גם שניהם · אלו לא נאמר גם הייתי אומר שאם נתחייבה והיא מעוברת ממתינין לה עד שתלד ת"ל גם לרבות את הולד שאין ממתינים לה עד שתלד : **אף** לרבות כיצד · (מ"ב ב') ויקח את אדרת אליהו וגו' · אף הוא ויכה את המים מלמד שנעשו נסים לאלישע בקריעת הירדן יותר מאליהו · שבפעם הא' היה זכות ב' צדיקים ובפעם ב' זכות צדיק א' היתה עומדת · וכה"א (שם) ויהי נא פי שנים ברוחך אלי · אף אתה מוצא ח' מופתים באליהו וט"ז באלישע · כיוצא בו (איוב ל"ז) אף ברי יטריח עב מלמד שהעבים ומטר קשים והקב"ה מטריח עליהם · ומנין שכשם שמטריח עליהם להמטיר כך מטריח להפסיק אחר שהמטר יורד כל צרכו ת"ל אף ריבה · (פי' מדה זו · שג' תיבות אלו את · גם · אף · באים תמיד לרבות · ובכלל מדה זו שכל תיבה יתירה או אות יתירה באים לרבות · אלא שהתנא לא הזכיר רק דבר השוה תמיד שג' תיבות אלו מרבים בכ"מ שכתובים · אך שארי תיבות אינם מרבים רק כשהם יתירים · והרבוי בכל אלה הוא מאותו ענין שכתוב שם · והוא ע"פ מדה מי"ג מדות דבר הלמוד מענינו · ולא דבר שאינו מענינו · ושארי דברי פי' הברייתא במדה זו ובכל מדות שאחריה ודוגמאות הרבה וציונים · הכל מבואר באריכות בספרי מדרש תנאים · דרוש משם : וצ"ע כי לא מצאנו שידרשו עוד תיבה אף לרבות) :

במיעוט

מדה ב במיעוט כיצד · המיעוט ג׳ לשונות · אך · רק · מן ·
אך למעט כיצד דכתיב (בראשית ז׳) וישאר אך נח · מה ת״ל אך מלמד שאף נח היה בתיבה גונח דם מפני הצינה · כיוצא בדבר אתה אומר (ויקרא כ״ג) אך בעשור לחדש · אלו נאמר בעשור לחדש הייתי אומר לכפר על השבים ועל שאינם שבים כשהוא אומר אך מיעוט הכפרה מלמד שאינו מכפר אלא על השבים: רק למעט כיצד · (בראשית כ׳) ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה · יכול לא היו יראים כל עיקר ת״ל רק · אמור מעתה עד שלא שמעו באזניהם לא היו יראים משששמעו באזניהם היו יראים · וכה״א (שם) וישכם אבימלך וגו׳ וייראו האנשים וגו׳ · (מ״ש משמעו באזניהם פי׳ ששמעו מה שאמר להם אבימלך מה שראה בחלומו כמבואר בפסוק ושכם) · כיוצא בדבר אתה אומר (מ״א כ״ב) עד כמה פעמים אני משביעך א) שלא תאמר אלי רק אמת בשם ה׳ · מלמד שלא אמר מכל לבו אלא שהיה שם יהושפט עמו: מן למעט כיצד · ויעמוד העם על משה מן הבקר עד הערב (שמות י״ח) יכול כל היום היה דן אימתי היו התלמידים לומדים ת״ל מן הבקר מיעט · מלמד שלא היה יושב כל היום ושיערו חכמים עד ו׳ שעות · כיוצא בו (ש״ב כ״ב) ירעם מן שמים ה׳ · יכול שהרעם נשמע מכל קרנות השמים · ת״ל מן מיעט · שאין נשמע אלא מן הפרכיא שנתבע לה (פי׳ מן מקום ממשלתה שייחדו לה מן השמים ופקדו עליה שתלא את לשבט אם לחסד לתיקון תבואה ומיני פירות שתיקונם ע״י רעם) וכה״א (איוב ל״ז) ירעם אל בקולו נפלאות במקום שהוא צריך לחדש דבר · (פי׳ מדה זו ג״כ · שג׳ תיבות אלו באים תמיד למעט מאותו ענין שמדבר בו · ובכלל מדה זו שארי תיבות או אותיות שבאים למעט כמו כאן יתירות):

מדה ג מרבוי אחר רבוי כיצד · (ש״א י״ז) גם את הארי גם הדוב הכה עבדך · אלו נאמר ארי ודוב הייתי אומר שתים בלבד כשה״א גם את גם · הרי אלו ג׳ רבויים מלמד שהיו ה׳ חיות רעות ארי וב׳ גוריו דוב וגוריו · כי״ב אתה אומר (דברים י״ב) כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם אלו נאמר בניהם ובנותיהם הייתי אומר אין מקריבין אלא בנים ובנות ת״ל גם את רבוי אחר רבוי מלמד שאף אבותיהם היו מקריבים לעבודת כוכבים · אמר ר״ע אני ראיתי עובד כוכבים שכפתו לאביו והקריבו ליראתו (הנה בש״ס אמרו אין רבוי אחר רבוי אלא למעט · וכאן אמרו שניהם לרבות · היינו כשב׳ הרבויים מורים על ענין אחד הוא בהכרח למעט אך כשבאים על ב׳ ענינים הוא לרבות · או יתכן שמ״ש כאן שהם לרבות אין זה אלא בג׳ תיבות אלו · אך בשארי מיני רבויים הוא למעט):

מדה ד ממיעוט אחר מיעוט כיצד · (במדבר י״ב) ויאמרו הרק אך במשה דבר ה׳ והלא באהרן דבר והלא בי דבר עד שלא נדבר עמו · ומנין שנדבר עם מרים קודם משה · שנאמר (שמות ט״ו) ותקח מרים הנביאה אחות אהרן והלא גם אחות משה היתה · אלא מלמד שנתנבאה תחלה והיא אחות אהרן ועדיין לא נולד משה · ומנין שנדבר עם אהרן קודם משה שנאמר (ש״א ב) ויבא איש אלהים אל עלי וגו׳ הנגלה נגליתי וגו׳ והיתה נבואה כבושה יותר מתתפ״ו שנה · עד שבא יחזקאל והזכירה · שנאמר (יחזקאל כ׳) איש שקוצי עיניו השליכו וגו׳ · אף משה היה משתדל להיות אהרן שליח · שנאמר (שמות ד׳) שלח נא ביד תשלח ביד מי ששלחת כבר · (פי׳ שאם היה כתיב הכי במשה דבר ה׳ הלא גם בנו דבר ה׳ · משמע עם משה דבר ה׳ ועמנו ג״כ דבר ה׳ · עכשיו שאמר הרק אך במשה דבר · משמע כשהיה משה עדיין ממועט מן הדבור · אז הלא גם בנו דבר · ובאו ב׳ מיעוטין שעם אהרן דבר בשעה שהיה משה ממועט מן הדבור וכן עם מרים · והנה בש״ס אמרו אין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות · היינו כשבאו שניהם על ענין אחד הם לרבות · אך כשבאים על שני ענינים הם למעט · או יתכן שאין זה אלא בג׳ תיבות אלו · אך רק מן · אבל שארי מיעוטים אין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות):

מדה ה בק״ו מפורש כיצד · (ירמיה י״ב) כי את רגלים רצת וילאוך ואיך תתחרה את הסוסים · כיוצא בדבר אתה אומר (אסתר ט׳) ויאמר המלך אל אסתר המלכה בשושן הבירה הרגו קל וחומר בשאר מדינות המלך מה עשו:

מדה ו מק״ו סתום כיצד · (תהלים ט״ו) נשבע להרע ולא ימיר · יכול אם נשבע להרע ולא ימיר ואם נשבע להיטיב מחליף · וכי מה קשה לבני אדם להרע לעצמו או להיטיב לעצמו · אם להרע לעצמו אינו מחליף ק״ו להיטיב לעצמו · איזה להרע לעצמו שמותר לו לעשות אמר ר״י כאן שהיה בים ואמר אהא בתענית עד שאבוא לביתי · כיוצא בדבר (שם) ושוחד על נקי לא לקח · יכול לא לקח שוחד על נקי להורגו אבל לקח שוחד על (שאינו) נקי לפוטרו · אמרת על מי דרך ב״א ליקח שוחד על צדיק או על הרשע · הוי אומר על הצדיקים לא לקח ק״ו על הרשעים · (פי׳ המדה שאין כתוב רק צד הדין שממנו לומדים · אך צד הבא מן הדין אנו דורשים על צד אכסר חומרא וקולא · ועיין בספרי פד״ת באורך):

מדה ז מגזירה שוה כיצד · שמואל נזיר היה כדברי רבי נהוראי שנאמר (ש״א א׳) ומורה לא יעלה על ראשו · נאמר מורה בשמשון ונאמר מורה בשמואל מה להלן נזיר אף כו׳ · כי״ב במשה נאמר (דברים ב) היום הזה אחל תת פחדך · ונאמר ביהושע (יהושע ג׳) אחל גדלך · במה גדלו שהעמיד לו חמה ולבנה אחל אחל לגז״ש מה להלן עמדה לו חמה אף במשה עמדה לו חמה · רבי אומר מנין שעמדה לו חמה למשה ת״ל תת תת לגז״ש נאמר במשה (דברים ב׳) תת פחדך ונאמר ביהושע (יהושע י׳) ביום תת ה׳ את האמרי מה להלן עמדה לו חמה אף כאן עמדה לו חמה · (הנה אף שאמרו חז״ל אין אדם דן גז״ש מעצמו אא״כ קבל מרבותיו · אין זה אלא בהלכות אבל במדרשות אין מעצור כחז״ל לדרוש בכמה אופנים ע״פ גז״ש · וגם לפעמים דורשים כתם ואינם מביאים הפסוקים ומסמכים עצמם על איזה פסוק בתנ״ך ע״ד גז״ש · וכמ״ש כ״פ בפירושי ומצאתי אח״כ לראיה מאיזה מדרש או ילקוט · וסמכו חז״ל עצמם על מדרש מוטעל שלשון תיבה זו נופל על לשון תיבה זו · וכן על מדה י״ז מדבר שאינו מפורש במקומו ומפורש במ״א · ואף בהלכות אמרו בירו׳ פרק אלו דברים שאדם דן גז״ש לקיים תלמודו · פי׳ שאם יודע איזה הלכה · אך אינו יודע מנין · יוכל לדון גז״ש מעצמו · אבל לא להוציא דין חדש ע״פ גז״ש מעצמו ולפעמים דורשים חז״ל גז״ש מחמשה מקומות כמו בפסחים ד״ח ע״ב · ולפעמים מז׳ מקומות עד שימצא דבר הנלמד כמו בעירובין דף נ״א · ואמרו שהוא זכר לדבר והיינו גילוי מילתא וזהו ענין אסמכתא שבארנו במקום אחר בס״ד):

מדה ח מבנין אב כיצד · זה יסוד המלמד על מה שאחריו · אימתי נקרא יסוד שיהיה הוא נאמר תחלה · א״ר חייא על כל דבור ודבור היה קורא משה משה · ומשה אמר הנני · בנין אב לכולן (שמות ג) ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה ויאמר הנני · לפי שזה תחלה · כיוצא בדבר אתה אומר (ישעיה י׳) והיה כי יבצע ה׳ את מעשהו · למה (שם) כי אמר בכח ידי עשיתי · א״ל הקב״ה (שם) היתפאר הגרזן על החוצב בו אם יתגדל המשור על מניפו · והלא אינו דומה אלא כקרדום הזה שאם אין אדם מבקע בו אינו שוה כלום ואינו עושה בעצמו כלום · כך במטה הזה אם אין אדם מכה בו אינו מכה כלום מעצמו · אף אתה אינך כלום אלא מה שאני רודה עולמי בך ואתה מתפאר ואומר (שם) כי בכח ידי עשיתי · (שם) לכן ישלח האדון וגו׳ · (פי׳ הדבר שנכתב תחלה מלמד על דברים אחרים דומה ליסוד שעליו נבנה הבנין כולו ודומה לאב שמוליד בנים רבים · כמ״ש שבת דכ״ב א״ר׳ אבוהון דכולהון דם · ע״כ נקראת המדה בנין אב · והמדה הזאת נקראת ג״כ בשם מה מצינו):

מדה ט ב) מדרך קצרה כיצד · (דה״א י״ז) ואהיה מאהל אל אהל וממשכן · צ״ל וממשכן אל משכן אלא שדבר הכתוב דרך קצרה · מאימתי נדון בדרך קצרה משיצטרך הענין לומר ודאי · כיוצא בדבר אתה אומר (ש״ב י״ג) ותכל דוד לצאת · צ״ל ותכל נפש דוד לצאת אלא שדבר דרך קצרה · ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר (תהלים פ״ד) נכספה וגם כלתה נפשי · (פי׳ בפסוק ואהיה מאהל וגו׳ יש כאן ג׳ קיצורים שמ״ש ואהיה מאהל פי׳ ואהיה מתהלך מאהל אל אהל וכמ״ש בפסוק הסמוך בכל אשר התהלכתי · וכן מפורש בש״ב ז׳ ו׳ ואהיה מתהלך באהל ובמשכן · ומ״ש וממשכן פי׳ ואהיה מתהלך ממשכן אל משכן · ושני הפסוקים של דה״י ושל ש׳ שמואל מלמדים זה על זה ע״פ מדה י״ז · ודוגמא לראיה ב׳ ותכל דוד יש במדרש תהלים נ״ו מפסוק ואמר להרגך ותחס עליך · ותחס עיני עליך · וכמ״ש יחזקאל ט״ז לא חסה עליך עין וגו׳ · ועיין במ״ר פ״כ סימן כ׳ ובבאורי שם · ועי׳ ב״ר ר״פ מ״ט · ומדה זו עשירה היא בפשטי המקראות בתנ״ך ובמדרשים):

מדה י מדבר שהוא שנוי כיצד · אר״י בר״ח מ״ב שנה היה ראוי הרעב לבא במצרים תדע שכן הוא דאמר (פי׳ פרעה) שראה ז׳ פרות וז׳ שבלים (בראשית מ״א) הרי י״ד · והוא אמר ליוסף ז׳ פרות ושבעה שבלים הרי כ״ח ויוסף אמר ז׳ פרות וז׳ שבלים הרי מ״ב ולא היה הרעב רק שנתים · שביון שירד יעקב אבינו למצרים וברכו כלה הרעב ואימתי חזרו אותן מ׳ שנה שני רעב בימי יחזקאל שנאמר (יחזקאל כ״ט) ונתתי את ארץ מצרים שממה וגו׳ · שלא עשתה אלא לצורך (פי׳ שאחר השנתים לא כלה הרעב לגמרי שהרי יוסף אמר ז׳ שנים · אלא שלא היה ברכה באותן ה׳ שנים שלא עשתה הארץ אלא לצורך בצמצום): כיוצא בו אתה אומר (ירמיה ז׳) אל תבטחו לכם וגו׳ היכל ה׳ היכל ה׳ היכל ה׳ המה וגו׳ · למה נאמר ג׳ פעמים אלא אמר להם אל תהיו בוטחים בג׳ רגלים שאתם חוגגים בשנה · אם אין אתם עושים רצוני אין חגיכם חשובים לפני כלום · הה״ד (עמוס ה׳) שנאתי

הערות והוספות לקצת המדות מאת הרב החכם המפורסם מו״ה יהודה במוה׳ יחיאל בעהאק נ״י

מדה ב א) אשר לא תדבר אלי רק אמת (כצ״ל) מלמד כו׳ · יש להבין הלא מלת רק מחויבת במאמר, ובלעדה הכוונה הפוכה, אשר לא תדבר אלי אמת. וצריך לומר שכוונת הברייתא שיכתוב אשר תדבר אלי אמת בלא מלת השלילה, אלא כתוב עד״ז שתבא מלת רק למעט · ומ״ש מן למעט כיצד כו׳ · יש להבין ג״כ דאיך אפשר שיכתוב בלא מלת מן, ויותר משמע מלשון מן ואחריו עד, שכל היום ממש ישב. [ועי׳ ערכין דף י״ח פלוגתא דרבי ורבנן ע״פ מיום הראשון עד יום השביעי · ועי׳ ג״כ ברש״י שם דף כ״ד ע״ב ד״ה והנא דאמרי כו׳ דכי אמר רבי מיום הא׳ וא׳ בכלל דכתיב ועד שייך ביה לשון מיום כו׳] · וכ״ל שכוונת הברייתא שהיה נ״ל מהבקר וגו׳. ולפי״ז הנו״ן יתירה הוא עיקר המיעוט (וכדברי המדקדקים ג״כ על הנו״ן שבא להקטין). ובזה נבין מאמרם ז״ל בר״ה דף י״ז ע״ב, עשה להן סימניות באכין ורקין כו׳. וכתב הערוך ערך אך וז״ל, עשה בתהלים נוני״ן הפוכין כדין אך ורק עכ״ל. וכתב עליו המהרש״א בח״א שם, לא ידענא מאי משמע בנוני״ן ההפוכין באכין ורקין שהן מיעוטין כו׳ ע״ש. ולפי מ״ש בס״ד, גם כוונת הברייתא כאן על הנו״ן שהוא בא למעט כאך ורק:

מדה ט ב) מדרך קצרה כיצד ואהיה מאהל אל אהל וממשכן כו׳. דוגמת מדה זו עוד, עי׳ רש״י דה״א (כ״ה ח׳) ויפילו גורלות משמרת לעמת משמרת · ודוגמא למעלה ואהיה (מתהלך) מאהל כו׳, וכ״כ הרד״ק שם. ולשון הראב״ע (עובדיה א׳ י״ג), ואל תשלחנה דרך קצרה, והטעם ידיך, וככה יחפרו בעמק (איוב ל״ט כ״א) רגליו עכ״ל, וכן ת״י ורש״י ורד״ק בעובדיה שם. ועיין חזקוני (במדבר כ״א א׳) וז״ל וי״מ שפסוק זה מן הפסוקים חסרי תיבה וכן פירושו וישמע הכנעני מלך ערד ועמלק יושב הנגב כו׳ ע״ש, ועיין רש״י שם (כ״ב ל״ב) · ורואה עוד בס׳ [הרקמה שער כ״ה ואחריו] בס׳ מחברת הערוך להר״ש ן׳ פרחון דוגמות רבות בשער הקצר והספק, וכתב שם שכן נמי מקצרין בדברי רבותינו ז״ל, כגון מ״ש בענין אלו ואלו דברי אלהים חיים הן (עירובין דף י״ג ע״ב) פי׳ הן דורשין כו׳ ע״ש. וז״ל הרד״ק (מ״ב ח׳ ט״ז) ויהושפט מלך יהודה כו׳, פי׳ ומה יהושפט כו׳, ואם חסרה מלת ומה אין תימה בזה, כי הענין מובן מהפסוק, וכמוהו רבים במקרא חסרי מלה, לפי שיובן ענינה מהפסוק. וכדומה לזה נגיד חסר תבונות ורב מעשקות שונא בצע יאריך ימים (משלי כ״ח ט״ז), שחסר ימות, פי׳ נגיד שהוא חסר תבונות ורב מעשקות ימות, אבל נגיד שהוא שונא בצע יאריך ימים כו׳ עכ״ל. ועד״ז נ״ל לפרש הפסוק כי רגע באפו חיים ברצונו וגו׳ (תהלים ל׳), שלפ״ד המפרשים כי רגע קטן או רגע אחד הוא באפו וחיים ארוכים יש ברצונו ע״ש, בלתי מפורש לפי״ז מה יש כשהוא באפו. ונראה, דהנה רצון הוא הפך האף, כמ״ש כי באפם הרגו איש וברצונם וגו׳ · וכן כי בקצפי הכיתיך וברצוני רחמתיך, וזעף מלך וגו׳ רצונו (משלי י״ט י״ב) ובאפו וברצונו דכאן ר״ל בעת אפו ובעת רצונו, כמו בעת אפך עשה בהם (ירמיה י״ח כ״ג), בעת רצון עניתיך (ישעיה מ״ט ח׳), והנה ממ״ש חיים ברצונו, מובן שבעת אפו יש הפך החיים והוא המות, גם תיבת רגע נראה שהוא עומד במקום שנים (עיין מדה כ״ב). ומעתה שיעור הכתוב בשלמותו (ע״פ דרך קצרה), כי רגע (מות) באפו (ורגע) חיים ברצונו, וכמ״ש רגע ימותו (איוב ל״ד כ׳). וז״ש בערב ילין בכי ולבקר רנה, ומפרש והולך כי לא כאשר חשב בהיותו בשלוה שלא ימוט לעולם, אלא הדבר תלוי בהשגחת הש״ת, וברגע אחד יגזור מות על איש, וזהו בעת אפו וכעסו עליו על חטאיו, וברגע אחד כשיהרצה אליו (ע״י תשובה) יחן חיים (עי׳ סנהדרין דף ק״א, עת היא כו׳). וז״ש ה׳ ברצונך (הפך האף) העמדת להררי עוז, הסתרת פניך (בעת אפו, כמ״ש וחרה אפי בו וגו׳ והסתרתי פני מהם וגו׳ דברים ל״א י״ז, וכן אל תסתר פניך ממני אל תט באף עבדך, תהלים כ״ז ט׳, ועיין ישעיה נ״ד ח׳ וירמיה ל״ג ה׳) הייתי נבהל (וע״ד תסתר פניך יבהלון תוסף רוחם יגועון, תהלים ק״ד כ״ט, וכן אל תסתר פניך ממני ונמשלתי עם יורדי בור, (שם קמ״ג ז׳), וז״ש מה בצע בדמי וגו׳, וע״ש ראב״ע שאותו הזמן חלה דוד ויחי מחליו ע״ש:

שאסתי תניכם: ד"א אמר להם ראו ג' כקדשות שחרבו נוב ושילה וגבעון הזהרו שלא יחרב זה • (בדומה למדה זו במ"ר פכ"ב ס"ג במלחמת מדין שהלווי י"ב אלף • אלף למטה • ודרשו שם ב' אלף למטה וי"א ג' אלפים למטה ע"ש ע"פ מדה זו • וע"ע דבב"ר פנ"ד ר"ס ד' חושב ה' מקדשות):

מדה יא

ג) מסידור שנחלק כיצד • (דה"ב ל') כי מרבית העם וגו' יכפר בעד כל לבבו הכין וגו' • סדור היה ראוי להיות אלא שנחלק • מאימתי דנין אותו משינהוג אותו ענין לכך • כיוצא בו (איוב י"ז) כי לבם צפנת משכל על כן לא תרומם לחלק יגיד רעים • מי שחולק על דברי רעים עיני בניו תכלינה • סידור היה ראוי להיות אלא שנחלק • ויש כוסיפין זה (משלי כ"ג ל"א) כי יתן בכוס עיני יתהלך במישרים וגו' (שם) אחריתו כנחש ישוך וגו' אפילו יהיה צדיק גמור המתהלך במישרים אם יתן בכוס עינו מטעהו שאחריתו כנחש ישוך • כמו שאתה מוצא בנח • סדור היה ראוי להיות אלא שנחלק • (פי' תיבת סדור היינו הכתובים והמקראות עם פסקי הטעמים שקבלנו סדורם מסיני • ועכ"ז נמצאים הרבה פסוקים שנפסקו ונחלקו ולא יובן פשוטם כ"א כשנחברם יחד שיהיו מסודרים ומחוברים יחד • וכן בהפך שיש שנכדרו ונתחברו • ולא יובנו כ"א נפסקם ונחלקם • וזה רק כשיהיה ראיה והכרח אמתי • וז"ש מאימתי דנין המדה הזו משינהוג אותו ענין לכך • פי' שענין הפסוק לא יובן כ"א כשנחבר ההפסק • או כשנפסיק החיבור והסדר • ויש לכל דרך טעם ודרש בין לדרך הסדור בין לדרך החילוק • ועי' ס' מ"ת הכ"ל):

מדה יב

מדבר שבא ללמד ונמצא למד כיצד • (ישעיה ס"ד) בקדוח אש המסים וגו' עדיין לא שמענו במעשה בראשית שלהטה האש את פני רקיע וכשהוא בא למתן תורה אמר (שם ס"ג) לוא קרעת שמים ירדת וגו' כשם שעשית במעשה בראשית כך עשית במתן תורה בשעה שאמר הקב"ה (בראשית א') יהי רקיע • וכבר נבראו ביום ראשון אלא שלא היו מצותצחות עד שבא האש מלמעלה וליהטה פני הרקיע • בא מע"ב ללמד על מ"ת ונמצא למד • כיוצא בו (ירמיה מ"ו) קולה כנחש ילך ולא שמענו בנחש שקולו הולך מסוף העולם ועד סופו • וכשבא למפלתן של מצרים הוא אומר קולה כנחש ילך כשם שהולך קולו של נחש כך הולך קולה של מצרים מלמד שבשעה שאמר הקב"ה לנחש (בראשית ג') על גחונך תלך ירדו מלאכי השרת וקצצו את רגליו וידיו והיה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו • בא נחש ללמד על מפלתן של מצרים ונמצא למד (עיין ב"ר פמ"ג ס"ג פלוגתא בענין מדה זו):

מדה יג

מכלל שאחריו מעשה ואינו אלא פרטו של ראשון כיצד • (בראשית א') ויברא אלהים את האדם בצלמו הרי זה כלל ואח"כ פרט מעשיו שנאמר (שם ב') וייצר ה' אלהים את האדם ויפל תרדמה ויבן את הצלע • השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון • כיוצא בו (ישעיה א') חזון ישעיהו בן אמוץ הרי כלל ואח"כ פרט (שם ו') בשנת מות המלך עוזיהו (שם י"ד) ובשנת מות המלך אחז (שם ל"ו) ויהי בארבע עשרה שנה למלך חזקיהו • השומע סובר שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון:

מדה יד

מדבר גדול שנתלה בקטן להשמיע האזן בדרך שהיא שומעת כיצד • (דברים ל"ב) יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי • וכי הגשמים גדולים מן התורה שהתורה נתלית בהם אלא שהגשמים מצויים בכל • (ס"א כרוים את הכל) • וכדי להשמיע האזן כדרך שהיא שומעת • כיוצא בדבר א"א (עמוס ג') אריה שאג מי לא יירא וכי מי נתן גבורה לארי אלא מי שאמר והיה העולם • אלא אמר הקב"ה הריני מכנים קול בבריות להשמיע האזן מה שהיא יכולה לשמוע והיא שומעת:

מדה טו

ד) משני כתובים המכחישים זא"ז עד שיבא הכתוב הג' ויכריע ביניהם כיצד • כתוב אחר אומר (ש"ב כ"ד) ותהי ישראל ח' מאות אלף וגו' וכתוב א' אומר (דה"א כ"א) ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף וגו' • נמצא ביניהם ג' מאות אלף • וג' מאות אלף אלו מה טיבם • בא הכתוב הג' והכריע ביניהם • ובני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי אלפים וגו' המחלקות הבאה והיוצאת וגו' המחלוקת הא' כ"ד אלף • מלמד שג' מאות אלף היו כתובים בניטכו של מלך ולא הוצרכו להמנות • הא כיצד כ"ד אלף לי"ב חדש הרי רפ"ח אלף נשארו י"ב אלפים הם נשיאי ישראל הטילן הכתוב וחזר וכללן: כיוצא בו א"א (דברים י"ב) כ"א אל המקום אשר יבחר מכל שבטי ישראל וכתוב א' אומר (שם) באחד שבטיך • בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (דה"א כ"א) ויתן דוד לארונה במקום שקלי זהב שש מאות • והלא לא נקנה אלא בחמשים שנאמר (ש"ב כ"ד) ויקן את חלקת השדה הגרן והבקר בכסף שקלים חמשים • מה ת"ל ו' מאות אלא שהיה דמיו שש מאות זהובים • ונתן נ' מכל שבט ושבט נמצא משלו נ' לבד על שבט יהודה • נמצא כל הכתובים באחד • באחד שבטיך וכל שבטיכם • ר' נחמיה אומר דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר צריכין להביא ראיה ממקומות אחרים • וכה"א (משלי ל"א) היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה • (הנה בדוגמא א' מביא פסוק ג' המכריע אך בדוגמא הב' לא הביא פסוק ג' המכריע • לפי שאפשר לייסבם בלא"ה שמ"ש ו' מאות היינו מכל השבטים ומ"ש חמשים משבט א' • ועם כ"ז הוא בכלל מדה זו • וכן הרבה בדברי חז"ל כמו לבא רמי כתיב מעל שמים חסדך וכתיב עד שמים ומכריע בלא פסוק ג' כאן בעושים לשמה וכו' • ועיין במ"ר פרק י"א ס"ז דוגמאות עוד • וסמכו חז"ל עצמם על פסוקים אחרים אף שלא הזכירו • שמבואר שם שמעלת לשמה גדולה משלא לשמה וכמו באברהם שדרשו ויוצא אותו החוצה שהעלה מדרגתו למעלה מן הטבע • וזהו גדול מעל שמים • וכדומה לזה בדברי חז"ל שמדברים סתם וסמכו עצמם על איזה פסוקים בתנ"ך וכמ"ש בבאורי כמה פעמים בס"ד):

מדבר

מדה יא ג) מסדור שנחלק כו' סידור היה ראוי וכו'. אמר י"ב: עי' יומא דף נ"ב ע"ב חמשה מקראות בתורה אין להם הכרע כו'. וכתב המהרש"א שם בשם ספר פענח רזי דז"ל דשכחו פיסוק הטעמים כו', אבל מדברי התוס' גבי משוקדים נראה דהוי פסיקא להו פיסוק טעמים עכ"ל (וכ"נ מלשון התוס' חגיגה דף ו' ע"ב ד"ה לפסוקי טעמא ע"ש, ועי' ספר שערי אפרים שער ג' סט"ו בפתחי שערים, ועי' מג"א סי' ל"ב ס"ק מ"ה, ועי' בס' בינת מקרא) • והנה גם ברייתא שלפנינו מוכיחה כן דאף דידעי פסוק הטעמים כמ"ש אלא שנחלק, בכ"ז אמר סדור היה ראוי להיות • וכ"מ ביפ"ת ב"ר פ"פ (סימן ה') וז"ל, אלא היינו טעמא דאפשר לפרש רישא דקרא עם הקודם אע"ג דפסקיה עזרא כדאיתא בל"ב נתיבות הדרש, וכדפירש הרמב"ן גבי ותמנע היתה פילגש, וכ"ש שיש לפרש מה שאמר אחר ההתנהגות עם הקודם כו' עכ"ל • ועיינתי בדברי הרמב"ן ז"ל שם (בראשית ל"ו י"ב) וז"ל: ואני עוד סובר בכתוב הזה מה שאמרו רבותינו בל"ב מדות שהאגדה נדרשת, אמרו סדור היה ראוי להיות אלא שנחלק שנאמר כי מרבית העם וגו' וגם רודפי הפשט יאמרו כן בפסוקים אחרים, וכן זה יאמר בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז ותמנע, וחזר ואמר היתה פילגש לאליפז בן עשו ותלד וגו' ולא הזכיר שם הפילגש, והאמת שהיא אחות לוטן תמנע, והיא הסבה שלא הזכיר שמה, כי לא רצה לומר שתי פעמים ותמנע לזכר ולנקבה עכ"ל • והרס"ד בביאור שם הביא בשם הרשב"ם ז"ל שהביא בשם שוחר טוב שמלת ותמנע מחובר גם לפסוק העליון (כאלו כתיב וקנז ותמנע, ותמנע היתה וגו') הראשון זכר והב' נקבה • וכמוהו ביהושע (י"ג ז' וח') ואני שבט המנשה, עמו הראובני וגו' ע"כ פסוק השני חסר כו' עולה על סוף הפסוק שכתוב בו ואני שבט המנשה וגו' • ואני שמואל מצאתי פסוק ג' בדה"א (פ' מ"א ומ"ב) ואחרע: ואחז הוליד וגו' בע"כ חסר ואחז בפסוק זה שהי"ל לכתוב ואחרע ואחז: ואחז הוליד וגו' אלא שתיבת ואחז הוליד עולה על פסוק שלמעלה כו', שכ"כ בפרשה ראשונה (שם ח' ל"ה ול"ו) עכ"ל (הרשב"ם ז"ל) • ואני שלמה מצאתי פסוק רביעי דוגמתן כו', ואחיו וזכר: ומקלות הוליד וגו' (שם ל"א ול"ב); שתיבת ומקלות שבראש הפסוק השני עולה לסוף הפסוק הראשון כמ"ש שם (פ' ל"ז ול"ח) וזכריה ומקלות: ומקלות הוליד כו' עכ"ל הרס"ד • ואני יהודה מצאתי עוד דוגמתן, ואתנן: וקוץ הוליד וגו' (שם ד' ז' וח') שתיבת וקוץ נמשך למעלה ג"כ, ואתנן וקוץ: וקוץ הוליד וגו' (וכמ"ש שם הכיו"ו, וע"ש ג"כ פסוק י"ג עוד מזה). וכן בעמוס (ה' ח' וט') ולדקה לארץ הניחו עושה כימה וגו' עי' וזכותא לארעא דשבו: שבקו למדחל מן קדם כו', ואמרו קלא שקרא מלה הכיתו למעלה ולמטה, וכן תרגם הארמי ע"ש. ועד"ז נ"ל בכוונת הת"א ע"פ ארור אשה וגו' (כמ"ש בשמי בס' לחם ושמלה שם) שמשך לתיבת ארור למעלה ולמטה לפי שהוא מהמקראות שאין להם הכרע, ולכן תרגם על עקרו שור, שור סנאה, לכוונה שור ארור, שור של שכם שהוא ארור כו', ואח"כ תרגמו למטה ליט רוגזיהון כו', ועיין ח"א מהרש"א שבת דף ל"ב ע"ב ד"ה בימות החמה כו' וי"ל דמלת יגזלו מושכת עצמה ואחרת עמה וכאלו כתיב ליה גם תום יגזלו, יגזלו מימי שלג כו' עכ"ל (ועיין מדה כ"ב להלן). וז"ל הראב"ע (מיכה ד' ח') תאתה, וזאת המלה דבוקה עם ובאה כו', וכמוהו יכלו תפלות דוד בן ישי (תהלים ע"ב) שאע"ג שמלת תפלות היא באתנח דבוקה היא למלת דוד עכ"ל. וע"פ דרך זה שלמדונו חז"ל במדה זו, נ"ל לפרש בתהלים (צ"ג ה') עדותיך נאמנו מאד לביתך נאוה קדש ה' לאורך ימים, שאף שמלת קדש היא באתנח (וע"ש במפרשים), יש לחברה עם מלת ה', וכמו מקדש ה' (במדבר י"ט כ' ועוד, ועיין רש"י שמות ט"ו י"ז, וגם שם יש לפרשם בחיבור ע"פ מדה זו לולא קמץ הד') או מקדשך בכינוי (על מקדשך השמם), וכמו היכלך בכינוי (בקרב היכלך) או היכל ה' (ש"א א' ועוד), וכן הלוי אל בקדשו בכינוי (שר"ל בהיכל קדשו לר"י הלוי ע"פ ראב"ע) או קדש ה' (כאן), וכן מ"ש ותועבה נעשתה בישראל ובירושלים כי חלל יהודה קדש ה' וגו' (מלאכי ב' י"א) ופירש"י יהודה כו' שהיה קודש לה' כו' ע"ש, נ"ל שמוסב גם על ובירושלים שקוראה ג"כ קדש ה', כמו הר קדשי ירושלים בכנוי, וכן ירושלים עיר הקדש (נחמיה י"א י"א) וגם עיר אלהים וגו' (תהלים מ"ו ה') בעיר ה' צבאות (שם מ"ח ט'), וכן הר הקדש או הר ה', ונקרא הר קדש אלהי (בדניאל ט' כ') (ועיין דניאל ח' י"ד ונצדק קדש, וכ"ל שפירושו כפי' לשון חז"ל בגיטין דפ"ו ע"א עבדא דקן מולדק לעבדו, ופירש"י דינו פסוק לעבודות בלי ערעור ע"ש, ובערוך ערך צלדר, פסול לעבודות, ונראה שהוא ע"ם וכ"מ אח"ז בערוך הקלר (ד"פרלג): והנה מלת נאוה פירש"י מלשון כאות אלהים (תהלים פ"ג פסוק ט"ו) לשון כוס לא לשון נוי ע"ש הוכחתו, ולפי"ז נאוה קדש ה', הוא ממש כמו כוס קדשך (שמות ט"ו י"ג) בכנוי, וכ"ל עדותיך נאמנו מאד לביתך שהוא נוה קדשך (קדש־ה') לאורך ימים, או פי' נאמנו לאורך ימים לביתך וגו', וכלשון ונאמן ביתך וגו' עד עולם לפניך (ש"ב ז' י"ז), וכ"כ נאמנים כל פקודיו סמוכים לעד לעולם (תהלים קי"א) ודו"ק • [הוספה] וז"ל החזקוני ע"פ נוה קדשך לכל א"י קורהו נוה קדש כמו ויביאם אל גבול קדשו וגו'. ועי' פ"ק דסוטה (דף מ' ע"א) א"ת נאוה תהלה אלא נוה (על עסקי נוה בתים שבנו ישלמוהו רש"י) ע"ש שדרשוהו על המקדשים ומזה גם והנוהו בה"א והבנה לי' מקדש • ועי' רש"י דה"א כ"ח י' בית מקדש לארון שנקרא מקדש ולשון הכתוב עי' שקלים פ"א מ"ג וברא"ה רפ"ד דלהר"מ שם קורא לכל ירושלים מקדש ולרש"י לא כן ע"ש בתוי"ט ומ"ח • ועל מ"ש מדניאל הר קדש אלהי ע"ש ביחזקאל כ"ח י"ד בהר קדש אלהים וע"ש רש"י ועי' תהלים י"ט ח' כ"ג ו' כ"ו ד' ומ"ו ה':

ויש גם באותיות שנמשך אות אחד לשתים למעלה ולמטה, ובבאו"י לירמיה (כ' מ"ה) כתבתי בס"ד לפרש מ"ש לא ישים עליהם נוה, שהוא כמו נוהם בהמשך מ"ם מקול בראש פסוק שאחריו, וכמ"ש מפורש שם (מ"ט כ') נוהם, מקול וגו' ע"ש, וכן נ"ל לפרש מ"ש אשר הכרית את האובות ואת הידעני מן הארץ (ש"א כ"ח ט') שמ"ם מן נמשך גם למעלה, ובא הידעגים ברבוי כמו אובות, שהרי כן בכל מקום במקרא שכתוב אובות ברבוי כתיב ידענים ג"כ ברבוי, ולהפך יש אחד ועשה אוב וידענים (מ"ב כ"ו ו') שאוב ביחיד וידענים ברבוי, וגם זה יבא החתיו (בדה"ב ל"ג ו') ועשה אוב וידעני שניהם יחידו והבן • ועי' בבאו"י (מ"א י"ד י"ד), ועיין (מיכה ה' א') את שופט ישראל, שה"י יש דייני ישראל, וי"ל שפי' כמו שופטי בהמשך יו"ד ממלה ישראל, ובנהוס (א' י"ב) וכן נגוזו ועבר, כמו ועברו לת"י ורש"י בהמשך וי"ו ועבר שאחריו, ועמ"ש בבאו"י לירמיה (כ"ג ל"ג), ועי' רש"י (שופטים ג' כ"ב) הפרשדונה ח"י כו' עשאן כשתי תיבות ושי"ן משמשת לשתיהן כו' ע"ש:

מדה טו ד) משני כתובים המכחישים זה את זה וכו'. אמר י"ב, עיין מ"ש בבאו"י לס' בראשית (כו ג וד), מכ"י הרב המגאר מהרש"ד ז"ל, ביסוד סתירת ל' הכתובים בהבטחת ירושת הארץ, שנאמרה הבטחה זו לאברהם ה' פעמים (בראשית יב ז, יג טו, טו ז, שם יח, יז ח) [וע"ש כד ז] וליעקב ב' פעמים (שם כח יג. לה יב) [וע"ש מח ד] ובכלם נאמר לשון יתן הארץ הזאת, ונאמרה ליצחק פעם א' (שם כו ג וד), ויאמר ב' פעמים בלשון רבים את כל הארצות האל. והיסוד בזה כי באמת עיקר ההבטחה היה על ארץ כנען כו', ונכלל בהבטחה זו גם הארצות אשר יכבשו בחרבם ויהיו תחת רשותם בעת ביאת ישראל לארץ, לכן בהבטחותיו לאברהם וליעקב שהיו באילון מורה ובאילוני ממרא ובבית אל שהן מקומות א"י העקרים, נאמרה בל"י על הארץ הזאת כו', אבל יצחק היה בגרר בארץ פלשתים, ולטעמא דאגם לבו שהיה גר בארץ הזאת, הבטיחו שגם היא תהיה לישראל לאחוזה, כי הכנענים לקחוה מן הפלשתים כו' ונכללה בהבטחתו לאברהם ארץ כנען, לז"א את כל הארצות האל בל"ר על ארץ כנען (שהיא עיקר ההבטחה) ועל ארץ פלשתים שתחשב לארץ כנען בעת הירושה עכ"ד בקיצור, ובדבריו אלה תשכיל ותבין מ"ש חז"ל ברכות (דמ"ט א') וכל החותם מנחיל ארצות בברכת הארץ כו' ה"ז בור ע"כ, שאפשר גם החותם כן, יסודתו היה בקדש ממ"ש כאן ביצחק הארצות האל ל"ר על ארץ פלשתים וכנען, (אבל לא על שארי ארצות חו"ל, שמאחר שהיא ברכת א"י ארץ חמדה כו' מה שבח הוא לה להזכיר בברכתה משארי ארצות), ובכ"ז אמרו חז"ל שהחותם כן ה"ז בור שסתרי הכל לארץ אחת יחשב "ארץ כנען" כעיקר הבטחה ראשונה לאברהם, (ועי' תהלים ק"ה מ"ד, וים לייסב), ועיין מ"ש בבאו"י (מ"א י' כו) ג"כ ממדה זו:

מדה טז ה) **מדבר שמיוחד במקומו כיצד** · (ש"א א') ותדר נדר ותאמר ה' צבאות וגו' למה נתיחד כאן השם הזה · אמרה חנה לפני הקב"ה שתי צבאות בראת כו' העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים · והתחתונים פרים ורבים ומתים · אם אני מן התחתונים אהיה פרה ורבה ומתה · ואם לא אהיה מן העליונים בחיים ולא אמות : כיוצא בו סלח נא ה' אלהי ישראל (נ"ל (מלאכי ב' ט"ז) כי שנא שלח אמר ה' אלהי ישראל) למה נתיחד השם כאן והלא בג' נבואות הללו חגי זכריה ומלאכי אין בהם בלשון הזה · אלא כך היו מנחמים ישראל · ואומרים להם אע"פ שנשלחתם מ"מ הוא אלהיכם ושמו מיוחד עליכם · (ובכלל מדה זו מה שמלינו בלה"ק כמה תיבות נרדפים למשמעות אחת כמו ראשית תחלה מקדם בראשונה ובכ"מ שכתב א' מלשונות אלו בהכרח שבמקום זה שייך דווקא תיבה זו ולא האחרת וכמ"ש נרים התורה בראשית ברא אלהים והיה יכול לומר בראשונה יצר ה' אלא לדרוש כי ראשית או בזכות ראשית · וכן תיבת ברא מורה על בריאת יש מאין · אבל יצר משמע יש מיש · וכן תיבת אלהים לדרוש שנברא העולם במדת הדין · וכיוצא באלה הרבה והברייתא הביאה לדוגמא משמות של הקב"ה שנכתב במקומו המיוחד לו דוקא וכן ה"ה בשארי תיבות) :

מדה יז מדבר שאינו מתפרש במקומו ומתפרש במקום אחר כיצד · (בראשית ב') ויטע ה' אלהים גן בעדן ויצמח ה' אלהים וגו' שמענו שהקב"ה נטע לאדה"ר בגן עדן כל עץ וכל מיני מגדים אבל לא מצינו שברא לו הקב"ה חופות של זהב ואבנים טובות ומרגליות והיכן שמענו בשעה שנאמר לחירם מלך צור (יחזקאל כ"ח) בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך · א"ל שמא אדה"ר אתה שעשיתי לו כל הכבוד הזה · כיוצא בו משפחת בני קהת וגו' ומשפחת בני הגרשוני יחנו ימה ומשפחות בני מררי יחנו על ירך המשכן צפונה אבל לא מצינו שצוה הקדוש ברוך הוא את בניו להיות כ"ד משמרות והיכן שמענו ו) אלה פקודתם לעבודתם לבא בית ה' כמשפטם ביד משה ואהרן מלמד שמצוה זו מימות משה ואהרן · (ע"ש יש כאן בסוף המדה · ונ"ל והיכן שמענו אלה פקודתם לעבודתם לבא לבית ה' כמשפטם ביד אהרן אביהם ומקרא הוא בדה"א כ"ד · ומדה זו מלאה בדברי המדרשים · שדרך חז"ל ללמוד הסתום במקום א' מהמבואר במקום אחר · הנה חטא העגל מפורש בפ' כי תשא · ובפ' עקב · ובתהלים ק"ו · ובנחמיה ט' ומבין כולם יוצא הענין מבואר וחז"ל דרשו מכל המקומות יחד ועי' שמ"ר פמ"ה וד"ר פ"ג · ועוד כלל אחר במדה זו · שכשהגיעו חז"ל לפסוקים סתומים בנו"כ שמדברים על הכלל כמו פסוק אשרי האיש אשר לא הלך וגו' · דרשו ע"פ מדה זו שבהכרח יש לו מקום מפורש שמדבר באיש כזה בצירוף מדת גז"ש המלמדת עליו וכמו שדרשו נרים שוח"ט אשרי האיש זה נח שנאמר נח איש צדיק וגו' ואח"כ דורשים על אברהם שנקרא איש · מארץ מרחק איש עצתי · ועי' ב"ר ר"פ כ"ו · ועי' ג"כ ב"ר . פע"ד סי"א כאשר יהגה הארי וגו' מלא רועים וגו' שכך היה המעשה בלאן לבן שכתוב בו אשר יאספו כל העדרים וכן הרבה בדברי המדרשים · ועיין שמ"ר פ"ה סכ"ב חדוש נפלא הדפסתיו לדוגמא בקונטרס נתיב חדש · וע"ע שמ"ר פט"ו סט"ו ע"פ הם יתבאו בראש הכרמל · וחז"ל הראו שכן היה והיינו חיאל בית האלי ע"ש וכן הרבה מאד) :

מדה יח מדבר שנאמר במקצתו ונוהג בכל א"כ מפ"מ נאמר במקצת מפני שדבר הכתוב בהוה כיצד · (שמות כ"ב) ובשר בשדה טרפה לא אין לי אלא בשדה בעיר מנין ת"ל טרפה לא יאכל (ויקרא כ"ב) א"כ למה נאמר בשדה דברה תורה בהוה שדרך הבהמות לטרוף בשדה יותר מבעיר : כיוצא בו (דברים כ"ג) כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה אין לי אלא בלילה ביום מנין ת"ל (ויקרא ט"ו) ואיש אשר וגו' א"כ למה נאמר לילה כו' : כיוצא בו (משלי כ"ב) אל תגזול דל כי דל הוא · אין לי אלא עני עשיר מנין ת"ל (שם א') כן ארחות כל בוצע בצע · א"כ למה נאמר עני כו' :

מדה יט מדבר שנאמר בזה והוא הלחבירו כיצד · ויצף את העמודים י"ח אמה וגו' וה"ה לחברו (ע"ש יש כאן ונ"ל ויל"ר שני העמודים נחשת · י"ח אמה קומת העמוד האחד והוט י"ב אמה יסוב את העמוד השני (מ"א ז') הנה פירש אצל העמוד הא' כמה קומתו י"ח אמה ולא פי' הקפו ועביו · ואצל עמוד הב' פי' הקפו ועביו י"ב אמה ולא פירש גבהו וקומתו · ולמדין זה מזה שגם הראשון עביו והקפו י"ב אמה · וכן השני גבהו וקומתו י"ח אמה וזהו נאמר בזה וה"ה לחבירו) כיוצא בו (תהלים צ"ז) אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה אי אפשר לומר שיש לצדיקים אור בלא שמחה ויש לישרים שמחה בלא אור · אלא אור לצדיקים והוא הדין לישרים · שמחה לישרים והוא הדין לצדיקים · ומאימתי דנין אותו בכך משישקלו שניהם כאחד · (וכן רוב פסוקי משלי מתפרשים באופן זה כמו לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה וה"ה להבין חכמה ומוסר ולדעת אמרי בינה · אלא שע"פ מדת ממעל שייך לומר להבין אמרי בינה · וכן לתת לפתאים ערמה לנער דעת ומזמה · וה"ה לפתאים דעה ומזימה ולנער ערמה · וכן ישמע חכם ויוסף לקח ונבון תחבולות יקנה · וה"ה חכם תחבולות יקנה ונבון יוסיף לקח · וזהו דוקא בפסוקים שמדברים בסוג אחד פתאים ונער · חכם ונבון וכדומה · אבל בדבר והפוכו חכם וכסיל צדיק ורשע לא יתכן לפרש כן וז"ש ומאימתי כו' משישקלו שניהם כאחד) :

מדה כ מדבר שנאמר בזה) ואינו ענין לו אבל הוא ענין לחברו · ומאימתי הוא ענין לחברו משיצטרך לו זה ולא יצטרך לו זה כיצד · (דברים ל"ג) וזאת ליהודה וגו' ואינו ענין ליהודה שהרי הוא אומר שמע ה' קול יהודה תנהו ענין לשמעון שהרי צריך לו ואין יהודה צריך לו · נמצאת אתה אומר שבירך משה לראובן ואמר וזאת ליהודה קרא בברכה זו לשמעון · כיוצא בו (ירמיה ל"ג) גם זרע יעקב ודוד עבדי וגו' אא"ע ליעקב שהרי כבר נאמר (שם) מקחת מזרעו מושלים וגו' תנהו ענין לאהרן · וראיה לדבר שהוא אמר (שם) מקחת מזרעו מושלים מי היו המושלים בעם הוי אומר אלו מלכים וכהנים גדולים בני אהרן ובני דוד עליהם נאמר · ובה"א (שם) הלא ראית מה העם הזה דברו לאמר שתי המשפחות אשר בחר ה' בהם וגו' אף כאן הוא אומר גם זרע יעקב וגו' · (וכן דרך מדה זו אצל שארי כל הענינים שאינו ענין להם תנהו ענין לדבר אחר כמו שאחז"ל אא"ע לאכילה ת"ע לביאה או ת"ע להנאה · אא"ע לגופו ת"ע לכל איסורים בתורה · וכן נוהגת מדה זו בתיבות או אותיות · אם לא יתכנו כמו שכתוב ת"ע לאופן שיתכן · וזהו כוונת כל דרשה שאמרו אל תקרי כך אלא כך · שאם יקרא כפי מה שכתוב לא יתכן או שהוא יתר · וכמ"ש אל תקרי בניך אלא בוניך שכתוב וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך שתיבת בניך האחרון יתר והיה נ"ל ורב שלומם ע"כ דורש ת"ע לבוניך וכן שארי אל תקרי שם ע"פ מדה זו אא"ע · ועי' ויק"ר ס"פ י"ג וד"ר פ"ב ס"ס ל"ב) :

מדה כא מדבר שהוקש בשתי מדות ואתה נותן לו כח היפה שבשתיהן כיצד · (תהלים צ"ב) צדיק כתמר יפרח יכול כשם שהתמר אין לו צל ואין עושין ממנו כלים כן הצדיקים ת"ל כארז · מה

מדה ט: ה) מדבר שהוא מיוחד במקומו ותדר נדר כו'. **דע כי הרשב"ם ז"ל** כתב ממש כדברי המדה בפירושו לפ' משפטים (כג יז) וז"ל שם, (שלש פעמים וגו' אל פני) האדון ה' והארץ שלו שלא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות כמו שמפורש בפ' כי תשא (לד כג) שלש פעמים וגו' את פני האדון ה' אלהי ישראל, וסמיך ליה כי אוריש גוים מפניך והרחבתי את גבלך ולא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות וגו', וכן בכל מקום לפי ענין המעשה בהקב"ה שבפרשה, קורא את הקב"ה, וגם רבותינו דרשו, הנה האדון ה' צבאות מסעף פארה (ישעיה י' לג) בכל מקום שאתה מוצא את הלשון הזה מוליא דורין ומכנים דורין עכ"ל, ומצאתי זה בילקוט (יהושע ד ב), וז"ל שם, הנה ארון הברית אדון כל הארץ, הרשב"ן כל מקום שנאמר אדון עוקר דוריים ומכנים דוריים, וזה בנין אב לכולם עוקר כנענים ומכנים ישראל, וכה"א לכן נאם האדון ה' צבאות אביר וגו' ואסיבה שופטיך כבראשונה עכ"ל, ויש להוסיף בזה מ"ש חז"ל (ברכות ד"ז ע"ב) מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון עד שבא אברהם וקראו אדון שנאמר ויאמר אדני ה' במה אדע כי אירשנה ע"ש. דהיינו בשעה שהבטיחו על ירושת הארץ קראו אדון שהארץ שלו ובידו ליתנה למי שירצה, וכן מ"ש שם אף דניאל לא נענה אלא בשביל אברהם שנאמר ועתה וגו' למען אדני כו' למען אברהם שקראך אדון ע"ש, היינו ג"כ בתפלתו (דניאל ט) על בנין בהמ"ק ושובם מגלות בבל לא"י עיין שם · ועיין (דה"א ד' י) ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם ברך תברכני וגו', ופירש רש"י והוא נדר מה שנדר עיין שם, ויש לומר שלזה נתייחד שם אלהי ישראל כאן, ע"פ מ"ש חז"ל בבראשית רבה פרשה ע' וידר יעקב כו' אלהי ישראל אבינו תלה את הנדר במי שפתח בו תחלה כו' וידר כו' וידר ישראל שבא עיין שם, וגם חז"ל דקדקו בלשונם באמרם נדר גדול נדר לאלהי ישראל (נדרים ד"ח א), [ועוד בנדרים (דף כ"ב ע"ב) אין נזקקין לאלהי ישראל, ופי' רש"י אין נזקקין להתיר לו נדרו לפי שנדר חמור הוא ע"כ, ונראה שחומרא שלו הוא ע"פ המד"ר שישראל שבא פתח בנדר תחלה, ועי' ע"ז דכ"ח אשבע לה לאלהא ישראל לא מגלינא כו', ועיין שם רש"י לא אמרתי באלהא כו' אלא לאלהא כו' ע"ש. וגם בנדרים שם במאי נדרת באלהי ישראל כו'. ועי' ס' הרקמה לד 3/4 והביא הבי"ת לשבועה באמרו כו' באל שדי כו' וע"ש עוד בצד 217 ובצד 248 בשם האפודי ולענין הלכה אף שנשבע בשם המיוחד בה' אלהי ישראל נזקקין כל' הרמב"ם ז"ל בפ"ו דשבועות ועי' ב"י יו"ד סי' ר"ל], ואפשר רמזה הברייתא בלשונה בדוגמא הא' למה נתייחד כאן השם הזה, ובדוגמא הב' השם כאן בלא מלת הזה, על שבתנה שדברה בנדר ותדר נדר וגו', הקושיא למה נתייחד כאן השם הזה דייקא אלא הי"ל להתייחד כאן שם אלהי ישראל, וסמך לדבר רמוז בתשובת עלי (פסוק י"ז) ואלהי ישראל יתן את שלתך ודו"ק: [ועי' רש"י בנדרים ד"ח שם ד"ה „והנה שם כבוד אלהי ישראל עומד" ע"כ במקום הנאמר בגמ' ובמקרא „כבוד ה' עומד" ורש"י תפש ל' המקרא יחזקאל ח' ד' והנה שם כבוד אלהי ישראל כמראה אשר ראיתי בבקעה · ע"כ פרש"י „כבוד ה'" הנאמר במראה הבקעה ר"ל אלהי ישראל, וע"ע יחזקאל ט' י' י"א מ"ג ורו"ד ושכן].

מדה יז ו) אלה פקודתם כו'. אמר יהודה: מצאתי בפי' הרמב"ן על התורה ע"פ והלוים למטה אבותם לא התפקדו בתוכם (במדבר א מז) שהעתיק לשון הברייתא הזאת בזה"ל: כך שנינו בברייתא של ל"ב מדות מדבר שאינו מתפרש במקומו ומתפרש במ"א כיצד כו', כיוצא בו משפחות בני קהת יחנו וגו' (שם ג כ"ט) משפחות בני הגרשוני יחנו על ירך המשכן ימה (שם כ"ג, וצ"ל משפחות הגרשוני אחרי המשכן יחנו ימה) ונשיא בית אב למשפחות מררי (וגו') על ירך המשכן יחנו צפונה (שם לה), אבל לא שמענו שצוהו הקב"ה (ר"ל לאהרן) שיעשה את בניו כ"ד משמרות והיכן שמענו, דה"א כ"ד) אלה פקודתם לעבודתם לבא לבית ה' כמשפטם ביד אהרן אביהם (כאשר צוהו ה' אלהי ישראל) למדנו שהיתה מצוה זו ביד משה ואהרן כו', והפסוקים בדברי הימים מפורשים בענין המשמרות כו' עכ"ל הרמב"ן (בתוספת המוסגר). ועוד האיר ה' עיני בחידושי ריטב"א ז"ל רפ"ד דתענית (דכ"ו א' ד"ה בתעניות) שהעתיק ברייתא זו בזה"ל: אבל לא שמענו (כגי' רמב"ן, וגי' שלפנינו לא מצינו) שצוה אהרן את בניו כו', ואח"כ העתיק לשון הכתוב דדה"י שם ג"כ כהוגן אלה כו' לבית ה' כו' ביד אהרן אביהם ע"ש. ומה שהביאה הברייתא מהלוים גרשון קהת ומררי לראיה על הכהנים בני אהרן, נתבאר ג"כ בריטב"א שם וז"ל, ומצינו בלוים מצוה מפורשת במשמרותם שלא יעבדו בערבוביא קהת יחנה במקום פלוני, ומהם יש לנו ללמוד לכהנים, בל"ב מדות וכו', והמשמרות הללו הן החלוקות לשמירת שערים שאף הן כ"ד, וכן מפורש בדה"י שחילוק משמרות לשמירת שמקדם מן התורה, וכיון שכן ה"ה לשאר עבודת הקרבנות, וכן הדעת וכו' ע"ש. ומלשון הברייתא משמע שגם על מספר הכ"ד היה הלווי בימי אהרן, וז"ל הריטב"א שם (על מ"ש חז"ל משה תקן ח' כו') אבל עיקרן של דברים שמצוה מן התורה לחלוק משמרות כדכתיב לבד ממכריו על האבות (ואמר בספרי מה שמכרו אבות זל"ז טול אתה שבתך כו') אבל אין להם מנין מן התורה כמה משמרות יהיו, ותלקם לכ"ד · וכן תמצא בדה"י כו', כאשר צוהו ה' אלהי ישראל, ובספרי אמרו היכן צוהו כו' ולבני קהת לא נתן כו', אלא הכל מפי משה ומשה מפי הקב"ה כו' עכ"ל. ואולי גם כוונת הברייתא כ"ה שיתחלקו לכ"ד לכשיתרבו כמו בימי דוד:

מדה כ') ואינו ענין לו אבל הוא ענין לחברו כו'. **אמר יהודה: ז"ל הר"ש ן' פרחון** בספר מחברת הערוך שער החילוף, הוי יודע כי מדברים דבור ובלבם זולתו: ואחרי אבשלום לא נטה (מ"א ב כח) כו' כלומר ואחרי שלמה לא נטה, וכן גם זרע יעקב ודוד. עבדי אמאס (ירמיה לג כו) כלומר גם זרע אהרן, וכן והיתה וגו' ובאבותיכם (ש"א יב טו) פי' ובמלככם, כי על המלך שימליכו עליהם היה מדבר (וע"ש רד"ק), וכן מי עור כמשלם ועור כעבד ה' (ישעיה מב) כלומר וחרש כעבד ה', כמו ראש הפסוק מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח וגו', וכן ויהי ביום השביעי ויאמרו לאשת שמשון וגו' (שופטים יד טו) פי' ביום השלישי (ע"ש רש"י) כו' עכ"ל, וע"ש עוד [והכל מס' הרקמה לרבינו יונה ע"ש עוד באורך שער כ"ח] וכלם דוגמאות למדה שלפנינו. וגם רבינו בחיי (בראשית לד יז) כתב וז"ל ולקחנו את בתנו והלכנו, בתנו כמו אחותנו, וכן מצינו ביורם בן יהושפט כי בת אחאב היתה לו לאשה (מ"ב ח יח) ואחאב לא היתה לו בת ופירושו אחות אחאב עכ"ל (וע"ש פסוק כז כי חתן בית אחאב הוא ורד"ק שם). ובי"ב נ"ל לפרש מ"ש בפשע יעקב כל זאת ובחטאות בית ישראל (מיכה א ה) שר"ל ובחטאות בית יהודה וכמ"ש אח"ז מי פשע יעקב הלא שמרון ומי במות יהודה (נגד חטאות בית ישראל שזכר) הלא ירושלים. אולם הראב"ע ריש דניאל חולק ע"ד זו לפי הפשט, וז"ל: ומפרש גדול היה בספרד והוא פירש ספרים בדקדוק ופי' ואמר כי לדקיהו תחת יהויקים (בירמיה כז א), וככה אמר ואחרי אבשלום לא נטה כי הוא שלמה, ויהי ביום השביעי שהוא הרביעי, הגבל את ההר שהוא העם, וככה מלות רבות כמו מתים. ואת כלם כו', עיין שם שהתמרמר מאד על המפרש בן לפי הפשט, ונראה רומז להר"ש ן' פרחון הנ"ל שחי בזמנו והיה ספרדי. או רומז למחברת מנחם בן סרוק (שנקרא בפיו ספרדי בראש מאזנים) והיה לעיניו להרס"פ בספרו [ואח"ז נודעתי שירמוז לרבינו יונה אבן גנאח ע' בספרו הרקמה פרק כ"ח ובאבר העיר המו"ל שם על השגת הראב"ע עליו ע"ש ונהערה הח' המו"ל שם נד 149 חמלה מבואר].

הקדמה

מה ארז יש לו צל ועושין ממנו כלים אף הצדיקים · יכול כארז שאין נותן פירות ת"ל כתמר נמצאת אתה אומר ככח היפה שבשתיהן · כיוצא בו (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים יכול כמים שאין משמחין כך ד"ת · ת"ל יין וחלב · אי מה יין והלב אין מגדלין צמחין אף ד"ת כן ת"ל מים · נמצאת ככח היפה שבשתיהן · (מ"ש לשתי מדות לאו דוקא וה"ה לג' וד' וה' וכמו בדוגמא ג' שנמשלה התורה למים ויין וחלב הרי לג' מדות ונמשלו ד"ת לכח היפה שבכולן ועיין ש"ר פסוק לריח שמניך שנמשלה התורה לה' מדות למים ויין וחלב ודבש ושמן ולכל אחד מהן יש כח יפה ונמשלה לכח היפה שבכולן אלא שהבריתא כאן קיצרה בדרשה):

מדה כב ח) מדבר שחברו מוכיח עליו כיצד · (משלי כג) מתן בסתר יכפה אף · משמע נותן בסתר יכפה אף הקב"ה ושוחד בחיק יכפה חמה עזה · יכפה הראשון מוכיח על השני · כיו"ב (ישעיה כח) כי לא בחרוץ יודש קצח ואופן עגלה על כמון יוסב · לא הראשון מוכיח על השני · כיוצא בו (תהלים ל"ח) אל באפך תוכיחני ובחמתך תיסרני · אל הראשון מוכיח על השני · (לכך מדה זו נקראת בפי הפשטנים מושך עצמו ואחר עמו וה"ה כשנמשך תיבה אחת משיפא דקרא לרישא דקרא · ויש הרבה בתנ"ך):

מדה כג מדבר שמוכיח על חבירו כיצד · (תהלים כ"ט) קול ה' יחיל מדבר יחיל ה' מדבר קדש · וכי קדש לבד יחיל והלא כל המדבריות יחיל א"כ למה נאמר קדש להוכיח על המדבריות הללו שחלו · ולמה פרט זה לבדו לפי שהוא התקיף שבהם · וראיה לדבר (דברים א) ותשבו בקדש ימים רבים: כיוצא בו (תהלים כ"ט) קול ה' יחולל אילות וגו' כענין שלמעלה · עד ולמה נאמר אילות לפי שהם קלים במרוצתם · וראיה לדבר (שם י"ח) משוה רגלי באילות (ר"ל שפרט הגדול והתקיף שיחיל אותו וע"ד ק"ו שהוא שיחיל כל המדבריות וע"כ אין צריך לפרטם):

מדה כד מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על עצמו יצא כיצד · (יהושע ב') וישלח יהושע לראות את הארץ ואת יריחו והלא יריחו בכלל הארץ היתה ולמה יצאה ללמד על עצמה ששקולה כנגד כל הארץ בחוקה · כיוצא בו (ש"ב ב') ויפקדו מעברי דוד תשעה עשר איש ועשהאל והלא עשהאל בכלל היה ולמה יצא לומר ששקול היה כנגד כולם: כיוצא בו (שם כ"ג) מכף כל אויביו ומכף שאול והלא שאול בכלל היה ולמה יצא לומר שרדיפתו קשה מכולן · (ענין מדה זו היינו במקומות שלא יתכן לומר שעל הכלל כולו יצא כי יריחו היתה עומדת על הספר בהכרח שהיתה חזקה מכולם ויצאה ללמוד על עצמה · וכן אצל עשהאל שהיה משלשים הגבורים של דוד ולא יתכן לומר שמלמד על כל הי"ט שהיו כמוהו אלא שהוא הגבור כנגד כולם וכן בשאול לא יתכן שיהיו כולם שוים לו · אבל במקומות שאין הכרח לומר על עצמו יצא אנו דורשים כדרך מדה שאחר זו שיצא ללמד על אחרים):

מדה כה מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על חברו כיצד · (במדבר ל"ה) לא תקחו כופר לנפש רוצח · והלא הריגת רוצח בכלל כל העונשין היה ולמה יצא ללמד לרוצח אין לוקחין כופר אבל לוקחין כופר על שן ועין וליד ורגל ולכויה ולחבורה ולשאר חבלות · (פי' מ"פ על חברו פירושו על הכלל כולו):

מדה כו ממשל כיצד · (שופטים ט') הלוך הלכו העצים למשוח עליהם מלך ויאמרו לזית וגו' להאנה וגו' וכי העצים מבקשים מלך אלא ישראל הוא שאמרו ט) לעתניאל בן קנז ולדבורה ולגדעון שינהגו שררה על ישראל ולא קבלו · כיוצא בו (מ"ב י"ד) החוח אשר בלבנון וגו' וכי מה נשואין יש בחוח ובארזים · אלא כנגד שכם ויעקב אבינו · וכן אתה מוצא בנביאים וכתובים שדברו משלים · בר"א בדברי קבלה אבל בדברי תורה ומצוה אי אתה יכול לדורשן מלשון משל · חוץ מג' דברים ר' ישמעאל דורשן בלשון משל והלכה כדבריו בשנים · (שמות כ"א) אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו · על בוריו · שאם אתה אומר על מקלו חולה הוא · אלא מלמד שקרא הכתוב משענת גופו כאלו נשען על מקלו · כיוצא בו (שם כ"ב) אם זרחה השמש עליו וכי השמש לו לבדו זרחה אלא מה השמש שלום בעולם אף הגנב אם ידוע שלא בקש רק שלום הרי בע"ב חייב עליו בדמיו · באלו שנים הלכה כר' ישמעאל · והג' (דברים כ"ב) ופרשו השמלה מחוורים הדברים כשמלה:

מדה כז מנגד · מנין שדורשין מנגד באגדה · שנאמר (במדבר י"ד) כמספר הימים אשר תרתם את הארץ וגו' וכה"א (מ"ב י') ויאמר ה' אל יהוא יען אשר הטיבות לעשות הישר בעיני וכלבבי עשית לבני אחאב וגו' בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל · כנגד ד' דורות שעמדה מלכות אחאב ונעקרה על ידו · ואלו הן עמרי ואחאב ויורם ובניו · ומנין שהיו לו בנים ליורם שנאמר (שם) ונרד לשלום בני המלך והגבירה · (מדה זו נקראת בפי חז"ל מדה כנגד מדה · וכח מדה זו שאם מפורש באיזה אדם שזכה לשכר מה · נוכל לדעת איזה דבר טוב עשה · וכן אם מפורש עונש מה נוכל לדעת עבירה שעשה שעפ"ז יוצא משתלם מדה כנגד מדה · ומזה הרבה במדרשים שדרשו למה קרה לפלוני כך על שעשה כך אף שלא מצינו בו מפורש המעשה למדים אנחנו מעונש חטאו וכדומה · וכמ"ש למה נוה הקב"ה לעשות לסוטה כך בשביל שעשתה כך ועי' במ"ר פכ"ט סכ"ד · וכן נוהגת מדה זו במספרים שבתנ"ך שדרשו חז"ל כנגד מה רומזים ולדוגמא עי' במ"ר פי"ג וי"ד · ועד"ז תקנו חז"ל י"ח ברכות בתפלה כנגד י"ח פעמים שכתובים אבות בתורה · ז' ברכות של שבת כנגד ז' קולות שבמזמור הבו לה' בני אלים · ל"ט מלאכות של שבת דרשו מל"ט מלאכה מלאכת שבתורה וכן הרבה):

מדה כח ממעל · מנין שדורשין ממעל באגדה שנאמר (ירמיה כ"ג) כה אמר ה' על הרועים הרועים את עמי · לכן הנני ונשאתי אתכם נשא וגו' · וכה"א (ישעיה ל') ותאמרו לא כי על סוס ננוס על כן וגו' י) בלשון שחטאו בו נדונו (פי' ממעל מלשון שרפים עומדים ממעל לו שפי' אצלו וסמוך לו וכן ועליו מטה מנשה · והכוונה על תיבות סמוכות שהאחרונה נאמרה באותה לשון של ראשונה שאצלה וסמוך לה והברייתא הביאה דוגמאות מלשון שכר ועונש כמו במדת מנגד אלא שמדת מנגד הוא במעשה ומדת ממעל בלשון שבלשון שחטאו בו נדונו · ומדה זו יסוד של לשון הקודש ורבים מפורסים בתורה עצמה כמו אדם מאדמה אשה מאיש קין מקניתי וכן הרבה · ושאין טעמם מפורש דרשו חז"ל ע"פ דרך המפורש · מרים על שם המרור שאז הותחל מ"ש וימררו את חייהם · אהרן ע"ש ההריון היינו גזרה של הריון של כל בן הילוד היאורה תשליכוהו וכ"ה בספר הישר: וחז"ל למדו כמה מצות סתומות מלשון הנווי פרי עץ הדר זה אתרוג הדר באילנו כו' · או מלשון אידור כל"י · טוטפת טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים · והמדרש מלא לדרשות ע"פ מדה זו על כל נדותיו · והפשטנים הזכירו פרט א' ממדה זו והיינו לשון נופל על לשון):

מדה כט גימטריא · מנין שדורשין גימטריא באגדה · אם לחשבון הרי ה"א (בראשית י"ד) שמנה עשר ושלש מאות דעולה למנין אליעזר (עיין מ"ש פ' מ"ד ס"ס פ') יא) ואם לתמורות האותיות הרי כבר אמור (ירמיה נ"א) לב קמי בחילוף האותיות כשדים · לב קמי מחליפין באותיות א"ת ב"ש · (כלל מדה זו שיש סכום וחשבון לכל אות · אל"ף הוא אחד · בי"ת שתים וכו'

מדה כב ח) מדבר שחברו מוכיח עליו: דוגמא לזה, ובקשו חזון מנביא ותורה תאבד מכהן ועצה מזקנים (יחזקאל ז כו) והוא מושך עצמו ואחר עמו, ובקשו חזון ואבד מנביא, וכמ"ש שם (יב כב) ואבד כל חזון, ותורה פי' ובקשו תורה ותאבד מכהן, ועצה פי' ובקשו עצה ותאבד מזקנים, ועד"ז כתוב בירמיה (יח יח) כי לא תאבד תורה מכהן ועצה מחכם (וחכמים וזקנים נרדפים במקרא, וכמ"ש חז"ל זקן זה קנה חכמה) ודבר מנביא (ודבר נרדף עם חזון, כמ"ש בב"ר פמ"ד י' לשונות נקראת נבואה חזון כו' דבור כו'). וע"ע רש"י תהלים (לג טו) ור"ה דף י"ח ע"א ד"ה ה"ק כו'. וז"ל החזקוני (ויקרא יג כא) והיא כהה / וי"מ אאיננה קאי, דוגמא תקות עניים תאבד לעד, וכן הפי' ושפלה איננה מן העור ואיננה כהה, אבל אם כהה פשיטא שהיא טהורה ע"כ, עוד (שם כח) לא פשתה בעור והיא כהה, כהה קאי אלא פשתה, פי' לא פשתה ולא כהה כמו שפי' בשאין עכ"ל החזקוני, ועי' מחברת הערוך בעל הקונ' והפך (דף ה' ע"ד) [ובס' הרקמה] דוגמאות עוד. ובמשנה אבות (פ"ד מ"ב) מלת קלה עומדת במקום ב' וכמ"ש בנח"א וע"ש הגר"א.

מדה כו ט) לעתניאל בן קנז, שהיה משבט יהודה, שנאמר זית לענין כו' כמ"ש בילקוט וע"ש, ומה שהמשיל את דבורה לתאנה וגדעון לגפן. מבואר ברש"י שופטים שם וז"ל לגפן גדעון שהוא מזרע יוסף שנאמר בו כגפן דגליב כו', לתאנה דבורה את מתקי דבש דבורים עכ"ל, וכוונתו שע"כ המשיל את דבורה ומתק פירתה לתאנה לפי שהדבש זב מן הדבורים (כשמה דבורה ע"פ מדת ממעל להלן מדה כ"ח) וכן זב דבש מן התאנה (עיין רש"י שמות יג ה ומגילה דף ו' א' ד"ה זבת), וע"כ לא דרשו חז"ל על שמגר ואהוד שהיו אחר עתניאל וקודם דבורה לפי שאין טעם להמשילם לזית תאנה וגפן כי אהוד מבנימין ושמגר ג"כ איננו מיוסף ויהודה (עיין רש"י סוכה דף כ"ז ע"ב ד"ה שלא העמיד כו' ועיין סדר הדורות):

מדה כח י) בלשון שחטאו בו נדונו · עי' חזקוני (במדבר כא ה) שפי' לחם הקלוקל לוויזי"ם בלע"ז כמו קלקל בחצים, נחשת קלל, כמ"ש ועינו כעין הבדלח עכ"ל, עוד שם (פסוק ט) נחש נחשת, יפי שהנחשת מבהיק ומבריק כענין שנאמר וגוללים כעין נחשת קלל ונראה למרחוק עכ"ל החזקוני, ונראה לפ"ז שבלשון שחטאו לחם הקלוקל, בו נדונו בנחשים כעין נחשת קלל:

מדה כט יא) ואם לתמורת האותיות כו' באותיות א"ת ב"ש · אמר יהודה בר"ב נ"י: מיני החילופים רבים בספרי המקראות · ודוגמא לחילוף א"ת ב"ש · כתוב עם ספר מחברת הערוך בעד החילוף וז"ל · ו א ר א כי על כל אודות וגו' (ירמיה ג ח) פי' ותרא כמ"ש והרא בגודה אחותה יהודה (שם ז) כו' · חלקה אחת תמטר וחלקה אשר לא תמטיר עליה תיבש (עמוס ד ז) משפטו אמטיר (וע"ש ת"י ורש"י), והפך ובכל המקום אשר אזכיר את שמי וגו' פי' אשר תזכיר את שמי עכ"ל (ועיין בשרשיו שרש בחק, שכתב בגימטריא של א' ב' ג' יתחלף קו"ף עם רי"ש · ושם בשרש דכא דך נכלם כמו דל חילוף למ"ד עם כ"ף מן גימטריא של אב"ג [וכן בא"ח ב"ס] · ושם בשרש לחם והנון במקום פ"א בגימטריא של אל"ף תי"ו עכ"ל), וכ"מ בס' מדרש שמואל אבות כ"ג מ"ו על מ"ש במשנה ומנין אפילו א' שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך · והריטב"א ז"ל כתב י"א אזכיר כמו תזכיר בחילוף אל"ף בתי"ו באותיות א"ת ב"ש ונכון הוא עכ"ל, (ועיין ערוך ערך רת הב', רתוי לו וס"א ראוי לו, וע"פ חילוף אין מלת רתוי כ"כ קשה הבנה), ובעל אוה"ג בס"ם כר"ם החליף הא' עם הת' משווי המונחם בכתב שמרוני, ואמר כי ואראה שבירמיה הנ"ל משפטו ותרא (כרש"ם הקודמו) וכן בהפך ואמר להרגך ותחם עליך (ש"א כד יא) משפטו ואחם, וכן בעזרא (ו ד) נדבכין די אבן גלל תלתא ונדבך די אע חדת משפטו חדא, כלומר שלשה נדבכין של אבן ואחד של עץ עכ"ד ע"ש, ויתרון הכשר להחליפם בא"ת ב"ש, אבל אין חילוף זה שבעזרא עולה יפה כי חדא פתרונו את ת, ולא"ד יאמר חד, ונדבכין וגו' תלתא לשון זכר הוא, אך בדברי חז"ל יש חדא גם לזכר אבל לא יתכן בתרגום המקרא ולע"ק (ועי' ברכות (דכ"ח א') חדא הי לך או חדת כו') · וגם דוגמא לחילוף אטב"ח · עין רש"י (יחזקאל כא כ) אבחת חרב יש פותרין טבחת פ' תחת א' באטב"ח עכ"ל (ועי' רש"י סוכה דנ"ב ע"ב) ועי' ריש ב"ר שדרשו אמון מכוסה מוצנע כו', אולי כמו טמון · וכן כ"ל לפרש בלשון המשנה (פאה פ"ז מ"ב) משלך המחבוא (כ"ה ברע"ב בוי"ו שכתב הר"מ ז"ל והמחבא שם העץ שחובטין בו הזיתים עד שיפול מה שנחבא בין העלים וע"כ נקרא מחבא כו' עכ"ל · ופירושו הוא הנכון שהוא שם העץ (וע"ש ר"ש ורע"ב), אבל טעם השם מחבוא נ"ל שהוא כמו מחבוט (בחילוף אטב"ח), שכן תרגום וכמון בשבט (ישעיה כח כ"ז) וכמונא במחבוטא (והא' סי' המפרים בארמי לא יצא בלשון המשנה כנודע), ונגזר מפעל כי תחבוט זיתך בעברי ובארמי (וחילופי האותיות נוהג גם במשנה כמו הבקר תחת הפקר, וקפיסה (חלה פ"ה מ"ב) תמורת וכבשה וכדומה). ויש חילוף ד' וכ' (מעברים לארמית פלא תרגומו פלעה (אצבע אדבעה), ומלאכי בת"י (הושע ז יב) מתרגם כשמע לעדתם (לעלהון) כמו לעיתם, ועיין (נחמיה ו ב) ונועדה יחדו כו', ושם (ו ז) ונועצה יחדו והבן · (ועיין מ"ש בס"ד בבא"י לישעיה י"ט ו מחילוף למ"ד ורי"ש) · וע"פ חילוף ג' ורי"ש (משווי המוצא) נ"ל לפרש: לא תאסף ולא תקבץ (יחזקאל כט ה) כמו ולא תקבר, וכמו לא יאספו ולא יקברו (ירמיה ח ב וכה לג), וכ"מ אח"כ בת"י ולא תתקבר והרד"ק כתב עליו שר"ל ולא תקבץ לקבורה ע"ש, ועיין נחום ג יח), ומזה ג"כ לשון נופל על לשון מצרים תקבצם מוף תקברם (הושע ט ו), ועי' גיטין דנ"ו ע"ב אל תקרי קבורים אלא קבוצים (וע"ש בח"א מהרש"א והבן) · והרבה יש עוד אחרית"ל בעניני החילופין ואכמ"ל ·

לפעמים יתחלפו הגזרות עו בזו, וכמ"ש המדקדקים שגזרות החסרים והנחים יבאו לפעמים זו תמורת זו וחז"ל במדרשים נהגו בזה הרבה, ולדוגמא וחשב באיתן קשתו שהוא מגזרת ישב (נפ"י), דרש ר"י (בסוטה ל"ו) מלמד ששבה קשתו כו', כמו ותשב מגזרת שוב (נע"ו) וכן בת"י והדרת כו', וגם בת"א ותבת כו', כי על ותשב מתרם ישב היה מתרגם ויתיבת, ומילוף ב' שרשים אלו הרבה במקרא כמו שובו תשבו (ירמיה מב) ליתיבה; וישוב ישיבני (ש"ב טו) לתיבה, וכן וישב ירבעם (מ"א יב) בלירה היו"ד, ובדה"ב (י ב) וישב ירבעם בקמץ (ע"כ כ' נ"כ בבא"י שלי בראשית מח טו), וישובו ירושלים (דה"ב יט ח) תמור וישבו, ובת"י (מיכה ה ג) וישבו ויתובון כו', כמו וישובו, וכ"נ מרש"י שם שהולך תמיד בעקבותיו ע"ש. (אך (שם ד ד) וישבו איש תחת גפנו וגו' שת"י ג"כ ויתובון כו' נראה פ"ם) ועי' רש"י חולין ד"ה ע"ב ד"ה השב כו' וא"ד השב כו' ובת"כ גרם היושב ע"ש · וכן וישב אותם אברם (בראשית טו יא) שהוא מגזרת נשב (תפ"נ), דרשו בב"ר פמ"ד שם"ז וישב בתשובה, כמו שרש שוב · ובס' אוה"נ העיד בשם ס' יא"ר ודפוס שביוניטה שבגומחה שם בת"א ואתיב יתהון אברם (וע"ש שנדחק בטעמו) והתבוננתי שהוא פשוטו של מקרא, דהנה מ"ש שם וירד העיט על הפגרים, לפי דעת המפרשים שהעיט הוא עוף הדורס לא יתכן ה"א שידיעה שהרי לא נזכר עוד עד הנה להורות עליו במה הנודע, ואם הוא

הקדמה

וכו׳ · וגם שיש כמה מיני סידורים של אלפ״י ביתו״ת כמו אלב״ם · אי״ק בכ״ר · אח״ס בע״ע · אטב״ח ואתב״ש וכדומה תמורותיהון וחילופיהון · וכן אותיות שהן ממוצא אחד מתחלפים · אחה״ע · גיכ״ק · בומ״ף · דטלנ״ת · זסשר״ץ) :

מדה לב) נוטריקון · מנין שדורשין נוטריקון באגדה ת״ל (בראשית י״ז) אברהם אב המון גוים · (ויקרא ב׳) כרמל ר״ך מ״ל · דבר שהוא רך ונמלל ביד · (מ״א ב׳) והוא קללני קללה נמרצת · נואף · מואבי · רוצח · צורר · תועבה · (במדבר כ״ב) ירט יראה ראתה נטתה (מבואר בס׳ מד״ת) :

מדה לא מוקדם שהוא מאוחר בענין כיצד · (ש״א ג׳) ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה׳ והלא אין ישיבה בהיכל כ״ש שכיבה · ואפילו בעזרה אין ישיבה אלא למלכי בית דוד בלבד שנאמר (ש״ב ז׳) ויבא המלך דוד וישב לפני ה׳ ומה ת״ל שוכב · יג) אלא מוקדם הוא · וכן צ״ל ונר אלהים טרם יכבה בהיכל ה׳ ושמואל שוכב · כיוצא בדבר אתה אומר (תהלים ל״ד) עיני ה׳ אל צדיקים ואזניו אל שועתם צעקו וה׳ שמע ומכל צרותם הצילם · ואח״כ פני ה׳ בעושי רע להכרית מארץ זכרם · (מדה זו נוהגה הן בפסוק אחד לשנות התיבות בקדימה ואיחור או בב׳ וג׳ פסוקים לסרסם · והפשטנים קוראין לזה מקרא מסורס) :

מדה לב מוקדם ומאוחר שבפרשיות כיצד · (בראשית ט״ו) ויאמר ה׳ אליו קחה לי עגלה משולשת · אימתי נאמרה פרשה זו אחר מלחמת המלכים והמעשה הזה היה קודם שיצא אברהם חמש שנים שנאמר (שמות י״ב) ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה · וא״ר יוסי אי אתה מוצא חשבון זה אלא משבעים שנה לאברהם שנגזרה גזירה על ענין בין הבתרים · הא למדת שגזירת ענין בין הבתרים היה ה׳ שנים קודם יציאת אברהם מחרן · ונכתבה מאוחרת : כיוצא בו (במדבר א׳) וידבר ה׳ אל משה במדבר סיני · ואח״כ כתיב (שם ז׳) ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וגו׳ והלא הקמת המשכן היה מקודם · שהוקם המשכן באחד בניסן בשנה שניה שנאמר (שמות מ׳) ויהי בחדש הראשון וגו׳ הוקם המשכן · אלא מכאן אתה למד שהמאוחר מוקדם בפרשיות :

הן הנה הל״ב מדות שהתורה נדרשת בהן · הן לפי הפשט הן לפי הדרש · והרבה ממדות אלו מפורשים בתורה עצמה : ק״ו מפורש · ק״ו סתום · ממשל · ממעל · מנגד · נוטריקון · וכן מדה י״ד נקראת מפורשת · וכן מדה ט׳ שהקיצור מוכרח מהפסוק כמו לכן כל הורג קין וע״פ מדה ממעל כאלו מפורש יהרג · וכדומה הרבה שאמרו המפרשים ה״ז מקרא קצר · וכן מדה י״ז שהרבה דברים שאינם מפורשים במקומם ומתפרשים במקום אחר · וכן בנביאים וכן בכתובים · ומלבד מדות הנ״ל יש י״ג מדות דר׳ ישמעאל אשר שמה מהם בכלל הל״ב מדות הנ״ל והם ק״ו · גז״ש · בנין אב · כלל ופרט · כל דבר שהיה בכלל כו׳ ללמד על הכלל כולו יצא · ב׳ כתובים המכחישים כו׳ · ומדת דבר הלמד מעניני שבי״ג מדות הנ״ל כחה גדול בל״ב מדות שלא יהיו הדרשות חוץ מענין שמדבר בו · מבוארת בפירושנו הרבה :

ויש עוד מדותשהז״ל משתמשים בהם בדרשותיהם :

א מדת סמוכים · כמ״ש ברכות דף י׳ סמוכים מן התורה מנין שנאמר סמוכים לעד לעולם · ועי׳ ויק״ר פכ״ה סי׳ ז׳ שכל פרשה נדרשת לפניה ולאחריה · וע״ע ויק״ר פכ״ע ס״ה שצריך להסתכל בכל פרשה מה כתוב למעלה מן הענין לדרוש טעם סמיכתם · והוכיחו מפסוק אורח חיים למעלה למשכיל :

ב גם״כ פ״א דרשו מדה אחת שהיא יסוד לכל המדות וז״ל נביא גדול היה עבר שקרא שם בנו פלג ברוה״ק שנאמר כי בימיו נפלגה הארץ אם בתחלת ימיו והלא יקטן אחיו היה קטן ממנו והוליד כו׳ ואם באמצע ימיו לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש הא אינו אומר כו׳ אלא בסוף ימיו עכ״ל · ועי׳ ת״כ סדר מצורע ימים רבים סתם ימים הם שנים ולא יותר שאם נא מר יותר הרי י״ל ג׳ יו״ד וכ׳ כו׳ ולא נוכל לידע כמה ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש · ועי״ש עוד · והנה במקום שפירש הכתוב כוונתו הרי פירש · ובמקום שלא פירש מאחר שאנו יודעים מדת התורה להורות ולגלות כל שהוא א״כ מה שלא פירשה אין זה להבחיר אלא שבחלק זה שפירשה נוכל לדעת גם דבר הסתום ע״פ לימודי המדות · עד״מ שהקב״ה אמר למשה עשה לך שרף ולא פירש ממה יעשה ואם היה מפרש עשה מכסף מזהב הרי היה מפורש · אך מאחר שלא פירש הרי בהכרח שהמפורש עשה לך שרף בזה גלה לו ממה שיעשה אותו כי ע״פ מדה ש׳ פי׳ עשה לך נחש שרף כנגד מ״ש הנחשים השרפים וא״כ בהכרח גלה לו שיעשה אותו מנחשת · וכן שדרשה כל הורג קין יהרג שאם היה מפורש יגלה ידקר או ימות היה מפורש · אך מאחר שלא פירש הרי בהכרח ממה שפירש כל הורג קין מפורש מה לעשות לו והיינו שיהרג ג״כ · וכן הרבה בדברי המדרשים :

ג אמרו כלל גדול כל שמעשיו סתומים ופירש במקום אחד לגנאי הרי כל מעשיו לגנאי כמ״ש אצל אליהו אחי דוד שכתוב בו ויחר אף אליהו בדוד שהוכיחו מזה שהיה בעל כעס שעל כן כתוב עליו כי מאסתיהו וגו׳ · וכן צדקיהו שפי׳ עליו שלוה להציל את ירמיה מן הבור מזה הוכיחו שבאופן הזה הי׳ כל מעשיו והיה צדיק · עוד כלל אחר אמרו כל שמעשיו ומעשה אבותיו סתומים ופירש באחד מהן לשבח הרי הוא צדיק בן צדיק ואם לגנאי ה״ה רשע בן רשע :

ד אמרו תפסת מרובה לא תפסת תפסת מועט תפסת · ובת״כ הוכיחו מזה שמיעוט ימים שנים :

ה עוד אמרו גורעין ומוסיפין ודורשין ע׳ ד״ר פ״ב בסי׳ כ״ד ומס״ש :

ו עוד אמרו שנה עליו הכתוב לעכב · וכמ״ש בתורה ועל השנות החלום וגו׳ כי נכון הדבר וגו׳ וע״ש בב״ר :

ז עוד כלל גדול במדרשי חז״ל בענין השמות אם נזכר שם אחד בשני מקומות הוא הכל ענין אחד ולומדים זה מזה ע״פ מדה ז׳ וי״ז · ולדוגמא שכתוב במלכים א׳ ס׳ י״א ויחכם מכל אדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול ודרשו במ״ר פי״ט מכל אדם זה אדה״ר · איתן האזרחי זה אברהם · הימן זה משה · כלכל זה יוסף · ודרדע זה דור המדבר דור דעה · בני מחול שמחל להם הקב״ה במעשה עגל עכ״ל · הנה הוציאו חז״ל פסוק זה מפשוטו · וכן בויק״ר ר״פ ט׳ דורש פסוק בדה״א ב׳ ו׳ ובני זרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרע כולם חמשה · זמרי זה עכן איתן זה אברהם הימן זה משה כלכל זה יוסף ודרע זה דור המדבר · והענין בזה ע״פ הקדמה הנ״ל שהשמות הכתובים בשני מקומות הם אחד בעצמם (אם לא שיש הוכחה שלא יתכן לפרש כן) והנה בב׳ המקומות כתוב איתן והימן וכלכל ודרדע והרי הם אחד · ולמה כתוב כאן בני מחול וכאן בני זרח · והרי הם ב׳ כתובים מכחישים והכריע ע״פ מדת ממעל שמ״ש בני מחול פי׳ שמחל להם הקב״ה כו׳ ולא היה בן זרח אלא זמרי בלבד ; וכן דרשו מ״ש בירמיה ריש מ״א בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע שהוא מ״ש בדה״א ב׳ ושלום הוליד את יקמיה ויקמיה הוליד את אלישמע שהיה מזרע עבד כמ״ש שם ולששן עבד מצרי ושמו ירחע · וחושב שם שאלישמע זה היה דור י״ג לירחע העבד · והיינו ע״פ גז״ש שאלישמע אחד הוא ועל שבדה״י מיחסו לגנאי שהיה זרע עבד ובו חותם היחוס · ע״כ בהכרח שיש לנו לידע מי הוא זה · ועל כרחך שהוא המפורש במקום אחר ג״כ לגנאי בירמיה מ״א ולא אלישמע אחר שנזכר בירמיה ל״ו כי שם הוא לשבח · וכן דרשו במ״ש אצל יוסף ויקנהו פוטיפר שהוא עצמו מ״ש ואת אסנת בת פוטיפרע · וכן דרשו בדה״י שכלב בן חצרון הוא כלב בן יפונה · וראיה אמתית לדבריהם ממ״ש בדה״א ב׳ אצל כלב בן חצרון ובת כלב עכסה ומפורש ביהושע ובשופטים שבת כלב בן יפונה היה שמה עכסה ושניהם היו מיהודה הרי שניהם אחד · וע״ע פסחים דס״ח : וכן דרשו ונתן בידה בכל מיני נתינות ממה שלא כתוב ובידה תנתן שהיה משמע בידה דוקא · וכן הרבה דקדוקי תורה · ועל פיהם דקדקתי בפירושי על המד״ר בכמה מקומות · ויתר הקדמתי להמד״ר עוד תבוא אי״ה בארוכה בחלקים הבאים :

ווילנא יום ד׳ כ״א אייר תרט״ז לפ״ק

אלה דברי המפרש

זאב וואלף בלא״א מו״ה ישראל איסר איינהארין

בענין חדש במחזה שירד עיט על הפגרים הי״ל לאמר וירד עיט, וגם וישב אותם קשה מאד לדעתם, שהראוי אותו (ועיין רהב״ע), גם יש לדקדק מה שמכנה הבתרים פעם פגרים, והרד״ק פי׳ על הפגרים ה למים שהם התור והגוזל, כי לא יאמר פגר כו׳ אלא על השלם כו׳ ע״ש, אבל רש״י ושאר המפרשים פירשו על הבתרים, וכן בת״א לגיא כנוסחת כמה ספרים ע״כ נ״ל כי גם העיט פה כמו הצפור בפסוק הקודם ואת הצפור לא בתר. נאמר על התור והגוזל, וכמו שצפור הוא שם כלל, ויבא לפעמים למין פרטי כמ״ש גם צפור מצאה בית ודרור קן לה, וכן כצפור לנוד כדרור לעוף, וכמ״ש הרד״ק שמאחר שהאחרון פרט הראשון בהכרח ג״כ פרט (ע׳ אוה״ש), כן עיט עקרו שם כלל לכל בעלי כנף, כמו לעיט צפור כל כנף (יחזקאל לט ד), והיה ביחוד נ״כ על עוף דורס הנודע בתכונתו שהוא עט ושואף את הנבלות (עיין באור רש״ד), ונראה שלא שבכ״מ שנאמר צפור תרגם אונקלוס צפרא, וכאן באת הצפור לא בתר, תרגם וית עופא לא פלג, והוא הטעם לכלול התור והגוזל, וכן וירד העיט תרגם ונחת עופא, א״כ ודאי כוונתו ג״כ על התור והגוזל · והענין כן הוא: שלקח אברם ג׳ עגלים וג׳ עזים וג׳ אילים (כת״א ורש״י בפ״ט) ויבתר אותם בתוך ופירש״י (פסוק י׳) וז״ל: חלק כל אחד לשני חלקים ואין המקרא יוצא מידי פשוטו לפי שהיה כורת ברית עמו כו׳ ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה כמ״ש העוברים בין בתרי העגל (ירמי׳ לד יט) אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים (שם פסוק יז) הוא שלוחו של שכינה שהוא אש עד כאן לשון רש״י (וע׳ באור), ואת הצפור שהוא שם כללי להתור והגוזל (שהוא התור וגוזל שלו, וכת״א שפנינא ובר יונה, ושתיהן יחד כגוף אחד) לא בתר ומובן שנתן את התור מכאן והגוזל מכאן איש לקראת רעהו כמו שמש הבתרים איש לקראת רעהו והי״ל לעבור ביניהם בברית כמו בין הבתרים, כי גם הם היו בברית וכ״כ הרמב״ן, וע״ז אמר וירד העיט ר״ל שהתור והגוזל עפו יחדו (כי היו בחיים במחזה אחר שלא בתר אותם) כטבע העוף והעיט לעוף אלי אוכל, ועל כן יכנס פה לפי תכונתם בשם עיט מן ותעט אל השלל, ואת הבתרים יכנה ע״כ בשם פגרים, וע״ז אמר וישב אותם אברם ת״א ואתיב, ר״ל שהשיב אברם את התור והגוזל על מקומם כבתחלה א׳ מכאן וא׳ מכאן לעבור גם ביניהם כמו בין הבתרים, וזהו פשוטו של מקרא וכמ״ש בקערה בבא״י שלי : הוספה · [ועי׳ סמ״ע אח״ב פ״ה וירד העיט על הבתרים (כרש״י) כו׳ וישב בתר מענין ישיבה כו׳ עש״ה · וחדש מקרוב בא ס׳ היובלים או בראשית זוטרתי וז״ל (פי״ד י״ד ט״ו) ואת הצפרים לא בתר ותרדנה הצפרים על הבתרים וישב אותם אברם ולא נתן את הצפרים לגוע בהם ע״כ · ובהערה שם ע״ז : ר״ל הצפרים ההם אשר לא בתר ירדו על בתרי הפגרים ויעט בהם אברם ועפ״ז מיושב היטב הכתוב שם ברא׳ ע״ו י״א עכ״ל ובזה תמצא אור לאמתת פירושי כס״ד ולפרש גם „וישב״ מפרש שוב כהת״א „ואתיב״ שהחזירם למקומם] ·

וכן שרשי ירא וראה מתחלפים זב״ז, וכן לפירש״י המבין בראות האלהים (דה״ב כו ה) הוא כמו המבין ביראת האלהים (וע״ש בבא״י שלי מה שהנחתי בז״ע, וכן בס׳ מאיר נתיב הביאו בשרש ירא (ובקונק׳ הביאו בשרש ירא וגם בש׳ ראה), והוא לפי״ז כלשון הכתוב אז תבין יראת ה׳ (משלי ב ה) ובאמת יש לפרש המלה בחסרון יו״ד, וכמו שמצאנו ועלתה כ א ו ר כלה (עמוס ח ח) שפירושו כ י א ו ר, וכאור (שם ט ה), וכ״כ רש״י על וגלות החל הזה (עובדיה א כ) ה ח י ל, אלא שזה חסר יו״ד ע״כ · [עי׳ ת״י ש״ב כ׳ ט״ו ותעמד החל במיצרון כמו בחיל · וכן עם עיט ע׳ רהב״ע איוב ד׳ י״ט] . ואם יהיה פי׳ ב ר א ת מלשון ראיה הוא כמו במראות האלהים, וע״ד והבן במראה (דניאל ט כג), כי מצאנו גם במ״ס תוספת וחסרון, כמו דור העצמים (יחזקאל כד ה) שפי׳ הר״ם ן׳ פרחון דור העצים, וכ״כ שם על נמגזה ונמם, שהמ״ס נוסף, [וע״ש הרקמה] ועיין (מ״ב יב יב) שהכתיב הפקדים והקרי המפקדים, וע׳ גיטין (דנ״ו ע״ב) שדרשו באלים באלמים · (וע״ש דנ״ט א׳ אמגושא אגוז) · והנה חז״ל דרשו ג״כ ובמורא גדול זו גלוי שכינה, וכן כת״א ובחזונין רברבין, וכ״כ החזקוני בסוף הברכה ולכל המורא לשון מראה, והוא מטעם חילוף שרש ירא לשרש ראה · ואת אלה לדוגמא יקח וישמע חכם ויוסיף לקח ·

מדה ל׳ יב) נוטריקון · אמר יהודה : ז״ל המשבי, נוטריקון כו׳ פי׳ בערוך הוא שכותבין אות אחת שנעשית סימן לכל דבר וכו׳, ואני קבלתי שהוא לשון רומי וגם בל״ר קורין לסופרים נוטארי, וכן בדברי חז״ל קראו להם ניטרין, ומזה נטריקון פי׳ ענין ספרות כו׳ כי כן דרך הסופרים לקצר וכותבין ב׳ או ג׳ אותיות ובכל אחת עולה לתיבה אחת כו׳, גם כשעושין מתיבה אחת שתי תיבות כגון כרמל כר מלא עכ״ל (וכ״כ במ״ע), וז״ל רש״י בסוטה דל״ה ושגרו נוטירין שלהם סופרים שלהם והם קורין אותה נוטרי״י עכ״ל (והוא מהערוך ערך נטרין), ואני מבין בזה הא דאיתא ברים איכה רבתי ובמו״ע תלים קכ״ז רבי הוה מצלח לר״א ולר״א כו׳ ואמרין להון אייתו לן נטורי קרתא, והוו מייתו להון ריש מטרתא וסנטרא והוון אמרין להון אלין נטורי קרתא כו׳ ומאן אינון נטורי קרתא אלו סופרים ומשנים כו׳ ומשמרין את התורה כו׳ ע״כ, ונראה שלא על הדרש לבד שמכו לקרות באזני אנשי העיר לסופרים נוטרין, כי אם גם לפי כוונת המילה שקורין לסופרים נוטרין, א״כ נטורי קרתא הם סופרי העיר, אך הניחו מקום לאנשי העיר לטעות בכוונת לשונם נטורי קרתא על השומרים שנקראו ודאי כן, עד שדרשו להם שרק לסופרים ראוי באמת השם נטורי קרתא שהם כו׳ ומשמרין את התורה כו׳ ע״ש ·

מדה לא יג) אלא מוקדם הוא כו׳, כתב הרד״ק וז״ל לפיכך האתנחתא בשוכב לפי שאינו דבק עם בהיכל ה׳ עכ״ל, וכ״כ במנחת שי וז״ל : למדנו מעלת הטעמים שהאתנחתא מפריד תיבת שכב מתיבת בהיכל, כדי שלא יובן שהיה שוכב בהיכל ה׳ עכ״ל, ועיין מ״ש בס״ד בבא״י לישעיה (כב ט) ע״פ מדה זו · (ע״כ הערות מהר״י בעהאק נ״י .)

הקדמת

המלקט החדש מספר יפה תאר

אמר המלקט החדש · ראה ראיתי כי מבארי המדרש נפרדו לדרכים שונים · יש אשר בחרו למו רק את דרך הפשט והוראות המלות ע"פ הערוך וליישר הגירסאות לפי הנוסחאות אשר במדרשים אחרים ובילקוט · ולא שמו לבם על הרעיון הצפון באמרותיהם כמו המ"כ ידעיו · ויש אשר אך אל הרעיון אשר הוא רוח המאמר שמו לבם לבארו ולגלותו לפני לומדי המדרש · ואם עלתה בידם לפענח את הרעיון הצפון בו אשר הוא גם תכלית הדורש אמרו כי כבר יצאו ידי חובתנו · יש אשר יגעו למצוא מקום מוצא אל הדרש בכתובים הנדרשים כי לא יהיה הדרש אל הכתוב כטיח על הבנין הנופל גם ברוח צנויה · ויש אשר עמלו לבנות מגדלים רמים על הדרש. לא שמו לבם על המסד בלתי על עליותיו אשר בידם לבנות עוד עליו · ויש אשר רק על המסד שמו לבם לחזקו ולבארו כי לא יעתק לנצח · ועמלו למצוא רוח דעת באמרותיהם כי לא יהיו כדברי רוח ותפל · ואם כי באמת כל הדרכים האלה ישרים ונאמנים המה · אבל אין באחד מהם אשר שם עינו ולבו על כל הדרכים האלה יחד לישרם ולסלותם · ורק ביפה תאר לבד מצאתי כי כל אלה נקבצו יחד בספרו היקר · ובצדק נוכל לומר כי בין כל המפרשים אשר היו לפניו ואשר קמו גם מאחריו עד היום אין אחד שלם ותמים בספרו כמוהו הוא סלל את הפשט ויישר לפי הוראת המלות · הוא הוציא את הרעיון ורוח המאמר לאור · הוא חזק את כל הדרשות אשר יצאו מן הכתובים כי שרשם יהיה עמוק עמוק בתוך הכתוב ולא יעורשו ברוח · הוא בנה לפעמים חדרים מלאים מוסר השכל ואמרי דעת על היסוד אשר הניחו לפנינו רז"ל בעלי המדרש · גם הוא מצא רוח דעת ותבונה בכל דבריהם · אשר לפי ראות העין המה חסרי טעם וזרים לאזן · ובכל השלמות אשר נקבצו ובאו בו בכל זאת ספרו מרב כמותו יקר הוא בארץ ורבים הם גם מלומדי המדרש אשר לא ראוהו מעולם · ורק את שמעו שמעו מהמפרשים אשר הזכירוהו וממלקט אשר לפני וקרא את ספרו קיצור יפה תואר.

אמנם כבוד המלקט הזה במקומו מונח וישאני אם אומר כי לא הבין את עומק דעת היפה תואר · וארחותיו לא ידע · הוא לקט רק את המאמרים הקצרים אשר יפים ונחמדים הם בין מאמרים ארוכים המלאים דעת ויראת ה' · אבל הם בעצמם לא יתנו כבוד הנכון והראוי להמחבר · ולא ישגיאו פעלו · וכאשר נאוה הוא עשבות שדי וירק דשא בכרמי חמד · אמנם אם אין בו עצי פרי גם העשב יהיה רק למרמס רגל · ככה הם המאמרים אשר בחר בהם המלקט. וביותר אם מצא בדבריו קושיא בלשון וא"ת תימא שם עליהם כנשר על אכלו וישימם לפני הקורא · אף כי המה באו בספרו רק כפרפרת הבאה על השלחן אשר לא יבואו מעולם לשבור רעבון המסובים · ורק כטפל המה אל הלחם · והוא את הלחם לא הגיש לנו ושם לפנינו רק ירקות ודבש · ובמקום אשר ראה מאמר ארוך וכתב פסח עליהם כדבר אשר אין חפץ בהם אף כי באמת הם הם המפיצים אור נגה על המדרש. ואם כי באמת אין לנו לדרוש מידו להביא לנו את המאמרים כתומם. כי ארוכים המה מאד. אחרי כי על ספר בראשית לבד יכיל בו אותיות קטנות תקי"ט דפים בתמונת בויגין · אבל למה לא בחר מהם את ההוכן ולהפיץ בזה אור על דברי המדרש · וגם למה לא שם לפנינו את אמרותיו במקום אשר בא לגלות בכתובים את מקורי הדרשות · וכן לא בחר בדבריו במקום אשר בא לתת רוח דעת בכל מאמרי המדרש אשר לפי ראות העין המה כתפל בלי טעם · וגם תוכחת חיים ואמרי מוסר השכל ודעת אשר הוציא ברוחב לבבו מדברי המדרש · ובראותי כי המלקט הראשון הסיר עינו מהם שמתי אנכי עליהם עיני ולבי ללקטם אחד אחד ולהשים לפני לומדי המדרש ובטחתי כי לבות המעיינים ישישו על זה ויתנו תודה לפעלי · ואף כי לא אתפאר במלאכתי לאמר כי באתי עד מרום קצה וידעתי כי רבים מאמרי חפץ ויקר עוד נשארו צפונים בספרו. אבל לא בגאוה וגאון אדבר אם אומר כי אפיק נחת הקוראים בפעלי. וגם אם שגיתי זעיר שם לא יחלה לבי על זה בידעי כי השגיאה היא חבל כל ילודי אשה ובפרט לאיש שבע רוגז כמוני · אם השגיאות המעטות אשר בכן מוקשתי לא ישימו לקלסה וחרפה את התועליות הרבות אשר תצאנה ממלאכתי. ורק במקומות רבים אשר מצאתי כי הוא הלך בדרך אחד עם המ"כ · אותם הסרתי מליקוטי אחרי כי כל מגמתי היתה להפיץ אור על המדרש ומה יתן ומה יוסיף לנו אם האור יצא מאתו או ממחבר אחר · ולכן גם אם מצאתי כי הרד"ל והרש"ש ומהרז"ו כוונו לדבריו · לא הבאתי אותם הנה · אחרי כי כבר יאיר אור ומה לנו אם נשמע מפי אחד או מפי שנים או שלשה אף כי לו משפט הבכורה · וגם השמטתי מדבריו כל המקומות אשר הרחיב בדברו לבאר ולתרץ סוגיות רבות בגמרא והלכות והעמיק מאד ולפעמים גם בפלפול ובחריפות. ולא הבאתי מדבריו רק את הדברים הנוגעים ליישב את דברי המדרש אשר על זה לבד שמתי עיני ולבי פה. ולומדי הגמרא הלא ת"ל לא דל ישראל במפרשים המתרצים את הסוגיות. ואשר המה להם לעינים. ואין אחד מהם אשר יבוא במדרש לבקש ולמצוא דבר לתרוצי סוגיא בגמרא:

והנה היפ"ת על בראשית אשר היה לנגד עיני הוא מדפוס וויניציא · ותהי ראשית מלאכתו בשנת ונשא (שכ"ז) והשלמתו בשנת שס"ו · ונראה כי הובא לבית הדפוס אחרי מותו אחרי אשר על העלה הראשון נזכר שמו ואחריו נכתב ז"ל · ובהקדמתו מזכיר מפרש אחד על ב"ר מאחד מחכמי דורו ובלי ספק אין כוונתו על המ"כ אשר בעל סדר הדורות כתב כי המ"כ נדפס בפעם ראשונה בשנת שפ"ד · הלא נדפס ימים רבים אחרי מות בעל יפ"ת ולא ראהו מעולם *) ומלבד זה הוא משפיל שם את המפרש הזה · ואף כי אמת הוא כי המ"כ קצר מאד מ"מ אין להכחיש כי לו נאוה תהלה וכאשר העידו והגידו תהלתו כל גדולי דורו · וגם בעל יפ"ת כתב כי לפי הנשמע השיב אחור ימינו מלפרש דבר באחד חומשי המדרש · והמ"כ הלא כתב ביאורו על כל חלקי המדרש וקרוב הדבר כי כוונתו על ספר אור השכל לר' אברהם בן אשר ז"ל תלמיד הב"י והוא באמת כתב רק על בראשית רבה ונדפס בוויניציא יחד עם רש"י בשנת בכ"ז · ויען כי לא ראיתיו מעולם לכן אחשוך פי להביא במשפט את משפטו הקשה · ובפרט כי עוד לא אדע ברור אם על המחבר הזה חרץ משפטו. ומה גם כי זה המחבר הוא ההב"א המובא במ"כ פעמים רבות בכבוד והדר ונושא בדבריו וכמו פעמים בפר' ג' ובחר בדבריו יותר מדברי הרא"ם ז"ל וכן הובא בפרשה ה' · ובפרשה י"ג בחר בפירושו גם נגד רש"י ז"ל · וכן נושא בדבריו בפ' י"ח י"ט כ' כ"א וכ"ב ועוד במקומות שונים אשר נלאיתי למנותם פה אחד אחד · ומכל המקומות האלה נראים כי היה גדול הדור איש מלא דעת ויראת ה' · וכבד מאד להאמין כי עליו חרץ בעל יפ"ת בענות וזהו המשפט הקשה הזה · וטוב לי להניח הדבר בספק · ואלה אשר דעתם רחבה מדעתי יגידו פשר הדבר · ואחרי כי אין בלבבי לכתוב את תולדות האיש הזה הדגול בעיני ממחברים רבים בחכמתו ובצדקתו · לכן טוב אשוב להגיד את אופני מלאכתי · כי המחבר לפעמים ברב גאונו וגודל חכמתו הרבה לדייק מאד על דברי המדרש אשר בצדק נוכל לומר עליו דברי רז"ל בעירובין מ"ח אי דייקינן כולי האי לא הוה תנינן כל זה השמטתי מליקוטי · ובכל זאת אם העלה בחירותו רעיון חדש ונחמד או דברי מוסר ודעת לא חשכתי להביאם פה · לאלף בינה ולשמח את לבות לומדי המדרש · וה' וכל חושבי שמו ידינוני לכף זכות ויברכוני על פעל כפי והוספתי בתוך דבריו זעיר שם זעיר שם גם פרי דעתי הדלה ושמתי עליהם מוקפים בראשיתם ובאחריתם למען ידע הקורא למי הוא ועם מי יוכח וישפוט:

ויען כי מצאתי פה מקום רחב ידים לדבר מהתועליות אשר תמצאנה ללומדי המדרש בדעת והשכל. כי ימצאו להם ארחות מוסר ודרך ארץ על פי התורה. וגם תקד בם אהבה לבני עמם הממושך וממרט בפרט ולכל אדם בכלל. אמרתי להגיד למו עוד תועלת אחת. ורבה היא ללומדיה. כי לפעמים יגלו בדרשותם אור חדש ונוגה על פשט הכתובים אשר נלאו ידי המפרשים לבארם ע"פ דרך הדקדוק. ומדבריהם יצא אור בהיר ותפקחנה עינינו להבינם. ואציג פה למשל דבר אחד. הנה במשלי כ' י"א איתא הפסוק גם במעלליו יתנכר נער אם זך ואם ישר פעלו וכל המפרשים יבארו כי יתנכר הוראתו כי יודע ויוכר מראשיתו מנעוריו כי פעלו זך וישר הוא וזה נגד הוראת הלשון. כי בכ"מ בתנ"ך הפעל נכר בהתפעל מורה להפך כי יסתתר ויתחפש ולא יודע מה הוא ומי הוא וכמו ויתנכר אליהם (בראשית מ"ב ז') פי' כי יוסף התחפש והסתתר מפניהם והיה נגד לפניהם כאיש נכרי. וכן ויהי בבאה והיא מתנכרה למה זה את מתנכרה (מ"א י"ד ה' ו') פי' כי אשת ירבעם השתנתה ושם בסתר פניה להיות בעיני הנביא אחיה כנכריה ורק בפסוק גם במעלליו יתנכר נער תהיה ההוראה הפוכה מאשר היא בכ"מ ויתפרש כי יודע ויוכר; והראב"ע אשר כל ארחותיו בביאוריו בם הדקדוק והפשט נטה לפרש כי יתנכר מהיות נער בלי דעת ויתחשב לאיש מלא דעת לצדק ויושר. וזה באמת חכמה אבל לא אמת. אמנם בב"ר פ"ב נחזה גם דרך אגב בדבריו את הפשט האמיתי. דאיתא שם בריש הפרשה והארץ היתה תהו ובהו ר' ברכיה פתח גם במעלליו יתנכר נער אמר ר' ברכיה עד דהיא פגה אפיקה כוביא (פי' בראשית צמיחתה כבר הוציאה קוצים להבל). מה שהנביא עתיד להתנבאות עליה בסוף ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו ע"כ. והנה אין אחד מהמבארים ביארו לנו למה פתח ר"ב בכתוב גם במעלליו יתנכר נער אשר אין שייכות לזה הדרש כלל. ואדרבה שם הנער לא הוציא קוצים רק פרי נחמד להשכיל כי פעלו זך וישר הוא. ומה ענין זה להמשל כי הצמח יוציא קוצים מראשיתו. ומזה נחזה כי ר"ב ביאר את הכתובים שם באופן אחר כאשר נכון הוא ע"פ הדקדוק והמשך הכתובים. כי בכתוב ו' ז' משבח את אנשי אמונים ותמימים אף כי יקרים הם למצוא וכמו"ש ואיש אמונים מי ימצא מתהלך בתמו צדיק אשרי בניו אחריו. ובכתוב ח' אומר מלך יושב על כסא דין, מזרה בעיניו כל רע כי עיניו תחזינה הרע הצפון בקרב לב גבר ובמשפטיו ודיניו הישרים והצדיקים יזרה את הרע. ואח"ז אומר עוד מי יאמר זכיתי לבי טהרתי מחטאתי, כי עקוב הלב מכל ואנוש הוא מי ידענו וכמו"ש (ירמיה י"ז ט') ורק ה' לבדו החוקר לב ובוחן כליות הוא יודע. אבל יצר מחשבות לב האדם רק רע כל היום. ומנעוריו מולד מומו עמו לעקוב ולרמות. וכ"ה שם במדרש משלי ע"ש. ואח"ז אמר שלמה איך נתעבה ונאלחה היא בעיני ה' הערמה ומרמה כי אבן ואבן איפה ואיפה תועבת ה' גם שניהם ובוודאי לא דבר שלמה מהעושים עול במדה ובמשקל לבד. כי לא יחזור וישנה את הדבר הנאמר כבר בתורת ה' (דברים כ"ה) אבל הוא דבר דרך משל ומליצה וכמו"ש בראש דבריו להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם. ופי' הדברים כי לשקול רוחות בני האדם ולמדוד את לבותם לדבר עם אחד כרוחו וכלבבו באופן זה ועם איש אחר השונה ברוחו ובלבבו באופן אחר. ובזה ידבר חנף עקבה ומרמה תועבה היא לה' כאיש אשר לו אבן ואבן איפה ואיפה במשקל ובמדת עול אבל טוב הוא לה' כי לבו יהי' טהור משיח ודבר שקר ואמת ידבר כפי רוחו ומדה אחת ואיפה אחת תהי' לו לכל בני איש כי אלהים אמת הוא ומבקש מבני אדם כי לא ידברו בלב ולב. ואח"ז בא שלמה להתאונן איך הערמה והערמה צפונה בלב גבר מיום הולדו ואיך צריך האדם להתאמץ להרחיקם מלבו. כי גם במעלליו יתנכר נער פי' גם הנער אשר עדנה לא נחשב לאיש גם הוא יאהב להתנכר בפעלו. גם אם תראה כי זך וישר פעלו עוד לא נוכל לבטוח בלבו כי זך וישר הוא כי אך מתנכר הוא לפנינו. וכמו"ש ר' ברכיה במשלו כי הצמח יוציא קוצים גם בראשית צמיחתו בעודנו פגה. ופריו לא בשל עדנה. ולכן צריך האדם לאזור רב חיל לשרש את הקוצים הזה מלבבו הנולדים עמו. ומוסיף שלמה עוד כי אלה המתחפשים ולובשים אדרת שער למען כחש ימרו את פי ה' ומשפטיו. הן אזן שמעת ועין רואה ה' עשה גם שניהם [אשר העקרים במאמר שלישי פרק ב' הלך בדרך הפילוסופיא לתרצו. כי באמת קשה הוא מאד הלא ה' כונן את האדם בכל אבריו. ואין חלק בנו בלעדו ולמה בחר רק באזן ועינים. וכל המפרשים יגעו בזה בדי ריק לתרצו] אשר לפי דברינו יבואר דבר דבור על אפניו. כי בא להוכיח את האנשים הנוהגים בערמה ובמרמה. הן ה' עשה לנו אזן לשמוע והאלה המדברים שקר ומרמה הלא ימרו את מעשי ה' כי האזן תשמע את ההפך מאשר יחשוב. א"כ לשוא עשה ה' אזן לשמוע. אחרי כי שמע שוא תשמע. ולא יוכל לבטוח במשמע אזניו. וגם ה' עשה לנו עין לראות והאלה המתכחשים במעלליהם ויתיצבו לפניו כאנשים תמימים וישרים. ובאמת שבע תועבות בלבם. הלא אך מחזה שוא ומדוח תחזינה עינינו א"כ לשוא ברא לנו ה' עין לראות. אחרי כי לא תראה את האמת. ומזה יוכח האדם כי ה' חפץ אשר כל האדם ידבר האמת כאשר בלבבו ויתראה לפנינו כפי מצפוני לבבו למען תשמע האזן ותראה העין את האמת. ונוכל לבטוח בהם אשר לתכלית זה עשה ה' לנו את האזן לשמוע והעין לראות. ובזה אנכי על משמרתי אעמודה. כי כל דרשות רז"ל בכתובים המה אמיתים וישרים לפי פשטות הכתובים וכאשר דברתי מזה ג"כ בספרי אור בקר ובספרי כרם לשלמה על שיר השירים. ולא יחסר לנו רק לב להבין את עומק דבריהם. ולה' אקרא גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. ומי יתן כי חכמי לב ישימו לבם על זה. ובהגיגם במדרש ישוו לפניהם את הכתובים לפי הרחות הפשט אז יפיע אור לבני ישראל. ויראו מה גדלו ומה רמו דרכיהם בפירוש הכתובים. ויקוים בנו המקרא ומאפל ומחשך עיני עורים תראינה: אמן:

ספני המדבר בלב תמים **מרדכי פלונגיאן** המגיד

*) ועתה ראיתי בספר קונטרס המגיד להרב המשכיל מו"ה **אהרן יעללינעק** נ"י כי הוא כבר נדפס בקראקא שנת שמ"ן ובכל זאת לא אוכל להסכים בדעתי כי כוון עליו.

כללי המדרש משל"ה הקדוש
במאמר תורה שבעל פה

יען שהמדרשים א) צריכין דקדוק גדול להבין אפילו פשוטן לירד לעומקן. אעתיק קונטרס קטן מחכם אחד שהרשים המקומות שראוי להרגיש בהם ולהתקנם וז"ל בכל מקום שנאמר ר' פלוני פתח דרך משל ואהיה אצלו אמון צריך להבין מה קושיא יש בפרשת בראשית ובפסוק ואהיה אצלו אמון ועוד להבין מה שייכות יש ליה עם זה. עוד כשאומר ר"א צריך להבין מה קושיא לו בדרך הראשון עד שבא לפרש באופן אחר. עוד צריך להבין למה במדרש אינו אומר ר' פלוני אומר זה הפסוק וכו' אלא אומר בלשון פתח כי צריך להבין זה הפת"ח או זה הקמ"ץ מה ענינו. עוד צריך להבין למה המדרש בהרבה מקומות אומר כתיב אע"פ שלא נזכר מי הוא בעל הפתיחה הול"ל נאמר. עוד צריך להבין למה המדרש אומר בכל מקומות הכא אתה אומר כך וכך ולהלן אתה אומר כך וכך למה לא לקח לשונו בזה האופן הכא כתיב כך וכך ולהלן כתיב כך וכך או על הסתם כתיב וכתיב בלא הכא ובלא להלן. עוד צריך להבין מה שאומר המדרש בכמה מקומות אחר שמביא הפסוק אומר תנינן למה אינו מביא ראיה בפסוק אלא ממשנה מאחר שיש לו פסוק להביא ראיה. עוד צריך להבין למה בכמה מקומות אין המדרש אומר כתיב אלא מביא הפסוק ואח"כ מביא פסוק אחר בלא כתיב. עוד צריך להבין כשהמדרש מביא משל ואותו הדבר היה מובן בלי משל מה היתה כוונת המשל. עוד צריך להבין כי לפעמים מביא המשל ואח"כ הנמשל ולפעמים עושה בהיפך. עוד צריך להבין במדרש כשהרבה מן חכמים כל או"א עושה דרשה בפסוק וכל אחד עושה הדרשה על פסוק א' צריך להבין מפסוק מהיכן הוציא הדרשה כל או"א הוקשה לו בפסוק. עוד צריך להבין במדרש כשמביא פסוק א' לאחר הפסוק הראשון מה היא הכוונה אם בפסוק הראשון היה מובן הרעיון שלו למה מביא ב' פסוקים או אם לא היה מספיק לראיה שלו אלא שנים, עוד צריך להבין למה בקצת מקומות הוא אומר זהו שאמר הכתוב ואינו אומר כתיב, עוד צריך להבין מה הוא שאומר המדרש בכמה מקומות וברוב כשמביא פסוק א' משל ורחוק מפנינים מכרה שואל המדרש או החכם מהו מורה מה שואל הדבר כמשמעו אלא בכל מקום ששואל המדרש או החכם מהו הוא מצד ד' דברים או כי זה הדבר היה יכול לדבר אותו בלשון אחר יותר מובן כמו משל ורחוק מפנינים מציאתה אחר מכרה לכן שאל מהו מכרה שהכוונה למה נקיט ליה בהאי לישנא. עוד דרך שני כי כל מקום שהוא שואל מהו שיש יתור מפסוק שלא היה צריך, עוד ג' כי כל מקום ששואל מה הוא שהפסוק הוא שלא על הסדר. עוד ד' כי בכל מקום ששואל מהו הוא כי זה הייתי מבין אותו בפסוק בלא זאת התיבה. עוד יש מהו שהוא מקשה הכפל כמו ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך מהו בכל לבבך ובכל נפשך ומקשה מהו וכו'. עוד יש מהו מצד דגשות התיבה כמו הן אראלם צעקו חוצה שואל המדרש מהו חוצה ומתרץ חצה כתיב ופירש"י חצה כתיב לשון מהירות כמו דבר המלך נחוץ ר"ל האב חצה לשחוט את בנו כמו דבר המלך נחוץ ר"ל מהרה והדגש בחי"ת. עוד צריך להבין למה המדרש כשאומר ע"ד משל ר' פלוני פתח ואולם הר נופל יבול וצור יעתק ממקומו חוזר טעם אחר הפסוק ואומר ואולם הר נופל יבול זה פלוני למה לו לחזור הפסוק בלא חזרת הפסוק היה יכול לעשות הדרש. עוד צריך להבין המדרש בכמה מקומות אומר לאחר שעשה כמה דרושים בפסוק אומר לפיכך היה צריך הכתוב לומר ויצא יעקב וגו' וכן ע"ז הדרך וכי בכל הדרשות כלן האמורות קודם לכן או לאחר מכאן לא היה צריך הכתוב לומר כך צריך להבין מה הטעם שאומר שהיה צריך הכתוב לומר כך יותר מאחרים. עוד צריך להבין כשאומר במדרש ר' פלוני בשם ר' פלוני אמר כתיב וכו' למה לא אמר ר' פלוני בשם פלוני כתיב וכו'. עוד צריך להבין כשחכם אחד מבעלי המדרש עושה פתיחה ומביא פסוק אחר דרך משל רבי פנחס הביא על פסוק וישלח יעקב מלאכים לפניו פסוק קומה ה' קדמה פניו הכריעהו ורבי יודא בר סימון פתח בפסוק והוא מעין נרפש ומקור משחת למה לא עשה הדרשה שלו על פ' רבי פינחס. ועוד צ"ל איך יבא שייכות זה הפסוק וישלח יעקב. ועוד צ"ל מה קשה לו בזה ובזה כמ"ש. ועוד צ"ל כשאומר ר"א ואומר לפי דרך משל שאמר עשו יש לי רב אמר רב איבו לפי שהיו הברכות מפוקפקות בידו והיכן נתאוששו לו כאן מאי לשון לפי שהיה יכול לומר דבריו בלא לשון לפי. עוד צ"ל כשאמר על פסוק ויבא יעקב שלם למה חוזר המדרש בכאן ובכמה מקומות לחזור הפסוק בעצמו כמו שאמרנו. ועוד שאינו עושה שום דרשה בפסוק אלא מביא פסוק אחר כמו בכאן שחוזר ואומר ויבא יעקב שלם שיר המעלות רבות צררוני מנעורי יאמר נא ישראל א"ל הקב"ה ויכלו לך א"ל גם לא יכלו לי ויבא יעקב שלם כמה ישמח לבו ועל כבודו של המעיין כשירד לסוף דעתם של רז"ל. עוד צ"ל ר"ת על פ' וישב שמביא פ' בזעקך יצילוך ואח"כ מביא והחוסה בי ינחל ארץ זה יעקב כי הפ' נדרש בהא סלקינן ובהא נחתינן. עוד צ"ל כשהמדרש אומר על דרשה א' שעשה ר"מ נשיא לבני אפרים אלישמע בן עמיהוד אומר הה"ד לי גלעד ולי מנשה וגו' ואמר תנינן ג' מלכים וד' הדיוטות וכו' וסוף המאמר נמנעו מלצרפו עמהם דורשי רשומות אומרים יש להם חלק לעוה"ב חוץ מבלעם מה טעם לי גלעד ולי מנשה צריך למעיין שיבין מ"ש דורשי רשומות מ"ט לי גלעד ולי מנשה אין יוצא זה הטעם מזה הפסוק. עוד צ"ל איך המדרש בתיבה א' כופל ג' דברים ד"מ ויאמר יתרו למשה לך לשלום אמר לו לך לשלום ותכנס ותבא לשלום מהיכן משמע מתיבת לשלום כל אלו הדרשות שעשה. עוד צ"ל כשאומר במדרש ר"מ על פסוק ויותר יעקב לבדו וגו' אין כאל ישורון רבי ברכיה בשם רבי יודא בר סימון אמר אין כאל ישורון ומי כאל ישורון. צריך להבין בדברי ר' ברכיה למה חזר והפך הפ' מחמת איזה קושיא שיש לו בפסוק חזר. עוד צ"ל כי אומר המדרש זש"ה ע"י פלוני כמו במדרש חזית זש"ה ע"י שלמה מה לנו לידע ע"י מי נאמר ומהו התועלת הנמשך לנו מזה ואפילו שלא היה אומר ידוע הוא ששלמה אמרו. עוד צ"ל כשאומר המדרש בפסוק א' כמו שיר השירים מהו צרור המור ובפסוק הבא אחריו אינו שואל מהו אשכול הכופר וזה אינו דומה למהו האמור לעיל. עוד צ"ל למה לפעמים מביא המד"ר פ"א ועושה דרשה על התחלת הפ' ומביא השאר ואינו דורש בו שום דבר. עוד צריך להבין למה המדרש בקצת מקומות אומר כתיב ואינו אומר הה"ד או זש"ה.

עוד למה המדרש בקצת מקומות שאל למה והדבר הוא כפשוטו מה שאל למה כמו ויאכל בועז וישת וייטב לבו למה וייטב לבו שברך על מזונו מהיא נפקא להו מקרא זאת הדרשה. וגם צריך להבין כל הג' ד"א שמביא המדרש שמה. עוד צ"ל כשאומר המדרש בקצת מקומות וזה על הרוב במשנה תורה וקבלתי מפי גדולים ז"ל כי משנה תורה רובו ממדרש ילמדנו כי דרכו להביא תמיד הלכה אדם מישראל וכו' צ"ל היטב מה ההתיחסות וקשר יש לזה הדין עם הפ' כמו בפ' עקב וא"ת כי אחר הדין מביא בר' יוסי בר חנינא לענין שבת אימתי שמרו ישראל וכו' ומזה הענין נמשך לתת קשר לפ' י"ל כי בלא הדין היה יכול לעשות זה. עוד צ"ל בקצת מקומות כשאומר המדרש ד"א כי הנהוג הוא להביא הראיה על הפסוק עצמו כי מחמת איזה קושיא שיש בדרך הראשון והוא מביא דבר אחר על פסוק אחר כמו בפ' עקב ד"א והיה עקב זש"ה לי גלעד וגו' ד"א מואב סיר רחצי וגו'. עוד צ"ל למה במדרש במקצת פרשיות מביא פתיחה לחכם א"ל אומר כך פתח ר' פלוני ואח"כ בפ' עצמה מביא היתר ואינו אומר כך פתח אלא פתח לה. עוד צ"ל בפ' כי תשא כשאומר וכל הפתיחות כולן בענין הכתוב בפרשיות וכו' מה ר"ל. ועוד א"ל הקב"ה וכו' מה קשר יש לזה עם זה ואם באו כדי ליתן ריוח בין הדבקים יצא שכרו בהפסדו. עוד צ"ל למה המדרש מביא פ' א' ומחמת קושיא שיש בפ' באים קצת חכמים וכל אחד מפרש פירוש א' ואח"כ עמהם אחר או רבים ומפרש פי' אחר ואומר לכך נאמר וכו' וכי זה לכך נאמר לאיזה הפי' של איזה חכם יבא ולפי הפי' האחרים לא יבא זה לא יתכן כי לכל הפי' צריך לכך נאמר א"כ למה אמר כל אחד ואחד פירושו לכך נאמר וכו' וזה במדרש איכה בפ' קלים היו רודפינו וגו'. עוד צ"ל למה המדרש בק"מ עושה דרשה על פסוק א' ודורש תיבה א' ומדלג תיבה א' ודורש השאר ואח"כ חוזר ודורש כל הפסוק פ' ויקרא פרשה חמישית. עוד צ"ל למה המדרש בק"מ אינו אומר רבי פלוני פתח או זש"ה או הה"ד או כתוב או כתיב כמנהגו אלא מביא הפסוק ואח"כ אמר רבי פלוני אומר ודורש על הפ' פ' נשא פ' שמיטה פסוק איש או אשה כי יעשו וגו'. עוד צ"ל פ' נשא פ' י"ד שאמר המדרש אמר ר' יודא בן נקדה י"ג דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן וכנגדן נאמר י"ג מיעוטין ללמדך שלא לאהרן נאמר אלא למשה שיאמר לאהרן ואלו הן וכו' רבי יוסי הגלילי אומר בג' מקומות נאמר בתורה דבור למשה ומיעט את אהרן. בארץ מצרים ובהר סיני ובאה"מ וכו' וצ"ל שאינו חולק רבי יוסי הגלילי עם רבי יודא בן נקדה כי בכלל הג' יש הי"ג למנין וזכורני שזה הלשון קריתי בספרי. עוד צ"ל למה המדרש בק"מ אומר ד"א על פ' א' נעשה בו דרשה ולא על הפ' הא' ולא שייך ד"א אם לא אמר שום דבר קודם בפ' וכו' שיר השירים על פ' אני חבצלת השרון הוא שאמר דוד ברוה"ק גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע שבטך ומשענתך המה ינחמוני וגו'. עוד צ"ל מה הפרש יש כשאומר המדרש כדאיתמר לכשאומר כדקאמר וכו'. עוד צ"ל כששואל המדרש מה ראה מה ר"ל ראה כמו במגילת אסתר מה ראתה שתבא למלוך על קכ"ז מדינה. והגירסא האמיתית היא ראתה ולא זכתה. עוד על פסוק ויפקד המלך פקידים מה ראה וכו'. עוד צ"ל למה המדרש בקצת מקומות אמר חכם א' פתיחה על פ' א' ועושה בו דרשה ופ' הפרשה אינו גורם בו כלום כמו בפ' ויצא רבי אבא פתח בית והון נחלת אבות וגו' ואינו דורש שום דבר בפסוק ויצא יעקב וגו'. עוד צ"ל כשהמדרש מביא משל והדבר נמצא מובן בלי משל משל למה. ועוד כשמביא ב' או ג' משלים צ"ל זה ר' פלוני מה קשה ליה במשל של ראשון וכן הג' בשני וכו'. עוד צ"ל כשאמר המדרש יכול כך וכך ת"ל כך וכך יכול על מגן ת"ל על רוב פשעיה. ואני אומר במאמר כנלע"ד שהז"ל מקשים יכול על מגן ת"ל על רוב פשעיה הוקשה לרז"ל בכתוב שאמר על רוב פשעיה וכי לקתה מדת הדין שהקב"ה ישלם להם כפלים מפשעיה עד שהוצרך לומר על רוב פשעיה אלא שרז"ל הרגישו בפסוק שתיבות על רוב פשעיה אין הכרע אם חוזרת למעלה או למטה לעולליה הלכו שבי לפני צר לזה באו רז"ל ואמרו החלוקה השנית שאין בה עונש ת"ל על רוב פשעיה דקאי אעולליה הלכו שבי וגו'. עוד צ"ל למה המדרש בק"מ כשאומר ר"מ אומר ד"א אפרים מעוז ראשי הכתוב מדבר בכך וכך או אומר מדבר ואינו אומר הכתוב וכו' או למה אינו אומר ד"א זה כך וזה כך כמו שאומר הרבה פעמים. עוד צ"ל במדרש אומר וכי זה הדבר הוא כך אינו אלא כך עוד יש וכי יש לו משמעות אחר כמו ד"מ במדרש וכי זה הדבר שאתה אומר אינו דבר האמור כמו פרשת ויחי פ' צ"ט בן פורת יוסף וכי פורת הוא לית יוסף דצריך להגיה הגירסא כאשר אתי הגירסא הנכונה בספרי הגדולים ז"ל וכי פורת לית יוסף הוא לא אלא מהו בן פורת שע"י פרות נתגדל. ונראה לענ"ד דקשה לבעל המדרש בזאת הברכה שברך יעקב ליוסף בן פורת יוסף כי פורת הוא מלשון פרו ורבו שהוא לשון תוספת ואם כן מה הברכה מורה יותר מן השם שהוא יוסף וז"ש המדרש וכי פורת לית יוסף הוא ר"ל היינו מה שמורה שם יוסף היינו מה שמורה פורת ותירץ אלא מהו בן פורת שע"י פרות נתגדל. ונתחבטתי כל ימי לתת קשר למ"ש המדרש בגאיו אתהלך לפני ה' בארצות החיים ויש קצת ספרים דלית בהו בגאיו בדפוס, מתנות כהונה והגירסא הנכונה היא בגאיו כמו שראיתי בספרי גדולים ז"ל ונראה לע"ד שיובן עם מה שאמרו רבותינו ז"ל ובפרט בספר הזוהר על פסוק אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך כמו ששמעתי הפ' שם מפי האר"י זלה"ה כי ידוע הוא מדברי רז"ל כי אחר הוא סמוך ואחרי הוא מופלג ויעקב אבינו כשנסתכל בדיוקנו של יוסף וראה שהיה עומד בצדקו ושלא היה צריך יעקב לחזור בגלגול לקיים י"ב שבטיו כמ"ש רבותינו ז"ל על פסוק עלי היו כולנה וכמו שהרמז מובן מדברי אונקלוס וז"ש אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך כי עודך חי כי הרשעים בחייהם קרויים מתים וידוע הוא מה שאמרו רז"ל על ויוסף היה במצרים כי הכוונה שאע"פ שעלה במעלה ובגדולה עכ"ז היה בצדקו וזהו שאמרו ז"ל שאמר יעקב בגאיו שאע"פ שעלה במעלה עכ"ז מובטח אני שאתהלך לפני ה' בארצות החיים או יהיה בארצות החיים כמו שאמרו חכמי האמת בזוהר דפוס סאלוניקי שארצות הוא מל' רצון וידוע לאשר עמדו בסוד ה' כי גדולי עולם היו מתחננים לפני הקב"ה שלא ישובו עוד לזאת המלבוש החומרי וז"ש יעקב אתהלך לפני

א) הגאון ר' אברהם בן הגר"א מווילנא כתב בהקדמתו לס' אגדת בראשית וז"ל. כתב בספר יין הרקח להרב ר"א מגרמייזא ששים המה מלכות אלו ס' מסכתות ושמונים פילגשים אלו שמנים מדרשות ועלמות אין מספר אלו ברייתות דמעשה בראשית ומעשה מרכבה עכ"ל · ובתיקונים דף קמ"ג כתב ושמונים פילגשים דהוו תמנין ספרי דאגדתא ועלמות אין הלכות דלית ליה מספר עכ"ל · ואנו אין לנו רק מעט · מדרש רבות · מדרש תנחומא · מדרש שוח"ט על תהלים · מדרש משלי · מדרש אבכיר · מדרש חדשה על נ"כ · ועי' תוס' סנהדרין דף כ"ט א' שהביאו מדרש ויכולו וכן הרוקח הביאו בסי' ר"ם וסי' שכ"ו שכתב בשם מדרש ויכולו שיליף שם מתפלת חנה כל הי"ח ברכות · רמה קרני בה' כוח מגן אברהם · ממית ומחיה מחיה מתים · אין קדוש הא-ל הקדוש · אל דעות חונן הדעת · ונכשלים אזרו חיל הרוצה בתשובה כו' ע"ש · וכן יש מדרש חסרות ויתירות עי' רא"ש ברכות פ"ה סי' י"ז ומגלה פ"ג סי' כ"א וספר מנחם פי איוב ל"ח ועי' תוס' ברכות דף ל"ד ד"ה לא יענה :

כללי המדרש משל"ה הקדוש

ה' בארצות החיים ר"ל ברצון אותם שהם נקראים חיים בחייהם ובמותם לא נפרדו וכו' ועוד י"ל שהמדרש עושה לפעמים מ"ם בתחלת הפסוק כ"ם הכרה כמו בפ' ויחי פרש' נ"ח מאל אביך ויעזרך מי עשה כן מאל אביך והוקשה להם ז"ל כי תיבת מ"ם מיותרת שלא היה לו לומר אלא אל אביך ויעזרך וגו' ועוד אומר המדרש סמוך לזה המאמר על פסוק ברכות שמים מעל זו אזכרת שבבעל וראיתי אחד מן האחרונים ז"ל שפי' אזכרת שם מקום שבבעל ר"ל שהם מקום נבזה ולא יתחוורו דבריו בעיני עד שזכני האל וראיתי מדרש אבכיר מכתיבת יד במצרים כי ירבעם בן נבט היה מוחק שמות ההוי' וכותב במקומם שמות הבעל וזהו מעל הוא מלשון ומעלה בו מעל. ומי שפירש שם מקום או שזה במקום גבוה הטעה אותו המשך המאמר. עוד צ"ל בכ"מ שאומר הפסוק ד"מ לסוסתי ברכבי פרעה וגו' אומר דרש ר' פפיים פתח או הה"ר שלא בלשון דרש צ"ל בכל מקום שאומר מדרש ההוא הכוונה שלא עשה כמו שהוא הנהוג בכל מקום. עוד צ"ל בכ"מ שאומר הפסוק בתהלה ואומר ר' פלוני פתר קריא בכך וכך ואין דרך המדרש לומר ר' פלוני פתר קרא כך וכך אלא לאחר שקדמ:הו אחרים בפירושי אחרים על הפסוק והוא אומר פירוש הפסוק הוא כך וכך. עוד צ"ל כשאומר בפסוק ד"מ על פסוק דודי חמק עבר נתחטא ונתמלא עלי עברה נפשי יצאה בדבורו של כורש וכו' צריך להבין איך מתיישב בחמק נתחטא ואיך יובן מחמק ונתחטא ולהבין המאמר שהוא קשה ההבנה. עוד צ"ל היטב כשתמצא מאמר א' במדרש תמצא המאמר עצמו בגמרא בסגנון אחר אומר בקצת שנוי או יתיר צריך המעיין לבקש מקום מבואו של המאמר וכל המפרשים הנמצאים עמנו היום ולהשתדל לסלק איזה טעות אם יש בגירסת המדרש ולקיימה כי היא הקרומה ושנויי הגרסאות מהמדרש לגמרא רבו כמו רבו *) וכמעט בהרבה מאמרים הנמצאים בגמרא ובמדרש וכל מי שלא יראה דברי המדרש במקומם לא ירד לעמקן של דברים אז ישבש דברי הגמרא או דברי רש"י ז"ל וזה כפי הסברא או כפי המפורסם פוק חזי חד מרבוותא בתראי שכתב בספרו בפירוש לדברי רש"י ותוספות ז"ל כתב במסכת סנהדרין פ' חלק על משנת ג' מלכים וד' הדיוטות אין להם חלק לעוה"ב אמרו בגמרא ועוד רצו למנות אחר בא דיוקנו של אביו ונשתטחה לפניהם ולא השגיחו עליה עד חזית איש מהיר במלאכתו וגו' ופירש רש"י ז"ל לפני מלכים יתיצב בגן עדן וכו' בל יתיצב לפני חשוכים בגיהנם בתמיה כך פירש רש"י ז"ל והרב הנזכר עשה התמיה של רש"י ז"ל בטעות ומי שיראה דברי המדרש בפרשת נשא פרשה י"ד יראה איך דברי רש"י ז"ל הם אמת ויציב ורש"י ז"ל ראה דברי המדרש וכתב מה שכתב וכו'. עוד תמצא בפרשת תרומה פרשה ל"ה על פסוק גער חית קנה וגו' ואומר לעיל מזה שלעתיד לבא כל האומות עתידין להביא דורון כו' עוד תמצא במדרש מאמר אחד ואומר ר' פלוני אומר ובמדרש אחר תמצא המאמר בשנוי הגירסא כנזכר ובשנוי שמות החכמים אחרים וזה הרבה עכ"ל:

*) א"ה יב"ח לענין חלופי ושנויי הגרסאות במדרש שלא יתאימו לפעמים עם גרסת הגמרא, יש להעיר ולבאר דרך אגב על הא דאיתא במדרש שה"ש רבה פ"ב פסוק י"ג ותהי האמת נעדרת וגו' ר' ינאי אומר הולכת ויושבת לה עדרים עדרים במדבר, אשר המאמר הזה הובא גם בגמ' פ' חלק, ושם לא נמצא תיבת במדבר, ועיין במ"כ שם על המדרש הנ"ל שהעיר ע"ז וכ' דבילקוט גרס לתיבת במדבר, כמו במדרש. ונ"ל דכוונת המדרש והילקוט דגרסי תיבת במדבר ע"פ מה שכתב הרמב"ם בהלכות דעות (ריש פרק ו') שיתרחק האדם ממדינה שאנשיה רעים ויבחר לשבת במדינה שאנשיה צדיקים, ואם אינו יכול, ישב לבדו יחידי כו', ובסוף דבריו אמר, יצא למדברות ואל ינהיג עצמו בדרך חטאים כמ"ש מי יתנני במדבר, כי באמת ישוב בני אדם והתדבק הרבה עם קבוצים וחברות שונות בעלי דעות שונות יזיק מאד לדרך האמת, כי מזה תצמח החניפה ויפרה השקר ויעדר האמת, ורק כל אמת אמת תפסיק להאי גברא דיתיב במדבר, ר"ל מקום שמם מחברת וקבוץ בנ"א חוטאים, ובההתבודדותו יהיה בטוח ללכת בדרך האמת ולהתרחק מן השקר, והנביא ישעיה בהוכיחו את האנשים הסרים מדרך האמת, ומעקשים את הישרה, אמר כי כשלה ברחוב אמת וגו', כי ברחובות קריה יתכנסו הרבה בני אדם פחותי הערך לבלות זמנם בדברי הבאי ורעות רוח, ותחת רוח הצדק, יעטו מעטה השקר, ויכשילו את האמת לשבת קבוצים וחבורים זל"ז. וזה גם כן כוונת המקונן באמרו מי יתנני במדבר מלון אורחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם כי כלם וגו' וידרכו את לשונם קשתם שקר ולא לאמונה גברו בארץ וגו' איש מרעהו השמרו וגו', ואיש ברעהו יהתלו ואמת לא ידברו למדו לשונם דבר שקר וגו', ובחר המקונן במדבר, שהוא מקום היותר בטוח לדרך האמת, וזה כוונת המדרש והילקוט שגרסו תיבת במדבר (אף כי בתלמוד לא נמצא), ותהי האמת נעדרת וגו', ר' ינאי אומר הולכת ויושבת לה (האמת) עדרים עדרים במדבר דייקא, ותיבת נעדרת כוללת שני ענינים, עדרים עדרים, ועוד מענין העדר מישוב בני אדם, ר"ל מדבר ומקום שמם מאין יושב:

מאמר על אגדות חז"ל

מאת הגאון המקובל האלהי כו' מהור"ר משה חיים לוצאטו זצ"ל

המאמרים בהגדות יתחלקו לב' מינים. הא' כלל המאמרים הלמודים. והב' הביאורים. הלימודים. הם המאמרים אשר יגידו בם עיקרים מעיקרי החכמה מוסרית או אלהית. הביאורים. הם אשר יבארו בם כתוב מכתבי הקודש: והנה המאמרים הלמודיים המוסריים אין צורך לדבר עליהם עתה. כי הנה תועלתם מפורסמת ויפעתם גלויה ואין לטוען לטעון עליהם ולא למתעקש ליכשל בם. אך נדבר עתה מן הלמודיים האלהיים:

הנה כבר ידעת שמה שהביא לחז"ל לכתוב דברי התורה שבע"פ אחר היות המקובל אצלם שדברים שבע"פ אסור ללמדם בכתב. היה מה שראו שהיו הדעות הולכות ומתחלשות באורך הגלות וחליפות הזמנים והזכרון מתמעט והסברא מתקצרת. ונמצאת התורה משתכחת. ע"כ בחרו משום עת לעשות לה' לחקוק בספר פי' המצות כולו. למען ישאר קיים כל הימים והוא כלל המשנה והגמרא. והנה התבוננו עוד וראו שבחששא הזאת שחששו על חלק המצות ראוי היה לחוש ג"כ על חלק סתרי תורה ועיקרי האלהיות. אך אין התיקון שמצאו לחלק המצות ראוי לחלק הסודות. וזה כי ביאורי המצות והדינין אין היזק כלל אם יכתבו בספר בביאור גלוי לכל קורא. אך חלק הסודות אין ראוי שימסור כך לפני כל הרוצה ליטול את השם. לא מצד יקר המושכלות ולא מצד עמקם. אם מצד יקרם כי אינו כבודו של הבי"ת שימסרו סתריו בידי אנשי מדות רעות. ואפילו שיהיו חכמים מחוכמים. ואם מצד עמקם שהרי הענינים באמת עמוקים מאד ולא יצליחו בם אלא אנשים זכי השכל ומלומדים בדרכי העיון היטב. ואם יפגעו בם שכלים גסים אף בלתי מלומדים בעיונים. יוציאו הענינים האמיתיים היקרים לשיבושים ודעות רעות ע"כ גמרו לבצוע את הדין והיינו לכתוב אותם. למען לא יאבדו מן הדורות האחרונים אך בדרכים נעלמים ומיני חידות שלא יוכל לעמוד עליהם אלא מי שמסרו לו המפתחות דהיינו הכללים שבהם יובנו הרמזים ויפורשו החידות ההם ומי שלא נמסרו לו המפתחות יהיו לפניו כדברי הספר החתום וכאלו לא נכתבו כלל. והמפתחות האלה השאירום ביד תלמידיהם שקבלום מידם *) ואמנם עליהם סמכו שלא ימסרו אלא לתלמידיהם אחריהם הגונים כהם. וכן מדור אל דור. והמה הזהירו וכן צוו לכל משכיל ומלמד שיהא מזהיר ומכריז לכל שדברי חכמים וחידותם צריכים לימוד. ושכל הקרב להם ואין המפתחות בידו אינו אלא רוצה ליכשל. ואולם אחרי הזהירם האזהרה הזאת אם יבא איש ויעפיל לכנוס בם והמפתחות אינם בידו וכשל אחור ונשבר והנה דמו בראשו יהיה והם את נפשם הצילו:

אך הדרכים אשר העלימו בם את דבריהם שונים הם: הא' הוא דרך ההשאלות והמשלים. והם הדרכים ההלציים הידועים אצל בעלי המליצה אשר על יסוד הדמיון והמשל ייחסו מקרים ופעולות למי שאין המקרים ההם או הפעולות ההם נכונים לו כלל: הב' הוא דרך העלם והיינו שיעלימו תנאי הענין ולא יבארום. ויאמרו מאמר מוחלט. ואין אמתת המאמר ההוא אלא בגבול דהיינו לפי בחינה אחת או לפי זמן א' או לפי נושא או מקום א'. ומי שיקח המאמר ההוא כולל ומוחלט יכשל וישתבש. וכבר מאמרים רבים יראו כסותרים זה את זה יען לא פורשו תנאיהם. והיודע כל דבר בגבולו. ימצאם אמיתים ובלי סתירה כלל. וכבר תראה שבמקרה הזה קרה גם להרבה ממאמרי הדינים והמצות אעפ"י שלא נעשה הדבר בזאת הכוונה שתמצא בש"ס מאמרים או ברייתות שכהבין אותם בהחלט לא יאותו עם האמת או יסתרו זה את זה. ופירשום בש"ס באמרם הכא במאי עסקינן והעמידו כל א' מהם בגבולו ונמצאו כלם נכוחים וישרים:

הדרך הג' הוא הקלות. והוא שאיזה עיקר גדול ונכבד ירמזוהו בדברים נראים לכאורה קלים ובלתי עיקרים. כמשלי ההדיוטים והם מכוונים בזה על ענינים נכבדים ורמים אשר בדברים הקלים ההם הם הערה להם אצל מי שיודע ומכיר ברמיזות האלה. ויודע לשוטט בשכלו ולנשא מחשבותיו מהדברים הגלויים להנסתרים. ומהשפלים לרמים. ד"מ כשאמרו ינקותא כלילא דוורדי. סיבותא כלילא דחילפי וכן אדלא אבידנא בחישנא ורבים מאד כאלה. עוד צריך שתדע שדברים רבים מעיקרי הסודות ירמזום חז"ל בענינים מן הטבע או התכונות. וישתמשו מן הלימודים שהיו מלמדים בדורות ההם אנשי החכמה הטבעות והתכונה. ואמנם אין העיקר להם הענין ההוא הטבעיי או התכוניי. אלא הסוד שרצו לרמוז בזה. וע"כ לא יוסיף ולא יגרע על אמיתת הענין הנרמז היות הלבוש המשליי ההוא אשר הלבישוהו אמיתי או לא. כי הכוונה היתה להלבוש הסוד ההוא במה שהיה מפורסם בדורות ההם בין החכמים. ואותו הענין עצמו היה יכול להתלבש בלבוש אחר כפי המפורסם בדורות אחרים. וכך היה מלביש אותו בעל אותו המאמר עצמו אילו היה אומר אותו בדורות ההם. ועל כל אלה צריך שתדע שחז"ל לשיטתם הולכים שהדברים הגשמיים מתנהגים ומתפעלים מכחות רוחניים למיניהם דהיינו המלאכים השדים והמזיקים וכל דברי העולם השפל מתנועעים בהשפעת העליונים וכן דברי הגשמיים עושים רושם ברוחניים. ומי שלא יכיר הדרך הזה אי אפשר לו מעולם לעמוד על דעתם כלל ועיקר. והנה עד הנה דברנו במאמרים הלימודיים ונדבר עתה במאמרים הביאוריים:

דע שהמאמרים הביאוריים יתחלקו לג' מינים. הא' הוא אשר יכוונו בם אל ביאור הכתוב ממש ויהיה פי' הכתוב ההוא לפי דעתם כאשר יאמרוהו. המין הב' הוא אשר לא יכוונו בם אל ביאור הכתובים ממש אבל קבלה קבלו ז"ל שהבוי"ת שהכתיב את התורה וכן הנביאים והכתובים מלבד מה שרצה לכתוב בביאור שלשון הכתוב יורה עליו ויגידהו רצה ג"כ לרמוז ענינים רבים אמיתים במעשה ההוא או בדברים ההם הנאמרים. והענינים ההם לא רצה לכתבם בביאור אלא לרמוז אותם בקצת אותיות או קצת מלות והמה ז"ל קבלו הענינים ההם והרמיזות שבם נרמזו בכתובים ובודאי שלא יתכן לפרש לשון הכתוב כולו עפ"י הענין ההוא כלל. כי הרי לא בזה רצה הבוי"ת שיהיה הכתוב מגיד הדבר ההוא אלא שיהיה רומז אותו:

והמין הג' הוא שעוד קבלו ז"ל שהבוי"ת הכתיב את ספרי הקודש בדרך שתכלול הגדה ההיא ענינים רבים אמיתים והקיף בחכמתו על כל הענינים אשר הם אמיתים בנושא ההוא אע"פ שאמתתם לא יהיה בדרך א' אלא בדרכים רבים ושונים וכמ"ש בס"ד. וכתב התורה בדרך ובאופן שכשתפורש בכל ההבנות שיוכלו לסבול המלות ההן עפ"י כללים ומדות ידועות יבוארו כל הענינים האמיתים שרצה באמת לכלול בהגדה ההיא שהם כלל כל הענינים אשר יש להם מקום בצד חיק בנושא ההוא ונמצא שהנה הכתיב הכתובים כלם באופן שכל מה שיוכל להיות מובן מהמלות ההן ע"פ הכללים שזכרנו יהיה אמיתי בנושא. אמנם עדיין יצטרך לימוד גדול וחכמה רבה לדעת איך יהיו כלם אמיתים בו כי הנה כבר אמרנו שאין אמתת כלם בצד א' ובדרך א' אלא בצדדין שונים ובדרכים מתחלפים. מהם יהיו אמיתים בבחינה א' לבד. מהם על צד הדמיון. מהם על צד התולדה הנולדת מהם. מהם על צד הגמול והוא ענין מעלה עליו הכתוב. שנמצא הרבה בדבריהם ז"ל שהרי על צד הזכות והחובה והשכר או העונש יחשב לפעמים המציאות בהעדר וההעדר במציאות. מפני איזה תנאים שיתלוו להם. וכן יחשב המועט כמרובה והמרובה כמועט. והוא מ"ש ז"ל בביאור מה אתרוגים לא עשו ותלה בהן לשבח כך ראשונים לא

*) א"ה הדברים האלה עומדים ברום הדעת ומסכימים גם עם הליכות תורה שבע"פ. כי את ההלכות החלו לכתוב ימים רבים לפני האגדות אשר נכתבו רק בימים מאוחרים [וכן הוא דעת הרדב"ז בתשובות (סימן רל"ב) דבימי רבי התירו לכתוב ההלכות משום עת לעשות וגו'. וההגדה נשארת באיסורה כאשר בתחלה שלא נמנה להכתב.. וכן בכל דבריו דברי החסיד רמח"ל זצ"ל שוים המה עם דברי הרדב"ז אף כי לשונו משונה קצת ולא כדעת בעל תהלת חכמה והגאון ר' צבי חיות זצ"ל כי האגדות הותרו לכתוב לפני הלכות והאחרון הרבה לחזק דבריו בראיות לא מוצקות להלוך נגד המקובל באומה כי ההלכות לא החלו לכתוב בימי רבינו הקדוש] וטעם הדברים כי רבותינו ז"ל ראו לתפוס את הרע במיעוטו וכאשר הליקום הסבות המתהפכות אשר עברו על בני עמנו לכתוב הדברים בספר. כתבו בראשונה את ההלכות הנחוצות לכל ישראל בכל יום ואשר עליהן יחיה העברי. אמנם האגדות הנוסדות ללמד לבני ישראל מדות טובות או להלפין במה סתרי התורה החליטו מאד לכתוב והסתפקו במה שהמורים ילמדו להם בע"פ ובמה שהודיעו להגונים והראויים למעט. ורק כאשר הלאה הזמן ולא יכלו עוד הלפינם פן ימחו מישראל תפסו גם כן את הרע במיעוטו וכתבו רק דרך חידה ורמז: ובזה שמו לנגד עיני הרואים את הלבושים והרוח אשר בקרבם משכו דור אחר דור עד כי ברב הימים לא נשארו לנו רק הלבושים והרוח אשר בקרבם נעלמה ונסתרה מפנינו: ובזה אני מבאר את הטעם אם באמת ימצא המעיין והמעמיק בדרשות רז"ל כי המה מוסכמים ומתודים עם פשטות הכתובים הלא שאול ישאלו לנו כל חכמי לב למה דברו לנו רז"ל באשר בדרשותם ולא גלו לנו בסיר לעין את עומק כוונת הדרשות האלה. אבל לפי דברי מורנו רמ"ח לוצאטו זצ"ל מובנים מאד. אחרי כי לכתוב את תורה שבע"פ בספר הוא רק מחמת שהשעה צריכה לכך. לכן תפסו את הרע במיעוטו ודאגו רק כי ההלכות המסורות בע"פ לא תשכחנה. והעניינים ברורות וכשירות לעין. אבל איך תולדנה ההלכות השנה מהכתובים כסו בענן מפנינו. ורק שביב אורם יאיר לנו. יתן ד' כי תפקחנה עינינו לראותם: ולא אחדל לתת עוד טעם לזה עפמ"ש הגאון החסיד בעל יד מלאכי בספרו אות י"ד על מה שאמרו רז"ל איידי דחפא מדרשא חביבא ליה וכו' ת"ל. השתכל אמרם חביבא ליה ולא אמרו חשיבא ליה משום דדבר שהאדם יודעו בהיקש סברו ותקירתו חביב לו הרבה ושמח עליו ומתכבד בו יותר ממה שנמסר לו בקבלה כו' ועוד נשתמשו באותן לימודין במילי דאגדתא וכל זה להרגיל בהם התלמידים ולחכם על פי דרכם לחדודי להו שיהיו בקיאין ומבירין בהם להגדיל תורה ולהאדיר עכ"ל. ומטעם זה כדי לחבב את התורה גם לדורות הבאים לא כתבו את דבריהם בבורים ומוזהרים כדי לתת מקום גם לבניהם אשר יקומו מאחריהם להגות בה ולמצוא נדפסם חדשות. למען תהיה התורה חביבה ויקרה להם אם יתבוננו ויגלו דברים אשר היו נעלמים מהם לפני זה. כאשר כי יקר וחביב לכל אדם פרי תבונת לבם מהדברים אשר תשמענה אזניהם. וקרוב לפרש בזה גם את הכתוב במשלי תן לחכם ויחכם עוד הודע לצדיק ויוסף לקח. כי שלמה בא ליעץ את החכמים המשמיעים דבריהם לפני חכמי לב כי לא יגידו להם רק שרשי הדברים ולא יבארו דבריהם וכל סעיפיהם

מאמר על אגדות חז״ל

עשו והלה בהן לגנאי. ויש בדברים האלה פרטים רבים מאד אי אפשר לקבוץ אותם. אך מה שיצטרך לך לדעת הוא כי בא׳ מכל הדרכים האלה אפשר שיובן מאמר או ביאור אחד ויהיה אמתי ובשאר כל הדרכים לא יהיה אמת כ״ש בהחלט וע״כ אל תבהל בראותך מאמר שיראה לכאורה כוזב ובלתי נאות. כי אם תתכם ותדע באיזה דרך ראוי שיובן הראה אמתו ותמצא נחת. ואולם היודע עיקר החכמה האלהית הוא ידע הדברים האלה בגבוליהם. ואמנם כבר הקדמתי לך שלא בהחלט נאמר יכל מה שיוכל להיות מובן במלות יהיה אמת עכ״פ אלא יש לדבר הזה מדות וכללים והם כללי ההגדה. והנה כבר יוכל ליפול בזה הטעות בנקל. אם ידרוש איש מקרא אחד והוא לא השתמש מן הכללים האלה שזכרנו. שאז מה שיוציא בדרש ההוא אפשר שיהיה שקר גמור אשר לא יאומת בשום פנים. ולא עוד אלא שאפילו אם יהיה העיקר שבדבריו אמיתי. הנה אפשר שיהיה כוזב בכתוב ההוא כי אין הכוונה במלות ההן על הענין ההוא. ומזה נמשך שתמצא לפעמים בחז״ל שיאמר א׳ על דברי חבירו שהם טעות וזה כי לפי דעת החכם ההוא הנה השתבש שכנגדו בהוצאת הדרוש לפי כללי ההגדה שכבר היו מפורסמים ביניהם. ואף שלא נתבאר לנו בדבריהם במה השתבש הדורש. הנה הם במלות קצרות ירמזו זה לזה מקום הטעות. או ישיבו על הקושיות. הכל לפי הדרכים שהיו אצלם מפורסמים. מה שאין כן אצלנו וע״כ יקשה לנו הבנות דבריהם. בין בהנחותיהם בין בקושיותיהם בין בתירוציהם. אך היודע הדרכים האלה לאמיתם ימצא הכל גלוי לפניו על נכון. ד״מ כשדרש ר״מ פסוק עד שהמלך במסבו לגנותן של ישראל. אמרו לו. אין דורשין שיר השירים לגנאי אלא לשבח. לפי שכך היה הכלל בידם ונמצא הדורשו לגנאי נוטה מכוונת הרוח הקודש. וכן כשדרש ר״ל שאברהם מצא עצמו נמול. א״ר ברכיה בההיא עותה אקיל ראב״כ לר״ל (ב״ר פ׳ מ״ז). וזה מפני כלל שבידם שבמעשה הצדיקים כל מה שיש לדרוש לשבח צריך לדרוש לשבח. וברשעים להיפך שכך היא הקבלה *) שכוונתו של הבי״ת במלות שהכתיב היתה לרמוז על כל פרטי הרשע של הרשעים ולבאר כל חלקי גנותם. ולהפך בצדיקים. להעלים כל מה שאפשר שיהיה בהם מהגנאי ולבאר כל מה שבשבחם. ומי שרוצה לדרוש דרש אמיתי צריך שילך לשיטת הכותב שאז יסכים לדעתו. וזה פשוט עוד קבלו ז״ל שכתובי התורה מלבד היותם רומזים גם על אותם הענינים שהם מגידים בספור. רומזים ג״כ על ענינים אחרים עתידים או עוברים. וע״כ יפרשום איש לפי דרכו ע״פ החוקים והכללים שהיו בידם. וכבר היה אפשר שיטעה א׳ במין הדרושים האלה. אך ע״ז טרחו ועמלו מסדרי הש״ס והמדרשים אשר היו חכמים רשומים בדורותיהם וקבצו כל האמרים ושקלום בחברת כל חבריהם ואשר מצאום ראויים ומאומתים בדרכים שראוי להם להתאמת סידרום במדרשיהם. ומעתה הנה כלם ענינים אמיתים כל ענין וענין לפי דרכו שכלם צורפו בכור מחקר המסדרים שזכרנו ונמצאו נאמנים. ועליהם אנחנו סומכים שלא סידרו בספריהם אלא מה שחקרוהו ומצאוהו נאות כל דבר לפי הדרך הראוי לו. והבן היטב:

ופרטיהם באופן אשר השומע החכם יתחכם עוד כי ימצא עוד מקום להתחכם בדבריו. ואז תיקר לו חכמתך מאד. וגם המדע אשר תודיע לצדיק יהיה באופן אשר יוכל להוסיף לקח על זה מנפשו כדי שיהיה חביב לו יותר והדברים ארוכים ורחבים מאד ונאמנים וישרים למוצאי דעת:

*) אמר המגיה בשמות רבה פרשה א׳ סימן כ״ט מצינו שדרשו והנה שני אנשים עברים נצים זה דתן ואבירם ואמרו עוד הם היו שהותירו מן המן הם היו שאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה הם שהמרו על ים סוף. וכתב על זה המ״כ מצאתי בילקוט בשם מדרש אבכיר ולמה אני אומר שדתן ואבירם היו שכל מה שאתה יכול לתלות ברשעים תלה כו׳. והנה מזה אין ראיה להכלל בזה. כי שם הוא מדבר מן החטאים המפורשים בקרא שנעשו. אבל אנחנו אין יודעים מי המה אלה החוטאים. לכן ע״פ הכלל כי תולין הקלקלה במקולקל דרשו כי זה היו דתן ואבירם שנודעים כבר למקולקלים. כי למה לנו להוסיף עוד פושעים ומורדים בישראל. וטוב נתלות הקלקלה במקולקלים. ולפ״ז אין לנו ראיה מזה להכלל שמסר לנו לדרוש ברשעים הכל לגנאי ומשמע לבדות מלב עוד פשעים חדשים על פשעיהם. אף שלא ידענו שכבר נעשו. והנה בב״ב סוף פרק ראשון דרשו רז״ל ועי׳ בשמ״ר פ״א סימן א׳ ובמהרז״ו חמש עבירות עבר אותו רשע (עשו) באותו היום בא על נערה המאורסה כתיב הכא ויבא עשו מן השדה וכתיב התם כי בשדה מצאה. הרג את הנפש כתיב הכא עיף וכתיב התם כי עיפה נפשי להורגים. כפר בעיקר כתיב הכא למה זה לי וכתיב התם זה אלי ואנוהו. וכפר בתה״מ דכתיב הנה אנכי הולך למות. ושט את הבכורה דכתיב ויבז עשו את הבכורה ע״כ. ולכאורה נראה כי שדרש הזה והדומים אליו נוסדו על הכלל הזה כי כל מה שנוכל לדרוש ברשעים לגנאי אנו דורשים. אבל באמת אם אנחנו מעמיקים בהם היטב נחזה כי רוח אמת הוא בדרשות אלה והארכתי בזה בביאורי על אגדות רז״ל וכאן אבוא בקצרה. כי ידוע אשר לפנים נחלקו חיי האדם בחלקים שנים. החלק האחד היה חיי משפחה וריעות. והחלק השני היה חיי שובבים ופראים. ואלה אשר חיו חיי משפחה וריעות הוקירו את כל החוקים והמשפטים אשר בין איש לרעהו ונזהרו מהזיק ומהשחית את אנשי חברתם. ואם ארש לו איש אשה או לפשע נחשב לאחרים לנגוע בה. ומה לנו לדבר עוד משמירת חיי רעיהם ואחיהם. וגם האמינו באלהים אשר ברא את האדם למשול בכל יצירי כפיו ושת הכל תחת רגליו. וגם חשבו את האדם כי נוצר בצלם אלהים ויש תקוה ואחרית לו גם אחרי מותו. כי יתרון האדם מן הבהמה הוא בנפשו הנצחית וגם כבדו את הבכורה כי הבכור היה האדון והמושל במשפחתו. ולא כן אלה אשר חיו חיי השובבים והפראים לא הוקירו את אשר בידי איש אחר. וכחיתו יער טרפו את חיי רעיהם. ולא ידעו את אלהי עולם ואת פועל כפיו לא הביטו וחשבו את האדם כבהמה בבקעה אשר אין אחרית לו אחרי מותו. ובזו את הבכורה כי חשבו אשר העוז והממשלה הוא בידי אנשי זרוע. והחזק יכניע את החלש ממנו וכמו בחיתו שדה. וזה הוא אשר באו לדרוש בעשו כי בזה את חיי ריעות ואחוה. וחי חיי איש שדה חיי פראים ושובבים ולכן שמו עליו ראשי הפשעים האלה אשר בלבות אנשים כאלה:

וכן במה שהגדילו חטאות עכן בסנהדרין מ״ד הטעם הוא כדי להצדיק את העונש החמור אשר שמו עליו לדגמו כאבן על המעל אשר מעל בחרם. ולכן דרשו כי כבר עבר על כל התורה כולה או שבא על נערה המאורסה דעונשו בסקילה או שחלל את השבת דעונשו ג״כ בסקילה. כי באמת מה שהמיתו את עכן ע״פ הודאת עצמו ובלי התראה הוראת שעה היתה וכמ״ש הרמב״ם סוף פרק י״ח מהל׳ סנהדרין וז״ל דבר תורה שאין מלקין ולא ממיתין אדם ע״פ עצמו רק ע״פ שנים עדים והא דהרג יהושע לעכן ע״פ הודאת עצמו הוראת שעה היתה עכ״ל והלך בזה בשיטת הירושלמי בפ׳ נגמר הדין דאיתא התם דאמר עכן ליהושע ולא עוד אלא למשה רבך לית מדמוך אלא תלתין או מ׳ יומין לא כן אלפן משה רבך על פי שנים עדים יקום דבר כו׳. חזינן דהיה בו הוראת שעה במה שהומת ע״פ עצמו. וכדי שלא להגדיל הפליאה למה הומת בסקילה שחמורה שבמיתות כדאיתא בסנהדרין ע״ט ע״ב לכן בקשו למצוא בו גם חטאת הנסקלין. וכ״ה בכמה מקומות אם הכתובים הכריחום לדרשותם, אבל אין לנו ראיה כי המה טפלו פשעים ועונות על רשעים בלי הוכחה ובלי ראיה:

מבוא למדרש רבה

מאת הגאון החכם הכולל וכו׳ מוהר״ר צבי הירש חיות זצ״ל

בראשית רבה הוא ישן נושן והביאו בעל הלכות גדולות בסוף ספרו, והן בהל׳ יו״ט תאני בבראשית דר״א וקוץ זה הקונדרס וכבר התעוררו בזה המבקרים, וכן מדברי רש״י (ברכות נ״ט ע״ב) משמע שכבר לפני רב האי גאון היה ב״ר מסודר, ורש״י מביאו בכל פ׳ בספר בראשית. ויש פירוש מיוחד מן רש״י על ב״ר נדפס זה לא כביר והרמב״ם מביא ב״ר ה״פ בספר המורה פ״ע לראשון ופ״ו ופכ״ט לשני ובהרבה מקומות ועיין תוספות (ב״מ פ״ג ע״ב) ד״ה פועל בכניסתו שכתבו שהר״ח הביא ראיה לפירושו מן מדרש ב״ר פ׳ ויצא ע״ש ועי׳ רמב״ם פירוש המשנה סוף סוטה על משנה אחרונה משמת בן עזאי בטלו השקדנים מביא בראשית רבה בן עזאי לא נשא אשה מעולם ע״ש. ועי׳ פירוש רבינו למשנת חלק שהביא מאמר מב״ר. תחיית המתים איננה רק לצדיקים וגבורות גשמים לצדיקים ולרשעים. ועי׳ רמב״ם הקדמתו לטהרות שמביא מבראשית רבה דר׳ אושעיא הך מה לך אצל אגדות כלך אצל נגעים ואהלות עיין שם:

שמות רבה אינו מובא משום קדמון ומה שמציין מהרי״ב על השאלתות פרשת צו כל צור מלא בצור המדינה הכתוב מדבר בשם מדרש וארא הנה נזכר ג״כ בתנחומא פרשת וארא. וקרוב הדבר שמשם הוציא דבריו. ורש״י איננו מביא בשום פעם מדרש שמות וכל הדרשות בספר שמות כולם נובעים מדברי חז״ל בסוטה ומן התנחומא כי שמה נמצאים כל הדרשות אות באות. וראיה ברורה לזה כי ברש״י פרשת וארא על קרא כי אפילות הנה כתב ומדרש תנחומא יש מרבותינו שנחלקו בזה פלאי פלאות נעשו בו. ובאמת נמצא כל ענין זה בשמות רבה שלפנינו ולמה הביאו מהתנחומא. אמור מעתה כי לא היה שמות רבה מסודר לפני רש״י ז״ל רק התנחומא. וכן הערוך לא הביא בשום מקום מדרש זה ועוד הרבה דברים יש ברש״י בסדר שמות מתנחומא. מה שהוא בשמות רבה. ועי׳ רמב״ם פרק כ״ח מהלכות סנהדרין ה״ב וז״ל צא ולמד מן משה רבינו רבן של ישראל כיון ששלחו דקב״ה נאמר ויצום אל בני ישראל אמרו מפי הקבלה על מנת שיהיו סוקלין אתכם באבנים ע״ש (מרן הכסף משנה לא הערה מקור המאמר) אכן נמצא כל ענין זה במדרש פרשת וארא בכל אשר מביא רבינו פה ע״ש פסקא ז׳. אכן גם מזה אין להביא ראיה שמדרש שמות היה נוכח עיני רבינו הרמב״ם אחר שכל ענין זה נמצא ג״כ בספרי פרשת בהעלותך ומשם הוציא רבינו דבריו. ויתכן יותר הלשון שכתב רבינו אמרו מפי הקבלה ומי שמכיר לשון רבינו יודע דרכו כי המדרשות והאגדות לא יכנה בשם זה. רק על ברייתות ומכילתות אשר רוב עסקם בתורה שבעל פה ובהלכות ועיין תוספות (גיטין ס׳ ע״ב) הביאו בשם מדרש תשא דמפני זה לא נתנה תורה שבעל פה בכתב מפני שאכתוב לו רובי תורתי כמו זר נחשבו דאם היה כולה בכתב יאמרו האומות דהם ישראל.. ובאמת גם מזה אין להביא ראיה כי נמצא ענין זה גם כן בירושלמי פ״ב דפאה ופרק א׳ דחגיגה וביותר באור בתנחומא פרשת תשא ופסיקתא לחנוכה פרק ה׳ בקש משה שתהא המשנה בכתב וצפה משה ברוח הקודש שעתידה התורה להתרגם ולהיות קורין בה יוונית ואומרים כי הם ישראל עי׳ מדרש ס״פ וישלח התבן והקש מריינים זה עם זה וכו׳ אמר הקב״ה עתידין לומר אנו הם בנין ועכשיו המאזנים מעויינים. היינו שמאזנים מכריעים זה עם זה שרואים כי שיש לו מסטירין שלו. היינו תורה שבעל פה הוא בנו ובתנחומא נפל טעות ועל פי פסיקתא יש לתקנו עכ״פ גם מן התוספות אין ראיה שהיה מדרש שמות מסודר לפניהם:

ויקרא רבה היה כבר מסודר לפני הערוך ורש״י מביאו פרשת תשא על קרא ויקרא חג לה׳ מחר ועיין רש״י קהלת וחגי ועיין (סנהדרין ל״ח ע״א) ועוד התעוררו שמן רש״י (סנהדרין כ׳ ע״ב) משמע שגם לפני רב האי גאון היה כבר ויקרא רבה מסודר שהרי הגאון הזה מביא ראיה לדבריו מן מדרש זה ומלשון רמב״ן בחידושיו ליבמות כפ״ג על הך דאספקלריא המאירה מה שהביא בשם הר״ח נראה שגם לפני הר״ח היה ויקרא רבה מסודר. ובס׳ ויקרא אינו מביא רש״י את מדרש ויקרא רבה רק לפרקים. הרשב״ם (בבבא בתרא קל״ד ע״א) הביא ג״כ את ויקרא רבה כאשר התעוררו המבקרים ואנכי מצאתי עוד רשב״ם (פסחים קי״ב ע״א) שמביא ויק״ר ר״י כד הוה נכנס לביתו היה מנענע אולם רבינו לא רמז עלי׳ בשום מקום. ועי׳ רב המגיד פרק ט׳ מהל׳ מאכלות אסורות הלכה ג׳ שכתב שדרשות הרמב״ם דבשר בחלב אסור באכילה כ״ש בבישול ושתקה התורה מבת מפני שכ״ש מבת הבת נמצא בויקרא רבה. ואנכי חפשתי ולא מצאתי דרשה זאת בכל מדרש ויקרא רבה. וגם הרמב״ם עצמו בספר המצות מל״ת קפ״ז ול״ת של״ז לא הביא ק״ו זה רק על בת מק״ו דבת הבת ואין זכר שמה לענין בשר בחלב ולא רמז ג״כ על ויקרא רבה רק על ש״ס פ״ק דכריתות:

במדבר רבה הוא על פי הרוב מלוקט מגמרא בבלית ומדרשות הקודמות ובפי״ד נזכר שמה ארבעה טבעים וחמשה הרגשות וחשבון הישמעאלים וכבר התעוררו בזה המבקרים ועוד שאינו מובא שום קדמון וכמדומה לי שגם הילקוט אינו מעתיק ממנו וחוץ מן מדרש פרשת במדבר ונשא הגדולים בכמותם הרוב מועתק מן מדרש תנחומא:

דברים רבה הולך ע״ד התנחומא ומתחלת כל פרשה בלשון ילמדנו רבינו. ופעמים נמצא זאת גם באמצע הפרשה וכל מה שנמצא בתנחומא נמצא גם כן בדברים רבה ובכ״ז הראיתי בספרי כי מה שכתב רבינו בהקדמתו לפירוש המשנה כי משה רבינו כתב י״ג ספרי תורות ביום מותו ונתן לכל שבט ספר אחד ולשבט לוי ספר מיוחד ונרשם שם לעיין בספרי ולא נמצא שם. אכן נמצא בדברים רבה פרשת וילך אולם מי יודע מאיזה מכילתא הוציא זאת הרמב״ם אשר גם בעל המסדר מדרש דברים רבה הוציא משם. כי כלל גדול צריך אתה לדעת שאף במדרשות המאוחרות הענינים אינם מחודשים רק באו לנו מרבותינו רבנן דאגדתא שהם הנודעים ר׳ ברכיה ור״ש בן נחמן ור׳ אבין הלוי ור׳ לוי ואלו החכמים אין להם זכר בהלכות רק באגדות ומדרשות ועי׳ ירושלמי יבמות פרק החולץ וז״ל ופליגי על רבנן דאגדתא דרבנן דאגדתא אמרי אשה מתעברת משני בני אדם כאחת ע״ש וראינו שרבנן דאגדתא היו חכמים מיוחדים אשר כל עסק הם היו רק במדרשות ואגדות וכל הענינים המפוזרים במדרשי אגדה הרבים. מהם באו לנו כולם רק האחרונים עשו להם כל אחד קובץ אחד לעצמו מה שהעתיק בסדר מיוחד כמו מדרש ר׳ משה הדרשן ופסיקתא זוטא לר׳ טובי׳ שהיה בזמן רש״י ז״ל ונשארו בספריהם אותות אשר יעידון ויגידון על זמן עשייתם. אבל כולם נהגו דרך הקדמונים במדרשות אלו. ועתה נבוא למדרש חמש מגלות אשר נמצאו אצלנו:

קהלת רבה מובא ברש״י הרבה פעמים והרמב״ם פרק אחרון מח״פ שהקדים לאבות וכן בהקדמת המורה מענין המשל שאינו כלום. והוא במדרש קהלת ועיין מורה פרק ו׳ לשני ופרק כ״ט לשלישי שהביא רבינו דברי מדרש קהלת בפירוש ועי׳ מורה פרק כ״ח לשני שהביא מאמר חז״ל בקשו לגנוז ספר קהלת שדבריו נוטים לצד מינות ולא נמצא לשון זה רק במדרש קהלת כי בש״ס (שבת ל׳ ע״א) לא נזכר רק שבקשו לגנוז מפני שדבריו סותרים זה את זה ועיין רמב״ם פרק ג׳ מהלכות תלמוד תורה הלכה י״ב וז״ל וזה שאמר שלמה בחכמתו אף חכמתי עמדה לי תורה שלמדתי באף היא עמדה לי ומרן הכ״מ לא התעורר שמה מאין הוציא רבינו דרשה זאת אולם נמצא במדרש קהלת על פסוק זה. ומזה תוכל להצדיק גירסת בעל מתנות כהונה עיין שם. ואף השאלתות שהיה קדמון שאב ממקור זה. דהנה בפרשת יתרו הביא מש״ס (נדה ל״א ע״א) ג׳ שותפים באדם ומוסיף השאלתות הרבה על דברי הגמרא מה שאינו לפנינו והגאון מהרי״ב כתב שהוא הוספה גאון. אולם ראה מדרש קהלת פסקא בדבות הטובה נמצא כל הוספה זאת:

מדרש קינות מובא ברש״י סוף קהלת ועוד איזה פעמים בפירש״י לאיכה וכן בפירושו לישעיה כ״ב ובערוך ועי׳ רשב״ם (ב״ב קל״ב ע״א) שמעתיק כל דברי מדרש קינות בארוכה וכ״ה בתוספות סוף תענית לענין מתי מדבר ועי׳ פירוש המשניות להרמב״ם סוף תענית שמביא ג״כ כל הענין המסופר במדרש איכה שבתשעה באב היו מתים בכל שנה הרבה ע״ש רק שהרמב״ם העלים המקום אבל בלי ספק מדרש קינות היה לו למעיין.

מדרש שיר השירים מכונה מדרש חזית מובא ברש״י פי׳ לשיר השירים וברמב״ם במורה פרק ל״ג לשני עיין שם:

מדרש רות הוא מדרש קדום ובכ״ז ראיתי מובא בו הרבה ענינים מן ש״ס בבלי כמו הך דריש גיטין כלילא מנ״ל דאסור. חיכרא את וחסדאין מילך והוא בגיטין בבלי פ״ק:

מדרש אסתר מלוקט מן בבלי וירושלמי ומן יוסיפון לעברים עי׳ מ״ע פי״ט ומובא בערוך ובתוס׳ (עבודת כוכבים ל״ג ע״ב)· עוד היו אצלנו מדרשים הרבה

אמון רבתא · כמה דתימא (נחום ג) התיטבי מנא אמון · ומתרגמינן האת טבא מאלכסנדריא רבתא דיתבא בין נהרותא · ד"א אמון אומן · א התורה אומרת אני הייתי כלי אומנתו של הקב"ה · בנוהג שבעולם מלך בשר ודם בונה פלטין · אינו בונה אותה מדעת עצמו אלא מדעת אומן · והאומן אינו בונה אותה מדעת עצמו · אלא (א) דיפתראות · ופינקסאות יש לו · לדעת היאך הוא עושה חדרים · היאך הוא עושה פשפשין · כך היה הקב"ה (ב) מביט בתורה · ובורא את העולם · (ג) והתורה אמרה בראשית ברא אלהים · ואין ראשית אלא תורה · היאך מה דאת אמר (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו : ב רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי פתח (תהלים קיא) ב כח מעשיו הגיד לעמו וגו' מה טעם גילה הקב"ה לישראל מה שנברא ביום הראשון · ומה שנברא ביום השני · מפני עובדי כוכבים ומזלות שלא יהיו מונין את ישראל · ואומרין להם הלא אומה של בזוזים אתם · וישראל משיבין אותן ואומרין להם · ואתם הלא בזוזה היא בידכם · הלא כפתורים היוצאים מכפתור השמידום (ד) וישבו תחתם · העולם ומלואו של הקב"ה · כשרצה נתנה לכם · וכשרצה נטלה מכם ונתנה לנו · הה"ד (שם) לתת להם נחלת גוים וגו' · הגיד להם את כל הדורות : ג בראשית ברא אלהים · (ג) רבי

מסורת המדרש (א) תנחומא כאן · מדרש כונן פ' א' · פרקי דרבי אליעזר פרק ג' · תנא דבי אליהו רבה פרק כ"א · ילקוט כאן רמז ב' · ילקוט משלי רמז תתקמ"ב · ב ילקוט תהלים רמז תת"ט ·

חדושי הרש"ש

(א) דיפתראות · פי' סמ"כ יריעה כו' · דלא קניה ותמוה דהא אמרינן בש"ס בכ"ד דדיפתרא מליח וקמיח · וכש"א מצאתי הגי' במ"כ דלא קמיח והוא הנכון : (ב) ר"ת פתח כו' · ועושה נפלאות כו' דהגי עבוי מתילים כו' נקבים כו' · אולי דריש נפלאות מלשון מפלאי אפלויי (ברכות כ"ה א) דפי' נקבים

חדושי הרד"ל

י"ל שהיה פדגוג ותשוב : (ב) מביט בתורה · והיינו כענין הדיפתרא · ולכן אמר אני הייתי כלי אומנתו · ולא אומן עצמו · שבדבר ה' וכמאמרו נבראו · וז"ל תנא דבי אליהו רבה פ"א כמו אומן זה שעושה באומנתו כו' · ומצייר כו' · כך היה הקב"ה מביט בתורה כו' · ומסיים שם אבל ב"ו בונה כאו"א לבדו כו' · וכולן ברא הקב"ה בב"א · ובזוהר תרומה קס"א א' · ואי"ת מאן יכיל למהוי אומנא נגביה כו' · באורייתא כתיב בה בראשית ברא כו' אסתכל בהאי מלה וברא את השמים וכו' · והכוונה שהתורה נותנת קצבה וקו לכל בריאה וגלויי העולמות והסודות וזהו לשון מביט בתורה · וכמ"ש אז ראה כו' הכינה כו' : (ג) והתורה אמרה · כי ראשית ברא · כ"ה בילקוט וכצ"ל ודרש תיבת בראשית כמו בי ראשית שהתורה מדברת בעדה : (ד) וישבו תחתם · אלא העולם ומלואו כו' · כ"ה בילקוט וכן · והכוונה שהקושיא מ"ש גילה כו' ביום הא' וביום הב' כו' · לאו דוקא על מעשה ימים א' וב' מקשה · אלא על כל ספר בראשית ושאר מעשה הדורות וקושית האגדה שהביא רש"י (והוא בשיר השירים פ"א על פ' משכני וכו' בשינוי מעט ע"ש) שהיה צריך להתחיל מהחודש הזה לכם · וזהו שמסיים הגיד להם את כל הדורות · והיינו שמביאים מפני שישראל מטיבים להם ואתם הלא בזוזה בידכם · כפתורים היוצאים מכפתור השמידום

מתנות כהונה

התבורים · כדאיתא במסכת מגילה : מאלכסנדריא רבתא · גדולה וחשובה דמרבי בה מלכי · כמו שפירש"י שם [כד"א רבתי עם רבתי בגוים] : דיפתראות כו' · פי' [הערוך לשון] יריעה של קלף דלא קמיח ומצויירים עליו צורות שונות של בנינים : פשפשים · הדרים קטנים : והתורה אמרה בראשית · עם ראשית : [בזוזים · לשון בז ושלל שנגזלו מ"י בחזקה] : הה"ד לתת כו' · פי' כדי לתת להם הארץ בלי ערעור : הגיד להם כל

רש"י

לאמר נמי אמון היינו רבתא לשון גדולה ורבנות לא משתבש וכו' ע"כ : דיפתראות · עור דקמיח ולא עפיץ · ס"א דפתר כתב המצוייר בו מעורי בנינים ועליות : פנקס · לוח של עץ המתוקן בזפת ושעוה וצורת הבניינים חריטים בו ומעיין בתוכו האומן כשהוא בונה בנינים : פשפשים · פתחי הבנין שעושין מכאן ומכאן בלועזים ה"ל דיי"ש : ומביט בתורה וכו' · כמו שכתוב בספר יצירה שברא העולם באלפא ביתות בפרק שני : והתורה אמרה · כלומר התורה מוכחת כדכתיב בראשית ברא אלהים : ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי פתח כח מעשיו הגיד לעמו וגו' · מה טעם גילה להם הקב"ה לישראל מה שברא ביום ראשון וביום שני ואין שם שום מצוה מפני אומות העולם שלא יהו מונין את ישראל לשון מוניך את בשרם : אומה של בזוזה אתם · אומה של ביזה ושלל שכל מה שמוחזק בידכם של אחרים הוא ועל ידי גזל וחמס בא לידכם שהרי ארץ ישראל משל שבעה עממין היתה לפיכך אם יבוא אחד מן העמים לערער בדבר זה משיבין להם בדבר זה למה אתם מונים · אותנו שאנו אומה של בזוזות · גם אתם שמושבתם בה עד שלא (באה) [באתם] לידינו · בגזל באה לידכם שהרי כפתורים היו יושבים בה מתחלה ובאו עוים וגרשו את מקומם והשמידום וישבו תחתם · עכשיו מה אתם יכולים לומר נגדנו הלא כל העולם אינו משל

פירוש הקצר מהרז"ו

התורה שגילה הקב"ה אלו עד שנתנה לישראל כמבואר בארוך : דיתבא בין נהרותא · הוא תרגום של סיפא דקרא הנ"ל התיטבי מנא אמון היושבה ביאורים : התורה אומרת · פי' שהתורה מתפארת והיה אלו אמון שהיתה כלי אומנתו של הקב"ה שבה ברא שמים וארץ : פשפשין · פי' הערוך שער קטן בתוך שער גדול והביא כמה ראיות ועי' מ"ש רש"י : מביט בתורה · כמ"ש חז"ל (ברכות דף נה) יודע היה בצלאל לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ : והתורה אמרה בראשית · שהתורה עצמה אומרת כן · שאם שהש"י אמר כן היה לו לומר בראשית בראתי · אלא שהתורה אומרת בראשית נוטריקון בי ראשית כמ"ש בארוך בשם ילקוט : ב כח מעשיו · בא לדרוש על פסוק בראשית ברא וכו' : ביום ראשון וביום שני · אין כוונת המדרש דווקא על מעשה יום ראשון ויום שני אלא הכוונה על כל מעשה הבריאה כולה וכל סדר הדורות שמבואר בספר בראשית וכל סיפורים שבשאר הספרים שאינם מענין המצות · וכלשון המדרש בסמוך הגיד להם את כל הדורות

יפה תואר

יוכל לגלות המשכה והסוכה עליהם · עליהם אמר הכתוב אמון מכוסה כי נגבים נגינו אבל מרואים מכוסה מפנינו · ועל חתוקים אשר טעמם צפון וטמון · וסוד ה' מי ידע אמר הכתוב אמון מוצנע · ויש שמוסיפין עוד הוראה רביעית לאמון וזה אמון רבתי כי התורה רבה וגדולה מאד · ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים : ד"א אמון אומן כו' · יען כי זה הוא העיקר אשר בא המדרש לדרוש על בראשית לכן האריך בזה הדרש ולא ערבב אותו עם אמון פדגוג אמון מכוסה וכו' ונאמר גם שם אמון אומן ביחד עם שאר ההוראות אשר שם · ובא לדרש פה כי התורה היא כלי אומנתו של הקב"ה בבריאת השמים והארץ · כי בחכמה ובתבונה אשר בתורה · וע"פ יסודותיה וחוקיה בנה את עולמו והתורה היא תכלית הבריאה ולכן תאמר התורה ואהיה אצלו אמון כי אנכי הייתי לכלי מעשה ולתכלית בעשות ה' שמים וארץ · ובא להוציא מדעת הכופרים האומרים כי הבריאה היתה מחויבת כמו אור היוצא מן השמש · או כי נעשה דרך מקרה ואין מחשבה ותכלית ביצירה · כי דבריהם הבל : ואין ראשית אלא תורה · פי' כי ראשית האמור כאן קאי על התורה · ומפרש בראשית עם התורה הנקראת ראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ · וכמ"ש רש"י ז"ל בחומש הוכחה לזה ומביא את הכתוב ה' קנני ראשית דרכו · כי התורה נקראת ראשית · אבל הוראת השם ראשית בעצמותה איננה התורה · וכן דרך המדרש בכמה מקומות כתנו הוראה חדשה לתיבה אחת מביא ראיה מכתוב אחד להוראה זו אף כי יש גם הוראות אחרות לתיבה זו · [וכן דרך חז"ל כי מגוף הכתוב מוכיחים כי כן הוא הוראתו וכתוב השני הוא לראיה כי יש לפרש כן · וכמ"ש בברכות ה' ע"א התחיתי מטוב אין טוב אלא תורה שנאמר כי לקח טוב וגו' וביומא ל"ח ע"ב איתא אין טוב אלא צדיק שנאמר אמרו צדיק כי טוב ובמדרש ריש ויקרא ובירושלמי אמרינן כי טוב זה ביהמ"ק דכתיב ההר הטוב וגו' ובעירכין י"א אמרינן טוב זה שיר · וכן איתא שם בעירכין אין ישה אלא שירה ובחגיגה י"ד איתא אין ישה אלא לשון שבועה · ורבים כאלה בגמרא ובמדרשים הוראות שונות הנדרשות על תיבה אחת · ובכ"מ יאמר בלשון אין כו' אלא כו' · אשר הוראה הראשונה היא מוכרחת לפי הדרש · והכתוב המובא שנאמר הוא האפשרית לפתח הוראה זו אל הכתוב הנדרש] : ר"י דסכנין בשם ר"ל פתח כו' · בתנחומא איתא לפני עניננו בפתח ליתא אר"י לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל ומה פתח בבראשית שאם יאמרו או"ה לסטים אתם שכבשתם ארצות ז' גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה הוא הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו ע"כ · והמפרשים האריכו בזה הלא הבריאה שהתבאר מחודש הוא · הוא יסוד כל התורה והאמונה בחידוש העולם היא הראשית לכל התורה · והמכחיש בחידוש העולם לא יאמין עוד בה' ובתורתו · וא"כ מה זה קושיא למה התחיל התורה מבראשית · הלא בלעדי זאת אין יסוד לכל התורה כולה והאריכו בתירוצים שונים אשר לא יקומו במשפט · אבל האמת היא כי גם מגוף התורה הוא ילפינן שהוא היוצר והוא המשגיח על הכל ובידו היכולת להמית ולהחיות · כיון שבאלו בתורה עונשים אשר אינם מן הטבע · כמו הכריתות וערירים · וכן הספר להשביע הארץ מטובו אם ישמרו ויעשו את המצות אלא זה היה לנו לראיה כי ה' הוא אדון כל הארץ · ויספרו כי כתיב הדר הוא כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ · ולכן מקשה שפיר למה ספר בראשונה סדר הבריאה · ומשני כי פתח בסדר הבריאה כדי שתהיה לישראל התשובה מזורה וערוכה מראש שלא יאמרו עליהם כי בוזזים הם · או כי פן יכחישו מתקוממנו בתורה כולה · ובראותם את סדר הבריאה המסופר בתורה בכל הפרטים יודו הכל כי מאת ה' היא היתה לנו וכאשר הפליא עקילס לגרים (כמ"ר פ' ל' ובחזים) שאפילו הקטן שבהם יודע היאך ברא הקב"ה את העולם מה נברא ביום א' ומה ברא ביום ב' תרתן אמת וכו' : מה טעם גלה הקב"ה כו' · הנה באמת הקושיא היא על כל ספורי התורה עד החודש הזה וכמ"ש בתנחומא המובא במאמר שלפני זה · ומה שמזכיר פה מסדר הבריאה הוא לרבותא · דאפילו זה שנראה לנו יותר חביב ויקר הוא למותר ומכ"ש שאר הספורים וזה אין קושיא שלא לפני החדש הזה יסופר יחום ישראל ותולדותם הנחוצים לנו לדעת וכמ"ש לקמן בפ"ט · כי זה היה די לנו בראותנו בתורה כפעם בפעם כי בני אברהם יצחק ויעקב אנחנו · וישבנו בארץ מגורים וה' פדה אותנו משבלותם · והספורים אלה היו מסורים בפינו מפי המסורה בע"פ כמו כל התורה שבע"פ · וגם אין קושיא הלא לפי החדש הזה תשמיענו התורה מז' מצות בני נח · כי התורה היא מורשה רק לישראל · והמה ידעו את מצותם מפי אבותיהם אשר מסרו להם · וגם מצות גיד הנשה סנוהגת רק לבני ישראל ע"כ המקשה הקשה למה לא התחילה התורה מהחדש הזה כוונתו היתה כי היה לנו לכלול את מצות ג"ה בין המצות הבאות בתורה אחר החדש הזה · ורק עתה כאשר יספר לנו כל המואלות עם אבותינו · באה הספור הזה במקום אשר שרה יעקב עם המלאך במקומה : ואתם הלא בזוזה היא בידכם כו' · בא לתת שני טעמים על אשר הורים לנו ה' את הארץ · הא' כי גם בידכם היא בזוזה ולא שלכם היא · ועוד פן יאמרו כי כן חפץ ה' אשר נקח הארץ לנחלה מידם הלא אתם מודים כי העולם ומלואו היא של הקב"ה ובחפצו יתן לטוב בעיניו · והוא נתן עתה לנו לנחלה : העולם ומלואו · ליתא דקרא נקט לפי' הארץ ומלואה ובא לרמז לנו כי לא הוא גם כל הפרטים המתמלאים את העולם : הגיד להם את כל הדורות · הרמב"ן ושאר מפרשי התורה העתיקו הגיד להם את הבריאה · וכן נכון כי כח מעשיו נופל על מעשה בראשית ולא על דורות שנולדים

פירוש הארוך מהרז"ו

פתחות המאמר : ד"א אמון אומן · ובתנחומא כאן הגירסא אל תקרא אמון אלא אומן · וכן הוא בתד"א פרק ל"א וכן צריך להגיה כאן · וכן מצאתי בזוהר בכמה מקומות · ובסדר קרח פסוק ועבד הלוי הוא · וז"ל וכרא ליה באורייתא · ובאורייתא איסתכל קב"ה בהכינו שמים שם אני · וכתיב ואהיה אצלו אמון הא אוקמוה א"ת אמון אלא אומן וביארתי בכ"ד דברי הזוהר בהקדמה לחלק המדות · וכן הוא בזוהר ריש תולדות א"ת אמון אלא אומן · כי אצל הפדגוג מכוסה ומוצנע לא היה צריך לומר א"ת כי הוא לפי הפשט והניקוד אך אומן לפי שאינו לפי הפשט והניקוד כי הם ע"פ מדה כ' אא"ע וע"פ מדה כ"ח ממעל ככל הדרשות של אל תיקרי שהם ע"פ שתי מדות אלו · וכוונת דרשה זו שהוקשה לחז"ל בפסוקים שם מ"ש בהכינו שמים כו' באמצו שחקים וכו' בחקו מוסדי ארץ · וכל הענין שם שמתפארת החכמה שהיתה שם ואינו מבואר כלל מה עשתה שם התורה והחכמה אצל כל הברואים מעלה ומטה · ואם הכוונה שהיתה קודמה · ולאחה בריאת שמים וארץ · הרי כבר מבואר בב' פסוקים הקודמים · ה' קנני ראשית דרכו · מעולם נסכתי וכו' · ועוד הוקשה איך שייך אצל התורה והחכמה לשון אימון וגידול · וע"כ דרשו שמ"ש ואהיה אצלו אמון הא"ע לגידול תהיו עניו על אומנות ע"פ מדה ממעל שבזה בא לגלות מה עשתה שם התורה · שהיתה אומן מלשון אומן פירושו שהיתה כלי אומנתו של הקב"ה ורומז לענין הנסגב של שכל משכיל מושכל אומן כלי אומנות · ועיין כל זה בריש מדרש תנחומא בהאריכות · ועיין ויקרא רבה פר' ל"ה סי' ד' חוקים שבהם נבראו שמים וארץ · עיי"ש וכאן קיצר המדרש · ובהקדמתנו לחלק המדות הארכנו בזה · וזה לשון התד"א שם א"ת אמון אלא אומן כמו אומן שעוסק באומנתו משל למלך בשר ודם שהוא בונה פלטרין עד שהוא מניע את הקרשים ומתקן את הקורות הוא מביא תחלה את המגילה ודיו ומצייר את החדר בפני עצמו · ואת הטליים בפ"ע · ואת ביה"כ בפ"ע (רומז בזה שנתן מקום לכח הרע) ואח"כ הוא בונה כמו שהיה מצייר · כך היה הקב"ה מביט בתורה ובורא את העולם עכ"ל · ומ"ש בתד"א כמו אומן שעוסק באומנתו וכן במדרש כאן אינו בונה מדעת עצמו אלא מדעת אומן · רומז על סוד הצמצום שכביכול צמצם את כבודו הבלתי בעל תכלית · למדרגת אומן לצורך בנין העולם · ועי' בספרי מקובלים בארוכות ואני בער ולא אדע : מביט בתורה · מבואר בזוהר הקדוש במקומות הרבה בארוכות וזה ע"פ ספר יצירה ושמות הקודש וצירופי אותיות כאשר הארכנו בהקדמה : והתורה אמרה בראשית · ובילקוט כאן הגירסא · מקדם ומתחלה אינו כתוב כאן אלא בראשית ב"י ראשי"ת ברא וכו' · היינו ע"פ מדה ע"ז מיוחד במקומו · שכאן הוצרך לכתוב תיבת בראשית ולא תיבת מקדם ותחלה כדי לדרוש נוטריקון ב"י ראשית שע"פ גז"ש אנו יודעין מי הוא שאמר כן היינו התורה שנקראת ראשית וע"פ מדה י"ז כל הענין מפורש במשלי בפסוקים שהביא · שהתורה מתפארת שבה ברא השי"ת את העולם · וכן לפי מ"ש רש"י בחומש מקומי תיבת בראשית לפי הפשט בהכרח נדרש ע"פ מדה כ' וע"פ מדת נוטריקון וע"פ גז"ש · על שהתורה נקראת ראשית שמאחר שלא פירש כאן מי הוא שאמר בהכרח שהוא מפורש ע"פ המדה כי לא בא לכתוב אלא לפרש · והרי מפורש היטב במשלי ח' בפרשת ה' קנני ושם בא לפרש מ"ש בתורה ב"י ראשית שהתורה מתפארת איך ברא · וגם שם במשלי דורש ע"פ מדה כ' ול"ח א"ת אמון אלא אומן איך כי הפרשה מרומז בתורה · ועי' עוד שמ"ר פרשה מ"ז סי' ד' והבור ביאור המאמר בהקדמה הנ"ל להשלים מה שחסר כאן : ב ביום הראשון וביום השני · וכמ"ש במאמר שהעתיק רש"י בריש בראשית · הובא בילקוט סדר בא בריש פרשת החדש הזה לכם · בשם ר' יצחק · לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחדש הזה לכם וכו' וכוונת המאמר שמאחר שעיקר כוונת התורה על מעשה המצות לא היה צריך להתחיל אלא מהחודש הזה לכם שהיא הפרשה ראשונה שנאמרה לישראל על המצות ולא היה לו לכתוב ענינים של תולדות האומות ויציבת הארצות שלהם וכל ענין הבריאה וזה כולל כל ס' בראשית והרבה פרשיות של ספרים אחרים · וכמ"ש (דברים ב') כפתורים היוצאים מכפתור וכדומה לזה הרבה : של בזוזים · פירושו שוללים ובוזזים וגוזלים שגזלתם הארצות מיד ז' אומות וישראל משיבים

ידי משה

מרכבה נגד זה הוא אומר אמון מוצנע והוא יותר נעלם מן מכוסה כי אין דורשין במעשה מרכבה ליחיד · וא"ד אמון רבתא קאי ג"כ על מעשה בראשית ע"ד שאחז"ל דבר קטן הוויות דאביי ורבא דבר גדול מעשה מרכבה

תנחומא פתח (תהלים פו) כי גדול אתה ועושה נפלאות׃ א"ר תנחום הנוד הזה אם יהיה בו נקב כחוד של מחט (ה) כל רוחו יוצא ממנו׃ (ו) והאדם עשוי מחילים מחילים׃ נקבים נקבים׃ ואין רוחו יוצא ממנו׃ מי יעשה כן (שם) אתה אלהים לבדך׃ (ז) ב אימתי נבראו המלאכים ר' יוחנן אמר בב' נבראו המלאכים׃ הה"ד (שם קד) המקרה במים עליותיו וגו' וכתיב עושה מלאכיו רוחות׃ ר' חנינא אמר בה' נבראו מלאכים׃ הדא הוא דכתיב ועוף יעופף על הארץ וגו'׃ וכתיב (ישעיה ו) ובשתים יעופף׃ רבי לולינא בר טברין אמר בשם רבי יצחק בין על דעתיה דרבי חנינא בין על דעתיה דרבי יוחנן׃ הכל מודים שלא נברא ביום ראשון כלום׃ שלא יאמרו מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע׃ וגבריאל בצפונו׃ והקב"ה (ג) ממדד באמצעו אלא (שם מד) אנכי ה' עושה כל נוטה שמים לבדי וגו' מאתי מי אתי כתיב׃ מי היה שותף עמי בברייתו של עולם׃ ד"א כי גדול אתה ועושה נפלאות׃ ג בנוהג שבעולם מלך ב"ו מתקלס במדינה׃ וגדולי המדינה מתקלסין עמו׃ שנושאין עמו במשאו׃ אבל הקב"ה אינו כן׃ אלא הוא לבדו ברא את העולם׃ (ח) הוא לבדו מתקלס בעולם׃ הוא לבדו מתהדר בעולמו׃ א"ר תנחומא כי גדול אתה (ד) ועושה נפלאות׃ למה כי אתה אלהים לבדך׃ אתה לבדך בראת את העולם׃ ד בראשית ברא אלהים׃

מסורת המדרש א ילקוט תהלים רמז תתל"ס׃ ב שמות רבה פרשה ט"ו׃ תנחומא סדר חיי שרה סימן ג'׃ מדרש תהלים מזמור כ"ד ומזמור פ"ו וק"ד׃ פרקי דרבי אליעזר פרק ד'׃ ילקוט כאן׃ ילקוט ישעיה רמז שכ"ב׃ וילקוט תהלים רמז תתל"ו׃ ג ילקוט תהלים רמז תתל"ה׃ ועיין מדרש תהלים מזמור פ"ו׃

חדושי הרד"ל

דכתיב בעוים׃ וכמ"ש בחולין ס'׃ והביאו בפירש"י שם׃ דכפתורים שהשמידו העוים שהיו משלשת סשבעה אבותם ויצחק נהם וישבו תחתם וטיהרו לישראל לירש ארצם׃ כי כפתורים אינם מזרעם כלל אלא ממצרים׃ ולכן הוצרך לכתוב סיפורי הדורות וקורות כ"ח שיהיו ישראל יכולין להשיב הלא בזוזה היה בידכם׃ כגון כפתורים כו'׃ אלא הקב"ה שברא העולם והציב גבולות עמים כשרצה נתנה כו'׃ (ה) כל רוחו׃ משמע דכנוד מלא רוח מיירי ודלא כמובא הגירסא בתוס'. שבהי בברכות כוד מלא יין ע"ש׃ (ו) והאדם עשוי מחולין מחולין׃ מה דנקט פליאה זו בפירוש עושה נפלאות יותר מאחרי פליאות הבריאה (ולפ"ד תוס' ברכות שם י"ל דנתכוונו לרמוז כוונת יסוד מטבע ברכת אשר יצר ע"ש) י"ל שסמך למקרא (תהלים קל"ט י"ג) נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד שנפשי יודעת להבחין זה בפליאת קישורה בגוף להיותו בעיקרו ברוח כמ"ש ויפח באפיו נשמת חיים ונקרא רוח חיים וז"ש שם אח"ז לא נכחד עצמי ממך כו'׃ ממקרא זה נלמד לדרוש כן גם קרא דהכא בעושה נפלאות כו'׃ (ז) אימתי נבראו׃ לקמן פס"ג ישות"ט כ"ד ונראה דגרסינן כאן אימתי כבר אידך דרשא ד"א כי גדול אתה כו' אתה לבדך כו' שלכן לא נבראו מלאכים ביום א'׃ וכ"ה בילקוט תהלים׃ (ח) הוא לבדו מתקלס כו'׃ וז"ש לקמיה אין כמוך

חדושי הרש"ש

נקעים וסדקים׃ (ג) ממדד באמצעו׃ לכאורה ס"ל להגיה מודד דתרגום וימדו ורקעו ומדידו אמנם יתכן דפרש מדד הוא ג"כ מענין התפשטות כמו ויתמודד על הילד ופרש"י נתפשט עליו ומזה נראה נמי להגיה מדות הר"ל כהתפשטות בגובה ובעובי וכן בית מדות ועליות מרווחים (ירמיה כב) מדות הוא נגד מרווחים והוא מפני דמדתם היה בחבל ובידו חבל מדה (זכריה ב') ועי' עירובין נ"ח א' ולכך למתתו יפה בעת המדידה ובתוספתא שם ספ"ד תניא המודד מותח בכל כחו׃ (ד) ועושה נפלאות למה כי אתה אלהים לבדך

רש"י

בוס אדם ה"ה משל הקב"ה בברכה נתנה להם וברצה נתנה לנו׃ הדא הוא דכתיב כח מעשיו הגיד לעמו׃ בעבור ליתן להם נחלת גוים הגיד להם בראשית ואגב שהתחיל הדורש לדרוש שהוא לבדו ברא את עולמו הולך ודורש בלשון ענין והביא ראיה לדבריו מכל הדרשות שדרשו כגון ר' תנחומא שמפרש כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלהים לבדך׃ וכגון ר' חנינא ור' יוחנן שהיו חולקין על בריאת המלאכים שאע"פ שר' חנינא אמר ביום השני נבראו ור' יוחנן אמר ביום החמישי גבראו שניהם מודים שלא נבראו ביום ראשון שלא תאמר מיכאל היה מותח בצפון וגבריאל בדרום והקב"ה ממדד באמצעיתו אלא אני ה' עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי׃ מי אתי כתיב מי היה שותף עמי׃ ס"א וכולם באים לחזק דברי ר' יצחק דאמר לקמן וידברו אלהים אין כתיב כאן אלא וידבר וכו' דמשמע דהוא לבדו ברא שמים וארץ וכולם הולכים בשיטתו ולא לחלוק עליו ואל יכשל הקורא בספר בהגיעו כאן אימתי נבראו המלאכים לומר תחלת דבר הוא אלא סניף לשל מעלה׃ ס"א שנושאים עמו במשאו׃ להזק את המדינה איש ואיש לפי כחו ע"כ׃ וסמך לו התורה (נ"ל שדברי רש"י אלו שייכים לעיל לומר שהכל דבור אחד) התורה ובסא הכבוד נבראו׃

מתנות כהונה

כל הדורות והקורות להם׃ מחילים מחילים׃ חלולים חלולים׃ המקרה במים׃ וזה היתה מלאכתו ביום ב'׃ וסיפא דקרא עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט׃ שלא נברא ביום ראשון כלום׃ פירוש מן המלאכים׃ ממדד׃ [ה"ג ג"כ לקמן סוף ס' ג' וה"ג בספר עבודת הקדש] פירוש מיישר ומותח באמצע עד כדי שיעור שמתחו מיכאל וגבריאל בצפון ובדרום והוא לשון

יפה תואר

המודים וע"ע ברש"י׃ ר"ת פתח כו' בא להוכיח מדעת האפיקורסים הטועים מן בראשית ברא ה' שים כי שותף היה להקב"ה במעשה בראשית מדכתיב אלהים בל"ר ובאמת תשובתם בצדם דהא כתיב ברא בל"י כדלקמן פ"ח ולכן פתח בקרא כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלהיך לבדך כי הוא לבדו ברא העולם׃ ואגב זה דורש את כל הכתוב כדרך המדרש׃ או דקשה להמדרש כי בראשית הוא כמוך וכמ"ש רש"י וע"כ יתפרש בראשית הכל ברא אלהים את השמים ואת הארץ׃ ומביא כי גם המלאכים לא נבראו לפני בריאת שמים וארץ וזה שמביים בראשית ברא אלהים פי' כי עשה א"ש למה כתיב בראשית ברא אלהים וגו' כי יתפרש בראשית הכל׃ הנוד הזה כו'׃ ואע"ג דאין מספר לנפלאות ה' ולמה בחר לדרוש ועושה נפלאות ביצירת האדם׃ משום דלפני זה כתיב כל גוים אשר עשית וגו' לכן דורש גם הכתוב הזה על יצירת האדם׃ אימתי נבראו מלאכים כו' ד"א כי גדול אתה וגו' מלך בו"ד מתקלס במדינה כו'׃ המדרש הזה תנ"ה מאד כי כבישא היה לו לומר את הד"א עד הוא לבדו מתהדר בעולמו ללמד לנו כי המלאכים לא נבראו ביום ראשון והה"ז לאמר אימתי נבראו המלאכים כיון שלא נבראו ביום ראשון היה לו לשאול ומתי נבראו׃ וגם למה אמר ד"א כאלו היא דרשא אחרת והיא אחת היא עם מה שנאמר לפנים והיה לו לומר והיינו דכתיב כי גדול אתה עד הוא לבדו מתהדר בעולמו וכ"ה באמת במח"ט מז' פ"ו וגם כן אימתי אין לו קישור כלל עם מה שלפניו׃ ונ"ייבב הגי' אשר לפנינו י"ל כן׃ דברישא דריש את ועושה נפ' את על הנפלאות אשר עשה אלהים באדם כי אין הרוח יוצא ממנו׃ ואח"ז דורש את סוף הפסוק אתה אלהים לבדך כי ביום א' עוד לא נברא כלום׃ וגם המלאכים לא היו אז כדי שלא יאמרו מיכאל היה מותח בדרומו כו' ובותף היה לו בבריאה׃ ואחר זה דרש סוף הפסוק לא על בריאת שמים וארץ אך על הנהגתו הנפלאה גם אחר הבריאה כי הוא לבדו מתקלס בעולמו והוא לבדו המכלכל ומנהיג את הכל׃ והוא לבדו מתהדר בעולמו גם אחר היצירה ואין עוזר לו ולא כדעת האומרים כי הנהגתו בתבל הוא ע"י מערכת הכוכבים׃ עושה מלאכיו רוחות׃ (ע' מ"כ) ואע"ג דלאחה"ז כתיב יסד ארץ וגו' וזה היה ביום א' ולמה לא מדרים כמוכן לכתוב שאחריו ולדרוש שביום א' נבראו המלאכים י"ל משום דבמים כתיב ג"כ המהלך על כנפי רוח וזה המלאכים הנקראים רוחות׃ ובריאת המלאכים נרמזו בקרא ויכולו השמים והארץ וכל צבאם וזו צבאות המלאכים שנקראים צבא השמים כ"כ בעל מגן אבות׃ ולא נזכרה בריאתם מפורש בתורה כי התורה לא תספר רק מבריאת ההומנים ולא מבריאת הרוחניים׃ הכל מודים שלא נברא ביום א' כלום׃ ואע"ג דבהגהותא ויטב סי' ד' איתא כי מלאך המות נברא ביום ראשון׃ אמנם מעשהו הוא להמית ולא לבנות ולקיים ולכן אין חשש פן יאמרו עליו כי היה מסייע להקב"ה לבנות ולברוא את העולם׃ שלא יאמרו מיכאל כו'׃ ואע"ג אלא

פירוש מהרז"ו הקצר

הדורות׃ ג כי גדול אתה׃ בא לדרוש דבר אחר על פסוק בראשית ברא ועיקר הדרשה הסייך כאן הוא בסוף הסימן׃ הנוד הזה׃ בא לדרוש מ"ש ועושה נפלאות שהיה לו לכתוב כי גדול אתה ועושה גדולות ולמה שינה ללשון נפלאות׃ ע"כ דורש שפירושו מלשון כי יפלא שתרגומו ארי יתכסי וכאן פירושו שעושה דברים מכוסים שאינם נראים וכדמיון הרוח בנוד׃ הוא אחד מגדולותיו וכמבואר בארוך׃ ועוף יעופף׃ כתוב ביום חמישי ותיבת יעופף מיותר שהיה די בתיבת ועוף ע"כ דורש על המלאכים שכתוב בהם ובשתים יעופף ע"פ גז"ש׃ הכל מודים׃ ר' יוחנן ור' חנינא הנ"ל׃ מיכאל בדרומו׃ עיין בארוך׃ ממדד באמצעו׃ כמ"ש בסוף איוב מי שם ממדיה׃ הוא ענין יסוד וחיזוק של הבריאה׃ ד"א כי גדול הוא׃ תיבת ד"א נ"ע שהכל דרשה אחת ועיין בארוך הגירסא על מכוון׃ מתקלס במדינה׃ היינו מ"ש בפסוק הקודם אין כמוך באלהים אדני ואין כמעשיך כל גוים אשר עשית יבואו וישתחוו לפניך ה' ויכבדו לשמך כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלהים

פירוש מהרז"ו הארוך

להם לדבריכם הרי גם אתם עשיתם כן כמסורת בתורה דברים ב' כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וכו'׃ ואף שאינו מפורש בכך אמנו הכנענים שירשנו ארצם וכך השיבו ישראל אלא על שעניינים אלו כתובים בתורה ונראים מיותרים שאין זה מענין כוונת התורה אלא להודיענו שאם יחרפונו הכנענים הנ"ל נדע מה להשיב להם והטענה נלמוד מהתשובה ע"פ מדה פ'׃ והנה בדברים ב' מבואר עוד ענינים שהמואבים גרשו את הרפאים ובני עשו את בני שעיר׃ אלא שהמדרש הביא סוף הענין והכונה על כל המבואר בפרשה שם׃ ועדיין יקשה שהיה לו להזכיר גם מה שכתוב בסדר חוקת שהוא המוקדם לסדר דברים׃ ע"כ נראה שהמדרש הביא ענין הכפתורים בדווקא שהענין מדבר בארץ ישראל כמ"ש שם והעוים היושבים בחצרים עד עזה כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם׃ כי מאחר שהטענה מארץ ישראל מביא פסוק על מדינה שהיא מארץ ישראל כמ"ש בהדיא יהושע י"ג זאת הארץ הנשארת חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי וכו' והעוים הרי שהעוים ועזה מארץ ישראל שנגלו ישראל שהכנענים והאמורים אומרים שישראל גזלו מהם וישראל משיבים שאותה הארץ גזלתם אתם מאחרים׃ אך בכל זה יקשה שהרי הארץ גזולה והיכה שלהם׃ לזה דלש התירוץ האמיתי שהעולם ומלואו של הקב"ה שהוא ברא הכל ומה שרוצה הוא עושה שהכל שלו לכך התחיל המדרש לשאול למה הודיע מה שנברא ביום ראשון וביום שני וכו' של כל ששת ימי בראשית שבזה הודיע שכל העולם שלו בהתלא שבראו מאין׃ וסיים המדרש הגיד להם את כל הדורות מה שנעשה בהם ובארצותם שלזה הוצרך להקדים מה שברא הכל וזה כח מעשיו הגיד לעמו סיים כח מעשיו של הבריאה כולה בספר בראשית וכח מעשיו שבכל הדורות הגיד לעמו בתורה בשביל לתת להם נחלת גוים ויהיה נחלתם בידם לעולם שלא יאמרו גזולה היא׃ ג ואין רוחו יוצא׃ ונשמת האדם נקראת רוח כמ"ש ויפח באפיו נשמת חיים והפחה שייך ברוח׃ כמ"ש (יחזקאל ל"ז) מארבע רוחות בואי הרוח ופחי׃ וכתיב נשמת רוח חיים באפיו וכן ויוצר רוח אדם בקרבו כמ"ש לקמן פרשה י"ד סי' ד' ופייטות דרשות רוח לכאן עיין בקצר׃ והענין מבואר היטב במדרש תמורה פרק ב' וז"ל וכמו כן הרוח שאין לו תמורה ואין אתה יכול לאחוז אותו וכו'׃ וא"ת הנוד הזה אתה יכול לאחוז אותו׃ אלא כי אלו נפתח הנוד ובא אחד ואמר לו מה יש בו והומר לו הרוח׃ ואמר לו מה היא שתורה היא או אדומה או לבנה או ירוקה האיך היא נמכרת בשוק איך יכול להשיב לו תשובה׃ ואם אתה פותח הנוד היא הולכת לה ואין אתה יכול לראותה ולא עוד אלא נושא את בני אדם ונושאת השמים והארץ מנין אתה יודע שמראה עיניך אדם נכנס לבית לפנים מבית למעלה לפנים ממערה ונופח בבגדו והרוח יוצא ואיך יודע מהיכן יוצאת ומהיכן באת וכו' ע"ש׃ וקראו הכתוב בתנחומא כאן ועל כן הוא שם פלא על הרוח ונקבים והמחילים שהם נסתרים ומעשיהם גלוים׃ וכמ"ש תהלים קל"ט נפלאים מעשיך אשר עשיתי בסתר היינו ע"י נקבים וחלולים ורוח וכו' ע"כ דורש ועושה נפלאות על הרוח וכדומה׃ אימתי נבראו מלאכים׃ לקמן פר' ג' סוף סי' ח' כל המאמר ובמדרש תהלים פ"ו וילקוט שם׃ וילקוט ישעיה מ"ד ובא לפרש מ"ש ועושה נפלאות אתה אלהים לבדך על כל הבריאה כולה׃ שעשה לבדו כל השמים והארץ שהרי לא נבראו מלאכים ביום ראשון וזהו לפי מ"ש כאן וא"כ הוא הקדמה למאמר הבא אחריו וא"כ צ"ע מ"ש ד"א כי גדול אתה ובמדרש תהלים שם מקום המאמר זה להלן בסופו אבל הוא לבדו מתהדר בעולמו אימתי נבראו המלאכים וכמו שנעתיק לשונו בסמוך ושם הוא לשון אחד ואין שם ד"א׃ וכן הוא בילקוט תהלים ויותר שמ"ש כאן ד"א הוא בערך דרשה ראשונה של הנוד והרוח׃ והד"א הוא על הבריאה כולה כמ"ש בסמוך׃ המקרה במים עליותיו׃ וס"ד עושה מלאכיו רוחות הרי ע"פ מדה י"ז אנו לומדים שנבראו המלאכים בשני׃ בדוד בא לפרש דברים סתומים שבתורה וכמ"ש במ"ר פרשה ט"ו סימן כ"ב הרבה מעשים כתב משה בתורה סתומים בא דוד ופירשם וכו' וכמ"ש לקמן פרשה י"א סי' פ' ריש לקיש בשם ר' רמא בר חנינא מלאכים בשני כו'׃ מיכאל בדרומו׃ ועי' פר"א פרק ד' של מיכאל מימינו ושל גבריאל משמאלו׃ ועי' ד"ר פר' ה' סימן י"ב באריכות׃ מתקלס במדינה׃ ז"ל המדרש תהלים שם (פ"ו) כל גוים אשר עשית בעון ולא בעון (פי' רוצים ולא רוצים) הבירי קלל פירוש שבורי עורף׃ ועל כרחם יבואו וישתחוו לפניך למה כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלהים לבדך אמר ר' תנחום בשר ודם מקלסין אותו בפניו וכו' והם נוטלין עמו במשאו אבל הקב"ה אין אדם נושא עמו במשאו׃ תדע לך שכן ר' חנינא ור' יוחנן אמרו בשני נבראו מלאכים במזמור שלמעלה וכו' עכ"ל וצריך להגיה במזמור ק"ד וז"ל שם עושה מלאכיו רוחות ר"י אומר בשני נבראו מלאכים וכו' במזמור שלמעלה עכ"ל (וכאן טוען במזמור ק"ד למזמור פ"ו הנ"ל ושם הועתק מכאן)׃ ולשון ילקוט תהלים פ"ו אבל הקב"ה אינו כן אלא הוא לבדו ברא עולמו והוא לבדו מתקלס בעולמו הוי כי גדול אתה׃ למה כי אתה אלהים לבדך׃ אימתי נבראו מלאכים וכו' ובילקוט ישעיה מ"ד גורס מאמר אימתי נבראים מלאכים קודם מ"ש מלך בשר ודם מתקלס וכו' וכמו שגורס כאן אלא שאינו גורס ד"א שהכל דרשה אחת הוא כנ"ל שמאמר אימתי נבראו מלאכים הוא הקדמה למאמר מלך בשר ודם מתקלס׃ ובני הדרכים כאחד טובים׃ ולשני הדרכים הנ"ל אינם גורסים ד"א׃ ובפירוש רש"י ז"ל על המדרש מצאתי וז"ל שאגב שאמר לעיל בדרשה של ר"י דסכנין כח מעשיו הגיד לעמו וכו' העולם ומלואו של הקב"ה היינו בהוא שלו סמך לו כל הדרשות אלו כגון ר' תנחומא וכגון ר"י ור' חנינא וסוף דברי רש"י ואל יכשל הקורא בספר בהגיעו כאן אימתי נבראו המלאכים לאמר תחלת דברים הוא אלא סניף לשלמעלה עכ"ל׃ הרי לפני הקורא ג' דרכים ואתי בחרתי בשני הדרכים הקודמים שעולים בקנה אחד׃ וכאשר מצאתי מפורש במדרש תהלים פ"ו ובילקוט שם׃ ואין לזוז מהם וגם כוונת ילקוט ישעיה כן הוא ואין ההפרש אלא בקדימה ואיחור׃ וכמ"ש בהקדמתי באריכות׃ שאין דברי חז"ל מתפרשים אלא מדברי חז"ל במקום אחר׃ אמר ר' תנחומא׃ לפי מ"ש כאן פירושו שבא לדרוש שכל מה שדרש מגומז בפסוק

ידי משה

בברכה אמר׃ רבתא פ"ש ארוכה מארץ מדה׃ בין על דעתיה דר"ח בין על דעתיה דר"י שכל מודים שלא נברא ביום א' כלום׃ וקשה מה חידש ר"ל בזה הלא ר"ח ור"י אומרים בפירוש שנבראו המלאכים ביום ב'

משנת דרבי אליעזר

אמר רבי תנחומא הנוד הזה כו'׃ אתה אלהים לבדך אימתי נבראו מלאכים כו'׃ המדרש גם מה שדרש עושה נפלאות אבריאת אדם וכלה שכל מעשי ידיו גם מחודשי הנוד אחד בו' כו'

(ב) א ששה דברים קדמו לבריאת העולם · יש מהן שנבראו · ויש מהן שעלו במחשבה להבראות · התורה והכסא הכבוד נבראו · תורה מנין שנאמר (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו · כסא הכבוד מנין דכתיב (תהלים צג) נכון כסאך מאז וגו' · האבות וישראל ובית המקדש ושמו של משיח עלו במחשבה להבראות · האבות מנין · שנאמר (הושע ט) כענבים במדבר וגו' · ישראל מנין שנא' (תהלים עד) זכור עדתך קנית קדם · בהמ"ק מנין שנאמר (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון וגו' · שמו של משיח מנין שנאמר (תהלים עב) יהי שמו לעולם וגו' · ב רבי אהבה ברבי זעירא אמר אף התשובה שנאמר (שם צ) בטרם הרים יולדו · ואותה השעה תשב אנוש עד דכא וגו' אבל איני יודע איזה מהם קודם · אם התורה קדמה לכסא הכבוד ואם כסא הכבוד קודם לתורה · א"ר אבא בר כהנא · התורה קדמה לכסא הכבוד שנאמר (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו וגו' · קודם לאותו שכתוב בו (תהלים צג) נכון כסאך מאז · ר' הונא ור' ירמיה בשם רבי שמואל בר ר' יצחק אמרו · מחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר · משל למלך שהיה נשוי למטרונה אחת · ולא היה לו ממנה בן · פעם אחת נמצא המלך עובר בשוק · אמר טלו מילנין וקלמין זו לבני · והיו הכל אומרין · בן אין לו והוא אומר טלו מילנין וקלמין זו לבני · חזרו ואמרו המלך אסטרולוגוס גדול הוא · אלולי שצפה המלך שהוא עתיד להעמיד ממנה בן · לא היה אומר טלו מילנין וקלמין לבני · כך אילולי שצפה הקב"ה שאחר כ"ו דורות ישראל עתידין לקבל את התורה · לא היה כותב בתורה צו את בני

מסורת המדרש א פסחים דף נ"ד · נדרים דף ל"ט · תנחומא סדר נשא סימן י"א · מדרש תהלים מזמור ע"ד · ילקוט כאן רמז ד' · ילקוט ירמיה רמז רנ"ח ועיין מכילתא בשלח · ילקוט תהלים רמז תת"ט ורמז תתמ"ז · ילקוט משלי רמז תתקמ"ב · ב מדרש תהלים מזמור צ' ·

חדושי הרש"ש

לבדך · פי' כי אלו יצוייר ח"ו שתי רשויות איך היה יכול הא' לעשות נפלאות כי השני היה עומד כנגדו כמבואר

דברים קדמו כו' · פר"א פ"ג · תדא"ר פל"א · שוח"ט נ"ג · מדרש משלי פ"ח · ועיין ספרי עקב :

חדושי הרד"ל

באלהים כו' ויכבדו לשמך לומר שאף באלהים מלאכי מעלה אין כמוך ולפיכך אין נקנאים ונכנעים כי גדול אתה ה' לבדך שלבדך בראת העולם וכלם נבראו אח"כ ומהראוי שכל גוים יכבדו לשמך לבדך : (ב) ששה

מתנות כהונה

לשון מדידה : כענבים במדבר · סיפיה דקרא בראשיתה ראיתי אבותיכם : שנא' ה' קנני וכו' · סיפיה דקרא קדם מפעליו מאז : מילנין · [פי' הערוך] דיו : וקלמין · קסת הסופר : אסטרולוגוס · חוזה בכוכבים : אלולי · אלו לא : בחכמה יהודה בן פזי כמו כן סובר שאין ב"ת נדרשת למה למעלה

רש"י

האבות עלו במחשבה להבראות · כדכתיב כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם · ואין לשון ראיתי אלא כאדם שאומר רואה אני דבר פלוני כלומר עלה במחשבתי ליבראות וכו' : ה"א מדלא קאמר בראתי או עשיתי : מילנין · (לא פירש רש"י כלום ול"נ שהוא דיו · וקלמין קסת הסופר) : *) מה למעלה מה למטה · אלא כי אם לדרשה אחרת וכו' למעלה מה למטה כו' כ"א למדרש שהם שני עולמים :

*) דברי רש"י אלו אין להם מקום לכאן רק שייכים לקמן סימן ט' .

פירוש מהרז"ו הקצר

אלהים לבדך ופי' זה אמר המדרש ג' פעמים הוא לבדו · שמ"ש כי גדול וכו' ועושה נפלאות אתה אלהים לבדך היינו שברא לבדו · ומ"ש אין כמוך היינו הקילוס לו לבדו · ומ"ש יכבדו לשמך היינו היחוד לשמו לבדו שהיבת לבדך מוסב על כולם ע"פ מדה כ"ב · וכן הוא בוונת ר' תנחומא עיין בארוך : ד' תורה וכה"כ נבראו · שהם דברים שכליים ורוחניים תוץ מבריאת שמים וארץ · אמר שהם נבראו ממש ונאצלו קודם בריאת העולם וכמבואר בסי' א' בארוך שהתורה נבראת אלפים שנה קודם לעולם · אבל האבות ובניהם וביהמ"ק ושמו של משיח שהם דברים שיש בהם גופנית והם בכלל בריאת שמים וארץ ועל אלו אמר שלא נבראו ממש אלא עלו במחשבה להבראות שקודם בריאת שמים וארץ לא היה שום בריאה גופנית של ממש אלא הכל אין ואפס מוחלט אלא שבמחשבה כסדר הבריאה היו אלו קודם למחשבת בריאת שמים וארץ · שאלו הד' שמה העיקר תכלית הבריאה וסופה · וסוף מעשה במחשבה תחלה · ומ"ש שמו של משיח בהכרח הכוונה על משיח עצמו שעלה במחשבה כי שמו הוא בכלל התורה שכתוב בה שמו והרי נבראת קודם העולם כנ"ל אלא שאמר המדרש כלשון הכתוב יהי שמו לעולם שממנו דורש כן והכוונה על משיח עצמו : בענבים במדבר · וס"ד מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם · כבכורה פירוש שאילן התאנה אין פירותיו נגמלים ונבכרים יחד אלא אחד אחד מעט מעט · ובראשיתה אינם נמצאים אלא א' ב' ג' כדמיון האבות ועל שתיבת בראשיתה הוא מיותר שהרי הביכור הוא בראשיתה על כן דורש גז"ש שמ"ש ראשית דרכו שפירושו קודם העולם וכן האבות : מילנין וקלמין · בערוך ערך קלמיר גורס מילנין וקלמינין וקנדילין ופירש במוסף ערוך לשון יוני ורומי בית הקולמסין וקני הכתיבה : שאחר כ"ו דורות · מאדם ועד נח י' דורות ומנח ועד אברהם עשרה דורות ואחר כך יצחק יעקב לוי קהת עמרם משה · עשרים וששה דורות :

יפה תואר

שאם בידו היה לברוא את המלאכים איך יתנו עוד לאמר כי היה צריך להם שיושיעו אותו במלאכתו · מ"מ בא להוציא מלב הטועים האומרים · שא"א אשר הרבוי בהמלאכים ומכ"ש ההפכיים בבריאה וכן התנועה יצאו מהאחדות הפשוטה אשר אין לו שינוי ותנועה אם לא ע"י התמצעות הממוצעים · ומהם ימשכו הרבוי וההתחלפות והתנועה · ולהוציא מלב התועים ש"א יאמרו שמיכאל מותח כו' כלומר מהמלאכים יצאו הרבוי וההתחלפות והתנועה והש"י ממלך בהתמצעותו שהוא רק המרכז אשר סביבו נעשו מעשה יצירה הרבים בהשתא פותם ותנועותם · לכן לא נבראו המלאכים ביום א' להורות שהכל מאתו ית' בלי שום אמצעי וכדכתיב בקרא מי אתי · כי אם היה כתוב מאתי היה אפשר לומר כי בוא רק שסבה הראשונה ואח"ז נבראו הדברים בעזר המלאכים · ומדכתיב מיאתי מדרים שפיר מי היה אתי לשותף ולסיוע : ו' דברים קדמה כו' · בא לדרוש בראשית כמו בשתי תיבות ברא שית · ואפשר דמייתי לה בשביל מימרא דרב שמואל בר רבי יצחק דמחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר · וגם"ז דריש בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתו · רק במדרש אשר הדרש בשביל ישראל ובילקוט מפורש הדבר יותר : שעלו במחשבה להבראות כו' · פי' שקודם בריאת העולם חשב לברוא אותם בזמן שנבראו · כי לא נוכל לפרש שמתחלה חשב לברוא אותם לפני בריאת העולם ואח"ז חזר וברא אותם בזמנים אחרים · דא"כ יהיה ח"ו שנוי רצון ומחשבה בה' · והכוונה במה שאמר על אלה בששה שקדמו אע"ג דהקב"ה שהוא בלתי בעל תכלית מחשבה אחת היתה לכל הנבראים · כי כל הידיעות והמחשבות קדומות אצלו ית' · מ"מ אמר על אלה שקדמו בשביל התכליות הגדולות אשר בהם · והנה התורה וכסא הכבוד הואמר על מעלת השי"ת הנשגבה והרמה על כל שהם יותר חשובים אמר שקדמו בפועל ונבראו מקודם · ושאר הדברים שמנו פה המנה עקרים ויסודות ליתר הנבראים אומר שעלו במחשבה כי תכליתם של אלו הוא לעזור עם ישראל המקיימים את התורה ופשטו בעולם את האמונה בה' ובכבודו · וזה שמנה האבות אשר המה מוסדות העם · והישראל אשר על ידיהם נתפשטו התורה והאמונה · וביהמ"ק אשר ממנו יצאו התורה והאמונה · ושמו של משיח אשר זה הוא עיקר הסגולה כי אז תמלא הארץ דעה כמים לים מכסים : תורה מנין שנאמר ה' קנני ראשית דרכו וכתיב שם באין תהומות חוללתי · ומזה מוכח כי קדמה בריאתה בזמן וכן יליף על כסא הכבוד מדכתיב נכון כסאך מאז ובתורה כתיב ג"כ קדם מפעליו מאז : ושמו של משיח אע"ג דבשם לא שייך בריאה רק קריאה מ"מ כיון דבאלה הדברים נופל הבנין בר אמר הוא"ו את זה מן הכלל כי כן הוא דרך החכמים לדבר על הרוב · ויען כי קדימת המשיח אינה בפועל רק במחשבה לכן אמר שמו · ולא אמר בתמא ומשיח כי אז היה במשמע על גופו כפשוטו : דכתיב לפני שמש ינון שמו · וכל המזמור מדרים על משיח ולא על שלמה משום דכתיב וירד מים עד ים וגו' · לפניו יכרעו וגו' מלכי תרשיש וגו' וכן יהי פסת בר דמדרים בשבת פ"ב שהארץ תוציא גלוסקאות וכן ויציצו מעיר מדרים על תחית המתים אשר כל זה יהיה א"ס בימי המשיח · ולא היה בימי שלמה · והנה בגמ' פסחים בפרק מקום שנהגו מונה ג"כ הג"ע והגיהנם ופה לא נמנו · כי הם בכלל התורה · כי בלי שכר ועונש לא תקום התורה · אבל בלי אבות ויבראל תוכל התורה להתקיים ע"י אחרים · ועי"ל דהמדרש סובר כאמת כי הג"ע והגיהנם נבראו אח"ז כדדרים לקמן פ"ד וכפט"ו ע"ש בדברינו : אם התורה קדמה כו' · אבל על שלרבע שעלו במחשבה לא פריך איזה מהן קדמה · כי לא שייך בהן קדימה זמנית משום שהכל נודע אצלו ית' בידיעה אחת פשוטה : משל למלך כו' · המשל הזה לא הובא לבאר את הכוונה כי היא אינה צריכה לביאור ולמשל · אבל בא להסיר הקושיא איך אפשר כי ישראל נבראו תחלה במחשבה כדי לקבל את התורה · פן לא יקבלו · כי הבחירה

פירוש מהרז"ו הארוך

זה כי אתה אלהים לבדך ולכך כל הגוים ישתחוו לשמך כי גדול אתה ועושה נפלאות ולמה לא אמר ג"כ כי אתה אלהים לבדך משום שתיבת כי הא' מוכיח על השני ע"פ מדה כ"ב כי גדול אתה וגו' כי אתה אלהים לבדך והנה לפי הנהגת העולם יש בכל ענין שלוחים רבים ועושה כל דברים ע"י שלוחים ומלאכים · ואם כן למה לא יכבדו גם שלוחים ומלאכים עמו · וע"כ דורש שעל שאין להם חלק בבריאת העולם שהמלאכים נבראו מאין אחר בריאת העולם · וכל מה שעושין אין זה אלא בשליחות דרך סיבה כקרדום ביד החוצב בו שאינו ראוי להודאה · אך במדרש תהלים שם וילקוט שם ושם הכל כלול בדרשה אחת של ר' תנחומא שדרש כן וה"ג שם כי הוא לבדו מתקלס בעולמו הוי כי גדול אתה · ויתכן שכאן הוא העתקה משני מקומות ועל כן כפול הלשון וכל דרשה זו על מ"ש בראשית ברא אלהים ולא שרף וכאן אינו מפורש תיבת לבדו ומפורש בתהלים פ"ו : ד' ששה דברים · לרמוז על ששה דברים שכליים ורוחניים שקדמה לבריאת שמים וארץ ולמדונו חז"ל ממדרש התורה שגם התורה אצולה וברואה ונתחדשה וכמ"ש לעיל סימן א' שנתחדשה אלפים שנה קודם בריאת העולם עיין שם ועיין פסחים ל"ד · תד"א פרק ל"א · מדרש משלי פ' ח' · פר"א פר' ג' ובכל המקומות אלו חושב ז' דברים שקדמו לעולם · וחושב גן עדן וגיהנם בתוך הז' דברים ואינו חושב אבות וישראל · וחושב תשובה ג"כ · והמדרש אינו חושב גן עדן שסובר שגן עדן נברא בג' כמ"ש בהדיא לקמן פר' ט"ו סימן ג' וש"נ · וגיהנם סובר שנברא בשני כמ"ש לקמן פר' ד' סימן ו' עיי"ש לדעת מי שאינו חושב תשובה כאן כי התשובה היא אחת ממצות התורה כמ"ש בפרשת ואתחנן ושבת עד ה' אלהיך ואין לחשבה בעצמה שהיא בכלל התורה שחושב : ראשית דרכו · בפר"א פרק ג' שם הגירסא ראשית דרכו קדם מפעליו מאז · קדם עד שלא נברא העולם עכ"ל · וזהו קדם מפעליו קודם לכל מעשיו · וכן אגל כסא הכבוד הגי' שם נכון כסאך מאז עד שלא נברא העולם וכן. כולם עיי"ש ואלו הששה דברים הוצרכו לצורך בריאת העולם כי בתורה נברא העולם שהיתה כלי אומנתו כדלעיל סימן א' וכסא הכבוד למכון שבתו לברוא העולם ולהשגיח עליו · וע"כ אידם לברוא הכסא השכלי והרוחני והאבות וביהמ"ק ושמו של משיח שכל העולם נברא בשבילם ולתכליתם סוף מעשה במחשבה תחלה : בענבים במדבר · במשל פירושו כבכורה באילן התאנה בראשיתה הביכור שנבכרים אחד אחד · ועי' לקמן ריש פר' מ"ו שהאבות דווקא נמשלו לביכור התאנה ולא ישראל ולא יתכן כאן לדרוש ע"פ מדה י"ט הוא הדין לישראל כי כל אחד מיוחד במקומו · האבות לביכור התאנה ובניהם כענבים ועל כן הוצרך להביא פסוק אחריו בנמשל מ"ש בראשיתה היינו הראשית הראשון שאפשר שקודם שנברא העולם שאין לפניו ראשית אחר · או דיליף ג"ש ממש אצל התורה ראשית דרכו ולשון רש"י במדרש ראיתי אבותיכם ואין לשון ראיתי אלא כאדם שאומר רואה אני את דברי פלוני · כלומר עלו במחשבה להבראות · וה"א מדלא קאמר בראתי או עשיתי עכ"ל : קנית קדם · וקדם פירושו קודם שנברא העולם כמ"ש בשם הפר"א אצל התורה · קדם מפעליו ואין קדם אלא קודם שנברא העולם ודורש גז"ש מה שם קדם מפעליו אף כאן קדם מפעליו · או מאחר שאמר קדם ולא פי' איזה קדם על כן פירושו קדם הראשון שאפשר וכמ"ש לקמן פר' ע"ו סי' ג' מקדם את הכבוד קודם לבריאתו של עולם : מרום מראשון · וס"ד מקום מקדשנו · ולשון הפר"א שם מראשון עד שלא נברא העולם היינו הראשון היותר קודם שאפשר וכנ"ל : יהי שמו לעולם · וס"ד לפני שמש ינון שמו היינו שמו של משיח · כמ"ש איכה רבתי פסוק על אלה אני בוכיה דבי רבי ינאי אמרי ינון שמו שנאמר לפני שמש ינון שמו · ושם במסית מדבר כמ"ש ברים המזמור משפיך למלך תן ולדקתך לבן מלך · ובסוף המזמור יהי פסת בר בארץ וכו' יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו · ומ"ש לפני שמש פירוש קודם שנברא השמש · ואף שהשמש נברא ברביעי · א"כ אפשר שמ"ש לפני שמש היינו בשלישי ויש לומר שכוונתו כמ"ש לקמן פר' ו' סי' י"ד את השמים לרבות חמה ולבנה ומזלות שנבראו בראשון בכח וברביעי יצאו אל הפועל · א"כ מ"ש לפני שמש פי' לפני הבריאה כולה ע"פ מדה ל"ה דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על הכלל כולו יצא שהשמש בכלל כל הבריאה היתה וכאן יצאת ללמד על שמו של משיח שקודם לה · לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא ששמו של משיח קודם לכל כלל הבריאה ובפר"א שם אחר שהביא ראיה זו לפני שמש · הביא עוד ראיה אחרת וז"ל כתוב אחד אומר ואתה בית לחם אפרתה צעיר להיות באלפי יהודה וכו' ומוצאותיו מקדם (ולשון הכתוב שם במיכה ה' · ואתה בית לחם אפרתה צעיר להיות באלפי יהודה ממך יצא לי להיות מושל בישראל ומוצאותיו מקדם מימי עולם) מקדם עד שלא נברא העולם · והיינו משיח נדקנו שבא מדוד שנקרא אפרתי בית לחם כמ"ש במושל א' י"ז · ודוד בן איש אפרתי הזה מבית לחם יהודה : בטרם הרים · וס"ד ותחולל ארץ ותבל שבריאת הרים קדמו לבריאת ארץ · כמ"ש בהדיא לקמן פרשה ג' סי' א' הריב שמים והרץ והורה : תשב אנוש עד דכא · וס"ד ותאמר שובו בני אדם ומ"ש ותאמר פי' שכבר אמרת כי תיבת תאמר הוא עתיד והוי"ו מהפך לעבר כמו ותחולל ופי' בטרם הריב וכו' ותחולל וכו' · אז ותאמר שובו בני אדם · ומבואר נגלה שכוון המדרש לדברי מקובלים שהתשובה היא מדה נבראת ואצולה ונתחדשה בחידוש עולם שכל הנהגת העולם ע"פ מהותיו שהכין לצורך הבריאה וההנהגה : איזה מהם · איזה מב' דברים שקדמה להאחרת : מחשבתן של ישראל · במ"ר פר' י"ד ברים סי' י"א : שאחר כ"ו דורות · פי' פסחים קי"ח : צו את בני ישראל · מבואר עלם דעת חז"ל שזאת התורה שנתנה לנו בסיני היתה קדומה לפני העולם בתיבותיה ואותיותיה וכל תיקוניה וכמ"ש מפורש

משנת דרבי אליעזר

ב"ח · והרלב"ג ז"ל שהביא ר"ש לפרש ועושה נפלאות למה כי אתה לבדך כמו שמסיים לקמן פי' שלא יאמרו שהאיל ונברא האדם ביום ו' לאחר בריאת המלאכים שמא הם ושלום יאמרו שסייעו בבריאתו שהוא מבחר שבריאה לכן הקדים ואמר שאתה עושה נפלאות בבני אדם אף שאמתי נבראו כו' והכל מודים כו' שלא יאמרו כו' אף על פי כן אין מקום לטעות בבני אדם דהרי ששה דברים קדמו לבריאת עולם ושהם האבות וישראל

ידי משה

או ביום ה' ועוד קשה מאי דייק בתיבת כלום ומה"ת לומר שנבראו ביום א' · ונראה לי לפי דאיתא שכל הבריות נבראו ביום א' וכל אחד נקבע ביומו · ואם כן שלא תאמר שגם בבריאת המלאכים היה כן לזה אמרו הכל מודים שלא נברא כלום מבריאתם ביום א' וכו' · וממעט זה מיושב שבכל הבריות כתיב ויהי כן קודם המעשה וביום ב' לא נאמר ויהי כן עד אחר המעשה לפי שבשאר בריאת היה כלל הבריאה ביום

ישראל · דבר אל בני ישראל · א"ר בנאי [א] העולם ומלואו (ה) לא
נברא אלא בזכות התורה · שנאמר (משלי ג) ה' בחכמה יסד ארץ
וגו' · (ו) רבי ברכיה אמר בזכות משה שנאמר (דברים לג) וירא
ראשית לו · ר' הונא בשם ר' מתנה אמר בזכות ג' דברים נברא
העולם · בזכות חלה · ובזכות מעשרות · ובזכות בכורים ·
ומה טעם בראשית ברא אלהים · ואין ראשית אלא חלה ·
שנאמר (במדבר טו) ראשית עריסותיכם · (ו) ואין ראשית אלא מעשרות·
היך דאת אמר (דברים יח) ראשית דגנך · ואין ראשית אלא בכורים
שנאמר (שמות כג) ראשית בכורי אדמתך וגו' : ה ר' הונא בשם בר
קפרא פתח (תהלים לא) [ב] תאלמנה שפתי שקר וגו' · (ז) אתפרכן ·
(יא) אתחרשן · אשתתקן · אתפרכן · אתהרשן · היך מה דאת אמר
(שמות ד) או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור הלא אנכי ה' ·
ואומר (בראשית לז) והנה אנחנו מאלמים אלומים בתוך השדה והנה
קמה אלומתי · אשתתקן כמשמעו · הדוברות על צדיק · חי העולמים ·
עתק · שהעתיק בבריותיו · בגאוה · אתמהה בשביל להתגאות ·
ולומר אני דורש במעשה בראשית · ובוז · אתמהה מבזה על
כבודי · דא"ר יוסי בר חנינא כל המתכבד בקלון חבירו אין לו חלק
לעולם הבא · בכבודו של מקום על אחת כמה וכמה · ומה כתיב
אחריו (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך · ליראיך ולא לבוזים
את מוראך [הרב] אל יהי במה רב טובך · [ג] בנוהג שבעולם מלך ב"ו
בונה פלטין במקום הביבים · ובמקום האשפה · ובמקום הסריות ·
כל מי שהוא בא לומר פלטין זו בנויה במקום הביבים ובמקום

מסורת המדרש, א ילקוט כאן רמז ב' · ב ירושלמי חגיגה פרק ב' · ילקוט תהלים רמז תרע"ו · ג חגיגה דף ט"ז · ירושלמי חגיגה פרק ב' :

חדושי הרד"ל

(ו) ר"ב אמר בזכות משה כו' · מפרש"י בחומש משמע דהיה כתוב לפניו בזכות ישראל וכ"כ כאן יפ"ת בויק"ר פל"ו ר' ברכיה אומר בזכות ישראל שנאמר ראשית תבואתה וכא"ל בזכות משה · ועיין בפירוש הרמב"ן עה"ת : (יא) איתחרשן איסתתקן אתפרכן כו' · (ע' מ"כ) ואפשר ג' לשונות אלו היינו שתחלה משתקין בנזיפה לדורש כמש"כ ואם אינו שומע מקללין אותו · יתפרכון שיותלם כח הדבור שלו (ולגי' יתכרכון פי' שידובקו שפתותיו) ואם לא שמע מקללין אותו שיתחרש ויתאלם דישתקו מיגולים לגמרי : ב"אמר

חדושי הרש"ש

כמבואר בת"ס : (ה) לא נברא אלא בזכות התורה שנאמר כו' · גם זה נסמך על בראשית בזכות התורה שנקראת ראשית דרכו וכדרשות דלקמן וכפירש"י בחומש : (ו) ואין ראשית אלא מעשרות הד"א ראשית דגנך · הנה קורא המדרש פה לתרומה לבדה בשם מעשר ועיין תוי"ט בפ"ד דדמאי מ"א לכן לא ידעתי מה שגמגמו התוס' בב"ק ל"ד ובסנהדרין פ"ח ד"ה מרתו וכן הר"ש בפ"ה דפאה מ"ב ע"ש : (ז) אתפרכן אתהרשן המד"א כו' ואומר והנה כו' · יתכן לאמר דהכי כיילינהו כהדדי משום דמקרא דמאלמים אל מים

רש"י

אתפרכן · ענין קשירה [כמה דאת אמר] והנה אנחנו מאלמים אלומים [הקוצר] עומרים אינו אוגדן [יחד] בגורן וגם כשנאגדין זה על [זה] נפרכין כך שמעתי · כ"א והכי [פירושא] התפרכו והתפרדו שפת [שקר] שלא יוכלו לדבר ע"כ · ולי נראה דהכי [פירושא] אלומים בלשון ארמי נקראין פרוכין [כמו] גרש כרמל דמתרגמינן פרוכין רכיכן לשון אחר גרסינן יתכרכן והוא [כמו] מלא כרוכית בלשון משנה : אתחרשן כמה דתימא או מי ישום וגו' · כלומר כל מי שמפרש תאלמנה לשון אתחרשן לא משתבש שתאלמנה משמע לשון חרש דכתיב או מי ישום אלם מי גרם לאלם שלא ידבר [חרשותו] גרמה לו שאלו היה שומע היה מדבר כדתנן חרש שדברו בו חכמים בכל מקום שאינו לא שומע ולא מדבר (פ"א מס' תרומות) : הדוברות על צדיק עתק · המקרא שהתחיל לפרש [הולך ומפרש] עד שמסיים את כולו וכן הוא אומר תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק בגאוה ובוז [ואחר שפירש] הדוברות על צדיק הולך ומפרש בגאוה ובוז אתמהה (בשביל להתגאות ולומר אני דורש במעשה [בראשית] ובוז אתמהה) מבזה על כבודי כדי [שיתיישב מה] שכתוב אחריו מה רב טובך אשר צפנת וסמיך ליה תסתירם בסתר פניך מרוכסי איש וכן פתרון חבור המקרא מה רב טובך אשר צפנת ליראיך תסתירם בסתר פניך מרוכסי איש [הדוברות] המתחברים לדרוש במעשה [בראשית] בגאוה ובוז ומהכא הוי דרשי רבנן [אל] יהי במה רב טובך : כ"א דברים שהעתיק פירוש דברים שהעלים וסילק מבריותיו [כמו] יצירה ומעשה מרכבה · עתק לשון [סילוק] כמו ויעתק דמתרגמינן וסלק : ומה כתיב אחריו · מה רב טובך אשר צפנת ליראיך למי צפנת כל הטובה [הזאת] ליראיך היראים אותך שאינן מתכבדים לדרוש בדבר המכוסה. מהם אבל לשפתי שקר הדוברות על

מתנות כהונה

בהבטחתו בזכות החכמה : וירא ראשית · וכתיב בראשית בשביל ראשית : [ה"ג בירושלמי בפ' אין דורשין וכ"ה בילקוט תהלים שפתי שקר וגו' יתחרשון יתפרכון ישתתקון : יתחרשון · כד"א וכו' עד אנכי ה' : יתפרכון · כד"א והנה : יתפרכון · פי' הערוך] ענין קשירה וכן מאלמים · פי' מקשרין האלומות [וכן פירש"י ז"ל · ה"ג בירושלמי ובמדרש תהלים הדוברות על צדיק עתק הדוברות על חי העולמים דברים שהעתיק מבריותיו : בגאוה בשביל להתגאות וכו' עד ובוז מבזה על כבודי · ובפירוש רש"י ז"ל גרס אתמהה] · שהעתיק הסיר והסתיר מהם : אמר רבי יוסי · גרס ולא דאמר : ליראיך · המסתירים מעשה מרכבה מפני מוראת הקב"ה וכבודו : ה"ג רש"י ז"ל מוראך כרבנן אמרי וכו' [ה"ג בירושלמי ובילקוט ופירש"י ז"ל] : אל יהי לו וכו' · ולכם תאלמנה יתפרכון כדלעיל כלומר יהיו מקושרים ומסולקים ממה רב טובך ורש"י ז"ל פי' דדייק מדסמיך ליה תסתירם וכו' : הביבים · פי' הערוך ביבורות המקלחים

יפה תואר

היא ביד האדם · והתירוץ נזה כי ידיעת ה' את העתיד אינה שוללת את הבחירה · ואף כי ידיעתו אמת מ"מ גם הבחירה אפשרית וכמ"ש הרמב"ם בפ"ה מהל' תשובה והראב"ד ע"ש · וזה שהביא למשל מן המלך שהכין בגדים לבנו אשר לא נולד לו עדנה · ולא חש פן לא יולד משום שראה וידע באיצטגנינות שלו אף כי גם המלך לא יכול לקחת אשה אחרת על אשתו בעוד שהיא חיה · (וזה כענין דמיון שהידיעה תוכל להיות אמת אף כי גם הבחירה אפשרית) : אלא בזכות התורה כו' · ולפ"ז סובר גם הוא כי התורה נבראת קודם העולם אחרי כי היא תכלית הבריאה וכמו"ש לעיל · ור' ברכיה מוסיף כי גם משה קדם במחשבה · ור"ה בשם ר"מ אמר בזכות ג' דברים נברא העולם כוונת דבריהם ג"כ כי המה התכלית בבריאה · וטעם הדבר כי הקב"ה ברא את העולם למען יכירוהו ברואיו וידעו כי הוא ראשית הסבה · ולטעם זה צוה להקדים הראשית לה' · שידעו כי לו לבדו הוא הראשית בכל מפעל · ולכן שלשה אלה המגידים לבני אדם כי ה' הוא ראשית הסבה נקראו ג"כ תכלית הבריאה · וטעם פלוגתתם הוא בזה · ר' בנאי סובר כי התורה אשר היא הגמתו ית' ובה יכיר העולם · לכן היא העיקר והתכלית · ור' ברכיה סובר כי העיקר הוא להרחיב וגם בעל את התורה והאמונה ולכן משה אשר ע"י נתפשטה התורה והאמונה הוא העיקר · ור"ה סובר כי הכרת ה' ולדעתו בכל דרכיו הוא העיקר לכן בחר בשלשה אלה המורים על הראשית : אתפרכן מלשון כריתה כמו נפרך כלפוגן ושרים תאלמנה מלשון אלומה כלומר שיכרתו ויעשו חבילות ואלומות · ורש"י ז"ל כתב משום דכל האוגד עמרים אינו אוגדם אלא לפרכם בגורן וגם כשנאגדים זה על זה הם נפרכים · וגבי גרש כרמל תרגם פרוכין רכיכין · ולכן בלשון ארמי אלומים הוא פרכין : אתחרשן · מלשון חרש · וגזר על השפתים כי כתם החרש אינו שומע ואינו מדבר ודורש מן המקרא מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור · והכתוב מונה דבר והפכו · מי שם פה לאדם · והפך מזה הוא אלם או חרש · ואח"ז אומר או פקח וזה פקוח עינים והפך מזה הוא עור · ואע"ג דמצינו ג"כ בקרא פקוח אזנים ולא ישמע לא נוכל לאמר כי חרש הוא ההפך מן פקח דא"כ הו"ל למימר או פקח או חרש או עור : ומדכתיב חרש לפני פקח ע"כ הוא ההפך מן מי שם פה · וע"ז מדרים שפיר תאלמנה שפתי שקר כי יהיה ההפך מן הדובר בפיו ובשפתיו וזה אתחרשן · ובסם בילקוט כתיב אתפרכן כמד"א והנה אנחנו מאלמים אלומים · אתחרשן כמד"א או מי ישום אלם · וזו היא נוסחא הגונה דלא ערבינהו יחד כמו שהיא לפנינו : בגאוה אתמהה וכו' ובוז אתמהה · פי' דהכתוב מדבר דרך תמהון איך נואלו הרשעים האלה כי בשביל להתגאות ולבזות כבודו של מקום ידברו עתק על צדיקו של עולם : ומה כתיב אחריו מה רב טובך וגו'

פירוש מהרז"ו הקצר

אתפרכן אתחרשן · הנה שניהם אלו שאינם לפי הפשט הביאם יחד ודרשם מן הפסוקים · ופסוק או מי ישום אלם הוא ראיה על איתחרשן ע"פ גז"ש מה אלם בכתוב שם הוא אלם או חרש הרי חרש עם האלם אף כאן תאלמנה ג"כ חרש עם האלם · ופסוק והנה אנחנו מאלמים אלומים ראיה על אתפרכן ולא הובאו הפסוקים כסדר הדרשה ועיין בערוך · ותיבת איתפרכן פי' מלשון קשירה שמקללם הפסוק שיתקשרון שפתותיהם שלא יוכלו לדבר ובערוך פי' ענין קשירה וזהו תאלמנה כמ"ש מאלמים שפירושו מקשרים · ודורש על ג' דברים שאם הכוונה על קשירה לבד הו"ל יתקשרון וכן כולם · על כן אמר תאלמנה שכולל כל ג' אלו : שהעתיק בבריותיו · נ"ל מבריותיו וכן הוא בירושלמי חגיגה ובילקוט תהלים ל"א · ופי' שהעתיק

פירוש מהרז"ו הארוך

משלי ח' בהכינו שמים שם אני וכל הפר' שם כמ"ש בהקדמה שניה באריכות ומאחר שהתורה לצורך המאמינים ולתכליתם הרי מחשבת המאמינים קדמה בהכרח לפני התורה · ומשל המטרוניה רומז לסודות הזוהר : ה' בחכמה יסד ארץ · בזכות תורה וחכמה שמדבר במעשה התורה והמצות שיעשו ישראל כמ"ש בסמוך וזהו בראשית בשביל ראשית ובעבודם · ולע"ג סוף סי' ה' אמר שבתורה עלמא נברא שהעולם שהתורה היתה כלי אומנתו ובניהם אמת שבתורה עלמה נברא העולם · ואם לא היו המאמינים עתידין לקבל ולקיים תורה ומצות לא היה כדאי לברא העולם · ובעבור זה נברא העולם בתורה כדי שיקיימו את העולם בתורה : וירא ראשית לו · וס"ד כי שם חלקת מחוקק ספון · היינו משה שכל הפסוק מתפרש במשה וכמ"ש לקמן פר' ז' סוף סי' י"א ועיין ספרי סדר ברכה · שמ"ר פר' ה' סי' יו"ד וש"נ · ועיין ויק"ר פר' ל"ו סי' ד' וזהו בראשית בשביל ראשית : בזכות ג' דברים · והכל רומז בתיבת בראשית ע"פ גז"ש ומ"ש מעשרות בהכרח הכוונה לכלול בזה גם התרומה · שמ"ש ראשית דגנך פירושו על התרומה שיתן לכהן · אלא שמ"ש המדרש מעשרות פירושו כל ענין מעשרות היינו תרומה גדולה והתרומה מעשר ובכלל המעשרות שאין תרומת מעשר בלא מעשרות · (וצ"ע למה לא חשב העומר שנקרא ראשית קצירך וראשית הגז שכתוב ג"כ בפסוק של ראשית דגנך) ומ"ש שבזכות ג' דברים אלו נברא העולם כוונתו כמ"ש בתד"א פרק ל"א שאחר שברא עליונים ותחתונים עמד ודחף תחתונים חוץ לפלטין והיו כולם צועקים ובוכים ומיללים (כמ"ש לקמן ריש פר' ג') מה עשה הקב"ה לפייס אותם קבע בכסאו צורות ראשי הנבראים שבעולם הזה · פני אדם ופני אריה ופני נשר ופני שור (היינו מאדם ובהמות וחיות ועופות) ואמר זהו שכרי מכל הבריות שבראתי על"ל ובאופן זה נוטל שכר מכל הפירות את הביכורים ומהתבואות את המעשרות ומהעיסה את החלה שמפרישין לשמו · זהו שכרו מעניני העולם ובשביל זה נברא העולם שיכירו וידעו מי ברא אותם וכמ"ש בהדיא ויק"ר פר' ל"ו סי' א' שזהו כוונת העומר שצוה להביא על שכר שיסומר התבואה ויקרא ראשית קצירך כמו שלקח ה' ד' ראשי הברואים הנ"ל בכסאו כך כביכול לוקח כל ראשית העולם בשכרו · ביכורים · עומר · תרומה · מעשר · חלה · בכור ראשית אונו ראשית הגז אלא שצ"ע למה לא הזכיר המדרש בפירוש כל זה ולמה אמר מנינא ג' דברים למיעוטא : ה רב הונא בשם בר קפרא · כן הגירסא גם בילקוט תהלים ל"א ר"ה בשם ב"ק · אך לא יתכן גירסא זו שהרי ב"ק סבירא ליה שמותר לדרוש במעשה בראשית כמ"ש לקמן פר' ז' סימן יו"ד וגם בסוף סימן זה עצמו · ר"ה בשם ב"ק אמר הילולי שהדבר כתוב אי אפשר לאומרו וכו' · אך מאחר שכתוב מפורש מותר לאומרו ולדורשו דסבירא ליה כר' ישמעאל בירושלמי חגיגה ריש פרק אין דורשין דפליג אדרשה דרים סימן זה שפוגם דמאחר שכתוב בתורה אין זה פוגם · וכן הוא בהדיא בירושלמי הנ"ל דדרשה זו של תאלמנה רב אמרה דסבירא ליה דפוגם גם אם דורש במה שמפורש בקרא בהדיא · וכן מצאתי במדרש תהלים מזמור ל"א רב אמר כל שנותן בה פגם אל יראה בטובה שנאמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך · והדברים שהומים ומהבארים ע"פ דברי הירושלמי והמדרש · שרב סובר הדרשה זו של תאלמנה הכתוב בתהלים ל"א דס"ל דפוגם כמ"ש כאן לפיכך אל יראה בטובה הכתוב בפסוק הסמוך מה רב טובך · ומזה ג"כ ראיה שרב הוא בעל דרשה זו ולא ר"ה בשם ב"ק : תאלמנה שפתי שקר · וס"ד הדוברות על צדיק עתק בגאוה ובוז · וסמיך ליה מה רב טובך אשר צפנת ליראיך · ואם כפשוטו דקאי על דוד שקלל לשונאיו שמדברים עליו רעה איך קורא לעצמו צדיק כמו ששאלו בברכות ד' על פסוק כי חסיד אני איך קורא לעצמו חסיד ומהו לשון עתק הו"ל רעה · והו"ל הדוברות על יראיך · כמ"ש בפסוק הסמוך · ע"כ דורש ע"פ מדה כ' שצ"ע לדוד תנהו ענין לצדיק חי העולמים שדוברים עליו ומגלים דברים שהעתיק וכיסה והעלים מהם (ומ"ש צדיק חי העולמים רומז בלי ספק לסוד המקובלים למדת צדיק) ובזה הם מבזים כבודו ואינם יראים ממנו וזהו ע"פ מדה ע' ועפ"מ ממעל שמאחר שאמר אחריו אשר צפנת ליראיך הרי שבפסוק הקודם איננו צופנים ומגלים · שאינם יראים ומבזים לכך מקלל למגלים · ומברך לצופנים מדה כנגד מדה : אתפרכן אתחרשן אשתתקן · נ"ל ביו"ד יתפרכון יתחרשון ישתתקון · כי בלשון ארמית העבר בא בא' והעתיד ביו"ד וכאן שבא לקללם נ"ל בעתיד · וכמ"ש בפ' ויקהל יביאו את תרומת ה' מתורגם ייתי ית אפרשותא · הביאו את תרומת ה' מתורגם אייתיאו ית אפרשותא וכן הגירסא בירושלמי הנ"ל ובילקוט תהלים שם וברש"י במדרש ביו"ד : יתפרכון · פי' הערוך ענין קשירה וז"ל בערוך ערך פרך ג' ברים בראשית רבה · אתפרכן המד"א והנה אנחנו מאלמים אלומים וכאן לא הובאו הפסוקים על נכון · ומ"ש יתחרשון היינו שלא ישמע ולא ידבר כי שהם חרש שדברו חז"ל אינו לא שומע ולא מדבר · ופשוטו של תיבת תאלמנה לא משמע אלא אלם בלבד · וזהו כוונת המדרש מ"ש ישתתקון כמשמעו אלא שע"פ גז"ש דורש על חרש ועל קשירה ג"כ : אשר צפנת וכו' · בא להוכיח מפסוק שני על פסוק הראשון שמדבר בדורשין במעשה בראשית שפירוש הפסוק השני אשר צפנת · ולא אמר אשר הכנת · לדרוש מדת ממעל

ידי משה

ביום א' מה שאין כן במלאכים לכך לא כתיב ויהי כן עד אחר המעשה ודו"ק : אתפרכין ובירושלמי גרס יתפרכון

משנת דרבי אליעזר

וישראל אם כן בודאי עשית נפלאות בשעה שאתה לבדך בעולם · ולכך חזר ואמר רבי תנחומא אף שכבר אמר שפתח ר' תנחומא להודיע שכאן סיים דבריו לאחר שהקדים הקדמה הנזכר לעיל : ר' מתנה אמר בזכות ג' דברים נברא העולם בזכות חלה ובזכות מעשרות ובזכות בכורים עיין ביפ"ת ונ"ל דהאי תנאי כהני תנאי דלעיל ומר אמר חדא ומר אמר חדא ומא"ה ול"פ דלמ"ד בזכות מעשרות היינו בזכות משה שהיה תרומתו של עולם כנודע ולמ"ד בזכות חלה כמ"ד בשביל ישראל שאדה"ר היה כלול מכל הנשמות והיה חלתו ש"ע כאשה שהיא מקשקשת העיסה ומגבהת חלה כדלקמן ר"פ בפרשה י"ד · ולכן נקראו ישראל ראשית לו :

האשפה ובמקום הסריות · אינו פוגם · כך כל מי שהוא בא לומר העוה"ז נברא מתוך תוהו ובוהו אינו פוגם · אתמהה · ר' הונא בשם בר קפרא אמר אילולי שהדבר כתוב אי אפשר לאמרו · בראשית ברא אלהים · מנין הן והארץ היתה תהו ובהו : ך ר' יהודה בר סימון פתח (דניאל ב) א והוא גלי עמיקתא ומסתרתא · הוא גלי עמיקתא ב זו גיהנם שנאמר (משלי ט) ולא ידע כי רפאים שם · ואומר (ישעיה ל) העמיק הרחיב · ומסתרתא זו גן עדן · שנאמר (שם ד') למחסה ולמסתור מזרם וממטר · ואומר (תהלים לא) תסתירם בסתר פניך · ד"א הוא גלי עמיקתא ומסתרתא · אלו מעשיהם של רשעים · שנא' (ישעיה כט) הוי המעמיקים מה' · ומסתרתא אלו מעשיהם של רשעים · שנאמר (שם) לסתיר עצה · ג ידע מה בחשוכא · אלו מעשיהם של רשעים שנאמר (שם) והיה במחשך מעשיהם · ונהורא עמיה שרא · אלו מעשיהם של צדיקים · דכתיב (משלי ד) וארח צדיקים כאור נוגה · ואומר (תהלים צז) אור זרוע לצדיק וגו' · ד א"ר אבא סרונגיא ונהורא עמיה שרא זה מלך המשיח (יב) שנאמר (ישעיה ס) קומי אורי וגו' · בפסיקתא · ה א"ר יהודה בר סימון מתחלת בריותו של עולם הוא (יג) גלי עמיקתא ומסתרתא · בראשית ברא אלהים וגו' · ולא פירש · והיכן פירש להלן (שם מ) הנוטה כדוק שמים · ואת הארץ ולא פירש · והיכן פירש להלן (איוב לז) כי לשלג יאמר הוא ארץ בצקת עפר למוצק וגו' · ויאמר אלהים יהי אור · ולא פירש · והיכן פירש (תהלים קד) עוטה אור כשלמה : ו ר' יצחק פתח (שם קיט) ראש דברך אמת וגו' · א"ר יצחק מתחלת בריותו של עולם ראש דברך אמת · בראשית ברא (יד) אלהים (ירמיה י) וה' אלהים אמת ולעולם כל משפט צדקך · ז שכל גזרה וגזרה שאתה גוזר על בריותיך הן מצדיקין

מסורת המדרש א ילקוט כ"ך רמז תתר"ס · ב עיין עירובין דף י"ט · ג סדר עולם רבא פרק ג' · ועיין תנא דבי אליהו רבא פרשה י"ד · ד איכה רבה פרשה א' · ה ילקוט ישעיה רמז ש"י · ז ילקוט תהלים רמז תתס"ב · ילקוט דניאל רמז תתר"ס · ו ילקוט כאן ועיין ירושלמי סנהדרין פרק א' ·

חדושי

(יב) שנאמר קומי אורי בפסיקתא · פי' הדרשה כולה כתובה בפסיקתא דקומי אורי · ולפנינו לא נמצא שם רק ענין אורו של משיח וידוע שבפסיקתא שלנו חסר הרבה מאד : (יג) גלי עמיקתא ומסתרתא · ע' ידי"מ שהקשה ה.א לא נתפרש עד שבא דוד ופירשה והנראה נכון דהאי ולא פירש הוא ענין בפ"ע וכא דאריב"ס מתחלת כו' אין כתוב כאן הדרשה וחסר כאן תיבת וכו' או הדרשה כתובה לעיל בס"ב דמתחלס

הרד"ל

כו' נפה כו' שהם עמיקתא ומסתרתא : (יד) אלהים · ואין אלהים אלא אמת שנאמר (ירמיה י') וה' אלהים אמת כ"ה בילקוט וכצ"ל · ובא ליישב מה שהתחיל בשם אלהים ל"ד שיש בו פ"ה לתועים כדלקמן פ"ח ובירושלמי פ"ט דברכות ומפרש שבא לומר ראש דברו אמת ושם מבשמו ודינו שהוא בשם אלהים הוא אמת וצדק · ומפו' שמכ"מ אין לטעות בלשון אלהים ולומר שתי רשויות נבראו כו' שהרי המוכשם

מתנות כהונה

המקלחים שבופכין דכך שם כל השופכין : הסריות · הסרחון [ובפרשת תולדות פס"ג כדי סינא הוא וסריותו עמו פי' סורחנו · כל מי גרסינן] : אינו פוגם · בתמיה : אי אפשר לאמרו · ופירש"י אפילו היה יכול להבינו מדעתו לא היה רשאי לגלותו : [ה"ג בראשית ברא אלהים מן הן והארץ · פי'] מן הן · מהיכן נבראו ומפרש והולך מן תוהו ובוהו : רפאים עם וגו' · גרסינן וסיפיה דקרא ועמקי שאול קרואיה : העמיק הרחיב וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא מדורתה אש ועצים וגו' : ולמסתור · וריפיה דקרא מדבר בגן עדן : [ה"ג והוא גלי עמיקתא אלו מעשיהם וכו' המעמיקים מה' וגו' גרסי'] : סרונגיא · שם מקום : [ה"ג קומי אורי וגו' הר"י בר"ם] : מתחלת בריותו וכו' · פי' גילה להלן על ידי ישעיה מה שהיה מתחלת בריותו של עולם · ומהיכן נברא שמים וארץ : עוטה אור כשלמה · וכדיליף מיניה לקמן ריש פרשה ג' : בראשית כו' וה' אלהים אמת וכו' · ברא התורה הודיע שה' אלהים אמת · שהוא יחיד ואין שני · שעל זה נקרא אל אמת שאילו יטייר ח"ו היה שם שתי רשויות אין אחד מהם אמת · [כמו שבארו הקודמים ז"ל כהו"א בשער יחוד שלו ובפרט בעל חובות הלבבות ז"ל ועי"כ הכל מצדיקים כו' מאחר שהוא ה' אמת וכל דרכיו משפט אמת ואין עול] · ובמה הודיע ברא דבריו שהוא אל אמת מדלא כתב

רש"י

הקב"ה עתק אין להם חלק לעולם הבא רבנין אומרים אל יהי לו כמה רב טובך אל יהי לו לשפת שקר ודובר עתק חלק כמה רב טובך הצפון ליראים ומהיכן נשמע אל יהי לו וכו' דכתיב בתריה הסתירם וגו' כלומר המונע לאותן הכתובין למעלה שפתי שקר (ודובר) [ודוברי] עתק ממה רב טובך · עד כאן : ובמקום הסריות · מקום סרחון : ביבין גנורות שאדם עושה לקלח שופכין לחוץ : בר קפרא אמר אילולי הדבר כתוב א"א לאומרו · כך עלה בדעתי · אפי' אותו מקלח שגילה הקב"ה אלמלא שהוא גילה אפי' היה חכם ומבין מדעתו לא היה רשאי לגלות ומה גילה בבראשית ברא אלהים את השמים : ר' יהודה בר סימון פתח הוא גלא עמיקתא ומסתרתא ידע מה בחשוכא וגו' · אלו מעשיהם של רשעים · מדרש זה אינו ענין לכאן אלא דרך זה תפרש לכל הדרשות כמהן נריכים להביא ראיה לדבריהם מן המקרא התחיל לדרוש את המקרא בכמה ענינים אע"פ שאינו ענין לדבר ולבסוף הוא מפרש לפי מה שהוא נריך : אמר רב יהודה בר סימון · מתחלת בריותו של עולם הוא גלא עמיקתא כלומר עמיקתא ומסתרתא שהיו בתחלת בריותו של עו"ה שלא נתפרשו גלה אותן אחרי כן כמו שמפרש את השמים ולא פירש מאי זה ענין והיכן פירש וכו' : ראש דברך אמת ולעולם כל משפט · מראש דברך שכתבת בראשית ברא ולא כתיב בראשית ברא · הבריות מבינים שאתה אלהים אמת ואין כל בריה יכולה לחלוק ולומר שתי רשויות הן ולפיכך ולעולם כל משפט צדקך כל דין שאתה מטיל על בריותיך הן מצדיקין עליהם את הדין שכל אדם שמטה הדין נטעה בו ישים על לבו שלא נברא העולם אלא לצורך הבריות ולהאמינן מאחר שכל כך חבב הקב"ה את האדם שברא את העולם בשבילו יבא עליו במרוצה פירוש בכח ובעולם אתמהה : ר' אבא סרטונגייא · על שם עירו נקרא כן (דברי רש"י אלו אין להם מקום לכאן רק שייכים לעיל אמר רבי אבא סרוגניא ולפני רש"י היה הגירסא סרטוניא) ·

פירוש מהרז"ו הקצר

שהעתיק וכיסה והעלים מהם : ר"ה בשם ב"ק · בא לחלוק על רב שסובר שהם לא היה נתוב לא היה הפשר לאומרו אך מאחר שכתוב מפורש מותר לאומרו : ך גלי עמיקתא ומסתרתא · בא לדרוש בראשית ברא · וכמ"ש בסוף הסימן איך ברא : העמיק הרחיב · עיין פסחים ל"ד · פר"א פרק ג' שהוכיחו מפסוק זה שנברא גיהנם קודם שנברא העולם : למ"ב . ולמסתור · ור"ל וסוכה תהיה לצל יומם מחורב של יום הבא · כמ"ש הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש וליהט אותם היום הבא אך לצדיקים יצילם ויסתירם בסוכתו לעוה"ב והיינו בגן עדן · וכמ"ש תסתירם בסתר פניך וגו' הלפנם בסוכה וגו' · וזהו למחסה ולמסתור : המעמיקים מה' · וס"ד לסתיר עצה · עושים עצה עמוקה להסתיר רעתם ואומרים שאין רואה אותם חלילה · ומסתירים עצמם מבני אדם בחדרי חדרים ובחושך וזהו במחשך מעשיהם · ועיין לקמן פר' ב' סימן ג' ובריש פר' ל"ד ובפר' פ"ד סוף סי' י"ג ועי' עוד בתד"א פרק י"ז וז"ל ידע מה בחשוכא זה פורענותן של רשעים בגיהנם · ונהורא עמיה שרא זה שכרן של צדיקים בגן עדן : מעשיהם של צדיקים · שהם מאירים לפני הקב"ה כמ"ש נר מצוה ותורה אור ודרשו במ"ר פר' ל"ו סי' ג' מצוה שאדם עושה כאילו מדליק נר ועיין לקמן סוף פר' ב' ובפר' ג' סימן ח' ולדברי התד"א הנ"ל האור הוא בגן עדן · וכן מפסוק אור זרוע לצדיק וזריעה הוא בגן : בפסיקתא · היינו בפסיקתא רבתי פר' ל"ו ריש הפטרת קומי אורי ועיין ד"ר פר' י"א סי' י"א ה' אור לי לימות המשיח : תחלת בריותו של עולם · דרשה זו היא העיקרית השייכת כאן ובשביל זה הובא כל המאמר דלך אגב · ודורש מ"ש הוא גלי עמיקתא ומסתרתא בכופל לשון ופירושו גלי עמיקתא שמגלה דבר סתום ועמוק במה שאמר בראשית ברא · והעפ"כ ומסתרתא עדיין לא ביאר איך ברא וגם זה המסתרתא הע"פ שלא גלה כאן גלה במקום אחר רק במקום זה הוא מסתרתא שמ"ש הוא גלי מוכיח גם על מ"ש מסתרתא · שהמסתרתא ג"כ גלה עפ"י מדה י"ג · וזהו מה ששואל המדרש והיכן פי' · כי זה כלל גדול שהכל מפורש בתלך · ואם אינו מפורש בתורה מפורש בנביאים ובכתובים · שעל ענין שמים פי' וגלה בישעיה ועל ענין הארץ פי' וגלה באיוב ועל ענין האור בתהלים : נוטה כדוק שמים · וס"ד וימתחם כאהל לשבת שדמיון שמים על הארץ כדמיון האהל על הקרקע כמ"ש בפר"א פרק ג' כל זה בארוכות וכמ"ש חגיגה ד' י"ב על פסוק זה ולבד מקומות אלו מפורש עוד בכמה מקומות בתנ"ך ובדברי חז"ל שבע שמות לשמים שהם ז' רקיעים וכל רקיע מיוחד לדבר אחר : שנאמר כי לשלג · עיין בארוך : ז ראש דברך אמת · בא לדרוש למה פתח בשם אלהים שהוא דין ולא בשם ה' שהוא רחמים

יפה תואר

משום דקאמר לפני זה שאין להם חלק לעוה"ב ובקרא לא נמצא רק תאלמנה שפתי שקר וזה שעונש בעוה"ז לכן מביא כי זה מוכח מסיפא דקרא דכתיב אשר צפנת ליראיך ולא לבוזים את תורתך שע"כ כי אין להם חלק במה רב טובך · וכן נראה מהירושלמי : העוה"ז נברא מתוך תהו וכו' כו' שהם י"מ כי בראשונה ברא הקב"ה יסוד דק המוכן לקבל צורות שונות ונקרא חומר היולי · ובשברים נקרא תהו מלשון תוהה כי שתבן לקרות אותו בשם יתהה ולא ידע · ומהיסוד הזה ברא היוצר את השמים ואת הארץ וזה נקרא בהו · מלשון בו הוא כי הנכים בו צורות שונות · ויתפרש בראשית עם הראשית וזה חומר היולי ברא הקב"ה את השמים ואת הארץ · וע' בזה ברמב"ן על התורה · והנה אף שיש לכוון הדעה הזאת בכתובים ולפרש והארץ היתה תהו ובהו כי לפני בריאת שמים וארץ לא היה רק היסוד הדק שנקרא תהו ומוכן לקבל צורות שונות שנקרא בהו · ומהראשית הזה ברא אלהים את השמים ואת הארץ וכדברי ר"ה בשם ב"ק אלוני שהדבר כתוב א"א לאומרו בראשית ברא וגו' מנין כן והארץ היתה תהו ובהו ע"כ · מ"מ הדורש זה ברבים הוא פוגם ביוצר בראשית · כי לאו כל מוחא סביל דא ובני אדם הם עלולי בשגיאות ויבואו לחקור במה שלפנים ובמה שלאחור ויאמרו כי גם החומר הוא קדום לקדמותו ית' · וזה שהביא המשל ממלך שבנה פלטין במקום הביבין ובמקום האשפה כו' · שבא לנו רק להתפלא על כלול הדרת הפלטין · ולא לספר את האשפתות אשר היו לפניו · כן לפנינו בני אדם רק לחקור ולהתבונן בפלאי היצורים · ולא לדבר מהחומר אשר ממנו נוצרו אחרי כי גם החומר הזה נברא מאפס ומאין המוחלט : עמיקתא זו גיהנם כו' · פשטא דקרא הוא כי הקב"ה מגלה לחכמים עמוקות ומסתרים · ומדרים פה על גיהנם וג"ע בשביל הדמיון שיש להוראת עומק וסתר על גיהנם וג"ע כמו שהביא מן הכתובים · וגם סוף הפסוק ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרא מתאים ג"כ לדרש הזה כי הוא מגלה דברים הידועים גם לו : למחסה ולמסתור והאי קרא מדריש בב"ב פרק השפינה על ג"ע · ומה שהביא שני כתובים על גיהנם וג"ע · והכן שגמ' הוא לשאול מאי ותאמר · י"ל משום דיש כ' מיני גיהנם וכ' מיני ג"ע · הא' הוא גיהנם לי"ב חדש וע"ז מביא הנקרא ולא ידע כי רפאים שם וגו' · והב' הוא הנצחי כמו לכופרים ודומיהם שיורדים ואינם עולים · וע"ז מביא את הכתוב שעמיק הרחיב מדורתה נשמתה כנחל גפרית בוערה ע"ד כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה : וגם בג"ע יש שני מינים האחד עד שיפרד כל כחות הגופניות מהנפש וזה מיד אחר המות · וע"ז מביא את הכתוב למחסה ולמסתור וגו' והשני הוא הרוחני לגמרי אחרי אשר תנקה הנפש מכחות הגופניות וע"ז מביא את המקרא תסתירם בסתר פניך שהוא הרוחני לגמרי ועי' בזה בשער הגמול להרמב"ן ובמגן אבות ח"ד : אלו מעשיהם של רשעים כו' · הנה דרכי הרשעים העקלקלות רבת הנה · לכן יתוארו גם בתארים רבים עמיקתא · מסתרתא וחשוכא · אבל דרך הצדיקים אך אחת היא וזה סיבה והסיבה לכן נקראת רק בשם אחד נהורא : ונהורא עמה שרא אלו הצדיקים שהם חביבים לפניו · וכן לפי הדרש כי נהורא קאי על ג"ע ג"כ עמדו הוא כי זה חפצו אתי שהוא הטוב ומטיב · אבל הרשעים וגיהנם רחוקים ממנו · כי לא יחפוץ ה' לא ברשעים ולא לענשם לולא מדת הדין המחייבת לענשם . דכתיב וארח צדיקים כאור נוגה · ויען דבא בכ"ף הדמיון וס"ד דנדמו רק כאור ולא אור ממש לכן מביא הכתוב אור זרוע לצדיק דהוא אור ממש : זה מלך המשיח ונאמר עליו עמה שרא כדאיתא בירוש' ברכות פרק ב' ובאיכה רבתי מיום שחרב ביהמ"ק נולד ויושב אצל הקב"ה שמור ומזומן ומה שאמר שכתוב לפ.י זה ידע מה בחשוכא קאי על מעשי הרשעים ומקשם את הכתוב בשביל שיודע ורואה את מעשי הרשעים לכן נסירא זה משיח עמיה שרא ולא יתננו לבוא ולגאול את עמו ויען כי שלשה דברים אלו מכוסים ונעלמים מבני אדם · כי אין אדם יודע אם חלקו יהיה בג"ע או בגיהנם ואין אדם יודע מי הוא הצדיק ומי הוא הרשע · ורק ה' שבוחן לבבות הוא יודע · וגם היום מתי יבוא הגואל לא נודע רק להקב"ה

נגדו · לכן מדרים שכתוב ידע מה בחשוכא לפי שלא כלשונות האלה · על ג"ע וגיהנם על מעשי הרשעים והצדיקים ועל מביא לדקיו : הוא גלא עמיקתא כו' · פי' כי לפני זה היו נפונים הדברים ברמז ולא פנימו רק אנשי רוח יודעי בינה ואח"ז פירשו הכתובים ובינו הכל · ומביא לראיה כי מתהלה אמר בראשית ברא אלהים את השמים ובאיזה תמונה נבראו ולא ידענו כיצד היה בריאתם ונתפרש ע"י ישעיהו שנוטה כדוק שמים וימתחם כאהל לשבת כי השמים מקיפים את הארץ מכל צדדיה ומכסים אותה כמו מכסה לאהל · וכן ואת הארץ ולא פירש אופן בריאתה וגם את האור לא פירש · ורק מהכתובים ידענו כי בראשונה ברא תומר דק מן השקים וזה השלג בתחת כסא הכבוד ואור דק מאד אשר יקיף את כסא כבודו · ומהשלג שתחת כסא הכבוד נברא השלג שתחתון · ומהשלג שתחתון נברא את הארץ ולפ"ז הארץ היה בריאתה אלוהית · וכ"ש כאור : ראש דברך אמת כו' · בא לתרץ למה לא כתיב אלהים ברא בראשית או בראשית אלהים ברא את השמים ואת הארץ · אמנם יען כי שם אלהים שבא בלשון רבים נתן מקום לכופרים לאמר

פירוש מהרז"ו הארוך

במבול ומנגד · נפשה לירמיך הטעמים וירמים לדבר עתק שהם יזכו לטוב הצפון · ולא הדוברים על צדיק עתק ואינם נופלים · ובוזים מורתו · וזהו ובזו · שהם לא יזכו לטוב הצפון על שהם בוזים שלך · וס"ת בגאוה ובוז פי' על שמגביהים בלבותיהן שלא כרצונו ומצוותו ואין זה אלא לעבור שמתגאים כילדים כדי לעבור על מצותו כי על שעושה שלא כתורה נקרא מתגאה ומזה : העולם הזה נברא מתוך תוהו ובוהו · ומ"ש מפורש בתורה · ומה"פ אסור לדרוש בזה רק דעת רב · ובירושלמי הגירסא העוה"ז היה מים במים · אינו פוגם להתמה · וכם איתא דר' יהודה בן פזי ובר קפרא חולקים על רב וסוברים שמותר לדרוש שהיה העולם מים במים · העתקתי לשונו לקמן בסימן הסמוך · וזהו מ"ש ר"ה בשם ב"ק · וכמ"ש לקמן סימן י"ד : שנאמר כי לשלג יאמר הוא ארץ בצקת עפר למוצק וגו' · עס"ה פר"א פרק ג' הארץ מאיזה מקום נבראת משלג שתחת כסא הכבוד לקח

משנת דרבי אליעזר

נפי שנבראו מתחלתו של עולם ומ"ד בזכות התורה [illegible] · ולכך הבורא נתן ביום מתן תורה ועיין שם : למס

ידי משה

יחסרכון והוא מלכון לריכה [illegible] מתחלת בריותו של עולם [illegible] עמיקתא ומסתרתא [illegible]

ש יתחלת בריית של עולם גלה עמיקתא וכו' רק שהיה [illegible] : בראשית ברא אלהים [illegible]

עליהם את הדין ומקבלין אותו באמונה: ואין כל בריה יכולה לומר שתי רשויות בראו העולם · וידברו אלהים אין כתיב כאן אלא וידבר אלהים · ויאמרו אלהים אין כתיב כאן · אלא ויאמר אלהים · בראשית בראו אלהים אין כתיב כאן · אלא ברא אלהים: ח[א] רבי יהושע בן לוי בשם ר' לוי אמר זה שהוא בונה צריך ששה דברים · מים · ועפר · ועצים · ואבנים · וקנים · וברזל · וא"ת עשיר הוא ואינו צריך לקנים · הרי הוא צריך לקני המדה שנאמר (יחזקאל מ) ופתיל פשתים בידו וקנה המדה · כך התורה קדמה אותן שש קדימות · קדם · ומאז · ומעולם · ומראש · ומקדמי תרין · בפרשה ה' קנני: ט פילסופי אחד שאל את רבן גמליאל · אמר ליה צייר גדול הוא אלהיכם · אלא שמצא סממנים טובים שסייעו אותו (טו) תוהו · ובוהו · וחושך · ורוח · ומים · ותהומות · אמר ליה תיפח רוחיה דההוא גברא · כולהון כתיב בהן בריאה · תוהו ובוהו שנאמר (ישעיה מה) עושה שלום ובורא רע · חושך · יוצר אור וגו' · מים (תהלים קמח) הללוהו שמי השמים והמים · למה שצוה ונבראו · רוח (עמוס ד) כי הנה יוצר הרים ובורא רוח · תהומות (משלי ח) באין תהומות חוללתי: י רבי יונה בשם ר' לוי אמר למה נברא העולם בב' אלא מה ב' זה סתום מכל צדדיו ופתוח מלפניו · [ב] כך אין לך רשות לומר מה למטה מה למעלה · מה לפנים מה לאחור · אלא מיום שנברא העולם ולהבא · בר קפרא אמר (דברים ד) כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך · למן היום שנבראו אתה דורש · ואי אתה דורש לפנים מכאן · (שם) ולמקצה השמים ועד קצה

מסורת המדרש א ילקוט כ"ב רמז תתקמ"ב · ב) חגיגה דף י"א · ירושלמי שם פרק ב' · תוספתא דחגיגה פרק ב' · ילקוט תורה רמז תתכ"ו:

חדושי הרד"ל

כו' זו ככה ב ברא לשון יחיד: (טו) תהו ובהו וחשך ורוח · כצ"ל וכדמפרש ואזיל · חשך יוצר אור כו' וכן במדרש תמורה (הודפס בספר ספרדם הגדול לרמ"י ובספר אגדת בראשית) אמרו חשך לא מצאנו לו

מתנות כהונה

כ זו בראשית בראו כו' ולכן נחסר אותיות אמת בג' תיבות הראשונות בראשית ברא אלהים סופי תיבות אמת: קדם ומאז כו' · כל אלו לשונות כתובים בפ' ה' קנני הנאמרת על התורה: מקדמי תרין · הרי ששה: [שסייעו אותו · דעתו הסרוחה היא שאלו דברים כלם היו מקודם ומהם נברא העולם]: כתיב בהן בריאה · שהן עצמן נבראו: באין תהומות ·

יפה תואר

הרבה רשויות יש · אבל משובחת בלדם כי בראו אין כתיב כאן רק ברא בל"י וזה ראיה דבכך בא להראות לנו דבר אמת כי הוא אל אחד · וזה שמביא את הכתוב וה' אלהים אמת ולעולם כל משפט צדקך · כיון שאלהינו ה' אמת ויחיד הוא אז גם בבואו רעה על האדם יצדיק עליו את הדין ולא יטעה לומר עוד כי יש אל אחר המרע לכל · אבל אחד ואמת הוא: כך התורה קדמה · פי' כיון דהתורה קדמה לבנין את העולם כדאמרינן לעיל · וע"פ תוקי התורה נבנה העולם · לכן כמו שיש שש קדימות בכל בנין · בא שלמה ורמז שש קדימות גם בתורה אשר בה נברא העולם וכ"ז דרך אסמכתא: צייר גדול כו' · הוא האמין כתומר קדום אשר ממנו ברא בריאות רבות מותלפות · ולא האמין בס' כי הוא ברא את החומר מאפס המוחלט · ומביא תהו ובהו וזה על החומר הקדמון המקבל כל צורה · ואח"ז מונה את הד' יסודות אש רוח מים ועפר · כי החושך הוא יסוד האש · ויען שהאש היסודי היא חשוכה ואיננה מאירה בלילה אף כי היא נמצאת גם בלילה וכמ"ש הרמב"ן לכן מקרי חשך ואח"ז מונה רוח ומים · והתהומות זה יסוד העפר · יהוא האמין בקדמותם ור"ג הוכיח לו מן הכתובים כי כל אלה נבראו · דכתיב עושה שלום ובורא רע ושיבה כל ס ה א השלמות הדברים בצורתן ורע הוא חומר היולי להיותו הוא לבדו מגד הסעדר הדבק בו סבת כל רע · וכן נמצא בריאה אצל מים ורוח · וגם בעפר מדכתיב באין תהומות חוללתי מוכח כי התורה קדמה רק בזמן הבריאה ואח"ז חוללה הארץ: כה בי"ת זה כו' אע"ג דאמרינן בסנהדרין כ"ב דמתחלה נתנה התורה בכתב אחר ורק עזרא שינה את הכתב לכתב אשורית · ותמונת הב' בכתב עברי אלא שונה היא מכתב אשורי [ובאמת שוות הנה בתמונתן ורק בכתב עברי היא כפופה ועגולה קצת למעלה] אמנם כבר כתב הריטב"א והאריו מפרשים רבים · כי מחלוקתם שם הוא רק בכתב של ספרי תורות אשר כתבו כל ישראל לעצמם אבל הלוחות וס"ת שבארון הכל מודים שנכתבה בכתב אשורית · ואח"כ הדרש הזה אליבא דכ"ע: ופתוח מלפניו כו' כך תפתח פיך לחקור רק במה שלפניך מיום שנברא העולם

פירוש מהרז"ו הקצר

רחמים · ועוד שאלהים הוא לשון רבים כמ"ש לקמן פר' ח' סי' פ' לזה דרש שע"כ פתח בשם אלהים לסימן שידון העולם באמת · שאלהים הוא אמת · וזהו שדרש ראש דברך אמת · ולעולם כל משפט צדקך · שהתורה שהיא דברו פתח בה באלהים שנאמר בראשית ברא אלהים · וכאן חסר וכן צ"ל ואין אלהים אלא אמת שנאמר וה' אלהים אמת כן הוא בילקוט כאן · וכן בנתינת התורה פתח ג"כ באלהים כמ"ש וידבר אלהים את כל הדברים וגו' · ג"כ מטעם ראש דברך אמת להודיע שהוא דיין אמת ושופט דין אמת למי שלא ישמור התורה · ומאחר שידעו שהוא דיין אמת יצדיקו עליהם את הדין שיעשה בהם · ואין חשש שיטעו כאן בריש התורה · ובריש עשרת הדברות · על שאלהים משמע לשון רבים ולזה אמר ואין כל בריה יכולה לומר שתי רשויות בראו העולם וכאן חסר עוד · וכצ"ל ואין כל בריה יכולה לומר שתי רשויות בראו העולם · בראשית בראו אין כתיב כאן · אלא בראשית ברא · ואין כל בריה יכולה לומר שתי רשויות נתנו התורה · וידברו אלהים אין כתיב כאן אלא וידבר אלהים · וכן הוא בהדיא בילקוט כאן: ויאמר אלהים · היינו מה שכתוב כאן ויאמר אלהים יהי אור: ח צריך ששה דברים · בא לדרוש ג"כ למה פתח בבראשית ולא אמר בראשונה או בתחלה או בקדם וכמ"ש לעיל בסי' א' וע"כ דורש בראשית נוטריקון בר"א ש"ת כדלעיל ריש סימן ד' לרמוז על ששה דברים שקדמו לבריאת העולם כולו: ועצים ואבנים וקנים · שהעני צריך שני מיני עצים · עצים גדולים בתחתית הבית ועמודי הבית ובאחר הבנין קנים דקים וטח בטיט · ועל בנית העני קטן אינו צריך לקני המדה · ובתי העשירים שאינם מערבים קנים הרי בתיהם גדולים וצריכים לקני המדה והאבנים והעפר צריכים ליסודות והמים לגבל הטיט והברזל לחזק · ונרמז בתורה עפ"י נוטריקון כנ"ל · ובמשלי ח' שמודיע לנו סוד זה איך שהתורה קדמה לכל ובה נבראו הכל שהיא היתה כלי אומנתו של יוצר בראשית שחושב שם בשני פסוקים ראשונים שם לשונות של קדימה עד שלא הזכיר תיבת ארץ כמ"ש ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז · מעולם נסכתי · מראש מקדמי ארץ · קדם · מאז · מעולם · מראש · מקדמי · וחושב מה שצריך לצורך בנין · וסמיך ליה היינו מה שכתב קדם מפעליו וכו' · ואינו חושב ראשית דרכו שאינו מצורף לצורך בנין העולם · גם אינו חושב מ"ש בטרם הרים · באין תהומות שאינו חושב אלא הקדימות שמקדים לתיבת ארץ · ועפ"י מדה יו"ד בהכרח לחשוב ששה דברים של קדימה · ויתכן שכוון המדרש למ"ש לעיל סי' ד' בענין ששה דברים שקדמו לבריאת עולם · ולמי שחושב שם גם התשובה הרי ז' עם התורה עצמה שהיא ראשית דרכו הרי יש כאן ששה דברים לבד התורה · וזהו שאמר שהתורה קדמה אותן שש קדימות לבד התורה · גם יתכן שכוון למ"ש בסימן ט' הסמוך בדברי הפילוסוף שכל ששה דברים אלו נבראו תחלה כשנבראת הארץ · וזהו והארץ היתה תוהו כנ"ל שכבר היתה תוהו וכו' שקדמו לה הרי מרומז בתורה בתיבת בראשית ברמז נוטריקון · ושני בנביאים שכתוב בכל דברים אלו בריאה · כמ"ש בסימן הסמוך ומשולש בכתובים במשלי ח' עפ"י מדה יו"ד כנ"ל: ט יוצר אור · וס"ד ובורא חושך עושה שלום ובורא רע: הללוהו שמי השמים וגו' · צ"ל מים שנאמר הללוהו שמי השמים והמים · וס"ד כי הוא צוה ונבראו הרי שגם המים נבראו: באין תהומות · הרי שמתחלה לא היו התהומות ואח"כ נבראו ונתחדשו בחידוש העולם · ועי' חגיגה י"ב פר"א פרק ג' יו"ד דברים שנבראו ביום א': י אלא מיום שנברא העולם · היינו מיום ראשון שנבראו בו שמים וארץ:

פירוש מהרז"ו הארוך

וזרק על המים ונעשה הארץ שנאמר כי לשלג יאמר הוא ארץ בצקת עפר למוצק · וכמ"ש כל הענין בפר"ר ריש פר' י"ג נטל הקב"ה עפר מתחת כסא הכבוד וזרק על המים ונעשה הארץ וצרורות קטנים שהיו בעפר נעשו הרים וגבעות · והענין בזה שהעולם כולו היה מים עד כסא הכבוד כמ"ש במדרש תהלים ל"ג אמר ר' ברכיה בן עזאי (אולי צ"ל בשם בן עזאי) המים היו עולים ומגיעים עד כסא הכבוד שנאמר ורוח אלהים מרחפת על פני המים ונעשו כמו אבני ברד ופירר אותם לחתיכות דקות כמו שלג ומזה נעשה ארץ ועפר · וכן הוא בהדיא בירושלמי פרק אין דורשין דרש ר' יודן בן פזי מתחלה היה העולם מים במים שנאמר ורוח אלהים מרחפת על פני המים (היינו עד כסא הכבוד כנ"ל) חזר ועשאו שלג שנאמר משליך קרחו כפתים חזר ועשאו ארץ שנאמר כי לשלג יאמר הוא ארץ · וזהו שאמר שם שמ"ר פר' י"ג נטל עפר מתחת כסא הכבוד וזרק על המים היינו השלג שפירר לחתיכות דקות כעפר והניח בתוך השלג חתיכות יותר גדולות שמהם נעשו ההרים כי ההרים בריאה בפני עצמה כמ"ש לעיל סימן ד' בטרם הרים עיין מ"ש · והתבונן בזה היטב איך שדברי חז"ל אע"פ שהם עמוקים ונסתרים כותבם פשוטה מאד לבד הסוד הכמוס בהם · וזהו הוא גלי עמיקתא ומסתרתא שבמקומות אחרים גלי איך ברא הארץ · ובספר רזיאל האריך בזה להטעים להאמין שהדברים כפשוטן שהארץ נבראת ע"י שהקפיא המים לשלג ומהם לעפר ע"ש · וכן אלו האור גלי עמיקתא שברא האור ולא פירש כאן איך ברא וזהו מסתרתא · ופירש במקום אחר עוטה אור כשלמה: ח צריך ששה דברים · פירוש כשעלה ברצונו ית"ש לברוא העולם הכין ששה דברים אצולים שכלליים הם ספירות הבנין של העולם כמבואר בספרי המקובלים · ואני בער ולא אדע · וכמו שאנו רואים במעשה בנין של בני אדם שקודם שבונים מכינים ששה דברים ואח"כ בונים · שמנהג הטבעי מתדמה למנהג השכלי של ראשית הבריאה כמעשה הקוף שמתדמה למעשה האדם אלא שעושה בלא שכל · כך מנהג הטבעי מתדמה למנהג העליון · והתבונן שהאדם נקרא איש ואדם · וכן המלאכים נקראו איש ואדם · וכן כביכול הקב"ה נקרא איש ואדם כמ"ש ה' איש מלחמה · וכמ"ש ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם וגו' · עיין לקמן ריש פר' כ"ח בהדיא · ואמרו מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיע ולמוד ממנו · ולזה חכמינו האמיתים לוקחים משל על עניני הש"ת והעולם העליון ממעשה העולם התחתון כאמרם בנוהג שבעולם · וכמו שאמלא במדרש הרבה מאד מלבון זה · וכן בעניני הבנינים המנהג הטבעי של התחתונים מתדמים לבנין העולם כולו אלא שאנו לומדים בהיפך שאין אנו יודעים מה במנהג ובנין העליון אלא שע"פ כללים המבוארים אנו מתבוננים במעשה התחתונים ויודעים מנהג העליון · ועי' לקמן פר' ל"א סימן יו"ד שדלתו · בפקודיך אשיחה ואביטה אורחותיך · ולזה מי שיודע חכמת בנין העולם יודע חכמת בניני בני האדם · ובזה תבין מה שכ' שמ"ר ריש פר' י"ג שאבא יוסף הבנאי יודע איך נבנה העולם · ובדברים מועטים האלו תבין דרך משלי החכמים מנוהג שבעולם על דעת התורה ודעת העליון: ט תיבח רוחיה דההוא גברא · לשון זה מורגל במדרש כשמדבר בטענות עם הרשעים · ונראה שאין זה דברי ר"ג עם הפילוסוף וכן לקמן פר' י"א סימן ה' ר' עקיבא לטורנוסרופוס שהיו מושלים ושרים גדולים · ולא יתכן שיקללם בפניהם במייאס · אלא דברי המדרש הם לקיים מ"ש ושם רשעים ירקב על שכפר בחדוש העולם · וכמ"ש בהדיא לקמן ריש פר' מ"ט: י למה נברא העולם בב' · ירושלמי חגיגה פרק אין דורשין · פסיקתא רבתי פר' כ"א סימן ל"א והשאלה למה כתוב בראשית הבריאה אות ב' היה לו להתחיל באות א' ראשון של אותיות · וכמ"ש בתד"א פרק ל"א בסופו · וז"ל ומה נשתנה הב' מכל עשרים ושתים אותיות שבה ברא הקב"ה את עולמו שנאמר בראשית ברא וגו' והלא אין ראוי לומר אלא אלהים ברא בראשית · אלא בא וילמד מן התינוק הזה שביום פותחים ואומרים לו ב"א · ולמחר אומרים לו א"ב · וממי אתה למד מן הברכות והקללות שנאמרו במשנה תורה לכך התורה נאמרה בתחלה בב' ב' א' א' · בראשית ברא ב' בית"ן · אלהים את ב' אלפ"ן פירוש שהסדר הנכון הוא"ל אלהים ברא שהוא כסדר האותיות א' ב' כמו שמתחילין עם התינוק הא"ב כסדר · אך התורה על עיקרה ניתן להדרש ולא כפי הסדר והפשט על כן נכתב גם מתחלה בראשית ברא אלהים · בהקדם הב' לאל"ף להורות שעיקרה להדרש ולא כסדר · ומ"ש למחר אומרים לו ב' א' פירוש לאחר זמן כשמלמדים אותו תורה שבע"פ מלמדים אותו שיש מדה בתורה שמחליפים האותיות זה בזה ע"פ מדת גימטריא ב' אפיק · אופן אחד של חילופי אותיות דהיינו או תשר"ק או אתב"ש · ומ"ש מן הברכות והקללות שנאמרו במשנה תורה כמ"ש ויק"ר פר' ל"ה סוף סימן א' · ברכות מאל"ף ועד תי"ו קללות מוי"ו ועד ה' ולא עוד אלא שהן הפוכות · אמר ר' אבין אם זכיתם הריני הופך לכם את הקללות לברכות והראתי שם בס"ד שהכוונה על הקללות שבפרשה כי תבוא שמתחיל בוי"ו והיה · ומסיים בה' ואין קונה · וזהו מ"ש לאה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה את הברכה אשר תשמעו · הרי שאצל הברכה כתוב את הברכה כסדר ואצל הקללה כתוב והקללה הוי"ו תחילה ואח"כ הה' לרמוז על היפוכן כשיזכו כנ"ל · ולזה כוון התד"א במ"ש הברכות והקללות שבמשנה תורה · ועיין תנחומא כאן סימן ה' מפסוק ברכות לראש צדיק ופי רשעים יכסה חמס · שלכך פתח בב' שהוא ברכה בתיבת בראשית ברא התורה · וזהו (ברכות לראש) · וכל דברים אלו מיוסדים ע"פ מדת גימטריא ב' אופנים שיש חשבון לאותיות ויש סידור לאלפי ביתות א' ב' ג' ולתמורותיהם וחילופיהם הסמוכות מתחלפים · א"ת ב"ש ג"ר ד"ק מתחלפין אלב"ם מתחלפין · וכדומה הרבה וכל המדות ופירושיהן הכל נסיתי וזהו מ"ש כאן למה נברא העולם בב' וככל המבואר: ופתוח מלפניו · דורש על תמונת האותיות וגם זה בכלל מדת גימטריא וכמבואר בספר אותיות דר"ע · ובספרי המקובלים האמתיים · ובירושלמי ובפסיקתא הכ"ל הגירסא פתוח מצד אחד · לרמוז שאין היתר לדרוש אלא מיום שנברא העולם ולהבא ומ"ש כאן מלפניו לרמוז שאין לך לחקור אלא מה שלפניך וכמ"ש בין תבין את אשר לפניך · ולא מה שאחורי העולם שלמעלה ושלמטה (ומ"ש מה לפנים · פירוש לפני העולם קודם שנברא שאינו מותר אלא מה שלפני האדם והשגתו): ב"ק אמר כי שאל נא · הדרשה הנ"ל דורש מפסוק זה ולשון הפסיקתא בר קפרא שמע לה מן הדא פי' מוכיח דרשה זו מפסוק זה וכו': למן היום שנבראו אתה דורש · כפי מ"ש

ידי משה

ג) ממתנים טובים יכו' שלפ"ד קדמו ו' דברים תהו ובהו כו' אבל באמת הורה לנו התורה בתיבת בראשית שברא הקדוש ברוך הוא גם כן אותן ו' דברים · ופירושו ברא בית · הביא א"ש לפי שדבה להמדרש

השמים אתה דורש וחוקר ואי אתה חוקר לפנים מכאן · דרש רבי יהודה בן פזי (טו) במעשה בראשית בהדיה דבר קפרא · למה נברא העולם בב׳ להודיעך שהן שני עולמים העוה״ז והעוה״ב · ד״א ולמה בב׳ שהוא לשון ברכה · ולמה לא באל״ף שהוא לשון (יז) ארירה · ד״א למה לא באל״ף שלא ליתן פתחון פה לאפיקורסין · לומר היאך העולם יכול לעמוד שהוא נברא בלשון ארירה · אלא אמר הקב״ה הרי אני בורא אותו בלשון ברכה והלואי יעמוד · ד״א למה בב׳ אלא מה ב׳ זה (ס) יש לו שני עוקצין · אחד מלמעלה ואחד (יח) מלמטה מאחריו · אומרים לב׳ מי בראך · והוא מראה בעוקצו מלמעלה · ואמר זה שלמעלה בראני · ומה שמו · (יט) והוא מראה להן

מסורת המדרש א ירושלמי חגיגה פרק ב׳ · פסיקתא רבתי פרשה כ״א · תנחומא סדר א · ילקוט כאן :

חדושי הרש״ש

תגומים מסתמען תרווייהו ע״פ דרשתם שם עתידין אתם לעמוד אלהים כו׳ ע״ש : (ס) יש לו שני עוקצים כו׳ · וא׳ מלמטה מאחוריו · עיין בכ״י אות סי׳ ל״ו מה שהביא בשם ס׳ ברוך שאמר בזאת הב׳ : ו״ח

חדושי הרד״ל

בריאה עד שפירש ישעיה : (טו) במעשה בראשית בהדא דבר קפרא · כצ״ל ופירושו דס״ל כב״ק דמותר לדרוש במע״ב דכבר דמן היום שנבראו אתה דורש וכ״ה בירושלמי פ״ב דחגיגה (דאמר שם אין דורשין במע״ב כר״ע בשם ר׳ ישמעאל דורשין ושואל שם לעובדא ר״ל אם יש לנהוג כן למעשה הלכה · ואמר מתה דר״י בן פזי ישב ודרש במע״ב כו׳ פדא הלכה כרי״ש · ולבר קפרא דהכא אמר שם ג״כ דלדידיה מותר לדרוש מן היום כו׳ ע״ש) ובפסיקתא דעשרת הדברות קמייתא · ולמה נברא אות דבור בפ״ע : (יז) ארירה · פ׳ רובו שלא לטובה ועיין בזוהר ויגש (ר״ס) ועי׳ תדב״ר פל״א : (יח) מלמטה מאחוריו · בירושלמי חגיגה פ״ב ליתא תיבה מלמטה ופי׳ לפ״ז עוקץ שלמעלה מלאחריו וכמ״ש בס׳ התרומה סוף הלכות תפילין ע״ש : (יט) והוא מראה להן בעוקצו שלאחריו ואומר ה׳ שמו · פי׳ בכס״ת שם שמראה כלפי אות א׳ שלפניו בה׳ אחד (והוא שמו של הקב״ה כמ״ש בילקוט ריש פ׳ בראשית בשם א׳ ג׳ות דר״ע) ובירושלמי

מתנות כהונה

עד שלא היו ולא נבראו עדיין התהומות הכי שנבראו אח״כ : [ה״ג למן היום וגו׳ למן היום אתה כו׳] : אחד שלמעלה כו׳ · כזה ב :

רש״י

למה בבי״ת שדם שני עולמים · כלומר עם בר קפרא היה דורש במעשה בראשית זה בעניינו וזה בענין אחר כדמפרש והולך מה בי״ת יש לו עוקצים שתים אחד מלמעלה כגון זה ב וא׳ מאחריו כגון זה ב כך אומרים לבי״ת זה מי בראך והוא מראה להם בעוקצו של מעלה זה ואם אומרים לו מה שמו והוא מראה להם בעוקצו של אחריו ד׳ שמו כלומר מה כתיב לפני הבי״ת א׳ שהוא אחד :

פירוש מהרז״ו הקצר

דרש ר״י בן פזי בהדיה דבר קפרא · עיין בארוך · ופירושו כאילו אמר ד״א למה נברא העולם בב׳ : דבר אחר למה לא בא׳ שלא ליתן · לפי מה שכתב כאן צריך לומר שמתחלה אמר שאם היה פותח בא׳ היה סימן קללה וארור בהמת ואחר כך אמר דבר אחר שאף באמת לא היה סי׳ קללה על כל פנים יש לחוש שהאפיקורסים יאמרו שהוא סימן קללה שהם מחפשים עלילות להפרד מהשי״ת · ושלא ליתן מקום טעות בתחלת התורה · עיין בארוך אמיתת הדברים : יש לו שני עוקצים · אג מלמעלה ועוקץ מלאחריו כזה ב ורומז בחגו שלמעלה מי בראו זה שסוכן למעלה בשמים · ובעוקצו שלאחריו מורה על שמו · אך בירושלמי הגירסא אדון שמו · פירוש שמראה בעוקצו שלאחריו שסמוך לאחד שלפניו שנוטריקון שלו אדון · ובילקוט כאן הגירסא ה׳ אחד ופירושו כנ״ל שמראה על כא׳

יפה תואר

שעולם אבל באמר הגדדים כמו למעלה ולמטה ומה שהיה לפני בריאת האדם ומה שהיה לאחר שבריאה תסתום פיך לחקור בהם כי הם מכוסים ונעלמים מלפניך : להודיעך שהם ב׳ עולמים כו׳ · משום שהעוה״ב לא נזכר מפורש בתורה לכן בקש רמז ע״ז · ולא חפץ בדרש שלפני זה משום דיש מי שסובר שהשתא נשתנה כמו שהזכרנו לעיל · ובאר לבקש רמז פה ע אליבא דכ״ע : שהוא לשון ברכה · וזה סימן טוב וברכה לעולם · אע״ג דמלינו ב׳ גם לקללה כמו בוקק בתהו בתק׳ ובדומה מ״מ ברכה וקללה שמות כוללים הם לכל הטובות והרעות · ומה שיש שרשים בבי״ת לענינים פרטים לא קפדינן : ולמה לא באל״ף · ואע״ג דנתן טעם על הב׳ שהוא ברכה מ״מ אם לא היה הא׳ מלבון ארור לא היתה נדחית מפני הבי״ת · משום שהוא אות הראשון וגם הוא מורה על אחדות הבורא : ד״א למה לא באל״ף כו׳ · כי הטעם שנאמר לפני זה שבאל״ף הוא ארור לא הסתפק לו כיון דהוא רק סימנא בעלמא ולכן מוסיף שלא ליתן פ״פ לטועים האומרים אין ישועתה לנפש באלהים אשר אין לו חפץ בתבל כיון שבראה בא׳ שהוא לשון ארור וגם עתה שנברא בברכה יאמר הקב״ה הלואי שיעמוד · כי כן רצוני יאמר ה׳ שיזכו בני העולם לקיימו ולהעמידו

פירוש מהרז״ו הארוך

כאן אין שום ביאור לדברים מ״ש שנבראו · ואם הכוונה על מ״ש בפסוק למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ועל זה אמר למן היום שנבראו · היינו שנבראו אדם וחוה · וא״כ לא יתכן לדרוש אלא מיום ששי ואילך · ואיך אמר ולמקצה השמים ועד קצה השמים אתה דורש · היינו מה שנברא ביום ראשון ושאר ימים · אך באמת הדברים מכוונים למ״ש בירושלמי חגיגה פרק ב׳ בהלכה א׳ · ר׳ יונה בשם רב״א כתיב כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך יכול קודם למעשה בראשית ת״ל למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ · יכול מששי ואילך ת״ל ראשונים · אחר שריבה הכתוב מיעט · הרי אנו לומדים מששי מה ששי מיוחד שהוא מששת ימי בראשית אף אנו לא תהא מביא אלא את שהוא כיוצא בששי · יכול לידע מה למעלה מן השמים ומה למטה מן התהום ת״ל ולמקצה השמים ועד קצה השמים · אלא עד שלא נברא העולם אתה דורש ולבך מסכים · משנברא העולם אתה הולך וקולך הולך מסוף העולם ועד סופו · תני בר קפרא ולמן היום וגו׳ עכ״ל · ופירוש הירושלמי כך הוא כי שאל נא לימים ראשונים וגו׳ · יכול קודם למעשה בראשית היינו אלפים שנה שנבראת התורה קודם העולם · כמ״ש לקמן פר׳ ח׳ סימן ב׳ הבאתיו לעיל בסימן א׳ מפסוק ואהיה שעשועים יום יום · וזהו ימים ראשונים היינו שני ימים הנ״ל שקודם למעשה בראשית ומיעוט ימים שנים ת״ל למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ · היינו מיום ששי · וזהו שאמר יכול מיום ששי ואילך ת״ל ראשונים הרי לפנינו ב׳ למודים סותרים זה את זה · וזהו שאמר אחר שריבה הכתוב מיעט ריבה בתיבת ראשונים ומיעט במ״ש למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ הייט בששי · ואיך נדרוש שיהיו ב׳ הכתובים קיימים לזה אמר הרי אתה דן כיוצא בששי מה ששי מיוחד שהוא מששת ימי בראשית אף ראשונים שהם מששת ימי בראשית · שמ״ש ימים ראשונים אין פירושו על השני הימים שראשונים שקודם מעשה בראשית · אלא ראשונים כיוצא בששי היינו מששת ימי בראשית · שגם ששי בכלל ראשונים ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא · שכל מה שהוא בכלל ראשונים אינו קודם לעולם אלא מששת ימי בראשית והיינו מיום ראשון ואילך · יכול מה למעלה מן השמים ולמטה מן התהום · ואין זה לפני מעשה בראשית כי שואל מה שיש עתה שם · ת״ל ולמקצה השמים ועד קצה השמים · אלא עד שלא נברא העולם אתה דורש ולבך מסכים · פי׳ דורש לפניך ולעצמך בלבך אבל משנברא העולם אתה הולך וקולך הולך מסוף העולם ועד סופו · פי׳ בפרהסיא לעין כל (ומ״ש ואתה הולך וקולך הולך לשון גוזמא הוא) · כי מ״ש ועד קצה השמים מיותר שהיה די שיאמר ולמקצה השמים לדרשה זו · ומסיים בירושלמי הנ״ל תני בר קפרא ולמן היום אתיא דר״י ב״פ כהדא דב״ק ומה דתני ר׳ חייא כהדא דרב״א · והדברים סתומים מה דרש ב״ק ואיך ר״י ב״פ סובר כמוהו ומה דרש ר׳ חייא ורב״א · ומה שנראה לי ברור בפי׳ דברי הירושלמי שנתחלפו כאן שמות האמוראים כמו שהביא ע״ז ראיות בסמוך שמ״ש בריש המאמר שהבאתי ר׳ יונה בשם רב״א צ״ל בשם ב״ק · ומ״ש תני ב״ק ולמן היום צ״ל ר׳ יונה בשם רב״א · וזהו שחתם הירושלמי אתיא דר״י ב״פ כהדא דב״ק · שר״י ב״פ סובר כר׳ ישמעאל בריש הפרק שם שמותר לדרוש במעשה בראשית וסובר כבר קפרא שאמר שמיום ראשון מותר לדרוש מסוף העולם ועד סופו ומה דתני ר׳ חייא כדר׳ בא שדורש ולמן היום שסובר שאינו מותר לדרוש הא למן היום אשר ברא אדם על הארץ אז מותר לדרוש ברבים היינו מיום ששי לבד שמ״ש ולמן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים וגו׳ פירושו שמיום ו׳ מותר לדרוש מסוף העולם ועד סופו ולא קודם לכן וכמ״ש שם בירושלמי בכמה מאמרים שסוברים כן · רב אמר תאלמנה שפתי שקר וגו׳ כל הענין כמ״ש כאן לעיל בסימן ה׳ באריכות וכן מאמר ר׳ לוי שם הזאת ידעת מני עד · אבל את מני שום אדם על הארץ היינו מששי ואילך (וצ״ע שזה נראה סותר במ״ש במאמר הקודם שם מר׳ לוי שם משנברא העולם · אך לקמן פר׳ ח׳ סימן ב׳ איתא שם מאמר דר׳ לוי הנ״ל בשם ר׳ חמא בר חנינא · ונכון להגיה גם בירושלמי הנ״ל ר׳ חמא ב״ר חנינא · ור׳ בא סובר ג״כ מני שום אדם על הארץ · ור׳ חייא ג״כ סובר כן וכ״ה לדברי מפסיקתא רבתי ס״פ כ״א דאיתא שם בהדיא דרשה זו שבירושלמי בשם ר׳ יונה בשם רבי בא · בשם בר קפרא · וחותם שם דרש ר״י ב״פ במע״ב כהדא דב״ק · הרי בהדיא כדברי שבירושלמי הוחלפו שמות האמוראים · ועוד ראיה מהמדרש כאן שדרשה זו ב״ק אמרה ולא ר׳ יונה בשם רבי בא · וכן צריך להגיה בירושלמי · ואף שדברי המדרש כאן צריכין ג״כ להגיה כאשר יתבאר עכ״ז מה שמסכים דברי הפסיקתא טובים השנים מן האחד וכמי הדא מקמי תרתי · ואחר הדברים והאמת הלזה יתבארו דברי המדרש ג״כ מפורש בירושלמי ובפסיקתא שם · וכצ״ל ב״ק אמר כי שאל נא לימים ראשונים יכול קודם למעשה בראשית ת״ל למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ · יכול מששי ואילך ג״ל ראשונים אחר שריבה הכתוב מיעט · הרי אתה דן כיוצא בששי מה ששי מיוחד שהוא מששת ימי בראשית אף ראשונים מששת ימי בראשית למן היום שנבראו (היינו כל הנבראים) אתה דורש היינו מיום ראשון ואילך : דרש ר״י ב״פ בהדיה דב״ק · פירושו כבר מבואר שצ״ל כמו דאיתא בירושלמי שם ובפסיקתא שם · דרש ר״י ב״פ במע״ב כהדא דב״ק דשניהם סוברים שמותר לדרוש מע״ב היינו מיום ראשון ואילך כר׳ ישמעאל ולא כר׳ עקיבא שהוא סתמא דמתניתין דילן · והדברים ברורים ומתוורים באין ספק · ומ״ש ולמקצה השמים וגו׳ ואין אתה דורש לפנים מכאן בפסיקתא הגירסא ואין אתה דורש אלא בעולם שאתה בו · וכמ״ש בדברי ר׳ יונה בשם ר׳ לוי בפסיקתא ולא למעלה וכו׳ · ומ״ש במדרש כאן למה נברא בב׳ הוא מאמר בפני עצמו · ואינו לא דברי ר״י ב״פ ולא מדברי ב״ק · ובירושלמי איתא מאמר זה למה נברא בב׳ הנ״ל מאמר ר׳ יונה בשם ר״ל למה נברא העולם בב׳ שכתוב כאן ברים הסימן וגם בגמרא דילן איתא מאמר זה בחגיגה על המשנה שם ולא במע״ב בשנים · מנה״מ דתני רבי כי שאל נא לימים ראשונים יחיד שואל ואין שנים שואלין · יכול ישאל אדם קודם שנברא העולם ת״ל למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ · יכול לא ישאל אדם אלא מששת ימי בראשית ת״ל לימים ראשונים אשר היו לפניך · והדברים סתומים שיש כאן שתי דרשות סותרין באין מכריע · אך לפי המבואר בדברי הירושלמי כך צריך לפרש בגמרא דילן יכול לא ישאל אדם אלא מששת ימי בראשית פי׳ מיום הששי שבו נברא האדם ת״ל וכו׳ והכרעה כמו בירושלמי שמותר לדרוש מיום שנברא העולם וכו׳ · ועי׳ במהרש״א ובפורי הבן וע״פ דברי הנ״ל מבואר בס״ד באר היטב · ופירוש של דרשה זו ואיך יצא לחז״ל מן הכתוב שפשטות הכתוב שמדבר מגדולות וגבורות שעשה להם במתן תורה · וכמ״ש שם כי שאל נא לימים ראשונים וגו׳ הנהיה כדבר הגדול הזה וגו׳ · השמע עם קול אלהים וגו׳ כל הענין · אלא שהוקשה לחז״ל שמאחר שמן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ · לא היה אז עם ולשון בעולם ואיך שייך לומר שישאל אותם אם שמע קול אלהים · ועוד שאמר שאל נא לימים ראשונים ואיך יתכן שישאל לימים · ע״כ דרשו ע״פ מדה כ׳ מהא״ע לשאלת מתן תורה מהם שלא יתכן · א״ע על דבר ששייך לימים ראשונים · ומ״ש לימים ראשונים פירושו לצורך ובעבור ימים ראשונים · מה שהיה ומה שנברא בהם · וכמ״ש לקמן פר׳ ח׳ סימן ב׳ בהדיא בשם ר׳ חמא בר חנינא הזכרתי לעיל סימן זה · ודרשה זו ע״פ מדה ד׳ כלל ופרט וכלל כ״ל ופ״ע מדה ח׳ כלל · ע״פ מדה י״ו שמ״ש ראשונים ומ״ש אדם על הארץ סותרים זה את זה · והכריע ע״פ מדה כ״ט מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על חבירו · שיום ששי היה בכלל ראשונים ועוד ק״ו · ויצא מן הכלל ללמד על הכלל כולו · שמ״ש ראשונים כיוצא בששי · ואמת ההגהה ויציב הגירסא ונכון הפירוש : למה נברא העולם בב׳ · ברים הסימן ישאל למה נברא העו׳ בב׳ וכאן כמו ד״א למה נברא וכו׳ ובירושלמי הנ״ל וכן בתנחומא כאן סימן ה׳ המאמרים סמוכים זה לזה וכמ״ש לעיל בדיבור הקודם · ותירץ על פי גימטריא אופן של חשבון האותיות שהב׳ הוא שנים רמז על ב׳ עולמות · שמים וארץ אלו של עוה״ז ושמים וארץ של עוה״ב · וזהו את השמים לרבות שמים חדשים ואת הארץ לרבות ארץ חדשה · ובריש הסימן העתקתי דברי המדה״א ועתה אעתיק שאריות דברי המדה״א השייך כאן · וז״ל ועוד טעם אחר לכך התורה נאמרה בב׳ בתחלה שהוא לשון ברכה ולא בא׳ שהוא לשון קללה של ארור (ע״פ מדת נוטריקון) ואם תאמר הרי כתוב בב׳ בכה תבכה · לא נאמר בא׳ איכה ישבה בדד וקללה של ארור עכ״ל · ועיקר הקפידא אגב בריאת העולם שיהיה נברא בלא שום נטיה והכרעה לצד הקללה והרעה ושלא יהיה פתחון פה לרשעים להתיאש מטובות טוב ולאגור שערי העולם מקולל וכגו״ם אגב דור המבול שכל יצר מחשבות לבם היה רק רע כל היום ואין טוב בעולם וכמ״ש בספר המורה מטענת הרשעים שאומרים שהעולם רק מלא רעות · והתורה ברמזים שלה רמזה על זה · ועל כן אגב מתן תורה לא הקפיד על זה ופתח בא׳ אנכי שהרי אם זוכים לתורה אפילו הקללות הברורים המפורשים מתהפכים לברכות אף כי הרמזים באות א׳ גם אין הקפידא רק בתיבת ארור שהתחיל בו הקללה לנחש וזו הקללה הראשונה בתורה ולא על שאר לשונות של ארות שכל הארות באות ע״י ארור ולא הארור ע״י ארות · וכן הבכי נ״כ ע״י ארור ולא ארור ע״י בכי : ד״א למה לא באל״ף · לפי מ״ש כאן צריך לומר שמתחלה אמר שאם היה פותח בא׳ היה בחמם

משנת דרבי אליעזר

למה בב׳ פי׳ אף דאין צריך ליתן טעם למה בב׳ דלא באמת היה דאוי לפתוח באות ראשון והואיל ואדחי מי לנו קרוב יותר מבי״ת לכך לא סה״ף עצמו להבין דבריו אמר ודע״כ פתח בב״ת לפי שהוא לשון ברכה והוא היפך ארור משמעו זה נדחה סה״ף · בכ׳ שגילה מכלל ארור לברוך ולולי זאת היתה גם סב׳ נדחה שיש כה גם לשון קללה כדאיתא במשרשים כהה בוקק כו׳ : עוד י״ל פירושו ע״פ מה דאיתא בפ׳ סקנם דלכך נתה בב׳ דלא איפתוי עלמא דמוסא למברא באל״ף דאיסו פתלתא דדבורא ותוי אלא בבי״ת דאין בי״ת אלא אשה וכו׳ וע״ש [illegible] ברכה

ידי משה

בסים לפתורה להתחיל אלהים ברא בראשית כמו שסימו ע״כ זקנים לר״א ראש דבר אמת פי׳ בהתחלת בתיבת בראשית להוציא מלבן של מינים ולהורות שברא שית אותן ו׳ דברים ולכך שתח במלות ראשם ולתקן הסקר של הטעים : בהדיה דבר קפרא · כלומר עם ב״ק וה בעניינו וזה בעניינו ולאו בענין אחד לפי

בעוקצו של אחריו ואומר ה' שמו · א א"ר אלעזר בר חנינא בשם ר' אחא עשרים ושש דורות היתה האל"ף קורא תגר לפני כסאו של הקדוש ברוך הוא · אמרה לפניו רבש"ע אני ראשון של אותיות ולא בראת עולמך בי · אמר לה הקב"ה העולם ומלואו לא נברא אלא בזכות התורה · שנאמר (משלי ג) ה' בחכמה יסד ארץ וגו' · למחר אני בא ליתן תורה בסיני ואיני פותח תחלה אלא בך שנ' (שמות כ) אנכי ה' אלהיך · רבי הושעיא אומר למה נקרא שמו אל"ף שהוא מסכים מאלף · שנאמר (תהלים קה) דבר צוה לאלף דור : יא א"ר סימון בשם רבי יהושע בן לוי ב מנצפ"ך צופים אמרום · הלכה למשה מסיני · רבי ירמיה בשם ר' חייא בר אבא אמר · מה שהתקינו הצופים · מעשה היה ביום סגריר ולא נכנסו חכמים לבית הועד · והיו שם תינוקות · ואמרו (ג) באו ונעשה בית הועד · אמרו מה טעם כתיב מ"ם מ"ם נו"ן נו"ן צד"י צד"י פ"א פ"א כ"ף כ"ף · אלא ממאמר למאמר · ומנאמן לנאמן · ומצדיק לצדיק · ומפה לפה · מכף לכף : ממאמר למאמר · ממאמר של הקדוש ברוך הוא למאמר של משה : מנאמן לנאמן · מהקדוש ברוך הוא ג שנקרא אל מלך נאמן למשה שנקרא נאמן דכתיב (במדבר יב) בכל ביתי נאמן הוא · מצדיק לצדיק · מהקב"ה שנקרא צדיק דכתיב (תהלים קמה) צדיק ה' בכל דרכיו · למשה שנקרא צדיק דכתיב (דברים לג) צדקת ה' עשה · מפה לפה · מפיו של הקדוש ברוך הוא לפיו של משה · מכף לכף · מכף ידו של הקדוש ברוך הוא לכף ידו של משה · וסיימו אותן ועמדו חכמים

מסורת המדרש (א) פסיקתא רבתי פרשה כ"א · ילקוט כאן רמז ב' · (ב) שבת דף ק"ד · מגילה דף ב' · ירושלמי מגילה פרק א' הלכה ט' · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ח · במדבר רבה פרשה י"ח · תנחומא סוף סדר קרח · ועיין ילקוט סדר לך לך רמז ס"ד · ג שבת דף קי"ט · סנהדרין דף ק"א :

חדושי הרד"ל

דחגיגה סגי' אדון שמו : (ב) באו ונעשה בית הועד · צלא יבטל · כ"ה בירושלמי מגילה פ"ק ה"ט :

רש"י

יום סגריר · יום חשך כמו דלף טורד ביום סגריר ואגב שהתחיל לדרוש באותיות למעלה דורש והולך למה נקרא שמו אל"ף שהקב"ה הסכים לתת התורה לאלף דור : ס"א מנצפ"ך צופים אמרום · הלכה למשה מסיני להיות כן מחוברים ולא כמו שהן נזכרים באלפא ביתא כמנצפ"ן · ומשמע מנצפ"ך מה שהתקינו הצופים יבואו ונעסוק בצופים · באותיות שהתקינו הצופים : דמוסיפות

מתנות כהונה

ה' שמו · האל"ף תחלת אותיות של אדנ"י ושל אהי"ה ושם של ה' קריאתו אדני וכן אל אלהים · או י"ל ה' שמו האל"ף כותבין ב' יודין וי"ו באמצע כזה א · גימטריא שלו כ"ו שם של ה' · [ואם נפשך לעיין סודות מזה עי' בפ"ג מחלק היחוד בס' עבודת הקודש ובס' יצירה בפי' הרמ"ב : כ"ו דורות עד מתן תורה · י' דורות מאדם ועד נח וכן י' מנח עד אברהם וששה דורות מאברהם עד משה (אברהם) יצחק יעקב לוי קהת עמרם (משה)] : ה"ג שהוא מסכים מאלף · פי' הקב"ה הסכים לתת התורה אחר אלף דורות · וכמו שדרשו לקמן תתקע"ד דורות עלו במחשבה להבראות ולא נבראו · וכ"ו דורות עד משה רבינו ע"ה הרי אלף · ובמ"ת התחיל באל"ף · אנכי · ועל כן נקראת אלף : [צופים אמרום · פירש"י ז"ל הלמ"מ להיות מחוברים כן ולא כמו שהם סדורים בה"ב] · צופים אמרום · פירש"י בפ"ק דמגילה נביאי הדורות לעיקר קורין מנצפ"ך ולא כמנפץ כסדר שכתובים באל"ף בי"ת לדורשו נוטריקון מן צופים הוא : או מה שהתקינו הצופים · [ואי קשיא אי הוי הלמ"מ א"כ מה התקינו בהם הצופים כבר תירצו בגמרא (שם) שכחום וחזרו הצופים ויסדום] · ומצאתי בשם הריטב"א וז"ל · והאי צופים לאחר יאשיהו המלך · דאיגו קודם לכן הרי היה שם הארון והלוחות והיכי אסקינן שבכתוב אלא לאחר שנגנז הארון בימי יאשיהו [שכחום וחזרו ויסדום ועי' טוב בס' ע"י בפ' הבונה ובפ"ק דמגילה ותמצא נחת] : סגריר · יום חושך ומטר : וסיימו אותן · התקינו שהיו בהוהו הדור היו מסמנים ומציינים אותם מי ומי הם · [ועי' מאמר זה בפ' הבונה ובירושלמי בפ"ק דמגילה] : ממאמר למאמר · שמיד שהדיבור נמסר למשה היה

יפה תואר

ולהעמידו בברכה : היתה האל"ף קורא תגר · זה רק דרך משל · והכוונה ללמד כנו כי הקב"ה עשה הכל בשבר נכון כאשר יאת · ותמים פעלו ואין עול בו · כי יגמול טוב גם לנדחים לעשוקים ורגולי משפט : צופים אמרום · עי' מ"כ בשם רש"י · והתינוקות שדרשו מנצפך ולא כמנפץ נ"ל שסמה דרשו באמת כסדר האלפא ביתא והמדרש ס"ה הסדר שם לסבוותו אל דברי ר"ס בשם ריב"ל : הלכה למשה מסיני פי' שהצופים לא חדשו דבר רק הביאו כפיהם הקבלה מסיני · ור"י פליג וסובר שהצופים התקינו ובגמ' הקשו ע"ז והא אין נביא רשאי לחדש דבר ותירצו שכחום וחזרו ויסדום : מה טעם כתיב מ"ם מ"ם · כלומר למה נכפלו דוקא סני אותיות ולא שאר אותיות שבאלפא ביתא · ומשני כי המימ"ן באים כפולים לרמז ממאמר למאמר וזה על תורה שבע"פ הנמסר מפה לפה · וזה היה הכוונה ג"כ בכפל אותיות הפ"א · מפה לפה · ואולי שם רמוז גלוי סודות התורה מפה לפה · ומכף לכף זה קאי על תורה שבכתב הנמסרה מיד ליד · ומנאמן נאמנות לפי פשוטו כמו שהקב"ה הוא אל הנאמן כן היה משה ציר נאמן לב לאחיו · ואולי הכוונה על האמור במשה בכל ביתי נאמן הוא כי לפניו נגלו כל הנגזים שערי בינה חוץ מאחד כדאיתא בנדרים : והמגמה טעמים אלה באו להגדיל מעלת נבואת משה על מעלות שאר הנביאים וכמו שמנאן הרמב"ם ז"ל בהלכות יסודי התורה בפ"ז · הא' כי כל הנביאים נבאו בחלום או במראה ונבואת משה היה בהקיץ · וליתרון זה אמר מכף לכף כי לקחת מכף לכף אי אפשר בחלום רק בהקיץ · הב' כי כל הנביאים נבאו ע"י מלאך המשלים וחידות ומשה נבא מפי הקב"ה וליתרון זה אמר מפה לפה כי הוא התנבא מפי הקב"ה בעצמו · הג' שכלם היו מזדעזעים בעת נבואתם ומשה היה כאשר ידבר איש אל רעהו · ועל יתרון זה אמר ממאמר למאמר וזה כאשר ידבר איש לרעהו · הד' כי כל הנביאים היו צריכים להכין עצמם לנבואה ומשה היה מוכן תמיד ומנבא בכל עת שירצה וע"ז נאמר מנאמן לנאמן ומצדיק לצדיק כי היה נאמן תמיד בצדקתו לקבל נבואתו מפי ה' שהוא אל הנאמן והצדיק בכל דרכיו : וי"ל עוד כי באו לרמוז בזה חמש תכונות שלמות ונשגבות אשר הן בהנותן זה הקב"ה ובהמקבל זה משה · ולכן זכה משה להיות נבחר לקבלת התורה מכל האדם אשר על פני האדמה · הא' להוכיח את העם באמרי נועם וטעם וע"ז נאמר על הקב"ה חכו ממתקים וכמו שמדרים ע"ז במדרש חזית ותכונה זו נמצאת גם במשה כמו שמצינו במחלוקת קרח ועדתו שעמל לפייסן ולקרבן באמרים נעימים וז"ש ממאמר למאמר · הב' להתנהג עם העם בחסד וברחמים ולפקח על צרכי כל אחד ואחד וכמו"ש על הקב"ה עושה משפט גר יתום וגו' · וזו נמצאת גם במשה כי דאג תמיד לטובת העם בכלל ובפרט (ועי' בש"ר פ"ב) וע"ז אמרו מנאמן לנאמן כי גם הוא היה רועה נאמן לעדתו · הג' שיהיה נאה דורש ונאה מקיים וצדיק גם עליו דין שמים לקדש שמו של הקב"ה וממנו יראו

פירוש מהרז"ו הקצר

הא' שהוא אחד · וגירסת הילקוט הובא בב"י ומור ה"ח סי' ל"ו בתמונת אות ב' אך נ"ע שמביא גירסא זו בשם הירושלמי : כ"ו דור · לעיל סי' ד' מבואר עיין בפסיקתא הובא בארוך : בזכות התורה · לעיל סי' ד' וא"כ נתינת התורה עיקר וחשוב יותר מבריאת העולם ואתה מתוקן לדבר יותר גדול מאשר זכה הב' : שהוא מסכים מאלף · שהא' מורה שהקב"ה הסכים ליתן התורה לאלף דור ולפתוח אנכי בנתינת התורה בא' וכמ"ש חגיגה דף י"ד שתתקע"ד דורות קומטו מהם שהיה צריך ליתן התורה לאלף דור ונתנה לכ"ו דור וכמ"ש לקמן פר' כ"ח סי' ד' : יא מנצפ"ך צופים אמרום · מאמר זה הובא כאן דרך אגב שדרשו בסי' הקודם על אות ב' ואות א' · הביאו גם דרשה של אותיות אלו כן הוא ברש"י במדרש · והמה אותיות אלו כפולים בא"ב · ודורש למה נכפלו : צופים אמרום · הלכה למשה מסיני · שמתחלה היה ידוע לכל שה' אותיות אלו צריך להיות כפולים · והפתוחים באמצע התיבה · והסתומים בסוף התיבה · ובאורך הזמן שכחום · ובנביאים חזרו ויסדום כמו שהיה מקובל אצלם מסיני · ומאמר זה במגילה ד' ב' : ממאמר למאמר · שהאותיות מ' מ' על שאין משמעות לאותיות לבדם והכרח לדורשם עפ"י מדת נוטריקון שכל אות מורה על תיבה · וכפל האותיות על כפל התיבות · מאמר

פירוש מהרז"ו הארוך

סימן קללה והרור ואח"כ אמר ד"א · שאף אם בהמת לא היה סימן קללה עכ"פ יש לחוש שהאפיקורסים יאמרו כן · הם המחפשים עלילות להפרד מן הש"ת שלא ליתן מקום טעות בתחלת התורה · אך בירושלמי ריש פרק אין דורשין ובפסיקתא פר' כ"א · ובתד"א הכ"ל ובתנחומא כאן סימן ה' אין שם אלא לשון אחד והכי גרסינן שם · ולא בלשון ארירה אמר הקדוש ברוך הוא שלא יהיו כל באי עולם אומרים איך העולם יכול לעמוד שנברא בלשון ארירה אלא הריני בורא אותו בלשון ברכה אולי יעמוד · ובתנחומא דורש מפסוק ברכות לרשע לצדיק ופי רשעים יכסה חמס שעל כן פתח צדיק ברוא התורה בברכה על שפי רשעים יכסה חמס · ונ"ע שפתחו בלשון שלא ליתן פתחון פה לאפיקורסים · משמע שבאמת אין לחום · ואח"כ אמר והאולי יעמוד משמע שאינו תלוי בדברים שלהם · והענין בזה · שקיום העולם תלוי רק במעשה בני האדם שאם מקלקלים מעשיהם מקלקלים העולם ואם היה נכרת בלשון ארור היו הרשעים אומרים שהם מוכרחים לקלקל מעשיהם ולקלקל העולם · שאף אם לא יקלקלו מעשיהם יאמרו שהעולם מוכרח להתקלקל א"כ אין תועלת בהטבת מעשים לתקן העולם · ע"כ אמר הש"ת טוב לברוא העולם בלשון ברכה ואף שלא יהיה מקום לטעות האולי שלא יקלקלו מעשיהם ויעמוד העולם : יש לב' שני עוקצים אג מלמעלה ועוקץ מלאחריו ודרשה זו ע"פ תגין של אותיות לבד מה שדרש לעיל מתמונת הב' בעצמו · ולבד מה שדרש מחשבון הב' · וכל זה נכלל במדת גימטריא שיש לכל אות חשבון והתמונת האות מורה על דברים נעלמים · וכן התגים : יא מנצפ"ך צופים אמרו · מגילה דף ב' · ומ"ש א"ר ירמיה בשם ר' חייא בר אבא · בגמרא דילן הגירסא ר' ירמיה ואיתימא ר' חייא בר אבא · ומ"ש מה שהתקינו צופים מעשה היה · פירושו מה שהתקינו הנביאים היה בזה מעשה שהתינוקות דרשו אותם · אך בירושלמי מגילה פרק א' הלכה ט' איתא וז"ל · מפום ר' מתיא בן חרש אמרו מנצפ"ך הלכה למשה מסיני · מהו מנצפ"ך · ר' ירמיה משום ר' שמואל בר יצחק מה שהתקינו לך הצופים : מאן אלין צופים מעשה היה ביום סגריר וכו' פירוש שעיקר האותיות מנצפ"ך הלכה למשה מסיני · ואח"כ אומר מהו מנצפ"ך למה לא סדרו כסדר אלפא ביתא כמנפצ"ך · ועל זה אמר לדרוש סימן זה מה שהתקינו הצופים שהמ' מורה על הובת מה והמ"ן על תיבת התקינו ונפ"ך על צופים · ואח"כ שאל מאן אלין צופים · ועל זה אמר מעשה היה וכו' · היינו לומר שמ"ש צופים אינם נביאים כ"א תינוקות שנגלגה בהם רוח קודש · ונפו לדרוש דרשה זו כדלקמן · ולפי זה מאמר המדרש הורכב מלשון גמרא דילן · ומלשון הירושלמי הכ"ל · שמ"ש כאן ריב"ל היינו בדעת גמרא דילן כמו שביארנו בס"ד · ומ"ש כהן ר' ירמיה בשם רחב"א · היינו מ"ש בירושלמי ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר יצחק : שמ"ש צופים הם התינוקות לא נביאים : סגריר · יום מעונן וחושך ומטר · כמ"ש משלי (כ"ז) דלף טורד ביום סגריר · שהוא נוטריקון סגי רר פירוש הרבה מטר דו פים כי רר פי' זב כמ"ש רר בשרו את זובו · שמעתי מהרב הג' המנוח מו"ה צבי בהגאון הרהב"ד דק"ק הורלהגה · ועי' בענין מנצפ"ך במ"ר פר' י"ח בריש סימן כ"א · ובתנחומא שם · ובפר"א פרק מ"ח ובכל המקומות הנ"ל הובא באופן אחר ממ"ש כאן : ממאמר למאמר · שכופל האותיות כל אות מורה על תיבה · והכפל עפ"י מדה יו"ד על כפל התיבות מ' מ' מאמר מאמר · נ' נ' נאמן נאמן · והוסיף באות הא' הם' ובאות הב' הל' ממאמר למאמר וכן בכולם עפ"י מדה פ' ורומזים האותיות שמהם נבנית התורה על שלימות התורה כמו שדרשו אגא נפשי כתבית יהבית · הן מצד הנותן שנתן בעין יפה ובאהבה וברחיבה רבה · וכן מצד השליח והסרסור בתיבה על ידו · שדומה להקב"ה כביכול בחמשה ענינים אלו בדרך נפלא ומובדל מכל באי העולם ומכל הנביאים · ומ"ש ממאמר למאמר כמ"ש במ"ר פר' כ"א סימן ב' כשם שהיה הקב"ה קורא למשה ומדבר עמו · כך היה משה קורא להקב"ה ומדבר עמו שנאמר וידבר משה אל ה' לאמר · הרי שהיה משה מתדמה בדיבור התורה אל דיבור הש"ת וזה מורה על מעלות משה שאמרם משה שהם שקולים ממש כדיבור הש"ת ומאמרו · מה שאין כן בכל הנביאים · ועיין עוד שם בש"ר כ"א ומה שכופל המ"מין לדרוש נוטריקון מאמר מאמר ולא כפל התלפיו"ן לדרוש הנוטריקון אומר · בא ליחד שלימות התורה שהיא מובדלת שאין מציאותה עפ"י האומר ועומדת בעצמה · כי אורייתא וקוב"ה שכל משכיל ומושכל : מנאמן לנאמן · שהש"ת נקרא נאמן כמ"ש בסוף ואתחנן · וידעת כי ה' הוא האל הנאמן · וכן משה נקרא נאמן כמ"ש בסוף בהעלותך בכל ביתי נאמן הוא וכמ"ש לקמן פר' נ"ד בסי' ס' ועי' שמ"ר סוף פרשה מ"ז ושם כתבתי על זה דברים אמיתים בס"ד קחנו משם שש"ך כאן · וכמ"ש עוד שמ"ר פר' י"ט סי' ג' · ושם נסמן · ומבואר שלשה דברים שעשה משה מדעתו והסכים לדעתו של הקב"ה · וזהו נאמן · ואף שגם אברהם נקרא נאמן · כמ"ש ומצאת את לבבו נאמן היינו בצדקת הלב אך משה בדעת התורה כמ"ש בכל ביתי נאמן הוא · שאנו בטוחים בתורה בדברי הנביאים כמו בהקב"ה כביכול בעצמו : מצדיק לצדיק · כמ"ש צדקת ה' עשה עי' לעיל סימן ד' שכל הפסוק מדבר במשה · ובפסוק הקודם וירא ראשית לו כמ"ש ד"ר פר' י"א סי' ג' מעשה זן את ישראל במדבר בזכותו ולא במזון מבעי לחם ובשר · אלא בלחם מן השמים שליו ובאר עפ"י גם · וזהו צדקת ה' מה שלא עשו כן כל הנביאים וכן במה שהצדיק את ישראל בתורה ובמצות מן השמים · כמ"ש ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר · הרי שנדמה לו בענין צדקת ה' כנ"ל : מפה לפה · כמפורש בכתוב בסוף בהעלותך פה אל פה אדבר בו · ומראה ולא בחידות · הרי שהקב"ה מתפאר בו במה שמדבר עמו במדרגה שאינו בכל הנביאים וכמ"ש שם ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה : מכף לכף · כמ"ש שמ"ר ריש פר' כ"ח ע"ש ומש"ש והבין כאן · וכמ"ש ד"ר פר' ג' סי' י"ב · עם שנתנו לו הלוחות מכפים לכפים משם נטל זיו הפנים · היינו קרני הוד · שעל זה כתוב ולכל היד החזקה · ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל · הרי שבכל חמשה דברים אלו נתעלה משה רבינו עליו השלום על כל באי עולם ועל כל הנביאים ועל כן ניתנה התורה על ידו ביחוד : ר"א

משנת דרבי אליעזר

ברכה · א"כ למה לא בא' שהוא טוב יותר מעצמת דחיו ודכורא · ותי' שהוא לשון ארור בנגלה וא"ל עשק בכתובות · וי"ל דהמדרש ס"ל דאם לא חטא אדה"ר לא הוי מיתה וספר סקנה ס"ל דמיתה מוכרחת ודו"ק · ועפ"ז י"ל פי' המדרש פ' חיי שרה פרשה נ"ט עיקר ביתו של מלך מלכי המלכים הקב"ה לא נאמר בה ברכה היינו הבי"ת בב"ע לא מטעם ברכה · אלא אדרבה לפי שהיא נקראת אשתו וביתו ומעלמא

סי' ה' שמו · בעוקצו של אחריו ואומר ה' שמו · בעוקצו נקודת הבי"ת בב' ובאמת אין שום ברכה : בעוקצו של אחריו ואומר ה' שמו · דמותי' כנ"ל לכך נבראת עוה"ז בב' שמורה בעוקצו נקודת שהא"ה בתחת הב' שהוא ב' יודי"ן היינו יו"ד קדמאה דשם הכתיבה יו"ד בתראה דשם הקריאה עיין בע"מ מח"ד ח"ו פי"ז ובפי' י"י שם דלכ"ע ב' יודי"ן כוללים כל השם ע"ש : וגא

גחלים בישראל • (ט) ויש אומרים רבי אליעזר (כא) ורבי יהושע ור' עקיבא היו וקראו עליהן (משלי כ) (י) גם במעלליו יתנכר נער וגו' • (כב) באנכי דרבי מאיר וכו' : יב רבי יודן בשם עקילס אמר לזה נאה לקראו אלוה • בנוהג שבעולם מלך ב"ו מתקלס במדינה • ועדיין לא בנה לה דמוסיות • ועדיין לא בנה לה (כג) פריבטאות (כד) * בתחלה מזכיר שמו ולבסוף קטיזמה שלו • ברם יחידו של עולם (כה) בתחלה פעל ולבסוף נתקלס • ב שמעון בן עזאי אומר (שמואל ב כב) וענותך תרבני • ב"ו (כו) מזכיר שמו ואח"כ שבחו • פלן אנטיפטלי • פלן פראמאטא • אבל הקב"ה אינו כן אלא משברא צרכי עולמו • אח"כ מזכיר שמו • בראשית ברא ואח"כ אלהים : יג תנא רבי שמעון בן יוחאי ג מנין שלא יאמר אדם לה' עולה • לה' מנחה • לה' שלמים • אלא עולה לה' • מנחה לה' • שלמים לה' • ת"ל קרבן לה' • והרי דברים קל וחומר ומה אם מי שהוא עתיד להקדיש • אמרה תורה לא יחול (כז) שם שמים להקריב • (כח) המחרפים והמגדפים והעובדים עבודת כוכבים על אחת כמה וכמה שיגוזו מן העולם • רבנן אמרין בשר ודם בונה בנין בשעה שהבנין עולה בידו הוא מרחיב ועולה ואם לאו מרחיב מלמטה ומיצר מלמעלה • אבל הקב"ה אינו כן אלא את השמים • שמים שעלו במחשבה • ואת הארץ • ארץ שעלתה במחשבה • ד רב הונא בשם רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אמר (יא) אפילו אותן שכתוב בהן (ישעיה סה) כי הנני בורא שמים חדשים • כבר הן ברואין מששת ימי בראשית • הדא הוא דכתיב (שם סו) כי

מסורת המדרש א ילקוט שמואל ב' כ"ב רמז קס"ב • ב מדרש תהלים מזמור י"ח • ילקוט כאן רמז ב' • תנחומא סדר הנ"ל סימן פ"ח י"ג • מדרש תהלים מזמור פ"ח • תורת כהנים כאן • ויקרא ר' ל' • כפרי פסוקים פיסקא ס"ו • ילקוט כאן רמז ג' • וילקוט פתוים רמז תקמ"ב • ד ילקוט ישעיה רמז ב' ב"ט :

חדושי הרש"ש

(ט) וי"א ר' אליעזר ור"י ור' עקיבא וכו' שהם גם ר"א לא נמד ק"ש ותפלה ובכמ"א עד כ"ח שנה עד שלמדו ריב"א כדאיתא בפרקין עי"ב ודבכי סתים' בבכם ק"ד א' ד"ה אי"ג נל"ע : (י) גם במעלליו כו' • פי' בו מלשון עולל ויונק ועיין ר"ם דנקנק : (יא) אפילו אותן כו' • שמים חדשים וגו' כבר כו' כנ"ל : שמים

חדושי הרד"ל

(כא) ור"י ור"ע • פיכת ור"ע ליתא בירושלמי דמגילה פ"ק וכן הנכון • כי פ"ם היה בילדותו כדאיתא בהדר"ן פ"ו שלא למד א"ב עד מ' שנה ואח"כ איך אפשר שלמד בילדותו יחד עם ר"א ור"י רבותיו שהיו זקנים ממנו הרבה : (כב) באנכי דר"מ וכו' • עיין מ"ב ולא פירש למה יקרא כפרו בשם אנכי ודוחק לומר שהוא לשון איך כסהיא דפ"ק דעבודת כוכבים (ח) • ואפשר י"ל לפרושו שהוא כמו הנ"ך כרגיל לפיוב דמאמר מגלפ"ך אין לו שייכות כאן כלל • נראה נכון כס"ד • דכאן היה כתוב מאמר י"ג דברים שינוי לבלמי שמלך כמתוב בירושלמי דמגילה שם • כמוך למאמר מגלפ"ך והגהים סעתיקו מאמר כמגלפ"ך כאן ודע כמעתיק • וקאר כא דתנאי שמלך וציין וכתב כאן בין דר"מ מגילה וכו' ר"ל שם כתוב כל המאמר (א"ס • (והגבתי עוד בדרך אחר בזה כתוב באנכי דר"מ בסי"א וי"ם דהדי סוכי • ולא לומר בפסיקתא רבתא דאנכי דעשרת הדברות שם כתוב עוד דרשות על הא ד"א דאנכי • וכן נראה שם כתוב גם לפניו כל המאמר דנפיל פ"ם) : (כג) פריביסאות • פי' במ"כ מרסאות ושטוגות ב"א • וכזה סוא שכן נוסח רפס הקרא דתענוגות ב"א אמרו דימוכאות ופריבטאות וכ"ם בירושלמי שביעית פ"ח שכן פירש פריבטאות ולא כמוכף ערוך פ"ם : (כד) בתחלה מזכיר שמו ולבסוף קטיזמא שלו • מיותר כאן ונ"ל נהכן כדבן עזאי כמ"כ א"ס : (כה) בתחלה פעל ולבסוף נתקלס • לא לייבב סא דכתיב בראשית ברא ואח"כ אלהים שהוא פירן קילוס בעקילס אמי כן ע"כ כמתבלה וסיבולה כידוע וכדבן עזאי דלהלן : (כו) מוכיר שמו ואח"כ שבחו • ביניקום שמואל סגירסא כאן ואח"כ קטיזמי שלו וכן בערוך ערך קטיזמי מפירב בב"ם סגירסא ובכם"א כתוב בכתי כגובהא דיוך והמעתיקים בבבו לכתבו כדר' יודן וכמבו"ל : (כז) שם שמים על הקרבן • כנ"ל ועי' בנדרים פ"ק (י') • ובכם"ב ויקרא פ"ב ובספרי האזינו פ"ם : (כח) המתרפים ומגדפים והעובדים עבודת כוכבים • היינו כדור אנוש בבהלו נקרא בשם ה' לכוכבים בלכם כמ"ב כרגב"ם כהוכו (וסוא גרוע יותר מן המחרפים ומגדפים) והיינו דמסיים עלה"ן שימחו מן העולם ר"ל

מתנות כהונה

אומר לישראל כמו שדרשו חז"ל • והאלהים יעננו בקול • בקולו של משה • שקולו היה הולך וחזק להשמיע הדבור לכל ישראל : באנכי דר"מ כו' • נראה שהוא ס"ם ובדוחק יש לפרשו [כמו שאמר לקמן ספ"ב בתורתו של ר"מ כתוב כתנות אור אלו בגדיו של אדם הראשון פי' הרי שאלת אור היה כתוב בס"ת שלו או על גליון ס"ת שלו הגיה כך דרך ביאור] • ובירושלמי פ"ק דתענית גרס • בכפרו של ר"מ כתוב היה דורש אור כנגד עור בחילוף אה"ע [וכן כתב רבינו בחיי ז"ל ודרשו חז"ל מלשון אור] כי הא"ף והעי"ן מתחלף וכן גבי י' הדברות היה כתוב תיבה או אות משונה ממה שכתוב בס"ת שלנו שמתוכו היה נלמד בהדיא דרש של ר' יוחנן דבסמוך : [ר' יודן כו'] • שאמר שספר בריאת העולם ועניין כפלאות דור המבול ודור הפלגה וכו' עד משפט מצרים וירידת המן וכאר נתקלס לבסוף ואמר אנכי ה' אלהיך ואלא וכו' מעומנם קלא : דימוסאות פריבטאות • [בערוך משמע] מיני מרחצאות והעינוגות בני אדם : קטיזמא • שבחו : מתחלה פעל כו' • מוסב על לחשון דהמון לאמר שמדת הקב"ה כהגנה לשינוי ממדת בשר ודם דבתחלה מתקלס והה"כ עושה צרכי המדינות • ואחר כך מפרש בגם בהזכרת השם הוא הפוך ממדתו ומפיק ליה מקרא דוענותך תרבני : אגוסטגוי • בראמאטא • [פי' הערוך] מיני שררות הן : משברא צרכי עולמו • מבהזכיר שברא צרכי עולמו שזהו שבחו וגדולתו ומעשיו יתברך שמו : [וה"ג במדרש שמואל הקב"ה מזכיר מעשיו ואח"כ מזכיר שמו בגה' בראשית וכו'] : יחול • פי' כמו יתחיל שלא יתחיל בהזכרת השם שמא יתחרט בתוך כדי דבור הקרבן • או יפתח ומלא שהוציא ש"ש לבטלה [קיו וכו'] : ואם לאו • ברואה שהם ירחיב כך ויעלה לא יוכל לעמוד תוזר בו ומרחיב למטה ומיצר למעלה : שעלו במחשבה • ולא חזר בו ממחשבתו

רש"י

דמוסיאות • מרחצות של בנין : פרובטיאות • פיילצ"ש בלע"ז • כמו דיזן פיוצאין מן הכסא ונותן עליהם בנין ומטיילין שם כל פתח ביתם : וכן היה בן עזאי דורש • וענותך תרבני • בשר ודם מזכיר שמו ואח"כ מזכיר בבתו כגון פלן פרממטא • פלן אגוסטלא • ובמדרש רבי תנחום מפרש היבות הללו פלן קומוס פלן היפרכוס פלן הגמון ובלשון יון אגוסטא אדון : להקדיש לשום הקדש : אמרה תורה לא יחול שם שמים • אלא על הקרבן כאמר תחלה שם קרבן קודם שיזכיר שם שמים שמא יזכיר שם שמים תחלה ואח"כ יתחרט בו מן הקרבן ונמצא מזכיר שם שמים לבטלה בהתחלת דבריהם : ס"א אבל לאחר שיאמר מנחה תחלה ואח"כ לה' טוב לא יתחרט בכבר נידר ונידב הקרבן מפיו ע"כ : בשעה שהבנין עולה בידו • יפה הוא מרחיב והולך : ועולה • שמוסיף עליה סביב סביב ואם לאו בנין הבנין עולה כיזה יפה כמו בהוא רוצה מרחיב מלמטה ומקצר מלמעלה כלומר אם התחיל מלמטה להרחיב הבנין כבנה בהוא רוצה שאינו עולה בידו אם יכול לקצר מגנה שהיה בדעתו לבנותו מתחלה הוא מקצרו מלמעלה אבל הקב"ה אינו כן שלא קצר וגם הרחיב אלא כמו שעלה בדעתו מתחלה

פירוש מהרז"ו הקצר

שאמר מאמר • והכוונה שמאמר למאמר ועל שמאלו שכל חמש מעלות אלו במשה לבד ולא נאמר בחכמים שבאו להורות על אמיתת התורה שנתנה על ידו ושאר הביאור עיין בארוך : יב בנוהג שבעולם • עיין במ"כ פר' י"ב פ' ש בדומה לזה ועיין במכילתא יתרו רים פסוק אנכי : קטיזמא שלו • פי' הערוך בלשון יוני שבחו והוכן פי' המאמר והגירסא האמיתית עיין בארוך • וכן מאמרו של בן עזאי : פלן אגוסטלי • כמו שם קיסר נירון קרא עצמו אגוסטלי או פרהפאטי • שהם שמות של הקיסרים בלשון רומי ויווני • אשר שמות אלו הינם אכיס אלא אחר שעושה מלחמות ונצחונות • וכובשות מדינות רבות שמרחיב הממלכה • והדבר העיקרי מקדימים תחלה ואם כן היה לו להקרא אגוסטלי נירון או פרהפאטי נירון • אלא בבעבור גאוהו קורא שמו נירון אגוסטלי כאילו להוי לו המלוכה מעיקר תולדתו וקריאת שמו בין פעל ובין לא פעל אבל הקב"ה אינו כן אלא במקום גדולתו שם ענותנותו • וזהו מ"ש בראשית ברא בדמיון אגוסטלי ופרהפאטי שבל עברא הכל אנו יודעים ומקבלים אלהותו ומלכותו ואח"כ מזכיר שמו אלהים : יג מנין שלא יאמר • פירושו ג"כ ד"א בראשית ברא אלהים ולא אמר אלהים ברא בראשית שלא להתחיל בשם ה' בהתחלת הדיבור ללמדנו שלא נבא לידי הזכרת שם שמים לבטלה תחלה שמא יתחרט או שמא ימות אחר שאמר ה' קודם שגמר הדיבור • ומאמר זה בת"כ בהר ויקרא פר' ב' • שפרי האזינו בסוק כי שם ה' אקרא : שם שמים להקריב • בת"כ שם הגירסא שלא להזכיר ש"ש אלא על הקרבן וכן הגירסא ברבי"י על המדרש • ובספרי שם הגי' לא יחול שמי עליהם עד שיקדישו • פירושו שיזכיר תחלה שם קרבן והרי הק"ו מדרש מעלמו • והוא ק"ו סתום • שמכל דברי תורה נלמד למעשה איך ננהג אנחנו : בשעה שהבנין עולה בידו • פי' שאם רוצה לבנות בנין גבוה צריך שיהיו יסודות הבנין במקום קשה ויבש ותלקי הבנין חזקים ובריאים • ולהכר חלק לחלק שיהיה כמו מקשה אחת • אז יוכל להגביה הבנין הרבה • אך זה לא יוכל לידע בהתחלת מחשבתו על הבנין אלא אם יזדכנו לו חלקי הבנין והמקום על צד היותר טוב • אז יוכל להגביה

יפה תואר

וכן יעשו • ואם היה גם במשה מעיין מכל אדם וע"ז אמרו מלדיק לגדיק • פי' שיהיה פיו פתוח תמיד לדבר באמת ובצדק • ולא ייעף ולא ייגע בהוכחתו • ואם נמלאת גם במשה וע"ז אמרו משה נפש כי הקב"ה עם תמיד דבריו בפי משה • ומשה לא נלהה להגידם ולערכם לפני בני ישראל • כס' שלילת המדה השנים בלא יקח בחד ולא יעות משפט • ומי שהוא נקי כפים במשה אשר אמר לא חמור אחד מהם נשאתי ולא הרעותי את אחד מהם וע"ז אמרו מכף לכף • כי כפיו היו נקיים וטהורים כמו בהקב"ה כי' אשר לא יקח שחד : ר' יודן בשם עקילס כו' לא נתרץ למה מתחיל בראשית ברא אלהים ולא אלהים ברא בראשית • כי לא נתיה שוא לאמר שם אלהים • ומשני כי בא להראות ברבותנו בא בריאתו ואח"כ יתקלס באלהותו • ולא כבשר ודם שמתקלסים בכבודם קודם שראו מעשיהם • ומכ"ם שינוש ויבלעו כעובדי כוכבים שכועסים באליליהם אשר לא יוכלו לעשות כל פעולה כי גם לא ימישון בידיהם • וכן איתא לקמן בויקרא רבה פ' כ"ו אמרות ה' אמרות טהורות מעדי ב"ו נכנס למדינה כו' אבל הקב"ה בתחלה פעל ולבסוף נתקלס שאינו מתקלס בעולמו אלא אחרי שכבר ברא הכל ושקדים מוכו עשבם ע"ד מי הקדימני ואשלם • וא"כ זה בא בראשית ברא לפני אלהים : וענותך תרבני כי שמעתי דר' יוחן אמר שהקב"ה הינו כבשר ודם שמתקלס קודם שיפעל והקב"ה פועל תחלה ואח"כ מתקלס • זה הטעם לא נברר הוא • כי בשר ודם אשר הוא ספק עושה ספק אינו עושה באמת אין לו להתקלס לפני פעולתו אבל הקב"ה אשר מעשיו ודבורו אחד הוא ולמה לא יתקלס באמת לפני פעולתו • ולכן אמר שבן עזאי כי רק מדרך ענוה לא הזכיר ה' שמו לפני שבחו • כי זה הוא מוסר גדול להקדים השם תחלה וגם יש בזה מורה כי שמו הוא העיקר והשבח טפל ונמשך רק מצד עצמיותו אבל הקב"ה אינו כן : ת"ל קרבן לה' והע"ג דמלינו בפר כהן מבים נס' נתפלת (ויקרא ד' ג') וכן נמצא נס' נעולם (שם כ"ב י"ח) אך זה הוא רק ליסנא דקרא ולא ליסנא דהמקריב • כי המקריב לא יאמר כשני למדין רק נס' תחלה או המחה נס' : המחרפים והמגדפים כו' לזה לא צריך לימוד מק"ו כי מפורבים הם בתורה ועונשם גדלם • ובת"כ הגירסא יותר מבוררת דאיתא מכאן שאין מזכירין ש"ש לבטלה • ולזה באמת צריך לימוד כי פשטיה דקרא מן לא שבא את שם ה' אלהיך נבוא קאי על שבועת שוא : רבנן אמרי כו' • בא לתרץ למה כתיב בשמים והארץ בה"א הידיעה ומתרץ כי קאי על השמים והארץ אשר סי' במחשבתו • ולפי דברי המדרש שם נראה כי השמים והארץ לא נבראו באחת ומן ברגע אחד וכדמשמע מהא דלקמן שניהם לא נבראו אלא כאהלם וכסויו שנאמר קורא אני עליהם יעמדו יחדו דאח"כ שביעת בשמים ובארץ נבראו כפי מחשבתו כיון שבמחשבה ובריאה היו ברגע אחד ואינו דומה אל בשר ודם שבנין בבנית הכל הוא בובר כמו שאמרו רז"ל בחגיגה פי' אין דורשין בב"ה העולם נמתה והולך עד בגבור בו הקב"ה • וכ"כ זמן מה בין המחשבה ובין כלות הבריאה ולא נבה.ס ממחשבתו • ור"ל סוכר הענין מחשבה לא שייך שנוי כלל אבל לא גרעו על השמים החדשים והארץ

פירוש מהרז"ו הארוך

ר"א ור"י ור"ע היו • נ"ע שהרי ר"ע היה תלמיד ש. ר' אליעזר ור' יהושע • ואיך יתכן שיהיו ביחד תינוקות בזמן אחד • ר"ע עם ר"א ור"י • אך גירסת הירושלמי ור' אליעזר ור' יהושע מגהון הוו • ולא גרסינן ר"ע • אך גם זה נ"ע שהרי ר"א התחיל ללמוד תורה כשהיה בן כ"ח שנה כמ"ש ברים הפר"א • והאפשר שהכוונה על ר"א בן ערך • והאפשר לקיים גירסתנו במדרש • שמתחלה כשהיו תינוקות היו לומדים תורה ביחד ר"א ור"י ור"ע • ור"י אשרי יולדתו שהיו אמו מגנה אותו לתורה ולא פסק ממנו מילדותו • אך ר"א לא רצה אביו הורקנוס ללמדו תורה • ובא לגדולו מנכסיו על שברחה ללמוד תורה ועל כן אמר שלמד בקטנותו נעשה בור עד כ"ח שנה • וכן ר"ע התחיל ללמוד תורה כשהיה בן ארבעים שנה ובקטנותו למד עמהם יחד ונעשה בור עד ארבעים שנה • ואח"כ התחיל ללמוד • ונעשה תלמידו של ר"א (שכבר למד י"ב שנה) ור"י כך הסבר לגדר לקיים גירסת המדרש ר"א ור"י ור"ע כי ר"ע היה בן קך שנה במותו כמ"ש ב"ר סוף פ' ק' ויתכן בקטנותו למד עמהם יחד ואח"כ פירש ואחר זמן חזר : גם במעלליו יתנכר נער • וס"ד הס"ך ואם ישר פעלו • והמעתי פירושו בשם איזה ספר שמטבע רוב התינוקות להיות בדרך רע וכמ"ש כי יצר לב האדם רע מנעוריו • ואם רואים תינוק בנעוריו זך וישר פעלו שאינו דומה לשאר תינוקות אז ניכר שיהיה בגדלותו אדם גדול בתורה וכמע"ש : באנכי דר' מאיר • אולי יש איזה מדרש שנקרא אנכי דר' מאיר והוא בימות הללו ובם כתוב מאמר זה • ואולי הוא מדרש הדברות בשמות שם היה ענינים המבוארים כאן • ובם מעשה פר' מאיר : יב שמעון בן עזאי • עיין תנחומא תשא סוף סימן פ"ו שמ"ר פרשה מ"א סי' ל' • מדרש תהלים י"ח • והמעיין במדרש תהלים ובתנחומא שם יראה שבשמ"ר שם נשמט מאמר זה • והוצא מאמר זה בערוך ערך קטיזמא ובערך אגוסטא גירסא מתוקנת • וכנ"ל כאן מלך בשר ודם מזכיר שמו ולבסוף קטיזמא שלו • ובמעט מדפס מאמר זה כדברי ר' יודן הנ"ל ובאן הוא מקומו • ומ"ש בבחו הוא פירושו של תיבת קטיזמא • שקטיזמא בלשון יוני שבח • והתבונן שמאמר של ב"ע הוא היפך מאמר של

ידי משה

לפי שאין [illegible] : והרי דברים ק"ו וכו' המחרפים והמגדפים שאלו"ן שימחו מן העולם • [illegible]
[illegible] • ולא הוא סתום ולכך [illegible] הקב"ה פרי הקדים [illegible] הקבעה [illegible] [illegible] עובדי [illegible] קודם [illegible]

כאשר השמים החדשים (כט) והארץ החדשה · (יג) הארץ חדשה אין כתיב כאן אלא הארץ החדשה: **יד** א רבי ישמעאל שאל את רבי עקיבא אמר לו בשביל ששמשת את נחום איש גם זו עשרים ושתים שנה · אכין ורקין מיעוטין אתין וגמין רבויין · הדין את דכתיב הכא מה הוא · א"ל אלו נאמר בראשית ברא אלהים שמים וארץ · היינו אומרים השמים והארץ אלהות הן · ב א"ל (דברים לב) כי לא דבר רק הוא מכם · (ל) ואם רק הוא · מכם · למה שאין אתם יודעים לדרוש · בשעה שאי אתם יגיעין בו · (סס) כי הוא חייכם · אימתי היא חייכם בשעה שאתם יגיעין בו · אלא את השמים · (לא) לרבות חמה ולבנה ומזלות · ואת הארץ · לרבות אילנות ודשאין וגן עדן · ג רבי תנחומא משום רב הונא אמר (שמות לח) ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה את אשר צוה אותו משה לא נאמר אלא את כל אשר צוה ה' את משה · אפילו דברים שלא שמע מפי רבו · הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני · ד רבי חונייא בשם רבי אמר (מלאכי ב) תורת אמת היתה בפיהו אלו דברים ששמע מפי רבו · ורבנן אמרי (משלי ג) כי ה' יהיה בכסלך אפילו דברים שאתה כסיל בהן · ושמר רגלך מלכד רבי דוסאי אמר מן ההוריה · רבי אבהו אמר מן העבירה · ר' לוי אמר מן המזיקין · א"ר אבדימוס (לב) אם נתת מכיסך צדקה · הקב"ה הוא משמרך מן הפיסין ומן הזמיונות מן הגולגלאות ומן הארגונית: **טו** ה בית שמאי ובית הלל · בית שמאי אומרים השמים נבראו תחלה ואח"כ נבראת הארץ · ובית הלל אומרים הארץ נבראת תחלה ואח"כ השמים · אלו מביאין טעם לדבריהם · ואלו מביאין טעם לדבריהם · על דעתיהן דבית שמאי דאינון אמרין השמים נבראו תחלה ואח"כ הארץ · משל למלך שעשה לו כסא ומשעשאו עשה איפיפורין שלו · כך אמר הקדוש ברוך הוא (ישעיה סו) השמים כסאי והארץ הדום רגלי וגו' · ועל דעתיהן דבית הילל דאינון אמרין הארץ נבראת תחלה ואח"כ השמים · משל

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ג' · ב ירושלמי כתובות פרק האשה שנפלו · ספרי סדר עקב פיסקא מ"ח · ילק"ט כאן רמז ג' · ילקוט תורה רמז תת"ו · ועיין ילקוט תורה רמז תתע"ג · ילקוט יהושע רמז כ"ב · ג ירושלמי פאה פרק א' · ילק"ט תורה רמז תת"ו · וילקוט יהושע רמז כ"ב · ד ילקוט כ"ך רמז תקס"ח · וילקוט כ"ך רמז תתקל"ס · ה מכילתא פרשה בא · אגדת שמואל פרשה ס' · ילקוט ישעיה רמז ס"ע :

חדושי הרד"ל

כדור המבול שנמחו מן הארץ (ונמחו שמם מדה כנגד מדה שפגמו בשם הקדוש) ודור המבול כשלימו תטה דור הגוש כמ"ש בילק"ט בס"ד : (כט) והארץ החדשה · שמים חדשים וארץ חדשה אכ"כ אלא הארץ החדשה כ"ה בילקוט וכל"ל ובילקוט ישעיה מסיים כאן . הא דלעיל דאת השמים שמים שעלו במחשבה ואת הארץ שעלתה במחשבה שגם הן נכללו בבריאת שו"א הראשונים וע"ל פכ"ב וס"פ כ"ג : (ל) ואם רק כו' בשעה שאין אתם יגעים בו · שלשון ריק פירושו שאף ע"י יגיעה לא נמצא בו דבר תועלת וכמ"ש לא ייגעו לריק · לריק יגעתי וכמ"ש : (לא) לרבות חמה ולבנה כו' · אילנות ודשאים וג"ע · פי' רבינו בחיי שהן כלל כל הנבראים בעלי הגוף ולקמן פי"ב וירושלמי פ"ב דחגיגה מבואר שהן הן תולדות שסוניאו שמים וארץ ביומו ע"ש וברש"י בחומש פ"פ יהי מאורות הגי' לרבות תולדותיהן ע"ש וע"ל ס"פ י"ד : (לב) אם נתת מכיסך צדקה כו' · בילקוט משלי שם משמע דדרש בכסלך · בכיס לך · ולכן דרש ליה ושמר לך לנגד זה בממונך מהלכד בפיסים כו' · והיינו דכתיב בתריה אל תמנע טוב מבעליו כפיום

חדושי הרש"ש

(יג) שמים חדשים וארץ חדשה אכ"כ אלא השמים החדשים והארץ החדשה כ"ס בילקוט ישעיה : והארץ

רש"י

מהתלה: כי כאשר שמים חדשים אין כתיב כאן אלא החדשים שנתחדשו כבר מששת ימי בראשית: הדין הוא דכתיב הכא · את השמים ואת הארץ: משל למלך שעשה כסא

מתנות כהונה

הראשונה: אלא החדשה · עם ה"א הידיעה משמע הארץ הנבראת כבר וכן השמים. כי לא דבר רק · אין דבר רק בתורה: מכם · מצדכם ובשבילכם: [ה"ג לדרוש בשביל שאין וכו' וכ"ה בילקוט יהושע]: אילנות ודשאים וכו' · שכולם נבראו ביום הראשון ואחר כך כל אחד ואחד יצא בזמנו [כמו שפירש"י בסדר זה] : [ה"ג בפ"ק דמסכת פאה בירושלמי וכן הביאו הילקוט ביהושע וכש' מלאכי ששמע מפי רבו ועולה לא נמצא בשפתיו: אלו דברים שלא שמע מרבו ורבנן וכו'] : שאתה כסיל בהם · יהיה הקדוש ברוך הוא בעזרך ויאיר עיניך בהם ולא תכשל: ההוריה · שלא יורה הוראות עד שהגיע לכלל זה: מן העבירה · על דרך הבא ליטהר מסייעין אותו: אם נתת מכיסך וכו' · קרי ביה כי ה' יהיה בכיסך אם תתן צדקה מכיסך לשם ה' וכו' [וכ"ה בירושלמי בהדיא]: הפיסין וכו' · מיני מסים הם מן הקרקעות ומפלפלין וגלגלות ואגב דמייתי דברי רבי תנחומא כו' להורות שאם ריק הוא מכם הוא מסיים ביה כולה מלתא ככתוב בירושלמי: ה"ג ואחר כך הארץ שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ [והכי מוכח לקמן וכן הוא בירושלמי דפ' אין דורשין ועי' לקמן בויקרא רבה פל"ו] : אפיקורין · [פי' הערוך] שרפרף

יפה תואר

והארץ החדשה כי גם המה הין כמוקים אלו עד זמן שירהם : הארץ חדשה אין כתיב כאן כו' · וסא דלא מ כיה מק־ה אין כל חדש תחת השמש וכמ"ש בסנ"ר פ' ט"ו וכי יש לעתיד לבוא חדשות והכתיב מה שה ה הוא ש ה ה · מלבד דיש לומר דאגדת תנוקות הן ומדרש דידן סובר כי רק תחת השמש וזה בעוה"ז אין כל חדש אבל לעתיד יש ו חדשות · י"ל עוד כיון דאיכא דוגמתן בעוה"ז לא מקרי חדש ודוקא אידוש גמור לא יהיה · וכמו דאיתא בשבת דף ל' ע"ב גבי עתידה אשה שתלד בכל יום לגלג עליו אותו תלמיד אמר אין כל חדש תחת השמש א"ל בוא ואראך דוגמתן בעוה"ז כו' : אכין ורקין כו' פי' דנחום איש גם זו דריש כל אך ורק למעוטי בא · ואת וגם באים לרבויי : מה בא לרבות האי את השמים · ומשני דהאי את לא לרבויי בא אבל לגופיה איצטריך כדי שלא נטעה בפשט הכתוב לאמר כי שמים וארץ אלהות הן · והנה גם ברב נחן והדק לא יתפרשו הכתובים ע"ד הטעות הזה · ומלבד זה שלא אלהות לא יוכלו לסברא מעולם · ורק כי דברי התורה ברורים הם · לכך לא הפלה לדבר בלשון עלגים ולאמור בראשית ברא שמים וארץ אשר ה ה נובא במשמע הטעות הזה : אתין וגמין רבויין · הנה מלת גם נופלת במשמעות דבר נוסף ורבוי אבל אך בא מ.ת את לרבות · והרמב"ן כתב כי את נגזר מהפעל אתא בקר המורה על ביאת דבר חדש · ואנ"ו מגזרה אחת עם אותי אותך הבאים בכנויים · וקרוב יותר לומר כי מפרש את כמו עם וכמו הנני משחיתם את הארץ · ולכן ש ה ה.א לגם ושפיר בא לרבות : ואם ריק הוא מכם · יען דמכם הוא מיותר לכן דריש ריק הוא למעלה ולמטה · כי לא דבר ריק הוא ריק הוא מכם וכמו שדרשו בקדושין מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ומפרש את הכתוב כי לא דבר ריק הוא בעצמותו אם תיגעו בו · כי אז ה.א חייכם · ובאמצע ה.א כמו מאמר המוכרח ריק הוא מכם אם לא תיגעו בו אז יהיה לכם הדבר ריק : לרבות חמה ולבנה כו' · וה"ה לכל אשר צבא השמים · וכל יצירי האדמה · ומפרש את השמים עם השמים נבראו גם צבאם · ואת הארץ עם הארץ נבראו גם כל היקום אשר בקרבה · ונבראו הכל ביום ראשון בכח ואח"כ יצא כל מין ומין לפועל ביום אשר קרא ה' אותם לצאת לפועל וכדאיתא לקמן במדרש פ' י"ב · וע"ש כדברינו ובפ"ג בע"ש : ר' תנחום בשם ר"ה כו' · איידי דאייתי לעיל כי אם ריק הוא הוא מכם אם לא תיגעו בתורה לכן הובא המאמר הזה כאן כי בטוב העיון והיגיעה בתורה תכוונו דעתכם לדעת הבורא ית"ש · וכ"ה בירושלמי ריש פאה ע"ש : ר' דוסאי אומר מן ההוריה כו' · כי בשלשה דברים נלכד האדם לפעמים · אם בדעת ובשכל · אם בנפש או בגוף · ועל לכידת הדעת אמר ר"ד כי ה' ישמרך מהלכד בהורייה התלויה בדעת · ועל לכידת הנפש בחטא ועון אמר ר' אבהו כי ה' ישמרך שלא יאונה לך כל און ולא תבוא עבירה לידו · ועל לכידת הגוף אמר ר' לוי מן המזיקין שלא יזיקוהו אף כי אין ביד האדם להשמר מהם וכדאמרינן בברכות דף ו' וקיימי עלן כי כסלי לאוגיא כי שמה מקיפין אותנו מכל צד : אם נתת מכיסך צדקה · וזה כעובדא דרשב"י בויקרא רבה פ' ל"ד ובב"ב דף ט' זכה שלא פרוס לרעב לחמך לא זכה יאבד את כספו בענין רע : השמים נבראו תחלה כו' · וג"מ במחלוקתם למסבר קראי כדאמרינן בפ"ק דיומא גבי כיצד הלבישן · דלמ"ד שמים נבראו תחלה בכ"מ שמזכיר שמים מקודם הוא כפשוטו · ואם מקדים הארץ תחלה צריכין אנו לבקש טעם למה הקדים את הארץ · ולמ"ד הארץ נבראת תחלה צריכין למצוא טעם על המקומות שמזכיר שמים תחלה · וזה אין קושיא דלדעתם ששמים והארץ לא נבראו כאחד למה כתיב מאמר אחד [וזה בראשית שהוא ג"כ מאמר כדאיתא בגמ'] על שניהם ולא קבע שני מאמרים · מאמר על כל אחד · י"ל כיון שמתחלת הבריאה נבראו רק חומרם · ונשתלמו רק אח"ז כדכתיב לעיל סי' ז' ובחגיגה פ"ב שמתחלה

פירוש הקצר מהרז"ו

הבנין כרצונו · ואם לא יעלה בידו יקצר ולא יגביהנו · אבל הקב"ה ביכולתו המוחלט כאשר שיער במחשבתו הקדומה כביכול כן התחיל וכן גמרו : הארץ חדשה אין כתיב כאן · כאן חסר ובילקוט כ"ה הגירסא כי כאשר שמים חדשים אין כתיב כאן · אלא השמים החדשים · וארץ חדשה אין כתיב כאן אלא הארץ החדשה ומסיים בילקוט ישעיה פסוק זה הה"ד בראשית ברא אלהים את השמים שמים שעלו במחשבה ואת הארץ שעלתה במחשבה וכמ"ש בדברי רבנן · כי אע"פ שכתוב בישעיה ס"ה · כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה משמע שעתיד לברא ולא ברא · אנו למדים ע"פ מדה י"ז שכתוב שם בישעיה ס"ו השמים החדשים והארץ החדשה אותם שכבר נבראו ומרומזים בתורה כאן במה שכתב את השמים ואת הארץ וכנ"ל : **ד** ר' ישמעאל שאל את רבי עקיבא · לקמן פר' כ"ב סי' ד' · ופר' נ"ג סי' ט"ו · חגיגה דף י"ב ועי' בספרי מדרש תלים מדה א' מש"ש על זה: אלהות הן · כי אלהים הוא לשון רבים כמ"ש לעיל סי' ז' ושמותם שמים וארץ · שם בחגיגה י"ב הגי' הייתי אומר שמותיו של הקב"ה שמים וארץ : הסכימה דעתו · שיגע בה וידע איך לדרוש עי' שמ"ר פר' ל' סי' ב' ומש"ש · ועיין ברכות ל"ה : שאתה כסיל בהם · שהם למעלה משכלך · שתיבת בכסלך · פירושו בכסל שלך · מלשון כסיל וסכלות · והכונה דברים שאתה כסיל בהם ולא קבלת מרבך · אם תתיגע בהם באמת יתגלו לך : מן ההוריה · שלא תלכד בהוראה של טעות ולא תכשל בעבירה · ולא תנזק במזיקים · ומאן דאמר מן ההוריה כמ"ש שמלה לכה קצין תהיה לנו · והמכשלה הזאת תחת ידך · ודרשו אלו דברי תורה · שאין אדם עומד עליהם אלא אם כן נכשל בהם וזהו ושמר רגלך מלכד שלא תלכד עוד בהוראה ומאן דאמר מן המזיקין כמ"ש כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הוות וכו' לא תירא מפחד לילה מחץ יעוף יומם · וכל הענין דרשו חז"ל על המזיקין: נתת מכיסך צדקה · דרש בכיסלך נוטריקון בכיס שלך · אם תתן צדקה ממעותיך לא תלכד בכל מיני היזיקות ומסים של גזל : ע"פ מדת מנגד ולדברי רבנן · מ"ש בכסלך נמשך למעלה שעל שישמור התורה ויתייגע בה אז ילך לבטח כו' · למה כי ה' יהיה בכסלך הרי שהוא הבטחה ולא תנאי ומעשה ודעת ר' אליעזר שה"כ היה לו לינקד בִּכְסָלֶךָ אך מאחר שנקוד בְּכִסְלֶךָ דורש מלשון כיס · בכיס שלך · והוא תנאי ומעשה שעל שתתן צדקה מכיס שלך וממעותיך · על כן ישמור רגלך מלכד · וזהו דרך דרשתם להעמיד התיבה במשמעה וניקודה אף שאינה לפי פשטיות הפרשה · כמ"ש בהקדמתנו לחלק המדות באריכות : **טו** בית שמאי ובית הלל · פירושו ד"ה בראשית ברא וכנ"ל טעם פלוגתתם שיש פסוקים בתורה שמקדימים השמים לארץ · כמו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ · וכדומה הרבה : ויש פסוקים שמקדימים הארץ לשמים · כמו ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים · וכדומה הרבה · והיינו שני כתובים מכחישים מדה ס"ו · ופליגי בפסוק השלישי המכריע · דבית שמאי מכריעים מפסוק השמים כסאי · וכדומה

פירוש הארוך מהרז"ו

של עקילוס · שבדברי עקילוס שם האלהים הוא קילוס ובדברי ב"ע אלהים הוא שמו : **יד** כי לא דבר רק · ירושלמי ריש פאה כל הענין באריכות · וירושלמי שבת פרק א' · וירושלמי סוכה ריש פרק ד' בקיצור ולשון הפסוק כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם · שמ"ש לא דבר רק הוא מכם · הוא מיותר שאחר שאמר כי הוא חייכם הרי שאינו דבר רק · על כן דורש כך פי' הפסוק : שבכם הדבר תלוי שלא יהיה דבר רק : שהכל תלוי בבחירת האדם והרשות נתונה · שאם ירצה אין התורה דבר רק · ואם ירצה הוא דבר רק · ופי' הפסוק לפי זה ע"פ מדה ט' · כי לא דבר רק הוא · מכם שלא יהיה דבר רק · וכן אם רק הוא · מכם · ואיך הוא כשיגעים בתורה אינו דבר רק · וכשאינם יגעים הוא דבר רק · וכמו שדרשו ויק"ר פר' ע"ז סימן ו' על פסוק והסיר ה' ממך כל חולי · ממך שלא יהא חליים עליך · שהדבר תלוי בך · זה דרך הא' של דרשה זו · והדרך הב' שתחלה אמר כי לא דבר רק · שתלה בדבר · שהדבר בעצמו חשוב · שאינו רק ואינו תלוי באחר · ואח"כ אמר הוא מכם בתלוי בכם · והם ב' כתובים מכחישים מדה ט"ו · והכריע כאן כשיגעים בה תלוי החשיבות מכם ובכם · אך כשאין אתם יגעים בה והיא רק מכם על"ז אין הדבר רק מעצמה שיש לה חשיבות שבה נבראו הכל ובה חיים · הדרך הג' · שתחלה אמר כי לא דבר רק · משמע שאינו דבר בטל · ב בו קנה ממשות · ואח"כ אמר כי הוא חייכם · שאין דבר גדול בעולם מן החיים · והם ב' כתובים מכחישים מדה ט"ו והכריע כאן כשאתם יגעים היא חייכם · וכשאין אתם יגעים אינו חייכם אלא דבר קטן שאין חשיבותה נודעת בעולם · ואין טובתה בעולם · ואינה נותנת חיים רק כשיגעים בה התעיף עיניך בו ואיננו · ואינה שייכת לכם ועי' דברים רבה פר' ח' סי' ג' ולא נפלאת היא ממך · דומה לדרשה זו עי' מש"ש · ותיבת מכם שייכת לכל מה שכתוב בפסוק בין למה שמפורש בכתוב ובין למה שנלמד מדרך קצרה · כאילו מפורש כי לא דבר רק הוא מכם · ואם רק מכם · כי הוא חייכם מכם · ודרשה זו ע"פ ג' מדות מדה ט' · מדה ט"ו · מדה כ"ג : **טו** בית שמאי ובית הלל · עי' חגיגה י"ב א' · ירושלמי חגיגה פרק ב' סוף הלכה א' ויק"ר ריש פרק ל"ו פר"ה ריש פר' י"ח וע"ש באופן אחר · וטעם פלוגתתם שאנו מוצאים בתורה פסוקים רבים סותרים זה את זה · יש פסוקים מקדימים בריאת שמים לארץ · כמו בראשית ברא וכו' · ויכולו השמים והארץ · אלה תולדות השמים והארץ · ובנביאים · הבונה בשמים מעלותיו · ואגודתו על ארץ יסדה · בורא שמים ונוטיהם · רוקע הארץ וגו' · ובכתובים · נוטה שמים כיריעה וגו' · יסד ארץ · ובפסוקים אחרים מקדים ארץ לשמים · ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים · ובנביאים אף ידי יסדה ארץ · וימיני טפחה שמים · ובכתובים לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים · וכל פסוקים אלו מכחישים זה את זה וצריכים הכרעה · ופליגי בהכרעה ואיזה פסוק השלישי המכריע · ומ"ש ב"ש אומרים שמים נבראו תחלה · היינו ביום ראשון · ואח"כ הארץ ביום שלישי · כמ"ש ותראה היבשה · וב"ה סברי ארץ בראשון ושמים בשני · יהי רקיע וכן הוא בירושלמי הנ"ל ולקמן פר' י"ב סימן ה' בביאור · ושניהם מכריעים מנוהג שבעולם · ומאלו מרומז בפסוק כל אחד כפי דעתו · ועיין מ"ש לעיל סימן ח' · וב"ש סוברים שפסוק השמים כסאי וגו' מכריע · וכן פסוק ה' בשמים הכין כסאו · וכן פסוק בשמים כסאו עיניו יחזו · שנדמו בריאת שמים לענין כסא והדום · הרי שדעת הש"י ללמדנו שענין בריאת שמים והארץ היו באופן כסא והדום · ובנוהג שבעולם עושין תחלה כסא ואח"כ הדום · שנהג בזה הש"י כו' כמלך היושב על כסאו בשמים ותחת רגליו הארץ הדום להשגיח על העולם ולהנהיגו · וא"כ הפסוקים שכתוב בהם שמים תחלה · הם

דוקא

למלך שבנה פלטין משבנה את התחתונים אח"כ בנה את העליונים · כך ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים · [א] אמר רבי יהודה בר אילעי אף דין קרא מסייע לב"ה (תהלים קב) לפנים הארץ יסדת · ואח"כ ומעשה ידיך שמים · א"ר חנין (לג) ממקום שהמקרא מסייע לבית שמאי משם בית הלל מסלקין אותו · והארץ היתה · כבר היתה · ר' יוחנן בשם חכמים אמר · לבריאה שמים קדמו · (לד) ולשכלול הארץ קדמה · אמר רבי תנחומא אנא אמרי טעמא לבריאה השמים קדמו שנאמר בראשית ברא אלהים · ולשכלול הארץ קדמה שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים · [ב] א"ר שמעון בן יוחאי תמיה אני היאך נחלקו אבות העולם · בית שמאי ובית הלל · על בריית שמים וארץ · אלא שאני אומר שניהם לא נבראו (לה) אלא כאלפס וכסויה · שנאמר (ישעיה מח) קורא אני אליהם יעמדו יחדו · אר"א ב"ר שמעון אם בדעת אבא · למה פעמים שהוא מקדים ארץ לשמים ופעמים שהוא מקדים שמים לארץ [ג] אלא מלמד ששניהן שקולין זה כזה · בכל מקום הוא מקדים אברהם ליצחק ויעקב · ובמקום אחד הוא אומר (ויקרא כו) וזכרתי את בריתי יעקב וגו' מלמד ששלשתן שקולין זה כזה · בכל מקום הוא מקדים משה לאהרן · ובמקום אחד הוא אומר (שמות ו) הוא אהרן ומשה · מלמד ששניהן שקולין זה כזה · בכל מקום הוא מקדים יהושע לכלב · ובמקום אחד הוא אומר (במדבר יד) כי אם כלב בן יפונה הקנזי ויהושע בן נון · מגיד ששניהן שקולין זה כזה · בכל מקום הוא מקדים תורין לבני יונה · ובמקום אחד הוא אומר (ויקרא יב) ובן יונה או תור לחטאת מגיד ששניהם שקולין זה כזה · בכל מקום הוא מקדים כיבוד אב לאם · ובמקום אחד הוא אומר (שם יט) איש אמו ואביו תיראו מגיד ששניהן שקולין זה כזה (לו) [ד] אבל אמרו חכמים האב קודם לאם · מפני שהוא ואמו חייבין בכבוד אביו · בכל מקום הוא מקדים בריאת שמים לארץ · ובמקום אחד הוא אומר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים · מגיד ששניהם שקולין זה כזה :

מסורת המדרש א חגיגה י"ב · ירושלמי שם פ' ב' ה' א' · ב מדרש שמואל ריש פרשה ה' · ילקוט כאן · וילקוט ישעיה רמז תס"ח · ג מכילתא פרשה בא · תנחומא סדר בא סי' ט' · ד קדושין דף ל"א:

חדושי הרד"ל

אלא יוך לעשות : (לג) ממקום שהמקרא מסייע לבית שמאי · דגרסינן לעיל בדב"ש וב"ה קראי כמ"ש שם"כ ובמדרש שמואל פ"ה ע"ש (והיינו כמו דקאמר ר' יהודה אף דין מסייע כו' שכבר הביא מקרא אחר) והיינו דקאמר שהמקרא זה עצמו ראיה לב"ה : (לד) ולשכלול הארץ קדמה · עיקר פי' שכלול הוא יסוד בכל מתורגם לשון יסוד בת"י שכלול · והיינו דכתיב לשון יסוד בכל הני קראי דמוכח דהארץ קדמה · וכן קרא דביום עשות ה"א ארץ ושמים · פי' עשות היינו תיקון וגמר הדבר וכתנס דתק הת"כ כזה : (לה) אלא כאלפס וכסויה · היינו אלפסין ערביות דבילה ל"ב לפר"ת בתוס' שם · והראב"ד כפי' לעדיות ע"ש : (לו) אבל אמרו חכמים האב קודם כו' : ומכל מקום שניהם שקולין בכתובה כדאמרינן פ"ק דקדושין :

מתנות כהונה

כסא שמשימין תחת רגלי המלכים בשעה שיושבין על הכסא : [ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר ת"י אפיפורין דרגלוי · ועי' בפי' הר"ש בפט"ז דמס' כלים] : מסלקין אותו · דוחין דברי ב"ש : [כבר היתה · כלומר כבר נבראת וה"ג לקמן בויק"ר פ' ל"ו] : אנא אמרי טעמא · לדברי ר' יוחנן : ביום עשות וגו' · דייק מדכתיב קודם לזה ויכלו השמים וגו' וסמיך ליה אלה תולדות השמים והארץ ביום עשות ה' וגו' · ופי' ויכלו נשתכלל הוי שהארץ נשתכללה תחלה : כאלפס וכסוייה · שהאומן עושה אותם בבת אחת [וכ"פ הראב"ד בפ"ב דמס' עדיות] : ה"ג בירושלמי [ובויק"ר ובמדרש שמואל] אם כדעת שאמר אבא פעמים ס' פירושו הניחא מה שפעמים מקדים זה לזה · להגיד שניהן שקולין כאחד ושניהם כאחד נבראו : [אבן בילקוט ישעיה גרס כמו כאן וים ליישבו] : הכי גרסינן בויק"ר פרש' ל"ו כבוד אב לכבוד אם] :

עד

רש"י

כסא ומשעשאו עשה אפיפורין שלו · פירוש שרפרף של כסא ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו ומתרגמינן בירושלמי אפיפורין דיליה : שניהם לא נבראו אלא כאלפס וכסוי' · כאלפס שעושין אותו עם כסוי יחד : אמר ר"א בר שמעון · שמעתי את כדברי אבא היו למקרא בכ"מ שמזכירים להזכירם יחד כמו שמזכירים אותם במקרא שאמר קורא אני עליהם יעמדו יחדו אלא מדאשכחן שפעמים מקדים ארץ לשמים ופעמים שמים לארץ מלינו ששניהם שקולין זה כמו זה כלומר חשובים כמוה אף כאן מה שהכתוב אומר קורא אני עליהם יעמדו יחדו לא בא ללמדך שבראם כאלפס וכסוי' כאותו כלי שהאומן עושה אותה וכסוי' בבת אחת אלא ללמדך ששניהם שקולים זה כזה ואם כדעת שאמר אבא ששניהם לא נבראו אלא כאלפס וכסוי' למה פעמים הוא מקדים ארץ לשמים ופעמים הוא מקדים שמים לארץ אלא ללמד ששניהם שקולין זה כזה ונבראו ביחד ולפיכך ראיה אני את דברי אבא :

רבי

פירוש הקצר מהרז"ו

בדמיון כסא והדרפרף · ובית הלל מכריעים בדמיון בית ועליה · וכאן חסר פסוק שהביאו בית הלל להכריע · ועי' בערוך בשם הגמרא והירושלמי : איפופרין · הובא בערוך ערך איפופרין · ופירושו שבלשון יוני קורין לכסא שתחת המלכים איפופרין : לפנים הארץ יסדת · שמתחלה ומלפנים היתה הארץ · ואח"כ השמים לבד הכרעה מתיבת יסדת : אמר ר"י בר אילעי · הוא סתמא ר' יהודה . ובירושלמי הגי' ר"י בן פזי · ואח"כ הוא אמורא : כבר היתה · קודם בריאת שמים · דאם כפשוטו שהיתה תוהו ובוהו · א"כ תיבת היתה מיותר · שהרי כבר הודיע בתיבת בראשית · שמדבר בראשית הבריאה מה היה · או שהיה לו לומר והארץ היתה תהו ובהו · שהרי מאחר שנבראת הארץ והעפר · א"כ אינה תוהו בעצמה · ע"כ דרש והארץ היתה שהארץ בעצמה היתה קודם השמים : ולשכלול · פי' לגמר ותיקון ועיטור והעכה · וכמ"ש לקמן פר' ד' סימן ב' דרב סובר שמ"ש יהי רקיע יחזק הרקיע · שהחזיק ושכלל ותיקן הרקיע בשני · אך שכלול הארץ היה ביום א' וזהו ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים · וכן בכל מקום שמקדים הארץ · היינו לענין תיקון ושכלול : פעמים שמקדים ארץ · ואצל אברהם ומשה ויהושע ותורים וכיבוד אב ואם אמר בכל מקום וכו' וכאן אמר פעמים · כי אצל בריאת שמים וארץ יש הרבה פסוקים באופן זה והרבה פסוקים באופן זה · על כן אמר פעמים כו' ופעמים וכו' · אך אצל כל האחרים הנ"ל מקדים תמיד באופן אחד רק במקום אחד שינה ומזה תבין ותדע שמ"ש בסוף הענין כאן בכל מקום מקדים בריאת שמים לארץ · זה צ"ע וסותר מ"ש תחלה פעמים כו' · ובירושלמי גורס גם בסוף הענין פעמים שמקדים שמים וכו' · ומה שכפל מאמר של שמים וארץ עד הפעם · הוא מפני שכל המאמר בכל מקום הוא מקדים · הוא העתקה ממקום אחר והביאו בשלימות · וכל הענין הוא ברייתא המכילתא · אלא דשם הוא בשינוי מעט · ויתכן שע"כ אמר כאן גם אצל שמים וארץ בכל מקום כמו אצל כל האחרים · דרך אגב ושיגרא דלישנא · שלא רצה לשנות הלשון : וזכרתי את בריתי יעקב · וס"ד ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור :

יפה תואר

שמתחלה ב' פקעיות כו' לכן לא התכיים לקבוע מאמר בפ"ע על כל אחד . ועוד י"ל כיון דמ"מ אח"כ עמדו שניהם יחדיו והיו לאחדים לכן קבעם שניהם גם מתחלה במאמר אחד : שבתחלה עושה הכסא ואח"כ ההדרפרף כו'. בדאית המשלים האלה לא מן הכסא לב"ש ולא מן הפלטין לב"ה לא יספיקו לבאר למה ברא ה' את העולם באופן זה. כי גם הם ההדם עליהם צריך לעשות הכסא מתחלה כדי שידע את מקום ומדת ההדרפרף אשר מראש לא ידע . וכן הבונה ארמון צריך לבנות בנינו מתחתיתו ולמעלה . אינו כולל במעשה הקב"ה היודע הכל מראש . ומעלה ומטה ישוו לפניו . אבל כמה שכיונו המשלים אחרי כי מצא ב"ש הכתוב השמים כסאי דמדמה בריאת שמים וארץ לכסא והדום · וב"ה דרש את הכתוב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים כי זה כבונה פלטין לכן משיה כל אחד את בריאת שמים וארץ לאומנים והאומנות הנזכרים בקרא אשר כן הפן הבורא לבאור בבריאתו אף כי לא יבצר ממנו לעשות הכל ביחד או להיפך . אמנם למצוא טעם ותכלית במחלוקת ב"ש וב"ה י"ל כי דעת ב"ש הוא אשר יסוד הבריאה ותכליתה הוא כסא כבוד ה' והמלאכים ברואי מעלה . ולכן ברא ה' תחלה את השמים אשר זה הוא התכלית והעיקר . ומהם נשתלשלו ונבראו יצירי הארץ אשר המה שפלים לברואי מעלה . וב"ה סוברים כי תכלית הבריאה הוא האדם . ולכן ברא ה' בראשונה את הארץ וכל היקום אשר עליה המוכרחים לצרכי האדם ואת האדם . ואח"כ את השמים ברואי מעלה אשר בערך הבריאה המה נחשבים רק למדרגה שניה נגד האדם ולפ"ז אף כי כל אחד הביא כתובים לראיה לדעתו . אין לנו לבקש הוכחה בכתובים . כי קרא לא כמר דייקי ולא כמר דייקי . אבל עיקר מחלוקתם הוא בסברא כנ"ל . וכל אחד יפרש את הכתובים המתנגדים לדעתו וסברתו כרוחב דעתו : כאלפס וכסויה שניהם נדפסים כאחד בעת עשייתן ואח"כ נחתכין במגרה וכמ"ש הראב"ד במסכת עדיות פ"ג משנה ה' . וב"ה מסקנא דמילתא וכדאיתא בפר"א פי"ח שנרתה בינה ביניהם והסכימו אלו עם אלו ששניהם נבראו בשעה א' וברגע אחד . אמנם מזה אינו מוכח כדעת הרב בח"ב פ"ל ודעת הרלב"ג שהבריאה היתה באפס זמן וברגע אחד נבראו . אף כי כן נראה מבוררת המלות . וכ"כ לכאורה בשוחר טוב מזמור ז' שאמר שניהם ביחד נבראו כו' ב"ו בר טרם ומתחיל בראשו וגומר ברגליו וכו' אבל הקב"ה כשהוא צר את האדם בבת אחת כו' . אמנם כבר הזכרנו בסי' י"ח ונזכיר עוד לקמן פ"ג סימן כ' ופי"ב סי' ג'. כי יש מאמרים רבים בדברי רז"ל נגד דעה זו . ולפ"ז י"ל כי שניהם נבראו בהמשך זמן . ומ"ש כאחת נבראו ר"ל בבואתו רגע שהתחיל בריאת השמים התחיל ג"כ בריאת הארץ ושניהם היו נמתחים והולכים כל אחד לפי התיחסותו של זה עם זה ונשלמה בריאתם ברגע אחד . וכן מ"ש שצר האדם בבת אחת פירושו כי צורת כל אחד ואחד מכל חלקיו ובכל אבריו נצטיירים ברגע אחד . ולא היה צורת אבר אחד לפני השני . אבל ציור הצורות היה בהמשך זמן : יעמדו יחדו . ובחגיגה פ"ב מתרץ הקרא לב"ש וב"ה מאי יחדו דלא מתלפי מהדדי . והנה הרמב"ע התעורר על ראיה זו דהכתוב לא קאמר ע"כ על הבריאה כי קרא אותם ביחד ועמדו כי בטרם שנבראו למי יקרא . וע"כ הכתוב מדבר כי אחרי שכבר נבראו יקראם לפקודתו . והמה כעבדים נאמנים יעמדו יחדו לשמוע בקול ה'. אבל באמת מצינו הפעל קרא גם להוציא מן האין אל היש . וכמו קורא הדורות מראש . והוא על דרך ההעברה שקורא אל האין כאילו כבר נמצא לעשות את מאמר ה'. ויתפרש קורא אני אליהם. לשמים וארץ בדבור אחד מה שאין הפה של בשר ודם יכול לדבר . ויחדו יצאו מן ההעדר אל ההויה : ששניהם שקולים . הנה זה הוא מדרך המדרש להביא ראיה כל הדברים הדומים לענין זה אף כי היה סגי לו באחת . ומה שלא הביא כבשים קודמים לעזים כו' מלמד ששניהם שקולין כמו שהובא במשנה סוף כריתות . י"ל כיון דהביא משל אחד מעניני קרבנות מתורים ובני יונה די לו : ויתכן למצוא טעם להני המשל ראיות שהביא ששקולים הם . משום דמשפטי הקדימה יש חמשה מינים וכמו שנפרש . ובא להוכיח מאלה החמשה כי השמים והארץ שוים ואין ליתר משפט אחד מהקדימות על השני . האחד הוא משפט הקדימה של הסבה על המסובב וכמו שהשמש המביאה אור . היא קודמת לאור . והאב קודם לבנו כי האב הוא סבת הבן . ואין הבן הוא סבת האב . וכן השמש היא סבת האור ואין האור הוא סבת השמש . ובלא תאמר כי בין הארץ והשמים יש ג"כ האחד סבה והשני מסובבת ויש משפט קדימה לאחד על השני לכן מביא כי גם אברהם יצחק ויעקב שקולים הם אף כי האחד הוא האב והבניים הם התולדה : השני הוא משפט הקדימה בכח . ולמשל אם איש בא בכח המלכות . יש למושל ולמפקד משפט הקדימה על הנשלט והנפקד . ובלא תאמר כי גם בשמים והארץ . האחד מפקד על השני ויש לו משפט הקדימה לכן מביא ממשה ואהרן שהם שקולים אף כי אהרן בא רק ממשה אשר שם עליו מפי ה' : השלישי הוא משפט הקדימה בחשיבות כמו הנכבד על הנקלה . שהחכם על הסכל . ובלא תאמר כי גם בשמים ובארץ האחד חשוב מהשני ויש לו משפט הקדימה . לכן מביא מיהושע וכלב אף כי יהושע היה נביא והמוליך והמביא את ישראל ולא כן כלב בכל זאת שקולים הם : הרביעי הוא משפט הקדימה בזמן כמו הזקן על הנער . ובלא תאמר כי גם בשמים ובארץ האחד הוא קודם בזמן על השני ויש לו משפט הקדימה לכן מביא כי תורים ובני יונה שקולים הם אף כי התורים זקנים הם מבני יונה : והחמישי הוא משפט הקדימה במקום וכמו היושבים ראשונה במלכות קודמים ליושבים שנים ושלישים וכן בכל מקום ושעת יש חלק אחד שקודם למה שאחריו . ובלא תאמר כי גם

בשמים

פירוש הארוך מהרז"ו

דוקא · וב"ה מכריעים מפסוק הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה · כן הוא בחגיגה שם · ובירושלמי הגי' מפסוק אף ידי יסדה הארץ וימיני טפחה שמים · שהארץ בדמיון יסוד הבנין · והשמים בדמיון עליה · ובנוהג שבעולם . תחלה עושים היסוד ובית התחתון · ואח"כ העליון · כדמיון מלך שבונה לו פלטין במדינה · להשתתף עם בני המדינה ולדור בו להשגיח עליהם · כך השי"ת עם העולם · להשרות בו שכינתו כביכול · וא"כ הפסוק שמקדים בו הארץ הוא דווקא · ובלי שום ספק אשר שני הדרכים אמת אלו ואלו דברי אלהים חיים · שיש ענינים שדומים לפלטין ובית · לצורך שכינתו יתברך · ויש ענינים · שדומים לכסא והדום · אלא שהם נעלמים מהשגתנו · וכאן במדרש חסר פסוק המכריע של בית הלל · ומבואר כד' פסוקים הבונה בשמים וגו' · אף ידי יסדה ארץ וגו' כמ"ש בגמרא דילן ובירושלמי הנ"ל · וכן מפסוק לפנים הארץ יסדת וגו' ומפסוק לנטוע שמים וליסוד ארץ : לפנים הארץ יסדת · מכאן ראיה לדברי בית הלל לבד תיבת יסדת שלפנים ומתחלה היה הארץ ואחר כך השמים · ועוד ראיה מתיבת יסדת בדמיון יסוד. כנ"ל : כאילפס וכסויה · שהיוצר של כלי חרס עושה תחלה הכלי עגולה ואטומה כולה ואחר כך חותך החלק עליון של הכלי ומתקן ממנה הכיסוי · הרי שנעשו יחד והאלפס הוא של חרס · וכמ"ש עדיות פרק ב' אלפסין חורניות · וכן הוא בבילה דף ל"ב וכמ"ש שבת מ"ב · וצ"ע איזה רמז יש לרשב"י שהיה בדמיון אלפס וכסויה ואפשר יתכן לומר שדורש מתיבת טפחה · שהול"ל כוננה שמים או עשתה · וכדומה · ע"כ דורש טפחה מלשון טפיח וכמ"ש סוף שבת ופקקו את המאור בטפיח · וכן זמורה שקשורה בטפיח · וזהו עפ"י מדת ממעל וכמו שהכריע ב"ש מתיבת כסא וב"ה מתיבת יסדת · ומתיבת כוננה · כן הכריע רשב"י מתיבת טפחה שהיו בדמיון עשיה טפיח ואלפס וכסויה · שאין צורך להקדים זה לזה שיכול לעשותם ביחד : אם בדעת אבא · דבשלמא לדעת ב"ש וב"ה שהכריעו לצד אחד · שבמקום אחד דווקא · ובמקום אחר לאו דווקא · אך לרשב"י נכתבו כל הפסוקים שלא בדקדוק · ומה מלמדנו בזה ע"כ דורש שבא ללמדנו ששניהם שקולים. שאם היה כתוב תמיד באופן אחד · היינו אומרים כל שהוא העיקר והחשוב ע"כ הקדימו · והשני טפל · ע"כ פעמים מקדים שמים ופעמים ארץ · להורות ששניהם שקולים · ופירושו של תיבת שקולים אין הכוונה בהם דומים ממש כי איך יתכן לדמות הארץ העכורה והגשמית · להשמים הספיריים והרוחניים · והארץ כל בריותיה אין להם קיום · וכולם מתים וכלים · וברואת שמים קיימים לעולם · ושמו"ר בהדיא פר' ב' סימן ה' · אך הענין כמו שבארתי כבר בספרי מדרש תהלים מדה י"ט שכל שני ענינים ששניהם עיקרים אפילו אם האחד גדול והאחד קטן רק שניהם מוכרחים בקיום הדבר נקראו שקולים אף שאינם שוים · רק שכל אחד שלם בבנינו ולא יתכן בלעדו וא"כ אינו טפל :

וכאשר

פרשה ב א והארץ היתה תהו ובהו · [א] רבי ברכיה פתח (משלי כ) גם במעלליו יתנכר נער · א"ר ברכיה עד דהיא פגה אפיקת כובייא · הוא מה שהנביא עתיד להתנבאות עליה בסוף (ירמיה ד) ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו : **ב** רבי אבהו ורבי יהודה בר סימון · [ב] רבי אבהו אמר משל למלך שקנה לו שני עבדים שניהם באוני אחת · ובטימי אחת · על אחד גזר שיהא ניזון מטמיון ועל אחד גזר שיהא יגע ואוכל · ישב לו אותו תוהא ובוהא אמר שנינו באוני אחת ובטימי אחת זה ניזון מטמיון ואני אם איני יגע איני אוכל · כך ישבה הארץ תוהא ובוהא אמרה העליונים והתחתונים נבראו בבת אחת · העליונים ניזונין מזיו השכינה התחתונים אם אינם יגעים אינם אוכלים · ור' יהודה בר סימון אמר משל למלך שקנה לו שתי שפחות שתיהן באוני אחת ובטימי אחת · על אחת גזר שלא תזוז מפלטין · ועל אחת (א) גזר טירודין · ישבה לה אותה השפחה תוהא ובוהא · אמרה שנינו באוני אחת ובטימי אחת זו אינה יוצאה וזה מפלטין ועלי גוזר טירודין כך ישבה לה הארץ תוהא ובוהא · אמרה העליונים והתחתונים נבראו בבת אחת · העליונים חיים · והתחתונים מתים · לפיכך והארץ היתה תהו ובהו · א"ר תנחומא לבן מלך שהיה ישן ע"ג עריסה והיתה מניקתו תוהא ובוהא · למה שהיתה יודעת שהיא עתידה ליטול את שלה מתחת ידיו · כך צפתה הארץ שהיא עתידה ליטול את שלה מתחת ידיו של אדם שנאמר ארורה האדמה בעבורך לפיכך והארץ היתה תוהו ובוהו : **ג** רבי יהודה בר סימון פתר קריא בדורות · (א) והארץ היתה תהו ובהו · זה אדם הראשון שהיה ללמה ולא כלום · ובהו (ב) זה קין שבקש להחזיר את העולם לתוהו ובוהו · וחושך זה דורו של אנוש על שם (ישעיה כט) והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי וגו' · על פני תהום · זה דור המבול שנאמר (בראשית ז) ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום : ורוח אלהים מרחפת על פני המים · על שם ויעבר אלהים רוח על הארץ · אמר הקדוש ברוך הוא עד מתי יהא העולם מתנהג באפילה תבא האורה · ויאמר אלהים יהי אור

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ד' כל הענין · וילקוט ירמיה רמז רפ"ד · וילקוט משלי רמז תתקנ"ע · ב תנא דבי אליהו רבא פרק ל"א :

חדושי הרד"ל

(א) גזר טירודין · מענה ממשל דר"א דס"ל אדרבה זה שאוכלין ע"י שיגיעין הוא מעלה יותר גבוה שאינם אוכלים נהמא דכסופא : (ב) זה קין וכו' · העולם לבוהו כצ"ל וכ"ה בילקוט · כי כן ג"כ של בוהו

חדושי הרש"ש

(א) והארץ היתה תהו זה אדה"ר · כצ"ל וכן בילקוט ליתא מלת וכהו :

רש"י

פרשה ב רבי ברכיה גם במעלליו יתנכר נער · אם זך ואם ישר פעלו · עד שהוא נער יכולין להכיר בו מתוך מעלליו אם יהיה זך וישר פעלו להבא : פגה · כמו שהארץ שהיתה פגה כלומר קטנה שעדיין היא בחידושה (כמ"ש חז"ל) כאויה היתה בת שבע לדוד אלא שאכלה פגה : אפיקת כוביא · הוציאה קוצים כלומר דסמיך לבראשית ברא כתיב והארץ היתה תהו ובוהו והכי גרסינן עד שהיא פגה אפיקת כוביא קוצין כדמתרגמינן וקוץ ודרדר וכובין ואטדין : הוא שהנביא עתיד להתנבאות עליה בסוף ראיתי את הארץ והנה תוהו · כלומר ראיתי את ארץ ישראל והנה באה עליו ג"כ לשומה לתוהו ובוהו שמתוך מעשה שרשית את הארץ מיד היתה תוהו דסמיך לבראשית ברא כתיב והארץ היתה תוהו וגו' : באוני אחת ובטימי אחת · אוני שכר ודאי כמו כותבין עליו שכר אונו ואפי' בשבת · כמו ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי מדבר בירגעש בן נבט שהוא משבט אפרים ומתפאר בעצמו ואומר אך עשרתי ומצאתי און בשכר שכל ישראל עבדים לי שאבי אבא קנה אותם דכתיב וילכו גם אחיו ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים ומה שקנה עבד קנה רבו כל ממונם שלי הוא לפיכך כל יגיעי לא ימצאו לי עון אשר חטא כל מה שאני נוטל מהם אין לי עון וחטא בכך כי עבדי הם ומה כתיב אחריו ואנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים אני הקב"ה הנני לך לעבדים לא שבחת אבל אנכי ה' אלהיך שבחת שהעמדתי שני עגלים אחד בבית אל ואחד בדן : בטימי · דמים ובספר זה יש לו רעים רבים לקמן בפרשה שבת דין מסיק ליה בטימי ודין מסיק ליה בטימי עד דמטי נוגה לתרין עשר דיגרין : שיהא אוכל מבטן · ס"א אוצר המלך בלא שום יגיעה : שיהא יגע ואוכל · בשכר יגיעה מן המלך : תוהא ובוהא · ניער ומיצר בעצמו : מטמון · מן האוצר דבר שהוא טמון וסגור · ס"א ביגיעה כך התחתונים מתפרנסין : מה בין ר"י ב"ר סימון לר' אבהו · ר' אבהו ממשיל הדבר לשני עבדים על אחד גזר וכו' · כך התחתונים יגיעים ואוכלים אבל ר"י בר סימון חולק בדבר ואומר על אחת גזר שלא תזוז מלפניו ותתפרנס כאחת מבנות המלכים ועל אחת גזר פרודים שתתגודד מפלטין ותלא לחוץ והערה לעצמה ותאכל ממה שהיא יגיעה ולא תתהנה משל מלך אפי' בעיא · ס"א ביגיעה כיוס : לבן מלך שהוא ישן ע"ג עריסה · ברגילי בלע"ז : ללמא · והנביאים יהיו לרוח (ירמיה ה' י"ג) מתרגמינן ללמא כלומר לא מה הבל המה

מתנות כהונה

פרשה ב עד דהיא פגה כו' · משל הוא על האמד בעוד שהיא עדיין רכה שלא הגדילה כל צרכה הוציאה קוצים כך בתחלת בריית הארץ גילה הכתוב מה יהא בסופה : אוני · שכר מכירה [וכ"ה בילקוט ירמיה] : ובטימי · באוצר כלומר דמי מזון : מטמיון · מתוך אוצר המלך : ישב לו אותו · שנגזר עליו שיגע ויתפרנס מעמלו : [פלטין · מהיכל המלך] : טירודין · להיות נע ונד ונטרד : ליטול את עלה · עונש וגזר דין : ללמה · [פי' הערוך] להבל ולתהו · כי תהו המה · ת"י למה · וכן הבל תרגם אונקלוס למה : [דור אנוש · עובדי כוכבים היו] :

יפה תואר

בשמים ובארץ יש משפט קדימה לאחד על השני במקום · ולזה מביא משל ואם השקולים · אשר משלשם שותפין שיש באדם · וזה הקב"ה האב והאם · האב הוא מסויבב לאבונם לפני האם כי הוא נותן מקדם הזרע ואח"ז האם הנותנת את הדם והאדום ובכ"ז שקולים הם · כן ה"א גם בשמים ובארץ · סוף דבר כי לפני הקב"ה הכל שקולים אם יעשו את רצונו · אף כי לא ימלטו אשר בערכם יש יתרון לאחד על השני מ"מ הקב"ה המביט על התכלית ותכלית כל דבר הוא לעשות את פקודת היוצר · וכל הממלא את פקודתו שקול כנגדו גם נגדו ונשגב ממנו הממלא ג"כ את פקודת היוצר :

ר' ברכיה פתח כו' כבר כתבו המחקרים כי כל הרעות והפסד הבאים לעולם הוא מצד החומר המוכן אל ההפסד והכליה · לאלבים נורה והביט נורה · וזה שבא לרמז והארץ מצד שהיא החומר לכן מעותדת כיה אל תהו ובהו אשר היתה מקודם · וזה שמביא את הכתוב ראיתי את הארץ אשר עליה בא נבוכדנאצר לשומה לתהו ולהחריבה · וה"ה תהו ובהו כי מרכבית היצירה היא עלולה לתהו ובהו · וכעין זה כתב רש"י ז"ל : **שקנה לו ב' עבדים** כו' בא לפרש תהו ובהו מענין תמהון ושממון וכמו תוה וקם בהתבהלה (דניאל ג' כ"ד) ובגמ' הכי בה וזה שהארץ תמהה · אחרי שהיא נבראת בזמן אחד עם השמים · וגם הארץ נבראת לכבוד ה' ותגיד תהלתו כמו השמים · ולמה ישיגוה מקרים ופגעים רעים כמו היגיעה והעמל · וההפסד והגנאי אשר השמים לא ידעו מזה · וכמו שהביא המשל משני עבדים : התחתונים אם אינם יגעים כו' נראה דעיקר התמהון הוא על אנשים שהם העיקר בארץ המתפרנסים בצער וביגיעה אבל לא על שאר בע"ח וכ"ש לא על הדומם והצומח אשר לא ייגעו ולא ייעפו · ואע"ג דגם השמים וכל צבאם ג"כ מתנועעים תמיד · אבל תנועתם המה מעוררת במדה ובמשקל ואין בהם ליאות ועייפות : העליונים חיים כו' · אף כי גם השמים כעשן נמלחו כמו הארץ כבגד תבלה ועל השמים והארץ אמר הכתוב וכלם כבגד יבלו (תהלים ק"ב) מ"מ יען כי ימי השמים ימשכו לאורך ימים אמר ע"ד ההפלגה העליונים חיים כמו לעולם מבא"כ ימי האדם אנוש כלא וכלך הבדה יגיע ורוח עברה בו ואיננו : והתחתונים מתים ע"ה דיב"ב מתמיה רק על הגות האנוש הכלי · ולא על היגיעה כי העמל והיגיעה לא רעים הם בהחלט · ור"א לא יתמה רק על היגיעה המתנודדת המגררת גם את ימיו הספורים · ולא על המות הטוב לישרים כי יובילהו אל חיי נצח ומנוחה : לבן מלך שהיה ישן ע"ג עריסה כו' ר"ת מפרש כי הארץ תתמה לא בקנאתם על העליונים · כי הבחירה אשר נתנה לאדם בארץ תגביהנו במעלה יותר גבוה מהעליונים אם יבחר בטוב · אבל הארץ תתמה כי רעתי בקרבי היא הן אנכי עתידה להוליד את האדם אשר ממני יאכל וממני יגדל · ובבחינתו תבוא עלי רעה כי תקולל תלקי בעבורו : פתח קריא בדורות כו' ובא ללמד לנו כי אברהם היה תכלית הבר אה וכדאמרינן לקמן פי"ב סי' ז' בהבראם באברהם בזכותו של אברהם וכו' ולכן סבל הקב"ה הטאות הדורות שלפני אברהם כדי שיבוא אברהם ויקבל שכר כנגד כולם וכדתנן בפ"ה דאבות · ואע"פ בשת תווך מת שלא ונח צדיקים היו אבל לא היו כדאים להציל את הדורות כזכותם · וגם המה לא יגעו להביא את בני אדם תחת עול מלכות שמים כמו שעשה אברהם שהקריא את שם ה' בפי כל הבריות והאיר את העולם כלו כאור אל אחד · ומה שמנה רק אדם הראשון קין אנוש ודור המבול · אף כי דורות רבים נאבדו נלכדו בפשע אבל המה מפורש כי נלכדו בחטאת עבודת כוכבים על אדם הראשון אמרו רז"ל כי סוחיל שלך אחרי כו וכדאיתא בסנהדרין פ' א' ד"מ · ועל קין איתא בתוספתא שאמר לית דין ולית דין ודור אנוש מפורש בקרא · וכן דור המבול אמרו לאל סור ממנו · ולפ"ז מלבד כי חטאו במעשיהם חטאו עוד והחטיאו רבים באמונתם הכוזבת : שהיה ללמה פי' שנאבד לאפס זמן כי באותו יום שנולד בא תו יום.

פירוש מהרז"ו

פרשה ב סימן א והארץ היתה תהו ובהו · פשט הכתוב שבתחלת הבריאה עד שלא נבראו הברואים היה שממה וריקות וכן החושך בעולם · שלא נבראו רק שמים וארץ עצמם והא"כ ברא האור וכל הברואים כל אחד ביומו וכמ"ש בתרגום והרעא הוות צדיא וריקניא וא"כ אין זה אלא העדר ואין זה בריאה ולא היה צריך הכתוב להזכירם כי איך יהיה שום נמצא בעולם קודם שנברא שום בריה וע"כ דעת חז"ל שעל כן הזכירם הכתוב שהיו ברואים פרטים תוהו ובוהו וחושך כמ"ש לעיל פר' א' סימן ט' בהדיא ע"פ מדה י"ז שבמקום אחר מפורש בהם בריאה · וא"כ יקשה למה לא כתב כאן במקומו לשון בריאה בהם ועוד למה לא הזכיר תוהו ובוהו רק בארץ ולא בשמים · כמ"ש לקמן ריש פר' יו"ד שגם בשמים שייך תוהו ובוהו · ע"כ דרש שבא לרמוז עוד לבד פשוטו כנ"ל · על מה שעתיד להגיע לה בסוף כשתענש על מעשה רשעת הברואים · שתחזור לתוהו ובוהו וחושך · שע"כ ברא תחלה תוהו ובוהו וחושך כדי שיהיה לארץ טבע זו ותשתוקק תמיד לחזור לשרשה כי כל טבע הבריאה היפך טבע של תוהו ובוהו · כשהברואים הולכים בדרכי ישרים מחזיקים ישוב וקיום העולם ומתגברים על תוהו ובוהו · וכשחוטאים ומבטלים קיום העולם · אז מתגבר תוהו ובוהו על העולם · וכמ"ש שמ"ר פרשה ט"ו סימן כ"ב ולקמן ריש פר' ה' הגל בריאת המים · שלכך נברא העולם בתחלה מלא מים · שיהיה לעולם טבע המים שישתוקק לחזור לשרשו · וכמו שהיה בדור אנוש ודור המבול · והדרשה עפ"י מדה ז' וי"ז · שעל שמפורש במקום אחר שהתוהו ובוהו הוא על עונש חטא הברואים · א"כ גם כאן בא לרמוז על עונש החטא · וכל הפרשה הובאה בילקוט כאן : עד דהיא פגה · בעוד שהנטיעה רכה עדיין הוציאה קוצים · ואף שבעת שהיא קטנה אינה מוציאה פירות ואין הקוצים מזיקים כלל אך גם מוכיח על סופו שכשיבוא לכלל הוצאת הפירות שלא יהיו הפירות מצליחים · אלא יהיה בהם טבע הקוצים · וכן בנמשל שכשיבואו ישראל לארץ ישראל מקום הצלחה · אז יענשו בחטאם · שיחזור העולם לתוהו ובוהו : **ב** ר' אבהו · עיין ילקוט בשם מדרש אבכיר דבר נפלא · ור' אבהו ור"י בר"ס באו ג"כ לדרוש שע"כ לא כתב לשון בריאה הגל תוהו ובוהו לדרוש בו לשון שממה וצער · ועי' כל הענין בתד"א פ' ל"א · העתקתיו לעיל פר' א' סוף סימן ד' : ישבה הארץ תוהא ובוהא · פי' שוממה ומתאבלת וכמ"ש שמואל ב' י"ג · ותשב תמר ושוממה · ועל שמתחלה היה לה כח העליונים והשמים אורה ושמחה תמידית וכשניטל הימנה שמחה זו נתחדש בה כח השממון התוהו והבוהו וזה דווקא אצל הארץ · וע"כ לא כתוב בהם בריאה לרמוז על שממון של צער : בבת אחת · כדעת רשב"י לעיל סוף פר' א' שנבראו בבת אחת וק"ו לדעת בית הילל שהארץ נבראת תחלה : מזיו השכינה · עיין שמ"ר פר' ל"ב סימן ד' וש"כ ומבואר : אם אינם יגעים · כמ"ש בזעת אפיך תאכל לחם · ולדעת ר' ברכי' עיקר השממון על המזונות · ולר"י בר"ס עיקר השממון על המות · ומה שאמר במשל פלטין וחוץ לפלטין פירושו שהעליונים החיים הרוחניים מקום כסא כבודו כמ"ש השמים כסאי וזהו פלטין של הקב"ה כו' · והתחתונים בעלי גוף וגשם בעלי התמורה ושינוי התמידי אשר בעפר יסודם · כמ"ש לקמן פר' יו"ד סימן ד' וש"כ · מחלתי ואני הרפא מחילתי אני הרפא · ע"ש ובמקומות שציינתי שם · ותבין כאן כי אין לכפול הדברים : שהיה ישן · אף בעתה הוא ישן ואינה צריכה לעשות דבר · מצטערת ודואגת איך תוכל לראות ידי חובתה בגידול של בן המלך שאולי תחטא בדבר אחד ותאבד על ידו וגם אם יחטא הבן שיענף בפלטין יהיה הקלקול תלוי בה · וכן בנמשל אף שעדיין לא נברא האדם אך מאחר שעיקר בריאת הארץ בשביל האדם כמ"ש אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי והנהגת האדם סיבה קרובה לקלקול הארץ ע"כ שממה הארץ על קלקול האדם · וכמ"ש לקמן פר' ל"ה סימן ד' ע"ש · ומליאת ליטול את שלה בלשון המדרש הונח על עונש · וכמ"ש לקמן פר' ד' סוף סימן ו' ועתיד ליטול את שלו וכו' ע"ש · וזה עפ"י מדה י"ז · שכאן כתוב שהארץ היתה תוהו ושוממת ולהלן כתוב ארורה האדמה בעבורך ללמד שהשממון בעבור צער זה של הארור : **ג** רבי יהודה בר סימון פתר קריא בדורות · שלכך לא כתב בריאה בתוהו ובוהו וחושך ולא כתוב כ"א בארץ ושבא לרמז על הדורות של הארץ : ובהו זה קין · שרצה ליחד העולם לעצמו לבד והרג את הבל שלא יהיה לו חלק בעולם · וזהו בוהו נוטריקון בו הוא · פי' בו לבדו טובות העולם · ועי"כ קלקל העולם · והחזירו לתוהו ובוהו : והושך זה דורו של אנוש · שכתוב אצלם אז הוחל לקרא בשם ה' שפירוש נחשב הכל לדבר חולין לעבוד ה' ולקרא בשם ה' כמ"ש והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי רואנו ומי יודענו · וזהו דור אנוש · ע"כ נחשב להם דבר חולין · וכמ"ש לקמן ריש פר' כ"ד ע"ש ומש"ש ודורש גז"ש מדה ז' וי"ז · דשם מפורש במחשך שאמרו מי רואנו ומי יודענו · וזהו אז הוחל כנ"ל · ומ"ש תהום הוא דור המבול הוא ג"כ גז"ש מת"ש תהום רבה : ויעבר אלהים רוח על הארץ · מ"ד וישוכו המים שעי"כ רפא מכת המבול : אמר הקב"ה · דורש מ"ש ויאמר אלהים יהי אור · שהיה לו לסמוך האור אל החושך · שהאור הוא נהיל מהחושך · והיה לו להקדימו אצל מ"ש וחושך על פני תהום · ע"כ דרש עפ"י מדה ט' ועפ"י מדת ממעל שאחר ורוח אלהים מרחפת על פני המים היה עוד כעס

ידי משה

שבקש להחזיר את העולם לתוהו ובוהו · פי' כי שמע שגזר עליו להאסף הוא וזרעו ולולי שנולד שת שממנו הושתת העולם היה בטל מין האנושי :

(ג) זה אברהם הה"ד (ישעיה מא) מי העיר ממזרח צדק וגו' אל תקרא העיר אלא האיר · ויקרא אלהים לאור יום זה יעקב · ולחשך קרא לילה (ד) זה עשו · ויהי ערב זה עשו · ויהי בקר זה יעקב · ויהי ערב · ערבו של עשו · ויהי בקר · בוקרו של יעקב · יום אחד שנאמר (זכריה יד) והיה יום אחד הוא יודע לה' לא יום ולא לילה וגו' · דבר אחר יום אחד · שנתן לו הקב"ה ואיזה (ה) זה יום הכפורים : ד ר"ש בן לקיש פתר קריא בגליות · א והארץ היתה תהו זה גלות בבל שנאמר (ירמיה ד) ראיתי את הארץ והנה תהו · ובהו זה גלות מדי (אסתר ו) ויבהילו להביא את המן · וחשך זה גלות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהן ב שהיתה אומרת להם · כתבו (ו) על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל · על פני תהום זה גלות ממלכת הרשעה שאין להם חקר כמו התהום מה (ז) התהום הזה אין לו חקר אף הרשעים כן · ורוח אלהים מרחפת זה רוחו של מלך המשיח · היאך מה דאת אמר (ישעיה יא) ונחה עליו רוח ה' · באיזו זכות ממשמשת ובאה · המרחפת על פני המים בזכות התשובה שנמשלה כמים · שנאמר (איכה ב) שפכי כמים לבך · רבי חגי בשם רבי פדת אמר ברית כרותה למים שאפילו בשעת שרב (ח) רוחה שייפה · ג וכבר היה ר"ש בן זומא יושב ותוהא · ועבר רבי יהושע ושאל בשלומו · פעם ושתים ולא השיבו · בשלישית השיבו בבהילות · א"ל בן זומא מאין הרגלים · אמר לו מעיין הייתי · א"ל מעיד אני עלי שמים וארץ שאיני זז מכאן עד שתודיעני מאין הרגלים · א"ל מסתכל הייתי במעשה בראשית · ולא היה בין מים העליונים למים התחתונים אלא כשתים ושלש אצבעות · ורוח אלהים מנשבת אין כתיב כאן אלא מרחפת כעוף הזה שהוא מפרפף בכנפיו וכנפיו נוגעות ואינן נוגעות נהפך רבי יהושע ואמר לתלמידיו · הלך לו בן זומא ולא שהו ימים מועטים (ט) ובן זומא בעולם : ה רבי אבהו ור' חייא רבה · רבי אבהו אמר מתחלת ברייתו של עולם צפה הקדוש ברוך הוא

מסורת המדרש-א פסיקתא רבתי פרשה כ"ג · ב ירושלמי חגיגה פרק ב' · לקמן פרשה ט"ז ופרשה ת"ד · ויקרא רבה פרשה י"ג וט"ו · תנחומא סדר תזריע סימן י"א · ג ירושלמי חגיגה פרק ב' · תוספתא חגיגה פרק ב' :

חדושי הרד"ל

ריקנית וזה קין שבקש להחזיר העולם ריקן מבריותיו : (ג) זה אברהם כו' ממזרח צדק כו' · דרשו לקמן פ' מ"ג וש"מ כל מזמור זה על אברהם · ועי' שלהי שבת : (ד) זה עשו · וקשה מדוע לא הזכיר יצחק · וכו.ה: תולדות קמ"ח · ולמוכך דא יצחק כו' וכנ"ל ותכהינה עיניו · ואולי צ"ל כן גם כאן להמעתיקים בה"ה קשה בעיניהם לדרוש כן על יצחק תקנו הגי' עוד בא"ד פ"א דדרש ימים יוצרו ולא אחד בהם זה כא"דך דרשא דערב ובקר : (ה) זה יום הכפורים · שאין רשות לשטן (שרו של שעיר) בו כדאיתא ביומא (כ') ולומר שאף בערבו של שעיר ניתן ליעקב יום אחד של אורה שאין שעיר ושטן שולטין עליו בו (וע' תדבא"ר פ"א דדרש ימים יוצרו ולא אחד בהם זה יוה"כ) : (ו) על קרן השור · במגילת תענית ספ"ב מפורש שהיה הגזירה כן שהיו כותבין על מצחו של שור וחמור שאין לבעליהם חלק בא"י וע"ש דמסיים כמו שהיו הפלשתים עושים · שנאמר והרש לא ימצא · ואפשר י"ל שמש אליל היה חקוק על חרבם והיו רוצים שישראל יחקוקו ככה · ולכן לא היו יורדים לנס"מ אלא רק זהיה ספירה פיס כו' : (ז) התהום הזה וכו' · עיין הגירסא בפסיקתא דתכי · ובתהום כתיב (איוב לח) ובחקר תהום התהלכת · (ועיין שבת י"א א') : (ח) רואה שייפה כך התשובה אף בשעת החן והכעס של הקב"ה ע"י התשובה מרחפת רוח רחמים כא"י : (ט) ובן זומא בעולם · עיין מ"כ · ולהגי' שאין ונפגע · יש לפרש וכ"ז בעולם על זה · וכמ"ש בירושלמי שלהי יבמות · אימו בעולם ... ספת עליו · כלומר יצא מדעתו · ולא נקט איננו בעולם מפני דרך כבוד :

מתנות כהונה

זה יעקב · כמו שדרשו והנה השמש והירח וגו' אמר יעקב מי גילה לזה ששמי שמש · שנא' כי בא השמש מלאכי השרת הומרים אתה שמש : ערבו · לעתיד לבא : יוהכ"פ · יום סליחה וכפרה לישראל : ויבהילו · בהו ובהלה אחת היא : [בגזרותיה · גרסי'] : אף הרשעים · דרך כינוי כלפי מלכות הרשעה הנעלם שאין חקר לגדולתה שמתגברת והולכת יותר מדאי: ממשמשת · כלו' מקרבת ורוחשת ובאה הגאולה : רוחה שייפה · [גרס ופי' הערוך] אפי' כשהחום גדול בעולם הרוח נושבת על גבי המים : שייפה · מלשון נשפה : מאין הרגלים · בפ' אין דורשין גרס מאין ולאין ופירש"י מאין תבא · והיכן לבך פונה [וה"ג בירושלמי פ' אין גבי גיחזי מאין לאין גיחזי] : הרגלים · כלומר פעמי מחשבותיך : הלך לו · מעולם שהעמיק מאד להסתכל במעשה מרכבה [וכדאמר בפ' אין דורשין בן זומא הציץ ונפגע] : בעולם · בע"ה

רש"י

(שם י' ס"ו) למה אינון כלומר לאין : פתר קרא בדורות · ר"ל פתר קרא במלכיות : כתבו לכם שאין לכם חלק באלהי ישראל · כלומר מעלה אני עליכם · (כ"א) עון העגל · כאלו כתבתם על הקרן של שור שאין לכם חלק באלהי ישראל : כך מלכות אין להם חקר · שמתגברות והולכות בעון הדור יותר מדאי : ממשמשת · מקרבת ובאה כדגרסינן עדיו ממשמשין ובאין (ב"ק פ"ז) : כתבו לכם על קרן השור · לפי שכיון שעשיתם תבנית שור מאותה שעה גליתם בדעתכם שאין לכם חלק בו : ברית כרותה למים שאפילו בשעת שרב רוחו שייפא · שמשמע רוח ברית כרותה למים אין מים בלא רוח אפילו בשעת החום נושבת והולכת ע"י הרוח : ברית כרותה למים אפילו בשעת שרב רוחו שייפא לשון השופה יין לשמריו (מס' ע"א) דשף מדוכתיה (חולין פרק אלו טרפות) כלומר אף בשעת השרב לא יבש מקורם ולא יחרב מעיינם · והכי דריש ליה לקרא ורוח אלהים מרחפת רוח הקדש רחפה וחפפה על הבריות לפת פנים למים תמיד כדי שיהיו מושכין והולכין תמיד אף בשעת השרב שלא ימותו בצמא שייפ"א קולד"ר בלע"ז : מאין הרגלים · רגליו של דבר ועקרו · אמור לי באיזה דבר היית מחשב שאלתי בשלומך פעמים ולא השיבותני ובפעם שלישית השיבתני כאדם שעונה את חבירו בחפזון מתוך מחשבה : הלך לו בן זומא · כלומר כבר נפגע לפי שיותר מדאי מחשב בדבר : ובן זומא בעולם · כלומר נפטר מן העולם לפי שהיה עוסק במעשה בראשית

פירוש מהרז"ו

העולם מתנהג בחושך יו"ד דורות מנח עד אברהם וע"ז אמר יהי אור ולא חשך שהאור היפך החושך · וכאלו אמר בהדיא ורוח אלהים מרחפת ע"פ המים ועדיין היה חושך · ויאמר אלהים עד מתי יהיה עוד אפלה תבוא האורה : זה אברהם · עיין מ"ש פרשה מ"ו סימן ל"ו : מי העיר · הוקשה לו שלא פירש כלל מה העיר · ואיך שייך העיר למזרח · ע"כ דרש עפ"י מדה כ' ומדת ממעל א"ת העיר אלא האיר · והאור בא מן המזרח · וזהו מי האיר ממזרח · ועיין לקמן פר' מ"ג בסימן ג' · שכל הענין נדרש באברהם וש"נ ומבואר ע"ש : לאור יום זה יעקב · כמ"ש לקמן פר' ס"ח סימן יו"ד וש"נ · שיעקב נקרא שמש · והיום ע"י השמש : ולחשך קרא לילה · כמ"ש שומר מה מלילה וכמ"ש ורשעים בחושך ידמו · ופי' שגזר על יעקב שימשול ביום היינו לעוה"ב שכולו יום · ועל עשיו שימשול בלילה בעוה"ז שדומה ללילה · וסוף מעשה במחשבה תחלה · וע"כ בגזירה הקדים יום ללילה · אך במעשה היה בהיפך שהלילה והערב קדמו לפני האור · וע"כ אמר ויהי ערב ויהי בוקר · ואח"כ דרש עוד בא"ת · ויהי ערב ערבו של וכו' כי לפי פשוטו יקשה שאין הערב סמוך לבוקר כי הערב סוף היום ותחלת הלילה · ואיך אמר ויהי ערב אחר שאמר ולחושך קרא לילה · והיה לו להקדים הערב ללילה · ע"כ דרש עוד שמ"ש ערב פירושו מלשון סוף · ושייך למ"ש ולחושך קרא לילה ואז בא סופו של לילה ועל שהערב הוא סוף היום ע"כ קורא הסוף של הלילה ג"כ בלשון ערב · וזהו שאמר ערבו של וכו' · ואחר כך ויהי בוקרו של יעקב בעוה"ב · וכ"ז יהיה בעת שיבוא יום אחד · היינו עוה"ב שהוא נקרא יום אחד ע"פ מדה ז' וי"ז · כמ"ש והיה יום אחד הוא יודע לה' לא יום ולא לילה · וס"ד והיה לעת ערב יהיה אור פי' שלא ינהוג עוד יום ולילה של עוה"ז · אלא שלעת הסוף יהיה כולו אור כמ"ש לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ונוגה הירח לא יאיר לך · והיה ה' לך לאור עולם : זה יום הכפורים · עיקר הדרשה לקמן פ' ג' סי' ח' וכאן קיצר ושם מבואר : ד ר"ש בן לקיש · עי' כל הענין בספרי פרשת האזינו · וכמ"ש לעיל על שלא נזכר כאן בריאה וגם לא אמר אלא והארץ פי' על הנהגת הארץ : ראיתי את הארץ · ירמיה ניבא על מלכות בבל שיהפוך העולם לתוהו ובוהו · ודורש גז"ש · ולגז"ש זה די בתיבת תוהו לבד · וע"כ דורש תיבת ובוהו על מדי שאחר בבל היה מדי · ובתיבת ויבהילו יש בו אותיות ובוהו וזה כתוב אצל אחשורוש מלך מדי שצוה להביא את המן · והגז"ש הוא על פי מדת ממעל שלשון ובוהו נופל על תיבת ויבהילו כנ"ל ואולי דורשים ויבהילו נוטריקון יבהא בוהו לו : וחשך זו וכו' · לקמן פר' פ"ז סי' ד' ופרשת מ"ד סי' פ"ז ויק"ר פר' י"ג סי' ה' : על קרן השור · כמו שעשו בעגל · ועיין במס' מגילת תענית באריכות : שאין לה חקר · לאמונה ולהגלותה אז יותר מכולם : זה רוחו של מלך המשיח · וכמ"ש לקמן פר' ח' בסימן א' · והביא ראיה מפסוק ונחה עליו רוח ה' · וכתיב ברישא דקרא ויצא חוטר מגזע ישי וגו' ונחה עליו רוח היינו מלך המשיח · וע"כ אמר ורוח אלהים כי לפי הפשט היה די שיאמר והרוח מרחפת : ברית כרותה · דורש כפי הפשט שאמר והארץ היתה תוהו ובוהו · בלשון עבר · והה"כ אמר ורוח אלהים מרחפת בלשון הוה · שתמיד מרחף על פני המים · ועל זה אמר שתמיד הוא כן שרוח אלהים מרחפת · ושעל כן הזכיר אלהים בפירושו רוח מאלהים לרמוז על הברית שכרת אלהים למים שהרוח ירחף תמיד עליהם כדי שלא יתקלקלו הנהרות והימים ע"י השרב וע"י הרוח יתקררו ולא יתקלקלו : וכבר היה רשב"ז · חגיגה דף ט"ו : יושב ותוהה · פי' מעמיק בחקירתו והשגתו ומשתומם · והיינו מרגיש בדברי העולם : מאין הרגלים · פעמי מחשבותיך מאין באים · ולשון רגלים שייכים במחשבות · כמ"ש חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך · פי' רגלי · מחשבותי : מעיין הייתי · מעמיק במחשבותי עד שבכתי ענייני עולם · ולא הרגשתי בשאלתך שלומי · ולא הודיעו באיזה ענין היה : מנשבת אין כתיב כאן · כלשון הכתוב ישב רוחו יזלו מים · אלא אמר לשון מרחפת · לשון שכתוב אצל עופות · כמ"ש כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף · וע"פ מדת ממעל דורש מדה פ' כעיף במרחף וכו' · וכן הוא בילקוט כאן בהדיא : הלך לו בן זומא · כינוי על המיתה שהלך לו מן העולם וכלשון המדרש לקמן פר' י"ט סי' ח' · מתהלך את הלך נו ע"ש · מאחר שטעה בחקירתו זה ראיה שאין עזר ה' אתו · וסופו שימות בחקירתו · וענין הטעות כמ"ש בגמרא · כי פסוק ורוח אלהים ביום א' כתיב · והבדלת המים ביום ב' : ולא שהו ימים מועטים · שלא שהה ועבר זמן מועט ובן זומא היה עדיין בעולם · אלא מת ולא היה בעולם · ובשיטת הירושלמי חגיגה פרק ב' · בן זומא הציץ ומת · אך בגמרא דילן חגיגה ט"ו · עדיין בן זומא מבחוץ · והולך לשיטתו · דסובר בן זומא הציץ ונפגע · בן עזאי הציץ ומת ופי' שנפגע בחקירתו · ולא הגיע לאמיתה · וזהו שהיה מבחוץ לחקירה : ה רבי אבהו אמר · בא ג"כ לדרוש על שלא אמר ל' בריאה בתוהו ובוהו וחושך · ואלה רק בארץ ולא בשמים · שבא לרמוז על מעשיהם של צדיקים ומעשיהם של רשעים · שאלה בתחלת הבריאה · שזהו תכלית הבריאה שבעבור זה נברא העולם · וכמ"ש כי יודע ה' דרך צדיקים · וס"ד ודרך רשעים תאבד פי' ע"פ מדה ס' שיודע ואוהב דרך צדיקים שיתקיימו ויחיו לעד ויהיו כעץ בתול · שמבואר בפסוקים הקודמים · שמאחר שאמר אצל הרשעים תאבד · הרי בהיפוך אצל הצדיקים יתקיימו · ויודע דרך רשעים שיאבדו ולא יקומו במשפט כמ"ש בפסוקים הקודמים במזמור זה · והכל גלוי לפניו · ותיבת יודע נמשך גם לסיפא דקרא · ע"פ מדה ל"ב וזהו מ"ש כאן צפה הקב"ה במעשיהם של צדיקים ובמעשיהם של רשעים · וכן היה בראשית הבריאה · וע"ז בא הרמז בפסוקים אלו · תוהו ובוהו וחושך · על מעשיהם של רשעים עיין לעיל פר' ז סי' ג' ובפר' ח' סי' ד' ולקמן

יפה תואר

יום חטא וקבל עונשו כדאיתא לקמן פי"ח : לאור יום זה יעקב ולא זכר יצחק וישמעאל כי רוב הטעמים יצאו מיעקב ועשו : ויהי ערב ערבו של שעיר כו' כי כשזה נופל זה קם לכן כשהגיע ערבו של שעיר בא בקר של יעקב וזה שאמר יום אחד שנאמר והיה יום אחד וגו' כי ביום המיוחד הזה יבוא הערב לשעיר והבקר ליעקב וכמו שמסיים והיה לעת ערב יהיה אור · ולפי' זה דריש יום אחד על כל היום כי אז יתהפך הערב לבקר · וד"א שמפרש יום אחד זה יוהכ"פ מפרש יום אחד על הבקר לבד כי אז ישראל קדוש וטהור ואין לו מקטריגים ומשפטם כבקר יצא כאור בקר : ר' שמעון בן לקיש פתר קרייא כו' הוא סובר כי עיקר הבריאה הוא בשביל משיח שאז תמלא הארץ דעה את ה' ולכן לא הכים על שנות הבינים המלאים עושק ועמל כי יבוא יום אשר אור ה' יאיר את הארץ : שהחשיכה עיניהם כו' · כי גזירתם היתה להעביר על דת כמבואר במגילת אנטיוכוס : כתבו על קרן השור ע' בתנחומא פ' תזריע והכוונה כי הכפירה תהיה מפורסמת גם במקניהם וקניניהם : מאין הרגלים פי' מאין תבוא ולאן פניך מועדות כי כה נטרדת · וכפירש"י בחגיגה מאין ולאין · וכשהשיב לו מעיין הייתי לא האמין כי בשביל העיון נטרד כה עד שאמר לו מסתכל הייתי במעשה בראשית ועיון עמוק כזה באמת מטריד את האדם למרכבה : בין מים העליונים למים התחתונים כו' הוא סובר כי גם הרקיע ותימי אוקינוס נשקי אסדרי כאשר נראה מקצת דברי רז"ל · והמים העליונים אשר מעל לרקיע מקיפים את הארץ כקשת · ותחת הכיפה וזה באמצע העולם גבוהים מאד · אבל בקצות הארץ · וזה במקום שגירים קרובים הם ורק מרחק קל יבדיל ביניהם : ורוח אלהים מנשבת כו' ואע"ג דהכתוב הזה נאמר ביום ראשון · ובין מים למים כבדיל ה' ביום שני אבל הוא סובר כי ביום הראשון מספר הכתוב בקצרה כלל הבריאה ונכלל גם במרחפת את אשר פרט ביום השני : מרחפת כעוף כו' בירושלמי פ' אין דורשין איתא נאמר כאן רחוף ונאמר להלן על גוזליו ירחף מה להלן נוגע ואינו נוגע כו' : רבי אבהו ור"ח רבה כו' להבין דברי השלמים האלה י"ל ע"פ מה שנודע הטעמל אשר עמלו המחקרים ליישב איך תקומנה הבחירה באדם והידיעה בה' יחד · כי אחרי אשר יודע הקב"ה עלילות מעללי גבר ומחשבותיו מראש ועד סוף · הלא אי אפשר למצוא עוד מקום אל הבחירה לעשות או לחדול · ולכן תעו האנשים להכחיש באחת מהן או בבחירה · ואומרים כי מעשי בני אדם מוכרחים הם מידיעת הבורא : או כי יכחישו בידיעה ואומרים עזב ה' את הארץ ונשענים בזה בסברתם הכוזבה · כאשר מה שעינינו רואות כי מקרה אחד לצדיק ולרשע · ולמה ברא הקב"ה את הרשעים העתידים לחטוא · והנ' מהמפורסם כי עשה הקב"ה נפלאות לישראל להוציאם ממצרים ולהביאם אל הארץ ולבנות להם בית הבחירה · ואח"ז כחטאם גורשו מארצם ונחרב הבית הלא יהיו מעשי ה' לריק · אמנם באמת הקושיא בין הבחירה והידיעה כבר השיב הריב"ם ע"ז בטוב טעם כי אין ידיעת ה' מכרחת את

משנת דרבי אליעזר

ולא שהו ימים מועטים ובן זומא בעולם · פי' שלא היו אף ימים מועטים שיהא ב"ז בעולם אלא מת מיד וב"ז בעולם הוא קאי ובתים נדחק מ"כ :

במעשיהן של צדיקים · ומעשיהן של רשעים · הדא הוא דכתיב (תהלים א) כי יודע ה' דרך צדיקים וגו' · [א] והארץ היתה תהו ובהו · אלו מעשיהן של רשעים · ויאמר אלהים יהי אור אלו מעשיהן של צדיקים · אבל איני יודע באיזה מהם חפץ אם במעשה אלו ואם במעשה אלו · כיון דכתיב וירא אלהים את האור כי טוב · הוי במעשיהן של צדיקים חפץ ואינו חפץ במעשיהן של רשעים · א"ר חייא רבה [ב] מתחלת ברייתו של עולם צפה הקב"ה בהמ"ק בנוי וחרב · ובנוי · בראשית ברא אלהים · הרי בנוי · היאך מה דאת אמר (ישעיה נא) לנטוע שמים וליסוד ארץ וגו' · והארץ היתה תוהו ובוהו · הרי חרב · היך מה דאת אמר (ירמיה ד) ראיתי את הארץ והנה תוהו ובוהו · ויאמר אלהים יהי אור הרי בנוי ומשוכלל לעתיד לבא · היאך מה דאת אמר (ישעיה ס) קומי אורי כי בא אורך · וכתיב (שם) כי הנה החושך יכסה ארץ וגו':

פרשה ג א ויאמר אלהים יהי אור · [ג] רבי יצחק פתח (תהלים קיט) פתח דבריך יאיר מבין וגו' ר"י ור' נחמיה · (א) ר"י אומר (א) האורה נבראת תחלה · משל למלך שבקש לבנות פלטין והיה אותו מקום אפל · מה עשה הדליק נרות ופנסין לידע היאך הוא קובע תימליוסים · כך האורה נבראת תחלה · ור' נחמיה אמר העולם נברא תחלה · משל למלך שבנה פלטין ועטרה בנרות ופנסין · ע"כ דרש רבי יודן · אתא ר' פנחס ור' יהודה בר רבי סימון ורבי חנין בשם ר' שמואל בר רב יצחק פתח · פתח דברך יאיר מבין פתיים (ב) מפתח פומך לן הוה נהורא ויאמר אלהים יהי אור וגו': ב רבי ברכיה בשם רבי יהודה בר סימון פתח (תהלים לג) בדבר ה' שמים נעשו וגו' רבי יהודה בר סימון אמר · [ד] לא בעמל לא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו אלא בדבר ה' וכבר שמים נעשו אף הכא והיה אור אין כתיב כאן אלא ויהי אור כבר היה: ג רשב"י פתח (משלי טו) (ג) [ה] שמחה לאיש במענה פיו ודבר בעתו מה טוב · שמחה לאיש זה הקב"ה שנאמר (שמות טו) ה' איש מלחמה ה' שמו · במענה פיו ויאמר אלהים יהי אור · ודבר בעתו מה טוב · וירא אלהים את האור כי טוב: ד [ו] ר' שמעון בן יהוצדק שאל לרבי שמואל בר נחמן א"ל מפני ששמעתי עליך שאתה בעל אגדה מהיכן נבראת האורה · א"ל מלמד (ג) (ד) שנתעטף בה הקב"ה כשלמה והבהיק זיו הדרו מסוף העולם ועד סופו · אמרה ליה בלהישה · א"ל מקרא מלא הוא (תהלים קד)

מסורת המדרש א לקמן פרשה ג' · ב ילקוט ישעיה רמז ש"ס · וילקוט מש' כ' רמז תתקנ"ט · ג עיין תמיד דף ל"ב · תנחומא סדר ויקהל סימן ו' · ילקוט כאן רמז ד' · ילקוט תהלים רמז תתע"ה · ד קהלת רבה פ' ה' · מדרש תהלים מזמור כ"ב · ילקוט כאן רמז ד' · ילקוט תהלים תש"כ · ה ילקוט כ"ך רמז תתקנ"ג · ו תנחומא סדר ויקהל סי' ו' · ילקוט יחזקאל רמז שפ"ב · ילקוט תהלים רמז תתס"ב:

חדושי הרד"ל

(א) האורה נבראת תחלה ואח"כ העולם · כ"ה בשמ"ר רפ"נ · והיינו שמים וארץ (ואין זה ענין לפלוגתא דאור או חשך נברא תחלה דשלהי תמיד) וכ"ג בילק ט ועי' בויק"ר פנ"א: (ב) מפתח פומך לן · מלת לן · נראה רומז לפי שבתחלת בראשית נמי מאמר הוא · רק הוא מאמר סתום שלא נתפרש בתורה רק שתחלה האמירה לן באור · ובוכר כר"ן שמים וארץ נבראו תחלה · ופתח הכי דר"י פתח דברך אדר"ש כד"א אורה ושמחה וכתיב אור לצדיקים ישמח: (ד) שנתעטף בה

חדושי הרש"ש

(א) רי"א האורה נבראת תחלה · נראה דחסר כאן וכה"א עוטה אור כשלמה והדר נוטה שמים כ ריעה עי' ש"ר פ' ט"ו ורפ"נ: (ב) שנתעטף בה הקב"ה כשלמה · בש"ר רפ"נ הגי' ונתעטף הקב"ה בשלמה ובכוה"ע
בר"י דהכא קאי: (ג) שמחה לאיש כו' במענה פיו ויאמר אלהים יהי אור · ודרש שמחה על האורה כ"ג · ע' שמ"ר פט"ו ופנ"ב ובוה"ע מז' כ"ז ומז' ק"ד:

רש"י

ותר מדאי · לא היו ימים מועטים ובן זומא אינו בעולם דאי היה לכתוב אלא שכנה המדרש: ס"א ויהי אור · ויהי קדרים דמשמע לעתיד (ה"ה דלגוי כאלו היה כתוב ויהי בחירק תחת הוי"ו) הרי בנוי ומשוכלל לעתיד לבא:

פרשה ג תימליוסי · יסוד ובלשון יון תמיליאוסו יסוד: א"ל והלא מקרא מלא הוא ואת אמרת בלחישה · דכתיב עוטה אור כשלמה (תהלים ק"ד):

עטרו · ססכו · עד כאן דרש ר' יצחק: אתא ר' פנחס מפתח פומך · מפתיחת פומך לנו היה אור כלומר במאמר פיך הארת לעולם א"נ כשם שקבלתיו בלחישה כך המרתיו בלחישה: א"ר ברכיה אלולי · דדרש על העיקר כבר אי אפשר לאומרה

מתנות כהונה

בע"ה שכבר מת והכי איתא בירושלמי [ובתוס' גרס בהדיא וגמ"ק] · ומצאתי בפירוש רש"י בעולם כלומר אינו בעולם אלא שמדבר דרך כינוי לכבוד הצדיק:

פרשה ג ופנסין · לנטערנ"א: תימליוסים · [פי' הערוך] יסודות ובב"ר פ"ל גרס דימוסים [ופי' הערוך] נדבכין של אבנים: [פתהו · גרס]: מפתח פומך וכו' · רק כמה שפתחת פיך היה לנו אורה: ויהי · משמע לשון עבר כמבפש פת"ח תחת, וי"ו בראש התיבה · והיה משמע ג"כ להבא כמו והיה אם שמוע והיה עקב אע"פ שמשמע גם כן לשעבר כמו והיה בכל יחם הצאן והיה העטופים ללבן וכהנה רבות: [שנתעטף בה וכו' · בפרשה

אי אפשר לפרש הדבר הזה כמו שפירש ר"ש בר נחמני שנתעטף הקב"ה בשלמה לבנה והבהיק זיו אורה מסוף העולם ועד סופו: יפה פירשה אלא שדרשה יפה ממנו ר' יצחק: מקמי כן מה הוה אמרין · מקודם לכן מה היו אומרים מהיכן נבראת האורה כלומר קודם שפרשה ר"ש בר נחמני: ס"א קודם שדרשה ר' יצחק ברבים: ס"א רבי שמעון בן יהוצדק שאליה לר' שמואל בר רב נחמן אמר ליה כיצד ברא הקב"ה האורה אמר לו נתעטף הקב"ה באורה כאצטלית לבנה והבהיק את העולם מאורה שהלכה שמעתי לר' יצחק ברבים לא אמרתיה ברבים: מהיכן הביא הקב"ה את האורה ר' ברכיה בשם ר' יצחק מבית המקדש הביאה שנאמר כסא כבוד מרום מראשון וגו' · ומדרש בויקרא רבה חלונות היו בבית המקדש ומשם האורה יוצאה לעולם שנאמר וחלונות לו ולאלמין סביב סביב כהחלונות האלה כחלונות אין כתיב כאן אלא כהחלונות כהות החלונות אטומות מבפנים ורחבות מבחוץ כדי להוציא אורה לעולם כך מצאתי בשומר טוב ובבראשית רבה כך כתוב אמר ר' ברכיה אלולי שדרשה רבי יצחק הפסר ממרינא מקמיה כן מה הוו אמרין רבי ברכיה בשם ר"י ממקום בית המקדש וכו' והכי פירושו אלולי שדרשה רבי יצחק ברבים מלמד שנתעטף וכו' הפסר ממרינא בתמיה וכי אפשר לומר שיצתה האורה מעלית

יפה תואר

את האדם לפעול טוב או רע · אבל הוא יודע מראש במה שיבחר · ואם יבחר בהפך אז גם ידיעת ה' היתה לאותו צד של בחירתו · וטענתם מהרשעים והצדיק ם בא ר"א לרמוז בהכתובים של מעשה בראשית כי יודע ה' דרך צדיקים מראשית הבריאה · ודרך הרשעים אשר אחריתם הוא לאבדון והבחירה אבל הידיעה הזאת לא תכרית את האנשים לעשות כמעשיהם אם טוב ואם רע · וכנגד טענתם מהמפורסמות למה עשה ה' נפלאות לצדיק אמר ר"ח רבה כי בחכמת ראה הקב"ה מראש את כל התהפוכות אשר יעברו על בית המקדש · אבל באחרונה יקום על תלו · והתהפוכות האמצעיים מוכרחים הם לתיקון מין האנושי · או כי חפצו נשגב ונעלם הוא מדעת אנוש: אבל איני יודע כו' · תמוה הוא איך יעלה על הדעת לאמר כי ה' חפץ במעשה הרשעים · וי"ת כי שאלתו הוא אם ה' חפץ ברשעים שיעשו תשובה או בצדיקים גמורים ולפי זה שמסיק סובר המדרש שצדיק גמור חשוב יותר מבעל תשובה · אבל פשט הדברים ה"א דבואל למה לא רמז הכתוב פה את הטוב בעיניו וכדרך הכתובים בכ"מ וזה שמשיב כי זה הרמז הוא בקרא וירא אלהים את האור כי טוב · וי"ל עוד כי לא יאמר האדם הלא נודע ה' בארץ גם עשה משפט ברשעים כמו שנודע בעת בגומל טוב לצדיקים · ולכן ס"ד שיהיו לפניו מעשי הרשעים כמעשי הצדיקים לזה אומר כי לא יחפוץ ה' במות רשע כי אם בשובו מדרכיו וחיה וטוב לו אם יהיו הכל צדיקים · או די"ל כיון דבא בראש להצדיק את הבחירה והידיעה מוסיף עוד לאמור פן יבוא איש ויאמר כיון שראה הקב"ה הכל מראש הנה גזירה קדומה נפשו ואין עונש לרשע · לכן אמר כי ה' ראה את מעשי הצדיקים מראש כי טוב ויש שכר לפניו · וממילא מוכח לרשעים ההפך:

האורה נבראת תחלה · ויתפרשו הכתובים בראשית כלומר לפני בריאת שמים וארץ וקודם שהארץ היתה תהו ובהו וגו' ויאמר אלהים מראש יהי אור ויהי אור · ולפ"ז קדמה האורה לא לבד לפני שמים וארץ אבל גם לפני תהו ובהו וחשך · וצ"ל לדבריו דהאורה שנבראת ביום ראשון איננה המאורות שנבראים ביום הרביעי אבל אורה אחרת היא וגנזה הקב"ה לצדיקים לעתיד לבוא כדאיתא לקמן פי"א · ור"נ מפרש הכתובים כפשוטם כי בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ ואח"כ ויאמר אלהים יהי אור: והנה בעל מגלה עמוקות כתב כי האורה הוא הצורות · והעולם הוא החומר · ומחלוקתם אם הצורה קודמת במעלה על החומר · או הא מר באשר שהיא תמידי וקיים ולובש צורות ופושטן · לכן האומר קודם במעלה וזה דרך דרש אבל קרוב יותר לפרש כי האורה הוא העוה"ב ועולם הגמול והעולם הוא עולם הזה ועולם המעשה ומחלוקתם הוא בזה · ר"י סובר כי העוה"ב אשר הוא התכלית בבריאה לכן הוא קודם במעלה ונבראת תחלה ולזה אמר משל לבונה במקום אופל כו' פי' כיון דהעוה"ז הוא מקום אפל ותכליתו הוא אור העוה"ב לכן האור נבראת תחלה · ור"נ סובר כיון דלא יזכה האדם לאור עוה"ב בלי מעשים טובים מקודם בעוה"ז לכן הסבה קודמת למסובבת וכמו שהפלטין קודם לנרות הבאים אחריו להדרו: לידע איך הוא קובע כו' · לא שהקב"ה צריך לזה ח"ו וגם האורה לא נבראת רק לצרכי העולם · אבל כיון שבחפצו היה לברוא את האורה לעולם אמרינן מבתמא נהג כמנהג הבונים: לא בעמל לא ביגיעה אחרי כי במאמרו ברא הכל ולא במעשה לכן א"א לומר כי יש ליאות ועמל ואף כי זה מובן לכל מ"מ כיון שהוא היסוד והעיקר באמונה לכן ביאר דבריו להוציא מלב הטועים · ואולי בא לרמוז בזה כי הבריאה לא היתה לא כפועל הטבע ולא בהכרח · וכאשר יחשבו הכופרים · אשר בהם שייך עמל ויגיעה · אבל העולם נברא ברצון ובחפץ הבורא · וברצון לא שייך עמל ויגיעה: אלא ויהי אור · כיון דויהי מורה על לשון כדלקמן פמ"א · והאור הלא שמחה ה א היה לו לכתוב והיה אור ומשני כבר היה כלומר כי האפס זמן נברא לכן כתיב ויהי ולא והיה כי והיה משמע על המשך זמן ולפ"ז ע"כ לא נסירא ליה התירוץ שאמר שם לכן כתיב ויהי משום שנגנזה: רשב"י פתח כו' פי' הדברים אף כי האור נגנז אח"ז מ"מ שמח ה' במענה פיו כי בעתו היה טוב: מהיכן נבראת האורה · כיון שהאורה הזו איננה האור היוצא מהמאורות ונבראה ביום הרביעי · אבל היא אורה שאיננה נתפסת בחומר · לכן יבא"ל על מקורה שיצאה ממנו · ואומר כי

פירוש מהרז"ו

ולקמן פר' ג' סי' ח': אבל איני יודע באיזה מהם הוא חפץ · שהצדיקים אומרים שהם העיקר ובהם חפץ · כמ"ש ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה · ופדומה · והרשעים אומרים שהם העיקר ובהם חפץ · כמ"ש במלאכי סוף פר' ב' · כל עושה רע טוב בעיני ה' · ובהם הוא חפץ · וזה גלה כאן והכריע במ"ש · וירא אלהים את האור כי טוב · שאינו חפץ רק באור · ועיין לקמן פר' ס"ח סי' ח' ויק"ר פר' ל"ד סי' ח' בלשון זה והפירוש בכל המקומות באופן אחד כנ"ל וכדומה הרבה: בית המקדש בנוי וחרב · עיין לקמן פר' נ"ו סוף סי' יו"ד · וש"נ: לנטוע שמים וליסוד ארץ · וס"ד ולאמר לציון עמי אתה · שזה עיקר נטיעת שמים וארץ כשיאמר לציון עמי אתה · פי' שיבנה ציון ויכוננה · ויכנים את עמו לשם · ובנין ציון הוא בנין בית המקדש · וכמ"ש והארץ היתה תוהו ובוהו · בא לרמוז על חורבן בהמ"ק כמ"ש בירמיה ד' · שהתנבא על חורבן ישראל ובית המקדש · אמר את הארץ והנה תוהו ובוהו · וכמ"ש ויאמר אלהים יהי אור רומז על בנין שלעתיד כמו שאמר לציון קומי אורי כי בא אורך · וכן כי הנה החושך יכסה ארץ וגו' ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה והיינו בציון ובבהמ"ק:

פרשה ג סי' א רבי יהודה ור' נחמיה · עיין שמ"ר ריש פרשה נ' הפלוגתא כמו כאן ושם פירשתי טעם פלוגתם ע"פ מדה ט"ו · ופליגי בהכרעה ע"פ שאין לכפול הדברים · ור"י מכריע מתחלת בנין · ור"נ מכריע מסוף בנין: עד כאן דרש ר' יודן · פר' יודן דורש לדברי ר' יהודה פתח דברך יאיר · שתחלה ברא האורה ואח"כ העולם · ולפי זה יקשה לדברי ר"נ איך פירש הפסוק של פתח דבריך יאיר · אך ר' פינחס וכו' דורשים פי' הפסוק שהדיבור הראשון · שדיבר הקב"ה · והוא המאמר הא' של יו"ד מאמרות והמאמר הא' שבתורה · וכמ"ש אבות ריש פרק ה' · וכמ"ש מגילה דף כ"א ב' · ולא כמ"ד בראשית נמי מאמר הוא וכמ"ש לקמן ריש פרשה י"ז עיין מ"ש בהדיא שפתח במאמר ויאמר אלהים יהי אור · וזהו פתח דברך יאיר · שמאמר של ויהי אור הוא המאמר הא' · וזהו דעת ר' נחמי' ג"כ: ב והיה אור · שפירושו בעתיד · שאחר שאמר יהי אור · הותחל האור להבראות · ובהמשך הזמן נברא · אלא אמר ויהי אור בעבר שלא היה המשך הזמן בין הדיבור והמעשה · וכמ"ש בדבר ה' שמים נעשו משמע כבר נעשו שהיל"ל ה' עשה בדברו שמים ועיין לקמן פר' ז' ריש סי' ז' ופר' ד' סימן ו' ופר' יו"ד סי' ח' ולקמן פר' י"ב סי' א' · מפסוק ויהיו כל אלה נאום ה' · ושם סי' יו"ד ולקמן ריש פר' כ"ז וש"נ: ג שמחה לאיש במענה פיו · בא לפרש השייכות לסיפא דקרא · ודבר בעתו מה טוב · נעוד הכי כל איש ישמח במענה פיו · ובאיזה איש מדבר · ע"כ דרש ע"פ גז"ש שמדבר בהקב"ה שכ"י שמח במענה פיו ומאחר שלא פירש איזה מענה פיו · ולא בא לסתום אלא לפרש · על כרחך שהכוונה על מאמר ראשון · ויאמר אלהים יהי אור · וכמ"ש אור לצדיקים ישמח ע"פ מדה י"ז וזהו ודבר בעתו מה טוב · כאן חכר עיקר הדרשה · וכוונתו כמ"ש בקהלת רבה · פסוק את הכל עשה יפה בעתו · בעונתו נברא העולם ולא היה ראוי

שיברא העולם קודם לכן · וכמ"ש לקמן סי' ז' דין הניין לי וכו' · וזהו את כל אשר עשה והנה טוב מאוד · וכן האור וכל דבר שנאמר בו כי טוב בפרט · וכן הוא שם בקוה"ר ג"כ · וזהו ודבר בעתו מה טוב ואז היה במחה לאיש במענה פיו של יהי אור וזהו וירא אלהים את האור כי טוב · שהיה דבר בעתו והיה טוב: ד ר' שמעון בן יהוצדק · שמ"ר ריש פר' נ' · ויק"ר פ' ל"א סי' ח' · מדרש תהלים ק"ד · ועיין שמ"ר פרשה ט"ו סימן כ"ב: כשלמה · במדרש תהלים הגי' נתעטף בטלית לבנה · וכן הוא בילקוט כאן · והובא ברש"י על המדרש · ומ"ש שנתעטף בה כשלמה ל"ע שהרי עתה שואל מהיכן נבראת האורה · ואיך אמר שנתעטף בה כשלמה · וע"כ המ"כ אינו גורס תיבת בה וגורס בשלמה · אך לפי מ"ש

ידי משה

אבל איני יודע באיזו מהם חפץ · פי' היפ"ת אם צדיק גמור עדיף או בעל תשובה עדיף עכ"ל · וכוונת המדרש לפי שחטאו שבעה ובילקו בחטאם כל אחד את השכינה לרקיע אחד וכשבא אברהם הזר לה ריד השכינה מז' רקיעים עד שבא משה שהוא הוריד השכינה לתחתונים וז"ש תבוא האורה פי' אור השכינה ועד מתי יהא העולם מתנהג באפילה פירוש בלי שכינה ולשון מי העיר הוא מגזון התעוררות פי' בתחלה כד אברהם להחזיר עטרה ליושנה שמתחלה היה עיקר דירת השכינה בתחתונים וז"ש אל תקרא העיר אלא האיר פי' שהאיר לעולם מאור השכינה והפרילה והכתיבה גם דרך אחד יקל להבין ועיין לקמן פרשה י"ט:

משנת דרבי אליעזר

אבל איני יודע באיזה חפץ כו' · פירוש מדקדקים בראשית והארץ היתה תוהו שרומז על הרשעים שלא תאמר שמא ח"ו הם טובים ובאמת בא להורות תשובה שאף שהיה רשע מקדם אמר אלהים יהי אור לכ"כ את האור כי טוב אין טוב אלא תורה שנאמר לקח טוב: תלוני

עטה אור כשלמה · ואת אמרת לי בלחישה · אתמהא · א"ל כשם ששמעתיה בלחישה כך אמרתיה לך בלחישה · א"ר ברכיה אלולי שדרשה רבי יצחק ברבים לא היה אפשר לאומרה · מקמי כן מה הוו אמרין · רבי ברכיה בשם ר' יצחק אמר ממקום בית המקדש נבראת האורה · (ג) ההד (יחזקאל מג) והנה כבוד אלהי ישראל בא (ה) מדרך הקדים · ואין כבודו אלא בהמ"ק כמד"א (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו וגו': ה א"ר סימון ה' פעמים כתיב כאן אורה · כנגד חמשה חומשי תורה · ויאמר אלהים יהי אור · כנגד ספר בראשית · שבו נתעסק הקב"ה וברא את עולמו · ויהי אור · כנגד ספר ואלה שמות · שבו יצאו ישראל מאפילה לאורה · וירא אלהים את האור כי טוב כנגד ספר ויקרא · שהוא מלא הלכות רבות · ויבדל אלהים בין האור ובין החשך כנגד ספר במדבר שהוא מבדיל בין יוצאי מצרים לבאי הארץ · ויקרא אלהים לאור יום · כנגד ספר משנה תורה · שהוא מלא הלכות רבות · מתיבין חבריא לרבי סימון (ו) והלא ספר ויקרא מלא הלכות רבות · אמר להן אף הוא שנה בו דבר: ו ויקרא אלהים לאור יום לא הוא אור ולא הוא יום אתמהא · תני אורה שנבראת בששת ימי בראשית להאיר ביום אינה יכולה שהיא מכהה גלגל החמה · ובלילה אינה יכולה · שלא נבראת להאיר אלא ביום · (ז) והיכן היא · נגנזה והיא מתוקנת לצדיקים לע"ל שנאמר (ישעיה ל) והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים · אתמהא · (ז) שבעת ולא שלשה הן · והלא ברביעי נבראו המאורות אלא (ח) כאינש דאמר כן וכן אנא מפקד · לשבעת יומיא דמשתותי · רבי נחמיה אמר ג אלו שבעת ימי אבילות

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ד' . ב חגיגה דף יב . ילקוט ישעיה רמז ש"כ . ג סנהדרין דף ק"ח · לקמן פרשה ל"ב · סדר עולם רבה פרק א' · אבות דרבי נתן פרק ל"ב

חדושי מהרש"ש

וכבוה"ע מזמור ק"ד הגי' בעלית לבנה: (ג) הה"ד והנה כו' הקדים וגו'. והארץ האירה מכבודו כנ"ל. ע' ויק"ר פל"א: (ד) שבעת ולא שלשה הן. עמ"ש לקמן פי"א:

חדושי הרד"ל

(ה) מדרך הקדים וגו'. והארץ האירה מכבודו. ואין כבוד כו' כנ"ל וכן הוא בויקרא רבה שם: (ו) והלא ס' ויקרא מלא הלכות. כלומר יותר מכל דברים. ולמה זה קרא אור יום שהוא עיקר לס' דברים. ומשני שגם בויקרא שנה בו דבר מאלהי האורות. וכתב בו וירא ה' כי טוב. והאי ויקרא כו' לא הוא אור כו' הוא ענין בפ"ע שלא כמ"כ ועיין בילקוט נראה מסידור המאמרים כמ"ש ע"ש: (ז) והיכן היא נגנזה. עיין במ"ר ריש פ' ל"ה: (ח) כאינש כו' לג' יומי משתותי. עמ"כ שפי' אף שאינו מספיק

מתנות כהונה

בפרשה ויקהל פ"נ לא גרס בה וכן בתהלים ל"ג ליה הילקוט וכן בעל העקדה בפ' בראשית הביאו למאמר זה ול"ג ליה וגרס בשמלה אכן בפ' אמור גרס ליה וע"ש בפ' אמור פל"א פרשתיו: מאפילה לאורה · רבינו בחיי הביא מאמר זה ומסיים בו ונאמר ולכל בני ישראל היה אור]: הלכות רבות · מאורות עיניו של אדם · [כמו שדרשו ז"ל מעין עשת שן זו ספר ויקרא] · ולפי כך נכפלו ב' תוארים אור וכי טוב: והלא ספר ויקרא כו' · ולפיכך נכפלו בו אור וכי טוב ובספר דברים ש"ש בו גם כן הלכות רבות למה לא נכפלו בו דברים · ומשני אף הלא אותו פסוק הנאמר נגד ספר דברים נכפלו אור ויום וכי לא היה היא · אלא כפלו להורות היתרון שיש בו הלכות רבות: והיכן היא · דרך שאלה והשיב שנגנזה כו' [ובילקוט ישעיה גרס אלא נגנזו]: והלא ברביעי כו' · ואז נגנז האור הראשון: כן וכן אנא וכו' · כשנזדמן לו מנה יפה אמר הצניע אותה לשבעת ימי משתה ואותו דבר אינו מספיק לו רק יום אחד ושנים מפני שאותו יום או יומים

רש"י

לבנה של הקב"ה והלא הוא וכבודו אורה מובהקת שנאמר ה' אורי וישעי (תהלים כ"ז א') ובהורה עמיה שרא ולמה הוצרך לעלית לבנה להבהיק ע"כ: ר' ברכיה בשם ר' יצחק במקום בהמ"ק וכו' · וירא אלהים את האור כי טוב כנגד ספר ויקרא שהוא מלא הלכות רבות לפיכך הכתוב משבחו בלשון כפול אור כי טוב ושניהם הראשונים בלשון פשוט יהי אור בלבד וכן השני ויהי אור בלבד שלא נכפל שום קילוס עמהם כשם שנכפל עם שניהם אלו בספר ויקרא שנתוספה עם האור כי טוב ובמשנה תורה שנכפל עם האור יום דכתיב ויקרא אלהים לאור יום ויבדל אלהים בין האור ובין החשך כנגד ספר וידבר שהוא מבדיל בין יוצאי מצרים לבאי הארץ כדכתיב לאלה תחלק הארץ אף זה לא ניתוסף שם שני ויקרא אלהים לאור יום כנגד משנה תורה שהוא מלא הלכות מרובות מתיבין ליה חבריא לרב סימון והלא ספר ויקרא מלא הלכות רבות והיה לו לכפול דבר בספר ויקרא כמו במשנה תורה שכתב במ"ת אור ויום הרי שתי אורות כלומר לאחר שאמרת שלכך נוסף יום שני לויקרא דכתיב את האור כי טוב האיך תאמר אף במשנה תורה שהוא מלא הלכות רבות האיך אפשר לקבוע טעם בשני מקראות שאינן דומין זה לזה אחד שלא נוסף שם בשני במקרא השני אמר להם אף הוא שנה דבר הוא כלומר אף מפני מה שינה הכתוב בויקרא שכפל לספר בויקרא ותבריא דפרכי לר' סימון לא משמע להו אור וטוב דויקרא כפולה דלא מוכיח כאידך את האור יום לא הוא אור ולא הוא יום בתמיה: ס"א לפי שכתוב כי טוב בוירא אלהים את האור מה שאין כן באחרים לפיכך דורש ממנו כנגד ספר ויקרא שהוא מלא הלכות רבות וכן ויקרא אלהים לאור יום והיינו שבח ועילוי מה שאין כן באחרים לפיכך דורש סימנו כנגד משנה תורה והלא ספר ויקרא מלא הלכות רבות ולמה אתה דורש ויקרא אלהים לאור יום כנגד משנה תורה אמר אף הוא שונה בה דבר אף משנה תורה שונה מה שנאמר בשאר ספרים ומלא הלכות רבות ולפיכך תלה בו פסוק זה מויקרא אלהים לאור יום שגם הוא שנה דבר וכופל בתורה: אור יום לא היא אור ולא היא יום · בכל האחרים אין להקפות שכולם באים לצורך כמו ויקרא אלהים ליבשה ארץ שרלתה לעשות רצון קונה לפיכך נקראת ארץ וכן ויקרא אלהים לרקיע שמים כדדרשינן לקמיה שא מים · אבל בזה יכול להקשות שאור ויום דבר אחד הוא ע"כ . אם קורא ליבשה אין זה תימה דקראה ארץ שרלתה לעשות רצון קונה ואם לרקיע שמים שא מים אלא אור למה נקרא יום והלא אור ויום אחד הוא ומשיב תני אור שנבראת בששת ימי בראשית להאיר ביום אינה יכולה שהיא מכהה גלגל חמה לפי שאור שלה יתירה על אור החמה וכו': ובלילה אינה יכולה להאיר · שלא נבראת אלא ביום זה והיכן היא בא"זה מקום היא מאחר שאינה מאירה לא ביום ולא בלילה: נגנזה · והיכן היא · כלומר לצורך מה נגנזה: לשבעת ימי משתותי · לשבעת ימי משתה שלי נהכי משתעי קראי ויקרא אלהים לאור יום לאותו אור שהתקין לצדיקים לעתיד לבא שהקב"ה גנזו בגנזיו והפקיד לכ"רה (א"ה פי' לסעודה כמו ויכרה להם כרה גדולה במלכים) · וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל כך מלאתי בשוחר טוב: ר' נחמיה אומר כאור שבעת הימים אלו שבעת ימי אבלו של מתושלח · שנאמר ויהי לשבעת הימים וגו' ומפורש בסדר עולם אלו שבעת הימים מה טיבן אלו שבעת ימי אבלו של

פירוש מהרז"ו הקצר

במדרש תהלים מזמור כ"ז · שדורש פסוק זה וירא אלהים את האור כי טוב · וז"ל ר"י בר"ס א"ר הבדיל את האור לעצמו · משל למלך שראה מנה יפה אמר זו שלי · כך כשברא הקב"ה את עולמו · אמר אין כל בריה יכולה להשתמש בה אלא אני וכה"א והנורא עמיה שרא אמר ר' אבין נטלו הקב"ה ונתעטף בו כטלית · והבריק את העולם מזיוו · הה"ד עוטה אור כשלמה גו' · ורבנן אמרי הבדילו לצדיקים לעתיד לבוא · משל למלך שהיה לו מנה יפה אמר זו לבני · וכה"א אור זרוע לצדיק ע"כ וכמ"ש לקמן סימן ו' · הרי שמ"ש שנתעטף היינו אחר שברא האור · והבדילו לעצמו · וא"כ באיזה אור ישתמש העולם · וע"ז אמר שנתעטף בה כשלמה · והבהיק כל העולם מזיוו · ומ"ש כאן מהיכן נבראת האור פי' האור שאנו משתמשין בו · אחר שהבדילו לעצמו או לצדיקים · וכזה גי' המדרש נכונה ויתכן לפי פשוטו כפי הסגנון כמ"ש כסה שמים הודו ורמזתי על זה ריש פר' א' אמון מכוסה ודו"ק והבן: ואמרת בלחישה · בדבר סתר וסוד · ועל זה השיב לו מקרא מלא הוא · וע"פ מדה י"ז בא לפרש מ"ש כאן ויאמר אלהים יהי אור איך נברא האור · עוטה אור כשלמה . וכלשון המדרש שמ"ר פרשה ט"ו סי כ"ב · ודוד מכרשה · עוטה אור וגו' וכן הוא לע"ל פר' א' סמן ו' בסדיא: לא הה אפשר לאומרה · במדרש תהלים הגירסא לא אמרתיה ברבים וכן הביא רש"י במדרש כאן: במקום ביהמ"ק · עי' שמ"ר פר' ל"ו סוף סימן א' · ובמ"ר פר' ט"ו סי' ז': מדרך הקדים · והארץ האירה מכבודו · ודורש גז"ש: כסא כבוד מרום מראשון · עי' לע"ל פר' א' סמן ד': ה ה' פעמים · מדה יו"ד מדבר שהוא שנוי · והתורה נקראת אור כמ"ש ותורה אור: כנגד ספר בראשית · עיין לקמן פר' ס"ד סימן ח': שבו נתעסק · וזהו יהי אור בלשון צווי · היינו סיפור הבריאה · וכל הדורות והתולדות של האבות והשבטים · הכל בנין העולם ובנין ישראל · וכל העיגן לטוציא מן הכח אל הפועל וזה נקרא אור . שהדבר שהוא בכח הוא כמו בחושך וחושב ד' מיני אור · א' ההוצאה מן הכח אל הפועל כנגד ספר בראשית · ב' אור הישועה · שהגלה הוא חושך · והישועה אור כנגד ספר שמות · ג' אור השכל שהסכלות הוא חושך · והחכמה אור כנגד ספר ויקרא · שהלכות אור המעשה . ד' אור החיים · שמות הוא חושך והחיים הוא אור · ספר במדבר · וספר דברים · ג"כ כנגד אור החכמה · כמו ספר ויקרא שכולו הלכות · וזהו מלא הלכות ומ"ש רבות שהם מינים רבים קרבנות לרעת · נגות · יולדות · וזבות · ועריות · בהמות טהורות וטמאות · ולכן אמר בלשון כפול אור כי טוב · ואין טוב אלא תורה · לאור יום · וכן ספר דברים · והקשה שגם מה ספר ויקרא נקרא מלא הלכות · שאין בו סיפורים אחרים רק הלכות · אך ספר דברים יש בו הרבה סיפורים · והשירה והברכות שאינם הלכות · ותירץ שאגל ספר ויקרא כתב אור כי טוב · שהוא דבר אחד · שהאור טוב מורה על כפל הלכות רבות · אך נגד ספר דברים · שינה ואמר לאור יום · שהם ב' ענינים · כמ"ש בסימן הסמוך · שאור ויום ב' דברים ובילקוט כאן הגי' אף הוא שינה בו דברים · פי' שספר דברים הוא משנה תורה · שחוזר בו בדברים שכתובים בד' ספרים הקודמים · ועל כן על ספר ויקרא שהוא מלא הלכות · אמר אור כי טוב · והוא דבר אחד · שהאור טוב · אך על ספר דברים · אמר לאור יום · שהוא כפל לשון השני מענין הראשון · אף שאינו דומה ממש · כמו משנה תורה · שהיא ענין של כל התורה · וזה ברש"י בעל המדרש בשם ס"א: ו ויקרא אלהים כו' לא אור הוא יום · והלא ענין אחד הוא: אתמהא · דבר תימה הוא · ולשון זה מורגל במדרש · ועיין רש"י במדרש: והיכן היא נגנזה · עיין מ"כ · ועיין חגיגה דף י"ב א' · ועי' לקמן פר' י"א סימן ב' ופר' י"ב סימן ו' ושם בביאור יותר ועיין שמ"ר פר' י"ח סימן א' ופר' נ"ב סימן א': מתוקנת לצדיקים · כמ"ש אור זרוע לצדיק והיינו בג"ע כי זריעה שייך בגן ששם נגנז וכמו שהעתקתי לעיל בסימן ד' בשם מדרש תהלים · וזה על פי מדה י"ז · ולקמן פר' מ"ב בסימן ג' הביא מפסוק ואורח לצדיקים כאור נוגה עפ"י מדה הנ"ל · וכאן הביא מפסוק והיה אור הלבנה וכו' · על פי מדה הנ"ל: ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים · וס"ד ביום חבוש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא · ופי' שכאשר יהיה אור החמה שבעתים היינו שבע פעמים שבע · מ"ש פעמים כאור החמה שהיא עתה · אז ידמה לאור שבעת הימים · והרי זה בא ללמד על אור החמה וגמלא למד · שאור שבעת הימים היא שבעתיים כאור החמה · וע"כ היה מכהה גלגל חמה . וזהו ויקרא ה' לאור יום שימהם ביום חבוש ה' שבר עמו: אתמהא שבעה וכו' · פי' זה תימה איך אמר שבעת הימים מאור הראשון ז' ימים והלא לא שימש האור אלא ג' ימים · עד שנבראו המאורות · ואח"כ נגנז כנ"ל . עי' פסיקתא רבתי פר' מ"ז: שבעת יומיא דמשתותי · שבעת ימי המשתה עיין ויק"ר ריש פר' י"א · ושם מבואר וכמ"ש מ"כ: שבעת ימי אבלו · כמ"ש

ידי משה

אלולי שדרשה ר"י ברבים לא היה אפשר לאומרה. פי' כי יותר מסתברא דרשת ר"י שמביא ראיה מן הפסוק שמקרא מלא דיברה התורה והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וגו' רק מכח שדרש ר"י ברבים וחזר בעצמו מדרש שלו אפשר לנו ג"כ לומר. עוד י"ל דה"פ מכח שאלו אותו על אורה דורה הוא מעשה בב"ל את נברא קודם העולם ותולדות השמים מן השמים נבראו. וא"כ קשה מהיכן נברא אורה ישדין שמים וארץ לא היו. והשיב לו שנתעטף כו' והיה הדבר רותמי ולא היה צריך לבראות מן השמים ומכוד לבוש נברא. וא"ל בלחישה כדי שלא ישמע חבירו ע"ד דאי' אין דורשין במעשה בראשית בשנים וא"ל הלא מקרא מלא הוא ואין כאן שום סוד והשיב לו כשם ששמעתי בלחישה פי' כי שמעתי שאר ענינים נפלאים בלחישה בזה הענין וע"ז אמר ר"ב אלולי שדרשה ר"י ברבים לא היה אפשר לאומרה אפילו בלחישה לפי שהיה ה"א שנברא אור קודם שמים וארץ ואסור לשאול מה שנברא קודם העולם אפילו בלחישה ועכשיו שדרש ר"י ברבים שנברא אור אחר שמים וארץ ולא מותר לשאול עכ"פ בלחישה ולפ"ז לא חזר ר"י מדרש שלו שאולי זאת לא היה רבאי ר"י לדורשה ברבים מבא"כ לפי ראשון חזר ר"י בעצמו מדרש שלו: מתיבין חברייא וכו' והלא ספר ויקרא כו'. ר"ל דהמתיבין היו סוברים במה שנאמר

של מתושלח הצדיק: שהשפיע להן הקב"ה אורה· וירא אלהים את האור כי טוב· רבי זעירא בריה דרבי אבהו דרש בקסרין (ט) א מנין שאין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו· מן הכא וירא ויבדל· רבי יהודה בר' סימון אמר הבדילו לו· ב רבנן אמרי הבדילו לצדיקים לעתיד לבוא· משל למלך שהיה לו מנה יפה והפרישה לבנו· א"ר ברכיה כך דרשו שני גדולי עולם רבי יוחנן ור"ש בן לקיש ויבדל הבדלה ממש· ג משל למלך שהיה לו שני איסטרטיגין א' שליט ביום וא' שליט בלילה· והיו שניהם מדיינין זה עם זה· זה אומר ביום אני שולט· וזה אומר ביום אני שולט· קרא המלך לראשון א"ל פלוני יום יהא תחומך· וכן לשני א"ל פלוני לילה יהא תחומך כך ד ויקרא אלהים לאור יום· א"ל יום יהא תחומך· ולחשך קרא לילה· א"ל לילה יהא תחומך: א"ר יוחנן הוא שהקב"ה אומר לאיוב (איוב לח) המימיך צוית בקר (ס) (י) ידעת השחר מקומו· הידעת מקומו אי זה הוא· אתמהא· א"ר תנחומא אנא אמרי טעמא· יוצר אור ובורא חושך עושה שלום· משנבראו עושה שלום· ויקרא אלהים לאור יום· א"ר אלעזר לעולם (יא) אין הקב"ה מיחד שמו על הרעה אלא על הטובה· ויקרא אלהים לאור יום ולחושך קרא אלהים לילה אין כתיב כאן· אלא ולחושך קרא לילה: ז אר"י בר סימון ה יהי ערב אין כתיב כאן· אלא ויהי ערב· מכאן שהיה סדר זמנים קודם לכן· א"ר אבהו ו מלמד (יב) שהיה בורא עולמות ומחריבן· עד שברא את אלו· אמר דין הניין לי· יתהון לא הניין לי· א"ר פנחס טעמיה דר' אבהו וירא אלהים את כל אשר עשה (יג) והנה טוב מאד דין הניין לי· יתהון לא הניין לי: ח א"ר ינאי מתחלת ברייתו של עולם צפה הקב"ה מעשיהן של צדיקים ומעשיהם של רשעים· והארץ היתה תהו אלו מעשיהם של רשעים ויאמר אלהים יהי אור אלו מעשיהן של צדיקים· ויבדל אלהים בין האור ובין החושך בין מעשיהן של צדיקים למעשיהן של רשעים· ויקרא אלהים לאור יום אלו מעשיהן של צדיקים· ולחושך קרא לילה

מסורת המדרש א ברכות דף נ"ג· ב חגיגה דף י"ב· ילקוט כאן רמז ה'· ג ילקוט כ"ך רמז תתקכ"ד· ד פסחים דף ב' ע"א· ה ילקוט כאן רמז ט'· ו ילקוט קהלת רמז תתקס"ח:

חדושי הרד"ל

ת.ח יום אחד· ורחוי להוסיף על דבריו ומ.ס שעיקר שמחה חד יומא· כמ"ש במ"ק (ט' ע"א): (ט) מנין שאין מברכים על הנר· בירושלמי פ"ח דברכות ושו"ט מו' כ"ז: (י) ידעת השחר מקומו הידעת מקומו כו' אתמהה· לפי הלשון דכאן היה כוונה לפרש איזהו מקום השחר בכל יום להאיר (ולפמ"ש כמ"ח בב"ד פי' ל' עניית השחר שהוא הסתלקות שחרות הרקיע ומתחיל להתלבן מן האורה. יהיה פי' מקום השחר כאן מקום שמתחיל להאיר בערב להכסיף פני רקיע ולהסתלק לובן ואור היום· ומיושב מ"ש השחר אחר הבוקר אע"פ שעניית השחר הוא קודם האיר הבוקר) ובירושלמי דברכות שם הגי' הידעת מקומו של אור ז' ימי בראשית היכן. נגנז: (יא) אין הקב"ה מייחד שמו כו'· עיין בארוכה בתנחומא תזריע פ"ט ובתוס' תענית ג' ד"ה ואלו כו': (יב) שהיה בורא עולמות ומחריבן· ע"ל פ"ט ובקה"ר פ"ג פ"א· ושו"ט מז' ל"ד: (יג) והנה טוב מאד דין הניין לי· לשון. והנה דייק כלומר והנה עתה טוב מאד ולא קודם לכן· וז"ש את כל אשר עשה לומר שאף בסדר זמנים שהיה קודם לכן ראה והשגיח בהן ומצא טוב מאד את אשר הנה עשה כעת שראוים להקרא טוב להתקיים וכמ"ש הרמב"ן שהראיה והנה

חדושי הרש"ש

(ה) ידעת השחר מקומו· ידעת כתיב וכ"מ שהיה גי' המ"כ· ופי' דהיו"ד חרוקה והוא מבנין פיעל הדגוש שמשפטו להיות יוצא:

רש"י

מתושלח שעכבו את הפורענות ובשכר שנתאבלו עליו כראוי השפיע להם הקב"ה אורה לכך כתיב כאור שבעה הימים כאור הוכן שבעת הימים שנאמר וירא אלהים את האור כי טוב כי טוב הוא מתושלח כמה דתימר אמרו צדיק כי טוב (ישעיה ג' י'): רבי יהודה ב"ר סימון אמר דבר ילו ל. צמו· למה הדבר דומה למלך שראה מנה יפה אמר זו שלי כך כשראה הקב"ה את האור אמר אין כל בריה יכולה להשתמש בה אלא אני ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים אתמהא לא ברביעי נתלו המאורות והאיך אפשר לומר כאור שבעת הימים ימי בראשית· והלא אע"פ שנבראו המאורות ביום ראשון לא שמשו אלא מיום רביעי· והיה לו לומר כאור ארבעת הימים אלא כאינש דאמר כך וכך אני מפקיד לשבעת ימי משתה משתותי כאדם שמכין לפניו מנות יפות ואמר זו וזו אני מגיע לשבעת ימי המשתה שלי כך כשברא הקב"ה את עולמו וראה את האור כי טוב עמד וגנזו לצדיקים לשבעת ימי המשתה שעתיד לעשות לצדיקים: הבדילו לו הבדילו הקב"ה לצרכו להאיר סביביו: איסטרטיג· פקיד כמו גליב פלשתים דמתרגמי' איסטרטיג פלישתאי (ש"א י"ג ג'): ס"א איזה הוא מקומו אם ישלוט ביום ובלילה· אמר רב הנה מה אני אומר טעם יוצר אור ובורא חשך עושה שלום לכשבראם עשה שלום ביניהם: ס"א משבראם מהותו יום שבראן עשה שלום ביניהם: הכי גרסינן והיה ערב אין כתיב כאן היתה משמע להבא א.א ויהי נשמע מלמד שהיה סדר זמנים קודם לכן עד שלא נברא העולם: דין הניין· אלו הנאוני:

יום

מתנות כהונה

יומים הוא מכלל שבעת הימים אמר לז' הימים אף כאן כיון שימי הבריאה היו ז' קורא גם לאור שלא נשתמש בו אלא שלש ימים אור של ז' הימים: מתושלח כו'· כמו שפירש"י ז"ל בפסוק כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר וגו' שעכב הקב"ה מי המבול כדי שיהא נספד כהלכה ובשכר זאת השפיע להן הקב"ה אורו כן פירש"י· וזהו וירא אלהים את האור כי טוב הוא הצדיק מתושלח כדכתיב אמרו צדיק כי טוב:. הבדילו לו· [בירושלמי דברכות פ' אלו דברים] פירש רש"י להאיר סביביו ומצאתי כד"א ונהורא עמיה שרא: רבנן אמרי הבדלה ממש· כלומר הבדילם זה מזה מן המחלוקת שהיה ביניהם כדיין זה המבדיל בין שני בעלי דינין [וברקנטי ל"ג לי' אבל בירושלמי דברכות ישנו]: איסטרטיגין· [פי' הערוך] פקידים ונציבים: מדיינים· מריבים כך ויקרא כו' ופירוש הכתוב ויקרא לאור לאמר לו יום כלומר יום יהא תחומך: ידעת כתיב· פירוש וכי הודעתו לשחר מקומו וזמנו איזהו· משמע שהקב"ה הודיע לו מקומו וזמנו איזהו: עושה שלום· מכלל שהיו מריבים שכל אחד היה רוצה לשלוט ביום: ויהי· משמע לשעבר כמשפט וי"ו פתוחה בראש התיבה: סדר זמנים כו'· אף קודם שנתלו המאורות היה קבוע לפניו יתברך שיעור מדת יום ומדת לילה: [וכ"כ בא"ח אבל הרא"ם יש לו דרך אחרת ועי' בפ"ב מת"ק שתרי התורה בס' עבודת הקדש ובספרו דרך אמונה]: דין הניין כו'· אלו נאותים לי ומוטבים הם בעיני: ויתהון· ואותם הראשונים לא היו נאותים לי ודייק ויהי ערב רמז להותם שלא היו נאותים לפניו והעבירן ויהי בקר רמז לאותן שנשארו והיו טובים ומבוקרים בעיניו [ועי' זה במדרש קהלת בפ' את הכל עשה יפה: בעתו ולקמן רפ"ט]: אמר רבי פינחס כו'· ומפיק עוד טעם לדברי ר' אבהו מדכתיב מאד משמע שכבר היו נעשים גם כן אבל לא היו טובים כאלו:

יפה תואר

נקמן פי"א כי האור הזה שמש גם בע"ש ובשבת: ר' זעירא בריה דר"א דריש כו'· דקשה להם כי ויבדל נופל רק על דבר ב' תערבו יחד כמו תערובות במבקים או בדברים דקים כמו עפר ואבק· ולא על אור וחשך שהם רק מציאות והעדר ובמקום שיש אור אין חשך· וגם כמה שאמר וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל וגו' משמע דהבדלה באה בשביל שהוא טוב ובאמת לא חפץ הקב"ה כי יהיה ערבוביא בעולמו גם בלי שבת הטוב וכמו שנאמר גם בדשא ועשב למינהו· לכן אמר ר"ז כי בא לרמז על הבדלה של מוצאי שבת שמבדילין בברכה בין האור והחשך בעת שיאותו לאורו ורואין אותו כי הוא טוב· וריב"ס מפרש כי הבדיל לו בשביל שהוא טוב· וכאלו כתיב ויבדל לאלהים כי ברכת הבדלה לא נזכרת כלל בכתוב· ורבנן אמרי שזה אינו נכון כי הקב"ה לא צריך כלל לאור הנברא ולכן מפרשי וירא אלהים את האור כי טוב ואין העולם כדאי להשתמש בו לכן ויבדל אלהים את האור לצדיקים· ור"י ורשב"ל מפרש ויבדל כפשוטו כי האור והחשך היו אדוקים זה בזה במחלוקת· והאחד בא בתחום השני· וירא אלהים את האור כי טוב וראוי הוא שישמש ביום ולא יבוא החשך בגבולו· לכן ויבדל אלהים בין האור ובין החשך ויקרא לאור כי ישמש ביום ולחשך קרא לשמש בלילה: ידעת שחר מקומו [קרוב לומר כי מפרשי ידעת כמו יעדת במורה על קבע והגבלה· ויש.הו האם אתה הגבלת מקום השחר· ומצינו רבות בתנ"ך השרש ידע בהוראת יעד וכמו בטרם אצרך בבטן ידעתיך (ירמיה א') הוא יעדתיך וכמ"ש ובטרם תצא מרחם הקדשתיך· ועוד רבות]: אין הקב"ה מייחד שמו כו'· כי הוא אינו חפץ במפלתן של רשעים ורעתם· ואף כי הרעה מוכרחת מצד המקבלים אבל שמו אינו מיחד על זה ועי' לקמן פי"ח סי' ז' ובמג"ה פ"ק ומו תהי הקב"ה במפלתן של רשעים· ואע"ג דמצינו בקצת מקומות שם ה' על הרעה· אבל שמו הוא רק רעם זמנית אשר ממנה תצמח טובה נצחית: מכאן שהיה סדר זמנים כו' פי' בעצמות שבהם נפשו זה והחריבן· וכמו שמבית מ"ד אה"ז· שם היה גם סדר זמנים וסרה בזה תלונת הרב בת"ב פ"ט· והנה רמ"ע מביא בס הגירכא והה ערב אין כתיב כאן· ולפ"ז יתפרש כי והיה משמע על הויה הנמשכת בזמן וגבתיב ויהי בתורה שכבר היה וכמ"ש למעלה בסי' ב': ר' ינאי כו'· כבר דברנו בזה למעלה בפ"ח סימן ז': ל ור יום אלו מעשיהם של צדיקים· אע"ג שכבר תארם באור· תארם ג"כ ביום ובקר כדי שיתארו במציאת האור וזמניו ולהכרת שלמות צורתם· וי"ל עוד כי בג' בחינות יבדלו מעשי הצדיקים ממעשי הרשעים· הא' כי מעשיהם של צדיקים המה טובים ומעשיהם של רשעים רעים הם בעצמותם ולבחינה זו יתארם

פירוש מהרז"ו

ויהי לשבעת הימים ומי המבול וכו'· והחשבון מלומדם שמתושלח מת ז' ימים קודם המבול· שהרי מתושלח חי ע' מאות וס"ט· והוליד את למך כשהיה קפ"ז· ולמך הוליד את נח כשהיה קפ"ב· הרי ביחד שס"ט וחי עוד שש מאות שנה היינו חיי נח עד המבול ממש וכתוב בפרשת נח ונח בן שש מאות שנה· והמבול היה מים על הארץ· ואח"כ כתוב ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ· כאשר אמר הש"י לנח· כי לימים עוד שבעה· מה ענין שבעת ימים אלו· ודרש ר' נחמיה מאחר שהחשבון מלומדם שאז מת מתושלח הצדיק· וכמ"ש כי מפני הרעה נאסף הצדיק· ועשו לו אבל ז' ימים· ע"כ המתין להם שבעת ימים אלו עוד· ודרש ר"כ כן ממ"ש אבל יוסף ויעש לאביו אבל שבעת ימים· הרי שקודם מ"ת עשו אבל על הצדיקים שבעת ימים כמ"ש לקמן פר' ק' ריש סימן ז'· והקשה שם וכי למידים דבר קודם מ"ת· היינו מקודם מ"ת על לאחר מ"ת· כי נתנה תורה ונתחדשה הלכה· אבל דבר של קודם מ"ת מדבר של קודם מ"ת יכולים ללמוד· ע"כ למד ר"כ שז' ימים אלו היו ימי אבלו עפ"י בנין אב· ודורש עוד שמ"ש כאן כאור שבעת הימים· היינו מ"ש ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ· הרי שבשבעת ימי אבלו של מתושלח היה אור של שבעתים של חמה היינו אור הראשון· וכן הוא בסנהדרין ק"ח עיין לקמן פר' ל"ב סי' ז' ועי' ילקוט כאן: וירא אלהים את האור כי טוב· וס"ד ויבדל אלהים: על הנר של הבדלה: מן הבא וירא ויבדל· כשראה את האור כי טוב שנהנה ממנו אז ויבדל ומזה אנו למידים על הבדלה· עיין ירושלמי סוף פרק ח' דברכות: הבדילו לו· וכמו שהעתקתי לעיל סי' ד' ממדרש תהלים כ"ז כמ"ש ונהורא עמיה שרא· וכמ"ש שם המשל למלך שהיה לו מנה יפה והבדילו לעצמו: הבדלה ממש· שהבדילם זה מזה כפשטות לשון של הבדלה· ולשון הירושלמי שם הבדלה ודאית פי' ג"כ כפשוטו· ולשון המדרש הוא כמ"ש כי עלית וודאי· ב"ר פר' נ"ח בסי' ד': אסטרטיגים· נציבי פלשתים ת"י אסטרטיגי פלישתאי:

מדיינים זע"ז· עיין שמ"ר פר' למ"ד סוף סי' י"א· הלילה ההוא יקחהו אופל: פלוני יום יהיה תחומך· כי הול"ל ויקרא אלהים את האור יום· ואת החושך קרא לילה· ע"כ דורש מ"ש ויקרא היינו שקרא אותו ואמר לו אתה אור יום· ופי' ע"פ מדה ע' ביום אתה שולט· ויום יהיה תחומך· ולחושך קרא ואמר לו לילה· ופי' בלילה תהיה שולט ולילה יהיה תחומך· ומדהוצרך לומר להם כן· ראיה ע"פ מדה ע' שהיו מדיינים זה עם זה· והוצרך להבדיל ביניהם· ונאות עליהם כך: המימיך צוית בוקר· פי' ע"פ מדה ע'· אתה לא צוית בוקר אני צויתי בוקר· ידעת שחר מקומו· פי' ג"כ ע"פ מדה כ"ב ועי"פ מדה ע'· המימיך ידעת שחר הוא הגילה מקומו· אם הודעת לו מקומו איזה הוא· כמו שהודעתי אני· וע"פ מדה י"ט מדבר שנאמר בזה וה"ה לחבירו· פי' הפסוק המימיך צוית לבוקר איזה מקומו· המימיך צוית לשחר איזה מקומו כמו שצויתי אני· הרי אנו לומדים ע"פ מדה י"ט· שהקב"ה צוה לבוקר וללילה איזה מקומו של כל אחד· והיינו מ"ש כאן ויקרא אלהים לאור וכו'· כך הוא פי' המדרש לפי מ"ש כאן· אך בירושלמי שהבאתי הביא המשל של איסטרטיגין· והדרשה על פסוק המימיך על דברי רבנן ע"ש· וצריך לפרש באופן אחר: א"ר תנחומא· במ"ר פר' י"ב סי' ד': אנא אמרי טעמא· פי' אני מביא ראיה על דברי ר"י ור"ל מפסוק זה: משנבראו עושה שלום· הרי כשנבראו אור וחושך היה ביניהם מחלוקת ועושה שלום ביניהם· כי אין שלום בלא מחלוקת· ע"פ מדה ע': אלא ולחושך קרא לילה· לפי פשוטו אלהים שנזכר בריש דקרא קאי גם על ס"ד· אלא שאח"כ היה די שיאמר ולחושך לילה· ויהיה תיבות ויקרא אלהים נמשך גם לס"ד ולמה חזר וכתב תיבת קרא ולא כתב תיבת אלהים בסיפא ללמד שאינו מיחד שמו על הרעה: ז סדר זמנים· היינו האלפיים שנה שנבראת התורה קודם העולם· כמ"ש והיה שעשועים יום יום· ויומו של הקב"ה אלף שנה וכמ"ש לעיל ריש פרשה א' וכמ"ש פסיקתא רבתי ריש פר' מ"ו· בכ"ה באלול ברא את העולם וכו' ראשון לצירה· בראשון עולה למנין האלפיים שנה שנבראת התורה קודם לעולם· וכמ"ש בהדיא פר"א ריש פרק ח'· באלפיים שנה אלו היה בונה עולמות ומחריבן עד שברא את אלו· ולא היה זה דרך ניחום ושינוי רצון· אלא דרך זכוך עד שיצא העולם כמו שהוא עתה שיהיה לו קיום עיין לקמן פר' י"ד סימן כ': והנה טוב מאוד· משמע אשר עשה עתה היה טוב מאוד שהיו אחרים שלא היו טוב· וזה ע"פ מדה ע'· ותיבת והנה מורה דבר חדש שלא היה כן תחלה: ח צפה הקב"ה· עיין לעיל פר' ב' סימן ה' ומש"ש וכן כאן: ויהי אור אלו מעשיהם של צדיקים. ומ"ש וירא אלהים את האור כי טוב· להכריע שחפץ במעשה הצדיקים כדלעיל סוף פ"ב: ויבדל אלהים בין האור כו'· שהבדיל ביניהם צדיקים לג"ע· רשעים לגיהנם· אלה לחיי עולם· ואלה לחרפות ודראון עולם: ויקרא אלהים לאור יום· עיין לעיל פר' ב' סי' ג' כל הענין: וכאן קיצר· שהצדיקים באור תמיד ואורח צדיקים כאור נוגה· נר לרגלי דבריך

ידי משה

כי טוב נגד ספר ויקרא אין בזה שום יתרון וחידוש כמו מה שכתוב אור ויום כנגד משנה תורה לכן מקשי' והלא ס' ויקרא וכו' ולמה לא נאמר ג"כ אור ויום· ומשני אף הוא שנה בו דבר כלומר כי טוב הוא ג"כ חידוש כמו אור ויום· ושדר משנה לא הוא אור ולא הוא יום שיש קושיא בפני עצמה ומשני פני תורה שנבראת וכו'· וס"ש ויקרא אלהים לאור פי' שקרא לאור וגנזה בשביל יום שלא יכהה גלגל חמה ובלילה לא נבראת להאיר כד מסיק ודו"ק:-

אלו מעשיהן של רשעים · ויהי ערב אלו מעשיהן של רשעים · ויהי בקר אלו מעשיהן של צדיקים · יום אחד · שנתן להם הקב״ה יום אחד ואיזה זה יום הכפורים · א״ר תנחום בר ירמיה שבו נבראו (יד) ארבעה דברים · הרים שמים וארץ ואורה · א״ר יודן שבו היה הקב״ה יחידי בעולמו · שלא היה בעולמו אלא הוא · אתיא כר׳ יוחנן ולא אתיא כרבי חנינא · ר׳ יוחנן אמר א בשני נבראו המלאכים הה״ד (תהלים קד) המקרה במים עליותיו השם עבים רכובו המהלך על כנפי רוח · וכתיב (שם) עושה מלאכיו רוחות · רבי חנינא אמר בחמישי נבראו מלאכים שנאמר ועוף יעופף על הארץ · וכתיב (ישעיה ו) ובשתים יעופף · רבי לוליאני בר טבראי בשם רבי יצחק אמר בין על דעתיה דר״ח בין על דעתיה דר״י הכל מודים שלא נברא ביום הראשון כלום שלא תאמר מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע · וגבריאל בצפונו · והקב״ה ממדד באמצעיתו אלא (שם מד) אנכי ה׳ עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי · מי אתי כתיב · מי היה שותף עמי בברייתו של עולם: (טו) א״ר שמואל בר אמי ג מתחלת ברייתו של עולם נתאוה הקדוש ב״ה לעשות שותפות בתחתונים · מה נפשך אם לענין החשבון · לא היה צריך למימר אלא אחד · שנים · שלשה · או ראשון · שני ושלישי · (טז) שמא אחד · שני · שלישי · אתמהא · אימתי פרע להם הקב״ה להלן בהקמת המשכן שנאמר (במדבר ז) ויהי המקריב ביום הראשון את קרבנו · ראשון לברייתו של עולם אמר הקב״ה כאילו באותו יום בראתי את עולמי · ד תני עשר עטרות נטל אותו היום · ראשון למעשה בראשית · ראשון למלכים · ראשון לנשיאים · ראשון לכהונה · ראשון לשכינה · שנאמר (שמות כה) ועשו לי מקדש · ראשון לברכה · ראשון לעבודה · ראשון לאיסור הבמה · ראשון לשחיטה בצפון · ראשון לירידת האש · שנא׳ (ויקרא י) ותצא אש מלפני ה׳ וגו׳ :

פרשה ד

א **ויאמר** אלהים יהי רקיע · כתיב ד (תהלים קד) המקרה במים עליותיו בנוהג שבעולם מלך בשר ודם בונה פלטין ומקרה באבנים ובעצים ובעפר · ה אבל הקדוש ברוך הוא לא קרה את עולמו אלא במים שנא׳ המקרה במים עליותיו : ב ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים · רבנן אמרין לה בשם רבי חנינא ור׳ פנחס ורבי יעקב בר׳ אבין בשם רבי שמואל בר נחמן · בשעה שאמר הקב״ה יהי רקיע בתוך המים גלדה טפה האמצעית ונעשו השמים התחתונים · ושמי שמים העליונים · רב אמר (א) לחים היו מעשיהם ביום

מסורת המדרש א פרקי דרבי אליעזר ריש פרק ד׳ · תנחומא סדר חיי שרה סימן ג׳ · מדרש תהלים מזמור כ״ד · ילקוט ישעיה רמז שכ״ב · ילקוט תהלים רמז תת״ו · ב תנחומא סדר פקודי וסדר נשא · ג שבת דף פ״ז · סדר עולם רבה פרק ז׳ · תורת כהנים סדר שמיני · במדבר רבה פרשה י״ג · תנחומא סוף סדר פקודי · מדרש תדשא · ילקוט שמיני רמז תק״ל · ד ילקוט תהלים רמז תתס״ב · ה מכילתא פרשה בשלח :

חדושי הרד״ל

ורב הוא על סקיוס ע״ש: (יד) ארבעה דברים הרים שמים כו׳ · קרוב בעיני שצ״ל המים שמים ומפני שכתוב צ״פ המים קאמר שהמים נבראו ג״כ בו ביום · ועי׳ רפ״ב דחגיגה ובפדר״א פ״ג · ועי״ל ספי״א שחושב רק ג׳ דברים שנבראו ביום א׳ שמים וארץ ואורה · ואין מובן יפה שייכות כא דר״ש כ״א אקרא דיום אחד כאן: (טו) שמא אחד שני שלישי דמשמעו שאין האחד מצטרף יחד עם האחרים במספר יחד וכדמפרש ברבה נשא פי״ג ובפסיקתא דויהי המקריב שעד הקב״ה יחידי נתאוה לדור בתחתונים עם בריותיו אלא שלא נשלם התאגרות עם בריותיו עד הקמת המשכן ושם נאמר ביום הראשון · אבל כאן נאמר יום אחד : (א) לחים היו · לא נייבש דמה

מתנות כהונה

ארבעה דברים ולפיכך כתיב יום אחד שהיה מיוחד בבריאות הללו שהם כלל העולם שאין עוד מלבדו כן פירש רש״י : **הרים** · כתב הב״ח אע״פ שהן בכלל ארץ אולי כוונתו על ההרים שתחת המים כמה דאת אמר על הרים יעמדו מים : **אלא הוא** · ולא נבראו עדיין אפילו המלאכים : **אתיא כרבי יוחנן** · דאמר מיד בשני נבראו המלאכים ובראשון נשגב שמו לבדו אבל לרבי חנינא שלא נבראו המלאכים עד יום חמישי היה לו לכתוב יום אחד גם בשני ושלישי ורביעי : **המקרה במים וגו׳** · וזה היה מלאכת יום שני [וע״ל רפ״א] : **כלום** · מן המלאכים : **ממדד** · לשון מדידה [ע״ל רפ״א] : **לענין החשבון** · האמור בכתוב שני ושלישי וכו׳ הוה ליה למימר גם בראשון יום ראשון ומאחר שאמר יום אחד הוה ליה למימר שוב שנים שלשה וארבעה וכו׳ : **פרע להם** · לאותן הימים שכתב בהן שני ושלישי כו׳ שלא אמר בראשון יום ראשון : **הראשון** · שהיה לו למימר ראשון וכתב הראשון עם ה״א הידיעה רומז ליום ראשון של בריאת העולם : **ראשון למלכים** · כתב רש״י ז״ל דל״ג ליה שמה שמונין למלכים מראש חודש ניסן הוא תקנת חכמים ז״ל וכן לשחיטת צפון לא גרס ליה דמאי שנא למנות עבודה זו מאחר העבודות עכ״ל וע״פ התלמוד בפרק רבי אליעזר במסכת שבת נראה דבמקום ראשון למלכים גרס ראשון לחדשים ובמקום לשחיטת צפון גרס לאכילת קדשים · [ועי׳ בפ׳ נשא פי״ג פרשתיו טוב בשם רש״י ז״ל וכן מצאתי בדרשות ר״י בן שועיב בפ׳ פקודי] :

פרשה ד גלדה טיפה · פי׳ הוקרשה והוגלדה [וקרא בלילה ת״א גלידא נחית עלי בלילא

רש״י

יום אחד · שבו נבראו שמים חדשים וארץ ואורה · ס״א דברים שהם חדשים שהם יחידים בעולם שאין עוד מלבדם ע״כ : אמר רבי שמואל בר נחמני מתחלת ברייתו של עולם נתאוה הקב״ה לעשות שותפות בתחתונים · שמשתף חשבון שלו שהתחיל לספר בבריאת העולם עם חשבון הנשיאים שנאמר ביום הראשון הקריב (במדבר ז׳) וכן שלם וכן כתוב בבריאת העולם יום שני ושלישי שאין לשון שני ושלישי נופל אלא על ראשון : ס״א שמאחר שחשב יום אחד היה לו לחשוב מכאן ואילך יום שנים ושלשה וארבעה כהלוך החשבון שמתחילין בלשון אחד תחלה ולא יתכן לומר לשון שני ושלישי ורביעי כי אם לאחר ראשון : **ואימתי פרע** · היכן השלים את הלשון שהיה לו לומר ויהי ערב ויהי בקר יום ראשון להלן פריך ויהי המקריב ביום ראשון אמר הקב״ה נדמה בעיני אותו יום הראשון של הקמת המשכן כאלו אותו היום בראתי את עולמי אותו היום של הקמת המשכן הוא יום ראשון בניסן ויום ראשון בשבוע דתניא בסדר״ע עשר עטרות נטל אותו היום יום שמיני למלואים ראשון למעשה בראשית שיום ראשון בשבת היה וראש חדש ניסן ובניסן נברא העולם וביום ראשון · ס״א וביום ראשון של שביעי עד כאן : **ראשון לנשיאים** · אותו היום התחילו הנשיאים להביא קרבן : **ראשון למלכים** · ראש חדש ניסן ראש השנה למלכים ודבר זה שבוש הוא שהרי תקנת סופרים היה כדמפרש בראש השנה משום שטרות ואינה כתובה לא בסדר עולם ולא במסכת שבת פ״ב עקיבא דהתם נמי תניא להאי לעשרה עטרות וכן לשחיטת צפון לא גרסינן התם ושבוש הוא דמה איריא עבודה זו מאחר עבודות : **ראשון לכהונה** · דעד שלא הוקם המשכן הותרו הבמות ועבודה בבכורות כדכתיב וישלח את נערי בני ישראל בכורי בני ישראל משהוקם המשכן נאסרו הבמות ועבודה בכהנים דכל שבעת ימי המלואים עשה משה על המזבח דתוך אותו אהל שנטה לו מחוץ למחנה עד שלא היה המשכן כך שמעתי · אבל בסדר עולם מוכיח כי שבעת ימי המלואים היה משה מעמיד המשכן להקריב על גבי המזבח ומפרקו לאחר ההקרבה · ובשמיני העמידו ושוב לא פסקו ובו ביום התחיל אהרן לשמש עבודה הכהונה ואיהו ראשון לעבוד עבודת ציבור דהיינו קרבן כדכתיב פרשת ביום השמיני (א״ה כ״ל שצ״ל והיינו ודוק) ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים והכי תניא בסדר עולם בו ביום הקריבו ישראל תמידים נדרים ונדבות חטאות ואשמות בכורות ומעשרות : **ראשון לשכינה בישראל** · ששרתה שכינה בישראל כדכתיב כי היום ה׳ נראה עליכם (ויקרא פ׳ ד׳) וכתיב וירא כבוד ה׳ אל כל העם : **ראשון לחדשים** · כדכתיב ראשון הוא לכם לחדשי השנה ראשון לברך את ישראל כדכתיב וישא אהרן את ידיו (ויקרא פ׳ כ״ב) ראשון לירידת האש כדכתיב ותצא אש מלפני ה׳ וכו׳ ראשון לאכילה דכתיב בשלו את הבשר פתח אהל מועד ושם תאכלו אותו : **ראשון לאיסור במות** · משהוקם המשכן נאסרו הבמות כדכתיב למען אשר יביאו :

פרשה ד גלדה טפה האמצעית · לשון וקרא בלילה (פ׳ ויצא) דמתרגמינן וגלידא נחית עלי בלילא · ברותו שמים ספרה לשון גליד דק כגלידא של ארעא כלומר הקפיאם

פירוש מהרז״ו

דבריך אור לנתיבתי · ורשעים בחושך ידמו : **ויהי ערב** · על העונש של רשעים · שמשם שוקע וחשכה להם · וחושך של הצדיקים · נהפך לבוקר : **יום אחד** · שהיה לו לומר יום ראשון כדלקמן סימן ט׳ ע״כ דרש על יום הכפורים שבו נעשים ישראל גוי אחד כמלאכי השרת אגדה: אחת ושלום ביניהם · והרשעים ע״י התשובה נעשים צדיקים · יום רצון יום חסד יום סליחה וכפרה : **הרים שמים וארץ ואורה** · בא לפרש יום אחד על שמיוחד בבריות שנברא בו הדברים שהם עיקר העולם. וכמ״ש לקמן פר׳ י״ב סי׳ ה׳ והוא ע״פ מדה ט״ז מדבר שמיוחד במקומו · וסובר המדרש דהרים ברי׳ בפני עצמה ואינו בכלל ארץ וכמ״ש תהלים צ׳ בטרם הרים יולדו ותחולל ארץ ותבל · וכן במשלי ח׳ בטרם הרים הטבעו ולפני גבעות חוללתי עד לא עשה ארץ וחוצות · ול״ע למה חשב הרים הרי אינו מפורש כאן ואי משום שמפורש במקום אחר · א״כ היה לו לחשב גם כל היו״ד דברים דחשב בחגיגה דף יו״ד ב׳ ובפדר״א פרק ג׳ ולעיל פר׳ א׳ סי׳ ט׳ · כל זה כתבתי לפי גירסתנו במדרש · וכן בילקוט הרים וכו׳ · אך רש״י במדרש אינו גורס הרים ועיין לקמן פר׳ י״א סי׳ ט׳ ופי׳ מ״ש שמים על השמים החדשים שעתיד · ולפי פירושו צ״ל גם על ארץ שהכוונה על ארץ החדשה כמפורש בקרא כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה · וכן האור הוא אור הגנוז לעתיד ועי״כ נקרא יום אחד שהוא מיוחד בדברים אלו שנבראו על לעתיד · אך נראה לי לפי פירוש רש״י : **שבו היה הקב״ה יחידי** · ע״פ מדה ט״ז ומדה כ״ז ממעל יום א׳ שהיה הקב״ה אחד בו שגם המלאכים שהם חיים שכליים לא נבראו ביום א׳ : **ר׳ יוחנן אמר** · לעיל פר׳ א׳ סי׳ ג׳ וש״נ · ועיין שמ״ר פר׳ ט״ו סי׳ כ׳ : **המקרה במים** · וזה היה ביום ב׳ שאז נעשה הרקיע כעלי׳ שעלי׳ מים כמפורש בקרא ואז עושה מלאכיו וכו׳ ועי׳ לעיל כפר׳ א׳ הנ״ל כל הענין בביאור : **טו אמר ר׳ שמואל בר אמי** · במ״ר פר׳ י״ג סי׳ ו׳ לקמן פר׳ י״ט סי׳ ז׳ פסיקתא פרשה ז׳ סי׳ ד׳ : **שותפות בתחתונים** · להצטרף ולהתחבר ולשכון ביניהם : **מה נפשך** · מה רצה במה שמנה ימי הבריאה · אם לחשוב ימים של ז׳ ימי הבריאה · היה לו להשוות שמות החשבון שהתחיל באחד · שהוא מספר מוכרת עומד בעצמו · ואינו סמוך · וכן שנים שלשה וכו׳ שעומדים בעצמם ואינם סמוכים ונפרדים · אך מספר ראשון שני שלישי כולם נערכים ונרדפים זה לזה : **י׳ עטרות** · כאן נשתבשו היו״ד עטרות כמ״ש רש״י על המדרש הובא במ״כ · והגירסא הנכונה כמ״ש שבת דף פ״ז ב׳ · וכן הוא במ״ר פר׳ י״ג סימן ו׳ כי חשבון יו״ד העטרות הוא הכל לצורך העבודה השייכים למשכן שהוא ביום ראשון · וא״כ אין לחשוב ראשון למלכים · וכן מ״ש ראשון לשחיטת צפון לא יתכן לחשוב כלל שהרי לדברי הכל עולות הקריבו בני נח כמ״ש לקמן פר׳ כ״ב סימן ה׳ ועיין בסדר עולם רבה פרק ז׳ היו״ד עטרות הנ״ל :

פרשה ד סימן א כתיב המקרה · פי׳ שמ״ר פר׳ ט״ו סימן כ״ב באריכות : **מקרה באבנים** · אם בית חומה · ועושה תקרה של כיפת אבנים ולפעמים מקרה בקורות · ועושה מעזיבה על גביו · וכאן לא פירש איך היה התקרה הייני הרקיע ממה היה ופי׳ שם בתהלים שעשה ממים כמ״ש בסי׳ ב׳ גלדה טיפה האמצעית ובתהלים לא נפרש מה שסתום בתורה וכמ״ש שמ״ר שם ובא לדרוש פסוק אין כמוך באלהים ה׳ ואין כמעשיך כמ״ש לקמן ריש פר׳ ז׳ ובמדרש תהלים פ״ו : **ב בשעה שאמר יהי רקיע** · כדעת בית הלל לקמן פר׳ י״ב סימן ה׳ · שהשמים נבראו בשני · וכמ״ש לעיל סוף פר׳ א׳ וש״נ ומבואר · ועיין ירושלמי ריש ברכות : **גלדה טיפה** · כמ״ש בסימן א׳ המקרה במים · ושיש שנקרשו שמים · וסובר כמ״ד שני רקיעים הם שמים ושמי השמים : **רב אמר** · סובר כב״ש שם שהשמים נבראו בראשון · א״כ מ״ש בשני יהי רקיע

יפה תואר

יתהרס כאור ומחשך · פי׳ שהצדיקים יתבוננו וידקדקו במעשיהם לפי העת והזמן והרשעים כים נגרש ויעש מעשיהם בשרירות לבם · ולבחינה זו משוה אותם ליום ולילה בזמן ומעשה הצדיקים כשיר כיום · ומעשה הרשעים בלי סברה ובלי הסתכלות כלילה · והג׳ שהצדיקים מוסיפים והולכים בעונתם והרשעים מתגבר ברעתם ולבחינה זו משוה את הצדיקים לבקר אשר ילך ויאור עד נכון היום · ומעשה הרשעים כערב אשר אפילתו תתגבר עד חשכת הלילה : **נתאוה הקב״ה כו׳** · כי הוא סובר אשר עיקר הבריאה הם הצדיקים כדכתיב וצדיק יסוד עולם (וע׳ לקמן בפ׳ י״ב ד״ה חולקין ע״ז) ורק מפני הרשעים סילק שכינתו מהתחתונים כדלקמן פי״ט · וזה שאמר בהקמת המשכן אמר הקב״ה כאלו באותו יום בראתי את עולמי כי אז התחילה השותפות בתחתונים אשר התאוה הקב״ה בראשית הבריאה : **ראשון למעשה בראשית** · מ״ש רש״י שיום א׳ בשבת היה ור״ח ניסן ובניסן נברא העולם קשה דה״כ אתי דלא כר״א דאמר בר״ה בתשרי נברא העולם לכן צריך למחוק זה וכן ליתא ברש״י בפ׳ ר״ע בשבת :

בנוהג שבעולם כו׳ · באמת אין זה פלא בעיניהם · כי אם יכול הקב״ה לברוא יש מאין מכ״ש שיוכל לעשות תקרה וכסוי ממים · אבל בא לספר לנו כי נחזה נפלאות ה׳ גם במעשיו אשר עשה יש מיש · וגם כאשר גבר ברא הכל את השמים ואת הארץ מהאפס המוחלט · עוד עשה פלא אשר בשר ודם לא יוכל לעשות כי עשה קירוי וכסוי ממים · וזה שאמר גם בספר שמות פ׳ כ״ה כו״ד מצה הבורא את התחתונים כו׳ וכן לקמן ברים פ״ו גבי ישרצו המים שרץ נפש חיה · ולפ״ז סובר כי השמים הוא במים לבד · ולא במים ודבר אחר וכמ״ד בפרקין אש ומים : **גלדה הטפה כו׳** · שלפני זה לא היו שמים כלל אלא כל המים היו כאחד ובאמר פ׳ יהי רקיע הוגלדה הטפה האמצעית שבמים אשר בארץ ונעשה הרקיע ולפ״ז חומר השמים וחומר הארץ אחד הוא · כיון שהמים אשר בארץ נעשה הרקיע ודלא כהטבעיים האומרים כי חומר השמים הוא חומר הדש וכמ״ש ר״א לקמן בפי״ב כל מה שיש בשמים ברייתו מן השמים כו׳ · ומפרש בתוך המים בתוך ובאמצע המים [וע׳ ביומא דף ד׳ ע״ב דר״י תנא נאמר כאן בתוך כו׳] : **ונעשו השמים התחתונים כו׳** · ולפ״ז סובר כי ביום ראשון לא נברא רק האור כדאיתא לעיל והכתיב בראשית ברא אלהים את השמים וגו׳ לא בא לספר לנו סדר הבריאה וכמ״ש רש״י ז״ל · והרקיע אשר הוא השמים שנזכר ביום א׳ נברא ביום ב׳ : **לחים היו ביום א׳** · וביום ב׳ לא נתחדש דבר רק נקפאו כי הרקיע יכנס

ידי משה

אמר רשב״נ מתחלת ברייתו של עולם נתאוה הקב״ה לעשות שותפות ור״ל ר״ל לדור במשכן ובמבול שלא נגמר עדיין שעדיין לא היה המשכן אמר אחד והזכיר אלא ראשון עד שהקים המשכן ואז השותפות : ר״ל

הראשון • ובשני קרשו • יהי רקיע (ב) יחזק הרקיע : ר' יהודה בר' סימון אמר (א) יעשה מטלית לרקיע • היך מה דאת אמר (שמות לט) וירקעו את פחי הזהב • אמר רבי חנינא (ג) יצאה האש מלמעלה ולהטה את פני הרקיע • א רבי יוחנן כשהיה מגיע לפסוק זה (איוב כו) (ד) ברוחו שמים שפרה היה אומר יפה למדני רבי חנינא : א"ר יודן ברבי שמעון יצאת האש מלמעלה • וליהטה פני רקיע • ב ר' ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא אמר (ה) בא מעשה בראשית ללמד על מתן תורה ונמצא למד ממנה • (ישעיה סד) כקדוח אש המסים • אימתי חצה האש בין העליונים לתחתונים לא במתן תורה • אתמהא • כך היתה בברייתו של עולם : ג רבי פנחס בשם רבי הושעיא אמר (ו) כחלל שבין הארץ לרקיע כך יש בין הרקיע למים העליונים • יהי רקיע בתוך המים • ביניים ובנתיים • א"ר תנחומא אנא אמרי טעמא אלו נאמר ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים אשר על הרקיע • הייתי אומר על גופו של רקיע המים נתונים • (ב) וכשהוא אומר ובין המים אשר מעל לרקיע ד הרי המים העליונים תלוים במאמר : אמר רבי אחא (ז) כהדין קנדילא ופירותיהם אלו מי גשמים : ד ה כותי אחד שאל את ר"מ א"ל אפשר המים העליונים תלויים במאמר • א"ל הן • א"ל הבא לי אפרכס • הביא לו אפרכס • נתן עליה טס של זהב • ולא עמדו מים • טס של כסף ולא עמדו מים • כיון שנתן אצבעו עמדו מים • אמר לו אצבעך את נותן • אמר לו מה אני שאני בשר ודם אצבעי מעמדת מים • (ח) אצבעו של הקדוש ברוך הוא עאכ"ו • הוי מים העליונים תלוים במאמר • ו א"ל אפשר אותו שכתוב בו (ירמיה כג) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא • היה מדבר עם משה מבין

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז תתקי"ד ע"ש • ב ילקוט ישעיה רמז תס"ה • ג ילקוט כאן • ד תענית דף י' • ה ילקוט כאן • ו ילקוט ירמיה רמז ש"ו :

חדושי הרד"ל

ה"א ש נבראו ביום ראשון : (ב) יחזק הרקיע • מכון רקיע דרש וכד"א (איוב לז) תרקיע עמו לשחקים חזקים כראי מוצק • ועי' בירושלמי ריש ברכות : (ג) יצאה האש מלמעלה וליהטה פני רקיע • לפרש הא

חדושי הרש"ש

(א) יעשה מטלית לרקיע • בירושלמי פ"ק דברכות הגירסא כרקיע : (ב) וכשה"א ובין המים אשר מעל לרקיע

דלתים היו שמים ובשני קרשו כא' • לומר שהיה זה ע"י שליהטה האש פניהם נתיבשו וקרשו ועי' פר"א פ"ב שהאש נבראת אז עם הרקיע • ובביאורי שם פירשתי בס"ד דהיינו כדתנן בכ"ם • אין מוליאין את האור מן הסיט : (ד) ברוחו שמים שפרה כו' יפה למדני ר"ח • דרוחו היינו כביכול הבל פה של הדבור שהוא של אש כמ"ש ואש מפיו תאכל (ש"ב כ"ב) וכמ"ש באריכה בס' רזי"א (שמות ט' סודי רזי לרוקח ז"ל) : (ה) בא מע"ב ללמד על מ"ת • בברייתא דל"ב מדות מדה י"ב תניא • עדיין לא שמענו במע"ב שליהטה האש את פני הרקיע • וכשהוא בא למ"ת אומר לוא קרעת שמים ירדת וגו' כשם מעשים נתמ"ע כך עשית במ"ת • בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא יהי רקיע כבר נבראו מיום הראשון א"א שלא היו מגוהצות עד שבא האש מלמעלה וליהטה פני הרקיע • בא מע"ב ללמד על מ"ת ונמצא למד ע"כ • ולשון מגוהצות דפתח אפשר דכאן נמי גרסינן נתלהה האש • אבל לשון בין העליונים לתחתונים במ"ת אין מיושב ע"ז יפה : (ו) כחלל שבין הארץ לרקיע כך כו' • בשוח"ט מז' י"ט הלשון כחלל שבין הרקיע למים התחתונים : (ז) כהדין קדילא • עי' מ"כ ואינו דמיון נכון דעכ"פ כאן נאחז כדופן • וצ"ל דהא דר"א מקומו קודם מאמר זה • וקאי אהא דלעיל שליהטה האש בתוך המים ולחכה פני הרקיע ולומר ש"א ס פ האש נכנס במים כהדין קדילא דמיא ומשחא מתערבין כחדא והיא דלקה • ולא זה מכבה זה • וכמ"ש בגמרא רבה פ' י"ב ושה"ר פס"ג : (ח) אצבעו של הקב"ה עאכו"כ • אפשר דדרש מי מדד בשעלו

רש"י

לאין היו מעשיהן ביום ראשון ביום שני קרשו הקפאו ונתחזקה והיינו דכתיב ביום הראשון ברא שמים ובשני כתיב ויעש אלהים את הרקיע מלמד שהיו לחין ביום א' וקרשו בשני כמין מטלית יריעה כמו טלואים דמתרגמינן רקועים כלומר בשני נעשה אותם שיהו בהם ממשות : ולחכה את פני הרקיע • שהיה לח וחזקו לעיל מינה כתיב עמודי שמים ירופפו והדר ברוחו שמים שפרה דמשמע שליחכה האש פני הרקיע לכך אמר יפה למדני ר' חנינא בא מעשה בראשית ולימד על מתן תורה שכשם שחלה האש במעשה בראשית בין עליונים ותחתונים כך היה במתן תורה דהכי כתיב בסוף ישעיה לוא קרעת שמים ירדת מפניך הרים נזלו וכתיב כקדוח אש המסים מים תבעה (ישעיה ס"ד) והכי משמע כאשר הקדחת את האש והבעית את המים במעשה בראשית כך היה במתן תורה כשירד הקב"ה על הר סיני ונזלו הרים מפניו ואין אנו מוצאין במעשה בראשית מפורש שחלה האש של מעלה בין עליונים לתחתונים (א"ה) כשם שאנו רואין במתן תורה שבשעה שירד הקב"ה ליתן תורה על הר סיני התחתונים לא היו רשאין לעלות אל ההר כל זמן שהשכינה בהר הדא הוא דכתיב כקדוח אש המסים כשהיה הר סיני קודח ובוער באש אז המסו הוחצו העליונים מן התחתונים שהאש שבינה היה חוצץ ביניהם שהמסים הוא לשון הפלגה כדתנן (מעשרות פ"ה) הכמונים משימסו ומפרש בגמרא לשון פלג אחינו המסו את לבבנו פלגו חצי בלשון לע"ז מיסו וימסו אסוריו מעל ידיו מתרגם ואיתמסיו אסרוהי מעל ידוהי וכך היה במעשה בראשית דכתיב כקדוח כתיב בעשותך נוראות זה מעשה בראשית ולפי שהמסה מפרש חצייה לפיכך היה דורש והולך אימתי חצה האש כו' : רבי פנחס בשם רבי הושעיא אמר כחלל ע"ש בין ארץ לשמים כך יש חלל בין רקיע למים העליונים • דכתיב יהי רקיע בתוך המים ביניים ובנתיים אילו לא אמר הדורש אלא ביניים לא הייתי שומע שהרקיע ממוצע בין ארץ לשמים עליונים ורחוק מזה וקרוב לזה אם רקיע קרוב למים העליונים רחוק מן הארץ ואם רקיע קרוב לארץ רחוק ממים העליונים ביניים ובנתיים ביניים הוא האמצע ומהיכן מנא לו להסמך שדורש ביניים ובנתיים מדכתיב יהי רקיע בתוך המים קרי כאן בתוך וקרי כאן בתוך יש אם למקרא ולמסורת והכי דרש במסכת ברכות ירושלמי : כהדין קנדילא • שבתוך העששית הקבוע באמצע עששית ואינו נוגע בארבע דפנותיה אף גמי כנר זו שהשלהבת שלו עומד באויר : ס"א תלוים במאמר עומדים באויר ע"כ : ופירותיהם אלו מי גשמים • כמו שכתוב מפרי מעשיך תשבע הארץ (תהלים ק"ד) ומפרש בפרקי ר"א מים העליונים התלוים במאמר ומים לברכה מים והם מים של רקיע שהוא מחמתו של אש מזיעין המים של מעלה עיפים עבות ויורדים עד מקום הכיפה ס"א קרקוסי • לתוך המים המלוחים בתוך מימי אוקיינוס ומשם העבים שואבים אותו וממתיקין בהם והיינו דכתיב מעלה נשיאים מקצה הארץ (שם קל"ה) : כותי אחד שאל את רבי מאיר אמר ליה אפשר מים עליונים תלוים במאמר אמר לו הן אמר ליה הבא לי אפרכס • לשון אפרכסת בכלי חרס שלועזין קריקלין יש סביביו בדפנותיו נקבים נקבים ולמעלה יש נקב שמופכים בו תמיד קנוקנות שבתוכו עד שהוא מלא כולו וכשהוא מלא מים אוגדו על הנקב אינו מקלח דרך הנקבים שבסביביו וכשמסיר אצבעו מקלחין הנקבים כולם : טס של כסף ולא עמדו מים • לפי שמחזק הוא ואינו שוקע בנקב כמו בשר האצבע : מאמן של חיות ולמעלה מן הבריכה כיפה ומחממות הבריכה שהיא למטה מן הכיפה כיפה מזיעת היא רוח בן ולא קרן שאינן אלא זיעה מתמלאות מתוך החום : ס"א הפרכסת שהיא נקובה מפני גדדיה הביאו לו הפרכה ומלא אותה מים וסתם את הנקב התחתון ולאחר שמלאהו נתן עליה טס של כסף לסתמו ולא עמדו המים כיון שנתן אצבעו עליה מיד עמדו המים לפי שבשר האצבע משתקע בחור ונכנס יותר מן הנ"ל אמר ליה הרי דברים קל וחומר ומה אם אתה שאתה בשר ודם אצבעך מעמדת המים אצבעו של הקב"ה על אחת כמה וכמה הוי מים העליונים תלוים במאמר : חזר ואמר ליה אפשר מי שכתוב בו את

מתנות כהונה

בלילה כ"פ רש"י] : מטלית • מכסה ויריעה : וליחכה כו' • שהיו עדיין לחים ובזה נעשים קשים : בקדוח אש המסים • פסוק זה מדבר במ"ת : רצה כו' • פירש רש"י המסים פי' תשיים כמל"א הרימונים משימסו פי' משיתחלקו [וע"ל פ' ס"ח לך בפ' אחינו המסו וגו'] • ולכן קורין הסם שנותנין בחלב להעמיד ולהפריש מי החלב ממנג מסו • [לקמן סוף הפרשה ע"ש שמחלק ומפריש הפסולת מתוך האוכל] : יהי רקיע • ר"ל כד"א יהי רקיע וגו' [ואולי צ"ל כן] : ביניים ובנתיים • כלומר מכוון באמצע : קנדילא • פירש"י נר הקבוע באמצע עששית ואינו נוגע בארבע דפנותיה • [ועוד נראה כנר הזה שהשלהבת קשורה בנחלת דלך גם] : ופירותיהם מי גשמים • פירש"י ז"ל בשם פרקי ר"א המים העליונים מזיעים מחימום הרקיע שהוא של אש והטיפות יורדות [ועי' פ"ק דתענית] : אפרכס • פירש"י כלי מלא נקבים סביביו ולמעלה נקב כשיעור אצבע וממלאין אותו מים וסותמין פי הנקב באצבע בכוון והמים נעצרין ואינם מקלחים וכשמסיר האצבע הנקבים כלם מקלחים [ועי' בערוך ערך דיופי] : טס של כסף • אינו סותמו בכוון כמו בשר האצבע : עמדו המים • ורמז לו כשם שמים אלו עומדים ואינם מקלחים דרך הנקבים • כך אין לתמוה על המים העליונים : ואמר לו הכותי אצבעך כו' • ואינו ראייה על המים העליונים : [ה"ג מראות גדולות הביא לו מראות גדולות א"ל ראה בבואה כו'] :
בבואה

יפה תואר

יבדל בין מים למים ויבדל • וע"ש יהי רקיע פי' כי יהיה לו סוף וז"ש יחזק הרקיע : כחלל שבין הארץ לרקיע כו' י"מ כמו שמרחק מן הארץ לרקיע הוא ת"ק שנה כן הוא המרחק מבטח זה עד קצה המים העליונים • ולכן יש גלגלים רבים זה על גב זה • ושיעור המרחק בין גלגל לגלגל הוא ת"ק שנה • ובעל אגן אבות לשיטתו פי' כמו שהארץ הוא חומר עב ולמעלה הימנו הוא חומר דק • כך חומר המים נפרד ממנו כי הרקיע הוא חלק עב שנוגלד ולמעלה ממנו הוא חומר דק כמו הרוח שממלא הריקות בין הרקיע ובין המים העליונים אשר נשארו בתמונה הראשונה וז"ש כחלל שבין הארץ וכו' : וכשהוא אומר ובין המים אשר מעל לרקיע • כתב הרמב"ע ואין זה סותר לגמ' שאמרו ביבמות פ' מצות חליצה מעל רגלו ולא מעל דמשמע שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין רגלו • דהתם המי"ם של מעל רגלו משרת במקום מן וא"כ נשאר מלת על במורה עליו ממש שלא יהא דבר חוצץ בנתים • אבל הכא משרת המי"ם של מעל במקום נד ופאה וכמו בית אל מים והעי מקדם וכאלו אמר ויבדל אלהים בין המים אשר מצד שמעל של הרקיע • ולא שעל הרקיע ממש : תלוים במאמר וכיון שתלוים במאמר ולא עליו ממש מתחברא כי יש גם מרחק רב ביניהם כמו שיש מרחק מן הארץ לרקיע : אשר המים העליונים כו' • הוא הודה שהקב"ה ברא את הכל מאין כדרך פלא • אבל חשב כי מסר הכל את"ז אל הטבע אשר הוא עושה ע"פ חוקיו הקבועים • וכיון דטבע המים הוא להיות נגרים ונוזלים באלהו • איך לא יזל מגבוה • והראה לו כי כן חקי הטבע ולקח כלי מלא מים הנקוב מלמטה בנקבים קטנים ולמעלה יש נקב אחד גדול • ואם הנקב מלמעלה הוא פתוח אז יזלו המים מהנקבים למטה • לא כן אם יסתם היטב הנקב מלמעלה אז לא יזלו המים מהנקבים אשר למטה • והטעם בזה הוא מחוק הטבע • כי זה כלל גדול בטבע אשר אין ריקות בעולם • וכל מקום הוא מלא או בחומר או במים או באויר • והנה אם הנקב למעלה הוא פתוח אז יזלו המים מלמטה והכלי אשר יתרוקן מן המים יתמלא מן האויר הבא למעלה מהכלי • אבל אם הנקב למעלה הוא סתום ואם יתרוקן הכלי לא ימצא האויר מקום לדחק ולבוא לתוך הכלי אז ישארו המים על מקומם כדי שלא ישאר מקום ריק בכלי • וזה אשר השיבו לו ר"מ גם אמת הוא כי הטבע שולט בכל לנגד עינינו אבל גם המים אשר מלמעלה אשר לא יזלו הוא מחוקי הטבע • ולקח הכלי מלא מים וכסה בטס של זהב וכסף ועוד מצא האויר מקום לבוא בסדקים ובחורים ונזלו המים וכאשר סתם באצבע לא מצא האויר מקום לבוא לכן לא נזלו המים ולכן גם מים העליונים אשר למעלה מהם גם אויר אין אשר ימלא מקום המים אם יזרק • כי שמה קץ וגבול לעולם הגשמים • לא ינועו ממקומם ולא יזלו למטה • כי אין אויר למלא הריקות אשר שמה • וזה שאמר אצבע של הקב"ה אשר שם קץ וגבול לכל דבר שממלא את עולם הגשמים : אפשר אותו שכתוב בו

פירוש מהרז"ו

שנתן חיזוק לרקיע שיתקיימו כי לחים היו בראשון : מטלית לרקיע • סובר כשיטת רב שהם השמים שנבראו ביום ראשון ונתחזקו בשני • אלא שסובר שנתחזקו בשני ע"י מטלית • כמו כל הדברים המתחזקים ע"י ציפוי טס של ברזל וכמ"ש וירקעו את פחי הזהב • הרי שהריקוע ע"י פחים ופחים • וכתיב במדבר י"ז ועשו אותם רקועי פחים ציפוי למזבח • לחזק ע"י צפוי היינו שמכוסה ע"פ המזבח • וכן כאן יהי רקיע • שיעשה לה צפוי כמו טס של צפוי • ובירושלמי ברכות שם הגירסא יעשה מטלית הרקיע • שהרקיע עצמה תתחזק כמו פח ברזל • ודרש גז"ש כמו שם פחים אף כאן פחים והכוונה על כיוצא בזה תוספת חיזוק פני הרקיע : וליחכה פני רקיע • שליחכה האש לחלוחית של הרקיע • ור' חנינא סובר שנבראו שמים בשני כב"ה • וכמ"ש בריש הסי' רבנן אמרי ליה בשם ר' חנינא וכו' : ברוחו שמים שפרה • ראי' שלבד הבריאה היה עוד שיפור בשמים • ומדבר שם בבריאת שמים כמ"ש שם עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו וכמ"ש בסוף הפרשה • וזהו אמרו היינו ע"י האש • ומ"ש ברוחו היינו ברוח פיו • וכמ"ש ברוח פיו כל צבאם • היינו ע"י האש מדה י"ז : וליהטה פני רקיע • שהיה מגוהצת וכמ"ש בברייתא דל"ב מדות מדה י"ב • ולא היו מגוהצות עד שבא האש מלמעלה ולהטה פני רקיע אלא שבברייתא סובר כרב • שנבראו ביום ראשון וליהטה ביום שני • וא"כ גם ר' יודן בר"ש סובר ג"כ כרב • שנבראו בראשון ולא היו לחים בשני כי נתרבו מראשון עד שני • אלא שלא היו מגוהצות • ובשני להטה ונהנחה • ור' חנינא סובר שנבראו בשני • והיו לחים ובא האש ולחכה : ג כחלל שבין הארץ • עיין מדרש תהלים י"ט • וז"ל שם וכי ר' הושעי' עלה לרקיע אלא לפי שיגע בחכמה של תורה למד ממנה מה שיש ברקיע : אשר מעל לרקיע • למעלה מן הרקיע שיש חלל : כהדין קנדילא • כמ"ש במ"כ פר' י"ב בסימן ח' כהדין שאשיתא דקנדילא • דמיא ומשחא מעורבים כחדא • ופירושו לענין הצריך כאן • שהדמיון הוא שהקנדילא • השמן והפתילה אינה מונחים על תחתיתו של קנדילא • אלא תחלה נותן מים והשמן והפתילה על המים • ונראה השמן והאור כאלו תלוים באויר • וכן כאן שהמים אינם מונחים על תחתיתו של רקיע אלא באויר ובמאמר : פירותיהם אלו מי גשמים • ולשון המדרש תהלים י"ט ומזיעת המים העליונים הגשמים יורדים • עי' לקמן סימן ד' וריש סימן ה' : ד אפרכס • עיין מ"כ : טס של זהב • אינו מהדק יפה בנקב שהוא קשה • אך האצבע שהוא רך סותם

ידי משה

ר' בר סימון וכו' • פי' לפי שקשה לריב"ח והלא כבר נבראו שמים ביום א' וכפ' ר"א קושיא זו מפורש והלא כבר נבראו ביום א' ומשני זה רקיע שעל ראשי החיות וז"ש בשם רשב"ל ושמי שמים העליונים פי' שביום א' נבראו רק שמים לבד ולא שמי שמים ורבי אמר שכל השמים נבראו ביום א' רק בלוחים הרקיע לחכה ושפרה כאשה המשפרת את הולד ואין להקשות דמפסוק זה משמע רוח ולא אש וי"ל דכוונה היה שבר כאן זכר כי רוח לשון זכר ואש לשון נקבה אלא ע"כ שהרוח היה מוליך את האש : בא מעשה

משנת דרבי אליעזר

יפה למדני ר' חנינא • פי' דכתיב עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט ולכך בא ריב"ש ופליג ואמר יפה
שלוחים היו וקל"ל : יפה למדני ר"ח • לפי דריבה דקרא עמודי שמים ירופפו ראיה לדברי ר"ח שאמר בריאה דכוונה היה שהרוח היה מוליך את האש על כל פני משך בטח הרקיע ותדע מדכתיב שפרה לשון נקבה ולא כתיב מעשה בראשית ללמד של מתן תורה ונמצא למד ממנו • פי' מדכתיב ג"כ ת"ם במחים שמעינו אלא כתרגומו קאמר

שני בדי הארון · א"ל הבא לי מראות גדולות א"ל ראה בבואה שלך בהן · ראה אותה גדולה · א"ל הבא מראות קטנות · הביא לו מראות קטנות א"ל ראה בבואה שלך בהן · ראה אותה קטנה א"ל מה אם אתה שאתה בשר ודם · אתה משנה עצמך בכל מה שתרצה · מי שאמר והיה העולם ברוך הוא עאכ"ו · הוי כשהוא רוצה הלא את השמים ואת הארץ אני מלא · וכשהוא רוצה היה מדבר עם משה מבין שני בדי הארון: א"ר חנינא בר איסי פעמים (ט) שאין העולם ומלואו מחזיקים כבוד אלהותו פעמים שהוא מדבר עם האדם מבין שערות ראשו · הה"ד (איוב לח) ויען ה' את איוב (י) מן הסערה וגו' מבין שערות ראשו: ועוד שאלו א א"ל אפשר (תהלים סה) פלג אלהים מלא מים מששת ימי בראשית ולא חסר כלום · אתמהא · א"ל הכנס ורחוץ ושקול עצמך עד שלא תכנס ומאחר שתכנס · הלך כיון שיצא ושקל עצמו לא חסר כלום א"ל כל אותה הזיעה שיצאת לא ממך יצאת א"ל הן · א"ל ומה אתה שאתה ב"ו לא חסר מעיינך כלום · מעיינו של הקב"ה על אחת כמה וכמה · הוי פלג אלהים מלא מים מששת ימי בראשית ולא חסר כלום · א"ר יוחנן נטל הקב"ה כל מימי בראשית ונתנם חציים ברקיע · וחציים באוקיינוס · הה"ד (תהלים סה) פלג אלהים מלא מים · פלגא: ה הרקיע דומה לבריכה (יא) ולמעלה מן הבריכה כיפה ומחמת שהבריכה מזעת טיפים עבות (ג) (יב) והן יורדין לתוך מים המלוחים ואינן מתערבין · א"ר יונה אל תתמה הדין ב ירדנא עבר בימא דטבריא ולא מתערב ביה · מעשה נסים יש בדבר (יג) אדם כובר חטים או תבן בכברה · עד שלא ירדו שתים ושלש אצבעות הן מתערבין · ואלו מהלכין מהלך כמה שנים ואין מתערבין · רבי יודן בר' שמעון אומר שהוא מורידן במדה · שנאמר (איוב לו) כי יגרע נטפי מים היך מה דאת אמר (ויקרא כז) ונגרע מערכך · כעוביה של ארץ כך עוביה של רקיע · שנאמר (ישעיה מ) היושב על חוג הארץ וגו' · וחוג שמים יתהלך · חוג חוג לגזירה שוה · א"ר אחא בשם רבי חנינא (יד) כטס הזה · רבי יהושע בר ר' נחמיה אמר כשתים ושלש אצבעות: (ו) ג רבי שמעון בן פזי אמר המים העליונים יתירין על התחתונים כשלשים כסוסטאות · בין מים למים · למ"ד תלתין · רבנן אמרין מחצה על מחצה: ז ויעש אלהים את הרקיע: זה אחד מן המקראות שהרעיש בן זומא את העולם · ויעש אתמהא · והלא במאמר הן הוי (תהלים לג) בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז הפס"ס · ב עיין בבא בתרא דף ע"ד · בכורות דף נ"ה · עיין אגדת בראשית פרק מ"ס · ג ילקוט כאן :

חדושי הרש"ש

גרקיע פרי כו' · בה"ג דרשו ביבמות ק"ג א' מעל רגליו: (ג) והן יורדין לתוך מים המלוחים · נראה פי' דהטיפין המזיעות מתמתקין והן יורדין דרך הבריכה אשר שם המים מלוחים כמו מי הים אוקיינוס כי ממקום אחד לוקחו · ועי' לקמן פי"ג פלוגתא ר"א ור"י נג"ק: (ד) דשב"פ כו' · לכאורה ס"ג

חדושי הרד"ל

ים וכפי' המפרשים שאל אגרוף של אצבעות היד: (ט) שאין העולם ומלואו מחזיקים כבוד אלהותו · ובפסיקתא דאחרי מות כלשון · העליונים ותחתונים אין מחזיקים כבודו · וכד"א הן השמים ושמי השמים לא יכלכלוך: (י) מן הסערה מבין שערות ראשו · קרי ביה מן השערה בשי"ן שמאלית וכדכתיב אשר בשערה ישופני כסין (וע' בזוהר חדש רות) וע' פסיקתא שם ושמ"ר פ"ג: (יא) ולמעלה כו' כיפה ומחמת כו' · נ"ל דנ"ל שני' הרקיע דומה לכיפה ולמעלה מן הכיפה [illegible] ומחמת הבריכה מזעת (ר"ל הכיפה) עיטין · וכן הביאו המפרשים ז"ל לשון ברייתא דשמואל הרקיע דומה לכיפה · והבריכה היא בריכת מים העליונים שמעל לרקיע ומחמת מזעת כיפת הרקיע (וג"ל בזה במכילתין פ"ב ע"ש): (יב) והן יורדין לתוך מים המלוחים · נראה דר"ל וע"י כך הם מתמתקין וכדר"א לקמן פי"ג דמי אוקינוס המלוחים מתמתקין בעבים: (יג) אדם כובר חטים · בשו"ט ס' י"ח הנוסחא · נוטל כברה וחוזר שתים ושלש אצבעות כו' וכלשון תכתם מים וכדלקמן פי"ג: (יד) כטס הזה · עמ"כ בשם רש"י · וכ"ה בירושלמי

מתנות כהונה

בבואה · כל פרצוף פנים הנראה במראה: מלא מים · אמתא מעדיין הוא מלא כמו שהיה אז בשעת הבריאה והלא הבריות משתמשין מהן מאז עד עתה · כן פירש"י: ומאחר שתכנס · אחר שנכנסת ויצאת משם תשקול עצמך: הלך ושקל את עצמו ונכנס למרחץ: לא חסר מעיינך · ומיד שיצאת הזיעה ממך חזרת למשקל הראשון: המלוחים · המים העליונים מתוקים והתחתונים מלוחים · כדאיתא פ"ק דתענית: ואינן מתערבין · ככרין הן נתונין: כמה שנים · מהלך כמה שנים: ואין מתערבין · טיפה זו בטיפה זו וכפ' כי אבא שעל כל טיפה וטיפה ממנה הקב"ה מלאך ומפרידם זו מזו · [ה"ג בילקוט וכ"מ בפירש"י ז"ל בשם הירושלמי ואין מתערבין] · כל טיפה וטיפה שהקב"ה מוריד לנו מגרע זו מזו כמה דאת אמר כי יגרע נטפי מים וכתיב ונגרע וגו' ר"י בר"ש [אמר שמודדן במדה שנאמר ומים תכן במדה]: כטס הזה · כן הוא עוביו של הרקיע ולשון רקיע קרדים כד"א וירקעו פחי זהב וכן פירש"י: כשלשים גזוזטראות · פי' הערוך גזוזטראות דהוא שיעור מדה מה שמודד אדם בשתי זרועותיו אחת הנה ואחת הנה שקורין קלפטי"ר: למ"ר תלתין · פי' רש"י שהג"ל בין מים ומים: שהרעיש כו' · מפני שכתוב בהדיא בדבר ה' שמים נעשו

רש"י

השמים ואת הארץ אני מלא היה מדבר עם משה מבין שני בדי הארון אמר ליה הבא לי מראות גדולות הביא לו אמר ליה ראה בבואה שלך בהן עשה כן ראה אותה גדולה · לפי המראה וקורין לה מורויי"ר בלע"ז: ופעמים שהוא מדבר מבין שערות ראשו של אדם · כלומר נגלה עליו ומגלם שכינתו בפניו ולישנא דקרא נקט דכתיב (איוב ל"ח) ויען ה' את איוב מן הסערה מבין שערות ראשו לפי שאמר הן קדם אהלך ואיננו א"ל הקב"ה אני מצוי לך מבין שערות ראשך: הלך ושקל עצמו משנכנס ולא חסר כלום · אע"פ שנפחת עצמו במרחץ: מעשה נסים יש בדבר · אדם כובר חטין בכברה עד שלא ירדו תחת הכברה כשתים ושלש אצבעות כעודם באויר הם מתערבים · כל אחד ואחד בחבירו עד שלא ינוחו בכלי שתחת הכברה ואלו מהלכין כמה מילין ולא מתערבין: אמר ליה הוהו כותי הפסוק פלג אלהים מלא מים ולא חסר כלום והלא כל הבריות לוקחין מהן לתשמישן ונמצא שהוא חסר והיאך קראו הכתוב מלא מים קרא הוא פלג אלהים מלא מים · והיא מזיעת טפים עבים והם יורדות מהלך ת"ק שנה ואינם מתערבין אמר רבי יונה אל התמה הדין ירדנא עבר בימא דטבריא ולא מתערב ובמדרש שוחר טוב במזמור וידבר דוד כמו כן אמר רבי יוחנן מעשה נסים יש בדבר אדם כובר חטים בכברה עד שלא ירדה שנים ושלשה אצבעות מתערבין ואינו מהלך ת"ק שנה המים יורדים ואין טיפה נוגעת בחברתה שנאמר כי יגרע נטפי מים (איוב ל"ו) וגם במסכת ברכות ירושלמי כתוב כן כל המדרש עד כי יגרע נטפי מים ומוסיף מהו כי יגרע נטפי מים שמוגען אלו מאלו כמה דתימא ונגרע מערכך (ויקרא כ"ז) והדר תני ר' יודן ברבי שמעון אומר שהוא מודדן במדה שנאמר ומים תכן במדה למדנו בטעות סופר הוא מה שכתוב בבראשית רבה סמוך לזה מהלך כמה מילין ולא מתערבין רבי יודן בר שמעון אומר שהוא מודדן במדה שנאמר כי יגרע נטפי מים שמוגען זו מזו כמה דתימא ונגרע מערכך: רב אחא אמר כטס הזה · חולק הוא על דבריו של ראשון שאמר כעביה של ארץ כך עוביו של רקיע והוא אומר אינו אלא כטס הזה · פ"א שאינו עד כי אם מקצת ע"כ · שלכך נקרא רקיע שהוא לשון טס כדמתרגמינן וירקעו את פחי הזהב ורדידו ית טסין דדהבא: בברכות ירושלמי כשלשים גזוזטראות מתחת שתי זרועות האדם אילך ואילך קרי גזוזטראות בלע"ז פויי"ש וטעמא דבן עזאי דדריש בין מים למים שהיה יכול לומר בין מים ומים ומהו למים תלתין הוו: רבנן אמרין מחצה · דכתיב ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע בין המים שתי פעמים כתוב כאן שהיו ביניים ובנתיים והוא מחצה על מחצה: שלשים גזוזטראות · משמע עביין יתר על עובי התחתונים דהאמר רבי יוחנן לעיל תליין ברקיע פליגי: שהרעיש בן זומא את העולם · כדאמרינן לעיל לא היו ימים קלין עד שבן זומא בעולם נפטר מן העולם: והלא במאמר הן · שנאמר בדבר ה' שמים נעשו (תהלים ל"ג) · ואינו מפיק

פירוש מהרז"ו

פי הנקב יפה: מראות גדולות · יש מראות בולטות מגדלים הראות · מראות קטנות מראות שקיעות מקטינים הראות · הכי פעי' המראות אדם משנה תבניתו · אך הוא עצמו אינו משתנה · ק"ו הש"י שאין בו שינוי חלילה אלא לפי כח המראות שרואים בו הנביאים · ועיין שמ"ר פר' ג' סימן ו' וש"נ: מן הסערה · מבין שערות ראשך · דאם כפשוטו מן רוח הסערה · הלא כתיב מפורש לא ברוח ה' ע"כ דרש ע"פ מדה כ' אא"ע לשערה ח"ע ע"פ מדת ממעל על שער ראשו · וכמו בשמשון שהרה עליו רוה"ק ע"י שער ראשו: ומאחר שתכנס · והנה וכמ"ש כיון שיצא שקל עצמו · וכמ"ש בסי' ג' בשם מדרש תהלים שהגשמים זיעה מים עליונים · והזיעה הוא מעין ואינו מחסר כלום · וזהו פלג אלהים מלא מים · ובפסוק שקודם פקדת הארץ ותשוקקה רבת תעשרנה פלג אלהים · פי' אע"פ שמעשיר הארץ בגשמים העפ"כ פלג אלהים מלא מים: פלגא · שבמקומות אחרים כתוב בלי רבים פלגי מים כי מים לשון רבים · וכאן אמר פלג לדרוש פלגא · והמים עצמן קורא פלג לא המקום: ה הרקיע דומה · פי' הרקיע עם המים התחתונים דומה לבריכה עם כיפה · שהמים התחתונים הוא ים אוקיאנוס הוא כמו בריכה · והרקיע כדורית כמו כיפה על הבריכה · ומהלוחית והאדים העולים מן הבריכה כיפה מזעת · וחוזרים ויורדים למטה לתוך הבריכה · והעננים שואבים מים אוקיאנוס שהם מלוחים ומי המטר מתוקים · והמתיקות הוא על שהיו ברקיע וכשירדו וחזרו לתוך ים אוקיאנוס · אינם מתערבים בו אלא עומדים בפני עצמם בתוך הים · והעבים שואבים מן המתוקים · לקמן פר' י"ג סי' י' · וכמ"ש בר"א פרק ג' שמימי אוקיאנוס בין קצות הארץ לקצות השמים · וקצות השמים על מימי אוקיאנוס פרוסים שנאמר המקרה במים עליותיו תוכן של שמים הוא עולה למעלה כדורי הוא · כאוהל פרוסה קצותיה למטה ותוכה למעלה: הדין ירדנא · לקמן פר' ע"ו סי' ה' ופ"ג: אדם כובר חטים · וכן הגשמים יורדים כמו מן כברה כמ"ש לקמן פר' י"ג סי' י' וחוזרין אותה כמין כברה: כמה שנים · שמן הארץ עד לרקיע ת"ק שנה: שהוא מורידן במדה · לקמן פר' י"ג סי' ט"ו ועיין מש"כ ויק"ר פר' ט"ו בס' א': כי יגרע נטפי מים · לפי מ"ש כאן צ"ע · איך יליף ממ"ש ונגרע שהוא מורידן במדה · ועל עיקר הדרשה על שאינן מתערבין אינו מביא ראיה כלל · אך בברכות ירושלמי בסוף איתא כל טיפה וטיפה שאתה מורד לנו · שאתה ממניען זו מזו · כי יגרע נטפי מים · כד"א ונגרע מערכך · א"ר יודן ולא עוד אלא שמורידן במדה · שנאמר ומים תכן במדה · וכן הוא במדרש תהלים י"ח · וכן הוא בילקוט כאן וכן הוא ברש"י במדרש כאן · וכן הוא בירושלמי תענית: בעוביה של רקיע · כמ"ש בירושלמי ריש ברכות נמצא אתה אומר מהלך על רקיע מהלך נ' שנה וחלק עשירית ע"ש החשבון · וכן עוביה של ארץ · וכן עוביה של תהום · ומה טעם היושב על חוג הארץ · חוג חג על פני תהום · לגזירה שוה: כטס הזה · שעוביה של רקיע כטס הזה · וכמ"ש לעיל סי' ב' מפסוק וירקעו את פחי הזהב · ודעת ר"י ב"נ שהרקיע כב' וג' אצבעות · צ"ע מנין לו · וז"ל הירושלמי ריש ברכות הג' בשם ר' יהושע · עוביה של רקיע כשתי אצבעות · גליא דר' חנינא פליגא דאמר ר' אחא בשם ר' חנינא · הרקיע עמו לשחקים חזקים כראי מוצק מלמד שהם עשוים כמין הרקיע · פי' כמין דבר של רקוע · וכמ"ש כאן כטס הזה והטס חזק ודק: למ"ד תלתין · שהוא"ל המים · ודורש בין מים שלשים מים · שלשים מדות של מים · וכסוסטא כלשון יון · מדה מחזקת סין · מוסף ערוך · ודעת רבנן כדעת רבנן לעיל · שהם מחצה על מחצה · וזהו בין מים למים · שהם שוים כעליונים כך תחתונים · ואינם יתרים כלל: ך שהרעיש בן זומא ·

יפה תואר

ם כו' שאלתו היתה כיון דהקב"ה לא יוגבל במקום ואיך הושם לו גבול בין בדי הארון · במקום קטן כזה והשיבו כמו שהגלגל נראה מסגוף לפעמים בגדלותו ולפעמים בקטנותו כן האליל הקב"ה משכינת כבודו אור גדול להשפיע על מקום בדי הארון · ורתב"א הוסיף כי השפעתו והשגחתו נראית בכל מקום גם בין שערות ראש איש: אפשר פלג אלהים מלא מים מפרש פ"ג אלהים הוא מים העליונים ומשם יורד הגשם וכדעת ר"י לקמן בפי"ג סי' ח' וכן תרגם המתרגם וכן איתא בפ"ק דתענית מאי פלג אלהים מלא תנא כמין קובה יש ברקיע שממנה גשמים יוצאין · לכן שאל למה לא יתנגבו המים שם · והשיב לו ר"מ דמיון מזיעת האדם היוצאת תמיד ותתמלא גוית מקרבו כן מעין אלהים העומד בגם למעלה בשמים שהגשמים יוצאים הם נובעים אשר מקרבו יתמלא: ומחמת הבריכה כו' · פי' כיון דהרקיע הוא כבריכה העוצר המים בקרבו והרקיע הוא פה אם לכן מתחממים המים ומזעת · וכ"ה בפר"א: שהוא מורידן במדה · זה אין לו קשר כלל למה שלפניו · ועי' לקמן פי"ג דאחד דרש כי יגרע נטפי מים שממניען אלו את אלו וריב"ש אומר שהוא מוריד במדה · וגם פה חבר וצ"ל דר"י מביא לראיה דמעשה נסים הם מהכתוב כי יגרע נטפי מים שהקב"ה מונע הטפות המלוחות והמתוקות שלא תתערבנה יחד וריב"ש דחה ראיתו כי הכתוב זה בא ללמד לנו רק שהקב"ה מורידן במדה ופי' כי בר"ה נגזר על הגשם כמה ירדו באותה שנה · ויליף גז"ש כי יגרע מן ונגרע מערכך כמו שהם הוא בערך ומדה כן הכא: כעוביה של ארץ כו' · מפום דעסיק בקרא ויהי רקיע מביא הכא · וגם למ"ד כטס דורש רקיע מלשון טס וכדאיתא בפ"ק דירושלמי ברכות הרקיע עמו לשחקים מלמד שהן עשוין כטס: זה אחד מן המקראות כו' · כי גם במאורות ובחיות הארץ ובארץ כתיב השאל עשה וכן כתיב וירא אלהים

משנת דרבי אליעזר

יצא אם ולהשוות פני רקיע · פ"ל נוסחו: שתכנס למרחץ כו' כל אותה הזיעה כו' היינו כדלעיל וז"ל והירושיהם הם מי הגשמים ופי' רש"י שם בשם פדר"א שמי גשמים הם מזיעת פום השמים :

ידי משה

וקאמר ליה בה"א הידיעה משמע שהיה קודם לכן איזו הגלה וזה מורה על מ"ש נמצא שרצון שכתוב לעיל ראיה ממ"ש על מ"ת ועדיין לא ידענו בשום מקום שהיה האש הולך בין עליונים ותחתונים כמ"ש כמו שמפורש במ"ת שהיה האש הולך על סיני ונמצא למד שכינו מ"ש שהיה הגלה ממש מן מ"ש כנ"ל:

ר"י בר"נ אומר כשתים ושלש אצבעות וכו' · נ"ל דס"ל כדלעיל שאין בין מים עליונים לתחתונים אלא כב' וג' אצבעות לפיכך ס"ל שעוביו של רקיע הוא כב' וג' אצבעות · ושמעתי בשם הגאון מוהר"ר דוד [illegible]

כל צבאם · א למה אין כתיב בשני כי טוב · רבי יוחנן תני לה בשם רבי יוסי ב"ר חלפתא שבו נבראת גיהנם · שנא' (ישעיה ל) כי ערוך מאתמול תפתה · יום שיש בו אתמול ואין בו שלשום · רבי חנינא אומר שבו נבראת מחלוקת · שנאמר ויהי מבדיל בין מים למים · א"ר טביומי אם מחלוקת שה"א לתקונו של עולם ולישובו אין בה כי טוב · מחלוקת שהיא לערבובו על אחת כמה וכמה · (ה) א"ר שמואל לפי שלא נגמרה מלאכת המים · לפיכך כתוב בשלישי כי טוב שני פעמים אחד למלאכת המים · וא' למלאכתו של יום · ב שאלה מטרונה אחת את רבי יוסי אמרה לו למה אין כתיב בשני כי טוב · אמר לה אעפ"כ חזר וכללו כולו בסוף · שנאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד · אמרה ליה משל ששה בני אדם באין אצלך ואת נותן לכל או"א מנה ולאחד אין את נותן מנה · ואת חוזר ונותן לכולם מנה אחד · לא נמצא ביד כל אחד מנה ושתות · וביד אחד שתות · אתמהא · חזר ואמר לה כההוא דאמר ר' שמואל בר נחמן לפי שלא נגמרה מלאכת המים · לפיכך כתיב בשלישי ב' פעמים כי טוב · אחת למלאכת המים ואחת למלאכת היום · רבי לוי בשם רבי תנחום בר חנילאי אמר כתיב (שם מו) מגיד מראשית אחרית · בתחלת ברייתו של עולם צפה הקב"ה משה קרוי טוב · ועתיד ליטול את שלו מתחת ידיהם לפיכך לא כתיב בהם כי טוב · רבי סימון בשם ר' יהושע בן לוי אמר משל למלך שהיה לו לגיון קשה · אמר המלך הואיל ולגיון זה קשה אל יכתב שמי עליו כך אמר הקב"ה הואיל והמים הללו לקו בהם דור המבול · ודור אנוש · ג ודור הפלגה · לפיכך אל יכתב בהן כי טוב:

(ד) ויקרא אלהים לרקיע שמים · ד רב אמר אש ומים · רבי אבא בר כהנא אמר משום רב נטל הקב"ה אש ומים ופתכן זה בזה ומהן נעשו שמים · ד"א שמים כתיב · שהן שמים מעשיהן של בריות · (טו) אם זכו והגידו שמים צדקו ואם לאו (ו) יגלו שמים עונו · ד"א שמים שהבריות משתוממים עליהן · לאמר של מה הן · של אש הן . של מים הן · אתמהא · ר' פנחס בשם רבי לוי אמר (טז) הוא אתא וקם עליו (תהלים קד) המקרה במים עליותיו ה הוי של מים הן · סמים (יז) מה סמים הללו מהן ירוקין ומהם אדומים מהם שחורים ומהם לבנים כך שמים פעמים ירוקין וכו' · רבי יצחק אמר שמים שא מים טעון מים · משל לחלב שהיה נתון בקערה עד שלא תרד לתוכו טיפה אחת של מסו הוא מרפף · כיון שירד לתוכו טיפה אחת של מסו · מיד הוא קיפא ועומד · כך עמודי שמים ירופפו · (יח) עמדו שמים ניתן בהם את המסו · (יט) ויהי ערב ויהי בקר יום שני · אתיא כדאמר רב לחים היו בראשון ובשני קרשו:

ויאמר

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ס'. ילקוט ישעיה רמז ש"ב. ב ילקוט כאן רמז ס'. ג עיין מנחות דף כ"ג . לקמן פרשה ל"ח . ד חגיגה דף י"ב . במדבר רבה פרשה י"ב . ה ירושלמי ר"ה פרק ב':

חדושי הרד"ל

פ"ק דנדכות: (טו) אם זכו והגידו השמים צדקו. מקרא זה על הקב"ה נאמר. ונראה ט"ס וצ"ל ויגידו שמים צדקו (תהלים נ') דמספר על חסידי דכתיב לעיל מניה: (טז) הוא אתא וקם עליו. נ"ל קריא הוא אתא: (יז) מה סמים הללו. יתכן שנסמי קטורת קאמר שד' מהם מפורשים בתורה בשם סמים נטף הוא הדימה (ע' נדה כ"ח) ושחלת דמתרגמינן טורא הוא ירוקה ותלבנה הוא שחור . ולבונה זכה הוא לבן . וכן שמים כלולים מן ד' גוונים הללו: (יח) עמדו שמיב. נ"ל להיפך ניתן בהם את המסו עמדו שמים . ולפרש סיפיה דקרא ויתמהו מגערתו קאי . שע"י גערת ה' תמהו ועמדו במקומם . (וע"ל פי"ב למלך שנזף בעבדו ועמד לו תמיה כך עמודי שמים כו' ויתמהו מגערתו) . והוא דכור יהי רקיע שקרשו ממנו כדמפרש: (יט) ויהי ערב וגו' אתיא כו' . ט"ס הוא וצ"ל ויאמר אלהים יהי רקיע ביום שני אתיא כדא"ר כו':

חדושי הרש"ש

פ"ב דפלוגתת רשב"ם ורבנן מקומם לעיל אחר מאמר ר' יוחנן נטל כו' תליים ברקיע כו' פס"ד פלג כו' פלגא: (ה) א"ר שמואל בר נחמן כנ"ל וכדלקמן: (ו) יגלו שמים עונו. איוב כ':

והארץ

רש"י

על התמהון: ליטול את שלו מתחת ידיהם · כלומר שנכשל בשבילם על ידי מריבת המים · וזו אחד מן המקראות שהרעיש בן זומא שחקר עליהם עד שעמד על בוריו כמה היו בין מים העליונים למים התחתונים · וכן חקר בשאר מעשים: ויעש אתמהא · כלומר אלמלא שכתוב ויעש אי אפשר לפי שאנו למדין שבמאמר נעשו דכתיב בדבר ה' שמים נעשו והקורא בספר כשגיע לזה אחד מן המקראות שהרעיש בן זומא את העולם שם הוא סוף הענין נראוי להיות שם שתי נקודות ואף ויעש אתמהא עד כי בדבר ה' שמים נעשו תחלת מלה וסוף מלה ולמה אין כתיב בשני כי טוב תחלת מלה: יש שני שיש בו תמול · שהעומד בו זכה להזכיר יום ראשון שעבר ויכול לומר אתמול אבל אינו יכול לומר אתמול שלשום שהרי לפני ראשון לא היה יום: סמים מה סמים הללו מהן ירוקין וכו' · טיפה אחת של מסו בלע"ז פרדסור"א שמעמידין בה גבינה: קופא · כמו וכגבינה תקפיאני: ובשני קרשו · כמו יין קרוש:

מתנות כהונה

נעשו וכאן כתיב ויעש · והרמב"ן ז"ל כתב שמקום התימה היה שמיד אחר האמירה דכתיב ויאמר אלהים יהי רקיע כתיב אחריו ויעש וגו' משא"כ בשאר הימים שמיד אחר האמירה כתיב ויהי כן . ואולי היה לו פירוש נסתר ולא רצה לגלותו וזהו ענין הרעש עכ"ל [ועיין במורה נבוכים ח"ב מאמר כ"ז ובפ"ח ממאמר התחיה להרמב"ם] · ורש"י פי' שהרעיש נפטר מן העולם כדאמרינן לעיל לא היו ימים קלים כו': ה"ג בילקוט במאמר הן דכתיב בדבר ה': ערוך מאתמול . מדבר בגיהנם דכתיב בסיפיה מדורתה אש ועצים: מחלוקת · חלוקה: אתמהא . וכן כאן האי טוב מאד שב על כל מלאכת שש הימים ולא הגיע ליום שני רק שתות מהאי טוב: את שלו · גזר דין של עונם: מתחת ידיהן · ע"י המים המה מי מריבה: לגיון · פי' הערוך חיל של אנשי מלחמה: על יכתב בהן כי טוב . שמו של הקב"ה טוב · כד"א טוב ה' לכל: דור הפלגה · לקמן בפ' נח פ' ל"ח דרש ויפץ אל תיקרי ויפץ אלא ויצף שהציף עליהם מי הים: שא מים · אש ומים · נוטריקון של שמים; ופתכן · פי' הערוך ערבן ובלבלן: [ד"א שמים כתיב · ע"ש ימים והסי"ן ימנית]: שהם שמים ·

כתיב

לשון שומת ב"ד כד"א כל השם אורחותיו [וע"ל בויק"ר פ"ט]: ד"א שמים שהבריות ובו' · דרש ביה ל' שממה: הוא אתא כו' · לפיכך בא הכתוב הזה ועמד על הספק והשתוממות והורה לנו שנבראת ממים שנאמר המקרה במים וגו' · [ועי' בילקוט ותמצא כי כן הוא]: מסו · דבר שמעמידין בו החלב להקפיא אותו נקרא מסו על שם שמחלק ומפריש מי החלב [מן החלב והגבינה כדאיתא בירושלמי דמס' נועשרות הרימונים מסמסו כו' וע"ל בפ' שלח]: מרפף · רופף ומנענע תמיד: קופא · עומד קפוי כד"א וכגבינה תקפיאני: עמודי שמים · קרי ביה עמדו שמים מרופפים ונתן בהם הקיום והעמידה במאי דכתיב ויהי כו' שביום שני נקרשו:

יפה תואר

אלהים את כל אשר עשה ועל כולם השתא אין שייך הפעל עשה על אומר ודברים והכתוב ויעש אלהים הוא אחד מהכתובים שאלה · ואע"ג דבכתוב שביא בדבר ה' שמים נעשו כתיב ג"כ הפעל עשה אבל שמה הוא בנפעל וקאי על שנבראים ולא על הפועל והבורא: כי ערוך מאתמול תפתה . והגיהנם נקרא תפתה לפי שכל המתפתה בינרו נופל בה כדאיתא בפ"ב דעירובין . וכיון דהגיהנם הוא רע לכן לא נאמר עליו כי טוב . והא דמדרים לקמן בפ"ט כי טוב מאד זה הגיהנם . זה מדבר מעונש הרשעים אשר גם זה טוב לבני אדם ליסרם כי ידלקו . אבל ברייתו לא טוב הוא . כי טוב היה אשר לא ירשעו ולא יברא הגיהנם ליסרם . והטעם שביום ב' נברא הגיהנם כי אז נבראו המלאכים אשר מבריתו אש לוהט וגם בב' ילאה האש וליחכה את פני הרקיע כדאיתא לעיל . ולכן נברא אז גם אש של גיהנם: לפי שלא נגמרה מלאכת המים . ואע"ג שנגמרה מלאכת הרקיע ביום ב' ולמה לא נאמר טוב על הרקיע מ"מ כיון שגם הרקיע הוא ממים כדאיתא לעיל . וכל שלא נגמרה מלאכת המים לא נגמרה גם מלאכת הרקיע בכללו: לפיכך לא כתיב בהן כי טוב והא דכתיב ביום שלישי כי טוב על יקוו המים . י"ל שהטוב קאי רק על ותראה היבשה שנמשכה מהם ולא על מלאכת המים: משל למלך כו' · ויען שה' נקרא טוב כדכתיב טוב ה' לכל ולכן לא חפץ לכנות המים הרעים בכנוי טוב אשר הוא יכונה בו: ודור אנוש · ע' לקמן פכ"ג בסופו: אש ומים · כי שקמץ תחת השי"ן מושך אחריו אל"ף וכאילו כתיב שא מים ובחילוף אתוון יהיה אש (בשם ספר הפליאה): נטל הקב"ה אש ומים כו'. פי' שלא תאמר שנברא השמים מהאין המוחלט . אבל נטל אש ומים אשר כבר נבראו ונעשה מהם השמים: שמים כתיב · פי' המ"ם בתיר"ק מל' שומא והשי"ן והסי"ן מתחלפים [ובאמת גם שומת ב"ד היא בשי"ן ימנית וכמ"ש גם התוי"ט בכתובות פרק י"א מ"ה בשם הרא"ש · וכ"ה דעת בעל מנחת שי בתהלים נ' אבל לדקו דברי היפ"ת וכמו שהוכחתי בספרי אור בוקר במו"ק דף ה']: שהבריות משתוממים · וסובר כי השמים איננו מיסוד אש ומים אבל הוא גשם חמישי כדעת החוקרים ובני אדם אשר לא יבינו מה הוא · ישתוממו ויאמרו כדעתם האם של אש הן או של מים הם: הוא אתא וקם עליו כו' . והולך על מה שלפניו וסובר כי הוא של מים . ונקרא שמים כמו שם מים והמ"ם האמצעי עומד במקום שניה:

פירוש מהרז"ו

והתשובה ע"ז עיין לקמן סוף פר' י' וכאן חסר: ורש"י במדרש פי' מה שהרעיש בן זומא העולם היה על חקירת מעשה בראשית כמה בין מים עליונים למים תחתונים · כדלעיל פר' ב' סימן ד' ומ"ש ויעש אתמהא וכו' לדברי המדרש הם נגד דברי בן זומא: שבו נבראת גיהנם · פסחים נ"ד לקמן פר' כ"א סימן ט' · שמ"ר פר' ט"ו סי' כ"ב · ויק"ר פר' ל"א סי' י"א: כי ערוך מאתמול תפתה · ואמר שהגיהנם ערוך מאתמול · הרי לא פירש איזה יום היה שנדע איזה אתמול · ולא בא לסתום אלא לפרש · על כן דרש מאתמול יום שנוכל לומר בו אתמול היינו יום ב' ליום ראשון · ולא שלשום שלא היה לפניו יום אחר: מחלוקת · פי' חלוקה ופרישה בין מים עליונים ותחתונים: לתקנתו של עולם · שיהיה מים למעלה ולמטה · מלמעלה ירד הגשם כמ"ש לקמן פר' י"ג סי' י' ע"ש הטובה בזה · ולמטה יהיה התהום ללחלח הקרקע לא כתב בה טוב · ואמר מחלוקת שהוא רק לאבד העולם על אכו"כ: שלא נגמר מלאכת המים · שביום ג' כתיב יקוו המים · הרי שביום ב' עדיין לא נגמר: למלאכתו של יום · דשאים ואילנות: מנה ושתות · וכן בנמשל אבל מעשה כל יום כתיב טוב בפני עצמו · וגם כלול במ"ש בסוף והנה טוב מאד . אך במעשה יום ב' אין בו אלא מה שנכלל בסוף: מגיד מראשית אחרית · בזה שלא כתב בשני כי טוב רמז בו לדבר עתיד: משה קרוי טוב · שמ"ר פר' א' סימן כ' וש"נ · ע"ש פר' י"ח סי' ג': ליטול את שלו · עיין במ"ר פר' י"ט סי' י"ד . וכלשון זה לעיל פר' ב' סי' ב' בסוף: לגיון קשה · לקמן פר' ה' סימן ו' ע"ש וש"נ: לקו בהן דור המבול · בילקוט הגירסא ילקו בהן דור וכו' . כי בשעת הבריאה עדיין לא לקו · וגי' לקו נ"ל שבשעת כתיבת התורה כבר לקו דור אנוש ומבול והפלגה שהציף ג' משפחות · לקמן פר' ל"ח סי' ז': ז לרקיע שמים · משמע שע"כ קרא לרקיע. שמים שנדע מה שלא היו יודעים מהו רקיע · ע"כ דרש שהשם שמים בא לפרש ממה נעשה הרקיע · והיינו נוטריקון של אש ומים · וכן שאר הדרשות על פי מלת ממעל: נטל אש ומים · עיין במ"ר פרשה י"ב ריש ס' ח' בא"ה · ומ"ש ופתכן פי' שערבן זה בזה ועשה שלום ביניהם ע"י כח המחזיק שלא יפרדו עיין לקמן פר' י' סימן ג' ביתר ביאור: שמים כתיב · בלא הניקוד מלשון שם דרך · השם אורחותיו כמ"ש ויק"ר פרשה ט' סוף סי' א': הגידו השמים צדקו · תהלים נ"ו · לדקה שעושה הקב"ה עם בריותיו כשזוכים · ומקום אחר כתיב יגלו שמים עונו · ב' כתובים מכחישים · והכריעו כאן כשזוכים · וכמ"ש יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים · וכן פסוק ויגידו שמים צדקו תהלים נ' ג"כ באופן הנ"ל · עיין לקמן פר' ו' סוף סימן ו' · וכאן כשלא זוכים · אז יגלו שמים עונו · וכן ועצר את השמים ולא יהיה מטר · וכן יתן מטר ארצך אבק ועפר מן השמים וכדומה: ועי' לקמן פר' כ"ח סי' ב': משתוממים · שמים מלשון שממה · כמ"ש שומו שמים · כשאדם מתמיה על דבר הוא משתומם · וכן כאן אי אפשר לבריות לעמוד על חקירה זו · אם הם של אש · שהרי אנו רואים שכל אש נמשך למעלה · וכן המים אנו רואים שיורד למטה · וחולק על רב שאמר שנעשה מאש וממים: אתא וקם עליו · פי' דוד בא ועמד על חקירה זו כמ"ש לעיל פר' א' סוף סימן ו' ופר' ט"ו ריש סימן כ"ב בהדיא ועיין לעיל ריש פרשה ז': סמים · ע"פ מלת ממעל נוכל לדרוש שהוא בכלל · תיבת שמים · סמים של צבעונים · שהשמים ע"י העבים והשמש · נראה בהם כל מיני מראות פעם מראה זו ופעם מראה זו וכמ"ש לקמן פר' י"ג סי' י"ב חזיז ע"ש: שא מים · ופירושו טעון מים על המים העליונים · או על העבים שטעונים מים: משל לחלב · לקמן פר' י"ד סי' ה' · ויק"ר פר' י"ד סי' ט' ועיין במ"ר פר' י"ז סימן ג' · הכונס את לבנו · הרימונים מסמסו · ופירושו מלשון חלוק ופירוד שהמסו מחלק החלב חלק הקפוי לגבינה בפני עצמו · וחלק הנסיובא בפ"ע: עמודי שמים · הוקשה לו איזה עמודים יש לשמים · ע"כ דרש עמדו שמים שבתחלה היו מרופפים · והמסו הוא האש שנתבאר לעיל פר' ז' סימן ב' על פסוק ברוחו שמים שפרה · כקדוח אש המסים · ע"ש היטב כל המקומות שציינתי · והפסוק ברוחו שמים שפרה הוא פירוש על פסוק ועמודי שמים בסמוך לו אף על פי שמפסיק ביניהם בפסוק · בכחו רגע הים איוב כ"ו · לדעת חז"ל לדרוש ע"פ מדה ל"א מוקדם שמאוחר בענין שהפסוקים . אלו צריכים להיות סמוכים יחד · וזה דעת רב שלא נגמרה ברייתם כאחד אלא בשני ימים . וכמ"ש בברייתא דל"ב מדות מדה י"ב וזהו שאמר המדרש אתיא כדאמר רב וכו' . ומ"ש ויהי ערב ויהי בוקר יום שני · טעות הוא ומקומו בסיום הפרשה שבא לחתום הפ' ואינו דורש עליו ועי' לקמן פר' י"ב סוף סימן יו"ד:

ידי משה

היה הקושיא של ויעש אתמהא וכו' ולי נראה שהמאמר הוא סופו עד אלא ויעש אתמהא והרעשה של בן זומא היה כדפרש"י לפי שרצה להבין יותר מדאי וקאי אדלעיל שרצה להבין כמה בין מים למים והרעיש את עולמו פי' שהלך לו מן העולם . ואח"ז התחיל המדרש ויעש אתמהא וזו דרש בפני עצמו ואינו משיב על תמהו וכן מצינו כמה פעמים; א"נ י"ל שהמדרש השיב על התמהון וה"פ ויעש אלא כמאמר היה כמו שאחז"ל בי' מאמרות נברא העולם ומשני דאין זה תמיה הוי כדבר ה' שמים נעשו כי אלא ויעש הוא הדבור פירוש שהדיבור הוא העשיה כדאי' לקמן פרשה י"ב משל למלך שנזף בעבדו ועמד לו תמיה הוי עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו ומייתי לקמן ע"ז בדבר ה' שמים נעשו וכבר נעשו ודוק:

פרשה ה א ויאמר אלהים יקוו המים · * (א) כתיב (תהלים קד) מן גערתך ינוסון מקול וגו' · רבי ברכיה בשם רבי אבא בר אמי אמר יעשה מדה למים · והיך מה דאת אמר (זכריה א) וקו ינטה על ירושלים · רבי אבא בר כהנא בשם רבי לוי אמר · אמר הקב"ה (ב) יקוו לי המים · מה שאני עתיד לעשות בהם · משל למלך שבנה פלטרין והושיב בתוכה אלמים והיו משכימין ושואלים בשלומו של מלך ברמיזה ובאצבע ובמנולין · אמר המלך אלו היו פקחין על אחת כמה וכמה · אתמהא · הושיב בה המלך דיורין פקחין עמדו והחזיקו בפלטין אמרו אין פלטין זו של מלך · שלנו היא · אמר המלך תחזור פלטין לכמו שהיתה · כך מתחלת בריותו של עולם לא היה קלוסו של הקב"ה עולה אלא מן המים הדא הוא דכתיב (תהלים צג) מקולות מים רבים אדירים משברי ים · ומה היו אומרין אדיר במרום ה' · אמר הקב"ה מה אם אלו שאין להן לא פה ולא אמירה ולא דיבור והרי הן מקלסין אותי · כשאברא אדם על אחת כמה וכמה · עמד דור המבול ומרד בו · עמד דור אנוש ומרד בו · דור הפלגה ומרד בו · אמר הקדוש ברוך הוא יפנו אלו (ג) ויעמדו ויבואו אותן שישבו בהן מקודם הדא הוא דכתיב (בראשית ז) ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה :

ב אל מקום אחד · ב רבי יודן בשם רבי לוי ורבי ברכיה בשם רבי יוחנן ב"ר שמעון אומר כל העולם כלו מים במים · ואתה אומר אל מקום אחד · אתמהא · משל (ד) לעשר נודות נפוחות מונחות בטריקלין נצרך המלך למקומן · מה הוא עושה להן מתירן (ה) ומוציא את רוחן ומסלקן בזוית אחד · (א) כך דרך הקב"ה על מי בראשית וסילקן בים אוקיינוס הה"ד (איוב יב) הן יעצור במים ויבשו וגו' (שם ט) (ב) (ו) ודורך על במתי ים :

ג א"ר לוי המים היו אומרים אלו לאלו נלך ונעשה קילוסין להקב"ה · הה"ד (תהלים צג) נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם וגו' ר' לוי אמר דרך הים דרך הים · ר' אבא בר כהנא אמר לדוכתא פלונית ולזוית פלוניתא גלגלא פלניתא · רב הונא אמר להדך ימא להדך ימא · ר' יהושע בר חנינא אמר לדוכסאים לדוכסאים · ר"א אמר קלטן הים · היך מד"א (איוב לט) הבאת עד נבכי

מסורת המדרש א לקמן פרשה כ"ח · שמות רבה פרשה ט"ו · איכה רבה פסוק פרשה ציון ילקוט כאן · וילקוט תהלים רמז תתמ"ח כל הענין · ב שמות רבה פרשה י"ח · מדרש תהלים מזמור צ"ג ילקוט כאן :

חדושי הרש"ש

(א) כך דרך כו' · בשוח"ט מזמור צ"ג הגי' ככה עליהן ויצא הרוח מהן כו' : (ב) ודורך על במתי ים · שם

חדושי הרד"ל

(א) כתיב מן גערתך ינוסון כו' · כמדומה לי לפמ"ש בס"פ הקודמת דדרש יתמהו מגערתו שעמדו מקול גערתו נראה שפי' זה שייך למאמר ס"פ הקודמת דמייתי ראיה שנאמר גערה במים : (ב) יקוו לי · לשון תקוה כמו לי איים יקוו · וזהו לשון לי שסמך על הפסוק הזה : (ג) ויעמדו ויבאו אותן כו' הה"ד ויהי הגשם כו' · באיכה רבה פ"א אות פ' הגשון · יחזור העולם לכמות שהיה שנאמר ויהי הגשם כו' · וכמדומה שכוון על שארץ דרש כד"א וישוב העפר על הארץ כשהיה · כן כאן ע"י הגשם על הארץ ישוב כמו שהיה לכסות הארץ כבראשונה : (ד) לעשר נודות כו' · בשוח"ט מז' צ"ג מבואר שלשון נודות הוא ע"ש המקנא כונס כנד מי הים : (ה) ומוציא את רוחן כו' · ויעצור במים שבל שהמים הן קלים ביותר הוא מגד שהן ספוגיים יותר נכנסין בהן חלקי רוח הרבה ומתפשט ביותר ומי הים חלקיהם מוצקים יותר · ואין כ"כ רוח הכנס בינהם · לכן הם כבדים ביותר · וז"ש שעצרן (והכשן להוציא רוחן פי' בשוח"ט שם) · ועי"כ נתדבקו חלקי המים ביותר ונמלאו מחזיקין מקום מועט : (ו) ודורך על במתי ים ·

מתנות כהונה

פרשה ה [יעשה מדה למים גרסינן וכן לקמן פ' כ"ח] יקוו כו' · דרש מדכתיב יקוו בלשון כבד ולא כתיב יקוו לשון קל · פירושו יהיו נקווים לצרכי לעתיד לדור אנוש ודור הפלגה כו' : [שבנה פלטין במגילת איכה בפסוק פרשה ציון גרס שבנה פ' טין ע"ג ביבור יין של מים וזהו דמסיים תחזור הפלטין לכמו שהיתה כלומר תהריבן למים הכל לקמן פכ"ח וכילקוט ובמדרש תהלים וכה' בתיי ל"ג ליה וכן בגי' רש"י אינו וע"כ צ"ל הא דמסיים תחזור הפלטין ליסב בהן האלמים שישבו בהן מקודם וכ"ה בגמא' ודו"ק] : במנולין · פירש"י והערוך בסודרים שעל ראשם שמסירין אותו מראשם מפני כבוד המלך כמנהג ארץ אדום : אלא מן המים · שלא היה אז בעולם רק מים : דור הפלגה · שגם הם נידונו במים כדלקמן בפ' כ"ח [וכ"ה לעיל פ"ד אבל לקמן בפ' ז' ובמגילת איכה וכילקוט ובמדרש תהלים ל"ג לי'] : ויבאו אותן כו' · והם המים במדרש איכה גרס ויבאו המים : ויהי הגשם · ודור אנוש גם המה הציפן המים וכן דור הפלגה כדלקמן בפכ"ח] : הגשם · פירש"י הגשם משמע שהיה משעת ימי בראשית מדלא כתיב גשם : מתירם · התיר הקשר שנקשר פיהם לעצור בהם הרוח : ה"ג ויבשו וגו' וכתיב ודורך על במתי ים וכן הוא בשוחר טוב : ונעשה קילוסין כו' · שקבלו עליהם בשמחה גזירת המקום ב"ה ואמרו שירה וקילוס [וכן הגירסא לקמן פל"ח ובילקוט ובמדרש תהלים] או י"ל שמה שקבלו עליהם גזירת המקום ב"ה הוא בעצמו הקילוס · והערוך ורש"י ז"ל גרס קלווסים פירוש לקיים גזירת המלך : דרך ים וכו' · דכים דרש נוטריקון דרך הים כלומר נלך דרך הים עד ים אוקיינוס ורש"י ז"ל גרס אומרים אלו לאלו להן ניזל פירושו שאמרו אלו לאלו להיכן נלך שהקב"ה אמר לנו יקוו המים אל מקום אחד היכן הוא המקום אמר להם הקב"ה ישאו נהרות דכים דרך ים אוקיינוס [וגי' הספר היא במדרש תהלים ממש ועי' מזה בארוך בס"ך פע"ו] : לדוכתא כו' · דכים נוטריקון דוכתא פי' למקום ולזוית פלונית הלד גלגל זו של מים וכן לכל גלגל וגלגל שבאה היה מראה לה הקב"ה מקום מיוחד שתרד שמה : להדך · לאת · כמו להדא וכולם נוטריקון של דכים קדרשי · לדוכסם יש ה"ג בילקוט תהלים ופירש שביל הים וע"ע דכסמון ורש"י ז"ל גרס דוכוס ים ופי' בו לממשלת הים לגד הים הסמוך למלכות פלן : נבכי ים

רש"י

פרשה ה כתיב מגערתך ינוסון · באותו מזמור כתיב למעלה מן הפסוק הזה זה הים גדול ורחב ידים ומפרש המקרא כתיב ינוסון המים ממעשה בראשית והלכו להם · ס"א לדכים ע"כ : עשה מדה למים · ומשמע יקוו לשון מדה ימדדו אל מקום אחד היכן · ס"א היינו ע"כ · שיעור וכמו שמצינו קו לשון מדה כדכתיב וקו ינטה על ירושלים : ס"א כמו כן יקוו לשון מדה ע"כ : יקוו המים · יקוו לי המים · ס"א יקיימו לי תהלם ע"כ : מה שאני עתיד לעשות בהם · בדור אנוש ובדור המבול : דיורין · אכסנאים : מנולין · סודר הראש ויש מקומות כשנותן אדם שלום לרעהו מכופין קצת סודר שעל ראשם בכפו שלימו : ס"א להושיב בה דיורין אלמים והוו משכימים שואלים בשלומו ברמיזה ובאצבע ובמנולין לפי שלא היו יכולין לשאול את שלומו בפה כי אלמים היו מנולין הוא סודר שמתעטפין בזה בני אדם את ראשם בארצות יון וכשהמלך עובר מעבירים אותו מעל ראשם עד שהוא עובר מפני כבוד המלך וראיה לדבר שמנולין הוא סודר שכל ההגדה הזאת הוא מביאה במדרש איכה וכן היא שנויה שם למלך שבנה פלטין והושיב בתוכה דיורין אלמים והיו משכימים ושואלים בשלומו של מלך ברמיזה ובסודרין : מקולות מים רבים · נהרות ותזק מהם אדירים משברי ים וחזק על כולם אדיר במרום : עמד דור אנוש ומרד בו · כדכתיב אז הוחל לקרא בשם ה' ונשטף שליש העולם הדא הוא דכתיב ויהי הגשם על הארץ גשם לא נאמר אלא הגשם כלומר אותו הגשם שהיה משעת ימי בראשית : קלווסים · גזהה דכוס משמע שם מקומות ס"א שני מקומות ע"כ ולפיכך היו דורשין אותו בלשון כפול מר הכי ומר הכי לדכס"ד ס"א להדך ימא לזה היה כדוכסם היה וכו' ע"כ לממשלת הים לשון דכים אנו משבחים ס"א מדוכרין אנו ואנו מסוברין ומולקין ע"כ והולכין דרוסות : להן ניזיל · להיכן נלך שהקב"ה אומר לנו יקוו המים אל מקום אחד היכן זה המקום אמר להם הקב"ה ישאו נהרות דכים רבי לוי אומר דרך הים רבי אבא בר כהנא אמר לדוכתא פלן ולזוית פלן ר' הונא אמר להדך ימא כמו להדא לים זה אוקיאנוס : לרובסאי · לגד הים הסמוך למלכות פלן דוכסי דוקדי לשון דוכוס כך שמעתי : רבי אלעור אמר קלטן הים · ומאי משמע דהאי דוך לישנא דקליטה הוא דכתיב

בגלא

פירוש מהרז"ו

פרשה ה סימן א כתיב מן גערתך · כאן אינו מפורש באיזה אופן נקוו המים ומפורש בתהלים ק"ד כמ"ש לעיל פר' א' סוף סימן ו' גלי עמיקתא · וכמ"ש במ"ר פר' ט"ו סי' כ"ב הביאור עפ"י מדה י"ז וכאן קיצר וסמך על מה שמבואר שם בארוכות · וכן בפר"א פרק ג' ובמדרש תהלים צ"ג בארוכות : יעשה מדה · מדלא קאמר יאספו או יכנסו · ע"כ דרש שנכלל בזה ג"כ · המדה של מים עפ"י מדת ממעל · שמתחלה לא היה מדה למים שהיו מלאים העולם · ועכשיו יהיו במקום אחד במדה · כמ"ש עד פה תבוא ולא תוסיף · וכמ"ש וקו ינטה על ירושלים · שהוא מלשון מדה · שלא להוסיף ולא לגרוע : יקוו לי המים · כ"ל מדלא קאמר לשון יכנסו או יאספו · ואמר יקוו דורש מלשון תקוה · שיקוו ויצפו שעתידים לחזור לגבולם · ולכן נתן בהם טבע זאת מתחלה שימלאו העולם וישתוקקו תמיד לחזור לטבעם · והבטיחם שיבא עת שימלאו משאלותם · עי' לעיל ריש פר' ב' · ועי' לקמן פר' ל"ח סי' ב' איכה רבתי פסוק פרשה ציון בידיה דף ס"ח : ובמנולין · בערוך ערך מנולין הביא בשם מדרש איכה · ובסודרים · ולפנינו שם אינו כן · אלא הגי' ברמיזה ובאצבע · אך מזה אנו לומדים כוונת הערוך בפירש מנולין היא סודרים · ופירושו כמו שנוהגים ב"א שמשאלים שלום ע"י רמיזה יש מקומות באצבע והניחו אצל הכובע כסימן נתינת כבוד · או שמסירים הכובע · ובמדינות המזרחיות הולכים בסודרים על ראשם במקום כובע שלנו ונותנים כבוד בלא אמירה ודיבור וכן המים · וכן מצאתי ברש"י כאן שהביא רמז שהמנולין הוא סודר ממדרש איכה הנ"ל כמ"ש : ומה היו אומרים · וכמ"ש במדרש תהלים צ"ג בארוכות ובמעשה · ששמעו במעמקי ים קול זה · ואע"ג דקאמר שאין להם פה ולא אמירה ודיבור · יתכן שהכוונה על דרך שאר הברואים שלכל א' הברה מיוחדת וקול אחר לפנוף העופות והבהמות · וכן המים היו להם קול שדומה לדיבור · אדיר במרום ה' : עמד דור המבול · דור אנוש היה קודם דור המבול · רק על שחטא דור המבול מפורש בתורה בארוכות ועונשם כליון חרוץ · ע"כ הקדים דור המבול : ויבואו אותן · במבול מפורש · ודור אנוש והפלגה עיין לקמן ריש סימן ו' מש"ש וש"נ · וכמ"ש לעיל פר' ד' סוף סי' ו' ולא שנתבטל חלילה כוונת הש"י · אלא שנתקיימה על ידי ראשי הדורות הצדיקים · והרשעים יאבדו : **ב** בבל העולם כולו · עיין כל זה שמ"ר פרשה ט"ו סי' כ"ב ושם פירשתי ועיין במ"ר פר' י"ח סי' כ"ב ויותר מפורש במדרש תהלים מזמור צ"ג : דרך הקב"ה · שעצרו והוציא את הרוח מן המים · כמ"ש כונס כנד מי הים · כנאדות · וכמ"ש במשל ודרכם · כמו שדורכים ענבים בגת · כמפורש שם בשמ"ר · שהמים לא היו כמו המים שלנו · אלא שהיה אויר לח מאד · אויר מעורב במים · ודרך על המים והוציא הרוח מן המים · ונתמעטו והכניסם באוקיאנוס : **ג** ונעשה קילוסין · אין שייך לומר ונעשה קילוסין · אלא לומר קילוסין · ע"כ נראה גירסת הערוך דל"ל קילווסין של הקב"ה · בערך קלון · וקלוון בלשון יון פירושו מצוה אני · וכאן פירושו נעשה מצותו של הקב"ה · וזהו מן גערתך וכו' · וזהו נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם · היינו מצותו עפ"י מדה ע' · והיה זה כשגבראהו ונקוו · וכמ"ש בפסוק הקודמים ה' מלך וגו' · אף תכון תבל בל תמוט · נכון כסאך וגו' · ולא נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם · וכמ"ש במדרש תהלים צ"ג · אמר ר' לוי להיכן הלכו · מלחשין אלו לאלו · להיכן אנו הולכים וכו' : דרך הים דרך הים · דורש ס"ד ישאו נהרות דכים ע"פ נוטריקון · דרך הים דרך הים · וכופל הלשון כמו שכפל הלשון בפסוק נשאו נהרות שהלכו כתות כתות של מים · שנכנסו ואמרו דרך הים · או לדוכתא פלן ולזוית פלן גלגל פלן · דכים נוטריקון · דך ים · דוך בלשון ארמי מקום · דוכתא · ולשון זה ברור יותר · כי לשון דרך הים אינו מבואר איזה מקום בים · ע"כ דורש דוכתא ים · כמ"ש אל מקום זה יעדת להם · הרי שיחד להם מקום בפרטי · ור' הונא אמר להדך ימא · פי' לים זה · וכמ"ש אל מקום זה יסדת להם · כי מתחלה שלא ידעו לאיזה ים ינוסו · אך יאמרו למקום זה של ים · ע"כ פירש לאיזה ים · וכמ"ש לקמן · זה אוקיאנוס · כמ"ש זה הים הגדול : דוכסאים · פי' תוספ' ערוך שהביא בערך דכסמון · שפירושו בלשון יוני מקום פיס : קלטן הים · בערוך גורס קלופין · ופי' במוסף ערוך פיס הולכים למקום מדרון : דוכים

יפה תואר

כתיב מן גערתך ינוסון וסאי קרא כתיב בענינא המדבר מבריאת שמים וארץ · ומפרש שהקוות המים היתה ע"י הגערה : **משל למלך** כו' באמת אין המשל דומה לנמשל כי המלך באמר הוא אדם האמין מראש כי הפקחים טובים מהאלמים ובאחרונה ראה כי לא כן הוא אבל הקב"ה היודע מראש מה שיהיה ידע כי יקומו דור המבול ודור אנוש ודור הפלגה וימרדו בו · וגם אחרי ימי המבול שבו המים למקומם ולא תפן פי' שיכסו את כל הארץ · אבל המשל הזה סובא הנה רק להגיד לבני אדם כי טוב להקב"ה קילוס המים · ולכן כאשר חטאו ב"א פעם אחר פעם בחר הקב"ה כי המים ישטפם והמים יספרו כבוד אל · מאשר נבחית מורדים ופושעים לגור בארץ : ומה היו אומרים כו' · קילוס המים הוא ע"כ על דרך שעברה יען כי גם במים נתוה גבורות ונפלאות היוצר בראשית וכל הרואה את שאון גלי הים יאמר אדיר במרום ה' · ומה שאמר ומה היו אומרים הוא על דרך כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך : עמד דור אנוש כו' · עי' לקמן פכ"ג סי' י"ב וי"ג : הה"ד ויהי הגשם כו' · כן הוא דרך המדרש להביא כתוב להיות דבר אשר זיל קרי ביה רב הוא ועמ"ש רש"י ז"ל : כל העולם כולו מים במים כו' · וסמים היו מגיעים עד כסא הכבוד וכדאיתא במדרש שוח"ט מז' צ"ג והעולם היה רק כאילו הנעשה בלב ים ואיך שהכניסו כל המים האלה במקום אחד · ומתרץ כי לפני זה באשר המים הם ספוגי התפשטו למרבה בשביל הרוח אשר בא בתוכם · ואח"ז עצר במים וכבשן ונדבקו כי יצא הרוח מהם ונתמעט שמתם ויכלו להכנס במקום אחד וע"ע שם בשוח"ט : היו אומרים אלו לאלו כו' פי' שגלים אשר שהרוממו והתפרדו מצבותית המים אמרו זה לזה · ויען כי בקרא לא נאמר רק כי ה' אמר אשר המים יקוו אל מקום אחד · אבל לא כתיב איפה הוא המקום אשר יקוו · וע"ז אמר כי זה סבינו המים מעצמם · והגלים כאלו נגלים שאחרים את דרך הים : ר"א אמר קלטן הים · ולא ס"ל כי שמה סבינו מקומם מגפשם אבל הים

ידי משה

כתיב מן גערתך ינוסון · ול"ש שמביא המדרש זה הפסוק ולא פי' בו כלום ולי נראה ע"ד מה שאמרו במגילה בשעה שברא הקב"ה את עולמו היה מרחיב והולך כו' פקיעות של שמי עד שגער בהם שהקב"ה לזה מביא המדרש זה הפסוק ראיה לדברי ר"ב שפירושו של יקוו לשון מדידה פי' שלא ירחיב יותר מן המדה וזה היה ע"י גערה של הקב"ה כדכתיב גוער בים ויבשהו : יקוו לי המים וכו' · נראה

ים עד קלוטין דימא · רבנן אמרי דוכים קבלונו מדוכנים אנו קבלונו · א״ר יהושע ב״ר נחמיה המים היו עולין הרים ויורדין תהומות עד שהגיעו לאוקיינוס הה״ד (תהלים קד) יעלו הרים ירדו וגו׳ · איזה מקום יסדת להם זה אוקיינוס: דרש רבי אבהו [א] אוקיינוס גבוה מכל העולם כולו וכל העולם כולו מימיו הם שותים: ד א״ר לוי יש מן הדרשנים שהם דורשין כגון בן עזאי ובן זומא נעשה קולו של הקב״ה מטטרון למשה (ז) בשעה שאמר לו (דברים לב) עלה אל הר העברים · נעשה קולו של הקב״ה מטטרון על המים הה״ד (תהלים כט) קול ה׳ על המים · [ב] אמר רבי ברכיה לא פירשו המים התחתונים מן העליונים אלא בבכיה הה״ד (איוב כח) מבכי נהרות חבש · ר׳ תנחום מייתי לה מן הכא עושה ארץ בכחו וגו׳ · לקול תתו המון מים וגו׳ · ואין לקול אלא בכי היך מה דאת אמר (ירמיה לא) קול ברמה נשמע: ה [ג] אמר ר׳ יוחנן תנאין התנה הקדוש ברוך הוא עם הים שיהא נקרע לפני ישראל הדא הוא דכתיב (שמות יד) וישב הים לאיתנו לתנאו שהתנה עמו · אמר רבי ירמיה בן אלעזר לא עם הים בלבד התנה הקדוש ברוך הוא (ח) אלא עם כל מה שנברא בששת ימי בראשית הה״ד (ישעיה מה) אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי מידי נטו שמים וכל צבאם צויתי · צויתי את הים שיהיה נקרע לפני ישראל · צויתי את השמים ואת הארץ שישתקו לפני משה שנאמר האזינו השמים וגו׳ · צויתי את השמש ואת הירח שיעמדו לפני יהושע שנאמר (יהושע י) שמש בגבעון דום · צויתי את העורבים שיכלכלו את אליהו שנאמר (מלכים א יז) והעורבים מביאים לו וגו׳ · צויתי את האור שלא תזיק לחנניה מישאל ועזריה · צויתי את האריות שלא יזיקו את דניאל · צויתי את השמים שיפתחו לקול יחזקאל שנאמר (יחזקאל א) נפתחו השמים וגו׳ · צויתי את הדג שיקיא את יונה שנא׳ (יונה ב) ויאמר ה׳ לדג ויקא את יונה: ו (ט) [ד] אר״א מתחלת בריתו של עולם גזר הקב״ה ואמר יקוו המים למה (י) (ג) הקורא למי הים ב׳ פעמים אחת בדור המבול ואחת בדור אנוש בשביל (קהלת ג) והאלהים עשה שייראו מלפניו · משל למדינה שמרדה במלך שלח המלך לגיון קשה והקיפה כדי שיראו אותו בני המדינה ויתיראו מלפניו כך למה (תהלים לג) כונס כנד מי הים בשביל וייראו מה׳ כל

מסורת המדרש א עיין תענית דף ט׳ · ב ילקוט איוב רמז תתקט״ו · ג ילקוט תורה רמז ל״ו ורל״ה · ד לקמן סוף פרשה כ״ג · ש״ר פרשה ל״ג · מכילתא פרשה יתרו · קהלת רבה פרשה ג׳ סימן י״ד · ילקוט נביאים רמז תקמ״ד:

חדושי הרד״ל

הוא מקרא אחר (איוב כ״ג) דמייתי ג״כ דרש שדרכן וכבן יחד לדבק אלקיהם ביותר כדרך הדבר בפוגיי כשנדרך ברגל: (ז) בשעה כו׳ קולו כו׳ · מפני שלא נתפרש מקום קבורתו ומשה היכן ידע רק הקול היה כמין שליח · וכן כאן היה הקול היה מראה להם המקום: (ח) אלא עם כל מה שנברא בו׳ י״ב · בזוהר ויקהל (קצ״ח) מפרש להו כסדר במעשה כל יום ע״ש: (ט) אר״א מתחלת וכו׳ ואמר יקוו המים וגו׳ · ותראה היבשה כצ״ל ודרש ותראה לשון יראה ג״כ שתראה הארץ ויושבים את הלגיון קשה שמקיפם וייראו מלפניו · ובקה״ר פ״ג · יקוו המים כו׳ אל מקום אחד · וכ״כ למה ותראה היבשה · ועי׳ ברבה פרשה האזינו: (י) הקורא למי הים ב״פ · בעמוס סי׳ ה׳ ושם סי׳ ט׳:

חדושי הרש״ש

שם מסיים עוד ואומר כונס כנד מי הים והוא ראיה טובה למשל דנודות: (ג) הקורא למי הים כו׳ ב׳ פעמים · כן א׳ בעמוס ה׳ וב׳ שם ט׳:

רש״י

הבאת עד נבכי ים (איוב ל״ח) עד קליטין ימא עד ים הקלוט והקרוש והכי משמע ליה כמו נבוכים הם בארץ (פ׳ בשלח) נקליטין הן בארץ ונסגרים במדבר: קולו של הקב״ה נעשה מיטיטור למשה · מיטיטור מנהיג בשעה שאמר ליה עלה אל הר העברים הזה הר נבו · ס״א פני הסלע כל פנים טפח: הפניו שלמה משחפן בשתי ידיו · (אמר המגיה אלו שני דבורי רש״י שייכים לקמן אחר דבור המסוים שייראו מלפניו): אמר רבי אלעזר מתחלת בריתו של עולם גזר הקב״ה ואמר יקוו המים · מתחלה שמים ומאחר שגזר ותראה היבשה למה חזר וקרא למי הים שני פעמים ושפכם על פני הארץ דכתיב הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ (עמוס ה׳) ובפי׳ כתוב מקרא זה בספר

מתנות כהונה

ים · נוטריקון של דכים: קלוטין דימא · מסגרת הים כמו נבוכים הם בארץ סגורים הם במדבר כן פירש בב״ר ובאיוב: קבלונו כו׳ · כך היו המים אומרים ליה אוקיינוס קבלנו לא הותנו שאנו מדוכים ונשברים מגזירתו של מקום [מדוככים גרס בילקוט תהלים: וכל העולם כלו כו׳ · עיין מזה פ״ק דתענית ובילקוט תהלים ל״ג ליה]: מטטרון · פירש״י והערוך מנהיג ומקדם לפניו · והאב״א בשם ר״מ ערמ״א פירשו השתרר לפניו להוליכו לאוקיינוס: מייתי לה · מביא ראיה מכאן שפירשו בבכיה: ברמה נשמע · סיפיה דקרא רחל מבכה על בניה: מידי נטו שמים · משעה שידי נטו שמים כו׳ [ובספר עבודת הקדש בפי״א מחלק התכלית ל״ג ליה]: מתחלת ברייתו כו׳ ·

יפה תואר

היה קלטן ומשכן אליו · וכ״ה דעת ריב״ן כי בהכרת נמשכו אל הים באשר לא היה להם מקום לפני זה כי עלו הרים וירדו תהומות בלא מנוחה · ובן עזאי ובן זומא סברי כי הקב״ה הראה להם מקומם: דריש ר׳ אבהו אוקי׳ וכו׳ גבוה מכל העולם · ואף כי משמעות הכתוב אל מקום זה יסדת להם משמע שירדו במקום עמוק מביא דרשת ר״א כי האוקינוס הוא גבוה: בשעה שאמר לו עלה אל הר העברים · והקב״ה העלהו שם להראות לו כל הארץ · ואיך היה אפשר לו לראות כל המקומות וכל הגבולים ממקום מלכו · אם לא שקול ה׳ נהג אותו והדריכו להכיר את כל המקומות · כן הדריך קול ה׳ את המים אל מקומם המוגבל להם: תנאים התנה הקב״ה כו׳ ומפרש יקוו לי המים כי לעתיד יקוו לי המים לעמוד כנד כי יעברו שם גאולים וכ״ה בינק״ט יקוו המים מה שאני עתיד לעשות בהם · ורז״ל באו בזה להעביר מאת ה׳ התחדשות הרצון · כי אם נאמר אשר בעת אשר יעשה הנס אז יתחדש הנס הלא יהיה שינוי רצון בבורא אשר לפני זה לא היה · לכן אמרו כי מראשית הבריאה היה הכח הזה צפון בקרבם אשר בבוא העת להעשות הנס יחליפו את טבעם · ומשל אנחנו ידענו כי הברזל הוא כבד ונופל על הארץ אם איננו מדובק במסמר · אפס אם יבוא איש ויניח את המאגנעט לנגדו אשר ימשכהו אליו כי לא יפול · הלא זה איננה התחדשות בברזל · כי כן טבעו מאז להמשך אל המאגנעט רק הטבע הזה הוא צפון מאתנו כן הצפין הקב״ה הטבע בכל דבר אשר הצדיק הפועל עליהם ישנה בהם את הטבע הנגלית לנו בהם · ואין זה שינוי הטבע בעולם הנבראה רק זה הוא טבע צפון בקרבו מאז אשר נברא · ומה דמצינו לפעמים כי המה מאנו לשמוע בקול הצדיק המפקד עליהם ורק בהכרח ובלחץ עשו וכמו בחולין גבי גינאי נהרא ובתנחומא פ׳ אחרי גבי הים ויהושע · זה הוא רק לבאר היטב דרך מליצה את הנס ויספר מקודם את טבעם הגלוי ואח״ז איכה פעל הטבע הסתור בקרבם: והנה הביא פה שמונה דברים על צווי ה׳ להעשות פלאות · וזה לנגד שמונה תכליות אשר הפלאים נחוצים להם · הא׳ הפלא נחוץ להאמנת הנביא שיאמינו בדבריו אשר דבר בשם ה׳ וזה היה בים כמ״ש ויאמינו בה׳ ובמשה עבדו · הב׳ להרבות כבוד הנביא שיוקירו את דבריו עד ולעולמי עולמים וזה היה במה שהשתיק ה׳ את השמים ואת הארץ למען ישמיע משה את שירת האזינו הקדושה הנאמנה לעד · הג׳ להנקם מהפושעים וזה היה בהעמדת השמש לה׳ עד יקום גוי איביו · הד׳ להכין מזון ופרנסה לאדם קשה יום ולזה הביא את המזון אשר העורבים כלכלו את אליהו · הה׳ לפרסם השגחתו בעולם · וזה היה בחנניה מישאל ועזריה אשר נודעה אז השגחת ה׳ לכל העמים · הו׳ להציל את הצדיק משוסיו וזה היה בדניאל בגוב אריות · הז׳ ללמד את הנביאים כבוד ה׳ נפלאות וסתרי חכמה וזה היה ביחזקאל במראות אלהים · הח׳ להוכיח את העם שישובו בתשובה וזה היה ביונה במעי הדגה שהצילו ה׳ כדי שישיב בתשובה את נינוה: שישתקו לפני משה עי׳ ספרי ריש פ׳ האזינו: בשביל והאלהים עשה שייראו מלפניו · כי לפני זה כתיב ידעתי כי כל

פירוש מהרז״ו

דוכים · פי׳ כמ״ע · מקום מוכן לבית קיבול · וכל שמות אלו על המקום של הים · שהמים אמרו למקום הים שיקבלו אותם · בכל דעות אלו ידעו להיכן הלכו · וצעקו להם שיקבלו אותם ור׳ יהושע בר נחמיה סובר · שלא ידעו להיכן הלכו · אלא יעלו הרים וירדו בקעות הלכו הנה והנה עד שמצאו להם מקום · היא אוקינוס · והיינו אל מקום זה כצ״ל · עיין מדרש תהלים ק״ד: דרש ר׳ אבהו · לקמן סוף פר׳ כ״ג · וכוונת הדרשה שמ״ש יעלו הרים ירדו בקעות · הלא העולם כולו היה מלא מים · ואיך יעלו הרים וירדו בקעות ע״כ דרש שפירושו על הים עצמו · שמקום הים בקעה · והמים עצמם הר וגבוה מכל העולם · וזהו אל מקום זה יסדת להם · ומ״ש כל העולם כולו ממימיו הם שותים · כמ״ש אל מקום שהנחלים הולכים · שם הם שבים ללכת · הרי שכל הנחלים מן הים · וסובר כדעת ר׳ אליעזר בכאן פר׳ י״ג סי׳ יו״ד וש״נ · שהעבים שואבים מן הים אוקינוס · ולקמן סוף פר׳ כ״ג ליתא למאמר זה: ד מטטרון · ע׳ מ״כ והכוונה כמ״ש סוטה דף י״ד א׳ שמשה עצמו לא היה יודע היכן הוא קבור · והיאך עלה למקום שאינו יודע · אלא שהקול עצמו נעשה לו שליח ומוליך אותו · וכן המים · כמ״ש בשמ״ר פר׳ ע״ו סימן כ״ב שלא ידעו היכן ילכו · וכמ״ש מן גערתך ינוסון · מן קול רעמך יחפזון · ואיך באו למקומם · כי הנס והחפז אין דרכו ידוע · כי אינו מכוון רק להמלט מהרודף · אלא שהקול הוליכם אל מקומם אל מחוז חפצם · ועיין מדרש תהלים ל״ג וק״ד · והביא ראיה מפסוק קול ה׳ על המים שהול״ל למים · אך על המים משמע שעמד הקול על המים שיוליכם למקום חפצם · אלא בבכיה · כמ״ש לעיל פר׳ ב׳ סי׳ ב׳ אבל הארץ · וכן כאן אבל מים · וכמ״ש מדרש תהלים שקודם שאמר יקוו המים · היו גבוהים עד כסא הכבוד · ואח״כ נגלגלו וירדו · וזהו פרישתם ובכיתם · שהיו סמוכים לעליונים חיים וקיימים · ועכשיו סמוכים לתחתונים המתים: מבכי נהרות · פשוטו משמע [ז] לשון נבכי ים איוב ל״ח ע״ז · א״כ הול״ל נבכי ע״כ דרש בכי ממש שבכו · שהשתוממו והצטערו · והנהרות עפ״י מדה י״ז · הם אותם שכתובים במזמור ל״ג · נשאו נהרות ה׳ נשאו נהרות קולם · והיינו במעשה בראשית כצ״ל בסימן ג׳ · מדוככים אנו: עושה ארץ בכחו · ס״ד מכין תבל בחכמתו · לקול תתו המון מים בשמים · כשהכין תבל בחכמתו במע״ב · אז לקול תתו המון מים בשמים · היינו שנתן חצי המים עליונים בשמים מאז היה קול שהפרישו מים עליונים מתחתונים קול שבכו כמ״ש קול ברמה נשמע · וס״ד נהי בכי תמרורים · עפ״י מדה י״ז: ה א״ר יוחנן תנאים התנה · פי׳ שמ״ר פר׳ כ״א סי׳ ו׳ ושם פירשתי · שהתנאי היה כשבקעו אותן שכל זמן שישראל יצטרכו יקרע לפניהם ועל תנאי זה חזר הים שכשיצטרכו עוד הפעם · לעתיד יקרע לפניהם · וזהו וישב הים לפנות בוקר לאיתנו שהול״ל וישב כו׳ כשהיה · ע״כ דורש עפ״י מדה כ׳ ומדת ממעל · ה״א לאיתנו אלא לתנאו: אני ידי נטו שמים · ופירושו אחר שידי נטו שמים · אז כל צבאם צויתי · וזהו שאמר מידי נטו שמים · ואין מדבר כאן מצווי של קודם הבריאה · כמ״ש כי הוא צוה ונבראו · אלא על הצווי שאחר הבריאה כפשטא דקרא שמתחלה הקדים אנכי עשיתי וגו׳ · אני ידי נטו שמים · ואח״כ כל צבאם צויתי ולא פי׳ מה צוה לצבאם · אך עפ״י מדה י״ז אנו יודעים מה שמפורש במקום אחר · שהברואים יצאו לפעמים חוץ לטבעם · כמ״ש לגוזר ים סוף · שמש בגבעון דום · וכדומה · והכתוב אומר אין כל חדש תחת השמש · וכתיב כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף · וממנו אין לגרוע · והם ב׳ כתובים מכחישים · כמ״ש בסמוך ברים סי׳ ו׳ · ואיך יצאו חוץ לגבולם · והוסיפו וגרעו · אלא כך נצטוו והתנה מתחלת הבריאה · ונתפרשו כל אחד במקומו וזהו מ״ש כאן וכל צבאם צויתי: שישתקו לפני משה וכו׳ · עיין ד״ר פר׳ יו״ד סימן א׳ וסימן ב׳ באריכות · ובפר׳ י״א סי׳ ה׳: צויתי את האור · דניאל ג׳ · צויתי את האריות · שם ו׳: ו א״ר אליעזר מתחלת ברייתו של עולם · כאן חסר ותשלומו בד״ר פר׳ יו״ד סי׳ ב׳ ובקהלת רבה · פסוק וידעתי כי כל אשר יעשה כו׳ · ובד״ר פירשתי יותר ע״ש · וכוונתו על פסוק וידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם · עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע · והאלהים עשה שייראו מלפניו · משמע שמ״ש ברישא דקרא · כל אשר יעשה אלהים וכו׳ אינו שייראו מלפניו · והול״ל כי כל אשר יעשה אלהים שייראו מלפניו · ע״כ דרש שרישא דקרא שמדבר בענין הבריאה הטבעית · במנהג תמידי · ואין זה גורם יראה לרוב בני אדם שחושבים שהוא דבר טבעי ולא יראו ולא יקחו מוסר · ואך כשרואים דבר חדש ועונש שיוצא ממנהג הטבעי · אז מתבוננים שיש דין ויש דיין ומתיראים · ואח״כ מ״ש עוד הפעם והאלהים עשה · היינו שיפך מ״ש ברישא דקרא שעליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע · שאם עושה שמוסיף וגורע · זהו גורם שייראו מלפניו · ומ״ש במדרש שהאלהים עשה שהוסיף וגרע דורש כן עפ״י מדה ט׳ · והוא״ו של והאלהים וא״ו המהפך · הרי שהוסיף וגרע · וכאן לא פירש מה שהוסיף וגרע · ומתפרש ע״פ מדה י״ז · הקורא למי הים וישפכם על פני ארץ · ב׳ פעמים · א׳ בעמוס ה׳ ח׳ · ושם ט׳ ו׳ · ועיין לקמן סוף פר׳ כ״ג · וש״נ: אחת בדור המבול · לא יתכן גירסא זו · שהרי דור המבול לא נידונו ע״י ים · כמפורש בתורה וצריך לגרוס בדור אנוש ובדור הפלגה · שדור אנוש היה קודם למבול · ועיין לקמן סוף פרשה כ״ג על דור אנוש · וכן מצאתי בירושלמי שקלים פרק ג׳ הלכה ב׳ · ולפי מ״ש לקמן פרשה כ״ה סימן ב׳ יש לקיים הגירסא ע״ש · וב׳ דרשות הם · ועיין לעיל פר׳ ד׳ סוף סי׳ ו׳ · ובפר׳ ז׳ סוף סי׳ א׳: לגיון קשה · לעיל פר׳ ד׳ סוף סי׳ ו׳ · והביא ראיה שמ״ש והאלהים עשה שייראו מלפניו מדבר בענין מים של ים שגורם יראה · כמ״ש כונס כנד מי

ידי משה

לי לפ׳ לפי שצריך לדקדק שמלת לי מיותרת וגם קשה דרכי אבא לא מביא ראיה מן הפסוק כמו ר״ב אלא נראה דר״א דרש לשון יקוו כמו קוה אל ה׳ לשון תקוה לזה מביא ראיה כמו שמלך שדחה את האלמים מן הפלטין לא דחיה גמורה רק שילק אותם לנדדים לראות מעשה הפקחים וכשראה שהחזיקו בפלטין החזיר את האלמים למקומן הראשון כך אמר הקב״ה למים המתינו לי תהיו מקוים ומצפים עד שאראה מעשי בני אדם וכשראה מעשה דור המבול ומעשה הפלגה החזיר אותם למקומן כנ״ל: לא פרשו מים תחתונים מן מים עליונים אלא בבכיה · על שלא זכו להיות קרובים לשכינה ואי׳ במדרש שוחר טוב שזכו ע״י כן לניסוך המים וז״ש יקוו המים שיהיה להם תקוה ומה היא התקוה אל מקום אחד פי׳ שעתידין לקרב ע״ג מזבח כנ״ל: וישב הים לאיתנו אמר ר״י תנאי התנה הקב״ה עם הים וכו׳ · וקשה למה נאמר התנאי בשעת שבכו המים ולמה לא בשעת הקריעה וי״ל דהאי גבי ר״פ ב״י שאמר לנהר גינאי חלוק לי מימיך ואם לאו גוזרני עליך שלא יעברו בך מים לעולם · ומסתמא היה שתנאי שהתנה הקב״ה עם הים ג״כ הכי שאם לא יקרע לא יעברו כו׳ וא״כ ה״פ. וישב הים לאיתנו לתנאו פי׳ מכח שקיים התנאי דאל״כ לא

משנת דרבי אליעזר

לתנאי שהתנה כו׳ · שמפרשים קדמאי ובתנאי נתקנו במה שנרמז זה כששבו ולעד״נ אין כאן מקום לדקדק דאילו נכתב בפי׳ לתנאו היה מקום לדקדק רק שהתורה לא רצה לכתוב בפי׳ אלא אגב שהוצרך לכתוב שטב לתקפו לא כתב לתוקפו או לחוזקו וכתב לאיתנו י״ל שמרומז בו אותיות לתנאו ובאמת ג״ז היה מעיקר תנאי הנס שישובו המים ויטבעו המצריים דלהצלת ישראל אין מעצור לה׳ להצילם ולישא אותם על כנפי נשרים מעבר לים וכמו שנתקו רגלי הכהנים בירדן ועיקר הכונה בקריעת ים סוף כדי שיבואו אחריהם המצריים ויטבעו כדינם מכה״א כנודע:

חוזר

הארץ וגו׳ : ז בנוהג שבעולם אדם מפנה כלי מלא בתוך כלי ריקן שמא כלי מלא בתוך כלי מלא · כל העולם כולו מים במים ואת אומר אל מקום אחד · אלא מכאן שהחזיק מועט את המרובה (וכולהו נמי איתנהו במדרש קהלת ובאגדות דויקרא רבה) ודכוותה (במדבר כ) ויקהילו משה ואהרן · אמר רבי חנינא כמלא פי כברה קטנה היתה בה וכל ישראל עומדין בה · אלא מכאן שהחזיק מועט את המרובה · אודכוותה (שמות ט) ויאמר ה׳ אל משה ואל אהרן קחו לכם · א״ר הונא וכי חפנו של משה היתה מחזקת שמנה קמצים · אתמהא · לא דמי ההוא דהפן לההוא דקמיץ (ד) ההוא דחפן תרי מההוא דקמיץ · וכתיב וזרקו משה · נמצאת חפנו של משה היתה מחזקת שמנה קמצים · אלא מכאן שהחזיק מועט את המרובה · ודכוותה א״ר יוסי ב״ר חלפתא (שם ש) אורך החצר מאה באמה ורחב חמשים בחמשים · וכל ישראל עומדים שם · אתמהא · אלא מכאן שהחזיק מועט את המרובה · בודכוותה (יהושע ג) ויאמר יהושע אל בני ישראל גשו הנה וגו׳ · ר׳ הונא גאמר (יא) זקפן בין שני בדי הארון · אמר רבי אחא ברבי חנינא (ס) סמכן בין שני בדי הארון · רבנן אמרין צמצמן בין שני בדי הארון · אמר להן יהושע ממה שהחזיקו שני בדי הארון אתכם · אתם יודעים ששכינתו של הקב״ה ביניכם הה״ד (שם) ויאמר יהושע בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם · ואף בירושלים דתנן דעומדים צפופים ומשתחוים רווחים · רבי שמואל בר״י חנא בשם רבי אחא אמר (ו) ארבע אמות לכל אחד · ואמה מכל צד כדי שלא יהא אדם שומע תפלתו של חבירו · ואף לעתיד לבא כן שנאמר (ירמיה ג) בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה׳ וגו׳ · הרבי יוחנן סליק למישאל שלמיה דר׳ חנינא אשכחיה דיתיב ודריש בהדין פסוק (שם) בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה׳ · א״ל רבי וכי מחזקת היא ירושלים כסא ה׳ · א״ל הקב״ה אמר לה האריכי הרחיבי קבלי אוכלוסיך · הה״ד (ישעיה נד) הרחיבי מקום אהלך למה כי ימין ושמאל תפרוצי וגו׳ : ח ויקרא אלהים ליבשה ארץ · למה נקרא שמה ארץ · שרצתה לעשות רצון קונה · רבי נתן בשם ר׳ אחא ור׳ ברכיה בשם רבי יצחק אמר אני אל שדי חאני שאמרתי לשמים וארץ די · שאלמלא כן (יב) היו מותחים והולכין עד עכשיו · ולמקוה המים קרא ימים · (יג) א״ר יוסי ב״ר חלפתא והלא ים אחד הוא ומה ת״ל ימים אלא אינו דומה טעם דג העולה מעכו לעולה מצידון ולעולה מאספמיא : ט ויאמר אלהים תדשא הארץ · תני בשם ר׳ נתן (ז) ג׳ נכנסו לדין וד׳ יצאו מחוייבין · ואלו הן אדם וחוה ונחש נכנסו לדין · ונתקללה הארץ עמהן · שנאמר (בראשית ג) ארורה

מסורת המדרש א שמות רבה פרשה י״א · תנחומא סדר וארא · ילקוט יהושע רמז י״ד כל הענין · ב במדבר רבה פרשה י״ט · עיין באגדת בראשית פרק י״א · ג יומא דף כ״א · אבות פרק ה׳ משנה ה׳ · ד ויקרא רבה פרשה י׳ · פסיקתא רבתי פרשה כ״א · ה חגיגה דף י״ב · לקמן פרשה מ״ו · פרק דרבי אליעזר פרק ג׳ ·

חדושי הרש״ש

(ד) ההוא דחפן תרי מההוא דקמיץ ר״ל אפילו תופן בידו אחת הוא כפל הקומץ · דקומץ הוא כדמפרש ר״פ הוציאו לו תופה שלש אצבעות על פס ידו · ותופן הוא כאופן אחר (עי׳ תוס׳ שם ד״ה חפן) עד שהוא כפול משיעור קומץ · ופי׳ המ״כ מגומגם · ועי׳ בויק״ר ס״פ לו ובמת״כ שם : (ס) סמכן בין שני בדי ארון · נראה דר״ל שהעמידן מסומכין · וזה יכיל מקום יותר מעמידה בזקיפה כי הנסמך עומד קצת באלכסון · ומצמום נראה שהוא לשון כביכה ודחיקה כמו לרבות את המצמצם (סנהדרין ע״ו ב׳) ופירש״י היינו כובש כו׳ : (ו) ארבע אמות לכ״א אמה מכ״צ כו׳ · כ״ה סגי׳ בויק״ר פ״י בלא וי״ו וכצ״ל כאן ועי׳ רש״י יומא כ״א א׳ ד״ה משתחוים : (ז) ג׳ נכנסו לדין וד׳ יצאו מחוייבין · פי׳ בלשון תימא מדוע נתקללה הארץ · ורצ״ב לארץ שתהא מעלה לך כו׳ ור״ל דהקללה איננה להאדמה רק להאדם · וד״א מגדולתה דחה זו יש בה ברכה כ׳ ע״ב אין זה דחוי (לא רה) אלא

חדושי הרד״ל

(יא) זקפן כו׳ סמכן כו׳ · י״ל מפני שלשון גושו נמצא כתוב עוד ב״פ א׳ גשו הלום כל פנות העם (ש״א י״ד) שפירושו הלום כמוך לו ביטוי ע״פ הסדה · והב׳ · גשו והביאו זבחים ותודות לבית ה׳ (ד״ה ב כ״ט) שפירושו שיתכנסו כולם לבית ה׳ עם קרבנותיהם · וזהו כעין זקפן בין בדי ארון (ומ״ד צמצמן) היינו ג״כ כמ״ד זקפן רק זה המ״ד לא פירש שהיה בזה גם המועט מחזיק המרובה : (יב) היו מותחים והולכין כו׳ · ונקראת ארץ שרצתה לעשות רצון קונה (עיין יד״מ) על שמיעטה עצמה ועמדה רק בנקודה במרכז אויר השמים : (יג) אר״י ב״ח והלא ים א׳ הוא · ברייתא בספרי עקב ושם סגי׳ ר״י בן משולם · ועיין לא ודאי דה״ו עצמה נתקללה ולמה כו׳ : דחה זה דאין קללה להאדם בכן דיש בכן הנאה (אך לפי דברי ר״א לקמן פ״כ דאומר אף קללתו של הקב״ה

מתנות כהונה

שגזר הקב״ה שיהו נקוים במקום אחד וא״כ למה חזר וגזר וישפכם על פני הארץ · [וע״ל ס״פ כ״ג ובפ׳ האזינו ומדרש קהלת בפ׳ והאלהים עשה וגו׳] : כמלא פי כברה קטנה · היה פני הסלע : קחו לכם · מלא חפניכם פיח וגו׳ : ההוא דחפן · מי שנוטל בחפניו בפעם אחת אינו דומה לזה שנוטל בשני פעמים בכל פעם מלא יד שנקרא קומץ : ההוא דחפן כו׳ · שנוטל בחפניו הוא מחזיק ארבע קומצין כפלים משאם היה נוטל יד על יד קומץ אחר קומץ : וכתיב וזרקו משה כו׳ · הרי שחפנו של משה החזיק שני חפנים שלו ושל אהרן דכתיב מלא חפניכם [וכ״ה בויק״ר פ״י ולקמן בש״ר פ״א גרס שהחזיק ידו של משה וכ״פ רש״י בפירוש התורה] ודייק מדכתיב וזרקו שכל דבר הנזרק בכח אינו אלא ביד אחת : ואף בירושלים · היה אחד מן המקומות שהמועט החזיק את המרובה : צפופים · דחוקים עד שמקלתם עומדים באויר ורגליהם לא הגיעו לארץ כזה שצף ע״ג המים : כסא ה׳ וגו׳ גרס · וסיפא דקרא ונקוו אליה כל הגוים ועיין זה במדרש חזית בפסוק נואהך (ז׳ ד׳) : ה״ג בילקוט וכי מחזקת היא אותם : ארץ · לשון רצון הוא : מעכו · מן

רש״י

עמום שתי פעמים אחד בדור אנוש ואחד בדור המבול ולמה חזר מגז תו שגזר תראה היבשה ושפכן על פני הארץ בשביל שייראו מלפניו הדא הוא דכתיב ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם (קהלת ג׳) שכל מה שעשה מששת ימי בראשית ראוי להיות לעולם עליו אין להוסיף שמשעה שגזר יקוו המים ותראה היבשה אין להוסיף מן היבשה לים ממנו ומן הים אין לגרוע ושלא ישתנו מעניינם לעולם שמים לא יעשו ארץ והארץ לא יעשו שמים ואדם לא יעשה בהמה ובהמה לא יעשה אדם ואם תאמר למה עלה הים בימי דור אנוש ובימי דור המבול האלהים עשה שייראו מלפניו מה שנשתנה היבשה ונעשה מים בשביל והאלהים עשה שייראו מלפניו : זקפן · העמידן למדן הושיבם כולם בין שני בדי ארון כל אחד אצל בן גילו · הזקן אצל זקן שכמותו והבחור אצל בחור כולם יושבים למודים בריות : צמצמן · בדוחק היו יושבים ומשמע להו גושו לשון גוש : ותעלה לך גמל *) קושיא היא שקשה גידולו מקטנותו ושמעתי עליו שמתריז בבני אדם וספק למורס

*) דברי רש״י זו נע״ג ועי׳ במהרז״ו פה סי׳ ט׳ ד״ה אף כן יש הבן בזה אבי׳ שהוי׳ פה לפני רש״י ז״ל

פירוש מהרז״ו

הים וכו׳ דיראו מה׳ כל הארץ · ולכך עשה מי אוקינוס גבוה מכל העולם כמ״ש לעיל סוף סימן ג׳ · וזהו כנד כמ״ש נצבו כמו נד נוזלים · גבוה כחומה · וכן כאן והאלהים עשה שייראו מלפניו מדבר בים אוקינוס שהוסיף וגרע : ז בנוהג שבעולם שהחזיק מועט · שמ״ר פר׳ י״א סימן ה׳ ויק״ר סוף פר׳ י׳ ו״ד כל הענין במ״ר פר׳ י״ט סימן פ׳ : כמלא פי כברה קטנה · כמ״ש שבת דף ל״ה שהבאר של מרים היה דומה לכברה · וכתיב ויקהילו משה ואהרן את כל הקהל אל פני הסלע : דחפן תרי מההוא דקמץ · שהקומץ הוא מלא יד אחד · ויהיה בשני ידים שני קומצים ובחפנים של שתי ידים יוכל ליתן בהם כפלים ארבע קמצים · וכאן היה מלא חפנו של משה ומלא חפנו של אהרן · הרי ב׳ חפנים ח׳ קמצים · וכתיב וזרקו וכו׳ כמ״ש מ״כ · שדבר הנזרק הוא ביד אחת · ומ״ש נמצא חפנו של משה פי׳ חפן א׳ והכוונה ידו וקומצו וכמ״ש במ״ר פר׳ י״א סוף סימן ה׳ · ידו של משה · ועדיין יש לומר שזרקו בכמה פעמים · אך בויק״ר פר׳ י׳ו״ד הגי׳ · איתא וז״ל · ואת אומר וזרקו משה השמימה בבת אחת · שאם היה כתוב וזרק היה משמע אפילו בכמה פעמים · ע״כ כתב וזרקו שזרק אותו · ונינו הפיח · הרי שכללו כאחד : אורך החצר · כוונתו על מ״ש ויקרא ח׳ פסוק ג׳ ד׳ · ואת כל העדה הקהל אל פתח אהל מועד · ויעש משה כאשר צוה ה׳ אותו ותקהל העדה אל פתח אהל מועד : ויאמר וכו׳ גשו הנה · שלפי הפשט יקשה שכמה פעמים דיבר אל כל ישראל · ולא אמר להם גושו הנה · וכאן אמר גושו הנה · ועוד שלא פי׳ היכן יגשו · ואם אל יהושע הול״ל אלי · אלא שהכוונה על מ״ש שם · ויאמר יהושע אל הכהנים לאמר · שאו את ארון הברית · ועברו לפני העם · וישאו את ארון הברית · וילכו לפני העם · ואמר להם יהושע שיבואו כולם אל ארון הברית · ועפ״י מדה פ׳ מדרך קלהך · מן הסתם שמעו לו · ובאו כולם לפני הארון · וזהו גושו הנה · משמע אל מקום מיוחד · שיפול עליו הוראת הנה · ובאגדת בראשית פרק י״ז מבאר סתרי המאמר : ר״ה אמר זקפן · פי׳ רש״י העמידן בלא ישיבה ורא״ח אמר סמכן · וגירסת רש״י למדן ופי׳ שהושיב כל אחד אצל בן גילו · זקן אצל זקן יושבים למודים בריוות : למגם · בדוחק יושבים : ממה שהחזיקו שני בדי הארון · דעת המדרש שזהו כוונת הכתוב מ״ש בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם · והורים יורים מפניכם את הכנעני ואת החתי וכו׳ מפשט הכתוב מבואר · שעל שיקרע לכם הירדן ויעביר אתכם בחרבה · תדעו שעתיד להוריש הכנעני וכו׳ וא״כ כל הענין להבא שכאשר יעבידם הירדן ידעו שעתיד להוריש הגוים · אך אין זה ראיה · שעתה הוא בקרבכם · ע״כ דרש שמ״ש כי אל חי בקרבכם שמשמעו עתה · זאת תדעו מגם זה שעושה לכם עתה · והיינו בגשו הנה במה שעמדו לפני הארון כולם : אף בירושלים כן · היה גם זה תמידי בבית המקדש ברגלים · שהיו מתקבצים כל ישראל לרגל היו עומדים צפופים ומשתחווים רווחים · כמ״ש בפרק ה׳ דאבות · עיין קהלת רבה פסוק כל הנחלים : ארבע אמות לכל אחד מכל צד · כך צ״ל ארבע אמות לכל אחד אמה מכל צד · פי׳ שהיה לכל אחד · ארבע אמות שהוא באמצע · ואמה אחת מכל צד · וכן הוא בויק״ר פרשה י׳ו״ד ובילקוט יהושע ג׳ : בעת ההיא יקראו לירושלים · וס״ד ונקוו אליה כל הגוים · ועי״ז שאל · וכי מחזקת היא פי׳ וכי תחזיק ירושלים כל הגוים · וצ״ל כן · וכי מחזקת היא אותן · וכן הוא בילקוט יהושע ג׳ · וב׳ תיבות כסא ה׳ מיותר וט״ס · וכן מורה לשון המדרש כאן · קבלי אוכלוסיך · הרי שבאוכלוסין מדבר · לא בכסא ה׳ : האריכי הרחיבי · הנה מ״ש הרחיבי מפורש · בקרא הרחיבי מקום אהלך · ומ״ש האריכי נלמד ע״פ מדה פ׳ שאין בנמצא שטח רוחב בלא אורך · ויותר נראה שכוונתו מסיפא דקרא האריכי מיתריך והמדרש מקדים האורך שהוא יותר מן הרוחב : וימין ושמאל · הוא צפון ודרום ברוחב · והאורך מזרח ומערב : ח ויקרא אלהים ליבשה כו׳ שרצתה לעשות רצון קונה · שהרחיבה והאריכה עצמה והתפשטה במרובה עד שאמר לה די שהכח שנתן לשמים והארץ · בתחלת הבריאה היה מספיק שיהיו מותחים והולכים תמיד · וכשנתמתחו כפי רצונו מה ששיער בתחלה · אמר לה די · וא״כ צ״ע שגם השמים רצו לעשות רצון קונם והיה לו לקרות הארץ גם לשמים · ויתכן שעל שהארץ הוא היסוד · כמ״ש אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים · הבנין הוא היסוד וכל זמן שהתפשט היסוד התפשט הבנין · והכל היה תלוי בארץ · ועיין סוף פר׳ י״ב · ולפי טעם דשם ניחא · דדוקא הטעם על הארץ ולא על השמים : והלא ים אחד הוא · לא יתכן לפרש שאין בעולם אלא ים אחד · שהרי ים הרבה ימים בעולם כידוע · אלא כוונתו על פסוק זה · מ״ש ולמקוה המים · היינו מקום מקוה אחת · וכמ״ש בתרגום ולבית כנישת מיא · ולא אמר ולמקוואות המים קרא ימים · א״כ למה אמר ימים לשון רבים · ע״כ פירש שאין כוונתו כי אם על ים אחד · והיינו אל הגדול מכולם · הוא ים אוקינוס · ומתחלק בטבעו לפי אורי המדינות כאלו מתחלק לכמה ימים · ופה המקום לרמז על מקום ספק אחד במ״ש בפ׳ מסעי · והיה לכם הים הגדול וגבול · הים האמצעי הנקרא (מיטלענדישע״ר מעער) המפסיק בין אירופיע לאפריקע · ולד מזרחי מגיע לעכו וליפו · וכדומה · וכאן מדבר בים אוקינוס שמתחיל בקצה ספרד במערב העולם בגיברהאלטר ואיך אמר כאן אינו דומה טעם דג העולה באספמיא · לטעם דג העולה בעכו · שהם ערים של ים הגדול · אך הענין בזה מ״ש לקמן סוף פרשה כ״ג שים אוקינוס יצא ממקומו בדור אנוש ובדור הפלגה עד עכו ויפו וממנו נעשה הים הגדול הזה וא״כ הכל אחד וקורא לים האמצעי ג״כ ים הגדול ואוקינוס · וזה דבר ברור לדעת חז״ל האמיתים : ויאמר אלהים תדשא תני בשם ר׳ נתן · ירושלמי

ידי משה

זה בו מים בכל כתלי שהשנה ר״ה ב״י ודוק · ואחר כך מצאתי בספר יפה עינים תירוץ זה : ההוא דחפן פי׳ שהנוטל בחפניו הוא מחזיק ד׳ קומצין כפל משהיה נוטל יד על יד קומץ אחר קומץ ונמצאת חפנו של משה מחזקת ח׳ קמצים דמלא חפניכם אמר רחמנא למשה ולאהרן וליכא למימר ב׳ חפנים לכד קאמר חד דמשה וחד דאהרן דא״כ היה לו לומר למשה להודיע מלא חפניך בשגם דהשתא נמי לבסוף הספיק חפנו וכו׳ ואמאי איצטריך לאהרן · וי״ל כי זה היה כדי להראות להם את הנס וכן דרכו של הקדוש ברוך הוא לעשות נס בתוך נס כנ״ל : למה נקרא שמה ארץ שרצתה לעשות רצון קונה · רי״ו אומר

יפה תואר

כל אשר יעשה האלהים [פי׳ מה שעשה בששת ימי בראשית] הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע · ולא ישתנו לעולם · והאלהים עשה פי׳ אם עושה דבר לפעמים אשר נשתנו ממעשה ימי בראשית וכמו במבול זה היה בשביל שייראו מלפניו : כל העולם כלו מים במים וחולק על מה דאמר למעלה כי המים היו מעורבים ברוח ובשביל זה התפשטו למעלה וז״ש כלי מלא בתוך כלי מלא · ומביא את כל המקומות אשר שמועט החזיק את המרובה בדרך נס וכדרך המדרש וק״ק למה שייר הא ואת כל העדה הקהל אל פתח אהל מועד דמדרש בוי״ר דמועט החזיק את המרובה : ארך החצר וכו׳ וכל ישראל עומדין שם שכולם היו בעזרה ביוהכ״פ : זקפן כו׳ צמצמן כו׳ למלמן כו׳ כי התורה תסיר מהאדם הקנאה והתאוה והכבוד המוציאין את האדם מן העולם · וכנגד הכבוד אמר זקפן שהתורה מתן כבוד ללומדיה · וכנגד הקנאה אמר למדן שכל אחד הכיר את מקומו ולא יקנא בחבירו · וכנגד התאוה אמר למלמן שכל אחד ימלא את עצמו ויסתפק במעט אשר בידו : ממה שהחזיק שני בדי הארון כו׳ · כבר פירשנו לעיל כי שמה היתה השפעת אור ה׳ והשגחתו על ישראל · וז״ש למלמן כו׳ כי מזה שמה ס׳ ידעו כי אל חי בקרבכם : ארבע אמות לכל אחד להשתחויה בפשוט ידים ורגלים וקומות איש הוא ד׳ אמות · ואמה לכל צד שלא ישמע תפלת חבירו ויטרדו זה את זה · או שלא ישמע החטאים על מה שתבירו יתודה ויתביים ואע״ג דאסור להשמיע קולו בשעת התפלה זה להגביה קולו · אבל להתפלל בלחש אשר האדם העומד קרוב לו בתוך אמה יוכל לשמוע שפיר דמי · ואגב מוכח מזה כי גם בזמן שבית המקדש קיים היתה התפלה נוהגת : האריכי הרחיבי כו׳ ולפ״ז אין אנו צריכים לומר כי המועט יחזיק את המרובה רק כי ירושלים תתרחב · והוצרך הנס לא לחזק את מה שנאמר לפני זה רק משום דדריש את הכתוב בעת ההיא יקראו

תאדמה בעבורך · שתהא מעלה לך דברים ארורים · כגון יתושים וזבובין פרעושין · א"ר יצחק מגדלאה אף הן (יד) יש בהן הנאה · ולמה נתקללה · ר"י ב"ר (שמעון) [שלום] ור"פ · ר"י בר (שמעון) [שלום] אמר שעברה על הצווי שכך אמר לה הקב"ה תדשא הארץ דשא וגו' · מה הפרי נאכל אף העץ נאכל · והיא לא עשתה כן · אלא ותוצא הארץ דשא וגו' הפרי נאכל והעץ אינו נאכל · ר"פ אמר אף הוסיפה על הצווי (טו) כמכה לעשות רצון בוראה · עץ עושה פרי אפי' אילני סרק עשו פירות · על דעתיה דר' יהודה ב"ר שמעון ניחא · אלא על דעתיה דר' פנחס למה נתקללה · אלא כאיניש דאמר יהון (טז) לייטין ביזייא דהדין מניק : י ויהי ערב ויהי בקר יום שלישי · יום שנבראו בו (יז) גבורים · היך מה דאת אמר (יחזקאל כג) שלישים וקרואים רוכבי סוסים כולם · כיון שנברא הברזל התחילו האילנות מרתתים · אמר להן מה לכם מרתתין · עץ מכם אל יכנס בי · ואין אחד מכם ניזוק :

פרשה ו א ויאמר אלהים יהי מאורות · א ר' יוחנן פתח (תהלים קד) עשה ירח למועדים · אמר רבי יוחנן לא נברא להאיר (א) אלא גלגל המה בלבד · אם כן למה נבראת לבנה למועדים · כדי לחדש בהשבונה ראשי חדשים ושנים · רבי שילה דכפר תמרתה בשם ר' יוחנן אמר אע"פ שעשה ירח למועדים שמש ידע מבואו · משמש ידע מבואו · אין מונין ללבנה (ב) אלא משתשקע החמה · יוסטי חברא בשם רבי ברכיה אמר הרי הוא אומר (במדבר לג) ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר לחדש · ואם ללבנה אתה מונה עד כדון לית לה אלא (א) ארבע עשרה מטמועין · הוי אין מונין ללבנה אלא משתשקע התמה :

מסורת המדרש א ירושלמי ר"ה הכנה סוף פרק ב' · פסיקתא רבתי ריש פרשה ט"ו · מדרש תהלים מזמור ק"ד · ילקוט כאן וילקוט תהלים רמז תתס"ב · זוהר סדר ויחי דף ר"ל ע"ב :

חדושי הרד"ל

עיין בפרה פ"ח ומקוואות פ' ה' דר' יוסי כר"מ ס"ל שכל היינים מטהרין בזוחלין : (יד) יש בהן הנאה · כדלקמן פ' ד' ע"ש : (טו) שמחה נעשות רצון בוראה כ"ה בירושלמי דכלאים וכצ"ל : (טז) לייטין ביזייא דהדין מניק · כמ"ש ארורה האדמה בעבורך וכמש"ל רפ"ב והיתה מיניקתו תואה כו' ליטול שלה כו' : (יז) גבורים · לפי פשוטו על הברזל קאמר שבו גבורים במלחמה · ונ"ל בעיקר בריאת הברזל בג' · כשנקוו המים ע"פ האדמה כידוע בחכמת הטבע שהמים והאויר פועלים בהוית המתכת וביותר בהוית הברזל · ולכן כ"ז שהיתה הארץ מכוסה במים ולא היה האויר פועל באדמה לא התהווה הברזל בלב האדמה וע' במדרש כונן מקום גבורים · ויען שהפסוק מתחיל מכל העב לכן מייתי ראיה מזה : שמשם משמע שעל אילנות קאמר לפי שהרים גבוהים · ואולי הגי' גבוהים במקום גבורים · ויען בהשלישים הרוכבים המה גבוהים מכל העב לכן מייתי ראיה מזה :

(א) ארבעה עשר מטמועין · עמ"ש דאותו מולד היה ביום ד' אחר חצות · וכן מפורש בפסיקתא דפ' החדש הזה בכונה · אף שבאמת נ"ע כשנתחשב היתרונות מן מולד ניסן של אדה"ר ש"ע תרמ"ב · וככר

הדושי הרש"ש

(א) אלא גלגל חמה בלבד · עמ"כ ונראה דדייק עוד מדכתיב יהי לשון יחיד ולא כתיב יהיו ור"ג בשם ר' סימון דלקמן דייק ג"כ מדכתיב והיו לשון רבים : (ב) אלא משתשקע החמה · כוונתו להא דאמרינן במגילה (ה' א') מנין שאין מונין שעות לחדשים כו' :

מכתיבין

רש"י

יס הוא גמל או חיה אחרת : לייטין ביזיא דהדין מניק · כאדם שאומר לחבירו ארורים השדים שהניקוהו ובתלמוד ירושלמי כתיב בזיעיית כמו קרועות ומתרגמינן בזעו על כן שהדדים נקובים במקום יניקת התינוק :

פרשה ו למה נבראת לבנה למועדים · כדי לקדש בה ראשי חדשים : אף על פי כן עמיש ידע מבואו · אע"פ שעשה ירח למועדים שמש ידע מבואו משתשקע אף על פי שהיה המולד קודם חצות אין החדש מקודש עד שתשקע החמה תדע לך שכן הוא שהרי אומר ויסעו בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש (במדבר ל"ג ג') ואם ללבנה אתה מונה עד כדין לית בה אלא ארבעה עשר מטמועין פירוש שקיעות ימים ויהי השמש באה מתרגמינן בתרגום ירושלמי והות שמשא מיטמעא ומשום דקים לן בברייתא דשמואל ירחינאה ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים יום ה' היה והמולד היה ביום ד' אחר חצות בתחלת שש אחרונות וגם בסדר עולם מפורש שאותו חמשה עשר יום שנסעו מרעמסס יום ה' היה ואתמול ביום רביעי שחטו פסחיהם ותנינן כל חדש שמולד משש שעות ולמעלה אין כח בעין לראותו ואמרינן בריש תנחומא אותו חדש שאמר לו הקב"ה למשה קדש אותו משש שעות ולמעלה היה ולא היה כח בעין לראותו אלולי שהקב"ה הראה לו למשה באצבעו ואמר לו החדש הזה כזה ראה וקדש ואמרינן נמי ברא"ש השנה נולד קודם חצות בידוע שהיה נראה היום סמוך לשקיעת החמה ואותו מולד ניסן כיון שנולד לאחר חצות ביום ד' לא נראה בעליל עד ליל ששי וקשיא לי הא מנא לן דתלינן שעות מהכשי והא בארבעה שעה (א"ה צ"ל שנ"ל כ"ד עי' גמרא ר"ה) אמרינן ותו לא והא לא קשיא לית ליה לרבי יוסף דלהכי נקט ליל ששי לפי שביום ה' אינה נראית בעליל עד הלילה לפיכך אם אתה מונה ללבנה מה בליל ששי אם המולד מראש חדש ניסן עד יום חמישי שבו יצאו ישראל ממצרים אלא ארבעה עשר שקיעות וכתיב בחמשה עשר יום ואם למולד אתה מונה עדיין יש שעות יותר מחמשה עשר יום ומאחר שכתוב בחמשה עשר יום למדנו שאין מונין ללבנה אלא משתשקע החמה שאין אתה עושה יום רביעי מן החשבון עד שקיעתו ומליל חמישי ואילך אתה מונה ותמצא חמשה עשר יום והוא שיסד הפייט קן מולדו חל להקצות ביום רביעי בחצות בתחלת שש אחרונות ועד שלשים מרוצות שעות לא ניכר בחוצות פירוש שלא נראית הלבנה עד ליל ששי שהם ל' שעות לא וחשוב שש אחרונות מיום רביעי וארבעה עשר מיום חמישי ולילו הרי שלשים לאה ציר ופחד וחר מעת לעת ספור אחד פירוש בקש משה לקדש את החדש בו ביום שהיה המולד ולחשוב מעת תחלת שש אחרונות של ארבעה עד חצות של יום חמישי להיות יום אחד ולחשוב משם ימי החדש

מתנות כהונה

היס בעיר עכו : שעברה על הצווי כו' · עי' בפירש"י ז"ל בסדר זה ה"ג ותוצא הארץ דשא וגו' · עץ עושה פרי הפרי נאכל : שמחה כו' · במה שהוסיפה שמחה דעתה שיפה היא עושה כדמפרש והזיל · [ובירושלמי סוף מ' ע"א הגירסא בא"ת ועי' מזה ברמב"ן] : ניחא · שנתקללה שהרי שינתה : ה"ג לייטין ביזייא דהדין מינק · פי' הערוך ארורים הדדים שמניקים זה ועל אדם רשע אומרים כן כדאיתא בפרק ד' מיתות כמאן קרינן רשיעא בר רשיעא אפילו לרשיעא בר צדיקא כמאן כהאי הגא וכן כאן האדם חטא וניזון מן האדמה ובשבילו נתקללה : מרתתים · מפחדים לשון רתת וזיעה : אמר להם כו' · הברזל אמר לאילנות : עץ מכם אל כו' · אם לא תכנסו אתם באזן הגרזן לעשות בית יד בגרזן לא יוכלו לחטוב בו ולא תהיו נזוקים :

פרשה ו אלא גלגל חמה · דייק מדכתיב יהי מארת חסר דמשמע מאור אחת כן הוא בפסיקתא : משתשקע החמה · אע"פ שהלבנה נראית גם ביום מ"מ אין מונין אלא משתשקע החמה : יוסטי חברא · שם חכם : מטמועין · [פירש"י והערוך שיקועין

יפה תואר

יקראו וגו' סוכא גם הדרש הזה : יתושין וזבובין כו' אע"ג דהמה בכלל שרץ העוף ושרץ הארץ · ונבראו קודם שנברא האדם · ואיך יאמר כי אז נתקללה הארץ והוציאה המינים האלה · אבל הפירוש כי הארץ נתקללה אז שתתפשט במקומות שונים ותולידם למרבה : שעברה על הצווי ואז לא נפקדה על עונה כדי שלא יהיה הנזק לאדם ועכשיו כשחטא גם האדם חטא אמר הקב"ה ארורה האדמה על עונה הראשון אשר נשאתי לה עד עתה בעבורך : שנבראו בו גבורים כי ביום השלישי נראה היבשה והעפר אשר ממנו יוקח ברזל ונבראו העצים ידות לכלי זיין אשר בידי הגבורים ודרש יום שלישי יום הגבורים · ואע"ג דיום שני רביעי חמישי ששי לא דרש מ"מ היכא דאיכא למדרש דרשינן : כיון שנברא הברזל כו' · משל הוא כפי אמ"ש וכן אמרינן בפרק אחד דיני ממונות היינו דאמרי אינשי מיניה וביה אבא ניזיל ביה נרגא · וז"ש עץ מכם אל יכנס בי · כי הדרך הוא לעשות יד של עץ לברזל · ואם לא תהיה לו יד גם הברזל לא יזיק : לא נברא להאיר אלא גלגל חמה · אבל הלבנה שמושה בלילה ואז הוא חשך כדכתיב ולחשך קרא לילה וכן בתהלים אחרי הכתוב עשה ירח למועדים וגו' כתיב תשת חשך ויהי לילה · ודייק מדכתיב יהי בל"י וכן מארת חסר דקאי רק על אחד וזה החמה · וזה אין קושיא א"כ באיזה מאמר נבראת הלבנה וי"ל כיון דקרינן מאורות בל"ר אמרינן יהי כל אחד מהמאורות · וזה כולל שניהם · החמה והלבנה · והדרש הזה יצא להם מדכתיב חסר · ומ"מ נקרא גם הלבנה מאור אע"ג דשמושה היא בחשך · כי גם הלבנה תתן אור קצת · ובאורה אם יגרע או יתוסף יקבעו גם כן המועדים · ולכן כתיב והיו למאורות כי לא רק קביעות המועדים יש אור גם ללבנה אבל לא לאורה ממש הוא צריך · אבל ר' סימון סובר מדכתיב והיו כ' על הארץ נשמע להאיר ממש כי גם אורה יאיר בלילה לעוברי דרכים : א"כ למה נבראת הלבנה אע"ג דגם היא מגדלת הפירות וכדכתיב וממגד גרש ירחים · אבל משום הסיוע פורתא לא היתה נבראת · כי אפשר הה לתקוד ביטול הזה בצד אחר : כדי לקדש בחשבונה ר"ח ושנים · כי שהחדשים מקודשים לפי מולד הלבנה · וגם השנים ימנו אחרי הלבנה כי ימי החמה בשנה מרובים י"א יום ויותר · ואם יתקבצו ימי החמה הנותרים לשלשים יום אז מעברים את השנה : משמש ידע מבואו · ולכן כתיב על שניהם והיו

פירוש מהרז"ו

כלאים פרק א' : יתושים זבובים פרעושין · עי' לקמן פר' יו"ד סימן ז' ופר' כ' סימן ח' וע"ש מ"ש בפירושי : אף הן יש בהן הנאה · לפי מ"ש כאן משמע שהדברים הארורים אלו יש בהן הנאה לאדם וכמ"ש לקמן פר' יו"ד ריש סימן ז' שבכל הקב"ה עושה שליחותו אפי' ע"י יתושין אך לפי מ"ש לקמן פר' כ' סימן ח' · הדבר נראה שכאן חסר העיקר מ"ש ותעלה לך גמל · וע"ז השיב ר"י מגדלאה · אף הוא יש בו הנאה שמוכרו ונהנה בדמיו · ושם כתבתי באריכות ע"ש וכן נשמע מפי' רש"י כאן במדרש · שגורס כאן כמו שם · וטעם הדרשה ל' שמ"ש ארורה האדמה בעבורך · אין פירושו שבעבור חטאו תהיה הארץ ארורה · שעל זה יקשה למה תלקה בעבור חטא האדם · ע"כ פירש שהארור הוא לאדם ולא האדמה · אלא שהאדמה תהא מעלה לך דברים ארורים · ואין זה דברי נתן אלא מדברי המדרש · ואינו סובר כר' נתן : ולמה נתקללה · מקשה לדברי ר' נתן שסובר שמ"ש ארורה האדמה כפשוטו · ואף לפי הדרשה הנ"ל חלה הקללה באדמה · ולזה הביא דברי הפלוגתא של ריב"ש ור"פ שלדברי ריב"ש ניחא : תדשא הארץ דשא · עץ פרי עושה פרי · והארץ לא עשה כן אלא ותוצא הארץ דשא עץ עושה פרי ולא עץ פרי : שמחה לעשות רצון בוראה · גירסת הירושלמי שמחה בצווי והוסיפה ומ"ש כאן אפילו אילני סרק עשו פירות · מ"ש עץ עושה פרי אפילו שאינו עץ פרי אלא אילן סרק ג"כ עושה פרי · ומאחר שהוסיפה כש"כ שלא הסרה מן הצווי · וקיימה העיקר · שהוציאה עץ פרי · כמו אתרוג ופלפלין · שהם עץ פרי עושה פרי · שאם לא עשתה עיקר הצווי לא היה יתכן שתוסיף : על דעתיה דר"י בר שלום · כצ"ל כדלעיל וכן הוא בירושלמי שם ועיי"ש עוד שינויים : לייטין ביזיא · פירוב ביזייא נקבים והיניקה הוא מהנקבים של הדדים : י ויהי ערב · שלישים וקרואים · יחזקאל כ"ג כ"ג · וכל הפרשה מדבר שם איך שישראל בעצמם משכו עליהם האויבים · שמתחלה נתקרבו אליהם להתוות עמהם ואח"כ נהפכו להם לאויבים להרע להם : ולזה הביא המשל שהעץ נכנס בברזל גורם שאח"כ יקצץ העץ עם הברזל את העץ : והם לא נכנס התחלה העץ בברזל לא היה הברזל מזיק לעץ · וכן ישראל אם לא קרבו תחלה את הרשעים לחתוא עמהם · לא היו מזיקים אותן אח"כ · והגב שהביא הפסוק דרש ענין הפרשה · אך נ"ע מה לענין הזה כאן · ואיך נבראו בשלישי · גיבורים הלא בשלישי נבראו אילנות ודשאים · אך מצאתי זה רבות בשנים בימי נעורי במדרש כונן וז"ל ביום השלישי נבראו דשאים ואילנות · כיון שראו ארזי הלבנון ואלוני הבשן שהם גבוהים מכל הבריות · מיד נתגאו העצים כיון שראה הקב"ה שנתגאו מיד ברא כנגדן הר הברזל : התחילו האילנות מרתתין אמר להם עץ אחד מכם אל יכנס בי ואין אחד מכם ניזוק · ע"ש עוד באריכות :

פרשה ו סימן א ר' יוחנן פתח · ירושלמי ר"ה סוף פרק ב' · פסיקתא רבתי ריש פר' ט"ו · מדרש תהלים ק"ד · ובא לדרוש מדה י"ג שכאן כתוב יהי מאורות ברקיע השמים · וכן והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים · והיו למאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ · משמע שניהם למועדים · ושניהם למאורות · וכאן אינו מפורש · ומפורש בתהלים ק"ד · עשה ירח למועדים · הרי שמ"ש במורה ולמועדים הוא על הירח · א"כ מ"ש להאיר הוא על השמש וכמ"ש לעיל פר' א' סימן ו' גלי עמיקתא ועיין שמ"ר פר' ט"ו סימן כ"ב : שמש ידע מבואו · שאין מונין ללבנה בעוד שהשמש על הארץ · אלא אחר שקיעתה · שאין ממשלה ללבנה · בעת ממשלת החמה : ויסעו מרעמסס בחודש הראשון · פי' מאמר זה כתוב בפסיקתא רבתי ריש פר' ט"ו וז"ל שם ה"ג בב"ל ריש פר' ו' אעפ"י שעשה ירח למועדים · שמש ידע מבואו · פי' שאין מונין תחלת החודש בעת מולד הלבנה · למשל שאם נולדה הלבנה ביום רביעי אחר חצות היום ואם היינו מונים ללבנה היינו עושים ר"ח ביום רביעי · והיינו בתחלת ליל ד' ודרש ר' שילה בשם ר"י שאינו כן אלא ממתינין שיעבור על המולד שקיעה אחת מן השמש ומקדשין את החודש יום ה' · היינו בתחלת לילה · והביא ר' ברכיה ראיה מדכתב ויסעו בני ישראל מרעמסס בחודש הראשון · בחמשה עשר יום לחודש · והיינו ביום ט"ו בבוקר · ואין כאן מן החודש אלא ארבעה עשר שקיעות · שהרי ביום שנסעו עדיין לא שקעה חמה · ולקמן פרשה זו סי' ל"א שהמולד מחודש ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים היה ביום ד' אחר חצות היום · ור"ח היה בתחלת ליל ה' ע"ש · ויום שיצאו בו היינו ג"כ ביום ה' יום ט"ו מר"ח · ומדקרא אותו חמשה עשר · והיינו י"ד שקיעות חוץ מיום זה · מכלל שאין מונין ממולד הלבנה אלא אחר שקיעת החמה · שאם היינו מונין ממולדה · היה לנו לחשוב גם השקיעה הראשונה מיום ד' שבו נולדה הלבנה · ובו היה ראוי להיות ר"ח · וא"כ יצאו ביום ה' היינו יום ששה עשר · וככר עברו חמשה עשר שקיעות לבד יום שיצאו בו · וזהו שאמר אם ללבנה אתה מונה ·

ידי משה

אומר אל עדי שהיו שמים והארץ מותחים והולכין כו' · וקשה לפי' זה היה ראוי לקרות לשמים ג"כ ארץ · וי"ל דאיתא בפר"א שקורקבן של שמים נעוצים היה בקצה הארץ ואם כן תיכף כשעמדה הארץ הוכרתו השמים לעמוד ג"כ כנ"ל : שמחה דעתה צ"ל פי' שמחה בצווי של ה' והוסיפה וקשה מ"ט שינתה הארץ כן להוסיף והן לגרוע ולמה נתאחרה קללתה עד שנתקלל אדה"ר · וי"ל לפי שאמר הקב"ה עץ עושה פרי בלשון יחיד והיתה סבורה שקאי על אתרוג וזה הטעם שכתוב ויהי כן שקאי על אילן זה ומתוך זה נתאוה אדה"ר לאכול מן אילן זה מכח שינוי שיש בו ואם היה הארץ מוציאה כל האילנות כן לא היה אדה"ר טועה לכך נתקללה גם בחטא אדה"ר :

מה

רבי עזריה בשם רבי חנינא אמר לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד · א"כ למה נבראת לבנה · אלא מלמד שצפה הקדוש ברוך הוא שעתידין עובדי כוכבים לעשותן אלהות אמר הקב"ה מה אם משהן שנים (ג) מכחישין זה את זה עובדי כוכבים עושין אותן אלהות · אלו היו אחד על אחת כמה וכמה · רבי ברכיה בשם רבי סימון אמר (ב) שניהם נבראו להאיר שנאמר והיו למאורות · (ד) (ג) ויתן אותם אלהים ברקיע השמים · א והיו לאותות אלו שבתות · ולמועדים · אלו שלש רגלים · (ה) ולימים · אלו ראשי חדשים · ולשנים · זה קדוש שנים : ב (תהלים עד) ב לך יום אף לך לילה · לך היום מקלס ולך הלילה מקלס · מה היום ברשותך (ד) אף הלילה ברשותך · בשעה שאתה עושה לנו נסים ביום לך יום · ובשעה שאתה עושה לנו נסים בלילה אף לך לילה · ג בשעה שאתה עושה לנו נסים ביום · אנו אומרים לפניך שירה ביום · ובשעה שאתה עושה לנו נסים בלילה אנו אומרים לפניך שירה בלילה · עשית לנו נסים ביום ואמרנו לפניך שירה ביום (שופטים ה) ותשר דבורה וברק בן אבינועם ביום וגו' · עשית לנו נסים בלילה ואמרנו לפניך שירה בלילה (ישעיה ל) השיר יהיה לכם כליל התקדש חג · לך נאה לומר שירה ביום · לך נאה לומר שירה בלילה · למה שאתה (תהלים עד) הכינות מאור ושמש ואתה עשית את שני המאורות שנאמר ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים וגו' : ג ד רבי יודן בשם רבי תנחום ב"ר חייא ורבי פנחס בשם ר' סימון אמר מאחר שהוא קורא אותן גדולים · הוא חוזר ופוגם אותם את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה · אתמהא · אלא על ידי שנכנס בתחומו של חבירו · אמר רבי פנחס בכל הקרבנות כתיב שעיר עזים אחד חטאת · ובראש חדש כתיב שעיר עזים אחד חטאת לה' · אמר הקב"ה הביאו כַּפָּרָה עלי שמיעטתי את הירח · שאני הוא שגרמתי לו להכנס בתחומו של חבירו · ומה אם זה שנכנס ברשות כך פגמו הכתוב · הנכנס שלא ברשות על אחת כמה וכמה · ה רבי לוי בשם רבי יוסי בר אלעאי אמר דרך ארץ הוא שיהא הגדול מונה לגדול · והקטן מונה לקטן · עשו מונה להחמה שהיא גדולה ויעקב מונה ללבנה שהיא קטנה · א"ר נחמן והוא סימן טב · עשו מונה להמה שהיא גדולה · מה המה הזאת שולטת ביום ואינה שולטת בלילה · כך עשו יש לו חלק בעולם הזה ואין לו חלק לעולם הבא · יעקב מונה ללבנה שהיא קטנה מה הלבנה הזו

מסורת המדרש א עירובין דף נ"ו · ב ילקוט נביאים רמז מ"ז · ג מדרש תהלים מזמור י"ח · ד ילקוט כאן · ה פסיקתא רבתי פרשה ט"ו · ילקוט כאן · ילקוט ישעיה רמז ש"ס :

חדושי הרש"ש

(ג) מכחישין זא"ז · נ"ל דצ"ל מתשיכין וכוונתו על לקוים כידוע סנתס עיין לקמן פ' אמור ס"פ ל"א תמיין נכון לקיין לא כהתין : (ד) ויתן אותם כו' · וסופו להאיר על הארץ : (ה) ולימים אלו ר"ח · נראה דיליף מדכתיב חדש ימים (במדבר י"א) :

חדושי הרד"ל

העיר הרמב"ן במאמר התקופות שבספרו יבין שמועה על הא דאמרינן בשבת היה ר"ח ניסן כזה ע"ש : (ב) שניהם נבראו · מוהיו לשון רבים קדרש · וכ"ה בירושלמי פ"ב דר"ה ר"י אומר והיו ע"י זה וע"י זה : (ג) ויתן אותם אלהים ברקיע השמים · להאיר על הארץ והיו לאותות כו' כצ"ל · ומן אותם להאיר כו' מג"א ראיה ג"כ דשניהם להאיר נבראו · וכן מביא מזה בזוהר ויחי (רל"ו) : (ד) אף הלילה ברשותך ·

מתנות כהונה

שיקוען כי בא השמש ת"י מטמע שמשא · כלומר י"ד ימים שהרי אותו מולד היה ביום ד' אחר חצות ור"ח היה ביום ה' כדאיתא בסדר עולם ובמסכת ר"ה · וגמירי דכל מולד הנולד לאחר חצות אינו נראה באותו יום א"כ אותו מולד לא היה נראה עד מוצאי יום ה' בתחלת ליל ו' · ואפילו הכי היו מונין משקיעת חמה של יום ד' מתחלת ליל ה' וכן אע"פ שהיא נולדה ביום ד' אין מונין לה אלא משקיעת החמה וזהו דקאמר אלא משקיעת החמה : אם משהן שנים מכחישין · פעולת חמה ולבנה מכחישין זה את זה : והיו למאורות · מלא בוא"ו הרי שניהם למאור : שבתות · דכתיב בהם אות היא לעולם : לך יום וגו' · פסוק הוא (תהלים ע"ד) בשעה שאתה עושה לנו נסים ביום לך יום וכו' וכדמפרש ואזיל שאומרים לך שירה ביום : מאור ושמש · הלבנה בלילה והחמה ביום וכדמפרש ואזיל אתה עשית וכו' · [אתה עשית גרס' ובילקוט שופטים הביא מאמר זה ול"ג ליה כלל] : ופוגם אותם · במה שכתב את המאור הקטן כדמפרש ואזיל : בתהומו וכו' · שהלבנה נראית קודם שקיעת החמה וכל המוסיף גורע : הביאו עלי כפרה כו' · בפרק אלו טריפות [ובפ"ק דשבועות וע"ש בתוספות ובהרי"ף ואם בעל נפש שכלית אתה עיין

רש"י

ואילך פן לו הנור ויחד משה לא יפה כיון שאין לך לחשוב כן אלא מערב עד ערב סבר שאין לך לחשוב אלא משתשקע החמה : ולא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד · שנאמר יהי מארת חסר כתיב וכן מפורש במדרש ר' תנחומא למה נבראת לבנה אלא לפה הקב"ה והיינו דאמרינן בתחלת יוצר של שבת קרא לשמש ויזרח אור ראה והתקין צורת הלבנה מה ראה ראה הקב"ה שאומות העולם וכו' : אתה הכינות מאור ושמש · מאור בלילה ושמש ביום : על ידי שנכנס בתחומו של חבירו · כדאמרינן לקמן שמולטות ביום ובלילה :

כולי

פירוש מהרז"ו

פי' היינו ממולדה עד כדין לית בה אלא ארבעה עשר משוקעות בתמיה · והרי כבר יש בה חמשה עשר משוקעות עכ"ל : אלא גלגל חמה בלבד · יהי מאורת חסר כתיב · כן הוא בפסיקתא שם · פירוש שלכך כתיב חסר שלא נברא להאיר אלא אחד היינו החמה · והלבנה בא להכחיש ממשלת השמש · ואם יאמר האחד שהשמש אלוה · יכחישו השני שהלבנה אלוה · וכן להיפך · וזהו יגרום שיודו ששניהם אינם אלהות · ואם לא היה אלא אחד היה מקום לטעות : שנאמר והיו למאורות · ואעפ"י שברא העניין כתוב מארת חסר אף על פי כן בסוף כתוב מאורת מלא · ועוד כתוב ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ שניהם להאיר ושניהם לאותות ולמועדים : אותות אלו שבתות · כמ"ש הגל שבת כי אות היא · וכתיב · ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם · ולמועדים אלו ימים טובים · כמ"ש אלה מועדי ה' · ולימים אלו ראשי חדשים כמ"ש עד חודש ימים · ולשנים · אלו ראשי שנים · פסיקתא שם · וילקוט כאן · ומ"ש כאן קידוש שנים · הכוונה על עיבור שנים · שלא היה קידוש מיוחד לשנים · כי גם על חודש השני היו ב"ד אומרים מקודש החודש · ולא מקודש השנה · כי כל חודש צריך קידוש מיוחד : ב לך יום אף לך לילה · וס"ד אתה הכינות מאור ושמש וכמ"ש בסוף הסי' ולגב בא לפרש רישא דקרא · שיקשה שאם הכוונה כפשוטו · אלא הקב"ה כ"י אין לפניו לילה · ונהורא עמי' שרי · וע"כ אף יום אין שייך בו · ואם הכוונה שברא יום ולילה · למה שינה מפסוקים הקודמים · אתה פוררת אתה רצצת אתה בקעת וכו' · וכן אחר שאמר לך יום חזר ללשונו אתה הכינות מאור ושמש אתה הצבת רק בפסוק זה שינה לומר לך יום · והיל"ל אתה עשית יום ולילה · על כן דורש הא"ע לבריאה ה"ע לקילום שיום ולילה מקלסין לו · וכמ"ש יום ליום יביע אומר · ולילה ללילה יחוה דעת · וזהו ע"פ מדה ע' וע"פ מדה י"ז · וכן לדרשות האחרות : מה היום ברשותך אף הלילה · בא ליישב תיבת אף דמשמע רבותא אף הלילה · ע"כ דורש על שהיום עת מעשה ומלאכה וכל הבריות עוסים ועוסקים בכחות שקבלו מהשי"ת · אך הלילה שכולם בטלים ונעדר שולטים בו · ולא שייך בו מעשה · העפ"כ מיחסם להקב"ה אף הלילה ברשותך מאהה מושל ושולט גם על החושך כי בראת אותו וברשותך הוא · וזהו לך ברשותך : בשעה ביום לך יום · שיום זה שנעשה בו נס הוא מתקדש ומתעלה ומיוחס לה' כמ"ש זה היום עשה ה' · פי' שנעשה בו נסים ונפלאות · ונעשה יום מיוחד לה' · וכמו חודש ניסן וימי הפסח וכל ימים טובים לזכרון · וכמ"ש והימים האלה נזכרים ונעשים : בשעה שאתה וכו' שירה ביום · כולל שני הדרשות · ששניהם כלולים במ"ש לך יום · שהיום נקנה להשי"ת כשעושה בו נס · ואנו מקלסין בו ואומרים שירה עפ"י מדה ע' וכל"ל · ולכן בדרשות הכ"ל אין שייכות לרישא דקרא עם סיפא דקרא אתה הכינות מאור ושמש ולכך שינה ברישא דקרא כל"ל : לך נאה לומר שירה ביום · עכשיו בא לפרש רישא דקרא עם כ"ד · לך יום היינו שראוי לך להודות ביום · ולהודות בלילה · על המאורות שעשית למשול ביום ובלילה · וזה אתה הכינות מאור ושמש וכמו שאנו מברכים בבוקר ובערב על המאורות · שעל ידיהם נעשים יום ולילה : ג מאחר שהוא קורא כו' · וכמ"ש פר"א פרק ו' ברביעי ברא שני מאורות הגדולים לא זה גדול מזה ולא זה גדול מזה ושוין בגדלם ובתוארן ואורם שנאמר ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים · (וכמו שדרשו על שני שעירים שיהיו שוים בגדלם ובתארם וכן שניהם מלאים שניהם שוים) · נכנס תחרות ביניהם זה אומר אני גדול ממך · וזה אומר אני גדול ממך · מה עשה הקב"ה הגדיל את האחד והקטין את האחד · שנאמר את המאור הגדול ואת המאור הקטן · והדרשה עפ"י מדה מ"ו ב' כתובים מכחישים והכריע דשניהם אמת אלא שאין שני הפסוקים על זמן אחד · שבתחלה נבראו שוין · ואח"כ נעשה אחד גדול ואחד קטן : שנכנס בתחומו של חבירו · שהלבנה מושלת ביום ובלילה כדלקמן סימן זה : ר' פנחס · פר"א פרק כ"א מאמר ר' זכרי' ע"ש · הוספת דברים · וע' שבועות דף ט' חולין ס"ו : חטאת לה' · מדה פ"ז מיוחד במקומו : הביאו עלי כפרה · פי' מה שפרשתי שם בפר"א · ועיין בספר נזר הקודש פי' נפלא · ואף שהגל כל הקרבנות כתב קרבן לה' שלמים לה' · ואנו מפרשים שיקריב האדם לה' · אך כאן עיקר הדקדוק והסכרה · על שבכל הקרבנות שבפרשה פנחס לא כתוב כן · אף שבכל יו"ט כתב חטאת רק כאן כ' חטאת לה' · וגם לא נמצא כן בכל התורה שיאמר חטאת לה' רק כאן הגל ר"ח · ומיוחד במקומו שבכאן הוצרך לכתוב כן חטאת לה' : ר' לוי בשם ר' יוסי · פסיקתא רבתי פר' ט"ו סימן כ' : דרך ארץ הוא · פי' דרך ארץ הוא בעולם שהאב שנותן ב' חלקים אחד גדול ואחד קטן לשני בניו אחד גדול ואחד קטן מן הסתם דרך ארץ הוא שהחלק הגדול לבן הגדול והחלק הקטן לבן הקטן · ומזה נלמוד שהשי"ת ברא ב' מאורות לחשמים העולם · שנקרא אחד גדול ואחד קטן · ולמנות בהם ימים ושנים · ויש לו שני אומות · אהבות העולם · ומסר להם העולם · אחד נקרא גדול ואחד קטן מן הסתם היתה כוונתו כו' · שהגדול ימנה לגדול והקטן לקטן : מה החמה · שמ"ל פר' ט"ו סימן כ"ז באריכות וע"ש סוף סימן כ' · והדמיון

יפה תואר

והיו לאותות ולמועדים כי גם החמה משתתפת עם הירח לחשבון המועדים דמחשבין רק אחר שקיעתה · וגם התקופות בשנה הן למהלך החמה ועל התקופה מעברין את השנה וע"פ העבור יקבעו המועדים לכן אמר למועדים על שניהם · אבל לקידוש החודש לעולם אין מונין אלא ללבנה : שצפה הקב"ה כו' · והע"ג דבכל זאת טעו ועבדו לחמה וללבנה מ"מ הועילה עצתו לשקוים שבהם · כי ירדו שמכחישים זה את זה פי' לפעמים יש לקוי החמה שהלבנה מסתרת אורה · וכן יש לקוי הלבנה אם יבוא דבר המבדיל בינה לבין החמה · הלא מזה ישפטו כי אין אלהות להם ויש דבר המפריע אורם : אלו שבתות דמקרי אות והא דכתיב בל"ר לאותות ולא אמר לאות בל"י כדכתיב את שבתותי תשמרו כי אות היא וגו' י"ל איידי דאמר למועדים לימים ושנים בל"ר אמר ג"כ לאותות בל"ר · וקשה למה לא מנה פסח יוהכ"פ · ול"נ כיון דנקרא שבת שבתון הוא נכלל באותות דשבתות · כי יוהכ"פ שבת מקרי · ואות לא מקרי : לך היום מקלס כו' · בא לפרש את הכתוב בהמשך אופנים · הא' לך היום מקלס ולך הלילה מקלס וגמשך לפ"ז על האמור לפני זה ואלהים מלכי בקדם וע"ז לך מקלס היום והלילה · ויען כי לפי זה יהיה מקרא קצר דלא נזכר קילום בקרא לכן מוסיף פי' הב' מה היום ברשותך אף הלילה ברשותך ופי' לך שלך היום · ויען דיקשה הלא הכל הוא ברשות ה' וגם אין לו כמיכות למה שלפניו דמונה הנסים אשר הקב"ה עשה מאתה פוררת וגו' לכן מפרש פי' הג' בשעה שאתה עושה לנו נסים ביום כו' ויתפרש לך יום כמו והיה ביום ההוא יודע לה' ובשעה שאתה עושה לנו נסים בלילה לך לילה כמו ליל שמורים לה' · ויען כי זה אין כ"כ חדוש לכן מוסיף הפי' הד' בשעה שאתה עושה לנו נסים ביום כו' ויתפרש לך אנו אומרים שירה ביום ולא כעובדי חמה ולבנה כמחלקים לשני אלהות את היום ואת הלילה אבל אנחנו אומרים כי היום והלילה שלך הם ולא נקרא זה מקרא קצר כיון דקאי על האדם אשר למענו יעשה ה' הנסים הנזכרים לפני זה · ויען כי לכל הארבעה פירושים האלה לא יתקשר הכתוב היטב עם מה שאמר אתה הכינות מאור ושמש לכן מוסיף פירוש החמישי למה שאתה הכינות מאור ושמש ואתה עשית את שני המאורות · ויתפרש לך מאור היום ולך מאור הלילה · ואתה גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור ובזה תחדש בטובך בכל יום תמיד מעשה בראשית לכן לך נאה לומר שירה ביום ולך נאה לאמר שירה בלילה : הביאו כפרה עלי כו' · כתוקים הם הדברים מפשוטן אבל הם נאמרו רק על דרך דמיון והעברה · כי באמת שעיר ר"ח בא לכפר על הטמאים שאין לכם ידיעה בתחלה כדאיתא בפ"ק דשבועות · אבל בא ללמד לנו בזה גם דרך חיים ותוכחת מוסר · כי אם יגלו שני אנשים יחד אע"פ שלדיק האחד בריבו והשני עשה לו עול מ"מ טוב וישר הוא כי יסלח לו ויפייסו בדברים להראות לו כי אהבתו תמימה בלבו · וכאשר נחזה כי הלבנה חטאה בדברים והטיחה דברים כלפי היוצר · הלא ונכון היה כי היא תשא את עונה בכ"ז אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי על שמעטתי את הירח ותלה כ"י העון בו והאמרם ז"ל שאני הוא שגרמתי ע"י שנתתי לה רשות באמרי ויתן אותם אלהים ברקיע השמים וגו' ולמשול ביום ובלילה משמע בתחלת הבריאה היתה ממשלתם שוה ועל אחת כמה וכמה כי בני אדם ינהגו כן וילכו בדרכי ה' והגל דרך משל ומליצה · ליישר בזה ארחות בני אדם : דרך ארץ הוא כו' · גם זה סובב על הפיוס ללבנה שנתמעטה · כי בגלל זה יהיה שכרה כי ישראל אשר הוא הקטון ימנה אחריה · אף כי מנין ימות החמה יותר מבורר בין למספר השנים [כי לא יצטרכו לעבור השנים רק בשביל י"א יום שיתוספו בכל שנה למנין ימות הלבנה

וכמ"ש

משנת דרבי אליעזר

חוזר ופוגם אותם · פי' דמ"ש תחלה שני המאורות הגדולים פירושו ששלטו שוים ביום ובלילה ואחר כך אמר המאור הגדול לממשלת היום לבד בזה פגם השמש וביה"ש גורם פגם אחד :

ידי משה

מה היום ברשותך אף הלילה ברשותך ומסיים אתה הכינות מאור ושמש שנאמר ויעש אלהים את שני המאורות ול"ע מכיפא תיתי לומר שהלילה לא יהיה ברשותו ונראה לפרש דה"א מדלא כתיב אלהים גבי לילה כמו ביום ובאמת הטעם לפי שאין הקב"ה מיחד שמו על הרעה ולכך מסיים המדרש שנאמר ויעש אלהים את שני המאורות ויבדל בין היום ובין הלילה ויום יחד רק מטעם שאין הקב"ה מיחד שמו על הרעה ומלת מיחד דייקא פי' שלא יחדם וכולם יחד כנ"ל : הביאו עלי כפרה · ול"ע איך יצדק לגבי הקב"ה כפרה ונלאו כל המפרשים למצוא טעם נ"ל ליישב דה"פ שהמדרש מקשה אתמהא פי' בתמיה וכי משום שנכנסה בתחומה של חברתה ושימשה אף ביום בשביל זה יקטין שקום ברוך הוא אותה ועלם חבירו דייקא פי' שלא ברשות נכנסה כי הקב"ה א"ל למשול ביום ובלילה ולמה מיעטה הקב"ה לזה מתני א"ר פנחס וכו' כדי לסורים לדורות שנאים ק"ו ומה אם זו שנכנסה ברשות

שולטת בלילה וביום · כך יעקב יש לו חלק בעולם הזה ובעולם הבא · רב נחמן אמר כל זמן שאורו של גדול קיים אין אורו של קטן מתפרסם שקע אורו של גדול מתפרסם אורו של קטן · כך כל זמן שאורו של עשו קיים אין אורו של יעקב מתפרסם · שקע אורו של עשו מתפרסם אורו של יעקב · הה"ד (ישעיה ס) קומי אורי כי בא אורך · כי הנה החשך יכסה ארץ וגו׳ : (ד) א ואת הכוכבים א"ר אחא משל למלך שהיו לו שני אפוטרופין אחד שולט בעיר · ואחד שולט במדינה · אמר המלך הואיל ומיעט עצמו זה להיות שולט בעיר · גוזר אני עליו בשעה שהוא יוצא תהא כל אוכלסא יוצאה עמו · ובשעה שיהא נכנס תהא בולי ודימוס נכנסה עמו · כך אמר הקב"ה הואיל והלבנה הזו מיעטה עצמה להיות שולטת בלילה · גוזר אני עליה · בשעה שהיא יוצאת יהו הכוכבים יוצאין עמה · בשעה שהיא נכנסת יהו הכוכבים נכנסים עמה · ודכוותה (בראשית י) ב ושם אחיו יקטן · אמר רבי אחא למה נקרא שמו יקטן · שהיה מקטין את עסקיו · מה זכה ג זכה להעמיד שלש עשרה משפחות גדולות · ומה (ו) אם יקטן על ידי שהיה מקטין את עסקיו כך · גדול שהוא מקטין את עסקיו על אחת כמה וכמה · ודכוותה (שם מח) וישלח ישראל את ימינו (ז) וישת על ראש אפרים והוא הצעיר · אמר רבי תונייא וכי מן התולדות אין אנו יודעים שהוא הצעיר · אלא מה הוא הצעיר שהיה מצעיר את עסקיו מה זכה זכה לבכורה · ומה אם הצעיר על ידי שהיה מצעיר את עסקיו זכה לבכורה הגדול שהוא מצעיר את עסקיו על אחת כמה וכמה · אתמהא : (ה) ויתן אותם אלהים ברקיע השמים · ד אמר רבי יוחנן ג׳ דברים נתנו מתנה לעולם · ואלו הן התורה · והמאורות · והגשמים · התורה מנין · שנאמר (שמות לא) ויתן אל משה וגו׳ · המאורות מנין · שנא׳ (בראשית א) ויתן אתם אלהים ברקיע השמים · גשמים מנין · שנאמר (ויקרא כו) ונתתי גשמיכם בעתם · רבי עזריה בשם רבי יהודה ב"ר סימון אומר אף השלום שנאמר (שם) ונתתי שלום בארץ · רבי יהושע ב"ר נחמיה אמר אף הישועה · שנאמר (תהלים יח) ותתן לי מגן ישעך · רבי תנחומא אמר אף ארץ ישראל שנא׳ (שם קה) ויתן להם ארצות גוים וגו׳ · וי"א אף הנקמה באדום שנא׳ (יחזקאל כה) ונתתי נקמתי באדום וגו׳ · (ח) רבנן אמרי אף הרחמים שנאמר (תהלים קו) ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם · רבי יצחק בר מריון אומר אף הפרשת הים הגדול שנאמר (ישעיה מג) כה אמר ה׳ הנותן בים דרך וגו׳ : ה רבנן אמרי הנותן בים דרך · מעצרת ועד החג · (ה) ובמים עזים נתיבה · מן החג ועד החנוכה · (ט) ו רבי נתן בר אחוה דרבי חייא בר אבא הוי מפרש בימא · א"ל לאחוי צלי עלי · א"ל מה נצלי עלך · מן דאת קטר לולבך קטור רגליך · אין עיילת לכנישתא ושמעתן מצליין על מטרא לא תסמוך על צלותי : ר׳ יהושע בריה דרבי תנחומא ב"ר חייא דכפר חנון הוה באסיא בעא דיפרוש · אמרה ליה מטרונה באלין יומיא פרשי · אתמהא · אתחזי ליה אבוי בחלמא א"ל ברי בלא קבורה שנאמר (קהלת ו) גם

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ס׳ · ב ילקוט פרשה נח רמז ס"ב · ג פסיקתא רבתי סוף פרשה ג׳ · ד ויקרא רבה פרשה ל"ה · תורת כהנים פרשה בחקותי ופ"ט בקרבן אהרן · מדרש תהלים מזמור י"ח · ילקוט כאן רמז י׳ · ילקוט שמואל ב׳ רמז קס"ב · ה ירושלמי שבת פרק ב׳ הלכה ג׳ · ילקוט נ"ך רמז ש"ז · ו ילקוט קהלת רמז תתקס"ט :

חדושי הרד"ל

יתכן שבא להוציא מדעת האומרים שהחשך הוא רק העדר האור ולא בריאה : (ה) ובמים עזים נתיבה מן החג עד חנוכה · ג"ז בים קאי ואז המים נקראו עזים ע"כ אין לקרותו עוד בשם דרך כבושה לרבים רק נתיבה :

בר כי מלאתו בגילום ל"ג כ׳ רב נתן בר אבא א"כ היה

חדושי הרש"ש

(ו) אם הקטן ע"י שהיה מקטין כו׳ · כצ"ל וכ"ה לקמן פל"ז : (ז) וישת על ראש אפרים כו׳ · כצ"ל : (ח) רבנן אמרי אף הרחמים שנאמר ויתן אותם לרחמים כו׳ · גם בתורה מצאנו ואל שדי יתן לכם רחמים (בראשית מ"ג) ונתן לך רחמים (דברים י"ג) : (ט) ר׳ נתן בר אחוה דרחב"א כו׳ · נ"ל למחוק תיבת בר היה הוא וכ"ה אחים בני אב אחד וכ"ע במ"כ ד"ה לאחוי :

רש"י

בולי ודימוס · על המון ודימוס שורה של חיילות : כ"א ראש בולי היה · בולי עשירים שורות של שרים : שהיה מצעיר את עסקיו · שהיה מנשה משמש בבית אביו כדכתיב ויגו לאשר על ביתו (בראשית מ"ד ה׳) זה מנשה בנו שכל תשמישי אביו נעשים על ידו ונעשה שליט ומושל על כל הבית אבל אפרים שהיה מקטין את עצמו זכה לבכורה שנאמר ואפרים בכורי הוא (ירמיה ל"א) : רב יצחק בר מריון אומר אף הפרשת הים הגדול · שאלמלא הקב"ה שיכך את הרוחות היה הרוח בא וטובע כל הפורש בים : מאימתי הוא נותן בים מעצרת עד החג · שאין הרוח מצוי כל כך ובמים עזים נתיבה אפילו מן החג עד חנוכה אפילו אם ישלוט שם רוח אינו כל כך מסוכן במים עזים כמו בים אבל מחנוכה ואילך אפילו בנהרות סכנה להפרים לפי שהרוחות נתקפו ואם ישאל השואל למה כתוב בים דרך ובמים עזים נתיבה לפי שבים כל פינות שאתה פונה לתוכו שם אתה מוצא דרך אבל במים עזים דהיינו בנחלים אתה צריך לבקש שם נתיבה שיהא עמוק כדי להנהיג הספינה : אמר ליה מה נצלי עלך · מאחר שרצונך להסתכן בנפשך שרוב הפורשים בזה הזמן טובעים ומה יועיל לך תפלתנו ומסורת זה יהיה בידך הן זאת קטר לולבך קטר רגליך בזמן שאתה קושר לולב של מצוה בימי החג קשור רגליך ומנע עצמך מנתיבות המים ועוד אם נכנסת ושמעת צבור מתפללין על הגשם בחג שמזכירין ושואלין אל תכנס לים שכבר כלה הקיץ וקרבו ימי החורף והגיע זמן רוח ימים ולא תסמוך דלא כל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא · פ"א אל הסמוך על הסלוק כי נדחת היא מפני תפלת הצבור ע"כ : בעי דיפרוש ימא בימי החורף : באלין יומיא · מפרש בתמיה · אף אביו נראה לו בחלום והזהירו שלא יעבור שאם יעבור יטבע בים ואין לו קבורה ולא שמע לקולם :

וסיפ

מתנות כהונה

בספר הזוהר פ׳ ויקרא עמוד קמ"ב ותמלא נחת רוח חן ודעת] : כי הנה החושך וגו׳ מאחר שהחושך יכסה ארץ העמים הגיע שעתך שכבוד ה׳ עליך יזרח : בולי ודימוס · פי׳ הערוך חיילות : מקטין עסקיו · כלומר עניו ושפל : ומה אם הקטן [גרסינן וכ"ה לקמן פ׳ ל"ז] · ופי׳ שהרי באמת היה הקטן שהרי פלג היה גדול ממנו : אתמהא · כלומר בא ותמה על עצמך כמה גדול כח הענוה : מעצרת עד החג · אין רוח מצויה כ"כ : במים עזים כו׳ · פרש"י אלו הנהרות ולא הים · ולפיכך כתוב בהם נתיבה שצריך לבקש מקום עמוק שהספינה יכולה לילך שם אבל בים לכל צד שהוא פונה הרי דרך נכון לפניו : מן חג כו׳ · אז א"א לפרוש בים אבל בנהרות אפשר אבל מחנוכה ואילך אפילו בנהרות א"א : [ר׳ נתן · בירושלמי דבמה מדליקין ובקהלת ובילקוט ישעיה ל"ב נתן] : לאחוי · לאחיו ר׳ חייא : צלי עלי · התפלל עלי שאצליח ולא אסתכן : מה נצלי עליך · מה אתפלל עליך כלומר שמור עצמך מלפרוש בזמן הסכנה ואל תסמוך על נס וכדמפרש ואזיל : מן דאת כו׳ · היכן שאתה קושר לולבך · כלומר כשיגיע ימי החג שם תקשור רגליך כלומר עמוד ואל תפרוש שוב על הים מפני הסכנה : אין עיילת כו׳ · ואם תכנס לב"ה ותשמע הצבור מתפללים על המטר לא תסמוך על תפלתי אפילו אם הוא קודם החג · שתפלת צבור לא תשוב ריקם ותפלתי בטלה כנגדם : בעי דיפרוש · רוצה לפרוש בים בין החג לחנוכה · [ה"ג במדרש קהלת בעי דיפרוש בין חגא לחנוכה וכן בירושלמי] : באלין יומיא כו׳ · בתמיה וכי באלו ימים פורשין בים · [ה"ג במדרש קהלת אתמהה] · ולא שמע למלתא : ואתחזי כו׳ · פירוש ולא שמע לדבריה ונראה לו אביו בחלום וא"ל ברי כו׳ רמז לו שאם יפרוש קבורה לא יהיה לו שיטבע בים ולא שמע לדבריהם

יפה תואר

וכמ"ש לעיל] ובין למספר התקופות. וכ׳ שלא יאמרו ישראל כי זה הוא פחיתות וגרעון לישראל למנות אחר הקטן. ינחם גם את ישראל ויאמר כי זה הוא סימן טוב להם בירחו בזה אשר כמה ישלטו בעוה"ז ובעוה"ב כמו הלבנה בשולטת ביום ובלילה. ומשוה את העוה"ז ליום שהוא נגלה לעין כיום. ואת עוה"ב ללילה שהוא מכוסה ונעלם כלילה וגם במאמר זה לשון דרך חיים ותוכחת מוסר. כי אם יראה אדם אשר מקרי יום יפגעוהו ונדכה ושוה יכלוך נגד החיים אל יהרהר אחר מדותיו של הקב"ה. כי כן נחזה גם במאורות השמים אשר האחד קטן הוא לפני השני. והלבנה נתמעטה בשביל השמש. ומה יתאוננו עוד ילודי אשה קצרי ימים אם ישבעו רוגז ומעונים ומדוכים הם בארץ. וגם כי אין רע בהחלט על פני הארץ כאשר אין טוב בהחלט. כן החמה באורה הגדול תשקע בלילה והלבנה תשלוט תחתיה וביום תשלוט לפעמים גם הלבנה והנה בן אדם שא למרום עיניך והבט לצבאות השמים ואשר נעשה ואשר יעשה בהם. ולא תאת עוד בשמים פיך : הואיל ומיעטה את עצמה. באמת בגזרת הקב"ה נתמעטה אבל הכוונה במה שקבלה גזירתו בסבר פנים יפות ולא הרהרה אחר מדותיו לאמר כי גם הגני ראויה לגדולה כמו השמש. לכן זכתה לכבוד הכוכבים לפיום. ומ"ש הכוכבים יוצאים עמה פי׳ נראים עמה כי הכוכבים קבועים לעולם במקומם ורק ביום אינם נראים מפני אור השמש וזה שאמר ובשעה שהיא נכנסת הכוכבים נכנסים עמה ג"כ הכוונה. כאשר הלבנה תסתתר והחמה תאיר על הארץ אז גם אור הכוכבים יסתתר : למה נקרא שמו יקטן כו׳ הנה מבמו א"א להוכיח הדרש הזה דאולי נקרא יקטן בשביל שהיה קטן מאחיו בשנים. אבל ההוכחה היא מדכתיב שם האחד פלג וגו׳ ושם אחיו יקטן. ולא אמר ושם השני יקטן מזה מדייק כי היו אחים שוים וג"כ יקטן לא בשביל קטנות השנים רק בשביל שהקטין את עצמו. ולכן זכה לתולדות גדולות של י"ג משפחות ; אר"י ג׳ דברים כו׳ הוא מונה ג׳ דברים אשר תועלתם היא לכל העולם ואי אפשר להשיגם גם במחיר רב וה׳ נתן לנו מתנם. בלי כל השתדלות. וזה התורה נתנה לנו בחנם כידוע מהמאמר מה אני בחנם כו׳. והמאורות והגשמים. ולכן לא חשיב החכמה עושר וגבורה וכדאיתא לקמן במ"ר פכ"ב דהמה רק מתנה ליחידים ולא לכל העולם. וגם לא מנה את מים ועפר כי המה לא יפסקו לעולם. ולא חשיב ג"כ את אשר מנו האחרים כמו שלום ישועה וא"י נקמה רחמים והפרשת הים כי אלו ינוחו לפעמים בהתבוננות ובעמל בני אדם. ור"ע בשם ריב"ש מוסיף אף השלום סובר שיצר לב האדם מלא ריב וקטטה מטבעו. ואם ה׳ לא יתן השלום לא יקום באדם. ריב"נ מוסיף אף הישועה כי הוא היא תשועת האדם אם ה׳ לא יושיעהו. ור"ת מוסיף אף א"י שנכבשה בדרך נס ולא בזרועם פעו ישראל חיל. וי"א מוסיפים אף נקמת רהמולום אשר גם היא תעשה בדרך פלא ונס. ורבנן מוסיפין אף הרחמים כי יצר לב האדם רע מנעוריו. וה׳ לבד יטה את הלב לרחמים. וריב"מ מוסיף אף הפרשת הים כי ה׳ לבד הוא המשקיט את שאון גלי הים אשר לא יבלע את ההולכים בקרבו : מעצרת ועד החג כ"ה דרך המדרש לדרוש את הכתובים אשר יביאם מקודם לתכליתו. ודריש הכפל לבון בהם דכתיב ביה דרך ובמים עזים נתיבה. אמנם הים נאמר על העתות אשר הוא שוקט קצת וזה מעצרת ועד החג אז ההולכים בו ימצאו דרך רוחב להם. ובמים עזים בעת אשר גליו ישאו וירומו למעלה וזה מהחג ועד הנוכה אז ההולכים בו ימצאו בו רק נתיבה צרה. אבל מחנוכה ואילך דהרוחות סוערות

פירוש מהרז"ו

והדמיון שהחמה אינה שולטת כי אם בזמן אחד. אך הלבנה שולטת בשני זמנים : כי הנה החושך יכסה ארץ. וס"ד ועליך יזרח ה׳ וכבודו עליך יראה : ד שולט בעיר ואחד שולט במדינה. עיר הוא כפר קטן. ומדינה הוא כרך גדול ועיין ברים אסתר סוף ויהי בימי השני שחושב לחידוש מה שנמצא בשינוי : בולי ודימוס. עיין שמ"ר פר׳ ס"ז סי׳ י"ז. וכן דימוס וכן בולי. ופרש"י בולי המון. דימוס שורות של חיילות. ס"א בלי עשירים : גוזר אני עליה. פי׳ לצורכה ולטובתה. ומ"ש ומיעטה עצמה להיות שולטת בלילה כולל שני דברים שהקטינה עצמה וגם שולטת בלילה : למה נקרא שמו יקטן. עיין לקמן סוף פרשה ל"ז פי׳ כי ברישא דקרא אצל פלג כתב טעם למה נקרא כך ואצל יקטן לא פירש טעם. אך אנו לומדים כוונת הכתוב שכמו שיש טעם לשם פלג כך יש טעם לשם יקטן. אך להיות שם פלג סימן על הדור מה שנעשה בסוף ימיו לדורו ע"כ נתפרש. כי היתה נבואה. וכמ"ש ברים סדר עולם. נביא גדול היה עבר. ושם יקטן בעבור עצמו ע"כ לא נתפרש. והוא מפרש עצמו עפ"י מדת ממעל ודרך הגרס. ויקטן שהקטין עצמו : י"ג משפחות. כמפורש בקרא. ויקטן ילד את אלמודד ואת שלף. עד כל אלה בני יקטן. י"ג בנים כולם ראשי אומות של שבעים בני נח. ומ"ש מקטין את עסקיו פי׳ שהיה עניו ולא החזיק טובה לעצמו במעשיו הטובים : וכי מן התולדות. כמ"ש בראשית מ"א ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה. ואת שם השני קרא אפרים : שהיה מצעיר עסקיו. כדאי׳ בפסיקתא סוף פר׳ ג׳ וז"ל. ולמה זכה אפרים לפי שמיעט עצמו. שהקב"ה אוהב למי שמשפיל עצמו. אבל מנשה היה יוצא ומזקק עם אביו לעניים. פי׳ שהיה גבור מלחמה וממונה על גבורי מלחמה של אביו. וכמ"ש לקמן פר׳ צ"ג סוף סי׳ ו׳ מגבורי מנשה : ה ג׳ דברים נתנו מתנה. שמ"ר פר׳ מ"א סימן ב׳. הוקשה לו מ"ש ויתן אותם אלהים ברקיע השמים משמע שמתחלה לא היו ברקיע ואח"כ נתן אותם ברקיע. והלא מתחלה אמר יהי מאורות ברקיע השמים וכו׳. והיו למאורות ברקיע השמים. ואח"כ מ"ש ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים. הייטו ג"כ ברקיע השמים כנ"ל. ולמה אמר ויתן אותם אלהים ברקיע השמים. והלא שם נבראו. ע"כ דרש שמ"ש ויתן פירושו שנתן אותם מתנה ברקיעי השמים להאיר על הארץ. שאין העולם כדאי להשתמש במאורות אלו. אלא שנתנם במתנה לעולם. וכן התורה. וכן הגשמים כתוב בהן לשון ויתן. וכן כל אותם דברים שהוסיפו שאר האמוראים על אלו על שכתב בהם לשון מתנה. ועיין מ"ש בזה

לקמן פר׳ י"ג סי׳ י"א : ר׳ יצחק ב"ר מריון. ירושלמי שבת פרק ב׳ הלכה ג׳. ילקוט ישעיה מ"ג : אף הפרשת ים הגדול. שאלמלא כן כיון שאדם יורד לתוכו מיד מת. כ"ה ויקרא רבה פר׳ ל"ה סי׳ ח׳. אלא שנתן הש"י מתנה לעולם שיוכלו לילך בים על ידי ספינה : צלי עלי. רצה לפרוש בים אחר החג שאז הדבר מסוכן : אין עיילית לבנישתא. בירושלמי שבת פרק ב׳ הלכה ג׳ שם הגירסא. אין דצליתי עלך. אלא אין חמיתינון לציבורא מצליין על מיטרא לא תתרחץ על צלותי. הן דאת קטר לולבך קטור רגלך. פי׳ מאחר שלא תועיל לך צלותי. טוב שתקשור רגליך בשעה שתקשור לולבך. הייטו כשתקשור לולבך אחר החג להצניעו. שהרי בחג עצמו מתחילין להתפלל על הגשמים. הייט ביום שמיני עצרת ואז עבר זמן טוב : ר׳ יהושע בריה דר"ת. כאן משמע שר׳ יהושע עצמו עשה כן. וקשה הרי אסור לעמוד במקום סכנה. אך בירושלמי. שם הגירסא ר׳ יוסי בר׳ חיסדא דכפר מין שבדא הוה באסיא. אתא בעא מפריש וכו׳. והמעשה היה באדם בעלמא :

קבורה לא היתה לו · ולא שמע למילי דדין ולא למילי דדין וכן הות ליה: ו [א] היכן גלגל החמה ולבנה נתונים · ברקיע השני · שנא' (בראשית א) ויתן אותם אלהים ברקיע השמים · רבי פנחס בשם רבי אבהו אמר מקרא מלא הוא · ואנשי כנסת הגדולה פירשו אותו (נחמיה ט) אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם וגו' · היכן הוא כל צבאם נתונים ברקיע שהוא למעלה מן השמים · [ב] ומן הארץ ועד הרקיע מהלך ה' מאות שנה · ועוביו של רקיע מהלך ת"ק שנה · ומרקיע עד הרקיע מהלך ת"ק שנה · ראה כמה הוא גבוה · ותנן באחד בתקופת תמוז · אין צל לכל בריה · דכתיב (תהלים יט) ואין נסתר מחמתו · [ג] גלגל חמה יש לו נרתיק · שנאמר (שם) לשמש שם אהל בהם (ו) ובריכה של מים לפניו · בשעה שהוא יוצא הקדוש ב"ה מתיש כחו במים שלא יצא וישרוף את העולם · אבל לע"ל הקב"ה מערטלו מנרתיקו ומלהט בו את הרשעים שנאמר (מלאכי ג) ולהט אותם היום הבא · [ד] רבי ינאי ור"ש תרוייהון אמרין אין גיהנם אלא יום שהוא מלהט את הרשעים מה טעם (שם) הנה יום בא בוער כתנור וגו' · [ה] רבנן אמרי יש גיהנם שנאמר (ישעיה לא) נאם ה' אשר אור לו בציון וגו' · ר"י בר אילעאי אומר לא יום · ולא גיהנם · אלא אש שהיא יוצאת מגופן של רשעים ומלהטת אותם · מ"ט דכתיב (שם לג) תהרו חשש תלדו קש רוחכם אש תאכלכם · רבי יהושע בר אבין אמר (תהלים נ) (ז) ויגידו שמים צדקו · לעתיד לבא שמים מתנים צדקה שעשה הקב"ה עם עולמו · שלא נתנם ברקיע הראשון · שאלו נתנם ברקיע הראשון לא היתה בריה יכולה לעמוד מאשו של יום: ז [ו] אמר רבי לוי ג' דברים קולן הולך מסוף העולם ועד סופו · והבריות בינתים ואינם מרגישים · ואלו הן · היום · והגשמים · והנפש בשעה שהיא יוצאת מן הגוף · היום מנין · א"ר יהודה את סבור שהוא שף ברקיע · ואינו אלא כמסר הזה שהוא נוסר בעץ · הגשמים מנין · אמר רבי לוי (שם מב) תהום אל תהום קורא לקול וגו' · והנפש בשעה שהיא יוצאת מן הגוף מנין · דרבי שמואל אחוי דרבי פנחס ב"ר חמא הוי דמיך בצפורי והוין חבריה יתיבין גביה · אתת מלתא ושרין גחכין אמר להון כמה נפשיה דאחוה דההוא גברא מקצצא ארזין ומקצצא אילנות ואתון יתבין גחכון ולא ידעין: ח ויתן אותם אלהים ברקיע השמים · כיצד גלגל המה ולבנה שוקעים ברקיע · ר' יהודה בר אלעאי ורבנן · רבנן אמרין (ח) מאחורי הכיפה ולמטה · ור' יהודה

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ה' · ילקוט מלאכי רמז תקנ"ג · וילקוט נחמיה רמז אלף ע"א · ב פסחים ריש פרק ט' · חגיגה דף ט"ו · ירושלמי ברכות פרק א' · ג מסכת עבודת כוכבים דף ג' · ד נדרים דף ח' · קהלת רבה פרשה א' · מדרש תהלים מזמור י"ט · ילקוט כאן רמז ו' · ה ילקוט ישעיה רמז ש"ב · ילקוט מלאכי רמז תקנ"ג · ו יומא דף כ"א · אגדת שמואל פרשה ט' · ילקוט תהלים רמז תשמ"ג:

חדושי הרד"ל

לה :תיבה קנרס ומסוכן · ודלא כהמ"כ: (ו) ובריכה של מים · אגו כמ"ש בפר"א שעובר באוקיינוס קודם יציאתו לעולם וזהו הבריכה · ועי' מש"ש סוף פ' ו' בס"ד: (ז) ויגידו שמים צדקו · כאן נ"ע דצ"ל הגידו השמים צדקו דתהלים (צ"ז) דקאי על הקב"ה: (ח) מאחורי הכיפה ולמטה · פי' [illegible] הקרקע

מתנות כהונה

לבריהם של זה ושל זאת וכן היה לו שטבע בים · [ה"ג במדרש קהלת וילקוט ישעיה בלא קבורה וגם כו' ול"ג שנאמר וכן בירושלמי]: ברקיע השני · מלמטה למעלה: שהוא למעלה כו' · והוא שמי השמים: ומרקיע עד הרקיע · [עד הרקיע] רשני שנו המאורות תלויים: מתיש כחו · מפני שחומו גדול מאד וכן הוא במדרש קהלת בפסוק וזרח (א' ו'): מערטלו · מפשיטו ערום מן אותו נרתק · ה"ג אין גיהנם לעתיד לבא [וכ"ה דילקוט מלאכי ולקמן פכ"ו]: מתנים · מספרים [ע"ד שם יתנו צדקות ה']: ברקיע הראשון · מלמטה למעלה: שף · הולך לאט וניסוף כד"א שייף ועייל: ואינם מרגישים · אינם שומעין ופירש"י שהוא הולך דרך שביל ואין נשמע לבריות כאדם שמדבר עם חבירו דרך קנה וחבירו שומע ואין אחרים שומעין כך אותו הקול הקב"ה מכניסו דרך שביל שלא ישמע לבריות: שהוא שף · גלגל היומי וכ"נ בב"ר פ"ה הכוכב הוא שף · ובמדרש שמואל גרס שהיום הזה הוא שף כו': כמסר · כמו מגירה שמנסרים בו העץ ובילקוט תהלים גרס כנסר פירושו אדם המנסר את העץ קרוי נסר: תהום אל תהום · פירוש תהום התחתון ר"ל המים התחתונים קורין אל המים העליונים כדאיתא בפ"ק דתענית וזהו מסוף העולם ועד סופו וכב"ר פ"ה מפרש היטב עיין שם: דמיך · מת והדך כבוד מדבר כאלו הוא ישן: יתבין גביה · יושבין אצל ר' פנחס: אתת מלתא כו' · פירש הערוך בא להם דבר של שחוק: ושרין גחכין · והתחילו משחקים: אמר לון · ר' פנחס ה"נ בילקוט תהלים ובמדרש שמואל פ"ט כמה נפשיה דאחוה דההוא גברא פירש"י ר' פנחס הרגיש ברבי שמואל אחיו נשמתו יוצאת · ואף על פי שאחרים אינם מרגישים אחין שאני מפני הקירוב שביניהם ואת בשרו עליו יכאב ואמר להם כמה נשמה אחיו של אותו איש כלומר נשמת אחי שנגלאת ארזים כלומר מלפעפרת הרבה וצועקת ושוברת האילנות לקולה ואמר · ואתם יושבים ומשחקים ואין אתם מבינים כלום · הרי למדנו מדברי רבי פנחס שקולו הולך ואין קול ביניהם והרכינו עצמן מאימת הקול אמר להם רבי פנחס כמה נפשיה דההוא גברא אחוה דרבי פנחס דרבי שמואל שנפטר אחוה דרבי פנחס הוה ונשמתו היתה צועקת בשעה שיצאת מן הגוף ואחיו רבי פנחס היה מבין לה ואומר לתלמידיו שהיו יושבין אצלו כמה נפשו של אחי מקללת ארזין ומעקרת אילנין מתוך יסורין ואתם יושבים כאן והיכם מבינים לה: מקצצה ארזין · כלומר נשמתו צועקת ושוברת ארזים לקולה ואתון יתבין הכא ולא ידעין מיד הביט שנפטר רבי שמואל ונמדע שאין קול נשמה נשמע לבני אדם פיו

רש"י

והיא הות ליה · והיה לו כן: ברקיע השמים · היה לו לומר ברקיע שמים מהו ברקיע השמים ברקיע שעל השמים זה רקיע שני: מקרא מלא הוא · שהן נתונין ברקיע השני דכתיב אתה עשית את השמים ושמי השמים וכל צבאם (נחמיה ט') כל צבאם בשמי השמים נתונים: מן הארץ ועד רקיע · התחתון מהלך חמש מאות שנה ועביו של רקיע התחתון מהלך ת"ק שנה וממנו ועד הרקיע השני ת"ק ועובי השני גופו ת"ק הרי מהלך אלפים שנה שחמה ולבנה נתונים: ס"א אין צל לכל בריה מכח החמה שאף הצל חם כדכתיב ואין נסתר מחמתו (תהלים י"ט) ע"כ: נאמתו"ק נרתק · דכתיב שם אהל בהם אהל זה נרתק שלו: בהם · כלומר בשמים: מערטלו · מערימו כמו כי ערומים הם ומתרגמינן הרי ערטילאין · ס"א מוציאו ערום עם כל כחו כדי ללהט בו את הרשעים ע"כ · והיא שמלהטת את הרשעים כלומר שם הם: אשר אור לו · ותנור לו · גיהנם: ותנור לו · פתחה כך מפורש במסכת עירובין גיהנם גופו עומד בציון ופתחו בירושלים: תהרו חשש תלדו קש · ארבעים רשעים וקוצרין אותו וכן הוא אומר הרה עמל וילד און על מעשיהם הרעים וכן רוחכם אש תאכלכם אש תצא מתוך רוחכם ותאכל אתכם: מאשו של יום · מאש השמש: מסוף העולם ועד סופו · דרך שביל שאין נשמע לבריות כאדם שמשמיע קול לחבירו בהוצא דרך קנה וחבירו שומע ואין אחרים שומעין כך אותו הקול הקב"ה מכניסו דרך שביל אחד שלא ישמע לבריות: שף ברקיע · שהוא יורד בו בנחת ואינו אלא כמסר כך חמה כשהיא יוצאה נוסרת ברקיע ומשמעת קול ואעפ"כ שאינו נשמע: מסר · זו מגירה וכן תרגום יונתן וישר אותם במגרה (ש"ב י"ב) ומסר יתהון במסרון: לקול · צווחין מלמד שמוציאין קול: דלמא מעשה הוא · שאירע פעם אחת: הוה דמיך בציפורי · החולים נפשו ונפטר לבית עולמו: וחבריא · חכמים יושבים גבי רבי פנחס: ההיא שעתא · עת שנמסרים זה עם זה: אתת מלתא ושרין גחכין · בא להם דבר של שחוק והתחילו מגחכין במה קול שאמר נפשיה דאחוה דההוא גברא · רבי פנחס · ס"א אתא מלה שרין גחכין גבמה

פירוש מהרז"ו

ו מקרא מלא הוא · כלו ברקיע השמים שהיה די שיאמר או ברקיע או בשמים לרמוז שהוא נתון ברקיע השני · ואנשי כנה"ג פירשו יותר בהדיא השמים ושמי השמים וכל צבאם שצבא השמים נתונים בשמי השמים · ופסוק זה הוא בנחמיה שאמרו התפלה חבורתו של נחמיה · והם נקראו אנשי כנה"ג: ומן הארץ עד לרקיע · ירושלמי ריש ברכות · חגיגה דף ט"ו · ומשמע שסוברים שהם ב' רקיעים ולא ז' · כמ"ש הפלוגתא בחגיגה · וכמ"ש לעיל פר' ד' סימן ב': ועוביו של רקיע מהלך ת"ק שנה · פליג על מ"ש לעיל פר' ד' סוף סימן ה' ועיין ירושלמי ריש ברכות דסובר שעובי של רקיע ל' שנה ע"ש החשבון: ותנן באחד בתקופת תמוז · שאז החמה בראש הגלגל · ואז החמה באותן מדינות שתחת עיגול ברפון · עומד כנגד הראש ומסבב את האדם מכל צד ואין מנוס מגלגל החום · אך באותן המדינות הנוטים מן העיגול · וגם במדינות הנ"ל בשאר זמנים השמש נוטה אל צדי המשוה אז יש צל לבריות: גלגל חמה יש לו נרתק · מדרש תהלים י"ט קהלת רבה פסוק וזרח השמש · וכל זה לרבותא · ואעפ"י שיש לו נרתק ולפניו בריכה של מים וגבוה כל כך עם כל זה אין נסתר מחמתו · ולפי מ"ש כאן ובקהלת שם משמע שהבריכה הוא ים אוקינוס שהשמש פוגע בו בצאתו מן הרקיע לפי דעת חז"ל שים אוקינוס מגיע עד קצות השמים · ועיין מ"ש לעיל פר' ד' סימן ה' · ועיין מ"ש שם בשם הפר"א אך במדרש תהלים שהוא נתון בגלגל · ובריכה של מים שעל גבי הרקיע עוברת תחתיו והוא מתיש חמתו במים אשר מעל לרקיע · והעפ"כ אין נסתר מחמתו · ועיין פר"א פרק ששי בסוף בא"א · ושם במ"ה י"ע גורם מאמר זה אחר דברי ר' ינאי · בוער כתנור את מולא: מערטלו · תרגום ערומים ערטילאין: ולהט אותם היום הבא · וריפא דקרא הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום הבא · ויום הוא השמש עיין נדרים דף ח': ר' ינאי ור' שמעון · לקמן פר' כ"ו סימן ו' · בוער כתנור · והתנור הוא גיהנם · כמ"ש והתנור לו בירושלים · ולעתיד לבא היום הוא השמש יבער כמו הגיהנם: אשר אור לו בציון · פי' בזמן שיהיו ציון וירושלים על תלם לעתיד ואז יהיה אור לו בציון והתנור לו בירושלים · ועי' עירובין דף י"ט ציני הר הברזל: תהרו חשש · מחשבתכם הרעה שדומה להריון · והמעשים הרעים שדומה ללידה · יהפכו בכם לאש ותאכל אתכם: ויגידו שמים צדקו · פי' צדקו של הקב"ה · דאי על חסידי של פסוק הקודם · אספו לי חסידי · הול"ל צדקם או צדקותם ע"כ שפירושו על הקב"ה כמ"ש בס"ד כי אלהים שופט הוא כנ"ה: לעתיד לבא · על שלעתיד מערטלו וליהט הרשעים · אז יתנו צדקות ה' · שגלו מתריפתו עד עתה · ויגידו משמע לעתיד: מאשו של יום · ומפורש במדרש תהלים מאשו של יום שנאמר ואין נסתר מחמתו אבל לעתיד לבא מי נסתר מחמתו מי שהוא עוסק בתורה · שכתוב אחריו תורת ה' תמימה משיבת נפש · ומאמר זה שייך לדברי ר' ינאי ור"ל: ז אמר ר' לוי ג' דברים · עיין שמ"ר פר' ה' סימן ט' · ועיין פר"א פרק ל"ד · ששה דברים · ה' דברים אחרים וא' והוא מ"ש כאן הנפש בשעה שיוצאה מן הגוף · ומ"ש היום הוא השמש כמ"ש בסימן הקודם שהיום הוא השמש · וכמ"ש חז"ל אלמלא קול עיר הגדולה היה נשמע קול גלגל חמה: שהוא שף ברקיע · שהשמש הולך ברקיע בשפי ובשתיקה · או שפירושו מלשון ושפית יתי' בשופיני שף כגהם · וכדלקמן בסימן ח' שפין ברקיע · אלא הוא מנסר ברקיע כמסר שנוסר בעץ · וע"כ קולו נשמע מסוף העולם ועד סופו: תהום אל תהום · בשמ"ר שם פרשה ה' סימן ט' בהריבות · שתהום התחתון קורא לתהום העליון · והבריות בינתים ואינם מרגישים: כמה נפשיה ו אחוה · הקול זה של הנפש אינו דומה לקול השנים הנ"ל · כי קול השמש וקול הגשמים הוא קול טבעי · ומאחר שהוא דבר הרגיל תמיד לאדם נברא וגדל בשמע קול זה · ע"כ אינו מרגיש בו · אך קול הנפש הוא קול נשגב מהטבע · וכזה מהדברים המופלאים · השגת עבדי ה' כמו ר' פינחס ודומה לו · אך שאר בני אדם לא ירגישו בו וכמו שלא הרגישו בו חבירי ר' פינחס: ח ויתן אותם

יפה תואר

סוערות מאד או ה"א ננכה שם כלל: אין צל מועיל · כי מרוב התמימות גם הצל יחם · מפני זריחת השמש עד אשר תשקע אבל בשאר הימים לא יחם הצל רק מו' שעות כדקנן בפ' מ"ת: ובריכה של מים פי' כי לפתלים כח חום השמש שלא ישרוף הכל תבוא השמש במים נוהלדים העו"לים פ"י חומה וייעכו את האדמה · והגשמים אלו הם הנקראים בריכה של מים: שהוא מלהט הרשעים כי השמש אשר תלה לרפא את הצדיקים תשבה בהם פעולות הפכיות · תלהט את הרשעים כמשלים נקם · והצדיקים אשר הם בערכם נחים ורעובים יתרפאו ע"י: ויגידו שמים צדקו · ומיירי לעתיד כדכתיב התם יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו: ג' דברים קולן הולך כו' לפי הפשט נראה כי קולן הולך מסוף העולם ועד סופו · ולמען לא תתרפה אזני בני אדם מהקולות הגדולים והחזקים · וגם העולם יתעדכר מהקולות האלה עשה הקב"ה גם שלא ירגישו בקולות האלה · וקרוב לומר עוד כי דרך משל אמרינן קולן הולך מסוף העולם ועד סופו להגיד לבני אדם כי יש אלהים בארץ שמנהיג את הכל ובני אדם אשר המה בינתים אינם מרגישים בזה לרוב הרגלם בהם · ומונה את החמה המגדת לאדם כי ה' הבין מאור ושמש וכדלעיל ואת הגשמים הנראים בהם פלאי היוצר וכדלעיל וגם קול הנשמה אשר ממנה ירחו כי ה' נוקח נפשות כמשפטן לענוש לבני אדם על פשעיהם: שהוא שף ברקיע כו' פי' שמהלך החמה איננה בגוף הרקיע אלא למעלה על הרקיע: מאחורי הכפה כו' איננה הכוונה מאחורי כל הכפה על שטח גבוהית העליון דהא חמה ולבנה ברקיע השני הם נתונים כדלעיל · אבל הכוונה דבזריחתה מהלכן על שטח התחתון שברקיע השני ובשקיעתם הולכים על גבנונית הרקיע הב' · (וע"ע בזה בביאור הרי"פ מ"ש בשם היפ"ת): הרשב"י ·

ידי משה

נכנות כך שנכנם שלא ברצות שאלי"ו ודו"ק: גם קבורה לא היתה לו · רישא דקרא אם יולד איש מאה וגו' ונפשו לא תשבע מן הטובה שפירושו צל מי שאינו משמח בחלקו ומסכן עצמו לחסרים ליום הגדול ולספרים שנשבע ואינו זוכה לקבורה ועוד י"ל לפי שהמקרא זה נדרש בקהלת רבתי על קין שנטרף במבול ולכבי מיפי ליה גבי זה שסופך לשטוף במים: אין צל לכל בריאה · וכוונת המאמר לומר כמה שלמעלה נמה לא נתן הבגע חמה ברקיע הראשון לא"ת בגו וראה שאם היום השמש כ"כ גבוה מן הארץ בתקופת תמוז אין מגין צל כל בריה ומכ"ש אלו היה השמש ברקיע הראשון לא היה אפשר לעולם להתקיים כ"ל: השמים מתנים · וכ"ע שצ"ל מתבים פי' מכירין טובתו של הקב"ה כי בלשון תרגום מתבים הוא מכיר פי' שהשמים מכירים טובתו של הקב"ה שנתנם ברקיע שני ולפיכך הם יגידו לעשה[illegible]

בר אלעאי אמר [א] מאחורי הכיפה ולמעלה · א"ר יוחנן נראין דברי ר"י בר אלעאי דהוא אמר מאחורי הכיפה ולמעלה בימות החמה · שכל העולם כולו רותח · ומעיינות צוננין · ומלהון דרבנן דאמרין מאחורי הכיפה ולמטה בימות הגשמים · שכל העולם כולו צונן ומעיינות פושרין · אמר רבי שמעון בן יוחאי אין אנו יודעין אם פורחין הן באויר · ואם שפין ברקיע ואם מהלכין הן כדרכן · הדבר קשה מאד · ואי אפשר לבריות לעמוד עליו: ולמשול ביום ובלילה וגו' · [ב] א"ר אילפא אם לענין המאורות הלא כבר נאמר את המאור הגדול לממשלת היום · (ט) ומה ת"ל ולמשול ביום ובלילה אלא אלו הצדיקים שהן שולטין במה שנברא להאיר ביום ובמה שנברא להאיר בלילה · הה"ד (יהושע י) [ג] וידם השמש וירח עמד עד יקום גוי אויביו הלא היא כתובה על ספר הישר · מאי ספר הישר · ספר אברהם יצחק ויעקב · ואמאי קרי ליה ספר הישר דכתיב (במדבר כג) תמות נפשי מות ישרים · ר' חלפתא מייתי ליה מן הכא ולמשול ביום ובלילה · רבי חנין בשם רבי שמואל מייתי לה (י) מסיפא דספרא (בראשית מח) ואולם אחיו הקטן (יא) יגדל ממנו ואפשר כן · אלא [ד] זה יהושע שהוא עומד ממנו שהוא מעמיד גלגל חמה ולבנה שהן שולטין מסוף העולם ועד סופו · רבי חנן בשם ר' שמואל בר רב יצחק מייתי לה מסופא דאורייתא (דברים לג) בכור שורו הדר לו · אפשר כן · אלא זה יהושע שהוא עומד ממנו שהוא מעמיד גלגל חמה ולבנה · שהן שולטין מסוף העולם ועד סופו · דאמר ר"ש בן יוחאי (יב) ספר משנה תורה היה סיגנון ליהושע · בשעה שנגלה עליו הקב"ה מצאו יושב וספר משנה תורה בידו · אמר לו (יהושע א) חזק יהושע אמץ יהושע לא ימוש ספר התורה הזה וגו' · נטלו והראה אותו לגלגל חמה · א"ל כשם שלא דוממתי מזה אף אתה דום מלפני · מיד (שם י) וידם השמש וירח עמד · א"ר יצחק א"ל עבדא בישא לא זבינא דאבא את · לא כך ראה אותך אבא בחלום (בראשית לז) והנה השמש והירח וגו' · מיד וידום השמש וירח וגומר:

פרשה ז

א ויאמר אלהים ישרצו המים · כתיב (תהלים פו) אין כמוך באלהים וגו' · [ה] בנוהג שבעולם ב"ו צר צורה ביבשה · אבל הקדוש ברוך הוא צר צורה במים שנאמר

מסורת המדרש א פסחים ד' צ"ד · ב ילקוט כאן רמז י' · ילקוט יהושע רמז כ"ב כל הענין · ג עבודת כוכבים ד' כ"ה · ד לקמן פרשה ע"ח · ה ילקוט כאן רמז י"א · תנחומא סדר תזריע סימן ב' · מכילתא בשלח פרשת שירה · אגדת שמואל פרשה ה' · עיין מדרש תהלים מזמור פ"ו ומזמור ק"ג · ילקוט תהלים רמז תתל"ס:

חדושי הרד"ל

הקרקע דפסחים (צ"ג): (ט) ומת"ל ולמשול כו' · הצדיקים שהם שולטין כו' · דריש ולמשול שהוא כמו תנאי בסידור חמה ולבנה שניתן ממשלה לצדיקים שנאמר בהם צדיק מושל יראת אלהים · לשנות מנהגת חמה ולבנה ביום ובלילה: (י) מסיפא דספרא · פי' ספר הזה בראשית עצמו · כדאי' בסמוך שהוא נקרא ספר הישר שבו מעשה ישרים או"ו · ומ"ד מסיפא דאורייתא ס"ל דס' משנה תורה נקרא ספר הישר כדאמר ר"א פ' ב' דע"א: (יא) יגדל ממנו · וזרעו יהיה מלא הגוים · ואפשר כן כנ"ל: (יב) ספר משנה תורה היה סיגנון כו' · לפי מה שגרסה משמע לשון ירושלמי ספ"ב דסנהדרין · דסבר דוכתב לו משנה התורה הכתוב במלך שהיא ס' משנה תורה לבדו וי"ל שהב"ר שהוא אגדת ירושלמי סבר ג"כ · ויהושע שהיה לו דין מלך כמ"ש הרמב"ם בפ"ג מהל' מלכים כתב לו ספר משנה תורה לקרות בו תמיד ועליו נאמר לו לא ימוש ספר הזה וז"ש כשם שלא דממתי מזה כו':

רש"י

חיים: שכל העולם רותח · שהחמה למעלה מהן מעיינות פושרין שהחמה למטה מהן תחת הקרקע: לפי שנאמר ויתן אותם ברקיע השמים · ואין אנו יודעים היכן נתנם אם באויר הם פורחין וכו' · ס"א ואם מהלכין כדרכן וכן אין אנו יודעים אם מהלכין כדרכן אם לאו ודבר קשה הוא לידע שאין יודעים איזה הליכה של חמה בלילה ושל לבנה ביום אם הליכתם שוה ביום ובלילה אם לאו מעת שהן שוקעין לא נודע איזה דרך ישבו לכתם ע"כ: במה שנברא להאיר ביום ובלילה · אלו חמה ולבנה שזה שולט ביום וזה שולט בלילה וצדיקים כמו משה ויהושע שולטין בהם שהעמידו חמה ולבנה: ספר הישר · זה ספר בראשית: אברהם יצחק ויעקב · שנקראו ישרים: רבי חלפתא מייתי לה מהכא מריש ספר דכתיב וזרעו יהיה מלא הגוים (פ' ויחי) וכי אפשר כן שהעמיד אפרים בנים כל כך אלא רמז שאחד מזרעו יעשה דבר שהוא אות לכל העולם שהעמיד גלגל חמה ולבנה: ינגח יחדיו אפסי ארץ · וכי אפשר שהעמיד אפרים בניו סנהדרין מסוף העולם ועד סופו אלא זה יהושע שהעמיד גלגל חמה ולבנה וראו אותו כל אפסי ארץ: סיגנים · אותם שלו שבו היה עוסק תדיר ס"א סגיטר: כשם שלא דממתי מזה · שעסקתי אתה תדום מלפני כלומר אם דממתי מזה לא תדום מלפני ואם לא דממתי מזה שעסקתי בו אתה הדום מלפני: כך אמר ליה אתה לא מקנת כסף אבא את אתה מיד וידום · ס"א אמר לו רבי יצחק כך אמר הקב"ה לגלגל חמה עבדא בישא וכו':

מתנות כהונה

ואין אדם מרגיש: הלא היא כתובה כו' · כתיב בתורה שהחמה והלבנה צריכים להיות נשמעים ומשועבדים לגזירת הצדיקים שנאמר ולמשול ביום ובלילה · ואמאי קרי לספר אברהם יצחק ויעקב ספר הישר שהן של הישרים דכתיב מות ישרים · ובאבות מדבר קרא: מסיפא דספרא · מסוף ספר בראשית: אפשר כן · פירש"י שזרעו יהיה מלא הגוים והלא לא העמיד בנים כל כך: סיגנון · פי' הערוך דגל וגרס סגנה ורש"י פירש אותם וכן פירשו בעל עבודת הקודש פל"ג מחלק היחוד: נטלו יהושע · נטל ספר משנה התורה: כשם שלא כו' · שעסקתי בו יומם ולילה שנאמר ומשרתו יהושע וגו' לא ימיש מתוך האהל: א"ל עבדא בישא · יהושע אמר כן אל החמה עבד רע ועורך וכי אין אתה עבד נמכר לאבי יוסף:

יפה תואר

ארשב"י אין אנו יודעין כו' · דברי רשב"י הובאו הנה להורות את התקיפות אשר תקפו לפני זה כמקום מלכם בעת הזריחה ובעת השקיעה והוא אומר כי אפילו באופן מהלכן לא נודע לנו היטב שיתברר לנו צ"ו אופן שקיעתם · כי מדרך הסברא א"א שיודע לנו בעניינים כאלה: שהן שולטין במה שנברא כו' דהיינו שמש וירח לשנות מהלכם · ומה שלא אמר שהן שולטין על היום לשנותו נראה דבא לפוציא מדעת הרלב"ג וסייעתו האומרים כי גם יהושע וחזקיה לא היה בעצם הגלגל אלא בעבים ברקיע · לכן אומר כי שליטתם היתה במה שנברא כו' פי' בעצם השמש · כי בתחלת בריאתם מסרם ה' ביד הצדיקים וכדאיתא בפ"ה שהתנה הקב"ה עם כל מעשה בראשית ע"ש: מסיפא דספרא כי על ספר הישר ממשמע ליה על כל שכתוב בספר וגם על ראש הספר לבד וע' בזה בעבודת כוכבים בפרק אין מעמידין וברש"י שם ולא דריש בה ולמשול כי הוא מיירי ממשלת המאורות: היה סיגנון ליהושע פי' שגור בפיו ועוסק בו תמיד ישגון אין סגנון אחד עולה לשני נביאים: כשם שלא דוממתי מזה כלומר בשכר שהגיתי בה תמיד וקיימתי את דבריה · ראויה את לשמוע בקולי: א"ל עבדא בישא כו' דייק מדכתיב או ידבר ואין דבור אלא קשה · וכן מדאמר דום כמפקד ומצוה דייק זה · וטעם מחלוקתם הוא בזה ר' חלפתא סובר כי האדם הוא התכלית והעיקר מכל הנבראים ולו נתנה הממשלה גם בגרמי העליונים לפקד עליהם ומביא את הכתוב ולמשול ביום ובלילה · ור' שמואל סובר כי הגרמיים העליונים חשובים ממנו ורק הוא מבחר היצורים בעולם השפל ומביא את הכתוב וזרעו יהיה מלא הגוים כי אורו המתפשט בארץ יהיה נתון תחת ידו · ור' שמואל בר רב יצחק סובר כי האדם בטבעו לא ימשול גם בגרמי עולם השפל ורק בזכות התורה יקום עליו ויתגבר עליהם וזה שמביא את הפסוק לא ימוש ספר התורה הזה מפיך:

פירוש מהרז"ו

אותם אלהים ר' יהודה בר אילעאי ורבנן · דעת חז"ל בעניינים אלו ידוע שהם סוברים שהארץ בכללה עם ים אוקינוס הוא בשוית · וקצותיו מגיעים עד הרקיע כמ"ש פר"א פרק ג' · פסחים צ"ד והרקיע הוא כמו כיפה בנוית על הים · והארץ וכל הישוב שאנו רואים ויודעי' הוא מחצי העליונה של האהל · והחצי התחתונה שקוע באוקינוס · וזהו שאמרו מאחורי כיפה ולמעלה או למטה · ודעת ר' יוחנן שמכריע ומחלק בין ימות החמה לימות הגשמים דברים אלו נשגבים מדעתנו וה' יאיר עינינו: אם פורחים באויר · בלא גלגל ואם שפין ברקיע כדלעיל בסימן ז' אם סבור שהוא שף ברקיע ואם מהלכין כדרכן בגלגל · אי אפשר לבריות לעמוד עליו בשכל אנושי · ואין לנו אלא מה שקבלנו החכמים מהנביאים: ולמשול ביום ובלילה אם לענין המאורות · פי' אם אין כוונת הכתוב במ"ש ולמשול ביום ובלילה · רק בענין המאורות שימשלו ביום ובלילה הוא מיותר · שהרי כבר כתיב ויעש אלהים · את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה · אלא על כרחך לדרוש מדה כ' · את"ע לממשלת יום ולילה ת"ע לממשלת הצדיקים · שהם מושלים במה שנברא להאיר ביום ובמה שנברא להאיר בלילה · כמ"ש בע"א דף כ"ה: וידום השמש · ע"פ דברי יהושע שגזר ואמר שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון שמשל על השמש והירח: ספר אברהם יצחק ויעקב · ס' בראשית שכתוב שם תולדותיהם ומעשיהם של אבות · והאבות נקראו ישרים · כמ"ש תמות נפשי מות ישרים גז"ש · שהלכו בדרך הישר · וכמ"ש והאלהים עשה את האדם ישר · ואבות העולם אשר התהלכו לפניו בישרות בלא מכך מבדיל ביניהם ובין הש"י שהוא ישר · המה ישרים לו · והוא להם · כמ"ש קוה קויתי ה' ויט אלי · דוד נטה קו ישר אליו וה' נטה לו וכמ"ש · מישרים אהבוך · המה הישרים האמיתים · שעליהם ועל כיוצא בהם כתוב ולמשול ביום ובלילה · שלהם ניתן הממשלה על כל הבריאה כמ"ש בב"ר ב' על האבות כי הם נשארו ישרים כמו אדם קודם החטא ולא נתקלקלו בחטאו ועיין קה"א רבה ה"ד ב' את האדם ישר ע"ש · כמ"ש כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננתה וכו' · תמשילהו במעשה ידיך · כל שתה תחת רגליו · וכן משה וכן יהושע · וכמ"ש בברכה השמש עלא בעונתו למען יעקב אבינו · כמ"ש לקמן פר' ס"ה סימן יו"ד · וזהו מ"ש הלא היא כתובה על ספר הישר · דבר זה שיוכל אדם צדיק למשול בשמש וירח · היינו מ"ש ולמשול ביום ובלילה וכו' · על אברהם והאבות · וכמ"ש ויוצא אותו החוצה לקמן פר' מ"ד סימן ב' העלה אותו למעלה מכיפת הרקיע וכמ"ש שמ"ר פר' ל"ח סימן ו' לעולם ה' דברך נצב בשמים ע"ש · וזהו דעת ר' חלפתא שמרמז על מ"ש בריש ספר בראשית שמאחר שלא פירש באיזה מקום בספר הישר ע"כ הכוונה על מקום מסויים בראשו או בסופו ע"כ ר' חלפתא מייתי לה מרישא ור' חנן בר"ש מסופא דסיפרא · וכמ"ש בריש סדר עולם · הובא ברש"י ולעבר יולד שני בנים אם תאמר בתחלת ימיו הלא יקטן וכו' · אם באמצע ימיו · לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש הא למדת שבסוף ימיו מות פלג נתפלגה הרי שאם נאמר בראשו או בסוף · זהו לפרש: מסיפא דאורייתא · שהוא מקום מסויים יותר מסיפא דספרא · ועי"ז רמז מ"ש בב' הישר ובמ"ש בע"א דף כ"ה ואמאי קרי ליה ספר הישר שכתוב בו ועשית הישר והטוב · וגם טוב לדרוש גז"ש ספר הישר מן ועשית הישר · ולא הישר מישרים · ובספר בראשית לא נמצא תיבת הישר · ואף שגם בספר שמות כתיב והישר בעיניו תעשה · אין זה נפרש שהוא בסוף ולא בראש גם טוב ללמוד הישר מהישר · ולא מן והישר · גם אין רמז בספר שמות: בבכור שורו הדר לו · וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדיו אפסי ארץ · והם רבבות אפרים וכו' · וכי עד אפסי הארץ הגיעו מלחמותיו · וגנח בקרניו · והוא לא נלחם אלא בארץ כנען · על כן דרש מדה כ' את"ע על מלחמותיו שיהיו עד אפסי ארץ ת"ע על שם פירסומו שהגיעו עד אפסי הארץ כל"ל על שהעמיד חמה ולבנה שהם שולטים מסוף העולם ועד סופו: נטלו והראה אותו לגלגל חמה · פי' שיהושע הראה ספר המשנה תורה לגלגל חמה שכתוב בסופו רמז · שיעמיד חמה ולבנה כמ"ש ר' חנן · כמ"ש בהם עמים ינגח: אף אתה דום מלפני · דורש מדת ממעל מדקאמר דום וכן וידום ולא אמר עמוד · וכנ"ש ויעמוד השמש בחצי השמים · אלא אמר לו דום כי אני לא דוממתי מהתורה · ע"כ דום מלפני · וכנ"ש לעיל סימן ז' שקול השמש הולך מסוף העולם ועד סופו בסבובו העולם · וקולו וסבובו הוא עיקר חיותו שאומר שירה בקולו וסיבובו · וכמ"ש השמים מספרים כבוד אל · וטען השמש שלא יתכן שיפסיק מהלכו וידום משירה וזמרה · ויהושע טען שעסקו תמיד בתורה יקר יותר משיר השמש · ויתקדש שם שמים בעמידת השמש והמנותו · יותר מסיבובו ושבחו וזמרתו · ומה שאמר בלשון דום כמו שלא דממתי ולא אמר שתוק כמו שלא שתקתי · שאם אמר כן היה משיב לו הרי אכלת הרי ישנת ושתקת · אך לא דוממתי משמע שפיקה ובריחה ממש בהסח הדעת שהצדיק אף בעת אכילתו ושינתו אינו מסיח דעה · והכל לצורך התורה: מיד וידום השמש · עי' ילקוט יהושע יו"ד בארוכות: עבדא בישא · אמר שלא בדרך כבוד כי היה השמש מסרב והוצרך לגעור בו · וכן משמע לשון דום בדרך גערה · עיין בגליון המדרש דפוס סל"א: זבינא דאבא · יוסף ויהושע מאפרים: והנה השמש והירח · וס"ד משתחוים לי כעבד מקנת כסף במשתחוה לאדוניו · ועי' לקמן פר' פ"ד סימן י"א:

פרשה ז סימן א אין כמוך באלהים ה' · ואין כמעשיך · כי בשר ודם אינו יכול לעשות אלא יש מיש ובמקום שרואה והיינו ביבשה ובמקום אויר ולא במים ·

[illegible]

ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נפש חיה: ב איעקב איש כפר נבוראי הורה בצור · דגים טעונין שחיטה · שמע ר' חגי שלח ליה תא לקי · א"ל בר אינש דאמר מלתא מן אורייתא לקי · אמר ליה מנין היא דאורייתא · אמר ליה מן הדא דכתיב ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף על הארץ · ומה עוף טעון שחיטה אף דגים טעונין שחיטה · אמר ליה לא הורת טב · אמר ליה מניין את מודע לי · אמר ליה רביע ואנא מודע לך דכתיב (במדבר יא) הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם ואם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם · ישחט אין כתיב כאן אלא יאסף · אמר (א) חבוט חבטך (ב) רצוף רצפך · דהיא טבא לאולפנא · ב יעקב איש כפר נבוראי הורה בצור מותר למול בנה של עבודת כוכבים בשבת · שמע רבי חגי שלח ליה תא לקי · אמר בר נש דאמר מלתא דאורייתא לקי · א"ל ומן היא דאורייתא · א"ל (שם א) ויתילדו על משפחותם לבית אבותם ג משפחת אב קרויה משפחה משפחת אם אינה קרויה משפחה · א"ל לא הורית טב · אמר ליה ומנין את מודע לי · אמר ליה רביע ואנא מודע לך · אמר אם אתי בר עבודת כוכבים לגבך ויאמר לך אנא בעי מתעבדה יהודי על מנת למגזרה ביומא דשבתא או ביומא דכיפוריא · מחללין אותו עליו · והלא אין מחללין שבת ויום הכפורים אלא על בנה של בת ישראלית בלבד · אמר ליה ומנין לך מן הדא · דכתיב (עזרא י) ועתה נכרת ברית לאלהינו להוציא כל נשים והנולד מהם בעצת ה' וגו' · אמר ליה רבי (א) ומן הקבלה אתה מלקני · אמר ליה והכתיב תמן וכתורה יעשה · אמר ליה מאיזו תורה · אמר ליה מן ההוא דאמר רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחאי ולא תתחתן וגו' מפני מה כי יסיר את בנך מאחרי · בנך הבא מישראלית קרוי בנך ואין בנך הבא מן עובדת כוכבים קרוי בנך · אמר ליה חבוט חבטך דהיא טבא בקולטא ורצוף רצפך דהיא טבא באולפנא: ג הועוף יעופף בנוהג שבעולם מלך בשר ודם בונה פלטין ומשרה דיורין בעליונים ובתחתונים שמא בחלל אבל הקב"ה משרה דיורין בחלל כדכתיב ועוף יעופף על הארץ וגו': ד ויברא אלהים את התנינים · רבי פנחס בשם רבי אחא אמר תנינם כתיב · וזה בהמות ולויתן שאין להם בן זוגות · אמר רבי שמעון בן לקיש (ב) בהמות יש לו בן זוג ואין לו תאוה · שנאמר (איוב מ) גידי פחדיו ישורגו: (ג) רב הונא בשם רב מתנא זאמר הצבוע הזה מטפה של לובן הוא ויש לו שלש מאות וששים וחמשה מיני צבעונים כמנין ימות השנה של חמה · חרבי ירמיה כהנא שאל לר' שמעון בן לקיש המרביע מחית הים מהו · אמר ליה אף הן כתיב בהן למיניהם בהדא פרס בן לקיש מצודתיה לכהנא · אותיב כהנא (ג) והלא אף הדגים כתיב בהן למיניהן · בהא פרס כהנא מצודתיה על ר' שמעון בן לקיש ·

מסורת המדרש א קהלת רבה פרשה ז' פסוק כ"ג · תנחומא סדר חוקת סימן ו' · ופ' חולין פרק הכותב דף כ"ז · ב ירושלמי יבמות פרק ב' · ירושלמי קדושין פרק ג' · במדבר רבה פרשה י"ט · תנחומא סדר חוקת סימן ו' · פסיקתא רבתי פרשה י"ד · קהלת רבה פרשה ז' פסוק כ"ג · ילקוט עזרא רמז תל"ף ס"ט · ג יבמות דף כ"ד · בבא בתרא דף ק"ט · ד יבמות דף כ"ג · קדושין סוף פרק ג' · ה ילקוט כאן רמז י"ב · ו עיין בבא בתרא ד' ע"ד · ילקוט כתובים רמז תתקכ"ו · ז תנחומא סדר תזריע סימן ב' · ילקוט תזריע רמז תקמ"ז · ח בבא קמא ד' ט"ז :

חדושי הרש"ש

(א) ומן הקבלה כו' · עמש"כ בבמ"ר פ"ט : (ב) בהמות יש לו בן זוג · עמש"כ בויק"ר פרשה כ"ב : (ג) והלא אף הדגים כתיב בהן למיניהן · עמ"כ · ודבריו תמוהין דהרי לקמן פ"ל תניב לגתם ות

חדושי הרד"ל

(א) חבוט חבטך · דהיא טבא בקולטא · כ"ה הגי' בבמ"ר פ' י"ט ובפסיקתא דפרש גם בכך עובדא קמייתא דדגים : (ב) רצוף רצפך · פי' בערוך שטח עצמך על הארץ (ברכסס) : (ג) רב הונא ט'

מתנות כהונה

פרשה ז הורה בצור ס' · [מעשה זה הוא] בירושלמי פרק כיצד אשת אחיו · [ובמ"ר פ"ט ובמדרש קהלת פ' כל זו נסיתי ובילקוט פ' א ובספר עזרא ועל פיהם גרעתי והוספתי] : בצור · בעיר צור הורה כן : שלח ליה תא לקי · פי' בא וקבל מלקות על שהורה שלא כהלכה · [כדאמרינן בפ"ב דגיטין בגמרא בכל כותבין ההוא דעבד עובדא בשאר שפרות ונגדיה רב כהנא] : א"ל · בן אדם שאומר דבר תורה יצא לוקה בתמיה : מנין הוא ט' · היכן הוא מוכח בתורה שהדגים טעונין שחיטה : לא הורת טב · לא פסקת יפה : רביע · הרבץ לקבל המלקות : [ה"ג בירושלמי] א"ל חבוט כו' · פירוש יעקב אמר כן לר' חגי כך מכותך שראוי ונכון לקבלם ובערוך משמע שרבי חגי אמר כן : רצוף רצפך · פירש רש"י דבר דבוך וכנס הלכותיך שהם טובים ללמוד אותם : ועי"ל מלשון ובידו רצפה שפי' לשון הכאה לפי מדרש חז"ל שדרשו רצוף פה : ה"ג בנה של עבודת כוכבים · שנולד מישראל בשבת · פי' שהורה להתיר למול בשבת בן וכו' · [מן הוא כמו מן הן דאזיל פי' מהיכן] : אם אתי כו' · אם בא אצלך עובד כוכבים ויאמר לך אני רוצה לעשות יהודי : למגזריה · למולו : ומן הקבלה · פסוק שהוא בדברי קבלה · [בספר עזרא] : וכתורה · פירושו כמו שכתוב בתורה ש"מ דמדאורייתא הוא : מאיזה תורה · כלומר והיכן כתוב בתורה שנולד עבודת כוכבים הרי הוא כמוהו ואימא וכתורה יעשה פירושו כנכון וכהוגן ולא שהוא כן מדאורייתא : [ה"ג בירושלמי] בנך הבא מישראלית כו' · ודייק מדלא כתיב תסיר בנך דהוה משמע הכותית תסיר בנך שיהיה לך ממנה אלא יסיר את בנך פי' בנך לא תתן לבנו כי תהנך וכו' הרי שהכל נמשך אחר האם וכן בנך קרוי בנך שבני בנים הרי הן כבנים · [וכ"פ החזקוני בפ' תזריע] : טבא בקולטא · טוב לקולטה ולקבלה : בחלל · באויר חלל הפלוין : בהמות · בהררי אלף : הצבוע · פירש"י בירמיה עוף צבוע בגוונים הרבה : כתיב בהם למיניהם · פירושו שלא במינה אסור להרביע · [והכי מפרש בירושלמי בהדיא] : ה"ג מצודתא על כהנא · ר"ל פרש לו מצודה על כהנא (ותפסו) במה שהשיבו שאסור להרביע · [ול' פרש מצודה לא נופל יפה עליו וגם בירושלמי ל"ג ליה כלל] : והלא אף הדגים ט' · ואין שייך אצלם הרבעה שהרי אין תולדותם דרך הרבעה שהנקבה משלכת זרעה על פני הארץ ואח"כ מטיל הזכר זרעו על זרעה · [כמ"ש רבינו בחיי פ' תזריע] : ה"ג [בהא פרס כהנא מצדתא על רשב"ל ולדייה ממנו המרביע בפירוש ואמר בשם ריש לקיש בשתם כל שכתוב בו למינהו כלאים נוהג בו מתיר רב כהנא הרי חית הים כתיב בהן למיניהם דכתיב כל נפש החיה הרומשת אשר

רש"י

פרשה ז תא לקי · בא ולקי שחייב מלקות : מילי דאורייתא · דבר תורה : ומנין היא דאורייתא · היכן מצינו בתורה שיהיו דגים טעונין שחיטה שהשוה הכתוב דגים לעופות דכתיב ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף מה עוף וכו' · מה זאת הודע לי דלא הורת טבית · יפה : רבע לך · כשתרבץ לארץ לקבל מלקות עבור שלא הורית כדת אח"כ אני מודיעך ראיה לדברי : אלא יאסף · אלמא פטורין משחיטה : משפחת אב קרויה משפחה ולא משפחת אם · וכיון דיש לו אב ישראל מותר דאלו בן כותי אסור דכתיב במילה בני ישראל זוחים ולא בני כותים אין משפחת אב קרויה משפחה אלא בבן ישראל אבל בבן כותי' הולכין אחר האם לעולם דכתיב בשלי בבל ונכרת ברית לאלהינו להוציא כל הנשים והנולד מהן שהתולדות כאמן לכך אין בן כותית שהוא מישראל דוחה שבת : מקבלה את מלקה אותי · מפני שאתה מביא ראיה מדברי קבלה אתה רוצה להלקות אותי : ואמר ליה וכתורה יעשה · גומר מן התורה אתה חייב ומן התורה אסור למול בנה של כותית בשבת שכן הפסוק ועתה נכרת ברית לאלהינו (עזרא י') להוציא כל נשים והנולד מהם וגו' והחרד במצות אלהינו וכתורה יעשה אמר להם עזרא מלבי מצוה אתכם להוציא כל הנשים אלא כתורה דכתיב לא תתחתן בתך לא תתן לבנו וגו' בנך הבא מן הישראלית קרוי בנך ואין בן כותית קרוי בנך אלא בנה למה כי יסיר את בנך מאחרי : ס"א כי יסיר אבן בתך מן הכותי קאי ולא הבן בתך מן הכותית קאי דלא כתיב כי תסיר לשון נקבה אלא כי יסיר לשון זכר ע"כ : רצוף רצפך · דבר דבריך וכנס הלכותיך שהם נאים וראוים להתלמד · בחלל · באויר פורחין : זה בהמות ולויתן · שאין להם בן זוג כדמפרש בבבא בתרא שאלמלא היו נזקקין לזוגותיהם היו מחריבין את העולם : בהמות יש לו בן זוג · שהם לא כחו במתניו זה הזכר ואונו בשרירי בטנו זו נקיבה ואין לו תאוה דכתיב יחפץ זנבו כמו ארז כשמעמיד זכרותו ורוצה לשמש אין לו תאוה לפי שגידי פחדיו ישורגו נעקרו ואין לו כח להוליד בהן : פחדיו · מרוח אשך תרגום מרים פחדין : את כל נפש החיה הרומשת · זה צבוע מין נחש : ס"א הצבוע עוף הוא מצובע בכמה מיני צבעונים ופסוק בירמיה העיט צבוע נחלתי לי ע"כ : חית הים · קרי כל מינין שבים כמפורש בהעור והרוטב כל מה שיש ליבשה יש בים חוץ מן החולדה : המרביע מחית הים · כך מפורש בתלמוד ירושלמי במסכת כלאים ר' ירמיה שאל את ר"ש המרביע מחית הים זה בזה מהו שהן כלאים : אף הן · חית הים כתיב בהן למיניהם ר' אחא לא אמר כן דלא שאל

פירוש מהרז"ו

אבל הקב"ה שעושה יש מאין אין מעכב בעדו · אם בתוך אם במים · ונורת ב"ו אינו כ"א מבחוץ באיזה מקרים חיצונים · אך הקב"ה עושה מבפנים צורה חיונית: ב הורה בצור · עיין קהלת רבה · פסוק כל זה נסיתי בחכמה · וע"ש בפסוק ומוצא אני מר שם · במ"ר י"ט סימן ג' · פסיקתא רבתי פר' י"ד סימן פ' · ירושלמי קידושין פ"ג · ירושלמי יבמות פ"ב: הצאן ובקר ישחט אם את כל דגי הים יאסף · וכאן אי אפשר לדרוש מדה י"ט דבר שנאמר בזה וה"ה לחבירו · שהרי בהמה מפורש בה שחיטה כמ"ש ותבחת מבחך ומבקרך · א"כ ע"כ דברים ככתבן ואם לא כתב יאסף אלא דגים הייתי מקיש דגים לבהמה שטעון שחיטה · אך מאחר שמפורש יאסף אי אפשר להקיש עיין חולין דף כ"ז: רצוף רצפך · במקומות הנ"ל שציינתי ל"ג לי' · וכאן נ"ל פירושו שרצפה היא גחלת וכמ"ש · וגידו רצפה וגו' · עוגת רצפים · וכמ"ש הוי זהיר בגחלתם שלא תכוה · והאיש הנ"ל שמוה בגחלתם ונתחייב ללקות · ע"כ אמר רצוף רצפך פי' הבער גחלתך · היינו מה שרוצה להכותו: בנה של וכו' · מישראל הבא עליה והולידה לו בן · כן הוא במ"ר שם: אמר ליה ויתילדו על משפחותם לבית אבותם · לפי גירסא זו נ"ע · וכי מה ענין המילה למשפחה · וכי במילה כתיב משפחה · אך בקהלת רבה שם הגירסא ויתילדו וכו' וכתיב האול ישול יליד ביתך ומקנת כספך · ויליף יליד מויתילדו · דגם במילה הולכים אחר האב: ומן הקבלה אתה מלקני · במ"ר פ' י"ט סי' ג' הנ"ל פירשתי כל הענין: ג ועוף יעופף בנוהג שבעולם · בא לדרוש פסוק אין כמוך באלהים ה' ואין כמעשיך וכמ"ש ברים הפר': על הארץ · וס"ד על פני רקיע השמים היינו בחלל העולם: ד ויברא אלהים תנינם כתיב · חסר יו"ד בתרא ודרים שהם חסירים · שאין להם בן זוג ויליף מדכתיב הגדולים משמע שהם גדולים מכל הברואים · והם בהמות ולויתן המבוארים בסוף איוב · פי' ב"ב דף ע"ד כל הענין ויק"ר פר' י"ג סימן ג' וס"ג · ול"ע איך יליף על בהמות ממ"ש הגינס ביום ה' בבריאת ברואי המים · ובפדר"א פרק פ' בסוף לא דרש אלא על לויתן וכמ"ש תהלים ק"ד · לויתן זה יצרת לשחק בו ובסוף איוב תמשוך לויתן בחכה לשון יחיד הרי שהוא אחד ע"ש כל הענין · ובפדר"א ריש פרק י"א · איתא שם שבהמות נבראת בששי · ואיתא שם שהוא אחד וכאן יתכן ממ"ש התנינם הגדולים משמע שנים · ומאחר שאין ללויתן בן זוג · ואינו אלא אחד · על כן מרבה גם בהמות · ומ"ש בהמות לשון יחיד הוא · וכן שמו בהמות · כמ"ש תהלים ל' בהמות בהררי אלף · וכמ"ש איוב שם · הנה נא בהמות אשר עשיתי עמך חציר כבקר יאכל בלשון יחיד ע"ש כל הענין בלשון יחיד · ולרים אקים שסובר שיש לו בן זוג · ולכך נקרא בהמות לשון רבים · שהם שנים · ומ"ש גידי פחדיו ישורגו · אבל בהמות כתיב · ופחדיו הם ביצים · שתרגום מרוח אשך · מרים פחדין וכתוב שם הנה נא כחו במתניו ואונו בשרירי בטנו · והיינו הזרע וכמ"ש יעקב כחי וראשית אוני על הזרע · והנה הבהמות על שם שאין לו תאוה על כן נשאר זרעו במתניו ובשרירי בטנו ודרשה זו עפ"י מדה י"ז: הצבוע הזה · פירש רש"י כאן ב' פירושים אחד שהוא מין חיה · ודורש מ"ש כל חי' הרומשת זה הצבוע מין נחש רע ידוע בדברי חז"ל ועיין ב"ק דף ט"ז · והב' שהיא מין עוף כמ"ש ירמיה העיט צבוע נחלתי לי העיט סביב עליה · ושייך למ"ש כל עוף כנף ובילקוט כאן גורס ועוף יעופף זה הצבוע · ופי' עוף אחד שיש בו הרבה מיני צבעים שדומה להרבה עופות: מטיפה של לובן · מטיפת זרע של זכר שהוא לבן · כמו שאר הברואים והע"פ כן יש בו כל כך צבעונים עיין התנחומא ריש תזריע: ר' ירמיה כהנא שאל לר"ש · ולקמן אמר אתיב כהנא · מלדתיה לכהנא · לפי מ"ש כאן נ"ע שקרא אותו לקמן כהנא סתם · אך בירושלמי כלאים פרק ח' הגי' ר' ירמיה אמר כהנא שאל: אף הן כתיב בהם למיניהם · כמו חיה ועוף ירושלמי שם: בהדא פרס בן לקיש מצדתא לכהנא · בירושלמי ליתא כל זה · וכאן נ"ע כי איך שייך ע"ז שפרש לו מצודה במה שהשיב לו על שאלתו: והלא אף הדגים כתיב בהם למיניהם · זה נ"ע דמשמע כמו שכתוב בחית הים למיניהם · כתיב בדגים והלא אין כתיב אלא פעם אחת למיניהם ואת כל נפש החיה אשר

יפה תואר

תנינם כתיב וכן דרשו ולבני הפילגשם דכתיב חסר יו"ד · ומ"ש שאין להם בן זוג פי' כי עתה אין להם בן זוג וכדאיתא בב"ב בפ' הספינה כל מה שברא הקב"ה זכר ונקבה בראם ואף לויתן זכר ונקבה בראם כו' · מה עשה הקב"ה סרס את הזכר והרג את הנקבה · וכיון דבלסוף הרג את הנקבה לכן כתיב תנינם בלי יו"ד · אבל בקריאתם הוא תנינים בל"ר כיון דנבראו בראשונה שנים · וכ"ש סובר בבהמות שהרג את הנקבה · ורשב"ל ס"ל כי בבהמות לא הרג את הנקבה אבל צינן אותה וכמ"ש ר"י שם וזה שאמר יש לו בן זוג ואין לו תאוה : והלא אף הדגים כתיב בהן למיניהן · ואותם א"א להרביע וכיון דזה לא בא לאסור הרבעה ה"נ בחינך לא בא לאסור הרבעה · ומקשי והיך עבידא כלומר ואיך מתישב קושיא זו לרשב"ל דהיכי שייכי כלאים בדגים ומתרץ ר"י דבא לאסור כלאים דהנהגם דקושר ב' מיני דגים ומנהיגם כיחד .

משנת דרבי אליעזר

כי יסיר את בנך וגו' · לא סגיא מיד מפסוק זה כיון שאינו מפורש לימוד זה רק מדיוק מדנ"ל כי תסיר וי"ל דאלא נגרסא אפריפא לכך סגיא בריש פסוק דעזרא דמפורש שם דבנך סגא מעברים גרוי בנה וש"מ שלא ללקות של מקרא דקבלה לכ"כ תמן וכתורה יעשה דע"כ בא לפרוש אמה דכתיב כי יסיר ולהורות לימוד זה :

והיך עבידא · א"ר יונה יכול אני מקיים לה משום מנהיג · מביא שני דגים חד מיניהן וחד אספרון וקשרן בגמי וממשיכו בנהר או בים · ואסור לעשות כן משום כלאים דתנן כלאים שאמרו הנוהג בהן אסורין להרוש ולמשוך ולנהוג יחדו · שנאמר ואת כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים למיניהן · ואת כל (ד) עוף כנף זה הטווס : ה' ויאמר אלהים תוצא הארץ וגו' · [א] א"ר אלעזר נפש חיה זה רוחו של אדם הראשון · ויעש אלהים את חית הארץ למינה · ר' הושעיא רבה אמר זה הנחש · אמר רבי חמא בר הושעיא בנפשות אומר ד' · כשנבראו הוא אומר חית הארץ למינה ואת הבהמה ואת כל רמש האדמה · אתמהא · ר' אומר אלו השדים שברא הקב"ה את נשמתן ובא לבראות את גופן וקדש השבת ולא בראן · ללמדך דרך ארץ מן השדים שאם יהיה ביד אדם חפץ טוב או מרגלית ערב שבת עם חשיכה אומרים לו השלך ממך · שמי שאמר והיה העולם היה עסוק בברייתו של עולם וברא את נשמתן בא לבראת את גופן · וקדש שבת ולא בראן :

פרשה ח א ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו ·

רבי יוחנן פתח (תהלים קלט) [ב] אחור וקדם צרתני וגו' · א"ר יוחנן אם זכה אדם אוכל שני עולמות שנאמר אחור וקדם צרתני ואם לאו הוא בא ליתן דין וחשבון שנאמר (שם) ותשת עלי כפכה · אמר רבי ירמיה בן אלעזר בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון אנדרוגינוס בראו הדא הוא דכתיב זכר ונקבה בראם · [ג] א"ר שמואל בר נחמן בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון (א) דיו פרצופים בראו · ונסרו ועשאו גביים גב לכאן וגב לכאן · איתיבון ליה והכתיב (ג) ויקח אחת מצלעותיו אמר להון

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז י"ב · מדרש תהלים מזמור קל"ט · ב ילקוט תהלים רמז תתפ"ז · ג ברכות ד' ס"א · עירובין ד' י"ח · תנחומא סדר תזריע סימן א' · מדרש תהלים מזמור קל"ט · ילקוט כאן רמז כ' · ילקוט תהלים רמז תתפ"ז :

חדושי הרד"ל

אליבא דהאי כו' · נראה שמאמר זה מקומו לעיל אחר זה הטווס · ועל טווס קאי : (ד) עוף כנף זה הטווס · דרש המיוחד בכנף ונעלם בכנפיו :

חדושי הרש"ש

בהנך דפנים כנגד פנים · וכ"ה בבכורות (מ"ג א') ובלשון התוס' בפ"ב הפרש דלאו אפשר לאכריע הדג כו' :
(א) דיו פרצופין בראו כו' · גם זה דרש מפסוק אחור וקדם וגו' דלעיל כדאיתא בר"פ שפין בשי' :
(ב) ויקח אחד מצלעותיו · נ"ל אחת :

ר ש " י

אלו המים נמיניהם מעתה כלאים מהג בכולן וחיה ועוף שאינו במשמע בפרק בור בנגח את הפרה שהן כלאים בבהמה דכתיב בהמתך לא תרביע כלאים ריבה אף חיה ועוף לכלאים ומפיק נה בירושלמי מהא תוקעי ממאמרו רבויא הוא ובפרק הפרה מפיק לה מגזרה שוה דגמל בהמתך בהמתך משבת בדגים לא שניא שיהיו כלאים בהרבעה אלא כדבלך שכל מי שכתוב בו למיניהו כלאים נוהג בו דגים נמי ינהוג בהן כלאים אלא כן אית הים הכי פרש דה כהגא מלודותיה על ר"ל ונידנהו כלומר תפסו בדבריו : אמר רבי יונה · ועדיין לא דייה בהרבעת כלאים לא אמר ריש לקיש כל שכתוב בו למינהו כלאים נוהג בו יכול אנא אתר לה משום מנהיג כלומר בהנהגת כלאים הוא דאמר דאפשר לקיים אף בדגים · כיצד מייתי תוע וקטר בתודניה דלכסיא מין דג ובתודני דיריקא גם הוא מין דג אחר : מיטו עייכין · נמשכין הן עוברין ומזריעין משני מינין הן : כתוב בלשון אחר מייתי שני דגים חד אוכס וחד חיור וקושרן בגמי וממשיכן כלאים הן שאין דומים זה לזה דתנין אסורין להרוש ולמשוך ולהנהיג אבל בהרבעה כלאים בחית הים לא אמרו שיהא אסור : למינהו לרבות את הטווס שאין בלע"ז : נפש חיה זה רוחו של אדם הראשון · דכתיב ביה ויהי האדם לנפש חיה : בנפשות הוא אומר ארבעה · דכתיב תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה ובגופין הוא אומר שלשה דכתיב ויעש אלהים את חית הארץ למינה ואת הבהמה למינה ואת כל רמש האדמה למינהו והיינו חיתו ארץ לא נאמר אלא אלו המזיקין השדים היך מה דאת אמר וקטב מרירי שברא הקב"ה בערב שבת את נשמתן : תוצא הארץ נפש ביום ששי בא לבראות גופן וכו' · והגופן רוח בלא גוף ופרים כבני אדם ואין כולם לעינים לכן לא נאמר אלא שלשה :

מתנות כהונה

וצדייה · פירוש פרש לו מצודה ותפסו בקופיתא שאין בידו להשיב : א"ר יונה יכול אני מקיים לה משום מנהיג · והיך עבידא מביא שני דגים כו'] יכול אני מקיים למינהו · הכתוב בדגים מדבר להנהיג אותם אסור בשאינו מינו ואינו מדבר בהרבעה · וסריך והיאך עבידא פירוש היאך עושין להנהיג שני דגים ומפני מביא שני מי' וכן מצאתי שוב בתוספות בבבא קמא סוף פרק שור שנגח את הפרה (דף נ"ה) : מיירין · [פי' סטרון] בלשון יון (לבן) [שחור] : אספרון · (שחור) [לבן] וממילא הן שני מינין : הנוהג בהן · באיזה מין שאמרו שכלאים נוהג בהן אסור לחרוש וכו' : הטווס · פפ"ו : רוחו של אדם · פירש"י דכתיב ביה ויהי האדם לנפש חיה : ארבע דכתיב נפש חיה · בהמה · ורמש · וחיתו ארץ : אתמהא · בתמיה למה לא כתיב וחיתו ארץ [נ"ל נפש חיה] : נשמתן · ופסוק תוצא הארץ מדבר בנשמות דכתיב נפש חיה ·

פרשה ח שני עולמות · אחור זה עוה"ב הבא לבסוף וקדם זה העוה"ז הקודם לו : [ה"ג בפ' תזריע ובמדרש תהלים והשת עלי כפכה וכתיב כפך מעלי הרחק] :
גביים · שני גבות גב לזה לזכר וגב לכאן לנקבה : מן תרין סטרוהי · אחד מצדדיו כלומר מגביו : אחור · זה מערב מדמזרח קרוי קדם מכלל דמערב הוא אחור · [כ"פ רש"י בפי' החומש] : ולמקצה השמים וגו' · דרום וצפון נקראו קצוות כפי התוכניים · [ה"ג לקמן פכ"ד וריש תזריע ובמדרש תהלים · ומנין אף בחללו של עולם שנאמר ותשת עלי כפכה · מ"ר אלעזר כו'] : אף בחללו של עולם · היה גולמו מוטל בלי סיפוק איברים · ותשת עלי כפכה · והו עד השמים כמד"א וימיני טפחה שמים · לא יוכל

פרשה ח אם זכה אדם · הרחמן היה אוכל שתי שולחנות העולם הזה והעולם הבא דכתיב אחור וקדם צרתני (תהלים קל"ט) · בתחלה צרתני להיות מושל קדם ואחור לעתיד ואמר ותשת עלי כפכה היך מה דאת אמר כפך מעלי הרחק וכן כל אדם אם זכה יפה ואם לאו בא ליתן דין וחשבון אדם כפך · לשון חבוש ולבוש כלומר איסורין ומכות מעלי הרחק : דיו פרצופין · לשון יון שני פרצופין אחד מלפניו ואחד לאחריו : ונסרו · גזרו לשני גזרין באחוריו דמות אשה ולפניו דמות איש : גבי' לכאן וגבי' לכאן · לומר משני צדדין עשאו : דכתיב ויקח אחת מצלעותיו · מכלל שלא ברא פרצוף אלא מצלע ולא צלע ממש אלא מן שהיה מצדו והלא

יפה תואר

יחד ולהכי כתיב למיניהם גבי דגים לאסור בהנהגה : נפש חיה זה רוחו של אדה"ר · אע"ג דנפש האדם נכנס בו אחר כלה הגבול · ואיך יאמר שזו היא תוצא הארץ · ע"כ יתבאר תוצא הארץ שנולדה ונתגלה בארץ גם רוחו של אדה"ר · והיה נפ"ז כי מאמרים לבריאת האדם · הא' כי רוחו היה מעמי מעל אל הארץ · והב' לבריאת גופו מאדמת הארץ והיות תואר בו : אלו השדים במציאות השדים נחלקו החכמים · יש מהם שמאמינים במציאותם ואומרים כי הם רק מד' יסודות הזכים האש והאויר · וכמו שיש המורכב מעפר ומים · והאחד מאש ורוח · והאחד מעפר ואויר · ויש מהם שאומרים שהם רק כחות רוחניים · ויש שמכחישים מציאותם לגמרי ואומרים כי לפעולות הדמיון המזיקות לשכל אנושי יקראו שדים · וכל אחד יעמוד לפרש דברי רז"ל שנראים כסותרים לדעתם כי לא יכחדו · אבל מפשטיות המאמר חסר נפשינו ועוד מאמרים מפוזרים בגמ' נראה כי רז"ל האמינו במציאותם · ותפסו אותם לרוחות בלי גופים · וז"ש כי נאמר קדש סיום נשארו בלי גופים : ללמדך ד"א מן השדים פי' כי באמת לא יבצר מאת ה' לברוא את רוחם וגופם יחד · ובמה שאמר לברוא את גופם עד כי בא השבת ולא נבראו · בא ללמד ד"א לבני אדם כי יקיימו את תורת ה' מכל אבני חפץ :
ר"י פתח אחור וקדם צרתני · משום דהפך נדרוש למה נבראת האדם מאוחר מכל הנבראים כדי שאם לא יזכה יאמרו לו זבוב קדמך לכן הביא מקודם המקרא הזה לשאר ענינים : אוכל שני עולמות · עוה"ז והעוה"ב · ומה דמצינו כי צדיקים רבים יש להם יסורים בעוה"ז · זה הוא בצדיקים שיש עון בידיהם והיסורים ממרקים עונותיהם · אבל צדיק גמור נוחל ב' העולמות · ואע"ג דעיקר תכלית הבריאה הוא העוה"ב · וכן אמר לקמן בפ"ד כשהצדיקים מבקשים לישב בשלוה השטן מרקד ביניהם היינו אם יבקשו את טוב העוה"ז ואינם מסתפקים בטוב העוה"ב הנכון לפניהם · אבל אם אינם דואגים על טוב העוה"ז יהפוך ה' כי יתענגו בשני העולמות : דין וחשבון פי' שיעמוד לפני הדין לתת חשבון על מעשיהם · וי"מ כי דין הוא פסק הדין כי בבואו ליתן חשבון על מעשיו יפרש תעלוהו ועונו הדלוי בפיו · וכדאיתא בתנחומא על פסוק וביד כל אדם יחתום : אנדרוגינוס בכל מקום יתפרש אנדרוגינוס גוף אחד אשר בו זכרות ונקבות ופה יתפרש שני גופים גוף אחד זכר וגוף אחד נקבה · ורש"נ באמרו דיו פרצופים בא לפרש את דברי ריב"א · וכן איתא בהדיא בעירובין פ"ב א"ר ירמיה בר' אלעזר דיו פרצופין היו לו לאדם · ומה שנבראו בב' פרצופין הטעם כדי שיתאחדו בגוף אחד משא"כ בשאר בעלי חיים שהזכרים והנקבות יהיו נפרדים זה מזה :

פירוש מהרז"ו

אשר שרצו למיניהם · ואמר ריש לקיש דקאי ג"כ על חית הים · ואולי כוונת כהנא · הלא גם הדגים בכלל למיניהם הכתוב בנפש חיה של מים · ובדגים לא שייך כלאים שאינם מזדקקים זה לזה · על כרחך שאין כוונת הכתוב לאסור כלאים בדגים וה"ה לחיות הים · מאחר שכל שניהם בתיבה אחת למיניהם · אך בירושלמי הגירסא ר' אחא לא אמר כן אלא היה אמר ר' אחא בשם ריש לקיש כל שכתוב בו למיניהם כלאים נוהג בהם התיב כהנא הרי חית הים כתיב בהם למיניהם מעתה כלאים נוהג בהם כו' ע"ש : והיך עבידא · לריש לקיש שאמר שייך בחית הים · א"כ איך שייך אצל דגים · ע"ז השיב אם לא יתכן בהרבעה יתכן במנהיג : חד מירן וחד אספרון : בילקוט הגי' חד אוכס וחד חיוור · ובערוך כתב אספרין בלשון יוני לבן · ומורין בלשון יוני שחור · ובמ"ע כתב שהם שני מיני דגים חד רע ושפל · נקרא אכפרון · וחד טוב נקרא בלשון יוני ורומי מורין : דתנן כלאים · פרק ח' דכלאים · ומ"ש לקמן פרשה פ' וכן בבכורות דף ח' שהשוו בזה אדם ונחש ודג · וכאן אמר שאין שייך בהם למיניהם לפי שאין מזדקקים זה לזה · אלא כדאיתא בירושלמי בסוף הלכה שם ומפשין דין עם דין ומזדעין · משמע בלא חברי זרע · והכוונה לעמוד על דברי מדרש זה יעיין בירושלמי הנ"ל ובדברי הר"ש פרק א' דכלאים שכתב שדברי המדרש כאן בשיבוש · וכן דעת רש"י שהביא דברי הירושלמי כאן כמו שהבאתי אותו לעיל ופירושו · על כרחך דעתו שהמדרש בשיבוש שאין חילוק בין חית הים לדגים · שבשניהם אין שייך שימוש · אך בתוס' ב"ק דף נ"ה בסוף פ' שור שנגח נידדו להביא ראיה על מדרש הזה שיש חילוק בין חיות הים ובין דגים · שבחיות יש שימוש · ובדגים אין שימוש : שנאמר ואת כל נפש החיה וכו' למיניהם · הביא פסוק זה לראיה על כל דברי המאמר · שכתוב בחית הים ובדגים למיניהם · והובא שלא במקומו · והיה לו להביאו לעיל בריש המאמר וכו' : זה הטווס · וכתוב בגליון המדרש דפוס פפד"א · שחז"ל דרשו כן

ענין כלאים לאסור תרגומו סוס וספיוני שהם כלאים זה בזה אע"ג דדנו בהדי הדדי : ה' ויאמר אלהים תוצא הארץ זה רוחו של אדם הראשון · הוקשה לו שבתחלה אמר תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה ויהי כן · ואח"כ אמר ויעש אלהים את חית הארץ וגו' · ולא הזכיר נפש חיה · על כן דרש נפש חיה הוא רוחו של אדה"ר · וכמ"ש ויהי האדם לנפש חיה · והוא מ"ש אח"כ נעשה אדם · ואח"כ התחיל בד' והשב ד' · וכמ"ש לקמן פר' ח' בסימן א' אמר ר"א · ולקמן פר' ל"א סי' ג' · תנחומא תזריע : זה הנחש · הוקשה לו שבתחלה חשבו לבסוף · בהמה ורמש וחיתו ארץ ואח"כ חשבו בתחלה ע"כ דרש שזהו הנחש · ובעבור חשיבותו מכל חית השדה כמ"ש והנחש היה ערום מכל חית השדה ע"כ התחיל בו בעת עשיה : בנפשות אומר ד' · דרש שמ"ש תוצא הארץ הוא על הנפשות · ומ"ש בתחלה נפש חיה נמשך גם על כולם · ועפ"י מדה כ"ב כאלו אמר נפש חיה · נפש בהמה · נפש רמש · נפש חיתו ארץ · והוא שאמר · בנפשות · שפסוק הא' כולו על הנפשות · ואח"כ ויעש · ולא אמר ותוצא הארץ כבתחלה הוא על הגופות שבהם שייך לשון עשיה · והתחיל בד' נפשות · ואח"כ אמר ג' גופות · ומי הוא הד' נפש בלא גוף · ע"כ דרש על השדים שהם נפש בלא גוף : וקדש השבת ולא בראן · ע"כ לא חשב אותם · ומרומז במ"ש כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות · היינו שברא הנפשות · לעשות הגופות כמ"ש ויעש אלהים · ולא עשה · ועפ"י מדה ס' · כאלו כתוב ברא לעשות ולא עשה · ובערוך ערך מריאים כתב ז"ל בב"ר פר' ד' אלו המריאים שברא נפשותם וכו' כמ"ש כאן · ופי' המוסף ערוך מריאים שדים · עיין לקמן פרשה י"א סימן ט' שם :

פרשה ח סימן א ר"י פתח · הכל תמין ויק"ר בריש פר' י"ד · ותנחומא שם · מדרש תהלים קל"ט · בא לפרש מ"ש בצלמנו כדמותנו · איך בראו · ודרש ע"פ מדה י"ז · בתהלים קל"ט אחור וקדם צרתני כדלקמן סימן זה · ואגב דרש הפסוק באופנים אחרים · עד שמגיע לענינו : אחור וקדם צרתני · דורש מדה ט"ו בכ"מ תחלה אחור וקדם צרתני משמע שעשה ברווחה · אחור וקדם · ואח"כ ותשת עלי כפכה · דמשמע לרעה כמ"ש כפך מעלי הרחק · וכמ"ש והשיבותי את ידי עליך · וכדומה · והכריע כאן כשזוכה · כאן כשלא זכה : אם זוכה אדם · וכמ"ש ספרי פרשה ברכה · שמ"ר סוף פרשה מ"ה : וראית את אחורי זה עוה"ב · ופני לא יראו זה עוה"ז · וכן כאן · ועיין כל זה ויק"ר ריש פר' י"ד · מדרש תהלים קל"ט ועי' מ"כ : ואם לאו ותשת עלי כפכה · שמת כפיו עליו ודנו וחייבו · וכאן חסר · וצ"ל כדכתיב · כפך מעלי הרחק · ע"פ מדה י"ז · וכן הוא בהדיא ויק"ר ריש פר' י"ד · ופירושו שיסיר מעלי המשפט והיסורין · הרי שהשתת הידים למשפט וליסורים הוא · ומקרא המכריע מלא בתנ"ך · שהטובה כשעושה טוב · והרעה כשעושה רעה : אנדרוגינוס בראו · פי' במ"ע בלשון יוני ורומי מי שיש לו זכרות ונקבות · ועיין ברכות דף ס"א · עירובין י"ח ע"ש השינויים · ובערוך ערך אנדרופי אנדרי בל"י זכר · גינוס · נקבה : זכר ונקבה בראם · וס"ד ויקרא את שמם אדם ביום הבראם · הרי כשקרא שמו אדם היו זכר ונקבה יחד · והיינו בתחלת בריאתו במ"ש נעשה אדם : דו פרצופים · דו בלשון יוני שנים · ועשאו גבים גב לכאן וגב לכאן · שהיו מחוברים במקום הגבים · ולא היו הגבים ניכרים · וכשנסרו ניכרו הגבים : והא כתי' וכו' מצלעותיו · משמע צלע של שדרה · ובלשון משנה נקרא עצם אחד של שדרה צלע · כמ"ש חולין במשנה פרק ג' נשתברו רוב צלעותיו : ולסטר משכנא · דושן המשכן

מתרין סטרודי · היך מה דאת אמר (שמות כו) ולצלע המשכן דמתרגמינן ולסטר משכנא וגו' · רבי תנחומא בשם רבי בנייה ורבי ברכיה בשם ר"א אמר א בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון גולם בראו והיה מוטל מסוף העולם ועד סופו הדא הוא דכתיב (תהלים קלט) גלמי ראו עיניך וגו' · רבי יהושע בר נחמיה ורבי יהודה בר סימון בשם רבי אלעזר אמר מלא כל העולם בראו · מן המזרח למערב מנין שנאמר (שם) אחור וקדם צרתני וגו' · מצפון לדרום מנין שנאמר (דברים ד) ולמקצה השמים ועד קצה השמים · (ג) ומנין אף בחללו של עולם שנא' ותשת עלי כפכה · כמה דאת אמר (איוב יג) כפך מעלי הרחק · א"ר אלעזר אחור למעשה יום הראשון (ד) וקדם למעשה יום האחרון · הוא דעתיה דרבי אלעזר דאמר רבי אלעזר תוצא הארץ נפש חיה למינה זה רוחו של אדם הראשון · א"ר שמעון בן לקיש אחור למעשה יום האחרון וקדם למעשה יום הראשון · הוא דעתיה דר"ש בן לקיש דאמר ריש לקיש ורוח אלהים מרחפת על פני המים זו רוחו של מלך המשיח היך מה דאת אמר (ישעיה יא) ונחה עליו רוח ה' · ב אם זכה אדם אומרים לו אתה קדמת למלאכי השרת ואם לאו אומרים לו זבוב קדמך · יתוש קדמך · שלשול זה קדמך · ג א"ר נחמן אחור לכל המעשים · וקדם לכל עונשין · אמר רבי שמואל אף בקילוס אינו בא אלא באחרונה הדא הוא דכתיב (תהלים קמח) הללו את ה' מן השמים וגו' ואומר כל הפרשה · ואחר כך הללו את ה' מן הארץ וגו' ואומר כל הפרשה ואח"כ אומר מלכי ארץ וכל לאומים בחורים וגם בתולות: א"ר שמלאי (א) ד כשם שקילוסו אינה אלא אחר בהמה חיה ועוף כך ברייתו אינה אלא אחר בהמה חיה ועוף מה טעמיה שנאמר ויאמר אלהים ישרצו המים · ואח"כ ויאמר אלהים תוצא הארץ וגו' · ואח"כ ויאמר אלהים נעשה אדם וגו': ב רבי חמא בר חנינא פתח (איוב כ) הזאת ידעת מני וגו' · ה אמר רבי חמא בר חנינא משל למדינה שהיתה מסתפקת מן החמרין והיו שואלין אלו לאלו מה

מסורת המדרש א חגיגה ד' י"ב · סנהדרין ד' ל"ח · לקמן פרשה כ"א ופרשה כ"ד · מדרש תהלים מזמור קל"ט · ילקוט תהלים רמז תתפ"ז · ב סנהדרין דף ל"ח · ויקרא רבה פרשה י"ד · תנחומא סדר תזריע · ילקוט תזריע רמז תקמ"ז · ג ברכות ד' ס"א · עירובין דף י"ח · ד ויקרא רבה פרשה י"ד · תנחומא סדר תזריע · מדרש תהלים מזמור קל"ט · ילקוט תזריע רמז תקמ"ז · ילקוט תהלים רמז תתפ"ז · ה ירושלמי חגיגה פרק ב' · ילקוט איוב רמז תתקי"ז:

חדושי הרש"ש

(ג) ומנין אף בחללו ס"ע שנאמר ותשת עלי כפכה (כד"א כפך מעלי הרחק) ע' ידי"מ · ול"נ דוס נ"ל לעיל בדרשה דר' יוחנן · וכ"א לקדיא לקמן ר"פ תזריע: (ד) וקדם למעשה יום האחרון כו' תוצא הארץ נפש חיה למינה זה רוחו של אדה"ר · במ"כ בנ"א כתוב שנפשו נבראת ביום ו' וכ"כ עוד לקמן בסמוך ד"ס נעשה אדם · ותמוה שהרי תוצא הארץ וגו' כתיב ביום ו' וכן בו טבל למלאכות כט"ם אבל

חדושי הרד"ל

(א) כשם שקילוסו כו' כך ברייתו כו' · עיין בויק"ר ר"פ תזריע דשם א"ר שמלאי · כשם שיצירתו כו' כן

מתנות כהונה

מכל לומר דכתיב השמים כסאי וכתיב יד על כס יה ויד הייס כף: אחור למעשה יום ראשון · ה"ג ר"ש פרשת תזריע וילקוט תהלים. וה"ל ליום היותר מאוחר מיום הראשון וזהו ביום הששי ונפשו נבראת בראשונה ביום [ו"ו] כד"א תוצא הארץ נפש חיה וכו' · [וכ"מ שוב בהב"א והוא דחוק בעיני · אבל מצאתי בשוח"ט ובתנחומא ר"פ תזריע ובילקוט פ' בראשית ה"ג] וה"ג רש"י ז"ל אחור למעשה יום אחרון וקדם למעשה יום אחרון · ופירושו קודם למעשה יום אחרון שנפשו נבראת ראשונה כד"א תוצא הארץ וכו' וגופו באחרונה · [וכ"מ שוב בדרשות ר"י ן' שועיב בס' מצורע] · ובמדרש תהלים [וילקוט בראשית] גרס על פני המים זה רוחו של אדה"ר אם זכה וכו' [וגי' הספר] יש לייבשו ע"פ הקבלה [ועי' במ"ם ר"ש פ' תזריע]: אתה קדמת · הנפש שנבראת בראשון והמלאכים או בשני או בחמישי כדלעיל מר כדאית ליה ומר כדאית ליה: וקדם לכל עונשין · מפני שנתנה בו דעה ובינה וכמו שדרשו חז"ל בסנהדרין דכתיב מאדם ועד בהמה גבי מבול: מה טעמיה · דר' שמלאי שאמר ברייתו היתה אחרונה: נעשה אדם וכו' · וס"ל שמה שאמר נעשה אדם ר"ל בגוף ונפש לא נבראת הנפש ביום ראשון או (ביום החמישי) [בתחלת יום ששי] ויאמר אדם על הגוף לבדו שהגוף בלא נשמה אינו אדם וגדר האדם חי מדבר מ"ס רוח ממללא אשר נפח באפיו · ובפסוק ורוח אלהים ס"ל כמ"ד זה רוחו של משיח · ועיין בילקוט ר"ש פרשת בראשית ותוצא הארץ נפש חיה פירושו שיש בו חיות כמו שפירש"י בפי' החומש · לפיכך אף הקילוס שבא מצד הנפש [כמ"ש] כל הנשמה תהלל יה ורחמנא לבא בעי הוא בא באחרונה ג"כ · ואלו היתה נבראת הנשמה קודם להם ראוי היה להקדים קילוסה · ולפיכך שאל השואל מה טעמיה כלומר מ"ש בא קילוסה באחרונה מפני שיצירתה היתה אחרונה הרי בין למ"ד ורוח אלהים זהו רוחו של אדם הראשון בין למ"ד תוצא הארץ וגו' זהו רוחו של אדם הראשון היה ראוי להקדים הקילוס שבא מצד הנשמה והשיב דמ"מ ס"ל כאחד מהם וכדפרישית: החמרין · מוליכין להם על החמורים תבואה וכל צרכיהם ומוכריי להם: והיו שואלין כו' · החמרין הנכנסין שמה שואלין לאלו היוצאין משם.

רש"י

מאחוריו גולם בראו מבלי יד ורגל ואחר כך עשאו איברים: אחור וקדם · ממערב למזרח מצפון לדרום דכתיב למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים וגו': אלו ממזרח למערב לא נאמר · שהרי מפורש באחור וקדם אלא בצפון ודרום נאמר אף בחללו דכתיב ותשת עלי כפכה (תהלים קל"ט) שמגיע לכסא כבוד כביכול שנתן הקב"ה ידו עליו ומיעטו: אחור וקדם צרתני · אחור למעשה יום אחרון שגופו נברא אחרון לכל מה שנברא ביום ששי שהכל נברא לו ואחר הזמינו לסעודה: וקדם למעשה יום אחרון · שנפשו קדמה לכל מה שנברא ביום ששי: כרבי אלעזר · דאמר תוצא הארץ נפש חיה למינה זה רוחו של אדם הראשון היך מה דאת אמר ויהי האדם לנפש חיה זה נאמר בששי וכתיב אחריו בהמה ורמש וחיתו ארץ ונפשו קדמה לכולן: אחור לכל מעשה בראשית · וקדם לעונשין שהוא נענש תחלה שעבר על הצווי · ענין אחר וקדם לעונשין בשעת המבול דכתיב וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם וגו' (ס' נח) · ענין אחר אחור לכל המעשים כלומר בשעת מיתתו שהגיע לגמר מעשיו נפרעין ממנו מעשיו שעשה בנערותו ועונשים ונפרעין הכל עד עון האחרון ובויקרא מפורש אחור וקדם אם זכה אדם אומרים לו קדמת למעשה בראשית בנפשך ואם לאו אומרים לו יתוש קדמך שלשול קדמך בגופך: אף קילוסו · אינו אלא אחר כל בהמה חיה ועוף · דכתיב בסוף כולם מלכי ארץ וכל לאומים (תהלים קמ"ח): הוא אחור לכל המעשים · בויקרא רבה הוסיף כשם שיצירתו אחר בהמה חיה ועוף הדא הוא דכתיב זאת תורת הבהמה והעוף וסמיך ליה אשה כי תזריע (ס' תזריע): מסתפקת מן החמרין · שמביאין מן הכפרים לעיר כל צרכי

פירוש מהרז"ו

אחד · וכן כאן אחת משני צדדים · ועיין לקמן פר' י"ג סי' ד' · וזהו פירוש הכתוב אחור וקדם צרתני · שהיה לו צורה לפניו ולאחריו · ומזמור זה דוד אמרו ודרשו כל הענין על אדם הראשון · כי לשון יצירה אינו שייך כי אם באדם הראשון כמ"ש וייצר את האדם ולא נאמר כי כל בני אדם שייך בהם לשון לידה · וכן כל הפסוקים שם מורים על אדם · וזהו אם אסק שמים שם וגו' · אשכנה באחרית ים כי היה מלא עולם כדלקמן · ע"כ דרשו ע"פ מדה כ' · אא"ע לדוד א"ע לאדם · וכן ע"פ גז"ש צרתני כמ"ש וייצר · וכן תוסף ישופני כמ"ש הוא ישופך · ולקמן פר' י"ח סי' ב' וכן בסמוך מפסוק גלמי ראו עיניך: גלמי ראו עיניך · וכמ"ש עיני ה' משוטטים בכל הארץ · ובכל מקום שעיני ה' רואים שם היה גלמי וכן הוא בסנהדרין דף ל"ח ולקמן פר' כ"א סי' ג' ופר' כ"ד סימן ב' · מדרש תהלים קל"ט: ולמקצה השמים · וריבא דקרא · מן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים · היינו שאדם הראשון היה מקצה השמים ועד קצה השמים עי' חגיגה דף י"ב ולעיל פר' א' סי' י' · ול"ע מנא להו דלמקצה השמים היינו דרום וצפון · והאפשר לומר דלמקצה השמים כולל כל הרוחות · מזרח מערב צפון ודרום · ומאחר שכבר דרש על מזרח ומערב מפסוק אחור וקדם צרתני · הבית פסוק ולמקצה השמים לדרוש גם על צפון ודרום · שהרי בחגיגה ובסנהדרין יליף שהיה עד לשמים · מפסוק ולמקצה השמים · הרי שכולל כל הרוחות · גם יתכן לומר · דלשון מקצה משמע צפון ודרום · וכמ"ש אצל הכפורת · ועשה כרוב אחד מקצה מזה · וכרוב אחד מקצה מזה · והכרובים עמדו פניהם למזרח · ואחוריהם למערב · וכנפיהם פרושות לצפון ולדרום · ועוד ראיה ממ"ש אם יהיה נדחך בקצה השמים · והגליות היו לצד צפון כמ"ש ירמיה פ"ג וכ"ג · וכמ"ש עוד ויראו יושבי קצות מאותותיך מוצאי בוקר וערב תרנין · הרי שקצות הם צפון ודרום בראיות ברורות: ותשת עלי כפך · היינו מלשון כיפה · הרקיע דומה לבריכה כיפה · ועיין יד"מ: כד"א כפך מעלי הרחק · בפשוט הובא פסוק זה כאן · כי מקומו בראש הפרשה · וכמ"ש שם לעיל וכן הוא ברש"י על המדרש: אחור למעשה יום ראשון · כי ביום הראשון נבראו כל הברואים בכלל · ואח"כ יצאו בששת ימי הבריאה כל אחד בזמנו בפרט · כמ"ש לקמן פר' י"ב סימן ד' · וכשנעריך בריאת האדם נמצאו מאוחר לכל · שהרי נברא ביום ששי · וזהו אחור בזמן מאוחר וקדם למעשה יום אחרון · שנברא קודם למעשה יום אחרון דאם כפירוש הקודם הי"ל מערב ומזרח נרחמי · אלא שפירושו על הזמן · אחור בזמן · וקדם בזמן: דאמר ר"א · לעיל בסוף פרשה ז' שביום ו' נברא האדם קודם · ולכך אמר תחלה אחור ואח"כ וקדם: אחור למעשה יום אחרון · לכך אמר בלשון אחור וקדם · לדרוש מדת ממעל · אחור לאחרון וקדם לקדם · פי' אחור ליום אחרון וקדם ליום קדם · כי ביום אחרון נברא אחר בהמה חיה ורמש · וביום ראשון נברא קודם הכל: זה רוחו של מלך המשיח · שנברא קודם לכל · כמ"ש לעיל פר' ב' סי' ד' · וכמ"ש חז"ל אין מלך המשיח בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף · שכל הנשמות נכללו באדם הראשון ומשיח הוא אחרון · ומאחר שנכלל באדה"ר הרי רמוז כאן גם אדה"ר · אך במדרש תהלים קל"ט ובילקוט שם הגירסא · זה רוחו של אדה"ר: אתה קדמת למלאכי השרת · כמ"ש לעיל פר' א' סי' ג' שנבראו מלאכי השרת לר' יוחנן ביום ב' · ולר' חנינא ביום ה': זבוב קדמך · יתוש קדמך · ומ"ש לעיל פר' ה' סימן ט' אכורה האדמה בעבורך שהאדם מעלה לך דברים ארורים זבובים ויתושים אין הכוונה שלא נבראו אלא אחר הקללה · שבאמת עקרם נבראו תחלה · בכלל הרמשים · אלא שבחטאת האדם נתגברו ונתרבו במקומות בני אדם לצערם: אחור לכל המעשים · עיין ברכות ס"א · עירובין י"ח שם · לכך הקדים אחור לקדם ומ"ש וקדם לכל העונשים · פי' שאלו המבול כתיב · וימח את כל היקום מאדם עד בהמה ועד רמש וגו': אף בקילוס · במזמור הללו את ה' מן השמים ותושב כל ברואי השמים כל הפרשה עד הללו את ה' מן הארץ · ותושב כל מה שנבראו בארץ בכל הפרשה עד שמגיע לאדם · מלכי ארץ וכל לאומים שרים וכל שופטי ארץ וגו' יהללו את שם ה': א"ר שמלאי כשם שקילוסו כך ברייתו · הוא בהיפך מדברי ר' שמואל שתלה הקילוס בבריאה וכאן שנברא מאוחר הקילוס מאוחר · ור' שמלאי תולה הבריאה הקדומה בקילוס המאוחר · וכן הגי' ג"כ במדרש תהלים קל"ט · כשם שקילוסו אחר בהמה חיה ועוף כך ברייתו כו' שנאמר זאת הבהמה אשר תאכלו · ולבסוף אשה כי תזריע · אך הסיבוב נראה לעין · שהרי אחר המאמר שנאמר זאת הבהמה אשר תאכלו · הרי שהבית ראיה מתורתו · ול"ל תורתו אחר בהמה חיה ועוף · וכמ"ש ויק"ר פר' י"ד · אמר ר' שמלאי כשם שיצירתו וכו' · כך תורתו וכו' · וכך הוא בילקוט ר"פ תזריע · ובילקוט תהלים קל"ט הגירסא כשם שקילוסו כך תורתו · והגירסא הנכונה כל"ל כשם שיצירתו כך תורתו · וכן העתיק רש"י במדרש · ואך יותר נכון כל"ל כשם שיצירתו כך קילוסו · וכשם שקילוסו כך תורתו: ב הזאת ידעת מני עד · וס"ד מני שים אדם עלי ארץ וגו' · שהם ב' כתובים מכחישים · תחלה אמר מני עד משמע מכולם גם קודם שנברא העולם · ואח"כ אמר מני שים אדם על

משנה דרבי אליעזר

ומנין אף בחללו כו' · כד"א כפך מעלי הרחק · פי' דכמו שאמר שם ד' הרחק שו"ל כאן וקרבת אלי · כפך אלא שהיה מגיע עד לשמים ושייך לשון ותשת שהיה סמוך לו ושת עליו כפו וא"ל למוטתו

ידי משה

ומנין אף בחללו של עולם שנאמר ותשת עלי כפכה · נ"ל דנלמד שכפך לשון כיפה פי' כיפת השמים היה על ראשו שהיה גבוה עד כיפת השמים ולא גרסינן הפסוק כפך מעלי הרחק ולא זה אשתיק מה שאמרו חז"ל ... [illegible]

[illegible]

שכרון נעשה במדינה היום · של ששי היו שואלין של חמישי · ושל חמישי של רביעי · ושל רביעי של ג' · ושל שלישי של שני · ושל שני של ראשון · ושל ראשון למי היה לו לשאול ולא לבני המדינה שהיו עסוקין בדימוסה של מדינה · אף כאן כל מעשה של כל יום ויום היו שואלין אלו לאלו מה בריות ברא הקב"ה בכם · היום של ששי שואל של חמישי וכו' עד לראשון למי היו שואלין לא לתורה שקדמה לברייתו של עולם · דאמר ר"ש בן לקיש שני אלפים שנה קדמה התורה לברייתו של עולם · הה"ד (משלי ח) ואהיה אצלו אמון וגו' א ויומו של הקב"ה אלף שנים · דכתיב כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול הוי הזאת ידעת מני עד וגו' · (ב) התורה יודעת מה קודם לברייתו של עולם אבל אתה אין לך עסק לדרוש · אלא (איוב כ) מני שים אדם עלי ארץ · ב ר"א בשם (ג) בן סירא אמר בגדול ממך אל תדרוש · בחזק ממך בל תחקור · במופלא ממך בל תדע · במכוסה ממך אל תשאל · במה שהורשית התבונן ואין לך עסק בנסתרות: ג ג ויאמר אלהים נעשה אדם · במי נמלך · רבי יהושע בשם ר' לוי אמר (ד) במלאכת השמים והארץ נמלך · משל למלך שהיו לו ב' סנקליטים · ולא היה עושה דבר חוץ מדעתן · רבי שמואל בר נחמן אמר (ה) במעשה כל יום ויום נמלך · משל למלך שהיה לו סנקתדרון · ולא היה עושה דבר חוץ מדעתו · ר' אמי אמר בלבו נמלך · ד משל למלך שבנה פלטין ע"י ארדכל ראה אותה ולא ערבה לו · על מי יש לו להתרעם לא על ארדכל · אתמהא · הוי ויתעצב אל לבו · א"ר אסי משל למלך שעשה לו סחורה ע"י סרסור והפסיד · על מי יש לו להתרעם לא על הסרסור · אתמהא · הוי ויתעצב אל לבו: ד ה א"ר ברכיה בשעה שבא הקב"ה לבראת את אדם הראשון ראה צדיקים ורשעים יוצאים ממנו · אמר אם אני בורא אותו רשעים יוצאים ממנו · ואם לא אברא אותו היאך צדיקים יוצאים ממנו · מה עשה הקב"ה הפליג דרכן של רשעים מכנגד פניו · (ו) ושיתף בו מדת רחמים ובראו הה"ד (תהלים א) כי יודע ה' דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד · איבדה מכנגד פניו ושיתף בו מדת רחמים ובראו · ר' חנינא לא אמר כן · ו אלא בשעה שבא לבראת את אדם הראשון נמלך במלאכי השרת ואמר להן נעשה אדם בצלמנו כדמותנו · אמרו לו אדם זה מה טיבו · אמר להן צדיקים עומדים ממנו · הדא הוא דכתיב כי יודע ה' דרך צדיקים כי הודיע ה' דרך הצדיקים למלאכי השרת · ודרך רשעים תאבד · איבדה מהם · גילה להם שהצדיקים עומדים ממנו ולא גילה להם שהרשעים עומדים הימנו · שאלו גלה להם שהרשעים

מסורת המדרש א חגיגה דף י"ג · ירושלמי שם פרק ב' · לקמן פרשה י"ט · ויקרא רבה ריש פרשה י"ט · במדבר רבה פרשה י"ד · שיר רבה פרשה ה' · תנחומא סדר וילך סימן ב' · מדרש שמואל פרשה ה' · תדא"ר פרק ב' · מדרש תהלים מזמור צ' · ב עיין סנהדרין דף נ"ו · ירושלמי חגיגה פ' ב' · ג ילקוט כאן רמז י"ג כל הענין · ד לקמן פ' כ"ז · ה ילקוט תהלים רמז תרי"ט · ו סנהדרין דף ל"ח ·

חדושי הרד"ל

כך תורתו כו' ע"ש : (ב) התורה יודעת מה קודם כו' · דרש הזאת אין זאת אלא תורה כמד"א וזאת התורה (ע"א ב') כלומר על ידה תוכל להסתכל בה ולידע מה היה מני קדם בריאת העולם : (ג) בן סירא אמר בגדול כו' · עיין ירושלמי דחגיגה ב"א · ונוסחא דהכא קרובה ללשון הש"ס שלנו בזה : (ד) במלאכת השמים והארץ · היינו במעשה יום ראשון שכלולין במלאכת שמים וארץ הכתובים בו (והספר רומז בלשון מלאכת למ"ש בז"ח (ט"ז א' · ב') שהשמים וארץ נשתתפו במלאכת האדם היינו בנשמה וגוף) : (ה) במעשה כל יום ויום · שהאדם עולם קטן כלול מכולם ומושל בכולם ואין מעמידין פרנס על הצבור אא"כ נמלכו בהן : (ו) ושיתף בו מ"ר ובראו · ע"י ששיתף מ"ר בבריאתו הפליג דרכן של רשעים מלידע ולהסתכל בו כענין וירא אנן ולא יתבונן · ולשון שיתף זה אפשר גם כן לשון נעשה בא לייחד

חדושי הרש"ש

נעשה לסרב ר"מ אלשיך בפירושו לתהלים צ' בפסוק כי אלף שנים בעיניך אשר עיקר פירושו על יסוד מוכח שרותו נברא ביום ה' ע"ש · עוד ראיתי במדרש עצמו באסתר פסוק בחדש הראשון וז"ל ביום חמישי בו נבראו כו' ובהמות כו' · אך שם י"ל ג"כ שט"ס הוא וצריך למחוק ובהמות אבל יש להפליא על מה דאיתא לקמן פ' י"ג ובויק"ר ספ"ט בשעה בא לבראות אדם אמר אם אני בורא אותו מן העליונים הרי העליונים רבים מן התחתונים בריה אחת ע"כ · והרי כבר נבראו בו מן התחתונים חיות ובהמות ורמש

רש"י

ערכי העיר ומזונותיה : וחמרין שואלים ליוצאים מה שכרן נעשה במדינה · כלומר מה שכר נתנו לחמרים במה שהכניסו לה : אותם שנכנסו בששי שואלים לאותם שנכנסו בחמישי : בדימוסי של מדינה · האיש הממונה על המדינה שאינו זז מן המדינה ועוסק בבנינה ובצרכיה · ה"א בסדר המדינה ע"כ : המעשים גופם שואלים אלו לאלו לא לתורה שקדמה לברייתו ש"ע שבה נמלך הקב"ה ובראו לכך נאמר הזאת ידעת מני עד (איוב כ') הזאת זו תורה דכתיב זאת התורה היא ידעה מה שנעשה קודם שנברא העולם : ומני שים אדם עלי ארץ · משנברא עד מה שעתיד להיות · ואין לך לדרוש אלא מני שים אדם משנברא אדם ואילך : ארבע מדות יש כאן · בגדול ממך אל תדע וחזק ממך בל תחקור לומר שלא תחקור מה לפנים ומה לאחור דגדול וחזק הוא השכינה במופלא ממך בל תדע במכוסה ממך בל תדרוש אין לך לדרוש מה למעלה מה למטה במה שהורשת התבונן מן היום אשר ברא אלהים אדם : אין לך עסק בנסתרות · במעשה בראשית בספר יצירה ובמעשה מרכבה : סנקלטין · חיל ס"א יועצים במי נמלך הקב"ה לברא אדם שנאמר נעשה אדם : ארדיכל · חרש אבן ויפסלו בוני שלמה מתרגמינן ארדיכלי שלמה : ויתעצב אל לבו · שנמלך בו לבראת אדם שמשחית עולמו בשבילו : שתף בו מדת רחמים ובראו · הדא הוא דכתיב וייצר ה' אלהים את האדם ה' א מדת רחמים : רבי חנינא

מתנות כהונה

מה שכרון כלומר מקח ושער התבואה במדינה כד"א לשבור אוכל שובו שברו לנו וגו' · ורש"י ז"ל גרס מה שכרן פי' שכר החמרין : של ששי · החמרין הבאין שמה ביום ששי שואלין לאלו אשר היו שמה ביום חמישי : בדימוסה · פירש"י והערוך בסדר המדינה ומנהגם לקבוע שער התבואה על נכון : ה"ג [וכו'] · עד של ראשון וכו' : ואהיה · פי' הייתי אצלו כמשפט וי"ו קמוצה המהפכת העתיד לעבר : הזאת ידעת · התורה שנקראת זאת שנאמר וזאת התורה היא יודעת מה היה מאז מקדם · [וכפירש"י ז"ל] : הזאת ידעת · קרי ביה הזאת יודעת אז יהיה תמיה קיימת : מני שים · מעת שהושם ונוצר אדם על הארץ ולא מקודם לכן : בגדול וכו' · פירש"י ד' מדות יש כאן לומר שלא תחקור מה לפנים ומה לאחור מה למעלה ומה למטה : גדול וחזק · זה הקב"ה : מופלא ומכוסה · מעלה ומטה : ואין לך עסק בנסתרות · מעשה מרכבה שהסתיר וכיסה אותן עתיק יומין ב"ה : סנקליטין · [פי' הערוך יועצים · אנשי ב"ד] : סנקתדרין · בר יומא המלך יושב שני לו על כסא של כבוד : ארדכל · [פירש"י והערוך] בנאים וחורשי עצים ואבנים · [בוני שלמה ובוני חירום תרגום שלהם ארדיכלין] : הפליג · הרחיק מכנגד פניו · [כדמפרש והולך] : ושתף מ"ר · שנאמר ויצר ה' אלהים וגו' ה' זו מדת הרחמים : יודע · קרי ביה הודיע ה' וגו' :

יפה תואר

אף כאן כל מעשה של כל יום ויום היו שואלין כו' זה ע"ד הכתוב שאל נא בהמות ותורך וגו' כי כל נברא לדעת ערכו צריך לדעת ערך הקודמים לו בבריאה · וא"כ הנבראים ביום ראשון אשר אין להם לשאול מן הקודמים לפניו צריך לשאל אל התורה והיא תגיד להם את ערכם · וממנה ידעו הכל · ובא פה ללמד לנו כי חידוש העולם מים ואין לנו לדעת רק מהתורה · כי אם נחפוץ לדעת את ערך האדם הגבוה אז נדע מערך הנבראים לפניו בהמה ורמש וכן ערך נפש חיה הנאמר ביום שלפניו · וכן ערך המים נדע מערך הצומח אשר נדע לפניו · וערך הצומח נדע מערך היסודות והדוממים אשר נבראו לפניו · אמנם אם נחפוץ לדעת את החומר הראשון מאין נברא זאת לא נדע רק מפי התורה האומרת לנו כי הוא נברא מהאין המוחלט : ויומו של הקב"ה אלף שנים · זה רק ע"ד ההשאלה מלשון בני אדם כי הקב"ה אשר הוא למעלה מן הזמן גם אלף אלפי שנים יחשב כרגע אצלו · וע"ד לשון בני אדם יומו של הקב"ה הוא אלף שנים · והכתוב המדבר בלשון בני אדם ואומר ואהיה אצלו גו' יום יום הוא על אלפים שנה : במה שהורשית התבונן · כלומר אע"ג דשום גבול לחקירתך אבל במה שהורשית חוב עליך להתבונן : במי נמלך ע' ברש"י חומש על פסוק נעשה אדם והכוונה במחלוקתם היא לדעת איזה תכלית נברא האדם · ר' לוי האומר כי במלאכת שמים וארץ נמלך מורה לנו כי תכלית בריאת האדם היא להראות כי העליונים קשורים בתחתונים · ויש להם התחברות אחרי אשר עינינו רואות באדם כי יש בו חלק הארץ והוא הגוף עם חלק הנפש אשר היא משמים · ונתקשרו בו שמים וארץ · ורשב"ן סובר כי בו נכלל כל חלקי העולם · גם חלקי הצומח וחלקי כל פרטי הנבראים כי האדם הוא עולם קטן · ובו נחזה כי כל חלקי הבריאה מסובכים יחד · ור' אמי האומר בלבו נמלך שמעלת האדם הוא להיותו בעל בחירה ורצון ועז"א בלבו נמלך שיהיה עושה כל מעשיו בבחירתו ורצונו דבר התלוי בלב והיוצא מן הלב · ולא יעשה מעשיו על פי חוקי הטבע כשאר הנמצאים אשר לא יוכלו לשנות ולהחליף את תכונתם ומנהגם : ראה צדיקים ורשעים כו' פי' כיון דהאדם נברא בעל בחירה לא ימלט אשר לא ימצאו גם רשעים בבני אדם · ואף כי ע"י הרשעים יאושרו הצדיקים שלא למדו ממעשיהם וכדלקמן פס"ג על פסוק אחות לבן הארמי ולכן הפליג · והרחיק ממנו דרכי הרשעים ומעשיהם ושיתף בו מדת רחמים לתת להם מציאות בארץ וברא את האדם במדת הרחמים אף כי על פי מדת הדין ראוי היה שלא יברא ומביא את הכתוב כי יודע דרך צדיקים הטובים בהם בחר לשים נגד פניו · ודרך רשעים תאבד אף כי ידע גם אותם והם נתעבים לפניו אך אבדם מכנגד פניו וקיימם רק במדת הרחמים : הודיע ה' דרך הצדיקים כו' · הנה.

פירוש מהרז"ו

הארץ · דהיינו מיום ששי · כמ"ש פר' א' בסימן יו"ד באריכות ע"כ דלש מדה כ' אא"ע לאיוב שלא היה מני עד · ת"ע למי שהיה מני עד · ומי היה : דורש ע"פ גז"ש על התורה שנקראת זאת התורה · ואא"ע לחקירת הרשעים · כפשטיה דקרא ת"ע לחקירת מעשה בראשית · והגז"ש היא הכרעה · שמ"ש הזאת ידעת מני עד על התורה וא"כ מני שים אדם על הארץ אינו על התורה כי אם על האדם · וזהו שהשיב ע"פ מדה ט' וע"פ מדת ממעל · כאלו כתוב אבל אדם מני שום אדם על הארץ וזהו אבל אתה · ומ"ש מני שים אדם דהיינו מששי אינו דוקא כי מותר לחקור מיום ראשון ימים ראשונים דומיא דששי · כמ"ש בביאור לעיל פר' א' ס' יו"ד ע"ש · ומה שכתוב לקמן בריש פר' ט' בשם ירושלמי פרק ב' דחגיגה · ועל זה בא אז ביום ששי שהתחיל בלשון שאלה והמלכה · נעשה אדם שבו מה זיל נבאלה של ששי ושל חמישי וכו' עד לראשון ושם השאלה אסורה כמ"ש חגיגה י"ב וכמ"ש לעיל פר' א' סי' יו"ד באריכות · ודרשה זו ע"פ ה' מדות · מדה כ' מדה ט"ו מדה ז' מדה ט' ומדת ממעל · ומ"ש הזאת ידעת א"ת ידעת אלא יודעת · ע"פ מדה כ' וע"פ מדת ממעל וכנ"ל · ואא"ע לאיוב · ת"ע לתורה ע"פ גז"ש · וכנ"ל : שני אלפים שנה · עי' לעיל ריש פר' א' וש"נ בפירושי מקום מאמר זה בסוף הסימן · ועיין ויק"ר ריש פרשה י"ט וש"נ : ואהיה אצלו אמון · וס"ד ואהיה שעשועים יום יום וע"פ מדה יו"ד מדבר שהוא שנוי · הם שני ימים · וכאלו כתוב ואהיה אצלו שעשועים ע"פ מדה כ"ב · היינו שני ימים קודם שירדה לעולם · מ"ש אח"כ ושעשועי את בני אדם · כמפורש באריכות ריש פ' א' בפירושי שם · וזה יקשה שקודם לכן אינה ימים היו · ע"כ דרש על שני ימים של הקב"ה כמ"ש כי אלף שנים בעיניך כיום : ר' אלעזר בשם בן סירא · שם בירושלמי הקודם · ומ"ש אין לך עסק בנסתרות · היינו קודם העולם · כמפורש שם בירושלמי : ג במי נמלך · בא לדרוש שמ"ש נעשה אינו לשון שיתוף ורבים · עיין לקמן פ' ז' סי' ח' · אלא לשון המלכה כמפורש בסי' הנ"ל בהדיא · ע"ש ותבין כי כן הוא · וסובר שההמלכה היה ביום ששי · שכבר נעשה הכל ונמלך בהם על האדם · וענין ההמלכה על שרצה להמליך את האדם על הכל · כדלעיל פר' ו' סי' פ' באריכות : במעשה כל יום · היינו בעת שברא בריאת כל יום : נמלך בו והודיעו שעל מנת כן בורא אותו · שיתן חלקו בו ויתרצה שימליכהו עליו · וכמ"ש בזוהר פר' פנחס באריכות וע"כ אמר המשל בלשון יחיד סנקתדרין · שבכל יום נמלך במעשה יומו · ועל שאין אנו יודעין הנחת השמות האלו והפרש בין סנקליטין · ובין סנקתדרין · אין אנו יכולים לידע הנמשל רק דרך כלל כמ"ש בלעג לשון אין בינה : בלבו נמלך · היינו בתורה והלב הוא משכן החכמה אל האדם · ע"כ הונח שם זה של לב על התורה והחכמה · וכמ"ש לי עצה ותושי' וכמ"ש לעיל אמון אומן · אומן אינו בונה מדעת עצמו · אלא דפתראות ופינקסאות יש לו וכו' ע"ש · וכמ"ש בפדר"א פרק י"א · מיד אמר הקב"ה לתורה נעשה אדם בצלמנו כדמותנו · והלב הוא מקום העצה · והביא ראיה ע"פ מדה י"ז ממ"ש ויתעצב אל לבו · כאדם שמראה רוגז כנגד היועץ אם אין עצתו עולה יפה · ואם נזכה להבין פירוש הכתוב ויתעצב אל לבו · נזכה להבין פירוש מאמר זה · ודרך כלל על שברא את העולם להשרות בו שכינתו כביכול כמ"ש לעיל פר' ג' סי' ט' · ופר' י"ט סימן ז' · ועל שהקלקול מעשה בני אדם נתקלקל הפלטין כולו · ע"כ היה העצב על היועץ · והארדכל : שעשה סחורה · שעיקר כוונת בריאת האדם להרווית לתיקון העולם וכמ"ש ריש פר' ה' בהדיא · ולא די שלא הרויח כביכול אלא שעוד הפסיד ע"י האדם שקלקל הכל : ד בשעה שבא · מדרש תהלים סוף מזמור א' עיין לעיל סוף פר' ב' : הפליג דרכן של רשעים · שסוף הכל כי רשעים יאבדו ואויבי ה' כיקר כרים · כלו בעשן כלו · ואז צדיקים יראו וישמחו וכו' · ואז ותמלוך אתה ה' לבדך · ושיתף בו מדת הרחמים · כי עד בריאת האדם · כתוב שם אלהים לבד ובבריאת אדם כתוב וייצר ה' אלהים שיתף בו מדת הרחמים ובראו : כי יודע ה' דרך צדיקים · דרש שמ"ש כי יודע קאי על שניהם על דרך רשעים ועל דרך צדיקים · שהוי"ו מוסיף ומחבר · ודרך רשעים ג"כ יודע · ומ"ש תאבד אין פי' שתאבד מעצמה אלא מוסב על ה' הקודם בפסוק · ואל תקרא תֹּאבַד אלא תְּאַבֵּד וכמ"ש תְּאַבֵּד דוברי כזב · וכמ"ש גערת וכו' אבדת רשע · וכאן פירושו שיודע דרך צדיקים שיתקיים לעד · ויודע דרך רשעים לאבדם לעד : ר' חנינא לא אמר כן · לא אמר כדברי ר' ברכיה שאין שייך אצלו ית' אבידה · אלא דרש ע"פ מדה כ' ומדה ל"ח ממעל · אל תקרא יודע · אלא הודיע · שהודיע למלאכים · שדרך צדיקים הודיע להם ודרך רשעים אבדה מהן · וא"כ

ידי משה

שעשועים · פי' מפני שיש באדם דעת ובינה כדאיתא במבול מאדם ועד בהמה והקשה ר"ש אלגזי ושלא מתחלה נתקללה נחש וי"ל לפי שהנחש היה ערום מכל חיה והיה בו דעת ולכן נענש דינו לשום עונש

משנת דרבי אליעזר

בידי משה : אחור למעשה יום ראשון פירוש דויאמר אלהים יהי אור היינו שלדיקים כדלעיל וזה היה אחרון לבריאת יום ראשון עי' מ"ב

רבי

עומדים הימנו לא היתה מדת הדין נותנת שיברא: ה [א] א"ר סימון בשעה שבא הקב"ה לבראת את אדם הראשון · נעשו מלאכי השרת כיתים כיתים · וחבורות חבורות · מהם אומרים אל יברא · ומהם אומרים יברא · הה"ד (תהלים פה) חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו · חסד אומר יברא שהוא גומל חסדים · ואמת אומר אל יברא שכולו שקרים · צדק אומר יברא שהוא עושה צדקות · שלום אומר אל יברא דכוליה קטטה · מה עשה הקב"ה (ז) נטל אמת והשליכו לארץ הה"ד (דניאל ח) ותשלך אמת ארצה · אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבון העולמים מה אתה מבזה תכסים אלטיכסיה שלך · תעלה אמת מן הארץ · הדא הוא דכתיב (תהלים פה) אמת מארץ תצמח · (ח) [ב] רבנן אמרי לה בשם ר' חנינא בר אידי ורבי פנחס ורבי חלקיה בשם רבי סימון אמר · מאד · הוא אדם · הה"ד וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד · (ט) והנה טוב אדם · ר' הונא רבה של צפורין אמר עד שמלאכי השרת מדיינין אלו עם אלו ומתעסקין אלו עם אלו בראו הקב"ה · אמר להן מה אתם מדיינין כבר נעשה אדם: ט [ג] ר' הונא בשם רבי איבו אמר (י) בדעת בראו · שברא צרכי מזונותיו ואח"כ בראו · [ד] אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבון העולם (שם ח) מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו · הדא עקתא להן מבריא · אמר להון א"כ צונה ואלפים כלם וגו' למה נבראו · צפור שמים ודגי הים למה נבראו · משל למלך שהיה לו מגדל מלא כל טוב ואין לו אורחים מה הנאה יש למלך שמלאו · אמרו לפניו רבונו של עולם (שם) ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ עביד מה דהני לך: י [ה] רבי יהושע דסכנין בשם רבי שמואל אמר בנפשותן של צדיקים נמלך הה"ד (ד"ה א ד) המה היוצרים ויושבי נטעים וגדרה עם המלך במלאכתו (ס) ישבו שמה · המה היוצרים · על שם וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה · יושבי נטעים · על שם ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם · וגדרה · על שם (ירמיה ה) אשר שמתי חול גבול לים · עם המלך במלאכתו ישבו · עם המלך מלך מלכי המלכים הקב"ה ישבו נפשות של צדיקים שבהן נמלך הקדוש ב"ה וברא את העולם: ח [ו] רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן אמר בשעה שהיה משה כותב את התורה היה כותב מעשה כל יום ויום · כיון שהגיע לפסוק הזה שנאמר ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו אמר לפניו רבון העולם מה אתה נותן פתחון פה למינים · אתמהא · אמר לו כתוב והרוצה לטעות יטעה ·

מסורת המדרש א ילקוט תהלים רמז תתל"ד · ב לקמן סוף פרשה ט' · ג סנהדרין דף ל"ח · מדרש תהלים מזמור ח' · ונקוט תהלים רמז תרל"ט · ד ילקוט דברי הימים א' רמז תתל"ף ע"ו · ה ילקוט כאן רמז י"ג ·

חדושי הרש"ש

ורפה ועיין לקמן ספי"ח ולע"ג : (ס) ישבו שמה ז"ל שם :

חדושי הרד"ל

...מן הארץ (וזה היה קטרוג המלאכים מה אתה מבזה כו' לקשר כל סודות התורה בעניינים גשמיים שבארץ) ומכון בגיתנה תורה בארץ ...גם השלום שוכנים ע"י האמת (וגם השלום סוסכם ע"י הצדקה כמ"ש והיה מעשה הצדקה שלום) · ומ"ש צדק ושלום כו' : (ח) רבנן כו' מאד כו' · מאמר זה נראה שמקומו להלן אחר מימרא דר"ה כו' ...צונה ואלפים למה נבראו כו' עביד מאי דהני לך ע"ז אמרי וזרח כו' זה אדם לומר שכל המעשים שנברא הכל טובים ותקון לצורך וע"י האדם : (ט) והנה טוב אדם · לומר שס' ראה בחכמתו כל ...מקלקולי האדם · ובכ"ז נגלה כי טוב מאד · סוף תכלית בריאתו לטובה · כי ע"י אשר נקרא שנו אדם יתוקן הכל לטוב : (י) בדעת בראו כו' · צרכי מזונותיו כו' בכדי שאח"כ תהיה זו ההכנה ...

מתנות כהונה

אלטיכסיה · [פירש"י] חותם שחותמו של הקב"ה אמת : מאד הוא אדם · אותיותיהן שוים : רבה של ציפורין · הרב והאדון של עיר : כבר נעשה · קרי ביה נעשה השי"ן קמוצה : הדא עקתא כו' · הצרה הזאת להיכן ולמה שהא נברא כל ימיו מכאובים וכעס ענייניו ובילקוט גרס למה מברי : עביד מה ובו' · עשה מה טוב ונאה בעיניך : המה היוצרים · הצדיקים היו עם הקב"ה ביצירה ונטיעת גן עדן ובמאמר התחיה להרמב"ם מצאתי הגירסא שבהם נמלך הקב"ה וברא את העולם · ועליהם נאמר נעשה אדם וגו' · [ובחלק הכהנית בס' עה"ק גורס כמו כאן · ע"ש עוד פירושו] : חול לים · וזהו גדרו שאין לים רשות לצאת אפילו כמלא נימא [כדאיתא פרק הספינה] : פתחון פה למינין · לאמר ב' רשויות הן :

לית

נעשה אדם ומה אתם מדיינים זה עם זה : רב הונא אמר עד שהן מתעסקין זה עם זה בראו אחר כך ביום ששי : הד"א עקתא להן נבראת · צרה זו למה נבראת כלומר אחר שזה אינו ... שמים ודגי הים · שבראתי לו למעוס בהלו ששת ימים לריק פעלתי כל מלאכתי אם לא אברא אדם ... אברא אדם שהוא אורח מה שהא בעולמי כלומר החזירם לתוהו : עביד מה דאהני לך · הדין ... בכן נמלך וברא : רבש"ע אם אני כותב נעשה אתה נותן פתחון פה לאפיקורסים · לומר שתי רשויות הן :

רש"י

אמר · מהו כי יודע ה' דרך צדיקים בבעה וכו' : שהוא גומל חסד · עתיד הוא ... גומל חסד : דכוליה שקר : שהוא עושה צדקה · ובחסד ובצדקה העולם מתקיים : דכוליה קטטה · שכולו מריבה : אלטיכסיה · חותמו של הקב"ה אמת הדא הוא דכתיב ... ונפגשו קרבו לריב זה יאמר יברא אדם וזה יאמר אל יברא אדם לכך השליך הקב"ה הורגו לארץ כביכול כעס עליהם הקב"ה על שהיו מדיינין זה עם זה אמר להם על מה אתם מעכבים על האמת נטלו והשליכו אינו חשוב לפני לעכב עליו עולמי וא"ת ישליך שלום לא היה נכתב האמת לעכב כיון שראו כך מיד נשתתקו . וכי האי גוונא אמר השליך משמים ארץ תפארת ישראל נטל הקב"ה משם ישראל שחקק בכסא הכבוד זה והשליכו לארץ ב"א ולפי שלא נמלא הפסוק שיעלה שלום מן הארץ לא אמר רבי סימון נטל שלום והשליכו לארץ מפני ... ע"כ : מאד אדם · אותן דדין אינון : כבר נעשה אדם · הדא הוא דכתיב ויאמר אלהים ... זה בראו · במהירות : בישוב דעת · מפרנסהו צרכי מזונותיו בששת ימי בראשית ... אינו אלא צרה על כל ימיו והכריתו למה והועלה מה צורך לברא אותו בכך : צפור ... אדם מה הנאה עליהם : מגדל מלא כל טוב · זה העולם בראתי על מלאתו אם לא ... הדין והאמת עמך : המה היוצרים · צדיקים היו עמו ביצירה ובנטיעה ובגדרה :

פירוש מהרז"ו

ולפ"כ לא ידעו כלל מדרך הרשעים : לא היתה מדת הדין · פתח במלאכים וסיים במדת הדין · אך כוון המדרש למ"ש ויק"ר פר' כ"ד סי' ב' וש"נ · שהמלאכים הם בית דינו של הקב"ה · ולדרך לצדיקים יועיל שיתוף מדת הרחמים · ולדרך הרשעים לא יועיל רחמיו · שמהפכים מדת רחמים למדת הדין : ה ונעשו מלאכי השרת כיתות · פירוש מאמר זה נמצא בהקדמה ...

יפה תואר

...יודע סוף הקל והודיע סוף הספטין · אבל רז"ל אמר שמה היו קרובים אל לשון הקודש ידעו ... לפעמים יתחלפו הבינונים וכמו שמצינו ... וכן ונפל בקל במקום ונפעל בפיעל : נעשו מלאכי השרת כתים כתים כו' · שעניין הוא דהקב"ה בבריאת האדם שם כל חלקי הבונה והסותר כנגד פניו · ולכל חלק וחלק מגמגמותיו יקרא בשם מלאכי הכבוד הנקראים בשמות האלו · וכיון דהאמת ...

ידי משה

...

עכ"ם

אמר לו הקב"ה משה · האדם הזה שבראתי · לא גדולים וקטנים אני מעמיד ממנו שאם יבא הגדול ליטול רשות מן הקטן ממנו והוא אומר מה אני צריך ליטול רשות מן הקטן ממני והן אומרים לו למוד מבוראך שהוא ברא את העליונים ואת התחתונים · כיון שבא לבראת את האדם נמלך במלאכי השרת · א"ר לוי לית הכא מלכו · אלא משל למלך שהיה מטייל בפתח פלטין שלו · וראה בלורין א' מושלכת · אמר מה נעשה בה · מהן אומרים דימוסיות ומהן אומרים פריבטאות · אמר המלך אינדרטין אני עושה אותה מי מעכב: **ט** [א] שאלו המינים את רבי שמלאי כמה אלהות בראו את העולם · אמר להם אני ואתם נשאל לימים הראשונים · הה"ד (דברים ד) כי שאל נא לימים ראשונים למן היום אשר ברא אלהים אדם · אשר בראו אין כתיב כאן אלא אשר ברא · חזרו ושאלו אותו אמרו לו מה הוא דין דכתיב בראשית ברא אלהים אמר להם בראו אלהים אין כתיב כאן אלא ברא אלהים · [ב] אמר רבי שמלאי בכל מקום שאתה מוצא פתחון פה למינין · אתה מוצא תשובה בצדה · חזרו ושאלו אותו · אמרו לו מה הוא דין דכתיב נעשה אדם בצלמנו כדמותנו · אמר להון קראון מה דבתריה ויבראו אלהים את האדם בצלמיהם לא נאמר · אלא ויברא אלהים את האדם בצלמו: וכיון שיצאו אמרו לו תלמידיו רבי לאלו דחית בקנה · לנו מה את משיב · אמר להם [ג] לשעבר אדם נברא מן האדמה וחוה נבראת מן האדם · מכאן ואילך בצלמנו כדמותנו לא איש בלא אשה ולא אשה בלא איש ולא שניהם בלא שכינה · [ד] חזרו ושאלו אותו אמרו ליה מה דין דכתיב (יהושע כב) אל אלהים ה' וגו' · אמר להם הם יודעים אין כתיב כאן אלא הוא יודע · אמרו לו תלמידיו לאלו דחית בקנה · לנו מה אתה משיב · אמר להם שלשתן שם אלהים הן · כאינש דאמר (יא) בסילוגוס קיסר · אגוסטוס קיסר: חזרו ושאלו לו א"ל מה הוא דין דכתיב (שם כד) כי אלהים קדושים הוא · אמר להן קדושים המה אין כתיב אלא קדושים הוא: **י** אמר רבי הושעיא [ה] בשעה שברא הקב"ה אדם הראשון (יב) טעו מלאכי השרת ובקשו לומר לפניו קדוש · משל למלך ואפרכוס שהיו בקרוכין והיו בני המדינה מבקשין לומר למלך דומינו ולא היו יודעין איזהו · מה עשה המלך דחפו והוציאו חוץ לקרוכין · וידעו הכל שהוא איפרכוס · כך בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון · טעו בו מלאכי השרת ובקשו לומר לפניו קדוש · מה עשה הקדוש ב"ה הפיל עליו תרדמה וידעו הכל שהוא אדם · הדא הוא דכתיב (ישעיה ב) חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא: **יא** (ו) זכר ונקבה בראם · [ו] זה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך זכר ונקוביו בראם רבי יהושע בר נחמיה בשם רבי חנינא בר יצחק ורבנן בשם ר"א אמרי ברא בו [ז] ארבע בריות מלמעלה וארבעה מלמטן · אוכל ושותה כבהמה · פרה ורבה כבהמה · ומטיל

מסורת המדרש א סנהדרין דף ל"ח ע"ב · דברים רבה פרשה ב' · ילקוט כאן רמז י"ד · ב סנהדרין דף ל"ח · ג לקמן פרשה כ"ב · ד ילקוט יהושע רמז ל"א · ה קהלת רבה פרשה ו' פסוק י' · תנחומא סדר פקודי סימן ג' · ילקוט ישעיה רמז רס"א · ו ירושלמי מגילה פרק א' הלכה ט' · מסכת סופרים פרק א' · מכילתא דפסחא פ' י"ד · תנחומא סדר שמות סימן כ"ב · ילקוט כאן רמז ט"ז · ז חגיגה דף ט"ז · עיין באבות דרבי נתן פרק ל"ז ·

חדושי הרד"ל

נמצא"ש א"כ גונה והלפים כו' וכמשל מגדל מלא כל טוב ואין לו אורחים כו': (יא) בסילאוס אוגוסטוס קיסר · כצ"ל (ופלבתן שמות הכבוד לקיסר רומי בימיהם כמ"ש בערוך) כ"ה בירושלמי פ' הרואה בהגהות הגר"א ז"ל שם (וע' מ"כ מ"ש על אלהים קדושים · ובירושלמי שם ובתנחומא קדושים מבואר שאלו גם ע"ז ע"ש):

חדושי הרש"ש

(ו) זכר ונקבה בראם · נ"ל ברא אותם כי כן כתוב בפרשה זו שלפנינו אשר בה עסיק המדרש וקאי וזו"כ (יב) טעו מה"ש ובקשו · פנינו כאן על לשון בצלם אלהים · ובקה"ר פ' ו' פ' ע' דרש לה

רש"י

מלך במלאכי השרת · שהיו קטנים ממנו קל וחומר לבשר ודם לכך נאמר נעשה אדם כלומר שנמלך בהם: לית הכא מלכו · כלומר שלא היה נמלך: בלורין אחת · בלשון יון אבן גזית נכונה לבנין · ס"א קצן ען טרוקא בלע"ז ע"כ: דימוסיאות · בניינים: פרדסאות · מושבות לסביב חצר המלך: אנדרטון · אני עושה אותה דמות שלי שכן דרך המלכים לעשות צורתם כדי שיזכרוהו בעולם כך מה נעשה אדם אלא ראה המקום גולם מוטל אמר בעצמו לשמיעת אזנים של מלאכים מה נעשה בגולם אמר הקב"ה בצורה אחת אני עושה הדא הוא דכתיב בצלם אלהים עשה אותו ברא אותו בלשון יחיד: ס"א אני ואתם שואלים דבר זה ומפני דרך שלום אמר אני ואתם שהכניס עצמו בכלל השוטים ע"כ: תשובה · כתוב כאן דפותחה בצדו להחזיר להם תשובה: לא שניהם בלא שכינה · הגוף מהן והנשמה מהקב"ה מרוחו של הקב"ה: לומר לפניו קדוש · לפי שנברא בצלם אלהים והן סבורים שהיא שכינה: אפרכוס · פחה: קרונין · מרכבה קווריקא: הימנון שיר · ס"א שירה כמין נחשת היא והכן: ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם וגו' · ס"א מכאן ואילך בצלמנו כדמותנו והכי דרים קרא עכשיו נעשה אדם מאדמה וחוה מאדם מכאן ואילך בצלמנו כדמותנו שלשתנו שותפים בולד ע"כ: זכר ונקבה בראם · ברא בו ארבע בריות מלמעלה וארבע מלמטה עומד זקוף כמלאכי השרת ולא כבהמה שהולכת על ארבע רגלים ומדבר כמלאכי השרת לשון הקודש: ומבין · בינה יש לו לכך נאמר בצלם אלהים בדמות מלאכים בראו: זכר ונקבה בראם · אלו ארבע כבהמה: זה

מתנות כהונה

לית הכא מלכו · אין כאן משמעות המלכות ושאלה ונטילת רשות אלא כו': בלורין · [הערוך לא פירשו · ורש"י פירש] אבן גזית נכונה לבנין: דימוסיאות · מרחצאות ורש"י פירש בניינים: פריבטאות · מושבות נאות בחצר המלך: אינדרטין · צורת ותמונת המלך · והערוך גרס אנדריינטים ופי' בו היכל נאה: לימים הראשונים · בירושלמי דפרק הרואה גורס ולי אתם שואלים לכו ושאלו לאדם הראשון שנאמר כי שאל נא וגו' עד אדם על הארץ · [ועי' עוד גי' אחרת בפ' ואתחנן]: בראו · האל"ף במאפו"ס: [ברא] אלהים · משמעותו לשון רבים אלא ברא אלהים ולשון אלהים בכל מקום לשון רבים כמו אדוני יוסף בעליו אין עמו: בצלמיהם · סבירא ליה דכנוי הוי"ו של בצלמו מוסב על הקב"ה ולא כמו שפירש רש"י ז"ל בחומש שחוזר על האדם: דחית בקנה · שמ"מ למה לו לומר ל' רבים נעשה בצלמנו וגו' יאמר אעשה בצלמי ודמותי · [היינו לשון אלהים מצאו בכ"מ בלשון רבים אפילו גבי הדיוטות · בעליו אין עמו · עד האלהים יבא דבר שניהם · אדוני יוסף וכיוצא בהם]: מכאן ואילך בצלמנו וכו' דרך משפיע ומקבל כי כל הנבראים מקבלים זה מזה עד המשפיע העליון ברוך הוא: ולא שניהם בלא הקב"ה · שזרק בו הנשמה וזהו נעשה לשון רבים בצירוף האב והאם: לאלו דחית כו' · שמ"מ למה לו לומר ג' שמות יאמר אחד מהם ולא יתן מכשול בדבר: בסילוגוס אגוסטוס · שמות בני אדם הן: אלהים קדושים כו' · מה שלא אמרו התלמידים לאלו דחית בקנה לנו מה אתה אומר · לפי שי"ל אלהים של קדושים הוא המתקדשים ומוסרים עצמם עליו: איפרכוס · [פי' הערוך] שר חשוב: בקרוכין · עגלה חשובה: דומינו · שבח וברכה כגון יחי אדוני המלך וע"ע דומינו ורש"י פי' שירה וכן כאן טעו וסברו כי הוא השכינה מפני שנברא בצלם דידן ל"ג הכי · ועי' בפ"ק דמגילה בתוס']: ד' בריות כו' · יש בו ד' מדות כמלאך וד' לזה כתב בצלמנו כדמותנו כדמות מלאכי מעלה: זכר ונקבה בראם · אלו ד' דלמטן:

כן פירש"י · [זכר ונקוביו בראם ה"ג ג"כ בירושלמי פ"ק דמגילה · אבן בתלמודא דידן ל"ג כבהמה · כדמפרש ואזיל · [ה"ג ד' מלמטן אוכל · ופירש"י ז"ל] ד' מלמטה:

יפה תואר

והן אומרים לו למוד מבוראך · וסא דלא נתיעץ עם המלאכים באמר שנבראים וגם אם נאמר דהמלאכים נבראו בחמישי עדיין יקשה למה לא נמלך בבריאת בהמה ורמש ותיתו אכן שנבראו בששי · וי"ל כי דוקא בריאת אדם דחשובה היא צריכה המלכה · וגם אם נמלך באמר שנבראים לא נכתב בקרא דהא הדרך ארץ בא ללמד רק באדם: נשאל לימים ראשונים פירושו נשאל את המסורה והקבלה אשר באו לידינו מאז ומקדם מראשית בריאת העולם ואז נשמע כי לפנים אמרו אשר רק אל אחד ברא הכל: אתה מוצא תשובה בצדה · והא דכתיב ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי · כבר פירשו לקמן בפל"ב כי התעו קאי על אומות העולם ע"ש והא דכתיב מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה אלה הם האלהים המכים את מצרים לא קשה כלל שזה דברי הפלשתים והם טעו ברשויות רבות · והמקראות והייתם כאלהים יודעי טוב ורע ולא כתיב יודע וכן כאשר נגלו אליו האלהים דהתם קאי על המלאכים וכן הנה נרדם ונגלה שם בפתם קאי על פ' ופמליא שלו וכן יתברר אשר לו אלהים קרובים אליו ובילקוט כדאיתא במדרש שם: אמר להם לשעבר אדם נברא מן האדמה כו' ויתפרשו הכתובים לפ"ז כמו מקרא מסורס בתחלה הוא כ"ז ויברא אלהים את האדם בצלמו וגו' ואח"ז הפסוק כ"ו ויאמר אלהים נעשה אדם אחרי אשר כבר נעשה אדם וכמו שמפרש לעיל · וזה לשעבר יהיה מכאן ואילך בצלמנו כדמותנו כי לא יולד עוד אדם בלי אשה ואיש ושותפת הקב"ה דנותן בו הנשמה: טעו מלאכי השרת כו' · רחוק מאד לומר שבאת אבים אשר נבראו לעני כאלו ועתה נמלך בעת בריאת האדם · וראו אותו שהוא גוף ובעל תכלית ואיך ימירו אותו במי שאינו גוף ולא כח בגוף · והראוי לומר כי על השפלים ידבר כי שם מלאך הוא משותף כמ"ש הרב ז"ל ויקראו הכל מה"ש שכולם כמלאו לעבודתו ית' · והכוונה שהשפלים חשבו אותו לאלוה · וכן נראה מתנחומא פ' פקודי דאיתא התם ראוהו ונתיראו מלפניו היו סבורים שהוא בראם ובאו להשתחוות לו וראה כל הבריות שברא הקב"ה כו' ושם נראה דמן בעלי החיים מדבר ואם נפרש על מה"ש ממש י"ל דטעו כיון שראוהו שעושה מעשיו ע"י בהירתו ורצונו וגם הוא שולט בכל העולם ואין מי שמוחה בידו ותשביטו גם לנלחי טעו להשוותו לאלהים ולאמר לפניו קדוש · כיון שהפיל עליו הקב"ה תרדמה וראו שיש באדם ליאות ועייפות אשר אינו בבורא · וגם התרדמה הוא כעין מיתה המאבדת את עשתונותיו אז הכירו כי ממשלתו ומעשיו מוגבלים הם וידעו שהוא אדם · לא נצחי ולא קדוש: זכר ונקוביו בראם וקאי על הנקבים אשר זה הוא מפלאי היוצר וכדאמרינן וברא בו נקבים נקבים חלולים · ואע"ג דגם בבהמה נבראו נקבים אבל נקבי האדם נעשה בחכמה שלא יתבזה כבהמה כדאיתא

פירוש מהרז"ו

עכ"פ: לית הכא מלכו · שאין הקב"ה צריך ליטול עצה כי הוא באחד ומי ישיבנו · ומ"ש נעשה אין הכוונה בלשון שאלת עצה אלא לשון נסיון ובחינה של דעות אחרות · להראות להם שאינם יודעים להבחין מה שראוי לעשות מזה: בלורין · פי' המ"ע לבנה קטנה · והנמשל שמתחלה בראו גולם כמ"ש גלמי ראו עיניך · מוכן לקבל כמה מיני צורות · ומה שאמר הקב"ה נעשה פירושו ע"פ מדה ע' מה נעשה בה · לראות מה יאמרו · והם אמרו כל אחד דעתו · והשיב דרך פסק אדם · שאעשה אדם לא דבר אחר: אינדרטין אני עושה · צורת המלך להעמידה במקומות המשפט ובכל מקום קיבוץ שיראו רבים וייראו ממנו · אעפ"י שלא הסכימו שאעשה מדבר שפל כזה דבר שתצטרכו ליתן לו כבוד אעפ"כ כך רצוני מי מעכב: **ט** שאלו · שמ"ר ריש פר' כ"ט · ירושלמי ברכות ריש פרק הרואה: כמה בראו · כמ"ש בראשית ברא אלהים · ואלהים לשון רבים הוא · כמ"ש לעיל פר' א' סי' ז' ד"ר פר' ג' סימן י"ג: נשאל לימים ראשונים · פי' נעיין בפסוק כי שאל נא לימים ראשונים: בראו · אב"ב אלא ברא · ומ"ש אלהים לשון רבים הוא דרך כבוד כמ"ש אדוני הארץ וכדומה: לנו מה אתה משיב · מכל מקום הקושיא במקומה למה אמר נעשה בצלמנו כדמותנו: מכאן ואילך · פי' שמ"ש לשון רבים אח"ע לבריאה הראשונה שעשה הקב"ה בעצמו בכל הבריאה · ת"ע לבריאה שאחר כן · שיש בו שותפות · איש ואשה ושכינה עיין לקמן פר' כ"ב סוף סימן ב': בסילוגוס קיסר אגוסטוס קיסר · תיבת קיסר הב' מיותר כי בא ללמדנו · שגם לקיסר קורין ג' שמות כאחד · בסילוגוס · קיסר · אגוסטוס שנקרא בהם המלך · וכן אל אלהים ה' · ג' שמות של הקב"ה · והוא יחיד: אלא קדושים הוא · כאן אינו מסיים ותסר · ובירושלמי שם מסיים · א"ל תלמידיו ר' לאלה דחית בקנה לנו מה אתה משיב · א"ל קדוש הוא בכל מיני קדושות ע' מ"ש במ"כ: **י** טעו מלאכי השרת · שמצד בריאת נשמתו היה גדול יותר ממלאכי השרת · כמ"ש אצל אברהם לקמן פ' מ"ח סי' י"ד · מיכאל מרתת גבריאל מרתת · וכן אצל משה מלכי צבאות ידודון · ודרשו מלאכי צבאות וכן אדם קודם החטא · וכמ"ש בפר"א פרק י"א · עמד על רגליו והיה מתואר בדמות אלהים · וראו אותו הבריות · ונתייראו · כסבורין שהוא בוראן · ובאו כולם להשתחוות לו · אמר להם באתם להשתחוות לי · באו אני ואתם ונלבים גאות ועוז למי שבראנו: דומינו · פי' הערוך והמ"ע אדון · ובילקוט ישעיה ב' הגי' הימנון · ופי' המ"ע שיר של שבח וכן הי' הגירסא לפני רש"י: הה"ד חדלו לכם מן האדם · לפי שאמר האדם בה"א הידיעה · ע"כ דרש על אדם הראשון ועל שטעו בו הוצרך לומר להם · חדלו לכם מן האדם · אשר צריך ליתן ואין ניכר בו שחי הוא כי אם ע"י הנשימה · וזהו אשר נשמה באפו · גלז הדעו כי במה נחשב הוא · וע"כ אמר בלשון ויפל · שהפילו שלא יטעו בו: **יא** זה אחד מהדברים · עיין לקמן פ' ל"ח ריש סי' י"ד ומגילה דף ט': זכר ונקבה בראם · פסוק זה הוא בבראשית ה' וכאן בפ' א' זכר ונקבה ברא אותם · והיה לו להביא פסוק שבפרשה א' שמדבר בו בכאן · וגם בירושלמי פרק א' דמגילה הלכה ט' סידר אעשה אדם · זכר ונקבה בראם · ויכל בששי וישבות בשביעי · משמע שהכוונה על פסוק שקודם ויכל ביום השביעי · וצ"ע דא"כ שינו ב' דברים · א' מנקבה לנקוביו · ואחד מברא אותם לבראם · וגם צ"ע מה הפרש מברא אותם לבראם · ולמה שינו · ואולי הכוונה שעיקר מה ששינו · הוא מנקבה לנקוביו · ולא שינו בין ברא אותם לבראם · ועל ששינו זה בב' פסוקים · ע"כ תפסו פסוק אחרון והראשון בכלל · שהרי כבר עברו ממנו · אך אם תפסו הא' אין הב' בכלל: ר' יהושע בר נחמיה · לקמן פר' י"ד סי' ג': ארבע בריות מלמעלה · כאן בפסוק רמז ארבע

ידי משה

משל למלך כו' פי' הגם שאמר הקב"ה נעשה לא על כח לשלום וגזם יפה כחו ולא קיטרגם · ודוק: בלורין פי' אבן גזית שכבר נגזם וף הבריאה של אדם אמר כן שכבר נברא אדם בלי שום המלכה רק שהשאלה היה באיזו דמות ואיזו צורה יצייר אותו לז"א בצלמנו · ולזה מביא המשל כמו שהמלך שראה ועומדת אלא ששאל מה נעשה כך כאן שאל מה לעשות מן הגולם באיזו צורה ודמות ע"ד דאיתא במ"ר שבכל

נללים כבהמה · ומת כבהמה · מלמעלה · עומד כמלאכי השרת · מדבר כמלאכי השרת · יש בו דעת כמלאכי השרת · ורואה כמלאכי השרת · ובהמה אינו רואה · אתמהא · אלא זה מצדד · ר' תפדאי בשם ר' אחא העליונים נבראו בצלם ובדמות ואינן פרין ורבין והתחתונים פרים ורבים · ולא נבראו בצלם ובדמות · אמר הקב"ה הריני בורא אותו (יג) בצלם ובדמות מן העליונים · פרה ורבה מן התחתונים · רבי תפדאי בשם ר' אחא אמר · אמר הקב"ה אם בורא אני אותו מן העליונים הוא חי ואינו מת · מן התחתונים הוא מת ואינו חי · אלא הרי אני בורא אותו מן העליונים ומן התחתונים (יד) אם יחטא ימות ואם לא יחטא יחיה: יב ורדו בדגת הים · אמר רבי חנינא (טו) אם זכה רדו ואם לאו ירדו · אמר רבי יעקב דכפר חנין את שהוא בצלמנו כדמותנו ורדו · את שאינו בצלמנו כדמותנו ירדו · רבי יעקב דמן כפר חנן אמר (טז) יבא צלמנו ודמותנו · וירדה לשאינו דומה לצלמנו כדמותנו · ויברך אותם אלהים · תמן תנינא * בתולה נישאת ליום רביעי ואלמנה ליום המישי למה שכתוב בהן ברכה · והלא אין כתיב ברכה אלא בחמישי ובששי · בר קפרא אמר רביעי אור לחמישי וחמישי אור לששי · [ב]ר' אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרה וכבשוה וכבשה כתיב · האיש מצווה על פריה ורביה אבל לא האשה · ר' יוחנן בן ברוקה אומר אחד האיש ואחד האשה על שניהם הוא אומר ויברך אותם אלהים וגו' · וכבשוה וכבשה כתיב · האיש כובש אשתו שלא תצא לשוק · שכל אשה שיוצאה לשוק סופה להכשל · מנא לן מן דינה שנאמר (בראשית לד) ותצא דינה ולבסוף נכשלה הה"ד (שם) וירא אותה שכם וגו' · רבי ירמיה ור' אבהו ור' יצחק בר מריון בשם רבי חנינא (יז) הלכה כרבי יוחנן: יג א"ר אבהו (ז) נטל הקב"ה כוס של ברכה וברכן · אר"י ברבי סימון מיכאל וגבריאל הם היו שושבינין של אדם הראשון · אמר רבי שמלאי [ג]מצינו שהקב"ה מברך חתנים ומקשט כלות ומבקר חולים וקובר מתים · מברך חתנים מניין · ויברך אותם אלהים · ומקשט כלות מניין · (שם ב) ויבן ה' אלהים את הצלע · מבקר חולים מניין · שנא' (שם יח) וירא אליו ה' באלוני ממרא · קובר מתים מניין · (דברים לד) ויקבר אותו בגיא · א"ר שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן אף מראה פנים

מסורת המדרש א כתובות דף ב' ודף ד' · ירושלמי כתובות פרק א' הלכה א' · ילקוט כאן רמז פ"ו כל הענין · ב ירושלמי מגילה פרק א' הלכה ד' · וירושלמי תענית פרק ד' הלכה ו' · תנחומא סדר נח סימן י"ב · ילקוט כאן רמז ס"ז · ג ברכות דף ס"א שבת דף נ"ה · עירובין דף י"ח · נדה דף מ"ה ע"ב · אדר"נ פ"ד · לקמן פ' י"ח · קהלת רבה פרשה ז' פסוק ב' · ילקוט כאן רמז פ"ו:

חדושי הרש"ש

זו"נ בצלם הלא כתיב בפרשה זה ספר ועיין מגילה פ' א' וכת"א שם : (ז) נטל הקב"ה כוס של ברכה וברכן · מכאן מוכח שברכת חתנים טעונה כוס ודלא כהת"א בר"ס ס"ב בשם הרמב"ם והס"מ וטעם כמהכ"ם כמש"כ הס"מ בפ' י' מהל' אישות ה"ד שאין היין מעכב · אבל כוונתו דאם אין יין מברך על השכר וכדכתבו גם הרא"ש והטור בשם רבינו נסים · אבל כוס ודאי מעכב · ועדע דגבי ברכת אירוסין (שם בסמ"ג) כ' שאין כוס מעכב וכאן כ' שאין יין מעכב וכן נ"ל ג"כ דעת הרמב"ם מדלא כתב גבי ב"ח

אפשר רומז למ"ש בדניאל (ז' י"ג וי"ד) והבן : (יז) הלכה כר' יוחנן · בתוי"ט ספ"ה דברכות הוכיח מזה שאין ללמוד לדינא מן הב"ר דהא קי"ל דאין הלכה כריב"ב ואין זה ראיה דהב"ר הוא אגדת ירושלמי ובירושלמי ביבמות כל הסוגיא ופוסק כריב"ב כדהכא · ומכ"מ אנן נקטינן כש"ס דידן שחולק על הירושלמי והב"ר אבל במקום שאין חולק הש"ס ודאי יש ללמוד מן הב"ר כמו מהירושלמי · ומ"ש שאין למדין מן האגדות · היינו כשאומרין דבר דרך אגדה מדרשה שאז אין ללמוד ראיה גמורה שי"ל שלא דקדקו כ"כ בלשונם לדינא במאמרי אגדות (ומכ"מ עשו סמך גם ממאמרים כאלו בכ"מ הפוסקים ז"ל) אבל במקום שנאמרו הדברים דרך הלכה כדהכא וכדהסית דהתוי"ט וודאי במקום שאין הבבלי חולק למדין גם מן הב"ר ושארי אגדות וע"ל פ' כ"ו בהגהותי בס"ד :

חדושי הרד"ל

על ונודע אשר הוא אדם : (יג) בצלם ובדמות מן העליונים פרה ורבה מן התחתונים · ר"ל ז"ש בצלם אלהים כו' וזכר ונקבה לפריה ורביה : (יד) אם יחטא ימות כו' · שימשך אחר התחתונים שכולם בכן מיתה ואם לא יחטא ימשוך גם גופו לזכוך כעליונים · וכ"ה בספרי שאינו סוף פסקא דהאזינו ע"ש : (טו) אם זכו רדו ואי"ל ירדו · נכון לגרום אסכה אם זכו ירדו לשון רדיה וממשלה ואי"ל רדו לשון ירידה שאחיו יהודים ע"י דגת הים וכו' · וכן באידך בצלמנו כדמותנו ירדו משמע ודאי כן דהם כתיב וירדו אבל בצלמנו כדמותנו · ואת"ח כתיב רדו והיינו לשאים בצלמנו כדמותנו : (טז) יבא צלמנו ודמותנו ·

מתנות כהונה

מדבר · בשון הקודש : מצדד · לא מצדד ממש ראשו לכל צדדיו שאפילו בהמה עושה כן אלא אדם אע"פ שמביט לפניו רואה לצדדין אפילו מה שאינו רוצה לראות משא"כ בבהמה שאינה רואה מצדדיה אא"כ נוטה ומנענע ראשה לצדדין כן פירש"י · [וכ"ז הוא לקמן פי"ד] : אם זכו רדו · ימשלו בכ"א והוא היה רודה : את שהוא בצלמנו · חסיד ושלם כאלהים וירדו ימשלו על הכל : לשאינו דומה · כבהמות וחיות ובני אדם הדומים להם : ברכה לאדם ולדגים : [אור · ערב כדאיתא בפ"ק דפסחים] : אור לחמישי · ערב ליום ה' כלומר יהיה יום ה' לפיכך נשאת בד' ונבעלת מיד בליל ה' שנאמר בו ברכה · והחמישי הוא ערב לששי לפיכך נשאת האלמנה בה' ונבעלת מיד ליל ו' · [ועי' טוב פ"ק דכתובות] : וכבשה כתיב · חסר וי"ו ממשמעותיה לשון מיעוט : ומקשט כלות ויבן וגו' · ודרשו חז"ל בפרק המצניע מלמד שקשטה ככלה שכן בכרכי הים קורין לקלעיתא בנייתא · [ועיין כ"ז במדרש קהלת בפסוק טוב ללכת] : וירא אליו · לבקר החולה : ויקבר אותו · דרשו חז"ל הקב"ה קבר אותו :

טוב

רש"י

זה מצדד ורואה · לא מצדד ממש שיהא מצדד ראשו לכל עבריו שאפילו בהמה מצדדת פניה לכל מקום שתרצה אלא הייט מצדד שהאדם אפילו כשהוא מביט לפניו יכול להסתכל לצדדין ופעמים שהוא מסתכל לצדדין מה שאינו רוצה להסתכל ובהמה אינה רואה לצדדין אם אינה הופכת פניה לצדדין : הריני בורא אותו · מצלם דמות העליונים : פרה ורבה בתחתונים · לכך נאמר בצלם אלהים כמלאכים · זכר ונקבה · כבהמה נבראם : את שהוא בצלם ובדמות · אדם ירדו : את שאינו בצלם ובדמות · כגון בהמה : זכה אדם ורדו · שולטים בכל : לא זכה ירדו · אחרים שולטים בהם כגון בהמות וחיות מזיקין שהקב"ה נפרע מהן על ידם : למה שכתוב בהן ברכה · ברכה לדגים ברכה לאדם : והלא אין כתוב בהם ברכה אלא בששי לאדם ובחמישי לדגים · א"כ למה נישאת ליום רביעי · דברכה בחמישי ובששי כתיב · עדיין הוא בכלל ברכה : רביעי אור לחמישי · מערב רביעי עושה ערב חמישי לכך בתולה נשאת ברביעי ונבעלת לאור חמישי הואיל ונאמר בו ברכה לדגים : חמישי אור לששי · ערב חמישי הוא ליל ששי לכך אלמנה נשאת בחמישי ונבעלת בליל ששי הואיל ונאמר בו ברכה לאדם : וכבשה · האיש כובש את אשתו להשמים : על שניהם הוא אומר וכו' · דשניהם נצטוו על פריה ורביה : ויברך אותם אלהים נטל כוס של ברכה וכו' · מציע שהקב"ה מברך חתנים מכאן שבני אדם חייבים לגמול עם קטניהם וגדוליהם : ויבן · בנאה וקשטה : וירא אליו · אברהם חולה מילה היה :

פירוש מהרז"ו

בריות · א' ויברא אלהים . ב' בצלמו . ג' בצלם אלהים · ד' ברא אותו · וצ"ע איך דורש : עומד כמלאכי השרת . כמ"ש שרפים עומדים ממעל לו : העליונים נבראו בצלם ובדמות · של מעלה והם חיים לעולם · והתחתונים פרו ורבו · וחיים הם במינם זה אחר זה · והאדם ברא אותו · בצלם ובדמות מן העליונים · ואין לו קיום תמידי · שהרי מת · על כן נתן לו קיום במינו · שיפרה וירבה וזהו שסמך מיד אחר פסוק ויברא אלהים את האדם בצלמו · ויאמר להם אלהים פרו ורבו · וזהו הפלים ברכתו : ואינו מת · ואין הרשעים נענשים · ואם מת ואינו חי מה יעשו הצדיקים · ע"כ ברא אותם באופן שאם יחטא ויהיה רשע גמור ימות מיתת עולם · ואם יזכה בהחלט · ויהיה צדיק גמור יחי' · ויחיה בעוה"ב חיי עולם · והבינונים · רב חסד מטה כלפי חסד : יב זכה ורדו לא זכה ירדו · לשון זה זכו כך לא זכו כך רגיל בדברי חז"ל אצל שני כתובים מכחישים ובהכרח שדעת חז"ל שיש כאן ג"כ מכחישים כי בפסוק נעשה אדם כתוב וירדו · ובפסוק ויברך אותם אלהים כתוב ורדו · ורדו משמע שיהיו רודים באחרים וירדו לפי הכתיב משמע ירדו מאחרים · ע"כ דרש והכריע · זכה ורדו לא זכה ירדו מאחרים · ופסוק ורדו שהוא לברכה הוא בפסוק של ברכה כמ"ש ויברך אותם · ור' יעקב דכפר חנן סובר בהיפך · שפסוק נעשה אדם בצלמנו כדמותנו הוא הגורם שירדו ואם הוא בצלם ובדמות · הוא ירדה באחרים · ולמוד מענינו שהוא לטובה · ומאחר שיש שני כתובים סותרים ועל החכמים להכריע · הסברה הישרה נותנת · שאת שהוא בצלמנו כדמותנו · ירדו באחרים ושאינו בצלמנו ירדו מאחרים וההכרעה היפך הכתוב וצ"ע ואולי ידרוש ע"פ מדה ל"ח להכריע שהתיבות אינם במקומם · ואולי בכוונתו על תיבת ורדו עצמה שלא אמר וימשלו אלא שתיבת רדו כולל ממשלה וירידה זכו ממשלה לא זכו ירידה ור"ח מפרש בצלמנו ממשלה שאינו בצלמנו ירידה והבוחר יבחר · ור' יעקב דכפר חנן בא לדרוש פסוק ראשון · שמ"ש נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים וכו' משמע שעיקר הרדיה היא בדגת הים · ובעוף השמים ובבהמה וכו' אך לא בבני אדם · ואנו מוצאים בכל התורה · שהצדיקים מושלים ברשעים · ע"כ דרש שמ"ש נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו · הכוונה ע"פ מדה ס' ומדה כ"ח ממעל · כאלו כתוב וירדו במי שאינו כצלמנו כדמותנו וכמ"ש כי הוא רודה בכל עבר הנהר · וכמ"ש וירד מים עד ים · וכן דרשו לקמן פר' ל"ד סי' י"ב · שמ"ש וירדו נתקיים בימי שלמה · כי הוא רודה בכל עבר הנהר · וכ"ש עוד הטעם ר' יעקב דכפר חנן שלא מיותר או שהיה בכאן שם המורה אמר ואם הכוונה שר"י עצמו דורש עד פי' אחר הו"ל למימר ד"א : תמן תנינן · נרים כתובות : אלא בחמישי וששי · בה' בעופות ודגים · וכו' בהאדם : רביעי אור לחמישי · שהביאה תהיה בליל חמישי · וכן בחמישי תהיה הביאה אור לששי : ר' אליעזר בשם ר' יוסי · יבמות ד' ס"ה ירושל' יבמות פ' ששי · שבת דף קי"א · עי' הנהומא ויש"א פסוק והגה דינה : וכבשה כתיב · התסר מורה שאחד מהם כובש והטעם של פריה ורביה כדי לכבשה הרי שאחד מצוה : ויברך אותם אלהים · ס"ד ויאמר להם אלהים פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה : וכבשה כתיב · התסר וי"ו לא יתכן שיורה על פו"ר · שהרי על שניהם אמר פרו ורבו אלא מורה על דבר אחר : יג נטל הקב"ה · היינו תחת החופה כמ"ש לקמן ריש פר' י"ח וה"נ : מיכאל וגבריאל · פר"א סוף פרק י"ב ביתר ביאור ע"ש ובפרשה י"ח הל"ל שהש"י בעצמו כביכול היה שושבינים : מצינו שהקב"ה · סוטה י"ד · עיין כל זה בפר"א פרק פ"ו ויו"ד במגריסה · ועיין קהלת רבה פסוק טוב ללכת דף ק' : אף מראה פנים · מנחם אותם כי עיקר הניחום הוא בהראות פנים · עיין לקמן ריש פר' פ"ב וסי' ג' אצל יעקב · שאף שאין השכינה שורה מתוך עצבות · לנחם שאני כמ"ש ויק"ר פרשה י"ב סי' ד' אצל אהרן :

יפה תואר

לקמן בפי"ז שעשה עזי לפתחיתו ס' וכן דרשו בפ"ק דברכות ואל תשכחי כל גמוליו שעשה לו דדים במקום בינה · וגם י"ל כיון דיש בו בריות מלמעלה ומלמטה לכן אמר בצלם אלהים ברא אותו על הבריות שלמעלה שיש בו ועל הבריות דלמטה אמר זכר ונקוביו ובנקוביו שרומו מה שאוכל ושותה ופרה ורבה ומטיל גללים כבהמה ומיתה נרמז כיון דיש לו תולדות ע"כ הוא מת וכלה וכמו דאיתא לקמן בפי"ד : עומד כמה"ש אע"ג דאין למעלה לא עמידה ולא ישיבה וכן אמרינן בפרק אין דורשין מ"מ קרי עמידה לפי המראה אשר ראו הנביאים · וי"ל עוד כי עומד הכוונה שהוא עומד נצחי וקיים לעד כי יש שאחרים לנפשו והנה הארבעה אשר בו מלמטה · ג' הראשונות המה הבוא אל הרציעים אל המיתה · דכיון דיש בו תמורה וחלוף מאכילה ושתיה והטלת גללים וכן בפריה ורביה [והפרש לפי מ"ש הרמב"ם בהל' דעות שרוב בני אדם מתים מרוב תשמיש] לכן מיוחד שאדם למות · וכנגד זה אומר כי הוא עומד ונצחי בנפשו כבריות אשר למעלה · וזה יבוא לו מהשלמה המגויים את"ה · כיון שהוא מדבר ועוסק בתורה ותכמה ויש בו דעת במושכלות ובסודות ה' · וגם הוא רואה ומבין מעצמו כל הצדדים האפשריים בידיעה המקובלת [וז"ש אלא מצדד] לכן נחלק לו המעלה הראשונה לסיום עומד ונצחי : יבוא צלמנו ודמותנו וירדה כו' · ודרש וירדו בדגת הים כי זה הוא ירידה לדגת הים ולכל בעלי חיים שאינם בצלמנו כדמותנו כי בשפל ישבו אבל האדם שנברא בצלם ובדמות הוא הרודה והמושל : ר"י דמן כפר חנן כו' · הוא בא לתת טעם למה ימשול האדם בכל בעלי החיים · וכמה זכה לממשלה · ומשני בשביל שהוא נברא בצלם ודמות לכן ראוי הוא שימשול בשפלים ממנו · והנה שלשה אלה באו למנות שלש מעלות אשר על ידיהן נשגב האדם מכל ב"ח הא' מצד שהוא בעל בחירה · ולא כן שאר ב"ח רק ע"פ הטבע ילכו · וז"ש ר"ח אם זכה רדו · כי כל מעשיו הם בידו · אם לתקן או לעוות בבחירתו · והב' כי גם בצורתו ותבניתו שלם ונאה הוא מכל בעלי חיים וע"ז אמר ר"י דכפר חנן את שהוא בצלמנו כו' כי הוא נעשה בדפוס מיוחד וכמ"ש רש"י בחומש · ונאה ושלם הוא מכל ב"ח · והג' אמר הנפש המשכלת אשר בו · וע"ז אמר ר"י דמן כפר חנן יבוא צלמנו ודמותנו כו' שבזה הוא דומה לעליונים וכמ"ש הרב ז"ל בפ"א ח"א שזה קאי על הנפש המשכלת · וזה הוא עיקר הטעם למה ימשול בב"ח כי אין נפש משכלת בהם : האיש מצווה כו' · הטעם מפני שהוא צריך לחזור אחר אבידתו ולא האבידה אחר בעליה כדלקמן בפי"ז · א"נ משום שיותר משהאיש רוצה לקחת אשה · האשה רוצה לקחת איש · לכן היא לא נצרכה לצוותה : האיש כובש את האשה והוכחה כבית שלא לרוץ בשווקים כי כל כבודה בת מלך פנימה : נטל כוס של ברכה כו' ודרים ויברך על ברכת חתנים · ומה שנאמר אח"ז פרו ורבו איננו מכלל ברכה אך אזהרה ומצוה הוא · ונוסח הברכה ע"כ איננו כנוסח אשר לפנינו כי בברכותינו מעורב הגלות והגאולה העתידה אבל ברכם שיתקיימו להאריך ימים ויחיו בשמחה בנעימים : מיכאל וגבריאל הם השלוחים לרוב נפקא על צרכי בני אדם ואולי הכוונה בזה כי מיכאל הוא שר של שלג אשר בזה הוא הקור והלחות · וגבריאל הוא שר של אש אשר בזה הוא החום והיובש · וזה ידוע כי כל המזגה אלא ע"י ארבע איכיות הללו · ולכן בהזדווג אדם עם חוה היו צריכים לאיכיות האלה אשר במיכאל וגבריאל ועיין : מצינו שהקב"ה כו' · וכיון שהקב"ה אשר לגדולתו אין חקר עוסק במצות אלה · מכ"ש שראוי ונכון לגבר ודם לדבק במדותיו ויוסיף כבודו וגאונו למצות החסדים גם עם השפלים ונקלים בעיניו :

ר

ידי משה

שבכל יום ברא הקב"ה בריאות מן העליונים ותחתונים וביום שברא את האדם ברא בו' שאל מן עליונים וד' מעלות מן התחתונים כדי שלא יהיה קנאה במעשה בראשית ולפיכך הודיע נח ם כתיו לורה וכו' כדי שלא ישקלו בו : ה"ג בצלם ובדמות וכו' וזהו שאמר רבי לוי לעיל משל למלך שהיה בלורין כמו שכתבתי לעיל שמה שאמר הקב"ה נעשה אדם פירושו בחיזו דמות כי העולם כבר נברא בלי המלכה ומה ששאל על הדעת וכלם הוא כמו שכתבתי שהיה מסככת שיהיה לאדם ד' מעלות כמלאכים וד' כתחתונים שלא יהיה קנאה במעשה בראשית שלא יהיו בריאות התחתונים רבים על העליונים שבכל יום נבראת בריה מן עליונים ומתחתונים וביום ו' נברא רק אדם ויהיה קנאה לכך ברא הקב"ה בקלם דברים שהוא שוה לעליונים וקצת לתחתונים ולכך אמר הקב"ה והודיע למלאכים בחיזו דמות וכלם יהיה כדי שלא יתקנאו ע"כ שנברא האדם שלא יהיה רבים בריאות התחתונים על עליונים ודוק ועיין לקמן פרשה י"ב : אמר ר"י וכו' נ"ל שרוצה לפרש דברי ר"ח שאמר אם זכה דקשה מאין לו זה דרש לדרוש כלם וירדו לפי ליתא :

אבל · (ה) הדא הוא דכתיב (בראשית לה) וירא אלהים אל יעקב עוד וגו' · א מה ברכה ברכו רבי יונתן אמר ברכת אבלים:

פרשה ט א וירא אלהים את כל אשר עשה וגו' · ב רבי לוי פתח (משלי כה) כבוד אלהים הסתר דבר וכבוד מלכים חקור דבר · רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינא אמר (א) מתחלת הספר ועד כאן כבוד אלהים הוא הסתר דבר מכאן ואילך כבוד מלכים חקור דבר · כבוד דברי תורה שנמשלו במלכים שנאמר (שם ח) בי מלכים ימלוכו לחקור דבר: **ב** ד"א וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד · רבי תנחומא פתח (קהלת ג) את הכל עשה יפה בעתו · ג א"ר תנחומא בעונתו נברא העולם לא היה העולם ראוי לבראות קודם לכן · א"ר אבהו מכאן שהקב"ה היה בורא עולמות ומחריבן בורא עולמות ומחריבן עד שברא את אלו אמר דין הניין לי יתהון לא הניין לי · אמר רבי פנחס טעמיה דרבי אבהו וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד · דין הניין לי · יתהון לא הניין לי: **ג** דבר אחר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד · ד רבי יוחנן אמר מלך בשר ודם בונה פלטין מביט בעליונים ראיה אחת ובתחתונים ראיה אחת אבל הקב"ה מביט בעליונים ובתחתונים ראיה אחת · אמר רבי שמעון בן לקיש הנה טוב מאד · זה העולם הזה · והנה טוב מאד · זה העולם הבא · העולם הזה והעוה"ב הביט בהן הקב"ה (ב) ראיה אחת · ה רבי שמעון בן לקיש בשם ר"א בן עזריה אמר (ירמיה לב) אהה ה' אלהים הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ בכוחך הגדול ובזרועך הנטויה לא יפלא ממך כל דבר · מאותה שעה לא יפלא ממך כל דבר · רבי חגי בשם רבי יצחק אמר (ד"ה א כח) ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין אם תדרשנו ימצא לך ואם תעזבנו יזניחך לעד · קודם עד שלא נוצרה מחשבה בלבו של אדם כבר היא (ה) גלויה לפניך · ו רבי יודן בשם רבי יצחק קודם עד שלא נוצר יצור כבר מחשבתו גלויה לפניך · אר"י לגרמיה (תהלים קלט) כי אין מלה בלשוני הן ה' ידעת כלה · קודם עד שלא יארש לשונו דבור כבר הן ה' ידעת כלה: **ד** רבי חמא בר חנינא ורבי יונתן · רבי חמא בר חנינא אמר משל למלך שבנה פלטין ראה אותה וערבה לו · אמר (ג) פלטין פלטין הלואי תהא מעלת חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה זו · כך אמר הקב"ה לעולמו · עולמי עולמי · הלואי תהא מעלת חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה זו · רבי יונתן אמר למלך שהיה משיא את בתו

מסורת המדרש א לקמן פרשה פ"ב · ב ילקוט משלי רמז תתקס"א · ג קהלת רבה פרשה ג' פסוק י"א · מדרש תהלים מזמור ל"ד · ילקוט כאן רמז ט"ז · ילקוט קהלת רמז תתקס"ח · ד ילקוט כאן רמז ט"ו · ה ילקוט ירמיה רמז שי"ח · אגדת בראשית פ"ב · מדרש שמואל פרשה ה' · ילקוט ד"ה א' רמז תתל"ף פ' ·

חדושי הרד"ל

(א) מתחלת הספר כו' מכו"א כו' · בירושלמי חגיגה פ' ב' הלשון עד שלא נברא · כבוד אלהים הסתר דבר · משנברא"ע כ"מ חקור דבר · ור"ל משנברא העולם ומלך על בריותיו כבודו הוא לחקור · והיינו מוירא אלהים את כל אשר עשה ואילך שכבר נברא הכל: (ב) ראיה אחת · וזהו וירא (בראי' אחת) את כל זהו העליונים והתחתונים: (ג) פלטין כו' הלואי כו' ועשה לה חופה הלואי תהיה כו' · למשל הפלטין משל העולם לפלטין ודירת מלכו של עולם · ולמשל חופת בתו הוא ממשיל העולם לחופת התורה שהיא

חדושי הרש"ש

ב"א (שם בפי' ר"י) והא אין לו יין כו' מברך אותה כפ"ע כמש"כ בספ"ג גבי ב"א וזה דלא כב"ש שם ג"כ: (ה) הס"ד וירא אלהים אל יעקב עוד כו' · ובגמרא ספ"ק דסוטה מביא מן המוקדם ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו (בראשית כ"ה) אולם המדרש לשיטתו לקמן פס"א דמפרש ברכת יצחק לעניא אתריגא ורש"י בפי' התורה הביא שם שתיהם: (ה) גלויה (לפניך) · נ"ל לפניו · וכן נכון בדרשת ר' יודן וכ"ה בילקוט ד"ה:

רש"י

פרשה ט כבוד תורה שנמשלה למלכים חקור דבר · ראוים לדרשה: **ולא היה ראוי להבראות קודם לכן** · שהרי הוא בורא עולמות שאינן הגונים ומחריבן וכשבראו בעתו עשאו יפה הדא הוא דכתיב והנה טוב מאד (פ' ב'): אלין הניין לי · אלו שעכשיו בראתי יש לי קורת רוח מהם ואותן עולמות שהחרבתי לא הניין לי לכך נאמר את כל אשר עשה והנה טוב מאד שעשה עכשיו ולא מה שעשה מקודם: בעליונים ובתחתונים ראייה אחת · דכתיב וירא אלהים את כל אשר עשה הכל ראה בבת אחת ובסקירה אחת: הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ · באותה שעה לא יפלא ממך כל דבר שהכל הבטת בראיה אחת: וכל יצר מחשבות מבין · כלומר קודם שלא נוצרה מחשבה וכו' ענין אחר כל יצר מחשבות אפילו קודם שלא נוצר יצור וכו': רבי יודן אמר לגרמ' · בתחלה פי' בשם ר"י ואחר פירש מעמיה דנפשיה: יארש · ידבר: בשעה זו · שהעליתה חן לפני כן וירא אלהים את אשר עשה והנה טוב מאד שהעלתה חן לפניו

והראשון אמר בשם רבי יצחק: יארש · לשון דבור כד"א וארשת שפתיו · עולמי עולמי כו' · פירש"י דייק מדכתיב וירא אלהים וגו' והנה טוב מאד הרי שהעלתה חן לפניו וכתוב וירא שנתן עיניו בו שיהיה כן לעד:

מתנות כהונה

פרשה ט טוב מאד וגו' · וסמיך ליה ויכלו השמים: ועד כאן · עד ויכלו · [וה"ג בילקוט בהדיא ועי' כ"ז בירושלמי פרק אין דורשין ועד כאן] כבוד אלהים הסתר · שהוא עיקר מעשה בראשית וסתרי תורה: לחקור דבר · לדורשה: קודם לכן · וזהו בעתו: מכאן שהיה כו' · מדכתיב יפה בעתו משמע שקודם עתו לא היה יפה וכן גם כן מדכתיב וירא אלהים את כל וגו' שמשמעותיה כן כדמפרש ר"פ ואזיל: דין הניין לי וכו' · אלו טובים ונאים בעיני ואלו הקודמים להם אינם טובים בעיני · [וע"ע מזה לעיל פ"ג ובמדרש קהלת]: ראויה אחת · כדמפרש ר"ל ואזיל: והנה · וי"ו יתירה לרבויי אתא לעוה"ב וכתיב וירא ראייה אחת לשניהם: אהה וגו' · סיפיה דקרא לא יפלא ממך כל דבר משמע הכל בידיעה אחת גלוי וידוע לפניו דבר והפכו וכן לקמן כי כל לבבות הוא דורש בדרישה אחת: עד שלא נוצרה · דייק מדכתיב יצר מחשבות ודרש יצר לשון יצירה · יצירה של המחשבה הוא מבין: עד שלא נוצר יצור · דרש יצר כמו יצור וכל יצור מבין מחשבתו בעוד שהוא לא נוצר: לגרמיה · מחמת עצמו

יפה תואר

ר' לוי פתח כבוד אלהים כו' מפשט הדברים נראה כי ר"ל סובר כבר קפרא אשר גם במעשה בראשית עד שנברא האדם אין לנו רשות לחקור בהם וכדבריו מתחלת הספר ועד כאן כבוד אלהים הוא הסתר דבר ורק מבריאת האדם ואילך מותר לנו לחקור · ומה דמצינו בירושלמי חגיגה בשם ר' לוי דרק לפני בריאת שמים וארץ הוא הסתר דבר · ומבריאת שמים וארץ חקור דבר · ע"כ פליגי והא דידיה והא דרביה ועי' לעיל פרשה א' סי' ז': מכאן שהקב"ה הי' בורא עולמות ומחריבן · ודריש את הכל עשה יפה בעתו כל העולמות אשר ברא לפני זה גם הם היו יפים בעתם · ואח"ז כאשר נחלפה העת החריבן ובנה עולם אשר הוא יפה לפי עתו: בעליונים ובתחתונים ראיה אחת · הכוונה בזה כי העליונים והתחתונים קשורים זה בזה ותכלית אחת לכולם · וז"ש ראיה אחת · משא"כ הבונה בית · לפניו העליונים תכלית אחרת והתחתונים תכלית אחרת · ור"ל מוסיף כי לא לבד העליונים והתחתונים אשר המה מעולם המעשה נבראו בראיה אחת ולתכלית אחת · אבל גם העוה"ב אשר זה עולם הגמול נברא עמהם לתכלית אחת: ר' חמא בר חנינא ור' יונתן כו' המה דרשו מאד על המשך הזמן לעתיד · וז"ש והנה טוב עתה ותפלה כי יהיה מאד וימשך הטוב לעד ומה שדמה רחב"ח לפלטין ור"י לחופה י"ל דפליגי בתכלית העולם רחב"ח סובר דתכלית כל נברא הוא בעצמותו · ולא נברא האחד לתכלית השני וכמ"ש הרב ז"ל ע' נקיון בפי"ב סימן י"א ולכן מדמהו לפלטין אשר כל חדר וחדר נבנה לתכליתו · ור"י סובר כי כל העולם נבנה לתכלית האדם וזה שדמהו לחופה אשר כל הבנינים והקישוט אשר בה הוא רק לתכלית בתו הנשאת לאיש: בתורתו של ר"מ פי' בספרו תדושים על התורה כתב לבאר הדברים של טוב מאד כי קאי על המות: ר' חמא בר חנינא ור' יונתן כו' המה חולקים בזה כי לדעת רחב"ח לולא החטא הי' אדם חי לעולם וכדעת קצת מן המפרשים והחטא הוא שהביא המיתה לעולם · ור"י אומר כי אם המיתה היתה גזירה חדשה אחר החטא ראויה היתה לגזור רק על הרשעים ולא על הצדיקים אבל המיתה היא הכרחית מראשית בריאת האדם · ובא ליתן טעם גם לדברי רחב"ח ולתרץ את דבריו · כי גם לדעתו ניחא

פירוש מהרז"ו

פרשה ט סימן א מתחלת הספר ועד כאן · בירושלמי חגיגה פרק ב' הגי' עד שלא נברא העולם הסתר דבר · משנברא העולם חקור דבר מכאן משמע חקור דבר מיום ו' ולהלן · עיין מ"ש לעיל פר' א' סימן י' · ולעיל פר' ח' סימן ב' · כי שני מאמרים אלו · סמוכים שם בירושלמי · ושניהם בשם ר' לוי · ופירוש אחד להם · וההכרעה יהיה מאמר של פר' א' סימן יו"ד לאשונים כיוצא בשני ואולי סבר כרב לעיל פ' א' סימן ה' ע"ש · וזהו מ"ש כבוד אלהים וכן בכמוד ועי' היטב בירושלמי שם: כבוד אלהים הוא · כמ"ש בהדיא לעיל פר' א' סימן ה' ... ותבין כאן · ויתכן שהפסוק השני · בא לפרש הפסוק הא' · שמים לרום וארץ לעומק · ולב מלכים אין חקר · שמים לרום וארץ לעומק · היינו מה למעלה ומה למטה · ... אלהים הסתר דבר · וכבוד מלכים · היינו ולב מלכים חקור דבר · אלא שאין חקר · ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים מאד · ונרמז בפסוק זה שהטוב האמתי הוא כשיכולים ליהנות ממנו · דאל"כ אין טובתו ידוע וזהו טוב מאד · שהותרה החקירה מעתה: **ב** בעונתו נברא · עיין לעיל פר' ג' סימן ג' וסימן ז' וש"נ · ורמז בזה לסוד מופלא · שהזכירו המקובלים על השמיטות והאי בער ולא אדע: אמר ר' אבהו · עיין שמ"ר פר' ל' סימן ג' ומ"ש שם: דין הניין לי · כמ"ש פי' לעיל פר' ג' סימן ז': **ג** כל אשר עשה והנה טוב מאד · תיבת והנה מיותר וכמו במעשה כל יום שאמר וירא אלהים כי טוב · ותיבת והנה מחלק הפסוק לשני מאמרים · וירא אלהים את כל אשר עשה מאמר מיוחד שראה כל אשר עשה בפעם אחת וראיה אחת · כי בשר ודם שרואה ע"י עינים · כשנושא עיניו למעלה אינו יכול לראות למטה · וכן בהיפוך · אבל הש"י רואה הכל בראיה אחת · והכל גלוי לפניו · גם לפי ראות ב"ו . כל בריאה היתה מיוחדת לעצמה · והאדם רואה כל העולם לפניו דברים נפרדים · אבל הקב"ה הכל יכול וכוללם יחד · יודע איך שכל הברואים הנוזים זה בזה · וזהו בריאה הכל בריאה אחת: הנה טוב מאוד זה עוה"ז · וכמ"ש בסמוך מפסוק הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ וכתב שם לא יפלא ממך כל דבר · הרי בתיבת הנה מרומז עוה"ז · והוי"ו של והנה מרבה עוה"ב · ומוסיף על דברי ר' יוחנן הנ"ל שהעליונים והתחתונים מכונים בשם עוה"ז · והקב"ה רואה העוה"ז והעוה"ב בראיה אחת שאין העוה"ז עולם שלם בפני עצמו · כי הם ביחד עם עוה"ב · וזה ראיה אחת: מאותה שעה · משעה שבראת אותם לא נחדלת מהם ולא שכחת דבר מבריאותיך אלא הכל גלוי לפניך תמיד: עד שלא נוצר יציר · לא נראה לו דעת ר' חגי כי יצירה שייך ביצורים לזה דרש ע"פ מדת ממעל וע"פ מדה ע' · כאלו כתוב בהדיא · וכל יצר יצורים מחשבותם מבין · ופי' היצורים שלא ליצרם · הבין מחשבות יצורים אלו קודם שיצר · וכמו שכתוב על גוג ועל נבוכדנצר: כי אין מלה בלשוני · ומאחר שעדיין לא דיבר · א"כ מה יודע · אלא פי' שיודע מה שאני עתיד לדבר · וכל דרשות אלו דרך אגב מ"ש ולא יפלא ממך כל דבר · ועיין באגדת בראשית פר' ב' באריכות: **ד** משל למלך · בא לדרוש מ"ש וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב · משמע שהיה צריך לראות לידע שהוא טוב · ואחר שראה הכיר בו שהוא טוב · ע"כ דרש שמ"ש וירא ראיה והתבוננות לעתיד · והנה טוב משמע עתה · ודרש משל המלך עם הפלטין שבשעה שגמרו לא ראה בו שום חסרון רק מעלות שמצא חן בעיניו · אך מאחר שיתכן שבאורך הזמן יתקלקל מעצמו · על כן ברך המלך את עצמו · שיהיה הפלטין מעלה חן תמיד · שיהיה תמיד כמו שהוא עתה · כך העולם בתחלת יצירתו היה טוב ושלם · וראה בעתיד שיתכן שיתקלקל במעשה אדם · ע"כ וירא בעתיד והנה טוב מאד בהוה · והכוונה עפ"י מדה ע' · כשם שהוא בהוה יהיה בעתיד שלא יתקלקל · ומ"ש תהא מעלה חן מרומז במ"ש · והנה טוב מאד · וטוב וחן ענין אחד הוא כמ"ש באסתר אם מצאתי חן לפניו ומובא אני בעיניו ובעוד שהעולה מעלה חן לפניו מרבה שפעו בו · ועושה בו חסד · ובאין חן אין חסד · והנה הפלטין נבנה לתכלית שידור המלך בו תמיד · וכשלא ימצא חן בעיניו לא ידור בו · וכן העולם נברא לתכלית שישרה בו הקב"ה שכינתו · ואם חלילה יתקלקל לא ישרה בו שכינתו · ודעת ר' יונתן שמאחר שאין ביד הפלטין בחירה לא להיטיב ולא להרע · אין שייך עליו לומר הלואי תהא מעלה חן לפני · ע"כ דימה את העולם לחופה של בתו · וחן החופה תלוי במעשי הבת · שאם תטיב מעשיה ותהיה תמיד בשלום עם בעלה תהיה החופה קיימת ביפיה ומובה · ועיין ויק"ר ריש פר' י"א מ"ש ותבין כאן כי אין לכפול הדברים · ודרך הדרשה כמו לר' חמא בר חנינה · ובנמשל כשאין ישראל טובים · אז היתה כאלמנה וביהמ"ק חרב בעונים · וענין תפלה ע בתי הלואי וכו' כמ"ש הז"ל בברכות דף ה' · יהי רצון שיכבשו רחמי את כעסי וכמפורש בתורה · ומי יתן והיה לבבם זה להם ליראה

משנת דרבי אליעזר

רבי יוחנן אמר מלך ב"ו בונה פלטין וכו' · ר"י דרש את כל לרבות שראה בראיה אחת עליונים ותחתונים ור"ל בא להוסיף ודרש וי"ו דוהנה לרבות אף עוה"ב וזה פשוט ודלא כמ"ש מעשה דברי ר"ל פי' לדברי ר"י : רבי חמא בר חנינא ור' יונתן משל למלך וכו' דרשו אשר עשה שהוא מיותר אלא לסורס הלימוד

נתקיים העולם וכזה מיושב המדרש לעיל פרשה א' וז"ל כ"ו דורות היה האל"ף קורא תגר וכו' ואיני פותח אלא בך יש לדקדק למה היה קורא תגר בכל דור ודור וגם למה השיב לה הקב"ה לשון שלילה ואיני פותח אלא בך וכ"ל לפי שאותן כ"ו דורות היו מתקנים אותן העולמות שנבראו בכ"ו אותיות עם מנצפ"ך ונחרבו רק העולם שנברא בבי"ת נתקיים לפיכך מתחלה לא היה האל"ף יכולה לקטרג אני ראשון של אותיות זה אינו כי הקב"ה פתח תפי"ו לברא עולמות ולא הניין לו והחריבן עד שבא לאות בי"ת שהוא לשון ברכה ונתקיים העולם ומצא שאתה אחרון ולא באת לכלל הבריאה אבל כשראתה אותן כ"ו דורות שהמתין הקב"ה

ידי משה

לז"א אמר ר"י שהוא דרש זה ממלה בצלמנו ודמותנו שהוא מיותר כי צלם הוא דמות אלא שר"ל את שהוא בצלמנו וכדמותנו פי' שזכה לפי שהוא צדיק · ורדו את שאינו בצלמנו כו' פירוש שלא זכה אז וירדו כו"ל : אר"א מכאן שהקב"ה היה בורא עולמים ומחריבן וכו' ע"ד דאית' בזוהר אותן תלפים שנה שקדמה התורה שענין הוא שבכל אות ברא הקב"ה עולם והיה קיים רק ק' שנה עד שבא לאות ב' שהוא בוכה

ועשה לה חופה ובית וסיידה וכיירה וציירה · וראה אותה וערבה לו · אמר לה בתי הלואי תהיה החופה הזאת מעלת חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה הזו · כך אמר הקב"ה לעולמו · עולמי עולמי · הלואי תהא מעלת חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה הזו: ה) בתורתו של רבי מאיר מצאו כתוב · (ג) (ד) והנה טוב מאד והנה טוב מות · א"ר שמואל בר נחמן רכוב הייתי על כתפו של זקני ועולה מעירו לכפר חנן דרך בית שאן · ושמעתי את ר"ש בן אלעזר יושב ודורש בשם רבי מאיר · הנה טוב מאד הנה טוב מות · רבי חמא בר חנינא ורבי יונתן · רבי חמא בר חנינא אמר ראוי היה אדם הראשון שלא לטעום טעם מיתה ב ולמה נקנסה בו מיתה אלא צפה הקב"ה שנבוכדנצר וחירם מלך צור עתידין לעשות עצמן אלהות ולפיכך נקנסה בו מיתה הה"ד (יחזקאל כח) בעדן גן אלהים היית · וכי בגן עדן היה חירם · אתמהא · אלא אמר לו (ה) אתה הוא שגרמת לאותו שבעדן שימות · רבי חייא בר ברתיה דר' ברכיה משום רבי ברכיה (שם) את כרוב ממשח · אתה הוא שגרמת לאותו כרוב שימות · א"ל רבי יונתן א"כ יגזור מיתה על הרשעים ואל יגזור מיתה על הצדיקים אלא שלא יהו הרשעים עושים תשובה (ו) של רמיות · ושלא יהו הרשעים אומרים כלום הצדיקים חיים אלא שהן מסגלין מצות ומעשים טובים אף אנו נסגל מצות ומעשים טובים נמצאת עשיה שלא לשמה · ג רבי יוחנן ור"ש בן לקיש · רבי יוחנן אמר מפני מה נגזרה מיתה על הרשעים אלא כל זמן שהרשעים חיים הם מכעיסים להקב"ה הה"ד (מלאכי ב) הוגעתם ה' בדבריכם · כיון שהן מתים · הן פוסקים מלהכעיס להקב"ה · שנאמר (איוב ג) שם רשעים חדלו רוגז שם חדלו מלהכעיס להקב"ה · מפני מה נגזרה מיתה על הצדיקים אלא כל זמן שהצדיקים חיים הם נלחמים עם יצרן · כיון שהם מתים הם נחין · הה"ד (שם) ושם ינוחו יגיעי כח · דיינו מה שיגענו · ורשב"ל אמר ליתן שכר לאלו בכפליים ולהפרע מאלו בכפליים · ליתן שכר לצדיקים שלא היו ראוים לטעום טעם מיתה וקבלו עליהם טעם מיתה (ז) לפיכך (ישעיה סא) לכן בארצם משנה יירשו · ולהפרע מן הרשעים שלא היו צדיקים ראויים לטעום טעם מיתה ובשבילן קבלו עליהן מיתה (ג) לפיכך משנה שברון שברם: ו) אמר רבי שמעון בן אלעזר הנה טוב מאד והנה טובה שינה · וכי שינה טובה מאד · אתמהא · לא כן תנינן (ד) ד יין ושינה לרשעים נאה להם ונאה לעולם אלא מתוך (ח) שאדם ישן קימעא הוא עומד ויגע בתורה הרבה: ז) רבי נחמן בר שמואל בר נחמן בשם רב שמואל בר נחמן אמר ה הנה טוב מאד זה יצר טוב והנה טוב מאד זה יצר רע · וכי יצר הרע טוב מאד · אתמהא · אלא שאלולי יצר הרע לא בנה אדם בית ולא נשא אשה · ולא הוליד ולא נשא ונתן · וכן שלמה אומר (קהלת ד) כי היא קנאת איש מרעהו: ח) אמר רב הונא הנה טוב מאד · זו מדת הטוב · והנה טוב מאד זו מדת יסורין · וכי מדת יסורין טובה מאד · אתמהא ·

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ט"ז כל הענין · ב עיין בבא בתרא דף ע"ה · ילקוט יחזקאל רמז שמ"ז · ג ילקוט איוב רמז תתצ"ה · ד עיין סנהדרין דף ע"ב במשנה · ח קהלת רבה פרשה ג' פסוק י"א · מדרש תהלים מזמור ט' · ילקוט כאן רמז ט"ז · ילקוט תהלים רמז תרמ"ב ·

חדושי הרש"ש

(ב) והנה טוב מאד והנה טוב מות · כי א' חילוף ת"ו באתב"ש וד' תמורת ו' באטב"ח: (ג) לפיכך משנה שברון · נראה דצ"ל משנה שברון שברם והוא פסוק בירמיה י"ז ועי' חגיגה ט"ז א': (ד) יין ושינה כו' לעולם ולצדיקים

חדושי הרד"ל

כבתו של מלך (ע"ל ס"פ כ"ט): (ד) והנה טוב · זה עוה"ז מאד זה עוה"ב כ"ה בילקוט וכן לקמן נ"ל מאד זה יה"ס כו' שעי"ז הוא בעל בחירה · ומעלתו גבוה וכ"ה הגירסא בקה"ר (פ"ג פ' י"א) ובילקוט וכ"מ בשוח"ט מז' ט': (ה) אתה הוא שגרמת כו' עי' בפי' רשב"ם ב"ב ע"ה): (ו) של רמיות · שלא יהו הרשעים אומרים כו' כצ"ל והוא הכל עיין פי': (ז) לפיכך לכן בארצם משנה יירשו · בשביל שיקבלו בא"י: (ח) שאדם ישן קימעא · כמ"ש מעט שנות מעט תנומות:

מתנת כהונה

סיידה כו' · מלבנה בסיד: כיירה · פירש הערוך מעשה ציור בשמי קורה או בכותל כד"א בית ארזים בכיור דארזא: וציירה · על פני כולה: בתורתו של ר"מ · בספר תורה שלו · כתב כן על הגליון · [ועי' מ"ש לעיל פ"ג]: זה מות · שמפרידו מזה העולם הכלה ומביאו לעולם העומד וגם שם אינו בא טוב לידי חטא: אתה הוא שגרמת כו' · והנה הוא היה שם שהרי בשבילו נקנסה עליו מיתה: לאותו כרוב · אדם הראשון שמעלתו היתה יותר מהמלאכים כרובים: דיינו כו' · כן אומרים הצדיקים לאחר מיתה די לנו שעבר ויגיעה עד כאן מה שנלחמנו עם היצר: ובשבילן קבלו כו' · כדברי ר' יונתן לעיל: זה יצה"ט · וי"ו של והנה דריש: מדת הטוב · שהשעה משחקת לו בעוה"ז ומבלה שנותיו בטוב ונעימות:
מתכפר

רש"י

לפניו: וכיירה · שמקרה אותה בארזים היך מה דאת אמר יושב בבית ארזים ומתרגמינן בביתא דמטללא בכיור ארזיא: וציירה · בציורין נאין: בתורתו של רבי מאיר · בספר תורתו: הנה טוב מות · הלא הוא דכתיב טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו (קהלת ז) דטוב אינו חוטא: אתה הוא שגרמת לאותו שבגן עדן שימות · כך אמר ליה יחזקאל לחירם בשביל שצפה הקב"ה שאתה עתיד לעשות עצמך אלוה לכך קנס מיתה באדם הראשון שתמות אף אתה והראה מה אחריתך: אתה הוא שגרמת הכרוב שימות נער רביא · ומפרש במסכת חגיגה כרוב כרביא לכך נאמר את כרוב ממשח הסוכך אתה שגרמת לאותו כרוב שנמדד במדת סיכוכו של עולם שמת: ממשח · לשון מדה כדמתרגמינן ומדותם והמשחו זה אדם הראשון שמגיע עד לשמים שהוא סיכוכו של עולם · דבר אחר ממשח הסוכך שנמשך למלך וכי האי גוונא אמר ויניחהו בגן עדן וכתיב וישם שם את האדם אשר יצר היך מה דאת אמר שום תשים עליך מלך (דברים י"ז ט"ו): סוכך · מלך וכי האי גוונא אמר ימהרו חומתה והוכן הסוכך: אם בשביל הרשעים נקנסה לו מיתה יגזור על הרשעים וכו': הוגעתם · לשון יגיעה כך הצדיקים אומרים דיינו שתה במה שיגענו בחייו לזה גזר מיתה על אדם הראשון · ס"א מפני מה נגזרה מיתה על הרשעים לאו דוקא שדין הוא שיגזור עליהם מיתה אלא מפני שהאומר בסוף ומפני מה נגזרה מיתה על צדיקים התחיל לומר גזירת הרשעים ע"כ: ליתן לאלו שכר · לצדיקים כפלים ממה שבשבילן יסורי מיתה: הנית לעולם · שאין הוכאין: רע להם ורע לעולם · שהוך שאין עוסקים בתורה רע לעולם שמתקיים עליהם: טוב מאד · זה יצר הרע לכך יצר הרע טוב מאד שאלמלא הוא לא בנה אדם בית ולא נשא אשה וגו' נמצא העולם תוהו ובוהו

פירוש מהרז"ו

אמי חזו ברכה מאת ה': ה) והנה טוב מות · הכוונה בכל דרשות אלו שדורש תיבת והנה שהוא מיותר · ודרש שתיבת הנה לא באה לרבות אלא שטוב העולם הוא בחיים ויתכן מדכתיב ביהושע י"ד הנה החיה ה' אותי · הרי שהנה · הוא חיים · והוא"ו מרבה מות · וכן בסמוך בשם ר"מ צ"ל נ"כ והנה טוב מות · וכן הוא במדרש דפוס אחר · ופי' רש"י במדרש דכתיב ויום המות מיום הולדו · וטוב אינו חוטא · וכל דרשות אלו נכתב על יסוד זה שכל מקום שכתוב הנה · כוונתו לפי סדר המקום והענין שמדבר בו · והוא"ו מהפך ומחדש: ראוי היה אדם הראשון · בא לפרש מה טובו של מות מפני רשעים שלא יעשו עצמן אלהות · ועיר כתו של הקב"ה היה ראוי שיחיה כאחד מצבא מרום · וכמ"ש הן האדם היה כאחד ממנו: חירם וכ"נ · חירם כתוב בו ביחזקאל ריש כ"ח · ותאמר אל אני מושב אלהים ישבתי · ועל נבוכדנצר כתוב בו אעלה על במתי עב · אדמה לעליון: בעדן גן אלהים היית · וחירם לא היה בגן ואדם היה בגן דורש עפ"י מדה כ' אא"ע לחירם ה"ע לאדם · ועי' לקמן פר' י"ח סוף סימן א' וש"נ ומבואר ויתכן שדורש היית מלשון שבר · כמ"ש נהייתי ונחליתי · ופי' אתה שברת לאותו שבגן · ומרומז המיתה סוף הפסוק · ומלאכת תופיך ונקביך ביום הבראך כוננו · וכמ"ש לעיל פר' ח' סימן ג' שדמיון האדם לנוד מלא רוח · שאם יעשה בו נקב משהו יוצא הרוח · וחייו בטלו · ומותו בקלקול הנוד · וע"כ נברא באופן זה שמתחלת יצירתו מוכן למות: את כרוב ממשח הסוכך · וס"ד ונתתיך בהר קודש אלהים היית בתוך אבני אש התהלכת · והוקשה לו וכי חירם היה בהר קודש אלהים בתוך אבני אש · הייתי בין המלאכים מערכתיו אש לוהט · אלא אא"ע לחירם פ"ע לאדם · שהיה בגן במקום מלאכים וכרובים · ומ"ש ממשח הסוכך פי' שהיה ארוך עד הסוכך היינו כיפת הרקיע הסוכך על העולם · או פי' שהכרוב יש לו כנפים ארוכים סוככים וכמ"ש בתורה אל הכרובים פורשי כנפים למעלה סוככים בכנפיהם ועיין לקמן ריש פר' י"ח וש"נ ומבואר · ומ"ש אתה גרמת לאותו כרוב שימות · כוונתו במ"ש שם בפסוק ג' שלאחריו ואבדך כרוב הסוכך מתוך אבני אש אא"ע לחירם ה"ע לאדם · ופי' שחירם גרם מיתת הכרוב · ולכך כתוב הענין אל חירם: ואל יגזור מיתה אצל הצדיקים · שאין עושין עצמן אלהות ואיך יתכן שבעבור שני רשעים ויחידים שדומים להם ימותו כל בני אדם · אלא הטעם בעבור התשובה שיראו מן המיתה ומטוגם הגיהנם ויעשו תשובה והאלהים עשה שיראו מלפניו וכמ"ש אבות ריש פרק ג' ולאן אתה הולך · והאמר עוד ושוב יום אחד לפני מיתתך · ולפי טעם זה היתה שגזר גם על הצדיקים · שמאחר שיהיה ערבה העונש בחוק שהצדיקים חיים והרשעים מתים הרי זה מופת אמיתי שמוכרח ללכת בדרך הצדיקים ולא בדרך הרשעים · ויהיה מוכרח במעשיו ולא בעל בחירה · ועיקר השכר ועונש תלוי בבחירה החפשית ביד כל אדם · וזהו שאמר שלא יעשו הרשעים תשובה של רמיות ולא מירלת האל ואהבתו: ר' יוחנן ורשב"ל · חולקים על ר"ח ור"י שסוברים שהמיתה נגזר בשביל רשעים ולצדיקים מתים בשביל רשעים זה לא יתכן · אלא בעבור טובת עצמם · רשעים שלא יוסיפו להכעיס לצדיקים שיעתו מיגיעת יצרם הרע שנלחם עמהם תמיד וכמ"ש איוב כי עתה שכבתי ואשקוט וגו' · וס"ד שם רשעים חדלו רוגז · ושם ינוחו יגיעי כח הרשעים מיגיעם · והצדיקים מיגיעם במ"ר פר' ח' סימן ט' · ואם הכוונה כמ"ש חדלו רוגז על הרשעים שלא יהיו עוד בכעס מכעס לבד יחדלו אלא כמותם יחדלו מהכל · ע"כ דרש שפי' שיחדלו מלהרגיז להקדוש ב"ה ולהכעיסו וליגעו: דיינו מה שיגענו · דורש ינוחו שישינו נחת רוח בגן עדן · כמ"ש ונחת שולחנך מלא דשן וידעו שלא לחנם יגעו · וכמ"ש במ"ר פר' ל"ב סימן ג' על ר' אבהו שאמר קודם מותו · ואני אמרתי לריק יגעתי וכן הכן משפטי את ה' ופעלתי את אלהי · וכל זה נכלל במ"ש יגעו · וזהו דיינו: לכן בארצם משנה יירשו · וריפא דקרא תחת בשתכם משנה וכלימה ירונו חלקם · לכן בארצם משנה יירשו · היינו בארץ החיים מעבר יירשו · וכמ"ש לעולם יירשו ארץ · ושם יירשו משנה על שסבלו לעד משנה בשביל רשעים · כמ"ש ר' יונתן לעיל אלא שסובר שהוא לטובת הצדיק ג"כ כדי שיקבלו שכר טוב: לפיכך משנה שברון יירשו · פי' הוא וצ"ל לפיכך משנה שברון שברם · והוא פסוק בירמיה י"ז וכן מלאכי ביתקום איוב ג' הביא בסוף דברי ר"ש לקיים כל דברי ר' יונתן דלעיל · דאיהו לפ"מ שר"ל סובר כר' יונתן ועי' לקמן סימן י': ו) הנה טוב מאד · זהו כפי טבע עולם כל בני אדם עוסקים במלאכתם בבנין עולם והוא"ו מרבה שינה שאינו עוסק בבנין עולם וכפי הנראה שהוא"ו מהפך מענין הקודש וכמ"ש פר"א פרק י"ב מענין השינה וטובתה: לא כן תנינן · סנהדרין ע"א · עיין חגיגה פ"ו שהרשעים כשמתכרין ושינים הינם חוטאים ועיין לקמן פר' י"ז סימן ה': ז) זה יצר הטוב · קהלת רבה פסוק את הכל עשה יפה בעתו דף ל"ב בשינוי · ושם הגיר' והנה טוב זה יצר טוב מאד זה יצר הרע · כשמתנהגים ע"י יצר הטוב העולם מתכונן וזה טוב מאוד · והוא"ו שמהפך מרבה אפילו היצר הרע שגורם הריסת העולם יש בו ג"כ טובה: שאלולי יצר הרע · עיין מדרש תהלים מזמור ל"ז · והמלאכה מחמת שנוגע לדקת הבריות ע"י קנאה כמ"ש בריבה דקרא · ורואיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון המעשה כי היא קנאת איש מרעהו · וכמ"ש במדרש תהלים שם: ח) זו מדת הטוב · לפי טבע העולם · ומנהג זהו טובתו הגלויה שיתנהג במדת הטוב והוא"ו המהפך מורה שמרבה גם מדת יסורין

יפה תואר

ניחא למה נגזרה מיתה גם על הצדיקים ולמה אלא שלא יסתו הרשעים עושים תשובה של רמיות: הם מכעיסים להקב"ה פי' שמהרהרים אחר מדותיו של הקב"ה וכדכתיב שם הוגעתם ה' בדבריכם וגו' באמרכם כל עושה רע טוב בעיני ה' וגו' · אבל על המתים בגופם אמרינן בפ"ב דעירובין הרשעים אפילו על פתחו של גיהנם אינם חוזרים בתשובה וגם אם ימותו לא יחדלו מלחטוא: דיינו מה שיגענו פי' כי די שכר נקבל מה שיגענו להלחם עם היצה"ר: ליתן שכר לאלו בכפלים כו' פי' כי הקב"ה כופל השכר לצדיקים והעונש לרשעים · כי גם זה מדה טובה במה שיזהיק העונש לרשעים יפחדו מלחטוא וישובו מעונם: והנה טובה שינה · ופי' שמקרא וירא אלהים את כל אשר עשה לא נכד את המעשה אבל גם השינה אשר הוא ביטול המעשה גם זו והנה טוב מאד בין לרשעים ששינה נאה להם וגם לצדיקים שישנים רק להחליף כח כדי שיוכל ליגע בתורה גם להם נאה השינה כיון שמהשכבתם הוא לגיבה לעבוד בתורה: אלא שאלולי יצר הרע כו' פי' כי לענין מושכלות ויראת אלהים בוודאי היצר טוב עדיף שמדריכו לטוב · והיצר הרע אינו טוב בעצמותו רק בבחינת ההעדר שאם יכבשנו ויגלהו אז יקבל שכר ע"ז · אבל הכתוב דאמר והנה טוב מאד זה היצה"ר קאי על מה שנאמר בקרא וירא אלהים את כל אשר עשה כי בעסק הארץ היצה"ר טוב מאד שיעיר קנאה בלב האדם לעשות כמעשה רעהו ועי"ז יבנה העולם וגו' ובשכליים אין קנאה ותחר ם: וכי מדת יסורין טובה מאד · כי באמת היסורים טובים הם שממרקין עונותיו

ידי משה

ליתן תורה עד שיתקן כ"ו אותיות מה שנחרבו מתכלית בריאתן קרא עכשיו אבר כי כשנתקנו האותיות אז תי"ו עד אל"ף כאותן כ"ו דורות נמצא עכשיו אני ראשון של אותיות לפיכך · היה קורא אבר לפי שהיה ירא שלא יפתח הקב"ה ג"כ התורה מאחריו כמו בבריאה כי כבר היה להאותיות · תקנה באותן כ"ו דורות לז"א הקב"ה תשובה נאות ואמר לשון שלילה כלומר אל תירא שלא אפתח בבית כנמתה

משנת דרבי אליעזר

שלימוד הלואי שתהא מעלת חן לפני בכל עת כשם וכו' כמו בשעה שבמהם: הנה טוב מות כו' · כדאיתא בגמרא · לאותיות כי גם מפתח עולם הבריאה הייתי פותח בך וגם עכשיו אפתח בך לז"א ואיני פותח אלא בך פי' ולא בשאר אותיות:

אלא ^א^שעל ידיה הבריות באים לחיי העולם הבא · וכן שלמה אומר (משלי ו) ודרך חיים תוכחת מוסר · אמרת צא וראה איזהו דרך מביאה את האדם לחיי העולם הבא · הוי אומר זו מדת יסורין: ט אמר ר' זעירא הנה טוב מאד זו גן עדן · ^ב^ והנה טוב מאד זו גיהנם · וכי גיהנם טוב מאוד · אתמהא · משל למלך שהיה לו פרדס והכניס לתוכו פועלים · ובנה אוצר על פתחו · אמר כל מי שהוא מתכשר במלאכת הפרדס יכנס לאוצרו · וכל מי שאינו מתכשר במלאכת הפרדס אל יכנס לאוצרו · כך כל מי שהוא מסגל במצות ומעשים טובים הרי גן עדן וכל מי שאינו מסגל במצות ומעשים טובים הרי גיהנם: י אמר רבי שמואל בר יצחק הנה טוב מאד (ס) זה מלאך חיים · והנה טוב מאד זה מלאך המות · וכי מלאך המות טוב מאד אתמהא · אלא למלך שעשה סעודה וזימן את האורחים והכניס לפניהם תמחוי מלא כל טוב · אמר כל מי שהוא אוכל ומברך את המלך יאכל ויערב לו · וכל מי שהוא אוכל ואינו מברך את המלך יותז ראשו בסייף · כך כל מי שהוא מסגל במצות ומעשים טובים הרי מלאך חיים · וכל מי שאינו מסגל במצות ומעשים טובים הרי מלאך המות: יא אמר ר' שמעון בר אבא הנה טוב מאד זו מדת הטוב · והנה טוב מאד זו מדת הפורענות · וכי מדת הפורענות טובה היא מאד · אלא שוקד על הפורענות היאך להביאה · אמר רבי סימון בשם רבי שמעון בר אבא ^ג^ כל המדות בטלו מדה כנגד מדה לא בטלה · רבי הונא בשם ר' יוסי מתחלת ברייתו של עולם צפה הקב"ה שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו · (ט) לפיכך אמרו הכמים והנה טוב מאד · זו מדה טובה: יב רבנן אמרי לה בשם רבי חנינא בר אידי ורבי פנחס ורבי חלקיה ^ד^ הוא מאד הוא אדם · היגון אותיות דדין הינון אותיות דדין · הה"ד (בראשית א) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד זה אדם: יג ^ה^ אמר רבי שמעון בן לקיש הנה טוב מאד *) · זו מלכות שמים · והנה טוב מאד · זו מלכות הרומיים · וכי מלכות הרומיים טוב מאד אתמהא · אלא שהיא תובעת דקיון של בריות · שנאמר (ישעיה מה) אנכי עשיתי ארץ (ו) (י) ואדם עליה בראתי: יד ויהי ערב ויהי בקר יום הששי · אמר רבי יודן זו שעה יתירה ^ו^ שמוסיפין מחול על קדש ובה נגמרה מלאכת העולם · על כן כתיב הששי · אמר רבי סימון בר מרתא עד כאן מונין למנינו של עולם · מיכן ואילך מונין למנין אחר:

פרשה י

א ויכולו השמים והארץ וכל צבאם · ^ז^ כתיב (תהלים קיט) (א) לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך

מסורת המדרש א ברכות דף ס' · ב תנא דבי אליהו רבה פרק ל"א · ג סוטה דף ח' · ד לעיל פרשה ח' · ח ילקוט ישעיה רמז שכ"ד · ו ראש השנה דף ט' · פסיקתא רבתי פרשה כ"ג · ז עיין עירובין פרק עושין פסין דף כ"א · ילקוט תהלים רמז תתע"א · ועיין ילקוט יחזקאל רמז שנ"א ·

חדושי הרד"ל

(ט) לפיכך אמרו הכמים כו' · מדה טובה · מאוד זה מדת פורענות כצ"ל · ופי' כזה שהפורענות באה מדה כנגד מדה הוא טובה גדולה לאדם · שיוכל לפשפש במעשיו להכיר על איזו ענין באה עליו הפורענות וישוב בתשובה עליו (וכן שמעתי בשם הגאון מוהר"ח וואלאזין ז"ל שפי' כן לשון רש"י בברכות (ה' ע"א) פשפש ולא מצא יסורין הראוין לאותו עון): (י) ואדם עליה בראתי · ועל כורש נאמר שבראו לפרוע מן כ"כ ולשלח גלות ישראל וז"ש עליה להיות מושל עליה לתבוע דקיון כו': (א) לכל תכלה כו' · שמים וארץ יש להם סיקוסים כו' מלאכת שמים וארץ · ולשון תכלה הוא נדרש על

חדושי הרש"ש

ולצדיקים רע להם ורע לעולם · כצ"ל: (ס) זה מלאך חיים · כי חכמי הטבע אמרו הרי מתחלת יצירת האדם הוא מעותד למיתה מפני היותו מורכב ואיך אמר כי ביום אכלך ממנו מות תמות · ולכן אמר שמדרש מלאך חיים והוא כינוי לחפץ ורצון אלהי (עמש"כ לקמן פנ"ט בפסוק הוא ישלח מלאכו) כי בחפצו יוכל להתקיים גם כמו שנבראת מאין בחפצו פי' רמב"ן: (ו) ואדם עליה בראתי · ובפסוק שלאחריו אנכי העירותיהו בצדק כו' הוא יבנה עירי כו' דקאי על כורש ככתוב ברס"פ כה אמר ה' למשיחו לכורש כו':

רש"י

חוזר וכתוב לא תוהו בראה וגו': באים לחיי העולם הבא · שהן ממרקין עונות ומכפרין: תוכחת מוסר · מדת יסורין: הרי גיהנם · טוב מאד מגן עדן שהבריות מתייראין ואין חוטאין: מלאך החיים · שמדריך האדם לדרך חיים: מלאך המות · לכך נקרא טוב שמפחיד האדם לשוב אל הדרך הטובה והישרה: הרי מלאך חיים · שמוליכהו בגן עדן: שוקד · להביא פורענותן של ישראל · כדי שיוכלו לסבול שלא הגלם בימי החורף הדא הוא דכתיב הקודרים מני קרח עלימו יתעלם שלג (איוב ו' י"ז) שלא גלו בימי הקרח והשלג: ס"א את מוצא שתי שנים גלו ישראל עד שלא הגיעה זמנם לגלות שהיה להם לעמוד בארץ מנין ונושנתם והם גלו שתי שנים קודם כדי שלא ליתן פתחון פה למדת הדין לומר כשם שקיימת עליהם את כל דברי הטובה כך דין שיתקיימו עליהם כל דברי התוכחות הוי וישקוד ה' על הרעה וגו' (דניאל ט') שפקד להביאה קודם זמנה ע"כ · בעת יזורבו נצמתו וגו' שעתידין לגלות בטבת והקדים להגלותם בתקופת תמוז מפני שהולכים ערומים ויחפים שיוכלו לסבול הוי מדת הפורענות להם היתה טובה: כל המדות · תשעה וארבעים מדות שבהן נברא העולם: הנה טוב מאד · טובה מדת טובה ממדת פורענות למוד מדה כנגד מדה שאדם מודד בה: דקיון · עלבון · ס"א לשון שכר כמו דק מחוספס כלומר השכר והחמס שעושה להכירו הובעת המלכות ע"כ: אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי · לתבוע דקיון שלה: יום הששי · ה"א יתירה להרבות שעה לתוספה אחרונה ליום ששי לתוספה לשבת: מתחלת מעשה · כלומר מיום ראשון ועד כאן מונין למנינו של עולם · ויהי ערב ויהי בקר יום אחד יום · שני יום שלישי עד יום ששי מששי ואילך מונין למנין אחר בכך וכך לחדש בכך וכך שנים לכך סמך ויכולו ולא אמר ויהי ערב ויהי בקר יום שביעי · ס"א ע"כ למנינו של עולם קודם שבא יום שביעי עדיין לא היה שבוע שלימה מאחר שבא יום שביעי בא השבוע שלימה ומכאן ואילך מונים שבועות וחדשים שמיטין ויובלות לפיכך כתוב ה"א בששי מה שאין כן באחרים:

מתנות כהונה

מתכשר עושה מלאכתו באמונה וטוב וכשר: הרי גיהנם · ומפני מוראה בני אדם הולכים דרך טובה: היאך להביאה · כדכתיב וישקוד על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' ודרשו חז"ל שזהו הצדקה שהגלה אותם שתי שנים קודם למנין ונושנתם כדי שלא יתקיים אבד תאבדון ועוד נראה עיקר שהקב"ה שוקד על הרעה היאך להביאה שתהא מדה כנגד מדה וכדמפרש והולך בשם ר"ש ב"ר אבא · ורש"י פי' [שהגלם בימות החמה] שאם הגלם בימי החורף לא יוכלו עמוד: כל המדות · פירש"י מ"ט מדות שבהן נברא העולם: מדה כנגד מדה · אמר דרש לשון מדה כמו שדרשו חז"ל בכל מאד בכל מדה ומדה שהוא מודד לך: זו מדה טובה · כלומר המדה שמודדין מדה כנגד מדה טוב הוא: הינון · היינו אותיות של זה · [וע' כ"ז במדרש קהלת בפ' את הכל עשה יפה]: דקיון · [פי' הערוך] עלבון ודין מי שעובר על דת: שעה יתירה · פירש"י ה"א לרבות שעה אחרונה לששי היא לתוספה לשבת: למניינו של עולם · מתחלת ברייתו · יום א' לתחלת ברייתו [יום ב' לתחלת ברייתו] וכן כולם · מכאן ואילך מונין מנין אחר יום א' בשבת יום ב' בשבת או חדשים ושנים או שמיטות ויובלות · או ירמז שעד אלף הששי ימנו למניינו של עולם מכאן ואילך יתבטל סדר זמנים:

שיקוסים

*) זו מלכות שמים · כל הדרשות מהנה טוב זה המות ושינה כו' ומלאך החיים כו' · ונראה לי נכון לבאר על פי התנחומא (פ' בראשית) הן האדם כו' אין הן אלא מיתה שנאמר הן קרבו ימיך למות · והנה והן אחת היא כדאי' במדרש דברים (פר' י"א) אמר משה בדבר שקילסתיך (בהן לה' אלהיך השמים) בו קנסת עלי מיתה שנאמר הן קרבו כו' א"ל כו' מדה טובה היא באמרתי לך הן שנאמר הנה אנכי שולח מלאך הן לדור בארץ ישולם · מעתה לדרשו כ"ז מהנה כו' אין הנה אלא מיתה כו' והנה זה השינה שנאמר (שמואל א' כ"ו) והנה שאול שוכב ישן · הנה זה מלאך החיים כו' שנאמר הנה אנכי שולח מלאך · הנה זו מלכות שמים שנאמר הן לה' אלהיך השמים כן נראה לי: [מהר"י העשיל]

יפה תואר

ציווחיו של אדם אבל קושיתי היא למה אמר מאד על היסורין דהא הם אינם טובים בעצמותם: וכי גיהנם טוב מאד: גם פה איננו מקשה רק על מאד · כי באמת הגיהנם טוב הוא לתת גמול לאיש כדרכיו · והיוצר והמשפט טובים הם · אבל כיון שבעצמותו איננו טוב לכן מקשה למה אמר מאד וכן יתפרש הקושיא בסימן שאח"ז וכי מלאך המות טוב מאד: והנה טוב מאד זו מדת הפורענות כו' · זה הוא ג"כ מדת היסורין כאמור בסי' ח' · רק שם מפרשי דהיסורים טובים מאד כי הם מביאים לחיי העוה"ב ורבנ"א סובר כי לא בכל מקום יביאו היסורין לעוה"ב כי אם לא יקבלם באהבה ויבעט ביסורין אז לא יזכה בשבילם לעוה"ב אבל מפרש כי טוב מאד בשביל שיביא את הפורענות בשקידה ובעיון ולא באכזריות · כי גם ברוגז רחם יזכור וכדאיתא בפסחים פרק האשה שאפילו בעת הכעס זוכר את הרחמים וכן מדרים באיכה רבתי על הפסוק נשקד עול פשעי: והנה טוב מאד זה אדם · כי האדם הוא תכלית בריאת כל העולם: מכאן ואילך מונין למנין אחר · כי מולדות החדשים והשנים נמנים מיום לידת האדם כבשי ולא מיום הבריאה אבל במרם נולד האדם היה המנין מהבריאה:

כתיב לכל תכלה ראיתי קץ וגו' ומפרש ויכלו מלשון תכלה וקץ · ובפירוש המקרא לכל תכלה לכל דבר בארץ אשר יש לו תכלה וגבול ראיתי קצו וסופו · כי בששת ימי בראשית שם הקב"ה קץ ותכלה לשם שלא יוסיפו ויתרחבו עוד · אבל רחבה מצותך מאד כי דיני התורה יתחדשו בכל יום ·

פירוש מהרז"ו

יסורין שגם היא בכלל טוב העולם: שעל ידיהם הבריות · כמ"ש במ"ר פר' א' בסימן א' · ברכות ה' · ספרי ואתחנן פסוק ואהבת · וילקוט שם ועיין מדרש תהלים נ"ד: ודרך חיים וכו' · ור"ל כי נר מצוה ותורה אור אעפ"י שלמד תורה וקיים מצות לא יזכה לעוה"ב חיים הנצחיים כי אם ע"י יסורים שע"י יסורין הלב נכנע · ואז נכנס התורה ללב כי הרשעים תורתם מן השפה ולחוץ · ועיין לקמן סימן י"א ביתר ביאור: ט זו גן עדן · שזהו כלין הצדיקים וזה כל תקותם וטוב מאד והוא"ו המהפך מרבה גיהנם שגם הוא טוב שע"י הגיהנם נמנעים מלחטוא: אל יכנס לאוצרו · והוא מת ברעב · וכן בנמשל כמ"ש והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים · וזהו באוצר החיים כמ"ש הפייטן אור עולם באוצר חיים · ועל נפש הרשעים אמר ואת נפש אויבך יקלענה בתוך כף הקלע · נעזב מרחמי ה': י זה מלאך חיים · שמשמר את האדם בחיין כפי רצון מנהיג העולם ומבע בני אדם · והוא"ו המהפך אל היפך זה וכדלעיל בסימן ה' באריכות וכמ"ש לעיל פר' ח' סוף סימן י"א · והספר דגם כאן כוונתו על חיים הנצחיים: יא זו מדת הטוב · כפי טבע ורצון מנהיג העולם לפי ראות עיני בשר עיין במ"ר סוף פרשה מ"ה כל טובי · והוא"ו המהפך על מדת פורענות: שוקד על הפורענות · מתקן ומדקדק להביא העונש כנגד העבירה · שיבין האדם איך נענש על חטאו מדה כנגד מדה · ויבין שהוא בהשגחה וישוב בתשובה · ובלשון הכתוב וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו · ואין זה מלשון מהירות · אלא מלשון דקדוק ותקנה · וכלשון חז"ל שקדו חכמים על תקנות בנות ישראל: צפה הקב"ה · היינו מ"ש וירא אלהים וכו' מאד · וממד הוא מדה כמ"ש ברכות נ"ד במשנה · ספרי ואתחנן פסוק · ואהבת בכל מאודך · בכל מדה שמודד לך: שבמדה שאדם · סוטה ח' ב' במשנה: לפיכך אמרו חכמים · הנה טוב זה מדת הטוב · והנה טוב זה מדת פורענות כמ"ש לעיל בסימן ח' וכאן ביתר ביאור: יב הוא אדם · עיין לעיל פר' ח' סימן ה' פירושו: יג דקיון של בריות · כמ"ש אבות פרק ג' הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו: ואדם עליה בראתי · שימשול עליה שיעשה דין ברשעים: דקיון · עיין לקמן פר' י"ט סוף סימן ה' עלבונו וחמסו: יד ובה נגמרה מלאכת העולם · בא לדרוש יום הששי אפילו שמ"ש ויכלו שייך לסוף יום ששי ופ"כ כתב הששי ויכלו · למנינו של עולם · יום אחד · יום שני · יום שלישי · הכל לבריאה מכאן ואילך מונין לשבת · אחד בשבת · ב' בשבת וכו' · ועי' מ"כ:

פרשה י סימן א ויכלו השמים · הוקשה לו שמ"ש פר"א כריס פרק י"ח ויכלו השמים וכי כלו שמים וארץ מלהיות ומלעמוד עוד · אלא שכלו ממלאכה ומפי' ויתכו על כמ"ש בפירוש הב' שהיל"ל ויפלטו השמים והארץ · וכמ"ש ותשלם כל המלאכה · או ויגמרו · ע"כ דרש שבא ללמדנו שהשמים והארץ יש להם תכלה בזמן שמתידין לכלות · כמ"ש כי שמים כעשן נמלחו · והארץ כבגד תבלה · ע"כ יש להם קץ במקום · אך דבר שאין לו תכלה וזמן אין להם קץ כי ארוכה מארץ מדה · ורחבה מני ים יכאן מרומז התורה במ"ש ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי · ודרש שבת פ"ח · הוכא ברש"י בחומש · הששי שנתנה בו התורה · לזה אמר ויכולו השמים והארץ אבל לא התורה שנתנה בששי · והביא ראיה עפ"י מדה י"ג מפסוק לכל תכלה ראיתי קץ כל תכלה הם שמים והארץ וים וכל אשר בהם · כמ"ש ויכולו השמים וכו' לרמוז למ"ש כי השמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה ויש להם קץ באורך וברוחב ונובה ועומק · אך התורה שהיא גמרת שאין לה תכלה · ואין לה קץ במקום · ועל הרוחב הביא ראיה מפסוק · רחבה מצותך מאוד · וכאן היא מפורש על האורך והגובה והעומק · ע"כ הביא מפסוק ארוכה מארץ מדה · שמדבר שם בתורה · כמ"ש בפסוקים הקודמים ויגד לך תעלומות חכמה וגו' · החקר אלוה תמצא וגו' גבהי שמים מה תפעל עמוקה משאול מה תדע · ארוכה מארץ מדה · ורחבה מני ים · ופי' הפסוק עפ"י מדה ע' וי"ג לכל תכלה בזמן ראיתי קץ במקום · מצותך שאין לה תכלה בזמן אין לה קץ במקום כי רחבה היא מן הים · וארוכה מארץ · וגבהה משמים ועמוקה משאול · ועיין לעיל פר' ה' סוף סימן ז' · ומ"ש גבהי שמים פי' משמים כמ"ש משאול

משנת דרבי אליעזר

נמרה כמה פעמים אלמלא לא חטאו אבותינו לא באנו לעולם גם י"ל והירם מלך צור שעשו עצמם אלוהות וכמו שמביא אח"ז ובחנם דחק כמ"כ לכתוב פירוש זר והמדרש עצמו מפרש דבריו:

מאד · לכל יש סיקוסים · שמים וארץ יש להן סיקוסים · חוץ מדבר אחד שאין לו סיקוסים · ואי זו זו התורה שנאמר (איוב יא) ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים · ד"א לכל תכלה ראיתי קץ זו מלאכת שמים וארץ · שנאמר ויכולו השמים והארץ: (ב) רבי חמא פתח (משלי כה) הגו סיגים מכסף וגו' · [א] אמר רבי אליעזר בשם רבי יעקב משל לאמבטי שהיתה מליאה מים · והיו בה שני דיוסקוסים נאים כל זמן שהיתה מלאה מים לא היתה מלאכת דיוסקוסים נראית · (ב) כיון שפסקה וניער המים שבתוכה נראית מלאכת דיוסקוסים · כך (ג) כל זמן שהיה העולם תוהו ובוהו לא נראית מלאכת שמים וארץ כיון שנעקר תהו ובהו מן העולם נראית מלאכת שמים וארץ · (שם) ויצא לצורף כלי · נעשו כלים הה"ד ויכולו השמים והארץ וכל צבאם: (ג) כיצד ברא הקב"ה את עולמו אמר רבי יוחנן נטל הקב"ה שתי פקעיות · אחת של אש ואחת של שלג · ופתכן זה בזה ומהן נברא העולם · רבי חנינא אמר [ב] ארבע (ד) לארבע רוחות השמים · רבי המא בר חנינא אמר שש · ארבע לארבע רוחות ואחת מלמעלן ואחת מלמטן · אדריינוס שחיק עצמות שאליה לר' יהושע בר חנניא · א"ל כיצד ברא הקב"ה את עולמו · א"ל כההוא דאמר רבי חמא בר חנינא · א"ל אפשר כן · אתמהא · הכניסו לבית קטן · א"ל פשוט ידך למזרח ולמערב לצפון ולדרום · אמר ליה כך היה מעשה לפני הקב"ה: (ד) [ג] א"ר הושעיא דרש רבי אפס באנטוכיא · אין לשון ויכלו אלא לשון מכה ולשון כלייה · משל למלך שנכנס במדינה וקילסו אותו בני המדינה וערב לו קילוסן · הרבה להן בדיצה הרבה להן בהדיוכין · לאחר זמן הכעיסו אותו · ומיעט להן בדיצה ומיעט להן בהדיוכין · כך עד שלא חטא אדם הראשון היו המזלות מהלכין דרך קצרה ובמהירות · משחטא סיבבן דרך ארוכה ובמתינות · יש מזל שגומר הלוכו לי"ב חדש כגון כוכב המה · ויש מזל שהוא גומר הלוכו לשלשים יום והיא לבנה · ויש מזל שגומר הלוכו לשתים עשרה שנה והוא צדק · ויש מזל שהוא גומר הלוכו לשלשים שנה והוא שבתי · חוץ מן כוכב נוגה · ומאדים · שאין גומרין הלוכן אלא לד' מאות ושמונים שנה · (ובעי שאלה שנוגה מהלכת י"ב מזלות לעשרה חדשים · כל מזל כ"ה יום · (א) ומאדים חדש וחצי · כל מזל מהלך י"ב שנה ומחצה · והיאך אומר כן נוגה ומאדים אין גומרין הלוכן אלא לד' מאות ופ' שנה · חזינא תמיה לפיכך בעי שאלה) · ר' פנחס בשם ר' חנן דציפורין תני (ב) [ד] בנות שוח בשנה שנייה של שמטה נוהג קדושת שביעית שלהן · לפי שעושות פירות לשלש שנים · ואותו היום עשו פירות בן יומן · אבל (ה) לעתיד לבא הקב"ה מרפא אותה מכה שנאמר (ישעיה ל) ומחץ מכתו ירפא מחץ מכתו של עולם ירפא: (ה) [ה] א"ר יהושע בן לוי נשתכללו שמים בחמה ולבנה ובמזלות · ונשתכללה הארץ באילנות ובדשאין וגן עדן ·

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ט"ו · ילקוט משלי רמז תתקס"א · ב עיין יומא דף כ"ד · ג ילקוט כאן רמז ט"ו · ד שביעית פרק ה' משנה א' · ר"ה השנה דף ט"ו · ילקוט ישעיה רמז ש"כ: ה ילקוט כאן רמז ט"ו ·

חדושי הרש"ש

(א) ומאדים שתי שנים ומהלך כל מזל שני חדשים ומחצה כצ"ל להגיה ע"פ המבואר בספרי התוכנים: (ב) בנות שוח כו' · במ"כ ע"ש במש"כ ונפתרם וצ"ל במקומו ונתנם כי באילן אזלינן בתר חנטה:

חדושי הרד"ל

כולן · נאמר כאן ויכולו השמים כו' וכל צבאם שנכלל בהם כל מלאכת שמים וארץ · אבל התורה אינה בכללן: (ב) כיון שפסקה · בילקוט כאן הגי' שפתחה · ובילקוט משלי הגי' שפתקה מלשון פותקין ביבותיהן · וכן הנכון: (ג) כל זמן שהיה העולם תהו ובהו · להמשילן למים כמ"ש שהיה העולם מים במים: (ד) לארבע רוחות כו' שש כו' · גם הם בפקעיות של אש ושלג שפתכן זה בזה קאמרי ובהא פליגי לומר שאין ערך שעירוב במזגי שוה לכל רוח מד' רוחות · ולכן הוצרך לד' פקעיות שונות שבכ"א מהן מזג אחר מאש ומים ושלג משונה מחבירו · ואידך מוסיף אף מעלה ומטה שאף האויר שלמעלה ושלמטה משונה מחבירו ממזג אחר ועיין זוהר ואדרא (כ"ד) · ומ"ד רק ד' סובר שלמעלה ומטה אחד הן · וכיוצא בזה אופן בא מסיבת ד' רוחות: (ה) לע"ל הקב"ה מרפא כו' מכתו של עולם כו' · אפשר אתיא כמ"ד לקמן פ' ט"ו אילן שאכל אדה"ר בנות שוח היה · ולכן קרי ליה מכתו של עולם

מתנות כהונה

פרשה י סיקוסים · [פירש"י והערוך] מדה וקץ וזמן בל' יון: דיוסקוסים · [פירש"י והערוך] שלחנות מצויירים: שפסקה · קילוח אמת המים שמקלחת לתוך האמבטי: נעשו כלים · הכ"ף קמוצה ודרים כלי לשון תכלה: פקעיות · פי' [כריכות] של שתי וערב נקראו כן: ופתכן · וערבן: שחיק עצמות · ישחקו ויפתט וימחו עצמותיו: בהדיוכין · פי' הערוך טובות · ה"ג הערוך הרבה בדילה והרבה בהדיוכין וכו' כך המזלות קצר להם הדרך כדי שלא יערחו הרבה ואחר כך הרבה להם הדרך ונתמעט שמחתם· [ורש"י ז"ל פירש בד"א וגי' אחרת]: ובעית שאלה כו' · בילקוט לא גרים ליה וכתב הא"ב שהוא הג"ה על הגליון: ה"ג אלא לת"פ שנה: בנות שוח כו' · [עיין ברים מסכת דמאי וע"א ובשביעית ובפרק קמא דמסכת ראש השנה ובכילד מברכין בגמרא דנובלות ובערוך ויתבאר לך הכל יפה] · לשלש שנים ונפתרם בשנת השמטה: ואותו יום · בעת הבריאה: נשתכללו · בעת

רש"י

פרשה י סיקוסין · קץ וזמן בלשון יון: לכל תכלה · לכל שכלול יש קץ שמים וארץ יש לו סיקוסים דכתיב ויכולו: הגו סיגים מכסף · כשאתה נוטל הסערו' שלו כמו בדיל ועופרת מיד ויוצא לצורף כלי: לאמבטי · כלי אבן שקבוע סמוך לכותל בתוך המרחץ ומכניסים לתוכו מים דרך חור שבכותל ודרך צנור ומספיקין המים לבני המרחץ פעמים חמים ופעמים קרים: דיסקוסים · שולחנות מצויירי': כיון שנעקר תהו ובהו נעשו בכלים · הדא הוא דכתיב ויכולו נעשו כלים שיוצאים צרופים ומזוקקים מבית הצורף: שתי פקעיות · לימוסייאל"ש בלע"ז: אחת למעלה · משמים: ואחת למטה · לארץ: הכניסו לבית קטן אמר פשוט ידך לכל צד · כלומר מה בית קטן זה שאתה עומד באמצע ומניח לכל דפנין כך היה כל העולם כולו לפני הקב"ה: הרבה להם בדיצה · נוח להם לעשות שליחותו מהרה: מעט להם הדרך · שנתן להם דרך קצרה שיעשו שליחותו בנחת שלא ייגעו יותר מדאי: כעס עליה ומיעט לה בדיצה · שלא ילכו מהרה: והרבה להם הדיוכים · פי' הדוכים דרך בלשון יון ע"כ · נתן להם דרך רחוקה כדי ליגעם יותר כך קודם שחטא אדם היה הילוכן של מזלות ודרכן קצרה משחטא נתן להם דרך ארוכה ונוח להם שילכו במהירות לכך יש מזל שגומר וכו' לכך נאמר ויכולו שניתן להם חסר וכליה שהכל לקה במעשה אדם הראשון: בנות שוח שביעית שלהן נוהג אפילו שנה שנייה · שלאחר שמיטה והיא בתשיעית לפי שהן עושות לשלש שנים דאי חנטו בשביעית לא יהיו מבושלים עד סוף שנה תשיעית ואזלינן בתר חנטה בשביעית ואסורין ואותו יום שבראן עשו כל מיני פירות בני יומן להודיעך כיון שחטא אדם הראשון לקה הכל ובאת מכה וכליה לעולם: בנות שוח · תאני חיוורתא

פירוש מהרז"ו

משאול מארץ · עפ"י מדה כ"ב ועיין עירובין דף כ"א ילקוט יחזקאל ב' · ועיין לקמן פרשה נ"ח סימן י"ב · ארוכה מארץ זו התורה: סיקוסים · רש"י פי' קץ וזמן בלשון יון · והערוך הביאו ולא פירשו והמ"ע כתב פירושו בלשון יון משקל ומדה וכאן כוונתי לשני הפירושים: זו מלאכת שמים · שכתוב בהם ויכולו השמים והארץ · ופירושו כפשוטו כמ"ש בפר"א הנ"ל שכלו ממלאכת · ומפועל ומציווי ראיתי קץ שכלה מלאכתו בששת ימים · אך רחבה מצותך מאד שאין לה קץ ותכלה שלא כלה מלאכתה ולא תכלה · וכמ"ש לקמן פר' מ"פ סוף סימן ב' אין לך כל יום שאין הקב"ה מחדש הלכה בבית דינו שלמעלה וזהו חדשים לבקרים והכן: ב הגו סיגים · פי' ד"א ויכולו השמים · עיין במ"כ ריש פרשה ז': דיוסקסים · פירש במ"ע מין כלי וקערה עגולה · וכן שמים וארץ עגולים הם: כיון שנעקר תוהו ובוהו · בכל יום ויום בבריאת איזה בריה נעקר חלק מתוהו ובוהו עד שנגמר כל צבא שמים וארץ נעקר כל תוהו ובוהו · ותוהו ובוהו בברואים כדמיון סיגים בכסף · ודורש ויכולו שלא יתכן כפשוטו כצ"ל ברים סימן א' · מלשון כלים ע"פ מדת ממעל ואז היו ראוים להשמיש העולם · וענין הדרשה לא עזב הקב"ה הבריאה לרשות עצמה כי הם תמיד בדמיון תשמיש כלים ביד המשתמש בהם · כך שמים וארץ כלים ביד יוצר הכל לכל הפצו · אך קודם עקירת הסיגים הם תוהו ובוהו לא היו חשובים שיקראו בשם כלים ודורש פסוק הגו סיגים מכסף · ויצא לצורף כלי · ובפסוק הקודם שמים לרום וארץ לעומק וכו' · וע"ז אמר הגו סיגים משמים וארץ · ואז ויכולו נעשו כלים · והצורף הוא הש"ת · שברא תבל בהורה · כל אמרת אלוה צרופה: ג ביצד ברא · הוא ד"א על מה שכתב ויכולו: שתי פקעיות · משל על כחות מעשה בראשית · כמ"ש חגיגה י"ב · והיו מותחין והולכין כשתי פקעיות של שתי · עד שכלו בדברו · ופקעיות הם כדורים · וזהו ויכולו · שמתחילה נתן בהם כח כפי שיעור ברצונו כביכול לצורך בריאת העולם · עד כלות המלאכה · והיה מתפשט והולך עד שכלה · ולעיל פר' ה' סי' ח' וכן לקמן פרשה זו סימן ה' איתא שאמר לעולמו די · שאלמלא כן היו מותחין והולכין עד עכשיו · אולי הכוונה שמתחלה נתן בהם כח זה שיהיו מותחין והולכין כשיגיעו לגבול שיעור יעמדו ולא ימתחו עוד · ושל אש שייך לשמים כמ"ש לעיל פר' ד' סי' ז' ושל שלג שייך לארץ כמ"ש כי לשלג יאמר הוה ארץ ומ"ש שפתכן זה בזה שפרפן ועירבן · הכוונה שהשמים והארץ דבוקים · ואחוזים זה בזה · השמים משפיעים והארץ מקבלת · וכן בהיפך · שהשמים מתפעלים ממעשה תחתונים כמ"ש והיה אם שמוע תשמעו ונתתי מטר · ואם לא תשמעו · ועצר את השמים · ול"ל שפירוש המאמר שמשתי פקעיות אלו נעשו אחד · כמ"ש ופתכן זה בזה · ומי שסובר ארבע הייט שהיה כל אחד כלול משתים · אש ושלג · וכן מי שסובר שש · ג"כ באופן זה: אפשר כן · ואיך יהיו מותחין והולכין · ואמר לו המשל של בית קטן · שיכול האדם לעשות בידיו בכל קצות הבית · שהרי ידיו מגיעים לכותלים · וכן כביכול הקב"ה ידיו מגיעים עד קצות השמים · ופועל מקצה השמים ועד קצה השמים כביכול בידיו · כמ"ש ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים · וכמ"ש ומעשה ידיך שמים: ד לשון מכה ולשון כליה · ד"א וט' והדקדוק כמ"ש ברים הפרשה ע"פ מדה כ' וע"פ מדה נוטריקון ויך ויכלה: בדיצה · פי' בשמחה: בהדיוכין · פי' במ"ע בלשון יוני והצלחה ורצון היכול להיטיב לאחרים: דרך קצרה ובמהירות · וגידול הפירות לפי מהלך המזלות כדלקמן פר' ז' סימן ו' · וכמו שכתוב ממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים · ולפי שהיו מהלכין במהירות וקצרה היו עושין פירות בכל יום · כמ"ש בת"כ ריש פר' בחקותי · הובא בילקוט שם: כל מזל מהלך י"ב קך צ"ל כל י"ב מזל מהלך בשנה ומחצה: בנות שוח · שביעית ריש פרק ב' במשנה: מרפא אותה המכה · עיין לקמן פר' י"ב סי' ו' ופר' כ' סימן ה' ופר' צ"ה סימן א' · ומחץ מכתו של עולם · ובפסוקים הקודמים ונתן מטר זרעך וגו' · ולחם תבואות האדמה והיה דשן ושמן · והיה אור הלבנה כאור החמה · ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים · ביום חבוש ה' שבר עמו ומחץ מכתו ירפא הרי בהדיא שלענין שלמות התבואות צריך להוסיף על המאורות כמו שהיו בתחילה · והכם ומאמם דרש אמ"ע על עמו שבכר אמר ביום חבוש ה' את שבר עמו מ"ע למחץ מכתו של עולם · ומ"ש מחץ מכתו · כמ"ש מחצתי ואני ארפא מחצתי ואני ארפא · וזהו מ"ש כאן ויכולו ויך ויכלה · וע"פ מדה י"ז כמ"ש ומחץ מכתו ירפא · והנה המכה והקללה היה אחר חטא אדם וקללתו ועונשו היה הכל בששי · כמ"ש לקמן פר' י"א סי' ב' · ואז כבר נתקללו גם המלוכה וגבורה ויכולו נאמר אחר כן · והוא ויך ויכלה לעת ערב: ה נשתכללו · כתרגומו ויכלו ואשתכללו · והוא מלשון עיטור וכלילות יופי לשמחת חנוכה כמ"ש במ"ר פר' כ"ט סי' ו' עטרתי כלמה שנאמר · הה"ד ויכולו עכ"ל · ועיין במ"ר ריש פרשה ל"ג · ועיין פסיקתא רבתי פר' ט"ו סימן ב' · ועיין פסיקתא בפתורות ופנים · שהשבת בלבריות · עיקרה

יפה תואר

ולא שם ה' קץ וגבול לה: הגו סיגים מכסף וגו' ונמשך לפי זה הכתוב על שלפניו שאמר שמים לרום וארץ לעומק וגו' וכן כבוד אלהים הסתר דבר דמיירי במעשה בראשית · ואמר כאשר הגו סיגים מכסף כי כאשר הסיר הקב"ה את התהו ובהו אז יצא לצורף כלי נראו השמים והארץ · וע"כ לא יתפרש כי בבריאת שמים וארץ לא פעל ה' רק להסיר התהו ובהו אשר השמה היו מכוסים בהם לפני זה · דזה הוא כפירש בחידוש העולם · אבל פירושו פה תהו ובהו הוא כדאמרינן בחגיגה פרק שני תהו זה קו ירוק שמקיף את העולם בהו אלו אבנים המפולמות המשוקעות וכו' · ופירושו שמתחלה כאשר ברא ה' את השמים והארץ היו התהו ובהו וזה קו הירוק והאבנים מפולמות עליהם וכסו אותם · וע"ז אמר והארץ היתה מכוסה ומכותרת בתהו ובהו · ואח"ז הסיר הקב"ה את התהו וזה קו הירוק כי יקיף את הארץ מבחוץ · ואת הבהו אלו אבנים המפולמות שמשוקעים בתהום ואז נראו השמים והארץ · וזה ויצא לצורף כלי ומפרש ויכלו מלשון כלי כי אז היו השמים והארץ שלמים ככלי: נטל הקב"ה שתי פקעיות כו' פי' שמתחלה ברא הקב"ה שתי פקעיות אלו מאש ושלג אשר המה כוללים היסודות כי לשלג יאמר הוא ארץ וזה עפר ומים והאש הוא אש ורוח שמהן נבראו העולם וכללם וערבם יחד והיו מותחין והולכין עד שנברא מהם העולם ונגמר בהם שלא ימתחו עוד כדאיתא בחגיגה פ"ב ומפרש ויכלו מלשון שכללם וכללם יחד · והוא סובר שמתמציתו נברא העולם · ור"ח האומר ארבע סובר שהנית היסודות אלה לארבע רוחות השמים והמה נמתחו לנגד הפנים עד שנפגשו יחד · וכן הוא דעת רחב"ח האומר ששה אך סובר כי גם מלמעלה ומלמטה נמתחו עד שנדבקו יחד באמצע: אפשר כן פי' איך יוכל לעשות דבר בששה מקומות בזמן אחד · ובאמת היא שאלה של סכלות כי ה' אשר במאמרו ברא הכל לא יוגבל בזמן ובמקום · אך הוא קראה לו גם ע"פ שאלתו כי זה אפשרי גם לבן אדם העומד באמצע הבית ויגע בארבע פנות ולמעלה ולמטה מבלי להתנועע ממקומו: משל למלך כו' · במשל הזה תורה לנו כי הכל נברא בשביל האדם · כי כמו הדילה והטובות נעשו רק לבני המדינה · כן המזלות והילוכן נעשו למען האדם · ויוסיפו בכשרונו ויתמעטו בחטאו: דרך קצרה ובמהירות תרתי מילי נינהו · כי מסלולם ודרכם היו קצרה · כי קרבו יותר אל הארץ וגם בדרך הזה מהרו מאד בסבובם · וגם הטעם היה בשגים כי ארכה להם הדרך ומסלכם היה במתינות

רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי מכוללים היו המעשים והיו מותחין והולכין · וכל צבאם · א"ר אלעזר ג' צבאים הן · צבא לשמים ולארץ · וצבא לתלמידים · וצבא ליסורין · צבא לשמים וארץ שנאמר ויכלו השמים והארץ וכל צבאם · ב צבא לתלמידים מנין · שנאמר (איוב יד) כל ימי צבאי איחל עד בוא חליפתי (ו) עד יקום חלופי · וצבא ליסורים מניין שנאמר (שם ז) הלא צבא לאנוש עלי ארץ · וכל צביונו של אדם אינו אלא על הארץ ומה הנייה לו וכימי שכיר ימיו · נהמן בריה דר' שמואל בר נחמן אמר אם זכה צבא לו ואם לאו צבא עליו · בנה בנין עלה בידו צבא לו · נפל ממנו ומת צבא עליו · אכל פתו והנייתו צבא לו · עמדה בתוך גרונו והנקתו צבא עליו · הרבה צבאים מינה הקב"ה לאדם הזה לתבוע דקיון שלו · הרבה דובים · הרבה אריות · הרבה נחשים הרבה שרפים · הרבה עקרבים · ולא עוד אלא בימי שכיר ימיו : ן בר סירא אמר אלוה (ז) העלה סמים מן הארץ · בהם הרופא מרפא את המכה · ובהם הרוקח מרקח את המרקחת · א"ר סימון אין לך כל עשב ועשב · שאין לו מזל ברקיע שמכה אותו · ואומר לו גדל · הה"ד (שם לח) הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ וגו' · (ח) לשון שוטר · (שם) התקשר מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח · רבי חנינא בר פפא ור' סימון אמר ג כימה מעדנת את הפירות · וכסיל מושך בין קשר לקשר · הה"ד (שם) התוציא מזרות בעתו ועיש על בניה תנחם · רבי תנחום בר חייא ור' סימון אמרו מזל הוא שהוא ממזר את הפירות : ז ה רבנן אמרי אפי' דברים

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ט"ו · וילקוט איוב רמז תתקי"א · ב עיין בבא בתרא דף קט"ז · ג במדבר רבה פרשה י' · ד שמות רבה פרשה כ"ב · ויקרא רבה פרשה י"ח · במדבר רבה פרשה י"ח · קהלת רבה פרשה ה' · תנחומא סדר חקת סימן ח' · ילקוט כאן רמז ט"ז כל הענין ·

חדושי הרד"ל

ועיין חים' רי"ף (י"ד ע"ב) : (ו) עד יקום חלופי · שיבא זמן ת"ח אחר לעמוד במקומו לרחם · וכמ"ש דתקתרג"י רבו נא ב"ר נתן שאין נוגעת בחברת' כמלא נימא : (ז) העלה סמים · על כל צבאם דקרא קאי · ולומר שהכל בכלל בריאתו של עולם · וכדלקמן · וכענין זה נאמר בס' ב"ס שלנו פ' ל"ח וכדומה יע"ל לענין צבא לו וצבא עליו דבסמוך שמאותן סמים שהרוקח מרקח מרקחתו לתענוג · מהן הרופא עושה תחבושת להעלות ארוכה ולית' במכה : (ח) לשון שוטר · כמ"ש רש"י בסדר שופטים שוטר מכה וז"ש שמכה אות, ופ"ע

רש"י

ובמקום אחר קורא אותן בנות שבע מפני שהביאו שבעה ימי אבילות לעולם למאן דאמר פרי שאכל אדם הראשון חטה היתה · ס"א הוא פרי שקורין קברא פיא ע"כ : ויכלו · נתכללו ונתייפו הוא שיכלול : מכוללין · היו שמים כבר מיום ראשון ומותחין והולכין עד סמוך לחשיכה בערב שבת מיד ויכל אלהים ביום וגו' גער בהן והעמידן : ס"א מכוללין היו המעשים קודם יום הששי ובא לחלוק על דברי רבי יהושע בן לוי ע"כ : ימי צבאי · יסורין שאין עלי לצבא ד"א הלא צבא לשון צביון כל צביוני של אדם אינו אלא על הארץ אבנה לי בית ואטע לי כרם אשא אשה ואוליד בנים ומה יתרון לו לסוף מנית הכל כימי שכיר ימיו שעוזב מלאכתו לערב ולא דיו שמדקדקין אחריו לעולם הזה אלא עוד כימי שכיר ימיו מה שכיר הזה כל מה שהוא עושה מלאכה ביום לערב הוא מחשב עם בעל הבית כך כשאדם נפטר מן העולם בא ליתן דין וחשבון מכל מה שפעל : ס"א צבא לתלמידים לא שמעו : שלשה צבאים הם · שהם לשון צביון ותאוה צבא לתלמידים שנאמר כל ימי צבאי איחל (איוב י"ד) לעיל מינה מיירי בתלמידי חכמים אם יזקין בארץ שרשו וגו' מריח מים יפריח ודרשינן ליה אם רואה אדם שתורתו פוסקת מזרעו · ישא בת תלמידי חכמים וכו' ועל זה אמר איוב אם ימות גבר בלי תורה היחיה לפיכך היה כל צביוני והותלתי לתורה ולתלמידים : אם זכה צבא לו · נבראות השמים והארץ נעשו בשבילו ואם לאו צבא עליו הנבראות ילחמו עמו וימיתוהו ולא עוד אלא וכימי שכיר ימיו כלומר ומה יתרון לו אפילו אם יגל מכל אלו שלא ישכנו נחש וארי כל עיקר שלא ינצל מיום המיתה : האדם מתאוה להיים · אע"פ שכל ימיו בעמל ויסורין שנאמר הלא צבא לאנוש עלי ארץ (איוב ז') כל צביונו של אדם להיות חי על הארץ ומה יתרון לו בחיים וכימי שכיר ימיו בעמל ויגיעה ויסורין כפועל הזה · ונחמן בריה דרבי שמואל דריש ליה הכי צבא ממש ודרים הלא צבא לאנוש למ"ד של אנוש משמשת על אנוש ומשמשת מאנוש צבא לו וכו' ע"כ וכל צבאם מקים צבאם להם מה שמים וארץ ליתרונו של עולם אף כל צבאם ליתרונו של עולם הרבה דברים אתה רואה וסבור מה יתרון ותועלת יש בהם אף הוא בכלל יתרונו של עולם : בהם הרופא מרפא את המכה והרוקח מרקח מרקחותיו · וכתב בן סירא העלתם סומכ' מן הארץ בהם הרופא וכו' ס"א בר סירא אמר וכל צבאם אלוה העלה סמים בהם הרופא מרפא את המכה · ובספרי רפואות שבככך כתוב אלוה העלה סממנין מן הארץ נהן הרופא מרפא את המכה וכו' ע"כ : מעדנות · כימה מעדן את הפירות שכימה מחממת בימי הגשמים ומגנן את האילנות שלא ירקבו : ס"א משטרו · שוטר : התקשר · דשליא"ר : מעדנות · קישורין כמו אגג מעדנות אגג מקושר ע"כ : מושכות כסיל · מושך בין קשר לקשר כשיגלו הפירות באילן כמין קשרים קטנים בכל ימות החמה מושכן ומגדלן ובין קשרי השבולין מגדלם החמה והגשם מעכבן · ס"א שמהפיך הפירות בהמצעיתו בין קשר של מעלה לזנבו של מטה מזל כימה מחמם בימי הסתיו ומזל כסיל בימי הקיץ וכדגמריגן במסכת ראש השנה ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה רבי אליעזר אומר אותו היום שמונה עשרה במרחשון היה יום שמזל כימה שוקע ביום ומעיינות מתמעטים ומתוך ששינו מעשה ברשאית שינה עליהם הקב"ה מעשה בראשית והעלה מזל כימה ביום ונטל שני כוכבים מכימה והביא מבול לעולם וכן מלינו מקרא שבתהלים (א"ה מאד תמוה לי שמקרא זה הוא בספר משלי סימן כ"ו ס' יו"ד ואולי הוא מאיזה תלמיד טועה) רב מחולל כל שוכר כסיל ושכר עוברים והכי פירושו הקב"ה שהוא מחולל כל כשהוא שוכר מזל כסיל המחממם בקיץ כמו ויסכרו שוכר עוברים אזי מונעים עוברי הים מלעבור בתוכה מפני הסכנה שרות סערה מגשבת באותו עת עד שמזל כימה מחמם וכמו שאמרנו למעלה הנותן בים דרך מעגרת ועד החג ובמים עזים נתיבה מהחג ועד חנוכה אבל מהחג ועד עצרת אין פורשים בים כלל ענין אחר שמעתי רב מחולל כל נאמר על בעל הבית שבונה בניינים ושוכר פועל כסיל שאינו אומן לעשות מלאכתו שוכר גם עמו עוברים ושבים בדרך שרואים אותו הפועל שאינו עושה יפה ומלעיגים עליו וזהו שוכר כסיל שוכר עוברים והראשון עיקר : התוציא מזרות וכו' · שיש לו לומר מזלות : מזרות · לשון הפרשה כמו הנה ארה את גורן השעורים : אפילו דברים שאתה רואה מבוזה · כמו ואני תולעת בשוטי (תהלים

מתנות כהונה

ויכלו דרש לשון שכלול : מכוללים היו כו' · בשעת בריאתן נבראו דרך כלל מקושר ומעובה בלי חיתוך ופירוד · והיו מותחין והולכין כל ו' ימים על שיעורם עד שאמר הקדוש ברוך הוא די · ופירוש הכתוב כך ויכלו כבר היו מכוללים והיו מותחין והולכין עד יום ז' ואז אמר הקב"ה דיו בדיבור זה ויכל אלהים ט' · [וכ"ה בסוף הפרשה] : ג' צבאים הן · פירש"י ל' חפץ ורצון ותאוה : כל ימי צבאי · מדבר בתלמידים כדאיתא ביומא [פ"ז ולקמן פס"ח] : וכימי שכיר · כמו שכיר יום שבא השמש מועד צאתו : צבא לו · חיל צבאות ורש"י פירש נבראות השמים והארץ נעשו בשבילו : ואם לאו צבא וחיל יבא עליו וימיתוהו · והספר עצמו מפרש והולך בנה בנין ט' : דקיון · עלבון ופרעון חובו : העלה סמים · הצמיח ודרש צבא מלשון חפץ ורצון וסמים : כימה · כוכב ברקיע : מעדנת · מתנת בהם טעם טוב לעדן אותן : בין קשר לקשר · פירש"י כשיגלו הפירות באילן כמין קשרים קטנים ובין קשרי השבולין מושכן ומגדלן : ממזר · עושה אותם כך מלשון ביצים מוזרות ורש"י פירש מפזר אותם ומפרים אותם כמו כגני ערס

יפה תואר

ג' צבאים הם · לשון צבא מורה כב"מ · על המון ורבוי ומונה אלה השלשה אשר עליהם העולם מתקיים · פא' צבא השמים והארץ והוא המון הגלגלים והמזלות אשר בשמים ורבוי המינים אשר בארץ · אשר אם נפקד אחד מהם נחרב העולם כנודע · הב' צבא התלמידים שמרבים ומגדילים את התורה בשבתם יחד · ועל התורה העולם עומד · הג' צבא היסורים ע"ד רבים מכאובים לרשע · והיסורים המה המעוררים את האדם לתשובה וגם התשובה היא לקיום העולם · ויש מהפשטנים האומרים כי צבא הוא זמן ולדבריהם מונה השלשה אשר צבא וזמן קצוב להם · הנה צבא השמים והארץ הוא ע"ד לכל זמן וגו' · צבא לתלמידים שצריכים זמן לבוא אל שלמות הלמוד וכדאיתא בפ"ק דע"ז עד מ' שנים לא קאי איניש אדעתיה דרביה · וזמן קצוב גם ליסורין כדאיתא שם בפרק ר' ישמעאל על פסוק וחליים רעים ונאמנים · כיון שהגיע זמנו לצאת כו' ע"ש ושם בא המדרש לכלול שתי הוראות יחד : אם זכה צבא לו · דריש את הקרי והכתיב דכתיב על וקרינן עלי · ואם זכה הוא כפי הקרי כי כל הצבא אשר עלי הארץ הוא לאנוש לטובתו ולתועלתו והוא ימשול בהם · ואם לא זכה אז הוא כפי הכתיב דיתפרש הלא צבא ארץ לאנוש על אנוש כי המה שולטים בו לרע לו : אין לך כל עשב ועשב כו' · אודי דהזכיר את בר סירא העלה סמים מן הארץ מזכיר ג"כ את דברי ר' סימון אין לך כל עשב · ופי' הדברים שאין לו מזל ברקיע שמכה אותו ואומר לו גדל · כי השפעת כל מזל על הארץ אם יביא קור או חום אם להוות או יובש · או תפעל על הצמחים לצמות לפי האיכות הנדרשת לכל מין ומין מהצמחים : התקשר מעדנות כימה ג' כימה מביאה קור וכסיל חום · והחום כשהוא במדה מגדיל ומבשל את הפירות · והקור והלחות ומעדנות את הפירות כי יוסיף בהם רטיבות ומתיקות : שממזר את הפירות · מלשון זורה כי כאשר יעדן

פירוש מהרז"ו

פיארה ושכללה הכל ע"ש · וריב"ל סובר שהשכלול והעיטור יפוי המאורות בשמים ויפוי הצמחים בארץ : מכוללים היו המעשים · וגירסת רש"י במדרש מכוללים היו המעשים מיום ראשון · והיו מותחין והולכין עד סמוך לחשיכה ערב שבת · מיד ויכל אלהים ביום השביעי גער בהם והעמידן עכ"ל · ומ"ש ביום ראשון · היינו השמים שנבראו בראשון · וכן מעשה כל יום נכלל ביומו ביופיו והדרו · אלא שהיה מותח והולך · ובערב שבת כלו ולא נמתחו עוד · שאמר לעולמו די כמ"ש לעיל בסי' ג' ולעיל פ' ה' סי' ח' · וזהו ויכלו כפשוטו · ולדעת הא' של ריב"ל ניתן להם עיקר היופי ביום ו' לעת ערב · ופי' תיבת ויכלו מלשון שכלול · ודעת ר' סימון שהופיע כל אחד בזמנו ויומו · ופי' ויכלו כפשוטו שכלו מלהמתח עוד וכמ"ש בסוף הפרשה : ג' צבאים הם · מאמר זה נע"ג שכל התלך מלת מתיבת צבא · ואיך אמר ג' צבאים הם · ומאין לו לדרוש זכה צבא לו לא זכה צבא עליו · ע"כ נראה לי כס"ד שכוונתו על ג' צבאים שבספר איוב שאין באיוב אלא ג' פעמים צבא · אחד באיוב ריש ז' הלא צבא לאנוש עלי ארץ וכימי שכיר ימיו · וכל הפרשה מדבר מגודל וריבוי יסוריו כמ"ש שם הים אני ואם תנין כי תשים עלי משמר · הרי צבא של יסורים פי' הרבה יסורים כצבא · וזהו שהתחיל הלא צבא לאנוש · אנוש מסובב בצבא יסורים · והב' באיוב יו"ד י"ז תחדש עדיך נגדי ותרב כעסך עמדי חליפות וצבא עמי · והמדרש כמ"ש צבא לשמים ולארץ גלה עומק סוגת פסוק זה שמ"ש וצבא עמו כוונתו ע"פ גז"ש צבא שמים וארץ כמ"ש וכל צבאם · וזהו פי' הכתוב תחדש עדיך הם שמים וארץ כמ"ש בתורה סוף וילך העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ ועדות אלו שרצוים להיות בעזרי להעיד על צדקי · וכמ"ש איוב ט"ז י"ח · הנה בשמים עדי ושהדי במרומים תחדש עדיך נגדי שיעמדו נגדי להעיד על עוני כמ"ש לעיל פר' ד' סימן ז' · אם זכה ויגידו שמים צדקו · לא זכה יגלו שמים עונו · והארץ מתקוממה לו · ותרב כעסך עמדי · וכמ"ש נחמן ברי' דר"ש ב"ג זכה צבא לו · לא זכה צבא עליו · וזהו שאמר חליפות וצבא עמי · פי' שבאמת צבא עמי צבא שמים וארץ הם עמי להעיד לצדקי כנ"ל ואתה עשית חליפות שתחדש עד · יגדי · והג' באיוב י"ד אם ימות גבר היחיה כל ימי צבאי איחל עד בא חליפתי · ודרש המדרש כמ"ש חז"ל דוד שהניח בן כמותו נאמר בו שכיבה · יואב שלא הניח בן כמותו נאמרה בו מיתה · ותלמידים נקראו בנים · וכאלו לא מת אם מעמיד תלמיד כמותו · וזהו אם ימות גבר היחיה · רק אם מעמיד חלופו תלמיד כמותו אף שמת הרי הוא חי · כשאומר שמועה משמו · שפתותיו דובבות בקבר · הנה הבאתי ג' פסוקים שכתוב בהם צבא כסדר שכתובים באיוב והמדרש הביא כפי חשיבותן · צבא שמים וארץ · צבא תלמידים · צבא יסורים : וכל צביונו של אדם · הוא ד"א על פסוק הלא צבא לאנוש וגו' · בלשון ארמי רצון · ופירושו שאם כל רצוני אינו אלא על הארץ בדברי הבל של ישוב הארץ מה הני' שהכל הבל ולא יחי' לעולם אלא כימי שכיר ימיו במספר במהרם יחלופו · ומה יענה ליום הדין עיין שמ"ר פר' כ"ה סי' ב' : אם זכה צבא לו · פי' בא לפרש מ"ש חליפות וצבא עמי · שהצבא מתחלף לפי הזכות · וכמ"ש לעיל שאם זכה יגידו שמים צדקו · לא זכה צבא עליו · יגלו שמים עונו כדלעיל · זהו בצבא שמים · וצבא עוד לפרש · צבא ארץ · בנה בנין וכו' · וכולל בדרשה זו · מ"ש הלא צבא לאנוש עלי ארץ · שנראים שהם כב' כתובים המכחישים · לאנוש משמע לעזרתו · עלי ארץ · משמע למשול עליו · ודרש זכה צבא לאנוש · לא זכה עלי ארץ · צבא עליו · כי אתה מפרש צבא כפשוטו · על צבא וחיל שבארץ · וכמ"ש חליפות וצבא עמי · יעוד דרש הלא צבא לאנוש עלי ארץ : הרבה צבאים שיתבעו עלבונו : מאחרים · ועלבון אחרים ממנו · ולא עוד שסוף הכל למיתה עומד · וכימי שכיר ימיו כנמצא · וכמ"ש שנים שנים כשני שכיר · ומ"ש דקיון כדלעיל פר' ט' סי' י"ג · דקיון של בריות : ן בר סירא · לשון רש"י במדרש בר סירא אמר וכל צבאם · הרבה דברים אתה רואה · וסבר מה הנאי' יש בהם אף הוא בכלל יתרונו של עולם · בהם הרופא מרפא את המכה · הרוקח מרקח מרקחתו · וכתב בן סירא · אלוה העלה סמים מן הארץ · כלל להגי' דברי רש"י המשובשים מאד · והכוונה · שבן סירא לא דרש פסוק זה · אלא שהוא אמר כן בספרו · וחז"ל דרשו עפ"י זה · הפסוק וכל צבאם · ומקומם לקמן סי' ז' (ובשם סי"א כתב · בר סירא אמר וכל צבאם אלוה העלה סמים כו') : העלה סמים מן הארץ · לפרש וכל צבאם מלשון רצון כ"ל ע"פ מדת ממעל · ופי' מ"כ · וככל עשב וכל ברי' יש רצון ותועלת · לרפואות · וזהו בכלל צבא ארץ · וכן בכלל צבא השמים · כמ"ש ר' סימון שצבא השמים משפיעים בעשבי הארץ · לכך קרא אותם בלשון צבא · ולא בלשון חיל ופלמתרכם · וכל חיליהון · וגם כלל צבא השמים והארץ בצבא אחד · כמ"ש צבאם : לשון שוטר · ע"פ מדת ממעל שעושה פעולת שוטר · שמכרית לקיים הדין של השופט · וכן חוקות שמים · מכריחים את העשבים שיגדלו : מעדנת את הפירות · כ"ל שפירושו מלשון וירד אליו אגג מעדנות · שפירושו מלשון קשר שהיו ידיו קשורות · וכאן התקשר מעדנות כימה · פירושו שכימה קושרת הגידים והאלוכות היניקה של כל העשבים ופירות וזהו שאמר וכסיל מושך בין קשר לקשר · וכלל בזה ג"כ מלשון עידון והמתקה · שנותן טעם בפירות : התוציא מזרות · פירושו מזלות וכפירוש הב' במ"ר פר' יו"ד בסי' ה' שהרי"ם והלמ"ד מתחלפין · ולכך החליף לכתוב מזרות לרמז על הקשרים הנ"ל · ופסוק זה סמוך לפסוק הקודם · ומאמר הוא מלשון אריגה כמו מוזרות בלבנה · ועל כן נקראו מזרות שמוין ואורגים גידי העשבים והפירות · ועיין ערוך ערך מזר : ז אפילו דברים · דורשים וכל צבאם שכולם

שאתה רואה אותן (ג) שהן יתירה בעולם כגון זבובין ופרעושין ויתושין * אף הן בכלל ברייתו של עולם הן · ובכל הקב"ה עושה שליחותו · אפי' ע"י נחש · אפי' ע"י יתוש · אפי' ע"י צפרדע · רבי תנחומא אמר לה בשם רבי מנחמה רבי ברכיה בשם רבי חלבו רבי אחא הוה משתעי הדין עובדא ב חד בר נש הוה קאים על כיף נהרא · חמא חד עורדען טענה חדא עק"ב ומגיזה יתיה נהרא וכיון דעבדת שליחותיה אחזרתא לאתרה · רבי פנחס בשם רבי חנן דציפורין אמר עובדא הוה בחד גבר דהוה קאים למחצד בהדא בקעת בי טרפאי חמא חד עשב וליקט יתיה ועבדיה כלילא לראשיה אזלא חד חויא ומחא יתיה וקטיל יתיה · (ט) אתא חד גבר וקם למסקר בההוא חויא · אמר תמה אני על מן דקטל הדין חויא אמר ההוא גברא אנא קטלית יתיה · תלה אפוי וחמא לההוא עשבא עבידא כלילא לראשיה · אמר מן קושטא את קטלית יתיה א"ל אין · א"ל יכיל את מרים הדין עשבא מן ראשך · א"ל אין · כיון דארים יתיה א"ל את יכול קריב הכא ומרים הדין חויא בהדין חוטרא · א"ל אין · כיון דקרב לההוא חויא מיד נשרו אבריו · רבי ינאי היה יושב ודורש בפתח עירו ; ראה נחש (י) מרתיע ובא · והוה מרדף ליה מן הדין סיטרא · והוה חזר מן דין סיטרא · ועוד הוה רדיף ליה מן הדין סיטרא והוה חזר מן דין סיטרא אמר זה הולך לעשות שליחותו · מיד נפלה הברה בעיר פלוני בן פלוני נשכו נחש ומת · ג רבי אלעזר (יא) הוה יתיב מטייל בבית הכסא · אתא חד רומאי ותרכיה וקדים יתיה ויתיב ליה אמר לית דין על מגן · מיד נפק חד חויא ומחא יתיה וקטל יתיה · וקרא עליו (ישעיה מג) ואתן אדם תחתיך ואתן אדום תחתיך · רבי יצחק בר אלעזר הוה קאים ומטייל על משוניתא דימא דקיסרין ראה שם קולית אחת · והוה מצנע לה והות מתגלגלא · מצנע לה והות מתגלגלא · אמר זאת מוכנת לעשות שליחותה · עבר חד בלדר ונכשל בה ונפל ומת אזל פשפשוניה ואשכחוניה מעין (ד) כתבין בישין על יהודאי דקיסרין:

ד טיטוס הרשע נכנס לבית קדשי הקדשים וחרבו שלופה בידו וגידר את שתי הפרוכת · ונטל שתי זונות (ס) ובעלן על גבי המזבח · ויצא חרבו מלאה דם · אית דאמרי מדם הקדשים · ואית דאמרי (ו) מדם שעיר של יום הכפורים וחירף וגידף ונטל כל כלי בית המקדש (ז) ועשאן כמין גורגותני אחת והתחיל מחרף ומגדף כלפי מעלה ואמר לא דמי ההוא דעביד קרבא עם מלכא במדברא ונצח ליה · לההוא דעביד קרבא עם מלכא בגו פלטין דידיה ונצח ליה · ירד לספינה כיון שירד מתאיה נחשלא בימא · אמר דומה זה שאין כחו של אלוה של אומה זו אלא במים · (ח) דור אנוש לא פרע מהן אלא במים · דור המבול לא פרע מהן אלא במים · פרעה וכל חילו לא פרע מהן אלא במים · אף אני כשהייתי בתוך ביתו וברשותו לא היה יכול לעמוד בי ועכשיו לכאן קדמני · סבור הוא שיהרגני במים · א"ל הקב"ה רשע חייך מבריה שהיא פחותה מכל הבריות שבראתי מששת ימי בראשית בה אני נפרע מאותו רשע · מיד רמז הקב"ה לשר של ים ועמד מזעפו · כיון שהגיע לרומי יצאו כל גדולי רומי לקראתו וקילסו אותו · כיון שעלה לרומי נכנס למרחץ · כיון שיצא הביאו פיילי פוטירין של יין לשתותו ונכנס יתוש בתוך חוטמו והיה נוקר את מוחו והולך עד שנעשה גדול כמו גוזל של שתי ליטראות · והיה מצוה ואומר פצעו מוחו של אותו האיש ודעו במה אלהיהם של יהודים נפרע מאותו האיש · מיד קראו לרופאים ופצעו מוחו · והוציאו כגוזל של שתי ליטראות · אר"א בר רבי יוסי אנא המיתיה ברומי תרתין ליטרין מהכא וגוזלא מהכא ותקל חד לקביל חד · ונטלו אותו ונתנו אותו בתוך קערה אחת · כל מה דהוה הדין שני הוה הדין שני · פרח יתושה · פרחה נפשיה דטיטוס הרשע: ח ויכל אלהים ביום השביעי וגו' · ה א"ר חנינא משכני רבי ישמעאל ב"ר יוסי אצל פונדק אחד ואמר לי כאן התפלל אבא של שבת בערב שבת · ר' ירמיה ור' אחא אמרי

מסורת המדרש א עיין שבת דף ע"ז · ב עיין נדרים דף מ"א · ילקוט קהלת רמז תתקע"ב · ג ברכות דף ס"ב ע"ב ע"ש · ירושלמי שבת סוף פרק ו' · ילקוט ישעיה רמז שמ"ז · ד גיטין דף נ"ו · ויק"ר פ' כ"ב · במדבר רבה פ' י"ח · קהלת רבה פרשה ה' · פרקי דר' אליעזר פרק מ"ט · תנחומא סדר חקת סי' א' · ילקוט קהלת רמז תתקע"ב · ה עיין ברכות דף כ"ז כל הענין · ילקוט כאן רמז ס"ז ·

חדושי הרש"ש

פירוש: (ג) שהן מיותרין בעולם כצ"ל: (ד) כתבין בישין כו' עמש"כ בויק"ר פ' כ"ב בס"ד · ועוד יל"פ דכתבין בישין היינו מה שהוא רשם וכתב עלילות רשע על היהודים דקסרין למסור עליהם שקר: (ס) ובעלן ע"ג המזבח · במ"כ. ושמא הא והא איתא כ"ה להדיא בויק"ר שם: (ו) מדם פר ושעיר של יום הכפורים כצ"ל: (ז) ועשאן כמין גורגותני כו' · בויק"ר שם ובקהלת פסוק ויתרון ארץ הלשון יותר מתוקן ע"ש: (ח) דור אנוש כו' דור המבול כו' · הא דלא חשיב נמי דור הפלגה שג"כ נידונו במים

חדושי הרד"ל

וצ"ל גדול: (ט) אתא חד חבר כו' · כ"ה בויק"ר פ' כ"ב ובמ"ר פ' י"ח וכצ"ל: (י) מרתיע וכא · פי' בכעס עיין תוס' ברכות (נ"ג ע"א): (יא) הוה יתיב בבה"כ · כצ"ל (ותיבת מטייל נשתבשה מעובדא דלהלן)

מתנות כהונה

ורש הגורן: בבלל ברייתו · יש בהם צורך וגם המה עיקר הבריאה · [כל הענינים האלו תמצא בויק"ר פכ"ב ובמד"ר פי"ח ובקהלת פ' ויתרון ארץ]: הוי משתעי · היה מספר המעשה הזה כ"מ שאינו מדבר רק בסיפור דברים בעלמא הוא אומר משתעי · [ובקהלת רבה גרס כהלין פירוש באלו מעשים ורש"י גרס כדין]: הוה קאים כו' · היה עומד על שפת הנהר: חמא כו' · ראה צפרדע אחת שהיה טוען ונושא עליו עקרב א' ומעבירו על הנהר: מגיזה · מעבירו כד"א וכן נגוזו ועבר: כיון שעשה העקרב שליחות שנשתלח לו מן השמים הצפרדע החזירתו למקומו ועיין בויקרא רבה ובקהלת שהמיתה שם בן אדם: דהוה קאים למחצד כו' · שהיה עומד לקצור הקמה בשדה: בהדא בקעתא · בבקעה זו של בי' טרפא שם מקום: חמא כו' · ראה עשב א' ולקט אותו ועשה ממנו עטרה לראשו: אזלא כו' · הלך שם נחש א' והכה הוא את הנחש והמית אותו: אתא כו' · בא שם איש א' ועמד לראות ולהסתכל ומתמה בהותו נחש מפני שהיה חבר ומכיר של אותו נחש ואמר תמה אני על מי שהמית הנחש היה אומר אותו האיש הקוצר אנכי [illegible]: תלה כו' · היה תולה עיניו והרים פניו למעלה: וחמא כו' · ראה לאותו עשב שעשה עטרה לראשו והכיר העשב שהוא מגין ומציל בפני ארס הנחש: אמר לאותו קוצר מן קושטא [כו' · באמת שאתה הרגת אותו ה"ג קטלית יתיה א"ל אין א"ל יכיל כו' והכי מוכח בויק"ר דגרס מן קושטא אנא קטלית יתיה ושם חסר עד קטלית] יתיה ומצאתי בשם רש"י ז"ל מן קושטא וכו' בדין הרגת אותו מאחר שיש עמך אותו עשב וקשה לי א"כ למה שמע אליו שוב להסירו מראשו אטו בשופטנא עסקינן: יכול את כו' · יכול אתה להסיר אותו עשב מעל ראשך א"ל אין וכן עשה · וכיון שהרימו והסירו א"ל יכול אתה לקרב לכאן ולהרים ולנגוע בזה הנחש במטה שהיה בידו: נשרו · נפלו מפני חוזק ארס הנחש: מרתיע · לשון ניענוע ודנוד כד"א נרתע לאחוריו בס' קרת גרס מרתית ל' רתת וכעס עניינו: ה"ג והיה מרדף ליה מן דין כו' · פירוש רבי ינאי היה רודף הנחש מצד זה והיה חוזר ובא מצד אחר · [ה"ג ועוד הוה רדיף ליה מן הדין סטרא והדר חזר מן הדין סטרא וכפי' א' במד"ר ובויק"ר]: הברה · קול הברה: הוה יתיב מטייל · פירש"י לעשות צרכיו · ונ' נקי דבר ובירושלמי פ' במה אשה תמצא מעשה זה בלשון אחרת: רומאי · עובד כוכבים א' מן רומי: ותרכיה · וגרשו: וקדם · והקדימו וישב לו: לית דין כו' · אין זה בחנם בא לידי סיבערני ל"כ מיד יצא נחש אחד והכה אותו והמיתו: ומטייל · כמשמעותו: משוניתא · חוף הים ועי' בערוך: קולית · עצם של רגל מן המת: והות מתגלגלא · כל עוד שהיה מצניע אותה היתה חוזרת ומתגלגלת באמצע הדרך: בלדר · פי' הערוך שר חשוב מאחר המלך: פשפשוניה כו' · חפשוהו בבגדיו וכלי תשמישו ומצאו אגרות שהיה נושא כתבים רעים על היהודים מעיר קסרין: טיטוס הרשע · כל זה מבואר בפרק הניזקין: שתי פרוכת · שהיו באמה טרקסין שהיה ספק אצלם אם היא מן קדש או מן קדשי קדשים וקראו חז"ל אמה טרקסין: על גבי מזבח · [ובויק"ר ובמד"ר] ובילקוט קהלת גרס על ספר תורה ושמא הא והא איתא: מדם הקדשים · נתלכלך הפרוכת ונגע בחרבו [כן פירש"י]: [ועשאן כמין גרגותני · בפרק הניזקין ובכל המדרשים הל"ל ל"ג הכי וע"ש: גרגותני · סל]: כלפי מעלה · שאמר שהרג את עצמו: לא דמי כו' · אינו דומה מי שעושה מלחמה עם המלך במדבר ומגלה אותו כו': ה"ג מתאיה נחשלא בימא · פי' הכהו נחשול בים: דומה זה · כלפי מעלה אמר כן מדמה בעיני שאין כו': לכאן קדמני · [לכאן] קדם אותי: פיילי פוטירין · [פי' הערוך] כוס של משקין שנותנין אחר המרחץ ורש"י פי' כוס קיסר · ונראה שהוא מזרק יין שכן קערה מ"י פיילי: אנא חמיתיה · אני ראיתי לאותו גוזל ברומי והיו מניחין שתי ליטרות בכף מאזנים מזה והגוזל בכף מאזנים מזה היו שוקלין בשוה זה כזה: שני · פי' ור"ל שוה ומחליף כח · והערוך גרס

רש"י

ק"ב): היה משתעי כדין · כזה שאמרנו בכל עושה הקב"ה שליחותו אפילו ע"י נחש ושו': חמא חד עורדען כו' · ראה צפרדע שנושאה עקרב על גבה ומגיזה יתה והיתה מעבירתו עבר נהר · מגיזה לשון העברה כמו מגיזת עיברתאי: למחצד · לקצור: אמרין קושטא · כדין הרגת לאותו נחש מאחר שהיה עמך אותו עשב: מטייל לעשות צרכיו · לשון נקי: משוניתא דימא · שפת הים: בלדר · שליח ע"כ: נשרו איבריו · שכח העשב שאינו מארס של נחש קודם לכן: מצנע לה · שלא עכשיו יכשל בה אדם: והיא מתגלגלה · וגולה: חרבו מליאה · איכא דאמרי מדם הקדשים שנתלכלך שבפרוכת ונגע בו חרבו ואיכא דאמרי מדם שעיר של יום הכפורים: וחרף וגדף · שהיה אומר עצמו הרג כינוי ונטל כל כלי בית המקדש ועשאן גרגותני ומפרש במסכת גיטין נטל הפרוכת ועשאן כמין גורגותני והביא כלי בית המקדש והניחן בהם והושיבן בספינה להשתבח בעירו: נחשלא ברכריא · מלך שבידו הגלהון בלשון יון: פייל: פוטירון · כוס קיסר ס"א פיילא פיאול בלע"ז: פוטירין · בשמים: כל מה דהוה שני הדין · כל אותם השנים שהיה היתוש חי היה טיטוס חי עד כאן: ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה · אמר רבי חנינא משכני רבי ישמעאל בר יוסי אצל פונדק אחד · אמר כאן התפלל וכו': רבי ירמיה מקשי האפשר שהתפלל של שבת בערב שבת ולא נריך להקשות דאמרי שלקין מערב שבת לצפורין ואמרו כבר התפלל ר' חנינא

פירוש מהרז"ו

ההוצאת: ונקראו נבלה · מלשון רזון כצ"ל בריש סי' הקודם ועיין כל זה ויק"ר פר' כ"ב בסימן א' במ"ר פר' י"ח סי' כ"ב קהלת רבה פסוק ויתרון ארץ · ועיין תד"א סוף פרק א' · הא למדת שלא נבראו בהמה חיה ועוף שקצים ורמשים בעולם · אלא לרפואה לבני אדם על הארץ: ר' אלעזר · בירושלמי פרק ששי הלכה ט' · במס' שבת: גרגותני · פירשתי שם בויק"ר פר' כ"ב: כל מה וכו' · פירשתי שם בויק"ר: ח ויכל אלהים · וכי ביום השביעי כלה · וכמ"ש לקמן ריש סי' ט' · וכאן חסר העיקר · וצ"ל מכאן שמוסיפין מחול על הקודש נמצא שכלה מלאכתו בשביעי · אך הקב"ה אינו צריך לתוספת · כמ"ש לקמן ריש סי' ט' · ואגב ענין זה של הוספה מחול על הקודש · הביא מעשים אלו לכאן ועיין בירושלמי ברכות פרק ד' · ובירושלמי תענית פרק ד' הלכה א' שעל שאמר שם שמוסיפין מחול

יפה תואר

יעדן את הפירות ישב רוח ויזרה את התלקים הרעים המרקיבים אותם וירחקם כולם: בכלל ברייתו של עולם הן · כי לא ברא דבר אחד לבטלה כדאיתא בשבת פרק המוציא דנבראו או לרפואה · או להכניע את הגדולים וע' במדרש שוח"ט מז' ק"ד על פסוק מה רבו מעשיך ה': אפילו על ידי נחש שאין בו דעת כלל · אפילו ע"י יתוש שהוא בריה קלה · אפילו ע"י צפרדע שהוא לבדו לא ימית אבל ישא על גבו את הנחש להמית וכהסית מעשה דר"ב בשם ר"ח: והוה מרדף ליה מן הדין סטרא כו' · ומאחר שהיה רודפו מכל הצדדים עד שהשיגו · ולא נתקררה דעתו הבין ר"י שבשליחותו הוא הולך: לית דין על מגן כן הוא מאמונת חז"ל אבר שכל יעשה בהשגחה: קוליא אחת · ומביא לראיה כי גם בדברים שאין בהם רוח חיים הקב"ה עושה שליחותו וכ"ש בב"ח: כאן התפלל אבא של שבת בע"ש ·

משנת דרבי אליעזר

אמר דומה זה שאין כחו של אומה זו אלא במים · היינו כדאי' בירושלמי דמס' ע"ז פ"ג שכל האומות מודים שהקדוש ברוך הוא אליהם במים ע"ש גבי כדור וקערה וכ"ל דמודים ע"ז בע"כ מדכתיב ורוח אלהים מרחפת על פני המים בשעה שהארץ היתה תוהו ובוהו ובאמת מוכח דכל הבריות ברא הקדוש ב"ה לבדו ולא פוגא דהורמיז כדברי מינים מדשביק מיא [illegible] רק שבריה אחת יש בעולם ויתוש שמה וקהלת בריה קלה שמספקא [illegible] למין להרהר לכך בה אני נפרע ממך: כל מה דהוה הדין שני הוי הדין שני פירוש כל מה דהוה שינוי [illegible] כן היה [illegible] יתושה פירוש היינו שמתה פרחה נפשה דטיטוס לסורות שלא ברא כל הבראים אף היתוש דאל"כ שליך נפשייהו שניהם כאחד בשעת מיתתו ובדאיתא בסנהדרין ולא שייך לומר ביתוש [illegible] נפשה רק פרח סתם כיוהי למיתה ועיין בקהלת בפסוק ויתרון ארץ בכל הוא ומסירם בפירושי ומ"ל וי"ם שגו בזה:

ידי משה

ח"ג כל כמה דהוי הדין שני הוי הדין שני כן צריך לגרוס פי' שהיו שוקלים מתחלה גוזל אחד ושים משקלה שתי ליטרות ואחר כך היו נותנים הגוזל והיתוש בקערה אחת · והיו שוים גם הגודלים וזה לא אפשר להבין אם לא שהיה בקערה אחת לנ"א כל כמה דהוי הדין פי' הגוזל גדל כך ס"ט הדין שני נו פי' היתוש היה שני ט' הגידולו כן נראה לי ומלת השני הראשון טעות סופר ופי' מ"כ לא יכון כלל: דהא

ר"י מקשי כאן התפלל אבא של שבת בערב שבת · אתמהא · ולא צריך מקשי · דהא חמריא הוו סלקין (יב) מן ערב לציפורין · והוו אמרין כבר שבת רבי חנינא בן דוסא בעירו · ואי בעית מקשיא על הדא קשיא [א] דאמר רבי חנינא משכני רבי ישמעאל ברבי יוסי אצל פונדק אחד · ואמר לי כאן התפלל אבא של אחר שבת בשבת · אמר רבי אבא אף על דא לא הוי צריך למקשי · דהא רבי הוה יתיב ודרש והוה אמר לאבא יודן אמוריה אכרוז קומי דציבורא יצלון דחולא עד יומא קאים : ט [ב] רבי שאליה לרבי ישמעאל ב"ר יוסי א"ל שמעת מאביך · מהו ויכל אלהים ביום השביעי · אתמהא · אלא כזה שהוא מכה בקורנוס על גבי הסדן · הגביהה מבעוד יום והורידה משתחשך · אר"ש בן יוחאי בשר ודם שאינו יודע לא עתיו ולא רגעיו ולא שעותיו · הוא מוסיף מחול על הקודש · אבל הקב"ה שהוא יודע רגעיו ועתיו ושעותיו · נכנס בו כחוט השערה · גניבא ורבנן · גניבא אמר משל למלך שעשה לו הופה וציירה וכיירה · ומה היתה (יג) חסרה כלה שתכנס לתוכה · כך מה היה העולם חסר שבת · רבנן אמרי משל למלך שעשו לו טבעת מה היתה חסירה חותם · כך מה היה העולם חסר שבת [ג] וזה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך · ויכל אלהים ביום הששי וישבות ביום השביעי · (יד) תלמי המלך שאל את הזקנים ברומי · בכמה ימים ברא הקב"ה עולמו אמרו לו לששה ימים אמר להם ומאותה שעה גיהנם ניסוקת לרשעים אוי לעולם מדיניו · מלאכתו · לא כן אמר ר' ברכיה בשם רבי סימון [ד] לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו ואת אומר מכל מלאכתו · א מהא אלא להפרע מן הרשעים שהן מאבדין את העולם שנברא כולו בעמל וביגיעה · וליתן שכר טוב לצדיקים שהן מקיימין את העולם שנברא כולו בעמל וביגיעה · ומה נברא בו לאחר ששבת · (טו) שאנן ונחת · שלוה · והשקט · רבי לוי בשם ר' יוסי ב"ר נהוראי כל זמן שהיו ידי קוניהם ממשמשין בהם היו מותחים והולכין כיון שנהו ידי קוניהם מהן ניתן להם נחה · וינח לעולמו ביום השביעי · א"ר אבא בשר ודם בשעה שהוא עושה אסטאטיבה אינו נותן דונטיבא · ובשעה שהוא נותן דונטיבה אינו עושה אסטאטיבה · אבל הקב"ה עשה אסטאטיבה ונתן דונטיבה וישבות ויברך :

פרשה יא

א ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו · כתיב (משלי י) ברכת ה' היא תעשיר ולא

מסורת המדרש א ירושלמי ברכות פרק ד' · ירושלמי תענית פרק ד' · פסיקתא רבתי פרשה כ"ג · ב ילקוט כאן רמז ט"ו · ג מגילה דף ט' · ירושלמי מגילה פרק א' הלכה ט' · לקמן פ' ל"ח ופ' מ"ח · ד לעיל פרשה ג' וש"נ :

חדושי הרד"ל

הכלן ובירושלמי ספ"ו דשבת הגי' ר"א על לפונייה פי' לשנות ועיין שלטי ברכות (ס"א ע"ב) : (יב) מן ערב · ובפסיקתא הגי' מערב שבת · ובירושלמי פ' ד' דברכות הגי' כדהכא וכן עיקר : (יג) חסרה כלה שתכנס כו' · היינו ויכל אלהים ביום השביעי שבו נשלמה הכלה · כלל גמר הכל · וראוי לשכינתו יתברך להגלות על עולם מלא למלוך עליו בכבודו · וכן למ"ד חותם · השבת הוא חותם תכלית כל הברואים : (יד) תלמי כו' ברומי כו' · ע"ס שתלמי מלך מצרים היה ולא ברומי : (טו) שאנן ונחת שלום ושקט · פירש בס' הפרדס הגדול לרש"י (כ"ו ע"ד) בסמוך אקרא (ישעיה ל"ב) וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחות שאננות יש דרשוהו בשוח"ט על שמירת שבת :

חדושי הרש"ש

כדמוכח לעיל רפ"ה וכדפי' המ"כ שם וכ"ה לקמן פל"ח אין ויפן אלא ויגף כו' משום דל"ת הכא רק אותם שלא נפרעו אלא במים ולא בעונש אחר ומש"ה ל"ת ג"כ סיסרא כמו דחשיב ליה בגמ' דהנזקין : זו

רש"י

חנינא בן דוסא בעירו ואע"ג דמבעוד יום הוה שפיר עביד דהוה מוסיף מחול על הקדש : ולא צריך לאקשויי · ובדבר הזה יש להקשות דאמר רבי חנינא משכני רבי ישמעאל אצל פונדק אחד ואמר כאן התפלל אבא של אחר שבת בשבת כו' : רבי יתיב ואמר לאמוריה אכריז קומי דציבורא יצלון דחולא · אפילו בשבת וכו' : עד דיומא קאי · טעמא מפורש בהלכות גדולות : ויכל אלהים ביום השביעי אתמהא · וכי אפשר דבר זה שעשה מלאכה בשביעי : אמר כזה שהוא מכה בקורנס וכו' : והקב"ה שיודע עתיו ורגעיו נכנס בשביעי כחוט השערה : ס"א משכני הוליכני : ולא היה צריך לאקשויי · פירושא הוא כלומר אין לתמוה על דבר זה דחמרייא סלקי וכו' : אי בעית מקשה הדין קשי · אלא אם אתה רוצה להקשות בדבר הזה יש להקשות דאמר ר' חנינא משכני כו' עד דיומא קאים בעוד שיתפללו יחשך היום ויהיה לילה והטעם מפורש בהלכות גדולות במס' ברכות : והדרא משתחשך · והחזיר ידו מן המלאכה משתחשך : והקב"ה שיודע עתיו ורגעיו וכו' : מה העולם חסר שבת · יום הקילום וכן מפורש בספר יצירה כשברא הקב"ה שמים וארץ עשה ממונים לכל מה שברא למזלות ולדשאים ואילנות ולימים וכשבא יום השבת נתקבלו כל הממונים וקלסו להקב"ה ואמרו מזמור שיר ליום השבת ע"כ : מה נברא בו מאחר ששבת · מלאכתו בשבת שאנן ונחת שלוה והשקט : אסטאטיבה · מנוחה : דונטיבה · מתנה · ס"א ראיתי בפסיקתא רבתי ותאמר ציון וכו' בשעה שבא נבוכדנצר ושרף ביהמ"ק ושבה את ישראל בשבי לא עשה אסטאטיבה בכל הארץ אלא רודפם ותופשים בנפשם לומר אומה של אומה זו מגפה להם שיעשו תשובה שמא יעשו תשובה עד שהם בתוך ארצם והוא עושה לנו כדרך שעשה לסנחריב לכך לא היה להם אסטאטיבה בכל א"י וכיון שבאו על נהרות בבל ובאו עצמן שהם נתונים בתוך ארצם מיד עשו אסטאטיבה אלו נשאו לאכילה ושתייה ואלו נשאו לבכי ולהספד ועל זאת אמר דוד המזמור על נהרות וגו' מכאן סמך למה שאומר כאן הקב"ה נתן אסטאטיבה וכו' :

מתנות כהונה

שיח ופי' בו ממלא ומגדל ושוב גרס הערוך עד שעמד על עיקרו ופרח · [אבל בכל המדרשים הנ"ל לא מצאתיה] : ולא צריך מקשי · לא היה צריך להקשות כי אינו קושיא דהא מוליכי חמורים היו עולים מעיר ערב לעיר צפורי · או ר"ל מן ערב כלומר בע"ש קודם הכנסת שבת : כבר שבת · קבל שבת והתפלל א"כ ש"מ דרבי חנינא ג"כ עשה כן ואין לתמוה על ר"י : ואי בעית כו' · ואם תרצה להקשות [על דבר זה יש להקשות] וכו' : של אחר שבת · תפלת מ"ש : אמורא · שהיה עומד עליו להכריז הדרשה לרבים : אכרוז כו' · הכריז לפני הצבור שיתפללו בעוד שהיום עומד טרם בא השמש ושבת היה שבשבת היו דורשין בב"ה לרבים · [ופירש"י והטעם מפורש בה"ג במסכת שבת] : מהו ויכל כו' · וכי בשבת היה עושה מלאכה והכתיב וישבות ביום השביעי : והורידה כו' · [כדמפרש ר"ש ואזיל והכי מוכח בילקוט] אבל רש"י ז"ל גרס והדרה משתחשך · פי' החזיר ידו מן המלאכה משתחשך : וציירה · [פי' הערוך] ציורים · בקורה ובכתלים : מה היה העולם חסר שבת · פירש"י יום הקילוס [וכן מפורש בספר יצירה] כשברא הקב"ה שמים וארץ עשה ממונים לכל מה שברא למזלות ולדשאים ולאילנות ולימים כשבאת יום השבת נתקבלו כל הממונים וקלסו להקב"ה ואמרו מזמור שיר ליום השבת ע"כ אבל בפירש"י בחומש משמע שהעולם היה חסר מנוחה וכאשר בא שבת הרי בא גם כן מנוחה ונגמרה המלאכה בלי חסרון ופירושו ויכל אלהים עם יום השביעי מלאכתו : בעמל כו' · כלומר שהכתיב על עצמו לשון מלאכה על דרך שאמרו בעשרה מאמרות נברא העולם כו' : ומה נברא בו · בשבת מאחר ששבת מכל מלאכתו : שאנן כו' · כמ"ש חז"ל מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באה מנוחה : אסטאטיבא · [פי' הערוך] גוזר מנוחה על עבדיו [וכן פירש"י] : דונטיבא · [פירש הערוך] מתנה : ויברך · פירושו לשון מתנה כד"א קח את ברכתי וכן אגל בת כלב ·

יפה תואר

הוצא פה לפרש את הכתוב ויכל אלהים ביום השביעי לפני יום השביעי : של אחר השבת בשבת · הטעם בזה שבסכ"נ שלהם היו רחוקים מהעיר והיה טורח על הצבור להתקבץ שנית בערב · לכן התפלל אחר המנחה בעת אשר כבר היו מקובצים בביהכ"נ : הגביהה מבעוד יום כו' · ולפירושו גמר המלאכה היה בנקודה שאלא יום הששי ובא יום השביעי · כמגביה הקורנס ומורידה וכל יום הששי נעשתה המלאכה · וכן לא כתיב ויכל ביום הששי · ויען דהכבד על האדם להבין איך לצמצם את הרגעים לכן באו אח"ז דברי רשב"י בשר ודם כו' לבאר הדברים יותר · וסגל דבר אחד הוא וגניבא ורבנן לא נחו בזה · כי ויכל אלהים ביום השביעי משמע שהמלאכה עצמה נעשה בשביעי · ומפרשי כי תידוש מניחת השבת נקרא מלאכה · וכתיב ויכל ביום השביעי כי בשביעי נברא ונגמר השבת · ונקרא השבת מלאכה רק ע"ד ההעברה משום שהוא הטוב והעיקר בכל ששת ימי המעשה כי סוא הפועל ומעיר על חדוש העולם שנעשה בששת הימים · אוי לעולם מדיניו שקבים הם כיון שגיהנם בוער מאז : ומה נברא בו לאחר ששבת · בא לתרץ הלשון וישבות דמשמע ששבת מעמלו · וזה לא נתן להאמר · וכן מפרש וישבות כי את הנחת והשלום אשר בשביתה · ור"ל מפרש וישבות נפעל יוצא וכמו וישבית · ופירושו שהשבית והניח לעולמו כמה שסלק ידו מהם · כי בכ"ז שהיתה ידו עליהם היו מותחים והולכים ויגעים ואח"כ נחו : א"ר אבא בשר ודם · בא לספר גודל חסדי ה' כי בשר ודם נותן מתנה רק בעד העמל והיגיעה · והקב"ה נותן ברכה גם בעת השביתה : ברכת ה' היא תעשיר זו השבת · ע"ד מה שאחז"ל לוו עלי ואני פורע · כי השומר ומענג את השבת יברכהו ה' בפרנסה ומפרש ויברך את יום השביעי כי יום השביעי מביא ברכה לשומרו · ואיידי דקאמר

פירוש מהרז"ו

מחול על הקודש · הביא מעשים אלו לראי' · וכן צ"ל כאן · ועיין פסיקתא רבתי פר' כ"ג סי' ב' : ולא צריך מקשי · לשון הירושלמי דהא מוסיפין מחול על הקודש · ועוד דהא חמרי סלקין וכו' : ט מהו ויכל · שכתב ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה דמשמע שביום השביעי עשה · והרי בשביעי לא עשה ע"כ פי' שהגמר היה בשביעי וההתחלה היה בששי · וההורדה הוא דבר שנעשה מעצמו · ודומה לפוהקין מים לגינה וכדומה כשהתחיל מבעוד יום ונגמר מעצמו משתחשך · ומ"ש והורידה לא אמר כן אלא במשל · ולא בנמשל · כי די שיאמר וינ'דה משתחשך כי קשה לפרש שהורידה בידו בכוונה · הרי מלאכה גמורה היא כמ"ש במשנה · אף המכה בקורנס על הסדן · ע"כ ההכרח לפרש באופן שלא יהיה מלאכה של חיוב · והקב"ה כובר · שמ"ש ביום השביעי כוונתו שפגע ביום השביעי ברגע שנגמר ששי · שלפי רחותו נקרא שביעי · שאין אנו יכולין לצמצם · ואנו צריכים להוסיף מחול על הקודש : וציירה וכיירה · לעיל פר' ט' סימן ד' עיין שם במ"כ בשם הערוך : היה העולם חסר שבת · וזהו ויכל אלהים ביום השביעי · שהחופה בלא כלה כחותם בלא צורה · ועם הכלה נשלמת צורת החופה · כך העולם והשבת בדמיון כלה וחופה · העולם כחופה כמ"ש ויק"ר ריש פר' י"א באריכות · והשבת בדמיון כלה וכמ"ש שבת דף קי"ט מנהר · וגלה נקרא שבת כלה מלכתא · ודורש מדת ממעל ויכל מלשון כלה : חותם · והשבת נקרא אות כמ"ש ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם והחותם הוא לאות נמצא שנגמר בשביעי אף שלא עשה בו מלאכה : ששינו לתלמי · פרק א' דמגילה בבלי וירושלמי : גיהנם ניסוקת לרשעים · כמ"ש כי ערוך מאתמול תפתה · העמיק הרחיב מדורתה אש ועצים הרבה · נשמת ה' כנחל גפרית בוערה בה : א"ר ברכיה · לעיל פר' ג' סימן ב' וש"נ : אלא להפרע וכו' · כמ"ש אבות ריש פרק ה' ועיין פסיקתא רבתי פר' כ"ג סימן ה' · והדרשה ע"פ מדה כ' הא"ע לגופו פי' שנברא כולו בעמל ויגיעה ת"ע לעונש רשעים ולשכר לצדיקים · ואין זה עלינו אלא שהקב"ה מתנהג עם האדם כפי דרכו שכל מה שעושה ביגיעה חביב עליו · ואינו רוצה שישחיתו אותו · ודבר שעושה בלא יגיעה וטורח אינו שוה כלום בעיניו · ואינו חושש עליו · וא"כ אם יצירו בני אדם את בנין העולם בזה האופן יהיה קלקול העולם דבר קל בעיניהם וכן תקונו לכך כתב לשון מלאכה שיהיו מתנהגים בתיקון העולם · כמו שמתנהגים בעסק עצמן שמתיגעים בו ויקר בעיניהם : ומה נברא בו לאחר ששבת · לפרש מ"ש כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות · משמע שלאחר ששבת ברא לעשות שהל"ל בהיפוך כי מכל מלאכתו אשר ברא לעשות שבת · ופשוטו ע"פ מדה ל"א כאלו כתב שבת לבסוף · או מ"ש ברא לעשות · פי' מה שכבר ברא לעשות עתה שבת · וחכמים באו לדרוש וליישב גם לפי מה שכתוב · והדבר למוד מענינו שבשבת ברא דברים השייכים לשבת · דברים של מנוחה ושביתה ומאחר שלא פירש הרי פירש · או עפ"י מדת ממעל שיפול על לשון שבת : ידי קוניהם · כמ"ש אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים · וכתיב ומעשה ידיך שמים : מותחין והולכין · בא לדרוש מ"ש כי בו שבת מכל מלאכתו משמע מכולם יחד והלא מה שברא בכל יום ויום שבת ממנו · וביום שבת לא שבת אלא ממלאכת יום ששי · ע"כ דורש שמעשה כל יום היה נמתח והולך עד השבת · ובשבת נח מכולם יחד · ועיין לקמן פר' י"ב סימן ד' : וינח לעולמו · כוונת המדרש על מ"ש שמות כ' וינח ביום השביעי שהל"ל ונח · אך וינח משמע שהניח אחרים · זהו שאמר וינח לעולמו : אסטאטיבה · פי' הערוך בערך דנטיב · לשון עמידה בלע"ז כלומר שנח ממלאכה · ונתן דונטיבה בלשון לעז שנותן בנזונות והמ"ע כתב אסטאטיבה בלשון רומי בניינים מוכנים לאנשי מלחמה בזמן שהם שוקטים ופי' דונטיבה בלשון רומי מתנות · ופי' כי המלך בשעה שפוטר החיל ממלאכה אינו נותן מזונות · ובשעה שנותן מזונות אינו פוטרן ממלאכה · אבל הקב"ה נתן מנוחה ובירך השבת במזונות · ברכו במן · ברכו במטעמים ברכו בכליתה כמ"ש לקמן פ' י"א סי' ב' ג' ד' :

פרשה יא. סימן א ויברך אלהים את יום השביעי · ולא פירש מה היא הברכה · ודרש עפ"י מדה י"ז דשם בפסוק ברכת ה' מפורש · מה היא ברכת ה' וכדמפרש והולך · וכן בפר' זו כמה דרשות על ענין ברכה זו : כתיב ברכת ה' · ירושלמי ברכות · פרק ב' סוף הלכה של חתן פטור · ירושלמי מ"ק פרק ג' הלכה ה' · לקמן

ידי משה

דהא חמריה הוי סלקין מן ערב לצפורי כו' פי' שא"ל שאין כאן תמיה גדולה שהתפללו של שבת בע"ש לפי שהי' בנחת והיו סבורים שהוא שבת אבל אמ"כ כשעלו נכר היה עוד יום לז"א בשם שבצפורי יושבת על נהר כנפות שהוא אמרין שכבר שבת ר"ח בעירו לפי שהיה בנחת גם לכך לא יקשה בעיניכם כמו שאחז"ל יהי אנקי שם מכניס שבריא ומוליאים לצפורי : הוו סלקין מן ערב שם מקום הוא כדאיתא בפ' כל כתבי ובפרק חביות מעשה שבת ריב"ז בערב ואמר תוספי מתמהת ופירשו שם כל המפרשים שהוא שם מקום ולהסבר משום הכי היה נקרא ערב לפי שהיה בעמק גדול והיה כולו ערב : ומאותה שעה גיהנם ניסקת פי' שכיון שכל הבריאות נבראו באותן ו' ימים ואין כל חדש תחת השמש נמצא שגם גיהנם נברא באותו פעם וניסקת זמן ארוך עד עתה לז"א אוי לעולם מדין קשה כזה :

יוסיף עצב עמה׳ א ברכת ה׳ היא תעשיר (א) זו השבת שנאמר ויברך אלהים את יום השביעי ׳ ולא יוסיף עצב עמה ב זה האבל ׳ היך מה דאת אמר (שמואל ב יט) נעצב המלך על בנו: ב ויברך אלהים את יום השביעי וגו׳ ׳ ג רבי ישמעאל אומר ברכו במן וקדשו במן ברכו במן שכל ימות השבת היה יורד עומר ׳ בערב שבת שני עומרים ׳ וקדשו במן שלא ירד בו כל עיקר ׳ (ב) רבי נתן אומר ברכו במן ׳ וקדשו בברכה ׳ רבי יצחק אמר ברכו במן ׳ וקדשו במקושש (ג) ד וברכו בעטיפה ׳ רב הונא אמר צריך להחליף ׳ ר׳ חייא בשם ר״י אמר צריך לערב ׳ אבין בר חסדאי אמר צריך לשלשל ׳ רבי ירמיה ור׳ זעירא הוון מהלכין כחדא ׳ ואסתלקת גולתיה דר׳ ירמיה ושילשלה רבי זעירא ׳ הדא אמרה צריך לשלשל ׳ ר׳ אלעזר אומר ברכו בנר ובי היה המעשה ׳ פעם אחת הדלקתי את הנר בלילי שבת ובאתי ומצאתי אותו במוצאי שבת דלוק ׳ (ד) ולא חסר כלום ׳ ברכו באור פניו של אדם ׳ קדשו באור פניו של אדם ׳ לא דומה אור פניו של אדם כל ימות השבת ׳ כמו שהוא דומה בשבת ׳ ברכו במאורות ׃ ר״ש בר יהודה איש כפר עכו אומר משום ר׳ שמעון (ה) אע״פ שנתקללו המאורות מערב שבת ׳ אבל לא לקו עד מוצאי שבת ׳ אתיא כרבנן ולא אתיא (ו) כדרבי אמי ׳ דאמר ר׳ אמי ו אדם הראשון לא לן כבודו עמו ׳ מה טעם (תהלים מט) ואדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו ׳ ורבנן אמרי לן כבודו עמו ׳ ומוצאי שבת ניטל ממנו זיוו וטרדו מגן עדן ׳ הה״ד (איוב יד) משנה פניו ותשלחהו ׳ כיון ששקעה חמה בלילי שבת ׳ בקש הקב״ה לגנוז את האורה והלק כבוד לשבת ׳ הה״ד ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו ׳ ברכו באורה ׃ כיון ששקעה החמה (ח) בלילי השבת התחילה האורה והיתה משמשת ׳ התחילו הכל מקלסין הה״ד (שם לז) תחת כל השמים ישרהו ואורו על כנפות הארץ ׳ מפני מה ׳ ואורו על כנפות הארץ ׳ א״ר יהודה בר רבי סימון ז אור שברא הקב״ה ביום ראשון אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו כיון שהסתכל הקב״ה באנשי דור המבול ובאנשי דור הפלגה שמעשיהן מקולקלין ׳ עמד וגנזה והתקינה לצדיקים לעתיד לבא ׳ ומניין שגנזה שנאמר (שם לח) וימנע מרשעים אורם וזרוע רמה תשבר ׳ ומניין שהתקינה לצדיקים לעתיד לבא שנאמר (משלי ד) וארח

מסורת המדרש א ילקוט משלי רמז תתקמ״ז ׳ ועי׳ שבת דף קי״ט ׳ ב ע׳ מ״ק כ״ג ׳ ג ילקוט כאן רמז ט״ז ׳ ד ע׳ שבת קי״ג ׳ ה רות רבה פ׳ ד׳ ׳ תנחומא סדר בראשית ׳ ו ע׳ סנהדרין ל״ח ׳ ילקוט תהלים רמז תתנ״ח ׳ ז לקמן פ׳ מ״ב ׳ בג״ר פ׳ י״ג ׳ רות רבה פ״ב ׳ הבה״ר פתיחתא י״א ׳ תנחומא סדר שמיני ׳ חגיגה י״ב ׳ תדא״ו פכ״א ׳ ילקוט איוב רמז תתקכ״ד ׳

חדושי הרש״ש

(א) זו השבת כשבאו מעשה דיוסף מוקיר שבי בפ׳ כ״ל יעו״ש עשירים ט׳ במה הם זוכין בשביל שמכבדין את השבת וכ״ה לקמן: (ב) אע״פ שנתקללו שמאורות מע״ש אבל לא לקו עד מו״ש ׳ עמ״ש ׳ (וכו ע״ס במש״כ שנתלו שמאורות ביום ה׳ וכ״ל ביום ד׳) ולכאורה אם פליג על הא דלעיל פ׳ ג׳ שבעת ולא שלשה אך ולא כרביעי כו׳ ׳ ולפי שיטה דכאן א״ש מלילת הכתוב ואין כל חדש תחת השמש ׳ דהיינו מיום שנגנז האור הראשון ונשאר השמש נגדו להאיר דהוא אחר שבעת הימים: (ג) כדר׳ אמי דא״ר אמי כו׳ ׳

הדושי הרד״ל

(א) א השבת ׳ שמעשרת בפניה כלה להדיא בפסיקתא דמנה א׳ חפיס ׳ ובירושלמי פ״ג דמו״ק סגי׳ א ברכת שבת: (ב) ר׳ נתן כו׳ ׳ במכילתא יתרו ספ״ו הגי׳ ר״ע וכן נכון: (ג) וברכו בעטיפה ׳ בפסיקתא דו׳ הדברות תליתאה הגירסא כני אומר קדשו בעטיפה: (ד) ולא חסר כלום ׳ ר״ש אומר ברכו במן וקדשו באור פניו כו׳ דומה בשבת ׳ ובשב״י איש כ״ע אומר משום ר״ש ברכו במן וקדשו במאורות ׳ אע״פ שנתקללו כו׳ כ״ש עיקר הגי׳ ע״פ המכילתא יתרו וגם הגי׳ איפכא בדרשב״י עצמו במאורות ׳ ובדרשב״י משום ר״ש באור פניו של אדה״ר ואי גרסי׳ כאן כן י״ל דעו״ז הדר מפרש תרוויהו אע״פ שנתקללו כו׳ של המאורות ׳ וכא דאתיא כרבנן על מאור פניו של אדה״ר שזהו כבודו שלן עמו ׳ וע״ל פי״ב: (ח) בלילי השבת ׳ שמתינה האורה כ״ש בפסיקתא ונכון:

מתנות כהונה

פרשה יא זה האבל ׳ שאין אבילות של פרסום נוהג בו ׳ [וכ״ז בירושלמי פ׳ היה קורא וסוף מו״ק ולקמן פ׳ ק׳]: [שלא ירד בו כל עיקר גרסינן]: בברכה ׳ שצריך לברך עליה ברוך אתה ה׳ מקדש השבת ׳ ה״ג בילקוט אמר רבי יצחק ברכו בעטיפה וקדשו במקושש ׳ במקושש שנתקדש שם שמים על ידי שנסקל על שחללו: להחליף ׳ כל בגדיו מבגדי חול לבגדי שבת: לערב ׳ בגד אחד של שבת עם בגדי חול ודי בזה או ר״ל אם אין לו להחליף כלום או די לו כשיערב אחד וכן אמר טוב גבי שלשול ׳ שחוגר אותם למעלה כדי להקל פעמיו: מהלכין כחדא ׳ הולכין כאחד כלומר ביחד ׳ גולתיה זעירא כחגורה כדי שיפלו וישלשלו למטה ובע״ש סמוך לחשיכה היה או בשבת עצמה: [קדשו באור פניו של אדם ׳ בילקוט ל״ג ליה]: שנתקללו ׳ [עי׳ לקמן פי״ב] ומלאתי הגירסא שנתקלקלו המאורות אור הראשון הבדילו הקב״ה לעתיד מפני שלא היה כדאי לרשעים וגזירה זו נגזרה בע״ש כשחטא אדם [וכ״מ בפירש״י ספ״ב] ואע״פ שנתלו המאורות ביום ד׳ לא נגנז אור הראשון עד מוצאי שבת וכדמפרש והולך ׳ [התחילה האורה בגבורתה ביום הראשון ׳ וכ״ז הוא בירושלמי דברכות פ׳ אלו דברים: ה״ג וכ״ה לקמן פי״ב ׳ ישרהו מפני מה כו׳: לצדיקים לע״ל ׳ בג״ר פנ״ס יש תוספת מעט ע״ש]: [כיון שהסתכל גרסי׳]:

רש״י

פרשה יא ולא יוסיף עצב עמה זה האבל ׳ שאין אבילות נוהגת בשבת: וקדשו במקושש ׳ לפי שחללו נסקל: וברכו בעטיפה ׳ אחת לשבת ואחת לחול: ס״א צריך לערב די לו אם יערב בגד אחד או שנים עם אותן של חול: צריך לשלשל ׳ אם אין לו מה להחליף ישלשל חלוקו מכמות שהיה נוהג בחול ודיו לפי שגרסה עכשיו שלשול שאם אין לו להחליף כלל די לו שיתיר חגורו שמשלשלים דרך מטה שלא כדרך החול ׳ גולתיה ׳ [פי׳ הערוך] טליתו: ואסתלקת ׳ היה מקושר ומסולק למעלה בחגורתו והתיר רבי זעירא:

פירוש מהרז״ו

לקמן פר׳ ק׳ סימן ז׳ וכם פירש״י פסיקתא רבתי ריש פר׳ מ״ו: זו השבת שנאמר ויברך ׳ אמר שבירך ולא פירש איזה ברכה ושני הפסוקים מלמדים זה על זה כאן כתב ויברך ולא פירש במה ׳ ושם כתיב ברכת כו׳ תעשיר ולא פי׳ על מה וע״כ שאשבת קאי דכתיב ויברך ׳ וע״ז אמר ברכת ה׳ תעשיר שהשבת מעשרת ׳ וכאן קיצר ׳ ובפסיקתא שם מבואר יותר ׳ וח״ל היא תעשיר כהעשיר יוסף מוקיר שבתא ׳ ולא תוסיף עצב עמה ׳ שדעו למיתה ואמרה השבת לא תוסיף עצב ביומו ואל קמיתהו: וזהו שכתב ויברך אלהים את יום השביעי במה ברכו באורה שהוסיף לו אורה כל לילי שבת ויומו ל״ו שעות כדי שלא לצער אדם הראשון שעדיין לא ראה חשיכה ולילה וכו׳ ע״ש בדרך נפלא ׳ וכמ״ש בסמוך סי׳ ב׳: זה האבל ׳ עיין לקמן פר׳ פ״ט ריש סימן ב׳ וכאן דורש ב׳ כתובים מכתובים ׳ תחלה אמר ברכת ה׳ היא תעשיר ׳ רוב טובה ושפע ׳ ואח״כ אמר ולא תוסיף עצב ׳ משמע שיש עצב אלא שלא יוסיף ׳ והכריע ע״פ מדה י״ג על שבת ואדם שהשבת עצמה מעשרת ברוב טובה ושפע ׳ אך האדם שכבר חטא ונתקלל הוא בעצבון תאכלנה ׳ ותוס נתקללם בעצב תלדי בנים והיה ראוי למות בשבת ולפחות ממנו האורה ולהוסיף לו עצב אלא שהשבת הגינה עליו וכמפורש שם בפסיקתא: נעצב המלך על בנו ׳ וכמ״ש לקמן סוף פר׳ ל״ז בשיתת אבשלום כתוב שדוד התאבל עליו שנהרג וכאן הגינה השבת שלא ימות ומכאן למדו במקומות שציינתי ׳ שאין האבל נוהג בשבת ׳ ועיין תנחומא ריש שמיני ביאור דבר זה באריכות והביא עוד ראיה מפסוק ואל תעצבו ע״ש עוד: ב ויברך ׳ פי׳ ד״א ויברך ׳ במה ברכו ׳ וכן ויקדש במה קדשו ׳ ודרש עפ״י מדה י״ז שהרי מפורש ׳ ראו כי נתן לכם את יום השבת ע״כ נותן לכם ביום הששי לחם יומים ׳ וזהו הברכה שברך יום ששי בשביל השבת ׳ וקדשו במן עפ״י הברכה הנ״ל קדשו והו קדושתו להראות שהוא מובדל ונפרש מכל ימים ׳ שאין בו הכנת מזון שדבר חול הוא ׳ ובפסיקתא פר׳ כ״ג סימן ו׳ איתא ׳ קדשו במן שלא הבאים וכמה לא היתה בו ׳ וקדשו בברכה ׳ היינו בקידוש על הכוס ׳ ודורש שמ״ש ויברך וכו׳ ויקדש מאחר שלא פירש הרי פירש ויברך ויקדש שקדשו בברכה ׳ וג׳ דעות אלו במכילתא ׳ יתרו סוף פסוק זכור ׳ ר׳ ישמעאל ׳ ור׳ עקיבא ור׳ יצחק ׳ וכאן גורס ר׳ נתן במקום ר׳ עקיבא שם ׳ וכן הגירסא בפסיקתא פר׳ כ״ג הנ״ל ׳ תני ר׳ בשם ר׳ נתן אומר קדשו בברכה ׳ מכאן אמרו מקדשין על הכוס בכניסתו ׳ ור׳ אומר קדשו בעטיפה ׳ והיתה שם עוד זכור את יום השבת לקדשו ׳ במה את מקדשו ׳ במאכל ובמשקה ובכסות נקיה ׳ וכן בשבת קי״ג יליף לה מפסוק וכבדתו שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול ׳ ע״כ נראה דכאן צריך להגיה ׳ ויקדש אותו קדשו בעטיפה ׳ וכן מ״ש כאן עוד ברכו בנר ׳ ברכו באור פניו ׳ ברכו במאורות ׳ במכילתא איתא בכל זה קדשו ׳ דאיתא שם ה׳ דעות אלו ׳ וכולם מודים שברכו במן ׳ אלא דפליגי בקדשו ׳ וכן בפסיקתא הנ״ל ׳ וקדשו באור פניו ואשתו ׳ והגי׳ במכילתא ורשב״י אומר ׳ ברכו במן וקדשו במאורות ׳ ור׳ שמעון בן יהודה וכו׳ קדשו במאור פניו של אדם הראשון ׳ וכאן צריך להגיה ׳ כמו בפסיקתא ובמכילתא ׳ כי איזה ברכה שייך בעטיפה ׳ אבל שייך לקדושה ׳ שהשי״ת קדשו וצוה עלינו שנקדש את יום השבת מימות החול לשנות ולהחליף הבגדים שיהיו נכרים בו השומרים אותו שהוא יום קודש לה׳: באור פניו של אדם ׳ כאן משמע בסתם בני אדם השומרים אותו וכן משמע בילקוט ׳ ובמכילתא ובפסיקתא הנ״ל מפורש על אדם הראשון: במאורות ׳ כולל מאורות השמים ׳ חמה ולבנה כמ״ש לעיל פר׳ ס׳ סימן ד׳ שתחלה היו מהלכין דרך קצרה ובמסירות ונתקללו שילכו דרך ארוכה ובמחיצות ׳ ובשבת לא התחילה קללה ׳ ועיין לקמן פר׳ י״ב סימן ו׳ כל הענין ׳ וכולל בזה גם אור הראשון שנימם בשבת: ולא את׳ בר׳ אמי ׳ בפסיקתא פר׳ כ״ג סימן ו׳ שם איתא ר׳ יוסי וכן הוא לקמן פר׳ י״ב סימן ו׳ ר׳ יוסי ׳ עיין ד״ר פר׳ י״א ריש סימן ג׳ ובפר״א ריש פרק י״ט איתא כר׳ יוסי שלא לן כבודו עמו מפסוק זה ׳ אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו ׳ פשוטו של מקרא שאותן בני אדם שאינם מתנוננים בכל הכבוד והיקר שחלק להם השי״ת נפש המשכלת וצלם אלהים רק נמשכים אחר התאוות ידרש הם נמשלו כבהמה ולא יועיל להם מה שנבראו בתוארם צלם אלהים ׳ וחז״ל השר זה דרכם בקודש לתת מקום גם להוראת התיבות כפשוטן ומשמען דרכו לשון ילין שמשמעו לינת לילה אחת ׳ שאדם לא לן לילה אחת בכבודו הראשון ׳ שביום היה בכבוד עליון כמלאך אלהים ׳ ואח״כ לעת ערב נתקלל ונקח כבודו ממנו ולא לן ׳ ובזה יתיישב מה שתחלה אמר בלשון יחיד ׳ ואדם ביקר בל ילין ׳ ואח״כ אמר לשון רבים ׳ נמשל כבהמות נדמו היינו בלשון אדם כולל שניהם אדם וחוה ׳ כמ״ש לעיל ריש פר׳ ח׳ ואח״כ נמשל כבהמות נדמו שניהם ׳ כלשון הפר״א בהדיא: לן כבודו עמו ׳ וכיבר שמ״ש בל ילין שכן היה ראוי להיות לפי חטאו שלא החזיק בכבודו ותאת מיד ׳ והיה ראוי שיענש מיד אלא שהשבת הגין עליו וכמ״ש בריש פר׳ זו בשם הפסיקתא ׳ ויליף מפסוק משנה פניו ותשלחהו ׳ שסיבר שבלט במאור פניו כל השבת ׳ ובמוצאי שבת שינה פניו ושלחו ׳ היינו מ״ש וישלחהו מגן עדן שהשליחות היה אחר שינוי פניו כנ״ל ׳ ועיין לקמן ריש פר׳ פ״ז ׳ שהפסוק נדרש באדם: כיון ששקעה ׳ כאן נ״ל מאמר ר״י בר״ס ׳ ומאמר ר׳ לוי בשם זעירא ׳ שתחלה ביאר ענין העולם ואח״כ אמר כיון ששקעה ביקש לגנזה ׳ וכן הוא לקמן פר׳ י״ב סימן ו׳ ׳ ובפסיקתא שם: לגנוז את האורה ׳ שכבר נגנז האור ביום ד׳ כדלעיל פר׳ ג׳ סימן ו׳ ׳ והגניזה היתה בגן עדן ואדם היה בג״ע ושם האירה לו ׳ וכשחטא בג״ע רצה לגנזו ממנו בערב שבת ולא גנזה לכבוד שבת: והיתה משמשת ׳ בכל העולם ׳ כמו ביום ראשון ׳ התחילו הכל מקלסין להקב״ה ׳ כן היה הגירסא בפסיקתא שם ׳ ועיין ברכות ירושלמי פרק ח׳: ברכו באורה ׳ לפי מ״ש לעיל ל״ל קדשו באורה: ואורו על כנפות הארץ ׳ משמע אורו המיוחד לו בג״ע היתה אז בכנפות הארץ ׳ וג״ש ישרהו מלשון שירה על האורה המיוחדת לו וכמ״ש לעיל פר׳ ג׳ סימן ו׳ ׳ הבדילה לו ואז ישירו לו תחת כל השמים ׳ והלא בג׳ ימים הראשונים לא היה שום בריה אלא במדבר בערב שבת לעת ערב על שברכו וקדשו באורה ׳ ואז היו ברואים שנבראו בה׳ ובו׳ ׳ והפסוק כלו ענין אחד הוא שתחת כל השמים ישירו לו ׳ למען שאורו המיוחד לו על כנפות הארץ: אמר ר״י בר״ס ׳ עיין לעיל פר׳ ג׳ סימן ו׳ וש״נ ועי׳ שמ״ר ריש פר׳ ל״ה ׳ ירושלמי ברכות פרק ח׳ ופסיקתא שם: אדם צופה ׳ לקמן פר׳ י״ב סימן ו׳ גירסא אדם הראשון ׳ וכן חוה ׳ וקין והבל ׳ שנולדו ביום ו׳ ׳ וכמ״ש פר״א פרק י״א: דור המבול ׳ צ״ל אנשי דור אנוש ׳ ובאנשי דור המבול ׳ כן הוא לקמן פר׳ י״ב סימן ו׳: וימנע מרשעים אורם ׳ וכי רשעים אין להם אור והינם רואים ׳ אלא על האור הראשון שמנע מרשעים ׳ ונתן חלקם לצדיקים ׳ כי גם רשעים יש להם חלק בג״ע ׳ ובתורה ׳ כמ״ש

יפה תואר

דקאמר ממתנת השבת שיביא עושר ׳ מביא ג״כ טובתו מהסדר האבילות ׳ ואפשר ג״כ לפרש דברכת השבת כי בה יהיה תוספת נשמה יתירה המשמחת את האדם בשבת יותר מבחול ׳ וע״ז אמר ולא יוסיף עצב עמה משום דיש בו נפש ושמחה יתירה לכן גם ה׳ כי האבל לא יעצבהו ׳ ולא ינהוג אבילות של פרסום בשבת: ברכו במן ׳ פי׳ כי בעד יום השבת לבד אגיאו שני עמרים וכדאיתא במכילתא על פסוק לחם משנה ועל פסוק גם יומים עומר של שבת כפול היה וכ״ה במדרש בוה״ט מז׳ ג״כ כל עסקת דשבת כפול עומרת דשבת כפול כו׳ ׳ ומ״ש בע״ש שני עומרים פי׳ שני עומרים בשביל השבת מלבד העומר אשר ליום הששי ולקטו בע״ש ג׳ עומרים ׳ או שאלת הקב״ה ברכה כאומר אשר נלקט בעד יום השבת ויהי לשני עמרים ׳ ונכפל העומר או בשביל לטובות בו כתענוגים או כדי שיבלעו על שני ככרות ׳ ולפ״ז הכתוב ויברך אלהים קאי על לעתיד כי הקב״ה מגיד מראשית אחרית: ברכו בעטיפה ׳ כתנא דמדרש קאמר לזה ולא ר׳ יצחק דהא הוא אמר ברכו במן וכן נראה במכילתא: צריך לערב ׳ פי׳ לתקן שלא יהיו קרועים ומלוכלכים: ברכו בנר ובי היה המעשה ׳ כי הברכה היא תוספת אורה ׳ והעיד שבו היה המעשה ולפ״ז מה שלא יקרא כן עתה ע״כ הוא בשביל הברון הזכות: ברכו באור פניו של אדם ׳ כי שמחת השבת תוסיף אור בפניו ע״ד לב שמח ייטיב גהה ׳ וגם מפני הנשמה היתרה תאיר פניו יותר מבימות החול ׳ ואם מורה ג״כ כי קדשו באור פניו כי יש בו ג״כ קדושה יותר מבימות החול: התחילו הכל מקלסין על הטוב שהאורה מבהבת גם בלילה מש״כ בשאר הלילות: אר״י בר׳ סימון אור שברא הקב״ה כו׳ גם הוא מודה שהאור שמש ביום השבת ׳ אך מתוקמת הוא בזה ׳ כי הוא סובר כי בשביל חטא דור המבול נגנז ורק בשביל כבוד האדם שמשה עד יום השבת ׳ ואם לא הביא אדם הראשון או היה האור משמש עד ימי דורות החוטאים: ומנין שגנזה ׳ נראה דנ״ב לא דגנזה א״צ ראיה כיון דליתא קמן ואולי פי׳

ידי משה

ולא יוסיף זה האבל פי׳ שאף אם כבר התחיל אבלות קודם שבת לא יוסיף אלא יפסיק ומלא יוסיף דייקו: ברכו במן וקדשו במן פי׳ אע״פ שקדם את השבת יותר משאר ימים שלא היה שום יותר בו בכשאר ימים אע״פ כן ברכתו קיימת ועומדת שאר ימים ירד של יומו ושל מחרתו: צריך לשלשל פי׳ יתלשלו כלפי מטה שיהיו ארוכים והוא מדת עשירים שיושבים בביתם וא״צ לסלק בגדיהם מן הארץ

צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום · א ר' לוי בשם רבי זעירא אמר ל"ו שעות שימשה אותה האורה · שנים עשר של ערב שבת · וי"ב של לילי שבת וי"ב של שבת · ב כיון ששקעה החמה במ"ש התחיל החושך ממשמש ובא ונתירא אדם הראשון · (ו) שנאמר (תהלים קלט) ואומר (ד) אך חשך ישופני ולילה אור בעדני · אותו שכתוב בו הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב בא להזדווג לי · מה עשה הקב"ה ג זימן לו שני רעפים · והקישן זה לזה ויצא מהן אור ובירך עליה · הה"ד (שם) ולילה אור בעדני · ד מה בירך עליה בורא מאורי האש · אתיא כשמואל ה דאמר שמואל מפני מה מברכין על האור במוצאי שבת מפני שהיא תחלת ברייתה · רב הונא בשם רב ורבי אבהו בשם רבי יוחנן אמר אף מוצאי יום הכפורים מברכין עליו · מפני ששבת האור כל אותו היום: ג ברכו ביציאה · רבי לוי בשם ריב"ח אמר כל יום שיש בו חסרון · כתיב בו ברכה ואינו חסר כלום · בחמישי נבראו עופות ודגים ובני אדם שוחטין עופות ואוכלים · וצדים דגים ואוכלין וכתיב בו ברכה ואינו חסר כלום · בששי נברא אדם ובהמה · ובני אדם שוחטין בהמה ואוכלין ובני אדם מתים · וכתיב בו ברכה ואינו חסר כלום · בשביעי מאי אית לך למימר · ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא אמר מפני היציאה: ד ר"א בשם רבי יוסי אמר מפני איסטניסים ברכו במטעמים · ז רבינו עשה סעודה לאנטונינוס בשבת · הביא לפניו תבשילין של צונן אכל מהם וערב לו · עשה לו סעודה בחול הביא לפניו תבשילין רותחין · א"ל אותן ערבו לי יותר מאלו · א"ל תבל אחד הן חסרין · א"ל וכי יש קלרין של מלך חסר כלום · אמר לו שבת הן חסרין אית לך שבת · רבי ישמעאל בר' יוסי שאליה לרבי · א"ל בני בבל בזכות מה הן חיים · א"ל בזכות התורה · ובני ארץ ישראל בזכות מה · א"ל בזכות מעשרות · ואנשי חוצה לארץ בזכות מה · א"ל בזכות שהן מכבדין את השבתות וימים טובים · ח א"ר חייא בר אבא פעם אחת זמנני אדם אחד בלודקיא והביא לפנינו דיוסקוס א' טעון בי"ו מוטות · ובו מכל מה שנברא בששת ימי בראשית · ותינוק אחד היה יושב באמצעיתו · והיה מכריז ואומר (שם כד) לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה · כל כך למה שלא תזוח דעתו של בעל הבית עליו · אמרתי לו בני מהיכן זכית לכל הכבוד הזה · א"ל טבח הייתי · וכל בהמה יפה שהייתי רואה כל ימות השבת הייתי מפרישה לשבת ואמרתי לו לא על מגן זכית · (ז) אמר ר' תנחומא עובדא הוה ברומי בערובת צומא רבה והוה תמן חד חייט ואזל דיזדבן ליה חד נון · אשתכח הוא וטליא דאיפרכוס קיימין עילויה · הוה הדין מסיק ליה בטימי והדין מסיק ליה בטימי · עד דמטיא לי"ב דנרין · ונסבא ההוא חייטא · בענתא דאריסטון אמר איפרכס לטלייה למה לא איתית לי נון · אמר ליה מרי מה לכפור מינך · אזלית ולא ... תמן אלא חד נון · ואישתכחית אנא וחד יהודאי קיימין עילויה · והוה הוא מסיק ליה בטימי ואנא מסיק לה בטימי עד דמטא לשנים עשר דנרין · מה הוות בעא דנייתא לך נון בתרי עשר דנרין · אתמהא · אמר ליה מאן הוא אמר ליה בר נש פלן · שלח בתריה ואתא לגביה אמר ליה מה המית חייט יהודאי דאכלת נון בתרי עשר דנרין · א"ל מרי אית לן חד יום · בכל חובין דאנן עבדין כל יומי שתא · הוא מכפר עלינן · וכד הוא אתא לית אנן צריכין ליקוריה · אמר כיון שהבאת ראיה לדבריך הרי אתה פטור · מה פרע לו הקדוש ב"ה · ט הלך וקרע אותה וזימן לו בתוכה מרגליות טובה · והיה מתפרנס הימנה כל ימיו: ה י טורנוסרופוס הרשע שאל את רבי עקיבא · אמר מה יום מיומים · אמר ליה ומה גבר מן גוברין · אמר מה אמרית לך · ומה אמרת לי ·

מסורת המדרש א ירושלמי ברכות פ' ח' · מדרש תהלים מזמור ל"ב · פסיקתא רבתי פ' כ"ג · ילקוט תהלים רמז תתמ"ג ורמז תתפ"ח · ב עבודת כוכבים דף ח' · ג עיין פסחים נ"ד · ד ברכות דף נ"ח · ה פסחים דף נ"ד · ו ילקוט כהן רמז ע"ו כל הענין · ז שבת דף קי"ט · ח שבת שם · ט פסיקתא רבתי פרשה כ"ג · ט עיין שבת קי"ט · י סנהדרין דף ס"ה ·

חדושי הרד"ל

(ו) שנא' ואומר אך חשך ישופני כו' אותו שכתוב בו כו' · עי' מ"כ וכ"ה בירוש' פ"ח דברכות ובשוח"ט מז' ל"ב: (ז) א"ר תנחומא עובדא כו' · עיין בל"ה סי' תר"ד שנדחק ליישב לשון העובדא כמעשה זו עם הא

חדושי הרש"ש

(ולקמן פ' י"ב סגי' יוסי) לא נן כבודו עמו כו' · האור סתוב (מ"כ שם) וצ"ל להוסיף כדכתיב והלך אלילה מכבודו: (ד) אך חושך ישופני כו' אותו שכתוב בו כו' · עיין מ"כ · וצ"ל לפי שהוא גרס הת ס

רש"י

שאינו עוסק במלאכה ושיכרה היא מחול לשבת: כל יום שיש בו חסרון · שמחסרין ממה שנבראו בו כתיב בו ברכה להשלים החסרון שלא יהיה חסר כלום ע"כ: בשביעי מאי אית לך למימר · מפני מה כתב בו ברכה והכי אדם נוטל ומסתפק בשבת · ס"א בשביעי מה אית לך למימר והלא לא נברא בו כלום שאין אדם נוטל ומסתפק בשבת: מפני היציאה · שמוציאין לכבוד שבת ע"כ: קלרין · אוצר: בני בבל בזכות מה הן זוכין חיים · בזכות תורה דכתיב בשמאלה עושר וכבוד (משלי ג'): בזכות מעשר · דכתיב עשר תעשר כדי שתתעשר: בזכות שבת · דכתיב ברכת ה' היא תעשיר (משלי י'): בלשונה דאריסטיין · בשעת הסעודה ויסי בעה לדתה תרגום ירושלמי והוה בשעות דמולדת ס"א

מתנות כהונה

ל"ו שעות שימשה אותה האורה · לא חשב אלא מיום שנברא בו אדם הראשון שמשמש בו לפנים מן השורה: ד"ג אך חושך ישופני אותו שכתוב בו כו' · ואתה תשופנו זה הנחש יצר הרע שמה"ל שמחשיך עיניהם של הבריות · [והכי איתא בשוח"ט בהדיא]: שני רעפים וכו' · בשוחר טוב איתא שני אבנים אחד של אופל ואחד של צלמות שנאמר קץ שם לחושך אבן אופל וצלמות: ביציאה · ההוצאה לשבת רבה על האדם לפיכך ברכו וכמו שאחז"ל לוו עלי ואני פורע: בד' מאי אית לך למימר · לשון שאלה הוא: איסטניסים · אנשים מפונקים התאבים טעם טוב ברכו בטעם טוב וכדמפרש ואזיל: אותן ערבו לי · אותם שאכלתים בשבת והיו צוננין ערבים עלי: תבל · תבלין: קלרין · [פירש"י והערוך] אוצר: אית לך שבת · בתמיה: בזכות מה הם חיים · כלומר חיי העושר שעני חשוב כמת ובפרק כל כתבי גרס מעשרין: בזכות התורה · שנאמר בה כי היא חייך וכתיב בשמאלה עושר וכבוד: בזכות מעשר · דכתיב עשר תעשר ודרשו חז"ל עשר בשביל שתתעשר: שהן מכבדין כו' · וכמו שדרש לעיל ברכת ה' היא תעשיר: דיוסקוס · פי' הערוך שולחן: כל כך למה · היה התינוק מכריז כך: שלא תזוח · תתגאה ויזכור כי מאת ה' היתה זאת: לא על מגן · לא על חנם באת לך שיש לך זכות גדול לתלות בו: עובדא הוה כו' · מעשה היה בעיר רומי בערב יוה"כ שנקרא צומא רבה הגדול [והחמור] והיה שם חייט אחד אומן תופר בגדים במחט והלך לקנות דג אחד ונמצא שלא נשאר אלא הדג מי שחפץ לקנותו אלא הוא ונער אחד עבד לאיפרכוס הוא שר העיר והיה זה מעלה אותו בדמים והאחד העלה יותר עד שהגיעו דמיו לשנים עשר דינרים ולקחו אותו החייט: [דמטיא שנים עשר גרסינן]: הכי גרסינן בענתא דאריסטון אמר איפרכס לטלייה כו' · בעת של סעודת שחרית אמר השר לנערו למה לא הבאת לי דג כאשר צויתיך א"ל אדוני מה אכפור מפניך הלכתי לקנות דג ולא היה שם אלא דג אחד · ונמצאתי אני ויהודי אחד העומדים עליו לקנותו · והוא הוא מסיק גרסינן פי' והיה היהודי מעלה אותו בדמים וכן אני העליתיו בדמים עד שהגיע לי"ב דינרים מה היית רוצה שאביא לך דג בעד שנים עשר דינרים בתמיה: מן הוא · מי הוא אותו יהודי · אמר ליה בן אדם פלוני: שלח בתריה גרסינן · שלח אחריו ובא אצלו אמר לו מה ראית אתה יהודי חייט שאכלת דג בשנים עשר דנרין אמר לו אדוני יש לנו יום אחד שכל עוונות שאנו עושין כל ימות השנה הוא מכפר עלינו · וכשבא אותו יום אין אנו צריכין לכבדו בתמיה: מה יום מיומים גרסינן · מה מעלת יום אחד משאר הימים · ופשיט מה מעלת איש אחד משאר האנשים שלפעמים נמצא איש אחד נעלה משאר

יפה תואר

ומניין שה את לפנים והא"ז גנזה אלי לא היתה מעולם ומוכיח מהכתיב דימות המשיח אורם שבל השבועים מדברים שם במעשה בראשית · ויפיה הגוף של מדבע ס מ"ס הבבה ופירושו בשביל הרשעים מגע ש...: ל"ו שעות שמשה אותה האורה · פי' לאדם אבל בשאר הימים הפסיק החושך בלילה את האורה: מפני שהוא תחלת ברייתה · ומ"ש שמים אש ומים זה קאי על הא דיסודי דנבראת קודם לכל המורכבים · ושה מדבר מאש הממלאת בינותינו: בששי נבראו אדם ובהמה כו' · וכתיב בו ברכה וס"ל דהברכה שנאמרה ביום השבת לא קאי על האדם ואשתו לבדו אך על כל הנבראים שנבראו ביום הזה: בזכות מה הם חיים · פי' מתפרנסים בריות ובעושר · ובילקוט גרים בהדיא בזכות מה הם מתעשרים ובבבל היו העשירים רבים מאשר היו בא"י לכן משיב בתשובה על בני בבל בזכות התורה · ועל א"י היו רבים מחו"ל לכן השיב על חו"ל בתרומה · אבל בגמ' משיב בתשובה על בני א"י וצ"ל דמשום חשיבות ואז השיב עליהם בתשובה ונה דאמרינן בבילה פרק המביא עתירי בבל יורדי גיהנם הם · צ"ל כי בימי רבי היו כשרים ובימי ר"כ שם שהתו דרכם ואשתו לגריעותא: אדם אחד בלודקיא לודקיא היתה אצל בחו"ל ומייתי זה לראיה כי בני חו"ל זוכים לעושר בשביל שמכבדו את השבת · וכן הוא בעובדא דחייט בסמוך: וכל בהמה יפה שהייתי רואה כו' · בב לה פרק ב... איתא דזה היה דעת שמאי הזקן אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שכל מעשיו היו לשם שמים. שנאמר ברוך ה' יום יום · ובכ"מ הלכתא כבית הלל · אבל בזה דמעשה שניהם היו לשם שמים כל א"ש הבוחר בדעה אחת מהם ומחזיק בה לשם שמים יברכהו ה': בערובת צומא רבא · בערב יום הכפורים וגם אז מצוה להרבות בסעודה כדאיתא בפיסקים

פירוש מהרז"ו

חז"ל זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע · והצדיקים נוטלים באור זה גם חלק רשעים ע"כ כתב בהם ב' פעמים אור: ר' לוי בשם ר' זעירא · שם בירושלמי ובפסיקתא הגי' בשם בר נזירא · ועיין לקמן סוף פר' פ"ב: של ערב שבת · לאדם וחוה וקין והבל בג"ע כי כל היום עסק במלאכת האדם · ואכל למענו · כמ"ש ויק"ר ריש פר' כ"ט · פר"א פרק י"א · פסיקתא פר' מ"ו סימן ב' וי"ב וי"ב של ליל שבת האיר לכל העולם: ואומר אך חושך ישופני · גז"ש או מדת ממעל · ממ"ש הוא ישופך · וע"כ אמר כאן והומר אך חושך ישופני · ובפסוקים הקודמים לא אמר ואומר כי לא בישרו אותו בזה · אך אלא החושך אמר ואומר אך חושך ישופני כי ע"ז הובטח ובמדרש תהלים ל"ב הגי' שמא יבא הנחש שהטעה אותי ע"ש וישופני עקב · וכל המזמור באדם מדבר כמ"ש לעיל ריש פר' ח' ושם מבואר: ולילה אור בעדני · ו' של ולילה הוא ו' המהפך · פי' אבל לילה היה אור בעדני · ולא ישופני החושך הנ"ל · שם · ושם הגי' מה עשה לו הקב"ה · א"ר לוי זימן לו שני רעפים ולמד כן ממנהג העולם · וכמ"ש במשנה ביצה · אין מוציאין את האש לא מן העצים ולא מן האבנים ולא מן העפר · ובפר"א פרק כ' איתא נשתלח לו עמוד של אש להאיר לו וכו' · ובמדרש תהלים ל"ב מבואר ב' האופנים · ועיין עוד שם שני האופנים בדרך אלא: תחלת ברייתה · תחלת יציאתה מהכח אל הפועל היה במוצאי שבת וכאלו נברא אז: רב הונא בשם רב כו' · שם בירושלמי ובפסיקתא ולקמן פר' י"ב סימן ו' · הגיר' רב הונא בשם ר' אבהו בשם ר' יוחנן: ג ברכו ביציאה · ואה ד"א על מ"ש ויברך כמ"ש ביצה ט"ז · כל מזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה · חוץ משבתות ויו"ט · עיין פסיקתא פר' כ"ג סימן ו': ואינו חסר כלום · פי' שהעולם אינו חסר מאותו מין בעבור חסרון הפרטים ובעבור הברכה המין פרה ורבה ומשלים הברכה את החסרון התמידי: בשביעי מה אית לך למימר · הלא ביום ז' לא נבראו מינים שמחסרים אותם וברכה למה · אלא מפני היציאה · שאין ההוצאה בעל השבת מחסר ממון האדם שהברכה משלמת: ד מפני איסטניסים · שאינם יכולים לאכול אלא מעט וגם מפונקים הם · ואינם יכולים לאכול מאכל של אתמול ונפשו קצה בזה · ובירך השבת שיוכל לאכול שלש סעודות · ויוכל לאכול מאכלים של אתמול · ואין נפשו קצה · וזהו ענין הנשמה יתירה כמ"ש ביצה דף ט"ז · ופי' רש"י שם · נשמה יתירה רוחב לב למנוחה ולשמחה · ולהיות פתוח לרוחה · ואוכל ושותה ואין נפשו קצה · והאיסטנים נפשו קצה עליו במאכל מעט · וכמ"ש על רבי שהיה איסטנים וכשאכל מידי בצפרא לא היה יכול לאכול עוד · ואיך יקיים שלש סעודות: אית לך שבת · בפסיקתא שם הגי' אית לך ויברך ויקדש: בני בבל · עיין שבת דף קי"ט · ולבבל גלו החרש והמסגר · ושם ישיבת נהרדעא מעולם · ובא"י נוהג תרומות ומעשרות: דיוסקסים אחד · פי' במ"ע מין כלי וקערה עגולה · וכמ"ש לעיל פר' י"ד סימן ב' · וכן הגי' בפסיקתא שם הביאו לפניו תמחוי של כסף וטבעותיו ומטותיו של כסף: עובדא הוי ברומי · בפסיקתא הגי' אמר ר' פינחס מעשה בחסיד אחד ברומי שהיה מכבד ימים טובים ושבתות חדא ערובתא · ופי' ערב אחד של שבת או של יו"ט והיה דאמרי ערובה צומא רבא: מאן הוא א"ל בר נש פלן · בפסיקתא הגי' א"ל טימי אית ליה והוא למלכא פי' אוצר יש לו והוא של מלך: ה טורנוסרופוס · תנחומא תשא פסוק כתב לך כל הענין · פסיקתא פר' כ"ג סימן ח' בשנוי · ובכים השאלות בשאוי לשבת: אמר מה אמרית לך · ל"ע הבין מה שאמר לו טורנוסרופוס · והוא לא הבין מה שאמר לו ר' עקיבא · לפיכך שאלו:

מאי

ידי משה

בשביל מלאכה יכבוד שבת הוא: מפני האיסטניסים · פי' שזיק מאכל סגון של שבת לאיסטניס ולפיכך מבית רחיה מאנטונינוס שהביאו לפניו צוננים וחמין ואפ"ה אמר שצונן הוא ערב לו יותר וזה פי' ברכו

א"ל אמרת לי מה יום מיומים · מאי שנא יומא דשבתא מכל יומא · ואמרית לך ומן גבר מגוברין · מאי שנא טורנוסרופוס מכל עוברין · א"ל שרצה המלך לכבדני · א"ל אף זו שרצה הקב"ה לכבדה · א"ל מנאן את מודע לי · א"ל הרי נהר סמבטיון יוכיח שמושך אבנים כל ימות השבת · ובשבת הוא נחי · א"ל (ח) לנגדא את נגיד ליי אתמהא · א"ל יהרי המעלה את המת בזכורו יוכיח · ^א^ שהוא עולה כל ימות השבת ובשבת אינו עולה וההוא גברא ליהוי בדק באבוהו · חד זמן צריך ובדק באבוהו וסלק כל יומא דשבתא · ובשבתא לא סלק · בחד שבתא אסקיה א"ל אבא מן דמיתת איתעבדית יהודי · אתמהא · מפני מה עלית כל ימות השבת ושבת לא עלית · א"ל כל מי שאינו משמר את השבת אצלכם ברצונו · כאן הוא משמר אותו בעל כרחו · א"ל וכי עמל יש לכם שאתם עמלים כל ימות השבת · ובשבת אתם נוחין · א"ל כל ימות השבת אנו נידונין ^ב^ ובשבת אנו נוחין · חזר אצל ר"ע · א"ל אם כדבריך שהקב"ה מכבד את השבת אל ישב בה רוחות · אל יוריד בה גשמים · אל יצמיח בה עשב · א"ל תיפח רוחיה דההוא גברא אמשול לך משל (ט) לשנים שהיו דרין בחצר אחת אם אין זה נותן עירוב וזה נותן עירוב · שמא מותרין לטלטל בהצר · אבל אם היה אחד דר בהצר הרי הוא מותר בכל החצר כולה אף כאן הקב"ה לפי שאין רשות אחרת עמו וכל העולם כולו שלו מותר בכל עולם כולו · ולא עוד אלא שהרי אוכלי המן מעידין עליו · שכל ימות השבת היה יורד · ובשבת לא היה יורד : (ו) פילוסופוס אחד שאל את רבי הושעיה · א"ל אם חביבה היא המילה מפני מה לא נתנה לאדם הראשון · א"ל מפני מה אותו האיש מגלח פאת ראשו · ומניח את פאת זקנו · א"ל מפני שגדל עמו בשטות · א"ל אם כן יסמא את עינו ויקטע את ידיו וישבר את רגליו על ידי שגדלו עמו בשטות · א"ל ולאלין מיליא אתינן · אתמהא · א"ל להוציאך חלק אי אפשר אלא כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשיה · כגון החרדל צריך למתוק · התורמוסים צריך למתוק · החיטין צריכין להטחן · אפילו אדם צריך תיקון : (ז) ר' יוחנן בשם ר' יוסי בר חלפתא אמר אברהם שאין כתוב בו שמירת שבת ירש את העולם במדה שנאמר (בראשית יג) קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה וגו' · (י) ^ג^ אבל יעקב שכתוב בו שמירת שבת · שנאמר (שם לג) ויחן את פני העיר · נכנס עם דמדומי המה · וקבע תחומין מבעוד יום · ירש את העולם שלא במדה שנאמר (שם כח) והיה זרעך כעפר הארץ וגו' : (ח) ד"א למה ברכו · ר' ברכיה ורבי דוסתאי ורבי שמואל בר נחמן · רבי דוסתאי

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור י"ט · ב זוה"ק פרשה ותרא דף ל"ח · ג לקמן פרשה ע"ו · ק"נ"ג · ו פסיקתא רבתי פרשה כ"ג · פסיקתא רבתי פרשה כ"ג · ד פסיקתא רבתי פרשה כ"ג · ה לקמן פרשה כ"א · ו ילקוט תורה סוף רמז

חדושי הרש"ש

בנקרא תוכן כמו שדרשו בב"ר פ' כ' · ותכן על פני תהום זו מיתה שמתהפכת פני הבריות · ועיין סוכה נ"ח רש"י ד"ה ימותו בהסיבה יתהלכו זו מיתה כדתנן כו' :

חדושי הרד"ל

דשכא · אבל כאמת בטור העתיקו מן הפסיקתא גם ע"ש : (ח) לנגדא את נגיד · בפסיקתא גם הגי' מה אם מובילני לרוח כלומר מוליכני לדברי רוח שאיני מאמין לך על הנכר וכ"ש שלשון בבהינתות דר"א פרשה ברחשית · אף הנכר זהו איני מאמינך : (ט) לשנים שהיו דרין כו' · עיין שמ"ר פ' ל' : (י) אבל יעקב כו'

מתנות כהונה

בני אדם : אמר לו טורנוסרופוס אמור ומפרש לי איך הבנת מה שאמרתי לך ומה עניתני : מנאן כו' · מהיכן אתה מודיעני במופת שרצה הקב"ה לכבד את השבת : לנגדא את נגיד לי · למשוך את משכני כלומר ממשיך ודוחה אותי בדחייה בעלמא מי יאמר שהוא כן והכוונה לשקר מרחיק עדותו וכן פירש"י ז"ל : וההוא גברא · על טורנוסרופוס אמר כן אם תרצה לבחון הדבר בחון באביך : חד זמן · לזמן אחד היה צריך לשאול באוב · ובדק הדבר באביו להעלותו מקברו ועלה לו כל ימות השבוע ובשבת רצה להעלותו ג"כ ולא עלה לו · אחר שבת העלהו ואמר לו אבי אחר מיתתך נעשית יהודי : אצלכם · בעולם שאתם החיים שרוים בו : למה לא נתנה לאדה"ר · שהוא היה יציר כפיו וחביב לפניו ורצוי הוא ושלם בכל יצירותיו · אלא ודאי ה' לא טוה ומלבכם אתם עושים וכל הנברא בששת ימי הבריאה אין להוסיף עליו ולגרוע דאל"כ היה נברא ככה · השיב לו אם הוא כדעתך שכל הנברא עם האדם חביב הוא להיות כן לעולם הלא שער הראש שנברא עמך למה אתה מגלחו ומניח שער הזקן שלא נברא עמך המהותר · והשיב ששער הראש אמר שעלה נתרבה ונתגדל עמו בשטות בימי נערותו ושער הזקן אינו בא לו עד ימי החכמה והבינה וא"כ אין ראיה מכאן ואמר לו א"כ שכל הגדל בימי נערותו ראוי להסיר יסמא העינים כו' ובפירש"י ז"ל מצאתי בגם ס"א שפי' למה לא נולד כן אדה"ר כו' · [ולא ראיתי טוב לכתבו] : חלק · בלי טעם ותומר לך למה טוני הש"י לחסר בברייתו ולמה לא ברהוהו נולד מהול לפי שכל הנברא מששת ימי בראשית הכל צריך תיקון · ורש"י פירש מדכתיב אשר ברא אלהים לעשות אפילו מה שכבר נברא צריך לעשות עוד בתיקונו ואשר לא נתנה לאדם לפי שקודם שהגיע לשמונה ימים נתקלקל וטעמו לא עמד במצוה קלה שנצטווה ושוב כל הדורות לא הועיל להם התיקון כי לא הכירו את ה' עד שהאיר מהורו של אברהם אבינו והוא היה כמו יצירה ראשונה ואז נתנה לו וכדלקמן ריש פרשה מ"ו זמן היה לו לאברהם אימתי שנתנה לו המילה : צריכין עשייה · תיקון : ויחן · משמע לשון שבת ומנוחה ומדכתיב את פני העיר משמע

רש"י

ס"א : דיסקוס · שולחן : לנגדא את נגיד לי · למשיכת דברים בכלמא את מושכני כלומר בדחייה אתה מדחה אותי שהבאתה ראיה מדבר שלא ראיתי ולא ידעתי אם זה אמת שאמרת ע"כ : אפילו אדם צריך תיקון · הדא הוא דכתיב אשר ברא אלהים לעשות ברא ועשה אין כתיב כאן אלא לומר שהכל צריך תיקון : ס"א אם חביבה היא המילה מפני מה לא נתנה לאדם הראשון כלומר מפני מה לא נולד מהול אלא ממה שלא נולד מהול אני למד שאין המילה חביבה לפניו ומעצמכם אתם בודים שאתם מוהלין עצמכם השיב לו אותו החבר להפילוסוף אם כדבריך שכל מה שנברא עם האדם מהולה כשהוא נולד הוא חביב מפני מה מגלח אתה את הראש ומניח את הזקן והלא שער הראש הוא חביב שנברא עמך משעה שנולדת השיבו הפילוסוף מפני שגדל עמי בשטות כשהייתי שר אמר לו החבר אם כן יקטעו את ראשך וישברו את רגליך לפי שגדלו עמך בשטות אמר לו הפילוסוף ולאלין מלייא אתינן כלומר וכי לתשובה הזאת הוצרכתי לדחות אותי בדברי הבלים השיב לו החבר לפי תוכחה שלך השיבותיך לך להוציאך חלק אי אפשר לפטרך ולדחותך בדברי הבלים שאינו עיקר אי אפשר לך עתה אשיבך עיקר הדבר כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריך תיקון החרדל צריך למתק והחטין צריכין ליטחן והאפילו אדם צריך תיקון שצריך למול והרי לך כל מעשה בראשית שחביבין לפניו דכתיב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד אף על פי כן צריך תיקון ואם תאמר עדיין יש לי להשיב אם האדם צריך תיקון והמילה חביבה תנתן לאדם הראשון לאמר מכאן ישיב המשיב והרי דברים קל וחומר ומה על מצוה קלה שאינה נוהגת בגופו נצטווה עליה ולא קיימה מילה שאדם מתקיים עליה ולא כל שכן הדא הוא דכתיב אשר ברא אלהים לעשות אשר ברא ועשה אין כתיב כאן אלא לעשות לומר שהכל צריך תיקון ע"כ : אברהם שאין כתוב בו שמירת שבת · בפירוש אלא ויש מור משמרתי : למה ברכו · לשבת :

פירוש מהרז"ו

מאי שנא טורנוסרופוס · שהיה שר הגדול של מלך רומי : לנגדא את נגיד לי · פירושו לדבר שנמשך את מושך אותי כמ"ש נהר די נור נגיד ונפיק · והכוונה שמשכת אותי בדבר שאין אתה יכול להראותו כי רחוק הוא מהישוב : ועל כרחו · שכפר בשבת כל ימי חייו ורשעים אינם חוזרים אפילו בגיהנם רק משמר בעל כרחו : אל ישב בה רוחות · עי' שמ"ר פר' ל' סימן ט' : מותר בכל העולם · ואף שאל אותו על המלאכה מאחר שהכל נעשין כדברו אין מלאכה לפניו רק הכל בדמיון משל : (ו) פילוסופוס · לפי מ"ש כאן נ"ע · איך שייך מאמר זה כאן · אך בפסיקתא פר' כ"ג סימן ד' מובא אחר מעשה זו עוד מעשה · והשיב לו קודם עשרת הדברות ניהגה המילה · ושמרהם את בריתי זו ברית שבת וברית מילה · ופי' רש"י : מפני מה לא נתנה לאדם הראשון · לקמן פר' מ"ו סוף סימן ב' פי' מפני מה לא טוה לאדם על המילה · ואעפ"י שאדה"ר נולד מהול · וכמ"ש מדרש תהלים מזמור ט' שהוא אחד מי"ג בני אדם שנבראו מהולים אעפ"כ היל"ל מצוה זו לצורך בניו · או שהפילוסוף לא ידע דרש זה ולא האמין : מגלח פאת ראשו · הרי שאתה עוסק בתיקון גופך אעפ"י שהקב"ה ברא באופן שיהיו גדלים באדם · וכן המילה תיקון הגוף היא : ולאילן מיליא אתינן · פי' אני מדבר עמך בדברים שהם חוץ לגוף בשיער · ואתה משיבני באברי הגוף שלא יתכן לקצצם · ואין זו אלא דברי שחוק : (ז) ר"י בר חלפתא · פסיקתא רבתי פר' כ"ג סימן ט' : שאין כתוב בו שמירת שבת · אין הכוונה שלא שמר אברהם את השבת שהרי בהדיא אמר לקמן פר' ס"ד סימן ד' על פסוק וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורתי · שאברהם שמר עירובי חצירות אבל הכוונה שאין מפורש אלא דרך פרט על שמירת שבת כ"א דרך כלל על כל התורה · אבל ביעקב מפורש על השבת בפרט : ירש את העולם במדה · בפסיקתא שם הגי' ירש את הארץ במדה וכן אבל יעקב ירש את הארץ שלא במדה : ויחן את פני העיר · שתחלה אמר ויבא יעקב שלם עיר שכם · משמע שבא ונכנס לתוכה ממש · ואח"כ אמר ויחן את פני העיר · ולא בעיר · והם ב' כ"מ · מדה ט"ו · גם הוא מיוהר מאחר שבא נא · ע"כ במ"ש ויחן את פני העיר אין פירושו שחנה חוץ לעיר שהרי היה בעיר · אלא מ"ש ויחן פירושו מלשון מנוחה · את פני העיר שעשה שם לפני העיר מעשה מנוחה ושביתה שקנה שם שביתה לצורך תחומין · שהרי מקנהו היו רועים בשדות · ומפני רובם הוצרכו לרעות מרחוק · וכמ"ש ובניו היו את מקנהו בשדה אך דירתם היה בעיר היו צריכין לעשות עירובי תחומין · וההכרעה עפ"י מדה כ"ו · ומדה כ"ח · ומ"ש נכנס עם דמדומי חמה פירוש שנכנס עם האמה לעיר כדין ואח"כ קבעו תחומין · שהיה פנאי עדיין · וזהו שלם עם החמה : כעפר הארץ · וס"ד ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה · תנין ופרצת.

יפה תואר

בפוסקים : שרצה הקב"ה לכבדה · משמע שהוא גזירה בלי טעם ובאמת מפורש בתורה הטעם כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש · והשבת הוא אות על חידוש העולם · והיה לו להשיב לטורנוסרופוס מן מקרא מלא על שאלתו מה יום מיומים · אבל שאלת טורנוסרופוס היתה כי על אמונת החידוש היה די למנות ששה ימים ולשבות ביום השביעי באיזה יום שיחול · והוא כוונת שאלתו היתה למה לא ישבתו ביום השביעי כי אז כלה הקב"ה את מלאכתו או ביום הא' שאז החל את מלאכתו · והיה לישראל לאות על חידוש העולם ולמה דוקא ביום השביעי שאז חדלה המלאכה · ולכן השיב לו ר"ע מה גבר מן גוברין הלא חזינן כי הלא אשר המלך חפץ ביקרו מחוייב כל אדם לכבדו · וכן כתר לנו את יום השבת למנוחה כאשר אותו סוקיר גם הקב"ה : סמבטיון יוכיח פי' ברמב"ן פ' האזינו שהוא נהר גוזן ששם גלו עשרת השבטים · ונקרא סבטיון כי שבט בערבית הוא כמו שבת בעברים ואותיות יון נוספות בו ויען כי ינוח ביום השבת לכן נקרא סבטיון : שאין רשות אחרת עמו · וכל יושבי תבל לא חשיבי דיורין לגביה כיון שהכל עבדיו הם · וכל העולם כלו שלו לכן לא נקרא העולם לגביה ר"ה רק חצירו הוא · כי הקב"ה מלא כל העולם : ולא עוד אלא שהרי אוכלי המן כו' · פי' לא מיבעי שכל מה שהוא עושה בהיתר הוא עושה · אבל מצינו ג"כ דהחמיר על עצמו להוריד את המן בשבת · ואע"ג דמדינא מותר לו רק להראות לכל באי עולם את קדושת יום השבת החמיר על עצמו לבלי להורידו בשבת : מפני מה לא נתנה לאדה"ר פי' כיון דכל יצירי כפי ה' נבראו שלמים בלי שום פגם כי כל הדברים נבראו בצביונן ובקומתן · ואם המילה תתן שלימות לאדם למה לא נברא האדם בשלימותו · וצ"ל דלא האמין במדרשות שאמרו בכמה מקומות שאדם הראשון נולד מהול · ובזה רצה להוכיח כי הקב"ה ברא ג"כ את האדם והערלה אינה יתרה באדם כי הקב"ה לא ברא דבר יתר באדם · והוכיח לו מן פאת ראשו שהשערות ראשו נולדו עמו ובכל זאת הוא מגלח את שער הראש כדבר מותר ומניח את פאת זקנו כי הזקן יתן הדר והדר לאיש · כן הערלה הוא דבר מותר ונתן המילה רק לאברהם אבינו שהיה חביב לו ותפן בהדרתו ולאדה"ר לא נתן כי לא חפץ להדרו · אבל הפילוסוף לא הסתפק בטעמו ואמר לו כי אם שער ראשו יגלח מפני שגדל עמו בשטות · וכאשר אמר לו הפילוסוף ולאלין מילית אתינן כלומר כי גם השערות לא מותרות הן לאדם והאדם מגלח אותן רק אם יגדלו פרע משא"כ הידים והעינים אשר עליהם יחיה האדם א"א לקצצם · ואין זה ענין למילה אז השיב לו מן החרדל והתורמוסים אשר יש בהם מותרות את נר וצריך האדם להסירם כ"ה המילה : החרדל צריך למתוק כו' הנה שלשה טעמים יש במילה הא' לתקן המדות וכמ"ש המורה בח"ג פמ"ט ולטעם זה מביא את המשל מהחרדל אשר ע"י כתישה והיכה תוסר המרירות · כן הוא המילה והרפואה שהוא מרחיק את המדות הרעות באדם · הטעם הב' הוא תיקון הגוף מהנגעים המתילדים וכמו"ש בעל העקדה גדולה מילה שדוחה את הנגעים ולטעם זה מביא המשל מן התורמוסים שנמתק בהסרת קליפתו המרה ע"י הבישול · כן יוסרו הנגעים מהאדם ע"י המילה · וטעם הג' הוא תיקון הצורה ולזה מביא המשל מחטים אשר יתוקנו רק בטחינה להסיר המורסן והפסולת : ירש את העולם במדה · פי' כי בזכות אברהם ירשו בניו את הארץ לפנים רק במדה אבל בזכות יעקב יירשו לעתיד ואז ירחיב ה' את גבולם בלי מדה : ר' ברכיה ור' דוסתאי אמרו דבר אחד כי הברכה לשבת היא

ידי משה

ברכו שלא יזיק נאיסנים כנ"ל ולא כפי' מ"כ : אברהם שאין כתוב בו שמירת שבת כו' · פי' דנודאי קיים אבינו מצות שבת שהרי אחז"ל שקיים אברהם אפילו עירוב תבשילין · רק שאברהם לא קיים עירובי תחומין

משנת דרבי אליעזר

וכל העולם כולו שלו מותר · קשה מינה מה שמוריד גשמים מרשות לרשות אבל מה שמצמיח גם עשב אין מחובר מכת כ"ע דוליס ומצאתי בס' תדש דברי נחמיה פרשת בחקותי שמתרץ בעיקר טעם איסור זורע בשבת היינו משום שהוליא מרשות דומס לרשות נומח לכך מי שכ"ע דוליה מותר ודוחק גם קשה דשא איתא בריש מ"ק דף ד' שמשקה מים בשבת חייב משום תורש שרפויי ארעא ול"ל דאותו רשע לא ידע רק מלאכות מלאכות ולא מתולדות ומ"כ שם במדרש ומצמית עשב נקט אגב גררא ועיקר קושייתו היה ... ועונו מטעם ידוע : אוכלי המן מעידין וכו' · פירוש ישראל לא ירד בשבת מפני שישראל לא ילקטו בשבת א"כ ע"כ יום זה מכובד שהוא מקודש כרוך ... לכבדו ובתנא דמק י"ה :

אומרים [א] שאין לו בן זוג · חד בשבתא · תרי · תלתא · ארבעתא · חמשא · ערובתא · שבתא לית לה בן זוג · ר' שמואל בר נחמן אמר שאינו נדחה · י"ט נדחה · יוה"כ נדחה · שבת אינה נדחית · תני ר"ש בן יוחאי אמרה שבת לפני הקב"ה רבש"ע לכולן יש בן זוג · ולי אין בן זוג · א"ל הקב"ה כנסת ישראל היא בן זוגך · וכיון שעמדו ישראל לפני הר סיני אמר להם הקב"ה זכרו הדבר שאמרתי לשבת כנסת ישראל היא בן זוגך היינו דבור (שמות כ) זכור את יום השבת לקדשו: (ט) [ב] רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינא אמר שלשה בריות היה הקב"ה בורא בכל יום ויום · בא' ברא שמים וארץ ואורה · בב' רקיע וגיהנם ומלאכים · בג' אילנות ודשאין וגן עדן · בד' חמה ולבנה ומזלות · בה' עופות ודגים ולויתן · בו' אדם וחוה ורמשים · אמר רבי פנחס בו' ברא ששה · אדם וחוה ורמש · ובהמה וחיה (יא) ומריאים · אמר רבי בנייא אשר ברא אלהים ועשה אין כתיב כאן · אלא אשר ברא אלהים לעשות · כל מה שהיה הקב"ה עתיד (יב) לבראות בז' הקדים וברא אותו בו': (י) [ג] רבי פנחס בשם רבי הושעיא אמר אע"ג דאת אמר כי בו שבת מכל מלאכתו ממלאכת עולמו שבת · ולא שבת לא ממלאכת הרשעים · ולא ממלאכת הצדיקים · אלא פועל עם אלו ועם אלו · מראה לאלו מעין דוגמא גטורין שלהן ולאלו מעין דוגמא גטורין שלהן · מנין שפורענותן של רשעים קרויה מלאכה שנאמר (ירמיה נ) פתח ה' את אוצרו ויוציא את כלי זעמו כי מלאכה היא · ומנין ששכרן של צדיקים קרויה מלאכה · שנאמר (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת להוסים בך נגד בני אדם:

פרשה יב א אלה תולדות השמים והארץ בהבראם · [ד] כתיב (איוב כו) הן אלה קצות דרכיו וגו' · א"ר הונא כל מה שאתה רואה קצות דרכיו של הקב"ה הן (שם) הן אלה קצות דרכיו ומה שמץ דבר נשמע בו ורעם גבורותיו מי יתבונן · א"ר הונא הרעם הזה בשעה שיוצא כתיקונו · אין כל בריה יכולה לעמוד עליו · נתבונן אין כתיב כאן אלא יתבונן (א) הפקחים יודעין רמזו והגיונו · א"ר הונא אם על סדרו של רעם אין אתה יכול לעמוד על סדר של עולם על אחת כמה וכמה · אתמהא · [ה] ואם יאמר לך אדם יכול אני לעמוד על סדורו של עולם · אמור לו אחרי (ב) מלך

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ט"ז כל הענין · ב פסיקתא רבתי פ' מ"ו · ג תנחומא סדר תבא סוף סימן ל"ג · ילקוט ירמיה רמז ת"ל · וילקוט תהלים רמז תשט"ו · ד ילקוט איוב רמז תתקי"ד כל הענין · ה קהלת רבה פרשה ב' פסוק י"ב:

חדושי הרד"ל

נ"א כמדה כו' · עיין שבת (קי"ח ע"ב): (יא) ומריאים · עיין מ"כ · וכדלעיל ספ"ז · וכדומה שלפי זה גרס' מריעים כעיין וסוא לשון ועיין א' עם מזיקין שנקראין בלשון חז"ל תמיד כן · ובספרי אזינו ציפקא פ"ט נדבר שאין כו' אלא מריעין להם · וכן בזוהר נקראים מרעין בישין · ואפשר גרסינן ראמים והיינו כדאמרינן בגיטין (ס"ח ע"ב) ראם אלו השדים ועיין פירושו בפסיקתא זוטרתי דר' טוביה פי' הוא לשון ראיה שרואין ואינן נראין: (יב) לבראות בז' הקדים כו' כו' · וא"כ ברא בששי ג' דברים שהיו עתידים להבראת בשביעי · וג' שהיו ראויים ליום הששי עצמו ככל הימים: (א) הפקחים יודעים כו' · כשמתבוננים בו יפה יודעין מעט רמזי גבורותיו · ולא כולם (וכרישיה דקרא אלה קצות דרכיו ומה שמץ דבר נשמע בו כו' דמשמע שמעט נשמע): (ב) מלך ב"ו א"א יכול לעמוד ·

רש"י

שאין לו בן זוג · כשאר ימי החול חד בשבת שני זוגו תלתא רביעי זוגו חמשה ערב שבת זוגו שבת לית ליה בת זוג לכן זווג לו כנסת ישראל: יום הכפורים נדחה · משום ירקא ומשום מיתא כדאיתא סוף פרקא קמא דראש השנה ע"כ: שלשה בריות · הקדוש ברוך הוא בורא בכל יום בראשון ברא שמים וארץ ואורה בשני רקיע וגיהנם ומלאכי השרת בשלישי אילנות ודשאים וגן עדן ברביעי חמה ולבנה וכוכבים בחמישי עופות ודגים ולויתן בששי אדם וחוה ורמשים הקדים וברא בו בשלשה דברים ממה שברא בכל יום אותם שהיה לו לבראת בשביעי:

פרשה יב רעם גבורותיו · הרעם הזה בשעה שיוצא כתקונו הוא בכחו בגבורתו אין בריה יכולה לעמוד עליו דכתיב ורעם גבורותיו מי יתבונן (איוב כ"ח) אין מתבונן אין כתיב כאן בהיה נשמע אין בו אדם שיתבונן בדבר אלא מי יתבונן לומר הפקחים יודעים רמזו של דבר והגיונו רמז יודע ולא עיקרו מה טעם פעמים בנחת פעמים בגבורה: אמר רבי הונא · אם על סדר רעם אי אתה יכול לעמוד בסדר עולם כו':

מתנות כהונה

שהולכך לחנות ולשבות לפני העיר שלא היה לו פנאי לכנס לתוכה: ערובתא · יום שם נקרא כן על שם שהוא ערב שבת והרי הם ששה ימים והם שלשה זוגות ונשאר השבת לבד בלי זוג לפיכך גרסו: שאינו נדחה · וזו היא הברכה: יום כפור נדחה · מפני ירקא ומפני מתיא כדאיתא סוף פ"ק דמסכת ר"ה: כנסת ישראל וכו' · שסונתין בך: ברא ששה · השלשה שהיו ראוים להבראות בשבת נבראו בערב שבת כדמפרש ואזיל: מריאים · פי' הערוך שדים: לעשות · משמע מה שהיה ראוי לעשות: מכל מלאכתו כו' דייק מדלא כתיב מכל מלאכה: דוגמא גטורין · הערוך גרס דוגמטירין ופירושו דוגמא שמירתן אבל לא פורענות ממש שהרי אור גיהנם שובת בשבת:

פרשה יב יתבונן · משמע להבא אף אם בא איש חכם להתבונן אינו יכול · ובילקוט איוב מסיים בו הפקחים יודעים רמז של דבר והגיונו כי מתבוננים בו ועל עיקרן אין יכולין לעמוד נתבונן משמע אין כאן מי שבא להתבונן · ובערוך ערך רעם גרס מתבונן אין כתיב אלא מי יתבונן והיא היא: [אחרי מלך ב"ו כו' · לקמן

יפה תואר

סיתה בזוונו · כי אם נספור זוג זוג מיום ראשון אשר הוא הראשון למעשה · יהיה א"ב · ג"ד ה"ו · והשבת נשאר בדד · ור' שמואל בר נחמן מפרש דהברכה היתה במה שאינו נדחה לעולם: הקדים וברא אותו בו' · ופי' הכתוב כי בו שבת מכל מלאכתו אשר היה צריך לבראם ולעשות ביום השביעי ואשר ברא אלהים אותם מקודם ביום הששי: ולא שבת לא ממלאכת הרשעים כו' · גם הוא בא לדרוש מלת לעשות · ודריש כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא מה"ס · אבל יש לו עדיין מלאכה לעשות עם הרשעים והצדיקים · והכוונה כזה כי מיום הששי ואילך אין עוד חידוש בבריאה · אבל קבע לכל נברא מעשהו וכפי טבעו ינהג לעולמים · אבל בשביל הצדיקים והרשעים ישנה ה' לפעמים את דרכי הטבע לעשות נסים לעת הצורך · וזה ה"א חידוש בבריאה אשר יעשה רק לצדיקים ולרשעים ולא בכל יצירי התבל · וי"מ כי לכל הבריאה קבע הקב"ה את מעשיהם · מה שא"כ בשכר הצדיקים ובעונש הרשעים לא שם או קצבה · ויעשה הכל לפי מעשיהם אם טוב ואם רע בלי כל קצבה:

כתיב הן אלה קצות דרכיו · עיקר שמאמר הזה הובא פה לדרוש את הכתוב אלה אשר כבר עשאו כו' והוא בעתי כו' · א"ה תולדות השמים והארץ בהבראם בראן מבטן כו' · ומי נותן בהם דופי · ולהגב זה דורש נ"כ את ראש הכתוב כי מן האדם בוא אחרי המלך כי א"א לעמוד על סדורו של עולם אשר זה ה"א נקשר עם דרש הכתוב של הן אלה קצות דרכיו: נתבונן אין כתיב כאן אלא יתבונן · לקיים הגירסא זו י"ל כי נתבונן היה הנו"ן הראשון לרבים מדברים בעדם ויתפרש מי מבני אדם אשר יאמר כי נתבונן כי אין איש אשר יבינהו · ומדכתיב יתבונן יתפרש ע"ד מי יגור באהלך וגו' דיש איש אשר יגור · וכן כאן מי יתבונן רק הפקח יודע רמזו והגיונו · אבל לא רב בני אדם · וביאור הדברים הפקחים יודעין רמזו והגיונו אינגו כמו שפירש"י ז"ל ושאר מפרשים שיודעים רק הרמז ומגן מזה אבל לא עיקרו · אבל יתפרש כמו שאמרו רז"ל בפרק כתרא דברכות לא נבראו רעמים אלא לפשט עקמומית שבלב · וכן מירידת הגשמים אם בנחת או בזעף ידע הפקח לקחת מהם מוסר הבבל וכמ"ש שהבב"ה כם · וגם שם הפקחים יודעים רמזו והגיונו לקחת מהם מוסר · אבל סדורו ותיקונו אין כל בריה יכולה לעמוד עליו ואם יאמר לך אדם יכול אני לעמוד על סדורו של עולם וע"פ התקירות אשר בא לנו חכמי הטבע · אמור לו אם רוסב לב מלכים אין חקר · והרים כי מי יבוא אחרי המלך על מלך

פירוש מהרז"ו

היינו שיפרון גבולות ימה וכו' · ולהב במדבר בענין שבת הביא ענין זה לכאן (וצ"ע איך הלך בערב שבת יותר מג' פרסאות וי"ל שהיה מהלך עם נאמנו לאטו ולא הלך יותר מג' פרסאות · ועוד י"ל שמאחר שהלך עם כל ביתו עשה כל צרכי שבת בדרך): [ח] שאין לו בן זוג · כי ימות החול ששה והם ג' זוגות · לרמוז שהבריאה כולה אחוזים זה עם זה וצריכים זה לזה · ומצטרפים יחד · ומה שזה חסר זה משלים · ועיין לקמן פר' י"ב סימן ה' איך נתחברו ב' ימים והוציאו תולדות בג' וכו' ע"ש · אבל לא כן השבת שאין לו התחברות עם ימות החול כי קודש הוא · ונבדל הוא ממנו ואין בו מלאכת החול · וע"כ קדושת שבת מחובר עם הקדושה העליונה · וזהו הברכה: כנסת ישראל · הם שומרים אותה ומברכים מקדש השבת ומקדשים ומבדילים: זכרו הדבר · הוקשה לו שהי"ל זכרו לקדש את יום השבת · ע"כ דרש שיש כאן עוד זכירה לבד הקידוש · והיינו מה שבשבר הנפיח לה · גם מרומז בתיבת לקדשו מלשון קדושין שמקדשין בן זוג · כמ"ש בהדיא בשמ"ר פר' י"ב סוף סימן ד' וש"נ וכן כאן · ולרמז שישראל ע"י נשמה יתירה שנתן להם בשבת מתיחדים בקדושת שבת · שהיא קדושה עליונה הגולה ממרומים מקדושתו ית"ש ע"ש: [ט] בב' רקיע וגיהנם ומלאכים · רקיע מפורש בתורה · גיהנם כמ"ש לעיל פר' ד' ריש סימן ו' וש"נ · ומלאכים כמ"ש לעיל פר' א' סימן ג' וש"נ · לדעת ר' יוחנן: אילנות ודשאים וג"ע · לקמן פר' י"ב סימן ה' ופר' ע"ו סימן ג' · ופר' כ"א סימן ט' שג"ע נברא ביום ג' שאז נבראו דשאים ואילנות · וכן ג"ע בהוא דשאים ואילנות · ובמאמר תוצא הארץ דשא עשב וגו' ועץ עושה פרי כולל בו גם ג"ע · ומ"ש ביום ששי ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם · עפ"י מדה ל"ב · דורש שמקומו במעשה יום ג' · עיין מ"ש בזה לקמן ריש פר' י"ג בארוכה · וכן הוא בקדיה בפס"ה פרק ה': עופות ודגים ולויתן · לעיל פר' ז' ריש סימן ד': ורמשים · זה כולל בהמה וחיה שבמאמר אחד נבראו · אך אדם וחוה בב' מאמרים נבראו ור' פינחס סובר שמאחר שנבראו כל אחד בפרט נחשבו לברואים בפני עצמם: ומריאים · פי' ערוך ערך מריא ב' ז"ל בב"ר וכו' · ותרגומו פי' שדים · וכתב שם המ"ע בלשון יוני שדים · ועיין לעיל סוף פר' ז' ומש"ש: א"ר בנייה · בא לפרש בדברי ר' פינחס מרומזים במ"ש לעשות ברא לעשות בז' אלא שבעבור קדושת שבת הקדים וברא אותו בו' · וכמו שנתן מן של שבת בששי: [י] ממלאכת עולמו שבת · בא לדרוש מ"ש כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות מהמלאכה של בריאת שבת · אך לא שבת ממלאכה של אחר הבריאה שמסר העולם שיתנהג לפי מעשה בני אדם · מלאכות אלו פעל ועשה אף בשבת להשפיע בו עפ"י מעשה הצדיקים והרשעים · וזה הנהגה כל העולם הזה כל ימות עולם בעולם כמנהגו נוהג ועם כל זה הצדיקים מבינים ממנו כפי מעשיהם הטובים · וכמנהג האבות והנביאים והצדיקים שכל הנהגתם עפ"י נסים ונפלאות להיטיב להם · וכן העונש שהגיע להם · היה גם כן על דרך הנס · ומביא ראיה לדרשה זו עפ"י מדה י"ז · וזהו פעלת לחוסים בך נגד בני אדם · היינו בעוה"ז · ופעלת היא מלאכה וכן עונש רשעים כמ"ש כי מלאכה היא לה': דוגמטיגטורין שלהם · בערוך ערך דגם העתיק כל מאמר זה · וגורס דוגמטרין ולא פירשו ודעתו שהוא מלשון דוגמא · וע"כ חיברו בערך של דוגמא וכמ"ע פירש ג"כ כנ"ל:

פרשה יב סימן א כל מה שאתה רואה · פי' שמ"ש הן אלה קצות דרכיו משמע שמורה עליהן שהגבע אלה שלפנינו · היינו מה שאנו יכולים להשיג בחוש ראותנו בשמים ובארץ והים כמ"ש שם בפר' כ"ו · וידומה שזה כל הבריאה וכל דרכיו · לזה בא לומר שמה שאנו משיגים בחושינו אינם אלא קצות דרכיו · ועיקר ההשגה במה שאנו מתירוו כמעשה בראשית ומעשה מרכבה · ותיבת אלה דורש גז"ש ממ"ש כאן אלה תולדות השמים והארץ שזה כולל יותר ממה שחשב שם בפר' דברים כלליים · אך פסוק אלה תולדות השמים כולל כל פרטי עוה"ז אים לא נעדר · וע"ז אמר שהם קצות דרכיו כי לגדולתו אין חקר ולא סוף ולא תכלית · אשר לא יתכן שנאמר עליהם אלה: בתיקונו · פירוש בחוזק כחו בגבורותיו · אין יכולים להתבונן ונודע שכת כחו הנורא: נתבונן אין כתיב כאן אלא יתבונן · לפי גירסא זו צ"ע ההפרש · בין מי נתבונן או מי יתבונן · אך בילקוט איוב ל"ו הגי' יתבונן אכ"כ אלא מי יתבונן · וכן הוא גירסת הערוך בערך רעם מתבונן אכ"כ אלא מי יתבונן וכן גורס רש"י במדרש שאם היה כתוב יתבונן או מתבונן היה משמע שכולם יכולים להתבונן · אך מי יתבונן משמע שלא יתבונן בו אלא יחידים החכמים הגדולים · וזהו שאמר הפקחים · יודעים רמזו והגיונו על מה מרמז ואיזה חכמה יש בו · ומה פעולתו בעולם: אם על סדרו של רעם · בא לדרוש שהתחיל הפסוק הן אלה קצות דרכיו דקאי על כל תולדות השמים והארץ · ובסוף אמר פרט אחד ורעם גבורתו מי יתבונן · ודרש עפ"י מדה כ"ה דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא · ועוד עפ"י מדה ו' ק"ו סתום אם על סדרו של רעם אי אתה יכול לעמוד · שהוא דבר נרגש לחוש השמע · ק"ו על כל אלה הכל שאין אתה יכול לעמוד: אם יאמר לך אדם · כוונתו למ"ש קהלת ב' י"ב · ופניתי אני לראות חכמה וכו' · כי מה האדם שיבוא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו · פי' שמתחלה אמרתי לראות ולהשיג החכמה של עולם ולבא אחר המלך · והא"כ אמרתי כי מה האדם · שיבוא אחר מלך בשר ודם · שלב מלכים אין חקר · ק"ו אחר הקב"ה ובית דינו · כמ"ש לקמן סימן זה · וזהו ק"ו מפורש מדה ה' שהדן והנידון שניהם כתובים · אלא שלא הזכיר הק"ו

ידי משה

אתמוהין ולא עשה שלום רק במדה לכך זכו בניו בשבילו ובזכותו את הארץ במדה ויעקב שקיים השלום בלא מדה זכו בניו לירש הארץ בלא מדה: לפי שאינו נדחה עיין פי' מ"כ · אמנם נ"ל דה"פ שהולך לברכה בשביל שאינו נדחה כמו י"ט ויו"כ הסמוכים לשבת בין לפניו או לאחריו שהיו מעברים את החדש זגו ם ירקא או מתיא והוא תיקון העולם משא"כ בשבת שאינו נדחה ולפעמים יהיה באופן שאפילו יעבר את החדש ובא י"ט סמוך לשבת כגון אם חל ר"ה בה' וכו' ואפילו בשבת לבדו ימצא פעמים צער ודוחק משום מתיא שלא יסריחו בזמן הדבר ואין פנאי לקוברם בע"ש ויעשו מזה צער ולפיכך הולך לברכה להפיס דעת בני אדם · עוד י"ל לפי שאין לשבת בן זוג כימים טובים ויו"ם הפיס דעתה של שבת וברכה שאינה נדחית כנ"ל:

ב"ו אי אתה יכול לעמוד · אחרי מלך מלכי המלכים הקב"ה אתה יכול לעמוד · אתמהא · [א] א"ר נחמן (ג) משל לו רישת קנים · שלא היה יכול אדם להכנס בתוכה שכל מי שהיה נכנס לתוכה היה תועה · מה עשה פקח אחד · כסח ונכנס · כסח ונכנס · נכנס דרך הכסוח · ויצא דרך הכסוח · התחילו הכל מתכנסין ויוצאין דרך כסוח · רב נחמן אמר הורי · משל לפלטין גדולה שהיו לו פתחין הרבה · שכל מי שהיה נכנס לתוכה היה תועה · מה עשה פקח אחד נטל פקעת של גמי וקשרה כנגד הפתח ונכנס דרך הפקעת ויצא דרך הפקעת · התחילו הכל נכנסין ויוצאין דרך הפקעת · אר"ש בן יוחאי משל למלך בשר ודם שבנה פלטין · והבריות נכנסין לתוכה ואומרים אלו היה העמודים גבוהין היתה נאה · אלו היו הכותלים גבוהין היתה נאה · אלו היתה תקרה גבוהה היתה נאה · שמא יבוא אדם ויאמר אלו היו לי שלש עינים · אלו היו לי שלש רגלים היה יפה לי · אתמהא · (קהלת ב) את אשר כבר עשהו לא נאמר כאן · אלא את אשר כבר עשוהו כביכול מלך מלכי המלכים הקב"ה ובית דינו נמנין על כל אבר ואבר משלך ומעמידך על מכונך שנאמר (דברים לב) הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך · א"ר לוי בר חיתא מלך בשר ודם בונה פלטין · ואם נתן ביבה על פתחה אינו נאה · מלך מלכי המלכים הקב"ה ברא האדם הזה ונתן ביבו על פתחו · והוא נאה (ד) והוא שבחו · אמר רבי יצחק בר מריון כתיב וייצר ה' אלהים את האדם ומה ת"ל אשר יצר · כביכול הקב"ה מתגאה בעולמו ואומר ראו בריה שבראתי וצורה שצרתי · [ב] אמר רבי יצחק בר מריון כתיב (בראשית ב) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בוראן משבחן · ומי מגנן · בוראן מקלסן · ומי נותן בהם דופי אלא נאין הן (ה) ומשובחין הם שנאמר אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים:

ב [ג] רבי פנחס בשם ר' לוי אמר בהבראם בה"א בראם · (ישעיה סו) ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה נאם ה' ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי · [ד] אמר רבי יהודה בשם רבי סימון (ו) לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו שנאמר (ז) ואת כל אלה ידי עשתה · רבי יודן אמר בזכות התורה שנא' (ויקרא כו) אלה החוקים והמשפטים והתורות אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה · רבי יהושע בר נחמיה אומר בזכות השבטים · שנא' (שמות א) ואלה שמות וכתיב ויהיו כל אלה נאם ה':

ג אלה תולדות השמים וגו' אמר רבי אבהו [ה] כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים כאן שנאמר אלה פסל את הראשונים מה פסל תוהו ובוהו והחשך:

ד רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אומר ויכלו השמים והארץ בזמנן · וכל צבאם בזמנן · א"ל רבי

מסורת המדרש א שיר השירים רבה פ' א' · קה"ר פרשה ב' פסוק י"ב · ב ילקוט כאן רמז י"ח · ג מנחות דף כ"ט · ירושלמי חגיגה פרק ב' · מדרש תהלים מזמור ס"ב · פסיקתא רבתי פרשה כ"א · ילקוט ישעיה רמז רנ"ו · ילקוט תהלים רמז תרל"ד · ד לעיל פ' ג' וש"נ · ילקוט ישעיה רמז שצ"ה · פסיקתא פ' ל' · ה ירושלמי יבמות פרק הבא על יבמתו לקמן פ' ל' במ"ר פ' א' ופ' ל' · במ"ר פ"ג מכילתא ריש פ' משפטים · רות רבה פ' א' · תנחומא סדר שמות סימן ב' וסדר משפטים סי' ג' · ילקוט כאן רמז י"ח · ילקוט ריש פ' שמות · וילקוט משפטים רמז ש"ז ·

חדושי הרש"ש

(ה) לא בעמל כו' ואת כל אלה ידי עשתה · וסופו ויהיו כל אלה נאם ה' וכפי' המלבי"ש שע"י נאם ר"ל דבור

חדושי הרד"ל

שנאמר מי יבוא אחרי המלך וגו' כ"ה בקה"ר (פ' ב' פ' י"א) · ועל מקרא זה סובב והולך המאמר ולקמן מיותר: (ג) משל לחרישת קנים כו' · פתחים הרבה כו' משל הראשון ענינו שהפסקת צריך להסיר דרכי הטעיות שהם כמו קוצים ומכשולות לרבים בעניני החכמה · ומשל השני שאף כשהסירו הקוצים והגיעו לפלטין יש בו פתחים הרבה · וצריך הפסקת לסדר הדברים כראוי פתח אחר פתח שלא יתבלבלו הנכנסים בתוכו: (ד) והוא שבחו · עיין מ"כ · שעיקר תוארו תלוי בחוטמו כנ"ל ופי' ראיית והכרת פניו ועיין רש"י שבת (ק"ל ע"א) וכפי' הרמב"ן בסדר אמור על חרום: (ה) ומשובחין הן שנאמר אלה תולדות כו' בהבראם · לומר שאף התולדות לדורות שנסדרו ע"פ הטבע הן נאין ומשובחין מפני שנבראו כביום הבראן שנאמר שם וירא את כל אשר עשה והנה טוב מאד: (ו) ואת אמרת ואת כל אלה · כצ"ל כמ"ש

מתנת כהונה

לקמן בקהלת ובילקוט איתא הגי' באופן אחר · וכן היא גי' רש"י · אכן דחק בפירושה]: משל לחרישת קנים גרסי' · [וכ"ה במדרש קהלת פסוק ופניתי · וברים מד' חזית פי'] חורשא יערי של קנים: כסח · כורת הקנים במגל ומגירה: הורי · משל אחר: פקעת · ככך ואגודה מן גמי: קשרה כו' · וקצה האחרון אחז בידו: עשוהו · כינוי לפועלים רבים עשו אותו: משלך · מאלי בריה אחר לך: ביבה · צינור המקלח לחוץ ובו שופכין כל השופכין המזוהמין: ביבו על פתחו · זה החוטם נתונה למעלה מפתחי פיו והוא שבחו שעיקר תוארו תולה בחוטמו וכמו שאחז"ל אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם: בוראן משבחן · מדכתיב אלה תולדות השמים קדייק · [וכן פירש"י וה"ג בילקוט: ביום עשות וכו' ר' פנחס אמר · אע"ג דכתיב ביום עשות לא היה בו עמל ויגיעה שנבראו בה"א אות הקל בכל האותיות ולכן הביא את כל אלה ידי עשתה והלא בלא עמל ויגיעה נברא ורש"י ז"ל גרס דכוותה ואת כל אלה וגו': [ה"ג רש"י וכ"ה בילקוט ישעיה · לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה עולמו · ואת כל אלה וכו' אלה החוקים כו'] · הכם ואת כל אלה יהיה כל אלה: וכל צבאם בזמנן · שנברא צבא של שמים והארץ

רש"י

על אחת כמה וכמה אם יאמר לך אדם על סדר עולם אמור לו כי מה האדם שיבא אחרי המלך מי הטוב לעמוד על סוף דעת הקדוש ברוך הוא זה מלך מלכי המלכים: לחרישת הקנים · לחרישת קנים שאין אדם יכול ליכנס בתוכה וכו' מפורש בשיר השירים במדרש חזית ולשם הוא מביא שני משלים הללו על שלמה עד שלא עמד שלמה אין יכולין לסבול לדברי תורה כיון שלמד שלמה מדבר לדבר וממשל למשל עד שעמד על סוד התורה התחילו הכל סובלים דברי תורה אוזן עשה אזנים והגב שמספר למעלה פקחין יודעין רמזים דבר מייתי להאי: ס"א הן אלה קצות דרכיו למעלה כתוב בספר יצירה נוטה צפון על תוהו תולה ארץ על בלימה צורר מים בעבים מאחז פני כסא עמודי שמים ירופפו ועתה לא ראה כל מה שברא הקדוש ברוך הוא הכל ברא בששת ימי בראשית וכשאתה מגיע לאלה תולדות השמים שהוא בסוף המעשה עדיין סבור אתה להבין כל מעשהו הן אלה קצות דרכיו כלומר עדיין לא הגיע כי אם לקצות דרכיו של הקב"ה שאין קצב ושיעור לתכלית דרכיו וגם בתוהו מיעוט קצות דרכיו באתה רואה מה שמץ דבר כי שיאמר אדם דבר זה לא נעשה יפה: יכולני לעמוד על סדרו ש"ע · יודע אני איך נסדר העולם והאיך הוא נברא אמור לו אחרי מלך מלכי המלכים הקב"ה בתמיה כלומר אין זה הכנוהג שהא יודע סדרו של עולם שאחר הקב"ה אתה יודע שהוא הודיעך ומסרו לך ספר יצירה וכל מעשה בראשית כמו שעשה הכל ולשון הפסוק הוא זה כי מה האדם אשר יבא אחרי המלך לעשות את אשר כבר עשוהו ולקמן מוכיח שעל הפסוק הזה עומד דמסיים למילתיה את אשר כבר עשהו אין כתיב כאן אלא עשוהו אמר רב נחמן סדרו של עולם שאין אדם יכול ליכנס להוכו ולהבין העיקר כי אם אחרי הקב"ה: דומה לחיצת הקנים · חריות של קנים כדאמרינן ובני דן חושים שהיו גדלים כחשיות של קנים: כסח · הזמיר כדמתרגמינן לא תזמור לא תכסח ע"כ: בורא מקלסן · ומי יתן בהם דופי אלא נאין ומשובחין הן שנאמר תולדות השמים כמה הן נאין ומשובחין: ודכותה ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה נאם ה' · לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו ואת אמר ואת כל אלה ידי עשתה ס"א ודבר שיש בו מעשה יש אלא ביגיעה ע"כ אמר רבי יודן אלה תולדות השמים בזכות אלה

פירוש מהרז"ו

הק"ו · וזה כפי"י מדה ס': ר' נחמן · בא לפרש פסוק ופניתי לראות · שהוא שלמה המלך היה יכול לעמוד על החכמה ולהודיע להאחרים · וגם אחר · וכמ"ש כל זה בריש שיר רבה בהדיא · ומשל של חרישת קנים · הם עניני חכמה שהם סתומים ואין בהם פתח · ושלמה המלך עשה להם פתח · והמשל של פלטין ובו פתחים הרבה · כנגד עניני חכמה הגלוים · א.א שטועה איך לסדרם מבולבלים · וכדאיתא כל זה קהלת רבה · פסוק ופניתי: ויוצאין דרך הפקעת · כמ"ש ריש שה"ש רבה · כך עד שלא עמד שלמה לא היה אדם יכול להבין דברי תורה ומשעמד שלמה התחילו הכל סוברין תורה: אמר ר' שמעון בן יוחאי · רשב"י בא לדרוש שמ"ש המלך הוא הקב"ה ואח"כ פי' הפסוק ע"פ מדה ט' · ופניתי אני לראות חכמה וכו' · ולבא אחר המלך הקב"ה · ואח"כ אמרתי כי מי יבוא אחר הקב"ה להתחכם על מעשיו · ואינו דורש ק"ו: את אשר כבר עשוהו · עתה בא לחתום הדרשה על הפסוק ופניתי אני לראות חכמה וכו' · כי מי יבוא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו · המלך הוא הקב"ה ומ"ש את אשר כבר עשוהו לשון רבים · על המעלה והמלכה עם בית דינו: שנאמר הלה' תגמלו · הגיל' בקהלת רבה שם · וה"ה שהי דמוית כן · ת"ל הלה' תגמלו זאת הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך · וכל דרשה זו עפ"י מדה י"ז · מה שקיצר בפסוק אחד פי' בפסוק אחר · ורעם גבורותיו מי יתבונן · ק"ו על סדרו של עולם · כי מי יבוא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך · והובא כל דרשה זו לכאן דרך אגב של רישא דקרא · הן אלה קצות דרכיו · לדרוש שהכוונה על מ"ש · אלה תולדות השמים והארץ וכו' וכל"ל · ואגב דורש גם סיפא דקרא: ביבו על פתחו · הוא החוטם כמ"ש במדרש קהלת שם: וייצר ה' אלהים · ובפסוק הסמוך · וישם שם את האדם אשר יצר · הוא מיותר שכבר אמר וייצר ואין לטעות באדם אחר: מתגאה בעולמו · דורש אשר יצר כפי"י מדת ממעל · מלשון ואשרו אתכם כל הגוים שיהללו ויתפארו · כך כאן אשר יצר שמהלל ומפאר אדם שיצר: אמר ר' יצחק בר מריון · לקמן פר' פ"ו סימן ה': אלה התולדות השמים · כאדם שמראה לכל מה שעשה ומתפאר ומתהלל במעשיו הנאים והמשובחים · וזהו אלה כמראה באצבעו: ב בהבראם בה' בראם · כי מפעולות התיבה בהבראם שנבראו מעצמם · על כרחך דורש נדה כ' אם אין ענין כפשוטו תנהו ענין על ככתוב לנוטריקון מדה כ"ט בה' בראם · והראי' ע"פ מדה י"ז כי ביה ה' צור עולמים כמ"ש בהדיא לקמן פר' א' וסי' יו"ד: ואת כל אלה ידי עשתה · וכמ"ש ר"י בר"ס מסיפא דקרא · ויהיו כל אלה נאום ה' · שכל אלה תולדות השמים והארץ היו בנאום ה' בדברו · וכמ"ש בדבר ה' שמים נעשו · ע"פ מדה י"ז · וכמ"ש בהדיא לקמן פר' ל' סי' ב' ובש"נ ושם מביא פסוק בדבר ה' שמים נעשו וגו' · הנה פירשתי כפי הגירסא דכאן אך בילקוט ישעיה ס"ו הגירסא ואת כל אלה ידי עשתה אר"ב בשם ר"י בר"ס · לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו · ואת אמרת ואת כל אלה ידי עשתה · ר' יודן אמר בזכות התורה · ול"ע איך יתורץ הקושיא ב' כתובים מכחישים · תחילה אמר ואת כל אלה ידי עשתה ואח"כ אמר ויהיו כל אלה נאום ה' · ורש"י גורס דכוותה ואת כל אלה ידי עשתה · ויהיו כל אלה נאום ה' · משמע שמדמה פסוק זה למ"ש כאן · אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה' בראם · ואח"כ אמר ביום עשות · הרי שהיה עשי' · נ"ל בס"ד שגירסת הילקוט ורש"י נכונה אלא שכאן חסר התירוץ והוא סוף המאמר לעיל פר' יו"ד ז"ל · אמר ר' ברכיה בשם ר"י בר"ב לא בעמל ולא ביגיעה וכו' ואת המרה מכל מלאכתו אלא להפרע וכו' ועי' מ"ש לעיל פר' ד' ריש סי' ו' על פסוק ויעש אלהים את הרקיע · זה אחד מן המקראות ע"ש · הרי שיש הרבה מקראות באופן זה ותירוץ אחד לכולם: ובזכות התורה שמ"ש ואת כל אלה ידי עשתה וכן מ"ש כאן אלה תולדות בזכות התורה אלה החוקים וגו' · עיין שמ"ר פר' מ"ח סוף סי' ב': ג אמר ר' אבהו · שמ"ר פר' א' סימן ב' וש"נ · ובמ"ר פר' ג' סי' א': ד ר"י ור' נחמיה · והובא כאן לפי דברי ר"נ · וסובר ר"י שמ"ש ויכלו השמים והארץ וכל צבאם אין פירושו שכלו כולם בזמן אחד שהרי שמים וארץ נבראו ביום ראשון · ואז כלו · וכן רקיע בשני וכלו · וכן כניסת המים ודשאים וג"ע כלו בשלישי וכן כולם ופליג על מ"ש לעיל סוף פר' יו"ד · אלא שביום ו' כלה בריאה אהדדה · ואח"כ כלה אז ונגמר הכל · ור' נחמיה סובר שנבראו ביום א' כל הנבראים · ודורש פסוק זה אלה תולדות השמים והארץ שזה טלל כל הנבראים והיו בהבראם בשעה שנבראו שמים וארץ · אז הוציאו תולדותיהם יחד:

יפה תואר

מלך בו"ד · ואיך תחקור ותדע מעשי מלך מלכי המלכים הקב"ה: הקב"ה ובית דינו · עיין בזה במורה ח"ב פרק ו' · (ולפנינו הוא בפרק ששי): ומעמידך על מכונך ע' בזה בפרק א' טעות על הכתוב הוא עשך ויכוננך: ומי נותן בהם דופי · והרים ומה שמן דבר נמצא בו מלשון גמנה בקמיהם · וכן י"ג ומה שמן שמגון · ובא בזה לבטל דעת האומרים כי הרעות רבות בתבל מהטובות · אבל לנו לדעת כי תכלית הרעות הוא הטוב והשלימות בבריאה · אך האדם הוא קצר הבינה ויתן בהן דופי: בהבראם בה"א בראם · כדאיתא לקמן בפ' ו' סי' י' ושם מסיים ומה ה"א זה כו' אינו פוסק את הלשון כך לא בעמל ולא ביגיעה וגם שמסיים ר"י בשם ר"ס לא בעמל כו': בזכות השבטים · ויואלי ירכיהם כי השמה קבלו את שם השבטים ורבי יודן ור"י כ"ל לא פליגי רק מטעמות דורשין היכא ביניייהו: פסל את הראשונים פי' פוסלם ופוגמם כי היום חשובים כמו האחרונים וכ"כ פה אלה כי שהקב"ה בנה עולמות והחזירם לתוהו ובוהו ופסלם · אבל במקום דכתיב ואלה שוים שמגויים באחרונים בתכונתם עם הנמנים לפני זה: תלמד

ידי משה

ויעל כל אבר ואבר משלך כצ"ל מלת ועל בוי"ו והוא מאמר בפני עצמו פי' שנתן לך ממשלה על כל אבר ואבר אם תרצה לילך תגזור על הרגלים לילך וכן על שפה לדבר וכן על כל אבר ואבר. שמשילך והיינו משלך הוא לשון ממשלה · וגם אתה עומד על מכונך וכוונת המדרש למה שאמרו בנדרים כי אב שמין גוים נחתיך מתחת המשילו לאברהם על כל אבריו חוץ מן ה' אברים · ב' עינים · וב' אזנים והאם הגויה · פי' שם הר"ן לפי שאי אפשר למשול עליהם שלא יבואו לידי עבירה כי לפעמים רואה או שומע דבר ערוה שלא במתכוון אבל אחר שימול המשילו גם על חמשה אברים אלו · וכן כאן אמר שהקב"ה המשילך על כל אבר ואבר · ועיין פי' מ"כ אם ייטיב לך: ולי בן שמחבר מחם מס שמסיים במדרש הוא עשך ויכוננך פי' כל מיני תיקון באמר לעיל שמא יבא אדם ויאמר אילו היה לי שלשה עינים כו' ומצינו בירושלמי במסכת ברכות שאמר רשב"י אלו הואי בטורא דסיני הוותי אמרי לקב"ה דליברי ב' פומא לב"נ כו' אמר הקב"ה אלו הוה ב' פומים לבני נשא לא הוה ליה קיומא וכו' וז"ש ויכוננך פי' תיקן שלולי זאת לא היה תיקון כדי להתגלל קושית רשב"י: ר"פ בשם ר"ל אמר בהבראם עד ואת אמרת כל אלה ידי עשתה קושיא היא לזה מתרץ ר' יודן ואמר דקאי על התורה וה"ג ואת אמרת כל אלה וגו' וכצ"ע

נחמיה והא כתיב אלה תולדות השמים והארץ (ג) בהבראם · מלמד שבו ביום נבראו · בו ביום הוציאו תולדות · אמר לו והכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד · יום שני · יום שלישי · יום רביעי · יום חמישי · יום ששי · אמר לו רבי נחמיה כמלקטי תאנים הן · כל אחד ואחד הופיע בזמנו · ר' ברכיה על הדא דר' נחמיה אמר ותוצא הארץ · דבר שהיה פקוד בידיה : ה דרש ר' נחמיה איש כפר סיחון א כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וגו' · ג' דברים הללו הן הן עיקר ברייתו של עולם · ושהו ג' ימים והוציאו ג' תולדות · ב הארץ בראשון כבית הלל · ושהתה ג' ימים ראשון ושני ושלישי והוציאה ג' תולדות · אילנות ודשאים · וגן עדן · רקיע בשני · ושהה ג' ימים שני ושלישי ורביעי · והוציא ג' תולדות חמה ולבנה ומזלות · ומים בשלישי · ושהו ג' ימים שלישי רביעי וחמישי והוציאו ג' תולדות עופות ודגים ולויתן · ר' עזריה לא אמר כן אלא ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים · שני דברים הן הן עיקר ברייתו של עולם ושהו שלשה ימים · ונגמרה מלאכתן ברביעי · ג שמים בראשון כבית שמאי · ושהו ג' ימים ראשון ושני ושלישי ונגמרה מלאכתן ברביעי ומהו גמר מלאכתן מאורות · הארץ בג' ותוצא הארץ עיקר ברייתה · ושהתה ג' ימים · שלישי רביעי וחמישי · ונגמרה מלאכתה בששי · ומהו גמר מלאכתה אדם שנאמר (ישעיה מה) אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי : (ו) תולדות · ד א"ר שמואל בר נחמן כל תולדות שנאמרו בתורה חסרין בר מן תרין אלה תולדות פרץ וגו' והדין · ומפני מה אינון חסרין · רבי יודן בשם רבי אבין אמר כנגד ו' דברים שנטלו מאדם הראשון · ואלו הן זיוו · חייו · וקומתו · ופרי הארץ · ופירות האילן · ומאורות · זיוו מנין שנאמר (איוב יד) משנה פניו ותשלחהו · חייו מנין · כי עפר אתה · קומתו מנין · שנאמר ויתחבא האדם ואשתו · א"ר אבהו (ז) ה באותה השעה גזעה קומתו של אדם הראשון ונעשית של מאה אמה · פרי האילן ופרי הארץ מנין שנאמר ארורה האדמה בעבורך · מאורות · רבי שמעון ב"ר יהודה איש כפר עכו אמר משם ר"מ אע"פ שנתקללו המאורות מערב שבת לא לקו עד מוצאי שבת · אתיא כרבנן ולא אתיא כרבי יוסי דא"ר יוסי ו אדה"ר לא לן כבודו עמו · מאי טעמיה (תהלים מט) אדם ביקר בל ילין וגו' · ורבנן אמרי במוצאי שבת ניטל זיוו ממנו וטרדו מגן עדן · הה"ד ויגרש את האדם וכתיב משנה פניו ותשלחהו · אר"י בר סימון ז אותה האורה שנברא בה העולם · אדם הראשון עמד והביט בה מסוף העולם ועד סופו · כיון שראה הקב"ה מעשה דור אנוש ומעשה דור המבול ומעשה דור הפלגה שהן מקולקלים עמד וגנזו מהם שנאמר (איוב לח) וימנע מרשעים אורם · ולמה גנזו · אלא גנזו לצדיקים לעתיד לבא · שנאמר וירא אלהים את האור כי טוב · ואין טוב אלא צדיקים שנאמר (ישעיה ג) אמרו צדיק כי טוב · ומנין שגנזו לצדיקים שנאמר (משלי ד) ואורח צדיקים כאור נוגה · וכיון שראה אור שהוא גנוז לצדיקים שמח שנאמר (משלי יג) ואור צדיקים ישמח · רבי לוי בשם רבי נזירא אמר ח שלשים ושש שעות שמשה אותה האורה · שתים עשרה של ע"ש · ושתים עשרה של ליל שבת · ושתים עשרה של שבת · כיון שחטא אדם הראשון בקש לגנזה · חלק כבוד לשבת שנאמר ויברך אלהים את יום השביעי · ובמה בירכו באור כיון ששקעה החמה בלילי שבת שמשה האורה התחילו מקלסין להקב"ה הה"ד (איוב לז) תחת כל השמים ישרהו · מפני מה ואורו על כנפות הארץ · האירה אותה האורה כל היום וכל הלילה כיון ששקעה החמה במוצאי שבת התחיל החושך ממשמשת ובא באותה שעה נתיירא אדה"ר אמר שמא אותו שכתוב בו הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב · בא להזדווג לי ואומר אך חשך ישופני · אתמהא · מה עשה לו הקב"ה זמן לו שני רעפים והקישן זה לזה ויצאת האור ובירך עליה · הה"ד (תהלים קלט) ולילה אור בעדני · אתיא כההיא דתני דבי רבי ישמעאל מפני מה מברכין על האור במוצאי שבת בורא מאורי האש · מפני שהוא תחלת ברייתו · רב הונא בשם רבי איבו בשם רבי יוחנן אמר אף במוצאי יום הכפורים מברכין עליו · מפני ששבת באותו היום · רבי ברכיה בשם רבי שמואל אמר אע"פ שנבראו הדברים על מליאתן כיון שחטא אדה"ר נתקלקלו · ועוד אינן חוזרין להקונן עד שיבא בן פרץ שנא' (רות ד) אלה תולדות פרץ מלא · ט בשביל ו' דברים שיחזרו · ואלו הן · זיוו · חייו · קומתו · פירות הארץ · ופירות האילן · ומאורות · זיוו מנין · שנאמר (שופטים ה) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו · חייו מנין · שנא' (ישעיה סה) כי כימי העץ ימי עמי וגו' · י תני ר"ש בן יוחאי אומר אין עץ אלא תורה · היך מה דאת אמר (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים

מסורת המדרש א ירושלמי חגיגה פ"ב. ב חגיגה דף י"ב. ג חגיגה שם. ד שמו"ר פ"ל. סיפ"ש רבה פי"ב פסוק ז'. תנחומא כאן סימן ו'. ילקוט כאן רמז י"ז. ח חגיגה דף י"ב. לקמן פ"ס. במדבר רבה פי"ג. ו סנהדרין דף ל"ח. אדר"נ פ"א. ז חגיגה דף י"ב. לקמן פמ"ד. שמו"ר פל"ס. במדבר רבה פי"ג. אסת"ר פתיחה י"א. רות רבה פ"ב. תנחומא סדר שמיני סימן ח. פנח"ז פכ"ז. ילקוט איוב רמז תתקכ"ד. ח לעיל פ"א כל הענין וש"נ. ט ילקוט רות רמז תר"ע עד סוף הסימן. י תענית ז'. קה"ר פ"א. תד"א פ"א:

הדושי הרד"ל

כיד"מ · וכ"ה בילקוט ישעיה : (ז) באותה השעה גרעה קומתו כו' · כ"ה לקמן פ' י"ט ובפסיקתא ר"פ דבור נחמו כל אלה :

חדושי הרש"ש

(ג) בהבראם וגו' מלמד שבו ביום שנבראו כו' כצ"ל :

מתנות כהונה

ואחר שמים וארץ : כמלקטי תאנים כו' · שהתאנים נתבשלו כולן כאחד והוא לוקט כל אחד ואחד בזמנו זה אחר זה כך כל צבא השמים והארץ נבראו עם שמים וארץ ואחר כך הופיע כל אחד ואחד בזמנו וכדמפרש ר' ברכיה ואזיל : ותוצא · משמע שלא היה צריך רק יציאה שכבר היה נברא ונפקד בידה : בראשון · נבראת בראשון · [כב"ה לעיל פ"א] : ותוצא הארץ עיקר ברייתה · כלומר זה עיקר ברייתה [ומאמר זה איתא בירושלמי פ"ב דחגיגה וגרס בדברי ב"ש ים בשני ושהה ב' ג' ד' ובחמישי ישרצו המים ולפ"ז צ"ל גם בדברי רבי עזריה ג' דברים הן הן עיקרו של עולם · [אכן בילקוט גרס כגי' הספר] : [גמר מלאכת אדם גרסינן] : ששה דברים כו' · ועתידין לחזור ע"י משיח בן דוד שבא מפרץ · [ועי' מזה במד"ר פי"ג · ובשם טוב מביא הגירסא יותר ברורה] : גזעה · נגדע ונתקצר שנאמר ויתחבא והלא קומתו היה מלא כל העולם והיאך נתחבא אלא שנגדע קומתו : של מאה אמה · דכתיב ותשת עלי כפיך כ"ף גימטריא מאה הוא : [שנתקללו המאורות כו' · עיין לעיל רפי"א] : כבודו · האור הטוב · לעיל פ' י"א גרס אדם עמד והביט ופירשו כל אדם היה יכול להביט בו מסוף העולם כו' ובכמה מקומות גרס כמו כאן : ולמה גנזו · היה לו לומר והעבירה · [ה"ג האירה אותו האורה · ועי' כ"ז לעיל פי"א · ובחלק העבודה הארוך בביאור מאמר זה בעל עה"ק בפ"ב] : מפני שהוא · מוצ"ש תחלת בריית האור · ה"ג אע"פ שנבראו הדברים על מלואתן פי' ולפיכך כתיב תולדות מלא שנבראו במלואן ובחלק העבודה גרס שנאמרו : זיוו מניין · שתחזור למקומה הראשון : אין עץ אלא תורה · שהיא קיימת לעד כך יהיו קיימים לעד כמ"ש

בלע

יפה תואר

מלמד שבו ביום נבראו ודריש מסיפא דקרא ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים משמע דאז נבראו ג"כ תולדותיהם · כי ביום הראשון נברא הכל · ואח"ז נקבע כל בריאה ביומו והוא דחה את דרשתו מהמקרא ויהי ערב וגו' ויתפרש ע"כ ביום עשות וגו' כי ביום נבראו ולא בלילה : ג' דברים הללו פי' שמים והארץ והים · ואחר תולדותיהם נכללו במה שאמר ואת כל אשר בם : מים בשלישי בירושלמי גרסינן ים בג' · ומ"ש והוציאו ג' תולדות עופות ודגים ולויתן אע"ג דגם אדם ובהמה נולדו בששי והם תולדות הארץ · אבל לא קפיד רק למנות ג' תולדות לכל אחד אחר ג' ימים · ואם יוסיפו מהם אח"ז לא איכפת לן : הארץ בראשון [עיין בביאור הרי"פ בשם היפ"ת] : זיוו מנין כו' · והא דלא חשיב זה בקללת האדם · י"ל דנכלל זה כמה שאמר לו בעצבון תאכלנה כל ימי חייך והעצב משנה הפנים וכן לא הזכיר שם מניעת המאורות דזה קללה שאיננה בגופו של אדם ושמה לא מזכיר רק הקללות שבגופו · ובפרט לפי מה דאמרינן דנטילת המאורות היתה העיקר בשביל חטא דור אנוש ודור המבול · ואדם גרם רק להקדים שנטילה וכמ"ש בפי"א פשיטא דא"ש למה לא מנה זאת בקללתו : ר"ש בר' יהודה איש כפר עכו כו' · ע' בזה בביאור הרי"פ כי דבריו שם עם הדבור ומנין שגנזו לצדיקים עולים בשוה עם דברי היפ"ת] : שנאמר אור צדיקים ישמח ומפרש את הכתוב כאשר יגלה אור לצדיקים וזה אור הגנוז ונגדל לצדיקים אז ישמח : שנאמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו · ואע"ג דהאי קרא לא מיירי בלעתיד מ"מ מסתברא

זי

פירוש מהרז"ו

אמר ליה והא כתיב ויהי · הרי שנבראת כל בריאה ביומו · והשיב שהוצאתם מן הכח אל הפועל היה כל אחד ביומו · שבו ביום שנבראו שמים וארץ בו ביום הוציא תולדותיהם · בדרך צמיחה · והדמיון כאילן של תאנה שהוא צומח כל פירותיו יחד · אך גמר הפרי נעשה מעט מעט · וכמ"ש במס' פאה פ"א מ"ד ועיין לקמן ריש פר' מ"ו : ותוצא הארץ · בצווי כתיב תדשא הארץ · ובמעשה כתיב ותוצא הארץ · ודורש שזהו כוונת תדשא לא דבר חדש אלא בדרך הוצאה לבד דבר שכבר היה בידה והראיה ממ"ש בהבראם כפשוטו כנ"ל · ור"י סובר בהבראם בה' בראם כדלעיל סימן ב' : ה כי ששת ימים · עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם · ופסוק זה שמות כ' הרי שגם הים הוא עיקר העולם · ועיין כל זה בירושלמי חגיגה פרק ב' סוף הלכה א' · וא"כ הרי כמו שיש תולדות לשמים וארץ · כך יש תולדות לים · ואעפ"י שכאן לא כתב תולדות אצל הים · שהרי הוקשו בפסוק כי ששת ימים עשה ה' · ודרשה זו עפ"י מדה י"ז וע"פ היקש כנ"ל : הארץ בראשון כב"ה · לעיל סוף פר' א' וש"נ : וג"ע · עיין לעיל פר' י"א סימן ט' וש"נ ומבואר · ובפר"א פרק ג' איתא שג"ע נברא קודם לעולם : חמה ולבנה ומזלות · כמ"ש את המאור הגדול וכו' ואת המאור הקטן וכו' · ואת הכוכבים וכו' · והכוכבים היינו מזלות : מים בשלישי · הנה המים נבראו בראשון כמ"ש ורוח אלהים מרחפת על פני המים · אלא שהכוונה על הים · שבשלישי אמר יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ונעשה הים כמ"ש לעיל פר' ה' סימן ב' : עופות ודגים ולויתן · כי גם עופות יש בהם חלק מים כמ"ש חז"ל עופות מן הרקק נבראו · ולויתן כמ"ש ויברא אלהים את התנינם הגדולים · וכמ"ש לעיל פר' ז' סימן ד' · ועכ"ז אמר אלה תולדות השמים והארץ · וה"ה לים שהוקש לשמים והארץ כנ"ל : שני דברים הן עיקר ברייתו · והים בכלל הארץ הוא : ונגמרה מלאכתו ברביעי · והם התולדות הכתובים · וכמ"ש בירושלמי · והוציאו תולדות ברביעי : שמים בראשון · כמ"ש לעיל סוף פר' א' : ותוצא הארץ עיקר ברייתה · כי הארץ בעצמה גוף דומם · ועיקר חיותה וצורתה הוא כח הצמיחה שלה · ואח"כ האי כמ"ש תוצא הארץ נפש חיה ואח"כ המדבר הוא האדם · שנברא מן האדמה : ואדם עליה בראתי · וכי לא נברא עליה אלא אדם אלא שפירושו שזהו גמר מלאכתה וצורתה האמיתי ואז נגמרה : ו בר מן תרין · עיין במ"ר פר' י"ד סימן י"ב באריכות : בנגד ו' דברים · במ"ר פר' י"ג סימן ב' כל הענין · תנחומא כאן : משנה פניו · איוב י"ד כמ"ש לעיל פר' י"א בסי' ב' ושם פירשתי ועי' לקמן פר' כ"א סימן ד' · ופירושו כשמלחו · כמ"ש וישלחהו ה' מג"ע · עפ"י גז"ש אז שינה פניו : כי עפר אתה · ואל עפר תשוב : ויתחבא האדם ואשתו · בתוך עץ הגן · ואיך יכול להתחבא שם והרי היתה קומתו עד לשמים כמ"ש לעיל ריש פר' ח' · אלא שנתקצר ונעשה של מאה אמה · דבר זה פירשתי בס"ד לקמן פר' י"ט סי' ח' באריכות עפ"י המדות : בעבורך · והתבואה נקרא עבור כמ"ש ויאכלו מעבור הארץ · בעבור האדמה חתה · ועבור כולל פירות הארץ · הדגן וכן תבואת הגנים : מאורות · לעיל פר' י"א סימן ב' כל הענין · עד מפני ששבת אותו יום וש"נ ומבואר · וכולל מאורות השמים ומאור פניו : ולמה גנזו · לאיזה צורך גנזו ומי השתמש בו · ולמה לא בטלו : על מלאתו · כמ"ש ר"ה דף י"א חולין ס' · לדעתן נבראו בצביונם נבראו בקומתן נבראו · ועשו פירות בני יומן · כמ"ש לעיל פר' יו"ד סוף סימן ד' וש"נ · ועיין לקמן פר' י"ד ריש סי' ז' · על מלאתו נברא : בן פרץ · מלך המשיח שבא מפרץ · ועיין שמ"ר פר' ט"ו סי' כ"א ול"ע ועיין במ"ר פר' י"ג סימן י"ב כל הענין : שיחזרו ואלו הן וכו' · עיין לעיל פר' י' סוף סימן ד' · ולקמן פר' כ' סימן ה' · ופר' נ"ה סימן ח' : השמש בגבורתו · כמ"ש לעיל פרשה ו' סימן ו' · מוציא חמה מנרתיקה כו' · צדיקים מתרפאים בה · שנאמר וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה : אין עץ אלא תורה · פר"א ריש פרק י"ב · ויק"ר פר' ל"ה סימן ו' ודורש מדה מ"ו · למותר רישא לסיפא · תחלה אמר כימי העץ שיאריך ימים כעץ : ואח"כ אמר מעשה ידיהם יבלו בחירי · היינו שאם יבנו בית יחיו יותר מהבית · ואם יטעו אילן יחיו יותר מן האילן · וגם מה טעם לתלות הימים בעץ · והכריע עפ"י גז"ש שהעץ היינו תורה ·

וכסי

ידי משה

וכנ"ל · כן ראיתי הגירסא כמש"ש : ולא אתיא כר"י דאמר אדה"ר לא לן כבודו עמו דא"כ קשה היאך אמרם שורש אלה תולדות שמים מלא על אותן ו' דברים והלא כבר נחסרו ביום י' כשחטא אדה"ר אלא

מ"ע

בה · קומתו מנין שנאמר (ויקרא כו) ואולך אתכם קוממיות · תני רבי חייא בקומה זקופה ולא יראים מכל בריה · [א] רבי יודן אומר מאה אמה כאדם הראשון · ר"ש אמר מאתים אמה · ר"א בר ר"ש אמר שלש מאות · קוממאה · מיות מאתים · רבי אבהו אמר תשע מאות אמה · רבי ברכיה בשם רבי דוסא אמר טעמיה דרבי אבהו מהכא כי כימי העץ ימי עמי [ב] כשקמה הזו שהיא עושה בארץ שש מאות שנה · והוולד יוצא ממעי אמו באמה גדומה · צא וחשוב אמה ומחצה בכל שנה · הרי תשע מאות אמה · פירות הארץ ופירות האילן מניין · (ח) שנא' (זכריה ח) כי זרע השלום הגפן תתן פריה וגו' · מאורות מנין שנאמר (ישעיה ל) והיה אור הלבנה כאור החמה וגו': ז [ג] לכל יש תולדות · שמים וארץ יש להן תולדות שנאמר אלה תולדות השמים והארץ בהבראם · הרים יש להם תולדות שנאמר (תהלים צ) בטרם הרים יולדו וגו' · מטר יש לו תולדות · שנאמר (איוב לח) היש למטר אב · טל יש לו תולדות שנאמר (שם) או מי הוליד אגלי טל · רבי שמעון בן לקיש אמר אלו מרגליות של טל · תני כל מי שיש לו תולדות · מת ובלה · ונברא ואינו בורא · וכל מי שאין לו תולדות · אינו לא מת · ולא בלה · ובורא ואינו נברא · רבי עזריה בשם רבי אמר כלפי מעלה הדבר אמור: ח כל מה (ט) שאתה רואה תולדות שמים וארץ הן שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ · (ג) (י) בשני ברא מן העליונים שנא' ויאמר אלהים יהי רקיע · בשלישי ברא מן התחתונים · ויאמר אלהים תדשא הארץ · ברביעי ברא מן העליונים · ויאמר אלהים יהי מאורות · בחמישי ברא מן התחתונים · ויאמר אלהים ישרצו המים · בששי בא לבראות את אדם אמר אם אני בורא אותו מן העליונים (ד) עכשיו העליונים רבים על התחתונים בריה אחת ואין שלום בעולם · ואם אני בורא אותו מן התחתונים עכשיו התחתונים רבים על העליונים בריה אחת ואין שלום בעולם · אלא הרי אני בורא אותו מן העליונים ומן התחתונים בשביל שלום · הה"ד וייצר ה' אלהים את האדם וגו' · עפר מן האדמה מן התחתונים · ויפח באפיו נשמת חיים מן העליונים · [ה] דאמר רבי שמעון בן לקיש (שם כה) המשל ופחד עמו

מסורת המדרש א בבא בתרא דף ע"ה · סנהדרין דף ק' · ב פסיקתא רבתי פרשה מ' · ג ילקוט כאן רמז י"ח · ד ויקרא רבה פרשה ט' · ילקוט כאן רמז י"ח · ה דברים רבה פרשה ה' · ילקוט איוב רמז תתקי"ב:

חדושי הרש"ש

(ג) בשני ברא כו' · עיין מ"כ · וכ"ה הגי' לקמן בויק"ר סוף פ"ט: (ד) עכשיו העליונים רבים כו' · עמש"כ

חדושי הרד"ל

סהדם וכנ"ל: (ח) שנאמר כי זרע השלום כו' · עיין בתנחומא עקב שמביא מקרא דעלהו לא יבול ומשום שהם תושב פירות הארץ והאילן באחד · לכן הגי' ליה במקרא זה דמיירי בעץ שעל הנחל נע"ל · וכאן שתושב פירות הארץ והאילן בשנים מוכרח להביא מקרא זה דכתיב ביה הגפן כו' והארץ תתן יבולה: (ט) שאתה רואה כו' · שנאמר בראשית כו' · נראה דל"ל ונאמר בראשית ור"ל שאת תחשוב שמ"פ וארץ קרויין ת"ו תולדות של מעלה · כמשלי המיטהאלאגיע של הסודיים לז"א בראשית ברא כו' שהן ברואים ולא הולדה ת"ו · וכן נאמר כאן אלה תולדות השמים והארץ בהבראם: (י) בראשון ברא מן

מתנות כהונה

בלע המות לנצח: באמה גדומה · לפי הענין הוא שיעור אמה ומחצה ובערוך גרס גרומה ופי' רש"י באמה דידיה ולכל היותר הוא שוהא במעי אמו י"ב חדשי שנה וכן לכל שנה הרי ט' מאות אמה ופסוק זה לא נאמר על אורך הימים שהרי כתיב בלע המות לנצח אלא על הגובה נאמר · [ול"ז בילקוט רות אפס קנהו]: מרגליות · טיפין שעל הטל כמרגליות ירש"י פי' ולועזין ניברא: כלפי מעלה כו' · זה שאמר מי שאין לו תולדות כו' ר"ל הקב"ה וכן פירש"י · ולפ"ז נ"ל כל מה וכו' אכן יש לפרשו דה"ק פסוק של אלה תולדות מוסב אדלעיל לומר שכל מה שנברא וכל אשר אתה רואה תולדות שמים וארץ כמו שדרשו את השמים לרבות כל צבא מעלה ואת הארץ לרבות כל צבא מטה ושוב מבאר והולך היאך הוא צבא מעלה ומטה: הה"ג בילקוט תולדות שמים וארץ הן בראשון ברא שמים וארץ בשני כו' · ובא לומר שבראשון נברא מן העליונים ומן התחתונים:

המשל

רש"י

החוקים והתורות: ואולך אתכם קוממיות · תני רבי חייא בקומה זקופה ולא יראים מכל אדם ר' יוחנן אמר מאה אמה ומפורש בתורת כהנים אין לי אלא אנשים כמו אדם הראשון נשים מניין תלמוד לומר בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל מה היכל מאה אמה אף הן מאה אמה רבי אליעזר אומר שלש מאות אמות קומה כקומת אדם קומה מאה מיות מאתים: כימי העץ ימי עמי · השקמה הזו עושה בארץ מתקיימות ועושה פירות שש מאות שנה והולד יוצא ממעי אמו גרמיד' ומחצה לא וחשוב אמה ומחצה שיגדל לכל שנה לשש מאות שנה הרי תשע מאות אמה ס"א והכי דריש קוממיות בגימטריא מאה קומה והמ"ס ראשונה היינו מאה ומיות היינו מאתים: עושה בארץ · מתקיימות ועושה פירות בארץ שש מאות שנה הילד יוצא ממעי אמו אמה ומחצה רוב וולדות גדלין במעי אמן אמה ומחצה באמה שלו לא וחשוב לשש מאות שנה אמה ומחצה בכל שנה הרי תשע מאות אמות ומאו כימי העץ ימי עמי הן שנות חייו שיהיו שש מאות שנה ולא יותר שהרי כבר נאמר בלע המות לנצח שהן קיימין לעולם אלא מהו ימי עמי גדלין כימי העץ מה ימי העץ שש מאות שנה אף ימי גדולן שש מאות שנה ומצינו שיעור גדולן לשנה אחת שהוא במעי אמו אמה ומחצה באמה דידי' לא וחשוב וכו' ולא שיהיו גדלין בכל שנה אמה ומחצה אלא כשיעמדו בקומתן להחיות מתים תהא קומתו תשע מאות אמה ואמה ומחצה לכל שנה: מטר יש לו תולדות · שנאמר היש למטר אב אב וכן לא נאמר אלא היש למטר אב מכלל דא תולדות יש לו: מרגליות של טל · פלוענין בלע"ז: כל מי שיש לו תולדה מת יבלה ונברא ואינו בורא · כלפי מעלה הדבר אמור שהקב"ה אין לו תולדות ולא נברא ובורא: גדול השלום · שכשברא הקדוש ברוך הוא את עולמו עשה שלום בין

פירוש מהרז"ו

ו[..] הזכות בתורה כך יהיו ימיו: תנא ר' חייא · תורת כהנים ריש בחקותי · על פסוק זה · הובא ילקוט שם: בקומה זקופה · פי' היראה מבני אדם קומתו כשיגה · ואינו יכול להרים ראשו: מאה אמה כאדם · עיין סנהדרין דף ק' בבא בתרא ק' ע"ה · וא"ל ר' יהודה · ועיין פירושו לקמן פר' י"ט סימן ח' בדרך נפלא: מאתים אמה · דורש קוממיות ב' קומות · שהיל"ל בקומה · ובמ"ר פר' י"ב סימן י"ב שם הגירסא קומה של מי"ת פי' קומה של ב' מאות: ג' מאות אמה · דורש קומה מיות קומה כל"ל כאדה"ר והיינו מאה אמה · מיות · ב' מאות · הרי ג' מאות · מדלא קאמר בקומה: ר' ברכיה בשם ר"ד · כמ"ש במדרש תהלים · וכמה ימות המשיח ר' ברכיה אומר שש מאות שנה · שנאמר כימי העץ ימי עמי וגמירא דהאי סדנא עביד בארעא שית מאה שנין · דמאחר שאמר כימי העץ ולא פירש איזה עץ ולא בא לסתום אלא לפרש בוודאי הכוונה על עץ שמאריך יותר מכל עץ והיינו סדן השקמה · ומ"ש ואולך אתכם קוממיות היינו לעתיד · הגאולה דומה ללידה וכמ"ש יתנם עד עת יולדה ילדה · וכמ"ש היולד גוי פעם אחת כי חלה גם ילדה ציון את בניה: באמה גרומה · פי' בערוך באמה ותוספות וכמ"ש היה בוקל עין בעין טתן לו את גרמיו · הכרעותיו · היינו מעט יותר · וכן כאן שהולד יצא ביותר מאמה בט' חדשים שהוא בבטן אמו וכפי חשבון זה יגיעו לשנה לערך אמה ומחצה ולשש מאות שנה ט' מאות אמה · ועדיין לא נשלם ביאורו · מאין לו לחשוב אמה ומחצה לכל שנה · מה שאין עתה כן וצ"ע: הגפן תתן פריה · כמ"ש הזית כהנים שם על פסוק ועץ השדה יתן פריו לא כדרך שעושה עכשיו · אלא כדרך שעשתה בימי אדם · עושה פירות בן יומו · ת"ל זכר עשה לנפלאותיו · ואומר עץ פרי עושה פרי למינו · ביום שמוטע בו ביום עושה פירות · ומ"ש זכר עשה לנפלאותיו · יתכן שהכוונה על דרך דאיתא נפיק אתוי ליה סגולת שיולדת בכל יום · והגיא לנו דבר זה לזכרון וכמ"ש פר' יו"ד סוף סימן ד' צ"ש · ועיין ירושלמי תענית פרק א' סוף הלכה ב': והיה אור הלבנה כאור החמה · ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים · ביום חבוש ה' שבר עמו ומחץ מכתו ירפא · וע"כ כתוב תולדות מלא שעתיד לחזור כל הששה דברים שחסרו: ז לכל יש תולדות · הוא ד"א אלה תולדות השמים והארץ שכל הבריאה נאמר בהם תולדות בכלל ובפרט · שהם עצמם נולדו ומולידים אחרים ובתולדות השמים והארץ הכל בכלל · ומה שפרט הרים שהרים בריה בפני עצמה כמ"ש לעיל פר' ג' סימן ח' מהפסוקים ע"ש · וכן הטל תולדות האויר · וגם זה אינו בכלל שמים וארץ כי הרוח בריה בפני עצמה · שנברא ביום ראשון כמ"ש פר' ז' סימן ט' · וכן המטר תולדות המים שנבראו ביום ראשון כל"ל וכן כוונת המדרש על הפסוקים הסמוכים שם מבטן מי יצא הקרח וכפור שמים מי ילדו: מרגליות של טל · וזהו אגלי טל מלשון עיגול: כל מי שיש לו תולדות · דורש אלה תולדות השמים והארץ בהבראם שמאחר שיש להם תולדות זה ראיה שנבראו ויש להם בורא · כי הבורא אינו מוליד ולא מתחבר עם הברואים כלל כי אינו גוף ולא ישיגוהו משיגי גוף וזהו מ"ש כלפי מעלה הדבר אמור כי כל הנבראים אף שהם סיבה לענינים אחרים הם אחוזים וקשורים זה בזה · ופועלים ומתפעלים זה מזה רק הבורא ית"ש הוא סיבת הכל סובב את הכל ומלא את כל ונבדל מהכל: ח כל מה שאתה רואה · פי' ד"א אלה תולדות השמים והארץ · אלה משמע מראה באצבע עליהם · כל מה שאתו רואים בעולם כמ"ש ריש הפר' · שהם תולדות השמים והארץ בשוה · ודומין זה לזה תולדות הארץ לתולדות השמים ולא רבין ולא מכריעים זה על זה: שנאמר בראשית ברא אלהים · מלשון רש"י במדרש משמע · דכאן היה גירסתו גדול השלום שכשברא הקב"ה את עולמו עשה שלום בין עליונים ותחתונים · ביום הראשון ברא מן שניהם שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ בשני ברא מן העליונים וכו' וכמו כן כתוב בויקרא ולא כתב באיזה מקום · אך כוונת רש"י ז"ל להגיה כאן כמו שגורס בויק"ר בסוף פר' ט' · אמר ר' שמעון בן חלפתא גדול השלום · שכשברא הקב"ה את עולמו · עשה שלום בין העליונים והתחתונים הה"ד בראשית ברא וכו' · כל המאמר כמו כאן · והגהה יקרה היא מאוד · ולא זכיתי לה עד שראיתי בדברי מאור עיני רש"י ז"ל · וכמ"ש כאן בסוף הסימן: עכשיו העליונים רבים · ומכריע לצד עליונים · ובזה יתיפה ויתחזק כח העליונים ויחלש כח התחתונים · בראותם שאין ידו עמהם · וכן בהיפך · ויפיל קנאה במעשה בראשית: מן האדמה · מיותר הוא ובא לדרוש מדה ט' מדרך קצרה מאחר שאמר עפר מן האדמה · כאומר מן התחתונים · א"כ מ"ש ויפח באפיו נשמת חיים · אינו מן האדמה אלא מן השמים · מן העליונים · וכאלו כתוב מן העליונים · והרי הוא בכח הכתוב · אלא שהגר: אמר רשב"ל · מביא ראיה שאפילו העליונים צריכים שלום:

המשל

יפה תואר

כי לעתיד אשר כולם יהיו הטובים לו יהיה כן ג"כ: שנאמר ואולך אתכם קוממיות · פשטיה דקרא קאי על יציאתם ממצרים וכן מפרש בשמ"ר פ' כ"ה · אך כמה יעודים אשר לא נתקיימו עדנה קאי על לעתיד וכמו"ש הרמב"ן ז"ל שם וכיון דלא נתקיים המקרא הזה עד היום מדרים על לעתיד וכתיב ואולך בעבר במקום עתיד: כשקמה הזו כו' · כיון דהכתוב לא מפרש את העץ בשמו מפרשינן על שנין שמי יותר מכל העצים וזה השקמה שחי ת"ר שנה: הרי תשע מאות אמה · כיון דתלה הכתוב את ימי חייהם בעץ ולא אמר מפורש שש מאות שנה דריש כי נכללת פה גם הכוונה על גידולו כעץ: לכל יש תולדות · פי' לכל הנבראים יש תולדות היוצאות מהם והנה תולדות השמים המה המאורות שנבראו מהם · ותולדות הארץ המה הצמחים וב"ח ותולדות ההרים המה המעינות ומימי מחלב ודריש בטרם הרים יולדו דכתיב בהפעל כמו יולידו בהפעיל · ותולדות טל ומטר המה פרי הארץ וכדכתיב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ודרש על מטר מדכתיב היש למטר אב וכן על טל מי הוליד · אפקים בלשון היש להם הולדה ע"מ שגם הם מולידים · ובא להשמיענו בזה כי כל המתחדשים בעולם מיום הבריאה והלאה אין בהם כל חדש · רק נולדו מאשר היה לפניהם · וכולל פה כל הד' יסודות אשר מהם מורכבים כל הנמצאים בעולם · שמים הוא יסוד האש · והארץ הוא העפר הרים הוא על הרוח וכמו דדרשינן בפ' אין דורשין את המקרא כי הנה יוצר הרים ובורא רוח · וטל ומטר המה יסוד המים: כלפי מעלה הדבר אמר · כלומר לגבי הקב"ה לבדו הוא ובא לאפוקי המלאכים שהמה יתמעטו לפעמים וכמו שאמרו במ"ר פ' י"ט

על

ידי משה

פ ב דאתיא כרבנן דס"ל שמעשה האורה עד מוצאי שבת ומ"מ שפיר אמרה התורה תולדות מלא שעדיין היה במלואן וק"ל: ותניא ר"ח בקומה זקופה כצ"ל: מאתים אמה נראה דדרש קומה מאות ומיעוט מאות מאתים: ולי המתבאר נראה דלא פליגי על קומה של אדה"ר דהכל מודים שקומת אדם היה ק' אמה וכן בסדיא בירושלמי אמר ר"א גדע קומתו ונעשה ק' אמה וליכא מאן דפליג וראיה לזה נדלא קאמר אדה"ר אלא גבי דברי ר' יודן אלא דפליגי על מה שאמר הכתוב ואולך אתכם קוממיות פי' שיהיה לעתיד לכל אחד קומת אדה"ר וסבר ר' יודן בקומת אדה"ר שהיה רק ק' אמה ומה שאמר קוממיות לשון רבים פירוש שכל אחד ואחד יהיה ק' אמה וקאי על הכלל ועל מלת אתכם קאי ולא על גודל הקומה · ור"ש סבר דקאי על הקומה וס"ק אילו היה כתיב קומה היה מאה ועכשיו דכתיב קוממיות פירושו שני קומות של אדה"ר דהיינו מאתים · ורא"ב"ש אומר שלש מאות אמות קום מאה פי' קום הוא קומה אחת של אדה"ר ויתירת מיו"ת הוא מאתים ה"ס שלש מאות אמות וכן הוא לשון ירושלמי וז"ל בעי' זה אין לי אלא אנשים באדה"ר נשים מניין ת"ל בנותינו וגו' כתבנית היכל מה היכל ק' אמה עכ"ל והא ממש כדברי ודוק לדברי שכל היה קומת אדה"ר לאחר החטא רק מאה אמה וקמפלגי בקומה שיהיה לבני אדם לעתיד כנ"ל: צא וחשוב · פירש הנ"ל שיגדלו בכל שנה כשיעור יציאתו ממעי אמו אלא אין דרך שאדם שהולך וגדל בכל שנה כשיעורו בלידתו ועוד הלא לא גדלים האנשים רק בימי הבחרות ומאי מדאפקי' קרא לדמיון העץ ולא כתב בסדיא שיהיו ת"ר שנה ס"ל שלענין גידול ג"כ נאמרה שיהיו גדילים בכל שנים כעץ עכ"ל יפ"ת · ולי המתבאר לא נראה פירושו כי ערבא ערבא צריך דלמא העץ נמי לא יגדל אלא בימי ילדותו ואח"כ עד ת"ר שנה הוא עומד במדה א' · ע"כ נ"ל דה"פ לפי שראיתי בשם רש"י שלא יהיו גדילים לעתיד בחייהם ט' מאות אמה ואח"כ ימותו והלא כתיב ובלע המות לנצח שהן קיימים לעולם · אלא ה"פ כשיעמדו לעתיד יעמדו בקומתן של ט' מאות אמה ולפ"ז מתורץ תמיהת היפ"ת דה"ק כשקמה הזו שהיא עושה בארץ ומלת בארץ דייקא שהוא השורש שהוא תחת הארץ שש מאות שנה ולא נפסד רק גזעו מלמעלה והולד במעי אמו הוא ממש נמשל לשקמה שהוא בארץ ואנו רואין שגידול הולד במעי אמו לפי החשבון אמה ומחצה לכל שנה נמצא כשיחיו מתים ויהיו בארץ ויעמדו יעמדו בקומת ט' מאות אמה כמו שריון האשה כן יהיה הריון הארץ אחר מיתתם ויעמדו אח"כ נמצא דאין מקום לתמיהת היפ"ת כי בודאי בחיים לא יגדלו בני אדם אלא כבתחלה אבל המכוון כאן אחר ת"ח ר"ל שיגדלו בארץ החשבון של הריון של כל שנה ט' מאות אמה ודוק היטב: א"ר עזריה קאי אדלעיל מה שאמר לכל יש תולדות ולא חשיב אלא ד' שמים וארץ יהרים ומטר לז"א כל מה שאתה רואה תולדות שמים וארץ הן:

המשל

עושה שלום במרומיו • (יא) המשל זה גבריאל ופחד זה מיכאל: (ט) [א]אמר רבי יהושע בן קרחה בהבראם באברהם בזכותו של אברהם • רבי עזריה אמר על הדא דרבי יהושע בן קרחה (נחמיה ט) אתה הוא ה' לבדך אתה עשית וגו' וכל אשר בהם כל האונקים הזה בשביל מה • בשביל אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם • א"ר יודן בהרים הגבוהים היעלים אין כתיב כאן אלא (תהלים קד) הרים הגבוהים ליעלים • הרים הגבוהים למה נבראו בשביל היעלים [ב]מה יעלה זו תשיה היא מתיירא מן החיה • ובשעה שהיא מבקשת לשתות הקב"ה מכנים בה רוח של תזזית והיא מקרקשת בקרניה (יב) והיא שומעת קולה ובורחת (שם) סלעים מחסה לשפנים הדין טפזא מיגין תחות שקפה מן העוף בשעה שהוא פורח שלא יאכלנו • ומה בשביל דבר טמא ברא הקב"ה את עולמו בשביל זכותו של אברהם על אחת כמה וכמה • אתמהא: (י) בהבראם ר' אבהו בשם ר' יוחנן אמר בהבראם [ג]בה' בראם ומה ה' זה • כל האותיות תופסין את הלשון וזה אינו תופס את הלשון כך [ד]לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו אלא (שם לג) בדבר ה' וכבר שמים נעשו • [ה]רבי יודא נשיאה שאליה לר' שמואל בר נחמן אמר מפני ששמעתי עליך שאתה בעל הגדה מאי דכתיב (שם סח) סולו לרוכב בערבות ביה שמו וגו' א"ל אין כל מקום ומקום שאין לו איש ממונה על בית שלו • אנדיקוס במדינה ממונה על בית שלו • אגוסטוס במדינה ממונה על בית שלו • כך מי ממונה על בית של עולם • הקדוש ברוך הוא ביה שמו על בית של עולמו אמר ליה [ו]אוי דמובדין ולא משתכחין שאלית לר"א ולא אמר כן אלא (ישעיה כו) כי ביה ה' צור עולמים [ז]בשתי אותיות ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו • אין אנו יודעין אם העולם הזה נברא בה"א והעולם הבא ביו"ד • או אם העולם הזה נברא ביו"ד והעולם הבא בה"א • וממה דאמר רבי אבהו בשם רבי יוחנן בהבראם בה"א בראם הוי העוה"ז נברא בה"א • ומה ה"א זה סתום מכל צדדיו ופתוח מלמטה רמז שכל המתים יורדים לשאול • והעוקץ שלו מלמעלה רמז שעתידים לעלות: והחלון הזה שמן הצד רמז לבעלי תשובה: והעולם הבא נברא ביו"ד מה יו"ד זה קומתו כפופה • כך הן הרשעים קומתן כפופה ופניהם מקדירות לעתיד לבא • הה"ד (שם ב) ושח גבהות אדם ושפל רום אנשים ונשגב ה' לבדו ביום ההוא ואומר (שם) והאלילים כליל יחלוף • בהבראם רבי ברכיה בשם ר"י בר סימון אמר [ח]בלא עמל ובלא יגיעה ברא הקב"ה את עולמו אלא בדבר ה' וכבר שמים נעשו משל למלך שנזף בעבדו ועמד לו תמיה • כך (איוב כו) עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו: (יא) [ט]רבי אליעזר ור' יהושע ר"א כל מה שיש בשמים בריותו מן השמים • כל מה שיש בארץ בריותו מן הארץ • ומייתי ליה מן הכא (תהלים קמח) הללו את ה' מן השמים

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור ק"ד • ב ילקוט תהלים רמז תתס"ב • מדרש שמואל פרשה ט' • ג לעיל סימן ב' וש"נ • ד לעיל פרשה ג' וש"נ לקמן פרשה כ"ז • מדרש תהלים מזמור ס"ב • קהלת רבה פ' ה' • ה ירושלמי חגיגה פרק ב' • מדרש תהלים מזמור ק"ד • ילקוט תהלים רמז תתקנ"ד • ו סנהדרין דף ק"ח • ז מנחות דף כ"ט • ירושלמי חגיגה פרק ב' • פסיקתא רבתי פרשה כ"א • ילקוט ישעיה רמז רנ"ו • ח לעיל פ' ג' וש"נ • ט יומא דף כ"ד •

חדושי הרד"ל

העליונים ומן התחתונים שנאמר בראשית ברא כו' • בשני ברא מן העליונים כו' • כצ"ל וכ"ה בילקוט ראובני פס"ט ובילקוט כהן וכ"ה בויק"ר פפ"ט : (יא) המשל זה כו' • עמ"כ פצ"ל הני' בהפך וכ"ה בשה"ר פפ"ג וכצ"ע : (יב) והיה שומעת קולה • כצ"ל כמ"ש בידי"מ וכ"ה במדרש שמואל פ"ט :

כי

רש"י

העליונים והתחתונים ביום הראשון ברא מן שניהן שנאמר ברא אלהים את השמים ואת הארץ בשני ברא מן העליונים שנאמר יהי רקיע בשלישי מן התחתונים שנאמר תדשא הארץ כו' וכמו כן כתוב בו קרא המשל ופחד עמו זה מיכאל וגבריאל עושה שלום במרומיו אפילו עליונים צריכין שלום כו' : האונקים • היגיעה הזו : רוח תזזית • רוח שטות : הדין טפזא מגין דההוא שקפא • שפן זה ישן תחת הסלע שמתיירא מן העוף בשעה שהוא ישן שלא יעוט עליו ויאכלנו : אנדיקוס • במדינה ממונה על בימה שלו שלטון במדינה ממונה על איקונין שלו שבכל מקום אשר ממצ:ת ידו מגעת צריס צורת איקונין שלו דמות שלו בייס שלו והקב"ה ממונה על ביה שלו הוא האדם הנוצר בדמותו ס"א על מבוי שלו ע"כ:

אפילו

מתנות כהונה

המשל זה גבריאל וכו' • לפי מה שנמצא ברוב הספרים ולפי מה שבא לפי הקבלה המפורסמת צ"ל בהיפוך : [אבל עי' במ"ש בפ' שופטים ואל תבהל בכונתך] : באברהם • אותיותיהן שוין : האונקים • [פי' הערוך] המשא : ה"ג בהרים הגבוהים היעלים אין כתיב • [וה"ג בערוך ע' הר] שהיה משמע היעלים נמצאים בהרים : [ועי' בילקוט תהלים] : ה"ג בשביל היעלים • יעלה זו תשיה • כלומר חשה כחה [וה"ג בערוך ובילקוט] ולפיכך היא עולה על ההרים הרמים כדי שלא יעלו החיות אחריה וכשהיא צמאה ומוכרחת לירד למים ומתיראת מן החיות : תזזית • רוח של שטות ושגעון : והיא • החיה שומעת קול הקרקוש ומתיראה ובורחת : טפזא • השפן הזה שוכב לישן תחת הסלע שמתיראה מן העופות שלא ישוטו עליו ויאכלנו ועיין ערך שקף : מיגין • ישן כד"א דגני אפרקדון : [גני בכנפיה דשרה] :

אינו תופס את הלשון • אינו צריך לתפוס הלשון להוצאת הה"א • [ה"ג אלא בדבר ה' וכבר שמים נעשו • מיד בדברו בו נעשו השמים : ה"ג ר' יודא נשיאה שאליה] : ה"ג ממונה על בית שלו • [וכ"ה בירושלמי פ' אין דורשין • וכן בילקוט ובמדרש תהלים] ופי' הרמב"ן בפ' מקץ בי אדוני בייה אתה • מעביר עלינו ופי' בו הרמב"ן ז"ל שבכל מקום ומקום יש ממונה על צעקת בני מדינה והעוות שנעשה בקרבה והקב"ה ממונה על עוותו של העולם כו' [וכ"מ במדרש תהלים בפי' אין לך מקום ומקום שאין אדם גדול ממונה וכו'] ובפירש"י מצאתי דרך אחרת : אנדיקוס • בערוך גרס אגריקוס • והוא מין שררה : אגוסטוס • בערוך גרס אגבסטס והוא ג"כ שם מין שררה : ה"ג ביה שמו שמו ממונה על ביה של עולמו • ודייק מדכתיב ביה שמו והלא שמו אינו אלא יה וכן הוא בהדיא במדרש תהלים וכן אמר כאן בהבראם בה' בראם כלומר בורא ממונה על ביה שלו : אוי דמובדין כו' • אוי ואבוי יש לצעוק על שנאבדו ממנו חכמים הראשונים • כגון ר"א כי שאלתיו ולא אמר כן : שאלתיו לר"א גרסינן • לבעלי התשובה • כלומר פתח פתוח לפניהם שיכנסו והקב"ה יקבלם ועי' בפ' הקומץ רבה מה טעם לא שני בפתח של מטה : מקדירות • משחירות לי כן היו"ד כולו גולם אחד שחור : תמיהה • מתמיר

יפה תואר

על פסוק היש מספר לגדודיו • וכן דרשו את הכתוב חדשים לבקרים שהקב"ה בורא בכל יום כת של מלאכים ואומרים שירה והולכים להם : המשל זה גבריאל כי הוא הנכבד בשליחות ה' כמ"ש בדניאל והאיש גבריאל • וכן ביוסף וימצאהו איש ודרשו חז"ל זה גבריאל לכן ראוי להקדימו לפני מיכאל • ומה שנאמרו בשאר מקומות המשל זה מיכאל חולקים עליו ואומרים כי מיכאל אשר הוא שר של ישראל הוא הנכבד וראוי להקדימו : אין לך כל מקום ומקום כו' • פי' הדברים כי שבעה גלגלים יש ולכל גלגל וגלגל יש כת המניעו כמו שהם ממונה בארץ על כל מקום ומקום • אבל הגלגל השביעי אשר נקרא ערבות ועליו שוכן הקב"ה כ"י • הוא המניע את כל הגלגלים • וז"ש הקב"ה ביה שמו על בית של עולמו • כי כל הסבות המתגלגלות בכל העולם יוצאות ממנו ומפרש את הכתוב סולו לרוכב בערבות וזה להקב"ה תשבחוהו כי ביה שמו כי הוא סבת כל הסבות • ועילת כל העילות : יורדים לשאול כי מי ימלט נפשו מיד שאול (מלבד אליהו וריב"ל) וגם כל יורדי שאול יקומו בתחיה : רמז לבעלי תשובה שהקב"ה פותח להם פתח שישובו בתשובה כי הבא לטהר מסייעין אותו • ובירושלמי גרס מפורש כך פותח פתח לכל בעלי תשובה : ואומר והאלילים כליל יחלוף • פי' דמה שאמר ונשגב ה' לבדו לא בא לומר כי כל האנשים יהיו לאפס ואין • כמדויק כהשע רק האלילים כליל יחלופו והכל ישגבו את שם ה' : ר' אלעזר ורבי יהושע כו' • מחלוקתם הוא בזה • כי לר"א חומר גרמי השמים אשר המה נצחיים איננו חומר גרמי הארץ ההוים ונפסדים וכמ"ש המורה בח"ב פכ"ו ולפ"ז ברא הקב"ה שני חומרים מתחלפים. חומר השמים וחומר הארץ • ור"י סובר כי רק חומר אחד ברא הקב"ה אשר ממנו ברא את השמים הנצחיים • ואת החומר הזה שנה והחליף בתכונתו לברוא ממנו גרמי הארץ המשתנים ונפסדים בזמניהם • ור"ה בשם ר' יוסף סובר כי הכל נברא מחומר הארץ • יען דסובר כב"ש אשר הארץ נבראת תחלה וכדאיתא לעיל בסוף פרשה א' • ור"י אזיל ע"כ בשיטת ב"ה שהשמים נבראו תחלה • ור"א יסבור כרשב"י שם שהשמים והארץ נבראו יחדיו • ורב נחמן מוסיף ומבאר את הדבר כי גם החמה אשר היא עצם מאיר • בכ"ז חומרה הוא מן העפר • וי"ל עוד בזה כי יש מחלוקת בין החוקרים בתכלית הבריאה • הדעה האחת היא כי לכל יציר נברא יש תכליתו • ואין נברא אשר יהיה לתכלית דבר אחר • וזה הוא דעת ר"א האומר כי כל מה שיש בשמים בריאתו מן השמים וכל מה שיש בארץ בריאתו מן הארץ • כי תכלית כל אחד הוא בגופו • ואין תכלית האחד בשני • הדעה השניה היא כי העליונים הם העיקר והעולם השפל הוא טפל להם • וזה הוא דעת ר"י האומר כל מה שיש בשמים ובארץ בריאתו מן השמים • כלומר כי העליונים הם העיקר ותכלית לכל הנמצאים • הדעת השלישי כי תכלית הבריאה היא האדם אשר הוא תפארת היצירה • והוא הנכבד גם מן המלאכים • וזה הוא דעת ר"ה בר"י האומר כל מה שיש בשמים ובארץ אין בריאתן אלא מן הארץ

אשר

פירוש מהרז"ו

המשל זה גבריאל • עיין במ"ר פר' י"ב סימן ח' ד"ר פר' ה' סימן י"ב • שה"ר פסוק לאינה ורהיטנה בהיפוך • ועיין ד"ר בס מה שכתבתי בראיות ברורות : ט בהבראם באברהם • דהיל"ל כאשר בראם או בבראם • בהבראם משמע בהתפעל • כאלו חלילה מעצמם נבראו • גם הוא מיותר • ע"כ דורש אל תיקרי בהבראם אלא באברהם • עפ"י מדה כ' • ועפ"י גימטריא • אופן ב' תמורת אותיות ולשון המדרש תהלים ק"ד הן הן אותיות של אברהם • ועיין לקמן פר' מ"ת סימן ח' • פתח הסהל : כל האונקים • פי' במ"ע כובד גדול ועמל : בשביל מה • פי' בשביל מה ברא ה' • כל מה שמבואר בפסוק זה • בשביל מה שכתוב בפסוק השני הסמוך לו : אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם ושמת שמו אברהם וגו' • ובזה מרומז היאך ה' הוא אלהים לבדו בשמים ובארץ על שבחר באברהם שהמליכו על השמים והארץ וכל צבאם • ובשבילו בראם : בהרים הגבוהים היעלים • פירוש אל תתמה שבשביל אברהם נברא כל העולם • וכן מצאתי הלשון שם במדרש תהלים אמר ר' יודן ואם תמה אתה על זה ראה מה כתיב הרים הגבוהים ליעלים וכו' : מה יעלה זו תיישה • בערוך ערך הר הגירסא תשה פי' שהיא חלושה : רוח תזזית • במ"ר פר' י"ט סימן א' : והיא שומעת קולה • בערוך הגירסא והחיה שומעת קולה : הדין טפזא • פי' שתרגום שפן טפזא : שקפא • מן סלע • שעושה הסלע למגן לו : ומה בשביל דבר טמא • השפן דבר טמא הוא כמ"ש בפר' שמיני בחיות טמאות את השפן ואת הארנבת : י בה' בראם • כדלעיל ריש סימן ב' : כל האותיות • אפילו אלף מתחבר ללמ"ד פ"א • וכן כל אותיות הגרון עכ"פ מתחברים לשאר אותיות שתופש שאר מוצאות חי"ת עי"ן רק הה' אינו תופס בהברתו שום מוצא אחר • ומ"ש הלשון לאו דווקא אלא כל מוצאות הפה : כך לא בעמל • לעיל פר' ז' סימן ב' וש"נ : ר' יודן נשיאה • כל מאמר זה בירושלמי חגיגה פרק ב' סוף הלכה א' • מדרש תהלים מזמור ק"ד • וילקוט תהלים ס"ת • ובכל מקומות אלו המאמר כמו כאן • רק במקום שגורס כאן על ביה גורס שם על בתיו • וכתב הערוך ערך ביהה • ענין זעקה על עוות הדין • והמ"ע כתב שם בל"י ביה עול • ועוות דין • ובוי"א בל"י ענין זעקה ועיין לקמן פר' נ"ב סוף סי' א' • היכרנו יש כזה שהוא נידון לפני הדיין צועק ומלמטר ואומר יה יה די שחז"ל דורשים שם יה שהוא מורה על הדין ועל הצעקה של יסורים עפ"י מדת ממעל בל"י : ביה שמו • הכ' מיוחד ושיהל"ל יה שמו ועוד למה הזכיר דווקא שם זה • וגירסת המדרש תהלים ק"ד ביה שמו • אתמהא אל תהי קורא אלא ביה שלו : אלא כי ביה ה' וגו' • כאן חסר שהרי התחיל בפסוק ביה שמו • אלא כמ"ש במדרש תהלים שם • אלא אמר ליה מה הוא ביה שמו בשני אותיות האלו ברא הקב"ה שני עולמים שנאמר כי ביה ה' צור עולמים • ופירושו שמ"ש ביה שמו • כאלו אמר בשמו יה • וגורעין ומוסיפין ודורשין וכאן קיצר ולא פירש מה עשה בשמו יה • ומפורש במקום אחר • כי ביה ה' צור עולמים • וכן כאן סולו לרוכב בערבות כי בשמו יה ברא הכל • וישעיה בא לפרש הפסוק שבתהלים • ועיין מנחות דף כ"ט ילקוט ישעיה כ"ו באופן אחר דרשה זו • והשלמת דרשה זו • ממ"ש כאן בהבראם בה' בראם היינו העוה"ז • וא"כ העוה"ב נברא ביו"ד • וסידור הדרשה • סולו לרוכב בערבות ביה שמו • כי ביה ה' צור עולמים • אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ע"פ מדה י"ז כנ"ל : מה ה' זה סתום • שהוא רמז לעוה"ז • שכל הפתחים סוגרין בו הוא למטה • היינו לשאול וקבר שהוא למטה : והעוקץ שלו • התג שעל הה' • והחלון שמן הצד • היינו הרגל של הה' שאינו מחובר לגג של הה' • רמז לבעלי תשובה שצריכין לדחוק עצמן ולכנוס בפתח הקטן מתוך צער ויסורין • כמ"ש בצר לך וגו' ושבת עד ה' אלהיך : בלא עמל ובלא יגיעה • דורש בהבראם כאלו נבראו מעצמם • פי' בלא עמל ובלא יגיעה • ובלא ידים וכל מלאכה • וכמ"ש ריש פ"ב והבית בהבנותו מעצמו נבנה • והכוונה שאינו נראה לעין איך נבנה • וכן כאן איך נברא : שנזף בעבדו ועמד לו תמיה • פי' שבדברו נברא והיו רופפים ובגערתו נתחזקו וזהו ויתמהו מגערתו • וכמ"ש לעיל סוף פרשה ד' • ושם נתבאר : יא ר"א אומר • מדרש קהלת פסוק שכל הולך אל מקום אחד דף נ"ג • ילקוט ישעיה נ"ה

ידי משה

המשל זה גבריאל פי' אלא פ"מ"ש"ל ר"פ הוא מלאך של"ג אך צריך ליתן טעם מה"ל שהוא גבריאל נראה של"ג ר"ת של גבריאל : וחיה שומעת קולם ובורחת כצ"ל : שהווייתו בארץ פי' שמתהוה בארץ באויר מתחת הקור אבל בריאתו בשמים בירידת הגשם ממים העליונים וס"ל כר"י לקמן שממים העליונים הארץ שותה ור' סובר ס"ל כר"א שממימי אוקינוס שואב כדכתיב ואד יעלה מן הארץ וק"ל וי"ל ג"כ דהוויישו ס"ל כר"א • וכא דקאמר הוייתו מן הארץ פירושו הויית שמים בעצמו ובריאתו מן השמים פי' בריאת השלג שמשם נקרש ונעשה שלג וי"ל דסבר ג"כ כענין אמרם בגמ' מכון שבו אוצרות שלג וכו' • ומשכא דוד סורי' דן לארץ והיינו הוייתו בארץ ובריאתו מן השמים ולאידך מ"ד הוא איפכא שהשתא בריאתו מן הארץ וק"ל :

וגו' · הללו את ה' מן הארץ וגו' · רבי יהושע אומר כל מה שיש בשמים ובארץ אין ברייתו אלא מן השמים ומייתי לה מהכא (איוב לז) (יג) כי לשלג יאמר הוא ארץ · מה שלג אע"פ שהוייתו בארץ אין ברייתו אלא בשמים כך כל מה שיש בשמים ובארץ אין ברייתו אלא מן השמים · א ר' הונא בשם ר' יוסף אמר כל מה שיש בשמים ובארץ אין ברייתן אלא מן הארץ הה"ד (ישעיה נה) כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים וגו' · מה הגשם אע"פ שירידתו מן השמים אין ברייתו אלא מן הארץ · כך כל מה שיש בשמים ובארץ אין ברייתו אלא מן הארץ · רבי יודן מייתי ליה מהכא (קהלת ג) הכל הולך אל מקום אחד הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר · רב נחמן אמר אפילו גלגל חמה שנא' (איוב ט) האומר לחרס ולא יזרח: יב ב רבי יוחנן ור"ש בן לקיש · רבי יוחנן אמר מלך ב"ו בונה פלטין משהוא בונה את התחתונים אחר כך הוא בונה את העליונים · אבל הקב"ה ברא את העליונים ואת התחתונים בריה אחת · ר"ש בן לקיש אומר מלך ב"ו עושה ספינה · בתחלה הוא מביא קורות ואח"כ הוא מביא ארזים (יד) ואח"כ הוא מביא (ס) הוגנים ואח"כ הוא מעמיד עליה נווטים אבל הקב"ה ברא הן ומנהיגיהם הה"ד (ישעיה מב) כה אמר האל ה' בורא השמים ונוטיהם · ונווטיהם כתיב: יג ר' יצחק ור"ש בן לקיש רבי יצחק אמר ג מלך ב"ו בונה אהל ומותח אהל אננקי ע"י שהות הוא רפי קימעה · ברם הכא (איוב לז) תרקיע עמו לשחקים · ואם תאמר שהן רפים · ת"ל (שם) חזקים כראי מוצק · ר"ש בן לקיש אמר ב"ו (טו) מוצק כלים אננקי · על ידי שהות היא מעלה חלודה ברם הכא חזקים כראי מוצק · (ו) נראים כמין תרקיא · רבי עזריה אמר · על הדא דר"ש בן לקיש כי בו שבת מכל מלאכתו אלה תולדות השמים והארץ בהבראם · אלא יום יוצא יום נכנס · שבת יוצאה שבת נכנסת · חדש יוצא חדש נכנס · שנה יוצא שנה נכנס: יד ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים · ד ב"ש וב"ה · ב"ש אומרים (טז) מחשבה בלילה ומעשה ביום · וב"ה אומרים מחשבה ומעשה ביום · אר"ש

מסורת המדרש א קהלת רבה סוף פרשה ג' · ילקוט ישעיה רמז שמ"ס · עיין ילקוט קהלת סוף רמז תתקס"ח · ב ילקוט ישעיה רמז ש"ד · ג ירושלמי ברכות פרק א' · ילקוט כאן רמז י"ט · ילקוט איוב רמז תתקכ"ב · ד ילקוט כאן רמז י"ט ·

חדושי הרש"ש

עמש"כ לעיל פ' א' אות י': (ס) הוגנים · עיין לקמן · ר"פ פ"ג פי' במ"כ בשם רש"י וכאן פי' ב"א כענין במתכ"ת: (ו) נראין כעין תרקיא · נראה דזה דריש ממלת תרקיע:

חדושי הרד"ל

(יג) כי לשלג יאמר הוא ארץ · ונאמר כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים מה שלג כו' · כ"ה בקה"ר פ"ג ופ' י"ט: (יד) ואח"כ מביא הוגנים · עיקר פירוש משוטות ועיין בב"ב (ע"ג ע"א): (טו) מוצק כלים אננקי · בערוך ערך אננקי וערך בלם הגי' מוסך בולס ופי' של זכוכית וע' בירושלמי ריש ברכות: (טז) מחשבה בלילה · כדאמרינן לילות יסרוני כליותי · שכליות יועצות מחשבות בלילה (וזהו שתקנו בברכת השכיבנו ותקננו בעצה טובה כו'):

מתנות כהונה

ומבהיל: מטר מן הארץ · שהעבים שואבים מים אוקיינוס: חרס · ברייתו מן האדמה והוא קורא לשמש חרס הרי שברייתו מן הארץ: הוגנים · פי' הערוך מאזנים או שפה ומסגרת: נווטים · ספנים מוליכי הספינה: ה"ג בירושלמי ובערוך בשר ודם מותח בולס אננקי ופי' הערוך בולס מראה של זכוכית [ובילקוט תרי עשר בשם מכילתין] קפה היה משני חלקים ועשה כמין בולוס של זכוכית: אננקי · [פירש"י והערוך] בעת צרה ובעת הדחק: ע"י שהות · כששוהה ועומד מעט הוא נעשה רפוי מעט: תרקיא · [פירש הערוך] מראה של זכוכית · [וכ"מ כתוב בירושלמי]: כי בו שבת וגו' · סיפא דקרא אשר ברא אלהים לעשות: אלה תולדות שמים וגו' · דמשמע לעשות מכאן ואילך תולדות שמים וארץ וזהו במה שמחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית כדמפרש ואזיל וזהו כר"ל שעומדין בחזקתן ומראיתם ותמונתם כמו בעת החידוש: מחשבה בלילה כו' · דייק מדכתיב שני שמות ה' אלהים · ובכל הבריות כתיב ויעש אלהים · ויברא אלהים · בראשית ברא אלהים · ויאמר אלהים יהי כן · הרי שם אלהים מיוחד אל המעשה וכאן כתב עוד שם של הויה והוא מורה על המחשבה כד"א וינחם ה' ויאמר ה' אל לבו · וכן כל ויאמר ה' וידבר ה' ומדכתיב ביום עשות הרי שהעשייה היתה ביום · וממילא שהמחשבה היה בלילה · וב"ה סברי שמלת ביום שב אל הוראת שני השמות על המחשבה והמעשה ששניהם היו ביום · ורשב"י סבר שאין ראוי לייחד יום או לילה למעשה כי לא היו פעולותיו צריכין להמשיך בזמן אך בדבר ה' וכבר נעשו והמחשבה היתה בין ביום בין בלילה וזה אין ראוי

רש"י

אפילו גלגל חמה · הדא הוא דכתיב האומר לחרס ואין חרס אלא מן הארץ שנאמר אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים · ואחר כך מביא: נווטים · חבלי הספינה ס"א עוגנים אנקור"ש בלע"ז נווטים ספנים שמנהיגים הספינה ע"כ: אהל אננקי · אין אננקי אלא צער וראיה לדבר כתוב במדרש אחר תדע אין אדם זוכר אינקו שלו בשעת מהומה: סיכך בילם בולסא · חתיכה של נחושת אם אדם מתיך דבר או כלי מתכת ע"י שהות מעלה חלודה ברם הכי חזקים כראי מוצק נראין כבשעת יציקה: אשר ברא

פירוש מהרז"ו

ל"ה והוא ד"א על פסוק אלה תולדות: כל מה שיש בשמים · חמה ולבנה ומזלות בריאתן מן השמים · וכל בריאות שבארץ בריאתן מן הארץ · ומביא ראיה ממ"ש הללו את ה' מן השמים ואח"כ אמר הללוהו במרומים · והיל"ל הללו את ה' בשמים · ומ"ש מן השמים פי' עפ"י מדה ס' הברואים שנבראו מן השמים · וזהו כלל ואח"כ אמר הפרט · הללוהו במרומים · הללוהו כל מלאכיו וגו' עד יהללו את שם ה' · הרי שיחד כל ברואי שמים לבדם · ואח"כ אמר הללו את ה' מן הארץ · ג"כ פי' ע"פ מדה ס' · ברואים שנבראו מן הארץ · וזהו הכלל ואח"כ אמר הפרט תנינים וכל תהומות וגו': כי לשלג יאמר הוא ארץ · שאומר לשלג שיהיה בארץ · מה שלג אעפ"י שהווה שיהיה בארץ אין ברייתו אלא מן השמים כמ"ש כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים · כן הוא במדרש קה"ר שם וכאן חסר זה · וכן משמע בילקוט ישעיה ל"ה · שהרי הביא דרשה זו על פסוק זה כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים · והיינו שנבראת מן השמים · וכאן במזמור חושב שלג בין נבראי ארץ תנינים וכל תהומות אש וברד שלג וקיטור וכו' ועפ"י בנין אב לומד טו"ס משלג מדה ח' · מה שלג שהוא בארץ ואינו מנבראי ארץ · אלא הוויתו בארץ · כמ"ש כי לשלג יאמר הוא ארץ ובריתו מן השמים כמ"ש כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים · כך כל מה שחושב אין זה אלא שהוויתן בארץ אבל ברייתם מן השמים · גם יתכן שדורש מדה כ"ה דבר שהיה בכלל שהשלג היה בכלל · הללו את ה' מן הארץ · וחושב שלג ג"כ ויצא מן הכלל בפסוק כי לשלג יאמר הוא ארץ · שהוויתו בארץ ובריתו בשמים · כמ"ש כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים למד · לא ללמד על עצמו יצא · אלא ללמד על הכלל כולו יצא · שכל מה שבארץ הוויתן בארץ · ובריתן מן השמים: מה גשם וכו' אין ברייתו אלא מן הארץ · כאן חסר · וצ"ל מה שעם ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה · והיינו הגשם שבאד הרי שהגשם מן האד שבארץ · וצ"ע איך מדמה כל מה שבמזמור לגשם · שהרי הגשם אינו כתוב כאן · וי"ל דעפ"י שאינו חושב בפרטים הרי הוא נכלל בהכלל · כמ"ש הללו את ה' מן הארץ · והגשם ג"כ מן הארץ · כמ"ש ואד יעלה מן הארץ וכו' עפ"י מדה גז"ש גם יתכן שהרי הגשם הושוה לשלג בפסוק כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים · וכאן חושב שלג · ועפ"י גז"ש · מה שם גשם עמו אף כאן גשם עמו · א"כ הרי יש כאן גשם במזמור ויליף הכל מגשם · מה גשם ירידתו מן השמים ובריתו מן הארץ כך ילפי כולם מגשם בבנין אב · ויותר נראה דיליף ע"פ מדה כ"ה · דבר שהיה בכלל · שהגשם היה בכלל מן הארץ וכל · ממ"ש ואד יעלה מן הארץ · ויצא מן הכלל במ"ש כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים · ללמד · לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא · כך כל מה שירד מן השמים ברייתו מן הארץ · והיינו אש וברד שלג וקיטור · וכדומה · ואין בכלל זה השמים והעליונים שלא יתכן אלא ללמוד לדבר שיצא מן הכלל · שירד מן השמים לארץ · ואין צבא השמים שמש וירח בכלל זה · שאינם יורדין לארץ · וכן מבואר מדברי רב נחמן: הכל היה מן העפר · אפילו דברים שבשמים כר"ל: יב ר"י ור"ל · ד"א אלה תולדות השמים והארץ בהבראם: בריה אחת · ר' יוחנן סובר כרשב"י לעיל סוף פר' א' מפסוק קורא אני אליהם יעמדו יחדיו · וזהו תולדות השמים והארץ בהבראם · משמע שהבראם ביחד: קורות · לבנין הספינה עצמה לכותלים ולקרקע · והארזים לנס ולתורן: הוגנים · פי' הערוך ערך הגן · והוא מ"ש במשנה ב"ב דף ע"ב · מכר את הספינה מכר את התורן ואת הנס · ואת הכינן · פ"א עוגינין · והם הברזלים הגדולים שמשליכים בים בחבלים · וכן פי' רש"י · והם הנקראים בלע"ז אנקערס · שמעמידים את הספינה: מעמיד עליה נווטים · ופי' בס"ע בלשון יוני ורומי מלח וספן: ונוטיהם · כששאל דקרא שהוא בורא שמים ונוטה אותם וכמ"ש נוטה שמים כיריעה · אלא שא"כ היל"ל בורא ונוטה שמים ועוד שאינו דומה לסיפא דקרא רוקע הארץ וצאצאיה · ע"כ דורש ונוטיהם כתיב פי' שכתוב ונוטיהם בלא ו"ו ואנו דורשים עפ"י מדת ממעל בלשון יוני ורומי ונווטיהם · הם מנהיגי הספינה וכן כאן ברא שמים · וברא המלאכים · מנהיגי השמים · והוא כמ"ש רוקע הארץ וצאצאיה · ולפ"ז דרשת ר"ל אין לה שייכות לכאן · ואינו מענין דרשת ר' יוחנן שבא לרבות הנווטים ממ"ש ונוטיהם · אך נראה שר"י דורש מפסוק קורא אני עליהם יעמדו יחדיו כרשב"י · ור"ל דורש מפסוק בורא השמים ונוטיהם · רוקע הארץ וצאצאיה · הרי שבפסוק זה מבואר שהיתה בריאה אחת · אלא התחלה ברא שמים ואח"כ ברא ארץ · והגם שהביא הפסוק דורש אות וא"ו ונוטיהם · אך עיקר הדרשה מסבטא דקרא וכמ"ש בית שמאי לעיל סוף פר' א' · וגר"ל בהבראם דורש כמ"ש בסוף סימן י"ב שמגוך · ויותר נראה דלר"ל מ"ש בהבראם · הכוונה על הנווטים · וכמ"ש בורא השמים ונוטיהם: יג ר' יצחק ורשב"ל · ד"א אלה תולדות וכו' בהבראם · בירושלמי ריש ברכות ר' יוחנן ורשב"ל · ובילקוט כאן כמו כאן במדרש: בונה אוהל · אוהל ומות: אוהל · פיס ב' מיני אהלים · א' שהכותלים של בנין · והגג של יריעות פרוסים · כמו האוה"מ והמשכן · והב' כמו שהוא עושין שהאהל כולו של יריעות · ודרך האהל שמותחין אותו בדוחק שיהיה מתוח היטב שלא יהיה בו קמטים · וזהו אננקו · ופי' בדוחק כמ"ש בשמ"ר פר' ה' סימן א' דהוות אתי באננקי · פי' בדוחק וצרה · וכן כאן שמותח ודוחקו שיהיה מתוח היטב ולאפ"כ ע"י שהות זמן הוא רפה מעצמו: ברם הכא תרקיע עמו לשחקים · גירסא זו אין לה משמעות לפי הענין · ואולי מפרש הרקיע מלשון רוקע הארץ · ופי' שפורש ורוקע השמים כיריעה · אך בירושלמי שם הגירסא ברם הכא וימתחם כאהל לשבת · וכתיב חזקים כראי מוצקים · ע"פ עוד מאמר כדומה לזה: מוצק כלים אננקי · פי' כשמוצק כלים הוא דוחק אותם ותופס היטב שיהיו יפים ובהירים ומאירים: תרקיע עמו לשחקים · דורש תרקיע מלשון הרקיא בלע"ז שפירושו מראה · ע"פ מדת ממעל וכל שעה הם נראים כבעת יציקתן ומ"ש תרקיע פי' בערוך בערך בולים ספי' מראה · ולפי מ"ש כאן צ"ע · אך דורש ר' עזריה על היא לקיש · אך בירושלמי גם הגירסא ויכולו השמים והארץ וכל צבאם ויכל אלהים ביום השביעי ·· ויברך אלהים את יום השביעי מה כתיב בתריה · אלה תולדות השמים והארץ · ביום עשות · הרי שכתב כאן ד' פעמים יום · שמרבה זמנים הרבה · והיינו ד' מיני זמנים · יום · שבת · חודש · שנה · וכתיב אלה תולדות השמים והארץ בהבראם · כאלו עתה נבראו · ושבת נקרא יום · והחודש נקרא יום ושנה נקרא ימים · ע"כ מרבה כל אלו · ויתכן שדורש ביום עשות מלשון ברזל עשות · ביחזקאל כ"ז י"ט · ופירושו מאהיר ומזהיר: יד מחשבה בלילה · מדכתיב ביום עשות שהמעשה ביום אבל המחשבה בלילה איך לעשות ביום: מחשבה ומעשה ביום · דורש עשות שהיל"ל ביום עשה · אלא שפירושו עפ"י מדה ממעל מלשון יעשת כאלהים · עשבות אלהיו · אבדו עשתונותיו · הרי שמרומז בו המחשבה ג"כ · ורשב"י דורש ג"כ

יפה תואר

אשר ממנו קורץ האדם והוא תכלית כל הבריאה: ר' יוחנן ור"ש בן לקיש כו' · מה שהביא זה המשל מבנין פלטין וזה מהספינה מחולקים הם בזה · כי המורה בח"א פע"א כתב שהעליונים והתחתונים כלם קשר אחד · וכאלו כלם איש אחד ולפ"ז גם תכליתם אחת היא והוא סדורו הכללי · וזה דעת רשב"ל ולכן מביא המשל מהספינה אשר כל חלקיה לתכלית אחת הן ואין מציאות לזה בלי זה · ודעת ר"י שהעליונים חשובים והתחתונים המה רק טפלים לעליונים · לכן מביא המשל מהבנין אשר כל חלק הוא עומד בפני עצמו · והתחתונים המה לנשען אל העליונים שיקומו: בונה אהל ומותח · בירושלמי ליתא בונה אהל כי המכוון פה הוא רק המתיחה ולא הבנין: ת"ל חזקים כראי מוצק · פי' כברזל מוצק ומלוטש המה חזקים · ולא רופפים כיריעות אהל ואפשר שבא להוכיח על קיום ונצחיות העולם וכמו"ש המורה בח"ב פכ"ז שכל הוה הנפסד לא יהיה בנת אחת רק הולך ונפסד לאט לאט עד שיפסד לגמרי · ואחרי שאנו רואים כי כלל השמים יתחדש ויתחזק יפה מזה אנו יודעים כי ברצונו ית' אשר העולם יהיה קיים ואיננו כדבר מלאכותי אשר ירפה מיום אשר נגמר עד אשר יפסד · וז"ש באיגרת כאהל וכהתכת כלים המלאכותיים אשר הוא חזק ומוצק · ומפרש כראי מוצק כמראהו וזהו כראשון הוא מוצק לעד: ר"ע אמר על הדא דרשב"ל · פי' כי לדברי רשב"ל אשר עד עולם נראה כמו בעת יציקתן א"ש מ"ש כי בו שבת וגו' דאתי לומר שהיה תמיד כמו בעת הבריאה · רק שמשתנין צורה ולובשין צורה · ומביא ד' מינים אלו יום שבת חדש ושנה כי שהפסד והשנוי בעולם השפל יבוא בשביל ד' חלופים מהתנועות אשר בעולם · ועל חלוף גלגל היומי ממזרח למערב אמר יום נכנס וכו' · ועל חלוף ז' כוכבי לכת אשר המה יתחדשו בכל שבוע מהלכם כמו בראשונה אמר שבת נכנס וכו' ועל חלוף מהלך הירח אשר בכל חדש יחדש את מהלכו כמו בראשונה אומר חדש נכנס וכו' · ועל חלוף מהלך השמש אשר במשך השנה תסוב כל תגורות המזלות אמר שנה יוצאת כו' · ור"ל אף שיתהפכו בעולם ד' חלופי התנועות אשר בגללם יהיו החלופים והשנויים במקרי הנמצאים בעולם השפל · מ"מ סדורו הכללי לא ישתנה ועולם כמנהגו נוהג לעדי הואיל

ידי משה

בונה אוהל ומותח אוהל ע"י אננקי ע"י שהות ממשפי פירושו דס"ק ב"ו בונה אוהל פי' כשרוצה לעשות בנין של עולמים הוא בונה בנין חזק משא"כ כשהוא עושה אוהל אננקי פי' לפי שעה הוא עושה רק אוהל עראי מה שא"כ הקב"ה אף שמתחלה היתה שמים רק לפי שעה עד שיהיה נברא האדם שעיקר שכינה היה בתחתונים · וכדאיתא לעיל שנתאוה הקב"ה תיכף לעשות שותפות עם התחתונים ואח"כ כשעשה השמים היו רק לפי שעה מכל מקום עשאן חזקים כבנין קבוע: כמין תרקיא · תרגום שבו אבן טוב שמו תרקייא: בכנאפו

כן יוחאי ״ תמיהה אני איך נחלקו אבות העולם בית שמאי ובית הלל על בריית שמים וארץ · אלא מחשבה בין ביום בין בלילה · ומעשה עם דמדומי חמה : מן ה' אלהים · למלך שהיו לו (יז) כוסות ריקים אמר המלך אם אני נותן לתוכן חמין הם מתבקעין · צונן הם (יח) מקריסין · ומה עשה המלך ערב חמין בצונן ונתן בהם ועמדו · כך אמר הקב"ה ב אם בורא אני את העולם במדת הרחמים הוי חטייה סגיאין · במדת הדין היאך העולם יכול לעמוד · אלא הרי אני בורא אותו במדת הדין ובמדת הרחמים · והלואי יעמוד : מן ג ארץ ושמים · משל ללגיון שהמליך את המלך תחלה אמר המלך הואיל ולגיון זה המליכני תחלה הרי אני נותן לו פרוקופי שלא תזוז ממנו לעולם · כך אמר הקב"ה הואיל (יט) והארץ היא עשתה צביוני תחלה · הרי אני נותן לה פרוקופי (כ) שלא תזוז ממנה לעולם · הה"ד (תהלים קד) יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד :

פרשה יג א וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ · ד הכא את אמר וכל שיח השדה · ולהלן את אמר ויצמח ה' אלהים מן האדמה · א"ר חנינא להלן לגן עדן וכאן לישובו של עולם · תני ר' חייא (א) אלו ואלו לא צמחו עד שירדו עליהם גשמים : ב וכל שיח השדה · כל האילנות כאילו (ב) משיחין אלו עם אלו · כל האילנות כאלו משיחין עם הבריות · כל האילנות להנאתן של בריות נבראו · מעשה בא' שבצר את כרמו ולן בתוכו (ג) ובאת הרוח ופגעתו · כל שיחתן של בריות אינה אלא על הארץ עבדת ארעא לא עבדת · וכל תפלתן של בריות אינה אלא על הארץ · מרי תעביד ארעא מרי תצליח ארעא · כל תפלתן של ישראל אינו אלא על ב"ה · מרי יתבני בית מקדשא מרי מתי יתבני בית מקדשא : ג כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ · מזכיר שם מלא על עולם מלא · א"ר חלפאי כשם שהוא מזכיר שם מלא על עולם מלא כך הוא מזכיר שם מלא בירידת גשמים · אר"ש בן יוחאי ג' דברים שקולין זה כזה · ואלו הן ארץ ואדם ומטר · א"ר לוי בר חייא ושלשתן מג' אותיות · ללמדך שאם אין ארץ אין מטר ואם אין מטר אין ארץ · ואם אין שניהם אין אדם : ד אמר רבי הושעיא ה קשה היא גבורות גשמים שהיא שקולה

מסורת המדרש א לעיל פרשה א' סימן ט"ו וס"כ · ויקרא רבה פרשה ל"ו · ילקוט ישעיה רמז שע"א · ב פסיקתא רבתי פרשה מ' · ג מדרש תהלים מזמור ל"ב · ומזמור ק"ד · ילקוט תהלים רמז תתמ"א · ד ילקוט כאן רמז כ' כל הענין · ה תענית דף ז' ודף ח' כל הענין · קהלת רבה פרשה א' · ילקוט איוב סוף רמז תתנ"ח ·

חדושי הרד"ל

(יז) כוסות דקים · כן צריך להיות כד' וכן הוא בילקוט : (יח) מקריסין · כמו מקריסין בש"ן שהוא קריבת סקרה · ועיין בפרש"י חולין (מ"ו ע"ב) בקרידי לא דמטרפי כו' : (יט) והארץ היא עשתה צביוני כו' · כדלעיל סוף פ"ו הארץ שרצתה כו' : (כ) שלא תזוז כו' הה"ד יסד ארץ כו' · נראה מפוס דהאמר לעיל בשמים שאין משתנים מבריאתן בחוזקתן ומראיתן · לכן מפרש כאן שאף הארץ לעולם עומדת נכונה · כי יסדה ה' שבל תמוט עולם ועד ממכונה :

(א) אלו ואלו לא צמחו כו' · אף שבג"ע יצאו האילנות עצמן אבל לא צמחו עלין ופירות בלא גשמים ועיין חולין (ס' ע"ב) וזוהר ר"פ וירא : (ב) משיחין כו' עם הבריות · כענין שיחת דקלים שבש"ס : (ג) ובאת הרוח ופגעתו · אפשר שהוא רוח ממש שכשהיו האילנות טעונין פירות לא היה הרוח מזיק

רש"י

נראה אלהים לעשות · עדיין עתיד לעשות אלא יום יוצא יום נכנס שבת יוצאת ושבת נכנסת אין לך יום שאין הקב"ה מחדש בו מעשה בראשית : מקריסין · משתברין ס"א נבקעין בבקיעה יש חסרון אבל בקריסה אין חסרון פינדידול"א בלע"ז ע"כ : הואיל ולגיון זה · המליכני תחלה הריני נותן פרוקופי זו שלא תזוז ממנה : הארץ עשתה צביונו · של הקב"ה תחלה כשאמר לה תוצא דשא מיד ותוצא הארץ דשא :

פרשה יג וכל שיח השדה · הכי את אמר במעשה יום ששי וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ ולהלן הוא אומר במעשה יום שלישי ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע אומר רבי יוחנן להלן לגן עדן שבשלישי נבראו אילנות ודשאים בגן עדן וכאן שאמר וכל שיח השדה לישובו של עולם : כל האילנות כאלו משיחין עם הבריות · כאדם שמלוה לחבירו כור חטים על מנת לפרוע לו לאחר זמן כוריים כך כלום אדם זורע סאה של חטים אלא להוציא ממנה כמה שאין נמלא כשהארץ מוציאה פירותיה כאילו היא משיחה עם הבריות שמחזרת להם מה שהוציאו בה · וכענין משא ומתן הוא · ס"א : כאילו משיחה עם הבריות · כשהרוח מנשבת ביניהם נשמע קול ביניהם והיינו שיחתם : להנאתם של בריות · כמה דאת אמר וכל שיח השדה וגו' ואדם אין שאלה נמיחתן באדם ואף על פי שלהנאתם נבראו פעמים שנכשל בהם כההיא מעשה שאירע באחד שבצר וכו' : על בית המקדש · והיינו כל שיח השדה כל תפלתן של בריות אינן אלא על בית המקדש שנקרא שדה ציון שדה תחרש : עם מלא בפול · רצה ה' ארצך למעלה כתוב בענין פקדת הארץ ותשוקקה

מתנות כהונה

לפה לאומרו כי כן מחשבתו יתברך בהיה והוה ויהיה ולכן כתיב עשות מקור המורה רק ענין העשייה ולא אמר עשה המורה על פעולה הנמשכת אחר הזמן : מתבקעים · [פירש"י] נשברים לשברים : מקריסין · מתבקעים בלי חסרון : חטייה · החטא או החוטאים יהיו רבים כי לא יתפחדו מן העונש : ללגיון · חיל של מלך : פרוקופי · [פי' הערוך] כבוד בלשון גלמטיקי ורש"י פי' מתנה והיא היא : צביוני תחלה · פירש"י דכתיב ותוצא הארץ דשא מיד אחר הצווה [נ"א הוצאה] :

פרשה יג ויצמח אלהים · הרי שהיו אילנות וכאן אמר וכל שיח וגו' לא היה עדיין ואע"ג דכתיב נ"כ ותוצא הארץ דשא וגו' · כבר תירץ רש"י בשם חז"ל שעמדו רק על פתח קרקע אבל לא יצאו עד שהמטיר על הארץ לצורך האדם אבל כאן אמר ויצמח ה' וגו' כל עץ וגו' : ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם · ודרשו חכמים ז"ל מקודם שנברא האדם כדי שימצא הכל מתוקן · [וכן איתא הגירסא בילקוט ובפירש"י בחומש] : כאלו משיחין אלו עם אלו · כאלו הם מבינין דבר ומדברים זה עם זה · [כדאיתא פ' לך לך בפרשה תניינא שאילן תמרה היתה עומדת בבבל והיתה תשוקתה לתמר שעומד בא"י · ולא טענה פירות עד שהביאו זמורות ממנה והרכיבו עליה] : עם הבריות · פירש"י ז"ל שהבריות זורעין ונוטעין מעט מעט על מנת להוציא הרבה · וכשהארץ מוציאה פירות הרי היא משלמת הרבה תחת מעט כענין משא ומתן של הבריות וכן אמר הכתוב בפירוש אענה את השמים והם יענו את הארץ והארץ תענה את הדגן : להנאתן של בריות · סיפיה דקרא דייק ואדם אין הרי שהכל בשביל האדם ואעפ"כ לפעמים נכשל בהם כההיא

מעשה כו' · כן פירש"י ז"ל · ועוד נוכל לומר שזה נקרא להנאתם שמקבלים עונג תמאס מעם ה' יתברך על דרך שדרשו חז"ל והנה טוב אלו יסורין וכדלעיל : עבדת ארעא כו' · שתמיד שואלין זה לזה עשתה הארץ פירות או לא עשתה ולכן כתיב שיח ודברי בני אדם עדיין לא היה כי לא המטיר וגו' : וכל תפלתן כו' · דרש שיח מלשון תפלה כד"א ויצא יצחק לשוח וגו' : מרי תעביד כו' · כך היא תפלתן להקב"ה רבון העולמים תעשה הארץ ותצליח הארץ : מרי יתבני · אדון רבון העולם י"ר שיבנה ב"ה ודרש השדה זה ב"ה כד"א ציון שדה תחרש וכן מצאתי טוב בפירש"י : מזכיר שם מלא [על עולם מלא] כמו שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים וכשם שהזכיר שם מלא על

יפה תואר

תואיל והארץ היא עשתה צביוני תחלה · בפות"ט מפורש כי כשמלך הקב"ה בעולמו אמרה הארץ פיטיון תחלה אלו מים התחתונים (ומ"ש לפנינו שם אלו מים העליונים הוא ט"ס וכ"ה הגירסא בילקוט וכ"מ שם ממעשה דאדרייאנוס שהביא) שנאמר מקולות מים רבים · א"ל הקב"ה אני נותן לכם פרוקופי כו' : הה"ד יסד ארץ על מכוניה וגו' · אין ראיה מזה שהוא האמין בנצחיות העולם · אבל פירושו כי בזמן הקצוב לה · ה לא תזוז ממנה וכמו בל תמוט עולם ועד מפרשים כי העולם והזמן הקצוב לה כי יש עולם אבל יש לו קץ בזמן לה תהיה מוסדה וחזקה ולא תמוט לעולם ועד :

הבא את אמר וכל שיח השדה וכו' · קושיתו היא כי מכתוב זה מוכח אבל בששי לא היה שיח השדה עדיין בשביל שלא המטיר ה' מטר על הארץ קודם שנברא האדם וכמו"ש רש"י ז"ל בחומש בפירוש הכתוב ולהלן את אומר ויצמח ה' אלהים וגו' משמע קודם שנברא האדם כבר הצמיח ה' כל עץ · ומשני ר' חנינא כי בג"ע באמת צמחו מקודם שנברא האדם וג"ע נברא בג' כדדרשינן מן הכתוב ותוצא הארץ ושם יצאו גם שאר הצמחים והכתוב וכל שיח השדה מדבר משאר העולם · ור' חייא מתרץ כי באמת נטע ה' את העצים לפני בריאת האדם אבל לא צמחו עד שנברא האדם ויצאו בגשמים ולפ"ז אין סתירה בין הכתובים : באלו משיחין אלו עם אלו · שיחת האילנות היא הקול שמשמיעים בעת שהרוח נושב והאילנות מתנועעים וכמו"ש לקמן בפי"ו אומר לאילני מאכל למה אין קולכם הולך כו' : ובאת הרוח ופגעתו זה הרוח היושב בין האילנות כענין הרוח שהיה על המעיין בויק"ר פכ"ד ע"ש : מזכיר שם מלא כו' · פי' דהזכיר ה' אלהים שם מלא רק כאשר נברא העולם במלואו · להראות לנו כי ברא אותו בשלימות ולכן אף שהעולם נברא רק בב' אותיות מ"מ שמו המלא על מלאות העולם · שאז נחזה שלמות פעולותיו והנהגתו המקפת את כל העולם במלואו אבל ע"ז מרמז השם בן ד' אותיות וכן מזכירו בירידת גשמים שהיא שקולה ככל מעשה בראשית וכמו"ש לקמן בסי' ד' : ג' דברים שקולים זה כזה · פי' כי אלה הג' דברים יקימו דבר אחד שלם · כי האדמה היא החומר הנפעל · והמטר הוא צורת הויה והצמיחה והאדם הוא הפועל ואם יחסר אחד מהם יחסר הכל : קשה היא גבורות גשמים כו' · פי' שיש נעשה נסים

פירוש מהרז"ו

ג"כ עשות מלשון מחשבה · ויום כולל גם לילה · היינו מעל"ע · והמעשה נעשה כרגע בסוף היום כמ"ש לעיל סוף סימן יו"ד וס"ג : מן הם מקריסין · הערוך הביאו בערך קרס ולא פירשו · והמ"ע הביא פסוק אם בשרי נחושה · ומתורגם קרים כנחושה · מלשון נקרש הדם ונתקלקל · ועיין ד"ר פר' ג' סימן ב' ובנוס"ח · והדין נמשל לאש · וזה חמין כמ"ש תשלח חרונך יאכלמו כקש · עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל : הוו חטאוי סגיאין · והרשעים יקלקלו העולם · ויתמידו תמיד בטובה ורחמים ולא יענשו על החטא · ומדת הדין לענוש אף על חטא קל · ועיין לקמן פר' כ"א סימן ז' : מן ארץ ושמים · הקדים ארץ לשמים על שעשתה צביונו תחלה קודם השמים שתולדות השמים חמה ולבנה ומזלות היו ברביעי ותולדות הארץ הקוות המים ודשאים ואילנות בשלישי · ועיין מ"ש לעיל פרשה ה' סימן ח' ארץ שרצתה לעשות רצון קונה · ודרשה זו לב"ש או לרשב"י לעיל סוף פר' א' · ולא לבית הלל שסוברים שארץ נבראת תחלה · והביא ראיה מפסוק זה שמקדים ארץ לשמים · ואין ראיה לדרשה זו :

פרשה יג סימן א וכל שיח השדה וכו' הבא את אמר · וכן הגירסא בילקוט כאן ורש"י כתב גירסא אחרת ומוכים השנים והכל אחר הרוב כאן ובילקוט · ל"ע מאי קשה ליה שהרי מבואר שקודם שהשקה האדמה וקודם שהיה אדם לא הצמיח · ואחר שהיה אדם והשקה האדמה הצמיח · אך דברי חז"ל כדרבונות המריהם מעטים וכוונותיהם רבים ועמוקים · ומאמר זה בנוי על מ"ש לעיל פר' י"א סימן ט' וס"כ שג"ע נברא בשלישי · ופסוק ויטע ה' אלהים גן בעדן · ופסוק

ויצמח ה' אלהים מקומם ביום ג' שאז נבראו אילנות ודשאים וג"ע וזה עפ"י מדה ל"ב א"כ כבר ביום ג' כתוב שהצמיח האילנות ואיך אמר כאן וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ · וכל עשב השדה טרם יצמח · והלא כבר צמחו ביום ג' · וזהו שאמר הכא את אמר וכל שיח וכו' · הם האילנות כדלקמן ריש סימן ב' : והלא כבר נאמר ויטע וכו' וכן כאן נאמר וכל עשב השדה טרם יצמח · והלא כבר נאמר ויצמח ה' אלהים · וזהו שאמר ולהלן את אמר · והם ב' כתובים מכחישים · מדה ט"ו עפ"י מדה ל"ב · וע"ז השיב להלן לג"ע · פי' ביום ג' נבראו כל הדשאים והעשב והאילנות וגם הג"ע · אלא שהאילנות של ג"ע צמחו ונתגדלו וכמ"ש לקמן ריש פר' ט"ו בהדיא · ור"ח כאן נשיטתו שם · אך שאר דשאים ואילנות לא צמחו · עד אחר שנברא אדם בששי וירד המטר · אלא עמדו על פתח הקרקע · ולא יצאו לחוץ : תני ר' חייא · דעתו שמ"ש וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר הרי שלא יתכן להצמיח עד אחר המטר · הרי מ"ש ויצמח היתה ע"כ אחר המטר · ודעתו שירד בג"ע מטר קודם הצמיחה · גם יתכן שסובר שפסוק ויטע מקומו ביום ג' · אך פסוק ויצמח אין מקומו שם · אלא כאן כמ"ש ואדם אין הרי שלא צמחו עד אחר בריאת האדם : ב כל האילנות · ממ"ש אחריו וכל עשב השדה · הרי שמ"ש וכל שיח אינו עשב · ודרש שהאילנות נקראו שיח · ע"ש שמשיחים אלו עם אלו · שהרוח משיב עליהם · והקול נשמע כמשיחים אלו עם אלו · ועם הבריות · וכמ"ש לקמן פר' ל"ג סימן י"ג · אחת אחד השיחים · וגם מודיעים חכמת השי"ת בארץ כשבני אדם מתבוננים בהם : להנאתם של בריות · לכך האילנות מלאים עלים ופירות להגן על הבריות מפני הכוח שלא יזיקו ב"א · וזהו שיחתן עמהם שמגינים עליהם · וכמעשה שהביא שלאחר הבצירה ניזוק שאז אין פירות ועלים · אך קודם הבצירה מגינים : כל שיחתם של בריות · דאי כפשוטו הל"ל וכל אילני השדה ע"כ דרש עפ"י מדה ט' כאלו כתוב וכל שיח הבריות על השדה · אם עשתה תבואה אם לא כי חייהם תלוי בהם : וכל תפלתן · כמ"ש לקמן פר' ס' סימן י"ד · אין שיחה אלא תפלה : אלא על בית המקדש · ובית המקדש נקרא שדה · כמ"ש לקמן פר' ל"ב סוף סי' ז' · עיין מדרש תהלים מזמור פ"א · ילקוט ישעיה ב' · ומאחר שדורש גז"ש על בית המקדש · א"כ מי הוא המתפלל והמשיח · ע"כ ישראל · וזה עפ"י מדה ס' · וכל שיח ישראל על בית המקדש : מזכיר שם מלא על עולם מלא · הייט מ"ש ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים · ויותר נכונה גירסת הילקוט · וז"ל הזכיר שם מלא על עולם מלא · וכשם שהזכיר שם מלא על ירידת גשמים · שעל פסוק שלמעלה אמר הזכיר בעבר · ועל פסוק של כאן אמר מזכיר · וזהו נ"כ כוונת המ"כ ומ"ש שם מלא כדלעיל פר' י"ב סימן ט"ו : שקולים זה כזה · שאלו ג' דברים אלו כתוב ה' אלהים זה אחר זה סמוכים · ואם אין ארץ אין מטר כי אד יעלה מן הארץ · ואם אין מטר לא תצמח הארץ · ואם אין שניהם אין אדם · פי' לא היה האדם נברא · כמ"ש לקמן ריש פר' י"ד בהדיא · וכן אם אין אדם אין שניהם כדלקמן סימן ה' עיין מש"ם : ד קשה היא גבורות · שע"כ כתוב שם מלא דירידת גשמים כל"ל עיין מדרש קהלת פסוק כל הנחלים וברש תענית ומדרש תהלים מזמור קי"ז · ובתענית

ידי משה

להנאתן של בריות נבראו לפי שהולכין לדור בשדות ומתוך כך שהאילנות בעיר כמעשה · שהאילנות ברא לבריות שאינם דרים בעיר כמעשה יבשמן ועוד י"ל שבמעשה קאי על מה שאמר כאלו משיחין עם הבריות לזה מביא המעשה באחד שבצר את כרמו שעד שלא בצרו לא ניזוק לפי שהאילנות היו כבני אדם משיחין עמו ולא היה יחידי אבל אחר שבצר נשאר יחידי ולפיכך הוזק · ד"א להנאתן של בריות פי' שלפעמים יהיה רוח סערה

כנגד כל מעשה בראשית · מ"ט (איוב ה) עושה גדולות ואין חקר וגו' · מה (שם) הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות · רבי אחא מייתי לה מהכא (ירמיה י) עושה ארץ בכחו מכין תבל בחכמתו · מה כתיב בתריה (שם) לקול תתו המון מים בשמים · ואין קול אלא גשמים שנאמר (תהלים מב) תהום אל תהום קורא לקול צנוריך: (ה) א"ר יצחק שהיא מרצה כקרבנות שנא' (שם פה) רצית ה' ארצך ולהלן הוא אומר (ישעיה נו) יעלו לרצון על מזבחי · רבי סימון אמר אף מכנסת הגליות שנאמר (תהלים פה) שבת שבות יעקב · ר' יוחנן בר מריה אומר שהיא ב אוספת את העברה שנאמר אספת כל עברתך · רבי תנחום בר חנילאי אמר אף מכפרת על החטאים שנאמר (שם) נשאת עון עמך: (ו) רבי חייא בר אבא אמר (ד) ג ושקולה כנגד תחיית המתים · רבי אבא ורבי חייא בשם רבי אבא אמרו אף הכמים קבעו אותה בתחיית המתים · בזו יד ובזו יד · בזו פתיחה ובזו פתיחה · בזו יד שנאמר (יחזקאל לז) היתה עלי יד וגו' · ובזו יד · פותח את ידך · בזו פתיחה (דברים כח) יפתח ה' לך · ובזו פתיחה (יחזקאל לז) הנה אני פותח את קברותיכם וגו' · רבי יודן בשם ר"א בר אבינא אמר בזו שירה ובזו שירה · (ה) בזו שירה (ישעיה מב) ירונו יושבי סלע · ובזו שירה (תהלים סה) יתרועעו אף ישירו · רבי חייא בר אבא אמר וגדולה מתחיית המתים · שתחיית המתים לאדם · וזהו לאדם ולבהמה · תחיית המתים לישראל · וזו לישראל ולעובדי כוכבים · ד עובד כוכבים אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה א"ל אתם יש לכם מועדות · ואנו יש לנו מועדות · בשעה שאתם שמחים אין אנו שמחים · ובשעה שאנו שמחים אין אתם שמחים · ואימתי אנו ואתם שמחים בירידת גשמים · מ"ט (שם) לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר יתרועעו אף ישירו · מה כתוב אחריו הריעו לה' · כהנים לוים וישראלים אין כתיב אלא הריעו לה' כל הארץ · אמר ריב"ל בשעה שהמטר יורד בהמה מבקשת תפקידה · מ"ט (א) לבשו כרים הצאן לבשו דכרייא ענא לשון נקי: (ז) ואדם אין לעבוד את האדמה · ואדם אין להעביד את הבריות להקב"ה · כאליהו ה וכחוני המעגל · ואדם אין לעבוד את האדמה ו לא נברא אדם אלא לעמל · (ו) אם זכה הוא עמל בתורה · ואם לא זכה הוא עמל בארץ · אשריו לאדם שהוא עמל בתורה: (ח) כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ ואדם אין וגו' · אלמלא אדם אין ברית כרותה לארץ להמטיר עליה שנאמר (איוב לח) להמטיר על ארץ לא איש מדבר לא אדם בו: (ט) (קהלת א) כל הנחלים הולכים אל הים וגו' · ז מעשה בר"א ורבי יהושע שהיו מפרישין לים הגדול · ונכנסה ספינתן לים למקום שאין המים מהלכין · א"ל ר"א לרבי יהושע לא באנו לכאן אלא לנסיון · מלאו משם חבית מלא מים · כיון שעלו לרומי אמר להם

מסורת המדרש א ילקוט תהלים רמז תש"נ · ב תענית דף ח' · ג ברכות דף ל"ג · תענית דף ד' ודף ט' · ילקוט תורה רמז תתקל"ט · ד ילקוט תהלים רמז תש"נ · ה עיין תענית דף י"ט · ו עיין סנהדרין דף נ"ט · ילקוט כאן רמז כ' · ז קהלת רבה פרשה א' · ילקוט קהלת רמז תתקס"ז

חדושי הרש"ש

א) לבשו כרים הצאן לבשו דכרייא כו' · ק"ל דהא כרים הן נקבות מן הצאן כדכתיב מאה אלף כרים ומאה אלף אילים (מלכים ב' ג') עיין תוי"ט רפ"ט דכלאים · וכתיב חלב כרים ואילים (דברים ל"ב) והיה נ"ל דנקראים כן ע"ד שאמרו (עירובין ק"ב) שנעשית כר · או הוא מלשון כירי (שם כ"ג ב') פי' עבודות וכן האשה לבעלה וכדפרכינן מנחות סוף ד' מ"ג על ברכת שלא עשני עבד היינו אשה ופרש"י

חדושי הרד"ל

ממקומן אך הלשון משמע כפירוש המ"כ : (ד) ושקולה כנגד תח"ה · דריש לה מקרא יחיינו מיומים וסופו · ויבא כגשם לנו · ירושלמי פ"ה דברכות · ופ"ק דתענית : (ה) בזו שירה ירונו יושבי סלע כו' · ובתח"ה קאי (עיין ספרי האזינו פסקא של"ג) שדרכן היה לקבור בעריץ בהרים ומקום סלעים : (ו) אם זכה הוא עמל בתורה · ואז אינהו עובד לאדמה (וי"ל יעבד את האדמה · שהאדמה עובדת אותו) · ולשון

מתנות כהונה

עולם מלא כך וכו' · וכן מוכח בילקוט · ומצאתי שראוי להגיה כך ואם אין שניהם אין אדם ואם אין אדם אין שניהם שנאמר כי לא המטיר וגו' ואדם אין : מכפרת על החטאים · מטעם שאמרו חז"ל קשה יומא דמטרא כיומא דדינא : הפקידה · רוחה נוחה ומתאוה ליזקק לבת זוגה : דכרייא · זכרים כלים הם אילי הצאן ואמר שהכרים לובשים את נקבות ולשון נקי דבר : כאליהו וכו' · שעל פי רצונם ירד המטר ובזה היו משעבדים לב הבריות להקב"ה : אלמלא אדם כו' · שאם לא היה נברא האדם לא היתה הברית כרותה שירד המטר בשביל החיות והבהמות וכו' כי אם על צד החסד ורחמים · וכן משמע כי לא המטיר מפני שאדם עדיין איננו וכמו שפירש"י ז"ל בפי' החומש וכן הזכיר הכתוב חסדי השם שהמטיר על הארץ אע"פ שאין אדם דר שם וכן במדבר לתועלת החיות והבהמות וזהו בחסד ורחמים וכן מזכיר בכל פרשה ההיא חסדי המקום על ברואיו וכן מצאתי טוב בפירוש המב"ח · אבל רש"י ז"ל פי' שאפילו אם לא היה שם אדם היתה ברית כרותה שירד המטר כמו שנאמר להמטיר על ארץ אע"פ שאין אדם שם ודברי הספר כך תפרש · אלמלא אדם אין · ר"ל אע"פ שלא היה אדם בעולם מ"מ ברית כרותה וכו'

רש"י

ותשוקקה ברביבים תמוגגנה צמחה תברך וסמוך ליה רצית ה' ארצך : כאליהו · שהחזיר את ישראל לאביהם שבשמים והיו מסורות בידו מפתחות גשמים : כחוני המעגל · שהיה מתפלל על עצירת גשמים ונענה : כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ · משמע דין הוא שימטיר הקב"ה על הארץ אפילו אין שאפילו לא היה אדם ברית כרותה לארץ דינה להמטיר עליה כמה דאת אמר להמטיר על ארץ לא איש וגו' : לא באנו לכאן אלא לנסיון · נמלא מכאן חבית מים ומלאו משם חבית מים וכו' ע"כ: על

פירוש מהרז"ו

ובתענית דף ט' וכאן לא ביאר מנא ליה דהאי קרא עושה גדולות ואין חקר במעשה בראשית משתעי · אך בתענית ט' יליף שם מגז"ש דהאי ואין חקר במעשה בראשית מיירי ע"ש · וכתוב בסיפא דקרא הנותן מטר · הרי שהוא שקול כמע"ב · וזהו ע"פ מדה כ"ד · דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על עצמו : המון מים בשמים · וזה במים עליונים שאינם גשמים ע"כ יליף גז"ש קול קול על גשמים כמ"ש לצנוריך שמקלחים משמים לארץ והיינו גשמים · הרי שהגשמים שקולים כנגד כל מע"ב · עפ"י מדה כ"ד הנ"ל: (ה) שהיא מרצה · שהגשמים מרצים · פי' שאין הגשמים יורדין לארץ אלא כשהש"י ברצון טוב לעולם ע"ז מורה שם האיתמים שצירף לגשמים כמ"ש רצית ה' ארצך · ורצוי הארץ ע"י גשמים · הרי שגשמים נקראו רצון · וכן הקרבנות · וכ"ז ע"י תפלה ותשובה ומעשה טוב · וכשם שהש"י מתרצה ע"י הקרבנות כך מתרצה ע"י ירידת גשמים · והפסוקים סמוכים זה לזה · רצית ה' ארצך שבת שבות יעקב אספת כל עברתך השיבות מחרון אפך נשאת עון עמך · וכל זה תלוי במ"ש רצית · היינו גשמים · ועל שהגשמים באים ע"י תשובה ומע"ט · ע"כ חשוב ככל הנ"ל : (ו) ושקולה בתחיית המתים · ירושלמי ברכות פרק ה' · על מה מזכירין · תענית דף ז' · ד"ר פר' ז' סימן ו' · שמ"ש בזה כתוב בזה ע"כ הם שקולים שהפלא של ירידת גשמים שקול כפלא של ת"ה שבענין תחיית המתים כתוב היתה עלי יד ה' · ובענין גשמים כתוב פותח את ידך · וכן פתיחה : ירונו יושבי סלע · תירגם יונתן ישבחון מיתיא כד יפקון מבתי עלמוהי · ובגשמים כתיב פקדת הארץ ותשוקקה הבת תעשרנה · ואח"כ כתוב יתרועעו אף ישירו : ר' חייא בר אבא אמר גדולה כת"ה · גירסא זו לא יתכן שהרי סותר ברים הסימן שקולה כת"ה ע"כ בהכרח במקום אחד צריך לשנות שם המסורה · ופירושו שטובתו וחסדו מתפשטת יותר מת"ה ; אחד שאל · בד"ר פר' ז' שם היתה את ר' יוחנן בן זכאי · ובמדרש תהלים קי"ז איתא ריב"ח : הריעו לה' כל הארץ · כאן דרש מסמוכין ובמדרש תהלים קי"ז דריש לה מפסוק כל גוים אשר עשית יבואו ויכבדו לשמך כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלהים לבדך · ואין נפלאות אלא גשמים · שנאמר · ועושה נפלאות עד אין חקר · הנותן מטר ע"פ האדמה : בהמה מבקשת הפקידה · פי' כשהקב"ה מברך בגשמים ותבואה · מברך גם ברכה זו של רבוי בהמות · שבעת שהעמקים יעטפו בר בעת הזה לבשו כרים הצאן · ובמדרש תהלים שם קי"ו יליף מפסוק הקודם · פקדת הארץ ותשוקקה · אין לה תשוקה רבי אומר אין לה התאוה כמ"ש ואל אישך תשוקתך : (ז) להעביד את הבריות להקב"ה · הוקשה לו מ"ש ואדם אין לעבוד את האדמה · שהעבודה אינה שייכת אלא העבד לאדון והאדם לאלהים · ועוד איך תלה טעם שעל שאין אדם לעבוד את האדמה על כן אין המטר יורד · ועוד דמשמע דעיקר בריאת האדם · לעבוד האדמה · ע"כ דורש עפ"י מדה כ' אא"ע שיעבוד האדם לאדמה ת"ע על עבודת הקב"ה · שכתוב בו כמה פעמים ולעבדו בכל לבבכם · וממ"ש את האדמה · דורש עפ"י מדה ט' אנשי האדמה · וא"כ מה שכתוב ואדם אין לעבוד את אנשי האדמה על דרך פירושו אל תיקרי לעבוד אלא להעביד ע"פ מדת ממעל ש צדיקים ע"י תפלתם מורידים הגשמים ומקדשים שם שמים בעולם ועי"ז עושים הבריות תשובה ודבקים להקב"ה · ועובדים אותו ; וכשאין צדיקים כאלו בעולם אז אין מי שיוריד הגשמים · ואם אינו ענין לאדם הראשון בעת בריאתו שלא היו אז ברואים · ת"ע לדורות האחרון בעת שהיו צדיקים ובריות : זכה הוא עמל בתורה · דורש ואדם אין לעבוד את האדמה ע"פ מדה ס' שאם אינו עושה האדם כפי מעלתו בעסק התורה ועבודת הש"י · אז יעבוד את האדמה כפשוטו לחרשה ולזרעה · ומי שאינו זוכה לעבודת הש"י בתורה הוא מיוחד לעבודת האדמה · ועיין ויק"ר ריש פר' כ"ח וש"נ ומבואר · וכאילו כתוב ואדם אין לעבוד את הש"י אז יעבוד את האדמה : (ח) אלמלא אדם · כמ"ש לעיל סימן ג' : להמטיר על ארץ לא איש · וסיפא דקרא מדבר לא אדם בו להשביע שואה ומשואה להצמיח מוצא דשא וכל זה דרך המטר וכי ראוי להוריד הגשם במקום מדבר ושממה אין אדם בו · וכמ"ש במסכת ר"ה לא זכו מורידים ביערים ובמדברות כי עיקר הגשמים במקום אדם כמ"ש כאן כי לא המטיר ואדם אין : (ט) כל הנחלים · כל מאמר זה עד כיצד היתה הארץ שותה אין לו חיבור כאן · ומקומו לקמן סוף סימן יו"ד · וכאשר הוא מסודר יפה בקהלת רבה פסוק כל הנחלים ע"ש · וצריך להפוך הגירסא: שאין המים

יפה תואר

נסים בגשמים גדולים ונפלאים ולכן הוא קשה ושקול כמעשה בראשית · ולאפוקי מהאומרים כי הגשמים הם רק מעשה הטבע · אחרי כי מעשה הטבע יתמידו בזמן ובפעולותיהם · ואנחנו רואים בגשמים שזמניהם מתחלפים · ופעמים ירדו למרבה ופעמים במשך זמן לא ירדו כלל · וכן לא ישמרו בירידתם את המקומות בשוה · מזה מוכח כי שקר הוא כפי האומרים כי מעשה הטבע הם ומ"ש בלשון קשה אף כי אין קושי לה' בנעשין · אך זה הוא מאופן דבורי רז"ל וכמו"ש בפסחים בפרק בתרא קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף ועוד · וגם י"ל כיון דהגשמים נותנים מזון לכל בריה · וביניהם יש שאינם ראויים וכ"י קשה לו לעבור על מדת הדין · אך בחסדו יתן הגשמים · וז"ש שקולה כמעשה בראשית כי גם עולם חסד יבנה : שהיא מרצה כקרבנות שנאמר רצית וגו' · וסוף המזמור הוא גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יבולה · וכן כתיב גם לדק מ[illegible] דמדרים בפ"ק דתענית על הגשמים : מכנסת את הגליות · כלומר שממהרת את הקץ : אף מכפרת על החטאים · כלומר גם על המזידים וכדכתיב נשאת עון עמך · ולר' יצחק אינו מרצה רק על השוגג כמו הקרבנות : בזו יד ובזו יד כו' · כמה שהשוה אותן ליד ופתיחה בא לרמוז לנו כי מפתח של גשמים ותחיית המתים הוא ביד של הקב"ה וכדאמרינן לקמן פע"ג : תח"מ לישראל · לאו דוקא לישראל כי גם חסידי אומות העולם יש להם חלק לעוה"ב ויקומו בתח"מ · אבל פירושו הוא לצדיקים · וכן הוא במסכת תענית שתח"מ לצדיקים וירידת גשמים לצדיקים ולרשעים : והנה המדרש מנה פה שש מעלות נכבדות אל הגשמים · והן הנה כנגד שש התועלות בזאת לעולם בשביל הגשמים · הא' עלת הא' היא שהמטר מקיים את העולם השפל שהיסודות לא יופסדו מחום השמש וכמו שהזכרנו למעלה · וכנגד זו אמר שהיא שקולה כמעשה בראשית · כי שבריאה וקיום הבריאה אחד הוא · התועלת הב' שפע הטובה והברכה הבא לעולם לרגל הגשמים · ורוב המשא ומתן עד שאמרו חז"ל אפילו פרוטה בכיס מתברכת · וכן איתא לקמן בסי' ט"ז ע"ש וכנגד זו אמר ר"י שהוא מרצה כקרבנות כי אחד מטעמי הקרבנות הוא להוריד שפע ברכה על הארץ וכמו שהאריך בזה בעל העקדה בשער י"ו · התועלת הג' אהבה ושלום הבאים לעולם בשביל הגשמים וכמו דכתיב השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך · וכ"כ הש"ש בפ' מקץ על פסוק יפות מראה · וע' בסוף פרק הזהב וכנגד זו אמר שמכנסת את הגליות כי סבת הגלות הוא שנאת חנם וכאשר תחדל השנאה ימהר קץ הגאולה לבוא וגם קבוץ הגליות הוא תלוי על התקרבות הרחוקים · התועלת הד' הוא בריאות החולים וכמו"ש לקמן סי' ט"ז אף הם לין מהימנין כי הגשם יבוא לתוח בחויר וגם ינקה וייטיב את האויר ובזה יביא בריאות ושלום לעולם · וכנגד זו אמר שהיא אוספת את העברה : כי בעברת ה' תבוא המחלה · התועלת הה' היא הרחקת פשע ועון כי על פת לחם יפשע גבר ואיש את רעהו יתקוטט · וכנגדו אמר שמכפרת על החטאים כי אז יכורו · התועלת הו' והיא היותר מפורסמת שהגשמים נותנים מחיה וכלכלה לכל החיים · וכנגד זו אמר שהיא שקולה כתחיית המתים ופירש"י שע"י הגשמים התבואה מתגדלת · והתבואה תביא חיים לבני אדם : ואדם אין להעביד את הבריות להקב"ה כו' · פי' שדרש הוא כי אחרי אשר ראינו מהכתובים כי המטר אינו יורד רק בזכות האדם וכמו"ש לעיל · לכן אם תהיה עצירת גשמים בארץ מזה נדע כי הסבה היא בשביל שאין אדם כגון אשר ישיב את לב בני האדם לעבודת ה' כאליהו · וחוני המעגל אשר המה הביאו הגשמים בצדקתם ובתוכחתם : לא באנו לכאן אלא לנסיון · כי בתמידותם האמינו אשר כל מקרה לאדם היא בהשגחה · לנסיון לידע ולברר בזה דבר מה ובדקו וראו כי מים אלה משונים הם שבולעים מים ומלאו משם חבית מלא מים ובבואם לרומי ונשאלו על מי אוקינוס השיבו וברכו את דבריהם בנסיון ·

ידי משה

סערה בשדה ויתחבא האדם תחת הכרם ותחת האילן ולזה מביא סמעשה כנ"ל : ואין קול אלא גשמים מה שמביא ראיה מפסוק אחר ולא מביא ראיה מפסוק זה עצמו דהייתי אומר דקאי על מים העליונים ולא על גשמים אבל לצריך משמע לשון גשמים : ושקולה כנגד תחיית המתים · ומלת כנגד דייקא [illegible]

פתיחה משמע שהם שוים ולא יותר · ואח"כ מביא ראיה לדבריו למה אמר כנגד ת"ם דסיימו גדולה מת"ם בלא כ"א נתן ראיה לדבריו שהם שוים לזה אמר ג"כ ראיה שזו לאדם וזו לאדם ובהמה כו' ולפיכך מפסיק בדברי ר' אבא שהוא בר פלוגתא · וכן הוא בגמרא בהדיא במסכת תענית וז"ל גדול יום הגשמים [illegible] פלוגתא כאן : אם זכה הוא עמל בתורה [illegible] מפורשת

אדרינוס שחיק עצמות מי אוקיינוס מה הינון · א"ל [א] מים בולעין מים · אמר להן הבו לי מנהון · יהבון ליה מלא לקינייאתה · והוו יהבין בגווה מים והיא בלעה להון · על דעתיה דר"א משם הם שואבים · על דעתיה דרבי יהושע לשם הם שבים ללכת · כיצד היתה הארץ שותה · רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן · רבי יהודה אומר [ב] כהדין נילוס · דמשקה והדר משקה · ורבי נחמיה אמר כמין תוכייה ההדין קבריא דמרבה וקבר · ורבנן אמרי כמין תוויי · נהר בבבל ושמו תוויי · ולמה קורין אותו תוויי · שהוא חוזר ומשקה אחת למ' שנה · וכך היתה הארץ שותה מתחלה · דכתיב ואד יעלה מן הארץ · וחזר בו הקב"ה שלא תהא הארץ שותה אלא מלמעלן · [ג] רבי חנן דציפורי בשם רבי שמואל בר נחמן אמר (ז) מפני ד' דברים חזר בו הקב"ה שלא תהא הארץ שותה אלא מלמעלן · מפני בעלי זרוע · ובשביל להדיח טללים הרעים · ושיהא הגבוה שותה כנמוך · ועוד שיהיו (ח) הכל תולין עיניהם כלפי מעלה · הה"ד (איוב ה) (ט) לשום שפלים למרום: (י) ומהיכן הארץ שותה · [ד] רבי אליעזר אומר ממימי אוקינוס · דכתיב ואד יעלה מן הארץ · אמר ליה רבי יהושע (כ) וכי מימי אוקינוס לא מים מלוחים הן · א"ל מתמתקים הן בעבים דכתיב (שם לו) אשר יזלו שחקים · היכן הם נוזלין בשחקים · רבי יהושע אומר מן העליונים שנאמר (דברים יא) למטר השמים תשתה מים · והעננים מתגברין מן הארץ ועד הרקיע · ומקבלין אותן כמפי הנוד דכתיב (איוב לו) יזוקו מטר לאדו · והושרים אותן כמין כברה · [ה] ואין טיפה נוגעת בחברתה דכתיב (שמואל ב כב) חשרת מים עבי שחקים · למה הוא קורא אותן שחקים · ר"ש בן לקיש אמר שהן שוחקים את המים · רבי אבא בר כהנא אמר כהדין מסוסא · ר' שמואל בר נחמן אמר (י) כדקין הללו של בהמה: (יא) רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש · [ו] רבי יוחנן אמר אין עננים אלא מלמעלה · שנאמר (דניאל ז) וארו עם ענני שמיא · ר"ש בן לקיש אמר אין עננים אלא מלמטה (יא) שנאמר (תהלים קל"ה) מעלה נשיאים מקצה הארץ · על דעתיה דרבי יוחנן · לאחד שכבד את חבירו הבית של יין וקנקנה · ר"ש אומר לאחד שאמר לחבירו הלוני

מסורת המדרש א עיין בכורות דף ע'. · ב קהלת רבה פרשה א' פסוק ז' · ג ילקוט איוב סוף רמז תתנ"ח · ד קהלת רבה פרשה א' · תנחומא סדר מקץ סימן א' · ילקוט כאן רמז כ' כל הענין · עי' ילקוט שמואל ב' רמז ק"ס · ילקוט איוב סוף רמז תתק"כ · ילקוט קהלת רמז תתקס"ז · ה עיין בבא בתרא דף ע"ז · ו ירושלמי סוכה פרק א' · ילקוט תהלים רמז תתפ"ג:

חדושי הרד"ל

עמל דנקט הוא ע"ש המקרא אדם לעמל יולד · ועיין סנהדרין (צ"ט ע"ב): (ז) מפני ד' דברים חזר כו' · ירושלמי תענית (פ"ג ה"ג): (ח) הכל תולין · וז"ש כי לא המטיר (מלמעלה בשביל) ואדם אין רק ואד יעלה: (ט) לשום שפלים למרום · הבריות יושבי הארץ השפלה · ושהיו שפלים במצות יגביהו עיניהם למרום · ועי"י המטר דכתיב לעיל מיניה: (י) כדקין הללו של בהמה · שהם שופכין אלו באלו · כ"ה בשו"ט · וזהו כמ"ש ענני דשפכי מיא להדדי · וכן הגירסא שהם שוחקים אלו באלו: (יא) שנאמר מעלה

חדושי הרש"ש

בפי' הא' דהאם כו' כעבד ועיין נדה ס"פ המפלת בא זכר בא שלום שנאמר שלחו כר כו' זה כר ואולי הושאל שם זה ג"כ על זכר מן הצאן: (כ) וכי מימי אוקינוס לא מים מלוחים הן · עיין מש"כ לעיל פרק

רש"י

על דעתיה דרבי אליעזר · שא"ל לרבי יהושע כיון שהגיעו למים בלועים למלאות משם לגין אחד שהוא היה יודע קודם לכן שהם בולעים כל מימי בראשית ומניין לו לרבי אליעזר והלא לא היה שם קודם לכן אלא מקרא היה דורש בענין הזה אל המקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת ואותם המים הם בולעים אותם ורבי יהושע והלא אף הוא נזכר למקרא ואף הוא מפני מה לא אמר למלאות משם לפי שלא היה דורש למקרא כמו שרבי אליעזר דורשו אלא הוא דורש משם הם שבים ללכת מצד אחד נכנסין ובצד אחר יוצאין. כדקין הללו של בהמה שבהם המאכל יוצא: כהדין קבריאל דמרבה וקבר · וחד אמר כהדין תווי נהר הוא ושמו תווי ועל דבר זה נחלקו שני אמוראין חד אמר כיצד הארץ שותה התחלה כהדין קבריאל נהר הוא ושמו קבריאל דמרבה וקבר פעם אחת לכמה שנים הוא עולה ומתפשט וקבר כלומר בכל מקום שהוא מתפשט המים נבלעין ונותן לחלוחית בארץ לכמה שנים וחד אמר לא כי אלא כך היתה שותה כנהר תווי שבזמן שהוא עולה אין המים נבלעים אלא קם אדוכתיה זה מביא ראיה לדבריו מנהר תווי וזה מביא ראיה לדבריו מנהר קבריאל ולא פי' לי ע"ז נקרא שמו תווי ס"א על דעתיה דר"א דאמר לקמן בסמוך שהארץ מימי אוקיאנוס הוא שותה ומפיק מעמא מלפם הם שבים שלאחר ששתו ונתמתקו בהן שבים וחוזרין לים אוקיאנוס ורבי יהושע מפיק טעמא מגלגלת כהדין נילוס המשקה וחוזר ומשקה כנהר נילוס הזה שעל פני מצרים שמנהגו לעלות יוצא ומתפשט בכל השדות וחוזר לו וחוזר ומעלה ומשקה פעם שנייה ושלישית בשנה כך היה אד עולה מן הארץ וחוזר לו ועולה פעם שנייה ומשקה כהדין קבריאל דמרבה וקם שעולה פעם אחת בשנה ומשקה ומרבה את השדות ושוב אינו חוזר להשקות לפי שאינו כנילוס הזה שמשקה וחוזר אלא זה עולה ומשקה ועומד בשדה בכל השנה ומלחלח אותה ואינו חוזר למימיו ולכך אינו צריך לחזור ולהשקות וכן היה אד עולה: כהדין תווי · נהר שבבבל אינו נוהג כשאר נהרות שהוא עולה ומתפשט ומשקה את השדות אלא מהו עושה עולה כמעט בקומה סמוך לקרקע והוא מתלחלח יפה לפי שארץ בבל עמוקה היא ומקום אגמים לפיכך היא מתלחלחת מהרה הדא הוא דכתיב בוכנת מים רביה אוצרות (ירמיה נ"א) וכן היה אד עולה: יזלו שחקים · כל המים הנוזלים הם מתוקים יזלו כמו ימתקו נוזלים מתוקין ע"כ ואד עולה: במפי הנוד יזוקו מטר לאדו · אותן נודות נצבו כמו נד ומתרגמינן קמו להון נצירין כזיקאי: רבי אבא כו' שוחקין אותן · כדקין הללו בבני מעין של בהמה ששוחקין המאכל יותר מכל הגוף לפי שמקומן צר ואין המאכל נכנס בהן אם אין שחוק מאוד ס"א: שבבד את חבירו · היין והקנקנים נתן לו:

מתנות כהונה

ופסוק כי לא המטיר קשה ליישבו: שחיק עצמות · ישחקו ויטחנו וימחו עצמותיו וימח זכרו: מה הינון · מה הם ומה טבעם והטעם מפני שכתוב כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא והיאך אפשר זה · [וכ"ה במדרש קהלת ועי' מזה באגדה בכורות פ"ק]: בולעין מים · לפיכך איננו מלא: הבו לי מנהון · לכו והביאו לי מהם ממימי אוקיינוס כי איני מאמין לכם · [וכ"ה במדרש קהלת]: יהבון ליה · נתנו לו מאותן מים שהביאו משם: לקינייתא · פי' הערוך ספל: והוו יהבין כו' · היו נותנין בתוכו מים והיו מי אוקיינוס בולעין לאותן מים: על דעתיה כו' · עיקר מאמר זה ריש מדרש קהלת ושם איתא פלוגתא דר"א ורבי יהושע ר"א סבר הארץ שותה מים אוקיינוס ור' יהושע סבר ממים עליונים · ור"א דרש הם שבים משם הם שואבים על ידי העננים וזהו המטר היורד ור' יהושע דרש כמשמעו מצד זה זוחלין ובצד אחר הם זוחלין לתוכו: ביצד היתה כו' · קודם שהמטיר מלמעלה: נילוס · נהר מצרים הוא עולה בכל יום ומשקה הארץ: כמין תוכייה כו' · הערוך הביאו בערך תווי ולא פירשו ורש"י גרס קבריאל וכן הוא במדרש חזית בפסוק אחת היא יונתי והוא נהר שעולה ומרבה מים ונקבר ונבלע באדמה: תווי · הספר מפרש והולך נהר בבבל ושמו תווי: למ' שנה · ולפיכך נקרא תווי לשון תמיה ותוהו שלארבעים שנה אינו עולה רק פעם אחת והוא מספיק: בעלי זרוע · שלא יגרשו השפלים מן הבורות והבארות: להדיח · מן הזרעים והאילנות: כלפי מעלה · ויתפללו על המטר: ומהיכן הארץ שותה · כל זה נתבאר בפ"ק דתענית וגם הוא במדרש קהלת בפסוק כל הנחלים: יזלו · מצאתי בפירש"י יזלו ימתקו נוזלים מתוקים: [כמפי הנוד גרסי']: יזוקו · כזיקים היינו נודות: והושרין · פירש"י פ"ק דתענית כלומר משירין המים לארץ: שוחקים · טוחנים ומחלקים אותם טיפות טיפות: מסוסא · כמו המסמס שסותק וטוחן את המאכל: כדקין · פירש"י הדקין שוחקין המאכל היטב מפני שמקומן צר ואם אין המאכל הדק היטב אינו יכול לכנס דרך שם: וקנקנה · של הגותן:

מעבב

יפה תואר

וע' בזה בקהלת רבה · וסגולת של מים בולעים מים היא · פי' כי המים הבאים לתוכם יתהפכו לאויר ויכלו כעשן כרות · וכמו הלא שמתכת את המים בקדרה עד שיעלו באד ובאויר: על דעתיה דר"א כו' · פי' מעיקרא מפרש את ראש הכתוב והים איננו מלא משום שמים בולעים מים · וזה אליבא דכ"ע · ועתה מפרש את סוף הפסוק אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת בפלוגתא · כי לר"א יתפרש אשר הנחלים הולכים אל הים יתמלאו שנית מן הגשמים העולים מן הים · כי הוא סובר דכל העולם ממי אוקינוס הוא שותה כדלקמן בסי' י' · והגשמים הם שממלאים שנית את הנחלים וכדאמרינן בשבת מערבא במערבא ספדא רבה פרת · ור"י דסובר כי הגשמים ממים העליונים יבואו מפרש את הכתוב אל מקום שהנחלים הולכים פעם אחת · שם הם שבים ללכת תמיד כי המה הולכים תמיד אל הים · ולא ישנו את תפקידם: ולמה קורין אותו תווי כו' · ומשני מפני שהוא משקה אחת למ' שנה ומתמיה את הרואים בכחו לכן נקרא תווי מלשון תהי כי' או תוה וקם כדניאל ג' כ"ד: חזר בו הקב"ה · ומה שנאמר נילוס וקבריא ותווי נאמרו כמשפטם בראשון · הטעם מפני שטבע אלה המקומות הוא לבל יעלו בהם אדים להמטיר מטר על הארץ: להדיח טללים רעים פי' לדחות את האויר המעופש · וע"י המטר מתנקה האויר: מתמתקין הן בעבים · כי שם יזדככו ויפרדו מהם חלקי המלח: אשר יזלו שחקים ואין נוזלים אלא מתוקים כדאיתא במכילתא על פסוק נצבו כמו נד נוזלים: מן העליונים פי' מן המים אשר ממעל לשמים כדלעיל בפ"ד משם המים מורידים לעבים וממטירים על הארץ · והנה הרב המורה והעקרים והרמ"ע בפירושו על הפסוק כי יגרע נטפי מים ובעל העקדה ועוד יגעו בזה לכוון דברי ר"י אשר לפי הנראה הם גם נגד המוחש · אך דברי כולם לא ישיבו טעם והראוי לנטות אוזן לדברי הרמב"ן בפ' בראשית בענין מים העליונים שהדברים האלה הם מסתרי מעשה בראשית ושכלנו קצר מהבינם: ומקבלין אותן כמפי הנוד · ולפ"ז מדמה את השחקים לנוד · ובגמ' הגירסא ופותחין פיהן כמין נוד ומדמה את העננים לנוד וזו הגירסא נכונה יותר: למה הוא קורא אותן שחקים כו' · זה קאי לדברי ר"א דהאומר כי המטר עולה מן הארץ וא"כ יקשה למה אמר הכתוב אשר יזלו שחקים למה הוא קורא לעננים שחקים ונותן טעם מפני שהעננים שוחקין את המים וכן נראה מפורש בשוח"ט מזמור י"ח כי שם לא נזכר כלל דברי ר"י רק דברי ר"א וע"ז הוא נותן הטעם כי העבים שוחקין אותן ועי"ז הם מסתננים ומתמתקים: על דעתיה דר' יוחנן כו' הוא סובר כי הגשמים הם נסים · לכן מדמי לנותן מתנה הנותן בעין יפה החבית והקנקן יחד · כן נותן הקב"ה המטר והעננים · ולדעת רשב"ל יש בגשמים גם ענין טבעי שהאדים עולים מן הארץ וכאשר תשתה הארץ מי הגשמים ותרוה אז ע"י התהפכות חלקי המטר ישובו שנית למעלה להשביע את הארץ ולכן מדמי זאת להלואה אשר העיקר הוא מאת ה' והארץ תלוה ותפרע · וההלואה הדרך לאמר ללוה הבא קופתך ומדוד כך הוא העננים מן הארץ המקבלת את המטר בהלואה:

עב

פירוש מהרז"ו

המים מהלכים · פי' שאין הרוח יכול להוליך שם הספינה: מי אוקינוס מה הינון · במדרש קהלת מפורש ששאל אותם על הפסוק כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא אפשר כן · ועל זה השיבו לו שפירוש הפסוק שהם שואבים · ובולעים הרבה מן המים: על דעתיה דר"א · דס"ל לקמן סימן יו"ד · שהעבים ממי אוקינוס שואבים · ולכך איננו מלא · ודרש שבים שואבים עפ"י מדת ממעל · ולדעת ר' יהושע שאין העבים שואבים ומ"ש שבים כפשוטו שמתחת לארץ במחילות הולכים המים בחזרה אל הנחלים וכמו שכתבתי שכל זה שייך לקמן סוף סימן י': ביצד היתה · מדרש קהלת פסוק כל הנחלים: דמשקה והדר משקה · דמשקה בשנה זו וחוזר בשנה אחרת · וכן קבריאל וכן תוכייי · ובמדרש קהלת הגי' כהין תיבה כהדין קבריאל · ושמות של נהרות הם תוכרי או תיבה קבריאל · אשר היתה פעולתו כמו הנילוס · וכך מתחלה היתה פעולת האד כפעולות הנהרות הנ"ל · וזהו כי לא המטיר ואדם אין · ואז היה אד עולה מן הארץ · אבל אח"כ כשהיה האדם נתלבה המטר ע"פ הארץ: וחזר בו הקב"ה · לא בעבור שינוי רצון והתנחמות חלילה כי לא אדם הוא להתנחם · אלא תחלה כשהיו בני אדם מועטים בעולם לא היו צריכים למקומות גבוהים · ולא היו בעלי זרוע · והיו מסתפקים במה שהיה משקה · ואח"כ כשנתרבו בני אדם · והלכו בעלי זרוע למקומות הנמוכים · ודחו את החלשים למקומות הגבוהים · אז לתיקון העולם שינה מדתו · והד' דברים מרומזים בפסוק · לשום שפלים למרום · וכך סגנון הפסוק · הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות · לשום שפלים למרום · וקודרים שגבו ישע · מפר מחשבות ערומים · שמ"ש לשום שפלים למרום · היינו להשוות מקומות הנמוכים לגבוהים · ונכלל בזה שישאו עיניהם כלפי מעלה · וזהו שפלים למרום · ומ"ש להדיח טללים רעים · נכלל במ"ש וקודרים שגבו ישע · היינו הטללים שנתקלקלו יושעו ע"י מטר · ומ"ש מפר מחשבות ערומים · היינו בעלי זרוע שגזלו מקומות הנמוכים [וכ"כ ביפ"ת]: י מהיכן הארץ שותה · פי' ששואל מהיכן הוא שותה עתה ולא במע"ב: ר"א אומר מימי אוקינוס · ר"א סובר כי מ"ש תחלה · כי לא המטיר ואדם אין · ואד יעלה מן האדמה · שהאד הוא המטר · שהאד הוא הענן שואב מאוקינוס · וזהו המטר היורד · ועיין תענית דף ט' ב' ע"ש כל הענין · מדרש תהלים י"ח: אשר יזלו שחקים · ומ"ד כי יגרע נטפי מים · יזוקו מטר לאדו אשר יזלו שחקים · וכ"ה בקה"ר שם · ונוזלים הם המעינות ונחלים הנוזלים והם מתוקים ושחקים היינו בעבים · והם האד העולה מן האוקינוס · ובגמרא מפיק לה ממ"ש חשרת חשכת ע"ש: למטר השמים תשתה מים · הם המים העליונים · וכאן כתוב ואד יעלה מן הארץ · והם שני כתובים מכחישים · ולזה הכריע מפסוק יזוקו מטר לאדו ומ"ש יזוקו כמו יצוקו מטר שמים לאד · שהעננים מתגברים מן הארץ עד לרקיע לפרש מ"ש ואד יעלה מן הארץ שעולה האד מן הארץ למעלה: ואין טיפה נוגעת בחברתה · בא לפרש מ"ש בבריאה דקרא · כי יגרע נטפי מים · וכמ"ש לקמן בסוף סימן ע"ו · עמש"ש וש"נ · ומביא ראיה ממ"ש חשרת מים עבי שחקים: יא ר"י ורשב"ל · בא לדרוש מ"ש ואד יעלה מן הארץ · מדרש תהלים מזמור קל"ה · כל הענין עד

מזון

ידי משה

אדרייתא יתא · או יש דס"ק ואדם לשון בתמיה וכי אדם אין אלא מי שהוא עובד את האדמה הלא יתר ראוי לו לקרותו אדם למי שהוא עמל בתורה: כמין תוכייה · עיין במ"כ שמביא גירסת רש"י בגורס קבריאל פי' שם נהר ששמו קבריאל ולכמה שנים הוא עולה ומתפשט ובב"ש שמתפשט שנים נבלעים ונותן לחלוחית בארץ לכמה שנים ונהר תווי טבעו שבזמן שעולה אין המים נבלעים אלא קם אדוכתיה ופליגי הני תנאי כיצד היתה הארץ שותה מתחלה · וכל אחד מביא ראייה לדבריו מנהרא · ולפי זה אינו מוכרח שנותן לחלוחית למ' שנה · מפני מסורי"ר שמעי' סב"ל שמשמע מן ירושלמי אחד:

שהוא

סאה של חטים · א"ל הבא קופתך ובא מדוד כך הקב"ה אומר לארץ איתי ענניך וקבל מטר : יב א ה' שמות נקראו לו · עב · אד · ענן · ונשיאים · חזיז · עב שהוא מעבב את פני הרקיע · אד שהוא (יב) שובר איון של בעלי שערים · ענן שהוא עושה הבריות ענוים אלו לאלו · נשיאים שהוא עושה את הבריות נשיאים אלו על אלו · חזיז · שהוא עושה חזיונות ברקיע (יג) ומשרה רוח הקדש על הבריות · כמה דאת אמר (ישעיה א) חזון ישעיה בן אמוץ · ב ארשב"ג ד' שמות נקראו לארץ כנגד ד' תקופותיה · ארץ · תבל · אדמה · ארקא · ארץ כנגד תקופת ניסן שהיא מריצה את פירותיה · תבל כנגד תקופת תמוז שהיא מתבלת את פירותיה · אדמה כנגד תקופת תשרי שהארץ עשויה בולין בולין של אדמה · ארקא · כנגד תקופת (יד) טבת שהיא מורקת את פירותיה : יג ג כמה גשמים יורדין ויהיה בה כדי רביעה כמלא כלי מחרישה של שלשה טפחים · דברי ר"מ · ר"א בקשה טפח ובינונית טפחיים · ובשבעה ג' טפחים ·

אר"ש בן אלעזר (ג) (טו) ד אין לך טפה יורד מלמעלה · שאין הארץ עולה כנגדו טפחיים · מה טעם (תהלים מב) תהום אל תהום קורא לקול צנוריך וגו' · ה א"ר לוי המים העליונים זכרים והתחתונים נקבות · והן אומרים אלו לאלו קבלו אותנו · אתם בריותיו של הקב"ה ואנו שלוחיו · מיד הם מקבלים אותן · הה"ד (ישעיה מה) תפתח ארץ · כנקבה זו שהיא פותחת לזכר · ויפרו ישע · שהן פרין ורבין · (ה) וצדקה תצמיח יחדו · ירידת גשמים · אני ה' בראתיו · לכך בראתיו לתקונו של עולם ולישובו : יד א"ר ברכיה עלה שבר מן הארץ מיד והשקה את כל פני האדמה · היא דעתיה דר' ברכיה · דא"ר ברכיה (דברים לב) יערוף כמטר לקחי וגו' · שברו בריות את עורפן · מיד מטר יורד : טו ו כמה גשמים יורדין ויהא אדם צריך לברך · רבי יוסי בשם ר"י ור' יונה בשם רבי שמואל אמרין ז מתחלה כדי רביעה ובסוף אפי' כל שהן · רבי חייא בשם ר' יוחנן אמר בתחלה כדי רביעה · ולבסוף עד שידחו פני הקרמיד · רבי ינאי

מסורת המדרש א ירושלמי תענית פרק ג' · מדרש תהלים מזמור קל"ה · ילקוט כאן רמז כ' · וילקוט תהלים רמז תתפ"ג · ב עיין ויקרא רבה פרשה כ"ט · ואבות דרבי נתן פרק ל"ז · ושיר השירים פרשה ו' · ומדרש משלי פרשה ח' ופרשה ט' · ג ע' תענית דף כ"ה · ד תענית פ' ח' · ילק ט תהלים רמז תתמ"ג · ה ירושלמי ברכות פרק ט' · פדר"א פ' כ"ג · ילקוט ישעיה רמז שכ"ד · ילק ט תהלים רמז תתמ"ג · ו ירושלמי תענית פ' ב' · ז ברכות דף נ"ט · תענית דף ז' :

חדושי הרש"ש

פ' ד' : (ג) אין לך טפה כו' טפייט · בתענית כ"ה ב' הגי' טפח טפחיים וע"ש בפירש"י : (ד) ולדקה הצמיח

חדושי הרד"ל

נשיאים וגו' · בשוח"ט שם הגי' דכתיב ואד יעלה (וע' תוס' סוכה י"ג ד"ה בפסולת) : (יב) שובר אידן · בילקוט ל"ג אי' שובר · ובשוח"ט (תהלים קל"ה) ל"ג אי' אידן · וכאן ארכבוה אתרי ריכשי : (יג) ומשרה רוה"ק על הבריות · אסמכתא לדבר שנאמר (ישעיה נה) כי כאשר ירד הגשם גו' כן יהיה דברי אשר יצא מפי וגו' : (יד) טבת · פי' שעדיין אין הפירות ניכרים רק מתחלת להוציא עלים ולהלין לין שהם ירוקין (גרין) ודלא כמ"כ דהכא ודאי בא"י איירי · שטבת זמן נטיעת אילנות · ובט"ו בשבט ר"ה לאילנות : (טו) אין לך טפה יורד מלמעלה וכו' · כנגדו טפחיים כצ"ל לנוסחא דידן וכן הוא בירושלמי ברכות

מתנות כהונה

מעבב וכו' · פני הרקיע זהירים הם וכשהם מתכסים בעבים הם משחירים ועבים : ה"ג בערוך ובילקוט שהוא שובר לבעלי שערים שיש להם תבואה ומיקרין השער : ענוים · שאינם מקפידים זה על זה שהזול מצוי : נשיאים · פירש"י מפני ששדה אחת מתברכת ושל חבירו אינה מתברכת ובירושלמי פ"ק דתענית גורס שעושה בעלי בתים כנשיאים : חזיונות · מראות ירוקים ואדומים כד"א בהיר הוא בשחקים : ארץ · לשון ריצה שמוציאה ומריצה פירותיה : מתבלת · תקופת תמוז חמה מאד והחמה מבשלת וממתקת הפירות : בולין בולין · חתיכות של אדמה כי אז עת האסיף ומטר יורד על תלמי השדה ומחבר אותם חמרים חמרים ועיין בערוך ערך בול הג' : מורקת · פניהם מריקות ולא נשתיירו באיביהן מפני חוזק הקור : כדי רביעה · לענין דברי להפסיק התענית אפילו בחצי היום אם ירדו כדי רביעה או לברך עליו ברכת גשמים כדלקמן ושני הטעמים הם בירושלמי פ' הרואה · רביעה שיעור מטר שיש בו די כדי צורך הקרקע ונקרא כן על שם שרובע את הקרקע להוליד ולהוציא זרע · [כד"א פ' קונס יין מטרא בעלה דארעא הוא וכ"ה בהדיא בירושלמי דתענית] : של ג' טפחים · כן הוא שיעור שנכנס המחרישה בעומק הקרקע · כמו שפירש"י ריש פ' ל"ח] : בקשה · בקרקע קשה · שיעור שיכנס המטר טפח בעומק · ובירושלמי לא גרס מחרישה : ובינונית · קרקע בינונית : טפחיים · גרסי' פי' שני טפחים : ובשבעה · קרקע שביעה שבעצמה היא רכה ולחה : ה"ג בפ"ק דתענית אין לך טיפה יורד מלמעלה כו' שאין התהום עולה כו' · [וגם בירושלמי גרס הכי בפ' הרואה ובפ"ק דמסכת תענית] · התהום עליון קורא לתהום התחתון ניצוריך לשון רבים משמע שנים והן אומרים כו' העליונים אומרים כן לתחתונים : עלה שבר כו' · אד לשון שבר כשהבריות משברין את לבם בתשובה מיד וישמע ה' ומשקה וכו' שברו בריות כו' · בתשובה כד"א וערפכם לא תקשו עוד ודרש יערוף לשון עורף ולבסוף פירש"י בזמן רביעה שנייה : הקרמיד · טידים ויסטוף פני

רש"י

שמעבב את הרקיע · מענין זוהר הרקיע ע"כ : שעושה הבריות נשיאים אלו לאלו · כשהמטר יורד יש שדה מתברכת ויש שאינה מתברכת ואלו מתנשאים על אלו ס"א שעושה חזיונות ברקיע מראות ירוקים ואדומים כמה דאת אמר בהיר הוא בשחקים (איוב ל"ז כ"א) : וחזון · לשון חזיז : שמתבלת את פירותיה · כמו שהתבלין מתבלין את המאכל כך השמש והשרב מתבל הפירות והיינו דכתיב וממגד תבואות שמש (דברים ל"ג) ע"כ : בולין בולין · כמו בול של מלח לפי שבתחלת בתקופת תמוז העולם חם והאדמה מתבקעת ומתפרכת פירוכין פירוכין ובתקופת תשרי שיורד רוב מטר על הארץ מקובצת ביחד וכבולין של מלח הוא נעשית שהמים מחברים את העפר לגד אחד : ס"א שהיא מותקת את פירותיה ולא נשתיירו באיביהן מפני הקור ע"כ : כמה גשמים יורדים ויהיה בהם כדי רביעה · כדי להפסיק תענית או נמי נברכה כדמפורש במסכת תענית (דף ו' ע"ב) : כמחרישה שיורדת בעומק הארץ שלשה טפחים ס"א : בקשה טפח · בקרקע שהיא קשה אם יורדים הגשמים בתוכה טפח מפסיקין מן התענית : ובשבעה · בארץ שבעה מלוחלחת כעין מקום אגמים שלשה טפחים ע"כ : תהום אל תהום קורא לקול צנוריך · (תהלים מ"ב) התהום אל תהום הרי לקול צנורות הבאים מלמעלה כנגד כל צנור וצנור תהום אל התהום קורא לחבירו ושניהם מעלין מים כנגדו : אד יעלה מן הארץ שברון לב הבריות בתשובה : ולבסוף כל שהן · לרביעה שנייה : מגופה

פירוש מהרז"ו

חזון ישעיה ומקלהו במדרש תהלים פסוק חשכת מים · והנה יש כאן שני כתובין מכחישים · כתוב אחד אומר עבי שמיא · הרי שעננים הם מן השמים וכתוב אחד אומר שעננים הן מן הארץ · שנאמר מעלה נשיאים מקצה הארץ · ופליגי בהכרעה · ר' יוחנן סובר שהמטר נתנו במתנה · כמ"ש לעיל פר' ו' סימן ה' מאמר ר' יוחנן · ולשיטתיה אזיל אעפ"י שכל מה שבעולם בערבון נתנו כמ"ש באבות הכל נתון בערבון · החנות פתוחה והחנוני מקיף · אך התורה והמאורות והגשמים נתנו במתנה · והנותן בעין יפה נותן על כן נותן המים עם העבים מלמעלה לסימן טוב לעולם · וע"כ תופס ר' יוחנן עיקר לפסוק עבי שמיא · וריש לקיש אינו סובר שהגשמים מתנה · אלא הלואה וכפשטות לשון המשנה · הכל נתון בערבון וכו' החנוני מקיף · וכמ"ש לוה רשע ולא ישלם · היינו שהכל לוים מהקב"ה · אך מי שעובד אותו ומברכו · הרי משלם לו · והרשע שאינו עובדו הוא אינו משלם · ועל שהכל דרך הלואה · והלואה אינו מלוה בעין יפה ואינו נותן כלי · וזהו הסימן שהוא דרך הלואה · ולא דרך מתנה · ור"י לא אמר אלא בדבר שדרכו להנתן בכלי תמיד · היינו יין בחבית · ע"כ כשנותן נותן הכל · אך חטין אין דרכן להנתן בקופה · וכן לרשב"ל אם ילוה יין ילוה עם הקנקן והחבית · והעיקר בדבריהם שלר"י הוא דרך כיבוד ונתינה ולר"ל לקיש דרך הלואה · ול"ע מ"ש לר"י חבית של יין וקנקנה · ובילקוט כאן הגי' לאחד שאמר לחבירו תן לי סאה של חטין היינו במורה גדקה ובמדרש תהלים קל"ה הגי' כמו כאן אלוימי : יב שהוא מעבב פני הקרקע · בילקוט וערוך ורש"י הגירסא פני הרקיע · ובמדרש תהלים וכמה דפוסים במדרש הגי' פני הקרקע · וכן הוא בילקוט תהלים קל"ה : ענוים אלו לאלו · ובמדרש תהלים שם ובילקוט שם הגירסא עניים אלו לאלו · ודרך אחד ופי' אחד להם · שיש לזה מין זה מן התבואה · ולזה מין אחר · לזה מעות ולזה תבואה · וצריכים להיות נכנעים אלו לאלו · וכן באופן זה מ"ש נשיאים אלו לאלו · שיש לזה שאין לזה · ובאופן זה הוא מתנשא על מי שאין לו : הזיונות ברקיע · עיין לעיל פרשה ד' שמים ומלאה כל המראות : ומשרה רוה"ק · וכמ"ש לעיל פר' ו' סימן ה' שע"י שרלית ה' אלך בגשם · חושב שם כל הלל · וכן מ"ש עוד הלא אתה תשוב תחיינו · ועמך ישמחו בך · הראנו ה' חסדך וישעך תתן לנו · אשמעה מה ידבר האל ה' וכל זה היינו רוה"ק וכל זה עפ"י מדת ממעל : ארץ תבל ארקא · ארץ תבל במ"ש לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה · אדמה · ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה · ארקא · בירמיה י' אלהא דשמיא וארקא לא עבדו : מריצה פירותיה · כמ"ש ר"ה דף י"א איזה חודש שהארץ מלאה דשאים ואילן מוציא פירות הוי אומר זה ניסן · היינו בארץ ישראל ובמדינות הסמוכים לה : תקופת תמוז · גם בארץ ישראל יש כמה מיני פירות שמתבשלים בשדה עדיין בתקופת תמוז · ותבלים במחובר · אך בשאר מדינות כמו בגבולינו עיקר הגידול בתקופת תמוז : יג כדי רביעה · בירושלמי ברכות פרק ט' במשנה על הגשמים · ובירושלמי תענית פרק א' הלכה ג' כמה גשמים יורדים ויהיה אדם צריך לברך · ר' חמא בשם ר' יוחנן · בתחלה כדי רביעה וכו' כל הענין · ושאל עוד שם וכמה ירדו ויהיה בהם כדי רביעה · בזה פליגי ר"י ור"מ ויש שם פלוגתא בשיעורים אלו · אם לברכה אם להפסק תענית ועיין בתענית דף ו' ע"ב וכמ"ש כאן ריש סי' ט"ו · וא"כ הובאו המאמרים כאן שלא כסדר · שעיקר השאלה לענין ברכה וכל"ל · ומ"ש כדי רביעה בירושלמי שם · ושם הגי' למה נקרא רביעה שהיא רובעת את הארץ : העליונים זכרים · עיין פר"א פרק ה' בסוף עוד ראיות : תפתח ארץ · ול"ד הרעיפו שמים ממעל וגו' תפתח ארץ ויפרו ישע · ויפרו כדרך פריה ורביה ע"י זכר ונקבה · א"כ מ"ש תפתח ארץ היינו כנקבה לזכר וע"י הגשמים נוממים ומתברכים : לכך בראתיו לתקונו · כוונת המדרש בזה כמ"ש בתענית ז' ב' · גדול יום הגשם כיום שנבראו בו שמים וארץ · שנאמר הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק וגו' · אני ברואתיו בראתים לא נאמר אלא בראתיו פי' שאם היה כתוב בראתים היה הכוונה על שמים והארץ המבוארים בפסוק אך בראתיו לשון יחיד על הגשמים אמאי דסליק מני' ודקה תלמיה יחד כל"ל שבאים ע"י שמתחברים העליונים והתחתונים יחד · וכאן מפרש בראתיו מלשון בריאות וטובות · וזהו להקונו · וגם מלשון בריאה וכמ"ש לא תוהו בראה לשבת יצרה וזהו וישובו : יד אמר ר' ברכיה · ד"א על פסוק ואד יעלה מן הארץ · מלשון פתאום יבוא אידו · מלשון שבר · שמברו יצרם ולבם וערפם על פי מדת ממעל · ודרך קבלה · ושבר יעל מן · אנשי הארץ · מדלא קאמר וענן או לשון אחר כמ"ש בסימן י"ב לעיל · שע"י התפלה הגשמים יורדים · עיין במ"ר פר' י"ב בסימן י"א : יערוף כמטר · הי"ל ירד כמטר או ימטיר כמטר · ע"כ דורש מלשון וערפו שם את העגלה · שפירושו ישברו ויתהכו העורף · וכן כאן וזה עפ"י גז"ש ואינו יוצא מפשוטו · וזהו שאמר המטר יורד : טו כמה גשמים · ירושלמי שם ושם כל המאמר : בתחלה · כשלא ירדו גשמים עדיין · ובסוף שכבר ירדו אז יש צורך יותר בגשמים ומברך אפילו על כל שהוא : הקרמיד ·

יפה תואר

עב כו' דכתיב עבי שחקים ואד יעלה מן הארץ וחולק על מה דאמור לעיל שאד הוא נסר · ענן דכתיב והיה בענני ענן ונשיאים דכתיב מעלה נשיאים · חזיז דכתיב ה' עושה חזיזים ודרך לחזיז קולות · ומה דנותן טעם לאלו השמות לא בשביל שהם כפולים ונרדפים כי אין לנו לבקש טעם על שמות הנרדפים אשר זה הוא תכונת כל שפה ושפה אבל מדרך רז"ל לתת טעם לכל שם גם אם אחד הוא : ומשרה רוה"ק כי אין רוה"ק שורה אלא מתוך שמחה והמטר מביא שמחה לעולם · וי"ל עוד כי רוה"ק הוא רוח דעת ויראת ה' ובירידת הגשמים נחזה הבגתת ה' : ד' שמות נקראו לארץ · בויק"ר פ' כ"ט מונה שבעה שמות לארץ ורשב"ג פליג ע"ז · וכן בספרי שנו א"ר אלכסנדרי מהו בתבל ארנו מכאן דעשרה שמות יש לארץ · ארץ · אדמה · חרבה · יבשה · ארקא · תבל · חלד · ראשית · גיא · שדה · ורשב"ג סובר כי חרבה · יבשה · שמה רק תארים ומקרים לארץ · וכן גיא ושדה המה רק שמות למקומות נפרדים · וחלד קאי על יושבי הארץ כי שמה יחדלו · וראשית לא ידעתי היכן נקראת הארץ ראשית · [אמר המלקט עי' במדרש משלי פרשה ח' כי שמה מקום זה המאמר ושמה מבואר גם הטעם למה נקראת הארץ ראשית אבל פסוק לראיה ליתא שם · ומפשט הדברים נראה כי הוא סובר כדעת האומרים לעיל פ' י"ב סי' י"א כל מה שיש בשמים ובארץ בריאתן מן הארץ דורים בראשית מן הארץ אשר הוא ראשית כל היצורים ברא אלהים את בריאת השמים ואת הארץ וע' ברמב"ן דפירש ג"כ בראשית כמו מראשית בחילוף ב' במ"ם וכמו והנותר בבשר ובלחם יתפרש מבשר ומלחם ועמ"ש היפ"ת בפ' א' לעיל] : טבת שהיא מורקת את פירותיה · מורקת הוא מגזון כמוש ונכסף וכדאי' בנדרים דף נ"ח ע"א אם היו עלין שלבן שהורין אסורים הוריקו מותרים וכתב רש"י שהן כמו כמושין ירוקין והכסיפו פניהם · ובתקופת טבת יתלו פני הפירות ליבול ולכמוש : המים העליונים זכרים כו' כי העליונים המה הפועלים והתחתונים המה המתפעלים לכן יקראו אותם בשם זו"נ והעליונים אומרים לתחתונים קבלו אותנו · והע"ג שאנחנו שוים במינים ובמדרגה מ"מ אתם אשר בארץ ברואי הקב"ה אתם ואנחנו היורדים מלמעלה שלוחי מעלה אנחנו ולעשות רצון בורא אחד יצאנו לכן נהיה נכונים לעבודתו · וכל זה הוא דרך משל ומליצה : היא דעתיה דר"ב דא"ר ב כו' · פי' כי זה הוא דעת ר"ב האומר כי אין הגשמים יורדים רק אם יכניעו את ערפם · ודורש את הכתוב יערוף כמטר לקחי כי הלקח המכניע את העורף מוריד את המטר · וכמו שנקראת התורה תושיה מפני שמתשת כחו של אדם כן נופל על לקח לשון יערוף

משנת דרבי אליעזר

חזיז שהוא עושה חזיונות ברקיע ומשרה רוח הקדש על הבריות עכ"ל · עיין פירוש מ"כ ושוה דוחק ול"נ שהוא דבר אחד פירוש שהחזיונות שעושה הקדוש ברוך הוא בשמים הוא מראה לבריות ע"י סכנן וכמו שנגלה למרע"ה בעב ענן וכן לשאר נביאים וק"ל :

ידי משה

שהוא שובר אידן של בעלי שערים · פי' שהוא שובר ומבטל האיד שהוא חושב על שניים · ועוד י"ל ע"ד דאיתא בגמ' לפני אידיהן פי' יו"ם טובים נקרא איד וכן פי' שהוא שובר יום טוב של בעלי שערים וק"ל · ובסיומי בק"ק נ"ש שמעתי מפני הרב המופלג מסור"ל סירס דיין פי' אמיתי שתרגום יב"ע על איבת אידן פי' יד והוא ע"ד שבור זרוע רשע וס"ק שובר יד ותוקף של רשעים פי' שממנין פקידים על השערים שלא יתיקרו מבוארה בזה מ"כ בעת ביוקר וק"ל · א"נ יש לפרש ע"ד שפי' רש"י בפסוק ותרועה באתו וז"ל פימו לימי ששבע שבבריאות נראות יפות או לנו שאין עוג בריה לרם בחרבתה וזה כיון המדרש כאן וק"ל :

ב"ר ישמעאל בשם ר"ש בן לקיש אמר בתחלה כדי רביעה ולבסוף כדי שתשרה פי המגופה · והלא כמה גשמים יורדין ואין פי מגופה נשרת · אלא תהא נראת כאלו שרויה · כיצד הוא צריך לברך · כהדא דתנינן א על הגשמים ועל בשורות טובות הוא אומר ברוך הטוב והמטיב · רבי ברכיה בשם ר' לוי מייתי לה מהכא (משלי כה) ב מים קרים על נפש עייפה · ושמועה טובה וגו' מה שמועה טובה ברוך הטוב והמטיב אף מים קרים הטוב והמטיב · רי"א כדין מברך יחזקאל אבא · יתברך יתרומם ויתגדל שמך ג על כל טיפה וטיפה שאתה מוריד לנו שממנו אתה זן אלו מאלו · ר"י בר"ש אמר שהוא (ה) מורידן במדה שנאמר (איוב לו) כי יגרע נטפי מים · היך מה דאת אמר (ויקרא כז) ונגרע מערכך · רבי יוסי בר יעקב סלק למבקרי לרבי יהודה מגדלה · שמע קליה מברך אלף אלפים ורבי רבבות ברכות והודאות אנו צריכין להודות לשמך ד על כל טיפה וטיפה שאתה מוריד לנו שאתה משלם גמולים טובים לחייבים · א"ל כן הוה ר' סימון מברך · (ו) א"ר זירא תמן אמרין על הזול שהוא בא לעולם · ועל השבע שהוא בא לעולם · (טז) ועל הנהר שמספח למדינה · אומר ברוך הטוב והמטיב : **טז** והשקה את כל · ר"א בשם רבי יוסי בר זמרא אמר ה הכל מתברך · משא ומתן מתברך · והפרגמטוטין מרויחין · ר' יוחנן בר לוי אמר אף מוכי שחין מרויחין · רבי חייא בר אבא אמר אף החולין מרויחין · ואיבריהון רפין עליהם · ו אבימי מן חבריא הוה מבקר בישיא כד הוות רביעתא נחתה הוה אמר ליה רבי חייא בר אבא מה אינון עבידין · הוה אמר ליה ניגוחו · רבי אבא אומר אף אבן טובה מרגשת · רבנן אמרי (יז) אף הדגים מרגישים · אמר רבי פנחס עובדא הוה בהדא עכו וצדו חד נון ושמו יתיה ש' לטרין · ותקילו יתיה מאתן לטרין הוו תמן חד סב צייד אמר להון דלא נחת רביעתא · וכיון דנחת צדו חד נון ושמו יתיה מאתן לטרין ותקילו יתיה ואשכחוניה ש' לטרין : **יז** אמר רבי אלעזר בר ר"ש ז אין הארץ שותה אלא לפי חיסומה א"כ מה יעשו שרשי חרוב ושרשי שקמה ששרשיהם עד תהום · אלא כל אחד ואחד לפי צרכן · רבי חנינא בר' עיזקה רבי ברכיה בשם ר"י אמר שרשי חטה בוקעין בארץ נ' אמה · שרשי תאינה בוקעים בצור · אמר רבי לוי כך הוא כדקא אמרת לפי חסומה · וחרוב ושקמה (יח) אחד לשלשים יום תהום עולה ומשקה אותה מאי טעמא (ישעיה כז) אני ה' נוצרה לרגעים אשקנה · אמר רבי יהושע בן לוי בשעה שהמטר יורד הוא עושה פנים לאדמה :

מסורת המדרש א ברכות נ"ד ע"א · ירושלמי פרק הרואה ופ"ק דתענית · לקמן פ' כ"ז · ב ילקוט משלי רמז תתקס"א · ג ברכות נ"ט ע"ב · ד ברכות שם · ה עי' פדר"א סוף פ"ה · וילקוט סדר זה רמז כ' · שוח"ט מזמור קי"ז · ו עי' תוס' חולין י"ב ד"ה דמן חבריא · ז עי' ירושלמי ברכות פ"ט · וירושלמי פ"ק דתענית · וירושלמי דעבודת כוכבים פ"ג · ובילקוט סדר זה רמז כ' ·

חדושי הרד"ל

תענית ובבלי שם ולגי' שפה נ"ע כנגדו טפיים (פי' ב' טפים) : (טז) ועל הנהר שמספק למדינה · ע"ש בירושלמי ברכות ופ"ת : (יז) אף הדגים מרגישין · כלומר אע"פ שהן שרוים במים תמיד מכ"מ מרגישים בירידת גשמים וכמש"ל (פ' נ"ז) · כשיורדת טפה מלמעלה מקבלין אותה כנמאון · ובפר"א כשהגשמים יורדין בים זרע הם לאשר בים ומהן הדגים מזדווגין : (יח) אחד לל' יום כו' לרגעים אשקנה · פירשתי בביאורי לפר"א ספ"ה בס"ד · דהאי רגע אחד מתתר"פ בשעה (שהיא הרגע הנחשב במסכת סופרים והמולדות) וא"כ בשעה של הקב"ה שהיא פ"ג שנה ושליש שהן אלף חדשים עולה הרגע חודש אחד פחות מעט ופורתא לא דק :

חדושי הרש"ש

תענית יסד, כצ"ל : (ה) מורידן במדה שנאמר כי יגרע כו' · בירושלמי פ' הרואה מביא קרא יותר מפורש ומים תכן במדה (איוב כ"ח) ועיין לקמן בויק"ר פ' ט"ו שמביא המדרש עצמו ב' פסוקים : (ו) א"ר זירא תמן אמרין פי' המ"כ שם בא"י וכ"פ לקמן פ' ל"ט ולקמן פ' נ"ח : ולכאורה הא המדרש שלפנינו נקרא בפי הראשונים אגדת א"י וכ"נ כי רוב דבריו נמצאים בתלמוד ירושלמי · וא"כ איך יתכן לאמר א"י שהוא מקומו במלת תמן · אך עיין במדרש איכה א' בפסוק זכרה ירושלים ובפי' שם ותראה מה דחקוהו לפרשו כן · אולם בערוך ערך אד הב' העתיק שם בהיפך ונפל היסוד של המ"כ ועיין מש"כ לקמן בס"פ ל"ו וכ"פ מ"כ עצמו לקמן בר"פ מ"א תמן בבבל ושם מוכרח לפרש כן כמ"ש שם :

רש"י

מגופה · סתימה שעושין אותה מטיט ומדבקין אותה בפי חבית של יין : ויש מגופה נשרית · בהמיה שאין בני אדם ממשין את החבית אלא באוצר ס"א : פי המגופה · אותה קרקע שעושין ממנה : מגופה · על פי החבית והיא קרקע קשה שלועזים גר"ש : שאתה ממניען אלו מאלו שאם היו יורדים בבת אחת היו שוטפין את הזרע : שהוא מורידן במדה · יש קרקע שצריכה רוב מים ויש קרקע שאינה צריכה רוב מים אלא קמעא ולפי מדתה המטר יורד : אף משא ומתן · שנושא ונותן איש עם חבירו ובשעת הסחורות הגשמים מסורת הוא לתגרים שיש בה סימן ברכה ע"כ : פרגמטוטין · סוחרים ס"א : אף החולים מרויחין א בריהן רפוי עליהם · החולים שיש להם חולי בכל הגוף וגם אותן שאין להם חולי כי אם באחד מאיבריהן או בשנים גם אותן האברים רפים עליהם ויתיו בשעת הגשמים · לשון אחר אף החולים מרויחים שיש להם חלי באיבריהן ורפים עליהם בירידת מטר : ניגוחו · כלומר הקלו מעט מחלים : לפי חיסומה · לפי מה שהיא חסומה וצנומה וקשה שאם היה ארץ צנומה וקשה אין המטר יורד לתוכה כדי סיפוקה לפי שהיא קשה ביותר ימים רבים לא יוכלו להשקותה מלמעלה כל כך כמו שעושין לארץ שבעה ורכה והכי קפריך אם כן שאינה שותה קרקע קשה אלא לפי חסומה ולא כל צרכה מה יעשו שרשי חרוב ושקמה שבוקעים בצור והולכין עד תהום ואם שותה די ספוקה לא היו שרשי חרוב ושקמה גדלים בצור ובוקעים עד תהום אלא שמע מינה שהיא שותה כדי ספוקה ולא כדי חסומה כדקא אמרת אמר רבי לוי כן הוא כדקאמר ר"א שאין הארץ שותה אלא לפי חסומה ודקא אמרת מה יעשו שרשי חרוב ושקמה אחד לשלשים יום : עושה פנים לאדמה · שגדלים הזרעים והירקות ונעשו פנים לקרקע :

בגמרא

מתנות כהונה

הלבנה שקורין קורמוס ועיין בערוך : ואין פי מגופה כו' · פירש"י שהרי אין ממשין החבית אלא באוצר : נראית כאלו שרויה · כשהגשמים יורדין כלי האדמה וכלי אבנים מתלחלחין מפני שטבען לא : כיצד הוא וכו' · כשהגשמים יורדין : מייתי לה מהכא · מביא ראיה מכאן שמברכין הטוב והמטיב : ר' יהודה בר יחזקאל גרסינן · בירושלמי גרס שאתה מוריד לנו שאתה ממניען זו מזו ועיין מזה בפ' כי תבא שממנה הקדוש ברוך הוא מלאכים להפרידם זו מזו : במדה · פירש"י שמודד במדה כמה צריך לכל קרקע וקרקע ומוריד לה כפי צרכה ולפיכך צריך לברך על כל טיפה וטיפה בפני עצמה ועי"ל שמודד ומשער שלא ירדו ב' טיפין מנקב אחד כדאמרינן פ"ק דתענית שאלמלא כן לא יוכל העולם לעמוד וכך מצאתי בהדיא בירושלמי דברכות פרק הרואה · [ופ"ק דתענית וע"ל פ"ג ובפ' כי תבא] : סליק למבקרי · עלה לבקר ולדרוש בשלומו : ה"ג לחייבים א"ל הדא מנא לך א"ל כך כו' : תמן אמרין · שם בא"י אומרים על כל אלו ברכה אחת בשוה : הכל מתברך · בשעת ירידת גשמים : משא ומתן · פירש רש"י כשנושא ונותן איש עם חבירו ובשעת הסחורות יורדים גשמים מסורת הוא ביד התגרים שיש בו סימן ברכה : והפרגמטוטין · הסוחרים : ואיבריהם · פירש"י אפילו אותן שאין להם חולי אלא באבר אחד : רפין · נוחין והכאב נתרכך לקבל תרופה : מבקר בישיא · מבקר חולים : חבריה · שם מקום כך פירשו התוס' בפ"ק דחולין : כד הוות כו' · כשהיה יורד הרביעה : מה אינון עבידין · מה עושין אלו חולין : ניגוחו · מצאו להם מנוח מחלייהן : מרגשת · ומקבלת כח ומעלה : עובדא כו' · מעשה היה בזאת העיר עכו שצדו דג אחד והיו שמין שיהיה לו ש"ש מאות ליטרין ושקלו אותו ולא מצאו בו רק מאתים ליטרין והיה שם זקן אחד שהיה צייד דגים ואמר להם זה שלא שקל ג' מאות מפני שלא ירדה עדיין הרביעה : וכיון דנחה כו' · כיון שירדה הרביעה צדו עוד דג אחר והיו שמין אותו על מאתים ליטרין והיו שוקלין אותו ומצאו בו שלש מאות : חיסומה · קשיותה · שבמקום קשה [אינה שותה] כ"כ בעומק כמו במקום הרך : ה"ג בירושלמי דברכות ופ"ק דתענית אתנה רבים בוקעים בצור הסלע הקשה : בירושלמי גרס דברי ר' חנינא קודם דברי ר' מאיר בר חנינא וכך נתיישב יותר ודו"ק : כך הוא כו' · לעולם כדקאמרת מעיקרא דאינו שותה אלא כפי חיסומה ודקא קשיא לך אחרוב ושקמה · אחד וכו' : פנים לאדמה · שנראין צמחים ומיני עשבים וזרעים וקודם זה היתה חריבה [והוא לא פנים קלקל] ודרש מדכתיב והשקה את פני הארץ :

יפה תואר

ערוך מפני שמגיע את העורף : כדי שתשרה פי המגופה · וזה יותר גדול מהקרמיד וצריך לזה מי גשמים יותר ומקשה וה"א פי המגופה היא חזקה ואיננה נמחה כמי גשמים · ומפני דלאו כמתנית ממש א"א שירדו עליה כ"כ גשמים שתראה כנמחית : כדין מברך יחזקאל אבא · ולא פליג על מתני' דמברך הטוב והמטיב · כי המשנה מיירי בים לו ארעא וליחזקאל לא היה ליה ארעא לכן ברך ברכה זו · וכן פסק הגמ' בפ' הרואה וכן פסקו הפוסקים · ועל הטובה שהקב"ה עושה עם הארץ כשמורידו מטר לברך · ועל הנס שהוא מראה לנו בירידת הגשמים כמו"ש לעיל אמר יתרומם ויתגדל כי בזה נחזה כמה ומה גדול הוא : אף אבן טובה מרגשת · זו המרגליות [אולי הם הקארא"לען · אך היפ"ת פערלין] הנולדות בים ומרגישות כשיורדות המטר כי יגדלו ויתיפו : לפי חסומה · הוא מלשון כמו אתחסם כ"א וקרון ליה כ"א חסמא בויק"ר פכ"ג דהוראתו אתפתח · ופי' עד מקום שתפתח הארץ ולא בפנים : א"כ מה יעשו כו' · דברי המדרש הם ופליג על ראב"ר"ש · (ור"א אמר לך כר' לוי בסמוך) ושוכר כי כלו"א לפי צרכו ומה דכתיב פני האדמה דורש כריב"ל בסמוך :

פירוש מהרז"ו

פי' במו"ע רעפים שמכסים הגגות : כהדא דתנינן · משנה ברכות פרק הרואה : מייתא לה מהכא · זה לשון הירושלמי סוף ברכות · מה ראו לסמוך בשורות טובות לגשמים · ר' ברכיה בשם ריש לקיש וכן הוא לקמן פר' ל"ז סימן ב' : שאתה מוריד לנו · עי' לעיל פר' ד' סימן ה' ומש"ש וכאן צריך הגהה ותיקון כצ"ל · ועי' ויק"ר פר' ט"ו סי' א' שמ"ש כי יגרע נטפי מים אין בו משמעות של מדה אלא משמעות גרעון ומניעות נטפי מים זה מזה · וכמ"ש לעיל סי' יו"ד · וכן ונגרע מערכך פירושו מניעת חשבון זה מחשבון זה · וזה ראיה על מניעת הטיפות שלא יגעו זה בזה : שמע קליה מברך · ירושלמי ברכות סוף פרק הרואה · וירושלמי תענית פרק א' הלכה ג' ד"ר פר' ז' סימן ז' : ועל הנהר שמספח למדינה · מלשון נסתפחה שדך פי' נשטף שדך · וכן כאן נהר ששוטף ומשקה מדינה כולה במקומות שצריכים לזה שאין הגשמים יורדים כמו נילוס למצרים · ונהר פרת בבבל כמ"ש לעיל סימן ט' : **טז** והשקה את כל · פני האדמה ותיבת כל פני מיותר · ע"כ דורש שתיבת כל מרבה כל מה שיש באדמה הכל מרווחין בעת הגשם ופני האדמה פירושו העשירים הנכבדים כמ"ש לקמן פר' ע"ט סימן ה' פני העיר פנים שבעיר וכן כאן ושאר הדברים שחושב מרבה במ"ש את כל : אף אבן טובה · דורש תיבת פני שהוא מיותר ע"כ דורש פי' מדת ממעל פנינים רמז שמשקה אפילו פנינים · ועיין כל זה ד"ר פר' ז' סי' ז' : **יז** אלא לפי חיסומה · שמ"ר פר' ה' סימן ט' ירושלמי ברכות פרק ט' ירושלמי תענית פ' א' הלכה ג' ובירושלמי עבודת כוכבים פרק ג' ובא לדרוש מ"ש את כל פני האדמה · משמע שיש פנים לאדמה שמוכשר לעבודת גידול הצמחים והוא הנקרא פני האדמה ובזה מיושב לשון ירושלמי תענית שם מלמד שאין הארץ שותה אלא לפי חסומה מורה שדרש כן מהפסוק ע"כ אמר מלמד · ועיקר שם חסום כשגומרים איזה דבר · ועושין לה שפה או שאר תיקון חסום · כמ"ש בערוך ערך חסם הסלים של עץ כשחוסם ויקנב · שעושה דבר נאה ושפה עליה · וכן כיון שגומר הקופה והסל וגומר שפתה היא חסומה · עיין ערוך כדומה לזה · וכאן המקום המוכשר לזרעים היא שפתה וחסומה ואין הגשמים משקים בעומק יותר מזה · וזהו והשקה את כל פני האדמה · וע"ז מקשה מה יעשו שרשי חרוב ושקמה שהם בעמקי אדמה יותר מהחסום : ששרשיהם עד התהום · זה צ"ע גדול שהם יורדין עד תהום · א"כ הרי יונקים מן התהום · ואין כאן קושיא וכן משמע בדברי ר' לוי שתהום עולה · ואם מגיעין עד התהום אין צריך לעלות · והאמת שהמאמר נעתק מג' מקומות בירושלמי כצ"ל · וגם בילקוט ישעיה כ"ז · וליתא שם גירסא זו ששרשיהן עד התהום וגם כאן איתא כמו כאן · וגם בשמ"ר פר' ה' סימן ט' שם איתא יש אילן ששרשיו יורדין ב' אמה ויש ל' אמה · ויש חמשים ויש שאין יורדין אלא ג' טפחים ע"ש באריכות הרי במעלה יותר מג' אמה כלל · ויתכן שמ"ש כאן עד התהום הוא לדרך גוזמא והכוונה עמוק יותר הרבה מכדי חסומה · גם מ"ש אלא כל אחד ואחד לפי צרכו לא מצאתי בשום לא בירושלמי בג' מקומות הנ"ל ולא בילקוט בב' מקומות הנ"ל · וצ"ל דגם כאן אין זה הכוונה למסקנא ותירוץ אלא דרך ויכוח לצדד שההכרח לומר שכל אחד שותה כפי צרכו · מה אומר לפי חסומו · וכן מצאתי בפי' רש"י ז"ל על המדרש שפירש כן · והוסיף עוד להביא מאמר ר' חנינא בר עיזקה ששרשי חיטה בוקעין יותר מהכל והוא נ' אמה וכמ"ש בשמ"ר שנ' אמה הוא השורש שאין למטה ממנו · ועדיין עומד בקושייתו על דברי רשב"א עד שהביא דברי ר' לוי לתרץ הקושיא · ודברי ר' חנינא הוא הוספה על דברי ים שהקשו על דברי ר"א ב"ש שאמר לפי חסומה ור"א ב"ש הוא תנא · ור' לוי שהוא אמורא מן האמוראים הראשונים בא לתרץ קושיית הראשונים בחרוב ושקמה · ולא הזכיר דברי ר' חנינא שהיה אחר ר' לוי אלא שמסדר המדרש הכניס דברי ר' חנינא בתוך הקושיא ותירוץ ר' לוי יעלה ג"כ לתירוץ על דברי ר' חנינא · ודרשת ר' לוי מפסוק התהום וס · ודורש שתיבת אל מיותר שהיה די שיאמר תהום קורא תהום ע"כ דורש תיבות אל א' ל' נוטריקון אחד שלשים · ופירושו אחד לשלשים יום וכמ"ש בהדיא שמ"ר פר' ה' שם שדורש מפסוק תהום אל תהום · ומה שהביא פסוק · לרגעים אשקנה · לטעמא דמילתא למה צריך שיעלה תהום · לזה אמר אני ה' נוצרה לארץ לרגעים אשקנה מלשון רגע רוגע הים שהיא בשביל אותם ששרשיהם רוגעים ובוקעים בעומק הארץ הרבה ע"כ צריך התהום לעלות · ודורש מדת נוטריקון עפ"י מדה י"ז ושם מפורש שמשקה הבוקעים : פנים לאדמה · איננו דורש כרשב"א שיש פנים לאדמה היינו חסומה ושפתה אלא פירושו שמהגשמים נעשה פנים לאדמה :

פרשה יד

א וייצר ה' אלהים · כתיב (משלי כט) א מלך במשפט יעמיד ארץ וגו' · מלך זה מלכי המלכים הקב"ה · במשפט יעמיד ארץ שברא את העולם בדין שנאמר בראשית ברא אלהים · (שם) ב ואיש תרומות יהרסנה זה אדם הראשון שהיה גמר חלתו של עולם ג ונקראת חלה תרומה · שנאמר (במדבר טו) ראשית עריסותיכם וגו' · א"ר יוסי בן קצרתה ד כאשה הזאת (א) שהיא משקשקת עיסתה במים והגבהת הלתה מבנתיים · כך בתחלה ואד יעלה מן הארץ וגו' · ואחר כך וייצר ה' אלהים וגו' : **ב** וייצר ה שני יצירות יצירה לאדם ויצירה לחוה · ו יצירה לשבעה · ויצירה לתשעה · רב הונא אמר נוצר לשבעה ונולד לח' או לתשעה חי נוצר לתשעה ונולד לשמונה אינו חי · קל וחומר לשבעה · בעון קמיה דרבי אבהו ז מנין שהנוצר לשבעה חי · אמר להון מדידכון אנא ממטי לכון · זיט"א אפט"א · איט"א אוכט"א : **ג** וייצר שתי יצירות יצירה מן התחתונים · ויצירה מן העליונים · ח רבי יהושע בר נחמיה בשם רבי חנינא בר יצחק ורבנן בשם רבי אליעזר ברא בו ד' בריות מלמעלן וד' מלמטן · אוכל ושותה כבהמה · פרה ורבה כבהמה · מטיל גללים כבהמה · ומת כבהמה · מלמעלה עומד כמלאכי השרת · מדבר · ומבין · ורואה · כמלאכי השרת · ובהמה אינה רואה אתמהא · אלא זה מצדד · רבי תפדויי אמר בשם רבי אחא העליונים נבראו בצלם ובדמות ואינן פרין ורבין והתחתונים פרין ורבין ולא נבראו בצלם ודמות · אמר הקב"ה הרי אני בורא אותו בצלם ובדמות מן העליונים · פרה ורבה מן התחתונים · א"ר תפדויי בשם רבי אחא אמר הקב"ה אם אני בוראו מן העליונים הוא חי ואינו מת · מן התחתונים הוא מת ואינו חי · ט אלא הריני בוראו מאלו ומאלו · ואם יחטא ימות · ואם לאו יחיה : **ד** וייצר שני יצרים · יצר טוב ויצר הרע · שאלו היה לבהמה ב' יצרים · כיון שהיתה רואה סכין ביד אדם לשחטה · היתה מפחדת ומתה · והרי אדם יש לו ב' יצרים · אמר רבי חנינא בר אידא (זכריה יב) ויוצר רוח אדם בקרבו · כ מלמד שנפשו של אדם צרורה בקרבו · אלמלא כן (ב) כיון שהיתה הצרה באה עליו היה שומטה ומשליכה : **ה** ל וייצר ב' יצירות · יצירה בעולם הזה · ויצירה לעולם הבא · ב"ש וב"ה · ב"ש אומרים לא כשם שיצירתו בעוה"ז · כך יצירתו לעולם הבא · בעולם הזה מתחיל בעור ובבשר וגומר בגידים ובעצמות · אבל לעתיד לבא מתחיל בגידים ובעצמות וגומר בעור ובבשר · שכך הוא אומר במתי יחזקאל (יחזקאל לז) ראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה · אמר רבי יונתן אין למדין ממתי יחזקאל · ולמה היו מתי יחזקאל דומים · לזה שהוא נכנס למרחץ מה שהוא פושט ראשון הוא לובש אחרון · ב"ה אומרים כשם שיצירתו בעוה"ז · כך יצירתו בעוה"ב · בעוה"ז מתחיל בעור ובבשר וגומר בגידים ובעצמות · כך אף לעתיד לבא מתחיל בעור ובבשר וגומר בגידים ובעצמות · שכן איוב אומר (איוב י) הלא כחלב תתיכני · התכתני אין כתיב כאן אלא תתיכני · וכגבינה

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז י"ט · ומשפטים רמז ש"ו · ומשלי רמז תתקס"א · ב ילקוט כאן רמז ל"ב · ומשלי שם · ג מעילה ט"ו ע"ב · ד ילקוט בראשית רמז כ' ול"ב · ומשלי רמז תתקס"א · ה ברכות ס"א ע"א · כתובות ח' · ו ירושלמי יבמות פ"ד ה"ב · ז ירושלמי שם · ב"ר פ"כ · במדבר רבה פ"ד · תנחומא סדר במדבר סי' י"ח · יל"ק ט כאן רמז כ' · ח חגיגה דף ט"ז · ועי' אבות דרבי נתן פרק כ"ז · ט ספרי האזינו פסקא ש"ו · י ברכות ס"א ע"א · ועירובין דף י"ח · וילק"ט כאן רמז כ' · כ ילקוט זכריה רמז תקע"ח · ל תנחומא תזריע סי' א' · ילקוט תזריע רמז תתקמ"ז · וילקוט יחזקאל רמז שע"ז :

חדושי הרד"ל

(א) שהיא מקשקשת עיסתה · כ"ה בירושלמי פ"ב דשבת (הל' ו') וכצ"ל ופירושו מגבלת וכן הלשון במ"ר פ' ו' : (ב) כיון שהיתה הצרה באה עליו וכו' · בקה"ר פ' א' פסוק ז' דרש לה מקרא אין אדם

מתנת כהונה

פרשה יד גמר חלתו · כדמפרש ואזיל ומצאתי רמז ה"אדם ל"גפש ח"יה ר"ת למפרע חלה : יצירה לשבע · שאם נולד הולד בחודש השביעי מההריון יוכל להיות חי וכן בחודש התשיעי : בעון קומי · אחד מאנשי יון שאל ליה : מדידכון כו' · מכתב ולשון שלכם אני מביא אתכם תשובה וראיה : ה"ג בערוך זיט"א אפט"א איט"א אוכט"א ופירש הערוך זיט"א פירוש בלשון יון יחיה אפטא שבעה · ובאותיות שלהן קורין אל הז' זיטא כלומר בן ז' יחיה : איטא · הוא בלשון יון ימות ואוכטון הוא ח' ובאותיות שלהן האיטא הוא במקום ח' שלנו כלומר בן ח' ימות ובירושלמי דפרק החולץ גרס חיטא אוכטין איטא אפטא : זה מצדד · פירש"י האדם אף כשהוא מביט לפניו ממש רואה מה שנעשה מן הצדדין והבהמה אינה רואה אלא כשהיא מצדדת ראשה לאחד מן הצדדין : בצלם ודמות · צלם אלהים · אם יחטא ימות גרסינן וכן הוא לעיל פ"ח : מפחדת כו' · רש"י ז"ל ובילקוט גרס משחרת פי' מקדמת עצמה כד"א והוהבו שחרו מוסר ומתוך שאין בה יצר הרע דרכיה תמימות : והרי אדם יש לו כו' · ואפ"ה אינו מת מפני הפחד : א"ר חנינא כו' · ויוצר כתיב פירוש קושר וצורר שאלמלא כן ודאי היה שומטה ומשליכה מפני הפחד ומ"מ צריך הוא ליצה"ר דאם לא כן מותרו מן הבהמה אין וכמו שדרשו למעלה טוב מאד זה יצה"ר : [יצירה בעוה"ז כו' · וכדמפרש ואזיל פלוגתא דב"ש וב"ה] : מתחיל בעור ובשר כמו שנאמר באיוב עור ובשר תלבישני וגידים ועצמות תסוככני · [ובשר עלה וגו' גרסי'] : אין למדין כו' · פירש"י לפי שעדיין היו בהם עצמות ולא חסרו כ"א גידים ועור ובשר אבל לעתיד שהכל עפר הקב"ה יתחיל כעין יצירת העוה"ז · [בתחלה עור ובשר ואחר כך גידים ועצמות] : לובש אחרון · וכן העור הנרקבת תחלה מפני שמונחת ע"ג קרקע עלה עליהם באחרונה וגידין תחלה על עצמות שנשארו עדיין ועל הגידים והבשר העור באחרונה אבל לעתיד שהכל נרקב יתחיל בעור שהוא עליון ויגמור בעצמות : התכתני · הוא

תסוככני

לשון עבר ומורה על היצירה הראשונה ולא אמר כן אלא תתיכני שהוא לשון עתיד כמשפט אית"ן :

רש"י

פרשה יד בגמרא בירושלמי יבמות · נוצר לשבעה ונולד לשמונה חי וכל שכן לתשעה · נוצר לתשעה ונולד לשבעה מהו א"ל איתא חמי אי לשמונה אינו חי כ"ש לשבעה בעון קומי רבי אבהו מניין לבן שבעה שהוא חי אמר לון מדידכון אנא ממטי לכון וכו' ס"א : אם נגזר לילד בשעת יצירה שיהא במעי אמו שבעה חדשים ואתרמי שנולד לשמונה חי בר קיימא וכל שכן אם יהיה במעי אמו תשעה חדשים שהולד הולך ומתענג וגדל עד תשעה חדשים במעי אמו : נוצר לתשעה חדשים · אם נגזר עליו בשעת יצירה שיעמוד במעי אמו תשעה חדשים ואיתרמי שנולד לשמונה אינו חי שקודם זמנו בא : נוצר לתשעה · ונולד לשבעה מהו מי אמרינן הואיל ורוב ולדות לשבעה חדשים וחיין אף זה בר קיימא הוא או דלמא הואיל שנגזר עליו שיהא במעי אמו תשעה חדשים והוא לא השלים זמנו משני חדשים אינו חי אמר ליה איתא חמי בא וראה ותדקדק בדבר אם לשמונה אינו חי לפי שלא השלים זמנו מחדש לשבעה לא כ"ש : איב"ו · חי איפטא לשבעה אוקט"א לשמונה אוקט"ו פי' לשון יוני הוא שאומרים למתעטש חיה השביעי ובשמיני למות כלומר אותו שנולד לשבעה חדשים חי אבל לשמונה אינו חי ע"כ : וייצר שני יודי"ן · הן שני יצרים ולבהמה אין כתיב אלא יו"ד אחת · ס"א : היתה משחרת מקדמת וממיתה את עצמה מרוב צער : צרורה בקרבו · שאין לו רשות להשמיטה : אין למדין ממתי יחזקאל · לפי שעדיין היה בהם עצמות ולא נחסרו כי אם גידין עור ובשר ולפיכך התחיל לארוג בהם הגידין תחלה על העצמות ושוב הבשר והעור אבל לעתיד לבא שהכל עפר ואין שם עצם אין הקב"ה מתחיל בגידין ועצמות כי אם כעין יצירות העולם הזה בתחלה עור ובשר ואח"כ גידין ועצמות :

פירוש מהרז"ו

פרשה יד סימן א יעמיד ארץ · וס"ד ואיש תרומות יהרסנה · ופשוטו יושבי הארץ עפ"י מדה ס' · ולפי שלא כתוב מפורש יושבי הארץ ע"כ דורש על הקב"ה · שברא את הארץ עמדה במשפט בדין כמ"ש בראשית ברא אלהים ה' לא נאמר אלא אלהים · וכן ויאמר אלהים יהי רקיע וכן כולהון · וכן דוד אומר כי אלהים שופט · ללמדך שבדין נברא העולם · כן הוא בשמ"ר פרשה למ"ד סימן י"ג : ואיש תרומות שהיה גמר חלתו · משמע שהיה חלה אחרת · אלא שהוא היה הגמר · רומז למ"ש תד"א פרק ל"א · העתקתיו לעיל פר' א' סוף סימן ד' · שלקח הקב"ה כביכול מכל מין מתן שכרו מן העולם : ראשית עריסותיכם · וס"ד חלה תרימו תרומה : א"ר יוסי · תנחומא ריש פרשת נח ולקמן סוף פר' י"ז · ירושלמי שבת פרק ב' סוף הלכה ו' : משקשקת · פי' מטרפת ומערבת · ובערוך ערך שק משמע שפירושו ממחה ומבטל כח הקמח במים · שהרי חברו עם מ"ש משקשקין לך מן חוכך · ובירושלמי הגירסא מקשקשת · וכן הוא בילקוט כאן משלי כ"ט · והענין אחד : חלתה מבנתים · פי' מבניהם יחד מן הקמח ומן המים · ומ"ש לעיל פר' י"ג סימן ג' וסימן ח' שאם אין אדם אין מטר · ואיך אמר כאן שירד תחלה המטר · וי"ל דשם מדבר לדורות · גם מאחר שירד לצורך יצירת האדם נקרא אם אין אדם אין מטר : ואח"כ וייצר · ה' אלהים עפר מן האדמה שעשאו חלה ותרומה · וכאן חסר סוף המאמר · מהו יהרסנה · ואיתא בשמ"ר פר' ל"ג סימן י"ג ואח"כ ויצו כיון שחטא אמר לו האלהים · ארורה האדמה בעבורך · וזהו שכתב כאן וייצר ה' אלהים · שכשחטא שפטו שנברא בשיתוף דין · ולפי זה פי' הפסוק מלך במשפט · יעמיד ארץ · שברא העולם בדין · וגם ברא את האדם בקדושה · והיה ראוי מהולדתו שלא יחטא בעבור קדושתו · וזהו ואיש תרומות · וגם שיצרא מן הדין שנברא בו העולם והאדם עצמו · ועכ"ז יהרסנה שהרס הארץ עצמה שנתקללה עבורו : **ב** וייצר ב' יצירות · פי' ד"א וייצר על שכתוב בב' יודי"ן · ודורש מדה יו"ד מדבר שהוא שנוי באותיות · ומאמר זה בירושלמי יבמות פרק ד' הלכה ב' כל הסימן ושם מובן פירוש ב' יצירות · באופן אחר · והולי גם כאן פירושו כן · ומ"ש יצירה לאדם יצירה לחוה · הוא ד"א ופירוש אחר : זיטא אפטא איטא אוכטא · כתוב במוסף ערוך · אמר בנימין בלשון יוני הוא זיטא עולה במספר שבעה · והוא איטא · שמונה וכו' ופירש מילת זיטא · תחיה · איטא המחזה ואבדון · א"כ הנולד באפטא · אמר פירושו בלשון יוני שבעה חי כמו זיטה והנולד באוכטא · הולך לאבדון כי אוכטא פירושו שמונה כמו איטה · ויהיה זיטא אפטא · פירושו שבעה חי · איטה אוכטא שמונה מת · שחז"ל דורשין לשון יוני · כמו שדורשין לשון הקודש · וכמ"ש שדרשו פסוק יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם · שהלשון עצמו יש לו משמעות דורשין : **ג** ר' יהושע בר נחמיה · לעיל פר' ח' סימן י"א ועמש"ם בפירוש המאמר : **ד** שני יצרים זה כלל גדול בדברי חז"ל כל דבר שלא יתכן כפי פשוטו ניתן לדרוש בכמה דרשות · כמ"ש בפרשה יו"ד על תיבת ויכלו · וכן בכמה וכמה מקומות · וכן כאן שלפי פשוטו של יצירת האדם היה די שיכתוב ביו"ד אחד ויצר וכתוב בב' יודין · ודורש מדה כ' אא"ע ליצירת אדם ת"ע לענין היצרים · שיש באדם ב' מיני מחשבות בלב יצר טוב ויצר רע · עפ"י מדת ממעל כמ"ש ויוצר עליכם מחשבה : צרורה בקרבו · קשורה וצרורה בו יותר מרוח הבהמה בבהמה ע"כ הבהמה היתה מתה מפחד אם היה לה יצר · כי כח היצר מעורר לכעס וקנאה · ומעורר מלחמה כנגד שונאו ואם היו בה כחות אלו בעת השחיטה היו מקרבים לה מיתתה קודם השחיטה · והיתה תמיד נבילה על כן לא נברא בה כח היצר הרע כמו באדם · והאדם העפ"י שיש בו יצר רע ומתעורר בכחות הנ"ל · בעת פחדו אין שולטים בו כל כך להמיתו בפחדו עי' ד"ר פר' ס' סימן ג' וקהלת רבה פסוק אין אדם שליט · ושם מבואר יותר · ועיין כל זה ברכות דף ס"א א' : **ה** ב"ש וב"ה · ויק"ר פר' י"ד סי' ס' ומובר כ"ש שלעתיד תהיה היצירה באופן אחר מאשר הוא עתה : במתי יחזקאל · שהוא אות ומופת על תחיית

יפה תואר

ואיש תרומות יהרסנה זה אדה"ר · מדלא כתיב ואיש עול הספק מן מלך במשפט לכן דורש על אדה"ר שהיה גמר חלתו כו' · פי' המלך היותר משובח [ובירושלמי איתא תלה טהורה היה] כי נברא ממיטב הארץ · וככ"ז חטא והרס את הארץ : כאשה הזאת שהיא מקשקשת כו' · הכוונה שביצירת האדם כביכול הקב"ה בעצמו התעסק כאשה שעוסקת בגיבול העיסה · וז"ש כך בתחלה ואד יעלה מן הארץ לגבל את העפר ואח"כ וייצר ה' אלהים וגו' מהגיבול הזה : יצירה לז' כו' · ונפ"ל בא לרמז פה על יצירת האנשים הנולדים אח"ז ולא קאי על יצירת אדה"ר · (וע' בזה בידי"מ כי הם דברי היפ"ת) · ומה שאין הציור מתחיל אחר הקליטה כי אחר ג' ימי הקליטה יבדל הקנף והנפת מהזרע · ולז' ימים מתחלת המתיחה שהוא הציור : נוצר לז' ימים ונולד לח' או לט' חדשים גרסינן · [וכ"כ היפ"ת האריך בזה בסתירת דברי ב"ר פה עם דבריו בפ"כ סי' ו' כי לפ"ז היתה הגירסא שם משו"ה מאשר לפנינו · ולפי נוסחתנו השמטנו את דבריו כי אין סתירה ביניהם] : מנין שהולד לז' חי כל"ל : יצ"ט ויה"ר · פי' שהיה מרגיש בין טוב ובין רע גם לפני החטא לפי שהיא בעל בחירה · אך לא היה נוטה רק אל צד הטוב והמושכלות וכשחטא נטה אל המפורסמות והיינו לדעת טוב ורע וכאשר האריך בזה המורה בח"א פ"ב · ובילקוט בזכריה גרים אבל בהמה אין לה אלא יצר אחד וזה דרך אחד הטבעי מבלי לנטות ממנו ימין ושמאל : יצירה בעוה"ז כו' · ולב"ש תהיינה גם היצירות מתחלפות · ולא היצירה העוה"ז תהיה יצירת העוה"ב · ולב"ה מרמז לנו רק כי תהיינה שתי יצירות בזמנים מתחלפים אבל אופן היצירה יהיה שוה בשתיהם · והנה היצירה בעוה"ב היא לאחר תחיית המתים ומזה הוכיח הרמב"ן בשער הגמול כי עוה"ב הוא עולם התחיה אבל בגמ' ובמדרשים בכ"מ מוכח כי עוה"ב הוא בכמה פנים · בין על הנצחי אשר אחר המות · ובין על ימות המשיח ובין על אחר התחיה · וזה טעם מחלוקת ב"ש וב"ה הוא בזה · כי בעוה"ז היצירה שומרת דרכי הטבע · ולכן מתחיל בעור ובשר והחלקים אשר יפרדו מהם יתקשו ויהיו לגידים ועצמות · משא"כ בעוה"ב תהיה היצירה נסי · וגם בתוך גם כי מן הקשה יתהפך היו.

ידי משה

יצירה לז' ויצירה לט' · פי' שהולד נוצר לפעמים לז' ימים אחר קליטת הזרע ולפעמים לט' ימים אחר קליטת הזרע : ר"ה אמר נוצר לז' · פי' שהזרע שהוא נקלט לז' ימים ונולד לשמונה או לתשעה חדשים חי אבל נוצר לתשעה ימים ונולד לשמונה חדשים אינו חי וק"ו לז' : יצירה בעוה"ז ויצירה לעוה"ב · צריך ליתן טעם איך ברא עכשיו מה שיהיה אחר מיתה · וצ"ל שמתחבר לפי שכשברא את האדם ברא בו שני יצירות עלם שעמו לוז ומעלם זה יחיו המתים לעתיד ואותו עלם אינו נרקב ולפיכך אמר שברא עכשיו ומשום זה מביא הפלוגתא דב"ש וב"ה שלדברי ב"ש יתחיל לעתיד בעלמות לפי שהכל ירקבו ולא ישאר רק עלם זה לפיכך מן הסברא להתחיל בו · וב"ה אומר כשם שיצירתו בעוה"ז כך יצירתו לעוה"ב · לפי שהוא סבר שמעלם לוז כבר נברא וממנו יוגמר הכל כמו בבריאה ראשונה שנברא הכל בפעם אחת : לזה מביא שמש

הקפאתני אין כתיב כאן אלא תקפיאני · עור ובשר הלבשתני אין כתיב כאן · אלא תלבישני · עצמות וגידים סוככתני אין כתיב כאן · אלא תסוככני · לקערה שהיא מלאה חלב עד שלא נתן מסו בתוכו החלב רופף · משנתן לתוכה מסו הרי החלב קפוי ועומד · הוא שאיוב אמר (שם) הלא כחלב תתיכני גו' עור ובשר גו' חיים וחסד עשית עמדי ופקודתך שמרה רוחי · ג את האדם · א בזכותו של אברהם · (ג) א"ר לוי (א) ב האדם הגדול בענקים · זה אברהם · למה קורא אותו גדול שהיה ראוי להבראות קודם לאדם הראשון · אלא אמר הקב"ה שמא יקלקל ואין מי שיבא לתקן תחתיו · אלא הרי אני בורא את האדם תחלה שאם יקלקל יבא אברהם ויתקן תחתיו · אמר רבי אבא בר כהנא בנוהג שבעולם אדם יש לו קורה שופעת היכן הוא נותנה לא באמצע טרקלין כדי שתסבול קורות שלפניה וקורות שלאחריה · כך למה ברא הקב"ה את אברהם באמצע הדורות · כדי שיסבול דורות שלפניו · והדורות שלאחריו · אמר רבי לוי מכניסין את המתוקנת לבית של מקולקלת · ואין מכניסין את המקולקלת לביתה של מתוקנת: ז עפר · ג ר"י בר סימון אומר עופר · עולם על מליאתו נברא אר"א בר שמעון אף חוה על מליאתה נבראת · אמר רבי יוחנן אדם וחוה (ד) כבני עשרים שנה נבראו · רבי הונא אמר עפר זכר · אדמה נקבה · היוצר הזה מביא עפר זכר · ואדמה נקבה · כדי שיהיו כליו בריאין · ד מעשה בא' בציפורי שמת בנו · אית (ה) דאמר מינאי הוה יתיב גביה · סלק רבי יוסי בר חלפתא למחמי ליה אנפין · חמתיה יתיב ושחיק · א"ל למה אתה שחיק · א"ל אנן רחיצן במרי שמיא · דאתחמי לאפויי לעלמא דאתי · א"ל לא מסתייה לההוא גברא עקתיה אלא דאתית מעקא ליה · אית חספין מתדבקין לא כך כתיב (תהלים ב) ככלי יוצר תנפצם · אתמהא · (ו) א"ל כלי חרש בריתו מן המים והכשירו באור · כלי זכוכית בריתו מן האור והכשירו באור · זה נשבר ויש לו תקנה וזה נשבר ואין לו תקנה · אתמהא · א"ל ע"י שהוא עשוי בנפיחה · אמר לו ישמעו אזניך מה שפיך אומר · ה מה אם זה שעשוי בנפיחתו של בשר ודם יש לו תקנה · בנפיחתו של הקב"ה על אחת כמה וכמה · אמר רבי יצחק ככלי חרס תנפצם אין כתיב כאן · אלא ככלי יוצר תנפצם · כלי יוצר שלא הוסקו יכולין הן לחזור: ח מן האדמה · רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רבי שמואל בר נחמן אמרו · ו ממקום כפרתו נברא · (ו) היך מה דאת אמר (שמות כ) מזבח אדמה תעשה לי · אמר הקב"ה הרי אני בורא אותו ממקום כפרתו והלואי יעמוד · ויפח

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז כ' · ב עיין ילקוט יהושע רמז כ"ג · ג במדבר רבה פרשה י"ב · ד מדרש תהלים מזמור ב' · ילקוט תהלים רמז תרכ"א · ה סנהדרין דף ל"ח ע"א · ו פרקי דרבי אליעזר פרק י"ב ופרק כ' · עיין מדרש תהלים מזמור נ"ב ·

חדושי הרד"ל

שליט ברות : (ג) אמר ר"ל · כתיב (יהושע י"ד) האדם הגדול למה קורא אותו האדם הגדול · שהיה ראוי להבראות קודם אדה"ר כצ"ל וכ"ה בילקוט ועיין בקה"ר (פ' ז' פסוק י"א) ור"ל שאברהם הוא גדול מאדה"ר : (ד) כבני כ' שנה כו' · בשה"ר ספ"ג דרים לה ע"ש וכמ"ש בחולין (ס' ע"א) בקומתן נבראו וכו' :

חדושי הרש"ש

(א) האדם הגדול בענקים · הוא ביהושע י"ד : (ב) א"ל כ"ח בריתו מן המים כו' כ"ז בריתו מן האור כו' (ה) אית דאמרי כו' · ועיין מ"כ בשם רש"י וכ"ש בשות"ע מז' ב' ע"ש : (ו) המד"א מזבח אדמה

רש"י

תסוככני · לשון ארוג כמו ויסע את יתד האהל עם המסכת : כעין האורג הזה · שאורג השתי תחלה ואח"כ מכניס הערב לתוכה כך הקב"ה בורא העור והבשר תחלה ואח"כ מכניס העצמות והגידין בתוכם : לביתה של מקולקלת · כדי שתראה מקולקלת מעשיה הטובים של מתוקנת ותלך אחריה : לביתה של מתוקנת · שלא תהא מתוקנת למדה ממעשיה הרעים של מקולקלת : עופר עולם · נגמר כולו בקלר בלע"ז : מביא עפר זכר · מיני עפרות הן שקורין חול הגס עפר זכר חול הדק עפר נקבה ע"כ : איכא דאמרי מינאי הוה הבי הבן ואית דאמרי מינאי הוה יתיב גבי דאב וכן דלא סליק רבי יוסי בן חלפתא למחמי ליה אפין לנחם את האבל להקביל פניו : חמתיה · אבל לרבי יוסי יתיב שחיק א"ל רבי יוסי אנן רחיצין במרי שמיא דאתחזו לאפי · ברך לעלמא דאתי אמר ליה לא מסתיי' לההוא גברא עקתא אלא דאתית ומעקת ליה לא כך כתיב ככלי יוצר תנפצם אתמהא אמר ליה ר' יוסי כלי חרס בריתו מן המים והכשירו באור כלי זכוכית בריתו מן האור והכשירו באור מפני מה זכוכית אם נשבר יש לו תקנה וכלי חרס נשבר ואין וכו' ככלי חרס שהוסקו תנפצם אין כתיב כאן אלא ככלי יוצר תנפצם כלי יוצר שלא הוסקו יכולים לחזור שלא נקרא כלי חרס אלא לאחר שהוסקו דכתיב חרשי אדמה אבל עד שלא הוסק כתיב כחומר ביד היוצר (ירמיה י"ח) : ס"א · מינאי הוה יתיב גביה דאב הבן אבל הוא לא היה כותי : חמתיה · ראהו האבל לרבי יוסי דיתיב ושחי' מה כלי חרס לאחר שמתנפץ לא יתחבר כן המתים מאחר שיעשו עפר לא יקומו עולמית ואתה אומר שיראה פני הקב"ה היא לעולם הבא : והוכשרו באור · שעל ידי האור המסיקו הוא עומד : אמר רבי יצחק · מן הפסוק עצמו שאמר הכותי היה רבי יוסי יכול להשיבו תשובה נאחת ע"כ : ויפח באפיו

וכן אנחנו נבראים בדרך אחד שוה לפיכך יש לנו תקנה : בנפיחה · הזכוכית נעשה על ידי נפיחה לפיכך יש לו תקנה בנפיחה ככחו אז לתקנו בנפיחה כן כחו עתה : א"ר יצחק כו' · בא לתרץ שאלת המין אינה כלום דלא כתיב נוצר דמשמע שנוצר כבר אלא כלי יוצר שעדיין לא נוצרו : כלי יוצר שלא הוסקו · גרס שלא נשרפו עדיין בכבשן וכן הוא בילקוט ועדיין הם טיט וחמר ויש תקנה לשבירתן : מקום מזבח כו' · דייק מדכתיב האדמה והל"ל מן אדמה משמע ממקום המיוחד שבאדמה וזהו המזבח שבמקום ב"ה ומכפר על ישראל

מתנות כהונה

מסו · שם או עשב שנותנין בחלב להעמיד · ולהפריד מי החלב מן הגבינה : מסו · לשון חלוקה כד"א הרמונים משימסו · [ועי' בפ' שלח ולעיל פ"ד] · וכן אם של אשה היא מלאה דם וטיפה של לבנות יורד לתוכה ומיד נקפה · [וכ"ה לקמן פ' תזריע] : רופף · מנענע נע ונד : שופעת · ישרה ותלקה ומשופע : המתוקנת · אשה חכמה צנועה ומעשיה טובים ומי שיש לו רעה מכנים הטובה בביתו כדי שתחפה על האשה הרעה ותלמוד אותה אבל איפכא לא פן תלמוד הטובה ממעשה הרעה וכן הכנים הקב"ה אברהם אבינו בתוך בית הרשעים והיה מחפה עליהם ולימד דעת את העם להכיר אביהם שבשמים · [ועי' זה במדרש קהלת בפסוק ראיתי. את הענין] : עופר · עפר דרש לשון עופר פי' בחור וחזק עומד על מעמדו ותקפו כד"א עופר האילים : עולם · נער בחור לשון עלם : כבני עשרים שנה נבראו · [רבינו בחיי בפ' הן האדם הביא מדרש] שנאמר הן האדם היה הי"ה בגי' עשרים · [וסוב ע"ש] : עפר לשון זכר אדמה לשון נקבה · [ופי' רבינו בחיי הנבראים כלם בעלי חומר ובע"ח כלם הם זכר ונקבה] · ופירש"י ז"ל מיני עפרות הן חול הגס עפר זכר חול הדק עפר נקבה וזה חזק מאד ושניהם כאחד טובים : ה"ג רש"י [ובעל העקידה ז"ל] · אית דאמרי מין היה וה"ד מינאי הוה יתיב גביה וכן נכון [ודו"ק] : למחמי כו' · להראות לו פנים ולנחמו : חמתיה כו' · אבי הבן או המין אשר ישב שם רואה את ר"י יושב ושוחק : רחיצין כו' · מובטחים אנו בה' יתברך שאתה מאוב ותראה פניו לעוה"ב : [דאתחמי גרסי'] : א"ל האבל או המין היושב שמה וכי אינו די לו לאותו האיש האבל בצרתו אלא שבאת לצער אותו בדברי הבאי וכי יש חרסין נשברין שישובו ויתדבקו לאחד כו' : [מתדבקין גרסינן] : בריתו מן המים כו' · ולכן אין תקנה לשבירתו מפני שתחלת הכשרו וסופו שני הפכים אבל הזכוכית תחלתו וסופו שוה לפיכך יש לו תקנה לשבירתו

יפה תואר

וסיו לעור ובשר · וכ"ה סובר כי הקב"ה לא ירבה בנסים שלא לצורך ותהיה התחיה קרובה לדרכי הטבע במה שאפשר : חיים וחסד עשית עמדי וגו' · מסיים בכתוב הזה שלא יאמר האדם כי הכל הוא בדרך הטבע · לכן מביא הפסוק ופקודתך שמרה רוחי · כי אם השגחת ה' לא שמרה את רוחי אז הטפה לא היתה מצלחת לעשות את מעשיה : את האדם בזכותו של אברהם · הדרש הזה איננו מיתור הה"א הידיעה דלא יבוא על שם עצם פרטי כי אדם פה משמע שהוא תאר המין וכמו האיש הגבר דבאים בה"א הידיעה אבל מייתורא דאת האדם קדרים · והיה יכול לומר וייצר ה' אלהים עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה וכמו דכתיב ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה וגו' · ולכן דרים כי בא פה לרמז אשר העולם נברא בזכות אברהם וכמ"ש בהבראם בזכות אברהם וגם אדם הראשון נברא בזכותו שהוא יתקן את קלקול אדה"ר · ולולא אברהם לא היה נברא כי מי יתקן את קלקולו : ולמה קורא אותו גדול · דאי משום דגדול הוא בשנים הא אדם הראשון גדול בזה מכולם ואי משום דגדול במעלה הא שלשה אבות שקולים הם לפני הקב"ה כדלעיל ספ"א · ומשני דהיה ראוי להברא לפני אדה"ר ונחשב כאלו נברא וא"כ גדול הוא בשנים מכולם וגם במעלה אין גדול ממנו : אמר הקב"ה שמא יקלקל כו' · הנה ספיקא קמי שמיא ליכא · ובוודאי ידע הקב"ה כי אברהם לא עמד בפתויו של נחש · ורק משום כבודו של אברהם אמר בלשון שמא : בנוהג שבעולם אדם שיש לו קורה כו' · הוא בא לחלוק על הטעם שלפניו ונותן טעם אחר למה נמצא אברהם באמצע כדי שיגן בזכותו על שלפניו ועל שלאחריו דאלו נברא כראשון אז לא קמה זכותו לדורות שלאחריו הרחוקים ממנו מאד · ואברהם היה באמצע הדורות דשתא אלפי שנין הוי עלמא כדאיתא בפ"ק דע"א · שני אלפים תהו [היינו הדורות שלפני אברהם שלא היה ביניהם תורה] וב' אלפים תורה · וב' אלפים ימות המשיח ואברהם בזכותו סבל הדורות של ד' אלפים כי הדורות של ימות המשיח אינם צריכים לזכות אברהם כי אז יהפך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' וגו' : אמר ר"ל מכניסין את המתוקנת כו' · לפי הגירסא שלפנינו נראה כי מה שאמר למעלה אבל דברי ר"ל למה קורא אותו גדול כו' איננו מדברי ר"ל אך הוא דברי המדרש הנותן טעם למה נתאחרה לידת אברהם · ורהב"כ נותן טעם אחר · ור"ל מחזק דבריו הראשונים ונותן ג"כ טעם הדש למה נתאחרה בריאת אברהם כי מכניסין את המתוקנת זה אברהם לבית של מקולקלת אשר קלקל אדה"ר ואין מכניסין כו' · ולכן נברא אדה"ר בתחלה : עפר זכר כו' · דרים מדכתיב שניהם עפר ואדמה · אבל במקומות שכתיב עפר לבד או אדמה לבד · כל אחד כולל ב' מיני העפר ואין הבדל ביניהם בצורתם : ע"י שהוא עשוי בנפיחה כו' · ולא נעשה על הסדן והאבנים ככלי חרס · וכיון דיש תקנה לדבר הנעשה בנפיחת בו"ד מכ"ש שתהיה תקנה לאדם שנעשה במה שנפח הקב"ה רוח חיים באפיו : ממקום כפרתו נברא זה ראשו שנברא מא"י אבל כל גופו הוצבר מכל העולם או מבבל כדאיתא בפ' אד"מ

פירוש מהרז"ו

המאים לעתיד : לקערה שהיא מלאה חלב · כאן חסר הנמשל ומפורש הוא בויק"ר פר' י"ח סימן ט' עיין שם · וענין המסו מבואר באריכות לעיל פר' ד' סימן ה' ובסוף הפרשה : כתיב תתיכני · הכוונה על הטיפה וכגבינה תקפיאני · תחלה היה דומה לחלב שעומד מהופך ולא נקפא ואחר שניתן הזרע נקפא כגבינה · וזהו וייצר ב' יצירות : ך האדם · הל"ל אדם והה"א מיותר · ע"כ דורש האדם גז"ש ממ"ש האדם הגדול בענקים הוא אברהם כמ"ש יהושע סוף י"ד ושם חברון לפנים קרית ארבע האדם הגדול בענקים הוא · ול"ע איך דורש על אברהם ומוציאו מפשוטו שפירושו שארבע הוא אבי ג' הענקים ע"כ קורא אותו ארבע · ונ"ל שדורש ממ"ש הוא · שתיבה זו מיותרת ודורש גז"ש שכתוב באברהם אברם הוא אברהם · דה"י א' א' · כאלו כתיב כאן האדם הגדול בענקים הוא אברהם · ועיין שמ"ר פר' כ"ח סימן א' ויק"ר פר' כ"ט סוף סימן א' במ"ר פר' י"ג סימן ג' מדרש תהלים מזמור כ"ב ומזמור מ"ט · ונקרא אברהם האדם הגדול מן השם שיש אדם שאינו גדול · ודרשו על אדם הראשון שכתוב כאן האדם ולא כתב הגדול · ועיין לקמן פר' ע"ו סימן ד' ועיין כל זה מדרש קהלת פסוק את הכל עשה יפה בעתו · ועיין מסכת סופרים פרק כ"א הלכה ט' : קורה שופעת · מלשון שפע ויק"ר פר' ט' בסימן א' אדם משופע ביותר וכמ"ש קטיות משופעות פירושו ארוכה ורחבה ועבה וכאן קורה ארוכה ועבה ועיין לקמן פר' כ' סימן ו' · ומ"ש שתסבול הקורות שלפניה ושלאחריה · פי' שנותן התקרה והמעזיבה על הקורות · והקורות מסודרין מן כותל של הפתח שנקרא לפניה עד כותל שכנגדה שנקרא לאחוריה ונותן הקורה הגדולה באמצע התקרה שתסבול עלי' משאוי המעזיבה יותר מכל הקורות · ואברהם היה בדור עשרים של עולם ערך ב' אלפים שנה פחות ד' שנה בעת הפלגה · ואז היה בן מ"ח שנה : את המתוקנת · כשיש לאיש אשה רעה · נושא עליה אחרת טובה · והרעה מבינה שכן הוא ונעשית גם היא טובה · וגם הטובה מתחזקת בטובתה · אך כשנושא רעה על הטובה מתהפך הכל לרעה : ז עופר עולם · תיבת עפר מיותר שהיל"ל ויצר ה' אלהים את האדם מן האדמה ודרש עפ"י מדת ממעל ועפ"י מדה כ' אח"ע לעפר ת"ע לעופר כמו עופר האילים היינו וולד הנולד · ואדם היה וולדו של עולם ·

ומ"ש על מלאתו כמ"ש לעיל פרשה י"ב סימן ג' וסימן ו' וש"נ במדבר רבה פרשה י"ב סימן ח' ושם איתא ב"ק · וכל לבהם בקומתם נבראו · בצביונם נבראו ומ"ש אף חוה וכו' · היינו ויבן ה' אלהים את הצלע ג"כ בשם מלא להורות על מלאתה · ומ"ש כבני עשרים שנה · כוונתו למ"ש הטבעים שגידול האדם אינו כ"א עד כ' שנה ואח"כ אינו גדל יותר בגבהו · ואז הוא תכלית גידולו · לכך אמר כבני עשרים שנה ולכך קראו עופר כמו בחי' כי האדם בטבעו נולד חלש עד שמתגדל · אך בהמה וחיה מיד כשנולדים יש להם כח לעמוד ולהלוך כמו הגדולים · רק אדם נולד כמו עופר של חיה : עפר זכר · עפר בלא ה' לשון זכר · אדמה בה' נקבה · ועפר הוא היבש · ואדמה היא הלחה כמו טיט וכן כאן לקח מן העפר וגם מן האדמה : מעשה באחד מציפורי · במדרש תהלים ב' · ובילקוט תהלים שם הגירסא באחד מגדולי ציפורי · וה"ד כו' · ועל שהיה מגדולי ציפורי הוכרח ר' יוסי לילך אצלו לנחמו · וניחום אבלים נקרא מראה פנים לאבל : חמיתי' יתיב וצחיק · האבל המתנחם ראה ר' יוסי שמחק שיושב בפנים שוחקות : כלי חרש ובו' כלי זכוכית ובו' · פירש לו שמ"ש כלי יוצר אין הכוונה כלי חרס אלא כלי זכוכית · שגם כלי זכוכית מן החול בא שבורפין אותן באור · והאדם נמשל לכלי יוצר של זכוכית ואעפ"י שנשבר יש לו תקנה כשמחזירין אותו לאור · ק"ו לאדם שעשוי בנפיחתו של הקב"ה שיש לו תקנה כשמת שיחזור ויחי' · ור"י מפרש ככלי חרס ממש · ועי' במ"כ: ח ממקום כפרתו · בפד"א

ידי משה

כמו שנותן נחלב המסו והחלב קופא ועומד · כן העצם לגז היא מקפא ונבראת הכל בפעם אחת כצ"ע : עשית אדלעיל קאי ופירושו כדלקמן בויק"א רבה א"ר אבהו טובה גדולה עשה הקב"ה עם אשה זו העוה"ז שלא התחיל בצורת הולד בגידים ועצמות שאלו התחיל בשם שים מנקיע כריסה של אמו ויוצא וק"ל :

משנת דרבי אליעזר

רבי יהודה בר' סימון אומר עופר · עיין במדרש תנחומא פרשת בלק ... מנה עפר יעקב אלו : כבני עשרים נבראו · לפי שהוקשה לר"א איך נענשו ביומן שלא אין כ"ד של מעלה עונשים אלא מן כ' שנים

באפיו · [א] מלמד שהעמידו גולם מן הארץ ועד הרקיע · וזרק בו את הנשמה · לפי שבעולם הזה בנפיחה לפיכך מת · אבל לעתיד בנתינה · שנאמר (יחזקאל לז) ונתתי רוחי בכם וחייתם : [ט] חמשה שמות נקראו לה · נפש · רוח · נשמה · יחידה · חיה · נפש · זה הדם שנאמר (דברים יב) כי הדם הוא הנפש · רוח · שהיא עולה ויורדת שנאמר (קהלת ג) מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה · נשמה · זו האופיה · דברייתא אמרין האופיתא טבא · חיה · שכל האברים מתים והיא חיה בגוף · יחידה · שכל האברים משנים שנים · והיא יחידה בגוף · הה״ד (איוב לד) אם ישים אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסוף · רבי יהושע בר נחמיה ורבנן · רבי יהושע בר נחמיה אמר אם ישים אלהים לבו על האדם הזה (ג) רוחו כבר היה בידו (שנאמר) ונשמתו אליו יאסוף בגופו כבר יגוע כל אדם · אלא בשעה שאדם ישן · נשמה מחממת את הגוף שלא יצטנן וימות · רבנן אומרים אם ישים אלהים לבו לאדם הזה רוחו כבר הוא בידו ונשמתו אליו יאסוף למעלה כבר יגוע כל אדם יחד אלא בשעה שאדם ישן נשמה מחממת הגוף שלא יצטנן וימות הה״ד (משלי כ) נר ה׳ נשמת אדם · רבי ביסני ורבי אחא ור׳ יוחנן בשם ר״מ אומרים [ג] הנשמה הזו ממלאה את כל הגוף · ובשעה (ז) שאדם ישן היא עולה ושואבת לו חיים מלמעלה · ר׳ לוי בשם ר׳ חנינא אמר [ד] על כל נשימה ונשימה שאדם נושם צריך לקלס לבורא מ״ט (תהלים קנ) כל הנשמה תהלל יה כל הנשימה תהלל יה : [י] ויהי האדם לנפש חיה · רבי יהודה אמר מלמד שעשה לו עוקץ כחיה ·

מסורת המדרש א תנא דבי אליהו זוטא פרק ב׳ · עיין ילקוט יחזקאל רמז שע״ה · ב דברים רבה פרשה ב׳ · ג ברכות דף י׳ · מדרש תהלים מזמור ק״ג · ועיין ויקרא רבה פרשה ד׳ · פרקי דר״א פרק נ״ד · תנחומא סדר חיי שרה סימן ג׳ · ד ילקוט תהלים רמז תתפ״ט :

חדושי הרש״ש

כו׳ אתמהא · נראה פשוט דהכל בלשון תמיה וכאלו יאמר מה כ״ת שאף דתחלת בריאתו מן השמים ואמר מפני זה היה ראוי להיות לו תקנה וכדמסיק ר״י כלי יוצר שלא הוסקו יכולין הן לחזור עכ״ז כיון שהסבירו באור יש לו תקנה כ״ז דגם תחלת בריאתו מן האור כש״כ דאין ראוי להיות לו תקנה · ואפ״ה חזינן דיש לו תקנה והוא תמוה · ועל זה השיב לו דלהכי יש תקנה לכ״ז ע״י שהוא עשוי בנפיחה וכו׳ והמ״כ כמחכ״ת נ״ד בכאן : (ג) רוחו כבר הוא בידו ונשמתו כו׳ · כנ״ל וכדלקמן ברבנן :

חדושי הרד״ל

וגו׳ · ויליף מן אדמה דהכא בג״ש מיניה כ״ה להדיא בירושלמי נזיר פ״ז ה״ב ובתדב״א זוטא פ״ב ועיי׳ רמב״ם הל׳ בית הבחירה : (ז) שאדם ישן · בשוח״ט מז׳ נ״ב הלשון שהנשמה עולה ויורדת בגוף עכד

מתנות כהונה

וכתיב גבי מזבח אדמה תעשה : כלמד שהעמידו כו׳ · פירש״י דייק מדלא כתיב וזרק דהוה משמע למקום רחוק ואמר ויפח כאדם הנותן לתוך פיו של חבירו העומד אצלו : לפי שבעולם הזה בנפיחה · הנשמה ניתן בו ע״י נפיחה ומצאתי הגירסא [במאמר התחיה להרמב״ם ז״ל פ״ט] ומי שנפח דעתו לחזור רוחו אליו לכך כתיב והרוח תשוב אל האלהים אבל לעתיד לבא במתנה שנאמר ונתתי רוחי בכם וחייתם מי שנותן אין דעתו לחזור · יחידה חיה גרסי׳ : שהיא עולה ויורדת · פירש״י בשעת שינה היא עולה מן הגוף ומשוטטת בעולם ואחר כך שבה לתוך הגוף ועי״ז חולם חלומותיו ממה שהרוח שומע בעולם : האופיה · פירש״י וערוך עיקרו ודעתו : דברייתא אמרי · זו שהבריות אומרין האופיתא טבא · הדעת הוא טוב · ע״ד שאחז״ל תמן אמרין דעת קנית מה חסרת דעת חסרת מה קנית דדא ביה כולא ביה : והיא חיה בגוף · פירש״י פעמים שהיא מלומלמת בגד אחד של הגוף וגד אחר של הגוף כולו מת · ואינו יכול לסייע מאותו גד שאין החיים שולט בו : משנים שנים · שני עינים שני אזנים וכן כולם : רוחו כבר הוא כו׳ · בעת השינה הרוח כבר יצא ממנו : ה״ג כבר הוא בידו ונשמתו כו׳ · פי׳ ואם יאסוף נשמתו אליו ר״ל על האדם שתהיה קשורה במקום אחד ולא תהא נפוצה בכל הגוף כבר יגוע אלא וכו׳ · [ועי׳ עוד מזה בפ׳ ויגש]: אם ישים אלהים לבו · כלומר שיתן דעתו עליו להמיתו : למעלה · אם אף הנשמה יאסוף אליו למעלה כבר יגוע : לקלס · פירש״י שאלמלא שהיא חוזרת אליו מיד הוא מת · ל״א פן תפרח נשמתו ממנו באותן נשימות שמכנס בעת השינה : עוקץ · זנב ודייק מדכתיב חיה דמשמע כמו חיה ממש וזהו זנב שאילו צורתו וקומתו כבר כתיב בצלמנו כדמותנו :

ה״ג

רש״י

באפיו מלמד שהעמידו גולם מן הארץ עד לרקיע · שלא הוצרך לזרוק בו נשמה שאין זריקה אלא מלמעלה למטה אבל אדם לא היה צריך בו זריקה שמגיע לרקיע והקב״ה מטיל בו נשמה כביכול · כאדם שנותן לתוך פיו של חבירו שעומד אצלו : בעולם הזה בנפיחה · לכך אדם מת ולעתיד לבא שתנתן במתנה דכתיב ונתתי רוחי בכם הוא חי לעולם · ס״א : שהיא עולה ויורדת · כשאדם ישן הרוח עולה מן הגוף ומשוטטת מן הגוף ועל זה חולם חלומותיו ממה שהרוח רואה ושומעת בעולם ויורדת בגוף · מלינו עליה אצל הרוח שנאמר מי יודע רוח בני האדם (קהלת ג׳ כ״א) ע״כ : נשמה זו האופיתא · הוא דברייתא אמרין הא אופיתא טבא דעת כדגרסינן בסקלים (פ״א ד״ל) אין יכולין לעמוד על אופי זו · ס״א והאופתא העיקר שבהם היא דברייתא אמרין האופיתא טבא דבר זה עיקר הוא וגרסינן במסכת שקלים אין אנו יכולים לעמוד על אופי של אומה זו (פ״א הלכה א׳) ובפסיקתא אין אנו יכולים לעמוד על אופי של דוד פעמים קורא אותו עני פעמים קורא אותו עשיר : והיא חיה בגוף · שפעמים היא מלומלמת בגד הגוף בגד אחד וגד האחר של גוף כולו מת ואינו יכול לסייע מאותו גד שאין החיה שולטת בו ע״כ : כל אבריו מזוגות והיא יחידה · שתי עינים שתי אזנים שתי ידים שתי רגלים : אם ישים אליו לבו · לאדם הזה להמיתו רוחו כבר הוא בידו מבערב ונשמתו אליו יאסוף בגופו כבר יגוע כל אדם אם מאספה בתוך גופו ממקום אחד שלא תהא מפוזרת בכל האברים כבר יגוע כל אדם והקב״ה הוא מפזרה בכל הגוף שמחממת אותו בשעה שהוא ישן שלא יגוע וימות · לכך נקראת יחידה : רבנן אמרין אם ישים אליו לבו רוחו היא בידו ונשמתו אליו יאסוף כבר יגוע כל אדם יחד · מקצתו היא מלמעלה ומקצתו בגוף ואלו אוספה כולה למעלה כבר יגוע כל אדם יחד אלא בשעה שהוא ישן הקב״ה מניחה מקצתה בגוף ומחממת אותו שלא יצטנן וימות האדם חוזרת עליו מלמעלה למטה לתוך גופו לכך על כל נשימה שאדם נושם צריך לקלס להקב״ה מאי טעמא כל הנשמה תהלל יה אכל נשימה

פירוש מהרז״ו

זוטא פרק ב׳ איתא בהיפך שהמזבח נעשה מאותו עפר שנברא ממנו אדם הראשון בג״ש זו עלמה · ועיין ברד״ל ובירושלמי נזיר פרק ז׳ הלכה ב׳ איתא מלא תרווד אחד נטל הקב״ה ממקום המזבח וברא בו אדה״ר · אמר הלוואי יברא ממקום המזבח ותהא לו עמידה : הה״ד וייצר ה׳ אלהים את האדם עפר מן האדמה · וכתיב מזבח אדמה תעשה לי · מה אדמה שנאמר להלן מזבח · אף אדמה שנאמר כאן מזבח עכ״ל · ובפדר״א פרק י״א איתא שלבר עפרו מד׳ כנפות הארץ וגבלו בטבור הארץ במקום טהור היינו מקום ביהמ״ק · ועיין סנהדרין ל״ח ראשו מא״י גופו מבבל וכו׳ : שהעמידו גולם · שלא היה גידול גוף האדם עם הנשמה כמו עתה · אלא שתחלה עשאו גולם עד הרקיע כמ״ש לעיל פר׳ ח׳ סימן א׳ · ואחר כך זרק בו נשמה · וזהו ויפח באפיו שכבר קודם שנפח בו נשמה היה לו אפים · וכן הוא בפדר״א פרק י״א : בעוה״ז בנפיחה · שהנפיחה ברוח אין לו קיום · אבל הנתינה הוא דבר ממש ושל קיום : [ט] חמשה שמות · ד״ר פר׳ ב׳ סימן ט׳ בקיצור ובא לדרוש מ״ש כאן ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה · הרי כאן ג׳ שמות · נשמה נפש חיה · ולזה דרש שהנשמה נקראת בכל ג׳ אלו ועוד ב׳ שמות יחידה ורוח · ודורש מ״ש לנפש חיה על הנשמה כמ״ש לעיל פר׳ ח׳ בסימן א׳ תוצא הארץ נפש חיה · זה רוחו של אדה״ר : רוח נשמה · עיין בסוף הפרשה : מי יודע רוח · וס״ד ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ : זו היא האופי׳ · עיין שמ״ר פר׳ מ׳ סימן ג׳ מש״ם באריכות : שכל האברים מתים · שאין להם כח החיים מעצמם · רק עיקר החיות בא להם מצד הנשמה ע״כ נקראת חיה שעל ידה כל האברים חיים : יחידה · עיין לקמן פר׳ ל״ו סוף סימן ז׳ במ״ר פר׳ י״ז סימן ב׳ · את יחידך · מיד כלב יחידתי : שכל האברים משנים שנים · ואף הלב והמוח והאף שנים שנים · בלב שני חללים · באף שני נקבים · במוח ב׳ חללים :

הה״ד אם ישים · על שאמר שהרוח היא העולה למעלה תמיד · אמר הה״ד אם ישים אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסף · יגוע כל בשר יחד ואדם על עפר ישוב · ופשוטו שאם ישים אלהים לבו לשפוט אותו כמעשיו יאסוף אלהים אליו רוחו ונשמתו · ואז יגוע כל בשר יחד · ואדם על עפר ישוב · אלא שא״כ יקשה שמשמע שאם ישים אליו לבו אז יאסף אליו רוחו · הרי כתוב שהרוח תמיד בידו · אשר בידו נפש כל חי · ורוח כל בשר איש · וגם כתוב בידך אפקיד רוחי פדית אותי · ובלילה אדם מפקיד רוחו ביד הקב״ה ואין זה תלוי בין אם ישים אליו לבו בין לא ישים · והרי זה ב׳ כתובים מכחישים · ועוד קשה שאליו הא׳ קאי · על האדם · ואליו הב׳ אליו יאסוף קאי על הש״י · על כן דרש ר׳ יהושע · אם ישים אלהים לבו על האדם הזה פי׳ שנזכר בפסוקים הקודמים עפ״י מדה כ״כ · כי פועל אדם ישלם לו · אף אמנם אל לא ירשיע היינו לאדם הנ״ל · כי אין ירשיע מי פקד עליו תבלה וכו׳ · אם ישים היינו האל הנ״ל אליו אל האדם הנ״ל לדקדק במעשיו להענישו · רוחו כבר הוא בידו היינו בעת השינה · כמ״ש בידך אפקיד רוחי · וכמ״ש אשר בידו נפש כל חי · ורוח כל בשר איש · וזהו שאמר כבר היה בידו · ומ״ש שנאמר ונשמתו אליו יאסוף ואין מזה ראיה שרוחו כבר בידו · ובילקוט לא גרים תיבת שנאמר · והוא בילקוט קהלת פסוק מי יודע רוח וכו׳ · ע״כ בהכרח שכאן חסר פסוק זה · אשר בידו נפש כל חי · ורוח כל בשר איש · או פסוק בידך אפקיד רוחי לראיה על מ״ש רוחי כבר הוא בידו · ע״פ מדה י״ז · ונשמתו אליו יאסוף בגופו · ודרש כן כי כמו אליו הא׳ אם ישים אליו לבו · היינו לאדם · כך אליו השני יגיד עליו רעו · שהוא על האדם · והיינו על כרחנו בעת השינה · בעת שרוחו כבר בידו · אז נשמתו יאסוף אליו בגופו של אדם · שלא יתפשט בגופו כמו בעת היקיצה · אלא יסתתר בגופו שלא יעשה פעולתו · אז יגוע כל אדם · וכוונתו שמ״ש יגוע כל בשר יחד · ואדם על עפר ישוב · שעפ״י מדה י״ט דבר שנאמר בזה וה״ה לחבירו כאלו כתוב יגוע כל בשר ואדם יחד · וכל בשר ואדם על עפר ישוב · ולזה אמר יגוע כל אדם יחד · אלא שאינו עושה כן שאינו שם לבו אליו · ואינו מאסף נשמתו בגופו · אלא שהנשמה מחממת הגוף בעת השינה · כמו בעת היקיצה · וכל זה עפ״י מדה ט׳ מדלך קגרה · שהרי אמר שאם היה שם לבו היה כן · ומאחר שאנו רואים שאינו כן הרי שאינו שם אליו לבו ואינו מאסף נשמתו בגופו אלא מתפשטת בגופו כמו ביום · וזה בכח הכתוב כמו שהוא מפורש · והוא עלמה של מדה פ׳ · ורבנן סברי ג״כ כר׳ יהושע · אלא דסברי שמ״ש יאסוף לא יתכן לפרש בגופו · שהרי תמיד היא בגופו · והסיפה שייך מן החוץ כמ״ש ואספתו אל תוך ביתך · ואין איש מאסף אותי הביתה · כבוד ה׳ יאספך · הרי שמ״ש ונשמתו אליו יאסף לא קאי על האדם אלא על הקב״ה · וזהו שאמר למעלה שאר הדרשה כנ״ל : הה״ד נר ד׳ נשמת אדם · וס״ד חופש כל חדרי בטן · פירושו לר׳ יהושע שאינה מסתתרת בגוף אלא מתפשטת בכל הגוף · וזהו חופש כל חדרי בטן · והיינו על כרחך בעת השינה וכנ״ל · ולרבנן שאינה עולה למעלה · אלא מתפשטת בגוף : שואבת לו חיים מלמעלה · כמ״ש פר״א פרק י״ב ברא שינה ואדם שוכב וישן · והוא מזונו ורפואתו וחיים לו כו׳ : ועל כל נשימה · ד״ר פר׳ ב׳ סימן ל״ז בשם ר׳ מאיר : [י] שעשה · דעת ר״י שמ״ש לנפש חיה אין פירושו על הנשמה וכמ״ש לעיל סוף פר׳ ז׳ דמ״ש תוצא הארץ נפש חיה · דים סוברים

יפה תואר

אד״מ · ויען דהראש הוא עיקר בנין האדם ובו המוח לכן אמר שנבראת על כלל האדם ואף שנבראת ממקום כפרתו · ויש סבה שיתכפר וכמ״ש לקמן בפ׳ נ״ו על הקבור בא״י · והלואי שיעמוד כהגאו · ועד״ה אם עונות תשמר יה אדני מי יעמוד : לפי שבעוה״ז בנפיחה כו׳ זה הוא עניין אחר ואין לו חבור עם מה שלפניו וכן הוא דרך המדרש בכ״מ כשמוצא דבר מתחנף מהנוהג בעוה״ז לנוהג בעוה״ב אומר לפי שבעוה״ז : שנאמר ונתתי רוחי בכם וחייתם · הכתוב הזה כתיב במתי יחזקאל וסובר כמ״ד דמשל היה וכוונת המשל היא על הגאולה העתידה אשר תהיה נצחית · ומדהמשיל הגאולה לנתינת הרוח במתים להחיותם ממילא שמעינן שאז תהיה התחיה בנתינה ותהיה נצחית כגאולה : חמשה שמות נקראו לה · נמשך על מה שאמר לפני זה לפי שבעוה״ז בנפיחה כו׳ דמביא ראיה מן רוח אל הנשמה · לכן אמר כי ה׳ שמות נקראו לה ובכל אחד הוא או דקאי על הכתוב דכתיב נשמת חיים · לנפש חיה ואמר דבכל אחד הוא ובא ללמד לנו פה כי הנפש אשר באדם אחת היא ואצולה ממרומי שמים · אך כחותיה נפרדים · ולא כדעת המחקרים האומרים כי גם הנפשות נפרדות הן לפי כחותיהם · ועל כח הצומח אשר באדם אמר נפש זה הדם · כי מן הדם יצמח האדם · אבל לא שהדם בעצמו הוא הנפש · ונקרא כח הצומח בשם נפש כי הוא מפיש ומגדל את האדם · ועל כח התנועה אשר באדם נקראת רוח שהיא עולה ויורדת ומביא לאסמכתא את הכתוב מי יודע רוח בני האדם העולה וגו׳ · ועל כח הדעת והשכל נקראת בשם נשמה כי היא מפי ה׳ הנותן דעת ותבונה והדעת הוא שלמות האדם · ועל כח החיוני אמר שנקראת חיה · ודרך כלל נקראת יחידה כי היא יחידה בגוף המכלכלת כחות רבים : הה״ד אם ישים אליו לבו וגו׳ · זה הוא נאמר בפ״ע · ולנשמת חיים דקרא קאי דמוכח כי החיות תלויה בנשמה : הה״ד נר ה׳ נשמת אדם וגו׳ · אף זה נמשך על האמור מלפני זה שמחממת את הגוף ומביא לראיה דמקרי נר ה׳ אשר האור מחמם אבל הוא מלתא באפי נפשה וקאי על האמור בקרא ויפח באפיו נשמת חיים · ומביא ע״ז את הכתוב נר ה׳ נשמת אדם אשר ר׳ מאיר אמר ע״ז כי הנשמה שואבת חיים מלמעלה ולכן נקראת נשמת חיים שבנשימתה היא שואבת חיים · ומ״ש ממלאה את כל הגוף זה קאי על האמור שם בכתוב חופש כל חדרי בטן · ואינו שייך להכתוב ויפח באפיו ור״ל בשם ר״ח אמר כי נקראת נשמת אדם משום שהאדם נושם תמיד · וזה הוא מתהדי ה׳ ולכן צריך להודות לה׳ על כל נשימה ונשימה : מלמד שעשה לו עוקץ כו׳ · כיון דכתיב ויהי האדם לנפש חיה ולא כתיב ויהי באדם משמע דהיה לו דמיון קצת בגופו כחיה ולא נבדל ממנה

משנת דרבי אליעזר

תנו עפרים שהגיעו לעונת אשה וכו׳ ופי׳ בערוך עפרים בחורים :

ידי משה

שנים ולמעלה ולזה״א שנקראו כבני כ׳ שלמים : דברייתא מרינן האופיתא טבא פי׳ האופיתא לשון מ... ושכתבו כמו דאי׳ אין אומה יודעת אופיה של אלהים כיכרו. וכן אי׳ לקמן בדברים רבה : שכל האברים מתים והיא חיה בגוף ר״ל שאלק הנשמה שנקראת חיה היא עומדת אחר מיתה בעצם לוז · ותנא בגוף דיוקא פי׳ שהיה באותו עצם אף לאחר מיתה עד תחיית המתים · ... מצאתי בספר אחד שנקרא בית לחם ועצם שהעצם לוז יש לה חיות · בשביל שמיוחד שלא מסעודת שבת ולא היה לה הנאה מאכילת עץ הדעת : משנים שנים · ושמעתי פירושו דה״ק שכל האברים משנים פי׳ אף שיש אברים באדם שהם ג״כ יחידים כגון פה

וחזר ולקחו ממנו מפני כבודו • א ר"ה אמר עשאו (ח) עבד מכורן בפני עצמו דאי לא לעי לא נגים • הוא דעתיה דרבי חנינא דאמר (איכה א) נתנני ה' בידי לא אוכל קום (ט) לעי באורייתא בלילא ובימנא לא מטי • ב ר' שמואל תתניה דרבי חנינא חברהון דרבנן אמר כאן הוא עושה נשמה נפש • (י) ולהלן הוא עושה נשמה רוח • מנין ליתן את האמור כאן להלן • ואת האמור להלן כאן • תלמוד לומר חיים חיים לגזירה שוה :

פרשה טו א ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם • דבי רבי ינאי אמרין למה הוא מזכיר שם מלא בנטיעת הגן שמתחלת ברייתה היא צריכה כוון • קודם עד שלא נוצרה ממעי אמה • אדם צריך לכוון את רוחותיה • הה"ד (תהלים קד) ישבעו עצי ה' ארזי לבנון אשר נטע • ג אמר רבי חנינא כקרני חגבים היו • ועקרן הקב"ה ושתלן בתוך גן עדן : ד ישבעו עצי ה' וגו' • אמר ר' חנינא ישבעו חייהם • ישבעו מימיהם • ישבעו מטעתן • אמר ר' יוחנן לא היה העולם ראוי להשתמש בארזים • שלא נבראו אלא לצורך בית המקדש • הה"ד ישבעו עצי ה' ארזי לבנון ה ואין לבנון אלא בית המקדש • המד"א (דברים ג) ההר הטוב הזה והלבנון • ר' שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן אמר כ"ד מיני ארזים הם • (א) ואין לך משובחים מכולם אלא שבעה • הה"ד (ישעיה מא) אתן במדבר ארז שטה וגו' • ר' אחא אמר (ב) ג' • ברוש ברתא • תדהר אדרא • תאשור פקסינון • ולמה קורא אותו תאשור שהוא מאושר מכולן • הוסיפו עליהן עוד ג' אלונים ארמונים אלמוגים • אלונים בלוטין • ארמונים דילבון • אלמוגים אלוום : ב גן בעדן • ו רבי יהודה ורבי יוסי • רבי יהודה אומר גן גדול מעדן שנאמר (יחזקאל לא) ויקנאוהו כל עצי עדן אשר בגן אלהים • ורבי יוסי אומר עדן גדולה מגן שנאמר ויטע ה' אלהים גן בעדן • והכתיב ונהר יוצא מעדן להשקות • על דעתיה דר"י ח מתמצית בית כור תרקב שותה • על דעתיה דרבי יהודה כפיגי שהיא נתונה בגינה • ומשקה את כל

מסורת המדרש א איכה רבתי פרשה א' • קהלת רבה פרשה ב' • ב ילקוט סדר נח רמז נ"ז : ג ילקוט תהלים רמז תתס"ב • ד מדרש תהלים מזמור ק"ד • ה גיטין דף נ"ו • ספרי פ' פינחס סוף פיסקא קל"ד • וספרי ואתחנן פיסקא כ"ח • ו ירושלמי כתובות סוף פרק ז' • תנחומא סדר תרומה סימן ט' : ילקוט ישעיה רמז שי"ד • ז ילקוט יחזקאל רמז שע"א • ח תענית דף י' :

חדושי

(ח) עבד מכורן • דריש ויהי האדם לנפש חיה שעיקר הווית האדם לסיומו משועבד אל הנפש להחיותה כדאיתא בתענית דאין אדם רשאי לסגף עצמו מהאי קרא נשמה שנתתי בך החייה : (ט) לעי בה' רייתא • היכא באורייתא (ועיין פ"ט) ע"ש ובקה"ר פ' ב' פי"ד ובאיכה רבתי פ' א' אי לא לעי בימממא בלילה לא אוכל קום : (י) ולהלן ה"א עושה נשמה רוח • היינו בפ' נח דכתיב כל אשר נשמת רוח חיים באפיו (יפ"ת) ועל קרא זה אתר ליה בב"ר שם ס"פ ל"ב :

הרד"ל

(א) ואין לך משובחים כו' • דס"ל דלא מנה הכתוב אלא המשובחים ובירושלמי ספ"ז דכתובות שלשון ומכולן לא פי' הכתוב אלא ז' • ועניין המאמר כאן לומר דארזי לבנון האמורים כאן הם ז' מיני ארזים ועיין זוהר בראשית (כ"ט) : (ב) ג' • הן המשובחים • משום דכתיב בערבה ברוש תדהר ותאשור יחדו • ודרש תאשור לשון אישור ושבח ודרש מיחדו דכל שלש אלו הן הראשונות במעלה שבהן ועיין כפ'

רש"י

נשימה שאלמלא שחזרה מיד היה מת מיד ס"א : שלא יגסום וימות פן תפרח נשמתו מן הגוף באותן נשימות שהוא מנשם כשהוא ישן ע"כ : רבי הונא אמר עשאו עבד מכורן בפני עצמו דאי ל' לעי לא נגים • אם אין גלאה במזונותיו אינו אוכל כך אם אינו עוסק בתורה כל ימיו אינו אוכל חיי העולם הבא לכך נאמר ויהי האדם לנפש חיה לכך כראו שיעסוק בחיי נפשו בעולם הזה למזונותיו ולעולם הבא לחיים מהו לנפש חיה שהעבידו לעצמו כבהמה לאדוניה וחיה בכלל בהמה ובהמה בכלל חיה : ס"א • מכורן עבד הנמכר לאמיהות : נגים • על שם הקערה הנקראת מגיסת בלשון תרגום שממשמשים בתוכה המאכל ע"כ : כאן עושה נשמה נפש ולהלן הוא עושה נשמה רוח • כל אשר נשמת רוח חיים באפיו מניין ליתן וכו' :

פרשה טו מתחלת ברייתה וכו' • מקודם שנבראת אדם צריך לכוין איזה מקום הוא נוטעה שיש מקומות מרובים שאין ראוין לנטוע הדא הוא דכתיב ישבעו עצי ה' ארזי וכו' (תהלים ק"ד) שכוון הקב"ה את מקומן לכן הצליחו וגדלו ולכך הזכיר שם מלא על מטעת זו כביכול שהיתה כוונה גדולה לפני הקב"ה ואמר עד שלא נוצרה ממעי אמה צריך לכוין רוחותיה לפי שיש נטיעות הרבה שהן מגרעינין בת גרעיני התמרה ופחות שלהן הן המריות : הדא הוא דכתיב ישבעו עצי ה' ארזי לבנון אשר נטע • ר' חנינא אמר כקרני חגבים היו ועקרן הקב"ה ושתלן בגן עדן הה"ד ישבעו עצי ה' וגו' ויטע ה' נטיעות אשר ברא אלהים שכבר היו ברואים אלא נטלן ממקום ברייתן ושתלן בגן עדן לכך נאמר ויטע ה' היה לו לומר ויברא אלא נטלן הקב"ה ושתלן בגן : א"ר חנינא • ישבעו חייהן וישבעו מימיהן וישבעו מטעתן ישבעו עצי ה' במדתן ושבע ימים הוא אורך ימים ישבעו מימיהן שיהו שבעים מים לצרכם ואינו שביעה במים הארץ לא שבעה מים (משלי ל') ישבעו מטעתן כל מטעותם שיהיו נוטעין יהיו כמותן • ס"א : מאן דדריש ישבעו ימיהן שיהיו אורך ימים שפיר קא דריש שכן מצינו שביעה בימים דכתיב זקן ושבע ימים (פ' חיי) ומאן דדריש ישבעו מימיהן דהיינו שיהו שבעים מים כל צרכן אף הוא דריש שפיר שמצינו שביעה במים דכתיב ארץ לא שבעה מים ומאן דדריש נמי ישבעו מטעתן שפיר קא דריש שם בפסוק עצמו יש שביעה בנטיעה דכתיב אשר נטע ה' (תהלים ק"ד) : על דאמר • גן גדול מעדן דומה דבר זה לפיגי למעיין שהיא נתונה וכו' מתרגמינן בתרגום ירושלמי עיינות מים כגן דמין ומשקה כל הגנה כך העדן שהוא קטן משקה את הגן שהוא גדול : מתמצית בית כור שותה תרקב • מתמצית בית כור שהוא

מתנות כהונה

ה"ג בפירש"י ז"ל [ובמדרש איכה פ' נתנני ה' בידי ובקהלת פ' ושנאתי] : עשאו עבד מכורן בפני עצמו • ופי' הערוך משועבד לעצמו שיעבוד ויעמול לפרנס את עצמו וכדמפרש ואזיל דאי לא לעי כו' אם לא יעמול ויעשה מלאכה לא יהיה לו מה לאכול : נגים • אוכל והנה הוא כבהמה המשועבדת לאדוניה לכל מלאכה וזהו לנפש חיה ובהמה בכלל :

פרשה טו שם מלא • ה' אלהים כמו שאמרו ביום עשות ה' אלהים שם מלא על עולם מלא : עד שלא נוצרה ממעי אמה כו' • דרך הנטיעות הוא שנוטעים מתחלה הגרעין עד שצומחת ואחר כך עוקרין את הזמורה ושותלין אותה במקום אחר [וכ"ה אומר כעץ שתול ודרשו חז"ל ולא כעץ נטוע] ולכן אמר עד שלא הגלא הזמורה ממעי אמה שהוא הגרעין כי היא אמו • צריך האדם לכוון רוחותיה שיהיה אותו מקום מוכן לקבל אותו הנטיעה • כמו שאמרו חז"ל על שלמה שהיה מכיר גידי הארץ איזה מהם הולך לכוש ונטע בו פלפלין כו' וכן כתיב כאן ויטע ה' אלהים גן בעדן וגו' ויצמח ויברא לא כתיב אלא ויטע • משמע משגדלו כבר אחר כך נטעם וכן ארזי הלבנון אשר נטע משמע מאחר שהם ארזים אחר כך נטעם • כך מצאתי ברקנט"י וכיון שדרך הנטיעות כך הכתיב הקב"ה על עצמו כך • [וכן מצאתי שוב בפירש"י הפס קלהן] : ישבעו מימיהם • הקב"ה נתן בהם כח וקיום שיעמדו חי ובריא עולם ועד שלא ישלטו בהם רקבון כד"א שבע ימים וגם נתן להם שפע ימים ינקו ולא יכזבו מימיהם כד"א ארץ לא שבעה מים וגם נתן בהם תוספת ברכה שכל הנטיעות שנוטעין מהם יעלו ויגדלו כמותם וזהו אשר נטע ה' [וכ"מ שוב בפירש"י ובשם רבינו יעב"ץ וכ"כ רבינו בחיי ז"ל] ולא הוצרכו לא השקאה ולא עבודה ולא זמירה דאם לא כן מיום שגורש אדם ממנו מי התעסק בו : ה"ג כל עצי עדן אשר בגן אלהים ואומר בעדן גן אלהים הרי שעדן בתוך הגן : והכתיב ונהר וכו' • לרבי יוסי פריך דאמר עדן גדול הכתיב ונהר וגו' הרי שהעדן משקיתו של גן : ה"ג על דעתיה דר"י מתמלית כו' וכן הוא בילקוט וכן מצאתי בהב"א : מתמצית בית כור • דבר מועט מה שנותר ונתמלה ממה שמשקין בית כור יכול לשתות תרקב פירוש שדה שזורעין עליו תרי וקב שהן ג' קבין ועיין במדרש חזית בפסוק אחת היא יונתי וכן כאן מתמלית העדן הגדול שותה הגן : תרקב • פירש"י תרי וקב שהן ג' קבין שהרי בית כור ל' סאין שהן ס' תרקבין שהרי סאה ששה קבין הרי תרקב שהוא ג' קבין חלק ששים מבית כור וכן נתמלית עדן שותה הגן שהוא חלק ששים מן העדן • ועיין בפ"ק דתענית • [וכן פירש"י פ"ק דע"א תרקב תרי וקב] : ה"ג על דעתיה דר' יודא כפיגי כו' • מעיין ת"י פיגי :

יפה תואר

מתגלית רק בנשמתו • והטעם בזה כי עיר פרא אדם יולד • וכבד לאדם להתרומם ממעלת אנושי ולכן נבראת בצוקן אנוס מפני תכונת נפשו ושכנו אשר זה הוא כבודו יש בידו האפשרית להשליך מעליו רוח עיר פרא והיות האדם לכן ניטל ממנו • לגמן ידע שאתו ויתרו בארץ : לעי באורייתא בלילא כו' • כי נא אמרא לילה א"א לג רבא • ולכן אין לו מנוחה כי בלילה עליו לעמול בתורה וביום לבקש מזונותיו : אדם צריך לכוון את רוחותיה • פי' גבוליה ומצריה שתוכל להתפשט בשרשיה ולהסיר מזה כל מניעה :

הה"ד ישבעו עצי ה' וגו' • אינו נמשך על מה שלפניו וכמו שחשבו המפרשים אבל הוא מאמר בפ"ע ובא לדרוש את הכתוב ישבעו עצי ה' ארזי לבנון אשר נטע דמשמע דכבר נטע אותם • וזה שהוא דורש עצי ה' שהם עצי ג"ע אשר שתלן מארזי לבנון אשר נטע כלומר אשר לפני זה היו נטועים בלבנון • ושם היו קטנים כקרני חגבים ומשתלן בג"ע צמחו וגדלו : ישבעו חייהם כו' • חייהם הם פירותיהם כי יחיו נאים • מימיהם שתהא אמת המים עוברת מתחתיהם • מטעתן הוא שתהא צלן נאה וכמו דאיתא בבמ"ר פ"ב אילן אילן במה אברכך ומברך אותו בשלש ברכות אלו ע"ש : לא היה העולם ראוי כו' • פי' לרב חשיבותם אין העולם כדאי להם ורק בשביל שנבראו לצורך ביהמ"ק לכן נבראו גם לצורך בני אדם : ואין לבנון אלא ביהמ"ק ע' בויק"ר פ"א וביומא פרק טרף בקלפי : כ"ד מיני ארזים ובקרא מזכיר רק שבעה המשובחים שבהם ובזה הכל מודים • ורק ר"א מוסיף כי גם בין אלה השבעה יש שלשה מינים היותר משובחים וע"ע בזה בר"ה פרק שני : והכתיב ונהר יוצא מעדן להשקות • זה היא קושיא על ש. הם כי לדבריהם משמע שניהם סמוכים זה לזה • או שאחד הוא בתוך השני ומהמקרא ונהר יוצא מעדן

פירוש מהרז"ו

סוברים דקאי על רוחו של אדם הראשון כו' ע"ש • ור' יהודה סובר חי' ממש : עבד מבורר • עיין מתנת כהונה • וכמו שכתוב תענית כ"ב נשמה שנתת בך החיה אותה • וכמו שכתוב באיכה רבתי פסוק נפקד בסופו נתנני ה' • ובקהלת רבה פסוק ושנאתי את החיים • ושם הגירסא אמר ר"ה עשאו עבד מכורן בפני עצמו דאי לא לעי לא אכל היא דעתי' דר' חנינא • דאמר רבי חנינא • נתנני ה' בידי לא אוכל קום • וכן הוא באיכה שם • אך בקהלת שם הגי' דאי לא לעי בימימא לא קאי בליליא • ושם הדרשה ממ"ש לא אוכל קום • ואין הקימה שייך כ"א אחר השכיבה כמ"ש בשכבך ובקומך • וזהו שדרש עפ"י מסורת והכתיב בידי • בידי היינו בעמלי ובמעשי ידי שהיום הוא למלאכה ואם לא יעמול ביום במלאכה ולא יהיה לו מה לאכול בלילה • אם ישכב בלילה לא יוכל לקום בבוקר ביום האחר למלאכה • וכל זה עפ"י מדה ע' ממ"ש קום היינו בבוקר • הרי הלילה בכת המאמר ושם דרש בעניני עולם • והוא משל לענין התורה שהוא הנמשל מאחר שנמסר לעמל עצמו לומד ושוכח • כי להוקמי גירסא סייעתא מן שמיא • ובילקוט הגי' לעי באורייתא בליליא ובימממא ולא מטי • ופי' הפסוק נתנני ה' בידי לא אוכל להשיג בשכיבה ובקימה ולפי המשל צריך לפרש אם לא אתיגע בעוה"ז שדומה לשכיבה • לא אוכל קום לעולם הבא בתחית המתים :

יא נשמה נפש כו' • מנין שהכל אחד • ודורש גז"ש שלא נאמר שכאן מדבר בנשמות אלו • ושם מדבר בנשמות אחרות • ומלמדו שמ"ש שם כל אשר נשמת רוח חיים באפיו • אינו קאי על כל מה שמבואר בפסוק הקודם ויגוע כל בשר הרומש על הארץ בעוף ובבהמה ובכל השרץ השורץ על הארץ וכל האדם • כל אשר נשמת רוח חיים באפיו : שעל הבהמה ועוף ושרץ לא שייך נשמת רוח חיים אלא קאי על האדם לבד • ודורש מדה י"א עפ"י מדת גז"ש • והיינו מסידור שנתוק כאילו כתוב וכל האדם כל אשר נשמת רוח חיים באפיו • וצ"ע למה לא יליף גז"ש נשמת נשמת • וצ"ל שעל שתיבת נשמת סמוך לתיבה שאחריה הרי בהדיא שהכוונה שאין ללמוד שהנשמות שונות אלא על ידי תיבות חיים :

פרשה טו סימן א ישבעו עצי ה' • הוקשה לו איך הם עצי ה' ע"כ דורש על גן עדן • וכן מ"ש ארזי לבנון אשר נטע משמע כשנטע כבר היו ארזים • ודרש ר' חנינא שלקח ארזים מלבנון ונטע בגן עדן • ומ"ש כקרני חגבים היו היינו כמ"ש ברים פר' י"ג לעיל שהאילנות והדשאים וכן ג"ע נברא ביום ג' ולא צמחו עדיין אלא עמדו על פתח הקרקע עד שנברא האדם ועד שירד מטר • וקמ"ל שמ"ש כאן ויטע פירוש שלקח ארזים מארזי העולם ונטע ג"ע ביום ג' וצמח מיד ביום ג' ע"ש בהדיא ומש"ש • ור' חנינא לשיטתיה שם ועיין מדרש תהלים מזמור ק"ד וילקוט שם : ישבעו חייהם • שאמר ישבעו עצי ה' ולא פירש במה ישבעו • וכי אכילה צריכים • ודרש שפירושו עפ"י מדה ט' • ישבעו אריכת ימים וישבעו בגודל שיחיו בגבהם וגודל ענפיהם וישבעו מים לדברים שהם צריכים : אלא לצורך בית המקדש • וזהו עצי ה' של משכן ה' ושל ביהמ"ק ששם שוכן הש"י כמ"ש שמ"ר פר' ל"ה סוף סימן א' : ארז שטה • וס"ד והדס ועץ שמן ברוש תדהר ותאשור יחדו הרי שבעה : אלונים • (ישעיה ב' י"ג) : ארמונים • (יחזקאל ל"א ח') וצ"ל ערמונים וכ"ה בר"ה : אלמוגים • (מ"א י' פסוק י"א י"ב) : ב ר' יהודה ור' יוסי • שניהם דורשים מדה ט"ו ב' כתובים מכחישים • ופליגי בהכרעה ר' יהודה סובר ממ"ש כל עצי עדן אשר בגן הרי שהעדן בגן והגן גדול ממנו • וכאן חסר שהרי אומר בסמוך שר' יהודה יש לו שני כתובים • אך בילקוט מביא עוד פסוק אחד לר' יהודה בעדן גן אלהים היית • משמע שאדם היה בעדן של גן • הרי שהגן גדול מעדן • וכן הגירסא במדרש שעם נזר הקודש • ור' יוסי סובר שעדן גדול כמ"ש ויטע ה' אלהים גן בעדן • ומאחר שאין ראיה מסדור הכתובים הכריעו שניהם מפסוק ונהר יוצא מעדן להשקות הגן • לר' יוסי שסובר עדן גדול שדרך שדה קטנה שעומדת אצל שדה גדולה • שאין צריכים להשקות לקטנה אם אינה אלא חלק ס' ממנה • וכן גן אחד מס' בעדן כמ"ש תענית דף י"ד • וכמ"ש בהדיא בירושלמי ריש ברכות וז"ל תני עץ חיים אחד מששים מג"ע גן אחד מששים בעדן • ונהר יוצא מעדן להשקות הגן תמלית כור תרקב שותה עכ"ל • ור' יהודה שסובר גן גדול • שדרך השקאה הוא שמעין שבאמצע הגינה משקה הגינה • ועדן עומד באמצע

ידי משה

מות ולבג"ע חדא מינך שייכו בתכרפא שתכמס בלב וגם בנות וכן שאר אברים על כל פנים יש להם קצת דומה משא"כ הנשמה היא יחידה ואין דוגמתה כלל באבר אחר וק"ל : ובלבד

הגינה · והא רבי יהודה יש לו שני מקראות · ור"י אין לו אלא מקרא אחד · אמר רבי חנין דציפורי האיר הקב"ה עינו של רבי יוסי · ומצא לו מקרא אחר מכריע על גביו ואיזה זה (ישעיה נא) וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה' : ג מקדם · אמר רבי שמואל בר נחמן את סבור א קודם לברייתו של עולם · ואינו אלא קודם לאדם הראשון · אדם נברא בששי גן עדן בשלישי · הה"ד (תהלים עד) ואלהים מלכי מקדם פועל ישועות בקרב הארץ · ראו פועלא טבא שהתקין הקב"ה (ג) שכרי עד שלא עמדתי לפעול : ד ב וישם שם רבי יהודה ורבי נחמיה ר"י אמר עילה אותו היך מה דאת אמר (דברים יז) שום תשים עליך מלך · רבי נחמיה אמר פיתה אותו · למלך שעשה סעודה והזמין אורח · כך הזמין הקב"ה (ד) את אדם בזכותו של אברהם הה"ד (תהלים קלט) אתה ידעת שבתי וקומי בנת לרעי מרחוק · ג שבתי בתוך גן עדן · וקומי טירופי מתוכה · בנתה לרעי מרחוק באיזה זכות יעצת לבראני בזכות אותו שהוא בא מרחוק · הה"ד (ישעיה מו) קורא ממזרח עיט מארץ מרחק איש עצתו : ה וישם שם · היך מה דאת אמר (א) ויהי שם עד היום הזה · א"ר לוי ובלבד ביצירה זו · אמר רבי יצחק בר מריון כתיב אלה תולדות השמים וגו' · ד בוראן משבחן ומי מגנן בוראן מקלסן ומי יתן בהם דופי · אלא נאים ומשובחין הם אלה תולדות השמים : ו ויצמח ה' אלהים מן האדמה · תני עץ שהוא פוסה על פני כל החיים · (ה) א"ר יהודה בר אלעאי ה עץ חיים מהלך ת"ק שנה וכל מי בראשית מתפלגין מתחתיו · רבי יודן בשם רבי יהודה בר אלעאי (ו) לא סוף דבר נופו מהלך ת"ק שנה · אלא אפילו קורתו מהלך ת"ק שנה : ז מה היה אותו האילן שאכל ממנו אדם וחוה · ר"מ אומר חטים היו כד לא הוה בר נש דיעה אינון אמרין לא אכל ההוא אינשא פיתא דחיטי מן יומוי · רבי שמואל בר ר' יצחק בעי קמי רבי זעירא א"ל אפשר חטים היו · אמר לו הין · א"ל והכתיב עץ · א"ל מתמרות היו כארזי לבנון · א"ר יעקב בר אחא ו איתפלגון רבי נחמיה ורבנן · רבי נחמיה אמר המוציא לחם מן הארץ שכבר הוציא לחם מן הארץ · ורבנן אמרי מוציא לחם מן הארץ ח שהוא

מסורת המדרש א פסחים נ"ד · נדרים דף ל"ט · ב ילקוט כאן רמז כ"ב · ועיין תנחומא סדר בחקותי סי' ג' · ג מדרש תהלים מזמור קל"ט · ילקוט תהלים רמז תתפ"ז · ד לעיל פרשה י"ב וש"נ · ה שיר רבה פ' ו' פסוק ט' וש"נ · ו ברכות דף מ' · סנהדרין דף ע' · פסיקתא רבתי פ' מ"ב · ז ברכות ל"ח · ירושלמי ברכות פרק ו' · מדרש תהלים מזמור ק"ד · ילקוט תהלים רמז תתכ"ב · ח שבת דף ל' · כתובות דף קי"א :

חדושי הרש"ש

(א) ויהיו שם עד כו' כצ"ל והוא במלכים א' ח' :

חדושי הרד"ל

כפ' ב' דר"ס (כ"ג) ובתנחומא פ' תרומה : (ג) שכרי עד שלא עמדתי לפעול · כפ' מע"ת המדות שכיל אגדס דמביא ע"ז מקרא הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו (ישעיה מ') : (ד) את האדם בזכותו של אברהם · [שעלו] כצ"ל כ"ה בילקוט ודרש אדם זה אברהם האדם הגדול בענקים כדלעיל פ' (י"ד) : (ה) אמר ריב"א עץ חיים כו' · ירושלמי פ"ק דברכות ה"ב (פ"ו) תהא"ר (פ"ב) ועיין בס"ת בזוהר ר"פ לך לך : (ו) לא סוף דבר נופו כו' אפילו קורתו · פי' לא תימא שהנוף שהוא מתפשט הרבה מחזיק ת"ק שנה אלא אף הגזע שהוא קורתו וכ"פ הרמב"ם במורה ח"ב פ' ל' · ולא כדברי המ"כ וכן פייט הקליר בסלוק יום א'

מתנות כהונה

מכריע על גביו · מוסיף לבד פירושו ודעתו : וישם מדברה כו' · הרי שהמדבר הגדול מן הערבה קרא אותו עדן והערבה קורא הגן : [ה"ג בקרב הארץ] : ראו פועלא טבא [שהתקין לו הקב"ה כו' כ"ה בילקוט ובמדרש תהלים] · ואדם הראשון אמר כן בואו וראו פועל הטוב הוא הקב"ה שהתקין לי הקב"ה שכרי כו' : עילה · העלה והגביה אותו שנא' ומוראכם יהיה כו' : פיתה אותו · סידר לפניו דברי רצוי כד"א אשר תשים לפניהם ודרשו חז"ל תסדר לפניהם כשולחן ערוך ורש"י פי' כד"א שים נא ידך לשון בקשה כו' ודייק מדלא כתיב ויולך שם כו' ועיין לקמן פט"ז · וענין הפיתוי שלא יצטער בדעתו מקום יותר טוב מזה ובאב"א כתב שלא היה אלא דרך כבוד כמי שמזמינין אותו לסעודה שמפצירין בו דרך כבוד : טירופי · שנטרף וגורש מג"ע : [לבראני גרסינן] : קורא ממזרח כו' · וזה מדבר באברהם כמו שפירש"י שם : איש עצתו · עצתי קרינן : ויהי שם עד היום הזה · והארון שם נגנז במקומו וכן כאן היה ראוי לישאר בג"ע לעולם ויליף שם שם לגז"ש : ביצירה זו · אם היה נשאר בצלם אלהים הראשונה שלא היה חוטא היה נשאר בג"ע לעולם אבל משחטא ונשתנה צלמו כדלקמן פרשה י"ז אז שלחו הקב"ה חוצה כד"א משנה פניו ותשלחהו : [בוראן משבחן כו' · נתבאר לעיל פ' י"ב] : ויצמח וגו' · סיפא דקרא עץ החיים וגו' : פוסה · הולך ומתגדל על כל החיים כד"א פשה יפשה כן פי' הערוך ערך פס השביעי : ה' מאות שנה · וזהו על כל החיים כי מן הארץ עד הרקיע מהלך ת"ק וכן יש מקצה העולם ועד קצהו : לא כוף דבר · כמו לאו דווקא : נופו · ענף ונוף האמצעי : אלא אפילו הקורות · היוצאין מן הגדדין הם מהלך ת"ק : בר לא הוה כו' · כשאין דעה בבן אדם הבריות הם אומרים לא אכל איש הזה פת חיטין מימיו וכמו שאחז"ל אין התינוק מדבר אבא עד שאכל כזית דגן הרי שהדעת תולה בפת חטין וזה היה עץ הדעת : מתמרות · עולות למעלה כתמר זו : אתפלגון · חולקין בדבר זה : רנ"א המוציא [גרס וע' בסמוך וכ"ה בהדיא בירושלמי פרק כיצד מברכין המוציא] · פירש"י שכבר הוציא לחם מן הארץ ממש בהווייתו ומשחטא ונגזר עליו בזעת אפיך כו' נהפך לתבואה : [ורבנן אמרי

רש"י

[illegible] שותה תרקב שהוא אחד מששים בבית כור שהרי בבית כור ששים סאין עושים ששים תרקבים לפי שסאה ששה קבין ותרקב פירוש תרי וקב שהם שלשה קבים כך מתמלא עדן שותה הגן שהוא אחד מששים בעדן כדגרסינן במסכת תענית : וישם מדברה כעדן מדבר גדול ממקום ערבה ולפיכך השוה הקב"ה מדבר לעדן וערבה לגן גדול לגדול וקטן לקטן : פועלה טבא · פועל טוב היה הקב"ה שהעמיד לי שכרי גן עדן עד שלא עמדתי לפעול קודם שנבראתי ע"כ : עילהו · כמה דאת אמר שום תשים עליך מ"ך : ר' נחמיה אמר פיתה אותו · הזמינו לסעודתו למלך שעשה סעודה והזמין אורחים ואין שים אלא לשון בקשה כמו שים נא ידך תחת ירכי (פי' חיי) כך כל ששה ימים היה עסוק בסעודה לשבת בערב שבת בא אדם והזמינו לשבת : את האדם · עילהו בזכות אברהם שנקרא אדם גדול בענקים וגו' באיזה זכות יעצת לבראתו בזכות אותו שבא מרחוק הדא הוא דכתיב מארץ מרחק איש עצתו · ס"א : אשר יצר זהו שבא שהוא עצמו יצר ע"כ : רבי נחמיה אמר המוציא לחם מן הארץ · צריך לומר שכבר הוציא לחם מן הארץ קודם שחטא אדם הראשון היה הלחם גדל ומשחטא אדם ונגזר עליו בזעת אפך תאכל לחם נהפך לתבואה : רבנן אמרין מוציא לחם · שעתיד להוציא לחם מן הארץ לעתיד לבוא שנא'

יהי

פירוש מהרז"ו

באמצע הגן : כפיגי · פירש במ"ע בלשון יון מעין : שני מקראות · כמ"ש בשם הילקוט : מדברה כעדן וערבתה כגן ה' · פי' וערבתה של מדבר שהערבה טפל למדבר ולא להיפך · שמדבר גדול מערבה · הרי שיש לו פסוק ב' וגם מכריע במ"ש וערבתה · גם יתכן שערבה נקרא הסמוך לישוב · כמ"ש ערבות מואב · וכמ"ש במדבר בערבה מול סוף · והוא תמיד קטן מן המדבר · ומ"ש מדברה וערבתה · היינו של ציון ומדבר הוא הרחוק וערבתה הוא הסמוך : ג את סבור קודם לברייתו של עולם · פשוטו מצד מזרח של עדן נטע הגן וכמ"ש להלן וישב בארץ נוד קדמת עדן · ועיין לקמן פר' כ"א סימן ט' · אלא שמ"כ יקשה מאחר שבא להודיע לנו מקום הג"ע · שהוא מצד מזרחו של עדן · ועדן עצמו אמרו ברכות דף ל"ד · עדן לא שלטה בו עין כמ"ש עין לא ראתה וכו' · ולא בא לסתום אלא לפרש · ומאחר שאין עין שולט בו אין זה לפרש איזה צד הוא המזרח שלו · ע"כ דרש מדה כ' מה"ע למקום ת"ע לזמן ועל זה אמר את סבור מקודם לעולם · כמ"ש לעיל פר' א' סימן ד' קדם קודם לברייתו ש"ע · וכן הוא דעת הפר"א פרק ג' שנברא קודם העולם · והמדרש חולק על זה : ג"ע בשלישי · לעיל פר' י"א סימן ט' וש"נ : מלכי מקדם · עיין מ"ש לעיל ריש פר' י"ב וילקוט תהלים פסוק זה · ודורש גז"ש מקדם מקדם שמ"ש מלכי מקדם כמו מקדם הנ"ל בעדן מקדם · מה שם קודם לאדם אף כאן קודם לאדם היה פועל ישועות היינו ג"ע מקדם כנ"ל · וג"ע הוא מקום שילום שכר לצדיקים · וברא אותו עד שלא ברא אדם לפעול ועיין לעיל פר' ח' סימן ו' ובאילו כתוב תיבת פועל שתי פעמים · שמלכי פועל ישועות ושכר מקדם שנברא הפועל לפעול הוא האדם עפ"י מדה ט' ומדת ממעל · מקדם פועל פעל ישועות : ד וישם · מדלא קאמר ויתן שם ועוד שהוא כפול לקמן ויקח ה' אלהים את האדם ויניחו בג"ע · ע"כ דרש שמ"ש כאן וישם עילה אותו והמליך אותו עפ"י גז"ש וכמ"ש לקמן ריש פר' ט"ז · וכמ"ש ויק"ר ריש פר' י"א ובכמה מקומות מגדולתו של אדם : פיתה אותו למלך שעשה סעודה · וכמ"ש שמואל א' ט' שאמר שמואל לשאול · שים לפניך אכול וכו' · שפיתה אותו שיאכל וכן כאן שפיתה אותו שיאכל מכל הטוב שהכין לפניו ולא יחטא ויקלקל כל הסעודה · גם יתכן כמ"ש ויק"ר ריש פר' י"א עד מי פתי יסור הנה · וכל הענין שם · אלא דכאן דורש מי פתי שפיתה אותו שילך על הסעודה · ומצאתי בהדיא בירושלמי סנהדרין סוף פרק ב' מי פתי יסור הנה שקראו לסעודה · ושמחתי שכוונתי בס"ד · ועיין לקמן פר' ט"ז סימן ה' ויקח : אתה ידעת שבתי וגו' · כל מזמור זה באדה"ר נדרש כמ"ש לעיל ריש פר' ח' אחור וקדם צרתני וש"נ · והוקשה לו למה פרט דווקא פרטים שיודע שבתו וקומו · והלא כל האברים ופעולתם וכל המחשבות יודע · ע"כ דורש על שבתו בג"ע קודם החטא · והשבת מורה על המנוחה · והקימה להליכה אחר החטא · כמ"ש קומי לכי לך · וכדומה בנת לרעי מרחוק · הכונת מחשבה לעצה להתקן מה שקלקלתי מרחוק הוא אברהם כמ"ש בהדיא לעיל פר' י"ד סימן ו' : מארץ מרחק · היינו בבל כמ"ש מארץ רחוקה באו אלי מבבל · ואברהם מבבל כמ"ש אשר הוצאתיך מאור כשדים וכשדים היא בבל : ה א"ר יצחק בר מריון · דורש אשר יצר שהקב"ה כביכול מתפאר באדם ומשבח ומהלל אותו וכמ"ש לעיל פר' י"ב בסוף סימן א' בהדיא : ו ויצמח ה' אלהים · ועץ החיים בתוך הגן · ואיך הוא עץ החיים ודורש שהעץ הזה הוא פורה ומתרבה ומתפשט על פני כל החיים · ופירושו שהאילן הזה נותן כח החיים בתוך כל הברואים · ולשון פוסה שהוא פוסה תמיד · וכל הנולד בעולם מתפשט לו כח חיים מאילן זה · ולפי דעת זה יתכן שכן עץ הדעת שממנו ניתן דעת לכל הברואים : מהלך ת"ק שנה · פי' שהעולם [illegible]

יפה תואר

מעדן להשקות את הגן משמע דרחוקים זה מזה · וכל אחד מתרץ את הספל יוצא לשיטתו · ע"ד דר' יוסי יתפרש ונהר יוצא ומתמלא מעדן הגדול ובו יש די להשביע את הגן הקטן · ולפ"ז אין הוראת יוצא על מרחק שמבדיל רק הוא מלשון תמנית · ולר"י יתפרש כי העדן הוא כמעין שמוציא מים להשקות את הגן הגדול : ור"י אין לו אלא מקרא אחד · פי' וכיון דקיי"ל דשני כתובים המכחישים יבוא הכתוב השלישי ויכריע · וא"כ כיון דלר' יהודה יש שני כתובים ולר' יוסי כתוב אחד מה"ת להחזיק בכתוב השני אשר סוסיף ר' יהודה להיות כמכריע בין שני הכתובים המכחישים · וע"ז אמר ר"ח דצפורי כי גם לר"י יש כתוב המכריע לדעתו · ומ"ש האיר הקב"ה עינו כו' לא שלא ידע מקודם את הכתוב הזה שנגלוי לכל · אבל מתחלה חשב כי מדבר וערבה · וכן עדן וגן המה רק שמות הנרדפים והכתוב כפל את דבריו במלות שונות · והקב"ה האיר עיניו וראה כי אין כאן כפל סדבר במ"ש · אבל מדבר הגדול ישים כעדן הגדול וערבתה הקטנה ישים כגן הקטן : קודם לאדה"ר · ונמשך על הכתוב שלפניו דכתיב וייצר ה' אלהים את האדם וגו' וע"ז יאמר מקדם ולפני הגן שזה ויטע ה' אלהים גן בעדן : הה"ד ואלהים מלכי מקדם וגו' · זה הוא דרש חדש דקי"ל כיון דהג"ע נברא למען האדם למה נברא באמת לפני האדם · שלא מהראוי להקדים הסבה אל המסובב וע"ז מביא הכתוב פועל ישועות בקרב הארץ ראו פעולה טבא שהתקין הקב"ה שכרי עד שלא עמדתי לפעול : באיזה זכות יעצת לבראני · כי בבריאת האדם נתיעץ הקב"ה עם מה"ש כדלעיל בפ"ח · ומהם אמרו שלא יברא כיון שעתיד לחטוא · ורק בזכות אברהם שבזכותו היה העולם כדאי להבראות (כמ"ש בפ' שלפני זה) נברא האדם · ולכן נאמר על אברהם מארץ מרחק איש עצתי כי שמע בקול ה' לעזוב את בית אביו ללכת ממרחק לארץ כנען אשר זה היה אחת מעשרה נסיונות ונקרא איש עצתי כי הוא וזכותו היו בעצתי לברוא את האדם : שהוא פוסה על כל החיים · פי' שהוא מתפשט ופרוש על כל החיים וכל הרוצה ליטול חלק שם בג"ע יבוא ויטול · ולכ"ז ממ"ש בשוח"ט מז' א' מה עץ החיים פרוש לכל באי עולם בג"ע כך התורה פרושה לכל החיים ומביאתן לחיי העוה"ב · וז"ש ג"כ כוונת כל המאמר כי עץ החיים הוא התורה וכמ"ש עץ חיים היא למחזיקים בה · והתורה איננה נחלת איזה אנשים אך היא נחלת כל החיים השוכנים בתבל וכדאיתא בסנהדרין כהנים לויים וישראלים לא נאמר

אלא

ידי משה

ובלבד ביצירה זו · [illegible]

עתיד להוציא לחם מן הארץ · שנאמר (תהלים עב) יהי פסת בר בארץ · לפת · תרין אמוראין פליגי · רבי חנינא בר יצחק ורבי שמואל בר אמי · חד אמר לפת לא פת היתה · והורנה אמר לפת לא פת היא עתידה להיות · רבי ירמיה בריך קמיה דרבי זירא המוציא לחם מן הארץ וקלסיה · כרבי נחמיה אתמהא · אלא שלא לערב את האותיות · רבי יהודה בר אלעאי אמר [א] ענבים היו שנאמר (דברים לב) ענבימו ענבי רוש אשכלות מרורות למו · אותן האשכלות הביאו מרורות לעולם · רבי אבא דעכו אמר אתרוג היה · הה"ד (בראשית ג) ותרא האשה כי טוב העץ וגו' · אמרת צא וראה [ב] איזהו אילן (ב) שעצו נאכל כפריו · ואין את מוצא אלא אתרוג · רבי יוסי אומר [ג] תאנים היו · דבר למד מעניינו משל לבן שרים שקלקל עם אחת מן השפחות · כיון ששמע השר טרדו והוציאו חוץ לפלטין והיה מחזר על פתחיהן של שפחות ולא היו מקבלות אותו אבל אותה שקלקלה עמו פתחה דלתיה וקבלתו · כך [ד] בשעה שאכל אדם הראשון מאותו האילן טרדו הקב"ה והוציאו חוץ לג"ע · והיה מחזר על כל אילנות ולא היו מקבלין אותו · ומה היו אומרים לו אמר רבי ברכיה הא גנב דגנב דעתיה דברייה · הה"ד (תהלים לו) אל תבואני רגל גאוה · רגל שנתגאה על בוראו · ויד רשעים אל תנידני · לא תיסב מני עלה · אבל תאנה שאכל מפירותיה · פתחה דלתיה וקבלתו · הה"ד ויתפרו עלה תאנה · מה היתה אותה התאנה · רבי אבין אמר ברת שבע דאמטיית ז' ימי אבלא לעלמא · רבי יהושע דסכנין בשם ר"א אמר ברת אליתא · (ז) דאמטיית אליתא לעלמא · רבי עזריה ורבי יהודה בר סימון בשם ריב"ל אמר ח"ו לא גלה הקדוש ב"ה אותו אילן לאדם · ולא עתיד לגלותו · ראה מה כתיב (ויקרא כ) ואשה אשר תקרב אל כל בהמה וגו' [ה] אם אדם חטא בהמה מה חטאת אלא שלא תהא בהמה עוברת בשוק ויאמרו זו היא הבהמה שנסקל פלוני על ידה · ואם על כבוד תולדותיו חס המקום · על כבודו עאכ"ו · אתמהא:

פרשה טז

א ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן · רבי סימון פתח (איוב יד) תתקפהו לנצח ויהלך משנה

מסורת המדרש א סנהדרין דף ע' · לקמן פ' י"ט · ויקרא רבה פרשה י"ב · במדבר רבה פרשה י' · ב ברכות דף מ' · ג עיין סנהדרין ע' · ד ילקוט תהלים רמז תשכ"ז · ה סנהדרין נ"ד · תורת כהנים פרשה קדושים · במדבר רבה פרשה כ' · מסכת שמחות פרק ח' · תנחומא סדר בלק סוף סי' ט' · ע' תדא"ז פ' י' · ילקוט סדר נח רמז נ"ז ורמז תרכ"ד · וילקוט בלק רמז תשס"ה :

חדושי הרד"ל

(ז) דאמטיית אליתא · כתוספות פרק ג' דר"ה (י"ד) הביאו הגי' בנות שוח דאמטיאו שוחה כו' :

חדושי הרש"ש

(ב) שעצו נאכל כפריו כו' אלא אתרוג · דאין לומר דזהו פלפלין (עיין סוכה ריש דף ל"ה) משום דלא שייך בהו כ"כ כי טוב העץ למאכל · דביבשתא אזוקי מזיק · וגם כרטיבתא לדעת הרי"ף וסיעתו א"א אלא בפס"ח עיין ברכות ל"ו ב' :

רש"י

יהי פסת בר בארץ (תהלים ע"ב): רבי חנינא ורבי שמואל · חד אמר לפת לא פת היתה ותרינא אמר לפת לא פת היא עתידה להיות · למה נקרא שמה לפת לא כך שפת היתה קודם שחטא משחטא ללפת וחד אמר לפת לא פת שעתידה היא להיות ההמה שדבר שהיא עכשיו לפת עתידה להיות לחם לעתיד לבא לכמו שהיתה והוא טעם למאן דאמר להוציא מן הארץ: רבי ירמיה בריך קומי רבי זירא המוציא · וקלסיה: כרבי נחמיה · שביק רבנן ועביד כר' נחמיה אלא שלא לערב האותיות לא משום הכי קלסיה דסבר כר' נחמיה דאמר המוציא אלא דאי אמר מוציא מערב מ"ם דהעולם עם מ"ם דמוציא ויחטוף אות אחת :

מהלכין

מתנות כהונה

מוציא גרסי']: יהי פסת בר וגו' · ודרשו חז"ל [פ"ב דשבת ופ' בתרא דכתובות] עתיד הקב"ה להוציא גלוסקאות וכו': לפת · [איידי דמייתי פלוגתא על הלחם הביא גם כן פלוגתא מלפת וכ"ה בירושלמי]: לפת · מיני זרעונים נקראו לפת כל זמן שלא נעשה ממנו פת וכן החטים: לא פת היתה · קודם שחטא אדם כדדרש רבי נחמיה: לא פת היא וכו' · כנחמיה וכרבנן: וקלסיה · ושבח אותו · ופריך כר' נחמיה עשה ושבק רבנן כנחמיה · ומשני להכי קלסו בזה שכשאומרים המוציא לא יוכלו להתערב שני המימ"ן העולם מוציא ואפיך קלסיה ולא בשביל שסבר כדברי נחמיה ובירושלמי מסיים שלדעתו י"ל ג"כ לחם המן הארץ: מרורות · מר ממות: מעגינו · כדמפרש ואזיל: הא גנבא כו' · זהו הגנב שגנב דעת בוראו שסבר שה' יתברך לא ידע ממנו שחטא: לא היסב וכו' · לא תקח ממני עלה: אל תגידני · פי' לא תנוד ותנוע אותי: מה היתה כו' · שהרבה מיני תאנים הם: ברת שבע · שם מין תאנה ונקראת בת שבע על שהביאו לעולם ז' ימי אבילות: ברת אליתא · גם היא מין תאנה: אליתא · פי' יללה וקינה · [כמו שדרשו פ' בשלשה פרקים על פסוק ימיתם ה' אלהינו אליתא הוא דנפלה בפומיהון · פירש"י קינה וה"ג בערוך דאמטיית אליתא ובריותא לעלמא]:

יפה תואר

אלא שהאדם כו' וז"ש מהלך ת"ק שנה אשר זה הוא מרחב הארץ אשר בני אדם יושבים בקרבה · ומ"ש וכל מי בראשית מתפלגין מתחתיו הכוונה כי כל החכמות כלולות בתורה · ור"י בשם ר"י בר אלעאי מוסיף כי לא לבד הגוף מתרחב על כל העולם פי' לא לבד סעיפי התורה סתריה ורמזים כוללים כל החכמות אלא אפילו קורתו וזה יסוד ופשט התורה תתרחב בחכמתה על כל העולם: לפת לא פת היתה · פי' שנקראת לפת משום דבימי אדם היה הלחם יוצא מן הארץ גדול כלפת וסובר כר"נ שכבר הוציא לחם מן הארץ · וחורנה אמר שעתידה הארץ להוציא לחם גדול כלפת וסובר כרבנן מוציא שעתיד להוציא · וז"ש בירושלמי אלין פלוג ואלו כאלין פלוגוותא · כלומר דפלוגתת ר"נ ורבנן ופלוגתת רחב"י ורשב"א אחת היא : הביאו מרורות לעולם · כי מרורות איננו תאר לאשכלות דא"כ היה לו לכתוב אשכלות מרות או מרים · אבל מרורות הוא שם דבר וכמו כי תכתוב עלי מרורות · ודריש אשכלות אשר הביאו מר שמות וזה הוא אשר שהביא מות לעולם · או דדריש ענבימו ענבי ראש הענבים אשר אכל אדם שהיה ראש לכל הדורות · וכן הוא בספרי: תאנים היו · ונקרא עץ הדעת כי גם התאנים מוסיפים דעת לאוכליהם וכדאתא במדרש קהלת על פסוק ברכות הטובה: טרדו הקב"ה כו' · ואע"ג דמסדר הכתובים נראה כי תפרו עלה תאנה בטרם גורשו מג"ע · אבל מסברא נראה להם כי החטא והגירוש היו תכופים זה אח"ז ולא היה להם פנאי לתפור עלה תאנה בג"ע · והכתוב נכתב שלא במקומו רק ללמד לנו מענינו כי עץ הדעת תאנה היה · וממה שקרב אדם גם חוץ לג"ע אל התאנה הוא משום שקרב אליה בחטאו לכן לא ממין הזה · אבל למינים אחרים בוש להתקרב: לא גלה הקב"ה אותו אילן כו' · מחלוקת השלמים איזה אילן היה ע"כ תלויה בדעת ובהשכל · ולזה נאמר כי היא תלויה בזה · שזה הקשו איך כי בסבת החטא באה לאדם הדעת אשר תשאהו על כל בהמה וחיה ויהיה חוטא נשכר · ולפני זה היה כבהמה בלי דעת והשכל · והנה התשובות יש בזה בין המתקרים · וכל אחד מיישב הכתובים לפי שיטתו · התשובה הא' היא כמשל לעור אשר ידע היטב כל דרכי המדינה ואנשיה בלא הדעת : ואח"ז נפקחו עיניו ורואה כמותם כי לא שגה בדמיונו · ולפ"ז פקיחת עיניו לא הוסיפה לו דעה חדשה רק חזקה את דעתו הראשונה במוחש · וכן היה האדם לפני חטאו היה לו דעת מופשטת מן המוחש · וחטאו הוסיף לו רק העונג המוחשי בדעת · וזה הוא דעת ר"מ דאמר חטה היתה אשר היא מביאה לאדם סבת להשתמש בכלות המותריות והטבעיות · תחת אשר לפני זה השתמש אדה"ר רק בדעה מופשטה מכל מוחש · וזה כמו שכ' היא כי עץ הדעת טוב ורע הוא את המשגל וכמו"ש ברזילי האדע בין טוב לרע · וזה ריב"א האומר ענבים היו כי שמה מעוררים תאות המשגל · וכמ"ש זנות ויין ותירוש יקח לב · ולוט · התשובה הג' היא שמתחלה היה האדם פועל הטוב בטבעו ואח"כ בא בקרבו ההפך להרע · בחירה בטוב ורע · וזה הוא דעת האומר אתרוג היה שטעם עצו ופריו שוה וגם לפני האדם אשר נטה לטוב נהפך לבו בקרבו והיה הטוב והרע שוים לפניו ורק בבחירתו תלויה מילתא עתה · התשובה הד' היא כי לפני החטא היה האדם נאמן לאלהיו · והחטא הביא בקרבו התשוקה להתפלסף ולחקור כל דבר · והוא בעין מחנות התורה והפילוסופיא אשר השניה מבקשת תואנה וספק בכל דבר וגם בתאוה מתוקה כדבש · וזה היא דעת האומר תאנה היה בשביל לשון נופל על לשון של תואנה הוא מבקש · היא מולת דבש מקרבה · והתשובה החמישית היא כי שכל המבדיל בין אמת לשקר זה היה לאדם גם לפני כשלימותו · ולא חסר לו רק השכל המבדיל בין נאה ומגונה אשר זה הוא מן המפורסמות · וז"ש ריב"ל האומר ח"ו שהקב"ה לא גלה אותו אילן לאדם כו' · פי' כי מדברים הגלויים ומפורסמים ידיעת את הנאה והמגונה זה לא היה לאדה"ר · ולא היה לו רק חלק בשכל המבדיל בין אמת לשקר · במורה ח"א פ"ב ובמפרשיו הראשונים · ויש מו לך מה שחסר מעט בדברינו : ואם על כבוד תולדותיו חס זה איננו נמשך למה שלפניו אל עץ הדעת אך מדה חדשה וטובה באה המדרש ללמד לבני אדם שלא יגלו קלון רעיהם וילמדו ק"ו מהקב"ה · שלא גלה הקב"ה קלון הבהמה שהיא תולדותיו על כבודו של אדם אשר הוא בשר כבשרו עאכ"ו שיחוס האדם [ובעל יד"מ נטה מפשט דברי היפ"ת ועם תפל על היפ"ת ע"ש · וכ"כ מהמו"כ על הכתוב והרגת את האשה וגו' וע"ש בתנחומא ובכו"ים]:

פירוש מהרז"ו

של הברכה שמוציא מן הארץ לחם גמור ממש · אלא דמר סבר שכבר הוציא בימי אדה"ר ומר סבר שעתיד להוציא לעתיד כמ"ש · יהיה פיסת בר היינו מלשון פס יד משמע חתיכת לחם של בר לא גרגירי דגן: לפת תרין אמוראין · וגירסת הירושלמי אתיא אלין פלוגתא כאלין פלוגתא · פי' כמו שחולקין התנאים בלחם כך חולקים האמוראים בלפת · ובתנחומא פרשת עקב סימן ז' א"ר חייא ב"ר יעקב יש מקום שקורין לפת לפהותא ששתא שנאמר יהי פסת בר בארץ: אלא שלא לערב את האותיות · פי' לעולם שסובר כרבנן · ואין הטעם מחמת שפסק כר"נ אלא שלא לערב האותיות העולם מוציא · ובירושלמי מקשי א"כ הי"ל העולם המוציא לחם המן הארץ ש"ה לערב לחם מן · וזה לא יתכן לעוות האותיות ומשמעותם בשביל עירוב האותיות כמו בקריאת שמע אלא שסובר כר' נחמיה · ועי' בתוס' בד"ה המוציא ברכות ל"ח שם וצ"ע שאין דברי הירושלמי אלא בסלקא דעתיה ולא למסקנא · כלומר שא"כ הי"ל לחם המן · ומדלא קאמר כן גם העולם מוציא אין לומר כן אלא דסובר כר' נחמיה: ענבים היו · אסת"ר פר' ה' לקמן פר' י"ט סימן ה' שחטה ענבים ונתנה לו עיין ויק"ר פר' י"ב בסימן א' במ"ר פר' יו"ד סימן ב' ובסימן ח': אשכלות מרורות למו · שאם היה כתוב אשכלותם מרורות היה משמעותו שהאשכלות שלהם היו מרורות · וכמו שאמר ענבימו ענבי ראש · שאין לפרש של אחרים · רק על ענבים שלהם של דורות הרשעים וא"כ אינו אלא משל על פרי מעשיהם · אך אגל אשכלות מרורות משמע שהאשכלות מרורות בעצמם · ואח"כ אמר למו · אין ההכרח לומר שהוא משל · אלא כפשוטו שהאשכלות היו מרורות · ועתה הם למו ואיזה אשכלות היו מרורות אשר הם למו להרע להם · על כרחך שהכוונה על מרורות האמורים הכתובים אגל הפירות שאכל אדם ואשתו שנתקללו כולם עבורם · ולזה אמר שהאשכלות המרורות מכבר עתה נהפך למו · וזה עפ"י מדה י"ז כאלו פירש במקומו · ועיין שמ"ר פר' י"ב סימן ב' אשר לא היה כמוהו במצרים אשר לא היה בעולם ולא במצרים · וע"ש כמה דוגמאות כאלו · ע"כ אינו דורש מריבה ממ"ש ענבי אלא מסיפא ממ"ש אשכלות: כי טוב העץ · ואח"כ כתוב ותקח מפריו הרי שהעץ עצמו נאכל כפריו · ואין אנו מוצאים בעולם אלא פרי האתרוג · וכאלו פירש שם שהיה אתרוג ועיין ויק"ר פר' למ"ד סימן ח' · ור' יוסי דורש מדה דבר הלמד מעניינו שבכל הענין אינו מזכיר שם פרי מיוחד רק תאנים הרי אתה למד שגם מ"ש שתא ותקח מפריו שהיה תאנים ובילקוט הגירסא כשב"י: הא גנב · לקמן פר' י"ט סימן ע' ושם מבואר הלימוד · הה"ד אל תביאני רגל גאוה · וס"ד שם נפלו פועלי און דוחו ולא יכלו קום · ודרשו פר"א פרק י"ג פסוקים אלו על הנחש כשנגע באילן ע"ש ודרש כאן ממ"ש שם נפלו פועלי און דוחו ולא יכלו קום · והיינו על שקצצו רגליו ונפל לעולם ולא יוכל עוד לקום ומ"ש שם נפלו אגל עלי ג"ע והם אמרו אל תבואני רגל גאוה · אתה רגל גאוה אל תבואני לא תבוא אגלי · ואתה יד רשעים על תנידני · וכאן במדרש כלל בפסוק זה גם על אדם וחוה שצוה האילן עליהם שלא יגעו את האילן · והיינו שלא יקחו עלה ממנו · ועיין ילקוט תהלים ל"ו : ברת ז' · הם בנות שבע · ועיין ערוך ערך בנות שבע · והביאו ז' אבל שפל ידיהן מתים · וצריכים לז' ימי אבל ועיין תוספות ע"א דף י"ד גירסא אחרת בזה: ברת אליתא · מלשון אלי כבתולה חגורת: ראה מה כתיב · עיין ויק"ר פר' סימן ג' · ודעת ריב"ל אעפ"י שבכל התורה לא בא לסתום אלא לפרש אך כאן יש ק"ו שלא לדרוש כן שבענין זה רצונו ית"ש להסתיר · ק"ו מאשה ובהמה · ודעת שאר התנאים שהק"ו יש לו פרכא שנוה להרוג את הבהמה שלא לבזות האשה שאינה בכלל החטא · אך כאן מאחר שכולם בכלל העונש אין זה בזיון :

פרשה טז סימן א ונהר יוצא מעדן · פי' מאחר שכתב להשקות את הגן · שהוא אחר מעבודת הגן · וכתוב ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה הרי שעל האדם היה מוטל להשקות הגן · וכמו שמשקים שדות מאמת המים פעמים סותמים ופעמים פותחים להשקות · וכן אדם קודם החטא היה סותם מוצא הנהרות ופותחן להשקות והיה בו גבורה גדולה כזו שהוא לבדו עשה הכל כמ"ש בסמוך וזה תתקפהו שהיה לו תוקף גדול מאד ומ"ש לנצח כמ"ש לעיל בפר' ט"ו סימן ה' וישם שם ויהלוך והליכה שייך [?] כמ"ש אשר לא הלך בעצת רשעים · וזהו ויהלוך שהלך בעצת רשעים הוא הנחש · וע"כ שהליכה זו לרעה כמ"ש אחריו · משנה פניו ותשלחהו · היינו מ"ש וישלחהו מג"ע גז"ש עיקר דרשתו שפסוק זה באדם מדבר · ואח"כ מ"ש ויהלוך ע"כ לרעה · ועיין מ"ש לעיל פר' י"א סימן ב' שנטל זיוו ושלחו מג"ע וש"נ · וכל דרשה זו לקמן פר' כ"א סימן ד' ועיין

ידי משה

ילוד אשה · ורמז זה במלת אשר ילד ור' יצחק סבר שאשר ילד מורה שהקב"ה מתפאר ביצירתו וכדמסיק בסוף המדרש וכו' · ומביא ראיה לדבריו מקרא דאלה תולדות השמים וכו' · ודוק : לפת לא פת היתה · עי' ביפ"ת ועוד י"ל דס"ל לפת לא כך היתה מתחלה קודם החטא פת ואחר שחטא חזר ללפת ואידך אמר שהוא עכשיו לפת יהיה לעתיד פת כך מצאתי : שלא לערב את האותיות · ושלא דאמרינן לא"מ מ"ן מערב אותיות ג"כ · וי"ל דשאני הכא דלא אפשר : הה"ד אל תביאני רגל גאוה ואיתא בכתבי האר"י שהוא ר"ת אתר"ג : ואם על כבוד תולדותיו חס · מלתא אחריתא היא כך פי' היפ"ת ולפי' היפ"ת פירושו הכי על כבודו כבוד הקב"ה ומלתא באנפי נפשיה והיה כשגגה היוצא מן השליט שאין הפי' כך רק ה"פ שכל זה הוא דברי ר"ע ונותן ראיה לדבריו שלא גילה הקב"ה את האילן משום אדם לפי שה"א ק"ו ומה על כבוד תולדותיו חס פי' על תולדותיו של אדה"ר חס ולזה להרוג את הבהמה על כבודו של אדה"ר שהוא יציר כפו של הקב"ה עאכ"ו ולפיכך לא גילה את האילן משום אדם ודוק היטב :

פניו ותשלחהו · א תוקף שנתן הקב"ה לאדם הראשון · לנצח לעולם היה · ויהלך · כיון שהניח דעתו של הקב"ה והלך אחר דעתו של נחש משנה פניו ותשלחהו · רבי סימון אמר (שם יב) עמו חכמה וגבורה · בשעה שהיה (א) מושלם לבוראו ד' ראשי נהרות היה פותק במגרופית אחת ואלו הן ד' ראשי נהרות ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן וגו': ב שם האחד פישון שהוא (ב) מגדל פשתן ומימיו מהלכין בשופי · הוא הסובב את כל ארץ החוילה · עדיין לא היתה חוילה ואת אומר הוא הסובב · אתמהא · אלא (ישעיה מ"ו) מגיד מראשית אחרית · אשר שם הזהב · (ג) זהב וודאי: ב וזהב הארץ ההיא טוב · אמר רבי יצחק טובוי דהוא בביתיה טובוי דהוא בלוויתי · א"ר אבהו טובה גדולה חלק הקב"ה לעולמו · אדם פורט זהוב אחד · והוא מוציא ממנו כמה יציאות · אמר ריש לקיש ג לא היה העולם ראוי להשתמש בזהב · ולמה נברא בשביל בית המקדש שנאמר וזהב הארץ ההיא טוב · היך מה דאת אמר (דברים ג) ההר הטוב הזה והלבנון: שם הבדולח ואבן השוהם · אמר רבי איבו את סבור כבדולת הזה של פטמים · יגיד עליו ריעו ועינו כעין הבדולח · מה זה אבן טובה · אף זה אבן טובה: ג ושם הנהר השני גיחון וגו' · ד עדיין לא עמד כוש · והוא אומר את כל ארץ כוש · אתמהא · אלא מגיד מראשית אחרית: (ה) ושם הנהר חדקל (ג) שהוא חד (ג).(ד) פרת אוותינטין של נהרות: ה רבי חנינא בר אמי בשם רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר · (ה) אובל אוותינטין של נהרות · והכתיב (דניאל י) ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל · אלא לפי שדניאל ראה ב' חלומות אחד בחדקל (ד) ואחד באובל · וחדקל גדול מאובל · לפיכך הוא קורא אותו גדול · והלא הוא בברייתו

מסורת המדרש א לקמן פרשה כ"א · ילקוט איוב רמז תתקי"ו · ב ילקוט כאן רמז כ"א · ג שמות רבה פרשה ל"ה · מדרש תהלים מזמור ק"ד · ד עיין כתובות דף י' · ה ילקוט כאן רמז כ"א כל הענין :

חדושי הרש"ש

(א) ושם הנהר השלישי חדקל כו' כצ"ל : (ב) שהוא חד הוא ההולך קדמת אשור ועדיין לא עמד אשור אלא מגיד מראשית אחרית כצ"ל וכ"מ במקצת דפוסים · עיין כתובות יו"ד ע"ב דלא מוכיח הש"ס דכתיב קרא לעתיד אלא מזה וע"ש בתוס' ורש"י בפי' התורה לא הזכיר רק כוש ואשור והשמיט חוילה וכבר תמה עליו המהרש"א בח"א שם : (ג) פרת אוותינטין של ד' נהרות דכתיב עד הנהר הגדול נהר פרת כ"ה בילקוט וכצ"ל : (ד) ואחד באובל · שם ח' ואני הייתי על אובל אולי · אמנם לפי הפשט אובל ויובל אינם שמות עצמיים רק שמות כוללים לנהרות כדכתיב יבלי מים (ישעיה למ"ד · מ"ד) וכן אובל

חדושי הרד"ל

(א) מושלם לבוראו ד' ראשי נהרות כו' · בא לפרש הא דאמר לעיל תתקפהו כו' תוקף שנתן : דתוקף זה היינו גבורתו · שהיה פותק ד' ראשי נהרות בפעם א' · וצ"ל הא דפותק ד' ראשי נהרות רמיזי בקרא דלבתריה באיוב שם הן יעצור במים וגו' וישלחם וגו' : (ב) מגדל פשתן וגו' · שפישון הוא נהר מצרים שהן עובדי פשתים שריקות (ישעיה י"ט) : (ג) זהב ודאי · משום דלהלן דריש הזהב על ד"א לכן קאמר כאן הזהב ודאי כפשוטו : (ד) והנהר הרביעי הוא פרת · אותינטין של נהרות כצ"ל · ודמפרש הוא פרת דמעיקרא כדאמרינן בבכורות (כ"ה) ועיין באדרת אליהו להגר"א ז"ל : (ה) אובל אותנטין

מתנות כהונה

פרשה טז לעולם היה · היה ראוי להיות · כן לעולם באותו תוקף : מושלם · שלם ונדיק עם הקב"ה : פותק · פותח לכן פתח שיזובו מימיהן · כד"א פ"ק דשבת פותקין מים לגינה · או י"ל שבמגרפה אחת סתם כל ד' ראשי נהרות כדאמר שקל קלא פתק ביה : במגרופת · פאל"א בלע"ז ודייק מדכתיב גבורה : בשופי · שהולך בלט ובנחת : מגיד מראשית כו' · כלומר הפסוק מדבר על העתיד : זהב ודאי · מבורר ומזוקק ודייק מדכתיב הזהב ועיין עוד בב"ר פ' ל"ו : טובים כו' · פירש"י טובתו הוא בבית שיכול לקנות בו מה שירצה וטובתו בלכתו בדרך הוא לוייתו שלו שבכ"מ יכול למכרו ועיין עוד מזה בש"ר פל"ה : של פטמין · מפטמי קטרת מיני סמים לרפואה ושוחקין בו דבר הנקרא בדולח ואינו אבן טובה : וה"ג בילקוט יגיד עליו ריעו מה זה וכו' · ריעו הוא אבן השוהם מה זה אבן טובה כו' : חדקל · נוטריקון חד בקולו שהוא הולך ורועש בקול וע"ש כך נקרא גיחון שהוא הולך ומנגח כמו כי יגח כן פירש"י בחומש וגרס שהוא חד וקל : אוותינטין · עיקר ונובחר שבכל הנהרות ודייק מדכתיב הוא פרת : אובל · הוא יובל ופירש"י בפ' מעשר בהמה ובעין החיים משמעי קרא ועץ חיים בג"ע הוא ר"ל קרא דועל יובל ישלח שרשיו : הוא חדקל · פירש"י וקשיא בין למ"ד אובל גדול בין למ"ד פרת גדול ומשני לפי שחדקל גדול מאובל קרא אותו גדול אבל לעולם פרת גדול משניהם ע"כ וקשיא לי מאי משני ביה למ"ד אובל גדול ולפיכך נראה ישרה גירסת הילקוט בפ' זו ובספר דניאל שגרס והדקל נראה גדול מאובל כו' · ופירושו מראה החזון שהיה על חדקל היתה גדולה מהמראה שהיתה על נהר אובל לפיכך קראוהו גדול אבל לעולם או שנהר פרת נקרא יובל כמו שסבר ר"מ בפרק מעשר בהמה ואז עולה הכל אחד · ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי אבל מה אעשה ורש"י לא פירש כן : והלא היה כו' ·

רש"י

פרשה טז מהלכין בשופי · בנחת ס"א : הזהב · משמע הזהב טוב ובחון מדלא כתיב אשר שם זהב : טובי דהיא בביתא · טובי דהיא בביתא טוב היא בבית להנאתו למכרו ולקנות מדמיו כדי סיפוקו ואם היה הולך בדרך ויש עמו זהב לווי טוב הוא לו שבכל מקום שילך יכול למכרו ולהספיק מדמיו ובמקום מועט יכול להטמינו : בדולח של פטמין · שטוחין סימנו לרפואה : יגיד עליו ריעו · דכתיב בתריה ואבן השהם מה זו אבן טובה שהיא אחת מבתים עשרה אבנים הנזכרים בעשיית אפוד : שהוא חד · בקולו · קולנו הוא משאר נהרות רנ"ם בלע"ז ע"כ : פרת אוותינטין של נהרות · גדולות שבכל הנהרות רבי חנינא אמר גילודי רבי לוי אמר אובל אוותינטין וכו' : והא כתיב ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל · וקשיא בין למאן דאמר פרת גדול מכולן בין למ"ד אובל גדול מכולן ואמר פרת גדול הוא לפי שדניאל ראה שני חלומות אחד בחדקל ואחד באובל ומדקל גדול מאובל והא דקראו גדול שגדול מאובל הא פרת גדול משניהם מאי שנא בבריאת עולם לא קרא נהר פרת גדול והכי אמרין עד הנהר הגדול נהר פרת והשיב כיון שעלה והקיף את ארץ ישראל דכתיב ביה כי מי גוי גדול לכך נקרא שמו גדול משל הדיוט אומרין עבד מלך מלך הדבק לשחור וישחון לך · ס"א : אוונהינטין · לשון איתן חזק וחבירו מלאתי בפסיקתא פרשת כי תשא אמר משה לפני הקב"ה משבעים אומות אותנטיית שיש לך לעולמך אין אתה מביט אלא על ישראל : והא כתיב

יפה תואר

תוקף שנתן הקב"ה לאדה"ר כו' · ולפ"ז נמשך הכתוב למה שלפניו דכתיב ואולם הר נופל יבול וגו' כי אין דבר נצחי וקיים בעולם · ואת"ז אומר ותקית אנוש האבדת גם תקות אנוש תאבד ולא תקום לעד · וז"ש תתקפהו לנצח אתה נתת לו תוקף ועוז כי לנצח יעמוד עוזו ותקפו · ויהלך וגם התוקף הזה הלך ממנו בחטאו כי הלך אחרי דעתו של נחש : עמו חכמה וגבורה כו' · ונמשך על הכתוב שלפניו דכתיב ורוח כל בשר איש · האיש אשר לפנים היה לו חכמה וגבורה בשעה שהיה מושלם ולבו שלם עם בוראו לאיש הזה הן יהרוס ולא יבנה : הרס הקב"ה מבנלי חייו אשר לא יבנה עוד · יסגור על איש סגר לפניו דלתי ג"ע ולא יפתח עוד · אבל הכתוב עמו עוז ותושיה ושאר הכתובים ע"כ קאי על הקב"ה : לא היה העולם ראוי כו' עמ"ש בפ' ט"ו סי' א' גבי ארז דנאמר ג"כ בלשון זה : ועינו כעין הבדולח · ומדכתיב בה"א הידיעה דריש שה"א אבן טובה וכמו שדרשו בפ' גיד הנשה הירך המיומנת שבירך : עדיין לא עמד כוש כו' · זה הוא מדרך המדרש לגלות הדברים אף כי כבר השיב התשובה זו על חוילה : אובל אוותינטין של נהרות · ומוכיח זה מדלא כתיב על נהר אובל · משמע דהיה ידוע וחשוב בשם לגד

פירוש מהרז"ו

ועיין שמ"ר פר' ל"ב : עמו חכמה וגבורה · דורש פסוק זה על אדם ממ"ש שם עמו חכמה וגבורה · לו עצה ותבונה הן יהרוס ולא יבנה וגו' · הן יעצור במים ויבשו וישלחם ויהפכו ארץ · עמו עוז ותושיה לו שוגג ומשגה · דורש וישלחם כמ"ש לעיל וישלחהו שמדבר כאן משלוחו מג"ע אותו ואשתו עפ"י גז"ש הנ"ל · עמו החכמה וגבורה לו עצה ותבונה · הן יהרוס כמ"ש לעיל ריש פר' י"ד ואיש תרומות יהרסנה ע"ש · ומה היתה גבורתו ומפרש · הן יעצור במים שתחלה היה פותק במגרופית אחת הוא כמו עץ מתוקן לסתום אמת המים שבגינה שיתקבצו המים וימלאו את הגינה ובזה משקה כל הגינה ואח"כ פותח · זה היה כשהיה מושלם לבוראו · אך אח"כ וישלחם ויהפכו ארץ כשגלחם מג"ע · הפכו את הארץ שנתקללה הארץ בעבורם כמ"ש ארורה האדמה בעבורך · ואלו הן ד' ראשי נהרות וגו' כמפורש פישון וגיחון וחידקל ופרת : ב מגדל פשתן · עפ"י מדת ממעל ומימיו מהלכין בשופי בריבוי מלא וגדוש · או שהוא מלשון וילך שפי בנחת : עדיין לא היתה חוילה · אף שיתכן לומר שמשה בשעה שכתב התורה כבר היתה חוילה וכל הערים · אלא שדעת חז"ל שספר בראשית היה כתוב כבר · כמ"ש שמ"ר סוף פר' ה' שאמר משה נטלתי ספר בראשית והרי שכבר היה נשלם וכמ"ש מכילתא יתרו · ויקח ספר הברית זה ספר בראשית : שם הזהב וודאי · כפשוטו ואין צריך לדרוש בזה · וכדלקמן : א"ר יצחק טובוי וכו' · פי' שכאן צריך לדרוש שאינו כפשוטו · שאמר וזהב הארץ ההיא טוב · וכי זהב של ארץ אחרת אינו טוב והלא יש כמה וכמה ארצות שיש שם זהב טוב גם כל זהב טוב הוא ותלוי בצירוף שמצרפין אותו ועושין אותו טוב · ועוד שהיל"ל אשר שם זהב טוב על כן דרש דה"פ · וזהב הארץ ההיא טוב · פי' שמה שנתן הקב"ה זהב לארץ הוא טובה גדולה הן בבית שאין צריך מקום גדול ויוכל לשמרו · וגם בלוויתא בדרך הוא טוב שיכול ליקח אותו עמו · וכשפורט אחד מסתפק ממנו הרבה · וזהו ההיא טוב שראוי לקרותו טובה על דרך מ"ש ושמה תמר היא היתה יפ"ת · וריש לקיש דורש גז"ש על בית המקדש · ועיין כל זה יומא דף ע"ד · ירושלמי יומא פרק ד' · ושמ"ר פר' ל"ה סימן א' במ"ר פר' י"ב סימן ד' מדרש תהלים ק"ד : כבדולח הזה של פטמים · ל"ל במ"ד דכל"ל · ועינו כעין הבדולח א"ר איבו את סבור כבדולח הזה של פטמים · יגיד עליו רעו שם הבדולח ואבן השוהם מה זה אבן טובה אף זו אבן טובה · ופירושו שאלל המן כתוב ועינו כעין הבדולח · והיינו יכולים לטעות בפירושו כבדולח הזה של פטמים · והביא ראיה מכאן מ"ש שם הבדולח ואבן השוהם · מה שוהם אבן טובה אף בדולח אבן טובה · ומה בדולח זה אבן טוב · אף בדולח דשם אבן טובה · ובספרי יליף ג"כ מ"ש אלל המן ועינו כעין הבדולח ממ"ש כאן שם הבדולח אבן השוהם · הובא בילקוט בהעלותך בקילור והמן כזרע גד הוא וכן הוא אומר · וזהב הארץ ההיא טוב · ולכאורה הוא פליאה · אך פשוט הוא שכוונת הילקוט על סוף הפסוקים וכמו שכתבתי · וז"ל הספרי פרשת בהעלותך פיסקא פ"ח · והמן כזרע גד הוא ועינו כעין הבדולח · כענין שנאמר וזהב הארץ ההיא טוב · שם הבדולח ואבן השוהם אלא שהילקוט-קילר · גם יתכן לכוון דברי המדרש באופן זה שם הבדולח ואבן השוהם א"ר איבו את סבור כבדולח הזה של פטמים · יגיד עליו רעו פי' מ"ש ואבן השוהם · שהייתי יכול לטעות שמ"ש שם הבדולח היינו של סימני הפטמים ע"ז השיב יגיד עליו רעו מ"ש ואבן השוהם מה שוהם אבן טובה אף בדולח אינו של פטמים אלא אבן טובה · ואח"כ הביא עוד שגם מ"ש אלל המן ועינו כעין הבדולח הוא ג"כ אבן טוב ויליף מכאן וכמ"ש בספרי מה זה היינו כאן אבן טובה וכל"ל שהוא סמוך אלל אבן השוהם אף כאן ג"כ אבן טובה : ג ושם הנהר השני גיחון · הוא הסובב את כל ארץ כוש : שהוא חד · פירוש שהולך במרוצה דרדיפי מיא כחרב חדה שמחתך במרוצה וצ"ל שחד וקל כמ"ש לקמן בסימן ד' : פרת אוותינטין · דורש מ"ש והנהר הרביעי הוא פרת שמיבת הוא מיותר · ודורש הוא הגדול הידוע וכמ"ש בכורות דף נ"ה · הוא פרת דמעיקרא · היינו מ"ש ונהר יוצא מעדן כולל כל ד' נהרות : אובל אוותינטין · כוונת המדרש כמ"ש לעיל פר' ט"ו סימן ו' ובירושלמי ריש ברכות ומדרש תהלים מזמור א' עץ חיים מהלך ת"ק שנה וכל מימי בראשית מתפלגין מתחתיו שנא' והיה כעץ שתול על פלגי מים · ובפסוק זה אינו מפורש שמם של פלגי מים · ומפורש בירמיה והיה כעץ שתול על פלגי מים ועל יובל ישלח שרשיו · ושני הפסוקים מדברים משכר הצדיקים · וענינם אחד ומה שחסר בפסוק תהלים גילה בירמיה עפ"י מדה י"ז ודעת המדרש שעל כן הוא גדול מכל הנהרות · ובדניאל ח' ג' נקרא אובל · והכל ענין אחד וכן הוא בבכורות נ"ה מפסוק של ירמיה ועיין בהגהות הרד"ל כאן ועיין ויק"ר סוף פר' כ"ב ושמו יובל : ראה ב' חלומות · פירושו כמ"ש במ"כ בשם הילקוט על שהחלום שראה בחדקל היה גדול שמאחר שלמדנו כנ"ל שיובל כל מימי בראשית מתפלגין מתחתיו א"כ הוא גדול מהכל ומ"ש אובל הוא יובל על כרחך שמ"ש חדקל הוא הגדול ולא אובל הם ב' כתובים מכחישים · והכריע עפ"י מדת אא"ע לגדול ת"ע למראה שראה עליו שהי' גדול יותר שבמראה הזאת שעל חדקל ראה כל מה שיקרא עד אחרית קץ · וגם הקץ גילה לו וע"כ נקרא מראה זאת גדולה : והלא בברייתו של עולם · זה ראיה למ"ד שאובל גדול שאם

משנת דרבי אליעזר

יגיד עליו ריעו ועינו כעין הבדולח · פירוש שגם ע"כ פירושו אבן טוב שמספר מעלת המן שהוא נחמד למראה שמזהיר ומבהיק כמו אבן הבדולח שהוא אבן ושמו קריסטאל וז"א ועינו פירוש מראה

ידי משה

ר"ס אומר עמו חכמה וגבורה וגו' · פסוק הוא באיוב ומדבר באדה"ר דלענין מיניה כתיב בישישים חכמה ואורך ימים תבונה ודרשו חז"ל על אדה"ר ולזה דרשו הפסוק זה שלאחריו גם כן על אדם הראשון שהיה גבור ומה היה גבורתו שהיה פוסק ד' נהרות פי' שהיה עוצר ד' נהרות בפעם א' להשקות את הגן :

זהב ודאי · פירש כמשמעו ולא לנוס דרש משא"כ וזהב הארץ ההיא טוב לדרשה אתיא כמו שאמר ר"י : טבא בלוויתי · פי' שטוב היא מפני אחריות הדרך ומשא הדרך כנ"ל ודלא כפי' מ"כ : ה"ג יגיד עליו ריעו דכתיב ואבן השוהם מה זה אבן טובה ולא גרסינן ועינו כעין הבדולח כי מאי אולמא הא מהא אבל אנו אין לנו לקיים אלא גירסת הספר וג"ל דה"פ דבודאי יגיד עליו ריעו רק דילמא אדרבה כיון דכתיב אבן גבי שוהם ובזה לא כתיב אבן ש"מ שלאו אבן טוב הוא ע"כ הוכרח להביא הפסוק ועינו כעין הבדולח ושם אין לו ריע והכתוב לא בא לסתום אלא לפרש והיאך ידעינן פי' אלא ודאי שאין לבדולח שם לווי כמו שאר אבנים טובים שנקראים אבן השוהם ומש"ה אין כאן דקדוק למה כתיב גבי שוהם אבן וגבי בדולח לא כתיב אבן כי אין שייך גבי בדולח אבן ונמצא הוא כך שאפילו גבי אבן טוב הנקרא בדולח אין לקרותו אבן הבדולח מתברא מה שאמר אשר שם הבדולח הוא אבן טוב מדכתיב גבי אבן השוהם ודבר הלמד מעינינו הוא שנתן הכתוב סי' שאם גדילים אבנים טובות דאילו הוא של פטמים ואינו אבן טוב למה הוצרך הכתוב ליתן שני סימנים או למה כתוב הגרוע קודם · אך נשאר לנו לייטב שמא בדולח האמור גבי מן הוא של פטמים אך מכיון דכאן מוכח שהוא אב טוב הרי זה בא ללמד ונמצא למד כמה מצינו ודוק : והכתיב אני הייתי כו' נ"ל דה"פ מה שאמר והלא בברייתו של עולם אין זה לשון קושיא אלא שהתרגן מביא ראיה לדבריו וה"ק והא כתיב ואני הייתי על יד הנהר הגדול חדקל שאם ונקם

של עולם אינו קורא אותו גדול • (ה) אלא שעלה והקיף את כל א"י • דכתיב ביה (דברים ד) כי מי גוי גדול אשר לו אלהים [א] משל הדיוט אומר עבדא דמלכא מלכא • הדבק לשיחין וישחון לך • רב אמר לחייאבריה בנה לי בית בא"י • א"ל להיכן א"ל אעברת נהרא בנה • שמואל אמר עד מקום שהנהר מהלך • שם היא א"י • ואי זו זו תרבקנה • רבי יהודה ורבי הונא • רבי יודן אמר הוא פרת והוא נהר כבר • פרת שפרה ורבה עד שעוברין אותו בספינות • [ב] פרת שמימיו פרין ורבין (ו) פרת שמפרש והולך עד שכלה במגריפה • כבר שמימיו כלין • כבר שפירותיו גסין ואינן יורדין בכברה • רבי הונא אמר כבר בפני עצמו • פרת בפני עצמו • רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר [ג] אומרים לפרת למה אין קולך הולך • אמר להם איני צריך • מעשי מודיעים אותי • אדם נוטע (ז) בי נטיעה והיא עושה לשלשים יום • זורע בי ירק והיא עומדת לג' ימים • אומרים לחדקל • למה קולך הולך • אמר להם הלואי נשמע קולי ונראה • אומרים לאילני מאכל • למה אין קולכם הולך • אמרו להם אין אנו צריכין פירותינו מעידין עלינו • אומרים לאילני סרק למה קולכם הולך אמרו להם הלואי נשמע קולינו ונראה • א"ר הונא לא משום הטעם הזה אלא אילני מאכל על ידי שהן כבדים בפירותיהם לפיכך אין קולן הולך • אבל אילני סרק על ידי שהן קלים בפירותיהם קולן הולך • הה"ד (ישעיה ז) וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער מפני וגו': ד [ד] אמר רבי תנחום בשם רבי יהושע בן לוי עתיד הקב"ה להשקות כוס תרעלה לאומות ממקום שהדין יוצא מאי טעמא ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן ומשם יפרד • והיה לד' נהרים אין כתיב כאן אלא לד' ראשים • אלו ד' גליות כנגד ד' ראשים • שם הא' פישון זו בבל • על שם (חבקוק א) ופשו פרשיו • הוא הסובב את כל ארץ החוילה שעלה והקיף את כל ארץ ישראל דכתיב ביה (תהלים מג) הוחילי לאלהים כי עוד אודנו • אשר שם הזהב אלו דברי תורה • שהן נחמדין מזהב ומפז רב • וזהב הארץ ההיא טוב • מלמד שאין תורה כתורת א"י ולא חכמה כחכמת א"י • שם הבדולח ואבן השוהם וגו' • מקרא משנה ותלמוד ותוספתא ואגדה • ושם הנהר השני גיחון • זו מדי [ה] שהיה המן שף עמה כנחש • על שם (ח) על גחונך תלך • חדקל זו יון שהיתה קלה וחדה בגזירותיה • שהיתה אומרת לישראל • כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל • א"ר הונא בשלשה דברים קדמה מלכות יון למלכות הרשעה • (ט) בנימוסין ובפנקיסין ובלשון • ר' הונא בשם ר' אחא אמר כל המלכיות נקראו על שם אשור • ע"ש שהם מתעשרות מישראל • א"ר יוסי בר חנינא כל המלכיות נקראו על שם נינוה • על שם שהם מתנאות מישראל • אמר רבי יוסי בר רבי חלפתא כל

מסורת המדרש א שבועות דף מ"ז • ספרי דברים פיסקא ו' • ילקוט דברים רמז תת"א • ב ברכות דף נ"ט • בכורות דף נ"ה • ספרי דברים פסקא ו' • ילקוט שם רמז תת"א • ג קהלת רבה פרשה י' פסוק י"א • ילקוט ישעיה רמז רע"ו • ד ילקוט כאן רמז כ"ב • ה אסתר רבה פ' א' • ו לעיל פ' ב' וש"נ:

חדושי הרד"ל

נ"ל דכצ"ל יובל • וכדר"מ בבכורות שם • ומשום שלהלן נזכר אובל טעו המעתיקים ג"כ כאן ועיין בספרי פ' עקב פסקא ל"ח וכספ"ר ז"א שם: (ו) פרת שמפרש והולך • כבר שמימיו כלין עד שכלה במגריפה • כבר שפירותיו גסין כצ"ל: (ז) בי נטיעה • בקה"ר פ"י הגי' בנטיעה ג"כ לג' ימים וכ"מ לדינא:

חדושי הרש"ש

אולי משמע דשמו שעצמו הוא אולי: (ה) אלא שעלה כו' • שמ"כ פי' שהוא פירוש • ויותר נראה שהוא משקופיא לדחות ראייתו מכאן דעד שנהר שגדול כו' וכגי' הילקוט שהבאתי לעיל • וכ"נ מפירש"י שם: (ו) פרת שמפרה והולך

(ח) על גחונך תלך • הוא הסובב את כל ארץ כוש ע"ש המולך מהודו ועד כוש כ"ה בילקוט ובויק"ר פ' י"א כצ"ל: (ט) בנימוסין ובפנקיסין • גי' הערוך ערך נוס וערך פנקס בנומסין פי' בנמוסיא פיטום ובפנקסין

רש"י

כתיב ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל ואת אמרת פרת היא אותיבנין של נהרות ומהרץ לפי שדניאל ראה שני אלומות אחד באובל ואחד בחדקל וחדקל נראה גדול מאובל אבל פרת גדול מכולן ע"כ: רב אמר ליה לחייא בריה בנה לי בארץ ישראל אמר ליה היכן א"ל עברת נהרא בני שמואל אמר עד מקום שהנהר מהלך היא ארץ ישראל ואי זה מקום זה תרביקום: הוא פרת הוא נהר כבר • פרת שמפריד והולך עד שכלה רחבו כמגריפה • כבר שמימיו כלין לגמרי • ובני אדם אומרים כבר היה נהר • ס"א: שהוא פרה ורבה • שמקום שבען קצר הוא ומשם יפרד ויתפשט עד שעוברים אותו בספינה ונעשה נהר גדול: עד שכלה רחבו במגריפה • שיכולין לסותמו במגריפה אחת מרוב קוטנו: פרת • לשון אוכלא דהפרת הוא ע"כ: ונהר יוצא מעדן • ממקום שהעדן יוצא: פישון • זה בבל: נגשא • קורעא • קיטע • פושכא: הוא הסובב את כל ארץ החוילה • שעולה ומקיף את כל ארץ ישראל דכתיב ביה הוחילי לאלהים: קדמת אשור • אמר רב הונא בשלשה דברים קדמה מלכות יון למלכות הרשעה בנימוסין ובפנקסין ובלשון: דכתיב ביה הוחילי לאלהים • שמיחלא להקב"ה: שהיה המן הרשע • שהיה מזרע עמלק שף עמה כנחש שנתחבר עם אחשורוש לפורענותן של ישראל ונחש נקרא גיחון על שם על גחונך תלך ועל זה יסד הפייט גחון גח מבין עכסים (יוצר לפרשת זכור): בנימוסין • בגזרות כחוקות הגוים מתרגמינן בנימוסי עממיא: בפנקסין • בשטרות שכל משא ומתן והלואתם שעושים ביניהם כותבין בשטר: ובלשון • שיש להם לשון כנגד עשו: גרמידא • בלע"ז הכי כתיב בספרים: רבי הונא בשם רבי אחא כל המלכיות הנקראו לשם אשור על שם שהן מתעשרות מישראל • כך הוא העיקר כמו שמצאתי בויקרא רבה אבל מה דגרסינן רבי הונא בשם רבי אחא כל המלכיות נקראו לשם שיבום הוא וכן פירושו כל אותן מלכיות שנקרא באותו מקום שיש להם לשם אשור לא נקראו כך אלא על שם שמתעשרות מישראל

מתנות כהונה

למ"ד פרת גדול ה"ל לקרותו גדול בברייתו של עולם כשחשב הנהרות. כולן והשיב כיון שעלה והקיף כו' ולפיכך כשהגביל הקב"ה א"י לאברהם בברית בין הבתרים קרא אותו גדול: [דכתיב ביה כי מי גרסי']: הדבק לשיחון כו' • פירש הערוך הדבק עצמך לאיש חס ויחס לך גם אתה • מלשון נשומה אש שתונה ובכל"מ מביא רש"י לשחור ט' ופירש רש"י הדבק לשר וקלין שקורין שחור: וישחון לך • ישתחוו לפניך הבריות כד"א שחי ונעבורה: אעברת נהרא בנה • מיד כשהעברת הנהר בנה שמה שהיא א"י • ובערוך גרס ואני • [וה"ג בס' יוחסין]: תרבקנה • שם מקום: נהר כבר • שם נהר ביחזקאל שמימיו פרין ורבין הזרעים כדלקמן: ה"ג רש"י ז"ל פרת שמפרד והולך כו' פי' שכלה רחבו עד שסותמין אותו במגריפה אחת של עפר ונראה שבראשו כך הוא קצר כמו שאמר למעלה ומשם מרחיב והולך: שמימיו כלין ואומר אדם כבר היו המים ועכשיו עברו והלכו להם: שאינם יורדין בבברה • וע"כ נקרא כבר על שנאמר בכברה: אין קולך הולך • והומה וסוער: ה"ג בילקוט הלואי אשמיע קולי ואראה • פירות ואהיה נראה: שקלין בפירותיהן • אפילו אותן אילני סרק יש להן פירות מה קלין וקטנים הם: ממקום שהדין כו' • מעדן נוטריקון ממקום הדין: דכתיב בהו גרסינן: שף עמה • עם אומתו היה שף ומסתיר סודות על ישראל כנחש ומלת גיחון דייק כד"א על גחונך תלך • [ובויק"ר פל"ד הגי' בעל"ת קנא]: קדמה מלכות יון • לפני מלכות אדום: בנימוסין • פירש"י כחוקות הגוים מתרגמינן בנימוסי עממיא • ולי היה נראה על דרך שאמרו בפ"ק דעבודה כוכבים שאין מעמידין מלך בן מלך וזהו בלי חוק ונימוס ישל שארי התורה צוה שאם בן כהן גדול ראוי להיות כהן גדול הוא קודם לכל אדם וכן בן מלך המלכות שלו בירושה ועוד דהתם אמריך על ידי שאלה מוקמינן מלך בן מלך הרי שאין להם נימוס קבוע: ובפנקסין • ר"ל שאין להם כתב וכן לשון ופירש"י בעבודת כוכבים כתב ולשון של רומים מן אומה אחרת בא להם אחרים תקנו להם ספריהם וע"ש בתוספות: על שם אשור •

כתב רש"י ז"ל וז"ל הגירסא שלפנינו מוטעת וה"ג [כל] מלכיות שנקראו ע"ש אשור ופירש כל מקום שתמצא מלכות הנקרא בשם אשור הטעם ע"ש שהם מתעשרות מישראל וכן ע"ש מיסה

יפה תואר

נכר: הוא פרת והוא נהר כבר • אע"ג דפרת מקיף את א"י כדלעיל וכבר הוא בחו"ל • אפשר לומר כי מצד האחר הוא פונה לחו"ל: עד שכלה במגריפה • שהוא קטן כשיעור מגריפה • ובילקוט גרים עד שהוא כלה וסותקין אותו במגריפה • ופי' שפותחין אותו להמשיכו עוד • ומ"ש שמימיו פרין ורבין ע' בזה בבכורות פרק תשיעי: אומרים לפרת כו' • פי' אם ישב אדם אצל אלו הנהרות וישים על לבו מדוע מי פרת אינם הומים וסוערים ומי חדקל באלון יהלכו • אז ישיב לנפשו כי המהולל במעשיו לא ירון ולא יזעק • כי מעשיו יגידו תהלתו • ורק הנעור וריק אשר לא יחפוץ בתבונה כי אם בהתגלות לבו ישמיע בחוץ קולו להתהלל במתת שקר • וזה מוסר השכל כי טוב לאדם לשבת שקט בביתו ולהגות בתורה ובחכמה • ולא לרוץ בחוצות ולהתפאר בשאתו ויתרונו אשר אות המה: ממקום שהדין יוצא כו' פי' מעמק יהושפט דכתיב והורדתים אל עמק יהושפט ונשפטתי עמם שם • משם תצא מהר גם הפורענות כדאיתא במכילתא גבי וה' הולך לפניהם יומם ודרים ונהר זה כוס התרעלה • יצא מעדן יצא ממקום הדין להשקות את הגן זה כל העולם ומשם יפרד והיה לפורענות לד' ראשים: שעלה והקיף כו' • כיון דא"י גבוהה מכל הארצות לכן אמר בלשון שעלה • [וע"ע בביאור הרי"פ • וימנו לך דברי היפ"ת אשר השמטנו שם]: שאין תורה כתורת א"י • כי אוירא דא"י מחכים • וכן איתא בכ"מ בגמ' כי בני א"י היו חכימי מתכמי

פירוש מהרז"ו

שאם היה פרת גדול מכל שמאחר שנזכר בברייתו של עולם היה לו להזכיר שהוא שנחל מכל אלו אלא שלכן קורא אותו גדול על שהקיף ארץ ישראל שהטעם שבה נקרא גדול ולא בעבור שהוא עצמו גדול וזה עפ"י מדה כ' כנ"ל אצל חדקל: הדבק לשיחון • גריס ספרי הגירסא הדבק לשחור • ועי' שבועות מ"ז ובערוך ערך שחן א': עברת נהרא בנה • עיין ערוך ערך ואני ועיין מ"כ וכוונת רב על רוחב הנהר • וכוונת שמואל על אורך הנהר: הוא פרת והוא נהר כבר • שהרי פרת נקרא נהרות בבל • וכמ"ש במדרש תהלים קל"ז שמ"ש על נהרות בבל הוא פרת וכתוב בריש יחזקאל בארץ כשדים על נהר כבר • וכשדים הוא בבל • וכמו שכשדים הוא בבל • כך כבר הוא פרת והכל אחד: שפרה ורבה • שבתחלתו אינו רחב ואח"כ מתרחב • ועי' כל זה ספרי ריש דברים: שמפרש והולך • פי' שמתפרש לנהרות קטנות לגדדים עד שנשאר הנהר עצמו קצר עד שכלה במגריפה וכמ"ש הגירסא שם שכלה במגרפה לגרסו פירשו שקצר כל כך עד שיכולים לנקותו במגריפה כמו שמנקין את המים הקצר: כבר בפני עצמו •

וע"כ אמר נהרות בכל שני נהרות: לשלשים יום • בספרי ובילקוט שם הגי' לג' ימים וכמ"ש כאן אצל ירק ואולי הגירסא שבכאן עיקר שהירק גדל במהירות יותר מהנטיעה; הלואי נשמע קולי ונראה • פי' הלואי שיפנו אלי על ידי סערת קולי כי אין מעשי פעליהן: כבדי' מפירותיהן • ואין הרוח שולט בהם כ"כ • ואין משמיעין קולם • ואילני סרק קלים והרוח שולט בהם • וע"כ כתוב כנוע עצי יער מפני רוח על שהם קלים: ד עתיד הקב"ה • ויק"ר פר' י"ג סימן ה' כל הענין: מעדן להשקות • מאחר שדורש לד' ראשים על ד' אומות עובדי כוכבים שהיו תחלת אלף הרביעי • א"כ ההשקאה אינו כפשוטו אלא משל • וכן מעדן אינו כפשוטו אלא נוטריקון מקום דין • ואינו מוציא הענין מפשוטו אלא שדורש שיבא תיבת ראשים כפי הוראתו על ראשים שמשלו בעולם מעובדי כוכבים הנ"ל שכבר עברו מן העולם • ודורש כל הענין עפ"י מדה כ' א"ע לנהרות שא"כ סי"ל לד' נהרות ת"ע לראשים שהעדן יפרד לארבעה ראשים • ואחר הדרשה עפ"י מדה כ' הנ"ל ועפ"י מדת ממעל ונוטריקון: ופשו פרשיו: בבבל כתיב ובבל הוא כשדים כמ"ש שם בענין • הנני מקים את הכשדים: אלו דברי תורה • שהתורה גלה לבבל עם החרש והמסגר עם יכני' המלך: שאין תורה כתורת • כמ"ש מלכה ושריה וכו': ולא חכמה בחכמת וכו' • כמ"ש רבתי בדעות בריש מדרש איכה: מקרא משנה • שנקראו פנינים כמ"ש יקרה היא מפנינים • וזהו בדולח ושהם: גיחון זה מדי • שהמן שדומה לנחש מלשין ומלחש לאבד את ישראל • והנחש הולך על גחון כמ"ש על גחונך תלך והיה שף פי' מספסף ומתחכך במלכות מדי • ומ"ש הסובב את כל ארץ כוש כמ"ש מהודו ועד כוש אצל מדי • ויק"ר פר' י"ג סימן ה': שהיתה אומרת לישראל • לעיל פר' ב' סימן ד' ע"ש ביאורו: בג' דברים קדמה • לפרש ע"ש כהולך קדמת אשור שאשור הוא הרביעי:

ר

ידי משה

וקשה לפרוייהו • ומשני מה שקרא אותו לחדקל גדול לא היה מטעם גדולתו אלא לפי שראה שני אלומות אחד בח"ל והוא אובל ואחד בא"י והוא חדקל וקרא לחדקל גדול ע"ש א"י ולא שהוא גדול ממש וסדר מפרש והולך דאי לא תימא הכי אלא שהוא גדול ממש והלא בברייתו של עולם לא קרא אותו גדול אלא שבשיו אחר בבריאה עלה והקיף את א"י ומלא עלם דייקא פירש לאחר שבריאה נעקר ממקומו והקיף את א"י ולכן קרא אותו שבשיו גדול מפני הסיבום א"י אבל לעולם פרת אן אובל גדולים לאמר כדאי' ליה ולמר כדאי' ליה כצ"ל לפע"ד: א"ל אעברת נהרא בנה • פי' שמביא ראיה שעד חדקל ממש הוא ח"ל ומביא ראיה שאובל ח"ל ואפשר שבקיאים היו שהיה אובל מצד זה של חדקל שהוא ח"ל וזה ראיה לשם שכתבתי לעיל כנ"ל: פרת שמפרש והולך עד שכלה במגריפה • כלומר שממקום שמתחיל הוא קטן עד שסותמין אותו במגריפה אחת ומשם והולך פרה ורבה ולנ"א כבר שמימיו כלים פי' שמים העצמים כלין לפי שבעצמו הוא קטן מתחלתו עד שסותמים אותו במגריפה אחת רק משם שהוא גדול משם מים אחרים והוא שפרה ורבה עד שעוברים אותו בספינה • פרת שפירותיו נסים וזה ג"כ קאי על מה שאמר שמימיו פרים ורבים פי' שהמים שלו פרים ורבים הפירות • אבל הטעם ג' של פרת נכלל בטעם ראשון של כבר שפרה ורבה עד שעוברים אותו בספינות משמע שתחלתו הוא קטן ולכן מביא לפרת ג' טעמים ולכבר רק ב' טעמים כי השלישי נכלל בו כנ"ל: זו מדי שהיה המן שף • כאן חסר וצ"ל שעיו כנחש וגבי נחש כתיב נופל יפה לשון שעיו כמו שאחז"ל כמה פעמים בעיון של נחש שאומר טעם של נחש פי' שמן ענב כנחש

משנת דרבי אליעזר

מראה שלו מא"כ בדולח של סממים שאינו מבהיק ומה מעלם יש למראיתו ושהכתוב משבח בו שמן וזהו ספי' פשוט וכתנ"ס נדחק שמ"כ וי"ש ועיין מ"ש בפרשת בהעלתך דלפי פירושו שם בפסוק מ"ל קאי אאבן בדולח וע"ז רמזה שמסורה והבדולח ב' וסי' אשר שם הבדולח ועינו כעין הבדולח פי' שמו של אבן טוב כן ג"כ זה וק"ל:

המלכיות נקראו על שם מצרים · על שם שהם מצירות לישראל · והנהר הרביעי הוא פרת זו אדום · פרת שהפירה והצירה לבניו (נ"א לפניו) · פרת שפרה ורבה מברכתו של זקן · פרת שאני עתיד להפרע לה · פרת על שם סופה (ישעיה סג) פורה דרכתי לבדי וגו':

ה ויקח ה' אלהים את האדם וגו' · רבי יהודה ורבי נחמיה · [א] ר"א עילה אותו היך מה דאת אמר (שם יד) ולקחום עמים והביאום וגו' · רבי נחמיה אמר פיתה אותו היך מה דאת אמר (הושע יד) קחו עמכם דברים ושובו אל ה' וגו' · ויניחהו · ר' יודן ור' ברכיה · רבי יודן אמר הניח לו והגין עליו ועדנו מכל אילני גן עדן · רבי ברכיה אמר להניחו ולהגן עליו ולעדנו מכל אילני ג"ע · ויניחהו נתן לו מצות שבת · כמה דאת אמר (שמות כ) וינח ביום השביעי · לעבדה · ששת ימים תעבוד · ולשמרה (דברים ה) שמור את יום השבת לקדשו · דבר אחר לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות שנאמר (שמות ג) תעבדון את האלהים · וכתיב (במדבר כח) תשמרו להקריב לי במועדו:

ו ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל · ר' לוי אמר [ב] צווהו על שש מצות · ויצו על עבודת כוכבים היך מה דאת אמר (הושע ה) כי הואיל הלך אחרי צו · ה' על ברכת השם · כד"א (ויקרא כד) ונוקב שם ה' · אלהים · אלו הדיינין שנאמר (שמות כב) אלהים לא תקלל · על האדם זו שפיכות דמים שנאמר (בראשית ט) שופך דם האדם · לאמר זה גילוי עריות · שנאמר (ירמיה ג) לאמר הן ישלח איש את אשתו וגו' · מכל עץ הגן אכול צווהו על הגזל · (י) רבנן פתרין ליה כל עניינא · ויצו ה' אלהים · רחמן אני ודיין אני להפרע · (יא) אלהים · אמר לו אלהים אני נהוג בי כאלוה שלא תקללני · כמה דכתיב אלהים לא תקלל · גילוי עריות מנין [ג] ודבק באשתו ולא באשת חבירו ולא בזכר ולא בבהמה · אכול תאכל · אמר רבי יעקב דכפר חנין (ז) מתי יתכשר לאכילה משתשחט · רמז לו על אבר מן החי · מות תמות · מיתה לאדם מיתה לחוה · מיתה לו מיתה להולדותיו:

פרשה יז

א ויאמר ה' אלהים לא טוב היות · תנינן [ד] בעשרה מאמרות נברא העולם (א) ואלו הן בראשית · ורוח אלהים מרחפת · ויאמר אלהים יהי אור · ויאמר אלהים יהי רקיע · ויאמר אלהים יקוו המים · ויאמר אלהים תדשא הארץ · ויאמר אלהים יהי מאורות · ויאמר אלהים ישרצו המים · ויאמר אלהים תוצא הארץ · ויאמר אלהים נעשה אדם · מנחם בר יוסי מוציא ורוח אלהים מרחפת · ומביא ויאמר ה' אלהים לא טוב היות האדם · אמר רבי יעקב בן קורשאי מאמר ניתן לרוח בפני עצמה:

ב לא טוב · תני רבי יעקב כל [ה] שאין לו אשה שרוי בלא טובה בלא עזר · בלא שמחה · בלא ברכה · בלא כפרה · בלא טובה · לא טוב היות האדם לבדו · בלא עזר · אעשה לו עזר כנגדו · בלא שמחה שנאמר (דברים יד) ושמחת אתה וביתך · בלא כפרה · (ויקרא טז) וכפר בעדו ובעד ביתו · בלא ברכה (יחזקאל מד) להניח ברכה אל ביתך · רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי אמר

מסורת המדרש א לעיל פרשה ט"ו וש"נ · ב סנהדרין דף נ"ט · סדר עולם רבא פרק ה' · במדבר רבה פרשה י"ד · פסיקתא דר"כ פסקא י"ב · מדרש משלי פרשה ל"א · עיין תנחומא סדר יתרו סי' ג' · ילקוט כאן רמז כ"ב · ילקוט יתרו רמז רע"ב · ילקוט תהלים רמז תרי"ג · ילקוט משלי רמז תתקס"ד · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"א · ע"ש כל השינויים · ג ע' סנהדרין דף נ"ח · ד ראש השנה דף ל"ב · מגילה דף כ"א · ה מדרש תהלים מזמור נ"ט · ילקוט כאן רמז כ"ג :

חדושי הרש"ש

וסוף כו' כ"נ דצ"ל וסוא מלשון פורתא שבש"ס בכ"מ דפי' מעט : (ז) משיתכשר לאכילה כ"נ דצ"ל :

חדושי הרד"ל

פי' בבנין סיכלות : (י) רבנן פתרין כל עינינא ויצו ה' אלהים כו' · כצ"ל : (יא) אלהים על האדם א"ל אלהים אני נהוג כו' · כצ"ל · ופי' קבל אלהותי עליך האדם : (א) ואלו הן בראשית כו' · פר"א ספ"ג

מתנות כהונה

כו' : והצירה לבניו · של הקב"ה : של זקן · יצחק שבירך לעשו משמני הארץ וגו' והיה כאשר תריד ופרקת עלו : שאני עתיד · כלומר הקב"ה כתב בתורתו פרת ע"ש שיפרע ממנה ודרש בו לשון פרעות אויב : פורה · פרת לשון פורה וגו' ומדבר באדום : עילה אותו כו' · הגביה אותו במעלה וכבוד על הכל · ולעיל דרש ויפס וכאן דרש ויקח : ה"ג ולקחום עמים והביאום ועי' מזה בתנחומא בפ' נו שהרבה בראיות : פיתה אותו · ריצה אותו כדי שיכנס לתוכו כדלעיל : הניח לו · לשון הנאה וקורת רוח : הגין עליו וכו' · שיפיה דקרא קדריש ויניחהו בגן עדן בגן דרים להגנה עדן לשון עידון כמשמעו : להניחו כו' · ע"מ כן הניחו שם כדי שינוח שם ויקבל הנאה ועידון אבל לא עלתה לו ואדם ביקר בל ילין ובילקוט לא גרס [האי] דרבי ברכיה : על שש מצות · כל זה בסנהדרין פרק ד' מיתות ולקמן בפ' ואתחנן ולא חשב ז' דאתיא כמ"ד אדם הראשון לא נצטוה על אבר מן החי כדאיתא בירושלמי דעבודת כוכבים פ' השוכר רבי יוסי בר בון בשם רב אדם הראשון שלא הותר לו בשר תאוה לא נצטוה על אבר מן החי בני נח שהותר להם בשר תאוה נצטוו על אבר מן החי וכן הוא בפ' ד' מיתות אע"פ שרבי לוי גופיה אית ליה התם שבע : על הגזל · וכסדר עולם מסיים שנאמר או מכל אשר ישבע עליו לשקר וגו' : על הגזל · מכל עץ אכל תאכל לא הורשת לאכול אלא במה שהתרתי לך · [ועיין בירושלמי דע"א פרק השוכר דנפקי ליה דיוקא מהאי קרא מכל עץ הגן אכול תאכל שאסור להנות במה שלא הורשה] : רבנן פתרין כל עניינא כו' · פירש"י כל ענינים דאמרינן לעיל · [ועוד הוסיפו עליהם דרשות אחרות · בירושלמי גרס חברייא שמעו כלהון מן קריין סגיין כו' · פי' מצות שנצטוו עליהון אדם הראשון ובני נח למדו אותם מהרבה פסוקים לא בלבד מכתוב זה מפ' זו וכדמפרש התם באורך · וכן י"ל כאן משום דבר הלמד מענינו שכל סוגיא דהכא איתא התם ולמדין מן השוין אע"ג דלא מייתי הכא כל הני דמייתי התם] : מתי יתכשר כו' · דרש כפל לשון אכל תאכל משמע משהוא אוכל אז תאכלנו לאפוקי אבר מן החי · [בסדר עולם מסיים שנאמר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו] : מיתה לחוה · כלומר שלא יאמר האומר למה מתה חוה או הבנים הבאים אחריהם ומפיק ליה מיתורא :

פרשה יז מאמר ניתן לרוח כו' · כלומר בא ורואה שגדול כח הרוח שנכתב עליו מאמר בפני עצמו וסבר כת"ק דמתני' : כל השרוי כו' · כל זה ביבמות פרק הבא על יבמתו : אתה וביתך · ודרשו חז"ל אין בית אלא אשתו וכן להניח ברכה אל ביתך כו' ·

רש"י

מישתכל וכן כל מלכיות שנקרא לשם נגוה בלשון הזה בויקרא רבה עד תכליתה : להפרע לה · בסוף לעתיד לבא ישכח זכרם : עילה אותו · מדלא קאמר ויולך ה' אלהים אלא ויקחו לשון עילוי כמה דאת אמר ולקחום עמים (ישעיה י"ד) דמשמע נמי לשון עילוי : פיתה אותו · לקחו בלשון רצויה : צוהו על הגזל · שלכולם נתן לו רשות חוץ לעץ הדעת טוב ורע : ודייק המו"ר מכל עץ הגן אכל תאכל נוהו על הגזל שעכשיו הרשוהו לאכול מכל עץ הגן לפי שהיה אדם יחיד בעולם ואין איש אחר עמו וכל מה שיש בעולם הפקר הוא לפניו ואינו גזל אבל משבאו לעולם דורות הבאים ולקח כל אחד ואחד בעולם חלקו אם היה אוכל מכאן ואילך מעצי הגן נחשב עליו כגזל שיש לאחרים חלק בו ומשלהם הוא אוכל : רבנן דרשין ליה · בכל ענייני דאמרינן לעיל ועדיין דורשין היינו דרשה אחרת ויצו ה' אלהים השמר שתתנהג עמי כאלוה : רמז על אבר מן החי · אפשר לומר תאכל מהו אכול תאכל בתחילה עשהו אוכל ואחר תאכל : ואת עביד הני נהור · ס"א : גנסא אותו נבוכדנאצר מלך בבל נגוס היה · קורעה בעי קטן · קטיעא מקטע · פוסחא זרת הרכו וזרס רחבו עפה סביב מתרגמינן פוסחא סחור סחור :

פירוש מהרז"ו

ה ר' יהודה ור"נ · קחו עמכם דברים עיין לקמן פר' מ' סימן ה' פסוק ותקח שרה כמ"ש בתורת כהנים פרשה נו על פסוק קח את אהרן · והלא במקומות הרבה נאמר למשה לקיחה בבני אדם · שנאמר ונקחת את הלוים · ולקחת אותם · ויקח משה ואהרן את האנשים · מפשיל משה אנשים לאחוריו · אלא אמר לו הקב"ה · קח בדברים שלא יהיה לכם לדאוג עכ"ל · וכן כאן הדקדוק ויקחהו · אלא שלקח אותו בדברים · עיין ריש קרח משכם בדברים · וכן לקמן פר' כ' סימן י"ט : ולקחום עמים · עד ס"ד ורדו בנוגשיהם : קחו עמכם דברים · דברי ריצוי : ויניחהו · הנחה שייך בדבר שאינו זז ממקומו כמ"ש אצל צנצנת המן בפרשת בשלח ואצל המטה בפרשת קרח · וכאן לא שייך הנחה · ע"כ דרש מל' מנוחה ועמה הניח לו בג"ע שהגין עליו ועדנו · ור' ברכיה סובר להניח לו ולעדנו · ול"ל דפליגי כפלוגתא דר' אמי ורבנן לעיל פרשה י"א סימן ב' וש"נ דר' יודן סובר שלן כבודו עמו · היינו שכל השבת היה בג"ע ושם הגין עליו שלא יחול עליו הקללה בשבת כמ"ש שם ור' ברכיה סובר שלא לן כבודו עמו · והניחו בג"ע על דעת להניח לו ולהגין עליו אך חטא וקלקל ולא היה פנאי לקיים לו זאת : נתן לו מצות שבת · דורש ד"א על תיבת ויניחהו כנ"ל ודורש גז"ש · ומ"ש לעבדה · פירושו מ"ש ששת ימים תעבוד · ולא בשבת · ומ"ש לשמרה · שהשבת ישמור שלא יעשה בו מלאכה · ועיין לעיל פר' י"ג סי' ז' · וכן דורש גז"ש על קרבנות תעבדון את האלהים ושם עבודה היא קרבנות כמו שאנו אומרין והשב את העבודה · גם מפורש בתורה שאמר משה וגם מקננו ילך עמנו כי ממנו ניקח לעבוד את ה' : ו ויצו ה' אלהים · והיה די שיאמר · ויאמר לו מכל עץ הגן כו' · ע"כ דורש תיבות המיותרות · שהרי כבר כתיב ויקח ה' אלהים את האדם · עיין לקמן פרשה כ"ד סימן ה' סנהדרין דף נ"ו שמ"ר פר' ל' סימן ט' · ד"ר פר' ב' סימן כ"ה · שיר פסוק ישקני · מדרש תהלים מזמור א' : הואיל הלך אחרי צו · כ"ז עפ"י גז"ש צו של נביאי שקר כמ"ש כי צו לצו · לקמן פר' ק' סימן ב' ויצו הראשון על עבודת כוכבים · סנהדרין ל"ו היכא פלוגתא · דאיכא דיליף מפסוק סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עיין שם : ה' זו ברכת ה' · מזהיר על כבוד ה' כמ"ש ונוקב שם ה' : לאמר הן ישלח · נשאלתי ע"ז שהרי כאן אינו מדבר מגילוי עריות אלא מחזרת אשה גרושה באיסור ותירצתי שכוונת חז"ל כמ"ש בירמיה ג' לאמר הן ישלח שלא מצינו דוגמתו להתחיל בתיבת לאמר בראש הענין בע"כ דרשו גז"ש מתיבת לאמר הראשון שבתורה והפירוש על לאמר היינו שישלח איש את אשתו · שעפ"י מדה י"ז שמפורש בתורה ושילח את אשתו כי מצא בה ערות דבר · והערוה מפורש בתורה בפרשת אחרי וקדושים · ועיין שיר פסוק ישקני · ואף שכתוב תיבת לאמר אצל ברכת התנינים תחלה · הכוונה על תיבת לאמר הראשון שאצל האדם כמ"ש לאמר הן ישלח איש ועי' לקמן פ' י"ז סי' ו' : רבנן פתרי לה · עיין מ"כ : מתי יתכשר באבילה · והכוונה דבר שכבר נהכל היינו ע"י מאכלה שנשחטה תאכל : מות תמות · כפל לשון עפ"י מדה יו"ד שתי מיתות לו ולאשתו · והתי"ו לרבות תולדותיו :

פרשה יז סימן א ביו"ד מאמרות · משנה באבות ריש פרק ה' · וכאן חושב בראשית למאמר · דכתיב בדבר ה' שמים נעשו · ובפר"א פרק ג' חושב יו"ד ויאמר · היינו ויאמר לא טוב היות האדם לבדו · וחשב ג"כ ויאמר הנה נתתי לכם את כל עשב עיין מש"ם · וכאן חושב ורוח אלהים מרחפת על פני המים כמ"ש בסוף תמורה פרק ב' בבריאות איך שכל העולם מתנהג עפ"י הרוח ועד כסא הכבוד יגיע והרוח חיים הסימן ר' יעקב בר קורשי שמאמר ניתן לרוח בפני עצמו וכמ"ש ענין הרוח במדרש תמורה פרק כל הברואים · וע"כ ניתן לו מאמר בפני עצמו : מביא ויאמר ה' אלהים · שהיה בו בריאה חדשה שברא בו את חוה : ב כל שאין לו אשה · יבמות ס"ב ב' קהלת רבה

יפה תואר

מחכמי דבבל : פרת שהפירה · פי' שהמיתה או שהפירה לשמור חוקות התורה · או שהפירה ברית אחים וכדדרשינן בפ"ק דע"ז על הכתוב נסעה ונלכה לנגדך : פרת שאני עתיד להפרע לה כ"ה הגירסא בילקוט : עילה אותו · פי' שנשאהו והעלהו על מרומי השכלה להשכיל על כל פרטי הנמצאים : להניחו להגן עליו ולעדנו כו' · רמז לג' האהבות · והן הטוב והמועיל והערב · הטוב היא מנוחת שבת ונפש יתרה · המועיל היא ההגנה ושמירה · והערב הוא העדון : צוהו על שש מצות · פי' בקרא ויצו ה' אלהים מרומז השש מצות · אבל היו לו עוד שלש מצות שבת אסור בשר ועץ הדעת הנה הם מנין ס אחר · ועץ הדעת הלא מפורש בקרא את"ז : אלו הדיינים וכן על הגזל · אע"ג דעתה היה אדם לבדו ולא היה לו דין ומשפט · וכן לא היה לו ממי לגזול · אבל הצווי היה על לעתיד : ודבק באשתו כו' · ודרש ודבק לאסור בזכר · באשתו לאסור אשת חבירו וה"ה לשאר העריות האסורות לבני נח · ומן והיו לבשר אחד דרש ולא בבהמה כ"ה בפ' ד' מיתות :

ואלו הן בראשית כו' · וכתיב בדבר ה' שמים נעשו וכ"כ רש"י ז"ל בר"ה ובמגילה · והא דלא כתיב מאמר מפורש בבריאת שמים וארץ · הטעם משום שנבראו מאין ואם היה כתוב ויאמר אלהים יהי שמים וארץ היה מקום לטעות ולומר כי יאמר אל איזה חומר קדום · או משום דבבראשיתם היו נגזרים · וע"י המאמרים האחרים דכתיב את"ז נשתלמו · לכן לא יאות לכתוב בהם מאמר שהיה נראה כי מעשי ה' צריך מאמרים כפולים לקיימם : בלא טובה זה הוא שם הכולל כל טוב אשר יחסר לאדם · ואח"ז בא הפרטים בלא עזר בלא שמחה כו' · וז"ש הכתוב לא טוב היות האדם לבדו אחרי בהיותו לבדו חסר הוא כל טוב לכן אעשה לו עזר כנגדו למלאות לו הטובות והשלמות החסרים לו : בלא שמחה דשמחת לב היא אשה כדת"ל ריב"ק לסוף גולתה בשבת פרק שואל · ובלא ברכה כי בשביל האשה הבית מתברך כדאמרי' איש ואשה שכינה שרויה ביניהם · וגם היא שומרת ומשתדלת בצרכי הבית וכמאמר בפ' אשת חיל · ובלא כפרה כדאמרינן ביבמות ס"ג ע"כ כיון שנשא אדם אשה עונותיו מתפקקין כו' · והטעם בזה כי יחדל משכבות הנהרות · יעזוב את הבלי הזמן וישים לבו לבנות בית ולעבוד עבודתו : ד"ת ושמחת אתה וביתך · בשו"ט מזמור נ"ט יליף מהכתוב ושמח את אשתו אשר לקח : אף בלא שלום · כי האשה תשמור הבית · ובשביל זה ימנע מריב ומדון או דישלים עם יצרו ועם קונו אשר בעדה תקום המלחמה בלבבו לסגוך בדרך רע : בלא חיים כי ע"י אשתו יאריך ימים יותר · או דפירושו ע"י חיי כל חה וכו' :

ידי משה

: אם דכתיב אם על המזן טוב וגו' : בשלשה דברים קדמה כו' · קדמה אסור קדרים : משתשחט · ואף שלא נצטווה אדה"ר על שחיטה לפי שנאסר לו בשר תאוה רק מבשר קדשים ובקדשים כ"ע מודים · שהיה צריך שחיטה וכוונת המדרש נמס שהזכיר שחיטה לגורום שנאסר לאדם בשר תאוה ודוקא : חזר

אף בלא שלום שנאמר (שמואל א כה) ואתה שלום וביתך שלום · רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר אף בלא חיים · שנאמר (קהלת ט) ראה חיים עם אשה אשר אהבת · רבי חייא בר גמדא אמר [א] אף אינו אדם שלם שנאמר ויברך אותם ויקרא את שמם אדם · שניהם כאחד קרויים אדם · וי"א אף ממעט את הדמות שנ' (בראשית ט) כי בצלם אלהים עשה את האדם · מה כתיב אחריו ואתם פרו ורבו : (ג) אעשה לו עזר כנגדו · [ב] אם זכה עזר ואם לאו כנגדו · אמר רבי יהושע בר נחמיה אם זכה [ג] כאשתו של רבי חנינא בר חכינאי · ואם לאו כאשתו של רבי יוסי הגלילי · [ד] רבי יוסי הוה ליה אנתתא בישא · והות ברתא דאחתיה · והות בזית ליה קדם תלמידוי · אמרין תלמידיו שבקא להדא אנתתא בישא דליתא מיקרך · אמר להון (ב) פורנא רב עלי · לית בידי מה אשבוק לה · חד זמן הוון יתבין פשטין הוא ור"א בן עזריה · דמן חסלין א"ל משגח רבי ואנן סלקין בביתא א"ל אין · סליק · כי סליק אמכת לאפה ונפקת לה · צפה בההיא קדירה · אמר לה אית בההיא קדירה כלום · א"ל אית פרפריין · אזל גליתה ואשכח פרגיין · ידע ר"א בן עזריה מה הוא שמע · יתבון להון אכלין · א"ל רבי לא אמרת אלא פרפריין · והא אשכחנן בגוה פרגיין · א"ל מעשה נסים הן · מן דהסלין א"ל רבי שבוקא ההיא אנתתא מינך · דלית היא עבדא ליקרתך · א"ל פורנא רב עלי ולית בי מה אשבוק לה · א"ל אנן יהבינן לה פורנא ושבקית מינך · עבדון ליה כן פסק לה פורנא · ושבק יתה מיניה ואסבון יתיה איתתא אחרא טבא מינה · גרמון חובין דההיא איתתא ואזלת ואתנסבית לסנטרין דקרתא · לבתר יומין אתון יסורין עליו ואיתעוור · והוות ציירת בידיה ומחזרא ליה על שקקיא דקרתא · כיון דהות מטיא בשקקיא דרבי יוסי הגלילי הות קיימא לה וחזרה לאחורה · מן דהוה ההוא גברא חכים קרתא · אמר לה למה את לא מובלת לי לשכונתיה דרבי יוסי הגלילי · דאנא שמע דההוא עביד מצוה · אמרת ליה משבקתיה אנא · ולית בי דליהמי סבר אפוהי · חד זמן אתון קרון בשכונתיה דרבי יוסי ארגיש בה יום קדמוי ויום תניין ושרי מחי לה · ואזיל קלהון והוון מתבזין בכל קרתא · אודיק ר' יוסי לקלהון וחמהון מתבזן בגו שוקא · א"ל למה את מחי לה א"ל כל יום היא מובדה פרנסתיה דהדין שקקיה מיני · כיון דשמע רבי יוסי כן נסביהון ויהיב יתהון בחדא ביתא מן דידיה והוה מפרנס יתהון כל יומי הייהון · (ג) על שם (ישעיה נח) ומבשרך לא תתעלם : (ד) ויצר ה' אלהים מן האדמה · בעון קומי רבי יוחנן בן זכאי כתיב ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה למינה · ומה ת"ל ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה אמר להן להלן לבריאה · (ד) וכאן לכבוש · היאך מה דאת אמר (דברים כ) כי תצור אל עיר ימים רבים · א"ר אחא [ה] בשעה שבא הקב"ה לבראת את האדם · נמלך במלאכי השרת · אמר להן נעשה אדם · אמרו לו אדם זה מה טיבו · אמר להן חכמתו מרובה משלכם · הביא לפניהם את הבהמה · ואת החיה · ואת העוף · אמר להם זה מה שמו ולא היו יודעין · העבירן לפני אדם · אמר לו זה מה שמו · אמר זה שור · זה חמור · זה סוס · וזה גמל · ואתה מה שמך אמר לו אני נאה להקרא אדם שנבראתי מן האדמה · ואני מה שמי · א"ל לך נאה להקראות אדני שאתה אדון לכל בריותיך · א"ר אחא (ישעיה מב) אני ה' הוא שמי הוא שמי שקרא לי אדם הראשון · חזר והעבירן לפניו זוגות · אמר לכל יש בן זוג ולי אין בן זוג ולאדם לא מצא

מסורת המדרש א יבמות דף ס"ג · ב פדר"א פ' י"ב · ילקוט כאן רמז כ"ג כה"ע · ג ע' כתובות דף ס"ב · ד ירושלמי כתובות פרק י"א · ויקרא רבה פ' ל"ד · ילקוט תורה רמז תרמ"ס · וילקוט ישעיה רמז שנ"ב · ה ש"ח"ט מ' ח' · תנחומא סדר חקת סי' ח' · ע' סנהדרין ל"ח · פסיקתא רבתי פ' י"ז · ילקוט מלכים א' רמז קע"ח · ילקוט תהלים רמז תרל"ט · ילקוט דס"י רמז א' ע"ב ·

חדושי הרד"ל

עמש"ש בביאורי בס"ד : (ב) פורנא רב עלי כו' · ראב"ע כו' ותלמידיו הראשונים לא היו עשירים ולא היו יכולים לעזרו בפרעון כתובתה עד שבא ראב"ע שהיה עשיר ושיפק בידו · והוא שא"ל להלן אנן יהבינן לה כו' : (ג) ע"ש ומבשרך לא תתעלם · לפי' סגי' כאן בתחלת המאמר שבת אחותו היתה · יש לפרש ומבשרך כפשוטו שהיתה קרובתו אבל בירושלמי פ' אלמנה ניזונית ובויק"ר פל"ד לא הוזכר כלל שהיתה ב"א · אלא מפורש שם שמצוה לזון את גרושתו · וכ"ה בתד"א פ' כ"ז ובשו"ע אה"ע ס"ס קי"ט : (ד) וכאן לכיבוש · בשו"ט סגי' לכבוש הד"א כי תצור אל עיר ופי' לכנוס חיה ועוף אל האדם לקרוא לכן שמות (והוא לשון מצור שמחפשין על העיר מסביב) ובשוח"ט שם גרסינן לה לא כתר דר' אחא דבשמוך דקריאת שמות ועיין חולין (כ"ז ע"ב) שקרא לי אדה"ר בבמ"ר

רש"י

פרשה יז ס"א · אם זכה כאשתו של רבי חנינא בן חכינאי · שהמתינה אותו כמה ימים ולא רצתה ליקח איש אחר המעשה מפורש בכתובות (דף ס"ב) :

מתנות כהונה

ממעט הדמות · שאינו מוליד בנים שנבראים בדמותו ובצלמו שנאמר בצלמנו כדמותנו : כנגדו · מנגדתו ומכעסת אותו על פניו תמיד : כאשתו של רבי חנינא בן חכינאי · כדאיתא בפרק אף על פי שהמתינה על בעלה ר' חנינא י"ב שנה תחילת ולא עכבה על ידו : אנתתא בישא כו' · אשה רעה והיתה בת אחותו והיתה מבזה אותו לפני תלמידיו אמרו לו תלמידיו עזוב אותה בגט כריתות לזאת אשה רעה שאינה לפי כבודך אמר להם הכתובה רבה · [עי' בערוך גרס שבוק הדא אסיתא ופי' מכעסת]: פורנא · הוא כתובה · [ע"ל פמ"א: ה"ג בויק"ר פל"ד לית בי משבק לה פי' אין בי כח לפוטרה בגט : זמן אחד היו יושבין ועוסקין בתורה הוא ור"א כו'] : פשטין · היו חוזרין תלמודן ועיין סוף פרשת כי תשא : מן דהסלין גרסינן · פירוש מסיימו אמר לו רבי יוסי לרבי אליעזר אנהגנא לרבי והנחנו נלך לבית לאכול : כי סליק כו' · כשעלה רבי יוסי לביתו היתה אשתו משפלת פניה למטה בפנים זועפים ויצאה לה לחוץ וכמו שאמרו חכמינו ז"ל מקפשא ליה פומא ומהדרא לאפה : צפה · רבי יוסי והסתכל בקדירה אמר לה דרך שאלה היש בזאת הקדירה כלום לאכול : א"ל אית פרפריין · מיני לפתן ועיין בערוך : פרגיין · פירש הערוך תרנגולים פטומות או עופות קטנים : ידע ר"א כו' · ידע והבין מה ששמע כלומר הבין שהיו בואים זה עם זה ושתק והיו יושבים ואוכלין א"ל ר"א לרבי יוסי לא אמרה שיש בקדירה אלא פרפריין והא מצינו שיש בתוכו פרגיין : מעשה נסים הם · דחה אותו בדברים מפני כבודו : מן דהסלין · מסיימו לאכול א"ל ר"א לרבי יוסי עזוב האשה זאת פטור אותה שאינה עושה לפי כבודך · [ה"ג בויק"ר פל"ד דלית בי משבק לה וכדלעיל] : אנן גרסינן · והכי גרסינן בערוך ערך פס כלומר אנחנו תלמידך ניתן לה הכתובה ועזוב אותה ממך בגט ועשו לו כן : פסיק לה פורנא גרסינן · היה פוסק לה כתובתה ועזב אותה הימנו והיו משיאין אותו אשה אחרת טובה ממנה : גרמון חובין גרסינן · גרמו לה עונותיה של אותה אשה והלכה ונשאת לשומר העיר לאחר ימים באו יסורין עליו ונעשה עור : ה"ג בילקוט והוות ציירה בידיה · ופי' אוחזת בידו ועיין בערוך ערך צר השני · [ובערך חבר] : ומחזרא כו' · והיתה מחזרת אותו על כל השווקים והרחובות שבעיר וכיון שהגיע לרחוב שרבי יוסי היה דר בו היתה עומדת וחוזרת לאחוריה : מן דהוה כו' · מפני שהיה אותו האיש מכיר ובקי ברחובות העיר אמר למה אין את מוליכת אותי לרחוב של רבי יוסי אני שמעתי עליו שהוא עושה צדקות הרבה · ובירושלמי פרק אלמנה ניזונית איתא שאותו היום היתה חוזרת בכל העיר ולא נתנו לה כלום ולכן שאל אותה אם אין רחוב אחרת ואמרה לו יש רחוב של רבי יוסי וכו' : במצוה · שמחה בלשון ירושלמי צדקה : משבקתיה · גרושתו אנכי ואין בי כח מפני הבושה לראות הסברת פניו : ה"ג חד זמן אחד באו וקראו על הפתחים ברחוב של רבי יוסי : ארגיש · רגישו היה מתקוטט עמה יום ראשון ושני וסוף התחיל להכותה והלך הקול בתוך הרחוב והיו מתבזים בכל העיר : אודיק ר"י גרם · פירוש הביט והשקיף בשביל קולם · [עיין ערך אדק וערך דק : והמהון כו' · וראה אותם מתבזים בתוך העיר : היא מובדה כו' · בכל יום היא מאבדת ממני פרנסת רחוב זה שאינה רוצה להוליכני פה : נסבהון כו' · לקח אותם והיה נותן אותם בבית אחד שהיה שלו והיה מפרנסם כו' : ומבשרך · זו אשתו כל"א והיו לבשר אחד : לכבוש · שיהיו כבושים ומשועבדין תחת ידי בני אדם כמו שפירש"י בחומש : [הוא שמי · בפ' חוקת ובקהלת בפ' כל זו נסיתי יש בו תוספת וע"ש] :

יפה תואר

אף ממעט את הדמות · הנה הראשון שאומר כל השרוי בלא אשה כו' קאי גם אם כבר יש לו בנים כמו דלא תנא ביבמות ס"א ע"ב · והאומר אף ממעט את הדמות קאי ע"כ באין לו בנים · והנה אם נצרף כל הדעות יחד נמצא כי שמונה טובות יבואו לאדם כאשר יקח אשה · ואלה המה עזר שמחה ברכה כפרה · שלום · חיים · שלמות האדם · וקיום הדמות · מאשר דיש שוגים ופתאים המרים להפך · כי עמל בעל האשה רב ולא ימצא עוזר לו למצוא כדי צרכיו · וגם דאגותיו תרבינה · וגם לא ימצא ברכה במעשי ידיו כי כל אשר ימצא לו לא יספיק לו וגם ירבו חטאיו לפשוע על פת לחם אשר יחסר לו · וגם אין שלום בעצמיו מאהבת אשה · וחייו אינם חיים כי כל ימיו כעס ומכאובים · וגם תאותו והדרו יסורו ממנו בעמלו ובדאגתיו · וגם את דמותו ממעל אשר היא להשכיל ולהתבונן תחסר לו כי רחיים בצוארו לכן אמרו כי בטוב העיון הדברים להיפך · כי האשה תביא לו הסיבות אלה ואף כי באמת אין טוב בהחלט בהכן · ואם ישכיל האדם בדרכיו תבוא לו רעה בגללה אבל כל אלה המה רק יוצאים מן הכלל : אם זכה עזר · פי' אם זכה במזלו אבל לא אם זכה במעשיו כי רק בזווג בזה אמרו רז"ל שמזווגין האדם לפי מעשיו : והות ברתא דאחתיה · ואמרינן ביבמות ס"ג ע"ב דהנושא בת אחותו מצוה קעביד מ"מ כיון דהיתה אשה רעה יעצוהו תלמידיו לגרשה וס"א שמע לעצתם : בחדא ביתא מן דידיה · בבית שהיה לו ברחוב אחר כי בשכונתו אסור לדור עם גרושתו : על שם ומבשרך לא תתעלם · ולדרשינן לקמן דקאי על גרושתו : ואני כה שמי הנה בדברים הטבעיים א"ש כי הקב"ה הראה להם שבהם נשגבה חכמת האדם מחכמת המלאכים · אבל בשם הקב"ה לא בא להראות להם כי נשגבה חכמת האדם מחכמתם · רק הראה אותם כי גם בחכמה העליונה רמה חכמתו ויש לו חלק גם בידיעת האלהות : ואתה מה שמך כו'

פירוש מהרז"ו

סוף פסוק ראה חיים : אף ממעט את הדמות · דמות הוא הצלם · כמו שכתוב בצלמנו כדמותנו וכתיב בראשית ט' פסוק ו' שופך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה את האדם · פי' ולכך אין לשפוך דם האדם כי בזה ממעט צלם אלהים וממעט הדמות · כי אם ואתם פרו ורבו · ובזה ירבה ויגדיל צלם אלהים · ובהיפך ממעטו : **ג** עזר כנגדו · הם ב' כתובים מכחישים מדה ע"ו וכמ"ש יבמות דף ס"א זכה עוזרתו לא זכה כנגדו · איכא דאמרי זכה כנגדו לא זכה מנגדתו וכמ"ש פר"א פרק י"ב ר"י אומר אל תקרי כנגדו אלא לנגדו · אם זכה תהיה לו עזר ואם לאו לנגדו להלחם כי תיבת נגדו מיותר וסותר · והכריעו עפ"י מדה כ' ומדה ל"ח ממעל א"ת כנגדו אלא לנגדו ומ"ש זכה כנגדו שתיבת כנגדו פירושו שוה לו ולפניו · כמ"ש שויתי ה' לנגדי תמיד · פירושו לפניו כנגד עיניו וזה ג"כ הכרעה : **ד** כתיב ויאמר אלהים · לפי גירסא זו אין כאן קושיא וכמ"ש אצל הרקיע ויאמר אלהים יהי רקיע · ואחר כך ויעש אלהים את הרקיע · וכן אצל מאורות ואצל הדגים חיה ועוף וכן אצל האדם הכל כמפורש בתורה · אלא הקושיא מפסוק השני שאחר שאמר תוצא הארץ כתיב ויעש אלהים את חית הארץ וגו' וכן הוא בהדיא במדרש תהלים מזמור ח' כתיב ויעש אלהים את חית הארץ · וכאן כתוב עוד הפעם ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה : וכאן לכיבוש · שהרי בירך את האדם ומלאו את הארץ וכבשוה · ומחמת שובבתם חזקה ותקפה של חיות ובהמות לא היו מקבלין רדיית וכיבוש האדם · הוצרך הקב"ה להביאם לאדם מתחלת יצירתם לקבל כיבוש האדם ההכנעה והמורא והפחד הטבעי ודורש ויצר מלשון מצור וכיבוש עפ"י מדת ממעל : אמר ר' אחא · עיין במ"ר פרק י"ט סימן ג' וש"נ ומבואר ענין קריאת שם · ועיין פסיקתא רבתי פר' י"ד סימן ט' קהלת רבה פסוק כל זה נסיתי דף ק"ד פר"א ריש פרק י"ג אותיות דר' עקיבא אות פ' · ובמדרש תהלים מזמור ח' ושם גורס בדברי ר' אחא · והלא כבר נאמר ויעש אלהים את חית הארץ ומה תלמוד לאמר ויצר · אלא להלן כתיב ויעש אלהים שבראן וכאן כתיב ויצר לשון ציור כמ"ש כי תצור על עיר : ולא היו יודעין · שלא היה להם השגה מדברים התחתונים שבאדמה שלא נבראו ממנו רק מלמעלה לבד רק האדם שכלול מהכל יש לו השגה בכל : ואתה מה שמך · זה מרומז במ"ש מה יקרא לו והו"ל להם · אלא מ"ש לו קאי על האדם מה שיקרא לעצמו : ואני מה שמי · זה מרומז במ"ש עוד הפעם וכל אשר יקרא לו האדם על ה' הנזכר בריש הפסוק · ומרומז במ"ש ויבא היינו השם הנזכר ועל זה אמר וכל אשר יקרא לו : הוא שמי שקרא לי אדה"ר · וזהו מ"ש כאן הוא שמו וקאי על כל הנ"ל · וכמ"ש במדרש תהלים מז' ח' וז"ל ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו · וכי אין הכל צפוי לפניו · אלא מהו לראות מה יקרא לו להראות למלאכי השרת חכמתו של אדם ומהו הוא שמו שהתקין לו הקב"ה הוא שמו שקרא אותו אדם הראשון וכו' עד אני ה' הוא שמי · הרי שדורש מ"ש הוא שמו כלל : הוא שמי שקרא לי אדה"ר · הוא שמי שהתניתי ביני לבין עצמי · הוא שמי שהתניתי ביני ובין מלאכי השרת וכמ"ש בכל המקומות הנ"ל : חזר והעבירן לפניו זוגות · דורש מ"ש ולאדם לא מצא עזר · דמשמע לאדם לא מצא עזר אבל לאחרים מצא עזר · והיינו לכל הנ"ל המפורשים · והוא

ידי משה

חזר והעבירן לפניו זוגות · ול"ת דילמא בפעם הראשון כשהעבירן לקרות להם שם היה מעבירן תיכף ... זוגות · וי"ל דמדקאמר ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו וגו' משמע שבההיא לא היתה אלא לקרות שם

עזר כנגדו · אתמהא · ולמה לא בראה לו תחלה אלא צפה הקב"ה שהוא עתיד לקרות עליה תגר לפיכך לא בראה לו עד שתבעה בפיו · כיון שתבעה מיד ויפל ה' אלהים תרדמה וגו' : (ה) א ויפל ה' אלהים תרדמה · רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר תחלת מפלה שינה · דמך ליה ולא לעי באורייתא · ולא עביד עבידתא · רב אמר ב שלש תרדמות הן · תרדמת שינה · ותרדמת נבואה · (א) ותרדמת (ה) מרמיטה · תרדמת שינה (בראשית ב) ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם ויישן · תרדמת נבואה (שם טו) ויהי השמש לבא ותרדמה נפלה על אברם · תרדמת מרמיטה (שמואל-א כו) אין רואה ואין יודע ואין מקיץ כי כולם ישנים כי תרדמת ה' נפלה עליהם · רבנן אמרי אף תרדמה של שטות דכתיב (ישעיה כט) כי נסך עליכם ה' רוח תרדמה · רבי חנינא בר יצחק אמר ג ג' נובלות הן · נובלת מיתה · שינה · נובלת נבואה · חלום · נובלת העולם הבא · שבת · רבי אבין מוסיף עוד תרתין · נובלת אורה של מעלה · גלגל חמה · נובלת חכמה של מעלה · תורה : (ו) ויקח אחד מצלעותיו · ד רבי שמואל בר נחמן אמר מן סטרוהי · היך מה דאת אמר (שמות כו) ולצלע המשכן · ושמואל אמר עילעא חדא מבין ב' צלעותיו נטל · תחתיה אין כתיב כאן · אלא תחתנה · א"ר חנינא בריה דר' אידי מתחלת הספר ועד כאן אין כתיב סמ"ך כיון שנבראת נברא שטן עמה · ואם יאמר לך אדם · הוא הסובב · תאמר לו בנהרות הכתוב מדבר · א"ר חנינא בר יצחק ה עשה הקב"ה נוי לתחתיתו כדי שלא יהא מתבזה כבהמה · רבי אמי ורבי ינאי חד אמר עשה לו (ו) מנעל ואפיפורין כבוש עליו כדי שלא יצטער כשהוא יושב · וחרנא אמר עשה לו כסתות · רבי לוי ורבי אמי חד אמר עשה לו קבורה · וחד אמר עשה לו תכריכין : (ז) מטרונה אחת שאלה את רבי יוסי · אמרה לו ו למה בגניבה · אמר לה משל אם הפקיד אדם לידך אונקיא של כסף בחשאי וחזרת ליה ליטרא של זהב בפרהסיא זו גניבה · אמרה לו · למה במטמוניות · ואמר לה בתחלה בראה לו · וראה אותה מלאה ריריו ודם הפליגה ממנו · חזר ובראה לו פעם ב' · אמרה לו מוספת אני על דבריך (ז) אמורה הייתי להנשא לאחי אמי ועל ידי שגדלתי עמו בבית התכערתי בעיניו · והלך ונשא לו אשה אחרת ואינה נאה כמוני · ז מעשה בחסיד אחד שהיה נשוי לחסידה אחת ולא העמידו בנים זה מזה · אמרו אין אנו מועילים להקב"ה כלום · עמדו וגרשו זה את זה · הלך זה ונשא רשעה

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז כ"ג כל הענין · ב ילקוט שמואל רמז קל"ט · ג עיין ברכות דף נ"ז · ד עיין ברכות דף ס"א · ועיין עירובין דף י"ח · ה קהלת רבה פרשה ג' פ' י"ח · ילקוט קהלת רמז תתקס"ח · ו ע' סנהדרין דף ל"ט · ז ילקוט כאן רמז כ"ג :

חדושי הרש"ש

(א) ותרדמת מרמיטה · עיין בס' שער השמים בסוף מאמר רביעי שכתב וז"ל מרמיטה היא חיה אחת שישנה ע"ש בריין דעתידים להברא כמ"ש בר"מ בא : (ה) מרמיטה · כמדומה לי שהוא מ' בילת טורמיטא בש"ס נדרים שפי' מצומקת הרבה · כן בשינת תרדמה עמוקה מצטמקין ומתאספין כחות החיוני למקומן ואינם מתפשטין לאברי הגוף · ועיין יד"מ שהגיה דורמיטא וכן באדרא רבא דנשא (קי"ז) אזרו כד פרים להון אפיל דורמיטא כו' : (ו) מנעל ואפיפורין · עיין הגי' בקה"ר פ' ג' פ' י"ח : (ז) אמורה. הוא לסבל

חדושי הרד"ל

פ' י"ט ופסיקתא דפ"ה מסיים הוא שמי שהתניתי ביני לבין בריותי הוא שמי שהתניתי ביני לבין עצמי · ר"ל כד"א אני ה' לא שניתי הוא עד שלא נברא העולם הוא משנברא"ע · והיה נקרא שמו

מתנות כהונה

תחלת מפלה שינה · דייק מדכתיב ויפל אצל השינה ופירש רש"י תחלת מפלתו של אדם לא בא עליו אלא ע"י שינה ועצלות שמתעצל מלהרויח : דמך ליה כו' · מתוך שהוא ישן אינו עוסק בתורה ואינו עוסק במלאכתו : מרמיטה · פירש רש"י לשון בהלה ובערוך פירש דומס כמו אבן [נקרא] מרמיטה · [כ"ז לקמן פל"ג] : נובלות · דוגמא ודמיון מעין אותו דבר שנדמה לו מלשון עלה נובלת : נובלת · מיתה שינה · כמו שאחז"ל שינה אחד מס' שבמיתה · [וכן חלום א' מס' בנבואה ושבת א' מס' מעין עולם הבא] : סטרוהי · צדדיו וזהו כמ"ד דו פרצופין נבראו פנים לפניו ופנים לאחוריו ואח"כ נסרו לשנים : עילאה · צלע יחידה לקח מבין שני צלעותיו מצלעותיו פירושו מבין צלעותיו וזהו תחתנה לשון רבים מורה תחת שני הצלעות מעלה ומטה : שלקח מבנתיים הצלע האחת והכי מוכח בילקוט שגרס מבין שני עילעיא אבל למ"ד ב' פרצופין היו ונסר האחד מחבירו הל"ל תחתיה כלומר תחת הצד שלקח : כיון שנבראת · חוה : שטן · אע"פ שטן הוא בשי"ן מ"מ בסמ"ך ה"א לטעות ולקרות באופן אחר משא"כ בשי"ן שאם יקרא בשי"ן ימנית אין שטן ופגע רע : בנהרות הכתוב מדבר · מספר איך הוא מהלך הנהרות אבל בענין הבריאה והעשייה אין ס' : נוי לתחתיתו · בשר התחתנה קדרים וכדמפרש ר' אמי וכו' : שלא יהא מתבזה כו' · שיהא נקב בית הריעי נראה לעין כל וחרפה היא לו : מנעול · שפה התחתון סגור כאילו אין שם נקב משא"כ הבהמה ועוד כבוש עליו אפיפרין פירש הערוך ורש"י ז"ל כמין כסא ור"ל בשר העגבות גבוה מכל צד שלא יהא מצטער כיושב על עצמות העגבות כך משמע מתוך פירש"י וא"כ הרגא דקאמר כסתות צריך לפרש כסתות ממש וכמו שכתוב בס"א בפירש"י והוא קצת דחוק והערוך ותוספות פרק אלו מומין פירשו דהאי כסתות הוא בשר העגבות שהוא תחתיו כמו כר וכסא וא"כ מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי ולכן נראה דהאי אפיפרין ר"ל עצמות העגבות שעולין מזה ומזה ע"ג הנקב כדי שלא יצטער כשישב ע"ג הנקב וק"ל וכך משמע הלשון דקאמר כבוש עליו משמע שהעיקר אפיפרין בשביל לכסות הנקב ולא להיות לכר תחתיו והרגא מפרשים על בשר העגבות שמונח תחתיו כמו כר וכסא : קבורה · ופירוש הכתוב ויסגור הבשר בתחתית הארץ או ויסגור בעדו בתכריכין : למה בגניבה · בראה לו שלקח ממנו הצלע : זו גניבה · בתמיה וכך עשה הקב"ה נטל ממנו צלע אחת והחזיר לו אשה שלימה : אונקיא · משקל קטן : במטמוניות · בעת השינה בהחבא ולמה לא בהקיץ : זה פליגה · והרחיקה ממנו מפני שהיתה מאוסה בעיניו ולקמן דריש ליה מזאת הפעם : אני כו' · מוסף אני להביא ראיה לדבריך שיפה אמרת : אמורה הייתי · אמרתי אני בלבי להנשא כו' : אין אנו מועילים כו' ·

רש"י

תחלת מפלה שינה · תחלת מפלתו של אדם לא בא עליו כי אם ע"י שינה ועצלות שמתעצל מלהרויח : דמך ליה ולא לעי באורייתא · שמרוב עצלתו אין לו פנאי לעסוק בתורה : ולא עביד עובדא · אינו עוסק בשום מלאכה : מרמטא · לשון בהלות אישטורדישאי"ן בלע"ז : נובלות · דוגמות : תחתנה · משמע תחתית כל דבר ותחתנה אינה לשון התחתית דבר כמו תחתינה ע"כ : עשה לו הקב"ה נוי מתחתיתו · שאינו נפנה מן הצד כבהמה לעין כל אלא מלמטה שלא יתבזה להפנות כבהמה : עשה לו מנעל ואפיפורין כבוש עליו · אפיפורין שרפרף ותחת רגליו בתרגום ירושלמי תחות אפיפורין דיליה · ס"א · עשה לו מנעל ואיפופרין כבוש עליו שפיעות בשר השפיעו מלמטה והוא כמין שרפרף כדי שלא יצטער · אפיפורין כסא ותחת רגליו תרגום ירושלמי ותחות אפיפורין דיליה עשה לו כסתות ממש ליישב עליהן שלא יצטער ע"כ : מטרונא · שאלה לרבי יוסי מפני מה לקח ממנו צלע אמר לה משל אם הפקיד לך אדם אונקיא של כסף בחשאי את מחזרת לו ליטרא של כסף בפרהסיא כך אדם הפקיד אצלו צלע והחזיר לו כפלי כפלים זו גניבה בתמיה אמר לה את שואלת למה נטלה הימנו במטמוניות כשהוא ישן ולא כשהוא ער בתחלה בראה לו בפרהסיא וראה אותה ולא ערבה לו והפליגה ממנו וחזר ובראה לו פעם שנית במטמוניות וערבה לו אמרה לו מוספת אני על דבריך אמורה הייתי ליגשא לאחי אמי וע"י שגדלתי עמו בבית התכערתי בעיניו ונשא אשה אחרת שלא ראה אותה מעולם ואינה

פירוש מהרז"ו

למוד מעניינו שכוונת הקיצור והדיוק · אבל לאחרים מצא עזר ומי הם האחרים הם הנזכרים בפירוש בפסוק ותחלה העבירן לפניו לענין קריאת שמות ואח"כ חזר והעבירן לענין העזר כדי שיתבונן שגם הוא צריך עזר ויבקש כדמפרש והולך · ולאדם לא מצא שהאדם ביקש ולא מצא : לקרות עליה תגר · שאמר האשה אשר נתתה עמדי דרך תגר ותרעומות : עד שתבעה בפיו · ולא יוכל להתרעם ועם כל זה התרעם וכמ"ש ותפרעו כל עצתי כמ"ש לקמן פר' י"ח סימן ב' : ה תחלה מפלה שינה · לקמן פר' מ"ד סימן ז' · שהו"ל ויתן ה"א תרדמה על האדם או ויכדם האדם למה אמר בלשון מפלה ודורש מדה ס"ז שכאן אבל שינה נ"ל ויפל כדי לדרוש מדת ממעל מלשון מפלה ללמד לאדם שישמור עצמו ממפלתו : ומ"ש לעיל פר' ט' סימן ו' שהשינה טובה שם בשינה מועטת כמפורש שם אדם ישן קמעה וכאן בשינת עצל המרובה כדמיון של תרדמה : תרדמת שינה · של סתם שינה כמ"ש ויישן : ו תרדמת נבואה · שלא כתוב שם ויישן אלא ויאמר לאברם הרי תרדמה של נבואה · להסתיר כחות הגוף כדי שירגיש בנבואה וזה ענין אלהי בדרך פלא : מרמיטא · ע' רש"ש ויתכן שפירושו תרדמת מות · כי מארעים בלשון רומי מות ונשתבשה המלה וכן היה הענין אבל אנשי שאול : כי נסך · ויעצם את עיניכם את הנביאים ואת ראשיכם החוזים כסה : ג' נובלות הם · כמ"ש ברכות ריש פרק כיצד מברכין על הנובלות תמרי דזיקא שהרוח משיר מן האילן והם תמרים קלים שהרוח משירן שהתמרים הטובים קשים ליפול ברוח וכשנאלים דברים קטנים וקלים מדברים גדולים וכבדים נקראים נובלות וכמ"ש כנבול עלה מגפן וכן כאן שהשינה חלק קטן מן המיתה והחלום מן הנבואה וכו' : ו לקח אחת מצלעותיו · עיין לעיל ריש פר' ח' : עילא הדא · וכן תרגם אונקלוס ולא סבירא ליה שתי פרצופים בראו ועיין ברכות דף ס"א ובילקוט כאן פסוק ויילך כל ענין זה באריכות · ושם איתא רב ושמואל חד אמר פרצוף וחד אמר כו' ועל כרחנו לומר דמ"ש פרצוף היינו כמ"ד אחת מסטרוהי ואידך מ"ד ס"ל חדא מעלעוהי שלא להרבות במחלוקת · ועוד בעל כרחנו לומר ג"כ שמ"ש בגמרא שמואל היינו מה שאמר כאן שמואל · אלא שהגמרא מספקא · והמדרש פשיטא ליה דעת שמואל וע"כ שהוא דעה אחת ומ"ש עלעא חדא לפרש מ"ש אחת מצלעותיו עפ"י מדה פ' כאלו כתיב צלע אחת מבין שני צלעותיו · לא הראשונה והאחרונה : תחתיה אב"ב אלא תחתנה · א"ר חנינא וכו' · לפי גירסא זו צ"ע שהרי דרשת ר' חנינא הוא מהסמך לבד שהוא ר"ת סמך וכמו שהקשה ממ"ש הסובב · וא"כ למה הקדים מאמר תחתנה · ע"כ נראה לי ברור שמקום מאמר זה אחר מאמר ר' חנינא בריה דרב אידא · קודם מאמר ר' חנינא בר' יצחק שדורש התתנה תחתה נוי ע"כ הקדים התתי' לא נאמר אלא תחתנה שעשה לו נוי לתחתיתו : נברא שטן · שהיה די שיאמר ויתן בשר או והעלה בשר או וימלא בשר ע"כ דורש מדה ס"ז מיוחד במקומו שכאן הוצרך לכתוב ויסגור משום הסמך : בנהרות הכתוב מדבר · ובנהרות אין שייך שטן ואין לדרוש אלא במקום ששייך גם יש לומר בנהרות הכתוב מדבר ובנהרות שייך ענין זה שהוא סובב את המדינה הסובב את כל ארץ החוילה הסובב את כל ארץ כוש וצריך לגופו · אך מ"ש כאן ויסגור על כרחך לדרשה : נוי לתחתיתו · והנ"ל תחתיה למה אמר תחתנה כדלעיל בסמוך ששייך כאן · ודורש נוטריקון תחת טי' לכל אדם שעשה לו נוי לתחתיתו : ואפיפורין · כמו דפוס שעל המנעל כמו אפפירות שנזכר במשנה כלאים פרק ו' משנה ג' המדלה את הגפן על מקצת האפיפורות · ופי' הר"ש הם העצים המחוקקים לגפנים שיסכך עליו : קבורה תכריכין · וזהו נוי להתחתיו כשיורד לקבר בתחתי' הארץ זהו נוי שסוגרין הבשר בקבר שלא כבהמה וכן התכריכין הוי וכבוד לאדם להבדילו מן הבהמה וכמ"ש כל זה בקהלת רבה פסוק כי מקרה וכו' · ומותר האדם מן הבהמה אין אף שיש לו מותר זה אבל הוא אין והבל : ז למה בגנבה · עיין סנהדרין דף ל"ט ילקוט כאן : בתחלה ברא אותה · שלא בשינה כ"א לפניו ועיניו ונמאסה בעיניו · וזהו זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי לזאת יקרא אשה משמע בפעם זה ולא בפעם הראשון · ולזו יקרא אשה ולא לאחרת והיינו הראשונה : אמורה הייתי · מלשון

יפה תואר

כו' · הנה שמות הבעלי חיים הם לפי תכונתם עצמותם וגדרם · וגדר ועצמות האדם הלא הוא שכו נפש יקרה · ובכ"ז קרא את שמו אדם בשביל שחלקי האדמה מוחשים בו והנפש סתורה בקרבו · ומטעם זה קרא ג"כ את ה' בשם אדני כי אנחנו מכירים אותו רק מפעולותיו וממשלתו אשר בארץ · והוא האדון על הכל אבל עצמותו לא תקרא בשם : מיד ויפל ה' אלהים תרדמה לצורך לקיחת הצלע · ופליג על הא דאמרינן לעיל בפ' ח' שהפלת התרדמה היתה שיכירו כי הוא אדם ולא אל · ועוד מאמר ראיתי נראה כי מדרש זה חולק על המדרש האמור לעיל : תחלת מפלה שינה · ומ"ש לעיל והנה טוב מאד זו שינה מיירי בשינה מועטת והכא מיירי בשינה מרובה ורב דאמר שלש תרדמות הן חולק על ר"י דאמר תחלת מפלה שינה כיון דיש ביניהם ג"כ תרדמת נבואה וזו מעלה גדולה היא לאדם ומ"ש רב שלש תרדמות הן כוונתו על הידיעות הבאות לאדם רק בהפרד החומר מהרוח · אשר החומר הוא מסך מבדיל לפעמים אל השכל · ומונה תרדמת שינה אשר אז נראים לבני אדם חלומות צודקים וכ"ש בתרדמת נבואה שיותר גבוהה · ותרדמת מרמיטה היא כמו שהעיד הרלב"ג על נפשו כי לפעמים בהתבודדותו גם בהקיץ העמיק בדברים עמוקים נדמה לו כי המושכלות ישאלוהו ויתיבוהו בהן דבר אמת (וע' בדבריו בענין שמכוה) וזה מהפלגת התבודדות יהבדו עשתונותיו · ויאלם דומיה כאלו הוא ישן ואז יערה עליו רוח ממרום להבינו ולהשכילו באותו דרוש שהיה מתבודד עליו · וזה כענין רוה"ק · ורבנן מוסיפין אף תרדמה של שטות וכמו דאיתא בפ"ק דב"ב מיום שחרב ביהמ"ק נתנה הנבואה לשוטים ולתינוקות אשר נרדמו בתרדמת הסכלות ובכ"ז נאמר לפעמים גם מפיהם דבר אמת : נובלת נבואה חלום · ע' בזה במורה ח"ב פל"ו : תחתיה אין כתיב כאן כמו ואם תחתיה תעמוד הבהרת (ויקרא י"ג) חומות העיר תחתיה (יהושע ו') ועוד במקומות רבים לנקבה יחידה נסתרת וכתיב תחתנה בכנוי הרבות אף כי אין י' אחר ת' השני וכמו אחת מהנה וכן גויותיהנה (יחזקאל א') לכן דרש שמוסב על ב' הצלעות אשר מבין שתיהם לקח הצלע ותחתיהן סגר הבשר : נברא שטן · לפי מה שאמרו רז"ל הוא השטן הוא היצר הרע הוא מלאך המות יתפרש כי אז נברא ונראה בארץ · כי מה"ת נברא ביום א' כדאיתא בתנחומא פ' וישב · ופי' שע"י האשה נתעוררה התאוה והוא השטן ויצה"ר ובגללה בא המות לעולם (ויתר דברי היפ"ת ע' בביאור הרי"פ) : בתחלה בראה לו כו' · ולפ"ז יתפרש הכתוב ויקח אחת מצלעותיו וכבר לקח לפני התרדמה ולא"ז ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם

ידי משה

הם יפ"ת : מרטיטה · נ"ל לגרוס דורמטיא כדאמר בזוהר פ' ויגש דאיתא התם שפין נשמי קמא דשינתא איגון דתוין ומכאן וכלאה אינשון נשמי' מן מסטרא דמותא ודרגא דמותא ואקרין דורמטיא · וזה שאמר כאן

אחת ועשתה אותו רשע · הלכה זאת ונשאת לרשע אחר ועשתה אותו צדיק · הוי שהכל מן האשה: ח שאלו את רבי יהושע מפני מה האיש יוצא פניו למטה · והאשה יוצאת פניה למעלה אמר להם האיש מביט למקום בריותו · והאשה מבטת למקום בריותה · ומפני מה האשה צריכה להתבשם ואין האיש צריך להתבשם · אמר להם אדם נברא מאדמה והאדמה אינה מסרחת לעולם · וחוה נבראת מעצם · משל א אם תניח בשר ג' ימים בלא מלח מיד הוא מסריח · ומפני מה האשה קולה הולך ולא האיש אמר להם משל אם תמלא קדרה בשר אין קולה הולך · כיון שתתן לתוכה עצם מיד קולה הולך · מפני מה האיש (ח) נוח להתפתות ואין האשה נוחה להתפתות אמר להן אדם נברא מאדמה וכיון שאתה נותן עליה טפה של מים מיד היא נשרית (ט) וחוה נבראת מעצם ואפילו אתה שורה אותו כמה ימים במים אינו נשרה · ב ומפני מה האיש תובע באשה ואין האשה תובעת באיש · אמר להן משל למה הדבר דומה לאחד שאבד אבידה הוא מבקש אבידתו ואבידתו אינה מבקשתו · ומפני מה האיש מפקיד זרע באשה ואין האשה מפקדת זרע באיש · אמר להם דומה לאחד שהיה בידו פקדון ומבקש אדם נאמן שיפקדנו אצלו · ומפני מה האיש יוצא ראשו מגולה והאשה ראשה מכוסה · אמר להן לאחד שעבר עבירה והוא מתבייש מבני אדם · לפיכך יוצאת וראשה מכוסה · ג ומפני מה הן מהלכות (י) אצל המת תחלה אמר להם על ידי שגרמו מיתה לעולם · לפיכך הן מהלכות אצל המת תחלה · (יא) הה"ד (איוב כא) (ג) ואחריו כל אדם ימשוך · ד ומפני מה ניתן לה מצות נדה · על ידי ששפכה (יב) דמו של אדם הראשון לפיכך ניתן לה מצות נדה · ומפני מה ניתן לה מצות חלה · על ידי שקלקלה את אדם הראשון שהיה גמר חלתו של עולם · לפיכך ניתן לה מצות חלה · ומפני מה ניתן לה מצות נר שבת · אמר להן על ידי שכבתה נשמתו של אדם הראשון לפיכך ניתן לה מצות נר שבת :

פרשה יח א ויבן ה' אלהים את הצלע · ר"א בשם רבי יוסי בן זמרא אמר ה ניתן בה בינה יותר מן האיש דתנינן בת י"א שנה ויום אחד נדריה נבדקין · בת י"ב שנה ויום אחד נדריה קיימין ובודקין כל י"ב · אבל לזכר בן י"ב שנה ויום אחד נדריו נבדקין · בן י"ג נדריו קיימין · ובודקין כל י"ג · רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק אמר (א) אית דמחלפין · דרכה של אשה להיות יושבת בתוך ביתה ודרכו של איש להיות יוצא לשוק ולמד בינה מבני אדם · רבי איבו ואמרי לה בשם רבי בנייה והוא תני לה בשם ר"ש בן יוחאי ו קישטה ככלה ואחר כך הביאה לו · אית אתרין דקריין לקלעתא בנייתא · אמר רבי חמא בר חנינא את סבור שמתחת חרוב אחד או שקמה א' הביאה לו · אלא משקשטה בכ"ד מיני תכשיטין אחר כך הביאה לו · הה"ד

מסורת המדרש א סנהדרין דף נ"ח · ב קדושין דף ב' · נדה דף ל"א · ג עיין סנהדרין דף כ' · ירושלמי סנהדרין פרק ב' הלכה ד' · ד תנחומא סדר מצורע סי' פ' · ילקוט כאן רמז כ"ג · ה נדה דף מ"ה · ו לעיל פ' ח' וס"כ :

חדושי הרד"ל

כו' · אפשר צ"ל אמודה כדלי"ת וע"ל פ' ע"א : (ח) נוח להתפתות · אפשר הוא כמו להתפיס עיין ס"פ המפלת (נ"א) וע' בחי' כמב"ן (גיטין ל') שאשה רעה קשה להתפייס : (ט) וחוה נבראת מבשר ועצם · משל אם תניח בשר ג' ימים כו' כצ"ל שכן כתיב ובשר מבשרי וכן בפר"א פ' י"ב אמרו בשר מלבו ועיין ת"ז (נ"ה · נ"ט) : (י) אצל המת תחלה · בנוקים ש.סגו כן כדאיתא בירושלמי (סנהדרין פ"ב ה"ד) : (יא) הה"ד ואחריו כו' · אפשר היא לאסמכתא שהאנשים הולכין ונמשכין אחריהן · ואי סוה גרסינן שמהלכות אחר המטה תחלה · היה נכון נתפרש שמביא ע"ז שהולכין לאחר המטה (הנשים וכ"ש האנשים שאחריהן) ולא לפני המטה ועיין שבת (קנ"ב ע"א) : (יב) דמו של אדה"ר · בירושלמי ספ"ב דשבת הגי' דמו של עולם · שהיה אדה"ר דמו של עולם : (א) אית דמחלפין כו' · עיין מ"כ וי"מ · ולקמן פ' ס"ה מוכח כדברי המ"כ ע"ש :

חדושי הרש"ש

פיטים כל היום ואינה נעורה בלתי שעה א' או שתים · ובזה דברי שמדרש מאירין ומקום הנית' לי : (ג) ואחריו כל אדם כו' · אולי יכוון לדרשתם לקמן פ' כ"א ועל כרם אדם כו' זו חוה כו' ע"ש : ר"ח

רש"י

ואינה נוחה כמותו : מפני מה האיש נוח להתפתות · משכנס ואין האשה נוחה להתפתות משכנסה : משל לאחד שהיה בידו פקדון ומבקש אדם נאמן שיפקדנו אצלו · כך אדם מפקיד זרע באשה והיא נאמנת ומחזרת לו דרכבה מלמנוה ומקבלת עוברין והאיש גופו צר ואין גופו ראוי לקבל עוברין : מפני מה נשים מהלכות אצל המת תחלה מפני שהן גרמו לכך מהלכות לפני המטה הדא הוא דכתיב ואחריו כל אדם ימשוך (איוב כ"א) לומר שאותן שהולכין אחריו כולן יומשכו אחר המת ולפניו נשים הולכות לפניו אין נוספר במשקין ירושלמי (פ"א דמ"ק) · ד"א המת ימשך כל אדם אחריו · ס"א : הכל מן האשה · כל מה שעושה אדם מן אשתו הוא עושה בין טוב ובין רע : והאשה מבטת למקום בריותה · לאיש שנבראת ממנו שהוא על הארץ : שהיא צריכה להתבשם · צריכה רחיצה וביסום וכיבוס יותר מן האיש שזוהמא קופלת עליה יותר מן האיש : נוח להתפתות · מכעסו :

פרשה יח ויבן ה' אלהים · ניתן בה בינה יותר מן האיש : משקשטה בעשרים וארבעה מיני תכשיטין אחר כך הביאה לו · ומפרש בכ"ב נתיבות שהאגדה נדרשת שאינו מתפרש במקומו ומתפרש במקום אחר כילד ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם ויצמח ה' אלהים מן האדמה שמענו שאם הקדוש ברוך הוא את האדם בגן עדן וברא בו כל מיני מאכל וכל מיני מגדים אבל לא שמענו שברא לו חופות של זהב ואבנים טובות והיכן שמענו בחירם מלך צור בעדן גן אלהים היית (יחזקאל כ"ח י"ג) אמר לו הקב"ה וכי אתה הוא אדם שעשיתי לו כל הכבוד הזה : כל אבן יקרה מסוכתך · רבנין אמרין עשר ורים לקיש אמר אחד עשר רב חייא אמר שלשה עשר רבי חייא וריש לקיש תרווייהון אמרין כלל ופרט נעשה כלל מוסיף על הפרט כל אבן יקרה כלל אודם פטדה ויהלום פרט וכלל מוספת על הפרט רבי חייא דאמר שלש עשרה עבד אבן יקרה מסכתך תלתא כללי ובפרט עשר היינו שלש עשרה וריש לקיש דאמר אחד עשר עביד אבן יקרה מסכתך חד כללא ובפרט עשרה היינו אחד עשרה ורבנן דאמרי עשר סברי כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט : כרס"נ זהב בלשון יון קורין לזהב כורסנא עושה מלאכת זהב · ס"א : אית דמחלפין · יש שמחליפין רבי אליעזר בשם רבי יוסי בן זמרא דאמר לעיל ניתן בה בינה ברבי ירמיה בשם רבי שמעון ברבי יצחק מכאן אתה למד שניתן לה בינה יותר מן האיש שדרכה של אשה להיות יושבת בתוך ביתה ואפילו הכי יש לה חכמה אבל האיש יוצא לשוק ולומד בינה מבני אדם : משקשטה בעשרים וארבעה מיני תכשיטין · האמורים בספר ישעיה דכתיב ביום ההוא יסיר ה' את תפארת העכסים והשביסים והשהרונים וגו' כ"ד הם ומפרש בכ"ב נתיבות וכו' :

מתנות כהונה

שברא אותנו לקיום העולם שנאמר לשבת יצרה : יוצא · לאויר העולם כשנולד פניו למטה : ממקום בריותו · בריותו הראשונה מן עפר לוקח : והאשה כו' מבטת למעלה · כי מאיש לוקחה והוא עליון עליה משעת הרגל. דבר · או רצה לומר ע"ד שאמרו חכמינו ז"ל איש מזריע תחלה יולדת נקבה אשה מזרעת תחלה יולדת זכר · אבל הלשון הראשון פירש רש"י ז"ל במסכת נדה פרק המפלת : להתבשם · במיני בשמים וסממנים מפני שהזוהמא מצוי בהן יותר מן האיש : וקולה הולך · הולך והומה ועושה גלגל : כיון שנתן להובה · לתוך הקדירה : להתפתות · פירש"י ז"ל לדרך ארץ אחר שכנסה וכס"א להתפיס מכעסו : טפה של מים · רמז לרצוי דברים ודברים נוחים וחלקים כמו מים : תובע באשה · לדרך ארץ להגשא לו : אדם נאמן כו' · פירש"י וכן האשה רחבה לקבל הולד משא"כ באיש שגופו צר ואינו יכול לקבל הולד : עבר עבירה כו' · וכן האשה היא אכלה מן העץ ונתנה לאדם : גמר חלתו כו' · כמו העיסה כשניטל חלתה ממנה היא נגמרת ומתוקן על הויתו כך היה העולם נגמר ונעשה בבריאת אדם : נשמתו כו' · והנשמה קרויה נר כמו שנאמר נר ה' נשמת אדם :

פרשה יח בינה · ויבן דרש לשון בינה מדלא כתיב ויבנה · [וכפירש"י לקמן פל"ד] : אית דמחלפין · יש שמחליפין את האמור בתינוק יהא נאמר בתינוקת והנאמר בתינוקת בתינוק והוא ר"ש דסבר הכי בפרק יוצא דופן ודרש ויבן לכדרבי איבו : ולמד בינה · ולפיכך לענין נדרים הוא חשוב גדול שנה אחת קודם לאשה : אית אתרין כו' · יש מקום שקורין לקליעות שער האשה בנייתא לשון ויבן : חרוב כו' · כלומר בלי קישוט ופירכוס : בבר"ר כו' · וביאתה גימטריא כ"ד הכי איתא בספר הזוהר בשם ר"ש בספר ישעיה נזכרים כ"ד מיני תכשיטים העכסים והשביסים וגו' בסימן ג' ונראה דהא דכתיב התם בושם לא קחשיב דאינו תכשיט אלא מתבשמות בריח טוב ואין לו עיקר : הדא הוא

יפה תואר

אדם לבריאה בניה והכתוב איננו מסודר : הוי שהכל מן האשה · ודריש ויסגור מלשון ימסר וכמו לא הסגיר עבד אל אדוניו ופי' ויסגור בשר כי מסר כל בשר תחתיה תחת ממשלת האשה : מביט למקום בריותו ויתקה תמיד בזכרונו מאין לוקח ואל שם ישוב · והאשה תדע כי היא תלויה בבעלה : ומפני מה האשה צריכה להתבשם כו' · הטעם בכל אלה כי האשה צריכה לקנות לב בעלה לכן היא מתבשמת · אבל האשה בכל דהו ניחא לה · ובשביל זה גם קולה דק והולך ובשביל זה גם הוא ערב ותמשך לב בעלה אליה · וכן אין האשה נוחה להתפתות כדי שלא תמעול מעל בבעלה · ובא בכל אלה ללמד לנו כי האלהים עשה את האדם ישר · ואם המה יעותו את מעשיהם אין בזה חטא בבריאתם ואח"ז בא השאלות אשר התשובות עליהן היא בשביל חטאת חוה · כי ה.א. איננה תובעת באיש בשביל שהוא ימשול בה וכמ"ש לקמן על פסוק והוא ימשול בך · ור"י השיב התשובה על התביעה להנשא אשר זו היא מתורלת היטב במשלו · אבל באמת גם תביעת להנשא עם תביעת דרך ארץ זו תלויה בזו · וכן מה שהאיש מפקיד באשה (ע' רש"י) בגלל זה בא לה העצב בהריון ולידה וכ"ה גם בשאר השאלות עד סוף הפרשה : קישטה ככלה כו' · כל הדברים האלה א"א לקחת אותם כפשוטם ולפון בהם רמז ומשל נשגב · ואפשר שאדם רומז אל השכל העיוני וחוה רומזת אל המעשה אשר שניהם נזקקים זה לזה · וכ"ד מיני קישוטים רומז לעולם הגלגלים המגיעים לעשר עגולים · ולעולם הגרמיים המגיעים לעשרה גלגלים · ועולם השפל אשר בו ד' יסודות · והנפש היא השכל אשר יכהן פאר לאדם · והאומר עשר סובר כי יש מבוא נשכל האנושי בכל עשרה העגולים · אבל לא בעולם הראשונה יתי' שאין מבוא למחקר בה והאומר י"א סובר כי השגת השכל תשוטט גם בעולם הראשונה להשיג מציאותו וחכמתו והאומר ט' שאפילו בעגול הראשון ויוצא מעולם הראשון אין מבוא לשכל האנושי לרוב הפשטותו מכל חומר וכמ"ש רבים · ומדמה את העגול הזה לזהב העומד בראש כל חומרי האדמה ואמר דזה לא מחשב בכללי פתוחות · ור' אחא פי' אלו דברי רבי אלעזר בר' שמעון אומר וכו' · בהיפך מדעת רבי · ומ"ש כאן דרכו של אין דרכו של איש שם הגירסא הואיל והתינוק מצוי בבית רבו · ובתוספות שם הביא סברת המדרש ולא בשם המדרש ומ"ש ויבן כו' כרש"י כדמפרש והולך עד בנייתא : קישטה בכלה · שבת נקרא בניתא בלשון ארמי כמ"ש בתרגום יונתן על פסוק קולע אל השערה בבינת שערא · שער חייבת משום בנין · ושניהם אמת שלך אמר בלשון בנין היינו על השיער שניקרא בוניתא שהביאה לו בלא שום הכנה לא כן אלא מקששה בכ"ד מיני תכשיטין · שאלי היתה כלה עומדת וכמ"ש כאתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה · והתכשיטין הם כ"ד במספר כמ"ש שיר פסוק נופת

פירוש מהרז"ו

יעוד ויחוד · וכמ"ש ה' האמרת וה' האמירך · וברש"י איתא אמודה הייתי · פי' מלשון הומדנא מלשון אומדן דעת ותנאי : הוי שהכל מן האשה · שהאשה לוקחת מן האיש את לבו ודעתו אל רצונה ופיתויה וזהו כי מאיש לוקחה זאת · לכך יש לה כח לקחת ממנו טוב טעמו ודעתו : ח שאלו את ר' יהושע · סוטה י"א ע"ב נדה דף ל"א ב' שמ"ר פר' א' סימן י"ד : ואחריו כל אדם ימשוך · ובפסוק הקודם · והוא לקברות יובל ומרומז כאן נשים במ"ש כל אדם כמ"ש לקמן פר' כ"א סימן ב' היכן מצינו שנקראת חוה אדם כתפארת אדם לשבת בית · וע"כ כל הנשים נקראו בשם אדם : ניתן לה מצות נדה · עיין בתנחומא ריש פר' נח ביתר ביאור · ועיין שבת דף ל"ב · ועיין ירושלמי שבת פרק ב' סוף הלכה ו' ביתר ביאור : גמר חלתו של עולם · לעיל ריש פר' י"ד עמש"ש :

פרשה יח סימן א ויבן ה' אלהים · לקמן פר' ל"ד סימן פ' וש"נ וכמ"ש לקמן ריש סימן ב' ויבן כתיב שהו"ל ויבנה ועוד איך שייך בנין באשה והלא אין בנין אלא בעצים ואבנים וכדומה ודורשו עפ"י מדה כ' אא"ע לבנין כפשוטו · ת"ע עפ"י מדת ממעל בלשון בינה · ואא"ע על הש"י שאינו שייך אלו שיתבונן בינה בשום דבר יותר מבדבר אחר · ת"ע לצלע שנתן בינה באשה שעשאה מן הצלע : דתנינן · נדה ל"ו במשנה והובא ילקוט כאן · שהבינה ניכרת באשה קודם שניכר באיש : אית דמחלפין · מחליפין שבאיש מתחיל הבינה להראות קודם האשה · וכמ"ש שם בנידה כלוס

ידי משה

אין על תחלת שינה תרדמת שינה מה שא"כ כשנשתקע בשינה סוף שינה מסטרא דמותא ואיקרי תרדמה דורמטיא וזה שמביים ואין יודע ואין מקיץ פירוש ששינה זו היא מסטרא דמיתה וק"ל :

אית דמתחלפין עיין מ"כ ול"נ אית דמתחלפין דברי ר"א שאמר ראיה לדבריו מנדרים · ופי' שמחליפין בדברי ר"א ר"ל מכאן למד ר"א שיש לה בינה יותר מן האיש לפי שהיא יושבת בביתה ואין לה ממי ללמוד

משנת דרבי אליעזר

ימחלפין דרכה של אשה וכו' בתוס דהק י"מ בפירושו שכך מפורש בגמ' לר"ש לפי שמצוי בבית רבו לכך

(יחזקאל כח) בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך אודם פטדה וגו' · א (ב) רבנן ור"ש בן לקיש · רבנן אמרי עשר ור"ש אמר י"א · (א) ר' חמא בר חנינא ור"ש בן לקיש תרוויהון אמרין כלל ופרט · עשה את הכלל מוספת לפרט והכל בכלל · כל אבן יקרה מסוכתך כלל · אודם פטדה (ב) תרשיש ויהלום וגו' פרט · הכל בכלל · כל אבן יקרה מסוכתך · רבי לוי ורבי סימון ב חד אמר ט' וחד אמר י' · מ"ד עשר כרבנן · ומ"ד ט' הדין דהבא דהכא לית הוא הופה · רבי אחא בר חנינא אמר עשה כתלים של זהב · ובתי קריות של אבנים טובות ומרגליות · ר' אלעזר בר ביסנא בשם ר' אחא אמר אפי' קורקוסים של זהב עשה לו: ב רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר ויבן כתיב · ג התבונן מאין לבראתה אמר לא אברא אותה מן הראש שלא תהא (ג) מיקרת ראשה' לא מן העין שלא תהא סקרנית' ולא מן האוזן שלא תהא צייתנית · ולא מן הפה שלא תהא דברנית · ולא מן הלב שלא תהא קנתנית · ולא מן היד שלא תהא ממשמשנית · ולא מן הרגל שלא תהא פרסנית · אלא ממקום שהוא צנוע באדם אפי' בשעה שאדם עומד ערום אותו המקום מכוסה · ועל כל אבר ואבר שהיה בורא בה היה אומר לה תהא אשה צנועה אשה צנועה · אעפ"כ (משלי א) ותפרעו כל עצתי · לא בראתי אותה מן הראש · והרי היא מיקרת ראשה שנאמר (ישעיה ג) ותלכנה נטויות גרון · ולא מן העין והרי היא סקרנית שנאמר (שם) ומסקרות עינים · ולא מן האוזן והרי היא צייתנית שנאמר (בראשית יח) ושרה שומעת (ג) פתח האהל · ולא מן הלב והרי היא קנתנית שנאמר (שם ל) ותקנא רחל באחותה · ולא מן היד והרי היא ממשמשנית שנאמר (שם לא) ותגנוב רחל את התרפים · ולא מן הרגל והרי היא פרסנית שנאמר (שם לד) ותצא דינה: ג רב חסדא אמר ד בנה בה מגורות יותר מן האיש · רחבה מלמטן וצרה מלמעלן · כדי שתהא מקבלת עוברים · ויבאה אל האדם · אמר רבי אבין טבוי לקריה דמלכא שושביניה: ד ויאמר האדם זאת הפעם · רבי יהודה בר רבי אמר בתחלה בראה לו וראה אותה מליאה ריריו ודם והפליגה ממנו · וחזר ובראה לו פעם שנייה · הה"ד זאת הפעם זאת היא של אותו הפעם · זאת היא שעתידה להקיש עלי כזוג · היך מה דאת אמר (שמות כח) פעמון זהב ורמון · זו היא (ד) שהיתה מפעמתני כל הלילה כולה · בעון קומי ר"ש בן לקיש מפני מה (ה) אין כל החלומות מיגעין את האדם · וזו מיגעת את האדם · אמר להם שמתחלת ברייתה אינה אלא (ו) בחלום · (ז) שנאמר עצם מעצמי ובשר מבשרי · אמר רבי תנחומא נשא אדם אשה

מסורת המדרש א בבא בתרא ע"ה · תנחומא סדר אחרי סי' ב' · קה"ר פרשה ח' · פסיקתא רבתי פרשה י"ד · פדר"א סוף פרק י"ב · ילקוט חקת רמז תשס"ד · ילקוט יחזקאל רמז שס"ז · ב ויק"ר פ' כ' · קה"ר פרשה ח' · ג ילקוט כאן רמז כ"ד · ילקוט ישעיה רמז רס"ס · ד ברכות דף ס"א · שבת דף נ"ט · עירובין דף י"ח · נדה דף מ"ה :

חדושי הרש"ש

(א) ר"ח ב"ח ור"ש בן לקיש כו' · עיין בויק"ר פ' כ' : (ב) תרשיש ויהלום · נ"ל מסורס כדכתיב בקרא : (ג) פתח האהל · ולא מן הפה והרי היא דברנית שנאמר ותדבר מרים כצ"ל וכ"ה בפרשת תצא : (ד) שנאמר עצם כו' · מלת שנאמר ליתא בילקוט וכ"נ למחקה מכאן : · והכתיב

חדושי הרד"ל

(ב) רבנן ורשב"ל כו' · בויק"ר פ' כ' ופסיקתא דפרה המאמר מבואר יותר ע"ש: (ג) מיקרת ראשה · אין פירושו מלשון כוכב ראשה שבש"ס כ"א מלשון יקר וכבוד וכ"ה בתנחומא פ' וישב שלא תהא רומה גבה : (ד) שהיתה מפעמתו כל הלילה · עיין עירובין (כ"ג ע"א) עלך בנערה כו' ופעירתו · א"ד אחתא : (ה) אין כל החלומות מייגעין כו' וזו מייגעת כו' · אבל החלומות אין דרכן שיחלום חלום א' כ"פ (וכפ' פרעה שנו חלום שחזר ונשנה בין חלומות המתקיימים ש"מ שאין זה מצוי שישנה וכ"ש לפעמים הרבה) עד שיתייגע האדם מתו: אבל זו מייגעת כו' יכול לחלום ממנה כ"פ ע"י הרהורו בה וקאמר לפי שעיקר ברייתו מן החלום ע"כ גובר בה ענין החלום ביותר ומ"כ פי' בע"א : ובחלום עצם מעצמי כו' עליו הוא אומר כו' כנ"ל · ופירושו כדאמר אך עצמי ובשרי אתה :

מתנת כהונה

הוא דכתיב בו' · סיפיה דקרא ביום הבראך כוננו ומייתי לה לראיה על רוב כבוד שעשה לו הקב"ה : רבנן אמרי י' חופות עשה לו ור"ש אמר י"א · וכל זה מבואר בב"ב פרק הספינה קלא בענין אחר : הכל בכלל כו' · והאי כל נוסף על הכלל ולרבות חופה אחת והכי סבר מר זוטרא בפרק הספינה וחכמים סברי כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט ובפרטן הם עשרה מיני אבנים טובות : הדין דהבא כו' · הזהב הזה הכתוב כאן אינו חופה מדקחשיב לבסוף והכי סבר רבי יוחנן בפרק הספינה · [ועיין זה במדרש קהלת בפ' מי כהחכם ובויק"ר פ"כ] : ובתי קריות · לשון תקרה אכסדרא מלא חלונות כדי שיסים קר מן הרוח : קורקוסים · הקרסים : ויבן כתיב · ולא כתיב ויבנה שיהיה לשון בנין עכ"פ : מיקרת ראשה · לשון גבהות וגאוה ועילוי ממש ומתוך גירסת הילקוט נראה שצריך להיות שלא תהא מקילה את ראשה ולקמן בפרשת כי תצא לא גרס ליה כלל : סקרנית · מבטת ומבקשת לראות את הכל : צייתנית · מבקשת לשמוע כל דבר : שלא תהא קנאתנית · גרסינן לשון קנאה : משמשנית · לגנוב ולמשמש כל דבר : פרסנית · לשון מפרסת פרסה כלומר יצאנית : במקום שהוא צנוע כו' · אתיא כמ"ד עילעא חד כתל וכו' והוא מכוסה מן היכך הכרס : מגורות · דירים דרך מדור ובניין · והוו ויבן לשון בניין : מקבלת עוברים · הוולדות : טבוי לקריה כו' · טוב ואשרי לבן עיר שהמלך נעשה שושבינו : לקריה · לשון קריה וכפר ועיין בערוך ערך קר י"ד : והפליגה · והרחיקה : זאת היא של אותו הפעם · זאת היא של הפעם הראשון : [ה"ג בילקוט ד"א זהה היא שעתידה] להקיש עלי כזוג · כלומר שתתרעש עלי וכן היה לבסוף [כדלקמן פי"ט] שהיתה מיללת עליו בקולה : מפעמתני · מקשקשת ומפעמת את רוחי כל הלילה על ידי הרהור וכדמפרש ואזיל : וזו מייגעת כו' · כשהאדם רואה קרי בחלומו נתיגע כאילו שימש מטתו בהקיץ ·

רש"י

קורקוסים · קרסים : פרסנית · הלכנית : מגורות מדורי בית הכסא : טבות לקרתא דמלכא שושבינה · טובה העיר ומשובחת שהמלך שושבינה : לקשקש עליו כזוג · בתמיה · וכי זו האשה שהיא עתידה לגנות אותי בדברים · זו היא שמפעמתני כל הלילה כולה בשעת תשמיש כמו ותפעם רוחו (פ' מקץ) ומתרגמינן ומטרפא רוחיה לשון טרף בקלפי קל טרפי כולם לשון הקשה : החלומות מיגעין את האדם · כמה דאת אמר ותתגני בחלומות (איוב ז') : וזו מיגעת את האדם · בשעת תשמיש : אינה אלא בחלום · שבשעת שינה נבראת דכתיב ויפל ה' אלהים תרדמה וגו' ע"כ :

גר

פירוש מהרז"ו

ג'לוס כך ת"ח צריך להיות בקי בכ"ד ספרים · והכ"ד תכשיטין הן אותן המנוים בישעיה ג' העפ"י שבכללן יש המחלצות והמעטפות הסדינין והחריטין מיני בגדים והכתוב אומר כאן ויהיו שניהם ערומים · י"ל שהתכשיטין לא היו רק בשעת חופה ואח"כ לא היו צריכין שהלכו ערומים : בעדן גן אלהים · עיין לעיל פר' ט' סימן ה' בריאתא דל"ב מדות מדה י"ז · וז"ל מדבר שאינו מפורש במקומו ומפורש במקום אחר כיצד ויטע ה' אלהים גן בעדן ויצמח ה' אלהים כו' · שמענו שהקב"ה נטע לאדה"ר כל עץ וכל מיני מגדים · אבל לא שמענו שברא לו הקב"ה חופות של אבנים טובות ומרגליות · והיכן שמענו בשעה שנאמר לחירום מלך צור בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך אמר לו שמא אדם הראשון אתה שעשיתי לו כל הכבוד הזה עכ"ל · ועיין פדר"א פרק י"ב במפ"ש · ב"ב דף ע"ה ויק"ר פר' כ' סימן ב' קהלת רבה פסוק מי כהחכם · פסיקתא פר' י"ד סימן י' · והדרשה עפ"י מדה י"ז שמפורש ביחזקאל כ"ח · אבל חירם מלך צור ענין החופות ושם עפ"י מדה כ' · הה"ע לחירם שלא היה בג"ע ת"ע להדם שמפורש הללו שהיה בג"ע · ומאחר שעשה להם חופות כמו שעושין לכלה כך קישטה לחוה כמו שמקשטין לכלה · ולכך הביא הה"ד בעדן וכו' ראיה שקישטה ככלה : מסוכתך · היינו חופה שמסכך על האדם כמו סוכה כמ"ש ישעיה סוף ג' כי על כל כבוד חופה : רבנן ורשב"ל רבנן אמרי עשר ורשב"ל אמר י"א · כל מהאמר זה צ"ע גדול לפי מ"ש כאן שאיך אמר שרשב"ל סובר י"א והא"כ אמר ר"ח ב"ח ורשב"ל וכו' עד הכל בכלל · ואיך הוא ראיה על דברי רשב"ל שסובר י"א ור"ח ב"ח סובר י"ג כמ"ש ויק"ר פר' כ' שם וגם שם צריך להגיה כמו בקהלת רבה שם · ובקהלת רבה איתא ר"ח ב"ח אמר י"ג חופות וריש לקיש אמר י"א · ורבנן אמרי עשר ולא פליגי מאן דאמר י"ג עבד כל אבן יקרה תלת ומ"ד חד סר עביד להון חדא ומ"ד עשר לא עביד להון ולא חדא · ואיך מסוה כאן דעת ב"ח ודעת ר"ל. ועוד איך אמר כלל ופרט נעשה כלל מוספת לפרט שהרי בהדיא שנינו בי"ג מדות כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט פרט וכלל נעשה כלל מוסיף על הפרט והכל בכלל · וכאן הוא כלל ופרט · כל אבן יקרה מסוכתך כלל · אודם פטדה פרט אין בכלל אלא מה שבפרט ואין כאן אלא עשר במפורש · וגם מ"ש דמ"ד ט' הרי יש כאן יו"ד בהדיא · ובמאי פליגי כל ד' דעות אלו כו' · חד אמר ט' ומ"א יו"ד ומ"א י"א ומ"א י"ג · על כן בהכרח להגיה כאן וליתן טעם לכל הדיעות · והעיקר כמ"ש הגירסא בויק"ר פר' כ' ובקהלת רבה שם · ובשאר מקומות הנ"ל וכן נ"ל כאן · רבנן ור' חמא בר' חנינא ורשב"ל · רבנן אמרי עשר ור' חמא בר חנינא אמר י"ג ור' שמעון בן לקיש אמר י"א · רבנן אמרי עשר דרשי כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט · והרי כאן עשר אודם פטדה ויהלום תרשיש שוהם וישפה ספיר נופך וברקת וזהב · ר"ח ב"ח ורשב"ל תרויהון אמרין כלל ופרט וכו' ונעשה כלל מוסיף על הפרט · ופירושו כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט · ופרט וכלל נעשה כלל מוסיף על הפרט והכל בכלל · ור"ח ב"ח סובר שלא יתכן לדרוש כאן כלל ופרט שהרי בהכלל מפורש כל אבן יקרה מסוכתך · ואין בכלל אלא מה שבפרט מאבני יקרה אך לא זהב כי זהב אינו בכלל אבני יקרה · גם הוקשה לו כאן חשב ט' אבנים טובות מאבני חושן המפורשים בתורה · ולמה לא חשב עוד ג' · המפורשים שם לשם שבו ואחלמה · ע"כ דורש עפ"י מדה ל"א כאלו כתוב כל אבן יקרה מסוכתך אחר כל אבנים קודם לזהב · כדי לרבות שם ג' אבנים הנשארים בתורה לשם שבו ואחלמה · וא"כ נעשה כלל מוסף על הפרט · ומרבה כל אבני יקר הדומה לפרטים הנ"ל גם הג' החסרים כאן · הרי י"ב אבנים ואח"כ וזהב הוא הי"ג שאינו בפרט וכלל הנ"ל ודעת רשב"ל ג"כ שדורש כמו ר"ח ב"ח פרט וכלל שהכלל מוסף על הפרט ומרבה כל הנ"ל · אך שאותן המפורשים עשה מהם חופות מיוחדות חופה מכל אחד בפני עצמו ומהנשאר לשם שבו ואחלמה עשה מהג' חופה אחת · ובפסחים דף ו' ובתוספות שם ראיה לדברי דהיכא דאיכא טעם אפילו בחד ענינא דרשינן מדה ל"א מוקדם שמאוחר בענין : עשה כתלים של זהב · ובילקוט כאן הגי' וקתדראות של זהב · הם הכסאות וכנ"ל שאינו בכלל החופות ור' אליעזר בר' ביסנא סובר שלפעמ"י שאינו חופה בפני עצמו עכ"פ היה בכלל מסוכתך שעשה הקורקסאות הם קרסים של יריעות של זהב כי אינו נזכר כאן כתלים כלל אלא חופות וא"כ הוא נכס לחופות ולא לכתלים : ב ויבן כתיב התבונן · לקמן פר' מ"ה סימן ה' ופר' פ' סימן ה' ד"ר פר' ו"ו סימן י"א תנחומא סדר וישב פסוק ויהי אחר הדברים האלה · (ועיין כל מקומות אלו השינויים) · והדיוק כמ"ש ברים הפר' · וההתבוננות לנו לא לו חלילה · ופי' שמאותו אבר שהיתה נבראת היה טבעה נוטה לטבע אותו אבר לפעול כמפעלו : קנתנית · מלשון קנאה כמ"ש במ"כ · וצ"ע שהרי הלב כולל כל מדות טובות ורעות · ולמה פרט דווקא קנאה · ויתכן שפורש הקנאה על שהיא קשה מכל המדות שעליה מפורש קשה כשאול קנאה · ויותר נראה על שחשב אח"כ ותקנא רחל הקדים שלא תהא קנאית שגם הקנאה בלב : מן הראש שלא תהא רוחה גסה הגחומא והילקוט גורס מקלת ראשה : אלא ממקום שהוא צנועה · בד"ר שם הגי' מן הירך וצ"ע מניין לו שהרי מקורם אחת מצלעותיו · ופי' לעיל פר' י"ז סימן ו' ב' פירושים או אחת משני צדדים או צלע אחת מצלעותיו · ואין זה הירך וצ"ע ואפשר שמ"ש ירך כמ"ש על ירך המזבח שפירושו צד וצלע וסובר צלע מצלעותיו כתרגומו עילעא : ג בנה בה מגורות · כמו שבונין אוצרות שהדרך לבנות קצר מלמעלה ורחב מלמטה שיהיה כובד המשא על הקרקע לא על הכתלים · וכן עשה באשה שהאם של אשה רחב מלמטה וקצר למעלה : דמלכא שושבינא · שכביכול הוא בעצמו הביאה אל האדם · כשושבין בין חתן וכלה · ובפדר"א פרק י"ב בסוף שהמלאכים היו השושבינין ולעיל סוף פר' ח' איתא שמיכאל וגבריאל היו השושבינין ועי' מ"ש פירושו : ד בתחלה ברא לו · לעיל פר' י"ז סימן ז' : זאת היא של אותו הפעם · פעם זה עתה היא מיוסרת בעיני ועצמות חן בעיני ולא של פעם אחר היינו פעם הראשון שלא יפרה בעיני : זאת היא שעתידה להקיש · דורש מדה ממעל הפעם מלשון פעמון וכמ"ש לקמן פר' י"ט סימן ה' פר' כ' סימן ח' מיללת עליו ועיין ויק"ר פר' ח' סימן ב' הגל שמשון לפעמו : שהיתה מפעמתני ·

יפה תואר

שעשה כתלים של זהב כלומר שהכתלים מבדילים בין השגתו ובין העגול הזה · ושלו יקצר לחשיגו אבל בשאר העגולים עשה לו חופה להשתעשע עם בשכלו · ור' אלעזר בר ביסנא אמר אפילו קורקוסים של זהב עשה לו · פי' שנתן בו הכח להתבונן גם בהעגול הראשון ולדעת התחברותו עם שאר העגולים [הדברים האלה שעתקנו לתת רוח דעת בדברי רז"ל שנראים כתפל בלי מלח · ובפרט להסיר את השגגה הנראית בדבריהם לכאורה ואם יתגלה שהכל דרך מרוחה יותר תאריכו ואשרי חלקו] : מן הלב שלא תהא קנתנית · והקנאה בלב כדכתיב אל יקנא לבך בחטאים · ומביא אח"ז לראיה שיש בה קנאה מן ותקנא רחל באחותה ואע"ג דלקמן פע"א דרשינן שהקנאה שיתה לטובה · מ"מ מוכח מזה שהיתה בה קנאה : טבוי לקריה כו' · בא לרמז לנו כי הזווג אינו דרך מקרה רק בהשגחה מאת ה' · כי הוא שמזווג זווגים · וגם כי בין איש ואשה השכינה שרויה · וכמ"ש רז"ל איש ואשה שכינה שרויה ביניהם : בתחלה

משנת דרבי אליעזר

לכך ס"ל : ויבן כתיב · התבונן מאין לבראתה אמר וכו' הם דברי ר' יהושע בשם ר' לוי ושנקודות המפסיקות הם טעות וטעו את סע"כ בנדתק כתם : מן העין שלא תהא סקרנית · פי' במ"כ מבטת וכו' וטעה בפירושו שמביא המדרש הפסוק ש"ה' מסקרות עינים ובפרשת כי תצא מפורש שלא תהא עינים רמה ע"ש :

[illegible]

ידי משה

ללמוד ע"ד שאחז"ל שמסדורי מילי ואפ"ה יש לה חכמה אבל אדם יוצא לשוק ולומד חכמה מאלף בני אדם ואין חידוש בדבר כנ"ל ולא למד ר"י מנדרים : ור"ש אומר י"א · כאן חסר ונ"ל עוד ור"ח ב"ח אמר י"ג ר"ל אמר י"א חשיב אבן יקרה מסכתך חד · ור"ח חשיב אותן לתלתא לו"א ר"ה ור"ש תרוויהו אמרין

מקרובותיו • עליו הוא אומר עצם מעצמי • לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת • [א] מכאן שניתנה התורה בלשון הקודש • רבי פנחס ורבי חלקיה בשם רבי סימון אמרי כשם שניתנה תורה בלשון הקודש כך נברא העולם בלשון הקודש • שמעת מימיך אומר גיני גיניא אנתרופי אנתרופא • גברא גברתא • אלא איש ואשה למה שהלשון היה נופל על הלשון הזה : ה על כן יעזב איש • [ב] תניא גר שנתגייר והיה נשוי לאחותו בין מן האב בין מן האם יוציא • דברי רבי מאיר • וחכמים אומרים מן האם יוציא מן האב יקיים שאין אב לעובד כוכבים • אתיבון ליה והא כתיב (בראשית כ) וגם אמנה אחותי בת אבי היא וגו' אמר להן [ג] בשיטתן השיבן • אתיב להון רבי מאיר (שם ב) על כן יעזב איש את אביו ואת אמו • אמר רבי יוחנן ופשטו ליה ע"כ יעזב איש את אביו ואת אמו הסמוך לאביו הסמוך לאמו • אתיב רבי אבהו (ס) והכתיב (שמות ו) ויקח עמרם את יוכבד דודתו • אמר רבי שמעון בריה דר' אבהו מעתה אפי' כבני נח לא היו ישראל נוהגים קודם מתן תורה • אתמהא • א"ר לוי ופשטו ליה על כן יעזב איש וגו' • הסמוך לו מאביו הסמוך לו מאמו • רבי אבהו בשם רבי יוחנן אמר [ד] בני נח על הנשואות חייבין (ז) ועל הארוסות פטורין • רבי יונה בשם רבי שמואל אמר זונה שהיא עומדת בשוק ובאו עליה שנים • הראשון פטור והשני חייב משום בעולת בעל • וכי נתכוון הראשון לקנותה בבעילה • הדא אמר (ח) בעילה בבני נח קונה שלא כדת • ומנין שאין להם גירושין • ר' יהודה בר' סימון ור' חנין בשם ר' יוחנן אמר שאין להם גירושין או ששניהם מגרשין זה את זה • אמר רבי יוחנן אשתו

מסורת המדרש א סנהדרין דף כ"א • לקמן פרשה נ"א • ילקוט כאן רמז כ"ד • ב עיין יבמות נ"ח • ועיין סנהדרין דף נ"ח • ג לקמן פ' נ"ב • ד סנהדרין דף נ"ז כל הענין • ירושלמי קדושין פ' א' :

חדושי הרד"ל

(ז) ועל הארוסות פטורות • שכתיב הנך מת וגו' והיא בעולת בעל • על הבעולות חייבין ולא על הארוסות כ"ה בירושלמי ריש קידושין ועיין בבלי סנהדרין נ"ז : (ח) בעילה בב"נ קונה שלא בכוונה • כ"ה בירושלמי שם (ולא אשכ נ"ל דלא כר"א ור"ל דר"א פליג שם בירושלמי ואמר וכוא שנתכוון לקניתה ע"ש) ומהו שיהא להם גירושין כו' בשר"י אמר או שאין להם כו' כ"ה שם וכנ"ל :

חדושי הרש"ש

(ס) והכתיב ויקח עמרם כו' • עמ"כ • ונראה דה"ס ע"ש וכנ"ל וקשיא לתרווייהו דאסרי אחות האב מן

רש"י

גר שנתגייר • והיה נשוי לאחותו בין מן האב ובין מן האם אחר מתן תורה יוציא דברי ר' מאיר וכו' : מן האב יקיים • שאין להם משפחת בית אב • ס"א : אתיבון ליה חכמים לרבי מאיר והא כתיב וגם אמנה אחותי בת אבי היא (פ' לך לך) אלמא מן האב קיים וקשיא לר' מאיר דהא אברהם כלאחר מתן תורה דמי דכתיב ביה עקב אשר שמע אברהם בקולי וגו' (פ' וירא) וקאמר אחותי בת אבי היא ומשני בשיטתן השיבן וכו' ע"כ : וגם אמנה אחותי בת אבי היא וגו' • ואמאי יקיים : בשיטתן השיבן • וכסבורין הן שאחותו ממש היתה אפילו מאב אלא לפי שידע הוא מנהגן שאין חוששין לצד אב אמר כן שלא ישלחוה ממנו : על כן יעזב איש את אביו ואת אמו • אלמא צריך להרחיק מקרובותיו בין מן האב ובין מן האם • ס"א • והכי משמע קרא על כן יעזב איש אחותו הבא מן האב ומן האם ודבק באשתו שאינה קרובה ע"כ • ופשטו ליה על כן יעזב איש וגו' הסמוך לאביו והסמוך לאמו כלומר לעולם אימא לך מן האם ולא מן האב וכגון שהיתה אחות אביו מאם ואחות אמו מאם אבל אחות אביו ואחות אמו ואחות עצמו מאב לא וכהא לא תקפי : אתיב ר' אבהו והא כתיב ויקח את יוכבד דודתו לו לאשה • מאי לאו דודתו מאם ותיובתא דרבי מאיר ורבנן דאמרי אחותו מאם מעתה אפילו כבני נח לא היו ישראל נוהגין קודם מתן תורה אלא דודתו מאב ופשטו ליה על כן יעזב איש הסמוך לו מאביו הסמוך לו מאמו כדאמר ר' שמואל : זונה שהיא עומדת בשוק ובאו עליה שנים הראשון פטור והשני חייב משום בעולת בעל • שהשני יודע בעילת הראשון והראשון אינו יודע בעילת האחרון ואי נמי מצאה בעולה אפשר מוכת עץ היתה אי נמי אלמנה היתה : וכי נתכוון הראשון לקנותה בבעילה הדא אמרה בעילה בבני נח קונה שלא כדת • דבדת ישראל אין בעילה אם לא נתכוון לקנותה בבעילה : ס"א • הסמוך לאביו • כדפרישית והא נמי אחות אביו מן האב היתה ולא מן האם וכדמוכח תרגום ית יוכבד אחות אבוהי : על הנשואות חייבין • על ודבק באשתו סמוך כלומר לאחר שיש לו אישות בה שכן דרך הספר הזה הולך ומפרש המקרא שהוא עומד בו ודורש בו בשני דפין ואינו מזכיר כי אם ראשי תיבות המקרא והולך ודורשו על פני כולו שהם אבל צריך שיפקח הצופה את עיניו ויתפוס בידו משוט לאחוז תיבות המקרא שהדורש עומד בהם להטען עליהם המדרש אף כאן את מוצא שהמקרא הזה ודבק באשתו הוא עומד מכאן ואילך ראה בעיניך ושים לבך אל כל הדברים האלה אשר אני מראה אותך לקבוע כל מדרש ומדרש על מוסדו אשר יוסד מפס : ועל הארוסות פטורין • על ודבק באשתו סמוך להוציא ארוסה שאין לה אישות בה עדיין : שהשני יודע בעילת הראשון וכו' וקנאה בבעילה דכתיב ודבק כיון שדבק בה נעשית אשתו • ע"כ • ומניין שאין להם גרושין לומר שאף בדבר זה אינן נוהגין כדת ישראל לגרש את אשתו בגט או ששניהם מגרשין זה את זה אלא שאינה תורתו היא • שוה לתורתם אף לדבר הזה שבדת ישראל האיש מגרש את אשתו ולא האשה ובדתיהם שניהם מגרשין זה את זה דאמר רבי יוחנן בדיכון אשתו מגרשתו ונותנת לו דוסכון פירוש דיו פורנא כתובה מוכפלת כיון דהיא רוצה לגרש אותו ולא הוא אותה : ס"א • מניין שאין להם כו' כלומר כשם שלמדך כאן שבעילה קונה בבני נח מודבק באשתו שלא כדת משמע דבדביקה נעשית אשתו מנין שאף דבר זה יכול ללמוד ממנו שאין להם גרושין אלא שאינו מודבק בה ועובר על ודבק באשתו : רבי יהודה בשם רבי סימון ורבי חנן בשם רבי יוחנן אמר שאין להם גרושין • שכל שעה ושעה הכתוב מזהירו ודבק באשתו והיו שניהם לבשר אחד ולא יתפרדו איש מעל אחיו שאינו רשאי לגרשה כלמפורש כבר דמודבק באשתו סמוך : או ששניהם מגרשין זה את זה • דכתיב והיו לבשר אחד המשמע כשם שהוא רשאי לגרשה כך היא יש לה רשות לגרש אותו והאי ודבק באשתו לא להכי נפקא דילפינן מיניה שאינה רשאה לגרשו אלא אצטריך ליה לכדאמרן שבעילה קוני

מתנות כהונה

[וכ"מ פירושו באב"א עיין שם] : מכאן שנתנה כו' • המדרש הזה גם הוא לקמן בפ' ל"א ודייק שנתנה תורה בלה"ק ממה שנא' עשה לך שרף שעשה משה מנחשת מפני שלשון נופל על הלשון ודברי הקב"ה היו עשה לך שרף דהיינו נחש בלשון קדש ולכן עשאו מנחשת ולכן נראה שהמדל' הועתק הנה ומה שאמר מכאן שנתנה התורה כו' חוזר על עשה לך שרף : גיני אנתרופי גברא כו' • כולם אינם בלשונות מהולפות ואין נופל על הלשון לומר גינייא אנתריפי גברתא אבל איש ואשה שמענו כו' וכן פי' בערוך ע' אנתרופי : בשיטתן • לפי דבריהם שהם אין חוששין לזרע האב לכך אמר כן כדי שלא יקחוה ממנו ולפי האמת לא היתה אפי' בת אביו אלא בת הרן ובני בנים הרי הן כבנים : על כן יעזב וכו' • פירש רש"י דמשמע אחותו מן האב או מן האם יעזב ודבק באשתו שאינה קרובתו ומשני הסמוך לו מן האם או מן האב כגון אחות אביו מאמו או אחות אמו מאמו אבל אחות אביו ואמו או אחותו מן האב לית לן בה • [ה"ג בילקוט ובירושלמי ופשטא ליה כו' עד ואת אמו הסמוך לאביו כו' ומאמר זה איתא בירושלמי במס' יבמות בפ' נושאין על האנוסה וע"ע שם ובגמרא דידן בפ' ד' מיתות ובפ' נושאין כו' ושם בתוס' ובירושלמי מסיים אחות אמו יוציא אחות אביו יקיים דר"מ ורי"א אחות אמו מאמו יוציא ומאביו יקיים] : ויקח עמרם כו' • פירש"י מאי לאו שהיתה דודתו מאם וקשה לתרוייהו דאסרי אחות האם ומשני אפי' כבני נח כו' בתמיה אלא פשטו ליה על כן יעזוב כו' וזו היתה אחות אביו מן האב ואי קשיא א"כ הקשי לר"מ י"ל דר"מ דרש את אביו ואת אמו אחותו ממש או מן האב או מן האם אבל אחות אב ואם לא נאסר עליהם וכ"מ באב"א וכתב שמצא כן בתוס' : על הנשואות כו' • פירש"י דדייק ודבק באשתו משנהג עמה דרך אישות : וכי נתכוין כו' • בתמיה אם כן אינה אשת איש עדיין : שלא כדת • כלומר אפילו לא נתכוון לשם קידושין וזהו שלא כדת תורה ודייק מדכתיב ודבק באשתו ע"י דבוק כבר היא אשתו כן פירש רש"י : מניין שאין להם כו' • בירושלמי גרס מניין שיהא להם : בשם ר' יוחנן • פירש"י ודבק באשתו מלמדנו שיהו שוים ויהו שניהם בשוה לבשר אחד ואין אחד מהם יכול לגרש חבירו אלא זו את זה וזה את זו : א"ר יוחנן • משמיה דנפשיה עמד

יפה תואר

נראה לו כו' ע' בפ' שלפני זה סי' ז' : כך נברא העולם בלה"ק פי' שעיקר דבורו של אדם היה בלה"ק • שלימו בסנהד' פ' א' דיני ממונות אדה"ר בלשון ארמי ספר (ואחר דברי היפ"ת בזה הסי' עי' בביאור מהרז"ו) : אתיב להון ר"מ ע"כ יעזב איש ומפרשי את הכתוב ע"כ כיון דבזאת הפעם נבראת האשה מעצם האדם : נכון הולך לבוא כי נאם שיעזוב איש את אביו ואת אמו וגו' : ואם לו כבני נח לא היו ישראל נוהגים • והא דאמרינן לקמן בפ' פ"ד לאחיותיהם נשאו השבטים • י"ל שבני לאה לקחו בנות רחל והן הימך • וכמו כן בבני זלפה ובלהה ובנותיהם ולא לקחו רק אחות מן האב : ומנין שאין להם גירושין • כדינו לגרשה בגט וע"ז אמר ריב"ל שאין להם גירושין היינו שיפרדו זה מזה או ששניהם מגרשין וא"ז פי' כי הכח בכל נד מהם להפריד את הצד השני ממנו • ומ"ש ר"י ונותנת לו דופורן לאו דוקא כי פני ... להפרד ממנו וכדאיתא בפ' ד' מיתות בשפחה מיוחדת לעבד מאימת התחתה מתפרע ראשה ע"ש •

פירוש מהרז"ו

אולי נ"ל שהיא מפעמתני פי' שעתידה לפעמתני • וכמ"ש במ"כ שע"י ההרהור ביום יהיה כל הלילה בחלום בענין זה וכמפרש והולך שהרהור זה קשה מכל הרהור : כך נברא העולם בלה"ק • פירוש כשנברא העולם דיבר האדם בלה"ק וקרא לעזרו אשה כי לוקחה מאיש ואין בשאר הלשונות כן וזה ראיה שכן השי"ת כשברא העולם ויאמר יהי אור יהי רקיע הכל בלה"ק לפרש שמים אש ומים אבן שרצתם • כן כל השמות שקרא אדם לכל הברואים עפ"י מדה זו ולעצמו אדם ולהשי"ת אדני • וזהו שאמר נברא העולם וזהו הכח הגדול של מדת ממעל : גיני גיניא • פירש הערוך שבלשון יוני קורין לגינים נקבה • ולזכר אין קורין גיניא • אלא אנתרופי • ואין קורין לנקבה אנתרופות ולנקבה קורין אתתא ולזכר אין קורין איתי אלא גברא • ולנקבה אין קורין גברתא אלא לזכר קורין בלשון יון אנדרו אנתרופי ובארמי גברא • ולנקבה בלשון יוני גינוס • ובארמי איתתא ע"ש בערוך ובמ"ע : ה תני גר שנתגייר והיה נשוי אחותו • ירושלמי יבמות פרק י"א הלכה ב' : אותבין ליה והא כתיב וגם אמנה אחותי בת אבי • וס"ד אך לא בת אמי ותהי לי לאשה • הרי שעיקר האיסור אם היתה בת אמו אך בת אביו אין איסור : אמר להן בשיטתן השיבן • פי' שבאמת לא היתה לא בת אביו ולא בת אמו כי אם בת אחיו בת הרן כמ"ש לקמן סוף פר' ל"ח בהדיא • אך כאן אמר להם לפי מה שאמרו הם ולמה אמרתי אחותו וסברו אחותו באמת וא"כ אמר שקר לגמרי • ע"ז גם כן שלא היה שקר גמור שמצד האב יש לו קרבות עמה שהרן היה אחיו מצד האב ולא מצד האם שמ"ש אחותי פירושו קרובתי : אתיב להון ר"ם ע"ב וכו' עד אחר אמו • וס"ל ודבק באשתו • ואיזה היפך הוא זה • וכי אינו יכול לקחת אשה והוא בבית אביו ואמו • ולא יעזוב אביו ואמו אלא על כרחך הפי' כשרוצה ליקח אשה יראה שלא תהיה לא בת אביו ולא בת אמו • מקשי לרבנן • ופשטו ליה פי' ותירצו לו דה"פ שיעזוב ליקח אשה שסמוכה לו מאביו ומאמו • ובהווה מדבר שדעתו קרובה יותר לאחות שהיא מן האב ומן האם יחד • ורוב אחים ואחיות של שניהם ועיקר האיסור על שהיא בת האם ועיין בירושלמי גירסא אחרת ואני כתבתי ליישב גירסת המדרש : ויקח עמרם וכו' לאשה • וחז"ל לשיטתם כמ"ש שמ"ר פר' א' סימן י"ט שיוכבד בת לוי ממש אחות קהת ועמרם בן קהת נמצא יוכבד דודתו • ולא יתכן לומר שהיתה דודתו מן האב ולא מן האם • שהרי בהדיא אמרו בפר"א פרק ל"ו ופרק ל"ט שבנותיו של יעקב נשי בניו היו וכל זרעו של יעקב אחיותיהם ואחר בשרם נשאו כדי שלא יתחתנו בכנענים • הרי שהיתה דודתו מצד האב ומצד האם • ודודתו ערוה היא וכמ"ש בהדיא בפרשת עריות דודתך היא ואף שהיה יכול להקשות יותר שהרי כולם לקחו אחיותיהם ותאומותיהם • אך זה אינו מפורש • ומקשה מפסוק מפורש וכן הוא לקמן פר' פ"ב סוף סימן ח' שתאומותיהם נשאו השבטים • וע"ז אמר ר"ש בריה דר"א שאפילו כבני נח לא עשו שלהם נאסר האחות והם נשאו אחיות • ועיין בירושלמי ואם כן הקושיא לתרווייהו • ותירצו דלעולם יעזוב את אביו ואת אמו כדקאמרת לר' מאיר בת אביו או בת אמו • ולרבנן בת שניהם יחד • ומבני יעקב אין קושיא כלל שיעקב נביא ועפ"י הדבור עשה שהרי נולדו תאומותיהם לזווג להם • הנה פירשתי המדרש כפי הגירסא שנמצא במדרש ובדברי חז"ל בהדיא • אך באמת אין הגירסא ברורה כל כך • וגם בירושלמי איתא עוד פלוגתא אחות לאביו וקיים דברי ר' מאיר ר' יודא אומר אחות אמו מאם יוציא • אחות אמו מאב יקיים וכו' וע"ז מקשה מיוכבד ע"ש : השני חייב משום בעולת בעל • כוונת המדרש על הפסוק • הנך מת על האשה אשר לקחת והיא בעולת בעל • שאינו תלוי רק בבעל הראשון : ומנין שאין להם קידושין • בירושלמי ריש קדושין ושם הגי' הרי למדנו וכו' • מהו שיהא להם ר' יודן בן פזי ור' חנן בשם ר"ה רבא דציפורין או שאין להם או ששניהם

וכא

ידי משה

אמרין והכל בכלל ר"ל כל אותן יו"ד חופות האמרים בפסוק אודם פטדה כו' שיהיה כל חופה אבן טוב אחד אבל החופה י"א לר"ש הנרמז בכל אבן יקרה מסכתה יהיה בזה הסוכה כל אותן יו"ד אבנים טובות כך פירושו של הכל בכלל • ולר"מ יש שלש סוכות מכל אבנים טובות ... וכן הוא בירושלמי ובקהלת רבה : מכאן שניתנה התורה בלשון הקודש פי' מ"ש שהמדרש זה לקוח מן פסוק עשה לך שרף ... ובדי לקיים גירסא הספר נ"ל דקי"ל ... אדם אינו אלא עד עצם מעצמי אבל

משנה

לזאת יקרא אשה התורה אמרה כך ר"ל לזאת בשביל שאמר אדם עצם מעצמי • דהיינו שלקחת העצמות והבשר ממנו לפיכך יקרא אשה אבל אדם לא דיבר בלשון הקודש • ור"פ סבר שהכל הם דברי אדם עד סוף הפסוק לפיכך אמר כשם שהתורה ניתנה בלשון הקודש כ"ל כך נברא העולם בלשון הקודש • כלומר שגם אדם דיבר בלשון הקודש ... שאין מגרשין ... ובכל רגע ידבקו זה ... ויהיו לבשר אחד ולא יתפרדו או שניהם מגרשים זה את

אשתו מגרשתו ונותנת לו דופורון · תני ר' חייא עובד כוכבים שגירש את אשתו והלכה ונישאת לאחר והלכו שניהם ונתגיירו · איני קורא עליו (דברים כד) לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה וגו' רבי אחא בשם ר' חנינא בר פפא אמר [א] בכל ספר מלאכי כתיב ה' צבאות · ובכאן כתיב אלהי ישראל שנאמר (מלאכי ב) כי שנא שלח (ז) אמר ה' אלהי ישראל כביכול לא יחול שמו אלא על ישראל בלבד · אמר רבי חגי בשעה שעלו ישראל מן הגולה · נתפחמו פני הנשים מן השמש ותניחו אותן · והלכו להם ונשאו נשים עמוניות · והיו מקיפות את המזבח ובוכות · הוא שמלאכי אומר (שם) וזאת שנית תעשו · שנייה לשטים · כסות דמעה (ט) את מזבח ה' בכי ואנקה · אמר הקב"ה (ז) מאן קביל מהם · בכי ואנקה משגזלת והמסת (י) ונטלת יפיה ממנה אתה משלחה · אתמהא · ומניין שהן מוזהרין על גילוי עריות כישראל · [ב] שנא' ודבק באשתו ולא באשת חבירו ולא בזכור ולא בבהמה · רבי שמואל ורבי אבהו ורבי אלעזר בשם רבי חנינא אמרו בן נח שבא על אשתו שלא כדרכה חייב מיתה · אמר רבי אסי כל איסור שכתוב בבני נח לא בעשה · ולא בלא תעשה · אלא במיתה · והיאך עבידא (בראשית ב) ודבק באשתו והיו לבשר אחד: [ג] ויהיו שניהם ערומים · אמר רבי אליעזר שלשה הן שלא המתינו בשלותן שש שעות · ואלו הן אדם · וישראל · וסיסרא · אדם שנאמר (ח) ולא יתבששו · לא באו שש שעות והוא בשלותו · וישראל · שנאמר (שמות לב) וירא העם כי בשש משה · [ד] כי באו שש שעות ולא בא משה · סיסרא שנאמר (שופטים ה) מדוע בשש רכבו לבא · בכל יום היה למוד לבא בשלש שעות בארבע שעות · ועכשיו באו שש שעות ולא בא · הוי ולא יתבוששו: והנחש היה ערום לא היה צריך קרא לומר · אלא ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו וגו' · אמר ר' יהושע בן קרחה להודיעך מאי זו חטייה קפץ

מסורת המדרש א ירושלמי קדושין פ' א' · ילקוט מלאכי רמז תקפ"ט · ב עיין סנהדרין דף נ"ח כה"ע · ג ילקוט כאן רמז כ"ט · ילקוט שופטים רמז נ"א · ד שבת דף פ"ט · תנחומא סדר תשא סי' י"ט · ילקוט תורה רמז שנ"א:

חדושי הרש"ש

גן כאם: (ז) אמר ה' אלהי ישראל · בישראל נתתי גירושין כצ"ל עיין ירושלמי פרק קמא דקדושין בראשו: (ז) מאן קביל מהם · עמ"כ פי' דסיפיה דקרא מאין עוד פנות אל המנחה וגו': (ח) ולא יתבוששו לא באו

חדושי הרד"ל

(ט) את מזבח ה' בכי ואנקה כו' · ולקחת רצון מידכם · אמר הקב"ה מאן קביל מנהון כי שנא שלח וגו' וכסה חמס על לבושו ומשגזלת והמסת כצ"ל: (י) ונטלת יפיה · בילקוט הגי' וניוולת יפיה:

מתנות כהונה

עמד על בירורו של דבר שהוא אינו יכול לגרשה שעליו כתיב ודבק וגו' · אבל היא יכולה לגרשו: דופורון · פירש"י כתובה כפולה כיון שהוא אינו רוצה · דו · שנים: פורנא · כתובה והאי לבשר אחד דרש ליה לכדלקמן: אלא על ישראל מפרשים בירושלמי מסכת עבודת כוכבים פרק השוכר · גירושי ישראל נקראו גירושיו · ולא של עובד כוכבים וא"כ מה שנשאה השני הוי בעילת זנות: נתפחמו · נעשו שחורות לשון פחמין: שנייה לשטים · כראשונה דבקו בנכריות בשטים בערבות מואב וזאת היא פעם שנית: ואנקה וגו' · גרסי' מתוך פירוש רש"י למדתי דהכי גרסינן מאן יקבל מהם מבכי ואנקה כו' · פי' מי יוכל לקבל מהן זבח ומנחה מפני בכי ואנקה שגורמין לנשותיהם · [ובערוך ערך שני גרס כגיר' הספר]: משגזלת וכו' · סיפיה דקרא קדרים וכסה חמס על לבושו: והיאך עבידא · מצאתי בפירש"י והיאך יבא עליה מאחר שאסור שלא כדרכו ומשני ודבק וכו' · עי"ל היאך נעשה ומאין נלמד וכן הוא בירושלמי בן נח שבא על אשתו שלא כדרכו נהרג מה טעם ודבק כו' נלמוד שיהא אסור שלא כדרכו: ולא יתבוששו · נוטריקון ולא באו שש שעות: אלא ויעש · עיין בפירש"י ז"ל בחומש: מאיזה חטייה · וזה נחשב להם עון אשר חטאו שעסקו

רש"י

בבני נח שלא כדת כלומר שהדבר שקול שהכתוב נשמע לשני דברים: אשתו מגרשתו ונותנת לו דיופורין · כלומר הוא ודאי אינו רשאי לגרשה שכל שעה הוא מצווה על ודבק באשתו אבל היא אינה מצווה עליו שלא לגרשו דלא כתיב ודבקו שניהם כאחד והאי והיו לבשר אחד נפקא ליה לכדלקמן למקום ששניהם עושין בשר אחד פרט לשלא כדרכה: ובדרש רבי יהודה בר סימון אומר שאין להם גרושין או ששניהם מגרשין זה את זה · עדיין היה הדבר שקול · שלא נתברר לן לאיזה משני דברים הללו יהא המקרא נדרש וכדאמרה רבי יוחנן לגרמיה דלא אמרה חד אמורא משמיה אלא הוא גופיה עמד על בירורו של דבר זה המקרא נדרש שהוא אינו רשאי לגרשה דכתיב ודבק באשתו אבל היא מגרשתו מדלא כתיב ודבקו שניהם כאחד ע"כ: תני ר' חייא עובד כוכבים שגרש את אשתו והלכה ונשאת לאחר ונתגיירו · המגרש וגרושתו שנשאת אין אני קורא עליו לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה וגו' (דברים כ"ד) הואיל ובשעת גרושין עובד כוכבים היה ובעילתו זנות: כביכול לא ייחד שמו על הגרושין אלא על ישראל · דכתיב כי שנא שלח אמר ה' אלהי ישראל שלא אמר הכתוב אמר ה' כי שנא שלח אלא הרחיק שמו הגדול מן הגרושין · ונתנו על ישראל דכתיב כי שנא שלח אמר ה' אלהי ישראל: ס"א · גם ר' חייא אהאי קרא קא סמיך דדרים ותני עובד כוכבים שגרש את אשתו והלכה ונשאת והלכו שניהם ונתגיירו איני קורא עליו לא יוכל בעלה לשוב לקחתה שהרי גרושיו אינן גרושין שהוא מצווה עליה לידבק בכל שעה ולא לגרשה דכתיב ודבק באשתו לפיכך אין גרושיו גרושין ולא נשואיה נשואין ועדיין היא אשת הראשון וכשנתגיירו יכול הראשון לשוב לקחתה: וכשאנא רבי יוחנן תו' של רבי חייא הבין דרבי חייא אהאי קרא קא סמיך ולהכי אתא קרא שאינו יכול לגרשה ואמר אשתו מגרשתו ולא הוא לאשתו ומביא ראיה לדבריו הא דתני רבי חייא וכו' והא דאמר רבי אחא בשם רבי חנינא שלא יחול שמו של הקב"ה על הגירושין אינו אלא על ישראל בלבד שהעובד כוכבים אינו בתורת גרושין מדלא כתיב כי שנא שלח אמר ה' אלא אמר אלהי ישראל כאן למדך שישראל הוא שנצטוו על הגרושין ולא על העובד כוכבים ועניין הפרשה מספר בגרושין וכל הפרשה לא כתיב ה' אלהי ישראל כי אם בפסוק הזה · ע"כ: בשעה שעלו ישראל מן הגולה נתפחמו פניהם של נשים מהשמש והניחו אותן ונשאו נשים נכריות והיו נשיהן מקיפות המזבח ובוכות הוא שמלאכי אמר וזאת שנית תעשו הטא שנייה לשטים: כסות דמעה את מזבח ה' בכי ואנקה · מאין עוד פנות אל המנחה וגו' אמר הקב"ה מי יקבל מכם מנחה או זבח ואנקה שאתם גורמים לנשיכם בכיה: שגזלת וחמסת וכו' · כל איסור שכתוב בבני נח אינו לא בעשה ולא בלא תעשה אלא במיתה: למקום ששניהם נעשים בשר אחד · שמולידין בניס פרט לשלא כדרכה: ס"א · מקיפות את המזבח וכו' · ולפיכך היו מקיפות את המזבח שהיו אומרות מה פשענו שהניחונו בעלינו אם מקנאין ומחשדין אותנו מזנות הרי אנו מזומנים לבא כאן ויבא הכהן וישקנו מי המרים כדין סוטה שקינא אותה בעלה והוא שמלאכי אומר וזאת תעשו שנית לשטים חטא שניה לאותו חטא שעשיתם בשטיש דכתיב ויחל העם לזנות (במדבר כ"ה א'): ומניין שהיו מוזהרין על העריות בישראל ת"ל ודבק באשתו וגו' · הרי כאן מלמד על מה שאמר למעלה אדרבי יהודה בר סימון ורבי חנין בשם ר' יוחנן ואדרבי יוחנן ואדרבי חייא אחא בשם רבי חנינא ואהא שבני נח מוזהרין על גילוי עריות כישראל והיך עבידא כלומר שחייב עליה בביאה שלא כדרכה ואיך יבא עליה בהיתר תלמוד לומר והיו לבשר אחד למקום ששניהם נעשו בשר אחד: הא דאמרינן לעיל בעילה קונה בבני נח שלא כדת כגון שלא נתכוון לקנותה בבעילה שבא עליה בזנות אפילו הכי קונה שבדת ישראל אין בעילה קונה אם לא נתכוון לקנותה בבעילה: (נשלה מלשון השולה דגים מן הים) וכי לא היה צריך קרא למימר וכו' סמוך אולא יתבוששו: ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וגו' · בתמיהא דההיא ענינא משתע

פירוש מהרז"ו

ובאו לפרש הבעיא: דופרין · דו שנים · פורין כתובה: אשר שלחה · לשוב לקחתה לאשה: תני ר' חייא · לשון הירושלמי מלתא דר' חייא רבה אמרו כנענים לא היו להם גירושין שאם גרשה באיזה אופן שיהיה אינה מגורשת ואין כאן אשר שלחה: בבל ספר מלאכי כתוב · בירושלמי שם הגי' כי שנא שלח אמר ה' אלהי ישראל בישראל נתתי גירושין · ר' חנינא בשם ר' פינחס בכל הפרשה כתיב ה' צבאות וכאן כתיב אלהי ישראל ללמדך שלא יחד הקב"ה שמו בגירושין אלא וכו' כצ"ל · ופירוש המאמר מבואר בפירושי על ל"ב מדות מדה ע"ז באריכות · והכוונה בקיצור שבמקום זה שמדבר בגירושין שנשאו נשים עמוניות כמפורש ולא גרשו נשותיהם ופירשו מהם · והוכיחם הנביא כי שנא שלח אם שנאת אותה שלח אותה כדין התורה בגט כאשר נוה ה' אלהי ישראל וכאן במדרש אשר תיבת בגירושין ע"כ אין פירוש למאמר: וזאת שנית כו' שנית לשטים · כמו שבשטים נשאו בנות מואב ועמון ומדין וכן כאן כי לפי פשוטו אין כאן אלא דבר אחד שעזבו נשותיהם והם היו בוכים לפני המזבח · ואיך אמר שהם עשו שנית שמשמע שאותו דבר עשו פעם שנית ע"כ דרשו חז"ל שנית לשטים: מאן קביל מהם · פי' איזה דבר אקבל · וכמ"ש שם מאין עוד פנות אל המנחה ולקחת רצון מידכם · פי' אתם מקריבים קרבנות ומנחות על המזבח · ונשותיכם סובבים את המזבח ובוכים על החמס שאתם עושים להם איזה דבר אקבל אם הקרבנות או בכי הנשים: משגזלת וחמסת · כמ"ש וכסה חמס על לבושו שגזלו מנשותיהם בגדיהם וכלי חמדתם ונטלו יפים שהוליכום כל הדרך מבבל לא"י בחמה ונתפחמו פניהם: והיאך עבידא · פי' איך אתה דורש כך ומאין למד ולשון הירושלמי מה טעם: שנאמר ודבק כו' פי' שילדו בנים: [ד] בשלותן שש שעות · גרס מ"ש ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יתבוששו · שאם הוא מלשון בושה אלא מלשון המתנה כמ"ש מדוע בושש רכבו · בושש משה מדת נוטריקון ולא המתינו בשלותן שש ותיבה שעות הוסיף עפ"י מדה ט' · גם אפשר שזה מרומז בשני שיני"ן שש שעות · ולפי מ"ש החשבון של י"ב שעות בפר"א פרק י"א שבשעה שביעית מדווגה לו חוה שמינית נכנסו · תשיעית עלו למטה שנים וירדו ארבעה · עשירית הכניסו לג"ע ועבר על צווי י"א נידון י"ב נתגרש · הרי שלא היו בשלותן ו' שעות שתחלת שלוותן היה כשנזדווגה לו חוה בז' · וביו"א נידון ואבדו שלוותן · ועיין ויק"ר ריש פר' כ"ט חשבון אחר · והתחילו הו' שעות מעת שנזרקה בו נשמה בשעה ו' ובאבות דר"נ חשבון אחר · איך שלא היו בשלוותן ו' שעות · ועיין שמ"ר ריש פר' ל"ב ועיין ילקוט כאן · וילקוט שופטים ה': כי בושש משה · שהיל"ל כי אחר משה או התמהמה · ע"כ דורש מדה ע"ז שכאן מיוחד שהוצרך לכתוב בושש · ודרש נוטריקון באו שש שעות ואינו יוצא מפשוטו מלשון איחור · וזהו ולא בא משה · ועיין שמ"ר פר' מ"א סימן ז' ומש"ם · וכן אצל סיסרא על פי מדוה הנ"ל: היה למוד לבא · היינו מן המלחמה ומן השלל · ועיקר דרשה זו כמו מסורת · כי בכל התנ"ך לא נמצא שורש זה בשני שיני"ן בין אצל המתנה ואיחור ובין אצל לשון בושה וחרפה · כי אם בג' מקומות אלו · ומ"ש בשלוותן אינו שייך אלא אצל אדם לבד שלא היה לו שלוה רק קודם שחטא ולא כן · ואיך יאמר שלא המתינו שש שעות בשלותן · ועל כן לא הזכיר תיבת בשלותן אצל ישראל וסיסרא · והכוונה באותו יום שנכשלו לא הגיעו לו' שעות ביום זה · ויתכן שכוון בזה לענין עמוק כי חטא האדם נתקן אצל מתן תורה ואז פסקה זוהמתן שהטיל בהן הנחש שמרומז במ"ש ולא יתבוששו · ואח"כ חזרו ונתקלקלו אצל העגל וחזרה זוהמתן כי בושש והיה שמור להן עד שבא סיסרא מדוע בושש · ונהפך הבושש עליו · כשאמרו שירה על מפלתו של סיסרא שאז נמחל להם הכל · והתחיל מאז חשבון חדש וכמ"ש מדרש שמואל פר' כ"ט העתקתי לשונו בשמ"ר פר' כ"ג סימן י"ב וש"נ ומבואר שהשירה מוחלת עונות · ראשונים לגמרי ונעשו בריה חדשה · וע"כ נכתב בג' מקומות אלו לשון בושש: לא היה צריך · לקמן פר' פ"ה סימן ב' שלאיזה ענין אמר שהם ערומים · לומר שלך עשה להם בגדים · וכמ"ש ויעש ה"א לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם וא"כ היה צריך להסמיך כאן מיד פסוק ויעש

יפה תואר

וילפי זה מהכתוב כי פ:ת ש:ח וכמו דאיתא בירושלמי פ"ק דקדושין: אדם וישראל וסיסרא · כי בשלשה דב: יש תולך הצלחת האדם · שאחד בחכמתו כי יחכם לשמור את רכושו שלא יאבד · וע"ז מביא כי אדם דאמרינן לעיל בפ' י"ו חכמתו מרובה כו' ובכל זאת לא עמד בשלותו ובהצלחתו · השני ביחוסו ובשרשו כי על הרוב תתמיד ההצלחה במשפחת המוצלחים · וגם מנערותו ילמוד מבית אביו לשמור את רכושו ולהרבותו · וע"ז מביא כי ישראל בני האבות אשר נחלת שמונה בה' אחד כיתה למורשה להם מאבותיהם · ובכל זאת לא עמדו בשלותם ובאמונתם ועשו את העגל · השלישי אם הוא לבדו עשיר ועשה לו חיל והון בידו · הוא יגלה בחילו והונו · כי יודע לשמור את רכושו בעמלו אשר עמל להשיג העושר · וע"ז מביא כי סיסרא אשר תשע מאות רכב ברזל היו לו · ובכל זאת לא הועיל לו חילו ועוזו ונפל שדוד בידי אשה: ומזה ילמוד האדם כי אם ה' לא יאריכנו בהצלחתו · ואם הוא יסור מדרכי יושר · אז חכמתו יחוסו ועשרו מבטח כוגד הוא לפניו: ולא יתבוששו לא באו שש כו' באו לכלול במלת יתבוששו וכושש שתי הסוראות אשר לשרש בוש והם חרפה ואיחור אבל לא לסעתיקם נהוראה אחרת · ומשכו לפי זה ולא יתבוששו אל והנחש היה ערום כי בא לפרש מדוע לא המתין בשלותו:

מרכס

ידי משה

את זה כלומר אפילו לא תדרוש ודבק באשתי שידבק בה עולמית עכ"פ תדרוש והיו לבשר אחד שיהיו שוים ויגרשו זה את זה אבל ר"י ס"ל אשתי מגרשתו לפי שר"י כבר ודבק הוא אזהרה עליו ולא עליה לכך היא מגרשתו ולא הוא מגרש אותה כצ"ל: כביכול אין הקב"ה יחול שמו אלא על ישראל בלבד שלשון מגומגם קלם וגם לשון כביכול אין לו שום פי' ואי לא מתפסינא הייתי מחליף מלת אלא קודם מלת וכאן [illegible]

אלא על כל צבאות לפיכך נאמר בכל הספר צבאות ולא אלהי ישראל ובשביל זה אמר לשון כביכול לפי שבאמת אינו כן ומב"ה הזכרת שכתיב פעם אלהי ישראל שלא תאמר באמת ח"ו כן הוא: והיו מקיפין את המזבח מצאתי במדרש אגדה דלהכי היו מקיפין את המזבח באמרם תבדוק אותנו כסוטות כדכתיב ואת העפר יקח מקרקע המזבח ולז"ל לפי שמצינו כל המגרש אשתו ראשונה מזבח מוריד עליו דמעות כנ"ל: [illegible]

עליהם אותו הרשע · מתוך שראה אותן מתעסקין בדרך ארץ ונתאוה
לה · אמר רבי יעקב דכפר חנין (יא) שלא להפסיק בפרשתו של נחש :

פרשה יט א והנחש היה ערום · כתיב (קהלת א) כי ברב
חכמה רב כעס ויוסיף דעת יוסיף
מכאוב · א ע"י שאדם מרבה עליו (א) חכמה הוא מרבה עליו כעס · וע"י
שהוא מוסיף דעת הוא מוסיף עליו מכאוב · אמר שלמה ע"י שהרביתי
עלי חכמה הרביתי עלי כעס · ועל ידי שהוספתי עלי דעת הוספתי
עלי מכאוב · שמעת מימיך אומר (ב) חמור זה יוצא צינה עליו · כמה
חכמים באה עליו · והיכן הן יסורין מצויין · על בני אדם · ב רב אמר
אין תלמיד חכם צריך התראה · אמר ר' יוחנן כבלי פשתן הדקים
הבאים מבית שאן אם מתפחמין קימעא הן אבודין אבל כלי פשתן
הארבליין · כמה הן · וכמה דמיהם · תני ר' ישמעאל ג לפום גמלא
שחנא · בנוהג שבעולם שני בני אדם נכנסין לקפילין · חד אמר
אייתי קופר צלי · ופיתא נקייה · וחמר טב · וחד אמר אייתי פיתא
ותרדין · דין אכל ומתנזק · ודין אכל ולא מתנזק · הוי (ג) על דין
היא רבה ועל אוחרן לית היא רבה · תני בשם רבי מאיר לפי גדולתו
של נחש היה מפלתו · ערום מכל · ארור מכל · רבי הושעיא רבה אמר
דקרטים (א) היה (ד) עומד כקנה ורגלים היו לו · רבי ירמיה בן
אלעזר אמר אפיקורס היה · רבי שמעון בן אלעזר אמר כגמל היה ·
ד טובה גדולה חסר העולם · שאלמלא כן היה אדם משלח פרגמטיא
בידו והיה הולך ובא : **ב** ויאמר אל האשה אף כי אמר אלהים ·
אמר רבי חנינא בן סנסן ה ארבעה הן שפתחו באף ונאבדו באף ·
ואלו הן נחש · ושר האופים · ועדת קורח · והמן · נחש (בראשית ג)
ויאמר אל האשה אף · שר האופים (שם מ) אף אני בחלומי · עדת
קרח (במדבר ד) אף לא אל ארץ · המן (אסתר ה) אף לא הביאה אסתר :
ג ותאמר האשה אל הנחש · ו והיכן היה אדם באותה שעה · אבא
בר קוריה אמר נתעסק בדרך הארץ וישן לו · רבנן אמרי נטלו
הקב"ה והחזירו בכל העולם כולו · א"ל כאן בית נטע · כאן בית

מסורת המדרש א מדרש שמואל פרשה ז' · קהלת רבה סוף פרשה א' · ילקוט קהלת רמז תתקס"ד · ב סנהדרין דף ח' · ג כתובות דף ס"ז ודף ק"ד · סוטה דף י"ג · ד סנהדרין דף נ"ט · אדר"ן פרק א' · פרקי דרבי אליעזר פרק י"ג · ה ילקוט כאן רמז כ"ו · ילקוט אסתר רמז תתרנ"ז · ו ילקוט כאן רמז כ"ו ·

חדושי הרד"ל

(יא) שלא להפסיק בפרשתו של נחש · שהקושיא היתה שהיה לו לכתוב פסוק ויהיו שניהם ערומים סמוך לפסוק זה וע"ז משני ש.א להפסיק כו' · וכ"מ לקמן פ' פ"ה ע"ש :
(א) חכמה הוא מרבה עליו כעס · ע"ד מ"ש צורבא מרבנן דרתח אורייתא מרתחא ליה · ועיין במדרש שמואל פ' ז' · ובקה"ר שם ע"פ זה : (ב) חמור זה יוצא צינה עליו כמה חכמים כו' · באמת אמרו בשבת (נ"ג ע"א) ובמ"ק (י"ב ע"א) שחמור קריר ליה וסובל צינה ביותר · ובקה"ר ובמדרש שמואל שם הגי' חמור זה וצוית עליו גמל זה וצוית עליו ועי"ל פ' כ' ובערוך ערך אבובית הביא הגי' חמור זה יוצא הצינה ע.יה אבובית עליה : (ג) על דין הוא רבה · הוא אצ'ה גשה לפניו ומזיק ליה : (ד) עומד כקנה כצ"ל · מפני שהנחש דק וארוך שמשילו לקנה · ואפשר עיקר הגי' נ"ל עומד בקומה :

חדושי הרש"ש

שם שעות והוא בשלותו · עי' בויק"ר ר"פ כ"ט בשעה ראשונה כו' ביו"ד עבר · וצ"ל דהשיב כאן משעה שהקמו שהיה נראה אז בתואר אדם : (א) היה עומד כקנה בילקוט הגי' בקומה :

רש"י

קרא ולמה הפסיק הענין והתחיל לספר מעשה נחש והניח ענין הראשון : רבי יעקב דכפר חנין · אמר לפיכך עירב פרשת נחש לענין אחר שלא להפסיק בפרשתו של נחש לעשות לה פרשה בפני עצמה ולפסוק בפורענותן לפיכך עירבה ע"כ :

פרשה יט הוספתי דעת הוספתי עלי מכאוב · שאמרתי אני ארבה ולא אסור ובדבר זה נכשל : שמעת מימיך אמרו חמור זה יוצא עליו צינה · יוצא עליו חמה · זה חולי קדחת : אבב פי' קור : ס"א חככים חולי אם פלמו"ן בלע"ז : רב אמר אין צריך ת"ח התראה · שלא נתנה התראה אלא לבני אדם שאין יודעין אם חוטאין בדבר אם לאו הרי ברוב חכמה רוב כעס ואין יסורין מצוין אלא על בני אדם ולא על הבהמה הה"ד כי רעת האדם רבה עליו עליו ולא על אחר : אמר · אומר כלי פשתן הדקין : הבאין מארבל אם מתפחמין הם כמה · אין בכך כלום : כמה הם וכמה דמיהם · בדמים מועטים אדם קונה אותם · כך ת"ח כמו שחכמתו יתירה הוא נקנס יותר : קפילין · חנות שמוכרים שם לחם יין ובשר : קופר · בשר צלי : שיחנא · משוי · ולא נשא אותם הארץ (פ' לך לך) תרגום ירושלמי לא סובלא יתהון ארעא : ס"א · כך לפי חכמתו של אדם מרבין עליו דעה ע"כ : דיקרטום · היה ממונה על החיות והיה זקוף ורגלים לו כאדם : אפיקורס · עז פנים מפקיר עצמו בפני בוראו בפרהסיא : ס"א · כגמל היה אותו הנחש ולא יותר והיה הולך ובא ואין איש גוזל לו מרוב אימתו ע"כ · (א"ה כלל זה בידך שכמה פעמים

מתנות כהונה

שעסקו בתשמיש לעין כל : שלא להפסיק · כדי להפסיק ולסיים בדבר טוב ולא בפרשתו של נחש שיש בו קללת העולם כולו וסיים בכתנות עור שהוא גמילות חסד ורחמים אף כי לפי תורתו של ר' מאיר שהיה כתוב בו כתנות אור מאורו של מעלה וכ"מ טוב בפירש רש"י לקמן פרשה כ' :

פרשה יט מרבה עליו כעס כו' · כמו שמצינו גבי שלמה שסמך על רוב חכמתו ואמר אני אל ואוכל לעמוד וארבה כסף וסוסים ונשים ולא אסור מדבר ה' ולבסוף נכשל בשטן והכעיס להקב"ה · או י"ל כי כל אדם נתפס לפי רוב חכמתו כמש"ה וסביביו נשערה מאוד שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה וחבר אין צריך התראה וכדלקמן וע"י שהוא מוסיף דעת ר"ל מאחר שנבראת אדם בן דעת ולפיכך הכרח הטבע נותן שיהיה החומר המקבל הצורה יותר זך ונקי כמו שהאריך בזה בעל העקידה בפרשה זו · ולפיכך לפי רוב זכותו הוא מעותד יותר לכל נזק וכל חולי יותר מן הבהמות וחיות השדה · והאבה"א פי' אדם בן דעת יוכל לשמור עצמו מכל נזק לפיכך טבעו רך וחלש יכהו צינה כו' · משא"כ בהמה שמתוך שאינה בת דעת טבעה חזק ושומר פתאים ה' ולקמן במדרש קהלת משמע דקאי נמי ע"ז שהקב"ה מדקדק אחריו לפקוד עליו עונותיו וכן משמע במדרש שמואל שגרם הרביתי עלי יסורין : חככים · מיני שחין שצריך לחכך בשבילם ובערוך גרס אבבים ופי' בו קור ועיין בפ' כ"ך ובקהלת בפסוק כי ברוב חכמה : אין ת"ח כו' · וכדפירשתי לעיל · והמשל מבואר : כשמתפחמין · לשון שחרות ופחמין : הארבלין · הבאים ממקום הנקרא ארבל ועי"ל במדרש קהלת והערוך גרס אדבל : כמה הם וכו' · כלומר אין דמי שווין כלום ואף שנתפחמו מה בכך וכן הוא במדרש שמואל : לפום גמלא שיחנא · לפי גודל וחוזק הגמל כן הוא המשא שמניחין עליו · [ועי' ערוך ערך שחן] : לקפילין · לחנות שמוכרים בו מיני מאכל והמוכר נקרא קפילא : קופר כו' · בשר צלוי ופת נקייה ויין טוב : פיתא כו' · פת קיבר ותרדין מין עשב : דין אכל פת נקייה וכו' · המאכל מזיקו אע"פ שאכל מאכלים דקים וטובים מפני שאין נפשו יפה עליו וטבעו רך ואסטניס וזה שאכל המאכל הגס אינו ניזוק מפני שכחו גדול וטבעו חזק ונפשו יפה עליו והנמשל מבואר : רבה · גדול ולא יוכל לסובלו ולעכלו : דקרטים · ראשו זקוף ואדון על כל החיות עיין בערוך ערך קרטים וכן מצאתי בפירש"י : אפיקורס · מין ודרש ערום כי רשע ערום היה כמ"ש והייתם כאלהים כו' · מן האילן אכל וברא העולם · הרי שהאמין בקדמות העולם ורש"י פירש עז פנים מפקיר עצמו בפני בוראו בפרהסיא : כגמל היה · אותו הנחש ועיין בפרק ד' מיתות : שאלמלא כן · שחטא ונתקלל : שפתחו באף כו' · נבית כרותה לשפתים ואף הוא לשון חרון וכעס וכן נאבדו בחרון אף · ונאבדו באף גרסי' : בדרך הארץ · עם אשתו ונתייגע : בית נטע · ראוי לנטוע אילנות · ב"צ אדם שם

יפה תואר

מרבה עליו כעס · כי לא נוכל לפרש שמרבה לכעוס על אחרים כי כעס על אחרים בחיק כסילים ינוח · ומה דאמרו בפ"ק דתענית האי צורבא מרבנן דרתח אורייתא הוא דקא מרתחא ליה · זה רק לפעמים שהתורה מחממת לבו · אבל הוא צריך להרגיל נפשו בנחת כדאיתא שם · לכן מפרש כי במדה שאדם מרבה חכמה על נפשו · ירבה גם על נפשו כעס וכמו שהביא המשל משלמה : שפתחו באף כו' · אף כי הוא איננו מלשון אף וחמה מ"מ ברית כרותה לשפתים ואין לפתוח בדבר שמשמע להוראה רעה ע"ד אל יפתח אדם פיו לשטן · וטוב להתחיל בלשון נאה משום פתח דבריך יאיר כדלעיל בפ' ג' ובפ' א' · כמו שאמור לסיים בדבר רע כדלעיל בסוף פי"ח · והנה בשביל ד' דברים יכופר העון · הא' אם כבר לקה בפשעו וכמו בדיני מלקות ויסורין · וע"ז מביא את הנחש אף כי כבר קולל בחטאו ללכת על גחונו · ולאכול עפר כל ימי חייו מ"מ גבר עליו האף ולא יסור עד כי ישוף ראש וימות · הב' בתורת חסד כי יום רצון הוא · וע"ז מביא את שר האופים אשר אז היה יום גינוסיא של פרעה כדלקמן בפ' פ"ז · והיתה השעה ראויה לעבור על פשע מ"מ לא סר ממנו האף ויצו לתלות אותו על עץ · הג' שלא יגועו עמדו גם נקיי עון · ולא יענשו צדיקים עם הרשעים · וע"ז מביא כי בעדת קרח גבר האף · כי גם שמועטים בעריכה נבלעו באדמה · ולא נתכפר להם העון בזכות הילדים התפים מפשע · והד' כי כפר נפש איש עשרו · וע"ז מביא את המן אשר היה לו הון רב ולא עמד לו ביום אף · ומזה ילמוד האדם לשמור את פיו ולשונו מדבר רע · ואל יחשוב כי תמצא לו איזה זכות להנצל : עדת קרח אף לא וגו' · מקום הפסוק הזה הוא לפני הפסוק המעט כי העליתנו וגו' · כי מדרך המתלונן להתל מן הקל אל הכבד · והמיתנו

פירוש מהרז"ו

ויעש שהלביש הערומים ולמה כתב כאן פסוק והנחש היה ערום : מתעסקין בדרך ארץ · וקודם החטא לא היו יודעים מענין הבושה והצניעות · כי לא ידעו מהתאוה החומרית כי אם עשו בזה מצות הש"י וברכתו אותם כמפורש ויברך אותם אלהים ויאמר להם פרו ורבו · וכמ"ש לקמן פר' י"ט סימן ג' וכמ"ש בפר"א פרק י"א שעה תשיעית עלו למטה שנים וירדו ארבעה · יו"ד הכניסו לג"ע ועבר על הצווי ודורש סמוכין : שלא להפסיק בפרשתו של נחש · שלא לסיים כל פרשה זו של הנחש החטא והקללה בלא תיקון כלל · ע"כ כתב פסוק זה ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם שהוא ענין תיקון להם מהחטא לכסות הבושה של הערום · וכתבו בסוף הפרשה לחתום בתיקון כי הפסוק ויקרא האדם שם אשתו חוה · דרשו לקמן פר' כ' מלשון חויא · הרי שהיה הסיום של הפרשה בענין הנחש והפסוק ויעש הוא ענין גמילות חסדים שהוא מלביש ערומים · ומ"ש מאיזה חטא עיין לקמן פר' ל"ב ריש סימן ב' והאדם ידע הודיע ד"א לכל ואז גם הנחש הרגיש בתאוה · ואמר חטא כפי שהוא עתה שהיפך הצניעות הוא חטא :

פרשה יט סימן א כתיב כי ברב חכמה · והענין בזה שכל מה שאדם מתחכם יותר בדברי עולם ומבין במנהג בני אדם · ורוצה לתקן ואינו יכול מרבה כעס וגם כל שהוא מוסיף דעת והשכל והחכמה מתוספים בו וגופו נחלש ומוסיף מכאוב טבעי · והעיקר אם רוצה להעמיד על חכמתו נגד חוקי התורה שמוסיף מכשול וקלקול כמו שמביא ראיה משלמה המלך : צינה עליו · פי' צינה של עולם מזיק לו או חמה של עולם ומ"ש חמור אפילו בתקופת תמוז קריר ליה היינו שטבעו קר תמיד · אבל אינו מתפעל מצינת העולם ואינו מזיקו : אין ת"ח צריך התראה · כי ענין התראה הוא שאם אדם רוצה לעבור עבירה · יודע שהדבר אסור ויענש על זה אלא שתאותו עומדת בפני ידיעתו ומסתרת אותה ואינו מרגיש בה · וכשמתרים בו בני אדם מחזקים כח ידיעתו שירגיש בה ויפרוש מן החטא · ואם אינו פורש הרי שנתגבר עליו יצרו כל כך עד שאבד דעתו ממנו וזה ראוי לעונש אך ת"ח שעוסק בתורה שהתורה מעוררת ומחזקת כח ידיעתו שעושה בו רושם יותר מרושם ההתראה · ע"כ אינו צריך התראה כי אם יתגבר כח היצר על כח התורה גם ההתראה לא תועיל : כלי פשתן הדקים · כי בגד לבן הכתם ניכר בו יותר ומתקלקל כן המוסיף דעת מכשול קטן ניכר בו : הארבליין · הערוך גורס מארבל בכ"ף והביאו בערך ארבל · והמ"ע הביא ראיה שיש עיר ששמה ארבל · ויש להביא ראיה לגירסת ארבל · כמ"ש כשוד שלמן בית ארבאל : שחנא · ופי' בערוך שחן בלשון ישמעאל משאוי · וכן החכם לפי חכמתו החשבון והדקדוק עליו עיין כתובות דף ס"ז סוטה דף י"ג וכל דרשה זו כמ"ש כאן ערום מכל על כן ארור מכל : דקרטים · פירש במ"ע בלשון יוני בעל שתי רגלים · ובלשון רומי זקוף ויושר ועומד עיין לקמן פר' כ' סימן ה' שאחר הקללה כתיב על גחונך תלך הרי שקודם לזה היה זקוף מדלא קאמר על בטנך · והיה משמע שתחלה היו לו רגלים כבהמה וחיה ואח"כ על בטנו · אבל על גחונך משמע שתחלה לא היה גחון אלא עומד : אפיקורס היה · לנסות את האדם נבראת בריה בשכל גדול ועקום שאינו מסכים על דרך אמת וטועה במושכליו · כפי דרך הדמיון הכוזב וכפי הרצון משולח ושובב : בגמל היה · מתוקן לכל משאות כבידות ומאחר שהיה ערום מכל חית השדה וגם היו לו רגלים וא"כ היה בו צורך גדול לפרקמטיא שהרי עם כל הבהמות כשנושא פרקמטיא צריך שילך אדם עמהם אך עם הנחש שהיה בו דעת וגם בעל כח היה יכול לשלוח בו בעצמו בלא אדם · ונראה שתפס לשון הגמל כי הגמל יש לו צואר ארוך וזקוף למעלה עם הראש וכן הנחש היה כנגד הפנים של גמל · והגמל מין חיה כמ"ש בסוף סדר שמיני וגם הנחש מן חיה היה כמ"ש לעיל סוף פר' ז' וכמ"ש כאן מכל חית השדה : **ב** ויאמר אל האשה · אף כי ואצל הנחש שהוא התחלת דברים הוא מיותר והיה יכול לומר גם ואמר אף · וכן אצל כולם ע"כ דורש שעל שנתכוונו לרעה פיהם כסילים להתחיל בלשון אף וגרמו אף לעצמן · ועיין לקמן פר' פ"ח סימן ג' בקיצור · ובאסתר רבה פסוק אף לא הביאה אסתר · ואצל שר האופים ג"כ התחלת דבריו · עדת קרח תחלה פסוק והיה יכול לומר גם · ואצל המן ג"כ תחלת פסוק ותחלת ענין הפכוי שסיפר כי הפסוק הא' דרך כלל ופתיחת סיפור באף הביאו אף על עצמם : **ג** נתעסק בדרך ארץ · כמ"ש לעיל סוף פר' י"ח עמ"ש בשם הפר"א שהתעוררות הנחש היה על ידי מה שראה שנתעסקו בדרך ארץ · ומאחר שקשה עלינו היכן היה האדם · ואנו יודעים שאז נתעסק בד"א שמביא לידי שינה · מן הסתם שהיה כן אצל אדם · ובפרט שהיה אז עת הנסיון שכל הנהגת העולם היה תלוי בו וניתן רשות לשטן ולנחש כמפורש בפר"א פרק י"ג באריכות עשה כל מלאכי שיהיה האדם ישן בעת שצריך לדבר עם האשה להסיתה · על שהאשה נוחה להתפתות אחר הדמיון הכוזב : והחזירו בכל העולם · ברכות דף ל"א

ידי משה

והיכן היה אדם באותו שעה · לא דלא מקשה בקרא קמא דכתיב ויאמר אל האשה · וי"ל דהשתא הייתי אומר שהיה ג"כ אדם שם אלא שהנחש לא דיבר זה עם אדם שאין דרך לדבר עם גדול כמותו אבל הכא בודאי נ"ל שלא היה שם שא
יפ"ת : נתעסק בדר"א · ואף של

י שהיתה תדבר לפניו ועוד איך שתיק עד דנפיק מניה תירבא · א רמיזא בקרא שכיון ע"י שראה הנחש שהיו עסוקים בתשמיש משתכרא

זרע · הדא הוא דכתיב (ירמיה ב) בארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם · [א] לא ישב אדם הראשון שם · ומפרי העץ אשר בתוך הגן וגו' ולא תגעו בו הה"ד (משלי ל) אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת · [ב] תני ר' חייא שלא תעשה את הגדר יותר מן העיקר שלא יפול ויקצץ הנטיעות · כך אמר הקב"ה כי ביום אכלך ממנו וגו' · והיא לא אמרה כן · [ג] אלא אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו כיון שראה אותו עוברת לפני העץ נטלה ודחפה עליו · אמר לה הא לא מיתת · כמה דלא מיתת במקרביה · כן לא מיתת במיכליה · אלא כי יודע אלהים כי ביום וגו': ד אמר רבי תנחומא השאלה הזו (ג) (ח) שאלוני באנטוכיא · אמרתי להם כי יודעים אלהים אין כתיב אלא כי יודע אלהים · כי ביום אכלכם · ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי אמר [ד] התחיל אומר דלטוריא על בוראו אמר מאילן הזה אכל וברא העולם · והוא אומר לכם לא תאכלו ממנו · שלא תבראו עולמות אחרים · דכל אינש ואינש סני בר אומנתיה · ר' יהודה בר סימון אמר כל שנברא אחר חבירו שליט בחבירו · שמים בראשון · ורקיע בשני · אינו סובלן אתמהא · רקיע בשני · ודשאים בשלישי · אינן מספקין את מימיו · דשאים בשלישי · ומאורות ברביעי · אין מבשלין פירותיו · מאורות ברביעי · ועופות בחמישי · א"ר יהודה בר סימון (ו) [ה] זיז עוף טהור הוא · ובשעה שהוא פורח מכסה גלגל חמה · ואדם נברא אחר הכל לשלוט בכל · קדמו ואכלו עד שלא יברא עולמות אחרים והן שולטין בכם · הה"ד ותרא האשה כי טוב וגו' · ראתה דבריו של נחש: ה ר' יוסי בר זמרא אמר ג' דברים נאמרו באותו אילן · טוב למאכל · יפה לעינים · ומוסיף הכמה · ושלשתן נאמרו בפסוק אחד · ותרא האשה כי טוב · מכאן שהוא טוב · וכי תאוה הוא לעינים · מכאן שהוא יפה לעינים · ונחמד העץ (ז) להשכיל ·

מסורת המדרש א ברכות דף ל"א · ילקוט ירמיה רס"ו · ב סנהדרין כ"ט · אדר"נ פרק א' · ילקוט משלי רמז תתקס"ב · ג מדרש תהלים מזמור א' · ילקוט תהלים רמז תרי"ג · ד סנהדרין כ"ט · פדר"א פ' י"ג · תנחומא כאן סימן ח' · וסדר תזריע סי' ט' · וסדר מצורע סימן ב' · ילקוט כאן רמז כ"ז · ילקוט תהלים רמז תרי"ג · ה ע' ב"ב דף ע"ג ·

חדושי הרד"ל

(ח) שאלוני באנטוכיא כו' · עמ"ש · ושיו רוצין לשאול מזה שמי שברא טוב לא ברא רע: (ו) זיז עוף טהור הוא · ויק"ר סוף פ' כ"ב ע"ש ובערוך ע' זיז ג' גרס עוף גדול במקום עוף טהור: (ז) להשכיל מכאן שמוסיף חכמה · שלא תאמר פירושו שהשכל שופט עליו שהוא ראוי לחמדה · כמו יפה לעינים שפירושו שהעינים מתאוים ומסכימים עליו שהוא טוב · קמ"ל מפירושו שמוסיף חכמה באמת:

מתנות כהונה

לא ישב אדם הראשון שם וכן הוא בילקוט · ה"ג אשר בתוך הגן וכו' · ולא תגעו בו הה"ד אל תוסף כו' וכן הגה בילקוט וכן הביאו הרקב"ע: הגדר יותר · גבוה יותר שלא יפול הגדר ויקצץ וישבור הנטיעות · ה"ג לא אמרה כן אלא אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו: במקרביה · בנגיעתו: כן לא תמות במכליה · ואע"ת מכל מקום היא היתה יודעת שהאכילה אסורה לבדה באמת ולמה עשתה שקר בנפשה כבר כתבו באבות דר' נתן בפ"ק שאדה"ר עשה גדר וסייג והוסיף לו לעצמו הנגיעה וכך אמר לה שהאכילה והנגיעה אסורה והיא לא ידעה שהנגיעה היא סייג · וכשראתה שאין מיתה בנגיעה סברה ששקר אמר לה אדם וה' לא צוה לא על הנגיעה ולא על האכילה ולפיכך אכלה · ומ"מ חטאה לנפשה שהיה לה לשאול את פיו ולא לחשדו בדובר שקרים בשם ה': השאלה הזו כו' · פירש"י דכתיב כאלהים לשון רבים והשיב להם ראש המקרא יוכיח דלא כתיב יודעים אלהים אלא יודע לשון יחיד וסיפא דקרא יודע שב על והייתם כאלו אמר והייתם יודעי טוב ורע כאלהים: התחיל · הנחש לדבר דליטוריא [פי' הערוך] חנף ורכילות: דכל איניש כו' · כל אדם ואדם שונא בן אומנתו: אינו סובלן · בתמיה וכי הרקיע אינו סובל השמים ותומך אותו והרי הוא תחת כולם: אינו מספיקו · הרקיע מספיק מים לדשאים: שליט בחבירו · הקודם לו: פירותיו · של יום שלישי הרי שהוא שולט עליו שאם אינו מבשל פירותיו לא

רש"י

פעמים כתב רש"י ס"א ואינו ענין לשלמעלה ממנו רק הוא ענין בפ"ע קאי למטה): אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך · שלא תעשה את הגדר יתר על העיקר שלא יפול ויקצץ הנטיעות · כיון שראה אותה שקרובה נטלה ודחפה עליו · אמר כיון דלא מתה בקרובתיה כן לא מתה במכלי': ס"א · שאלה זו · והייתם כאלהים יודעי דמשמע לשון רבים אלוהות הרבה

פירוש מהרז"ו

בארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם · וכי מאחר שלא עבר איך ישב אלא כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון נתישבה וכל שלא גזר עליה אדה"ר לא נתישבה לשון הגמ' שם · ודורש מדה כ' מאחר שלא יתכן לומר ישב כפשוטו ע"כ שאינו מדבר מאיש ואדם סתם אלא מאדם הראשון ומ"ש ישב פירושו גזר להיות ישוב · ולכך קורא אותו כאן איש כי איש הוא שם משותף לשם אשה כמ"ש בפר"א פרק י"ב בהדיא כשניתן לו האשה אז נקרא הוא איש והיא אשה והיינו בעת שנזדווגה לו חוה · ואז נקרא איש ואדם ואז עבר בכל הארצות · והנה לא שאל המדרש על פסוק הקודם ויאמר אל האשה היכן היה האדם באותה שעה כי השאלה יתכן שישאל לתלמיד במקום הרב ולקטן במקום הגדול וכמו שהיה הענין אצל בנות צלפחד במ"ר פר' כ"א סימן י"ב אתאלה שאלו אצל שרי עשרות וכו' עד למשה · אך להשיב בולם נתנו כבוד למשה ע"ש בהדיא · וכן היה הענין אצל אהרן ובניו שמשה קצף כנגד אלעזר ואיתמר · ואהרן השיב כמ"ש ויק"ר פר' י"ג סוף סימן א' · וכן כאן איך השיבה האשה בפני אדם אלא שלא היה שם · וזה לשון הפר"א פרק י"ג · דן דין נחש בינו לבין עצמו ואמר אם אני אומר לאדם יודע אני שאינו שומע לי שהאיש קשה לעולם להוציאו מדעתו אלא הריני אומר לאשה שדעתה קלה עליה שאני יודע שהיא נשמעת לי שהנשים נשמעות לכל הבריות שנאמר פתיות ובל ידעה מה: אל תוסף על דבריו · עי' כל זה באבות דר"נ פרק א' בהאריכות · וכן בפר"א שם בהאריכות: הגדר יותר מן העיקר ·

יפה תואר

ולהמיתנו במדבר הוא רע יותר מאשר לא הביאם אל ארץ זבת חלב ודבש · וכ"כ רש"י כי הוא שלא במקומו אך שעתיקו למקום אחר ע"ש · ולפ"ז התחילו באף · וכ"ה גבי ממן פי ויאמר ממן אף לא הביאה היה דבור שני ובזמן אחר · ולא התחיל את דבריו באף: שלא תעשה את הגדר יותר מן העיקר · לא במשל הזה לגבר לנו כי בחמת מצוה לעשות גדר וסייג לדברי התורה וכמו שאמרו רז"ל עשו משמרת למשמרתי וכן אמרו לנו רז"ל שנגיעה בעריות משום גדר קורבה · אבל אזהרה של אל תוסיף היא שלא יעשה התוספה והגדר יותר או גם בשוה אל העיקר והטעות הוא שהיה בזה כי אמרה אשר על הנגיעה יש עונש מיתה כמו על האכילה ואם אמרה כי הנגיעה אסורה לנו בוודאי לא נלכדה בדברים · וגם רז"ל בסייגיהם ובגדריהם אף כי החמירו מאד ואמרו כל העובר על דברי חכמים כו' · מ"מ החמירו בדברים האסורים מה"ת רב מאד מאיסורי דרבנן · ולא השוו אותם במדרגה אחת ובעונש אחד: נטלה ודחפה עליו · הוה חשבה כי המיתה לא תבוא על אכילת ספרי בשביל עונש לעובר על צווי הקב"ה · דא"כ אין ראיה מזה מה שלא מתה בדחיפת הנחש דזה היה באונס ואונס רחמנא פטריה · אבל חשבה כי מטבע העץ הוא להמית את האוכלים את פריו והנוגעים בו · ולכן העירם הנחש להוכיחה כי אין בה סמות בעץ הזה: דלטוריא על בוראו כו' · ולפ"ז אמר לה והייתם כאלהים לברוא עולמות · וגם והייתם יודעי טוב ורע · וגם מ"ש הכתוב ותרא האשה כי טוב העץ למאכל · ע"כ לא יתפרש כי בטעמו הוא טוב לאוכל דהא עדנה לא אכלה ממנו ולא ידעה את טעם ספרי · אבל פירושו ותרא האשה כי ראתה בתבונתה כי טוב העץ למאכל לברוא בו עולמות · ולפ"ז יש בה סגולייו בעץ הזה אשר ממנו אכל הבורא · והעץ איננו מכלל הנבראים: כל שנברא אחר חבירו שליט בחבירו · פי כל המאוחר הוא יותר שלם ולכן הראשון משמש להאחרון: ואדם נברא אחר הכל כו' · ומה שלא מנה את הבהמה והחיה דלא חשיב רק עיקר מעשה היום · ואע"ג דעשרה דברים נבראו בע"ש בהש"מ ומאוחרים הם מאדם וכ"ז לא ישלטו בו · אבל לא חשיב רק בקדימת ואיחור בימים ולא בשעות אשר

ובילקוט כאן הגירסא ועמדה והעידה שקר ולא תגעו בו פן תמותון · כיון שראה שכיזבה דחפה עליו וכו' · והענין שהנחש ידע איך היה הצווי כי הצווי היה על כל הברואים · שאדם אמר להם הגם שאל אותה כדי לכנס בדברים עמה · כמ"ש רש"י בחומש · וידע שלא צוה אלא על האכילה לבד כמפורש בשאלתו אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן · והמשל שעושים הגדר לשמור הנטיעות ואם עושה כפי גובה הנטיעות ישמור הגדר את הנטיעות אך אם יעשה הגדר גבוה הרבה מן הנטיעות יהיה זה סיבה להכביד הגדר ויפול על הנטיעות ויקצצם וכן בנמשל כנ"ל: נטלה ודחפה עליו · בפר"א שם איתא שהנחש עצמו נגע והראה לה שלא מת בנגיעה שהרי גם הוא נצטוה כנ"ל: הא לא מיתת וכו' · דורש כן ממ"ש לא מות תמותון · שב' תיבות אלו מיותרות · שהרי האשה אמרה לו ולא תגעו בו פן תמותון והיה די שיאמר לה לא כי יודע וכו' · (ועוד גם יקשה מאד שהרי מה סיבת הנחש מחובר להעתיד הוא לחזק הענין כמו שמור תשמרון · עזב תעזב וכדומה ולא שייך זה אצל אמירה לשלילה לא מות תמותון) · ועוד שמאחר שאמרה ולא תגעו בו וכו' היה לו להגחם להשיבה גם מהנגיעה כי יודע אלהים כי ביום תגעו בו ותאכלו ממנו וגו' · ע"כ דרשו שעל הנגיעה כבר ניסה הנחש שלא מתה ואמר לה לא מות כאלו כתיב לא מות ולא תמותון על פי מדה כ"ב לא מות על הנגיעה לא תמותון על האכילה · וזה עפ"י מדה ע' · הלי שדורש מדה יו"ד שתי מיתות · ומדה כ"ב ומדה ע' וכנ"ל וע"פ היקש וזהו שאמר המדרש כמה דלא מיתה במקרבי' כן לא מיתת במכליה: ד השאלה הזו · השאלה שאלהים לשון רבים עיין לעיל פר' א' סימן ז' ופר' ח' סימן ט' בהדיא · והראיה ממ"ש כאן והייתם כאלהים יודעי וכו' ולא כתב והייתם יודעי טוב ורע כאלהים משמע שאלהים · לשון רבים ולכך שאלו דווקא מפסוק זה: יודעים אלהים אין כתיב · עיין לקמן פרשה כ' ריש סימן ד' שבעים ואחד שמות מתחלת הספר ועד כאן ומ"כ גם שם זה והייתם כאלהים קודם הולכך לדקדוק זה שאין כתוב יודעים בריבוי דקרא · א"כ גם מ"ש בסיפא דקרא והייתם כאלהים ג"כ לשון יחיד ומ"ש יודעי על אדם וחוה · אך לפי מ"ש במ"ר פר' י"ד סימן י"ב שיש ע' שמות מתחלת הספר עד סוף פרשת נחש ומ"ש והייתם כאלהים אינו קודש ע"ש · ודברי הכפירה של נחש הוא ואין כאן קושיא ושאלה: דלטוריא על בוראו · לקמן ריש פר' כ' ובקמן פר' ל"ב סימן ב' שמ"ר פר' ג' סימן י"ב ד"ר פר' ה' סימן י"ד מדרש תהלים א' סוף פסוק אשרי האיש · ושם הגי' והם אוכלים ממנו והם יכולים וכו' · שנאמר והייתם כאלהים שסובר כל"ל שאלהים זה הוא קודש · ואינו שייך למ"ש יודעי טוב ורע · שא"כ משמע שכל ענין של אלהים על שהוא יודע טוב ורע וכאשר דרש תחלה שמ"ש יודעי טוב ורע קאי על אדם וחוה · א"כ לאיזה ענין אמר והייתם כאלהים על זה דרש מה הוא בורא עולמות כך אתם אם תאכלו כו' · ועדיין יקשה איזה פעמה הוא שעל כן יאכלו מאחר שאלהים ברא העולם ואת האדם ואת העץ והוא צוה שלא להכול אסור לאכול אף פיהיו יודעים טוב ורע · לזה דרש שכך אמר בטענתו · שגם הוא אכל מהאילן וע"כ ברא העולם ואם תאכלו אתם תהיו כאלהים ואין לכם לשמוע אליו בזה: אינן מספיקין מימיו · פי' שבולע בו ושותה כל מימיו · ומוכרח להשפיע בו: אינן מבשלין פירותיו · שהמאורות משועבדים להשפיע בפירות וטפולים להם ומשמשים אותם: זיז עוף טהור · ויק"ר פ' כ"ב סימן ד' וש"נ: ומכסה גלגל חמה · פירוש שמושל על החמה ומבטל אורו וכל דבריו אלו אינם אלא דברי כזב ולשון הרע ואין זה נקרא ממשלה בכל הנ"ל אלא כך פיתה אותם אם תאמרו שהרי גידל אתכם על כל בתי עולם · ואיך נחשה נגדו בטובתו · דעו שכן טבע העולם שהנבראה אחרון שולט במה שנברא קודם לו · וא"כ מה שהמשיל אתכם אינו אלא לשעה · עד שיברא עוד אחרים ע"כ אכלו אתם ותהיו מושלים ולא ימשלו בכם וכ"ז נרמז במ"ש והייתם כאלהים: ראתה דבריו של נחש · כמו שכתוב רואה אני את דבריך טובים ונכוחים אצל אבשלום · ובמשנה · רואה אני את דברי אדמון · כי לפי פשוטו יקשה מה ראתה עתה באילן יותר מאשר ראתה מקודם אלא שראתה דבריו שכל טובה אלו כלולים בו: ה ר' יוסי בר זמרא · לקמן פר' ס"ה סימן י"ג ובקהלת רבה פסוק ברבות הטובה · ושם איתא ר"א בשם ר"י ב"ז ובקהלת רבה שם הגירסא נאמרו בנגוי תאנה דסובר שאותו האילן תאנה היתה כמו שכתוב לעיל פר' ט"ו סימן ז' דר' יוסי סובר שהיה תאנה והפסר שהוא ר' יוסי בר זמרא דכאן והמעיין שם ושם המאמר באריכות · ירא ויבין שאין כוונת המאמר לספר סגולות של עץ הדעת דייקא אלא סגולות ושלימות כל מאכל טוב של מטעמים · שהרי הביא שם ראיה ממטעמים של יצחק שלא היה אלו הסגולה של ראיה אלא של טעם והשכלה ומביא ראיה · שהסומים אינם שבעים · הרי שבסגולת כל מאכל מדבר · ומאלו ג' סגולות אלו רמוזים בפסוק זה · ופי' כשראתה האשה שיש בענין עץ הדעת שלימות הסגוליים לכל מאכל טוב אז אכלה ממנו · ומ"ש יפה לעינים פי' שמלבד שהוא טוב טעם ומשביע צריך שיהיה עוד גם נחמד למראה עינים שאז שבע ונהנה ממנו · ומ"ש ומוסיף חכמה פי' שכל מאכל טוב יש לו סגולה א שמיישב הדעת והחכמה מתוספת בו ואם בעל רוח הקודש הוא רוח הקודש שורה עליו ע"י טוב טעם אם אוכל

ידי משה

מכתברה שהיה יגון ואלא סנתה מקום · יפ"ת: מאילן זה אכל וברא עולמות · יש לדקדק וכי מי שברא את האילן לא יכול לברוא את העולם באילנן וי"ל שנחש אפיקורס היה והיה מאמין בקדמות והיה סובר שהאילן לא נברא מקודם כ"ש: רקיע בשני ודשאים בשלישי אינן מספקן כו' · לכאורה קשה א"כ שני שולט בשלישי וג"ל דמאחר שהרקיע מספיק מים לדשאים הוא משועבד לו כמו עבד · ועוד י"ל דה"ש והוא בניחותא כלומר שאינו מספיק שרקיע במימיו כמו שאמרו לעיל כמו שהגשמים יורדים מלמעלה כן התהום משקה מלמטה ודוק: קדמו ואכלו עד שלא יברא · פי' מאחר שהסיו שלימים כאלהים יודעי טוב ורע א"א לברוא אחרים כמותכם עכ"ל יפ"ת · וג"ל דה"ש מכח שאמר לעיל מאילן זה אכל וברא עולמו וז"ש קדמו ואכלו כל הפירות של האילן ולא יברא עוד אחרים כמותכם ודו"ק · ועוד י"ל לפי שכל בנברא אחר חבירו שולט בנברא הקודם אבל לא יכול לשלוט בבורא עצמו לכן אמר הנחש שיאכל מן העץ ויהיה במדרגת הבורא ושוב לא יכול שום בריה לשלוט בו · ועוד י"ל דה"ש לפי שיברא הקב"ה אח"כ עוד איזו בריאה וישלוט בכם לכן תאכלו אתם ג"כ ואם יברא הקב"ה אחריכם איזו בריאה אזי תוכלו לברוא ג"כ בריאה אחרת לשלוט על האחרון ויפטרו מכן ודו"ק: ונחמד העץ להשכיל מכאן שמוסיף חכמה הס"ד משכיל לאיתן האזרחי · וקשה למה אמר לשון הוספה ולמה לא אמר סתם · גם לא הביאתי מה שמביא ראיה מן משכיל לאיתן האזרחי ושלא מקרא מלא היה לו להביא דכתיב נתמן השבילון את אשר תעשון · וג"ל ע"פ דאי' במדרש חזית ויחכם שלמה מכל אדם זה אדה"ר ומאיתן האזרחי זה אברהם וכו' וכלל זה יוסף ודרדע זה דור המדבר שהיה דור דעה נמצא שהמאוחר בפסוק היה יותר הכם מפניו נמצא שאברהם היה יותר חכם מאדה"ר ולזה כיון המדרש באמרו ומוסיף חכמה על חכמתי דהיינו שהגיע לחכמת אברהם שהיה יותר חכם מן אדה"ר וז"ש הס"ד משכיל לאיתן האזרחי זה אברהם וכאן כתיב להשכיל

מכאן שמוסיף חכמה · היך מה דאת אמר (תהלים פט) משכיל לאיתן האזרחי · ותקח מפריו ותאכל · א"ר איבו [א] סחטה ענבים ונתנה לו ר' שמלאי אמר בישוב הדעת באת עליו · אמרה ליה מה אתה סבור שאני מתה וחוה אחרת נבראת לך (קהלת א) אין כל חדש תחת השמש · או שמא אני מתה ואת יושב לך הטלים · (ישעיה מה) לא תוהו בראה לשבת יצרה · רבנן אמרי התחילה מיללת עליו בקולה · גם · רבוי · [ב] האכילה את הבהמה ואת החיה ואת העופות · הכל שמעו לה חוץ מעוף אחד ושמו חול · הה"ד (איוב כט) וכחול ארבה ימים · דבי רבי ינאי אמרי אלף שנה הוא חי · ובסוף אלף שנה (ח) אש יוצאה מקנו ושורפתו · ומשתייר בו כביצה וחוזר ומגדל אברים וחי · ר' יודן בר"ש אומר אלף שנים חי ולבסוף אלף שנים גופו כלה וכנפיו מתמרטין ומשתייר בו כביצה והוזר ומגדל אברים : ו ותפקחנה עיני שניהם · [ג] וכי סומים היו · רבי יודן בשם ר"י בן זכאי ורבי ברכיה בשם ר"ע אמר משל לעירוני שהיה עובר לפני חנותו של זגג · והיה לפניו קופה מלאה כוסות ודייטרוטין · ותפשם במקלו ושיברן · עמד והפשו · א"ל ידע אנא דלית אנא מהני ממך כלום · אלא בא ואראה לך כמה טובות איבדת · כך הראה להן כמה דורות איבדו · וידעו כי ערומים הם · אפי' מצוה אחת שהיתה בידן נתערטלו הימנה · ויתפרו עלה תאנה · אר"ש בן יוחאי עלה שהביאו תואנה לעולם · וא"ר יצחק קלקלת עובדך סב חוט וחייט · ויעשו להם הגורות · א"ר אבא בר כהנא חגורה אין כתיב כאן · אלא הגורות חגורי חגורות · אסטכיוין · גליוני סדינים · כשם שעושים לאיש · כך עושין לאשה · צילצלין · קולסין · סבכין : ז וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן לרוח היום · א"ר חלפון שמענו (ט) שיש הילוך לקול · שנאמר וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן · והילוך לאש · שנאמר (שמות ט) ותהלך אש ארצה · [ד] א"ר אבא בר כהנא (י) מהלך אין כתיב כאן · אלא מתהלך מקפץ ועולה · עיקר שכינה בתחתונים היתה · כיון שחטא אדם הראשון נסתלקה שכינה לרקיע הראשון · חטא קין נסתלקה לרקיע השני · דור אנוש לג' · דור המבול לד' · דור הפלגה לה' · סדומיים לו' · (יא) ומצרים בימי אברהם לז' · וכנגדן עמדו ז' צדיקים · ואלו הן · אברהם יצחק ויעקב · לוי קהת עמרם משה · עמד אברהם והורידה לו' · עמד

מסורת המדרש א במדבר רבה פרשה י' · ב מדרש שמואל פרשה י"ב · ילקוט איוב רמז תתק"ז · ג ילקוט כאן רמז כ"ז כס"ע · ד תנחומא סדר פקודי סימן ו' · וסדר בחוקותי סי' ג' · וסדר נשא סימן י"ד וס"ז · שיר השירים רבה ריש פרשה ה' · ילקוט נשא רמז תשי"א · ילקוט תהלים רמז תשל"ב :

חדושי הרד"ל

(ח) אש יוצאה מקנו · אפשר דריש מדכתיב ברישיה עם קני אגוע וכ"מ קצת במדרש שמואל פ' י"ב: (ט) שיש הילוך לקול · בא לומר שלא נפרש מתהלך קאי על ה' אלא על הקול וקול ה' חוצב להבות אש שייך בו לשון הלוך כמו ששמענו שיש הלוך לאש : (י) מהלך · אין כתיב כאן דמהלך משמע שמהלך ולא מחדש מלמעלה לתוך הגן ומתהלך אדרבה הולך ושב לדרכו מתוך הגן ונשמע מזה שעיקר שכינה בתחתונים היה ומקפץ ועולה לחזור למקומו למעלה אבל בשיה"ש פ"ה הלשון מקפץ וסליק מקפץ וסליק משמעו כפי' שמ"כ דמתהלך היינו מעט מעט : (יא) ומצרים בימי אברהם · בתנחומא פקודי שגי' תמאו אמרפל וחביריו · ואפשר הוא גי'

רש"י

הרבה דלא כתיב והייתם כאלהים יודע טוב ורע · ע"כ : א"ר איבו סחטה ענבים ונתנה לו · דכתיב מפריו מדבר היוצא מן פריו וזהו תירוש : ס"א · נאמר כאן ותקח וגו' · ונאמר להלן ואקח את הענבים וגו' (פ' מקץ) : בישוב הדעת באתה עליו · עד שאכל עמה מתוך שהוכיחה אותו בדבר : קלקלת עובדך סב חוט וחיים · ס"א · כאומר לא תהנה מן העולם אלא בעמל יגיעה שאלמלא כו' · ע"כ · שאלמלא לא חטא · לא היה צריך לזאת שהכל נבראו לשמשו : ויעשו להם חגורות · היה לו לומר חגור או חגורה ואמר חגורות מלמד שעשו מינין הרבה : אצטבין גולין סדינין · אצטבן כמו אצטלוואן : וכן בכלאים ירושלמי יש לו דומה אצטבא אבל תרגום ירושלמי מתרגם חגורות אצטלוואן : גולין · גלימה : כשם שעושין לאיש כך עושין לאשה · כלומר כשם שאתה דורש חגורות לענין האיש שעשו מינין הרבה כך יכול אתה לדרוש לענין האשה לענין חוה שעשתה מינין הרבה גלגלין קולסין סבכין : קולסין · וכובע נחושת (ש"א י"ז) מתרגמינן קולסא : לכנת

מתנות כהונה

ילמחו ולא יגלו פירותיו · [ה"ג במדרש קהלת פ' ברבות הטובה ותרא האשה וגו' מכאן שהוא טוב למאכל : סחטה כו' · מפריו משמע דבר היוצא מתוך הפרי] : בישוב הדעת · בדברים של טעם · וכדמפרש ואזיל · ודרש ותקח מפריו ותקח ראייה והטעם מצד הפרי כמו ויקחו מצידם ביהושע וזהו ותתן לו דברים של טעם נתנה בפיו · דאלו הפרי היה יכול ליקח בעצמו והאב"א פירש דדייק מדכתיב עמה : אין כל חדש כו' · לפיכך לא אמות וא"ת שאתה לבדך תשאר יחידי בלא אשה לא תוהו בראה ולפיכך אם תאכל גם אתה לא תמות משום הני תרי טעמי : הטלים · [פי' הערוך] פנוי ובטל : מיללת · צעקה עליו בדברי נרגן ודייק מדכתיב לקמן לקול אשתך · [כמ"ש לקמן בפ"כ ובפ' ראה אנכי] : וחוזר ומגדל אברים · פי' האב"א אף על פי שלא אכל מהפרי כיון שאכל אדם שהוא עיקר הבריאה ונקנסה עליו מיתה נקנסה גם על כל הנבראים שלא יהא כח העבד יפה מכח רבו וחי אלף שנה כי יומו של הקב"ה הוא אלף שנים ומ"מ חוזר וחי כיון שלא אכל · ועי"ל שכן היתה כוונת המצוה יתברך שמו שאם לא יאכל יחיה על זה האופן שאחר אלף שנים יאסוף לעפרו ויתחדש כנשר נעוריו : לעירוני · אדם הדל בעיר ולא בכרך : זגג · אומן עושה כלי זכוכית : דייטרוטין · [פי' הערוך] כלי זכוכית חשוב : א"ל הזגג יודע אני שאין יכול ליהנות ממך לשלם לי הכלים שאין בידך כלום אלא בא כו' : כך הראה כו' · וזהו פקחות עינים : נתערטלו כו' · דאל"כ גם הסומא יודע שהוא ערום · [כפי' רש"י בפי' החומש] : הביאה תאנה · יללה ובכי שמאותו עץ שאכל לקח [עלים] לחגורה : קלקלת כו' · קלקלת מעשיך קח חוט ותפור שקודם זה לא היו צריכים לזה כי ערומים היו בלא בושה : אכטביון כו' · מיני מלבושים הם [ועי' בערוך] וכולם של זכר ופי' רש"י דדייק מדכתיב חגורות לשון רבים : כשם וכו' · פירש"י כשם שאתה דורש שעשה אדם חגורות הרבה כך אתה יכול לדרוש על חוה שהרי כתיב להם בשוה : מקפץ וכו' ·

יפה תואר

ביום אחד : סחטה ענבים כו' · כי אם נתנה לו הפרי ידעה שלא אכל · אחרי כי הוא לא נתפתה מהנחש · ולכן הצטדק לפני ה' האשה אשר נתתה עמדי וגו' פי' כי בערמה הביאה לתוך פי ואין בי אשם בזה · ומה שנענש ע"ז · הטעם כי אדם מועד לעולם והיה לו לבדוק אחרי מעשי אשתו · וז"ש הכתוב כי שמעת לקול אשתך מבלי לדרוש ולחקור אחריה · ור"ש סובר כי לא בערמה האכילתהו אך ביישוב הדעת ובטענה שכלית בארה את דבריה ואכל : מה את סבור שאני מתה כו' · בפר"א איתא שמיד (אחרי אכלה) ראתה מלאך המות בא כנגדה : ואת יושב הטלים · דריש ותתן גם לאישה עמה · מלת עמה כי האיש צריך להיות עם אשתו למות ולחיים · ורעה עינה בבעלה פן ישב עם אשה אחרת אחרי מותה וכן רעה עינה בכל בעלי חיים שישארו בחיים והיא תמות ולכן האכילה גם את הבהמה ואת החיה ואת העופות : חוץ מעוף אחד ושמו חול · ומ"ש בחלק ק"ח כי מברכת נח זכה החול לחיים · י"ל דמדרשות חלוקות הם · או דגם ברכו כי לא ימות גם ע"י חן · והא דנשרף אחר אלף שנים הוא רק כדי שיחזור לימי עלומיו · ויסור ממנו רפיון הזקנה · ואולי היה גם באדם כן אם לא חטא · ואם הדברים אינם כפשוטן י"ל דהעוף חול הוא רמז אל תעופת השכל אשר הוא לא יכלה ויקרא חול בשביל רבוי השגותיו כחול ים ואף כי חלקי הבהמיות בקרבו ותום החיות יכלו וימותו · אבל שכלו עוד יפרח וישגה אחרי מותו לנצח · כי חטאת האדם היתה רק בחלקי החומר · ולא בשכל הנבדל וכמו שאמרו רז"ל אין אדם חוטא אא"כ נכנסה בו רוח שטות : נתערטלו הימנה · כי המצוה היא כמו לבוש אל הנפש יתגן עליה · ובהטאו נשארו ערום מבלי הגנה · וכמו"ש רז"ל כל האומר אין לו תורה נקבר ערום בלא אותה מצוה · כי שלבוש הנעשה לנפשו באותה מצוה יוסר ממנו : קלקלת עובדך סב חוט וחייט · בא לרמוז לנו תוכחת מוסר כי גם אם יחטא איש אל יאמר נואש · ויוסיף לחטוא · אבל בכל מה דאפשר לתקן הקרע שלא יתרחב יותר טוב לתקן : עיקר שכינתו בתחתונים · כי הקב"ה מחבב את התחתונים ופי' אף שמלא כל הארץ כבודו מ"מ היתה עיקר השגחתו בתחתונים · ומשם התפשטה השגחתו על כל הנבראים ומחטאו נתרחקה השגחתו ממדרגה למדרגה עד שכמעט היו בהסתר פנים לגמרי · ובזכות הצדיקים חזרה מדרגה אחר מדרגה והמדרש דידן אתי כדעת רשב"י במ"ר פ' י"ב · ומה שאמרו בשמ"ר פי"ב כשברא הקב"ה את העולם גזר ואמר השמים שמים לה' וגו' אתי כדעת רב דסובר במ"ר שם שהשכינה במשכן היה דבר מחודש

פירוש מהרז"ו

אוכל במדת צדיקים והראיה מיצחק שמה שצוה להביא לו מטעמים כדי שישרה עליו רוה"ק ויברך אותו : ותקח מפריו ותאכל · היל"ל ותקח פריו ותאכל · מפריו משמע ולא הפרי עצמו · ע"כ דרש שלקחה מה שבתוך הפרי · והיינו שסחטה ענבים ועיין לעיל פר' ט"ו סי' ז' : בישוב הדעת · בא לדרוש מ"ש ותתן גם לאישה עמה ויאכל · וזה יקשה מאד דבשלמא האשה היה לה פיתוי הנחש אחר טענות רבות · אך איך נתפתה האדם בנקל כל כך · והאיש קשה להתפתות וכמ"ש לעיל ריש סימן ג' בשם הפר"א ע"כ דורש ר' שמלאי שהאשה פיתתה אותו בדברי ישוב הדעת ומרומז כאן במ"ש ותתן גם לאישה עמה ויאכל ופי' ע"פ מדה ט' שע"י דברים רבים השתדלה שיהיה הוא עמה בדעה אחת ולא יתפרד ממנה כי לא יועיל לו כלום ועיין לקמן פר' כ' סימן ח' ושם מבואר : הטלים · פירש בערוך ובמוסף ערוך · אדם יחידי ובדד · ואיך תהיה עמי יחד שאתה תהיה כמלאך ואני בת תמותה אני בתאוה ואתה בלא תאוה · וא"כ לא תגיע חברתנו רק באופן שתדמה ותשוה אלי וכל זה נכלל במ"ש עמה שישוה לה : מיללת עליו בקולה · לעיל פר' י"ח סימן ד' ולקמן פר' כ' סימן ח' כנ"ל ושם מפורש · ועיין ד"ר פר' ד' סימן ה' בארוכות : גם רבוי · ותתן גם לאישה עיין ילקוט כאן ועיין סנהדרין דף ק"ח באופן אחר הובא בילקוט איוב כ"ט : וכחול ארבה ימים · ורישא דקרא ואומר עם קני אגוע וכחול ארבה ימים וכי מה ענין החול אצל הקן · ועוד איך אמר שירבה ימים כחול אשר לא ימד ולא יספר ואיך יחיה יותר מכל האדם אשר על פני האדמה · ע"כ דרשו שמ"ש וכחול · אינו על חול הים · אלא על עוף ששמו חול ויגיד עליו ריעו מרישא דקרא · ואומר עם קני אגוע היינו קן של עוף · ואיזה קן · בא ופירש וכחול ארבה ימים קן של עוף חול ומאחר שאין שייך לומר על איוב קני שאין זה שייך אצל אדם כלל דורש עפ"י מדה כ' הא"ע לאיוב הא"ע לקנו של העוף חול הנ"ל ומ"ש עם קני אגוע פי' שעם הדבר שנמצא תמיד בקן דהיינו ביצים שלו כמ"ש כי יקרא קן וכו' או ביצים · וזה עם קני אגוע רמז שמשתייר בו כביצה כמו שנולד התחלה מהביצה כך אח"כ חוזר ומתגדלת ומאחר שאמר כחול ארבה ימים שמדמה אריכות ימיו כחול · הרי זה בא ללמד ונמצא למד · עפ"י מדה י"ב שהחול מרבה ימים · ומאחר שבא ללמד על האדם ונמצא למד ממנו · ולא בא לסתום אלא לפרש ולא נוכל ללמד עליו שיחי' יותר מהאדם נמצא שהוא אלף שנים שלא מצינו מי שחי יותר ממתושלח · ואילו אמר התחלה וכחול ארבה ימים ואח"כ עם קני אגוע הייתי אומרים שתחלה חי ואח"כ הוא גוע עם קנו ואינו חי עוד · אך מאחר שאמר תחלה עם קני אגוע ואח"כ וכחול ארבה ימים משמע שמאריך ימים אחר שגוע עם קנו · וכמה הוא חי עם קנו וגוע ילמוד סתום מן המפורש שמ"ש עם קני הוא סתום וכחול ארבה ימים מפורש שלא יתכן יותר מאלף שנים שהרי למוד מאדם כנ"ל א"כ מ"ש עם קני הגוע הוא ג"כ אלף שנים וכן הוא תמיד שחי אלף שנים ומשתייר בו כביצה היינו שמחמת רוב ימים הוא מתקטן עד כביצה וחוזר וחי אלף שנה ומתקטן כביצה · וכן תמיד גויעתו בא לו מקנו על ידי אש שהורגתו · ול"ע מנין לו שע"י אש · ובטעם פלוגתתם לר' ינאי משמע עם קני אגוע שהקן עוזר שיגוע · היינו ע"י אש של קן כנ"ל · ולר' יודן משמע ליה שהגויעה היא מעצמו שגוע בקנו : ו וכי סומין היו · ואחר שאכלו וחטאו נסכרו ונתפקחו ועוד שהיל"ל ויראו כי עירומים הם · ע"כ דרש שמ"ש ותפקחנה עיני אין פירושו על עיני בשר אלא על עיני דעת ושכל · וידעו ופירושו שידעו מה קלקלו ואבדו כמ"ש לקמן פר' כ' סימן י"א כדי שיכנעו ויבושו וישובו : אפילו מצוה אחת · מדלא קאמר ויראו ע"כ פירש הא"ע לעירום הנפש מן המצוה שהיתה מוטלת עליהם : עלה תאנה · כי למה פירש באיזה עץ היו העלים · ע"כ דרש דמ"ש תאנה · מ שון תאניה ואניה ואבילות ע"פ מדה ממעל וכמ"ש לעיל פר' ט"ו סימן ז' ברת אליתא ע"ש שמ"ר פר' כ"ג סוף סימן ג' : קלקלת עובדך סב חוט וחייט · דורש מ"ש ויתפרו ע"ה תאנה שהוא מיותר שהיה די במ"ש ויעשו להם חגורות מעלי תאנה מן הפסם שתקנו עד שנעשה טוב לחגורה · ומ"ש ויתפרו לדרוש שתקן מה שקלקלו שקלקול המעשים דומה לקריעה ופירוד שמפריד עצמו מהש"י · כמ"ש ונרגן מפריד אלוף לקמן פר' כ' ריש סימן ב' ועל ידי תיקון התשובה מחבר מה שהפריד · וכמ"ש לקמן פר' ל"ג סימן ג' אחות לנו שאיחה כל באי עולם להקב"ה וכו' כזה שהוא מאחה את הקרע ע"ש מה שכתבתי וכן כאן וזהו סב חוט וחייט : אלא חגורות · דורש מחגורות מיני בגדים שסובבים וחוגרים את האדם · וכן אלו האשה וגי' הערוך ויעשו להם חגורות חגור חגורי חגורת אסטכיון גליונים כו' קילוסין סבכין ע"כ : ז שמענו שיש הלוך לקול · פי' מכאן למדנו שהקול אינו נשמע מיד בצאתו אל גבול רחוק אלא הולך ממקורו עד שבא למקום רחוק · וכן האש היינו ראיית האש שיוצא ממקומו והולך מרחוק אינו בא מיד אלא הולך עד שבא · והדמיון מהרעם והברק וכן קול ה' שהקול בעצמו הוא אש · וכמ"ש וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים · וכמ"ש קול ה' חוצב להבות אש הוא ג"כ דרך הילוך : אלא מתהלך · ועיין פסיקתא רבתי פר' ה' סימן ז' במ"ר פר' י"ב סימן ו' שיר פסוק באתי לגני : סדום ם לו' ומצרים בימי אברהם לז' · לפי גירסא זו צע"ג · שהרי מ"ש מצרים בימי אברהם היינו

מה

ידי משה

נרמז שטוב הוא לסוסיף חכמה עד שיגיע למעלת אברהם הנקרא משכיל שס"ד משכיל לאיתן האזרחי כנ"ל : סחטה ענבים · נ"ל דיליף מדכתיב שבא ותקח וכתיב שתם ותקח את הענבים ואשחט אותם אל כוס פרעה וכן הוא הגירסא בשוחר טוב שסחטה ענבים כו' · כל שני אגלים מתגלגלים על אדה"ל איך נתן אדם

משנת דרבי אליעזר

סחטה · ענבים דרש מדכתיב ותקח מפריו וסיל"ל ותקח פריו אלא דבר שבא מפרי · וי"ל שגם ר' שמלאי למד מזה ודרש מפריו אבנים שיולדה דלא סוסו ברחב ואח"כ לא ימותו וזהו ותקח מפריו שלקח אלים מפריו ודוק :

ארורה

יצחק והורידה כנ ו' לת' • עמד יעקב והורידה מן הה' לד' • עמד לוי והורידה מן הד' לג' • עמד קהת והורידה מן הג' לב' • עמד עמרם והורידה מן הב' לא' • עמד משה והורידה מלמעלה למטה • אר"י כתיב (תהלים לז) צדיקים יירשו ארץ וגו' • ורשעים מה יעשו פורחים באויר • אלא הרשעים לא השכינו שכינה בארץ: [ח] וישמעו • אל תקרי וישמעו (יב) אלא וישמיעו שמעו קולן של אילנות • שהיו אומרים הא גנבא דגנב דעתיה דברייה • ד"א שמעו קולן של מלאכים אומרים ה' אלהים הולך לאותן שבגן • ר' לוי ור' יצחק • ר' לוי אמר מת אותו שבגן • רבי יצחק אמר (יג) מת הלך לו • אתמהא • א"ל הקב"ה לרוח היום הריני מהיה לו את היום כך אמרתי לו כי ביום אכלך ממנו מות תמות • אין אתם יודעים אם יום משלי • אם יום א' משלכם • אלא הרי אני נותן לו ב יום א' משלי שהוא אלף שנים • והוא חי ט' מאות ול' שנה (יד) ומניח לבניו ע' • הה"ד (שם צ) ימי שנותינו בהם שבעים שנה • לרוח היום רב אמר לרוח מזרחית דנו לרוח שהיא עולה עם היום • זבדי בן לוי אמר לרוח מערבית דנו לרוח שהיא שוקעת עם היום • על דעתיה דרב הקשה עליו כל שהיום עולה הוא מרתיח • ועל דעתיה דזבדי בן לוי ריתה עליו כל שהיום שוקע הוא צונן • ויתחבא האדם ואשתו א"ר איבו ג גרעה קומתו ונעשה של ק' אמה • בתוך עץ הגן • א"ר לוי רמז לתולדותיו שיהיו ניתנין (טו) בארונות של עץ: [ט] ויקרא ה' אלהים אל האדם • איך הוית • אתמול לדעתי • ועכשיו לדעתו של נחש • אתמול מסוף העולם ועד סופו • ועכשיו בתוך עץ הגן •

מסורת המדרש א פסיקתא רבתי פרשה מ' • ב סנהדרין דף ל"ח • במדבר רבה פרשה ס' • פרשה י"ד • תנחומא סדר וילך • פדר"א פרק י"ד • ג חגיגה דף י"ב • לעיל פרשה י"ב וס"ח •

חדושי הרד"ל

נכונים: (יב) אלא וישמיעו כו' • אילנות דרש וישמעו כו' בגן שע"י סגן דהיינו אילני בגן הוא בבאשו סקול: (יג) עם הלך לו אתמהא • שהלך לו בדרך המיפה וענ"ב ארמות מיס אשו אתמהא: (יד) ומניח לבניו • פי' לדוד המלך כמ"ש במ"ר פי"ד ובכ"מ במדרשים ועיין זוהר ויחלח (קס"ח א' כ') ובמ"כ: (טו) בארונות של עץ • אלא של אגן • בגדי ב חטל במקום הכבר עם המלכים:

מתנות כהונה

דרש מדכתיב מתהלך לשון מתפעל משמע שהיא הולכת ממש כד"א מתהלכת מהעבר שמ"ע רם ועשיר בהמה אף מדמה עצמו כן: עמד משה כו' • דכתיב וירד ה' על הר סיני: פורחים באויר • בתמיה • [ועי' בס' נשא בס' י"ג ובמדרש חזית פ' באתי לגני דכתיב אל הצדיקים וישכנו לעד עליה]: לא השכינו שכינה בו' • אלא גרמו מן הארץ משא"כ הצדיקים שהשכינו השכינה בארץ קרי ביה וישכינו: אל תקרי כו' • נראה דדרש ביה הכי לפי שעל קול ה' אינו נופל לומר וישמעו כי לא ברעם ק': דברייה • של בוראו: מת אותו כו' • קרי ביה מת הלך כלומר אותו שבגן הלך לו למיתה: בתהלך לו פי' • הלך ובחר לו דרך לעצמו: הקשה כו' • התמיר בדינו כמו שחום היום הולך ומתגבר ופירש"י בתחלה א"ל איכה ואח"כ המן העץ ואח"כ ארור: ריתה • [פי' בערוך] הניח ודנו במדת רחמים [וכן פירש"י ז"ל וענין הנחה הוא] שבתחלה אמר כי ביום אכלך ממנו וגו' ואח"כ הרויח לו היום לאלף שנה כמו שרוח מערבית הולך ומצטנן • [וכ"ה לקמן פכ"א]: גרעה קומתו כו' • דאל"כ היאך התחבא הלא מלא כל העולם היה כדלעיל פי"ב ימאה אמה נפקא ליה מדכתיב ותשת עלי כפך כ"ף גימטריא מאה הוה: בארונות כו' • מדכתיב בתוך העץ וסל"ל בין העצים: איך הוית • איך נהיית ונבהנה דעתך • ועכשיו

רש"י

לרוח היום רב אמר לרוח מזרחית דנו • לרוח שהוא עולה עם היום: זבדי בן לוי לרוח מערבית דנו • לרוח שהוא שוקע עם היום: על דעתיה דרב הקשה עליו • היה מחמיר בדינו והולך יותר ויותר שבתחלה אמר ליה איכה ואח"כ המן העץ ואח"כ ארור אתה שכשם שרוח מזרחית שכל זמן שהוא עולה הוא מרתיח יותר ויותר עד חצות כך היה מחמיר בדינו והולך יותר ויותר • ועל דעתיה דזבדי בן לוי דהוא אמר לרוח מערבית דנו לרוח שהוא שוקע עם היום: ריתה עליו • מהו ריתה ריחם ודומה לו במורת כהנים • ויקצוף על אלעזר ועל איתמר בני אהרן הנותרים מלמד שאף כן היו ראויין לשריפה אלא שריתה עליהם הכתוב: שכשם שרוח מערבית • כל זמן שהיא שוקעת יותר ויותר היום מצטנן כך בתחלה היה מחמיר בדינו כי ביום אכלך ממנו מות תמות ואח"כ הרויח לו היום לאלף שנים: בתוך עץ הגן • היה לו לומר בתוך גן עדן מהו בתוך עץ רמז לתולדותיו שיהיו נתונים בארונות עץ כשהם מתים: גרע קומתו • על מאה המה

פירוש מהרז"ו

עם שלקח פרעה את שרה • שמבואר שם ברים לך לך והרגו אותי ואותך יחיו הרי שהיו רעים וחטאים בעלי תאוה בעלי שופכי דמים ומ"ש כדומים היינו אחר שיצא אברהם וגם ממצרים ובא לו לוט לסדום • ואח"כ מעשה המצרים קודם מעשה סדום והיל"ל מצרים לא' סדומים לג' אך בפסיקתא שם הגירסא בלא פלשתים וחטאו ויצא אבימלך מלך גרר ויקח את שרה ונסתלקה לשביעי וזהו כסדר שכתוב בתורה • מעשה סדום בפרשת לך לך • ומעשה אבימלך בפרשת וירא אך במ"ר שם ובשה"ש שם כמו הגירסא שבכאן • וענין הסילוק מש"ל על ההשגחה ועל דרך הכתוב ואנכי הסתר אסתיר: צדיקים יירשו ארץ • וס"ד וישכנו לעד

יפה תואר

מחודש • ולפי זה לא היתה מעוט בהתחתונים: ורשעים מה יעשו כו' • קשה ליה נקרא דכתיב וישכנו לעד עליה • ולא כתיב וישכנו לעד בה ולכן מקשה אטו רשעים פורחים באויר הלא גם המה במעט ימיהם ישכנו עליה • ולכן דריש וישכנו כמו וישכינו: מהיה לו את היום • וכמו שאמר מיהה על היום ויקרבו ימי ישראל למות • פן קרבו ימיך למות • כי הימים מתים לפניו • לכן אמר כי לאדם אמר כ' שמחיה לו את היום: הה"ד ימי שנותינו בהם • פי' בתוך האלף שנים • מהו מי אדם תתקל"ל ובאלו מהם לבתם בני אדם רק שבעים שנה: לרוח מזרחית פי' לצד מזרחית שהשמש עדיין עומד בצד מזרח וזה קודם חצות • ומ"ש בס' אד"ע • שאדם מכה בעשירי אתי כזבדי בן לוי: אתמול לדעתי • פ"ד הסעבדם

עליה ולפי הפשט יקשה וכי הצדיקים ישכנו לעד לעולם על הארץ וכן יקשה לפי פשוטו • שהרי דומה כאלו כתיב ורשעים לא ישכנו ארץ • והיכן הם שוכנים • ע"כ דורש תיבת וישכנו עפ"י מדה כ' ועפ"י מדה כ"ח • א"ת וישכנו אלא וישכינו • ואת מי ישכינו • לעד עליה • מי שהוא שוכן לעד עליה ועפ"י מדת ממעל ודרך קצרה כאלו כתיב צדיקים יירשו ארץ וישכינו שוכן עד עליה ורשעים לא ישכינו שוכן עד עליה וכן מצאתי מפורש בס"כ שם פסוק באתי לגני ישכנו לעד עליה ישכינו השכינה עלי' שוכן עד וקדוש שמו • ובפסיקתא שם מביא פסוקים של משלי סוף ב' כי ישרים ישכנו ארץ וגו' וס"ד והתמימים יותרו בה ורשעים מארץ יכרתו • ועומק פשט הכתוב של תהלים צדיקים יירשו ארץ וישכנו לעד עליה • סמך על מ"ש משלי סוף ב' ורשעים מארץ יכרתו • ובוגדים יסחו ממנה עפ"י מדה י"ז על שלא השכינו כנ"ל: [ח] אל תקרי וישמעו • דעת חז"ל מאחר שכתיב וישמעו את קול ה' אלהים ולא פי' מה היה הקול היל"ל תחלה שהיה דיבור ואח"כ יאמר ששמעו קול דיבורו • ולפי פשוטו ששמעו מ"ש ויקרא ה' אלהים אל האדם • היינו שאמר לו אדם • ולא ענה ואז אמר לו איכה וקולות אלו שמע • אלא שא"כ יקשה שהיה לו להקדים פסוק ויקרא וכו' ואחר כך וישמעו את קול ועוד שתחלה אמר וישמעו שניהם שמעו היל"ל שהדיבור היה לשניהם ושמעו שניהם ואח"כ מפורש שהדיבור לא היה אלא לאדם ולא לה • וע"כ דרש שמ"ש וישמעו את קול הוא קול של דבור אחר שלא היה מאת ה' אלא קולן של אילנות שצעקו עליו וכמ"ש בפסוק הקודם ויתפרו עלה תאנה וכמ"ש לעיל פר' ט"ו סמוך לסופו • והיה מחזר על כל אילני ג"ע ולא היו מקבלים אותו ומה היו אומרים לו אמר ר' ברכיה הא גנבא דגנב דעתיה דמרא שהאילנות השמיעו קול זה ה' אלהים מתהלך בגן ואל תיקרי וישמעו אלא וישמיעו ואל תיקרי בגן אלא גנב אותיות בגן • שהאילנות אמרו לה' אלהים • מתהלך גנב • ע"כ לקח מעלי תאנה שחטא אדם עמהם וכמ"ש בהדיא לעיל • ויתכן שמ"ש הא גנבא שהיבת הא ר"ת ה' אלהים • ומ"ש גנבא דגנב דעתיה דמרא • דברי המדרש הוא לפרש למה אמרו גנב • וכמ"ש שם לעיל מפסוק אל תבאני רגל גאוה ויד רשעים אל תנדני • וכד"א דורש על המלאכים שהם השמיעו קול מבשר שה' אלהים בא ומתהלך לאותו שבגן לדוע על החטא ומאמר שזהו הקול מי אמר כן ע"כ המלאכים משרתיו עומדים לפניו ויודעים מה עושה וההכרח כמ"ש אבל אילנות שלא פורש מה היה הקול: מת אותו שבגן • דורש מתהלך שהיה די שיאמר הולך ע"פ נוטריקון מת הולך • והולך קאי על הש"י כמ"ש הד"א ה' אלהים הולך לאותו שבגן למה והוא הולך אליו להמיתו כמ"ש ביום אכלך ממנו מות תמות ואמרו כן אותן המלאכים שקטרגו על בריאתו • אמרו עתה שחטא ימות ואינו • ודעת ר' יצחק שלא יתכן לדרוש כן שאחי תיבה קאי על האדם והחצי השני על הש"י • ע"כ דורש התיבה כולה על האדם כמ"ש לעיל פר' ב' סימן ד' מת הלך לו • פי' בנהבטל כל בריאתו מן העולם • ולפירושים אלו מ"ש לרוח היום מאחר שהוציאו אותו מפשוטו שאינו על הילוך הקול • ע"כ דורש אותו שהם דברי הש"י שמשיב להם לרוח היום • וזה עפ"י מדה כ' ומדת ממעל אה"ע על הקול והמקום ס"ע עפ"י מדת ממעל על הריוות שמרויח לו הש"י ומחיה לו היום שאמרתי כי ביום אכלך ממנו מות תמות ומאותו יום עצמו ירוח לו וכן לתולדותיו ט' מאות ושלשים לאדם ושבעים לתולדותיו וע"כ שהש"י אמר כן • ומ"ש אם יום משלכם או יום משלי שיום של מלאכים כמשמרותיהם ברקיע לפי מהלך השמש וסירת כמ"ש ברים ברכות • ומ"ש יום משלי עיין לעיל פר' ח' סימן ב' מפסוק כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור • ושם פירשתי ועיין לקמן ריש פר' כ"ב: לרוח מזרחית דנו • דורש שה' אלהים הלך לאותו שבגן לדונו והלך לרוח מזרחית לסימן שדנו בכעס • ומ"ד לרוח מערבית לסימן רצון • על דעתיה דרב הקשה עליו שמ"ש שה' אלהים מהלך לאותו שבגן באותו אופן שהוא רוח היום וכפי המקום שהיה שם ודנו שם • ורב לשיטתו לקמן פר' כ"א ריש סימן ט' שגרשו למזרחו של גן עדן • ובמזרח שם עולה השמש מהבוקר עד תום היום ואז מרתיח הרי שהסימן של הדין כפי המקום שהיה שם • ועל דעתיה דזבדא בן לוי לרוח מערבית דנו כפי השעה שדנו שהרי בשעה י"א דנו • וכמ"ש ויק"ר פר' כ"ט פר"א פרק י"א בי"א נידון היינו לעת ערב ע"כ מ"ש לרוח היום לרוח מערב • וזה לסימן שלא היה דין קשה • ופליגי בפלוגתא דר"י ור"נ פר' כ"א סימן ז' ע"ש שיטה גדולה בזה: אמר ר' איבו גרעה קומתו ונעשה של מאה אמה • לעיל פר' י"ב סוף סימן ו' ע"ש והדרשה בדרך פלאי ע"ש המדות כמ"ב תורת כהנים ריש בחקותי על פסוק ואולך אתכם קוממיות הובא סנהדרין דף ק"ג ב"ב דף ע"ה שדורש שעתידין להיות וכו' • שנאמר אשר בנינו כנטיעים מגודלים בנעוריהם בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל • וצ"ע איך יליף שהיכל יהיה מאה אמה לעתיד • ומצאתי שהאהבה נפשי בתנחומא פרשת בראשית סימן ו' ופרשת עקב פסוק כל המצוה ר' יהודה אמר עתיד לסיום כל אחד וכו' שנאמר וההיכל מאה אמה • ועיין בספרי מדרש תנאים בילקוטים וחידושים חידוש פ"ו ושם הארכתי שהכוונה על מ"ש ביחזקאל מ"א פסוק פ"ו • ואחיקיה מפה ומפה מאה אמה וההיכל הפנימי ואולמי החצר • ומ"ש וההיכל שיהיה ב"כ מאה כאחיקין ע"ש בארוכות והגאון דווילנא ז"ל פירש כן פשט הכתוב ובקונטרים נהיב הדם שהדפסתי מבואר בארוכות וזה עפ"י מדה י"ז שכאן אמר תבנית היכל ולא פירש כמה הוא ומפורש ביחזקאל שם במ"ש וההיכל הרי שיליף בנותינו מהיכל ואיך דורש על בנינו זה נדרש עפ"י מדה י"ט דבר שנאמר בזה וה"ה לחבירו שנאמר אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה • אורה לצדיק וה"ה לישרי לב וה"ה לצדיק מאחר שהצדיק והישרי לב הם שקולים גם שכרם שקולים • וכן כאן בנינו כמו בנותינו כתבנית היכל ובנותינו כבנינו כנטיעים מגודלים פי' שהיו מגודלים בנעוריהם מיד בנעוריהם שכשנולדו ונולדו מיד היו כמו בני כ' שנה להכלית גידולם כמפורש לעיל פר' י"ד ריש סימן ז' וכמ"ש ויק"ר ריש פר' י"א שלהם נערותיה תקרא זה אדם וחוה וזהו מגודלים בנעוריהם ושם פירשתי ומאחר שמדמה בנינו כנטיעים ולא פירש לאיזה ענין מדמה • דבשלמא בנותינו כתבנית היכל • היינו לדרוש מאה אמה • אבל בנינו כנטיעים לא פורש לאיזה ענין הרי זה נדרש עפ"י מדה י"ב דבר שבא ללמד ונמצא למד ממנו מה בנינו ק' אמה • ומגודלים בנעוריהם הרי שהנטיעים של ג"ע היו מאה אמה וכאן כתוב ויתחבא האדם ואשתו בתוך עץ הגן • ודרך המחבא שלא יתראה מתוך מחבואו על כרחנו שנקמן עד שהיה לא פחות שוה לגבהם של עצי הגן כי תחלה היה גבהו עד לשמים כמ"ש לעיל ריש פר' ח' שאם נאמר פחות ממאה אמה מי אמה יודע כמה ולא בא לפחות אלא לפרש • אלא שהיה גבהם שוה לעץ הגן מאה אמה: ריתה עליו • הניח לו הדין כמ"ש רתוי לו שלא בא לעולם פירוש נוח לו שלא בא לעולם: ניתנין בארונות של עץ • וזה מרומז במ"ש ויתחבא ומעשי אבות סימן לבנים שהיה ראוי למות מיד ויהיה מחבואו בתוך עץ אלא שריחם עליו: [ט] איך הוית • הוקשה לו שהרי הוא מדבר עמו איך שאל לו איכה • ועוד איך שייך שהש"י ישאל לאדם איכה היסתר איש במסתרים ואני לא אראנו • ע"כ דורש אלין זה שאלה אלה תמיה שהקב"ה מתמה על האדם ואמר לו התבונן על עצמך היכן מעלתך הקדומה • ואח"ע לשאלת המקום ח"ע לשאלת האיכות • ומ"ש אתמול נ"ע שהרי החטא והקללה היה הכל ביום שני כמ"ש ויק"ר ריש פר' כ"ט פר"א פרק י"א פסיקתא פר' מ"ו • ויתכן שמ"ש אתמול הכוונה כמו קודם ותחלה ועל כן אמר ועכשיו • ואם היה הכוונה על יום אתמול היל"ל והיום

אשד משה

נפחות את עצמו בדבר גדול כזה לז"א ר"א כתחש ענוים ולא ספרי עצמו וסבר שאין כל כך עבירה בשו ספרי עצמו וכו' שמלאי התגלל שהיה מפתח אותו בדברי רצוי ודברים של טעם • ורבנין אמרי שלא היה רוצה לאכול והתחילה מיללת בקולה ומטרפת דעתו כנ"ל: ששמעו קולן של מלאכים כו' • ביאור המדרש כך הוא שמעו קולן של מלאכים שהיו אומרים ה' אלהים הולך לאותן שבגן דהיינו אדם וחוה ואחר זה פוקפו להם מאי נפקותא מן אלמירם א ועוד למה שהכיאו את עצמם כששמעו את דברי המלאכים נאם פליגי ר"ל ור"י ר"ל אמר מת אותו שבגן כלומר שדרש מלת מתהלך לשני תיבות מת והלך לו ור"ש סולך לאותן שבגן פי' שהולך לפרוע ממנו שהיו סבורים שמיד שאכל מת ולפ"ז צ"ל שהוא ביתוהא כבש צ"ל נעלם מן המלאכים שעדיין לא מת מ"מ אמרו זה כלומר כאילו מת כי בודאי דברי הקב"ה לא יפיס לו פוס שינוי ובודאי ימות היום וכמו שדרשו גבי עשו ה"ה עשו מתנחם עליך שדרשו כבר שתה עליך כוס תנחומים ור"י אמר שפילה תיבה אחת והוא לשון נפמים מתהלך לו אתמהא כלומר שהיו מתמיהים המלאכים אמרין

א"ר אבהו בשם ר' חנינא כתיב [א] (הושע ו) והמה כאדם עברו ברית · המה כאדם הראשון · מה אדם הראשון הכנסתיו לתוך גן עדן וצויתיו ועבר על צוויי · ודנתי אותו בשלוחין ובגרושין · וקוננתי עליו איכה · הכנסתיו לתוך ג"ע שנאמר ויניחהו בג"ע · וצויתיו שנאמר ויצו ה' אלהים על האדם · ועבר על הצווי שנאמר המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת · ודנתי אותו בשלוחין שנאמר וישלחהו ה' אלהים מג"ע · ודנתי אותו בגרושין דכתיב ויגרש את האדם · קוננתי עליו איכה שנאמר ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו איכה · איכה כתיב · אף בניו הכנסתים לא"י · וצויתים ועברו על הצווי · דנתי אותם בשלוחין ובגרושין וקוננתי עליהם איכה · הכנסתים לא"י שנאמר (ירמיה ב) ואביא אתכם אל ארץ הכרמל · צויתים שנאמר (שמות כז) ואתה תצוה את בני ישראל · עברו על צוויי שנאמר (דניאל ט) וכל ישראל עברו תורתך · דנתי אותם בשלוחין שנאמר (ירמיה ט"ו) שלח מעל פני ויצאו · דנתי אותם בגרושין שנאמר (הושע ט) מביתי אגרשם · קוננתי עליהם איכה שנאמר (איכה א) איכה ישבה : י ויאמר מי הגיד לך כי עירום אתה המן העץ · [ב] א"ר לוי לשואלת חומץ שנכנסה אצל אשתו של חבר · אמרה לה מה בעלה עושה עמך · אמרה לה כל טוב הוא עושה עמי · חוץ מחבית זו שהיא מלאה נחשים ועקרבים שאינו משליטני עליה · אמרה לה כל קוזמיקון שלו שם הוא · ומבקש לישא אשה אחרת וליתן אותה לה · מה עשתה הושיטה ידה לתוכה · התחילו מנשכות אותה כיון שבא בעלה שמע קולה מצווחה · אמר לה שמא באותה חבית נגעת · כך אמר הקב"ה לאדם הראשון (בראשית ג) המן העץ אשר צויתיך וגו' : יא ויאמר האדם וגו' · (טז) [ג] ד' הן שהקיש הקב"ה על קנקנן · ומצאן קנקנין של מימי רגלים · ואלו הן · אדם · וקין · ובלעם · וחזקיהו · אדם שנאמר ויאמר האדם האשה · קין (שם ד) ויאמר ה' לקין אי הבל וגו' ויאמר לא ידעתי · בלעם הרשע שנאמר (במדבר כב) מי האנשים האלה עמך ויאמר בלעם אל האלהים וגו' : חזקיהו (ישעיה לט) מה אמרו האנשים האלה וגו' · אבל יחזקאל מצאו בקי מכולם · שנאמר (יחזקאל לז) בן אדם התחיינה העצמות האלה ויאמר ה' אלהים אתה ידעת · א"ר חנינא בר פפא לצפור שהיתה נתונה ביד צייד · פגע בא' · א"ל זו שבידי מה היא חיה או מתה · א"ל אי בעית חיה · אי בעית מתה · כך בן אדם התחיינה העצמות האלה ויאמר ה' אלהים אתה ידעת : יב ויאמר האדם האשה אשר נתתה וגו' הה"ד (איוב ט) אדברה ולא איראנו כי לא כן אנכי עמדי · [ד] אמר איני כאותו שאמר האשה אשר נתתה עמדי וגו' · הוא שמע לדברי אשתו · אבל אני לא שמעתי לדברי אשתי · [ה] א"ר אבא בר כהנא דינה אשתו של איוב היתה על כן אמר לה (שם ב) כדבר אחת הנבלות תדברי גם את הטוב נקבל מאת האלהים · (יז) אקבל אין כתיב כאן אלא נקבל · נאים בטובה · ולא נאים בפורענות · אתמהא · (שם) בכל זאת לא חטא איוב בשפתיו · [ו] בשפתיו לא חטא אבל בלבו חטא · א"ר אבא בר כהנא ואכלתי אין כתיב כאן · אלא ואוכל · אכלתי ואוכל · אר"ש בן לקיש [ז] אדה"ר לא נטרד מגן עדן (יח) עד שחירף וגידף · הה"ד (ישעיה ה) ויקו לעשות ענבים ויעש באושים · ותאמר האשה הנחש השיאני ואוכל · גירני · חייבני ·

מסורת המדרש א איכה רבה פתיחתא ד' · ילקוט כאן סוף רמז כ"ז · וילקוט הושע רמז תקכ"ג · ב אדר"נ פרק א' · פדר"א פרק י"ג · ילקוט כאן רמז כ"ח · ג ילקוט מלכים ב' רמז רמ"ד · ד אגדת בראשית פ' י"א · ילקוט איוב סוף רמז תתק"ד · ה ב"ב דף ט"ז : ירושלמי סוטה סוף פ' ה' · ילקוט איוב רמז תתנ"ב · וסוף רמז תתק"ד · ו ב"ב שם · ז פסיקתא רבתי פ' ז'

חדושי הרד"ל

(טז) ד' הן שהקיש כו' · אדם שנאמר ויאמר האדם האשה כו' · יותר נכון היה לגרום מקרא דויאמר לו איכה שהוא דומה נמי ך שהיה לו לאדם להשיב ה' אתה ידעת כיחזקאל · ובזוהר בלק (ר' א) לא חשיב אדם כלל ומונה רק שלשה ע"ש : (יז) אקבל אין כתיב כאן כו' · אלא נקבל · באקבל הוא לשון יחיד על עצמו לבד ונקבל הוא לבון רבים שכולל גם אותם להשיבה למוטב שאהא נאה בפורעניות לקבלו בשמחה · וזה הספר אשתו של אדם ששמע לקולה ואיוב אדרבה השיב גם אותם לדרך טובה : (יח) עד שחרף וגדף · בנוסחא רבה פרשה י"ב יליף לה בגז"ש מסנחריב ע"ש :

רש"י

אמה שאמלא כן אדם היה מסוף העולם ועד סופו היאך היה יכול להתחבאות : שואלת חומץ שנכנסה אצל אשתו של חבר · שלוחה נחשים ומכניסן בלחישה לכל כלי שהוא רוצה ועוד למדתי לשואלת חמין מים חמין ללוש אלא שהדעת נוטה לשואלת חומץ שכשם שהאוכל בוסר הקהינה שיניו כך אם בעונו ימות חוה ששמעה לקול הנחש נתקללה נחש שפיתה אותה נתקלל אדם ששמע לקול אשתו נקנסה עליו מיתה : ס"א שהקיש הקב"ה על קנקנס · כלומר בא לנסותם וירד עד סוף דעתם שינטירם בלע"ז : השומר אחי · אתה שנקראת שומר היה לך לשומרנו כשהיינו מתקוטטין יחד עכשיו הוא מת ואתה מבקשו ע"כ : היא נתנה לי · מן העץ ואוכל אמר רבי אבא בר כהנא ואכלה אין כתיב כאן אלא ואוכל אכלית ואוכלית לבהמה ולחיה ולעוף : אמר רבי שמעון בן לקיש · אדם לא נטרד עד שחרף וגדף שנאמר ויקו לעשות ענבים ויעש באושים כרם זה אדם הראשון בקרן בן שמן ר"ל בג"ע מקום משובח : ויסקלהו ויעזקהו מצות נצטוה : ויטעהו שורק שיעשו מעשים טובים · ויבן מגדל בתוכו עשה לו חופות וגם יקב חצב בו שדרכו ויקו שיעשה מעשים טובים ולא עשה אלא ויעש באושים שחרף וגדף שמתוך תשובתו שהתחיל מתרעם על הקדוש ברוך הוא שאמר והאשה אשר נתתה עמדי אנו רואים שחרף וגדף : הנחש השיאני

מתנות כהונה

בתוך עץ הגן כלומר שנגרע קומתך ויכולת להתחבא בין עצי הגן : וקוננתי עליו איכה · איכה קרי ביה איכה · [ועי' בפתיחה דאיכה רבה] : לשואלת חומץ כו' · שם המשל בחומץ כי היא בתקלקות לשונה כעשן לעינים וכחומץ לשניים : של חבר · פירש רש"י חובר חבר נחשים ועקרבים ולפיכך הם בחבית : קוזמיקין · פי' הערוך מיני תכשיטין : ש קיש [גרסי'] · ופי' כזה שמכה על הקנקן לנסות אם יעמדו או ישברו כך נסה אותם אם יענו כהוגן ולא ענו : ויאמר האשה כו' · שהיה לו להתוודות ולומר חטאתי והוא היה כופה בטובה שנתן לו הקב"ה : [מי האנשים כו' · הי"ל לומר אלהים אתה ידעת : בקי · בר לבב ומכיר] להשיב תשובה שלימה : אי בעית כו' · אם תרצה היא חיה ואם תרצה הרי היא מתה שבידך להמיתה : כאותו · כאדם הראשון : דינה · בת יעקב : כאחת הנבלות · וכתיב גבי דינה כי נבלה עשה · [וע"ל פל"ז ופ' ע"ז] : נאים בטובה · נקבל נוטריקון נאים לקבל ומלתא באפיה נפשיה הוא · [ובאב"א פי' דמיניה דייק כי היא היתה דינה] : ואבלתי · הוא לשון עבר ודאי · ואוכל הוי"ו קמוצה מהפך פי' האית"ן לשעבר ומדלא כתיב ואכלתי דרש ביה לשון עתיד כמשפט אית"ן שהוי"ו בשוא או י"ל שדרש הכתיב : שחרף וגידף · במה שאמר ואוכל עוד : א'

יפה תואר

שהעבירה יקראהו אתמול · כי כל מעשה זה היה ביום השני : קוננתי עליו איכה כו' · בירושלמי פ' ואלו מגלחין איתא שהקב"ה שמר ימי אבלו קודם שבא המבול · ופריך ולאו מתאבלים על המת קודם שימות ומשני אדם שאינו יודע מתי ימות המת אינו מתאבל עליו עד שימות · הקב"ה שיודע מתי ימותו מתאבל תחלה ע"ש · ולכן קונן הקב"ה על האדם מתחלה · והטעם בזה כדי שימסר לשוב בתשובה · וכן מגילת איכה נכתבה קודם · ונתנה ליהויקים פן ישובו מהטעם : אבל בלבו חטא · שהרהר בלבו שנעשה שלא כדין : עד שחירף וגרף · ומ"ש בפ' עושין פסין אדם הראשון חסיד גדול היה · זה היה אחר שנגרש מג"ע והרגיש בנפשו כי כמותיו ימעטו והוא הולך למות אז חזר בתשובה שלמה : אר"ל

פירוש מהרז"ו

והיוס · אלא הכוונה תחלה : ודמה כאדם עברו ברית · איכה רבתי פתיחתא ד' והוקשה לו מ"ש כאדם · וכי כמלאך או כבהמה אלא פירושו כאדה"ר · ומ"ש הכנסתיו ואחר כך צויתיו כמ"ש ויק"ר ריש פר' כ"ט וכן הוא בפסיקתא רבתי ריש פר' מ"ו בח' הכניסו לג"ע בט' נצטוה וכפשטא דקרא תחלה כתיב ויניחהו בג"ע ואח"כ ויצו ה' אלהים על האדם · אך בפדר"א פרק י"א היתה בח' נצטוה ביו"ד הכניסו לג"ע וכאן הולך לשיטתו כמ"ש ויק"ר שם ואצל ישראל תחלה נוה אותם ואח"כ הכניסם לא"י אלא אגב שאמר כן באדם · אמר אצל ישראל ג"כ גם יתכן שאצל ישראל ג"כ נוה אותם גם אחר שהכניסם לא"י ע"י יהושע וכל הנביאים וגם כוונת משה שישמרו המצות אחר שיבואו ואז חל עליהם המצות ומ"ש בשילוחין ובגירושין ההפרש שבין שילוחין לגירושין · שילוחין הוא לתיקון כענין השליחות · וכן האדם שלחו לסבול עול קללתו עד יתוקן וכמ"ש וישלחהו ה' מג"ע לעבוד את האדמה · והגירושין הוא בלא תיקון כמ"ש ויגרש את האדם ולא כתיב למה גרשו כי ענין הגירושין הוא רק שלא יהיה כאן · ובפתיחות איכה גם מקדים גירושין לשלוחין · וכן הוא הסדר הנכון עפ"י מדה ל"א · ומ"ש וקוננתי עליו איכה לבסוף ואחר הכל · כי כן דרך הקינה להיות אחר הגזרה · וכמ"ש במדרש איכה וכי בוכין על המת קודם שימות אלא אחר החורבן נאמר הקינה · וכן אצל אדם נאמר ו איכה · שלא יתכן שישאל לו הקב"ה לאדם איכה הממנו יסתר כל"ל · ע"כ דורש עפ"י מדה כ' את"ע לשאלה א"ע לקינה כפי המסורת והכתיב · וכמ"ש איכה ישבה בדד · והעפ"י שתיבת איכה כתובה קודם הקללה והשילוחין זהו לפי פשוטו אך לפי הדרשה על הקינה על כרחך שהיה אחר הכל מטעם הנ"ל ודורש עפ"י מדה י"ב מדבר שבא ללמד ונמצא למד ממנו שמ"ש והמה כאדם עברו ברית ונמצא אדם למד מהם כמו שאצל ישראל היתה הקינה אחר הכל · כן אצל אדם וא"כ כאן עפ"י מדה ל"א מוקדם שמאוחר בענין וזהו עיקר הדרשה ועיין לקמן פר' כ"א סוף סימן ב' וסוף סימן ו' ג"כ שהקינה היה אחר שגלהו : י כל טוב עושה · וכנמשל מכל עץ הגן נאכל : מלאה נחשים · וכנמשל פן תמותון : כל קוזמיקון · ע"ס הוא כי קוזמיקין הוא פי' מושל עולם וצ"ל קוזמין והוא שם תכשיט בלשון יוני · וכן הביא הערוך בערך קזם · וגורס קוזמין · ומאמר זה הוא בפדר"א פרק י"ג והביאו ג"כ הערוך וגורס קוזמין כמו כאן · וכן הוא בילקוט כאן בשם פדר"א קוזמין ועמב"ס בארוכות : אשה אחרת · כמ"ש לעיל בסימן ד' עד שלא יברא עולמות אחרים : התחילו מנשכות · כמ"ש וידעו כי ערומים הם וענין המשל שמע קולה מצווחת כמ"ש ואירא כי עירום אנכי הוא דרך קובלא וצעקת צרה והקב"ה השיב לו שגרם לעצמו המן העץ כמו במשל שמא באותה חבית וכו' : יא ד' הן שהקיש · במ"ר פר' כ' סימן ו' ושם הגירסא ג' בני אדם · ולא חשב אדם · דשם סובר שאינו דרך שאלה אלא תמיה וקינה כמ"ש בסימן הקודם וכאן כפי פשוטו · ועיין ילקוט כאן וילקוט מלכים כ' וסכלות אדם בזה שהיל"ל חטאתי והוא המגלגל כאלו אינו חייב בדבר שאינו ממנו ועוד כפה טובה באמר שאין באשה רק רעה ולא טובה : ויאמר ה' · עיין לקמן פר' כ"ב סימן ט' בארוכות : לצפור שהיתה · בא לחדש במשל זה שמ"ש ה' אלהים אתה ידעת פירושו על פי מדה ט' אתה ידעת שהרי בך הדבר תלוי לעשות ולהחיות · שהרי שאלו על המעשה התחיינה והשיב לו על הידיעה ע"כ דרש שגם התשובה היתה על המעשה · שעל שהמעשה תלוי בו ג"כ הוא יודע : יב אדברה ולא איראנו · שלפי הפשט יקשה היך אמר שידבר ולא ירא כי לא כן וכו' איזה נתינת טעם הוא ע"כ דורש טוב טעם שאדם הראשון אמר ואירא כי עירום אנכי ואחבא · ואח"כ האשה אשר נתתה עמדי ואם לא שמע לקול אשתו לא היה צריך להתירא · וע"ז אמר איוב אני איני צריך להתירא · למה שלא שמעתי לעצת אשתי ואח"כ מצאתי הדבר מפורש בהגדת בראשית פרק י"א וז"ל אמרו לו חביריו לאיוב וכו' · אמרת אדברה ולא איראנו · אדה"ר יציר כפיו כיון ששמע קולו לא יכול לעמוד בו וכו' אמר להם מפני ששמע לאשתו נעשה לו כך · התחיל אומר האשה אשר נתתה עמדי · אבל אני כשרצתה אשתי לאמר ברך אלהים ומות · אמרתי לה כדבר אחת הנבלות תדברי לכך אדברה ולא איראנו כי לא כן אנכי עמדי איני כאדם וכו' וזהו בגז"ש בתיבת עמדי : דינה אשתו של איוב · לקמן פר' נ"ז סימן ד' וש"נ : כדבר אחת הנבלות · כמ"ש אצל דינה כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב והוא גז"ש : את הטוב נקבל · וס"ד ואת הרע לא נקבל · וע"ז אמר אקבל אין כתיב כאן שהרי הרעה לא קיבל אלא הוא · והיל"ל אקבל ע"כ דרש נוטריקון נקבל נאה לקבל · את הטוב נאה לקבל ואת הרע לא נאה לקבל בתמיה וכל זה הענין דרך אגב שזכר הפסוק : ואבלתי איב"ב · עי' מ"כ · ויתכן שכוונת המדרש לדרוש תיבת ואכל כפי הקרי כאלו כתיב בוי"ו מלשון יכולת ונצחון כמ"ש יכול אוכל · לא אוכל דבר · וכן לאיתיאל ואוכל כפי המדרש אתי אל ואוכל · ואדם אמר אכלתי והריני חי יכולתי ונצחתי הרי שהעיז פניו לומר בפני השכינה ואוכל וזהו הגידוף : ויקו לעשות ענבים · וכל הענין נדרש באדה"ר עיין לקמן פר' כ"א בסוף סימן ח' : השיאני · שאם אמר גרני לבד לא היה כולל אלא אותו הלשון וכן כל אחד אך השיאני כולל

ידי משה

שעדיין הולך בג"ע כי היו סבורים ביום אכלך וגו' סוא של אדם והשיב להם שהקב"ה לרוח היום כו' · פ' שהוא יומו של הקב"ה שהוא אלף שנים ודוק : מצאו בקי מכולם · פי' עפ"ד ששמעתי בשם הגאון מוהר"ר העשיל ז"ל מקשה על הפסוק התחיינה וגו' דה"פ לפי שתוספות מקשים אם אליהו היה כהן האיך טימא עצמו להחיות בנה של צרפית ומשני לפי שהיה יודע בבירור שיחיה אותו וא"כ הוא כפקוח נפש וא"כ ה"נ א"ל הקב"ה התחיינה עצמות פי' אם ברור לך שאתה מאמין שיחיו שעצמות אלו מותר לך לטמא עצמך שיחזקאל כהן היה והשיב לו אתה ידעת פי' שאני מאמין בדבריך חלילה לי להיות מסופק ח"ו בדבריך וא"כ א"ש שהיה בקי מכולם פי' שלא היה מסופק כלל בדברי הקב"ה וק"ל : ואכלתי ואוכל · פי' ע"ד דאי' שהאכיל אדה"ר מן העץ לבהמות חיות ועופות ושיעור אכילה בכעס ושכל אדה"ר שלא אכל

והטעני · גירני · היך מה דאת אמר (תהלים פט) לא ישיא אויב בו · חייבני · היך מה דאת אמר (דברים כד) כי תשה ברעך · הטעני ? כמה דאת אמר (ד"ה לב) אל ישיא אתכם חזקיהו :

פרשה כ א ויאמר ה' אלהים אל הנחש וגו' (תהלים קמ) איש לשון בל יכון בארץ וגו' [א] א"ר לוי לעתיד לבא הקב"ה נוטל את עובדי כוכבים ומורידם לגיהנם · ואומר להם למה הייתם קונסים את בני · והן אומרים לו מהם ובהם היו באים ואומרים לשון הרע איש על חבירו · והקב"ה (א) נוטל אלו ואלו ומורידן לגיהנם · ד"א איש לשון · זה הנחש שאמר לשון הרע על בוראו · בל יכון בארץ · על גחונך · איש חמס רע יצודנו · למדחפה אין כתיב כאן אלא למדהפות · אדם נתקלל · וחוה נתקללה · ונחש נתקלל : **ב** ויאמר ה' אל הנחש כי עשית זאת וגו' (משלי טז) איש תהפוכות ישלח מדון ונרגן מפריד אלוף · [ב] איש תהפוכות זה הנחש שהיפך דברים על בוראו · ונרגן שריגן דברים על בוראו · ואמר לא מות תמותון · מפריד אלוף (ב) שהפריד אלופו של עולם ומיד נתקלל · ויאמר ה' אלהים אל הנחש וגו' [ג] עם אדם נשא ונתן · עם חוה נשא ונתן · ועם נחש לא נשא ונתן אלא אמר הקב"ה נחש זה רשע בעל תשובות ואם אומר אני לו עכשיו הוא [ד] אומר לי אתה צוית אותם · ואני צויתי אותם · מפני מה הניחו צוויך · והלכו להם אחר צוויי · אלא קפץ עליו ופסק לו את דינו : **ג** ויאמר ה' אלהים אל הנחש כי עשית זאת · תני רבי חייא [ה] בגדולה מתחילים מן הגדול · ובקלקלה מתחילים מן הקטן · בגדולה מתחילים מן הגדול שנאמר (ויקרא י) ויאמר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר · בקלקלה מתחילין מן הקטן · שנאמר ויאמר ה' אלהים אל הנחש · ואל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרונך · ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך · מלמד שמתחלה נתקלל נחש · ואח"כ נתקללה חוה · ואח"כ נתקלל אדם · [ו] הכל משמשין פנים כנגד עורף · חוץ מב' שמשמשין אחור כנגד אחור · גמל וכלב · וחוץ מג' שמשמשין פנים כנגד פנים · מפני שהשכינה דברה עמהם · ואלו הן · אדם · נחש · ודג · אדם · שנאמר ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך · נחש · ויאמר ה' אלהים אל הנחש · דג (יונה ב) ויאמר ה' לדג ויקא את יונה : **ד** כי עשית זאת · א"ר הושעיא בשביל זו · כל פעולה שלך לא בשביל זו · א"ר יהודה בר סימון בשם רבי הושעיא מתחלת הספר ועד כאן שבעים ואחד אזכרות מגיד שנידון בסנהדרין שלימה · רבי הושעיא דסכנין בשם רבי לוי אררו (ג) בצרעת · הלין סלעיא דביה ·

מסורת המדרש א ילקוט תהלים רמז תתפ"ח · ב ילקוט משלי רמז תתקנ"ו · ג עיין תנחומא סדר תזריע סי' ט' · ד ע' סנהדרין כ"ט · ילקוט כאן רמז ל' · ה תורת כהנים סדר שמיני · ו בכורות ח' ·

חדושי הרד"ל

(א) נוטל אלו ואלו כו' · דרש איש לשון · ואיש חמס · איש חמס הם הגזלנים עצמן ואיש לשון בעלי לה"ר המלשינים לפניהם : (ב) שהפריד אלופו של עולם · הפריד גלוי שכינתו בעולם כ"מ סירושו בקנה הגדול (נ"ס) ובזוהר בכ"מ ודלא כמ"כ שפי' על אדה"ר : (ג) ארוו בצרעת · מפרש בשמ"ר פ"ס' ותנחומא פרשה

מתנות כהונה

פרשה כ אלו ואלו · המלשינים והערלים : על בוראו · שאמר מן העץ אכל וברא את העולם : בל יכון כו' · שלא היה לו כן ובסים ורגלים כמו שהיו לו בראשונה : למדהפות · דחיפות הרבה משמע וכדמפרש ואזיל : [שהיפך כו' · מן העץ אכל וברא את העולם] : שריגן · לשון תלונה כד"א וירגנו באהליהם שאמר לא מות תמותון : שהפריד אלופו כו' · אדה"ר שהיה אדון על העולם כולו : ופסק את דינו · מפני שאין מהפכין בזכות של מסית שלא יהא הוא בגן עדן ותלמידו הניסת בגיהנם ועי' בפרק ד' מיתות · [הכל משמשין גרסי' ופי' כל הבהמות וחיות כדאיתא בפ"ק דבכורות] : ודג · עיין בסוף פ' אין מעמידין : [ה"ג את יונה] : כי עשית זאת א"ר בשביל זו · פירש"י ז"ל יען כי עשית ואמר כי עשית זאת כלומר כל מה שעשית מן הפתוי לא עשית אלא בשביל זאת בשביל חוה שימות אדם ואתה תקחנה : שנידון · הנחש בסנהדרין שלימה : הלין סלעיא כו' · האברבורות כמו סלעים שעל הנחש נצרעת הם

רש"י

השיאני · השיאני לשון חיוב לשון גירוי לשון טעות כמו לא ישיא לא יגירהו עליו לשון חיוב כמו כי תשה ברעך שמתחייב לך ממון הטעני כמו אל ישיא אתכם חזקיהו אל יטעה אתכם :

פרשה כ ס"א איש לשון בל יכון בארץ · בעל הלשון המרבה דברים בל יכון בארץ שעל ידי רבוי דבריו נכשל במוצא פיו : נוטל הקב"ה אלו ואלו · הגוים והישראלים ע"כ : נחש זה בעל תשובות · הוא אם אני אומר לו דבר והוא משיבני אתה צוית אותם ואני צויתי אותם מפני מה הניחו צווייך מפני צוויי : יצודנו למדחפות · יצודנו הקב"ה במצודה רעה למדחפות : היה לו לומר כי עשית · מהו כי עשית זאת כל מה שעשית בשביל זאת בשביל חוה שהיה רוצה ליקח : ס"א · הלין סלעיא דביה נרען אינון אותם

פירוש מהרז"ו

כולל כל ג' לשונות אלו : לא תשה ברעך · מלשון הלואה וחיוב · ואמר חזקיהו אל ישיא אתכם אל יטעה אתכם · והנחש פעל כל שלשה דברים אלו עם האדם גירה אותו כמו שמגרים חיה על האדם להזיקו כך גירה את האדם להזיק העולם וכל הדורות · וחייב אותו אשר לא יוכל לשלם לעולם מה שהפסיד והזיק · והטעה אותו שנפל בטעות ודמיון כוזב לעולם :

פרשה כ סימן א איש לשון · ס"ד איש חמס רע יצודנו למדחפות עיין ילקוט תהלים ק"מ ועיין לעיל סוף פר' ה' ועיין לקמן פר' פ"ט ואין חמס אלא וכו' : למה הייתם קונסים · אותם שחמס את הצדיקים : זה הנחש · לעיל פ' י"ט סימן ד' וש"נ : בל יכון בארץ · שלא ילך בקומה זקופה · כי אם נופל וזהו על גחונך תלך וכמ"ש לעיל פר' כ"ו בסוף אל תבואני וכו' ע"ש מ"ש בשם פר"א מפסוק דוחו ולא יוכלו קום : **ב** שהיפך דברים · כמ"ש לעיל פר' י"ט סימן ד' מן האילן הזה אכל וברא העולם הרי שהיפך הכל וכן מצאתי בהדיא בילקוט משלי ט"ז : שהפריד אלופו · הפי' אדון העולם שסילק השגחתו של טוב וחסד כמ"ש לעיל פר' י"ט סימן ז' ומיד נתקלל וכמ"ש בסוף הסימן אלא קפץ עליו ופסק את דינו ומ"ש ומיד נתקלל דברי המדרש שמוסיף על הפסוק שאינו מרומז בו כלל · גם המדרש פירש הפסוק היפך מה שפי' בהורה תחלה דברי הריגון לא מות תמותון · ואח"כ דברי ההיפך כי יודע וכו' · ועל מ"ש ישלח מדון לא פירש כלל · אך המדרש בא לגלות עומק פשט המקרא כי לפי מה שנראה מפשוטו איש תהפוכות דברים הפוכים לגמרי ישלח מדון ישלח דברי ריב · ונרגן שאומר דברי תרעומות יפריד אלוף · ולפי זה יקשה שהיל"ל בהיפך איש נרגן ישלח מדון ואיש תהפוכות יפריד אלוף שהיה לו לתלות הקל בקל המדון בנרגן והחמור בחמור יפריד אלוף בהתהפוכות ע"כ דורש הפסוק עפ"י מדה כל אח"ע · ועפ"י מדה ל"א ועפ"י מדת נוטריקון באופן זה איש תהפוכות ונרגן יפריד אלוף ישלח מדון שהתהפוכות הוא מ"ש כי יודע שמאילן זה אכל וברא עולם · וע"כ ריגן ואמר לא מות תמותון שהוא הדבר הקל וסוף דברים במחשבה תחלה · שאם לא היה כאן אלא חטא של נרגן היה נידון ככל חוטא על ידי שאלה כמו אדם וחוה והיה מקבל ממנו ההגלות אך בעבור שדברי ריגון היה מסיבת תהפוכות שבלבו א"כ כלו תהפוכות ולא ריגון ועוד שאם לא היה אלא ריגון לא היה מפריד. אלוף אלא על שהיה תהפוכות על כן הפריד אלוף · וזה להגדיל החטא שהיפך וריגן והפריד אלוף לזה הקדים הפסוק התהפוכות תחלה ועל כן ישלח מדון שהאלוף שלא מיד הקללה שלא עפ"י שאלה כלל ולא שמע ממנו ההגלות · ודורש מדון נוטריקון וזהו שאמר שהפריד אלופו של עולם ומיד נתקלל · גם יתכן שמ"ש ישלח מדון פי' שסלח ועזב דברי משא ומתן של הריב עמו ומ"ש שפסק דינו מיד הוא ע"פ מדה ט' שזהו הכוונה של מ"ש ישלח מדון ומיד נתקלל · כמ"ש ויאמר ה' אלהים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה · עיין סנהדרין דף כ"ט א' · ומ"ש עם אדם נשא ונתן · היינו מ"ש מי הגיד לך המן העץ וכו' · וכן עם האשה שאל אותה מה זאת עשית · ול"ל שהם שני טעמים תחלה אמר שהטעם מחמת שהיפך דברים · ואח"כ אמר עוד טעם אחר : **ג** תני ר' חייא · ברכות דף ס"א ושם הגירסא רבי אומר : ויאמר משה אל אהרן וכו' · בגמ' הגירסא עוד בנין המותרים קחו וגו' והיינו בויקרא יו"ד פסוק י"ב קחו את המנחה הנותרת מאשי ה' ואכלוה מצות אצל המזבח · וזהו לגדולתם והחילת מינוכם באכילת קדשי קדשים אצל המזבח · ואח"כ מ"ש ויאמר פ"ם ול"ל וידבר · אך נ"ע למה לא תפס פסוק ו' שם · ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר · שגם זה לגדולתם שהם ראשים לבכות · ואם נאמר שאינו לגדולתן · א"כ גם מפסוק השני אין ראיה כלל שהוא בעבור גדולה · ויתכן שהפסוק הזה שמביא מורכב משני פסוקים וכוונתו על שניהם · והתחיל בפסוק ו' ויאמר משה · ואח"כ חתם בפסוק י"ב ולשניהם כוון בגמרא וגם כאן : מלמד שבתחלה · נ"ע שבתחלה מביא מכאן ראיה למקומות אחרים · והיינו עפ"י מדת בנין אב · ואותם מלמד שבתחלה נתקלל נחש · ועוד למה הוצרך לומר מלמד על דבר שכתוב מפורש בתורה · ויתכן שבלתי דעת ר' חייא היינו אומרים שמאחר שמתחלה דיבר עם האדם ובירך לו חטאו · וכן עם האשה ובירר לה חטאה · מן הסתם מיד פסק את דינם כי למה יפסיק בין בירור החטא להדין · והיינו דורשים עפ"י מדה ל"א מוקדם ומאוחר בענין שהרי לא נתיחד בהפסוק זה סוף קולא בדינם א"כ התלה נתקלל אדם ואח"כ חוה · ואח"כ הנחש אך מדברי ר"ח למדנו שהיה בסדר אחר כי כן הדין מחמת שבקללה מתחילין מן הקטן וזהו שאמר מלמד שבתחלה נתקלל נחש ומה שהתחיל לדבר עם האדם · ואח"כ עם האשה הוא בעבור גדולתם · על דרך שאמרו נכנס תחלה לדין · אך בפסק דין הוא מאוחר שהוא דבר קללה · וע"כ לא יתכן לדרוש כאן עפ"י מדה ל"א כ"א מאי דמוקדם מוקדם ומאי שמאוחר מאוחר : הכל משמשין · בכורות ח' : מפני שהשכינה דברה · ודרך המדברים לדבר פנים בפנים · ועל כן נחשבים שיפנו תמיד פנים כנגד פנים : ולאדם אמר · אצל האדם כתוב שדיבר עמו בפסוקים הקודמים והמאוחרים · אלא אגב שהביא על הנחש ממקום זה הביא ג"כ על האדם ממקום זה · ומ"ש ויאמר ה' לדג בהכרח שהכוונה שאמר לו בעת הבריאה וכמ"ש מפורש לעיל פר' ה' סימן ה' צויתי על הדג שיקיא את יונה וע"כ ניתן טבע תשובת הפנים אצל כל הדגים · ומ"ש פא"פ אצל הדגים עיין מ"ש לעיל פרשה ג' סימן ד' ותבין כאן : **ד** בשביל זו · כי תיבת זאת מיותר או שהול"ל כי עשית כן גם יתכן שכל ג' תיבות אלו מיותרים מאחר שלא טען עמו כלל הול"ל מיד ארור אתה ופי' כי עשית בשביל זאת · והמדרש פירש וכי כל פעולה שלך לא בשביל זו · ופירושו שהאשה נקראת זאת כמ"ש כי מאיש לוקחה זאת · זאת הפעם עצם מעצמי : בסנהדרין שלימה · היינו ע' סנהדרין עם המופלא הרי ע"א וכמ"ש לעיל פר' י"ט ריש סימן ד' שמ"ש והייתם כאלהים יודעי טוב ורע הוא קודם אך כפי מ"ש במ"ר פר' י"ד סימן י"ב אין כאן כי אם ע' שמות ע"ש ושם : אררו בצרעת · כמ"ש במ"ר פר' ג' סימן י"ג שמ"ש נצרעת ממארת וזה ארור אתה

יפה תואר

אר"ל לעתיד לבוא כו' · וכן דורש בשוח"ט את הכתוב שלפניו ראש מסבי וגו' על מכתישי התורה היועצים רע על ישראל : ד"א איש לשון זה הנחש · במזמור זה אין רמז כלל לנחש · אבל דורש כי איש רע יענש כעונש הנחש שדבר לה"ר ולכן בל יכון בארץ · ונחה לעפר כמנו : אלא למדחפות · ודרים איש חמס רע יצודנו הרע ויגרום מדהפות רבות בארץ · וכמו הנחש שהביא קללה על עצמו ועל אדם וחוה : שריגן דברים על בוראו · שאמר לחוה כי רק בשנאתו לאדם צוה לו שלא יאכל מעץ הדעת · ולא בשביל שהוא מבקש טובתו · כדאיתא לעיל והכתוב מתפרש איש תהפוכות המדבר הפוכות על רעהו כאשר דבר הנחש על ה' שמן האילן הזה אכל וברא את העולם · ישלח מדון ביניהם כמו שהשנה חוה על ה' כי רק להשפילם אסר להם העץ הזה וכדאיתא לעיל פ' י"ט סי' ד' ונרגן זה המגרה שנאה בין בני אדם כמו שעשה הנחש מפריד אלוף · יפריד את האלוף והשופט · וימהר דינו לרע מן · ולא יתמהמה לחקור ולדרוש ולהפוך בזכותו : ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר · והזהיר להם ראשיכם אל תפרעו וגו' וזה גדולה וחשיבות · והטעם שמתחילים לגדולה מן הגדול כי יאה לגדול להתגדל עוד · ובקללה איפכא וזה דוקא אם שניהם בני דעת אבל אדם ובהמה מקדים הקב"ה את העונש לאדם משום שחטאו גדול שחטא בדעת · ולהכי אמרינן לעיל בפ"ת שאדם הראשון קדם לעונשין · וכן במבול כתיב וימח את כל היקום וגו' מאדם עד בהמה וגו' · וכן איתא במכילתא על פסוק והכיתי כל בכור מאדם ועד בהמה · ופה התחיל בנחש משום שהטעו היה ג"כ בדעת : שנידון בסנהדרין שלימה · שנחתך בדינו ע' מלאכים ורמז לזה בע' אזכרות שהזכיר עד פה · ודייק מדכתיב ויאמר ה' אלהים וקשה דהא הקב"ה אין מיחד שמו על הרעה אלא במוכרת להזכירו לשלים מנין הע"א · ואע"פ שלא נשא ונתן עמו בטענות כדלעיל מ"מ הושיבם עמו לגזור דינו ודנו בסנהדרין לגלות רשעו או ללמד לנו שאין טוענין למסית כי בלא"ה סלא

ידי משה

אכל כולה רק פחות משיעור וזה שאמר האשה אשר נתתה וגו' פי' האשה אכלה ממנו וגם לכל הברואים נתתי ממנה וא"כ זה שאמר אכלתי ואוכל פי' שהאכיל לבהמות ולא הגיע עליו שיעור כזית ואני שיעור נותר וזה שאמר לא אכלתי שיעור אכילה להתחייב עליה · שמעתי בשם גדול אחד · א"נ י"ל ע"ד שכתבתי לעיל שאמר הנחש קדמו ואכלו כדי שלא יברא הקב"ה עוד בריות אחרים שישלטו בכם וז"ש ואוכל פי' שיאכל עוד פי' שהמתגלגל ואמר דברי הנחש וק"ל :

בסנהדרין שלימה · פי' בסנהדרי גדולה שהם ע"א לאפוקי סנהדרי קטנה שהיו כ"ג ולא דרשינן גבי אדם וחוה שנידונו בסנהדרין אע"פ שגם דינם נזכר אחר ע"א אזכרות שהלימוד הוא מכח שנאמר ויאמר ה' אלהים אל הנחש ואין הקב"ה מיחד שמו על הרעה והזכיר כאן שמו כדי להשלים ע"א אזכרות : ארורו בצרעת · נראה דהר"ל רוצה לפרש מלת אתה לה"א ארוו בצרעת כמד"א וזאת תורת המצורע

צ'ען אינון · [א] אר"א (א) ראית מימיך מאחר שאדם מכה את חבירו במקל הוא חוזר ומכה אותו ברצועה · כך ארור אתה מכל הבהמה כל שכן מכל חית השדה · תני בהמה גסה טהורה יולדת לתשעה חדשים · בהמה גסה טמאה יולדת לי"ב חדשים · בהמה דקה טהורה יולדת לה' חדשים · והכלב לחמשים יום · והחתול לחמשים ושנים · והחזיר לששים יום · והנמייה לשבעים יום · הצבי והשועל לו' חדשים · ושאר כל השרצים לששה חדשים · והארי והדוב והנמר · והפיל · והקוף · הקיפוד לשלש שנים · והנחש לשבע שנים · והאפעה לשבעים שנה · פילוסופוס אחד בקש לידע לכמה הנחש מוליד כיון שראה אותם מתעסקין זה עם זה · נטלן ונתנן בחבית והיה מספיק להם מזונות עד שילדו · כיון שעלו הזקנים לרומי שאלו את רבן גמליאל אמר ליה לכמה הנחש מוליד ולא יכול להשיבו · ונתכרכמו פניו · פגע בו רבי יהושע ופניו חלנית · אמר לו למה פניך חלנית · אמר לו שאלה אחת נשאלתי ולא יכולתי להשיבו · אמר לו מה היא אמר לכמה נחש מוליד אמר לו לשבע שנים · א"ל מנא לך · אמר לו הכלב חיה טמאה ומוליד לחמשים יום ובהמה טמאה יולדת לי"ב חודש · וכתיב ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה · וכשם שהבהמה ארורה מן החיה שבעה · כך נחש ארור מהבהמה שבעה · כמפני רמשא סלק ואמר ליה · התחיל מטיח ראשו לכותל · אמר כל מה שעמלתי שבע שנים בא זה והושיטו לי בקנה אחד : ה על גחונך תלך · [ב] בשעה שאמר לו הקב"ה על גחונך תלך · ירדו מלאכי השרת (ד) וקצצו ידיו ורגליו והיה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו בא נחש ללמד על מפלתה של מצרים ונמצא למד ממנה שנאמר (ירמיה מו) קולה כנחש ילך · (ב) רבי יודן ורבי הונא חד מנהון אמר אתה גרמת לבריות שיהו מהלכי גחונים על מתיהם · אף אתה על גחונך תלך · א"ר אליעזר אף קללתו של הקב"ה (ג) יש בה ברכה אמר אלולי שאמר לו הקב"ה על גחונך תלך היאך היה בורח לכותל ונכנס לחור וניצל · ועפר תאכל כל ימי חייך אמר רבי חילפאי לא עפר מכל צד אלא בוקע ויורד עד שהוא מגיע לסלע ושומט גידין של אדמה ואוכל · א"ר לוי (ה) [ג] לעתיד לבא הכל מתרפאין חוץ מנחש · וגבעונים · נחש · שנאמר (ישעיה סה) ונחש עפר לחמו לא ירעו ולא ישחיתו וגו' · גבעונים · (יחזקאל מח) והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל · ר' אסי ורבי הושעיא בשם ר' אחא אמר לו הקב"ה (ו) [ד] אני עשיתיך מלך על הבהמה ועל החיה ואתה לא בקשת אני עשיתיך שתהא מהלך קוממיות כאדם ואתה לא בקשת · על גחונך תלך · אני עשיתיך שתהא אוכל מאכלות כאדם ואתה לא בקשת · ועפר תאכל כל ימי חייך · אתה בקשת להרוג את האדם ולישא את חוה · ואיבה אשית בינך ובין האשה · הוי מה שבקש לא ניתן לו · ומה שבידו ניטל ממנו · וכן מצינו בקין · ובקרח ובלעם · ובדואג (ד) ואחיתופל · וגחזי · ואבשלום · ובאדוניהו · ובעוזיהו · ובהמן · מה שבקשו לא ניתן להם · ומה שבידם ניטל מהם : ו אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרונך · רבי יהודה ברבי סימון ורבי יוחנן בשם רבי אלעזר ברבי סימון (ז) מעולם לא נזקק הקב"ה

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ל' כה"ע : ב קה"ר פרשה י' · ג במדבר רבה פרשה ח' · תנחומא סדר ויגש סי' ח' · אגדת שמואל סוף פרשה כ"ח · מדרש תהלים מזמור י"ז · אגדת בראשית פ' ע"ח · ילקוט ישעיה רמז שס"ט · וילקוט יחזקאל סוף רמז שפ"ג · ד תוספתא סוטה פרק ד' ·

חדושי הרד"ל

פ' מצורע כד"א לרעת ממארת ומבואר שבעון לה"ר נגעים באים : (ד) וקצצו ידיו כו' · באומר קולה כנחש ילך · ממקרא זה אינו מביא כ"א כה דהלך קולו מסוה"ע ועי"ש · אבל זה שקצצו ידיו ורגליו · ממילא ידעינן כיון שמתחלה הלך בקומה זקופה ועתה נתקלל על גחונך תלך בע"כ שקצצו ידיו ורגליו · וכ"מ בברייתא דל"ב מדות דר"א בר"י הגלילי · מדה י"ב ודלא כמ"כ : (ה) לע"ל שהכל מתרפאין · כד"א ומחץ מכתו ירפא · וע"ל פ' י' ועיין בירושלמי רפ"ד דקידושין · ובשוח"ט מז' א' ולקמן ר"פ נ"ה : (ו) אני עשיתיך כו' ואתה לא בקשת · עיין מ"כ בשם הילקוט · וכ"ה בסוטה (ט' ע"ב) ובאדר"נ פ"א ע"ש : (ז) מעולם לא נזקק כו' · ירושלמי רפ"ז דסוטה ע"ש ולקמן פ' מ"ה ופ' ס"ג :

חדושי הרש"ש

(א) ראית מימיך כו' כך ארור כו' מכל הבהמה כ"ש מכל חית השדה · עיין פי' מ"כ והוא תמוה דהא ע"כ ר"א המקשה עדיין לא ידע משך זמן עבורן דכאו"א · לכן נראה לי דקושייתו ע"פ מה שאמרו (עירובין י"ח ב') יהיו מזונותי מרורין כזית כו' ולקמן פ' ל"ג מוטב מר מזה ולא מתוק מת"י · ועיין רש"י (בכורות ח') דמפרש ג"כ כפי' המ"כ : (ב) ר"י ור"ה חד מנהון אמר כו' · ר"ל דאינו ידוע מי משניהם הוא האומר וכה"ג רבות : (ג) יש בה ברכה אלולי שא"ל כו' כנ"ל ותיבת אמר מיותרת וכן בילקוט ליתא : (ד) ואחיתופל וגחזי ואבשלום כו' · וכן סדרן בגמרא דסוטה ט' ב' · וצריך טעמא מה"ט

הקדימו

רש"י

אותם כתמים שבו הנראים כשלעים קטנים לרעת הן : ראית מימיך מאחר שאדם מכה את חבירו בשביל הוא חוזר ומכה אותו ברצועה וכו' · אין מנהגו של אדם הכועס על חבירו לעשות כך אלא כשמתחיל לכעוס מכה אותו ברצועה וכשמתחזק עליו כעסו חוזר ומכה אותו במקל כך היה לו להקב"ה לעשות מכל חית השדה שיולדת לששה חדשים כגון הכלבי והשועל שאין צערן גדול כשל בהמה ואחר כך מכל הבהמה שיולדת לשנים עשר חדשים שצערה גדול משל חיה והקב"ה לא עשה כן אלא אמר ארור אתה מכל הבהמה שצערה גדול לא כל שכן מכל חית השדה ומתרץ תני בהמה גסה טהורה וכו' · עד הארי והזאב והנמר והפיל כו' לשלש שנים · נמצאת חיה יולדת לשלש שנים וזמן צער עבורה גדול מן הבהמה וכשהוא אומר ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה נמצא מכה ברצועה ואחר כך במקל שהרי גדול צערן של חיות מצערן של בהמה : הכלב בחיה לחמשים יום · קים ליה דאיכא חיה שיולדת לחמשים יום : שהבהמה ארורה מן החיה שבעה · שבע פעמים חמשים הן שנות הלבנה : כך נחש ארור מן הבהמה שבעה שבע שנים · ע"כ : ושומט גידים גידי אדמה ואוכל · שיש בקרקע מיני אדמה כעין גידין שקורין ומלש : לא שמענו בנחש שקולו הולך מסוף העולם ועד סופו משבא למפלתה של בבל הוא אומר קולה כנחש ילך (ירמיה מ"ו) מכאן שקולו של נחש וכו' : אל תקרי יעבדוהו אלא יעבידוהו מכל שבטי ישראל · והכי משמע קרא אותו שהיה קודם לכן עובד העיר לעתיד גם כן

ישתעבדו

מתנות כהונה

במקל כלומר מכה גדולה : ברצועה · מכה קטנה כך בתחלה ארור מכל הבהמה שצער עיבורה י"ב חדש ואח"כ מן החיה שיולדת לו' חדשים : ומשני תני בהמה כו' · עד ג' שנים והנה בתחלה ארור מן הבהמה שצער עיבורה רק י"ב חדש ואח"כ מן החיה שצער עיבורה ג' שנים ועיין פ"ק דבכורות : מתעסקין כו' · בדרך ארץ : נתכרכמו פניו · נשתנו לירקון מפני הבושה : [תולגיות · גרס לי חולי] : שבעה · שבעה פעמים חמשים יום הם ימות השנה : במפני רמשא · לפנות הערב עלה ר"ג לאותו פילוסוף ואמר לו שימי עיבורו ז' שנים : מטיח · הכה ראשו לכותל : קולה כנחש כו' · ש"מ שקולו של הנחש הולך ועדיין לא ידענא עד היכן הולך ולא בא לסתום אלא לפרש מסוף העולם ועד סופו וקצצו ידים ורגלים נמי ילפי מסיפיה דהאי קרא דכתיב בקרדומות באו לה כרתו יערה וגו' ולא מצינו שחסר הנחש רק ידים ורגלים · [ועי' זה במדרש קהלת בפ' אם ישוך הנחש] : גחונים · כפופים דרך אבילות : [הכל מתרפאין · עי' פכ"ה] : יעבדוהו · ינהגו בו מנהג עבדות : ועובד העיר · אלו הגבעונים שהיו שואבי מים וחוטבי עצים לבית ה' אשר בעיר ירושלים · [כך מצאתי הגירסא בילקוט ישעיה ואתה לא בקשת ארור אתה מכל הבהמה כו' · אני עשיתיך שתהא מהלך כו' קוממיות כאדם ואתה לא בקשת על גחונך תלך : ה"ג ולישא את חוה ואיבה עשית : לא נזקק כו' · וזה שדבר עם חוה אין זה קרוי שיחה אלא תוכחת מגולה ושיחה היינו שמדבר עמה סיפור דברים או דבר צורך לה : [או מיתה גרסי'] :

הלדקת

יפה תואר

ה"א הקב"ה ה"א דן יחידי : נטלן ונתן בחבית פי' נקבות רבות טמנן בחבית · כי לזכרים לא היה צריך הן דלא חשב שן היו מעוברות כבר מקודם י"ל דהוא סבר כי ה"א כמו כל הבהמה אחר שעיברו אינן מקבלות זכר ע"ד : והושיטה לי בקנה אחד · זה משל כי התשובה קלה בלי עמל וטורח והם והסיר את ספקתי : ירדו מלאכי השרת וקצצו כו' · כי ממאמר ה' לבד לא יצא רע לכן קאמר על מה"ש : שנאמר קולה כנחש ילך · ודריש מדכתיב כנחש בפת"ח הכ' משמע כנחש הידוע והוא ה"א הוא לא נזכר בתורה רק בעת שקצצו ידיו ורגליו כוודאי נתן קול גדול (וע"ע בביאור הרי"פ והוא מדברי יפ"ת) : ושומט גידין של אדמה ואוכל · דק"ל הלא עפר לא זייני כלל וגם אנחנו רואין שהנחש אוכל ושותה ת"כ ודגים ושאר דברים שאסרו לנו רז"ל משום גילוי לכן אמר שקללו בשל הרוב שיהיה מזונו מגידי אדמה שהוא מזון פחות והולך על סת דר"י בפ' בתרא דיומא דדרים ונחש עפר לחמו ע"ש · דהוא בוכר אשר הנחש ניזון מכל עפר : אני עשיתיך מלך · כי מקללתו אנו יודעים מה שהיה מקודם מדאמר ליה ארור אתה מכל הבהמה וגו' משמע שמתחלה היה גדול על כולם · ומדא"ל על גחונך תלך משמע שמקודם הלך קוממיות וכן כולן · ומ"ש אתה בקשת להרוג את האדם יליף מדא"ל ה"א ישופך ראש קללה שיקל לאדם להרוג אותו תחת אשר הוא זמם מרמה להרוג את האדם : מעולם לא נזקק הקב"ה כו' · דייק מדכתיב אל האשה אמר ולא כתיב ולאשה אמר כמו דכתיב ולאדם אמר ואז היה נמשך אל ויאמר ה' אלהים אל הנחש · ומדכתיב אל האשה בא להפסיק הדבור כי היה ע"י תורגמן · והטעם שאין כבודו ית' ליחד הדבור עם הנשים וגם מפני תכונתן אינן ראויות לנבואה ורק שרה שהיתה יותר הגונה זכתה שייחד הדבור לה וגם זאת רק ע"י שילה · ומה דמצינו נשים נביאות כמו מרים דבורה וחולדה · וכן מה שכפ"ק דמגילה חנה אביגיל ואסתר · יש לעיין בזה במורה חלק ב' פ' מ"ה דמונה שם י"א מדרגות נבואה ונביאות הנשים היתה רק עד מדרגה השביעית שמנה שם : ושרה לבד זכתה למדרגת נבואה שיותר גבוהה ממדרגתם · והגר ורבקה ואשת מנוח שמלאך דבר עמהם · זה

בסקין

פירוש מהרז"ו

אחת : תני בהמה · בכורות דף ח' וכמ"ש במ"כ : וכתיב ארור אתה · לפי טבע ראשית הבריאה היו הכל יולדין ליום אחד כמו אדה"ר שעלו למטה שנים וירדו ד' כמ"ש לקמן פר' כ"ב סימן ב' וכמ"ש לעיל פר' י' סימן ד' שגם הארץ עשתה פירות ביומן · ואחר החטא נתארכו הכל · ונתארך זמן עיבורן כמו אדם · וזהו ארור אתה מכל הבהמה ומכל החיה הרי שגם הבהמה נתארכה וכן החיה · ובהמה טמאה שבע פעמים כחיה והנחש שבע פעמים כבהמה · ודורש ארור אתה מכל הבהמה והבהמה מכל החיה שהוא"ל מכל הבהמה והחיה אך מאחר שכתוב מכל הבהמה ומכל החיה · על כרחך פירושו אתה מכל הבהמה · וארור הבהמה מכל החיה והוקשו הארורים זה לזה כמו שבהמה ארורה ז' פעמים כך הנחש ז"פ · ואי אתה מוצא אלא הכלב ובהמה טמאה · ועיין בכורות דף ח' מה שהקשה ע"ז ומתרץ : ואמר לו · דרשה זו : ה קולה כנחש ילך · אצל מפלת מצרים כתיב · ועיין בספרי מדרש תהלים מדה י"ב ושם מבואר פירושו באריכות עפ"י מדה הנ"ל · ובא נחש ללמד על מצרים שיהיה קולה הולך בכל הארץ ואצל מפלת מצרים מפורש וגוחתה מלאה הארץ · ונמצא למד הנחש ממצרים וכתיב שם כי בקרדומות באו לה כחוטבי עצים · ועיקר הענין שם בל"ב מדות : ר' יודן ורב הונא · צ"ע דפתח בתרי וסיים בחד (ואולי פירושו שאחד מהני אלה אמר זה ולא מסיימי מי מהם ע"כ הזכיר המדרש שניהם) : גידין של אדמה · פי' רש"י שיש בקרקע מיני אדמה כמין גידין שקורין ומו"ש בלע"ז · מדקאמר תאכל משמע שיש דברים שנאכל : הכל מתרפאין · כל העולם כולו יחזור כמקדם ומחץ מכתו של עולם ירפא כמ"ש לעיל פר' יו"ד סוף סימן ד' פר' י"ב סימן ו' פר' ל"ה סימן א' ונחש עפר לחמו · ור"ד זאב וטלה ירעו כאחד ואריה כבקר יאכל תבן · ונחש עפר לחמו · שהנחש יאמר בקללתו · ועפר תאכל כל ימי חייך וכמו שדרשו בברכות פ"א · ימי חייך העוה"ז כל ימי חייך להביא לימות המשיח שאז הוא העת שהכל יתרפאו חוץ מן הנחש : והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל · משמע מי שמיוחד לעבודת העיר תמיד היינו הגבעונים שנתנם יהושע לעבודת העיר ירושלים חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ולבית ה' יעבדוהו כל שבטי ישראל והוקשה לחז"ל איך יתכן שמי שהיה עד הנה עובד העיר · איך יתגדל שיהיו הכל עובדים אותו ע"כ דרשו א"ת יעבדוהו אלא יעבדוהו · וכן הגירסא במ"ר פר' ח' בסימן ד' יעבדוהו וכו' [ובירושלמי פ' עשרה יוחסין ובשוח"ט וכן באגדה שמואל פכ"ח · יפ"ת] ועיין ב"ב דף קכ"ב דרשה אחרת לפי הכתיב · וברש"י במדרש גורס א"ת יעבדוהו אלא יעבידוהו · אך בדברי חז"ל מצאתי יאבדוהו ועיין ילקוט כאן · וילקוט ישעיה ס"ה וילקוט יחזקאל מ"ח : אני עשיתיך מלך · סוטה דף ט' ב' כל הענין אבות דר"נ פרק א' כל הענין : מלך על הבהמה וכו' · כמ"ש ערום מכל חית השדה : קוממיות באדם · כמ"ש ר' הושעיא לעיל פר' י"ט סוף סימן א' : בקשת להרוג את האדם · לעיל סוף פר' י"ח ופר' זו ריש סימן ד' : וכן מצינו בקין ובקרח · כל אחד מבואר במקומו בקרא : ך מעולם לא נזקק הקב"ה · כאן חסר ריש המאמר שהוא עיקר השייך לכאן וה"ג ירושלמי סוטה ריש פרק ז' ר"י בשם א' בר"ב ומ"ש כאן ר' אליעזר בר שמעון ט"ס וצ"ל ר' אליעזר בר' שמעון · לא מצינו שדיבר הקב"ה עם האשה אלא עם שרה בלבד · והא כתיב ואל האשה אמר · ר' יעקב דכפר חנן ע"י תורגמן וכו' וע"ש · והיינו ע"י אדם שלא היה תורגמן אחר בעולם :

להפיח

ידי משה

המצורע : אלולי שא"ל הקב"ה כו' · פי' יפ"ת שאם היה הולך על רגליו לא היה יכול לעלות בכותל ואמר הקב"ה לו לשון תלך שהוא לשון ברכה פי' שיהיה לך הליכה יפה על הגחון כמו על רגלים ותוכל בחורין ובסדקין · ולי המחבר נראה לפי שקשה לו וכי לא היה יכול לברוח אם היה לו רגלים אלא אתה לברוח כמו על רגלים כנ"ל : חוץ מנחש וגבעונים · לפי שחטאם שוה לפי שהנחש גרם מיתה [illegible] אלולי שאמר הקב"ה על גחונך תלך רק היה אומר לו לשון אחר כמו שנאמר גבי מרגלים תרת [illegible]

לכל

להשיח עם אשה · אלא עם אותה הצדקת ואף היא על ידי עילה · רבי אבא בר כהנא בשם רבי יצחק אמר כמה כירכורין כרכר בשביל להשיח עמה · ויאמר לא כי צחקת · והכתיב (בראשית י) ותקרא שם ה' הדבר אליה רבי יהושע בר רבי נחמיה בשם רבי אידי אמר על ידי מלאך והכתיב (שם יפ) ויאמר ה' לה · רבי לוי בשם רבי המא בר חנינא אמר על ידי מלאך · רבי אלעזר בשם רבי יוסי בר זימרא אמר על ידי שם · הרבה ארבה עצבונך והרונך · רבי אבא בר כהנא בשם רבי שמואל אומר כל שהוא הרבה ארבה כל שהוא במאתים ושנים עשר יום חי · רבי הונא אמר נוצר לתשעה ונולד לז' אינו חי · לח' אינו חי · נוצר לז' ונולד לשמונה חי קל וחומר לתשעה · בעון קמיה דרבי אבהו מניין שהנולד לשבעה חי · אמר להן מן דידכון אנא ממטי לכון · זיט"ה אפט"א · איט"א אוכטא · רבי ברכיה בשם ר' שמואל אמר [ב] לעולם אין האשה יולדת או למאתים ושבעים ואחד · או לרע"ב · או לרע"ג · (ס) לט' הן ועיבוריהן · (ח) חייא בר אדא הוה יתיב קמיה דרב הוה מסבר ליה ולא סבר · א"ל למה לית את סבור · א"ל דהא חמרתי בעי למילד ואני מתיהא שמא תיצון ותמות · א"ל ומה איכפת לך א"ל פעמים שהיא פוחתת · ופעמים שהיא מוספת · פוחתת אינה פוחתת מימות הלבנה מוספת אינה מוספת על ימות החמה · א"ל והכתיב (איוב לט) הידעת עת לדת יעלי סלע תספור ירחים תמלאנה · א"ל להלן בדקה · וכאן בגסה · א"ל (ו) והא בקרות של אנטונינוס היתה רובעת · והרביעו ממנה בקרות של רבי יש מהם שילדו עכשיו ויש מהם שילדו לאחר זמן · א"ל להלן בטהורה · וכאן בטמאה · [ג] עצבונך זה צער העיבור · (ט) והרונך · זה צער העדוי · בעצב · זה צער הנפלים · תלדי · זה צער הלידה · בנים · זה צער גידול בנים · א"ר אליעזר בר"ש נוח לו לאדם לגדל לגיון אחד (ז) משל זיתים בגליל · ולא לגדל תינוק אחד בארץ ישראל

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור ט' · ילקוט סדר לך לך רמז פ' ופ"כ י"ב נדה דף ל"ח · ג עירובין דף ק' · אדר"ן פרק א' · פדר"א פ' י"ד :

חדושי הרש"ש

קדימו לגחוי שמאותר בזמן להבצלים ואחוניה הקודמים לו : (ס) לט' הן ועיבוריהן · פי' חדשים מלאים כל שלשים שלשים יום כי יום למ"ד נקרא יום עיבורו עיין ר"ה (י"ט ב') שני אדרים מקדשין אותם ביום עיבוריהן ובפירש"י ועו"ש כ"ב ב' לאור עבורו ובפירש"י וכ"מ בנדה (ל"ח א') בפירש"י ודו"א כמ"כ :

חדושי הרד"ל

(ח) חייא בר אדא הוה יתיב כו' · סגי' כאן משובשת וכתובה לנכון בירושלמי ביבמות שהבאתי המ"כ ע"ש · ותוס' (בכורות כ"א) ד"ה ת"ק כו' ע"ש : (ט) והרונך זה צער העידוי · היינו קליטת הזרע בתחלת העיבור שה"א

(ו) והא בקרות של אנטונינוס כו' · יש מהן שילדו עכשיו ועיין פי' מ"כ שדבריו דחוקים והמוסים ולכאורה יל"פ כפשוטה דהקושיא קאי על הא דקאמר פוחתת אינה כו' מוספת אינה כו' והא בקרות כו' שהיינו שורים והמה גסות יש מהן כו' והוא יותר משיעור שבין שנות לבנה לשנות החמה ועיין בירושלמי נהחולץ והראה שכ"ס · ועיין בכורות (כ"א א') תד"ה ת"ק גי' אחרת בשם הירושלמי : (ז) משל זיתים בגליל · עמ"כ וכן הוכיחו התוס' בשבת (מ"ז א') ובחגיגה כ"ה א' ד"ה בגלילא דשם היה רוב שמן :

מתנות כהונה

[הצדקת · שרה כדלקמן פמ"ה ופמ"ח ועי' מזה בירושלמי ר"ס אלו נאמרין] : ע"י עילה · סיבה ועלילה מפני שאמרה לא צחקתי כי יראה היה צריך להשיב לה לא כי צחקת כך פירש"י : כרכר בו' · פירש"י כמה גלגולים גלגל · כרכר הוא קנה חלול שכורכין עליו הערב ואורגין אותו עם השתי : ע"י שם · בן נח : כל שהוא הרבה · שהוא במעי אמו כמנין הרבה כמו שמפרש והולך דהיינו ז' חדשים שלימים דהיינו ר"י ימים ואע"ג שהרבה הוא רי"ב פי' דהיינו בחיי ביום הג' של התשמיש נקלט הזרע ואז מתחיל ההריון : [ה"ג ונולד לז' אינו חי לח' אינו חי נוצר לז' ונולד לח' חי ק"ו לט' : [בעון כו' · עיין לעיל פי"ד וכ"מ בירושלמי פ' החולץ וכן כתיב באכ"א שגי' זו היא מוטעת] : ה"ג זיט"א אפט"א איט"א אוכט"א ועיין לעיל פי"ד : הן ועבוריהן · כמנין ימים שיש בט' חדשים ועיבוריהן ימי קליטתן ג' ימים היינו רע"ג ולפעמים נקלט ביום ב' ואז הוא רע"ב ולפעמים ביום ראשון ואז הוא רע"א · [ומצאתי בשם רש"י ועיבוריהן גימטריא של הריון ע"כ ולא עמדתי על דעתו] : הוה מסבר לה כו' · להבינו טעם הדבר ולא הבין כו' : בעית למילד כו' · היא רוצה לילד שכבר הגיע זמנה : היצון · הלטן : מאי איכפת כו' · הרי לא הגיע עדיין זמן לידתה שלא נשלמו לה עדיין י"ב חדש מיום שעלה עליה הזכר וכן הוא בהדיא בירושלמי פרק החולץ ובמסכת נדה פ"ק : א"ל פעמים כו' · ומאי דבעי ביני איכא למיחש כל שעה שמא תלד השתא : ימות הלבנה שנ"ד ימות החמה שס"ה : ירחים תמלאנה · משמע דפחות מי"ב חדשים אינה יולדת : בדקה אינה פוחתת משיעורה · והיינו ה' חדשים כדלעיל ופ"ק דבכורות : בקרות · פי' הערוך עדרים ומאי לאו דאף בהמה דקה הוו וש"מ דבהמה דקה פוחתת ומוספת והאי קרא דתספור ירחים ע"כ איירי בגסה וא"ל לא היא דבית ר' הוי גסות והא דפחתו והותירו יותר משיעור שבין שנות לבנה לשנות החמה התם היו טהורות והא אמינא מטמאות כל זה פירשתי לפי גירסת הספר · [וה"ג בילקוט וכ"מ שוב בפי' האכ"א וכן בירושלמי דפרק החולץ ופ' קמא דנדה וכ"מ בתוס' פ"ג דמסכת בכורות וכן הביא רש"י הגי' קצת באופן אחר ושוב עיין עליו] : העדוי · בערוך משמע שהוא ווסת האשה ומייתורא דקרא קדייק ואולי הוא מלשון אחרי בלותי היתה לי עדנה : ה"ג בילקוט לגיון אחד משל זיתים · ופירש"י טוב לו

רש"י

ישתעבדו בו כל שבטי ישראל כבתחלה : ס"א · אמרי ארבע ארבעתן היו אומרים דבר זה : אותה צדקת · שרה : כמה ברכורין ברכר · כמה גלגולין מגלגל הקב"ה כדי להשיח עמה : לפי שאמרה שרה לא צחקתי כי יראה השיב לה המקום לא כי צחקת : כל שהוא במעי אמו · מאתים ושנים עשר כמנין הרב"ה הוא חי ע"כ : או לרע"ג · כמנין תשעה חדשים הן ועיבוריהן כמנין ההריון בגימטריא : ס"א · לא שמעתי באורייתא ע"כ · אמר ליה למה לית את סביר אמר ליה דהא אמרתי מעברה ובעיא למילד ואני מתירא שמא תלטנן ותמות וכו' : אין פוחתת מימות הלבנה · שלש מאות וארבעה וחמשים ואין מוספת מימות החמה שס"ה : א"ל להלן ברקה · וכאן בגסה אמר ליה חיה טהורה כבהמה טמאה מה זו אינה פוחתת ואינה מוספת אף חיה טהורה כך כתוב במסכת נדה ירושלמי אמר ליה והרי בקרות של רבי יש מהן שילדו עכשיו ויש מהן שילדו אחר זמן אמר ליה להלן בטהורה וכאן בטמאה : ס"א בדקה הספור ירחים המלאנה ובגסה פעמים מוספת ופעמים פוחתת דהא בקרות של אנטונינוס וכו' : והרביעו ממנה בקרות של רבי · בזמן אחד בפ"א וכו' אמר ליה להלן בטהורה וכאן בטמאה ובמסכת נדה ירושלמי כתוב כך אמר להלן בדקה וכאן בגסה : אמר ליה טהורה כבהמה טמאה מה זו אינה פוחתת ואינה מוספת אף חיה טהורה מדקתני חיה טהורה כבהמה טמאה מה זו אינה פוחתת ואינה מוספת אמר ליה והרי בקרות של אנטונינוס וכו' : וכאן בגסה · וגסה פוחתת ומוספת : אמר ליה להלן בטהורה · כגון בקרות פרים ופרות מודינא לך שפוחתת ומוספת וכאן בטמאה שאינה פוחתת ומוספת לכך מתירא אני מן החמרתי ע"כ : אמר רבי אלעזר נוח לו לאדם לגדל לגיון א' של זיתים בגליל ולא לגדל תינוק א' בארץ ישראל · לפי שמתפרנסים בצער ובדוחק : בגליל · שם גדלים זיתים : ואין

פירוש מהרז"ו

להשיח עם האשה · הנה מצאנו שהיו כמה נשים נביאות שדיבר ה' עמהם · אמהות נביאות היו וכן חנה ודבורה שאמרה הלא גוה ה' אלהי ישראל · אך הענין בזה שהנביאים הם שדבר ה' עמהם · ונראה להם בשביל ישראל · אבל שיהיה עסוק עמהם בשביל עסקי עצמם זה לא מצאנו אלא באבות שדבר עמהם בעסקי עצמם ג"כ · אך לא הנשים האמהות שלא דיבר עמהם על צרכי עצמם · רק עם שרה לבד שדבר עמה בצרכי עצמה · כמ"ש ויאמר לא כי צחקת · ועיין לקמן סוף פר' מ"ח וש"כ ומבואר כי שם מקומו : שם ה' הדובר אליה · אבל הגר כתיב : ויאמר ה' לה · אבל רבקה כתיב ותירץ שאמר לה ע"י שם בן נח שהיה נביא · וכמ"ש וישכון באהלי שם · ואיתא בהדל"א שהיה נביא ד' מאות שנה וכמ"ש ותלך לדרוש את ה' : הרבה ארבה · כמ"ש לעיל בסימן ה' שקללתו של הקב"ה יש בו ברכה וכן כאן · קללתו בלשון מרובה רומז לברכה וכמ"ש בסוף פרשת וירא הרבה ארבה את זרעך וכן כאן מ"ש הרבה ארבה · הכוונה את זרעך · ופירושו כשיהיה עצבונך והרונך כמנין הרבה · אז ארבה את זרעך · והיינו שבעה חדשים שלמים למנין הרבה של חמה והאי היינו קפ"ב יום והאי ועוד הודם ל' יום הרי רי"ב ועוד יותר אף על שאינו יום שלם אינו חושב אותו : ר' הונא אמר · מאמר זה צ"ע עיין מ"כ : בעון קומי ר' אבהו · פירשתי לעיל פר' י"ד סימן י"ב : לעולם אין האשה · במ"ר פר' י"ח סימן כ"א · וע"ז רמז רש"י כאן במדרש שהביא המ"כ ועיבוריהם גימטריא הריון · וז"ל המדרש שם · ובגמרא נדה ל"ח · ויתן ה' לה הריון גימטריא רע"א · ומ"ש הן ועיבוריהן שאין העיבורים שוים תמיד : חייא בר אדא · ירושלמי יבמות פרק ד' הלכה י"א · ושם הגירסא ר' חייא בר אשי · וכן בירושלמי פרק א' דנדה ; ואני מתירא שמא היצון · שם בירושלמי הגי' והגא בעי מרבעתה עד לא תלטנן פי' כי החמור בטבעו קר לו תמיד · ובעת הלידה הקרירות סכנה וצריך פעולה לחממה ולכך היה טרוד אמר לו ומה איכפת לך פי' אם היה זמן הלידה ידוע דווקא היום יש בידך לתקנו · אך מאחר שמוספת או פוחתת בי"א יום א"כ טרדך בחנם כי לא תדע לתקן · וא"כ בהכרח שחסית דעתך שלא תהיה טרוד בחנם · ולא גרסינן אמר לו ב' פעמים · שהכל דברי רב המה · וכן הוא בילקוט · כאן דלא גרים אמר לו · והקשה התלמיד לרב הלא כתוב הידעת עת לדה יעלי סלע תספר ירחים תמלאנה הרי שיש עת קבוע לבהמות וחיות · והשיב רב בדקה יש עת והיעלה דקה היא · אבל בגסה אין עת וחמור גסה היא · והקשה התלמיד לרב והא בקורת של אנטונינוס בקרת פירושו שוורים ובקרים · וכן הוא בירושלמי הגי' שוורים ולפי מ"ש כאן צ"ע שהרי זה ראיה לדברי רב שהרי בקרים גסה היא וע"כ יש שילדו בזמן זה ויש שילדו אחר זמן · ואפשר שאין זה דברי התלמיד אלא סתמא דמדרש שמקשה על רב · שהיאך אמר דווקא י"א יום שהרי כאן יש שילדו בזמן זה וזה בזמן אחר ולא בי"א יום · ובקרים גסה היא והקושיא גם על התלמיד · אך בירושלמי מעשה זו קודם שהקשה והכתיב הידעת · והקושיא כנ"ל איך אתה אומר י"א יום דווקא · ותירץ רב בטהורה אין שיעור ידוע ובטמאה גסה יש שיעור ידוע י"א יום וחמור גסה היא וכנ"ל : עצבונך זה צער העבור והרונך זה צער העדוי · לפי תרגום אונקלוס עדוי הוא הריון · וכמו שתרגם כאן והרוך ועדוייכי והערוך בשם התרגום יונתן והרוך ועדוייכי · אך כאן במדרש לא יתכן לפרש כן שהרי אמר בהדיא עצבונך זה הריון · א"כ עדוי אינו הריון ועל כרחך שכוונתו על ווסת נדות וכמו שהביא הערוך בערך עד ז' ממ"ש לקמן פר' מ"ח אחרי בלותי היתה לי עדנה · ופירש המדרש שם עדנה ווסת נדות · וכמ"ש בתרגום יונתן שם · עדנה עידויין · וא"כ קשה מאד למה הוציא המדרש תיבת והרוך מפשוטו לפרש עצבוך על ההריון והרוך על ווסת · הלא הדבר בהיפך : שהווסת קודם העיבור · ע"כ נראה לי ברור שצריך להפוך הגי' עצבונך זה צער העדוי · היינו הווסת · והרוך זה צער העיבור וכן הוא בהדיא עירובין דף ק' · אדר"נ פרק א' וכן בפר"א סוף פרק י"ד : בעצב זה צער הנפלים · הוא צער שאחר העיבור שהוציל תלדי בעצב ומדלא קאמר כן ש"מ תרתי על הנפלים ועל הלידה : בנים · זה צער גידול בנים : כי תיבת בנים מיותר כי תלדי משמע בנים ובנות · ודורש עפ"י מדה כ"ב כאילו כתיב בעצב תלדי בעצב בנים בעפ"י מדה ס' פירושו בעצב תגדל בני' או עפ"י מדה כ' אא"ע על הלידה שהוא מיותר ה"ע על הגידול (או שמלת תלדי כולל ב' ההוראות לידה ממש וגם גידול כמו יולדו על ברכי יוסף שתרגומו ורבי יוסף) : לגיון אחד · אעפ"י שמגדלו בצער שלא במוכתו אף על פי כן אינו מרגים בצערו כ"כ כגידול התינוק · אפילו בארץ ישראל :

יפה תואר

בהקין כמלאך הנראה להם בתמונת איש ואינו נכנס כלל בגדר נבואה : והרונך זה צער העדוי · והכתוב מונה לא לבד כי צער הריון יגתן לה · אבל גם צער ווסתות אשר מהן תהרה וקטן הוא גם זה יבוא לה · וכן מ"ש את"ז בעצב תלדי בנים דורש כמו לא זו אף זו · לא לבד בעצב וזה צער הנפלים הגדול מאד משום שאינו טבעי · וקללתה היתה שתפיל נפלים להצטער אבל גם צער הלידה שה"א טבעי יבוא לך · וכן צער גידול בנים הקטן גם מצער הלידה יבוא לה · ואע"ג דגם לאב יש צער גידול בנים מ"מ יש לאשה יותר להניקם ולהלבישם · ולתכם בכל מהלכם כאשר שנתה בבית תמיד : לגיון אחד משל זיתים כו' · כי בגליל כלכלו עצמם מזיתים והיה להם סחורה לגדלם · וכא"י אשר לא במסכנות תאכל

ידי משה

נכל סעולם וגבעונים שלא מתו גרמו ג"כ מיתה למות שבעה מבני שאול יפ"ת : ואף היא ע"י עילה ר' אבא כו' · כמה כרכורים כו' · צריך ליישב הגירסות שרש"י אמר ע"י עילה ור"א אמר לשון כרכורים · ונ"ל דה"פ לפי שהקב"ה היה מעליל עליה ואמר לאברהם מה שלא אמרה שרה מעולם כי שרה היא אומרת ואדוני זקן ומתוך שלא רצה הקב"ה לדבר עם האשה ולהוכיח אותה על מה שצחקה אמר לאברהם למה צחקה שרה ומתוך כך היה הכרח שדיבר הקב"ה ושינה את מאמר שרה מפני השלום ואמר לאברהם ששרה דברה ואני זקנתי כדי שלא להרגיז את אברהם על שרה שתלתה החסרון בזקנת אברהם ומתוך כך כשאמר אברהם לשרה למה צחקת ואמרת על עצמך שאתה זקנה כחשה שרה ואמרה לא צחקתי לזה אמר כי יראה פי' שהיתה צדקת בדיבורה כי מה שאמר לה אברהם בשם הקב"ה שהיא אומרת ואני זקנתי זה לא היה מעולם כי הקב"ה מעצמו אמר ושינה הדבר מפני השלום · והאמת מה שאמרה ואדוני זקן זה ג"כ כחשה מפני יראתה של אברהם בשביל זה היה מוכרח הקב"ה לדבר עמה ולאמר לה לא כי צחקת פי' הא צחקה ואמרת ואדוני זקן רק שאני שניתי דבורך ואמרתי לאברהם שדיברת היא ואני זקנתי מפני השלום וזה פירושו ע"י עילה לשון עלילה שעשה הקב"ה ולשון כרכורים נמי הכי יתיישב ודוק היטב. לפי כך אמר המדרש עם אותה צדקת פי' שהיתה צדקת בדיבורה כי מעולם לא אמרה ואני זקנתי רק שהקב"ה שינה את הדברים מפני השלום ועי"ז זה נתגלגל לדבר עמה ודו"ק : לט' הן ועיבוריהן · נ"ל כי המדרש זה לקוח מירושלמי פ' החולץ וייסי כמשלם חדשים ר"א אומר ל' ימים שלימים לא פחות ולא יותר ושם אי אמר הן ועיבוריהן ר"ל יותר מל' ימים כי שמואל סבר כשתחשוב את החדש צריך אתה לחשוב ג"כ יום עיבור שלו ולפי"ז הוקשה למדרש כשלמא לר"ע הוא ט' חדשים שלימים של שלשים אבל רע"א או רע"ב או רע"ג וכו' מהיכא סיפי לו"א לט' הן ועיבוריהן ר"ל שתחשוב ד' ימים ימי עיבוריהן פי' חדש א' מלא וחדש אחד חסר סוף ד' ימים : והכתיב הידעת עת לדת וגו' · וא"ת מאי קושיא מ"מ לא ידעינן כאמת דהא עם לגדם קאמר דהא לרב נמי פוחתם וכו' · וי"ל דמדכתיב תספור ירחים תמלאנה וידעם

ז ואל אישך תשוקתך · [א]ארבע תשוקות הן אין תשוקתה של אשה אלא לאישה · שנאמר ואל אישך תשוקתך · אין תשוקתו של יצה"ר אלא על קין וחביריו שנאמר ואליך תשוקתו · אין תשוקתן של גשמים אלא על הארץ שנאמר (תהלים סה) פקדת הארץ ותשוקקה · ואין תשוקתו של הקב"ה אלא על ישראל שנאמר (שיר ז) ועלי תשוקתו · ד"א תשוקתו תשים אנו · ואפי' שאנו תשים אנו מקוים לתשועתו של הקב"ה · ומיחדים שמו בכל יום · ד"א ואל אישך תשוקתך · [ב]בשעה שהאשה יושבת על המשבר · היא אומרת עוד איני נזקקת לבעלי מעתה · והקב"ה אמר לה תשובי לתשוקתך · תשובי לתשוקת אישך · רבי ברכיה ורבי סימון בשם ר"ש בן יוחאי אמרו לפי שרפרפה בלבה לפיכך תביא קרבן מרופרף · ב' תורים · ב' בני יונה · והוא ימשל בך · אמר רבי יוסי הגלילי יכול (י) ממשלה מכל צד ת"ל (דברים כד) לא יחבול רחים ורכב · מעשה באשה אחת משל בית טברינוס שהיתה נשואה ללסטים אחד · והיה בעלה מצערה · שמעו חכמים ובאו אצלה להוכיחו · כיון שבאתה לפני חכמים הוציאה לפניהם מנורה של זהב ונר של חרס על גבה לקיים מה שנאמר ואל אישך תשוקתך : ח [ג]ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך · רבי שמלאי אומר בישוב הדעת באת עליו · א"ל מה את סבר שאני מתה וחוה אחרת נבראת לך (קהלת א) אין כל חדש תחת השמש · מה את סבור שאני מתה ואתה יושב לך הטלים (ישעיה מה) לא תוהו בראה לשבת יצרה · רבנן אמרין התחילה מיללת עליו בקולה הה"ד ולאדם אמר כי שמעת לדברי אשתך אין כתיב כאן אלא לקול אשתך וגו' · ותאכל מן העץ · [ד]הדא מסייעא לההיא דאמר רבי אבא דעכו אתרוג היה · אשר צויתיך לאמר מהו לאמר להזהיר את הבהמה ואת החיה ואת העופות לא דייך שלא הזהרת אותן אלא שנתת להן ואכלו · [ה]ארורה האדמה בעבורך שתהא מעלה לך דברים ארורים כגון יתושין · ופרעושין · וזבובים · (יא) ותעלה לך גמל · א"ר יצחק אף הוא יש לו בו הנאה שהוא מוכרו ונהנה מדמיו : ט בעצבון תאכלנה · א"ר אסי [ו]קשה היא הפרנסה כפליים כלידה
בלידה

מסורת המדרש א שיר השירים רבה ר"פ פרשה ז' · ילקוט כאן רמז ל"ב · ילקוט שיר השירים רמז תתקצ"ב · ב נדה דף ל"א · ג לעיל פרשה י"ט · דברים רבה פרשה ד' · ד לעיל פרשה פ"ו · ה לעיל פרשה ה' · ו מדרש תהלים מזמור פ' ופ"ט · פסיקתא רבתי פרשה ל"ד · ילקוט כאן רמז ל"ד · וילקוט ויחי רמז קנ"ז · ועי' ילקוט תהלים רמז תתכ"ז

חדושי הרד"ל

שהוא נקרא הכיון במקרא עיין בפרש"י (הושע ט') ע"פ מגנן ומסריון : (י) ממשלה מכל צד · נ"ל פירושו בדרך כל שהן עיין בירושלמי ר"פ הבא על יבמתו · וממשל רחים ורכב דקאמר · היא כלשון תשתן לאחר וגו' : (יא) ותעלה לך גמל · בשם הגאון מוה' אליהו מווילנא זצ"ל שמעתי שצ"ל גמלא כדאי' הא בלשו פירש"י בתורה ול"נ עיקר כס"ד שצ"ל גלל והוא כלשון ההופך את הגלגל וזהו ענין שעלה לך כהיות דפ

רש"י

ואין תשוקה של הקב"ה אלא על ישראל שנאמר ועלי תשוקתו · תאותו תשוקתו אף ע"פ שאנו תשים: ס"א מדוכאים וגשומים ע"כ לו אנו מקוים: לפי שרפרפה · הרהרה הנדר בלבה ולא הוציאה בפה תביא קרבנה מרופרף קל ורפי: יכול ממשלה מכל צד · יהא מושל עליה בכל ענינים שירצה אפילו למשכנה תלמוד לומר לא יחבול רחים ורכב (דברים כ"ד ו') שאינו יכול למשכנה: ס"א · כי נפש הוא חובל · נפש שעתיד לצאת ממנה הוא חובל ע"כ: מעשה באשה אחת משל בית טוורינוס שהיתה נשואה ללסטים אחד כיון שבא דבר אצל חכמים הוציאה לפניהם מנורה של זהב ונר של חרס על גבה · רמזה להם שאע"פ שהיא השובה כמנורה של זהב והוא רק כנר של חרס שעל גבה אעפ"כ היתה אוהבת אותו: ותאכל מן העץ · היא מסייע להלוא דר' אבא דמן עכו אתרוג היה שאיזו אילן שטעם עצו ופריו שוה הוי אומר זה אתרוג: אשר צויתיך לאמר · להזהיר את הבהמה ואת החיה

מתנות כהונה

לאדם לפרנס חיל אחד בגליל משם גדלים זיתים הרבה: בא"י דוחק פרנסה וקשה לפרנס אפילו תינוק: תשוקתך · נוטריקון תשים וקווים: שרפרפה בלבה · פירש"י הרהרה הנדר בלבה ולא הוציאתו בפה: קרבן מרופרף · קל וקטן ב' בני יונה: ממשלה מכל צד · ומצאתי בשם רש"י אפילו למשכנה: לא יחבול · [וסמיך ליה] ושמח את אשתו אשר לקח לא יחבול רחים ורכב לומר שאפילו באשתו לא יחבול כו' וקרוב לשמוע פה פי' אבן עזרא שפי' שהוא רמז ולאזהרה שלא ימנע ממנה העונה והעד כי נפש הוא חובל ע"ד שדרשו חז"ל בפסוק טוב מראה עינים מהלך נפש · [וכ"מ שוב בדרשות הרי"ן שועב פ' מצורע]: מנורה כו' · רמז רמזה אע"פ שאני חשוב כמו הזהב והוא כחרס מ"מ הוא עליון עלי ואהבתו עלי: לקיים וכו' · כאן הוא מקיים: בישוב הדעת · בדברים של טעם ולא ברעש כרבנן דלקמן: אין כל חדש וכו' · שלא יהא שוב בריאה כבריאת ימי בראשית רק ע"י אב ואם: הטלים · פי' הערוך יחיד ושנוי וק"ו שלא נמות שניכו משום אין כל חדש ולא תוהו בראה · [וכ"ז הוא לעיל פי"ט]: אתרוג היה · שטעם עצו כטעם פריו וזהו ותאכל מן העץ עצמו : ותעלה לך גמל · נראה מפני שהגמל מזיק בכיר הוגא מפיו כל הנוגע בו ועוד שהורג את כל בריה כשבא לעסוק בדרך ארץ : בעצבון · לשון רבים משמע :

יפה תואר

אם היה לאם הטורח לגדל בניהם · וז"ש כי טורח בנב א"י הוא גדול מטורח בני הגליל : ארבע תשוקות הן כו' · כי השם תשוקה נופל על דבר אשר הוא הפך הדעת והשכל · ומביא ואל אישך תשוקתך אף כי ע"י זה היא מש עבדת נבעלה ויש גם לצער הריון · בכל זאת שם הקב"ה בקרבם התשוקה זו שלא תחרב מהם שבה והקירה · תשוקתו של יצה"ר · אף כי מה בצע לו אם ילכוד אחרים בחטא וגם לעתיד ישחטו היצה"ר כדאיתא בסוכה · בכל זאת יעשה מעשהו בתשוקה כי לזה נברא · תשוקת הארץ לגשמים הוא לכאורה הפך הטבע כמו"ש למעלה וגם ע"י הגשמים יתרבו הרפש והטיט בארץ וראוי לה למאס בגשמים · בכל זאת לעשות פרי זה היוצר בקרבה כי תתשוקק לגשמים והא דלא נקיט בלשנא אין תשוקת הארץ אלא לגשמים וכמו בהא"ד ואמר ההפך אין תשוקת גשמים אלא לארץ · משום דבפלשה אלה בא למעט דבר זולת זה וכמו תשוקת אשה לאישה בא למעט ולא תתשוקק לאחר · וכן תשוקת היצה"ר לרשעים כי בהם יבטח אשר ילכו אחריו · לא כן לצדיקים אף כי יעמול להתעותם בכל זאת המה לא ילכו אחריו · וכן תשוקת הקב"ה לישראל בא למעט את העקשים ופועלי און · וכן אמר בלשון זה אין תשוקתן של גשמים אלא על הארץ למעט את בני אדם אף כי גם המה ישתוקקו אל הגשמים אבל הם משתוקקים רק אל הארץ הצמאה · ואם אמר אין תשוקת הארץ אלא לגשמים לא שמענו מה בא להוציא בזה · הים תשוקה אחרת לארץ · ואם יש בה חפץ מלבד לעשות פרי · תשוקת הקב"ה לישראל · אף כי גם אם ילדקו מה יתנו לו · ומה בצע להקב"ה אם יתמימו דרכיהם · וגם נראה לכאורה לשפלות לפניו להביט על זוחלי ארץ · בכל זאת משתוקק הקב"ה להביט עליהם ולגמלם על צדקתם : יכול ממשלה בכל צד · פי' דלא תפרש והוא ימשל בך גם להתעמר בה ולהכותה · ת"ל לא יחבול רחיים ורכב ודרים לא יחבול מלשון חבלה חבורה ופצע · ורחיים הוא על אשה וכדאמרינן בקדושין רחיים בצוארו ויעסוק בתורה · או כמו שאמרו בירושלמי הלין דאסרין תגין עברין משום לא יחבול רחיים ורכב ועי' בת"י ובת' ירושלמי על פסוק זה אבל צריך לנהוג בה כבוד : הסימן ח' מבואר בדבריו למעלה בפי"ט : קשה הוא הפרנסה כו' · פי' כי קשה לאדם לשאת דאגת הפרנסה יותר מאשר יקשה על האשה לשאת חבלי לידה · כי בלידה כתיב בעצב · ובפרנסה כתיב בעצבון והוי"ו נו"ן באו להגדיל ולחזק את ההוראה (אבל לא יתפרש קשה הוא להקב"ה לעשות נס ולתת פרנסה לאדם · מתת לידה

פירוש מהרז"ו

שהזול והשובע מצוי לפי שצער גידול התינוק מרובה וטיפולו קשה : ז ארבע תשוקות הן פירוש כי לא נמצא תיבת תשוקה בכל התנ"ך רק ד' פעמים. אלו שמנה כאן · ועוד ב' פעמים כתיב בלא תי"ו ונפש שוקקה השביע נפש שוקקה · ודרשה זו כמין מסורה · וד' אלו על שאין להם קיום בעולם כי אם ע"י התחברות לאלו שמקיימים אותם נתן בהם כח התשוקה שיחשקו להדבק בהם ויתקיימו · ובלא תשוקה זו היו מתפרדים וכלים והולכים · כי האשה עיקר קיומה ע"י בעלה · וכן היצר הרע אין קיומו כי אם ע"י רשעים · וכן הגשמים לארץ שאם אין ארץ אין מטר · וכן הקב"ה לישראל · וכפי הגירסא בש"ר פסוק ועלי תשוקתו בהיפך אין תשוקת ישראל אלא להקב"ה וכפי שדרש אצל השלשה הנ"ל · שהתשוקה לצורך קיומו למי שמקיים אותו ומושל בו · כמ"ש אצל האשה והוא ימשל בך והיא תשה ומקווה לו ואצל היצה"ר כתיב ואתה תמשל בו וכן הקב"ה עם הצדיקים · וכן הארץ עם הגשמים · ועיין ערוך ערך שק ב' וגורס ד' שוקין הן וכן הגירסא בש"ר שם : אלא על קין · עיין לקמן פר' כ"ז סימן ב' אלא בלד הבורה של רשעים · ופסוק ואליך תשוקתו אצל קין כתיב וה"ה לכל הרשעים עפ"י מדה א' בנין אב וזהו שאמר וחביריו : תשוקתן של גשמים · עיין מדרש תהלים קי"ז שדורש שוקקה · תן לה תשוקתה תן לה תאוותה : תשים אנו · דורש ועלי תשוקתו נוטריקון תש קו ישועה תמיד ומיחדים · אע"פ שאנו תשים מן אלו שאמרו שובי שובי השולמית אעפ"כ אין אנו מניחים אותו ומיחדים שמו בכל יום תמיד : יושבת על המשבר · דורש חיבור הפסוק עצבונך והרונך בעצב תלדי בנים ואל אישך תשוקתך אעפ"י שתלדי בעצב והיו ראוי שלא תתאוה אליו עוד שלא תתעבר ותוליד אעפ"כ ואל אישך תשוקתך ודורש תשוקתך נוטריקון תשוב לשוקתך ע"י שתשוב ההוה למקומה כשתתרפא מהלידה · תשוקתך משמע תשוקתך הקודמת ועי"ז ואל אישך · וע"כ לא אמר ואל אישך תשוקתך · ודרשה זו אינה אלא אצל האשה · ולא אצל ג' הנ"ל : שרפרפה בלבה · שהיתה במחשבתה בספק פורח ותלוי באויר בלא קיום דעת נכונה · אלא מחמת יסורים של לידה נשבעה · לפיכך תביא קרבן פורח באויר על פי מדת מנגד · מרופרף פי' במוסף ערוך ערך רפרף · תנועה תמידית בלשון ישמעאל · ועיין לקמן סוף פר' כ"ב שריפיון פירושו אויר : ולא יחבול רחים ורכב · ובפסוק הקודם כי יקח איש אשה חדשה עד ושימח את אשתו אשר לקח · ואח"כ כתיב כי נפש הוא חובל וכמ"ש במ"כ בשם אבן עזרא · וזהו כי נפש הוא חובל · נפש העתידה לצאת ממנה הוא חובל · או פי' נפש האשה המתאוה עתה מונע ממנה : בית טברינות · משפחה ידועה ויקרה בישראל · והיה ראוי מפאת משפחתה שהיא תמשול בו אך כך גזר הקב"ה בקללת האשה שהוא ימשל בה : ח בישוב הדעת · לעיל פר' י"ט סימן ה' וכאן מדויק כמ"ש לקול אשתך · שתיבת לקול מיותר · וגם הול"ל לאשה ואמר לאשתך · לדרוש שהיה שם קולות ודברים רבים שידקדק בה להיות היא אשתו · וזהו לקול אשתך : הטלים · יחידי ובדד · עיין לקמן פר' פ"ז סימן ד' הטלים : אלא לקול אשתך · ואין לקול אלא בכי כמ"ש לעיל פר' ה' סימן ד' אין קול אלא בכי שנאמר קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים : א"ר אבהו אתרוג · לעיל פר' ט"ו סימן ז' איזה אילן שהען נאכל וכו' ע"ש : מהו לאמר · לעיל פר' י"ט סימן ה' איתא · גם לאישה עמה גם לרבות שהאכילה את הבהמות ואת החיות ואת העופות שתחלה האכילה את האדם · ואח"כ האכילו בניהם לכל הנבראים : מעלה לך דברים ארורים · עי' לעיל פר' ה' סימן ט' · ועיקר קללת האדם מבואר לעיל פר' יו"ד סימן ד' ופרשה י"ב סימן ו' וכאן דרש למה נתקללה האדמה בעבור האדם · ע"כ דרש שמ"ש בעבורך אין פירושו בעבור חטאו · אלא פי' שהקללה יהיה בעבורו ולצרכו · שיבואו עליו מהאדמה לצערו · ומתהוים מצעריו במקום · בני אדם דווקא · שיצערו אותו ולצער את דמו וגדילים מעצמם במקום עיפוש ולכלוך · ולא שנתחדשו ברואים אלו אחר הקללה דווקא · שהרי מבואר לעיל פר' יו"ד סימן ז' שמינים אלו היו בכלל ברייתו של עולם · אלא שהיו רחוקים מן האדם ולא היו מתקרבים כל כך : ותעלה לך גמל · רש"י ז"ל הביא גירסא זו לעיל פר' ה' סימן ט' דשם נ"ל כן וכתב שם · קוטיא הוא שקשה גידולו מקטנותו · ושמעתי עליו שממיתים בני אדם · וספק למורה אם הוא גמלא או חיה אחרת עכ"ל ולפ"ז גם כאן לשון קוטיא הוא שתעלה לו גם גמל לצערו וכך פירושו אתה אמרת שתעלה לו יתושים ופרעושים וזבובים לצערו ולמה לא תאמר שתעלה לו גמל שגם הוא מצער את האדם וממית · ותירץ שיש הנאה בעורו · ושמעתי מגיהים גמלים במקום גמל · ומביאים ראיה מרש"י בחומש · שמביא יתושים פרעושים וגמלים · ולא יתכן שהרי אמר שמוכרו ונהנה בדמיו · ורש"י בחומש חושב גמלים במקום יתושים · אבל לא במקום גמל · גם יתכן שאינו לשון קוטיא כלל · אלא שמי שסובר שתעלה לו דברים ארורים זבובים יתושים ופרעושים אמר עוד ותעלה לך גמל שלא די בדברים הנ"ל שהם רק ארורים בלא הנאה · אלא שגם בדברים טובים [illegible] · אלא שבכל דבר [illegible] עולם [illegible] : ט קשה היא הפרנסה · פסחים קי"ח [illegible] לקמן פר' כ"ז סימן ב'

ידי משה

ידעת עת לדתנה משמע דלא בעת הלידה עמם קאמר אלא לנידה קאמר עת לדתה : אין תשוקה אשה אלא לבעלה · כדאיתא בפ' קמא דכתובות אין אשה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי : לפי שרפרפה בלבה · [illegible]

משנת דרבי אליעזר

ארורה האדמה בעבורך וגו' ותעלה לך גמל וכו' שתהא מעלה לך דברים ארורים · פי' שבריות אלו [illegible]

בלידה כתיב בעצב תלדי בנים · ובפרנסה כתיב בעצבון תאכלנה · ר׳ אליעזר ור׳ שמואל בר נחמן · רבי אליעזר אמר הקיש גאולה לפרנסה · ופרנסה לגאולה · שנאמר (תהלים קלו) ויפרקנו מצרינו וסמיך ליה (שם) נותן לחם לכל בשר · מה גאולה פלאים אף פרנסה פלאים · מה פרנסה בכל יום אף גאולה בכל יום · א רבי שמואל בר נחמן אמר וגדולה מן הגאולה · שהגאולה ע״י מלאך והפרנסה ע״י הקב״ה · גאולה על ידי מלאך מניין שנאמר (בראשית מח) המלאך הגואל אותי מכל רע · פרנסה על ידי הקב״ה שנאמר (תהלים קמה) פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון · רבי יהושע בן לוי אמר גדולה מקריעת ים סוף שנאמר (שם קלו) לגוזר ים סוף לגזרים ואומר (שם) נותן לחם לכל בשר וגו׳ : י וקוץ ודרדר תצמיח לך · ב קוץ זה קנרים · דרדר אלו עכביות · ויש מחליפין קוץ אלו עכביות דרדר זה קנרים · שהיא עשויה דרין דרין · ואכלת את עשב השדה · רבי יהודה ור׳ נחמיה · ר׳ יהודה אמר אלו זכית היתה מעלת לך מכל אילני ג״ע · עכשיו שלא זכית וקוץ ודרדר תצמיח לך · א״ר נחמיה אלו זכית היית נוטל עשבים מתוך גן עדן · וטועם בהם כל מעדנים שבעולם · עכשיו שלא זכית ואכלת את עשב השדה · אמר רבי יצחק על הדורות הללו הוא אומר ואכלת את עשב השדה שאדם משליף (על) שדהו ואוכלה עד שהוא עשב · ג כיון ששמע אדם הראשון כן הזיעו פניו · אמר מה אני נקשר לאבוס כבהמה · אמר לו הקב״ה הואיל והזיעו פניך תאכל לחם · אמר רבי לוי נוח היה לו אם היה עומר בקללתו הראשונה · בזעת אפיך תאכל לחם · א״ר אבהו ד זה אחד מה׳ דברים שהן סימן יפה לחולה · ואלו הן · עיטוש · וזיעה · ושינה · וחלום · וקרי · עיטוש מנין · שנאמר (איוב מא) עטישותיו תהל אור · וזיעה מניין · שנאמר בזעת אפיך תאכל לחם · שינה מניין · שנאמר (שם ג) ישנתי אז ינוח · חלום מניין · שנאמר (ישעיה לח) ותחלימני ותחייני · קרי מניין · שנאמר (שם נג) יראה זרע יאריך ימים · רבנן דקסרין אמרין אף הלוך מעים בדרך הארץ · מה טעמיה (שם נא) מהר צועה להפתח וגו׳ · רבי חני בשם רבי יצחק אמר (יב) ובלבד בל יחסר לחמו · עד שובך אל האדמה כי ממנה וגו׳ · אמר לו קומץ עפר של אדמה שנבראת ממנו לא גזול בידך · כי עפר אתה ואל עפר תשוב · א״ר שמעון בן יוחאי

מסורת המדרש א תענית דף ב׳ · מדרש תהלים מזמור פ׳ וס״ט וקל״ו · פסיקתא רבתי פרשה ל״ג · ילקוט ישעיה רמז שנ״ו · ילקוט תהלים רמז תתכ״ז · ורמז תתפ״ד · ב ילקוט כאן רמז ל״ב כה״ע · ג פסחים דף קי״ח · אדר״ן פרק א׳ · תדא״ר פרק ל״א · ד ברכות דף נ״ז · פסיקתא רבתי פרשה ל״ג · ילקוט ישעיה רמז ש״ו · ועיין אדר״ן פרק מ״א :

חדושי הרד״ל

(בגולה פ״א) דאבקא אראה פירוש שראה היא שמקומות שדשו אלא שאח״כ טובה היא לדידיה שעשה זכל ע״ש וז״ש שתוכרו לגזל וכוונה כדמיה : (יב) ובלבד בל יחסר לחמו · בפסיקתא דאגי מנחמכם מפרש אימתי אינו מת כשאינו חסר לחמו אבל אם היה פתות וחסר לחמו הרי הוא מת ופי׳ שאין לו תאות המאכל שזה מורה שהבלבול הוא קלקול ואימתי הוא סימן חיים כשע״י הבלבול חוזר עליו תאות המאכל :

מתנת כהונה

גאולה פלאים · שנאמר לעושה נפלאות וגו׳ וסמיך ליה ויפרקנו וכן בגאולת מצרים כתיב נורא תהלות עושה פלא : גאולה בבל יום · שהשם יתברך מפר מחשבות ערומים הקמים עלינו כהמן וחבריו ואנטיוכוס והקב״ה הצילנו מידם : [פותח כו׳ · עי׳ לקמן פנ״ד] : לגוזר וגו׳ · סיפיה דקרא והעביר ישראל בתוכו ואילו פרנסה לכל העולם כולו והכי איתא בהדיא בפרק ערבי פסחים : עכביות קנרים · [פי׳ הערוך] מיני צמחים הם וצריך לתקן ע״י האור ברותחין · [וגירסא זו הביא כן הר״ש בסוף פרק ה׳ דמסכת כלאים והרמב״ם בפ״ג דמסכת עוקצין והערוך גרס עכביות וקונדס כאותה ששנינו אבל מתקנים את הקונדס והעכביות בפרק המביא כדי יין] : דרין דרין · כך הקונדס צומח מדורין מדורין כמו האגוזים וע״ש כך נקרא דרדר לשון דירה : היתה האדמה מעלת כו׳ · משליף · שולף ותולש : הזיעו · נרתת ברתת ומולא מהדר גאון עוז ה׳ ית׳ עד שהזיעה יצאת מפניו מפני הפחד : הואיל והזיעו כו׳ · בזעת אפיך וגו׳ קדרים : בקללתו הראשונה · לאכול עשב השדה כבהמה שהיה מתפרנס בלי דאגה ופרנסתו מצוייה בכל מקום : זיעה מניין כו׳ · בזעת אפיך וגו׳ משמע כשהוא מזיע יאכל לחם ולא ימות : הילוך מעים בדרך הארץ · עשיית צרכיו כי כן דרכן של בני אדם ובפרק הרואה גרס בהדיא שלשול ובשם רש״י מצאתי גרס כדרך הארץ · ופי׳ בו שלא ישלשל יותר מדאי : מיהר צועה כו׳ · סיפיה דקרא לא ימות : בל יחסר לחמו · סיפיה דקרא של מיהר הוא וכ״ל שלא ישלשל יותר מדאי ויצטרך לאכול הרבה ואם יחסר לחמו ימות כן פירש״י בישעיה :

רש״י

החיה והעופות שלמי היה לו לומר כי אם לכן והלא לא היה בעולם אלא הוא : הקיש גאולה לפרנסה · דכתיב האלהים הרועה אותי וסמיך ליה המלאך הגואל אותי וגו׳ : מה גאולה פלאים · דכתיב נפלאות בארץ חם נוראות על ים סוף וכתיב כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות (מיכה ז׳ ט״ו) אף פרנסה פלאים דכתיב לעושה נפלאות גדולות לבדו (תהלים קל״ו) וכתיב באותו מזמור נותן לחם לכל בשר : ס״א · פרנסה על ידי הקב״ה · שנאמר האלהים הרועה אותי (פרשת ויחי) : הכי גרסינן רבי יהושע בן לוי אומר גדולה כקריעת ים סוף דכתיב לגוזר ים סוף לגזרים (תהלים קל״ו) וסמיך ליה נותן לחם לכל בשר : דבר אחר גדולה מקריעת ים סוף · שזה לישראל בלבד ופרנסה לכל באי עולם דכתיב לכל בשר : קוץ · זה קונדס ודרדר זה עכבית ויש שמחליפים קוץ זה עכבית ודרדר זה קונדס שהיא עשויה דרין דרין שורה שורה : שאדם משליף שדהו ואוכלה עד שהוא עשב · שבלים רכים והיינו דאמר רים לקיש במסכת פסחים אלמלא אם עמדנו בראשונה ואכתי לא פלטינן מינייהו דקא אכלינן עיסבא דדברא : נוח לו · אם עמד בקללתו הראשונה שיהא אוכל עשב ולא יהא טרוד אחר מזונותיו : ס״א · אף הילוך מעים שלשול כדרך הארץ שאין לו שלשול יותר מדאי אף הוא יפה לחולה : קומץ עפר של

פירוש מהרז״ו

ב׳ ופ״כ ועצבון מרבה יותר מעצב : אף גאולה בבל יום · וכמ״ש באגדות פסח בכל דור ודור וכו׳ ועיין מדרש תהלים קל״ו · בגמרא שם ובמדרש תהלים שם סגי׳ מפסוק האלהים הרועה אותי מעודי · הרי שהפרנסה ע״י הקב״ה · והגאולה ע״י מלאך · כמ״ש המלאך הגואל אותי מכל רע · ורועה היינו פרנסה וכן הוא בילקוט כאן ובילקוט תהלים קל״ו : מקריעת ים סוף · והנה אין כאן ראיה אלא על שהם שקולים וכל״ל אלא הגאולה · וכן הוא לקמן סוף פר׳ נ״ז כקריעת ים סוף ולפי הגירסא מקריעת ים סוף יתכן על שכתוב לבסוף ע״כ היא גדולה וקשה מכולם · ויותר נראה דכאן חסר וריב״ל סובר כקריעת ים סוף כמ״ש לקמן סוף פר׳ נ״ז ור״י דסכנין במדרש תהלים קל״ו סובר יותר מקריעת ים סוף · וגם רש״י במדרש הגיה שיש ב׳ דעות אלו היינו כמ״ש כאן ובמדרש תהלים : י דרין דרין · בלשון ארמי דרי הוא שורה ע״כ דורש דרדר על קינרום שהוא כן והן כולן מיני קוצים של אילנות כמ״ש ר׳ יהודה בסמוך : מעלה לך מכל אילני ג״ע · כמ״ש בברייתא דל״ב מדות מדה י״ז וז״ל ויטע ה׳ אלהים גן בעדן מקדם ויצמח ה׳ אלהים · שמענו שנטע הקב״ה לאדה״ר בג״ע כל עץ וכל מיני מגדים וכו׳ · עממ״ש וכאן דורש מדת מנגד וממעל אם זכית היית בג״ע בכל הנ״ל · עכשיו שלא זכית וקוץ ודרדר תצמיח לך · קוץ ודרדר כנגד עץ נחמד וטוב למאכל הצמיח כנגד ויצמח · ור׳ יהודה דורש רישיה דקרא · ור׳ נחמיה דורש סיפא דקרא באופן הנ״ל והעפ״י שאינו מפורש בתורה שיש זרעים בג״ע רק אילנות כמפורש ויצמח ה׳ אלהים כל עץ וכו׳ · אך מדקרי ליה גן וסתם גן יש בו זרעים וכמ״ש בישעיה סוף ס״א וכגנה זרועיה תצמיח · וגם מן התורה יש ללמוד שהיה בג״ע זרעים · עפ״י מדה י״ב מדבר שבא ללמד ונמצא למד כפ׳ לך לך את סדום ואת עמורה כגן ה׳ כארץ מצרים בואכה צוער · הרי שגן ה׳ ומצרים באים ללמד על סדום ונמצאו למדים מסדום שהיו בה זרעים ואילנות ע״פ מדה כ״א כמבואר לקמן במדרש פמ״א סי׳ ז׳ על פסוק כגן וכו׳ : משליף על שדהו · תיבת על ט״ס ובמדרש אחר ליתא · וכן בילקוט כאן ליתא : הזיעו פניו · ברכות דף נ״א פסחים דף קי״ח והזיעו פניו מגודל החרדה ועייפות כח שאחזו : תאכל לחם · כי תחלה אמר לו ואכלת את עשב השדה משמע ולא דבר אחר ואח״כ אמר לו תאכל לחם · הרי הם ב׳ כתובים מכחישים הכריע פסוק כי בזעת אפיך הנער בנצטער ע״כ תאכל לחם · ועיין תד״א סוף פרק א׳ : עטישותיו תהל אור · אצל הלויתן כתוב באיוב שם וכל הענין מדבר שם דרך פחד ואימה שלא יוכל להתקרב אליו מחמת פחד והפחד גמשל לחושך ואמר׳ עטישותיו תהל אור שע״י העטוש הוא נח ובקש וזהו ענין האור על נחת רוח שלו · וכן אצל האדם · וכמ״ש ברכות דף כ״ד ב׳ כשם שעושים לו נחת רוח מלמטה כך עושים לו נחת רוח מלמעלה · וזהו סימן הטוב להחולה ג״כ שהלך החולי ממנו ומתקרב אל הבריאות ע״כ מקבל נחת רוח מתנועות גופו כי בעת החולי אין בו כח לעטוש : בזעת אפיך · זהו דרך הבטחה וכמון : ישנתי אז ינוח לי · איוב אמר כן שהיה חולה ובעל יסורים בן מות ק״ו לשאר כל אדם : ותחלימני והתחייני · פשוטו הוא ותחלימני מלשון בריאות הגוף כמ״ש · אם יש טעם בריר חלמות · אלא שאם כן הו״ל בהיפך ותחייני ותחלימני כי היה חולה מסוכן למות והו״ל תחלה ותחייני שלא אמות · ואח״כ ותחלימני שיהיה ג״כ בריא ולא חולה · ע״כ דורש ע״פ מדת ממעל ותחלמני מלשון חלום · וכמ״ש ברכות שכל מי שאינו נפקד בחלום נקרא רע · ובהיפך בעת צרתו ונפקד בחלום טוב סימן טוב הוא · ואנו למדים בנין אב שכן הוא לכל אדם : יראה זרע יאריך ימים · וריפא דקרא וה׳ חפץ דכאו החלי אם תשים אשם נפשו יראה זרע יאריך ימים · הרי שהתחיל במי שחפץ ה׳ לדכאו בחולי ואם ישים אשם נפשו וישוב בתשובה אז יראה זרע · ופשוטו הוא שיוליד בנים · והוקשה לו שיותר הו״ל תחלה שאחר ששב בתשובה יחיה ויבריא ויאריך ימים ואח״כ יראה זרע ומה שייך באמצע שיוליד בנים על כן דרשו כמ״ש יראה זרע אין פירושו הבטחה על הבנים אלא תנאי שאם יראה בחליו שזה האדם יבא ואין בטבעו שיצא ממנו ואם נפקד סימן טוב לו שיחיה ויבריא · שמאחר שאמר ויאריך ימים · הרי בהברכת שיחיה ויבריא : הולך מעים · בברכות נ״ז חושב ששה דברים וחושב גם שלשול בתוכם וסיגנון הפסוק מיהר צועה להפתח ולא ימות לשחת ולא יחסר לחמו · ופי׳ רש״י בגמרא מי שצריך להריק מעיו · והרקת כלי נקרא צועה שנאמר ושלחתי לו צועים וצעהו וכליו יריקו ירמיה מ״ח במואב כתיב עכ״ל · ויותר נראה שדורש א״ח צועה בע׳ אלא כמ׳ שהמליק צריך לדברים אלו שאם מיהר צועה להפתח ולא ימות לשחת · ואם יחסר לחמו אז לא ימות לשחת ע״כ אין לירא מבן אדם שצריך לכל זה · וזהו ואיה חמת המציק · וכמ״ש כל זה בפסיקתא רבתי פרשה ל״ג בארוכות ובביאור בסימן ה׳ ע״ש והבין כאן : קומץ עפר מן האדמה · כמ״ש בירושלמי נזיר פרק ג׳ הלכה ב׳ · מלא תרווד עפר נטל הקב״ה ממקום המזבח וברא בו אדה״ר העתקתי לשונו לעיל פר׳ י״ד סימן ח׳ : ולא גזולה היא בידך · הרי ברא(תי) אותך מן האדמה שתתקן אותה לעבדה ולשמרה ואתה קלקלת אותה · וכמ״ש ארורה האדמה בעבורך · א״כ גזולה היא בידך · וזהו עד שובך אל האדמה כי ממנה לוקחת · וכמ״ש והשיב את הגזלה אשר גזל · וכמ״ש בחד״א שם

משנת דרבי אליעזר

נשון המדרש גם קשה נפירושו של המ״כ וכי לא יש שקלים ונחשים ועקרבים וחיות המזיקים וממיתים ואם הכונה גם לאמר חור ואמר תעלה גבי גמל היה לו לומר הכל בכבא אחת יתושים וכו׳ וגמלים לפ״ד כולם שוים כאחד ודו״ק :

ידי משה

אומר יש בו משום כלאים וחכמים אומרים אין בו משום כלאים · ומסיים המשנה שקנרים בכלאים בכרם פי׳ הרב ר״ע מברטנורה קנרים הוא דרדר האמור בתורה והוא מאכל אדם ע״י דחק לפיכך הוא דבר שאסור משום כלאים · אבל קוצים אינן מאכל אדם אלא מאכל גמלים ולא זורעים אותו אלא מעצמו גידולו לפיכך אין בו משום כלאים אבל חכמים סברי הואיל שבארץ ערבי שיש לשם הרבה גמלים ואינם מסתפקים במה שגדל מעצמם אלא זורעים אותם ומוכרים לעוברי דרכים לפיכך יש בהם משום כלאים · לפי זה מיושב המדרש שמתחלה הקשה למדרש מה שאמר הכתוב ארורה האדמה בעבורך וקוץ ודרדר תצמיח לך הרי אין הארץ בעלת בחירה ומה איכפת לה אם תצמיח התבואה או קוצים לז״א בהפסוק אמר שני דברים ואין האדור שייך לקוץ ודרדר אלא שימלא לך דברים ארורים כגון יתושים ופרעושים שהם לנזקי אדם ועל מה שאמר וקוץ ודרדר פי׳ שמעלה לך גמל לפי שהוא רק אכילת גמל ולא מאכל אדם · ואח״ז בא ר״י לפרש מלת לך למה אמר תצמיח לך היה לומר כתם תצמיח כי ממלת לך משמע צבם האדם נפש ממנו לז״א אף הוא נפש ממנו כדברי חכמים לפי שזורעים אותם ומוכרים לעוברי דרכים ונפש מדמיון כדלעיל וגם דרדר הוא ג״כ אכילת אדם ע״י הדחק ולפעמי דבר זה לפני כשה

מכאן (יג) רמז לתחיית המתים מן התורה כי עפר אתה ואל עפר תלך לא נאמר · אלא תשוב: **יא** [א] ויקרא האדם שם אשתו חוה · (יד) ניתנה לו לחיותו ומיעצתו כהויא · ד"א חוה חיוה לה אדם הראשון כמה דורות אבדה · ורבי אחא אמר חויא הוויך ואת חויא דאדם · כי היא היתה אם כל חי · ר"ש בן אלעזר אמר עם כל חי · תני [ב] העשיר עולה עמו · העני אינה יורדת עמו · רבי סימון אמר אם כל חי אמן של כל החיים · דאמר רבי סימון [ג] כל מאה ושלשים שנה שפירשה חוה מאדם · היו רוחות הזכרים מתחממין ממנה והיא יולדת מהם · ורוחות נקבות מתחממות מאדם ומולידות ממנו הה"ד (שמואל ב ז) אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם · בנוי דאדם קדמאה · מאן דאמר רוחי דביתא טבן דרבין עמיה · מאן דאמר אינון בישין דהחכמין יצריה · רוחין דהקלא · מ"ד דאינון טבין דלא חכימין יצריה · ומ"ד דאינון בישין דלא רבין עמיה: **יב** [ד] ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם בתורתו של ר"מ מצאו כתוב כתנות אור אלו בגדי אדם הראשון שהן דומים לפיגם רחבים מלמטה וצרין מלמעלה ר' יצחק רביא אומר (טו) [ה] חלקים היו כצפורן ונאים כמרגליות · א"ר יצחק ככלי פשתן הדקים הבאים מבית שאן · כתנות עור שהן דבוקים לעור · ר"א אמר איגיאה · רבי איבו אמר אגנייה · רבי יהושע בן לוי אמר לגאי · רבי יוסי בר חנינא אמר סיסרטון · ר"ש בן לקיש אמר גלי קסינון ובהם היו בכורות משתמשין · רבי שמואל בר נחמן אמר צמר גמלים וצמר ארנבים היו · [ו] כתנות עור שהן באין מעור · אמר רבי לוי [ז] למדתך תורה דרך ארץ (טז) לפום חילך אכול · ופרא מן מה דאת לביש [ח] ויתיר ממה דאת שרי · לפום חילך אכול ·

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ל"ג · ב כתובות דף ס"א ע"ב · ג עירובין דף י"ח · ילקוט בשמואל ב' רמז קמ"ו ע"ש כס"ע · ילקוט כאן רמז ל"ד · ה עיין פדר"א פרק י"ד · ו סוטה דף י"ד · ז חולין דף פ"ד · ילקוט תהלים רמז תתע"א · ח עיין פסחים דף קי"ד:

חדושי הרד"ל

(יג) רמז לתה"מ תס"ת · עיין תדא"ר פ' ל"א: (יד) ניתנה לו לחיותו · וסיה ראוי לקרותה חיה כי היא היתה אם כל חי אבל עכשיו שיעצתו עצת נחש חויא ביבא נקראת חוה לשון חויא ועיין ז"ח בראשית (י"ח ב'): (טו) חלקים היו כצפורן · עיין זוהר ויקהל (י"ח): (טז) לפום חילך אכול · פי' לפי מ"ל נכסיך אם מעט ואם הרבה יאכל · שהרי מצינו שהתירו לאדה"ר מכל עץ הגן לפי שהיה ביכולתו · אבל

רש"י

של אדמה · שממנה לוקחת קאי: תלך · אין כתיב כאן אלא תשוב דמשמע שלע"פ שתלך אל עפר תשוב · ע"כ: ויקרא האדם שם אשתו חוה · ניתנה לו לחיותו ומוללתו כחויא דבר אחר חיוה לה אדם כמה דורות אבדה: אמר רבי אחא · חויא חיווייך הנחש שלך שהסית אותך לחוטא ואת חוויא דאדם שעל ידך חטא: כי היא היתה אם כל חי · רשב"י אמר שעולה עם כל חי שאם העשיר בעלה עולה עמו · דאם הכניסה לו ארבע שפחות היא בעלה מלותן שבעה מלאכות שמנו חכמים שהאשה חייבת לעשות לבעלה ואינו יכול לומר לה והלא לא הכנסת עמך שום שפחה שנאמר אם כל חי עם חיות שלו היא נהגית כמו כן העני אינה יורדת עמו שאם הכניסה לו כמה שפחות והעני ומכרן אע"פ שאמרו חכמים שכל זמן שאין לו שפחות חייבת נעשות לבעלה במקום שפחה זו כיון שהכניסה לו עכשיו שמכרן יושבת בקתדרא לפי שאינה יורדת עמו דכתיב אם כל חי עם החיות ולא עם המיתה ואין לך מיתה גדולה מעוני: בשבט אנשים · זה הדד ורזון בן אלידע במדרש רבי תנחומא: ס"א · דכתיב בהעוותו וגו' וכתיב ויולד בדמותו כצלמו מכלל דעד השתא לא אוליד בצלמו כדמותו כי אם בדמות אנשים: מאן דאמר רוחוי דביתא טבין · שדים הדרין בבית טובים הן משאר שדים היינו טעמיה משום דרבין עמיה גדלין עמו ונהנין משלו להכי אוהבין דרי בית ואין מזיקין אותן: רוחי דחקלא · הדרין בשדות דלא רבין עמיה ולא נהנים ממנו: דחכמין יצריה · יודעין ומבינין זדון לבו ולפיכך מזיקין אותו · ע"כ: שהן דומין לפגם · מאירין כעששית ומתוקנים כשאר מלבושים של בני אדם כילד רחבין מלמטה וצרין מלמעלה: יצחק רביא אמר · חלקין כצפורן ונאים כמרגליות המאירה ולמה קורא אותן כתנות עור שהן דבקין לעור ומפרש במדרש רבי תנחומא שהן דבוקין על בשרו של אדם ואינו מרגיש שכל כך הם דקים: ס"א אגיאה אגניא · כולן בגדים מפוארים הן ופירושו לא שמעתי: בבורות משתמשין · לעבודה ע"כ: ר' שמואל בר נחמן אמר צמר גמלים וצמר ארנבים היו · ולמה קורא אותם כתנות עור שהן באין מעור מצמר גמלים וארנבת: לפום חילך אכול ופרא ממה דאת לביש · פרא כמו פחות פחות ממה שיש לך לבוש: ויתיר ממה דאת שרי · יותר ממה שיש לך עשה בית דירה שלך: לפום חילך אכול · מכל עץ הגן אכול תאכל פרא ממה

פחות ממה שיש לך לבוש שהרי הקב"ה עשה לו כתנות עור וממעיל היה יכול לעשות ולא עשה:

מתנות כהונה

לא גזולה כו' · דכתיב אשר לוקחת: תשוב · משמע תחזור לעפר חי מ. שאתה עכשיו ובפס רש"י מלאתי תשוב משמע אף על פי שתלך אל עפר תשוב: ניתנה לו לחיותו · כי לא טוב האדם להיות לבדו ועל זה אמר כי היא היתה וגו' כלומר נתנה לו להחיות נפשו ועכשיו היא נהפכת כחויא לשון חוה: כחויא · כנחש: חיוה · הגיד כד"א כתר לי זעיר ואחוך: [רב אחא אמר גרסינן]: חיויא חויך כו' · הנחש הוא היה נחש ומסית שלך ואתה היית נחש ומסית לאדם: עם כל חי · כלומר קרי ביה עם כל חיים טובים היא וכדמפרש ואזיל: תני העשיר כו' · לענין הא דאיתא פרק אף על פי בכתובות אם העשיר וקנה שפחות היא פטורה מהמלאכות שהאשה חייבת לעשות לבעלה וכן אם הכניסה לו היא ז' שפחות פטורה מכל המלאכות אף אם העני שוב ומכר כל השפחות הרי אע"פ שהעני חשוב כמת היא נשארת חיה וקיימת כבראשונה וכן לענין המזונות כדאיתא התם: והיא יולדת וכו' · הרי שהיתה אפילו אמן של השדים וזהו כל חי: [מאדם ומולידות גרסינן]: ומולידות ממנו · והיא היתה הגורם לו שפירש ממנה וע"כ נקראו על שמה אם כל חי: נגעי בני אדם · איתא במדרש הזוהר שכל אלו הנולדים ממנו נקראו נגעי בני אדם וזהו שמפרש והולך בנוי דאדם קדמאה בניו של אדם הראשון: מאן דאמר רוחין כו' · יש מי שאומר שהרוחות המצויות בבית טובים הם ואינם מזיקים אותו מפני שמתגדלים עמו ונהנין ממנו ויש מי שאומר שהם רעים לו מפני שמכירים רוע לבבו ומחשבתו הרעה ומזיקין אותו: [ה"ג וכ"ה בילקוט רוחין דחקלא מאן דאמר דאינון טבין דלא חכמין יצריה ומ"ד דאינון בישין דלא רבין עמיה]: דלא רבין עביה · ולא נהנין ממנו ולפיכך מזיקין אותו: בתורתו של ר"מ כו' · [עי' מזה לעיל בפ"א הכ"י בן סועב בפ' כי תשא וז"ל] פירש הרמב"ם ז"ל שר"מ היה חושב בכתנות אור שהיה לאדם תחלה ועתה נהפכו לעור ולחומר ובחשבו ר"מ כזה כתב אור על"ל: לפיגם · בערוך משמע עשב שקורין רוטא ורש"י גרס פנסה ופי' מאורות כמו נר דלוק · [וכ"ה בילקוט]: רחבות מלמטה · כדרך בני אדם בבגדיהם: שהם דבוקים לעור · פירש"י בשם תנחומא שמתוך דקותן היו דבוקות לעור ולא היה מרגיש בהן: איגיאה כו' · [פי' בערוך] מיני בגדים מפוארים: בבורות משתמשים · בעבודתן: לפום חילך כו' · פירש"י לפי כחך ויכלתך אכול שנאמר מכל עץ הגן אכל תאכל: פרא · כמו

ויותר ממה דאת שרי · ויותר ממה שיש לך עשה לך בית דירה: פרא · פחת

יפה תואר

נשקיעת המתים · וכן קרי הוא סימן לכל החיים אשר בו או כי בזה יורקו ממנו המותרות: תלך לא נאמר אלא תשוב · כי תשוב שייך לשוב למצב שהוא כעת · ובאמרו כי עפר אתה כתייך היה לו לומר ואל עפר תלך דאז היה במשמע כי מצב הנוכחי יסור ממך · ובאמרו ואל עפר תשוב רמז לו שעוד תשוב שנית למצב העפר אשר אתה כעת בחייך: ניתנה לו להחיותו כו' · ולפ"ז חוה כולל שתי הוראות כי היא ניתנה לו להחיותו מלשון חי והיא יעצתו כנחש מלשון חויא והכתוב מזכיר רק ההוראה הראשונה כי זכר רק את עיקר הטעם ואנו לומדים גם טעם שני: עם כל חי · כי חי כולל גם בהמה וחיה וגם את היתה רק את האנשים · לכן דריש בחלוף אותיות אהח"ע עם כל חי וטוב האדם היא עולה ולא יורדת עמו בעניותו: כל מאה ושלשים שנה כו' · ע' במורה ח"א פ"ז דביאר בזה כי הוליד בני אדם אשר היו להם מחשבות ותחבולות המזיקים ומפסידים לבני אדם או מחשבות דנקראו בניו והיו משובשות מאד וע"ש במפרשיו ועל פי דרכו יש ליישב גם כל דברי המדרש פה: בתורתו של ר"מ כו' · פי' כי בספר חדושיו על התורה כתב כתנות אור · וכמו"ש למעלה בס"ט והמדרש מפרש כוונתו שהיו כמו פנס וזה אור ור"י רביא מפרש את דבריו שהיו חלקים כצפורן · וכן הוא העור מצד הבשר · וכתב אור בספרו משום שהיו מאירים כמרגלית · וכן האומר ככלי הדקין שהן חלקין ונאים · ומאירים ובשביל זה כתב אור (או בשביל שהיו דקין ונראה בשרו מהן לכן כתב אור): שהן דבקין לעור · ולא מפרש עוד מלשון אור רק עור ממש · ופירושו הכתונת והחלוק שעל הבשר לאפוקי מעיל ושמלה אשר ילבש האדם על הכתונת: צמר גמלים וצמר ארנבים כו' · דאם היו מצמר רחלים אשר זה הוא סתם צמר · או אמר כתנות צמר ומדקאמר כתנות עור מוכח כי זה לא היה סתם צמר רק צמר שבא מעורות הגמלים והארנבים: לפום חילך אכול · לפי ממונך ולא תוסיף שמא תעני · ולא תגרע פן תחלה · וזה רק בהיות חלה אבל אם בריא

פירוש מהרז"ו

שם פרק ל"א: לתחית המתים מן התורה · מדלא קאמר ותשוב אל עפר · אלא התחלה אל עפר שתהיה עפר · ואח"כ תשוב מן העפר שתחיה וזהו שתחלה אמר עד שובך אל האדמה · היינו שימות וישוב הגוף אל העפר · והב' ואל עפר תשוב שישוב מהעפר ויחיה · כמ"ש תהלים ק"ד תוסף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון תשלח רוחך יבראון ותחדש פני אדמה: **יא** שם אשתו חוה · כי היא היתה אם כל חי · וא"כ היה לקראתה חיה על שהיתה אם כל חי · ע"כ דרש מ"ש כל חי פירושו על האדם שממנו כל חי דאי כפשוטו וכי ילדה כל חי · ואיך נקראת אם כל חי · ועוד דורש א"ת אם אלא עם · כמה שכתב בסמוך ר"ש ב"א עם כל חי עפ"י מדה כ' ומדת ממעל · וזהו שאמר נתנה לו לחיותו · שנבראת להיות עמו לעזר · ועתה נהפכה להיות הוה מלשון חויא בארמית נחש · כי כמו שהנחש נתן עצה רעה לאשה כך היא נתנה עצה רעה לאדם · וכן כל הנשים הרעות לבעליהן · וכמ"ש חז"ל אדה"ר בלשון ארמי סיפר פי' שדיבר בלשון הקודש ובלשון ארמית: חיוה לה כמה דורות · מלשון דיבור · ויגד תרגומו וחוי גם בתהלים כתוב יום ליום יחוה דעת ובאיוב ל"ו כתר לי זעיר ואחוך · ע"כ קרוב יותר לדרוש מלשון הגדה ולא מלשון נחש · ומ"ש אם כל חי פי' שאמר לה שהיתה ראויה להיות אם לכל הדורות · ועפ"י מדה ע' כח:ו מפורש שלא היה כן כי אבדה אותן בחטאה: חויא חויך ובו' · דורש חוה חויא נחש כנ"ל · שהנחש נסך אותה · והיא נסכה את האדם ואת כל חי עפ"י מדת ממעל ודרך קראה כאילו כתוב ויקרא שם אשתו נחש כי היא היתה אם נחש של כל חי שהנחש נסך אותה והיא היתה אם נחש של כל חי: עם כל חי · דורש א"ת אם אלא עם וכנ"ל וחי פי' עשיר כי עני חשוב כמת והעשיר כמו חי וכמ"ש במ"כ: ר' סימון · דורש אם כל חי כפשוטו שילדה אותם שנקראו חי כדלעיל סוף פר' ז' נפש חיה: כל ק"ל שנה · שתחלה כתוב והאדם ידע את חוה אשתו · והולידה את קין והבל ביום שנבראו כדלקמן פר' כ"ב סי' ב' וש"נ ואח"כ כתיב וידע אדם עוד את אשתו ותלד בן ותקרא את שמו שת · וזה היה פעם ב' שידע אותה וכתב עוד מוסיף על פעם ראשון · הרי שלא ידע אותה בנתיים כלל וכמ"ש לקמן פר' כ"ג סימן ד' · וזה היה אחר ק"ל שנה כמ"ש מפורש ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו ויקרא שמו שת · הרי מפורש שק"ל שנה פירש ממנה ואחר ק"ל שנה ילד בדמותו כצלמו אך בק"ל שנה לא היה בדמותו כצלמו כמ"ש לקמן פר' כ"ד סימן ו' ילקוט שמואל ז' ע"ש ותבין כאן: ובנגעי בני אדם · אל שלמה כתוב וכמ"ש אלו הנה מטתו שלשלמה וכו' מפחד בלילות · וכמבואר בדברי חז"ל ובזה פליגי איזה מהם טובים ואיזה מהם רעים כמ"ש במ"כ: **יב** כתנות אור · וכמ"ש לעיל סוף פר' י"ח שפסוק זה מקומו למעלה אל פסוק ויהיו שניהם ערומים שהיה קודם החטא · ואז היו כתנות אור · וכדאיתא בפדר"א פרק י"ד מה היה לבושו של אדה"ר עור של צפורן וענן כבוד מכוסה עליו כיון שאכל מפירות האילן נפשט עור ציפורן מעליו ונראה עצמו ערום ונסתלק ענן כבוד מעליו ע"ש ועי' לקמן פר' כ"א סימן ה' כהדין קמלא וכו': דומין לפיגם · בילקוט ורש"י הגי' לפנס · ופירש רש"י שהם ב' דברים · מאירים כפנס וכעששית · ומתוקנין כשאר מלבושי בני אדם כילד רחבים מלמטה וקצרים מלמעלה ובערוך לא מצאתי: כציפורן · כנ"ל בשם פדר"א: אמר ר' יצחק · עיין סוטה ע"ז ופי' כתנות עור שעור האדם נראה מהם · והבגדים אינם מעור כי איזה עור היה ביום ראשון שנברא · הלא כל הברואים נבראו זוגות ולא שמטו קודם אדם כדלקמן פר' כ"ב סימן ב' ולא מת ולא נהרג עדיין שום חיה ובהמה · ע"כ פירש שהיו דקים שעור האדם נראה מהם · או פי' שהיו דבוקים בעור כפי מדהם ממש: איגיאה · וכן אגניא פי' רש"י כולם בגדים חשובים הם ופירושו לא שמעתי · והמוסף ערוך גורס ברבי איבו אגנייא ופירושו בלשון רומי עור כבש בעוד צמרו עליו: לגאי · הובא בערוך ערך לגא ופי' המוסף ערוך בלשון יוני ארנבת: סיברטון · הערוך גורס סיסרגון ופירש המ"ע בלשון יוני עור בעוד הצמר עליו: גלא קסינון · במ"ע חולדה · נחמד: בבורות משתמשין · כי עד המשכן היו בכורות מקריבין קרבנות כמ"ש לקמן פר' כ"ג סימן י"ג וש"נ: שהן באין מעור · יתכן שסוברים שהיה כל זה אחר החטא ובקללה כפשוטו וכפי סידור הכתוב · והיינו אחר זמן שנתרבו בעלי חיים · ומתו מהם ומהם עשה לאדם ולאשתו כתנות של עור ובפדר"א פרק כ' איתא מן העור שהפשיט מן הנחש עשה הקב"ה כתנות כבוד לאדם ולעזרו הרי שסובר ג"כ שהפסוק נכתב במקומו · והיה זה אחר החטא והעונש והפשטת הנחש נראה שהיה ביום ששי שנבראו: לפום חילך ובו' · כמ"ש מ"כ בשם רש"י וכפשטות לשון המדרש · על מ"ש כתנות עור שבאים מעור בהמות וחיו שאינם

ידי משה

במה נאונים והסכימו עמי סיפה כוונתי בע"ה: אלא תשוב · ע"ד דאי' בגמ' כתלק אמאי דפריך ונילף ממתי יחזקאל שהמתים שעתיד הקב"ה להחיות יחזרו לעפרן ומשני התם דמ"ד דס"ל שאינן חוזרין לעפרן כ"ל מבל היה א"כ למ"ד לאו מבל היה אלא ממש חיו מתים של יחזקאל ס"ל לפ"ז מתים שלעתיד אותו עתידין לחזור לעפרן לפ"ז הפי' הכא כפשוטא דדייק תחיית המתים מדכתיב ואל עפר תשוב

ודוק מפי מ"ו הגאון הגדול מוהר"ן כ"ץ זצ"ל מלובלין: בתורתו של ר"מ וכו' · שמעתי דס"ל לפי שר"מ ס"ל שהכהן מרובה בגדים מכיון ג"כ פר ואדה"ר הביא פר א"כ נתכפר לו ונשאר במעלתו ראשונה כתנות אור באל"ף בשם הגאון מהור"ר ישראל דרשן ז"ל שהיה אב"ד בק"ק קאליש: ובהם היו הבכורים משתמשים · כוונת המדרש לפי דאי' בפ' תולדות ותקח רבקה בגדי החמודות בגדי אדה"ר היו פי' שלפי שבסלקת

מכל עץ הגן אכול תאכל · ופרא מן מה דאת לביש · ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו · ויתיר ממה דאת שרי · שהרי שנים היו שרוין בכל העולם כולו :

פרשה כא א ויאמר ה' אלהים הן האדם היה כאחד ממנו וגו' · [א]כתיב (דניאל ח) ואשמע אחד קדוש מדבר ויאמר [אחד קדוש] לפלמוני המדבר וגו' · ואשמע אחד · זה הקב"ה שנאמר (דברים ו) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד · קדוש כי הכל אומרים לפניו קדוש · מדבר · גזר גזירות קשות על בריותיו וקוץ ודרדר תצמיח לך · ויאמר אחד קדוש לפלמוני המדבר · רבי הונא לפלניא · תירגם עקילס לפנימי · זה אדם הראשון שהיתה מחיצתו לפנים ממלאכי השרת · (דניאל ח) עד מתי החזון התמיד · גזרה שנגזרה על אדם הראשון לעולם היתה · (א) אתמהא · (שם) והפשע שומם · כך יהיה פשעו שומם עליו בקבר · (ב) תת וקדש וצבא מרמס כך יהיה הוא ותולדותיו · עשויים מרמס לפני מלאך המות · (שם) [ב]ויאמר אלי עד ערב בקר (ג) אלפים וג' מאות וגו' · ר' עזריה ור' יונתן בשם ר' יצחק בכל מקום שיש ערב אין בוקר וכל מקום שיש בוקר אין ערב · אלא לכשיעשה בקרן של עובדי כוכבים ערב וערבן של ישראל בוקר · באותה שעה ונצדק קדש · באותה שעה אני מצדיקן מאותה גזרה · הה"ד ויאמר ה' אלהים הן האדם היה כאחד ממנו : **ב** הה"ד [ג] (משלי כד) על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב · א"ר הונא הרי שקנה שדה וקנה כרם קרוי איש · וקרוי אדם · ונקרא עצל · מה הנייה לו · אלא על שדה איש עצל עברתי · זה אדם הראשון · על כרם אדם חסר לב · זו חוה · א"ר הונא (א) היכן מצינו שנקראת חוה אדם (ישעיה מד) כתפארת אדם לשבת בית · (משלי כד) והנה עלה כולו קמשונים · וקוץ ודרדר תצמיח לך · (שם) כסו פניו חרולים · בזעת אפיך

מסורת המדרש א ילקוט דניאל רמז תל"ף ס"ו · ב ילקוט שם בשם תנחומא · ג ילקוט משלי רמז תתקס"א

חדושי הרש"ש

(א) אתמהא · כצ"ל דדריש ס' דהתמיד לה' השאלה או התמיהה : (ב) תת וקדש כו' הוא כו' · כי ו' דוקדש מיותר כפירש"י שם בפי' דניאל · וקדש הוא תואר לאדה"ר כמו שאמרו נעיל פ"ח דנקטו מה"ש לומר לפניו קדוש : (ג) אלפים וג' מאות כו' · עיד"ח שפי' שזהו הזמן שניתנה בו התורה · ול"ד ציין

חדושי הרד"ל

כמלבושיך תפחות שלע"פ שהיה יכול לעשות לו בגדי יקר עשה לו כתנות עור (ותולק על הש"ס פ' הזהב שהבית כת"כ וכן ל"פ כסוי הדם שמשמע ג"כ שם שם את לאביה ממלבושים) ובדירה הוסף על כחך שהרי היו שרוין בכה"ע ועבר וישב בכה"ע וכזה סובר ג"כ הש"ס בפסחים (קי"ד ע"א) ע"ב :
(א) היכן וכו' הוה אדם · אבל שנקראת כרם ניחא ליה כמ"ש נשים בבתוליהן כגפנים בייגם וכה"ג גג

מתנות כהונה

ולמלם בילי לפעוני בקעו ת"י מפרתין · הבקע הפעה ת"י מפרתין וכן משמע בערוך ע' פר הראשון ואח"כ צ"ל דפליג אתלמודא דידן בפ' הזהב דאמר עפוק לגביך ושוי לכריסך פי' אם הקנה מלבוש [לא תחות אם] תקנה יותר מכדי שויו ומאכל לא תקנה יותר מכדי שויו ויש לפרש פרא לשון גודל ומפריא ומרבה ועיין בערוך פר השני והרביעי ופירושו אכול לפי יכולת ולא תוסיף לפזר עוד ושוי מרבה לפזר במלבושיך ויותר עוד בדירתך ולפי זה הוא שוה להוא דפרק הזהב שהתיר לאכול מן הגומא והלבישו מן החי ודירתו בכל העולם כולו :

פרשה כא מדבר · לשון חזק וקשה כד"א דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות : על בריותיו כו' · כדרך שגזר על אדם הראשון וכמו שדרשו למעלה בפסוק איכה וכל הענין מפרשו על ישראל שמפרש והולך על אדם הראשון לפי פירוש תרגום אונקלוס : לפלנייה · לפלוני והרמז על ישראל המדברים לשואלים עד מתי לא נזכה להיגאל ישיב להם אחד קדוש עד ערב בקר כו' ובתנחומא מפרש עד מתי החזון התמיד עד מתי הנבואה מסתלקת מישראל והפשע שומם זה בהמ"ק ששמם בעונותינו תת וקדש אין קדש אלא ישראל שנאמר קדש לה' וצבא מרמס עד מתי הן מרמס לאו"ה עד שיעשה ערבן של ישראל בקר וכו' : לפנימי · לפלמוני דרש נוטריקון לפנימי : בקרן של עובדי כוכבים כו' · שמצליחין ועולין בעוה"ז כאור בוקר המאיר ומזהיר והולך והעוה"ז היה לישראל כערב חשך ואפלה : מה הנייה יש לו · ולא היה לו לקרותו אדם ואיש · כך פי' הא"ב"א : זה אדם הראשון · שנתעצל מלעשות תשובה עד שראה קין חוזר בתשובה כדאיתא במדרש תהלים במזמור שיר ליום השבת : בתפארת אדם כו' · מתרגמינן כתושבחתא איתתא דיתבא

רש"י

ממה דאת לביש ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור ומעיל היה יכול לעשות ולא עשה · ויתיר ממה דאת שרי שהרי שניהם בכל העולם :

פרשה כא מדבר גוזר גזירות על בריותיו · כדרך שגזר על אדם הראשון וקוץ ודרדר תצמיח לך : רב הונא אמר לפלניא · כאדם שאומר לפלוני המדבר : תירגם עקילס לפנימי זה אדם הראשון שהיתה מחיצתו לפנים ממלאכי השרת ומה היה אומר עד מתי החזון התמיד גזרה שגזרת לאדם הראשון לעולם היתה אתמהא : והפשע שומם · כך יהא פשעו שומם עליו בקבר שכל הדורות יהיו נתונין בקבר על פשעו : תת וקדש וצבא מרמס כך יהיו הוא ותולדותיו עשוין מרמס דיים לפני המלאך המות אתמהא : עד מתי אתה משיבו מאותה גזירה ובתנחומא מפרש פנימי זה מיכאל שהיה לפנים שהיה יכול לומר לפלוני מהו לפלמוני לפלוני שהיה מדבר על עסק הפנימי וכו' עד ונצדק קדש אני מצדיקו מאותה גזירה באותה שעה התחיל מקונן עליו הן אדם ס"א · ואשמעה אחד · זה הקב"ה שנקרא אחד : מדבר · גוזר גזירות על בריותיו כדרך שגזר על אדם הראשון קוץ ודרדר תצמיח לך וכשהיה גוזר היה מגיד הגזירה לפמליא של מעלה למלאכי השרת המשרתים לפניו לאחד מהן : ויאמר אחד קדוש לפלמוני המדבר · לאותו מלאך שהקב"ה מדבר ומגיד לו הגזירה עד מתי וכו' כאדם שאומר לפלוני המדבר ובמדרש רבי תנחומא מפרש מה פלמוני רבי יוחנן אמר זה מיכאל שהוא עומד לפנים רב חנינא אמר זה גבריאל המדבר בישראל : עד מתי החזון התמיד · הנבואה שהן רואין בכל יום מסתלקת מישראל והפשע שומם בית המקדש ששמם בעוון פשעים ועונות : תת וקדש · ואין קדש אלא ישראל שנא' קדש ישראל לה' וגו' (ירמיה ב) : וצבא מרמס עד מתי עשוים מרמס לאומות העולם וכו' תירגם עקילס לפנימי זה אדם הראשון שהיתה מחיצתו לפנים ממלאכי השרת עקילס מפרש דעת אחרת וכן עלה בדעתו לומר · ואשמעה אחד קדוש מדבר הקדוש ברוך הוא שהיה גוזר גזירות על אדם הראשון בפנים ואדם הראשון היה צווח לפני הקב"ה ואומר רבונו של עולם גזירות הללו שאתה גוזר עלי התמיד בתמיהה כלומר הלעולם יהיו שאין להם הפסק : ויאמר אלי עד עת ערב בקר וגו' הקב"ה השיבו לאדם כשיעשה ערבן של ישראל בקר ובקרן של אומות העולם ערב אותה שעה אני מצדיקך מאותה גזרה ומשמעות המקרא כך הוא ואשמעה אחד זה הקב"ה שהוא אחד קדוש שהכל אומרים לפניו קדוש מדבר גוזר גזרות על אדם הראשון ומשמעה הוא שומע שהוא צווח עד מתי כמו מי שהוא אומר למכהו עד מתי אתה מלקני הדא הוא דכתיב ויאמר אחד קדוש לפלמוני וגו' ומה השיבו כך השיבו ויאמר אלי עד ערב בקר וגו' אמנם בא המקרא לידינו נמלא ידינו לפרש הדבר על בוריו · עד מתי החזון התמיד כלומר אותו חזון התמיד הלעולם יהיה והפשע שומם שיהיו כל הדורות נתונים בקבר על פשעו · תת וקדש וכי ינתן הקדש וצבא למרמס דיים למלאך המות · עד מתי אתה משיבו לאותה גזרה · ויאמר אלי וגו' ויש לפרש רבי יונה אמר לפלניא לפלוני הצועק עד מתי החזון התמיד כאמירה זו · תירגם עקילס להדא דרבי הונא מהו פלמוני פנימי זה אדם הראשון שהיה מחיצתו לפנים וע"י"ש בא לפרש דברי של רבי הונא ולא פליגי וזה עיקר ע"כ : הדא הוא דכתיב על שדה איש עצל עברתי וגו' · במדרש רבי תנחומא שנתעצל מלעשות תשובה : ו[...]ם אדם חסר לב זו חוה · שמשמעה לדבריו של נחש : כולו קמשונים

פירוש מהרז"ו

שאינם דברים יקרים · הרי שפרא הוא פחות · וכמ"ש עוד ויתר ממה דאת שרי · וכמ"ש במוסף ערוך בשם ירושלמי ברכיות ברורות · ואין זה חולק על גמרא שלנו עפיק לגבך ושוי לכרסך · שפירושו אם קונה מלבוש לא יתמנם כל כך במקחו שיהיה יפה וטוב · אבל לעולם הכנגד פחות מכחו :

פרשה כא סימן א הן האדם היה כאחד ממנו · הוקשה לו איך היה אחר החטא כאחד ממנו · ע"כ דורש שהאדם יהיה כאחד ממנו לעתיד כשילדק מהגזירה · וזהו שדורש פסוק בדניאל ח' ואשמע אחד קדוש מדבר · ופשוטו על המלאך שנקרא קדוש · שיש הרבה קדושים והוא שמע מאחד קדוש · אלא שאח"כ היל"ל קדוש אחד · וע"ז שכתוב אחד תחלה · דורש על הקב"ה שהוא אחד · ומ"ש קדוש אין לפרש על שהוא קדוש שהרי גם המלאכים נקראו קדושים · ע"כ דורש שהכל אומרים לפניו קדוש · שהוא שבח מיוחד להקב"ה ולא למלאך וזה יהיה לעתיד שהכל יודו באחדותו וקדושתו כמ"ש ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד וכתיב והתגדלתי והתקדשתי לעיני וכו' וזה יהיה אחר תיקון חטא האדם : מדבר · ולא פירש מה מדבר כי מ"ש ויאמר אחד קדוש ענין אחר הוא · ע"כ דורש מדבר גזירות קשות · שדיבור בכל מקום הוא קשה שקלל כל הברואים בקללת האדם · ומ"ש ויאמר אחד קדוש לפלמוני המדבר שלא פירש מי הוא הפלמוני וגם תיבה זו אין דוגמתה בתנ"ך · על כן דורש שהוא מפורש על פי נוטריקון על אדם הראשון פלוני פנימי כלומר שעתה הוא פלוני רחוק ונכרי מקדושתו · אבל מקודם היה פנימי · עד מתי החזון · פי' על הדיבור הנ"ל שהיא הגזירה הקשה · וחזון הוא ג"כ קשה כמ"ש לקמן פרשה מ"ד סי' ו' מפסוק חזות קשה הוגד לי ומ"ש המדבר עוד הפעם · פירושו על מקבל הדיבור והגזירה הקשה הנ"ל או יהיה פירושו על פי מדה ל"ח ויאמר אחד קדוש המדבר לפלמוני וכנ"ל : החזון התמיד · וכי החזון הנ"ל הקשה יהיה תמיד חלילה לא כן הוא כמ"ש לקמן פר' כ"ד סימן ד' לא לעולם אריב עם אדם ולא לנצח אקצוף עם תולדותיו . והפשע שומם · שאף שכבר מת נשאר פשעו אחריו שומם עליו בקבר עד יכלה ויחזור לעפרו : תת וקודש וצבא מרמס · מתן הכל למרמס למלאך המות · בין אותו בעצמו שהיה קודש הוא אדה"ר ובין תולדותיו שנעשו רבים וצבא : ערב בוקר · שיהיה ערב ובוקר יחד וכמ"ש לעיל פר' ב' סימן ג' : אני מצדיקו · לאותו קודש הנ"ל ובאותה שעה יהיה מ"ש כאן הן האדם היה כאחד ממנו · וכמ"ש ברים הסימן · וכמ"ש חז"ל עתידים לדיקים שיאמרו לפניהם קדוש כדרך שאומרים לפני הקב"ה קדוש וזהו ונלדק קודש כשנלדק מהגזירה והדבור הנ"ל או קודש יאמר לפניו קדוש ויהיה ג"כ כאחד קדוש וכנ"ל וכמ"ש לקמן סימן ז' : **ב** על שדה איש עצל · דורש ד"א על הפסוק הן האדם היה כאחד עיין ילקוט משלי כ"ד : קרוי איש · התחלה הפסוק משבחו שקורא אותו איש ואדם ואעפ"כ קורא אותו עצל · והיה די שיאמר על שדה עצל ועל כרם חסר לב · ועוד למה כפל איש ואדם · ע"כ דורש על אדה"ר שנקרא איש ואדם · כמ"ש פר"א פרק י"ב עד שהוא לבדו נקרא שמו אדם ואח"כ כשנתנה לו אשה נקרא הוא איש והיא אשה : ועל כרם אדם חסר לב · בסיפא דקרא מרמז גם חוה שאדם לבדו נקרא אדם וגם חוה לבדה נקראת אדם · ועי' לעיל פר' י"ז סימן ב' שגם שניהם יחד נקראו אדם : לשבת בית · שזהו האשה שכל כבודה בת מלך פנימה · ועיקר הראיה ממ"ש כאן ועל כרם אדם חסר לב · כמ"ש בהדיא ויק"ר ריש פר' י"א חסר לב אמרה לו על אדם וחוה : כסו פניו דרולים · שקלו בפניו שיכסנו זיעה מגודל

יפה תואר

בריא הוא ויכול לסבול יעצוהו רז"ל בפ' כסוי הדם להסתפק במזונות קנים · וכן מה דאמרו בפ' ערבי פסחים פחות ממיכלך וממשתיך והוסיף על דירתך · פי' אם יש לך רק מעט ממון אז תקמן ותמעיט מאכילתך ותוסיף על דירתך כי דירה נאה מרחבת דעתו של אדם אבל מי שיש לו די כסף ישכור דירה נאה ויאכל כפי כחו :

ואשמעה אחד זה הקב"ה כו' · מלשון המדרש נראה דדריש גו"ש כי הפעל שמע אאל אחד קאי על הקב"ה וכמו בכתוב שמע ישראל וגו' ה' אחד : קדוש כי הכל אומרים לפניו קדוש · והא דלא אמר משום שהוא קדוש · יען דמצינו כי גם מלאכים נקראים קדוש · וכן הצדיקים ואיך יקראהו בשם המשותף גם לאחר · ואם מצינו בקצת מקומות שם קדוש על ה' הוא רק אם נזכר שם בענין גם שם ה' או אלהים · אבל לא נקרא כתם בשם קדוש · רק בשביל שהכל אומרים לפניו קדוש אשר בזה לא ישתתפו המלאכים וישראל בשם זה · ומה דבחר לכנותו בשם קדוש ולא בשם אחר המיוחד רק לו לבדו · הטעם כי תלומות דניאל לא היו נבואה רק רוה"ק כמו"ש המורה בח"ב פמ"ה · לכן לא אמר ואשמע את ה' וכדומה · דהיה במשמע"כי נבואה ממש בפיו : וקוץ ודרדר תצמיח · ועל זה אמר עד מתי החזון התמיד · ועל גזרת המיתה אמר ופשע שומם כך יהיה פשעו שומם עליו בקבר כדלקמן : לפלניא · (עיין בביאור הרי"פ כי שוים קמה עם דברי היפ"א) ולדעת עקילס יתפרש הכתוב כמו מקרא מסורס ויאמר אחד קדוש למדבר הפלמוני : כך יהיה הוא ותולדותיו · ולפ"ז וקדש קאי על אדם הראשון וכמו שנקרא ג"כ הלה טסורה לעיל בריש פי"ד · וצבא הם תולדותיו : באותה שעה כו' · הה"ד ויאמר ה' אלהים וגו' · ממ"ש לקמן בפ' סי' ז' באותה שעה הן האדם היה כאחד ממנו נראה דקאי אלעתיד בעת התחיה והפעל והיה הוא עבר במקום עתיד וה"פ הן האדם יהיה לעתיד חי וקיים כאחד ממנו לכן פן ישלח עתה אחרי חטאו את ידו לאכול מעץ החיים שלא יחיה לעולם גם עתה על כן טוב הוא לגרשו מג"ע : אלא על שדה איש עצל עברתי זה אדם הראשון · והא דיקראהו עצל אולי בשביל שהתעצל לאכול מעץ החיים בטרם גורש מגן עדן · וקדם לאכול את הרע וגורש מג"ע ולא נמלא לו תקנה · וי"ל עוד כי חטאו היה כמה שהניח את המושכלות ודבק במפורסמות · וכמו"ש למעלה בשם המורה · ואין לך עצל גדול יותר · מזה שעוזב לבקש את המושכלות והולך בעינים עלומות אחרי המפורסמות · והוא נקרא חסר

ידי משה

אבשלקה יעקב הבכורה עיין אותן בגדים ג"כ ליעקב ומזה יצא למדרש שבכורות מששמשין בהם : אלפים וג' מאות שנה · פי' מתחלה לא נגזרה גזירה אלא עד מ"ח שהוא כאלפים וג' מאות שנה ואחר כתנו ?

תאכל לחם · (שם) וגדר אבניו נהרסה · וישלחהו ה' מגן עדן · כיון ששלחו התחיל מקונן עליו ויאמר ה' אלהים הן האדם היה כאחד ממנו · (ב) הוה כחד ממנו : ג (איוב כ) [א] אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע · אם יעלה לשמים (ג) שיאו רומיה · וראשו לעב יגיע · עד מטי ענניא · א"ר יהושע בר' חנינא ור"י ברבי סימון בשם ר"א [ב] מלא כל העולם כלו בראו מן המזרח למערב שנאמר (תהלים קלט) אחור וקדם צרתני · מן הצפון לדרום מניין (דברים ד) ולמקצה השמים ועד קצה השמים · ומניין אף בחללו של עולם ת"ל (תהלים קלט) ותשת עלי כפכה (שם) כגללו לנצח יאבד · על שגלל מצוה קלה נטרד מגן עדן · (שם) (ד) רואיו יאמרו איו · הוא האדם כיון שטרדו התחיל מקונן עליו · ואומר הן האדם וגו' : ד (איוב יד) תתקפהו לנצח ויהלך משנה פניו ותשלחהו · [ג] תוקף שנתן הקב"ה באדם הראשון לנצח לעולם היה · כיון שהניח דעתו של הקב"ה והלך אחר דעתו של נחש · משנה פניו ותשלחהו · כיון ששלחו התחיל מקונן עליו · ואומר הן האדם היה כאחד ממנו : ה (ה) [ד] דרש רבי פפוס הן האדם היה כאחד ממנו · כאחד ממלאכי השרת · א"ל ר"ע דייך פפוס · א"ל מה אתה מקיים הן האדם היה כאחד ממנו · א"ל שנתן לו המקום לפניו שני דרכים · דרך החיים · ודרך המות · ובירר לו דרך אחרת · רבי יהודה בר סימון אמר [ה] כיחידו של עולם שנאמר (דברים ו) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד · רבנן אמרי כגבריאל שנאמר (דניאל י) והנה איש אחד לבוש הבדים · כהדין קמצא דלבושיה מיניה וביה · ריש לקיש אמר (ד) (ו) כיונה מה זה בורח משליחותו של מקום שנאמר (יונה ג) ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני ה' · אף זה בורח מלקיים צווי המקום · מה זה

מסורת המדרש א ילקוט איוב רמז תתק"ז · ב חגיגה דף י"ב · סנהדרין דף ל"ח · לקמן פרשה כ"ד · מדרש תהלים מזמור קל"ט · לעיל פרשה ח' וש"נ · ג לעיל פרשה ט"ז · ילקוט איוב רמז תתק"ו · ד שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ט' · מכילתא בשלח מסכת דויהי בשלח פרשה ו' · עיין אדר"ן פרק כ"ג · ותנחומא סדר שמות סי' י"ח · ילקוט כאן רמז ל"ד · ה סוטה דף י' :

חדושי הרד"ל

דרך פ' לבתולת וגו' : (ב) הוה כחד ממנו · פי' היה כבר והוא לשון קינה שמקונן הקב"ה שעתה נפל ממעלתו שהיה לו תחלה וכא לה"ג דלא שאין פירושו בהתהוות עתה : (ג) שיאו רומיה · בויק"ר פט"ז ואס"ר פ"ו הגי' שיאו לרומיה ועל השמים קאי לומר דגאו לשמים ממש קאמר דא"כ היאך שייך לכתוב אח"כ לעב יגיע אלא לרומיה היינו לאויר השמים : (ד) רואיו יאמרו איו · והיכן הוא כו' · כצ"ל : (ה) דרש ר' פפוס כו' · בשה"ר פ"א פי"ד ובמכילתא בשלח הגי' בדר' פפוס כיחידו של עולם · וא"ש שא"ל ר"ע ע"ז דייך פפוס וע"ש כ"א ג"כ כדר"ע שאמר כאן : (ו) כיונה · צ"ל מדכתיב (מלכים ב' ט')

חדושי הרש"ש

עיין ע"א ע' א' וברש"י שם מבואר דעד מ"א היה שני אלפים תמ"א שנה : (ד) כיונה · עמ"כ · ואנכי שמעתי לפרש ע"פ מש"כ רש"י ורד"ק מלכים (ב' ט') על פסוק ואלישע קרא לאחד כו' שהוא יונה · והוא מש"ע רפי"א ע"ש :

רש"י

קמשונים · שמלאו את כל העולם כולו פורענות : וגדר אבניו נהרסה · גדרו של עולם יגדר אבניו נהרסה וישלחהו ה' מגן עדן ועל גזרות הללו התחיל מקונן עליו ואמר הן האדם : ויאמר ה' אלהים הן האדם היה כאחד ממנו · הדא הוא דכתיב אם יעלה לשמים שיאו וגו' (איוב כ) : ס"א · לרומא לא לשמים ממש כי אם עד מקום גבוה כדכתיב ערים גדולות ובצורות בשמים (פי' שלא לך) לא מפני שהן גדולות עד לשמים אלא כלומר גדולות ביותר : עד מטי ענני · עד שהוא מגיע לעננים שהן גבוהים ביותר : לעולם היה · כל ימות עולם היה עתיד לעמוד באותו תוקף אלא שברח : דרש רבי פפוס גרסי' : ובירר לו דרך אחרת · הניח דרך החיים ובירר לו דרך האחרת שכנגדה והיא המות : ביצד היה לבוש בהדין קומצא דלבושיה מניה וביה · אף זה היה כולו מכוסה כצפורן :

כל

מתנות כהונה

דיתבא בביתא : הוה · לשון עבר כד"א הוה על הוה : רומיה · שיאו פירש רומיה. עד מטי כו' · עד שהגיע לעננים · או ר"ל עתה הוא כיחד ונמנע וסר ממנו והיה כמו הוה ולקמן (ע"ג) דרש הן כמו הא לשון צעקה וקינה · [מלא כל העולם עי' מאמר זה לעיל פ"ח. וכ"פ תזריע] : שגלל · העביר ודחה ממנו כד"א ויגל את האבן : הן · היכן הוא : לעולם היה · ראוי היה להיות כן לעולם כך עלה במחשבה בתחלת בריאתו : מקונן כו' · כדלעיל במלת הן ומלת היה : [דייך פפוס כו' · במדרש חזית פ' לסוסתי יש תוספת מעט עיין עליו : דרך אחרת] · היה כאחד נפרד ממנו או דרש כאחד כאחר : כיחידו של עולם · יחיד בתחתונים כמו הש"י בעליונים · [ועי' ברבינו בחיי מבאר מאמר זה] : כהדין קמצא · מין שרץ ועי"ל בפרשת שמיני וממה שנאמר ונהי בעינינו כחגבים ות"א לקמצין משמע שהוא מין חגב [וכ"פ רכ"ח] ובין כך ובין כך הוא בריה שלבושו גדל עמו וכן אדם הראשון היה מכוסה בלבושו כצפורן הזה : כיונה · דרש ממנו כאותו אחד שריחק עצמו וברח ממנו ועיין במדרש חזית פסוק לסוסתי ומצאתי כתוב בספר אות אמת ונ"ל צ"ל כיונה שנאמר ויהי האחד מפיל הקורה וכו' ובקשתי ולא מצאתי בשום מדרש גם בפירושי המפרשים לא מצאתי שאותו האחד היה יונה ואם קבלה נקבל :

יפה תואר

חסר לב כי באין לב היתה נפתה אחרי עצת הנחש כיונה פותה : וישלחהו ה' מגן עדן · והא דלא שיזכיר את עונש מיתה הגרוע מזה · הטעם כי שלמה בא להזכיר על העצלות כי היא מביאה עוד את"ז שעמל ויגיעם · עוני ולער ובחריצות ימלט האיש מהם · וזה קרא לאדם כי בעצלותו נתמעטו מזונותיו וסבבה עליו עמל לאכול לחמו בזיעת אפים אחרי אשר גורש מג"ע · אבל מיתה גם החריצות לא תמלט את בעליה לכן לא הזכירו פה : הוה כחד ממנו · נראה דדריש כאחד כהבלעת הא' ומפורש כחד לא נכחד עלמי ממך · וזה הקינה אשר קננו עליו הן האדם היה נכחד ונעלם מאתנו · וע' בביאור הרי"פ : על שגלל מצוה קלה · נקראת מצוה קלה כי אין בה חסרון כיס ואין בה תאוה ויצה"ר כי הרבה עלי פרי נחמד היו לו לאכלו · ועכ"ז עבר וגללה מסר ממנו לכן נענש : תתקפהו לנצח · ע' לעיל בדברינו פט"ז : דרש ר' פפוס כו' · טעם מחלוקתם כי ר"פ דורש כיון דמדבר עם המלאכים לכן נכון לפרש כאחד ממלאכי השרת ור"ע מושך כאחד ממנו על לדעת טוב ורע והם דרך החיים והטוב ודרך המות והרע אשר נתנו לו · וריב"ס דורש כאחד ממנו כמיוחד שבינינו וזה כיחידו של עולם ורבנן סברי דקאי על גבריאל דנקרא אחד · ור"ל דאמר כיונה ור"ב בשם ר"א מפרשי לאחד המיוחד מבני אדם היולאים והמולדים ממנו מן האדם : ובירר לו דרך אחרת גרסינן וכ"ה בחזית ובירר לו דרך המות : כהדין קמצא דלבושא מניה וביה · כי היה צ"ל לובש הבדים אבל לבוש הבדים משמע שהוא נפעל ולבוש

פירוש מהרז"ו

מגודל היגיעה : וגדר אבניו · שתחלה היה בג"ע שהיה מקיפו ומגין עליו כגדר כמ"ש לעיל פר' ט"ז סימן ה' להגן עליו · ובחטאו בטל ממנו גדר זה ונהרס ממנו וכמ"ש בישעיה ה' הסר משוכתו עי' רש"י שם : מקונן עליו · ומ"ש הן האדם היה וכו' אין פירושו שאחר החטא היה אלא פירושו שמקונן עליו שקודם החטא היה כאחד מיוחד שבמלאכים ועתה ירד ממדרגתו לדעת טוב ורע · וכמ"ש לקמן סוף סימן ה' שמ"ש כאחד ממנו ומ"ש לדעת טוב ורע הם שני כתובים מכחישים · והכריע כאן קודם החטא כאן לאחר החטא קודם החטא כאחד ממנו לאחר החטא לדעת טוב ורע שנתחדש בו יצר מתעה ומטהו לחטוב ברע ומהאוה לעשות דבר שלא היה בעת בריאתו · שמקדם נשמתו לא היה נוטה רק לטוב אמתי וכמ"ש לעיל פר' י"ט סימן ט' כיון ששלחו אחר שגרשו התחיל לקונן עליו איכה וכן כאן ע"ש איך יליף וכן סוף סימן ו' כיון ששלחו ע"ש : הוה כחד מנן · הוה תרגום של היה ואין פירושו מלשון עבר אלא שהרי כתוב כאחד ממנו : ג אם יעלה לשמים שיאו · דורש ד"א הן האדם היה כאחד ממנו שהיה דרך קינה · באופן הנ"ל · ומפרש שיאו מלשון התנשאו וגבהו ורומו : ר"י בר חנינא · עיין לעיל פר' ח' סימן א' א"ר יהושע ב"ר נחמיה וש"נ ומבואר : בגללו כו' על שגלל · פשוטו שהוא מלשון גללים אלא שא"כ יקשה שבגללים שייכים לענין מיאוס ולא לענין אבידה · ואיך אמר כגללו לנצח יאבד · שעל כן דרשו בויק"ר פר' ט"ז סימן ג' על פסוק זה מה גללים מזוהמים מענין מיאוס על פי מדת ממעל כנ"ל וכאן דורש ג"כ ע"פ מדה זו מלשון ויגל את האבן · גולל אבן · וגללו את האבן שגללו ודחפו והעבירו את האבן וכן כאן כגללו כאשר גלל ודחף · וכאן בפסוק זה אינו מפורש על מי כוון במ"ש אם יעלה לשמים וע"פ מדה י"ז אנו דורשים על אדה"ר שמפורש במקום אחר שהיה עד לשמים : וכמ"ש לעיל ריש פרשה ח' מן הפסוקים ואע"פ שכן דרך התורה ע"פ מדה י"ז · אך כאן מרומז גם במקומו שמדבר באדם כמ"ש בפסוק הקודם הזאת ידעת מני עד מני שים אדם על הארץ כי רננת רשעים מקרוב ושמחת חנף עדי רגע אם יעלה לשמים שיאו ודרשו על פי מדה ל"א מוקדם ומאוחר שבענין מני שים אדם על הארץ אם יעלה לשמים שיאו וכו' כי רננת (וע"פ מדה י"ז אנו דורשים מדה ל"א) · וכמ"ש חגיגה דף י"ב על פסוק כי שאל נא לימים ראשונים וגו' למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים וכמ"ש לעיל פרשה ח' סימן י"ד ומזה יש ללמוד כי רננת רשעים מקרוב · בזמן מועט יאבד ק"ו מאדה"ר כנ"ל · ומ"ש כגללו כאן אינו מפורש מה שגלל · ומפורש בתורה שגלל המצוה שעל כן אבד · ומה שקראה מצוה קלה שלא היה שם צורך באכילת העץ ולא טורח ולא חסרון רק כשב ואל תעשה שלא תאכל : רואיו יאמרו איו · הם המלאכים שקטרגו על בריאתו והביטו על מעשיו אמרו איו הוא האדם היכן הוא מעלתו הגדולה ומ"ש הן הוא האדם · פי' היכן הוא · וכן הקב"ה מקונן עליו הן האדם היכן האדם וכמ"ש איכה : ד תוקף שנתן · כמ"ש לעיל בריש פר' ט"ז ושם מבואר וע' שמ"ר ריש פר' ל"ב · וכוונת הדרשה ד"א על פסוק הן האדם : והלך אחר דעתו · שמ"ש ויהלך ולא פירש להיכן הלך · דורש שהלך אחר דעתו ועצתו והליכה שייך בעצה כמ"ש אשר לא הלך בעצת רשעים וכן בשרירות לבי אלך · ילכו במועצותיהם : ה דרש ר' פפוס · שי"ר פסוק לסוסתי ושם איתא דר' פפוס דורש כיחידו של עולם ור"ע דורש כאחד ממלאכי השרת ורבנן כמ"ש ר"ע כאן שני דרכים · וא"כ מ"ש כאן ורבנן צ"ל ר"י בר"ס וצריך להקדים דברי רבנן לדברי ר"י בר"ס כי רבנן דפליגי עם ר' פפוס ור"ע תנאים היו ור"י בר"ס אמורא וכמ"ש הגירסא שם ותכ"א לא כדברי זה ולא כדברי זה הרי שהיו תנאים ומ"ש כאן דייך פפוס צ"ע למה : ע"כ נראה עיקר כגירסת שי"ר שם וכאן נתחלפו השמות של כל הדיעות דר' פפוס סובר כיחידו של עולם והשיב לו ר"ע על שכתוב ממנו לשון רבים דייך פפוס ע"כ דורש ר"ע כאחד ממלאכי השרת וחכמים חולקים על שניהם שהרי מפורש שהש"י אמר כן ואיך יאמר כאחד ממנו על המלאכים על כן דורשים על ב' דרכים ור"י בר"ס דורש כגבריאל : שנתן המקום לפניו ב' דרכים · כי לדעת שניהם יקשה שאיך יאמר הקב"ה על עצמו או על מלאכי השרת כאחד ממנו · גם מ"ש כאחד ממנו ומ"ש לדעת טוב ורע הם ב' כ"מ כמבואר בסימנים הקודמים · על כן דורשים על פי מדה ל"א ומדה י"ז כאלו כתוב הן האדם לדעת טוב ורע היה כאחד ממנו · ופירושו שהאדם נתתי לפניו ב' דרכים וכמ"ש בפרשת נצבים בסופו ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע וזהו הן האדם לדעת טוב ורע והמדרש הוסיף את דרך החיים ואת דרך המות כלשון הפסוק הנ"ל ומ"ש כאחד ממנו פירושו כאחד משני הדרכים היינו דרך המות וכמ"ש הגי' בשי"ר שם ובירר לו דרך המות וכאלו כתוב הן האדם ברצתיו לדעת שני דרכים טוב ורע חיים ומות היה כאחד משני הדרכים כבורר לו דרך הרע והמות : ומ"ש ממנו פירוש מעצמו שנטה אחר דעתו ושכלו ואחר עיניו ע"כ בחר דרך המות שלא נטה למצות ה' וכמ"ש בסמוך מני' וביה : כגבריאל · ויק"ר פר' ל"ו סימן ה' וש"נ ולמדו חז"ל שהוא גבריאל מ"ש בדניאל ח' ט"ו ואבקשה לדעת בינה וכתוב שם · גבריאל הבן להלז את המראה · ובדניאל יו"ד כתיב ואראה איש אחד לבוש בדים וכו' · דניאל איש חמודות הבן בדברים וכו' ובאתי להבינך · היינו לקיים מ"ש גבריאל הבן להלז את המראה · הרי בהדיא שמ"ש לבוש הבדים הוא גבריאל · ההבונן ביותר הדברים · וכתוב אלו איש אחד · וכאן כתוב כאחד ממנו הרי שהוא גבריאל · גם דורשים גז"ש שכתוב ואיש אחד בתוכם לבוש בדים וכתיב והאיש גבריאל אך הראיה שהבאתי מפשט הכתוב חזקה היא וראוי לסמוך עליה : לבוש הבדים · כן כתוב ביחזקאל ט' יו"ד וכן בדניאל יו"ד י"ב שנראה תמיד בלבוש אחד ונקרא על שם לבושו · ומאחר שצריך ללבושים כדרך האדם הלא דרך האדם לשנות לבושים ואיזה סימן נתן בלבושו אצל יחזקאל ואצל דניאל שהיה בערך שבעים שנה אחר יחזקאל · על כן דרש דלבושיה מני' וביה ע"כ אינם משתנים לעולם שהוא תמיד לבוש בדים : ומרומז כאן במ"ש כאחד ממנו · כאחד היינו מ"ש ואיש אחד בתוכם לבוש בדים · ומ"ש ממנו באותו המלאך שלבושו ממנו · כי גם אצל מיכאל כתוב והנה מיכאל אחד השרים הראשונים בסוף דניאל והיה יכול לדרוש כאן במיכאל וכמו שדרשו ברים ברכות על אחד מן השרפים זה מיכאל מפסוק אחד השרים הראשונים אך כאן דורש תיבת ממנו כנ"ל על הלבושים · ואדם נדמה בגדולתו כגבריאל ולא לענין הלבושים ועי' עוד שמ"ר פרשה י"ז סימן ה' : כיונה · דכאן כתוב כאחד ואצל יונה כתוב ואלישע קרא לאחד מבני הנביאים וכו' כל הענין שכל מה שמבואר בפרשיות של מעשה יהוא ובניו הכל היה על ידי יונה בן אמיתי וכמ"ש סדר עולם פרק י"ח בהדיא על שמפורש במלכים ב' י"ד כ"ה אצל ירבעם בן יואש בן יהוא הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד וכו' כדבר ה' אלהי ישראל אשר דיבר ביד עבדו יונה בן אמתי : הרי פירש במקום אחד שהיה יונה ומזה נלמוד שכל מה שכתוב בפרשיות יהוא ובניו שדיבר ה' עליהם היה הכל על ידי יונה ע"פ מדת דבר הלמד מעניינו ודבר הלמד מסופו ואותו קרא אחד מבני הנביאים ודורש גז"ש שמ"ש כאן כאחד ממנו על יונה · ובאיזה ענין נדמה ליונה על זה דורש מה זה בורח אף זה בורח כמפורש בתהלים קל"ט (שמדבר באדם הראשון כמ"ש לעיל ריש פר' ח') אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אברח וזה היה אחר שבא בתשובה אך מתחלה ברח כמ"ש ויתחבא האדם ואשתו מפני ה' אלהים הרי מפורש שברח וכמו יונה על שלא רצה לקיים דברו ורצונו ושליחותו ברח מכבודו כך אדם

ברח

ידי משה

[illegible] בעגל נתלך סומן : כיחידו של עולם · פי' נפי שמלינו שגבריאל נקרא ג"כ אחד אורחים קמ"ל כיה מלתא וכן דרך המדרש ופי' שקאי על המלאך שאין שייך בו לבישת בגדים ע"ז אמר [illegible] כיחידו של עולם : כהדין קמצא דלביש · אפשר לפרש כיון במציאת הפסוק ואיש אחד וגו' אגב פהדין קמצא וכו' וכן משמע סוגית המדרש לפניו ולאחריו ודלא כפי' מ"כ : בל זמן שהיה אדם

פי'

לא לן בכבודו [א] אף זה לא לן כבודו עמו · רבי ברכיה בשם רבי חנינא אמר כאליהו מה זה לא טעם טעם מות · אף זה לא היה ראוי לטעום טעם מות · היא דעתיה דרבי ברכיה בשם רבי חנין דאמר כל זמן שהיה אדם היה כאחד וכיון שנטלה ממנו צלעתו לדעת טוב ורע: ד ועתה פן ישלח ידו · א"ר אבא בר כהנא [ב] מלמד שפתח לו הקב"ה (ז) פתח של תשובה · ועתה · אין ועתה אלא תשובה · שנאמר (דברים י) ועתה ישראל מה ה' אלהיך וגו' · והוא אומ' פן [ג] ואין פן אלא לאו · אמר הקב"ה ישלח ידו ואכל גם מעץ החיים · אתמהא · ואם אוכל הוא חי לעולם · לפיכך וישלחהו ה' אלהים מגן עדן כיון ששלחו התחיל מקונן עליו ואמר הן האדם היה כאחד ממנו: ה וישלחהו ה' אלהים מגן עדן · [ד] רבי יהודה ור' נחמיה · רבי יהודה אמר שלחו מגן עדן בעולם הזה · ושלחו מג"ע לעולם הבא · ר' נחמיה אמר שלחו מג"ע בעולם הזה · ולא לעוה"ב · על דעתיה דר' יהודה הקשה עליו · ועל דעתיה דר' נחמיה ריתה עליו · א"ר הונא איתפלגון רבי אדא בר אהבה ורבי המנונא חד אמר כר"י · וחד אמר כדר' נחמיה · והא מסייע לרבי נחמיה (תהלים יז) אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך · לכשיקיץ אותו שנברא בדמותך באותה שעה אני בצדק אחזה פניך · באותה שעה אני מצדיקו (ח) מאותה גזרה · באותה שעה הן האדם היה כאחד ממנו · א"ר יהושע בן לוי כשבראו בראו במדת הדין ובמדת הרחמים · וכשטרדו טרדו במדת הדין ובמדת הרחמים · הן האדם · הא אדם לא יכולת לעמוד בצוויך אפילו שעה אחת · אתמהא · דרש רבי יהודה בן פדייא [ה] מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון שלא יכולת לעמוד בצווי אפי' שעה אחת והרי בניך ממתינין לערלה ג' שנים · שנאמר (ויקרא יט) שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל · א"ר הונא כד שמע בר קפרא כן · אמר יפה דרשת בן אחותי: ו ויגרש את האדם · רבי יוחנן ור"ש בן לקיש · רבי יוחנן אמר כבת כהן שנתגרשה ואינה יכולה לחזור · ר' שמעון בן לקיש אמר

מסורת המדרש א סנהדרין דף ל"ח · ב מדרש תהלים מזמור ק' · פסיקתא רבתי פרשה מ' · ילקוט כאן רמז ל"ד · ג עיין עירובין דף נ"ו ושם שנרשם שם על סגליון · ד ילקוט תהלים סוף רמז תרע"א · ה ויקרא רבה ריש פרשה כ"ה · תנחומא סדר שמיני סימן ח' · ו תנא דבי אליהו פרק א':

חדושי הרד"ל

לאחד תרני הנביאים ואמרו בב"ע פי"ח שיונה בן אמיתי היה : (ז) פתח של תשובה · מבואר בבמ"ר פי"ג ובפסיקתא דתשובה דאמר לו אפילו עשה תור כך ותתקבל ברצון : (ח) מאותה גזרה כו' · ויש:לחהו ס'

מתנות כהונה

בשם ר' חנין · היינו רבי חנינא והכי קאמר הוא דעתיה כו' כלומר הכי מפרש המקרא כשהכר כשהיה אדם שלם היה ראוי להיות נשאר חי כאחד שלא מת כמו אליהו וכשנטלה ממנו צלעותו ונחלק מאחדותו לדעת הטוב והרע נגזר עליו המיתה והכי מוכח בילקוט דכולה חדא מילתא היא ואח"כ מצאתי און לי בפי' הא"ח: פתח של תשובה · שישוב בתשובה ויקבלנו ולא יגזור עליו מיתה · [כ"ה בפ' נשא פי"ג]: ואין פן אלא לאו · הוא ידוע שכל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לאו · [וכן לקמן פל"ח דרש כן על ועתה לא יבצר מהם]: מקונן עליו · כדלעיל: לעולם הבא · כלומר שאין לו חלק לעוה"ב ודייק מדכתיב ה' אלהים לומר שהקשה עליו באחרונה מברתשונה ור' נחמיה סבר הניח לו וריתח עליו ופי' ה' אלהים רחום בדין וכן משמע קצת באג"א: ריתה · פירש הערוך הניח וריתח עליו: באותה שעה · הן האדם כו' קרי ביה הויה פי' יהיה · [ועיין בחלק העבודה פמ"ב מאריך בבאור מאמר זה]: כשבראו כו' · שנאמר וייצר ה' אלהים: הן האדם כו' · דרש הן לשון צעקה וקינה כמו הא: מי יגלה וכו' · מי יגלה עיניך והסתכל במעלת יוצאי חלציך הטובים ממך · [וכ"ה במסכת סוטה בפ' כשם: יכולת לעמוד בצווי שעה אחת כו'] · ובפירש"י מצאתי אמר הקב"ה מי הוא זך ויסר שיתן בעדך לעתיד כדי לגלות העפר מעל עיניך קסבר ר' יהודה שאין לו לאדם הראשון חלק לעוה"ב: ויגרש · דרש לשון אשה גרושה מאישה: ה"ג רש"י ז"ל ר' יוחנן אמר כאשת כהן · רשב"ל אומר כאשת ישראל: ואינה יכולה לחזור · כך אדם הראשון אין לו חלק לעולם הבא וגם גירסת הספר יש לקיים כבת כהן שניסאת לישראל ויש לה בנים ממנו שאינה חוזרת לבית אביה לאכו'

רש"י

כל זמן שהיה אדם היה כאחד · מאותן הכהובים למעלה: כיון שנטלה ממנו צלעתו לדעת טוב ורע · מכאן ואילך נגזרה לו הטוב והרע וזהו ממנו לדעת טוב ורע שנגזרה עליו גזרה: הקשה עליו · בדינו · ודנו במיתה והכבוד עליו לאחר כן שאין לו חלק לעולם הבא: ריתה · ריתס עליו שלאחר שדנו במיתה ריחמו וזיכהו לחיי העולם הבא: דרש רבי יהודה בן פדיה כך אמר הקב"ה לאדם הראשון מי יגלה עפר וכו' מי הוא זך ויסר שיתנן בעדך לעתיד לבוא כדי לגלות העפר מעל עיניך קסבר רבי יהודה שאין לו לאדם הראשון חלק לעולם הבא ע"כ: ר' יוחנן אמר כאשת כהן שנתגרשה ואינה יכולה לחזור כך נתגרש מן העולם הבא ריש לקיש אמר כאשת

פירוש מהרז"ו

ברח מכבודו ונתחבא וכשבא בתשובה הודה ואמר והנה מפניך אברח: לא לן בכבודו · פירושו שלא נשאר בכבודו לעולם · כמ"ש הגל יונה ויהי דבר ה' אל יונה שנית · ודרשו ברים מכילתא שנית ולא שלישית איני חפץ בנבואתך · והובא בפסיקתא רבתי פר' כ"ט סי' ה' עי' מש"ש ובילקוט ירמיה ל"ו · וכן אדה"ר כמ"ש לעיל פר' י"ב בסימן ו' כר' יוסי: באליהו · סובר שמ"ש הן האדם היה היינו קודם החטא · ומ"ש כאחד ממנו פי' כאחד מיוחד שבאדם היינו אליהו שהוא לבדו מכחר הברואים כמלאך ה' שלא מת ועלה חי לשמים וכן האדם נברא על תנאי זה שיחיה לעולם: היא דעתיה דר' ברכיה בשם ר' חנין · היינו ר' חנינא הנ"ל · כי מי שסובר כיונה אם כן מה שכתוב הן האדם היה הוא אחר החטא · אך רבי ברכי' שדורש כאליהו סובר שמ"ש הן האדם היה היינו קודם החטא · ולשון המדרש כשרוצה לומר שהולך לשיטתו אומר הוא דעתיה כמו שכתוב לעיל פר' י"ד סוף סי' יו"ד היא דעתיה דר' חנינא וכו': כיון שנטלה ממנו · פי' כשנבראת עם צלעתו ביחד קודם שנטלה ממנו נקרא אדם וכמ"ש ויקרא את שמם אדם ביום הבראם · וכמ"ש לעיל פר' ח סימן ב' בשם פר"א כשהיה לבדו נקרא אדם · וכשנטלה ממנו אשתו נקרא הוא איש והיא אשה · שמאחר שלכל הדעות הנ"ל לא יתכן ליישב מ"ש כאחד ממנו כפשוטו ע"כ דורש ע"פ מדה י"א הן האדם היה כאחד כשנקרא אדם היה כאחד · והיבא ממנו שייך למטה · ממנו לדעת טוב ורע על פי מדה ע' מדרך קצרה כשנלקחה ממנו צלעתו · וכמ"ש ויקח אחת מצלעותיו וכמ"ש הצלע אשר לקח מן האדם וזה ממנו ואז נעשה לדעת טוב ורע שהסתיתה אותו: ד ר' אבא בר' כהנא · עיין לקמן פר' ל"ח סימן פ' ג"כ כ' אבא בר כהנא באופן זה ולקמן פר' מ"ע סימן ו' ג"כ ר"א ב"כ · ועיין במ"ר פר' י"ג ריש סימן ג': אין ועתה אלא תשובה · שלפי פשוטו יקשה שאין לתיבת ועתה שייכות למעלה ולא נמשך ממנו שהרי הוא חששא בפני עצמו ופן יאכל מעץ החי · ויותר יקשה מ"ש פן ישלח ידו מי איכא ספיקא קמי שמיא · ועוד לפי קבלת חז"ל שכל מקום שכתוב השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה וא"כ פירושו ועתה לא ישלח ידו · (ויתכן שעיקר הוראת תיבת פן הוא חששא אלא שמזה אנו מבינים כוונת האומר מאחר שאומר בלשון פן וחששא הרי כוונתו שלא לעשות עכ"פ יקשה מי איכא כפיקא) ע"כ דורש שמ"ש ועתה אינו שייך למעלה ולא נמשך ממנו אלא פירושו על פי גז"ש על התשובה מפסוק ועתה מה וכו' וכן ביואל ב' עתה שובו עדי וכו' (וכמ"ש בהבות אם לא עכשו אימתי ישוב היום שמא ימות למחר ובאופן זה מרומז התשובה בתיבת ועתה ופירושו שהקב"ה אמר לו שישוב בתשובה אמר פן לאו · ולא יתכן שהשי"ת אמר להו שלא ישוב · והא"ע על הש"י תמהו ענין על האדם שהוא אמר לאו שלא ישוב · וא"כ מ"ש ישלח ידו הוא בוודאי בלא ספק שישלח ידו אל עץ החיים · ומ"ש המדרש שאם אוכל הוא חי אינו בדרך ספק אלא שבא לפרש שמ"ש ואכל וחי אינו גבוהה וגזירה שיאכל ויחי' שהרי לא היה בן אלא פירושו שמודיע טבע העץ כשאוכלים אותו חיים לעולם ואם היה נשאר בג"ע היה לוקח והיה אוכל והיה חי לפיכך וישלחהו · וכל זה ע"פ גז"ש וסידור שנחלק ודרך קצרה: כיון ששלחו · בכתוב מסורס להיפך שתחלה אמר הן האדם וכו' ואח"כ וישלחהו · ועיין לעיל פר' י"ט סימן פ' שמאחר שגרשו התחיל מקונן עליו ומש"ש ולעיל פר' זו סוף סימן ב' ותבין כאן: ד ר' יהודה ור"נ · בילקוט תהלים י"ז הגי' בהיפך ובילקוט כאן כמו במדרש כאן · ודעת ר"י מכפל ל' וישלחהו ואח"כ ויגרש עפ"י מדה יו"ד שני גירושין וישלחהו בעולם הזה ויגרש בעוה"ב וכדלקמן בדברי ר' יוחנן כבת כהן ור"נ סובר שמ"ש וישלחהו כמ"ש לעיל פר' י"ט סימן פ' וישלחהו לתקן כהוראת תיבת שלח שהכוונה לתקן איזה דבר לעשות או להביא וכמ"ש חז"ל שלא אמרה תורה שלח לתקלה · ומ"ש ויגרש כמ"ש לקמן סימן ח' כבת ישראל שנתגרשה וכמ"ש לעיל פר' י"ט סימן ח' בסופה פלוגתא דרב וזבדא בן לוי בלשון זה הקשה עליו וריתה פי' נוח וכמ"ש חגיגה ריש פרק אין דורשין רתוי לו שלא בא לעולם · פי' נוח לו: אני בצדק · פשט הכתוב שדוד אומר אני בצדק שאני עושה אזכה לחזות בנועם פניך במחזה הנבואה · אשבעה בהקיץ המונתך לא בחלום · וא"כ מ"ש פניך ותמונתך בכפל לשון ולמה אמר בהקיץ שמשמעו אחר השינה היל"ל ביום · ועוד שפניך משמע פנים ממש ותמונתך משמע תמונה של פנים ולא פנים ממש · על כן דרש תמונתך אותו שנברא בתמונתך ע"פ מדה ט' כמ"ש נעשה אדם בצלמנו כדמותנו · ובהקיץ פי' אחר השינה · וכמ"ש הקיצו ורננו שוכני עפר וכמ"ש ורבים מישני אדמת עפר יקיצו וזהו בהקיץ ע"פ מדה י"ז על תחית המתים ואז אשבעה מכל טוב עוה"ב · וכמ"ש מה רב טובך אשר צפנת וכו' וכמ"ש בתפלת שבת שבענו מטובך וכמ"ש שבענו בבוקר חסדך היינו בעוה"ב שהוא בוקר וכן אשבעה בהקיץ מדה ע' כאלו כתוב מטובך על פי מדה י"ז כנ"ל: אני מצדיקו מאותה גזירה · פירוש מאמר זה קשה מי הוא האומר כן אם דוד אמר איך שייך שיאמר אני מצדיקו וכי בו תלוי ואם הש"י אמר אני בצדק אני מצדיקו ואיך יפורש אחזה פניך וכן אשבעה אך באמת נראה לי שמ"ש אני בצדק פי' שדוד אומר שבצדק דינו של אדם אז אחזה פניך תמיד · אשבעה מטובך בהקיץ תמונתך בהקיץ אדה"ר וכו"ל · והמדרש בא לרמוז על מ"ש לעיל פרשה זו סימן א' באותה שעה ונלדק קודם באותה שעה אני מצדיקו מאותה גזירה באותה שעה הן האדם היה כאחד ממנו ושם שייך לומר אני מצדיקו מאותה גזירה שהש"י אמר פסוק זה ונלדק קודם וכאן מעתיק אותו לשון שאמר לעיל לעורר שכוונה אחת לשני הדרשות · ועיין לקמן פר' ל"ד סימן י"ד בא אדם: אמר ריב"ל · בא לפרש וישלחהו ה' אלהים בשני שמות רחמים ודין כמו שילך אותו ברחמים ודין כך שלחו ברחמים ודין וכמ"ש לעיל פר' י"ב סימן ט"ו שמשתף לו מדת רחמים שיוכל לעמוד: הא אדם · דורש תיבת האדם שהה"א מיותר ודורש נוטריקון הא אדם בלשון תמיה איך לא יכולת לעמוד: דרש ר' יהודה · ויק"ר פר' כ"ה סוף סימן א' והכוונה שאצל אדם כתוב ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם ויצמח ה' אלהים מן האדמה כל עץ נחמד וגו' והיה כל זה בשביל האדם כמ"ש בהדיא בברייתא דל"ב מדות מדה י"ג ומדה י"ז וצווהו מצוה אחת בנטיעה שנטע למענו ולא המתין במצוה זו שעה אחת · כמ"ש ויק"ר פר' כ"ט סימן א' וש"נ · וז"ל בפ' לנטוע ביו"ד עבר ובערלה כתיב ונטעתם כל עץ מאכל שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל וממתינים · אדם לא המתין בנטיעותיו ובניו ממתינים · ואדם לא נצטוה אלא על אחת מנטיעותיו ולא שמר וישראל על כל נטיעותיהם ושומרים: ח ר' יוחנן ור"ל · הוקשה להם כפל לשון וישלחהו ויגרש וכמ"ש בריש סימן הקודם ודעת ר"י שבתיבת ויגרש גילה כוונתו באיזה אופן שלחו שלא להשיבו מה שלא יוכל לידע מתיבת וישלחהו: כבת כהן · כמ"ש מ"כ בשם רש"י כאשת כהן וכו' שהכהן אינו יכול ליקח גרושה ולא להחזיר גרושתו · וכמ"ש בתד"א ריש פרק א' ויגרש מלמד שנתן לו גירושין כאשה · וגירושין באשה לשון מקרא הוא כמ"ש · ואשה גרושה · ושני עמי תגרשון ובהכרח שהכוונה שעל שהיו מפתים אותם ומטמאים אותם בשביתתם היו אוסרים אותם על בעליהן והיו מוכרחים לגרשם · ובכל התלמוד כתיב לשון שלוחין · גם בלשון משנה מיוחד הגירושין לגרושי אשה · ולשון שלוחין הוא

ידי משה

פי' כ"ז שהיה אדם ולא נבראת חוה היה כאחד · כיון שנטלה צלעתו ונבראת חוה והסיתו לעבירה לדעת טוב ורע ויהיה פירוש הפסוק כך שמלת ממנו לא קאי למלת כאחד אלא ה"ק ממנו פי' שנטלה ממנו צלעתו היא הסיתו לדעת טוב ורע וק"ל: אין ועתה אלא תשובה · פי' בש"ס דס"פ סו"ל ועשה תשובה א"כ ראוי לעשות לו תיקון · שיזדכך חומרו ע"י מיתה ואם יאכל מן עץ החיים ויחיה לעולם לא יזדכך גופו לכן גרשו מג"ע כדי שיהיה לו תיקון ויזדכך חומרו · ע"כ דבריו ז"ל: באותה שעה אני מצדיקו מאותה גזרה · יש לדקדק למה יצדיק דוד דוקא לאדם וכ"ל לפי שדוד היה משלים אותן ע' שנים שנחסר לאדה"ר שהיה ראוי לדוד לחיות נפל ע"כ ראוי לדוד שיזכה את אדה"ר: והרי בניך ממתינין לערלה כו' · ולפ"ז יהיה פירושו כאחד ממנו שלא הגעת למעלת א' מבניך: ואינה יכולה לחזור פי' שפליגי בפלוגתא דלעיל ר"י ור"נ שר"י סובר שלחו מג"ע בעוה"ז ובעוה"ב ור"נ ס"ל שלא שלחו רק בעוה"ז ולא בעוה"ב

משנת דרבי אליעזר

ויגרש את האדם · שנתגרשה ואין יכולה להחזירה · דיוקם מדכתיב וישלחהו מגן עדן למה חזר וכתב ויגרש אלא להודיע שדינו כבת כהן שנתגרשה שבקדוש ברוך הוא כהן הוא ור"ל סבר דלכך כתוב לשון גירושי, לסקל עליו דל"ת מדכתיב וישלחהו שהוא מלשון כי שגא שלח וכן שלחה מביתו ושיסה לאיש אחר אלא כאשת גירושין של בת ישראל ודו"ק:

כבת ישראל שנתגרשה והיא יכולה לחזור · על דעתיה דרבי יוחנן הקשה עליו · על דעתיה דר"ש ריתה עליו · ד"א ויגרש הראה לו חורבן ב"ה · היך מה דאת אמר (איכה ג) ויגרס בחצץ שני · רבי לוליאני בר טברי בשם ר' יצחק אמר למגרשה של עדן גרשו · והושיב עליו שומרים שישמרו אותו (ט) הה"ד (ישעיה ה) ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר: ט מקדם · [א] רב אמר בכל מקום רוח מזרחית קולטת · אדם הראשון · ויגרש את האדם וישכן מקדם לג"ע · קין · ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד קדמת עדן · הרוצח (דברים ד) אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש · ד"א (י) מקדם קדם לג"ע נבראו המלאכים (יא) הה"ד (יחזקאל י) היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה · ואת להט · ע"ש (תהלים קד) ומשרתיו אש לוהט · המתהפכת · שהם (יב) מתהפכים פעמים אנשים פעמים נשים · פעמים רוחות · פעמים מלאכים · ד"א מקדם · (יג) מקודם לג"ע נבראת גיהנם · [ב] גיהנם בשני · וג"ע בשלישי · ואת להט החרב המתהפכת · ע"ש (מלאכי ג) וליהט אותם היום הבא · המתהפכת · שהיא מתהפכת על האדם ומלהטתו מראשו ועד רגליו · ומרגליו ועד ראשו אמר אדם מי מציל את בני מאש לוהטת זו · רבי הונא בשם רבי אבא אמר חרב מילה · שנאמר (יהושע ה) עשה לך חרבות צורים · רבנין אמרי חרב תורה שנאמר (תהלים קמט) וחרב פיפיות בידם · כיון שראה אדם שבניו עתידים לירד לגיהנם · מיעט עצמו מפריה ורביה · (יד) וכיון שראה שאחר כ"ו דורות עתידין ישראל לקבל התורה · נזקק להעמיד תולדות שנאמר והאדם ידע את חוה אשתו:

פרשה כב

א והאדם ידע את חוה אשתו וגו' (שם-כה) זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה · [ג] לא מן דכדון אלא כי מעולם המה · א"ר יהושע בר נחמיה שבם ניהגת (א) עם אדם הראשון · שכך אמרת לו כי ביום אכלך ממנו מות תמות · ואילולי שנתת לו יום אחד משלך [ד] שהוא אלף שנה · היאך נזקק (ב) להעמיד תולדות: **ב** והאדם ידע וגו' רבי הונא ור' יעקב ברבי אבין בשם ר' אבא בר כהנא אמר לא שמשה בריה קודם לאדם הראשון · וידע אין כתיב כאן · אלא והאדם ידע את

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ל"ד · ועיין בבא בתרא דף פ"ד תוספות ד"ה בלשכה · ותוספות בכורות דף כ"ה ד"ה מטרא · ב עיין פסחים כ"ד · ילקוט כאן רמז ל"ד · ג מדרש תהלים מזמור כ"ה · ילקוט תהלים רמז תש"ב · ד מדרש תהלים מזמור צ' · פסיקתא רבתי פרשה א' · לעיל פרשה ח'. וש"נ · ועיין סנהדרין דף ל"ז ע"א:

חדושי הרד"ל

אלהים · הריב"ל כ"ה בילקוט וכנ"ל וריב"ל ס' אלהים קדריש: (ט) הה"ד ועל העבים כו' · בילקוט ל"ג ליה: (י) מקדם קדם לג"ע נבראו המלאכים · שג"ע בשלישי כדלקמן ומלאכים בשני כדלעיל פ"א ורבי יוחנן: (יא) הה"ד היא החיה גו' · נראה שאין מביא ראיה מכאן רק שכרובים הם מלאכים אבל א"ל שמביא דכרובים הן חיות שתחת כסה"כ ור"ל שנבראו עם כסה"כ קודם שנברא העולם דהא לפמ"ש לעיל הכל מודים שלא נברא ביום ראשון כלום שלא יאמרו מיכאל היה כו' וגבריאל היה כו' · מוכח שאף אלו הסן ממלאכי המרכבה בשני נבראו: (יב) מתהפכים פעמים כו' · שמ"ר פכ"ה ע"ש: (יג) מקדם לג"ע נבראת גיהנם · מלשון רמב"ן בשער הגמול נראה שמפרש שאף גיהנם בא מכח כרובים למלאכים ע"ש: (יד) וכיון שראה שאחר כו' · דרש את עץ החיים זו תורה שנאמר כי עץ חיים היא וגו' · ודרש שלהט החרב ניתן לשמור להנצל ממנה ע"י שמירת דרך עץ החיים · או דרש לשמור לשון שמתנה להמתין עד שיותן דרך עץ החיים אחר כ"ו דורות:
(א) עם אדה"ר כו' · וזהו מעולם מתחלת ישובו של עולם ע"י חסדך יכנה: (ב) להעמיד תולדות · אף שקי וסכל נולדו בו ביום · מ"מ לא נתישב העולם מהם אלא מן שת שנולד אח"כ:

רש"י

בת ישראל שנתגרשה שיכולה לחזור: ס"א · והושיב עליו שומרים · חיות שישמרו אותו פן יכנס לגן: מזרחית קולטת · הנרדפים כלומר בצדי מזרח הולכין כל הנדונים ומזרח קולטן ע"כ: דבר אחר מקדם קודם לגן עדן נבראו כרובים הדא הוא דכתיב היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה (יחזקאל י) המה שנבראו משמת ימי בראשית. ס"א הדא הוא דכתיב היא החיה אשר ראיתי וגו' המה קדרים שנבראו משמת ימי בראשית:

פרשה כב ס"א לא מן דכדון לא מאותו רחמים שעושה עכשיו הוא אומר זכור אלא כי מעולם המה · מאותם הנעשים ונאמרים מעולם לאדם הראשון שכך אמרת לו כי ביום אכלך ממנו מות תמות: ואלולי שנתת לו וכו' · ולא שמשה בריה · עם זוגו בתשמיש: והוא ידע אין כתיב שהיה לו לומר והוא ידע דהא לעיל מדבר כל הפרשה באדם מדקאמר והאדם ידע ש"מ הוא היה הראשון לכל בריה ששמשו עם זוג

מתנות כהונה

בתרומה ובת ישראל שניסאת אף לכהן ונתגרשה חוזרת לכל חזקת אביה שהרי אין בו תוספת קדושה ואדרבה אם יש לה בנים מבעלה הכהן היא אוכלת בתרומה בשביל הבנים: הקשה עליו כו' · טעמא כדלעיל בסמוך ובפ' י"ט: ויגרם · דרש ויגרש הש"ן בשבולת: למגרשה · ויגרש דרש לשון מגרשי הערים: ועל העבים כו' · כל הפרשה מדבר איך שנשחת הכרם ויקו לעשות ענבים ויעש באושים כן אדם הראשון לא עמד טעמו בו ולכן הציב עליו שומרים שלא ישוב לילך שמה: המלאכים · הם כרובים וכתיב כי כרובים המה פירושו המה שהיו קודם בריאת עולם:

פרשה כב לא מן דכדון · חסדיך אינם מתחילים מעתה ומעכשיו: שבם · ברחמים ובחסד

יפה תואר

ו · והשתתף שתי המדות יחד נעשה כי בלאו מג"ע ויצא את קללותיו: הראה לו חורבן בהמ"ק · כי הקב"ה הראה לאדה"ר כל הדורות העתידים ומקריהם כדלקמן פכ"ד · והראה לו עתה מה שגרם בפשעו כי גם בניו יגורשו מארצם בשביל פשעם: למגרשה של עדן כו' · כי גם ברוגז זכר רחמיו · ולא הרחיק את מקומו וגם שם הושיב עליו שומרים שישמרוהו מפגע ואמון וע' בביאור הרי"פ: בכל מקום רוח מזרחית קולטת · מפום שהשכינה במערב וראוי לחוטאים להיות כנגד השפוך מזה · למען יתרחקו מהשגחתו ומרחמיו · ויסבלו יסורים וישובו שיות לה' בכל לבבם: מקדם לגן עדן · במזרחו של ג"ע וכמו מלפונה לבית אל · מלפון להר געש · מעבר לירדן אשר יתפרש הלמ"ד כמו של · ונראה מזה המאמר כי ג"ע היה במערב · וכן משמע בבכורות פ' מעשר בהמה מטרא במערבא סהדא רבא פרת · ופרת היוצא מעדן הולך ממערב למזרח · וכן בבל היה בצפונית מזרחית של א"י · ולהכי קרי בני בבל לא"י מערבא אבל בפ' המוכר את הספינה גבי האי שמשא דסמקא לפרא ופניא משמע איפכא דג"ע במזרח והכא משמע במדרש דאמר כוש במזרחו של עולם: ע"ש ומשרתיו אש לוהט · פי' לכן נקראו בשם להט מפום שמזהירים ומאירים כאש לוהט · ובמראה זה יתראו לנביאים · וז"ש שהם מתהפכים פעמים אנשים כו' פי' לנביאים יתראו פעם כאנשים כמו לאברהם ופעם כנשים כמו שראה זכריה נשים שנושאות את האיפה · ופעם רוחות כמ"ש עושה מלאכיו רוחות ופעם יתראו לנביאים מלאכים ממש: מקודם לג"ע נבראת גיהנם · ופי' הקרא וישכן את הגיהנם לשמרסו מקדם לג"ע כי אין בין גיהנם לג"ע אלא כותל או טפח כדאיתא בקהלת רבה על פסוק ביום טובה היה בטוב: האיך נזקק להעמיד תולדות · ואע"ג דגם בו לבדו נחזה חסדי ה' כי האריך ימים אחר חטאו · מ"מ דריש על תולדות אשר העמיד · כי מעולם המה ועד עתה לא חדלו · וזה על תולדותיו אשר יצאו ממנו

פירוש מהרז"ו

הוא משותף בתנ"ך לכל השליחות לטוב ולרע ולגרושי אשה אף בגרושין אין בו כוונה לטובה רק לריחוק ולרעה · וכאן אצל האדם הכוונה שגרשו שלא יחזור עוד · ובזה פליגי ר"י ור"ל דלר"י לא יועיל הרצון אף שירצו שניהם לחזור כאשת כהן · ולר"ל יועיל הרצון כאשת ישראל ועי' מ"ש לעיל בסימן ז' דשיטה גדולה היא פלוגתא דתנאי ואמוראי: ויגרם בחצץ שני · על שתיבת ויגרש מיותר שכבר אמר וישלחהו כדלעיל ע"כ דורש עפ"י מדת ממעל מלשון ויגרם בחילוף שי"ן שמאלית וסמ"ך וע"פ מדת מנגד שעל שאכל בשיניו מה שאסור לו על כן גרשו שיגרם בחצץ שיניו וכמ"ש ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ · וזה נתקיים בחורבן בית המקדש בגלות וכמ"ש איכה רבתי פסוק זה: למגרשו של ג"ע · שמאחר שכתוב ויגרש את האדם ולא כתב להיכן גרשו · ומאחר שלא פירש הרי שמפורש באותה התיבה עצמה כי לא בא לסתום אלא לפרש · ופירושו ויגרש למגרשו וזה על פי מדת ממעל ודרך קצרה שמתחלה היה בפנים בג"ע וגרשו לחוץ למגרשו של ג"ע וכמ"ש אצל ערי הלוים ומגרשי הערים וכן ג"ע יש לו מגרש סביב ושם גרש את האדם ובפר"א פרק כ' איתא גורש וישב לו בהר המוריה ששערי גן עדן סמוך להר המוריה משם לקחו ולשם החזירו וכן הוא במדרש תהלים צ"ב וקרוב הוא למ"ש כאן שגרשו למגרשו שסמוך לו ומ"ש שג"ע סמוך להר המוריה זהו בזכות ובסכר רוחני וכמ"ש מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו וכו' שמי שזוכה במעשיו הטובים להתקבל בהר קדשו לרצון הוא זוכה להתקבל בג"ע וזהו מ"ש פתחו לי שערי צדק וכו' זה השער לה' · וכן פתחו שערים ויבא גוי צדיק וכו' לג"ע התחתון והעליון כמ"ש וזה שער השמים: והושיב עליו שומרים שישמרו אותו · פי' שישמרו שלא יכנס לג"ע ואותם שומרים ישמרו גם אותו שלא יגע בו רעה כמ"ש כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך · והביא ראיה מפסוק ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר וכל הענין בפרשה מדבר באדה"ר השירה נאה לידידי וכמ"ש לעיל סוף פר' י"ט על פסוק ויקו לעשות ענבים ושם כתוב ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר · ותיבות עליו מטר מיותרים על כן דורש מטר מלשון משמרה שתרגומו מטרתא וכן תרגם על משמר שפירושו בית האסורים נ"כ מטרתא · ותחלה אמר ועל העבים אצוה מהמטיר כפשוטו כמ"ש ועצר את השמים · ואח"כ אמר עליו מטר שהושיב עליו שומרים · וכאן מפורש וישכן וכו' לשמור וכו': **ט** רוח מזרחית קולטת · דורש שמ"ש ויגרש את האדם וישכן מקדם לג"ע שאין הכוונה שהשכין את הכרובים מקדם לג"ע א"כ יקשה למה דווקא מקדם לג"ע וא"כ יוכל לכנוס מרוח אחרת מדרום ומצפון ומערב ע"כ דורש על האדם ועשה לו שם כעיר מקלט · שהמקלט כולל שני כוונות יחד עונש ושמירה · עונש שאינו יכול לצאת משם ושמירה שלא יזיקו אותו וכן היה אצל אדם וקין: קדם לג"ע נבראו · עי' ריש פר"א ולעיל פר' ט"ו סימן ג' בעדן מקדם והיינו כדעת ר' לוליאנא בסימן הקודם שהיה במגרשו סביב הג"ע ולא במזרח לבד ומ"ש מקדם אינו על המקום אלא על הזמן שהכרובים והמלאכים נבראו מקודם לג"ע · כמ"ש לעיל פר' י"א סימן ט' בב' רקיע וגיהנם ומלאכים · בג' אילנות ודשאים וג"ע וזה כדעת ר' יוחנן לעיל פר' א' סימן ג' וש"נ · ולר' חנינא שסובר מלאכים בה' · סובר שמ"ש מקדם על רוח מזרחית כרב · או יסבור מקדם לאדם שאדם בו' ומלאכים בה' או על הגיהנם כדלקמן ומ"ש כאן מקודם לג"ע נבראו המלאכים · סובר שמ"ש כרובים הם מלאכים וחיות כמ"ש בריש יחזקאל מענין הכרובים ומ"ש להט כמ"ש משרתיו אש לוהט · ופירוש הפסוק לפי זה וישכן מקדם לג"ע אותם שנבראו מקדם לג"ע והם הכרובים ואת להט: שהם מתהפכים · עיין לקמן פר' נ' סימן ב' ועי' שמ"ר פר' כ"ה סימן ב' ה' לצאות: נבראת גיהנם · עיין לעיל פר' ד' סימן ו' ומרומז כאן גיהנם בתיבת להט על פי גז"ש בסוף מלאכי הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש וליהט אותם היום הבא · ומ"ש המתהפכת שייך ללהט שהלהט מתהפך על הרשעים ואח"כ מ"ש החרב אין לו שייכות כאן לתיבת להט ודורש על פי מדה ל"א · מוקדם שהוא מאוחר בענין ואת להט המתהפכת ואת החרב ותיבת את מוכיח גם על תיבת חרב מדה כ"ב כאילו מפורש את להט המתהפכת ואת חרב · ומה שדורש שהחרב מציל היפך כוונת הכתוב · אולי דורש חרב המתהפכת שהחרב מהפך מהלהט הנ"ל ומציל ממנו · ואיזה חרב מציל דורש ע"פ גז"ש או חרב מילה כמ"ש לקמן פר' מ"ח סימן ח' שהיא מצלת מגיהנם או חרב תורה כמ"ש רוממות אל בגרונם הוא התורה ואז וחרב פיפיות בידם להציל מכל שונא ורעה וגיהנם וכמ"ש לקמן פר' מ"ד סימן כ"א: כיון שראה · כאן דרשו סמוכים שכתב מיד והאדם ידע את חוה אשתו שאחר שמע מהגיהנם לא רצה להזקק לאשתו להעמיד תולדות לגיהנם אך כיון שהתבונן במ"ש חרב שרומז על התורה אז והאדם ידע · וכ"ו דורות מרומזים כאן בראשי אותיות ו'האדם י'דע א'ת ח'וה א'שתו הרי כ"ו · ולפי דרשה זו כל ענין תולדותיו קין והבל היה אחר החטא והקללה והעונש ואחר שגרשו וכמ"ש בריש פרשה הסמוכה על שם שהאריך לו היום נזקק להעמיד תולדות · וכן נראה בויק"ר ריש פר' כ"ט דלא חשיב בי"ב השעות עלה למטה שנים וירדו ארבע · אך בפרשה הסמוכה סימן ב' איתא שענין לידת קין והבל היה קודם החטא ביום שנברא ע"ש:

פרשה כב סימן א לא מן דכדון · שאם הייתי מבקש דבר חדש מעתה הייתי נדון אם לקיים בקשתו ואם לאו אך מאחר שאני מבקש דבר שנהגת בו מעולם עם כל הדורות טובים ורעים ואין זה חדש הנלך ע"כ ראוי שתעשה בקשתי ודרשה זו במדרש תהלים כ"ה וילקוט תהלים שם · ומ"ש כי מעולם היינו מתחלת העולם והבריאה ואין פירושו על הרחמים הטבעים שעם כל הברואים משמת ימי בראשית שאין זה נופל תחת הזכירה שהם תמיד אלא הרחמים הנפעלים על ידי תפלה ופקידה ורצון אחר הכעס וזה נתחדש על ידי האדם שריחם עליו אחר הכעס והקללה: יום אחד משלך · עיין לעיל פר' י"ט סימן ח' · ומבואר לעיל פר' ח' סימן ב': ומ"ש נזקק להעמיד תולדות מבואר בסוף פר' הקודמת שבסוף סימן ב' פליגא על זה · ועי' במ"ר פר' כ"ג סימן י"ג ושם לא נזכר התולדות שסובר כמ"ש לקמן סימן ב' ומדרשים חלוקים הם: **ב** והאדם ידע · תיבת והאדם מיותר שהול"ל וידע את חוה אשתו על כן דורש שבא לדייק ולמעט שהאדם ידע ולא בריה אחרת: וידע אב"ב · כמ"ש וידע קין וידע אדם · וכתב שנה

ידי משה

בעוה"ב ואח"כ ס"ל כבת ישראל וכו' · וק"ל: בב"מ רוח מזרחית קולטת לפי שהם השכינה כדאיתא בתוספות כפ"ב דב"ב שנקרא מזרח קדם ע"ש שפני השכינה למזרח: קודם לג"ע נבראו המלאכים לפי"ז יהיה פי' הפסוק וישכן מאותן המלאכים שנבראו מקדם להיות שומרים את דרך עץ החיים:
אלולי שנתת לו יום אחד משלך כו' · אלא יום ממש מיד · היה מת ואיך היה נזקק להעמיד תולדות:

משנת דרבי אליעזר

והאדם ידע וגו' שאלולי שנתת וכו' להעמיד תולדות · יש לדקדק דאיתא לעיל שנתם עלה למטה עשוין בתשמיש ונתאוה לחוה א"כ שימש קודם החטא וכו ביום ילדה כדלקמן וי"ל דבתולה נבראה חוה ולא: אלא והאדם ידע וגו' שהודיע דרך ארץ עיין פי' מ"כ ולי נראה דה"ק והכי מוכח שלא שמשה בריה

חוה אשתו (א) הודיע דרך ארץ לכל · ד"א והאדם ידע ידע (ב) מאיזו שלוה נשלה · ידע מה עבדת ליה חוה · א"ר אחא חיויא חיויך ואת חיויא דאדם · ותהר ותלד את קין · אר"א בן עזריה ג' פלאים נעשו באותו היום · א בו ביום נבראו · בו ביום שמשו · בו ביום הוציאו תולדות · א"ל רבי יהושע בן קרחה עלו למטה שנים וירדו שבעה · קין ותאומתו · והבל ושתי תאומותיו · ותאמר קניתי איש את ה' · חמת לה הא איתתא בנין · אמרה (ג) הא קנין בעלי בידי · ב רבי ישמעאל שאל את רבי עקיבא אמר לו בשביל ששימשת נחום איש גם זו עשרים ושתים שנה · אכין ורקין מיעוטים · אתין וגמין רבויים · האי את דכתיב הכא מהו · אמר אלו נאמר קניתי איש ה' היה הדבר קשה · אלא את ה' · א"ל (דברים לב) כי לא דבר רק הוא מכם · ואם רק הוא מכם · שאין אתם יודעים לדרוש · אלא את ה' · ג לשעבר אדם נברא מאדמה · וחוה נבראת מאדם · מכאן ואילך בצלמנו כדמותנו · לא איש בלא אשה ולא אשה בלא איש · ולא שניהם בלא שכינה : ג ותוסף ללדת את אחיו את הבל הדא מסייעא לרבי יהושע בן קרחה דאמר עלו למטה שנים וירדו שבעה · ותוסף ללדת תוספת ללידה · ולא תוספת לעיבור · ויהי הבל רועה צאן וקין היה עובד אדמה · שלשה הן שהיו להוטים אחר האדמה · ולא נמצא בם תועלת · ואלו הן · קין עובד אדמה נח (בראשית ט) ויחל נח איש האדמה · עוזיהו (ד"ה ב' כ"ו) אכרים וכורמים בהרים ובכרמל כי אוהב אדמה היה : ד ויהי מקץ ימים ר"א ורבי יהושע · ד ר"א אמר בתשרי נברא העולם · רבי יהושע אמר בניסן נברא העולם · מאן דאמר בתשרי נברא העולם עשה הבל קיים (ד) מן החג ועד החנוכה · מ"ד בניסן נברא העולם עשה הבל קיים מן הפסח ועד העצרת · בין לדברי אלו בין לדברי אלו הכל מודים שלא עשה הבל בעולם (ה) יותר מחמשים יום : ה ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה' מן הפסולת · לארים רע שהיה אוכל את הבכורות · ומכבד למלך את הסייפות · והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן · ר"א ורבי יוסי בר חנינא · ה ר"א אמר הקריבו בני נח שלמים ורבי יוסי אמר עולות הקריבו · אתיב ר"א

מסורת המדרש א סנהדרין דף ל"ח · אדר"ן פרק א' · פדר"א פרק י"א · ילקוט כאן רמז ט"ו ורמז ל"ס · ב חגיגה דף י"ב · לקמן פרשה נ"ג · לעיל פרשה א' וש"נ · ג לעיל פרשה ח' · ד ר"ה השנה דף י"א · ה פסיקתא רבתי פרשה ה' · ילקוט כאן רמז ל"ס · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ח :

חדושי הרש"ש

(א) הודיע ד"א לכל · ואת חוה הוא כלי ספעולה : (ב) הא קנין בעלי בידי · ואיש בכאן הוא תואר לבעלה

חדושי הרד"ל

(ג) מאיזו שלוה נשלה כד"א ויצלחהו ה' כו' לעבודי ולפני המ"כ נראה שהיה הגי' נשלה כה"א ע"ש : (ד) מן החג ועד החנוכה כו' · מן הפסח ועד העצרת · דודאי פי' מקץ ימים הוא איזה זמן נודע השייך לפירות · ולכן נמ"ד בניסן נברא אמרי עד העצרת שהוא זמן בכורי פירות האילן · ולמ"ד בתשרי אמרי עד החנוכה שהוא זמן שכלים מותר הספיחים מן השדה · עיין ר"ש בכורים פ"א מ"ו ומעשר שני מ"ו וברמב"ם פ"ד מהלכות שמטה ה"ו מן ירושלמי · וגם בש"ס פסחים (נ"ג) גמי אמרינן בגרוגרות עד החנוכה : (ה) יותר מחמשים יום · בילקוט ישן נדפס בלדו ג"א פחות מחמשים ועיין רבינו בחיי :

מתנות כהונה

וכחסד ניהגת כו' : הודיע דרך ארץ כו' · קרי ביה ידע בחירק תחת היו"ד : נשלה · נגרש ונפרד כד"א כי ישל : חיויא כו' · חוה דרש מלשון חויא שהוא נחש וכך אמר הנחש היה נחש ומסית שלך ואת היית נחש ומסית שלי · [וכך דרש נמי לעיל] : ותאומתו · דרש את לרבות · ואצל הבל כתוב שני אתים · את אחיו את הבל : חמת לה כו' · כשהאשה רואה שיולדת בנים אומרת הרי קנין בעלי שמעתה לא יעזבני כ"מ בפירש"י : אלא את ה' · פי' עם ה' וכדמפרש והולך : א"ל כי לא כו' · גם אלה לדברי רבי עקיבא הם : מכם · קדייק שמגיד עצמו אינו רק אלא מלדכם כו' : אדם נברא מאדמה כו' · וזהו נעשה אדם שבבריאת אדם נבראת חוה גם היא שאח"כ לוקחה ממנו ומכאן ואילך בנים יולדו להם דרך משפיע ומקבל בצלם ודמות השפעת כל הנגדלים עד ה' יתברך וכן הוא לעיל פ"ח : ולא שניהם כו' · שהקב"ה נותן בו הנשמה וזהו את ה' עם ה' ובעזרתו שזרק בו נשמה ואיש נאמר על קין כמו שפירש"י בסדר זה וזהו שנאמר איש הרגתי לפצעי : ולא תוספת לעיבור · מדלא כתיב ותהר עוד ש"מ שמהריון הראשון : (הבל הביא גם הוא) : להוטים · מהירים ורדופים : ולא נמצא בם כו' · קין הרג את הבל · נח שנשתכר ובא לידי קלון · עוזיהו נצטרע : עשה הבל כו' · היה שוהה בעולם חי וקיים : עד החנוכה · פירש"י מדכתיב ימים משמע ימי מספר ולא בא לסתום אלא לפרש זמן מועד הראשון כגון עצרת או חנוכה : חמשים יום · ואע"ג דמר"ח תשרי עד חנוכה הוה טפי מחמשים יום פירש רש"י דלאו דוקא נקט נ' יום : הבכורות · מתבשלות ראשונה שהם הטובים : הסייפות · האפילות המתבשלות לבסוף ודייק מדלא קאמר פרי האדמה ואמר רבי אלעזר אמר הקריבו בני נח שלמים וכל שכן עולות : רבי יוסי בר חנינא אמר עולה הקריבו שלמים לא הקריבו התיב רבי אלעזר לר' יוסי בר חנינא והבל הביא גם הוא

רש"י

ע"כ : הודיע דרך ארץ לכל · תשמיש ומפורש במקום אחר : רבי הונא בשם רבי יעקב בר אבין בשם רבי אבא בר כהנא לא שמשה בריה קודם לאדם : [נשלה · מלשון השולה דגים מן הים] : מג"ע נשלה · כמו כי ישל זיתך : דבר אחר ידע הודע מה עבדת ליה חוויה בשבילה על שרלה אותן נזקקין : עלו למטה שנים וירדו שבעה קין ותואמתו הבל ושני תאומותיו · בקין כתיב ריבוי אחד דכתיב ותהר ותלד את קין לרבות תאומתו אחת אבל בהבל כתיב שני ריבוין דכתיב ותוסף ללדת את אחיו את הבל לרבות שתי תאומותיו שנולדו עמו : והאמר קניתי איש את ה' אמר רבי יצחק חמת לה אתתא בנין היא אמרה הא קנין בעלי בידי · מעכשיו קניתי אותו שאינו יכול להניחני ולילך מאתי בשביל הבנים : ס"א · אמר ליה כי לא דבר רק הוא מכם ואם כך הוא מכם הוא כלומר אין עיקר הדבר רק לידע אבל מכם הוא רק שאין אתם יודעים לדרוש הטעם על בורי' שאינו כמו שאתם דורשים אלא כך הוא עיקר הדבר לשעבר אדם נברא מהאדמה וכו' · ע"כ : שלשה שהיו להוטין אחר אדמה ולא נמצא בהן תועלת · קין הרג את אחיו · נח נשתכר · עוזיה נצטרע ונערער על הכהונה : ס"א הכל מודים שלא עשה הבל קיים כלומר חי בעולם : הבל · ואפי' לרבי אלעזר לא עשה הבל בעולם אלא חמשים יום והאי דקאמר מן החג ועד חנוכה לאו דוקא נקט חנוכה אלא מפני שזמן קבוע הוא ע"כ : לארים רע שהיה אוכל את הבכורות ומביא למלך את הסייפות · אלו נאמר ויבא קין את פרי האדמה היינו אומרים יפה כלומר שהביא מן המובחר עכשיו שנאמר מפרי האדמה מן הפירות · שהביא ממה ששייר מפריו : ס"א · הסייפות אותן שלא נתבשלו אלא לבסוף ע"כ : והבל · הביא גם הוא מבכורות צאנו וגו' עולה הקריבו שלמים לא הקריבו התיב רבי אלעזר לר' יוסי בר חנינא והבל הביא גם הוא

פירוש מהרז"ו

שיכה לומר והאדם ידע והדרשה הא' היינו דורשים ג"כ אם היה כתוב וידע האדם ולא בכי' אחרת קודם לו ושינה עוד לומר ידע לדקדק שאחר שהוא ידע ידעו כל הברואים ואיך תלה הענין באדם · על כן דרש שהוא הודיעם שעל שהאדם תכלית הבריאה ונורתו על כן ברא שית הבריאה היו כולם תלויים בו שע"י כח הש"י כח בכל הברואים : ידע מאיזה שלוה נשלה · כמ"ש לעיל פר' י"ט סימן ו' וידעו כי ערומים הם ידעו כמה דורות אבדו וכן כאן והאדם ידע את חוה ידע מה גרמה לו חוה ודורש מלשון ידיעה והבנה מדלא קאמר שכב או בא : א"ר אחא · לעיל פר' כ' סימן י"א ושם מבואר ועל שתיבת חוה מיותר כאן הביא דרשה זו : ג' פלאים · כמ"ש לקמן סוף פרשה כ"ד מדכתיב זה ספר תולדות אדם ביום ברוא אלהים אדם שביום שנברא העמיד תולדות · ופירושו זה ספר סיפור פלאי הש"י א' תולדות אדם מה שהוליד · ב' ביום ברוא אלהים אדם שבו ביום נבראו · ג' זכר ונקבה ברא אותם · לרמוז שאז ג"כ שמשו יחד וכל אחד פלאי בפני עצמו אף כי שלשתם יחד ביום אחד ועי' סנהדרין דף ל"ח פדר"א פרק י"א תשיעית עלו למטה שנים וירדו ארבע · וכאן דורש והאדם ידע כבר קודם שחטא ונתגרש וזהו שאמרה חוה קניתי איש את ה' דבר פלאי וענין אלהי ככל נפלאותיו בבריאה עשה גם על ידי ומ"ש ותהר ותלד פירושו סמוך להריון מיד היתה הלידה וכמ"ש לעתיד הרה ויולדת יחדו ואז יהיה כמו שהיה קודם החטא כמ"ש קהלת מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה ודרשו שכל מה שיעשה הקב"ה לעתיד כבר עשה מקלתו בעוה"ז · ועיין לעיל פר' יו"ד סוף סימן ד' שגם האילנות עשו פירות ביום שנבראו : וירדו שבעה · לקמן פר' ס"א סי' ד' : קין ותאומתו : מדכתיב את קין פעם אחת לרבות תאומה אחת · ואצל הבל כתיב את אחיו את הבל מדה ג' לרבות שתי תאומות (והעפ"י שאמרו חז"ל אין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט ע' מ"ש בזה בהקדמה בל"ב מדות מדה ג') · וע' כל זה פדר"א פרק כ"א ועי' לקמן סימן ח' תאומה יתירה : קניתי איש · בא לדרוש שאם הכוונה על קין הול"ל קניתי בן ע"כ דורש אם על בעלה שכשהאשה יולדת בנים קנין בעלה בידה שמתקרב לה ומה שקונה בעלה מוסר בידה מאהבתו לבניו · ומ"ש את ה' שייך לדרשה של ר' ישמעאל ולא כאן שאינו דורש אותם כאן : את ה' ר' ישמעאל וכו' · ודברי ר' ישמעאל מבוארים לעיל פר' א' סימן י"ד בארוכות וש"נ : היה הדבר קשה · היינו יכולים לטעות ולפרש שקנתה איש ה' שנקרא ה' איש מלחמה · או יהיה הכוונה שקנתה איש אלהים כמו הר ה' הר אלהים · ופי' שקין הוא איש אלהים · ותיבת את להפסיק · ומ"ש ה' פי' עם ה' עשה לי כן : אדם נברא מאדמה · שה' ברא אותו בריאה יחידית חדשה וכן חוה מאדם בריאה יחידית חדשה · אך מכאן ואילך בריאה טבעית לכל הדורות ע"י חיבור איש ואשה ע"י עזר הש"י · ופירוש הפסוק עפ"י מדה ט' קניתי בן ע"י איש את ה' בצירוף עזר הש"י שאין כאן עוד בריאה חדשה כלל : ג לר' יהושע ב"ק · מבואר בסימן הקודם : ולא תוספת לעיבור · פירוש שמעיבור הראשון ילדה תחלה את קין ואח"כ הבל ותאומותיו : ולא נמצא בם תועלת · על שהאדמה ארורה האדמה על כן אלו שכתוב בהם אדמה לסימן קללה קין לא נתקבל קרבנו והרג אחיו ונתקלל להיות נד באדמה נח נתגלה ונתבזה ונשתכר ונתקלל בנו · עוזיהו נכנס להיכל ונצטרע · על שעזבו עבודת ה' ודבקו באדמה · וכאן במדרש בקיצור ועיין בתנחומא כאן סימן י"ג בארוכות דברים נפלאים : ד ר' אליעזר ור"י · ר"ה דף י"א : מן החג ועד החנוכה · זה לע"ג שהרי בסימן ג' אמרו שביום שנבראו הוציאו תולדות וא"כ היה מראש השנה עד החנוכה שאדם נברא בר"ה והג מאי בעי הכא וא"כ מי הודש תשרי חשוון וכ"ה מכסליו ולמאן דלאמר מניסן הרי היה מניסן עד עצרת ס"ו יום ואיך אומר לד"ה נ' יום ומלבד זה איני יודע דרך לדרשה זו איך דורש קץ הימים על עצרת וחנוכה · ובפדר"א פרק כ"א איתא וז"ל הגיע ליל יו"ט של פסח אמר להם אדם לבניו בליל זה עתידים ישראל להקריב קרבנות פסחים הקריבו גם אתם לפני בוראכם וכו' ובתנחומא איתא ויהי מקץ ימים וכו' חז"ל אמרו בני ארבעים שנה היו קין והבל וכו' שדורשים גז"ש מאבל' ס שכתוב אלו ויהי מקץ ארבעים שנה : ה מן הפסולת · מדלא כתיב מבכורות פרי האדמה גם לא כתיב מפרי העץ מכלל שזה היה חטאו שהיתה עינו צרה להקריב מן המובחר אלא מן הרעים : ר"א ורב"ח · לקמן פר' ל"ד סימן ט' ויק"ר פר' ט' סימן ד' במ"ר פר' י"ג סימן ב' שי"ר פסוק עורי צפון זבחים דף קי"ו ירושלמי מגילה פרק א' הלכה י"א : הקריבו שלמים · פי' שהקריבו גם

יפה תואר

ממנו אחר חטאו : הודיע ד"א לכל · כי הוא הרביעם בראשונה ומזה ידעו גם אח"ז ולפ"ז בפעל ידע בקרא עומד במקום שנים ומדרים והאדם ידע בפיעל שהודיע ד"א לכל · והאדם ידע בקל את חוה אשתו : ידע מאיזו שלוה נשלה · ולפ"ז קאי והאדם ידע על מה שלפניו דכתיב ויגרש את האדם וגו' · וכן על מה שלמטה והאדם ידע את חוה אשתו · וכן הוא דרך הדרשות בכמה מקומות לדרוש על למעלה ועל למטה : בשביל ששמשת נחום איש גם זו כו' עמ"ש בזה בפ"א : להוטים אחר האדמה · פי' בקשת הטרדה על האדמה וכמו קראו בשמותם עלי אדמות · ורדפו אחר הכבוד לכן כרת הכבוד מהם · ומונם קין שהרג את הבל אחיו כי חפץ למשול לבדו על האדמה · ויהי נע ונד בארץ · נח נטע כרם ויתגל בתוך אהלו · עוזיהו בקש גם כבוד הכהונה ונצטרע ונסגר · ועיין לקמן בב"ר פל"ו : מן הפסולות · הרא"ס הביא פה דברי מדרש אגדה בב"ר אשר לא נמצאו לפנינו אבל נאמן הוא בדבריו כי כן היה מונחת לפניו · וז"ל המדרש מראשית פרי האדמה לא נאמר אלא מפרי האדמה ממותר מאכלו וחכמים אומרים מן הפסולת ומן הגרועים שבזרעים ומה שהיה זרע פשתן ע"כ : ור"י אמר עולות הקריבו ולא שלמים · והטעם בזה כי עולה כולה כליל לה' הקריבו גם בני נח · אבל שלמים נאכל קצת ממנו גם לבעליהם וכאלו הם משתתפים עם הקב"ה וזה היה רק אחר שהשכין ה' שכינתו בארץ באוה"מ · ולא לפני זה אשר השמים

משנת דרבי אליעזר

אלא נתעברה מביאה ראשונה ואילולי שאמר לו הקב"ה שנותן לו יום אחד משלו לא היה נזקק לה באותו יום אבל קשה לכתוב בסיפור וידע אדם דבל"ז פירושו והאדם ידע כבר קודם החטא כפי' רש"י בחומש ומתוך המדרש אלא הודיע דרך ארץ לכל וידע פי' הודיע ד"א ידע מאי עבדא וכו' ולכך פירש מאשתו ולכך נכתב זה כאן להודיע שלא ילדה רק אולו שנתעברה קודם החטא ואח"כ פירש ק"ל שנה : הודיע דרך ארץ לכל · י"ל שזהו שאמרו חז"ל שבא אדה"ר על כל בהמה ובזה הודיע :

ידי משה

בריה קודם לאדם הראשון שקשה דהוה ליה למימר הכי וידע אדם ולא והאדם ידע אלא ה"פ והאדם פי' גם האדם ידע שכל הבריות ישמשו ואתא לחורות שהודיע אדה"ר דרך ארץ לכל דאל"כ למאי כ"מ הורה בתורה רבויה והאדם אלא ע"כ ללמד שלא שמשה בריה קודם לאדה"ר ודוק כי נכון הוא : אמר ליה אילו נאמר קניתי איש ה' היה הדבר קשה · פי' לפי שלא הייתי יכול לפרש פי' הפסוק אילו לא היה כתוב מלת את בנתיים להפסיק הענין נמצא לא בא את לדרשה · א"ל פי' ר"י אמר לר' עקיבא כי לא דבר רק הוא כו' · ומתמלה מה ששאל לר"ע כי אמר שמה יש לו פי' אחר אבל כשהשיב לו שאין כאן היה דרש א"ל מה שמשמע מרבותיו לז"א ואם רק הוא מכם ודלא כפי' מ"כ : הכל מודים שלא עשה הבל בעולם יותר מחמשים יום · כתב יפ"ת שטעות נפל בספרים · וגי"ל שזה הוא הטעות שבמקום יותר צריך להיות פחות פי' פשיטא למ"ד בתשרי נברא העולם היה חי יותר מן חמשים יום אלא אפילו למ"ד עד עצרת עכ"פ לא היה חי פחות מן חמשים יום : בין הפסולת · פי' שורע פשתן היה והוא גרוע שבכולם והאיפר בוזל טעם נכון לפי שקין היה מטיבה אתה לפיכך הביא פשתן לפי כשהכתוב · קרבן הוא אותיות קו"ף רי"ש בי"ת נו"ן נמצא הא היות האל זונות מן קרבן הוא פשתן אבל הבל שהיה מטיבה פילאי

לרבי יוסי בר חנינא והכתיב והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן דבר שחלבו קרב מה עבד ליה לר' יוסי · עביד ליה מן שמניהון · אתיב ר"א לרבי יוסי והא כתיב (שמות כד) וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים מה עביד ליה ר' יוסי בר חנינא · שלמים בלא הפשט וניתוח · אתיב ר"א לרבי יוסי והא כתיב (שם יח) ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים לאלהים · מה עבד לה רבי יוסי בר חנינא · כמ"ד לאחר מתן תורה בא יתרו · א"ר הונא איתפלגון ר' ינאי ורבי חייא רבה · ר' ינאי אמר קודם מתן תורה בא יתרו · ורבי חייא רבה אמר אחר מתן תורה בא · א"ר חנינא ולא פליגי מאן דאמר קודם מ"ת בא · א הקריבו בני נח שלמים · ומאן דאמר אחר מתן תורה בא · עולות הקריבו והא מסייעא ליה לרבי יוסי בר חנינא (שיר ד) עורי צפון · ב זו העולה שהיתה נשחטת בצפון · מהו עורי דבר שהיה ישן ומתעורר · ובואי תימן · אלו שלמים שהיו נשחטים בדרום · ומהו ובואי דבר של חידוש · א"ר יהושע דסכנין בשם רבי לוי קרא מסייעא ליה לרבי יוסי בר חנינא דכתיב (ויקרא ו) זאת תורת העולה היא העולה שהיו בני נח מקריבים · כד אתי לשלמים (שם) זאת תורת זבח השלמים אשר הקריבו אין כתיב כאן אלא אשר יקריבו מכאן ולהבא : ג (בראשית ד) וישע ה' אל הבל ואל מנחתו · נתפיים ממנו · ואל קין ואל מנחתו לא שעה · לא נתפיים ממנו · ויחר לקין מאד ויפלו פניו · (ו) נעשו כאור · ויאמר ה' לקין למה חרה לך ולמה נפלו פניך הלא אם תטיב שאת · ברכה · כד"א (ויקרא ט) וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם · (ג) ואם לא תטיב שאת · קללה דכתיב (שם כב) והשיאו אותם עון אשמה · ד"א אם תטיב אני מוחל לך על עונותיך ואם לאו חטאו של אותו האיש גדוש ומגודש · ר' ברכיה בשם ר' שמעון בר אמי אמר (תהלים לב) לדוד משכיל אשרי נשוי פשע כסוי חטאה · אשריו לאדם שהוא גבוה מפשעו ולא פשעו גבוה ממנו שנאמר (בראשית ד) לפתח חטאת רובץ · חטאת רובצת אין כתיב כאן · אלא חטאת רובץ · בתחלה הוא תש כנקבה אחר הוא מתגבר כזכר · אמר רבי עקיבא ד בתחלה דומה לחוט

מסורת המדרש א ירושלמי מגילה ריש פרק א' · ב לקמן פרשה ל"ד · ויקרא רבה פרשה ע"· במדבר רבה ריש פרשה י"ג · ירושלמי מגילה ריש פרק א' · ירושלמי נדרים פרק ד' · זבחים דף קט"ז · שה"ש רבה פ' א' ופרשה ד' · פסיקתא רבתי פרשה ה' · ילקוט כאן רמז ל"ו · ילקוט שה"ש רמז תתקפ"ח · ג ילקוט כאן רמז ל"ו כל הענין · ד סוכה דף נ"ב · סנהדרין דף צ"ט · ילקוט ישעיה רמז ר"ע ·

חדושי הרד"ל

(ו) נעשו כאור · עיין מ"כ · ובאמת אף לפי גי' שלנו כאור פי' כעור בע' כמ"ש בב"ק (ק' ע"א) ולבעו כאור לבעלה :

חדושי הרש"ש

(ג) ואם לא תטיב שאת קללה · נראה פשוט דהמדרש מפרש דמלת שאת שייך למעלה

רש"י

מבכורות צאנו ומחלביהן. מדבר שחלבו קרב · שהן שלמים שחלבן קרב ובשרן נאכל לבעלים מה עביד ליה רבי יוסי בר חנינא כלומר מה תירץ לר' אלעזר מן שמניהון : התיב רבי אלעזר לר' יוסי בר חנינא וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים מה עביד ליה רבי יוסי בר חנינא עולות היו ומה שנאמר שלמים שלמים בעורן היו שאין הפשט וניתוח בעולה אלא מאהל מועד ואילך בלבד ובברייתא בפרק פרת חטאת הביא שאין הפשט וניתוח בעולה אלא ממתן תורה ואילך התיב ר"א לרבי יוסי בר חנינא ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים הן שלמים כדמתרגם נכסת קודשין : מה עביד ליה ר' יוסי בר חנינא כמ"ד לאחר מתן תורה בא יתרו · לר' אלעזר דאמר שלמים הקריבו בני נח כל שכן שהקריבו אף עולות שאם תאמר לרבי אלעזר שלמים דוקא ולא עולות אם כן כל הני תיובתא דאותיב לר' יוסי בר חנינא לותיב לנפשיה אלא על כרחך לרבי אלעזר כשם שהקריבו שלמים כך הקריבו עולות : אמר רבי הונא איתפלגון רבי ינאי ורבי הונא רבה רבי ינאי אמר קודם מתן תורה בא יתרו ורבי הונא רבה אמר לאחר מתן תורה בא יתרו : ולא פליגי · כלומר לא פליגי ביתרו כלל דלתרווייהו מספקא להו אי קודם מתן תורה בא או לא אלא בהקרבת בני נח מאן דאמר קודם מתן תורה בא יתרו הקריבו שלמים ומאן דאמר לאחר מתן תורה בא יתרו עולות הקריבו שלמים לא הקריבו : הרא מסייע לר' יוסי בר חנינא עורי צפון זו עולה שנשחטת בצפון · בהקמת המשכן נאמר פסוק זה בסדר עולם : מהו עורי צפון דבר שהיה ישן ונתעורר · כלומר דקודם לכן היו נהיגין בני נח להקריב עולות : דבר של חידוש · שלא הקריבוהו בני נח עדיין : זאת תורת העולה היא העולה · מה היא העולה היה לו לומר העולה על מוקדה מהו היא אלא היא העולה שהיו בני נח מקריבין : כאן היא אתיא לשלמים · ס"א וכד הוא אתיא לשלמים מה כתיב שם ע"כ : זאת תורת זבח השלמים · אשר הקריבו אין כתיב כאן אלא אשר יקריבו מכאן ואילך : וישע ה' אל הבל ואל מנחתו נתפיים ממנו ואל קין ואל מנחתו לא שעה לא נתפיים ממנו : ויחר לקין מאד ויפלו פניו נעשו כאור · נעשו פניו כאודים כמה דתימא נחר מפוח (ירמיה ו) וכתיב ועצמות יחרו (יחזקאל כ"ד) : אם תטיב שאת אני מוחל לך על עונותיך · שאין שאת האמור כאן אלא לשון מחילה כמה דתימא שא נא ואם לאו חטאו של אותו האיש גדוש ומגודש · ס"א כלומר יתמלא סאתו ושאת לשון סאה דבר שיש בו משא כמה דאת אמר (תהלים לח) כי עונותי עברו ראשי כמשא כבד יכבדו ממני ע"כ : אשריו לאדם שהוא נשאוי על פשעו ולא פשעו בשאוי עליו · ס"א מתנשא ומתגבר על יצרו עד כאן · לכך נאמר אם תטיב שאת אם תטיב תנשא על פשעך ואם לא תטיב פשעך נשאוי עליך לכך נאמר אם תטיב שאת : ס"א חטאת רובצת אין כתיב כאן דלאחר חטאת שהוא לשון נקבה יתכן לומר רובצת ולא כתיב אלא רובץ לשון זכר עד כאן : בתחלה הוא תש בנקבה · דכתיב חטאת : ולבסוף מתגבר כזכר · דכתיב רובץ : כחוט של בוביא ·

מתנות כהונה

ואמר מפרי משמע מן המאוחר מהפרי כ"מ בשם רש"י · ור' בחיי פי' דאל"כ הל"ל מראשית פרי ובקטן כלה ת"י סייף : דבר שחלבו קרב · וזהו שלמים שלא קרב מהן אלא החלבים : מה עביד ליה · מה עושה ממנו והיאך מקיימו · [ומאמר זה תמצאנו במסכתא זבחים בפ' דם חטאת ובירושלמי פ"ק דמגילה ובמדרש חזית פ' עורי צפון ולקמן פל"ד ובויק"ר פ"ט ומתוך כלם יתבאר כוונתם] : מן שמניהון · שאי מחלביהן מעמידו ומפרשו מן שמניהון פי' השמנים והטובים שבהם כד"א חלב הארץ אבל לעולם עולות היו לא שלמים : ויעלו עולות וגו' · הרי שהקריבו גם שלמים : שלמים בלא הפשט כו' · קרי ביה שלמים כד"א ויבא יעקב שלם ולעולם עולות היו · וזבחים הייט שלמים כד"א ולזבח השלמים : [לאחר מ"ת כו' · ורבי יוסי סבר כוותיה ולפיכך הקריבו שלמים ג"כ אבל קודם מ"ת לא הקריבו שלמים] : ולא פליגי כו' · לא פליגי בביאת יתרו מתי היתה כי אין לאחד מהן הכרע מן הכתובים מתי בא אלא מ"ד קודם מ"ת בא סבר בני נח הקריבו שלמים ויכול להיות שבא קודם מ"ת · ומ"ד עולות דוקא הקריבו ולא שלמים סבר דודאי בא אחר מ"ת דאל"כ היאך הקריב שלמים · [ועי' במדרש חזית שם דדייק הכי בהדיא ושוב מצאתי כן כמשמע בפירש"י ז"ל] : שהיה ישן כו' · שכבר הקריבו בני נח ואח"כ כל ימי היותם במצרים לא הקריבוהו ובהקמת המשכן חזר וניעור : חדוש · שלא הקריבוהו בני נח אך עתה אדם מקרוב באו : היא העולה · משמע הנקרבת מימות עולם : כאור · כלומר אדומים ובוער כאש כדרך השורה בכעס וחרון ודרש ויחר כד"א כמוקד יחרו ועצמותיו יחרו וכן בפירש"י ז"ל ובילקוט גרס כיעור והלך אחריו האב"א ופי' בו מה שפי' : ויפלו · י"ל שנפלו ונשתנו מראות פניו שלא שב ותהה על חרון אפו או י"ל ויפלו כד"א על פני כל אחיו נפל יפול מגדך אלף ופי' פניו נחו שקטו מחרון אפו שלא נתחרט עליו ופניו הראשונים לא היה לו עוד : ברכה · שאת פירוש תשא ברכה מאת ה' כד"א וישא כו' : שאת קללה · מכלל הן אתה שומע לאו וידיעת ההפכים אחד : מוחל לך · דרש שאת מלשון נושא עון ועובר על פשע : גדוש ומגודש · גרס וה"ג הערוך ורש"י דרש שאת מלשון סאה כלומר יתמלא סאתך על כל גדותיו כ"מ בפירש"י או יש לומר דדרש שאת מלשון התנשאות שיתנשא עונו למעלה ראש : גבוה מפשעו · ולכן אמר אם תטיב שאת תהיה נשוא וגבוה למעלה מחטאתך ואם לא יתגבר ויעלה עליך וכדמפרש והולך · שנאמר כלומר יש בידו להתנשא עליו על עונו ואם לא יש ביד העון להתגבר עליו שנאמר וכו' : רובצת · חטאת היא לשון נקבה והל"ל רובצת או חטא רובץ : בקלע · כחבל מלשון קליעה : בחבלי השוא · שאינו חזק כחוט עכביש ואח"כ כעבות העגלה : בתחלה הוא תש כחו · לפתח פירושו בתחלה כאשר פותח בעבירה החטאת הוא

יפה תואר

היו לפי' והארץ לבני אדם וכדאיתא לעיל : אלו שלמים שהיו נשחטים בדרום · פי' אף בדרום וכדתנן שלמים קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה : נתפיים ממנו כי וישע הוא מהוראת פנה וכמו"ש רש"י ז"ל בחומש · והמדרש מוסיף כי וישע לא קאי על קרבנו ומנחתו רק על הבל וכן מורה לשון התרגום קלוס ופי' הכתוב כיון דפנה ונתפיים אל הבל לכן קבל גם מנחתו : ואם לא תטיב שאת קללה כו' · והקללה היא לפתח חטאת רובץ · כי עד פתח הקבר תרבץ עליך חטאתך ותשא עונך עד כי תפקד מהם ותענש עליהם · והא דלא מפרש גם את הברכה כמו שמפרש את הקללה · הטעם בזה כי הברכה היא כוללת כל טוב ואין גבול לה · אבל הקללה היא בגבול להפרע על חטאו במדת המטה : אני מוחל לך על עונך · ואע"ג דקין שב בתשובה אחרי הריגת הבל כדאמרינן לקמן · ובכל זאת לא נתכפר עונו כולו רק התלי ימן נע ונד כדאמרינן וישב בארץ נוד · אבל הקב"ה אמר לו רק בעת אשר חטא במנחתו · אמנם הוא הרע לעשות והטא בכפלים להרוג את אחיו · לכך גם כאשר שב ואמר גדול עוני מנשוא לא נתכפר לו רק מחלה · ונשטף במבול כדלקמן וי"א למך הרגו כדאיתא בתנחומא : בתחלה הוא תש כנקבה כו' : כל אחד בא להוסיף על שלפניו · מתחלה דורש שהוא תש כנקבה ולא יסיתנו רק לעבירה

פירוש מהרז"ו

גם שלמים לא עולות לבד : וישלח נערי בני ישראל · ואע"ג דפסוק זה כתוב בסוף משפטים וא"כ היה אחר מ"ת אך במכילתא יתרו איתא בהדיא שכל פרשה זו נאמרה קודם מ"ת ע"ש בפרשת החודש פר' ג' · וכן הביא רש"י בחומש במקומו : עולה וזבחים · זבחים היינו שלמים : אחר מ"ת · כמ"ש במ"ר פר' כ"ז סימן ד' ומ"ש ולא פליגי פי' שאין פלוגתתם בענין זה עצמו אלא תלוי במחלוקת זו מה שהקריבו בני נח : עורי צפון · וכמ"ש ש"ר פסוק ישקני ר' מאיר אומר בהו"מ נאמרה שנאמר עורי צפון · ועי' בכל המקומות שציינתי מה שדרש ר"א על פסוק זה · ועי' סדר עולם פרק ז' : אר"י דסכנין · בכל המקומות שציינתי הגי' אף הדין קרא מסייע שכבר אמר קרא מסייע : יקריבו לה' · נ"ל יקריב לה' : ך נתפיים ממנו · דמ"ש ואל מנחתו פירושו שלח אש מן השמים לאות שקבל מנחתו אך מה כוונתו במ"ש וישע ה' אל הבל לזה דרש נתפיים ממנו · ועל שנתפיים ממנו על כן קבל מנחתו : שאת ברכה שאת קללה · ספרי ריש סדר ראה אנכי אם תיטיב שאת ברכה ואם לא תיטיב שאת קללה · ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי אומר מי לחשך · אמרה תורה הברכה והקללה נתתי לפניך הברכה אם תשמעו והקללה אם לא תשמעו · וענין הדרשה שהוקשה להם שכתוב אם תטיב שאת ואם לא תטיב ולא פירש מה יהיה אם לא תטיב · והתרגום פירש על פי מדה ט' וי"ז אם תטיב עובדך ישתביק לך ואם לא תטיב עובדך ליום דינך חטאך נטיר · וכוונתו שמ"ש לפתח חטאת רובץ פירושו לפתח שאול ויום הדין · אך דעת חז"ל שהכל מרומז בתיבת שאת · והענין בזה שאמרו בש"ר פסוק כי טובים שתיבת שאת הוא מחמש מקראות שאין להם הכרע · שאת · משוקדים · מחר · ארור · וקם · ושאת הוא מ"ש כאן אם תטיב שאת ואם לא תטיב · שלפי הפשט הוא שייך למעלה אם תטיב מעשיך והשוב בתשובה שאת ישא לך חטאך וכמ"ש בתרגום הנ"ל ומ"ש ואם לא תטיב הוא ההיפך שאם לא תטיב לא שאת לא ישא חטאך ועל כן כתוב ואם לא תטיב בוי"ו המהפך · אך חז"ל קבלו שאלו חמש מקראות אין להם הכרע · ונמצא שבין תטיב ובין לא תטיב שאת ועל זה דרשו בספרי אם תטיב שאת ברכה פי' אם נאמר שתיבת שאת שייך למעלה · פירושו שאת ברכה · ואם שייך למטה · שאת ואם לא תטיב פירושו שאת קללה · ועל זה שאל ר' אליעזר בנו של ריה"ג מי לחשך פי' מי אומר לך לדרוש כן בתיבה אחת ברכה וקללה ועל זה השיב שאנו דורשים כן ע"פ מדה י"ז שמפורש במקום אחר שהברכה על עושה הטוב והקללה אם עושה רע · והמדרש דורש ג"כ כמו הספרי לענין ברכה וקללה אלא שדורש גם ע"פ גז"ש שמרומז בהורה היבה עצמה מה כוונתה שאם שייך למעלה הוא ברכה · כמ"ש וישא וכו' ויברכם ואם שייך למטה הוא קללה כמ"ש והשיאו וכו' אשמה · היוצא מזה שאין כוונתו לומר שתיבת שאת כאן כולל ברכה וקללה שזה לא יתכן · ולא אמרו שהוא שייך למעלה ולמטה אלא שאין הכרע ע"כ הוכרחתי לפרש כנ"ל · ועי' ויק"ר פרשה י"ד ריש סימן ב' שתיבת אשה כולל לשון שירה ולשון דבר יחד דבס אין הכרה מהמקום שכתוב שם אך כאן מקומה ועניכה מכריע אותה : אני מוחל לך · דורש שאת מלשון נושא עון · ומ"ש ואם לאו וכו' כוונתו כנ"ל שאת ואם לא תטיב מלשון ההנשאות שהחטא גדול וחזק יותר מן האדם ומכריעו לכף חובה ומושל עליו ואינו מניחו להטיב דרכיו : ונשוי פשע · שהתגבר על פשעו והתגבר עליו ומושל בו : רבאת רובץ · חטאת הוא לשון נקבה והיל"ל רובצת ודורש על שתחלה היצר הרע חלש ואח"כ מתגבר עליו : לחוט של עכביש · סוכה נ"ב · ומ"ש כקלע הזה של ספינה בא לפרש מ"ש כעבות העגלה ואם פי' על עגלה שהבהמות מנהיגים הלא אינה צריכה לחבלים עבות כל כך ע"כ דורש על עגלה שהולכת במים היא הספינה

ידי משה

בילאי לפיכך הביא תחת האותיות קרבן ממש מבכורות צאנו ומחלביהן : נעשו כאור · עיין מ"כ שדחק עצמו בפירושו ולי נראה דהכי פירושו לפי שאמר לא נתפיים ממנו ויחר לקין ויפלו פניו וקשה היאך ידע זאת קין שלא נתפיים ממנו ומקרבן הבל נתפיים · לזה אמר שנעשו כאור פירוש פני הבל היו כאור מאור השכינה כמו כי קרן עור פניו · ומכח זה ידע קין שקיבל ונתפיים הקב"ה מהבל ולזה אמר ויפלו פניו שנפלו ונשתנו פניו של הבל ודוק כן נראה לי : ומצאתי פירוש אחר גבוה מפשעו · פירוש שעושה תשובה כשהוא חי ואינו ממתין עם התשובה מה שאין כן כשממתין עם התשובה נקרא פשעו גבוה ממנו על דרך שאמרו חכמינו

של עכביש · ולבסוף נעשה כקלע הזו של ספינה הה"ד (ישעיה ה) הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה · א א"ר יצחק בתחלה הוא נעשה אורח · ואחר כך הוא נעשה בעל הבית הה"ד (שמואל ב יב) ויחמול לקחת מצאנו ומבקרו לעשות לאורח הבא לו הרי אורח · ויקח את כבשת האיש הרש ויעשה לאיש הבא אליו הרי בעל הבית · ב א"ר תנחום בר מריון אית כלבין ברומי דידעין למשתדלא · אזיל ויתיב קמי פלטירא · ועביד גרמיה מתנמנם ומרי פלטירא מתנמנם · והוא שמוט עיגולא אארעא עד דהוויא מצמית לון הוא משתכר עיגולא ומהלך ביה · א"ר אבא היצר הזה דומה ללסטים שפוף שהיה יושב בפרשת דרכים כל מאן דעבר הוה אמר הב מה דעלך עבר פקח אחד וראה שאין בו תוחלת לגזול לו כלום התחיל מכתתו · כך כמה דורות אבד יצר הרע · (ד) דור אנוש · ודור הפלגה · ודור המבול · כיון שעמד אברהם אבינו · וראה שאין בו תוחלת התחיל מכתתו · הה"ד (תהלים פט) וכתותי מפניו צריו ומשנאיו אגוף · ג א"ר אמי אין יצה"ר מהלך לצדדים אלא באמצע פלטיא · ובשעה שהוא רואה אדם ממשמש בעיניו מתקן בשערו · מתלא בעקיבו · הוא אומר הדין דידי · מאי טעמיה (משלי כו) ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו · אמר ר' אבין כל מי שמפנק את יצרו בנערותו · סופו להיות מנון עליו בזקנותו מ"ט (שם כט) מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון (ז) רבי חנינא בר פפא אמר ד אם בא יצרך להשחיקך דחהו בדברי תורה · אם עשית כן מעלה אני עליך כאילו בראת את השלום שנאמר (ישעיה כו) יצר סמוך תצור שלום · ואם עשית כן מעלה אני עליך כאלו בראת את השלום · שלום אין כתיב כאן אלא שלום שלום · וא"ת שאינו ברשותך ת"ל כי בך בטוח וכבר הכתבתי לך בתורה ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו · רבי סימון אמר אם בא יצרך להשחיקך שמחהו בדברי תורה שנאמר יצר סמוך תצור שלום · ואם עשית כן מעלה אני עליך (ח) כאילו בראת את שני העולמות · תצור

מסורת המדרש א סוכה דף נ"ב · ילקוט שמואל ב' רמז קמ"ח · ב ילקוט כאן רמז ל"ו · וילקוט תהלים רמז תת"מ · ג ילקוט משלי רמז תתקס"ח · ועיין סוכה דף נ"ב · ד קדושין דף ל' · ילקוט ישעיה רמז רנ"ו :

חדושי הרש"ש

ולמטה כקושיית התוס' יומא (כ"ב) ע"ש · וכה"ג בקדושין (ס"ב א') א"ר תנחום הנקי כתיב וכפירש"י שם ועמש"כ בק"א להע"א בסוף ר"ה בד"ה מאי עבידתיה · ודלא כמ"כ · ולפירושו ג"כ קשה מהא דאמרינן שם ס"א ב' (גרתב"ג דא"ל מכלל כו') מד"א אם תיטיב אגרא אם לא תיטיב לא אגרא ולא בינא ועיין בר"ן ס"פ שבועת העדות : (ד) דור אנוש ודור המבול דור הפלגה כצ"ל כסדר הוויתן :

חדושי הרד"ל

(ז) ר"ח בר פפא אמר כו' · אם בא יצרך כו' ר"ס א' כו' עיקר הגי' נראה כגי' הילקוט דל"ג בדר"ח ב"פ כאלו ברא ב' עולמות ור"ס הוא שמחדש זה ובתרווייהו גרסינן לפ"ז סמכהו בד"ת כלישנא דקרא יצר סמוך ולשון להשחיק כ"ל ע"ם וצ"ל להשתוקק וחוזר על לשון ואליך תשוקתו דקרא : (ח) כאלו בראת את ב' העולמות · כדאיתא בסנהדרין (צ"ט) דכל העוסק בתורה לשמה מטים שלום בפמליא של מעלה ושל מטה

מתנות כהונה

הוא רובץ והא"כ מתגבר והולך : הוא נעשה אורח · יצר הרע : איש · פירושו בעל והאדון כד"א היש האדמה איש מלחמה : כלבים כו' · יש כלבים בעיר רומי שיודעין להשתדל להם פרנסתם בחכמה הולך ויושב לפני הנחתום שיושב על השוק למכור פת האפוי ועושה את עצמו כאילו הוא מנמנם כדי שהפלטר לא ישמור עצמו ממנו ולכן גם הפלטר מנמנם שהוא בטוח מן הכלב והכלב קם לו ושומט הפת כולו על הקרקע ובעוד שהם מקבצים ומאספים אותם נמצא הוא אוכל כבר ככר אחד והולך לו ובילקוט גרס משתכח ספי כו' ועיין מזה בערוך ערך נמת פירוש נמצא שהוא אוכל וכו' ורש"י ז"ל גרס משתכר ופי' אוכל הלחם במהרה ונוסף עוד ותופס אחר בין שיניו והולך לו · ובערוך ערך פרע גרס ויתיב קמיה פרעי"רא ופי' שוער בלע"ז פורטיר"א וכן בלשון אשכנז וכן יש לפרש פלטירא שיושב לפני הפלטרין ופירוש היכל ובית המלך ובעוד שמנמנם מרי פלטירא פירש אדון הבית השומרו כו' ולפי זה נתיישב יותר לשון מרי פלטירא וה"ג בילקוט תהלים והנמשל מבואר כי כן נופה יצה"ר הולך בערמימותו אחר בן אדם וירא כי לא יכול לו עד שנתפס במצודתו : שפוף · שפל וכפוף ותש כחו : אמר הב מה וכו' · תן לי מה שעליך וירא וכך הלבב מתיירא ממנו פן יהרגנו ונותן לו כל מה שעליו : תוחלת · הועלת וכח לגזול ממנו כלום כי חלש ותש כח הוא התחיל הוא להכות ולכתת את הלסטים · [ובילקוט תהלים גרס תועלת והיא היא] : פלטיא · רחוב גדול שרבים מצויים שם : מתלא כו' · תולה עקבו למעלה דרך גאוה ליל עקב בגד אגודל : הדין דידי · זה שלי : תקוה לכסיל · יצר הרע נקרא כסיל ויש לו תקוה ממי שהוא חכם בעיניו ומתגאה בדרכיו : מנון · [פירש"י ורלב"ג] בס' משלי אדון ומושל כד"א ינון שמו : להשחיקך · לשחוק ולהתעולל בך : דחוהו · בילקוט ישעיה גרס סמכהו ופי' יצר הרע סמוך ותמוך אותו לבל יקרב אליך וכמה שתגבור ותשמור התורה הנקראת שלום ואז מעלה אני עליך כאלו יצרת השלום שבכל בעולם · ורש"י פירש יצר סמוך כשהוא סמוך יקדים לקרוב אליך תצור התורה שנקראת שלום וזהו לפי הגירסא שגרס דחהו : תצור · דרש בו גם כן לשון יצירה : שלום · משמע אותו שלום שבכל ישנו בעולם מעלה אני עליך כאלו אתה בראת אתו : שמחהו · דרש סמוך כמו שמח בחילוף סמ"ך בשי"ן [וף' בח'] וכשהוא עוסק בתורה גם יצר הרע נהנה ממנו כד"א ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו דוגמת מה שאמרו שטן ופנינה לשם שמים נתכוונו : שני עולמות · שלום שלום רמז שלום לעליונים שלום לתחתונים :

רש"י

עכבים : אמר רבי תנחומא בר מריון כלבין ברומי ידעין למשתדלא · לפתות כי יפתה איש בתולה מתרגמינן ישדל כמו כן פתי את אישך מתרגמינן שדיל : אזיל קמי פלטירא ועביד גרמיה מתנמנם ומריה פלטירא מתנמנם והוא שמיט עיגולא לארעא ועד דאינון מלמתון הוא משכח ספי עגולא מהלך ביה (במסכת מנחות ובשקלים והיו חייך תלואים לך מנגד זה שלוקח חטים מן הסדקים מערב שבת לערב שבת ולא תאמין בחייך זה הלוקח פת מן הפלטר בכל יום) ופירוש הדבר יש כלבים ברומי יודעים לפתות הולך ויושב לפני הפלטר ועושה עצמו מנמנם וכשהוא רואה שהוא מנמנם שומט ככר לחם המונח בארץ ועד שבני אדם מתקבלין מולא יותר ונוטל והולך לו כך יצר הרע עושה לבן אדם מפתה אותו ומסיתו : ס"א · שפוף כפוף ואורב · שפוף כמו כפוף לשון כפיפות ושפלות כמו שפיפון עלי אורח (פרשת ויחי) · ושפו עצמותיו · דשף מדוכתיה : עבר עליו פקח אחר וראה אותו לסטים שאין בו תוחלת לגזול לו כלום התחיל מכתתו · להכות · כך כיון שעמד אברהם וראה יצר הרע שאין בו תוחלת לשלוט עליו התחיל אברהם לכתתו · עד כאן : הה"ד מכתתו · שולט על יצרו הרע ומכתתו בדברי תורה : ס"א · לצדדין · מקום שאין בני אדם מצויין : מתלא בעקבו · מגביה בגופו : תקוה לכסיל ממנו · תקותו של יצר הרע לשלוט עליו : מפנק · משביעו ומפנקו מתאותו : אם בא יצרך להשחיקך · להלעיגך ולהכשילך : דחהו · חדלהו והמיתהו בדברי תורה : יצר סמוך · אם יצר הרע סמוך וקרוב ממך : תצור שלום · מקרא בתורה ותעלה עליך כאלו אתה בראת את השלום ·
ע"כ

פירוש מהרז"ו

הספינה שהקלע שלה צריכה נחבלים עבות והקלע הוא המסך של הספינה שעל ידי המסך הרוח מוליך הספינה · גם יתכן שמפרש היבות כעבות העגלה על הקלע של הספינה שהעגלה היא הספינה וכעבות פי' שע"י הקלע נעשה הספינה עבה וגבוה ונראית מרחוק אף שבאמת אינה עבה כך החטא נעשה עב וגבוה עד שעומד כנגדו כדלקמן : ויחמול לקחת · נתן הנביא אמר כן לדוד על חטאו והמשל על יצה"ר : נעשה אורח · בפסוק י"ש ג' לשונות ויבא הלך והא"כ לעשות לאורח ואח"כ ויעש לאיש הבא אליו והכל על איש אחד · הלך משמע שאינו עומד כלל רק בא בדרך הלוכו ובא לבית כרגע והולך לו · ואורח משמע שבא לבית בעה"ב ומתעכב שם ואח"כ הולך לו · ואיש משמע שאינו אורח כלל אלא כבעל הבית · וכאן במדרש חסר ענין הלך ומפורש בסוכה שם : ר' תנחום בר מריון · ילקוט תהלים פ"ט וענין המשל והנמשל כנגד יצר הרע · תחלה נראה לאדם באופן חלש וקל ועל כן אינו נשמר ממנו ואח"כ מתחזק עליו וקופץ עליו פתאום · ואף שהאדם עומד כנגדו ומתחזק עליו ועפ"כ מרויח היצר הרע שבין כך וכך מחטיאו מעט : קמי פלטירא · לפני האופה המוכר פת ועגולי לחם · ובערוך גורס פרטירא ופירושו שוער וכתב המ"ע ובנוסחאות כתוב פלטירא ופירושו בלשון יון חנות שמוכרים בו פת : דהוניא מצמית להון · בערוך ערך נמת גורס דהומיא ופירושו מקול מתקבצים והומים : שאין בו תוחלת · שהוא חלש שאם יעמוד כנגדו בכל כחו יוכל לנצחו · ובילקוט תהלים הגירסא שאין בו תועלת וכן לקמן בנמשל תועלת · והענין בזה שעד אברהם היה דעת הרשעים שאין לעמוד ולהלחם עם היצה"ר שמאחר שהש"י ברא אותו באדם וכחו חזק וקשה על האדם זהו רצונו של היוצר שישמעו ליצר הרע שיהיה הוא מנהיג הגוף · וכמ"ש מפורש מלאכי ב' כל עושי רע טוב בעיני ה' ובהם הוא חפץ · וע"כ לא נתנו דעתם כלל לעמוד כנגד היצר · ומי שהתעורר לעמוד כנגד היצר הוא החוטא והפושע ודנו אותו למיתה כמו שעשו לאברהם · וכענין חוקי סדום : ובהותי מפניו צריו · וכמ"ש חז"ל על פסוק צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ה' לא יעזבנו שהשונא הגדול של האדם הוא היצה"ר ונקרא צריו בלשון רבים על רוב התבולותיו וכמ"ש בקהלת ובא עליה שר גדול וסבב אותה ואין שר בלא עבדים והפסוקים שם נדרשים על אברהם כמ"ש ויק"ר פר' א' ריש סימן ד' בהדיא : אין יצה"ר מהלך · ילקוט משלי כ"ו ופי' שאינו בא לפתות אנשים ענוים וצנועים שאינם עוסקים בצרכי הגוף ואינם מתחילים להלוך בדרכיו כלל אלא מהלכים בצידי דרכו · כי אם מפתה לאנשים המהלכים בדרכיו ועוסקים בצרכי הגוף והם באמצע דרכו אותם מפתה ומנצחם : א"ר אבין · ילקוט משלי כ"ו ושם כ"ט ובשני מקומות אלו גורס סופו להיות מתוח עליו · ופי' שיהיה משוך עליו ומושל בו בלא רצונו כלל : החב"פ · ילקוט ישעיה כ"ו : להשחיק דחהו בדברי תורה · בילקוט שם הגי' סמכהו בדברי תורה פי' סמכהו שיעמוד במקומו ולא יקרב אליך ודורש פסוק יצר סמוך תצור שלום שלום כי בך בטוח · והוקשה לו שפסוק זה אין לו ביאור כלל על מי סמוך · ותיבת שלום כפול וגם יקשה שהנביא אומר לאדם תצור שלום כי בך בטוח איזה בטחון יש באדם · על כן דורש המדרש כל הפסוק שהנביא אומר כן לישראל · יצר סמוך על היצר הרע וכמ"ש בתורה כי יצר לב האדם רע · ודורש תיבת סמוך כאילו כתיב בש' ובא' שמוח ע' שי"ר פסוק לבוסתי · ופי' אם בא יצר הרע להשחיק ולשמחך · כמ"ש שמח בחור בילדותך שכל דברים אלו דברי יצר הרע המה (והצחוק והשמחה בלשון מקרא אחד הוא כמ"ש שרה צחוק עשה לי אלהים כל השומע יצחק לי ופי' ישמח לי עי' לקמן פר' נ"ג סימן ח') דחהו בד"ת וגי' הילקוט סמכהו פי' כפי הכתיב סמוך שיסמוך אותו שלא יקרב אלא וידחהו · וד"ת מרומז במ"ש תצור שלום שלום · ושלום פי' תורה כמ"ש ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום · וכתיב דרכיה וכו' וכל נתיבותיה שלום שאין רפואה ליצה"ר אלא ע"י התורה כמ"ש חז"ל בראתי יצר הרע בראתי תבלין היא תורה · וזה ע"פ מדת ממעל יצר שמות סמוך תצור שלום · וממ"ש עוד הפעם שלום דרשו שפירושו כאילו בראת את השלום ותיבת תצור מלשון יצירה וזהו כאילו בראת · מלשון שמירה ומלשון מצור כמ"ש כי תצור אל עיר השמירה והמצור כנגד היצה"ר והיצירה על השלום ברא ויצר השלום : ב' עולמות · ע"פ מדה יו"ד שלום בעוה"ז שלום בעוה"ב ומ"ש במדרש ב' פעמים ואם עשית כן · כי המדרש העתיק המאמר מב' מקומות והעתיק ב' לשונות וכזה תמצא הרבה מאד במדרש · עי' ויק"ר פר' ל"ה סימן ז' זוהר בחקותי באריכות ושמרתם ועשיתם אם שמרתם התורה כאלו עשיתם ובראתם התורה :

יפה תואר

לעבירה קלה ואח"ז יגבר חיילים ויפתהו גם לעבור על עבירה חמורה · ור"ע במשלו מוסיף כי גם עבירה קלה אם ישנה וישוב לעשותה פעם אחר פעם ירע לו שבעתים · וזה שמדמה כי מראש הוא כחוט דק של עכבים ואח"ז כשירבה החוטים הדקים ויקלעו זה עם זה יהיה כעבות העגלה · ור"י מוסיף כי יתגבר גם בעזות בתאוה וברצון ובגעילת התשובה · כי הוא רק כאורח הנכנע ברוחו ולא יעיז נגלות תאותו והוא רק כאורח נטה ללון ונעשה ילך הלאה · ואח"ז הוא כבעל הבית המושל בכל אשר לו ויעיז פניו כי לא יבוש עוד · ויתאוה כחפצו ורצונו ויגעל לפנין התשובה כי לא ימוש ממנו וכמו"ש הרמב"ם בהל' תשובה בין דברים המונעים את התשובה ע"ש : בקלע הזו של ספינה · ודרים וכעבות העגלה על הספינה יען שהספינה מתגלגלת ומתנודדת במים : אית כלבין ברומי כו' · בא לפרש את הכתוב לפתח חטאת רובץ כי הוא ירבץ ככלב הזה המתחפש כי ישן הוא למען לא יזהר ממנו האופה וכאשר ירדם האופה אז יחטוף את הככרה · וכאשר יקיץ האופה בטרם יציל את הככרה כבר אכל אותה הכלב וילך לו · כן יארב היצה"ר לאדם · יסתתר ממנו עד שיראה כי שכלו נרדם ולא יזהר עוד אז יקום ממארבו וילכדנו · ולא יוכל להנצל עוד : כיון שעמד אברהם אבינו כו' · ואע"ג דגם נח ושאר צדיקים לפני אברהם נמלטו מידו · אבל המה רק את נפשם הצילו · ולא קמו עליו לכתתו בפרהסיא עד א"א שלימד בפרהסיא את תורת ה' לכל אדם : מפנק מנוער עבדו · ודרים עבדו על יצה"ר כי הוא מעובד לאדם אם יכניעהו וכמו"ש הכתוב ואתה תמשל בו : ואם עשית כן מעלה אני עליך כאלו בראת את העולם שלום אין כתיב כאן כו' כצ"ל · ודרים שלום אחד על עולם ור"ם דורש שני פעמים שלום על שני עולמות · ודרים את הכתוב יצר סמוך אם יצה"ר סמוך ונכנע לך אז תצור שלום שלום · ודרים פעם אחת תצור מלשון שמירה נטירה ונצירה · ופעם שנית תצור שלום מלשון יצירה ובריאה · כי נחשב לו כאלו ברא את העולם ותכלית הדברים הוא להוציא מדעת המתעקשים האומרים שאין טוב האדם בידו · ורק ייטיב וירע לפי תכונתו ומזגו · כי לא כן הוא כי הבחירה נתונה לאדם : שמחהו בד"ת · צ"ל סמכהו בד"ת :

ידי משה

הבאנו ז"ל אשרי איש ולא אשה בתמים ומשני אלא אשרי לאדם שעושה תשובה כשהוא איש פי' כשהוא בתקפו ובכחו בנערותו תיקף סמוך לחטאו וכו' : ת"ל כי בך בטוח · כלומר בטוח הוא בידך באתם מגול בו ומה הוא הבטחון לזה שכבר כתבתי לך בתורה ולא תמצא תורה פלסתר וכ"ל בך דייקא פי' ע"ד דאיתא בגילה ובשמחה בך · בך במרכבה פי' בכ"ב אותיות של תורה כו' :

ומי

שלום אין כתיב כאן · אלא שלום שלום · וא"ת שאינו ברשותך כבר הכתבתי בתורה ואליך תשוקתו וגו' : ז ויאמר קין אל הבל אחיו ויהי בהיותם וגו' · א על מה היו מדיינים · אמרו בואו ונחלוק את העולם אחד נטל הקרקעות ואחד נטל את המטלטלין · דין אמר ארעא דאת קאים עליה דידי · ודין אמר מה דאת לביש דידי · דין אמר הלוץ · ודין אמר פרח · מתוך כך ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו · רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר שניהם נטלו את הקרקעות · ושניהן נטלו את המטלטלין · ועל מה היו מדיינין · ב אלא זה אומר בתחומי בהמ"ק נבנה · וזה אומר בתחומי בהמ"ק נבנה · שנא' ויהי בהיותם בשדה · ג ואין שדה אלא בהמ"ק · היך מה דאת אמר (מיכה ג) ציון שדה תחרש · ומתוך כך (בראשית ד) ויקם קין אל הבל אחיו וגו' · יהודה בר אמי אמר (ס) על חוה הראשונה היו מדיינין · אמר רבי איבו חוה הראשונה חזרה לעפרה ועל מה היו מדיינין אמר רבי הונא ג תאומה יתירה נולדה עם הבל זה אומר אני נוטלה שאני בכור · וזה אומר אני נוטלה שנולדה עמי · ומתוך כך ויקם קין : ח אמר רבי יוחנן הבל היה גבור מקין · שאין ת"ל ויקם אלא מלמד שהיה נתון תחתיו · אמר לו שנינו בעולם מה את הולך ואומר לאבא · ד נתמלא עליו רחמים · מיד עמד עליו והרגו · ה מן תמן אינון אמרין טב לביש לא תעביד וביש לא ימטי לך · ויהרגהו · במה הרגו · רשב"ג אמר בקנה הרגו שנאמר וילד להבורתי (ט) דבר שעושה חבורה · ורבנן אמרי באבן הרגו · שנאמר כי איש הרגתי לפצעי · דבר שהוא עושה פצעים · רבי עזריה ורבי יונתן בר חגי בשם רבי יצחק אמר נתבונן קין מהיכן ו שחט אביו אותו הפר · שנאמר בו (תהלים סט) ותיטב לה' משור פר · ומשם הרגו · ממקום הצואר מקום הסימנין · ומי קברו א"ר אלעזר בן פדת עופות השמים וחיות טהורות קברוהו · ונתן להן הקב"ה שכרן ב' ברכות שמברכים עליהן · א' לשחיטה וא' לכיסוי הדם : ט רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר כתיב (שם לז) חרב פתחו רשעים וגו' · ז חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם זה קין להפיל עני ואביון לטבוח ישרי דרך זה הבל (שם) חרבם

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ל"ח · תנחומא כאן סימן ט' · ב עיין פסחים דף פ"ח · ועיין ילקוט מיכה רמז תקנ"ב · ג לעיל פרשה ג' · לקמן פרשה ס"א · ד תנחומא כאן סי' ט' · ילקוט כאן רמז ל"ח · ה ויק"ר פרשה כ"ב · קה"ר פרשה ה' · תנחומא סדר חוקת סי' א' · ילקוט קהלת רמז תתקע"ב · ו שבת דף כ"ח · עבודת כוכבים דף ח' · חולין דף ס' · ילקוט תהלים רמז תת"ב ז תנחומא סדר לך לך · ילקוט כאן רמז ל"ח · וילקוט תהלים רמז תש"ל :

חדושי הרד"ל

(ט) דבר שעושה חבורה · שאינו פוצע העור רק הדם מתחבר למקום א' תחת העור ע"י החבטה וההכאה

חדושי הרש"ש

(ס) על חוה הראשונה כו' · נראה כוונתו למאי דאיתא לעיל פי"ז ופי"ח מתחלה בראה לו וראה אותה

רש"י

ע"כ : תצור שלום ואם תאמר שאינו ברשותך תלמוד לומר כי בך בטוח · וכבר כתבתי ואליך תשוקתו · ס"א · דין אמר אלך המטלטלים שעליך : פרח · אל תעמוד בקרקעי ע"כ : אמר רבי איבו חוה הראשונה לעפרה חזרה · ולא עליה היו מדיינין ועל מה היו מדיינין וכו' : מן תמן אינון אמרין טב לביש לא תעבד · מאותו היום ועל ישתעבדו

מתנות כהונה

ארעא דאת קאים כו' · האדמה שאתה עומד עליה שלי היא וזה אמר פרח וברח לך כי המקום אשר אתה עומד עליה שלי היא · [ובערוך גרס חלוץ והיא היא ועי' מזה בש"ר פל"א] : שניהם נטלו כו' · שניהם חלקו הכל בשוה : בהיותם · פירושו בהיותם מדברים ומדיינים על השדה זה בהמ"ק : חוה הראשונה כו' · המדרש הזה סבור שחוה הראשונה מיום שאכל אדם מן העץ נלקחה ממנו ולא חזרה עוד והקב"ה ברא לו חוה אחרת : תאומה יתירה · עי' לעיל רים פרשה ז : שנינו בעולם · ואין לאביו בן אחר מה תאמר לאבא אם תהרגני : מן תמן כו' · משם ממעשה ההוא אומרים הבריות טוב לא תעשה לאיש רע ולא יגיע רעה לידך : בקנה · של ען : אותו הפר · שהקריב אדם הראשון שנא' ותיטב לה' משור פר שהקריב שור פר לקרבן לה' כדאיתא בפ' קמא דעבודת כוכבים : ה"ג וחיות טהורות קברוהו ונתן להם הקב"ה שכרן שתי ברכות שמברכין עליהן אחת לשחיטה וכו' : [ה"ג חרב פתחו ודרכו קשתם זה קין כו'] : ישרי דרך · זה הבל שנהג לדרך ישר עם קין שלא הרגו כשהיה נופל תחתיו · איפרכוס

יפה תואר

בואו ונחלוק את העולם אע"ג שאביהם חי ואין דרך לחלוק נכסי האב בחייו · מ"מ כיון שהיה נזוף ופירש מן האשה חשבוהו כאלו מת ועבר מן העולם · אבל קרוב לומר כי מחלוקתם היתה בהשארת הנפש ובעוה"ב וכדאמרינן בתוספתא ואמר קין לית דין ולית דיין · ופי' כי אחד זה קין נטל את הקרקעות · כי זו הארץ לבד היא חלקו ונחלתו · והבל לקח את המטלטלין כאמרו כי הבל הוא הארץ הזאת ועלי עוד להתמטל ולנוד לעולם אחר · הקיים והנצחי · ולכן אמר לו קין אחרי אשר הארץ אשר אתה עומד עליה לא שלך היא פרח והסר ממנה · והבל אמר לו אחרי כי מאסת את הנפש ונחלתה וזו היא הדעת אשר היא לבוש לאדם תלוש את הדעת והיה כבהמה · ובשביל הריב הזה הרג קין להבל אחיו · כאמרו אשר לפי דעתו לא טוב הוא לו לחיות ולהתגודד פה בארץ · וי"ל עוד במחלוקתם על מה היו מדיינים · כי הקנאה והתאוה והכבוד המה שלשה מסיתים בין בני אדם לריב · והמה משביתי השלום ובין אחים יפרידו · והראשון אומר כי הקנאה בקנינים המדומים וזה בקרקעות ובמטלטלים היתה להם למדון וז"ש אחד נטל את הקרקעות ואחד נטל את המטלטלין ויקנאו זה לזה בחלקם עד כי קם הריב ביניהם ויכלה ברצח · ור"י דסכנין אמר כי הכבוד היה להם למדון וזה בביהמ"ק כי כל אחד חפץ בכבוד ביהמ"ק שיכנס בחלקו · ויהודה בר אמי אמר כי התאוה היתה להם לריב · והתאוו בחוה הראשונה או באשה יתירה שנולדה עם הבל ודרים מן השדה על גילוי עריות כמו שדרשו בב"ב פ"ק ויבוא עשו מן השדה שבא על נערה המאורסה : שנינו בעולם · פי' כי כאשר קם הבל על אחיו קין א"ל הלא שנינו לבד בעולם ואבינו ידע כי אתה הרגתני · כי לא יאמר אשר חיה טרפתני יען כי עלינו נאמר ורדו וגו' ובכל חיה וגו' · וגם דבר אליו רחמים ותחנונים כדאיתא בתנחומא אלא שהמדרש קצר · והועילו לו תחנוניו כי נתמלא עליו רחמים : במה הרגו בתנחומא ביאר יותר דכתיב שם שאמר להקב"ה לא ראיתי הרוג מימי וכי הייתי יודע שהייתי מכהו באבן והוא מת ע"ש · ולא רחוק לאמור כי באו לרמוז בזה בשביל איזה סבה וטענה הרגו וזה היא השאלה במה הרגו · באיזו טענה הרגו רשב"ג אמר בקנה הרגו כי בטענה כל דהו כמו קנה הרגו · כי רק בריבם על נחלת הארץ הרגו · ורבנן אמרי כי בטענת יסודי האמונה אשר היא אבן פנת בני האדם הרגו · כי קין כחש בה' ובהשגחתו · ור"ע וריב"ח בשם ר"י אמרו שחשב כי יש ה' אבל הוא הסיר השגחתו מבני אדם ועשה את האדם כדגי הים כרמש לא מושל בו אשר כל דאלים גבר וז"ש נתבונן קין מהיכן שחט אביו אותו הפר כו' פי' כי כמו ששחט אביו את הפר חשב קין כי מותר לאדם מן הבהמה אין · ובטענה זו הרגו : ומי קברו · כי במה שאמר ה' קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה משמע שלקבר באדמה ומ"ש עופות השמים וכו' עיין בזה בתנחומא ביתר ביאור : חרב פתחו רשעים וגו' · זה קין [קרוב לומר כי דרשו שם קין על חרב וחנית וכמו"ש קלת מפרשים כי ה' קרא אותו בשם קין על שם ומשקל קינו (ש"ב כ"א) ורק האשה הוסיפה טעם אחר לשמו כי קניתי איש את ה' · כי באמת קניתי הוא משרש קנה ולא משרש קין · אבל הנפרד מן קינו הוא קין כמו ביתו זיתו מן בית זית · וכן חיל יין חילו יינו וע"ע לקמן פכ"ד אות ב' על נח זה ינחמנו כי רז"ל הוציאו נח לא מן ינחמנו ודרשו להוראה אחרת] : לטבוח ישרי דרך זה הבל · שהלך בישרו במנחתו אשר הביא לה' וגם רחם עליו כאשר הוא גבר על קין כדאיתא בסימן שלפני זה : חרבם תבוא בלבם וגו' · מ"ש נע ונד תהיה בארץ

פירוש מהרז"ו

וא"ת שאינו ברשותך · פי' שמאחר שהקב"ה ברא את היצה"ר באדם א"כ רצונו שישמע לו ואינו ברשותו לדחות אותו · תלמוד לומר כי בך בטוח שלא יתכן לפרש שהנביא אומר לאדם שיש בו בטחון אם לענין עוה"ז אל תבטחו בנדיבים וכמ"ש חדלו לכם מן האדם וכו' · ואם לענין עבודת ה' אמר התנא אל תאמין בעצמך עד יום מותך על כן דורש על פי מדה ט' וי"ו כי בך תלוי ואתה בטוח בזה בה' שמפורש בתורה ואתה תמשל בו וא"כ בך תלוי וכמפורש ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע ובחרת בחיים וכמ"ש התנא והרשות נתונה · ודעת ר' סימון שיותר טוב לדרוש תיבת סמוך על שמחה לבד · יצר שבא להסתוקק שמחהו בשלום היינו התורה ובשאר הדרשה דורש כר' חב"פ וככל המבואר · ועי' עוד סנהדרין נ"ט על פסוק או יחזיק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי : שמחהו בד"ת · שגם יצה"ר ישמח בד"ת היא מעלה עליונה וגבוה מאד אשר עליה נאמר ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו זה יצה"ר זהו מדת ישרי לב בלא עקמימות ודוק: [שני הדבורים האלה שייך מעבר לדף] : ן על מה היו מדיינין · במ"ר פר' ל"א סימן י"ז תנחומא משפטים ועי' ב"ב דף ז' האחין שחלקו אין להם זה על זה והדרשה ע"פ מדה ט' שכתוב ויאמר קין אל הבל אחיו ולא פירש מה אמר לו · אך ממה שכתוב בסיפא דקרא ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו אנו לומדים מדבר הלמד מענינו שמ"ש ויאמר קין אל הבל אחיו שאמר לו דברי קטטות ומריבות על עסקי השדה שנטל קין בחלקו וכמפורש ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה' הרי שנטל חלקו האדמה והבל הביא מבכורות צאנו הרי שחלקו היה המטלטלין · ובלשון התנחומא ויהי בהיותם בשדה על עסקי שדה נהרג הבל · וקין עשה בעקבה שנתן להבל המטלטלין ולקח לעצמו השדה שיוכל לומר לו שלא יהנה משדה שלו לבא עליו בעלילה להרגו על שהולך על חלקו · וכאן הגירסא אחד נטל ואחד נטל ואינו מבואר יפה אך בשמ"ר שם הגירסא מבוררת אמר לו קין טול אתה את המטלטלין ואני את הקרקעות נטל קין את הקרקעות שחשב להוציאו מן העולם פי' שלכך כוון מתחלה להתעולל עליו · וכמו שכתבתי · ויתכן שדורש בהיותם מלשון הז"ל הוויות דאביי ורבא · הוו בה במערבא שפירושו דברי ויכוחים ודברי נצוח · וכן כאן בהיותם על דברי מריבות על עסקי שדה : ציון שדה תחרש · פי' כשחלקו ביניהם והגיעו למקום ביהמ"ק שהוא המעולה מכל המקומות של העולם נפל מריבה ביניהם שאין דבר שוה לו שיטול השני כנגדו שציון קודש בנינה ובהורבנה נקראת שדה ומוכנת שתבנה : על חוה הראשונה · כמ"ש לעיל פר' י"ז סימן ז' ופר' י"ח סימן ד' : תאומה יתירה · ודורש ויהי בהיותם בשדה שאין שדה אלא אשה · וכמ"ש פר"א פרק כ"א וז"ל נכנס קנאה בלבו של קין על שנרצית מנחתו של הבל ולא עוד אלא שהיתה אשתו תאומתו יפה בנשים ואין שדה אלא אשה שנאמר כי האדם עץ השדה וע"ש עוד בריש הפרק שם · שהאשה נמשלה לשדה ולגן בענין הזריעה · וכן דורש יהודה בר אמי מתיבת שדה אלא שסובר שמאחר שיש לימוד שהיתה חוה אחרת שלא לקחה אדם כמבואר במקומות שציינתי והיתה מעשה ידי היוצר מעצמו ואינו מפורש מה נעשה בה א"כ הלימוד מתיבת שדה שהיו מדיינים על אשה · בוודאי הכוונה על חוה הראשונה · קין אמר שהוא הבכור והבל על שבו בחר ה' ושעה למנחתו כי התאומה שנולדה עם הבל הדעת נוטה שהיא שייכת להבל : ח שאין ת"ל ויקם קין · שהיה די שיאמר ויהי בהיותם בשדה ויהרגהו קין להבל · ועוד שתיבת ויקם משמע אחר השכיבה והנפילה ע"כ דורש שתחלה נפל קין תחת הבל שהפילו הבל לקין כאשר הבין בו שרוצה לרצחו · ונתחנן לו קין שיניח אותו · וזה מרומז במ"ש אל הבל אחיו שתיבת אחיו מיותר ועוד שהיל"ל על הבל אלא שרומז על תחינת קין לאחיו וזה כולל שלש טענות · א' שראוי לאח לרחם על האח ועוד שאין לאדם בן אחר ואין להבל אח אחר והג' שלא יוכל להכחיש שהרי אין אחר בעולם וכל זה על פי מדה ט' שבתיבת ויקם מרומז הנפילה ובתיבות אל הבל אחיו מרומז הרחמים על אביו ועל אחיו : תמן אמרין · עי' במ"ר פר' י"ח סימן כ"ב : וילד לחבורתי · דורש מפסוק שאמר למך לנשיו כי איש הרגתי לפצעי וילד לחבורתי ודורש לקמן פר' כ"ג סימן ד' שאמר למך לנשיו בלשון תמיה · וכי איש הרגתי וכו' וכי ילד הרגתי וכו' כמו שהרג קין שעל זה אחז דבריו כי שבעתים יוקם קין וכו' · ולקמן מבואר איך דורש וע"פ מדה ט' אנו דורשים מדה י"ב מדבר שבא ללמד ונמצא למד שקין בא ללמד על למך ונמצא למד שנהרג הבל בדבר שעושה חבורה · וחבורה הוא הדם שנצרר ואינו יוצא לחוץ · ופצע הוא המכה פתוחה שהדם יוצא · וא"כ חבורה קטנה מפצע ולמה יזכור חבורה הקטנה מאחר שהיה כאן פצע ג"כ · ע"כ דורש שבסברה שהרגו בקנה שאינו עושה אלא חבורה ועכ"ז עשה בו פצעים בקנה עד שהרגו · ורבנן סברי שבאבן הרגו דבר שעושה פצע וע"כ מקדים הפצע שאם בחבורה הרגו היה לו להקדים החבורה שהיא העיקר · אלא פירוש שעשה בו פצע באבן והרגו ועם זה לא נמנע ג"כ לעשות בו חבורות מגודל כעסו וכמ"ש בפר"א פרק כ"א שטבע אבן במצחו והרגו · ועדיין צ"ע שהרי מ"ש לפצעי פירושו פצע שלי לא על פצע שעשה לאחר ואיך דורש מלמך על קין · אך באמת עומק פשט המקרא כך הוא כי איש וכו' וכי איש הרגתי בפצע לפצעי שיבא לי פצעים בעבור זה וילד בחבורה לחבורתי שיבא לי חבורה וזה ע"פ מדת ממעל ומנגד ודקך קצרה שאם הייתי הורג בפצע היה עונשי כנגד זה שיבא לי פצע ואם בחבורה היה ראוי כנגד זה שיבא עלי חבורה · ועל פי מדות אלו אנו דורשים על קין שהרג להבל אם ע"י פצע או חבורה ויתר ביאור הדרשה עי' לקמן פר' כ"ג סימן ד' ותבין כאן : מהיכן שחט אביו · שבת דף כ"ח ב' וש"נ : משור פר · מקרין מפרים תחלה קרניו ואח"כ פרסותיו כמו שיצא מן הארץ · כי כל מעשי בראשית בקומתן נבראו ובצביונן נבראו · עי' במ"ר ל"ד סימן י"ז ומש"ש : עופות השמים · עי' פר"א סוף פרק כ"א באופן אחר שאדם קברו על ידי שראה מעורב אחד שעשה כן · ונתן הקב"ה שכר לעורב ע"ש · וכאן סובר המדרש שעופות וחיות טהורות קברוהו ואיני יודע מאין דרשו · ואף שעיקר הדרשה נעלם ממני עם כל זה אנו לומדים דבר גדול מדבריהם שמה שאנו מולאים שום דבר טוב בתורה אבל שום בריה אף שאינו ממין האדם הכל על ידי מעשה טוב כמ"ש פר"א שעל כן כתוב לבני עורב אשר יקראו על שעל ידי העורב נודע לאדם איך לקבור להבל · וכמו שדרשו לקמן פר' ל"ו סימן ו' אלל יפת על שכיסה ערות אביו זכו בניו לכיסוי קבורה וכן כאן על שקברוהו ופסוהו זכו שיכסו דמם במותן : שכרן שתי ברכות · פי' שנתן להם ברכה אחת נוספת על ברכת הבהמה על השחיטה ועופות וחיות גם על הכיסוי : ט בתחו רשעים · הוקשה לו לשון פתחו רשעים שהול"ל הרגו רשעים על כן דרשו על קין שהוא הראשון שהתחיל בהריגה · וסובר שהרגו בחרב וכמ"ש בסימן הקודם מהיכן שחט אביו את הפר · וא"כ היה לו סכין וחרב וצור : נע ונד · מדה כנגד מדה הוא הרג להבל שיאמר הוא לבדו בעולם שיהיה לו מנוחה שלמה באין מפריע ע"כ נענש שלא יהיה לו שום מנוחה :

ידי משה

קברו · מה מקשה דילמא קין גופא קברו וצ"ל לפי דאיתא לעיל שהרגו בשביל שא"ל ארעא דאת קאים עלים דידי היא והי"ל מ"מ קונה מקומו וא"כ ע"כ לא קברו קין ומי קברו וכו' : א"ל לא אמרת כלום ·

תבא בלבם וגו' · נע ונד תהיה בארץ · ויאמר ה' אל קין אי הבל אחיך וגו' משל לאיפרכוס שהיה מהלך באמצע פלטיא : מצא הרוג ואחד עומד על גביו · א"ל מי הרגו · ואמר ליה אנא בעי ליה גבך · ואת בעי ליה גבי · א"ל לא אמרת כלום · משל לאחד שנכנס לגינה וליקט תותין ואכל · והיה בעל הגינה רץ אחריו · א"ל מה בידך א"ל אין בידי כלום · א"ל והרי ידיך מלוכלכות · כך אמר לו קין להקב"ה השומר אחי אנכי אמר לו הקב"ה הא רשע קול דמי אחיך צועקים וגו' · משל לאחד שנכנס למרעה וחטף גדי אחד והפשילו לאחוריו · והיה בעל המרעה רץ אחריו · אמר לו מה בידך · אמר לו אין בידי כלום · אמר לו והרי הוא מפעה אחריך · כך אמר הקב"ה לקין קול דמי אחיך וגו' · רבי יודן ורבי הונא ורבנן · רבי יודן אומר דם אחיך אין כתיב כאן אלא דמי אחיך [א] דמו ודם זרעיותיו · רבי הונא אמר (מלכים ב ט) את דמי נבות · דם נבות ודם בניו אין כתיב כאן · אלא את דמי נבות ואת דמי בניו · [ב] דמו ודם זרעיותיו · (ו) רבנן אמרין (ד"ה ב כד) וימות בדם יהוידע אין כתיב כאן · אלא בדמי יהוידע דמו ודם זרעיותיו · אר"ש בן יוחאי קשה הדבר לאומרו · ואי אפשר לפה לפרשו · לב' אתליטין שהיו עומדין ומתגוששים לפני המלך אילו רצה המלך פירשן ולא רצה המלך לפרשן · נתחזק אחד על חבירו והרגו · והיה מצווח ואמר מאן יבעי דיני קדם מלכא כך קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה · לעלות למעלה לא היתה יכולה שעדיין לא עלתה לשם נשמה · ולמטה לא היתה יכולה לעמוד שעדיין לא נקבר שם אדם · [ג] והיה דמו מושלך על העצים ועל האבנים : (י) ועתה ארור אתה · אמר רבן שמעון בן גמליאל [ד] בשלשה מקומות דברו הכתובים בלשון מועט · ועתה ארור אתה (במדבר טז) ואם בריאה יברא ה' (שופטים יא) ואנכי פציתי פי לה' · כי תעבוד את האדמה לא תוסף תת כחה · רבי אלעזר ורבי יוסי ברבי חנינא · רבי אלעזר אמר לך אינה נותנת · לאחר נותנת · רבי יוסי בר חנינא אמר לא לך ולא לאחר ודכוותה (י) זרע רב תוציא השדה · רבי יהודה ורבי נחמיה · רבי יהודה אומר זורע סאה ומכנים סאה · א"ר נחמיה א"כ פרנסה מניין · אלא הראויה לעשות עשרים · עושה ששה עשר והראויה לעשות עשר עושה חמש · ד"א כי תעבוד את האדמה לא תוסף תת כחה לך · כחה אינה נותנת לך כחך נותנת לך · כל כחך אינה נותנת לך · נותנת היא לך מקצת כחך : יא ויאמר קין אל

מסורת המדרש א סנהדרין דף ל"ז ע"א · אדר"ן פרק ל"א · ילקוט כאן רמז ל"ח · ב סנהדרין דף מ"ח · ג פרק אחד דיני ממונות דף ל"ז · ד ילקוט כאן רמז ל"ח :

חדושי הרש"ש

מגלם רירין כו' תאר ובראה פעם ב' · וגם הראשונים נשארה בחיים ועניה היו מדיינין : (ו) רבנן אמרין בדם בן יהוידע אכ"כ אלא בדמי בני יהוידע כו' כצ"ע :

חדושי הרד"ל

בקנה : (י) זרע רב כו' · מאמר זה נ"ל מקומו לעיל אחר נותנת לך מקצת כחך קודם ויאמר קין · והכי תרי פירושי דכחה אינה נותנת לך אבל כחך היא נותנת לך (כלומר מה שזרעת) · ואידך · פ"ד

מתנות כהונה

איפרכום · שר צבא המלך : פלטיא · רחוב גדולה רשות הרבים כדאמרינן בעירובין סרטיא ופלטיא : אנא בעיא לי גרסי' · אני מבקשו מעמך ואומר שאתה הרגתו ואתה אומר שאני הרגתיו כי אין עד מוכיח ביניהו : אמר ליה לא אמרת כו' · נ"ל ששני חכמים היו נושאים ונותנים בדבר זה ואמר איש אל אחיו לא אמרת כלום במשל זה שאין הנידון דומה לראיה ה"ג בילקוט אלא משל כו' : תותין · פירש"י מור"ם בלע"ז ובלשוננו מויל בער : מפעה · ועק כדכתיב כיולדה אפעה : רבי יודן ור' הונא כו' · מר אמר חדא ומר אמר חדא לא פליגי · [ה"ג בילקוט צועקים אלי אמר ר"ש כו'] : אתליטין כו' · פי' הערוך שרים ומצאתי פי' שבלשון לעז קורין כי שנים המתאבקים זה עם זה : מתגוששין · מתאבקין להפיל איש את רעהו : והיה מצווח וכו' · האיש המוכה מצעק מי יתן לי מי שיתבע דיני ודמי מיד המלך כי דמי בראשו [illegible] רוצה היה מוחה ביד המכה : אלי · כמו עלי : לא היתה יכולה · נשמת הבל : שעדיין כו' · מפני שלא מת שום אדם עדיין שתעלה נשמתו לשם : לעמוד · ולרחוף על הגוף : שלא נקבר · הנשמה אין לה מנוחה עד שנקבר הגוף כדאיתא סוף מדרש קהלת : שלא נקבר וכו' · ואפילו הכל : על העצים · נראה דדייק מדכתיב מן האדמה דמשמע למעלה מעל פני האדמה ודם הוא הנפש : בלשון מועט · שדיבר בלשון קצרה · [ולא פירש כל הצורך] : ועתה ארור וכו' · פירש"י שלא פירש במה נתקלל : בריאה יברא · הל"ל פה לארץ וכן ופציתי פי לנדור : לאחר נותנת · אם יעבדה אחר תוציא זרעה ואף אם יהיה קין נהנה ממנו · ורבי יוסי סבר שלזה לא צריך לך שכבר כתיב כי תעבוד כו' לא תוסיף את כחה כו' הא אם יעבדה אחר תתן כחה כו' אלא בא לומר שאף לאחר לא תתן פן יהנה הוא ממנה : ודכוותה כו' · הרי שלר' יהודה לא תוציא תוספת כלל כדעת רבי יוסי אבל קללת קין ור' נחמיה סבר שתוציא מעט שראויה ודגילה וכן דעת ר"א אבל קללת קין שלא תוציא כדרכה אלא לאחר יצא לו : כחה אינה נותנת כו' · פירש"י כפי הראוי לגדל כפי כח האדמה אבל כפי כחך וערכך שעמלת תתן לך : כל כחך כו' · לך קדייק ומלא לא תוסיף מוסך את

רש"י

ועל אותו מעשה הבריות מושלים · לנק"ר שמר"ס דיי"ן איתי"י מורא"ם בלע"ז : יבעי דינא קדם מלכא · על המלך עצמו היה אומר שהיה בידו להפריד ביניהם כן כביכול היו צועקים : ש"א בלשון מועט בלשון קצר שאמר ארור אתה ולא פי' במה נתקלל : ואם בריאה יברא ה' · לשון קצר ולא פירש אם נבראת לה פה וכו' : במסכת נדרים פציתי פי בנדר והיה היוצא וגו' והוא לא פירש אלא קיצר הדבר ע"כ : כחה אינו נותנת לך · שהוא הרבה אבל כחך נותנת לך לפי טרחך שעמלת בה הדא הוא דכתיב ומעט תאסוף

פירוש מהרז"ו

אנא בעי ליה גבך · וכמ"ש פר"א פרק כ"א שלא ידע קין שהנסתרות גלויות לפניו וטען אתה שואל אותי על הבל שלא יצרתיו ואין שמירתו עלי ואני שואל אליך שיצרתו ושמירתו אליך · וענין המשל של האפרכום שהוא ממונה לשמור את בני המדינה שלא יזיק איש לרעהו · ושיענים למי שמזיק ומצא הרוג באמצע השוק ואדם אחד עומד על ההרוג אך לא ראה בעיניו שהרגו אלא שהדבר מובן מעצמו וכאילו ראה בעיניו · והאפרכום שואל מי הרג לזה · והשיב לו אתה שואל אותי שאין שמירתו עלי ואני שואל אותך שהרי שמירתו עליך שאתה ממונה על זה · והשיב לו האפרכום שמאחר שמצאתי אותך עומד עליו ולא לאחר הרי שאתה הרגתו ועלי לנקום דמו מידך · וכך הענין כאן שלפניו יתברך דומה שהבל שוכב במקום גלוי ומפורסם אעפ"י שהיה שוכב במקום סתר ודומה לפניו כמו שקין עומד עליו אף שהיה רחוק ממנו · שאין אחר בעולם · ובכלל זה שטען האיש להאפרכום · הנה אתה שומר המדינה עלי לשאול אותך למה אין אתה משגיח שלא יהרוג איש את רעהו שאילו השגחת על זה לא היה אדם נהרג · כך טען קין אנא בעי ליה גבך שאם היית רוצה לא היה נהרג הבל וברצונך נהרג שלא הצלתו וכ"מ בהדיא בסמוך בסוף הסימן · וכן הוא בתנחומא ג"כ והשיב לו הש"י לא אמרת כלום שהבחירה מסרתי ביד האדם והרי צויתיך ביד אדם ששפיכות דמים אחת משבע מצות שנצטוו האדם ואין אני מבטל בחירת אדם אלא החוטא נענש : וליקט תותין · הוא פרי כך שמן שנדבק ביד הלוקט וידיו מתלכלכים בלקיטתו ואף שלא ראהו אותו לוקט הדבר מובן מליכלוך ידיו · כך בנמשל שאמר לו הקב"ה שאין אתה יודע שאני יודע נסתרות הרי ידיך מלוכלכות מן החטא וזהו מ"ש את אחיו מידך שהדמים נכרים על ידיך שהחטא נרשם ועושה פגם בנפש החוטא ובלבו ורואה הנסתרות רואה בלב כמו בידים · ועיין במ"ר פר' כ' סימן ו' וסימן ט' ולעיל פר' י"ט סימן יו"ד ויש כאן ג' משלים המשל של האפרכום שמבין כאלו ראה בעיניו וכן קין אפילו לפי טעותו הרי אין אחר בעולם וזה שייך למ"ש השומר אחי אנכי · והמשל השני שייך למ"ש דמי אחיך מידך שידך מלוכלכים וכל"ל . וניכר שאתה הרגתו · והמשל השלישי שהעון צועק אלי ושייך למ"ש קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה כמו הגדי שצועק : ודם זרעיותיו · שהיו ראויים לצאת ממנו על ידי זרעו והמאמר בסנהדרין דף ל"ז במשנה וע"ש עוד וכן הוא בהדר"נ : וימת בו ם וכו' אלא בו מ · הפסוק בד"ה פ' כ"ד כ"ה וכאן הובא הפסוק בשיבוש · וכצ"ל התקשרו עליו עבדיו בדמי בני יהוידע הכהן ויהרגוהו על מטתו וימות ועל זה אמר בדם אכ"כ אלא בדמי : אמר רשב"י · בא לפרש מ"ש צועקים אלי מן האדמה וכן הוא בילקוט כאן צועקים אלי אמר רשב"י : אתליטין · כמ"ש במ"כ בפירוש השני · וכן הוא במוסף ערוך אגשים מתאבקין : כך קול דמי אחיך · על שלא הצלתיו על כן צועקים אלי : שעדיין לא עלתה לשם נשמה · פי' שעדיין לא מת אדם מיתה טבעית שהנשמה עולה למעלה אחר שנקבר הגוף ושב לעפר כמ"ש וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה ולא ברא הקב"ה את האדם באופן זה שימות בהריגה והבל עדיין לא נקבר וע"כ צעקה הנשמה על דמי הבל כי הדם משכן הנפש וצעקה הנפש על הדם : והיה דמו מושלך · בסנהדרין במשנה שם ד"א קול דמי אחיך שהיה דמו מושלך על העצים ועל האבנים והמדרש הפסיק לשון המשנה בדרשות אחרות : ד בשלשה מקומות · מאמר זה צ"ע אם הכוונה מ"ש בלשון מועט על קיצור לשון של ג' מקומות אלו יקשה הרי כל התנ"ך מלא מזה ואין פרשה בתורה שאין בה כמה קיצורים · ועוד שכאן לא קיצר שהרי פירש שארר את קין מן האדמה לא תוסף תת כחה לך · ואשר יתכן לומר במאמר זה שהפס ג' פסוקים אלו שכתוב בהם פציחת פה כאן בפסוק ועתה ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פיה ובפסוק ואם בריאה יברא ה' ופצתה האדמה את פיה וכן אגל יפתח ואנכי פציתי פי : ולשון פצה מורה על פתיחה מועטת שעל כן הונח לשון זה אגל לפצוף עופות כמ"ש ישעיה י"ד ולא היה נודד כנף ופוצה פה · וכוונת המאמר שבג' מקומות אלו שהיה לו לומר בלשון פתיחה ואמר בלשון פציחה על שאמר על דבר רע וקללה ועונש לא אמר לשון פתיחה אלא פציחה וזהו לשון מועט ועל זה צ"ע שהרי נמצאים עוד פסוקים בלשון פצה כמ"ש פצו עלינו פיהם כל אויבינו ואיוב הבל יפצה פיהו ונאמר הטעם ג"כ על שהם דברי קללה וחרפה ע"כ אמר בלשון פציחה · גם בסדר עקב אשר פצתה הארץ את פיה · ויתכן שחושב ג' מקומות שכתוב פציחה אצל הארץ ונכון לגרוס כך בג' מקומות וכו' · א' ועתה ארור וכו' · ב' ואם בריאה וכו' · ג' אשר פצתה והארץ וכו' שבג' מקומות אלו מדבר בפצות פי הארץ בענין קללה בלשון מועט ותחת פסוק של יפתח נגרוס פסוק אשר פצתה הארץ · אלא שלא מצאתי מזה דבר במקום אחר וקשה מאד לשנות הגירסא בלא ראיה ממקומות אחרים וצ"ע : לא תוסף תת כחה לך : ודייק ר"א שאם לא היה כתוב תיבת לך היינו אומרים שלא תתן כחה כלל בעבודת קין כמ"ש כי תעבוד וגו' אך מאחר שכתוב לך דייק לך לא תתן אבל לאחרים תתן אף בעבודת קין · ודעת ר"י ב"ח שאם היה כתוב לא תוסף לך תת כחה היינו אומרים אבל לאחר תתן אך מאחר שכתוב לא תוסף תת כחה משמע לך ולא לאחר שזהו קללתו שעל ידי עבודת קין לא תתן שום כח · א"כ מ"ש לך יפורש ע"פ מדה כ"ב כאלו כתוב לא תוסף תת כחה לאחר ולא לך וא"כ תיבת לך מיותר ויהיה פירושו לא תוסף תת כחה כלל ע"כ דורש ע"פ מדה ל"א ועל פי מדה כ"ב לא לך ולא תוסף תת כחה היינו לאחר · וזהו שאמר ר"י ב"ח לא לך ולא לאחר : זרע רב תוציא השדה · וס"ד ומעט תאסוף וזה דומה למ"ש לא תוסף תת כחה לך ע"כ ומעט תאסוף · ואם זורע סאה ומאסף סאה הרי זרע ארבה ומאסף מעט כי לפי הטבע הזורע סאה מכניס הרבה סאים : פרנסה מנין · איך יחיו אם לא יאספו אלא סאה כפי שזרעו הרי רעב של כליה : כל כחך · וכמ"ש ארור אתה

יפה תואר

בארץ נראה שחולק על התנחומא שסובר כי למך הרגו בקשתו · ולע"ג דקרא כתיב חרבם תבוא בלבם ומביא עכשו נע ונד · והטעם הוא דשבי קשה מכולם כדאיתא בפ"ק דב"ב : ר"ה אמר את דמי נבות כו' · הוא סובר כמו דאמרינן בפ' אחד דיני ממונות כי דמו היה מושלך על עצים ואבנים · ולכן אמר דמי בל"ר כי הדם נתחלק לחלקים רבים · או כמו דאיתא בתנחומא דקאי על דמי הפצעים הרבים אשר נזו ממקומות שונים · ולכן מוכיח מדמי נבות · ורבנן סברי כי גם מדמי נבות אין להוכיח דדרך הלשון הוא לומר דמים בל"ר גם על דם אדם אחד ולכן מוכיחים ממה דכתיב בדמי בני יהוידע אף שלא המית רק את זכריה בן יהוידע · וכן נראה מגירסת הילקוט : קשה הדבר לאומרו כי מה שאמר הכתוב צועקים אלי א"א לפרש רק במשל אשר הביא : מאן יבעי דיני כו' כלומר מי ימסור הדין למלך אם המלך הוא המסבב · והקב"ה אמר לקין הלא אתה ברצותך תתן מקום לכרכר אחר מדוע למה לא מנעתי ממך · אף כי אנכי נתתי הבחירה לאדם : לעלות למעלה כו' זה מילתא אתאיתי לדרוש מן האדמה כי לא היתה יכולה לעלות למעלה · והטעם בזה כי פרידת הנפש מהגוף קודם אם כבר נשלמה בעוה"ז ועולה להשיג שלמותה אע"פ שהלכה בקוצר שנים וכדאיתא בחזית על פסוק דודי ירד לגנו. על מות ר' בון · או אם יתלשו כחות הגוף כאשר כבר בא בימים ויפה לנר ויפה לפתילה כדלקמן בפס"ב · ונפש הבל לא מצאה מנוח בשני הטעמים האלה · כי לעלות למעלה עוד לא הספיק הזמן להשלים שום נשמה לעלות למעלה · וגם מלמטה לא מצאה מרגוע לפי שלא באה בכלות אלי קבר כטבע האדם ולא נתלשו כחותיו עדיין והיו בתוקף : דברו הכתובים בלשון מועט · פי' כי יחסר מאמר שלם · כי בקין כתיב ועתה ארור אתה מן האדמה ופי' יוסר מן האדמה אשר אררה ה' כבר בעוונה · כי בזה אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך מידך הנני מוסיף לה קללה וכן פירש"י ז"ל והרמב"ן כתב שארור תחלה כי שתהנה וסגפן לא יתנו לו חילם ואח"כ הוסיף לו קללה אם יעבדנה בחרישה וזריעה שלא תוסיף תת כחה וכו' וכל המאמר הזה חסר במקרא · וכן אם בריאה יברא ה' יתפרש אם כבר בראת פה לארץ הרי יפה ואם לאו יברא ה' כדאיתא במ"ר פי"ח וחסר מאמר שלם במקרא · וכן ואנכי פציתי פי ולא פירש דבריו כי פציתי פי בנדר לסעלותך עולה · ולא דמי לשאר מקרא קצר הנמצאים מאד בכתובים כי שם מובן החסר מעצמו : ולא לאחר ומפרש לך בשבילך כי בשבילך לא תתן כוחה לשום איש : א"כ פרנסה מנין · פי' הלא מסר יכלו ברעב והקב"ה לא מאסם לכלותם ומ"ש עד הממדך זה ע"כ רק מדרך הפלגה כי יאחרו ממך מתי מספר · אבל אם לא יביאו מאומה בזריעתם הלא כלה ונתרצה היא לנס : עושה

ששה

ידי משה

פי' שהאפרכוס אמר לאותו שהיה עומד ע"ג ההורג לא אמרת כלום מה שאתה שואל אותי כי אני מצאתיך עומד ע"ג ואין אחר עמך כך כאן שמצאו הקדוש ברוך הוא לקין עומד ע"ג ולא היו רק שנים בעולם ועיין במ"כ אם ייטב לך פירושו : אמר רשב"י קשה הדבר לאומרו · פי' אלו לא היה המשל כך דרך להתרעם על המלך היה הדבר קשה לאומרו איך אמר הכתוב קול דמי אחיך צועקים אלי כביכול על הקדוש ברוך

ה' גדול עוני מנשוא · [א] לעליונים ותחתונים אתה סובל · ולפשעי אין אתה סובל · ד"א גדול עוני משל אבא · אבא על מצוה קלה עבר ונטרד מתוך ג"ע · זו שהיא עבירה חמורה שפיכת דמים על אחת כמה וכמה גדול עוני · הן גרשת · אתמול גרשת את אבא · ועכשיו את מגרשני (יא) הן גרשת אותי היום (יב) שמא מפניך אסתר והייתי נע ונד בארץ וגו' : יב ויאמר לו ה' לכן כל הורג קין · ר"י ורבי נחמיה · ר"י א נתכנסו בהמה חיה ועוף לתבוע דמו של הבל · אמר להן (יג) לכן אני אומר כל הורג קין יהרג · אמר רבי לוי בא נחש הקדמוני לתבוע דינו של הבל · א"ל הקב"ה לכן אני אומר כל הורג קין יהרג · ר' נחמיה אמר לא כדינן של רוצחנין דינו של קין · קין הרג ולא היה לו ממי ללמוד · מכאן ואילך כל הורג קין יהרג · וישם ה' לקין אות · רבי יהודה ור' נחמיה רבי יהודה אמר [ב] הזריח לו גלגל המה · א"ר נחמיה לאותו רשע היה מזריח לו הקב"ה גלגל המה אלא מלמד (יד) שהזריח לו הצרעת היך מה דאת אמר (שמות ד) והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקול האות וגו' · רב אמר (טו) כלב מסר לו · אבא יוסי בן קסרי אמר [ג] קרן הצמיח לו · רב אמר עשאו אות לרוצחנים · רבי חנין אמר עשאו אות לבעלי תשובה · רבי לוי בשם רבי שמעון בן לקיש אמר [ד] תלאו ברפיון ובא מבול ושטפו שנאמר (בראשית ז) וימח את כל היקום אשר על פני האדמה כד"א ויקם קין וגו' : יג ויצא קין

מסורת המדרש א דברים רבה פרשה ח' · תנחומא פרשה זו סי' ט' · ילקוט כאן רמז ל"ח · עיין תוספות עבודת כוכבים דף כ' ד"ה למשה · ג תנחומא כאן סי' י"א · ד לקמן פרשה ל"ב · שמות רבה פרשה נ"א · קהלת רבה פרשה ו' פסוק ג' :

חדושי הרד"ל

כל כו' · מקלת כחך ט"ס הוא · וצ"ע כל כחה כו' אבל נותנת מקלת כחה · וע"ז מביא פלוגתא דר"י ור"נ בקרא דזרע רב תוצא ג"כ : (יא) הן גרשת אותי היום · מוסיף לבאר מלת היום שבמקרא כאלו כתיב הן היום גרשת אותי (וכדאמר יליף לה מאי הן מדכתיב הן היום הקריבו (ויקרא י') : (יב) ומפניך אסתר · שמא מפניך אסתר כצ"ל וכתרגום אונקלוס וזה ע"ש : (יג) כן אני אומר · כלומר לכם לחיות ובהמות אני אומר כו' : (יד) שהזריח לו את הצרעת · בבמ"ר פ"ז יליף לה מחזקיה ע"ש : (טו) כלב · עמ"כ ועיין בפי' הרמב"ן

רש"י

האסוף : גדול עוני מנשוא · אתה נקראת נושא עון וגדול עוני מנשוא בתמיהא : ס"א · דבר אחר גדול עוני משל אבא בניחותא : שמא מפניך אסתר · בנוהג שבעולם אם יש לאדם שונא הוא בורח מפניו ונסתר מעיניו אבל מפניך אי אפשר ליסתר שעיניך משוטטות בכל הארץ לכן לא ידעתי אנה אלך מפניך · ע"כ : נתכנסו · בהמה וחיה ועופות לתבוע דמו של הבל · אמר להן הקב"ה לכן כל הורג קין יהרג : ס"א · לכן כל הורג קין והלא אין בעולם אלא הוא ואדם מי יהרגנו אלא נתכנסו בהמה וחיה ועוף לתבוע דקיונו של הבל הנהרג אמר להן הקב"ה לכם אני אומר כל הורג קין יהרג : ולא היה לו לקין ממי ללמוד · הדין מכאן ואילך פירש לו הקב"ה הדין ואמר כל הורג קין יהרג · עד כאן : הזריח לו גלגל חמה · בשבילו כדי שידעו הכל שתלה הקב"ה את דינו ולא רצה להרגו : שהזריח לו את הצרעת · כמה דאת אמר והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקול האות הראשון והאמינו לקול האות האחרון · זה צרעת : ס"א · כלב מסר לו · לשמור מן הרצחנים ע"כ : עשאו אות לרצחנין · שיעשו תשובה : תלאו · כמו תולין לא אוכלים ולא שורפים, וכמו תרומות תלויות בפסחים : ברפיון · מרופרף להלוך ביסורים ללכת נד דכתיב

מתנות כהונה

עצמו ואחר עמו ונמשך על מלת לך וטעמו אל תוסף תת לפי כחה גם לא לפי כחך . מנשוא · פירושו מלסבול עליך כאילו הוא משא כבד כד"א ונשאו אתך : משל אבא · בניחותא : אתמול כו' · גרשת משמע לשעבר כבר גרשת כו' : שמא מפניך · והלא מלא כל הארץ כבודך וא"כ אנה אלך מרוחך : ר' נחמיה אמר · כך אמר הקב"ה לא כדינו כו' : ממי ללמוד · שכן לא יעשה : גלגל חמה · פירש"י בשבילו כדי שידעו הכל שתלה הקב"ה את דינו ולא רצה להרגו : הצרעת · פי' הא"א בזה ידעו הכל שקבל את דינו שהמצורע חשוב כמת : כלב כו' · מצאתי בפירש"י לשומרו מן הרצחנים : קרן · י"ל סימן שהקב"ה ריחם עליו והצמיח לו קרן ישועה ורחמים : אות לרצחנים · שממנו יראו עונש הרוצח שבכל יהיה להם ממי ללמוד : אות לבעלי תשובה · שאם ישובו יקבלם הקב"ה שהרי קבל לקין כששב והודה : ברפיון · פירש רש"י ז"ל מרופרף להלוך ביסורים

יפה תואר

ששה עשר · ברש"י בחומש מביא הגירסא עושה עשר : לעליונים ותחתונים אתה סובל כו' · ולפ"ז מפרש את הכתוב בתמיהא בחסרון ה"א התימה כאשר יקרה לפעמים בתנ"ך וקין אמר האם גדול עוני מנשוא אחרי כי אתה תשא לעליונים ותחתונים · ולפי פי' השני מפרש בניחותא ובהודאה · כי קין הודה אשר גדול עונו כי שפך דמים מנשוא · אחרי כי לא נשאת גם לעון אבי אשר עבר רק על עבירה קלה · ואפשר עוד דדריש מנשוא מלישנא דחז"ל נשא על אב [וע' בתוס' בשבת כ"ג ע"ב ד"ה דבי נשא · כי גם בחיי האב יפול עליו שם נשא · אבל לפי פשט הדברים נראה דדרשי המ"ם של מנשוא למ"ם היתרון · ופירוש הכתובים הוא כי גדול עוני יותר מעון אבי אשר נשאת לו ולא גזרת עליו מיתה מיד ורק דנתה אותו בגירושין · ואנכי מלבד כי גרשת אותי מעל פני האדמה להיות נע ונד הנני אנכי הולך למות מיד · כי כל מוצאי יהרגני] : ר"י ור' נחמיה כו' · הנה גם ר' לוי חולק בדרש הכתוב הזה · והא דלא מנה גם שמו מקודם משום דמזכיר מקודם את שמות התנאים אשר חלקו לפני זה בדרש הזה · ואח"כ נתחדשו דברי ר"ל שאמורא והוסיף בעל המדרש גם את דבריו למחלוקת זו · והפסיק בין דברי ר"י לר"נ בדברי ר"ל יען כי דברי ר"ל מסכים במקצת עם דברי ר"י לכן הוסיף את דברי ר"ל מיד אחר דברי ר"י : אמר להן לכן אני אומר כו' · ודריש את הכתוב ויאמר לו ה' כי ה' אמר בשביל קין אל כל בהמה חיה ועוף · לכן אחרי אשר אתם באתם לתבוע דמו של הבל ולהנקם מקין אני מזהירכם כל הורג קין יהרג ומה שהוסיף הקב"ה להשים אות לקין אף כי כבר הוזהרו על רציחתו · יסבור כי האות הוא לרוצחים או לבעלי תשובה · וגם אם יסבור כחנין י"ל דשם בו האות שיכירוהו ויזכרו את אזהרת ה' · ומ"ש נתכנסו בהמה חיה ועוף ידענו מטבעי הבה"ח שיש שהורגים על זמם כמו השנהבים (עלעפאנטען) ויש שהורגים על הגזל וכדומה · וע"ד מלפנו מבהמות הארץ וגו' כי מהם אנחנו לומדים שהשופך דם דמו ישפך · ובפרט בעת שהיו קרובים אל הבריאה ולפני המבול טרם שהשחית כל בשר את דרכו על הארץ היתה להם הבחינה יותר ונתכנסו גם הם להיות גואלי הדם להבל : הזריח לו גלגל חמה · כי השמש הוא אות על השלום וכמו"ש במכילתא על פסוק אם זרחה עליו השמש · וכיון שראו את השמש שלא בזמנו הבינו שכל כי ה' חפץ בשלום קין · או לפי שדרך המשחיתים להשחית בלילה וביום אדם ניצול מהם כדכתיב תשת חשך ויהי לילה בו תרמוש כל חיתו יער תזרח השמש יאספון ואז אדם ניצול מהן וכן איתא בסוטה פרק היה נוטל גבי כי נר מצוה כו' כיון שעלה עמוד השחר ניצול מחיה רעה · וכיון דנתכנסו חיתו יער לתבוע מקין דמו של הבל זה היה מכתמת בעוד לילה שהוא זמן הראוי להם וה' הזריח לו השמש שלא בעונתו זה היתה סבה שישובו כל אחד למעונתו ויסורו ממנו : רב אמר כלב מסר לו · [המפרשים כלאו למצוא מקום מוצא לדרש הזה בכתוב ולא מצאו · ול"נ דרב דריש וישם ה' לקין אות כי אות אחד הוסיף לו על שמו וכעין זה דרשו בסדר"א פ' כ"א אך שם דרשו אות אחד מן אלף בי"ת והוא דרש תיבת אות ממש ועתה אם תספח לשם קין תיבת אות תצא לך קינאות או קינאת בקמץ לפי מבטא הספרדים · כי קין בסמיכות לאות הוא קין בצירה או בחיריק וכמ"ש לעיל בסי' ט' וקינאה בל"י הוא כלב · ודריש וישם ה' לקין קינאות · אבל טעם המפרשים כי הכלב נמסר לו לשומרו אמת הוא ואנכי רק הוספתי מקום מוצא לדרש הזה · כי רב הוא במדרשות אשר דרשו מלשון יונית כידוע לכל יודעי היטב דרכי המדרש] · ברמב"ן ובעקידה הגירסא ר' אבא אמר וכצ"ל כי רב סובר עשאו אות לרוצחין : עשאו אות לרצחנים · כי אם הרגו אז לא ראוהו עוד ושכחו את עונשו אבל עתה כי הוא נע ונד יראוהו הכל בעונש כבד כזה וייראו לרצוח נפש · ועל דרך הכתוב בתהלים נ"ט אל תהרגם פן ישכחו עמי הניעמו בחילך וגו' : תלאו ברפיון כו' · ומפרש את הכתוב וישם ה' לקין אות שקבע לו זמן מסויים להנקם ממנו וזה

פירוש מהרז"ו

אתה מן האדמה שלא תתן לך למחיתך כל כחך אלא פרנסה בדוחק : **יא** לעליונים ולתחתונים · מדקאמר גדול עוני מנשא משמע שנושא וסובל דברים החמורים רק עוני על שהוא גדול אינו נושא וסובל וזהו שנושא כל העולם עליונים ותחתונים וזה ע"פ מדה ט' וכמ"ש אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול מה שעשיתי אני אשא ואסבול · ע' ד"ר רים פר' ח' בא"א · והיא תפלה שכמו שסובל ונושא עליונים ותחתונים כך יסבול וישא עונו : גדול עוני מעון של אבא · דייק מדכתיב גדול עוני משמע שעון שלו גדול מעון אחר וזה ע"פ מדת ממעל ודרך קצרה גדול עוני ולא פירש מאיזה דבר גדול הרי בהכרח מרומז בהואה תיבה עצמה גדול עוני מעון אחר ועדיין לא היה אחר בעולם שחטא הרי בהכרח הכוונה על אביו וכאילו מפורש גדול עוני מעון אבא ואינו בדרך תמיה רק בדרך ווידוי ותשובה : הן גרשת · בלשון עבר ולקין עדיין לא גרש אלא עתה רוצה לגרשו על כן דורש על אדם שכבר גרש ופירושו שאל אדם כתוב הן האדם עד ויגרש וזהו הן גרשת האדם שכתוב בו הן האדם וכתוב בו ויגרש · ומ"ש אתמול שפירושו בזמן המוקדם · וכמ"ש לעיל פר' יז סי' ד' שמבריאת אדם ועד הריגת הבל לא פחות מק' יום · ומ"ש ועכשיו אתה מגרשני הייגו מ"ש אותו היום מעל פני האדמה כאלו כתוב הן גרשת כבר את אבא ואותי מג"ע שבג"ע נולד ועמו נגרש כמ"ש לעיל סימן ב' ועכשיו אתה מגרשני מעל כל פני האדמה : שמא מפניך אסתר · דורש מ"ם ומפניך אסתר שאינו בניחותא שא"כ כפר בעיקר וכן אונקלוס תירגם כאן ומפניך אסתר ומן קדמך לית אפשר לאטמרא · ופירוש הפסוק לפי זה · הן גרשת אותי היום מ. פני האדמה שלא יהיה לי מנוח בה אלא נע ונד ואגלי למקום קיבוץ חיות רעות ונחש · פי' שמכעסך אי אפשר לי להסתר ויהרגוני כי לא תאמר אותי מהם בכעסך עלי ואתה לא גזרת עלי אלא נדידה · ומ"ש כל מוצאי פירושו אחד מהם שיפגעני תחלה : **יב** בהמה חיה ועוף · שעדיין לא היה אדם אחר בעולם שהרי אדם לא הוליד אחר החטא ק"ל שנה עד שת ואביו ואמו לא יהרגו אותו ולמי אמר לכן כל הורג קין על כרחנו הכוונה על בהמה חיה ועוף · והנה התחיל ויאמר לו ה' והיל"ל לכן כל הורג אותך אלא שמדבר לאחר ולא לקין והיינו לחיה בהמה ועוף שהיו בעולם · ומ"ש לכן אני אומר הוסיף המדרש ב' תיבות אני אומר · שתיבת לכן פי' על שנתקבצו לתבוע דמי הבל ורוצים להרגו ועדיין לא גזר עליו מיתה על כן אני גוזר עליהם ואומר כל הורג קין יהרג · הנה הקדמתי שהמדרש ביחוד מיוסד על המדות (יותר משאר מדרשי חז"ל) · יען שבא לפרש התורה כסדר ודרשה זו על שהפסוק קיצר ולא פירש מה יעשה להורג קין וזה כלל גדול שלא בא לסתום אלא לפרש ומאחר שלא פורש הרי בהכרח שבמה שכתוב כבר מפורש מה יהיה אם יהרוג קין והיינו ע"פ מדת ממעל ומנגד כל הורג קין יהרג מדה כנגד מדה על שהרג יהרג זהו במעשה

כן בלשון עפ"י מדת ממעל כל הורג קין יהרג שעל שאמר לכן כל הורג קין הרי בכח מאמר זה שם עליו עונש ומדת מנגד מחייב שיהיה העונש מדה כנגד מדה ומדת ממעל לא הניח לנו להוסיף תיבה אחרת כמו יענש או ימות שהיה משמעותו איזה עונש שיהיה או מיתה טבעית אלא בהכרח להוסיף תיבת יהרג שדומה לתיבת הורג וכאילו מפורש לכן על שנתקבצו לתבוע דמו אני אומר כל הורג קין יהרג : א"ר לוי · לדעתי צריך לגרוס כאן ר' נחמיה במקום ר' לוי וכמו שהתחיל ר' יהודה ור"נ וכמ"ש בהרבה מקומות שהם חולקים יחד בפירוש הפסוקים ור"י דורש שבאו בהמות חיות ועופות ור' נחמיה דורש שבא נחש הקדמוני ויבואר בסמוך ומ"ש אח"כ ר' נחמיה אומר ולא כדינן לפי זה צ"ל ר' לוי ונחלפו שמות האומרים · אלא שאין לי על חילוף זה ראיה רק ממקומו הוא מוכרע שהמחלוקת של ר"י ור"נ בענין אחד · וטעמו של ר' נחמיה · כמבואר בדברי חז"ל הוא השטן הוא המלאך המות הוא היצה"ר שתחלה הוא מסיתו לחטוא ונקרא יצה"ר ואח"כ עולה ומסטין עליו ומקטרגו ונקרא שטן ואח"כ הורגו ויקרא מלאך המות · וכאן אחר שהחטיא את קין בא לתבוע דינו ממנו ולהרגו · כי לזה נברא ושליחותו הוא עושה · וטעמו של ר' יהודה שא"כ לא היה אומר כל הורג קין דמשמע שהיו רבים שרצו להרגו : ולא היה לו ממי ללמוד · צ"ע שהרי נלמוה מפי אדם על שפיכות דמים כמ"ש לעיל סוף פר' ט"ז · אך כוונת המדרש למ"ש בתנחומא כאן א"ל קין רבש"ע לא ידעתי ולא ראיתי הרוג מימי וכי הייתי יודע שאני מכהו באבן והוא מת · וזהו מ"ש ולא היה לו ממי ללמוד · וסובר בתנחומא כמ"ש לעיל פרשה זו סימן ח' באבן הרגו · (אך למאן דאמר שנתבונן מהיכן שחט אביו את הפר · הרי היה לו ממי ללמוד) וזהו לכן כל הורג קין ישפט במשפט הריגה אך קין עצמו נשפט כהורג בשוגג שגולה לערי מקלט כמ"ש לעיל פר' כ"א רים סימן ט' דעת רב שם : הזריח לו גלגל חמה · דורש גז"ש כמ"ש אצל חזקיהו מלך יהודה שאמר מה אות והחזיר החמה עשר מעלות שזרח למעלו עשר שעות יותר מכל יום מלכים ב' כ' וישעיה ל"ח · וסובר שעשה תשובה גמורה כמ"ש בסמוך רב ור"ח : שהזריח לו צרעת · כלשון הפסוק ד"ה ב' כ"ו י"ט והצרעת זרחה במצחו כי הצרעת של בהרת בהירה עזה בלובן כשלג על כן נקראת צרעת בלשון זריחה · והצרעת נקרא אות כמ"ש אצל יד משה לקול האות הראשון והיה זה לעונש על חטאו · והצרעת שנאמר בתוכחות כי הבא נקרא ג"כ אות כמ"ש שם והיה בך לאות ולזרעך : כלב מסר לו · כמ"ש פר"א סוף פרק כ"א הכלב שהיה שומר צאנו של הבל היה שומרו ע"ש שיתכן על קין כמ"ש כאן ומאחר שאנו רואים בטבע העולם שהכלב שומר אדוניו כן היה אצל קין ג"כ : קרן הצמיח לו · כלשון הכתוב שם אצמיח קרן לדוד · וכמ"ש בתנחומא על למך שראה את קין מרחוק והיה סבור שהוא חיה · וכמ"ש לעיל שנתכנסו עליו חיה ועוף ומאימת החיה בקרניהם ובזה הם ניצולים מהקמים עליהם וכן קין עשה לו קרן להנצל מהחיה · וזהו לבלתי הכות אותו כל מוצאו : עשאו אות לרוצחין · כמ"ש וישם ה' לקין אות שהיבה לקין מיותר שבו מדבר אלא פי' שעשה את קין עצמו אות לרוצחין לדורות שילמדו ממנו שלא לחטוא וסובר רב שעשאו אות לרוצחין בשוגג שדנו לקין כהורג בשוגג כדלעיל בדברי ר"י בסימן זה ועל כן נידון בגלות לרות מזרחית למקלט וכמ"ש לעיל פר' כ"א סימן ט' קדמת עדן ע"ש וסובר שלא עשה תשובה גמורה : ור' חנן סובר שעשה תשובה גמורה והוא הראשון שממנו למדו והוא אות להם : תלאו ברפיון · תלאו באויר · פי' שלא גמר דינו · והיה דינו תלוי עד המבול שהיה קץ כל בשר ע' לקמן פר' ל"ב סימן ה' ועי' שמ"ר פר' י"ב סימן ז' וסר' ל"א סימן י"ז ועי' לעיל פר' כ' סימן ז' שכפרפרה בלבה לפיכך קרבנה מרופרף : וימח את כל היקום · היל"ל את כל החי וכדומה מהו היקום על כן דורש על

ידי משה

ברוך הוא רק מאחר שמשל הוא כך אפשר לאומרו : אתמול גרשת את אבא וכו' · נ"ל לפי דאי' במסכת מכות פ"ב ואשר יבא את רעהו ביער יצא מגר בעה"ב שאין רשות לניזק ליכנס לשם אבא שאול אומר יצא האב המכה את בנו · ואדה"ר גרם מיתה לבניו וא"כ א"ל מ"מ אם גרשת את אבא ע"כ הוא מטעם שגרם מיתה לבניו וא"כ קאי ואשר יבא על הנכנס ברשות המזיק וא"כ הבל נכנס ברשותי א"כ למה אתה מגרשני כן נראה לו : הזריח לו חמה · פי' לפי שמצינו אות כזה גבי חזקיה מלך יהודה וכתיב והיו לאותות

משנת דרבי אליעזר

כלב מסר לו · ע"פ סוד נ"ל דאם לא חטא לא היה נקרא ב"ן כמו וויולד את בן ואחר שחטא י"ל שמתחלים יניקת כל"ב יונק וכמו שהכלב שנטל חרם ישלם נזק שלם בימי יתרו ועל שקפצו מסוג הבל נהרג וקין נטרד · ועפ"ז זהו שמסר לו דין כלב כנ"ל ולכך לא יהרג וכו' : קרן הצמיח לו · פי' מ"כ קרן ישועה ורחמים וכמ"ו איתא אות ו"ו מסר לו כ"ל פירושו על דרך דאיתא במקובלים שאות ו' הוא אות שהיים עוד נ"ל לפי דאיתא תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש שאותיות שמם סוי"ו ב"ה שם למעלה מספלים מרומזים על דין וזה אחר

מלפני ה׳ · מהיכן יצא · רבי יודן בשם ר׳ איבו אמר הפשיל דברים לאחוריו ויצא · כגונב דעת העליונה · רבי ברכיה בשם רבי אלעזר ברבי שמעון אמר יצא (טז) כמפרים וכמרמה בבוראו · רבי חמא בשם רבי הנינא בר רבי יצחק אמר (יז) יצא שמח · היך מה דאת אמר (שמות ד) הנה הוא יוצא לקראתך וגו׳ · ב פגע בו אדם הראשון א״ל מה נעשה בדינך · א״ל עשיתי תשובה ונתפשרתי · התחיל אדה״ר מטפח על פניו · אמר כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע · מיד עמד אדה״ר ואמר (תהלים צב) מזמור שיר ליום השבת וגו׳ · ג א״ר לוי המזמור הזה אדה״ר אמרו ונשתכח מדורו (ז) ובא משה וחדשו על שמו מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה׳ וגו׳ :

פרשה כג

א וידע קין את אשתו וגו׳ (שם מט) קרבם בתימו לעולם ד רבי יודן ור׳ פנחס · ר׳ יודן אמר מה סבורין הרשעים שקרבם בתימו לעולם וגו׳ (שם) קראו בשמותם עלי אדמות · טבריה על שם טיבירואים · אלכסנדריאה על שם אלכסנדרוס · אנטוכיאה על שם אנטיוכס · ורבי פנחס אמר קרבם בתימו לעולם · (א) למחר בתיהם נעשים קבריהם · (שם) משכנותם לדור ודור שאינן ה לא חיים ולא נידונין · ולא עוד אלא שקראו בשמותם עלי אדמות · ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך : ב ויולד לחנוך את עירד וגו׳ אמר רבי יהושע בן לוי כולן לשון מרדות הן · עירד · עורדן אני מן העולם · מחויאל · מוחן אני מן העולם · מתושאל · מתישן אני מן העולם · למך · מה לי ללמך ולתולדותיו · ויקח לו למך שתי נשים שם האחת עדה ושם השנית צלה · א״ר עזריה בשם ר׳ יהודה בר סימון כך היו אנשי דור המבול עושין היה אחד מהן לוקח לו שתים · אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש · זו שהיתה לפריה ורביה היתה יושבת כאלו אלמנה בחיה (נ״א בחיי בעלה) וזו שהיתה לתשמיש היה משקה כוס של עקרים שלא תלד · והיתה יושבת אצלו מקושטת כזונה · הה״ד (איוב כד) רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב · תדע לך שכן שהרי הברור שבהן היה למך

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ל״ח · ב ויקרא רבה פרשה י׳ · מדרש תהלים מזמור ק׳ · ג פדר״א פרק י״ט · קה״ר פרשה א׳ · פסיקתא רבתי פרשה מ״ו · ד ילקוט תהלים רמז תתמ״ג · ה סנהדרין ק״ח

חדושי הרש״ש

(ז) ובא משה וחדשו ע״ש · כי מן תפלה למשה עד לדוד מזמור שהם י״א מזמורים (ובכללם מזמור שיר ליו״ש) כולם משה אמרן כמו שפירש״י שם וכ״ה במדרש שו״ט :

חדושי הרד״ל

(טז) כמפרים · עמ״כ ג׳ הערוך כמערים · וכ״ה בויק״ר פ׳ י׳ : (יז) יצא שמח הד״א הנה הוא יוצא · בשו״ט מז׳ ק׳ גרס כד״א ויצא המן ביום ההוא שמח : סרמב״ן על התורה :

(א) למחר בתיהם כו׳ · דרש ליה על דור המבול שנטבעו פתאום בתיהם קבריהם וז״ש שאינן לא חיין

מתנות כהונה

ביסורים לכת נד כדכתיב ויצא קין מלפני ה׳ וישב בארץ נד ולא רצה ליפרע ממנו עד שבא שעתו שבא המבול ושטפו ובערוך פירש באויר אויל בלע״ז ריפ״א · [וכ״מ בש״ר פ׳ ל״א ובמדרש קהלת בפ׳ אם יוליד איש מאה וכעין זה הביא הילקוט בשם מדרש אבכיר ס״פ בראשית על שמחזאי שעשה תשובה ותלה עצמו בין שמים וארץ כו׳] : הפשיל · השליך דברי הש״י לאחוריו ולא השגיח בהן : ויצא כגונב כו׳ · שאמר לא ידעתי השומר אחי אנכי : כמפרים · כן הוא ג״כ גי׳ הערוך וי״ל לשון פרוסה וחלוקה שילא בלב חלוק שלא היו פיו ולבו שוין ובילקוט גרס יצא כמערים וכמרמה שאמר דכך תשובה גדול עוני מנשוא ובקרבו ישים ארבו ודייק מדכתיב מלפני כאילו יצא מלפניו ולא ידע שוב מה בדעתו : ה״ג במדרש תהלים עשיתי תשובה ונתפשרתי וכך בילקוט ובויקרא רבה פ׳ יו״ד בגליון גרס עשיתי תשובה ופשרתי · פירוש נתקרר ונח ממני רתיחת מדת הדין : ליום השבת וגו׳ · גרסי׳ וסיפיה טוב להודות לה׳ · [ועי׳ מדרש קהלת בפ׳ הבל הבלים] : למ״ד רמז על מי שלמד תורה לישראל :

פרשה כג שקרבם בתימו · שישארו בקרב בתיהם לעולם · או י״ל שבתיהם יהיו בקרבם ובמעמדם לעולם שיהיו לעולם ועד ויהיו משכנותם לדור דורים : עלי אדמות · על הערים אשר המה בונים קוראים שמותם וכדמפרש ואזיל : קבריהם · קרי ביה קבריהם בתיהם או כמו שמפרש המתרגם בבית קבורותיהן ישרון לעלם : לא חיים א נדונין · פירש״י שאין לדין דור המבול גמר שכל שעה הם קיימים ונידונים בדין גיהנם : מרדות · מכות ושממון ע״ש שמרדו בהקב״ה ונתחייבו כלייה : עורדן · פי׳ רש״י כערוד הזה שהוא דר במדבר ואין אדם יודע בו כך מאבדן אני מעולם · [וכן הערוך הביאו בערך ערוד] : מוחן · לשון וימח את היקום : למך מה לי וכו׳ · למך נוטריקון מה לי ללמך או מה לי ולך : שתים · שתי נשים : עיקרין · שעל ידו נעקר האם שלא כדי שלא תלד : הברור · הטוב והמובחר ובערוך גרס המבורר :

רש״י

ויצא קין מלפני ה׳ וישב בארץ נוד ולא רצה לפרוע ממנו עד שבאה שעתו שבא המבול ושטפו ברפיון כמה דתימא בתורת כהנים וקדשתו ואם לא רצה דפנו הכהן : ס״א · יצא כגונב דעת העליונה · שאמר להקב״ה לא ידעתי השומר אחי אנכי : ונפשרתי · כלומר יצאתי נקי והיינו ויצא קין :

פרשה כג ס״א שאינן לא חיים ולא נדונים · שאינן חיים מרוב צרות ולא נדונים שלא יגמר דינם לעולם שכל שעה הם קיימין ונדונים בצרות גיהנם : כולהון לשון מרדות · על שם שמרדו בהקדוש ב״ה נקראו כך · ע״כ : עירד עורדן אני מן העולם · כערוד שהוא במדבר ואין אדם יודע בו כך מאבדן מן העולם שאין אדם יודע בהן : ס״א · מה לי ללמך ולתולדותיו · למך דרים כלומר אין חפצי בו · ע״כ : רועה עקרה לא

מזמור שיר ליום השבת · נוטריקון משה והטיל למ״ד ביניהם מפני שנוח יתירה ואות

פירוש מהרז״ו

קין מי שכתוב בו ויקם קין על הבל אחיו ויהרגהו · לפיכך וימח : יג מהיכן יצא · לפי פשט הכתוב ויצא קין מלפני ה׳ משמע שהיה לפני ה׳ ויצא ממנו · ויקשה וכי בית המקדש היה אז או בית מיוחד לעבודת ה׳ שהיה עמו ויצא מלפניו · ע״כ דורש שהפשיל דברים לאחוריו · לפיכך מהדברים שאמר לפני ה׳ אלא דברי ריבות ותרעומות · וזהו הכוונה בילא מלפני ה׳ כי לא לפניו חנף יבא : כמפרים · פי׳ כחזיר שהוא מפרים פרסה והוא שוכב בטיט חוצות ופושט טלפיו לומר ראו שאני טהור וכן קין הראה עצמו שהוא טהור וכשר ושב בתשובה ולבו היה מלא מרמה · ובויק״ר פר׳ י׳ סימן ב׳ הגי׳ הפשיל בגדיו לאחוריו ויצא כמערים וכמרמה בבוראו : יוצא לקראתך · וס״ד וראך ושמח בלבו : פגע בו אדה״ר · שקין גלה לקדמת עדן כמ״ש וישב קין בארץ נוד קדמת עדן מקום שהיה אדם שם כמ״ש ויגרש ה׳ את האדם וישכן מקדם לג״ע וכו׳ כדלעיל פר׳ כ״א סימן ט׳ : עשיתי תשובה ונתפשרתי · פי׳ פשרה עשה מחטאי ועשי שגבה ממני מקלתו ולא כולו · ובויק״ר פרשה י׳ שם ובמדרש תהלים שם הגי׳ ג״כ ונתפשרתי · והכוונה כי גזר עליו נע ונד ולאחר התשובה כתוב וישב בארץ נוד כן הוא בדברים רבה ריש פר׳ ח׳ שהתפלה עושה מחצה ע״ש : ואמר מזמור שיר · פירוש מאמר זה למדתי מפר״א פרק י״ט וכן הוא במדרש תהלים מזמור צ״ב בלשון הפר״א · וז״ל בי ילמדו כל הדורות שכל מי שיודה פשעיו ועוזב ניצול מדינה של גיהנם שנאמר טוב להודות לה׳ הרי שמפורש מ״ש להודות מלשון ווידוי על כן שייך מאמר זה לתשובה וכאן הכוונה על סוף הפסוק · ואחר כתבי זאת מצאתי במדרש תהלים מזמור ק׳ כל מאמר זה ושם הגירסא פתח ואמר טוב להודות לה׳ מבואר כמו שכתבתי : וחדשו על שמו · כמ״ש פסיקתא פר׳ מ״ו ובא משה והתחילו בראשי אותיות שמו · מזמור שיר ליום השבת וכו׳ ופירושו שראשי תיבות מזמור שיר ליום השבת למשה · גם משה נקרא טוב כמ״ש ויק״ר ריש פר׳ א׳ :

פרשה כג סימן א וידע קין · וס״ד ויהי בונה עיר · ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך וכמ״ש בסוף הסימן : קרבם בתימו לעולם · פשט הכתוב שקרבם של רשעים ובטנם הם בתיהם ומשכנותם לעולם ולדור דור לא יתכן · על כן פירש ר׳ יודן שכך פירוש הכתוב בהנהגת רשעים ומעשיהם ודעתם לא יתכן אלא בדרך זה שסוברים שקרבם ובטנם הם בתיהם לעולם ושם ישכנו לדור ודור · ועל כן בוטחים על חילם ועשרם · וכל יגיעם למלא בטנם בחמס וגזל · שאם לא היו סוברים כן לא היו עוסקים כל כך בעסק קרבים והבטן · ולא היו קוראים בשמותם עלי האדמות · וכ״כון הזוהר כך גם דאזיל בהאי עלמא חשיב דדיליה הוא תדיר ויתאחר בגויה לדרי דרין · ודעת ר׳ פנחס שהם דברי הכתוב ולא דעת הרשעים · וכוונת הכתוב איך בוטחים על חילם ומתהללים ברוב עשרם · הרי למחר בתיהם נעשה קבריהם · פי׳ סוף כל סוף ימותו ויהיה בתיהם בתוך קבריהם לעולם לדור ודור · ודורש קרבם בהיפוך האותיות קברם · וגדרש ע״פ מדה כ׳ אא״ע לקברם ת״ע לקברם והיינו במותם שאז יהיה קברם בתימו לעולם אף בעת תחית המתים שהכל יקומו והם לא יקומו במשפט והקבר לעולם קיים כי הארץ לעולם עומדת : ולא עוד · פי׳ לא די שלא יקומו בתה״מ אלא שעוד יהיו לחרפה ולדראון עולם על זכר גאותם ורשעתם שקראו בשמותם עלי האדמות שבנו עריה וקראו בשמותם לזכר עבודה כוכבים באדמה ולא חשיב רוחם אל האלהים וזהו מ״ש כאן ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חניך בהכבש בעבודת כוכבים שם עולם להם : ב ויולד וכו׳ לשון מרדות · לקמן סוף פר׳ כ״ד סוף סימן ו׳ וסוף פרשה כ״ו מדכתיב בסוף סדר בראשית אנשי השם מלשון תליפה ותפירה · ומ״ש אני אני ד׳ פעמים היינו מדכתיב שם אל ד׳ פעמים אלו שם רשעים בפסוק זה להורות אשר שם אל יעדור וימחה ויפרש אותם מן העולם והנה בשם עירד ומחיאל ומתושאל יש בשם התיבה עצמה משמעות לרעה דורש כל התיבה על פי מדת ממעל לרעה אך בשם למך אין בתיבה עצמה משמעות לרעה דורש התיבה נוטריקון ל׳ מ׳ ך׳ מה לי ללמך תמ׳ על תיבה מה והל׳ על תיבה לי יהך׳ על תיבת למך · ומ״ש ולתולדותיו כי כתוב שם למך קודם לקיחת נשיו ואחר לקיחת נשיו והוליד מהם תולדות · ובתנחומא איתא שנבלעו ד׳ משפחות הנוך עירד מחויאל מתושאל כשהרג למך את קין : אנשי דור המבול · דורש כן מפסוק רועה עקרה לא תלד שכל הפרשה שם מתפרש בדור המבול כמ״ש סנהדרין ק״ח ולקמן פר׳ ל׳ סימן ב׳ ובכמה מקומות · וכאן ק״ו מלמך שהיה הברור שבהם שהאריכה התורה בפרטי סיפוריו וכמ״ש לקמן סימן ד׳ שהתפאר ור׳ איש הרגתי : רועה עקרה לא תלד · הוקשה לו מ״ש כפל לשון עקרה לא תלד ואיך ולמה הוא רועה אותה על שאינה יולדת · והאלמנה לא ייטיב איך האלמנה היפך העקרה ועוד שלא ייטיב משמע שאינו מטיב לה אבל אינו מריע לה ושם בראש הפרשה אמר יחבלו שור אלמנה · על כן דורש שהאלמנה והעקרה שתיהן נשיו ומ״ש רועה עקרה היינו שמנהג אותה ומשגיח עליה וכל מעינו בה ומשקה אותה כוס עקרין שלא תלד ומאכילה מאכלים שגורמים שלא תלד וזהו רועה עקרה באופן שלא

יפה תואר

וזה בימי המבול ובעיקר המחלוקה בין אלו התולקים מה היא האות אשר שם ה׳ לקין י״ל כי קין הת׳ ומפניך אסתר אם אהיה בהסתר פנים ותסיר השגחתך ממני הלא אהיה משחק אל המקרה והיה כל מוצאי יהרגני · ולכן שם ה׳ לקין אות כי ידעו הכל אשר עין ה׳ צופה עליו ואינו בהסתר פנים · ור״י אומר כי שם ה׳ לקין אות לטובה בגלגל חמה בהזריח לו וראו הכל כי לא הסתיר ה׳ פניו ממנו ויפחדו לגעת בו לרעה · ור״נ חולק ע״ז כי לא יעשה ה׳ אות כזה לרשע כמוהו אבל לרעת זרחה לו ובזה יראו כי ה׳ יוכיחהו וייסרהו ועד״ה וה׳ חפץ דכאו החלי ולא יגעו בו כי כבר קבל ענשו [ואולי מפני דהכל בורחים מן המצורע ובדד יושב כי דבר ילך לפניו ולכן לא יקרבו אליו להרע לו] והאומר כלב מסר לו הוא עד״ה ותית השדה השלמה לך · או ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו · כי המיתו היתה על כל חיתו יער בשביל השגחת ה׳ אשר היתה עליו · והאומר קרן הצמיח לו · כי השגחת ה׳ תגבר על האדם לפי שכלו ותבונתו וכמ״ש המורה בח״ג · וז״ש שהריס ה׳ קרן תבונתו ובזה גברה גם עליו השגחתו להצילו מכל שוד ושבר : מהיכן יצא כי אין נסתר מנגד עיני הקב״ה ואיך שייך ויצא קין מלפני ה׳ · ומ״ש לפני זה ומפניך אסתר זה אמר בתמיה וגם פי׳ בהסתר פני השגחת ה׳ · אבל מלפני ה׳ לא יאמר רק בסולך מא״י לחו״ל כמו ביונה דכתיב מלפני ה׳ הוא בורח כי בחו״ל אין הנבואה שורה שם וכדאיתא במכילתא אבל הכא לאו בא״י היה · וכן ויצא השטן מעם פני ה׳ הכוונה להורות שאין מלאכי הבלה לפני ה׳ וע״ד לא יגורך רע · אבל פה היה לו לכתוב ויצא קין ממקומו : הפשיל דברים לאחוריו כו׳ כמפרים וכמרמה כו׳ · כוונת שניהם אחת היא כי השליך דברי ה׳ אחרי גיוו וחשב לגנוב דעת הבורא ומר אמר בהאי לישנא ומר אמר בהאי לישנא והמדרש הביא דברי שניהם אף כי אין חילוק ביניהם : כמפרים · פי׳ שהראה עצמו חסיד ועניו כזיוף כמו החזיר שמראה טלפיו הפרוסות ואומר ראו שאני טהור וכדלקמן בויק״ר פי״ג : עשיתי תשובה ופשרתי · כ״ה הגירסא בקצת ספרים ופירושו ופשרת מהעונש שהקיל עלי : ואמר מזמור שיר ליום השבת · אולי דריש שבת מלשון תשובה ופי׳ ליום שקבל ה׳ תשובה וטוב הוא ה׳ לשמודים לפניו :

מה סבורים הרשעים שקרבם בתימו לעולם · פי׳ שלעולם יקומו בקרב בתיהם · ובא הכינוי על קרבם ואח״ז הכינוי בתימו ע״ד הנני מאכילם את העם הזה · שבא מאכילם בכינוי ואח״ז הכינוי את העם הזה · וקראו בשמותם עלי אדמות כדמפרש · כאשר לעולם יחיו כי אם זכרו אשר ימותו אז הבינו כי אחרי מותם אין חפץ להם עוד בכל אלה · כי גם לזכר עולם לא יועילו להם אחרי כי ברוב ימים הרוב ימרכו : בתיהם נעשים קבריהם · ע׳ בזה בביאור הרי״פ · ומ״ש אח״ז ולא עוד אלא שקראו בשמותם עלי אדמות · בא לפרש כי עוד הרעו לעשות כזה כי ישאר אח״כ שמם לקללה כדאמרינן לקמן בפ״ל תקולל חלקם בארץ מי שפרע מדור המבול · וז״ש קראו בשמותם שיקרא הקללה בשמם בכל הארצות : כאלו אלמנה בחיים כנ״ל ופי׳ בחיי בעלה היא כאלמנה וכמו״ש בפלגשי דוד ותהיינה אלמנות צרורות עד יום מותן אלמנות חיות : הה״ד רועה עקרה לא תלד · ומפרש כי את העקרה אשר לא תלד ירבינה ויפרנסנה כטוב לה · ויתפרש רועה כמו האלהים הרועה אותי מעודי · ואת האלמנה אשר יבוא עליה רק לפריה ולהוליד בן לא ייטיב וידחה אותה מעל פניו : הברור שבהם היה למך · כי כאמרו כי איש הרגתי לפצעי

משנת דרבי אליעזר

שאמר הגידו האותיות לאחור ונדעה כי אלהים אתם וכשהם נאמרים למטה הם תמים שתיבת כשהקדוש ברוך הוא אומרם אבל כאן שתקף הקב״ה יקין על מלאו הם דין כמו למעלה זה הוא בשאר אותיות השם מצא״ב סוי״ו הוא למעלה ג״כ תמים ע״ד שאמרו חכמינו ז״ל כתוב ו׳ הפוכים פי׳ שאין שינוי בוי״ו בלל אם נכתב מהופך ע״כ סוי״ו הוא אות תמיד ואם כו ז״ש אות וי״ו מסר לו ולא שאר אות מן ד׳ אותיות סוי״ם וק״ל :

ידי משה

להודות וגו׳ : ונתפשרתי · פי׳ כמו לשון פשרה שעשתה תשובתו חציה שמתחלה נגזרה עליו נע ונד ונסים תסיס בארץ, ואחר כך נתבטל החציה כדאיתא בגמרא ונופל עליו לשון פשרה כדרך הפשרים וזהו כוון המדרש תהלים שגורס נתפשרתי לפי שתשובה עושה מחצה וק״ע :

ילקח ב' נשים · הה"ד ויקח לו למך שתי נשים שם האחת עדה דעדה מיניה · ושם השנית צלה · שהיתה יושבת בצלו: ג ותלד עדה (א) את יבל וגו' א (ב) לשעבר היו מקנין להקב"ה במטמוניות · חזרו להיות מקנין אותו בפרהסיא · הה"ד (יחזקאל ח) אשר שם מושב (ג) סמל הקנאה · ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תופש כנור ועוגב (ג) (ג) אדריכולין ובורבלין · וצלה גם היא ילדה את תובל קין · רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר זה תבל עבירתו של קין · קין הרג ולא היה לו במה להרוג · אבל זה לוטש כל חורש נחושת וברזל · ואחות תובל קין נעמה · א"ר אבא בר כהנא נעמה אשתו של נח היתה · למה היו קורין אותה נעמה שהיו מעשיה נעימים · ורבנן אמרי נעמה אחרת היתה · ולמה היו קורין אותה נעמה שהיתה מנעמת בתוף לעבודת כוכבים: ד ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי · ב רבי יוסי בר חנינא אמר תבען לתשמיש · אמרו לו למחר המבול בא · נשמע לך ונהיה פרות ורבות למארה · אמר להן כי איש הרגתי לפצעי · שיבואו עלי פצעים בשבילו · וילד לחבורתי · שיבואו עלי חבורות בשבילו · אתמהא · קין הרג ונתלה לו ז' דורות · ואני שלא הרגתי אינו דין שיתלה לי (ד) על זה · רבי אומר ה"ז ק"ו של חשך · א"כ מהיכן גובה הקב"ה שטר חובו · רבי יעקב בר אידי בעי קמיה דר' יוחנן אם איש למה ילד · ואם ילד למה איש · א"ל איש לאברים וילד לשנים · אמר להן איתא ניזיל גבי אדם · אזלון לגבי אדם · א"ל עשו אתם שלכם והקב"ה עושה את שלו · ואמרין ליה אסיא אסי חיגרתך · ג כלום פרשת מחוה הרי ק"ל שנה אלא כדי שלא תעמיד ממנה בן · אתמהא · כיון ששמע כן נזקק להעמיד תולדות: ה וידע אדם עוד את אשתו · ד נתוסף לו תאוה על תאותו · לשעבר אם לא היה רואה לא היה מתאוה · עכשיו בין רואה בין שאינו רואה הוא מתאוה · רבי אבא בר יודן בשם רבי אחא (ד) רמז למפרשי ימים שיהיו נזכרים את בתיהם ובאים מיד · ותקרא את שמו שת כי שת לי אלהים

מסורת המדרש א פתיחתא דאיכה רבתי פתיחה כ"ג · ילקוט כאן רמז ל"ח · ילקוט יחזקאל רמז שמ"ח · ב תנחומא סדר זה סי' י"א · ילקוט כאן רמז ל"ח ; ג עירובין דף י"ח · לקמן פרשה כ"ד · עיין לעיל פרשה כ' מה שנרשם שם · ד פסיקתא רבתי פרשה ט"ו:

חדושי הרד"ל

ולא גדויין ועיין מ"כ : (ב) לשעבר כו' · במטמוניות כו' בפרהסיא כו' · דרש יושב אהל ומקנה בגבתלה היו יושבים עם עבודת הכוכבים באהל במטמוניות ואחר כך חזרו להיות ומקנה בלא אהל בפרהסיא ועיין ילקוט סדר פרשת בראשית ז"ה אנוש כו' בשם מדרש : (ג) אדריכולין · ע"ש הוא כי אדריכל הוא אומן הבונה · ובערוך גרס ערבלין והוא כלי זמר : (ד) רמז למפרשי ימים · עיין מ"כ ופירושו הנ' מבואר בפסיקתא דפ' החדש ע"ש :

חדושי הרש"ש

(א) את יבל כצ"ל : (ב) סמל הקנאה המקנה כצ"ל ובזה לא נצטרך למש"כ המ"כ : (ג) אדריכולין ובורבלין · עיין לקמן פ"כ וביד"מ שם אות ז' ובערכין (יוד ב') תד"ה הארדוולים : (ד) על זה · בד"י היה כתוב

רש"י

לא תלד · מאכילה ומקשטה · ולאלמנה לא ייטיב זו היתה אשתו אחרת: תדע לך שהרי למך הגבור שבהם · המובחר שבהם ולקח שתי נשים: שם האחת עדה · שהיתה עדויה מעליו כד"א ויסר ומתרגמינן ואעדי: ס"א · לשון אחר עדה לצורך הריון ותסר ועדיה: מקנין · מכעיסין להקב"ה בהבליהם · ע"כ: סמל הקנאה · המקנה בברייתא דרבי יוסי דל"ב מדות אבי יושב אהל ומקנה שהיו מקנין בסתר חזרו להכעיס בגלוי ומשמיעין את קולם שנאמר אבי כל תופש כנור ועוגב (בראשית ו) חזרו להיות מתגלין בכל פעם ס"א בכי: כעס ע"כ שנאמר תובל קין ואחות תובל קין שחזרו לתבל בזנות כמה דתימא תבל עשו (פ' קדושים) ס"א סמל הקנאה פסוק הוא ביחזקאל ופירושו אשר שם בהיכל מושב סמל הקנאה שהיו מקנין להקב"ה בפרהסיא · בברייתא וכו' · ע"כ: ועוגב ערדבלין · כלי שיר כהדא דתנינן הרדבלין לא הי' במקדש · ס"א הרדבלין היה במקדש כדי לערבב את הנעימה ומאי דגרסי' לא היה במקדש שבוש הוא שעל כן יסד הפייט שירת ערבוב עוגב שיר ניב הפה לערבב · זה בפה וזה בכלי · שאותן הלוים המשוררין בפה קול ערב לא ישירו בכלי ואותן המשוררין בכלי לא ישירו בפה שאין זה נכנס באומנות חבירו דכתיב ביה מיתה כדכתיב וזאת עשו להם וחיו ולא ימותו בגשתם את קדש הקדשים כשורר ושמו אותם איש איש על עבודתו ואל משאו (פ' במדבר) · זה באומנתו שלו וזה באומנתו שלו וסמוך ליה ולא יבואו לראות כבלע את הקדש ומתו (פ' במדבר) שלא יהיו נבלעים ומעורבבים זה באומנות של חבירו אלא זה ינגן בכלי שיר וזה ישיר בפה כדי לערבב את הנעימה ע"כ: זה תבל עבירתו של קין · שהיה מתקן חרבות · קין הרג ולא היה לו כלי להרוג וזה תיקן חרבות ורמחים להרוג בהן בני אדם · סייע בעבירתו של קין ונתן בהן תבלים כאדם שנותן בקדירה תבלין ליתן טעם בתבשיל · ואלו הן תבלין שנתן בה · כלי זיין שתיקן: ס"א · כי עד שבעה דורות יוקם קין · לא ותשוב מקין ועד למך לא היו אלא ששה דורות תולדותיו של למך ישלימו לשבעה דורות ועל כן סרבו. נשי למך לשמוע אליו פן יולדו בניהם למארה. ע"כ: אתמהא · קין שהרג במזיד נתלה לו שבעה דורות אני שלא הרגתי אלא בשוגג בדין שיתלה לי שבעים ושבעה: אם כן מהיכן הקב"ה גובה את חובו · כלומר חובו מדור המבול: כי שת לי אלהים זרע אחר כו' נסתכלה

מתנות כהונה

דערדה מיניה · שהוסרה ממנו עדה לשון הסרה כד"א ויסר ואעדי: מקנין · לשון כעס וקנאה להקב"ה וכדמפרש ואזיל ודרש לשון אהל ומקנה שיושבין בסתר באהלים ומקנים בעבודת כוכבים שלהן ואחר כך בפרהסיא בכנור ועוגב: סמל הקנאה · לשון מקנה והאי קרא איירי בקנאה של עבודת כוכבים · [ועי' בפ' ואתחנן]: תבל עבירתו כו' · תקן אותה כזה שנותן תבלין בקדרה ומתקנה · [וכ"פ רש"י בפי' החומש]: אדריכלין ובורבלין · [פירש רש"י] מיני כלי זמר הן · [וכ"פ הערוך ערך הורדלום]: נעימים · בכשרות: נשמע לך · אם נשמע לך: למארה · לקללה ולחסרון כד"א את המארה: כי איש הרגתי כו' · פירש רש"י בחומש וכי אני הרגתי את הבל שהיה איש בקומה וילד בשנים וכדלקמן: חשך · שאין לו שחר וטעם: א"כ כו' · שגם בניו יאמרו כן מק"ו שלא שמאו גם המה ומהיכן יגבה הקב"ה את חובו מדור המבול · [וכ"פ רש"י]: לאיברים · גדול בקומה: איתא ניזיל גרסי' · פי' בואו: אסיא אסי כו' · רופא רפא את חיגרתך כלומר מכתך והוא לרך משל שהוא עצמו לא היה עוסק בפריה ורביה: [ה"ג וידע אדם עוד את אשתו]: נתוסף כו' · עוד קדרים לשון רבוי: אם לא היה רואה · את חוה: למפרשי ימים כו' · פירש רש"י יפקדו נשותיהם בהשמים סמוך לפרישתן ויבאו מיד לספינה כי כן עשה אדם אע"פ שהמבול בא מיד לא מנע מלהעמיד תולדות עכ"ל · ועי"ל רמז למפרשי ימים אף על פי שרחוקים מביתם יעוררו תאוותם וימהרו ביאתם לביתם לקיים עונתן אחת לשבה הדשים כי כן מצינו גבי אדם שאע"פ שלא היה רואה את אשתו היה מתעורר תאוותו ולשון הספר מוכיח כן ודו"ק:
נסתכלה

יפה תואר

פצעי בתמים שאם הרגתי איש הלא ידי נקיות הגם משמע שהלך ביושר: שהיתה יושבת בצלו · וא"ג דכתיב וצלה ילדה גם היא ואם השקה אותה כוס של עקרין איך הולידה אח"ז וי"ל ששתתה ולא הועילה ולכן אמר הכתוב גם היא להגיד לנו אף כי השקה אותה כוס של עקרין מ"מ לא הועילו מעשיו ויולדה: נעמה אשתו של נח היתה · פי' כי גמרא גמירי להו אשר שם אשת נח היה נעמה ודרשו כי היא היתה אחות תובל קין · וזה שאמר הכתוב אע"פ שתובל קין היה רשע מ"מ אחותו היתה נעמה בנעימה במעשיה ולא למדה ממעשי אחיה · ורבנן חולקין ע"ז דא"כ לקח נח אשה זקנה כי הוא נולד אחריה כמה דורות · ולכן אמרו כי נעמה אחות תובל קין אחרת היתה והיא היתה רשעת כאחיה · והכתיב הומר כי לתובל קין היתה אחות הדומה לו ברשעתו ומה היה נעמה שהיתה מנעמת בתוף לעבודת כוכבים: למחר המבול בא כו' עי' בביאור הרי"פ: כיון ששמע כן נזקק כו' · פי' כי הוא פירש מאשתו לענות נפשו בתשובה · וכיון ששמע שמזה תצא תקלה לאחרים שילמדו ממנו והנשים תפדנה מבעליהם לכן הוזקק להזדקק לחוה ולהעמיד תולדות: נתוסף לו תאוה כו' דריש מלת עוד כי מיותר

פירוש מהרז"ו

שלא תלד גם רועה אותה בתענוגים על שאינה יולדת · ומ"ש ולאלמנה לא ייטיב · היינו אשתו השניה שהיא היפך העקרה שלא תלד ולאלמנה היא היולדת: וע"כ פירושו על אשתו היולדת שיושבת בביתו אבילה אלמנה שאינו רועה אותה בתענוגים ואינו משגיח עליה להיטיב לה אבל להעקרה מטיב לה · ובכלל מ"ש לא ייטיב שאינו מקשט אותה כמ"ש לקמן פר' כ"ו סימן ה' כי טובות הנה כשמטיבים אותה לבעלה פי' כשמקשטים אותה לבעלה · ולקמן פר' פ"ג סימן ד' מהטבחא הרי פירושו שהאלמנה אינו מקשט והעקרה מקשט ולכוונה זו פירש הכתוב שמותן של נשי למך על דרשה זו שעל פי מדה י"ג שבאיוב מפורש · איך שנהגו עם נשיהם דורש כאן מדת ממעל עדה כו' : עדה דעדה מינה · שסר ממנה · סר בלשון ארמית עדה והיינו האלמנה שלא הטיב לה · וצלה שיושבת בצלו לתענוג בלבד · אך למך לא הצליח בעקרה שלו שכוון בה שלא תלד אך וצלה ילדה גם היא שתיבות גם היא מיותרים אלא שהפסוק מודיע לנו שהיה דבר חדש שלא היה אצל כולם שילדה גם היא · ובירושלמי יבמות פרק הבא על יבמתו הדרשה בהיפך ע"ש · ומלמך דורש בנין אב מדה ח' שכל דורו עשו כו': ג לשעבר היו מקנין · בא לפרש מ"ש יושב אוהל ומקנה שלפי פשוטו פירושו שהיו יושבים באוהלים ולא היו סוחרים ולא פורשי ימים · ועסקם לרעות מקנה · וא"כ אין מעשיהם כמעשה יעקב שכתוב בו יושב אוהלים והיה רועה צאן ומקנה אלא שאם כן הו"ל ורועי מקנה או ורועים לבד ולעיקר חסר על כן דרש ומקנה מלשון קנאה ודורש גז"ש כמ"ש ביחזקאל ח' אשר שם מושב סמל הקנאה המקנה וכן כאן שהיו יושבים באהליהם ומקנאים להקב"ה במעשיהם הרעים · וכאן לא הביא כל המאמר וקיצר · ועיקר המאמר בפתיחתא דאיכה רבתי כ"ב הוי מגיעי בית ע"ש באריכות ותבין כאן · ועי' במ"ר פר' ע' סי' מ"ט : זה תבל · פירוש למה נקרא שמו תובל קין ע"פ מדת ממעל תבלין בלשון משנה: אבל זה לוטש · והמציא כלי משחית לרוצחים: אשתו של נח · וא"כ מ"ש נעמה הוא לשבח שהיו מעשיה נעימים וכמ"ש אצל נעמי במדרש רות הפך מרה שם אף ע"פ שכל השמות שבפסוקים אלו הם נדרשים לרעה כמ"ש בסימן זה ובסימן הקודם אך שם נעמה כמו נעמי כנ"ל · ודעת רבנן שגם זה לרעה כמו כל השמות הנ"ל והדבר למוד מענינו : ד תבען לתשמיש · מאחר שכתוב ויאמר למך לנשיו וכו' נשי למך וכו' ולא פירש מה ישמעו הרי בהכרח שמפורש כאן בפסוק מה שאמר כי לא בא לסתום אלא לפרש · והיינו מ"ש לנשיו וכמ"ש נשי למך בדבר המיוחד ושייך לנשיו · גם דורש סמוכים שכתוב מיד אחריו וידע אדם עוד את אשתו · וילמוד סתום מן המפורש וכמ"ש בסוף הסימן : כי איש הרגתי · וכי קין אני שהרגתי איש בפצעים וחבורות שיבואו לי פצעים וחבורות וכוונתו מאחר שלא חטא בהריגת איש לא יענש באיבוד זרעו · ודורש כן מסיפא דקרא כי שבעתים יוקם קין וכו' הרי הדבר למוד מסיפא דקרא שמדבר מקין שהוא הרג איש וילד בפצע וחבורה ועמ"ש לעיל פ' כ"ב בסימן ח' בביאור : קין ה"ג · לפרש מ"ש כי שבעתים יוקם קין היינו ז' דורות אע"פ שחטא ואני לא חטאתי ק"ו שיתלה לי ז' דורות כמו לקין ועוד שבעים דורות יתלה לי שהרי לא חטאתי וא"כ לא יאבד זרעי במבול · והז' דורות המה קין חנוך עירד מחויאל מתושאל למך ותובל קין והרג על ידי למך ותובל קין · לדעת התנחומא וכן נראה סתימת דברי המדרש · שאמר ז' דורות · וכמ"ש לקמן סוף סימן ה' מתשהו של הבל נהרג קין · וחולק על מ"ש לעיל פר' כ"ב סימן י"ב תלאו ברפיון ונשטף במבול · וכאן סובר שנהרג בדור ז' וכן נראה דעת התרגום שתרגם שבע דרין אתליאו לקין · גם יתכן שסובר מדרש זה שלא נהרג קין ע"י למך · אלא נשטף במבול כנ"ל ומ"ש ז' דורות ועד המבול הוא יותר מז' דורות יהיה פירושו שעתה כבר הוא דור שביעי ועדיין הוא חי וכל עוד שיחיה קין יותר יתחזק הקל וחומר שיתקיימו זרעו של למך (ודרש קל וחומר בלא דיו שאם ידרוש דיו אין ללמוד אלא ז' ולא ע"ז) : ק"ו של חושך · פירוש של הבל ואין בו טעם שסותר דרכי הש"י ודרך התורה לשלם עון אבות אל חיק בניהם והכרח שהוא עם בניו יסבלו עון אדם וקין ומאחר שזרעו רשעים גמורים ונדונים בחטאם אין כאן קל וחומר כלל מקין · וסוף סוף רשעים יאבדו בעונם: אם איש למה ילד · מאחר שאנו דורשים דברי למך על מה שמפורש בתורה במקום אחר שהרג קין להבל שזה כוון למך כמ"ש יוקם קין וכנ"ל וקין לא הרג אלא איש אחד · וא"כ למה אמר למך כי איש הרגתי וילד · ע"כ דורש שהבל בהבל מדבר וקרא אותו איש וילד שהיה איש בגופו וילד בימים · כמ"ש לעיל פר' כ"ב סימן ד' שלא היה הבל בעולם יותר מל' יום ואף לדעת שהעתקתי לעיל שהיה אז הבל בן מ' שנה אעפ"כ היה איש וילד ביום הולדו שהרי קין והבל נולדו ביום שנבראו אדם וחוה שעלו למטה שנים וירדו ארבע · ובאופן זה היה גדולים ג"כ שהוא מגודלים מיד בנעוריהם: איתא ניזיל · בתנחומא הגי' נלך אצ"ד הלכו להם אצל אדה"ר : אסי חגירתך · אם הרופא חיגר ברגלו ורוצה לרפאות לחיגר אומרים לרופא רפא תחלה את חגירתך ואח"כ תרפא של אחרים · כך אתה אדם פרשת מאשתך ולנו אתה אומר לעסוק בפו"ר · ודורש סמוכין כמ"ש בדים הסימן ועי' לעיל פר' כ' סימן ח' · ומ"ש ק"ל שנה מפורש בסמוך בפר' זה ספר תולדות אדם: ה נתוסף לו תאוה · שהרי תחלה כתיב והאדם ידע וכאן כתיב וידע אדם ומה מלמדנו בתיבת עוד ע"כ דורש שהעוד והתוספת הוא בענין של וידע שאינו חפשי מתאוה אף כשאינו עם אשתו · שאם היה כתוב וידע אדם את חוה אשתו עוד היה פירושו שנתחבר עמה עוד הפעם אך מאחר שכתוב וידע אדם עוד קודם שכתב את חוה אשתו בא ללמד כנ"ל : רמז למפרשי ימים · בתוספות תאותו יש בו טובה רבה לצורך ישוב העולם · שהסוחרים המתרחקים מבתיהם ואינם רואים נשותיהם לא היו שבים לבתיהם · והנה אחר התאוה

ידי משה

היה פוה ורבה למארה · וא"ת והלא מצוה פ"ו לא נאמרה לב"נ וי"ל דכל מצוה שנאמרה לב"נ ונשנית בסיני לזה ולזה נאמרה לב"נ ולא נשנית בסיני לישראל נאמרה ולא לב"נ ופירש"י לישראל. אדרס מסיני ואילך: כתיב

זרע אחר וגו׳ · א רבי תנחומא בשם רבי שמואל אמר נסתכלה אותו (ח) זרע שהוא בא ממקום אחר ואי זה זה מלך המשיח · תחת הבל כי הרגו קין · ב מחטייה של הבל נהרג קין · לשני אילנות שהיו סמוכין זה לזה פכרה רוח את אחד מהן ונפל על חבירו ופכרו · כך תחת הבל כי הרגו קין מחטייה של הבל נהרג קין: ו ולשת גם הוא יולד בן ויקרא את שמו אנוש · ג בעון קומי אבא כהן ברדלא (ט) אדם שת אנוש ושתק · אמר ע״כ בצלם ובדמות מכאן ואילך נתקלקלו הדורות ונבראו (י) קינטורין · ד׳ דברים נשתנו בימי אנוש בן שת · ההרים נעשו טרשים · (ו) והתחיל המת מרחיש · ונעשו פניהן כקופות · ונעשו חולין למזיקין · א״ר יצחק הן הן שגרמו לעצמן להיות חולין למזיקין · מה בין דגחין לצלמא · למאן דגחין לבר נש: ז (בראשית ד) ד אז הוחל · א״ר סימון בג׳ מקומות נאמר בלשון הזה לשון מרד · אז הוחל לקרוא בשם ה׳ (שם ו) ויהי כי החל האדם הוא החל להיות גבור בארץ · איתיבון והכתיב וזה החלם לעשות · אמר להם קיפח על ראשו של נמרוד ואמר זה המורדן עלי · אמר רבי לוי לאשה שאמרה לבעלה ראיתי בחלום

מסורת המדרש א לקמן פרשה כ״ח · רות רבה פרשה ז׳ · ילקוט וירא רמז פ״ה : ילקוט דברי הימים רמז אלף ע״ב · ב ילקוט כאן רמז ל״ח · ג לקמן פרשה כ״ד · ילקוט דברי הימים רמז אלף ע״ב · ד לקמן פרשה כ״ו :

חדושי הרש״ש

כתוב בר״ת. ע״ז והכוונה למספר ע״ז דכתיב בקרא : (ט) אדם שת אנוש ושתק : פשוט דר״ל דכאן לא זכיר רק עד אנוש ואח״כ התחיל לחזור לראש מאדם כסדר : (ו) והתחיל המת מרחיש · עמ״כ שכתב דבראשונה לא הסריח המת · ועיין פסחים נ״ד ב׳ ג״ד עלו במחשבה לבראות ואם לא עלו דין הוא שיעלו על אדם ממש ובערך ערך גנפר הגי׳ מכא״ו קינן קנתרנין וכ״ה בלשון הרמב״ן ופי׳ כ״ל

חדושי הרד״ל

(ח) זרע שהוא בא ממקום אחר · עיין מ״כ וע״ל פנ״א וברות רבה פ״ז · (ושם ג״כ קראו בלשון זרע אחר אף על גב דלא כתיב שם אחר · רק ר״ל אותו הזרע הידוע) ואפשר לשון זה נסמך ללשון המקרא ריות והלאה יעמוד ליהודים ממקום אחר ודריש ליה על משיח : (ו) קנטורין · עמ״כ וכמדומה שצ״ל קטורין עיין ערוך ערך קטר שהליצני שפי׳ ליור ודמות אדם · ור״ל כאן שאינו אלא דמות אדם ולא קנאה וקנטור שהיו מקנין לה׳ בעבודת כוכבים שלהן ועיין בערוך ערך קונטורין :
אף

מתנות כהונה

נסתכלה אותו זרע כו׳ ידייק מדלא כתיב בן אלא זרע [והכי איתא בהדיא לקמן פנ״א ובמדרש רות פ׳ ז׳ ובערוך ערך כזית] ודרש זרע לשון זרות והוא מלך המשיח שבא מזרע מואב האסורים לבא בקהל · [וכ״מ במדרש רות פ״ח ובילקוט ריש דה״י · ובס׳ עבודת הקדש פי״ד מסתרי תורה פי׳ דדייק אחר לשון זרות ומשפחה מרוחקת וזה שבקשתי ומצאתי כתבתי] : תחת הבל כו׳ · משמע הבל הרג לקין ודריש יתורא דקרא : מחטייה · מפני החטא שנעשה בהבל : פכרה · שברה : ברדלא · בן דלא · דלא שם איש · [והכא איתא בהדיא במדרש חזית והרבה נמצאים בירושלמי וכן ברמב״ן פ׳ בראשית ועוד מצאתי בירושלמי תני אר״י בן פזי דבר דלא משמע שהוא שם יחוס משפחה. ע״ש אביהם הראשון ומצאתי בפירוש רש״י ברדלא שם לוי] : אדם שת אנוש · ברים דברי הימים ושתק ולא ספר הדורות מכאן ואילך : קינטורין · מכעיסין לפני המקום ואיתא בספר הזוהר פירוש שכשהאדם מכעיס להקב״ה במעשיו הרעים שאז נסתלק ממנו צלם אלהים [ודוגמא זו אחז״ל אין חיה שולטת באדם אא״כ נמשל לבהמה שנאמר נמשל כבהמות נדמו] וכדמפרש והולך ונעשו פניהם כקופות · [ובערוך ובילקוט וברמב״ם גרס קינסרן קיטין קנטורין ופי׳ בו לשון כעס וחרון] : טרשים · פירש״י חזקים כסלע ולא היו ראוים לחרוש ולזרוע פ״א שמתחלה היו גבוהים ורחבים ביותר והוא ברכה וטובה וכן שהבהמה א״י כמו שנאמר ארץ הרים ובקעות וע״ש בפירש״י ז״ל : מרחיש · רוחש ברמה ותולעה ובראשונה לא הסריח המת : חולין · הוא דרש לשון חולין כלומר נעשו הפקר וחולין למזיקים ששלטו בהם ובראשונה היו נבראים בצלם אלהים והיו המזיקין בדילין ובורחין מפני צלם הקדוש ועכשיו משנבראו כקופות וסר צלם אלהים מעליהם המזיקין יכלו להם : מה בין כו׳ · כך היו אומרים מה בין המשתחוה לצלם עשוי כדמות או בין המשתחוה לאדם החשוב ממנו אמר הקב״ה אין צלם אלהים חשוב בעיניכם יסור הצלם מעליכם והמזיקים ימצאו מקום לשלוט בכם : וזה החלם · והרי הם ד׳ : קיפח · הקב״ה הכה על ראשו של נמרוד ואמר לפמליא של מעלה זה החילם והדריכם למרוד במקום ונמרוד כבר חשיב ליה הוא החל והאי קרא לאו להכי כתיב · קיפח לשון הכאה כד״א גקפח את שוקו וערפתו ת״א וחקפית : מגרשני · והיא היתה סוברת שיאמר חס לי לעשות כזאת : בעלילות · בגילוי ובפרהסיא כד״א בעליל לארץ כ״מ : בחלום · החלם קדרש לשון חלום כלומר הקב״ה כבש מרדן

רש״י

נסתכלה באותו זרע שהוא קם ממקום אחר · מרות וזה מלך המשיח : פכרה רוח את אחת מהן · שברה הרוח את אחת מהן : ס״א · ערו ערו מתרגמינן פכרא ובלשון תלמוד פכרן לניכה · עד כאן : מכאן ואילך קנטורין · כמה דתימא ההתיל מקנטרן בדברים : ס״א · כי איש הרגתי לפצעי · במזיד כקין שהרג להבל במזיד שהפצע וילד לחבורתי · וכי ילד הרגתי במזיד כקין כהרוג קין להבל שיבואו עלי חבורות בשבילו אם הרגתי אני איש וילד בשוגג הרגתים והוא שרבי יעקב מקשה אם איש למה ילד וכו׳ למה קורא אותו איש וילד ובמדרש רבי תנחומא מפרש שהרג למך לקין ולגער שהיה מוליך אותו · קין באבן שהשליך עליו ונערו בספוק כפיו גל שהרג לקין : קל וחומר של חשך · שאין בו ממש אם כן שימתין הקב״ה שבעה ושבעים דורות כמו כן יאמרו האחרים ומהיכן יגבה הקב״ה שבר חובו : שיהיו נזכרין את בתיהם · ומשמפין מטותיהן תכף לנסיעתם ובאים מיד ונכנסים לספינה שאע״פ שהיה מבול עתיד למבעס לא נמנע אדם הראשון מלעסוק בפריה ורביה : ממקום אחר · מרות המואביה שהיה מזרע אחר : ברדלא · שם לווי : אדם שת אנוש ושתק · למה לא חשב מכאן והילך את התולדות : נבראו קנטורין · כנגד עשויין · נשתנו בדמותן ולא נכראו בצלם אלהים ממש : כאן נשתנו · לפי מעשיהם : ההרים נעשו טרשין · קשין כסלע שלא היו יכולין לחרשן : ס״א · לשון אחר טרשים שפלים בתחלה היו גבוהים למי שאין לו אלא בית כור מלמעלה יכול לזרוע בשפוע ד׳ כורים מארבעה צדדין והכי אמרינן בספרי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה ארץ הרים ובקעות · הפסוק הזה שקול הוא כשבור אחה בגנותה של ארץ ישראל הכתוב מדבר אינו מדבר אלא בשבחה של ארץ ישראל שמי שאין לו אלא קרקע בית כור יכול לזרוע חמש כורים אחד מלמעלה וארבעה בצדדין וזהו שבחה של ארץ ישראל ועל כן יסד הפייט זרע קדש מפעתו בכפל להכין מרעיתו : מרחיש · מבאיש : חולין למזיקין · שהיו מופקרין שהיו מזיקין שולטין בהם : אז הוחל לקרוא בשם ה׳ · שהיו מכנין לעבודת כוכבים שמו של הקב״ה : והא כתיב וזה החלם · היכא שפי משלשה שהוא לשון מרדות אמר ליה האי וזה החלם לאו להכי כתיב : זה המרידן · כלו׳ זה הזקיקן למרוד בהקב״ה ונמרוד כבר חשיב ליה לעיל : הן הן שגרמו לעצמן · זה המזיקין שהיו אומרין מה בין דגחן לצלמא להדין דגחן לבר נש והלא אדם כורע ומשתחוה לגדול

יפה תואר

מיותר הוא · ואע״ג דגם בלאה כתיב שלש פעמים ותה״ז ותהר עוד ותלד בן · אבל שמה יספר הכתוב מפעולות התכופות זו אחר זו · ולכן הוא מטבע הלשון לכתוב עוד שיהיה במשמע שהמה פעולות נפרדות ולא היו בבת אחת · אבל פה הפסיק הרבה בין לידת קין והבל ללידת שת · לכן עוד הוא למותר · ואולי דריש עוד מלשון חוזק ותוקף וכמו שכתב רש״י על כפסוק לקמן מ״ו ויפול על צואריו ויבך על צואריו עוד והוא מגשון מעודד ענוים וכדומה · וז״ש וידע אדם עוד בחוזק ובתוספת תאוה את אשתו : מחטייה של הבל נהרג קין · ודריש את קין במקום שניה · ופירושו תחת הבל כי הרגו קין לכן נפל גם קין · וכאלו כתיב תחת הבל וגו׳ ותחת קין · ולפ״ז שם קין עומד במקום שניה : בעון קומי כו׳ עי׳ בביאור הרי״פ : ונעשו פניהן כקופות · כי בצלם ובדמות הכוונה על רב הנגת שכלם וכמו״ש המורה · ובימי שת נתמעטה הנגתם והיו כקופים אשר הם ממוצעים בין אדם ובהמה כן היו גם המה מהנגתם ממוצעים בין הבהמה ובין הדורות אשר לפניהם : אותיבון והכתיב וזה החלם לעשות · והא דלא מפרשי וזה החלם מלשון התחלה וכמ״ש המפרשים דא״כ ס״ס במשמע ועתה לא יבצר מהם

פירוש מהרז״ו

נתחדש אלו גם תאות ממון לסחור למרחוק מה שלא היה קודם החטא על כן קודם החטא היה מספיק לו בתאוה כשרואה לבד אך לאחר החטא בהכרח לו שיתאוה. אף כשאינו רואה : זרע שבא ממקום אחר · כי תיבת אחר מיותר ועוד שים בו משמעות לרעה כמ״ש אל אחר אלהים אחרים וכמ״ש ויצאה והיתה לאיש אחר ודרשו שהוא אחר שאינו כראשון שהוציא רשעה מביתו והוא הכניס רשעה לביתו וכמ״ש אלישע אחר והבל היה צדיק ואיך התנחמה בזרע אחר אם לא היה צדיק · ע״כ דורש שהזרע בא ממקום אחר · והיינו זרע של מלך המשיח שבא מרות המואביה מבנות לוט רות ממואב ונעמה מעמון שאינם מזרע קודש · ועי׳ לקמן פר׳ נ״א סימן ח׳ על פסוק ונחיה מאבינו זרע · ודרש ר״ת בשם ר״ם ג״כ אותו הזרע שבא ממקום אחר כמו שדורש כאן · ושם סומך עצמו על תיבת אחר שכותב כאן וכאן סומך עצמו על תיבת זרע שכתוב אצל בנות לוט ע״פ גז״ש · וכן הוא במדרש רות פסוק ויהי ביתך וכו׳ מן הזרע · דרש ג״כ ר״ת בשם ר״ם ע״פ גז״ש מתיבת זרע הכתוב כאן · והמעיין בכל מקומות אלו יגעס דעת לנפשו בכל המקומות ע״פ דברינו : מחטאו של הבל נהרג קין · לפי הפשט כי הרגו קין שקין הרג להבל א״כ הוא מיותר שכבר מפורש הוא והיה די במ״ש זרע אחר תחת הבל ועוד שלפי דעת התנחומא והמדרש כאן שקין נהרג על ידי למך וכל״ל בסימן הקודם א״כ היה לה להזכיר גם קין ולומר תחת הבל וקין שנהרגו על כן דורש שמרומז כאן מיתת קין במ״ש תחת הבל כי הרגו שקין היה תחת הבל כמ״ש לעיל פרשה כ״ב סימן ח׳ ויקם קין אל הבל אחיו א״ר יוחנן הבל היה גבור מקין שאין ת״ל ויקם אלא מלמד שהיה נתון תחתיו וזהו תחת הבל כי הרגו שהבל הרג למי שהיה תחתיו היינו קין ואיך הרגו אחר שכבר מת הבל ונשאר קין חי ע״כ דורש מחטאו של הבל נהרג קין · גם מדייק שאם היה כתוב כי הרגו קין לא היה משמעותו אלא שקין הרג את הבל אך מאמר שמונה לכתוב כי הרגו יש לפרש שהרוג שלו היינו של הבל הוא קין והיך הוא אלא שנהרג מחטאו שעשה להבל שהרגו · וכאן חולק על מ״ש לעיל פר׳ כ״ב סימן י״ב ובא מבול ושטפו · וכמ״ש רש״י בחומש בפסוק כי שבעתים · וק״ל שגם חי קין שאז היו ז׳ דורות לקין קודם שנולד שת כמפורש בתורה שאת נולד שנת ק״ל לאדם והתנחמה הוה על קין והבל יחד בלידת שת · ועיין המשל שהרוח לא שבר אלא אילן אחד והאילן הראשון לא היה השני נשבר · כך קין הרג את הבל ועל ידי כן נהרג קין ואם לא הרגו להבל לא נהרג קין : ז אדם שת אנוש ושתק · פירושו שג׳ אלו פירש הולדותיהם בפרטות ואיך נקראו שמותם · ומכאן ואילך הפסיק מלספר בפרטות והתחיל לספר בכללות בפרשת זה ספר תולדות ולא סיפר עוד מעשה קינן מהללאל ירד וכן כל העשר דורות · ומיכן שעד כאן נבראו בצלם ובדמות שמפורש אצל אדם ואצל שת · ואצל אנוש כתוב ולשת יולד גם הוא לרבות שהוליד את אנוש ג״כ בצלם ובדמות · ואח״כ אז הוחל לקרא בשם ה׳ ונעשו חולין ולא יכלו עוד להוליד בצלם ובדמות : קינטורין · פי׳ מלשון דברי היפוכים וההנגדות כך צורתם נבראו מהופכים ומהנגדים לצורות אדם שנעשו כקופים : ההרים נעשו טרשים · פי׳ חרשים שלא שמעו לאדם העובד אותם ע׳ פר״א פרק א׳ שהארכתי בפירוש תיבה זו בראיות · ובילקוט סוף בראשית הגיר׳ נעשו הרים וטרשין פי׳ שמאדמה שוה ותלקה וטובה נעשו הרים וטרשים שאינם ראוים לזרע : המת מרחיש · כי אותם שנבראו בצלם · ובדמות גם הגוף היה מעשה פלא שאינו דומה לשאר הברואים והיה לחם קיום גם בקבר ולא נתבלו וכמ״ש אבל דוד אף בשרי ישכון לבטח וכמו שמצינו אצל כמה צדיקים שאמרו צלמם ולא חטאו : מה בין דגחין · פי׳ שהשפילו כבוד נשמתם שהיו מדמים כבוד צלמם לכל ברואי הבל דוממים וצומחים · ועל כן נעשו חולין למזיקין שהיו אומרים שאין הפרש לגוף האדם מגוף האבן והעץ · ועיקר השינויים האלו מקורם קללת האדם וחטאו · אך להיות אדם עצמו יציר כפו מעשה יוצר בצלמו ודמותו וגם שת ואנוש שנבראו בצלם ודמות לא חלה עליהם הקללה בשלימות · אך בני אנוש נתקלקלו לגמרי וחלה עליהם הקללה בשלימות : ז בג׳ מקומות · לקמן פר׳ כ״ו סימן ד׳ במ״ש אז הוחל אינו מלשון התחלה וא״כ הוא לשבח שהתחילו לקרא בשם ה׳ ונהפוך הוא שהיו רשעים על כן דרשו שפירושו שעשו עבודת הש״י חולין · שאמרו שאין זה רצונו שיעבדו אותו בני אדם · לפי גדולתו ורוממותו ואין זה כבודו ומרדו במצותיו שצוה לבני אדם · והג׳ מקומות הא׳ בדור אנוש · שכתוב אז הוחל לקרא בשם ה׳ שהתחילו לעבוד לכל הברואים והב׳ בדור המבול שכתוב ויהי כי החל האדם לרוב על פני האדמה וכו׳ וזה אצל גילוי עריות והג׳ בדור הפלגה שאצל נמרוד שהיה בדור הפלגה כתיב הוא החל להיות גבור בארץ · וזה בשפיכות דמים שבגבורתו התגבר על החלושים והרגם וגזלם וחמסם · ודרשו מ״ש אז הוחל · כי החל · הוא החל שאין זה מלשון התחלה דא״כ הוא מיותר דמאי קמ״ל בהתחלה זו · ועוד שאם נאמר שהוא לשון התחלה א״כ מ״ש אז הוחל לקרא בשם ה׳ פירושו שהתחילו לקרא בשם ה׳ ולא קודם לכן ונהפוך הוא · על כן דורש כפי שהיה באמת שאז מרדו ונעשו חולין וכן כל הג׳ וכל״ל [וכ״ה ביפ״ת] : וזה החלם · אצל דור הפלגה כתוב הן עם אחד ושפה אחת לכולם · וזה החלם לעשות ומאחר שאמר ושפה אחת לשון נקבה היל״ל וזאת ע״כ דורש וזה החילם על נמרוד שכתוב אצלו הוא החל שהוא מרד והמריד הכל · ומ״ש שפת ברמשו פירושו שפרסם אותו לרעה והכאה עליו כמו באצבע זה המורד והמריד הכל. וא״כ פסוק הוא החל ופסוק וזה החילם שניהם על נמרוד על כן נחשבו לאחד · ועי׳ לעיל פרשה כ״ב סימן יו״ד בג׳ מקומות : ראיתי בחלום · וכן בדור הפלגה כתוב שנחירתו ואמרו פן נפוץ · וע״כ בנו המגדל ומרדו ומגורת רשע תבואנו והפילם כמ״ש ויפץ ה׳ אותם משם · ודמיון המשל כמו האשה על מחשבה בדעתה שבעלה שונאה ורוצה לגרשה רעיוני לבבה על משכבה סליקו ואלם לא כן עד אשר על כן מרדה בו ולא שמעה לו כלל · וגרמה שבעלה גרש אותה · ואם לא הסכימה בדעתה לא היתה רואה בחלום ולא מרדה זלא גרשה וכן במשל · שאם לא היו חושבים שה׳ רחוק מהם ולא היו אומרים פן נפוץ לא היו חולמים ולא היו מורדים ולא היו נענשים . אך בעבור שהסכימו בדעתם הסכלה שה׳ רחק אותם מעבודתו עד שהיו חולמים כן ונתאמת אצלם יותר והיה עסקם בענייני כישוף והחלומות שוא ומרדו בו בפועל כי כן טבע האדם שכל מה שמסכים בהסכמה חזקה בדעתו רואה כן בחלום וכן היה עונשם שנגרשם והפילם . וסמיכות הדרשה על מ״ש וזה החילם שאם הוא מלשון מרד לבד היל״ל וזה המרידם ע״כ דורש שכולל ג״כ לשון חלום ע״פ מלת ממעל [וכ״כ היפ״מ] :
עשיתם

שאתה מגרשני · א"ל ולמה בחלום הא לך בעלילות · א"ר אחא אתם [א] עשיתם עצמכם עבודת כוכבים וקראתם לשמכם (ז) אף אני אקרא למי הים לשמי ואכלה אותן האנשים מן העולם · [ב] דרש ר' אבהו אוקינוס גבוה מכל העולם · אר"א בן מנחם והלא מקרא מלא הוא (עמוס ה) הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ה' שמו אתמהא · כזה שהוא שופך מלמעלן למטן · ב' פעמים כתיב הקורא למי הים · כנגד (ז) ב' פעמים שעלה הים והציף את העולם · ועד היכן עלה בראשונה · ועד היכן עלה בשנייה · רבי יודן ורבי אבהו ור"א בשם רבי חנינא · בראשונה עלה עד עכו ועד יפו · ובשנייה עלה עד כפי ברבריאה · רבי חנניא ורבי אחא בשם רבי חנינא בראשונה עד כפי ברבריאה · ובשנייה עד עכו ועד יפו · הה"ד (איוב לח) ואומר עד פה תבוא ולא תוסיף ופה ישית בגאון גליך · עד פה תבא ולא תוסיף · (ח) עד עכו תבא ולא תוסיף · ופה ישית בגאון גליך · ביפו ישית בגאון גליך · רבי אליעזר בשם רבי חנינא אמר בראשונה עלה עד קלבריאה ובשנייה עד כפי ברבריאה :

פרשה כד

א זה ספר תולדות אדם · רבי יהושע רבה פתח (ישעיה כט) הוי המעמיקים מה' לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי רואנו ומי יודענו · [ג] לארכיטיקטום שבנה את המדינה חדרים וביבים ומערות · לאחר ימים נעשה גבאי · היו בני המדינה מטמינין מפניו בתוך החדרים ובתוך המערות · אמר להן אני הוא שבניתי את המערות ומפני מה אתם מטמינין עצמכם בהן · כך הוי המעמיקים מה' לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם (שם) הפככם אם כחומר היוצר יחשב · (א) מדמין צורה ליוצרה נטיעה לנוטעה · כי יאמר מעשהו לעושהו לא עשני · ויצר אומר ליוצרו לא הבין · הלא עוד מעט מזער ושב לבנון לכרמל · לבית מלכות · והכרמל ליער יחשב · לחורשי דבני אינש · (שם) ושמעו ביום ההוא החרשים (ב) דברי ספר · זה ספר תולדות אדם : ב דבר אחר זה ספר תולדות אדם · כתיב (תהלים קלט) גלמי ראו עיניך ועל ספרך כולם יכתבו ימים יוצרו ולא אחד בהם · רבי יהושע בר נחמיה ורבי יהודה בר סימון בשם ר"א בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון [ד] מלא כל העולם כולו בראו · ממזרח

מסורת המדרש א תנחומא כדר יתרו סי' ע"ז · מכילתא שם פרשה ו' · ספרי פרשה עקב פיסקא מ"ג · ילקוט כאן רמז נ"ט כל הענין · ילקוט יתרו רמז רפ"ו · ילקוט עקב רמז תתס"ו · ב עיין תענית דף ט' · מדרש תהלים מזמור ק"ד · ילקוט עמוס רמז תקמ"ג · וילקוט איוב רמז תתקכ"ד · ג מדרש תהלים מזמור י"ד · ילקוט ישעיה רמז ש"ב · ד לעיל פרשה כ"א · חגיגה דף י"ב · סנהדרין דף ל"ח · ויקרא רבה פרשה י"ד · מדרש תהלים מזמור קל"ט :

חדושי הרד"ל

(ז) אף אני אקרא למי הים לשמי · כד"א הקורא למי הים וגו' ה' שמו · ואפשר ר"ל שם אלהים הוא אל הים וז"ש שקרא לשמו למי הים ועיין מכילתא יתרו בפ' החדש השלישי פ"ו וספרי עקב : (ח) עד עכו ועד יפו כו' · כפי ברבריא כו' עד קלבריא כו' · וזהו הים שבמערב א"י הנקרא בתורה הים הגדול (ובלשונו הים התיכון) וכל מקומות שהוזכרו כאן על הים הזה והנה ראיתי שכתבו חכמי הטבע דבר נפלא · שבמקום שים זה מתאחד עם ים אוקיינוס (שהוא במיצר גיברלטער ששם כפי ברבריא שכמדומה שהן נקראים היום בשם עמודי הורקולס) ניכר תריפותא דמיא שהמים הולכין מאוקיינוס לתוך ים זה משך כמה מילין · ולדעתי הוא כמ"ש בילקוט אסתר סוף רמז תתרנ"ה זכר עשה לנפלאותיו למבול כו' לסדום כו' ולכן הניח הקב"ה זכר זה לעולם שיבינו באי עולם שים זה נעשה ממה שעלה אוקיינוס והציף שליש של עולם וכ"כ בנגע פשוט סי' קכ"ת סק"א שכן ידוע לנס ע"ש :

(א) מדמין צורה ליוצרה מפרש בשוח"ט מז' י"ד שהיו אומרים אין הקב"ה יודע מחשבות בני אדם : (ב) דברי ספר זה ספר תולדות אדם · אפשר רמז למ"ש הרמב"ן בשם הגאונים שבפסוק זה רמוז

חדושי הרש"ש

על המת איסרית ובפירש"י שם · ובאמת פי' הם"ל אינו מוכרח דנוכל לומר דדוקא רימה לא שלטה מקודם דקשה למת כמחט בבשר החי (שבת י"ג) : (ז) ב"פ שעלה הים והציף א"ע · עמ"כ · ולעיל פ"ה מבואר במדרש עצמו דהם דור אנוש ודור המבול : ע"י

רש"י

גדול הימנו : א"ל ולמה בחלום יהא בבירור · כך בתחלה במטמוניות דכתיב יושב אוהל ומקנה (פי' ברהסית) ועכשיו בפרהסיא אתם רוצים לפרוש מדרכי שנאמר אז הוחל לקרא וקריאה בפרהסיא וכך אני עושה פורע אני ותעשו חולין למזיקין : אף אני קורא למי הים לשמי · הדא הוא דכתיב הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ה' שמו (עמוס ה') : ס"א · א"ר אבהו אוקיינוס גבוה · רבי אבהו בא לחזק דברי ר' אחא · ע"כ : שתי פעמים שעלה והציף את העולם · ומפרש בירושלמי דפרק י"ג שופרות אחד בדור אנוש שהציף שליש העולם וא' בדור הפלגה שהציף חציו ולמה קורא ליה מולאים שנאמר אל הימה המולאים על שם שתי פעמים שילאו ובשטיפת המבול לא איירי כלל : ועד היכן עלה בראשונה ועד היכן עלה בשנייה · רבי אחא בשם רבי חנינא בראשונה עד כפי ברבריאה ובשנייה עד עכו ועד יפו הה"ד עד פה תבא ולא תוסיף עד יפו תבא : ס"א · וביפו ישית תמלם תרתים בלע"ז ע"כ : רבי אלעזר בשם רבי חנינא בראשונה עד קלבריאה ובשנייה עד כפי ברבריאה : ס"א · עד כפי ברבריאה · עד שפת של אותו נהר · עד כאן :

פרשה כד לארכיטיקטום · גבאי · גובה מנת המלך : מדמין אתם צורה ליוצרה נטיעה לנוטעה · רוצים אתם לחשוב עון של מעלה לשל מטה : ויצר אמר ליוצרו לא הבין · סבורים אתם לסתור מעשיכם מלפני הקדוש ב"ה שהוא יוצר הכל : הכרמל ליער יחשב · לחורשין דבר אינש · ירבו בני אדם בעולם כחיות ביער : ס"א · כעצים ביער אם יהיו מפרסמים מעשיהם וחוזרים בתשובה : ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר · אותם שלא שמעו לשמע אוזן הם יראו בספר ויתגלה להם ספרו של אדם : ס"א · ספר בראשית · כדגרסינן בבבא בתרא לידי אתי ספרא דאדם הראשון : הלא עוד מעט וגו' · אם תחזרו בתשובה ושב לבנון לכרמל כרמל גדול מלבנון ויער גדול מכרמל : מלא כל העולם כולו בראו · אדם נברא בתוך גן עדן

מתנות כהונה

כאילו לא ידע אולי ישובו והם פרסמוה בחזקה שנאמר הוחל לקרוא בקריאה מפורסמת כך אמר הקב"ה וזה החלם והם פרסמוה שנאמר קרוא וגו' : לשמכם · דכתיב אז הוחל לקרוא בשם ה' שקראו שמות האדם בשם ה' לעשותן אלהות · [וכ"פ רש"י בפי' החומש וה"ג וכ"ה בילקוט עמוס ה' שמו כזה שהוא וכו'] : שתי פעמים · בעמוס סימן ה' וסי' ט' : ה"ג בילקוט והציף את העולם בדור אנוש ובדור הפלגה [והכי גרסינן לעיל פ"ה ועיין בפל"א ובפר' האזינו ובקהלת פ' מה שהיה הוא שיהיה] ובהקדמה לספר יוחסין מוכיח שאותן שתי פעמים אחד בימי קינן ואחד בימי אנוש : עד פה · פירושו כמו עד כה נוטריקון עד עכו ופה כמו יפו · [ובירושלמי פ' י"ג שופרות במסכת שקלים גרסה זו קלת בא"א] : כפי · שפת וגבול כד"א נהרא מכיפיה מיבדק [ועי' בערוך סוף ערך כף א'] :

פרשה כד ארכיטקטום · [בערוך ערך ארך] פירש שר וגדול האומנים העושה קיטונות וחדרים : ביבים · צינורות ששופכין בה השופכין וזוחלין לחוץ : גבאי · גובה מס המלך מגלגולת האנשים : [ה"ג עצמיכם בהם כך כו'] : מדמין כו' · פירש"י עון של מטה לעון של מעלה כיוצר הזה או אומן אחד שעושה צורה בדמות צורת האומן עצמו : ויצר אמר · גרסינן ופי' הרד"ק הוא שם לכלי הנוצר ע"י היוצר : לא הבין · ממצוותיו והלא הוא אשר עשאם : לבנון · יער גדול מאחזים גבוהים : כרמל · מקום שדה תבואה וכרם ודרשו לבית מלכות על דרך הכתוב מלך לשדה נעבד : לחורשי דבני נשא · פירש"י בספר ישעיה ימלא העולם מבני אדם רצוף ומלא כיער הזה שהוא מלא עצים · ועי"ל כיער הנטוע ע"י בני אדם שהוא נטוע כסדר ומתוקן וטוב ויפה ולא כיער צומח עצים מעצמו ע"י מקרה בלי סדר והנהגה : זה ספר התולדות כו' · ספר

יפה תואר

מהם וגו' כי לא יבצר מהם גם לגמור את התחלתם לבנות עיר ומגדל וראשו בשמים וזה א"א כי עד לב השמים הוא מהלך ת"ק שנה · ולכן פירשו וזה החלם מלשון מרד ולא יבצר מהם למרוד עוד ולעשות את כל מזמתם הרעה :

לארכיטיקטום שבנה את המדינה כו' · כוונת הדברים אשר הם חושבים מזמה כי ה' לא יביט מצפוני לב · ולכן במחשך מחשבתם מעשיהם המחשביי ולא יבינו כי ה' היוצר לב וכליות הלא הוא גם בוחן כליות ולב · וכן הוא בשוח"ט בהדיא הרשעים אומרים אנו חורשים בלבנו כביכול אין הקב"ה יודע כהן והכי משמע לקמן במ"ר פ"ע · בעל מחשבות שבלב קאי הכתוב וז"ש לסתיר עצה וגו' הנה ממחשבות שבלב ידבר וקרוב לומר עוד כי המה הכחישו את השגחת ה' בשפלים יען כי רם הוא ולא יביט בתומרים השפלים וז"ש וה"ה במחשך מעשיהם · מעשיהם הרעים יעשו בשביל שאומרים שהם במחשכי החומר ולא ישפיל ה' כבודו להביט עליהם ולא ישימו על לב אם הוא היוצר הכל הלא גם ידע הכל וא"א נדמותי בשום נד לבני איש ודרכיהם וזה שדרשו אם כחומר היוצר יחשב התחכמו את היוצר כמו האדם אשר הוא חומר מאדמה : דברי ספר זה ספר תולדות אדם · ע' בביאור הרי"פ בשם יפ"ת :

פירוש מהרז"ו

עשיתם עצמכם · שהסכימו בדעתם הסכלה שכל פרצוף שבעולם הוא אלהות בין של עצמם בין של כל חי והיו קוראים עצמם בשם אלהות וזה מרומז במ"ש אז הוחל לקרא בשם ה' שפי' כל"ל שמרדו בה' וקראו לאחרים בשם ה' ולא פירש למי קראו ומאחר שלא פירש הרי בהכרח שמפורש במקרא זה עצמו והיינו שקראו לאנוש שנזכר בפסוק זה לכל איש בשם אלהות וכאילו מפורש אז מרדו וקראו לאנוש בשם ה' וזהו וקראתם לשמכם וכמ"ש לעיל סימן ו' : אקרא למי הים לשמי · דורש מ"ש הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ה' שמו · ותיבות ה' שמו מיותרים כאן · ועוד למה אמר לשון קריאה היה די שיאמר וישפך מי הים וכו' · ע"כ דרש הקורא וכו' להודיע שה' שמו משלם גמול לרשעים ועושה בפלא שידעו כי שמו ה' וכמפורש כמה פעמים וידעו כי אני ה' · פי' שקרא מי הים לשמו שיצאו מדרכם הטבעי לעשות פלא בעולם · וזהו ענין הקריאה ורצו שיעשו רצונו בפלא · ולגב שהביא הכתוב הביא נ"כ דרשת ר' אבהו וע' לעיל פרשה ה' סימן ג' בסופו : כזה שהוא שופך · כי השפיכה שמלמטה למעלה וכן כנגדו בשוה נקרא זריקה אך מלמעלה למטה נקרא שפיכה : ב' פעמים כתוב · לעיל פר' ה' סימן ו' לקמן פר' כ"ה סימן ג' ולקמן פר' ל"ה סי' י' שהציף מהם שלשים משפחות וע' שמ"ר פר' ע"ו סימן ז' ופר' כ"ג סימן ד' ד"ר פר' ט' סימן ב' קהלת רבה פסוק ידעתי כי כל ירושלמי שקלים פרק ו' והב' פעמים כי כתוב בעמוס ז' פסוק ח' ובעמוס ט' פסוק ו' ודורש מזה · על שכתוב שתי פעמים הרי שיצא הים שתי פעמים ונשפך על פני הארץ ותחלה יצא מים אוקינוס ממערבו של עולם ולמלם עד עכו ויפו ועמד שם לעולם וזהו סוף ארכו ונקרא ים התיכון והוא מפסיק בין חלק אירופא לאפריקא · והנה עכו ויפו בחוף אחד יושבים במזרח הים וכחדא חשיב להו ואנו רואים גם עתה חוף הים למזרחו הוא בעכו ויפו ולא הציף יותר א"כ מהו שאמר המדרש ובשניה עד כפי ברבריא ע"כ אני אומר שהכוונה שהציף ברוחב · עד כפי ברבריא גם מדעת ר' חנינא ור' אחא כתיה למה שכתבתי במ"ש לכיפי ברבריא הוא ברוחב שאם נאמר באורך א"כ פליגי בדבר שבמציאות שזה יסבור שעכו ויפו קרובים וכיפי ברבריא רחוקים ועלה בשניה וזה יסבור שכיפי ברבריא קרובים ועכו ויפו רחוקים זה לא יתכן : עד פה תבוא · ודרש כן מדכתיב עד פה תבא ופה ישית ולא פירש עד איזה מקום ומאחר שלא פירש הרי שהוא מפורש בתיבות אלו עד פה עכו · כי פה וכה משמעות אחד להם · ופה ישית יפו · ומ"ש ולא תוסיף היינו באורך אבל ברוחב פליגי · שמות ערים אלו מפורסמים בתורה ונתנו לדרוש עכו בשופטים ב' ל"א אשר לא הוריש את יושבי עכו יפו בריש יונה ובד"ה ב' ב' ט"ו ים יפו ודורשים עכו עד כה ופה ישית פה :

פרשה כד סימן א הוי המעמיקים · וסוף הענין ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר כמ"ש בסוף הסימן דברי ספר זה ספר · וכאן דורש סמוכין שבסוף פר' הקודמת כתוב אבל אנוש אז הוחל לקרא בשם ה' ואח"כ כתוב זה ספר ופסוק זה הוי המעמיקים נדרש לעיל פר' ב' סימן ג' על אנוש ותוסף זה דור אנוש שנא' והיה במחשך מעשיהם : ארכיטיקטום · חכם ממונה להעמיד בניני העיר ונקרא גם בלשונינו (ארכיטעקט) ע' במ"ר פר' ט' סוף סימן א' כל הענין : כך הוי המעמיקים · וסלקו השגחתו ית"ש מן העולם כמ"ש לעיל פר' כ"ג סימן ו' ז' והם סבורים שבמחשך מעשיהם והם עמוקים ונסתרים מעיני כבודו ית"ש : הפככם אם כחומר · אתם מהפכים דעת האמת והיפך שאתם אומרים שהיוצר דומה לחומר שאינו יודע ולא רואה · אם כחומר היוצר יחשב וזה היפך האמת שצריכים לדמות הצורה ליוצרה והנטיעה לנוטעה היא הנפש העליונה הנגולה ממרומים לדמותה ליוצר אותה ונתנה באדם ואיך יאמר מעשה לעושהו לא עשני ויצר אמר ליוצרו לא הבין היפך המושכל ראשון שאין מעשה בלא עושה ולא יצר בלא יוצר והיוצר הוא העושה הכל והמבין הכל · ויתכן שאמר דרך כינוי מדמין צורה ליוצרה והכוונה בהיפך שהרשעים מדמין היוצר להצורה ע' לקמן ריש פר' כ"ז וכן במדרש תהלים י"ד : מעט מזעיר · בזמן עוד קטן בעיני הש"י שיבא עת התיקון שיתוקן החטא · ושב לבנון הוא ביהמ"ק שנקרא לבנון שהוא עתה חרב ישוב לבית מלכות עולם · והכרמל שהוא עתה כמדבר יתמלא מבני אדם כיער · וע' תרגום יונתן על פסוק זה · ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר הם הרשעים שהיו במחשך ובסוף הכל שיתוקן החטא ומלאה הארץ דעה את ה' והתועים על דעתו ישפטו וישובו הכל לרוה"ק ויבינו בזה ספר וזהו מ"ש כאן אז הוחל וסמוך לו זה ספר שבתיקון החטא יבינו דברי ספר ופסוק הוי המעמיקים בא לגלות דרשה זו במרומז בתורה על ידי סמוכים וכמו שאנו אומרים לתקן עולם במלכות שדי וכל בני בשר יקראו בשמך וכו' : ב גלמי ראו עיניך · לעיל פר' ח' סימן א' וש"נ ומבואר כל הענין

ידי משה

כתיב גלמי ראו עיניך וגו' עד סוף המאמר בר קפרא אמר כו' · המאמר אינו מובן כלל אם תעיין מה שאומר שהיה מסוף העולם כו' די לו מהפסוק של רבי יהודה בר סימון מתגלה השמים וגו' כנ"ל : הטיב וצריך ביאור וקודם זה אודיע לך מה שפי' מ"כ ראו עיניך וכתיב עיני ה' משוטטות ולא וגם יש שפי' מ"כ גולם ראו עיניך דוד אמר כן על עצמו גם זה לא מן הצורך כי היו"ד של גלמי נ"ע פירושו אלא שרבי אליעזר רוצה רק להביא ראיה על דבריו שהיה גולם מהפסוק גלמי ראו וגו' אבל הנה שדוד אמר מ"מ קאי על אדם כמו שפירש"י בחומש כמה פעמים כמו היושבי בשמים וצריך ליישב

למערב מניין שנאמר (שם) אחור וקדם צרתני · ומצפון לדרום מניין שנאמר (דברים ד) ולמקצה השמים ועד קצה השמים · ומניין אף בחללו של עולם ת"ל (תהלים קלט) ותשת עלי כפכה · רבי תנחומא בשם רבי בנייה ורבי ברכיה בשם רבי אלעזר אמר [א] גולם בראו והיה מוטל מסוף העולם ועד סופו הה"ד גלמי ראו עיניך · אמר רבי יהודה בר סימון [ב] עד שאדם הראשון מוטל גולם לפני מי שאמר והיה העולם הראה לו דור דור ודורשיו · דור דור וחכמיו · דור דור וסופריו · דור דור (ג) ומנהיגיו · שנאמר (שם) גלמי ראו עיניך גולם שראו עיניך כבר הם כתובים על ספרו של אדם הראשון · הוי זה ספר תולדות אדם: ג בר קפרא פתח (שם סט) ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו · ימחו מספר חיים · מספר תולדות של מטה · ועם צדיקים אל יכתבו מספר תולדות של מעלה · תני בר קפרא בכל מקום שנאמר חי · צדיק · ארפכשד חי שלח חי · דבר אחר ימחו מספר חיים · מספר תולדות של אדם: ד דבר אחר זה ספר תולדות אדם · כתיב (ישעיה נז) כי לא לעולם אריב עם אדם הראשון · ולא לנצח אקצוף · עם תולדותיו · כי רוח מלפני יעטוף · אמר רבי הונא [ג] הרוח הזה בשעה שהוא יוצא לעולם הוא מבקש להחריב את העולם · והקדוש ב"ה (ד) מרשלו בהרים ומשברו בגבעות · ואומר לו הזהר שלא תזיק בריותי · מאי טעמיה כי רוח מלפני יעטוף · מה הוא יעטוף משלהי ליה · היך מה דאת אמר (יונה ב) בהתעטף עלי נפשי (ה) את ה' זכרתי · אמר רבי הונא ג' רוחות (א) על ידי שיצאו שלא במשקל היה עולם חרב בהם ואלו הן · א' בימי יונה · וא' בימי איוב · וא' בימי אליהו · אמר רבי יודן ברבי ישמעאל · [ד] של יונה · על אותה הספינה היה שנאמר (שם א) וה' הטיל רוח גדולה אל הים · של איוב על אותה הבית היה שנאמר (איוב א) והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר (ו) ואין לך (ב) קוזמיקון אלא של אליהו שנאמר (מלכים א יט) והנה ה' עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים · רבי תנחום בר חייא ואמרי ליה בשם רבנן לעולם [ה] אין מלך המשיח בא עד שיבראו כל הנשמות שעלו במחשבה להבראות · ואלו הן הנשמות האמורות בספרו של אדם: ה ד"א זה ספר תולדות כתיב (איוב כח) אז ראה ויספרה · (ז) [ו] רבנן ורבי אחא · רבנן אמרין כל דיבור ודיבור שהיה הקב"ה אומר למשה היה אומרו שתי פעמים בלבו ואח"כ היה אומר למשה ומ"ט אז ראה ויספרה חד · הכינה וגם חקרה חד · ואח"כ ויאמר לאדם זה משה · ורבי אחא אמר ד' אז ראה חד · ויספרה חד · הכינה חד · (ג) וגם חקרה חד · ואח"כ ויאמר לאדם זה משה · א"ר יהודה ב"ר סימון ראוי היה אדה"ר שתנתן התורה על ידו · מ"ט זה ספר תולדות אדם · אמר הקב"ה יציר כפי ואיני

מסורת המדרש א חגיגה דף י"ב · סנהדרין דף ל"ח ע"ב · סדר עולם רבה פרק ל' · תנחומא סדר תבא סימן י"ב · פסיקתא רבתי פרשה כ"ג · מדרש תהלים מזמור קל"ט · לעיל פרשה ח' וס' כ"א · עיין ויק"ר פרשה י"ד · ילקוט כאן רמז מ' · ילקוט תהלים רמז תתפ"ז · וילקוט ד"ס רמז תנ"ף ע"ב · ב עבודת כוכבים דף ה' · ילקוט כאן רמז מ' · ג ילקוט מלכים א' רמז רי"ט · ד פדר"א פ' י"ז · ה.ת מה סדר ויקרא סימן ח' · ילקוט יונה רמז תק"נ · ה יבמות דף ס"ב וס"ג · עבודת כוכבים דף ה' · נדה דף י"ג · ילקוט ישעיה רמז שמ"ט · ו תנחומא סדר ויקהל סימן ד' · ילקוט איוב רמז תתקט"ז:

חדושי הרש"ש

(א) ע"י שיצאו שלא במשקל כו' · כי בכל עת מנשבן במשקל כדכתיב לעשות לרוח משקל (איוב כ"ח) עיין ויק"ר רפט"ו: (ב) קוזמיקון · פי' כולל העולם כולו כי קוזמי הוא עולם בלשון יון כמ"ש המ"כ לקמן פנ"ח בשם רש"י והערוך: (ג) וגם חקרה חד · עיין לקמן במ"ר פ"ג דדרשינן נמי גם לרבויי וכן

(ד) מרשלו · פי' מל' נתרשלו ידיו · ובירושלמי פ' הרואה ובקה"ר פ"א פ"ו הגירסא משברו בהרים ומכשלו בגבעות (אבל בויק"ר פ' ט"ו הגי' כדהכא): (ה) את ה' זכרתי · מ"ט בשביל נשמות אני עשיתי · כלומר שלא תזיק לבריותי · כן מסיים בירושלמי וקה"ר שם: (ו) ואין לך קוזמיקון · שיצא להחריב העולם כולו: (ז) רבנן ור"א כו' · וב"פ כו' וד"פ כו' לקמן ר"פ כי תשא איתא כמ"ד ד"פ אבל בתנחומא

חדושי הרד"ל

פירטוטי חכמת הפרצוף שעל ידיהן יש להכיר פנימיות הלב ועניני האדם · ומזה יובן מאמרו שהקב"ה יוצר האדם אשר שם בטבעו שיוודעו מחשבותיו ע"י ציורי השרטוטין והוא יביט ויבין כל יצר מחשבות ולא ידמו עוד נורא ליוצרם: (ג) ומנהיגיו שנאמר גלמי ראו עיניך · בפסיקתא דגלמי ראו עיניך מסיים בה · א"ל גולם מה ראו עיניך · ועל ספרך יכתבון זה ספרו של אדה"ר · ובילק"ט נ"ג ליה כלל:

מתנות כהונה

ספר היה לו לאדה"ר שנתן לו מן השמים כדאיתא במסכת ב"ב פ"ק ובספר הזוהר והבטיחם הנביא שיתגלה לכן לעתיד: קדם · זה מזרח כדא"ת קדמה מזרחה וממילא מערב נקרא אחור · ומקדם ואחור מזרח ומערב ש"מ ולמקצה וגו' קאי על צפון ודרום גם כפי התוכניים נקראו צפון ודרום קצוות: כפיך · וכתיב וימיני טפחה שמים: ראו עיניך · וכתיב עיני ה' המה משוטטות בכל הארץ: גולם שראו וכו' · ודוד על עצמו אמר כן ואמר שהיה כתוב על ספר של אדה"ר: של מטה · הנכתבים לחיי עוה"ז: של מעלן · עם הצדיקים לעוה"ב ועליהן אמר צדיקים שכל זמן שהן בעוה"ז יש לחוש שלא יעמדו בצדקתן: כל מקום שנאמר חי כו' · ולכן זה שכתוב מספר חיים דרש מספר הצדיקים וכדלעיל: מספר תולדות כו' · שבו נרשמים כל הנבראים כדלעיל: משלהי · לשון עייפות וחולשה ואתה עייף ויגע ת"א ואת משלהי ולאי וכן בהתעטף ת"י באישתלהיות: על אותה הספינה · ומצאתי בפירש"י דכתיב והאניה חשבה להשבר מכלל דעל אותה ספינה לבדה באה מדלא כתיב והאניות כו' · וכן ויגע בד' פנות הבית: קוזמיקון · [פי' הערוך חזק וכן פירש"י] חזק: עד שיבראו כו' · [כדאיתא בפרק הבא על יבמתו] שנאמר כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני כו' עשיתי וסיפיה דקרא דכי לא לעולם אריב הוא · [ועי' כ"ז בויק"ר פט"ו ובמדרש קהלת בפ' הולך אל דרום]: ה"ג ויספרה חד הכינה כו': ר' אחא אמר ד' · ד' פעמים היה אומרו בלבו · [וכ"ז הוא במ"ר פ"מ]: ראוי היה כו' ספר הזה דרים [על] ס"ת: יציר כפי · הוא אדה"ר: ואיני נותנה · בתמיה ועל זה

רש"י

שהעולם אחד משמים בג"ע ע"כ: מספר חיים · מספר תולדותיו של מטה הכתובים לחיים ועם צדיקים אל יכתבו מספר תולדות של מעלה הכתובים בפרגוד שעתידין לבא בעולם ולכך קורא אותם צדיקים שעדיין לא חטאו: ס"א · שלח חי · אבל למך חי קין חי לא נאמר: משלהי ליה · מיגעו ומחלישו פן יזיק הבריות: והאניה חשבה להשבר אי אפשר שלא היו בים אניות הרבה אבל לא הטיל בהם רוח סערה אלא על אותה הספינה של יונה בלבד מדלא כתיב והאניות חשבו להשבר (יונה א') · ע"כ: קוזמיקון · קול חזק: ס"א

פירוש מהרז"ו

מדרש תהלים קל"ט: עד שאדה"ר · עי' מדרש תהלים שם בסופו שמ"ר פר' מ' בסוף סימן ב' סנהדרין דף ל"ח וש"כ הבדר"נ פרק א' · כי לפי מ"ש כאן בפרשה שהשב רק י' דורות לבד איך אמר זה ספר אין זה כדי ספר ועוד שכתב ביום ברוא אלהים וכו' וכי כל העשרה דורות היו ביום ברוא אלהים אדם ע"כ דורש שביום שנברא הראה לו כל הדורות שיבראו וזהו זה ספר תולדות אדם ביום הבראם וזהו שאמר גלמי ראו עיניך ועל ספרך כולם יכתבו ע"פ מדה י"ז ופסוק זה מגלה שבספר התולדות ביום שנברא אדם כתוב שם כל בני אדם עד סוף כל הדורות והחכמים האמתים חכמי תורה היו יודעים מספר זה וכמ"ש בגמרא על שמואל ירחינאה אנא חזיתי' לספרא דאדה"ר וכתוב ביה שמואל ירחינאה אסיא דרבי חכים יתקרי רבי לא יתקרי וזהו מ"ש זה ספר תולדות אדם ביום ברא וכו':

יפה תואר

עד שאדם הראשון מוטל גולם כו' · הראה לו · פי' נשמה טרם נופחה באפיו · ופי' של דורשיו המה הדורשים תורה ברבים · וחכמיו המה המלמדים לעצמם ולא יקהילו קהלות ברבים · וסופריו המה הכותבים ספרים ללמוד בהם · ודריש מדכתיב ועל ספרך כלם יכתבו משמע דלא חסר דבר מספר מכל אשר יהיו בימים יוצרו · וכ"ה בשו"ט וע"ע ברמב"ן: מבקש להחריב את העולם · פי' כי בכחו יש להחריב את העולם אם ה' לא יחלישהו: אין מלך המשיח בא כו' · הטעם בזה כדי שיזכו כל הנשמות לתחית המתים לכן תלדנה בארץ וימותו ויקומו לעת קץ: היה אומרו שתי פעמים בלבו כו' · זה בא ללמד דרך ארץ לאדם שלומד תורה ברבים · כי ילמוד מקודם לנפשו ב' פעמים לרבנן ולר"א ד' פעמים עד שיורגלו ד"ת בפיו וכ"ה בילמדנו פ' יתרו על פסוק זה: ויאמר לאדם זה משה · וממשך על הכתיב שלפניו אז ראה ויספרה וגו' · והמאמר הן יראת ה' היא חכמה היא מלתא כלפי נפשה ופי' כיון שאמר למשה את התורה · ידעו הכל כי יראת ה' היא חכמה: ראוי היה אדה"ר שתנתן כו' · ודריש את הכתוב זה

פירוש מהרז"ו

ג ימתו ממספר החיים · ר"ה פ"ז ירושלמי ר"ה פרק א' הלכה ג' וג' מקומות אלו הם ג' נוסחאות משונות זו מזו · ורומז המדרש על ג' ספרים הנפתחים ליום הדין: תולדות של מטה · ומ"ש מספר החיים פירושו מספר של ברואי מטה שנקראו ג"כ בשם נשמת רוח חיים · ומדכתיב בסיפא דקרא ועם צדיקים אל יכתבו הרי שמ"ש ברישא דקרא מספר החיים אינו מדבר בצדיקים · והצדיקים הם תולדות של מעלה כמ"ש במדרש קהלת פסוק רוח בני האדם העולה היא למעלה אלו נשמותיהם של צדיקים וקלל דוד שונאיו שימחו מכל הכ"ל ביום הדין: חי צדיק · וכמ"ש ברכות בפרק א' ובניהו בן יהוידע בן איש חי ועי' בירושלמי שם באופן אחר: ד"א ימחו · מדבר באנשי דור המבול שכתוב בהם וימחו מן הארץ ומתיה שייך בספר כמ"ש מחני נא מספרך ואנשי דור המבול נמחו מספר תולדות אדם וכמ"ש בסימן הקודם שהיו כתובים שם וזהו מ"ש זה ספר קודם מעשה דור המבול: ד עם אדם · פי' בעבור חטא האדם עשה ריב עם כל הבריות · והריב הם כל הקללות המפורשות בתורה על האדם · וכמ"ש בישעיה ה' שפטו נא ביני ובין כרמי שכל הענין דרשו חז"ל על אדה"ר ומובא ברש"י שם · ולא לנצח אקצוף עם תולדותיו · שמוסיפים לחטוא ומוסיפים קצף כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי · פי' שיגלה הרוחות העטופות מלפניו ונשמות שעשה וברא בעת בריאת אדם הכלולים בספרו של אדם ואז יתוקן כל חטא אדם ותולדותיו ואז יקויים מ"ש בפסוק הקודם כה אמר רם ונשא וגו' אשכון את דכא וכו' להחיות רוח שפלים וכו' זהו כוונת הדרשה וכמ"ש בסוף הסימן ואגב שהביא הפסוק דורש בו אופנים אחרים בענין הרוח והפסיק באמצע הדרשה בדברי ר"מ · ועל הקורא לשמור מה שהוא עיקר הדרשה לפי המקום · ומה שהוא דרך אגב · ולא יתבלבל בעירוב דרשות ויעכב כוונת עיקר המאמר: אמר ר' הונא · עי' ויק"ר רים פר' ט"ו קהלת רבה פסוק הולך אל דרום ירושלמי ברכות פרק הרואה ובכל המקומות הנ"ל הגירסא א"ר יהושע בר חנינא ור' הונא הוא בעל המאמר דלקמן ג' רוחות: היה העולם חרב בהם · ובמקומות הנ"ל הגירסא וביקשו לחרוב את העולם: על אותה הספינה · ולא על כל העולם · וכמ"ש פדר"א פרק י"ד ודרך כל האניות עוברות ושבות בשלום בשתיקת הים והאניה שירד בה יונה היתה בצרה גדולה · שנאמר והאניה חשבה להשבר משמע אניה זו לבד ולא שאר האניות: מעבר המדבר · וסיפא דקרא ויגע בארבע פנות הבית משמע ולא במקום אחר · רק של אליהו על כל העולם כמ"ש מפרק הרים ומשבר סלעים משמע הרבה הרים והרבה סלעים של העולם: לעולם אין מלך המשיח · יבמות ס"ב: כל הנשמות · מפסוק זה הנ"ל כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי אז יקויים מ"ש מפסוק הקודם אשכון את דכא וכו' כנ"ל בריש הסימן · וכמ"ש לעיל פר' כ"א סימן א' ונלדק קודם ע"ש: ה רבנן ור' אחא · שמ"ר פר' מ' סימן א' במ"ר פר' י"ב סימן ד': ראה ויספרה חד · שהוי"ו של תיבת ויספרה מחבר תיבת ראה לתיבת ויספרה ומפריד הוא"ו מתיבות הכינה וגם חקרה ועל כן חשיב ליה חד וכן תיבות הכינה וגם חקרה מחוברים יחד ע"י תיבת וגם וחשיב ליה ג"כ בחד · ועל ענין האותיות והתיבות והפסוקים והפרשיות שייך לומר ראה ויספרה ומ"ש הכינה וגם חקרה שייך על תוכן הענינים ופנימיותם שהכין וחקר וכלל בפרשיות · ור' אחא סובר שארבע תיבות אלו מורים על ארבעה ענינים: ראוי היה אדה"ר · קהלת רבה פסוק את הכל עשה יפה · כל הענין: זה ספר תולדות אדם · זה משמע מורה באצבע ועל מי מורה ועל איזה ספר כוונתו · גם יקשה מ"ש ביום ברוא אלהים

משנת דרבי אליעזר

מחו מספר חיים · מספר תולדות אדם בלמטה ארפכשד ושלח שנזכרים בתורה למטה אחר זה הפסוק ועם צדיקים אל יכתבו בספר תולדות של מעלן דכתיב בהו נח איש צדיק ובניו וסדר מפרש למה קורא אותן ספר חיים כל מקום שנאמר חי צדיק ארפכשד חי וכו' רק שאין מפורש בהו לשון צדיק אלא לשון

ידי משה

היוצא בע"ס לזה אמר המדרש על גלמי גולם שראו עיניך כו' נקרא על אדם ועתה אבאר לך המדרש באריכות רבי יהודה עם ברכיה פ"ויהו ס"ל שהיה מסוף העולם ועד סופו מהפסוק אחור וקדם ומהפסוק מקצה השמים ומהפסוק ותשת עלי כפכה כי הפסוקים אלו שם בתהלים סי' קל"ט ומדבר באדה"ר · וגם הפסוק גלמי ראו וגו' ג"כ שם רק בזה הם חלוקים ר"י בר סימון עם רבי ברכיה שר"י בר סימון אמר בשעה שברא אדם דייקא מלא עולם כולו בראו דהיינו שברא אדם עם צורה שלו תיד כמו שמצינו בגמ' שכל מעשה בראשית לדעתן בקומתן ולצביונן נבראו והיה אדם עומד בשעת בריאתו על רגליו בל ראו כי בשתא · ולפי' ר"י בר סימון מה שאמר הפסוק גלמי ראו עיניך קרא הפסוק להאומר גולם כזה צורה ולא היה יכול לעמוד אלא היה מוטל מסוף העולם ועד סופו כגולמי כלי שעדיין לא נגמרה מלאכתה ומביא רבי ברכיה ראיה מהפסוק גלמי ראו עיניך משמע שהיה גולם ממש · זה הקשה לו ר"י בר סימון איך יתכן שהיה גולם מוטל לפני מי שאמר והיה העולם והקב"ה הראה לו דור דור ודורשיו ומנהיגיו וחכמיו וסופריו ומנה לך הא שהראה לו כל זה שאמר גלמי ראו עיניך גולם שראו עיניך דהיינו אדם בראשית כבר כתובים הם ר"ל אותן חכמים וסופרים כתובים על ספרו דהיינו של אדה"ר כמו שנאמר גלמי ראו עיניך ועל ספרך כולם יכתבו והאיך יתכן שמי שאמר והיה העולם הראה כל זה לגולם מוטל ואין כבודו בכך כמו שכ"ל לייט אמאן דגבי אפקיד אלא ודאי מה שאמר הפסוק גלמי ראו וגו' לאו דוקא גולם ממש אלא היה בעל צורה כנ"ל וק"ל: לפי"ז אמר המדרש א"ר יהודה ו א רב יהודה אמר כמו למעלה לפי שקושיא היה כנ"ל וגם מה שאמר לפני מי שאמר והיה העולם ולא אמר כמו לפני הקב"ה אלא שר"י ברם מתמן הקושיא: ימחו מספר חיים מס' תולדות של מטה ועם צדיקים אל יכתבו מס' תולדות של מעלן · עי' מ"כ מה שפירש ודחוק פירושו מאד וגם למה אמר של מעלן ולא אמר של מעלה · ולי נראה בזה א ע"ד בכודם תבא נפשי וגו' וכן הם דברי המדרש ימחו מספר חיים וכו': ע"י שיצאו שלא במשקל ר"ל ב.ה ה ה על כל העולם אלא על ספינה ובית אחד לפיכך היה חזק מאד מתוך שהיה עז ביותר כי לא היה מתפשט על העולם אלא על מקום אחד: ואיני נותן לו כנ"ל בי"ד לפי דברי

נותנה לו · חזר הקב"ה ואמר לו ומה עכשיו [א] שש מצות נתתי לו ולא היה יכול לעמוד בהן והיאך אני נותן לו [ב] תרי"ג מצות · רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה · (שם) ויאמר לאדם · לא לאדם אני נותן כי אם לבניו שנאמר זה ספר תולדות אדם · א"ר יעקב דכפר חנין ראוי היה אדם הראשון שיעמדו ממנו י"ב שבטים מאי טעמיה ז"ה ספר תולדות אדם · אמר הקב"ה ב' בנים נתתי לו ועמד אחד והרג את חבירו · והיאך אני נותן לו י"ב שבטים · ויאמר לאדם · לא לאדם אני נותן אלא לבניו שנאמר זה ספר תולדות אדם מנין ז"ה ז' שבעה ה' חמשה הרי י"ב: (ו) ד"א זה ספר תולדות אדם אלין תולדות ואין הראשונים תולדות ומה הן אלהות · בעון קומי אבא כהן ברדלא אדם · שת · אנוש · ושתק · אמר להם ע"כ בצלם אלהים וכו' כדכתיב לעיל · [ג] ד"א אלו תולדות ואין הראשונים תולדות ומה הן רוחות דא"ר סימון כל [ד] ק"ל שנה שפרשה חוה מאדם היו רוחות הזכרים מתחממים ממנה (ד) והיו מולידים ממנה · ורוחות נקבות מתחממות מאדם (ה) ומולידים ממנו הה"ד (שמואל ב ז) אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם · בנוי דאדם קדמאה · מאן דאמר דרוחי דביתא טבין דרבו עמיה · ומאן דאמר דאינון בישין דחכמין יצריה · מאן דאמר דרוחי דחקלא בישין דלא רבין עמיה ומאן דאמר דאינון טבין דלא חכמין יצריה · ד"א אלו תולדות ואין הראשונים תולדות · למה שהן כלין במים דא"ר יהושע בן לוי כל השמות הללו לשון מרדות הן · עירד עורדן אני מן העולם וכו' · עד מה לי ללמך ולתולדותיו: (ז) ר' תנחומא בשם ר"א ורבי מנחם בשם רב אמר כל האומניות אדם הראשון למדם מאי טעמיה (ישעיה מד) וחרשים המה מאדם · מאדם הראשון · רבנן אמרין אפי' סירגולו של ספר אדם הראשון למדו · שנאמר זה ספר הוא וסירגולו · ביום ברא אלהים אדם · הדא מסייעא להיא דאמר ר"א בן עזריה · [ו] שלש פלאים נעשו באותו היום · בו ביום נבראו בו ביום שמשו · בו ביום הוציאו תולדות · (ו) (ח) [ז] בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם זה כלל גדול בתורה · ר"ע אומר (ויקרא יט) [ח] ואהבת לרעך כמוך · זה כלל גדול בתורה · שלא תאמר הואיל ונתבזיתי יתבזה חבירי עמי הואיל ונתקללתי יתקלל חבירי עמי · א"ר תנחומא (ט) אם עשית כן דע למי אתה מבזה · בדמות אלהים עשה אותו:

מסורת המדרש א עיין לעיל פרשה ט"ז ובס' נרשם · ב מכות כ"ג · ג בפרשה כ"ג · וילקוט ד"ה רמז תל"ף ע"ב · ד לעיל פרשה כ' ובס' נרשם · עירובין דף י"ח · ה לעיל ריש פרשה כ"ג · ו סנהדרין דף ל"ח · ז תורת כהנים פרשה קדושים · ירושלמי נדרים פרק ט' · ילקוט קדושים רמז תרי"ג · ח שבת דף ל"א ·

חדושי הרד"ל

יתרו איתא כ' וג"ם · וכ"מ לדינא דהתם אמרינן וכן נקורא בתורה ועיין בתו"ח סי' קל"ט: (ח) בן עזאי כו' ואהבת לרעך · ז"ל הרמב"ן בספרו סי' ל"ז · פי' ב"ע סובר זה ספר (כלומר זה כל התורה) תולדות אדם שכל אדם יאהוב חבירו כאלו הוא תולדה שלו כלומר כבניו · ור"ע סובר כל אדם יאהב חבירו כגופו · ובהא פליגי ב"ע סובר אדם אוהב בנו יותר מגופו לכן סובר שזה ספר כלל הגדול ור"ע סובר אדם אוהב עצמו יותר לכן אומר ואהבת לרעך כמוך כלל הגדול עכ"ל: (ט) אם עשית כן כו' · באדר"נ ס"פ ט"ז דרש לה מדכתיב אני ה' אחר ואהבת לרעך:

חדושי הרש"ש

וכן לעיל פי"ט ובכ"ד ולע"ג: (ד) והיו מולידים ממנה · לעיל פ"כ סגי' והיא יולדת מהם: (ה) ומולידים ממנו · שם סגי' ומולידות: (ו) בע"א ז"ה תולדות אדם זה כ"ג בתורה · יש לפרשו ע"פ הכתוב הלא אב אחד לכולנו הלא אל אחד בראנו מדוע נבגד איש באחיו (מלאכי ב') וכן בגמרא ר"ה (י"ט א') ולא בני אב אחד אנחנו ולא בני אם אחת אנחנו מה נשתנינו כו' והוא כעין דברי ר"ע:

רש"י

ס"ח · חזר. ואמר שתי מצות נתתי לו מצוה עשה ומצות לא תעשה דכתיב ויצו על האדם לאמר מכל עץ הגן אכול תאכל הרי מצות עשה ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו הרי מצות לא תעשה ולא עמד בהן. והיאך אני נותן וכו' ופתרון המקרא כך הוא אז ראה ויספרה הכינה ליתן אותה לבריותיו לאדם הראשון חזר ואמר הן יראת ה' וסור מרע אלו שתי מצות נתתי לו הן זו מצות עשה וסור זו מצות לא תעשה: ולא עמד בהן · ואיך יעמוד בכל המצות כולן שהן עשה ולא תעשה רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה: כי אם לבניו · והיינו זה ספר תולדות זה הספר אתן לתולדותיו של אדם: ומה הן אלהות · בתמיה: ומשני כדבעי קמיה דאבא כהן ברדלא וכו' · ע"כ: סירגולו של ספר · שפעי"ל בלע"ז: אלה תולדות ואין הראשונים תולדות · למה שהיו כלים במים ואם תאמר אף אלו כלו במים שכל אותן הדורות שהוא חושב מאדם ועד נח כולן כלו בדור המבול אלא בזרעו של קין שכלה בדור אנוש ובדור המבול שלא נשאר מהן בעולם אבל מאלו התולדות נשאר נח שנבנה העולם ממנו: ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה · דעלך סני לחברך לא תעביד:

ויתהלך

מתנות כהונה

אמר אז ראה וגו' מאז מבריאת עולם ראה ליתנה לאדם · ויאמר לאדם נוטריקון לא לאדם אני נותנה: [שש מצות כו' · ע"ל ס"פ ט"ז] · [ה"ג לא תעשה ויאמר לאדם לא לאדם אני נותנה וה"ג בילקוט איוב ובמדרש קהלת בפסוק את הכל עשה יפה]: זה תולדות אדם · משמע לתולדותיו ולא לו ודייק מדכתיב אדם דהל"ל זה ספר תולדות ואנא ידענא דתולדות אדם הוא למידק אתא זה ספר תולדותיו ולא לו. מכלל דברישא בעי ליתן לו: מאי טעמא זה גמטריא י"ב · [עי' מדרש קהלת בפסוק את הכל עשה יפה וכדמפרש לקמן]: ודרש זה ספר. זה סיפור תולדות של אדם ולא לו וכדלעיל: אלהות · בניחותא ולא בלשון תימא שנאמרו בצלם אלהים משא"כ מאנוש ואילך וכדמפרש הכא כהן וכדלעיל פ' כ"ג ויגד עליו ריעו דבסמוך פדרשו ג"כ בלשון ניחותא · [וכ"מ בילקוט פ' בראשית וריש דה"י וכ"ה בהדיא ברמב"ן · ובפי' רש"י מצאתי שהוא לשון תימא · [ואת אשר מצאתי כתבתי]: ק"ל שנה · ע"ל פ"כ: [בנו דאדם גרסינן]: ה"ג דרוחין דחקלא בישין דלא רבין כו' עד מד"א]: דאינון טבין דלא חכמין כו' · ע"ל פ"כ ויתבאר לך: שהן כלין במים · פירש"י אותן שמכאן והלאה נשאר מהן (לוט) [נח] ובניו ומהראשונים לא נשארו פרסה: [לשון מרדות · ע"ל פכ"ג]: [ה"ג וכו' עד מה לי]: סירגולו · [פי' הערוך] סירטוטו בלשון יון: זה ספר · משמע הספר כולו בכל סדר תיקוניו והליכותיו: הוציאו תולדות · דכתיב ביום ברוא וסמיך ליה תולדות אדם · [וכ"ה בירושלמי פ"ט דנדרים ובסמ"ק סימן ח' וברקנטי]: רע"א ואהבת וגו' זה כלל גדול בתורה: בן עזאי אומר זה ספר תולדות וגו' זה כלל גדול בתורה שלא תאמר כו' · ובירושלמי דנדרים גרס זה כלל גדול יותר מזה · [וכן בטעמי מצות שחבר הרקנט"י] · ומצאתי בביאורי הרקנט"י כמוך בגימטריא אלהים וזהו ואהבת לרעך כמוך: כלל גדול וכו' · דייק סיפיה דקרא בצלם אלהים וגו' ודו"ק [והכי איתא ברקנט"י בהדיא]:

יפה תואר

זה ספר התורה הניתן לתולדות אדם ראוי היה להנתן ביום ברוא אלהים אדם וזה לאדה"ר משום שבדמות אלהים עשה אותו והוא יציר כפיו: חזר הקב"ה כו' · זה רק ע"ד העברה כלומר כך אנו מדמין לולא שלא עבר על שש מצות · אבל בהקב"ה גופא אין הידוש בידיעתו ואין שינוי במחשבתו · וכן ראוי לפרש בכל מקום: ולא היה יכול לעמוד בהן · כי באכילתו מעץ הדעת עבר על גזל שאכל מה שלא ברשותו · וכן גרם מיתה לעולם וזה ש"ד · וגם עבר על ברכת ה' שחרף וגידף וכמו"ש רשב"ל לעיל בסוף פי"ט · והא דלא ניתן לאברהם והוא שלא עמד מצוותיו של הקב"ה · דכיון דנדחה נתינת התורה מאדם בחר הקב"ה יותר לתת אותה לס' רבות אשר ראו את גבורתו בהוציאם ממצרים: ואין הראשונים תולדות · משום שהיו גבוהים במעלת השכל לכן קורא אותם א.ה.ת · אבל תולדות לא נקראו רק מאנוש ואילך וקין והבל ע"כ לא גבוהים היו במעלת השכל לקראם אלה.ת · אבל אמה גם תולדות לא נקראו משום שכלו מן העולם וכדלקמן בלשון ג' · רק הלשון ג' דורש לנגזרי גם על שאר האנשים מלבד קין והבל · ובלשון זה לא יתפגו רק קין והבל · ושאר הדורות רמים היו במעלתם: כל האומניות אדה"ר למדם לדורות שחכמתו מרובה כדלעיל בפי"ו ולכן התחכם למצוא כל המלאכות · ומ"ש הכתוב על יובל שהיה אבי כל תופש כנור ועוגב ועל תובל שהיה לוטש כל חורש נחושת וברזל · פי' כי שמה היו הראשונים אשר תפשו זאת לאומנות אבל המה למדו זאת מאדם: שלא תאמר הואיל ונתבזית יתבזה חבירי עמי · ונמשך על שלפניו דכתיב לא תקום ולא תטור וגו' ואהבת לרעך כמוך · לכן לא תטור איבה ולא תבקש נקם מאת רעך כאשר לא תשנא את נפשך ולא תנקום את ידך על שנגפה בלי נדיה את גופך: דע למי אתה מבזה כו' · זה בא לפרש דברי ב"ע דדריש זה ספר תולדות אדם הוא כלל גדול בתורה · ואי קאי על דברי ר"ע יתפרש במה דמסיים הכתוב אני ה' ולכן אם תעשה רע לחבירך תבזה את דמותי · ואע"ג דלעיל אמר עד כאן בצלם ובדמות משמע כי מאז ולהלאה חדלו האנשים להיות בצלם אלוה · אבל זה לא נאמר רק על דורות המקולקלים עד המבול ומנח ואילך שהטיבו דרכם קצת שבו להיות בצלם אלהים · כי צלם אלהים פי' מעלתם הגבוהה כמו"ש לעיל:

פירוש מהרז"ו

אלהים משמע שביום הבראו נעשה ספר תולדותיו · על כן דורש שתיבת זה מורה על האדם שמדבר בו בסיפא דקרא · וספר הוא ספר התורה כמ"ש בסוף סדר וילך לקוח את ספר התורה וכו' ובכמה מקומות בתנ"ך ופירושו שלאדם זה אני נותן ספר התורה על שהוא יציר כפי נחכמתו מרובה וכוחו גדול לעמול בה ולקיימה · כמ"ש שם בקהלת רבה · ואח"כ אמר תולדות אדם לתולדות אדם אני נותנה ולא לאדם עצמו · ודורש עפ"י מדה י"ז שכאן אינו מפורש טעם הדבר ומפורש באיוב כ"ח אז ראה ויספרה שסיפר כל תרי"ג מצות הכינה וגם חקרה פנימיותה וסודה והיינו בעת בריאת עולם כמפורש בכל הפרשה שם ובפסוק והקודם לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה ויאמר לאדם ומנוקד לָאָדָם הלמד בקמץ והקמץ מורכב א' כאילו כתוב לא אדם ופירושו לא לאדם אני נותנה וכאן כתוב תולדות אדם וזהו שאמר לא לאדם אני נותנה כי אם לתולדותיו · והדרשה יוצאת מבין שני הכתובים על פי מדה י"ז מה שאינו מפורש במקום זה מפורש במקום האחר · גם יתכן שמ"ש אז ראה פי' כמ"ש גלמי ראו עיניך אז ויספרה ויאמר לאדם: שש מצות · לעיל פר' ט"ז סימן ו' וש"נ: י"ב שבטים · ע' לקמן פר' ס"ג בסימן ו' שמ"ר פר' ל"ח סימן ח' והכוונה שרצה ליתן לו י"ב שבטים וספר התורה יחד · והענין בזה שהקב"ה בעת שברא העולם היתה כוונתו ית"ש שיכירו הברואים גדולתו ויעבדו אותו וישיגוהו כמו שהיתה בעת נתינת התורה · ותנאי נתינת התורה שתהיה בששים רבוא וי"ב שבטים · אלא שע"י חטא האדם נאבד ממנו סגולה זאת · וכמ"ש סיפא דקרא הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה ומאחר שלא היתה לו יראת ה' חכמה מה לו · וראוי לקורא בדברי חז"ל המתעלם בהם באהבים להיות משעשעים יום יום בדבריהם העמוקים והנעימים ולהתבונן במאמר זה איך שחברו ר"י בר"ס ור"י דכפר חנן שני פסוקים אלו זה ספר תולדות אדם ופסוק אז ראה ויספרה הכינה גם חקרה ויאמר לאדם כאלו הוא פסוק אחד ועל זה בנו יסוד דרשתם · והפסוקים רחוקים וע"י רוח בינה קרבום יחד והיו לאחדים בידם · אין זאת אלא שהיה בידם דרכים ידועים ואופנים מקובלים בדרכי הדרשות שעליהם סמכו ולהם כוונו · והם דרכי המדות: אלין תולדות · יו"ד דורות לבד ג' דורות הראשונים שאינם תולדות ושואל המדרש ומה הן אלהות · וכוונתו למ"ש לעיל פרשה י"ב סימן ז' כל מי שכתוב בו תולדות הוא מת ובלה ונברא וכו' ע"ש ועל זה שואל מאחר שאינן תולדות וכו' ותירץ שהכוונה כמ"ש לעיל פר' כ"ג סימן ו' על שהראשונים נבראו בצלם ובדמות ואם כן מ"ש תולדות הכוונה על ז' דורות מיו"ד דורות אלו והג' הראשונים אינם בכלל התולדות: ומה הן רוחות · וקאי על ט' דורות משת עד נח לבד אדם וכמ"ש לעיל פר' כ"א סימן י"א: ובנגעי בני אדם · והיה די שיאמר בשבטים ובנגעים · ע"כ דורש ובנגעי בני אדם כמשמעותו שהם בני אדם ממש: אין הראשונים תולדות · שענין התולדות הוא על קיום המין שעל ידם הוא קיום העולם · לזה אמר אלה תולדות שהם מבני שת שממנו נבנה העולם שיצא ממנו נח ובניו אך הראשונים הם בני קין שכלו כולם ולא נשאר מהם שריד במבול: כל השמות הללו · לעיל פרשה כ"ג סימן ה' וש"נ ומבואר · ותחימת המאמר הוי זה ספר תולדות ד"א זה ספר וכו': וחרשים המה מאדם · הוקשה לו שתיבת מאדם מיותר והובא הדרשה להקדמה לדברי רבנן שדרשו על פסוק זה ספר: הוא וסירגולו · זה ספר מורה על סידור הכתיבה ביושר שיטולים לידע ולספר כל תיבה בפני עצמה וכן כל אות בלי בלבול · ובלא סירגול הכתיבה מבולבלת ואינו ראוי לקרא לו ספר ומרומז במ"ש זה ספר תולדות אדם שהאדם הוליד ידיעה זו: ג' פלאים · לעיל פר' כ"ב סימן ב' וש"נ ומבואר: בן עזאי · ירושלמי נדרים פרק ט' הלכה ד' ושם מקדים דברי ר"ע לדברי בן עזאי כי ר"ע הרב וב"ע התלמיד · ובירושלמי שם מביא משל על זה שאם היה חותך בשר בידו אחת והתך את ידו השני' · האם יאמר שינקום לידו האחת על שחתכה ויחתוך אותה כך לא יאמר אדם הנה חברי עשה לי רעה אנקם ממנו · הרי בשרך הוא ולא יתכן לעשות כן ע' בירושלמי:

איש

ידי משה

מ"כ שהוא לשון בתמיה: בן עזאי אומר זה ספר תולדות כו' פלוגתא דבן עזאי עם ר"ע מצאתי בדרשות הר"ב ש"ט פ' דברים וז"ל אחר שבארתי לך בכל פרטי תורה מן הראוי שיכללו במאמר קצר לזה פליגי רז"ל איזה מצוה שרוב מצות נכללו בה א' אומר ואהבת גו' וא' אמר שמע ישראל גו' וא' אמר ספר תולדות אדם גו' כן מצאתי במדרש הר"ב ש"ט ז"ל וכתב הרצון בזה כי האחד אומר כי בקיום ואהבת לרעך כמוך תקיים רוב התורה והא' אומר בקבלת עול מלכות שמים תקיים התורה והוא שמע ישראל והאחד אומר כי אם יבין האדם שהוא פועל האל לא יוכל לעשות שום רע כי מרשעים יצא רשע והנברא בצלם אלהים לא יעשה רע עכ"ל:

משנת דרבי אליעזר

לשון חי ובאמת היו צדיקים ולפי שכתוב מי קורא אותו ספר חיים עיין במתנות כהונה וידי משה:

ויתהלך

פרשה כה א **ויתהלך** חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אותו אלהים · [א] אמר ר' חמא בר הושעיא אינו נכתב בתוך טימוסן (א) של צדיקים אלא בתוך טימוסן של רשעים א"ר איבו חנוך חנף היה פעמים צדיק פעמים רשע אמר הקב"ה עד שהוא בצדקו אסלקנו · א"ר איבו (ב) בר"ה דנו בשעה שהוא דן כל באי עולם · אפיקורסים שאלו לרבי אבהו [ב] אמרו לו אין אנו מוצאין מיתה לחנוך · אמר להם למה · אמרו לו נאמרה כאן לקיחה ונאמרה להלן (מלכים ב ב) כי היום ה' לוקח את אדונך מעל ראשך · אמר להם אם ללקיחה אתם דורשים נאמר כאן לקיחה ונאמר להלן (יחזקאל כד) הנני לוקח ממך את מחמד עיניך · א"ר תנחומא יפה השיבן רבי אבהו · מטרונה שאלה את ר' יוסי אמרה לו אין אנו מוצאין מיתה בחנוך · א"ל אלו נאמר (בראשית ה) ויתהלך חנוך את האלהים ושתק · הייתי אומר כדבריך כשהוא אומר ואיננו כי לקח אותו אלהים ואיננו בעולם הזה כי לקח אותו אלהים:

ב ויקרא את שמו נח לאמר · [ג] ר' יוחנן ורבי שמעון בן לקיש רבי יוחנן אמר לא המדרש הוא השם ולא השם הוא המדרש · לא הוה צריך קרא למימר אלא נח זה יניחנו או נחמן זה ינחמנו · אלא בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון השליטו על הכל · הפרה היתה נשמעת לחורש · והתלם נשמע לחורש · כיון שחטא אדם מרדו עליו · הפרה לא היתה נשמעת לחורש · והתלם לא היה נשמע לחורש · כיון שעמד נח נחו · ומנא לן נאמר כאן נייחה ונאמר להלן (שמות כג) למען ינוח שורך וחמורך מה נייחה שנאמר להלן נייחת שור אף נייחה שנאמר כאן נייחת שור · ר' שמעון בן לקיש אמר לא השם הוא המדרש · ולא המדרש הוא השם · ולא הוה צריך קרא למימר אלא או נח זה יניחנו או נחמן זה ינחמנו · אלא עד שלא עמד נח היו המים עולים ומציפים אותם בתוך קבריהם (א) ב' פעמים כתיב (עמוס ה) הקורא למי הים כנגד ב' פעמים שהיו המים עולים · ומציפין אותן בתוך קבריהם · א' בשחרית וא' בערבית · הה"ד (תהלים פח) כמו חללים שוכבי קבר (ג) שוכבים שלהם חללים היו · כיון שעמד נח נחו · נאמר כאן נייחה ונאמר להלן נייחה (ישעיה נז) יבא שלום ינוחו על משכבותם · מה נייחה האמור להלן נייחת קבר אף נייחה האמורה כאן נייחת קבר · רבי אליעזר אמר [ד] לשם קרבנו נקרא שנאמר (בראשית ח) וירח ה' את ריח הניחוח · ר' יוסי בר רבי חנינא אמר לשם נחת התיבה נקרא דכתיב ותנח התיבה · אמר

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז מ"ב · ילקוט ד"ס א' רמז אל"ף ע"ב · ב עיין מסכת דרך ארץ זוטא סוף פרק א' · ג ילקוט כאן רמז מ"ב · וילקוט ד"ס רמז אל"ף ע"ב כל סעיין · ד לקמן פרשה ל"ג ·

חדושי הרש"ש

(א) ב' פעמים כתיב הקורא כו' כצ"ל בלי נקודה בינתים: בשומרון

חדושי הרד"ל

(א) של צדיקים כו' · של רשעים · נראה דצ"ל ולא בתוך טימוסן של רשעים · ודרש ואיננו בין הרשעים כי לקח אותו וכדרש ר' איבו דלהלן · או קרוב יותר שצ"ל לסיפך אינו נכתב כו' של רשעים אלא בתוך טימוסן של צדיקים · והיינו אע"פ שחנף היה כדלקמן עכ"ז נכתב בשל צדיקים כי לקח: (ב) בר"ה דנו · ובאותו שעה היה צדיק ונידון לפי מעשיו שבאותה השעה כמ"ש בפרק קמא דר"ה · (ג) שוכבים שלהם חללים · שמעתי פירושו מלשון הדתם · כמו חלליה כי עכתי:

אם

מתנות כהונה

פרשה כה טימוסין פי' הערוך מין קלף שעושין מקליפת עץ: של רשעים · דייק מדכתיב ואיננו כי הרשעים היו כלא היו · בחייהם קרוים מתים וכד"א והתבוננת על מקומו ואיננו וגם אמר התעיף עיניך בו ואיננו כי הרשעים הומים ומרדפים אחרי המדומים ומצאתי טוב בפירש"י ז"ל שגרס מהו ואיננו א"ר חמא כו': אסלקנו · דייק מדכתיב כי לקח משמע פתאום בלא זמנו כמו שדרשו בפסוק כי בא השמש: בראש השנה · דייק אלהים לשון דין וכן מצאתי בפירש"י גם אמר הכתוב ויהי היום ויבואו בני האלהים ויתיצבו וגו' ודרשו חז"ל כאן השנה היה: אין אנו מוצאין מיתה כו' · ואע"ג שהיה חנף או בטימוסן של רשעים כדלעיל: נאמר כאן לקיחה כו' · הרי למדנו שלא מת: ד"ג מחמד עיניך במגפה · הכי שמת במגפה: המדרש · הנדרש שדרש זה ינחמנו אינו יכול להוציאו מתוך שם נח: נחו ממרדן · וינחמנו פי' ינח ממנו כמו שפירש"י בפי' החומש או כיון שנחו ממרדן נתנחמו מעצבון ההוא: ומציפים אותם גרסינן: נחיית קבר · ובמנוחה זאת הניח מהם עצבון רוח על מתיהם או קבלו תנחומין על מתיהם: לשם קרבנו · על שנתקבל ברצון ובזה הניח מהם עצבונם או נתנחמו על דאגת לבם פן ישוב ה' למבול עוד והובטחו בברית מלח עולם אשר נשבע על מי נח לבל ישוב עוד וגם כן שלא ישבותו ששה עתים קור וחום וגו' ואז חזר מנהג העולם על סדרו ומשפטו וזהו ינחמנו כן פירש"י שנחו מיגונם וקבלו

רש"י

פרשה כה ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו מהו ואיננו אמר רבי חמא בר אושעיא איננו נכתב בתוך נימוסן של צדיקים אבל נכתב הוא בתוך נימוסן של רשעים: טימוסן · שמותן: בראש השנה דנו · דכתיב כי לקח אותו אלהים אלקים זה יום שהוא דן את הבריות: לוקח את אדוניך מעל ראשך · באליהו הכתוב מדבר מה הוא לא מת אף חנוך לא מת: אם לקיחה אתם דורשין · נאמר כאן לקיחה וכו': יפה השיב בן רבי אבהו · שלא ליתן פתחון פה לומר הלא שמו כשם רבו ח"ו שיתפשו עמו לפיכך אמר לכן: ס"א · לא השם הוא המדרש לא השם של נח נשמע בלשון מדרש זה ינחמנו שהיה צריך למימר נח זה יניחנו או כיון דאמר הכי היה לו לומר נחמן כמו שהוא אומר ינחמנו אלא לכך קראו נח שגרם להם מנוחה ונתנחמו מצרה: ס"א הפרה היתה נשמעת לחורש ולא היתה מסרבת בחרישתה: והתלם היה נשמע וכו' · כלומר כל המלאכות שהיו רוצים לעשות היתה המלאכה מכוונת מאליה למה שהיא עשוייה לדעת האומן עושים: כיון שעמד נח נחו הבריות · מאותו נער והיו המלאכות מכוונות לדעת עושיהן כבראשונה:- נייחת שור · שהיו השורים והבהמות נשמעות לחורש בלא נער · ע"כ: חללים היו · מתחתיהם שהמים עולים ושוטפים אותם ודבר זה היה נוהג מדור אנוש ועד דור נח: ס"א · חללים שוכבי קבר מסתמא מחמת שהיו שוכבי קבר חללים היו אלא מהו חללים שהיו המים עולים מתחתיהם ושוטפים אותם ודבר זה היה

נוהג

פירוש מהרז"ו

פרשה כה סימן **א** אינו נכתב בתוך טימוסן · טימוס הוא ספר ופנקס שכתובים בו שמות אנשי העיר והמדינה · ושמות של אנשי חיל · ודורש ר' חמא שמ"ש ואיננו פירושו איננו כמו שהתחיל שהתהלך עם אלהים ולא נשאר במקומו היה במדרגה זו ועל כן לקח אותו אלהים מדת הדין שדן אותו ולקחו מן העולם ומתחלה הי' נכתב בטימוסן של צדיקים ואיננו שם שלקח אותו משם וכתבו בטימוסן של רשעים · ודעת ר' איבו שהיה חנף פעם צדיק ופעם רשע · שמתחלה כתוב ויתהלך חנוך את האלהים ואחר כך ואיננו במדרגה זו שלא התהלך אתו · ואח"כ כי לקח אותו אלהים ולקיחת אלהים הוא לשבח ולטובה · שאחר שכתוב ואיננו במדרגה טובה כתוב שלקח אותו · כי נשתנה עוד הפעם לטובה על כן לקחו בעודו במעמד טוב להצלתו וטובתו שלא ישוב עוד לכסלה: אין אנו מוצאים · שמ"ש כי לקח אותו אלהים אינו על המיתה אלא כמ"ש אצל אליהו שנכנס חי בסערה השמים · וכמ"ש כי היום לוקח אדוניך מעל ראשך וכן אצל חנוך: לוקח ממך · וס"ד את מחמד עיניך במגפה שמתה פתאום בלא זמנה וכן חנוך מת פתאום וזהו משמעות לשון של ואיננו וכמ"ש התעיף עיניך בו ואיננו כי דורותיו האריכו ימים והוא מת בקיצור ימים ויתכן שהאפקורסים והמטרונא היתה כוונתם לרעה שרצו לעשות אותו אלהות ע"כ השתדלו הכנים לדחותם · אך דעת הזוהר והמקובלים שחנוך לא מת ונעשה גופו אש לוהט וכאמרם ז"ל חנוך הוא מט"ט [וכ"ג בויק"ר פר' כ"ט כל השביעין חביב לעולם ומונה חנוך שביעי לדורות וכן במס' ד"א מונה אותו בכלל אותן שנכנסו חיים לג"ע ועי' בתוספו' סופ"ק דיבמות גבי נער הייתי מ"ש שם · יפ"ת] וכן הוא בספר היכל בהיכלות שלוקח לשמים: **ב** לא המדרש הוא השם · השם הוא נח · ודרשה בתורה זה ינחמנו ע"פ מדת ממעל · ומתיבת נח יש לדרוש יניחנו ולא ינחמנו שאינו נופל על שם נח עי' לקמן פר' למ"ד סימן ה': נשמעת לחורש · לחרוש טוב ולא מרדה בו וכן התלם · היה נשמע מליח מה שנזרע בו · וגירסת הילקוט התלם היה נשמע ליחרש וכן לקמן לא היה נשמע ליחרש ופי' שיחרש: שעמד נח נחו · ועל שם ההנחה קרא אותו נח על פי מדת ממעל וממאמר זה יקח הקורא ראיה · על מקומות הרבה מאד שכתבנו באופן זה של מדה ממעל ודרך קריה שהרי כאן לא הסתפקו חז"ל במה שמפורש בתורה על שם נח ודרשו והוסיפו · כדרכם בשאר מקומות ואלו מפורש בכתוב ויקרא שמו נח לאמר זה יניחנו כי נחו · וזה ינחמנו וכו' או ויקרא שמו נח כי נחו לאמר זה ינחמנו · ומ"ש מעצבון ידינו היינו כמ"ש בעצבון תאכלנה וכאשר ראה ההנחה הוכיח על הנחמה ולא בנבואה אמר כן וכמפורש כאן בתנחומא · זה ינחמנו · וכי נביא היה א"ר שמעון בן יהוצדק · למודים היו כשנאמר לו ארורה האדמה בעבורך אמר לפניו רבש"ע עד מתי אמר לו עד שיולד אדם מהול ממעי אמו · כיון שנולד נח אמר למך זה ינחמנו עכ"ל וכן הוא בילקוט בשם מדרש אבכיר ועדיין אין אנו יודעים למי היתה ההנחה לזה דרש גז"ש על ניחת שור: ב' פעמים כתיב · עי' לעיל סוף פ' כ"ג בה"א · ומ"ש אחד בשחרית ואחד בערבית · כמ"ש בריאת דקרא · והופך לבוקר צלמות ויום לילה החשיך הרי שכתוב כאן בוקר וערב וכתוב ב"פ הקורא למי הים · הדבר למוד מעניינו · שהב' פעמים שאנו דורשים ע"פ מדה יו"ד שספק מי הים היינו אחד בבוקר ואחד בערב ואם היה כתוב קרא מי הים בעבר היה משמע שקרא רק ב"פ אך מאחר שכתוב הקורא משמע דבר תמידי · ע"כ דורש שהיה משך זמן שהיה קורא מי הים א' בבוקר וא' בערב: כמו חללים שוכבי קבר · וראיה שמדבר באנשי דור המבול ממ"ש בס"ד אשר לא זכרתם עוד והמה מידך נגזרו · והם נקראו חללים וכמ"ש איוב הרפאים יחוללו מתחת מים ושוכניהם והמשורר מדמה עצמו לחללים שוכבי קבר · והרי זה בא ללמד ונמצא למד שהיו דור המבול שוכבי קבריהם חללים וכמ"ש לעיל ריש פר' כ"ג על דור המבול קרבם בתימו לעולם · שאינם לא חיים ולא נדונים · וזהו אשר לא זכרתם עוד והמה מידך נגזרו · וקראם חללים ושוכבי קבר שאפילו היו חיים בקבר היו חללים מתחת מים · ע"פ גז"ש הרפאים יחוללו מתחת מים: לשם קרבנו · פי' בכוונת דרשה שם נח מפורש בתורה ע"פ מדה י"ז וירח ה' את ריח הניחוח ע"פ מדת ממעל · וכן לר' יוחנן לנחת התיבה דורש מדת ממעל ע"פ מדה י"ז כנ"ל:

לא

יפה תואר

לא המדרש הוא השם כו' · כי ינחמנו שרשו נחם · ולשרש נח צ"ל זה יניחנו · ואע"ג דמצינו שם אברהם על שם אב המון גוים · ויהיה הרי"ש למותר אך מתחלה נקרא אברם משום שהיה אב לארם ואח"ז כאשר ניתוסף לו הה"א על השמון לא נעתקה הרי"ש ממקומו וגם בשמואל דכתיב כי מה' שאלתיו לא יקשה א"כ למה באה המ"ם באמצע כבר כתב הרד"ק כי בשם שמואל יש שאול מאל · ולכן נמצא המ"ם בתוך שמו אבל אם היה מהוראת ינחמנו לא היה נחסר המ"ם בשמו · ולכן ע"כ נקרא בשם נח כי בימיו נחו התבל ומלאה ממרדם · וע"ע בזה בתנחומא בביאור יותר ולפ"ז נקרא בשעת לידתו נח ע"ש שנחו ממרדם · ומ"ש הכתוב זה ינחמנו הוא דברי בני אדם כי כראותם מיד בשעת לידתו שנחו ממרדם בשביל נח הנולד · אמרו כי זה ינחמנו גם לעתיד ממעשנו ומעצבון ידינו · ודברי רש"י ז"ל בחומש ע"פ הפשט אלא כדברי המדרש דידן:. **אר"י לא שמשו המזלות כו'** · שמדרש הביא פה דברי ר' יוחנן לפרש בזה שם נח על המזלות שנחו אבל ר' יוחנן גופא דרש לעיל נח משום שנחו התלם והשור ממרדן · יען כי זה היה מיד כשנולד וכמו"ש כיון שעמד נח נחו · אבל המזלות לא שבתו אלא אחר זמן כב' ·

ואיך

ידי משה

ויתהלך חנוך כו' עד בשעה שהוא דן לכל באי עולם · כמדרש הזה צריך ביאור שהמשון דברי רבי חמא שאומר שלא נכתב בספרי צדיקים אלא בספרי רשעים מנא לך הא ומה שפי' מ"כ רחוק מאד מן השכל · גם ספרי רשעים וצדיקים מאי בעי הכא גם דברי רבי איבו אינם מובנים שאמר חנף היה מאי פליג אדלעיל הלא גם רבי חמא סבר שרשע היה וגם מה שאמר רבי איבו שבראש השנה דנו קשיא מהיכא תיתי שביום אחר יהיה דנו גם מאי נפקותא מזה באיזה יום דנו · ומאין לרבי איבו זה שבר"ה דנו ימה שפי' מ"כ אינו מן הפשט · ונ"ל דצריך לגרוס בדברי רבי חמא ולא בתוך טימוסן של רשעים · אלא טעות נפל בספרים שהדפסו אלא במקום ולא ופי פירושו דאמרינן בגמ' ג' ספרים נפתחים בר"ה של צדיקים נחתמר לחיים ורשעים נחתמר למיתה ושל בינונים תלויים ועומדים עד יום הכפורים · לפ"ז סבר רבי חמא שחנוך היה בינוני והוכיח זה מהפסוק ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו ר"ל שהיה מתהלך ואינו מתהלך לז"א ואיננו לפי שהיה בינוני לפ"ז לא נכתב לא בתוך רשעים ולא בתוך צדיקים שנכתבו בר"ה לפי שהיה בינוני אלא היה תלוי עד יום הכפורים אבל רבי איבו סבר חנף היה פעמים צדיק ופעמים רשע ודרש ויתהלך ר"ל פעם הלך ופעם ואיננו לפ"ז א"ר איבו שבר"ה דנו לפי שהיה או רשע או צדיק ולא בינוני לפ"ז ממ"כ בר"ה נידון לפי שהרשעים וצדיקים נכתבו לאלתר לחיים או למיתה כנ"ל וק"ל: **אלא בשעה שברא וכו'** · לכאורה נראה שאינו מתרץ כלום וכן יש לדקדק בדברי ר"ש בן לקיש · ונראה שהיה מנוחה ונחמה כלאת מנוחה לבהמות ונחמה לבני אדם וכן לר"ש בן לקיש מ'והה ימתיפ ונתנחמו בחיים: **ר"א אומר לשם קרבנו נקרא** · ר"ל על שם קרבנו שנתקבל נקרא נח רבי יוסי אמר

לשם

ר' יוחנן (ד) לא שמשו המזלות כל אותן י"ב חדש • אמר לו ר' יונתן שמשו אלא שלא היה רישומן ניכר • לא ישבותו רבי אליעזר ורבי יהושע • רבי אליעזר אמר לא ישבותו מכאן שלא שבתו ורבי יהושע אומר לא ישבותו מכאן ששבתו: (ג) מן האדמה אשר ארר"ה ה' • א עשרה שני רעבון באו לעולם • אחד בימי אדם הראשון שנאמר (שם ג) ארורה האדמה בעבורך • ואחד בימי למך • שנאמר (שם ה) מן האדמה אשר ארר"ה ה' • ואחד בימי אברהם • (שם יב) ויהי רעב בארץ • ואחד בימי יצחק שנאמר ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון • ואחד בימי יעקב שנאמר (שם מה) כי זה שנתים הרעב • ואחד בימי שפוט השופטים שנאמר (רות א) ויהי בימי שפוט השופטים ויהי רעב בארץ • ואחד בימי דוד שנאמר (שמואל ב כא) ויהי רעב בימי דוד ג' שנים • ואחד בימי אליהו שנאמר (מלכים א יז) חי ה' אלהי ישראל אשר עמדתי לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי • וא' בימי אלישע שנאמר (מלכים ב ו) ויהי רעב גדול (ג) (ה) בשומרון שהוא מתגלגל ובא לעולם • ואחד לעתיד לבא שנאמר (עמוס ח) לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה' • רבי הונא ורבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק עיקר אוותנטיא שלו לא היה ראוי להיות בימי דוד אלא בימי שאול • אלא על ידי שהיה שאול גרופית של שקמה גלגלו הקב"ה והביאו בימי דוד • מתלא אמרין • שילו חטא ויוחנא משתלמא • אתמהא • אמר רבי חייא רבה משל לזגג שהיה בידו קופה מליאה כוסות ודייטרוטין • בשעה שהיה מבקש לתלות את קופתו היה מביא יתד ותקעה ונתלה בה ואחר כך היה תולה את קופתו • לפיכך לא באו בימי בני אדם שפופים אלא בימי בני אדם גבורים שהן יכולין לעמוד בהן • רבי ברכיה הוה קרי עליהון נותן ליעף כח • רבי ברכיה בשם רבי חלבו אמר שנים באו בימי אברהם • רב הונא בשם ר' אחא אמר אחד בימי למך ואחד בימי אברהם • רעב שבא בימי אליהו • רעב של בצורת היה • שנה עבדה שנה לא עבדה • רעב שבא בימי אלישע רעב של מהומה היה • שנאמר (מלכים ב ו) עד היות ראש חמור בשמונים כסף • רעב שהיה בימי שפוט השופטים • ר' הונא בשם רבי דוסא אמר (ג) מ"ב סאין היו ונעשו ארבעים ואחת • (ד) ב והא תני לא יצא אדם לחוצה לארץ אלא אם כן היו (ה) סאתים של חטים הולכות בסלע • א"ר שמעון אימתי בזמן שאינו מוצא ליקחי אבל אם היה מוצא ליקח אפילו סאה בסלע לא יצא לחוצה לארץ ואילו אלימלך יצא לפיכך נענש:

פרשה כו

א ויהי נח בן חמש מאות שנה כתיב (תהלים א) אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים: אשרי האיש ג זה נח • אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד רבי יהודה ורבי נחמיה • רבי יהודה אומר בשלשה דורות בדור אנוש ובדור המבול ובדור הפלגה • רבי נחמיה אומר בדור המבול ובדור הפלגה אבל בדור אנוש (א) היה קטן • (א) על דעתיה דר' יהודה דאמר אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים • זה דור אנוש • ובדרך חטאים לא עמד • זה דור המבול • (ב) ובמושב לצים לא ישב • זה דור הפלגה (שם) כי אם בתורת ה' חפצו אלו

מסורת המדרש א לקמן פרשה מ' ופרשה ס"ד • אגדת שמואל פרשה כ"ח כל הענין • רות רבה פרשה א' • ילקוט כאן רמז מ"ג • וילקוט שמואל ב' רמז קנ"ג • ב בבא בתרא דף צ"א • ג מדרש תהלים מזמור א' כל הענין • ילקוט תהלים רמז תרי"ד:

חדושי הרד"ל

(ד) לא שמשו • אולי פלוגתייהו נקרא נח ע"ש שנחו המזלות משמושן ואגב סבא דר"י מסיים נמי עלה דר"א ור"י: (ה) בשימרון ואחד שהוא מתגלגל ובא לעולם • כצ"ל וכ"ה הגירסא לקמן פס"ד ובמד"ש פכ"א ולפ"ז בא דמסיים ואחד לע"ל אינו ממנין העשרה דקחשיב שכבר באו לעולם • אבל אם שלע"ל עדיין לא בא • ודלא כגירסת המ"כ:
(א) היה קטן • לא ותשוב שהיה בן נ"ד • הגא שר"ל שקודם המבול שלא היו מעניישין עד ק' שנה היה קטן נענין עונשין: (ב) ובמושב לצים כו' • דור הפלגה שהיו כולם ליצנים כן מסיים במ"ע שם:

חדושי הרש"ש

(ג) בשומרון ואחד שהוא מתגלגל ובא לעולם לע"ל כצ"ל וזה ג"כ כוונת המ"כ כאן ולקמן פס"ד למחוק ואחד שקודם לע"ל וכ"מ גירס' זו להדיא במדרש רות: (ג) מ"ב סאין היו ונעשו מ"א • עיין בז"א במדרש רות דבר נאמד בזה • ועיין במרדכי ר"פ הזהב: (ד) והא תני כו' עיין מדר"א: (ה) סאתים של חטים הולכות בסלע • הוא כפול מבער הנהוג דה"א ד' סאין בסלע כדתנן פאה (פ"ח מ"ז) עירובין פרק ח' מ"ב כלים פרק י"ז מי"א: (א) ע"ד דר"י דאמר בג' דורות אשרי כו' כצ"ל:
שהגם

רש"י

נוהג מדור אנוש עד נח • ע"כ: לא שימשו המזלות כל שנים עשר חודש • אותן שנים עשר חודש שנידונו בהם דור המבול: פ"א • לא שימשו המזלות כו' עד דור המבול לא האיר השמש כהלכתו ולא שימשו כל המזלות כהלכתן ולאחר שנים עשר חדש חזרו למשמשן כראשון ולזה ינחמנו סמוך: לא היה רשומן ניכר • מאור השמש • והלבנה לא היתה זורחת כתקונה • ע"כ: ואחד בימי למך • שנאמר זה ינחמנו ממעשנו מן האדמה אשר ארר"ה ה' לא מאותה קללה שהיתה מאדם • אלא מאותה גזירה שהיתה בימי למך אביו של נח לכך היו אומרים זה ינחמנו: פ"א • אוותנטיא • חוזק של רעב כדאמרינן לעיל אוותנטיות: דייטרוטין • צורות של ערקי"א לגוכך: ונתלה בה: היה תולה עצמו מאלה ביתד לידע אם תסבול כובד הקופה: שפופים • בלא זכות • לשון אחר בלא כח ולא באו בימי שאול שהיו שפופים בלא כח אלא בימי דוד שהיו גבורים שהיו יכולים לעמוד בו ולסובלו כדכתיב ויהי רעב בימי דוד שנה אחר שנה וגו' ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים וגו' • ע"כ: בימי בני אדם גבורים שהן יכולין לעמוד בהם • כלומר לא בא בימי שאול אלא בימי דוד שהיו גבורים לעמוד בו ולסובלו: פ"א • נותן ליעף כח • שלפי אליבות שבהן הצלים כחן לסבול הרעב והעמיד להן זכות דוד • ע"כ: בימי אברהם • מלבד הרעב הרי האחד • הראשון הרי שני: פ"א • הראשון • מכלל דהוה שני • ע"כ: רעב של בצורת • גשמים מועטים: מהומה • אכול ולא לשבעה: פ"א • של מהומה בבהמות נפלה המיתה ונתיקר הבשר עד שמוכרין ראש חמור בשמונים כסף וכן הפסוק מוכיח בפרשה שלא היה הרעב כי אם בבהמות בלבד דכתיב ויהי רעב גדול בשומרון עד היות ראש חמור וגו' ולא כתיב עד היות סאה חיטין בשמונים כסף ע"כ:
אפילו סאה בסלע לא יצא חוצה לארץ ואילו אלימלך יצא לפיכך נענש:
פרשה כו אשר לא הלך בעצת רשעים • רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה

מתנות כהונה

וקבלו תנחומין: לא שמשו וכו' • שנאמר יום ולילה לא ישבותו מכלל שכל ימי המבול שבתו וא"כ מהו בחודש השביעי וא"ר יונתן ששמשו אלא שלא היה רישומן ניכר פירש"י לא שמשו כהלכתן ומשפטן [וכ"ז ג"כ לקמן פל"ג ול"ד] וי"ל דפליגי בטעמא דהכי תנאי ר"א ור"י דלקמן: שלא שבתו • דרש עוד עדיין לא ישבותו כמו שלא שבתו עד עתה: ה"ג ובא לעולם לעתיד: אוותנטיא • פירש"י והערוך ממשלה וחוזק: בימי שאול • פירש"י שנאמר אל שאול ואל בית הדמים: גרופית • פי' [הערוך] נטיעה: שקמה • אילן שרק והוא דרך משל וק"ל: מתלא אמר כו' • משל הדיוט בפי הבריות שילו הוא שחטא ויוחני נשתלם ונגבה עונשו ממנו ע"ד טוביה חטא וזיגוד מנגיד: שילו יוחנא • שמות של בני אדם ואירע להם מעשה שזה חטא וחבירו לקה כד"א שכם נשא ומבגאי גזר • טוביה כו': זגג • אומן עושה כלי זכוכית: דייטרוטין • פי' הערוך כלי זכוכית חשובים ונאים: שפופים • שפלים וחלשים בכח לדקתם: שנים באו וכו' • פירש"י דכתיב ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון מכלל דקמאי הכי נמי הוו רעב וה"ג ג"כ בפרשת לך לך וס' תולדות והאי דכתיב אשר אררה פירושו אשר אררה כבר בימי אדם ולא נחה עד שנולד נח: עבדה • עשתה פירות: והתניא • בניחותא: אפילו סאה בסלע כו' • ולכך נענש אלימלך שלא היה הרעב הסר כל כך וכן הוא לקמן סר' תולדות ובילקוט ובסוף פר' המוכר את הספינה והכי מסיים רש"י ז"ל ואילו אלימלך יצא ולפיכך נענש וה"ג לא יצא לח"ל ואילו אלימלך יצא ולפיכך נענש:
פרשה כו זה נח • שנקרא איש שנאמר איש צדיק תמים: בג' דורות • וכן הזכיר ג' פעמים בכתוב אנשי רשע רשעים וחטאים וליצנים וכדמפרש יאזיל ורבי נחמיה סבר שלשה אלה תוארים כולם מדברים בדור המבול וכן דרשו על אדה"ר וס ג'

יפה תואר

ואיך יקרא בשם זה בלידתו: ואחד בימי למך • אבל בימי קין דכתיב גבים ארור אתה מן האדמה וגו' לא תוסף תת כחה לך • שמה לא נתקלל רק קין לבדו • ולא האדמה ויושבים בכלל: עיקר אוותנטוא • כו' • ומה דאמרינן בפ' הערל (דף ע"ח ע"ב) אל שאול שלא נספד כהלכה וכן בעירובין ס"ג ע"א כל המגבר מתנותיו לכהן אחד מביא רעב לעולם שנאמר עירא היאירי היה כהן לדוד כו' וכתיב בתריה ויהי רעב בימי דוד • פי' כי עיקר תוקף הרעב בא בשביל הגבעונים • ורצוי היה לבוא בימי שאול • ואיגולא בה גרופיות של שקמה בו ודאי היה ראוי לבוא בימיו אבל בימי דוד שלא חטא לא היה ראוי לבוא כלל • ואי היה בא בדור אחר • אך כיון שחטא במתנות כהנים ובהספד של שאול לכן בא הרעב בימיו ומשל מגדיכות של שקמה או בימי בני אדם שפופים אין הפירוש שדוד היה צדיק יותר משאול כי נספוק הוא וכדאמרינן בפ' ואתו מגלחין א"ל הקב"ה לדוד שירה אתה אומר על מפלתו של שאול אילמלא אתה שאול והוא דוד אבדתי כמה דוד מפניו ובשוח"ט מזמור שגיון לדוד א"ל הקב"ה אתה מדמה עצמך לשאול כו' • אך פירושו כי בימי שאול היו בני אדם חלשים בטבע ואם בא רעב עליהם אז מתו ברעב • אבל בימי ד"ד שהיו אמיצי כח ויכלו לסבול כל צער ועוני: שילו חטא כו' • שילו הוא נפור ששלו ויוחנא ה"א מן הגג כדאיתא בפ' אלו טרפות שהגג למינהו לשביה יוחנא ירושלמית • ופי' כי אם יקלקל שלפור יתפשו את הגג: משל לזגג כו' • פי' כמו שהזגג מנסה כח היתד אם יוכל לסבול את הקופה ואח"ז יתלה אותה עליו • כן מנסה הקב"ה את הדורות ומביא את הרעב רק בדור שיוכל לסבול אותו • ומאס ידע גם שאר הדורות שהקב"ה הוא לבד הנותן לחם לכל בשר ולא יבטחו עוד בשדותיהם ובכרמיהם: שנה [illegible] שנה לא עבדה • עי' בויק"ר פ' י"ט שלשה חדשים ברשונה וג' חדשים באחרונה וי"ג כו' אבל בפ' המקבל איתא שלא כו' תבואה כלל בימי אליהו ופליג על המדרש:
ראוי

פירוש מהרז"ו

לא שמשו המזלות • לקמן פר' ל"ד סוף סי' י"א • ושייכות מאמר זה לכאן אגב שדורש ר"ל פסוק הקורא למי הים וכו' דורש רישא דקרא • והופך לבוקר צלמות ויום לילה החשיך והיינו דור המבול שאז לא שמשו המזלות שהפך הכל לצלמות וחושך כשקרא למי הים וכו': שלא היה רשומן ניכר • כמ"ש ויום לילה החשיך שהפך אור יום לחושך אבל המזלות שמשו מלמעלה: לא ישבתו מכאן שלא שבתו • דעת ר"א שהרי מפורש ויהי הגשם ארבעים יום וארבעים לילה ויגברו המים על הארץ חמשים ומאת יום שפי' עם הלילות ויחסרו המים מקצה החמשים ומאת יום עם הלילות הרי שלא שבתו אך קיץ ותורף וזרע וקציר קור וחום שבתו • ועתה מבטיח עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וכו' יהיו כמו יום ולילה שלא שבתו ולא ישבתו כך זרע וקציר וכו' לא ישבתו ומ"ש יום לילה החשיך פי' שהיה יום אלא שהיה בו חושך מחמת רוב עננים ועל"ז היה ניכר שהוא יום • ור' יהושע סובר כפשוטו לא ישבתו אבל במבול שבתו כמ"ש יום לילה החשיך ממש • ומ"ש ארבעים יום וכו' פי' שהש"י ידע מדת הזמן ולא היה נרגש • ויתכן שמ"ש ר' יוחנן לא שמשו המזלות כי באיוב ט' כתיב נוטה שמים לבדו ודורך על במתי ים עושה עש כסיל וכימה וחדרי תימן עושה גדולות עד אין חקר וכו' וזהו כסדרו של עולם אך בעמוס ה' כתוב ההופכים ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו עושה כימה וכסיל והופך לבוקר צלמות ויום לילה החשיך הקורא למי הים וישפכם וכו' שעל שהפכו מעשיהם הפך עליהם המזלות כימה קודם כסיל ועי"כ הפך יום והחשיך ושפך מי הים • כלשון הגמ' בר"ה י"א מתוך מעשיהם שינה עליהם סדרי בראשית עכ"ל: ב יו"ד שני רעבון • מדרש שמואל פר' כ"ח כל הענין עי' לקמן רים פר' מ' ובריש פר' ס"ד ובריש רות: ר' שמואל בר רב יצחק • קאי על הרעב שהיה בימי דוד שהזכיר שהיה ראוי להיות בימי שאול • כמפורש שם שדרש דוד את ה' והשיב לו • אל שאול ואל בית הדמים על שהמית את הגבעונים: גרופית של שקמה • כמ"ש לקמן פר' ל"א סימן י"א גרופית לזיתים ענף של זיתים וכאן פירש ענף אילן שקמה ונמצא שם הרבה בא"י כמ"ש כשקמים אשר בשפלה לרוב ועי' ירושלמי ריש פרק ב' דע"כ שנתמעט זכותו על שחטא בעמלק ע"ש: בני אדם שפופים • נמוכים ושפלים בכחם ובלתי מצליחים מעת אשר נטלה המלוכה משאול ונתנה לדוד: נותן ליעף כח • והלא נותן כח לכל אלא פירושו שנותן כח לסבול יסוריה ועייפות • שלא ימות וכענין איוב שכתוב אך את נפשו שמור ואמרו חז"ל משל למי שאומר שבור החבית ושמור יינה:
פרשה כו סימן א אשרי האיש • מדרש תהלים מזמור א' • זה נח שכתוב בו איש צדיק תמים כן הוא שם: זה דור אנוש • כמ"ש לעיל ריש פר' כ"ד המעמיקים מה' לסתיר עצה: זה דור הפלגה • כמ"ש לקמן פר' ל"ח ענין ליצנותם בכמה אופנים:

ידי משה

לשם ניחות הטיבה נקרא ר"ל ע"ש שנחה התיבה נקרא נח: לא שמשו המזלות • כ"ל שטעם דאיתא בשמים מכפיים כבוד אל שלוכן של חמה ולבנה וכוכבים בגלגל והן שירתם • כן איתא במדרש שוחר טוב ואלי וגו' קי"ב זה אל זה וגו' בקשו מ"ה לומר שירה על הים אמר הקדוש ברוך הוא מעשי ידי טובעים בים ואתם רוצים לומר שירה ואם כן לפיכך לא שמשו מכה סברא זו שכשישמשו המזלות אזי שליכתן בגלגל והם שירתן ומעשה ידיו טובעים במבול ורבי יונתן ס"ל ששמשו אלא שלא היה רישומן ניכר פי' שליכתן בגלגל ואם כן לא אמרו שירה ודוק כצ"ל בן המתבר • ומאלי טעמא כתבתי לעיל ויהי לשבעת הימים באותן ז' ימים לא שמשו ג"כ המזלות והשפיע הקב"ה את האור הגנוז ג"כ מטעם זה שיתאבל הקדוש ברוך הוא על עולמו ולא היה כדאי שיאמרו שירה ע"ל: שנה עבדה ושנה לא עבדה כצ"ל ונתחלף ריש כדליה: מ"ב סאין היו ונעשה מ"א ר"ל מ"ב סאין היו בסלע ואח"כ נעשו מ"א בסלע:
ראוי

משנת דרבי אליעזר

והא תניא לא יצא אדם וכו' • עיין מ"כ ולא מצינו במדרש והא תניא בניחותא וצ"ע והא תניא וכו' הוא קושיא עד והא אלימלך יצא ותירץ לכך נענש ודו"ק:

[א] שבע מצות שנצטווה · ובתורתו יהגה יומם ולילה (ג) שהגה דבר מתוך דבר · אמר [ב] מה טעם ריבה הקב"ה בטהורים יותר מטמאים לא שהוא רוצה להקריב מהן קרבן · מיד ויקח מכל הבהמה הטהורה וגו' (שם) והיה כעץ שתול על פלגי מים · ששתלו הקב"ה בתיבה · אשר פריו יתן בעתו · זה שם ועלהו לא יבול זה חם · וכל אשר יעשה יצליח זה יפת: ב ויולד נח ג' בנים את שם ואת חם ואת יפת · כתיב (שם צב) שתולים בבית ה' בחצרות אלהינו יפריחו · [ג] שתולים בבית ה' זה נח (ג) ששתלו הקב"ה בתיבה · בחצרות אלהינו יפריחו · ויולד נח את שם את חם ואת יפת · עוד ינובון (ד) בשיבה דשנים ורעננים יהיו · עוד ינובון · זה נח · דשנים ורעננים יהיו · ויולד נח · (ה) [ד] א"ר יודן מה טעם כל דורות הולידו למאה שנים · ולמאתים שנה · וזה הוליד לחמש מאות שנה · אלא אמר הקב"ה אם רשעים הם אין רצוני שיאבדו במים ואם צדיקים הם אטריח עליו ויעשה להם תיבות הרבה וכיבש הקב"ה מעיינו והוליד לחמש מאות שנה · רבי נחמיה בשם ר"א בנו של רבי יוסי הגלילי אמר [ה] אפילו יפת שהוא הגדול · לכשיבא המבול אינו בן מאה שנה שראוי לעונשים · אמר רבי חנינא [ו] אין מיתה לעתיד לבא אלא בעובדי כוכבים בלבד · ר' יהושע בן לוי אמר לא בישראל ולא בעובדי כוכבים · שנאמר (ישעיה כה) ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים · מה עביד ליה רבי חנינא מעל כל פנים · מעל פניהם של ישראל · והכתיב (שם סה) כי הנער בן מאה שנה ימות והא מסייע ליה לר' חנינא · מה עביד ליה רבי יהושע בן לוי · ראוי לכל עונשים · והא כתיב (תהלים מט) כצאן לשאול שתו מות ירעם וירדו בם ישרים · והא מסייע ליה לרבי חנינא · מה עביד ליה ריב"ל · לפי שבעולם הזה פרעה בשעתן · סיסרא בשעתן · סנחריב בשעתן · אבל לעתיד לבא הקב"ה עושה מלאך המות סטטיונר שלהם הה"ד (שם) וירדו בם ישרים לבקר וצורם לבלות שאול מזבול לו · [ז] מלמד ששאול בלה וגופן אינה בלה · וכל כך למה על שפשטו ידיהם בזבול · הה"ד (מלכים א ח) בנה בניתי בית זבול לך: ג ויולד נח שלשה בנים את שם את חם ואת יפת והלא [ח] יפת הוא הגדול אלא בתחלה אתה דורש שהיה צדיק · (ג) [ט] ונולד כשהוא מהול · ושייחד הקב"ה שמו עליו · ושאברהם

מסורת המדרש א סנהדרין דף נ"ו · לקמן פרשה ל"ד · ילקוט סדר נח רמז נ"ט · ג ילקוט תהלים רמז תתמ"ס · ד מדרש תהלים מזמור ח' · ילקוט כאן רמז מ"ג · ילקוט תהלים רמז תכ"ד · ה סנהדרין דף כ"ט · ו פסחים דף כ"ח · סנהדרין דף נ"א · ילקוט ישעיה רמז רנ"ס · ז ראש השנה דף י"ז · ח סנהדרין דף ס"ט · ילקוט כאן רמז מ"ג · ילקוט דברי הימים רמז תל"ף ע"ג · ט ת"ח מא סדר נח סי' ס' ·

חדושי הרש"ש

(ג) שהגה דבר מתוך דבר · נל"פ מלשון הגו סיגים מכסף (משלי כ"ה) שהוא ענין הוצאה והפרשה: (ג) ונולד כשהוא מהול · עמ"כ: ובמ"ת מזמור ט' מפיק ליה מדנכפל שמו אלה תולדות שם שם כו' שכל מי שנכפל שמו נולד מהול:

חדושי הרד"ל

(ג) ששתלו הקב"ה בתיבה · שנכנית ע"ש לוי ה' · לכן נקראת בית ה' (רמז לדבר ת בס אות ות בית ה') ועיין בזוהר שהתיבה היתה דוגמת ארון ה': (ד) בשיבה · בשיבה זה נח · דש ס ורענ ס יהיו אלו בניו ויולד נח וכנ"ל: (ה) אר"י מ"ט כל דורות כו' כ"ה בש"ת שם וכנ"ל:

מתנות כהונה

ג' תוארים איירי בנח ועיין בילקוט תהלים: שהגה · הבין ודקדק כד"א והגיון לבי: ריבה הקב"ה וכו' · שאמר ומן הבהמה הטהורה תקח שבעה שבעה: לא שהוא רוצה · בתמיה: להקריב · להיות מקריב: אין רצוני כו' · לא יצטער נח באבדם · [וכבש הקב"ה גרסינן]: מעיינו · של ההולדה: אינו בן מאה שנה · וקודם מתן תורה לא היה מענישים עד ק' שנה: דא מסייע לרבי חנינא · וקרא איירי בעובדי כוכבים: כרעה · פרע הקב"ה ממנו ומסרו ליד מלאך המות: בשעתן וכו' · ולא כולם יחד בילקוט ישעיה גרס בשעתו · ה"ג רש"י סטטיונר"י פירש"י וערוך שלים ומנהיג ודרש מות ירעם מלאך המות יהיה רועה ומנהיג שלהם ופירש"י שידונו כולם בשוה לעולם ומלאך המות יהיה ממונה על אותם שמתו. כבר אבל החיים לא ימותו שאין מיתה לעתיד כלל: ה"ג הה"ד כות ירעם וירדו וכו' · וכ"ה בתנ"א ובילקוט ישעיה גרס כמו הכא: בלה · לשון בליה והפסד ובילקוט גרס כלה והיא היא: יפת הגדול · עיין בפי' רש"י בחומש: ושייחדו וכו' · שנאמר אלהי שם: ושמש בכהונה גדולה · שנאמר והוא כהן לאל עליון: ושנבנה וכו' · שנאמר ויסכון באהלי שם: ושנולד מהול · פירש"י שלכן נקרא שלם והוא ע"ד שאחז"ל כל מי שנאמר בו תמים נולד כשהוא מהול: אתה דורש · כלומר דירש

בתחלה אתה דורש שהוא צדיק וכו' שלכך הקדימו הכתוב (גדול שבאחים) לפי שהוא גדול שבכולן ואח"כ אתה דורש טעמים אחרים הרבה על מה הקדימו הכתוב לאחים: ושנולד מהול · שלכך נקרא מלך שלם: ושהקב"ה מייחד שמו עליו · דכתיב ויאמר ה' לה ע"י (שם) שם:

רש"י

אמר בשלש דורות בדור אנוש ובדור המבול ובדור הפלגה על דעתיה דרבי יהודה דהוא אמר בשלש דורות וכו' וכמושב לצים לא ישב זה דור הפלגה שהיו כולם לצים: אשר פריו יתן בעתו זה שם · שהיה מתוקן שבכולן פרי נאה: ועלהו לא יבול זה חם · שאע"פ שלא היה צדיק כשם לא היה כעלה נובל שהרי זרעו מקוים: וכל אשר יעשה יצליח זה יפת · שהצליח במלכות יותר מכולם דכתיב יפת אלהים ליפת (פ' נח): בשוחר טוב איתא ככש הקב"ה על מעינו של נח שלא יוליד בן שיהא בן מאה שנה ויאבד עמהם לפי שאין ב"ד של מעלה עונשין אלא לבן ק' אלו היה לו בן מאה שנה בהותו זמן היה מת עמהן · ובשוחר טוב ועתיד לחזור לעיקרה לימות המשיח דכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות · ס"א · ראוי לכלל עונשים ממאה שנה: מות ירעם · מלאך המות יפרנס כמו רועו עמים וגו' אלמא דיש מיתה לעתיד לבא עד כאן: סיטוטר שהוא מנהיג שלהם ורודה בהם בכל מיני יסורין מחיים: (נ"ל קודם ד"ה סיטוטר): לפי שבעולם הזה · פרעה נדון לשעתו סיסרא נדון לשעתו אבל לעתיד לבא נדונים בשוה לעולם · ומה שאמרת מות במלאך המות שיהא ממונה עליהן על אותן שמתו כבר הוא אומר אבל החיים לא ימותו שאין מות לעתיד לבא כלל: והלא יפת הוא הגדול · גדול שבאחים דכתיב ולשם יולד גם הוא וגו' והכא את אמר ששם גדול שבכולן דכתיב ויולד נח שלשה בנים את שם וגו' אלא

פירוש מהרז"ו

שבע מצות · כי לאדם נתן שש מצות כמ"ש לעיל פר' ט"ז סימן ו' וש"נ ועיין לקמן פר' ל"ד סימן ח' באריכות ולנח הוסיף אבר מן החי: ובתורתו יהגה · והגה הוא בינה כמ"ש והגות לבי תבונות וכמ"ש לקמן פר' ל"ח סוף סימן ח' ויבן נח נתבונן וכו' · ובתהלים מפורש שכן עשה תמיד וזהו יהגה יומם ולילה: ששתלו הקב"ה בתיבה · הגי' במ"ת שם דאמר ריב"ל ד' חדשים היתה התיבה עומדת במים וכו' · היינו כמ"ש ותנח התיבה בחודש השביעי על הרי אררט והמים היו הלוך וחסור עד החודש העשירי הרי ד' חדשים ז' ח' ט' י' וזהו כעץ שתול על פלגי מים וקודם לכן היתה מהלכת על פני המים · ואח"כ לא היו מים והשתילה מורה על קביעות במקום אחד: זה שם · שהוא עיקר פריו שהיה צדיק · וכמ"ש לקמן סימן ג' · ומ"ש בעתו כמ"ש להלן בסימן ב' שכבש מעינו וכו' וכמ"ש במדרש תהלים שם: זה חם · שהיה השפל שבאחים ואף שלא הצליח עכ"פ לא יבול שלא יתבטל מן העולם: זה יפת · כמ"ש בדניאל ח' בסופו ב' פעמים והצליח אצל צפיר העזים אצל בני

יפה תואר

שהגה דבר מתוך דבר · פי' כי מז' מצות שלו הוציא בהגיונו עוד דברים אחרים · ומביא לראיה שהיה מוציא דבר מתוך דבר כמו דאשכחן ממה שלקח לקרבן מן הטהורים: ויולד נח שלשה בנים וגו' · זהו סיומא של הסימן הזה · ופי' דק"ל למה בכל הדורות אשר לפני המבול לא מזכיר רק את שם בן אחד שנולד לאביו · ובכאן מזכיר שמות כל ג' בניו ולא הסתפק לומר ויולד נח את שם לבד · ומשני כי הדורות אשר לפני המבול כלו ונמחו מן הארץ לכן לא הזכיר רק כדר השתלשלות האבות מאחת לשניה והלאה אבל בני נח שכולם נתקיימו כי וכל אשר יעשה יצליח לכן מזכיר שמות כל שלשה בניו וסדר יתוסס הכא אחר ספור המבול: עוד ינובון בשיבה זה נח · ומ"ש בלשון עוד משמע דגם לפני זה הוליד · ונח לא הוליד בנים בבחרותו · יתפרש עוד מלשון אמיץ וחזק · ופי' אף כי הם בשיבה מ"מ עוד ועוז להם לנוב כמו שהיו בבחרותם: אינו בן ק' שנה שראוי לעונשים · ומה שנענש אדם ביום בריאתו משום שהיה יציר כפיו ה' ונברא בקומתו מלא דעת · וקין נענש ע"כ אחר מאה שנה הרג את הבל ואז נענש: מלמד ששאול בלה כו' · ומפרש וגורם ע"ד כי גורם מכרם וזה שהקב"ה גזר עליהם לבלות שאול: והלא יפת הוא הגדול כו' · ומה שמנה אותו לפני חם אף כי הוא היה צדיק מחם שהיה רשע הטעם כי לפעמים גם האחרון חביב ויש חביבות בשם מפני שהוא הראשון וביפת מפני

יפת ע"ש ותבין: ב זה נח ששתלו · כמ"ש בסימן הקודם והיה כעץ שתול והתיבה הוא הבית שצוה ה' לבנותו · וזהו בית ה' וכדמיון האלר לפני הבית כך דמיון העולם לפני התיבה · ומה שילד נח תחלה בעולם שהוא בדמיון אלר השתול אח"כ בתיבה בבית ה' · ועל זה נאמר עוד ינובון בשיבה שהוליא תנובתו לעת זקנתו שהיה בן חמש מאות שנה · דשנים ורעננים יהיו שמבניו נבנה העולם כי פרו ורבו מאד · ומ"ש ויולד נח כוונתו וגו' על סוף הענין כנ"ל: א"ר יודן · בא לפרש מ"ש אשר פריו יתן בעתו כמ"ש בסי' הקודם · וכמ"ש בהדיא במדרש תהלים פסוק זה · אלא שכאן הפסיקו בפסוק שתולים בבית ה' שהוא ג"כ מענין דרשה הנ"ל: אם רשעים וכו' · ואף שאין ספיקא קמי שמיא ויודע בעתיד אם יהיו צדיקים או רשעים · הענין בזה שהקב"ה כביכול אמר כפי ידיעתו באמת על אופן אחד בלא ספק · אך המדרש דורש שאם צפה הקב"ה שיהיו צדיקים אמר כך ואם צפה שיהיו רשעים אמר כך והנה בנין התיבה מאחר שיהיו בניו רבים ירבו העוזרים לבנות אך עיקר הטורח הוא השמירה מהרשעים שמנעום מלבנות ורצו לשבור התיבה וגם גודל הטורח שהיה להם בתיבה כל השנה בסכנת מות · והצלה מהם לא היה כ"א בדרך נס · ואין להרבות נסים: למאה שנה ולמאתים · ובמדרש תהלים הגי' כל בני גילו היו מולידים בני חמשים בני שבעים ושמנים ונח בן חמש מאות שנה · וכל זה שלא כמפורש בתורה שאין בכל י' דורות לא ר' ולא ק' ולא פ' ולא נ' וזה פרטם אדם ביום הבראם הוליד קין והבל ולאחר ק"ל שנה הוליד את שת הוליד בן ק"ה שנה אנוש בן צ' קינן בן ע' מהללאל בן ס"ה ירד בן קס"ב חנוך בן ס"ה מתושלח בן קפ"ז למך בן קפ"ב ויתכן שדעת המדרש שכל מה שמפורש בתורה לא היה אלא אלו המפורשים אבל שאר בני אדם הולידו כל אחד כטבעו והמדרש תפס מספר שוה בלא דקדוק: יפת שהוא גדול · כמ"ש ברא"מ יו"ד אחי יפת הגדול · ונח התחיל להוליד כשהיה בן ת"ק שנה · והמבול התחיל בשנת ת"ר שנה לנח נמצא שהבן הראשון היה בן מאה שנה במבול · ואצל שם מפורש שם בן מאת שנה שנתים אחר המבול · נמצא שהיה בן צ"ח שנה וחם קטן מכולם כמפורש על חם · את אשר עשה לו בנו הקטן · וא"כ היה יפת במבול בן מאה שנה · וצ"ע איך אמר המדרש שלא היה יפת בן מאה שנה במבול · שהרי מבואר שהיה בן מאה שנה בדקדוק · ויש לומר שמ"ש ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח היינו שנשלמו ת"ק שנה והתחילה הקל"א שנה ואז התחיל להוליד [וכ"כ מדברי רש"י בע"ז פ"ק גבי ב' אלפים תורה ע"ש · יפ"ת] ואצל המבול כתוב בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחודש השני בי"ז לחודש הרי שלא נכנס לשנת ת"ר רק חודש וי"ז יום הרי שלא היה ליפת מאה שנה בשלימות ולשון מדרש תהלים שם שאין ב"ד של מעלה עונשין עד ק' שנה · ואם היה לו בן של מאה שנה היה נידון עמהם · אמר רשב"ל ועתיד לחזור בימי מ ך המשיח שנאמר והחוטא בן מאה שנה יקולל ע"ש עוד · ועי' לקמן פר' ל"ב סימן ו' מ"ש המ"כ בשם רש"י וצ"ע לייסב: א"ר חנינא · ס"ל כמ"ש סנהדרין צ"א ב' עולא רמי כתיב בלע המות לנצח · וכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות · כאן בצדיקים וכו' · והההוכחה שקודם המבול לא היו נענשים עד ק' שנה כמ"ש לעתיד כי הנער בן מאה שנה ימות · והחוטא בן מאה שנה יקולל · שאנו מוצאים כן בבני נח · כמו שמפורש לעתיד · וזה כלל גדול שכל מה שיהיה לעתיד כבר היה בן בעוה"ז כמ"ש ויק"ר פר' כ"ז סימן ד' ובקהלת רבה פסוק מה שהיה כבר הוא ואשר להיות כבר היה ומאחר שלעתיד כאשר ירבו הימים · ויאריכו השנים יתארך ג"כ העונש של החוטא כך היה בזמנו שהרבו שנים שלא היו נענשים עד מאה שנה: ראוי לכל העונשים · כמ"ש בסיפא דקרא והחוטא בן מאה שנה יקולל · ומ"ש ימות אינו בדוקא אלא פירושו עונש שבזה יפדה מן המיתה: כצאן לשאול שתו · וס"ד וירדו בם ישרים לבוקר וצורם לבלות שאול מזבול לו ופסוק זה מדבר לעתיד שהמות ירעה וינהיג אותם לעולם התחיה והעוה"ב ואז וירדו גם ישרים לבוקר אחר המות היינו לעולם הבא שנקרא בוקר · אז יהיה זמן ממשלת צדיקים שימשלו ברשעים וכמ"ש בסוף מלאכי ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם · וכן כאן וירדו בם ישרים לבוקר · הרי שגם לעתיד כתוב מות ירעם · ותירץ שהמות הזה אינו מן החיים שיחיו אז וימותו אח"כ אלא הכוונה על אותן שכבר מתו על ידי מלאך המות · והפסוק מדבר מאותם שהחריבו בית המקדש ומ"ש מות ירעם פי' מלאך המות שאחר המות ידון אותם בשאול ופירושו וצורם לבלות שאול וצמחם מוכנת לבלות השאול שהם יבלו את השאול שהשאול יכלה והמה לא יכלו שיהיו דינם ומשפטם לעולמי עולמים על שפשטו ידיהם בזבול: ג והלא יפת הוא הגדול · כמ"ש בסימן הקודם שנולד ראשון ולמה חושב את שם ראשון: שהיה צדיק · כמ"ש ברוך ה' אלהי שם שאין הקב"ה מיחד שמו אלא על הצדיק: שנולד כשהוא · אבות דר"נ פרק ב' וילקוט ברא"ית ר' ט"ז ובמדרש תהלים מזמור ט' פסוק גערת וכמ"ש מלך שלם הוא שם שהיה שלם בגופו שנולד מהול · ועי"ש שאברהם עתיד לצאת ממנו כמפורש בסוף נח שאברהם דור עשירי ממנו · ומ"ש ששימש בכהונה גדולה כמפורש בתורה והוא כהן לאל עליון · וכמ"ש במדרש תהלים ע"ו את מוצא שנקרא ביהמ"ק שלם כמ"ש ויהי בשלם סוכו ומלכי צדק מלך שלם והוא שם בן נח שאמר יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם שהיכן

ידי משה

ראוי לכל עונשים · תירוצא הוא דר"א בן מאה שנה ימות · ולא עיפם ממש אלא שיהא ראוי לעונשין אם יתחייב מיתה כב"ד ימיתו אותו כ"ד:

שב"י

עתיד לצאת ממנו · ששמש בכהונה גדולה ושנבנה בית המקדש בתחומו · שמעון בר חוטה אמר שמנין אותיותיו תלה הקב"ה לדורות מן המבול ועד הפלגה · שלש מאות וארבעים שנה: ד ויהי כי החל האדם · א"ר סימון בג' מקומות נאמר בלשון הזה לשון מרד · אז הוחל · ויהי כי החל · הוא החל להיות גבור בארץ · אתיבון ליה והכתיב (בראשית יא) וזה החלם לעשות · אמר להם קיפח על ראשו של נמרוד וא"ל זה המרידן עלי · א לרוב על פני האדמה שהיו שופכים את זרעם על העצים ועל האבנים · ולפי שהיו שטופים בזנות לפיכך הרבה להם נקבות · הה"ד (שם י) ויהי כי החל האדם ובנות יולדו להם (ו) ב ר"ש בר אמי ילדה אשתו נקבה · חמתיה רבי חייא רבה א"ל התחיל הקב"ה לברכך · א"ל מנא לך הא א"ל דכתיב ויהי כי החל האדם לרוב וגו' · עלה אצל אביו א"ל שמחך הבבלי א"ל כן וכן אמר לי · א"ל אעפ"כ צורך ליין וצורך לחומץ · צורך יין יותר מן החומץ · צורך לחטין וצורך לשעורים · צורך לחטין יותר מן השעורים · משהאדם משיא את בתו ומוציא יציאותיו · הוא אומר לה ג לא יהי ליך מחזורי להכא · ר"ג אסיב ברתיה · אמרה ליה אבא צלי עלי · אמר לה לא יהי ליך מחזורי להכא · ילדה בן זכר אמרה ליה אבא צלי עלי · אמר לה לא ישלה ווי מפומך · אמרה לו אבא שתי שמחות שבאו לי אתה מקללני · אמר לה תרתיהן צלוונן · מן גו דאת הוויא שלם בביתך לא יהי ליך מחזורי להכא · ומן גו דהוי בריך קיים · לא ישלה ווי מפומך ווי דלא שתי ברי · ווי דלא אכל ברי · ווי דלא אזיל ברי לבי כנשתא : ה ויראו בני האלהים · רבי שמעון בן יוחאי קרא להון בני דייניא · רבי שמעון בן יוחאי מקלל לכל מאן דקרא להון בני אלהיא · תני רבי שמעון בן יוחאי כל פרצה שאינה מן הגדולים אינה פרצה · כומריא גנבו אלהיא מאן מומי ביה או מאן מקרב · ולמה קורא אותן בני האלהים רבי חנינא ורבי שמעון בן לקיש תרויהון אמרין שהרבו ימים בלא צער ובלא יסורין · רבי הונא בשם רבי יוסי אמר כדי לעמוד על התקופות ועל החשבונות · רבנן אמרין כדי שיטלו שלהם ושל דורות הבאים אחריהם · כי טובות הנה · אמר רבי יודן טבת כתיב · משהיו מטיבין אשה לבעלה היה גדול נכנס ובועלה תחלה · הדא הוא דכתיב כי טבת הנה · אלו הבתולות ויקחו להם (ז) נשים מכל אשר בחרו · אלו נשי אנשים · מכל אשר בחרו · זה זכר ובהמה · רבי הונא בשם רבי אמר דור המבול לא נימוחו מן העולם (ח) עד שכתבו גמומסיות לזכר ולבהמה · אמר רבי שמלאי (ט) ד בכל מקום שאתה מוצא זנות אנדרלומסיאה באה לעולם

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז מ"ג כל הענין · ב עיין בבא בתרא דף ט"ז ע"ב · ג עיין מ"ק דף ט' · ועיין ילקוט יהושע רמז ל"ח · ד ויקרא רבה פרשה כ"ג · במדבר רבה פרשה ט' · תנחומא כאן סי' י"ב · ילקוט כאן רמז מ"ג :

חדושי הרד"ל

(ו) ר"ש ב"ר ילדה אשתו נקבה · כצ"ל וכ"ה ספ"ק דב"ב : (ז) נשים · אלו נשי אנשים מכל אשר בחרו אלו זכר ובהמה כ"ה בילקוט וכצ"ל : (ח) עד שכתבו גמומסיות כו' · עמ"כ שפי' כדי שיהיה פנים של היתר כו' · אבל בחולין (צ"ב ע"ב) פרש"י שהוא לגנאי · וכ"ה הלשון כאן ועיין יד"מ וביפ"ת פכ"ג . (ט) בכ"מ שאתה מוצא כו' טובים ורעים · ירושלמי סוטה פ"א ה"ה · ואף שכאן בדור המבול לא היו

רש"י

ושהיה כהן גדול · שנאמר והוא כהן לאל עליון : ושנבנה בית המקדש בתחומו · דכתיב ויסכן באהלי שם : שהיו שופכין זרעם על העצים ועל האבנים · על פני האדמה דורש : רבי שמעון בן יוחאי קרי להו בני דייניא · דייני סדום היו : רשב"י מקלל מאן דקרי להון בני אלהייא · על שהיו בצלם ובדמות : כל פרצה שאינה מתחלת מן הגדולים אינה פרצה · שהרי כאן גדולים שבהם התחילו בה דכתיב ויראו בני האלהים את בנות האדם לפיכך הותרו לכו' : ר' עזריה בשם ר' לוי (א"ה כך היה הגירסא לפני רש"י ז"ל שזה המאמר אמרו ר' עזריה אבל בכל הספרים שלפנינו נאמר מאמר זה בשם רשב"י רק לקמן איתא בשם רבי עזריה מאמר אחר) כומריא גנבין אלהין מאן מומי ביה או מאן מקרב · מאחר שהן רואין שהכומרין שהיה להן לכבדן הן גונבין אותן ומבזים אותם מי יכבד אותם או מי ישבע בשם או יקריב להן קרבן כך לאחר שכתוב ויראו בני האלהים גדולים שבהן היו עושים כך ומה היה לאחרים לעשות : לפיכך נתן להם אריכת ימים כדי לעמוד על התקופות ועל המזלות · שיהיו בקיאין בהן ויהיו מוסרים אותם לדורות הבאים אחריהם שיש מזל שגומר הלוכו לארבע מאות שנה וקיימן הקב"ה עד גמר הלוכו כדי שיהיו רואין אותו ויהיו בקיאין בו וילמדו את הדבר לדורות : כדי שיטלו את שלהן ושל הדורות הבאים אחריהם · לכך הרבו ימים בלא צער ובלא יסורין שאלמלא היו מתייסרין היה מתכפר להן אבל הגדיל הקב"ה שאתן מפני שהיו עתידין לקבל פורענותן ופורענות הדורות הבאים שלקו כנגד דורות הבאים : ס"א · לפיכך הזכיר שמו עליהם וקראם בני האלהים כדי שיעמדו על התקופות · ע"כ: גמומסיותי כתובות שטרי מוהר (א"ה שטרי הכוונה שכר ותשלומים וכמ"ש בערוך ערך שטר הרביעי) כמו לנשים

[פירש הערוך] כתובה בלשון יון וכדי שיהיה פנים של היתר לדבר עשו זאת :

מתנות כהונה

דורש ומקדים עליו להזכירו לאשונה ורש"י פי' בתחלה אדרוש ואחר העטב שלכך הקדימו לפי שהיה לדיק וחשוב על כלם ואח"כ אתה דורש טעמים אחרים · [אותבן ע"ל פכ"ג] : על העצים וכו' · פירש"י דדייק מדכתיב על האדמה : [ה"ג רש"י ילדה אשתו] : חמתיה · ראה אותו : מנא לך הא · שנקבה היא ברכה : הבבלי · רבי חייא רבה מבבל היה : שמחך · כלומר כלום בירך אותך לסימן טוב בלידת הולד ע"ד שאחז"ל בית תינוק ואשה אע"פ שאין ניחוש יש סימן : צורך ליין כו' · כלומר מ"מ טוב ממנה היה בן זכר : לא יהוה וכו' · יהי רצון שלא תצטרך לחזור אלי · ונותן הודאה להש"י על שפטרה מביתו מבא"כ לבן זכר : אסיב ברתיה · השיא את בתו לאיש : צלי עלי · התפלל עלי וברכני נא אבי · [ה"ג ילדה בן זכר כו' עד צלי עלי] : לא ישלה כו' · לא יפסוק ויסור אוי אוי מפיך · [ועי' ערוך ערך של החמישית] : תרתיהון צלוונן · שניהם תפלות הן עליך : מן גו וכו' · מתוך שאת תהיה שלום וטובה בביתך לא יהיה לך חזרה לכאן · ומתוך שיהיה בנך קיים בשלום וטובה לא תסור מ"מ אוי מפיך שבכל עת תאמר אוי שעדיין לא אכל בני אוי שעדיין לא שתה אוי שעדיין לא הלך לבית הכנסת : בני דייניא · בני האלהים פירושו בני הדיינים כל"א עד האלהים יבוא דבר שניהם : אינה פרצה · פירושו שמתוך שהגדולים פורצים הגדר כולם עושים אחריהם ככה ומביא משל בהכומרים שהם כהני עבודת כוכבים גונבים עבודת כוכבים ומלאים שאין בה ממש מי ישבע · שוב בה או מי יקריב אליה קרבן : ה"ג בילקוט ובלא יסורים · כל כך למה א"ר תנא כו' לעמוד על התקופות כו' · פירש רש"י מתוך שהאריכו ימים עמדו על גמר מהלך המזלות שאין מהלכן שוה יגידו לבניהם אחריהם : כדי שיטלו כו' · שמתוך אריכות ימיהם נתמלאו סאתם ויקבלו פורענותיהן ויקחו מוסר הדורות הבאים אחריהם : גמומסיות ·

יפה תואר

שהוא האחרון : שמחך הבבלי וכן איתא בכתובות דף ה' ססיב בבלי אחד ור"א שמו ומה שנתנו נדרשות אלה בשם בבלי · משום שאני מאמרים אלו היו מבולבלים קצת וכמו דדחי שם דבריו וגם כה אמר על דבריו כי הם תנחומים של הבל · וזה ע"ד שנקרא בבל משום בלל : משהאדם משיא את בתו כו' · זה אינו נמשך על שלפניו אבל בא לתת טעם אחר למה כתיב על פני האדמה · משום שהבנות יצאו האדם מתוך בניו · וידאג פן תשובנה אליו לכן אמר לרוב על פני האדמה : כל פרצה שאינה מן הגדולים כו' · כי אם שגדולים נקיים מעון אז יוכלו הם להוכיח ולדון את החוטאים כי ישובו מדרכם · אבל אם גם הגדולים פורצי גדר מי יגדור עוד בעד העם · ומביא למשל מן כומרי העבודת כוכבים אם הם לבדם גונבים את הפסילים מי ישביע אותם על גניבתם ומי יקריב אותם לדין · ולכן אמר הכתוב ויראו בני האלהים כי גם הדיינים והגדולים עשו תועבה · ולכן לא היה תקוה עוד לבני אדם שייטיבו דרכם : ולמה קורא אותן בני האלהים כו' · זה מלתא באפי נפשה ובא לחלוק על האומר כי בני האלהים הם דיינים אבל הוא לבן תוקף והשיכות כי הרבו ימים בלא צער · ועתה יתקשה למה באמת זכו לרב ימים כיון שהיו רשעים ואמר ר"י כדי לעמוד על התקופות ועל החשבונות כי יסוד החכמה זו נוסד על החוש נוה שנראה בעין ממלך ומהלך הכוכבים · ומהשנויים אשר יעבור עליהם · לכן האריכו ימים לדעת ולהתבונן בהם ומהם ינחלו החכמה הזאת דורות הצדיקים אשר יקומו מאחריהם · ורבנן אמרי כדי שיטלו שלהם כו' פי' שיטלו בחייהם את כל שכרם אשר יגיע להם על המצות המעטות אשר עשו בחייהם · ולא ישאר להם עוד זכות לעולם הבא וגם לא יורישו מזכותם לדורות הבאים אחריהם אחרי כי הם בנפשם כבר נקחו חלקם · וזה ע"ד שכתוב ומשלם אל פניו להאבידו · וע"ע בזה בביאור הרי"פ בשם היפ"ת : טבת כתיב משהיו מטיבין כו' · כי זה כלל גדול בדרשות רז"ל אשר החסרים בא לגרוע ולהקטין את הוראת המלה · ואם היה כתיב טובות מלא אז היה במשמע כי הן בעצמן היו יפות וטובות · ומדכתיב טבת חסר דורש כי רק הקישוט והעדי אשר היו עליהן מבך עליהן אבל הן בעצמן לא היו טובות · ומצינו בירמיה ב' מה תיטבי דרכך לבקש אהבה אשר הוראתו להתקשט וללבוש עדי ותכשיטים · וכן מצינו בלשון הכשר ותיקון בהיטיבו את הנרות (שמות ל') אשר פירושו כאשר יתקן ויעריך את הנרות · ומהוראה זו דרש ג"כ כי טבת בעת שהיו מתוקנות ומוכנות לעלות על מטת דודים · ומ"ש הכתוב כי טבת הנה אינו פירושו בשביל שהיו טובות אך כאשר היו טובות וכמו כי תראה חמור שונאך ואשר כי המשמש בלשון אם : בכל מקום שאתה מוצא זנות כו' · זה ילפי' פי' בפ' זו לא נזכר רק העאת זמה והקב"ה אמר אמחה את האדם וכמו שמפרש ריב"ל את דבריו · וכן נראה מתנחומא · ומ"ש והורגת טובים ורעים לאו כל הטובים כי הקב"ה הציל את נח למען יבנה התבל ממנו וגם ניצל בזכות אברהם · אבל פירושו

פירוש מהרז"ו

שסיכן באהלו הוי זהו שם וכו' עכ"ל וכמ"ש פר"א פרק ח' : שמנין אותיותיו · כך הוא החשבון של יו"ד דורות מנח עד שהיה אברהם בן מ"ח שנה שאז היתה הפלגה כמ"ש מפורש החשבון בתורה וברים סדר עולם רבה · ב' של שם אחר המבול עד שהוליד ארפכשד ל"ה של ארפכשד עד שהוליד ל' של שלח ל"ד של עבר ל' של פלג ל"ב של רעו ל' של שרוג כ"ט של נחור ע' של תרח מ"ח של אברהם עד הפלגה בשנת מות פלג הרי ש"מ שנה אותיות שם : ד בג' מקומות · לעיל פר' כ"ג סימן ז' וש"נ ומבואר : לרוב ע"פ האדמה · פשט הכתוב שהיו להם בנות רבות על כן הרבו נשים והרבו בנים ועי"כ רבו ע"פ האדמה שרבו הנקבות על הזכרים · אלא שא"כ מ"ש על פני האדמה מיותר · ועוד שהיל"ל תחלה ובנות יולדו להם ואח"כ לרוב ע"פ האדמה והפשט ע"פ מדה ל"א ויהי כי יולדו להם בנות התלו לרוב ע"פ האדמה ובא לדרוש ולפרש כפי מה שכתוב · שלפי שע"י חטא האדם נתרבה תאוותם וכמ"ש פר' כ"ג ריש סימן ח' והיה רב בגופם והיו משחיתים על פני האדמה על העצים ועל האבנים · ומ"ש לרוב פי' מלשון רביית חץ וכמ"ש רובה קשת ובלשון חז"ל יורה כחץ · שיוצא בכח גדול כחץ ולתקן זה נתן להם הקב"ה בנות רבות · אבל הם חטאו גם בבנות שלקחו להם נשים מכל אשר בחרו שגזלו הנשים זה מזה : ר"ש ברבי אמי · תיבת אמי ט"ס וצ"ל ר"ש ברבי ור' חייא היה תלמיד רבי · וכולם תנאים ור' אמי אמורא היה · וכן הוא בבבא בתרא דף ט"ז ר"ש ברבי · וע"ש עוד שינוים : צורך לחטים וכן צורך לעולם בזכרים יותר מהנקבות · המלאכות נעשים על ידי הזכרים שהם חזקים בכחם מהנקבות וכן בענין המסחר שנעשה רק על ידי הזכרים וביחוד בלימוד החכמה והתורה ומעשה המצות שהחיוב על הזכרים יותר · כי עיקר ענין האשה בעיבור ולידה וגידול בנים : משהאדם משיא · עוד טעם ורואה שהזכרים יותר טוב להאבות מהנקבות שהרי מוכרח להתפלל על הבנות שלא יחזרו לביתו אחר שורתו הגבול בהם כאילו מגרשם שלא יחזרו לעולם : ה בני דייניא · ובפר"א פרק כ"ב איתא שמ"ש בני האלהים פירושו על המלאכים שהפילם הש"י משמים ע"ש בארוכה וכן הוא בזוהר : מקלל לכל מאן · ע' ש"ר פסוק המרתי אעלה מאמר על פסוק ודיזי' די רביעאה דמי ועי' שמ"ר פר' כ' סימן יו"ד : כומריא גנבו · פי' שהכומרים והכהנים של עובדי כוכבים שדורשים להמון עם ליראה מהם ולהשבע בשמם · ומזהירים אותם שלא לגנוב ושלא לגזול וכשהכומרים בעצמם גונבים וגוזלים אז גם ההמון לא ישמעו להם · ומי מהעם יפנה להשבע בשמם ולהקריב להם קרבנות ותיבת אלהיא שייך למטה : בלא צער ובלא יסורים · ומ"ש בני אלהים כו' כמ"ש הרדי"ל וכדומה : על התקופות · עי' לעיל פר' יו"ד סימן ד' שיש כוכבים גומרים מהלכם לכמה מאות שנים ויש כוכבי גבוה וכוכבי דשביט שאינם מהלכים תמיד רק לעתים רחוקות ואין לעמוד על בירורם עד שיראום כמה פעמים בעתים שונות · ולזה צריך לחיות הרבה מאות שנים : טבת כתיב · והקרי טובות ומשמעו שהיו בעצמן טובות יפות וטובות לב ומעולות חן בעיני אלהים ואדם · ולפי הכתיב חסר משמע שאין להם טוב ומעלה בעצמן אלא שמטיבים אותן אחרים · והיינו על הקשטה שמקשטים אותן ועל כן ויקחו להם ותיבת להם מיותר אלא ללמד שלא היו שלהם ולקחו להם שהיו הנשים מוטבות לבעליהן ובני אלהים לקחו להם · וע"פ מדה פ' כאלו כתיב כי טבת הנה לבעליהן ולקחו להם עי' לעיל פר' כ"ג בסימן ב' ואלמנה לא ייטיב · ולקמן פר' ס"ג סימן ד' מהשבאל : אלו הבתולות · כמ"ש את בנות האדם שהיו עדיין בנות אדם תחת יד אביהן והן הבתולות ואינם נשים · ואח"כ אמר ויקחו להם נשים · לא אמר שלקחום לנשים אלא שלקחו נשים · פי' נשים של אחרים ולקחום בחמס וגזל · ומ"ש מכל אשר בחרו · משמע לבד בתולות ונשים לקחו עוד אחרים מכל אשר בחרו היינו זכר ובהמה ותיבת מכל משמע לרבות שאר מינים : גמומסיות · ויק"ר פר' כ"ג סימן ד' ופירש הערוך ומוסף ערוך שטר כתובה ובמוהין · שמעו בדעתם המשובשת שמאחר שנכרתו בעלי יער ויש בהם כח · מחויבים לילך אחר יצרם באיזה אופן שיהיה והסקירו עצמם ליצרם וכתבו שטרי כתובה

ידי משה

רשב"י קורא להון בני דיינים · פירש"י דייני סדום היו וע"כ היה מקלל למאן דקרא לשון בני אלהים מפני הירוק וגידוף אלא יקראו אותן בני דייני : עד שכתבו להם גמומסיות וכו' · ר"ל שהיו מנאפים עם זכר ובהמה תמיד כמו עם אשתו שכותבין לה כתובה כך היו מנאפים בזכר ובהמה ולא דרך עראי אלא תדירות כנ"ל :

משנת דרבי אליעזר

אמר רבי סימון בג' מקומות עיין פירושו בפרשה כ"ג אמר רבי סימון בג' מקומות עיין שם : ס"ד

והורגת טובים ורעים · רבי עזריה ורבי יהודא בר רבי סימון בשם ריב"ל אמר א על הכל הקב"ה מאריך אפו חוץ מן הזנות · מאי טעמא ויראו בני אלהים וגו' ומה כתיב בתריה (שם ו) ויאמר ה' אמחה את האדם · רבי יהושע בר לוי בשם פדייה אמר ב כל אותו הלילה היה לוט מבקש רחמים על הסדומיים והיו מקבלין מידו · כיון שאמרו לו הוציאם אלינו ונדעה אותם לתשמיש · אמרו לו (שם יט) עוד מי לך פה ללמד סנגוריא עליהם · מכאן ואילך אין לך ללמד עליהם סנגוריא: ו ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם · ג אמר רבי ישמעאל ברבי יוסי איני נותן רוחי בהם בשעה שאני נותן מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא · שנאמר (יחזקאל לו) ואת רוחי אתן בקרבכם · רבי ינאי ורבי שמעון בן לקיש תרויהון אמרין ד אין גיהנם לעתיד לבא אלא יום הוא שמלהט את הרשעים · מ"ט (מלאכי ג) כי הנה יום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום הבא · ורבנן אמרי יש גיהנם שנאמר (ישעיה לא) נאם ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים · רבי יהודה בר רבי אלעי אמר לא יום ולא גיהנם אלא אש היא שתהיה יוצאת מגופו של רשע ומלהטתו · שנאמר (שם לג) תהרו חשש תלדו קש רוחכם אש תאכלכם · אמר רבי יהודה בר אלעי מהו לא ידון רוחי עוד (י) ה אין הרוחות הללו נידונות לפני לעולם · רבי הונא בשם רב אחא אמר בשעה שאני מחזיר הרוח לנדנה איני מחזיר רוחן לנדניהן · אמר רבי חייא בר אבא איני ממלא רוחי בהן בשעה שאני ממלא רוחי באדם לפי שבעוה"ז הרוח היא נבזקת באחד מאיבריו · אבל לעתיד לבא היא נבזקת בכל הגוף הה"ד (יחזקאל לו) ואת רוחי אתן בקרבכם · א"ר יודן בן בתירה עוד איני דן את הדין הזה לעולם · ר' הונא בשם רבי יוסף אמר (יא) לא אוסיף לא אוסיף ליסגי ליסגי · רבנן אמרי לא אוסיף לבני נח · לא אוסיף לדורות · אני אמרתי שתהא רוחי דנה בהן והן לא בקשו הרי אני משגמן ביסורין · אני אמרתי שתהא רוחי דנה בהן · (יב) והן לא כחשו ·

מסורת המדרש א תנחומא סדר וירא סימן ט' · ב ילקוט כאן רמז מ"ד · ג ירושלמי פרק חלק · ד נדרים דף ח' · עבודת כוכבים דף ג' · קהלת רבה פרשה א' · מדרש תהלים מזמור י"ח · ילקוט ישעיה רמז ש"ב · ילקוט מלאכי רמז תקנ"ב · סנהדרין דף ק"ח · ירושלמי פרק חלק · ו לקמן פרשה ל"ד:

חדושי הרד"ל

טובים כצ"ל חוץ מנח ובניו · אפשר נקטינן קרי טובים ובשוח"ט מז' א' איתא שקטנים מתו בעון אבותם: (י) אין הרוחות הללו נידונות לפני לעולם · כצ"ל כמ"ש ביד"מ וכ"ה בילקוט: (יא) לא אוסיף לא אוסיף ליסגי ליסגי · אפשר צ"ל לבני נשיי · דמפרש לא אוסיף משני לשון תוספה וכלייה שתרגומו ושיצי כדכתיב לספות כל חי: (יב) והן לא כחשו · בילקוט הגי' גם כאן לא בקשו (וכן הגיה במ"כ):

מתנות כהונה

אנדרלמוסיא · [פי' הערוך] דבר כבד מאד · [ומהומה רבה וע"ל פל"ב]: כל אותו הלילה · שנתארחו אצלו המלאכים]: ה"ג מי לך פה ללמוד כו' · וקרי ביה פה הפ"א פתוח בפתח קמץ · [ועי' בפירש"י בפ' וירא ובילקוט פרשה זו הגירסא יותר נכונה]: איני נותן רוחי וכו' · כלומר שלא יחיו לעתיד לבא: נידונית לפני · שלא יחיו לעתיד לבא: ולא ידונו · ודרש לא ידון רוחי לא דין ולא רוח שאין עומדין בדין ואין להם רוח להחיות עם הצדיקים · [ועי' בפרק חלק בבלי ובירושלמי]: נדנה · הגוף הוא נרתק ותיק אל הנשמה כמו לברק הבטן: נבזקת · [פירש"י והערוך] נפזרת שתהא קשורה בכל איברי הגוף משא"כ עתה שהיא קשורה באבר אחד ודייק בקרבכם בקרב כל הגוף ואולי דרש לא ידון לא יותן בחילוף ד' בתי"ו או לשון נדן וכדלעיל שלא ימלא נדן שהוא הגוף מן הרוח: הדין הזה · המבול על כל העולם כולו: לא אוסיף · כתיב ב' פעמים: ליסגי כו' · לא סגי ולא יסגי · כלומר כן לא היה מלפני זה וכן לא יוסיף לעשות כן להרבה בני אדם לאבד עולמי בכך אלא א"כ ליחיד או לשנים: שתהא רוחי דנה בהם · כלומר אני אמרתי רוחי יהא דן אותם ונוהג בו שיהיו קיימים כדאי מונק בלי יסורים וצרה · [כך משמע בתנחומא וכן לקמן פרשה ל' איתו וע"ש]: משגמן · [פירש"י וערוך] לשון קיטול וחיבור ולשון בשגם בשר קדרים לשון נוטריקון: משגמן

רש"י

לנסים שהיה דבר זה להן בהיתר: מהו לא ידון רוחי א"ר בר אלעאי אין הדורות הללו נדונים לפני לעולם · שאינן חיים ליום הדין ואינם נידונין: בשעה שאני מחזיר רוח לנדנה · לתחית המתים אין אני מחזיר רוחן לנדניהן: אמר ר' חייא בר אבא אין אני ממלא רוחי בהן · בשעה שאני ממלא רוחי באדם לעתיד: לפי שבעוה"ז היא נבזקת · מפוזרת באחד מהאברים וכו': לא אוסיף ליסגי · שתי פעמים

פירוש מהרז"ו

כתובה ונישואים לזכר ולבהמה בצווי השופטים שלהם ובעלי דהס והם בני אלהים הנ"ל · ודייק מ"ש ויקחו וכו' שתיבת ויקחו קאי גם על אשר בחרו ע"פ מדה כ"ב שהזכר והבהמה לקחו להם על ידי כתובה ונישואים כמו שלקחו הנשים: חוץ מן הזנות · עי' שמ"ר פר' ל"ד סימן כ"א מלאה בטעמא וע' מש"ם וכאן לא פרש אלא הזנות · אעפ"י שעשו כל העברות כמ"ש ברים סדר נח וזה ע"פ מדה ט"ז: ריב"ל · לקמן פר' ל' סימן ה' ע"ש: מכאן ואילך · עד כאן היה לך רשות ללמד עליהם סנגוריא כן הוא בהדיא שם לקמן · ובא להורות חומר העבירה של זנות שאין להזכיר עליהם זכות של צדיקים שלא יועיל: ו ולא ידון רוחי · משמע שלא ידון אותם על מעשיהם הרעים היפך מה שמפורש · וכמ"ש לקמן סימן זה בדברי ר"ע ע"ש וגם תיבת רוחי אין לו שייכות אל הדין כלל כי אם אל הרחמים וכדלקמן בדברי ר"י הגלילי ודורש לא ידון כמ"ש במשנה ויתבאר בסמוך: איני נותן רוחי · כמ"ש סנהדרין ק"ז במשנה · דור המבול אין להם חלק לעוה"ב · ואינן עומדין בדין · שנאמר לא ידון רוחי באדם לא דין ולא רוח · וע' בסדר עולם רים פרק ד' · ומ"ש אין עומדין בדין · זה מרומז במ"ש לא ידון באדם ע"פ מדה פ' ומדה ממעל לא ידון · בדין בשעה שידון את כל באי עולם ומ"ש לעולם פי' לעוה"ב · וזהו באדם כמ"ש בהדיא לקמן פר' ל"ד סימן י"ד באדם לכשיבא הדם עמש"ם · ומ"ש שאין להם חלק לעוה"ב במשנה אינו מבואר מנין לו ואנו לומדים מדברי המדרש אלו שדורש על פי מדה ז' וי"ז מפסוק ואת רוחי אתן בקרבכם אז לא רוחי לא אתן רוחי בהם וכאלו כתוב לא ידון בעת שאדון ולא אתן רוחי בעת שאתן רוחי שאין שייכות לתיבת רוחי עם תיבת ידין שע"פ מדה כ"ב תיבת לא שייכא גם לתיבת רוחי לא רוחי כנ"ל · וזהו עיקר כוונת ר"י בר' יוסי כאן שאמר איני נותן רוחי בהם בעת שאני נותן וכו' · ומ"ש מתן שכרן הייט מ"ש ואת רוחי אתן וכו' ובדברינו אמעטים אלו זכינו להבין דברי המשנה הסתומים מאד · על פי דברי המדרש · וגם כאן במדרש לא פירש אלא תיבת רוחי ולא תיבות ידון וסומך עצמו על דברי המשנה כנ"ל והוא ברור מאד · ולפי מה שדורש רוחי מפסוק ואת רוחי אתן וא"כ היה לו לדרוש כאן ג"כ אתן רוחי · אלא שע"פ מדת דבר הלמד מענינו אנו יודעים שכאן לרעה מדבר ואיך יאמר שיתן רוחו על כן בהכרח לדרוש ע"פ מדה כ"ב לא דין ולא רוח · התבונן באמיתות הדברים: ר' ינאי ורשב"ל · הובאו כאן אגב מאמר ר' יהודה בר אלעאי שאמר שלעתיד ידון רוח של כל הרשעים שנעשה רוחם אש ועל זה אמר כאן שדור המבול לא יהיה רוחם אש שכבר נדונו בזה וזהו שאמר ר"י ב"א עוד אין הרוחות נידונות לפני לעולם · ומ"ש רוחי אין פי' רוח שלי וכו' · אלא הכוונה על הרוח שהיא שלו ונתנה לאדם וכלשון ביתי שולחני כן פי' רוחי רוח שנתתי והוא בידי תמיד ואגב הביא המדרש גם דברי ר' ינאי ורשב"ל ורבנן ומבואר לעיל פר' ו' סימן ו' ע"ש ומ"ש בפני העולם ע"ש וצ"ל לפני לעולם וכן העתיק המ"כ וכן הוא במדרש ישן ועי' יד"מ ותיבת לעולם מפורש בפסוק ופי' לעוה"ב כנ"ל באדם לעולם ותיבת לפני מרומז ביו"ד של רוחי שהם שלי ולפני · וכמ"ש כרמי שלי לפני: הרוח לנדנה · דורש כנ"ל על שלא יתכן שהרוח ידון על כן דורש ידון מלשון נדנה כמ"ש דברי שמים סוף פר' כ"א וישב חרבו אל נדנה הוא התיק של החרב וכן הגוף הוא נדן ותיק של הרוח וכמ"ש דניאל ז' אתכריית רוחי אנא דניאל גו נדנה וזה ע"פ מדת ממעל ודרך קצרה כאלו מפורש לא ידון הרוח אל נדנה כשידונו הרוחות אל נדניהם ומ"ש רוחי פירושו כמ"ש ר"י ב"א רוח שלי והייט הרוח שנתן באנשי דור המבול: איני ממלא את רוחי · דורש רוח כמ"ש ר' ישמעאל בר"י ברים הסימן ותיבת ידון מלשון נדנה כר"ה אלא שדורש מ"ש באדם בכל האדם שלעתיד ימלא את כל הגוף ברוח · וכמ"ש שמ"ר פר' מ"א סוף סימן ד' לפי שבעולם הזה רוחי נותנת בהם חכמה אבל לעתיד לבא רוחי מחיה אתכם ופירוש מאמר זה עמוק ושם מבואר מעט · והענין בקיצור שבעוה"ז הרוח הוא בלב · על כן הלב מקור החכמה ואין כל האברים מרגישים בחכמה רק נותן בהם כח החיים המושפעים מן הלב על שהוא משכן הרוח אך לעתיד יהיה כל הגוף בדמיון הלב שעל שיהיה משכן הרוח בכל האברים וירגישו כל האברים בחכמה · וזהו דעת המדרש כאן שבעוה"ז אין הרוח ממלא את כל הגוף אלא שוכן בלב ולעתיד ימלא את כל הגוף · אך של דור המבול לא ידון אל נדנה · ומ"ש נבזקת פירושו נפזרת ע' לקמן רים פרשה ל' ושם מבואר: עוד איני דן · מאמר שלא יתכן לפרש שרוחי ידון כנ"ל על כן דורש ע"פ מדה ל"א מוקדם שהוא מאוחר בענין כאלו כתוב לא ידון לעולם רוחי באדם ופירושו ע"פ מדה ט' כאלו כתוב דין זה שאדון דור המבול לא אדון עוד לעולם כן · רוחי באדם פי' כי יהיה רוחי של רחמים באדם · ושל חכמה ורוה"ק · כמ"ש ואת רוחי אתן בקרבכם וכו' כנ"ל: ליסגי ליסגי · לקמן פר' ל"ד סימן יו"ד ובא לפרש ולהביא ראיה לדברי ר' יהודה ב"ב שנשבע שלא יוסיף לדון דין זה · ועל כן הביא ר"י ב"ב תיבת עוד לרמוז על פסוקים אלו שכתוב בהם עוד · ושני פסוקים אלו ענינם אחד · שכאן כתוב לא ידון לעולם כנ"ל ובסדר נח כתוב לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם · ולא אוסיף עוד להכות כל חי כאשר עשיתי וכמ"ש בישעיה נ"ד אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ וכמ"ש סוטה י"א ושמ"ר פר' א' סימן ט' וסימן י"ח · והיכן מרומז שבועה זאת בתורה אמרו בשבועות דף ל"ו שב' פעמים לא הוא שבועה · וכאן כתוב לא הוסיף עוד לקלל ולא אוסיף עוד להכות וא"כ שני דברים הם שלא לקלל את האדמה ושלא להכות כל חי ואין זה דומה לאומר שתי פעמים לא ביחד שהוא שבועה · על כן דורש על פי מדה ל"א כאלו כתובים השתי פעמים לא אוסיף ביחד על כן נתבאר שבועה · דא"כ היה די שיאמר לא אוסיף לקלל את האדמה ולהכות כל חי ולמה כתב עוד הפעם לא אוסיף אם אינו ענין לגופו ת"ע לשבועה ע"פ מדה ל"א · וזהו עומק ואמיתת כוונת דברי ר"ה בר"י לסגי לסגי שהם סמוכים יחד וכמו האדם כשאומר דבר בחום הלב על דעת לקיים דבר כופל דבריו · ומ"ש לסגי לשון ירושלמי הוא שמדבר בלישנא קלילא ומחסר ה"א ומבליעו שהיל"ל לא אסגי לא אסגי והבליע האל"ף ואומר לסגי · וכדרך המשנה קלני מראשי שפירושו קל אני · ורבנן דורשים עוד שהיה די שיאמר לא לא הוסיף והיה משמעו שבועה ועל כן דורשים הא' על בני נח והב' לדורות ואחר דרכי הדרשה דורשים רבנן כנ"ל לדברי ר"ה: שתהא רוחי דנה בהם · דורש מ"ש רוחי על הנפש כמ"ש ר"י ב"א · רוח שלי שנתתי באדם ודנה מלשון דין שהרוח של האדם ידון את האדם וינהוג אותו והם לא עשו כן וזהו לא ידון רוחי באדם · על כן בשגם הוא בשר על שהלך אחר הבשר והגוף בתאוותו על כן אייסר את הגוף · והענין בזה שרצון הש"י שיהיה האדם נמשך אחר רוחו ושכלו שהם ממעלה שהשכל ינהיג הגוף ומושל על התאוה וכמ"ש חז"ל צדיקים יצר הטוב שופטן ואם היו עושים כרצון הש"י היה הרוח סובלם ומנהיגם לשמור הגוף והבשר והדם שיהיה כל אחד עושה פעולתו בשלימות כבריאתם וכמ"ש רוח איש יכלכל מחלהו והם לא עשו כן אלא הלכו אחר גופן וחומרם והשליטו תאותם על שכלם · על כך לא יכלכל רוחם את נופס ובשרם וידחקו חלקי הגוף זה את זה הדם יגבר על הבשר והליחות על הדם וכדומה ויתיסר ביסורים · והנה תיבת בשגם קשה במשמעותה ובא לפרש שהש"י מפורש התיבה:

יפה תואר

כי לפעמים לא יקפיד גם על הטובים אם כ' נא יצילם · אבל יותר טוב לפרש כי צדיק גמור כנח לא יתנהו ה' ללכוד בעון הרשעים · כי חלילה לאל לעוות משפט · ולכן נ"ל נח ומ"ש טובים קאי על צדיקים שאינם גמורים אשר בלי האנדרלמוסיא לא פקד ה' עונם המעטים להמיתם · ורק בעת זעם יפקדו גם בעונם המעטים והספורים: חוץ מן הזנות · ואע"ג דמשמע שנגזרה עד המבול נמשכו ק"כ שנים כבר כתבו רז"ל בחלק טעם לזה · וגם רש"י ז"ל בפ' נח כתב כדי שיתעסק נח בבנין התיבה ושאו ישובו כראותם זאת: איני נותן רוחי בהם כו' · וזה שסיים הכתוב בשגם הוא בשר והולך אחר תאות החומר והבשר לכן איננו ראוי שיהיה רוחי בהם [אבל פשט דברי המדרש מורה כי מפרש לא ידון כמו לא ידור בחילוף הנו"ן בריש מאותיות למנ"ר וזה שדרש כי רוחי לא ידור בהם בשעה שאני נותן רוחי לצדיקים לעתיד לבוא]: לא אוסיף ליסגי ליסגי · פי' כי די ודי במה שהבאתי עליהם כעת את המבול ולכן לא אוסיף עוד: אני אמרתי שתהא רוחי דנה בהם · זה איננו סיומא מדברי רבנן אך המדרש דורש לא ידון רוחי · אמרי בי אני אמרתי אשר רוחי ידון בהם וינהגם בתורת מישור ועתה אני רואה אשר לא ידון רוחי בהם לכן בשגם הוא בשר אני מייסרם באדם כיוצא בו יען שהוא בשר ונכון הוא למועדי רגל · ומושך את באדם גם למטה ומפרש את הכתוב לא ידון רוחי באדם לעולם אחרי שאני רואה שרוחי לא ידונם ולא ינהגם לטוב · בשגם הוא בשר וביסורין הלא הוא בשר לכן ידון באדם כיוצא בו · וז"ש

הריני

משנת דרבי אליעזר

תה"ד ואת רוחי אתן בקרבכם ר' הונא אמר לא הוסיף וכו' ליסגי ליסגי · וזה תמוה מאד שלא לא הוסיף לא נכתב בתורה עד אחר המבול וצ"ל שהוא כפי תרגום ירושלמי על פסוק לא ידון וגו' ע"ש שלא יתדנון וכו' בתר דרא דמבולא למבחר לי כמיסת במיכה · מגילא ר' הונא בא לתרץ דאין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות [illegible]

ידי משה

אין הרוחות הללו נידונות לפני לעולם כנ"ל וכן מצאתי בספרים ישנים ר"ל שאין חיים ליום הדין ואינם נידונים: ליסגי ליסגי · עי' פי' מ"כ וגם דברי רש"י · ול"נ דקושיא היא וליסגי ר"ל סוספס · סוספס וסוספס ב' פעמים · לזה רבנן אמרי לא אוסיף לבני נח לא אוסיף לדורות וכו' כנ"ל · [illegible] אמרתי שתהא רוחי דנה בהם · [illegible]

הריני משגמן אלו באלו • דאמר רבי אליעזר א אין לך שהוא מתחייב
באדם הזה אלא אדם כיוצא בו • רבי נתן אומר (יג) אפילו זאב
וכלב • רבי הונא בר גוריון אמר אפילו מקל אפילו רצועה • הדא
הוא דכתיב (ישעיה ט) כי את עול סבלו ואת מטה שכמו שבט הנוגש
בו החתות כיום מדין • (יד) כיום הדין • אמר רבי אחא אף אילני
סרק עתידין ליתן דין וחשבון • רבנן אמרי מהכא (דברים כ) כי האדם
עץ השדה מה האדם נותן דין וחשבון אף עצים נותנין דין וחשבון •
אמר רבי יהושע בר נחמיה (טו) ב איני דן רוחן בעצמן שב"ו הן
אלא הרי אני מביא עליהם מיעוט שנים שקצבתי עליהם בעוה"ז

ואח"כ אני משגמן ביסורין • אמר ר' איבו מי גרם להם שימרדו
בי לא ע"י שלא שיגמתי אותם ביסורין • הדלת הזו מי מעמידו
שגמיו • (טז) ג א"ר אלעזר בכל מקום שאין דין יש דין • רב ביבי
בריה דר' אמי בשיטת רבי אלעזר (בראשית ו) לא ידון רוחי א"ר מאיר
הן (יז) לא עשו מדת הדין למטה • אף אני איני עושה מדת הדין
למעלה • הה"ד (איוב ה) הלא נסע יתרם בם ימותו ולא בחכמה בלא
חכמת התורה • (שם) מבוקר לערב יוכתו מבלי משים לנצח יאבדו
ואין משים אלא דין היך מה דאת אמר (שמות כא) ואלה המשפטים
אשר תשים לפניהם • א"ר יוסי הגלילי עוד איני דן מדת הדין כנגד

מסורת המדרש א קהלת רבה פרשה ח' • תנא דבי אליהו רבה פרק כ"ד • ב אבות דרבי נתן פרק ל"ב • ילקוט כאן רמז מ"ד • ג לקמן פרשה ל"א • ילקוט תהלים רמז תת"ס •

חדושי הרד"ל

(יג) אפילו זאב כו' אפילו מקל כו' • עי' ס' החסידים סי' תתנ"ט • וכ"ה בתדא"ר פכ"ד ע"ש וע' בקה"ר פ"ח פ"ח : (יד) כיום הדין • שיהיה נדון אפילו בשבט נוגש •. כן נדון כשהחריב בשיה שבט נוגש בעוה"ז והחתות אותו : (טו) איני דן רוחן בעצמן שב"ו כן אגא כו' • דרש לא ידון רוחי באדם לא אדונו בשעה שרוחי בתוך האדם אלא הם ב"ו רק לאחר מיעוט שנותיהן אני משגמן (נפשותיהם בגיהנם) ביסורין : (טז) אר"א בכל מקום שאין דין כו' • עמ"כ וכ"ה בדב"רבפ"ה ובשוח"ט מז' ע"ב וע' תנחומא משפטים : (יז) לא עשו מדה"ד למטה כו' • עיין מ"כ בשם רש"י ובאדר"נ פ"ל ל"ב תני

רש"י

פעמים כתיב לא הוסיף בפסוק אחד לומר לא אוסיף לעשות כן להרבה בני אדם לאבד עולמי בכך אלא אם כן ליחיד או לשנים : הריני משגשן • כמו ובגשין שיגוש כב (עיין במתנות כהונה) • ס"א משגמן אלו באלו • זה עם זה יתקוטטו יחד ויהרוג איש את חבירו • ע"כ : אין לך מתחייב באדם אלא אדם כיוצא בו • שיהו תובעים עליו דין שמים אם מזיק את האדם אא"כ הזיק אדם כיוצא בו : אפילו כלב ואפילו זאב • תובעין עליו דין שמים אם מזיקין לאדם : אפילו מקל ואפילו רצועה הה"ד כי את עול סבלו ואת מטה שכמו • מכלל שהקב"ה תובע דינו של אדם אפילו מן העצים שמתוך שרואה שהיה לו להקב"ה לתבוע דקיון של ישראל מיד סנחריב זמניה ותובע דין ממטה שכמו ומעול סבלו מכלל שאפילו עצים נותנים דין וחשבון : מה האדם נותן דין והשבון • בדין של מעלה כשהזיק אדם אף כל דבר וכו' : ס"א • אף בהמות וחיות דין זה נוהגת בהם שמתחייבים אלו באלו שדין של בהמות נתבע ע"י חיות ודין בהמה דקה על ידי חיה דקה אפילו מקל ואפילו רצועה נפרעין זה מזה : החתת • כלומר דכית ושברת וזהו דין פרעון המטה והשבירה • ע"כ : הריני מביא להם מיעוט שנים שקצבתי להם בעולם ואחר כך אני משגמן ביסורין • זה המבול : ס"א • אין דנין רוחן בעצמן • כלומר אין דנין רוחן בפני עצמן בשגם הוא בשר כלומר מפני שגם שבשר חטא עם הרוח לפיכך איני דן הרוח בפני עצמו אלא שניהם כאחד אני דן לאחר שאני ממלא מיעוט שנים שקצבתי להן בעה"ז ע"כ : מי גרם להן • לא על ידי שלא שגמתי אותן ביסורין אתמהא : הדלת הזה מי מעמידו שגמיו • צירי הדלת : ס"א שגמיו • לשון פגם או שמא כמו אותן צירים שהדלת תסוב בהן שהן נחתכים ונפגמים ודמיונם לא שמעתי • ע"כ : א"ר אלעזר בכל מקום שאין דין • למטה : יש דין • למעלה : ס"א בכל מקום וכו' • והכי משמע קרא לא ידון רוחי בשביל שלא היה דין באדם אני עושהו באדם מלמעלה • ע"כ : רב ביבי בריה דרב אמי אמר בשיטת רבי אליעזר לא

מתנות כהונה

ביסורין • ויש גורסין משגשן והוא לשון מהומה ויהומם ת"א ושגשון : [והם לא בקשו גרסינן] • משגמן אלו באלו • מקשרם זה בזה ויתקוטטו זה עם זה באופן שיתחייבו זה עם זה ויאבדו כולם וכדלקמן : אין לך כו' • פירש"י אין תובעין דין שמים עליו אלא אם פגע באדם כיוצא בו שלא כדין ויתחייב עליו ולכן אמר שישגמן ויסכסכם זה עם זה באופן שיתחייבו זה מזה וזה מזה : אפילו זאב וכלב • אם פגעו באדם שלא כדין שמים סופן ליתן חשבון : [כיום הדין גרסינן וה"ג בילקוט ובמדרש קהלת בפסוק את כל זה ראיתי] : ה"ג איני דן רוחן • וכן משמע בילקוט ומצאתי בפירש"י איני דן הרוח לבד שבשר ודם הן וגם הבשר חטא לפיכך הריני משגמן ביסורין ולא ידון רוחי פירושו רוחי שנתתי בהם איני דן אותו לבד וע"ל איני דן אותם לפי הרוח שנתתי בם כי הם בשר ודם ולכן אלך עמהם במדת הרחמים ואמלא להם מדת ימיהם אולי ישובו ואף אח"כ אשגמן ביסורין ואם ישובו הריני מקבל אותם : א"ר איבו כו' • דרש לא ידון כדדרש לעיל אני אמרתי שתהא רוחי דנה בהם כדלעיל : שגמיו • [פירש רש"י והערוך] צירי הדלת וצירי הדלת המה משוברים ומחותכים וסובבים כל צרכי התמיד ואף על פי כן הם מעמידין הדלת כך שברון היסורים מעמידין האדם : בבל מקום שאין דין • ופירושו אם אין דין במשפט נעשה למטה נעשה דין שמים למעלה • [וכ"ה כפ' שופטים] : בשיטת ר"א • קם ליה בשיטתו ודרש כמוהו בשם ר"מ וכדמפרש והולך ולא ידון פירושו כמו לא ידין כלומר בשביל שלא עשו דין אתן רוחי בהם לדון אותם כמ"ש בפירש"י : אף אני איני עושה עמהם כו' • כלומר הם עשו שלא כשורה אף אני אעשה עמהם שלא כשורה וה"ג בילקוט איוב בהדיא וי"ל שלא כשורת הדין ומנהג של הקב"ה שנוהג חסדו ומדת טובו עם הכל לאלו איני עושה כן ולא ידון פי' לא אנהיג בדין ושורה ורש"י ז"ל גרס לא עשו מדת דין למטה אני עושה דין למעלה וכן הוא בילקוט פרשה זו ופירושו אני עושה דין גמור בלי רחמים והיא היא רק שלא ידון פירושו לפי זה בשביל שלא עשו דין : בלא חכמת התורה • בשביל שלא עסקו בחכמת התורה : הכי גרסינן עוד איני דן • כלומר שלא ידון ויכבוש מדת הדין

יפה תואר

הריני משגמן אלו באלו כי בני אדם קבורים יחד ישגיחו זה מזה • וכן ינקים ה' על הטאת באדם אחר • ובקה"ר יניף זה מן הכתוב עת אשר שלט האדם באדם לרע לו • ובמשנה פה משגגת הסופר : אפילו זאב וכלב • כדאמרינן בפ' אין בין המודר כיון שהגיע קצו של אדם הכל מושלים בו • וכתב רש"י שם כיון שיעמוד למשפט והגיע קצו למות לכן הכל עבדיו נקיים את דבר ה' • והרב"ג מוסיף אפילו מקל ורצועה מחויבים לקיים את דבר ה' ודורש מן הכתוב כי את עול סבלו וגו' ההתות כיום מדין אגמא דאפילו בדבר שאין בו רוח חיים יש דין ומשפט.ומיגלה שמחויבים הם למלא גזירת המקום ויש שאמר כי יש דין ומשפט במקל ורצועה בא ר"א להוסיף כי גם אילני סרק עתידין ליתן דין וחשבון למה לא יוציאו פירות כאמר גוה ה' עץ עשה פרי • והולך על הא דאמרינן לעיל בפ"ה שהוציאו פירות בבריאתן והדלו בחטא האדם : כי האדם הוא עץ השדה • אע"ג דהכתוב הזה מדבר מעץ מאכל • מ"מ כיון דהקיש את האדם לעץ השדה משמע שאין חילוק בין עץ מאכל לשאר העצים : הדלת הזו מי מעמידו כו' • פי' כי אם הפתח פתוח אז הכל בוקעין בו ורק אם הוא נעול וסגור לא יבוא איש בו כן האדם מטבעו הוא כעיר פרוצה אין חומה וצריך יסורין ודאגה שלא תפרוצנה תאוותיו • וזש"ה לא ידון רוחי וגו' אחרי אשר רוחי לא יעצרנו מבכבותו • ואמר לאל סור ממני לכן אם ם נפניו בריח ודלת ם במכאובים ודאגה : בבל מקום שיש דין כו' • בדאמרינן כעין פטור עו"ם בשבה דין בפושעים או יצא הקצף על כל העם
וכיון

פירוש מהרז"ו

התיבה והוא לשון המשנה (הובא בערוך ערך שגם) כלים פרק כ"ב נסרים שבמרחץ ששגמן ונקראים הלייסטין שמחברים הנסרים והעצים העגולים שנקראים רייפין שמחברים דפי הכלי ולשון זה כולל סיבוב וקשר ודוחק ומהדק שהרייף והלייסט דוחק דפי הכלי והדלת כך אעשה לבשר שלהם הסבבם ואדחקם ביסורים וזהו בשגם הוא בשר שפגם וידחוק הבשר ויקשרם וזהו עיקר יסורי הגוף • והנה אמר המדרש ב' פעמים אני אמרתי וכו' והכוונה שתחלה אמר על כל איש פרטי שינהוג כפי השכל ונמשך אחר הבשר לכך ישגמנו ביסורים • ואמר עוד הפעם כנגד הכלל אני אמרתי שכל חברתם יתנהגו בחכמה כפי השכל והם נמשכים לפי שכלותם ומסכימים יחד על משפטים רעים לכך מדה כנגד מדה אשגמם ואדחקם אלו באלו על דרך שכתוב ושכסכתי מצרים במצרים וכמ"ש ונגש העם איש ברעהו וכמ"ש איש את אחיהו יעזרו : אלא אדם כיוצא בו • היינו איש אחד חוטא וחבירו הורגו ונענש על חטאו וגם חבירו נענש על שהרג ונהרג ג"כ וכמ"ש באבות על דאטפת אטפוך וסוף מטייפיך יטופון • וזהו בשגם הוא בשר משמע גם הוא בשר כמו חבירו ואשגם אלו באלו • ודעת ר"נ שאפילו זאב וכלב שגם זה נכלל בכלל בשר כמ"ש כל בשר אשר הוא חי וכמ"ש פנים מכל בשר •

וע' במדרש קהלת פסוק את כל זה : כי את עול וגו' שבט וגו' • פשט הכתוב שדברי משל הם על סנחריב שהכה אותם בשבטים בחגם כמ"ש הוי אשור שבט אפי ומטה וגו' • אך כבר הקדמנו שחז"ל זה דרכם בקודש נדרש כל תיבה במשמעותה כפי מה שכתוב כי תורת ה' לפי שלימותה לא היתה צריכה לדבר דברי משל והיה יכול לומר כי סנחרב המושל והנוגש ולמה הזכיר עול ושבט אלא ללמד שהעול והשבט עצמם יתחתו ליום הדין • והעול ראיה על הרצועה שאמר • והשבט ראיה על המקל • ודורש מ"ש כיום מדין משמע שביום מפלת מדין שיבר עול ותחת שבט והיכן מצינו כן בכל התנ"ך • על כן דורש ה"ת כיום מדין אלא כיום הדין ע"פ מדה כ' וכ"ח • גם יתכן שאין כוונתו לשנות התיבות • רק דורש תיבת מדין ע"פ מדת ממעל מלשון מדין כמ"ש שופטים ה' יושבי על מדין • ודורש עוד ע"פ מדה י"ב מדבר בבא ללמד ונמצא למד שיום מדין בא ללמד ונמצא למד שביום דין יתחתו וישבר העול והשבט • והכוונה ללמד לאדם שיקח מוסר שיפעל עצמו לעשות טוב וחסד ולא לדבר רע שלא להזיק שום אדם כי יענש ביום הדין ק"ו מבשבט ועול : כי האדם עץ השדה • וס"ד לבא מפניך במצור • כי לפי פשוטו מ"ש כי האדם עץ השדה מיותר שכבר אמר הטעם כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות • ועוד באיזה אופן ידמה עץ השדה לאדם ומה מלמדנו שאין האילן בא במצור • על כן מצאו חכמים לדרוש שפירושו כמשמעו כי האדם עץ השדה בעץ השדה דומה לאדם לבא מפני האדם ומחמתו במצור ובמצוק • ואם אינו בעוה"ז שאינו נוהג בן ת"ע בעוה"ב ליום הדין ע' פר"א פרק ל"א : אין דנין • כ"ה הגי' בדפו"י ופי' אינם חוטבים בפתיותם שהם בשר ודם שסופם למות • על שחיו שנים רבות אלא כל טוב בלא יסורים • ע"כ חשבו שיחיו לעולם • ועל כן והיו ימיו ק"כ שנה לא יותר • וזהו מ"ש לא ידון רוחי באדם הוא בשר • רוחי פירושו הנפש ורוח שלהם שנתתי בהם לא ידונו בעצמם באדם שהוא בשר ודם • והיו ימיו מאה ועשרים שנה • וא"כ תיבת בשגם הוא מיותר ואין לו מקום באמצע הפסוק שהיה די במ"ש לא ידון רוחי באדם הוא בשר • ע"כ בהכרח לדרוש ע"פ מדה ל"א והיו ימיו מאה ועשרים שנה בשגם שני עונשים א' שקיצר ימיהם שלא יחיו כ"א ק"כ שנה והב' בשגם שישגמם ביסורים שלא יבלו עוד בטוב ימיהם וכל"ל : שימרדו בו' שלא שגמתי • וכך פירש הפסוק לא ידון רוח ונפש שנתתי בהם באדם בעצמו כמ"ש במאמרים הקודמים אלא מרדו למה כן לא בשגם • על כן מרדו ע"פ מדה כ"ב כאלו כתוב לא ידון וכו' לא בשגם שלא דחקתים ביסורים • גם יתכן שדורש ע"פ מדה ל"א שכך פי' הכתוב ידון רוחי באדם שהרוח שנתתי באדם ידון עמי ומרד בי לא בשגם ואופן זה מיושב יותר במדרש : במקום שאין דין יש דין • ד"ר פ"ה ס"ה והגירסא שם במקום שיש דין אין דין במקום שאין דין יש דין • ומהו כן הר"א אם נעשה מדת הדין מלמטה • אין הדין נעשה מלמעלה • לא נעשה הדין מלמטה • נעשה הדין מלמעלה • וכן גורס בילקוט הם לא עשו מדת הדין מלמטה אני אעשה להם מדת הדין מלמעלה • ודורש ר' ביבי לא ידון רוחי • על שהרוח והנפש שלהם לא ידון באדם שלא עשו הדין מלמטה • ע"כ בשגם אני משגמן ביסורים כל"ל ועושה בהם דין שלא באדם אלא מלמעלה : א"ר מאיר • דורש לא ידון רוחי שבאמת תיבת רוחי הוא רחמים • וכל דינים שדן העולם הוא ברחמים בלא כליה בדן מקצתם ומניח מקצתם אך כאן לא ידון ברחמים אלא דין גמור של כליה והעולם נבנה על דין של רחמים אך דין של כליה הוא חוץ לדין כשם שהם לא עשו ביניהם דין אלא גזלו וחמסו כך אני לא אעשה כפי מדת הדין וכמ"ש מבואר במ"כ פר' למ"ד סוף סימן א' ע"ש ותבין כאן וזהו איני עושה דין אלא חוץ לדין : הלא נסע יתרם בם • לקמן פר' ל"א סימן ה' וש"נ : ואין משים אלא דין • במ"ר פר' למ"ד סימן י"ג על פי גז"ש כי השימה הוא מה שהאדם משים על דעתו ולבו נגד יצה"ר • וזה לא יתכן כי אם שיסכים על הדין של משפטי וחוקי תורה וביחוד בגזל והוי יתן אל לבו וכמ"ש בהדיא לקמן פר' ל"ד סי' י' יפ"נ ומבואר וע"כ נכללו המשפטים בתיבת שימה : כנגד מדת רחמים • כי רוחי מורה על הרחמים כמ"ש הפסוק את רוחי ואת רוחי אתן • ורוחי עומדת בתוככם שכולם מורים על רחמים ועזרה ורוה"ק • וכטבע הרוח ממוזג בין אש למים שמורים על דין וחסד •
ופי'

ידי משה

לא בקשו • זה לפיכך אדון אותם ע"י שלית והם היסורין אני אמרתי שאני אדון כהם ר"ל הגם שבאחתי עניהן יסורין גם זה כאלו הקב"ה בעצמו דן אותם כי מצינו כמה יסורין של אהבה והם מאת הקב"ה : והם לא בחשו • ר"ל עזבו עונש הדין אני משגמן אלו באלו (בל"א פר ווירדען) ר"ל שאדון אותם ע"י אנשים רשעים כיוצא בהם ויאבדו כולם ע"ד דאטפת אטפוך וסוף מטייפיך יטופון כנ"ל והביא-דברי ר"א נראה שהקב"ה אין מוסר אדם לאדם אלא לרשע כיוצא בו ומתוך כך יהיו הרבה חייבים ויאבדו כולם אבל אם היה דן הקב"ה בעצמו את החוטא לא היה נאבד רק החוטא אבל עכשיו יאבדו כולם החוטאים והשלוחים כמו על דאטפת כו' ורבי נתן אומר אף זאב וכלב הם שלוחי מקום וגם הם ידאגו על שיאבדו איזו נפש הגם שהם שלוחי מקום ע"ד מגלגלין זכות כו' ומכ"ש אדם שהורג לחבירו הגם שהוא שלוחו של מקום ורב הונא מוסיף אפילו מקל ורצועה נדונים שבור זה ומכ"ש אדם הנשלח מאת המקום ב"ה שיאבד גם הוא כנ"ל : כיום הדין • צ"ך לומר ביום הדין והולך כ"ף בבי"ת : אינן דנין רוחן בעצמן עיין מ"כ מה שפי' ג' פרושים וכולם אינם שוים לי מלשון המדרש • ול"נ דהכי פירושו שהרשעים אינן דנין רוחן בעצמן ר"ל בעודו שהרוח בעצמו דהיינו בגוף ר"ל שלא רואה תוכה לעצמו בחייו וסבר שמה שעושה בעוה"ז כדין עושה • ולמה זה • לזה אמר המדרש שב"ו הן ר"ל מלד החומר • הרי אני מביא להן מיעוט שנים וכו' ר"ל אמתין להן אותן מעט שני ימי חייו ואח"כ אשגמן ביסורין בגיהנם ע"ד שאמרו בגמרא ליום הדין הקב"ה מרכיב חיגר על הסומא ודן החומר עם הרוח כנ"ל • וכל הלשון שיגם שבמדרש הוציאו מבשגם הוא בשר • ועוד יש לפרש ועיקר הוא אינן דנין בעצמן שב"ו הם ר"ל שהרשעים אינן מאמינין על לב שהם ב"ו אלא הם סבורים שיחיו לנצח על כן אני מראה להם שהם לאו כלום שאמעט להם ימים וגם כאותן המיעוט לא יהיה להם שום טובה אלא יסורין • כך שמעתי מפי בני הר"ר ליב ונכון הוא : שגמיו • פי' העצים שמשימים לרותב הדלת מאחוריו לחבר לוחות הדלת לעשותם כלוח אחד וכן פי' הרמב"ם בפ' עשירי ובפרק כ"ב ממסכת כלים : שהיו עונקין לגלגל חמה
פי'

מדת רחמים · רבי אומר · [א] ויאמר דור המבול לה' לא ידון · א"ר עקיבא (תהלים י) על מה נאץ רשע אלהים אמר בלבו לא תדרוש · לית דין ולית דיין · אבל אית דין ואית דיין · א"ר חנינא בר פפא אפי' נח שנשתייר מהם לא שהיה כדי אלא שצפה הקב"ה שמשה עתיד לעמוד ממנו שנאמר [ב] בשגם זה משה דחושבניה דדין הוא חושבניה דדין · רבנן מייתו לה מהכא והיו ימיו מאה ועשרים שנה · ומשה חי מאה ועשרים שנה: (ז) הנפלים היו בארץ בימים ההם · ז' שמות נקראו להם · אימים · רפאים · גבורים · זמזומים · ענקים · עוים · נפילים · אימים · שכל מי שראה אותן היתה אימתן נופלת עליו · רפאים · שכל מי שראה אותן היה לבו רפה כשעוה · גבורים · רבי אבא בר כהנא בשם רבי יוחנן אמר מוח קוליתו של אחד מהם היתה נמדדת י"ח אמה · זמזומים · א"ר יוסי בר חנינא מנטרומין מגיסטי מלחמה · ענקים · רבנן ורבי אחא · רבנן אמרו שהיו מרבים ענקים על גבי ענקים (פירש תכשיטין) רבי אחא אמר (יח) [ד] שהיו עונקים גלגל חמה · ואומרים הורד לנו גשמים · עוים · שצדו את העולם ושהוצדו מן העולם שגרמו לעולם שיצוד היך מה דאת אמר (יחזקאל כא) עוה עוה אשימנה · אר"א בר"ש שהיו (יט) בקיאים בעפרות כנחשים · בגלילא צווחין להויא איויא · נפלים שהפילו את העולם · ושנפלו מן העולם ושמלאו את העולם נפלים בזנות שלהם · וגם אחרי כן · יהודה בר רבי אמי אמר אחראי לא ילפון מן קדמאי · דור המבול לא לקחו מוסר מדור אנוש · ודור הפלגה מדור המבול: (בראשית ו) וגם אחרי כן אשר יבואו בני האלהים אל בנות האדם · א"ר ברכיה היתה אשה יוצאת בשוק והיתה רואה בחור ומתאוה לו והיתה הולכת ומשמשת את מטתה והיתה מעמדת בחור כיוצא בו · אנשי השם · [ה] א"ר אחא (איוב ל) בני נבל גם בני בלי שם · ואת אמרת אנשי השם · אלא שהשימו את העולם · ושהושמו מן העולם · ושגרמו לעולם שישים · רבי לוי בשם ר' שמואל בר נחמן אמר [ו] אנשים שנתפרשו שמותן למעלן · דאמר ר"י בן לוי כל השמות הללו לשון מרדות הן · עירד עורדן אני מן העולם · מחויאל · מוחן אני מן העולם · מתושאל · מתישן אני מן העולם · מה לי ללמך ולתולדותיו · א"ר יותנן המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם · ומי פירש מעשיהן · אליפז התימני · ובלדד השוחי · וצופר הנעמתי · רבי אומר אלו לא בא איוב לעולם אלא לפרש לנו מעשה המבול דיו · א"ר חנין אלו לא בא אליהו אלא לפרש לנו מעשה ירידת הגשמים דיו · דא"ר יוחנן כל אורה שנאמר באליהוא אינה אלא בירידת גשמים · רבי הושעיה רבה אמר אינה אלא במתן תורה כד"א (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור · רבי אחא בשם רבי יהושע בן לוי אמר קשה היא המחלוקת כדור

מסורת המדרש א אבות דרבי נתן פרק ל"ב · חולין דף קל"ט · ילקוט כאן רמז מ"ו · ג ילקוט כאן רמז מ"ז כל הענין · ד יומא דף י' · סוטה דף ל"ד · ה ילקוט איוב רמז תתקי"ח · ו לעיל פ' כ"ג ושם נרשם -

חדושי הרד"ל

מס"ל שם לא היינו סנהדרין בארץ אני מושיב לשם סנהדרין במרום: (יח) שהיו עונקים · פי' בקומתם · ... כב.טה (ל"ה ע"ב) וכאן בדור המבול הכוונה לענין שהרימו צוארם בגאוה כלפי מעלה ואומרים הורד לנו גשמים: (יט) בקיאים כו' · עיין בפירוש רש"י שבת (פרק ח' ע"א): בכבודן

מתנות כהונה

לפני מדת הרחמים אלא יקוב הדין את ההר: ר' אומר · פי' הכתוב כך הוא ויאמר דור המבול כלפי מעלה לא ידון וכדמפרש ואזיל לית דין וכו': אבל אית דין וכו' · סיפיה דקרא כי אתה עמל וכעס תביט וכו' · [וכ"פ שם המפרשים התרגום ורש"י ורלב"ע]: מוח קוליתא · המוח שבעצם הירך החלול: מגיסטי · [פירש"י וערוך] · מלומדי מלחמה ולסטים מזויינים · [ופירוש מנטרומי בקפתי ולא מצאתי]: עונקים · [פירש"י בפי' החומש] · מעמידין זוהר חמה ואמרו אין אנו חפצים בזוהרך אלא תן לנו מטר ואז נתקדרו השמים בעבים והחשך ולא אור: ומצאתי בפירש"י שהיו עושים הכשיטין דמות חמה והיו משתחוים להם ואומרים לשמים ראו מה עשינו לכבודכם לפיכך הורידו לנו גשמים: שצדו · החריבו העולם בזמנם וגרמו שיחריב לעתיד במבול: עוה · שממה: בקיאים וכו' · בקיאים היו בגידי הארץ איזה ארץ מגדלת פרי זו ואיזו פרי זו: צווחין כו' · קורין לנחש איווי: אחראי כו' · האחרונים לא לקחו מוסר מן הקדמונים ודור הפלגה לא לקחו מוסר מדור המבול: כיוצא בו · פירש"י בשם תנחומא דדייק מדכתיב וילדו להן ולא כתיב מהן: בני נבל כו' · היו דור המבול: שהשימו · לשון שממה וכן שם לשון שממה: מה לי ללמך כו' · עי' לעיל פרשה כ"ג: אליהוא · בן ברכאל הבוזי: בירידת גשמים · כד"א יפיץ ענן אורו: שמדמין אנשי השם פירשוהו · אליפז ובלדד וצופר: כל אורה שנאמר באליהוא · כגון יפיץ ענן אורו והרבה כמו כן:

רש"י

לא ידון רוחי הם לא עשו דין למטה רוחי עושה אותו למעלה אמר ר"מ הן לא עשו מדת הדין למטה אני אעשה מדת הדין למעלה: ס"א לית דין ולית דיין · ומה שייטיב בעיניגו נעבד · והקב"ה משיבן אית דין ואית דיין: מוח קולייתו · עצם הארכובה שקורין גדוכייל · ע"כ: מגסטי מלחמה · מלומדי מלחמה ומגסטא בלשון רומי משפיר בלע"ז: שהיו מרבים ענקים על גבי ענקים · תכשיטין על תכשיטין כמו וענקים לגרגרותיך: שהיו עונקין את החמה · שהיו עושין תכשיטין דמות חמה לפי שהיו משתחוים לה והם אומרים לשמים ראו מה עשינו לכבודכם הורידו לנו גשמים: ושגרמו לעולם שיצוד · כמו והוא ארעא לדייא: כמה דתימא עוה עוה · שממה: עוים · שהיו בקיאים בעפרות איזה מקום נטע ואיזה מקום זרע כנחש שיודע להריח עפרו איזה יפה לאכלו: ס"א · אחראי לא ילפי מן קדמי · דורות האחרונים לא למדו מן הראשונים שנאבדו מן העולם · ע"כ · במדרש רבי תנחומא מפרש וילדו מהם אין כתיב כאן אלא וילדו להם מלמד שהיתה האשה רואה אחד מהן מתייחדת כנגדו ויולדת: בני נבל גם בני בלי שם · נכאו מן הארץ · אלו דור המבול · רבי לוי בשם רבי שמואל בר נחמני אמר · מעולם אנשי השם · אנשים שנתפרשו שמותן למעלה מן הספר · אנו היה בני קין מחויאל ומתושאל: המה הגבורים · שנפלו מדור המבול. ס"א · ומי פי' מעשיהם

פירוש מהרז"ו

ופי' הכתוב ע"פ מדה ...' ומדת ממעל לא ידון בדין של מדת הדין כנגד מדת רחמים של רוחי וכמ"ש לעיל בדברי ר' ישמעאל בר' יוסי שמנהג הקב"ה שהרחמים עומדים כנגד הדין והדין נגד הרחמים ומעכבים זה על זה עד שעושה בדרך ממוצע · וכמ"ש וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה · וכמ"ש ויק"ר פר' כ"ד סוף סימן ב' ושם מבואר · אבל כאן במבול שיש דין בלא רוחי שמדת הרחמים יהפך להם לו, כי אוי להם הרשעים שמהפכים מדת הרחמים לדין: ויאמר דור המבול אל ה' · על שאין תיבת רוחי שייכת לתי' ידון כמ"ש נרים הסימן · ודורש ע"פ מדה י"ז שמפורש במקום אחר שהרשעים אומרים שאינו דורש מהם על מעשיהם הרעים וכמ"ש תהלים י"ד מגוס מפטיר מנגדו (שלא ידון) אמר בלבו לא תדרוש וכמ"ש בסוף מלאכי או היה אלהי המשפט א"כ מ"ש לא ידון בהכרח שרשעי דור המבול אמרו שלא ידון · ומ"ש ויאמר ה' לא ידון ע"כ פירושו ע"פ מדה פ' וי"ז ויאמר ה' אמרו הרשעים לא ידון וכך מצאתי באבות דר' נתן סוף פרק ל"ב בשם ר"מ וז"ל אמר הקב"ה אמרו דור המבול לא ידון · והרבה דעות של סימן זה מפורשים שם בשינוי שמות התנאים: ואית דיין · כוונתו לפסוק הסמוך אמר בלבו לא תדרוש שבור זרוע רשע ורע תדרוש · תראה לו שיש דין · ודעת ר' עקיבא ג"כ שפירוש הפסוק שדור המבול אמרו לא ידון: אפילו נח · כמ"ש סנהדרין ק"ח ולקמן סוף פרשה כ"ח וריש פרשה כ"ט ופירוש הפסוק לפי זה לא ידון כמשמעו שלא ישפוט היינו לנח אעפ"י שהיה ראוי לדונו · אלא רוחי באדם ברחמים בשגם בזכות בשגם · על שהיה משה קשה וכמ"ש לעיל · על כן דורשו גימטריא על משה שבזכות שיקבל התורה ניצול נח וכמ"ש ה' למבול ישב וישב ה' מלך לעולם ה' עוז לעמו יתן שבזכות התורה ניצול העולם ע"י נח מהמבול: חיה ק"ב שנה · כמ"ש בסוף התורה ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו ורמז על זה בשגם הוא בשר אעפ"כ לא נהג מנהג בשר אלא אלהים שע"כ נקרא איש אלהים: ז' שמות · אמים ענקים רפאים כמ"ש דברים ב' פסוק י' האמים לפנים ישבו בה עם גדול ורב ורם כענקים רפאים יחשבו אף הם כענקים והמואבים יקראו להם אמים וכן שם בפסוק כ' · רפאים ישבו בה לפנים והעמונים יקראו להם זמזומים · הרי שרפאים יחשבו כענקים ובלשון מואב נקראו אמים ובלשון עמון יקראו זמזומים ואנשי דור המבול נקראו רפאים כמ"ש איוב כ"ו · הרפאים יחוללו מתחת מים וכמ"ש לקמן פר' ל"א סימן י"ב על דור המבול · הרי שנקראו רפאים ענקים אמים זמזומים ד' שמות · וכאן נקראו עוד ב' שמות נפילים גבורים הרי ו' שמות של רפאים והז' הוא עוים היינו מ"ש דברים ב' פסוק כ"ג והעוים · ודעת המדרש במ"ש והעוים פירושו שהם עם גדול כענקים ועל כן ישבו בחצרים הרי שהעוים נקראו רפאים וענקים · וכמ"ש יהושע י"א כ"ב ולא נותר ענקים בא"י רק בעזה וכו' וכמ"ש זה אצל עוים היושבים בחצרים עד עזה · גם רמוז במ"ש אנשי השם כדלקמן · הרי ע"י שאנו דורשים פסוק הרפאים יחוללו על דור המבול וכמ"ש מתחת מים היינו מ"ש נבקעו כל מעינות וכו' אנו דורשים ע"פ מדה י"ז שנקראו בז' שמות והמדרש פירש טעם לז' שמות אלו ע"פ מדת ממעל ודרך קצרה: מוח קוליות · ועיקר גבורת האדם ע"י העצמות ומוח · וע"י שהיה מוח העצמות רב בהם כ"כ ע"כ היו גבורים גדולים ע"ע מנין לו כך: מנטרומין · פי' במוסף ערוך מחרידים ומטילים אימה: ענקים פי' גבשיטין · כמ"ש משלי א' וענקים לגרגרותיך: עונקים גלגל חמה וכו' · עי' מ"כ בשם רש"י ועיין במ"כ פר' ט"ז סימן י"א · ול"ע מניין להמדרש כל זה ומה ענין ענק לחמה וגשמים: שצדו את העולם · בגזל וחמס ורציחה ושאר חטאים שעשו וגרמו שיענש העולם במבול ודורש עוים הרבה עוים ואף שבכל מקום מטעם רבים שניה כאן דורש גז"ש מפסוק עוה עוה אשימנה: כנחשים · שהנחש דר בעפר ומאכלו עפר עיין לקמן פר' פ"ד ריש סימן כ"ג: שהפילו את העולם · מהמאמר שהחמסו וגזלו ועשו כל רע ונפלו מן העולם שנכרתו ונאבדו ומ"ש שמלאו את העולם נפלים יתכן הכוונה כמ"ש לעיל ריש סימן ד' שהשחיתו על פני האדמה · ואולי הכוונה שע"י ריבוי הזנות אין הנקבות מולידות אלא מפילות נפלים · גם יתכן על שנפלו כל בני תבל ונאבדו וכמו שדורש עוים ג"פ עוה כך דורש נפילים והנשי שם שסמוכים זה לזה והוקשו זה לזה · ודורש כל ד' שמות חוץ מגבורים שפירושו ידוע: אחראי לא ילפון · כי תיבת וגם אחרי כן מיותרין ע"כ דורש שהכתוב מתמיה שמאחר שנענשו דור אנוש היה להם לדור המבול ללמוד ולא למדו וכמ"ש על נפילים שנפלו מן העולם היה להם לגבורים ללמוד מהן · וכן אנשי השם ולא למדו · וכאן דורש שדור המבול לא למדו מאחר לפניהם כי כאן בדור המבול מדבר ומ"ש בדור הפלגה לא למדו מדור המבול דורש מפסוק שלהלן בסוף נח · ויולדו להם בנים אחר המבול כמפורש לקמן פר' ל"ח סימן ד' ע"ש בהדיא: מעמדת בחור כיוצא בו · דורש אריכת לשון הפסוק שהיה די שיאמר ויהי הנפילים וכו' אשר הולידו המה הגבורים ע"כ דורש שבני אלהים המה בני הדיינים והשרים שבאו אל בנות האדם ונתנו בנות האדם עיניהם והמדתם בנפילים והמה ילדו להם גבורים כנפילים: בני בלי שם · וס"ד נכאו מן הארץ והיינו בני דור המבול שנאבדו מן הארץ כדברי ר' יוחנן וכאן קורא אותם אנשי השם לשבח וכמ"ש קריאי מועד אנשי שם · והם שני כתובים המכחישים מדה פ"ו והכריע ע"פ מדה כ' הה"ע · ומדת ממעל שדורש שם תלשון שממה וכמ"ב אצל עוים ונפילים: שנתפרשו שמותם · במ"ש אנשי השם שלא יתכן כפשוטו כי"ל דומים לגבורים של דור אנוש שנזכרו בשמותם עירד מחויאל מתושאל וכמ"ש לעיל פ' כ"ג סימן ב' ופ' כ"ה סוף סימן ו': ומי פי' מעשיהם · דורש אנשי השם כפשוטו לשבח הכמים וצדיקים ואם ה"ע לדור המבול בעצמם שנקראו בני בלי שם הגהו ענין למי שפרשו בשמותם שהם היו אנשי השם: לא בא איוב פי' ספר איוב בכולל איוב והזכירו שהספר מיוסד על סיפור הגלות הרשעים של דור המבול שנאבדו מהעולם וכמ"ש לעיל אצל רפאים וכמ"ש עוד בפ' הבאים: אליהוא · הוא הנזכר בסוף איוב: קשה היא המחלוקת · בא לדרוש במ"ש אנשי השם שהם בלי שם-כלל והכריע ע"פ גז"ש מאנשי קרח למד

יפה תואר

וכיון שנענשו הפושעים נעצרה המגפה וז"ש בכ"מ שאין דין למטה יש דין מלמעלה על כל הארץ · וע"ע בזה בביאור הרי"פ בשם היפ"ת: ז' שמות נקראו להם כו' · אין אנו מוכרחים לומר כי כל השמות אלו נתנו לעם אחד ולמשפחה אחת ולכן דריש את כל השמות האלו · אבל גם אם משפחות שונות היו ועמים אחרים מ"מ דורש למה נקראו בשמות אלה וע"ע בזה ברמב"ן בפ' דברים שהאריך בזה ומה שמה פה בשמותם גבורים אע"ג דמשמע דזה שם תאר כמו הגבורים אשר לדוד ודומה מ"מ מדכתיב בקרא הגבורים אשר מעולם אנשי השם משמע דשמם היה גבורים כמו נפלים וענקים: אלו לא בא איוב לעולם כו' · פי' אע"ג דכמה דברים נשגבים ילפינן מאיוב בענין ההשגחה ועוד דרושים רבים אבל ... מדובר בהם מ"מ די היה לפנינו אם לא בא רק לפרש · וכמו שדרשו לקמן בפ' כ"ז ובפ... כתבך כתים שעשו תחבולות כאפרכמון לבוא במחתרת ובפ"ג לא יפנה דרך כרמים שלא כוונו ... ובתנחומא מי הקשה אליו וישלם שדור המבול הקשו כנגד ה' · ועוד במקומות רבים:

ידי משה

פי' · עיין מ"כ ול"נ דהכי פירושו שהיו גדולים כל כך כשהיה היום חמה בני ענק היה עומד בפני חמה ומתוך זה היה חשך כיום מטר ואומרים הורד לנו מטר ר"ל היום ירד מטר כהיום מקום לזה היו נקראים ענקים שהיו מעניקין החמה כפי' רש"י בחומש: בני נבל גם בני בלי שם וגו' · פסוק הוא באיוב ל' והוא מדבר מדור המבול:

המבול · נאמר כאן אנשי השם ונאמר להלן (במדבר טז) קריאי מועד אנשי שם מה אנשי השם שנאמר להלן מחלוקת אף אנשי שם שנאמר כאן מחלוקת:

פרשה כז א **וירא** ה' כי רבה רעת האדם כתיב (קהלת ב) כי יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכשרון

א"ר יודן גדול כחן של נביאים שמדמין צורה ליוצרה · שנאמר (דניאל ח) ואשמע קול אדם בין אולי · א"ר יהודה בר סימון אית לן קריא אוחרן דמחוור יתר מן דין · שנאמר (יחזקאל א) ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה · שעמלו בחכמה · שנאמר (משלי ג) ה' בחכמה יסד ארץ · ובדעת · שנאמר (שם) בדעתו תהומות נבקעו · (א) ובכשרון · ר' ברכיה בשם ר"י בר סימון לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו · אלא (תהלים לג) בדבר ה' שמים נעשו · בדבר ה' וכבר שמים נעשו · (קהלת ב) ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו · זה דור המבול · גם זה הבל ורעה רבה · וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ: **ב** דבר אחר וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ כתיב (שם) כי כל ימיו מכאובים וכעס ענינו גם בלילה לא שכב לבו גם זה הבל הוא · כי כל ימיו מכאובים · זה דור אנוש ודור המבול שהיו מכאיבים להקב"ה במעשיהן הרעים · וכעס ענינו · שהיו מכעיסים להקב"ה במעשיהן הרעים · גם בלילה לא שכב לבו · מן העבירות · ומנין אף ביום ת"ל (בראשית ו) וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום · ד"א גם בלילה לא שכב לבו · זה הקב"ה מלהביא עליהם פורעניות ביום ופורעניות בלילה דכתיב (שם) וימח את כל היקום · ד"א כי כל ימיו מכאובים · אלו סדומיים · שהיו מכאיבים להקב"ה במעשיהם הרעים · וכעס ענינו · שהיו מכעיסין להקב"ה במעשיהם הרעים · גם בלילה לא שכב לבו · זה הקב"ה מלהביא עליהם פורענות ביום ופורענות בלילה · הה"ד (שם יט) וה' המטיר על סדום · ד"א כי כל ימיו מכאובים · אלו המצרים שהיו מכאיבים להקב"ה במעשיהם הרעים · וכעס ענינו · שהיו מכעיסים להקב"ה במעשיהם הרעים · גם בלילה לא שכב לבו · מאחר שהי' בן ישראל גומר את מלאכתו · היה אומר לו עדור לי שתי עדריות בקע לי שתי בקעיות · ד"א גם בלילה לא שכב לבו · זה הקב"ה מלהביא עליהם פורעניות ביום ופורעניות בלילה · הה"ד ויהי בחצי הלילה · וגם זה הבל הוא: **ג** וירא ה' כי רבה וגו' · רבי חנינא אמר רבה והולכת · רבי ברכיה בשם רבי יוחנן אמר שמענו בדור המבול שנדונו במים והסדומים שנדונו באש ומנין ליתן את האמור כאן להלן ואת האמור להלן כאן · ת"ל רבה רבה לגזרה שוה · וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום · משהיתה חמה זורחת ועד שהיתה שוקעת לא היתה בהם תוחלת · הה"ד (איוב כד) לאור יקום רוצח יקטל עני ואביון ובלילה יהי כגנב · והא כתיב (שם) חתר בחשך בתים למה שיומם חתמו למו · מה היו עושים היו מביאים אפופולסימון ושף באבן ובאים בלילה ומריחים והותרים (ב) כך דרש ר' חנינא בצפורן · איתעביד ההוא ליליא תלת מאה חותרין · (ג) הוה להון אפופולסימון מה הוה ציפוראי עבדין בתמיה **ד** (בראשית ו) וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ · רבי יהודה ורבי

מסורת המדרש א תנח' מא סדר חוקת סי' ו' · מדרש תהלים מזמור ח' · פסיקתא רבתי פרשה י"ד · ילקוט קהלת רמז תתקס"ח ורמז תתקע"ג · ב לעיל פרשה ג' ובפרשה י' וש"נ · מדרש תהלים מזמור כ"ב · קה"ל פרשה ב' ופרשה ה' כל הענין · ג תנחומא סדר וירא סימן ט' · ד לקמן פרשה מ"ט · ילקוט סדר וירא רמז פ"ג · ה ילקוט איוב רמז תתק"ט ·

חדושי הרד"ל

(א) ובכשרון כו' · לא בעמל כו' וזהו בכשרון בהכשר והכנה בעלמא ומהו השכינה כדבורו: (ב) כך דרש ר"ח בצפורי אתעביד כו' · כ"ה בירושלמי מעשר שני פ"ה וכצ"ל ודלא כמ"כ: (ג) אי הוי לסון

רש"י

פרשה כז בחכמה ובדעת ובכשרון · בתנחומא שהיו המעשים מתכשרין מעצמן בלא עמל ויגיעה: שהן מדמין הצורה ליוצרה · שכמו שקורין הצורה אדם כך קורין היוצר אדם: דמחוור יותר · הנראה יותר ממה שאמרת ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם והדין קרא מסתעיא בהדיא בהכי · ע"כ: פורען בלילה · דכתיב ארבעים יום וארבעים לילה וכתיב וימח את כל היקום: גם בלילה לא שכב · לבן של סדומיים מן העבירות שנאמר טרם ישכבו: דבר אחר גם בלילה לא שכב לבו של הקב"ה מלהביא עליהם פורענות ביום ופורענות בלילה הלא הוא דכתיב והפך לילה וידכאו וכמו השחר עלה וגו' ביום מניין דכתיב · וה' המטיר על סדום ועל עמורה: רבה רבה לגזרה שוה · נאמר כאן וירא ה' כי רבה רעת האדם ונאמר להלן זעקת סדום ועמורה כי רבה מלמד שכולם נדונו באש ובמים: רק רע כל היום משזריחתה של שמש ועד שקיעתה לא נמצא בהן תוחלת לא היו מקוים שום טובה אלא כל שעה רק רע: הדא הוא דכתיב לאור יקום רוצח · כיון שאור בא מיד היו מתחילין בעבירה ומקשינן והכתיב חתר בחשך בתים ואת אמרת ביום ומתרץ למה שיומם חתמו למו: מה היה עושה היה מביא אפופולסמון ושף באבן ובא בלילה ומריח ותותרה כך דרש רבי חנינא בצפורי איתעביד בה תלת מאה חתרות וכו' · מה שהיו נוהגין אנשי דור המבול

מתנות כהונה

פרשה כז [שמדמין צורה גרסינן]: דמחוור יתר כו' · שהוא מחוור ומבורר בו שהש"י נקרא אדם · ועי' זה במדרש קהלת בפסוק וסבותי ובפסוק מי כהחכם: ובבר שמים נעשו · פי' רש"י שהמעשים היו מתכשרין מעצמן בלי טורח: וימח כו' · וכתיב ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה · וה' המטיר וזה היה ביום ובלילה דכתיב וכמו השחר עלה וגו' וכתיב השמש יצא על הארץ וגו' · [וכמו שפירש רש"י שם וע"ל ספ"ג]: עדור · חפור תחת הגפן: בקע · עצים: ויהי בחצי וגו' וכתיב בעצם היום הזה יצאו צבאות ה': רבה והולכת · שלא חזרו בהם וכמו שפירש"י בפ' וירא בפסוק זעקת סדום ועמורה כי רבה: רבה רבה וכתיב זעקת סדום ועמורה כי רבה: והא כתיב וכו' · ואת אומרת יהי כגנב ולא גנב ממש ומשני שפיל לסיפיה דקרא יומם חתמו וגו' שזהו עיקר הגניבה ובלילה הוא כגנב וכ"מ קוב בפירש"י ועיין בפ' חלק שהוא שם קנא בענין אחר: אפיפוליסמון · שמן ערב פלסם · [ועי' בערוך ערך פופוליסמן]: כך דרשה גרסינן ואולי שצ"ל כד דרשה שדרשה ברבים שדור המבול היו עושים כך נעשו באותו לילה ג' מאות חתירות שחתרו הגנבים הבתים בהמלאה זו: [ה"ג בילקוט ג' מאות חותרין · פירש חתירות]: וה"ג ג' מאות חתרין הוה להון כו' פירש רבי חנינא היה מתמה עליהם בא וראה כמה אפלסמון היה גדל ועושה

יפה תואר

וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ כו' · בא לבאר גנו כי בשביל רוב טובה שהשפיע להם הקב"ה בלי עמל ויגיעה לכן שמנו ובעטו בה' וזה שדרש את הכתוב כי יש אדם וגו' ע: הקב"ה שברא התבל בחכמה ובדעת ולא הסר בה כל טוב ונתן לאדם שלא עמל בו וכמו דור המבול ובשביל זה יצא הבל ורעה הרבה: גדול כחן של נביאים כו' · פי' אף שהדבר הזה הוא זר דנראה כעין הגשמה אבל כחן של נביאים גדול מאד והרשו לעגמן דבר זה · וכמו דאמרינן בגמ' כמה רב גובריה דעביד ביהודאה · אבל פירושו כי אין איש בלעדו יכול לעשות כן · ועי' בזה במורה ח"א פ"א: שעמלו בחכמה כו' · אע"ג שלא בעמל ולא ביגיעה נגלה העולם כדלקמן · מ"מ כדי להפרע מן הרשעים המאבדים את העולם ולהגדיל ענשם אמר בה כחכמה וכדלעיל פ"ו וע"ש בדברינו: זה דור המבול · שבתיהם היו שלום מפחד והתענגו על רב טוב אבל לפניהם עד נח אבלו לחמם בזעת אפים בעמל ובעצבון: כי כל ימיו מכאובים זה דור אנוש כו' · ובא ללמד תוכחת מוסר לבני אדם גם אם ירוב חילם ולא יחסרו להם כל טוב · אל יאמרו עוד בלבבם כי לא יפקדו בעונם · הלא עינינו רואות בדור אנוש ודור המבול שהיו לפנים חיים נעימים ובכל זאת פקד עליהם הקב"ה באחרונה את כל עונם · וז"ש שכתוב כי מה הוה לאדם בכל עמלו מה יועיל לו בכל הטאתיו וכל עמלו להביט את פני יוצרו אחרי כי בסופו יוסר עליהם שבעתים כמו שהיה בדור אנוש ודור המבול: שהיו מכאיבים להקב"ה · זה הוא ע"ד העברה שבביכול הקב"ה מצטער מהרשעים המכעיסים אותו · כי באמת אם יחטא איש אללי לו וכבוד ה' לא יגרע: גם בלילה לא שכב לבו כו' · כי אין יחשוב על משכבו אע"פ שלא יפעל רק ביום · ובואל ומנין אף ביום פי' שחשבו מזימות הטא ועין גם ביום כי מכל ימיו מכאובים משמע רק שהרעו בפועל ובמעשה ממחשבת הלילה · ומביא את הכתוב וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום · כי אפילו ביום היו חושבים רעה: לא שכב לבו זה הקב"ה · ופי' לא שכב ולא נח ביום ובלילה עד שנקם מהם את נקמתו · ומ"ש פורעניות ביום ופורעניות בלילה · פירושו שלא הסתפק הקב"ה למרוק עונם ביסורים אשר יחדלו בזמן מן הזמנים · אבל דנם בכליה ומחה אותם מעל פני האדמה וזה עונש המתמיד ביום ובלילה · וכן יתפרש גם הדרש על סדומיים דמביא הקרא וה' המטיר על סדום שהשמידם מעל פני הארץ וכן במצרים מביא מן ויהי בחצי הלילה שהכם במיתה וכליה וכן נראה במדרש קהלת: וגם זה הבל הוא · זה קאי על כל הדרשות כי על כולם נכון שיום הכתוב גם זה הבל כי כמו בהבל · ולא נשאר להם מאומה מכל מחמדיהם אשר היה להם בעודם ובעונם: ומנין ליתן את האמור כאן כו' · וכן איתא בפוה"ע מו' י"א שדור המבול ואנשי סדום נידונו באש על גאותם · והטעם בזה כי באשר ירד הגשם על הארץ ירדו עמהם גם רעמים גחלי אש וברק וזה היה בימי המבול · וכן האש היורדת מן השמים תבוא כהמון גשם · ולכן שניהם נידונו באש ובמים: ר' יהודה ור' נחמיה כו' · שניהם דרשו מלת בארץ לדעת ר"י התחרט הקב"ה מה שברא אותו בארץ · ולדעת ר"נ התנחם מה שם א בארץ ולא המריד לבה"פ את העליונים · והיוב לפרש כי מחלוקתם היא בזה כי השגת דעת האדם בשלימותו הוא רק בתחתונים במקום מגורתו ·

פירוש מהרז"ו

ללמד על דור המבול שהיו בעלי מחלוקת נוסף על רשעתם וחלק לבם ונאשמו.

פרשה כז סימן א כתיב כי יש אדם · מדרש תהלים ריש מזמור י"ד וסיפא דקרא ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו גם זה הבל ורעה רבה · וכמ"ש בסוף הסימן · ועיין קהלת רבה פסוק זה · ופשט הכתוב שיש אדם שהוא עמל בחלקו בעוה"ז ואח"כ יעזוב לאחרים חלקו במותו · אלא שא"כ יקשה איך אמר יש אדם הלא זה כל אדם שכולם עוזבים לאחרים חילם · ואיך יאמר על זה שהוא רעה רבה · מאחר שזהו בנין העולם ומנהגו · על כן דורש על דור המבול שכתוב בהם רעה רבה ע"פ גז"ש: גדול כחן על נביאים · במ"ר פר' י"ט סימן ד' ד"ר פרשה א' סימן ג' קהלת רבה שם ובפסוק מי כהחכם · ומ"ש שמדמין צורה ליוצרה · דברו דרך כבוד וכינוי כלפי מעלה והכוונה בהיפך שמדמין היוצר לצורת אדם ועי' לעיל ריש פר' כ"ד · ולשון במ"ר שם שמדמים דמות גבורה של מעלה לצורת אדם: ואשמע קול אדם · ויקרא ויאמר גבריאל הבן להלז את המראה ומי הוא זה שצוה על גבריאל אלא הש"י וכמ"ש לכולם בשם יקרא: דמחוור יתיר מן דין · כי דניאל לא השיג אלא קול אדם · אך יחזקאל השיג דמות אדם על כסא הכבוד: שעמלו בחכמה · היינו הארץ שברא בחכמה · ובדעת היינו ימים והתהומות ומים · ובכשרון לרמוז על השמים כדמפרש והולך: ר' ברכיה בשם ר"י · לעיל פר' ג' סימן ב' ובסוף פר' יו"ד וש"נ וזה מרומז בתיבת וכשרון · וכמ"ש וכשר הדבר לפניו · ופי' שטוב עליו הדבר וקל בלא טורח ובלא העברת רצון כי כל דבר שאינו לרצון שעושה בעל כרחו וכובד זהו הטורח והעמל וכשכשר עליו הוא קל: שלא עמל בו · זה דור המבול שהיו זורעים אחד להרבעים שנה כמ"ש בתנחומא כאן · ומ"ש יתננו חלקו שעל ידי טובה שנתן להם בעוה"ז קבלו כל חלקם של עוה"ב · וגרם להם שרבה רעתם בארץ וזהו ורעה רבה כנ"ל:

ב כי כל ימיו מכאובים · ובפסוק הקודם כי יש אדם שדרש בסימן הקודם · ומ"ש כי מה הוה לאדם בכל עמלו יתפרש גם כן על הש"י כנ"ל ואח"כ אמר כי כל ימיו מכאובים וכעס ענינו שלא יתכן לפרש כן על הש"י ולא על דור המבול שהרי מפורש עליהם בתיהם שלום מפחד ולא שבט אלוה עליהם ישאו בתוף וכנור יבלו בטוב ימיהם על כן דורש שהכוונה שהיו דור המבול מכעיסים להקב"ה ומכאיבים במעשיהם הרעים · וכמ"ש במ"ר פר' ג' פסוק כי ידעתי את מכאוביו שעתידים להכאיבני במעשיהם הרעים וכדומה הרבה ועי' במדרש קהלת שהבאתי בסימן הקודם דשם הוא דרשה אחת עם הסימן הקודם: גם בלילה · וכמ"ש בריש משלי ונגזלה שנתם אם לא יכשילו · ופליג על מ"ש לקמן פר' כ"ח סימן ה' · וכמ"ש ועין נואף שמרה נשף · ובא להוסיף על מ"ש כי כל ימיו מכאובים שהיו מכעיסים בימים ובלילות: ד"א וכו' זה הקב"ה · הגי' במדרש קהלת שם ואף הקב"ה הביא עליהם פורענות ביום ובלילה שנאמר ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה ע"פ מדת מנגד וכצ"ל כאן: ד"א גם בלילה וכו' עד וימח · צ"ע איך מרומז בפסוק וימח · ונראה לגרוס פסוק זה שעומד בו ויאמר ה' אמחה היינו שאמר אל לבו כמ"ש כאן בסוף פסוק הקודם ויתעצב אל לבו · וזהו לא שכב לבו · ומ"ש ביום ובלילה היינו מנ"ש גם בלילה מרבה ביום וע"פ מדת מנגד כנ"ל שכשם שחטאו ביום ובלילה כך הביא עליהם פורענות ביום ובלילה · ועי' במדרש קהלת שם: גומר את מלאכתו · היינו מלאכת היום בטיט ולבנים היה עובד בו בביתו גם בלילה: גם זה הבל · כוונת המדרש שמ"ש בפסוק זה גם זה הבל · נלמד מפסוק הקודם שכתוב שם גם זה הבל ורעה רבה וכאלו כתוב גם בפסוק זה ורעה רבה אלא שקיצר על זה מתם המדרש וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ ובאופן זה שייך פסוק גם זה הבל לפסוק כי רבה רעת האדם: **ג** רבה והולכת · מתחזק והולך וכן הוא לקמן פר' מ"ט סימן ה' · ולא כן תיבת רב שמשמעו גדול ועומד בגבולו · כמ"ש רב לך אל תוסף אך רבה משמע שעובר גבול רב ומתוסף: ומנין ליתן · וכמ"ש לקמן סוף פר' כ"ח בחומו נדעכו ממקומם וכמ"ש שם סימן ז' ויתרס הכלה אש · שהיה אצל המבול אש בצירוף מים ואצל סדום כתיב וה' המטיר על סדום וסתם המטר פירושו מטר מים: לאור יקום · היינו ביום וכן מפסוק יומם חתמו למו: והותרים · חופרים תחת הבתים ונוגבים: כך דרשה · ע' מ"כ ועי' סנהדרין ק"ט ובירושלמי מעשר שני ריש פרק ה' הגירסא כמו כאן: מה היו עושים · צ"ע מנין לו שהיה באפופולסימון: הוה להון · פי' אם

ידי משה

שמדמין צורה ליוצרה · שכמו שקורין הצורה אדם כך קורין ליוצרה אדם: כך דרש כו' צ"ל כך דרשה: הוה להון כו' בעל מ"כ גרס הוה להון ולא הבנתי גירסתו · גם ראיתי הכן במדרש היא

נחמיה · [א] רבי יהודה אמר תוהות היתה לפני שבראתי אותו למטה שאלו בראתי אותו מלמעלה לא היה מורד בי · רבי נחמיה אמר מתנחם אני שבראתי אותו מלמטה שאלו בראתי אותו מלמעלה כשם שהמריד בי את התחתונים כך היה ממריד בי את העליונים · אמר ר' איבו תוהות היתה לפני שבראתי בו יצר הרע · שאילולי לא בראתי בו יצר הרע לא היה מורד בי · אמר רבי לוי מתנחם אני שעשיתי אותו וניתן בארץ · ויתעצב אל לבו · אמר רבי ברכיה [ב] משל לשר שבנה פלטין ע"י אדריכל · ראה אותה ולא ערבה לו על מי יש לו להתכעס לא על אדריכל · כך ויתעצב אל לבו · אמר ר' אסי משל לשר שעשה סחורה על ידי סרסור והפסיד על מי יש לו להתרעם לא על הסרסור כך ויתעצב אל לבו · אפיקורס אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה אמר לו אין אתם אומרים שהקב"ה רואה את הנולד · אמר לו הן · והא כתיב ויתעצב אל לבו · אמר לו נולד לך בן זכר מימיך אמר לו הן · אמר לו מה עשית אמר לו שמחתי ושמחתי את הכל · אמר לו ולא היית יודע שסופו למות · א"ל בשעת חדוותא חדוותא בשעת אבלא אבלה · א"ל כך מעשה לפני הקב"ה דאמר רבי יהושע בן לוי שבעה ימים נתאבל הקב"ה על עולמו קודם שלא יבא מבול לעולם · מאי טעמיה ויתעצב אל לבו · [ג] ואין עציבה אלא אבילות היך מה דאת אמר (שמואל ב יט) נעצב המלך אל בנו:

פרשה כח

א ויאמר ה' אמחה את האדם (איוב לד) לכן יכיר מעבדיהם והפך לילה וידכאו · [ד] ר' חנינא שאליה לר' יונתן אמר ליה מהו דכתיב לכן יכיר מעבדיהם וגו' · א"ל אין הקב"ה נפרע מן הרשעים עד שהוא קורא אגליגין שלהן מלמעלן ואח"כ הוא פורע מהן · שהקב"ה הופך את יום ללילה והקטיטן לפורענות · ואחר כך הוא פורע מהם · (א) כך בתחלה וירא ה' כי רבה רעת האדם · ואחר כך וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ · ואחר כך ויאמר ה' אמחה את האדם אשר בראתי · [ב] רבי ברכיה בשם רב גיבי יקוו המים · יעשה מדה למים כמו שנאמר (זכריה א) וקו ינטה על ירושלים · רבי אבא בר כהנא בשם רבי לוי אמר יקוו לי המים מה שאני עתיד לעשות בם · [ה] משל לשר שבנה פלטין והושיב בה דיורים אלמים והיו משכימים ושואלים בשלומו של שר ברמיזה ובאצבע ובמגוולים · אמר השר מה הם אלו שהם אלמים משכימים ושואלים בשלומי ברמיזה ובאצבע · אילו היו פקחים עאכ"ו · הושיב השר בתוכה דיורים פקחים עמדו והחזיקו בפלטין אמרו אין פלטין זו של שר שלנו היא · אמר השר תחזור הפלטין לכמות שהיתה · כך מתחלה לא היה קילוסו של הקב"ה עולה אלא מן המים · הה"ד (תהלים צג) מקולות מים רבים וגו' מה הן אומרים אדיר במרום ה' · אמר הקב"ה מה אלו שאין להם לא אמירה ולא דיבור הרי הן מקלסין אותי · לכשנברא אדם על אחת כמה וכמה · עמד דור אנוש ומרד בו · דור המבול ומרד בו · דור הפלגה ומרד בו · אמר הקב"ה יפנו אלו ויבואו אותן · הה"ד (בראשית ו) ויאמר ה' אמחה את האדם אשר בראתי · מה הם סבורים (ב) אריות גסטריות אני צריך הלא בדבר בראתי את העולם דבר אני מוציא ומכלה אותן מן העולם · א"ר ברכיה כלום בראתי אותו אלא מן העפר מי ממחה

מסורת המדרש א סנהדרין דף ק"ח · ילקוט כאן רמז מ"ז · ב לעיל פרשה ח' · ילקוט כאן רמז מ"ז · ג לקמן פרשה ל"ב · ירושלמי פרק ואלו מגלחים · ד מדרש שמואל פרשה י"ח · ילקוט איוב רמז תתק"כ · ה ילקוט תהלים רמז תתמ"ח:

חדושי הרד"ל

ופופלסמון כצ"ל · בסוף מרים בפוזק יותר · אלא שאינו מצוי · ועאלוהו בשאר בשמים שמפיגין ריחן עד הלילה ועיין יד"מ:

(א) כך בתחלה וירא ה' · דרש וירא פועל יוצא שהראה בב"ד של מעלה אלוגין וגנ"ד ב.הס · ועיין בזה"ע בסוף מז' א': (ב) אריות וקסטריות · בילקוט הגי' חילות וקסטריות · ועיקר הגי' אסטליות

מתנות כהונה

ציפורין בעל ידו נחתרו ג' מאות בתים · [ובילקוט איוב הגירסא קלת בא"ח]: תוהות · חרטה כד"א כדו הוית ידעת ויגחם לשון היפוך מחשבה כביכול לשבר את האוזן: מתנחם · דרשו לשון הנחה וקורת רוח: אדריכל · גרדיגן · פי' יועץ בנאי: חדותא · בעת שמחה יש לשמוח ובעת האבל יתאבל: קודם שלא יבא · עד שלא בא: אלא אבילות · ושם אבל ז' ימים · ובשעת הבריאה היתה לפניו שמחה שנאמר וירא אלהים כי טוב וכתיב ולכך ושמח בלבו וכתיב נמי שנוחה לאים במענה פיו וגו' ודרשו חז"ל שמחה היה לפני הקב"ה בבריאת אים מאהמה במענה פיו ויאמר אלהים יהי אור וגו':

פרשה כח אגליגין · [פירש הערוך] ספר חוב ודין · רש"י ז"ל גרס והקטיטן לשון קיטוע והעגה ובילקוט גרסינן והתקין וסיא היא: וירא ה' וגו' · זהו רמז לקריאת האגליגין שרואה מעשיהם הבלתי הגונים: ויגחם ה' · זהו קיטוע לפורענות: אמחה · זהו הדין: יעשה מדה · כד"א וכן לא יעשה: [יקוו כו' ע"ל פ"ה] · אוכן שהיו פה מקודש ואלו הן המים ולכן אמר אמחה במים: גסטריות · [פירש"י] בלמנות: הלא בדבר כו' · פירש"י דדייק מלת בראתי דמשמע בלא עמל ויגיעה כד"א

רש"י

שמעו הגנבים ולמדו דעת לחתור הבתים והלכו ועשו כמו כן ובאותו הלילה נתחרו כמה בתים שם: רבי יהודה אמר תיוהא · תהות לפני שבראתי את האדם למטה שאלו בראתי אותו למעלה כשם שאין עליונים מורדים בי כך לא היה מורד בי: רבי נחמיה אומר · נחמה היא לפני שבראתי אותו למטה שאלמלי בראתי אותו למעלה כשם שהמריד בי את התחתונים כך היה ממריד בי את העליונים: מורד בי · את האדם לרבות יצר הרע שנבראת עמו: שעשיתי אותו ניתן בארץ · שמת ונקבר · שאלמלא כן היה מורד בי:

פרשה כח מהו דכתיב לכן יכיר מעבדיהם והפך לילה וידכאו · אמר ליה שהקב"ה רואה מעשיהם הופך יום ללילה והקטיטן לפורענות ואחר כך פורע מהן כך בתחלה ראה מעשיהם וירא ה' כי רבה רעת האדם (פ' בראשית) ואחר כך קצפם לפורענות דכתיב · נחם ה' כי עשה את האדם בארץ (פר' בראשית) ואחר כך נפרע מהם ויאמר ה' אמחה: מה הם סבורים גסטריות אני צריך · היילותי אני

פירוש מהרז"ו

אם היה להם · שציפוראי לא היה להם הפופלסימון והיו עושים סימן בדברים אחרים בלא רית שקשה להכיר בלילה וכנ"ז הכרו ג' מאות ואם היו להם אפופלסימון היו מתהרין הרבה יותר: ד תוהות היתה לפני · לשון ניחום וחרטה וכמ"ש סנהדרין ק"ח כתיב הכא וינחם ה' וכתיב התם וינחם ה' על הרעה · שפירושו שכל גזירה רעה שגוזר הש"י הוא על תנאי שאם ישובו ויתפללו תבטל הגזירה וזהו וינחם שעל ידי התשובה והתפלה נעשה ניחום · וכן כאן ברא את האדם על תנאי שישמע וישמור מצותיו ומאחר שעברו והכעיסוהו הרי ניחם על ידיהם והם גרמו הניחום לא הוא כו': שבראתי אותו מלמעלה · וכמ"ש לעיל פר' י"ד סי' ג' שברא בו ד' בריות מלמעלה וד' מלמטה ומאחר שמקומו תמיד למטה מתגברין בו כוחות שלמטה והוטא וזהו כי עשה את האדם בארץ אך אם היו כל כחותיו משל מעלה אף שהיה שוכן למטה לא היה אפשר שיתבטלו: מתנחם אני · מלשון נחמה ושמחה על שיפה עשה שנתנו בארץ כתיב הכא וינחם ה' וכתיב התם וינחם אותם כ"ה בסנהדרין שם: כי מאחר שנהגה הבחירה והרשות לאדם כחפצו: ואם היה מקלקל היה קלקולו יותר גדול שהיה מקלקל גם בכחות שלמעלה וממריד העליונים: א"ר איבו · דורש כר' יהודה מלשון חרטה אלא שסובר שהניחום שייך למ"ש בסוף הפסוק הקודם כי יצר לב האדם רע מנעוריו וכמ"ש חז"ל על פסוק אשר הרעותי: א"ר לוי · סובר כר' נחמיה · והנחמה כי עשה את האדם בארץ היינו שנתן לו קבורות בארץ סנהדרין שם · ומאחר שימות ויקבר לא יחטא עוד: שבנה פלטין · עי' לעיל פר' ח' סי' ג' ביתר ביאור וס"ג שסובר שבלבו נמלך על כן כתיב כאן ויתעצב אל לבו וכן המאמר שעשה סחורה הוטא ונתבאר שם: אלא אבילות · כמ"ש לעיל רים פר' י"ח ע' מש"ש: ז' ימי אבילות · עי' לקמן פרשה ל"ב סימן ז' וש"נ ודורש מפסוק ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ ודרשו שהם ז' ימי אבילות כי כאן כתוב ויתעצב אל לבו והיינו אבילות ואבילות הם ז' ימים כמ"ש לקמן פרשה ק' סי' ז' ואף שאין למדין מקודם מתן תורה כמבואר שם היינו שאין למדין על אחר מתן תורה אבל מקודם על מקודם למדין · וזהו לשבעת הימים ומאחר שאינו מפורש איזה ז' ימים וכאן מפורש שהיו אבילות והינו מפורש היכן ובאיזה זמן היה האבילות על כן דורש שבא זה ולמד על זה שלא בא לסתום אלא לפרש שע"פ מדה י"ז הנו יודעים במ"ש כאן שהיה אבלות ומ"ש שהיו ז' ימים היינו ז' ימי אבילות והכל מפורש:

פרשה כח סימן א לכן יכיר מעבדיהם · ובדור המבול מבתעי כמ"ש לעיל סוף פר' כ"ו שאיוב בא לפרש מעשה דור המבול · וכמ"ש לקמן פר' ל"ו סימן ג' על פסוק הקודם ירוע כבירים לא חקר וכו' על דור המבול ע"ש ועל זה נאמר לכן יכיר מעבדיהם: אגליגין · ובילקוט איוב ל"ד הגירסא אלוגין וכן כתב המוסף ערוך שצ"ל אלוגין ופירושו בלשון רומי ספר זכרון אשר בו יושבת אדם או יגונה · ובערוך הביא אלוגלוגין ופירש ספר חוב ודין: הופך את היום ללילה · דורש סיפא דקרא והפך לילה וידכאו · שמשמעו שהפך את הלילה ליום · וה"כ נס גדול של חסד הוא כמו ליהושע וחזקיה על כן בהכרח לדרוש והפך לילה שהפך את היום שיהיה לילה וכמ"ש בהדיא עמוס ה' ויום לילה החשיך הובא לעיל פר' כ"ה סימן ב' ע' מש"ש וזה ע"פ מדה י"ז: והקשיטן לפורענות · כמ"ש כל זה לקמן פר' ל"ב סימן ז' ובסנהדרין ק"ח: ב יקוו המים · לעיל פרשה ה' סימן א' · ושם מפורש כל המאמר איכה רבתי פסוק פרשה ליון: אמחה את האדם א"ר בראתי · ולא פירש כאן איך ימחה ובמה ימחה · ועוד כי תיבות אלו אשר בראתי מיותרים ע"כ דורש אמחה כאשר בראתי · ומפורש במקום אחר שברא הכל בדברו כמ"ש בדבר ה' שמים נעשו · ובאופן זה ימחה ג"כ בדברו וכדמיון זה ד"ר פר' ה' סימן י"ג אכנו בדבר כשם שבראתי את העולם בדבר וכו' ע"ש · ומ"ש את האדם פי' עם האדם ובאלו מפורש אמחה הכל עם האדם בדבר כאשר בראתי הכל בדבר · וזה על פי מדה ט' וי"ז: אריות וגסטריות · בילקוט כאן גורס חילות וניסטריות · ופירש שמ"ע הם מקומות שבונים החיילות למגורות: אלא מן העפר · דעת ר"ב שמ"ש אשר בראתי כפשוטו על האדם

יפה תואר

אבל בעליונים השגתו קלה ומוגבלת מאד · ור"י סובר כי הקב"ה התחרט כביכול למה הגביל את השגתו · שאלו ברא אותו מלמעלה והיתה השגתו שלימה בעליונים כמו בתחתונים אז לא מרד בו · כי ראה והבין יותר את גבורת ה' ונפלאותיו · ור"נ סובר להיפך · כי אם היתה השגתו גם בעליונים וראה וידע מה הם ונשגב הוא ה' היו גם כל אז הוסיף לחטוא ואמר כי יוצר הם ונשא כמוהו איך יביט בשפלים · והסיר את השגחת ה' מן הארץ מכל וכל · ובזה מרד את העליונים ההולכים בהליכות ה' לשמור פקודיו בארץ: שבראתי בו יצר הרע · ודריש בארץ על חלק הארצי והחומר אשר באדם אשר בזה יפתנו יצרו הרע ויביאנו ללכת אחרי תאוות החומר · ור"ל דורש כי התנחם מה שעשה ה' את האדם אשר סופו לשוב לארץ ולהקבר שם: אמר ר' ברכיה משל למלך · קרוב לפשט כי מתלונתו היא בגאות הנפש אשר באדם · ר"ב סובר כי בראשית בואה אל האדם איננה רק בת רותני · והאדם במעשיו הטובים יגדילנה ויגביהנה מעלה מעלה · ובמעשיו הרעים הוא להפך · ולפ"ז אין הספק כל כך בלידת האדם כי לא ישחית גם במעלליו הרעים דבר נשגב ולכן מדמהו לבנין אשר לא ערב לאדוניו · והוא לא יאביד כ"כ כי התמרים העצים והאבנים לא נפסדו · ור' אסי סובר כדעת אפלטון כי הנפש בראשית בואה אל האדם היא עצם נבדל מעולם הרוחני · ונשגבה בכחותיה והאדם בחטאו ישחיתנה וישפילנה עד לעפר · ולכן אחז במשל בסחורה המביאה עוד הפסד ונזק אל הסוחר: נולד לך בן זכר מימיך כו' · באמת אין הדמיון עולה יפה · כי שמה ישמח האב בילדו אף כי ימות באחרונה כי חק עולם הוא אשר הילודים למות · וה"א ישמח בימיו הקצובים לו לחיות · אבל פה אבדם ה' בגבול אשר לא לזאת נוצרו ואיך אמר הכתוב ויתעצב משמע דמקודם שמח בבריאתם · ואיך ישמח הקב"ה במעשיו האבודים בענין רע אחר שהוא יודע עתידות · וקרוב לומר כי בשביל קושיא זו הוסיף רש"י ז"ל בתומם אחר דברי המדרש וז"ל אמר לו כך מעשה הקב"ה אע"פ שגלוי לפניו שסופן לחטא ולאבדן לא נמנע מלבראן בשביל הצדיקים העתידים לעמוד מהם עכ"ל · והיתה גם בריאת הדורות האלה לתכלית גדולה ושפיר אמר בשעת חדותא חדותא: אין הקב"ה נפרע כו' · ודרש יכיר מעבדיהם שיכיר לאחרים ויגלם את עונם · וכמ"ש כן הם ואח יכיר שיכירנו לאחרים כדאיתא בפ' יש נוחלין · ואח"כ והפך לילה גוזר עליהם הגזירה להפוך הנהם ללילה · ובאחרונה וידכאו יביא עליהם העונש: ואח"כ וינחם ה' · בילקוט ליתא זה · וכן הוא למותר במדרש: הה"ד ויאמר ה' אמחה את האדם אשר בראתי · ודריש בראתי כמו ברתי (והא' הוא תמורת אות הכפל של ברי"ם) וז"ש הכתיב תחת אשר בראתי פי' בררתי ובחרתי בו מקילוס המים · והיה מרד בי

ידי משה

בירושלמי מעשר שני פרק ג' פ' כרם רבעי וסוף המאמר הלא מאה תותרין הו לא מידי רק הם דברי המדרש ומציין לו הגירסא הזו בגמרא הוא · ול"נ דהכי פירושו שאמר אתעבד הווא נילס פ' תותרין ולמה דוקא הכא לילה גנבו כל הש' גנבים מה היו הסירים אם היו קלתם מהם גונבים בלילה אחרת ולא באותו הלילה שדרש רבי חנינא לזה אמר המדרש אי הוא להון אפיפולסמון ר"ל אי היה לבעלי הבתים הסמן הנ"ל היו מובחין בביב כל הבית ולא היו יכולין גנבי ציפורי לגמלם המקום שבימו ביום נז"א מה היו ציפוראי עבדין ר"ל גנבי ציפורא עבדין בהמים משום זה גנבו בעיר בלילה ההוא אחר הדרשה מיד בע"ד שלא היה עדיין לבעלי בתים שמן אפרסמון כנ"ל וק"ל אבל בחוותי מפי בני הר"ר ליב פירושו ועיקר שבימי שתנאים הוו שכיחי גנבים כדאמרינן במועד קטן בשעת רבי יוסי מציפורי נעשה באותו לילה ש' מחרי לפ"ז פירושו כך שר' חנינא היה דורש ברבים ומוכיח לעולם שלא יגנבו ואמר ראו את דור המבול ע"ד שגנבו מה עלתה להם שנטבעו במבול והגנבים אלו לא די שלא עזבו מעשיהם הרעים אלא אפילו אחר הדרשה מיד בלילה אתעבד ש' חותרין לז"א המדרש אילו הוה להון אפלסמון מה הוה ציפראי עבדין בתמיה ומה אם שלא היה להון אפלסמון גנבי בלילה ש' חתרין ומכ"ש אם היה להן אפלסמון:

וניתן בארץ · רש"י גורס שעשיתי אותו ניתן בארץ ר"ל שימות ויקבר בארץ:

ויבואו אותן · פי' דנפקא ליה מדכתיב לי דה"ה למימר רק יקוו אלא פי' יקוו לי ימתינו לי בשביל אני

את העפר המים : ג ויאמר ה' אמחה את האדם · ר' לוי בשם ר' יוחנן אמר (א) אפי' אסטרובלין של רחיים נמחה · ר"י בר סימון בשם ר' יוחנן אמר אפי' עפרו של אדה"ר נמחה · כד דרשה ר"י בציפורי בצבורא ולא קיבלו מיניה · רבי יוחנן בעם ר"ש בן יהוצדק אמר אפילו (ג) לוז של שדרה · שממנו הקב"ה מציץ את האדם לע"ל נמחה · א אדריאנוס שחיק עצמות שאל את רבי יהושע בן חנניא א"ל מהיכן הקב"ה מציץ את האדם לעתיד לבא · א"ל מלוז של שדרה א"ל מנין אתה יודע א"ל איתיתיה לידי ואנא מודע לך· טחנו ברחים ולא נטחן · שרפו באש ולא נשרף · נתנו במים ולא נמהה · נתנו על הסדן והתחיל מכה עליו בפטיש נחלק הסדן ונבקע הפטיש ולא דבר בלום : ד אמחה · אני ממחה על בריותי · ואין בריותי ממחים על ידי · א"ר אלעזר משל למלך שהיו לו אוצרות בלוסים · והיו בני המדינה מליזין אחרי המלך · לאמר מזגו של מלך רעה · מה עשה המלך פתח להם המאושרים שבהם · ומלאו את כל המדינה סריות · התחילו גורפים ומשליכים ליאור כך אלו החשובים שבהם כך עשו · הגרועים שבהם על אחת כו"כ · (קהלת ז) אדם אחד מאלף מצאתי · (ג) כהדא דתנן (ד) ב אלפא ליין · אמחה את האדם אשר בראתי · ג אלף דור עלו במחשבה להבראות · וכמה נימוחו מהם · ר' הונא בשם ר"א בנו של ר"י הגלילי אמר ט' מאות וע"ד דורות מאי טעמיה (תהלים קה) דבר צוה לאלף דור · זה התורה · רבי לוי

מסורת המדרש א ויקרא רבה פרשה י"ח · קהלת רבה פרשה י"ב · ילקוט קהלת רמז תתקע"ט · ב מנחות פרק ח' משנה ג' · ג חגיגה דף י"ד · מדרש תהלים מזמור ק"ה · מדרש תנחומא סדר לך סי' י"א · וסדר יתרו סימן ט' · קהלת רבה פרשה א' פסוק ט"ו · ופרשה ד' פסוק ג' · ילקוט תהלים רמז תתס"ג :

חדושי הרד"ל

יכן כלי אגור : (ג) לוז של שדרה · פי' הרוקח שהביא תולית קטנה שבשדרה שבנכרכות (כ"מ א' ע"ב) : (ד) אלפא ליין · ודרש אחד מאלף אחד מהחשובים שבהן כדאמר בסמוך :

הדושי הרש"ש

(א) אפילו אסטרובולין של ריחים נמחה · עיין לקמן פ"ל במגילה שם במדרש פ"ז קרא דאיוב אבנים שחקו מים : (ג) כהדא דתנן אלפא ליין · ובמנחות מז' ק"ס סגי' אלפא נסמן · ונפלא מ"ה הגיה

רש"י

אני צריך להביא עליהם · דבר אני מביא ומכלה אותם מן העולם : ס"א · והיינו אשר בראתי · עשיתי לא נאמר אלא בראתי דמשמע בלא שום יגיעה בראתיו · ע"כ : מהו לשון זה אמחה · היה לו לומר אשמיד אכלה א"ר ברכיה כשם שבראתי אותו אלא מן העפר מי ממחה את העפר אלא המים : ס"א · אפילו של אדה"ר · שהיה נקבר בעת המבול נמחה והיינו אמחה את האדם אשר בראתי אדם הראשון · עד כאן · אמחה את האדם אשר בראתי אפילו אסטרובולין של ריחים נמחה · פירש רב האי אסטרובולין ריחים התחתונה ומפיק ליה מאת האדם את אפילו דבר שאינו ראוי למחות כמו אבן וכך דרשה רבי יהודה בר סימון בגבורתא וכו' : ואפילו לוז של שדרה שממנו מציץ הקב"ה את האדם לעתיד לבא נמחה · ומפיק ליה מאת האדם אשר בראתי כלומר דבר שממנו נבראת בו אני נפרע : אמר ליה מהיכן הקב"ה מציץ את האדם אמר ליה מלוז של שדרה אמר ליה מנין אתה יודע אמר ליה אייתי לי ואנא מודע לך : מלוז · קשר גדלו הוא כלוז האגוז קטן שלועזים מליי"ר ועומד בסוף השדרה והוא אינו כלה לעולם וכך מפורש בויקרא רבה וינאץ השקד זה לוז השדרה וכן תרגום ירושלמי בשנים ושקדים משח דלוזין : ס"א · למלך שהיה לו אוצרות בלומין · שהגיע שם מיני סריות אשפה ורקיבות והיו בני אדם מליזים כסבורים הם שהגיע המלך דבר חשוב : המאושרים · החשובים שבהם : אמרו החשובים שבהם כך · חשובים חשובים ושם כינוי הוא כמו שאנו קורין לאנשים שבעובדי כוכבים עיפש : מאלף מצאתי · כהדא מכנים וזעחא אלפא לסולת : המאושרים כך עשו הגרועים על אחת כמה וכמה · פי' כך עלה בדעתו של הקב"ה לומר אם הדורות הללו שמאושרים שבהם כך עשו אלו היו אותן בעלג במחשבה לבראות על אחת כמה וכמה · הדא הוא דכתיב אדם אחד מאלף מצאתי מן החשובים שבהם מצאתי וזה היה נח שממנו הושתת העולם · אלף לשון מעולה כמה דתנינן במסכת מנחות תקוע אלפא ליין מכנים וזעחא אלפא לסולת · כפרים אלו הם מבוחרות לעשות שבהן מכל עיירות ארץ ישראל : ה"ג אלף דור עלה במחשבה לבראות כמה נמחו מהן רבי יוחנן בשם רבי אליעזר בר יוסי התקע"ד דורות מה טעם דבר צוה לאלף דור זו התורה והכי פירושו התקע"ד דורות נמחו בדור המבול עשרה דורות מאדם עד נח עשרה דורות מנח ועד אברהם ומאברהם עד משה ששה דורות הוי דבר צוה לאלף דור ואין דבר אלא תורה דכתיב וידבר אלהים את כל הדברים האלה וגו' (פ' יתרו) : רבי לוי בשם ר'

מתנות כהונה

בדבר ה' שמים נעשו : איסטרובולין · [פירש"י והערוך] ריחים התחתונה ודייק את האדם שהוא קיומו של אדם וזה הריחים כד"א לא יחבול ריחים ורכב כי נפש הוא חובל : עפר של אדם הראשון · דייק ה"א הידיעה של האדם : לוז · פירש"י עצם קטן הוא קבר גודלו כמו לוז ועומד בסוף השדרה · [והוא קשה מאוד אפילו אש ומים אין מכלין אותו והוא נשאר בקבר ואינו נרקב וממנו הקב"ה עתיד לבראות את האדם] : מציץ · לשון ויצץ ציץ : איתיתיה · הביאו לידי ואני מודיע לך כי כן הוא וכן עשה אנדריאנוס הביא לו אחד : טחנו · ר' יהושע את הלוז : ממחה · מסתכל עליהם ומוחה בידם את אשר אינו ישר בעיניו : בלוסים [פי' התוספות בב"מ ר"פ המקבל מעורבים וכ"פ בערוך ועוד] כתבו התוספות במסכת גיטין סוף פרק האומר וז"ל בלוסים והתומים ומעירבים : מזגו · יש לו מזג רע שאינו רוצה לפתוח אוצרותיו ובערוך גרס עינו של מלך רעה והיא היא : המאושרים · הטובים והמשובחים שבאוצרותיו : סריות · סרחון · [ה"ג כך אלו החשובים שבהם כך עשו הגרועין כו'] : אלפא ליין · [פי'] הערוך ורש"י אלפא פירושו ראש והמובחר כמו האלף שהיא ראש לכל האותיות ובמסכת מנחות אמרו תקוע אלפא ליין פי' שם מקום שהיה שם יין טוב וכן פי' הכתוב אדם אחד מובחר מצאתי וזהו נח שנאמר כי אותך ראיתי וגו' : [ה"ג רש"י לא יין אמחה וכו'] : ט' מאות כו' · דכתיב דבר צוה וגו' שצוה התורה שתהיה נתונה אחר אלף דור והיא נתנה לעשרים וששה דורות עשרה

יפה תואר

כי לכן אמחה אותו במים ואשיב לקילוסי הראשון : אם לו אסטרובולין · דורש את האדם כי כל אתין וגמין רבויין הם · וזה מרבה אסטרובולין והשני מרבה עפרו של אדה"ר · והשלישי מרבה מן את לוז · שהקב"ה נתן בו הטבע להתקיים לעד ולא יכלה באש ובמים כדי שיהיה לאות לבני אדם אשר יבוא זמן שתחיה וממנו יבראו שנית · אך דור המבול אשר לא יקומו עוד מעפרם נתן הקב"ה הכח במי המבול כי גם הלוז ימחה במים : אמר ר' אלעזר כו' בא לחלוק על הת"ק דדורש אמחה מלשון מחאה ודורש כפשוטו מן מחיה וכמו שמסיים וכמה נמוחו מהם ולהשיב על הוכחת הת"ק דמוכיח כי הוא מלשון מחאה יען דלא כתיב בלשון אשמיד או אכלה דריש דקאי על התקע"ד דורות אשר עלו במחשבה להבראות ועניהם לא שייך הלשון אשמיד ואכלה כיון דלא היו בפועל ומפרש אשר בראתי אשר עלה במחשבתי לברוא אותם ומבאר דבריו במשל כי הקב"ה ראה את אחרית הדורות לאלף דור וזה כו' להראות לבני הדורות אשר יקומו מאחריהם כי גם הנבחרים מהם היו רעים וחטאים מאד · ומכ"ש אותם הדורות אשר היו ראוי להבראות לפניהם אשר היו עוד יותר גרועים מהם · ומ"ש וינחם ה' וגו' אף כי לפי זה היתה בריאתם לצורך · זה רק ע"ד לשון בני אדם · כי טוב היה בעיני ה' אם אלה הדורות לא היו חוטאים ופושעים : ה"ג כך היו אלו החשובים שבהם · הגרועים שבהם על אחת כמה וכמה כך אדם אחד מאלף

פירוש מהרז"ו

האדם שברא אלא במפורש שבראו מן העפר · וכמ"ש וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה וזהו מ"ש כאן אשר בראתי מעל פני האדמה היינו האדם · וכן כל הברואים וכמ"ש הכל היה מן העפר וכאלו מפורש אמחה עם האדם את הכל אשר בראתי מן העפר : מי ממחה את העפר מים · שבמים נמחה ונפרד בטבעו · וכמ"ש במדבר ה' כ"ג ומחה אל מי וכו' · וכאלו מפורש אמחה במים את האדם אשר בראתי מעפר וכנ"ל · וע"כ אמר אמחה ולא אמר אשמיד אכלה שלא היינו יודעים במה אשמיד אבל בתיבת אמחה מפורש ברמז שהוא במים · וזה ע"פ מדה ט"ז שכאן נ"ל תיבת אמחה דווקא : ג אפילו אסטרובולין · דעתו ג"כ כר' ברכיה במ"ש אמחה פירושו במים ואת האדם פי' עם האדם כנ"ל · ואפילו מן האבנים וכאן אינו מפורש איך דרש על אבנים ולמה דווקא אסטרובולין ולא אמר אבנים סתם · ומפורש באיוב כ"ח אבנים שחקו מים · ופשט הכתוב שהמים שחקו את האבנים ועל שאמר בהיפך אבנים שחקו מים ע"כ דורש על אבנים שבוחקים הם אבני ריחים שבוחקים התבואה · וגם כי מ"ש שחקו נמשך למעלה ולמטה כאלו כתב אבנים שחקו מים · והתבוננתי שאם היה כן דעת ר' יוחנן לא היה אומר במים נמחה אלא נשחק · ע"כ נ"ל ברור שדעת ר' יוחנן שמ"ש שחקו נמשך למעלה לבד כנ"ל לדרוש על אסטרובולין ומ"ש מים דורש ע"פ מדה י"ז על שכאן כתוב אמחה ומחיה הוא במים כנ"ל שסובר כר' ברכיה כנ"ל · וזהו עומק דבריו במים נמחה שאין המים שוחקים אבנים אלא האבנים נמחים במים · ומ"ש ר"י בר"ש אפילו עפרו של אדה"ר · עיקר הלימוד ממ"ש כאן אשר בראתי פי' אדם יציר כפי · ומרומז שם באיוב בפסוק הנ"ל המשוף ספיחיה עפר ארץ · זהו אדה"ר שכתוב בו וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה · ומ"ש אפילו לוז של שדרה · זה מרומז במ"ש שם פסוק הנ"ל ותקות אנוש האבדת שהלוז של שדרה תקות כל אדם שממנו יחיה עוד בתחיית המתים · כמ"ש בהדיא ויק"ר ריש פר' י"ח · מהיכן מציץ הקב"ה את האדם לעתיד לבא א"ל מלוז של שדרה כמ"ש וינאץ השקד וגו' ע"ש וזה מ"ש כאן שממנו מציץ כנ"ל · אך דור המבול תקות אנוש האבדת כי לא יחיו לעתיד כמ"ש לעיל פר' כ"ו סימן ו' · וכמ"ש שם סוף הפרשה באיוב בא לפרש מעשה דור המבול · ואחר כתבי זאת התבוננתי שכן מפורש לקמן פר' למ"ד סימן ה' המבול אבנים שחקו מים דאמר ר' יוחנן אפילו אסטרובולין של ריחים נמחה במים · וכן הוא במגילת אסתר פסוק איש יהודי וממה שכתבנו מבואר שדעת ר"י דווקא על אסטרובולין של ריחים על שהם השמישו אדם ומרומז היטב בתיבת שחקו ולא אמר אבנים · ור' ברכיה דורש את האדם על כל אדם שע"פ האדמה ור"י דורש על אדם הראשון ג"כ : ולא קיבלו מניה · כמ"ש לקמן פר' ל"ח סימן ד' שאדם וחוה הם מארבע זוגות שנקברו במערת המכפלה · וכמ"ש בגמרא דילן שראו שני עקיביו כשני גלגלי חמה : ד אני ממחה · על שלא אמר אשמיד אכלה · דורש ע"פ מדת ממעל מלשון מוחה וממחה בלשון חכמים · על ביטול והשבתת רצון אחרים · ופי' אני מבטל רצון בריותי ואין בריותי מבטלים רצוני שלא כדעת הרשעים של דור המבול שסברו שהעולם שלהם ויעשו לעולם כרצונם בו · חוץ מן הצדיקים שמשתמשים במדת קונם שהם מבטלים גזירתו ית"ש שזהו רצונו באמת שיבטלו גזירתו : אוצרות בלוסים · פירש הערוך מלוכלכים · והמוסיף ערוך פירש בלשון רומי דבר בזוי · ובני המדינה היו סבורים שהיו האוצרות מלאים כל טוב · אלא שבעל האוצר צר עין מלפתוח ומלהנות אותם מהם : המאושרים שבהם · ובא לדרוש תיבות אשר בראתי שהיל"ל שבראתי ודרש אשר מאושרים וכן לקמן פר' ל' בסופו אשר המאושרים · עי' במ"ר פר' ג' סימן י"ג עד נפש אשר וכו' ומש"ש · והנמשל כמ"ש בסמוך בדברי רב הונא שהיה ראוי שיבראו עוד התקע"ד דורות ולא נבראו · שאותם נבראו מלאו העולם חטאים ונאבדו מן העולם דור אנוש והמבול והפלגה מזה יבינו שאותם שלא נבראו יותר רעים מהם : אדם אחד מאלף · מדרש תהלים ק"ה ובילקוט שם : אלפא ליין · ראשון בחשיבות וכן כאן אחד מאלף אחד מיוחד מן החשובים שבהם שאלו הדורות העשרה היו חשובים מן הדורות שהיו ראוים להבראות ולא נבראו ונח אחד מיוחד מן החשובים · ואותו מצאתי צדיק לפני · ולשון הערוך כמו אלפא שהיא ראשונה לאותיות של יון · והמ"ע כתב ועוד אלפא בלשון יוני כבוד ויקר וסולת זה ראש ומובחר הסלתות הוא עכ"ל וכן אלף היין והשמן · ולפי דרשה זו אין מרומז כאן מספר הדורות שהיו ראוים להבראות · ודורש עוד ד"א שתיבת אלף כפשוטו על מנין אלף והיינו אלף דור שבמקום אחר מפורש דבר צוה לאלף דור מדה י"ז · ודבר צוה פי' על התורה שצוה וכו' דור שהיה ראוי שתנתן לאלף דור ולא נבראו מהם אלא כ"ו דור וזהו שאמר אלף דור עלו במחשבה (או על אברהם וזהו דבר צוה משמע דבר אחד היינו המילה) : וכמה נמוחו מהם · מלשון המדרש משמע שבודאי נמוחו אלא ששואל כמה נמוחו · וזה מרומז במ"ש כאן אמחה את האדם אשר בראתי מעל פני האדמה · שמ"ש מעל פני האדמה מיותר · אלא שא"כ היה משמעותו שאותם שבראתי אמחה ואשר לא בראתי לא אמחה אבל עוד יבראו אך מאחר שכתב מעל פני האדמה משמע שאותם שבראתי אמחה מעל פני האדמה ואותם שלא בראתי אמחה ממקום שהם שם באוצר הרוחות וזהו ששאל כמה נמוחו מהם : דבר צוה לאלף דור · וסיפא דקרא אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק ויעמידה ליעקב לחוק לישראל ברית עולם היינו התורה שנתן לישראל ברית עולם והשבועה

ידי משה

לקמן וק"ל להבין : אמחה עד אדם אחד מאלף וגו' · המדרש צריך ביאור מתחלתו ועד סופו · וה"נ נ"ל דהכי פירושו אני ממחה על בריותי ר"ל שאני מוחה שכל הוא עבור טובת בריותי שלא יגזלו אתם ולא יגנבו וכיוצא בזה שעיקר עולם היה גזל ונמצא אני מוחה להם שכל עבור טובת בריותי ואין בריותי ממחין על ידי ר"ל אף הטובים והכשרים שבהם אין ממחין להם מה שעושין לנגדי ומה יעשו הגרועים שבהם אם הכשרים לא מוחין ומכ"ש הגרועים לזה מביא ר"א משל למלך שהיה לו אוצרות בלוסים דהיינו סרוחים ולא נפתחו אותם מעולם מפני טובתן של בני המדינה שלא יסריח להם ועם כל זאת היו מליזין שסבורין היו שגנוז שם דברים טובים מה עשה המלך פתח לה לסמאושרים דהיינו לאנשים כשרים ר"ל שהמלך קרא לכשרים והוכיח אותם על שהיו מליזין עליו ופתח להם האוצר שהיה של סרחון והראה להם שבתוכם הליזו עליו ומה שלא פתח עד היום הכל עשה לטובתם ע"כ הוכיח המלך לכשרים ואמר להם אם אתם הליזו עלי מכ"ש הגרועים כך כאן בדור המבול אמר הקב"ה אם אתם הכשרים ר"ל הגדולים לא קבלו מוסר שכל מה שאני מייסר אותם הכל בעבורכם ולטובתכם שלא יגזלו אתכם ואין אתם מקבלים מוסר ומה יעשו הגרועים שבכם כנ"ל וק"ל · ומה שאמר המדרש פתח להם המאושרים שבהם נ"ל להמאושרים ר"ל הכשרים ולא קאי על אוצרות כי לא היו שם אוצרות מאושרים אלא של סרחון כנ"ל : כהדא דתניא אלפא ליין לא גרסינן זה שה אלא בסוף סיגות · זו המילה הדא הוא דכתיב דבר צוה לאלף דור ר"ל הוא דבר המילה צוה לאלף שבדור אברהם כהדא דתנן אלפא ליין משנה היא במנחות פ' ט' תקוע ר"ל כפר אחד שנקרא תקוע אלפא ליין שם נעשית יין חשוב מכנים וזטחא אלפא לסולת · בכפר מכנים וזטחא שם נעשית סולת יפה נמצא שאלף לשון חשיבות הגם שכתב בלא וי"ו : ט' מאות וע"ד דורות וכו' וכתבתי הטעם על שלא נתנה התורה רק לאחר כ"ו דורות לפי שכל אותיות של א' ב' עלו לפני הקב"ה שיברא בהן הקב"ה את העולם ובכולם מצא הקב"ה פגם באותן כ"ו אותיות ברא ש"י עולמות והריגן מכח פגם וקלקול בם ש' בהותו הוא לבד אותן כ"ו דורות היקע בפגם הותן הותיות והו"ן כי ... וכל עולם

משום רבי שמואל בר נחמן ט' מאות ושמונים ׃ (ג) מאי טעמיה דבר צוה לאלף דור זו המילה: (ה) אמר רבי אבא בר כהנא א נעשה בעשרת השבטים ׃ מה שלא נעשה בדור המבול ׃ כתיב בדור המבול (בראשית ו) וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום ׃ ובי' השבטים כתיב (מיכה ב) הוי חושבי און ופועלי רע על משכבותם ׃ ה"ז בלילה זמנין אף ביום ׃ ת"ל באור הבוקר יעשוה ׃ אותן לא נשתייר מהם פליטה ואלו נשתייר מהן ׃ אלא בזכות הצדיקים והצדיקות שהן עתידין לעמוד מהן ׃ הה"ד (יחזקאל יד) והנה נותרה בה פליטה המוצאים בנים ובנות הנה מוציאים בנים ובנות אין כתיב כאן ׃ אלא המוצאים בנים ובנות ׃ בזכות הצדיקים והצדיקות העתידים לעמוד מהן ׃ ג א"ר ברכיה נעשה בשבט יהודה ובנימין מה שלא נעשה בסדומיים ׃ בסדומיים כתיב (בראשית יח) וחטאתם כי כבדה מאד ׃ ובשבט יהודה כתיב (יחזקאל ט) עון בית ישראל ויהודה גדול במאד מאד ׃ ואותן לא נשתייר מהם פליטה ׃ ואלו נשתייר מהם פליטה ׃ אלא אותה (איכה ד) ההפוכה כמו רגע ׃ לא פשטו ידיהם במצות ׃ (שם) לא חלו בה ידים ׃ א"ר תנחום לא חלת יד ליד ד אלה פשטו ידיהם במצות ׃ ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן ׃ כל כך למה היו לברות למו על שבר בת עמי ׃ ה א"ר חנין נאמר בכרכי הים ׃ מה שלא נעשה בדור המבול (צפניה ב) הוי יושבי חבל הים גוי כרתים ׃ גוי שהיה ראוי כרת ׃ ובאי זו זכות הן עומדין ׃ בזכות גוי אחד ׃ בזכות ירא שמים אחד ׃ שהיו מעמידין בכל שנה ׃ רבי לוי פתר לה לשבח ׃ גוי שכרת ברית ׃ היך מה דאת אמר (נחמיה ט) וכרות (ה) עמו הברית: (ו) רבי יודן ורבי פנחס ׃ ר"י אמר משל למלך שמסר את בנו לפדגוג ׃ והוציאו לתרבות רעה ׃ כעס המלך על בנו והרגו אמר המלך כלום הוציא את בני לתרבות רעה אלא זה ׃ בני אבד הוא וזה קיים ׃ לפיכך מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים ׃ רבי פנחס אמר ח משל למלך שהיה משיא את בנו ועשה לו חופה סיידה וכיירה וציירה ׃ כעס המלך על בנו והרגו ׃ מה עשה נכנס לתוך החופה התחיל (ו) לשבר את הקנקנים ומפקיע בהיצאות (ז) ומקרע בכיליות ׃ אמר המלך כלום

מסורת המדרש א שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ד' ׃ ילקוט יחזקאל רמז שנ"ח ׃ ילקוט מיכה רמז תקנ"א ׃ ב שיר השירים רבה פרשה א' ׃ איכה רבתי פרשה ד' ׃ ועיין ילקוט איכה רמז תתר"ג ע"ג ׃ ג עיין סנהדרין דף ק"ד וברש"י שם ׃ ד ילקוט צפניה רמז תקס"ד ׃ ה סנהדרין דף ק"ח:

חדושי הרש"ש

אבות קדם כי מקודם תנן כתוב אלפא לבנות ׃ והדר תקוע אלפא לבמן (וכמ"כ ויד"מ העתיקו בטעות) כאהרונים תני אלפא לאין: (ג) מ"ע דבר צוה כו' זה המילה אולי מפני שמצינו גם דבר ונוה ׃ ולא אחר

חדושי הרד"ל

(ה) עמו הברית ׃ תלמיד עד הסוף וגו' ׃ ר' יודן ורבי פינחס כצ"ל: (ו) נשבר את הקנקנים ׃ כ"ה בגירסא בערוך וכן: (ז) ומקרע בווילאות ׃ כ"ה בילקוט:

מתנות כהונה

א דורות מאדם עד נח וכן מנח עד אברהם ומאברהם עד משה ששה דורות הרי הכ"ל תתקע"ד דורות: המילה ׃ נהגה לעשרים דורות הרי שחסר תתק"ף דור: [נעשה בעשרת גרסינן] ׃ [ה"ג במדרש חזית בפ' משבני המוצאים בנים ובנות המוציאים כו' אין. כתיב] אלא המוצאים ׃ ודייק המוצאים לשון מצא טוב מצא חן [וצדיקים הם מציאה משל למרגליות שנפלה לחול כמו שפירש"י ר"פ וישב] וכה"א מצאתי דוד עבדי ומצאת את לבבו: במאד מאד ׃ תרי זמני ׃ ובאיכה רבה ובמדרש חזית מסיים א"ר תנחומא אית ליה הורי ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום ׃ בכל המדרשים גרס [נאמר בשבט יהודה וכו' וכן גבי סדום וכילקוט יחזקאל גרס] נעשה וי"ל נעשה בקרבם עבירות חמורות עד שנאמר עליהם כך וכך: אלא אותה ההפוכה כו' ׃ עיקר מדרש זה מקומו במדרש איכה ולכן מסיים ונקט לישנא דקרא ומפרשו והולך שהכתוב עצמו מספר והולך דכך שאלה והתשובה ואמר סדום ההפוכה כמו רגע ולא נשאר בה פליטה והוא משום שלא חלו בה ידים למצות אבל אלו יושבי יהודה וירושלים ידי נשים רחמניות וכדמפרש והולך: לא חלתה ׃ מצאתי בפירש"י לשון שיכון כד"א על ראש רשעים יחול כלומר לא שכנה יד העשיר ביד העני לעוזרו ולתומכו במתנותיו: ידי נשים וכו' ׃ במדרש איכה ראיתי שהאשה לקחה גלוסקא מפי בעלה ומפי בניה והלכה ומברה בו את שכינותיה ומנחמת אותם ומעלה הכתוב עליהם כאלו בשלו ילדיהן למצות וכן פירש"י כאן [ועי' מדרש איכה פ' ידי נשים ובפ' הלך פירש רש"י שהיתה מוזגת חברתה והוכלת בנה אלמא רחמניות היו וכן פירושו כאן ועי' בספר חניא]: לברות ׃ לקיים מצות הבראה: [ה"ג אמר ר' חנין נאמר בכרכי הים ודו"ק וכ"ה במדרש חזית ובערוך ערך כרת גורס כגירסת הספר]: שחייב כרת ׃ בלי פליטה ובדור המבול היה פליטה נח וביתו ויצא הפליט גם הוא: ה"ג רש"י בזכות גר אחד וירא שמים כו' ׃ ובדור המבול לא כן היה ולפיכך נאבדו: [פדגוג ׃ אומן המגדל בני המלך ומלמדן ומדריכן כד"א וע"ל רפ"א]: וזה קיים ׃ בהמים: ועד בהמה כו' ׃ שמפני רוב טובה מבהמות ועופות וחייהו הרבן בעטו במקום לפיכך יאבדו גם המה: סיידה ׃ בסיד: ביירה כו' ׃ ציורים בכתלים ובקירות: מבקיע ׃ גמון בבירה כמו דהגריק נמבכת כינה מחיל מבקיע והולך: בהיצאות ׃ כמו נגוה יריעות מרוקמים: בליות ׃ כילת הגנים

רש"י

שמואל בר נחמן תתקע"ד דור ׃ ממה שהיה ראוי לעמוד מהם כיון שבא אברהם נתנה לו המילה דכתיב דבר צוה לאלף דור זו מילה ׃ ע"כ: אמר רבי ברכיה נעשה בשבט יהודה ובנימין מה שלא נעשה בסדום ׃ בסדומיים כתיב וחטאתם כי כבדה מאד (פר' וירא) חדא זמנא ׃ ובשבט יהודה ובנימין כתיב עון בית ישראל ויהודה גדול במאד מאד (יחזקאל ט ט) תרי זמני ואית קרא דמחוור מן הדין ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום ואותן סדומיים לא נותר בהם פליטה ואלו נשתייר בהם פליטה אלא ההפוכה כמו רגע מי גרם להם כלומר מפני מה לא נשתייר בהם פליטה לפי שנאמר בהם ולא חלו בה ידים (איכה ד' ו'): אמר רבי תנחומא לא חלת יד ליד ׃ לפי שלא פשטו ידיהם במצות: ס"א ׃ חלו לשון שיכון כמו על ראש רשעים יחול (ירמיה כ"ג) כלומר לא שכנה יד עשיר ביד עני ליתן לו משלו ׃ ע"כ: אבל אלו פשטו ידיהם למצות ׃ דכתיב ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן (איכה ד'): כל כך למה היו לברות למו על שבר בת עמי ׃ ומפורש במדרש איכה שהיתה נוטלת גלוסקאות מפיה ומפי בעלה ומפי בנה והולכת ומברת את שכינתה ומנחמת אותה והעלה להן הקב"ה כאלו בשלו ילדיהן לגמילות חסדים הדא הוא דכתיב ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן כל כך למה היו לברות למו בשבר בת עמי לברות כמו להברות: אמר רבי חנין ׃ נעשה בכרכי הים מה שלא נעשה בדור המבול שנאמר הוי יושבי חבל הים גוי כרתים (צפניה ב' ה') גוי הראוי ליכרת באיזה זכות עומדים בזכות גר אחד וירא שמים אחד שעומד מהם הקב"ה מקבל ׃ מידם אבל דור המבול לא היה יכול לעמוד להם שום זכות: ר' לוי הוה פתח ליה לשבחי ׃ גוי כרתים מי שהוא כורת הברית כמה דתימא כורתי בריתי עלי זבח (תהלים נ' ה') וכן מפורש בפסיקתא דרב כהנא ובמדרש חזית: כלום הוציא את בני לתרבות רעה אלא זה ׃ בני אבד וזה קיים

פירוש מהרז"ו

לאבות על ישראל שיקבלו התורה ׃ ועל זה אמר דבר צוה לאלף דור: זו המילה ׃ כמ"ש דבר צוה משמע דבר אחד זו המילה וזהו שסמך לו אשר כרת את אברהם וכמ"ש וכרות עמו הברית ׃ ובקהלת רבה פסוק אדם אחד מאלף מצאתי בני דעות אחד על אברהם היינו על המילה ואחד על משה היינו על התורה כמ"ש כאן ׃ וכאן אמר אמחה ולא פירש כמה ימחה ׃ ושם כתוב דבר צוה לאלף דור ולא היו אלא כ' או כ"ו כנ"ל ׃ וע"פ מדה י"ז מלמדים זה על זה שראוי ליתן לאלף דור ומה שחסר מאלף הם שנמחו ובכתוב ג' מפורש אדם אחד מאלף מצאתי או על אברהם ונמחו התק"פ או על משה ונמחו התקע"ד וא"כ לא יתכן לפרש על נח ׃ וזהו מצאתי וכמ"ש מפורש לקמן פר' ל"ט סימן ג' שאצל דור של תורה כתוב מצאתי ואצל אברהם ג"כ מצאתי אך על נח כתוב מצא שהוא מצא: ה אר' אבא ב"ב ׃ עד"כ פסוק משכני ילקוט יחזקאל י"ד וילקוט מיכה ב': רק רע כל היום ׃ פי' לעיל פר' ל"ז סימן כ' ומדרשים אלוקים הם: ובי' שבטים כתיב ׃ הוי חושבי וגו' וס"ד באור הבוקר יעשוה ׃ ופסוק זה כתוב במיכה אשר כתוב עליו אשר חזה על שומרון וירושלים ׃ ושומרון הסי' יו"ד השבטים ׃ ופסוק הוי חושבי וגו' סובר שמדבר ביו"ד השבטים ולא בירושלים ׃ כמ"ש בפסוק הקודם קרחי וגוזי על בני תענוגיך וגו' כי גלו ממך שסבר גלו והיינו יו"ד השבטים שגלו בימי יחזקי' ונבואת מיכה מפורש שהיתה בימי יותם אחז יחזקי' וא"כ פסוק זה נאמר בימי יחזקי': על משכבותם ׃ שמרוב הדבקם בחטא נגזלה בהם ופינת רשעים נלא להם ונלא עולם: והנה נותרה בה פליטה ׃ בגלות ירושלים של צדקי' כתוב וכמ"ש בסיפא דקרא על גלות יכניה שאלו נקראים הנם יוצאים ׃ קליכם ׃ וכמפורש בפסוק הקודם ובסוף פסוק זה ׃ וצ"ע איך דורש על יו"ד שבטים ׃ וצריך לומר דג"כ המדרש נעשה ביו"ד השבטים מה שלא נעשה בדור המבול אין הכוונה דווקא על יו"ד השבטים הלא גם יהודה ובנימין בתוכם ׃ רק מ"ש יו"ד השבטים על במינה בהם לא חמור כל: מה שאין ביהודה ובנימין שאף שנאמר שהם שוים לדור המבול יקשה כן ׃ אך ביו"ד השבטים נכתב בפ' על גודל רעתם יותר מדור המבול ועם כל זה נשתייר בהם פליטה ׃ ותירץ של המדרש מבואר בפסוקים שם בפרשה י"ד של ד' שפטים רעים שאפילו יהיה נח דניאל ואיוב בתוכם ׃ נח היה בדור המבול דניאל בגלות ירושלים והיה ראוי שלא ינצל מהם פליטה בימי דניאל כמו בימי נח והפסוק מתמה והנה נותרה בה פליטה בגלות ירושלים בימי דניאל ׃ ותירץ הפסוק המוצאים בנים ובנות ׃ ולא אמר והנה מוצאים בנים ובנות והיה משמע שמוצאים להגלות ׃ מירושלים לבבל אך כתוב והנה נותרה בה פליטה המוצאים משמע שהפליטה עתידים להיות מוציאים בנים ובנות ובזכות זה נותרה בה פליטה ׃ ועל כרחך שהכוונה על צדיקים: במאד מאד ׃ וכן מפורש ביחזקאל ט"ז פסוק מ"ח אם עשתה סדום אחותך כאשר עשית את ׃ ובמדרש איכה פסוק ויגדל עון בת עמי אמר ר"ת אית לן הורי (פירוש פסוק ההר כזה) ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום וצ"ע למה לא הביאו הפסוק של יחזקאל פ"ז שהבאתי ׃ ויתכן לומר שדעת המדרש שג"ב אם עשתה סדום להוגך כאשר עשית את הוא לטובה ולשבח וכמ"ש כאן ולא חלו בה ידים שלא פשטו ידיהם במצות וצדקות וכמ"ש מפורש שם הנה זה היה עון וכו' ויד עני ואביון לא החזיקה אבל לא החזקם יד בני ואביון שאלו כך ידים: ההפוכה כמו רגע ׃ שגמון הפסוק כך הוא ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום ההפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידים והמדרש כוון בזה כמ"ש במדרש איכה שהעתקתי בגם מפסוק זה ראיה שעון יהודה גדול מעון סדום והפסוק מתמה מאחר שגדול עונם מחטאת סדום ולמה בסדום נהפכה ברגע בכליון ולא כן את בת עמי ׃ ותירץ המדרש מפסוק ולא חלו בה ידים ופשט הכתוב כמ"ש רש"י שלא הפכה שלא חלו בה ידי שונאים שנהפכה על ידי מלאכים ׃ אלא שאח"כ יקשה איך אמר בהם ולא חלו בה ידים הרי חלו בה ידי המלאכים וכמ"ש מפורש על סדום בהלוים שלא ידו הפך מפורש הרים והם ב' כתובים מכחישים ׃ ועיין לקמן פר' ל"ה סימן ד' שדרשו פסוק בהלוים על סדום ׃ על כן דרש והכריע שמ"ש ולא חלו בה ידים ׃ שלא כמו הידים שלהם כחם לפשטם במצות וכתס מלות כבון חז"ל על הצדקה ׃ שסמכו על הפסוק בנחמיה יו"ד ל"ג והעמדנו עלינו מצות להת פליטת בבקל נסנה הרי שהצדקה נקרא מצות כהם ׃ אך בירושלים אף בעת חטאם וקולונס פשטו ידיהם במצות כמ"ש שם בנוהה קינה ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהם היו לברות למו בשבר בת עמי כדי לנחם אבלים במצות סעודת הבראה ע"ש במדרש איכה שם ביתר ביאור ׃ ודעת המדרש לדרוש ע"פ מדה ג"א ׃ לסמוך פסוק ולא חלו בה ידים לפסוק ידי נשים רחמניות בסדום לא חלו בה ידים אך בירושלים ידי נשים רחמניות וחלו בה ידים: גוי כרתים ׃ ע' מ"כ ומ"ש בזכות ירא שמים אחד וכו' איני יודע מנין לו וגם בלא דברי שנאמר לינס בכורים ומהירים אלי כלל ודעת ר' יוחנן שמדבר בעובדי כוכבים שאינם בעלי ברית א"כ מ"ש כרתים פי' שחייב כרת ׃ ודעת ר"ל שמדבר בישראל שהם בעלי ברית א"כ מ"ש כרתים שלשון כורתי בריתי עלי זבח שאם שלשון כרת היינו נכרתים ׃ אך כרתים משמע שהם כורתים: ו משל למלך ׃ לקמן פר' ל"א סימן ז': לפדגוג ׃ ועל כפדגוג לזונו ולפרנסו ולהדריכו בדרך טובה ׃ והעולם לאדם כדמיון פדגוג ׃ לזון את האדם ולפרנסו בכל צרכיו ׃ וילמוד האדם ממנהג העולם איך לעבוד את הבי"ת כענין שכתוב מלפנו מבהמות הארץ ומעוף השמים יחכמנו: אלא זה ׃ וכמ"ש לקמן בדברי ר' פינחס וכמ"ש סנהדרין ק"ח שלא נתגאו א"א בעבור טובה: משיא את בנו ׃ סנהדרין ק"ח א' ׃ והמשל שהקב"ה ברא כהוב בעבור הוהו ע' במ"ר פר' ל"ג כוף סימן א' וש"נ ומבואר ׃ ופ' ויק"ל רים פרשה י"א והבין כאן ענין התופה והכבודה ועל ידי רוב טוב בעטו ומרדו ׃ והש[...] בן נגה

כהובה

יפה תואר

וכו': ארז"ל לא חלת יד ליד כו' ׃ פי' שדבריהם [...] שסדום עצמם לא פשטו ידים במצות לכן נהפכה כמו רגע ׃ ויהיה ולא חלו בה ידים בענין על ההפוכה כמו רגע ׃ אבל ביהודה שניהו עליהם ידי נשים רחמניות שעוסקים במצות כי תבלר נכם [...] ואע"ג דאמרינן בכפני גבי יפוי לאוכן ואל ימות ׃ נעולם אין מחליפין לא זכות בחובה ולא חובה בזכות אלא נותנין נותן שכר על מצות ועונשין על עבירות ׃ והיך שנינו אותם במצות מכל יש מטעם שלאוי נסס נכות על שעבירות וכן איתא בסוה"ב מו' ק"ב ׃ י"ל דזה הוא לטובת האדם כיון דשכר מצוה הוא עולמי ועונש העבירה הוא זמני ׃ לכן אין מנכין משכר שגלאתי בשביל עונש שזמני ׃ אבל אם העבירה מחייבת כלייה ונאמר טוב לכם לנכותם משכר המצות כדי שינצלו מכליה [...] כי בני סדום כפרו בעיקר כאמונה כה' ׃ ובשביל זה אמר כגבון לא פשטו ידיהם במצות כי אמרו מה בצע כי נצדק ׃ אבל ישראל אף כי עונותם רבו בכל זאת שלמים נס' ולא פשטו נגדם את עיקר האמונה באמרי כי פשטו ידיהם גם במצות ובאיכה רבתי מגואלים סדברים בם יותר ע"ש [...] שהוא חייב כרת ׃ זה שוא על מה שיקהלו בכ"מ כרתי כורתים מבוב בגלוים סם [...] וגם כמה באמר שבקוב את"ז והכרתי את כרתים משמע שאולא אותם בבת כרתים בבכי והכרתי ׃ לשון נופל על לשון ׃ וע"ב בביאור פרי"פ בבם סיפ"ת: בזכות גוי אחד ׃ בחוית ניתא וגרס רק בזכות ירא שמים אחד וכנ"ל: ר"י ור"פ כו' ׃ ענין המשלים דקי"ל למה מהם כי מאדם ועד בהמה ׃ אם אדם חטא בהמה מה חטאה ולכן מביא ר"י המשל מפדגוג הגר סעוה את דרכי התלמיד וכן הבהמות והעופות בשביל שסרו לשמעות האדם החיבא רב מאד וכדמשיים כד היה נייד עופה כו' ׃ וכגם שיו למכשול לאדם לכן ימחו גם שמם ׃ ונ"ל שמשל משל נאוה כיון דווא נגרת

נגורן

עשיתי זו אלא בשביל בני • בני אבד וזו קיימת • לפיכך מאדם עד בהמה ועד עוף השמים • הה"ד (צפניה א) אסוף אסף כל מעל פני האדמה נאום ה' אסף אדם ובהמה אסף עוף השמים ודגי הים והמכשלות את הרשעים • הם הכשילו את הרשעים • כד הוה צייד עופא וא"ל זיל ואשתמן ואתי • והוא אזל ומשתמן ואתי : ז אר"א (איוב כב) אם לא נכחד קימנו • בתחלה אבד הקב"ה את ממונן שלא יהיו אומרים לממונינו הוא צריך • ויתרם אכלה אש שהיו רואים (ח) בלריות של זהב נתרות באש • אר"ע הכל קראו תגר על הכסף ועל הזהב שיצא עמהם ממצרים • שנאמר (הושע ב) כספף היה לסיגים (הושע ב) וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל • (ט) (שם ח) כספם וזהבם עשו להם עצבים למען יכרת • רבי הונא ורבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק למען יכרתו אין כתיב כאן • אלא למען יכרת • כאיניש דאמר יתמחיק שמיה דפלן דאפקיה לברי לתרבות בישא : ח רבי עזריה בשם רבי יהודה בר סימון אמר א הכל קלקלו מעשיהן בדור המבול • הכלב היה הולך אצל הזאב • והתרנגול היה מהלך אצל הטווס • הדא הוא דכתיב כי השחית כל בשר • השחית כל אדם אין כתיב אלא כי השחית כל בשר • רבי לוליאני בר טברין בשם רבי יצחק אמר אף הארץ זינתה • היו זורעין לה חטין והיא מפקא זונין • אילין זונייא רבה • מן דרא דמבולא אינון : ט א"ר יוחנן ב משפט דור המבול שנים עשר חודש • (י) נטלו דינם ויהיה להם חלק לעולם הבא • דאמר רבי יוחנן ג כל טיפה וטיפה שהקב"ה מוריד עליהם היה מרתיחה בגיהנם ומוציאה ומורידה עליהם הדא הוא דכתיב (איוב ו) בעת יזורבו נצמתו • (יא) זריבתם לחלטנית היתה • (קהלת ט) גם אהבתם • ד שהיו אוהבים לעבודת כוכבים שלהם • גם שנאתם שהיו שונאים להקב"ה • גם קנאתם שהיו מקנאים להקב"ה בעבודת כוכבים שלהם • כבר אבדה • (ד) וחלק (יב) אין להם עוד לעולם • על דברת בכל אשר נעשה תחת השמש • אמר ר' אבא בר כהנא כי נחמתי כי עשיתים ונח מצא חן את מהא • אלא אפי' נח שנשתייר מהם לא שהיה כדאי אלא שמצא חן :

מסורת המדרש א סנהדרין דף ק"ח • תנחומא סדר נח סימן י"ב • ילקוט סדר נח רמז נ' • ב עדיות פרק ב' משנה י' • לקמן פרשה ל"ג : איכה רבתי פרשה א' פסוק י"ב • סדר עולם פרק ד' • מדרש תהלים ריש מזמור ע"ח • ג ירושלמי פרק חלק • ויקרא רבה פרשה ז' • תנחומא סדר נח סימן ז' • ד קהלת רבה פרשה ט' :

חדושי הרד"ל

(ח) בלריות של זהב נתכות באש כצ"ל : (ט) כספם כו' • עיין בירושלמי סנהדרין פ"ז סוף ה"ז : (י) נטלו דינם והיה להם כו' • בירושלמי פ' חלק מוכח שהיא קושיא . וגרסינן ויהיה להם אלע"ה • ע"ש : (יא) זריבתם לחלוטין היתה • כד"א לצמיתות (ומתרגמינן לחלוטין) בחומו נדעכו מהו בחומו ברותחין • כ"ה ביק"ר כפ"ז • וכצ"ל : (יב) אין להם לעולם בכל אשר נעשה כצ"ל :

חדושי הרש"ש

הטעו לעבות הדבר • ויתנו אכרהם כו' כאשר נוה כו' : (ד) וחלק אין להם כו' • עמ"כ בכתב וצ"ל בעוה"ז כו' • והנה המדרש בעצמו מפרש והולך ע"ד בכל אשר נעשה תחת השמש שמש"כ לעיל פי"א אות א' : ר"ש

רש"י

קיים • לפיכך מעוף השמים ועד בהמה שלפי שהיו אוכלין בהמות שמנות בעטו בהקב"ה ויצאו לתרבות רעה : אסף עוף השמים ודגי הים • למה • לפי שהם הכשילום : ס"א • ומכניע בהלאות • הכניע והשפיל המתיונות ומקרע בכילאות (הוי לזנות לפי והריעות) : מתחילה קודם המבול היתה אימתן של בריות נופלת על העופות משום דכתיב ורדו בדגת הים ובעוף השמים (פ' בראשית) וכו' • עד כאן : כד הוה חד צייד • אומר לעוף לך והשמן עצמך ואחר כך שוב אלי והוא היה עושה כן : בלריות • אוצרות : אותן גרעינים שחורים • המעורבים בחטין שלועזים ניי"א כן אותן זוניא שנשתיירו בדור המבול ולכך קורין אותן זונייא שזנתה הארץ והוציאה שלא כדרכה • ע"כ : אילין זונייא מדרא דמבולא אינון • אותן זונין שעדיין נמצאין בתבואה כמעט • עדיין הן נשתיירו מדור המבול שעשתה כל הארץ זונין והיא כמו חטה דקה וארוכה וקורין אותה בלע"ז מוליין : ס"א : אמר רבי יוחנן משפט דור המבול שנים עשר חודש נטלו דינם ויהיה להם חלק לעולם הבא • חזר רבי יוחנן ואמר אי אפשר שיהא להם חלק לעולם הבא הלא הוא דכתיב בהם בעת יזורבו נצמתו בעת שנפל עליהם זרם מים בשעת המבול מאותה שעה היו נצמתין ונחלטין בגיהנם ושפיל נכיפיה דקרא וחלק אין להם עוד לעולם על דברת בני אדם על דבר אותו חטא שעשו בעולם : כי נחמתי כי עשיתים • וסמיך ליה ונח משמע אפילו מנח נחם הקב"ה על שעשאו והיינו התמיה מאחר שנתחרט ממנו למה לא שטפו עם האחרים אלא אפילו נח שנשתייר מהם לא היה ראוי לכך אלא שמצא חן בעיני ה' : הוא מצא • הטובה והחן מאת הקב"ה אבל הקב"ה לא מצא חן בעיניו דלא כתיב וה' מצא וגו' • ע"כ :

ס"א

מתנות כהונה

זיל ואשתמן כו' • הצייד חזר והניח אותו ואמר ליה לך והשמן עצמך ואחר כך חזור ובא אלי והעוף הזה הלך ועשה כן ומפני זה שמנו עבו ובעטו בהקדוש ברוך הוא : בלוריות • פירש הערוך חתיכות : הכל קראו תגר • הקדוש ברוך הוא והנביאים כמו שמפרש והולך : אלא למען יכרת • הכסף והזהב : באינש כו' • כאדם האומר ימח שמו של פלוני שהוציא בני לתרבות רעה כך יכרת הכסף שהוציא את בני לתרבות רעה : הטווס • פאפ"ו בלע"ז : זונין • פירש הערוך גרעינין שחורות הנמצאים בין החטים ובפירוש רש"י משמע שהוא הרגי"ן שעושין ממנו פת בארץ אשכנז והוא מין חטין ולכך נקרא זוני"ן על שם ותזנה הארץ : אילין זונייא כו' • אלו זונין הגדלין בין התבואה מן דור המבול ואילך נתגדלו ונשארו כך : [זריבתן להלטנית גרסינן] : זריבתם • כמו נריבתם כלומר שריפתם וכן פי' רש"י בספר איוב : לחלטנית • לחלוטין כמה דאת אמר לצמיתות ותרגם אונקלוס לחלוטין ורצה לומר ששריפתם היתה שריפה גמורה מן אש של גיהנם שאם שלנו אינו אלא חלק ממנו ובו קבלו עונשן ויש להם חלק לעולם הבא גם יש לומר מלשון אלוט ורוחחין ועיין זה בירושלמי בפרק חלק : גם אהבתם • מלתא באפי נפשה היא ועי"ל במדרש קהלת סוף סדר הנייתא : וחלק אין להם • גרסינן וסיומא דהאי קרא דגם אהבתם הוא על דברת כו' • אין זה לשון הכתוב אלא כעין פירוש הוא ובכתוב כתיב בכל אשר נעשה : והלק אין להם וכו' • נ"ל בעוה"ז אבל בעוה"ב יש להם כמו ר' יוחנן דעליה קאי [והכי משמע במדרש קהלת וע"ש] : אתמהא • אם נח מצא חן לפניו בצדקתו אבל עשה איך אמר נחמתי כי עשיתים על כלם ובפירש"י מצאתי דדרש סמיכות וי"ו של ונח כלומר נחמתי גם על נח [וכ"מ קצת לקמן ר"פ כ"ט ור"פ ל"א אבל ל' התמהא לא משמע הכי] : ארא שמצא חן •

משמע

יפה תואר

לנורך האדם ואם האדמה תמהה יגועו עמדו גם כל הו' ולפ"ז מפרשים המה את שכתוב כי השחית כל בשר וגו' זה האדם וכמו עדיך כל בשר יבואו • דאל"כ הלא גם הבהמה בהמתם גועו • ואפשר שר"י ור"פ חולקים בזה כי ר"י אמר אשר כל יציר נברא לתכליתו העצמי ולא בשביל האדם לכן מבקש במענו למאות שבה גם בכל הכי כמה שימהו גן הארץ • ור"ש סובר כי הכל נבראו בשביל האדם • ואם אדם אין גם אלה למה להם וכמענו : הה"ד אסוף אסף וגו' • זה קאי שכל על דברי ר"י בשביל שהמה הכשילו וכמ"ש : שלא יהיו אומרים לממונם הוא צריך • באמת אולת הוא ובלימה לחבוב כואת • אבל על דור שכל ופתי כמו דור המבול אין זר לנפל על מחשבותם הנתעות כמו אלה • ודריש את הכתוב אם לא נכחד על הכתוב שלפני זה והוא מלא בתיהם טוב • וז"ש אם לא נכחד הטוב הזה מלפניהם אז אמרו קימנו כי לממונינו הוא צריך • ולכן ויתרם כי המותרות שהם וזה הכסף והזהב אכלה אש כי נתנו בהם אשר השמיר ה' עליהם כדאיתא לעיל פכ"ה : אר"ע הכל קראו תגר כו' • הוא בא לחלוק על ר"א כי גם על דור שכל כדור המבול א"א נתבוב שיאמר שכל ת כזה נממונינו הוא צריך • אבל מפרש כי הכתוב מראה את כספם בשביל שהכסף היה גורם למכשול ולפוקה ומפרש את הכתוב אם לא נכחד קימנו או אין פחד לנגד עיניהם כי בטחו על חילם ולכן ויתרם אכלה אש : אף הארץ זינתה • ודורש על הארץ אשר היא נמותר כמו עם הארץ וכמו עלי עשור ועלי נבל דפי' עם אלו כלי הזמר • וכיון שהוציאה שלא ממין הנזרע לכן אמר שזינתה : נטלו דינם כו' • עי' בביאור הרי"פ ז"ל • ומ"ש דאמר ר"י הוא מדברי המדרש לפרש את דברי ר"י הנאמר לפני זה : גם אהבתם כו' • זה נמשך אלמעלה דבני דור המבול אין להם חלק לעה"ב וכמו"ש הכתוב וחלק אין להם עוד לעולם • ודריש את הכתוב גם אהבתם וגו' על דור המבול משום דכתיב לפני זה והמתים אינם יודעים מאומה ודרשו רז"ל על הרשעים שבחייהם קרויים מתים • וגם כתיב ואין עוד להם שכר כי נשכח זכרם • אשר אין להם חלק לעוה"ב • וזה לא שייך בשאר מתים רק על דור המבול שנמחה זכרם בלי זכרון • וקהלת מתפלא שם על רעת הרשעים איך לא ישימו לב לזכור את אחרית דור המבול אשר באה להם בשביל רעתם : לא שהיה כדאי כו' • ודורש נח איש צדיק תמים היה בדורותיו במ"ד כי רק בדורותיו היה צדיק וכדלקמן :

אינונימא

פירוש מהרז"ו

שחוט. והטובה אובדת באבדו • ודורש ע"פ מדה י"ז למה מאבד את כל מעל פני האדמה על שהכשילו את הרשעים : ז הלא נכחד קימנו • בפסוקים הקודמים האומרים לאל סור ממנו וגו' והוא מלא את בתיהם טוב • אם לא נכחד קימנו ויתרם אכלה אש ודורש המדרש מ"ש קימנו מלשון היקום אשר ע"פ האדמה הוא הממון • כמ"ש במ"ר פר' י"ח סימן י"ג והובא ברש"י סדר עקב על פסוק ואת כל היקום אשר ברגליהם והוא בפסחים קי"ח הובא ילקוט עקב שם : בתחילה אבד • כי אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחילה כמ"ש ויק"ר פר' י"ז סימן ג' באריכות • ואף שפסוק אם לא נכחד קימנו מאוחר לפסוק אשר קומטו בלא עת • יפרש ר"א שמ"ש אם לא נכחד פי' אם כבר לא נכחד קודם אשר קומטו או שיפרש על פי מדה י"ח שמאוחר שהוא מוקדם בתורה שזהו דרך הש"ס א"כ זהו הסדר האמתי • וכן בפסוק וימח את כל היקום והא"כ מאדם ועד בהמה ומעצמו מובן שתחילה בהמה ואח"כ אדם • אלא על שעיקר הגזירה על האדם לכך הקדימו • ומ"ש ויתרם אכלה את פירושו על נכסיהם וכמ"ש והניחו יתרם לעולליהם • וכאן מרומז הנכסים והממון בתיבת היקום ובאיוב מפורש יותר : בלוריות של זהב • פירש במוסף ערוך ערך בלר בלשון יון לבנה קטנה : הכל קראו תגר • כל הנביאים הזכירו כסף וזהב ועשרם לרעה וביותר על כסף וזהב שיצא עמהם ממצרים שממנו עשו העגל : ר' הונא ור' ירמיה • ירושלמי סנהדרין פרק ד' מיתות סוף הלכה ט' : אלא למען יכרת • ואם הפירוש על העצבים היה לו לומר למען יכרתו לשון רבים אלא דקאי על כספם וזהבם שהכשילום ומ"ש נתרות אין פירושו נתכות שאין זה אבידה גדולה אלא פירושו שנפרכות ונפזרות עד שנאבדו ולא יצא לכל • כמ"ש לנתר בהם על הארץ • ועל כן אמר ויתרם ולא אמר ותילם או ממונם כדי לדרוש ויתרם נתרות ע"פ מדה ממעל עי' לקמן פר' ע"ג סימן ט' נתור ככיה ומ"ניה : ח הבל קלקלו מעשיהם • דורש שעל כן עד בהמה ועד רמש וכו' על שכולם קלקלו מעשיהם על כן נענשו כולם ואבדו שאם בעבור חטאת האדם לבד לא היה ראוי שיאבדו אלא קניני אדם צאן ומקנה ועוף • אך לא חיות ועופות ורמש שאינם סמוכים לאדם כלל והם חבואים ביערות ועמקים והרים • אלא שבני אדם היו עוסקים בזה להזקיק ולחבר כל מין בשאינו מינו : הכלב אצל הזאב • נראה דעת המדרש שהשחתת בעלי חיים לא היה אלא כי אם במינים קרובים זה לזה במראיהם כמ"ש כדי שיכיר בין זאב לכלב הרי שיש לטעות וצריך הכרה וכן התרנגול והטווס מראיהם קרובים אך בסנהדרין ק"ח איתא מלמד שהרביעו חיה על בהמה ובהמה על חיה משמע כל המינים עם כל המינים בערבוביא • ואפשר דלא פליגי שהברואים בעצמם לא נזדקקו בעצמם אף בהשחתתם אלא במינים דומים אך בני אדם עשו עמהם כמבואר בגמרא : ט י"ב חודש • עדיות פרק ב' ס"ע ריש פרק ד' בהריכות ועיין גם כן החשבון לקמן סוף פר' ל"ג : ויהיה להם חלק לעוה"ב • גירסא זו לא יתכן שהרי משנה שלמה שנינו דור המבול אין להם חלק לעוה"ב סנהדרין ק"ז והעתקתי המשנה לעיל פר' כ"ו סימן ו' ופירשתיה ובברייתא בגמרא פליגי ר"ע וריב"ב אם יעמדו בדין אך ליכא למאן דאמר שיהיה להם חלק לעוה"ב • וכן הוא בהדיא בכ"ע ריש פרק ד' שם וכן הוא בהדיא לקמן פל"ב סי' ח' ויק"ר ריש פר' ד' • וכן הוא במדרש קהלת דר"י אית ליה שאינם לא חיים ולא נדונים ועל זה הביא שם מאמר ר' יוחנן כל טיפה כמו כאן לומר שעל כן אינם נדונים עוד ובירושלמי דפרק חלק איתא דב' מאמרים הם דמאר רשעים נדונים בגופם י"ב חודש ויש להם חלק לעוה"ב ודור המבול נדונו י"ב חודש ואין להם חלק לעוה"ב וכמ"ש לקמן וחלק אין להם עוד לעולם : מרתיחה בגיהנם • דעתו שמ"ש משפט דור המבול י"ב חודש היינו כמו כל הרשעים שמשפטן י"ב חודש בגיהנם וע"כ אין להם עוד דין אחר : בעת יזורבו נצמתו • בדור המבול מדבר כמ"ש לעיל סוף פר' כ"י שאיוב וחבריו באו לגלות מעשה דור המבול • וכל מה שכתוב באיוב שמדבר ברשעים מן הסתם מדבר בדור המבול • ופירוש הפסוק בעת יזורבו שזב עליהם המטר כמו מן מרזב נצמתו שנחלטו לאבדון עולם וכמ"ש ויק"ר פר' ז' סימן ז' כמה דתימא לצמיתות לקונה אותו ותרגם אונקלוס לחלוטין • וכן דרשו מ"ש אותו אצמית לחלוטין ועיקר הלימוד של החמימות של גיהנם מסיפא דקרא בחומו נדעכו ממקומם • וכמ"ש פר"א סוף פרק כ"ב א"ת בחומו אלא בחמימות • שבחומו משמע בחמתו וכעסו וא"כ הול"ל בחמתו על כן דורש • שלכן שנה לדרוש בחמימות : גם אהבתם • ועי' מדרש קהלת ועי' לקמן פר' ל"ה סימן ו' היכן מרומז שעבדו כוכבים : מקנאין להקב"ה • עי' מ"ש לעיל פר' כ"ג סימן ג' הואיל ומקנה ותבין כאן ועי' מ"ש ילקוט כאן סוף בראשית ביתר ביאור וכמו שהביא רש"י במדרש שם פרשה כ"ג בשם ברייתא דל"ב מדות ולא נמצא בברייתא שלנו : בכל אשר נעשה תחת השמש • על כל אשר עשו בחייהם תחת השמש על כן אבדו חלקם לעוה"ב : א"ר אבא בר כהנא • לקמן ריש פר' ב"מ וריש פרשה ל"א סנהדרין ק"ח ועי' לעיל פר' כ"ו סוף סימן ו' : ונח מצא חן

ידי משה

עולם היה מאה שנה והם אלפים שנה שמסורה קדמה : ויהיה להם חלק לעולם הבא • פירש פרש"י הוכיח מה שיש להם חלק לעוה"ב והקדים לומר שמשפטם היה בגיהנם י"ב חודש שנדונו בגיהנם שכל טיפה וכו' ובכל מקום שמצינו שאין להם חלק לעוה"ב הגיהנם כלה והם אינם כלים והואיל ובדור המבול היה רק י"ב חדש ולא יותר ע"כ שיהיה להם חלק לעולם הבא ע"כ שמעתי דפה"מ : וחלק אין להם • פי' אין יש להם בעוה"ז אבל בעוה"ב אין להם טענת דפום וצ"ל שהופך בדברי ר' יוחנן שיש להם עוה"ב : ונח מצא חן אתמהא • פי' ע"ד דאיתא בגמרא דיומא שבשביל צדיק אחד נברא העולם דכתיב וירא אלהים

פרשה כט א **ונח** מצא חן בעיני ה' · א כתיב (איוב כב) ימלט אי נקי ונמלט בבור כפיך · א"ר חנינא (א) אינוניתא אונקיא אחת היתה ביד נח · אם כן למה נמלט (ב) אלא בבור כפיך אתיא כההיא דאמר רבי אבא בר כהנא כי נחמתי כי עשיתים ונח · ב אפילו נח שנשתייר מהן לא היה כדאי אלא שמצא חן בעיני ה' שנאמר ונח מצא חן בעיני ה' : ב רבי סימון פתח (ישעיה סה) כה אמר ה' כאשר ימצא התירוש באשכול ואמר אל תשחיתהו כי ברכה בו · מעשה בחסיד אחד (ג) שיצא לכרמו בשבת וראה עוללה אחת וברך עליה · אמר כדאי היא העוללה הזו שנברך עליה כך כה אמר ה' כאשר ימצא התירוש באשכול וגו' : ג ג אמר רבי סימון שלש מציאות מצא הקב"ה · אברהם · דכתיב (נחמיה ט) ומצאת את לבבו נאמן לפניך · דוד · דכתיב (תהלים פט) מצאתי דוד עבדי · ישראל · דכתיב (הושע ט) כענבים במדבר מצאתי ישראל · איתיבון חבריא לרבי סימון והא כתיב ונח מצא חן · אמר להון הוא מצא הקב"ה לא מצא · והא כתיב (ירמיה לא) מצא חן במדבר (ד) בזכות דור המדבר · ומצאת את לבבו נאמן לפניך : ד (א) (ה) רבי הונא ור' פנחס ורבי חנין ורבי הושעיא לא מפרשין ר' יוחנן ורבי שמעון בן לקיש ורבנן מפרשין · רבי יוחנן אמר לאחד שהיה מהלך בדרך וראה אחד ודבקו עד היכן עד שקשר עמו אהבה · כך נאמר כאן חן ונאמר להלן (בראשית לט) וימצא יוסף חן בעיניו · ר"ש בן לקיש אמר לאחד שהיה מהלך וראה אחד ודבקו · עד היכן עד שהשליטו · כך נאמר כאן חן ונאמר להלן (אסתר ב) ותהי אסתר נשאת חן · רבנן אמרי לאחד שהיה מהלך בדרך וראה אחד ודיבקו · עד היכן עד (ו) שנתן לו את בתו כך נאמר כאן חן ונאמר להלן (זכריה יב) ושפכתי על בית דוד ועל יושבי ירושלים רוח חן ותחנונים · עד היכן עד שהיה יודע להבחין איזה בהמה ניזונת בשתי שעות ביום · ואיזו ניזונת (ז) בשלש שעות בלילה : ה אמר ר' סימון מצינו שהקב"ה עושה

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז מ"ז כל הענין · ילקוט איוב רמז תתק"ח · ב סנהדרין דף ק"ח · לעיל סוף פרשה כ"ח · ולקמן פרשה ל"א · ג ילקוט הושע רמז תקכ"ח · וילקוט נחמיה רמז אלף ע"א ב.

חדושי הרש"ש

(א) ר"ה כו' לא מפרשין · ר"ל גם הם פליגי בפלוגתת ר"י ורשב"ל ורבנן · אך לא נתפרש מי הוא האומר כך ומי הוא האומר כך אבל פלוגתת ר"י ורשב"ל ורבנן נתפרשו · וכזה תפרש ג"כ הא דלקמן פל"א · אא

חדושי הרד"ל

(א) אינוניתא אונקיא אחת · במ"כ גי' הערוך אין תתייא אונקיא כו' · ונ"ל לגירסא זו פירושו באם שימצא ויביא · וכלומר שמפרש אי נקי בלשון דהא שהוא נקי והיינו שצריך לחפש ולמצוא הזכות שלו כי מעט הוא מאד · ולגי' ספרים שלנו נ"ל דגרסינן עינוניתא כע' ור"ל שהדבר צריך לעיין יפה אם הוא נקי כמו וכן אין לו פיין עליו : (ב) אלא בבור · כפיך נקראת מדת דינו יתברך כמ"ש כפך מעלי הרחק וכור כפיו הוא מדה"ר : (ג) שילא לכרמו בשבת · לגי' הספרים נ"ל דנקט בשבת שאע"פ שהיא מחוברת ואין יכול לתולשה בשבת · מ"מ מברך עליה (וברכה זו היא ברכת שהחיינו שמברך על הראיה כדאיתא בירושלמי דפסחים פ' בתרא ע"ש) · אך יותר קרוב שתיבת בשבת ט"ס כאן ונשתבשו לכותבה מן המעשה דאיתא חסיד שילא לכרמו בשבת בויק"ר פל"ד : (ד) בזכות דור המדבר ומצאת כו' · מצא בזכות נמשך גם על ומצאת את לבבו והוא כמו ד"א נומר בזכות אברהם : (ה) ר"ה כו' · לא מפרשין כו' מפרשין כו' פירוש רב הונא וחבירו היו בונים הדבר כזה מעמים דר"י ורשב"ל שמעתא חד אמר וחד אמר ולא מסיימי הי מינייהו אמר כן ורבנן מפרשין ושונין בהדיא דברי כל אחד · כ"ה פירוש לשון זה בירושלמי וכ"ד : (ו) שנתן לו את בתו · נ"ל פירש המשל כאן שהסכים עליו רוה"ק · וזהו כמ"ש במדר"ק אנא אני שואל בתו של מלך · וזהו ושפכתי רוח חן שהוא נבואה ורוה"ק · וסיפא דמפרש כו' עד שהיה יודע להבחין כו' : (ז) בג' שעות בלילה · בילקוט איתא ביום · ועיין בסנהדרין (ק"ח) בריה שדרכה לאכול ביום כו' בלילה כו' :

כעבור

מתנות כהונה

מעמפ לפניס מבורת הדין דוגמת שאחז"ל חן אשה על בעלה חן מקום על יושביו אף על פי שאינו כדאי :

פרשה כט אינוניתא · מצאתי בפירש"י מיעוט אוזן זכות · ור"ל מדה קטנה של זכות כד"א משה אודנא ומוערא אבהרא ובערוך ערך תתיא גרס אין תתיא אונקיא וכו' ופירושו פחות מאונקיא אחת של זכיות היו בידו התיא תחת הא' מובלעת ורבי משה כלפו ז"ל היה אומר אין תניא אונקיא פי' שתי אונקיות של און היה ביד נח עכ"ל · תניא שנים מלשון תניין און כד"א עמל ואון ובילקוט לא גרס ליה כלל : אונקיא אינקי דרש נוטריקון אונקיא והוא משקל קטן שבמשקלות : למה נמלט · ממי המבול אל : בבור כפיך · נקיון כפים של הקב"ה שנטה אליו חן וחסד וכדמפרש ואזיל : אתיא · הא' זה שאמר שנח ניצול רק בחסדי הש"ת : [כי נחמתי כו' · ע"ל פ"פ כ"ח] : כה אמר ה' וכו' · ופסוק זה מדבר בנח כמו שתרגם המתרגם כמה דאשתכח נח זכאה בדרא דטופנא ואמרית דלא לחבלותיה בדיל לקיימא עלמא מיניה וכו' ופי' שם רש"י הפירוש זה נח שהיה מתוק כאשכול בדור המבול · ומצאתי בפירש"י ברכה הוא לא כתיב אלא בו בזכות הצדיקים שיעמדו ממנו וכך הם דברי רבי סימון בסוף הפרשה : לא מפרשין · אין חולקין על דברי ר' סימון האומר שנח לא ניצול בזכות עצמו ור' יוחנן כו' פליגי וכדמפרש ואזיל וכן תמצא לקמן פ' ל"א ונראה דה"ג ר' יוחנן ורשב"ל ורבנן מפרשין · דלקמן מביא גם כן דברי רבנן : ודבקו · מדבקו אליו ומתחבר עמו : וימצא יוסף כו' · וזה היה חן והאהבה התלוי בחכמתו וכשרון מעשיו וכן היה חט של נח : עד

רש"י

פרשה כט ס"א אינוניתא · מיעוט אוזן זכות שהיה לו לנח אונקיא וכו' · ע"כ : אונקיא · משקל אונקיא של זכות א"כ למה נמלט בבור כפיו של הקדוש ברוך הוא שרצה הקב"ה להצילו כדי להעמיד העולם ממנו : כאשר ימצא התירוש באשכול · תרגם רבי יונתן כמה דאשתכח נח לדיקא בדרא דטופנא : ואמר אל תשחיתהו כי ברכה בו · ס"א · כי ברכה הוא לא נאמר אלא בו מלמד שלא רצה הקב"ה להשחיתו בשביל הצדיקים שעתידין לעמוד ממנו ע"כ : ס"א · לא מפרשין · כלומר אין נותנים חילוק בין מציאתו של נח למציאת דוד וישראל שאף על פי לא תלה הכתוב מציאתו של נח בהקב"ה כמו שתלה במצאתי דוד עבדי במצאתי ישראל אף על פי כן צדיק גמור היה נח ואין צריך ליתן חילוק במציאות : רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש מפרשין · כלומר ודאי לא היה נח כדאי ואין מציאותו כמציאת דוד וישראל : לאחד שהיה מהלך בדרך וראה אחד · כלומר פגע באדם נכרי שלא הכירו אלא מתוך שהיה מהלך יחיד ריחם עליו ונטפל לו : דבקו עד שקשר עמו · ולא מפני טובתו של נכרי נטפל זה אצלו אלא מפני טובתו של נכרי נטפל זה אצלו אלא מפני טובתו של זה שמצאו · כך הקב"ה לא ריחם על נח מפני טובתו וחסידותו אלא מפני חסידותו וטובתו של הקב"ה שרצה להעמיד העולם ממנו : ר"ש בן לקיש אומר · רבי יוחנן ורשב"ל כולם שוים בדעת אחת שלא היה נח כדאי אלא

פירוש מהרז"ו

אתמהא · שכל הפסוק מיותר שהרי בסדר נח הסמוך מפורש הכל באריכות · גם הוי"ו של ונח משמע שמוסיף על ענין הראשון · על כן דורש שמ"ש כי נחמתי כי עשיתים ונח שגם נח בכלל כי נחמתי וא"כ מ"ש מצא חן הם ב' כ"מ מדה ט"ו והכריע ע"פ מדה ט' · אלא שמצא חן וזהו שאמר לא שהיה כדאי אלא שמצא חן :

פרשה כט סימן א ימלט אי נקי · שהוא ספר איוב מדבר ברשעי דור המבול כמ"ש לעיל סוף פר' כ"ו · ופרשה זו בפרט נדרשת על דור המבול ובסוף הפרשה כתוב ימלט אי נקי ונמלט בבור כפיך · והיינו שהרשעים שזכר תחלה לא נמלטו ונאבדו במים שנהר יוצק יסודם · אך מלט לאי נקי משמע אין נקי שלא היה נקי ולדיק וכמ"ש ונקי ולדיק אל תהרוג · ויקשה שמאחר שמפורש בתורה שלא נמלט כי אם נח ועליו מפורש שהיה לדיק ואיך אמר שאינו נקי · ע"כ דורש ע"פ מדת גורעין ומוסיפין ודורשים ומדת ממעל אי נקי אינוניתא בלשון ארמית בלא הקוף ודורש ג"כ עם הקוף אונקיא בפירוש אינוניתא אונא הקטנה של הריאה שהוא דבר קטן וכן אונקיא פירושו ג"כ דבר קטן משקל קטן · ובילקוט כאן וילקוט איוב אינו גורס אינוניתא אלא אונקיא והוא חיבור של השני תיבות אי נקי שאין פירושו שאינו נקי לגמרי שא"כ לא היה נמלט אלא פירושו שהיה לדיק קטן בזכיותיו מועטין ועל זה אמר ונמלט בבור כפיך שהפסוק מתמה ונמלט מאחר שזכיותיו מועטין איך נמלט הרי לא היה כדאי אלא בבור כפיך בצדקתו של הקב"ה ועיין במוסיף ערוך ערך התיה שמביא עוד פירוש אחר שבלשון יוני אי אחד נקי יונק ופי' יונק אחד פי' לדיק קטן אחד הוא נח : אתיא כההיא · לעיל סוף פר' כ"ח : ב התירוש באשכול · הוא ד"א על פסוק ונח מצא חן · ופי' שבאשכול שלם לא מצא אלא ענב ותירוש אחד וכרם כזה כדאי להשחיתו אך בעבור שהיה בו ברכה בענב ותירוש האחד אמר אל תשחיתהו · וכמעשה של החסיד ומגודל חסידותו חשב אותה העוללה היא גרעין ענבה אחת שאינה טובה לטובה רבה ונתן להקב"ה הודאה עליה שכל יש הוא טוב מהאין ולא צריך לאכלה בשבת שהרי היתה מחובר אלא נתן הודאה ושבח כן הענין אצל נח ועליו כתוב כאשר ימצא התירוש וכמ"ש המ"כ בשם התרגום : בך כה אמר ה' · הוא ע"פ מדת ממשל על נח מסוף הפסוק כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הכל · והרי זה בא ללמד ונמצא למד מדה י"ב שנח שהוא התירוש ובא ללמד על עבדי ונמצא נח למד מהם שהיה ראוי ג"כ להשחיתו ולא נשחת וזהו ונח מצא חן : ג ג' מציאות · ילקוט במקומות של הפסוקים בהושע ותהלים ונחמיה · ופי' במ"ר פר' ב' סימן ו' ומש"ם וכוונתו לדרוש ד"א על ונח מצא : אברהם · כי העולם נחלק לג' חלקים שני אלפים תוהו שני אלפים תורה ושני אלפים ימות המשיח ובימי אברהם כבר כלו שני אלפים של תוהו כי עד המבול אלף ותרנ"ו ומהמבול עד הפלגה עוד ש"ת שנה ואז היה אברהם בן מ"ח שנה נמצא חסר עוד ד' שנה הרי בשנת נ"ב לאברהם נשלמו השני אלפים של תוהו וכמ"ש בתד"א · והתשבון עיין לעיל פר' ל"ו סימן ג' ורצה הקב"ה להתקרב אל העולם ולהתחיל שני אלפים תורה · ועי' לקמן סוף פר' ל' בענין הלך במבואות האפילות אף שלא מצא צדיקים ומצא את אברהם שהיה ראוי מעצמו · וכן ישראל שהיו הזמן ראוי שהגיע התורה ומצא את ישראל ראוים לקבל וקבלוה באהבה רבה וכן דוד שהגיע העת של מלכות יהודה ומצא את דוד שהיה ראוי מעצמו : והכתיב מצא חן · והם ישראל שמצא חן במדבר והם מג' מציאות הנ"ל שחושב שמצא הקב"ה אעפ"כ כתוב עליהם מצא חן וכן נח שכתוב עליו מצא חן יש לחשבו ג"כ בין המציאות ויחשוב ד' מציאות · ותירץ שכך פי' הפסוק אלא דורו של ירמיה חן בזכות דור המדבר בדורו של ירמיה לא היו טובים ומצאו חן ולא הקב"ה מצא אותם וכן נח · וכמ"ש ברים ירמיה מענין דור המדבר זכרתי לך חסד נעוריך וגו' כל הענין : ומצאת את לבבו · גם מצאו דור של ירמיה חן בזכות אברהם שכתוב אצלו ומצאת וא"כ חסר ב' תיבות ובזכות אברהם · ומדרש עם פי' נזר הקודש הביא נוסח אחר שאינו גורס כאן פסוק זה : ד לא מפרשים · שסוברים שמ"ש מצא חן כפשוטו וכל"ל שלא היה כדאי להנצל אלא על שמצא חן ואינם דורשים גז"ש כמו ר"י ור"ל ורבנן · ועיין לקמן פר' ל"א סימן י"א בלשון הזה : שהיה מהלך בדרך · על שהלך בדרך לבדו והיה מצטער שאין לו צוותא ופגע באדם אחד לצוותא וקשר עמו אהבה אף שלא היה כדאי לזה בשם מצא אותו בעיר לא היה מדבר עמו · כך נח מצאו הקב"ה בדור של תוהו וקשר עמו אהבה · ואף שלא היה ראוי · עכ"ז האהבה והבדים שקשר עמו היה כמו אם היה ראוי לזה : וימצא יוסף חן · ויפרתהו וכן נח את האלהים התהלך נח : נושאת חן · ועי"כ נעשית מלכה שולטת במדינתו · וכן נח נעשה שליט על כל ברואי תבל ואח"כ נעשה אביהם של כולם : בתו · היינו רוח החכמה רוה"ק והתורה שנקראת בתו של הקב"ה כמ"ש והיה אצלו אמון וכו' כל הענין · וכמ"ש לעיל ריש פר' א' שמ"ר ריש פר' ל"ג וכמ"ש בשי"ר פסוק א' הריני שואל בתו והכל בכלל · ועי' עוד שמ"ר פר' למ"ד סימן ה' על פסוק וכי ימכור איש את בתו ע"ש בארוכות שדורש על התורה · וג' דרשות אלו ע"פ גז"ש מתיבת חן שלא פירש מה כוונת בחן שמצא שאם על שהצילו מהמבול זה מפורש בתורה על כן דורש שבתיבת חן עצמה מפורש מה מצא והכוונה : עד היכן · פי' עד היכן הגיע מעלתו

יפה תואר

אינוניתא אונקיא · אונקיא הוא קרס ברזל העומד על הפנס נתתוב עליו דבר הנשקל וכמו שכלים פי"ב מ"ב (לפי גירסת הרמב"ם והר"ש) וז"ש כי היה גם לנח אונקיא ותרגמית קנא נתתוב על השלם וניצול רק במדת הרחמים : שלש מצות מצא הקב"ה כו' · מציאה הוא דבר שבא בהיסח הדעת · ולכן נחשב אברהם למציאה כי הכיר את בוראו ונבדל ממשפחתו ומבני עמו · גם דוד לא היה מוכן כלל למלוכה וישי אביו דחהו מאתו · ורק הקב"ה לקח אותו ממכלאות צאן ומצא אותו מובחר למלוכה · וכן ישראל אשר נשקעו בגילולי מצרים · ולא למדו דעת כי טרודים היו בעבודת פרך ובכל זאת הוכשרו לקבל את התורה · ומקשה שלא גם נח בדורו נחשב למציאה · ומשני כי הקב"ה לא מצא אותו זך וישר כחפצו : ר' הונא ור"פ ור"ח ור"ה לא מפרשין כו' · פי' כמה לא ידעו לפרש את הכתוב ונח מצא חן אך ר"י ורשב"ל ורבנן ידעו לפרש וכמו שמפרש דברי כל אחד ואחד ור"י מפרש כי נח אף שהיה צדיק מ"מ תמכהו ה' להשלים צדקתו וכמו שדרשו על את האלהים התהלך נח · ואחר שתמך בידו והשלים אז מצא חן בעיניו וקשר אהבה עמו לעד · ורשב"ל סובר שהוא בעצמו היה כדאי להתקשר עמו באהבה גמורה אך הוא עוד הוסיף למצוא חן כי עשה עמו חסד והשגיחו על שכל כדכתיב ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ וגו' · אשר המורא הזה סובר בהצלת דור המבול · ורבנן מוסיפים כי החסד היה שהוסיף לו חכמה ודעת · (ועי' בביאור הרי"פ בשם היפ"ת) וכל אחד מבקש ראיה מכתוב לפירושו בכתוב ונח מצא חן · לר"י דמפרש מצא חן על אהבה מביא מיוסף דכתיב וימצא יוסף חן בעיניו · ופירושו אהבה כי לא נוכל לפרש שלטון וממשלה וכדכתיב ויפקדהו על ביתו · דהא עדיין נשאר עבד לאדוניו · ורשב"ל מפרש מצא חן להשליטו מביא מאסתר דנשאה חן בעיני אחשורוש וימליכה תחת ושתי וישם כתר מלכות בראשה ורבנן מפרשי מצא חן לחכמו ולתת בו רוח דעת מביא לראיה מקרא ושפכתי וגו' רוח חן ותחנונים אשר פירושו רוח דעת ותבונה לפקוח עיניו לדעת את אשר לא ידע מראש : מצינו שהקב"ה עושה

ידי משה

אלהים את האור כי טוב ואם כן אם היה נח צדיק גמור מאי כי נחמתי וגו' שלא ראוי שעולם לביות נכרת בשביל צדיק א' לזה אמר אלא אפילו נח כו' פי' שלא היה נח צדיק גמור ודו"ק : ומצאת את וגו' ר' הונא ורבי פנחס לא מפרשין · פי' שאין מחלקין בין מציאה שנאמר גבי אברהם למציאה שנאמר גבי נח ור"י ור"ל ורבנן מפרשין · פי' שיש חילוק ולזה הביא ר"י משל לאחד וכו' פי' שואל והיה הולך יחידי וראה אחד ודיבקו ותבא זה חיבב אותו כמו כן נח לפי שהיו כולם חטאים והוא אף שלא היה צדיק כל כך אבל מקום הואיל והיה יחיד אהב וחיבב אותו הקב"ה כדאיתא לעיל ונח מצא חן שלא היה כדאי אלא שמצא חן ודו"ק : רב הונא כו' לא מפרשין כו' פי' רש"י אין חילוק בין נח לדוד וישראל · רבי יוחנן ט' מפרשין ר"ל שחלוקים בין נח לדוד וישראל · ומציאה

פי'

חסד עם האחרונים בזכות הראשונים · ומנין שהקב"ה עושה עם הראשונים בזכות האחרונים · ונח מצא חן בעיני ה' · באיזו זכות בזכות תולדותיו:

סדר תולדות נח

פרשה ל א אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים · הה"ד (משלי י) כעבור סופה ואין רשע וצדיק יסוד עולם · (א) כעבור סופה ואין רשע · זה דור המבול · וצדיק יסוד עולם · זה נח · [א] (שם יב) הפוך רשעים ואינם ובית צדיקים יעמוד · הפוך רשעים ואינם זה דור המבול · ובית צדיקים יעמוד · זה נח הה"ד אלה תולדות נח · ד"א אלה תולדות נח · [ב] כתיב (איוב יד) בית רשעים ישמד · ואהל ישרים יפריח · בית רשעים ישמד · זה דור המבול · ואוהל ישרים יפריח · זה נח: **ב** ד"א אלה תולדות נח · כתיב (שם כד) [ג] קל הוא על פני המים תקולל חלקתם בארץ · לא יפנה דרך כרמים · (ב) קל הוא על פני המים · גזרה שנגזרה עליהם שיאבדו במים · (ג) תקולל חלקתם בארץ · כלומר מי שפרע מדור המבול כל כך למה לא יפנה דרך כרמים · [ד] שלא היתה כוונתו (ד) אלא למטעת כ מים · אבל נח לא היתה כוונתו אלא להפרות ולהרבות בעולם ולהעמיד בנים שנאמר אלה תולדות נח: **ג** אלה · א"ר אבהו [ה] בכל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים · ואלה מוסיף על הראשונים · כאן שנאמר אלה פסל את הראשונים · דור המבול: **ד** אלה תולדות נח נח · א"ר אבא בר כהנא [ו] כל מי שנכפל שמו יש לו בעולם הזה ויש לו בעולם הבא · אתיבון ליה והכתיב תרח תרח · א"כ יש לו חלק בעולם הזה ולעולם הבא · א"ל אף היא לא תברא · דא"ר יודן בשם רבי אבא בר כהנא (בראשית טו) ואתה תבוא אל אבותיך בשלום · בשרו שיש לאביו חלק בעוה"ב (שם) תקבר בשיבה טובה · [ז] בשרו שישמעאל עושה תשובה: **ה** א"ר תולדות נח נח · [ח] אתמהא · לא הוה צריך קרא למימר · אלא אלה תולדות נח שם · אלא (ה) נייחא לו · נייחא לעולם · נייחא לאבות נייחא לבנים · נייחא לעליונים · נייחא לתחתונים · נייחא בעוה"ז · נייחא לעולם הבא: **ו** אלה תולדות נח · הה"ד (משלי יא) פרי צדיק עץ חיים · [ט] מה הן פירותיו של צדיק · מצות ומעשים טובים · ולוקח נפשות חכם · שזן ומפרנס כל י"ב חדש בתיבה · אחר כל השבח

מסורת המדרש א ילקוט משלי רמז תתקמ"ח · ועיין תנחומא סדר נלבים סי' א' · ב ילקוט משלי רמז תתק"כ · ג ילקוט איוב רמז תתק"ט · ד סנהדרין דף ק"ח · ירושלמי יבמות פרק ו' הלכה ב' · ה עיין לעיל פרשה י"ב וש"נ · ו לקמן פרשה ל"ח · שמות רבה פרשה ב' · תנחומא סדר שמות · ז בבא בתרא דף ע"ז · לקמן פרשה נ"ט · ח ילקוט כאן רמז מ"ח · ט ילקוט משלי רמז תתקמ"ז · תנחומא סדר זה סימן ה':

חדושי הרד"ל

(א) כעבור סופה כו' · זה דור המבול · וכן כל אינך קראי דמייתי נזכר בהם מפלת רשעים וקיום צדיקים אח"כ · לכן דרש להו בדור המבול שכשנאבדו דו"ה עמד להפרית נח בעולם וכך דרשא דעבור סופה יש לכמוך עוד דקאי על ירידת גשמים של מבול שהיה ברוח סופה ויש לרמוז עוד כעבור סופה כשהעביר ה' רוח על הארץ וילכו המים אז צדיק יסוד עולם שניצל נח ליסוד עולם: (ב) קל הוא כו' · כמ"ש בחלק שהקפן ע"פ מים כזיקין: (ג) תקולל חלקתם · מי שפרע כו' עיין מ"כ · ולשון חלקתם שזה מנת חלק רשעים ליקח מהם קללה בארץ: (ד) אלא למטעת כרמים · ובייס בירושלמי (יבמות ס"ו) שלא היו בעילתן לשם בנים · וצ"ל כאן שלא היתה כוונתם למטעי כרמים שהוא בנין העולם וישובו: (ה) נייחא · סיפך ויתעצב אל לבו תהלה (ולאותיות נח הוא גייחא) וע"י היה נייחא לכביכול משעצבון · כמ"ש וירח ה'

רש"י

אלא זה ממשיל משל שהקדוש ברוך הוא אהבו עד שנתן לו כחו וזה אומר עד שקשר עמו אהבה ע"כ:

פרשה ל כעבור סופה ואין רשע זה דור המבול וצדיק יסוד עולם זה נח · שנאמר ויעבר אלהים רוח על הארץ וישוכו המים · וככר היו אבודין מן העולם וכן בשעה שירד לכן מטר אי אפשר שלא עברה עמו סופה וסערה שאין מטר בלא רוח: קל הוא על פני מים · גזרה נגזרה שיאבדו במים שקל הוא לשון גזרה וכן הוא אומר בדניאל קל מן שמיא נפל · קל לשון קול כלומר בת קול ירדה מן השמים וגזרה: תקולל חלקתם בארץ · הדורות עתידין לומר מי שפרע מדור המבול יפרע ממי שאינו עומד בדבורו וכל כך למה לא יפנה דרך כרמים לא היתה כוונתם למטעת ליטע אשה: לא היה צריך קרא למימר אלא אלה תולדות נח שם · כמו שנאמר במקום אחר אלה תולדות יעקב יוסף אלה תולדות יצחק בן אברהם וכאן הוא אומר אלה תולדות נח אינו חושב תולדות אלא הולך ומחשב מעשה דור המבול: ס"א · אלא נייחה לו וכו' כדכתיב לעיל פרשה כ"ה: נייחה לו · שניצל מפורענות נייחה לעולם שנתקיים בשבילו ונייחה לאבות לדורות הראשונים שהיו המים עולים ומציפין אותן בתוך קבריהם וכיון שבא נח פסו: נייחה לבנים · פרה לא היתה נשמעת לחורש ותלם לחורש עד שבא הוא וחזר העולם לקדמותו: נייחה לעליונים · שבתחלה היו מקטרגים בכל יום ואמרו יפה אמרו הראשונים מה אנוש כי תזכרנו וכיון שבא הוא נחו מקיטרוגם: נייחה לתחתונים · שמכל אשר נשמת רוח חיים באפו בזכותו זכה לעולם הזה וזכה לעולם הבא:

מתנות כהונה

היכן · הגיע נטיית חנו של נח: עם האחרונים כו' · שנאמר וזכרתי להם ברית ראשונים וגו': בזכות תולדותיו · סמיכות פרשיות קדרים ונח מצא חן בזכות אלה תולדות:

פרשה ל [יסוד עולם גרסינן]: [ס"ג יעמוד זה נח הה"ד אלה תולדות]: מי שפרע כו' · כך מקללין למי שאינו עומד בדיבורו הרי שנתנס השם לקללם בארץ: אלא למטעת כו' · ונח לא כן עשה לפיכך קל הוא וגו' שניצל בתיבתו ושוב מפרש אלא מה היתה כוונתו להעמיד תולדות כמאמר ה' ית': פסל את הראשונים · שלא היו אלו כיוצא בהם: לא תברא · פי' הערוך אינו סבר וקושיא לדברי: ה"ג אלה תולדות נח נח אתמהא · דמשמע נח הוא עצמו תולדות נח ומשני נח האחרון פירושו לשון מנוחה וכדמפרש ואזיל: נייחא לאבות · כדלעיל פ' כ"ה שהמים היו עולים פעמים בכל יום ומציפין אותם בתוך הקבר וכשנולד נח מצאו מנוח וכן פירש רש"י ז"ל: נייחא לבנים · שנחו מטורח המחרישה כדלעיל פ' כ"ה: לעליונים · שקטרגו מה אנוש כי תזכרנו ובצדקת נח נתנחמו או ע"ש שעשה נחת רוח ליוצרו: מצות ומעשים טובים · וכן אמר כאן אלה תולדותיו של נח שהיה איש צדיק: ס"נ ביקוש ומפרנס כל הבריות

נח

יפה תואר

חסד עם האחרונים בזכות הראשונים · כדכתיב וזכרתי את בריתי יעקב וגו' וכן ועושה חסד לאלפים וכן שומר הברית והחסד לאהביו ולשומרי מצותיו לאלף · וממה דסמיך ונח מצא חן אי אלה תולדות נח יליף נ"כ כי הקב"ה עושה חסד עם הראשונים בזכות האחרונים · והא דאמרינן בפ' חלק ברא מזכה אבא ואין אבא מזכה ברא · ופה פשיטא ליה שעושה חסד עם האחרונים בזכות הראשונים · דהתם מיירי כמו בישמעאל ועשו שסרו מדרכי אבותיהם · ונתקו את קשר הקורבה אשר בין אב לבן · אבל אם מחזיקים הם בברית אבותיהם וקשרו בהם כבן לאב פשוט הוא דזכות אבותם עומדת להם:

כעבור סופה ואין רשע זה דור המבול · דריש את המקרא כי הרשע יעבור כסופה · והצדיק ישאר ליסוד עולם אשר ממנו התבל יבנה · ולכן מקדים פה לספר אלה תולדות נח נח איש צדיק וגו' · אשר לכאורה אין זה מקומו כיון דבא לספר רשעת הרשעים ומשחתם אשר בעבורם בא המבול למחות את כל בשר מפני הארץ · למה מספר לפני זה את תולדות נח · אבל שהכתוב מספר כיון דנמצא צדיק אחד אשר ממנו יבנה התבל לכן נאבדו הרשעים בסופה ובסערה · וכן שהכתוב הפוך רשעים ואינם מדרים בתנחומא פ' נצבים כי כאשר יהפוך ה' במעגלי הרשעים וירא כי אין בהם מתום יכלם ואין בהם תקומה · דור המבול וימח את כל היקום · וכדלעיל פ' כ"ז שלא מצא הקב"ה זכות בדור המבול אבל הצדיקים אם יהפוך במעשיהם אז גם אחרי נפלם יקומו · וזה נח אף כי גם הוא לא מצא חן בעיני ה' כדלעיל מ"מ מצא בו הקב"ה זכות להעמידו שנית אחרי שהסגרו בתיבה שנים עשר חדש: ואהל ישרים יפריח זה נח · פי' לכן בא יפריח בהפעיל ולא יפרח בקל · כי הישרים מביאים הצלחה גם לבניהם אחריהם · ומתרץ בזה למה בבואו לספר תולדות נח שם חם ויפת מקדים לספר כי נח היה איש צדיק יען כי בצדקתו זכה להפרית גם הצלחת בניו: ד"א אלה תולדות נח כתיב קל הוא וגו' · גם הוא בא לתרץ למה כתיב מקודם אלה תולדות נח וגו' ויולד נח וגו' · ומתרץ כי בני דורו לא חפצו להוליד בנים וכדיליף מן לא יפנה דרך כרמים · כי שעמדת בנים הוא כמשע כרם אשר בניו הם כשתילי זיתים · ושמה חפצו רק למלאות תאותם · אבל נח היה איש צדיק ויולד נח וגו' כי חפצו היה לבנות העולם ולהוליד בנים: מי שפרע מדור המבול · ואע"ג דמשנה איתא גם מדור הפלגה · וכגמ' איתא ומאנשי סדום והמצרים · מ"מ יסוד הקללה הוא דור המבול ומכיון שמתחיל מדור המבול מזכיר ג"כ אחר הפושעים: וכל כך למה כו' · עי' לקמן פ' ל"ב סי' ז' הם הטאו בגלגל העין כו' · וגם כאן הכוונה וכ"כ למה לידון במים ומשני משום שלא היתה כוונתם אלא לזנות לכן נענשו במים מדה כנגד מדה וכמ"ש שם: כל מי שנכפל שמו כו' · זה אינו מבין למה דאמרינן בשמ"ר פרשה ב' משה משה לשון חיבה לשון זירוז ע"ש וכן הוא באברהם יעקב ושמואל · דשם נכפל השם בענין אחד · אבל נח נח חד דבק עם אלה תולדות וחד עם איש צדיק · וכן הוא גבי תרח: דא"ר יודן בשם ראב"כ · זה הוא מדברי המדרש כי ראב"כ לא יביא ראיה לדבריו מדברי עצמו · וכן יתפרש פעמים רבות במדרש · כי המדרש מביא ראיה מדבריו לחזק את פירושו: נייחא לאבות נייחא לבנים · פי' כי בזכות נח הבטיח הקב"ה שלא יביא עוד מבול על הארץ ובזה ימצאו בניו מנוחה וכן נייחא לעליונים פי' כי בתוך י"ב חודש של ימי המבול לא שמשו המזלות ואח"ז מצאו מנוחה לעשות את רצון קונם וכי נייחא לעוה"ז נייחא לעוה"ב פי' שבניו

פירוש מהרז"ו

חכמתו עד שהיה יודע ומשיג בכח התורה והחכמה שבפי כל יצור · וכמ"ש אצל שלמה וידבר על הבהמה ועל העוף ועל הרמש וכו' וכמ"ש במדרש תהלים י"ט על פסוק מי יספר שחקים בחכמה בחכמת התורה · וזהו כמו"ש בהב"ג חכמת אסטרלוגיא של חכמת כוכבי שמים על ידי חכמת התורה · ועיין מזה ד"ר פר' ח' סימן ו' מש"ש: **ה** בזכות תולדותיו · דורש סמוכין שלכך סמך ונח מצא חן לפסוק אלה תולדות נח שבזכות תולדות נח מצא חן ונמלט שלא בעבור בנין העולם לבד היה ראוי שימלטו תולדותיו לבד ולא הוא שאמו שהרי לא אוליד עוד אחר המבול אלא כלל:

סדר נח פרשה ל סימן א כעבור סופה · כבעבר סופה וסערה במבול כמ"ש לעיל פר' כ"ז ריש סימן ג' ולקמן פר' מ"ט סי' ה' גז"ש שמה שהיה בסדום היה במבול ובס פר' מ"ע סוף סימן ו' מבואר שאצל סדום היו סערות וכפי טבע העולם שלפני כל גשם יש רוח ואין רשע שע"י זה נאבדו כולם · ואז וצדיק יסוד עולם · כמו יסוד זה שאף שכל הבית נופל ברוח היסוד נשאר קיים · כך נח נמלט ולא די שנמלט בעצמו אלא גם ביתו · ועל זה הביא עוד פסוק הפוך וגו' ובית צדיקים ובית יש לו ג' משמעות בית ממש בדר בו זה התיבה · ביתו זו אשתו · והמשפחה נקראת בית · וגם אח"כ יציץ ופרח תנובת העולם וע"ז הביא הפסוק הג' ואהל ישרים יפריח: **ב** גזירה שנגזרה עליהם · כמ"ש סנהדרין ק"ח מלמד וכו' ואם לאו וכו' את המבול ומקפה את נבלתכם על המים כזיקים שנאמר קל הוא על פני המים · וכן הוא בהדיא בתד"א ברים פר' ל"א · ומהו עונשן בעוה"ז הקב"ה הציף אותן על פני המים כמו זיקים שנאמר קל הוא על פני המים: תקולל חלקתם בארץ · בגמרא שם · ולא עוד אלא שלוקה מהם קללה לכל באי עולם · וכמו שתקנו חז"ל להשביע מי שפרע: אלא למטעת כרמים · כמ"ש בירושלמי יבמות פרק ו' הלכה ה' · א"ר יודן בן פזי בין שורותם יצהירו ולא יפנה דרך כרמים שלא היתה בעילתן לשם בנים · ודברים סתומים הם · ופירושו נדרש ע"פ מדה ט"ו בכ"מ כתיב בין שורותם יצהירו וס"ד יקבים דרכו ויצמאו · הרי היו עוסקים בכרמים · וכתיב ולא יפנה דרך כרמים הרי לא עסקו בכרמים והכריע ע"פ מדה ל"ו ממשל שמ"ש לא יפנה הוא משל · והנמשל על בעילתם שלא היה לשם בנים · כמו הכרמים שעיקר הכוונה על הפרי ולא על הזרע שנוטע בארץ והם שמו עיקר הכוונה על התאוה · וכמ"ש בפר"א ברים פרק כ"ח · הבאתיו לעיל פרשה כ"ו סימן ו' · ותיבת אלא מעות שכתוב בהדיא לא יפנה

ס' וכדברי הירו' · וזהו שחתם אבל נח כו' · וכן בס' נזר הקודש מוחק תיבת אלא: **ג** א"ר אבהו · לעיל ס' י"ב סימן ג' וש"נ וכאן אלה תולדות פסל את הראשונים של סוף סדר בראשית כי רבה רעת האדם וכל הענין: **ד** נח נח · ואי' מיותר לדרוש ע"פ מדה יו"ד שהיה ב' פעמים בעוה"ז ובעוה"ב · עי' לקמן פ' ל"ח סי' י"ב שמ"ר פר' ב' סי' ו"ו: שיש לאביו חלק · וכמותו יבוא אל אביו בג"ע בשלום שאם מת ברשעו הלא כתוב אין שלום אמר ה' לרשעים: שישמעאל עושה תשובה · ואם יהיה בנו רשע איך יהיה לו שיבה טובה ורבקה אמרה קצתי בחיי מפני בנות חת · וכמ"ש בהדיא לקמן פר' ס"ג סי' י"א ופ' נ"ב ס"ז כ': **ה** אלא נייחא לו · דורש ע"פ מדה יו"ד בד' אופנים וע"פ מדת ממעל וכמבואר לעיל פרשה כ"ה סימן ב' באריכות והבין כאן · ומ"ש נייחא לאבות כמ"ש ויקרא את שמו נח וגו' · והוקשה לו כדלעיל סי' ה' ע"כ דורש ע"פ מדה י"ז שמפורש שם שעיקר תולדות ופירות של צדיקים הוא עץ חיים תורה ומע"ט וזהו פרי צדיק זה נח שנקרא צדיק בתורה: **ו** פרי צדיק · והפסוק הסמוך הן צדיק וגו': חכם שזן ופרנס · כמ"ש לעיל פר' ל"ם סימן ד' בהדיא עיין שם והבין כאן:

נט

ידי משה

אבל נאהב שהיה שולך בדרך ורואה אחד ודבקו עמו שגם שלא ידע מעשיו מכל מקום מתוך שריאתם עליו שהלך יחידי הלך עמו כך נח שגם שלא היה ראוי מצא חן עכ"ל בקצת שינוי: כעבור סופה ואין רשע · עי' ביפ"ת ולי בן המחבר נראה על דרך שמביא המדרש לא יפנה דרך כרמים פי' שלא היתה כוונתם אלא למטעת כרם אבל נח לא היתה כוונתו אלא לפרות ולרבות · וזה פירש כעבור סופה וגו' שלא היתה כוונתם להשאיר שארית אלא שיאבד זכרם מן הארץ וצדיק יסוד עולם שלא היתה כוונתו רק להשאיר שארית: קל הוא על פני המים גזירה כו' ופי' רש"י קל לשון גזירה וכה"א בדניאל קל מן שמיא נפל ומ"כ פירש דקאי על נח ר"ל שהיה קל וסובב כתיבה על פני המים לא אמר גזירה שנגזרה שיאבדו במים והוא היה קל על המים ולא יטבע: נייחה לתחתונים פירוש

הזה · (שם) (ו) הן צדיק בארץ ישולם · בא לצאת ונשתלם · אתמהא דאמר רב הונא משום ר"א בנו של רבי יוסי הגלילי · א נח (ז) כשהיה יוצא מן התיבה הכישו ארי ושיברו · ולא היה כשר להקריב · והקריב שם בנו תחתיו · קל וחומר (שם) אף כי רשע וחוטא · זה דור המבול: ז איש · ב כל מקום שנאמר איש (ח) צדיק ומומחה שכל ק"ך שנה היה נח (א) (ט) נוטע ארזים וקוצצן · אמרו למה כדין אמר להון כך אמר מאריה דעלמא · דהוא מייתי מבולא על עלמא · א"ל אין איתי מבולא לא אתי אלא על ביתיה דההוא גברא · כיון שמת מתושלח אמרו ליה הא לא אתי מבולא אלא על ביתיה דההוא גברא · הה"ד (איוב יב) (י) לפיד בוז לעשתות שאנן נכון למועדי רגל · א"ר אבא בר כהנא ג כרוז אחד עמד לי בדור המבול זה נח · תמן אמרין כרוז ליה לפיד ליה · בוז שהיו מבזים עליו וקרו ליה ביזיא סבא · לעשתות שאנן · שהיו קשים כעשתות · נכון למועדי רגל · שהיו מוכנים לשני שברים לשבר מלמעלה ולשבר מלמטה : ח תמים היה בדורותיו · בר חטייא אמר כל מי שנאמר בו תמים השלים שניו למדת שבוע · היה · (ב) אמר רבי יוחנן ד כל מי שנאמר בו היה מתחלתו ועד סופו הוא צדיק · התיבון ליה והכתיב אחד היה אברהם ויירש את הארץ מעתה הוא תחלתו והוא סופו · אמר להון אף היא לא תברא דהא רבי לוי בשם ריש לקיש אמר ה בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו וכו' ר' חנינא ור' יוחנן תרוויהון אמרין (יא) בן ארבעים וח' שנה הכיר אברהם את בוראו · ומה אני מקיים היה · שהיה מתוקן להדריך כל העולם כולו בתשובה · הן האדם היה · מתוקן למיתה · נחש היה מתוקן לפורענות · קין היה מתוקן לגלות · איוב היה מתוקן ליסורין · נח היה מתוקן לנס · משה היה מתוקן לגואל · מרדכי היה מתוקן לגאולה · רבי לוי ורבנן · ר' לוי אמר כל מי

מסורת המדרש א עיין עבודת כוכבים דף ו' · וש"נ על הגליון · ב קה"ר פרשה ט' · ג ילקוט איוב רמז תתקי"ו · ד שמות רבה פרשה ב' · אסתר רבה פרשה ו' · תנחומא סדר שמות · ה תנחומא סדר לך לך סימן ג' · תנחומא סדר בהר סימן א' · פסיקתא רבתי פרשה כ"ח · ילקוט כאן רמז מ"ח · וילקוט תולדות רמז ק"א :

חדושי הרש"ש

(א) נוטע ארזים וקוצצן כו' · והוא כי בתלמוד (ק"ח ב') אמרינן מאי גופר רב אמר אדרא (כגי' הערוך) דבי ר"ש אמרי זו מבליגה · ובר"ה (כ"ג א') פליגי כ"כ על קטרוס דהוא מן ד' מיני ארזים · ועיין בבאור הרש"ד ועיין עוד לעיל ס' ע"ו : (ב) א"ר יוחנן כו' · אולי צ"ל יהונתן כי לגי' שלפנינו לא יתכן שהיו משחקים בני דורו על נח שנקרא צדיק תמים בדורותיו : (יא) בן מ"ח שנים · כ"ה הגירס' לקמן

חדושי הרד"ל

כ' את ריח הניחוח · שהוא לשון נחת רוח (כמ"ש בת"כ על ריח ניחוח) וע"ל פכ"ט : (ו) הן צדיק · זה נח איש צדיק : (ז) כשהיה יוצא כו' · ע"ל פ' ל"ו ובויק"ר ריש פ"כ : (ח) צדיק ומומחה · נראה דגרסי' וממחה ר"ל שהיה מוחה לדורו על חטאם · וכ"ה הלשון בתנחומא ר"פ ע' : (ט) נוטע ארזים · בעלי גופר הוא מין ארזים : (י) לפיד בוז כו' · ומדרים שפיר קרא דלקמן שחוק לרעהו גו' שחוק צדיק תמים פמ"ד ומ"ה ל"ה ובש"ר רפ"ז ועיין נדרים (ל"ב) ושלא כגי' הרמב"ם ספ"א מהל' עבודת כוכבים דגרס

מתנות כהונה

הבריות כל י"ב חדש : ונשתלם · נפרע ממנו הקב"ה כדמפרש ואזיל : ק"ו · שהיה לו להקב"ה ליפרע מדור המבול שאין בהם רוח טוב לגמרי : מומחה · בקי וזריז לקיים מצות בוראו : ק"ך שנה · שתלה להם הקב"ה שמא יחזרו בתשובה כמו שנאמר והיו ימיו ק"ך שנה : ה"ג אמרי ליה למה כו' · דור המבול אמרו לו לנוח למה לך כל זאת : אין אתי כו' · דרך קללה תחשב להם אם יבא מבול לא יבא אלא על ביתו של אותו איש : הא לא אתי כו' · כלומר צרה ויגון בא על ביתו של נח לפי שמתושלח היה זקנו ועיין זה במדרש קהלת בפסוק עיר קטנה כו' : ה"ג בילקוט איוב כרוז אחד עמד לי בדור המבול וה"ג נמב"ח : תמן אמרין כו' · פירש הערוך שם אומרים מקום אחד יש שאומרים לפיד ליה כשרוצים לומר כרוז לו כלומר קרא אותו ונח ג"כ היה מקדש שם שמים ואמר בפרהסיא כך אמר מארי דעלמא כו' : ביזיא סבא · זקן מבוזה : קשים כעשתות · לשון עשת שן : קשים · לקבל תוכחה או ר"ל קשה וחזק בטבע ובבריאות והכי מוכח בילקוט שגרס שקשים כעשתות : לשני שברים · דרש למועדי לשון רבים : מלמעלן וכו' · שהמים יורדים עליהם מלמעלה והתהום עולה להם מלמטה : למדת שבוע · מצאתי כתוב בפירש"י שנותיו היו אחר המבול ש' שנה וכולם יוצאין בז' ז' וכן אברהם חי אחר המילה ע"ז שנה וכולם יוצאים בז' ז' והם רמז לז' רקיעים לז' ארצות ולכל השביעיות כולם שהם יסוד עולם [וצדיק יסוד עולם] ע"כ וצ"ל שהשלים שנותיו מיום ליום עד גמירא כמו השלים השבוע משבת לשבת ובשום מקום ל"מ שמקצת שבוע ככולו כמו שמצינו מקצת יום ככולו ומקצת שנה ככולו גבי מתי מדבר שמקצת שנת הארבעים נחשב להם ככולו ולשון ילקוט תהלים מוכיח הכי קצת שגרס השלים שניו אפילו למדת שבוע וע"ש טוב במזמור אל תתחר במרעים אבן בפירש"י מצאתי טוב בקצון ישן נושן וז"ל מעת שנאמר לו תמים נח מן המבול ואברהם מן המילה והביא הגירסא שנאמר היה תמים כולו לדורות שביעיות וא"כ גרס וכל מי שנאמר בו תמים השלים את שנותיו ול"ג אפילו : הוא תהלתו כו' · פירש"י בתמיה הרי בתחלתו היה מוכר צלמים לעבודת כוכבים בבית אביו : לא הברה · אינו קושיא ושבירה : בן ג' שנים כו' · והיינו מתחילתו משהתינוק מתחיל לדבר : איוב נאמר בו איש היה בארץ · ומרדכי נאמר בו איש יהודי היה ועיין מאמר זה במדרש אסתר בפסוק איש

רש"י

בא לצאת ונשתלם בתמיהא בא לקבל שכר בצאתו מן התיבה והוא נדון במכאובות שהכישו ארי ושברו · נשתלם לשון השלמה וכליון כמו והשלם כל המלאכה · ע"כ : איש צדיק מומחה · לשון זה הפסו חכמים מגזרת לא איתי די ימחא בידיה ויימר ליה מה עבדת בדניאל שאין מי ימחא לדבר: ס"א שכל מאה ועשרים שנה וכו' · דכתיב והיו ימיו מאה ועשרים שנה אותן מאה ועשרים שנה נתן להם הקב"ה זמן שיחזרו בתשובה ואם יקשה לך לומר עשרים שנה היכן הם שהרי שם בן נח לא היה נולד לפני המבול כי אם מאה שנה תרין קודם לידתו של שם נאמר הדבר איש צדיק וכו' · עד כאן : כיון שמת מתושלח אמרו ליה הא לא אתא מבולא אלא על ביתא דההוא גברא הה"ד לפיד בוז לעשתות שאנן · מהו לפיד בוז אמר רבי אבא בר כהנא אמר הקב"ה כרוז לי בדור המבול זה נח תמן אמרין ליה כרוז ליה לפיד ליה במקום אחד יש מנהג כשאדם קורא לחבירו הוא אומר לפיד ליה לפיד זהו קרא בלשונם : ס"א · אומר לחבירו קרא לי לפלוני הוא אומר לפיד ליה ע"כ : והיו קורין לנח בוז בוזא סבא : לעשתות שאנן · שהיו קשים כעשתות של ברזל שלא לשמוע שום דבר טוב : ס"א · למועד רגל אין כתיב כאן אלא למועדי רגל משמע שתי מעידות : שבר מלמטה · זה התהום : שבר מלמעלה · המים העליונים שנפלו עליהם ונמוחו : השלים שניו למדת שבוע · שחיה אחר המבול שלש מאות וחמשים שנה וכולם אתה יכול להטילם שבעה שבעה והיינו השלים שלאחר דור המבול השלים שנים אלו שבעה שבעה והיינו מדת שבוע למדת שבעה שבעה יכול להטילם וכן אתה מוצא באברהם שנאמר בו תמים התהלך לפני והיה תמים שלאחר שנמול השלים שניו למדת שבוע שחיה אחר המילה שבעה ושבעים שנה שקודם שנימול היה בן תשעים ותשע שנה כדכתיב · וכל ימי אברהם מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים · נמצא שלאחר שנמול חיה שבעים ושבע שנים והוכל להוליהם שבעה שבעה כנגד שבעה ארצות שבעה רקיעים שבעה מזלות שהם יסוד עולם כך שנותיהם של צדיקים הן הן יסוד העולם ולפיכך השלמת שנותם היה שבעה שבעה : מעתה הוא תחלתו הוא סופו · והא מתחלתו מוכר צלמים היה בבית תרח אביו ע"כ : ור' לוי בשם ריש לקיש אמר בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו · שנאמר עקב אשר שמע

פירוש מהרז"ו

בא לצאת · תיבת בארץ מיותר ודורש נוטריקון בא ארץ שבא מהתיבה לארץ ולא נשתלם בתיבה מפני הברית שמפורש לקמן פר' ל"א סימן י"ב וכשבא לצאת נשתלם על ידי ארי ק"ו לרשעי דור המבול שנשתלמו ע"י אריות ג"כ כמו שכתוב לקמן פר' ל"ב סוף סימן ח' : דאמר ר"ה · לקמן פר' ל"ו סימן ד' · ועי' לקמן סוף פר' ל"ב באופן אחר ועי' ויק"ר ריש פר' כ' : והקריב שם · כמ"ש והוא כהן לאל עליון : ז ומומחה · גדול הדור ומוכיח לרבים · ונח הוכיח לדורו שייטיבו דרכיהם ולא יבוא עליהם המבול : נוטע ארזים · לשם התיבה והם עצי גופר · ולפרסם ענין המבול כדי שישובו בתשובה כמפורש בתנחומא סוף סימן ה' ביתר ביאור : אין אתי מבולא · עיין מדרש קהלת פסוק עיר קטנה ועי' סנהדרין ק"ח א' בא"ח · ועי' לקמן פר' ל"ב סימן ז' : ובשמת מתושלח · קהלת רבה שם · והחשבון מלומדים שמת בשנת ת"ר לנח · וכמ"ש בריש סדר עולם מתושלח מילא ימיו עד המבול ולמך מת ה' שנים קודם המבול · ואמרו לו הרי כל משפחתך ימותו וזהו המבול שלו ודאוג על עצמך · ועי' לעיל סוף פר' כ"ז : כרוז אחד · עיין סנהדרין ק"ח ולקמן פר' ל"א סימן ג' ומרומז על נח בפסוק הקודם שחוק לרעהו אהיה וגו' שחוק צדיק תמים · וכמ"ש לעיל סוף פר' כ"ו שכל עניני איוב בדור המבול מדבר · ופירוש הפסוק שאמר איוב שהיה שחוק לריעיו כמו שהיה הצדיק תמים שחוק לדורו ונח נקרא בתורה איש צדיק תמים · ועל שהיה לפיד ומוכיח היה לשחוק שאמרו שגם נכון למועדי רגל כמו שאמר להם שהם נכונים למועדי רגל : ח שנאמר בו תמים · נח שנאמר בו צדיק תמים · אברהם והיה תמים · דוד ואהיה תמים עמו · והחשבון כמ"ש במ"כ בשם רש"י נח מעת המבול עד שמת ש"נ שנה נ' פעמים ז' הרי כולם שביעיות · אברהם כשנצטווה על המילה היה בן צ"ט וחיה קע"ה הרי ע"ז עם שנה הצ"ט י"א שביעיות · וכן דוד חיה ע' שנה י"ד שביעיות ודורש גז"ש שבע שבתות תמימות תהיינה : היה מתחלתו · מדלא הקדים תיבת היה לפני התחלת הסיפור · היה נח וכן כולם · ע"כ דורש שלכך הקדים ואמר נח איש צדיק תמים וכן היה תמיד וכן אל כולם : וזהו בדורותיו שבכל דורותיו והם למך ומתושלח ויו"ד דורות מנח עד אברהם שהיו כולם בימי נח היה צדיק: ר' לוי בשם ריש לקיש · לקמן פר' ס"ד סימן ד' במ"ר פר' י"ח סימן כ"א אסתר פסוק איש יהודי לקמן פר' נ"ה סימן ג' ב"ר ריש פסוק אכו ממתקים ושם איתא שדורש תיבת עקב כדמיתלא עקיבא מן ארעא בהתחלת שנה ג' שאז מתחיל התינוק לילך · ובמ"ר פר' י"ח הנ"ל דורש עקב הוא קע"ב והוא היה קע"ה · ובכל המקומות כתוב כמו כאן · דר' יוחנן סובר בן מ"ח ור"ל סובר בן ג' שנה וא"כ יקשה דהא אית ליה לר' יוחנן שהיה צדיק מתחלתו ועד סופו ואיך אמר בן מ"ח שנה · רק במדרש אסתר מצאתי דר"י סובר בן ג' שנה ור"ל סובר בן מ"ח שנה וכאן בהכרח צריך הגהה · ובנדרים דף ל"ב איתא בן ג' שנה · ומאן דאית ליה בן מ"ח שנה היינו בעת ההפלגה שאז היה אברהם בן מ"ח שנה כמ"ש בריש סדר עולם שהרי ההפלגה היה בסוף ימי פלג היינו ש"מ שנה אחר המבול כמ"ש לעיל פר' ל"ו סימן ג' מנין האותיות שם והחשבון מפורש בתורה שאז היה אברהם בן מ"ח שנה כמ"ש פר"א פרק כ"ד מפסוק בלע ה' פלג לשונם כי ראיתי חמס וריב בעיר שאברהם אמר פסוק זה כשראה אותם שבונים העיר והמגדל ואז הפיל הקב"ה גורלות ונפל אברהם בגורלו ואיתא שם שע"ז אמר הקב"ה כמ"ש תהלים פ"ז חבלים נפלו לי בנעימים אף נחלת שפרה עלי (ע"ש עוד מפסוק בהנחל עליון גוים בהפרידו וגו' כי חלק ה' וגו') אז אמר אברהם הפסוק הסמוך אברך את ה' אשר יעצני וגו' שויתי ה' לנגדי תמיד כי אז הכיר בוראו · וכמ"ש מפורש לקמן פרשה כ"ה סימן א' אברך את ה' אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי שנעשו כליותיו כשני רבנים והיו מלמדות אותו תורה וזהו באמת דעת מי שסובר שבן מ"ח הכיר בוראו · והתבונן באמיתות הדברים : ומה אני מקיים · למ"ד בן מ"ח הרי שלא היה תחלתו צדיק : מתוקן למיתה · עי' שמו"ר פר' ג' סימן ד' שהעתקתי מהתנחומא שמות ותבין כאן : והנחש היה · שנגון

יפה תואר

שבניו זכו בשני עולמות : בא לצאת ונשתלם · נשתלם פי' לשון תשלומין כי נפרע ממנו בעד החטא שהיה בידו כמו"ש לעיל כי הקב"ה לא מלא חן בנח · או שחטאו היה מה שלא בקש רחמים על בני דורו כמו שהאשימהו בזה בספר הזהר · והוכחתו שהכישו ארי אינה מן הכתוב כן צדיק בארץ אך מן שכתוב וישאר אך נח וכדמייתי ע"ז בתנחומא בשם ר"א בשר"י : ומומחה · פי' דאיתמחה בצדקתו ונודע לכל כי צדיק הוא וכדמסיים שהיו מבזים אותו ולעגו עליו והוא לא סר מצדקתו : לשני שברים · כדכתיב נבקעו מעינות תהום רבה וארובות השמים נפתחו : השלים שניו למדת שבוע · כי ימי שנותינו בהם שבעים שנה והמשלים לחיות שבעים נקרא תמים כי תמו כל שנותיו הקצובות לו בחיים ומשום דגבי דוד כתיב ואהיה תמים עמו והוא לא חי רק שבעים שנה לכן תפס מדת שבוע אף כי נח ואברהם הרבו ימים רב יותר משבעים : מתחלתו ועד סופו הוא צדיק · פי' היה משמע אשר גם מתחלה היה כן וגבי צדיקים מדרים שהיו צדיקים מתחלתם · וגבי רשעים כמו בנחש וקין מדרים שהיו רשעים מתחלתם וגבי אדם דכתיב הן האדם היה אם ס"ל דצדיק היה מתחלתו ועד סופו משום דעשה תשובה גמורה ע"כ יסבור דחטאת עץ הדעת היתה בשוגג כי לא אכל רק סחיטת ענבים כדלעיל בפי"ט ולא נענש אלא לפי שלא נזהר מחטאתו · ותולק על כמ"ד דתרף וגדף והיה מין וכופר · ואי ס"ל דהיה רשע גמור יחלוק על מה דאמרו רז"ל שעשה תשובה · וגם קין שהיה רשע גמור יסבור כי תשובתו היתה בערמה כדלעיל סוף פכ"ב ונעתר לו ה' רק ללמד דרכי התשובה לפושעים · וכן באיוב אע"ג דאמר כלה ענן וילך וגו' ומדרים מזה בפ"ק דב"ב שכפר בתחיית המתים מ"מ לא נחשב בזה לרשע כי אין אדם נתפס על צערו ומרוב יגונו ושיחו דבר דברים כאלה : מתוקן למיתה · ואע"ג דכן האדם היה קאי על כאחד ממנו · מפרש את הכתוב כן האדם היה מתוקן למיתה מאז ועתה הוא נסי' כאחד ממנו · ולפ"ז סובר כי המיתה היתה מתוקנת מתחלת הבריאה וכמו"ש בשמ"ר פ"ב ומה שנגזרה המיתה על האדם בחטאו כבר הארכנו בזה המפרשים לתרץ איש איש כדרכו · ודע כי איננו דורש רק במקום אשר הפעל היה הוא מיותר או שיכול לכתוב הוא או ויהי · וכמו בנח היה יכול לכתוב נח איש צדיק תמים בדורותיו · והפעל היה הוא למותר וגבי אדם היה צריך לכתוב הן האדם הוא כאחד ממנו · וגבי נחש היה יכול לכתוב ויהי הנחש ערום אבל במקומות אשר הפעל היה הוא מוכרח כמו ויוסף היה במצרים אשר מונה אותו שם רק להשלים למנין ע' נפש אשר ירדו מצרימה עם יוסף אשר היה כבר במצרים וכן בשאר מקומות אשר לפי סדר הלשון הפעל היה הוא מוכרח לא דרים · ולכן לא מביא את ויוסף היה במצרים אף כי בשמ"ר הובא גם זה : מתוקן לפורענות · כי הקב"ה היה יודע מתחלה כי הנחש וקין יחטאו וע"ד כן ברא אותם : משה היה מתוקן לגואל · ובמרדכי אמר מתוקן לגאולה כי משה בעצמו לא היה בגלות רק בא לגאול את

ידי משה

פירש אהא דאמרינן אחר המבול היו זורעים אחת לארבעים שנה מרוב ברכה : למדת שבוע עיין לייתא עיד דאיתא בירושלמי והובא בפרשת קרח למען ירבו ימיכם וגו' כימי השמים על הארץ כימי אבות במ"כ שכתב פ' שנה ואם מעות דמוכה וצ"ל צ"ן שנה כדכתיב ויחי נח אחר המבול שלש מאות שנה וג' וסקתו שם כל שמחברים ושלא ימי אבות שם תק"ב ויסבתי דסק לפי דה..ז בירושלמי דברכות שטובין נה ושם כלים בו' ז' : בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו · וקשה מנא לנו זה וצ"ל בן המתבר של ברקיע הוא מהלך חמשים שנה פירשו כל הגדולים שמה שאמרו חז"ל עולם מהלך ה"ק שנה הוא עם שטובין

שנאמר בו היה · ראה עולם חדש · [א]אמר ר' שמואל חמשה הן · נח · אתמול (איוב יד) אבנים שחקו מים דאמר רבי לוי בשם רבי יוחנן אפילו א'צטרובלין של ריחים נמוחה במים · והכא את אמר ויהיו בני נח היוצאים מן התיבה · אתמהא · אלא ראה עולם חדש · יוסף · (תהלים קה) ענו בכבל רגלו · ועכשיו (בראשית מב) ויוסף הוא השליט · אלא שראה עולם חדש · משה · אתמול בורח מפני פרעה ועכשיו הוא משקעו בים · אלא שראה עולם חדש · איוב · אתמול (איוב יז) ישפוך לארץ מררתי · ועכשיו (שם מב) ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה אלא שראה עולם חדש · מרדכי אתמול היה מתוקן לצליבה · ועכשיו הוא צולב את צולביו אלא שראה עולם חדש · רבנן אמרין כל מי שנאמר בו היה · זן ומפרנס · נח זן ופירנס כל י"ב חודש שנאמר ואתה קח לך וגו' · יוסף (בראשית מז) ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו · משה · זן ופירנס את ישראל ארבעים שנה במדבר · איוב (איוב לא) ואוכל פתי לבדי שמא לא אכל יתום ממנה · אתמהא · מרדכי · זן ופירנס · אמר רבי יודן פעם אחת חזר על כל המניקות ולא מצא לאסתר לאלתר מניקה (יג) והיה מניקה הוא · רבי ברכיה ורבי אבהו בשם רבי אליעזר בא לו חלב והיה מניקה · כד דרש ר' אבהו בציבורא · גחוך ציבורא לקליה · אמר להון (יג) ולא מתניתא היא רבי שמעון בן אלעזר אומר חלב הזכר טהור: תם בדורותיו · [ב]רבי יהודה ורבי נחמיה · רבי יהודה אמר בדורותיו היה צדיק · הא אלו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל לא היה צדיק · בשוק סמייא צווחין לעווירא סגי נהור · משל לאחד שהיה לו מרתף אחד של יין · פתח חבית אחת ומצאה של חומץ · שניה כן · שלישית ומצאה קוסס · אמרין ליה קוסס הוא · אמר להון ואית הכא טב מינה א"ל לא · כך בדורותיו היה צדיק הא אלו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל לא היה צדיק · רבי נחמיה אמר ומה אם בדורותיו היה צדיק · אלו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל על אחת כמה וכמה · משל לצלוחית של אפרסמון מוקפת צמיד פתיל · ומונחת בין הקברות · והיה ריחה נודף · (יד) ואלו היה חוץ לקברות עאכ"ו · משל לבתולה שהיתה שרויה בשוק של זונות ולא יצא עליה שם רע · אלו היתה בשוקן של כשרות על אחת כמה וכמה · כך ומה אם בדורותיו היה צדיק אלו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל על אחת כמה וכמה: [ג]את האלהים התהלך נח · ר' יהודה ור' נחמיה · ר"י אמר משל לשר שהיו לו שני בנים א' גדול וא' קטן (טו) אמר לקטן הלך עמי ואמר לגדול בא והלך לפני · כך אברהם (טז) שהיה כחו יפה (בראשית יז) התהלך לפני והיה תמים · אבל נח שהיה כחו רע את האלהים התהלך נח · ר' נחמיה אמר משל לאוהבו של מלך שהיה משתקע בטיט עבה · הציץ המלך וראה אותו אמר ליה עד שאתה משתקע בטיט הלך עמי · הדא הוא דכתיב את האלהים התהלך נח · ולמה אברהם דומה לאוהבו של מלך · שראה את המלך מהלך במבואות האפלים · הציץ אוהבו והתחיל מאיר עליו דרך החלון · הציץ המלך וראה אותו · אמר לו עד שאתה מאיר לי דרך חלון · בא והאיר לפני · כך אמר הקב"ה לאברהם

מסורת המדרש א שמות רבה פרשה ב' · אסתר רבה פרשה ו' · תנחומא סדר שמות סימן י"ב · ילקוט כאן רמז מ"ט כל הענין · ילקוט אסתר רמז תתרנ"ג · ב סנהדרין דף ק"ח · תנחומא כאן סי' ה':

חדושי הרד"ל

בן ארבעים · וטעם החשבון מ"ה עיין במ"כ פס"ו בשם רש"י ודלא כמ"ש כאן: (יב) והיה מניקה הוא · עיין תוס' יבמות שבת (נ"ג): (יג) ולא מתניתא כו' · מכשירין פרק ו': (יד) ואלו היה כו' עאכ"ו · משל זה הוא נומד · כמו שריח רע של הקברות (ובסנהדרין אמרו מקום הטנופות) מפיג מעט ריח טוב של היה לומד ממעשיהם הטובים ויוסף אומץ יותר: (טו) אמר לקטן הלך עמי כו' בטיט הלך עמו כו' · ולכן המשילו לקטן ומשתקע בטיט שחשש לו השר והולך לומר לו הלך עמי · אבל באברהם לא הולרך לחוש כדמפ"ו · כי באור כשדים לא היה יכול להאיר לרבים בפרהסיא מפני נמרוד והמשילו למאיר דרך חלון; (טז) שהיה כחו יפה התהלך גו'

חדושי הרש"ש

יתכן מה שאמר לקטן אף שהוא לא הכירו כו' כן ג"ש כו' והוא בעצמו ס"ל דכן מ"ח היה והאליהם מפרשין היה · הפליוסין · כן מעשה בני דורו של נח הי"ל להפיג ריח מעשיו הטובים · ואלו היה בדור של צדיקים · כמ"ש אלמלי הקב"ה עוזרו אינו יכול לו · וכמש"ל ר"פ כ"ט אפילו נח לא שהיה כדאי אלא שמצא חן · לחוש לו על עצמו · כי לא שלט בו עוד יצה"ר כמ"ש ספ"ק דב"ב · רק א"כ הלך לפני להאיר לאחרים · זהו כדדרש רבי נחמיה האיר לפני · כלומר להאיר לאחרים (מאור שכינתו

רש"י

שמע אברהם בקולי מנין עק"ב · ס"א בן ש"מ שנים כו' והיינו מקמנותו ור"י סבירא ליה כלוי: איצטרובלין · רחים התחתונה שהוא קשה מן העליון: והכא את אומר ויהיו בני נח · כלומר כילד נמלטו מאחר שאת האבן נמחת: גחון צבורא · כבשו פניהם בקרקע לפי שלא נראה הדבר בעיניהם · עד כאן: ולאו מתניתין היא · במכשירין · ס"א · בשוק סמיא צווחין לעוירא כריבי בשוקן של סומין קורין לאיש שאינו רואה כ"א קצת ברבי גדול וחשוב שהוא רואה קצת והם אינם רואים כלום כך במקום שאין צדיקים קורין לנח צדיק עד כאן: פתח חבית ראשונה ומצאה של חומץ שניה ומצא של חומץ פתח שלישית ומצאה קוסס · קוסס בלע"ז איגרו: אמר להון אית הכא טב מינה אמר ליה לא: רבי יהודה ורבי נחמיה · רבי יהודה אמר לאחד שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן אמר לקטן הלך עמי שלא תפול ואמר לגדול הלך לפני שאינו צריך סיוע כך אברהם שהיה כחו יפה אמר ליה הקב"ה התהלך לפני והיה תמים אבל נח שהיה כחו רע את האלהים התהלך נח הוא צריך סיוע: רבי נחמיה אומר · מה היה נח דומה לאוהבו של מלך שהיה משתקע בטיט הציץ המלך וראה אותו אמר ליה עד שאתה משתקע בטיט הלך לפני הדא הוא דכתיב את האלהים התהלך נח ולמה היה אברהם דומה לאוהבו של מלך שראה את המלך במבואות האפלים התחיל מאיר לו דרך החלון והציץ המלך וראה אותו אמר ליה עד שאתה מאיר לי דרך החלון בא והאר לפני · כך אמר הקב"ה לאברהם

מתנות כהונה

יהודי: אבנים שחקו מים · פירוש המים שחקו והמחו את האבנים: אצטרובלין · פי' הערוך מושב ריחים הקבוע בקרקע: ה"ג יוסף אתמול ענו כו': צולביו · המבקשים לצולבו: ופירנס · פרנסה הוא כל מיני צרכים לבד ממזונות כדאמרינן במסכת כתובות נותנין לבתולה י"ב חדש לפרנס את עצמה: י"ב חדש · כך היה המבול על הארץ כדלעיל סוף פ' כ"ח: פעם אחת · הביא ראיה על שזן במזון: גחוך צבורא כו' · צחקו כי היה כמצחק בעיניהם שיהיה לזכר חלב להניק: לקליה · בשביל קול דברו · ויהי כמצחק מ"י כמגחך כן פירש הערוך: ה"ג בילקוט בשוק סמיא צווחין לעוירא סגי נהור · פי' בשוק שכולם סומין לגמרי קורין לעור שאינו סומא לגמרי ורואה ומעמעם סגי נהור כלומר רואה היטב וזה לפי שהם סומים לגמרי ואין רואה טוב ממנו כך לפי דורו שהיו כלם רשעים הולכי חושך נקרא הוא צדיק תמים ופירש"י הגירסא קרובה לזו: קוסס · קיוהא וקרובה להחמיץ ועיין בערוך: ומה אם כו' · שלא היה לו ממי ללמוד היה צדיק אלו היה כו': אפרסמון גרסינן פירוש שמן האפרסמון: ה"ג על אחת כמה וכמה כך ומה אם: כחו רע וכו' · והיה צריך סעד וסייעתא דשמיא כמו שפירש"י בפ' זו: ה"ג בטיט הלך עמי הה"ד וה"ג בילקוט: ולמה · לדבר מה היא

יפה תואר

אחרים אבל מרדכי גם הוא לבדו מגלה לכן אמר נגאולה: ראה עולם חדש · כי היה משמע שנסים היה חדשה ובורא הדרש הזה כי יש במשנו אבר הפועל הטוב הוא אינו פועל הרע לכן מביא אלא חמשה אנשים אשר בהם עצמם נהפך מגנס מרע לטוב · ואלו עונש חדש הלא מזה מוכח כי הרעות והטובות אינן רק מצד המקבלים והם הוא השינוי · אבל הפועל אחד הוא לעונש וע"ע בזה הסימן בביאור פרי"ס בבא קמא: צווחין לעוירא כו' · פי' עור עין אחת · ומה שהביא כל אחד שני משלים לדעתו י"ל דמפרשי צדיק תמים בבית צדיק במעשיו ובדעותיו שהיה משכיל גם בחכמה ובדעות פכ"ט שהיה טובה בתורה · וזה יהוא שאין צדיק בלא חכמה ובדאיתא בתנחומא פ' בחקותי על הפסוק פרי צדיק עץ חיים ע"ש · ולכן הדורש נגאלו ומעט את חכמתו ומעשיו הטובים לגבי שאר הצדיקים כמו משה ושמואל · לענין מיעוט חכמתו מביא המשל בשוק סמיא כו' כי דורותיו היו סכלים ופתאים · לכן לגביהם אשר ראה תיקן בחכמה נקרא צדיק · ולענין מעשיו הטובים מביא המשל ממרתף יין אשר כלהו מהחביות אף כי טעם יינו היה קוסס מ"מ לגבי החומץ נקרא יין טוב · ור"נ הדורש לשבח מביא המשל על חכמתו שנתגנה מגוות של אפרסמון כי שריחה הוא משל להשכלה וע' בברכות דף מ"ג על הכתוב כל הנשמה תהלל יה · ועל מעשיו הטובים מביא המשל מהבתולה שהיתה שרויה בשוק של זונות: את האלהים התהלך נח ר"י ור"נ כו' · קושיתם היא כי לכאורה משמע דגדול מה שנאמר בנח יותר מבאברהם כי באברהם כתיב התהלך לפני משמע שאינו דבק כל כך בה' · ובנח כתיב את האלהים התהלך משמע דבק באלהים יותר · והא דלא מקשה מחנוך דכתיב ביה ויתהלך חנוך את האלהים י"ל דמפרש חנוך זו מט"ט ולכן אין קשה גם משמע הכתוב או דמפרש ויתהלך חנוך את האלהים כי נפרד מן הארץ והלך לאלהים ובדמשיים ואיננו כי לקח אותו אלהים · אבל גבי נח קשה ליה · ולכן משני ר"י כי נהפוך הוא כי נח היה כקטן שצריך לאביו ולכן הוליכהו ה' והוא התהלך את האלהים כדי שלא יתעה באורחותיו ואברהם היה כגדול ההולך לפני אביו כי בטוח היה במהלכו ור"נ מדמה את נח למשתקע בטיט עבה ולולא ה' היה בעזרו להצילו מן הטיט ולהוליכו בדרך סלולה אז נשקע בטיט ובעון הדור · ואברהם היה כאור המאיר ומדריך רבים בדרך ה': בא והאיר לפני בא"י ומפרש ההלך לפני בא"י כי א"י לגבי חו"ל מקרי

פירוש מהרז"ו

הפסוקים והנחש היה · וזקן היה · איש היה בארץ עוץ · נח איש צדיק תמים היה · וחסר במדרש כאן על יוסף שהיה מתוקן לפרנס ולכלכל · ע"ש בשם תנחומא שהעתקתו: אתמול אבנים שחקו מים · לעיל פר' כ"ח סימן ג' נס"כ ומבואר · ועי' עוד ויק"ר פר' ל"א סימן יו"ד · ובא הרמז בתיבת היה שתחלה היה באופן זה ואח"כ ראה עולם חדש · וצ"ע למה לא הביא מדוד שכתוב בו רועה היה עבדך להביו בצאן · ויפתח הגלעדי שכתוב בו ויפתח הגלעדי היה גבור חיל · ואיך אמר המדרש וחמשה הן: זן ומפרנס · דעתו שטוב יותר לדרוש בענין השוה אל כולם ולומדים זה מזה: מרדכי זן ופירנס · כמ"ש ויהי אומן את הדסה שזן ומפרנס אותה ואח"כ כשהיה משנה למלך ודורש טוב לעמו זן ופרנס כל ישראל כי אז היו ישראל בעוני ולחץ בגלות מדי ובלתי ספק פרנס אותם בכלל שאר טובותיו · ומעשה דר' יודן הובא דרך אגב · ורבי ברכיה ור' אבהו לא באו לפרש דברי ר' יודן אלא דרשו כן מעצמם · (וצ"ע מנין להם כל זה): ואתה קח לך · מכל מאכל אשר יאכל וגו' והיה לך ולהם לאכלה · שיזונם ויפרנסם וכמ"ש לעיל סוף פר' כ"ט עד שהיה יודע וכו': ואוכל פתי לבדי · סיפא דקרא ולא אכל יתום ממנה: תם ר"י אומר · ואזלי לשיטתייהו בריש סימן יו"ד הסמוך · ועי' לקמן ריש פר' ל"ה ג"כ פלוגתא דר"י ור"נ דאזלי ג"כ לשיטתייהו · ר"י שסובר כאן שבדור אחר לא היה צדיק אית ליה שעבר על הצווי ור"נ דאית ליה כאן לשבח אית ליה שהוסיף על הצווי והוסיף קדושה: טב מינה · פי' אם יש להשיג טוב מזה לא השתה מזה ואם אין טוב מזה בהכרח לשתות מזה והמדרש קיצר במובן · ודעת ר"י לדרוש ע"פ מדת ממעוט ודעת ר"נ לדרוש ע"פ מדה ו' ק"ו סתום: משל לצלוחית של אפרסמון · שמעלמה ריחו טוב ושוה בין בבית הקברות בין חוץ לקברות אלא שבבית הקברות יש לו מעלבים ונותן ריחו כפי שאפשר לו ואין בכחו להוסיף ומשל הב' של הבתולה שבשוק כשירות היתה מוספת במעשים טובים: ר' ר"י ור"נ הולכים לשיטתם בדברים סי' פ' ע"ש: הלך עמי והיה עוזר לך כי אין לך יכולת להלוך בעצמך מחולשתך: שבהון יפה · שהיה לו הכרה אמיתית ברורה בחכמה אלהית באור האמת שהיה מכריע יצרו בהתלם וכל כחותיו בידו להפותם כפי הסכמתו · ולא היה צריך כלל סעד לתומכו · אך נח לא היה לו שכל גדול כל כך ולא היה כח שכלו מספיק להכניע יצרו בלא סעד אלהי וזהו את האלהים התהלך נח: ר' נחמיה אומר · לשיטתו שדורש לשבח שאם היה בדור צדיקים היה צדיק יותר רק לפי זמנו הוצרך שיעזר לו הקב"ה שאם לא היה עוזר לו לא היה יכול לעזור עצמו · וכמו מי שאוהב להמלך ורוצה לילך ולהתקרב אליו רק שהיה הדרך של טיט עבה ומשתקע בטיט בהכרח הוצרך המלך לשלוח ידו ולהצילו · כך נח בדורו שמפורש בתורה ברבה רעת האדם והמרון אף היה גדול והעולם מקולקל עומד לכלות: במבואות האפלים · דבר עמוק הוא · והענין בזה שהקב"ה רצה להתקרב אל העולם · שכבר עברו שני האלפים של תוהו שלא היו עדיין צדיקים · והיה החושך בעולם ואברהם בשכלו הגדול והכרתו הנפלאה האיר לו האמת כשמש בצהרים · רק שהיה בארץ רחוקה · כמ"ש מארץ רחוקה באו אלי מבבל · פי' רחוקה מאור כבודו ית"ש ע' מ"ש ויק"ר פר' א' סימן י"ב והרס נהריים · על שהיו מתועבים במעשיהם אז מאד · אך ארץ ישראל היתה מעולם מוכנה להשגחה הנסיה · וכמ"ש ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלהיך בה · ורמוזה ג"כ על ענין זה לעיל פר' כ"ט סי' ג' ועי' עוד לקמן פר' ל"ט סי' יו"ד · ואברהם השיג שהקב"ה מתקרב אל

ידי משה

שעוביו וא"כ הלא שמן השמים לארץ הוא רק ת"ק שנה וא"כ לא מן שנות אברהם מ"ח שנה שלא הכיר את בוראו ואין ליתן שכר לבניו עליהם ולא מן שנות יצחק ב' שנים ומן שנות יעקב ב' שנה עד ימי השבטים באתרו שנות אבות ת"ק שנה שיש ליתן עליהם שכר וזה הוא מכוון כתלי שבין השמים והארץ: משל לאוהבו של מלך כו' הביאור במשל כך הוא לאוהבו של מלך שהיה משתקע בטיט עבה והלך המלך ואמר אינו כדאי

ליקח אותך מהטיט כי אתה מלוכלך ביותר ואין זה כבוד המלך לילך עם איש מלוכלך רק דלא שני בלאו הכי שלא אציל אותך כי תטבע בטיט אם לא אציל אותך סגם שהוא נגד כבודי והציל אותו ואמר לך עמי · כך נח אינו כדאי היה לילך עם הקב"ה רק שלא יטבע במבול את האלהים יתהלך נח · סדא הוא דכתיב אשר יתהלכו אבותי לפניו וגו' וידגו לרוב בקרב הארץ דייקא

ויאמר

עד שתהא מאיר לי (ג) (יז) מאספוטמיא ומחברותיה בא והאיר לפני בארץ ישראל (יח) הה"א הוא דכתיב (שם מח) ויברך את יוסף ויאמר האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו וגו' · [א] רבי יוחנן וריש לקיש רבי יוחנן אמר לרועה שהוא עומד ומביט בצאנו · ר"ל אמר לנשיא שהוא מהלך וזקנים לפניו · על דעתיה דרבי יוחנן אנו צריכים לכבודו · ועל דעתיה דרשב"ל הוא צריך לכבודנו :

פרשה לא

א ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר וגו' (יחזקאל ז) החמס קם למטה רשע · [ב] החמס קם אתמהא ח"ו אינו קם ואם קם למטה רשע (א) להיובו של רשע · ולא מהם ולא מהמונם ולא מהמהם · לא מינהון ולא ממהמונהון ולא מן תמהתהון · למה לא נה בהם · לא היה לשום בריה נחת רוח מהם · ולא היה להקב"ה נחת רוח מהם · לא נה בהם · כההיא דא"ר אבא ב"כ [ג] כי נחמתי כי עשיתם ונח (ב) אפי' נח שנשתייר מהם אינו כדאי אלא שמצא חן ונח (ג) מצא חן · ולפי שהיו שטופים בזימה נמוחו מן העולם :

ב ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני (איוב כד) בין שורותם (א) יצהירו יקבים דרכו ויצמאו · בין שורותם יצהירו · [ד] שהיו עושים להם (ד) בדריות קטנות · יקבים דרכו ויצמאו · אפי' יקבים דרכו ויצמאו · אמר רבי איבו למה יקבים דרכו ויצמאו · לפי שהיתה מארה מצויה בעמלו של רשע · ולפי שהיו שטופים בזימה וגזל נימוחו מן העולם :

ג ויאמר אלהים (עמוס ה) שנאו בשער מוכיח ודובר תמים יתעבו · [ה] דהוה אמר להון ריקים אתם מניחין מי שקולו שובר ארזים ומשתחוים (ה) לעץ יבש · ולפי שהיו שטופים בגזל נימוחו מן העולם שנאמר ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא וגו' :

ד דבר אחר קץ כל בשר · כתיב (איוב לה) מרוב עשוקים יזעיקו ישועו מזרוע רבים · [ו] מרוב עשוקים יזעיקו · אלו הנעשקים · ישועו מזרוע רבים · אלו העושקים · אלו

מסורת המדרש א עיין לקמן ריש פרשה נ"ז · ב סנהדרין דף ק"ח · תנחומא כאן סימן ד' · ילקוט יחזקאל רמז שמ"ס · ג לעיל פרשה כ"ח וכ"ט · סנהדרין דף ק"ח · ד ילקוט איוב רמז תתקי"ט · ה ילקוט עמוס רמז תקמ"ד · ו ילקוט איוב רמז תתק"כ :

חדושי הרש"ש

[illegible] אחרת לקמן : (ג) מאספוטמיא כצ"ל וכדלקמן פמ"ד ועמ"ש בפ' סמ"ך · והדמיון למשל הוא דהרכבם לא היה יכול שם להאיר עיני הבריות להדריכם בדרך האמת רק כמו דרך אלון ופסק מפני נמרוד שהיה מאפיל עליהם בסבליו :

(א) יצהירו שהיו עושין להם בדדיות קטנות מלינו הרבה במקרא גומא בלשון אור · שמנהרות (שופטים ו') [illegible] הנעוני ישעיה י"א ועיין בפירש"י בחומש לקמן בסוף הסדר מש"כ בשם מנחם בפתרון אור כשדים

בה' ולא נח' · אלא היה בנח ג"כ נחת רוח אלא רק שמצא חן והצילו : (ג) מצא חן · ולפי שהיו שטופים [illegible] לזיתים (וכדתנן בשביעית פ"ח ומכניס לבודידה) שהיו עושין בין שורות הזיתים וזהו יצהירו ד[illegible]

חדושי הרד"ל

שכינתו ית' בעולמו) כא"י שזהו לפני כי שם ויטע אהל גו' ויקרא כפי ה (יז) מאספוטמיא · פירושו בין הנהרות בלשון יוני כמ"ש בערוך · וכן נקרא עוד סיום : (יח) הה"ד ויברך כו' אבותי לפני · ממש שאמר יעקב על אברהם ויצחק התהלכו לפני ועל עצמו אמר הרועה אותי דהיינו שהוא דרך ענוה אלא רצה ליטול גדולה לעצמו להשוות עם אבותיו אמר לי אותי שהוא כענין את האלהים התהלך נח :

(א) לחיובו של רשע · לקטרג עליו · וכמו שכתב בויקרא רבה ס' ל"ג ובקה"ר פ' א' ע"ד שהחמס מקטרג כראש כל העונות : (ב) אפילו נח כו' · בקרא כתיב נח בה"א ודרש לה כמו ח' · ואולי נכתב בה"א (מפני שמוסב על הכתוב החמס) : (ד) בדדיות קטנות · כן גירס' הערוך ופירושו בתי בדים ויצהירו דקרא לשון נסר : (ה) לעץ יבש · ולפי שהיו שטופים בעבודת כוכבים נמוחו כצ"ל · וכדאמרינן לקמן שהיו שטופים ·

מתנות כהונה

הוא דומה : וה"ג בילקוט ורש"י מאספוטמיא ומחברותיה ומצאתי פירושו שם עיר בארם נהרים : ומביט בצאנו · להשגיח עליהם בהשגחה גמורה כך היה השגחת הש"י על האבות בשביל מעשיהם הטובים : לכבודנו : שאין נשיא בלא זקנים והוא ק"ל [ועיין עוד לקמן ריש פר' נ"ז] :

פרשה לא לחיובו · [פי' הערוך] להיות לו שבט מכה : תמהתהון · פי' הערוך מן התמהה שיגיע להם שמה ת"י תמה ע' ערוך ערך תמה השני : כי עשיתם ונח · וי"ו העטוף קדרים [וע"ל ס"פ כ"ח ור"פ כ"ט] : אינו כדי · להנצל : בדריות · בילקוט גרס בריכות ובערוך ערך כדד גרס בדידות ופי' בו ג"כ בריכות שתחת הגפנים חופרין כעין בריכות כדי שיתקבצו שם המים : קטנות · מצאתי דדייק יצהירו כמו יצעירו בחילוף אותיות אחה"ע : אפילו יקבים דרכו · פי' הפועלים שדרכו להם הענבים לא הניחום לאכול ממנו שגוזלים מהם כן פרשו התרגום ורש"י ורלב"ג ור' איבו סבר שלא מפני זה יצמאו אלא שהיתה מארה מצויה במלאכתם : אמר להון · גם אמר כן לבני דורו קץ כל

רש"י

אביט עד שאתה מאיר לפני מאספוטמיא ומהברותיה בא והאיר לפני בארץ ישראל : על דעת רבי יוחנן אנו צריכין לכבודו : ס"א · משקע בטיט ולא היה במה להחזיק כי אם באותו טיט עם לבדו ואותו חיזוק קטן הוא נחלש כך היה גם צריך חיזוק : לרועה שהיה מביט בצאנו · שלפניו כך היה אברהם לפני הקב"ה והקדוש ברוך הוא שומרו : וזקנים לפניו · וזהו כבודו של נשיא שהוא מתכבד מאותן זקנים שלפניו כביכול שהקדוש ברוך הוא צריך לכבודנו :

פרשה לא ס"א לחיובו של רשע · והאי למטה דריש כמו להמות כלומר להמיתו ברשעתו : ולא מן תמהתהון · שנתעכבו והאריכו ימים : מהמהם · כמו ויתמהמה לשון עכבה · ע"כ : לא כהם ולא מהמונם · לא מנהון ולא ממהמוניהון ולא מהמהון למה לא נה בהם לא היתה לבריה נחת רוח מהם ולא לקדוש ברוך הוא נחת רוח בהם ולא נה בהם לא היה מי שיאמר להם נהיה : ס"א · אין לא למעלה ולא למטה מי שיאמר נהי עליהם · נהיה לשון נהי עד כאן : לא נה בהם כי היה לאמר ל' אבה כי נחמתי כי עשיתם ונח : יצהירו · לשון יצהר שמן · אפילו יקבים דרכו ויצמאו · אין להם שיפוע מכל טוב · ועל דור המבול נאמר : ישועו ·

פירוש מהרז"ו

על העולם לבטחו והתחיל להאיר לו במעשיו הטובים שהוא אוהב · דוק והתבונן : מאספוטמיא · בלשון יוני מוסו תוך · פוטמיא נהרות וזהו ארץ ארם נהרים תוך נהרות פרת וחדקל · מוסף ערוך : אשר התהלכו · וס"ד אברהם ויצחק · ופסוק זה ראיה שמ"ש התהלך לפני היינו במ"י שהם התהלכו לפניו במקום שכינתו : ר"י ור"ל · לקמן פר' נ"ז סי' ב' ושם מפורש כי שם מקומו וכאן דרך אגב שהזכיר הכתוב הזכיר מה שדרשו בו :

פרשה לא סימן א קץ כל בשר · וס"ד כי מלאה הארץ חמס ויקשה שהרי מפורש בסוף סדר בראשית שעיקר חטאם בזנות · ועל זה חתם את עונשם מחות את האדם וגו' וכמ"ש לעיל פר' כ"ח סימן ח' והם ב' כ"ט · על כן דורש ומכריע ע"פ מדה י"ז שמ"ש חמס אינו דווקא על הגזל · וכמ"ש ביחזקאל ז' קץ בא הקץ כדרכיך עליך אתן ותועבותיך בתוכך תהיינה · ועוד שם פסוק ו' קץ בא הקץ וגו' הרי שמדבר בכל רעותיהם ועל זה אמר בפסוק י"א החמס קם למטה רשע · הרי שהחמס כולל כל התועבות וכמ"ש לקמן פר' זו סימן ו' ונקרא חמס על שבא לחמוס אותם ולכלותם · והתבונן שלא זכר המדרש בסימן זה רק הזנות וכמ"ש בסוף הסימן ולפי שהיו שטופים בזימה · והביא פסוקים שמדברים בדור המבול · על פי גז"ש של תיבת קץ ותיבת נה שקשה במשמעותה וגז"ש מתיבת המס : החמס קם ח"ו אינו קם · שאם היה כתוב למטה רשע קם החמס לא היינו יכולים לפרש אלא שלצורך מטה רשע קם החמס · אך מאחר שכתוב החלה החמס קם משמע שהחמס קם בעולם למשול בו · וא"כ היה העולם נהפך לתוהו ובוהו · וע"ד שדרשו צ"פ ונהן בידה מ"מ מדלא כתיב ובידה יתן · וכמ"ש במ"ר פר' י"ב סי' ב' שדרשו באופן זה והראיתי שם מכמה מקומות · וזה אמר ח"ו אינו קם · פי' שכאן לא יתכן לדרוש כן שאין פי' אלא שקם למטה רשע · ושבט על הרשע להכותו ולחייבו : לא מנהון · כמ"ש בסנהדרין דף ק"ח וכן הוא בתנחומא כאן א"ר אלעזר מלמד שהחמס זקף עצמו כמקל ועמד לפני הקב"ה ואמר לא מהם · וזה ע"פ מדה ט' · וכאלו כתוב החמס קם ואמר לא מהם לא מנהון : ולא מהמ־נם · לפי הפשט פירושו מהמון עם שלהם וא"כ היינו לא מהם ולמה כפל · ע"כ דורש א"ת מהמונם אלא ממומיהם : ולא מהמיהם · תיבה קשה במשמעותה ופירשה המדרש תמהתהון · במדרש דפוס פ"ס דאדר הגירסא בפנים וגמ"כ המהתהון · אך במדרש דפוס אחר הגירסא בפנים וגמ"כ המהתהון · תמהתהון פירוש מה שהמהים ומתרעמים עליהם וכמ"ש לקמן סימן ד' ואלו רבים על אלו בחימום דברים · ולפי הגירסא המהתהון יהיה פי' מלשון הומיה מה שהיו הומים ומהמין על הממון וכמ"ש פר' כ"ב סימן ה' מי שהומה ומהמה אחר הממון ע"ש וזהו מ"ש כאן לא ממונם ולא מהמתהון : למה לא נח בהם · צ"ל לא נה בהם ועל שהיא מלה קשה דורש לה בחילוף ה' בח' מלשון נחת ששי' ע"פ מדה פ' וממעל נחת רוח · ודורש עוד ד"א לא נח · פי' ע"פ מדה פ' וממעל שגם נח שהיה בהם לא היה בו נחת רוח : שטופים בזימה · מבואר בריש הסימן · וכן משמע בסנהדרין דף ק"ח שמ"ש כאן חמס אינו על הגזל : דאמר ראב"ב · לעיל סוף פר' ל"ח וריש פר' ל"ט : **ב** בדריות קטנות · כן הגירסא בערוך ערך דד שבין שורות כרמיהם · היה להם יין ושמן והלא אין היין והשמן אלא בבית. הבד על כן דורש שעשו להם בדדיות קטנות בין השורות וזהו מ"ש יקבים דרכו שדרכו בין השורות יקבים הרבה כמנין השורות ועם כל זה ויצמאו שלא היה להם יין ושמן · ובהכרח שזה היה סמוך למבול · אך מקודם הכן הרי מפורש והוא מילא בתיהם טוב : לפי שהיתה מארה · עי' חני פסוק ו' ופסוק ז' ובמלאכי ב' ב' וכמ"ש בסי' ג' מפסוקי עמוס שנאו בשער וגו' כרמי חמד נטעתם ולא תשתו את יינם ודו"ק : שטופים בזימה וגזל · באיוב פרשה א מבואר הזימה ועיין עוד שמרה נסף וגם הגזל כמ"ש עדר גזלו וירעו ואחרי תועבות · ובא לדרוש שמ"ש כאן חמס כולל כל רעתם וכמו שכתבתי בסי' הקודם : **ג** שנאו בשער מוכיח · בפסוקים הקודמים ההופכים ללענה וגו' וכמ"ש לעיל פר' ל"ה סוף סימן ב' על דור המבול ואמר עוד שם שנאו בשער מוכיח ודובר תמים יתעבו היינו נח שנקרא איש צדיק תמים והיה מוכיח כמ"ש לעיל פר' ל' סימן ז' לפיד בוז · ותוכחתו היה להם מענין ארזים שהיה נוטע כמ"ש לעיל פרשה ל' סימן ז' (וכלשון הכתוב קול ה' שובר ארזים וגו' ה' למבול ישב וגו' (תהל"ג) · והנה כל פרשה זו בישראל מדבר ובהכרח שכך פירוש הפסוקים דרשו ה' וחיו פן יצלח כאש וכו' ותהיו דומים לדור המבול וכל הענין ודו"ק : ולפי שהיו שטופים בגזל · בפסוקים אלו ההוכחה על הגזל כמ"ש ההופכים ללענה משפט וגו' לכן יען בושסכם על דל וגו' : **ד** מרוב עשוקים יזעיקו · כמ"ש לעיל סוף פר' ל"ו שפתח פסוקי איוב בדור המבול מדבר ושם

יפה תואר

מקרי פנים : ר' יוחנן אמר לרועה כו' · המשל של ר"י דומה כי הוא סובר כר' יהודה דנח היה צריך לסמירה מאת ה' כי הוא יהלכו · ולכן מדמה לרועה אשר עיניו תמיד על צאנו לנטלם כי לא יתעו · ור"ל סובר כר"נ כי אברהם הלך להפיץ אור ה' ואמונתו לפניו בארץ · ולכן מדמה לזקנים ההולכים לפני הנשיא להגדיל כבודו · ומה דמסיים ע"ד דרשב"ל הוא צריך לכבודנו חלילה לומר פשוטו כי ה' צריך לכבוד וזולתו אבל פירושו כיון דהקב"ה ברא הכל לכבודו לכן יתפוץ שבני אדם יכירו וידעו את כבודו · ולו לבדו יכרעו בכך · ויש לפרש עוד כי טעם מחלוקת ר"י ור"ל הוא באופן השגחת ה' על התבל · ר"י סובר כי השגחת ה' מתפשטת בטוב על כל יצוריו מטעם שהם יצירי כפו · וכמ"ש רז"ל הקב"ה יושב וזן מקרני ראמים ועד ביצי כנים · ולכן מדמה לרועה המנהל את עדרו מצד שהצאן הם קניניו · וז"ש ע"ד דר"י אנו צריכים לכבודו שהוא ית' צריך להקדים לנו מאתו השגחה מאת פניו · ור"ל סובר כדעת הרב נה"ג במורה שהשגחת ה' הוא כפי השכל · והצדיק והחכם מושגחים בפרטית מאת ה' ושאר בעלי חיים נכנסים רק בהשגחה כללית ונמסרים מצד מה ליד המקרה · לכן מדמה לנשיא שאין השגחת הנשיא בפרט רק עם החכמים בעלי סודו · ושאר העם מתנהגים מידו רק בכלל · וזה שמסיים ע"ד דרשב"ל הוא צריך לכבודנו · פי' כי אנחנו צריכים להקדים לו בשכל ובדעת להתקרב אליו ולכבדו כדי שנזכה אח"כ גם להשגחה פרטית :

תתמה קם אתמהה · כי לפי פשטים דקרא משמע דהחמס קם למשול ברשע על הארץ · וחלילה לומר כן כי הקב"ה יעזוב את החמס להתגבר כ"כ · לכן מפרש למטה רשע להיות שבט שנוגש ברשע כי בפועל כפיו נוקש רשע · והחמס לבד יענים לרשע : ולא מן המתהון · מפרש מהמונם מנו ומהמהם מפרש תמהתהון וזה פעלין וכמו בחולין פא"ט דף נ"ב נפלה תמהתא · וזה קאי על זרעם שלא ישאר מהם שרש וענף · ומפרש מהמהם שבנים שיולאים מהם : בדריות קטניות · פי' מה שבביאו המפרשים בשם הערוך · ודרים יקבים דרכו שמה שגדולים והיקבים הקטנים הוא קורא שורות וזה ובין שורותם יצהירו : ולפי שהיו שטופים בזמה ובגזל · במדרש כ"י לא גרס אלא לפי שהיו שטופים בגזל : שנאו בשער מוכיח וגו' · וזה קאי על דור המבול כדכתיב מקודם הקורא למי הים וגו' וזה מי המבול כדלעיל בפ"ס · וז"ש שנאו בשער מוכיח כי נח הוכיח לבני דורו על פשעם כדלעיל בפ"ל שהיה איש צדיק ומוכיח · וז"ש עוד ודובר תמים יתעבו זה נח שנקרא תמים יתעבו : כתיב מרוב עשוקים יזעיקו · כי קץ כל בשר משמע דכולם נלכדו בחמס · וזה א"א כי אם ימצאו תוממים נמצאו ג"כ נחמסים · לכן מביא את הכתוב הזה למדרש כי אלה נלכדו בחימוס ממון ואלה נלכדו בחימוס דברים · וגם זה עון הוא כי סים

משנת דרבי אליעזר

למה לא נח בהם הפ"ג דכתיב נה בה"א דרש לא נה כמו לא נח בחילוף אחה"ע : ולפי שהיו שטופים בזימה וכו' בא ליתן טעם למה מצא חן לנ"א ולפי וכו' שהיתה כוונתם למעט בראים מה שאין כן נח

ובי קם ואם קם למטה רשע להוכית בו הרשעים לא מהם ר"ל שאמר הקדוש ברוך הוא לא אשתייר מהם ולא למה שלא ישאר מהם ומהמונם ומהמתהון שלהם ר"ל מבהמה חיה ועוף שנכנס שהוא לשון המונם אלא הכל יומת קריא דסיינו מהם ומהמונם ומהמתהון לא היה נחת רוח לכן נמוחו כולם · אחר זה מתחיל המדרש נדרוש דרך קאי למעלה שגם נח מיקרי אמנם היה אלא שמצא חן וקשה למה מצא חן יותר משאר בני אדם אם לא ואפילו שהי' ית' שבשם שלא עבירות כמותן · והמדרש מביאים לא דר ב אלא תולדות נח שהיה לו תולדות כש[illegible] גזל מדע אפס כמעיין שבכל מדרש דרש כמו שהביא מפסוק האחד ובא הפסוק יקבים דרכו וי' גרמו שני

ידי משה

ויאמר אלהים לנח וגו' · מתחלת שאמר עד ולא היה · שקב"ה נח בהם וזה הוא סוף שאמר תילוף המדרש כך הוא דבפסוק כתיב החמס קם למטה רשע ולא נח בהם והמדרש רוצה לדרוש פיבת בהם שהוא מיותר יהודה · ומיניקון שמהם המונם שמתסון וכך שמסך דברי המדרש החמס קם וכו' ל' בשמים ולא מהם ולא מסיגם ולא מהמתהון אלו הג' תיבות הם לשון הקדש והמדרש מפרשן בלשון ארמית כו' וכל כך לא כל יומתו לזה אמר לא נח בהם לא היה לשום בריה ולשום בריה נחת רוח ולא שום ר"ל פיבת בהם נדרוש דרוש אחר לא נח בהם כבסיה דאמר וכו' שאף נח אינו כדאי אלא שמצא חן ודרש נחמתי כי עשיתים ונח אם לא היה כדאי וכי מצאת פנים אלילה יש כדבר לזה אמר שמדרש ולפי שהיו שטופים בזימה ופוא נח שהם תולדות כשרים ולא היה בסוף בזימה : ולפי שהיו שטופים בזימה וגזל · ובכל מקום שהוא אומר רק זימה לא גרמו שני תנאים כי אין רמז על זנות וגם גזל שגזלו שמשולים לנ"א זימה וגזל וק"ל : אתם מניחין · שהיה מוכיח

רבים על אלו · ואלו רבים על אלו · אלו רבים על אלו בחימוס ממון ואלו רבים על אלו בחימוס דברים · עד שנתחתם גזר דינם ולפי שהיו שטופים בגזל נימוחו מן העולם : ה קץ כל בשר בא לפני · הגיע זמנם להקצץ הגיע זמנן (ו) לעשות בתה · הגיע קטיגורים שלהן לפני כל כך למה כי מלאה הארץ חמס מפניהם · איזהו חמס ואיזה היא גזל · א"ר חנינא חמס שאינו שוה פרוטה · וגזל ששוה פרוטה · וכך היו אנשי המבול עושים היה אחד מהם מוציא קופתו מליאה תורמוסים והיה זה בא ונוטל פחות משוה פרוטה וזה בא ונוטל פחות משוה פרוטה · עד מקום שאינו יכול להוציאו ממנו בדין · א"ל הקב"ה אתם עשיתם שלא כשורה · אף אני אעשה עמכם שלא כשורה · הה"ד (שם ד) הלא נסע יתרם בם ימותו ולא בחכמה · בלא חכמת התורה · (שם) מבקר לערב יכתו מבלי משים (ז) לנצח יאבדו ואין משים אלא דיין · היך מה דאת אמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם : ו דבר אחר כי מלאה הארץ חמס אמר רבי לוי חמס זה עבודת כוכבים · חמס זה גילוי עריות · חמס זה שפיכות דמים · (ח) (ג) חמס זה עבודת כוכבים שנאמר כי מלאה הארץ חמס · חמס זה גילוי עריות · שנאמר (ירמיה נא) חמסי ושארי על בבל · חמס זה שפיכות דמים · שנאמר (יואל ד) מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי · חמס כמשמעו : ז הנני משחיתם את הארץ · ר' הונא ורבי ירמיה בשם רב כהנא בר מלכיה אפילו ג' טפחים (ג) שהמחרישה שולטת בארץ נימוחו · משל לבן מלכים שהיה לו פרגוג · כל זמן שהיה סורח היה פדגוג שלו נרדה · ולבן מלכים שהיה לו מניקה כל זמן שהוא סורח היתה מניקתו נרדת · כך אמר הקב"ה הנני משחיתם את הארץ · הא אנא מחבל להון ומחבל לארעא עמהון : ח עשה לך תיבת עצי גופר · ד אמר רבי איסי בד' מקומות נאמר בלשון הזה עשה · בג' נתפרש · ובאחד לא נתפרש עשה לך תיבת וגו' · אמר רבי נתן תיבותא (ד) דאעין דקרדינון · (יהושע ה) עשה לך חרבות צורים · נתפרש גלבין דטינרי · (במדבר י) עשה לך שתי חצוצרות כסף נתפרש · (שם כא) עשה לך שרף לא נתפרש · ר' יודן בשם ר' איבו אמר (משלי א) ישמע חכם ויוסף לקח זה משה שאמר הקב"ה לו למשה עשה לך שרף ולא פירש · אמר אם אני עושה אותו של זהב אין הלשון הזה נופל על לשון זה · של כסף אין הלשון הזה נופל על לשון זה · אלא הרי אני עושה אותו של נחושת (ט) לשון נופל על הלשון שנאמר (במדבר כא) ויעש משה נחש נחשת · ה מכאן שניתנה תורה בלשון הקודש · רבי פנחס ורבי חזקיה בשם ר' סימון כשם שניתנה תורה בלשון הקודש כך העולם נברא בלשון הקודש · שמעת מימיך אומרים גיני גינייא אנתרופי אנתרופיא · גברא גברתא · אלא איש ואשה · למה שהלשון הזה נופל על לשון הזה : ט קנים תעשה את התיבה · קילין ומדורין · א"ר יצחק מה הקן הזה מטהר את המצורע · אף

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז נ"ח · ב ירושלמי בבא מציעא פרק ד' ילקוט איוב רמז תתנ"ח · עיין סנהדרין דף ק"ח ע"ב · ג לעיל פרשה כ"ו · ד ירושלמי ראש השנה פרק ג' · ילקוט יהושע רמז ע"ו · ה סנהדרין דף כ"א · לעיל פרשה י"ח · ילקוט סדר בראשית רמז כ"ד :

חדושי הרד"ל

שטופים בעבודת כוכבים ג"ע וש"ד · וקראן ג' שמחתית האמורים בפרשה כמ"ש המפרשים ז"ל : (ו) לעשות בתה · עמ"כ והסבר שלא"ל לעשות כשר · כי בחייהם יש בהם גם רוח · ובמותם רוח הולך ואינו ויקראו רק בשר כמו בשר בהמה שחוטה : (ז) לנצח יאבדו · שאין להם חלק לעוה"ב : (ח) חמסי זו עבודת כוכבים · שנאמר (יחזקאל ח') כי מלאו את הארץ חמס כנ"ל והאי קרא מישתעי בעבודת כוכבים : (ט) לשון נופל על לשון · בירושלמי פ"ג דר"ה הנוסח כמאמר זה אמר משה עיקרו לא נחש הוא כנומר אף הכרף עיקר שם המין שבבלי הוא נחש · גם י"ל לשון הירושלמי עיקרו של החטא שבבבלו נשתלח בהם הנחש על שדברו באלהים ובמשה לא מן הנחש בא חטא זה · שהוא סיפר תחלה לה"ר של

חדושי הרש"ש

כשדים : (ב) חמס זה עבודת כוכבים שנאמר כי מלאה הארץ חמס · נראה ברור שט"ס הוא וצ"ל כי מלאו את הארץ חמס והוא (ביחזקאל ח') וכל הענין דשם מבתמי בעבודת כוכבים : (ג) שהמחרישה כו' · אול דריש את מלשון אתו (שמואל א' י"ג) שהוא מכלי המחרישה : (ד) דאעין דקרדינון · כ"ה גי' הערוך וכמו שהביא ג"כ המ"כ משמו ועיין בבאור הרב"ד · ואולי הוא מלשון מקדרין בהרים דערובין (ס"ה מ"ד) דפירושו מנקבין והכוונה בכאן לעצים שיש להם הלל רחב באמצעיתן משכן שמות · ואשר משני כן נקראים עצי גופר דהוא כמו כופר בחילוף גיכ"ק מפני שהכופר עקרו ג"כ מסמות שהוא באמצעיתו · ובסדרי טרוס

רש"י

אלו העוסקים והחומסים את הגזל ואלו רבים על אלו כלומר נעשקים אחר נעשקים : בתה · חורבה כמו ואשיתהו בתה וגו' לפני הגיע קטגוריא שלהן לפני : ואין משים אלא דיין גרסינן : וחמסי זו עבודת כוכבים כמה דאת אמר כי מלאה הארץ חמס מפניהם : נרדה · ילקה : דקדרינון · של אותו מקום : גלבין טינורי · חתיכות של צור שהם חריפין כאיזמלין · גלבין · אזמלין : (הסדורים שאח"ז שייך לע"ב) : אמר רבי הונא עריקין הוינן מן גודיא בהדא בוטיטא דטבריא · בורחין היינו מן החיל במערת טבריא : רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אומר שלש מאות ושש קילין הוו בה · וכו' קיל וקיל עשר על עשר שני קילין באמצע ושתי פלטיות של ארבע ארבע גביהן וקיל מכאן וקיל מכאן ושני אמות לצדדין : רבי נחמיה אומר תת"ק קילין היו בה · כל קיל וקיל היה ששה אמות על ששה אמות : ארבעה קילין באמצע ושלשה פלטיות של ארבע ארבע על גביהן וקיל מכאן וקיל מכאן ושני אמות לצדדין : כמין קומרוטין היתה והיה וכו' : דרך ארץ המטר יורד והתהום עולה דכתיב תהום אל תהום וגו' ברם הכא ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה ואחר כך וארובות השמים נפתחו : בעצם היום הזה ודרגים ניה ימלל · מי שמרגים על הדבר עכשיו יבא וימחה : אספרגס · מין זיתים לעשות מהן יצהר ומן מה דכתיב בין שורות יצהירו למד שהיו עושין בדדות קטנות שורה שורה בדין לפי הזיתים שלא היו בו מעט (ע"כ) : קילין · אלו חדרים גדולים ומדורין בתוך כל חדר לשום בתוכו סיפוקי בהמות וחיות ועופות : אף תיבתך מטהרתך · שלא תכלה עם

מתנות כהונה

כל בשר בא וגו' גרסינן : בחימוס ממון · שהרי העושקים היו חומסין ממונם ובזה רעתם רבה מהנעשקים : בחימוס דברים · הנעשקים רעתם רבה בזה שהיו מדברים תועה כלפי מעלה לאמר כי יעשה אדם כדגי הים בהבינו בוגדים בולעים לדיקים מהם : ה"ג קץ כל בשר בא לפני · ה"ג בילקוט להקצץ הגיע זמנן לעשות בוסר הגיע זמנן לעשות בתה : להקצץ · לשון קץ קלרים בוסר בשר קלרים וכן תמלא לקמן פ' ל"ה : בתה · לשון בא קדרים : בתה · חורבה ושממה כד"א ואשיתהו בתה · וטוב דריש לפני שהגיע קטיגוריא שלהן לפני : [ה"ג א"ר חנינא חמס שאינה שוה פרוטה וגזל ששוה פרוטה] : שלא כשורה · לא כשורת דין של מעלה שמחלק חסדו לכל אלא דין גמור אני נוהג בהם ועיין לעיל פ' כ"ו : בלא חכמה · שלא הלכו בדרך חכמת התורה : זו עבודת כוכבים · דייק מלת חמס חימוס דברים כדלעיל · או י"ל שדרשוהו כמה שדרשו במגילת איכה בפתיחה הוי מגיעי בית בבית שהעמידו צורה של עבודה כוכבים על כל תלם ותלם וה"נ כתיב כי מלאה הארץ : ושארי · לשון זנות כד"א אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה וכה"ג דרשו בפרק נערה שנתפתתה שארה כסותה ועונתה שאר זו עונה האמורה בתולה וכן הוא אומר איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו וגו' : ג' טפחים כו' · את הארץ · פירושו עם הארץ : פדגוג אומן המגדל בני השר : נרדה · לשון רדוי ויסורין : פרגוג ומניקה · המשל על האדמה שלקתה על עון הדרים בה : מחבל · משחית : תיבת גרסינן · דאעין דקדרינון · פי' הערוך מין עץ הנקרא קדרינון : גלבין דטינרי · סלע קשה : לא נתפרש · מאיזה יעשה הנחש : שנתנה תורה וכו' · ודבר הפי"מ גינא גיניא כו' · עיין לעיל פ' י"ח : קילין ומדורין · חדרים ועי' לקמן : הקן הזה ·

יפה תואר

היה להם לתבוע דינם בדיינים ולא נמלא הארץ בזעקה ובחרופים וגדופים וכדאמרינן בפ' ואלו מגלחין בעובדא דר"ל אם ממון נתחייבתי לך נדוי מי נתחייבתי לך · ומפרש את הכתוב מרוב עשוקים ורצוצים המלאים בארץ יזעיקו אל ש' וימסרו דינם לשמים · והעושקים ישועו על אלה הנעשקים הנעקים מזרוע רבים · על העושק הנעשה להם : הגיע זמנם להקצץ כו' · דריש קץ כבלשה אופנים · הא' מלשון קציר וזה כי בא זמנם לפני לעשות בהם כליה · והב' מלשון קוץ שמיר ושית · וזה שאמר הגיע זמנן לעשות בתה · אחרי כי היה כקוצים לפני ועלו כמעשיהם שמיר ושית לכן אשם בתה · והג' מלשון קצתי בחיי וזה כי קצה נפשי בהם מפני רוע מעלליהם והגיעו קטיגורים שלהם לפני : חמס פחות מש"פ וגזל הוא ש"פ כצ"ל · וחולק על הא דאמרינן בשלהי הכונס מה בין גזלן לחמסן ע"ש בתו' · ומ"ש חמס פחות מש"פ פי' כי גם בפחות מש"פ נקרא חמס וה"ה בש"פ ומשו"ה אמרינן בסוף ב"ק כל הגוזל ש"פ כאלו נוטל את נפשו וילפינן מהכתוב מחמס בני יהודה אבל גזל לא מקרי רק בש"פ · [וי"ל עוד כי לענין החומס מקרי גם בפחות מש"פ חמס · אבל לענין שנחמס בעינן דוקא ש"פ כדי שירגיש בחסרונו · ופה מתומסים הרבים היה גם לנחמס ש"פ · ויתורץ בזה דברי הגמ' בב"ק וע' סיפק] : חמס זה עבודת כוכבים כו' · משום דמקרא כי השחית כל בשר וגו' משמע עבודת כוכבים וגילוי עריות · ואמה מסיים הקרא בחמס · ומשני כי חמס כולל כל ראשי הפשעים : מחמס בני יהודה · ומולק על הא דילפינן בסוף ב"ק ממקרא זה על גזל : שהמחרישה שולטת בארץ נימוחו · כי עד מקום זה שהאדם רפוים מהמחרישה לכן נימוחה במים · וגם כי היא לקחה בשביל שזנה וכלכלה את בני אדם החוטאים ולכן נלקה מקום המחרישה : משל לבן שרים כו' · פי' כיון דעיקר גדולת הפדגוג והמינקת הוא בשביל שבן לכן כאשר יחטא הבן ירדו גם הם מגדולתם ומטעם זה ג"כ כיון דהארץ מושגחת מאת ה' רק בשביל האדם · ואם האדם תגלה פרם גם מהאדמה השגחת ה' ויד המקרה שולט בה להמחות במים עד המקום אשר המים שלטו למחות · ומה שמביא שני המשלים ללמד גם כי הארץ מרדת בכפלים בין על הגידולים שגדלה וכמו הפדגוג · ובין על המזונות אשר נתנם לבם וכמו המינקת · ועי' לעיל בפרשה כ"ח כי הארץ אשר נתנה להם שפעת אוכל גרמה לבני אדם שיבעטו כו' : בד' מקומות נאמר בלשון הזה כו' · עיקר הדבר במה שאמר בג' נתפרש הוא השביל עשה לך חרבות צורים דלא נפרש צורים הוא חדים וחריפים אבל פירושו הוא שנעשים ממה שעשו החרבות · ולגב זה מביא ג"כ אלה שני המקומות אשר אין ספק בפירושם · וגם י"ל כי באלו אלה שלשה מקומות אשר נתפרשו נוכל לומר כי עשה לך שרף נתפרש למשה מפי ה' · ורק הכתוב סתם הדברים וכמו שמלינו בכמה מקומות כמלות התורה שנפרשו למשה בע"פ והכתוב לא יפרשם · אבל מכיון דנמצא בשלשה מקומות אלה דהכתוב מפרשם וגבי עשה לך שרף כתם הכתוב · ע"כ גם מפי ה' נאמר למשה בסתם והוא שבין מעצמו כי ישמע חכם ויוסף לקח : דאעין דקרדינון · קרדינון הוא שם מקום וכמו שתרגם אונקלוס הרי אררט טורי קרדום · ושמה נמצא עצי גופר ולכן תרגם ג"כ עצי גופר אעין דקרדום : גלבין דטינרי · ומה שלא נוח למולם בברזל משום דלא

פירוש מהרז"ו

כתוב בפסוק הקודם לאיש כמוך רשעך וגו' כמו אנשי דור המבול אשר מרוב עשוקים וגו' · ויזעיקו משמע לאחרים שהעושקים היו מזעיקין את הנעשקים · והעושקים היו נועקים כאשר יהגה הארי והכפיר על טרפו לאמר ידיעו כמה ולא ה' פעל וכו' : אלו רבים על אלו · שמ"ש ישועו מזרוע רבים · היבת רבים מיותר שכבר כתוב מרוב עשוקים · על כן דורש רבים מלשון מריבה · שלא יקשה למה נענשו גם הנעשקים אלא על שהיו מריבים על הש"י בעזב העולם אין דין ודיין והעולם הפקר וזהו החימוס דברים · או שפי' רבים ומתגדלים אלו על אלו · והנעשקים היה להם לבקש מהש"י שילילם והגר"א פי' שהיו מחרפים להעושקים וזה ג"כ חמס כמ"ש ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל : שטופים בגזל · שבפסוקים אלו בעיסק מדבר שהוא הגזל : ה הגיע זמנם להקצץ · שהיל"ל עת או יום כל בשר וכמ"ש עד בא עת ארצו · וכמ"ש עד יבא יומו · ע"כ דרש קץ ע"ש תלת ממעל מלשון קצילה וכאלו מפורש קץ וסוף זמן של כל בשר בא לפני להקצץ : לעשות בתה · מלשון חורבן ושממה כמ"ש ישעיה ה' ואשיתהו בתה · אך נ"ע איך דורש על בתה וכונה גירסת הילקוט לעשות בוסר ודורש תיבת בשר מלשון בוסר : הגיע קטגוריא · בא לפני לקטרג וכמ"ש לעיל סימן א' בשם התנחומא וסנהדרין ק"ח שהחמס קטרג לא מהם : ואיזה הוא גזל · כך הגי' במדרש דפוס ס"פ דאדר · אך במדרש דפוס אחר הגירסא איזה חמס ואיזה גזל א"ר ח' וכו' · ועי' ב"ק דף ס"ב ובסוף ב"ק וע' יפ"ת : וכך היו אנשי דור המבול · פי' דבר זה היו עושים בשוק בפרהסיא בהסכם כולם אך כל אחד בעצמו עשה חמס וגזל עד מקום שידו מגעת כמפורש איוב כ"ד כל הענין : בלא חכמת התורה · וכמ"ש לקמן פר' ל"ב סימן ה' · ודרך התורה לסיות הכל בשיעור ומדה · אך עמכם יתנהג בלא שיעור ומדה רק בכליון חרוץ : מבוקר לערב · פסוק זה הוא קודם פסוק הלא נסע יתרם ע' לעיל פר' כ"ו סימן ו' וש"נ : ו חמס זה כו' · כמ"ש לעיל סוף פר' ל"א וש"נ ומבואר ומ"ש שנאמר כי מלאה הארץ חמס בהכרח שכוונתו על פסוק ביחזקאל ח' י"ז כי מלאו את הארץ חמס · כן הוא ביפ"ת והדבר למוד מענינו שם שמדבר שם בע"א : חמסי ושארי על בבל · ושארי הוא עריות שאר בשר ופי' החמס שעשה לי בבל ועריות שעשה לי בבל וכמ"ש נשים בציון ענו וכו' ומה שם חמס שיש בו שאר אף כאן חמס שיש בו שאר ע' לעיל ל"ד י"ט אבנים שחקו מים תשטוף ספיחיה עפר הארץ ודרשו לעיל פרשה ל"א סימן ג' על המבול שהשטף של המים שטפו את העפר של הארץ ועפר נקרא מה שמעשה על ידי המחרישה על פני האדמה : שהיה לו פדגוג · עי' לעיל פר' ל"א ריש סימן ו' ותבין כאן : שהיה לו מניקה · עי' לעיל פר' ב' סוף סימן ב' ותבין כאן · ושם מפורש ומבואר בכ' המקומות : ומחבל לארעא עמהון · וזהו הנני משחיתם עיקר ההשחתה בהם והארץ עמהם כי לפי המשלים הנ"ל הם העיקר והארץ טפילה להם : ח אין הלשון הזה · כבר כתוב פי' בהקדמה שלפני המדות שמתחיל משה דרש : ר' פנחס ור' חזקי' · לעיל פרשה י"ח סימן ד' ושם מפורש : ט קילין ומדורין · חדרים קטנים · שהולה פירש לפי פשוטו · וה"כ יקשה שהיה לו לומר חדרים תעשה · ע"כ דרש על פי מדה פ"ו מיוחד במקומו דכאן צריך

משנת דרבי אליעזר

נח שהיתה כוונתו להעמיד תולדות כדלעיל ריש פס' שמפורש אצלו לא יפנה דרך כרמים : עשיתם שלא כשורה וכו' בלא חכמת התורה · פירוש דלאחר שמו רבבני נח אף פחות מש"פ לא ניתן להשבון וזהו שהיים מבלי משים כמש"דאת אמר אשר תשים לפניהם ולא לפני בני נח : אף אני אעשה שלא כשורה פי' שלהכ"ם לא היטים שאינם בני עונשים ועיין בפי' ע"ב : חמס זה עבודת כוכבים שנאמר כי מלאה הארץ חמס · פירוש דע"כ פירושו שהארץ ומלואה נעשה חמס והיך אפשר כן אלא שעבדו עבודת כוכבים וגזל מפני דכתיב

ידי משה

מוכיחן על עבודת כוכבים דפסוק על ענין האשון קאי דכתיב ואל תדרשו בית אל כמו שנאמר וישב את האחד בית אל לזה אמר המדרש הגם שמוכיחן על עבודת כוכבים בכל מקום לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל : תמה

תיבתך מטהרתך · ובפרת אותה מבית ומחוץ בכופר · * הכא את אמר וכפרת אותה וגו' · ולהלן את אמר (שמות ב) ותחמרה בחמר ובזפת · אלא להלן על ידי שהיו המים תשים · ותחמרה בחמר ובזפת · בחמר מפני הריח · ובזפת מפני המים : (ר) וזה אשר תעשה אותה · אמר רבי יודן זה וזה עתיד אחד למוד באמתך · (ס) הה"ד (דה"ב ג) אורך האמות במדה הראשונה אמות ששים ורוחב אמות עשרים · ולמה הוא קורא אותה (ו) אמה תביקין · רבי הונא אמר שהיו מתביאות בה · רבנן אמרין על שם תיבתו של נח · שלש מאות אמה אורך התיבה חמשים אמה רחבה ושלשים אמה קומתה · בר חטיא אמר (תהלים קיט) בפקודיך אשיחה בחקותיך אשתעשע (י) ב לימדתך תורה דרך ארץ שאם יעשה אדם ספינה שתהא עומדת בלמין · יעשה רחבה אחד מששה בארכה · וגבהה א' מעשרה בארכה : יא צוהר תעשה לתיבה · (ז) ר' חוניה ור' פנחס ר' חנין ור' הושעיא לא מפרשין ר' אבא בר כהנא ורבי לוי מפרשין · ג ר' אבא בר כהנא אמר חלון · רבי לוי אמר מרגליות · רבי פנחס משום רבי לוי אמר כל י"ב חדש שהיה נח בתיבה · לא צריך לא לאור החמה ביום · ולא לאור הלבנה בלילה אלא מרגלית היתה לו והיה תולה אותה · ובשעה שהיא כהה היה יודע שהוא יום · ובשעה שהיתה מבהקת היה יודע שהוא לילה · אמר רבי הונא עריקין הוינן מן קומי גונדא בהדא בוטיטה דטבריה והית בידינו נרות · בשעה שהיו כהים היינו יודעים שהוא יום · ובשעה שהיו מבהיקים היינו יודעים שהוא לילה · ואל אמה תכלנה מלמעלה · ר' יהודה ור' נחמיה · ר' יהודה אומר שלש מאות וס' קילין היו בה · עשר אמות על עשר אמות · ושתי פלטיות של ארבע אמות קילין מיכן וקילין מיכן · וקילין מיכן וקילין מיכן · וב' אמות לצרדים · ר' נחמיה אמר ט' מאות קילין היו בה · וקיל ו' אמות על ו' אמות · וג' פלטיות של ד' ד' · וקיל מיכן וקיל מיכן וב' אמות לצדדין · על דעתיה דרבי יהודה לא ניחא ועל דעתיה

מסורת המדרש א סוטה י"ב · עיין שמ"ר פרשה ח' · ילקוט כאן רמז נ"ג · ועיין בילקוט כדר שמות רמז קס"ו · ב ילקוט תהלים רמז תתע"ו · ג סנהדרין ק"ח · ירושלמי פסחים פ' א' · פדר"א פ' כ"ג :

חדושי הרש"ש

הרנע אולי גדלו מהן הרנה לכן מתורגם טירי דקדרו וכן לקמן טורי קדרונייא : (ס) הה"ד האורך אמות במדה כו' כנ"ל : (ו) אמה תביקין כו' ע"ש תיבתו של נח · ותביקין הוא נוטריקון תיבת השוויה קנים · וע' יד"מ שכתב בס"ד שהיה במקדש ג' אמות וכו' ושל עשרה טפחים ודשלו ט' וגודל היא הבינונית · ודבריו תמוהין עיין מנחות (צ"ח א') וברש"י סוכה (ס' ב') : (ז) רבי חוניה כו' ור"ל מפרשין כו' · בורא : (י) למדתך תורה ד"א כו' · וכן ראיתי בספרי האומות שאחד באינגלאנד ניסה ועשה כתבנית התיבה

מתנות כהונה

קנים דרש מלשון קן צפור : ה"ג בחמר מפני הריח ובזפת מפני המים : בחמר מפני הריח · משמע כדי להגן מפני הריח הבא מן החוץ : זה וזה · היה יכול לכתוב זה וכתב וזה וי"ו לרבוי אתא לעתיד כו' : קורא אותה אמה גרסינן · תביקין מתביאות · הערוך הביאו ולא פירשו ובשם הר"ן מצאתי בספר אות אמת פירוש שאמה בית המקדש קורא תביקין על שם שהיו מתביאות פירוש שוות לאמה של נח והאריך בראיות · ורבנן דרשו תביקין לשון תיבת נח נוטריקון : בלמין · בתוך הים : לא מפרשין · לא היו מחולקין מה היה זה הצוהר : מרגלית · המאירה לו : לא היה צריך גרסינן : בשעה שהיא כהה · כמו שאמרו חז"ל שרגא בטיהרא מאי אהני כל זה הוא בירושלמי ריש פ"ק דפסחים ומסיים שם למה שיש חיה אוכלת ביום חיה אוכלת בלילה והכתיב צהר תעשה וגו' כמ"ד לא שמשו מזלות בשנת המבול : עריקין כו' · רצים וּבורחים היינו מפני חיל במערה זו של טבריא : גונדא · חיל : בוטיטא · פירש הערוך מערה : ש"ם קילין · ה"ג ברש"י ובערוך גרס

רש"י

עם האחרים : בזפת · בחוץ מפני המים ובחמר מבפנים מפני הריח שלא יריח אותו לדיק ריח הזפת אבל כאן צריך זפת מבית ומחוץ : כופר · זפת : זה וזה · היה לו לומר זה למה נאמר וזה עתיד אחד למוד באמתך הדא הוא דכתיב במדה הראשונה שהיתה תחלה והיא אותה אמה של נח : ולמה קורין לאותה אמה שמדדו בה הבית תביקין שהיו מתביאות שוה לאותה אמה שמדד נח את התיבה כהדא דתנינן במסכת נגעים כעדשה מובאת בינונית ועל שם כך נקרא תביקין לפי שהיו מתביאים בינונית ששלש אמות היו במקדש אמה מחמשה טפחים ואמה מו' טפחים ואמה מששה טפחים וטופח וזו היתה בינונית מששה טפחים · לשון מורי : לשון אחר על שם תיבתו של נח נקראת תביקין לשון תיבה אריא"ל בלע"ז : לא מפרשין · כלומר כולם שוים בצוהר או חלון או מרגלית : מפרשין · חולקין זה אומר חלון וזה אומר מרגלית · וכפי' זה פירשה לעיל בנח מצא חן : עריקין הוינן וכו' : שלש מאות וששים קילין היו בה · בכ:

פירוש מהרז"ו

צריך לומר קנים כדי לדרוש מדת ממעל מלשון קן צפור · וכמ"ש פר' זו סוף סימן א' שאף נח לא היה כדאי והיה צריך זכיות הרבה וכמ"ש לעיל פר' ל' סימן ה' ולוקח נפשות חכם : בחומר מפני הריח · פי' בחמר מבפנים ובזפת מבחוץ · כמ"ש רש"י בחומש כאן : י אורך הבנין במדה הראשונה אמות עשרים · ל"ה בדפו"י וטעות הוא וצ"ל האורך אמות במדה הראשונה אמות ששים ורוחב אמות עשרים : במדה הראשונה בהכרח שניזכר בתורה היינו אמה של נח בתיבה : ולמה הוא קורא · בערוך ערך תבקיון הגירסא ולמה הוא תבקיון · ופירש המוסף ערוך ולמה אמר הראשונה ותירץ הוא תביקיון כלומר אמה של בנין בית שלישי (צ"ל ראשון שבד"ה כתיב אצל בית ראשון ובית שלישי הוא ביחזקאל) תהיה באמת תיבת נח ותביקיון פירושו דבר של תיבה עכ"ל ולפי גירסת הספר תביקין הוא נוטריקון תיבת קינ:ן נח לדברי רבנן : מתביאות בה · פירושו משוויות שמשוה לאמות ביהמ"ק לאמות הראשונות ועיין מ"כ ומתחלף הס' רפה בשי"ן וב' רפה בוי"ו · וע"ע ברש"י : בפקודיך אשיחה · וס"ד ואדייתה אורחותיך בחקותיך אשתעשע · ואביטה אורחותיך שמתוך דברי תורה אני לומד איך להתנהג בעולם כל דבר אל מה שצריך · היינו מבנין של מים אל בנין של מים : אחד מששה בארכה · כמו בתיבה שאורך ג' מאות אמה והרוחב נ' אמה אחד מששה בארכה והגובה שלשים אמה אחד מעשרה בארכה : יא ר' חוניה ור' פנחס · כלשון הזה לעיל פר' כ"ו סימן ד' · וזה צ"ע גדול למה צריך להזכיר מי שאינו מפרש ואולי פירושו מלשון הפרשה וחילוק שאלו החכמים לא הפרישו דעותיהם ולא חלקו רק ר"א ור"ל מחלקין וע' מ"כ : ר"א ב"כ אמר חלון · כמ"ש לקמן פר' ל"ג סימן ה' ע"ש מדה י"ז וצהר מלשון צהרים על האור או שהלד"י מתחלף בז' מלשון זהר בזשסר"ץ והיינו על החלון שמביא אורה לבית : מרגלית · סנהדרין ק"ח וע' פר"א פרק כ"ג ומרגלית היתה תלויה בתיבה וכו' ע"ש : ובשעה שהיא כהה · כי אור החמה גדול מכל אור על כן כל מאורות כהים בעוד אור החמה בעולם וסובר כמ"ד לעיל כ"ה סוף סימן ב' שלא שבתו המאורות בשנת המבול וע' בירושלמי ריש פסחים וצ"ע גדול : ר' יהודה ור"נ · ע' פר"א ריש פרק כ"ג באופן אחר והערוך יש לו גירסא אחרת ופירש באורך לפי גירסתו בערך

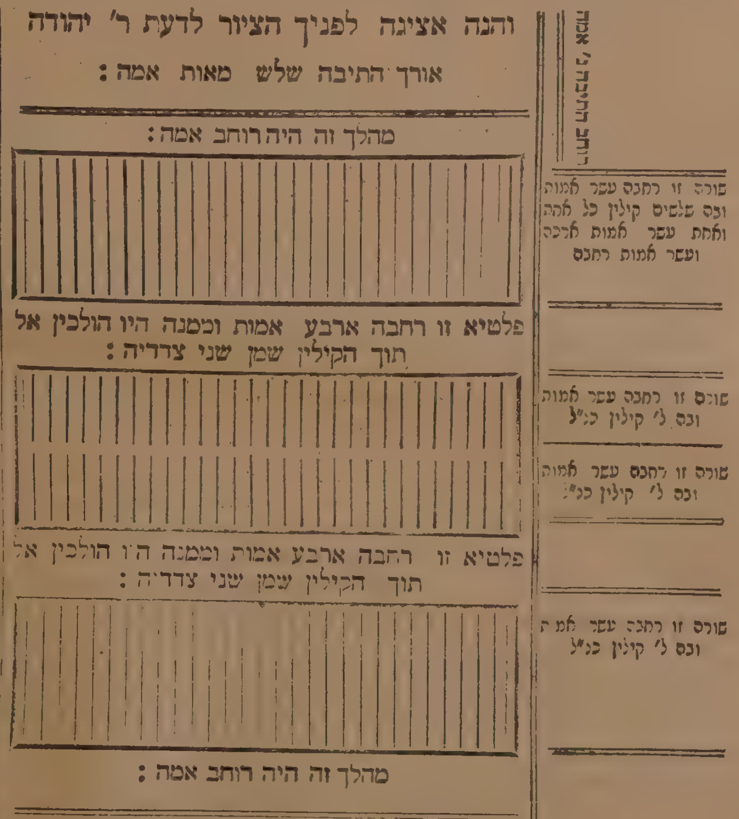

כן היה במדור התחתון וכציור הזה היה במדור האמצעי · ובמדור העליון : הרי סך כל הקילין ג' מאות וששים : ולפי גירסת הערוך המדור העליון היה מקצר ועולה עד שלא היו בה רק שלשה שורות של קילין הרי סך הכל שלש מאות ושלשים קילין :

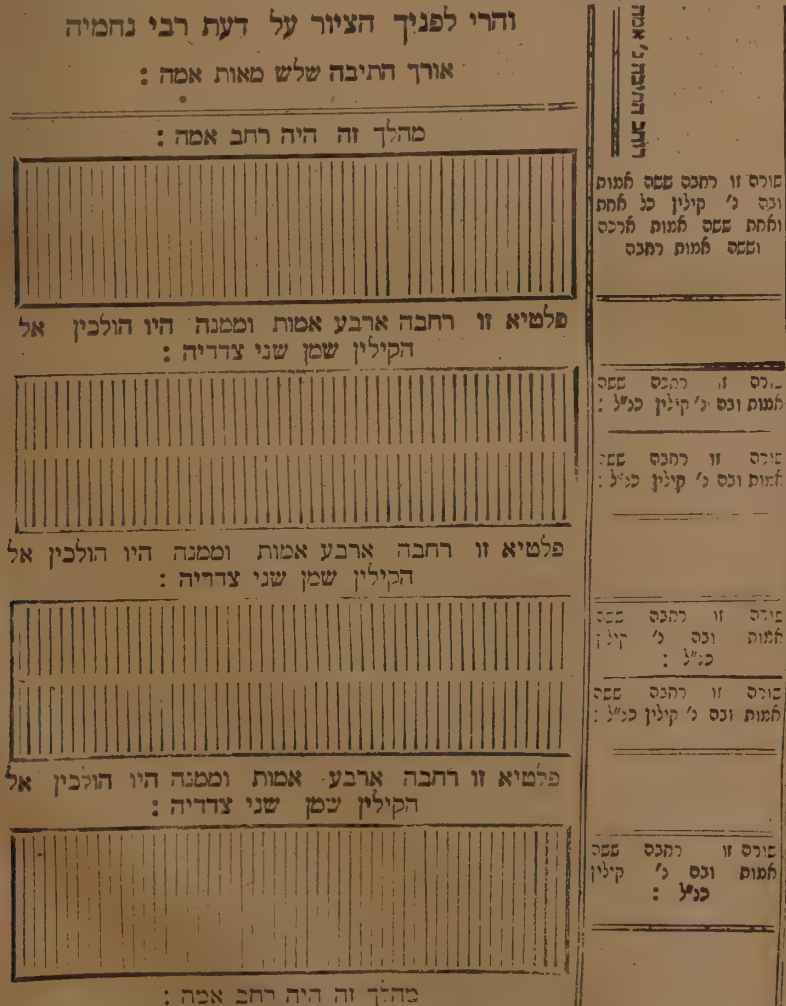

כן היה במדור התחתון · וכציור הזה היה גם כן במדור האמצעי · וכן היה במדור העליון · הרי סך כל הקילין תשע מאות :

דר' נחמיה לא ניחא · רבי יהודה ור' נחמיה רבי יהודה אומר באמתה מלמטה כך אמתה מלמעלה · [א] ואל אמה תכלנה מלמעלה רבי נחמיה אמר כמין קומרוטון היתה והיה משקיף בה ועולה · ומשקיף בה ועולה · עד שהעמידה על אמתה · שנאמר ואל אמה וגו' · ופתח התיבה בצדה תשים · אמר רבי יצחק למדתך תורה דרך ארץ שאם עושה אדם (יא) טרקלין עשר על עשר יהא עושה פתחו מן הצד · תחתיים שניים ושלישים תעשה · [ב] תחתיים לזבלים · שניים לו ולבניו ולטהורים · והעליונים לטמאים ויש מחליפין תחתיים לטמאים שניים לו ולבניו ולטהורים · והעליונים לזבלים · כיצד היה עושה אלא כמין (יב) קטרקטין היה לו פוכסן מן הצד (ח) תעשיה · אף היא (יג) היתה מסייעת את עצמה : יב (יד) ואני הנני מסכים לדברי מלאכים · [ג] שהיו אומרין (תהלים ח) מה אנוש כי תזכרנו · את המבול מים · מים היו וכיון שהיו יורדין היו נעשים מבול · לשחת כל בשר כל אשר בארץ (טו) יגוע · יצמוק · והקימותי את בריתי אתך · ברית אתה צריך מפני הפירות שאתה כונס שלא ירקבו · ושלא יתעפשו · ושלא ישתנו · ברית אתה צריך · [ד] הגבורים היה א' מהם נותן רגלו על התהום וסותמו נותן ידו על החלון וסותמה · היה בא ליכנס לתיבה והיו רגליו (טז) מתערכלות ·

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז נ"ד · ב סנהדרין ק"ח · ע' פדר"א פ' כ"ג · ג סנהדרין ל"ח · שוח"ט מזמור ח' · ועיין לעיל פרשה ב' ופ' ח' ופ' י"ז וש"נ · ד ילקוט כאן רמז נ"ס וילקוט איוב רמז תתקי"ג

חדושי הרד"ל

התיבה ומלא הדבר כן שהיא מחזקת הרבה יותר מערך שארי ספינות והלכה יותר בקל ע"פ המים : (יא) טרקלין · י' על י' שיעור י' על י' לאו דוקא נקט כאן · אלא משום שזהו שיעור טרקלין כדתנן ב"ב ואתי וכאן נמי לר"י היה י' על י' כמ"ש המ"כ : (יב) קטרקטין · ביב למזוחלה שהיו המים יורדים בו : (יג) היתה מסייעת א"ע · עמ"כ דוגמא לבנין בה"ק וכמש"ל שהתיבה היתה בית ה' וז"ש לקמן פל"ו אתיו של מנך ע"ש במ"כ : (יד) ואני הנני מסכים כו' · מפני שאמרו (בספרי קרח) ואני הנני בשמחה והקשו שם מפסוק זה וכי יש בשמחה ותרצו באבוד רשעים רנה : (טו) יגוע · יצמק עיין מ"כ ומפני שכתוב כאן מתחילה לשחת כל בשר · מתפרש יגוע דכתיב בתריה יצמוק אחר ההשחתה והמיתה (ואפשר הוא התקבות לאבן שמצא מגוגות בע"ח ועצמותיהם אשר חכמי הטבע הסכימו שהמה מימות המבול · כי נמצא לר ב כמק מות אקלימים שאין לבע"ח כאלו אפשריות להתקיים שמה ככל כמו בארצות הצפונים) : (טז) מתערבלות · כמו מתעגלות בג' שהוא תרגום של גולל אבן והכוונה שהיו רגליו נגללות ונדחות משם

הדושי הרש"ש

פירושו כתבתי לעיל פכ"ט ע"ש : (ח) תעשה אף היא היתה מסייעת א"ע נ"ל תעשה ח"י ודרים כמו תעשה

רש"י

מדור ומדור מאה ועשרים קילין הרי שלשה ושלשים מדורין שבתוכה שלש מאות וששים קילין : כיצד ג' מאות אמה אורך התיבה נ' אמה רחבה ובנה את הקילין ד' שורות ברוחב התיבה על פני אורך התיבה לכל קיל וקיל היו בה עשר אמות על עשר אמות ושני פלטיות שני דרכים של ארבע ארבע אמות שבהם היו מהלכין לקילין וקיל מכאן וקיל מכאן ושני אמות לצדדין ופירושה הכי הוא אותן ארבע שורות שהיו ברוחב התיבה על פני ארכה השתי שורות אמצעיות היו תכופות ודבוקות אחור כנגד אחור כעין שתי תיבות שמצדדין ומדבקין זו אצל זו אחור כנגד אחור והפתח היה מכאן ומכאן זה בצד אחד וזה בצד אחר ואין צורך להלך בנתים כדי לפותחם וכך היו שתי שורות של קילין האמצעיות תכופות ודבוקות שלא היה צריך להלך בנתים שהיה דרך פלטיא לצד שני והיה יכול להלוך בם ובין כל שורה ושורה עשר אמות לצדדין הרי חמשים אמות ברוחב התיבה : רבי נחמיה אומר תשע מאות קילין היו בה כל קיל ששה אמות על ששה אמות ושלשה פלטיות של ארבע ארבע וקיל מכאן וקיל מכאן ושני אמות לצדדין והכי פירושה ארבע אמות של קילין היה באמצע חשוב לכל שורה ושורה שש אמות הרי ארבעה ושלשים שורות ארבעה וכ' אמות וי"ב אמות משלשה פלטיות ושנים עשר מקילין שהיו מכאן ומכאן ושני אמות לצדדין הרי חמשים ולדברי רבי יהודה דאמר שלש מאות וששים קילין היו בה לא וחשוב לכל שורה ושורה שלשים קילין היו לארבע שורות ש"ס קילין ואת מוצא שבשורה יש שלשים קילין וכל קיל וקיל עשר על עשר הרי שעולין לשלשים קילין שלש מאות אמה באורך התיבה ואף לדברי ר' נחמיה את מוצא אורך התיבה לפי חשבונו שהוא אומר תשע מאות קילין היו בה ועולה לכל מדור ומדור תשע מאות קילין. לא וחשוב לכל שורה ושורה מאה וחמשים קילין נמצא שלשים וששה שורות תשע מאות קילין וכל קיל וקיל ששה על ששה הרי למאה וחמשים קילין שבשורה עולין לשלש מאות אמה והוא אורך התיבה על דעתיה דר' יהודה לא ניחא ועל דעתיה דרבי נחמיה ניחא : מאי דכתיב · ואל אמה תכלנה מלמעלה · כשם שאמתן הן מלמטן למטה בתחלת הבנין באותה אמה עצמה היו ממדדין הבנאין הבנין מלמעלה לא היו מקצרין ובאין והיינו אל אמה תכלנה מלמעלה שבאותה אמה שהיו מתחילין למטה מסיימין למדוד למעלה בתכלית הבנין ולדעתיה לא אתי האי קרא שפיר דלא משמע כדדרים הנא לדעתיה דרבי נחמיה דאמר כעין קמרוטין היתה ניחא דהכי משמע קרא כדדרים : קמרוטין · פירוש רב האי גג משופע קמרון במסכת כלים פי' רב האי. כעין קובה של מעלה בכיסוי התיבה ושמה קמרון כדגרסינן עגלות צב דומה לקמרונה שהיא קובה שאין העין שולטת והוא בנכים קך מצאתי בפיר' רב האי : משקיף · משופע כמו חלוני שקופים לשון שפוע דבר המשופע כעין גגות שלנו : מן הצד · בקרן זוית שאם יעשה הפתח באמצע יחזיק יותר מאויר הבית מבפנים : שנים לו ולבניו ולטהורים · כדי שיהיו נשמרים למעלה מפני הרוח ולמטה מפני לחלוח המים : פוסקן · מגמגם ומאספן מן הגד ודמיון לא שמעתי : אף היא היתה מסייעת · מלאכת התיבה היתה מסייעת את עצמה והיתה מכוונת למקומה ומיתור וא"ו שבואני קא דרים שהקב"ה הסכים לדברי מלאכי השרת והלך אחר דעתם למחות את הבריות : נעשית מבול · שמבלים את העולם : יצמוק · דמוני"ר בלע"ז לשון מלמק ויפה לו : ושלא ישתנו · שלא תעבור צורתם : מתערבלות · נכוות :

מתנות כהונה

ס"ל קילין ובמדור העליון היה מקצר עד שלא היה בה רק ג' שורות וראיתי כי טוב הוא לציירו פה לפי פירוש הערוך ולגירסת רש"י · והרי לפניך הציור לדעת ר' יהודה במדור התחתון · וכציור הזה היה גם כן במדור האמצעי ובמדור העליון הרי סך כל הקילין ג' מאות וששים ולפי גירסת הערוך המדור העליון היה מקצר ועולה עד שלא היו בה כי אם שלש שורות של קילין סך הכל שלש מאות ושלשים קילין אורך : לא ניחא · דכתיב ואל אמה תכלנה מלמעלה דמשמע שהיתה התיבה מתקצרת למעלה עד רוחב אמה וז"ל הערוך והקשינו לר' יהודה שהיה פותח שורה מן השלישיים מאה דכתיב ואל אמה וגו' עכ"ל : ר' יהודה ור' נחמיה כל חד וחד מתרץ לטעמיה כדמפרש ואזיל : באמתה מלמטה כו' · ואל אמה תכלנה פירושו שבאותה אמה שהיה מודד ומשער מלמטה בה עצמה היה מודד ומשער גם למעלה : קמרוטין · פי' רש"י והערוך שפוע ועגול ופירושו שמדור העליון היה משופע ועולה כמין כיפה עד שלמעלה היה רחבו אמה · בילקוט גרס על דעתיה דר' יהודה ניחא ועל דעתיה דרבי נחמיה לא ניחא רבי יהודה אומר כאמתא כו' ולפי גירסא זו אינו חוזר למעלה וקאי אדלמטה שלדברי ר"י יתיישב היטב ואל אמה וגו' שלמעלה תקרת התיבה של מדור העליון היתה רחבה כמו תחתיתו של המדור [וכ"ה בילקוט בהדיא בשם הערוך] ולדברי רבי נחמיה דמפרש שהיתה קמרוטין צריך לפרש שהגג היה משופע ומתקצר עד שהיה רחב אמה ורש"י ז"ל גרס להיפך ע"ד דר"י לא ניחא וע"ד דר' נחמיה ניחא ופי' דמשמעות ואל אמה תכלנה נוטה יותר לפי דר' נחמיה מדר' יהודה : משקיף · לשון שיפוע כדאמר שקופים הטומים אצל חלונות בית המקדש וכן פירש"י : מן הצד · פירש"י בקרן זוית שאם יעשה הפתח באמצע יחזיק יותר מאויר הבית שבפנים עכ"ל אבל אם למטה מעשור זה אין התועלת בקרן זוית יותר משאם היא באמצע : קטרקטין · [הערוך לא פירשו ולפי הענין] הוא מגריפה או מרה שבו היה גורף הזבל לצדדין : פוסקן · פי' רש"י מגמגם ומאסף מן הגד ובילקוט גירסא אחרת : אף היא כו' · תעשיה מיותר שהרי בתחלת הענין כתיב עשה לך לפיכך דרש התי"ו כינוי לנקבה נסתרת : מסייעת כו' · כלומר נעשה מאליה ועולה ומצלחת בידו דבר דבר על אופניו וכמו שדרשו אצל מלאכת המשכן ומקדש ומנורה : הנני מסכים · מלת הנני משמעותה בכל מקום הריני מוכן ומזומן למלאות דבריך וכן פירש"י בכל מקום אכן כאן פירש"י דדייק וי"ו של ואני : היו נעשים מבול · משחיתים ומחבלים ומכלים העולם : יצמוק · לשון מלמק ויפה לו בפ' כירה וללמדנו בא שמלת יגוע אין פירושו כמו ויגוע ויאסף אל עמיו שהיא מיתת נשיקה ולא נאמרה אלא אצל הצדיקים : ושלא ישתנו · צורות הפירות : הגבורים · הענקים : על החלון · ארובות השמים שנפתחו להוריד גשמים וסותמו · ולא היה מזיק אותם וכשבאו ליכנס לתיבה היו רגליהם נכוות וזה היתה אות הברית שחום המים לא היה מזיק אותם וכדלקמן : מתערבלות · [לפי הענין פירושו] נכוות וכפירש"י :

יחוללו

יפה תואר

מתרפא מכה [וזה רק בגדולים כמו ביהושע אבל בקטנים אשר כח הצומח חזק מאד יתרפא גם מברזל] א"נ משום דמילה מארכת ימים כדכתיב בדמיך חיי והברזל הוא מקצר ימים וכבר אמרו רז"ל שלא יניף המקצר על המאריך · ומה שאין א"ו נזהרין בזה משום דהקב"ה אמר לו עשה לך מעוטס היא נך לבד בעיון גורים : מה הקן הזה כו' · כי באמת קן נופל על כל מעון וחדר וכמ"ש איוב עם קני אגוע · וכן כתיב בין כוכבים שים קנך ופה דרש מדהוייא בלשון קנים דמשמע קן לצפור · והטעם היה כמה שלא התפלל על בני דורו כמ"ש לעיל · ובפרט למאן דדריש בדורותיו לגנאי : ומלבד זה אין אדם צדיק בארץ שלא יחטא : שהיו המים תשים · פי' רפויים מש"כ במבול שיו חזקים ושוטפים בכל הארץ · ואף שהמים במבול היו רותחים והזפת תמס ברותחין אך בצידי התיבה היו צוננין כדאיתא בפרק פרת חטאת : בחמר מפני הריח · מדברי רש"י בחומש נראה כי זה טעם חדש למה היה חומר מבפנים ואולי היה לפניו הגירסא ד"א ותמרה בחמר כו' : זה וזה עתיד אחד כו' · משום דכוי"ו של וזה הוא מיותר לכן דריש כאלו כתיב זה וזה הד לגופא וחד לרבויי שעתיד אחד למוד כו' · וכמו שדרשו בתולה הבתולה נער נערה הנערה : אמה תביקין · עי' רש"י ור"ן (כפי שהביא המ"כ) וטעות נפלה בדבריהם כי אם נקראת תביקין בשביל שהיא בינונית · אין ענין עוד למ"ש שהיה שוה לאמה של נח · אבל לפי הפירוש שהיתה בינונית מפרשי תביקין מלשון מתביאות · ומ"ש שהיתה שוה לשל נח הוא לדברי רבנן ונקראת תביקין מלשון תיבה : בפקודיך אשיחה · כי אשיחה משמע גם שיחת חולין ומילי דדרך ארץ אמצא בפקודיך · ויתר דברי היפ"ת ע' בביאור הרי"פ : לא מפרשין · פי' לא ידעו לפרש אך ראב"כ ור"ל ידעו לפרש ועי' לעיל פכ"ט : ראב"כ אמר חלון · וכדאמר בפל"ג ויפתח נח את חלון התיבה הדא מסייעא לראב"כ · ור"ל דסובר מרגלית סובר כי על החלון לא נצטוה מ' דמעצמו מובן · והקב"ה לא הוצרך לצוותו רק במדה ותלוקי החדרים · וכן לעשות הפתח מצדה ולא למעלה · ויתר דברי היפ"ת ע' בביאור הרי"פ : הנני מסכים כו' · דריש מייתורא של ואני · ופי' הדברים כי המלאכים קטרגו על בריאת האדם משום שיש כי יהם רשעים כדלעיל פ"ח · לכן אמר ואני הנני מסכים מגד לדבריכם כי הרשעים ימחו אבל הצדיקים ינצלו : מים היו וכיון שהיו יורדין כו' · פי' כי מתחלה ירדו בנחת כי אין דבר רע יורד משמים · עד הארץ נהפכו למבול · ויתפרש הכתוב ואני הנני מביא את המבול לאבדם מפני רוע מעלליהם מן ה... היינו בנחת על הארץ · ולכן לא כתיב ואני הנני מביא את מי המבול : יגוע יצמוק · כי כל אבר בארץ כולל גם הצמחים ועליהם לא שייך גויעת הנפש : ברית אתה צריך מפני הפירות כו' · כי הקמת ברית שייך על הבטחה אשר אין בידו לעשות · ולבוא אל התיבה יכול בעצמו לבוא אבל על פירותיו שלא ירקבו · ולהנצל מן הגבורים שפחד מהם הוצרך לקיום ברית : ושלא ישתנו · נ"ל ושלא יכמשו כי הצמחים לא יקמלו : רגליו מתערסלות כנ"ל ופי' מתגלגלות · שהקב"ה מנען לבוא אל התיבה.

פירוש מהרז"ו

קל ח' וגירסת הילקוט כאן כגירסת הערוך וברש"י במדרש הביא ב' הגרסאות ופירושם ובמ"כ פירש לפי גרסת המדרש כאן וכן צורה כאן : קילין · פירש במוסף ערוך בלשון רומי שם כללי לחדר קטן ובפרט מיוחד החדר לדבר מאכל ומשתה : שניים לו ולבניו · ולא בעליון ותחתון מפני המים של מעלה ומטה והיה בשם לאלוחית כמו בספינה וכן מטעם הנ"ל : עליונים לזבלים · ולא בתחתון שלא יעלה הריח רע : קטרקטין · פירש במוסף ערוך בלשון יוני ורומי אשנב ודלת פתוח מלמעלה למטה במקום משופע · ובילקוט גורס כמין טרקלין היה לו והיה פותח מן הצד וע' ערוך ערך פם אחרון לפתח מן הצד : מסייעתא עצמה · דורש תעשה חסר יו"ד וקרי ביה תֵּעָשֶׂה וכמ"ש אצל המנורה תֵּעָשֶׂה ע' במדבר רבה פרשה ט"ו סוף סימן ד' : יב הנני מסכים · שתיבת הנני פירושה שעונה לקורא אותו ומסכים עמו וכאן למי עונה שאומר הנני · על כן דורש שעונה למלאכים ומסכים עמהם שלא נתרצו בבריאת אדם ומקטרגים עליו תמיד וכמ"ש לעיל פר' ח' סימן ו' וס"ג : מים היו · הוקשה לו מ"ש את המבול מים שהיה בהיפך המים תחלה ואח"כ מבול · על כן דרש ע"פ מדה ל"א כאלו כתוב את המים מבול · וזהו שאמר מים היו ונעשה מבול : יצמוק · ע' מ"כ וכאן פי' יצמוק שיתיבש לחותו עד שיתבטל : על התהום וסותמה · עי' פר"א סוף פרק כ"ב פושטין רגליהם וסותמין כל התהומות וכו' ע"ש : על החלון סותמה · למעלה בעבים והם הענקים והיו עופים על ידי כישוף לשעה · וכמ"ש לעיל פר' ל"ו סימן ז' מ"כ בשם רש"י : מתערבלות · אולי צ"ל מתערבלות כמ"ש בתרגום אונקלוס מתערבלין

משנת דרבי אליעזר

לפ' הארץ ותלוה לאל אחר ועי' מ"כ : בחמר מפני הריח · פי' לכך עשאה חמר ולא זפת שלא יריח הצדיק ריח של זפת וזה פשוט ומפורש בגמ' מביאו רש"י ומתנות כהונה דחק עצמו לפרש שלא כהוגן :

ידי משה

אמה תביקין · לשון הר"ן ז"ל שהיו מקובלים מאבותיהם שאמה של יחזקאל נקרא תביקין ע"ש שהיו מונחת כלומר בינונית ושוה לאמתו של נח ודומה נו בטהרות כעדשה מונחת ר"ל כעדשה בינונית אבל בפ' ו' דנגעים איתא התם מונחת בבי"ת ופירש הרמב"ם מכוונת דהיינו מצומצמת וכן גירסת הערוך ולפי זה צריך לגרוס פה מונחת עכ"ל ומה שפירש בינונית ר"ל שהיה במקדש שלש אמות אחת של חמשה טפחים ואחת של ששה טפחים וגודל ושל עשרה טפחים וזו היתה בינונית ר"ל של ששה וגודל : חלון · פי' יפ"ת שהחלון היה צריך לראות הקלו המים וגם לשלח את העורב והיונה : כמין קומרוטין · עיין מ"כ שהביא הרבה גירסות מחולקות ול"נ דה"ק הפסוק ואל אמה תכלנה מלמעלה לא קאי על התיבה דהיינו שיהיו למעלה בתיבה במדור העליון אמה · אלא ה"ק שבכל הקילין הן במדור התחתון והאמצעי והעליון כל הקילין שיהו כמין קומרטין כמו הכיפות שלנו והיו משופעים ועולין עד רחב אמה לפ"ז כך דיבור הכתוב נוסר תעשה לתיבה ואל אמה תכלנה מלמעלה ר"ל לא למעלה לתיבה אלא למעלה לקילין שהיו כמין כיפה ור' יהודה סבר שהיו הקילין כמין כתי החורף שלנו שלמטה ולמעלה שוים לפ"ז צריך ר"י לומר כאמתא למטה כך אמתא למעלה לא אמה ממש אלא לשון מדה · וכוון הוא · ותדע לך שמה שאמר הכתוב ואל אמה תכלנה מלמעלה קאי על הקילין ולא על התיבה כי אחר זה דרש רבי יצחק ופתח התיבה בצדה תשים והוא דורשה על הקילין כי אמר לימדתך תורה דרך ארץ שאם עושה אדם טרקלין עשר על עשר יהא עושה הפתח מן הצד משמע שרבי יצחק סבר שהפסוק פתח התיבה קאי על הקילין שהיה עשר על עשר ולדברי רבי יהודה כשתחשוב ג' קילין לאורך התיבה דהיינו ש' ארכה ונ' רחבה עושה עשר על עשר הגם דכתיב בפירוש פתח התיבה קא דריש על הקילין ומכ"ש הא שאמר ואל אמה תכלנה מלמעלה שקאי על הקילין ולא על התיבה דהיינו כל הקילין עשה למעלה מעוגל כעין כיפות שלנו והיה משופע עד אמה כנ"ל : לימדתך תורה דרך ארץ בו' · עיין מ"כ מה שפירש אבל למטה מזה אין תועלת כו' · לא עמדתי על סוף דעתו · אלא נראה לי שצ"ל אבל למעלה מעשרה אין בכך כלום לפי שאין ניכר כדופן לפי שהיא גדולה

בי

הה"ד (איוב כו) הרפאים יחוללו מתחת מים ושוכניהם · [א] ארי היה בא ליכנס לתיבה והיו שיניו קהות · הה"ד (שם ד) שאגת אריה וקול שחל ושיני כפירים נתעו · א"ר חייא בר אבא נגר היית ואילולי בריתי שהיתה אתך לא היית יכול ליכנס לתיבה · הה"ד והקימותי בריתי אתך · (יז) אימתי לכשתכנס אל התיבה · אתה ובניך · ר' יהודה בר סימון ור' חנין בשם רב שמואל בר ר' יצחק אמר [ב] נח כשנכנס לתיבה נאסר לו פריה ורביה · הה"ד ובאת אל התיבה אתה ובניך לעצמך · ואשתך ונשי בניך לעצמן · כיון שיצא התיר לו · הה"ד צא מן התיבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך · אמר ר' אבון כתיב (שם ל) בחסר ובכפן גלמוד · [ג] אם ראית (יח) הסרון בא לעולם · וכפן בא לעולם גלמוד · הוי רואה את אשתך כאילו היא גלמודה · [ד] שכן בכרכי הים קורין (ט) לנדה גלמודה · אמר רבי הונא כתיב (בראשית מא) וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב : יט) ומכל החי מכל בשר שנים וגו' · א"ר הושעיא אפי' רוחות נכנסים עם נח אל התיבה שנאמר מכל החי · מאותן שנבראו להם נפשות ולא נברא להם גופין · ר"י ורבי נחמיה · ר"י א [ה] ראם לא נכנס עמו אבל גוריו נכנסו · רבי נחמיה אמר לא הוא ולא גוריו אלא קשרו נח בתיבה · והיה מתלים תלמיות כמן טבריא לסוסיתא · הה"ד (איוב לט) התקשר ראם בתלם עבותו אם ישדד עמקים אחריך · בימי רבי חייא בר אבא עלה גורא אחד לא"י · ולא הניח אילן עד שעקרו ועשו תענית והתפלל ר' חייא · וגעת אמו מן המדבר וירד לקולה · זכר ונקבה יהיו · אמר אית זכר רץ אחר נקבה קבלתו · נקבה רצה אחר זכר אל תקבל : יך) ואתה קח לך וגו' · ר' אבא בר כהנא אמר הכניס עמו (יט) דבילה · תני משום רבי נחמיה רוב מכנסו דבילה · [ו] רבי אבא בר כהנא אמר הכניס עמו זמורות לפילים · חצובות לצבאים · זכוכית לנעמיות : (י) ר' לוי אמר הכניס עמו זמורות לנטיעות · יחורים לתאנים · גרופית לזיתים · על דעתיה דר' אבא בר כהנא והיה לך ולהם דבר שהוא לך ולהם · ועל דעתיה דרבי לוי והיה לך ולהם · אתה עיקר והם טפלים לך · ואספת אליך · אין אדם כונס דבר שאינו צריך לו · ויעש נח ככל אשר צוה אותו אלהים כן עשה · זה שיכון לעשיית התיבה :

מסורת המדרש א ילקוט איוב רמז תתקי"ו · ב סנהדרין דף ק"ח · ירושלמי תענית פרק א' הלכה ו' · פדר"א פרק כ"ג · לקמן פרשה ל"ד · אגדת בראשית פ' ז' · תנחומא כאן סימן י"א · ילקוט כאן רמז נ"ח · וילקוט איוב רמז תתקי"ח · ג תענית דף י"א · ד ר"ה דף כ"ו · סוטה דף מ"ב · ה זבחים דף קי"ג · ילקוט איוב רמז תתקכ"ו · ו תנחומא כאן סימן ו' :

חדושי הרש"ש

הטעם מבואר נפעל : (ט) לנדה גלמודה · מה שהביא המ"כ בשם הערוך שנוטריקון גמולה כו' זה מבואר בהגמרא עצמה דר"ה (כ"ו א') וסוטה (מ"ב א') · והערוך אינו מפרש רק מלת גמולה ע"ש ועיין לקמן פ"ס ע"ש בפירושו : (י) רל"א כו' זמורות לנטיעות כו' · (עיין לקמן פל"ו דשם הגיה שמדרש זאת בשם ראב"כ וצריך להגיה כאן ולהחליף דבריהם) ופי' לא כדהר"ל דזמורות לפילים וכו' אלא דהם אכלו ג"כ ממה שהכניס לצורך מאכלו דהיינו דבלה כדאמר לעיל וכן מבואר בתנחומא מאמים דר"ע דאף הבהמות אכלו דבילה הנה שאין דרכן לאכלן רק ע"י הדחק מפני שהוא עקר והם טפלים לו וכדמסיק · והאי דמסיק ואספת אליך אין אדם כונס כו' הוא סיום דברי ראב"כ לראיה לדבריו שאמר זמורות לנטיעות כו' (כדמוכח נהדיא לקמן פל"ו) דזה נכלל במה שאמר ואספתו אליך דר"ל מה שצריך לך עוד זולת אכילה :

חדושי הרד"ל

ובפרש"י (ביחזקאל י"ד) הביא הגירסא מתערטלות ע"ש : (יז) אימתי כשתכנס אל התיבה · אתה ובניך ואשתך ונשי בניך כשתקיים כסדר הזה ותשמור צווי זה ישמור ה' לך להקים את בריתו אתך : (יח) חסרון בא לעולם · כבימי נח · וכפן בימי יוסף דלהלן כ"ה המפרש בירושלמי (תענית פ"ק ה"ו) ע"ש · ועמ"ש המ"כ טעם בשם רקאנטי · ובזוהר מקץ (ר"ד י') טעם אחר ע"ש : (יט) דבילה · שהוא דבר שמתקיים הרבה והוא מתוק : (ואפשר יליף מאכל מדכתיב ד"ס (א' י"ב) מאכל קמח דבילים) ונראה דרוב מכנסו למאכל אדם קאמר (ואין בע"ח אוכלין הדבילה) דהא ראב"כ גופא קאמר הכניס זמורות לפילין כו' · ודריש מאכל זה מאכל אדם אשר יאכל זה מאכל בהמה חיה ועוף :

מתנות כהונה

יחוללו · נפלו חללים ורפ"י פירשו לשון חיל ורעדה : שיניו קהות · כלומר שנפל לפי גבורתו ולא היה יכול ליכנס לתיבה ובאריות בעצמא משתעי ולא משתעי באותו ארי שהכניסו נח לתיבה וכן פירש"י : נגר היית גרסינן · פי' כך אמר הקב"ה לנח אתה בעצמך היית הנגר והאומן בבנין התיבה ואלולי בריתי לא היה מועיל לך כלום מפני חום המים ואימת הבריות : אימ.י כו' · סיפיה דקרא קדייק ובאת אל התיבה כלומר בשעה שתבא אל תוך התיבה אצטרך לקיום בריתי שלא יזיק אתכם חום המים ואימת הבריות : חסרון בא לעולם · דבר · ובפן · רעב בלשון ארמית ומצאתי ברקנטי הטעם כיון שהקב"ה מתעסק בחורבן העולם לא יתעסק האדם בייסובו : גלמודה · פי' הערוך נוטריקון גמולה דא מבעלה פירוש מועקת ונדחת מבעלה [ועי' זה בירושלמי פ"ק דתענית] : בטרם תבא כו' · לומר שאלו בשנות הרעב לא היו ראויין להוליד מפני שנאסר בתשמיש המטה [ובירושלמי סוף פס' תענית מתיר לחשוכי בנים ובלבד ביום טבילה] : נפשות · נפש רוח חיות : ולא נברא להם כו' · כדלעיל בפ' בראשית שבע"ש בין השמשות נבראו ולא הספיקו ליבראות בגופן : ראם לא נכנס · מפני גובה קומתו וגודלו כדאיתא בב"ב ובפ' דם חטאת : גוריו · בני ראם הקטנים : אלא קשרו כו' · אע"פ שמי המבול היו רותחין הא אמרינן בפרק פרת חטאת שסביבות התיבה נתקררו המים : מתלם תלמיות · לשון תלמי מחרישה [ה"ג בילקוט סדר זה ובאיוב] : כמן טבריא לסוסתא · פי' כל כך היו התלמים גדולים כמו ממקום טבריא למקום סוסתא [וע"ל פל"ב] : וגעת אמו · אמו של אותו ראם נעקה במדבר וירד הראם אל המדבר אחר הכרת קולה : אל תקבל · שהוא עזות והשחתת דרך ודרים זכר ונקבה זכר אחר נקבה : רוב מכנסו · רוב מה שהכניס היה דבילה והטעם כדלקמן שהיה ראוי לו ולהם ונראה דר' נחמיה שבא לפרש דברי רבי אבא ולא פליג עליה : זמורות · של גפן להאכיל לפילים וכן חצובות להאכיל לצבאים וכן כולם · חצובות מן עשב כדאמרינן בפרק אין לדין חצובה מקטע רגליהון דרשיעיא והוא מאכל צבאים כדאיתא בפרק מפנין : זמורות לנטיעות · לכשיצא מן התיבה ויטע מהם כרמים וכן יחורים לנטיעות התאנים וכו' [וע"ל פל"ו] · יחורים הענפים מן התאנים נקראו יחורים ומן הזיתים גרופים ומן הגפנים זמורות : שהוא לך ולהם כו' · וכל אלו שחשב ר"א בר כהנא ראוים לו ולהם : אתה עיקר · שלא הכניס רק בשביל עצמו שיטע מהם אחר כך נטיעות רק הפסולת היה נותן לבהמות וחיות אבל לא הכניס בשבילם [וכה"ג לקמן פל"ב] : אין אדם כונס כו' · כלומר למדתך התורה דרך ארץ שלא יכנוס אדם דבר אא"כ צריך לו לר' אבא כי מעמיה ולר' נחמיה כי מעמיה : זה שיכון לעשיית התיבה · פירש"י ז"ל פסוק זה שכוונו כאן לעשיית התיבה כלומר מוסב ושייך על עשיית התיבה כמו שפירש"י בפירוש התומש ולקמן בס' נבא פי"ד איתא כה"ג ממש וכן לקמן פל"ב גרס זה שיכון לכנוס בהמה וכו' [וכן בשי"ר ס' ז' ג'] ולקמן פ' ל"ד זה שיכון בזכות הקרבנות כלומר פסוק זה נכתב כאן ומוסב על הקרבת הקרבנות :

רש"י

יחוללו · חיל ורעדה אחזתם מחמימות המים שמכווים את רגלם: ארי היה בא · לא אותו ארי שניצול בתיבה עם זוגו · אלא שאר אריות שהיו באים להנצל על נפשם לתיבה : נגר היית · כלומר אומן נגר היית שבנית את התיבה אבל אם לא היה בריתי אתך מה היה מועיל לך התיבה : ואימתי · הועיל לך בריתי כשבאת אתה ובניך אל התיבה ולא נתערבלו רגליכם כמו שנעשו לאחרים שרצו ליכנס שלא ברשות : רוב מכניסו דבילה : רוב מה שהכנים נח בתיבה דבילה היתה לפי שכל הבריות אוכלין אותה : ועל דעתיה דר' לוי · דאמר זכוכית לנעמיות הדא הוא דכתיב והיה לך ולהם דבר שהוא צריך לך ולהם ואף שהוא צריך להם כגון זכוכית : ועל דעתיה דר' אבא · דאמר דבילה מהו לך ולהם דמשמע שיכניס אף דבר שאינו מאכל אדם אלא מאכל בהמה ומשני לך ולהם אתה עיקר והם טפלה : ואספת אליך · דבר הצריך אליך מכאן שאין אדם כו' : זה שבן · זה שכתוב של פסוק זה ודינו ליכתב פה שכמו שצוה הקדוש ברוך הוא לנח כן עשה :

פירוש מהרז"ו

מתערבלין אינון בארעא והיינו בפת שנהן רגלו על התהום וכן כשבא לכנוס בתיבה · והרפאים הם אנשי דור המבול וכמ"ש לעיל פר' כ"ו סימן ז' עמש"ש · ויחוללו מלשון חלל או מלשון חיל ורעת · מתחת מים שהתגברו המים מתחת על הרפאים לדחות רגליהם מן התהומות · ואיתא בפר"א הנ"ל מה עשה הקב"ה הרתיח מי התהומות והיו עולקים את בשרם ופושטין עורן מעליהם וכו' : שאגת אריה · ובפסוק הסמוך מבשמת אלוה יאבדו ומכוח אפו יכלו והייטו דור המבול שכלו ואז שאגת אריה וגו' ושיני כפירים נתעו : נגר היית · אל תחשוב אחר שבנית לך תיבה אם תכנס לתוכה תנצל בטבע · שאיך בענין התיבה אלא נגר לבנות אך לכנוס בתוכה שכפי הטבע היו בני הדור והחיות מורפים ומאבדים את נח ובניו ומשברים את התיבה כרגע באפס · ולענין זה צריך ברית ושבועה וקיום וזהו מ"ש והקימותי את בריתי אתך ובאת אל התיבה : אתה ובניך לעצמך · בתנחומא נח סימן י"א שלא יהא הקב"ה עוסק בחורבן עולם והוא בונה · וכמ"ש באגדת בראשית בסוף פרק ז' וז"ל משל לשר שילך לעשות מלחמה עם הברברין גזר ואמר מרתאות לא יפתחו מוניסא לא תטבעו עד שאבא מן המלחמה וע' לקמן פר' ל"ו סימן ז' שקבע מוניטא שלו וכו' : בחסר ובכפן גלמוד · עי' ירושלמי תענית פרק א' הלכה ו' לקמן פר' ל"ד סימן ז' : וליוסף יולד · תענית י"א הובא ילקוט בפסוק זה : יט) אפילו רוחות · וכמ"ש לעיל סוף פר' ז' נפש חיה אלו וכו' : התקשר ראם · בקרא כתיב היאבה ראם עבדך וכו' התקשר רם בתלם עבותו וחז"ל דרשו שמ"ש רם פירושו ראם · ופי' הפסוקים התקשור אתה ראם כמו שקשרתי אני ראם בתלם אם יקשור ראם בתלם לחרוש בו ומכל שכן לייחס דבר זה אל הש"י על כן דורש על פי מדה כ' את"ע לקשירת ראם בתלם לחרישה ושידוד עמקים ה"ע במקום שצריך ושיטו בתיבה שלא היה יכול לכנוס בתיבה מפני גדלו וכמ"ש מדרש תהלים מזמור כ"ב וילקוט שם · ואיך נמלט מהמבול אלא על כרחך שקשרו בתיבה כי שם נוה ה' ההגלה והיה גם מוסיפים לו מזונו וכמ"ש בפר"א פרק כ"ג שהיה נח מוסיפ מזון לעוג שהיה יושב על דף חוץ לתיבה · ולפי זה מ"ש התקשר רם בתלם על כרחך פי' במים שהיה עושה בהלוכו כמין תלמים במים · וכן אם ישדד עמקים אחריך כמו ששדד אחרי הייטו בתיבה · ומ"ש כמן טבריא לסוסיתא כי טבריא יושבת בעמק כמ"ש · ובפסיקתא רבתי פר' ח' סימן ח' הובא ילקוט נפניה א' שילנו יושבי המכתש זו טבריא שעמוקה כמכתשת וסוסיתא רחוקה מטבריא מיל · והוא עמק גדול · וכן הלשון לקמן פר' ל"ב סימן פ' כמן טבריא לסוסיתא ע"ש : יך) משום ר' נחמיה · עי' לקמן פר' מ"ב סוף סימן ז' על פסוק ואת אכלם ר"נ אומר אלו הכותבות · הם התמרים ונ"ע : ר"א ב"ב · לקמן פר' ל"ו סימן ג' : זה שיכון לעשיית התיבה · שמ"ש תחלה ויעש נח ככל אשר צוהו ה' שזה שייך לעשיית התיבה אבל כינוס בהמה חיה ועוף לא נצטוה כאן אלא הוא הבטחה של הקמת ברית שיחיה שיוכל בתיבה ואח"כ ציוהו מכל הבהמה תקח לך שבעה וכו' וזה שייך לכנוס בהמה חיה ועוף · וכמ"ש לקמן פרשה ל"ב סוף סימן ה' בהדיא :

יפה תואר

וע"ע בזה בחלק דף ק"ח · ויפר דבריו בביאור הרי"פ : נגר היית · פ' ברא"ש גירסא אחרת במדרש : כיון שיצא התיר לו כו' · והא דכתיב גם בנאתם ויצא נח ובניו ואשתו ונשי בניו י"ל דאע"ג דהותר להם מ"מ הם מעצמם לא נהגו כך עד שנתישבו זמן מה בארץ : וליוסף יולד וגו' · אע"ג דאין למדין דין מקודם מ"ת · אך יליף דרך סברא שראוי לאדם להצטער עם הצבור · ומה שמצינו בלוי שמשמש מטתו בשני רעבון כי יוכבד נולדה בין החומות כשבאו למצרים ועדיין היו שתי שנים שנות רעב כבר הקשו כן המפרשים ותירצו לפי דעתם · אבל אין צורך לכל דבריהם דאפילו האיסורים המפורשים בתורה לא נתחייבו בהם קודם מ"ת וכמו שלקח יעקב שתי אחיות : אפילו רוחות · ודריש את המקרא כאלו כתיב ומכל החי ומכל בשר : אבל גוריו נכנסו · הוכחה שנה למדריש מה שאמר הכתוב שנים מכל בא לרבות גם גורי הראם · ור"נ האומר לא הם ולא גוריו כי גם גוריו לא תכילם התיבה דורש את הרבוי מכל לקשרם אל התיבה כי גם זה נקרא לבוא אל התיבה והתיבה תגילם כמה שהיו המים שבינותיה קרים : רוב מכנסו דבילה · כי הוא לא יכול לדעת מיני מאכלים לכל מין ומין אשר יאכל לכן הביא דבילה אשר יאכל האדם וכל חי · וראב"כ אמר הכניס עמו זמורות כו' ונסבר כי ע"פ הדיבור ידע האוכל אשר יאכל כל מין ומין · וגם הבהמות ונעמיות אשר הם מדבריות ידע האוכל מכל אחד · ור"ל סובר דהכנים דבילה וכר"נ · ומה שצוה לו ה' להכנים מכל מאכל הוא רק לנטיעה · ואמר ע"ד דראב"כ והיה לך ולהם דבר שהוא לך ולהם · שיש צריך מיני מאכל שונים · הראוי לך והראוים להם · וע"ד דר"ל דהכנים דבילה אתה עיקר כי זה מאכל אדם · והם טפלים לך כי דבילה לבהמה הוא רק מאכל בשעת הדחק : זמורות לנטיעות · כי כאשר נשחתה הארץ ג' טפחים כשיעור מחרישה שלא נתקלקלו גם הצמחים והנטיעות · והיה צריך לשמור מינם ולנטעם אח"ז בצאתו מן התיבה ומ"ש גרופית לזיתים עיין במרובה גבי עשרה תנאים שהתנה יהושע וברש"י שם :

ידי משה

כי ר' יצחק דרש פתח התיבה קאי על פתחי הקילון כפי שאמר ליומדף פורש דקך ארץ שלש עושה אדם פרקלין עשר על עשר כו' וכן היה הקילון לדעת ר"י עשר על עשר אבל אם היה קאי פתח התיבה על התיבה עצמה לא היה למד מזה פרקלין על עשר על עשר ע"כ נ"ל בדוקא עשר על עשר נ"ל פתחה בצידה ומכ"ש פתוח מעברה אבל יותר מעברה אין בכך כלום כנ"ל : זה שכוונו וכו' רש"י גרס זו שכן · פי' לפי שקשה שבי פעמים ויעש נ"ל דכאן כתיב ויעש נח ואחר זה ד' פסוקים כתיב עוד ויעש נח לאמר שמדרש דכראשון קאי על עשיית התיבה ובשני לביאת התיבה או להכנסת בעלי חיים ומאכלן שיהא כמו שייך ר"ל זה הפסוק שייך לעשיית התיבה אבל הפסוק השני שייך להכנסת חיה ועוף · וכן הוא בפרשה שלאחר זו ויעש נח זה שיכון לכנוס בהמה וחיה כו' והיכא שיכן ושייך עבורה אחר הם כנ"ל וכן מתמצות מתוך רש"י בחומש שפי' על ויעש הראשון זה עשיית התיבה ועל ויעש השני פרש"י זה ביאתו לתיבה כנ"ל :

בסי'

פרשה לב א ויאמר ה' לנח בא אתה וכל ביתך אל התיבה כתיב (תהלים ה) תאבד דוברי כזב איש דמים ומרמה יתעב ה' · [א] מדבר בדואג ואחיתופל · דוברי כזב הן וריבורן ר' פנחס אמר (א) הן ומדברותיהן · איש דמים ומרמה · זה התיר (ב) גילוי עריות ושפיכת דמים · וזה התיר גילוי עריות ושפיכות דמים שנאמר באחיתופל (שמואל ב טז) בוא (ג) אל פילגשי אביך ושפיכות דמים דכתיב (שם) ואבא עליו והוא יגע ורפה ידים וכתיב (שם) והכיתי את המלך לבדו · וזה התיר גילוי עריות ושפיכת דמים · נחמן בריה דר' שמואל בר נחמני · אמר לשאול (ד) וכי יש אישות לדוד הלא מורד במלכות הוא וחשוב כמת · ועכשיו התיר קונעתו ועשה אותו זיטויטום · וכאלו הוא מת ודמו מותר ואשתו מותרת · עמד שאול ונתן מיכל אשת דוד על פיו לפלטי בן ליש · ושפיכת דמים · דכתיב (שמואל א כב) ולא אבו עבדי שאול המלך לשלוח יד בכהני ה' · אבל דואג הרגן שנאמר (שם) ויסב דואג האדומי ויפגע בכהני ה' · יתעב ה' · שאינן לא חיים ולא נדונים · (ה) ואני כאשר עשו כן עשיתי · ומה ביני לבינם · אלא שגמלת עלי ואמרת לי (שמואל ב יב) גם ה' העביר חטאתך וגו' · ד"א תאבד דוברי כזב · מדבר בדור המבול הן ודיבורן כזב · ר' פנחס אמר הן ומדברותיהן · איש דמים שנאמר (איוב כד) לאור יקום רוצח יקטול עני ואביון ובלילה יהי כגנב · ומרמה · שנאמר כי מלאה הארץ חמס מפניהם · יתעב ה' · [ב] שאינן לא חיים ולא נדונין ואני כאשר עשו כן עשיתי · ומה ביני לבינם אלא שגמלתני טובה ואמרת לי בא אתה וכל ביתך אל התיבה: **ב** ד"א בא אתה וגו כתיב (תהלים יא) כי צדיק ה' צדקות אהב (ו) ישר יחזו פנימו · [ג] רבי תנחומא בשם רבי יהודה בר סימון רבי מנחמא בשם רבי אליעזר בר יוסי אמרו אין לך אדם אוהב בן אומנתו · אבל החכם אוהב בן אומנתו · כגון רבי חייא דרבי הושעיא ור' הושעיא דרבי חייא והקב"ה אוהב את בן אומנתו · שנאמר כי צדיק ה' צדקות אהב · ישר יחזו פנימו · זה נח · שנאמר ויאמר ה' אל נח בא אתה וגו': **ג** כתיב (שם) ה' צדיק יבחן ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו · אמר רבי יונתן [ד] היוצר הזה אינו בודק קנקנים מרועעים · שאינו מספיק לקוש עליהם אחת עד שהוא שוברם · ומי הוא בודק בקנקנים יפים אפילו מקיש עליהם כמה פעמים אינם נשברים · כך אין הקב"ה מנסה את הרשעים אלא את הצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן וכתיב (בראשית כב) והאלהים נסה את אברהם · אמר רבי יוסי בן חנינה הפשתני הזה בשעה שהוא יודע שהפשתן שלו יפה כל שהוא כותשה היא משתבחת וכל זמן שהוא מקיש עליה (ז) היא משתמנת · ובשעה שהוא יודע שהפשתן שלו רעה · אינו מספיק לקוש עליה אחת עד שהיא פוקעת · כך אין הקב"ה מנסה את הרשעים · אלא את הצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן · א"ר אלעזר משל לבעל הביר שהיה לו ב' פרות אחת כחה יפה · ואחת כחה רע · על מי הוא נותן את העול לא על זאת שכחה יפה · כך הקב"ה מנסה את

מסורת המדרש א לקמן פרשה ל"ח · ילקוט תהלים רמז תרנ"ח · ב סנהדרין דף ק"ח · ג מדרש תהלים מזמור י"א · ילקוט תהלים רמז תרנ"ט · ד ילקוט ישעיה רמז ש"נ · וילקוט תהלים רמז תרנ"ט :

חדושי הרד"ל

(א) **הן ומדברותיהן** · אפשר הוא מלשון ממש"ה כמגלת אבשלום בנעשה ע"פ עצת אחיתופל: (ב) ג"ע וש"ד · ש"ד היינו איש דמים · וג"ע אפשר יליף מן למרמה כבעין גז"ש מדכתיב (בראשית ל"ד) במרמה וידברו אשר טמאו וגו' : (ג) אל פלגשי אביך · סב"ר הוא הגדה ירושלמית ואזיל בשיטת הירושלמי דפלגשים כקדושין בלא כתובה ולכן הוי ג"ע · אבל לש"ס בבלי דפילגשים בלא כתובה כלל אין כאן ג"ע ועיין תשובת הרא"ש כלל ל"ב ס"א : (ד) וכי יש אישות לדוד · אלו קלקלה זו בדואג שהיה הוא אביר הרועים ראש סנהדרין אשר לשאול ולו נאה להורות זה · וכן אלו בו בירושלמי יבמות ומדרש שמואל שהיה רוצה לפסול דוד לבא בקהל ובפסיקתא דוגל אלו בו שאמר לשאול להחיות את אגג : (ה) ואני כו' · אלא שגמלתני כו' דרש ואני ברוב חסדך אבא ביתך על כתיבה שנעשה בגווי ה' כמש"ל פכ"ו : (ו) ישר יחזו פנימו · זה נח שוכה לגילוי שכינה וקרא דלקמיה ימטר על רשעים פחים בנח ודו"ס : (ז) היא משתמנת

רש"י

פרשה לב מדברותיהן · דברן ומנהיג שמנהיגים אותן לעשות רע מנהגותיה"ם בלע"ז : זיטויטום · חי כמו זוטא היפטא : יתעב ה' · שאינן לא חיים ולא נדונים מתועבים הם לפני המקום כל כך לנקום נקמתם מהם ולכלותם מכל וכל אבל מניחן ומכניען ביסורין : ואני כאשר עשו כן עשיתי · מדסמיך ליה ואני ברוב חסדך משמע עשיתי כמותן במעשה אוריה אלא בחסדך גמלתני ואמרת לי גם ה' העביר חטאתך לא וגו' (ש"ב י"ב) פי' ואני ברוב חסדך כך אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע בקשתי לפניך איש דמים ומרמה יתעב ה' מה ביני לבינם כמו שחטאו כן חטאתי במעשה בת שבע אשת אוריה אלא הן לא הזכו בתשובה לפניך אבל אני ברוב חסדך אבוא ביתך להתפלל ולהתודות על עוני · מר' קלונימוס : בדור המבול שאינן לא חיים ולא נידונים · כלומר כל כך הם מתועבים לפני הקב"ה דלא איכפת ליה לא בדינן ולא בחייהן : ואני כאשר עשו וכו' · כך אמר נח לפני הקב"ה : ישר יחזו פנימו · פניהם של צדיקים יחזו הקב"ה שהוא ישר

מתנות כהונה

פרשה לב הן ודיבורן · כלומר הן בעצמם מקולקלים לעצמם כד"א אשר לא יכזבו מימיו הרי מוצא מים שמימיו נפסקים הוא כוזב וגם דיבורן כזב ושקר ודייק מדכתיב דברי הסר וי"ו הרי שהדברים גם הם כזב והקרי דוברי הרי גם המדברים כזב : ומדברותידהם · פירש"י מנהיגם ודבר שאחן שמסייען לעשות רעה : זה התיר · דייק מדכתיב איש שמניהם שוין במעשיהם כאיש אחד : אמר לשאול · דואג אמר לשאול כו' : קונעתו · פי' הערוך אשתו : זיטויטום · פירש"י חי כמו זוט"א איספ"א דלעיל פ"כ ור"ל משולל ומוסר מן החיים כד"א לדשנו שפירושו הסרת הדשן וכן רבים הביאם רש"י ז"ל סוף פ' תרומה או י"ל עשה אותו כחיה בעלמא הפקר כחיות השדה וה"ג בהדיא בשוחר טוב סימן נ"ב דמו מותר ואשתו מותרת לינשא לאחר : ולא נידונים · אינו דן אותם שיזכו אח"כ לעוה"ב : ואני ברוב חסדך · כתוב מיד אחר יתעב ה' ודרים וי"ו העטוף של ואני על של מעלה ממנו כלומר גם אני כל אלה עשיתי רק ברוב חסדך גמלת עלי שאמרת גם ה' וגו' על שחזרתי בתשובה ובאתי אל תוך ביתך להתפלל ולהתודות על טוטתי וכ"מ טוב בפירש"י : כאשר עשה גרסינן · גם ה' גרסינן · בדור המבול גרסינן · איש דמים גרסינן] : כי מלאה הארץ חמס · חמס הוא פחות משוה פרוטה כדלעיל פ' ל"א ולא ניתן להיבנון וזהו מרמה : ואני כאשר כו' · מדבר בנח : [אל התיבה גרסינן] : ה"ג וכן הוא בילקוט תהלים כגון ר' חייא דר' הושעיא ור' הושעיא דר' חייא פי' שניהם אלו היו בדור אחד ושניהם סדרו ברייתות של כל התלמוד ואין אלו היו מקנאין באלו : היוצר · אומן כלי חרס : לקוש · להקיש ולהכות : אחת · פעם אחת : יפים · הטובים והחזקים מקיש עליהם להראות אל הקונים כי טובים המה : הפשתני · אומן עושה ומתקן הפשתן : משתמנת · לשון שמן וטוב כלומר משתבחת : פוקעת · כמו בוקעת בחלוף אותיות בומ"ף כד"א במסכת מעברות הבקר לעניים כמו הפקר ובמסכת בילה מתיר ומפקיע ותוקע : כחה יפה · בריאה וחזקה : לא על

יפה תואר

מדבר בדואג ואחיתופל · כי לפני זה כתיב בלא כל פועלי און ומדרש בשוח"ט על דואג ואחיתופל · וטעמם מדכתיב כל פועלי און משמע אפילו גדולי תורה אם יעבו תורתם שלבתר ישנאם ה' : הן ודיבורן · פי' דבריהם ועצתם אשר היו על דוד יאבד ה' ותופר עצתם · א"נ על מה שגלו פנים בתורה שלא כהלכה להתיר ג"ע וש"ד קאמר שדבריהם יאבדו מן העולם ולא יטעו בני אדם בהוראתם : **בא אל פילגשי אביך** · [עיין בהגהות רד"ל וכ"ה דעת היפ"ת · וכתב עוד] דבעל אגדה א סובר כר"י בפ' הזהב דאנוסת אביו ומפתת אביו אסורה משום ולא יגלה כנף אביו לכן מקרי ג"ע · א"נ למקרי ג"ע משום דאין משתמשין בפילגשו של מלך כמו באבישג שהיתה אסורה לאדוניה : וש"ד דכתיב ולא הכו וגו' · ע' לקמן פ"ח בראשיתו : **ואמרת לי גם ה'** העביר חטאתך · זה בעוה"ז ואח"ז אמר ולא תמות זה בעוה"ב · וכל זה הפסק מ"ש באלו תאבד דוברי כזב בעוה"ז ויתעב לעוה"ב · ולכן ברוב חסדך אבוא ביתך כו פ"ז אשתחוה אל היכל קדשך לעוה"ב : **ד"א** תאבד דוברי כזב מדבר בדור המבול · ובא בכתוב תאבד ויתעב בעתיד במקום עבר והפי' כי בבר האבדת אותם ואת דבוריהם · ומלת כזב ל"ג שם : ומה ביני לבינם · חלילה לחשוב על צדיק כמוהו שנכשל כש"ד וג"ע · וגם הדורשים בדורותיו לגנאי מודים דהיה מוקף מרשעי פעמים כאלה · אבל ביאורו כיון שלא מיחה בהם מעלה עליו הכתוב כאלו הוא עשה וכדאיתא בשבת דף נ"ד · א"נ דנכשל באבק ש"ד וג"ע וכמו שמלבין פני חבירו ברבים והאוכל שלומו מעני ע"ד גזלת העני בבתיכם ומובא פה הדרש הזה למה פה כתיב ויאמר ה' לנח וגו' במדת הרחמים ולפני זה כתיב הכל אלהים במדת הדין · יען כי בחסדיו וברחמיו זכה להנצל מהמבול : כי צדיק ה' צדקות אהב וגו' · משום דק"ל בקרא למה כתיב כי אותך ראיתי צדיק לפני ולא כתיב כי צדיק אתה · לכן מביא את הכתוב כי הקב"ה אוהב את הצדיקים ומתאב לראותם כי ישר יחזו פנימו : והקב"ה אוהב את בן אומנתו כו' · כי אהבה האמיתית תולד בין בני אדם מצד השתוות בעצמותם · ולכן ישנא האומן את בן אומנתו · כי ביניהם ובעצמותם אין השתוות · ורק באומנתם אשר היא רק מקרים אשר לאדם · ובאומנתם כל אחד משיג גבול רעהו לכן תולד ביניהם השנאה · משא"כ החכם נחכם ישתווה בעצמותו וברוחו בעניני החכמה וברבות החכמה תרבה גם תפארת החכמים ואין דבר אשר תוליד שנאה · וכן הקב"ה מצד אשר ידמה הצדיק אל דרכיו וע"ד מה הוא רחום אף אתה רחום ומה הוא חנון אף אתה חנון לכן אהבתו לצדיקים תדמה לאהבת החכם לחכמים וגם מעלת ית"ש תודע בארץ ע"י השכל · וכבודו ישגא מהצדיקים והחכמים האמיתים לכן יאהב את פעולותם וז"ש הכתוב צדקות אהב · ולא אמר צדיקים אהב לומר שאהב גו ה"א עלם הצדקה ולא תכלית חילוני · ולכן ישר יחזו פנימו ויאהב את רודפי צדקה וחסד : אר"י היוצר הזה וכו' · ע' לקמן פ' נ"ה בדברינו אי"ה : ה' צדיק יבחן זה נח · [ודריש ה' צדיק יבחן כמו יבחר כי באמת עיקר פעולת הבחינה הוא האם לבחר בדבר הזה או לא · ובפרט הנו"ן יתחלף ברי"ש בחילוף אותיות למנ"ר · ומפרש כי אותך ראיתי צדיק לפני כי בך בחרתי יען כי צדיק אתה ומצינו כמה פעמים בתנ"ך הסורה ראה להורות בחירה כמו ירא פרעה איש נבון (בראשית מ"א)

פירוש מהרז"ו

פרשה לב סימן א כתיב תאבד · ילקוט תהלים ה' כל הענין ועי' לקמן פרשה ל"ח סימן א' ג"כ כל הענין : הן ודיבורם · ופירוש הפסוק ע"פ מדה פ' וכאלו כתוב אנשי כזב שמדברים כזב האבד אותם ודיבורם : הן ומדברותיהם · הם ומנהגיהם כזב [וכ"כ ביפ"ת שמצא בגליון ישן שפי' מדברותיהם מנהגם] שאם הכוונה על דבריהם הי"ל מדברי לכן דורש ע"פ מדת ממעל מלשון דוברות בים מלכים א' ה' כ"ג כבשים כדברם ובדברי חז"ל דבר אחד לדור : התיר · שאחיתופל התיר בגיווי לאבשלום · וצ"ע למה הביא ענין אחיתופל שהיה בימי אבשלום קודם לענין דואג שהיה בימי שאול · ואפשר על שבריס פר' ל"ח הוצרך להביא דברי אחיתופל תחלה כמבואר שם על כן גם כאן הביא כן : זטויטום · פי' במ"ע דל נחסר דבר מה וכאן פירושו שחסר חיים : על פיו לפלטי בן ליש · כי מאחר שהרג דואג בעצמו לכל אנשי נוב על שנתן אחימלך לחם וחרב לדוד כל שכן וק"ו על דוד עצמו שבן מות הוא ואם היה כאן כבר היה נהרג : שאינם לא חיין ולא נדונים · כי זהו ענין תועבה ושיקוץ ומטונף שלא ליגע בו ושלא יזכר שמו לא לטוב ולא לרע כי הרע והעונש בא לסוף לכלל טוב אחר עבור העונש והדין · וזה נ"ע דברים חלק איתא דאין להם חלק לעוה"ב משמע שעומדים בדין כמ"ש בהדיא במשנה שם שאל דור המבול איתא שם דף ק"ז ב' שאין להם חלק לעוה"ב ואין עומדים בדין משמע אבל אותם המבוארים במשנה א' עומדים בדין · ועי' במ"ר רים פרשה י"א : ואני כאשר עשו · נכשלתי בג"ע בבת שבע ובשפיכות דמים באוריה החתי · שהוי"ו של ואני דורש שמוסיף על ענין הראשון · ואני כמוהם עשיתי : אלא שגמלת עלי · היינו כמ"ש ואני ברוב חסדך שפירושו ע"פ מדה פ' ברוב חסדך גמלת עלי וכאן אין הגמול מבואר אלא במקום אחר גם ה' העביר חטאתך לא תמות · כי פ"ש אבא ביתך אינו מחסד ה' אלא מבחירתו כמ"ש ויק"ר רים פר' ל"ה בהדיא והשיבה רגלי ובהכרח מ"ש ברוב חסדך ע"פ מדה פ' וי"ז מה שגמל שעשה עמו בחסד שסיפר לו שלא ימות : שאינן לא חיים · כמ"ש סנהדרין ק"ז במשנה וכמ"ש לעיל פר' כ"ו רים סימן ו' : כי מלאה הארץ חמס · ועשו כן במרמה וכמ"ש לעיל פר' ל"א סימן ה' ליקח פחות פחות מש"פ : ואני · נח אמר כן ואני ומאחר שהענין מדבר בדור המבול וא"כ מ"ש ואני קאי על נח ועי' לעיל סוף פר' כ"ח וש"כ : בא אתה וכל ביתך · וזהו ברוב חסדך אבא ביתך שהתיבה הוא הבית אשר צוה ה' שימלט בו נח וביתו וזה רק טובה וחסד ולא בחירה כנ"ל : **ב** ישר יחזו פנימו זה נח · בפסוקים הקודמים ה' צדיק יבחן כמ"ש בסימן הסמוך על נח ורשע ואוהב חמס זה דור המבול · שעשו חמס א"כ גם פסוק זה מדבר בנח שהתיבה הוא בדמיון ביהמ"ק כמ"ש בסוף סי' א' ביתך ולקמן פר' מ"ו סימן ז' אהלו של מלך ושם היתה השכינה שרויה : אין לך אדם · לעיל פר' י"ט סימן ד' : **ג** כתיב ה' צדיק יבחן · לקמן פר' ל"ד סימן ב' ופר' ל"ה סי' ב' שמ"ר פר' ב' סימן ג' במ"ר פר' ע"ו סימן י"ב שה"ר סוף פסוק דודי לי ואני לו מדרש תהלים י"א : היוצר הזה · דעת ר' יהונתן שהנסיון של הצדיק הוא להודיע לעולם שהוא צדיק וכמשל של נקישת הקנקנים שאינם לא לטובת הקנקנים ולא לטובת העולם · אלא להודיע לאחרים שהם טובים ויקנו אותם בשוים וכן הצדיקים בוחן ומנסה אותם שידעו הבריות מעשיהם וידעו למה הקב"ה מטיב להם ודעת ריב"ח שהנסיון לטובת עצמו כדי שייטיב מעשיו על ידי הנסיונות שעומד בהם וזהו משל הפשתן שמקישין עליהם להשביחם ודעת ר' אלעזר שמעם הבחנת הצדיק לטובת העולם שיגין בזכותו עליהם כמשל חרישת הפרות שהוא לטובת העולם מצורך התבואה שתרבה:

משנת דרבי אליעזר

וזה התיר גילוי עריות ושפיכות דמים · ושמא י"ל דפי' מרמה ג"ע ושפיכות דמים מרמה היא לשון עצה ושל

ידי משה

מקום · ספר' פ"ע כד"ם כלומר הן וכו' · סיום סופר ודבור זה צריך לסיום נסמך אמן ודבות כוב · נרפיון

הצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן · ה' צדיק יבחן זה נח · שנאמר ויאמר ה' לנח כי אותך ראיתי צדיק לפני · אמר ר' אלעזר בן עזריה [א] מצינו שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו · וכולו שלא בפניו שכן הוא אומר בנח איש צדיק תמים היה שלא בפניו · וכתיב כי אותך ראיתי צדיק לפני בפניו · ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אמר מצינו שאומרים מקצת שבחו של מי שאמר והיה העולם בפניו שנאמר (תהלים סו) (ח) אמרו לאלהים מה נורא מעשיך שלא בפניו אומר (שם קלו) הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו: ד מכל הבהמה הטהורה וגו' · ר' יודן בשם ר' יוחנן ור' ברכיה בשם רבי אליעזר · ור' יעקב דכפר חנין בשם ר' יהושע בן לוי מצינו (א) [ב] שעיקם הקב"ה שתים ושלש תיבות בתורה · כדי שלא להוציא דבר טומאה מתוך פיו · הה"ד מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו · ומן הבהמה הטמאה אין כתיב כאן · אלא אשר לא טהורה היא · א"ר יודן ב"ר מנשה אף כשבא לומר להם סימני בהמה טמאה · לא פתח להם אלא בסימני בהמה טהורה (ויקרא יא) (ב) את הגמל כי לא מפריס פרסה אין כתיב כאן · אלא כי מעלה גרה (שם) את השפן כי איננו מפריס פרסה אין כתיב כאן אלא כי מעלה גרה (שם) ואת החזיר כי איננו מעלה גרה אין כתיב כאן אלא כי מפריס פרסה הוא · גם מעוף השמים שבעה שבעה · אם תאמר ז' מכל מין נמצא אחד מהן שאין לו בן זוג · אלא שבעה זכרים ושבעה נקבות · לא שאני צריך להם · אלא להחיות זרע על פני כל הארץ: ה כי לימים עוד שבעה וגו' א"ר שמעון בן יוחאי הן עברו על התורה שניתנה לארבעים יום · לפיכך ארבעים יום וארבעים לילה · א"ר יוחנן בן זכאי הם קלקלו את הצורה שניתנה לארבעים יום · לפיכך ארבעים יום וארבעים לילה · ומחיתי את כל היקום · [ג] ר' ברכיה אמר קיומיה · ר' אבון אמר (ט) יקומיניה רבי לוי בשם ריש לקיש אמר זה קין היה תלוי ברפיון ובא מבול ושטפו שנאמר וימח את כל היקום: ויעש נח ככל אשר צוהו ה' · זה שיכון לכנוס בהמה חיה ועוף: ו ונח בן שש מאות שנה והמבול היה מים וגו' · ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר (י) שנת המבול אינה עולה מן המנין · א"ל ר' נחמיה אע"פ שאינה עולה מן המנין עולה היא בתקופות ובחשבונות · ויבא נח ובניו ואשתו וגו' · א"ר יוחנן נח מחוסר אמנה היה · אלולי שהגיעו המים עד קרסוליו לא נכנס לתיבה: ז ויהי לשבעת הימים ומי המבול [ד] מלמד שתלה להם הקב"ה (יא) ז' ימי אבילות של מתושלח הצדיק · כדי שיעשו תשובה ולא עשו · ד"א ויהי לשבעת הימים א"ר יהושע בן לוי

מסורת המדרש א עירובין דף י"ח · ספרי בהעלותך פיסקא ק"ב · ב פסחים ג' · ויק"ר ריש פרשה כ"ז · במ"ר פרשה י"ט · תנחומא סדר וישלח סימן ט' · וסדר חוקת סי' ד' · שוח"ט מזמור ה' ומזמור י"ב · פסיקתא רבתי פ' י"ד · ילקוט כאן רמז נ"ה · וילקוט ריש פרשת חוקת · וילקוט תהלים כמו תרנ"ה · ג לעיל פרשה כ"ב · ד סנהדרין ק"ח · ירושלמי מ"ק פ' ג' · תוספתא סוטה פ' י' · אדר"נ פ"ב:

חדושי הרש"ש

(א) שעקם כו' שתים סוף בפסוק דלקמן · אשר איננה טהורה · ובכאן מביא פסוק דג' תיבות לרבותא וכר"ס חוקת הביא שתיהם ע"ש: (ב) את הגמל כו' את השפן כו' ואת החזיר כו' · כאן נשמט ארבעת

חדושי הרד"ל

השתמנה · שזה בעומא במקומה יותר וכלשון [illegible] סבה"ס: (ח) אמרו לאלהים מה נורא כו' · שלא בפניו כו' · שם אלהים שהוא הנהגת השגחת מלכותו בעולמו שהיא נגלית לנו · ואנו מדברים על בחינה זו הגלוים לנוכח · קרוי בפניו · וא"א כ"א מה נורא מעשיך נורא מלכותו בבריותיו · ואין מזכיר

[illegible] כ"א בשיאמר הודו לה' שהיא בחינת שם המהוה [illegible] תמיד ובחינה א נסתרת מאתנו וקוראה שלא בפניו אז אומרים כ"ש כל"ה: (ט) יקומונים · פי' מוסף הערוך בלשון יוני ארץ נושבת ועיין קה"ר ס"ו פ"ג: (י) שנת המבול אינו עולה מן המנין · עיין בירושלמי בפ"ק דר"ה ובמפרש שם: (יא) ז' ימי אבלו של מתושלח · מפורש בשוח"ט פו' כ"ו שלכן מת קודם המבול ע"ש אל תאסוף עם חטאים נפשי:

מתנות כהונה

ואת [illegible] בתמים: ה"ג לנח וגו' · כי אותך · ומלאתי כמו יבחן גמטריא זה נח: [מצינו שעיקם כו' · עי' לז בפ"ק דפסחים]: על התורה · על דברים שאפי' לא היו כתובים ראויים הם להכתב כגון כל מצות המושכלות או י"ל שהיו בהם אנשים מביני דעת לדעת את כל הכתוב בספר התורה הזה ועוברים אינם אותם: קלקלו הצורה · פירש"י בפי' החומש כביכול הטריחו להקב"ה לצור צורות ממזרים ואין לך קלקול צורה גדול מזה או ר"ל שצורת הולד נתקלקל בהמה כגון שהיא מזנה סוף מ' יום ועי' סוף פרשת אחרי מות: קיומיה · הם כל חי אשר על פני האדמה המקיים ומעמיד העולם: יקומיניה · אלו בני אדם המקיימים ומעמידים אותו [והכי מוכח גי' מדרש קהלת]: זה קין · ונקרא יקומיניה ע"ש שקם על הבל אחיו [כדלעיל ס"פ כ"ב ועי' זה במדרש קהלת פ' אם יוליד איש מאה]: ברפיון · פי' הערוך בהויר ועיין כזה בילקוט סוף בראשית בענין שמחאי ורש"י פירש ביסורין ומלקות וגרס דפיון כד"א וקדשתו לא רצה דפנו: זה שיכון גרסינן · ועיין פירושו לעיל סוף פ' ל"א: אינו עולה מן המנין · לא וחשוב שקודם מי המבול הי ו' מאות שנה ואחר המבול ש"נ מאות וחמשים שנה ותם שנות המבול תתקל"א שנה וכתיב כל ימי נח אשר חי תתק"ן שנה הרי ששנת המבול אינו נמנה לו בימיו והטעם לפי שהיה שנה צרה וכאילו מת ונעשה מן העולם בשנה ההיא: בתקופות ובו' · לענין תקופות ועיבורים שמחשבין מבריאת עולם: ויבא נח ובניו ואשתו וגו' גרסינן · ודייק מסיפיה דקרא מפני מי המבול כמו שפירש רש"י בפירוש החומש: כדי שיעשו תשובה ·

רש"י

ישר: קומיני · זה היה קין שקם על הבל אחיו והרגו דכתיב ויקם קין (פ' בראשית): ברפיון · ביסורין ובמלקות עד שבא מבול ושטפו כד"א וקדשתו לא רצה דפנו: אינה עולה מן המנין · משנותיו של נח כשהקב"ה מונה שנותיו של נח אינו מונה שנת המבול שהרה מולא שנת חי ט' מאות ול' שנה ואתה עם שנת המבול שכן הוא אומר ונח בן שש מאות שנה והמבול היה מבמע בהמבול היה לאחר שש מאות שנה דכתיב ויהי באחת ושש מאות שנה חרבו המים וכתיב ויחי נח אחר המבול שלש מאות וחמשים שנה וכתיב ויהי כל ימי נח אשר חי תשע מאות שנה וחמשים שנה והיה לו לומר תשע מאות שנה וחמשים ואחת שנה אלמא שאין שנת המבול עולה למנין שנותיו ושפי שהיתה שנת צרה לא עלתה לו שנת המבול למנין שנותיו: אף על פי שאינה עולה · לשנותיו עולה היא בתקופות ובחשבונות

יפה תואר

ראיתי צדיק לא מלך (פ"א י"ז) ועוד רבים ובענין רואה חני את דברי אדמון]: מצינו שאומרים מקצת שבחו כו' · זה איננו דין ותוב אבל הוא מדרך ארץ וכמו שפירש"י בעירובין כס"ב · אבל אם ירצה מותר לו לגמור כל שבחו בפניו: גם מעוף השמים שבעה שבעה כו' · כי בבהמה כתיב שבעה שבעה איש ואשתו וזה בוודאי משמע כי יהיו שבעה זוגות אבל בעופות דכתיב שבעה שבעה זכר ונקבה פ"ד כי בין כשבעה יהיה ארבע נקבות ושלשה זכרים [והטעם כי הבהמה עומדת לגדל וולדות וזה א"א בלא זכר ונקבה · אבל שעופות דעומדות לגדל ביצים והעופות נוטלות ביצים לפעמים בלא זכר רק כשלא נתארבא · וגם נקבה אחת מטלת הרבה ביצים ועוף אחת תרבן על כמה ביצים ויספוק לגדל וולדות ולהוליד אפרוחים מן שלש או ארבע נקבות המטילות ביצים בשביל הזכר שבא עליהן] לכן אמר נמצא אחד מהן בלא בן זוג · ובכרעתו מדכתיב שנים שנים באו אל נח אל התיבה זכר ונקבה · משמע דלא חסר מאחד מהן בן זוג · וכן פירש הרמב"ן ע"ש כדבריו: לא שאני צריך להם כו' · ואף שהקריב נח קרבן מן הטהורים · וע' לקמן פ' ל"ד · מ"מ אין חפץ גם' בקרבן וגם הקרבן הוא לזכות את בני אדם שמקריבים הם קלקלו את הצורה · פי' במה שגרמו נמנחות מן הארץ קלקלו את צורתם · או בשביל שהשחיתו זרעם כדלעיל פ"ל לכן קלקלו את צורתם וזרעם · או בשביל ששפכו דמי איש כדלעיל בפל"א לכן קלקלו צורת בנ"א: זה קין · כלומר עיקר שכתוב קאי על כל חי אך מדמוציא בלשון היקום בא לרמז גם מחייה קין: נח מחוסר אמנה היה · מדכתיב ויבוא נח וגו' אל התיבה מפני מי המבול · ולא כתיב כאשר צוהו ה' כמו דכתיב בכינוס הבהמה וכל חי · משמע דהיה מסופק והשב כי רק לבסוף אימה על שכריות צוהו ה' לכנוס בתיבה והחל להמטיר על הארץ עד אשר ישובו · ורק כאשר עלו המבול דחקוהו או ידע כי לא איש אל ויכזב ויבוא אל התיבה: כדי שיעשו תשובה כו' · מדברי המדרש נראה כי בשביל שני דברים יחד האריך הקב"ה להם עוד שבעה ימים · וזה בשביל שלא לערב אבילות של מתושלח · ובשביל שיעשו תשובה · וכן משמע בשוח"ט · והטעם בזה כי בשביל תשובה לבד לא האריך להם הקב"ה עוד · דכיון דלא בכו במשך ק"כ ש"ה בוודאי לא ישובו עוד אם יאריך להם עוד חמשה ימים · וגם זכות הבפסד לבד ג"כ לא עמדה להם להאריך עוד · ורק בשביל שני הדברים יחד האריך להם · וזה דלא כרלה מגמ' פ' חלק כי הם שני דבורים וכו' אחד לבדו כביכול והיה להאריך את אף ס' עליכם מבלי לבכות עליהם מפר

פירוש מהרז"ו

מקצת שבחו · כי האדם אם משבחים אותו הרבה בפניו בא לכלל גאוה והתפארות · ועי"כ טוב למעט בשבחו בפניו וכדי שלא יקפיד האדם על שממעט בשבחו · לזה דרש דהב"ע שכן מלאנו מפורש בתורה שנהג הש"י כן עם נח ור' אליעזר בנו של ריה"ג מוסיף עוד שכן מלאנו אל שבחי הש"י עצמו כי דברי התב"ע אינם מספיקים ללמוד מהם כי מהש"י אין ראיה על האדם כי נח לא יקפיד אם הש"י קוראו צדיק ולא צדיק תמים אך איש על חבירו יקפיד · על כן מביא ראיה משבח הש"י עצמו · שבפניו אומרים מקלת שבחו · והיינו כשמדברים לנוכחו כמ"ש אמרו לאלהים מה נורא מעשיך שהוא לנוכח בפניו כמ"ש מעשיך עוזך ואינו מזכיר חסד וטוב שעושה · אך כשאומרים בלשון נסתר אומרים ברחבה ובפה מלא הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו: ד מצינו שעקם · ויק"ר ריש פר' כ"ו · במ"ר פר' י"ט סי' ב' וש"נ ומבואר הגירסא ופירושה: שתים ושלש תיבות · שתי תיבות הינו בפסוק א' כאן אשר איננה טהורה והיה לו לומר הטמאה הרי ב' תיבות · וג' תיבות בפסוק אשר לא טהורה היא · והי"ל הטמאה הרי ג' תיבות: בסימני בהמה טמאה · כוון בזה שני ענינים · א' מאחר שבא לומר סימני טמאה לא היה צריך להזכיר של טהרה כלל · והב' שמאחר שהעיקר מדבר בסימני טומאה · היה לו להקדים סימני טומאה · אך דקדק להזכיר סימני טהרה ג"כ וגם התחיל בהם: ז' מכל מין · כמו שאמר שנים אל ממה על כרחך פירושו שנים מכל מין וכמ"ש בפסוק ע' שנים שנים באו אל נח · א"כ מ"ש שבעה ג"כ פירושו שבעה מכל מין · אלא שהוקשה לו שתהיה א' בלא זוג ובהכרת שיהיה ז' זכרים וז' נקבות ואינו דומה למ"ש שנים שנים: לא שאני צריך להם · פי' קרבן כמ"ש לקמן פרשה ל"ד סימן ט' מפני מה ליווי הקב"ה וריבה בטהורים יותר מבטמאים אלא להקריב מהם קרבן מיד וכו' · לזה אמר כאן להחיות זרע וזה טעם לכל המינים בין טהורים בין טמאים · אך לא הבין ממה שריבה בטהורים היה יכול להקריב היתרים · ויסכן כמ"ש לעיל פר' כ"ח ס"ס ו' שלא יאמרו למינים הוא צריך: ה כי לימים עוד שבעה · אנכי ממטיר על הארץ ארבעים יום · ורמז התורה בכאן ממ"ש אנכי על פי גז"ש שהתורה נקראת אנכי והלוחות נתנו לארבעים יום וע"פ מדה מנגד נענשו לארבעים יום · וצ"ע מה לענין דור המבול שיענשו בדמיון שקבלו ישראל התורה אחר ע"ו דורות · אך האמת יורה דרכו שרבש"י דורש כמ"ש במ"ר פר' למ"ד סוף סימן י"ג ביקש הקב"ה ליתן לדור המבול ד' דברים תורה וקרבנות וכו' ולא ביקשו ע"ש אך דורש מהפסוקים והיינו על ידי נח שהיה נביא ה' · ואם היו מקבלים התורה היו מקבלים גם הלוחות לארבעים יום ולזה נענשו על שלא קבלו ועברו על כולם: קלקלו את הצורה · כמ"ש ויק"ר סוף פרשה כ"ג כל ארבעים יום עוסק הקב"ה בצורת הולד ולסוף ארבעים יום היא הולכת ומקלקלת עם אחר וכו' מי מפסיד הקב"ה שמאבד שממנו עכ"ל וזהו קלקול הצורה גם הפסד לפרש על שקלקלו צורת עצמם במה שנמשכו אחר ילדים ומאווים · גם נכלל בזה על מ"ש לעיל פרשה כ"ג שנשתנו צורות פניהם ונעשו כקופות · ודרשה זו ע"פ מדה מנגד מ' יום כנגד מ' יום: קיומיה · שהברואים הם מקיימים את הארץ וכמ"ש דור הולך וכו' ובכן והארץ לעולם עומדת: יקומיניה · הממון · וכמ"ש בהדיא לעיל פר' ל"א סימן ז' וש"נ אם לא נכחד קימנו ממונם וכן דרשו במ"ר פרשה י"ח סימן י"ג ואת כל היקום אשר ברגליהם אלו הממון שמעמידים את האדם על רגליו ודרש כאן מדלא אמר את כל חי · ובקה"ר פסוק אם יוליד איש מאה ד' אבון אומר אוקימני ר"ל אומר היקום הוא הממון וכו': זה קין · כמ"ש לעיל פר' כ"ב סוף סימן י"ב בשם ר' שמעון בן לקיש אמר תלאו ברפיון עד שבא מבול ושטפו · שנאמר וימח את כל היקום וגו' ויקם קין וכן הוא בתנחומא ובמ"ר פר' י"ב סי' ז' ופר' ל"א סימן י"ז · וכן בקהלת רבה הג"ל שקין חי אלף והרל"ו שנה עד [illegible] מבול · השל"ו שנה יותר מאדם הראשון: ברפיון · הובא בערוך ערך רפן ופי' תויר בלע"ז ריפא ותלוי הכוונה שהגזירה היתה רפויה ותלויה עד המבול: זה שיכון · עי' לעיל סוף פר' ל"א [illegible] ומ"ש ויעש נח על קיום המצוה בלא מעשה כי מאליהן באו והוא שכיון [illegible] [illegible] ובחשבונות · מה שכל שנה נוסף על אלפיה בכל מולד [illegible] [illegible] של מתושלח [illegible]

ידי משה

ברפיון · כמתנות כהונה פי' הערוך בהויר [illegible]

משנת דרבי אליעזר

[illegible]

(יב) ז' ימים נתאבל הקב"ה על עולמו קודם שיבא מבול לעולם · מאי טעמא ויתעצב אל לבו ואין עציבה אלא אבילות · שנאמר (שמואל ב יט) נעצב המלך על בנו · א"ר יוסי בן דורמסקית [א]הם חטאו (יג) בגלגל העין שהוא דומה למים אף הקדוש ברוך הוא לא פרע מהם אלא במים · אמר רבי לוי הם קלקלו (יד) סילונית שלהם אף המקום שינה להם סידורו של עולם · דרך ארץ המטר יורד והתהום עולה דכתיב (תהלים מב) תהום אל תהום קורא לקול צנוריך · ברם הבא נבקעו כל מעינות תהום רבה ואחר כך וארובות השמים נפתחו: (ח) בעצם היום הזה בא נח · [ב]א"ר יוחנן אמר הקב"ה אם נכנס נח לתיבה בלילה · עכשיו יהיו כל דורו אומרים כך · לא היינו יודעים בו ואלו היינו יודעים בו לא היינו מניחין אותו ליכנס · אלא בעצם היום הזה בא נח (טו) דרגיש ליה ימלל · המה וכל החיה · המה עיקר · והכל טפילה להם · כל צפור כל כנף · אמר רבי אלעזר בשם רבי אסי לחבריה · פרט למורטיא ולקטעיא שהן פסולין לקרבנות בני נח · והבאים זכר ונקבה · א"ר זסי (טז) [ג]פרט לסרוחין ולמחוסרי איברים שפסולים לקרבן בני נח · והבאים זכר ונקבה · א"ל נח וכי קניגי אנא · א"ל מה איכפת לך מובאים אין כתיב אלא הבאים · [ד]מאיליהן היו באים · [ה]ר' יוחנן אמר (ישעיה לד) דרשו מעל ספר ה' (יז) וקראו · ומה אם להסגר בתיבה י"ב חודש היו באים מאליהן · להפטם מבשר גבורים על אחת כמה וכמה הה"ד (יחזקאל לט) בן אדם כה אמר ה' אלהים אמור לצפור כל כנף ולכל חית השדה הקבצו ובאו האספו מסביב על זבחי אשר אני זובח לכם זבח גדול על הרי ישראל ואכלתם בשר ושתיתם דם בשר גבורים תאכלו ודם נשיאי הארץ תשתו אלים כרים ועתודים פרים מריאי בשן כולם · ויסגור ה' בעדו · אמר רבי לוי לשר שקבע דרולמוסיא שלו במדינה · ונטל אוהבו וחבשו בבית האסורין · [ו]נתן ספרגום שלו עליו · כך ויסגור ה' בעדו · [ז]בקשו להפוך התיבה · (יח) והקיפה אריות שלא יגעו בו: (ט) ויהי המבול מ' יום על הארץ · ר' פנחס בשם רבי לוי אמר [ח]כך היתה תיבתו של נח (יט) משוקעת במים · כספינה הזו שהיא משוקעת ועומדת בלמין · ויגברו המים וגו' · א"ר פנחס משום רבי לוי כך היתה תיבתו של נח שטה (כ) על פני המים כבעל ב' קורות כמן טבריא

מסורת המדרש א סנהדרין דף ק"ח · ב ספרי האזינו פיסקא של"ז · ילקוט כאן רמז נ"ו · ועיין לקמן פרשה מ"ז · ג עבודת כוכבים דף ה' · ודף נ"א · זבחים דף ק"ז · ד זבחים דף קט"ז · תנחומא כאן סימן י"ב · פדר"א פרק כ"ג · ה ילקוט יחזקאל רמז ש"פ · ו ועי' פדר"א פרק כ"ג · ז אגדת בראשית פ' ד' · תנחומא כאן סימן ז' · ילקוט כאן רמז נ"ז · ח ילקוט כאן סוף רמז נ"ז:

חדושי הרד"ל

(יב) ז' ימים נתאבל כו' · עיין בירושל' מ"קפ"ג ה"ה: (יג) בגלגל העין שדומה למים · ע' פ' חלק שם והוא בריי' בספרי פ' עקב ובמכילתא בשלח פ' דשירה ובתוספתא פ"ג דסוטה: (יד) סילונות · שהשחיתו כעין שקרא בש"ס סילון של מי רגלים · סילון החוזר: (טו) דרגש ליה ימלל · עמ"כ ובספרי האזינו פסקא של"ז הלשון כל מי שיש בידו כח למחות יבא וימחה: (טז) פרט לסרוחין · עיין מ"כ ובילקוט גרס סירוסין (אלא דקשה כאן סירוסין צ"ל למעוטי ת"ל משום שאין ראוין להחיות זרע · ועיין בתוס' פ"ק (דעבודת כוכבים ו'): (יז) וקראו אחת מהנה גו' · פי' הוא צוה ורוחו הוא קבצן · ור"ל זהו מ"ש דרשו מעל ספר ה' שפיו צוה לנח ואח"כ רוחו קבצן מאליו: (יח) והקיפה אריות · דרש ויסגור ע"י אריות כמ"ש במכילתא בשלח סגר עליהם המדבר ע"י חיות כדא' וסגר פום אריותא · ובפרש"י ביחזקאל י"ד הביא בשם הב"ר כן: (יט) משוקעת במים כו' · זה היה כל מ' יום עד שבסוף מ' יום כתיב ותרם התיבה מעל הארץ פ"מ דתחלה היתה עומדת על הארץ ואף שהמים היו על הארץ היתה משוקעת כעומדת בלמין: (כ) על פני המים

רש"י

ובחשבונות שבשתחשוב מבריאת העולם למנין תקופות ועבורים תכלול אותה שנה של מבול עם שאר שנים שאתה מונה מבריאתו של עולם עד שנה שאתה עומד בה: דרך ארץ המטר וכו': דרגיש לא ימלל · [כתוב לעיל · פ' ל"א]: אמר רבי אלעזר בשם רב יוסף לחבריה פרט למרוטים ולקטועים וכו' · דדרים כל כנף: לסרוחים · דדרים כל צפור: סרוחים · יתירי אברים: קניגי · צייד: דרולומוסיא · חיל: ונתן ספרגום עליו · כדי שלא יזיקו לו החיל: ספרגום · חותם: כספינה העומדת בנמל · מקום שהספינות עומדות על שפת הנהר פור"ט בלע"ז דלא כתיב אלא ותרם מעל הארץ ולא כאניות שיש ההולכת בנהר: כבעל שתי קורות · והקורות שטות על פני המים שאינן הולכין במהירות: כמן טבריא

מתנות כהונה

באבות דר' נתן פר' ל"א גרס דבר אחר קבע להם זמן זה בשביל תשובה: [שבעה ימים נתאבל · ע"ל ס"פ בראשית]: בגלגל העין · שעינם חמדה שאינו שלהם כמ"ש כי מלאה הארץ חמס גם השחיתו דרכם בנשמי חבריהם: סילונות · צינורות ונתיבות דרך העולם: תהום וגו' · תהום התחתון קורא לתהום העליון לקול צנוריך שירדו מלמעלה [גם אנכי אענה להעלות את מימי · ועי' מזה פי"ג]: דרגיש ליה כו' · מי שמרגיש בו וכותב לו ידבר וימחה ודוגמתו לקמן בפסוק בעצם היום הזה נימול אברהם כו' וכ"מ בערוך · ובפסיקתא דפרשת בשלח גרס ודגייסא ליה ימלל ובערוך בערך גס תמצא סמך גם לגירסא זו: המה עיקר · נח ובניו שבשבילם ניצולו כולם [שאלמלא הם לא היו נגאלים]: [לחבריא גרסינן]: למורטיא כו' · שנמרטו נוצותיהם או נקטעו אחד מאבריהם דכתיב כל צפור משמע הצפור כולו בלא חסרון וגם הכנף כולו והטעם כדי שיהו ראויים לקרבן: לסרוחין · נראה פי' שנסרסו בזכרות או בנקבות [ועי' בערוך ערך סרח] ורש"י פי' מיותרי אבר כד"א וסרח העודף: א"ל נח · להקב"ה: קניגי · צייד עופות ומכיר את כולם אם זכר אם נקבה: מובאים · משמע על ידי אדם: דרולומוסיא · ענין הרג ומהומה ואבדון [ועי' בערוך ערך דרלמוס]: [מה אם להסגר גרסינן]: ספרגום · פי' הערוך חותם: בקשו · אנשי דור המבול להפוך התיבה: והקיפה גרס: משוקעת במים כו' · נתבאר היטב בפירש"י ז"ל בפי' החומש: בלמין · פי' הערוך נמל ומחוז: כמן טבריא לסוסתא · שמות של ב' מקומות הן [ועי' בויק"ר פכ"ג

יפה תואר

את ימי המבול: ברם הבא נבקעו כל מעינות תהום רבה כו' · לעיל בפל"א סי' י"ב דרשינן מבול מים מים היו כו' משמע דמתחלה לא היה מבול רק גשמי ברכה אם ישובו וכ"כ רש"י על הכתוב ויהי הגשם · ואם התהומות נבקעו מתחלה ומלאו את הארץ במים איך יהפכו אח"ז מי הגשמים לגשמי נדבה · וע"כ צ"ל גם כשנבקעו התהומות עוד לא עלו המים על הארץ אולי ישובו ויסתמו התהומות הפתוחים והגשם יהפך לגשמי נדבה · ונראה כי לזה כוון ג"כ רש"י ז"ל במ"ש בחומש נבקעו להוציא מימיהם · משמע שהיו רק פתוחים להוציא אבל לא הוציאו: פרט למורטיא ולקטעיא · קטעיא הוא רגל קטועה ומורטיא הוא שיבש או שנתך אחת מאגפיה ושניהם הוא מחוסר אבר רק זה ברגל ובשאר איברים וזה באגפים וכדמייתי בפ"ק דקדושין אין תמות וזכרות בעופות יכול אפילו יבש גפה ונקטעה רגלה ת"ל מן העוף · ופה יליף מן כל כנף והכל דרשה אחת היא וכאן הוא לבני נח ובקדושין מדרים לישראל וע"ש בתוס' דאם היה כתב המיעוט רק בב"נ ה"א דכל מצוה שנאמרה לב"נ ולא נשנית בסיני לישראל נאמרה ולא לב"נ לכן בעינן שני המיעוטים לאסור לישראל ולב"נ ואע"ג דמחוסר אבר ילפינן בגמ' לאסור מדכתיב מכל החי · אבל לעיל בפל"א סי' י"ג יש דרשה אחרת על מכל החי והוא חולק על הדרש של מכל החי לאפוקי מחוסר אבר: בקשו להפוך התיבה כו' · זה הוא דרשה אחריתי ודריש ויסגור ה' בעדו שהגין עליו מהרשעים · ולפי הדרש הראשון יתפרש ויסגור ה' בעדו כי סגר ותמם בעדו את הדלת והושיבהו כמו בבית האסורין שלא יצא ממנו פן יפגעוהו אויביו: שטה על פני המים כבעל ב' קורות כו' · כי מתחלה כתיב וירבו המים וגו' ותרם התבה מעל הארץ משמע שהיתה משוקעת במים כספינה רק הורמה מעל הארץ ואח"ז

פירוש מהרז"ו

סוף פרק ה' מתושלח מילא ימיו עד המבול · ומ"ש כי לימים עוד שבעה וכן ויהי לשבעת הימים ולא פירש לאיזה חשבון · ומאחר שהחשבון מצומצם שאז מת מתושלח · על כרחנו שאלו ז' ימים הם ז' ימי אבלות וכמ"ש ויתעצב אל לבו כמ"ש לעיל סוף פר' כ"ז וכמ"ש אבל יעקב ויעש לאביו אבל שבעת ימים: נתאבל הקב"ה · לקמן פר' ק' ריש סימן ז' וס"כ ע' לעיל סוף פר' כ"ז · ועי' סנהדרין דף ק"ח ג' דעות בזה: א"ר יוסי · במכילתא בשלח פסוק כי גאה גאה · גז"ל ר' יוסי בן דורמסקית אומר הם נתנו עיניהם העליונה בתחתונה כדי לעשות תאותם והקב"ה פתח עליהם מעינות מלמעלה ומלמטה לאבדם שנאמר ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וארובות השמים נפתחו עכ"ל ופירוש שהם נתנו את שכלם שהוא עין העליונה בתאותם והלכו רק אחר עיניהם של זנות לכך נדונו בעיני המעינות של מטה: ועי' סנהדרין ק"ח וברש"י שם ועי' הגהות רד"ל וכן הוא בספרי עקב פיסקא מ"ג כמו במכילתא · ועי' במ"ר פר' ט' בסימן כ"ד ג"כ כנ"ל: בגלגל העין · כדאיתא במסכתא דרך ארץ פרק ט' בסופו שמדמה דמיון העולם לעין · הלובן שבעין הוא האוקינוס · ועגול שבעין הוא כדור הארץ · שחור שבעין הוא ירושלים · פרצוף שבעין הוא ביהמ"ק · ולשון רש"י בגמרא שם · במים דומה לגלגל עין המעיינות שנובעין ממקום קטן כמו עין וג"ל על שהעין הוא מקור נובע דמעה כמ"ש מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה: סילונות שלהם · שהשחיתו דרכם וקלקלו צנורותיהם: דרך ארץ · כמ"ש לעיל פרשה י"ג סימן י"ג המים העליונים וכו' ע"ש וע' פדר"א פרק ה': [ח] אם נכנס נח · לקמן פר' מ"ז ריש סימן ח': כל צפור כל כנף · זה מיותר שכבר אמר בריאה וכל העוף למינהו ע"כ דרש מדה כ' אא"ע לכאן לכינוס התיבה א"ע לענין קרבן שמפורש בתורה שהקריב נח מהבהמה והעוף · ובא להורות כל צפור שיהיה הכל של צפור שלא יהיה חסר אלא שלם · ושיהיה הכנף שלם לא מרוט וכן פסוק והבאים זכר ונקבה מכל בשר באו ג"כ מיותר לדרשה לסרוחין ולחסר אבר וזהו מכל ולא חסר: קניגי אנא · וכי ציד של חיה ועוף וצקלים וסרנים אני להיות בקי בכל מינים אלו ולהביאם כל אחד ממקומו · ודורש על שבפסוק י"ט אמר ומכל החי מכל בשר שנים מכל תביא אל התיבה להחיות אתך ואח"כ אמר כמה פעמים יבואו אליך והבאים מכל בשר ב' כ"מ והכריע ע"פ מדה פ' שהקב"ה אמר לו תביא ואמר לו נח וכי קניגי אנא ואז אמר לו יבואו אליך מעצמם · ומ"ש תביא בהכרח יתפרש שכאשר יבואו תקבלם: דרשו מעל ספר ה' · וס"ד וקראו אחת מהנה לא נעדרה אשה רעותה לא פקדו כי פי הוא צוה ורוחו הוא קבצן · וענין הפרשה מדבר במפלת סוגלי ציון באחרונה (וכמ"ש יחזקאל ריש ל"ט) · וכמ"ש ישעיה שם פסוק ה' · כי רותה וגו' ואמר שם שיתקבצו שם מקלת העופות ולא פי' לאיזה צורך יתקבצו · ועל זה אמר שם דרשו מעל ספר ה' וגו' ולא פירש איזה ספר ה' ולמה ידרשו מספר ה' · ודרש ר' יוחנן דרשה נפלאה ונשגבה · תחלה דרש שהענין מדבר במפלת גוג · כי כאן כתיב כי זבח לה' וגו' וטבח גדול וגו' וביחזקאל ל"ט אצל מפלת גוג כתוב ג"כ כה אמר ה' אלהים אמור לצפור כל כנף וגו' על זבחי אשר אני זובח לכם · וכן שאר עניני הפרשה ומליצתה דומה ממש לענין הפרשה שם הרי שגם ישעיה כוון על מפלת גוג · וביחזקאל ביאר שצוה לו השי"ת שיאמר לכל חיות ועופות שיבואו כולם לאכול בשר גבורים ולשתות דמם אך לא ביאר איך יבואו האם על פי צווי יחזקאל לבד יבואו ובפרט שיאמר בימיו שיבואו לעתיד במפלת גוג כל חיות ועופות · אך ג' פרשיות אלו היינו כאן של נח ושל ישעיה ל"ד ושל יחזקאל ל"ט מלמדים זה על זה כי ספר ה' פי' ספר התורה שנקראת ספר ה' ושם מפורש שבאו כל החיות והבהמות והעופות לתיבה מאליהן · ולא פירש איך באו מאליהן · ומפירש בישעיה שם כי פי הוא צוה ורוחו הוא קבצן · ובתיבה היה ענינם שיסגרו י"ב חודש בהכרח נגד רצונם · וישעיה ניבא שם בפרשה שיבואו כולם במפלת גוג כמו שבאו לתיבה ולא פירש ישעיה למה יבואו והרי מפורש ביחזקאל לאכול בשר ולשתות דם להפטם מהם · הרי יוצא לנו קל וחומר · אם באו כולם להסגר בתיבה י"ב חודש כדמפורש בספר ה' ע"י שצוה בפיו וקבצן ברוחו כדמפורש בישעיה על אחת כמה וכמה שיבואו כולם להפטם כמפורש ביחזקאל · ומה שפרש המדרש שבאו להסגר י"ב חודש דעת המדרש שהק"ו שיבואו להפטם יהיה ג"כ י"ב חודש · כמפורש במדרש תהלים במזמור ק"נ ואכלתם בשר ושתיתם דם על זבחי אשר אני זובח לכם ולא פירש יחזקאל כמה זמן חיה ועוף אוכלים נבלתו של גוג בא ישעיה ופירש וקץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תחרף שע"פ מדה י"ז מדבר במלחמת גוג הרי י"ב חודש עושים על גוג · ודרשה זו ע"פ מדה י"ט דבר שנאמר בזה וה"ה לחבירו שהעופות יהיו בקיץ וכן בחורף ובהמות יהיו בחורף וכן בקיץ שכולם יהיו יחד י"ב חודש · ולזה כוון רבי יוחנן במ"ש י"ב חודש וכמו שכתוב מפורש בסדר עולם רבה פרק ג' משפט גוג לעתיד לבא י"ב חודש שנאמר וקץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תחרף · ועל פי דברינו הנ"ל יובנו בקל דברי הסדר עולם · ועי' עוד שמ"ר פר' למ"ד סימן י"ז בסופו מה שייך עוד לדרשה זו וכל דברים אלו היו ידועים ופשוטים לחז"ל ונפלאות הוא בעינינו: דרולומוסיא · הרג של כליה כמ"ש לעיל פר' כ"ו סימן ה' מאמר ר' שמלאי וענין המשל שנותן אוהבו בבית האסורין להצילו מההרג הכללי · ועוד נותן חותמו עליו שלא יכנסו ההורגים שם ועי"ל ניצל אוהבו וכן נח שכתוב בו ויסגור בעדו והיה לשתי הכוונות יחד והזכיר שמו על הסגירה ויסגור ה' וזהו החותם: והקיפה אריות · דורש כן ממ"ש ויסגור ה' בעדו · ואין סגר אלא חיות רעות שנאמר אלהי שלח מלאכה וסגר פום אריותא [וכיפ"ת הביא זאת בשם ר' תנחומא] כן הוא במכילתא ריש בשלח על פסוק סגר עליהם המדבר · וכן הוא בילקוט כאן בשם מדרש אבכיר על פי גז"ש כנ"ל ולמה הקיפה אריות אלא שהגבורים נתכנסו מפני שהמבול סביב לתיבה ורצו

ידי משה

דר"י ור' יוחנן לעיל פרשה כ"ה שר"י ס"ל שלא שמשו כלום המזלות וס"ל כר"י דהכא ורבי יוחנן שס"ל בשמשו רק שלא היה רשומן ניכר ס"ל כר"נ ואף"כ עולם מ"מ למנין תקופות ותשבונות ודוק: מאליהן כו' · מה שהקשה יפ"ת למה לא דייק שמאליהן באו מכח קושית האיך ידע אותן שלא נעבדה בהן עבירה י"ל דזה אינו קושיא כלל שזה היה יכול לידע כדאיתא לעיל בפסוק זכר ונקבה יהיו אם ראית נקבה רצה אחר זכר אל תקבלהו ולפיכך הוצרך המדרש לשאול וכי קניגי אנא וכו' פי' שאיך ידע לצוד בכל מין ומינו הוא זכר ואיזו היא נקבה כדפי' בעל מ"כ אלא ע"כ שבאו מאליהן ודו"ק כנ"ל: כבעל ב' קורות · והקורות שטות על פני המים שאינן הולכין במהירות כן פירש"י ול"נ כבעל ב' קורות י"ל שהתיבה היתה הולכת לאט כאותן ספינות קטנות שהולכין על ספינה ב' אנשים ומושכין את הספינה בב' קורות בב' רוחיה דרא"ג:י"ש אחד מצד זה והב' מצד הב' ואותן ספינות הולכין לאט מאד כך היתה הולכת התיבה ולא כאניות שיש ההולכין ביום א' כמה מאות מיל אלא כל הולכה לא היה יותר רק כמטבריא לסוסיתא מקומות קרובות

לסוסיתא: **י והמים גברו מאד מאד על הארץ וגו'** • א רבי יונתן סלק למצלי בירושלים עבר בהדין פלטאנים וחמתי חד שמריי א"ל להיכן את אזיל • א"ל למיסק למצלי בירושלים: אמר ליה לא טב לך למצלי בהדין טורא בריכא • ולא בההוא ביתא (ג) קלקלתא • א"ל למה הוא בריך אמר ליה דלא טף במוי דמבולא • נתעלמה מעיני רבי יונתן ולא השיבו לשעה • אמר לו חמריה • ר' תרשיני ואני משיבו אמר לו הין • אמר ליה אין מן טורייא רמיא הוא • הא כתיב ויכסו כל ההרים הגבוהים • ואין מן מכייא הוא לא אשגח ביה קרייא ולא אחשביה כלום • מיד ירד לו ר' יונתן מעל החמור והרכיבו ג' מילין • וקרא עליו ג' מקראות (דברים ז) לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך • (כא) אפילו בבהמות שבכם (שיר ז) כפלח הרמון רקתך מבעד לצמתך • הריקין שבכם רצוף תשובות כרימון הה"ד (ישעיה נד) כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי ה' וגו': **יא** חמש עשרה אמה וגו' • רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אומר ב חמש עשרה אמה בהר • וחמש עשרה בבקעה • רבי נחמיה אמר ט"ו אמה בהר • אבל בבקעה כל שהן • **ויגוע כל בשר הרומש וגו'** • **כל אשר נשמת רוח חיים באפיו וגו'** • ר' שמואל חתניה דר' חנינא חברהון דרבנן אומר כאן הוא עושה נשמה רוח ולהלן הוא עושה נשמה נפש • מניין ליתן את האמור כאן להלן ואת האמור להלן כאן • ת"ל חיים חיים לגזירה שוה • ג מכל אשר בחרבה מתו • (כב) פרט לדגים (כג) וי"א אף הן היו בכלל מאוספין • אלא שברחו לים הגדול לאוקיינוס • **וימח את כל היקום וישאר אך נח** • ר' הונא בשם ר"י אך מיעוט שאף הוא ד היה גונח דם מפני הצינה:

פרשה לג א **ויזכור** אלהים את נח ואת כל החיה וגו' • וכתיב (תהלים לו) צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה אדם ובהמה תושיע ה' • ה רבי ישמעאל ורבי עקיבא (א) רבי ישמעאל אומר בזכות הצדיקים שקבלו את התורה שנתנה מהררי אל את עושה עמהם צדקה עד כהררי אל • אבל רשעים שלא קיבלו את התורה שניתנה מהררי אל • את מדקדק עמהם עד תהום רבה • (א) ר"ע אומר אלו ואלו מדקדק עמהם עד תהום רבה • מדקדק עם הצדיקים וגובה מהם מיעוט מעשים רעים

מסורת המדרש א סנ"ה פ"ד • ד"ר פ"ג • ילקוט כאן רמז נ"ז • ועיין ירושלמי עבודת כוכבים פרק ה' • ועי' לקמן פרשה פ"א • ב יומא ע"ו • שמ"ר פ' כ"ה • שוח"ט מזמור. ע"ח • מכילתא בשלח מסכת דויסע פרשה ג' • ילקוט כאן רמז נ"ז • ילקוט בשלח רמז ר"ס • וילקוט תהלים רמז תתי"ט • ג קדושין י"ג • סנהדרין ק"ח • זבחים קי"ג • ד תנחומא כאן סי' ט' • ה ויק"ר פרשה כ"ז • כל הענין • תנחומא סדר אמור סי' ה' • ילקוט תהלים רמז תשכ"ו • פסיקתא דרב כהנא פסקא ט':

חדושי הרש"ש

ארוכה וברוה חוקת נשמת הפנן • וברוה אמור הוא בשלימות: (ג) קלקלתא • עמ"כ • ויותר נראה לפרש מלשון קללה שהוא נגד בריכא דאמר על טורא ואולי דצ"ל קללתא:

(א) ר' ישמעאל אומר הצדיקים כו' כצ"ל ותיבת בזכות מיותרת וכן בויקרא רבה פ' כ"ז ליתא: א"ר

(כב) פרט לדגים • שבעומק המים לא היו רותחין עמב"ן: (כג) וי"א אף הן היו בכלל מאוספין עכמ"כ בשם רש"י קרא דאסף עוף השמים (דרשי ליה לעיל פכ"ח בד"ה) • ובש"ס פ"ק (דקדושין י"ג) מייתי קרא דהושע וגם דגי הים יאספון:

(א) ר"ע אומר אלו ואלו מדקדק עמהם עד תהום רבה • וכ"ה בויק"ר פכ"ז • ור"ל שדרש לצדקתך כהררי אל לענין שכר מצות קלות בין לצדיקים בין לרשעים ואלו כעוה"ב ואלו

חדושי הרד"ל

המים • בעל ב' קורות וזהו אח"כ שגברו המים דכתיב ותלך התיבה על פני המים ודרש על פני כמשמעו שלא היתה משוקעת במים כלל • (ופליג אמאי דאמר בפ' ל"ג שהיתה משוקעת י"א אמה ושם הוא דברי סדר עולם) כדרך הספינות • אלא היתה. שטה ע"פ המים כמהלכת על ב' קורות: (כא) אפילו בבהמות שבכם • בירושלמי נקרא מנהיג הבהמה בשם בהם כמו שנקרא מנהיג החמורים חמר והגמלים גמל: כלומר אלו היו במקומם בנהרות היו ראוין להאסף על כל חטי כעון האדם וכמ"ש שנאספו כעון האדם

מתנות כהונה

ובמדרש חזית פ' כשושנה בין החוחים ובאיכה רבתי פ' פרשה ציון] ופי' כמו שיש ממקום טבריא למקום סוסיתא וכן פירש"י: סלק למצלי כו' • עלה להתפלל בירושלים: עבר בהדין פלטאנום • פי' הערוך הר וכן הוא בפרשת עקב שהוא הר גריזים ורש"י פירש פלטון פאלו"ש בלע"ז: וחמתיה כו' • וראהו אדם אחד מאומה שנקראת שמרי [ובפ' עקב ובמדרש חזית פ' כמגדל דויד גרס כותי]: א"ל לר' יונתן להיכן את הולך א"ל לעלות לירושלים להתפלל א"ל וכי אין יותר טוב לך להתפלל בהר הזה המבורך ולא באותו בית של אשפה • ועל בהמ"ק אמר כן אותו רשע א"ל ר"י למה הר הזה מבורך א"ל שלא הוצף בימי המבול • נתעלמה התשובה מעיני ר"י לאמר שעה א"ל חמריה הוא אדם שמנהיג חמורו רבי תן לי רשות ואני אשיב לו תשובה א"ל הין א"ל החמר לאותו רשע אם הר הזה אחד מן ההרים הרמים והגבוהים שבעולם הא כתיב כו' הרי שהוצף במי המבול ואם מן ההרים הנמוכים הכתוב לא השגיח עליו ולא החשיבו לכתוב בפירוש שהוצף גם הוא והוא קל וחומר מהרים הגבוהים [ועיין טוב בפי' רמב"ן בפ' זו וייטב לך]: אפילו בבהמות • מנהיגי הבהמות אינם עקרות מדברי תורה: רצוף • מחובר ומהודק מלא תשובה להשיב אל המהבילים: הי"ג כרימון • [והדין] כל כלי יוצר וגו': ט"ו אמה וכו' • וזהו דרך גם ודייק מדכתיב ברישא ע"ו. אמה גברו המים מלמעלה ואחר כך ויכסו ההרים דמשמע מלמעלה לארץ גברו ט"ו אמה וגם ט"ו על ההרים וק"ל: כל שהן • מה שהיה הוא שהיה לפי עומק הבקעה הן רב הן מעט: נשמה רוח • דכתיב נשמת רוח: נשמה נפש • כד"א ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה ועי' לעיל סוף פרשה י"ד: מאוספין • פירש"י דכתיב אסף עוף השמים ודגי הים: אך מעוט • שאף גם לא נשאר בשלימותו:

רש"י

טבריה לסוסיתא • מקומות שאינן רחוקות זו מזו: פלטנים • פלטין: נתעלמה מעיני ר' יונתן שעה • ומה שכתוב בספרים נתעלמה הלכה שיבוש הוא: יוצר • מחודד ובלע"ז אגוטים כמו חרבות צורים (יהושע ה' ב') ומתרגמינן חריפין: אף הם בכלל מאוספים • דכתיב אסף עוף השמים ודגי הים (צפניה א' ג'): מיד

פירוש מהרז"ו

וראו שלא יגלגלו בתיבה חלק אלף אלפים מהם ובקשו להפוך התיבה ולשברה • והאריות הרגום כמפורש לעיל פר' ל' סימן ז' ע' מש"ש: ט בעל ב' קורות • שהלכה בקלות כספינה קטנה השטה במרוצה על ב' קורות שאינה משוקעת במים: במין טבריא לסוסיתא • שעומדות על שפת ים כנרת קרובות זו לזו והולכות מזו לזו בקלות ובמרוצה • ועי' לעיל פר' ל"א סימן י"ג כמן טבריא לסוסיתא ומש"ש וזה היה דרך גם ופלא שהיתה נושאת עצמה לילך בקלות • וכמ"ש לעיל פר' ל"א סימן י"א תעשיה אף היא היתה מסייעת עצמה והיינו בבינה וכן באן בהילוכה אע"פ שהיתה משוקעת מפני כבדה וכובד המשא שבה אעפ"כ הלכה בקלות וזהו על פני המים: י והמים גברו מאד • וס"ד ויכוסו כל ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים • ועל זה הביא המעשה של ר"י וכמפורש לקמן בסמוך: ר' יונתן סליק • ד"ר פר' ג' סימן ו' המעשה וש"נ וע' לקמן פר' פ"א סימן ג' רים המעשה אך סופו באופן אחר: קלקלתא • פי' מקולקלת ומריבה • ולקמן פר' ל"ג סימן א' קילקלתא זבנית שפירושו בית אשפה ושם קילקלתא ביו"ד: דלא טף • כמ"ש יחזקאל כ"ב את ארץ לא מטוהרה ולא גושמה ביום זעם • וכן הוא בויק"ר פר' ל"א סי' י"א ש"ר פסוק הנך יפה א' ופסוק הנך יפה ב': ולא השיבו לשעה • פי' שבשעה זו נעלם ממנו ולא היה לו פנאי להשיב ולהתישב בדבר: לא יהיה בך עקר • מן התשובה • כן הוא בד"ר שם פר' ג' • ופי' להשיב תשובה לשואל דבר נגד התורה: בבהמות שלכם • שם ושם הגירסא בבהמין שבכם ושם במתרין מנהיגי הבהמות בדרך שאינן בני תורה: הה"ד כל כלי יוצר • כתב היד"מ שהוא ט"ס • וצ"ל והדין קרא וכוון הוא שהרי הוא פסוק הג' שאמר שקרא עליו ג' מקראות • ועי' פר"א פרק כ"ג שדורש שם ב' כתובים מכחישים דכאן אמר ויכוסו כל ההרים ושם כתוב ולא גושמה ביום זעם והכריע שהגשם לא ירד בה אך כשנתרבו המים נתכנסו שם ג"כ: **יא** ט"ו אמה בבקעה • פשט הפסוק שאחר שכסו המים כל ההרים הגבוהים גברו עוד ט"ו אמה למעלה מכל ההרים • וא"כ יקשה שהרי אין שני הרים בעולם שוים ממש ובהכרח שיש הר אחד גבוה מכולם וכשהיו המים למעלה גם מהר זה ט"ו אמה א"כ מהר אחר היו יותר • ואיך אמר שכסו ט"ו אמה למעלה אחר שכסו כל ההרים משמע שמכל ההרים היו רק ט"ו אמה למעלה • ובזה פליגי ר"י ור"נ • שר"י סובר שהט"ו אמה היה שוה בכל הארץ • שהרי כתוב והמים גברו מאד מאד על הארץ ולא פירש כמה ולא בא לסתום אלא לפרש ויגיד עליו רעו בפסוק הב' חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים • וזהו שאמר ט"ו אמה בהר ט"ו אמה בבקעה • ור"נ סובר שכך פירוש הכתוב והמים גברו מאד מאד על הארץ עד שכסו כל ההרים אשר תחת כל השמים ואח"כ חמש עשרה אמה מלמעלה מכל ההרים היינו ט"ו אמה מכל הר והר לפי מה שהוא גדול או קטן ט"ו אמה: ובאן הוא עושה • לעיל סוף פר' י"ד ושם מבואר: פרט לדגים • ודייק מכל אשר בחרבה מתו עתה במים על שחייהם בחרבה אך הדגים שחייהם במים לא מתו במים: בבלל מאוספים • פירש רש"י דכתיב אסף עוף השמים ודגי הים עכ"ל מ"כ והיינו בצפניה א' ולעיל פר' כ"ח סימן ו' דורש פסוק זה על המבול • גם אפשר לפרש בכלל מהוספים היינו מ"ש כאן קח לך מכל מאכל אשר יאכל והספת אליך ואלו הדגים כתוב אם כל דגי הים יאסף להם • ולא יתכן לומר שיאסוף אותם לאכילה כפשט הכתוב שהרי קודם המבול לא התיר לאכילה אלא ירק עשב • א"כ מ"ש והספת אליך אח"ע לאכילה ק"ע לקיום זרע ומ"ש מכל אשר בחרבה מתו משמע שבמים לא מתו ולמה הספק על זה תירץ שהרבה מן הדגים ברחו אל ים אוקינוס שים אוקינוס הוא חוץ מן האדמה עד קצות השמים כמ"ש פר"א פרק ג' ולא היה בכלל הקללה וע"כ כתוב מכל אשר בחרבה מתו • ולא מה שבים אוקינוס: גונח דם • בברייתא דל"ב מדות מדה ב' שם מבואר ופי' גונח צועק מכאב לב והחזה ורוקק דם מפני הצינה ע"ש מה שהקשיתי והרלתי:

פרשה לג סימן א צדקתך כהררי אל • וסיפא דקרא אדם ובהמה תושיע ה' וכמ"ש בסוף הסימן • וכל דברי סימן זה בויק"ר רים פר' כ"ז בשינוי מאמרים בקדימה ואיחור

יפה תואר

ואח"ז כתיב ויגברו המים וגו' ותלך התיבה על פני המים משמע דהלכה ממעל לפני המים כאלו נגבה על שתי קורות וזה יוכל היות כיון דמי המבול היו עבים וגסים כשכבת זרע כדאיתא בפ' חלק לכן לא נשקעה עוד בלל במים: דלא טף במוי דמבולא • ככר מצינו פלוגתא בזה בפ' פרת חטאת אם ירד המבול לא"י או לא ופליגי בפירוש הכתוב ביחזקאל את ארץ לא מטהרה היא לא גשמה ביום זעם • והר גריזים היה בא"י בשומרון כדאיתא בפ' ואלו נאמרין • לכן אמר לו השמרוני למה לך ללכת לירושלים הלא הר גריזים קרוב לך • ויחזקאל אמר דבר זה על ירושלים שהגבה ג"כ על שומרון כמו דאיתא שם בקאפי' כ"ג שמרון אהלה וירושלים אהליבה • ור' יונתן ס"ל דהמבול היה בכל הארצות לסוכיה לו אך נתעלמה ממנו כרגע ההוכחה עד שהוכיח לו הבהמי: הא כתיב ויכסו כל ההרים הגבוהים • ור' יונתן הסובר בזבחים שלא ירד מבול לא"י אין קושיא מן המקרא הזה • כי אין למדין מן הכללות • והכתוב מדבר רק מחו"ל: וע"ע בדברינו ביפה קול בחזית פ"ד: מפני הצינה • וחע"ג דהצינה שולטת בכל • ולמה אמר דוקא נח • י"ל משום שהוא היה טרוד במזונות הכ"ח והלך הנה והנה לכן שלטה בו הצינה יותר ובתנחומא מדייק מאי קרא שהארי הכישו ויצא צולע • והמדרש חולק ע"ז וסובר כיון שהיה מורא על כל חי א"א שהארי יכישנו לעשותו בעל מום: ר' ישמעאל ור"ע כו' • מפום דהאי קרא קשה דידיה אדידיה שאם לדקתך כהררי אל איך יהיו משפטיך כתהום רבה • לכן מפרש ר"י רישא דקרא על הצדיקים שבזכות שומרים את התורה שנתנה בהררי אל עושה עמהם לדקה כהררי אל • וסיפא דקרא ברשעים • שבשביל שעברו על התורה ונשקעו בחטאים כתהום רבה • לכן יעשה עמהם משפט כתהום רבה • ור"ע מפרש כל הכתוב בצדיקים • ופי' אף כי צדקה

ידי משה

קרובות זו לזו כנ"ל ובירור המדרש כך הוא דר' פנחס למעמיה שמתחלה א"ר פנחס שהיתה תיבתו הולכת כמו ספינה שעוגדת בשפת הנהר ואותן ספינות מנהיגין אותן עם ב' מקלות שקורין בל' רוסיא דראגי"ש (ובל' גמ' בב"ב מלחות) כי אותן המקלות מגיעין עד התהום כי אצל שפת הנהר אינו עמוק ועומדים על הספינה ב' בני אדם ולכל א' יש לו מקל א' ומנהיגים בהם את הספינה וכן הוא גם עתה במדינתנו ואותן ספינות הם הולכין לאט אבל אם היתה הולכת באמצע ספינות ההולכין בלב ים אותן הולכין חיש קל מהרה וכתיב ותרם התיבה שמשמעו שלא היתה הולכת מהרה לז"א שכל ימי המבול לא היתה הולכת יותר אלא כמן טבריא לסוסיתא • ומה שאמר טבריה כו' י"ל שהיו יודעים שמטבריא לסוסיתא היה מהלך עם אניה קטנה של ב' מקלות מהלך מ' יום כימי המבול והתיבה היתה הולכת הלוך כנ"ל לכן אמר שיעור זה וכן מצינו הים של טבריה היה קטן ולא עמוק ולא הולכין עליה רק אניות קטנות כנ"ל (בבעל ב' קורות נ"ל ר"ל כאותן אניות שקורין בעל ב' קורות הנם כבעל ב' קורות ג"כ נכון אלא זה יותר נכון): הה"ד וכל כלי יוצר יעות דסוף וצ"ל והדין ר"ל והדין הוא פסוק השלישי כל כלי יוצר וגו' עיין ישעיה ותבין ממשמעותיו כפי': אף הן היו בכלל מאוספין • עיין מ"כ בשם רש"י ואילולי פירושו הייתי אומר היו בכלל מאוספין דהיינו בכלל והספת אליך אל התיבה ר"ל שיקח רק מכל מין דגים שנים לקיום המין כמו שאמר ב"ח והמותר ימותו אך שברחו לים אוקיינוס ר"ל אותן שנים שנים מכל מין ברחו לים אוקיינוס ומשם פרו ורבו אותן שנים שנים ולא היה צריך להם התיבה כי חייהם במים ולא כמו שאר ב"ח שלא היה להם מקום לנום כי היה מים בכל העולם והוצרך להם התיבה אבל הדגים אותן שנים שנים ברחו לים אוקיינוס והמותר

נמותו בים ולפי פרושי מתירץ כי לפרש"י קשה איך ברחו לים אם נגזרה עליהם מיתה הלא כתיב ואסף מפניך אברת אלא רק אותן שברחו ראוים לברות מכל מין שנים לקיום המין אבל המותר באמת נמותו וק"ל וגזה פליגי הי"א על ת"ק דאמר פרט לדגים שלא נמותו הדגים כי אם היו נימוחים לא היו סיום דגים בעולם כי לא מצינו שלקח נח לתיבה שום דג כמו שאר ב"ח אבל הי"א אומרים שאותן הנשים ברח לים ולא היה צריך להם התיבה והמותר נימוחו אבל לפירש"י מה פליגי את"ק הלא גם הת"ק אשר פרט לדגים לכן נראה כמו שכתבתי ולפי הי"א מכל אשר בחרבה מתו לאו דוקא בחרבה אלא כמו אשר בעולם מתו והעולם נקרא חרבית כמו שמצינו בפסוק ות"ק דאמר פרט לדגים פי' הרמב"ן בחומם שהמים היו למטה קרים • והנה לא יקשה לך לפי פירושי למה היו אותן שנים צריכין לברות לים אוקיינוס הלא גם שם יש דגים כשאר מים לקיום המין • והנה אשיב לך שני תירוצים • הא' שים בזה הים כמה מיני דגים שאינם באוקיינוס ועוד שבים אוקיינוס אפשר שלא יש שם שום דג כלל כי הוא מסבב העולם ואין לו שום קרקע מתחתיו אלא הוא תלוי בדיבור של הקב"ה ובלא"ה מוכח שאין שם דגים לפי שעמוק מאד בלא יסוד ואמרינן בגמרא ויגללו את מגרים כמצולה שאין בה דגים משמע במקום עמוק אין דגים ומכ"ש במקום עמוק בלא קרקע כי צריכים לדגים קרקע משני טעמים • האחד עבור מזונות • והשני שצריך לו מקום לשים הזרע שהזכר מגיח טיפה אחת על הארץ והנקיבה מנחת לובן עליה ג"כ ומזה נולד הדג וזה א"א בלא קרקע ע"כ מן הסברה שאין שם דגים רק אותן שנים שנים ברחו לשם מפני רתיחת המבול עד אחר זמן המבול ומזה אמר כך כנ"ל:
נאותם

שעשו בעוה"ז · כדי להשפיע להם שלוה · וליתן להם שכר טוב לעולם הבא · משפיע שלוה לרשעים ונותן להם שכר מצות קלות שעשו בעוה"ז כדי להפרע מהן לעתיד לבא · [א] א"ר לוי (ב) משל את הצדיקים בדירתן · ואת הרשעים בדירתן · את הצדיקים בדירתן שנאמר (יחזקאל לד) במרעה טוב ארעה אותם ובהרי מרום ישראל יהיה נוידם · ואת הרשעים בדירתן (שם לא) כה אמר ה' אלהים ביום רדתו שאולה האבלתי כסיתי עליו את התהום · ר"י בר רבי אמר הובלתי כתיב · אין עושין כסוי לגיגית · לא של כסף ולא של זהב ולא של נחושת · (ג) אלא חרס לאותם שהם ממינה (ד) כך רשעים חשך · גיהנם חשך · תהום חשך · הובלתי רשעים לגיהנם · וכסיתי עליהם את התהום · חשך יכסה חשך · [ב] רבי יונתן בשם רבי יאשיה מסרס קרא צדקתך עד משפטיך · כהררי אל עד (ה) תהום רבה · מה הרים הללו אין להם סוף · אף הצדיקים אין להם סוף למתן שכרן · מה הרים הללו נכבשים לתהום שלא יעלה ויציף את העולם · כך הם הצדיקים נכבשים על הפורענות · שלא יצאו וישרפו את העולם · ומה הרים הללו נזרעים ועושים פירות · כך מעשיהם של צדיקים עושים פירות · הה"ד (ישעיה ג) אמרו צדיק כי טוב וגו' · ומה תהום זה אין לו חקר (ו) כך אין לפורענותן של רשעים חקר · הה"ד (שם) אוי לרשע רע · (ז) ומה התהום הזה לא נזרע ולא עושה פירות · כך אין מעשיהן של רשעים עושין פירות · שאילו היו עושין פירות היו מחריבין את העולם · [ג] ריב"ל סליק לרומי חמא תמן עמודים (ח) מכוסים בטפיסין · בצנה שלא יקרשו · ובשרב שלא יתבקעו · וכי הוה מהלך בשוקא חמא חד מסכן מכריך בחדא מחצלא ואית דאמרין פלגא מרדעת דחמרא · על אותן העמודים קרא צדקתך כהררי אל הן דיהבת אשפע · על אותו העני קרא משפטיך תהום רבה · הן דמחיית גיית · [ד] אלכסנדרוס מוקדן אזל (ט) לגבי מלכא קציא לאחורי הרי חשך · ושלח ליה נפק ליה והוא טעין (י) גידומי דדהב בגו דסקום דדהב · א"ל לממונך אנא צריך · א"ל ולא היה לך מה מיכול בארעך דאתיית לך להדין · א"ל לא אתית אלא בעיא למידע · היך אתון דיינין · יתיב גביה יומא חדא אתא חד בר נש קבל על חבריה אמר הדין גברא זבן לי חדא קילקלתא ואשכחית בגוה סימתא · ההוא דזבין אמר קילקלתא זבנית סימתא לא זבנית וההוא דזבן אמר קילקלתא ומה דבגוה זבנית · אמר לחד מנייהו אית לך בר דכר א"ל הין ואמר לאוחרני אית לך ברתא נוקבא א"ל הין אמר להון זיל אסיב דין לדין והוי ממונא לתרויהון · חמתיה יתיב תמה א"ל מה לא דיינית טב א"ל אין · אמר ליה אלו היה גבכון היך הויתון דיינין · א"ל קטלין דין ודין ומלכותא נסבא ממונא דתרויהון · א"ל אית גבכון מטר נחית א"ל הין · א"ל אית גבכון שמשא דנח א"ל הין · א"ל אית גבכון בעיר דקיק א"ל הן · א"ל תיפח רוחיה דההוא גברא לא בזכותכון נחית מטר ולא בזכותכון שמשא דנחה עליכון אלא בזכותיה דבעירא דכתיב (תהלים לו) אדם ובהמה תושיע ה' · אדם בזכות בהמה תושיע ה' · [ה] רבי יהודה בר סימון פתר קרייה בנח אמר הקב"ה צדקה שעשיתי עם נח בתיבה לא עשיתי

מסורת המדרש א במדבר רבה ריש פ' ח' · ילקוט במדבר רמז תרפ"ג · ילקוט יחזקאל רמז שע"ב · ב מדרש תהלים מזמור ל"ו · ויק"ר ריש פרשה כ"ז · אגדת בראשית פרק ד' · ג ילקוט תהלים רמז תשכ"ז · ד ויק"ר פרשה כ"ז · תנחומא סדר אמור סימן ו' · תמיד דף ל"ב · ירושלמי ב"מ פ' ב' הלכה ב' · ילקוט תהלים רמז תשכ"ז · ה ילקוט כהן רמז נ"ז · וילקוט תהלים רמז תשכ"ז :

חדושי הרד"ל

בעוה"ז · וכן משפטיך תהום רבה · נאמנו בעוה"ז ונתנו בעוה"ב : (ב) משל את הצדיקים בדירתן · מביאו לפרש משפטיך תהום רבה על הרשעים שדירתם בתהום וכן ברש במ"ר מביאו על מקרא זה ע"ש : (ג) אלא הרס · למה שהוא ממינה כצ"ל ועיין בויק"ר ר"פ כ"ז : (ד) כך רשעים חשך שנאמר והיה במחשך מעשיהם כצ"ל וכ"ה במ"ר פי"ד : (ה) תהום רבה · מה הרים הללו כובשים כו' ומה הרים הללו אין להם כו' · כ"ה בויק"ר ותהלה מפרש דרשת השירום שצדקת הצדיקים כובשים על המשפטים כמו ההרים על התהום (ועיין אגדת בראשית פ"ד) ואח"כ מפרש למה נמשלו להרים : (ו) כך אין לפורענותן כו' חקר · האסור נסמך ללשון כמקרא (איוב ל"ד) ירוע כבירים לא חקר : (ז) ומה התהום הזה לא נזרע בו כך אין כו' · של רשעים עושין פירות · שנאמר אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו כצ"ל · וכן בירושלמי פ"ק דפאה דרש מהאי קרא דעבירה אין לה פירות : (ח) מכוסין בטפיסין כצ"ל : (ט) לגבי מלכא קציא · עיין ידי"מ פי' מלך קצות הארץ · וכלישנא דקרא (תהלים ס"ה) וייראו יושבי קצות : (י) גידומי · פי' מ"כ לחם · ואמת שכן הוא בש"ס שלפני תמיד · אבל לגי' דשבא גדומי אשא פירושו

רש"י

פרשה לג מיד נתכרכמו פניו *) · כיון שראה שנתכרכמו פניו א"ל ארוע הוא אמר ליה רבי פוק חמי מאן בעי לך לברא נפק ולא אשכח בר נש : כיון דאתי רבי חייא רבה לגבי רבינו א"ל מה עבדא ההיא פיקן א"ל מן עונתא דיהבת ידך צלה אתכנעת וכו' : ס"א ר' הוה מתניה שבחיה דרבי חייא רבה קמיה דרבי ישמעאל ב"ר יוסי א"ל אדם גדול הוא אדם קדוש הוא חד זמן חזייה בי בני ולא אתכנע מיניה א"ל הדין גברא דאת מתני שבחיה חמיתיה בי בני ולא אתכנע מינאי א"ל ולמה לא איתכנעתא א"ל יתיו עלאי דאין כתית ביה · כך וכך יבא עלי גם רחצתי עמו במרחץ היום באותה שעה שהכל הייתי באגדת תהלים כיון דשמע דבי כן מסר ליה תרין תלמידין דהוין עיילין עימיה לאסוגה בכל עת דלא ליפיה ולא לזעיר נפשיה : *) וישלח את העורב · הדא הוא דכתיב שלא תבך ויתכך וגו' · וזה מרה את דברו : אמר רבי איבו תעקר אין כתיב אלא ותשבר · ככד הזה שהוא נשבר והינו מעלה חליפין : נעשים כנקפא · וזרעו אותה ולא צמחה שהיה כימן קללה שמימי המבול קללה הן ואין קללה בכלל ברכה : ס"א · משל את הצדיקים בדירתן בבית דירה הראויה להן לעתיד ואת הרשעים בדירתן הראויה להן דכתיב ביום רדתו שאולה האבלתי הובלתי כתיב כמו יובל שי : כסיתי עליו את התהום · הראוי לו : בטפיטין · טפיט בלע"ז : דמהיית · גזית מכלה אותו : מלכא קציא · בקצה העולם : גידמי דדהב · לחם של זהב בפסיקתא כתיב דבר זה עיגול דדהב ובתרגום ירושלמי כתיב וככר לחם אחד ועיגול דלחם חד וגידומי דבר אחד הוא : דיסקום דדהב · לוחות של זהב : קביל על חבריה · נעק על חבירו : קלקלתא · האשפה : לא עשיתי עמו · אלא עד הררי אל כלומר לא נראה הצדקה שעשיתי עמו עד שנחה התיבה בהרי אררט שכל זמן שצפה על פני המים ונח גר בתיבה לא היה מאמין בחייו אבל כשראה

*) דברי רש"י זה עד וישלח את העורב שייך לדף כט · **) מכאן עד ס"א שייך לסי' ה' בפרק זו' ·

מתנות כהונה

פרשה לג בדירתן · איך ידורו לעתיד : הובלתי · הבאתיו לרשע כדי לכסות עליו את התהום כדמפרש ואזיל משני שראוי זה כראוי זה [ומאמר זה נ"כ בב"ר פי"ד ובר"פ במדבר ובפ' אמור פ' שור או כשב ול"ג אם האבלתי] : לאות · לסימן · [שהוא ממין חרס כמו הכיסוי · כ"מ במדרש יחזקאל : ה"ג וה"ע בפ' אמור צדקתך על משפטיך כהררי אל על תהום רבה מה ההרים הללו נכבשים על תהום שלא יעלה ויציף את העולם כך הם הצדיקים נכבשים על הפורענות שלא יצאו וישרפו את העולם צדקתך כהררי אל מה ההרים הללו אין להם סוף כו' ומה הרים הללו נזרעים כו' עד כי פרי וכו' ומשפטיך תהום רבה מה התהום הזה אין לו חקר כו' ובילקוט תהלים גורס כמתוב פה והוא דחוק וק"ל] : עמודים מכוסים גרסינן · חמא תמן כו' · ראה שם עמודים שהיו מכוסים בטפיסין פירש הערוך כמוי של קרמים המצויירים : יקרשו · היו נקרשים מחוזק הקור : מסכן · עני : מכריך · היה כורך את עצמו במחצלת של קנים וי"א בחצי מרדעת שמכסין על החמור בו היה מכסה את עצמו : הן דיהבת כו' · היכן שאתה נותן טובה אתה נותן בשפע ובמילוי : הן דמהיית כו' · היכן שאתה מכה אתה מכה נגה ובגאות : גיית · [הערוך לא פירשו בערך גיית אבל עיין בערך גם האחרון ותמצא שפירושו] לשון גודל וגיאות ובפירש"י מצאתי גורס גזית ופירש בו מכלה [ובפ' אמור גרס הן דאת מחי את מדקדק כו' א נוטה לפי' הערוך] : ושלח ליה · אלכסנדרוס שלח למלך קציא שיבא אליו : נפק ליה כו' · יצא והיה טוען ונושא לו מנחה חתיכות זהב עשוי בדמות לחם על שולחן של זהב : גידומי · [פי' הערוך] לחם : דסקום · שלחן : א"ל אלכסנדרוס וכי לממונך אני צריך בתמיה : א"ל וכי לא היה לך מה לאכול בארצך שבאת לך למקום הזה א"ל לא באתי רק שאני רוצה לידע היאך אתם דנין דין : היה יושב אצלו יום אחד וכו' · קבל · היה קובל על חבירו לפני המלך ואמר זה האיש מכר לי אשפה כלומר חורבה [וה"ג בהדיא פ' אמור פכ"ז] : אשכחית כו' · ומצאתי בתוכה אוצר טמון : ההוא דזבין · זה שקנה החורבה אמר החורבה והאשפה קניתי והאוצר לא קניתי ואיני חפץ בו מפני עונש גזל · וזה שמכר האשפה אמר האשפה ומה שבתוכה מכרתי לו ואיני חפץ האוצר מפני עונש גזל ובירושלמי דפרק אלו מציאות משמע שכל אחד היה חפץ ליקח האוצר אמר מלכא קציא לאחד מבעלי הדין יש לך בן זכר א"ל אין וחזר ואמר לבע"ד האחר יש לך בת א"ל אין : [א"ל זילו אסיבן גרסינן ועי' בפ' אמור זילו כו'] · לכו ויקחו זה את זו הבן והבת ויהיה הממון נמצא לשניהם : חמתיה כו' · מלך קציא ראה את אלכסנדרוס יושב ומתמה והכי איתא בפרשת אמור בהדיא : א"ל מה כו' · כלומר מה אתה יושב ומתמה וכי לא דנתי יפה [ועי' בפ' אמור הגי' יותר נכונה] : אילו הוה כו' · אילו היה דין זה בא לפני הדיין שלכם בארצכם היאך הייתם דנין אותו : א"ל קטלין כו' · היו הורגין זה וזה כלומר שני בעלי הדין וממון של שניהם היה נוטל המלך גם כן לקנס כי כל האוצר טמון הוא למלך והיה להם להביאו [ולגי' ירושלמי א"ש טפי שכאו"א היה רוצה לשבבו לעצמו וגזול ממון המלך ועוד היום כן הנמוס בכל ארץ אדום שכל אוצר טמון הוא למלך · ובירושלמי איתא שהמלך לא היה נוטל רק האוצר] : אית גבכון מטר נחית גרסינן · פירוש יש אצלכם מטר היורד מן השמים : שמשא דנח גרסינן · פירוש השמש זורח : בעיר דקיק · גרס בירושלמי ופירש בהמות קטנות : פתר קרייה · פסוק צדקתך כהררי אל

היא

יפה תואר

צדקת ה' עמהם כהררי אל מ"מ גם משפטיו לדקדק עמהם על מיעוט החטאים אשר בידיהם הם כתהום רבה . ומה שמסיים בדבריו משפיע שלוה לרשעים כו' איננו מפירוש הכתוב רק דרך אגב כיון דמדבר ממשפט הצדיקים כתהום רבה מזכיר ג"כ ממשפט הרשעים . ור"ל מפרש ג"כ את המקרא כמו ר"י דריש בצדיקים וסיפא ברשעים . והא דאומר בצדיקים כהררי אל וברשעים כתהום רבה משום דכל אחד כדומה לו . שהצדיקים דרים במרום כהרים בהררי אל . ודירת הרשעים היא בתהום רבה ור' יאשיה מפרש המקרא פירוש וכמו שמפרש את דבריו במדרש ור' יהודה בר סימון מפרש בנח משום דהכתוב מסיים אדם ובהמה תושיע ה' וזה היה בימי המבול . פי' יש מאדם ובהמה אשר ניצלו בצדקת ה' על הררי אל · ויש מאדם ובהמה אשר נמחו במשפט ה' בתהום רבה : משל את הצדיקים בדירתן . י"ל ג"כ כי משל הוא מלשון ממשלה ובדירתן הוא כדומה להם וכמו דאיתא בפ"ק דקדושין א"ל ר"י לר' יאשיה דדריה ופי' הערוך בן גילו . וזה הדומה לו . ויתפרש כי ממשלת הצדיקים היא בדומה להם במרום הרים ולכן כתיב עליהם צדקתך כהררי אל . וממשלת הרשעים היא נדומה להם במחשכי התהום כחשכת מעשיהם ולכן כתיב עליהם ומשפטיך תהום רבה : על אותן העמודים קרא צדקתך כהררי אל כו' . ומפרש את הכתוב כי אם הקב"ה עושה צדקה וחסד עם איש ישפיע רב טובה כהררי אל וז"ש הן דיהבת אשפעת פי' הגבהת מאד ואם יעשה משפט אז יורידנו עד תהום רבה . וז"ש הן דמחית גיית אם תשפילנו אז תשפילנו עד שאול וגיית הוא מלשון גומא ובור וכמו דאיתא בשביעית פ"ג כלפי גאיות . והכל בצדק ובמשפט אף כי דרכי המשפט נעלמו מעין כל חי : בזכותא דבעירא דכתיב אדם ובהמה תושיע ה' . הכתוב כזה הביא המדרש לחזק את דברי מלכא קציא : אמר הקב"ה צדקה שעשיתי . שהכתוב הזה אמר

חוז

פירוש מהרז"ו

ואיחור ושם יתבאר : א"ר לוי . בויקרא רבה ריש פר' כ"ז ובריש במ"ר שם הגירסא ר' מאיר . וכן העיר הגאון רש"ש ז"ל כי הדרשה היא ברייתא מתנאים ור"ל והוא אמורא : הובלתי כתיב . בויק"ר שם ובמ"ר שם לא גרסינן ליה ובקרא כתיב האבלתי אלא שדורש א"ת האבלתי אלא הובלתי כי הוקשה לו איך אמר ביום רדתו שאולה האבלתי כסיתי עליו את תהום משמע שתהום ענין אחר הוא שאחר שירד שאול האביב וכיסהו בתהום על כן דורש שהשאול הוא הקבר ואחר שירד בקבר יוביל ויוליך אותו בתהום בגיהנם ושם מכסהו בתהום והושך . וכל זה ע"פ מדת ממעל ומנגד ודרך קצרה : צדקתך עד משפטיך . כאן בשיבוש וכצ"ל כמ"ש ויק"ר פר' כ"ז שם צדקתך על משפטיך כהררי אל על תהום רבה ופי' באופן שעומדים ההרים על תהום כך הצדקה עומדת על המשפט ובמ"ש כאן מה ההרים נכבשים וכו' ומאמר מה ההרים אין להם סוף אין מקומו כאן אלא מקומו אחר שחותם הדרשה שלא יצאו וישרוף העולם שהוא פירוש על דרשת ר' יונתן וכמ"ש במ"כ ודרשת ר' יונתן ע"פ מדה ל"א ומדה פ' ע"כ מוסיף תיבת על משפטיך על תהום כי פל שסומך תיבת צדקתך לתיבת משפטיך ע"פ מדה ל"א הוכרח להוסיף תיבת על . על פי מדה פ' : כך הצדיקים נכבשים . בויק"ר שם הגי' כך הצדקה כובשת על הפורענות : אמרו צדיק . וס"ד כי פרי מעלליהם יאכלו . וצריך לסמוך לדרשה זו מ"ש אח"כ מה התהום לא נזרע ולא עושה פירות כך הרשעים וכו' שנא' אוי לרשע רע וס"ד כי גמול ידיו יעשה לו ולא פירות . וכן הגירסא בויק"ר פר' כ"ז וכאן המאמרים והפסוקים בערבוב : ריב"ל סליק לרומי . עי' לקמן פר' ע"ח סימן ה' נ"כ ריב"ל סליק לרומא : גידומי דדהב . בויק"ר שם גורס רימוני דדהב ותמרין דדהב ולחמא דדהב : בר דכר ברתא נוקבתא . כפול לשון הוא ושם הגירסא אית לך בר אית לך ברתא : ר"י בר"ס . כל דרשה זו בשביל נאמר זה בלבד שסיך כאן על שבפסוק זה יש צדקה ומשפט הרים ותהום אדם ובהמה . וכל דברים אלו כתובים אצל נח ודורש גז"ש :

משנת דרבי אליעזר

אותות שהם ממינה · פי' לאותה הגיגית בשם ממינה שהיא גם כן של חרס וכן מפורש ריש פ' במדבר הגלה כמ"כ וי"מ שהגיגו לפ' שלא ככונן . פ"ע לדקדק על משפטיך כהררי אל על תהום רבה

ידי משה

לאותם נ"ל לאותם שהם ממינם : אין מעשיהן של רשעים עושין פירות . ר"ל שאינן מגלותין מעשיהם שאילו מגלגלין שהיו מחריבין העולם : מלכא קציא . לפיכך נקרא מלך קציא שהוא יושב בקצה

עמו אלא עם הררי אל שנאמר (בראשית ח) ותנח התיבה בחדש השביעי וגו'. (תהלים לו) משפטיך תהום רבה. יסורין שהבאתי על דורו לא הבאתי עליהן אלא מתהום רבה שנאמר נבקעו וגו' וכשזכרתי לו לא לו לבדו הזכרתי אלא לו ולכל שיש עמו בתיבה הדא הוא דכתיב ויזכור אלהים את נח ואת כל החיה וגו': ב ר"א הה"ד (קהלת ט) עיר קטנה (יא) ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול. א עיר קטנה זה העולם. ואנשים בה מעט זה דור המבול. ובא אליה מלך גדול וסבב אותה זה הקב"ה ובנה עליה מצודים גדולים עקמן וכמנן. ומצא בה איש מסכן וחכם. זה נח. (יב) ומלט את העיר בחכמתו ויעל עולות במזבח. ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא. אמר הקב"ה אתון לית אתון מנהרים ליה אנא מנהר ליה שנאמר ויזכור אלהים את נח: ג (תהלים קמה) (יג) טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו. ב (ג) אמר ר' לוי טוב ה' לכל על הכל שהוא מעשיו. אמר ר' שמואל טוב ה' לכל ורחמיו על הכל שהן מדותיו הוא מרחם. רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר טוב ה' לכל ומרחמיו הוא נותן לבריותיו. רבי תנחומא ורבי אבא בר אבין בשם רב אחא למחר שנת בצורת באה והבריות מרחמין אלו על אלו והקב"ה מתמלא עליהן רחמים. ג ביומי דר' תנחומא היו צריכין ישראל לתענית אתון לגביה אמרין ליה ר' גזר תעניתא. גזר תעניתא יום קדמאי יום ב' יום ג' ולא נחת מטרא. עאל ודרש להון אמר להון בני התמלאו רחמים אלו על אלו והקב"ה מתמלא עליכם רחמים. עד שהן מחלקין צדקה לענייהם ראו אדם אחד (יד) נותן מעות לגרושתו. אתון לגביה ואמרו ליה ר' מה אנן יתבין הכא (ד) ועבירתא הכא. אמר להן מה ראיתם. אמרו לו ראינו אדם פלוני נותן מעות לגרושתו. שלח בתריהון ואייתינון לגו ציבורא א"ל מה היא לך זו. אמר לו גרושתי היא. אמר לו מפני מה נתת לה מעות. אמר לו רבי ראיתי אותה בצרה והתמלאתי עליה רחמים. באותה שעה הגביה רבי תנחומא פניו כלפי מעלה ואמר רבון כל העולמים מה אם זה (טו) שאין לה עליו מזונות ראה אותה בצרה ונתמלא עליה רחמים אתה שכתוב בך חנון ורחום ואנו בני ידידיך בני אברהם יצחק ויעקב על אחת כמה וכמה שתתמלא עלינו רחמים. מיד ירדו גשמים ונתרווה העולם. ד רבינו הוה יתיב לעי באורייתא קמי כנישתא דבבלאי בצפורין עבר חד עגל קודמוי. אזל למתגנבה ושרי געי כמימר שיזבני אמר ליה ומה אני יכול למעבד לך לכך נוצרת. ה וחשש רבי את שיניו י"ג שנה. אמר ר' יוסי בר אבין כל אותן י"ג שנה שהיה חושש רבי את שיניו לא הפילה עוברה בא"י ולא נצטערו היולדות. בתר יומין עבר חד שרץ קמי ברתיה ובעא למיקטלא אמר לה ברתי שבקיה דכתיב (שם) ורחמיו על כל מעשיו. (ה) רבינו הוה ענותן סגי והוה אמר כל מה דיאמר לי בר נש אנא עביד חוץ ממה שעשו בני בתירא לזקני ו שירדו מגדולתן והעלו אותו. ואין סליק רב הונא ריש גלותא להכא (ו) אנא קאים לי מן קודמוהי למה דהוא מן יהודה ואנא מן

מסורת המדרש א קה"ר פרשה ט' פסוק י"ד. ילקוט קהלת רמז תתקע"ט. ב ילקוט תהלים מזמור קמ"ה כל הענין. ג ויק"ר פרשה ל"ד. ילקוט תורה רמז תרס"ה. וילקוט תהלים רמז תתפ"ח כס"ע. ד בבא מציעא דף פ"ה. ירושלמי כלאים פרק ט'. ה לקמן פרשה נ"ו. ו פסחים דף ס"ו. ירושלמי פסחים פרק ו' הלכה א'. תוספתא שם סוף פרק ד':

חדושי הרש"ש

(ג) אמר רבי לוי טוב ה' לכל ורחמיו על הכל כו' אמר רבי שמעון כו' שהן מדותיו שהוא מרחם כצ"ל. ופי' דרבי לוי ורבי שמעון תרווייהו ס"ל דתיבת מעשיו דבקרא נפרדת מהקודם והיא רק לנתינת טעם על הקודם. אך דפליגי בזה ר"ל ס"ל דמעשיו פי' מעשה ידיו ור"ל לפי שכולם מעשה ידיו המה. ור"ש ס"ל דמעשיו פי' מדותיו ור"ל לפי שמדות הטוב ורחמנות הן הן מדותיו יתברך: (ד) ועבירתא הכא. מש"כ המ"כ שאחז"ל שאם יש מו"מ ביניהם מגדין אותם. הוא בכתובות (כ"ח א'): (ה) רבינו הוה ענותן כו'. פשוט דלהכי מביא זאת הכא משום דבזה מבואר איך נתרפא רבי מחולי השינים שהזכיר לעיל: (ו) אנא קאים ליה מן קודמוהי כו'. נראה דר"ל דהוה נדחה מגשיאותו להושיבו במקומו אליף

חדושי הרד"ל

פירושו עופות. עיין ערוך: (יא) ואנשים בה מעט זה דור המבול. שלא היו בו צדיקים כ"א מעט נח ובניו. ובתנ"ב פע"ת הגי' שנאמר המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם. נראה דדרש אנשים בה מעט על הנפילים אנשי השם שהמה גרמו סבת עליית מלך גדול: (יב) ומלט הוא את העיר. ויעל עולות. וירח ה' ריח ניחוח ונשבע לו עוד כל ימי הארץ וגו' (וי"ל ומלט מתחלה בזכות הקרבן שהיה עתיד להקריב (ע' זוהר חיי שרה קכ"א) מצא חן בעיני ה' להמלט ע"י להשאיר קיום (לעולם) ובקה"ר שם הגי' למלט את העיר שם. כיון וכו' שבזכות התוכחה מצא חן למלט את העולם ובתנ"ב שם הגי' למלט שנאמר מכל החי וגו': (יג) טוב ה' לכל. עיין ידה"מ שייכות המאמר לכאן. ונראה שזה נמשך לסוף הדרשה ורחמיו על כל מעשיו על בע"ח כעובדא דרבי. ולומר שזהו שנזכר לנח את כל החיה ואת כל הנהמה שהן כדמפורש לקמן: (יד) נותן מעות לגרושתו. מסיים בויק"ר פל"ד ואי לאו דחמיד עלה לא יהיב לה פריטין: (טו) שאין לה עליו מזונות. ומסיים שם בויק"ר בהקב"ה שמזונותינו עליך עאכ"ו כו':

מתנות כהונה

היה פותרו ודורשו על נח: עם הררי אל. על ידי הררי אל: אלא לו ולכל וכו'. וזהו אדם ובהמה תושיע ה' שתשועת הבהמות היה בשביל כולם: עקמן וכמנן. [פי' הערוך] ארב שאורבין שם האויבים ובניינים עקומים לבא עליהם בעקיפין [ועי' מדרש קהלת פ"א]: ויעל עולות. וע"י זה נשבע הקב"ה שלא יוסיף עוד להביא מי המבול להציף העולם: מנהרין. מזכירין כד"א בכמה מקומות בתלמוד נהירנא בפ"ב דשבת גהיר וחכים פי' זכרן וחכם: על הכל. הוא מרחם למי שהוא עושה כמעשיו: ה"ג והכי מוכח בילקוט תהלים. א"ר שמואל טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו על הכל שהן מדותיו הוא מרחם ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי וכן ר' יהושע דסכנין כו' ור' תנחומא ור' אבא מפרשים הענין על מכונו: ומרחמיו. מי שיש בו מדת הרחמים שהוא מדותיו של הקב"ה וכדמפרש רבי תנחומא ואזיל ופירוש הכתוב ממדה הרחמנות הוא נותן רחמים על מעשי ידיו: ביומו כו'. בימיו של רבי תנחומא היו צריכין ישראל למטר בשביל עצירת הגשמים [וכ"ה המאמר בויק"ר פל"ד]: אתון כו'. אמרו לו' תנחומא וא"ל ר' גזור תענית. גזר תענית ביום ראשון ויום ב' ויום ג' ולא ירד מטר: עאל כו'. נכנס לבית המדרש ודרש להם כו': עד שהן כו'. בעוד שהיו מחלקין צדקה לעניים: אתון לגביה כו'. באו אצל ר' תנחומא וא"ל רבי מה אנו יושבין פה ועבירה כאן כמו שאחז"ל שאם יש משא ומתן ביניהן מגדין אותן: שלח בתריהון. אחרי שלוחים ונרדפתו והביאום לתוך הצבור: מה היא לך זו. כלומר איזו קורבה יש לך בזו: שאין לה עליו כו'. כלומר ושנואה היה לו שהרי גרשה: ונתרווה. לשון שובע כד"א למען ספות הרוה: רבינו. הוא רבי יהודה הנשיא: הוה יתיב כו'. היה יושב ועוסק בתורה לפני בית המדרש של הבבליים בעיר ציפורי: לעי. יגע כלומר עמל: עבר כו'. היה עובר לפניו עגל אחד שהיו מוליכין אותו להישחט והתחיל לגעות לפניו כמו שאמר הגליי נא [ועי' כ"ז לקמן פל"ג ופ"ק ועוד יותר מבואר בפ' השוכר את הפועלים בב"מ]: וחשש. היה חושש וכואב בשיניו: לא הפילה כו'. שיסורי הצדיקים מכפרים על הדור: בתר יומים כו'. לאחר ימים אלו כלומר י"ג שנים. ארע מעשה ששרץ אחד היה עובר לפני בתו של רבי והיתה רוצה להמיתו אמר לה רבי בתי הנח אותו: ענותן סגי. עניו גדול והיה אומר כל מה שיאמר לו אדם לעשות דבר הכנעה ושפלות רוח אני עושה כו' [ועי' כ"ז בירושלמי דכלאים פ"ט]: לזקני. הלל הזקן כדאיתא בפסחים פרק א"ד]: שירדו. הורידו את עצמן מגדולתן: ואין סליק כו'. ואם היה עולה לכאן רב הונא הייתי עומד מפניו לכבודו מפני שהוא בא משבט יהודה [ואני מבנימין והוא בא מן הזכרים של שבט יהודה וכ"ה בספר יוחסין וע"ע שם]:

רש"י

שנתמעטו המים ונחת התיבה לא נודע לו שלדקה הכניסו הקב"ה להעמיד העולם ממנו: העולם שהוא קטן בעיני הקב"ה שהוא גדול כענין שנאמר השמים ושמי השמים לא יכלכלוך: עיקבן. עקם עליהם כדי לתפשם וכמון ארב תרגום ואשר לא צדה ודלא כמן: מנהרין. זוכרין: ומרחמיו הוא נותן לבריותיו. שנותן בלב הבריות שירחמו אלו על אלו: בתר יומין. כשהגיע זמן שרצה הקב"ה לרפאתו עבר חד שרץ קמי ברתיה וכו' ובאותו זכות

מתכרכנו

פירוש מהרז"ו

אלא עם הררי אל. כוונת המדרש על האבות שנקראו הרים כמ"ש במ"ר פר' פ"ו סימן ד' וסימן ז' שנולדו אבות בר"ה היינו בחודש השביעי וכמ"ש פסיקתא פר' מ' סי' ו' ובויק"ר פר' כ"ט סימן פ' בחודש השביעי בירחא דשבועתא שנשבע הש"י לאברהם בעקדת יצחק: ב ד"א הה"ד. פי' ד"א ויזכור אלהים את נח: זה העולם. שבימי הרשעים נעשה העולם קטן ושפל והאנשים הרבים נעשו מעטים קטנים ושפלים: מסכן וחכם זה נח. שהיה בזוי כמו מסכן כמ"ש לעיל פר' ל' סימן ז' לפיד בוז. ומ"ש וחכם כמ"ש לעיל פר' כ"ט סוף סימן ד' ופרשה למ"ד סימן ז' ולוקח נפשות חכם וגם בחכמתו ולדקתו מלט את העולם שממנו נבנה העולם: עקמן וכמנן. עקמן פי' שהעקים עליהם את העולם ופינה עליהם סידרי בראשית. כמ"ש לעיל פר' ל"ב סוף סימן ז' ומ"ש וכמנן פירושו בלשון ארמית צדיה וארבה ואשר לא צדה תרגם אונקלוס ודלא כמן ליה והוא כנוי על פעולת הפורענות והכנתה. כמ"ש דוב אורב הוא לי ארי במסתרים: בחכמתו ויעל עולות. כמ"ש לקמן פ' ל"ד סי' ט' ויבן נח נתבונן מפני מה ריבה בטהורים ועל ידי כן הקריב קרבנות והיה לריח ניחוח והבטיח לו שלא יביא עוד מבול לעולם: ואדם לא זכר. שבזו בזיון אותו ולא החשיבוהו כצ"ל: מנהרים. ובקה"ר פסוק זה הגירסא אתון לא אדכרתוני ע"ש בארוכות מה שבזו אותו: ג טוב ה' לכל. הוא ד"א על פסוק ויזכור אלהים את נח: על הכל שהוא מעשיו. שלא נפרש טוב ה' לכל אפילו למכעיסיו על כן פירש על כל שהוא מעשיו שתיבת מעשיו נמשך גם לרישא ע"פ מדה כ"ב ופי' שניכר עליו שהוא מעשיו ולא היה ולא קלקל עצמו במעשיו הרעים וכמ"ש כל רואיהם יכירום עי' ויק"ר ריש פרשה י"ז: שהן מדותיו הוא מרחם. ופירוש הפסוק טוב ה' לכל ורחמיו על כל מי שעושה כמעשיו מדת טובו ורחמיו וכמדותיו עליו הוא טוב ומרחם. וכמ"ש חז"ל והלכת בדרכיו מה הוא רחום וכו'. ור"י דסכנין דורש על שטוב ה' לכל נתן מדת רחמים בלב מעשיו שירחמו על אחרים. ור' תנחומא ור' אבא דורשים כר' שמואל אלא דלר' שמואל מ"ש מעשיו פי' על כל מדותיו כצ"ל ולר"ת ור"א על הרחמים לבד: ביומי דר' תנחומא. ויק"ר פר' ל"ד בסימן י"א המעשה בארוכה ע"ש ומאמר נחת הכי שעל ידי הרחמים של יחיד לבד הש"י מרחם על כל בריותיו: רבינו הוה יתיב. לקמן פר' ל"ו בסוף ובירושלמי כלאים פרק ט' והביא מעשה זאת שעל שלא ריחם על העגל באו עליו יסורים. ועל שריחם על השרץ נסתלקו ממנו היסורים. ולפרש שמ"ש ורחמיו על כל מעשיו כפשוטו שמרחם על כל בריותיו שברא ועשה גם על שקצים ורמשים: כל אותן י"ג שנה. וכמ"ש ישעיה נ"ג והוא מחולל מפשעינו וגו'. ובאיכה פסוק רות אפינו נלכד בשחיתותם ובויק"ר פר' פ"ו סימן ג' דשם ושם נדרש פסוק זה על רבינו הקדוש וכן באיכה רבתי פסוק הנ"ל: בתר יומין. זה היה בסוף י"ג שנה וכן מפורש שם בירושלמי בסוף י"ג שנה ותלתין יומין: רבינו הוה ענותן. גם מעשה הזאת מירושלמי הנ"ל: אנא קאים. ובירושלמי הנ"ל הגירסא אנא מותיב ליה לעיל מיני:

יפה תואר

דוד ובויק"ר ליתא אמר הקב"ה: ומרחמיו על כל מעשיו. ומפרש את המקרא טוב ה' לכל. כי ייטיב עם הכל ועוד טובה אחרת נתן להם כי חלק מרחמיו על כל מעשיו. ונותן רחמים בלב הבריות כי ירחם איש על רעהו [ובדרשת ר"ל ור"ש שיש דברי היפ"ת עם דברי חידושי הרש"ש ולכן לא העתקתים כאן]: באותה שעה הגביה ר"ת פניו כו'. כי סביר אשר דבריו דברי אמת ואין ביניהם מחלוקת זמה: וחשש את שניו י"ג שנה. בפ' השוכר את הפועלים איתא י"ג שנין שית בצמירתא וז' בצפדינא ואמרי לה איפכא

ידי משה

העולם או מפני שהם מיני שדים לכך נקרא כך מלשון קלתי במוי ר"ל מלך משוקן: א"ר לוי כו'. וקי"ל דמה ענין לכאן ובמאי קמפלגי. כ"ל דפליגי בפלוגתא דתנאי דהאחר בכר שנא מקמטי אמנה היא וגם כל בע"ח היו ראוים למחות מן הארץ אך שחס על הכל מפני שהם מעשיו של הקב"ה שלא יבטל מין. ולברואות מהדם או אפשר לפי שאין אדם תחת השמש ור' שמואל סבר שנא תמיד היה לזה אמר על הכל שהוא מדותיו הוא מרחם כו' וק"ל: שאין לה עליו מזונות. פי' מ"כ תיבה שאין לשון שנאה כ"ל דקשה לו הלא כתיב ומבורך אל תתעלם והלא חייב לפרנס אותה כדאיתא דמפרנס גרושתו לזה אמר שאין לשון שנאה כנ"ל וק"ל: או ירצה דקאמר אתה שכתוב בך רחום וחנון כך היה לומר אתה שמזונותינו עליך לזה אמר שהוא לשון שנאה ממילא הסיפק הוא רחום וחנון. מפי רבי ליב וכנון

אוהב נצרם ריתם עלים מכ"ש אתה ראוי שמרחם עלינו אף שאתאנו לפניך ובתנם נדהך כ"ש:

משנת דרבי אליעזר

מה הריס שללו נכבשים וכו' עד סוף העולם מה ההרים שללו אין להם סוף וכו' וכ"ה בסדר אמור פרשה כ"ז שור או כשב וגו': לכל על הכל ורחמיו על שהוא מעשיו כצ"ל וכ"ה בשהוא מביא טובה לעולם מביא על הכל טוב מש"כ בשהוא מביא רחמיו הכל לפי מעשיו כדכתיב ורחמתי את אשר ארחם ולא הכל וסיינו ממש כדאיתא בגמ' דבסנהדרין דף ל"ט ע"ב כתיב טוב ה' לכל וכתיב טוב ה' לקוויו משל וכו' ע"ש. ולפי מעשיו פי' מעשי האדם. ור"ש פי' עכ"פ פי' כל מי שתופס מדותיו של הקב"ה מה הוא רחום וכו' ובני מהר"ם פי' דברי ר' לוי דה"ק טוב ה' לכל בטוב והאומר על קן צפור וכו' משתקין אותו ולמה לפי שהוא מעשיו כצ"ל מעשי ידיו ואין להטיל קנאה במעשי וכו': שאין לה עליו מזונות וכו'. ע"ז קשה וכי מה ענין זה לגרושתו שא"ל עליו מצד חיוב שלא כל מי שהיה מחלק צדקה אינו נותן מצד חיוב רק מצד רחמים לכן פי' במ"כ כלומר ושנואה היא לו ולא היה לרחם עליה וע"י שרחם

בנימין והוא מן הבריא דיהודה ואנא מן נוקבתא א"ל ר' חייא רבה והרי הוא עומד בחוץ נתכרכמו פניו של רבי וכיון שראה שנתכרכמו פניו א"ל ארונו הוא · א א"ל פוק חזי מאן בעי לך לברא נפק ולא אשכח בר נש וידע דהוא נזוף ואין נזיפה פחותה משלשים יום · א"ר יוסי ב"ר אבין כל אותן ל' יום שהיה רבי חייא רבה נזוף מרבינו · (ז) אליף לרב בר אחתיה כל כללי דאורייתא ואלין אנון כללייא דאורייתא הלכתא דבבלאי · לסוף תלתין יומין אתא אליהו זכור לטוב בדמותיה דר' חייא רבה אצל רבינו ויהב ידיה על שיניה ואתסי · כיון דאתא רבי חייא רבה לגבי רבינו א"ל מה עבדת בשיניך א"ל מן עונתא דיהבת ידך עילוהי איתנשימת · א"ל לית אנא הוה ידע מה הוא · כיון דשמע כן שרי נהיג ביה יקרא וקרב תלמידים ומעייל ליה מלגאו · א"ר ישמעאל ב"ר יוסי ולפנים ממני · א"ל ח"ו לא יעשה כן בישראל · רבינו הוה מתני שבחיה דרבי חייא רבה קמיה דר' ישמעאל ב"ר יוסי א"ל אדם גדול · אדם קדוש · ב חד זמן המתיה בי בני ולא איתכנע מיניה · א"ל ההוא תלמידך דהוית משתבח ביה המתיה בי בני ולא איתכנע מנאי · א"ל ולמה לא איתכנעת מיניה א"ל רבי חייא מסתכל הייתי באגדת תהלים כיון דשמע כן מסר ליה תרין תלמידוי והוון עיילין עמיה לאשונה (טז) דלא ישהי ותזער נפשיה · ד"א טוב ה' לכל וגו' ויזכור אלהים את נח וגו' · א"ר שמואל בר נחמני ג אוי להם לרשעים שהם הופכים מדת רחמים למדת הדין · בכל מקום שנאמר ה' מדת רחמים (שמות לד) ה' ה' אל רחום וחנון · וכתיב (בראשית ו) וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ (שם) וינחם ה' כי עשה את האדם ויאמר ה' אמחה וגו' · אשריהם הצדיקים שהן הופכים מדת הדין למדת רחמים · בכל מקום שנאמר אלהים הוא מדת הדין (שמות כב) אלהים לא תקלל עד האלהים יבא דבר שניהם · וכתיב וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו וגו' ויזכור אלהים את רחל וגו' · ויזכור אלהים את נח · מה זכירה נזכר לו שזן ופירנס אותן כל י"ב חודש בתיבה · ויזכור אלהים את נח (יז) והדין נותן מזכות הטהורים שהכניס עמו בתיבה · רא"א ד לשם קרבנו נקרא שנאמר וירח ה' את ריח הניחוח · רבי יוסי בר חנינא לשם נחת התיבה נקרא שנאמר ותנח התיבה בחודש השביעי וגו' · ר' יהושע אומר לא ישבותו מכלל ששבתו · א"ר יוחנן ה לא שמשו מזלות כל י"ב חדש · א"ל רבי יונתן שמשו אלא שלא היה רשומן ניכר : ד ויסכרו מעינות תהום · ו אר"א לרעה (בראשית ח) ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וגו' אבל לטובה ויסכרו מעינות תהום אבל לא כל מעינות חוץ ממעיין טבריה ואבלונים ומערת פמיי"ס · ותנח התבה בחודש השביעי בשבעה עשר וגו' · על טורי קרדוניא : ה ויהי מקץ ארבעים יום ויפתח נח · הדא מסייעא לההוא דא"ר אבא בר כהנא חלון · וישלח את הערב · (ח) הה"ד (תהלים קה) שלח חשך ויחשך · ויצא יצא ושוב · ר' יודן בשם

מסורת המדרש א מועד קטן דף ט"ז · ב קדושין דף ל"ג · ג לקמן פרשה ע"ג · במדבר רבה פרשה ט' · ילקוט כאן רמז נ"ז · ד לעיל פרשה כ"ב · ילקוט דברי הימים רמז תתק"ף ע"ב · ה ירושלמי פסחים פרק א' · לעיל פרשה כ"ה · ו סנהדרין דף ק"ח ·

חדושי הרד"ל

(טז) דלא ישהי ותזער נפשיה · בערוך גרס ותגער נפשיה · ופי' שלא ישאר יחידי ותגער נפשיה וכירושלמי שלפי דכלאים וכתובות פי' כ"א כוס : (יז) והדין נותן · עיין מ"כ ודחוק · ולקמן פע"ג גבי רחל

חדושי הרש"ש

(ז) אליף לרב בר אחתיה כו' · נראה פשוט דר"ל אליף ליה לרב שהיה בן אחותו כדאיתא בפסחים (דף ג' א') ובסנהדרין (ה' א') (ובנ"כ אשר תיבת הייא) דאפילו מגודה דחמיר מנזוף אמרינן במו"ק (ט"ז א') דבוגה ושונין לו : (ח) הה"ד שלח חשך ויחשיך · אם כוונת המדרש לסיפא דקרא ולא מרו את דברו יש לפרש

רש"י

זכות נתרפא כילד נתרפא ר' הוה ענותן סני וכו' : והוא מן דוכרין ואנא מן נקבתא · כלומר ובהותו לד שאני מן יהודה ולכך אני נשיא הוא מן נוקבתא אבל רב הונא מן הזכרים : מאן בעי לך לברא · לא רצה להסירו מעל פניו בנזיפה לפי שאדם קדוש היה אלא בלשון הגון : אלין הלכתא דבבלאי · תלמוד בבלי : שרי נהיג ביה יקר · שהבין שאליהו זכור לטוב ריפא אותו בדמות רבי חייא כדי שיתפייס עמו : ומעייל ליה מלגאו · שהוא להכניסו לפנים מן התלמידים וכשהוה כן א"ל ר' ישמעאל בר יוסי ולפנים ממני א"ל רבי לא יעשה כן בישראל : המתיה בי בני · חמי' רבי חייא רבה לרבי ישמעאל בר יוסי ולא איתכנע רבי חייא מקמי רבי ישמעאל א"ל רבי ישמעאל לרבי וכו' : דהוו עיילין עמיה לאשונא · שהיו נכנסין ויוצאין עמו בכל שעה · אשונא הוא עת תרגום ירושלמי ויסי בעת לדתה והוה בלשונה דמילדה : דלא ישהי ותזער נפשיה · שלא ישהה על אגדת תהלים ויחשוב ביותר ויצטער בעצמו : הה"ד שלח חשך ויחשיך · היינו העורב שהוא חשך שאין בעולם שהוא חשך : ויצא יצא ושוב · התחיל העורב משיב תשובות לנח ואומר

מתנות כהונה

נתכרכמו · נהפכו לירקון שחרד והלכו דמיו · ה"ג שנתכרכמו פניו א"ל ארונו הוא א"ל רבי לר"ח צא וראה מי חפץ בך חוצה : וידע · ר' חייא שהוא נזוף ורבי אמר כן שילא מלפניו ולא יראה פניו : אליף כו' · למד רבי עם רב בן אחותו כל קללות של כל התורה כולה : ויהב ידיה כו' · היה נותן ידו על אותו שן שהיה חש בו ונתרפא כיון שבא רבי חייא לאחר ל' יום אצל רבי א"ל מה אתה עושה בשיניך הנתרפא : מן עונתה כו' · מן העת שנתת ידך עליה נתרפאת : א"ל רבי חייא אין אני יודע מה הוא זה שאתה אומר כי לא הנחתי ידי עליה כיון ששמע רבי כן והרגיש שאליהו עשה כן לכבוד ר' חייא התחיל לנהוג כבוד בר' חייא : וקרב תלמידים · הרחיק התלמידים לאחוריהם והכניס והקריב ר' חייא לישב לפניו · וקרב כלומר הרחיק כד"א גשה לי והשבה א"כ ישמעאל כו' · דרך שאלה אמר לרבי אם יכנס רבי חייא גם לפנים ממנו : מתני שבחיה · ספר שבחו : אדם גדול · הוא ר' חייא וה"ג כפ"י ז"ל גדול הוא אדם קדוש הוא : חד זמן כו' · פעם אחת ראה רבי ישמעאל לרבי חייא בבית המרחץ : ולא איתכנע כו' · רבי חייא לא היה נכנע מלפני רבי ישמעאל כלומר לא עמד בפניו : א"ל ההוא כו' · ר' ישמעאל אמר לרבי אותו תלמיד שהיים משבח אותו ראיתיו בבית המרחץ ולא קם מלפני : א"ל רבי לר' חייא למה לא עמדת מלפניו : מסתכל כו' · הרהרתי באגדות תהלים ומפני העיון הייתי טרוד ולא ראיתיו והא דאמר בפ"ק דקדושין שבבית המרחץ פטורין לקום לפני זקן בפ"ק דקדושין מתרץ ליה שמעשה זה היה בבתי ברכי שהוא מקום סידור חדע דהל"כ הא בבתי גואי הסור להרהר בדברי תורה : כיון דשמע רבינו כן היה מוסר לו ב' תלמידים שיכנסו עמו לאשונה פירש הערוך לכל מקום חשך וסתר של בית המרחץ כדי שלא יבא לידי סכנה · ובפירש"י מצאתי אשונה עת · בעת לדתה ס"י בלשונה דמולדא [וכן לא עת האסף ה"י לא אישון] : דלא ישהי · שלא ישתומם [ועי' בערוך ערך שן] : ותזער נפשיה · שהא נעדר [כי חשך יואב את העם תרגום ארי הזער יואב ית עמא] : [ה"ג מה זכירה נזכר לו] · ה"ג ופרנס אותם כל י"ב : והדין נותן כו' · משום דקרא קדייק ואת כל וגו' אשר אתו בתיבה לומר שזכרו בזכות בהמות הטהורים שהכניס ז' ז' כדי להקריב מהן קרבן ואותו זכות זכר לו : נקרא שמו נח · על שם ניחוח : ה"ג בחודש השביעי וגו' · ר"א אומר לא ישבתו מכלל שלא שבתו : ר' יהושע אומר כו' · ועיין פירושו לעיל פכ"ה] : טבריא כו' · שמות מקומות הן שיש שמה מים חמין : טורא דקרדוניתא · תרגום של הרי אררט : מסייע להוא גרסינן · פירוש פסוק זה סיוע להוא דא"ל הבהו מה שכתוב צהר תעשה לתיבה היינו חלון : שלח חשך ויחשיך ·

יפה תואר

אגדה ע"ש : אליף לרב בר אחתיה כו' · בא להשמיענו כי גם ימי הנזיפה היו לרב חייא לתועלת כי היה לו פנאי ללמד לרב כל כללי דאורייתא · ולא נתבטל עוד לרבינו לעון במה שהיה נזוף בגללו : ד"א טוב ה' לכל וגו' אמר רשב"נ וכו' · כלומר דבדברי רשב"נ יתפרש שכתוב כי ה' אשר הוא מדת הרחמים הוא טוב לכל יען ורחמיו אשר זה הוא מדתו הם על כל מעשיו : שהם הופכים מדת רחמים למדת הדין · ומ"מ יש חילוק בין מדה"ר למדה"ד · כי רק רשעים גמורים כמו דור המבול מהפכים את הרחמים לדין · וגם רק צדיקים גמורים כנח ורחל מהפכים את הדין לרחמים אבל שאר צדיקים ורשעים דונים במדות ה' לפי מעשיהם · וגם בזה יש חלוק כי מדה"ד שנהפכה לרחמים מ"מ יש בה תערובות קצת מדה"ד וכן להפך יש בה קצת רחמים · אבל המדות לפי מה שהן הם דינים ורחמים פשוטים וטהורים · כל שמדות האלה הוא רק לפי המקבלים ומעשיהם · אבל בחק הקב"ה אין שנוי ותלוף : הה"ד שלח חשך ויחשך · זה שכתוב סובא הגם רק ע"ד מליצה · כי השולח חשך תחשך שליחותו ולכן השליחות ע"י שעורב אשר הבך מאחור תאלוז · סימה גם תשובתו השכם · וכן איתא בסר"א וישלח את העורב לידע

פירוש מהרז"ו

נתכרכמו · נהפכו למראה ירוק כנ"ל : עומד בחוץ · ולא אמר שקר חלילה ורבי סבור שבא בחיים ור"ח אמר לשון שכולל חי ומת ע"כ הקפיד רבי עליו שלא אמר לו בפי' שארונו בא ונתן לר' מקום לטעות ועי' בירושלמי שם שהביא מעשה שם שר' חייא מת קודם ב"ה ור"ה נקבר במערת ר"ח · ול"ע בירושלמי אם יתכן לפרש שהכוונה על ר"ה האחרון תלמיד רב שהוא נקבר במערת ר' חייא ע"ש : שהוא נזוף · על שבא לנסות את רבי והחרידו פתאום : וקרב הלמידים · שהתלמידים שהיו לומדים אצל רבי מחמת יראתו היו עומדים ברחוק ממנו ורבי בענוותו מקרבם אצלו ומקרב לר' חייא יותר מכולם · ובירושלמי שם הגי' כד הוה עלו לבית וועלה הוה אמר יכנס ר' חייא רובא לפנים : לא יעשה כן בישראל · אלא ר' חייא רובה לפנים ור"י בר"י לפני ולפנים ירושלמי שם : מסתכל הייתי באגדת · בירושלמי שם הגי' ויעול עלי (לשון שבועה היא יבוא כן וכן) דאין סחית לא ידעית בהאי בעתא אגדת עייני בכל ספר תהלים אגדה · ופי' דאין סחית שהסחתי דעתי מעסק ב"א ולא ידעתי כלל שהוא עומד לנגדי : לאשונה · להישון לילה ואפילה · ובירושלמי שם הגיר' דיהלכון עמיה בגין סכנתא ופי' שמאחר שהוא טרוד כל כך בד"ת · עד שאינו מרגיש בכבוד אדם גדול ממנו לא יכיר ג"כ בדרך באבן ובבור ויבא לידי סכנה : דלא ישהי ותזער נפשיה · שלא ישתהה שם בשכחתו וטרדתו · וכשיזכור שעומד במקום חושך יחרד ויתקן נפשו עליו : ויזכור אלהים את נח · פסוק זה קודם לכל הזכירות שזכר אלא על שהוא עיקר הדרשה הביאו בתחלה כדרך המדרש ואגב מאמר זה הביא כל הדרשות על פסוק זה : רשב"נ · לקמן פר' ע"ג סימן ג' : מה זכירה · עי' לקמן פר' ל"א סימן ה' אצל לוט ולקמן פר' ע"ג סימן ד' אצל רחל שהיל"ל ויזכור ה' וכו' ואמר ויזכור משמע שהזכיר את שמו ולא מעשיו ושואל ע"י איזה זכירה ריחם : אותם כל י"ב חודש · מ"ש אותם היינו המבוארים בפסוק את כל החיה ואת כל הבהמה משמע זכירה אחת לכולם · ומ"ש י"ב חודש לפי שהכין להם מזון על י"ב חודש אף שהזכירה היתה אחר ק"נ יום : מזכות הטהורים · וזהו אשר אתו בתיבה והיינו הטהורים · וכמ"ש וישלח את היונה מאתו ודרשו סנהדרין ק"ח מכאן שדירתן של עופות טהורים עם הצדיקים : לשם קרבנו · עי' לעיל פר' כ"ה סימן ב' ופירושו שם · ומאמר שנקרא על שם שעתיד לעשות נחת רוח להש"י ע"י קרבנו · הזכיר את שמו לזכות לשכך תגבורת המים שתוכל התיבה לנוח · וכן לר"י ב"ח מאמר שנקרא שמו לשם נחת התיבה זכר לו שמו לקיים לו כן · ויותר נראה פשט המדרש שהביא ב' מאמרים אלו על פסוק ותנח התיבה והעיקר הוא מהמאמר לר"י ב"ח ומאמר ר"א הובא לדרך אגב שנאמרו יחד לעיל פר' כ"ה סימן ב' : ר"י אמר לא ישבתו · עי' לעיל פר' כ"ה סימן ב' וכאן הובא אגב מאמר של ר"י ב"ח כמ"ש שם : ד אר"א לרעה · שמאמר שלרעה נפתחו כל מעינות ומדה טובה מרובה וא"כ קיו שהיל"ל שנסתכרו כל מעינות שהוא לטובה · ותירץ שנשארו לברכה ולרפואה בעולם : ותנח התיבה · ומ"ד על הרי אררט ועל זה אמר טורי קורדניא · וכמ"ש בת"א ועי' מ"ש לעיל פר' ל"ג סימן ח' · ועל שעשה התיבה מעצי קרדו · לכן נחה התיבה ג"כ בהרי קרדו : ה ויפתח נח · את חלון התיבה אשר עשה · וכמ"ש לעיל פר' ל"א סימן י"א ולא מצינו שצוהו הקב"ה לעשות חלון אלא צוהר · אלא שמ"ש צוהר פירושו חלון שממנו בא האור והזוהר : שלח חושך ויחשיך · אצל מכות אחרות הזכיר בפירוש שהיו על מצרים רק אצל חשך אמר סתם שלח חושך ויחשיך וגם אמר בל' שליחות · ע"כ דורש גז"ש מתיבה שלח על העורב שהוא שחור וחושך וכתוב בו וישלח את העורב : ויצא יצא · שהיל"ל יצא ובא וכמ"ש אין יוצא ואין בא או הלך ושוב כמ"ש אצל דוד שמואל א' י"ז ט"ו ודוד הולך ושב · ע"כ דורש ושוב כמו והשב ע"ד שכתוב ושב ה' אלהיך שפי'

משנת דרבי אליעזר

שרי נהיג ביה יקרא וקריב תלמידים · עיין פי' מ"כ וי"מ וכתבו נדחקו דנ"ל הפירוש כפשוטו דכשנכנס רבי חייא נכנס לבדו ולא בפתח שנכנסו התלמידים כמפורש שם שנכנס ושאלו על השן וכדי לכבדו מיד קרב התלמידים שיינו שלא אחריהם כביון נתי לעיילי לגאו וכ"א קרב תלמידים ולא כל התלמידים שלא יכנסו אז כולם רק מקצתם כדי להראות כבודו ולכן רבי ישמעאל בר"י שלא היה שם אז שאל אח"כ אם ישב גם לפניו ולפסר בטעות סיפוס וצ"ל וקרא תלמידים באל"ף ולא בקו"ף : מסתכל הייתי באגדת תהלים וכו' · פי' בני מהרש"ם ע"פ גמ' ע"א אשרי איש וגו' אשרי אים עושה תשובה כשהוא איש היינו ילדותו כדם יבואו ימי זקנה ועפ"ז פי' בתלים מפני סיבה תקום ופ"כ מפני שמסתכל באגדה דרים תהלים סנ"ל פי' גם פסוק מפני סיבה תקום גם על תשובה לכך לא קם ולפניו מ"מ זה רק דרך דרש ואין מקרא יוצא מידי פשוטו לכך מסר לו ב' תלמידים שלא יתחומם : א"ל מה צורך לעולם בך וכו' · א"ע דכל העופות והבהמות טמאות א"ל בכם ואעפ"כ הוה הקב"ה לקחתם לקיום המין וי"ל לפי שהיתם בתיבה לא רצה גם לקיימו וא"ל הקב"ה ישוב לתיבה אף שעשה ממה שלא כהוגן מ"מ עתיד העולם להצטרך לו בזכות זה ובנ"ל :

ידי משה

ונכון הוא : וקרב תלמידים כו' · בעל א"א לא גרים זה וכן בירושלמי כלאים ליתא זה ופירוש מ"כ דחוק · ושמעתי מפי בני ר' ליב שפירושו כך שמתחלה לא היה מקרב לתלמידים ולא היה מכבד אותם כי מה להתלמיד נגד רבו ועכשיו שראה מעשה אליהו בדמות תלמיד היה מקרב ומכבד תלמידים וכו' ונכון הוא ומשום הכי אמר תלמידים ולא תלמידיו כי היה מכבד התלמידים מפני מעשה דסוי ע"י תלמיד וק"ל אבל מ"כ גורס לפירושו תלמידיו לא נורך : רבי אליעזר אומר לשם קרבנו כו' וי"ל על שם קרבנו

בשם ר' יודה ב"ר סימון התחיל משיבו תשובות [א] א"ל מכל בהמה חיה ועוף שיש כאן אין אתה משלח אלא לי · א"ל מה צורך לעולם בך לא לאכילה לא לקרבן · רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא אמר · אמר לו הקב"ה קבלו שעתיד העולם להצטרך לו · אמר לו אימתי אמר לו עד יבשת המים מעל הארץ · עתיד צדיק אחד לעמוד ולייבש את העולם ואני מצריכו לו הה"ד (מלכים א יז) והעורבים מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב · ר"י ור' נחמיה · ר"י אומר (ט) עיר היא בתחום בית שאן ושמה ערבי · ר' נחמיה אמר [ב] עורבים ממש היו · [ג] ומהיכן היו מביאים לו (י) משלחנו של יהושפט · [ד] דרש ר"ע מעשה דור המבול בגנזק של מדי ולא בכו · כיון שהזכיר להם מעשה איוב מיד בכו וקרא עליהם המקרא הזה (איוב כד) ישכחהו רחם מתקו רמה עוד לא יזכר ותשבר כעץ עולה · ישכחהו רחם · הן שכחו רחמי מן הבריות · אף הקב"ה שיכח רחמיו מהם · מתקו רמה · שמיתקו רימה מהן · עוד לא יזכר ותשבר כעץ עולה · א"ר אבהו תעקר אין כתיב · אלא תשבר · (יח) כדבר שנשבר ואינו מעלה חליפין · ואיזה זה דור הפלגה : [ו] וישלח את היונה וגו' ולא מצאה היונה מנוח וגו' · [ה] יהודה בר נחמן בשם ר"ש אמר אלו מצאה מנוח לא היתה חוזרת ודכוותה (איכה א) היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח · אלו מצאה מנוח לא היו חוזרים · ודכוותה (דברים כח) ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח וגו' · הא אלו מצאה מנוח לא היו חוזרים · ויחל עוד שבעת ימים (יט) רבי יוסי אמר ג' שבועות ימים · [ו] ויוסף שלח את היונה ותבא אליו היונה וגו' טרף בפיה וגו' · [ז] מהו טרף קטיל · היך מד"א (בראשית לז) טרוף טורף יוסף · אמר לה (כ) אילו שבקתה אילן רב הוה מתעביד · מהיכן הביאה אותו · רבי אבא בר כהנא אמר משבשושין שבא"י הביאה אותו רבי לוי אמר מהר המשחה הביאה אותו · (כא) דלא טפת ארעא דישראל במבולא · והוא שהקב"ה אומר ליחזקאל (יחזקאל כב) ארץ לא מטוהרה היא ולא גושמה ביום זעם · רב ביבי אמר נפתחו לה שערי גן עדן והביאה אותו · א"ר אבהו אילו מג"ע הביאה אותו · לא היתה מביאה דבר מעולה או קנמון או פלסמן · [ז] אלא רמז רמזה לו · אמרה לו לנח (כב) מוטב מר מזה ולא מתוק מתחת ידיך · וייחל עוד ז' ימים אחרים · הדא מסייעא להא דא"ר יוסי בר חנינא ג' שבועות ימים · וישלח את היונה ולא יספה שוב אליו עוד : [ז] ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחודש (כג) תנינן [ח] משפט דור המבול י"ב חדש הא כיצד בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש השני בשבעה עשר לחדש ·

מסורת המדרש א סנהדרין דף ק"ח · ב חולין דף ה' · ועיין לעיל ס"ה ובילקוט יהושע רמז כ"א · ג במדבר פ' כ"ג · תנחומא סדר מסעי ס"ח · ויק"ר ריש פ' י"ט · ילקוט מלכים רמז ר"ט · ועי' חולין דף ה · ובסנהדרין ק"ג · ד ילקוט איוב רמז תתק"ט · ה איכה רבה פ' א' · ילקוט כאן רמז נ"ט · ו ויק"ר פ' ל"א · שה"ר פ' ח' פסוק ט"ו ופסיקתא ד' פסוק א' · כל הענין ושם נרשם ילקוט יחזקאל רמז ש"נ · ז עירובין דף י"ח · סנהדרין דף ק"ח · מדרש משלי פ' ל"א · פדר"א פ' כ"ג · ח עדיות פ' ב' משנה י' · לעיל פ' כ"ח · מדרש תהלים מזמור ע"ח · איכה רבתי פרשה א' פסוק י"ב :

חדושי הרש"ש

משיבו כאן למה שפי' לקמן בפ"ר רפי"ד דלא קבלו במרות דברי · וכן העורב לא קבל עליו מרות של נח שולחו ולא עשה שליחותו : (ט) עיר הוא כו' ושמה ערבי · ובחולין (ס' א') פירש"י שהיה מגור עורב (שופטים ז') : (י) משלחנו של יהושפט · וכ"ה לקמן בפ' מסעי ביתר באור · אמנם בגמרא שם אר"י א"ר מבי טבחי דאחאב: ד"א

חדושי הרד"ל

רחל א"א לפרש כן ועמ"ש סמ"ע שם : (יח) כדבר שנשבר ואין מעלה חליפין ואיזו זה דור הפלגה · לגי' זו פירושו שלא העלה עוד חליפין דור שכל העולם יהיו רשעים כענינים אלא כדור המבול וספלגה · ובילקוט איוב הגירסא (כאיזה דפוסים) שנשבר ומעלה חליפין · לפי שמבניהם יצא דור אחר טוב מהם ולא כדור המבול שנשמדו ונשכחו : (יט) ר"י אמר ג' שבועות ימים כו' ויחל עוד ז' ימים · פמ"כ וזי"מ ונראה כוונת פי' המ"כ מקים ז' הראשונים לאחרונים ומה אחרונים פירוש לשון אחרים היינו שהיה לו' ימים לפנים ג"כ כן ז' ימים אחרים דרישא פירושו שהיה ז' ימים בין שליחות העורב ליונה (ושלא נטעה לפרש דאחרים קאי על ימים ולא על שבעת ולא המתין רק איזה ימים) : (כ) אלו שבקתה כו' · בויק"ר ס"פ ל"א ובשה"ר פ"א פכ"א הגי' א"ר ברכיה אלו שבקתיה וכצ"ל : (כא) דלא טפת · ובשה"ר שם הגי' הדא הוא דברייתא אמרין דלא טפת כו' ; (כב) מוטב מר מזה · פי' מוטב לאכול דוחק אך מזה כלומר מן הספק שזמן ה' לפני · ובידי"מ כאן ובויקרא נדתק ; (כג) תנינן משפט דור המבול כו' · כל המאמר עד סופו ברייתא בסדר עולם רבה פ"ד ועי' פירש"י ורמב"ן :

מתנות כהונה

מי ששולח חוטף עושה מעשה השוטים כמו כאן שנח שלח עורב שחור משחור תארו והוא עוף טמא ומעל בשליחותו ותשובתו נסתרה מעל ומצאתי בפירש"י דדייק מסיפיה דקרא ולא מרו את דברו וזה המיר את דברו : משיבו תשובות · ושוב דרשו לשון תשובה : קבלו בתוך התיבה : וליבש את העולם · וסוף שהחביא עצמו מפני איזבל אשת אחאב והעורבים מביאים לו כו' : ושמה ערבי · ובני אותה העיר הביאו לו לחם וגו' וזהו העורבים כלומר בני מקום ערבי : (ס"ל יהושפט) [ועיין כ"ז בפ"ק דחולין : בגנזק · שם מקום] : הן שכחו רחמים גרסינן] : שמיתק · המתיק הרימה ותולעת מהם שאכלו אותם : תעקר כו' · אלו כתוב תעקר היה משמע שנשתל במקום אחר : ואינו מעלה חליפין · אין לו תקנה להחליף גזעו : אלו מצאה כו' · דא"כ למה לי ולא מצאה אלא לדיוקא אתא הא אם מצאה כו' לא היו חוזרים לירושלים : [ג' שבועות ימים · עיין לקמן בסמוך] : קטיל · המית והרג את הזית קודם זמנו שלא היה עומד ליקצץ עדיין : אלו שבקתיה · אלו הניח אותו אילן גדול היה נעשה ממנו וכו' [עי' פ' המור בפל"א ומדרש חזית בפ' הנך יפה רעיתי] : משבשושין · זמורות ג' שריגים ת"א תלתא שבשין [והערוך גרס שבטוטין והכל עולה בקנה אחד] : מהר המשחה · ששם היו גדלים זיתים הרבה וע"ש כך נקרא הר המשחה : דלא טפת כו' · שלא הציף ארץ ישראל בימי המבול ולא נעקרו האילנות אע"פ שירדו שם המים שנאמר ויכסו כל ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים כן פירש הרמב"ן בסדר זה ; אלא רמז כו' · רב ביבי השיב כן שלעולם שערי ג"ע נפתחו לה והא דלא הביאה דבר מעולה ממנה לרמז עשתה כן דאי תימא דר' אבהו מסיים כן אם כן מנא ליה דלרמז הביאתו דלמא לא היה שם אילן אחר [ועי' ברבינו בחיי] : ה"ג מר מזה · מתחת ידי הקב"ה : ולא מתוק כו' · דייק טרף לשון מזון כפירש"י בכדי זה בפי' החומש ורמזה לו מוטב ונוח לו להתפרנס מתחת ידי הקב"ה אפילו במזון יותר מר מזית ממה שמתפרנס מתחת ידך במזון מתוק מדבש : הדא מסייע כו'

רש"י

והומר לו מכל בהמה וכו' : ושמה ערבו · והנשים הדרים בה נקראו עורבים על שם מקומם הדא הוא דכתיב והעורבים מביאים : ולא בכו · כשדרש שהביא עליהם מבול לפי שהיו אכזרים על הבריות ואף הבריות לא נשמו על שברם אבל כשדרש להם מעשה איוב שנעשה רחמן על הבריות בכו וכיון שראה שבכו במעשה איוב ולא בכו במעשה דור המבול קרא עליהם על דור המבול המקרא הזה ישכחהו רחם הם שכחו רחמים מן הבריות אף הקב"ה שכח רחמיו שנותן בלב הבריות שמרחמים אלו על אלו : מתקו רמה · שמתק רמה מהם שהטעים תולעת ורמה מבשרם : שלשה שבועים ימים · מדכתיב שבעת ימים אחרים מכלל דאיכא שבעת ימים קודם · שהוחיל לו בין עורב ליונה · ושוב כתוב שבעת ימים הרי שלשה : קטיל · ענף אחד שבור מן האילן : משבשוטין שבארץ ישראל · שנשמט ענף אחד מארץ ישראל וצפה על פני המים ומצאה : הדא מסייעא להיא דרבי יוסי בר חנינא · דאמר שלשה שבועים שבתחלה הוחיל שבעת ימים בין עורב ליונה ושלח את היונה וכתיב וייחל עוד שבעת ימים אחרים ויוסף שלח את היונה ואלו אמר וייחל עוד שבעת ימים ושתק הייתי אומר אינן אלא שני שבועות כשהוא אומר אחרים אני אלמד שהמתין בין שליחות שני לשליחות שלישי שתי שבועות ושבעת ימים בין עורב ליונה הרי ג' שבועות : בחודש השני בשבעה עשר יום לחודש · זה מרחשון שהוא שני לדין ומשבעה עשר בו עד סוף החדש שלשה עשר יום שמרחשון חסר וכתיב ויהי הגשם על הארץ מ' יום נמצאת אומר שכלו מ' יום בשבעה ועשרים בכסליו ונשתייר מכסליו שלשה ימים וכתיב ויגברו המים חמשים ומאת יום שהם חמשה חדשים שלמים נמצינו למדים שכלו תגבורת המים בראש חדש סיון שאותן ג' ימים שנשארו מכסליו הוסף אותן על טבת שבט אדר אדר ניסן ואייר

פירוש מהרז"ו

והשיב : לא לאכילה ולא לקרבן · שגם מהטמאים הרבה מהם היו ראוים לאכילה · אך העורב אינו ראוי ועי' ביד"מ · ובשליחות נח היה סכנה לעורב שמא יפרח מרחוק ולא יוכל לשוב ויטבע במים · ונח כוון לזה שאין לחוש אם יטבע · ועל כן כתב וישלח את העורב ולא כתב למה · אך אצל היונה כתוב לראות הקלו המים שחשב נח לתקן ע"י היונה : קבלו שעתיד העולה · דרש ע"פ מדה ט' שאמר לו הקב"ה שיחזור ויקבלו · שזהו שכתוב עד יבושת מים ואצל אליהו כתיב והעורבים מביאים לו וכו' ויבש הנחל · ואז היה צורך גדול בעורבים · שילמוד מהם אליהו · שהרי אפילו העורבים שהם אכזרים מביאים לך לאכול אף כי אתה שצריך אתה לרחם על ישראל וליתן להם מים שהיה תלוי בו כמ"ש כ"א ע"ש דברי : ר"י ור"נ · ע' חולין דף ה' פלוגתא דאמוראי בזה : בגנזק של מדי · על שהוא כמוך אצל הרי אררט על כן זכר שם המדינה : הם שכחו רחמי · עי' לעיל ריש סימן ג' בדברי ר"י דסכנין ובהם כתוב לאור יקום רוצח וכו' ובלילה יהי כגנב וכן כל ענין הפרשה וע"פ מדת מגנד ישכחהו רחם : שמיתקה רימה מהם · מנבלתם אחר המבול ואפי' אותם שגמותו היה בהרם ודמם מובלל בעפר הארץ והיה לרימה · ובפדר"א פרק כ"ג איתא וז"ל ושלח נח את העורב ומצא נבלת אדם על ראשי ההרים ולא השיב תשובה ; ואינו מעלה הלופין · תיבת ואינו הוא טעות שהאילן שנשבר יכול להוציא ענפים וכמו שמסיים בהדיא זה דור הפלגה · כי דור המבול נעקרו מהיהם לגבל ושנער ועשו חילופין דור הפלגה שהיו בארץ שנער וכן הוא הגי' בילקוט איוב כ"ד שנשבר והוא מעלה חילופין : [ו] ולא מצאה היונה · והשב אליו · ויתכן שבא לרמז על כנסת ישראל שנמשלה ליונה ודכוותה באיכה ג"כ על כ"י וכמ"ש בצר לך ושבת עד ה' אלהיך · וכן בכמה מקומות · ועל כן לטובה הוא מייסר אותה ביסורים ועוני שתשוב אליו : ג' שבועות ימים · ג' פעמים כתיב בשלח את היונה וב' פעמים כתיב ויחל עוד שבעת ימים · ומזה הגו לומדים שגם הראשונים היו ז' ימים והמדרש בא ללמדנו שלא נדרוש הריבויים מזה שכתב שתי פעמים וייחל עוד שבעת ימים אחרים שיתרבו הרבה שבועות וכאן לא יתכן שיהיה מ"מ מסורש שבראשון באחד לחודש חרבו המים וכמ"ש התבונן במדרש בסימן הסמוך והובא ברש"י בחומש : אלו שבקת · כי אחר המבול שב לרחם להביא הטובה בברכה שהרי מצאה היונה עלה זית שלא נגע אדם אלא ברצות ה' בברכת הארץ · ועל זה התאונן נח שבזה שלקחה העלה קטנה מאילן ומעטה טובה מברכת הש"י ועל זה מורה תיבת טרף שהיא"ל מזון · ועל כן אמר טרף לדרוש קטל · ע' כל זה ויק"ר פר' ל"א סימן י"א ובשה"ר פסוק הנך יפה א' והנך יפה ב' · ובג' מקומות הנ"ל הגירסא אמר ר' ברכיה אלולי קטלתיה אילן רב הוה מתעבדא : דלא טפת · לעיל פר' ל"ב סי' י' וס"ג : מהיכן הביאה · דעתיה שקודם שהרבה האדמה לא גדל אילן כי מים אלו לא הצמיחו כמ"ש בסוף הפרשה : אילו מג"ע · שמאחר שבהכרח שמג"ע לקחה וא"כ יקחה למה דווקא הזית ותולק על מ"ש לעיל אלו קטלתיה וסובר כמאן דאמר שגם בארץ ישראל היה המבול וכמ"ש לעיל פר' ל"ב סימן יו"ד ובשה"ר פ"א : אמרה לו · פירש"י בחומש מדכתיב בפיה שיש שאמרה לו : הדא מסייע · כמ"ש לעיל סימן זה וע"כ כתב אחרים ללמד שגם הראשונים היו ז' ימים : [ז] תנינן משפט · עדיות פרק ב' סדר ידי משה

יפה תואר

לידע מה בעולם והלך ומצא נבלת אדם מושלכת בראשי ההרים וישב לו על מאכלו ולא השיב שליחותו ושלח את היונה והשיבה את שליחותו מכאן אמרו השולח דברים ביד טמא כשולח ביד כסיל והשולח דברים ביד פסול כציר נאמן לשולחיו · וכוונת המדרש לתת טעם למה כתבה והפרה לנו התורה שליחות העורב כיון דשליחותו לא הועילה כלום · אך היא באה ללמד לשולחים שלוחים כי יבחרו נקיים וטהורים : משיבו תשובה · כבר כתבנו למעלה כי בזמנים הראשונים היו גם כל בעלי חיים בני הבחנה ודעה ויכלו לחקור ולהתבונן כאיזה ענינים · אבל התשובה אשר השיב העורב ע"כ היה בנפלאף לשונו לפי דבורם זה נגד זה וגם היה מבין מחשבת העורב בחכמתו וכמו שמצינו ברים חזית על שלמה המלך ע"ם לפור מגוני והוא היה יודע מה מגוני · וכן יתפרש גבי יונה לקמן סי' ו' · וע' בפ' חלק תשובת העורב באופן אחר : דרש ר"ע מעשה דור המבול כו' · הך דרשא צייך למעלה בסי' ג' דדרש להון התמלאו רחמים אלו על אלו והקב"ה מתמלא עליכם רחמים וכן דרש ר"ע ישכחהו רחם הם שכחו רחמי מן הבריות אף הקב"ה שיכח רחמיו מהם וע"ע בדרש זה בביאור הרי"ע בשם היפ"ת · [אבל מ"ש בסוף דבריו דאין משיבין על הדרש ליתא ביפ"ת והוא כתב כי הכתוב הזכיר בהמצע את דור הפלגה משום דדמי לדור המבול בענין זה] : מהו טריף קטל · כי השורש טרף לא נמצא רק על הריגה כמו טרוף טורף יוסף או על פלע וחבורה כמו כי הוא טרף וירפאנו או על לשון מזון כמו הטריפני לחם חקי אבל לקט ף העלה מעץ איך יפול ע"ז השרש טרף · לכן מפרש כי היונה קטלה את העץ אשר היה נכון להתגדל ולישא פרי · ובעירובין פ"ב וכן לקמן מפרשי טרף מלשון מזון : לא היתה מביאה כו' · אלא רמז רמזה לו כו' · כ"ז הוא מדברי המדרש לתרץ ולבאר את דברי ר' אבהו : הדא מסייעא להא דאר"י בר חנינא כו' · פי' מדכתיב וייחל בשני יודי"ן משמע שמתנות רבות · ואם לא היתה רק שמתנה שניה היה לו לכתוב ויחל ביו"ד אחד וכמו בפעם הראשון : משפט דור המבול י"ב חדש · יען כי דברי היפ"ת בזה אינם נוגעים לפשט דברי המדרש ודברי רש"י בזה פשוטים וברורים לכן לא העתקנום פה וע"ע בזה בערוך

ידי משה

נקרא נח ובן רבי יוסי כו' : התחיל משיבו תשובות כו' עד עתיד נסמיך לצדיק א' · כאן קשה טובא כח' מאי השיב לו שאין צורך בעורב כו' הלא צריך אותו לקיום המין ועוד מתחלה מאי קסבר שלקח אותו לתיבה ועוד שלא היה שם אלא עופות טמאים שאין צורך בהם כמו העורב ועוד מאי השיב הקב"ה שעתיד בעולם כו' שלא יכול להיות זה ע"י שאר עופות ומשמעתי מפי בני הרב"ב ליב דאמריקה שהעורב שימש בתיבה לפי זה יתורץ הכל שמתחלה קבלו בתיבה מפני קיום המין ואחר זה שימש והיתה מעוברת וא"כ לא היה צריך לו לא לקיום ולא לאכילה ולא לקרבן ולכך היה מבקש לשלחו ולא רצה לנהוג אותו בתיבה ואמר הקב"ה לקבלו בזכות זה שיעשו בניו דהיינו בני עורב לאליהו שיביאו לו פרנסה בזכות זה מצי! אותו וק"ל : רבי יוסי אמר ג' שבועות ימים · פי' מ"כ עיין לקמן בסמוך והנה לא אפשר להבין דעתו כמה שפי' על הדא מסייעא וכו' מאי אולמיה האי מהאי שבשתי פעמים כתיב ז' ימים אחרים מאי אולמי שאחרון מן הראשון שמביא ראיה גם ל' רבה אינו מחוור דאמר ג' שבועות ימים היינו ימים מגומגם וגם כשיעת ג' וישלח את היונה ולא יספה לשוב אליו עוד · זה אין לו שום חיבור לא למעלה ולא למטה והרבה מהיפי על זה המדרש ולא עמדתי על דעתו ועל דעת מ"כ וג"ל דהכי פי' רק אקרא

וכתיב ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה [א] זה מרחשון וכסליו · ויגברו המים על הארץ חמשים ומאת יום · הרי טבת ושבט אדר וניסן ואייר · ותנח התיבה בחדש השביעי בשבעה עשר יום לחדש על הרי אררט · זה סיון שהוא שביעי להפסקת גשמים · לט״ז יום הסרו · אמה לארבעת ימים · טפח ומחצה בכל יום ונמצאת אומר שהיתה התיבה משוקעת במים י״א אמה · וכולהם לששים יום חסרו · הה״ד והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי זה אב שהוא י׳ לירידת גשמים · ד״א ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ · נעשית כמין טפיח · ובחדש השני בכ״ז לחדש יבשה הארץ · נעשית כגריד זרעו אותה ולא צמחה · למה שהיה סימן קללה ואין סימן קללה הוי לברכה · והמתינו עד שירדו גשמים וזרעו · לא הוה צריך קרא למימר אלא בט״ז יום לחדש השני יבשה הארץ · ומה ת״ל בשבעה ועשרים יום לחדש השני יבשה הארץ · אלא אלו י״א יום שימות החמה יתירים על ימות הלבנה · אמר רשב״ג כל מי שהוא רוצה לידע שימות החמה יתירים על ימות הלבנה י״א יום יסרוט לו סריטה בכותל בתקופת תמוז · ולשנה הבאה באותו הזמן אין השמש מגעת לשם עד י״א יום · ומכאן אתה יודע שימות החמה יתירים על ימות הלבנה י״א יום :

פרשה לד א וידבר אלהים אל נח לאמר צא מן התיבה (תהלים קמב) הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך בי יכתירו צדיקים כי תגמול עלי · [ב] הוציאה ממסגר נפשי (א) זה נח שהיה סגור בתיבה י״ב חדש · להודות את שמך · (ב) לתת הודיה לשמך · בי יכתירו צדיקים · (ג) יתכללון בי צדיקיא · כי תגמול עלי · שגמלת עלי ואמרת לי צא מן התיבה : ב (שם יא) ה׳ צדיק יבחן ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו · [ג] אמר רבי יונתן היוצר הזה אינו בודק קנקנים מרועעים · שאינו מקיש עליהם אחת עד שהיא פוקעת · ומה הוא בודק קנקנים יפים שאפי׳ הוא מקיש עליו כמה פעמים אינו נשבר · כך אין הקב״ה מנסה אלא את הצדיקים · אמר ר׳ יוסי הפשתני הזה בשעה שהוא יודע שהפשתן שלו יפה · כל שהוא כותשה היא משתבחת · וכל שהוא מקיש עליה היא משתמנת ובשעה שהוא יודע שפשתנו רעה · אינו מספיק להקיש עליה עד שהיא פוקעת · כך אין הקב״ה מנסה אלא את הצדיקים · שנאמר ה׳ צדיק יבחן · רבי אליעזר אמר לבעל הבית שהיו לו ב׳ פרות · אחת כחה יפה · ואחת כחה רע · על מי הוא נותן העול לא על אותה שכחה יפה · כך אין הקב״ה מנסה אלא הצדיק · שנאמר ה׳ צדיק יבחן · (א) ד״א ה׳ (ד) צדיק יבחן · זה נח שנאמר צא מן התיבה : ג רבי יודן בשם רבי איבו פתח

מסורת המדרש א עי׳ ראש השנה דף י״א וברש״י שם · ילקוט כאן רמז נ״ט · ב תנחומא סדר זה סימן ט׳ · פדר״א פרק כ״ג · ילקוט תהלים רמז תתפ״ח · ג לעיל פרשה ל״ב · לקמן פרשה נ״ה · שמות רבה פ׳ ב׳ · שה״ש רבה סוף פרשה ב׳ · מדרש תהלים מזמור י״א · ילקוט וירא רמז נ״ה · ילקוט ישעיה רמז ש״ב · וילקוט תהלים רמז תרנ״ד :

חדושי הרד״ל

(א) זה נח שהיה סגור בתיבה יב״ח · ז״ל התנחומא והיה מתפלל תמיד הוציאה ממסגר נפשי שנאמר על זאת יתפלל כל חסיד וגו׳ רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו ר״ל מן המבול : (ב) לתת הודיה לשמך · כדין סועדא מבית האסורין שצריך להודות וכדמסיים כי תגמול עלי רמז לברכת הגומל : (ג) יתכללון בי צדיקיא · עיין מ״כ ובפר״א פ׳ ס״ג שלשון ויכתירו לך הצדיקים כתר מלכות בהוצאתי מן המסגר הזה :

רש״י

ואייר שהם אחד מלא ואחד חסר נמצאת למד שמשבעה ועשרים בכסליו עד ר״ח סיון מאה וחמשים יום : ותנח התיבה בחדש השביעי וגו׳ · זה סיון שהוא שביעי להפסקת גשמים שמי המבול פסקו מלירד בכ״ז בכסליו ומכסליו עד סיון ז׳ חדשים לט״ז יום הסרו ד׳ אמות אמה לד׳ יום טפח ומחצה בכל יום שהאמה ו׳ טפחים נמצאת אתה למד כשנחה התיבה בחדש השביעי בי״ז יום על הרי אררט עדיין היתה התיבה משוקעת במים י״א אמה הא כיצד כולן לששים יום חסרו והם התחילו לחסור מר״ח סיון והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים זה אב שהוא עשירי לירידת גשמים וכשאתה מחשב ט״ו אמה שגברו המים מר״ח סיון עד ר״ח אב שהם ששים יום נמצאת מחסר לד׳ יום אמה לששה עשר יום ד׳ אמות נמצא כשנחה התיבה בי״ז לחדש השביעי שלא חסרו המים אלא ד׳ אמות ועדיין היתה משוקעת במים י״א אמה : נעשית כמין טפיח · כמו ועדיין משקה טופח עליהם כלומר שהיה כאלו הארץ שרויה במים עדיין :

חדושי הרש״ש

(א) ד״א ה׳ צדיק יבחן זה נח שנאמר צא מן התיבה · נ״ל דלפ״ז יבחן מלשון עופל ובחן (ישעיה ל״ב) דפי׳ מגדול ופי׳ יבחן שהוציאו מן התיבה שהיתה לו כעין מגדול ובוחן כמו ובכל תבואתי תשרש דפי׳ מן המסגר הזה : (ד) צדיק יבחן זה נח שנאמר צא מן התיבה · נראה חסר כאן תשלום דרשת המקרא

מתנות כהונה

כו׳ · שבעת ימים חד עוד מרבה עוד ז׳ ימים אחרים ומקים שליחות הראשון לשליחות השני : בחדש השני זה מרחשון ובסוף כתיב בשבעה ועשרים לחדש השני יבשה הארץ כדמפרש לקמן והזיל [ועי׳ כ״ז בפירש״י בחומש בסדר זה : אמה לד׳ ימים · עי׳ פירש״י בחומש בס׳ זה : ה״ג לירידת גשמים ויהי באחת וכו׳ וכ״ה בילקוט] : טפיח · לח וכדברי חז״ל טופח ע״מ להטפיח ובילקוט גרס כמין מקפה : כגריד · יבש מאד : סימן קללה · מי המבול היו באים לקללה ואין קללה הוה לברכה שתצמח הארץ על ידו : אלא בי״ו יום כו׳ · שכן הוא י״ב חדש מעת לעת :

פ״שה לד יתכללון בי צדיקיא גרסינן : וכ״מ גירסת רש״י ז״ל ופירושו בנסים שעשית עמדי מכתירים ומגדלים אותך הצדיקים שקבעו בסדר תפלה וגם את נח באהבה זכרת כן פירש״י ז״ל : היוצר הזה · עיין בימודו לעיל פ׳ ל״ב : כך אין אני

נעשית כגריד · כארץ יבשה שהיגה מונחת זרעים כמו גריד של מנחות · שהוא ל׳ יובש : עד שיהיה כימן קללה · המבול היה סימן קללה ואין סימן קללה חוזר לברכה כלומר אינו דין שיהו מומחין להם על מי מבול שבא : י״ב של חדש תשה · היה דור המבול והתחילו בי״ז במרחשון והיה לו לומר כשנשלמה שנת המבול בי״ז בחדש השני יבשה הארץ ומהו בכ״ז יום אלא אלו י״א יום שימות החמה יתרים על ימות הלבנה : א״ר יוחנן לא שמשו המזלות כל י״ב חדש · וכל זמן שלא שמשו אף הרוח לא נשבה והארץ לא יבשה שאלמלא שמשו היתה הארץ יבשה קודם לכן : לא שמשו המזלות · לא הלך גלגל עולם כל י״ב חדש של מבול דדרים לרבי יוחנן ויעבר אלהים רוח על הארץ ואין רוח בלא מזל : לא שבתו · לא נחו משמושן מעולם אפי׳ בימי המבול : מכאן ששבתו · כלומר לא ישבותו משמע מכאן ולהבא לא ינוחו משמושן דהאי קרא נאמר אחר המבול ומכאן אתה למד דכבר היו ימים ששבתו והן ימי המבול :

פרשה לד יתכללון בי צדיקייא · בנסים שעשה עמי יודו הצדיקים ויכתירו שיתנו לך כתר של שבח שיהיו קובעים בתפלתם גם את נח באהבה זכרת ·

יפה תואר

בך קיל : דבר אחר ויהי באחת ושש מאות שנה · אע״ג דסדרשה הראשונה היא לפרש דהאשון זה חסרי כדי שיהיה י״ב חדש · ופה לא הנדרש לפרש השבדל בין יבש לחרב · ושני ענינים נפרדים המה · מ״מ אמר בלשון ד״א כי כן דרך המדרש אם מביא שתי דרשות על פסוק אחד לאמר בלשון ד״א אע״ג דחד ליתא נחד ענינא והאי ליתא לחד ענינא · ומה דגשמים ומה ת״ל בשבעה ועשרים וגו׳ אלא אלו י״א יום כו׳ צריך נענין אגדה ראשונה שמששון י״ב חדש ולא הביאתו התם אלא על הכתוב גופיה ; נעשית כגריד כו׳ · בילקוט גרס סדר עולם שבית המאמר הזה בנוסחא אחרת :

הוציאה ממסגר נפשי זה נח כו׳ · זה רק ע״ד אסמכתא כי הכתוב אמר דוד בהיותו במערה כדכתיב שם מפורש ובא התולי בזה למה אמר לו ה׳ צא מן התבה כיון דיבשה הארץ והמים חלפו הלכו להם הלא מעצמו היה יכול לצאת · ולכן אמר כי בלי רשיון מאת ה׳ לא היה יכול לצאת כיון דהקב״ה אמר לו בא אל התבה וכל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו וכמו שאמר הקב״ה אחר מתן תורה שובו לאהליכם · ורק אחר התפלה לה׳ נ״הו הקב״ה צא מן התיבה ולכן אמר המדרש שהיה סגור בתיבה י״ב חדש · כי באמת באחד בתשרי חרבו המים וכבר היה יכול לצאת אך נשאר שמה י״ב חדש עד מרחשון והיה סגור עוד חדש ימים והתפלל נס׳ ואז יצא : לתת הודיה לשמך · בא לדרוש כי מ״ש בקרא נה הודות את שמך הוא כמו נה דית לשמך וכמו בב״מ כתיב בנמ״ד הודו לה׳ · יודו לה׳ · לסודות לה׳ · שהכר מציגו לפעמים היתם את במקום ל׳ כמו ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר · ואם נמצא לפעמים השרש ידה בקבר מלת את גם מורה לרומם ולהדר את ה׳ אבל לתת תודה ושבח נ״ל בל׳ כיתם שלעיו · ופה יתפרש נהודות לתת תודה ולכן גם את ה׳ יתפרש כמו לה׳ : יתכללון בי צדיקיא · פי׳ כי נח אמר אשר הצדיקים בשמעם כי אתה ה׳ שמעת את תפלתי יחשבוני וישימו אותי לכתר על ראשם ומה שלא פי׳ כי הכתר יתנו לה׳ וכמ״ש בשוח״ט · כי הוא מפרש את הכתוב על דוד אשר ניצל מרדיפת שאול · ושם שייך להכתיר את ה׳ אשר עשה עמדו נס להנצל מיד רודפו · אבל המדרש דמפרש על הרשיון אשר נתן הקב״ה לנח לצאת מהתיבה · ולא נס הוא אשר עשה הקב״ה לכן מפרש דהכתר הוא לצדיקים אשר הקב״ה שמע בקולם : שגמלת עלי ואמרת לי צא מן התיבה · כי הפעל גמל איננו נופל רק על שלום שכר טוב וכמו שחשבו רבים · אבל גם על טובה הנעשה בחנם וכמו גמילות חסדים הגומל לחייבים טובות · וכן כאן

פירוש מהרז״ו

עולם ריש פר׳ ד׳ וכל הפרק שם כמ״ש כאן עד סוף הפרשה רק לדברי ר׳ יהושע לא הובא כאן וע׳ איכה רבתי פסוק לא עליכם : זה מרחשון · אליבא דר״א וכמפורש בסד״ע שם ובספר יפה תואר מאריך בכל חשבון זה וברש״י בחומש מפורש : ד״א ויהי באחת · תיבת ד״א מיותר וט״ס שהרי באמצע החשבון עומד ואינו דורש דרשה אחרת · ועל שמזכיר את הפסוק פעם שני סבור המעתיק שהוא ד״א · וכן בילקוט כאן ליתא : יסרוט כריטה · עי׳ שמ״ר פר׳ י״ב סימן ב׳ : בתקופת תמוז · בעת התקופה וכאשר יגיע י״ב חודש של לבנה שהוא שנ״ד יום עדיין לא יחזור השמש לאותו מקום עד אחר י״א יום :

פרשה לד סימן א שהיה סגור בתיבה · בריש המזמור כתוב משכיל לדוד והוא אמר הוציאה ממסגר נפשי ולא מצאנו שנסגר דוד במסגר שיצטרך לבקש הוציאה ממסגר על כן דרשו אא״ע לדוד ת״ע לנח שמפורש בתורה ויסגור ה׳ בעדו כי מגודל טרדתו בתיבה אפילו שינה בעיניו לא ראה כמ״ש הנחומא ריש נח · והיה בצרה גדולה מפני הלינה כמ״ש לעיל סוף פר׳ ל״ב ומרית החיות וכמ״ש פר״א ריש פרק כ״ג · על כן ביקש שיוציאנו ואז יתן הודאה לשמו · ומה שפי׳ המדרש להודות את שמך לתת הודיה לשמך פירושו מ״ש מסדרי התפלה לפיכך אנחנו חייבים להודות לך וכו׳ ולתת הודיה לשמך שפי׳ שאין ליתן כל ההודאה לשום נברא על המעשה רק להחזיק לו טובה על הרצון והחסד אלא למסור כל ההודאה של כל המעשה לו יתברך בהחלט וכן כאן להודות את שמך לתת ולמסור כל ההודאה לשמו לבד : יתכללון בי צדיקיא · מלשון כתר ועטרה של מלכות שמים · וענין הכתר כאן כמ״ש פר״א סוף פרק כ״ג · התקינו חכמים שיהיו מזכירים שבועת נח בכל יום · שנאמר למען ירבו ימיכם וגו׳ וביארתי שם בפר״א שכוונתו מסוף הפסוק אשר נשבע ה׳ לאבותיכם כימי השמים על הארץ · שזהו שבועת נח כמ״ש עוד כל ימי

הארץ שדרשו לקמן פר׳ זו סימן י״א ע׳ מש״כ · ופסוק זה הוא בפרשת והיה אם שמוע בק״ש שאנו אומרים בכל יום שבועת נח · ואנו נושאים פסוק זה בתפלין בטוטפת וכלילא והנה יתכללון משמע שהצדיקים עצמם יתכללו והיינו בתפילין כנ״ל ולא אמר יכללו כמ״ש יכתירו שבהכרח שהיתה הכוונה על התפילין שישאו הצדיקים בעצמם להמליך עליהם מלכות שמים · וזהו עומק כוונת המדרש : ב א״ר יונתן · לעיל פר׳ ל״ב סימן ג׳ וש״נ ומבואר כל סימן זה : צדיק יבחן זה נח · שלא יצא מן התיבה ואף לאחר שחרבו המים · וסבל יסורים בתיבה במסגר כנ״ל עד עת בא דברו שאמר לו צא מן התיבה אחר שהתפלל על שנענה : ג ר׳ יודן · דורש ד״א על פסוק צא מן התיבה · עי׳ לקמן סוף פר׳ ס״ז

ידי משה

יך שהרמב״ן בפ׳ החומש מתנק עם רש״י עיין שם שרש״י סבר ויהי בחדש העשירי זה אב ואתי עשירי עשירי למבול לפי שהתחלת המבול היה בחשון נמצא בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים זה ר״ח אב ולאחר זה כתיב ויהי מקץ ארבעים יום ושילח העורב נמצא שליחות הע רב היה עשרה באלול וכשתחשוב עוד ג׳ שבועות סך הכל מגיע עד אחד בתשרי ואז חרבו המים ויבשה הארץ לזה אמר המדרש ג׳ שבועות שלמים כדי שיתמו באחד בתשרי ונמצא מהדפוס מתיבת שלימים ש״ן ולמ״ד והדפיס ימים במקום שלימים וכך הם דברי המדרש ג׳ שבועות היו הפסקות סך הכל דהיינו בין עורב ליונה ג״כ ז׳ ימים מדכתיב עוד ז׳ ימים משמע שאחר שליחות העורב ג״כ היו ז׳ ימים לזה אמר הדא מסייע דכתיב ולא יספה לשוב עוד למה לא שבה עכשיו כמו שתי פעמים הראשונים אלא ודאי שהיו הפסקות ג׳ שבועות מיום ששלח העורב שהיה עשרה באלול ונמצא כלין באחד בתשרי וכתיב בראשון באחד לחדש חרבו המים ופרש״י זה תשרי לפיכך לא שבה לפי שמצאה מנוח לכף רגלה לז״א המדרש ג׳ שבועות שלימים דוקא כדי שיתמו דוקא באחד בתשרי כי לא סגי בלאו הכי שלא המתין אלא עורב אחר שליחותו איזו יום מדכתיב אחר שליחות היונה ויחל עוד משמע שהמתין ג״כ אחר עורב אלא תנא לן שהמתינה היה ז׳ ימים דילמא שנים או ג׳ ימים לזה מסייע הפסוק שלא שבה היונה בפעם שלישית מפני שנשלמו אותן ג׳ שבועות בו ביום שחרבו המים ומצאה מנוח לפ״ז מוכח שהיו ג׳ שבועות שלימים דהיינו ההפסקה אחר העורב היה ג״כ ז׳ ימים דאל״כ אלא שהיה פחות מז׳ ימים והפסקות של היונה היה שני שבועות נמצא היו כלין קודם א׳ בתשרי ועדיין לא חרבו המים ולמה לא תנוח אלא ודאי שהיו הפסקות ג׳ שבועות שלימות ונשלם הזמן באחד בתשרי בשעת יבשת הארץ כנ״ל והו״ק · ולפי׳ הרמב״ן שאמר בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים זה

תמוז שהוא עשירי לתשרי · נמצא שליחות העורב היה בעשרה באב ונמצא מעשרה באב עד א׳ בתשרי הוא ששה שבועות וד׳ ימים לזה נ״ל במדרש ג׳ שבועות שלימים ר״ל ג׳ פעמים שני שבועות וד׳ ימים שליחתן כי כל שליחות היה יום אחד דכתיב ותבא היונה לעת ערב ונמצא כלין כאחד · וכן בדפוס קראקא נדפס שבועות ימים וכן בילקוט ג״כ שבועות ימים לזה אמר הדא מסייע שהיה ג״כ אחר העורב שבועיים כדי שיהיה ג׳ שבועיים שלימים ודייק ולא יספה לשוב עוד כדכתב למעלה וכין לרש״י ובין לרמב״ן נ״ל תחת תיבת ימים שלימים כנ״ל ודו״ק : ד״א כו׳ יתר כי סוף המדרש של תגינן משפט דור המבול י״ב חדש הוא בד״ה י״א ימים יתירים על ימות הלבנה ושם מוכח שהיה משפטם י״ב חדש לפי שלא היה צריך קרא למימר אלא בט״ז לחדש השני אלא מכאן מוכח שהיה י״ב חדש משפטם כי בהתחלת המבול כתיב בחדש השני בשבעה עשר יום לחדש ובסופו היה צריך לכתוב בשני בשבעה עשר וכתיב בכ״ז בו נמצא י״א מים יתירים אלא י״א יום וכו׳ כדי שיהיה י״ב חדשים שלימים של ימות החמה וק״ל : אמר ר״י לא שמשו מזלות ור׳ יונתן ס״ל שמשו · נ״ל כדרך שכתבתי נעיי שטעם שלא שמשו ה״ה ע״ד דאיתא במדרש שיר טוב בפסוק השמים מספרים כבוד אל הליכתן של מזלות בגלגל זה שירתם ואיתא נלא קרב זה אל זה ביקשו מ״ה לומר שירה א״ל הקב״ה מעשה ידי טובעים בים וכו׳ א״כ מכח זה ב״ל לר״י שלא שמשו ורבי יונתן ס״ל שמשו רק שלא היה רשומן ניכר פי׳ הליכתן לא היה ניכר פי׳ שלא אמרו שירה כיון שלא הלכו ודו״ק · ומצאתי ככתוב זו מפורש שפירש לא היה רשומן ניכר פירוש שהליכתן לא עשו רושם :

הוציאה ממסגר נפשי עד סוף המדרש · הנה ראוי לדקדק מה שמהפך המדרש יתכללון בי צדיקיא ולא מדבר כלשון הפסוק לפי שרוצה המדרש לומר שתיבת יכתירו קאי על הקב״ה כפירש״י בך מהפך

(משלי יב) (ח) בפשע שפתים מוקש רשע ויצא מצרה צדיק · א ממרד שמרדו דור המבול בהקב"ה באת להם תקלה · ויצא מצרה צדיק · זה נח שנאמר צא מן התיבה : ד ד"א צא מן התיבה ב כתיב (קהלת י) אם רוח המושל תעלה עליך (ו) מקומך אל תנח מדבר בנח · אמר נח כשם שלא נכנסתי בתיבה אלא ברשות כך אין אני יוצא אלא ברשות · בא אל התיבה · ויבא נח · צא מן התיבה · ויצא נח : ה ד"א צא מן התיבה · כתיב (שם ז) החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים (ג) אשר היו בעיר · ג החכמה תעוז לחכם זה נח · מי' שליטים מי' דורות מאדם ועד נח ומכולם לא דברתי עם אחד מהם אלא עמך · וידבר אלהים אל נח : ו ד"א כתיב (שם ג) לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים · ד זמן היה לנח ליכנס לתיבה · שנאמר בא אתה וכל ביתך אל התיבה · וזמן היה לו שיצא ממנה שנאמר צא מן התיבה · ה משל לפרנס שיצא מן המקום והושיב אחר תחתיו כיון שבא אמר לו צא ממקומך משל לסופר שיצא למקום אחר והושיב אחר תחתיו כיון שבא א"ל צא ממקומך כך נח ו צא מן התיבה ולא קיבל עליו לצאת אמר אצא ואהיה פרה ורבה למארה · עד שנשבע לו המקום שאינו מביא מבול לעולם · שנאמר (ישעיה נד) כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח : ז אתה ואשתך ובניך ונשי בניך · רבי יודן ב"ר סימון · ורבי יוחנן בשם ר' שמואל ב"ר יצחק · ז נח כיון שנכנס לתיבה נאסרה לו פריה ורביה · הה"ד ובאת אל התיבה אתה ובניך לעצמך · ואשתך ונשי בניך לעצמן וכיון שיצא התירו הדא הוא דכתיב צא מן התיבה אתה ואשתך א"ר איבו (איוב ל) בחסר ובכפן גלמוד ח אם ראית חוסר בא לעולם וכפן בא לעולם · גלמוד הוי רואה את אשתך כאלו גלמודה א"ר הונא כתיב (בראשית מא) וליוסף יולד שני בנים אימתי בטרם תבא שנת הרעב : ח וכל החיה אשר אתך וגו' · א"ר יודן הוצא כתיב היצא קרי · ושרצו בארץ · ולא בתיבה · ופרו בארץ · ולא בתיבה (ג) כל חיה וכל הרמש וגו' · כל רומש · אמר ר' איבו (ז) ט רומש מלא פרט לכלאים · למשפחותיהם פרט לסירוס · י על ז' דברים נצטוו בני נח · על עבודת כוכבים · ועל גילוי עריות · ועל שפיכות דמים · ועל ברכת השם · ועל הדין · ועל הגזל · ועל אבר מן החי · רבי חנינא בן גמליאל אומר אף על הדם מן החי · רבי אליעזר אומר אף על הכלאים · ר' שמעון בן יוחאי אומר אף על הכשפים · ר' יוחנן בן ברוקא אומר אף על הסירוס · אמר רבי אסי על כל האמור בפרשה נצטוו בני נח (דברים יח) לא ימצא בך מעביר בנו ובתו וגו' וכתיב בתריה כי תועבת ה' כל עושה אלה : ט ויבן נח מזבח לה' · ויבן כתיב נתבונן · אמר מפני מה צווני הקב"ה וריבה בטהורים יותר מן הטמאים · אלא להקריב מהן קרבן · מיד ויקח מכל הבהמה הטהורה וגו' · ר' אלעזר בן יעקב אומר (ח) על מזבח הגדול שבירושלים · ששם כ הקריב אדם הראשון

מסורת המדרש א אגדת בראשית פ' ד' · ילקוט משלי רמז תתקמ"ח · ב תנחומא כאן סימן ח' · קה"ר פרשה י' · אגדת בראשית פרק ז' · ילקוט כאן רמז נ"ט · וילקוט קהלת רמז תתקע"ט · ג קה"ר פרשה ז' · ילקוט קהלת רמז תתקע"ו · ד קה"ר פרשה ג' · ילקוט שם רמז תתקס"ח · ה ילקוט כאן רמז נ"ט כה"ע · ו תנחומא כאן סימן י"א · ילקוט ישעיה רמז תנ"ח · ז סנהדרין דף ק"ח · ירושלמי תענית פ' א' הלכה ו' · לעיל פ' ל"א · פדר"א פרק כ"ג · ילקוט איוב רמז תתק"ח · ח תענית דף י"א · ט עי' סנהדרין דף נ"ו · י לעיל פ' ט"ז וש"נ : כ עי' עבודת כוכבים דף ח' וש"נ :

חדושי הרש"ש

דפי' עקירה מן השרש וגם בקל מצינו כן לא תזמור כריתת הזמורה וערפתו כריתות העורף · וכן לקמן פ"ז דרשו ומי יפורנו ומי א"ל שלא עשית כשורה · וכן רבות בפעלים הנגזרים משמות · ועיין בפירש"י על התורה לקמן בסדר לך (ט"ו) בפירוש מלת עריריו בשם מנחם בן סרוק : (ג) אשר היו בעיר כו' · עיין לעיל פל"ג עיר קטנה זה העולם : (ג) כל החיה כל הרמש וגו' כצ"ל : ע"ו

חדושי הרד"ל

דדרים רשע ואוהב חמס שנאה נפשו אלו דו"ס שנאמר בהן מלאה הארץ חמס וכתיב ימטר על רשעים זה גשמים של דו"ס כי צדיק ה' צדקות אהב זה נח איש צדיק כדלעיל פרשה ל"ב : (ה) בפשע שפתים כו' ממרד שמרדו כו' · שמרידתם היה בשפתיהם שאמרו סור ממנו כלום אנו צריכין כו' : (ו) מקומך אל תנח וכו' אלא ברשות · אע"פ שראה כבר שא"ל עוד לישיבתו עם הבע"ח שם שיכולים להתפרנס חוץ לתיבה בכ"ז לא הניח להתרשות ממלאכתו לזונם ולפרנסם וז"ש מסיפא דקרא כי מרפא יניח וגו' : (ז) רומש מלא פרט לסירוס למשפחותיהם פרט לכלאים כצ"ל · ומיעוט רומש על סירוס אפשר מפני שברלים ורמשים ענין אחד · ולשון בריכה מונח על פרים ורביה ואח"כ הוא פרט לסירוס : (ח) על מזבח הגדול שבירושלים

מתנות כהונה

אני יוצא כו' · ופי' הכתוב אם תעלה מעמך רוח ממשלה של מדת הדין אפילו כן מקומך אל תנח מעצמך אלא בצווי של מקום : תעלה · לשון הסרה כד"א ויעל אלהים מעל אברהם כעלות גדים בעתו ונעלה הענן : צא ממקומך כו' · וכן נח היה מנהיג ודבר על כל מחי אשר תחת השמים עד כלות שנים עשר חדש ואח"כ אמר לו הקב"ה צא : משל לסופר · המשיל השגחת הש"ת לסופר כי הכל גלוי וידוע לפניו ועל ספרו כלם יכתבו אחד לא נעדר : למארה · קללה אבל בתיבה נאסר בתשמיש המטה שהרי א"ל בא אל התיבה אתה ובניך ואשתך ונשי בניך וכדדייק לעיל וכן הוא בסמוך ויש בו טעם בספר הזוהר בפרשה זו [ונרמז לקמן ספל"ו : ר' יוחנן גרסינן וע"ל פרשה ל"א] : הוצא כתיב כו' · [עי' הטעם בפירש"י בחומש וכאן בב"ר] פירש עשה להם שיהיו פרים ורבים פירושו שיהו כופה אותם מלשון גם מעושה שכל זמן שהו בתיבה נאסרו בתשמיש המטה : פרט לכלאים · כלומר שתהיה הרמישה שלימה ברצון ה' ולא כלאים : פרט לסירוס · שאינו מעמיד משפחות : בפי' · בפרשת לא ימצא וגו' וכדמפרש ואזיל : כל עושה אלה וגו' · ודייק מסיפיה דקרא ובגלל התועבות ה' מורישם מפניך ואי לאו דהוזהרו לא הוו נענשים עליהם · שאין עונשין אלא אם כן מזהירים כך פירש"י [כאן ובפ' ד' מיתות] : ויבן כו' · מדלא כתיב ויבנה פירושו לשון התבוננות [וכן ויבן ה' אלהים את הצלע וכ"מ בפירש"י] : וריבה בטהורים · להכנים לתיבה ז' זוגות מכל מין ומין : על מזבח הגדול · דייק מדכתיב במזבח ב' הפימוש פתוח מורה על מזבח הידוע כבר :

משור

רש"י

היצא קרי · עשה להם שיהיו פרים ורבים : למשפחותיהם · פרט לסירוס שאינו עושה משפחה : על כל האמור בפרשה נצטוו בני נח · דכתיב כי תועבת ה' כל עושה אלה ובגלל התועבות האלה ה' אלהיך מוריש אותם מפניך ולא ענש אלא אם כן הזהיר : ויבן כתיב · מדלא כתיב ויבנה כמ"ש ביהושע אז יבנה יהושע מזבח וכן בשלמה ויבנה

פירוש מהרז"ו

ג"כ ר' יודן בשם ר' איבו · ועי' ילקוט משלי י"ב : ממרד שמרדו · שאין פשע אלא מרד · ע' במ"ר ריש פר' י"ח את נפשע וכו' ופשע שלהם על ידי שפתים שנאמר ויאמרו לאל סור ממנו · ע' סנהדרין ק"ח ועי' שמ"ר פר' ל' סימן י"ג וכן מצאתי בילקוט משלי הנ"ל ובאגדת בראשית סוף פרק ז' : ויצא מצרה · שהיה בתוך הצרה ויצא ממנה · וגם ביציאתו הראה צדקתו שלא יצא עד שאמר לו הקב"ה צא : ד מקומך אל תנח · שאין לו שייכות לרישא דקרא ע"כ דורש ע"פ מדה ט' שאם יעלה עליך רוח המושל שיצוה עליך לכנוס למקום אין לך רשות לצאת מן המקום עד שיאמר לך צא ע' קהלת רבה פסוק זה : ה לחכם זה נח · כמ"ש לעיל פר' כ"ט סימן ד ופר' ל"ד סימן ו' מהו חכמתו : לא דברתי וכו' · שהכוונה על לשון דיבור שלא נאמר אצל אדם וידבר אלא ויאמר · ואצל נח כתוב וידבר שהוא מדרגה גדולה יותר מהאמירה כמו אצל אברהם ומשה · ומה שדרש כן אצל יציאתו מן התיבה ולא אצל ביאתו שאמר לו בא אל התיבה · היינו מטעם זה עצמו דשם לא כתב וידבר · גם כאן יש הבטחות גדולות ושבועה על קיום העולם ומצות לדורות עולם כמפורש : ו ד"א כתיב · הכוונה ד"א צא מן התיבה ועל שכבר אמר כן כמה פעמים על כן קיצר כאן : לכל זמן · דורש כופל הלשון זמן ועת זמן לכניסה ועת לכל חפץ ליציאה שאף שהיה חפץ לצאת והיה מתפלל הוציאה ממסגר עכ"ז לא יצא בחפצו עד שצווהו · עי' קהלת רבה פסוק זה : משל לפרנס · שמ"ש לא משמע שמגרשו ומוציאו · על שעתה הגיע העת שהש"י יסוב למלאות הארץ ולפרנס אותם : בהכרח לסלק את נח וליקח מידו משפט הפרנסה · ועל כוונה זו אמר לנח צא מן התיבה מהתמנות שלך כי אני בעצמי חוזר למקומי לפרנס העולם : משל לסופר · פי' חכם והנמשל על נח שנקרא חכם כמ"ש לעיל ריש סימן ה' ובתיבה היה סופר שהיה צריך לעיין בטבעי כל יצור באיזה שעה ניזון ביום ובלילה : עד שנשבע · משמע שהשבועה היה קודם שיצא · ובתורה מפורש שאחר הקרבת הקרבן היתה השבועה וההבטחה וכמ"ש פר"א פרק כ"ג והקרבן הקריב בירושלים כמ"ש לקמן ריש סימן ט' · וכמ"ש בריש הפרשה שהתפלל שיצא מן התיבה · ובהכרח שמ"ש ולא קיבל עליו לצאת היינו לעיקר הכוונה לפרות ולרבות בעולם · וכמ"ש ופרו ורבו על הארץ ועל כן אצל הצווי כתוב צא אתה ואשתך ובניך ונשי בניך : ואצל המעשה כתיב ויצא נח ובניו ואשתו ונשי בניו הרי שלא עשה כאשר אמר לו כי לא נתרצו לפרות ולרביה עד שנשבע להם ולכוונה זו הקריב תחלה קרבנות בירושלים לעורר רחמים שיעתר לו להבטיחו : וכן היה שנעתר לו והבטיחו ונשבע לו והשבועה מפורשת בישעיה נ"ד כי כאשר נשבעתי מעבור מי נח ודרשו חז"ל שבועות ל"ו שגם בתורה כתובה השבועה כמ"ש לעיל פר' ל"ו סימן ו' ולקמן סימן יו"ד לסגי · ועל כן אחר הקרבת הקרבן אמר לו עוד הפעם ויברך וכו' פרו ורבו ואתם פרו ורבו [וע"ע בזה בתנחומא על הכתוב לאמר לאסירים צאו · יפ"ת] : ז נח כיון שנכנס · לעיל פר' ל"א סוף סימן י"ב וש"נ : גלמודה · וכמ"ש לעיל פר' ל"א הנ"ל שכן בכרכי הים קורים לנדה גלמודה : ח הוצא כתיב היצא קרי · דרך המדרש לכתוב המקומות שיש בהם קרי וכתיב אף שאינו דורש כלום · ורש"י בחומש כתב היצא אמור להם שיצאו הוצא אם אינם רוצים לצאת הוציאם אתה פירוש לפירושו כי היצא משמעותו שתגרום להם שיצאו והיינו ע"י המירהך ושיפתח להם התיבה ויגער בהם שיצאו הוצא משמעותו שאתה בעצמך תוציאם · אם אינם רוצים לצאת ולא יהא די באמירה צריך אתה לעשות מעשה בעל כרחם למשכם בחבל ולהכותם עד שיצאו : כל רומש · שיהיה כל רומש מלא כבריאותו שלא יתערבו המינים עי' ירושלמי כלאים פרק א' דיליף מפסוק את חוקותי תשמרו בהמתך לא תרביע כלאים חוקים שבהם חקקתי את עולמי תשמרו · פי' שלא לשנותם · ועי' ויק"ר פר' ל"ה סימן ד' : על ז' דברים · לעיל סוף פר' ט"ז וש"נ ועי' שמ"ר פר' ל' סימן ט' דו' מצות נתנו לאדם ומצות אבר מן החי נתוסף לבני נח כמ"ש בשר בנפשו דמו : הכלאים · כמ"ש ר' איבו רומש מלא · ועי' ירושלמי הנ"ל : האמור בפרשה · היינו בפרשה של כשפים · עי' מ"כ ובשם רש"י וע' ספרי סדר שופטים הובא בילקוט שם : ט ויבן כתיב · ולא כתיב ויבנה, או ויעש על כן דורש מלשון בינה וחכמה · פי' לעיל ריש פר' ל"ו · שמ"ר פר' מ"א סימן ז' ויבן אהרן ופר' ל' סימן ב' כמו כאן ועי' לעיל ריש פר' י"ח : מפני מה צווני · מפני מה צווני הקב"ה תחלה להביא שנים שנים ולא חלק בין טמאים לטהורים · ואח"כ בפרשה מיוחדת ריבה שיביא מן הטהורים ז' ז' : מכל הבהמה הטהורה · ובפר"א פרק כ"ג איתא דקודם המבול היו הטמאים מרובים על הטהורים · רצה הקב"ה להרבות בטהורים ולמעט בטמאים · על כן צוה להביא מן הטמאים שנים שנים ומהטהורים ז' ז' · וכתב עוד שם שהקריב מכל מין מהטהורים מבהמות ומעופות ד' זוגות ונשארו שלשה זוגות מכל מין שיהיו הטהורים מרובים על הטמאים זוג אחד : המזבח הגדול · על שהוא מזבח המקודש יותר מכל המזבחות קראו גדול עי' לעיל פר' ט"ז סימן ג' הנהר הגדול וכמ"ש מלכים ב'

יפה תואר

כאן הכוונה שגמלת עלי טובה וחסד להרשיני לצאת מן התיבה להמ"ש ממסגר ולהסיר ממני העמל והיגון אשר היה לי לכלכל את הבע"ח אשר לא נתנה שנה לעיני : בפשע שפתים מוקש רע וגו' · [כי מהכתוב משמע דגם הצדיק נלכד בצרה וימלט ממנה · ובאמת עפ"י המשפט והצדק טוב היה כי הצדיק לא יבוא בצרה כלל · לכן דרש על נח ובני דורו אשר המבול היה מוכרח לבוא למחות את הרשעים · ונח לא יכול להמלט ממנה מכל וכל כי לא ילכד בה אחרי כי גם מגורתו היתה בארץ · אבל הוא יצא ממנה] : אם רוח המושל וגו' · מפרש את הכתוב אם רוח המושל תעלה עליך לבוא בתיזה מקום · מקומך אל תנח עד אשר יתן לך רשות לצאת · כי הבא ברשות צריך לצאת ברשות · וזה שמסיים כי מרפא יניח חטאים גדולים כי המתרפה בזה יעיר עליו חמת המושל ויניח בנפשו חטאים גדולים · ומביא ראיה על זה כי כן נהג נח בנפשו : זמן היה לנח ליכנס לתיבה כו' כי קבע לו זמן מתי יכנס כמ"ש כי לימים עוד שבעה וגו' ומוכרח היה ליכנס בזמן הזה בלא איחור וכן קבע לו זמן שאחר י"ב חדש יצא מן התיבה ובוס שלא יפסק עוד שם · ומפרש את הכתוב לכל זמן לכל אשר עבר וכבר נעשה בתבל היה זמן קצוב ועת לכל חפץ תחת השמים · ולכל חפץ העומד להעשות בתבל יש עת קבועה כפי העתים אשר הוכנו מידי היוצר · ולכן אמר עת ללדת וגו' ולא אמר זמן ללדת כי למעשים האלה יש עתים על כל הימים אשר היה ואשר יהיה משא"כ במעשים אשר כבר עבר ולא יתחדשו עוד אמר זמן : רומש מלא פרט לכלאים · גם באדם כתיב רומש מלא וצריך טעם למה לא דריש גם התם פרט לכלאים [ואולי משום דשם כתיב ולכל רומש על הארץ בענין מאכלם אשר יאכלו · וגבי נח כתיב בענין ופרו ורבו בארץ ועיין] ואע"ג דכלאים וסירוס ילפינן בפ' ד' מיתות לאיסור מן לנינהו אבל יש חולקין שם על הדרש הזה : ששם הקריב אדם הראשון · כי אדה"ר נברא משם כדאיתא בפי"ד ולכן רצה להתכפר במקום שנברא

ידי משה

שמדרש תיבת יכתירו לתיבת להודות את שמך ביתהו: שמו של הקב"ה כי דהיינו נח לכך מעמיד תיבת כי אחר יכתירו וק"ל מפי בני סה"ך ליב : משל לפרנס כו' · הנה ראוי לדקדק שני משלים למה לי · נ"ל כשתדקדק שבמשל הפרנס אמר יצא ממקומו ובמשל הסופר אמר שיצא למקום אחר לפי שהפרנס שהלך כך ממקומו לאיזו צורך ולחזור ממילא למשל הזה כשבא הפרנס לביתו א"צ לומר לו צא כי בעצמו יודע שיצא ולפי המשל הזה לא היה צריך להקב"ה לומר לנח צא וכו' וכדאי' לעיל אמר נח כשם שלא נכנסתי בתיבה אלא ברשות וכו' לזה מביא משל השני לסופר שהלך למקום אחר שיהיה שם סופר ושעמיד לזה במקומו ואחר זה חזר הסופר כי לא היה מביא לפנין שמקום ששם וחזר למקום הראשון והסופר לא רצה לצאת ברצון כי היה סבור שיהיה לו מקומו כאשר שהסופר הלך למקום אחר ולא רצה לצאת עד שאמר לו נח שלא ברצונו כך נח כו' שלא קיבל עליו לצאת וכו' לפי זה אמר במשל השני סופר כי כן דרך שהסופרים שמקבלין אותן ממקום אחד למקום אחר מה שאין כן בפרנס של הציבור שאינן מקבלין פרנס ממקומו · נלפירי כנ"ל : פרט לכלאים פרט לסירוס · נ"ל שאחר זה א"ר אליעזר ורבי יוחנן שבני נח נצטוו על הכלאים וסירוס ולמדו מזה הפסוק:

משנת דרבי אליעזר

רומש מלא פרט לסירוס למשפחותיהם פרט לכלאים · מובן מאליו שכצ"ל ועיין במ"כ וכן נראה שהיה גירסא

שנאמר (תהלים סט) ותיטב לה' משור פר מקרין מפרים · וירח ה'
את ריח הניחוח · [א]רבי אליעזר ורבי יוסי בר חנינא רבי אליעזר
אומר הקריבו בני נח שלמים · רבי יוסי בר חנינא אומר עולות
הקריבו · אתיב ר"א לרבי יוסי בר חנינא והא כתיב (בראשית ד)
והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן · מדבר שחלבו קרב
מה עביד ליה רבי יוסי · מן שמניהון · אתיב רבי אליעזר לרבי
יוסי בר חנינא והא כתיב (שמות כד) וישלח את נערי בני ישראל
ויעלו עולות ויזבחו שלמים וגו' · מה עביד ליה רבי יוסי · שלמים
בעורן בלא הפשט וניתוח · אתיב רבי אליעזר לר' יוסי בר חנינא
והא כתיב (שם יח) ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים · מה עביד
ליה רבי יוסי בר חנינא · כמאן דאמר לאחר מתן תורה בא יתרו
א"ר הונא איתפלגון רבי ינאי ור' חייא רבה · ר' ינאי אומר קודם
מתן תורה בא · רבי חייא רבה אמר לאחר מתן תורה בא · א"ר
חנינא ולא פליגי מאן דאמר קודם מתן תורה בא יתרו · הקריבו
בני נח שלמים · ומ"ד אחר מ"ת בא יתרו · עולות הקריבו · ודא
מסייע לר"י בר חנינא דכתיב (שיר ד) עורי צפון ובואי תימן · עורי
צפון · זה העולה שהיתה נשחטת בצפון ומה הוא עורי · דבר
שהיה ישן ונתעורר · ובואי תימן · אלו השלמים שהיו נשחטים
בדרום · ומהו בואי דבר של חדוש · רבי יהושע בשם ר' לוי אמר
קרא מסייעא ליה לרבי יוסי בר חנינא (ויקרא ו) זאת תורת העולה
היא העולה שהיו בני נח מקריבין וכי אתיא לשלמים כתיב זאת
תורת זבח השלמים אשר הקריבו אין כתיב כאן · אלא אשר יקריבו
מיכן ולהבא · וירח ה' את ריח הניחוח · [ב]הריח (ט) ריחו של אברהם
אבינו עולה מכבשן האש · וירח · ריח של חנניה מישאל ועזריה
עולין מכבשן האש · משל לאוהבו של מלך שכיבדו · ושלח לו
דורון נאה · דסקוס נאה · ועמד בנו ולא כיבדו · עמד בן בנו
וכיבדו · א"ל מה דמי דורון דידך לדורון דסבך · וירח ה' הריח
ריח דורו של שמד · רב שלום בשם ר' מנחמא בר זעירא אמר
משל למלך שהיה מבקש לבנות לו (י) פלטין על הים · ולא היה
יודע היכן לבנותה ומצא צלוחית של פפולסמון והלך והריחה ובנה
אותה עליה · הה"ד (תהלים כד) כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות
יכוננה · באיזה זכות (יא) בזכות (שם) דור דורשיו מבקשי פניך
יעקב סלה: (ף) ויאמר ה' אל לבו · [ג]הרשעים הן ברשות לבן (שם יד) אמר
נבל בלבו · (בראשית כז) ויאמר עשו בלבו · (מלכים א ב) ויאמר ירבעם בלבו ·
(אסתר ו) ויאמר המן בלבו · אבל הצדיקים לבן ברשותן (שמואל א א)
והנה היא מדברת על לבה · (שם כז) ויאמר דוד אל לבו · (דניאל א) וישם
דניאל על לבו · ויאמר ה' אל לבו [ד]לא אוסיף לא אוסיף ליסגי
ליסגי · ורבנן אמרין לא אוסיף לבני נח · לא אוסיף לדורות · אמר
רבי חייא רבה עלובה היא (יב) העיסה שנחתומה מעיד עליה
שהיא רעה · כי יצר לב האדם רע מנעוריו · אבא יוסי התורתי
אומר עלוב הוא (יג) השאור · [ה]שמי שברא אותו מעיד עליו שהוא
רע · שנאמר (תהלים קג) כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו ·
רבנן אמרי עלובה הנטיעה שמי שנטעה מעיד עליה שהיא רעה ·
שנאמר (ירמיה יא) וה' צבאות הנוטע אותך דבר עליך רעה · [ו]שאל
אנטונינוס את רבינו · א"ל מאימתי יצר הרע נתון באדם · משיצא
ממעי אמו או עד שלא יצא ממעי אמו · א"ל עד שלא יצא
ממעי אמו · א"ל לאו שאילו היה נתון בו עד שהוא במעי
אמו · היה חוטט את בני מעיה ויוצא · והודה לו רבי

מסורת המדרש א ויק"ר פ' ט' · עיין לעיל פ' כ"ב כה"ע ושם נרשם · ב ילקוט כאן רמז ס' · ילקוט תהלים רמז תרל"ז · ג לקמן פרשה ס"ו · קה"ר פ' ה' פסוק ב' · אסתר רבה פ' ו' · ילקוט כאן רמז ס"א ·
וילקוט שמואל א' רמז ע"ח · ד לעיל פ' כ"ו · ה קדושין ל' · שוח"ט מזמור ק"ג · ועי' אדר"ן פ' ט"ז · ילקוט ירמיה רמז ר"ל · ו סנהדרין צ"א · ירושלמי ברכות פ' ג' · ילקוט כאן רמז ס"א:

חדושי הרד"ל

וכ"ה בתרגום ירושלמי ובפדר"א פכ"ג : (ט) ריחו של א"א · ענין ריח נופל על היורד באש כמ"ש בחמ"ו ור"מ נור וגו' · וגם בנשרפין כליל כתיב ריח ניחוח : (י) פלטין על הים · דור המבול שהחזירו העולם למים במים : (יא) בזכות זה דור דורשיו · כצ"ל · ומקרא זה מפרש קראי דלקמיה מי יעלה בהר ה' דקאי על קרא דעל ימים יסדה : (יב) העיסה כו' השאור כו' הנטיעה כו' · מ"ד העיסה ממשיל על כל גוף האדם · כי כרע הוא טבעו · ומ"ד השאור מפני שעיקר הגוף יפה עשאו רק השאור שבעיסה מעכב ומקלקלו · ומ"ד לנטיעה סובר אף שהגוף כולו הכינו גם תקנו הקב"ה לטוב אך כשהאדם מרגיל טבעו מנעוריו · מוליד בגוף שהרע בו הוא כענין הנטיעה שצמח והולך בענין לא טוב : (יג) השאור ש

רש"י

ויבנה את האבנים מזבח : עמד בנו ולא כבדו עמד בן בנו וכבדו אמר דמי דורון דידך כו' · כן מעשה שהושלך אברהם אבינו בכבשן לא השליך אדם עצמו על יחוד השם לתוך כבשן האש עד שבאו חנניה מישאל ועזריה אמר להם הקב"ה דומה דבר זה לאברהם זקניכם : הריח ריחן · של עשרה הרוגי מלכות : ומצא צלוחית של אפלסמון · בקרקע הים ומייסב בדעתו שאותה צלוחית מונחת בארון והלך לריחה עד שמצא אותו מקום שהיא מונחת שם ובנה אותה שם אף כאן העולם הזה היה חרב ומלא מים הריח וחזר עולם ליסודו : אמר נבל בלבו · כלומר נבל נתון בלבו שמסור בלבו לעשות בעל כרחו כל מה שיכריחנו לבו : לא אוסיף ליסגי ליסגי · להגדילו · להוסיף עון על עון ולפרוע ביחד : עלובה עיסה · כי יצר לב האדם רע : עלוב השאור · הוא יצר
הרע

מתנות כהונה

משור פר · ודרשו חז"ל בפ"ק דע"א ובפ"ב דשבת שמדבר באדה"ר שהקריב קרבן] : הקריבו בני נח שלמים כו' · [כ"ז הוא גם בויק"ר פ"ט ומדרש חזית בפ' עורי צפון ולעיל] פרשה כ"ב ושם פירשתיו : בעורן · שהעור נשארה שלימה על הבשר בלי הפשט וניתוח : [ולא פליגי כו' · נתבאר לעיל פכ"ב ועי' במדרש חזית כי כ"ה] : [ה"ג היא העולה שהיה כו'] : וירח ה' את ריח הניחוח · הרי ג' ריחות לרמז על ג' ריחות טובות דלקמן שבזכותם ריחם על הארץ וכדמפרש ואזיל : דסקוס · [פי' הערוך] סלאן : מה דמי כו' · מה מאד דומה דורון שלך לדורון ששלח לי זקנך וכן מאברהם עד חנניה לא מצינו מי שמסר נפשו בכבשן האש על כבוד ה' יתברך וכן מצאתי בפירש"י : פלטין על הים כו' · כי העולם הזה עומד על המים ואחר המבול היה תחלת בנייתו : פפולסמין · שמן פלסמון : והריחה · היה מריח אותה : ובנה אותה עליה · על אותו מקום שהיה מונח הצלוחית : דור דורשיו · זה דורו של שמד שהיו דורשין ה' ית' בכל נפשם : לבן · כלומר יצר הרע כי הלב חומד לכל המעשים אשר לא תעשינה ואשמה בה : ליסגי כו' · [קוצר לשון] כמו לא סגי כלומר אי אפשר לאבד עולמי עוד ולעיל פ' כ"ז גרסינן לסגי ליסגי פירוש כלומר לא היה כך לעולמים וכן לא יוסיף שוב לא סגי ולא יסגי ומצאתי בפירש"י · נסגי ליסגי להוסיף עון על עון ולפרוע ביחד : עלובה · לשון חנוף וחרפה ובזיון : אבא יוסי התורתי · כך שמו : חוטט · חופר ונוקר כדאמר במסכת סוכה המוטע
בגדים

יפה תואר

הריח ויבן נח מזבח לה' כי השכונן על מקום המזבח איפה יבנהו : עולין מכבשן האש · אין פירושו עולין על הריח דא"כ עולה מבעי ליה בל"י · אבל הכוונה במה שהם עצמם עלו מכבשן האש ולא נשרפו רק ריח האש נרגש · וכן יתפרש ריחו של א"א עולה מכבשן האש שהוא עצמו עלה וע"ע בחזית על הפסוק וריח אפך כתפוחים : בזכות דור דורשיו · מפרש את הכתוב כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה וכפי הטבע גברו המים על הארץ · אך מזה ראיה והוכחה כי ה' בחכמה ובתבונה יסד את הארץ · ולא נוסדה מידי הטבע כאשר יחשבו התועים · אבל ברצון ה' נוסדה · וכל פעולה הנעשה ברצון ובחפץ בלא היא תעשה ע"י תכלית מה ותכלית הבריאה היא זה דור דורשיו שמה הצדיקים אשר בארץ : אבל הצדיקים לבן ברשותן · פי' הדברים · כי הרשעים תאותם אשר בלבם מושלת על הם ולא יוכלו להכניע אותן עוד · משא"כ הצדיקים הוא להפך כי המה מושלים ביצרם · ומ"ש בהקב"ה ויאמר ה' אל לבו ג"כ הכוונה כי מדת הרחמים כובשת את מדת הדין או דהקב"ה גוזר גזירה והצדיק מבטלה · והנה פה דלג המדרש על הכתובים ברשעים ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ובשוח"ט מייתי ליה · וכן בצדיקים כתיב והשבות אל לבבך · אשר אנכי מצוך היום על לבבך : וחנה היא מדברת על לבה · וכבשה את לבה ולא צעקה בקול גדול כפי גודל צערה ויגונה · וגם דוד כבש את לבו ולא שלח ידו במשיח ה' ובטח בה' כי הוא יגלנו · אף כי פחד ומגור היה לו מפני חמת שאול פן יספה בידו : עלובה היא העיסה כו' · פי' כיון שהנחתום בעצמו לא יוכל להסתיר רעת העיסה ומודה על רעתה זה הוא ראיה מוכרחת כי היא רעה מאד · וכן הקב"ה יוצר האדם מעיד כי יצר לב האדם רע מנעוריו · זה הוא הוכחה כי א"א להכחיש עוד ורעת היצר גלויה לעין · ובא בזה לתרץ את הכתוב האומר לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעוריו · מה זה טעם על לא אוסיף לקלל · ונהפוך הוא כיון שיצרו רע מנעוריו ראוי לו לפקוד על עונו תמיד שלא ירע עוד · לכן מפרש כי הכתוב בא בזה להקטין את חטאו בעבודת היוצר אשר נטיתו לרע הוא מצד טבעו ואף כי בידו להתגבר על טבעו אבל אינו ראוי למוסר אכזרי כיון שהוא רע בטבעו אין להאשימו כ"כ · והנה להבין ולדעת למה ידמה האחד את יצר הרע לעיסה והשני לשאור והשלישי לנטיעה עלינו לדבר מקודם ולבאר מהות היצר טוב ויצר הרע המורגלים בפינו · ודע כי יש בזה דעות שונות · יש אומרים כי שני מלאכים עומדים על האדם ממונה לו · האחד מיעצו לטובה ומנהגו בארחות יושר והוא הנקרא יצר טוב · והשני מיעצו לרעה ומוליכהו בארחות עקלקלות והוא הנקרא יצר הרע · ויש להם סעד מדברי רז"ל בפ"ק דב"ב דאמרו הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות · והשטן שלא הוא מלאך נבדל מהאדם כדכתיב והשטן עומד על ימינו לשטנו · וכן מלאך המות ידוע בכמה מקומות בדברי רז"ל שהוא מלאך נבדל · ועוד ראיות רבות להם מפשטות דברי רז"ל · ולדעה זו נוטה הרמב"ן בפתיחתו לספר איוב שהם מלאכים באמת לא טבע מן הטבעים ולא כחות מהכחות אשר באדם · אבל לא כן הוא דעת הבוחרים בדרכי החכמה · כמו הרד"ק בפי' הכתוב בישעיה יצר סמוך והרמ"ע בפי' הכתוב ויבואו בני האלהים · והרב ז"ל במורה ח"ג בפרק כ"ב שמה האריכו לייסב כל אמרות רז"ל בתבונתם · וכתבו כי יצר הרע הוא כח התאוני המטה את האדם לעושק ועול · ולמלאת את תאות לבו · ויצר הטוב הוא כח השכל באדם המעורר בקרבו את האהבה לצדק וליושר ולמשול ברוחו · כי לא יגזר אחרי שרירות לבו הרע אמנם אחרי אשר אין דעה אשר אין מעורב בה גם דבר אמת אם מעט ואם הרבה · קרוב הדבר לאחוז בשתי הדעות ולומר כי העיקר הוא אשר הם שני כחות בקרב האדם · כח השכלי המוליך אותו בדרך טובים וכח החמרי המתעה אותו בדרך לא טוב . ומשפילו עד לעפר · ויען כי לכל כח וכח אשר בארץ יש מלאך הממונה עליו מלמעלה ומשפיעו עליו מכחו וכמ"ש רז"ל אין לך עשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה כמו כן יש שני מלאכים האחד הממונה לעזור את האדם בשכלו והוא אך טוב יאציל עליו · והשני הממונה על כח הגופני לעורר בקרבו החמדה והוא ראשית הסבה לכל עון ולכל חטאת והוא היצר הרע · ובזה א"ש גם שלשה הדמיונות האלה אשר לפנינו במדרש · ר' חייא רבה מדמה את יצר הרע לעיסה מצד היותו נמשך מהחומר אשר הוא דומה לעיסה · וכמו שהעיסה מעורבת מחלקים שונים כן החומר מורכב מד' יסודות אשר מזה תמשך לו הנטיה לדברים המגונים והנתעבים · ולא יעמוד על משמרת שכלו וכמ"ש המתודה · החומר יאוה כחם וכחד · כלו אל הב שוחד · וארבעה פנים לאחד · ואבא יוסי המדמהו לשאור שבעיסה הוא על כח המלאך המשפיע מכחו על החומר ובזה נמשך האדם אל התאוות הנתעבות וכמו השאור אשר בא מחולה לעיסה ומסבב בקרבה להתחמץ מן הרתיחות אשר יבוא בקרבה ורבנן מדמה אותו לנטיעה יאמרו לנו בזה כי גם בלי התערבות היסודות אשר בקרב החומר וגם בלי הכח המשפיע עליו מלמעלה הוא רע מצד שרשו וצמיחתו · כי בעון חולל ובחטא יחמתהו אמו : מאימתי יצה"ר נתון באדם · לא ישאל על יצר הטוב כי הוא בא מן השכל ופשיטא שאינו בא באדם עד שיהיה בן דעת · אבל על יצה"ר שבא מן החומר שאלהו · וע"ע בביאור
סרי"ם

פירוש מהרז"ו

ע"ז ע"ו אלא כצ"ל · ע' במ"ר פר' כ' סימן י"ח ז' מזבחות וע' פר"א פרק כ"ג ופרק ל"א מש"ש : ותיטב לה' · שבת כ"ח כ"ה כ"ו א' ע"א ח' א' חולין ס' ירושלמי שבת פרק ב' ר"ה פרק ג' · לעיל פר' כ"ב סוף סימן א' · במ"ר פר' ד' רים סימן א' · מדרש קהלת פסוק מה שהיה תד"א פרק ו' ועיקר הדרשה על שכתוב מקרין מפרים והיינו שור הראשון שיצא מן הארץ בריה שלימה קרניו קודם פרסותיו · ואח"כ גידול הבהמות בהיפך שהקרנים עולים באחרונה : ר"ב ור"י ב"ה · לעיל פרשה כ"ב סימן ה' וש"נ ומבואר כל הענין : דורון דידך · עי' שי"ר פסוק זאת קומתך דמתה לתמר · ויש לפרש שהאמר הוא אברהם · שאין לו אלא לב אחד ואלו אברהם כתוב ומצאת את לבבו נאמן לפניך · שמעשה חנניה מישאל ועזריה שאמרו קומתך להשתחוות לצלם של נ"נ דומה לאברהם : משל למלך · עי' שמ"ר פר' ט"ו סי' ז באריכות כל הענין בביאור : ף ויאמר ה' אל לבו · אסתר פסוק ויאמר המן בלבו לקמן פר' ס"ז סימן א' שהרשעים העיקר אצלם הוא התאוה והחמדה והתענוג הגופני לעשות מה שלבו חפץ · והם ברשות והפץ לבם הרע · אבל הצדיקים נמשכים אחר רצון ה' ומכריחים חפץ לבבם שיהיה לפי הדעת והשכל : לסגי לסגי · לעיל פר' כ"ו סימן ו' ושם ביארתי : עלובה היא העיסה · הלב בדמיון עיסה והיצר בדמיון שאור שבעיסה וכאן כתוב יצר לב האדם רע היינו העיסה עם השאור : עלוב הוא השאור · שבפסוק זה כי הוא ידע יצרנו אינו נזכר הלב רק היצר שהוא בדמיון שאור שבעיסה : הנוטע אותך · בפסוק הקודם זית רענן יפה וגו' · אח"כ אמר וה' צבאות הנוטע אותך דבר עליך רעה · משמע שעתה נוטע אותה ומדבר עליה רעה · ואחר שאמר הלא אם עליה איזה רעה ידבר עליה עוד ואיך עתה נוטע אותה · על כן דרש שפסוק השני הוא טעם לפסוק הראשון למה הלא אם עליה אחר שהיתה זית רענן · אלא שה' צבאות הנוטע אותה פי' בעת שנטעה ידע טבעה ועיקרה שלא יהיה סופה טוב על כן הלא אם עליה : מאימתי יצה"ר · סנהדרין דף צ"א : מנעוריו כתיב · דורש מנעריו מלשון וינערו רשעים ממנה · אלגי נערתי · ועל שלא פירש איזה
נעירה

משנת דרבי אליעזר

גירסת רש"י שפי' למשפחותיהם שקיבלו נדבק במינם : ריחו של אברהם וכו' ריחן של חמ"ו ממעי אמו דכבר נעשה בריה הילכך מדמה לעיסה שכבר נגמרה ולמד מדכתיב מנעוריו ואבא יוסי סובר וכו' · דיוקו מדכתיב ריחת בה"א הידוע ומשמע שמרומז על שמסרו נפשן לאש דומיא דריח הקרבן על שבמעי אמו נתון לכך מדמה לשאור שעדיין לא נגמרה העיסה ולימודו מדכתיב ידע יצרנו מטפה שעדיין ידי אש : ליסגי ליסגי · עיין מ"כ ועיין מה שכתבתי בס' בראשית פרשה כ"ו : אר"ח עלובה העיסה עפר אנחנו ולכך מביא המדרש ע"ז שאלת אנטונינוס לרבי שהיו מחולקים ג"כ בזה והודה לו ר' וכו' : כו' עלוב הוא השאור וכו' · פלוגתא דהני תנאי דאנטונינוס ורבי דלקמן דר"ח סובר שיצה"ר בא מ[illegible] ריי"א מנעוריו כתיב · עיין מ"כ · וס' לפ"ד ופי בא ר"י לפרש דבריו וגם נקט ר"ע פלוגתא דרבי יוסי
ולא

שהשוה לדעת המקרא שנאמר כי יצר לב האדם רע מנעוריו · ר' יודן אמר (יד) מנעריו כתיב · משעה שהוא ננער לצאת ממעי אמו · א ועוד שאל אנטונינוס את רבינו א"ל מאימתי נשמה ניתנה באדם משיצא ממעי אמו או עד שלא יצא ממעי אמו · א"ל משיצא ממעי אמו · א"ל לאו · משל אם תניח בשר ג' ימים בלא מלח מיד הוא מסריח והודה לו ר' שהשוה דעתו לדעת המקרא שנאמר (איוב י) חיים וחסד עשית עמדי ופקדתך שמרה רוחי · מאימתי נתת בי את הנשמה משהפקדתני : יא עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחום וגו' · ב רבי יודן משם ר' שמואל מה סבורים בני נח שבריתן כרותה עומדת לעד · אלא כל זמן שהשמים והארץ קיימין בריתן קיימת · לכשיבא אותו יום שכתוב בו (ישעיה נא) כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה · (טו) באותה שעה ותופר ביום ההוא וגו' · א"ר אחא מי גרם להם שימרדו בי לא ע"י שהיו זורעין ולא קוצרין · יולדין ולא קוברין · מיכן ואילך זרע וקציר · יולדין וקוברין (טז) קור וחום · המה הכאבית · קיץ וחורף · מקייץ אני עליהם את העוף היך מה דאת אמר (שם יח) וקץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תחרף · מעשה היה באחד מגדולי הדור שהיה חושש את ראשו · ואית דאמר ר' שמואל בר נחמן היה אומר חמי מה עבד לן דרא דמבולא · דבר אחר עוד כל ימי הארץ · רב הונא בשם רבי אחא מה סבורים בני נח שבריתן כרותה ועומדת לעד · כך אמרתי להם עוד כל ימי הארץ וגו' · אלא כל זמן ש היום והלילה קיימין בריתן קיימת וכשיבא אותו היום שכתוב בו (זכריה יד) והיה יום אחד הוא יודע לה' לא יום ולא לילה באותה שעה ותופר ביום ההוא · א"ר יצחק מי גרם להם שימרדו בי לא על שהן זורעין ולא קוצרין דאמר ר' יצחק אחת למ' שנה היו זורעים ומהלכין מסוף העולם ועד סופו לשעה קלה ומתלישין ארזי לבנון בהליכתן והיו אריות ונמרים חשובים בעיניהם (יז) כנימה בבשרו הא כיצד היה להם (יח) אויר יפה כמן הפסח ועד העצרת · ג רשב"ג אומר משום ר' מאיר וכן היה רבי דוסא אומר כדבריו · חצי תשרי ומרחשון וחצי כסליו זרע · חצי כסליו וטבת וחצי שבט חורף · חצי שבט ואדר וחצי ניסן קור · חצי ניסן ואייר וחצי סיון קציר · חצי סיון ותמוז וחצי אב קיץ · חצי אב ואלול וחצי תשרי חום · ר"י מונה ממרחשון · ר"ש מתחיל מתשרי · א"ר יוחנן ד לא שמשו מזלות כל י"ב חדש · א"ל רבי יונתן שמשו אלא שלא היה רשומן ניכר · ר"א ור' יהושע · ר"א אומר לא ישבותו לא שבתו · רבי יהושע אומר לא ישבותו מכלל ששבתו : יב (בראשית ט) ויברך אלהים את נח ואת בניו פרו ורבו ומלאו את הארץ · זה שיכן בזכות הקרבנות · ומוראכם וחתכם יהיה · מורא וחתית חזרו ורדיה לא חזרה ·

מסורת המדרש א ירושלמי ברכות פרק ג' · עי' ילקוט איוב רמז התק"ס · ב ילקוט כאן רמז ס"ח · תנחומא סדר זה · ג בבא מציעא דף ק"ו · תוספתא תענית פרק א' · תנחומא סדר בראשית סי' י"ב · ד ילקוט כאן רמז ס"ח · ד לעיל פרשה כ"ה ופרשה ל"ג וס"ג :

חדושי הרד"ל

שבדא אותו · כצ"ל. כד' וכדתנן (במנחות נ"ב) בודק לו אלור מתוכו : (יד) מנעריו כתיב · עי' בירושלמי ספ"ג דברכות : (טו) באותה שעה · ותופר ביום ההוא מקרא הוא (זכריה י"א) וקאי אדכתיב לעיל להפר את בריתי אשר כרתי כו' ומפרש שהוא הברית שכרת כאן עם נח אבל לע"ל שהארץ כבגד תבלה תופר הברית : (טז) קור וחום · חמה הכאבית · מדלא נזכר כאן פי' על קור דקרא נראה שהוא חולי הקדחת שיש בו קור ולמרמורים וגם חום (וע"ל פ"ג גבי יסמעאל) ובערוך ערך זרף הג' מגלתי בגלי עבעבית ומשמע שפירושו נפח כמו זורפת שבש"ם ע"ש וע' ערך אכיבות : (יז) כנימה בבשרו · פי' בשער בשרו כלומר לתלוש נימת שער בשרו · ולפי' המ"כ צריך לגרוס כנימה בב' כפי"ן : (יח) אויר יפה כמן הפסח כו' · כלומר כל השנה היה אוירם יפה כמו שהוא עתה לנו מפסח ועד עצרת שהוא זמן אויר היותר יפה

מתנות כהונה

בגדים : שהשוה דעתו לדעת · המקרא ועיין בז"ך כפ' א"ק : מנעוריו · כדמפרש ואזיל ר' יודן : א"ל לאו · רחוק הוא שיאמר פה קדוש שאינו חי בעוד שהוא במעי אמו והכתוב אומר ויתרוצצו הבנים וגו' וגם בסמוך אמר רבי בעוד שהוא במעי אמו נתן בו יצר הרע ואם אינו חי עדיין יצר הרע מאי עבידתיה וצ"ל שעל הנשמה חשובה שעליה נקרא חי מדבר הם מדברים וכמו שפירש רש"י ז"ל בפ' בראשית לנפש חיה שניתוסף בו דעה ודיבור ודקדוק לשונם יורה על זה שאמר מאימת נשמה נתנה כו' ולא אמר רוח חיים וענין הסברון הוא שיהא מונח בבטן חי מדבר ועובר ירך אמו גם הוא ונמשל כבהמות נדמה והכתוב מקיים זה במה שאמר חיים וחסד וזהו תוספת כח מותר על הבהמה דכך חסד ויתרון הכשר חכמה : משהפקדתני · כלומר שפקדתני לברא אותי וה"ג גם כן בערוך : זורעין ולא קוצרין · כלומר כל מעשיהם היו מוצלחים ועולה בידם היטב וכדמפרש ר' יצחק לקמן וכן פירש"י : נראה דה"ג מכאן והילך זרע וקציר זורעים וקוצרים יולדין וקוברין וגירסת הילקוט מוכח כן שגורס מכאן ואילך זרע וקציר ומו לא : חבה · חום פירושו חמה והוא חולי של חום כדמפרש והולך : והבאב ת · והוא מין שחין ועיין בערוך ערך חך ולעיל רים פי"ם : מקייץ · מקיץ ומעורר : חמי מה כו' · ראה מה עשו לנו דור המבול שקודם לכן היו חיים חיי טובים בלי צער ובלי חולי : היו זורעים · והיה מספיק להם עד מ' שנה וע"ל פי"ג שכל מ' שנה היה אד עולה מן הארץ והיה משקה את הארץ והיה מספיק להם עד ארבעים שנה : כנימה · כמו כנים ותולעים ובילקוט גרס כנמלה והוא תרגום של כנים : ממרחשון · התחיל למנות מנין העתים : לא שבתו · ויו"ד אית"ן עתיד במקום עבר כמו אז ישיר וכן רבים ועיין לעיל פרשה כ"ה ופרשה ל"ג שהגירסא קצת בענין אחר ושם נתבאר : זה שיכן כו' · כלומר שכן ושייך בשביל הקרבנות וע"ל פרשה ל"א . מורא וחתית חזרו כו' · אחר המבול חזרו להיות פחד ומורא האדם על החיות כמו שהיה בימי אדם

רש"י

הרע שנאמר כי הוא ידע יצרנו : משהפקדתני · והיינו בשעת יצירה שהקב"ה פוקד עליו שיהא נוצר : זורעין ולא קוצרין · בלא טורח גמרו להם מחייתם : מכאן ואילך · מדור המבול כמשמע זרע וקציר כלומר דמכאן ואילך היה זריעה וקצירה : מקיץ אני עליהם · על פגריהם את העוף מקיץ שיעמוד כל ימות הקיץ : הא כיצד · כלומר ממשמע שנאמר עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וגו' אני למד שלא היה להם קודם לכן מכל אלו העתים הא כיצד כלומר איזה ענין היה עולם שלהם ומתרץ היה עולמם כענין שלנו מפסח ועד עצרת שאין בהם לא זרע ולא קציר קיץ וחורף וקור וחום : לא שמשו המזלות כל עונים עש דרש · ממה שהוא אומר עוד כל ימי הארץ וגו' הא קודם לכן לא שמשו שבזמן שהמזלות משמשין קור וחום וקיץ וחורף בעולם : מורא וחתית · מה שהשליט הקב"ה את האדם על בהמה חיה ועוף חזרו בימי נח דכתיב ומוראכם וחתכם יהיה

פירוש מהרז"ו

נעירה ע"כ הכוונה על הנערה ראשונה שנעער לצאת ממעי אמו · עי' ירושלמי ברכות פרק ג' : משהפקדתני · על ידי המלאך הממונה על ההריון ופוקד על הטיפה מה תהא עליה מיד נזרקה בו הנשמה · רש"י שם בסנהדרין : יא עוד כל ימי הארץ · פשוטו משמע שיהיה עת שלא תהא קיימת וכמ"ש והארץ כבגד תבלה · וכתוב בישעיה דקרא כי שמים כעשן נמלחו · וברית זה נכרת עוד כל ימי הארץ · א"כ ה"ה כל ימי השמים · ומרומז בפסוק על פי מדה מ' זרע וקציר וגו' ודברים אלו נעשים על ידי המזלות ממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים : שבריתן כרותה · עי' שמ"ר סוף פר' מ"ד ד"ר פר' ג' סימן ע"ו : ותופר ביום ההוא וגו' · פסוק הוא בזכריה י"א ואקח את מקלי את נועם ואגדע אותם להפר בריתי אשר כרתי וגו' ותופר ביום ההוא והמדרש מחבר פסוק זה לפסוק שבישעיה ל"א ע"פ מדה י"ז שבזכריה כתוב שיבוא עת שיפר בריתו ולא פירש באיזה עת ובישעיה מפורש שיבא עת שיתבטלו שמים וארץ · ובתורה מפורש שהברית תלוי בשמים ובארץ א"כ מ"ש בזכריה ותופר ביום ההוא היינו ביום שיתבטלו שמים וארץ · והמדרש מלמדנו שמ"ש עוד כל ימי הארץ דשייך למעלה הוא על ידי הברית שכרת עמו והברית הוא אח"כ בפרשה מיוחדת · אך דעת חז"ל שהברית והשבועה ענין אחד והשבועה נזכרה בפסוק הקודם · לא אוסיף לקלל ולא אוסיף וכו' עוד כל ימי וכמ"ש לעיל רים סימן י' וס"ג · ועי' ויק"ר פרשה ו' סימן ה' שהשבועה והברית ענין אחד הוא וכן הוא בפר"א סוף פרק ל"ג וז"ל ונתן קשת לאות ברית שבועה בינו לבין הארץ · וע' מש"ש באריכות דשייך כאן ורמזתי על זה רים פר' זו : . . זורעין · סנהדרין דף ק"ח · תנחומא פסוק ויזכור אלהים את נח וכמ"ש ונאלהיהם לעיניהם · כי הוקשה להמדרש שמאחר שאמר בפסוק הקודם לא אוסיף לקלל עוד וגו' · הרי נכלל בזה שיתנהג העולם בכך. עניינים אלו כמו קודם המבול ולמה הוצרך לפרט זרע וקציר וכו' · על כן דורש שמ"ש זרע וקציר וכו' הוא לקללה ומיעוט טובה ושייך למ"ש כי יצר לב האדם רע מנעוריו משמע שזה טענה ותליה על האדם שלא לקלל האדמה בעבורו ובסוף בראשית כתוב וכל יצר מחשבות לבו רק רע על כן וינחם ה' וכו' וכאן אמר כן לזכות · ודורש ע"פ מדה ל"א שמ"ש כי יצר לב האדם רע מנעוריו שייך למ"ש זרע וקציר וכו' וזהו שאמר מי גרם להם שמרדו בי לא על ידי וכו' וע"כ אביא עליהם יסורים אך באופן אחר · שלא יהיה כליה עד קיץ וחורף על מלחמת גוג וכמ"ש לעיל פר' ל"ב סימן ח' עי' מש"ש ותבין כאן : מקייץ אני עליהם · שישכון העוף עליהם כל הקיץ · ומחרף עליהם הבהמה כל החורף · שאם כפשוטו · קור וחום וקיץ וחורף ענין אחד הוא · על כן דורש ע"פ גז"ש : מה עבד לן · שסובר שמ"ש קור וחום פי' על יסורי אדם כצ"ל קור וחום שבגופו שחפת וקדחת כ"ה בתנחומא סוף בראשית : שהיום והלילה · דורש כצ"ל דמ"ש עוד כל ימי הארץ שייך למעלה על השבועה של פסוק הקודם ונמשך מ"ש עוד כל ימי הארץ אל מ"ש יום ולילה לא ישבתו שהוא מיותר · ודורש דקאי על הברית וכל האדם כצ"ל שכל זמן שיהיה יום ולילה לא ישבתו האדם והברית שיהם · ושאר הדרשה כמ"ש בדברי רשב"ן : לא על שהן זורעין ולא קוצרין · גירסא זו לא יתכן אם זרעו ולא קצרו מה היו אוכלים · ואולי כך צ"ל על שהן לא זורעים יקוצרים שהיו זורעים אחת לארבעים שנה וקוצרים בכל שנה כמ"ש יד"מ או שצ"ל לא זורעין ולא קוצרין שלא זרעו וקצרו אלא אחת לארבעים וכמ"ש לעיל פר' י"ג סימן מ' שהיה משקה אחת לארבעים שנה ול"ע מנין לו זה · ועי' תנחומא סוף בראשית : כמן פסח ועד עצרת · שהוא אויר ממוזג בלא קור וחום : רשב"ג בשם ר"מ · ב"מ דף ק"ו בחילוף שמות התנאים : חצי תשרי · ששה זמנים כתובים כאן כפי מנהג העולם כוללים כל י"ב חודש · והתורה סדרה כפי סדר דבר והפוכו זרע וקציר וגו' · וחז"ל כאן חשבו כסדר ההדשים זרע חורף קור קציר קיץ חום · ור' יהודה מונה גם כן כפי סדר זה מר"ח חשון ור' שמעון מונה מתשרי · ועי' פר"א פרק ח' באופן אחר : לא שמשו המזלות · לעיל פר' כ"ה סימן ב' · ופרשה ל"ג סימן ג' · ושם מבואר : שלא היה רשומן ניכר · שמחמת רוב הליחות והעבים התמידים לא היכר פעולה בעולם : לא ישבתו לא שבתו · פירשתי לעיל פר' כ"ה סימן ב' ע"ש : יב בזכות הקרבנות · עי' מ"ש לעיל פר' ז' סימן ו' עד שנשבע והבין כאן : מורא וחתית חזרו · פי' כשנברא

משנת דרבי אליעזר

ולא דר"י ונ"ל דר' יהודה מדכתיב מנעוריו שכ"פ כי יצא שנולד ומתחילין ימי נעריו ור"י בא לחלק דלעולם נתון קודם שנולד ומה שהקשה דא"כ היה בועט ויוצא קודם זמנו ל"א דמ"מ אינו בא עד שנגמר ונבער לצאת ולכ"כ מנעריו אשר לסורות משנתער לצאת ועדיין לא יצא : שהיו זורעים ולא קוצרים יולדים וכו' · ס"ל שיהיו זורעים ולא קוצרים וכדרך דאיתא בגמ' דמ"ק פ"ק תזרע ולא תקצר ופי' אביו תוליד בנים ולא ימותו ולפי' מ"כ ר' יצחק היינו ר' אחא ומה תידוש ים וסיים כפי' מכאן ואילך זרע וקציר יולדין וקוברין : זה שיכן בזכות הקרבנות · דק"ל שהרי כבר כתיב לעיל ופרו ורבו על הארץ

ידי משה

לא על ידי שהיו זורעין ולא קוצרין דאמר רבי יצחק אחת לארבעים שנה ר"ל שהיה זורע פעם אחת למ' שנה ולא היה קוצר בכל שנה כמו עתה אלא כל מ' שנה היה התבואה גדולה מוציאה אחת וכל פעם שהיה צריך לו היה הולך לשדה ולוקח כפי צרכו ולא היה להם שום מלאכה כבידה כמו עתה שבוכרחין לקצור בפעם אחת מפני החורף אבל בימיהם היה התבואה עומדת על השדה ולא נפסדת כל מ' שנה מוציאה אחת וכו' : חזא ביעדי ר"ל דקאי על ר' יצחק דאמר שהיו זורעין ולא קוצרין לפי שהיו זורעין אותם לפי שנה צריך היה צריך לקצור שלא יבא התבואה נפסדת על השדה בזמן

אימתי חזרה בימי שלמה · שנאמר (מלכים א ה) כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה · א תני ר"ש בן אלעזר אומר תינוק בן יומו חי מחללין עליו את השבת אבל דוד מלך ישראל מת אין מחללין עליו את השבת כל זמן שאדם חי מחללין עליו את השבת אבל אם מת אין מחללין עליו את השבת וכן ר"ש בן אלעזר אומר תינוק בן יומו חי אין משמרין אותו מפני החולדה מפני הנחש שלא ינקרו את עיניו · ארי רואה אותו ובורח · נחש רואה אותו ובורח · אבל עוג מלך הבשן מת · משמרין אותו מן החולדה ומן העכברים שלא ינקרו את עיניו · כל זמן שאדם חי מוראו על הבריות · מת ניטל מוראו מן הבריות · הה"ד ומוראכם וחתכם יהיה: (ג) כל רמש אשר הוא חי · אך בשר בנפשו דמו · ר' יוסי בר אבין בשם ר' יוחנן ב אדם הראשון שלא הותר לבשר תאוה לא הוזהר על אבר מן החי אבל בני נח שהותרו לבשר תאוה הוזהרו על אבר מן החי · אך להביא את החונק עצמו · ג יכול כשאול · ת"ל אך · יכול כחנניה מישאל ועזריה ת"ל אך · מיד כל חיה · זה המוסר את חבירו לחיה להרגו · מיד איש אחיו · זה השוכר את אחרים להרוג את חבירו · ד"א מיד כל חיה אדרשנו · אלו ד' מלכיות מיד האדם מיד איש אחיו זה עשו דכתיב (בראשית לב) הצילני נא מיד אחי מיד עשו · אדרוש את נפש האדם אלו ישראל שנאמר (יחזקאל לד) ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם: (ו) שופך דם האדם באדם דמו ישפך וגו' · א"ר חנינא ד כולהם כהלכות בני נח בעד אחד · בדיין אחד · (יט) בלא עדים · ובלא התראה · ע"י שליח · ע"י עוברים · בעד אחד בדיין אחד · שופך דם האדם באדם אחד · דמו ישפך · בלא עדים ובלא התראה · שופך דם האדם דמו ישפך · ע"י שליח · שופך דם האדם · ע"י אדם · דמו ישפך · (ד) על ידי עוברים · שופך דם האדם · ר"י ב"ר סימן אמר (כ) אף החונקו · שופך דם האדם וגו' · אמר ר' לוי ה הרי שהרג ולא נהרג אימתי הוא נהרג (כא) לכשיבא אדם · שופך דם האדם באדם דמו ישפך · ו דרש ר"ע כל מי שהוא שופך דמים מעלים עליו כאלו הוא ממעט את הדמות · מ"ט שופך דם האדם באדם דמו ישפך · מפני מה כי בצלם אלהים עשה את האדם · דרש ר"א בן עזריה כל מי שהוא מבטל פריה ורביה מעלה עליו הכתוב כאלו הוא ממעט את הדמות מ"ט כי בצלם אלהים עשה את האדם · וכתיב בתריה ואתם פרו ורבו וגו' שרצו בארץ ורבו · דרש בן עזאי כל מי שהוא מבטל פריה ורביה מעלה עליו הכתוב כאלו שופך דמים וממעט את הדמות מאי טעמיה שופך דם האדם מפני מה כי בצלם אלהים ומה כתיב אחריו ואתם פרו ורבו · א"ל ר"א בן עזריה נאים דברים היוצאים מפי עושיהן · בן עזאי נאה דורש ולא נאה מקיים · א"ל אני לפי שחשקה נפשי בתורה · אבל יתקיים העולם באחרים: (ט) ואתם פרו ורבו · ז אמר ריש לקיש (ס) ברית נחלקה לאוירות · ר"ש

מסורת המדרש א שבת דף קנ"א · תוספתא שבת פרק י"ח · קה"ר פרשה ה' פסוק י' · ילקוט כאן רמז ס"א כס"ע · ב סנהדרין דף נ"ט · ג בבא קמא דף נ"א · ד סנהדרין דף נ"ז · דברים רבה פרשה ב' · ו יבמות דף ס"ג · תוספתא יבמות פרק ח' · ז ילקוט כאן רמז ס"א:

חדושי הרד"ל

יפה בשנה ממוזג לא קר ולא חם ביותר ולכן אמרו בשבת (קמ"ז ·) כולהו שקייני מדיבתא עד עצרתא ועמ"ש בס"ד ביאורו לפר"א פמ"א בזה: (יט) בלא עדים · בירושלמי ריש קדושין ליתא וכן נכון שהרי כבר אמר בעד א' ואולי יש לדחוק שהוא חוזר על בדיין א' לומר שאם הדיין בעצמו ראה בלא עדים כלל יכול לדונו ולא אמרינן שאין עד נעשה דיין: (כ) אף החונקו · עיין בירושלמי שם ומפרשיו: (כא) לכשיבא אדם · נראה כשיבא משיח דכתיב ביה וארו עם ענני שמיא כבר אינש · וכן בפרש

חדושי הרש"ש

(ד) ע"י עוברים · שופך דם האדם באדם כצ"ל: (ס) ברית נחלקה לאוירות · נראה דדריש סמיכות שרצו בארץ וגו' ואני הנני מקים את בריתי אתכם לומר דקאי הברית על שרצו בארץ כו' דלמעלה · דאלו לענין דלמטה אל ולא יכרת

רש"י

יהיה על כל חית השדה: רדיה לא חזרה · שיהא אדם קורא אותן והם באים שיהיו ברשותו לא חזרה דכאן לא כתיב ורדו: וכתיב כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב · שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל: לא הותר בבשר תאוה · דכתיב הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע ובשר לא כתיב ולפיכך לא הוצרך להזהיר על אבר מן החי: בדיין אחד ובעד אחד · דכתיב באדם דמו ישפך: על ידי שליח · אע"פ שאין בדיני ישראל שליח לדבר עבירה שהשולח פטור והעובר חייב בהלכות בני נח אינו כן שהשולח להרוג את חבירו חייב דכתיב שופך דם האדם באדם ופירושו על ידי אדם דמו ישפך של שולח: ע"י עוברים · דכתיב דם האדם באדם וזהו עובר במעי אמו: לכשיבא אדם · לכשיבא יום הדין הקב"ה שהוא שופך דם האדם באדם שנתן דם האדם בקרבו אז דמו ישפך: שרצו בארץ ורבו בה · שבאותו מקום שאתם פרים ורבים בו ישא חן בעיניכם: ברית נחלקה לאוירות · דמן מקום על יושביו:

אילנים

מתנות כהונה

הראשון אבל רדייה לא חזרה שלא נאמר ורדו אצל נח: ארי רואה אותו כו' · שכל זמן שהאדם עושה רצון בוראו אינו מתיירא מן החיה והחיה בורחת מצלם אלהים אשר על פני האדם כמו שביאר בספר הזוהר בפ' וחתכם קרי ביה וחייתכם לשון חיות: שלא הותר כו' · עי' בפירש"י ז"ל בחומש: לא הוזהר · לא היה צריך להזהירו על כך: ה"ג ואך את דמכם וגו' להביא וגו': כשאול · שהפיל עצמו בחרב בעבור שלא יתעוללו בו הפלשתים ויהיה חלול כבוד שמים בדבר: ד' מלכיות · שנקראו חיות בספר דניאל וע"ל פרשת שמיני: ע"י שליח · השולח שליח להרוג חבירו השולח חייב משא"כ בדין ישראל שהשליח חייב שאין שליח לדבר עבירה: על ידי עוברים · פירש"י ז"ל על עוברים שבמעי אמן נתחייבים מיתה [והכי איתא בפ' ד' מיתות בהדיא] והיינו דם האדם באדם בעודו במעי אמו: החונקו · אע"פ שלא שפך דמו ודייק באדם משמע שנשאר דמו בקרבו: לכשיבא אדם · כלומר לתחיית המתים ויבא אדם הראשון ובפרשת ואתחנן גרס לכשיבוא כל בני אדם: [ה"ג באדם דמו ישפך דרש ר"ע]: מפי עושיהן · האומר דבר תורה ומקיים מה שאומר: ולא נאה מקיים · שלא היה נשוי אשה: שחשקה בו' · ואם ישא אשה יהא טרוד בפרנסת אשתו ובניו ויתבטל מתלמודו [ועי' מזה בפ"ק דסוטה ובתוס' בפ' הבא על יבמתו: פרו ורבו וגו' גרסינן]: ברית נחלקה גרסינן · שכל איקלים ואיקלים אע"פ שאוירו לא טוב הוא חן יושביו עליו ובוחרים בישיבתו וכדמפרש ואזיל ודייק

יפה תואר

אף לברכה: ואימתי חזרה · פי' שלא אמרנו רואים כי בני אדם רודים בכל חיה · ומפני כי זה נעשה בימי שלמה אשר השכיל חכמות ותחבולות בארץ לצודן ולהכניען · וממנו למדו אז כל בני אדם: דוד מלך ישראל מת כו' · כי השבת לא נדחה מפני כבוד האדם וחשיבותו · רק בשביל שהאדם באשר הוא חי והכתוב אמר וחי בהם ולא שימות בהם · ואין הבדל בזה בין אדם חשוב לאדם שאינו חשוב: שלא הותר לבשר תאוה · פי' לשחוט ולאכול בשר אם יתאוה לבשר · אבל בהמה שמתה מאליה או אם הקריב קרבן שלמים למ"ד שהקריב · ב"נ הותר הבשר גם לאדם: אך להביא את החונק עצמו · כי ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש יתפרש על שמאבד עצמו לדעת · וזה כולל גם החונק את עצמו אשר דמו נשאר בקרבו · והאך בא למעט כשאול אשר ידע שבודאי ימות כי כבר נאמר לו מחר אתה ובניך עמי · אבל אחרים גם אם אויביו יקיפוהו וחרב חדה מונחת על צוארו אסור לו לטרוף את נפשו בכפו ולא ימנע עצמו מן הרחמים · כי הקב"ה יציל בחסדו גם הלקוחים למות ומטים להרג: מיד כל חיה אדרשנו · אלו ד' מלכיות שנקרא חיות, כד"א וארבע חיון רברבן (דניאל ז) ואמר שדברי יפ"ת ע' בזה בביאור הרי"פ כי דברי שניהם שוים בזה: לכשיבוא אדם · פי' ביום הדין הגדול והנורא כשיחיו המתים ודרים באדם דמו ישפך כאשר יבוא הזמן שבא אדם (וזה שם הסימן) למשפט אז דמו ישפך ויקבל ענשו · ואע"ג דדין ד' מיתות לא בטלו ומי שנתחייב הריגה יהרג ע"י לסטין או חיה טורפתו · מ"מ זה רק אם ברור הוא שהוא חייב מיתה · והעונש לעתיד הוא אם השופטים לא יוכלו להענישו בעונש מות: דרש בן עזאי כל שהוא מבטל מפריה ורביה כו' · הלשון הזה מוציא דדוקא המבטל בקום ועשה כגון השופך זרע על עקרין וכדומה · או העושה מעשה ער ואונן · אבל מי שמבטל בשב ואל תעשה לא נחשב לו לעון כ"כ · ולכן אמר המבטל ולא המתבטל או כמו שאמרו ביבמות כל מי שאינו עוסק בפו"ר · ומ"מ הקשה ראב"ע עליו ואמר נאים דברים היוצאים מפי עושיהן כו' · כיון דקום ועשה הוא עון גמור לא נאה הוא לאיש כמוהו להתבטל גם בשב ואל תעשה · אבל בגמ' ר"א אומר כל שאינו עוסק כו' הוא שהחמיר עוד יותר מבן עזאי: אמר ר"ל ברית נחלקה לאוירות · הוצא שנה למדרש את שכתוב שרצו בארץ כאלו

פירוש מהרז"ו

האדם ברך אותו ברדי' כמ"ש וירדו בדגת הים וגו' ורדו בדגת הים ורדי' הוא ממשלה טבעית שמתנהג בהם כאדון בעבד וכולל ג"כ מורא וחתית · והרדיה יותר ממורא וחתית · וקודם שחטא אדם הראשון היה להם רדי' וממשלה טבעית על כל הברואים וכמ"ש לעיל פר' כ"ח סימן ו' שהיו אומרים לעוף זיל אשתמן ואזיל ומשתמן ואתי ואחר העונש נטל מהם הרדיה והחתית ונעשו חולין למזיקים כמ"ש לעיל פר' ל"ג סימן ו' · וכשהקריב נח קרבנות חזרו מורא וחתית אך לא עיקר הרדיה עד שבא שלמה וחזר לו גם הרדיה על כל חיה ועוף ומזיקין על כן כתיב אצלו כי הוא רודה בכל עבר הנהר: תינוק בן יומו · שבת קנ"א: דוד מלך ישראל מת · עי' שבת דף ל' כל המעשה שם: אבל עוג וכו' שלא ינקרו את עיניו · ובגמ' הגי' ומן העכברים שנאמר ומוראכם וחתכם כל זמן שהאדם חי מוראו מוטלת על הבריות וכו' · ומ"ש פעם ב' שלא ינקרו את עיניו · אפשר שמקום העינים שהוא רך משאר המקומות יש לחוש יותר: ר"י שלא הותר לו בשר · כמ"ש הנה נתתי לכם את כל עשב וגו' · אבל לא כל חי ואצל נח כתיב כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה · על כן הוזהר נח שלא יאכל אבר מן כל חי · וכמ"ש אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו · בשר בנפשו הוא אבר מן החי · בנפשו דמו הוא דם מן החי · על כן כתב תיבת בנפשו בין בשר ובין דמו · דקאי למעלה ולמטה לאסור שניהם כמ"ש רש"י בחומש: אך להביא את החונק · ל"ע הרי כל אך למעט ואיך אמר להביא את החונק · וגם למה חלק את שאול והמו"ע בהרחתי · על כן נ"ל ברור שהמדרש קיצר בלשונו · שעיקר כוונת הפסוק אע"פ שהתרתי לכם הריגת נפש כל חי ושפיכת דמו אך לא של אדם שזהו מ"ש ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש · ובכלל זה גם לחונק את האדם וזהו דמכם לנפשותיכם שנשאר דמו בנפשו · ותיבת את לרבות את החונק עצמו כי תיבת את תמיד לרבות ולא דווקא חונק אלא בין חונק ובין הורג את אחרים ובין עצמו בין שופך דם בין לא שופך · ועל זה אמר יכול כשאול שהרג עצמו ג"כ ידרוש דמו והכתוב אומר וימת שאול במעלו אשר מעל בה' וגו' וימיתהו ה' הרי הכתוב מעיד שה' המיתו ולא שהמית את עצמו אלא על שאול נפל ביד פלשתים שבאו להרגו והיו מתעללים בו ומשמאים אותו והיה בזה חילול שמו ית' יותר ועל כן בחר שיהרוג עצמו · וכמו שביקש דוד אל תאסוף עם חטאים נפשי ועם אנשי דמים חיי · ועל זה רמז בתורה, כמ"ש ואך את דמכם למעט שיש אופן שאינו חייב אם הורג עצמו · ואמר עוד יכול כחנניה מו"ע שמסרו עצמם לכבשן האש ונבוכדנצר בהמת יותר היה חפץ שישתחוו לצורה ולא יושלכו לכבשן וא"כ הם בעצמם סבבו להם המיתה · על זה אמר ת"ל ואך פי' שדורש הוי"ו של ואך · למעט גם כאופן זה שהוא ג"כ פטור ומותר וקידוש הש"י כמפורש בהדיא בדניאל · וגם זה כוון המדרש בקוצר מילין · כמין חומר: מיד כל חיה · דעת המדרש שאין פירושו מחיה עצמה ידרוש אם יהרוג אדם מאחר שזהו משלחת ה' לעונש על בני אדם כמפורש בתורה ושלחתי בכם את חית השדה וכו' ואין שום מצוה בתורה על שום בריה רק על האדם ע"כ דרש מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם. פי' באיזה אופן אדרוש הריגת אדם על ידי חיה כשיש יד אדם באמצע: זה השוכר את חבירו · איש ואחיו שותפים בהריגת אדם שמוכרו להרוג לאחר · שניהם חייבים בהריגתו · וזה ע"פ מדה ט' וכל זה כדעת ר' אלעזר לעיל פר' כ"ו בסימן ו' שאינו מחייב על אדם אלא אדם ולא חיה ושאר בריה: יד א"ר חנינא · סנהדרין נ"ז ב': כולהם כהלכות · כל אלו ענינים שחושב כהלכות הנ"ל הם בעד אחד בדיין אחד וזהו באדם: בלא התראה · לקמן פרשה ל"ב סימן ה' וסימן ח' ומ"ש ב' פעמים · בלא עדים ל"ע שהרי אמר בעד אחד · ובגמרא שם ליתא: לכשיבא אדם · ולזה מורה הקמץ של באדם שמוסף א' לדרוש בא אדם וכמ"ש לעיל פר' כ"ו ריש סימן ו' ועי' ד"ר פר' ב' ושם הגי' לכשיבא כל אדם והגירסא שבכאן לכשיבא אדם היינו כמ"ש פר' כ"א סי' ז' בהקיץ המובהק: את הדמות · של מעלה כמ"ש כי בצלם וכו' ולצלם ודמות ענינם אחד כמ"ש בצלמנו כדמותנו וביבמות דף ס"ג איתא כל מי שהוא מבטל פ"ו כאלו ממעט הדמות ע"ש ב' ברייתות בלשון זה מדכתיב בתריה ואתם פרו ורבו שתחלה כתוב שופך דם האדם וגו' כי בצלם אלהים וגו' ואח"כ כתוב ואתם פרו ורבו ודורש סמוכים · ור' אלעזר סובר כאלו שופך דמים שאמר שופך דם האדם היינו רישא דקרא הנ"ל ואח"כ כתוב ואתם פרו ורבו ובן עזאי סובר כשניהם · עי' בתוספתא שם: נאים דברים · בתוספתא יבמות סוף פרק ח': שם הגירסא נאה דורש ואין נאה מקיים · נאה מקיים ואין נאה דורש בן עזאי נאה דורש ואין נאה מקיים: טו ברית נחלק לאוירות · ואני הנני מקים את בריתי אתכם · ולא פירש ברית זה למה שמ"ש והקימותי וגו'

ידי משה

שחורף לזה אמר שהיה לשם אויר יפה כמן הפסח ועד עצרת ר"ל כל שמ' שנה לא היה שום חורף אלא בכל שנה ימי קציר וכל פעם שירצה לזרוע היה קוצר ולזה מביא דברי רשב"ג דאמר אני ניסן ואייר ואני זיון קציר לזה אמר שהיה לשם אויר יפה כמפסח ועד עצרת וק"ל: יכול כחנניה וכו' · וא"ת אלא כבר אמר כשאול שמותר מפני קידוש השם י"ל לפי שתנוק עלינו בגמ' שהיא מיתה סקלה של ארבע מיתות ושריפה היא התמורה לזה מביא מתחלה ראיה משאול שמותר ליתנק שהיא סקלה מפני קידוש השם ואחר זה מביא שמותר ג"כ לשרוף את עצמו שהיא התמורה ואל יקשה לך היאך אני לומד שני דברים מפסוק אחד נ"ל מדכתיב בפסוק ואך בוא"ו ורק א' מהתיבה וא' מו' ולפ"ז מביא לימוד על החונק עצמו ואמר יכול כשאול. שהיה הרג ואח"כ אמר שריפה אבל סקילה א"צ כי נכלל בין קל וחומר וגם אי אפשר לסקל את עצמו כדין סקילה: בעד א' ודיין א' · לכאורה קשה איך למד זה שני דברים מתיבת באדם ועוד דאמר בעד א' ואחר זה אמר בלא עדים אלא דהכי פירושו בעד א' ודיין אחד ר"ל שהדיין עצמו יהיה העד ובדינינו אין העד נעשה דיין אבל בבני נח דכתיב שופך דם האדם באדם אחד ועד ודיין אחד דמו ישפך ואחר זה אמר בלא עדים פירוש: א"נ י"ל דה"ק בלא עדים ובלא התראה יצי שבדינינו צריכין דוקא עדים בעצמם להתרות בו וק"ל: הרי שהרג ולא נהרג אימתי נהרג לכשיבא אדם פי' מ"כ דחוק מאד

משנת דרבי אליעזר

גם למה היינו ואמר ואלו במקום על לכ"א שלעיל ליווי מצוה וכאן לשון ברכה בזכות הקרבנות: א"ר לוי הרי שהרג ולא נהרג וכו' לכשיבא אדם · נראה דדיוקו מדכתיב ברישא באדם בה"א ואח"כ אדם נכך

רן לקיש הוה יתיב לעי באורייתא בחדא אילטים דטבריה · נפקון תרתין נשין מן תמן אמרה חדא לחברתה בריך דאפקין מן הדין אוירא בישא · צווח להון ואמר להון מה הן אתון אמרין מן מזגא אמר אנא חכם מן מזגא ולית בה אלא תרתין עמודין · אמר ברוך שנתן (כב) [א] חן למקום על יושביו · חד תלמיד מן דר' יוסי הוה יתיב קודמוי הוה מסבר ליה ולא סבר ליה · א"ל למה לית את סבר א"ל דאנא גלי מאתראי · א"ל מהיכן אתר את א"ל מן גובת שמאי א"ל ומה אינון אוירא דתמן · א"ל כד ינוקא מתיליד אנא גבלין ליה אדמדמני · וטושין מוחיה דלא יכלוניה יתושיה · אמר ברוך שנתן חן מקום בעיני יושביו · אף לעתיד לבא כן שנאמר (יחזקאל לו) והסירותי את לב האבן מבשרכם וגו' לב בשר לב בוסר של חבירו :

פרשה לה

א ויאמר אלהים אל נח ואל בניו וגו' · ואני הנני מקים (א) [ב] רבי יהודה ור' נחמיה (א) רי"א לפי שעבר על הצווי לפיכך נתבזה · ורבי נחמיה אמר הוסיף על הצווי ונהג בקדושה · לפיכך זכה הוא ובניו לדיבור · ויאמר אלהים אל נח ואל בניו : ב ויאמר אליהם זאת אות הברית אשר אני נותן ביני וביניכם וגו' · לדורות עולם אמר רבי יודן לדרת כתיב · פרט לשני דורות · לדורו של חזקיהו · ולדורו של אנשי כנסת הגדולה · רבי חזקיה מוציא דורן של אנשי כנסת הגדולה ומביא דורו של ר"ש בן יוחאי · (ב) [ג] אליהו זכור לטוב ורבי יהושע בן לוי הוון יתבין תנין בחדא · מטון שמועה מן דר' שמעון בן יוחאי אמרי הא מרא דשמעתה ניעול ונישייליה · על אליהו זכור לטוב לגביה א"ל מן עמך · א"ל גדול הדור רבי יהושע בן לוי [ד] אמר ליה נראתה הקשת בימיו · א"ל הן · אמר אם נראה הקשת בימיו לית הוא כדאי למחמי סבר אפאי · רבי חזקיה בשם רבי ירמיה אמר כך אמר ר"ש בן יוחאי (ג) [ה] בקעה בקעה אימלאי דינרי זהב ונתמלאה · ר' חזקיה בשם רבי ירמיה אמר כך אמר ר"ש בן יוחאי אי בעי אברהם למקרבי מן גביה ועד גבי · ואנא מקרב מגבי עד מלכא משיחא · ואין לא בעי יצטרף אחיה השילוני עמי · ואנן מקרבין

מסורת המדרש א סוטה דף מ"ז · ב ילקוט כאן רמז ס"א · ג מדרש תהלים מזמור ל"ו · ד עיין כתובות דף ע"ז · ירושלמי ברכות פרק הרואה · ח עיין שמות רבה פרשה נ"ב :

חדושי הרש"ש

יכרת כו' כבר כתוב שם והקימותי את בריתי כו' וגם לכל חית הארץ דבסוף ענינא דואני הנני כו' דמיותר לפי פשוטו (ורש"י נדחק בזה) לפי דרש הזה נוכל לפרשו שהוא נשוא הענין ופי' שיהיה להם חיות בכל הארץ : (א) רי"א לפי שעבר על הצווי כו' ורנ"א הוסיף על הצווי כו' · עמ"כ בשם פירש"י והנה מדברי שניהם נלמוד דדוקא נקט קרא ביציאתם מן התיבה אנשים לבד והנשים לבד · וזהו ג"כ כוונת רש"י בפי' התורה כאן מב"כ שהיה נח דואג לעסוק בפו"ר · וזה איסתייעא מהרא"ם במחכ"ת שכתב לעיל (ז') למחוק

חדושי הרד"ל

ואתתנן ככה ולפנינו שם נדפס לכשיבואו בני אדם וט"ס הוא : (כב) חן למקום כו' · עיין בירושלמי יומא ר"פ ד' :

(א) ר"י ור"נ רי"א כו' · נראה דר"י ור"נ לטעמייהו לעיל פ"ל בפירוש בדורותיו דר"י ממעט בשבחו ור"נ מרבה : (ב) אליהו ז"ל וריב"ל כו' · נראה דהיינו עובדא דסנהדרין (צ"ח :) דהוו קיימי אפתחא דמערתא דרשב"י : (ג) בקעה בקעה כו' · התמלאי דינרי זהב כצ"ל וכ"ה בירושלמי פ' הרואה ועיין

מתנות כהונה

מדכתיב שרצו בארץ ורבו בה שבאותה ארץ שורצין ופרין ורבין בו בו ירבו וידגו וכן פירש"י : בחדא אילטים · פירש רש"י רחוב : הוה יתיב כו' · היה יושב ועוסק בתורה ברחוב של טבריה יצאו שני נשים משם כו' : ברוך בו' · ברוך הוא שהוציאנו מן אויר הרע הזה היה קורא רשב"ל לכן ואמר לכן מהיכן אתם אמרו ממקום שנקרא מזגא אמר רשב"ל אנכי מכיר מהות המקום ההוא ואין בו מקום ראוי לישב אלא בין העמודים כן פירש"י ואולי ר"ל כמו שיעור בין העמודים שאם היה יושב ושונה כדאמרינן ביני עמודי היכא דהוו גרסי ואפ"ה דרים שם בני אדם וגם נשים אלו קשה עליהם אוירה של טבריה ובחרו באויר מזגא : יתיב קדמוי כו' · היה יושב לפניו ושונה והיה ר' יוסי מסבר ליה משנתו כו' : סבר ליה גרסינן : דאנא גלי כו' · אנכי גולה ממקומי ואין דעתי מיושבת עלי שאין האויר שבכאן נוח לי : גובת שמאי · שם מקום : ומה אינון כו' · מה הם וטיבם של האויר של שם : כד ינוקא מתיילד גרסינן · פי' כשהתינוק נולד אנו גובלים עיסה מענבים שלא נתבשלו כל צרכן ומושחין בו מוחו של תינוק כפירש"י : דלא יכלוניה כו' · שלא יאכלוהו היתושים וינקרו את מוחו ואעפ"כ היה בוחר באותו מקום ולא היה דעתו מיושבת עליו חוץ למקומו : ה"ג [בילקוט יחזקאל] לב בשר לב בוסר בחלקו [כו' לב בשר דרש לב בוסר כלומר מהסס ומואס בחלקו] של חבירו לאמר אין לי חפץ בו ואוהב חלקו :

פרשה לה לפי שעבר כו' · פירש רש"י שהקב"ה א"ל צא מן התיבה אתה ואשתך כו' להורות שהותר בתשמיש המטה והוא לא עשה כן אלא ויצא נח ובניו וגו' ולכן נתבזה שילך בניו עמו בדבור : הוסיף כו' · שלא נתאוה לתשמיש מיד והוסיף קדושה לעצמו לפיכך זכה שגם בניו עמו זכו לנבואה ובכל אדם מתקנא חוץ מבנו : לדרת · חסר שני ואוי"ן : לב' דורות כו' · שלא נראה הקשת בימיהם שלא הוצרכו לאות : הוו יתבין תנין כו' · היו יושבין ושונין ביחד והגיעו לשמועה אחת משמועת רשב"י ונתקשו בה ואמר אליהו הרי הדין של מותה הלכה פירש"י קברו אשר הוא קבור שם אינו רחוק מכאן נלך שמה ונשאל את פיהו : אמר הא מרה כו' · במדרש תהלים איתא בהדיא שאליהו אמר כן לריב"ל : על אליהו · נכנס אליהו אל המערה של רשב"י : לית הוא כדי כו' · אינו ראוי שיראה ויקבל פני · הקבלת פנים נקרא סבר אפין [ורבים המה בספר הזה] ובמסכת כתובות בפרק המדיר איתא שריב"ל אמר כן בעצמו לרשב"י שלא להחזיק טובה לעצמו והאמת שלא היה נראה הקשת בימיו : ר' חזקיה כו' · מספר טוב והולך מגדולתו של רשב"י [שפ"א היה גוזר אומר לבקעה שתתמלא דנרין וכן היה וגופא דעובדא בש"ר פל"ב] : אי בעי כו' · אם ירצה אברהם למיקרב לסבול בזכותו הדורות כולם שעברו ממנו עד הדור שאנכי בקרבו אני אקרבנו טוב ואסבלם עד

מלך

רש"י

אלטים · רחוב : לית תמן אלא תרתין עמודים · אין בה ישוב אלא בין עמודים : אדמדמני · כמו הדבדבניות רבי מחייב והיינו ענבים שלא בשלו כל צרכם וכשנולד שם תינוק מושחין מקום מוחו בדבדבניות שלא ינקרו את מוחו יתושים ויאכלוהו :

פרשה לה לפי שעבר על צוויו · שכך אמר לו הקב"ה צא מן התיבה אתה ואשתך הזהיר לו מתחלה והוא לא עשה דכתיב ויצא נח ובניו לפיכך נתבזה שבתחלה לא היה מספר אלא עמו לבדו שבצווי נאמר ויאמר אלהים לנח · ואל בניו לא נאמר · ומשעבר על הצווי · הוסיף הקב"ה לדבר עם בניו דכתיב ואל בניו אתו לאמר : הוסיף על הציווי · ונהג בקדושה שיצא עם בניו ולא עם אשתו לפיכך זכות היה לו שבזכות זה זכו בניו לדבר עמו : ס"א לפי שעבר על הצווי · שצויתיו צא מן התיבה אתה ואשתך והזהרתיו על פריה ורביה דכתיב פרו ורבו על הארץ כשתצאו מן התיבה ותהיו על הארץ פרו ורבו והוא לא עשה כן אלא ויצא נח ובניו ואשתו ונשי בניו והמתין לשמש עד שנטע כרם ושתה ממנו לפיכך נתבזה בתשמיש שאינו הגון וישכר ויתגל בתוך אהלה : רבי נחמיה אומר · אין זה עובר אלא מוסיף על ציווי ראשון שנצטוה בבואו אל התיבה שיהיו הוא ובניו לעצמן ואשתו ונשי בניו לעצמן ונהג בקדושה לכוף את יצרו ולא למהדר בתשמיש לפיכך זכה לדיבור : פרט לשני דורות · שלא הוצרך להראות הקשת בימיהם שצדיקים גמורים היו : הוו תניין בהדא · שמועה מדרבי שמעון בן יוחאי ונתקשו באותה שמועה אמרין הא מרה דשמעתא ניעול ונשייליה אזל אליהו לגבי ר' שמעון בן יוחאי אמר ליה ר"ש לאליהו מן עמך מפרש בפסיקתא שכבר נפטר רשב"י ונראין הדברים מדקאמר ליה נראתה הקשת בימיו דמשמע בימיו ולא בימי ועוד שרשב"י תנא וריב"ל אמורא :

אפשר

פירוש מהרז"ו

ענין אחר הוא · ועי' מ"כ בשם רש"י ודורש סמוכים : גלי מאתראי · עי' לקמן פרשה ל"ח סימן י"א אצל בורסיף : דלא יכלוני' יתושי · מחמת שהאויר רע ומעופש ועב היה מגדל הרבה יתושין מזיקין את האדם : אף לעתיד לבא · פי' כמו שיש עתה ברית לאויר שלא יתשוק אויר של ארץ אחרת כן לעתיד יהיה זה הברית על כל דבר של חמדה ושל תאוה שיתבטלו כל חמדה וכל תאוה ולא יחזיק אדם אלא בשלו לבדו כי יתבטל היצר הרע :

פרשה לה סימן א לפי שעבר וכו' · פי' מ"כ וכמ"ש לעיל פר' ל"ד סימן ו' וש"נ · לפיכך נתבזה באהל אשתו וכמ"ש לקמן פר' ל"ו סימן ד' וזה ע"פ מדה מנגד · אח"כ מצאתי ברש"י על המדרש בשם ס"א בהוספת דברים שכתב שהמתין מלשמש עד ששתה מן היין עמש"ש : לדבור · פי' לדבור הש"י ולנבואה שלא עשה בפרהסיא לצאת עם אשתו ובניו עם נשיהם אלא יצא עם בניו · ואשתו עם נשי בניו שנהגו בקדושה · וזכו נח ובניו לדיבור זה ואני הנני מקים את בריתי · ובדמיון זה ויק"ר פר' י"ג סוף סי' א' ע"ש : ב לדרת כתיב · כמ"ש מ"כ בחסר ב' ואוי"ן שהיו שני דורות חסרים קשת · ולשון הילקוט כאן שלא עמדו אלא בזכות עצמן · פי' שלא בזכות הקשת : אליהו זכור לטוב · במדרש תהלים מזמור ל"ו פסוק משוך חסדך · ושם איתא והיו עוסקים במערת רשב"י ונתקשה ריב"ל בהלכה אמר לו אליהו ז"ל מבקש אתה לשאול לרשב"י · בא ואני מעמיד אותו לך וכו' ע"ש : נראתה הקשת בימיך · עי' כתובות דף ע"ז ב' וכמ"כ : לית הוא כדאי · יתכן שהכוונה על שהיה ריב"ל חי בגופו אמר כן · ויתכן שהמעשה היה אחר שבא לג"ע וכן מצאתי בברייתא דריב"ל בהדיא בסוף מדרש אגדת בראשית : כך אמר רשב"י · וכאן המעשה בקיצור אך בשמ"ר פר' ל"ב סימן ג' המעשה באריכות וש"נ · במדרש תהלים שם איתא שהוא ודורו היו מתפללים בשם המפורש כמו בביהמ"ק ע"ש ובעת שהלה עליו רוה"ק אמר כן ע"פ רוח הקודש וכמו שאמר הלל הענותן אם אני כאן הכל כאן ג"כ ברוה"ק בביהמ"ק וע"כ נפלאה הוא בעינינו והמהרהרים מסתכני דברי חז"ל : אי בעי אברהם ·

סוכה

יפה תואר

כאלו כתיב שירצו שפי"ן בסגול והיו"ד בחירק ופרשו דגה מלשון רצון ופי' כי ה' ברך אותם כי ירצו ויחפצו בארץ אשר שמה נולדו ונתגדלו ורבו בה :

לפי שעבר על הצווי · משום דק"ל למה בא באמירה חדשה ואני הנני מקים וגו' ולא בכלל יחד עם האמירה שאמר להם פרו ורבו · וסובר כר"י כי אף שצוהו ה' פרו ורבו היה נח דואג לעסוק בפו"ר ורבים כמ"ש רש"י ז"ל פן יבוא המבול שנית וימחה את זרעו · לכן בא באמירה חדשה כי לא יהיה עוד מבול לשחת הארץ · ונחשב לו לעון למה לא מלא את דבר ה' ולכן נוסר מדה כנגד מדה באותו אבר שחטא · ור"נ סובר כי הוא הוסיף על הצווי · ולא לבד שקיים פו"ר אבל נהג בתשמיש בקדושה וטהרה ולכן זכה שנתיחד הדבור עם נח ובניו יחד · וכמו דכתיב אל נח ואל בניו אתו אבל לא נוכל לפרש כי חטאו היה במה שצוהו צא מן התבה אתה ואשתך וגו' דמדרים בפל"ד שהותר לו התשמיש והוא יצא ובניו ואשתו ונשי בניו אתו וכמ"ש המפרשים · דהא שם לא נצטוה אמר לו הקב"ה רק רשות · והכתוב ויצא נח ובניו ואשתו וגו' כתיב לפני הקרבת קרבנות · ודילמא אחר הקרבת הקרבנות וה' צוה לו פרו ורבו אולי קיים אז את דברי ה' · וע"כ כמו שפירשנו כי דייק מאמירה זו החדשה כי גם אחר צווי ה' התמהמה לעשות את מצות ה' : לדרת כתיב פרט לשני דורות כו' · מדברי רש"י בחומש נראה דלא דרים מחסרון שני הווי"ן על שני דורות דוקא · אבל הדרש הוא מדכתיב לדרת חסר מגרע בזה וממעט דורות טובים אשר לא היו צריכים לאות הקשת · וכמשפט כל חסר הבא להקטין ולגרוע את צורתו והמדרש אחז רק דרך משל שני דורות · דורו של חזקיהו ודורו של אנכה"ג שהם היו עמודי התורה ולמדו תורה ברבים · כי על חזקיה נאמר בחלק דף צ"ד ע"ב שבדקו בימיו ולא מצאו תינוק ותינוקת שלא היו בקיאים בדיני טומאה וטהרה · ואנכה"ג ידוע הוא כי המה הרבו תורה בישראל · והמה פקדו והעמידו תלמידים הרבה (אבות פ"א) ולכן להם עמדה ברית התורה תחת הקשת כי יום ולילה לא ישבותו ולא יבוא עוד המבול לשחת את הארץ · וה"ה לכל הצדיקים אשר הרבו תורה ברבים ועשו משפט בארץ כי לא היו צריכים לאות הקשת · ודקאמר עמדה להם לאות ברית לקיים את התבל · [ואולי יתפרש ג"כ כריב"ל דשאל עליו רשב"י נראתה הקשת בימיו א"ל הן כו' · פירושו דשאל עליו אם בני דורו היו צריכים לאות הקשת · או אם הרבה תורה בארץ ולמד תורה ברבים אשר בברית התורה יכלו לבטוח ולא היו צריכים לאות הקשת · וכאשר אמר לו הן וזה הקפיד על נפשו כי לא הרבה תורה בארץ ולא למד תורה ברבים לכן אמר לו לית הוא כדאי למיחמי סבר אפאי · ולשון נראה הקשת הוא רק בדרך מליצה והוראתו האם נרגשה הקשת · וזכות תורה דרבים לא היה להם] : ניעול ונישייליה · אף כי נשמת האדם אחרי מותו תעלה למעלה מ"מ נראה מכמה מקומות בדברי רז"ל כי גדולי הצדיקים גם גופם ישאר בקדושה וטהרה ויש לו אחיזה בנשמתו אשר תנוח בג"ע · ואף כי כבד הדבר להבין בדעת אנוש · אבל דברי רז"ל מכריעין וצדיק באמונתו יחיה : ואנא מקריב מגבי עד מלכא משיחא · אין זה דברי גאוה · כי לא להתפאר דברו · רק למשוך אליהם לבות בני ישראל כי ישמעו בקול תוכחתם · וילכו בדרכיהם

דרך

משנת דרבי אליעזר

לכך דרש דהאדם קאי אהורג במזיד שנקרא האדם כגי' טמא כדאית' בתוס' לפי שהרג במזיד ואימתי נהרג כשיבא אדם שהינו שהרג בשוגג שנקרא אדם שלא חטא במזיד שהוא יהיה עולה בסולם ויפול על האדם הרשע וכדאי' ברש"י ע"ש וה' אנה לידו שמרשעים יצא רשע ופי' הפסוק כך הוא שופך דם מי שהוא שופך דם ומבהמה קאי האדם דדם בהמה וחיה הותרה · האדם הרשע שהרג במזיד באדם דמו ישפך : לפיכך נתבזה · פי' דכתיב הנני מקים את בריתי וגו' ואת זרעכם · וע"י שחטא שלא רצה לקיים פו' נתבזה ונתגל בתוך אהלו ע"י לא נתקיים הברית בכל בניו ונתארר כנען לעבדים :

ידי משה

מבני פירושו דה"ק הרי שהרג ולא נהרג לפי שלא היה שם שום בריה אימתי נהרג לכשיבא אדם ר"ל בשעת תחיית המתים שיבא זה האדם בעצמו דהיינו הנהרג יאמר שהוא הרג אותו ואז ימיתו אותו לפי הגירסא של פ' ואתחנן לכשיבאו כל בני אדם ג"כ נכון ר"ל בשעת התחייה של כל בני אדם ואז יבא ג"כ זה שנהרג ויאמר כי הוא זה : אדמדמני · נ"ל דבדבני והוא בפ' אין מעמידין דף ל"ט הדבש והדבדבניות אע"פ שהם מנטפות אין בהם משום הכשר והם מין ענבים כך פי' שם רש"י : אליהו זכור לטוב כו' · מפרש בפסיקתא שכבר נפטר רשב"י מדקאמר נראתה הקשת בימיו ולא בימי ועוד שרשב"י תנא וריב"ל אמורא היא : בקעה בקעה כו' · פי' בעל יפ"מ כשהיה רוצה לפרנס עניים כו' זה בירושלמי ובבלי פרק לולב וערבה ועיין שם : אי בעי אברהם למקרבי וכו' · עיין פי' מ"כ וכן פי' הערוך בערך פטר · אך שקשה טובה · אבל יפ"מ פי' שר"ל לקרב הדורות תחת כנפי השכינה

רפו

מן אברהם עד מלכא משיחא · רבי חזקיה בשם רבי ירמיה אמר כך אמר ר"ש בן יוחאי [א] אין העולם יכול לעמוד בפחות משלשים צדיקים כאברהם אבינו · אי תלתין אינון אנא וברי תרי מנהון · ואם עשרין אינון אנא וברי מנהון · ואם עשרה אינון אנא וברי מנהון · ואם חמשה אינון אנא וברי מנהון · ואם תרין אינון אנא וברי הן · ואם חד הוא אנא הוא : ג את קשתי נתתי · קישותי (ד) דבר שהוא מוקש לי אפשר כן · אלא קשין דפירי · והיה בענני ענן על הארץ · ר' יודן בשם רבי יודן בר סימון לאחד שהיה בידו קלוב רותח (ה) בקש ליתנו על בנו ונתנו על עבדו · והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכור ברית עולם · בין אלהים זו מדת הדין שלמעלה ובין כל נפש חיה וגו' · [ב] רבי יצחק ורבי יוחנן ורבי יודן גיורי הלכו לשמוע תורה מר"ש בן יוחאי · אית דאמרי פרשת נדרים ואית דאמרי פרשת נסכים ונטלו הימנו רשות והמתינו שם עוד יום אחד · אמרו צריכים אנו ליטול ממנו רשות פעם שנית · חד מנהון דרש ואמר להון כבר כתיב (יהושע כב) ויברכם יהושע וישלחם וילכו לאהליהם · (ב) מה תלמוד לומר גם כי שלחם יהושע אל אהליהם ויברכם · אלא בשעה שהיו ישראל מכבשים ומחלקים את הארץ היה שבט ראובן וגד עמהם ועשו י"ד שנה · נטלו רשות מן יהושע ללכת לאהליהם ושהו שם (ג) עוד ימים אחרים וחזרו ונטלו ממנו רשות עוד פעם שנייה לכך נאמר וגם כי שלחם וגו' · אמר רבי יודן שבט ראובן וגד בני פמליא של יהושע וליוה אותן עד הירדן וכיון שראו שנתמעטה פמליא שלו חזרו וליוו אותו עד ביתו · הברכה האחרונה היתה גדולה מן הראשונה · הה"ד (שם) (ד) ויאמר להם לאמר בנכסים רבים שובו אל אהליכם ובמקנה רב מאד בכסף ובזהב ובנחושת ובברזל (ה) ובשלמות הרבה חלקו שלל אויביכם עם אחיכם · ואוחרנא דרש כבר כתיב (מלכים א ח) ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך · מה ת"ל (ו) (ד"ה ב ז) וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם ויברכו את המלך · אלא נטלו ממנו רשות (ז) והמתינו שם ימים אחרים וחזרו ונטלו ממנו רשות פעם שנייה לכך נאמר ביום עשרים ושלשה (ח) לחדש הזה שלח את העם א"ר לוי כתיב (שם) כי חנוכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים ואין לך ז' לפני החג שאין בהן שבת ויוהכ"פ · ואותן ז' ימים היו ישראל אוכלים ושותים ושמחים ומדליקין נרות ובסוף חזרו ונצטערו על הדבר אמרו תאמר שיש בידינו עון שחללנו שבת · ולא התענינו

מסורת המדרש א לקמן פרשה מ"ט · סוכה דף מ"ה · ירושלמי עבודת כוכבים ריש פרק ב' · שוח"ט מזמור ס' · תנחומא סדר ויחי סוף סי' י"ג · ותנחומא סדר מקץ סי' ו' · ילקוט סדר ויחי רמז פ"כ · ועיין חולין נ"ב · ובילקוט זכריה רמז תקע"ט · ילקוט כאן רמז ס"א · ב מועד קטן דף ט' · תנחומא סוף סדר בראשית סימן י"ג · ילקוט יהושע רמז ל"א

חדושי הרד"ל

בסמ"ר פנ"ב ובשוח"ט מז' נ"ב דמסיים שם ע... בזה : (ד) דבר שהוא מוקש לי · ר"ל כדכתיב כמראה הקשת גו' הוא מראה דמות כבוד ה' : (ה) בקש ליתנו על בנו כו' · הקשת רמז לכלי מלחמה ומדת הדין והענן הוא מקום שבל"ז אין בו אורה כ"כ וזהו שקראו עבדו · ולינו נותני על בנו שהוא נמשל

חדושי הרש"ש

מפירש"י שם שהלכים לבד כו' משום דגבי יציאתם נמי כתיב כן ושמה ע"כ לא מפני איסור תשמיש ע"ש באריכות : (ב) מה ת"ל וגם כי שלחם כו' כצ"ל : (ג) עוד ימים אחרים · אולי צ"ל אחדים : (ד) ויאמר אליהם לאמר כו' כצ"ל : (ה) ובשלמות הרבה מאד חלקו כו' כצ"ל : (ו) בכ"ב כו' את העם כו' כצ"ל ותיבות ויברכו את המלך לית' בקרא שם : (ז) והמתינו שם ימים אחרים כו' · משמע מכאן דשהו לכה"פ עוד שני ימים וא"כ הלכו ביום כ"ד וסייעתא גדולה להג"י כמו"ק (ט' א') וכפי שפי' הט"ז (יו"ד סי' רמ"ב סק"ט) את דבריו ע"ש ודלא כהגר"א ז"ל שם שכתב דטעות הוא דבכ"ג יצאו : (ח) לחדש הזיין כצ"ל

רש"י

אפשר כן · שיהא הקשת שוה לו שאתה מפרש לשון קשת דבר שהוקש למראה כבוד : אלא קשיין דפירי · קשיתא דפרי שהוא שפל לפרי כרולין בלע"ז : והיה בעננֵי · סימן להוריד מים על הארץ אשיב אמטי על הארץ : קולב · קרדום בקרדומות כאו לך מתרגמינן בקולביא : בקש ליתנה ביד בנו ונתנו ביד עבדו · כדי שיראה הבן אף כאן בענני ענן להביא מבול על הבריות אשיבנו על הארץ ולא על האדם : בני פמליא על יהושע · בני עסק שלו שהיו עמלים עמו לכבוש את הארץ וליוה אותן עד הירדן וכיון שראו שנתמעטה פמליא שלו שהיה לו לחזור יחידי לביתו חזרו וליוו אותו עד ביתו שאין כבוד לו שיחזור יחידי לביתו : ורבי יודן · פליג דקסבר לא נטלו רשות אלא פעם אחת אבל כשחזרו וליוו אותו עד ביתו ברכם ברכה שנייה : ואוחרנא דרש כבר כתיב ביום השמיני שלח את העם · ויום שמיני של חג הוא שנים ועשרים של תשרי וכתיב ביום עשרים ושלשה לחדש שלח את העם : שחללנו את השבת · בקרבן חנוכת

מתנות כהונה

מלך המשיח ואם אברהם לא ירצה אצרף עמדי אחיה השלוני ונשלם כולם מימות אברהם עד מלך המשיח ועיין דוגמת זה בפרק לולב וערבה : משלשים צדיקים כו'. דכתיב ואברהם היו יהיה בגימטריא שלשים : וברי · בני אליעזר בר' שמעון : ואם עשרים כו' · פירוש אותם הרואים פני השכינה באספקלריא המאירה ונכנסים בלא רשות הכי מתרץ בפרק לולב וערבה : קישותי · לשון דוגמא והיקש כדמפרש ואזיל דבר שהוא מוקש לי כלומר דומה לי ופריך אפשר לומר כן שהוא דוגמא לכבודו ית' ומתרץ הדמיון הוא כמו דמיון הקש שעל הפרי אל הפרי שהוא טפל לפירי כך דמות מראה הקשת טפל למראה כבודו ית' כן פירש"י [וכ"מ פירושו בביאור רבינו בחיי וז"ל לא בהקש שוה אלא כמו הקש לפרי ואם בעל נפש אתה עי' בס' הזהר בסוד גווני הקשת ובפי' הרמב"ן בסדר זה ויאירו עיניך] : קלוב · פירש"י קרדום : ה"ג ברמב"ן ליתנו על בנו ונתנו על עבדו ופירש"י כשעלה ענן של רוגז לפני לשחת העולם במים אתננו במקום שאין בה יישוב של בני אדם : ובין כל נפש חיה וגו' · סיומא דמלתא למטה בעמוד זה ובפירוש הרמב"ן גרס כאן סיום דמילתא כו' : חד מנהון דרש כו' · אחד מהם דרש שהדין ליטול רשות מרשב"י מפסוק [ומאמר זה תמצא ג"כ בפ"ק דמ"ק הפס קלהו ושם] איתא שרשב"י שאל למה חזרו ליטול רשות שנית והם השיבו לו כל חד וחד טעמיה וכן משמע לקמן ודו"ק : [וגם כי שלחם גרסינן] : פמליא · חילו : וליוה · אותן יהושע : שנתמעט כו' · שלא נשאר עמו לפי כבודו

יפה תואר

דרך ס' אשר בחרו ללכת וכן מפרשים קשת כפ' הרואה · בן זומא ראה אוכלוס[?] ע"ג מעלה בהר הבית אמר ברוך שברא כל אלה לשמשני · כי כוונת דבריו היתה להרים קרן התורה · כי היא תכלית מין האדם למען ידבקו רבים בה : אין העולם יכול לעמוד כו' · לאו בכל דור ודור קאמר אלא שימצאו בכלל צדיקי העולם שלשים לראות פני השכינה והכא מוכח בפ' לולב וערבה גבי מימרא דרבי ירמיה משום רשב"י ראיתי בני עליה כו' ע"ש היטב [א"ה בסנהדרין צ"ז ע"ב איתא דמקבלי אפי שכינה בכל דרא · ובסוכה מ"ה הנוסחא מגונה קצת וע"כ כוונת המתכר על דעיילי בלא בר] ובזה ניחא מה דאמרינן בפ' גיד הנשה ארבעים והמשה צדיקים שהעולם מתקיים בהם כו' דהתם מיירי בסתם צדיקים · כי מדרגות מדרגות יש בין הצדיקים אבל צדיקים כאברהם המה מועטים והלואי שימצאו שלשים בכל העולם : קישותי דבר שהוא מוקש לי · דריש קשתי מלשון היקש ודמיון וכדכתיב כמראה הקשת אשר יהיה בענן כן מראה וגו' · משום דק"ל כי זה לא נקרא קשת אחרי שאין בו יתר · והוא עגול רק לעינינו לא נראה בלתי החצי · והחציו השני הוא מתחת לאופק : זו היא מדת הדין שלמעלה · עיין ברש"י בחומש · ויש טעם לדרש זה כי כבר נאמר לפני זה אשר אני נותן ביני וביניכם ובין כל נפש חיה וגו' · וכך קרא נ"ל : פרשת נדרים · כמו"ק פירש"י דקאי על פרשת ראשי המטות ולא על מסכת נדרים · ולפי מ"ש כאן גם פ' נסכים נראה דמיירי בדיני נדרים ונסכים : כבר כתיב ביום השמיני · נ"ג כבר כי הקושיא אינגו מיתורא דקרא רק משני כתובים הסותרים זה את זה · וכן הא דאמרינן והמתינו שם עוד ימים אחרים הוא ט"ס וצ"ל והמתינו שם יום אחד · ורק אגב שיטפא דלישנא דלעיל דא תא שם ושהו שם עוד ימים אחרים כתוב ג"כ כאן ימים אחרים : ובסוף חזרו ונצטערו על הדבר · מעיקרא ילפי ק"ו ומה משכן שאין קדושתו קדושת עולם וקרבן יחיד דוחה שבת דאיסור סקילה מקדש דקדושתו

פירוש מהרז"ו

סוכה דף מ"ה ג"כ חזקיה אמר ר' ירמיה ושם הרבה שינויים : אין העולם יכול לעמוד לקמן פר' מ"ט סימן ג' וש"נ ועי' במ"כ · וכן הוא בילקוט כאן : ג את קשתי · ע"פ מדת ממעל הוקש והיקש בלשון משנה וברייתא · וכוונתו כמפורש ביחזקאל סוף פרשה א' כמראה הקשת אשר יהיה בענן כן מראה דמות כבוד ה' וזה ע"פ מדה י"ז ועל שם כך נקרא קשתי מוקש ונדמה לי · ע' מ"כ בשם רש"י ומ"ש קשין דפרי לפי דבריו שהקש יש בו קליפה סביב הפרי שהקש דומה ממש לתמונת הגרעין שבתוכו אף שאין דמיון כלל בין הקש לפרי באופן זה הוקש הקשת למראה הכבוד וגם תיבת קש מרומז בתיבת קשת וכאלו אמר קשתי דומה לי בדמיון קש שאין לואין הפרי עצמה בעודו בקש כך נראה כביכול הכבוד מתוך הקשת · כך צ"ל לפרש על דרך פירוש רש"י : ר' יודן בשם ר"י ברי"ס וכו' עד כל נפש חיה וגו' · כל מאמר זה אין מקומו כאן אלא לקמן שדורש פסוק ויסע מלאך אלהים בסוף הדרשה שם : קלוב רותח · עי' לקמן פר' ל"ת ריש סימן יו"ד שהבאתי שם דברי הערוך והמ"ע שפירשו קרדום ובמ"כ בשם רש"י כאן : ר' יצחק ור' יודן גיורי · במ"ק דף ט' ר' יונתן ור' יהודה בן גרים וכל הענין בילקוט יהושע כ"ב ונטלו הימנו רשות על דעת לנסוע משם מיד וע"פ איזה סבה נתעכבו שם עוד יום אחד : אמר להון · ג' היו כצ"ל ודרש אחד לפני שנים : גם כי שלחם · הרי כתוב שני פעמים שלחם · ודורש ע"פ מדה יו"ד שלחם שני פעמים · ופשטא דקרא דמ"ש וישלחם הוא על שבט ראובן וגד · ומ"ש גם כי שלחם קאי על חצי שבט מנשה לבד כמפורש שם פסוק ז' ולחצי שבט מנשה וגו' · אלא שהוקשה לחז"ל שהרי כתוב ברים הענין אז יקרא לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי עד וישלחם וילכו אל אהליהם הרי שגם חצי שבט מנשה כבר שלחם · וא"כ מ"ש עוד הפעם כי שלחם אל חצי שבט מנשה הוא מיותר וכפול · ועל כרחנו דשליחות השניה ג"כ כולם יחד ע"פ מדה כ"ה דבר שהיה בכלל שחצי שבט מנשה היה בכלל שליחות ראשונה שני השבטים וחצי · ויצאו מן הכלל במ"ש גם כי שלחם לידון ע"פ מדה יו"ד ששלחם ב' פעמים ולפרש מה היה הברכה לא על עצמם יצאו אלא על הכלל כולו יצאו לידון ששלח את כולם ב' פעמים · ואיך שלחם ב"פ אלא לדרוש כצ"ל ששהו עוד יום אחד · גם יתכן לומר דמ"ש וגם כי שלחם יהושע כמ"ש ברישא דקרא ולחציו נתן יהושע עם אחיהם מעבר הירדן ימה · וגם כי שלחם עם אחיהם וזה ע"פ מדה כ"ב ומדה יו"ד כצ"ל ושני הדרכים יתכנו : י"ד שנה · שבע שכבשו ושבע שחלקו : פמליא של יהושע · גבאיו וחילו של יהושע המיוחד לו וקרובים אליו : עד הירדן · היינו ממ"ש בפסוק ו' וישלחם וילכו אל אהליהם · ואין שילוח אלא לי לויה שהלך עמהם וכמ"ש מכילתא ריש בשלח שמ"ר פר' כ' סוף סימן ג' · וכאן אנו יכולים לפרש שלחם ללוות אותם מעט ולא אל אהליהם · ובפסוק ז' הסמוך כתוב וגם כי שלחם יהושע אל אהליהם ויברכם הרי שלווה אותם אל אהליהם ולא יתכן לפרש שלווה את כל אחד ואחד ממש אל אהלו אלא על כרחך פירושו שלווה אותם עד תחלת גבולם היינו עד הירדן שמשם מתחילים אהליהם · והפסוק השני מוכיח ומלמד על הראשון שהראשון ג"כ עד הירדן שלחם או שתיבת וגם מוספת על השליחות הא' שהיו שוים בזה שלווה אותם עד הירדן או ע"פ מדה כ"ח כצ"ל : חזרו ולוו אותו עד ביתו · שמאחר שהכתוב מעיד שלווה אותם בפעם הראשון מביתו עד הירדן כצ"ל ואיך לוה אותם פעם ב' אלא שחזרו כולם עד ביתו · וזהו מ"ש וישובו וילכו בני ראובן וכו' היינו שמתחלה הלכו עד הירדן ואח"כ שבו וחזרו עם יהושע ואח"כ וישובו וילכו · הרי שהיו בכאן שני שלוחין ושני ברכות ולדברי ר' יודן אין מכאן ראיה על נטילת רשות שתי פעמים · רק שעשו בעבור כבוד יהושע · ומ"ש שהברכה האחרונה גדולה וכו' היינו על שפירש בה בעושר וכבוד וניצוח אויבים שהיא יקרה מן הכל : ואוחרנא דרש · עי' תנחומא סוף בראשית מ"ק דף ט' ע"ש : כתיב ביום השמיני · היינו כ"ב תשרי שמיני עצרת ובדברי הימים ב' ז' י"א כתיב בכ"ג לחודש השביעי שלח את העם : ימים אחדים · על כרחנו פירושו יום כ"ב ויום כ"ג · וענין הדרשה שכתוב במלכים א' ח' פסוק ס"ה ויעש שלמה בעת ההוא את החג שבעת ימים ושבעת ימים וגו' · ובפסוק ס"ו ביום השמיני שלח את העם · ועל כרחנו פירושו שמיני לשבעת ימים השניים היינו שמיני עצרת כ"ב לחודש · ובד"ה ב' ז' פסוק יו"ד ויעשו ביום השמיני עצרת כי חנוכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים · וביום כ"ג לחודש השביעי שלח את העם מדה ט"ו והכריע דשניהם אמת ששלחם בשמיני שהוא כ"ב · ועל שהוא יו"ט של עצרת לא היו יכולים לילך ונשתהו עד מחר ושלחם עוד הפעם בכ"ג · ומ"ש המדרש ביום כ"ג לחודש הזה ע"ס וצ"ל ביום כ"ג לחודש הז' כמפורש בקרא : אוכלים ושותים ושמחים ומדליקין · מזהו עי קר החנוכה

ידי משה

וכן דעת רש"י שם בפרק לולב וערבה עיין שם : כך אמר רשב"י אין העולם יכול לעמוד פחות משלשים צדיקים וכו' הטעם מפורש בע"ז בירושלמי בפ' אין מעמידין מדכתיב ואברהם היו יהיה בגמטריא תלתין ובפרק לולב וערבה אמר ב"ו צדיקים (ובירושלמי) [ובחולין] פרק גיד הנשה אמר מ"ה צדיקים ובבמדבר רבה פ' ג' איתא אין ישראל חסירין מן ג' צדיקים וצריך לומר תנאי היא : אי תלתין אינון וכו' · הקשה בעל יפה מראה כיון דהוא גופא קאמר דלא בציר מתלתין איך מספקא ליה אי תלתין הן ובפרק לולב וערבה לא נזכר זה בדברי רשב"י והקשה בגמ' והאמר אביי אין העולם יכול לעמוד בפחות מל"ו צדיקים והיכי אמר אם שנים הם ותרצו בגמ' הא דעייל בבר והא דעייל בלא בר ופירש"י בבר ברשות בלא בר בלא רשות אבל כאן שרשב"י בעצמו אמר זה קשה והניח בצ"ע · אבל לי נראה דמעיקרא לאו קושיא דמה שאמר רשב"י היה אומר על דורו ולא על דורות אחרים וכך היה אומר אין העולם מתקיים בפחות מל' צדיקים אבל על דורו אמר אם הם ל' אנו מנהון ואם בדורי הם עשרים אני וברי מצטרף לשלשים · ואם הם עשרה אני וברי שקולין כעשרים כדי שיהיו שלשים וכן חמשה אני וברי במקום עשרים וחמשה ואם רק תרין ר"ל אני וברי אנו שקולין כעשרים ושמונה או אפילו חד הוא ר"ל אפילו לא יהיה ב' עמי אנא בעצמי חשוב כשלשים כך היה מתפאר עצמו · אבל שאר דורות אי אפשר לעולם בלא ל' כאברהם כי הוא היה מחשב את עצמו ל' פעמים כאברהם כמו שאמר למעלה שאברהם יקרב הדורות עד רשב"י והוא יקרב עד משיח שיותר הרבה מאד מאברהם כנ"ל : את קשתי נתתי קישותי דבר שהוא מוקש וכו' · פי' אב"א שהוקשה לשם איך נתן לאות קשת שהוא כלי זיין לזה אמר דבר שהוא מוקש · או י"ל דקשה מאי קשתי הל"ל את הקשת נתתי מאי קשתי אלא שדומה לי : קולב · פי' קרדום · בקרדומות כאו לך מתרגמינן בקולביא : ימים אחרים · בעל א"א לא גרס אותן שני תיבות כי לא מן הצורך הן : ...ה ... הבמן

ביום הכפורים · וכדי לפייסן שרצה הקב"ה מעשיהם · יצתה בת קול ואמרה להן כולכם מבני העוה"ב · (ט) והברכה אחרונה היתה גדולה מן הראשונה שנאמר (מלכים א ח) וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב · א"ר יצחק [א] שמחים שמצאו נשותיהם טהורות וטובי לב שנתעברו זכרים · (י) א"ר לוי יצאה בת קול ואמרה להם כולכם מבני העולם הבא · ואוחרנא דרש כבר כתיב (מלכים ב ד) ותלך מאתו מה ת"ל (שם) ותבא ותגד לאיש האלהים · [ב] אלא ויעמוד השמן שהוקר השמן ובאת לשאול אם תמכור אם לא תמכור · הברכה האחרונה היתה גדולה מן הראשונה (שם) ואת ובניך תחיי בנותר עד שיחיו המתים · וכיון שראה אותן שהן בני אדם של יישוב שלח עמהם זוג אחד של תלמידי חכמים לידע מה הם דורשין בדרך וחד מנהון דרש כבר כתיב (שמות יד) ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל (יא) וילך מאחריהם מה ת"ל ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמוד מאחריהם · [ג] אלא אותו מדת הדין שהיתה מתוחה כנגד ישראל הפכה הקב"ה ומתחה כנגד המצרים · ואוחרנא דרש כתיב והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכור ברית עולם בין אלהים ובין כל נפש חיה וגו׳ · בין אלהים זו מדת הדין שלמעלה · ובין כל נפש חיה זו מדת הדין של מטה · מדת הדין של מעלה קשה · ומדת הדין של מטה רפה · [ד] וחד מנהון דרש כתוב א׳ אומר (משלי ח) וכל חפצים לא ישוו בה · וכתוב אחד אומר (שם ג) וכל חפציך לא ישוו בה · חפצים אלו מצות ומעשים טובים · חפציך אלו אבנים טובות ומרגליות · ר׳ אחא בשם ר׳ תנחום בר ר׳ חייא חפצי וחפציך לא ישוו בה · (ירמיה ט) כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה׳ עושה חסד משפט וגו׳ · ארטבן שלח לרבינו מרגלית אטימטון · א"ל שלח לי מילי טבא דטבא דכוותה שלח ליה הדא מזוזה · שלח וא"ל אנא שלחית לך מלה דלית ליה טימי · ואת שלחת לי מילי דטבא חד פולר · א"ל חפצי וחפציך לא ישוו בה · ולא עוד אלא שלחת מילא (ו) דאנא צריך מנטר לה · ואנא שלחית לך מילא דאת דמיך והיא מנטרא לך · שנא׳ (משלי ו) בהתהלכך תנחה אותך [ה] בעולם הזה · בשכבך תשמור עליך בשעת המיתה · והקיצות היא תשיחך לעתיד לבא :

פרשה לו

א ויהיו בני נח היוצאים מן התבה (איוב לד) והוא ישקיט ומי ירשיע ויסתיר פנים ומי ישורנו ועל גוי ועל אדם יחד · [ו] דרש ר׳ מאיר והוא ישקיט מעולמו · יסתיר פנים לעולמו · כדיין שמותחין כילה על פניו (א) ואינו יודע מה נעשה מבחוץ · כך אמרו דור המבול (שם כב) עבים סתר לו ולא יראה אמרו לו דייך מאיר · אמר להון ומה הוא דכתיב והוא ישקיט ומי ירשיע וגו׳ · (ב) אמר נתן שלוה לדור המבול ומי בא וחייבן

מסורת המדרש א מועד קטן דף ט׳ · שבת דף ל׳ · ילקוט מלכים א׳ רמז קס"ג · ועיין במדבר רבה פ׳ ח׳ · ב ילקוט מלכים ב׳ רמז רכ"ח ; ג ילקוט בשלח רמז ל"ג · ד ירושלמי פאה פ׳ א׳ · ילקוט משלי רמז תתקל"ד כס"ע · ה סוטה דף כ"א · מדרש תהלים מזמור א׳ · מדרש משלי פ׳ ו׳ · תהלים פ׳ י"ז · ו ויק"ר פרשה ב׳ · ילקוט איוב רמז תתקי"ח :

חדושי הרש"ש

כנ"ל : (ט) והברכה האחרונה היתה גדולה מן הא׳ שנאמר וילכו לאהליהם שמחים כו׳ · אע"ג דכ"ז כתוב ג"כ בקרא דביום השמיני מ"מ מדכתיב וילכו לאהליהם שמחים כו׳ משמע דביום הליכתם דהיינו ביום כ"ג אז זכו לסיום שמחים כו׳ : (י) אר"ל יצאה ב"ק כו׳ · בגמ׳ דמו"ק מפיק ליה מן כל הטובה כו׳ וע"ש בת"א וכצ"ל לפניה שם : (יא) וילך מאחריהם כצ"ל :

חדושי הרד"ל

נמשל בבקיע בטהרתה כאור זורח עליו : (ו) דהנא צריך מנטר לה · עיין בשאילתות דר"א פרשת עקב מה שנסיים בגובלא זו :

(א) וא"י מה נעשה מבחוץ · כך אמרו דו"ה כ"ה הגי׳ כאן ובויק"ר פ"ה · אבל מלשון דייך מאיר דמשמע שהוא נגד כבוד המקום קצת ומה אמר · לכן נ"ל דהאי כך אמר נ"ל בתר דייך מאיר והוא דברי חכמים שאמרו כן לר"מ שידרש בניחותא על הקב"ה וא"ל דייך מאיר · לכך אמרו דו"ה לגי׳ (איוב כ"ב) עבים סתר לו וא"ו נדרוש כן באמת : (ב) א"ל · נתון שלום כצ"ע :

מתנות כהונה

כבודו חזרו עמו ולכן ברכם שנית ופירש"י משמע שנשאר יחידי לגמרי : טהורות · דכתיב לאהליהם ואין אהל אלא אשתו : אלא ויעמוד השמן · ואח"כ כתיב ותבא ותגד כו׳ שהוקר השמן והשער היה עומד וגדול : עד שיחיו כו׳ · דאל"כ למה ליה למימר ואת ובניך תחיי פשיטא שכן יהיה : וכיון שראה כו׳ · אדלעיל קאי רשב"י כאה ר׳ יצחק ור׳ יוחנן כו׳ שהם אנשים מיושבים בדעת ודרך ארץ : מדת הדין כו׳ · וזהו עמוד הענן שמדת הדין מכונה בלשון ענן וחשך : כנגד ישראל · כל זמן היותם במצרים : [ובין כל נפש חיה וגו׳ גרסינן ועי׳ ברמב"ן] : אבנים טובות כו׳ · זה וזה לא ישוו לדבר אחד של תורה והכי איתא בהדיא בירושלמי דמסכת פיאה וסבר האי תנא תלמוד עיקר ור׳ אחא פליג וסבר מעשה עיקר ולכן אמר חפצי אלו דברי תורה וחפציך אבנים טובות לא ישוו למעשים של תורה וע"ז הביא פסוק כי אם בזאת יתהלל וגו׳ שאין לו להתהלל החכם בחכמתו כי אם בזאת וגו׳ חסד ומשפט שהם מעשים טובים וכל זה הוא כן בפי׳ פרק קמא דמסכת פיאה בירושלמי ולא כר׳ יעקב בן חביב שכתב בפירושו הגדול שט"ס הוא : אטימטין · שאין ערך גדול : אטימי · ערך : ה"ג מילא טבא דכוותא · פי׳ דבר שהוא טובה כמותה : מילא דלית ליה טימא גרסינן · פי׳ דבר שאין לו שומא וערך : פולר · שם מטבע : חפצי וחפציך · כל ממון שיש למינו : דאנא צריך כו׳ · שאני צריך לשמרו מן הגנבים ואנכי שלחתי לך דבר שאתה יושב בלי דאגה והיא מנטרא לך :

רש"י

חנוכת המזבח : וכדי לפייסן · ראוי לפייסן : מה תלמוד לומר ותבא ותגד לאיש האלהים · וכי מה צורך היה לה לחזור להגיד לאלישע שנתקיימה נבואתו אלא ויעמוד השמן שהוקר השער של שמן ובאתה לשאול אם תמכרנו מיד אם לאו ותמתין עד שיהא יקר יותר : אותה מדת הדין · שהיתה עד עכשיו מתוחה כנגד ישראל שהיו המצריים משתעבדין בהם הפכה הקב"ה כנגד המצרים : בין אלהים זו מדת הדין של מעלה ובין כל בשר אשר על הארץ זו מדת הדין של מטה ולמדת שכל זמן שמדת הדין נעשית למטה שאין העולם אבד במים : ר׳ אחא בשם ר׳ תנחומא בר חייא · חפצי אלו דברי תורה וחפציך אלו אבנים טובות לא ישוו בה אלא בזאת יתהלל המתהלל :

פרשה לו ישקיט מעולמו · כלומר כמלך שנכנס לפנים חדר מחדר למקום מנוחה והשקט כדמפרש ואזיל : כילה · וריעה מפסקת בינו ובין העם : דייך מאיר · די לך בדברים הללו כלומר דבריך בכוונת הכתוב לא כן הוא : ומי בא כו׳ · בתמיהה מי יבוא ליטול מהן אותה שלוה ובילקוט גרס לא נתן שלוה כו׳ אלא לחייבן בערביא :

פירוש מהרז"ו

החנוכה שאין שמחה בלא אכילה ושתיה בביטול וגליה והדלקת נרות הרבה · וההדלקה היתה ביום הכפורים עצמו כמו האכילה והשתיה וכמ"ש בגמרא שם · ובלי ספק שעשו כן על פי הנביאים שביניהם · שמעי׳ ואחיה השילוני וגם שלמה היה נביא : יצתה בת קול · עי׳ שבת דף ל׳ שכאן חסר · ודורש ר׳ לוי שמאמר שכתוב וילכו אל אהליהם שמחים וטובי לב משמע שתחלה לא היו שמחים · אלא שהיה להם צער של חילול יוהכ"פ ואח"כ הלכו שמחים וטובי לב אחר הב"ק · ובמו"ק פ׳ שם איתא על כל הטובה שיצתה ב"ק וכו׳ וכצ"ל כאן · וכ"ה בילקוט יהושע כ"ב · ומ"ש כאן מאמר יצאה ב"ק שתי פעמים על שהעתיק משני מקומות כמו שהעירותי הרבה פעמים ומ"ש שנאמר וילכו לאהליהם שמחים הוא ראיה על שני הדברים על הב"ק ועל הברכות וכאשר יתבאר עוד : והברכה האחרונה · זה צ"ע גדול דאין רמז לא לברכה ראשונה ולא לאחרונה במקרא · ויתכן שעל שכתוב שהם ברכו את המלך כמ"ש ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך · וזה כלל גדול שהמברך מתברך וכמ"ש ואברכה מברכיך שמאחר שהם ברכו את המלך הש"י ברך אותם · וכאלו מפורש על פי מדה י"ז ודורש שמ"ש אל אהליהם שמחים וטובי לב הוא הברכה מהש"י ובמלכים א׳ ח׳ כתוב שברכה זו היתה ביום השמיני היינו בכ"ב לחודש ובד"ה ב׳ ז׳ כתוב שהברכה היתה ביום כ"ג לחודש ובברכה הא׳ כתוב וילכו אל אהליהם שמחים משמע מעצמם ולא כתיב שילח ובאחרונה כתוב שילח שמלמה שלחם בברכה ויתכן שלומד כן מענין של יהושע שהברכה הב׳ היתה גדולה מהברכה הא׳ אף שאינו כתוב כאן ע"פ מדה ח׳ בנין אב · ומ"ש שמצאו בטהרה מדכתיב אל אהליהם שמחים ואין אהלו אלא אשתו וכן דרשו על פסוק וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא והיינו בבואו מן הדרך עי׳ יבמות דף ס"ב הובא ילקוט איוב סוף ה׳ ומ"ש שילדו זכרים היינו כמ"ש שמחים ומ"ש כאן שנאמר וילכו אל אהליהם פסוק של מלכים שהוא הברכה הא׳ וחסר הברכה הב׳ הפסוק של ד"ה שילח את העם לאהליהם · ואולי שצריך לגרוס פסוק זה לבד של ד"ה ויהיה פירוש על ברכה אחרונה · וראוי להתבונן שמ"ש שמצאו בטהרה אין הכוונה על שמחה של מילוי תאוה חלילה אלא הכוונה שמאחר שנהרגו לה׳ שענה אותם בהם מן השמים וראו כולם כבוד ה׳ שבא אל הבית ושאר הנסים שבביהמ"ק היו אז כל ישראל דבקים וחשוקים בה׳ והיו מובטחים שע"י ביהמ"ק יפרו וירבו והיה זה כל הפלא להעמיד בנים עם קדוש לה׳ בעת שהיו כולם במעמד הקדוש הזה וסמוך לו כל מה דאפשר עד שלא יפנו דעתם אל עסקי עוה"ז : ותלך מאתו · האשה שברך אותה בברכת השמן ואחר שנתקיימה ברכתו היה לה לשלם החוב שלא יקח הנושה את בניה לעבדים למה באה אליו עוד הפעם · אלא על שנתחדש לה דבר וכמ"ש ויעמוד השמן ולא אמר ויפסוק או ויעצור ע"כ דרש ויעמוד שהיה לו עמידה אחר שנפל שהיה מקח השמן בזול ועתה נתיקר והבינה שנעשה כן על ידי הנביא למענה ובאת לשאול איך תעשה אם תמתין עוד שיתיקר יותר או תמכור מיד ומ"ש אם תמכור וגו׳ סיבת וגו׳ פ"ם ובילקוט ליתא : תחיי בנותר · והיינו שתכלכלו בנותר עד כן דרש תחיי בתחיית המתים · ומ"ש בנותר כמ"ש והיה כל הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים וזהו תחיי בנותר כי בעת ת"ה לא הצרך לחיות במותר השמן אלא הבטחה אחרת היא : הברכה האחרונה · שברכה בתחית המתים וחיי עולם והברכה הראשונה לא היה כ"א בעניני ממון · וכל דרשות אלו לראיה כמה מרויחים בקבלת פני צדיק · וכן כאן מוכרחים לילך לרשב"י עוד הפעם להתברך מאתו ודרשות אלו אמרו גם לפני רשב"י כששאל אותם למה באו · וכמ"ש שם מפורש בתנחומא ומזה ידע שהם בני אדם של ישוב הדעת · ועי׳ מ"ש במ"ר פר׳ י"ג סימן ג׳ וישובו מלשון לימוד בהברכה כאיות וכן לקמן פר׳ ע"ד סימן ע"ו וישב יואב חזר ולימד וכן כאן ב"א של ישוב פי׳ של לימוד התורה : ומתחה כנגד המצרים · כאן צ"ל המאמר של ריש סימן זה ר׳ יודן וכו׳ לאחד שהיה בידו וכו׳ עד על עבדו · וכן המאמר הסמוך שם עד נפש חיה מקומו כאן · שמעתי בשם הגאון מוה׳ חיים זצ"ל האב"ד דוואלאזין : כמדת הדין של מעלה · דברים אלו עומדים ברומו של עולם : וכל חפצים · משמע אפילו חפצי שמים שהם המצות לא ישוו לתורה ורישה דקרא כי טובה חכמה וגו׳ · וכתוב אחר אומר יקרה היא מפנינים וכל חפציך וגו׳ · משמע דווקא חפצי עצמו לא ישוו : חפצים אלו מצות ומעש"ט · לפי מ"ש כאן משמע דלא דרשו אלא מהו חפצים ומהו חפציך · ור׳ אחא בא לפרש שבין חפצי ובין חפציך לא ישוו בתורה · אך לפי מ"ש דרשה זו במ"ק דף ט׳ נראה דכאן חסר · והגירסא שם כאן במצות שאפשר לעשות על ידי אחרים זהו וכל חפצים וכאן במצות שאי אפשר לעשות ע"י אחרים זהו וכל חפציך · ובילקוט יהושע ג׳ ובילקוט משלי ג׳ כמו כאן ובירושלמי פאה פרק א׳ הגירסא להיפך ע"ש וכן הובא בכד הילקוט מוחלפת הגירסא : כי אם בזאת יתהלל המתהלל · ה׳ הרי שהם נקראו חפצי ה׳ · והם לא ישוו לתורה : ארטבן · הביא מעשה זאת לפרש הפסוקים כל׳ אתה : בשכבך וכו׳ בשעת מיתה · והמיתה נקראת שכיבה · ולעתיד נקראת קיצה כמ"ש ורבים מישני אדמת עפר יקיצו :

פרשה לו סימן א והוא ישקיט · ויקרא רבה ריש פרשה ה׳ · משמע כשישקיטם בשלוה לבריות מי ירשיע · ויסתיר פנים אין מי ישורנו · ומזלזלה לפרש מן כי

יפה תואר

דקדושתו קדושת עולם וקרבן צבור וזוה"כ דענוש כרת מכ"ש שידחה וכמ"ש במו"ק ע"ש · ולא הבדילו בין צורך גבוה לצורך הדיוט ולכן הדליקו ג"כ נרות ואח"ז נצטערו ע"ז : עד שיחיו המתים · פי׳ כי הברכה היתה מספקת להם לחיותם גם אם חיו עד קץ הימין : חפציך אלו אבנים טובות ומרגליות · דתורה עדיפא מכל הון שבעולם כלומר שהעוסק בתורה לא יתאוה עוד לשום ממון שבעולם · ע"ד כי טוב סחרה מסחר כסף · ולפ"ז אין זה בכלל יקרה היא מפנינים דרישא דקרא : א"ל חפצי וחפציך לא ישוו בה כו׳ · כי ארטבן שלח לר׳ חפץ יקר בחשבו כי כל אוצר האדם הוא בעושר וחשב כי גם רבי שהיה עשיר מוקיר את הכסף והזהב ותושב כל אוצר האדם הוא בכסף וזהב ובוודאי ישיב לו ג"כ דברים יקרים ואבני חפץ · אך רבי בשלוח לו מזוזה גלה לו דעתו כי הצלחת האדם ואוצרו הוא בתורה ובחכמה · וארטבן לא הבין רמיזתו ושלח לו האם זה הוא חפץ יקר בעיניך אחרי אשר הוא שוה רק חד פולר · ואז ביאר לו רבי את דבריו כי אין אוצר האדם הוא בכסף וזהב אך בחפצי שמים · בתורה ובחכמה : והוא ישקיט מעולמו · פי׳ אם הוא ישקיט את מדת הדין מעולמו · ולפי הגירסא ישקיט בעולמו פי׳ אם הוא יתן שקט ושלוה בעולמו ולא יפקוד על עון · ומי ירשיע עוד ויסתיר פניו מעולמו (כ"ה הגירסא ביפ"ת גם בשני מעולמו) ולא ישגיח על מעללי הרשעים ומי ישורנו מי ישגיח עוד בלמדו לפקוד לאיש כדרכיו · הלא אז המקרה לבד ישלוט בארץ ועל גוי ועל אדם יחד · פי׳ בין על הכלל ובין על הפרט תוסר השגחת ה׳ מהם · וימסרו בידי המקרה ומ"ש כדיין שמותחין כילה על פניו כו׳ פי׳ כי הסתרת פניו אינגו מעולם וכדעת הכופרים בהשגחה · אבל הקב"ה רואה ויודע את מעשיהם ואח"ז הסתיר פניו מהם : אמרו לו דייך מאיר · פי׳ כי זה אי אפשר לפרש בדברי אליהוא שבא להגיד השגחת ה׳ מן הארץ וכמו עבים סתר לו · אבל כוונת דברי אליהוא הוא בענין שכר ועונש · ותחת

ידי משה

חשמון · פירש"י שהוקר השער של שמן ובאתה לשאול אם תמכרנו מיד או תמתין עד שיהיה יוקר יותר :

ומה שלוה נתן להם (שם כא) א זרעם נכון לפניהם עמם וצאצאיהם לעיניהם (שם) ישלחו כצאן עויליהם וגו' · רבי לוי ורבנן · רבי לוי אמר (א) לשלשה ימים היתה אשתו מעוברת שנאמר כאן נכון · ונאמר להלן היו נכונים · מה נכון שנאמר להלן לג' ימים אף נכון שנאמר כאן לשלשת ימים · ורבנן אמרין ליום אחד היתה אשה מעוברת ויולדת · נאמר כאן נכון · ונאמר להלן נכון והיה נכון לבוקר · מה נכון שנאמר להלן יום אחד · אף כאן יום אחד · וצאצאיהם לעיניהם · שהיו רואים בניהם ובני בניהם · ישלחו כצאן עויליהם אמר ר' לוי בערביא צוחין לינוקא עוילה · וילדיהן ירקדון כאלין שדיא היך מה דאת אמר (ישעיה יד) ושעירים ירקדו שם · כשהיתה אחת מהם יולדת ביום · היתה אומרת לבנה צא והבא לי צור לחתוך טבורא · בלילה היתה אומרת לבנה צא הדליק לי נר לחתוך טיבורא דילך · עובדא הוה בחדא איתתא דילידת בלילה אמרה לברא זיל אדליק בוצינא דנקטע שורך · נפק ופגע ביה (ג) שידא שמדון · א"ל זיל גלוג לאימך דקרא תרנגולא ואלמלא דקרא תרנגולא הוינא מחייתך וקטליתך · א"ל זיל את גלוג לאימך דלא קטעת אמא שורי · (ב) דאילמלא דקטעתיה הוינא מחי יתך וקטיל יתיך · הה"ד (איוב כא) בתיהם שלום מפחד מן המזיקן ולא שבט אלוה עליהם מן היסורים · וכשהסתיר פניו מהם · מי אמרו לו (ג) שלא עשית כשורה · ומה הסתיר פניו מהם שהביא עליהם המבול · הדא הוא דכתיב (בראשית ז) וימח את כל היקום וגו' · על גוי ועל אדם יחד · על גוי זה דור המבול · ועל אדם זה נח · יחד · שממנו הושתת העולם · ויש לו להעמיד עולמו מאומה שלימה ומאדם אחד · שנאמר ויהיו בני נח היוצאים :

ב (איוב לד) ירוע כבירים לא חקר וגו' · ב הריעו אנשי דור המבול במעשיהם הרעים · ואין הקר אין חקר במעשיהם הרעים : (שם) ויעמד אחרים תחתם אלו בני נח · ויהיו בני נח שם חם ויפת · (ישעיה מג) גם מיום אני הוא (ד) ואין מידי מציל · מאומות העולם · אפעל ומי ישיבנה · כל פעולות ומחשבות שפעלתי עם דור המבול מי אמר לי לא עשית כשורה · (ה) אבל נח נכנס בשלום ויצא בשלום ג ויהיו בני נח היוצאים וגו' וחם הוא אבי כנען · (ו) אבוי דפחתא · שלשה אלה בני נח ומאלה נפצה כל הארץ למה הדבר דומה לדגה גדולה דנפצה עוברה ומלאה ארעא :

ג ויחל נח איש האדמה · ד נתחלל ונעשה חולין למה ויטע כרם לא היה לו ליטע דבר אחר של תקנה לא יחור אחד ולא גרופית אחת · אלא ויטע כרם · ומהיכן היה לו · א"ר אבא בר כהנא ה הכניס עמו (ד) זמורות ונטיעות · ויחורים של תאנה · וגרופיות לזיתים · הה"ד (בראשית ו) ואספת אליך · אין אדם כונס דבר אא"כ היה צריך לו · איש האדמה · ו ג' הם שהיו

מסורת המדרש א סנהדרין דף ק"ח · ב ילקוט איוב רמז תתק"כ · ג ילקוט כאן רמז פ"א · ד תנחומא כאן סימן י"ג · ה עיין לעיל פרשה ל"א וש"נ · ו תנחומא כאן סימן י"ג · ילקוט כאן רמז פ"א :

חדושי הרד"ל

(ג) שידא שמרין · נראה דהיינו אשמדי מלכא דשידא וכדגרסי' בויק"ר שריהון דשדים : (ד) ואין מידי מציל מעובדי כוכבים כו' · פי' אין מי מעובדי כוכבים שיציל מידי · וכדכתב לעיל מיניה כל כו' נקבצו כו' ואתם עדי כו' ועיד"ש : (ה) אבל נח נכנס בשלום כו' · אפשר ר"ל שז"ש שם בכל הענין אל תירא כו' כי תעבור כו' נקבצו כו' ומסיים ע"ז ראשונות ישמיענו יתנו עדיהן ויצדקו שר"ל שמעשה ראשונים דוסמ"ב שיצלו את נ' ויפת וכולם נאבדו ונח עוד ראיה שלא לירא למען תדעו ותאמינו כו' : (ו) אבוי דפחתא · כלומר לגנאי נתיחס על שם כנען שנתקלל אח"כ וידוע לגנאי כמעשה ארץ כנען הרעים :

חדושי הרש"ש

(א) לג"י היתה אשתו מעוברת ויולדת כצ"ל וכ"ה בויק"ר פ"ה ובילקוט איוב : (ב) דאילמלי דקטעיתי' כצ"ל ביו"ד בסוף עיין מגילה (כ"א א') בתוספות : (ג) שלא עשית כשורה · עמש"כ לעיל פל"ד : (ד) זמורות לנטיעות ויחורים לתאנה · כ"ה לעיל ספל"א וע"ש מש"כ :

רש"י

פרשה לו גלוג · אמור : על גוי זה דור המבול : בהסתר פנים · נגזר על נח שלות השקט : אבוהי דפחתא · אביו של גרוע ופחות מכולן : נתחלל ונעשה חולין · לאדמה : למה ויטע כרם · בשביל שנטע כרם : איש האדמה · שכל

מתנות כהונה

בערביא צווחין כו' · עיין כ"ז באר היטב בויקרא רבה פרשה ה' : שמדון · שם השד ובילקוט איוב גרס שומרון ובויקרא רבה גרס שרייהון דשידון פירוש שר של השדים : שממנו הושתת העולם · עיין בויקרא פ' ה' : מאומות העולם אפעל · לשלם להם תגמולם : אבוי דפחתא · אביו של הפחות והגרוע והמקולל : לדגה · דג נקבה :

דנפצה כו' · מריקה כל הביצים שהיא מעוברת מהן ומכל גרגיר וגרגיר נעשה דג וכהרף עין מלא ממנה כל המים ולשון נפצה דייק כדאמר בפרק המדיר שתמלאה ונופלת פי' מריקה ותער כדה ת"א ונפלת ית קולתה : יחור · הוא התאנים גרופים מן הזיתים : אא"כ צריך לו · ע"ל סוף פרשה ל"א : [ולא נמצא בכן גרסינן וכ"ה בפרשת בראשית] :

יפה תואר

שאיוב בא ליתם עוז במעשה ה' ע"שו אליהוא · כי מלך אשר במשפט לא יעות משפט · ואם הוא ישקיט ויתן שלוה לאדם · אין לכן תמותה להרשיע ולומר כי הוא מצדיק רשע · כי הכל שלו והוא עושה כחכמתו אשר קצרה דעת אנוש להבינה ומביא ראיה מדור המבול אשר נתן להם שלום מרעה לא נמצא מי שמיחה בידו · וכאשר הסתיר פניו מהם מי הוא אשר ישורנו · נאמר לו כי מעשיך לא כשורה עשה · והכל נמשך אל הכתובים שלפני זה האמור למלך בליעל וגו' כי מעשה ידיו כלם · וכן בשאר הכתובים ההולכים וסובבים שם לענין זה : בערביא צוחין לינוקא עוילה · ובא בזה לאפוקי כי לא תפרש על עגלים וולדי הבהמה אלא בתינוקות מיירי : יחד שממנו הושתת העולם · ופי' ועל גוי ועל אדם יחד · כי לפני הקב"ה אין הבדל וכמו שהיה יכול להעמיד את התבל מגוי ומעם רב כן יכול להקים את התבל מאדם אחד · וזה מנח : הריעו אנשי דור המבול במעשיהם הרעים כו' · [מלשון המדרש נראה כי מפרש את הפעל ירוע שעומד במקום שנים · והאחד הוא מהוראת שבר ורצוץ והשני מהוראת רעה ומשחית · ומפרש את הכתוב ירוע כבירים הקב"ה ישבר וירוצץ כבירים יען כי ירועו לא חקר כי הרבו להרע עד אין חקר וזה שהאריך המדרש בלשונו הריע (כצ"ל) ושבר את אנשי דור המבול ע"י מעשיהם הרעים יען כי אין חקר במעשיהם הרעים] : אפעל וגו' כל פעולות ומחשבות כו' · אע"ג דבקרא לא נזכר מחשבות מ"מ כיון דכתיב אפעל בעתיד יתפרש ע"כ מה שאחשוב לפעול ובכלל ג"כ המחשבה · ולכן לא אמר בקרא פעלתי בעבר ודורש את הכתוב על דור המבול מפני שאז נראה נקמת ה' ביותר גדולה בכל ספורי התורה : אבל נח נכנס בשלום כו' · ר"ל אף שנקמתי אז היתה כלה ונחרצה ואין מפריע לנקמתי מ"מ כאשר חפצתי להציל את נח ובניו לא נגע בהן רע לא בכניסתם אל התיבה מן הגבורים כדלעיל פ' ל"ח ולא ביציאתם מהלכם והחיות כדלעיל פ"ל ופל"ב ואע"ג דהצלת נח לא נרמזה פה בקרא מ"מ כיון דעיקר הכתובים שם מדברים גם מהצלה · כי אין מושיע ומציל מבלעדי ה' לכן מבקש לרמז פה גם את הניצולים ביד ה' : למה ויטע כרם כו' · אין ספק כי הוא נטע גם שאר עצי פרי · אלא משום שנטע תחלה כרם אשר יש בו גם דבר מגונה ואע"ג שהיין משמח אלהים ואנשים מ"מ מביא לפעמים גם שכרות · ולא כן בשאר עצי פרי אשר אין בהם דבר מגונה כלל לכן דריש ויחל ג"כ בלשון גנאי שנתחלל ועי' בתנחומא הדרש באופן אחר : ג' הם שהיו להוטים אחר האדמה · עמ"ש לעיל פכ"ב בזה : שעשה פנים

פירוש מהרז"ו

כי השלוה מרבה רשע · ולא ישורו אותו אף כשלא יסתיר פנים. על כן דרש ר"מ שדור המבול אמרו כן · והוא ישקוט מעולמו שאינו חושש על מעשה הרשעים ומי ירשיע · ואיזה מוכיח יאמר לרשע שהוא מרשיע לעשות ויענש · שהרי הבורא עצמו ישקוט · וכמ"ש לפניה א' ופקדתי על האנשים הקופאים על שמריהם האומרים בלבבם לא ייטיב ה' ולא ירע · וכן אומרים שהוא יסתיר פנים מעולמו ולא מי מהברואים יראה כמ"ש איוב כ"ב עבים סתר לו ולא יראה · וזהו מ"ש כאן ומי ישורנו וזה ע"פ מדה י"ז שמפורש שהרשעים של דור המבול אמרו כן ע' ויק"ר שם והבין כאן וכמ"ש לעיל סוף פר' כ"ו שאיוב וחביריו בהו לפרש מעשה דור המבול · ודעת חכמים שמאחר שפסוק והוא ישקוט סמוך לפסוק וצעקת עניים ישמע שהוא דעת צדיקים · על כן אמרו לו לר' מאיר דייך מאיר לדרשו על טענת רשעים : אמר נתן שלוה · פי' חכמים השיבו לר' מאיר · וגירסת ילקוט איוב אמרו לו ועי' עוד שם שינויים : נתן שלוה · וכמ"ש תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך מרוב כל עי' לעיל פר' ל"ב סימן ה' ומש"ש : ומי בא וחייבן · פי' שהשלוה היה בלא פגע רע · ועל כן הרבו להרשיע · וגרמו שיסתיר פנים מהם ושפטם כשורה כמ"ש בסוף הסימן ודורשים ישקיט על השלוה ע"פ מדה י"ז מגודל שלותם : נכון לפניהם · ובפסוק הסמוך בתיהם שלום מפחד וכו' : אשתו מעוברת · ויולדת שלא היתה מעוברת אלא ג' ימים · וכן הוא ויק"ר ריש פר' ה' וכדלקמן : להלן היו נכונים · לשלשת ימים ודורש גז"ש : רואים בניהם וכו' · כמ"ש לעיל פר' ל"ד סימן י"א יולדים ולא קוברים · וכמ"ש התנחומא סוף בראשית רואים לעצמם בנים וב"ב חמשה וששה דורות · עי' סנהדרין ק"ח א' במ"ר פר' ט' סימן כ"ד : ישלחו כצאן עויליהם · מיד שיולדין עומדים והולכים כמו הצאן : כאלין שדיא · כמו רקידת השעירים כי בסדר אחרי מות כתוב ולא יזבחו וגו' לשעירים בסדר האזינו כתוב יזבחו לשדים הרי שהם הם וכמ"ש בגמרא מענין רקידתם : שמדון · כדלקמן סימן ג' · ופי' כח מזיק המשמיד ואם הגירס' שמרון פי' כח מזיק שמירת האדם והעולם · ובויק"ר ריש פר' ה' שם הגי' שריהון דרוחתא : ובשהסתיר פנים כהם · סיום של דברי חכמים החולקים על ר"מ אלא שהפסיק בדברי ר"ל ורבנן · ודורשים ומי ישורנו מי יתקור אחר דינם לומר שעשה כשורה או לא כשורה · ולשון מקרא הוא בין שורותם יצהירו : על כו' ועל אדם · על הרבים ועל אדם יחד וזהו נח שעליו ג"כ נגזר כמ"ש לעיל סוף פרשה כ"ח : מאומה שלימה · דורש ד"א גוי על אומה שלימה בעת קבלת התורה שבזכות שעתידין ליעשות אומה שלימה ניצול נח מהמבול ונקראו גוי כמ"ש ומי כעמך זה וגו' : זה נח · שממנו הושתת העולם כנ"ל · ומ"ש מאדם אחד יתכן שכוונתו שכולם מתיחסים להתחלה אחת ולאדם אחד שרצה בחורבן עולם ובנינו · וממנו ההסכם של כל העולם על ז' ימי השבוע · והתחלה של יום א' למנות ממנו · וכן ההסכם מספר ביחידות ובעשיריות ובמאות ובאלפים הכל בחשבון עשרה ופדומה שאר ענינים מופת אמיתי על שהיתה ההתחלה מאדם אחד שהיה אביהם של כל בני הבל וממנו ירשו וקבלו כל דברים אלו כמבואר בכוזרי : ב ירוע כבירים · שהיל"ל ישבר או יגלה כבירים · ע"כ דורש שמ"ש ירוע כבירים · שבני דור המבול שהיו כבירים הרעו מעשיהם · על כן העמיד אחרים תחתיהם וכן פסוק לכן יכיר מעבדיהם על שמכיר מעשיהם וגו' · או כמ"ש לעיל ריש פר' כ"ח על פסוק זה ע"ש · ומ"ש לא חקר כמ"ש לעיל פר' ל"ג בסימן א' ומה תהום אין לו חקר וכו' : ואין מידי מציל · אבל צדיקים מצילים דורש כן שכל מקום שנאמר אין הוה כן כמ"ש לקמן סוף פר' ל"ח וזהו שאמר ואין מידי מציל מרשעים אבל מצדיקים יש מציל כמו אברהם בדורו וכו' ושאר צדיקים בדורם · וכן ומי ישיבנה · אבל הצדיקים ישיבו וכמ"ש לעיל ריש פרשה י"ב מי יתבונן הפיקחין יודעים ע"ש וכן כאן אבל נח וכו' ודורש הפסוק על דור המבול כי בפסוק הקודם מדבר בעת קבלת התורה כמ"ש שמ"ר פר' כ"ט סימן ה' ואח"כ אמר גם מיום אני הוא היינו מאז דור המבול שרצה ליתן להם התורה כו' כמה פעמים וכמ"ש ה' למבול ישב וכו' ה' עוז לעמו יתן היינו התורה וכמ"ש בסימן הקודם מאומה שלימה ע"ש · ומרומז ביחזקאל י"ד והיו שלשת האנשים האלה בתוכה · נח דניאל ואיוב וכו' לא יצילו בנים ובנות כי הם לבדם ינצלו · וזהו ואין מידי מציל בדור המבול דוק והתבונן : לא עשית כשורה · אמר בלשון שדרש לעיל סימן א' על מ"ש ומי ישורנו · וכאן פירושו לא די שאין מעכב המעשה אלא אפילו בדיבור אין מי ישיבנו : אבל נח נכנס · גירסת הילקוט · ויהיו בני נח היוצאים מן התיבה נכנסו בשלום ויצאו בשלום : וחם הוא אבי כנען · הוקשה לו שלא חשב בני שם ויפת · וגם לא חשב שאר בני חם · על כן דורש שבעבור גריעותו ופחיתותו הולך להזכירו כדי לסמוך לו מיד מ"ש ארור כנען וגו' · ועי' רש"י בחומש וזהו אבוהי דפחתא : ומאלה נפצה · היל"ל נפוצו לשון רבים וכמ"ש בתרגום אתבדרו וכמ"ש ואחר נפוצו משפחות הכנעני הכל באותה פרשה · ע"כ דורש על פי מדה ט' ומדת ממעל כאלו כתוב ומאלה נפצה כמו דגה שנפצה · וכמ"ש וידגו לרוב וכמ"ש במ"כ ואינו מלשון נפוצו : ג ונעשה חולין · שמ"ש ויחל איש האדמה מיותר שהיה די במ"ש ויטע נח כרם על כן דורש שאינו לשון התחלה אלא הוא לשון חלל וחולין · שנטע כרם לא קיום העולם אלא לשתות יין הרבה : א"ר אבא בר כהנא · לעיל סוף פר' ל"א וצ"ל כאן ר' לוי אמר הכניס עמו זמורות לנטיעות וגרופות לזיתים דלא כר' אבא"כ ע"ש : איש

ידי משה

גלוג · פרש"י אמור ובעל א"א פי' השתכח : על גוי זה דור המבול ועל אדם זה נח · פי' המדרש כך הוא שאמר ומה הסתיר פניו שהביא המבול ולא יקשה לך איך עשה הקב"ה זה והחריב עולם גדול שלא לתוהו בראה לשבת יצרה לזה אמר שממנו הושתת העולם ר"ל שבעיני הקב"ה הכל אחד ויש לו להקב"ה להעמיד עולמו כמו מאומה שלימה · ומאדם אחד ר"ל כמו מאומה שלימה יתקיים העולם כן יכול להיות מאדם אחד היפך מה' דבר וק"ל · וכן הפי' בויק"ר פ' ה' גרסא אחרת עיין שם ופירושו כמו שבראה הקב"ה עולמו מאדם אחד ומאומה אחת הכל בעיני המקום אחת וק"ל אבל מ"כ פי' שם ומאומה אחת זה בני נח ודחוק הוא : גם מיום אני הוא ואין מידי מציל · פסוק הוא בישעיה וסוף הפסוק ה"א אפעל ומי ישיבנה והמדרש דורש רישא דקרא מדבר באומות עולם דהיינו שלא אציל מאומות העולם ואחר זה דריש אפעל ומי ישיבנה ר"ל מה שפעלתי בדור המבול אל תשיבני שלא עשיתי כשורה וכדת לפי שהם אומות העולם אבל נח נכנס ויצא בשלום לפי שהיה צדיק לפיכך כמו שבא לתיבה עם שלשה בניו כך יצא לפיכך אמר ויהיו בני נח היוצאים מן התיבה שם וחם ויפת אבל מ"כ כתב מאומות העולם אפעל אפשר שלא ראה הפסוק וכבר שמלת אפעל הם דברי המדרש : למה ויטע כרם · ר"ל למה עשה עצמו חולין לפי שנטע כרם וכדמפרש ואזיל שיטה זו ומהיכן היה לו ר"ל זמורות ומשני הכניס וכו' ונוה שאמר יחורים וגרופים וכו' שלא לא הוקשה לו אלא על כרם ופירש הרר"י מאורלייגש לפי שאותן דברים צריכין שימור בקרקע במקום חם אך קשה מה לו לר' אבא לתרץ דברים ללא צורך שלא לא הקשה לו אלא על זמורות ושמעתי בשם הגאון מהר"ר נפתלי ז"ל מלובלין דקאי אלמעלה דאמר היה לו לנטוע דבר אחר תחלה יחור או גירופית אחת ומקשה מהיכן היה לו יחור או גרופית לז"א ר' אבא וכו' אבל מ"מ קשה מה שאמר הה"ד ואספת וגו' אין לו שום מובן כלל לראייתו אם תעיין היטב · ול"נ דלעיל סוף פ' ל"א סבר ר' לוי הכנים זמורות לנטיעה יחורים לתאנים וגרופית לזיתים והוציאו זה מדכתיב ואספת כו' עיין שם אבל רבי אבא בר כהנא סבר שלא הכניס אלא זמורות לפי שהוא מאכל אדם ומאכל כולם כי דבר לך ולהם לאכלה דבר שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה לפי זה שלא היה לו גרופית ויחור לפי שאינו שום מאכל נמצא שלא היה לו נטיעה אחרת רק זמורות ולמה עשה עצמו חולין לפי שלא נטע נטיעה אחרת הלא לא היה לו שום נטיעה אחרת לזה מביא דברי רבי לוי וראייתו עיין היטב לעיל פ' ל"א ודו"ק · וגם

להוטים אחר האדמה ולא נמצא בהם תועלת · ואלו הן · קין · נח · ועוזיהו · קין היה עובד אדמה · נח איש האדמה · עוזיהו (ד"ה ב כו) ואכרים וכורמים בהרים ובכרמל כי אוהב אדמה היה · איש אדמה (ז) שעשה פנים לאדמה · ושבשבילו (ח) נתלחלחה האדמה · ושמילא כל פני האדמה · איש האדמה · בורגר לשם בורגרות · אמר רבי ברכיה חביב משה מנח · נח משנקרא איש צדיק נקרא איש אדמה · אבל משה משנקרא איש מצרי נקרא איש האלהים · א ויטע כרם בשעה שהיה הולך ליטע כרם · אפגע בו שידא שמדון · א"ל שותפי עמך · אלא איזדהר בך דלא תיעול לחלקי · ואם עלת בהלקי אנא חביל בך : ד וישת מן היין · וישת · שתה שלא במדה ונתבזה · א"ר חייא בר אבא בו ביום נטע · בו ביום שתה · בו ביום נתבזה · ויתגל בתוך אהלו · ר"י אמר רבי חנין בשם רבי שמואל בר יצחק ויגל אין כתיב כאן · אלא ויתגל גרם גלות לו ולדורות · ב עשרת השבטים לא גלו אלא בשביל יין הה"ד (עמוס ו) השותים במזרקי יין · וכתיב (ישעיה ה) הוי משכימי בבקר שכר ירדופו וגו' · שבט יהודה ובנימין לא גלו אלא בשביל היין שנאמר (שם כח) ג גם אלה ביין שגו ובשכר תעו · בתוך אהלו · אהלה כתיב בתוך אהלת של אשתו · א"ר הונא בשם ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי · נח כשיצא מן התיבה הכישו ארי ושברו ובא לשמש מטתו ונתפזר זרעו ונתבזה · אר"י לעולם לא תהי להוט אחר היין שכל פרשת היין כתיב בה (ט) ווי"ן י"ד פעמים הה"ד ויחל נח ויטע כרם (ה) וישת מן היין ויתגל וירא חם ויגד לשני אחיו ויקח שם ויפת · וישימו על שכם שניהם וילכו אחורנית ויכסו את ערות אביהם ופניהם אחורנית וערות אביהם וגו' ויקץ נח וידע את אשר עשה לו · ויאמר ארור כנען עבד עבדים וגו' : ה וירא חם אבי כנען · אמר להון ואגיד להון · אמר להון אדם הראשון ב' בנים היו לו · ועמד א' מהן והרג את חבירו · וזה יש לו ג' והוא מבקש לעשותן ד' · (ו) אמר להון ואגיד להון · א"ר יעקב בר זבדי מה טעם עבד יוצא בשן ועין · מהכא וירא ויגד : ו ויקח שם ויפת את השמלה · א"ר יוחנן שם התחיל במצוה תחלה ובא יפת ונשמע לו · לפיכך זכה שם לטלית · (י) ויפת לפיוולא · וישימו

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן י"ג · ילקוט סדר זו רמז פ"א · ב עיין שבת דף קמ"ז ע"א · ג ויקרא רבה פרשה י"ב · לעיל פרשה כ' · מדרש תהלים מזמור ל"ג · תנחומא כאן סימן ט' · ותנחומא ריש סדר ואתחנן · ילקוט קהלת רמז תתקע"ט · ועיין עבודת כוכבים דף ו' ודף נ"א · זבחים דף ק"ג :

חדושי הרש"ש

(ה) וישת מן היין וישכר ויתגל כצ"ל כי וי"ו דוישכר הוא מן המנין : (ו) אמר להון ואגיד להון · לא כוון

חדושי הרד"ל

(ז) שעשה פנים לאדמה · שבשבילו חרבו פני האדמה : (ח) נתלחלחה האדמה · נראה דגרסינן נתנחמה האדמה כמ"ש זה ינחמנו וגו' מן האדמה וגו' : (ט) ווי"ן י"ד פעמים · (בסנהדרין ע') ובמדרש אגדה סנ"ג תשיב י"ג ווין ועיין תוס' סנהדרין שם : (י) ויפת לפיוולא · עמ"כ ובאמת המדרש שהביא רש"י בחומש שזכו לקבורה הוא בתנחומא ואינו דרשה דהכא · ונ"ל שעיקר הגירס' לפמלגיא · והוא פמלגיא של פרסים

מתנות כהונה

שעשה פנים לאדמה · שאילו קודם הנטיעה פנים לא היה לה כי אם חורבן ושממון: ושבשבילו כו' · אחר שהקריב קרבן ובילקוט גרס שבשבילו ולפי זה ראוי לגרוס ומילא כל פני האדמה ויהיה הכל ענין אחד : נתלחלחה האדמה · שירדו גשמים שאחר מי המבול לא צמח כדלעיל סוף פרשה ל"ג : ה"ג בערוך ובילקוט איש האדמה : בורגר לשם בורגרות · פי' הערוך נקרא איש האדמה על שם שעבד את האדמה : משנקרא איש צדיק כו' · אחר שנקרא איש צדיק לשבח חזר אח"כ וקראו איש האדמה אבל משה להיפך ע"ד מעלין בקדש ואין מורידין : שמדון ע"ל בסמוך פירשתיו : אפגע ביה · פגע בו : שותפי עמך · אהיה שותף עמך רק היה נזהר שלא תכנס לחלקי ואם תכנס בחלקי אני משחית אותך ונראה שהוא רמז למה שאחז"ל היין מיעוטו יפה ורובו קשה והמועט הוא קודש הלולים לה' ורובו חולין הוא דרך איש זר שמאל וסייעתו ולכן אמר שלא יכנס לחלקו המותריים : [ה"ג בילקוט וישת מן היין] · שתה שלא במדה · ודייק מדכתיב מן היין משמע מן היין כולו ולא חש ליקח ממנו במדה מסוערת : ויגל אין כתיב · ויגל יסבול פירושו ויגל בגדיו מעליו במקרה ובבלי דעת ויתגל פירושו ויתפעל בהכרון למ"ד הפעל כמו ויתגלה הוא מבנין התפעל כמו ויתהלך שפירושו שהוא עצמו מסבב לקבל הפעולה המוכרחת שתבא על ידי סבותיו והוא הגלות הבא בהכרח על ידי שתיית היין המרובה מה שאין כן גילוי הבגדים שאינו בהכרח שיהיה ע"י שתיית היין שכבר אפשר שישתה הרבה יותר מדאי וישכב וייסן ובגדיו ישארו עליו כסדרן כהלכתן · או רצה לומר ויתגל הוא אותיות גליות רמז לעשרת שבטים שגלו על ידי היין וכן כתב בעל הטורים וז"ל ויתגל אותיות גליות רמז על השבטים שגלו על ידי היין : [ה"ג גרס גלות לו כו'] : אהלה כתיב גרסינן] : בתוך אהלה של אשתו · לומר שע"י היין ניסה לזנות [וכ"ה רבינו בחיי] : ווי ו"ו נקודה כפתח משמע ווי לשון אוי : אמר להון וכו' · משך לבם בדברי טעם וכדמפרש ואזיל ודייק ויגד לשון הגדה וכן פירש רש"י : והרג את חבירו · בשביל ירושת עולם : לעשותן ארבע · כלומר ג' בנים יש לו ומבקש עוד רביעי : וירא ויגד · ראיה ע"י העין והדיבור נחתך ע"י השינים : [ה"ג מהכא וירא ויגד ויקח שם ט'] · שם התחיל פי' · דכתיב ויקח שם ויפת ולא אמר ויקחו : לטלית · של מצות ציצית : לפיוולא · פירש"י טלית נאה [וכן מצאתי בירושלמי ס"ד דמסכת דמאי ובס"פ דע"א] · ובתוספ פירש"י

ש"י

שכל לשונות שעל פני האדמה יצאו ממנו : בורגר · לשון בורגנותא : אלוס חסר אגר : ונתפזר זרעו · ממנו : ונתשה · נעשה תש וחלש ויתן לו : תש כחו · מפני שפימה : אמר להון ואגיד להון · משך את לבן בדברים שהגיד להם : מה טעם עבד יוצא בשן ועין מהכא וירא ויגד · ראה בעינו והגיד בשינו המחתך את הדבור · וכיון שלקה באחד מן האברים שחטא נפטר מקללתו ויוצא לחירות : לטלית · להתעטף בה ליה : ויפת לפיוולא · לסודר במוקסיהון

פירוש מהרז"ו

האדמה · למה דווקא כאן קראו איש האדמה · על כן דורש על פי מדה ע"ז שהיה להוט לעבודת האדמה ולגנותו בא : ולא נמצא בהם תועלת · כי מאחר שהיו אנשים גדולים וצדיקים בעלי רוה"ק לא היה להם להשתקע רק לעבודת האדמה ולבסוף נכשלו וכמפורש כל אחד במקומו ועי' תנחומא כאן · ועי' מ"ש לקמן פר' נ"ט סימן י"ב ואת הארץ כי נעמה : קין היה · כמפורש בראשית ד' וקין היה עובד אדמה : פנים לאדמה · בחרישה וזריעה ונטיעה ובשבילו נתלחלחה האדמה כמ"ש לעיל סוף ל"ג המתינו עד שירדו גשמים וזרעו והכל בשביל נח ובתפלתו גם נקרא איש האדמה שמזרעו נתמלאה כל פני האדמה בני אדם : בורגר לשם בורגרות · עי' מ"כ ועי' ויק"ר פר' א' סימן יו"ד שנקרא נקלוד ועי' עוד ד"ר פר' י"א סימן ג' : שידא שמדין · לעיל סימן א' פירשתי ועי' מ"ש ילקוט בשם מדרש אבכיר · כל דבר שאינו כפי התורה והחכמה האמיתית מיוחס למזיקים ומשחיתים : ד שלא במדה · פי' לפי צורך בריאותו וכפי ישוב דעתו ויותר מזה הוא שלא במדה ומגיע לשכרות להיות יוצא מדעתו · ומ"ש ונתבזה עי' לעיל ריש פר' ל"ה : בו ביום שתה · כמ"ש ויטע כרם וישת משמע שהשתיה סמוך לנטיעה דאל"כ מ"ש ויטע כרם מיותר · וזה היה בהכרח כמה שנים אחר יציאתו מן התיבה שכבר נתגדל כנען בן בנו ואכרו ביום שנטע ושתה : ויגל איב"כ אלא ויתגל · גם ויגל הוא לשון גלות · כמ"ש מלכים ב' י"ז ויגל ישראל מעל אדמתו א"א שאין במשמעותו אלא גלות אחד ולעצמו אך ויתגל שגרם גלות וגם הוא אותיות גליות משמע גליות הרבה לו ולבניו לדורות : עשרת השבטים · רמז יו"ד שבטים ויהודה ובנימין בכאן בתיבת אהלה ע"פ גז"ש שעשרת השבטים נקראו אהלה כמ"ש יחזקאל כ"ג ד' ושמותן אהלה הגדולה ואהליבה וגו' : השותים במזרקי יין · בתחלת הנבואה כתוב הוי השאננים בציון הם יהודה ובנימין · והבוטחים בהר שומרון הם יו"ד השבטים · וא"כ היה יכול להביא פסוקי הפרשה על יהודה ובנימין ג"כ · והמדרש מביא על יהודה ובנימין פסוק אחר · והענין כמ"ש ולא נחלו על שבר יוסף · ויוסף הוא עשרת השבטים · וכן פסוק לכן עתה יגלו בראש גולים פי' תחילה לגולים היינו יו"ד השבטים שגלו תחלה · וכן גם שהביא פסוק הוי משכימי בבוקר על יו"ד השבטים אעפ"י שעיקר נבואת ישעיה על שבט יהודה ובנימין כמ"ש בריש ישעיה יתכן דדייק ממ"ש בפסוק הקודם כי עשרת צמדי כרם יעשו בת אחת פי' בת אחת של יין טוב הוא משל על יו"ד השבטים · וכמ"ש כי כרם ה' צבאות וגו' ונקראו עשרת צמדי כרם שיש בהם טובים מעטים · וגם מדקאמר שם לכן גלה עמי משמע שכבר גלה בימי ישעי' והיינו יו"ד השבטים שגלו בימי חזקיהו המלך · אחר כתבי זאת מצאתי כן בהדיא במדרש אסתר ריש פ' ד' וז"ל הוי משכימי בבוקר שמתוך כך לכן גלה עמי וכו' : גם אלה ביין שגו · בריש הענין הוי עטרת גאות שיכורי אפרים וגו' הם יו"ד השבטים ואח"כ כתוב וגם אלה ביין שגו לרבות שבט יהודה ובנימין · וכן מצאתי במדרש אסתר שם וגם אלה ביין שגו אלה וגם אלה שהיה די שיאמר אלה ואמר גם אלה לרבות שבט יהודה ובנימין : כשיצא מן התיבה · לעיל פר' ל' סי' ו' הגי' כשהיה יוצא פי' שהכין עצמו לצאת ע' מב"ש · ובאגדת בראשית בסוף פר' יו"ד על פסוק והתענגו על רוב שלום על נח ובניו שהיו עמהם אריות ודובים ונמרים וזאבים ולא הזיקו אותם הים שלום גדול מזה על כן אמר כאן כשיצא מן התיבה : ונתבזה · וצ"ע דלעיל פ' ל"ד סי' ז' אמרו נח ביציאתו מן התיבה הותר לו וכו' שנאמר צא מן התיבה אתה ואשתך וכו' ובריש פר' ל"ה איתא שעל שעבר על הצווי נתבזה ולר' הונא כאן הרי לא היה ראוי לזה ואולי אם גם לא היה ראוי להוליד מ"מ היה יכול לקיים מצות עונה · אך נח מאחר שאינו ראוי להוליד פירש מאשתו ובניו ממנו ראו וכן עשו שיצאו עם נח וכו' · ונח חשב שכאשר ישתה יין יתחזק ויתרפא שיוכל להוליד ג"כ כי ריש כל אסוון אנא חמר ע"כ נטע כרם והמתין מהעונה עד שתיית היין כמ"ש לעיל ריש פר' ל"ה בשם רש"י וכן משמע שאין בדברי ר"ה בשם ר' אלעזר · ולדעת ר' יהודה לעיל ריש פר' ל"ה עבר על הצווי שעל כל פנים היה לו לקיים מצות עונה וגם שלא להכשיל את בניו ונכשל והכשיל על כן גם היין הזיק לו · ור' הונא סובר דמ"ש וירא חם היינו ולא סרסו שכבר היה מסורס מן הארי · וכמ"ש בסנהדרין דף ע' עי' מ"ש לקמן סימן ז' ביאור : י"ד פעמים · כאן לא חשיב אלא י"ג וחסר תיבת וישכר וביחד הם י"ד ובסנהדרין דף ע' לא חשיב אלא י"ג דכאן חשיב גם מ"ש ויאמר ארור כנען שגם זה גרם היין ובגמרא לא חשיב אלא אלו שכתובים בעוד היין בו ומה שחשב וידע את אשר עשה לו וגו' · לפי שהעשיה היתה מקודם היקיצה · ומ"ש שם ויפת איננו מן החשבון כי שמו יפת ואינו שייך לענין היין ועי' בתוספות שם . בסנהדרין וכמ"ש כאן כן הוא בילקוט כאן ובמדרש משלי כ"ג חושב שמו בגמרא י"ג ווין ואותם שם ובא שלמה ופירש בחכמתו למי אוי למי אבוי · ועל כן נחים לחשוב כמה אוי ואבוי ברומז בהורה על השכורים וכן הוא בילקוט משלי כ"ג : ויאמר ארור כנען · עי' ויק"ר פרשה י"ב סוף סימן א' במ"ר פר' י' סוף סימן ב' אסתר פרשה ה' : ה וירא חם אבי כנען · וס"ד ויגד לשני אחיו היל"ל ויאמר על כן דרש מדה ע"ז דכאן ל"ל ויגד לדרוש מדה ממעל מלשון הגדה שמושכת לבו של אדם · כמ"ש חז"ל על פסוק והמן כזרע גד וכן דרשו על פסוק ותגד לבני ישראל · ומ"ש עוד הפעם אמר להון ואגיד להון מיותר הוא ובילקוט ליתא : מה טעם עבד · בתנחומא מאריך בזה ע"ש : ו ויקח שם ויפת · היל"ל ויקחו והרי יפת הוא הגדול והיה לו להקדימו · על כן דרש דשם הוא העיקר בזה שהוא לקח ואח"כ שמע לו יפת : לפיוולא · עי' ערוך ערך אפילו ובערך פליום בלשון רומי מעיל ומעפם :

ידי משה

ולא נמצא בהם תועלת · גם לעיל פ' י"ד אר"ל קין סרב את אחיו נח נשתבר שותיו עמרו והרבה על שכמונם : אמר להון ואגיד להון · יתר :

משנת דרבי אליעזר

ויפת לפוולא · פי' טלית של קטורס בקורית פוולא ועיין מתנות כהונה

על שכם שניהם וילכו אחורנית ויכסו את ערות אביהם · ממשמע שנאמר וילכו אחורנית איני יודע שערות אביהם לא ראו · אלא מלמד שנתנו ידיהם על פניהם והיו מהלכין לאחוריהם · ונהגו בו כבוד כמורא האב על הבן · אמר הקב"ה לשם אתה כסית ערותא דאבוך · חייך שאני פורע לך (דניאל ג) באדין גבריא אלך כפיתו בסרבליהון · א רבי יודן ורבי הונא רבי יודן אמר בגוליהון · ר' הונא אמר במוקסיהון · ב אמר הקב"ה ליפת · אתה כסית ערות אביך · חייך שאני פורע לך (יחזקאל לט) ביום ההוא אתן לגוג מקום שם קבר בישראל גיא העוברים קדמת הים וחוסמת היא את העוברים וקברו שם את גוג ואת כל המונו וקראו גיא המון גוג · אמר הקב"ה לחם אתה בזית ערות אביך · חייך שאני פורע לך (ישעיה כ) כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת ערות מצרים : (ז) וייקץ נח מיינו · נתפרק יינו מעליו · וידע את אשר עשה לו בנו הקטן · בנו הפסול ג הה"ד (מלכים א ח) כי מזבח הנחושת קטן מהכיל וגו' · ויאמר ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו · חם חטא וכנען נתקלל · אתמהא · רבי יהודה ורבי נחמיה · (יא) ר"י א לפי שכתוב ויברך אלהים את נח ואת בניו · ואין קללה הוה במקום ברכה לפיכך · ויאמר ארור כנען · רבי נחמיה אמר כנען ראה והגיד לחם · לפיכך תולין את הקללה במקולל · א"ר ברכיה הרבה צער נצטער נח בתיבה שלא היה לו בן קטן שישמשנו · אמר לכשאצא אני מעמיד לי בן קטן שישמשני כיון שעשה לו חם אותו מעשה · אמר ד אתה מנעת אותי מלהעמיד לי בן קטן שישמשני · לפיכך יהיה אותו האיש עבד לאחיו שהן עבדים לי · ר' הונא בשם ר' יוסף אמר אתה מנעת אותי מלעשות דבר שהוא באפילה לפיכך יהיה אותו האיש כעור ומפוחם · רבי הונא בשם רבי יוסף א"ל אתה מנעת אותי מלהעמיד בן רביעי · לפיכך אני מארר בן רביעי שלך · אמר רבי חייא בר אבא ה חם וכלב שימשו בתיבה · לפיכך יצא חם מפוחם · (יב) וכלב מפורסם בתשמישו · א"ר לוי לא' שקבע מוניטין שלו בתוך אהלו של מלך · אמר המלך גוזר אני שיתפחמו פניו ויפסל מטבעו כך חם וכלב שימשו בתיבה לפיכך יצא חם מפוחם · וכלב מפורסם בתשמישו :

(ח) ויאמר ברוך ה' אלהי שם ו אמר ריש לקיש אף מיפת עמדו באהלי שם ויאמר ברוך ה' אלהי שם · ויהי כנען · יפת אלהים ליפת זה כורש שהוא גוזר שיבנה בית המקדש אעפ"כ וישכן באהלי שם אין שכינה שורה אלא באהלי שם · בר קפרא אמר (יג) ז יהיו דברי תורה נאמרים בלשונו של יפת בתוך אהלי שם · רבי יודן אמר (ז) (יד) מכאן לתרגום מן התורה · הה"ד (נחמיה ח) ויקראו בספר תורת האלהים זה המקרא · מפורש · זה תרגום · ושום שכל אלו הטעמים · ויבינו במקרא · אלו ראשי הפסוקים · רבי הונא בן לוליאני אומר אלו ההכרעות והראיות · רבנן דקסרין אמרי מיכן למסורת · רבי זעירא ורבי חננאל בשם רבי אפי' אדם רגיל בתורה כעזרא · לא יהא קורא מפיו וכותב · והא תני ח מעשה שהיה ר"מ

מסורת המדרש א שיר השירים רבה פרשה ז' · אסתר רבה פרשה ג' · ב ילקוט יחזקאל רמז שע"ט · ג עיין זבחים דף נ"ט ע"ב · ד עיין סנהדרין ע' ע"א · ה סנהדרין דף ק"ח · ירושלמי תענית פ' א' הלכה ו' · תנחומא כאן סימן י"ב · ו פסיקתא רבתי פ' ל"ד · ז מגילה דף ט' · ילקוט כאן רמז ס"א · וילקוט נחמיה רמז אל"ף ע"א · נדרים דף ל"ז · ח מגילה דף י"ח ·

חדושי הרד"ל

גרסים שבני יפת לובשים שהוא כעין מכנסי כהונה לכסות בשר ערוה כדתניא (בנדה י"ג) מאה"כ בני חם הולכי תשופי שת · וכן מצאתי בילקוט ישן הגירסא כן וג"כ פי' מכנסים : (יא) ר"י א כו' ואין קללה במקום ברכה · ר"י לטעמיה פ"ו דברכות שכל שהוא מין קללה אין מברכין עליו : (יב) וכלב מפורסם כו' · עמ"כ ואמת שכ"ה בסנהדרין אבל לעיל פ"ך אמרו בכלב ע"ש וכ"פ המפרש בירושלמי תענית פ"א ה"ו על סך דהכא ע"ש : (יג) יהיו ד"ת נאמרים בלשונו של יפת וכו' · ירושלמי דמגילה פ"ק ה"ט ודכ"ל פ"א ע"ש : (יד) מכאן לתרגום מן התורה · כיון שראינו שיהו נאמרים בלשון יפת כ"ש בלשון תרגום ארמי שהוא קרוב ללה"ק · ובירושלמי רפ"ד דמגילה הגי' מנין לתרגום מה"ת דכתיב ויקראו כו' · ואין כתוב שם מקרא דהכא כלל ואפשר גם כאן צ"ל כן ומייתי לה אגב לשון יפת דבל"ז שמענו שיש לתרגום סמך :

חדושי הרש"ש

כיון סיד"מ נמחוק : (ז) מכאן לתרגום מה"ת · כי מצינו בעזרא אשר גם מלכי פרס שבאו מיפת (כדאיתא ביומא י"ד א' ולקמן ר"פ הסמוכה תירס זה פרס וכדדרים לעיל בסמוך ג"כ יפת כו' זה כורש) היה

רש"י

במוקסיהון · מלבוש א' שקורין בלשון יון אוקסמיטא : יהיה אותו האיש עבד לאחיו · במקום שהם עבדים לי : בן רביעי שלך · ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען : יצא חם מפוחם · שמוליד בן שיהיו פניו מפוחמות דכתיב ובני חם כוש ומצרים : מוניטין · מטבע : בלשונו של יפת בתוך אהלי שם · והיינו דכתיב יפת אלהים ליפת ומתרגמינן יפתי ה' ליפת כלומר ירחיב · שלשון של יפת רחב ונשמע משאר לשונות ואותו לשון ישכון באהלי שם : אלו הטעמים · שמפרשין את המקרא שהרבה מקומות במקרא אדם יכול להבין מתוך הטעם את פירוש המקרא : אלו ההכרעות · פסקין וגרמיה שמבדילין בין מלה למלה : והתגאות · לא נתפרש לי : בכל

מתנות כהונה

שזכו בני גוג לקבורה ונראה דהוא הוא שיזכו לקבורה ויתכסו בתכריכין [וכ"פ רבינו בחיי] : בגוליהון · פירש"י והערוך מין בגד [וכ"ה בפ' יש נוחלין הוא יאי וגולתיה יאי פי' טליתו] : במוקסיהון · [גם פירושו] מין בגד : [אמר הקב"ה לחם גרסינן] : נתפרק כו' · דרש ויקץ לשון קיצה כד"א קוצו סילנא דאל"כ ויקץ משנתו מבעי ליה : ואת בניו · הרי שחם נתברך גם הוא : [ה"ג כנען ראה והגיד להם] : [במקולל · כלומר במקולקל וה"ג בילקוט] : שהוא באפילה · תשמיש המטה שאסור אפילו לאור הנר כמ"ד הרסו : כעור · מכוער : ומפוחם · לשון פחם כלומר שחור והכושיים יצאו מחם : לפיכך יצא חם מפוחם · להודיע שנהג היתר בדבר שנוהג באפילה : מפורסם בתשמישו · נקשר וקלונו גלוי לעין כל : מוניטין · מטבע : אהלו של מלך · ובנמשל התיבה גם היה אהלו של הקב"ה ועיין מזה בספר הזוהר והם קבעו שמה מטבע שלהן שמשו להוליד בדמותם ולצלמם ונפסל ג"כ מטבע שלהן חם ובניו יצאו מפוחמים ובעיר ולמס נתבזה וכן הכלב מטבעתו נפסל ונתבזה וכדי בזיון : ה"ג אף מיפת עמדו כו' · ודייק דכתיב ברוך ה' כו' יפת אלהים כו' שגם יפת בכלל ברכה להיות באהלי שם [ובילקוט ל"ג ליה ועי' ר"פ דברים] : אלא באהלי שם בבית עולמים · שבנה שלמה הבא מן שם כן פירש"י : מיכן לתרגום · כל זה תמצא בפ"ק דמגילה : הכרעות כו' · היאך ולהיכן יכריע לפניו או לאחריו : קורא מפיו כו' · בעל פה אלא מתוך הכתב :

באסיא

יפה תואר

מפשט דברי המדרש כי הטלית הוא מה שמפרש אח"כ כפיתו בסרבליהון ולכן לא אמר שם בלשון ד"א כי הכל דבור אחד הוא וכן מפרש אח"ז שכר יפת מהמקרא ביום ההוא אתן לגוג וגו' · וגדול שכר שם משכר יפת · כי שם לוקח שכרו בחיים ויפת רק לאחר מיתה אבל בתנחומא איתא · מה פרע הקב"ה לשם · פרע לו שכרו מצות תכלת פתילין בטליתו שהיה מכסה בה (כן גרס היפ"ת בתנחומא) ומזה משמע כי גם בב"ר הפירוש בטלית נטלית זה טלית של מצוה וכמ"ש רש"י בחומש וכמו שביאר דבריו היטב הרא"ם ע"ש בדבריו : נתפרק יינו מעליו · והפגת היין נקרא יקיצה [וכאלו כתיב בקרא ויקץ מנח יינו כי הרבה פעמים מצינו בתנך חסר האותיות בכל"ש נלנו שלא במקומם וכמו שפירשו ולקח מדם הפר דם מהספר · וכן בדמעות עלים יתפרש למעות בעלים ועוד רבים וכ"נ גם הדרש הזה מהמדרש] : בנו הקטן בנו הפסול · י"מ דדריש משום דיפת היה קטן ממנו וכמ"ש רש"י בע"ז דף ט' ע"א ולמה קורא לחם הקטן ע"כ הוראתו הפסול · אמנם לדעתנו אם הוא באמת קטן מיפת וכמו שנבאר לקמן בפל"ז · ולפ"ז הוכחת המדרש הוא משום דמיותר הוא · ולמה תארהו בשם קטן הלא ידעינן מי הוא חם · אם לא להודיעו פסולו · כי כבר הכיר נח את פסולו באשר שימש בתיבה כדלקמן : ואין קללה הוה במקום ברכה · הנה מצינו כמה פעמים כי המתברך אם ירשע יקולל אח"ז וכאשר מצינו בישראל שכמה פעמים נתברכו · ובכ"ז כאשר פשעו ומרדו נתקללו · אבל פה הפירוש כיון שהקב"ה בירך לחם בכלל בני נח · לא נכון הוא כי נח יקלל אותו : כנען ראה והגיד לחם · כתב הר"ן כי במה דכתיב וירא חם אבי כנען נרמז שכנען היה שותף עם אביו בעבירה זו : כעור ומפוחם · תנ"ג שתתרותם באה להם ממקום מולדתם ומושבם · שיושבים בנגד הדרומי מקום שהשמש יוקדת שם · והשמש שופתם הפך מיושבי האקלימים הממוצעים שיושביהם המה יפים · מ"מ נח קללו שבניו יהיו נדחים באקלים הזה מקום שיושביו הם שחורים [א"ה כן חשבו לפנים · ועתה נודע לנו כי לא האקלים הוא הגורם · אך זה הוא גורל משפחת הכושים מאז וגם אם יגורו באקלימים הממוצעים לא ימירו את עורם דור אחר דור] : לפיכך יצא חם מפוחם · קרוב לומר כי כנען נולד מהתחממים שעשה אביו הם בתיבה · ולכן קללו נח לכנען הנולד בפסול כאשר שנה אביו חם לחטוא · לשמש בתיבה ולנהוג קלון באביו נח : אף מיפת עמדו באהלי שם · פי' כי רבים מבני יפת התיהדו ונספחו על בני שם לכן שייך גם על יפת לאמר ברוך אלהי שם ודייק מדכתיב ויהי כנען עבד למו בל"ר ולא כתיב עבד לו בל"י ע"כ קאי על שניהם על שם ויפת : מכאן לתרגום מה"ת · עי' בביאור הרי"פ דברים רבים בזה הסימן בשם היפ"ת :

כתיב

פירוש מהרז"ו

ידיהם על פניהם · שמירה על שמירה שלא יוכלו לראות ולכך הוצרכו לשום השמלה על שכמם שלא יכלו ליטול בידיהם : אתה כסית · בעת קלקלתו · לכן פרע להם בעת קלקלה שלא יתבזו : במוקסיהון · פי' במוסף ערוך בלשון יוני כובע ומצנפת : אמר הקב"ה לשם וכן ליפת וכן לחם · לא שאמר להם דיבור זה בנבואה אלא הכוונה שחז"ל דורשים מדת מנגד וע"פ מדה י"ז שמפורש אלה דברים אלו בתורה · כי אברהם וזרעו באו משם וגוג ומגוג מזרע יפת כמ"ש ובני יפת גומר ומגוג · וזהו מ"ש אמר הקב"ה לשם אמר הקב"ה ליפת וזהו הדיבור שהקב"ה מדבר על ידי התורה הנתונה לנו מאתו קול גדול ולא יסף : שבי מצרים · הם מבני חם כמ"ש ובני חם כוש ומצרים פוט וכנען : (ז) נתפרק יינו · כי תיבת מיינו מיותר אלא שלא נאמר שהקיץ משנתו ולא מיינו ויש לערער על קללתו וברכתו לכן הודיע שנתפרק ממנו היין ושב לדעתו · וברכתו ברכה וקללתו קללה : ר' יהודה · דעת ר"י שכנען לא חטא ועל שלא היה יכול לקלל לחם והוא הקטן והפסול קלל לכנען שהוא הקטן והפסול מכל בני חם · ודעת ר"נ שאם לא היה לו חלק בחטא לא היה מקללו ועל פי מדת מנגד שיוצא בשן ועין דורש שחטא בעין שראה ובשן שאמר : אותו מעשה · בקרא אינו מפורש מה שעשה · והמדרש סתם וכוון למ"ש סנהדרין דף ע' דפליגי בזה רב ושמואל חד אמר סרסו וחד אמר וכו' ע"ש ובפדר"א סוף פרק כ"ג איתא ג"כ שסרסו · וכן נוטה דעת המדרש במ"ש אתה מנעת אותי מלהעמיד בן : שישמשני · הוא עבדות וכמ"ש כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו · על כן קללו בעבדות על פי מדת ממעל ומנגד · ולפי מ"ש בסימן ד' שלא היה ראוי לזה · דעת נח היה שיוכל להתרפאות והוא גרם לו שלא יוכל להתרפאות : שהם עבדים לי · שעושים רצוני וכאלו כתוב עבד לאחיו העבדים לי ע"פ מדה ל"א ומדה ט' : כעור ומפוחם · מאחר שהגו רואים שכל זרע חם כעורים ושחורים ובתורה מפרש שנתקלל לעבד מן הסתם שזה מכלל הקללה וכמ"ש לקמן פר' פ"ו סוף סימן ג' בכל מקום גרמני מוכר כושי · ועי' תנחומא באריכות : בן רביעי · כמ"ש ובני חם כוש ומצרים פוט וכנען : ובלב · ובסנהדרין ק"ח איתא ג' שמשו בתיבה חם ועורב וכלב חם לקה בעורו עורב רק כלב כו' עי' רש"י שם : שקבע מוניטין · חותם צורת וגו"ל נקרא מוניטין כדמיון מטבע · וכמ"ש סנהדרין דף ק"ז במשנה אדם טובע וכו' · והקב"ה טובע כל אחד בחותמו של אדם הראשון וכו' · ועי' מ"ש לעיל פר' ל"א סימן י"ב בשם אגדת בראשית ועי' שמ"ר פר' ט"ו סימן כ"ז מוניטין של אלהיכם וכו' : ויפסל מטבעו · ובנמשל שיהיה עבד עבדים : מפורסם · וכל"ל בהגמרא : (ח) אף מיפת · וזהו יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם שיפת ישכון באהלי שם על דרך דברי ב"ק בסמוך : בלשונו של יפת · כמ"ש ד"ר ריש פרשה א' וש"נ ומבואר : ההכרעות · כי יש חמשה מקראות שאין להם הכרע ע' לעיל פר' כ"ב סימן ו' וחוץ מאלו יש להם הכרע · ועי' בהקדמה ב' שלפני המדות מענין ההכרעות : מכאן למסורת · שמ"ש ויבינו במקרא פי' איך לקרות שלא כפי הכתיב הרי שידעו איך הוא הכתיב והוא המסורה : והתני מעשה · מגילה דף ט' :

א"ר

ידי משה

מלמד שנתנו ידיהם על פניהם והלכו אחורנית · ר"ל ששני דברים עשו מחמת יראה שכסו פניהם והלכו אחורנית כמורא וכו' כי אפשר לאדם שיביט מן הצד על כן כסו גם פניהם : אף מיפת וכו' · ר"ל לפי דאיתא טעם שכנען יהיה עבד לשם ע"ד שאחז"ל והתמכרתם ואין קונה וסמיך ליה ואלה דברי הברית אתם שקיימתם את התורה לפיכך אין קונה אתכם לעבדים משא"כ האומות נמכרים לעבדים וא"כ היינו טעמים שקלל שיהיה עבד לשם מחמת התורה · אמנם מה שיהיה עבד גם ליפת למה · לזה אמר אף מיפת עמדו באהלי שם פי' ע"ד שאמרו בגמרא שיהיה יפיפיותו של תורה נאמרת בלשונו ואם כן הואיל ויש לו אחיזה בתורה לכן יהיה עבד למו כנ"ל · ואמרתי טעם הגון למ"ד לעולם בהם תעבודו חובה וקשה למה כך וכ"ל לפי דאיתא מי שאביו עבד ואמו בן חורין כופין את רבו שיוציא אותו לחירות כדאי' הטעם ואם כן כנען שהוא עבד לשניהם וא"כ אם ישחרר אחד יהיה חציו עבד שחלק יפת אינו משוחרר וא"כ לא יהיה לו תקנה וא"כ אותה התורה שיהיה משועבד לעולם ודו"ק :

באסייא ולא היה שם מגילת אסתר וקרא לו מפיו וכתבה · (ה) תמן אמרין שתי מגילות כתב · גנז את הראשונה וקיים את השנייה :

פרשה לז א בני יפת גומר ומגוג · [א] אמר רבי שמואל בר אמי זו אפריקה · וגירמניא · (א) ומדי ומקדוניא איסניא · ותוגיה · תירס רבי סימון אמר זו פרס · רבנן אמרי תורקי · ובני גומר אשכנז וריפת ותוגרמא · אסייא · והדייף וגרמנייא · רבי ברכיה אמר גירמניקייא · ובני יון אלישה ותרשיש אלסיטרום איטלייא דרדנייא · [ב] כתוב אחד אומר ודודנים וכתוב אחד אומר ורודנים · ר' סימון ורבי חנין · רבי סימון אמר דודנים שהם בני דודין של ישראל · רודנים שהן באים ורודין אותם · אמר רבי חנינא בשעה שישראל נתונים בעלייה אינון אמרין להון בני דודכן אנן ובשעה שהם נתונין בירידה הם באים ורודין אותם : **ב** ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען · אר"ש בן לקיש היינו סבורים שנתבלעה משפחתו של פוט · בא יחזקאל ופירש (יחזקאל ל) כוש ופוט ולוד וכל הערב וכוב ובני ארץ הברית אתם בחרב יפלו · וכוש ילד את נמרוד · הה"ד (תהלים ז) שגיון לדוד אשר שר לה' על דברי כוש בן ימיני · רבי יהושע בר נחמיה בשם רבי חנינה בן יצחק (א) כנגד בימה של רשע אמרו וכי כושי הוה · (ב) אלא שעשה כמעשה נמרוד הה"ד על כן יאמר כנמרוד גבור ציד לפני ה' אין כתיב כאן אלא כנמרוד גבור ציד מה זה צד את הבריות בפיהם [ג] אף זה צד את הבריות בפיהם · לא גניבת מן גנב עמך לא קטלת מן קטל עמך : **ג** הוא היה גבור ציד לפני ה' · (ב) [ד] חמשה הוא לטובה וחמשה הוא לרעה · הוא היה גבור ציד לפני ה' · הוא עשו אבי אדום · הוא דתן ואבירם · הוא המלך אחז · הוא אחשורוש · וה' הם לטובה אברם הוא אברהם · הוא משה ואהרן · הוא אהרן ומשה · הוא חזקיה המלך · הוא עזרא עלה מבבל · רבי ברכיה בשם רבי חנין אף אית לן חד הוא טבא מן כולהון · הוא ה' אלהינו · שמדת רחמיו לעולם : **ד** ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה · חרן ונציבין וקטוספין · בארץ שנער · זו בבל למה נקרא שמה שנער · אמר ר"ל (ג) ששם נגערו מתי דור המבול · ד"א שנער שהיא מנוערת מן המצות בלא תרומה ובלא מעשרות · ובלא שביעית ·

מסורת המדרש א יומא דף י' · עיין בירושלמי מגילה פרק א' הלכה ט' · ילקוט כאן רמז ס"ב · ב ילקוט דברי הימים רמז אל"ף ע"ג · ג לקמן פ' ס"ג · פתיחתא דרות רבה · ילקוט משלי רמז תתקנ"ט · ד אסתר רבה פרשה א' · מדרש תהלים מזמור ק"ה · ילקוט כאן רמז ס"ב · ילקוט תהלים רמז תתכ"ג · וילקוט אסתר רמז אל"ף מ"ס ·

חדושי הרש"ש

היה לשונם ארמית · וכן קורא המדרש לקמן פע"ד (לפי הגירסא דלפנינו שם) גלשון ארמי נשון פרסי ע"ש : (ה) תמן אמרין שתי מגילות כתב כו' · עמש"כ לעיל פי"ג דתמן בכ"מ במדרש היינו בבבל ידלא כמ"כ · ולכאורה מהכא פירכא דבגמרא שלנו (מגילה י"ח ב') משני ע"ז שאני ר"מ דמקיים ביה ועפעפיך כו' ותירוצא דהכא אדרבה נמצא בירושלמי שם פ"ד הל' א' סבירא הר"ן שם אבל גם הא לא תברא דלעולם ר"ל לגמרא כדמשני הכא שתי מגילות כתב · ותרווייהו צריכי · דשם · על המגילה הא' איך כתבה מלבו הסה"ר שם האריך לכתוב אפילו א"ת אחת שלא מן הכתב דמשמע אפילו שלא לקרות בה (תדע דהא אות א' ודאי אינו מעכב הקריאה דהקתני שם לעיל מינה השמיט בה הסופר אותיות כו' יצא עד הא בכולה הא בתקנתה ע"ש) ודהא דלקרות בה לא מהני הא דמקיים ביה ועפעפך כו' ובירושלמי שם מבני בתהלה אין למדין מבעת הדחק וי"א שתים כתב כו' וי"ל די"א היינו חכמי בבל : (א) כנגד בימה של כו' · עמ"כ שנדחק למה נקרא בן ימיני · ולנ"פ משום שאדום הוא בדרומה של א"י עיין ירמיה (מ"ט) האין עוד חכמה בתימן ובפירש"י וכן יונתן תרגם כל תימן שבמקרא הנאמר באדום דרומא ועיין לקמן פ"ב אדנה שנגב ז' שמות כו' תימן כו' וימין ועיין ע"א (כ' ב') תד"ה מאי בעי : (ב) אלא שעשה כמעשה נמרוד · ר"ל ונמרוד נקרא כוש כדאיתא לקמן שמ"ב ג' שמות נקראו לו כוש ונמרוד כו' :

חדושי הרד"ל

(א) ומדי כמשמעו יון · תובל ומשך זו מקדוניא אסיא ותוגיא כצ"ל ועיין בירושלמי פ"ק דמגילה ה"ט ובבלי פ"ק דיומא (י) כ"א בזה : [*עיין שוח"ט (תהלים פ') תהי ידך ע"ש כל הענין והשבועה עפש"כ (ירמיה מ"ט) כי נשבעתי וכו' וכן לא ישב ולא יגור (שם) כשל לשבועה וע' (שבועות ל"ו)] : (ב) חמשה הוא כו' · עיין פ"ק דמגילה (י"א) : (ג) ששם נגערו כו' · עיין שבת (קי"ג) ובירושלמי רפ"ד דברכות

מתנות כהונה

באסיא · שם מקום : גנז את הראשונה · על שנכתבה שלא מתוך הכתב וקיים את השנייה לצאת בה ידי חובתו :

פרשה לז בני יפת וגו' · מאמר זה מצאתיו בירושלמי פ"ק דמגילה קצת בע"א [ועל המעיין לעיין וקצתו תמצא בבבלי בפ"ק דיומא] : ורודנים · כך כתוב ריש דברי הימים : בני דודכן אנן · כלומר לא היו מקרבין לישראל אלא להנאת עצמן : ובאין ורודין אותן · כשמטה ידם בעונם שמים כן פירש"י ריש דברי הימים : הערב וכוב גרסינן · ופסוק הוא ביחזקאל סימן ל' : כנגד בימה · כלומר משפטיו ודיניו וכדלקמן מקום המשפט ששם דנין נקרא בימה כדאמרינן בתנחומא ויבקש להרוג את משה העלה משה לבימה [וכ"פ הערוך ערך גם] : רשע · ר"ל עשו הרשע וסוף המזמור יגמר נא רע רשעים כו' עד גמירא מוכיח שעל עשו אמרו הע"ג דרש"י ז"ל בפ"ק דמ"ק מייתבו לא ס"ל להא: תנא והאי בן ימיני ים לייסבו שעל יצחק אביהו נאמר שהיה מיומן ומזומן לקרבן לה' : נמרוד · נקרא כוש ככתוב וכוש ילד את נמרוד וכדלקמן : כנמרוד · כ"ף הדמיון מורה שמדמה אדם לנמרוד וזהו עשו וכדמפרש ואזיל : מה זה צד · שכן כתוב גבור ציד : אף זה עשו לא גנבת כו' · הדיין התליע להמית ויליב בעכ"פ גנב ולא הפנית במה שאמר לא גנבתי רק שיאמר לו מי גנב עמו והכל כדי שיודה הנתבע או שיסתתמו טענותיו ועיין בפרשת דברים ובפתיחתא דמדרש רות ויתבאר לך : חמשה הוא כו' · מלת הוא לשון הפלגה הן לטוב הן למוטב מתחלתו ועד סופו כמו שדרשו הוא אהרן ומשה הוא אחשורוש ולקמן הוא ה' וגו' : וחמשה הם לטובה אברם הוא אברהם הוא משה ואהרן · אברם הוא אברהם פסוק הוא ריש דברי הימים : הוא עזרא כו' · ודוד הוא הקטן לא קחשיב ליה מדלא כתיב הוא דוד : אית לן כו' · יש לנו עוד הוא הטוב מכל אלה הוא ה' כו' : ששם נגערו · בבל היא הארץ השפלה מכל הארצות לפיכך נגערו שם : מנוערת · נתרוקנה מן המצות : מן התרומה כו' · שכל מצות התלויות בקרקע אינן נוהגת אלא בא"י לבד :

רש"י

פרשה לז בבל בריאה · שכולן מיוחסין ואין בהם פסול כדאמרינן לא עלה עזרא מבבל עד שעשאה כסולת נקיה פירוש שלא הניח בה פסול שהעלה כל הפסולין עמו כדתנינן עשרה יוחסין עלו מבבל כהנים וכו' עד שתוקי ואסופי : מיגנא מגהה · כולן חשובין כמתין שכולם ממזרים : מדי חולה · רובן כשרים כמו רובן של חולים לחיים : גובבי · גוססת רובן למיתה רוב גוססין למיתה רובן ממזרים : ונשרפה לשריפה · אלין עמא משתרפין מן העולם · כמו שורפה חיה (א"ה דברי רש"י אלו שייכים לקמן פל"ח) : מה את מפליא בי · מה את מלעיג עלי כמו ותשוב התפלא בי (איוב י' ט"ז)

פירוש מהרז"ו

פרשה לז סימן א א"ר שמואל בר אמי · עי' יומא דף י"א בשינוי וירושלמי מגילה פרק א' הלכה ט' בשמות חלופים ועל מדי כתב ומדי כשמועה פי' כמו שהוא בתורה בלא שינוי · וכך הוא תיקון לשון המדרש · גומר זו אפריקא · ומגוג גירמניא · ומדי מדי · ויון מוקדניא · ותובל אסיא · משך ותוגיא · ותירס ר"ס אמר זו פרס וכו' : גירמנקייא · וכן הוא בירושלמי הנ"ל : אליסטורום אטליא ודורדניא · הנה כתוב ובני יון אלישה ותרשים כתים ודודנים · ועל זה פירש שהם ג' אלו · וא"כ חסר עוד אחד · ומסתבר שהחסר הוא על ותרשים כי אלישה הוא אליסטורום הקרובים במבטא · וכתים הוא אטליא כמ"ש בריש יוסיפון ודודנים הוא דרדניא · ויתכן שאליסטורום הוא ב' תיבות אלים פי' על אלישה וטורום על תרשים · אך בירושלמי הנ"ל הביא ג"כ על ד' שמות הנ"ל ג' שמות אליסטרום אבי' ודרדניא הרי שחסר ג"כ אחד והיינו של כתים הוא אטליא הנ"ל וכאן חסר על תרשים ואולי מ"ש אביא הוא על ותרשים והירושלמי והמדרש מלמדים זה על זה דכצ"ל אליסטורום אביא איטליא דרדניא : בני דודיהם · שכאן כתוב כתים ודודנים ובריש ד"ה כתיב כתים ורודנים · ודורש שהכתים פעמים הם בני דודיהם ולפעמים רודים בהם · וכמ"ש ביוסיפון שצפו בן אליפז מלך בכתים · ונשארו זרעו לעולם בכתים אטליא יהיו קרובים לישראל ורדו בהם : **ב** כוש ופוט ולוד · והכוונה שלא נזכר עוד פוט בכל התורה כמו כוש ומצרים והיינו סבורים שהוא מן המשפחות שנתבלעו וכמ"ש פר' ל"ח סימן י' שהים הציף מהם ל' משפחות מהשבעים כמו חול וגתר ומש שלא נזכרו עוד · בא יחזקאל והזכיר את פוט · וצ"ע למה לא הביא מיחזקאל כ"ז פרס ולוד ופוט היו בחילך · ויש לומר שהנבואה של יחזקאל היא נבואה של עתיד וגם היתה מקדם אך ביחזקאל כ"ז כתוב שהיו ואין ראיה שהם עתה [וע"ע ירמי' מ"ו ט' וצ"ע] [וביפ"ת תירץ כי מפסוק פרס ולוד ופוט יוכל לומר כי צ אומה חדשה שנתחדשה אח"ז אבל מפסוק זה דמדבר במצרים ומזכיר ג"כ כוש אשר היו בני חם כוש ומצרים ופוט מוכח שפיר דלא נתבלעה] : הה"ד שגיון לדוד וכו' כוש בן ימיני · ועדיין צריכין אנו למודעי מ"ש לקמן פר' מ"ב ריש סימן ד' שג' שמות נקראו לנמרוד כוש ונמרוד ואמרפל ע' מש"ש בפירושו הרי שכוש ונמרוד אחד · א"כ מ"ש כאן כנמרוד גבור ציד היינו עשו שכתוב בו איש יודע ציד · וכמו שנמרוד נקרא כוש כך איש היודע ציד הוא ג"כ כוש והוא בן ימיני : כנגד בימה · שעל כן נקרא גבור ציד על ענין המשפט בציד : וכי כושי היה · כמו שכתבתי שעשו נקרא נמרוד וכושי ובן ימיני ודורש וכי כושי היה וכצ"ל · ועי' לקמן פר' ס"ג סימן יו"ד ד"ר פר' א' סי' י"ז : **ג** חמשה הוא לטובה · אסתר פסוק ויהי בימי ב' מגילה דף י"א מדרש תהלים ק"ה ובמדרש אסתר גורס עוד ודוד הוא הקטן · אך במדרש תהלים הנ"ל ליתא · וכמו כאן שלא חשבו אלא כשכתוב הוא קודם שמו ולא כשכתוב שמו קודם ואח"כ הוא · וכמו החמשה שכתוב לרעה וכן לטובה אלו כולם כתוב הוא קודם שמו : הוא עשו · בראשית ל"ו פסוק מ"ג הוא דתן ואבירם במדבר כ"ו פסוק ט' הוא המלך אחז ד"ה ב' כ"ח כ"ב · הוא אחשורוש אסתר א' אברם הוא אברהם ד"ה א' כ"ז הוא משה ואהרן שמות ו' הוא אהרן ומשה שם פכ"ז · ומ"ש הוא חזקי' המלך לא נמצא פסוק זה · ובמדרש אסתר הגירסא הוא יחזקיהו · וכוונתו למ"ש בד"ה ב' ל"ב ל"ם והוא יחזקיהו סתם את מוצא גיחון העליון · וכן מצאתי במדרש תהלים ריש מזמור ק"ה ובילקוט שם · הוא עזרא (עזרא ז' ו') · מ"ש לטובה פי' שכתוב אצל צדיקים · והיבת הוא מורה שהיה כן לעולם וכמ"ש המדרש הוא ה' שמדת רחמיו לעולם וכן אצל לרעה כנ"ל · ואצל כולם תיבה הוא מיותר דורש כנ"ל ואצל אברהם הוא אברם שאינו מיותר · עכ"פ היא בהיפך אברהם הוא אברם מה שעתה הוא אברהם היה שמו אברם אלא להורות על שווי המעמד לטובה : **ד** חרן ונציבין וקטספין · ג' אלו הוא פירוש על ארך ואכד וכלנה · ובבל הוא שנער עי' יומא י"א : בארץ שנער · כמ"ש בהדיא וימצאו בקעה בארץ שנער ואחר ההפלגה כתוב על כן קרא שמה בבל · ומ"ש כאן ותהי ראשית ממלכתו בבל יקראה כן על שם סופו שאחר ההפלגה נקראת בבל · ושנער נוטריקון שם נגערו שהכל נגערו שם שהיו כל בני תבל של המבול · (וכמ"ש בירושלמי סוף תפלת השחר מפסוק גם לבבל לנפול חללי

יפה תואר

כתיב אחר אומר ודודנים כו' · גם ריפת נקרא בד"ה דיפת · ותמנע בבני אליפז נקרא בד"ה תמנן · וברש"י על ד"ה יש לדרוש על זה ובלי ספק מצא כן באיזה מדרש ע"ש · וע"ע בזה בביאור סדר"ה בשם היפ"ת : צד את הבריות בפיהם · בספרים אחרים הגירסא בפיו ופי' שמטען בדבריו · וכ"ה הנכון כי בעשו כתיב כי ציד בפיו : חמשה הוא לטובה וחמשה הוא לרעה · במגילה דף י"א נראה כי הלשון הוא מורה על המשך זמן בלי השתנות · וזה באמר חמשה שכתב בהם הוא האריכו בל ימיהם במעלליהם הטובים · וה' דכתיב בהם הוא האריכו כל ימיהם ברעתם ולא השתנו · ויען כי יש חמש סבות המעירות את האדם לשוב מדרכו הרעה · וחמש סבות המתעות את האדם מדרך הטוב · וכאשר נבאר לכן אמר כי באלה החמשה אף שהיתה לכל אחד סבה אחת להשיבם מדרכם הרעה · בכ"ז עמדו ברעתם · ובאלה החמשה אף שהיתה סבה אחת לכל אחד להתעותם מדרך הטובה · בכ"ז נשארו בצדקותם ושמרו ארחות יושר · ואלה הנה החמש סבות המישרות את האדם מדרך רעה לדרך טובה · הא' הדעת והשכל · כי בפחזותו נתעה בשוא · והשכל והדעת השיבו את דרכו · ולזה אמר כי נמרוד אף שהיה יודע את רבונו וכמו שדרשו רז"ל את הורתה לפני ה' · בכ"ז לא הועילה לו הדעת ונשאר ברעתו כל הימים · הב' הוא הזקנה ותולשת הגוף · כי ירמה את אחריתו מקרוב וישוב · וע"ז מביא את הוא עשו אבי אדום אף כי אז כבר שיבה זרקה בו עד כי היה אבי אדום בכ"ז הוא לא ידע ונשאר ברעתו · הג' אם לדיקים יוכיחוהו · ישוב ע"י תוכחתם לדרך הטובה וע"ז מביא את דתן ואבירם אף כי משה בא לאהליהם לה כיתם ולפייסם · בכ"ז נתנו כתף סוררת לדבריו ונלבו במחלוקתם כמו שהיו מעולם · הד' בבוא על האדם צרה וצוקה יכנע לבבו וישוב אל ה' · וע"ז מביא את אחז אף כי היה בצרה גדולה וכדכתיב ויגע לבבו ולבב עמו וגו' בכ"ז לא סר מדרכו הרעה · וזה שדייק ובעת הצר לו ויוסף למעול בה' הוא המלך אחז (דה"ב כ"ח) · והה' הוא כשיעלה האדם לגדולה אז תיקר נפשו בעיניו ויבוש להמנות עם רעים וחטאים · וע"ז מביא כי אחשורוש אף כי מאחר תורות כוסים עלה למלוכה וכאשר יסופר ממנו בקורות ימי עולם ורז"ל יאמרו עליו כי היה אסרוטייה דנבוכדנצר · בכ"ז עמד ברעתו כל הימים · ולא שב לדרך טובים · והנה יש ג"כ כנגד זה חמש סבות אלה המתעות את האדם מדרך טובים לדרך רע · הא' כי השכל יתעהו · וכמו שמצינו באלישע בן אבויה כי מרוב עיונו קצץ בנטיעות ועליו נאמר דבש מצאת אכול דייך כדאיתא בפ"ב בחגיגה וע"ז אמר כי אברהם אף שהרבה לחקור בכל חכמה ומדע וכדאמרי' בב"ב איצטגנינות גדולה היתה בלבו שכל מלכי מזרח ומערב משכימים לפתחו · ובכ"ז תמים היה עם ה' אלהיו כי דעתו ושכלו היו נאמנים ולא נתעה אחרי מחזות שוא ומדוחים · ושמר בריתו את ה' עד יומו האחרון · הב' אם תבוא עליו הזקנה אז תחלש דעתו וכחותיו ירפו · וילך תועה במזמותיו וכאשר מצינו ביוחנן כה"ג שנתהפך באחריתו וע"ע לקמן בפס"ב · וכנגד זה מביא את משה ואהרן · אף כי כבר היו בני שמונים וכאו בגבורות בכ"ז עוד התגברו ועשו חיילים בתורה ובאמונה · הג' אם יאבד את מורשו המוליכו בדרך טובים וכאשר אמרו רז"ל על שלמה כל זמן שרבו שמעי בן גרא היה קיים לא נשא את בת פרעה · וע"ז מביא את עזרא אף כי רבו ברוך בן נריה מת כדאמרינן בסוף פ"ק דמגילה בכ"ז נשאר בצדקתו בארץ ישראל כמו בבבל · הד' בבוא על האדם צרה ומצוקה ויתקצף ויקלל · וכמו שמצינו באיוב כי מרוב צרותיו לא נשא גם את פני ה' · וכנגד זה הוא מביא את יחזקיהו אף כי בא במצור ובמצוק מסנחריב ויהי בצרה גדולה · בכ"ז בטח בה' ובתפלתו · הה' אם יעלה לגדולה אז ירום לבבו וישכח את ה' אלהיו · וכנגד זה מביא את דוד ודוד הוא הקטן שתמיד הקטין את עצמו ויהי שוה בין בהיותו הדיוט ובין בהיותו מלך · ור"ב בשם ר"ח מוסיף אף אית לן חד הוא טבא מן כולהון הוא ה' אלהינו אף כי יחטאו לפניו ויכעיסוהו בתועבות בכ"ז מדת רחמיו שמורה לעולם ועולם חסד יבנה ובזה מתורץ היטב למה לא מנה עוד כמה פעמים הוא הנמצאים גרעה או לטובה · כי לא מנה רק אלה אשר בהם תמצאנה חמש הסבות לתשובה · וחמש הסבות לתעות מדרך טובים · וע"ע מ"ש בזה במגילת אסתר והגירסא אשר שם היא ביותר נכונה : שנער זו בבל · ומפרש את הכתוב ותהי ראשית ממלכתו

ר"א שנער שהם מתים (ד) בתשניק (ה) בלא נר ובלא מרחץ • ד"א שנער ששריה מתים נערים • ד"א שנער ששריה מביטין בתורה עד שהן נערים • ד"א שנער שהעמידה שונא וער להקב"ה ואי זה זה נבוכדנצר • מן הארץ ההיא יצא אשור • א מן העצה ההיא יצא אשור כיון שראה אותן באים לחלוק על הקב"ה פנה מארצו • א"ל הקב"ה את יצאתה לך מארבע • חייך שאני פורע לך ונותן לך ד' • ויבן את נינוה ואת רחובות עיר ואת כלח ואת רסן • תלתסר • ולא עשה אלא ב כיון שבא ונשתתף עמהן בחורבן בית המקדש א"ל הקב"ה אתמול אפרוח עכשיו ביצה • אתמול מפריח מצות ומעשים טובים • עכשיו מכונן כביצה • אתמהא • לפיכך (תהלים פג) היו זרוע לבני לוט סלה • ללוט • ואת רסן בין נינוה ובין כלח וגו' • ג אין אנו יודעים אם רסן היא הגדולה ואם נינוה היא הגדולה • מן מה דכתיב (יונה ג) ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים מהלך ג' ימים • הוי נינוה היא הגדולה : ה ומצרים ילד את לודים וגו' • ד א"ר אבא בר כהנא א"ר יהושע בן קרחה (ו) כל מוניטא של מצרים אינה אלא בים • לודים לודי ים • ענמים ענמי ים כשמן • להבים להב ים • נפתוחים נפתוחי ים • פתרוסים פרוויטות • כסלוחים פקוסים • אמר רבי אבא בר כהנא פתרוסים וכסלוחים היו מעמידין (ז) הוטליסון היו אלו מגנבין נשותיהן של אלו ואלו מגנבין נשותיהן של אלו • מה יצא מהן • פלשתים • גבורים • כפתורים • ננסים : ו וכנען ילד את צידון • ואת החוי חלדין • ואת הערקי ארקא דליבנן • את הסיני ארתוסייה • את הארוודי ארווד • את הצמרי חמץ • ולמה הוא קורא אותה צמרי • יהודה בר רבי אמר שהן עושין בצמר • את החמתי פיפני • ויהי גבול הכנעני מצידון וגו' • עד קלדה : ז ולשם יולד גם הוא אבי כל בני עבר וגו' • ה אין אנו יודעין אם שם הוא הגדול אם יפת הוא הגדול • מן מה דכתיב אלה תולדות שם שם בן מאת שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול הוי יפת הוא הגדול • ולעבר יולד שני בנים שם האחד פלג כי בימיו נפלגה הארץ • רבי יוסי ורשב"ג רבי יוסי אומר ו הראשונים ע"י שהיו (ח) מכירים את ייחוסיהם היו מוציאין שמן לשם המאורע • אבל אנו שאין אנו מכירים את ייחוסינו • אנו מוציאין לשם אבותינו • רשב"ג אומר הראשונים על ידי שהיו משתמשין ברוח הקודש • היו

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ס"כ • ב ילקוט תהלים רמז תתל"ב • ג יומא דף י' • ד ילקוט כאן רמז ס"כ • וילקוט דברי הימים רמז אל"ף ע"ד • ה סנהדרין דף ס"ט • במד"ר פרשה ד' • ו ילקוט כאן רמז ס"כ • וילקוט דברי הימים רמז אל"ף ע"ד •

חדושי הרד"ל

דברכות וקה"ר פ"י ע"ו : (ד) בתשניק • דריש שנער כמו תמות בנוער נפשם ומלת תשנוק עיקרם שינוק שתרגום בנוער כן : (ה) בלא נר • עמ"כ בשם רש"י שאין שמן מצוי בבבל נראה דר"ל שמן זית אבל שמן שומשמין מצוי בבבל כדאיתא בשבת (כ"ו) ובנדרים (נ"ג) ומשום דש"ז נייל גהוריה מכל השמנים לכן קרייה ליה בלא נר : (ו) כל מוניטא כו' • אינה אלא בים נראה דקאי אקרא דריש דברי הימים דכתיב שם לודיים בשני יודין ודריש ליה לודי ים (וכ"מ אח"כ בפי' ד"ה המיוחס לרש"י ע"ש) : (ז) הוטליסין • פירש יחידים רווקים בלא נשים כדלעיל פי"ט ועיין ערוך : (ח) מכירין יחוסיהן • היו מוציאין שמם

רש"י

(אמר המגיה גם דברי רש"י אלו שייכים לקמן פרשה ל"ח) : ס"א • בתשניק • חונקת האדם מרוב זוהמא ויגער ה' תרגומו ושניק : בלא נר • כהדא דגרסינן במסכת שבת מה יעשו אנשי בבל שאין להם שמן כו' : לא כך ולא כך : בלא מרחץ • כהדא דתנינא באגדתא גם ברושים שמחו לך ארזי לבנון מאז שכבת לא יעלה הכורת עלינו בתחילה לא היה ארזים בבבל עד שעמד אותו רשע ועקרן מארץ ישראל ושתלן בבבל הדא הוא דכתיב גם ברושים (ישעיה י"ד) : ששריה מתים נערים • תלמידי חכמים שבה כי הא דגרסינן אמרו ליה לר' יוחנן איכא סבי בבבל תמה ואמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה כתיב : אתה יצאתה מארבע • בבל וארך ואכד וכלנה : חייך שאני נותן לך ארבע • דכתיב ויבן את נינוה ואת רחובות עיר ואת כלח ואת רסן וגו' הרי ארבע : אתמול אפרוח • אתמול מפריח מעשים טובים שברחת מן העצה הרעה על קדושת שמי ועכשיו ביצה שחזר לקלקולו ונשתתף עם שונאינו בחורבן בית המקדש דכתיב גם אשור נלוה עמם (תהלים פ"ג) והרי אתה מכונן כביצה : אינן נפתחים • דליברם בלע"ז כלומר אין בהם אחד שלא תמצא בו מום : פרווטיות • הם היו יודעים דבר מום בשם זה : פקוסין • קונטירי"ש בלע"ז : פתרוסים • חנויות : והיו מגנבים • בשעה שהנשים באות לקנות מהם דבר היו מגנבים נשותיהן ומהם יצאו פלשתים ואת כפתורים והכתוב מוכיח שלא דיבר הכתוב בתולדותם כמו בשאר תולדות ומצרים ילד וכנען ילד אבל הכא כתיב אשר יצאו משם מכלל שלא היה להם תולדה כי אם בזמה : פלשתים גבורים : וכפתורים • בני זמה הם וננסים היו : בכולן היו יודעים בהם מום לכך הוא אומר אינן נפתחים אין אחד בהם ישר ופתוח : ממה דכתיב שם בן מאה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול • שנתים אחר המבול היה שם בן מאה שנה ולא יותר ואנו יודעים שנח

מתנות כהונה

בתשניק • לשון זוהמא כמו שפירש"י ריש פרשת מקץ ולשון צרה וצוקה [ועי' בערוך ערך שנק] : **בלא נר** • פירש"י שאין שמן מצוי בבבל והביא ראיה ממסכת שבת : **בלא מרחץ** • פירש רש"י לחוסר עצים ומביא ראיה מאגדה : **שריה מתים כו'** • פירש"י ת"ח כדאמרינן בקדושין אמרו לו לרבי יוחנן איכא סבי בבבל תמה ואמר כתיב למען ירבו ימיכם וגו' על האדמה • שנער נוטריקון שריה נערים : [**מביטין כו'** • בירושלמי ל"ג ליה] : [**שונא וער** • וה"ג ג"כ בירושלמי פרק תפלת השחר ובפ' תמיד נשחט] : **מעצה ההיא כו'** • מעצת דור הפלגה : **מארבע** • מארבע ארצות בבל וארך ואכד וכלנה : **תלתסר** • פי' של רסן : **ולא עשה** • לא עכב הקב"ה באהבתו אותו כן הוא בילקוט תהלים : **אלא כיון כו'** • שנאמר גם אשור נלוה עמם (תהלים פ"ג) : **מפריח כו'** • שברח מארצו לאהבת ה' יתברך : **מכונן כביצה** • מסובב ומקושר • [ועי' בערוך ערך כן השני] : **היו זרוע וגו'** • סופיה דקרא גם אשור נלוה כו' : **ללוט** • לקללה לוט דרש לשון לווט : **מוניטא** • מטבע שלהן ועיקרם : ה"ג בילקוט אינה אלא פסולת : **ענמים ענמי ים כשמן נפתוחים נפתוחי ים** כלומר כל אלו כשמן של עכשיו כן נקראו בעת ההיא אבל פתרוסים נקראו עכשיו פרוויטות וכסלוחים פקוסים וכן לקמן חשיב שנשתנו שמם וקאמר שלא נשתנו ובפירש"י מצאתי הגירסא בדרך אחרת ופי' פרוויטות פקוסים מיני ממון ידועות ביניהם ובילקוט לא גרס מן לודים כו' עד פקוסים וזו היא הגירסא היותר מיושבת : **הוטליסון** • כמו אוטלסון ופי' חנויות : **מה יצא מהם כו'** • ולכן כתיב יצאו מהן פלשתים ולא כתיב יולדו שילהו דרך זימה כ"מ בפירש"י : **פלשתים** • גבורים מפולשים ומפורסמים בגבורתם וגדלם : **כפתורים ננסים** • קצור ועגול ככפתור ובילקוט גרס פתרוסים גנבים כפתורים ננסים : **חלדון** • כל אלו שמות אומות הן : **קלדא** • שם מדינה והערוך גרס קלדאי : **הוי יפת הגדול** • עיין בפירש"י בחומש :

יפה תואר

בבל • ומלכותו היתה וארך ואכד וכלנה אשר הן בארץ בבל הנקראת שנער : **בתשניק** • זו חולי הכפיה שהחולה מניע ומנער כל אבריו בחליו • כי התרגום של ויגער הוא שיעוק • ומ"ש בלא נר ובלא מרחץ כי הנר והמרחץ קשים לחולי זה : מן העצה ההיא יצא אשור • ופי' מן הארץ מהסכמת אנשי הארץ או שברח מן הארץ מלשון רצון וכמ"ש לעיל פ"ד למה נקראת שמה ארץ שרצתה לעשות רצון קונה וזה מן הארץ ממרוצתם לרצונם ועצתם ופי' כי כל הארצות הלכו בעצת נמרוד אשר המריד את העולם להקב"ה כדלעיל ואשור יצא מהם : **אתמול אפרוח** עכשיו ביצה • פי' כי תוך לאחור ולא לפנים כי מן הביצה יצא האפרוח ואתה שנית את דרכך להעשות מן אפרוח ביצה : **אם רסן היא העיר הגדולה כו'** • והא דלא מסתפק פן כלח היא העיר הגדולה הגם היא סמוכה בקרא להיא העיר הגדולה • י"ל כיון דכלח נמנה באחרונה ע"פ קטנה היא [ועי' ביומא דף י' ע"א בתוד"ה אין] : **הוי יפת הוא הגדול** • ע' בביאור הרי"פ בשם היפ"ת • ולפ"ז כשהיה נח בן תק"א שנה נולד לו יפת • ואחר תק"ב שנה נולד לו שם ובאחרונה נולד לו חם • כי חם הוא הצעיר • וכ"ה דעת הרמב"ן ומה שמנה לשם תחלה היינו משום חשיבותו כדלעיל פכ"ו ועי"ש מ"ש למה הקדים חם ליפת : **מוציאין שמן לשם המאורע** • ומה שקרא למך לבנו תובל קין אינו על שם זקנו אך מפני שתבל עבירתו של קין כדלעיל פכ"ג • והנה טעם מחלוקתם הוא בזה • נר"י עדיף

פירוש מהרז"ו

אלוי כל הארץ יפ"ת) • ומ"ש מגוערת מן המצות על שם סופה כשיגלו ישראל מהארץ לתוכה נחסרו מכל מצות אלו : **מתים נערים** • שנער ר"ת שר נער פי' שרים נשארים נערים תמיד ולא מזקינים ורמז על ת"ח בתיבת ער שת"ח נקרא ער כמ"ש ער ועונה ובערוך ערך שנער גורס שסרי' מביטים בתורה כשהם נערים וכן הוא במדרש דפוס אמשטרדם ובדפוס שפד"א ליתא : **שונא וער** • שהשונא נקרא ער כמ"ש ויהי עריך : **מן העצה ההיא יצא אשור** • דאם כפשוטו שיצא מן הארץ ההיא • יקשה שהרי אשור מבני שם כמ"ש להלן פר' זו בני שם עלם ואשור וכאן בבני חם מדבר • ואיך אמר שיצא אשור מבבל מבני חם ובהכרח שמ"ש בריש י"א ויהי כל הארץ שפה אחת וגו' וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם וגו' כל הענין במרד עצת המגדל הוא מ"ש כאן ותהי ראשית ממלכתו בבל בארץ שנער היינו אחר שישבו בארץ שנער שכ"ל מלך עליהם וכמ"ש לעיל פר' כ"ג סימן ז' שהוא המרידן כשמלך עליהם בשנער ומפסוק ח' של פ' י' עד פסוק י"ג מקומם בריש פ' י"א ובכלל מ"ש ויהי כל הארץ וגו' היינו גם בני שם הסמוכים שם בפרשה ואשור בתוכם שכולם ישבו בארץ שנער • וא"כ יתכן לומר מן הארץ ההיא יצא אשור שהרי כבר בא לתוכה אלא שיצא ממנה א"כ יקשה שהרי כתוב ויהי בנסעם מקדם ודרשו לקמן פרשה ל"ח סימן ז' שנסעו מקדמונו של עולם ואז וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם • איזה שבח הוא לאשור שכפר בהקדום ב"ה וישב עמהם בארץ שנער ואח"כ יצא ממנה אחר שכפר ואמרו במדרש תהלים ק"י וכן הביא בילקוט בשם הד"א ולקמן בסמוך שאשור צדיק היה ועל כרחנו שלא כפר ולא היה עמהם בעצה ולא בא כלל לארץ שנער • על זה דרש מן הארץ ההיא יצא אשור אא"ע שיצא מטעם ת"ע שיצא מן העצה של הארץ ההיא שלא היה עמהם בעצה כלל וזהו עומק דברי המדרש כיון שראה שהם באים על הקב"ה אז פנה להתרחק ממקומם וזה אמת ויציב : **ונותן לך ד'** • היינו ע"פ מדת מגדל ד' כנגד ד' : **תלתסר** • יתכן שהוא מ"ש אצל סנחריב מלך אשור ורצף ובני עדן אשר בתלשר : **ולא עשה אלא וכו'** • פירוש שלא עשה כמו שהתחיל אלא בא לאופן אחר שמרד בהקב"ה ונשתתף בחורבן ביהמ"ק • וכמ"ש על עמך יערימו סוד וגו' גם אשור נלוה עמם וכו' אשר אמרו נכבשה לנו את נאות אלהים היינו חורבן ביהמ"ק שנשתתף עם מואב ועמון • ומ"ש אמר הקב"ה אתמול אפרוח • היינו מ"ש גם אשור נלוה עמם מאי גם אלא שהפסוק מתמה על אשור שהיה מתחלה צדיק איך נהפך • ומ"ש המדרש אמר הקב"ה לאשור היינו הדיוק של תיבת גם : **אתמול אפרוח** • היינו בדור הפלגה ודרך טבע העולם שמהביצה יוצא האפרוח ומהאפרוח נעשה עוף גדול והנמשל שבדור הפלגה לא מרד בהקב"ה וקידש את שמו ועתה בבית מקדשו ושכינתו מרד בו ונעשה מהאפרוח ביצה והאפרוח חי והביצה אינה חי • (ומ"ש מכונן כביצה פירושו כמ"ש במשנה שמכבנין אותו למילת פירושו שמסבבים אותו • וכן הביצה מסובבת וקשורה בקליפתה) ואולי צ"ל כאן מכובן כביצה : **ללוט** • דורש מ"ש היו זרוע לבני לוט סלה ובני לוט המה מואב ועמון שהסכימו לחרוב ביהמ"ק כנ"ל • וא"כ יקשה שהרי מפורש שם בפסוק הרבה אומות כמ"ש אהלי אדום וישמעאלים וגו' פ' אומות בחשבון • ואח"כ אמר היו זרוע לבני לוט סלה הרי הם ב' כ"מ • ע"כ דורש ומכריע שמ"ש לבני לוט אין פירושו על מואב ועמון אלא על כל הט' אומות שהשב שהם בני קללה ולוטה : **אין אנו יודעים** • שמפסוק זה אין אנו יודעים שיכולים לפרש כך וכך • ועל פי מדה י"ז אנו יודעים : ה **מוניטא של מצרים** • מטבע והותם שמות משפחות מצרים אינם אלא באותיות ים בסופם על שהם יושבים אצל הים : **לודים לודי ים ענמים בשמן** • ופי' לודים נקראו עתה לודיים וענמים עתה נקראים כשמן המפורש בתורה וכו' : **פתרוסים וכסלוחים** • בילקוט הגירסא א"ר אבא בר כהנא מוניטא של מצרים אינן אלא פסולים פתרוסים וכסלוחים היו מעמידים איטליסים וכו' והדבר נראה לעין שבילקוט חסר כל מאמר כשמן של ר' אבא ב"כ בשם ריב"ק וחלילה מלמחוק מאמר שלם מן המדרש מטעם שבילקוט אינו • איפכא מסתבר שבילקוט חסר שכן דרכו לקצר מן המדרש • ולמדנו מן הילקוט שמאמר הב' של ר' אבא ב"כ גורס כל מוניטא וכו' • וזה חסר במדרש ויתכן שמ"ש בילקוט מוניטא וכו' היינו המאמר הא' של ר' אב"כ וצ"ל וכו' ומ"ש אינן אלא פסולים שייך למאמר הב' והדרשה מפסוק אשר יצאו וגו'. וכמ"ש רש"י בחומש : ז **אבי כל בני עבר** • וס"ד אחי יפת הגדול עי' במ"ר פר' ד' סימן ח' • עי' רש"י בחומש החשבון בבירור . ואחריו שם ואחריו חם • ועי' לעיל פר' כ"ו בסימן ב' שחם נקרא בנו הקטן • וסדר הבנים יפת שם חם : **מכירים יחוסיהם** • לא היו צריכים לקרות שם בניהם לשם אבותיהם שהרי היו

ידי משה

שהם מתים בתשנוק • גמרא היא בירושלמי פ' תפלת השחר ומצאתי בספ' ירושלמי נתשנוק נוטריקון כלי שום תענוג : איני יודע אם נינוה עיר הגדולה או רסן כו' • בפרק קמא דיומא הקשו התו' וא"ת למה לא מפרשא גם כן בכלח הסמוכה למלת גדולה ותירצו אדרבה משום דמינה קא סליק ואם סבור איתא דעלה קאי לא היה צריך למימר היא העיר אלא שהם העיר הגדולה וצ"ל דמעיקרא לאו קושיא היא דכתיב לעיל בפסוק ג"כ כלח ולא כתיב שם עיר גדולה לכך אינו מסתפק אלא בנינוה ורסן כנ"ל וק"ל : כל מוניטא של מצרים וכו' פירש"י ממטבע אינו אלא פסולת כך גירסת רש"י וילקוט וא"א ועיין מ"כ פירושו אבל בכל הספרים חדשים גם ישנים נדפסו א"א בים וכדי שלא למחוק הספרים נ"ל דהכי פירושו כל מוניטים של מצרים אינו אלא בים ר"ל כל השבח בנים אין נקראים לוד ענם להב נפתח פתרוס כסלח רק כשתרצה להזכיר יחיד אתה קורא אותו כך וכשתרצה להזכיר אומה שלימה אתה אומר לודים ענמים ויוצא בו כמו כנען כנענים אמורי אמורים כשנן מאז כן עכשיו רק בספרם בין יחיד לאומה הוא אותיות ים דהיינו יו"ד מ"ם לזה אמר שלארבעה בנים של מצרים לא נעקרו בניתן כמאז ומקדם רק אלא בים ר"ל הספרם הוא בים ובכי"ם היא פעולם ר"ל ביו"ד מ"ם אבל לפתרוס וכסלוח נעקרו שמותן לגמרי וקורין להם פרוויטות ופקוסים לזה אמר ר' אבהו לפי שהיו גונבין ומחליפין נשותיהן ולא היה הורע אביהם לפיכך לא נקראו על שמם וק"ל : **הוטלסין** ; **פירש"י גנבים** : **אין אנו יודעים אם שם בנו הגדול** וכו' עד שנתים אחר המבול ר"ל מאחר שהיה לשם ק' שנה שנתים אחר המבול ולא יותר ואנו יודעים

משנת דרבי אליעזר

כל מוניטא של מצרים אינה וכו' • לפי שהופם לטבוע בים ונ"ל בכולם להביא כפתוריים וכו' כשמן של עכשיו ופלשתים לא נטבעו לכך נשתנו שמם אף שמצרים ילדם :

מוציאין לשם המאורע · אבל אנו שאין אנו משתמשין ברוח הקודש אנו מוציאין לשם אבותינו · א"ר יוסי בן חלפתא א נביא גדול היה עבר שהוציא לשם המאורע הה"ד ולעבר יולד שני בנים וגו' · למה נקרא שמו יקטן · ב שהיה מקטין את עצמו ואת עסקיו · ג ומה זכה · זכה להעמיד י"ג משפחות · ומה אם הקטן שהוא מקטין עסקיו כך · גדול שהוא מקטין את עסקיו על אחת כמה וכמה · ודכוותה (בראשית מח) וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר · אמר רבי הונא וכי מן התולדות אין אנו יודעין שהוא הצעיר · אלא שהיה מצעיר את עסקיו · ומה זכה · זכה לבכורה · ומה אם הצעיר על ידי שהיה מצעיר את עסקיו זכה לבכורה · גדול שהוא מצעיר את עסקיו על אחת כמה וכמה: **ח** ויקטן ילד את אלמודד ואת שלף ואת חצר מות · ד רבי הונא אמר מקום הוא ששמו חצר מות שהן אוכלים (ט) כרישים ולובשים כלי פפייר (י) ומצפים למיתה בכל יום · רבי שמואל אמר אפילו כלי פפייר אין להם · ויהי מושבם ממשא · אלעזר בן פנחס אמר ה מישה מיתה · מדי חולה · עילם גובבי · גוססות · הבל ימא תכלתא דבגל · צור צייר הכלתא דחבל ימא · רבי יהודה אומר בין הנהרות כגולה ליחוסים · באכה ספרה טפרי · הר הקדם · טורי מדינחא:

פרשה לח

א ויהי כל הארץ שפה אחת וגו' · (א) אלעזר ב"ר יוסי בר זימרא פתח (תהלים נט) אל תהרגם פן ישכחו עמי הניעמו בחילך והורידמו (כי מרו בך) ו רבנן פתרי קרייה (ב) בדואג ובאחיתופל אמר דוד אל תהרוג דואג ואחיתופל · פן ישכחו עמי פן ישכחו הדורות הבאים אחריהם · הניעמו בחילך טלטלימו והורידמו הורידמו מגדולתן · (ג) ולנו מה יעשה (שם) מגננו ה' · חטאת פימו דבר שפתימו · ז זה התיר גילוי עריות ושפיכות דמים · זה התיר גילוי עריות ושפיכות דמים · זה התיר ג"ע ושפ"ד שנאמר (שמואל ב טז) בוא אל פלגשי אביך · (שם יז) ואבא עליו והוא יגע ורפה ידים · וזה התיר גילוי עריות ושפיכות דמים · נחמן בריה דשמואל אמר התיר קונעתו ממנו ועשה אותו זיטיוטוס וכמו שדוא מת · דמו מותר ואשתו מותרת · ר"א בשם רבי יוסי בר זימרא פתר בדור הפלגה אמרו ישראל אל תהרוג (ד) דור הפלגה פן ישכחו עמי פן ישכחו הדורות הבאים אחריהם הניעמו בחילך והורידמו טלטלימו והורידמו מלמעלן למטן · (ה) ולנו מה יעשה מגננו ה' · (תהלים נט) חטאת פימו מחטייה שהוציאו מפיהם ח אמרו אחד לאלף ותרנ"ו שנה הרקיע מתמוטט אלא בואו ונעשה סמוכות אחד מהצפון ואחד מהדרום ואחד מהמערב וזה שכאן סומכו מן המזרח · דבר שפתימו · ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים: **ב** רבי אבא פתח (משלי כז) אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי לא תסור מעליו אולתו · ט אמר רבי אבא בר כהנא כזה שהוא כותש את השעורים במלבן סבור שהוא מביאן לידי

נוסחאות המדרש א סדר עולם רבא פרק א' · ב לעיל פרשה ו' וש"נ · ג פסיקתא רבתי פ' ג' · ד ילקוט כאן רמז ס"ב · וילקוט דברי הימים רמז אל"ף ע"ד · ה קדושין דף ע"א · ירושלמי קדושין פרק ד' · ו ילקוט תהלים רמז תשע"ז · ז לעיל פ' ל"ב · ח סדר עולם רבה פ' א' · ט תנחומא סדר זה · ילקוט משלי רמז תתקס"ב ·

חדושי הרד"ל

לשם המאורע ולא היו צריכים לקראם ע"ש אבותיהם: (ט) כרישין · דרש חצר מלשון חציר והוא תרגום כרישין: (י) ומצפים למיתה בכ"י · י"ל שג"ז נדרש מחצר מות הצר ל' חציר אנוש כחציר ימיו · כחציר ימלו ולכן למות היו מצפים תמיד:
(א) נ"א בשם ר"י ב"ז כנ"ל: (ב) בדואג ואחיתופל כו' · הורידמו מגדולתו · שדואג היה אביר הרועים ראש סנהדרין ושכח תורתו · ואחיתופל יועץ למלך ולא נעשתה עצתו וחנק עצמו: (ג) ולנו כו' מגננו ה' · להצילנו מידם אף אם לא תהרגם: (ד) דור הפלגה כו' מלמעלן למטן · מראש המגדל להפיצם ע"פ כל הארץ: (ה) ולנו כו' מגננו ה' · י"ל על אברהם שחלק עליהם ומאסו דבריו כמ"ש בסר"א

מתנות כהונה

נקרא שמו יקטן · דהא כתיב ושם אחיו יקטן וכל היכא דכתיב ושם פלוני כך וכך דייק בשמיה ת"רשו אם לא כתיב טעמו וכימוקו עמו כמו ויקרא שמו נח לאמר זה ינחמנו שם האחד גרשים ושם האחד אליעזר ודומה לאלו והיכא דלא כתיב בהדיא דרשו חז"ל כל אחד ואחד לפי ענינו וזיל גמור ומלאתו כי תדרשנו: ואת עסקיו · כלומר עניו בעצמו ושפל בכל עניניו שלא היה מגביה עצמו בשום דבר: ומה אם הקטן כו' · עיין לעיל פ"ו: ומה אם זקטן · שהיה קטון בשנים: כפייר · פי' הערוך שם עשב ועושין ממנה קליפין והיו לובשין אותו · והרמב"ם והרא"ש פירשו ג"כ פרק כ"ז דמסכת כלים שהן לבוש של מין זמורות: ומצפים למיתה · כלומר אינן מכירין בשום טובה שיהא אימת המות קשה עליהם: מישה מיתה · כלומר בני מיתה שכולם ממזרים כדאיתא בפרק עשרה יוחסין: חולה · כלומר רובם מיוחסים כמו רוב החולים לחיים: ה"ג בירושלמי דפרק עשרה יוחסין · עילם וגבבי גוססות וגבבי שם מדינה גוססות כלומר רובן ממזרים כמו רוב גוססים למיתה: חבל ימא · שם מדינה: תכלת כו' · כלומר הספר והטוי של בבל ליוחסין והערוך פי' התכלית והסוף:

פרשה לח זה התיר כו' · עיין כ"ז לעיל פרשה ל"ב: מחטייה · מפני החטא: וזה שכאן · וסמיכה שנבנה כאן יהא סומכו מן המזרח: במלבן · כלי שכו

רש"י

הוליד בן בן חמש מאות שנה כדכתיב ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת ובשנת שש מאות ילד מן התיבה נמצא בנו הבכור באותו הפרק בן מאה שנה וכתיב שם בן מאה שנתים אחר המבול הא למדת שיפת הוא הגדול · ואם תאמר שלא הוברר לנו ע"י החשבון שאמרנו חם ויפת אי זה מהם גדול לפיכך גילה לנו הכתוב אחי יפת הגדול שיפת הוא הגדול ומה שאמר הכתוב את שם את חם ואת יפת שהקדים את שם לאחיו לפי שהיה צדיק: פפייר · כלי מן קנים שבמים שלועזים פיי"א:

פרשה לח ס"א טלטלימו · בעניות: חילך · כמו חלכאים: לאלף ותרנ"ו שנה · שמיום שנברא העולם ועד דור המבול יש אלף ותרנ"ו שנה וכן מפורש בספר

פירוש מהרז"ו

היו בחיים לפניהם מאדם עד נח וכן כל יו"ד דורות מנח ראו זה את זה והיו כולם בהפלגה · על כן קראו לבניהם שמות על שם המאורעות שקרו אותם · ואך אחר שנתמעטו השנים ואין אדם מכיר יחוס אבותיו שכבר מתו ע"כ קראו שם בניהם כשם אבותם שלא ישכחום: נביא גדול היה עבר · סדר עולם פרק א' הובא ברש"י בחומש בתוספת ביאור: שהיה מקטין · דייק מ"ש ושם אחיו יקטן ויקטן ילד שתיבת ויקטן מיותר שהיל"ל ויולד שהרי בו מדבר ועל כן דורש על שהיה מקטין עצמו על כן ילד י"ג משפחות ונתגדל בעולם · וזה ע"פ מדה ממעל ומנגד ועי' לעיל פרשה ו' סימן ד' וע"פ זה דרש קל וחומר: **ח** מקום הוא · שנקרא חצרמות על שם האים הזה שנקרא כן · ורב הונא ידע את המקום ששמו כך ובני משפחה זו: מישה מיתה · ירושלמי קדושין ריש פרק עשרה יוחסין: טור מדינחא · כן תרגום אונקלוס · ועל מ"ש בנסעם מקדם ת"א בנטלהון מקדמיתא וכמ"ש לקמן פרשה ל"ח סימן ז' הסיעו עצמן מקדמונו של עולם:

פרשה לח סימן א אל תהרגם · ילקוט תהלים ל"ע כל הענין · ורבנן פתרי כפשוטו על אויבי דוד שהם דואג ואחיתופל ובריש המזמור כתוב לדוד מכתם בשלוח שאול וישמרו את הבית להמיתו ואצל שאול היה דואג אויבו אך אחיתופל אויבו היה בימי מרד אבשלום ואין שייך לשאול · ודעת רבנן שעל שאמר בלשון רבים בפסוק הקודם אלהים יכאני בשוררי אל תהרגם שהתנבא גם על אחיתופל: ישכחו הדורות · ישכחו חטאם וענשם: טלטלימו · שלטל אותם שיגלו טלטול הגוף · ומ"ש הורידמו על הורדת כבוד ומעלה ואינו דומה למ"ש טלטלימו: ולנו מה יעשה · פי' שמ"ש מגננו ה' שמתפלל שיהיה ה' למגן לו ולאנשיו במערה וע"פ מדה ע' כאלו כתוב מגננו תהיה ה' או היה ה': זה התיר · לעיל ריש פרשה ל"ב ושם נתפרש: התיר קנעתו ממנו · שם הגי' התיר קונעתו ופי' אשתו · והנה חשב אחיתופל קודם דואג ודואג היה הרבה שנים קודם אחיתופל כל"ל אלא על שבא לפרש מ"ש חטאת פימו דבר שפתימו על אחיתופל שלא היה רק בדיבור שאמר בא אל פלגשי אביך וכן מ"ש והכיתי את המלך לבדו · אך דואג היה במעשה ג"כ שהרג בעצמו כהני ה' · ע"כ הקדים אחיתופל: אמרו ישראל · פי' שלדעת רבנן הל"ל דוד אמר כן כל"ל · וא"כ יקשה שלא מצאנו אצל שונאי דוד שגלו ממקומם והגל אחיתופל מפורש שחנק עצמו בביתו · ולא יתכן שלא יתקיים קללת דוד · על כן דורש ר"א ע"פ מדה י"ז על דור הפלגה כמ"ש בפסוקים הקודמים הקילה לפקוד כל וגו' היינו כל ע' משפחות בני נח שמפורש בתורה שנטלטלו וירדו מלמעלה למטה וזהו מ"ש הניעמו והורידימו ומ"ש אל תהרגם ה' פלג לשונם כי ראיתי חמס וריב בעיר וגו' אמר הקילה וגו' וכן תלעג לכל גוים הכל על ע' המשפחות · וכן מ"ש ויסובבו עיר כמ"ש בתורה נבנה לנו עיר שאז לעג לכל משפחות האדמה שמרדו בו · ומ"ש אמרו ישראל · לפי הל"ל שאברהם אמר כן לצורך ישראל: שאברהם אמר כן אחי שפיר על אברהם וזרעו כמ"ש הללו אנכי מגן לך: לאלף ותרנ"ו שנה · במבריאת עולם עד המבול החשבון מלומלם אלף ותרנ"ו שנה · כמ"ש בריש סימן ד' ע"ש: אחד מהצפון · והתחילו במקום שהיו שם במזרח כי בבל ושנער במזרח העולם כמ"ש מי העיר ממזרח היינו אברהם באור כשדים וכמ"ש ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער ודורש סמוכים שאמר בפסוק הקודם ומאלה נפרדו הגוים אחר המבול ועל זה אמר ויהי כל הארץ שפה אחת שחשבו לתקן קלקול המבול לעשות סמוכות לרקיע · וזהו מ"ש ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות · שהיה בדעתם לעשות בד' רוחות: **ב** במלבן · הוא הכלי שמניחים בו שעורים והכוונה שכל היסורים לא יועילו למו להביאם למוטב · אע"פ שהעלי שכותשין בו עולה ויורד עליהם הרבה פעמים אינם זוקקים אל לבם ועיין תנחומא כאן שמאריך בזה ודורש ג"כ סמוכים כמ"ש סוף סימן א' הל"ל שלא די שלא למדו מוסר מדור המבול להטיב מעשיהם אף הרעו עוד לחשוב לתקן שלא

יפה תואר

לקרוא לשם האבות · ולכן אם היה להם רוה"ק או אם היה לשם מאורע בשעת לידה · אם לא הכירו את יחוסיהם בחרו יותר לקרוא בשם אביהם · ולרשב"ג על שם המאורע עדיף · והאחרונים אשר יקראו בשם אבותיהם הוא מטעם שאין בהם רוה"ק ולא ידעו את המאורע לנולד · אבל אם היה להם רוה"ק · אף כי לא יכירו את יחוסיהם מ"מ היו קוראים על שם המאורע: נביא גדול היה עבר כו' · כלומר נביא ממש כי רוח ה' דבר בו ולא תימא שניבא ולא ידע מה ניבא · והגם בס"ע מוכיח כי ענין הפלגה היה בסוף ימי פלג · וכנראה מסדר הכתובים שהיתה גם אחרי אשר אחיו כצעיר יקטן הוליד בנים · ולפ"ז מה שקרא אותו בלידתו פלג ע"כ היה בנבואה · וזה א"א לומר כי בסוף ימיו נקרא בשם פלג · דאין דרך לקרוא לאיש הקרוב למות בשם · ונקרא בשם רק על שם המאורע אשר בלידתו או בחצי ימיו · ומה שלא הוכיח משם יקטן שהיה מקטין את עצמו דהיה נביא וידע את דרכי בנו מראש · דדלמא באמצע ימיו כאשר ראה אביו את ענותנותו אז קרא אותו בשם יקטן · ומפלג אשר שהפלגה היתה בסוף ימיו וקרא אותו בשם פלג לפני זה שפיר מוכח: מקום הוא ששמו חצר מות · ונקרא בשם הזה על שם מקומו ומ"ש שהם אוכלים כרישים כו' הוא מתוך עניים לא היו להם מה לאכול וכסו את בשרם בעשבים או בעלי אילנות ומרוב עניים היו מצפים למיתה בכל יום · ומעתי שים אנשים המתבודדים במושכלות ולא יעבדו את האדמה ויאכלו וילבשו מאשר ימצאו מוכנים על פני השדה · ואולי גם האנשים האלה היו מהם · ולא היו להם בטחון בזה העולם ולכן צפו למיתה בכל יום [ואולי כוונתו על הטו"אגואדיטען]: בדואג ואחיתופל · כי לעיל כתיב יגורו עלי עזים וגו' וזה היה דואג ואחיתופל שהיו אויבי נפש דוד ומעיזים כנגדו כי אמרו לו דוד הבא על אשת איש מיתתו במה וכדאיתא בחלק ואע"ג דדואג ואחיתופל לא חצו ימיהם ומתו בני ל"ג או ל"ד שנה כדאיתא בחלק · ובמא מפני טובת דוד שלא ישיאו עוד עליו עונות רעות לא שמע ה' בקול תפלת דוד דבקש אל תהרגם והמיתם בחצי ימיהם: ולנו מה יעשה מגיננו ה' · זה ע"ד דאיתא בפל"ב אני כאשר עשו כן עשיתי כו' ע"ש · ופי' אף כי גם בנו היו חטא ועון אך ה' מגננו בחסדו ישא את עונותינו · ולא יפקדם עלינו וע"ע מ"ש שם בענין זה: בדור הפלגה · ובא פה אל תהרגם עתיד במקום עבר ופי' כי כאשר עשית בדור הפלגה אשר נלכדו בדבר שפתימו ובחטאת פימו בגאונם כן ילכדו אלו בחטאת פיהם ובגאונם · ואומר ולנו מה יעשה פי' אף כי גם כישראל היו חטאת שפתים וגאוה וגאון אבל להם ישא ה' עונם ויהיה למגן למו: דבר שפתימו ויהי כל הארץ וגו' · ודורש את הכתוב חטאת פימו ישאם נקם בבבל כי דבר שפתימו הי' אהדיה וכמו דכתיב

משנת דרבי אליעזר

סבור שהוא וכו' ועד הוא סליק וכו' · פי' כשהוא כותש היה סובר שיתקנו כולם ע"י כתישה מעט ובאמת אף

ידי משה

יודעים שנח הוליד בן ת"ק שנה כדכתיב ויהי נח בן חמש מאות שנה וגו' ובשנת שש מאות שנה יצא מן התיבה נמצא היה לבנו הגדול בשעת יציאתו ק' שנה ולשם היה ק' שנה שנתים אחר המבול הא למדת שיפת היה גדול כ' שנים אבל עדיין לא ידענו אם לא היה חם גדול מכולם לפיכך אמר אחי יפת הגדול שיפת הוא הגדול ודו"ק וכנ"ל: ויהי מושבם ממשא · פסוק הוא כנה · עד סוף הפרשה מפרש כל שמות הערים הנכתב בפסוק האיך קורין אותן בלשון ארמי וטעם לקצת מהם למה קורין אותן בכך:
פן ישכחו הדורות הבאים אחריהם · ר"ל שיאמרו שמתו מעצמן ולא מחמת שמרדו במלכות אלא הורידן מגדולתן כו': ולנו מה יעשה · ר"ל ע"ד אם בארזים נפלה אש מה יעשו אזובי קיר אלא מגננו ה' ר"ל כמו שאמר למעלה ואני ברוב חסדך וגו': וזה שכאן סמכו מן המזרח · ר"ל שמגדל שלהם עושין כאן יש סמיכות מן המזרח דכתיב בפסוק מקדם משמע שהיו במזרח:

בגליונים

מוטב ועד הוא סליק ועד הוא נחית לא תסור מעליו (ו) אולתו • כך דור המבול (א) ודור הפלגה (שנתים) אחר המבול ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים: ג רבי יוחנן פתח (שם יז) משיב רעה תחת טובה לא תמוש רעה מביתו • א אמר רבי יוחנן אם קידמך חבירך בעדשים קדמנו בבשר • למה שהוא גמל עליך תחלה • אמר רבי שמעון בר אבא לא סוף דבר משיב רעה תחת טובה • (ז) אלא אפי' משיב רעה תחת רעה לא תמוש רעה מביתו: א"ר אלכסנדרי משיב רעה תחת טובה שאמרה תורה (שמות כג) כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו • עליו הוא אומר משיב רעה תחת טובה לא תמוש וגו' • רבי ברכיה פתר קרייה בדורות הללו דור המבול ודור הפלגה • דכתיב אחר המבול ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים: ד יהודה בר רבי פתר (ישעיה מד) לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם • הדא הוא דכתיב הנפילים היו בארץ (ח) בימים ההם • יהודה בר רבי אומר ב לא הוה להון למילף מן קמאי • אתמהא • דור המבול מדור אנוש • דור הפלגה מדור המבול • דכתיב אחר המבול • ויהי כל הארץ: ה רבי עזריה פתח (ירמיה נא) רפינו את בבל (ג) ולא נרפאתה עזבוה ונלך איש אל ארצו כי נגע אל השמים משפטה ונשא עד שחקים • ג רפינו את בבל • בדור אנוש • ולא נרפתה בדור המבול • (ט) עזבוה ונלך איש אל ארצו • ויהי כל הארץ שפה אחת: ו ר"א ורבי יוחנן • ר"א אומר ודברים אחדים דבורים אחדים • ד מעשה דור המבול נתפרש • (ג) מעשה דור הפלגה לא נתפרש ודברים אחדים שאמרו דברים חדים על ה' אלהינו ה' אחד ועל אחד היה אברהם בארץ (י) אמרו אברהם זה פרדה עקרה הוא אינו מוליד • ועל ה' אלהינו • אמרו לא כל הימנו לבור לו את העליונים וליתן לנו את התחתונים • אלא ה באו ונעשה לנו מגדל ונעשה עבודת כוכבים בראשו וניתן חרב בידה ותהא נראת כאלו עושה עמו מלחמה • דבר אחר ודברים אחדים ודברים אחודים • מה שביד זה ביד זה ומה שביד זה ביד זה • רבנן אמרי שפה אחת • משל לאחד שהיה לו מרתף של יין פתח חבית ראשונה ומצאה של חומץ

מסורת המדרש א ילקוט משלי רמז תתקנ"ו • ב מדרש תהלים מזמור כ' • ג לקמן פרשה ל"ט • ילקוט ירמיה רמז של"ט • ד תנחומא כאן סימן י"ח • ילקוט כאן רמז ס"ב • ה סנהדרין דף ק"ט • מדרש תהלים מזמור א' • תנחומא כאן סי' י"ח:

חדושי הרד"ל

מדר"א פ' כ"ד ולקמן • וז"ש מגננו ס' כדאמר אכי מגן לך וז"ש מגן אברהם: (ו) אולתו • כך דור אנוש ודור הפלגה אחר המבול ויהי כו' כנ"ל: (ז) אלא אפילו משיב רעה כו' • עמ"כ וע' בזוהר מקץ (ר"א): (ח) בימים ההם • וגם אחרי כן וגו' יסודם כ"ר כו' כנ"ל • ור"ל דדרש וגם אחרי כן אף שעלה היה והליף בימים ההם כימי אנוש עכ"ז לא שבו מדרכם: (ט) עזבוה ונלך וגו' • בדור הפלגה כנ"ל וכ"ה לקמן פמ"א ודרש סופיה דקרא כי נגע אל השמים משפטה על שאמרו נעלה לשמים וכדמפורש:

חדושי הרש"ש

(א) ודור הפלגה שנתים אחר המבול • עמ"כ לקמן בפסוק אשר בנו בני האדם ומש"כ שם • ונראה דכאן לא היתה בגירסתו שנתים וכן בדפוס אמשטרדם ליתא: (ג) ולא נרפאתה נ"ל נרפתה • וכן אל ארצו נ"ל לארצו וכן לקמן בסמוך: (ג) מעשה דוה"פ לא נתפרש וביו"ת אמר ודברים אחדים שאמרו דברים חדים

(י) אמרו אברהם פרדה עקרה כו' • וא"כ שוא עבוד אלהי אברהם כי מה ניתן לו אחר שהולך ערירי:

רש"י

בספר יצירה: ועד הוא סליק ועד הוא נחית לא תסור וכו' • כעוד שהוא מגביה ידו מן המכתש ויכול להכות לא תסור מעליו אולתו כך דור הפלגה לא למדו מדור המבול: א"ר אלכסנדרי משיב רעה תחת רעה • שאמרה תורה כי תראה חמור שונאך • ומה שכתוב עליו הוא אומר משיב רעה תחת טובה טעות הוא: כי טח מראות עיניהם • כך דור הפלגה לא הכירו נסים של הקב"ה שנעשה להם בדור המבול שהציל נח ובניו שיצאו מהם: רפאנו את בבל בדור אנוש • שלא הציף אלא שליש של עולם: ונלך איש לארצו • שנפלגו איש ללשונו בארצותם: מעשה דור הפלגה לא נתפרש • דכתיב דברים

מצאתי בהג"ה שפי' כמו שפירשתי: בדורות הללו • כלומר בדורות הכתובים לפניו בפרשה: שפה אחת כו' • זו היא טובה גדולה להן ובאו הם לשלם רעה: טח עיניהם כו' • שלא זכרו מה שנעשה בהראשונים וכדמפרש ואזיל: לא הוה כו' • וכי לא היה להם ללמוד ממה שנעשה [בהראשונים] בתמיה: בדור אנוש • שהציף הקב"ה שלישו של עולם ולא לקחו מוסר: רפינו את בבל • כלומר דור הפלגה שהיו בבבל שנאמר וימצאו בקעה בארץ שנער זו בבל כדמפרש לעיל פרשה ל"ז והיה להם ללמוד ולקבל רפואה מהם ולא נרפאתה: ה"ג בילקוט דברים אחוזים וסגורים שלא נתפרש חטאתם כהאי דכתיב הדלת סגרו ות"א אחידו וכן פירש"י: נתפרש • שנאמר כי מלאה הארץ חמס וכן כי השחית כל בשר דרכו: דברים חדים כו' • דברים אחדים דרש נוטריקון דברים חדים דברים על אחדים על שנים שנקראו אחד כדמפרש ואזיל: חדים • לשון הרע כחרב חדה לבור • לברר: אלא כאו גרסינן: אחודים • אחוזים יחד בשותפות אחת והיה אחד לכלהם: שפה אחת כו' • הרי ביה שפה הס"ן נקודה בימין שלשון השופה יין נסרך הוא:

מתנות כהונה

כלי שבו כותשין ומלבנין השעורים: ועד הוא סליק כו' • ובעוד שהמקל שלה פרש ויורד אינו חוזר למוטב אפילו בעת וברגע ההיא: אם קידמך • שקידם לכבד אותך ובילקוט משלי גרס קיבלך: לא סוף דבר כו' • שראוי לקללה אלא אפילו המשיב רעה תחת רעה והאי דכתיב משיב רעה תחת טובה פי' במקום הטובה שיש בידו לגמול אותו ומשלם אותו רעה מפני שרעה גמלהו מקודם לכן וכדמפרש רבי אלכסנדרי וכו' וחדלת מעזוב לו מפני שרעה גמלך מקודם כמו שאמר חמור שונאך ובפירש"י ז"ל גרס בדברי ר' אלכסנדרי רעה תחת רעה וגירסת הילקוט אלא אפילו רעה תחת רעה שאמרה תורה כו' עליו הוא אומר כו' • וגירסא זו נוטה לפירושי אבל רש"י כתב דט"ס הוא וכן בילקוט ל"ג ליה ושוב

יפה תואר

דכתיב בקרא ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים: דור המבול ודור הפלגה כו' • עי' כזה בביאור פרי"ם אשר כתב בשם היפ"ת: לא ידעו ולא יבינו • זה המקרא סובא כאן רק ע"ד המליצה איך לא ידעו ולא שבינו לקחת מוסר מהדורות אשר היו לפניהם כדמפרש ואזיל אבל לא לדרוש את גוף שכתוב על דור הפלגה: רפינו את בבל וגו' • גם הכתוב הזה הובא פה ע"ד מליצה • כי מהראוי היה להרפא ולקחת מוסר מדור אנוש ולא הועיל ואח"ז מדור המבול ובכל זאת נרפא לכן עזבוה שהפיץ ה' את יושביה: מעשה דור הפלגה לא נתפרש ר' יוחנן אמר ודברים אחדים שאמרו דברים חדים וכו' כנ"ל • ומחלוקתם הוא כי דברים אחדים בקרא מיותר הוא לכן דריש ר"א כי הפירוש מן ודברים אחדים הוא כמו דבורים אחודים שמעשה דור הפלגה הוא נעלם וסגור • כי אחד בל"א הוא סגר • ור"י דורש שאמרו דברים חדים • אמנם בירושלמי מגילה פ"א הלכה ט' פליגי ר"א ור"י חד אמר שהיו מדברים בשבעים לשון ומפרש ודברים אחדים כי כל השבעים לשון היו בפיהם כשפה אחת • וחד אמר שהיו מדברים בלשון יחידו של עולם בלשון הקודש • וא"כ אין יתור כלל בקרא ומה דאתו פה במדרש להוציא מן הכתוב הדרשות האלה: אברהם פרדה עקרה כו' • ובזה נתנו הפה באלהים כי לא הועילה לו צדקתו לתת לו אחרית או כי אין ביד ה' לשנות הטבע • ומה בלע כי יתם דרכיו • והנה אברהם היה בדור הפלגה בן מ"ח שנה וכן איתא בס"ע והצ"ג לדורותם הולידו לבן מאה ומאתים מ"מ קראו אותו פרדה עקרה לפי שהיה שומטום כדאיתא בפרק הבא על יבמתו וכן משמע לקמן בפל"ט ואולי שכוונם פרידה עקרה • כי לעגו לאברהם אשר לא יועיל מאומה בשכלו ובתוכחתו • ולא יוליד בהקיפיו ובהקדמותיו • כי אין שומע לו ואין איש מאמין באמונתו: לבור לו את העליונים כו' • לא נוכל לפרש כפשוטו שחשבו לעלות שמימה לדור שמה ולעשות מלחמה עם היוצר • כי סכלות כזה לא נתנה להאמר גם על סכלים ופתאים היותר גדולים • אבל המה סוקי השגחת ה' מגלגל הירח ולמטה • וחשבו שהנהגת העולם השפל מסורה למערכות השמים • וזה שאמרו לא כל הימנו שיבור לו את העליונים כו' פי' כי לא נכון הוא מה שבחר ה' להשגיח על העליונים לבד • ולכן המה נלוזים ואותו נתן בתחת יד האלהיים ומשרים אותו בידי העליונים ולכן אנו מתים • אבל ראוי היה כי גם אנחנו נהיה בעלי חומר נקי כעליונים ונחיים כמותם • וזה כענין התלונה הנזכרת בפ"כ העליונים חיים והתחתונים מתים ע"ש • ולכן פרקו את עול השעבוד יהשגחה הראשונה • ולפרסם דעתם בנו מגדל ורתאו בשמים ועבודת כוכבים בראשו וחרב בידו שיראה כעושה מלחמה עם ההשגחה הראשונה להורות שמאיש בעבודתו ומודיעים בו כי שופטם כל עליו: ודברים אחודים • פי' שהכל מסכימים לדעה אחת: רבנן אמרי שפה אחת • פי' כי דברים אחדים הכוונה שהיו

פירוש מהרז"ו

שלא יבא עוד מבול: ג ר' יוחנן פתח • ילקוט משלי י"ז: קדמנו בבשר • שאם יקדמנו ג"כ בעדשים אין זה קדימה אלא שלם עדשים בעד עדשים אך לא בעד החסד שהקדימו • אך אם יקדמנו בבשר הרי משלם לו ג"כ בעד הקדימה של חסד: משיב רעה תחת רעה • דורש כן ממ"ש משיב רעה משמע הדבר שקבל הוא משיב בחזרה הרי שבתיבת משיב מרומז ע"פ מדה ע' משיב רעה תחת רעה (יפ"ת) ומ"ש תחת טובה הוא קל וחומר וכאילו כתוב משיב רעה (תחת רעה וק"ו תחת טובה) דאל"כ שתחת רעה טובה הרי כתוב אל תאמר אשלמה רע ועוד כתיב אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו • וכן מפסוק כי תראה חמור שונאך כמ"ש במדרש והם ב' כ"מ מדה ס"ו והכריע ע"פ מדה ע' וממעל: א"ר אלכסנדרי משיב רעה תחת טובה • בילקוט משלי י"ז הגירסא משיב רעה תחת רעה • וכן כתב רש"י במדרש כאן • ועם כל זה אין לשבש גירסתנו שהג"א לשון הפסוק וכוונתו להביא ראיה לדברי רשב"א שע"כ פי' תחת רעה שמאחר שהכתוב קורא אותו שונא הרי שעשה לו רעה • והתורה מצוה לו שיגמול לו טובה: ר' ברכיה • עיקר הדרשה בשביל דברי ר' ברכיה • ואגב הובאו גם שאר דברי אמוראים ר"י ור"א • ומ"ש ר"י פתח פירושו שפתח גם במשלי: דכתיב אחר המבול • דורש סמוכין כנ"ל שבסוף פסוק הקודם כתוב אחר המבול ואח"כ כתיב ויהי כל הארץ וגו' שאחר שראו וידעו שהבותיהם נצלו מהמבול וכל היו"ד דורות מנח והוא בכלל ועד אברהם כולם חיו בהפלגה שמהמבול: ועד ההפלגה פ"מ שנה וחיו יותר מזה כמפורש בתורה ונתרבו בשנים אלו בהשגחה ומלאו העולם וחיו ברוב טוב ושלמו רעה • ושייכות הדרשה לדור המבול והפלגה ממ"ש בסוק השני פוטר מים ראשית מדון שאחר המבול שסערו את המים התחילו למרוד ולדון כנגד הקב"ה וכמ"ש ותהי ראשית ממלכתו • הוא החל להיות גבור שהמרידן: ד הדו בארץ • וכמ"ש לעיל פר' כ"ו סימן ז' ושם נתפרש: ה רפינו את בבל • ועי' לקמן פר' ל"ט סימן ה' דלכאן חסר וכנ"ל עזבוה בדור הפלגה ונלך איש אל ארצו ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך • וגם שם בעל המאמר ר' עזריה • והנה דור המבול והפלגה שייך לבבל • כי ננערו שם כל מתי המבול כמ"ש לעיל פר' ל"ז סימן ד' • וע"פ מדת מנגד שהיה שם העונש יותר גדול מן הפסח שהיה שם החטא יותר גדול • ועל שאברהם מבבל כמ"ש אשר הוצאתיך מאור כשדים • ואם היו משלימים אתו לא היה הש"י מגוה שיצא ממנה אלא היה זוכה ומזכה כל בני מדינתו ובכלל מ"ש עזבוה ונלך איש אל ארצו שנפרדו ונפלגו כל הגוים שהיו כולם בבבל ונפלגו בכל הארץ • ועל שאמר לשון יחיד דרש על אברהם • ושייכות דור אנוש לבבל יתכן שאלו אנוש כתוב אז הוחל ואלו המבול ויהי כי החל ואלו הפלגה וזה החילם וכמ"ש לעיל פר' כ"ג סימן ז' ופר' כ"ו סי' ד' שמשמעות כולם לשון מרד ודורש ג"ש שגם דור אנוש היה בבבל • ומ"ש רפאינו את בבל היינו שהוכיחו אותה שתשוב בתשובה בכל דורות אלו שזהו רפואתה • ועל שלשונות הפסוק כפולים ומיותרים ע"כ דורש על דורות שונים: נגעה אל שמים • כמ"ש ורחשו בשמים: ו דיבורים אחדים • היל"ל דיבור אחד כמ"ש שפה אחת וגם הוא מיותר על כן דורש כל דרשות אלו ובילקוט הגירסא כאן דיבורים אחודים ופירושו סגורים וסתומים והמדרש פי' שלא נתפרשו חטאם וכמ"ש מ"כ בשם רש"י: שאמרו דברים חדים • ובילקוט הגירסא שאמרו דברים על שני אחדים • ודורש כאלו כתוב דברים חדים על אחדים ע"פ מדת ממעל ודרך קצרה: היה אברהם בארץ • בילקוט לא גרס בארץ ולשון הפסוק אחד היה אברהם ויירש את הארץ יחזקאל ל"ג כ"ד: אברהם פרדה עקרה • עי' לקמן פר' מ"א סימן ה' • וכוונתם בזה שאברהם המוכיחם ומודיעם אמונת האל ב"ה אם היה לו בנים היה יתכן שתאמר אמונתו ביד בניו אך מאחר שאין לו זרע ישכח שמו מן העולם ושם ה' אחד שהוא מודיעו: יידעו זה במזלות ובאצטגניות • וזה מרומז בתיבת אחד שאמרו על אברהם שיאמר אחד: לבור לו • מרומז במ"ש ורחשו בשמים פן נפוץ שאין רצוננו לדור בארץ נפולים אלא נעלה לשמים ונדור שם: ונעשה ע"א בראשה • כמ"ש שמ"ר פר' כ"ד סימן ב' נתנה ראש נעשה ע"א ותלך בראשנו ועי' מש"ש עוד וע' בסנהדרין דף ק"ז על פסוק ויהי דוד בא עד הראש • ואין ראש אלא ע"א ולקמן סוף סימן ח' ובסנהדרין דף ק"ט א' יליף ממ"ש כאן ונעשה לנו שם וכתוב ושם אלהים אחרים: ותהא נראה • וכן לקמן סימן זה בלשון זה • והענין בזה שהכמיהם וכומריהם מנהיגי ההמון התחכמו כנגד אברהם שהוכיחם להאמין בה' והם אמרו להמון לעשות עמו מלחמה אע"פ שידעו הם עצמם האמת שאין בדבריהם ממש התחכמו לרמות ההמון בשקריהם • שידמו שהיא עושה מלחמה: ודבריהו אחודים • פירוש אחודים ותפוסים • וכמ"ש ותתפשהו בבגדו וה"א ואחדתיה בלבושיה ומ"ש ודברים פירושו מלשון ענין והפך וכמ"ש על כל דבר פשע על שור וגו' שמגודל השלום וההשוואה לא היו מקפידים זה על זה אלא אוחזים זה מזה: רבנן אמרי שפה אחת • שמאחר שכתוב דברים

ידי משה

הנפילים וגו' • לא הוה להון למילף מן קמאי • נראה דדייק מקרא הנפילים היו בארץ ביומים ההם פי' שהיה להם למילף מן אותן שנפלו דור המבול ודור אנוש וק"ל: אמרו אברהם זה פרדה עקרה וכו' ועל ה' אלהינו אמרו

משנת דרבי אליעזר

אף שהוא סילוק היינו שכתם את העליונים ועד הוא נחית לא תסור שצריך לכתוב גם את העליונים וכן בדור המבול ודור הפלגה אחר המבול • ואעפ"כ ויהי כל הארץ וגו': אלא אפילו וכו' • תחת רעה שרעה גמלך שונאך והאלהים תשבה לטובה וכאמת היא טובה וליכא מעליא נקט שלמה וה"ל כאילו כתיב תחת רעה דודאי לא יסתור התורה דמוכח שאף נגד רעה אסור ולכך ר"ב פתח קרייה בדורות אלו וכו' דכתיב אחר המבול ויהי כל הארץ וגו' היינו שהיו רשעים והיינו רעה תחת רעה וכנ"ל ע"פ אם תאמר אויל וגו' במדרש משמיד דרשתו שהם סו"ל ללמוד וכו' ולא למדו ומה שפי' במ"כ וז"ל או היא טובה גדולה וכו' לא דק ולפ"ד אינו מוכן לשון דכתיב אחר המבול ודוק וכדרש שאח"ז לא הוי לשון למילף וכו' וסיים ג"כ לשון זה דכתיב אחר המבול: שאמרו דברים אחרים וכו' • דקשה דשל"ל ואמירה אחת דאמירה ל' רבה שהיה שלום ביניהם גם לשון יחיד כמו שפה אחת לכ"א שאמרו דברים חדים היינו קשות ונקט כלשנא חדים ולא קשות שיהיה לשון נופל על לשון אחדים ואחדים פי' שני אחדים היינו ב' אחדים כאחד הש"י ואברהם: אברהם זה פרדה עקרה וגו' • פי' דלכך אמרו שלא כל הימנו לבור לו וכו' לפי שראו באיצטגנינות ד' צדק וכו' ואברם אינו מוליד א"כ אנחנו משועבדים למזל לפי שם למעלה

שנייה ומצאה של חומץ שלישית ומצאה של חומץ הא משפו דכולא בישא · [א] א"ר אליעזר אי זו קשה זה שאומר למלך או אני או אתה בפלטין · או זה שאומר אני בפלטין ולא אתה בודאי זו קשה שאומר לשר אני בפלטין ולא אתה · כך דור המבול אמרו (איוב כא) מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו · דור הפלגה אמרו לא כל הימנו שיבור לו את העליונים וליתן לנו את התחתונים אלא בואו ונעשה לנו מגדל ונעשה עבודת כוכבים בראשו ונתן חרב בידה ותהי נראת כאלו עושה עמו מלחמה · אותן של דור המבול לא נשתיירה מהן פליטה ואלו של דור הפלגה נשתיירה מהם פליטה · אלא דור המבול על ידי [ב] שהיו שטופים בגזל שנא' (שם כד) גבולות ישיגו עדר גזלו וירעו · לפיכך לא נשתייר מהן פליטה · אבל אלו על ידי שהיו אוהבים זה את זה שנאמר ויהי כל הארץ שפה אחת לפיכך נשתיירה מהן פליטה · רבי אומר [ג] גדול השלום שאפילו ישראל עובדים עבודת כוכבים ושלום ביניהם אמר המקום כביכול איני יכול לשלוט בהן כיון ששלום ביניהם · שנאמר (הושע ד) חבור עצבים אפרים הנח לו · אבל משנחלקו מה הוא אומר (שם) חלק לבם עתה יאשמו הא למדת גדול השלום ושנואה המחלוקת · ודברים אחדים · מעשה דור המבול נתפרש אבל (יא) מעשה דור הפלגה לא נתפרש · ד"א ודברים אחדים שאמרו דברים חדים · אמרו [ד] אחת לאלף ותרנ"ו שנה הרקיע מתמוטט בואו ונעשה סמוכות אחד מן הצפון ואחד מן הדרום · ואחד מן המערב · וזה שכאן סומכו מן המזרח · הה"ד ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים : [ז] ויהי בנסעם מקדם [ה] נסעו מן מדינחא למיזל למדינחא · אמר רבי אלעזר ב"ר שמעון הסיעו עצמן מקדמונו של עולם אמרו אי אפשינו לא בו ולא באלהותו · (ד) וימצאו בקעה · ר' יהודה ורבי נחמיה · רבי יהודה אומר התכנסו כל עובדי כוכבים לראות אי זה בקעה מחזקת להם ובסוף מצאו · ורבי נחמיה אמר וימצאו (משלי ג) אם ללצים הוא יליץ · וישבו שם · אמר רבי יצחק [ו] כל מקום שאתה מוצא ישיבה השטן קופץ · א"ר חלבו בכל מקום שאתה מוצא נחת רוח השטן מקטרג · אמר רבי לוי בכל מקום שאתה מוצא אכילה ושתיה השטן מקטרג : [ח] ויאמרו איש אל רעהו · מי אמר למי רבי ברכיה אמר (יב) מצרים אמר לכוש · הבה נלבנה לבנים ונשרפה לשריפה · עתידין אלין עממיא משתרפה מן גו עלמא · ותהי להם הלבנה לאבן וגו' רבי הונא אמר הוות מצלחת בידן אתי למבני חדא הוא (יג) בני תרתין אתי למישוע תרתין והוא מישוע ארבע · ויאמרו הבה נבנה לנו וגו' · אמר רבי יודן מגדל בנו עיר לא בנו · אתיבון ליה והכתיב וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל אמר להון קרון דבתריה ויחדלו לבנות המגדל אין כתיב כאן אלא ויחדלו לבנות העיר · אמר רבי חייא בר אבא [ז] המגדל הזה שבנו שלישו נשרף · ושלישו שקע · ושלישו קיים · וא"ת שהוא קטן · רבי הונא בשם רבי אידי אמר כל מי שהוא עולה על ראשו רואה דקלים שלפניו כאלו חגבים · ונעשה לנו שם · תני רבי ישמעאל (יד) אין שם אלא עבודת כוכבים : פן נפוץ על פני כל הארץ · א"ר שמעון ב"ר חלפתא (משלי יג) (טו) פי כסיל

מסורת המדרש א ילקוט הושע רמז תק"כ כה"ע · ב אדר"ן פרק י"ב · ג במד"ר פרשה י"א · מס' דרך ארץ פרק השלום · עי' ספרי פ' נשא פסקא מ"ב · תנחומא סדר צו סימן ז' וסדר שופטים סי' י"ח · ילקוט כאן רמז ס"ב · וילקוט נשא רמז תשי"א · ד סדר עולם רבא פרק א' · ה ילקוט כאן רמז ס"ב כה"ע · ו לקמן פ' פ"ד · סנהדרין דף ק"ו · שמ"ר פ' מ"א · פדר"א פרק מ"ז · ספרי בלק פסקא קנ"א · ילקוט וישב רמז ק"מ · ז סנהדרין דף ק"ט :

חדושי הרש"ש

חדים כו' כ"נ דצ"ל : (ד) וימצאו בקעה ר"י ור"נ כו' · נראה דר"י דריש מציאה דהכא כעין דדרים רא"ב"י · דברים חדים : (יב) מצרים אמר לכוש · עיין מ"כ וידי"מ · ול"נ דיליף הא' הבה נלבנה והבה נרדה ... הפלגה : (יג) בני תרתין · שהיתה כוונתם לרעה עמוקה · כענין בקדם בסמ"ק (כמ"ש בזוהר עד') ... באדר"ע אות רי"ש : (טו) פי כסיל וגו' · בסוה"ע מז' א' מביא מקרא דמגורת רשע היא תבואנו :

חדושי הרד"ל

(יא) מעשה דור הפלגה לא נתפרש · לקמן מפרש ע"י שאוהבים זא"ז גדול השלום וכו' · ור"ל שלכן כיסה עליהם הכתוב ולא גלה על עונם · וכאן היה א"ל דמפני כבוד המקום לא פורש מה היו אומרים ... נכדם מן הנה נתחכמה לו דמצרים על ישראל וזה סיוע למ"ש בכתבים ז"ל שענין מצרים הוא א' עם ענין דור ... שאמרו נבנה מאליו : (יד) אין שם אלא עבודת כוכבים · שנאמר ושם אלהים אחרים לא תזכירו כ"ה ... וגו' · בסוה"ע מז' א' מביא מקרא דמגורת רשע היא תבואנו :

מתנות כהונה

הא משפו כו' · מוכח והדעת ספוי וסוקט כי כן הוא אורח לדיקים סלולה · תרגום ואורחא דצדיקין ספיא והכי מוכח גירסת הילקוט דגרס הא מסתייא דכולא בישא והכי גרסינן בערוך מסתו לשון מסתיים : מה שדי כו' · לא בקשו רק הם למטה והוא למעלה : לא נתפרש · פי' כדלעיל : דברים אחדים · אחוזים ומסוגרים : מן מדינחא כו' · נסעו ממזרח דכתיב קודם לזה ויהי מושבם וגו' הר הקדם וארץ שנער גם היא במזרח בתמיה ומשני אמר רבי אלעזר כו' [ובילקוט גירסא אחרת וגירסא שלפנינו היא ג"כ גירסת רש"י והאב"א] : ובסוף מצאו · דייק מדכתיב וימצאו משמע שכלם חפשו ומצאו כד"א ויבוקש הדבר וימצא · ור' נחמיה סבר שהקב"ה המציא להם הבקעה ע"ד שאחז"ל ג' דברים באין בהיסח הדעת ואחד מהן מציאה וכו' ומן הראוי לא היה להן למצוא בקעה גדולה כ"כ אלא שהקב"ה המציאה להן דכך מציאה כדי שלא יאמרו אלו מצאנו בקעה מחזקת כולנו היה מתקיים מחשבותינו : [שאתה מוצא כו' · עי' בש"ר פמ"א] [ה"ג שהשטן קופץ א"ר חלבו] : מצרים אמר לכוש · כלומר לא שדבר איש לרעהו דמשמע יחיד ליחיד אלא אומה לאומה [וכ"פ רש"י בחומש] : משתרפה כו' · מקולה ועבר מן העולם כד"א פ' סדר תעניות אי שריף מר פינכא וכן פירש"י ודרש ונשרפה כמו ונשרפה הש"ן בקמץ גדול פי' נהיה נשרפים ושוברים מן העולם : [ה"ג אלין עממיא מתרפא וכ"ה בילקוט] : הוות מצלחת כו' · המלאכה היתה מצלחת ועולה בידם כשבא לבנות ולקבוע אבן אחת היו נקבעים שנים ודייק מדכתיב ותהי דמשמע שהיה כן מעצמו ומאליו וכן והחמר היה כו' : אתי למישוע כו' · כשבא לטוח ולחבר שנים היו נטוחים ארבע : קרון דבתריה כו' · קראו המקרא שלאחריו : ויחדלו לבנות ודייק דהל"ל ויחדלו לבנות ומו לא או הל"ל העיר והמגדל אלא בא להשמיענו שחדלו מבנין העיר ולא בנו בה כלום והאי דכתיב וירד כו' על מחשבתם הוא דקאמר : שהוא קטן · אותו שליש שהוא קיים עדיין : כאלו חגבים · מפני רום המגדל : אין שם · האמור כאן : פי כסיל וגו' · שפיהם הכסילם

רש"י

דברים אחדים סגורים כמו ואת הדלת סגרו מתרגמינן אחדו : הא משפו דכולא בישא · זה יין שהורק מכלי אל כלי רע הוא משפו דאייל בלע"ז : נסעו ממדינחא · דכתיב ויהי מושבם ממשא בואכה ספרה הר הקדם שהוא במזרח כדמוכח ברא"ם השנה כ"ד שעי מכסי סיהרא : משתרפא מגו עלמא · כמו שורפה היה כלומר עתידין להיות נבלעים מן העולם

פירוש מהרז"ו

אחדים הרי מ"ש שפה אחת מיותר · על כן דורש שפה מלשון וילך שפי שפי' מלשון השקט ויישוב דעת ע"פ מדה מיעל · אחת · שכל הדור זה ודורות של אחריהם יהיה באופן אחד · מאחר שדור אנוש והמבול והפלגה לא לקחו מוסר זה מזה הרי יהיה כן לדורות עולם ועיקר הדרשה על פסוק ו' ושפה אחת לכולם וזהו משפו דכולא בישא עי' בדומה לזה בפתיחתא דאיכה רבתי פתיחתא י"ב מעדה בגד · וע' מש"ש ושם הגי' מסתייה דכולא בישא · ובערוך ערך מסתו גורס מסתו דכולא בישא וכתב שם המ"ע א"ב משפו כתוב וכמו כאן : או אני או אתה · פי' מאחר שאתה בפלטין אלך לי ואעזוב אותך בפלטין כך דור המבול הניחו אותו בפלטין והם רחקו ממנו שאמרו לו מה שדי וכו' · אך דור הפלגה אמרו ורצו בשמים שנגרש אותו מן השמים · ודור המבול אבדו כולם ודור הפלגה נשארו בחיים · אלא בשביל השלום והאחדות : גדול השלום · במ"ר פר' י"א סימן ז' וש"נ ומ"ש ר"א ר"ת רבי אומר וכן הוא במדרש שעם יפה תואר · אך במ"ר שם הגירסא · ר"א בנו של ר"א הקפר אומר : מעשה דור המבול · הדברים כפולים לעיל ריש סימן זה וכן מ"ש דברים חדים כפול לעיל סימן ה' ושם מבואר וכל דברים אלו העתקה ממקום אחר ומ"ש אמרו אחד לאלף ותרנ"ו לעיל סוף סימן א' : ז למיזל למדינחא · מאחר שמ"ש בנסעם מקדם משמע שנסעו מזרח למערב והרי שנער ג"כ במזרח כמ"ש מי העיר ממזרח הרי אברהם שיצא מאור כשדים אמרו עליו שהעירו ממזרח וע' לקמן פרשה מ"ג סימן ג' · על כן דרש שמ"ש בנסעם מקדם · אח"ע על המקום ת"ע על הזמן וע"פ מדה פ' ממי שהוא קודם לכל וזהו קדמונו של עולם · שאם היו מודים שהוא קדמונו של עולם היו מודים בו ובאלהותו וממשלתו וקבלת מלכותו · ועי' לקמן פר' מ"א סימן ז' ויסע לוט מקדם כמ"ש כאן : התכנסו כל ובר' · שמ"ש וימצאו שתחלה בקשו ואח"כ מצאו שאין מציאה אלא אחר חיפוש ובקשה ומ"ש ר"נ וימצאו אם כו' אמאשר הסכימו על עצה רעה היה מן הדין שלא ימצאו אלא עושה הש"י לנסות הרשעים שיגלו כל רעתם להפרע מהם ונותן להם מקום לטעות ועי' במ"ר פר' כ' בסימן י"ב אצל בלעם : שאתה מוצא ישיבה · סנהדרין ק"ו ע"א ספרי סוף פרשת בלק פר"א פ' מ"ז לקמן ריש פרשה פ"ד וע' שמ"ר פר' מ"א סימן ז' · וטעם הדבר שהעולם נתהדר מימות אדם וקין כמ"ש ארורה האדמה בעבורך · וכמ"ש בעצבון תאכלנה · כי אם שמחה של מצוה שהיא עבודת ה' · וגם זה בחרדה ולא עגב : ח מי אמר למי · שמ"ש ויאמרו איש אל רעהו שמאחר שהיו כאן כל בני עולם בעצה אחת אין שייך לומר שאמרו יחידים איש אל רעהו · על כן דורש על משפחות שנקראו על שם יחידים · ודורש שמצרים אמר לכוש שכאן כתוב הבה נלבנה לבנים ואצל מצרים כתוב · הבה נתחכמה וכו' עד בחומר ובלבנים · ע"פ גז"ש או מדה יו"ד נלבנה לבנים א' כאן וא' לישראל במצרים וכן והחמר היה להם לחומר כאן ובמצרים כל שגם כאן הם שפתחו בעצה זו וכוש הוא אחיו של מצרים · והוא נמרוד שנקרא כוש כמ"ש לקמן פ' מ"ב סימן ד' ובפסוק הב' לא כתוב איש אל רעהו · שאמרו כן כולם שכל ראשי המשפחות של בני נח היו בחיים בהפלגה וכמ"ש מפורש אצל י' דורות של בני שם וכפי חשבון שנותיהם היו כולם חיים ומן הסתם שכן היו כל המשפחות של יפת ושם ומצרים וכוש בני חם חיים עדיין וזהו איש אל רעהו מצרים לכוש יחיד ליחיד וכדומה אך מצרים התחיל : לשרפה · שתיבת לשריפה מיותר על כן דורש שפיהם הכשילם שבסוף עתידים להשרף על דכך שכתוב הנה היום בא בוער כתנור וגו' וכמ"ש וכו' מש"ש ושין משרפות סיד ומרומז ג"כ בזה מ"ש בסמוך שהמגדל שלישו נשרף ממ"ש ונשרפה לשריפה שהבנים שישרפו יהיה לשריפה מן השמים : חד הוא בני תרתין · פי' כשהיה צריך ליתן לבנה לבד ועומד לו במקום אבן ג"כ וזהו ותהי להם הלבנה לאבן לבנה במקום אבן אע"פ שלא יתן אבן : למשוע תרתין · שהם משוע שנותן חמר בין שני לבנים ומתליקם והיה מתליק בפעם אחת בין שני לבנים · וזהו והחמר היה להם לחומר שהחמר של פעם אחת כאלו נתן שני פעמים חמר ע"פ מדה יו"ד : מגדל בנו עיר לא בנו · דורש מדה פ"ו ב' כ"מ תחלה אמר את העיר ואת המגדל אשר בנו ואח"כ אמר ויחדלו לבנות העיר · ע"כ דרשו והכריעו על פי מדה י"א שמ"ש וירד ה' לראות את העיר וגו' · ופי' לראות אם יבנו העיר וגם את המגדל אשר כבר בנו · ועל כן אמר ויחדלו לבנות העיר שהתחילו ולא גמרו אבל המגדל כבר בנו : א"ר חייא בר אבא · סנהדרין ק"ט ב' הגירסא ר' יוחנן : תני ר' ישמעאל · שם הגי' ר' נתן · וס"נ שם כתיב הכא ונעשה

משנת דרבי אליעזר

למעלה לכך נעשה עמו מלחמה שלא נגלתה נבוס למעלה ובאשר באמת ברצונו של הקב"ה סגביה את אברהם למעלה מכיפת הרקיע : רבי הונא אמר הוות מצלחה בידן וכ' דיוקים דומה להם וכו' · שכל מיוחד דודאי עשו מה שידמו וכן א"ו כתיב ויאמרו הבה נכנס וגו' ול"נ שבנו אלא בא לסורות שהלליתו ולבנם

[illegible]

ידי משה

אמרו לא כל הימנו לבור את העליונים וקשה חיבור ב' דברים לסדרם ושמעתי מדודי דס"ק שמתחלה היה שכינה בתחתונים ומשלו מבעם וסילקו ... יסיס השכינה לעולם בעליונים ע"כ עשו מגדל וכו' דפמ"ח וש"י : אחת לאלף ותרנ"ו וכו' · ז"ל

[illegible]

שהוקשה להם למה אמר שפה אחת לשון רבים לזה אמר שפה אחת ר"ל שאמרו אחת לאלף ותרנ"ו ודברים אחדים לזה גומר זה אחד לדרום ואחד לצפון ואחד למערב ואחד למזרח וזו אחדים לכן אמר שמדרש בסוף הסי"ד שפה אחת ודברים אחדים ...

[illegible]

מחחה לו: **טו** וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל וגו' · [א] תני רבי שמעון בר חלפתא זו אחת מעשר ירידות האמורות בתורה: אשר בנו בני האדם · א"ר ברכיה וכי מה נאמר בני חמריא או בני גמליא אלא בנוי דאדם קדמאה מה אדם הראשון אחר כל הטובה שעשיתי עמו אמר האשה אשר נתתה עמדי וגו' (ס) כך שנתים מדור המבול עד דור הפלגה: ויהי כל הארץ שפה אחת · ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת לכולם · רבי יהודה ורבי נחמיה · רבי יהודה אומר הואיל והן עם אחד ושפה אחת אם עושין הן תשובה אני מקבלן · רבי נחמיה אומר מי גרם להם שימרדו בי לא על ידי שהם עם אחד ושפה אחת: ועתה לא יבצר וגו' · אמר רבי אבא בר כהנא [ב] מלמד שפתח להן הקב"ה פתח של תשובה · שנא' ועתה · ואין ועתה אלא תשובה · היך מה דאת אמר (דברים י) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה והן אמרין לא · אמר הקב"ה יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות · הכרם הזה בשעה שאינו עושה פרי מה בעליו עושין לו מגממין אותו: **טז** הבה נרדה · [ג] זה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך · הבה ארדה ואבלה · ונבלה שם שפתם · א"ר אבא בר כהנא (טו) משפתם אעשה נבלה · הוה חד מנהון אמר לחבריה אייתי לי קולב והוא הוה יהיב ליה מגרופי הוה מחי ליה ופצע מוחיה · הה"ד משפתם אעשה נבלה · ויפץ ה' אותם משם ר"י ורבי נחמיה · ר"י אמר הלכו להם בני צור לצידון (יז) ובני צידון לצור · מצרים תופשת לארצו · ר' נחמיה אמר כל אחד ואחד תופש ארצו שהיה תחלת שבתו שם ולשם הוא חוזר אלא מהו ויפץ שנכנסו כל הארצות בראשי ההרים · והיתה כל אחד ואחד בולעת אנשי מקומה: רבנן אמרי אין ויפץ אלא ויצף הציף עליהן הים · והציף ל' משפחות מהן · רבי לוי אמר אין לך צרה באה לאדם · שאין לאחרים בה ריוח · אותן ל' משפחות מהיכן עמדו מאברהם · שש עשרה מקטורה ושתים עשרה מישמעאל ואלין תרתין תורנייתא (בראשית כה) ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך: **יא** על כן קרא שמה בבל · [ד] חד תלמיד מן דרבי יוחנן הוה יתיב קדמוהי · והוה מסבר ליה ולא סבר · א"ל מ"ט לית את סבר · א"ל (יח) דאנא גלי מן ארעאי · א"ל מהיכן ארעא דידך · א"ל מן בורסיף · א"ל לא תימר לי כן אלא מן בולסיף · כי שם בלל ה' שפת כל הארץ: **יב** ואלה תולדות תרח תרח הוליד את אברם וגו' · א"ר אבא בר כהנא כל מי שנכפל שמו יש לו חלק לעוה"ז ולעוה"ב · אתיבון ליה והכתיב אלה תולדות תרח תרח · יש לו בעה"ז ויש לו לעוה"ב · אתמהא · א"ל אף היא

מסורת המדרש א פדר"א פרק י"ד ע"ש · אדר"ן פרק ל"ד · ספרי סדר בהעלותך פסקא נ"ג · ילקוט כאן רמז ס"ב-כס"ע · ב תנחומא כאן סי' י"ח · ג מגילה ט' · ירושלמי מגילה פרק א' · לקמן פרשה מ"ח · ילקוט סדר בראשית רמז ג' · וסדר וירא סימן י"ח · ד לעיל סוף פרשה ל"ד:

חדושי הרד"ל

(טו) משפתם אעשה נבלה · פי' שפתי עצמם (שהוא סבת האלם לעשות) אעשה שתבל עצמם · וכדמפרש או מל' נבלה שנהרגו ע"י שפתם כדלקמן והוה מחי ליה ופצע כו': (יז) ובני צידון לצור · ונמצאים תופשין לארצם כנ"ל פי' הבאים מתחלה שם תפסו הארצות בשמם הקדום: (יח) דאנא גלי מן ארעאי ·

חדושי הרש"ש

רלב"י במכות (א' א') ומצא פרט לממציא א"ע כו' ופירש"י ומצא משמע שהוא שם ומצאו · ור"ל דרים כעין דדרשינן התם ומצא פרט למצוי כו' ע"ש ותבין: (ס) כך שנתיים מדוה"מ עד דה"פ · במ"כ ע"ש ונ"ל ש"מ שנה ועיין לעיל פכ"ו:

רש"י

העולם: הואיל ועם אחד ושפה אחת וכו' · נמצא בהם דבר טוב שאוהבים זה את זה: ועתה ישראל מה הן הקב"ה אמר להם הן · דכתיב הן עם אחד ופתח להם פתח של תשובה דכתיב ועתה והם אומרים לא · דכתיב ועתה לא יבצר · אמר הקב"ה יבצר מהם: גוממין אותו · כורתין אותו כמו גוממו עם השופי: קולב · קרדום: מגרופי · רודיב"א בלע"ז: הלכו בני צור לצידון ובני צידון לצור · והיינו ויפוץ שכל אחד ואחד נפוץ במקום חבירו: רבי נחמיה אומר כל אחד ואחד תופס ארצו שהיה תחילת שבתו שם ולשם הוא חוזר אלא מהו ויפץ שנכנסו כל הארצות בראשי תורין במקום גבוה שרואה משם פני כל הארץ והיינו דכתיב על פני כל הארץ: והיתה כל אחת בולעת אנשי מקומה · שנפלה כל אומה ואומה אשה מאת רעותה שלא יספו עוד להקבץ יחד

מתנות כהונה

שכן היה להם בסוף שנאמר ויפץ ה' אותם וגו': מה נאמר · מה היה לנו לומר אילו לא כתב בני האדם וכי בני חמריא וכו' חמורים וגמלים: אלא בנוי כו' · בניו של אדם הראשון שאחזו דרכו כדמפרש ואזיל: האשה אשר נתתה וגו' · שכפה בטובתו שנתן לו הקב"ה שכל הנבראים בלא אשה שורה בלא טובה: ה"ג בילקוט כך ש"ם שנים מדור המבול כו': כלומר עדיין לא היה זמן ארוך שהציל אותם הקב"ה מן המבול כ"א ש"ם שנה כדאיתא בסדר עולם והם כפו בטובה זו ואמרו אחד לאלף ותרנ"ו שנה העולם מתמוטט כו' כדלעיל רים ע"א או כ"ל שהטובה היא שהיו כולם לשפה אחת כו' ומפני זה החילו את זאת והאב"א מקיים גירסת הספר שכתיב שנתים מדור המבול עד נמרוד שהמרידן על הקב"ה: [הואיל והן עם אחד גרסינן]: הואיל והן כו' · שיש שלום ואהבה ביניהם אקבלם אע"פ שלפי מעשיהן אינן ראויין לקבל בתשובה: שנאמר ועתה · וכאילו אמר הרי תשובה: והם ענו לא · כלומר לא נשוב והקב"ה השיב יבצר מהן וגו' וכן דרשו לעיל פרשה כ"א על ועתה פן ישלח ידו וגו': מגממין · כורתין הענפים וזהו יבצר לשון בצירה שייך גבי כרם וכן יבצר מהם ל' משפחות כדלקמן: הבה ארדה כו' · כך כהגהו לתלמי המלך: אעשה נבלה · אעשה אותם נבלה: הוה חד מנהון כו' · כשהיה אחד מהם אמר לחבירו הבא לי קולב פירש"י קרדום ובערוך גרס כולב ופירש בו נכת: והוא היה נותן לו מגרופה · פי' רחת פאל"א בלע"ז: הוה מחי כו' · וחבירו היה מכה אותו [הכה ופוצע את מוחו]: ה"ג בילקוט בני צור לצידון ר' נחמיה אומר: בראשי ההרים · כלומר במקום גבוה ומשם קבל וכנס אליו כל ארץ וארץ את אנשיו [ובילקוט ורש"י גרים בראשי תורין כלומר במקום גבוה כתורן בראש ההר] ודייק מדכתיב ויפץ ה' אותם משם על פני כל הארץ: אין ויפץ כו' · דרש ויפץ כמו ויצף כמו כשבי כבש: [ה"ג והציף שלשים משפחות]: תרתין תורנייתא · ב' משפחות החסרים משלשים: שני גוים · הרי שהגיע מההפכה הזאת טובה לאברהם ולישמעאל וליצחק: הוה יתיב כו' · היה יושב לפניו ללמוד ממנו תורה: לית סבר · אין אתה מבין: דאנא גלי כו' · אני גולה מארצי: מהיכא כו' · מאיזה צד ואיקלים היא ארץ מולדתך [ובילקוט גרים דאנא גלי מן אתראי א"ל מהיכן את]: בורסיף · מקום אחד יש בבבל שמו בורסיף ואויר שלו משכח התלמוד כדאיתא בפרק חלק בבל ובורסיף סימן רע לתורה מאי בורסיף בור שפת ובערוך ערך אנגרות וברסיף נוטריקון בור מן הספר ע"ש שמשכח התלמוד: בולסיף · נוטריקון בלל שפת: אף היא לא תברא ·

יפה תואר

או נתקעו היו אומרים כי רק במקרה נעשה: ואין עתה אלא תשובה · עמ"ש לעיל בפכ"א: שנכנסו כל הארצות בראשי ההרים · כדי לבב ע מרחק אים נארצו · וע"ע ברמב"ן על הכתוב בנסעם מקדם מ"ש על רש"י ז"ל: נה בן עמדו מאברהם · כיון דכתיב כי ביצחק יקרא לך זרע מה צורך לו לישמעאל ובני קטורה · ומוכיח מזה כי ישמעאל ובני קטורה תלאו את השלשים משפחות אשר גועו בדור הפלגה:

תרח

פירוש מהרז"ו

לנו שם וכתיב ושם אלהים וגו' וכמ"ש לעיל סימן ו' · ומ"ש שלישו נשרף כבר באורנו ממ"ש ונשרפה לשרפה ומ"ש שלישו נבלע זה מפורש בפסוק בלע ה' פלג לשונם וגו' · וכמ"ש בהדיא פדר"א פרק כ"ג ועבר אברם וראה אותה וכו' · וקללם בשם אלהיו · ואמר בלע ה' פלג לשונם וכו' · וכמו שנתקיים פלג לשונם כך נתקיים בלע ה' שבלע הארץ שלישו של מגדל · גם יתכן ללמוד על מ"ש שלישו נשרף · שהרי נתגאו יותר מדור המבול כמ"ש לעיל סימן ו' · ואיתא בויק"ר פר' ז' סימן ז' היא העולה על מוקדה וכו' ע"ש דור המבול שנתגאו ונידונו באש · והרי ק"ו אתי שנדונו דור הפלגה באש: פי בביל · שבדבר שנתירהו והוציאו מפיהם מגורת רשע היא תבואנו הם אמרו פן נפוץ על פני כל הארץ על כן ויפץ ה' אותם משם על פני כל הארץ · ובלשון שהתגאו בו נדונו · ע"פ מדת ממעל: **טו** אחת מעשר ירידות · בפדר"א פרק י"ד מבואר כל הירידות ופ"נ וע' מ"ש וזו היתה ירידה הג': בנוי דאדם ע"פ מדה ע"ז מיוחד במקומו ולעיל פרשה כ"ד סימן ו' דורש ג"כ בנוי דאדם קדמאה · ושם פי' כפשוטו · אך כאן לא יתכן לפרש כן · אלא על שהם כפוי טובה כמוהו כמ"ש לעיל פר' י"ט סימן י"ב וע"כ כתוב האדם בה"א הידיעה: שנתים בדור המבול עד דור הפלגה · פי' שהרי ארפכשד נולד שנתים אחר המבול · וממנו ומבניו שהתחיל דור הפלגה כמפורש בתורה · והוא עצמו חיה בעת הפלגה · שהרי חיה תל"ח שנה הרי ת"מ מן המבול · והפלגה היה ש"מ שנה אחר המבול כמ"ש לעיל פרשה כ"ו סוף סי' ג' וש"נ וכן כל הי"ד דורות היו בהפלגה · ועיקר הדרשה מארפכשד על שאמרו מסורש כנ"ל · וכמ"ש לעיל סימן ג' · וע"פ מדת סמוכים דורש · שכאן כתיב אחר המבול ויהי כל הארץ שפה אחת ושם כתיב שנתים אחר המבול א"כ מ"ש כאן אחר המבול פירושו ג"ר שנתים שמאחר שנולד שנתים אחר המבול ראה וידע ככל המבואר: הואיל והן עם אחד · ר"י דורש מאחר שהם דברי שבח אמר כן בכוונה לטובה שעם אחד ושפה אחת הוא שבח גדול מחוייב שימשך מזה להם הנחה מעונש · וכמ"ש לעיל בסימן ו' בהדיא על כן אמר אם עושים תשובה אני מקבלם וכמ"ש ועתה · וכדברי ראב"כ בסמוך · ור' נחמיה סובר שאף על פי שבמקום אחר הוא שבח · אך כאן הדבר למד מעניינו שהוא לגנאי ולרעה וכמ"ש וזה החלם שפירושו המרידם כמ"ש בהדיא לעיל פר' כ"ג סימן ז': א"ר אב"כ מלמד · עי' לעיל פר' כ"א סימן ו' ג"כ ר"א ב"כ וע"ש פירושו וכן לקמן פר' מ"ט סימן ו': פתח של תשובה · וכמ"ש בתנחומא כאן אע"פ שמרדו ובעטו ועשו מגדל אם עושין תשובה אני מקבלן וזהו ועתה וכמ"ש רש"י בחומש על פסוק ועתה ישראל וגו' ע"ש: והן אמרין לא אמר הקב"ה · הנה כל רואה ישפוט איך חלקו חז"ל כאן הפסוק לתיבות והוציאוהו מפשוטו שהכל מאמרו של הקב"ה שהם דרשו שתיבת לא אמרו הם · ותיבת יבצר אמר הקב"ה · אך הענין בזה כבר הארכנו בהקדמה ובפנים הביאור כמה פעמים · שדרך חז"ל להעמיד כל תיבה על מכונה שתשא התיבה עצמה משמעותה שלפי הפשט יקשה מהו ועתה דמשמע שקודם לכן ואחר כן היה נבצר מהם · ועוד איך אמר ועתה לא יבצר וגו' הלא הוא מפר מחשבות ערומים וגו' · ועוד שכביכול מדבר כבן אדם שמתיירא · על כן בהכרח שלא יובנו התיבות כפי המשך פשוטם מכולם יחד כי אם כל תיבה תישא משמעות מיוחד לפי כבודו ית"ש ולפי אמיתת הענין ועל פי המדות שהתורה נדרשת בהם · על כן דורש תיבת ועתה על התשובה וכאשר נתבאר דעת ר' יהודה ור"נ ע"פ מדה כ' ומדה ח' גז"ש · ותיבת לא מאחר שלא יתכן שהקב"ה יאמר לא יבצר שהרי הוא כל יכול ועוד מאחר שיעשו תשובה הרי מעצמם יבצר מהם ולא יעשו מה שיזמו · על כן דרשו שתיבת לא אמרו הם שהשיבו על מ"ש ועתה שיעשו תשובה והשיבו לא שאין רוצים לשוב · וכמ"ש ויאמרו לא נשוב · ומאחר שאינם רוצים לשוב וא"כ רוצים לגמור אשר יזמו לעשות ועל זה אמר מפר מחשבות ערומים ויבצר מהם כל אשר יזמו לעשות היינו שחשבו לעשות ד' שמוכות לד' רוחות העולם · כמ"ש לעיל סוף סימן ח': הכרם הזה · שהו"ל ימנע למה אמר יבצר ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל על בצירה של כרם כמ"ש כי תבצור כרמך ודומה הרבה · ומ"ש מגממים אותו · פירושו כורתים הענפים הרבים הרעים ואין משאירים רק מעט הטובים · וזהו יבצר מהם שיחסר ויגמם מהם על שאין מהם בצירה של פרי מעשה טוב וזה ע"פ מדת מנגד וממעל ודרך קצרה: ג ששינו לתלמי · עי' לעיל פרשה ח' רים סימן י"א וש"נ · וכן אצל סדום ארדה נא ואראה על כן שינו כאן ללשון יחיד: משפתם אעשה נבלה · שמאחר שאמר אשר לא ישמעו איש שפת רעהו א"כ מ"ש ונבלה שם שפתם מיותר והיל"ל ונבלל וכמ"ש כי שם בלל על כן דורש נוטע ומוסיף גורע המ"ם של תיבת שם ומוסיף לתיבת שפתם · והש"ן נוטריקון של אעשה או שדורש תיבת שם נוטריקון אעשם ואינו גורע ומוסיף · ומ"ש נבלה כמו נבילה על פי מדת ממעל ואלו כתוב ונבלה אעשה משפתם וזהו שמוסיף הה"ד משפתם אעשה נבלה עיין לקמן פר' נ"ז סוף סימן ו' · ופי' שעל ידי שפתם אעשה את עצמם נבלה שימיתו זה את זה וכדמפרש והולך וכמו שחטאו על ידי שפתם · ע"פ מדת ממעל ומנגד · עי' לעיל פר' ל"ה רים סי' ג': ר' יהודה ור' נחמיה · שתחלה אמר ויפץ ה' אותם משם ואח"כ אמר ומשם הפיצם ה' הכי שהיו שני הפצות ע"פ מדה יו"ד ור' יהודה סובר שהפצה הא' היתה משם לארצות והב' מארץ לארץ אחרת שלא שב אל ארצו שהיה שם קודם · ור' נחמיה סובר שהפצה א' היתה להרים וכמ"ש מלכים א' כ"ב ראיתי את העם נפוצים על ההרים וכן הוא ביחזקאל ל"ד · והב' שמ"ש ומשם הפיצם שחזרו אל ארצם שנתן לכל מדינה כח המושך שתבלע אותם שנתן חן מקום על יושביו וחזרו למדינתם · וזהו מ"ש בלע ה' פלג לשונם שהיה פלגתם בבליעה כנ"ל · וכמ"ש לעיל פר' א סימן ה' ונלך איש אל ארצו · הרי שהלכו איש אל ארצו · ומ"ש בדברי ר' יהודה ומצרים תופסת לארצו דורש רמז ממ"ש ויפץ העם בכל ארץ מצרים · ויפץ למקום שכתוב בו ויפץ ויתכן שע"כ ואת העם העביר הפלה ב' והו"ק · ומ"ש אלא מהו ויפץ הכוונה וכו' על כל הענין של כופל הפצה ויותר נכון לגרום אלא מהו ומשם הפיצם: ויפץ אלא ויצף · על שכתוב ב' פעמים כנ"ל ואחד מיותר לדרוש בהיפוך אותיות ויצף ע"פ מדה ממעל לשון שסייך אצל מים: ל' משפחות · ורמז לזה בתיבת בלל ר"ת בלע למ"ד משפחות · גם בשני פסוקים אלו ויפץ וכו' על כן וכו' · שלשים תיבות גם יתכן שתיבת משם מיותר ודורש נוטריקון ויפץ מהם שלשים משפחות: עמדו מאברהם · וזהו ומענך לגוי לי עי · כמ"ש במד"ר פר' כ"ב סוף סי' ח': יא חד תלמיד · עי' לעיל סוף פר' ל"ד: יב כל שנכפל

ידי משה

ותפי לשם הלבנה לאבן לנ"א שוות מלאכה בידן אתי למבני חדא כו' · ואח"כ מן הלבנים נעשית אבן מאחד נעשה שנים · עוד שמעתי פי' אחר וה"ק שקשה לרב הונא שהיה לפסוק לומר מתחלה והיה לשם החמר לחומר אלא שהאמר הכתוב תחלה ותפי לשם הלבנה לאבן וסדר ושאמר לחומר פי' שמכה שהוו גלחה בידם מכה זו נשתייר לשם החומר ודו"ם בשם הרב המופלא אב"ד דק"ק ספרדי : וכי מה נאמר בני גמליא

משנת דרבי אליעזר

ולבנה א' היה לאבן אחרת ושאמר היה להם לחומר אחר וכו': ר' יהודה אמר שלכו להם וכו' מצרים

תופסת

לא תברא · דא"ר יודן משום ר' אבא בר כהנא (שם טו) ואתה תבוא אל אבותיך בשלום · א בשרו שיש לאביו חלק לעוה"ב · תקבר בשיבה טובה · ב בשרו שישמעאל עושה תשובה: יג וימת הרן על פני תרח אביו · ג רבי חייא בר בריה דרב אדא דיפו תרח עובד צלמים היה · חד זמן נפיק לאתר · הושיב לאברהם מוכר תחתיו · הוה אתי בר איניש בעי דיזבן והוה א"ל בר כמה שנין את · והוה א"ל בר חמשין או שיתין · והוה א"ל ווי ליה לההוא גברא דהוה בר שיתין · ובעי למסגד לבר יומי · והוה מתבייש והולך לו · חד זמן אתא חד איתתא טעינה בידה חדא פינך דסולת · אמרה ליה הא לך קרב קודמיהון · קם נסיב בוקלסא בידיה · ותבריהון לכולהון פסיליא · ויהב בוקלסא בידא דרבה דהוה ביניהון · כיון דאתא אבוה א"ל מאן עביד להון כדין · א"ל מה נכפר מינך אתת חדא איתתא טעינה לה חדא פינך דסולת · ואמרת לי הא לך קריב קודמיהון · קריבת לקדמיהון הוה דין אמר אנא איכול קדמאי · ודין אמר אנא איכול קדמאי · קם הדין רבה דהוה ביניהון נסב בוקלסא ותברינון · א"ל מה אתה מפלה בי · וידעין אנון · א"ל ולא ישמעו אזניך מה שפיך אומר · נסביה ומסריה לנמרוד · א"ל נסגוד לנורא · א"ל אברהם ונסגוד למיא דמטפין נורא · א"ל נמרוד נסגוד למיא · א"ל אם כן נסגוד לעננא דטעין מיא · א"ל נסגוד לעננא א"ל אם כן נסגוד לרוחא דמבדר עננא · א"ל נסגוד לרוחא א"ל ונסגוד לבר אינשא דסביל רוחא · א"ל מילין את משתעי אני איני משתחוה אלא לאור · הרי אני משליכך בתוכו · ויבא אלו שאתה משתחוה לו ויצילך הימנו · הוה תמן הרן קאים פלוג · אמר מה נפשך אם נצח אברהם אנא אמר מן דאברהם אנא ואם נצח נמרוד אנא אמר דנמרוד אנא · כיון שירד אברהם לכבשן האש וניצול · אמרין ליה דמאן את · אמר להון מן אברהם אנא · נטלוהו והשליכוהו לאור ונחמרו בני מעיו · ויצא ומת על פני תרח אביו · הה"ד (שם יב) וימת הרן על פני תרח וגו': יד ויקח אברם ונחור להם נשים וגו' · ד אברם היה גדול מנחור שנה א' · ונחור היה גדול מהרן שנה א' · (יט) נמצא הרן גדול מאברהם ב' שנים שנה לעיבורה של מלכה ושנה לעיבורה של יסכה · הרן מוליד לו' שנים ואברם אינו מוליד · אתמהא · ותהי שרי עקרה וגו' · א"ר לוי ה בכל מקום שנאמר אין לה הוה לה · ותהי שרה עקרה אין לה ולד · הוה לה · וה' פקד את שרה וגו' · (שמואל א א) ויהי לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים והוה לה (שם) כי פקד ה' את חנה ותהר ותלד וגו' (ירמיה ל) ציון היא דורש אין לה והוה לה (ישעיה נט) ובא לציון גואל (שם נד) רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי:

סדר לך לך

פרשה לט א ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך וגו' · ר' יצחק פתח (תהלים מה) שמעי בת וראי

מסורת המדרש א בבא בתרא דף ט"ז · ילקוט סדר לך לך רמז ע"ג · ב לקמן פרשה נ"ט · ג ילקוט כאן רמז פ"ב כס"ע · ד סנהדרין דף ס"ט · סדר עולם רבה פ' ב' · ירושלמי יבמות פרק י' · לקמן ע"ס · ה איכה רבה פ' א' · פסיקתא רבתי פ' ל"ב · במד"ר פ' פ' · תנחומא סדר נשא סימן ז' · ילקוט שמואל א' רמז פ"ב · וילקוט שמואל א' רמז ע"ד:

חדושי הרד"ל

ע"כ אין דעתי מתיישבת עלי: (יט) נמצא אברהם גדול מהרן ב' שנים: כן גי' הש"כ וכ"ה לשון ר"פ מ"ה ועיין בירושלמי קדושין פ"א ס"ב וסנהדרין ס"ט:

מתנות כהונה

לף זה אין סתירה וסבירה לדבריו: בשרו שיש לאביו כו' · דאל"כ היאך בשרו שיבא אל אבותיו לעוה"ב אם לא עשה תשובה ועיין זה לעיל ריש הסדר: דיפו · ממקום יפו: עובד · עושה וכילקוט גרס מוכר: חד זמן כו' · פעם אחד בא איש אחד ורצה לקנות צלמים וא"ל אמור בן כמה שנים אתה והיה אומר לו בן נ' או ס' וא"ל אברהם אוי לו לזה האיש שכבר הוא בן ס' ורוצה להשתחוות לצלם שאינה אלא בן יום אחד: חד זמן כו' · פעם אחת באת אשה אחת והיתה טוענת בידה קערה אחת גדולה מלא סולת ואמרה לו הרי לך זה קחהו והקריב אותה למנחה לפני הצלמים: קם נסיב · קם אברהם ולקח בקולסא פי' הערוך כורמיזה שמכין בו ורש"י גרס בולקסא ופי' מקל: ותבריהון כו' · והיה משבר את כל הצלמים: ויהב כו' · היה נותן את המקל ביד גדול הפסילים שהיה ביניהם ולותו לא שיבר: כיון כו' · כיון שבא אביו תרח: אמר מאן עבד גרס · פי' א"ל לאברהם מי עשה להן כזאת א"ל מה נכסה ממך: קריבת לקדמיהון כו' · הקרבתי אותו סלת לפניהן והיה פסל זה אומר אני אוכל ראשונה כו': קם הדין כו' · עמד זה הגדול שביניהן ולקח המקל ושבר את כולם: [מה אתה מפלא בי גרסינן]: מפלה · פי' מהתולל בי [והוגה אותי ומלעיג עלי וכ"פ הערוך]: וידעין אינון · בתמיה וכי יודעין הן מאומה להבין ולדבר ולהתנענע: ולא ישמעו כו' · בתמיה: נסביה כו' · תרח לקח לאברהם ומסרו לנמרוד: א"ל נסגוד כו' · נמרוד אמר לאברהם אם לא תשתחוה לאלה בא ונשתחוה לאש: דמטפין · שמכבין · כפשטה כבו תרגום כבוגייא עמו וכסו: לעננא כו' · לעננים שטוענין ונושאין את המים: ה"ג לעננא א"ל א"כ כו': דמבדר · שמפזר: ונסגוד לבר אינשא · נשתחוה לבני אדם שהוא מלא נקבים והרוח נשאר בקרבו [וה"ה לכל מי אשר ע"פ האדמה]: מילין כו' · דברים ריקים אתה מדבר: הוה תמן כו' · היה שם הרן בן תרח והיה עומד מחולק בדעתו עם מי יסכים דעתו ואמר ממ"נ כו': מן דאברהם · מן אמונת אברהם אני: אמרין ליה כו' · אמרו לו להרן של מי אתה: ונחמרו כו' · שמעצמו היה לו לידע שאין בהם ממשות אלהות גם למדו חז"ל המוסר עצמו ע"מ שיעשו לו נס אין עושין לו נס דכתיב הן לא ידע ליסור לך מלכה מגיל אי לא מגיל ידיע כו' והרן סמך על הנס: ויצא ומת כו' · בשחר טוב איתא שכשלו המלאך והשליכו לפני אביו: היה גדול מנחור כו' · פירש"י דכתיב ויולד את אברם ואת נחור ואת הרן: ה"ג נמצא אברהם גדול מהרן ב' שנים: לו' שנים · שהרי אברהם היה גדול משרה י' שנים שהרי כשנולד יצחק היה הוא בן מאה שנה והיא היתה בת צ' שנה ונמצא כשהיה הוא בן י' שנולדה שרה ואז היה הרן בן ח' לא מהן שנה לעיבורה של מלכה ושנה לעיבורה של יסכה היא שרה נמצא כשבא הרן על אשתו ונתעברה היה בן ו' שנים: ואברם אינו מוליד בתמיה · ומשני שלכך כתיב ותהי שרה כו' להודיע שהעקרות לא הי' מצדו רק מצדה [וע"ל רפמ"ה ובפ' בן סורר]: הוה לה · היתה לה אח"כ ולכך כתיב אין שפירושו כמו הן כלומר הן יהיה לה אח"כ ולא עתה כמו שדרשו ביבמות בפרק החולץ וכן אין לו עיין לו [ועיין עוד באיכה רבתי בפ' בלה תבכה]: פצחי רנה וצהלי · מדבר בציון:

רש"י

יחד שכל אחת בולעת חברתה מקומה: שיש לאביו חלק לעולם הבא · לפי שעשה תשובה והוא בא עליו לעולם הבא: פינך · היא קערה כדגרסינן מלאך פינכי: בולקסא · קולב"א בלע"ז מגייג"א: מפלה בי · מצחק ומלעיג עלי כמו והשוב תתפלא בי: אברהם גדול משרה עשר שנים · דכתיב הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד וגדול מהרן שתי שנים דכתיב ויולד את אברם את נחור ואת הרן וגדול מנחור שנה ומהרן שתי שנים והוא הוליד מלכה לו' שנים ונולדה לז' ושרה נולדה לשמונה: שנה לעיבורה · של כל אחת ואחת נמצא כשנולדה שרה היה הרן בן תרח שמונה שנה ואברם בן עשר שנים הרי שהוליד הרן את מלכה לשש:

ופכחי

ליפותך

פירוש מהרז"ו

שמו · לעיל פרשה ל' סימן ד' וש"נ ומפורש · שמ"ר פרשה ב' סימן ו': יג תרח היה · כל הענין בתד"א בשינויים: הרן קאים פלג · עומד שם וגבו חלוק · עי' כל זה במדרש תהלים קי"ח בהריכות: וימת הרן על פני תרח · וס"ד באור כשדים · הרי שמת באור כשדים שניצל אברהם משם ואיך אמר על פני תרח אביו · משמע הון לאור כשדים ב' כ"מ ודורש דשניהם אמת ועל שמסר עצמו למות על קדושת שמו היה ע"י קידוש ה' שלא שלט בו האש אלא על שלא היה בלב שלם נחמרו מעיו: יד אברם היה גדול · סנהדרין ס"ט ב' ע"ש דקאי כצ"ע · לקמן ריש פר' מ"ה: הרן גדול מאברהם · טעות וצ"ל בהיפך אברהם גדול מהרן וכן הוא בגמרא שם ולקמן מ"ה שם ובסדר עולם רבה סוף פרק ב': אין לה הוה לה · וה"ה לאיבת לא וכמו שהביא פסוק לא ילדה · במ"ר פר' ט' סוף סי' י' ע' פסיקתא רבתי פר' ל"ב סימן ב' ועי' לעיל פר' ל"ו סי' ב' · ופירושו דמ"ש אין לה אין הכוונה שאין לה בהחלט אלא שבדרך הטבע אין לה אך בדרך נס יש לה גם דרשו אין לה עיין עליה: רני עקרה לא ילדה · וס"ד כי רבים בני שוממה מבני בעולה · הע"פ שכתוב לא ילדה אעפ"כ כי רבים בני שוממה שהוה לה · ובפסיקתא שם הגי' רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא חלה · והוה לה שנאמר ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה · ועי' מ"ש ויק"ר סוף פרשה ל"ב ואין לה מנחם · ובפרשה ל"ד סוף סימן ד' · ואין בידו מאומה · ובמ"ר פר' ט' סוף סימן י' תושב גם פסוק לא הגידה אסתר ולבסוף הגידה ופסוק ועד אין בה אע"פ שאין לה עכשיו יש לה לאחר זמן והייתי עד ממהר וכו' ובמנאפים · שכל אין ולא כוונתם לשעה אך לאחר זמן יתכן שיהיה ברצות הש"י:

סדר לך לך פרשה לט סימן א שמעי בת וראי · הוקשה לו מ"ש לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך · שהי"ל בהיפך לך לך מבית אביך וממולדתך ומארצך על כן דרש שהכוונה על הליכה והעתקה הנפש מתעוב ותשכח מנהגי ארצה וא"כ הסדר כהיפך תחלה שוכחים מנהגי ארץ ואח"כ של המשפחה ואח"כ של בית אביו · וסדר זה מפורש בפסוק שמעי בת וגו' ושכחי עמך ובית אביך שהמזמור הזה הוא משל על נפש אברהם שקורא אותה בת וע"פ מדה י"ז אנו יודעים כוונת הפסוק כאן שיצ' כדי שיבכה ויעזוב · ובתנחומא ריש פרשה ז' שמעי בת וכו'

יפה תואר

תרח מוכר צלמים היה כנ"ל · ומביא פה המעשה לפרש את הכתוב וימת הרן על פני תרח אביו לפרשו כי מת מסיבת אביו במה שמסר לו לנמרוד וע"ע ברמב"ן על פרשה זו ומה דלא נעשה נס להרן ג"כ · משום שאין עושין נס אלא למי שמוסר נפשו על מנת שלא יעשה לו נס · והרן חפץ דוקא בנס ועי' במדרש חזית על פסוק זאת קומתך: ווי לי' לההוא גברא דהוה בר שיתין כו' · כי מנהגי האלהות הוא שיהיה קודם במציאות לעובדיו · אחרי שהוא עשאם · ושטשים שהם לא היו נותנים לבם על זה [וכן הוא בשיר רבה פרשה ב' על פסוק כמבוני באאיילות סי' ב' לענין גרשון בן מנשה ע"ש]: נמצא הרן קטון מאברהם ב' שנים כנ"ל: בכל מקום שנאמר אין הוה לה כנ"ל · ודורש מדכתב אין ולא כתיב בשלילות לא · משום דלא הוא שלילה החלטית · אבל אין תיבתו שולל רק על זמן מה ולא לגמרי · וכן דרשי וכן אין לו עיין עליו · ואין לסקשות מאין קדוש כה' ואין צור כאלהינו אין לפ' מעצור ועוד רבים דהם שלילה החלטית · דלא עסקינן אלא בשלילת דבר מדבר דדרך להיות בו ונתחדש שלא נמצא ומה דמסיים רני עקרה לא ילדה אע"ג דשם כתיב לא הוא רק איידי דאיירי בענין עקרה מביא גם הכתוב בזה כדי לסיים בנחמה וכדרך המדרש בכמה מקומות: [א"ה אין הבדל בין שלילת אין לשלילת לא · רק לשלילת אין בא אל השמות · ושלילת לא אל הפעלים כידוע למדקדקים · ודרשות רז"ל מוכחים על זה · כי לפעמים בא השלילה אין כפתח ותיריק וזה בהפסק וכמו ואדם אין לעבוד את האדמה · ואם אין מתה אנכי · ועוד רבים ואם בא בסמיכות יבוא בציר"ה תחת הקמ"ץ · וזה כלל גדול בדרשות רז"ל כי האחרון הוא העיקר והראשון טפל · ולכן אמרינן כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט כי הפרט האחרון הוא העיקר · ופרט וכלל מרבינן הכל · כי הכלל האחרון הוא העיקר ופה מדרים מדכתיב אין לה ולד ולא כתיב ותהי שרה עקרה וולד לה אין · וכן ולחנה אין ילדים ולא כתיב ולחנה ילדים אין · וגם ציון היא דורש אין לה ולא כתיב דורש לה אין · לכן מדרים כי אין הוא שלילה בזמן ושלילה טפלה ולא שלילה החלטית לעד · וזה הוא גם תוכן הדרש מן וכן אין לו מדלא כתיב וכן לו אין · והארכתי בזה בהדושי על דרשות רז"ל]:

ר' יצחק פתח שמעי בת וגו' · הנה כל המזמור הזה מדריש באברהם · ולקמן פ' נ"ט ובתנחומא פ' לך מדרים יפיפית מבני אדם על אברהם · וכן מדרים שם עליו בנות מלכים ביקרותיך ובתנחומא מדרים עליו גם הכתוב את אור כמנחה פניך יחלו · ובפרקין סי' ו' מדרים עליו גם הכתוב אהבת צדק ותשנא רשע · לכן דורש גם הכא ג שמעי בת על אברהם · ועליו יכון המאמר ושכחי עמך ובית אביך · והמשורר מסדר דבריו מהמאוחר אל הקודם · וכ"כ ברוב המזמור בשם מלך מה שהיה לו ברוב ימיו שנתפרסם יופיו וגבורתו בעולם · ויפי לנשיא ומלך · וגם"ז מספר את סה"ת מראשית ימיו ואמר שמעי בת וגו' כי היה כבת מקשבת בקול אביה · וכן לאברהם שמע בקול ה' וע' בבא קמא סכנאת לנלך

אנו'

משנת דרבי אליעזר

שפכת לאלו וכו' . וקשה לי למה דאיתא לעיל פל"ז דלכך נקראו לודים להבים וכו' לפי שכל מוכיחה של מצרים אינה אלא בים וכמו שמפורש שם וכלא הפילם ה' והמצרים שנטבעו בים הם אחרים לכ"א שהיו בכולם רלכו להם מ"מ מצרים תשובה לארצם ור"ל סובר בכ"א תופס ארצו ולק"מ: הרן מוליד לשש שנים ואברהם אינו מוליד אתמהא . קאי אלמעלה שהרן היה פוחת על ב' ספיקים ואינו מאמין יפי' סתל יוצא זכות שאברהם שזכה להוליד לפ"מ בצדיקים ותי' דכ"מ שנאמר אין לה וכו' בצדיקים ונדקניות לפי שהקדוש ב"ה מתאוה לתפלתן וכו':

ידי משה

פי' עיין מ"כ · אבל האביא פי' שבשעת קלקולם קורא אותן בני אדם כאלו מדבר בגבוהם וכי זה דבר גנאי כאלו היה מדבר בני גמלים הו חמורים שלא אומר בני האדם ואין זה שום גנאי: ואבום אינו מוליד אתמהא . פי' מ"כ בתמיה . לא הבנתי זה התימה . וגם מה פי' ומשני ותהי שרי עקרה . גם זה לא הבנתי מ"מ התימה במקומה הלא גם בלא פסוק הייתי יכול לומר שהיה אחד עקר . וי"ל דהכי פירושו שהמד' אומר שכבר היה מוליד לששה שנים ולאברהם היה בלותו זמן ח' שנים לז"א וכי בשביל שלא הוליד לזמן כזה יאמר הכתוב ותהי שרי עקרה אין לה ולד אתמהא בתמיה וכי בשביל שלא היה לה ולד לזמן כזה לא יהיה לה עוד בנים שלא לא היה לאברהם לאותו זמן רק י"ג שנים ולשרה ג' שנים

מק-יינ

בשמה אומה בשביל זו יאמר הכתוב אין לה ולד ומתרן ר' לוי כל מקום שנאמר אין לה בו בום לה ר"ל שרצה הכתוב להודיע שיהיה לה אח"כ כנ"ל ופ"ל:

אבי'

והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך׳ [א] אמר רבי יצחק משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה (א) בירה אחת דולקת אמר תאמר שהבירה זו בלא מנהיג׳ הציץ עליו בעל הבירה׳ אמר לו אני הוא בעל הבירה׳ כך לפי שהיה אבינו אברהם אומר תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג׳ הציץ עליו הקב״ה ואמר לו אני הוא (ב) בעל העולם׳ (שם) ויתאו המלך יפיך כי הוא אדוניך׳ ויתאו המלך יפיך ליפותיך בעולם והשתחוי לו הוי ויאמר ה׳ אל אברם:

ב ויאמר ה׳ אל אברם רבי ברכיה פתח (שיר א) לריח שמניך טובים שמן תורק שמך׳ [ב] אמר רבי ברכיה למה היה אברהם אבינו דומה לצלוחית של אפופילסימון מוקפת צמיד פתיל׳ ומונחת בזוית׳ ולא היה ריחו נודף כיון שהיתה מיטלטלת היה ריחו נודף׳ כך אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו טלטל עצמך ממקום למקום ושמך מתגדל בעולם:

ג ויאמר ה׳ אל אברם׳ רבי ברכיה פתח (שם ח) אחות לנו קטנה ושדים אין לה וגו׳׳ [ג] אחות לנו קטנה זה אברהם (ג) שאיחה את כל באי העולם׳ בר קפרא אמר (א) כזה שהוא (ד) מאחה את הקרע׳ קטנה שעד שהוא קטן היה מסגל מצות ומעשים טובים׳ ושדים אין לה׳ לא הניקוהו לא למצות ומעשים טובים׳ מה נעשה לאחותנו (ה) ביום שידובר בה׳ ביום שגזר עליו נמרוד לירד לתוך כבשן האש׳ אם חומה היא נבנה עליה (ו) אם מעמיד דברים כחומה (ז) יבנה עליה׳ ואם דלת היא נצור עליה׳ אם דל הוא במצות ובמעשים טובים נצור עליה לוח ארז׳ מה הצורה הזו אינה אלא לשעה׳ כך אין אני מתקיים עליו אלא לשעה׳ אמר לפניו רבון העולמים אני חומה מעמיד אני דברי׳ ושדי כמגדלות׳ זה חנניה מישאל ועזריה׳ אז הייתי בעיניו (ח) כמוצאת שלום׳ שנכנס בשלום ויצא בשלום:

ד ויאמר ה׳ אל אברם לך לך (קהלת ז) החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים אשר היו בעיר׳ [ד] מעשרה דורות שמנח ועד אברהם (ט) ומכולם לא דברתי עם אחד אלא עמך׳ ויאמר ה׳ אל אברם לך לך:

ה ר׳ עזריה פתח [ה] (ירמיה נא) רפינו את בבל ולא נרפאת עזבוה ונלך איש לארצו׳ רפינו את בבל׳ בדור אנוש׳ ולא נרפאתה׳ בדור המבול׳ עזבוה׳ בדור הפלגה׳ ונלך איש לארצו׳ ויאמר ה׳ אל אברם לך לך:

ו רבי עזריה משם רבי אחא פתח (תהלים מה) אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחבריך׳ רבי עזריה פתר קרייה באברהם׳ בשעה שעמד אברהם אבינו לבקש רחמים על הסדומים׳ מה כתיב תמן (בראשית יח) (ג) חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה וגו׳׳ א״ר אחא [ז] נשבעת ואמרת שאין אתה מביא מבול לעולם׳ ומה אתה מערים על השבועה׳ אתמהא׳ מבול של מים אין אתה מביא׳ מבול אש אתה מביא א״כ לא יצאת ידי השבועה׳ (י) אמר רבי לוי השופט כל הארץ

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ס״ב כס״ע׳ ילקוט תהלים רמז תמ״ג׳ ב תנחומא כאן סימן ג׳׳ שה״ש פ׳ א׳׳ ילקוט שם רמז תתקפ״א׳ ג שם פרשה ח׳ פיסקא ה׳׳ תנחומא כאן סי׳ ב׳׳ ילקוט שה״ש רמז תתקצ״ד׳ ד ילקוט קהלת רמז תתקע״ו׳ ה לעיל פ׳ ל״א וש״נ׳ ו לקמן פ׳ מ״ט׳ ויק״ר פ׳ י׳׳ פסיקתא רבתי פל״ג׳ ילקוט תהלים רמז תש״נ׳ ז סוטה י״א׳ זבחים קט״ז׳

חדושי הרד״ל

(א) בירה אחת דולקת׳ כי הרשעים מוקדי עולם וכראות אברהם זה הרהר בלבו ח״ו לומר שמא אין מנהיג כו׳ ומיד נגלה וא״ל אני כו׳ וזהו שמעי כו׳ וראי כלומר ראי בעיניך שאני בעל הבירה: (ב) בעל העולם׳ שכחי עמך ובית אביך ולך לך מארצך וגו׳ ויתאו המלך יפיך ליפותך בעולם (כד״א ואגדלה שמך) כי הוא אדוניך והשתחוי לו׳ ויאמר ה׳ אל אברם כו׳ והיינו האי לך לך מארצך וגו׳ כו׳ וכן נכון׳ והיינו האי קרא דלאי ה׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים דמלשון אני מדרש שפיר אני בעל הבירה: (ג) שאיחה כו׳ שהחזיר עליהם ליחד לבבם לאביהם שבשמים: (ד) מאחה את הקרע׳ קטנה שעד שהוא כצ״ל ול׳ קטנה דקרא קדרים וכ״כ בערוך ע׳ אח ע״ש ועי׳ בתנחומא הלשון כזה: (ה) ביום שידובר בה׳ ביום שגזר כו׳ דרים ידובר לי מכת דבר והשמדה או כפשוטו ביום שנדבר עליו כצ״ד שלמעלה אם לסילוק אם לא והיינו ביום שנגזר והיה צריך סלוק: (ו) אם מעמיד דבריו׳ כצ״ל וכן הוא לשון מעמיד אני דברי: (ז) נבנה עליה ואם דלת כו׳ כצ״ל וכ״ה במ״כ ובשה״ר׳ וידרש לפ״ז טירת כסף טירת הוא פלטין לוסף תקותו והסכתו של הקב״ה להשכין כבודו עליו׳ והשיב׳ אני חומה תוכל לבנות עלי והעמוד דברי׳ ושדי כנים שאלוק ויגדלו מורעי יהיה ג״כ כמגדלות חוקים על החומה׳ והם תמ״ו שהיו כמגדלות נגוהים בכל האלולוסין וכמ״ש עליהם בח״כ אחרי מות ועי׳ שה״ר פ״ז ובהגהותי שם בס״ד: (ח) כמו לאת שלום׳ שהוציאו מאור כשדים לשלום וכ״ל דייק מ״ש בתמר שיא מוצאת לדרוש סיא מוצאת מן האור לשלום: (ט) ומכולם לא דברתי אלא עמך׳ י״ל ז״ש בקהלת (אחר מקרא זה דהחכמה תעוז) כי אדם אין צדיק בארץ וגו׳ שאף נח איש צדיק תמא ולכן לא דבר כ״א עם אברהם אחר נח כו: (י) אר״ל השופט וגו׳׳ י״ל שמפרש בניחותא השופט כה״א לאוי ל׳ שלא יעשה משפט ודין (וכגירסת ויק״ר דיגא דקושטא)

חדושי הרש״ש

(א) כזה שהוא מאחה את הקרע קטנה כו׳ כצ״ל ותיבת קטנה הוא ציון על קטנה שבקרא: (ג) חלילה לך כו׳ נשבעת כו׳ ומה אתה מערים על השבועה׳ דמלינו לשון זה בחילול שבועה לא יחל דברו: אלא

רש״י

פרשה לט ושכחי עמך׳ כל אותן שעובדים עבודת כוכבים: לפי שהיה אברהם אבינו אומר תאמר שהעולם בלא מנהיג׳ ראה שמים וארץ ראה שמש ביום וירח בלילה וכוכבים מאירין אמר אפשר שיהא דבר גדול כזה בלא מנהיג הציץ עליו הקב״ה ואמר אני הוא בעל העולם: ויתאו המלך יפיך׳ יתאו מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא ליפותך בעולם: לך לך מארצך ושם תעבוד אותי בארץ ישראל שכל זמן שאתה בחוץ לארץ כאלו אין לך אלוה: שמעי והטי אזנך׳ לדברי׳ לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך מפורש בתנחומא זו עבודה זרה שאמר אומרים לעץ אבי אתה: אחות לנו קטנה׳ זה אברהם שאיחה להקב״ה כל העולם כולו כזה שהוא מאחה את הקרע: קטנה׳ שעד שהיה קטן סיגל מצות ומעשים טובים: ושדים אין לה׳ אב לא למדו רב לא היה לו מסיכן היה לומד תורה מ״ה: אם מעמיד דברים בחומה׳ כנגד נמרוד כחומה שאדם הדן עם חבירו וממהן לעשות רצונו הוא נעשה כנגדו כחומה כמה דלא אמר ונתתיך לעם הזה לחומת נחשת בצורה ע״כ ומפרש בתנחומא נבנה עליה טירת כסף אם כסף הוא נותן נפשו על קדושת שמו נבנה עליה טירת כסף אגדל את שמו בעולם׳ ואם דל הוא מליתן נפשו על קדושת שמו נצור עליה לוח ארז: ס״א׳ מה הצורה הזאת אינה אלא לשעה מגני׳ם משמר׳ ע״כ: אמר אני נותן נפשי על קדושת שמך אני חומה מעמיד אני דברי כחומה ושדי כמגדלות אלו בני חנניה מישאל ועזריה שאף הן עתידין להעמיד דבריך במגדלות שמוסרים נפשם לכבשן האש: רפאנו את בבל בדור אנוש׳ שלא שטפו מים אלא שליש של עולם בדור אנוש ונתרפאת בבל מאותו שטף ולא נתרפאת בימי המבול שכיון שלא שבה בימי המבול נשטפה: עזבוה בדור הפלגה׳ ונלך איש לארצו על כן קרא שמה בבל:

מתנות כהונה

פרשה לט ליפותך יפיך׳ פי׳ שהשא אתה יפה: אפופלסמון׳ שמן מור. שאיחה׳ שחיברה ותפרה: ה״ג במדרש חזית כל באי עולם לפני הקב״ה [ונערוך ערך אח גרס כגירסת הספר]: ה״ג כחומה נבנה עליה וגו׳׳ גלגלו ונגנה אותו בעולם: מעמיד דברים כו׳׳ לחזק ולעמוד באמונת ה׳ יתברך: [מה הצורה גרסינן]: מתקיים עליו׳ לעמוד ולהגביה ולהציל מיד הקמים עליו: זה חנניה כו׳׳ שהושלכו גם הם בכבשן וגוללו: רפינו׳ כן הוא הקרי וע״ל פל״ח: אין

יפה תואר

ודנקה באלוף נעורים לעזוב אביו ומולדתו: לריח שמניך טובים וגו׳׳ הנה השמן לא יוסיף ריח בקרבו גם אם יורק אל כלי אחר׳ אך יפיץ ריחו אשר בקרבו מסביב׳ ולכן תגמ״ה ר״ב את אברהם לשמן׳ כי הוא לבדו כבר היה שלם ותמים בצדקתו ובאמונתו׳ ומה שאמר לו הקב״ה לך לך ויהיה מתגודד בארץ אז יגלה ויודע שמו בארץ׳ וכן איתא בחזית על פסוק זה דאיתא שהם אמר הקב״ה לאברהם הרבה מעשים טובים יש לך הרבה מצות יש לך טלטל עצמך בעולם ושמך מתגדל בעולם׳ לך לך מה כתיב בתריה ואעשך לגוי גדול ע״כ וע״ע מ״ש שם ביפה קול: אחות לנו קטנה׳ באגדה זו בא לתת טעם למה צוהו ה׳ ללכת מארצו׳ ואמר הטעם כי בארץ מולדתו רבים נגרוסו׳ והשליכוהו לתוך כבשן האש׳ ובארץ אחרת ישב בטח ויוכל להודיע אמונתו וחכמתו באין מפריע׳ ואע״ג דר״ב כבימן שלפני זה נותן טעם אחר על מה שגוסו ה׳ ללכת מארצו׳ מ״מ ע׳ פנים לתורה׳ ובחזית איתא המאמר הזה בשם ר׳ יוחנן: מה נעשה לאחותינו ביום שידובר בה׳ השאלה היא מה נעשה שלא יבוא לידי נסיון׳ כי פן לא יעמוד בנסיון׳ וזו היתה שאלת המלאכים והקב״ה השיב להם כי יש לו להביא לידי נסיון ואם מעמיד דברים כחומה לפני נמרוד ולא ישוב מפני מוראו נבנה עליה טירת כסף׳ כי יגלגלנו וזרעו ירבה בארץ׳ ודרים נבנה מלשון אולי אבנה ממנה וטירת כסף הוא על ישראל וכמו דאיתא בתנחומא נבנה עליה טירת כסף אלו ישראל דכתיב כנפי יונה נחפה בכסף: ואם דלת היא׳ כי לא יהיה חזק ואמיץ כדברו נגד נמרוד ויתנועע כדלת וזה משום דדל הוא במצות ומע״ט ואיננו מלומד לעמוד בנסיונות׳ אז לא תהיה הצלתו רק לשעה׳ וע״ע מזה ביפה קול: ונלך איש לארצו ויאמר ה׳ אל אברם לך לך׳ בא לדרוש הייתור של לך׳ כי הקב״ה אמר לו לצאת מארץ מושבו ולעזבה כי לא לו היא׳ וללכת אל ארץ כנען אשר היא מיוחדת לו׳ וזה לך לך אל הארץ המיוחדת לך: ר׳ אחא פתח אהבת צדק׳ זכה לדרוש לך לך כי לך ניתן יתר שאת בנבואה וכדמשיים ומכולם לא דברתי אלא עמך׳ כי לך לאודך הוי הכי׳ וע״ע

פירוש מהרז״ו

וכו׳ זה אברהם ושכחי עמך ובית אביך זה עבודת כוכבים כמ״ש הוי האומרים לעץ אבי אתה׳ ויתאו המלך יפיך זה הקב״ה וכמ״ש כאן: וראה בירה׳ ענין המשל מי שרואה בנין יפה ומסודר מבין ומודה שיש אדון ובעל לבירה זו ואומן חכם בנה אותה׳ אך ראה שהבירה נשרפת באש אז חשב שאדונה ובעליה עזב אותה׳ עד שאמר לו בעל הבירה אני הוא אדון הבירה ובעליה ובכוונה מאתי היא בוערת׳ כך העולם מעיד על עצמו שיש לו בורא קדמון מנהיג בחכמה וחסד׳ אך כשראה הבורא שהרשעים מפסידים העולם והאבדון והכליון בוער בהם לאבד ולכלות בדור המבול והפלגה׳ ומזה נתבלבלה דעת אברהם שאדון העולם עזב אותו וחלילה אינו חפץ שיעבדוהו עד שנגלה עליו הקב״ה ואמר לו אני הוא בעל העולם ואדונו ובכוונה נעשה כל הכליון והעונש׳ עי׳ יד״מ׳ אך בהמת חפץ שיעבדוהו׳ וזהו מ״ש ויתאו המלך יפיך כי הוא אדוניך והשתחוי לו שרוצה בעבודתו: ליפותך בעולם׳ שהי״ל ויתאוך המלך ובנמשל מהו יפיך׳ ודורש הנמשל ליפותו ולהדרו בעולם וכמ״ש ואברכך ואגדלה שמך: והשתחוי לו׳ בארצו ומקום שכינתו וביתו וזהו לך לך מארצך כו׳: ב לריח שמניך טובים׳ שמן תורק שמך על כן עלמות אהבוך: עי׳ שי״ר פסוק זה ושם איתא ר׳ יוחנן וכאן קיצר בנמשל ועי׳ בתנחומא ביתר ביאור והגירסא שם: ג אחות לנו׳ הוא ד״א על מ״ש ויאמר ה׳ אל אברם והוא בשי״ר פסוק זה: שאיחה את כל העולם׳ שחיבר ותפר את כל העולם להקב״ה שמתחלה היה העולם מהוכר להקב״ה כמ״ש לעיל פר׳ י״ט סימן ז׳ אלא שבחטאת אדם והדורות נקרע החיבור׳ ואברהם איחה וחיבר וכמ״ש בפ׳ הנ״ל סימן ו׳ קלקלת עובדיך סב חוט וחייט: קטן׳ נ״ל קטנה עד שהוא קטן ותיבת קטנה היא ציון על תיבת קטנה שבפסוק׳ וכמ״ש לעיל פר׳ ל׳ סי׳ ח׳ בן ג׳ שנה הכיר אברהם את בוראו: לא הניקוהו׳ תיבת לא השני מיותר׳ ופירושו שלא היה לו מי שילמדהו להכיר להקב״ה אלא הוא מעצמו הכיר׳ ועי׳ לקמן פר׳ ס״ד סי׳ ד׳ ופר׳ נ״ה סימן ג׳ ובמ״ר פר׳ י״ד ריש סימן ב׳ ושם מבואר: דברים בחומה׳ שיעמוד בלב חזק בנסיון לקדש שמו יתברך נבנה עליה שיבנה ממנו העולם׳ טירת כסף׳ שיעמדו ממנו דורות של צדיקים כמ״ש חולין נ״ב שלשים כסף הובא בילקוט זכריה י״א על שלשים צדיקים וכמ״ש שי״ר שם שאני עתיד להעמיד כיתות וחבורות של צדיקים כיוצא בו: אלא לשעה׳ עד שיעמוד צדיק אחר גדול ממנו שיבנה ממנו העולם׳ וכמ״ש לקמן פר׳ מ״ד סימן ה׳ ע״ש׳ והשיב אברהם מעמיד אני וכו׳ לעמוד בנסיון: זה חמו״ע׳ עי׳ שי״ר פסוק אמרתי אעלה בתמר סנהדרין דף צ״ג: נכנס בשלום ויצא׳ נכנס לכבשן האש בהבטחה שיעמדו ממנו כל חבורות הצדיקים ואז אמר לו הה״כ לך לך מארצך: ד מעשרה דורות׳ עי׳ קהלת רבה פסוק זה: לא דברתי עם אחד׳ הוי״ד דורות הם שם ארפכשד שלח עבר פלג רעו שרוג נחור תרח אברם הרי ביחד עם אברהם יש יו״ד דורות ואיך אמר מעשרה שליטים ולא יתכן לכלול גם נח שהרי עם נח דיבר כמפורש בסדר נח ומהסברא לומר שחושב דרך כלל יו״ד דורות עם אברהם וכן הפירוש במשנה עשרה דורות מאדם ועד נח ועשרה דורות מנח ועד אברהם היינו מלבד נח׳ ואף דאיתא בתד״א׳ שם היה נביא ד׳ מאות שנה וכמ״ש לקמן סוף פר׳ מ״ח ויאמר ה׳ לה ע״י שם בן נח׳ ולעיל סוף פר׳ ל״ז סי׳ ז׳ איתא נביא גדול היה עבר מאחר שאין נביאותם מפורשת בתורה אינם נחשבים׳ ובקהלת רבה פסוק החכמה תעוז שם הגירסא שמנח עד אברהם לא בחר הקב״ה בכולם ולא כרת אתם ברית אלא עמו ועיין לקמן סוף סימן ו׳: ה רפינו את בבל׳ לעיל פ׳ ל״ח סימן ה׳ ושם מבואר: ו אהבת צדק׳ לקמן פר׳ מ״ט סוף סימן ט׳׳ ויק״ר ריש פר׳ י׳ עי׳ מ״ש: נשבעת ואמרת׳ כמ״ש אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ וכמ״ש לעיל פרשה ל״ו סימן ו׳ לסני לסני ודייק לשון חלילה לך דמשמע שהספק ידוע והיינו שנשבע׳ ואין הפרש בין מים לאש שלא פירש היתר של אש וזהו מעשות כדבר הזה דבר שהוא דומה לעיקר השבועה: השופט כל הארץ׳ לא יעשה משפט׳ ויקשה הלא עושה משפט חרוץ בסדום׳ וגם הוא היפך כוונתו שרוצה אברהם שיצא לעון סדום׳ על כן דורש שכך

ידי משה

משל לבירה כו׳ נ״ל שרצונו כמו בזה שרואה בירה דולקת ר״ל נשרפת וסבור לפי שלא מכבה שום אדם את האש בודאי הבירה בלא מנהיג הציץ עליו בעל הבירה ואמר אני בעל הבירה ורצוני שישרף כך כשראה אברהם אבינו שהיה העולם הולך להפסד בדור אנוש ומבול והפלגה אמר תאמר ח״ו שהעולם בלא מנהיג הציץ הקב״ה עליו ואמר אני הוא בעל העולם ורצוני להפסיד הרשעים ואתה לך לך מארצך מן אותם הרשעים כנ״ל וקצ״ל וז״ש הכתוב ויתאו המלך יפיך שהמלך חפץ בך ולא בהם (פי׳ ע״ד דאיתא) ישראל שעובדין לאל אחד נקראים נפש אחת מה שאין כן אומות העולם שעובדין לאלוהות הרבה נקראים נפשות ע״כ אמר שאיחה פי׳ שחיבר שהם כגוף אחד וקצ״ל מפי בני מסור״ל ליב בני הגדול ויפה כוון: לא הניקותו כו׳׳ אבל לא למדו רב לא היה לו מסיכן למד לשון רש״י: אני חומה מעמיד אני דברי׳ על קידוש השם נגד נמרוד ואחר לאש׳ ושדי ר״ל בני יונקי שדים זה חנניה כו׳ כמגדלות אז הייתי כו׳ שיצא בשלום ר״ל אברהם נכנס ויצא מכבשן האש בשלום: אהבת צדק ותשנא רשע וגו׳ ר״ל

שככה

לא יעשה משפט · אם עולם אתה מבקש אין דין · ואם דין אתה מבקש אין עולם · ומה אתה תופש חבל בתרין ראשין · (יא) את בעי עלמא ובעי דינא · סב לך חדא מנייהו · ואם לית את מוותיר ציבחר · לית עלמא יכול קאים · א"ל הקב"ה אברהם אהבת צדק (יב) ותשנא רשע וגו' (יג) מחבריך · מהו מחבריך מנח ועד אצלך י' דורות · ומכלם לא דברתי עם אחד מהם אלא עמך: ז ויאמר ה' אל אברם לך לך מה כתיב למעלה מן הענין וימת תרח בחרן א"ר יצחק אם לענין החשבון ועד עכשיו מתבקש לו עוד ששים וחמש שנים (ג) אלא בתחלה אתה דורש א הרשעים קרוים מתים בחייהן (יד) לפי שהיה אברהם אבינו מפחד ואומר אצא ויהיו מחללין בי שם שמים ואומרים הניח אביו והלך לו לעת זקנתו · אמר ליה הקב"ה לך אני פוטרך מכיבוד אב ואם ואין אני פוטר לאחר מכיבוד אב ואם · ולא עוד אלא שאני מקדים מיתתו ליציאתך · בתחלה וימת תרח בחרן ואח"כ ויאמר ה' אל אברם: ח רבי יהודה ורבי נחמיה · ב רי"א (ד) לך לך שתי פעמים · אחד מארם נהרים · ואחד מארם נחור · רבי נחמיה אמר לך לך שתי פעמים · אחד מארם נהרים ומארם נחור · ואחד שהפריחו מבין הבתרים והביאו לחרן · הה"ד (תהלים קי) עמך נדבות ביום חילך ג עמך הייתי בעת שנדבת לשמי לירד לכבשן האש · ביום חילך · בעת שכנסת אתה לי כל החיילות והאוכלסים · בהדרי קדש · מהדרו של עולם הקדשתיך · מרחם משחר · מרחמו של עולם שחרתיך לי · (טו) לך טל ילדותך · לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר תאמר שיש בידי עון (ה) שהייתי עובד עבודת כוכבים כל השנים הללו · א"ל הקב"ה לך טל ילדותך (טז) מה טל זה פורח אף עונותיך פורחים · מה הטל הזה סימן ברכה לעולם · (יז) אף אתה סימן ברכה לעולם · הה"ד (שם נה) ואומר מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה · ד למה כיונה · ר' עזריה בשם רבי יודן אמר לפי שכל העופות בשעה שהם יגעים · הן נחין על גבי סלע או על גבי אילן אבל היונה הזו בשעה שהיא פורחת ויגיעה (יח) קופצת באחד מאגפיה ופורחת באחד מאגפיה · (שם) הנה ארחיק נדוד · נדנוד טלטול אחר טלטול · אלין במדבר סלה · מוטב ללון במדברות של א"י ולא ללון בפלטריות של ח"ל · וא"ת שלא גהץ אברהם

מסורת המדרש א ברכות דף י"ח · תנחומא סדר יתרו סימן י"ד · ב ילקוט כאן רמז ס"ב · ג ילקוט תהלים רמז תתס"ט · ד ילקוט תהלים רמז תשע"ח ·

חדושי הרש"ש

(ג) אלא בתחלה אתה דורש כו' · עיין לעיל פכ"ו פירושו כמ"כ בשם רש"י: (ד) לך לך שתי פעמים · עמ"כ ולא ס פי' דמכתיבתו דרים · דאף בקריאתו מינו. ג"כ דמשמע בלשון הליכה · לך לא אתי (במדבר כ"ג) ובמסורה שם תשיב עוד שתים: (ה) שהיית עובד עבודת כוכבים כל השנים הללו · לכאורה אינו כמ"ד לעיל פ"ל דבן מ"ח שנה הכיר את בוראו אמנם לפי מש"כ הג"מיי בפ"א מה' עבודת כוכבים ניחא

חדושי הרד"ל

דקוסטא) שא"כ לא יתקיים כל הארץ וכדמפרש · וע"ג ספי"ב ובויק"ר פ"י ופסיקתא דת"כי: (יא) את בעי עלמא ובעי דינא דקוסטא · כ"ה הגי' בויק"ר פ"י: (יב) ותשנא רשע · אהבת לצדק את בריותי ושנאת לחייבן ע"כ משחך וגו' כ"ה בויק"ר שם ולקמן פר' מ"ט וכצ"ל: (יג) מחביריך כו' אלא עמך · ונקראת הנבואה בשם משיחת שמן ששון כד"א (מלכים א' י"ט) ואת אלישע וגו' תמשח לנביא · ושמן ששון הוא ע"ש שאין הנבואה שורה אלא מתוך שמחה כד"א והיה כנגן המנגן וכו': (יד) ולפי שהיה א"א מפחד וכו' · כצ"ל וסוף טעם ב': (טו) לך טל ילדותך כו' · מתפחד כו' עובדי עבודת כוכבים כו' · גם הא דרשה דלעיל שהיה מתפחד שיאמרו הניח אביו כו' מידרים שפיר מקרא. זה דלך טל ילדותך דלך אני מפריח כטל מבית אביך זה ילדך ופוטרך מכבודו כדלעיל: (טז) מה טל זה פורח כו' · כשהשמש זורח הוא עולה ואיננו כאלו עשה לו כנפים ויפרח לו וזהו לשון מפריח הטל שברים תענית וכדא' (סוטה ו') וכטל משכים הולך: (יז) אף אתה סימן ברכה · כדאמר והיה ברכה וכדלקמן: (יח) קופצת באחת מאגפיה ופורחת כו' · בתוספ' (שבת מ"ט) שכיאו גי' אחרת בזה:

מתנות כהונה

אין דין · אין מקום לדין גמור בלא רחמים: אין עולם · א"א לעולם להתקיים: אתה תופס כו' · אתה אוחז החבל בשני ראשיו והוא דרך משל: את בעי כו' · אתה רוצה העולם ורוצה גם הדין: סב לך כו' · קח לך אחת מהן שאם אין אתה מוותר מעט לפנים מן השורה אין העולם יכול להתקיים: מתבקש לו כו' · עי' בפירש"י סוף פר' ל"ח: אצא · מארצי ומבית אבי כדבר ה': ואומרים הניח · גרס · פי' כן יאמרו הבריות ויש חלול שם שמים בדבר: לעת זקנתו · של תרח הניח אברהם: לך אני פוטרך · לך בתרא קדייק: מקדים מיתתו כו' · בשביל דורות העתידים שלכאורה יסברו שמת קודם לאתו: שתי פעמים · דריש לך בתרא ככתיבתו לשון הליכה: מארם נהרים כו' · פירש"י ובא לא"י ושם דבר עמו בין הבתרים ומבין הבתרים חזר לארן ונתעכב שם חמש שנים [ועי' בילקוט גופא דעובדא בשם ס"ע]: עמך הייתי · עמך דרש עמך הע"ן בחיר"ק: [שנדבת לשמי גרסינן וכ"ה בילקוט תהלים: שכנסת אתה לי גרסינן]: החיילות כו' · חילך הוא לשון חיל והם אותם שגייר והכניסם תחת כנפי השכינה שנאמר ואת הנפש אשר עשו: ה"ג מהדרי קודש מהדרו של עולם]: מהדרו של עולם · פירש"י ממזרח שהוא הדרו של עולם כד"א קורא ממזרח עיט ונאמר על אברהם מי העיר ממזרח צדק וגו': מרחמו של עולם · מעת שנבראת העולם דכתיב בהבראם ודרשו חז"ל באברהם כלומר בזכותו ורש"י פירש ממקום שהאורה יוצאה כתינוק היוצא מרחם אמו: ה"ג בילקוט תהלים והשכונה מדבר באברהם: למה כיונה: קופצת · כלומר מנענע מעט מעט לפי שא"א לפרוח באחד אם לא שיתנענע גם האחר קצת או מלשון לא תקפוץ כלומר כובשת את האחד על הגוף למען ינוח: ה"ג נדנוד אחר נדנוד טלטול: ה"ג וא"ת גהץ · [וכ"ג

פירוש מהרז"ו

שכך פירושו מאחר שאתה שופט כל הארץ בהכרח שלא תעשה משפט גמור שאז יבטל כל הארץ מפני המשפט: חבל בתרין ראשין · מי שרוצה להשיג דבר רחוק או עמוק צריך לקשור ראש האחד של החבל באותו דבר והראש השני בידו אך אם תופס שני ראשי החבל בידו לא ישיג מבוקשו לעולם וכן אתה צריך לעזוב ראש האחד מידך: ז ויאמר ה' אל אברם · לך לך · וצ"ע שהרי קדמה פרשת לך לך לפרשה שהיה לא פחות מכ"ה שנים כמ"ש ואברהם בן ע"ה שנים בצאתו מחרן · ובענין סדום היה בן ק' שנה · ויש לומר שאנו דורשים בנין אב שמאחר שספרה תורה שעשה כן בסדום מן הסתם שכן היה מדתו תמיד ללמד זכות על העולם ולהתפלל עליהם תמיד: וימת תרח בחרן · שמאחר שפ רע כאן שנות תרח שהיו ר"ה ואחר שישב בחרן חיה עוד ס"ה שנה היה יותר נכון שיספר ענין מיתתו במקומו וזמנו אחר מיתת שרה שתי שנים גם הוקשה שאלל כל יו"ד דורות לא סיפר מיתתם רק אלל תרח על כן דרשו שכוונת התורה לדרוש סמוכין שלכך כתב וימת תרח בחרן כדי לסמוך לו לך לך לדרשה זו: ה"ה שנים · שהרי תרח היה בן ע' שנה כשהוליד לאברם ואברם היה בן ע"ה שנים בצאתו מחרן ואז ישב תרח בחרן א"כ היה אז תרח בן קמ"ה שנה ויחסר עוד עד תשלום חיי תרח ס' שנה שחיה ר"ה שנה ומ"ש כאן ס"ה שנה שסובב למ"ש ר"ל בסימן הסמוך והיא דעת הס"ע בפרק א' שמ"ש לך לך מהרלך היה בשנת ע' לאברם וא"כ היה אז תרח ק"מ שנה וחסר עוד ס"ה שנה · וע' לקמן פר' ל"ח סימן ס': בחייהם קרויים מתים · וכל זמן שהיה אברהם עמו לא כתב עליו ומה שחיה בשביל אברהם: אני פוטרך מכיבוד · כמ"ש לך לך וכו' ומבית אביך הרי פטרו: מקדים מיתתו · שגווהו שיפרח אביו וביתו ואין החי משתכח מן הלב ע"כ כתיב עליו וימת תרח וכאלו מת ועל כן יתכן שישכחנו: ח לך לך שתי פעמים · הנה בענין זה לא כתוב אלא פעם א' לך לך · נראה שהכוונה האמתית על שכתוב שתי פעמים שהלך · בפסוק ד' וילך אברם ובפסוק ה' ויקח אברם וכו' ללכת ארצה כנען וע"פ מדה יו"ד מדבר שהוא שנוי שהלך שתי פעמים לארץ כנען וכאשר ציוהו בהליכה ראשונה לך לך כך ציוהו בהליכה שניה לך לך הרי שנאמר לו לך לך שתי פעמים · וזהו מ"ש כאשר דבר אליו ה' ע"פ מדה יו"ד אמירה ודיבור ויגמור מתוס מן המפורש שדבר לו לך לך והלך: אחד מארם נהרים וכו' · כי יש שני ארם כמ"ש ריש תולדות פדן ארם ופי' רש"י שני ארם ארם נהרים וארם צובה ובשמואל ב' יו"ד ארם בית רחוב וארם צובה · ומפורש בתורה פרשת חיי שרה וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור · וכן בריש ויצא וילך חרנה והיינו פדן ארם שכתוב בסוף תולדות וילך פדנה ארם וא"כ מ"ש מארם נהרים היינו מ"ש מארצך ואחד מארם נחור היינו מעיר נחור כנ"ל · והיינו מ"ב מבית אביך והמדרש אמר בסדר הכתוב · בהערת הכרי"ב: ש בריתו בארם · כמ"ש בסימן הקודם בשם סדר עולם וכאשר היה בחרן אחר ה' שנים ציוהו שילך עוד הפעם לארץ כנען: עמך נדבות · פי' סנהדרין ק"ח מדרש תהלים ק"ו ויק"ר פרשה ל"ה בסי' ו' ד"ר פר' ב' סימן ז' ובכל המקומות הנ"ל מפורש שכל המזמור באברהם מדבר · וסגנון הכתוב עמך נדבות ביום חילך בהדרי קודש מרחם משחר לך טל ילדותך ויקשה איזה עם היה לו ואיזה יום חילו · על כן דרש אל תקרי עמך אלא עמך · ולקשר תיבות הפסוק הוצרך להוסיף תיבות ע"פ מדה י"ז וע"פ מדה ט' עמך הייתי בעת נדבות, שנדבת נפשך למסור אותה לכבשן האש על קדושת שמי · ביום חילך כשירד לכבשן האש באור כשדים נתכנסו כל בני המדינה לראות איך ישרף אברהם ונקראו חילו על שכולם נתכנסו למענו ואז הייתי עמך והצלתיך · גם יתכן שהכוונה על יום שהתנדב לרדוף המלכים, שנתכנסו כולם עליו · ומ"ב תילך שנתכנסו להלחם אתו: בהדרי קודש · משמע שיום חילו היה בהדרי קודש ציון וירושלים כמ"ש השתחוו לה' בהדרת קודש ולא היה כל הנ"ל בציון וירושלים כלל · על כן דורש אל תקרי בהדרי אלא מהדרי וכמ"ש מרחם · שמהדרו של עולם הקדשתיך · והיא רחמה של עולם כי משם התחלת בריאות עולם משם שחרתיך שתבא לשם ולא רצה לפרש מרחם משחר שפירו לשמו מרחם המו על דרך בטרם אצרך מרחם הקדשתיך · שהרי סובר שבילדותו היה עובד כוכבים: מה טל בזה · כי בזרוח השמש הטל הולך לו · כך כאשר זרחה שמש הכמתו של אברהם והכיר את בוראו פרח ונמחק ממנו כל טעות ונמחו כל עונותיו: ומה הטל · וזהו לך טל שאתה בעצמך דומה לטל · ושייכות הדרשה לכאן · שאמר אל הארץ אשר אראך היינו ציון וירושלים וכמ"ש בסוף הפרשה מחקה והולך כנגד בהמ"ק הדרו וכו' של עולם: ואומר מי יתן לי אבר כיונה · הביא דרשה זו לפי שאמר תחלה שהיה אברהם מתפחד והיכן מרומז הפחד הזה · על כן הביא פסוקים של מזמור נ"ה שמדבר מאברהם בעת הפלגה ושם מבואר הפחד · כמ"ש שם לבי יחיל בקרבי ואימות מות נפלו עלי וכו' וכן מי יתן לי אבר כיונה וכו' בלע ה' פלג לשונם וכו' וכמ"ש פר"א פרק כ"ד וכמו שביארתי לעיל פר' למ"ד סימן ח' שאז היה בן מ"ח שנה · ע"ש החשבון בבירור · הרי מפורש שבעת הפלגה שאז הכיר בוראו כמפורש לעיל שם · רצה לברוח מהם · והיה מתירא מן עברות של ילדותו · וזהו לבי יחיל וגו' כי מן האויבים לא היה מתירא שהרי היה בוטח בהקב"ה בכל לבו התבונן בזה: קופצת באחת מאגפיה · פי' סותמת אחת מאגפיה שינוח אגל גופה וכמ"ש ועולתה תקפץ פיה פי' סותמת וכן כאן והיונה אינה נחה מפריחתה על איזה מקום אלא נחה באחת מאגפיה ופורחת בשניה כך רצה אברהם לברוח תמיד בלי מנוחה בנתיים עד בואו אל מקום הקודש: נדוד · הול"ל נוד ע"כ דורש כופל הד' נדידה וטלטול הרבה ובילקוט כאן הגירסא נדנוד אחר נדנוד וטלטול אחר טלטול: אלין מדבר סלה · משמע שזהו רצונו ותכלית פריחתו שילין במדבר סלה · על כן דורש שאמר שמוטב לו ללון במדבר של ארץ ישראל מללון בפלטריות של הרשעים של דור הפלגה · ואיזה

רש"י

כי שם וגו' ונתפרשו הכל משם ואף אברהם פי' דכתיב ויאמר ה' אל אברם לך לך: אמר ר' יצחק · למה סמך הכתוב מיתת תרח ליציאתו מחרן: אם לענין חשבון · שנים של תרח אתה מוצא שהיו ר"ה שנים ואתה מוצא ביציאת אברם מחרן עדיין נשתיירו משנותיו של תרח ס"ה שנים תדע שכן הוא בן שבעים שנה הוליד תרח את אברם ואברם בן שבעים שנה ביציאתו מחרן דמה שכתוב בן ע"ה זהו היה ביציאה שנייה אחר הזוגו מערית בין הבתרים כדאיתא בסדר עולם ומכל מקום בראשונה היה בן שבעים · שבעים ושבעים שתי פעמים הם ק"מ נמצא שכשיצא אברם מחרן עדיין היו משנותיו של תרח כ"ה שנה ואתה סומך מיתתו ליציאה · ונראה בעיני לפרש דבר זה שנית לפי שמפורש בערבובית · אם לענין החשבון צריך מתבקש לו להרח ס"ה שנה לחיות כשיצא אברם בראשונה מחרן שבן שבעים שנה היה תרח כשהוליד אברם · ותנינן בסדר עולם אברהם אבינו בן שבעים שנה היה כשנדבר עמו בין הבתרים וחזר לחרן ועשה שם עוד חמש שנים נמצא שבשיצא מיציאה הראשונה שלא היה תרח אלא בן ק"מ שנה ומה שנאמר ואברם בן חמש ושבעים שנה בצאתו מחרן זה היה ביציאה שנייה: רבי יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר לך לך שני פעמים אחד מארם נהרים וא' ארם נחור עיר אחת נקראת ארם נהרים על שם שהיו שתי נהרות מקיפות אותה · ואחרת היתה שמה ארם נחור: ר' נחמיה אמר לך לך שתי פעמים אחד מארם נהרים · ביציאה ראשונה ובא לארץ ישראל ואז נדבר עמו בברית בין הבתרים · ואחד שהפרידו מבין הבתרים והביאו לחרן: מהדרו של עולם הקדשתיך · ממזרח שהוא מקום הדרו של עולם דכתיב קורא ממזרח עיט: מרחם משחר מרחמו של עולם שחרתיך · ממקום שהאורה יוצאת כעובר היוצא ממעי אמו מפורש בתנחומא

יפה תואר

כזה בדברינו בויק"ר פ"י: אלא בתחלה אתה דורש כו' · לבסיר כל קושית ממאמר זה אנו מוכרחים לומר כי מ"ש בקרא ויהיו ימי תרח חמש שנים ומאתים שנה · כי כן היה מספר השנים הקנובים לו בעת לידתו · ובשביל שלא יתחלל שם שמים ע"י אברם שעזב את אביו והלך לו הקדים הקב"ה מיתתו · וימת תרח בחרן לפני לאת אברם מהרלו · וזה הוא כוונת המדרש אלא בתחלה אתה דורש · כלומר לכאורה היה לך לדרוש דכתיב וימת תרח בחרן משום דהרשעים בחייהם קרויין מתים · אבל באמת גם אם היה חי אין בזה תעלה מזכיר עון לאברם · כי אברם באמת היה מפחד פן יאמרו עליו הניח אביו והלך לו · אבל הקב"ה פטרו מכיבוד אב ואם · וזה שנאמר בקרא לך לך אני פוטר מכיבוד או"א ולא לאחר · אבל עוד יתרון אעשה לך שאני מקדים מיתתו לגילאתך כי אגזור עליו מיתה לפני זמנו וימות לפני לאתך מהרלך ובזה תנצל לגמרי מכל חשד ואין הפסד לאביך בזה כיון גם שבחייו נקרא מת · ואע"ג דאמרינן לעיל בפל"ח דתרח יש לו חלק לעוה"ב · י"ל כי אחרי מותו בא לג"ע בשביל זכות אברהם · אבל עד יום מותו היה עובד כוכבים וזה דלא כרש"י ז"ל שכתב שעשה תשובה בחייו · וע' בזה ברמב"ן: אחד מארם נהרים כו' · ע' בביאור הרי"ף בשם היפ"ת: מהדרו של עולם הקדשתיך · פי' מראשית בריאת שמים והג"ן

משנת דרבי אליעזר

מקדים מיתתו וכו' · לפרוס שאין לך עונש כאלו יצאת לאחר מיתתו ולא כמ"כ שלא איש אל ויכזב ח"ו אלא רש"י בתומם מחרן כנ"ל שהרשעים בחייהם קרויים מתים יק"ע: אבל היונה וכו' · ופורחת בא' מאגפים וזהו פי' הפסוק אעופה ואשכונה כאחד:

שמ"ח ע' דיבור המקום · ולמה לא יצא · (יט) שעדיין לא הורשה · אבל משהורשה וילך אברם כאשר דבר אליו ה' וילך אתו לוט · אמר רבי לוי בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור · ראה אותן אוכלים ושותים ופוחזים · אמר הלואי לא יהא לי חלק בארץ הזאת וכיון שהגיע לסולמה (כ) של צור ראה אותן עסוקין בניכוש בשעת הניכוש · בעידור בשעת העידור · אמר הלואי יהא חלקי בארץ הזאת · אמר לו הקב"ה לזרעך אתן את הארץ הזאת: ט אמר רבי לוי שתי פעמים כתיב לך לך ואין אנו יודעים אי זו חביבה אם השנייה אם הראשונה · ממה דכתיב אל ארץ המוריה הוי השנייה חביבה מן הראשונה · אמר רבי יוחנן לך לך מארצך · מארפכי שלך · וממולדתך · זו שכונתך · ומבית אביך זו בית אביך · אל הארץ אשר אראך · ולמה לא גלה לו · כדי לחבבה בעיניו וליתן לו שכר על כל פסיעה ופסיעה הוא דעתיה דרבי יוחנן דאמר ר' יוחנן (בראשית כב) ויאמר קח נא את בנך את יחידך · א"ל א זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו אמר לו אשר אהבת · א"ל ואית תחומין במעיא · א"ל את יצחק · ולמה לא גלה לו כדי לחבבו בעיניו וליתן לו שכר על כל דבור ודבור דאמר רב הונא משם רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי משהה הקב"ה ומתלא עיניהם של צדיקים ואח"כ הוא מגלה להם טעמו של דבר כך אל הארץ אשר אראך · על אחד ההרים אשר אומר אליך (יונה ג) וקרא אליה את הקריאה אשר אני דובר אליך · (יחזקאל ג) קום צא אל הבקעה ושם אדבר אתך: י רבי ברכיה בשם רבי נחמיה אמר ב למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה מרגלית מעל ראשו עמד המלך והעמיד פמליא שלו שם ועשה צבורים והביא מכברות וכבר את הראשונה ולא מצא · השני ולא מצא ובג' מצאה אמרו מצא המלך (כא) מרגליות שלו · כך אמר הקב"ה מה צורך היה לי לייחס שם · ארפכשד · שלח · עבר · פלג · רעו · שרוג · נחור · תרח · אלא בשבילך (נחמיה ט) ומצאת את לבבו נאמן לפניך: כך אמר הקב"ה לדוד · מה צורך היה לי ליחס · פרץ חצרון · רם עמינדב · נחשון שלמון · בועז עובד · ישי · דוד · לא בשבילך (תהלים פט) מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו: יא ואעשך לגוי גדול · אמר לו ומנח לא העמדת ע' אומות אמר לו אותה אומה שכתוב בה (דברים ד) כי מי גוי גדול · אני מעמיד ממך · אמר רבי ברכיה אתנך ואשימך אין כתיב כאן אלא ואעשך (כב) משאני עושה אותך בריה חדשה את פרה ורבה · רבי לוי בר חויית ורבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא אמרו שלשה גדולות וארבע ברכות כתיב כאן · בישרו ג שהן שלש אבות וארבע אמהות · אמר רבי חייא לפי ד שהדרך מגרמת לשלשה דברים ·

מסורת המדרש א סנהדרין דף פ"ט · לקמן פרשה נ"ה · פדר"א פרק ל"א · פסיקתא רבתי פ' מ' · מדרש תהלים מזמור כ"ט · תנחומא סדר וירא סימן כ"ב · ילקוט וירא רמז צ"ו · ב רות רבה סוף פרשה ח' · תנחומא וישב סוף סימן א' · ילקוט כאן רמז ס"ב כס"ע · ילקוט נחמיה רמז תת"ק ע"א · ג ברכות ע"ז · מסכת שמחות פ' א' ס' י"ד · במד"ר פ' י"א · ד שוח"ט מזמור כ"ג :

חדושי הרד"ל

(יט) שעדיין לא הורשה · וז"ש מי יתן לי כו': (כ) של צור · הוא גבול א"י כדאיתא (בעירובין כ"ב) : (כא) מרגלית שלו · כך אמר קב"ה לאברהם לך לך הייתי מצפה מה צורך היה לייחס שם ארפכשד כו' וכ"ה הגי' סוף מדרש רות רבה וכצ"ל : (כב) משאני עושה אותך בריה חדשה · עיד"מ ובמ"ר פי"ה מסיים כדא' ויעש אלהים את הרקיע :

רש"י

עמך הייתי בשעה שזיינת חיילותיך ונתנדבת להלחם עם המלכים : ס"א · ושותים ופוחזים · גבוהי עינים היו ולועזים גיים : אית תחומי במעיא · וכי יש תחומים במעים שאני יודע איזה מהם אני אוהב יותר : מכברות · בלע"ז : ומנח לא העמדת שבעים אומו · · כלומר והלא נבראו שבעים אומות ואתה אומר לי ואעשך לגוי גדול ואין עשייה אלא בריאה וכבר הם ברואים א"א ואעשך ממה שאני בורא אותך בריה חדשה ע"כ : ואשימך לגוי אין כתיב כאן אלא ואעשך לגוי · ממה שאני בורא אותך בריה חדשה · שאתה כימול את פרה ורבה ותהיה לגוי גדול ואין עשייה אלא בריאה כמה דתימא ויעש אלהים את הרקיע : ג' גדולות · ואעשך לגוי גדול א' ואגדלה שמך ואברהם היו יהיה הרי שלשה : ד' ברכות · ואברכה מברכיך והיה ברכה ונברכו בך הרי ד' אמר

מתנות כהונה

הערוך] והוא לשון גיהוץ כלומר מאחר שהיה מלובן ומזורז לצאת למה נתעכב בחרן ה' שנים כמו שכתבתי למעלה בשם סדר עולם : אבל משהורשה כו' · דייק מדכתיב כאשר דבר ה' ללמד שמיד שבא עליו דבר ה' היה הולך הוא : ופוחזים · פי' הערוך קופצים כלומר עוסקים בליצנות ופהזות : לסולמה של צור · פירש"י פ"ק דביצה צור היתה יושבת על הר גבוה והיו עולין לה במעלות לפיכך קורין אותה סולם : הא ץ הזאת · ה' דהארץ קדייק הארץ המיוחד שאמרת אתה : ב' פעמים · אחת כאן ואחת גבי עקידת יצחק : [ה"ג פג"ה ובילקוט] אם הראשונה מן מה דכתיב אל ארץ המוריה הוי שנייה חביבה מן הראשונה · פירוש מדלא אמר ג"כ אל ארץ כנען ופירש אותה בהדיא ארץ המוריה הרי גלה שההליכה הסיא היתה חביבה עליו וכן פירש"י לקמן פרשה נ"ה : מאפרכי שלך · בערוך משמע כל העיר בכללה: על כל פסיעה כו' · שאם גלה אותה מיד היה מקלר הדרך למהר ביאתו שמה ועכשיו היה הולך ומהלך למצוא אותה ארץ שדבר לו המקום וכן פירש הרמב"ן : ואית התחומין כו' · וכי יש תחומים במעים לידע מי הוא החביב יותר שפניהם אהובים עלי : משהה כו' · משהה וממשיך לבם ועיניהם תלויות ומצפות מתי יגלה להם ובפרשה נ"ה פירש"י מתלא לשון עייפות כד"א ותלה הארץ ולקמן בפרשה ל"ה גורס מתהא והוא לשון תוהו ובוהו : ר' ברכיה כו' · חוזר למעלה בקיצור ביחוס בני נח ואח"כ ויאמר ה' אל אברם ועם אחד מהם לא נתייחד הדיבור : פמליא שלו · חיילותיו : ועש צבורים · מאותו עפר שנפלה המרגלית שמה : את הראשונה · צבור הראשון : השני גרסינן : אמרו מצא המלך כו' · דרך שמחה ובשורה טובה: ומצאת וגו' · לשון מציאה נופל על דבר המתבקש כד"א ויבוקש הדבר וימצא : ומנח לא העמדת כו' · ושוב כל יוצאי חלצי לא יהיו אלא אומה אחת יחידה עמהם אלא שיהא יתירה על ע' אומות אומה קדושה כמו לשון הקודש שהוא יתר על ע' לשונות ביחוד בקדושה פרטית : ואעשך · לשון בריאה כד"א ויעש ה' אלהים וכן הוא בתנחומא: בריאה חדשה · שהוציאו ממזלו הראשון גם בברית המילה נשתנה לעילוי : שלש גדולות · ואעשך לגוי גדול ואגדלה הרי שנים ואעשך גם הוא לשון גדולה כד"א אשר עשה את משה ואת

יפה תואר

נפיתי באתה עתיד לשבראות והקדשתיך להחזיר את העולם בתשובה · וכדלעיל בפ"ל וזה ע"ד בטרם אצרך בבטן ידעתיך · וכ"ה פירוש הדרש מרחם משחר מרחמו של עולם שחרתיך כי שחרתיך הוא כמו הקדשתיך ושפל הדבר במלות שונות : בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים כו' · משום דק"ל למה הפסוק א"א לא"י גם קודם שנלטוה ובאשר דרים את הכתוב אלין במדבר שלה · אלא קדושת הארץ הזאת לא נודעת לו אז · לכן אמר שהוא חפץ בה מטוב הנהגתה : מאפרכי שלך · זה המחוז בכלל וכמו ארץ כנען ארץ יהודה · ושכונתך היא המדינה הפרטית אשר בתוך המחוז · ובית אביך הוא מקום המיוחד באותה מדינה וכא דאמרינן במדרש רות וארץ מולדתך זו אפרכיא שלך · ופה מדרים וממולדתך זו שכונתך · וכן לקמן פנ"ט גרסינן ואל ארץ מולדתי זו שכונתי ע"ש · וי"ל כי מולדתך לבד הוא רק שכונה אבל ארץ מולדת יש לפרש בין על אפרכיא ובין על שכונה לפי הענין : וליתן לו שכר על כל פסיעה ופסיעה · כי ההולך בדרך ולא ידע מקום תכליתו · ואיפה יכנס הדרך תכבד עליו הליכתו שבעת ש מההולך בדרך הנודע לו את גבול תכליתו ואיפה יכלה · ולכן יגדל שכר הראשון מהאחרון וכ"ה בתנחומא · ועוד אם ידע מרחוק את המקום אשר ילך · אז היה לו כל הדרך רק למצוא את · ועתה כאשר לא ידע אז תתחשב לו כל פסיעה ופסיעה למצוא הדבר ויגדל שכרו מאד : אמר לו זה יחיד לאמו כו' · ע' לקמן בפנ"ה הלשון יותר רחבה ומבוארת מאשר היא פה : למלך שהיה עובר כו' · גם כזה בא לארץ מ"ש לך לך וכמו שמסיים לו בשבילך וכא במשל הזה ללמד לנו כי ידיעת ה' בצדיקים ובמעלליהם אינה כאשר ימצאו כבר בפועל · אבל כבר בטרם נולדו ידיעתו היתה בהם · וזה כמו מרגלית שאבדה בעברו ממקום למקום · שלא המרגלית כבר היתה בראשו ואחרי שאבדה ימצא אותה שנית · כן הצדיקים כבר היו במחשבתו מלפנים · ורק אחרי דור אחר דור אשר יעבור עליהם אז ימצאו לפניו במציאות ובפועל : מה צורך היה לי לייחס כו' · אע"ג דהצורך היה ליחסם כדי להודיע כמה ארך אפים לפניו וכדאיתא במסכת אבות · וגם שם ועבר וארפכשד היו צדיקים וצורך יחוסם היה מצד עצמם · וכן צורך היחוס היה כדי שלא יאמרו אומה של בוזזים אתם כדלעיל פ"א · אבל קושית המדרש הוא על דברי הימים דלא נכתב אלא משום כבודו של דוד והיה לו ליחסו רק מאברהם · והקודמים לו למה · אלא כדי לבוא לאברהם יחס את אבותיו ויחס ג"כ בני כנען כדי להודיע איך ירש אברהם את ארצם אשר כל זה הוא בשביל כבוד אברהם · ואיידי דייחס כנען כתב ג"כ שאר האומות בקיצור : כך אמר הקב"ה לדוד כו' · כי גם דוד נודע להקב"ה בטרם נוצר וכדאמרינן לקמן בפ' פ"ה ויהודה היה עסוק ליקח לו אשה והקב"ה היה עוסק ובורא אורו של משיח · והא דמקשה מה צורך היה לי ליחס פרץ כו' אע"ג דפרץ צדיק ה"ה כדלקמן פפ"ה וכן בועז היה צדיק שכבש את יצרו ברות וישי מת בעטיו של נחש ומסתמא גם השאר היו צדיקים · ומ"מ כיון דד"ה לא נכתב רק בשביל כבודו של דוד ע"כ כולם לא נתייחסו בד"ה רק בשביל מציאת דוד : אמר לו ומנח לא העמדת ע' אומות · פי' דק"ל מה דאמר לו הקב"ה לך לך משמע רק בשבילך אלא גם מנח עמדו ע' אומות. ומשני כי כ' הבטיחו כי שגוי גדול וזה ישראל יקומו בזכותך לבד ולא בזכות נח · ואע"ג דבכ"מ דכתיב גוי גדול קאי על רבוי הכמות · אבל פה הוא דורש על האיכות כי יהיו גדולים במעלה אשר ה' יהיה קרוב אליהם ומה שפחד אח"ז ואנכי הולך ערירי אע"ג שכבר הבטיחו הקב"ה שיצא ממנו גוי גדול · הוא משום שמא יגרום החטא כדלקמן בפמ"ד : אתנך ואשימך אין כתיב כאן · כמו ונתתיו לגוי גדול (בראשית י"ז) כי לגוי גדול אשימנו (שם כ"א) וכתיב ואעשך דמשמע שעושה אות בריה חדשה בגופו ואע"ג דכתיב ג"כ ואעשה אותך לגוי גדול (שמות ל"ב · במדבר י"ד) ושם לא שייך בריה חדשה · מ"מ כיון שיצאו ממנו ס' רבוא בזמן מועט כדאיתא פ"ק דברכות שייך לשון עשיה על הפלא הזה · או משום דמוקי ליה במקום כל בני ישראל שייך שפיר לשון עשיה : שלשה אבות וארבע אמהות · משום שהגדולה נשואה נאים לכן בג' גדולות רמז לו על ג' אבות · והברכות באות לרגלי האשה

פירוש מהרז"ו

תאוה וחשק היה לו לבא לארץ כנען שגם שם היו כולם רשעים אלא שמאז נצטוה · ולא הלך עד שהיה בן ע' שנה שאז נתן לו רשות לילך · וזהו שאמר ואם תאמר שלא נהן וכו' אלא אע"פ שליוהו כשהיה בן מ"ח שנה עכ"ז לא היה רשאי לילך עד שאמר לו לך וזהו וילך אברם כאשר דבר אליו ה' · ולעיל ריש הסימן באופן אחר וכאן דורש שבפעם א' אמר לו שיהיה מוכן להליכה ולא הלך עד שאמר לו עוד הפעם לך לך וזה ע"פ מדה יו"ד אמירה ודיבור · וכאן לא פירש מה דבר לו וילמוד סתום מן המפורש וילך אברם כאשר דבר אליו ה' לך לך : אוכלים ושותים ופוחזים · זה מרומז במ"ש אל הארץ ויבואו עד חרן וישבו שם ופי' שאנשי חרן יושבים שלוים ובטלים · וכמ"ש לעיל פר' ל"ח סימן ז' בכל מקום שאתה מוצא ישיבה השטן קופץ ועל כן אמר לו הקב"ה לך לך מכאן · וכשבא לארץ כנען כתוב ויעבור אברם בארץ וגו' והכנעני אז בארץ פי' שראה אותם עוסקים בעבודת הארץ וכשר הדבר בעיניו אז אמר לו הש"י לזרעך אתן את הארץ הזאת ודעת המדרש שכל עניני אברהם והאבות רק ע"י תפלה ולא עשו שום דבר בלא רשות הש"י · גם מרומז במ"ש אל הארץ אשר אראך מלשון הרואה אתה טובה העיר אשר תהיה ישרה ונכונה בעיניך : ט שתי פעמים · עי' לקמן פר' נ"ה סימן ז' דכאן חסר סוף המאמר באיזה דפוסים מן מה דכתיב ולך לך אל ארץ המוריה הרי השני' חביב פירוש שכאן כתוב לך לך אל הארץ אשר אראך הרי לא ידע להיכן ילך ושם כתוב ולך לך אל ארץ המוריה שגלה לו להיכן ילך · נמצא שהשניה חביבה שארץ המוריה ששם הר המוריה חביבה מכל ארץ כנען : מאפרכיה שלך כו' זו שכונתך · כמ"ש לקמן שם נ"ה ופר' נ"ט סימן יו"ד היינו עיר מולדתו והערים הסמוכים לה: על כל פסיעה · ושם נ"ה הגירסא על כל דיבור ועל כל פסיעה כי מאחר שאינו ידע להיכן הולך הרי כל פסיעה בספק ונסיון ושמא יצטרך לחזור לאחוריו : הוא דעתיה דר"י · עי' לקמן נ"ה שם כלשון זה על מ"ש שם אשר אומר אליך ומביא מכאן אשר אראך : ומתלא עיניהם שיהיו עיניהם תמיד נשואות אליו ליתל ולצפות : וקרא אליה את הקריאה · כששלח את יונה לנינוה בפעם הב' ויקשה למה לא הביא פסוק של נבואה א' ושם בקיצור וקרא עליה · ונראה לי דכצ"ל וקרא עליה בע' היינו של נבואה א' ואח"כ גורס את הקריאה אשר אנכי דובר אליך של נבואה ב' וכוון לשתי הנבואות : י שהיה עובר ממקום · והמשל כמו שכתבתי לעיל סוף פר' למ"ד במבואות האפילות ע"ש ותבין כאן · ועי' מ"ש עוד לעיל פר' כ"ט סימן ג' שאברהם אחד מג' מציאות ע"ש דברים של טעם : ונפלה מרגלית מראשו · רומז למוד של חכמי הקבלה על ניצוץ קדוש שנפל לס"א : ובג' מצאה · התחיל במשל בג' וסיים בנמשל ביו"ד שמונה יו"ד דורות אך כוונת המדרש על ג' בני נח שמיהם אותם אחר המבול ולא מצא בג' היינו בזרע שם ושם מצא והיינו כמ"ש בסוף סדר נח שהושב שם סדר יחס שם פעמיים · קודם הפלגה ואחר הפלגה ובפעם ב' מונה יו"ד דורות עד אברהם ומונה בקיצור וכשהגיע לאברם אמר ויאמר ה' לאברם וזהו מ"ש שמלא וכו': אלא בשבילך · כדי להזכיר בסוף ענין אברהם באריכות · ובמדרש רות בסופו הגיר' אלא בשבילך אברם הוא אברהם · כוונתו למ"ש ברים דברי הימים אחר שחשב שמות היו"ד דורות אמר אברם הוא אברהם · כלומר זהו שליפיתי ויגלתי לו בקשתיו ומצאתיו : יא שבעים · הרי בריתו יקר מבריתו שלי שבעים פעם והשיב לו שאחד שלך יקר : אתנך אשימך : משמע שהוא עצמו כבר עשוי אך שיתן וישים לו דבר שלא היה לו אך ואעשך משמעותו שיעשנו בריאה חדשה ע' במ"ר פר' י"א סימן כ' כל הענין שם באריכות · ושם הגיר' ואעשך כמ"ש ויעש אלהים את הרקיע · ומ"ש בריאה חדשה · פירושו שהוסיף לו כח עליון ממרומים למעלה מכיפת הרקיע בעבור תוספת הרוח נקרא בשם חדש אברהם אב המון גוים כשיה אלהים וכמ"ש יבמות פרק הבא על יבמתו שאברהם ושרה טומטומים היו והובא בילקוט ישעיה נ"א אל צור חוצבתם וע' ידי"מ · ועי"כ נשתנה טבעו ומזגו להוליד בנים : ג' גדולות · שגדולים

ידי משה

אסכם לצדק את בריותי ותשנא רשע ר"ל ולא למיבן ע"כ שמן ששון מחבריך כו' כך גירסת א"ח : בריה חדשה וכו' · פי' לפי שאברהם אבינו טומטום היה כדאי' בגמ' וע"ז אמר משאני עושה אותך

(כג) ממעטת פריה ורביה · וממעטת את היציאה (כד) וממעטת את השם · ממעטת פריה ורביה ואעשך לגוי גדול · ממעטת את היציאה · ואברכך ממעטת את השם · ואגדלה שמך · ולפום דאמרין אינשי מבית לבית הלוק · מאתר לאתר נפש · (כה) ברם את לא נפש את חסר · ולא ממון · רבי ברכיה בשם ר' חלבו אמר שיצא מוניטין שלו בעולם · ארבעה הם שיצא להם מוניטין בעולם · אברהם · ואעשך לגוי גדול יצא לו מוניטין · ומהו מוניטין שלו א זקן וזקנה מיכן בחור ובתולה מיכן · ב יהושע (יהושע ו) ויהי ה' את יהושע ויהי שמעו בכל הארץ יצא לו מוניטין בעולם מהו שור מיכן וראם מיכן ע"ש (דברים לג) בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו · דוד (ד"ה א כה) ויצא שם דוד בכל הארצות יצא לו מוניטין בעולם · ומה היה מוניטין שלו מקל ותרמיל מיכן ומגדל מיכן ע"ש (שיר ד) כמגדל דויד צוארך · ג מרדכי (אסתר ט) כי גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בכל המדינות · יצא לו מוניטין · ומה מוניטין שלו שק ואפר מיכן ועטרת זהב מיכן · א"ר יודן ד קובע אני לך ברכה בשמונה עשרה אבל אין את יודע אם שלי קודמת אם שלך קודמת א"ר אחויה בשם רבי זעירא (כו) שלך קודמת לשלי בשעה שהוא אומר מגן אברהם אחר כך מחיה המתים · (כז) רבי אבהו אמר הבט נא שמים אין כתיב כאן אלא השמימה אמר ה הקב"ה בה"א בראתי את העולם הריני מוסיף ה"א על שמך ואת פרה ורבה · ואמר רבי יודן והיו אותותיך מנין (כח) אברככה מאתים וארבעים ושמונה · אמר ר' לוי לא שם אדם פרה מאברהם עד שנתברך ולא שמה לו עד שנתברך מאברהם כיצד אברהם היה מתפלל על עקרות והם נפקדות · ועל החולים והם מרויחים · רב הונא אמר לא סוף דבר אברהם הולך אצל החולה אלא החולה רואה אותו ומרויח · א"ר חנינא אפילו ספינות שהיו מפרשות בים הגדול היו ניצולות בזכותו של אברהם · ולא של יין נסך היו · אתמהא · אלא חלא מזיל המרא בכ"מ שיין עובדי כוכבים מצוי יין של ישראל נמכר בזול · א"ר יצחק אף לאיוב עשה כן שנאמר (איוב א) מעשה ידיו ברכת · ז לא נטל אדם פרוטה מאיוב ונצטרך ליטול ממנו פעם שנייה · והיה ברכה · קרי ביה בריכה מה בריכה זו מטהרת את הטמאים אף את מקרב רחוקים ומטהרם לאביהם שבשמים · א"ר ברכיה כבר כתוב ואברככה מה תלמוד לומר והיה ברכה אלא א"ל ח עד כאן הייתי זקוק לברך את עולמי מיכן ואילך הרי הברכות

מסורת המדרש א ב"ק נ"ז · ב ילקוט יהושע רמז י"ז · ג אסתר רבה פ' י' · ילקוט אסתר רמז א"ף ג"ט · ד פסחים קט"ז · במד"ר פ' י"א · תנחומא כאן סי' ד' · ילקוט כאן רמז ס"ד · ה לעיל פרשה י"ב וס"נ · ו ע' ב"ב ט"ז · ז פסחים קי"ב וס"נ · ילקוט איוב רמז תתנ"ב · ח במד"ר פ' י"א · שוח"ט מזמור א' · תנחומא כאן סי' ד' · וסדר ויחי סימן ז' · וסדר נשא סימן ט"ו · וסדר ברכה סימן א' · ילקוט כאן רמז ס"ד :

חדושי הרד"ל

(כג) ממעטת פו"ר · ע' מתנות כהונה בשם רש"י וכמ"ש בכתובות (ס"ה ·) וגם מש"ס מוכח דאורחא (וכמ"ש בגיטין ע"י) לענין בא מהדרך : (כד) וממעטת השם · עמ"כ בשם רש"י · וי"ל כדאמרי' בשבת (קמ"ה:) במתא שמאי בלא מתא כו' הרי שהשם נודע בעירו יותר (ובשוח"ט מז' כ"ג חושב במקום שם מכלל השבות וכדא' (יה' פט ט') ואהיה שלמותינו וגו' בלו מרוב הדרך) : (כה) ברם את כו' · זה דרש על והיה ברכה דרך כלל שלא תחסר מאומה : (כו) שלך קודמת לשלי · אפשר זה נדרש מן ואגדלה שמך והיה ברכה שבענין הברכה (דדרש ר"י קובעני לך ברכה) אגדלה שמך שלך קודם : (כז) ר' אבהו אמר הבט כו' · נראה שחסר כאן תחלת דרשא דאגדלה שמך כשיתוסף ה' על שמך והיה שמך אברהם אז ואברכך שתהא פרה ורבה וע"ז אמר ר' אבהו כאן הבט כו' : (כח) אברככה · רמ"ח והיה ברכה קרי ביה בריכה כו' למברכת ברך כיצד אברהם היה מתפלל כו' ר' הונא אמר כו' ראה אותו ומרווית · א"ר לוי לא שם אדם כו' שנתברך כאברהם כו' א"ר יצחק א"ל לאיוב כו' פעם שניה א"ר חנינא אפילו ספינות כו'

מתנות כהונה

ואת אהרן פירוש אשר הגדיל את משה הכי איתא בפרשת נשא פרשה י"א וכ"מ במב"א : וארבע ברכות · ואברכך · והיה ברכה · ואברכה · ונברכו : ממעט פריה ורביה · פירש"י שאין דרך ארץ לשמש מטתו בדרך : היציאה · הממון שעיקרו עומד להוצאה : ממעט את השם · פירש"י אינו יכול לקיים מצות הש"י כמו שהוא במנוחה בביתו : ולפום דאמרי כו' · ולפי מה שאומרים הבריות המושלים משל הנוסע ועוקר דירתו אפילו רק מבית לבית מאבד חלוק או כה"ג ממקום למקום אחר מאבד נפש אחת כלומר מפורת הדרך נחלש הגוף ונאבד הדרו : ברם את · אבל באמת את כו' : ר' ברכיה חוזר על ואגדלה שמך : מוניטין · מטבע : ה"ג אברהם ואגדלה שמך יצא לו מוניטין וכ"מ במב"א בשם התוספות פרק הגוזל עצים : ואגדלה שמך · משמע ששמו יוצא בכל העולם : בחור ובתולה · פירש"י בפרק הגוזל רמז ליצחק ולרבקה ואולי אחר שנולדו יצא המטבע או קודם והיה דרך גבואה זעי"ל שרמז על שהיו שניהם זקנים ועשו פרי כמו בחור ובתולה ובתוספות פרק הגוזל קמא איתא שמצד אחד היה כתוב זקן וזקנה וכו' דאילו הצורות הא אסור לעשות צורת אדם : מקל ותרמיל · רמז שהיה בראשונה רועה צאן ותרמיל · שק קטן שבו מניחין הרועים מאכלם כד"א בכלי הרועים ובילקוט : קובע אני לך ברכה · כו' · והיה ברכה דייק כפירש"י בחומש ועיין בפרשה נשא פ' י"א : ה"ג שלך קודמת לשלי משהן אומרים כו' ועיין כל זה בפר' נשא פרשה י"א : ה"ג שמים אין כתיב כאן אלא השמימה אמר הקב"ה בה"א בראתי כו' · וכן היא גירסת הילקוט ורש"י : ה"ג בילקוט ורש"י מנין ואברככה מה אברככה רמ"ח אף אותיותיך רמ"ח · ולא קחשיב וי"ו השימוש וכן פירש"י : ע"ם · לשון שומא ב"ד ור"ל קנה בשומא ושויה : כיצד · כלומר כיצד היה כחו גדול : אלא מזיל חמרא גרסינן פירוש כל מקום שיש חומן הרבה היין הוא בזול כן היה ניצול יין נסך כדי שיהיה יין כשר בזול ומצאתי דגרסינן אלא ומזיל ט' ופי' החומן היה ניצול כדי שהיין יהיה בזול והרואה יראה כי אינו נכון : ונצטרך ליטול

רש"י

אמר ר' ברכיה לפיכך נתן לו ברכות הללו שהדרך גורמת לג' דברים הללו : ממעטת פריה ורביה · שאין דרך ארץ לשמש בדרך : וממעטת את היציאה · נכסיו : וממעטת את השם · שאין אדם יכול לעסוק במצות בדרך כאדם שיושב בשלוה בביתו : מבית לבית חלוק · אפילו כשאין אדם יוצא אלא מבית לבית אי אפשר שלא יאבד חלוק או דבר אחר : מאתר לאתר נפש · ממקום למקום פעמים שמאבד נפש אחת מנפשות ביתו מרוב הדרך ומטורח : ברם את לא ממון תחסר ולא נפש תאבד : מוניטין · מוניטה בלע"ז ומצאתי בשוחר טוב מפר' מוניטין דידי : הבט נא השמים אין כתיב כאן אלא השמימה · בה"א זה בראתי את עולמי הריני מוסיפו על שמך וקוראך אברהם ואת פרה ורבה : ואמר ר' יודן והיו אותיך מנין אברכבה · מה אברככה מנין רמ"ח אף אותיותיך אותיות שבשמך רמ"ח וא"ו · שבואברככה אינה מן המנין שאינה באה אלא לשמש בתיבה : שבתחלה המליך הקב"ה על רמ"ג אברים שבו כמנין אברם הוסיף בו ה"א המליכו על רמ"ח אברים שבאדם שתי אזניו שתי עיניו וראש הגויה שאברהם כמנין רמ"ח אברים ואברככה כמו כן מנין רמ"ח אברים · ס"א · שראה זרעו · ושמע באזניו שיצאו ממנו שמים רבוא ומעכשיו הוא מוליד ולא היה עליו שום אבר לבטלה ע"כ : לא שם אדם פרה מאברהם עד שנתברך · לא קנה אדם אפילו פרה מאברהם עד שנתברך שדרכו של קונה בשעה שהוא שם את הדבר כמה הוא שוה : ולא שם לו · שלא מכר לו עד שנתברך שכל מי שעושה עמו סחורה מתברך ממנו בין ליקח ממנו

פירוש מהרז"ו

הגדולה היותר גדולה שיתכן בעולם הזה והבא הוא מי שזוכה להיות קרוב אל הש"י לעמוד לפניו לעולם הוא ובניו והם האבות השלשה : ממעטת פריה ורביה · שהכנסיא אסור וממעטת היציאה פי' הממון של הוצאה וממעט את השם · כי בדרך אינו יכול לעשות מעשים טובים ואין פרסום · ומ"ש לעיל סימן ב' טלטל עצמך בעולם ושמך מתגדל · שהאמת שאלל בני אדם שאינם גדולים ומפורסמים שהם מתמעט בדרך שאין מכיר אותו אך בני אדם הגדולים והמפורסמים אם נוסעים ממקום למקום אז שמם מתגדל הרבה יותר מאשר נתגדלו בביתם וכאן מדבר ממנהג העולם וסתם אנשים ושם מדבר כפי מעלת אברהם : לא נפש את החסר · אבל בהיפך כי ואעשך לגוי גדול · ולא ממון אבל בהיפך ואברכך וכמ"ש במ"ר פר' י"א סימן ה' יברכך בממון : ארבעה הם · פי' שאלו ד' כמזה תורה שיצא להם מוניטין והתקינו להם מטבע יוצא בעולם מגודל חשיבותם ויקרותם : ואעשך לגוי גדול · כוונתו למ"ש בסיפא דקרא ואגדלה שמך וכמ"ש אלל יהושע ודוד ומרדכי וע' ב"ק דף נ"ז מטבע של ירושלים ומטבע של אברהם אבינו : בבור שורו · פסוק בברכת משה ליוסף ויהושע בא מאפרים : שק ואפר מכאן · ובסוף מדרש אסתר הגירסא מרדכי מכאן ואסתר מכאן : קובע אני לך ברכה · וזהו והיה ברכה שהיה לו לומר והיה מבורך או מברך אך ברכה הוא השם לדיבור של ברכה ואיך יהיה אברהם דיבור של ברכה · על כן דורש על נוסח ברכה בלשון משנה שלמדו מכאן חז"ל לקבוע להש"י ברכה על שם אברהם מגן אברהם · וע' תנחומא כאן וברכת תחית המתים נקראת ברכה של הקב"ה כי מפתח של גשמים ושל תחיה בידו של הקב"ה ונתקנה הברכה לשמו ולכבודו לבדו וברכת מגן אברהם ג"כ להקב"ה אך לשמו ולכבודו של אברהם ובזכותו · ונ"ע על הספק הזה אם שלו קודמת אם של הקב"ה קודמת ואיך יליף שלו קודמת שלא הביא על זה שום פסוק · וגם על מתקני התפלה יקשה למה לא תקנו שלו תחלה ומאין למדו כן · אך כאן חסר וה"ג במ"ר פרשה י"א סימן ב' הובא ברש"י בחומש כאן ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב יכול יהא חותמים בכולם ה"ל והיה ברכה בך חותמין ואין חותמים בכולם א"ר חייא בר זעירא והיה ברכה ברכתך קודמת לברכתי משהם אומרים מגן אברהם אומרים מחיה המתים · ומ"ש והיה ברכה ברכת מגן אברהם היא ברכה שלימה בפתיחה וחתימה אך שאר ברכות י"ח אין בהם פתיחה · ומה שמקדים ברכת הש"י על ידי האבות ואברהם לברכת הקב"ה בעצמו הענין בזה כי הטובה שעושה הקב"ה ע"י תפלת הצדיקים הם מתגברים על מדה"ד ונעשה טובה בריבוי שפע וש"ש מתקדם בעולם · וע"כ ברכת האבות גדולה יותר מברכת מחיה מתים וקודמת לה והבן זה : אלא השמים · נ"ל אלא השמימה וכן הוא בדפוס אחר ויש כאן שני הסי"ן מיותרים · האחד לרמוז על שבה"א ברא שמים כמ"ש לעיל פר' י"ב סימן ב' והה' הב' לרמוז שעל ידי שיוסף לו ה' על שמו יהיה פרה ורבה וזהו מ"ש בסיפא דקרא כה יהיה זרעך כמו השמים והוצא מאמר זה הגב מאמר ר' יודן שדורש ואעשך לגוי גדול ואברכך על מנין אותיות אברהם וזה נ"ע שהרי כתוב ואברכך בלא ה' והוי"ו לא חשיב ואינם אלא רמ"ג ואפשר שהכוונה על מ"ש ואברכך ואגדלה שמך פי' כשאגדל שמך על מספר אברכך ויהיה שמך מספר אברככה בה"א אז תהיה לגוי גדול וע' רש"י בחומש בשם"א : לא שם אדם פרה · מיד כשנהרגו על שבוס המקח ופיסוק דמים נתברך וכמ"ש בסמוך אלל איוב · וכן אלל אברהם שכתוב אלו ריבוי ברכות : ביצד · בא לפרש מ"ש ונברכו בך כל משפחות האדמה : אפילו ספינות · כמ"ש ביבמות דף ס"ג ואמר ר"א מאי דכתיב ונברכו בך כל משפחות האדמה אפילו משפחות הבאות באדמה אינן מתברכות אלא וכו' כל גויי הארץ אפי' ספינות הבאות בים אינן מתברכות אלא בשביל הצדיקים עכ"ל ופי' שכאן כתוב ונברכו בך כל משפחות האדמה ואין הים בכלל אדמה ובקאפיטיל י"ח פסוק י"ח כתוב ונברכו בו כל גויי הארץ והים בכלל הארץ כי ארץ פי' העולם בכללו : לא נטל אדם פרוטה · ב"ב דף ט"ו ב' : קרי ביה בריכה · שהיל"ל והיה מבורך או מברך על כן דורש אל תקרי ברכה אלא בריכה : דחזי לך לברכא · שאם היה כתוב והיה מברך היה משמע שהוא מצווה על זה לברך את הכל על כן אמר לו והיה ברכה שהוא רשות למי שירצה ויהיה ראוי לה ולא את הכל : יב בכבוד של צדיק · וכמו שהיה הענין אלל ירבעם עם הנביא שיבשה

יפה תואר

שאשה וכמו שאמרו רז"ל בפ' סוכב על הכתוב ונאברם היטיב בעבורה לכן רמז בד' ברכות על האמהות : ארבעה הם שיצא להם מוניטין בעולם · כלומר שרבים מבני העמים נספחו להם לאחוז בדרכם ובדתם · והנה באברהם כתיב ואת הנפש אשר עשו בחרן וכדאיתא לקמן בסי' י"ד ומטבעו היה זקן וזקנה מיכן · כי אברהם ושרה בהכמתם קרבו עליהם רבים ולמדו להם דעת ה' כי הזקנה תאר לחכמה · והוא לוה גם לבניו ללכת בדרכיו ויצחק ורבקה שמרו את דרכו לקרב את הנפשות נה' לכן היה בחור ובתולה מצד השני וגם ליהושע באו הגבעונים ונספחו נבית ישראל ומטבעו היה שור וראם לרמז כי רק מפחדו וגבורתו התקרבו אליו · וכן בדוד כאשר הוקיע את בני שאול באו רבים ועמים תחת כנ' ס' כדאיתא במ"ר פ"ה ומטבעו היה מקל ותרמיל מיכן ומגדל מיכן לרמז שגירותם היתה לשם שמים כאשר ראו כי מתחר עלות הכיאו ה' לרעות בצאן עמו ועשה משפט וצדקה בארץ כי הוקיע את בני שאול אשר פשעו ידם בגבעונים · וגם במרדכי רבים מעמי הארץ מתיהדו · וזה היה מפחד מרדכי כי התנבא משק ואפר לעטרת זהב · ולכן היה זה חקוק גם על מטבע שלו · ויתכן יותר לפרש כי מטבע של אברהם היה זקן וזקנה ובחור ובתולה לרמז כי הקב"ה החזיר אותם לימי עלומים וכדאיתא לקמן פ' מ"ח · וכן דוד ממקלו ותרמילו בא למגדל ואלמון מלך ומרדכי משק ואפר בא לעטרת זהב · וזה מספך להפך : הריני מוסיף ה' על שמך ואת פרה ורבה · ומפרש את הכתוב ואגדלה שמך בה"א אז והיה ברכה בפריה ורביה [ויתרון הה"א בהשמימה · אע"ג דהראשון הוא לידיעה והאחרון הוא במקום למ"ד בתחלתו וכמו הנה לברית בן הוא הבט להשמים מ"מ כיון דמלינו גם הבט שמים וראה (איוב ל"ה) הבט דרך ים (מ"א י"ח) בלי היתם שפיר מדרים פה מיתורא דה"א] : לא שם אדם פרה כו' · גם בזה בא לתרץ מה שנאמר והיה ברכה כי אתה תהיה סימן ברכה לכל איש הקרב אליך : לא סוף דבר כו' · כלומר לא לבד שהלך אברהם אצל החולה והתפלל עליו נרפא מחליו · אבל גם אם ראהו החולה בלא מתכוין נרפא · ולא לבד מי שראה פניו אך גם ספינות בים · אם באה עליהם רוח סערה ולא ראו פני אברהם וגם אברהם לא ידע

ידי משה

בריאה חדשה וק"ל : השמים בה' בראתי את עולמי וכו' · פי' לפי דאיתא שאות יו"ד שניטל משרי [illegible]

בראתי את העולם דאי' כי ביה ס' צור עולמים ע' ס' רוח כס' ועולם הבא ב' י"ד וא"ב ע"כ שש"י אות [illegible]

פמעט

מסורות לך׳ (כט) למאן דחזי לך למברכא בריך : יב ואברכה מברכיך א"ר ירמיה החמיר הקב"ה בכבודו של צדיק יותר מכבודו · בכבודו כתיב (שמואל א ב) כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו ע"י אחרים · ובכבודו של צדיק כתיב ואברכה מברכיך ומקללך אאור אנא · תניא [ב] אלו ברכות שאדם שוחה בהם באבות תחלה וסוף · מודים תחלה וסוף · והשוחה על כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא לשוח · רבי יצחק בר נחמן בשם רבי יהושע בן לוי אמר כהן גדול תחלת כל ברכה שוחה · והמלך בתחלת כל ברכה וסוף כל ברכה שוחה · רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי אמר המלך משהיה כורע לא היה נזקף עד שהיה גומר כל תפלתו הה"ד (מלכים א ח) ויהי ככלות שלמה להתפלל אל ה' את כל התפלה והתחנה הזאת קם מלפני מזבח ה' מכרוע על ברכיו וכפיו פרושות השמים · ואיזו כריעה ואיזו בריכה [ג] רבי חייא רבה הראה כריעה לפני רבי ונפסח ונתרפא · (ל) ובר סיסי הראה בריכה לפני רבי ונפסח ולא נתרפא · ונברכו בך · הגשמים בזכותך הטללים בזכותך [ד] הה"ד (אסתר ב) ויודע הדבר למרדכי ויגד לאסתר המלכה וגו' · זה מהול וזה ערל והם על יו אתמהא · ר"י ור"נ · ר"י אומר (תהלים קיט) מזקנים אתבונן כי פקודיך נצרתי · אמר יעקב בירך את פרעה שנאמר (בראשית מז) ויברך יעקב את פרעה · יוסף גילה לו · דניאל גילה לנבוכדנצר אף אני כן (אסתר ב) ויגד לאסתר המלכה · ור' נחמיה אמר · אמר הקב"ה לאברהם אבינו ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך · אין תימר דלהוי עתירין הרי עתירין אנון מינן אלא לשאלה כשהן נכנסין לצרה הם נשאלים לנו ואנו מגלין להם : יג (לא) וילך אברם כאשר דבר אליו ה' וגו' ולוט טפל לו · ואברם בן שבעים וחמש שנים · הה"ד (שם) ויהי אומן את הדסה היא אסתר · [ה] רב אמר בת מ' היתה ושמואל אמר בת שמונים שנה רבנן אמרי בת שבעים וחמשה · רבי ברכיה בשם (ה) רבנן דתמן אמר אמר הקב"ה לאברהם אתה יצאת מבית אביך בן שבעים וחמשה שנים חייך אף גואל שאני מעמיד ממך יהיה בן (ו) שבעים וחמשה שנים כמנין הדסה : יד ואת הנפש אשר עשו בחרן · (לב) אמר רבי אלעזר בר זימרא [ו] אם מתכנסין כל באי העולם לברוא אפילו יתוש אחד אינן יכולין לזרוק בו נשמה ואת אמר ואת הנפש אשר עשו אלא אלו הגרים שגיירו · ואם כן שגיירו למה אמר עשו אלא ללמדך שכל מי שהוא מקרב את העובד כוכבים ומגיירו כאלו בראו · ויאמר אשר עשה · למה נאמר אשר עשו · אמר רב הונא אברהם היה מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים : טו ויעבור (לג) אברם בארץ וגו' עד עכשיו נתבקש להם זכות בארץ · וירא ה' אל אברם ויאמר לזרעך וגו' · לא בנה מזבח אלא על בשורת א"י · ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל · (ז) (לד) [ז] לשעבר היתה נקראת בית אל ועכשיו היא נקראת בית און · אר"א לא זכה

מסורות המדרש א אגדת שמואל פרשה א' · ב ברכות ל"ד · ירושלמי ברכות פרק א' · תוספתא שם פ' א' · ילקוט מלכים א' רמז קנ"ב · ג סוכה נ"ג · מגילה כ"ב · תענית כ"ה · שבועות ט"ו · ד ילקוט אסתר רמז אל"ף נ"ג · ה ילקוט אסתר רמז אל"ף נ"ג · ו ירושלמי סנהדרין פרק ז' · שה"ש רבה פרשה א' · תנחומא כאן סימן י"ב · ילקוט כאן רמז ס"ו כה"ע · וילקוט וישב רמז ק"מ · ירושלמי שבת פרק ט' · וירושלמי עבודת כוכבים פ' ג' ·

חדושי הרד"ל

נמכר בזול · ואברכה מברכך א"ר ירמיה כו' כצ"ל מסודר המאמרים על אופניהם לענ"ד : (כט) למאן דחזי לך למברכא · בבמ"ר סגי' למאן דסגי לך : (ל) ובר סיסי הראה בריכה · בר סיסי הוא לוי וכדאי' בסוכה בבלי וירושלמי ושם אית' קידה · ולפ"ז משמע דבריכה וקידה אחת היא אבל בירושלמי ספ"ק דברכות סגי' איפכא בדר"א בריכה ובלוי כריעה : (לא) וילך וגו' · ולוט נטפל לו · כלומר כדבר ה' (וע"ל לע"ל פמ"א שבשם המקום על הליכת לוט עמו) · רק מעצמו נטפל לאברהם · (ומזה זכה שנטפלה רות לנעמי מעצמה) : (לב) א"ר אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא · כצ"ל וכ"ה לקמן ר"פ פ"ד · ועיין המאמר בספרי ואתחנן פיסקא ל"ב והדר"ן פי"ב ובמ"ר פי"ד ופסיקתא דחנה : (לג) אברם בארץ וגו' · והכנעני אז בארץ עד עכשיו נתבקש כצ"ל וכמ"ש כי לא שלם עון האמרי וגו' : (לד) לשעבר שהיתה נקראת בית אל

חדושי הרש"ש

נוכל לייסב אליבא דכ"ע ע"ש : (ה) רבנן דתמן · עמ"כ שפי' דא"י · ועמ"ש עליו לעיל פי"ג : (ו) ע"ה שנה כמנין הדסה · פי' עם התיבה עצמה : (ז) לשעבר כו' ועכשיו כו' בית און · כמו דכתיב ואל תעלו בית און (הושע ד') וע"ש ברש"י ורד"ק וכתיב ובית אל יהיה לאון (עמוס ה') :

רש"י

ממנו בין למכור לו : תני אלו ברכות ששוחה בהן ראשונה תחלה וסוף ובמודים תחלה וסוף · לפי שכן דרך בני אדם בנוהג שבעולם אדם בא לפני מלך בשר ודם מיד הוא כורע ומשתחוה בא לפרוש הימנו משתחוה והולך לו אבל כל זמן שמדבר עמו אין משתחוה לו על כל דבור ודבור שנראה כחוכא וכ"ש לפני הקב"ה לפיכך בברכה ראשונה שוחה תחלה וסוף ובמודים שהיא אחרונה שוחה תחלה וסוף ולא אחרונה לכולן שעדיין יש בה שלום שבה הוא פורש ופוסע לאחוריו כבשר ודם שפורש מן המלך אבל אחרונה היא לשאר וכל זמן שמתפלל אין כבוד להשתחוות בכל פעם ופעם בכל ברכה וברכה הוא שאמרו כאן ומי שהוא שוחה על כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה : כהן גדול · סוף כל ברכה שוחה והמלך תחלת כל ברכה וסוף כל ברכה : כל משפחות האדמה · הלא הוא דכתיב ויודע הדבר למרדכי ויגד וגו' מרדכי מהול אחשורוש ערל וכי מה איכפת ליה אם מבקשים לשלוח בו יד ולמה חס עליו אלא אמר כלום יעקב לא ברך את פרעה כלום יוסף לא גילה את חלומו כלום דניאל לא גילה לנבוכדנצר את חלומו אף אני אעשה כן : הם נשאלין לנו ואנו מגלין להן · ויגד לאסתר המלכה : רבי נחמיה אומר · לכך הגיד שאמר מרדכי בעצמו אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו ונברכו בך כל משפחות האדמה ובאיזה דבר הן צריכים לנו אם לעשר הן צריכים לנו אינון עתירים מינן · אם האמר בעושר והלא הן עשירים ממנו אלא לשאלה כשהן נכנסין לצרה הן שואלין מכאן שמותו לגלות מיד ויגד : גואל שאני מעמיד ממך · יהיה מתבקש לדבר בת שבעים וחמש כמנין הדס"ה זו אסתר שנשאת למלך בת חמשה ושבעים שנה כמנין הדס"ה : ויעבור אברם בארץ וגו' · והכנעני והפרזי אז יושב בארץ עד עכשיו מתבקש להם זכות בארץ כי לא שלם בארץ עונם עד עכשיו להתגרש משם : לזרעך · אתן את הארץ הזאת ויבן שם מזבח זה שיכן לבשורת הארץ מזבח זה שבנה לא בנה כי אם לבשורת הארץ שכן מפורש לפנינו ג' מזבחות בנה וכו' : מקדם לבית אל · מהו מקדם לבית אל לשעבר מקדש היתה נקראת בית אל ועכשיו בימי ירבעם היא נקראת בית

מתנות כהונה

מפני שהיה מתברך באותה פרוטה : [קבר כתיב ואברכה גרסינן] : ולמאן דחזי כו' · ולמי שראוי והגון בעיניך להתברך ברכהו : יקלו · הקו"ף פתוחה פי' יהיו נקלים ע"י אחרים ולא כתיב אקלם : אנא · אני בעצמי : תניא כו' · על והיה ברכה קאי : בר סיסי · הוא לוי בר סיסי : ונפסח · לשון פסח וצולע ועיין סוף מסכת סוכה : והם עליו · מרדכי היה חס על אחשורוש הכי נתקיים ונברכו בך כל משפחות האדמה · וכדמפרש ואזיל אמר מרדכי יעקב בירך כו' : גלה לו · פתרון חלומות אמר [הקב"ה] · כן אמר מרדכי : אין תימר כו' · א"ת שיתברכו שיהיו עשירים הרי כבר הם עשירים בלא ברכותינו יותר ממנו : בשם רבנן דתמן אמר גרסינן · פירוש רבי ברכיה אמר כן בשם רבנן של א"י : בן שבעים וחמשה כו' · בברית בין הבתרים היה בן שבעים כדאיתא בסדר עולם ובפרשת נח והלך אל חרן ונתעכב שם ה' שנים ואח"כ הלך לארץ כנען כדאיתא בסדר עולם וכמו שכתבתי למעלה בשם רש"י : באלו בראו · כד"א ויעש אלהים : ויאמר אשר כו' · הכתוב יאמר אשר עשה כלומר אברהם למה כתב עשו : נתבקש להם · לאומות היושבים בה שלא נתמלא סאתם עדיין : ה"ג לא בנה כו' וכדלקמן ג' מזבחות בנה הראשון על בשורת הארץ וכו' ובילקוט ורש"י גרס זה שיכון לבשורת הארץ ועיין פירושו לעיל בפרשת נח סוף פרשה ל"א : לשעבר כו' · מקדש דייק מקודם היתה נקראת כן ולא אח"כ : ועכשיו · פירש"י מימות ירבעם ואילך :

תמן

יפה תואר

ידע מהם ורק הנה זכרו את שם אברהם ואמרו אלהי אברהם עננו נילנו וע' ביבמות דף ס"ג כל גויי הא"ר אפילו ספינות הבאות מגליא לאספמיא כו' : [ומוצא הדרש הזה הוא כי מפרש ונברכו מלשון מבריכין המברך את הגפן (כלאים פ"ז) ויתפרש שהכתוב כי כל גויי הארץ גם הרחוקים זה מזה יתערבו יחד במסחרם ויתקרבו זה לזה כי ימצאו ברכה במעשיהם · וגליא ואספמיא היו רחוקות אחד זה מזה · ולכן הדם כי הספינות ההולכות ממקום היותר רחוקים ג"כ יתברכו ולכן יתערבו ונברכו בך ובזכותך כל גויי הארץ · וכ"ה הכוונה גם כאן במדרש · והדבר הזה נוגע גם לאברהם כי אם ילמוד אמונת האחדות בארץ כנען ע"י התקרבות העמים תתפשט אמונה זו גם בקצות הארץ · כי איש לרעהו יודיע · וזה שמוכה ולא של יין נסך היו פי' שכן ע"י התקרבות העמים תתפשט גם אמונת עובדי כוכבים עד קצות הארץ אשר רבים מהם היו אז בלי אמונה ודת · ומשני הלא מוזל תמרה כו' הכוונה הוא ע"ד מליצה כי טוב לנו פת מן וזה אמונה טפלה מהכפירה כלה · כי הכופרים יריקו כל טוב ורגש מלב ואם יש אמונה בלב אף כי טפלה היא בכ"ז ע"י יגיעו מכירים לאמונה ישרה אם ישמעו ממנה · אבל הכופרים יאטמו אזנים גם לאמונה ישרה] : תניא אלו ברכות שאדם שוחה בהם כו' · פי' והיינו והיה ברכה כי ישחו ויכרעו על ברכיהם בברכת מגן אברהם : מזקנים אתבונן וגו' · כלומר דהתבונן מזקנים אשר ראוי להיטיב עם כל איש גם אם הוא בן עם אחר וכמו שעשה יעקב יוסף ודניאל · לכן גלה מרדכי גם לאחשורוש את אשר חשבו עליו בגתן ותרש : הם נשאלים לנו · וזה היה בזמן הנביאים ובן בלשצר לדניאל · וכיון דאם שאל אחשורוש למרדכי היה מחויב לגלות לו · לכן גלה לו עתה גם בלי שאלתו : ולוט טפל לו · יתורא דאתו דרים שלא הלך מפני דבר ה' אלא מפני אברהם [ואולי בא לדרוש למה כתיב ויעל אברם ממצרים וגו' ולוט עמו הנגבה (בראשית י"ג א') וכאן כתיב אתו ולא כתיב וילך עמו לוט · משום דאת הוא בבחינת טפל לעיקר · וזה היה בראשית מסעיו נטפל לוט לאברהם · אמנם בעלותם ממצרים מצא לוט חפץ בחברתו עם אברהם והלך כמוהו בבחינת עיקר אל העיקר כשני דברים דומים זה לזה · וע' לקמן בפ' מ' אות ג' בהגהות רש"ש ז"ל] : ואברם בן חמש ושבעים שנה הה"ד כו' · דק"ל למה הודיע לנו הכתוב פה מספר שנותיו · ומשני דזה נחשב לו לזכות כי כבר בא לימי הזקנה נסע במצות ה' וזכות זה עמד לבניו להגאל : אלא על בשורת א"י · ולא על הקמת זרע כי ע"ז כבר נתבשר במאמר ה' אליו ואעשך לגוי

פירוש מהרז"ו

ידו כשמלחה על הגביה ולא יבשה כשהקריב על המזבח : תניא אלו ברכות · ברכות דף ל"ה וכל הענין ירושלמי ברכות קרוב לסופו ע"ש השינויים : איזה כריעה ואיזה בריכה · ע' שבועות דף ט"ו ב' וש"נ וקידה היינו בריכה וכאן דורש ונברכו בך שכולם יהיו כורעים ובורכים לך ע"פ מדת ממעל ואגב זה הביא כל המאמר מהירושלמי : בר סיסי · היינו ר' לוי בר סיסי · שם ולא נתרפא על שהטיח דברים כלפי מעלה כמ"ש בגמרא דף ל"ו : הגשמים בזכותך · שהיה הברכה בכל העולם בזכותך : הה"ד ויודע · הוא ד"א על פסוק ונברכו בך ודורש ע"פ דברי ר"נ : ונברכו וכו' ובזרעך · תיבת ובזרעך אינו כתוב כאן וכוונת המדרש על פסוק שבסוף עקידה והתברכו בזרעך כל גויי הארץ על שהיו מטיבים ומגלים להם שאלות אלהיות בנבואה ורוה"ק : יג וילך אברם · וס"ד וילך אתו לוט משמע שהוא טפל לו שגם הוא רצה להתקרב אל ה' ולקיים דיבורו לאברהם וזהו שבחו מבחירתו הטובה שהרי בפסוק הסמוך ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל רכושם כי היה הכל ביד אברהם : בת ארבעים · במדרש רות פסוק ותאמר רות המואביה ואין קורין בת אלא לבת ארבעים שנה ע"ש ובאסתר כתוב לקחה מרדכי לו לבת · ושמואל דסובר בת פ' שנה סובר כרבנן שבשעה שנשאה אחשורוש היתה בת ע"ה אלא שלא נקראת גואל רק בעת שנהרג המן ובטלה הגזירה וזה היה אחר חמשה שנים שנשאת לו בשנה השביעית והמן נהרג בשנת י"ב ורבנן דסברי בת ע"ה חשבון מכוון שהרי מרדכי גלה עם יכניה והיה שם ל"ז שנה עד תחלת מלכות אויל מרודך כמ"ש בסוף ירמיה אויל מרודך מלך כ"ג שנה כמ"ש במסכת מגילה · בלשצר ג' שנה כמ"ש דניאל רים ה' · ה' של כורש ז' של אחשורוש עד שנשאה ומוכרים שגם אסתר גלתה עם מרדכי שמ"ש ויהי אומן ולא פירש באיזה זמן ילמוד שהוא מן המפורש בפסוק הקודם שהיה בעת אשר הגלה · ואז מתו אביה ואמה ואז לקחה לבת הרי שהיתה ע"ה שנה ועי' לקמן פ' פ"ה סימן י' מ"ש על זה שהוא שייך כלן · ומרומז כמ"ש אשר הגלה עם הגולה אשר הגלתה על אסתר ע"ש. מדה ל"א שמקומו בפסוק ויהי אומן את הדסה היא אסתר בת דודו אשר הגלתה : אתה יצאת · שזהו התחלת צמיחת מלכות שמים בעולם אשר זהו הישועה האמיתית וגאולת אברהם · ומעשה אבות סימן לבנים הגאולת ישראל בימי המן · וכמו שעזב אברם אביו ואמו לפנות לעבודת ה' כן אסתר היה בלא אב ואם וכמ"ש כי אבי ואמי עזבוני וה' יאספני ותהיה בת ע"ה שנה ותבא הישועה על ידה בזכותך : מנין הדסה · הדסה בגימטריא ע"ד שאז נלקחה מבית מרדכי אל בית הגי שומר הנשים · וי"ב חודש היתה בתמרוקיה הרי ע"ה ועי' בילקוט אסתר כל המאמר : יד אם מתכנסין · לקמן פר' פ"ד סימן ד' ודורש ג"כ כפי מה שכתוב עשו כאילו עשו ובראו · וע' במ"ר פר' י"ד סימן א' : טו עד עכשיו נתבקש · מסיפא דקרא והכנעני אז בארץ שהיה להם עדיין זכות בארץ עד שתתמלא סאתם כשיצאו ישראל ממצרים לקמן פ' מ"א סימן ה' : ויאמר לזרעך · אתן את הארץ הזאת ויבן שם מזבח לה' · ועל זה אמר לא בנה מזבח אלא על בשורת הארץ ויתבאר ברים סימן הסמוך עי' במ"ר פר' י"ד בסי' מ' ושם נסמן לכאן : לשעבר היתה נקראת בית אל ועכשיו נקראת בית און ·

ידי משה

ימעות כמו. כאיוב: מי שלקח פרוטה מאיוב נתברך לזה אמר כיצד היה מברכה ואמר אברהם היה מתפלל על העקרות ר"ל בהמות וכן לחולי בהמות ונתרפאו לפ"ז לא די שבפרוטה נתברך אלא מי שקנה ממנו בהמה לא היתה עקרה ולא היתה חולה כמו שנאמר לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך והסיר ה' ממך על חולי קאי גם על הבהמות שלמעלה מיניה לפיכך אמר המדרש אומן ב' דברים עקרות וחולים לזה ·

יבוין מאמר המדרש שאמר לא שמה לו עד שנתברך מאברהם ר"ל לא מכר לו אדם בהמה עד שבירך אותו אברהם בענין הבהמות לזה אמר המדרש כיצד בירך אותו אמר בזה הענין שלא יהיו עקרות וחולים בבהמות של המוכר וק"ל כצ"ל אבל לפי' מ"כ לא משמע כן : ונברכו בך וגו' הה"ד ויודע הדבר למרדכי ויגד

להקראות בית העמד הרי היא נקראת בית העמל · תמן קריין לפועלא טבא עמידא ולהרהון של מימי רגלים עמילה · ויט אהלה אהלה כתיב מלמד (לה) שנטע אהל שרה תחלה ואח"כ נטע אהלו : **טז** ויבן שם מזבח לה' · אר"א ג' מזבחות בנה אחד לבשורת א"י · וא' לקנינה · וא' שלא יפלו בניו · הה"ד (יהושע ז) ויקרע יהושע שמלותיו ויפול על פניו ארצה לפני ארון ה' עד הערב הוא וזקני ישראל ויעלו עפר על ראשם · [א] אר"א בן שמוע התחילו מזכירים זכותו של אברהם אבינו שנאמר (בראשית יח) ואנכי עפר ואפר · כלום בנה אברהם מזבח בעי [ב] אלא שלא יפלו בניו בעי · ויקרא בשם ה' · [ג] מלמד שהקריא שמו של הקב"ה בפי כל בריה · ד"א ויקרא התחיל מגייר גרים ולהכניסם תחת כנפי השכינה · ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה (לו) מחקה והולך ומכוון כנגד ביהמ"ק :

פרשה מ א ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור · כתיב (תהלים לג) הנה עין ה' אל יראיו למיחלים לחסדו · [ד] הנה עין ה' אל יראיו זה אברהם שנאמר (בראשית כב) כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה · למיחלים לחסדו שנאמר (מיכה ז) תתן אמת ליעקב חסד לאברהם וגו' · להציל ממות נפשם ממיתתו של נמרוד · ולחיותם ברעב ויהי רעב בארץ : **ב** ויהי רעב בארץ רבי פנחס בשם רבי חנין דציפורין [ה] פתח (תהלים צד) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה · (א) ואם בא להקפיד ומתורתך תלמדנו מה כתיב באברהם ואברכך ואגדלה שמך כיון שיצא קפץ עליו רעבון ולא קרא תגר ולא הקפיד אלא וירד אברם מצרימה לגור שם · ויהי רעב בארץ · רבי יהושע בן לוי פתח (שם קיא) טרף נתן ליראיו טירוף נתן ליראיו בעולם הזה · אבל (א) (ב) לעתיד לבא יזכור לעולם · מה כתיב באברהם ואברכך ואגדלה שמך · כיון שיצא קפץ עליו רעבון ולא הקפיד ולא קרא תגר אלא ויהי רעב בארץ : **ג** וירד אברם מצרימה לגור שם · [ו] י' רעבון באו לעולם · אחד בימי אדם הראשון וכוליה ענינא עד ואחד לעתיד לבא (עמוס ח) לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ה' כדלעיל [ז] מן האדמה אשר אררה כו' · ר' הונא ור' ירמיה בשם ר' שמואל בר רבי יצחק עיקר אוותנטיאה שלו לא היתה אלא בימי דוד ולא היה ראוי לבא אלא בימי שאול אלא ע"י שהיה שאול גרופות של שקמה וגלגלו הקב"ה והביאו בימי דוד · שילו חטייה [ח] ויוחנה משתלמא · (ג) לפיכך כלם לא באו אלא בימי בני אדם גבורים

מסורת המדרש א ילקוט יהושע רמז י"ז · ב עיין סנהדרין דף מ"ד · ג עיין סוטה דף י' · ד ילקוט כאן רמז ס"ז · וילקוט תהלים רמז תש"כ · ה לקמן פרק נ"ב · ילקוט כאן רמז ס"ז · וילקוט תהלים רמז תת"ג · ו לעיל פרשה כ"ה · רות רבה פ' א' · אגדת שמואל פרשה כ"ח · ילקוט סדר בראשית רמז מ"ג · ז פ' כ"ה :

הדושי הרש"ש

(א) נע"ל יזכור לעולם · נראה דנסתרסו סתיבות וכצ"ל יזכור לעולם נע"ל : (ב) לפיכך כו' עד לעמוד כאן

חדושי הרד"ל

ועכשיו כו' · נראה שזה נאמר על מקרא (יהושע ז') אשר עם בית און מקדם לבית אל · וכ"ה בירושלמי שבת שהבינו המ"כ · גם בילקוט יהושע הובא על מקרא זה : (לה) ש.טע אהל שרה תחלה · שהשכינה היתה שרויה עמה כמש"ל פ"ס שהיה ענן (סימן שהרשת שכינה) · קשור עליה ועיין זוהר כאן : (לו) מחקה כו' · כנגד בהמ"ק · כדא' (יחזקאל מ') ועליו כמבנה עיר מנגב (וז"ש ג"כ (שם כ"א) הטף אל דרום · (כדכתיב אח"כ הטף אל מקדשים) וכדתנן במדות פ"ב רובו מן הדרום · וע"ש בפי' הרש"ש ז"ל · ופי' מחקה מצייר · וכ"כ בת"כ רי"ש קדושים · ובתוס' נדחק שם הק"א בפי' וע"ש בפי' הגר"א ז"ל כו' : (א) ואם בא להקפיד ומתורתך תלמדנו · קרי ביה תלמדנו כהיר"ק שהי"ו וכדדרשינן ליה נמי בברכות (ה' ·) : (ב) נע"ל יזכור לעולם בריתו · וכדכתיב בתריה לתת להם נחלת גוים וגו' נאמנים כל פקודיו שלו

מתנות כהונה

תמן קריין כו' · שם קורין לפועל טוב עמידה : להרהון · עביט של מי רגלים עמילה והערוך מהפך עמידה לעמילה ועמילה לעמידה ורש"י פי' עמידה לשון חוזק וקיום כד"א יקח מכם עמדתו (מיכה א') ובירושלמי פרק רבי עקיבא גרס תמן צווחין לפעלא טבא עמדה וצווחין להרהון של מי רגלים עמידה ובסמוך גרסינן ג"כ לא רצה להקרות עמדה קורין אותו עמידה והרמב"ן בפרשת כי תצא בפסוק לא תתעמר בה הביא גירסת הירושלמי לפעלא טבא עמידה : אהל שרה תחלה · משום כבודה בת מלך פנימה : ואחד לקניינה · שזכה בה שנאמר קום התהלך וגו' וכמו שאמרו חז"ל מכי דיים אמצרא קנה ועיין עוד לקמן סוף פ"מ תניינא : ה"ג אלא שלא יפלו בניו בעי : שהקריא כו' · הרגיל אותו בפי הכל עד שכולם קראו בשם ה' וקרי ביה והקרא או ויקריא : ולהכניסם ויקרא דרש שקרא אותם להביאם בשם ה' יתברך : מחקה · לשון חיקוי ודמיון :

פרשה מ להקפיד · להרהר אחר מדותיו יתברך : ומתורתך תלמדנו · למדנו מתורתך שאין להרהר אחריו : טירוף · טלטול ונדנוד בלי שלוה כדלעיל פרשה כ"ה : אוותנטיאה כו' · חוזק וממשלה של אותו רעב שהיה בימי דוד לא היה ראוי לבא

רש"י

און אמר רבי אלעזר לא זכתה שתהא נקראת בית העומד הרי היא נקראת בית עמל תמן קריין לפעלא טבא עמידא ולהרהון של מי רגלים עמילא בית העומד בית החומה כמו יקח מכם עמדתו : ויט אהלה · א"ר חנינא אהלה כתיב נטה אהלה של שרה ואח"כ אהלו : אחד לבשורת הארץ זה הראשון · ואחד · שלא יפלו בניו בעי זה שני : ואחר לקנינה · זה שלישי · ראשון וירא ה' אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת ויבן שם מזבח לבשורתה · שני ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל ויט אהלה בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח התחיל מתפלל שלא יפלו בניו בעי : לקנינה · דכתיב קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה וסמוך ליה ויאהל אברם וישב באלוני ממרא אשר בחברון ויבן שם מזבח לה' : ס"א ובגמרא לא נקט בנין המזבחות כסדרן כי אותו שבנה בעי לא היה שלישי כי אם שני והכתוב מוכיח כי שניהם כתובים כאחד זה אחר זה ומזבח של בשורה ראשון ומזבח של הקנין לאחרון ואיידי דבעי לפרש מעשה דיהושע קודם נקט ועשאו אחרון : ויקרא בשם ה' · מקום שהיה רגיל להתפלל שם ע"כ : התחיל מגייר את הגרים · הקריא שמו בפי הכל התחיל קובע חק :

פרשה מ שנים וארבעים מדות ונעשו אחד וארבעים · שנים וארבעים מדות היו נותנים בדינר זהב עד שלא בא רעב ומשבא רעב לא חסר אלא אחת משנים וארבעים מדות בדינר אחד ולכך יצא אלימלך משם ולכך נענש : ס"א טרף · כמו

פירוש מהרז"ו

פי' שכתוב ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל ויט אהלו בית אל מים והעי מקדם וא"כ מ"ש תחלה מקדם לבית אל מיותר · והיינו יודעים שהאי מקדם לבית אל שהרי בית אל מים להר · על כן דורש שמ"ש מקדם על קדמת הזמן · וזהו שאמר שלשעבר היתה נקראת בית אל ולא עתה שעתה נקראת בית און · וכוונתו בזה להוכיח על מ"ש בסימן הסמוך שכאן מרמז על צרת העי · שהנה ביהושע ז' פסוק ב' וישלח יהושע אנשים מיריחו העי אשר עם בית און מקדם לבית אל · הרי שבית און הוא מקדם לבית אל וכאן שכתוב מקדם לבית אל כאלו מפורש בית און מקדם לבית אל · ע"פ מדה י"ז · הרי משמע מכאן ומיהושע שם שבית און ובית אל הם שני מקומות · ובמלכים א' י"ב כתוב אצל עגלים של ירבעם וישם את האחד בבית אל · ועל זה כתוב בהושע יו"ד לעגלות בית און הרי שקורא לבית אל בית און שהם עיר אחת · והם שני כתובים מכחישים · על כן דורש ומכריע כנ"ל שמ"ש ביהושע מקדם לבית אל שלשעבר היתה נקראת בית אל ועכשיו נקראת בית און על שם העון והאון שנעשה בה בחרם עכן · ועל שם העונש שפקד עליהם בעי · וכן בימי מלכי ישראל שתחלה היתה נקראת בית אל עד שלא פקד עליהם עון העגל · אך בעת שפקד עליהם ע , ומוגם העגל נקראת בית און · (וכמ"ש בעמוס ה' פסוק ה' ואל תדרשו בית אל וכו' ע' ובית אל יהיה לאון שמעתי) וכאן שכתוב מקדם לבית אל שפירושו כמ"ש ביהושע בית און מקדם לבית אל שפי' ג"כ שלשעבר היתה נקראת בית אל ועכשיו נקראת בית און שגם אברהם ראה כאן צרת ישראל בעי ובית אל וכמ"ש ברים סימן הסמוך שבנה מזבח שלא יפלו בניו בעי ובכל הענין ביהושע מזכיר בית אל אצל עי שם ח' פסוק י"ב וי"ז ועי' יהושע י"ח בגבול בנימין והדרשה ע"פ המדות תדרוש · כי זהו באמת כוונת המדרש : ויט אהלו · הקרי אהלו בחול"ם כאלו כתוב בי"ו והכתיב אהלה בה"א ותחלה דורש המדרש כפי המסורת והכתיב אהלה וכמ"ש מגשים באוהל תבורך ואח"כ אהלו כפי הקרי : **טז** ג' מזבחות · הראשון כמ"ש בסימן הקודם · והב' הוא מ"ש כאן בפסוק ח' בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח לה' וזה היה שלא יפלו בניו בעי שעל כן כתוב אצל מזבח זה ויקרא בשם ה' · והג' הוא לקנינה של הארץ · היינו מ"ש להלן אחר שנתפרד לוט מעמו קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה וכמ"ש לקמן סוף פרשה מ"א · והמדרש חושב כסדר שהיו המעשים א' בשורת הארץ ואח"כ קנין הארץ ע"י אברהם ואח"כ שלא יפלו בניו בעי : ויעלו עפר על ראשם · שהיל"ל ויתנו עפר · על כן דורש שמ"ש ויעלו עפר על ראשיהם פירושו שהעלו על זכרונם מי שנקרא עפר על פי גז"ש ונראה שעד הערב נפלו לארץ בשתיקה ולעת ערב התחילו להתפלל ולהזכיר זכות אברהם וכמ"ש עזרא ט' ע"ש ועי' לקמן פר' מ"ט סימן י"א וס"ג : שלא יפלו בניו בעי · הגי' בילקוט כאן שלא יפלו בניו בעי · ויקרא בשם ה' צלי ד"א ויקרא בשם ה' התחיל וכו' · תחילה פירש מ"ש ויקרא צלי שהתפלל שלא יפלו בניו בעי אך לפי זה היל"ל ויקרא אל ה' ע"כ דורש שהקרא שם ה' בפי אנשי דורו ודרש להם : הלוך ונסוע הנגבה · שתמיד היה עושה כן וזה היה די בב' וג' ימים עד שיעבור לד הדרום על כן דורש על ביהמ"ק שתמיד היה חושב ומחקה בדעתו ענין עבודתו בבית מקדשו ושכינתו וכדלעיל פר' י"ט סימן ז' שאברהם התחיל להוריד השכינה משמים ובית המקדש נקרא נגב וכמ"ש יחזקאל רים כ"א אל יער שדה נגב והנמשל והטף אל מקדשים ע"ש :

פרשה מ סימן א כתיב הנה עין ה' · הוקשה לו מ"ש ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה וכו' מאחר שצוהו הש"י תחלה שילך לארץ כנען איך היה רשאי לצאת ממנה ברעב · גם בפסוק זה הנה עין ה' אל יראיו הוקשה לו למה פרט דווקא שני דברים אלו להצילם ממות ולחיותם ברעב · על כן דורש שפסוק זה הנה עין ה' ע"פ גז"ש מדבר באברהם שכמו שהיתה עין השגחתו עליו בדיבור מאתו יתברך להצילו ממות מיד נמרוד וכמ"ש אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים ואח"כ אמר לו לך לך מארצך וכו' כן בשעת הרעב אמר לו ג"כ שילך למצרים להנצל מהרעב ע"כ פרט להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב וגם בכוונה להביאו לנסיון עם שרה · ומ"ש יראיו לשון רבים שכולל גם שרה עמו : למיחלים לחסדו · תיקון הלשון למיחלים לחסדו זה אברהם שנאמר חסד לאברהם : **ב** אשרי הגבר אשר תיסרנו · עי' לקמן רים פ' נ"ב בביאור : אם בא להקפיד · הוקשה לו שהיל"ל ותורתך תלמדנו · והי' לו להקדים התורה להיסורים · על כן דורש שכל הפסוק אינו מדבר אלא ביסורים לבד שהגבר אשר הש"י מיסרו אשרי לו · ובא"זה אופן הוא באשרי כשמתגבר כנגד יצרו ולומד מן התורה איך לקבל יסורים באהבה והיינו כאברהם שקבל נסיונותיו ויסוריו באהבה ולא הקפיד כנגד הש"י בגזירתו ולא הרהר אחר מדותיו וע' ברים ברכות באופן אחר : טרף נתן ליראיו · לפי הפשט שהיל"ל מזון או לחם ולמה אמר בלשון עבר נתן והיל"ל נותן וכמ"ש נותן לחם לכל בשר שתמיד הוא נותן ע"כ דורש ע"פ מדה כ' ומדת ממעל א"ת טרף אלא טירוף שפירושו נדנוד ומחסור ורעב על שיזכור לעולם בריתו לעולם הבא כי אין הבטחה לצדיק בעולם הזה כמ"ש לקמן פר' ע"ו סימן ד' על כן לא הקפיד ולא קרא תגר · ועי' ילקוט תהלים קי"א וילקוט כאן : **ג** וירד רעבון

יפה תואר

לגוי גדול : מלמד שנטע אהל שרה תחלה · כי האדם צריך לכבד את אשתו יותר מגופו כדאיתא בפ' כסוי הדם · ולכן כתיב אהלה בה"א ומקרי בוי"ו למדרש מקודם את הה"א בכינוי לנקבה ואח"ז הקרי אהלו · וכן דרים לעיל על ויהגל בתוך אהלו גבי נח · וגם ביעקב מצינו ויט אהלה מהלאה (בראשית ל"ס) וגם שם מדרים כן אף כי המדרש לא פירש שם ואף כי מצינו כמה פעמים הה"א במקום וי"ו כמו את קול סעם ברעס · כי פרעה אהרן · מ"מ היכי דמצינו למדרש דרשינן : מלמד שהקריא שמו של הקב"ה כו' · כי באמת כבר קרא בשם ה' כאשר השליכוהו לכבשן באור כשדים · וכן בשבם כאשר בנה את המזבח אך שמה לא היו לו שומעים · ולכן לא פירש הכתוב שם ויקרא בשם ה' ורק כאן מצא שומעים ולכן דרים ויקרא כמו ויקריא · ולפי הד"א אין אנו צריכים להחליף הקל של ויקרא להפעיל ויקרא אך הוא כפשוטו ויקרא לכל העם כי ילכו בשם ה' : מחקה והולך כו' · ופי' הלוך ונסוע הנגבה לדרומה של א"י · והוא נגד ירושלים שהוא בחלקו של יהודה שנטלו בדרומה של א"י לפר המוריה שהיא נחלתו :

כתיב הנה עין ה' אל יראיו זה אברהם · משום דמצינו שם בקרא יראה ותסד אשר הם שני תארי אברהם לכן דורש את הכתוב באברהם · והנה בגלוי הזית איתא אם עושים רצונו של מקום הקב"ה מביע עליהם בשתי עינים דכתיב עיני ה' אל צדיקים · ואם אין עושין רצונו של מקום הקב"ה מביע עליהם בעין אחת דכתיב הנה עין ה' אל יראיו · ואברהם הלא עשה רצונו של מקום · ומי צדיק כמוהו אמנם הרב ר' שלמה אלקבץ ז"ל פירש שהצדיקים המושגחים עושים לעולם רצונו של מקום · אבל פירש המדרש שם אם אם רוב העולם עושים רצונו של מקום אז הקב"ה משגיח על הצדיקים בשתי עינים ואם רוב העולם אין עושים רש"מ כיון דהעולם נידון אחר רובו אז גם על הצדיקים אינו משגיח רק בעין אחת ובזה א"ש כי בדורו של אברהם רוב העולם לא עשו רצונו של מקום ובזה א"ש נמי מה שהביא הכתוב הזה כאן · משום דקשה למדרש למה לא עשה הקב"ה נס בזכות אברהם ולהעביר הרעב מן הארץ · או היה ה' מקבל לתת לו לחם לשובע גם במקום הרעב · ולמה היה מוכרח אברהם לרדת מצרימה מפני הרעב · אבל כיון דרוב העולם סרו מאת ה' לא יעשה ה' נסים בגלוי · ולא ישפיע על הארץ רב טובה בשתי עינים ורק בעין אחת · וזה היתה גם הסבה אשר הביא ה' רעב על הארץ : קפץ עליו רעבון ולא קרא תגר כו' · ולכן הביא הקב"ה עליו הרעב לנסותו אם יהרהר אחר מדותיו של הקב"ה · וזה שהביא את הכתוב ומתורתך תלמדנו · כי מה שנכתב בתורה היסורים שהביא הקב"ה על אברהם ולא הרהר אחר מדותיו של הקב"ה זה יהיה ללמוד לכל גבר אשר ה' ייסרהו ויוכיחהו וזה הוא ג"כ כוונת ריב"ל כי הקב"ה יביא טירוף ונדנוד ליראיו בעוה"ז לנכותם ולהפרע מהם מהמעשים הקלים אשר בידיהם כדי שיטבו בעוה"ב לעתיד לבוא · וכן היה המדה לעד וכמו שמביא מאברהם · אף שברכו ה' מ"מ הביא לו טרוף ונדנוד : [י] רעבון באו לעולם כו' · עי' בדברינו לעיל פכ"ה מ"ש על סימן זה :

ידי משה

וגו' מרדכי משול אחשורוש ערל וכי מה איכפת ליה אם ישלחו יד באחשורוש אלא אמר כלום יעקב לא בירך את פרעה וכו' רבי נחמיה אמר לכך גילה לאחשורוש כו' : בימי אברהם נ"ל בימי אדם גם שיהיה באחר זה בימי אברהם נ"ל בימי אדם וכן בפ' כ"ה צריך לפרש כן כי כך משמע בסוגיא במדרש רות ומוכח שם שכך הוא פי' הא :

שהם יכולים לעמוד בהן · ולא בימי בני אדם שפופים · שאינן יכולים לעמוד בהן · א"ר חייא רבה משל לזוג שהיה בידו קופה מלאה כוסות הייטרוטין ובזגיעה שהיה מבקש לתלות את קופתו היה מביא יתד ותוקעה ונתלה בה ואח"כ היה תולה את קופתו · לפיכך לא באו בימי בני אדם שפופים אלא בימי בני אדם גבורים שהן יכולים לעמוד בהם · רבי ברכיה הוה קרי עליהון (ישעיה מ) נותן ליעף כח · רבי ברכיה בשם ר' חלבו אמר שנים באו בימי אברהם · רבי הונא בשם ר' אחא א' בימי למך וא' בימי אברהם רעב שבא בימי אליהו רעב של בצורת היה · רעב שבא בימי אלישע רעב של מהומה היה · רעב שבא בימי שפוט השופטים · רבי הונא בשם רבי דוסא מ"ב סאין היו ונעשו מ"א והא תני א לא יצא אדם לח"ל אא"כ סאתים של חטים הולכות בסלע · אר"ש בן יוחאי אימתי בזמן שאינו מוצא ליקח · אבל אם היה מוצא ליקח אפי' סאה בסלע לא יצא לח"ל : ד ויהי כאשר הקריב לבא מצרימה · ב כל השנים הללו הוא עמה ועכשיו הוא אומר לה הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את · אלא שע"י הדרך אדם מתבזה וזו עמדה ביפיה · ר' זעירא בשם רבי סימון אמר הלכנו בארם נהרים ובארם נחור · ולא מצאנו אשה נאה כמותך עכשיו שאנו נכנסים למקום כעורים ושחורים אמרי נא אחותי את וגו' : ו ר' פנחס בשם רבי אבון אמר ב' בני אדם היו עיקר (ג) ועשו עצמן טפילה ונעשו טפילה אברהם וברק · ברק (שופטים ד) ותשלח ותקרא לברק בן אבינועם מקדש נפתלי ותאמר אליו הלא צוה ה' אלהי ישראל לך ומשכת בהר תבור ולקחת עמך עשרת אלפים וגו' ויאמר אליה ברק אם תלכי עמי והלכתי ואם לא תלכי עמי לא אלך · רבי יהודה ורבי נחמיה · רי"א (ג) אם תלכי עמי לקדש אלך עמך לחצור ואם לא תלכי עמי לקדש לא אלך עמך לחצור · רבי נחמיה אמר אם תלכי עמי לשירה אלך עמך למלחמה ואם לא תלכי עמי לשירה לא אלך עמך למלחמה · ותאמר הלוך אלך עמך אפס כי לא תהיה תפארתך · (ד) א"ר ראובן לשון יוני היא אפס אמרה לו מה את סבור שתפארתה של שירה נמסרה לך לבדך · אתמהא · ונעשה טפילה · ותשר דבורה וברק בן אבינועם · אברהם היה עיקר ויקח אברהם את שרי אשתו · עשה עצמו טפילה · אמרי נא אחותי את ז ונעשה טפילה לה ולאברם היטיב בעבורה : ה ויהי כבא אברם מצרימה ויראו המצרים · ח ושרה היכן היתה נתנה בתיבה ונעל בפניה כיון דמטא למכסא אמרין ליה הב מכסא אמר אנא יהיב מכסא · אמרין ליה מאנין את טעין אמר אנא יהיב דמאנין ·

מסורת המדרש א גלה כתרא דף נ"א · ב ילקוט כאן רמז ס"ז · ג ילקוט שופטים רמז מ"ב · ד תנחומא סדר ויהי סימן ו' · ה תנחומא כאן סימן ס' · ילקוט כאן רמז ס"ח כל הענין :

חדושי הרד"ל

שלא ילמנו דבריו והבטחותיו ; (ג) אם תלכי עמי לקדם אלך עמך לתבור · ס"ל שאחר שנלחמו עם סיסרא (שהיה יושב בחרושת הגוים ורדפו מיגהו עד שם) נלחמו בחציר · והיינו עם יבין מלך כנען · וז"ש עד אשר הכריתו את יבין מלך כנען ובע"כ היינו בחצור ממקום מלכותו בחצור · (שגם היא מערי ח"י וכמ"ש ביהושע י"א) · והיה ר"י סבור שהיה צריך להליכתה של דבורה עמו בקדם שהיתה המלחמה הראשונה · ולא היה עדיין לב העם כ"כ אמיץ למלחמה עליו · וע"י היות דבורה הנביאה שם נתחזקו · אבל במלחמת חצור שכבר נפל סיסרא והמונו בידם · לא היה צריך לה עוד ברק · לכן א"ל אם תלכי עמי לקדם · אז אלוך לך כבוד ואלך אחר לחצור · פי' אקרא לך שתלך עמי גם לחצור (אבל לא ש"ס בפסוק' שלחצור היתה מיועדת דבורה לבדה בלא ברק · הוא דבר קשה · שאף שהיא היתה שופטת את ישראל ונביאה · בכל זה לענין מלחמה אשה לא בא מ תמה היא כמ"ש ביבמות ובעבודת כוכבים ועוד בדב"ר תמיה היא ולפרש כן לומר והלכתי עמך למלחמה שהיתה מיועדת דבורה לבדה לילך והיינו לקדש · דהא כפי' נלמוד ברק מן המלחמה · ובע"כ צ"ל כמ"ש שלשון אלך עמך לתבור (וכן אלך עמך למלחמה לרבי נחמיה פירושו שאקרא לך שתלך עמי) ור"נ מפרש אם תלכי עמי לשירה · שהיא שבוש בעיני ברק שהשירה מיחדא לו ולא לאשה בקול שיר באשה ערוה (ועתה"ב בפי' לפר"א פמ"ב נ"ד שלכן נאמר במרים והלאה כל הנשים אחריה שילאו חוץ למחנה לומר שירה שלא שמע קולם מן האנשים) · ולכן א"ל מה אתה סבור שתפארתה של שירה נמסרה לך לבדך כו' · ותרווייהו ר"י ור"נ לא ניחא להו לפרש כפשטא אם תלכי עמי והלכתי ואם לא תלכי עמי לא אלך על המלחמה שבקדש · שהיאך ס"ד שיאמר ברק שלא ילך אחרי שנצטוה ע"פ ה' ע"י נבואה : (ד) א"ר ראובן לשון כו' · פי' כמ"ע עזוב בלשון גריקו"ס כלומר כלך מדבריך ועיין שמ"ר פט"ו ואיכה רבה פ"א אות כ' :

חדושי הרש"ש

כבן · כ"ז מיותר וכן לעיל פכ"ה ליתא : (ג) ועשו עצמן טפל כו' אם תלכי עמי כו' · נ"ל דמתפרש עפ"י מש"כ הר"ש בפ"ז דטהרות מ"ד בסופה דמצינו עם שהוא טפל כמו יפה פורס עם ד"א וידוע שהתורה עקר ע"כ · ועוד מצינו כה"ג בקדושין (כ' א') כי טוב לו עמך במאכל כו' וכו' התוס' שם בשם הירושלמי דאם אין לו אלא כר אחת כו' צריך למסור לעבדו והיינו אדון לעצמו · אמת דק"ל ע"ז מהא דב"מ (ס"ב א') וחי אחיך עמך חייך קודמין לחיי חבירך · ובזה יובן פירש"י במגילה (י"ג א') ד"ה שגלה מעצמו · ועיין תוס' יבמות יומא (פ"ה ב') ד"ה התשובה (ופי' המ"כ כאן אינו מחוור) אולם מה שפירש"י בסוף סדר נח בפסוק ויצאו אתם תרח ואברם עם לוט וברי · קשה כי בכל מקום מלת את מורה טפילות הראשון אל השני כמו וילך אתו לוט (בכה"ס) ואת כל הבהמה אשר אתו בתיבה ולקמן בא כדרלעומר והמלכים אשר אתו ופירש"י לפי שהוא היה בעל המעשה נכנס בעובי הקורה ועוד רבות כמוהם : באברהם

רש"י

...פיס ע"כ: שעל ידי הדרך · אדם מתבזה מטרחות הדרך ונמצא כעור · לפון אחר שהיתה מלובשת בבגדים הנאים הוא מתבזה כך שרה על ידי הדרך היתה מתבזית ואפי' כן לא נמצא אשה יפה כמותה : עכשיו שאנו נכנסין למקום כעורים · במצרים לפי שהם סמוכים למזרח כושין מפותחים ס"א ל' אחר מפני שמצריים יצאו מחם שהיה אביהם כדכתיב ובני חם כוש ומצרים וגו' ע"כ : ויאמר אליה ברק אם תלכי עמי והלכתי · עשה עצמו טפלה · ברק היה עיקר דכתיב ותשלח ותקרא לברק בן אבינועם אם תלכי עמי לקדם ותהיה ידך עמי להזעיק לי בני נפתלי ובני זבולון אלך עמך לחצור : לתפארתך · לפי שהיו מבועדים לצור · דכתיב · ומכור אותם ביד סיסרא שר צבא חצור ואם לא תלכי עמי לא אלך שלא יאמינו לי אבל לפי שאת נביאה בך יאמינו : ב"א ונעשה טפלה · מכל וכל אפילו על השירה דכתיב ותשר דבורה וברק מגמד שדבורה עיקר בשירה וברק טפל לה והוא שדבורה אומרת לו מה את סבור כו' ע"כ : מה את סבור שתפארתה של שירה נמסרת לך לבדך · שאתה אומר עמי שאת עיקר אינה כן את כי ביד אשה ימכור ה' את סיסרא ומפורש בתנא דבי אליהו וכי מה טיבה של דבורה אצל ברק והלא דבורה במקומה וברק במקומו אלא אמרה לא כך כתוב בתורה ודרשו הפסוקים היטב וסמוך ליה כי תצא למלחמה מה ענין זה אצל זה אלא רמז לשופטים שמנהיגים בישראל שילאו עמהם למלחמה ועוד לפי שברק שמש את הזקנים בחייו של יהושע ושמש לאחר מיתתו לפיכך הביאוהו והנהיגוהו אצל דבורה בנותה שעה הרגוהו לדבורה במה שהקב"ה מושיע את ישראל מבין האומות בבני אדם שמשכימין ומעריבין לבית המדרש ולבית הכנסת ועוסקים בכל יום בדברי תורה תמיד הן ומשמשיהן ומה נשתנה זבולון ונפתלי מכל השבטים ליעשות תשועה גדולה זאת על ידן אמרה נפתלי שמש את יעקב אביו ומלא ממנו קורת רוח זבולון שמש יששכר ועשה לו אכסניא ס"א : מאנין · בגדים :

מתנות כהונה

לבא אלא בימי שאול וע"ל פרשה כ"ה הטעם ושם נתבאר כל מאמר זה : [כולם לא באו גרסינן] : בימי למך · האי דכתיב הראשון היה בימי למך : של בצורת · פירש' לעיל פרשה כ"ה שנה עבדה שנה לא עבדה : של מהומה · כאם התור (נחמים) שקל [נ"ל בפ'ן] : מ"ב סאין היו · בסלע או בשקל · והא תני בניחותא : הולכות בסלע · בתחלת מגילת רות גרס בשקל : ה"ג לא יצא לח"ל והאלימלך יצא ולפיכך נענש ויהי כו' ועיין ריש רות [ולעיל פכ"ה ולקמן בפרשת תולדות ובס"פ המוכר את הספינה ורבי מסיים ג"כ רש"י ז"ל והילקוט] : ה"ג הנה נא ידעתי · ביפיה · ולכן המליץ לאמה ויליב שיפיה יופי אמתי ומצריים גם המה יתמהו על זה : הלכנו · כך אמר אברהם : בארם נהרים כו' · ושם היינו שחורים כל כך ואפ"ה אין נאה כמותך ואף כי אם נבא למקום כעורים כו' : ה"ג טפילה ונעשו טפילה אברהם וברק : ומשכת וגו' · הרי שהוא היה העיקר ויאמר אליה וגו' עשה עצמו טפל לה וכדמפרש ואזיל : ה"ג אם תלכי עמי לקדש · לקדם שם היה דר ברק : אלך עמך להצור · מקום המושב יבין מלך חצור וכתיב סיסרא שר צבא מלך חצור · הרי שאמר אלך עמך לתבור היא עיקר והוא טפל לה וכן למ"ד אלך עמך למלחמה : אפס וגו' · שיפיה דקרא כי ביד אשה ימכור ה' את סיסרא הרי שהיא נעשית עיקר אצל המלחמה וגם לענין השירה שעשה עצמו בה עיקר נעשה טפל לה וכדמפרש ואזיל : לשון יוני הוא אפס · בילקוט לא גרס ליה ונראה שהוא לשון מיעוט כמו כי אפס כסף וממעט את ברק מן השירה וכן הוא באיכה רבה בפסוק בכה תבכה וע"ש : [לך לבדך גרסינן] : שרה היכן כו' · שאמר כבוא אברם והל"ל כבואם שיפול אחריו שוב ויראו אותה וגו' ועוד שכבר עשה אותה עיקר : נתנה · אברהם נתנה בתיבה : כיון דמטא כו' · כיון שהגיע לתת המכס אמרו לו תן מכס : אנא יהיב כו' · אני נותן מכס מה שמתבקשו : א"ל מאנין כו' · כלים אתה נושא בתיבה אמר אתן מכס הבא מן הכלים

יפה תואר

כל השנים הללו כו' · ומולק על הא דאמרינן בפ"ק דב"ב אברהם אפילו בדידיה לא איסתכל · ושם מדברי המדרש נראה כי מלת נא תבוא על דבר מחודש וכן דורש הנה נא ידעתי כי עתה מתחלה נודע לי · ומ"ש ה"ה נא ערבי פי' תלדת בא נא אל שפחתי · שנחודש הוא · וקרא נא אל שפחת ובכל המלה נא נמצא פעמים כמקרא כמו אל נא רפא נא לה · וכן הנה נא לי שתי בנות וגו' ומצק על פוניאם נא אתן · ופה בכתוב הזה לא נוכל למשוך בזה נא ידעתי וגו' אל אמרי נא אחותי את כי מרוחקים · שמה זה בכת בים · וגם י"ל כי הפעל ידעתי דרים כי ידיעה הוא על דבר שמחודש · וע"ע נזה ברמב"ן ובר"ע ודבריהם דחוקים גם בפשט הכתובים : עכשיו שאנו נכנסים למקום כעורים ושחורים על אחת כמה וכמה · ופי' כי תתחבב לאשה יפת מראה · ולעד"ן לא אמתי את הוא מתמה המאמר של ר' פנחס בשם רבי אבון : ב' בני אדם היו עיקר · זו תוכחת מגולה שלא יקטין אדם עצמו במקום שאינו ראוי וכמ"ש בפ' אלק אל ישנה אדם עצמו מן הדעות · וסוכית מאמר שעשו עצמם שפלים וכן נעשו וכדרך אל יפתח אדם פיו לשטן · ולא דמי למה דאמרן לא מינה ולא מקצתה · דהם גמר דלא לאתגאות ולהתיהר · אבל להשפיל עצמו גם זה לא נכון הוא · ברק ותשלח ותקרא וגו' · הרי שהוא היה העיקר כי אותו צוה ה' · ואע"ג שהיא לא הלכה אצלו הרי אמרינן בפ"ק דמגילה לא יאה יהירותא לנשי · אפס לשון יוני הוא · פי' במקום הזה · ואין פלא מה שנכתבה לשון יוני בתורה כי כן אמרו בפ"ו שיפיו דברי תורה נאמרים בלשון יפת · ובפס"ד אל יהי לשון סורסי קל בעיני : נתנה התיבה כו' · כדי שלא יראוה ומה שדבר עמה כי תאמר אחותי היא היינו אם יקרה שיפתחו התיבה · או לאחר שיניחנה שקבר

פירוש מהרז"ו

לעיל פר' כ"ה סימן ג' וש"נ ומבואר כל הסימן : ד כל השנים הללו · ע' מ"ש לעיל פר' ל"ח סי' ו' אברהם פרדה עקרה · שעל דרך הסברא נשא אברהם אשה בילדותו כמו הרן אחיו וכמ"ש לעיל בסוף פר' ל"ח : וזו עמדה · שאם היו כפי הטבע היה משתנה מפני הדרך ולא היה חושש שיחמדו אותה המצריים · אך מאחר שלא נשתנה על כן יש לחשוש : הלכנו בארם · שעד עתה היה יכול לחשוב שיש הרבה כמותה עד שהלך בארם ונודע לו שאין כמותה · ודורש ע"פ מדה ל"ח כאלו כתוב הנה ידעתי פי' מכבר שאשה יפת מראה את · והיה גם כי יראו אותך המצרים שהם שחורים ושם ניכר יותר היופי · וזהו מ"ש עכשיו שאנו נכנסים למקום שחורים · שתיבת נא שייך כאן : ר' פנחס בשם ר"א · בא לדרוש ס"ד מ"ש למען ייטב לי בעבורך וגו' ועל זה אמר שעשה עצמו טפילה שעיקר הטובה שייך לה · ולו בעבורה ובגללה : אברהם וברק · תחלה חושב כסדר · אך כשבא לדרוש בהם דורש תחלה מברק ואח"כ מאברהם כדרך המדרשים שהדבר שהוא עקרי בדרוש חושב בסוף : אם תלכי עמי לקדש · הוקשה לו מ"ש ואם לא תלכי עמי לא אלך · הלא היא אמרה לו בנבואה בציווי מהש"י ועוד שהיה די שיאמר אם תלכי עמי ותיבת והלכתי מיותר ע"כ דורש מ"ש והלכתי פי' והלכתי עמך וכמ"ש ברישא דקרא אם תלכי עמי א"כ מ"ש והלכתי פי' והלכתי עמך ע"פ מדה פ' הרי יש כאן שתי הליכות אחת הליכה מצוה אותו לקדם ועל זה ביקש שתלך עמו והב' הוא לתבור והוא עמה וצ"ע שלא כתוב כלל שהלכה לתבור · אך הענין בזה שאחר מפלת סיסרא כתיב ויכנע אלהים ביום ההוא את יבין מלך כנען · וגו' עד אשר הכריתו את יבין מלך כנען והנה להכניע מלך גדול כזה לא יתכן בלא מלחמה ובפסוק הנ"ל וכפי המבואר שתיבת והלכתי שפירושו והלכתי עמך היינו הליכה למלחמה אחרת היינו מלחמת יבין מלך כנען אשר מלך בחצור כמ"ש בריש הענין · ובמלחמת חצור היתה דבורה העיקר והוא עמה. אם תלכי עמי לשירה · דעת ר' נחמיה שמאחר שאמרה בנבואה לא יתכן שיסרב בזה ולגרף את דבורה עמו גם יקשה נ"ש דבורה כי לא תהיה תפארתך משמע שכל הענין שיתפאר שהוא הכניע לסיסרא ולתפארתו וכשתלך עמו הנביאה בעצמה לא יהיה לתפארתו חלילה לומר כן · ע"כ דורש שמ"ש תפארתך פירושו מלשון פאר ושירה כמ"ש ימלא פי תהלתך כל היום תפארתך ובלשון מתקני הברכות יפארוך סלה · תפארת וגדולה יתנו · והשיבה לו שעל ידי שלא תהלך בתמימות במצות הש"י הפסיד שלימות השירה והניחה מידו וכאן חסר וצ"ל כמ"ש שמ"ר פר' מ"ה בסימן ב' לשון יוני הוא אפס הנית · ובמוסף ערוך כתב בלשון יוני אפס עזוב והענין אחר שהניח ועזב מה שבידו ועתה תהיה דבורה העיקר והוא הטפל · ומתשובתה אנו יודעים שברק ביקש שתלך עמו לשירה ע"פ מדה פ' וע"פ מדת מנגד ומ"ש אלך עמך למלחמה · היינו מלחמת חצור שמרבה מיתור תיבת והלכתי כמו לר' יהודה · ולדעת ר"נ היה עיקר בשירה ונעשה טפילה · ולדעת ר' יהודה שהיה עיקר במלחמת קדם ונעשה טפילה כי ביד אשה ימכור ה' את סיסרא היינו על ידי יעל · ואם לא היה מבקש שתלך עמו דבורה היה סיסרא נופל בידו : ה ויהי כבוא אברם · הוקשה לו שתיבת אברם מיותר שהרי בפסוק י"א ויהי כאשר הקריב לבא מצרימה לא כתב אברם שסמך על

משנת דרבי אליעזר

אברהם היה עיקר ועשה עצמו טפילה שנאמר אמרי נא אחותי את וכו' קשה אדרבה שלא עשה עצמו עיקר מדלא אמר אחיך אני כדאי' לקמן פ' ולהלן פרשה נ' וזה לשונו אשר לו אלהים קרובים אליו אבל שקב"ה עושה עיקר לישראל שנאמר אשר לו וגו' א"כ שזה נשנה וכן הוא במדרש רות סוף פר' א' וע"ש בילקוט · וי"ל דגם בזה כוונתו שתאמר אחותו אני ותתלה בו ואז ייטיב לו בעבורה יוסף ועי"כ עיקר כוונתו להיות טפילה לה שייטיבו לו בעבורה וק"ל :

ואנכר

אמרין ליה דהב את טעין אמר אנא יהיב מן דדהב · אמרו ליה מטכסין את טעין אמר דמטכסי אנא יהיב · מרגלין את טעון אמר אנא יהיב דמרגלין · אמרין ליה לא אפשר אלא דפתחת וחמית לן מה בגוה · כיון שפתחה הבהיקה כל ארץ מצרים מזיוה · ר' עזריה ור' יונתן בר חגי משם רבי יצחק אמרי א איקונין של חוה נמסרו לראשי הדורות להלן כתיב והנערה יפה עד מאד מגעת עד איקונין של חוה ברם הכא כי יפה היא מאד · (ה) מאד (ו) מאיקונין של חוה · ויראו אותה שרי פרעה · רבי יוחנן אמר (ז) ב מתעלה והולכת חד אמר אנא יהיב מאה דינרין ואיעלל עמה · וחד אמר אנא יהיב מאתן ואיעלל עמה : אין לי אלא בעליתן בירידתן מניין · תלמוד לומר (ירמיה לח) וימשכו את ירמיהו בחבלים ויעלו אותו מן הבור · מעלין אותו · אין לי אלא בעולם הזה · בעולם הבא מנין · תלמוד לומר (ישעיה יד) ולקחום עמים והביאום אל מקומם : ולאברם היטיב בעבורה · ויהי לו צאן ובקר וגו' ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו אותו · ר' פנחס בשם רבי הושעיא רבה אמר · אמר הקב"ה לאברהם אבינו ג צא וכבוש את הדרך לפני בניך · את מוצא כל מה שכתוב באברהם · כתיב בבניו · באברהם כתיב (שם יב) ויהי רעב בארץ · בישראל כתיב (שם מה) כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ · באברהם כתיב (שם יב) וירד אברם מצרימה לגור שם · ובישראל כתיב (במדבר כ) וירדו אבותינו מצרימה · באברהם כתיב לגור שם · ובישראל כתיב לגור בארץ באנו · (ד) באברהם כתיב כי כבד הרעב בארץ כנען · בישראל כתיב והרעב כבד בארץ · באברהם כתיב ויהי כאשר הקריב · בישראל כתיב ופרעה הקריב · באברהם כתיב (בראשית יב) והרגו אותי ואותך יחיו ובישראל כתיב (שמות א) כל הבן הילוד היאורה (ה) תשליכוהו · באברהם כתיב אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך וגו' · ובישראל (ח) כתיב וייטב אלהים למילדות · באברהם כתיב ויהי כבוא אברם מצרימה · ובישראל כתיב (שם) אלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה · באברהם כתיב (בראשית יג) ואברם כבד מאד (ו) במקנה · ובישראל כתיב (תהלים קה) ויוציאם בכסף וזהב · באברהם כתיב (ז) ויצו עליו פרעה · ובישראל כתיב ותחזק מצרים (ח) על העם · באברהם כתיב וילך למסעיו · ובישראל כתיב אלה מסעי בני ישראל:

פרשה מא

א ויגנע ה' את פרעה נגעים גדולים וגו' · ד כתיב (שם נב) צדיק כתמר יפרח · מה התמרה הזו וארז · אין בהם (א) לא עקומים ולא סיקוסים · כך הצדיקים אין בהם לא עקומים ולא סיקוסים · מה התמרה וארז צילן רחוק כך (א) מתן שכרן של צדיקים רחוק · מה התמרה וארז לבן מכוון למעלן כך הצדיקים לבן מכוון להקב"ה · הה"ד (שם כה) עיני תמיד אל ה' כי הוא יוציא מרשת רגלי · (ב) מה תמרה וארז יש להן תאוה אף צדיקים יש להן תאוה · (ג) ומה היא תאותן הקב"ה שנאמר (שם מא) קוה קויתי ה' · א"ר תנחומא מעשה בתמרה אחת שהיתה עומדת בחמתן (ב) ולא היתה עושה פירות עבר דקלי אחד וראה אותה · אמר תמרה זו צופה מיריחו · כיון שהרכיבו אותה עשתה פירות · אי מה התמרה הזו אין עושין ממנה כלים · יכול אף הצדיקים כן · אתמהא · תלמוד לומר כארז · א"ר הונא (ד) תמן עבדין מיניה מאנין · ה אי מה הארז אינו עושה פירות · כך הן צדיקים

מסורת המדרש א סנהדרין דף ל"ט · ילקוט מלכים א' רמז קס"ו · ב אסתר רבה פרשה ו' · ילקוט כאן רמז ס"ז · ג עיין בבא בתרא דף ק' · ד במדבר רבה פרשה ג' · מדרש תהלים מזמור נ"ב · ילקוט תהלים רמז תתמ"ס · ועיין פדר"א פרק י"ט · ה עיין תענית דף כ"ה · ב"ב דף פ' :

חדושי הרש"ש

(ד) באברהם כתיב כי כבד הרעב בארץ ישראל כו' כצ"ל ותיבת כנען למחקה : (ה) תשליכוהו וגו' כצ"ל : (ו) במקנה וגו' כצ"ל : (ז) ויצו עליו פרעה וגו' כצ"ל : (ח) על העם וגו' כצ"ל :
(א) מתן שכרן של צדיקים רחוק · עמ"כ וכ"ה בבמ"ר רפ"ג · אבל בשוח"ט מביא ג"כ קרא ושומרי מצותיו לאלף דור : (ב) מה תמרה וארז יש להן תאוה · בבמ"ר שם ובשוח"ט ליתא וארז וכן המעשה שהביא בכאן לראיה אינה אלא בתמרה : (ג) ומה היא תאותן הקב"ה שנאמר קוה כו' · בבמ"ר שם מביא קרא דנפשי אויתיך בלילה וסוף יותר נאות : (ד) תמן כו' · עמ"כ · וכ"ה להדיא בבמ"ר ובשוח"ט בבבל · וזה ראיה לנ"ל לעיל פי"ג ובבבל היו מצויין דקלים הרבה כדאיתא בפסחים ריש דף פ"ח :

חדושי הרד"ל

(ה) מאד מאיקונין של חוה · אפשר כמש"ל ספ"ט מאד הוא אדם · ורומז על חוה שלוקחה מאדם (ונקראת עמו אדם כמ"ש ויקרא את שמם אדם) : (ו) מאיקונין של חוה · עיין ב"ב (נח ·) ש.ה בפני חוה כו' : (ז) מתעלה והולכת · עמ"כ ופי' השני בשם רש"י עיקר שכ"ה באסתר רבה פ"ו על ותלקח אסתר ושם א"א לפרש בפי' א' של המ"כ : (ח) וכתיב וייטב אלהים למילדות ויעש להם בתים · וכמ"ש שם שהיו יוכבד ומרים עשה להם בתים שיצא מהם משה שגאל ישראל וזהו כמו וייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך (וכן אמרו בזכות נשים צדקניות שבאותו דור נגאלו) :
(א) לא עקומים · צ"ל הערוך עומקים : (ב) ולא היתה עושה פירות · בבמ"ר פ"ג ובשוח"ט שם מסיים

מתנות כהונה

דהב כו' · זהב אתה נושא כו' : מטכסין · משי מובחר : מרגלין · מרגליות : אנא יהיב כו' · הכל כדי שלא יפתחו התיבה ויראוה בתוכה : לא אפשר כו' · אי אפשר שתפטר אלא תפתח התיבה ותראה לנו מה שבתוכה : איקונין · תואר : נמסרו כו' · בה היו משערין היופי : מתעלה כו' · דרים ויהללו כמו ויעללו בחילוף אותיות אחה"ע ורש"י פירש דייק ותוקח כד"א ולקחום עמים רבים כדלקמן וכן דרשו לעיל פרשה י"ז ויקח את האדם העלה אותו כד"א ולקחום עמים : אנא יהיב כו' · אני אתן מאה דינרין : ואיעלל כו' · ואכנס או י"ל אתעולל בה : בעלייתן כו' · בעלייתן של הצדיקים הם מתעלין והולכין כשהם בירידה ובשפלות מניין שהם מתעלין והולכין : מעלין כו' · ויעלו דרש לשון עלייה : בעולם הבא · לימות המשיח וכן תמצא בהדיא סוף מסכת כתובות ועיין לקמן פרשה מ"ג : ולקחום כו' · פסוק הוא בישעיה סימן י"ד ומדבר בעלייתן של ישראל : [וירד אברם מצרימה ובישראל וגו' ה"ג לגור בארץ באנו באברהם כתיב כי כבד] : [תשליכוהו וגו' גרסינן] : על העם וגו' גרסינן :
פרשה מא סיקוסים · קסרים [ועי' בערוך] : מתן שכרן כו' · דסכר מצוה בהאי עלמא ליכא אלא לעולם הבא [וכ"ה בהדיא בסו"ע ובמד"ר פ"ג ושם כל המאמר הזה והותר] : מכוון למעלה · מפני שאין בו עקמומית כדלעיל : יש להן תאוה · כדלקמן : בחמתן · שם מקום : דקלי · אומן בקי בנטיעות דקלים כדאמרינן חמר גמל גנן : צופה מריחו · זכר אחד עומד בריחו והיא מתאוה לקבל הרכבה ממנו : ה"ג כיון שהרכיבוה אותה ממנו [ועי' במד"ר פ"ג וכס' בחיי פ' תזריע] : תמן כו' · בבבל עושין

רש"י

מטכסין · מעילין : מתעלה והולכת · דכתיב ותקח האשה וגו' כמה דאת אמר ויקח את האדם אמרינן עילה אותו ע"כ :
פרשה מא לא עקומים ולא פקוסים · ס"א סיקיסים · לא עיקום ולא קשר : מעשה בתמרה אחת בהמתן · שם מקום : ולא היתה עושה פירות עבר אדם אחד וראה אותה ואמר תמרה זו צופה מיריחו · תמר צופה מיריחו והיא מתאוה להרכיב אותה ממנו · ובשוחר טוב מפורש מעשה בתמרה אחת שהיתה עומדת בחמתן והיו מרכיבין אותה ולא היתה עושה פירות אמר להן דקלי אחד תמר היא רואה מיריחו

פירוש מהרז"ו

מ"ש בתחלת הענין וכן כאן היה די שיאמר כבואו או כבואם · ובהכרח שבא לדייק שאברהם בא ולא שרה והיכן היתה שלא באה והכי מפורש ויראו המצרים את האשה · על כן דורש שהתחילה הטמינה ובא אברם לבדו ומרומז גם בפסוק והיה כי יראו אותך המצרים משמע שיתכן שלא יראו אותך כי אטמינך : הבהיקה כל ארץ מצרים · היינו שאותם שראו אותה התפלאו מאד ופרסמו עד שנתפרסמה בכל ארץ מצרים : לראשי הדורות · כמו יוכבד ומרים וצפורה ובת שבע ושאר נשי דוד והשונמית שמפורש בדברי חז"ל מן הפסוק : עד מאד · עד גבול של חוה ולא מאד בכלל · אך בשרה לא כתיב עד · ומ"ש במדרש מאד מאקונין של חוה פירושו בהכרח שהיה בה מעין איקונין של חוה · ורמז על חוה כאן בתיבת מאד כי תיבת מאד הוא אדם כמ"ש לעיל פר' ח' סימן ה' וחוה נקראת אדם כמ"ש לעיל פר' כ"א סימן כ' : ויראו אותה · וס"ד ותקח וגו' ועל זה דורש מתעלה והולכת וכמ"ש לעיל פר' ע"ז סימן ה' ושם נסמן ומבואר · ועי' במ"ר ריש פר' י"ח · וכן במדרש אסתר פסוק ותלקח · ומ"ש ואעילל פי' ואכנס עמה לפרעה : אלא בעלייתן · בעת שהיו במעלה והצלחה אשר מזה יש סימן להצלחת צדיקים שיתעלו כמ"ש בסי' הסמוך : ויעלו אותו מן הבור · וזה היה בעת ירידתו ושפלותו וכתוב שם בפסוק הסמוך וישלח המלך צדקיה ויקח את ירמיה כי כל הדרשה מתיבות ויקח ותקח ותלקח ולקחום וכדומה · ופסוק זה הוא בירמיה ל"ח : ך ויהי כאשר הקריב · פסוק זה מדבר בפרעה וזה ל"ע · שהרי עיקר הכוונה לדמות מעשה ישראל למעשה אברהם אך לא למעשה פרעה · אך לשון הכמים מרפא ומלמדו דעת עומק הענינים · שהוקשה לחז"ל שהיל"ל כאשר קרב · על כן דורש אא"ע על קרבת המקום ת"ע על קרבת הלב שהרי לקיחת שרה לפרעה הוא אחד מיו"ד נסיונות · שאברהם הבין וידע שתלקח שרה והקריב לבו ולבה להש"י על ידי פרעה ומצרים לבטוח בה' לעמוד בנסיון וזה סימן לישראל שנתקרבו ג"כ אל הש"י ע"י פרעה ומצרים אצל הים כמ"ש ופרעה הקריב ודרשו בשמ"ר פר' כ"א סימן ד' שהקריב לבן של ישראל לתשובה וזהו באמת הדמיון שאצל ישראל כתוב ופרעה הקריב ואצל אברהם כתוב כאשר הקריב · אחר זמן רב מצאתי כל זה מפורש בזוהר על פסוק זה כאשר הקריב ושמחתי כי כוונתי בדעת המדרש לאמתה של תורה · וז"ל הזוהר אר"א כאשר קרב מבעי ליה מאי כאשר הקריב אלא כדכתיב ופרעה הקריב דאיהו אקריב להו לישראל לתיובתא אוף הכי דאקריב גרמיה להקב"ה וכו' : ובישראל כתוב כל הבן · וס"ד וכל הבת תחיון : וייטב אלהים למילדות · והטובה היה מ"ש בסיפא וירב העם ויעצמו מאד הרי שהטובה לישראל : ואברם כבד מאד במקנה · בכסף ובזהב לקמן פר' מ"א סוף סימן ג' : ויצו עליו פרעה · אנשים וישלחו אותו ובישראל כתיב ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ ואין שילוח אלא לשון לויה כמ"ש במכילתא ריש בשלח ובשמ"ר פרשה כ' :
פרשה מא סימן א צדיק כתמר יפרח · בש"ר ריש פרשה ג' באריכות ושם מפורש ומבואר ועי' תענית דף כ"ה ב"ב דף פ' מדרש תהלים צ"א ברייתא דל"ב מדות מדה כ"א שדרשה זו על פי מדה זו מדבר שהוקש לשתי מדות אתה נותן לו כח היפה שבשתיהם · וכאן הוקש לשתי מדות לתמר ולארז וחושב מעלות של שניהם : סיקוסים פירושו סוף וקץ ויש עצים קשורים הנקראים גם בלעז שלנו סוקעס שהעצים החלקים הולכים גידי העץ מהשורש עד ראש העץ · אך העצים הקשורים הגידים כלים נפסקים אצל הקשרים ושם נסבכים והולכים בסיבובים ועקומים כך הצדיקים כל מעשיהם לשם הש"י ואין מחזיקים לעצמם והם ישרים וכמ"ש והאלהים עשה את האדם ישר שאין בו אלא הכונת אחד לעשות רצון אביו שבשמים והרשעים דומים לקישורי העץ שלהם בלבם הכונות רבים כמספר התאוותיהם ורעותיהם · ואצל כל רצון מסולא שם סוף תכליתו : צילן רחוק · פירושו שהוא ארוך ורחוק משרשו לפי נטות השמש ועי' בספרי מדרש תהלים מענין זה ההפרש בין תמרה וארז לענין הנ"ל וכאן חושב תחלה מעלות שוה בשניהם ואח"כ חושב מעלות שיש בזה ואין בזה : תמרה היא צופה מיריחו · ויריחו נקראת עיר התמרים עי' זוהר על פסוק ויצו עליו פרעה אנשים ובמדרש תהלים שם הגי' תמרה היא צופה ומריחה · ופירושו שהיא רואה וצופה תמרה פלונית ומריחה ריחה ולא תגדל פירות עד שירכיבו אותה ממנה · וכן הארז יש בו תאוה שהרי נמצא בו זכר ונקבה וכמ"ש

יפה תואר

שקשה הדבר להסתר תמיד : בעולם הבא מנין · פי' בימות המשיח שגם הם יקראו עולם הבא : כל מה שכתוב באברהם כתיב בבניו · יען כי נפלאים הדברים למה הביא הקב"ה על אברהם והוצרך לירד במצרים ולבוא במצור ובמצוק בגלל אשתו לבקש עצה להמלט כי תאמר אחותו היא ולא הועילה לו · וכן מ"ש למען ייטב לי בעבורך אשר זה מגונה היא לצדיק יסוד עולם כאברהם לבקש עושר מצרת אשתו · והספור כי בא לו עושר בגללה גם זה מגונה מאד שקצור קצרה יד ה' לתת לו הון ועושר באופן נאה · וגם הספקים המסופרים בכתובים ממנו למותר הוא לנו ואין לנו חפץ לדעת אותם לכן אמר ר"פ בשם ר"ה רבה תשובה אחת על כל אלה כי הקב"ה המסבב כל הסבות ומגיד מראשית אחרית דבר בא להודיע לו במקריו ופגעיו גם המקרים ופגעים אשר יקרו ויאתיו לבניו אחריו · והוא יכבוש הדרך לפני בניו הרשומה להם מתחת הבורא ית' ללכת בו : באברהם כתיב ויהי כאשר הקריב כו' · אע"ג דלא דמי כי כאן הקריב אברהם לבוא מצרימה · ושמה הקריב פרעה · מ"מ הענין אחד הוא כי כמו כאשר קרבו אברהם ומצרים זה לזה היל אחז לאברהם · כן שם כאשר נקרבו פרעה וישראל יחד · פחד ומגור היה לישראל · ומה לי אם אלו הם המקריבים לבוא או אלו :
לא עקומים ולא סיקוסים · הנכון כגרסת הילקוט והערוך לא עומקי ולא סקוסים · ופי' כי עומקי הוא כנגד השרשים מתחת וסקוסים הוא כנגד ראשו ממעל · והשווי לצדיקים הוא כי שרשיהם רבים מתחת וגם קיומם לעד ורבוי נטעי נטעיהם שהם בניהם וצאצאיהם · והבינוה בגובה הקומה לקמן במ"ר פ"ג הוא גדולת מעלה וכמו גדולת מרדכי · ויתכן עוד כי בא לרמוז · כי כמו שהתמרה בארז ותמרה רבה מאד משני הצדדים מלמטה ומלמעלה · כן מתן שכר הצדיקים אין להם סוף משני הצדדים לא באיכות ולא בזמן : אי מה התמרה הזו אין עושין ממנו כלים כו' ת"ל כארז · והכוונה בצדיקים

ידי משה

צא וכבוש וכו' · נראה שהמדרש מיישב מה שקשה האיך עשה אברהם · זה ומסר את שרה לתשמיש וכמ"ש נמוקי יוסף שאם הדור פרוץ בזנות או קידוש השם מצוה למסור נפשו ע"כ מיישב המדרש שמאת ה' על שהא מכלל יהרג ואל יעבור ואף שהיא קרקע עולם מכל מקום אם מסירת נפשות קדוש יאמר לו היתה זאת שהאבות סימן לבנים שלולי זאת לא היה תקומה ח"ו לישראל בגלות מצרים כנ"ל · עלי

אתמהא · תלמוד לומר יפרח · מה תמרה זו אין בה פסולת · אלא תמריה לאכילה · ולולביה להלל · חריות לסכוך · סיבים לחבלים · סנסנים לכברה · שפעת קורות להקרות בהם את הבית כך הם ישראל אין בהם פסולת · אלא מהם בעלי מקרא · מהם בעלי משנה · מהם בעלי תלמוד · מהם בעלי הגדה · [א] מה תמרה זו וארז כל מי (ג) שהוא עולה לראשן ואינו משמר את עצמו הוא נופל ומת · כך כל מי שהוא בא להזדווג לישראל סוף שהוא נוטל את שלו מתחת ידיהם · תדע לך שכן שהרי שרה על ידי שמשכה פרעה לילה אחת · לקה הוא וביתו בנגעים · הה"ד (בראשית יב) וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים וגו' · **ב** ריש לקיש בשם בר קפרא אמר פרעה בראתן לקה · אמר רשב"ג [ב] מצאני זקן אחד מוכה שחין בציפורין · ואמר לי כ"ד מיני שחין הם · ואין לך קשה מכולם שהאשה רעה לו אלא ראתן בלבד · ובו לקה פרעה · אמר רבי אחא אפילו קורות ביתו לקו · (ד) והכל היו אומרין על דבר שרי אשת אברם · אמר רבי ברכיה עלו דטולמוסין למקרב למסאנא דמטרונא · [ג] וכל אותו הלילה היתה שרה שטוחה על פניה ואומרת רבון העולמים אברהם יצא בהבטחה · ואני יצאתי באמונה · אברהם יצא חוץ לסירה · ואני בתוך הסירה · אמר לה הקב"ה כל מה שאני עושה בשבילך אני עושה והכל אומרים על דבר שרי אשת אברם · אמר רבי לוי כל אותו הלילה היה מלאך עומד ומגלב בידו · הוה אמר לה אין אמרת מחי מחינא · אין אמרת נישבק שביקנא · (ה) וכל כך למה (ס) שהיתה אומרת לו אשת איש אני ולא היה פורש · רבי אלעזר תני לה בשם ר"א בן יעקב שמענו בפרעה שלקה בצרעת · ואבימלך בעיצור · מנין ליתן את האמור של זה בזה ושל זה בזה ת"ל על דבר שרה · על דבר על דבר לגזירה שוה : **ג** ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב · [ד] הה"ד (תהלים קה) ויוציאם בכסף וזהב וגו' · וילך למסעיו · במסעות שהלך בהן חזר · אמר רבי אלעזר ברבי מנחם הלך לפרוע הקפותיו · וגם ללוט ההולך את אברם וגו' [ה] ד' דברים טובים היו ללוט בעבור אברם · וילך אברם וגו' · וילך אתו לוט · וגם ללוט ההולך את אברם · וישב את כל הרכוש וגם את לוט · ויהי בשחת אלהים וגו' · ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך וגו' · וכנגדו היו בניו צריכים לפרוע לנו טובות · לא דיין שלא פרעו לנו טובות אלא רעות · הה"ד (במדבר כב) וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור וגו' ועתה לכה נא ארה לי את העם · (שופטים ג) ויאסף אליו את בני עמון ועמלק וילך ויך את ישראל ויירשו את עיר התמרים · (ד"ה ב כ) ויהי אחרי כן באו (ו) בני מואב ובני מדין ועמהם מן העמונים על יהושפט · ועוד כתיב (איכה א) ידו פרש צר על כל מחמדיה · (ז) ונכתב חטא שלהם בארבעה מקומות (דברים כג) לא יבוא עמוני ומואבי על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים · וכתיב (מיכה ו) עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה וגו' · (ח) עמדו ד' נביאים וחתמו גזר דינם אלו הם ישעיה וירמיה צפניה ויחזקאל · ישעיה אמר

מסורת המדרש א עיין תנחומא כאן סי' ס' · וסדר במדבר סימן ט"ו · ילקוט במדבר רמז תר"ג · וילקוט תהלים רמז תתמ"ה · ב כתובות ע"ז · ירושלמי כתובות פרק ז' · תוספתא כתובות פרק ז' · ויק"ר פ' ט"ז · ילקוט כאן רמז ס"ט · ג לקמן פרשה נ"ב · תנחומא כאן סי' ה' · ילקוט כאן רמז ס"ט · ד לעיל סוף פרשה מ' · ה עיין איכה רבתי פ' א' · ילקוט כאן רמז ע' כה"ע ;

חדושי הרד"ל

(ג) כל מי שהוא עולה לראשן ואינו משמר כו' · והרכיבו אותם ולא עשתה פירות עכר דקלי כו' : מפני שהן גבוהים מאד כדתנן ברפ"ב דפאה בדלית ובדקל כו' · והארזים כתוב במקרא כ"פ שהן גבוהים · כך כל מי שבא לא להזדווג כו' נוטל את שלו כו' · י"ל דדרש ליה מקרא דלדיק כתמר כו' דקאי אדלקמיה בקמים עלי מרעים תשמענה אזני · דסופו לדיק כתמר יפרח · והקמים עליו יפלו אחור ויגזקו בקימתם ועלייתם עליו (וריש' ותבט עיני בשורי · יש לדרשו על פרעה ומצרים שבראותם יפיה קמו עליו ללקחה ואח"כ ראו עיניו בנקמה ממנו כדמפו' להלן) : (ד) והכל היו אומרים ע"ד שרי כו' · אפשר על קורות ביתו דסמוך ליה קאי עיקרי' · מפני שנגעי בתים אין מצויין (וכמ"ש בסנהדרין (ע"א ·) בית המנוגע לא היה ולא עתיד כו') ואמרו כלם שדבר זה וודאי על דבר שרי : (ה) וכל כך למה · שהיתה אומרת שרה למלאך מחי מפני שא"ל א"א כו' · (ובזוהר תזריע (נ"ב ·) אמרו שעשר פעמים הכהו המלאך ע"פ

חדושי הרש"ש

(ס) שהיתה א"ל א"א כו' · זה יליף ממה דכתיב ע"ד שרי אשת אברם דאלמלא זה לא הוה ידעינן לה בשמה לבד : (ו) בני מואב ובני עמון ועמהם כו' · כצ"ל : (ז) ונכתב חטא שלהם כד"מ לא יבא כו' וכתיב עמי כו' · כאן חסר עוד שתי מקראות · וכמו שהגיה המ"כ כ"ה לסדיא במדרש איכה בפסוק ידו פרש צר : (ח) ועמדו ד' נביאים וחתמו גז"ד כו' · ק"ל מדוע לא חשיב לעמוס אשר ניבא על שניהם בקאפ' א' וב' : ויונה

רש"י

מיריתו ומתאוה לו והביאו לה ומיד עשתה פירות כך כל תאותן של ישראל וסיכוין להקדוש ברוך הוא : בראתן לקה · והאדם חלש ממנו מאד עד שכמעט נופל בכל מקום שהולך ואין לך מכוין שהאשה רעה לו אלא ראתן בלבד שקשה לתשמיש המטה מפני שמחולי זה אדם חלש ותשמיש המטה מחליש : טולמוסין · אנשי חמס דולמי בלע"ז תרגום אדם בליעל גברא עלומא : ס"א נכנסו הנבלים · למנעלה של שרה : טולמוסין · גלוטום בלע"ז : לשון אחר נכנסו הנבלים להתגרות ולגרות את פרעה ואומרים לו למה לא תקרב למטתה לתשמיש : חוץ לסירה · חוץ מן הצרה סירה כמו קוץ ודרדר : ומגלב בידו · רצועה בידו ולועזין קודייר : וכל כך למה · רוצעו המקום והלא בהיתר גמור לקחה דכתיב הנה הוא אמר לי אחותי היא וגם היא אמרה לי אחי הוא אלא שהיתה אומרת לו וכו' ע"פ : למסעותיו · שהלך בהם חזר להתפלל שם : הקפותיו · מה שנטל באמנה : אס

מתנות כהונה

עושין כלים אף מן התמרה [וכ"ה בהדיא בשו"ט ובמד"ר] : להלל · לשבח להקב"ה בחג הסוכות : חריות · הענפים של דקל קורין חריות : סיבים · סיב הגדל סביבו עושין ממנו חבלים ובשוחר טוב גרס בהדיא הסיב שלה : סנסנים · כמין חוטין תולין ממנו כמו בגפן : שפעת קורות · פירש הערוך קורות גדולות : להקרות · לעשות ממנה תקרה על הבית ובשוחר טוב גרס וקירות לסוכה : נופל כו' · מפני שכל הענפים הם למעלה בראשו : להזדווג כו' · להרע להם : בראתן · מכת ראתן : שהאשה רעה לו · תשמיש אשה ובפירוש רש"י מלא הטעם שהחולי הזה מחליש האדם מאד עד שכמעט נופל ותשמיש מחליש ג"כ לפיכך חולי זה קשה לו מאד : קורות ביתו · דייק מדכתיב ואת ביתו ביתו ממש : עלו דטולמוסן כו' · הערוך פירש טולמוס איש בליעל ורשע ולפי זה יכול להיות שפירושו ההדיוטים בקשו לנעול מנעל של המטרונא שודאי אינו יוצא נקי וכן כאן ע"ד כלי שנשתמש בו קדש כו' וכה"ג אמרינן מסאנא דרב מכרעי לא בעינא וכל זה בפנ"ב ועיין שם פירושו בפס רש"י ולפי פירוש דהתם לא גרס ליה כאן ובירושלמי סוף פרק המדיר גרס עד דטולמסון דנגע בפונסא דמטרונא : אברהם יצא בהבטחה · שאתה הבטחתו שלא יוזק שנאמר ואברכה וגו' : ואני יצאתי · ע"פ דברו שהאמנתי ושמתי בטחוני בך אע"ג שלא הבטחתני : סירה · בית הסוהר שלקחה בע"כ : ואני בתוך הסירה · בתמיה וכי תלא זאת מלפניו : מגלב · רצועה ומקל : אין אמרת כו' · אם תאמר שאלקה פרעה ובני ביתו אלקה אותם ואם תאמר שאניחם אניחם : וכל כך למה · הרי היה סבור פרעה שבהיתר לקחה : בעיצור · עצירת נקבים שנאמר כי עצור עצר ה' בעד כל רחם וכמו שפירש"י שם : הה"ד ויוציאם כדלעיל שאברהם היה סימן לבניו : הקפותיו · מה שנטל באמנה : [ארבעה דברים כו' · ג"ז באיכה רבתי פ' ידו פרש צר אפס קצהו] : וילך אתו לוט · שפיה דקרא ואת כל רכושו היה לו בעבור אברהם או י"ל מה שהלך עמו בעות בדבר ה' ונחשב לו לדבר טוב : ועתה לכה נא וכו' · כל אלו מקראות מדברים בעמון ומואב ובני לוט : ויהי אחרי כן · פסוק הוא בד"ה ב' סימן כ' : ידו פרש צר · מדבר בעמון ומואב [וע"ש במדרש איכה ובפירש"י] : חטא עלהם · ששכרו את בלעם לקלל ישראל : ובמים וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא ואשר שכר עליך את בלעם · נראה דה"ג ומה ענה וגו' · כי לא קדמו ישראל בלחם וישכור עליו את בלעם לקלל (נחמיה י' ג') וישלח ויקרא לבלעם בן בעור לקלל אתכם (יהושע כ"ד) והמדקדק ימצא כי נכון הוא [ואח"כ להקופת השנה מצאתי בספר א"ש שכתב כן בשם ל"א דאיכה רבה פר' הנ"ל וברוך אל שכוונתי דעת הגדולים] : עמדו כו' · והרי הם ד' לא יבא עמוני כו' עד אשר לא קדמו כו' הרי אחד ·

יפה תואר

דעושים מהם כלים שהם משפיעים טובה על כל הארץ כמו הכלים דמתהנים בהם בני אדם : תלמוד לומר כתמר יפרח כצ"ל · ופי' כי בנינם אשר הם פירותיהם ישוו להם ולדכתיב תחת אבותיך יהיו בניך · וכ"ה בחזית · ואע"ג דמלינו ג"כ כי תחת חטה יצא חוח · מ"מ על הרוב ידבר וזה שאמר עוד מה תמרה זו אין בה פסולת כו' בא להשוות בני הצדיקים אשר הם פרים גם בזה כי אין בהם פסולת · ואע"ג דלא ישוו במעלתם · כי יש מהם בעלי מקרא כו' מ"מ בכולם יש תועלת · וזה שמדמה לדיק כתמר יפרח · מדמה גם פרחי הצדיקים לפרחי התמר · ומ"ש במדרש כך ישראל כו' הכוונה על הצדיקים אשר בקרב ישראל · אבל במ"ר פ"ג משוה · כי דמיון הפירות והפסולת יליף מכתובים שונים ולפ"ז קאי הדמיון מפסולת על כלל ישראל : והכל היו אומרים כו' · זה ע"ד כי אבן מקיר תזעק ולכן גם קורות ביתו אמרו על דבר שרי · ודרש מסמיכות הכתוב ואת ביתו על דבר שרי · ולא כתיב וינגע ה' על דבר שרי אשת אברם את פרעה וגו' ואת ביתו · וכן דריש לקמן פנ"ב ע"ש : עלו דטולמוסין כו' · מדברי רש"י בכתובות פ' האשה שנתארמלה דף י"ז ע"א גבי לא מן טורמיסין נראה דגרס גם פה טורמיסין שכתב י"מ כהסית דאמר בב"ר (פ' מ"א) על טורמיסין למקרב למסאנא דמטרונא את אנשים רקים עכ"ל ומפרש שעבדי פרעה הריקים נכנסו בשליחותו לחלוץ מנעלה · ובערוך הגירסא למקרב למסאנא ופי' כי פרעה המוכה נכנס כנגדר שרה ומסאנא הוא מלשון סוג וגדר וכמו בויק"ר פכ"ג אבל גירסתנו יותר נכונה שבא פרעה המוכה להתקרב למנעלה וכן הוא בתנחומא ירד מלאך מן השמים והשרביט בידו בא פרעה לשלוף מנעלה היה מכהו · וכן מפרש רש"י את פירושו לפי גרסתנו · ור"ב מפרש על דבר שרי משום שחפץ להזדקק לשרה ולהתעסק בה גם אחרי אשר כבר הוכה :· אין אמרת מחי מחינא · וזה על דבר שרי כי בפקודתה נגע אותו בנגעים ובמכות · וכן דריש על דבר שרי אשת אברם כי באחרונה דברה לו ואמרה אליו אשת אברם אנכי ולא אחותו : וילך למסעיו במסעות שהלך כו' · מסע נקרא גם המקום אשר יחנה שם וכמ"ש רש"י ז"ל על פסוק בכל מסעיהם · ודורש פה למסעיו כמו במסעיו הלמ"ד במקום בית כמו כי איש הרגתי לפצעי יתפרש כמו בפצעי · וידוע כי אותיות בכל"ם מתחלפות לפעמים זו בזו : עמדו ד' נביאים וחתמו גזר דינם כו' · פי' כי עד הארבעה תמאים אשר הטאו לישראל באו הארבעה נביאים

פירוש מהרז"ו

וכמ"ש ויקח תרזה ואלון תרזה ארז נקבה ואלון מלשון איל זכר דכר כמו איילונית וכמ"ש כאלה וכאלון אלה נקבה כמ"ש תחת האלה הגדולה ואלון זכר כצ"ל וכן פי ארזה ערה בלא מפיק ג"כ ארז נקבה : מהם בעלי אגדה · מהם בעלי מצות מהם בעלי צדקות כן הוא במ"ר שם ע' עוד שם : להזדווג · פי' ואינו משמר עצמו שלא יוסיף על רצון הש"י וכמ"ש אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה ולומד מפרעה שהיה לו רשות ליקח מם מאברהם אך לא למשול באשתו ועל כן נענש פרעה · ואגב דרשה זו הובא כל מאמר זה לכאן : **ב** ארשב"ג · ויק"ר פר' ט"ז סוף סימן א' וש"נ : ובו לקה פרעה · על פי מדה מנגד על שרצה לבא אליה לקה באופן שלא יוכל ע' תנחומא כאן : אפילו קורות ביתו · כמ"ש ואת ביתו ודורש כמשמעות התיבה בית ממש וכמפורש בתורה שהבית לוקה בנגעים ולשון רש"י בחומה ואת ביתו כתרגומו וית אנש ביתיה ומדרשו להכות כותליו ועמודיו וכליו ברש"י ישן ונכון להגיה במדרש קירות ביתו וכמ"ש ברש"י כותלי ולא קורות : והכל אומרים על דבר · שאם כפשוטו שלקה על אודות שרה היה די שיאמר וינגע וכו' בעבורה וכמ"ש לאברהם היטיב בעבורה · ע"כ דורש על דבר כמשמעותו מלשון דיבור ואמירה וכמ"ש וזה דבר השמיטה דרשו שיאמר משמט אני וכן וזה דבר הרוצח צריך שיאמר רוצח אני · ומאחר שלא פירש מה היה הדיבור הרי הוא מפורש כאן · על דבר שרי אשת אברם שאינו יוצא מפשוטו וכמ"ש בתרגום על עסק שרי : עלו דטולמוסין · לקמן פר' נ"ב סימן י"ג ע"ש בשם הירושלמי · ופי' רש"י במדרש דטולמסין בלשון יוני דוחקין שאנשי ביתו דחקו בו שיקרב אליה ויגע בה ובכל אשר לה לכן לקו אנשי ביתו וכתרגומו ואת ביתו וית אינש ביתיה : היתה שרה שטוחה · דורש ג"כ מ"ש על דבר שרה על דיבורה של שרה ותפלתה : יצא בהבטחה · שהש"י מבטיחו ואברכך ואגדלה שמך · ולשרה לא הבטיח אלא האמינה ובטחה בנבואתו · ואם היה אברהם ג"כ בתוך הצרה היתה שרה בוטחת ומאמינה על הבטחת הש"י לאברהם · והיתה גם היא נצלת על ידי הבטחתו · ולא כן עתה שאברהם חוץ לצרה והשיב לה הקב"ה לא בעבור הבטחה אני עושה אלא תפלה אני שומע וגדול שכר המאמין משכר המובטח ויתקדם שם שמים על ידך : א"ר לוי · ע' תנחומא כאן ובשמ"ר פר' כ' סימן א' : **ג** ואברם כבד מאוד · פי' לעיל סוף פ' מ' שאברהם בכל עניניו סי' לבניו : וילך למסעיו · איך הם שלו ודרש על שכבר הלך בהם בנסעו למצרים : שפרע הקפותיו · הוקשה לחז"ל שכאשר יצא מחרן כתוב · ויקח אברם וכו' ואת כל רכושם אשר רכשו וכשהלך למצרים ברעב לא נזכר רכוש ויתכן שבעת הרעב פיזר כל אוצרותיו לצדקה ועשה חסד עם כל באי עולם על כן הוכרח בלכתו למצרים ליקח בהקפה על בטחון הש"י · ובחזירתו ממצרים כתיב ואברם כבד מאוד במקנה בכסף ובזהב ועל כן פרע הקפותיו · מה עמקו דברי חז"ל : ד' דברים טובים · איכה רבתי פסוק ידו פרש צר על כל העני' : וילך אברם וילך אתו לוט · ברים לך לך בראשית י"ב ד' ועי' מ"כ · וגם ללוט וס"ד ההולך את אברם היה צאן ובקר ואהלים · שם י"ג ה' · וישב את כל הרכוש וגם את לוט ורכושו השיב · שם י"ד ט"ז ויהי בשחת אלהים שם י"ט כ"ט · הרי כתוב ד' פעמים טובות שהיו לו ע"י אברהם : וישלח מלאכים · וכמ"ש שבלק היה מלך מואב וכן בסוף בלק ויחל העם אל בנות מואב וגם אל בנות עמון · כמ"ש ספרי סוף בלק עי' במ"ר פר' כ' סימן כ"ב מש"ש בביאור :· ויאסף אליו · היינו עגלון מלך מואב כמפורש שם הרי מואב ועמון :· ויהי אחרי כן ויבואו בני מואב ובני עמון · ד"ה ב' כ' : ידו פרש צר · וס"ד אשר צויתה לא יבואו בקהל לך היינו בני מואב ובני עמון כמפורש בתורה סדר תצא : ונכתב חטא שלהם בד' מקומות · כאן לא הובא אלא שתים וחסר עוד שתים הובא

ידי משה

עלו דטולמוסין כו' ראיתי פה כמה פירושים אבל שכוון ראיתי ביפה מראה ירושלמי פרק שביעי דכתובות וז"ל טולמס פירוש מוכה מלשון עלמון ליה ולא ידע שאמרו בויקרא פרשה י"ב וכן שם דברי המדרש שבאו המוכים דהיינו פרעה ואבימלך לסתקרב למנעלה דשכי אשכחן בתנחומא ירד מלאך מן השמים ושרביט בידו בא פרעה לשלוף מנעלה שום מכהו עד כאן לשונו : בשבילך אני עושה פירוש כמו שהבטחתני

(ישעיה טו) משא מואב כי בליל שודד ער מואב נדמה כי בליל שודד קיר מואב נדמה · ירמיה אמר (ירמיה מט) לכן הנה ימים באים נאם ה' והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה והיתה לתל שממה ובנותיה באש תצתנה וירש ישראל את יורשיו אמר ה' · יחזקאל אמר (יחזקאל כה) לבני קדם על בני עמון ונתתיה למורשה למען לא תזכר בני עמון בגוים ובמואב אעשה שפטים וידעו כי אני ה' · צפניה אמר (צפניה ב) לכן חי אני נאם ה' צבאות אלהי ישראל כי מואב כסדום תהיה ובני עמון כעמורה וגו': (ד) היה צאן ובקר ואהלים · [א] רבי טוביה בר יצחק אמר שני אהלים רות המואביה ונעמה העמונית · דכוותה קום קח את אשתך ואת שתי בנותיך וגו' · רבי טוביה בר רבי יצחק אמר ב' אוהלים · רבי יוסי ברבי יצחק אמר שתי מציאות רות המואביה ונעמה העמונית · א"ר יצחק (תהלים פט) מצאתי דוד עבדי היכן (ו) מצאתיו בסדום: (ה) ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט · רבי ברכיה בשם רבי יהודה ב"ר סימון אמר [ב] בהמתו של אברהם אבינו היתה יוצאה זמומה ובהמתו של לוט לא היתה יוצאה זמומה · היו אומרים להם רועי אברהם · הותר הגזל · היו אומרים להם רועי לוט כך אמר הקב"ה לאברהם לזרעך אתן את הארץ הזאת · ואברהם פרדה עקרה ואינו מוליד · למחר הוא מת ולוט בן אחיו יורשו ואין אכלין מדידהון אינון אכלין · אמר להם הקב"ה כך (ז) אמרתי לו לזרעך נתתי · אימתי לכשיעקרו שבעה עממים מתוכה · והכנעני והפרזי אז יושב בארץ · עד עכשיו מתבקש להם זכות בארץ: (ו) ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה ביני ובינך וגו' [ג] רבי עזריה בשם ר"י ב"ר סימון אמר כשם שהיה ריב בין רועי אברם ובין רועי לוט כך היה ריב בין אברם ללוט · הדא הוא דכתיב ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה ביני (ח) ובינך וגו' · וכי אחים היו אלא שהיה קלסתר פניו דומה לו · הלא כל הארץ לפניך הפרד נא מעלי · אמר רבי חלבו הבדל נא אין כתיב כאן אלא הפרד מה הפרדה הזו אינה קולטת זרע כך א"א לאותו האיש להתערב בזרעו של אברהם · אם השמאל ואימינה ואם הימין ואשמאילה · אמר ליה אם את לשמאלה אנא לדרומה ואם אנא לדרומה את לשמאלה · אמר רבי יוחנן לשני בני אדם שהיו להם שתי כורים אחד של חטים ואחד של שעורים אמר ליה אם חטייא דידי שערי דידך · ואם שערי דידך חטייא דידי · מן כל אתר חטייא דידי · כך אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה · [ד] אמר רבי חנינא בר יצחק ואשמאלה אין כתיב כאן אלא ואשמאילה מן כל אתר אנא משמאיל לההוא גברא: (ז) וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר הירדן · [ה] אמר רבי נחמן בר חנין כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות סוף שמאכילים אותו מבשרו · א"ר יוסי בר חנינא [ו] כל הפסוק הזה (ט) לשון ערוה הוא · היך מה דאת אמר (בראשית לט) ותשא אשת אדוניו את עיניה וגו' · וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה היך מה דאת אמר (משלי ו) כי בעד אשה זונה עד ככר לחם · (י) כי כולה משקה · היך מה דאת אמר (במדבר ה) והשקה את האשה את מי המרים · לפנ

מסורת המדרש א. ילקוט כאן רמז ע' · וילקוט וירא רמז פ"ד · לקמן פרשה נ' · יבמות ע"ז · ב לקמן פרשה ס' · פסיקתא רבתי פ' ג' · ילקוט כאן רמז ע' · ג פסיקתא רבתי פ' ג' · ילקוט כאן רמז ע' · ד קה"ר פ' י' · ה פסיקתא רבתי פ' ג' · תנחומא סדר וירא סימן י"ב · ו נזיר דף כ"ג:

חדושי הרד"ל

דבר נגד עשר מכות · ורמז לדבר · שרי אשת אברם עשרה אותיות): (ו) מצאתיו בסדום · עי' יבמות (ע"ע): (ז) א"ל לזרעך נתתי · פירוש בתמיה · לא אמרתי לו נתתי לשון עבר · אלא אתן כשיעקרו כנענים כו' · אבל לזרעך נאמר נתתי וכדלקמן פמ"ד: (ח) ביני ובינך כי אנשים אחים אנחנו · וכי אחים כו' כצ"ל: (ט) לשון ערוה · עיין נזיר (כ"ג): (י) כי כלה משקה · שהיו כולן זונות ורוצין לשכבך כסוטה הד"ל

מתנות כהונה

זכור נא מה יעץ וגו' הרי שנים · כי לא קדמו ישראל בלחם הרי שלש · וישכור עליו את בלעם לקלל הרי ד': ה"ג בנותיך ור' טוביה בר יצחק אמר ב' מציאות והכי מוכח בילקוט ולקמן פנ' והרא: זמומה · זמם היה נותן בפיהם כדי שלא ירעו בשדות אחרים: הותר הגזל · בתמיה: פרדה כו' · פרד אינו מוליד לכן קורין לכל עקר פרד: ואין אוכלין כו' · לכן אף אם אוכלין בשדות אחרים משלהן הם אוכלין ואין בו גזל: עד עכשיו כו' · כלומר עדיין יש להם זכות בארץ שלא נתמלא סאתם עדיין: קלסתר · תואר ומראה פנים: הפרד · לשון כשום כפרד: ואם א"א ל דרומא כו' · בין כך ובין כך אני לדרום ואתה לצפון וכדמפרש לקמן ועיין זה במדרש בפסוק לב חכם לימינו: מן כל אתר · מכל מקום יהיו החטין שלי: ואשמאילה · בסגו"ל תחת האל"ף ראשונה פירושו ואני אלך אל השמאל: ואשמאילה · לשון מפעיל להאחרים: מן כל אתר כו' · מ"מ תרלה או לא תרלה אשמאיל אני אותך וכן הוא במדרש קהלת בפסוק לב חכם לימינו: בולמוס · רעב ותאוה כו' עריות ועיין בערוך ערך בולמוס: שמאכילין כו' · פירש רש"י סוף שנכשל בקרוביו: ה"ג בילקוט לשון ערוה הוא וישא היאך מה דאת אמר ותשא אשת אדוניו וגו' את עיניה · כי היא יברה בעיני: וירא · וירא אותה שכם: את כל ככר הירדן · היאך מה דאת אמר כי בעד כו': והשקה את האשה · בילקוט גרס עוד

רש"י

אם השמאל ואימינה · א"ל אם את לשמאל הוא לצפון ואנא לדרום ואם הימין אם אנא לדרומא ואת לשמאלא מן כל אתר מכל מקום אנא לדרומא כלומר אני אפשר שלא אלך לדרום לפיכך תדע אם אתה תלך לצפון מוטב ואם אין אתה הולך לצפון בע"כ כרחך אני אלך לדרום: ואשמאילה אוליך · דמשמע אני אוליך ימין אמר רבי יוחנן לשני בני אדם שהיה להם ב' כורים אחד של חטים ואחד של שעורים אמר אם חטיא דידי שעריא דידך ואם שעריא דידך חטייא דידי מכל מקום חטייא דידי: אין כתיב כאן אלא ואשמאילה אוליך · מכל מקום אנא משמאיל להוא גברא: כל מי שלהוט אחר בולמוס של עריות · רעב כלאדם שאוכל ואינו שבע בלשון יון קורין לאדם שיש לו אותו חולי בולמוס"א: סוף שמאכילין אותו מבשרו · סוף

פירוש מהרז"ו

באיכה רבתי שם פסוק ידו פרש צר הל"ל ביהושע כ"ד ויקם בלק בן צפור מלך מואב ויקרא לבלעם וגו' והב' בנחמיה י"ג וישכור את בלעם לקלל: כן הוא בהדיא שם וכל"ל בספרי שגם עמון היה עמהם וכל דרשה זו ע"פ מדה י"ז ומדה מנגד: משא מואב · ועמון בכלל והע"פ שאינו מפורש כאן מפורש הוא ביחזקאל ובצפניה ומאחר שכולם נתנבאו על לעתיד הרי כולם נבאו על זמן אחד: (ד) צאן ובקר ואהלים · וגם ללוט ההולך את אברם היה צאן ובקר ואוהלים ואצל אברם לא כתב אהלים · ודורש גז"ש מנשים באהל תבורך וכתיב וישב חוץ לאהלו שבעת ימים ודרשו אהלו זו אשתו · על שהם נמצאו תמיד באהליהן וכמ"ש כל כבודה בת מלך פנימה וכן כאן הכוונה על נשים צנועות העתידות לצאת מלוט · ומיעוט אהלים שנים · ובזה יתישב שייכות פסוק וגם ללוט היה לפסוק ויקרא שם אברם בשם ה' · שגם לוט אף שהוא עצמו לא קרא בשם ה' ונפרד מאברהם לסדום הרי עתידין לצאת ממנו שתי בנות שתקראנה בשם ה': ואת שתי בנותיך הנמצאות · תיבת הנמצאות מיותרת ודורש שהן נמצאות ורמוזות בתורה ככר בתיבת ואהלים · ב' אהלים אך לקמן פר' נ' סוף סימן יו"ד ליתא למאמר זה של ר' טוביה ב"ר יצחק פעם ב' וכן בילקוט כאן ליתא ועם כל זה אין למחקו שיש ליישבו כצ"ל: שתי מציאות · דורש הנמצאות כי בדבר שבא בהיסח הדעת ושלא במקומו ובמקום שאינו נשמר נקרא מציאה וכן כאן על שעתידים לצאת מבנות לוט כל זרע מלכות בית דוד ומשיח צדקנו · ועל כן כתב בהם לשון מציאה · וכן מצאתי דוד עבדי בסדום הנמצאות כנ"ל ע"פ מדת גז"ש: (ה) בהמתו של א"א · כל הענין בפסיקתא רבתי פר' ג' סימן ג' ביתר ביאור וכל דרשה זו הוכיחו ממ"ש כאן וכו' והכנעני והפרזי אז יושב בארץ שהוא מיותר וכפול ברים הפרשה ויושב משמע שיש להם ישיבה ואחוזה בארץ ודורש ע"פ מדה ע"ז ומדה ע' שזהו שנת המריבה וכמ"ש בסוף הסי' · ומ"ב זמומה כמ"ש לקמן פר' ל"ט סימן י"א ע"ש ובפרשה ס' סימן ח' ויפתח הגמלים ע"ש: עד עכשיו מתבקש · עי' לעיל פר' ל"ט סימן ט"ו: אברהם פרדה עקרה · עיין לעיל פר' ל"ח סימן ו' מ"ש: (ו) אלא הפרד · מדה ע"ז ומדת ממעל: ואשמאלה אב"ב · ועי' לקמן פר' נ"ט סימן ב' בשמאלה עושר וכבוד דורש ג"כ אע"פ שהוא בא להשמאל אדם וכו' · כי שם דברי משל וכאן כפשוטו ודוק · וכתב כן שלא יהכן שיתן אברהם את הברירה ללוט לבחור לו צד הימין כי הימין לעולם לאברהם כמ"ש הולך וגבוע הגבה וכמ"ש נאם ה' לאדוני שב לימיני · וגדרש על אברהם וימין הוא חסד לאברהם · ואם פי' שהברירה ללוט היה די כמ"ש כאשר הפרד נא מעלי אלא בברכה שאמר לו שאני לעולם לימין ואתה בשמאל: ואשמאלה איב"ב · צ"ל ואשמאילה איל"כ · וכ"ה בילקוט וכן הוא במדרשים אחרים: מן כל אתר · כמו מכל מקום בלשון חז"ל בפירושו באיזה אופן שיהיה: (ז) אמר רב נחמן · לקמן פר' ל"א סימן ט' · פסיקתא פר' ג' סימן ג' ומ"ש בולמוס וכו' פירושו תאוה בלא גבול כמו בולמוס של רעבון הגוף · ועריות שהן אשת איש וכלתו ואשת אחיו' וכדומה · אך בתו ואחותו אין דרך אדם להתאוות להם אלא מי שהוא משולח בתאוותו · ועל דרך העונש שעבירה גוררת עבירה מזמינים לו לאדם: כל הפסוק הזה · עי' נזיר דף כ"ג א' ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף וכאן וישא לוט את עיניו · כי הוקשה לחז"ל שלא יתכן שיהיה כפשוטו שנשא את עיניו וראה את כל מדינת סדום · והיה בארץ כנען במקום רחוק מסדום ובהכרח שהלך ברגליו וראה ובחר וכמ"ש בסוף הסימן כאן שחזר על כל ערי הככר וכו' · ועי' עוד ויק"ר פר' ה' בסימן א' נתיב לא ידעו עיט שלא יתכן לראות בסדום מרחוק ואיך כתב כאן וירא · וזה ע"פ מדה ט"ו שכאן כתוב וירא את כל ככר והכריע שמ"ש וישא וכו' וירא וכו' הוא הכל על ראית הלב לתור אחר זנות כנ"ל · כמ"ש ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וסופו מוכיח המעשה של בנותיו שידעו בנותיו שלא יקפיד ומה שהוצרך לדרוש כל הפסוק על שכולל הרבה מיני עברות של ג"ע · בולמוס וכו' ובערוך הובא מאמר זה וכתב בלשון יוני גרוע של שור זה החולי אוכל הרבה כלחוך השור וי"א לשון לעז שאוכל הרבה קורין לו בולימו · והמ"ע כתב בלשון יוני

יפה תואר

נביאים לאתום גזר דין · וכל אחד מהנביאים חותם את גז"ד נגד אחד מהחטאים · ישעיה האומר כי בליל שודד ער מואב זה רמז על העצה הראשון ובדאיתא בילמד"נ כי בליל שודד ששכרו את בלעם לקלל את ישראל וכתיב לינו פה הלילה · וירמיה אמר וירש ישראל את יורשיו זה נגד העצה השני ששכרו את ישראל וירצו את עיר התמרים כדכתיב בשופטים ג' י"ג ובעונש זה יהיו ישראל שוכים לבוזיהם ויירשו את יורשיו · ויחזקאל שאמר ונתתיה למורשה זה נגד העצה השלישי שכשבאו על יהושפט היתה כוונתם לגרש את ישראל מארצם ולשבת בה כדכתיב בדה"ב כ' י"א · וצפניה אמר אמר כי מואב כסדום תהיה הוא נגד חטא הרביעי של ידו פרש צר על כל מחמדיה · כי לשנים אמר שמעתי חרפת מואב וגו' ובכואם אל בית ה' חרפו וגדפו את ישראל כדאיתא בפתיחתא דאיכה רבתי שנטלו הכרובים והיו מחזירין אותן בכל חוצות ירושלים והיו אומרים לא היו ישראל אומרים אין אנו עובדי עבודת כוכבים כו' · ובזה מתורץ שפיר למה לא מביא עוד נבואות האמורות בתנ"ך על עמון ומואב · כי לא חפץ להביא רק הארבע העומדות נגד ארבעה הפשעים: שני אהלים כו' · מדכתיב אהלים דייק דאין דרך להזכיר באהלי שעושר אלא בקר וצאן עבד ושפחה ולא אהלים · א"נ דדייק מדכתיב אהלים ל"ר ולא אהל לשם הענין כדכתיב בקר וצאן · שגם באהלים נמצא שיחיד בשם הענין כמו ויט אהלה ואהל ישרים וזולתם · לכן דריש על רות המואביה ונעמה העמונית אשר היתה אמו של רחבעם בן שלמה והנשים נקראות אהל כמו כי שגום אהליך פונו לכם לאהליכם וזולתם · וטעם הדרש הוא שבזכות אברהם היה ללוט ההולך ברגליו זכות שיצא ממנו ב' פרידות טובות לההדבק בזרעו: היכן מצאתיו בסדום · פי' שמצא בה ה' עינו עליו שהכן פליטה בעבורו לבת לוט · והטעם דתלה מציאתו בסדום ולא באבות דורו כי אז היו לו אחים הגוגים וגם בין בני ישראל בזמנו היו רבים הגוגים ולא יקרא מציאה אלא לגבי אנשי סדום שלא נמצא בכלם זרע כשר רק דוד שעתיד לצאת מלוט: בהמתו של אברהם אבינו כו' · עיקר הוכחת ריב"ס הוא אשר המריבה היתה בארץ זה כדי לגלות טעם למה כתוב פה והכנעני והפרזי אז יושב בארץ אשר אין ענין כלל למריבתם · רק שזה הוא התשובה על טענת רועי לוט כי עוד להם המשפט לשבת בארץ: אמר להם הקב"ה כו' · אין הכוונה כי הקב"ה אמר להם ע"י נביא · כי ע"י איזה נביא אמר להם · אבל הכוונה בהכתוב מקוטרן שאין הדין עמהם · ומ"ש אמר להם הוא לישנא קלילא · ועי' בזה ברמב"ן על הכתובים אלה: וכי אחים היו · אף כי גם קרובים נקראו אחים כמו הכי אחי אתה · על פני כל אחיו נפל · וכן רעים נקראו אחים כמו ושרת את אחיו ועוד רבים · מ"מ עיקר לשון אחוה הוא על ההדמות וההשתוות אשר בין זה לזה וכמ"ש הרב במו"נ פ"ז ח"א · ולכן נקראו האחים בשם אחים מפני שע"פ רוב דומים ושוים הם בעניניהם · וכן הרעים אע"פ שאינם קרובים מפני שיש דבר השוה זה לזה · אבל באברהם אשר היה צדיק גמור ולוט שהיה רשע שלא היה מקפיד על הגזל ורעה את בהמותיו בשדות אחרים ובחר משכני את אישים ופועלי און כדלקמן שפיר מקשה וכי אחים היו כיון שאין דמיון ביניהם כלל · ולכן מתרץ שהדמיון ביניהם היה בקלסתר פניו ועי' לקמן פ' ע"ד על הכתוב ויאמר יעקב אל אחיו: להתערב בזרעו של אברהם · כי לא יבוא עמוני ומואבי בקהל כו': לשני בני אדם שהיו להם שתי כורים כו' · פי' המשל כי הוא אומר לו מאיזה צד שתחקור תמצא כי החטים שלי כי אם תחקור מהחטים אז תחזה כי החטים שלי וממילא השעורים שלך · ואם תחקור מהשעורים אז תחזה כי השעורים שלך וממילא החטים שלי · וכן אמר אברהם ללוט · אם תחקור מהשמאל תדע כי דרכך הוא לשמאל · לסדום שסופו זמה כמוך · וממילא ישאר לי הימין · ואם תחקור מהימין הלא תדע כי הימין שלי הוא כי דרכי הוא דרך הימין וממילא ישאר לך דרך השמאל: סוף שמאכילים אותו מבשרו · זה ע"ד והמת באחריתך בכלות בשרך וגו' כי מרוב זנותו יכלו לחמו בשרו ושארו: כל הפסוק הזה לשון ערוה · אף כי פשט הכתוב בוודאי לא כן הוא מ"מ דריש כיון דהאריך הכתוב לפרוט כל הפרטים ע"כ יש בו גם רמז וכוונה שניה לזה

ידי משה

שכתבתי שאחות סימן לבנים על דרך זה וכבוש את הדרך לפני בניך ואח"כ מצאתי פי' זה בספר בית אלהים: שני אהלים · פי' אב"א שהוציאו זה מזה שאמר בלוט ואהלים מה שלא נזכר באברהם אלא רות וכו'

שחת ה' · היך מד"א (בראשית לח) והיה אם בא אל אשת אחיו ושחת ארצה · כגן ה' · (יא) לאילנות · כארץ מצרים · לזרעים · ויבחר לו לוט · א"ר יוסי בר זימרא כאינש דבחר פורנא דאימיה · ויסע לוט מקדם · הסיע עצמו מקדמונו של עולם · אמר אי אפשי לא באברם ולא באלוהו · ויפרדו איש מעל אחיו · אברם ישב · (יב) ר"מ אומר אין לך בכרכים רע כסדום (יג) כשאדם רע קורין אותו סדומי · ואין לך בעממים (יד) קשה מאמורי · כשאדם קשה הן קוראין אותו אמורי · א"ר יוסי אין לך בכרכים יפה מסדום שהזר לוט על כל ערי הככר ולא מצא מקום יפה כסדום (טו) ואלו היו החשובין שבהן · ואנשי סדום רעים וחטאים לה' מאד · א רעים אלו לאלו · חטאים בגילוי עריות · לה' בעבודת כוכבים · מאד · בשפיכות דמים :

ח ה' אמר אל אברם וגו' · ב ר' יודה אומר כעס היה לאבינו אברהם בשעה שפירש לוט בן אחיו מעמו · אמר הקב"ה לכל הוא מדבק · וללוט אחיו אינו מדבק · רבי נחמיה אמר ג כעס היה לו להקב"ה בשעה שהיה מהלך לוט עם אברהם אבינו · אמר הקב"ה אני אמרתי לו לזרעך נתתי את הארץ הזאת · והוא מדביק את לוט בן אחיו כדי לירשו · א"כ ילך ויביא לו שני פרסתקין מן השוק · ויורישם את שלו · כמו שהוא רוצה בן אחיו · הה"ד (משלי כב) גרש לץ ויצא מדון · ד גרש לץ זה לוט · (ט) ויצא מדון · ויהי ריב בין רועי אברם וגו' · (י) וישבות דין וקלון · ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה וגו' · (שם) אהב טהר לב וחן שפתיו רעהו מלך הקב"ה אוהב כל מי שהוא טהר לב · ומי שיש לו חן בשפתיו מלך הוא רעהו · זה אברהם שהיה תמים וטהר לבב ונעשה אוהבו של מקום · שנאמר זרע אברהם אוהבו · ולפי שהיה לו חן בשפתיו שנאמר (איוב מא) ודבר גבורות וחין ערכו · נעשה לו (טז) הקב"ה כריע · שמתוך אהבה שאהבו · אמר לו לזרעך נתתי את הארץ הזאת :

ט וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה גו' ושמתי את זרעך כעפר הארץ · ה מה עפר הארץ מסוף העולם ועד סופו · כך בניך יהיו מפוזרים מסוף העולם ועד סופו · ומה עפר הארץ אינו מתברך אלא במים אף ישראל ו אינן מתברכין אלא בזכות התורה שנמשלה למים · ומה עפר מבלה את כלי מתכות והוא קיים לעולם כך ישראל כל עובדי כוכבים בטלים והם קיימים · ומה עפר עשויה דייש · אף בניך עשויין דייש לעובדי כוכבים · הדא הוא דכתיב (ישעיה נא) ושמתיה ביד מוגיך וגו' ז מה הוא מוגיך אילן דממיגין מכתיך דמלחלחין

מסורת המדרש א סנהדרין דף ק"ז וק"ט · ירושלמי סנהדרין פרק י"א · תוספתא שם · אדר"נ פרק ל"ו · תנחומא סדר וירא סימן ז' · אגדת בראשית פרק כ"ה · ב ילקוט כאן רמז ע' · ג תנחומא סדר ויצא סימן י"ד · ד ילקוט משלי רמז תתק"ס · ה ילקוט כאן רמז ע"א · ו תענית דף ז' · לקמן פרשה ס"ט · ז ילקוט ישעיה רמז תנ"ז :

חדושי הרד"ל

והשקה כו' · כ"ה הגי' בפסיק' דחנוכה ס"ד וכצ"ל : (יא) לאילנות · ברייתא בספרי פ' עקב פסקא ל"ח : (יב) רמ"א אין לך כו' · תוספתא ספ"ת דשבת : (יג) כשאדם רע כו' סדומי · כמש"ל פמ"ג רעי גוים אלו אנשי סדום : (יד) קשה מאמורי · כמ"ש את האמורי וגו' וחסון הוא כאלונים (עמוס ב') : (טו) ואלו היו החשובין שבהם · כצ"ל · בכ"ף · והן הרשעים הגדולים (שהן הופך) : (טז) הקב"ה כריע ·

חדושי הרש"ש

(ט) ויצא מדון ויהי ריב כו' · נ"ל דפי' דויצא מדון הוא ג"כ מגושא כמשפט · ויל"פ כמי מדון כמו איש מדון : (י) וישבות דין וקלון ויאמר אברם כו' · וסופיה כי אנשים אחים אנחנו ור"ל ודי בזיון וקלון אשר בין אחים תפול מריבה ומצה :

יוסי

רש"י

סוף שנכשל בקרובתו שאסרה לו תורה : כגן ה' לאילנות · שהיתה נטועה מכל אילנות מובחרין כאותן שבגן עדן · ע"כ : ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן · כאיניש דבחר פורנא דאימיה · כאדם שבוחר כתובת אמו : פ"א · שבוחר כתובת אמו כלומר לוט היה להוט אחר הזנות כמו שבאה לו בירושה כזה שהוא רודף אחר ירושתו מכתובת אמו · ע"כ : פרש זה מוהר כאילו היה בא לו בירושה : אין לך בברכים הללו רע כאנשי סדום · תדע שכשאדם רע קורין אותו סדומי ואין לך קשה כאמורי תדע שכשאדם קשה קורין אותו אמורי : כ"א · וזה גנותו של לוט שלא נתישב אלא אצל הרשעים שבכולן ור' יוסי חולק ואמר דלא בא הכתוב אלא לספר בשבחו של לוט וללמדך גנותן של חמשה כרכים הללו דאין לך בכרכים הללו יפה מסדום שחזר לוט על כל ערי הככר ולא מצא מקום נאה כסדום אנשיה טובים במדתם ואלו הן החשובין שבהם החשובים והטובים שבהם ובא וראה מה נאמר בהם ואנשי סדום רעים וחטאים ומפרש והולך רעים אלו לאלו · ע"כ · ואלו היו החשובים שבהם הגרועים שבהם עאכ"ו דכתיב ואנשי סדום רעים וחטאים לה' : כעם היה לאברהם אבינו · בשעה שפירש לוט מעמו מן השמים היו כועסין עליו אמר הקב"ה לכל הוא מדבק ומקרב אותן תחת כנפי השכינה ולוט בן אחיו אינו מדבק : ר' נחמיה אמר · כעס היה לאברהם אבינו בשעה שהיה לוט בן אחיו מהלך עמו אמר הקב"ה כך אמרתי לו לזרעך נתתי את הארץ הזאת והוא מדבק ללוט בן אחיו אם כן פריסטקין הוא עושה ילך כמו כן ויביא לו שני פריסטקין מן השוק שני אסופים ויורישם את שלו כמו שהוא רוצה להוריש את בן אחיו ועובר על דברי : הדא הוא דכתיב גרש לץ ויצא מדון וישבות דין וקלון מיד ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה : אוהב טהר לב חן שפתיו רעהו מלך · הקב"ה אוהב כל מי שהוא טהור לב · ומי שיש לו חן בשפתיו · מלך הוא רעהו · כמו אברהם שהיה תמים וטהר לב ומצאת את לבבו נאמן לפניך ונעשה אוהבו של מקום שנאמר זרע אברהם אוהבי ולפי שהיה לו חן בשפתותיו שנאמר ודבר גבורות וחין ערכו נעשה לו הקב"ה כריע שמתוך אהבה שהיה אוהבו אמר לו לזרעך אתן את הארץ הזאת : ושויתיה ביד מוגיך · דמגיין מכתיך :

מתנות כהונה

עוד ד"א אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי שמני ושיקויי : כאינש דבחר פורנא כו' · כזה שבוחר בחבה לירש כתובת אמו בשמחה כן היה בוחר בערים הללו לאהבת הזנות וכן מצאתי טוב בפירוש רש"י : אברם ישב וגו' גרסינן : אין לך בברכים רע כסדום · ובא הכתוב ומספר בגנותו שבחר בהיותר רעים שבכולם ורבי יוסי סבר שבשבחו ספר הכתוב שלא מצא בכולם מקום יפה באנשים כשרים והגונים ומעתה בא וראה אלו שהיו החשובים והמובחרים שבכולם שעליהם נאמר ואנשי סדום כו' : חטאים בגילוי עריות · כד"א וחטאתי לאלהים : לה' בעבודת כוכבים · כד"א בלתי לה' לבדו : בשפיכות דמים · מצאתי שנאמר וגם דם נקי שפך הרבה מאד : כעס היה כו' · הקב"ה היה כועס עליו : [ולוט בן אחיו גרסינן] : כדי לירשו · להוריש את אשר לו כאילו ח"ו אינו מאמין בהבטחתו ית' : פרסתקין · פירש רש"י אסופי מן השוק : ויהי ריב · אותו מדון הלך לו : מלך · הקב"ה נעשה לו חבר : דייש · הכל דשין עליה : דממיגין · דממיגין

יפה תואר

זה : כאינש דבחר פורנא דאימיה · דריש מה דכתיב ויבחר לו לוט · אשר מלת לו נראה כמיותרת · לכן דרש דבחר אליו הראוי לו : וללוט אחיו אינו מדבק · ואע"ג דלא נשא הארץ אותם לשבת מ"מ אם היה שלום ואהבה ביניהם היו יכלו לשבת יחד ולצמצם את מקומם וכדאמרינן כד רחמתין עוזא אפותא דספסירא שכיבן וזה אין קושיא כיון דהוא גזלן ובחר בזנות וכפר כו' איך יקרבהו אברהם כי לא היה לדחותו מפניו בב' ידים ולהרחיקו מאליו אבל היה לו לקרב אליו ולהשיבו בתשובה · ובלי ספק בהכרת אברהם נרפא לוט מחטאיו : גרש לץ זה לוט · ונקרא לוט לץ משום זד יהיר לץ שמו והוא היה מתכבר לאמר שהארץ שלו היא · ונכון עוד לומר שהיה מתלוצץ על אברהם במה שבטח נה.ליד נעת זקנותו : ומי שיש לו חן בשפתיו כו' · מפרש חן שפתיו כמו איש חן שפתיו : נעשה לו הקב"ה כרע · פי' כי מלבד האהבה עוד נחשב כריע ושותף להקב"ה במעשה בראשית וכדאמרינן בהבראם בזכות אברהם נברא העולם · וכן אחז"ל בשבת פ"ק כל הדן דין אמת לאמתו נעשה שותף להקב"ה ואברהם הוא עשה משפט וצדקה בארץ : מה עפר הארץ כו' · ולכן משום אותם לעפר ולא לחול או לכוכבי השמים · ועי' במ"ר פ"ב למה"ד למי שיודע ג' אומניות כו' וכיון שהקב"ה הוא אוהבם לכן דריש כי המשילם לעפר לשבח משא"כ בלעם שלא חפץ בברכת ישראל ע"כ לרעה נתכוין במה שאמר מי מנה עפר יעקב : יהיו מפוזרים מסוף העולם כו' · אפשר דבא לרמז על הגליות או ע"ם הכתוב וזרעו יהיה מ.א הגוים וע"ע בע"ז פ"ק על הפסוק כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם מה שדרשו שם : דממגיגין בח.יך · ומפרש את דבריו דמלחלחין מתתיך · וזה דרך משל שמלעגין אותה תמיד כמי שמתעסק במכת אדם

פירוש מהרז"ו

יוני ורומי פוגת נפש מפני רעב עד שידיו ורגליו קרים ופניו ירוקים וחושיו נחלשים עד שכמעט לא נותרה בו נשמה ונעתק המלה זו לחשק חזק של דברים אחרים · ולוט נתפתה בכולם כשנפרד מעל אברהם · וכענין ערפה בהפרדה מנעמי לכוונה זאת · וכמ"ש בסמוך שהסיע עצמו מקדמונו של עולם · ועי' עוד במ"כ בשם ילקוט והוא בהוריות דף י' · אך מה שדורש פסוק לפני שחת ה' זה צ"ע איך דורש תיבות שכתובים אצל הש"י על לוט · אך האמת יורה דרכו שדורש מדת מנגד · למה שחת אותם ונרעש על שהשחיתו את דרכם והיינו מ"ש ושחת ארצה · וכמ"ש אצל דור המבול כי השחית כל בשר את דרכו וכן בסדום · ועי' נדרים דף ל"ב כי לא נחם ע"ש ותבין כאן : כגן ה' לאילנות וכו' · דורש מדה כ"א מדבר שהוקש לשתי מדות אתה נותן לכל אחד כח היפה שבשניהם · וכאן הוקש לשני דברים שאמר כגן ה' כארץ מצרים · ואצל הגן כתוב ויצמח ה' אלהים מן האדמה כל עץ נחמד ובארץ מצרים כתיב בדברים י"א כארץ מצרים אשר תזרע וגו' כגן הירק הרי שארץ מצרים מיוחד לזרעים ובסדום היו שתי מעלות אלו וכמ"ש איוב כ"ח ארץ ממנה יצא לחם וגו' נתיב לא ידעו עיט מחמת אילנות כמ"ש ויק"ר פרשה ה' בסימן ה' שם : כאינש דבחר פורנא · פורנא עי' ערוך ערך פרן שהוא מלשון כתובה ונדוניא · כי הארץ היא אם כל חי ונתקללה כמ"ש ארורה האדמה בעבורך · ולוט בארמית הוא קללה כמ"ש לעיל פר' ל"ז סימן ד' לוט ל'וט וכן לקמן פר' מ"ד סימן י"א לוט ליטא וכו' וסדום הטאה יותר מכולם ואחר כך נתקללה יותר מכולם · והפסוק מתמיה על לוט איך בחר לוט בסדום ולא ירא מהקללה שבכר הובטחה עלי' כאשה שיש לה כתובה ובנה יורש כתובת אמו : ויסע לוט מקדם · ומסע בנסוע משם נגד מערב · והרי אברם היה הלוך ונסוע הנגבה · וסדום הוא בדרום ארץ ישראל כמ"ש יחזקאל סימן ט"ז פסוק מ"ו · ואחותיך וגו' על ימינך סדום ובנותיה · והיה מבוא נגד מזרח כמ"ש במסעי והיה לכם גבול נגב מקצה ים המלח קדמה · וים המלח הוא מקום סדום כמ"ש אל עמק השדים הוא ים המלח ומקום אברם ולוט בין בית אל ובין העי עיירות של בנימין אצל יהודה בדרום ארץ ישראל וא"כ נסע לוט לצד קדם היינו מזרחית דרומית · ע"כ בהכרח לדרוש ע"פ מדה כ' · אא"ע של תיבת קדם על צד מקום מזרח ת"ע על קדמונו של עולם כמו כל אנשי סדום שלא היו מודים בקדמונו של עולם וכמ"ש וחטאים לה' מאד · וכמ"ש לעיל פר' ל"ח סימן ז' ויהי בנסעם מקדם : רבי אומר · כמ"ש ברים הסי' שעל שידע שאנשי סדום רעים מכולם בחר לדור שם לעשות כמנהגם · ודעת ר' יוסי כפשוטו ע"פ מדה ט' שמ"ש ויבחר שבקש מקום יפה שיהיה מלוי שם מטוב הארץ שסדום מובחר מכל המקומות · על כן דרו שם חשובי המדינה וכמ"ש שמעו דבר ה' קציני סדום : רעים אלו לאלו · בעניני ממון בגזל וחמס וכיוצא בזה וחטאים בג"ע כמ"ש יוסף ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים הרעה כנגד אדוניו כנ"ל · וחטאתי לה' בג"ע ועי' סנהדרין דף ק"ח ולקמן פר' פ"ח סימן ג' : לה' בעבודת כוכבים · שהיה החטא בענינים המיוחדים לה' : מאד זה ש"ד · עי' מ"כ גם יתכן כי מאד הוא אדם כמ"ש לעיל פר' ט' סי' י"ב ובתרגום ירושלמי דם הוא אדם ובלשון אונקלוס דמא וזהו מאד אותיות דמא יאדם : ר' יודה · הוא ר' יהודה ועל שהמדרש הוא אגדות ירושלמי גם מעתיק לפעמים מאמריו מהירושלמי עצמו על כן מדבר בלישנא קלילא ומבליע אות · ודעת ר"י מת"ם וה' הוא וביה דינו כמ"ש ויק"ר פר' כ"ד סוף סימן ב' הרי שישב עליו בדין על שהפריד את לוט ממנו · ודעת ר"נ שאחר שהפריד את לוט דיבר וברך אותו ולא כן בעת שהלך עמו כי דעת אברהם היה בטעות שלוט יהיה יורש אותו על שהוא בן אחיו ואחר שהפרידו ממנו על רשעתו נתרצה לו הש"י ואמר לו שאין לוט יורשו : א"כ ילך ויביא לו · מאחר שהתה סבור לעשות כן מדעתך בלא דעת הש"י כביכול א"כ יתכן שיעשה גם בשאר הופנים שאפשר : גרש לץ · דעת חז"ל ע"פ מדה י"ז שכל פסוקים סתומים של נביאים וכתובים באו לפרש סתרי התורה · ודרש ר"נ שפסוק גרש לץ בא לגלות לנו שיפה עשה אברהם שהפריד את לוט ממנו וזהו שסמך פסוק אוהב טהר לב לפסוק גרש לץ · שהרי אברהם קבל שכר על שהתפלל על סדום ולמד עליהם זכות כמ"ש לעיל פרשה ל"ט סימן ו' · ולמה כאן קיבל שכר על הרחקת לוט · לזה דרש אוהב טהר לב וגו' · שע"פ מדה י"ז בא ג"כ נפרש על אברם ולוט שהקב"ה אוהב למי שהוא טהר לב שעושה מעשיו בתמימות ובטוהר לב שאברם אע"פ שחבב את לוט בן אחיו · אך כשבא לוט לכלל גזל · ע"פ טענהו שהוא יורש את אברם ולא היה ראוי וגם ידע שהש"י אמר לאברם לזרעך נתתי את הארץ הזאת הרי שלא האמין לוט בנבואתו של אברם ולכך קרא אותו לץ ועליו אמר גרש לץ ולא פנה אברם לאהבתו ורחקו וגרשו מחברתו וזה נכלל בכלל מ"ש טהר לב ומ"ש חן שפתיו רעהו מלך שעל ידי חן של שפתיו שהתפלל על סדום נעשה המלך הקב"ה רעהו וכן אברהם להקב"ה · ומ"ש לפי שהיה לו חן בשפתיו היינו על תפלותיו עבור סדום · כמ"ש לקמן פר' מ"ע סוף סימן י' על פסוק ודבר גבורות וחין ערכו · ולקמן פר' נ"ט סימן ד' הוצק חן בשפתותיך עי' מב"ם · וכן הוא בתנחומא סדר זה בענין המילה : ומתוך אהבתו שאהבו · חוזר להתאות הדרשה השייך כאן אוהב טהר לב : ט מה עפר הארץ · לקמן פר' ס"ט סימן ה' ועי' ילקוט שם ובמ"ר פר' ב' סימן י"ב · שאם כפשוטו לענין הריבוי לבד היל"ל והרביתי את זרעך ע"כ דורש על שישים אותם כעפר כמשמעותו : מבלים כל כלי

ידי משה

וכו' : ואלו היו החשובים שבהם · ר"ל אלו הסדומים היו החשובים שבחמשה הכרכים והיה נסס שמהות כמו שמפרש והולך · הגרועים עאכ"ו והקשה א"מ ז"ל והלא לקמן בפ' חיי שרה אמר אברהם גר ותושב אם תרצו גר ואם לאו תושב שאמר לי הקב"ה לך ולזרעך אתן את הארץ ותירץ ע"ד דאי' האומר

משנת דרבי אליעזר

ויבחר לו לוט א"ר יוסי כאינש דבחר פורנא דאימיה · פי' שבחר בזנורית כמו שכתובת אמו בזנורית כן בחר לוט הערים הללו שאין לך רע בכרכים בעולם כסדום וכדמסיים לקמן ואנשי סדום ; מאד בשפיכות דמים · י"ל דמאד אותיות אדם כד"א שופך דם האדם וגו'

דמלחלחין מחתיך אפילו כן לטובתיך משקשקין ליך מן חוביך · היך מה דאת אמר (תהלים סה) ברביבים תמוגגנה · (ישעיה נא) אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה · מה היו עושים להם מרביצים אותן בפלטריות (יז) ומעבירין רדיה עליהם · רבי עזריה משם ר' אחא סימן דא סימן טב מה פלטייא זו מבלה את העוברים ואת השבים והיא קיימת לעולם כך בניך מבלים את כל העובדי כוכבים והן קיימים לעולם : י קום התהלך בארץ · א תני (יח) הלך בשדה בין לארכה בין לרחבה קנה עד מקום שהלך כדברי רבי אליעזר · שהיה ר"א אומר הילוך קנה · וחכ"א לא קנה עד שיהלך לארכה ולרחבה · א"ר יעקב בן זבדי טעמיה דר"א קום התהלך בארץ וגו' :

פרשה מב א ויהי בימי אמרפל מלך שנער · ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי פתח (תהלים לז) חרב פתחו רשעים וגו' חרבם תבא בלבם וגו' · ב מעשה בר"א בן הורקנוס שהיו אחיו חורשים במישור והוא חורש בהר ונפלה פרתו ונשברה אמר לטובתי נשברה פרתי ברח והלך לו אצל רבן יוחנן בן זכאי והיה אוכל קוזזות אדמה עד שעשה פיו ריח רע · הלכו ואמרו לרבי יוחנן בן זכאי ריח פיו של ר"א קשה לו א"ל כשם שהבאיש ריח פיך על התורה כך יהיה ריח תלמודך הולך מסוף העולם ועד סופו לאחר ימים עלה אביו לנדותו מנכסיו ומצאו יושב ודורש וגדולי מדינתו יושבים לפניו · בן ציצית הכסת ונקדימון בן גוריון · ובן כלבא שבוע · (א) ומצאו יושב ודורש הפסוק הזה חרב פתחו רשעים וגו' · ג זה אמרפל וחביריו · (ב) להפיל עני ואביון זה לוט · לטבות ישרי דרך זה אברהם · חרבם תבא בלבם · ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכם · א"ל אביו בני לא עליתי לכאן אלא לנדותך מנכסי עכשיו הרי כל נכסי נתונים לך מתנה · אמר הרי הם עלי חרם ואיני אלא שוה בם כאחי · ד"א חרב פתחו רשעים ודרכו זה אמרפל וחביריו : ב ויהי בימי אמרפל · ר' שמואל בר שילת פתח (קהלת ה) וגם זו רעה חולה כל עומת שבא כן ילך · ד א"ר שמואל בר שילת כמה דאתא בחליטין כן הוא אזיל בחליטין א"ר אבון כשם שפתח בד' מלכיות כך אינו חותם אלא בד' מלכיות · את כדרלעומר מלך עילם · ותדעל מלך גוים · ואמרפל מלך שנער · ואריוך מלך אלסר · כך אינו חותם אלא בד' מלכיות · מלכות בבל ומלכות מדי · ומלכות יון ומלכות אדום · רבי פנחס בשם רבי אייבו פתח (מיכה ד) ה והמה לא ידעו מחשבות ה' ולא הבינו עצתו כי קבצם כעמיר גרנה · למה כל אלה חברו אל עמק השדים כדי שיבואו ויפלו ביד אברהםה"ד ויהי בימי אמרפל וגו' : ג ד"א ויהי בימי אמרפל ר' תנחומא בשם ר' חייא רבה ור' ברכיה בשם ר"א ו זה המדרש עלה בידינו מהגולה · בכל מקום שנאמר (ה) ויהי בימי צרה · ויהי בימי אמרפל ומה צרה היתה שם עשו מלחמה · א"ר שמואל בר נחמן והמשה הן · משל לאוהבו של מלך שהיה שרוי במדינה ובשבילו נזקק המלך למדינה וכיון שבאו בדברים ליזקק לו אמרו אוי לנו שאין המלך נזקק למדינה כמו שהוא למוד אם נהרוג את אוהבו

מסורת המדרש א רות רבה פרשה ז' · ב פדר"א פרק א' · אדר"נ פרק ו' · ילקוט כאן רמז ע"ב · ג תנחומא כאן סימן ז' · ילקוט תהלים רמז תר"ל · ד קה"ר פרשה ה' · ילקוט כאן רמז ע"ב · ה ילקוט מיכה רמז תקנ"ב · ו מגילה י' · ויק"ר פ' י"א · רות רבה פרשה א' · פתיחתא דאסתר רבה פ' י"א · פסיקתא רבתי פ' ה' · תנחומא סדר שמיני סי' ט' · ילקוט אסתר רמז תתרנ"ד · וילקוט רות רמז תקנ"ו :

חדושי הרש"ש

(א) ויהי בימי גרס ארשב"נ והמשה הן ויהי בימי אמרפל כו' מלחמה משל לאוהבו של כו' כצ"ל וכ"ה בספר

חדושי הרד"ל

ולא היה צריך לאחוה ורעות של לוט שמיד שנפרד לוט ממנו נגלה עליו הקב"ה : (יז) ומעבירין רדיה · לקמן פס"ט הגי' מעבירים כרים : (יח) הלך בשדה · ע' ב"ב (ק"י) :

(א) ומצאו יושב ודורש הפסוק הזה · אפשר הקרא הי' לפניו דרשת הפסוק הזה · שישמע אביו שהוא רומז על ענין אחיו של ר"א שרצו להפיל עני ואביון זה ר"א שינדהו אביו מנכסיו · והפך ה' לבבו שתבא בלבם שאדרבה אמר אביו כל נכסי נתונים לך במתנה : (ב) להפיל עני ואביון זה לוט · שלא רצו להרגו רק לקחוהו בשבי ולקחו רכושו והשאירוהו עני ואביון · ולאברהם ישרי דרך חשבו לטבחו ולהרגו

מתנות כהונה

[השרוך לא פירשו ועניינו] לשון מיסמוס ומירוק כדא נמוגו כל יושבי כנען : דמלחלחין כו' · [לקמן פס"ט ל"ג ליה ובפירש"י כתוב] ס"א דמלחלחין מכתיך : משקשקין · ממרחין וממרקין וע"ל פרשה ד' : מן חובתיך · מעונותיך : רדיה · כלי מחרישה לא תתרגם תרגום אונקלוס לא תרדי : ה"ג ר' אחא הא כימן טוב · בירושלמי דקדושין ובתוספתא פרק שני דב"ב וחכמים אומרים לא קנה עד שיחזיק א"ר יעקב וה"ג בילקוט ועי' במדרש רות בפסוק וזאת לפנים [התהלך בארץ וגו' גרסינן] :

פרשה מב ה"ג אמר לטובתו ולעצמו אמר בלבו כן : קוזזות · פירש רש"י כמו קלילות חתיכות ובערוך פי' מין אדמה אדומה ומפני שלא היה לו מה לאכול ועי' כל המעשה משלם באבות דר' נתן פ"ו : לנדותו · פירש רש"י אחיו קטרגו עליו ואמרו לאביו הרי הניחך לעת זקנתך ולאחר מותך יטול בנכסך עמנו שוה בשוה ועלה לפני ר' יוחנן בן זכאי לנדותו בהסכמתו : בן ציצית הכסת כו' · כולם שמות גדולי ירושלים כדאמרינן בפרק הניזקין : הרי הם עלי חרם · כדי שלא יהנה מד"א ואיני רוצה ליטול אלא שוה כו' · ובילקוט גרס הרי הם עלי חרם אלא שוה כו' : זה אמרפל וחבריו כו' גרסינן · ועיין בתנחומא פרשה זו מסיים עד שלא בא אמרפל וחביריו לא היה חרב בעולם באו ופתחו בחרב אמר הקב"ה אתם פותחים בחרב להפיל כו' חרבם תבא בלבם ויחלק עליהם לילה וגו' : בחליטין · הערוך הביאו ערך חלט ומשמע פירושו כשם שהאדם בא לעולם רך וחלש וצריך למאכלות דקים כן לעת זקנתו נעשה רך וחלש וצריך למיני מלוטין ומאכלים דקים : כשם שפתח כו' · כשם שפתח נערו של אברהם אבינו בד' מלכים שבאו עליו להרגו כדלעיל למבות ישרי דרך וכדמפרש פוב לקמן ואח"כ ניצול מהם והיתה לו פליטה גדולה כך אינו חותם לעתיד אלא בד' מלכים שכל מה שאירע לאברהם הוא סימן לבניו כדלעיל פ"מ [ועי' בהרמב"ן פ' זו] : למה כל אלה כו' · למה נתן ה' בלבם ככה כדי כו' : הברברים גרסינן פי' אומה בזויה מלומדת מלחמה : (ובלשון יוני הוא שם הואר לאנשים אכזרים ובעלי מדות רעות) : ליזקק לו · להרגו : גלגל עיניו כו' · עיין לקמן פ' זו : אמרו · כל יושבי הארץ [ועי' מאמר זה ריש פ' שמיני ור"פ רות ור"פ אסתר ובמד"ר פי"ג] : אם נהרוג את אוהבו גרסינן · שמוב לא יהיה לו שייכות וקירוב דעת לארץ הזאת :

עין

ר ש " י

ס"א ומלחלחין מכתיך ע"כ : אפילו הן לטובתיך משקשקין ליך מן חוביך · כמה דתימא כמשק גבים שוקק בו כלומר מדיחין אותך מעונותיך : ס"א · רדיה מחרישה · ע"כ : קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה · תני בברייתא הקונה שדה והולך בה הלך בשדה בין לארכה בין לרחבה קנה עד מקום שהלך כדברי רבי אליעזר שהיה ר"א אומר הלוך בשדה קנה מקום הלוכו וחכמים אומרים עד שיחזיק אמר רבי יעקב בר זבדי טעמא דרבי אליעזר מהכא קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה הלך בה וקנאה בהלוך אלמא קנה עד מקום שהלך ובבבא בתרא מפרש ולרבנן התם משום חביבותא דאברהם אבינו כדי שתהא נוחה לפני יהושע :

פרשה מב קוזזות אדמה · כתיכות כמו קלילות : עלה אביו לנדותו · שאחיו קטרגו עליו ואמרו לו ראית אליעזר בנך שהניחך לעת זקנותך שאינו משמשך היום ולמחר לאחר פטירתך יחלוק עמנו בנכסיך : באבות דר' נתן מפרש ציצית הכסף וכן כתוב שם ציצת הכסף ומפרש לפי שהיה מסב על מטות של זהב וכסף נקרא ציצת הכסף ומפרש בגיטין : נקדימון · שנקדה לו חמה בעבורו : בן כלבא שבוע · שכל הנכנס לביתו רעב ככלב יוצא שבע : מפרש בתנחומא חרבם תבא בלבם · אלו ארבעה מלכים שעד עכשיו לא היה חרב בעולם ובאו הם ופתחו בחרב כדכתיב חרב פתחו רשעים לפיכך חרבם תבא בלבם · ס"א · כמה שהוא אתי בחליטין · בחטיפה · כמו שחטפו הדבר במהרה כמו וימהרו ויחלטו הממנו · ס"א · ושבו אל שדה העמלקי · וגם את שדי האמורי ואף כל רכוש סדום ועמורה ואת לוט ואת רכושו לקחו והלכו להם כך הלך בחטיפה שבא אברהם והציל את כל השביה וחטפה מידם : אמר רבי אבין · פליג על ר' שמואל בר שילת ע"כ : והוא כמו דבר אחר מהו כל עומת שבא כן ילך רמז רמז כשם שבאו ארבע מלכיות להזדווג ולהשתעבד בהם והנה אימה חשכה גדולה אלו ארבעה מלכיות כמו שמפרש לפנינו : ויהי בימי אמרפל · מה צרה היתה שם עשו מלחמה : לאוהבו של מלך · שהיה שרוי במדינה ובשבילו היה המלך נזקק למדינה עושה להם טובה ונושא להם פנים בשבילו וכיון שבאו ברברים ונזדווגו לו לאוהב להלחם בו אמרו אוי לנו שאין המלך נזקק למדינה מעכשיו כמו שהוא למוד עד עכשיו שאם נהרוג את אוהבו של מלך מה פיבו אללנו · כך אברהם היה אוהבו של הקב"ה · שנאמר זרע אברהם אוהבי ובשבילו היה הקב"ה

יפה תואר

אדם ומלאתה תמיד או פירושו כמו האיש שלא יניח למכה שתתרפא כן לא יניחו להשכיח צרתם · ובא לנחמו בזה כי משקשקין ליה כי זה הוא טובתם · אשר ע"י זה נמסים עונותיהם והולכים להם ע"י היסורין : ומעבירין רדיה · בערוך גורס ומבירין רדים וזה ע"ד על גבי חרשו חורשים · אבל ממה דמביא את הכתוב שחי ונעבורה נראה דגרסינן ומעבירין ורדיה הוא מענין מרכבות כדמתרגם בירושלמי אופן מרכבותיו רדוותיה ועניינו שהיו מעבירים עליהם פעמי מרכבותם בעברם כבוק :

זה אמרפל · [ע' במ"ע ערך רפל כי זה הוא בר חיל נושא חרב] : כמה דאתא בחליטין כו' · פי' כי הממון הבא לאדם בחטיפה וגזל כן ילך מידו · והליטין הוא חטיפה כמו ויחלטוה ממנו · או פירושו חיטה ורותחין והמשל הוא על כלל האדם כמו שבא לעולם בצער וחבלי לידה כן ילך ממנו בצער ומכאוב ולא יועילנו לו כל קנינו ומ"ש ר"א כשם שפתח הוא מלתא אחריתי · וע"ע בזה ברמב"ן סוף פ' בלק : עלה בידינו מהגולה · קבלנו מחכמי גלות בבל · ובויק"ר הגירסא ר' ברכיה בש"ר אליעזר שמודעי ור"ל המודעי היה בבית שני ובביאור שעשה ג' שנה אחר החורבן כדאיתא באיכה רבתי והוא לבדו לא עלה מבבל · אלא ע"כ הוא קבל מרבותיו שקבלו מחכמי הגולה וחכמי הגולה קבלוהו מאנשי כנסת הגדולה · וכ"כ בפ"ק דמגילה : בכ"מ שנאמר ויהי בימי כו' · אבל ויהי לבד יש מהם צרה ויש מהם שמחה · והשכל ביניהם דבמקום אשר כתיב ויהי בימי היה די לכתוב בימי או ובימי ולא יתר להו

פירוש מהרז"ו

מתבות · שהמתכות שניתן בעפר מעלה חלודה והוא מתעכל ומתקלקל : דמלחלחין · והמ"כ כתב ס"א מחלחלים והעניינים קרובים כי כשהמטר יורד על התלמים מלחלחו ומתמוגג ממקומו ומ"ש משקשקין מענין כיבוס ומירוק : ומעבירים רדיה · הם כלי מחרישה וזהו פירוש של כעפר הארץ שעשוי דיים : תני הלך בשדה · ב"ב דף ק' ירושלמי קדושין פרק א' הלכה ה' · ועי' מ"כ :

פרשה מב סימן א מעשה בר' אליעזר · פרקי ר"א פרק א' אבות דר"נ פרק ו' בא"א ובילקוט כאן כמו במדרש כאן : והוא חורש בהר · שבהר יקשה יותר לחרוש ור"ל לחוזק כחו חרש בהר ועי' ברים פר"א שם : לטובתי נשברה רגל פרתי · וכן הלשון בויק"ר פר' ה' ריש סימן ג' אגל אבא יודן ושם הכוונה על שמלא אוצר רב ע"י נפילת הפרה · וכאן הכוונה על שהיה בדעתו לעזוב מלאכתו ובית אביו לילך ללמוד תורה וכשנשברה רגל פרתו ולא היה לו במה לחרוש עוד אמר הרי הגיע העת לילך וזהו טובתו שזהו רצונו · ורגיל בדברי חז"ל למשל על רעה שהיא לטובה :

קוזזות אדמה · עי' ערוך ערך קוז והוא עפר אדום · ועי' שבת דף קי"ג שאסור לאכול אדמה מפני שהוא מלקה : כשם שהבאיש · ע"פ מדת מנגד · והוקשה לו לשון שפתחו · ודורש ע"פ מדה י"ז על מלחמת אמרפל הראשונה שנזכרה בתורה שהיתה בעולם וזהו לשון פתחו וכן מצאתי בילקוט תהלים ל"ז וז"ל עד עכשיו לא היה מלחמה בעולם ועמדו ופתחו שנאמר עשו מלחמה פי' שהם עשו ותקנו ענין המלחמה : זה אברהם · כדלקמן סימן ג' שעיקר כוונתו היה על אברהם : ב גם זו רעה חולה · קהלת רבה : כ ה ראתא בחליטין · חפשתי ולא מצאתי פירושו ועי' מ"כ בקה"ר שם שפירושו מלשון רקיקין דקין כמ"ש בברכות חלוט שחלטו ברותחין ואולי הכוונה על הילד אחר שנה שמאכילין אותו מאכלים דקים וכן הזקנים : כשם שפתח · היינו מאברהם שהיה תחלת בנין עולמו של הקב"ה בעולם כמ"ש במ"ר פר' ע"ו סימן ז' בהדיא : את כדרלעומר · הביא פסוק פ' שמונה שמות הד' מלכים פעם שני · ודורש מדה יו"ד מדבר שהוא שוה שני מיני מלכים ועילם היינו מדי כמ"ש במ"ר פרשה ס"ו סימן ס"ז בהדיא : מלך גוים זו אדום · מלך שנער הוא בבל · ואריוך מלך אלסר זה יון · כמ"ש ובני יון אלישה הוא אלסר וכמ"ש לקמן פר' זו סימן ד' ועי' לעיל ריש פר' ל"ז אלישה אליסטורום ומ"ש : והמה לא ידעו · ובפסוק הקודם ועתה נאספו אליך וכו' והמה לא ידעו וכו' קומו ודושי וכו' ומעשה אבות סימן לבנים · שמה יהיה בסוף אגל ציון : ג זה מדרש עלה בידינו · ויק"ר פר' י"א סי'

ידי משה

נכסי לך ואחריך לפלוני ראשון יש לו פירות ואחרון יש לו קרקע וא"כ כאן היה כנען שראשון שמגיע לו הפירות ואחרון היה אברהם וא"כ שייך לאברהם ואם כן בשלמא כאן היו מבקשים רועי לוט ליקח הפירות אמר שפיר עד עכשיו וכו' מעתה"כ שם ביקש רק קרקע וזה כוון שהמדרש שם שנו לי אחוזת קבר קרקע לבית הקברות פי' קרקע שאינה ראויה לזרוע עליה וקרקע כזו שייך לי ודוק כי נכון הוא : בפלטריות · ר"ל פלטיות והוא רחובה גדולה שהכל עוברים בה וכן משמע בסוף פסוק ותשימי כארץ גוך וכחוץ לעוברים ופירש"י כשוק שהכל עוברים בה ופ"ג א"ר עזריה סי' טב וכו' וק"ל :

הדא הוא דכתיב וישובו אל עין משפט היא קדש · אמר רבי אחא לא באו להזדווג אלא לתוך גלגל עינו של עולם · עין (ג) שעשתה מדת הדין בעולם הם מבקשים לסמותה · הוא קדש · א"ר אחא הוא כתיב · הוא שקדש שמו של הקב"ה בכבשן האש וכיון שבאו ברברים להזדווג לו התחילו הכל צווחים ווי · הה"ד ויהי בימי אמרפל · (ישעיה ז) ויהי בימי אחז · מה צרה היתה שם · (שם ט) ארם מקדם ופלשתים מאחור · משל לבן שרים שנזדווג לו פדגוגו להמיתו אמר אם אני הורגו עכשיו אתחייב מיתה לשר אלא הריני מושך מניקתו ממנו ומעצמו הוא מת · כך אמר אחז אם אין גדיים אין תישים · אם אין תישים אין צאן · אם אין צאן אין רועה · אם אין רועה אין עולם · כך היה סבור בדעתו לומר אם אין קטנים אין תלמידים · אם אין תלמידים אין חכמים · אם אין חכמים אין זקנים · אם אין זקנים אין נביאים · אם אין נביאים אין הקב"ה משרה שכינתו עליהם · הה"ד (שם ח) צור תעודה חתום תורה בלמודי · רבי הוניא בר אלעזר אמר למה נקרא שמו אחז [א]שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות · ר' יעקב בר אבא בשם ר' אחא · אמר ישעיה (שם) וחכיתי לה' המסתיר פניו מבית יעקב אין לך שעה קשה כאותה שעה שכתב בה (דברים לא) ואנכי הסתר (ג) אסתיר פני בעת ההיא · ומאותה שעה קויתי לו שאמר כי לא תשכח מפי זרעו · ומה הועיל לו (ישעיה ח) הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ה' לאותות ולמופתים וכי ילדיו היו והלא תלמידיו היו אלא מלמד שהיו חביבים עליו כבניו וכיון שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות התחילו צווחים ווי · ויהי בימי אחז · ויהי בימי יהויקים · ומה צרה היתה שם (ירמיה ד) ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו · משל לשר ששלח פרסטגמא שלו במדינה מה עשו לה בני המדינה נטלו אותה וקרעו אותה ושרפו אותה באש שנאמר (שם לו) ויהי בקרוא יהודי שלש דלתות וארבעה [ב]תלת וארבע פסוקי · כיון שהגיע לפסוק (איכה א) היו צריה לראש קרעה בתער הסופר והשלך אל האש עד תום כל המגלה על האש אשר על האח כיון שראו הכל כן התחילו הכל צווחים ווי · ויהי בימי יהויקים · (רות א) ויהי בימי שפוט השופטים · ומה צרה היתה שם ויהי רעב בארץ · למדינה שהיתה חייבת ליפס לשר שלח השר גבאי טימיון לגבותה מה עשו לו בני המדינה נטלו אותו והכו אותו ואח"כ אמרו אוי לנו כשירגיש השר בדברים הללו מה שבקש לעשות לנו עשינו לו כך בימי שפוט השופטים היה אדם מישראל עובד עבודת כוכבים והיה הדיין מבקש להעביר עליו מדת הדין והיה הוא בא ומלקה את הדיין אמר מה שבקש לעשות לי עשיתי לו אמרו [ג]אוי לו לדור ששפטו את שופטיהם · הה"ד ויהי בימי שפוט השופטים ויהי רעב בארץ ·

(אסתר א) ויהי בימי אחשורוש · ומה צרה היתה שם להשמיד להרוג ולאבד · משל לשר שהיה לו כרם אחד ונזדווגו לו ג' שונאים הראשון מתחיל מקטף בעוללות · והב' מזגב באשכולות · והג' מעקר בגפנים · כך פרעה (שמות א) כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו · נבוכדנצר (ירמיה כט) החרש והמסגר אלף · [ד]ר' ברכיה אמר (ג) החרש אלף והמסגר אלף · רבנן אמרין כלם אלף · המן ביקש לעקור הגפן כלה שנאמר (אסתר ג) להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים וגו' · וכיון שראו הכל כן התחילו צווחים ווי הה"ד ויהי בימי אחשורוש [ה]ר"ש בר אבא משום ר' יוחנן בכל מקום שנאמר ויהי משמש צרה ושמחה · אם צרה אין צרה כיוצא בה · ואם שמחה אין שמחה כיוצא בה · אתא רבי שמואל ב"נ ועבד פלגא בכל מקום שנאמר ויהי משמש צרה · והיה שמחה · מתיבין ליה והכתיב (בראשית א) ויהי אור · עוד היא אינה שמחה שלימה שלא זכה העולם להשתמש באותה האורה · אמר רבי יהודה בר סימון [ו]אותה האורה שנבראת ביום הראשון היה אדם מביט בה מסוף העולם ועד סופו · כיון שצפה הקב"ה בדור המבול ובדור הפלגה גנזה לצדיקים לעתיד לבא · הה"ד (משלי ד) ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום · מתיבין ליה והכתיב (בראשית א) ויהי ערב ויהי בוקר אמר להם עוד אינה שמחה שלימה שכל מה שנברא ביום ראשון עתידין לבלות שנאמר (ישעיה נא) כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה · [ז]אתיבין ליה והכתיב ויהי ערב ויהי בוקר (ד) יום ב' יום ג' יום ד' יום ה' יום ו' · אמר להם עוד אינה שלימה שכל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכים עשייה כגון החרדל צריך למתוק החטים צריכים להטחן · התורמוסין צריכין לימתק · מתיבין ליה והכתיב (בראשית מ) ויהי ה' את יוסף · אמר להם עוד אינה שמחה שלימה (ה) שנזדווגה לו אותה הדוב · מתיבין ליה והכתיב (ויקרא ט) ויהי ביום השמיני קרא משה · אמר להם עוד אינה שמחה שלימה שמתו נדב ואביהוא · מתיבין ליה והא כתיב (במדבר ז) ויהי ביום כלות משה · אמר להם עוד אינה שמחה [ח]שנגנזה בבנין הבית · מתיבין ליה והכתיב (יהושע ז) ויהי ה' את יהושע · אמר להם עוד אינה שמחה (ו) שהצריך לקרוע בגדיו · מתיבין ליה והכתיב (שמואל ב ז) ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו וגו' אמר להם עוד אינה שמחה שלמה שבא נתן ואמר לו (מלכים א ח) רק אתה לא תבנה בית לשמי · אמרין ליה אמרן דידן · אמור דידך · אמר להם והכתיב (זכריה יד) והיה ביום ההוא יצאו מים חיים וגו' (ישעיה ז) והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר וגו' (שם יא) והיה ביום ההוא יוסיף ה' וגו' (שם לא) והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים (שם יח) והיה ביום ההוא יתקע

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור ב' ומזמור כ' · ב עיין מועד קטן דף כ"ו · ג עיין ב"ב דף ט"ו ובתוספות שם · ד גיטין דף פ"ח · סנהדרין דף ל"ח · סדר עולם רבה פ' כ"ה · ספרי האזינו פיסקא שכ"א · ילקוט מלכים ב' רמז רמ"ט · ה ויק"ר פ' י"א רות רבה פרשה א' · פתיחתא דאסתר רבה פ' י"א · פסיקתא רבתי פ' ה' ופ' ז' · תנחומא שמיני סימן ט' · ו חגיגה י"ב · לעיל פר' י"א · ופ' י"ב וש"נ · ילקוט איוב רמז תתקכ"ד · ז עיין מגילה דף פ' · ח מכילתא יתרו · אדר"ן פ' ט' :

חדושי הרד"ל

ולהרגו : (ג) שפטתה מהה"ד · עמ"ש וידמ"ע · ובספרי האזינו פסקא ש"א עד שלא בא אברהם היה המקום דן כביכול באכזריות ... אברהם וכשבא לקבל יסורים · ועיין תדא"ז פכ"ה · וזהו עין משפט שהוא פתח עין המשפט לעולם להראות כי משפטי ה' צדקו יחדו : (ד) יום ב' יום ג' כו' · וקשה כיון שתי' על יום א' אלא י"ל דניחא ליה למנות כהם טעם אחר : (ה) שנזדווגה לו אותה הדוב · בשאר מקומות שם מאמר זה וסיינו שע"י כן שהיה ה' עמו והיה שמת נתאווה יפה תואר ויפה מראה ששכח אבל אביו כמש"ל פר' פ"א שלכן נ...

רש"י

הקב"ה נזקק לעולמו להטיב להם שאפילו ספינות שהיו מפרישות בים הגדול ניצולות בזכותו של אברהם אבינו וכיון שבאו ברבריים להזדווג לו התחילו הכל צווחין ווי ומניין שלא באו להזדווג אלא על אברהם שנאמר וישובו ויבואו אל עין משפט היא קדש ואמר רבי אחא לא באו להזדווג אלא לתוך גלגל עינו של עולם והן מבקשין לסמותה : אם אין זקנים אין נביאים · ואם אין נביאים אין הקב"ה משרה שכינתו בישראל מה עשה נעל בתי כנסיות ובתי מדרשות הה"ד צור תעודה חתום תורה ובויקרא רבה אם אין תורה אם אין תורה אין בתי כנסיות ובתי מדרשות אם אין בתי כנסיות ובתי מדרשות אין שכינה שורה בישראל מה עשה נעל בתי כנסיות ובתי מדרשות : פרוסטגמא · פירוש האגרת פתשגן כתב הדת מתרגמינן פי כתיבא ודיוטגמא : ויהי בקרא יהודי שלש דלתות וארבעה · מפורש במקרא כיון שהגיע לפסוק החמישי היו צריה לראש מיד יקרעה בתער הסופר והשלך אל האש אשר על האח : נטלו אותו והכו אותו והגבו אותו · פירש הענין קנס תרגום וענשו אותו ויגבון מיניה : ליפס · מס המלך : אוי לדור ששפטו את שופטיהן : ויהי בימי שפוט השופטים · מה היו עושין כשהיה אחד מהם עושה דבר שלא כהוגן היו מוליכין אותו אצל הדיין מה שהדיין צריך לעשות לנשפט הנשפט עושה לדיין · אמר להם הקדוש ברוך הוא · אתם מאבדים את שופטיכם חייכם שאני מעמיד עליכם שופט שאין אתם יכולים לעמוד בו ואי זה זה מכת רעב שנקרא שופט שנאמר אף כי הרבעת שפטי וגו' : הא כתיב ויהי ביום השמיני ושמחה היתה שם שהוקם המשכן ושניתנה כהונה · והא כתיב ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו : אף היא אינה שמחה · שבו ביום בא נתן הנביא וא"ל רק אתה לא תבנה הבית :

יפה תואר

להו ויהי לדרשא · אבל ויהי לבד איצטריך לגופא ולא אייתר לדרשא : ל: באו להזדווג כו' · פי' נמס שבאו אל עין משפט זה היתה כוונתם להלחם עם אברהם ומפרש עין משפט עין הטובה מגלגל שעשתה מדת הדין בענין סדום שהפך בזכותם ואמר השופט כל הארץ וכן דרכו תמיד כדכתיב כי ידעתיו וגו' : מה צרה היתה שם כו' · הנה באמת הצרה מפורשת שם בקרא · אבל בא לדרוש כי ויהי מרמז על צרה שאינה מפורשת בקרא : שנזדווג לו פדגוגו כו' · פי' כי אחז חשב לסלק השגחתו מישראל · אך ירא לנגוע ידו בנביאי ה' מפני אימת העם ולכן בקש תחבולה לבטל הקטנים מלמוד התורה יבוזו אם אין גדיים אין תישים והעם לא ירגישו בתחבולה זו ולא יקומו כנגדו וכמו שיעץ הפדגוג בערמה למשוך את המינקת מהתינוק כדי שלא ירגישו בזדונו : אין לך שעה קשה כו' · כי בסור השגחת ה' מהם אז מצ תדים שם לכל מקרה וכדרך שאמר קין ונפקיד אסתר והיה כל מוצאי יהרגני · אבל בהיותם נעזבים מאתו ית' שלא בהסתר פנים לא יראו מעונש אחר וגם הקב"ה ברוגז רחם יזכור : ומה הועיל לו כו' · פי' כי לא תועיל לו כוונתו שסבר לא עלה בידו לבטל את התו מהלמוד : שהיו חביבים עליו כבניו · ה"ה על בנים מצינו שהתלמידים נקראו בנים וכמו בני הנביאים אבל צריך טעם למה נקראו ילדים מש"ה שהיו חביבים עליו כאלו ילדם : למדינה שהיתה חייבת ליפס כו' · ולפ"ז היה העון בעם ולא בהשופטים ובפ"ק דב"ב אמרו דור ששפט את שופטיו משמע שהיה העון בהשופטים : ועבד פלגא · פי' שעשה

ידי משה

ד"א כו' עד וחביריו כולו יתר א"מ: עין שעשתה כו' · פי' מ"כ עין שעשתה שהכבה הדין גם מעושה והרבה פרושים ראיתי פה בא"כ ונלאיתי לכתוב אותן ול"נ דדברים כפשטן דאמרינן באבות עשרה דורות מאדם ועד נח להודיע אלך אפים כו' עשרה דורות מנח עד אברהם להודיע אלך אפים כו' עד שבא אברהם ...

חדושי הרש"ש

בפרשה שמיני ופה נסתרסו התיבות : (ב) אסתיר פני ביום ההוא ומאותה שעה כו' כצ"ל : (ג) [עמ"כ עמק ... על יום א' שעתידין לבלות · א"כ מאחר יתיס נמי לק"מ דבההוא קרא גופיה כתיב וישביס כמו כן ימותון · מאמר זה (ויק"ר פ"א רות רבה פ"א אסתר רבה פ"א פסיקתא דכלות משה) הלשון שמתוך כך נזדווגה לו · ... פ"א שלכן נתגרה בו הדוב עכ"ל : (ו) שהצריך לקרוע בגדיו · שע"י שהיה ה' עם יהושע · והסכים עמו ע:

מתנות כהונה

עין שעשתה · שכבתה כל"א גם מעושה גדול שכר המעשה מן העושה והאברהם כבש מהם מדת דין שכל טובה וברכה באת בשבילו שנאמר ונברכו בך וגו' וכדלעיל שאפילו ספינות שבים נתברכו בשבילו : פדגוג · אומן המגדלו : אין זקנים · [עי' ריש שמיני הגירסא נשתנה קצת וכן ריש מגילת רות ואסתר] · ובירושלמי דפ' חלק גרס אם אין קטנים אין גדולים ואם אין גדולים אין תלמידים כו' : וכן הוא במגילת רות : פרסטגמא · פי' הערוך איגרת *) : לפסוק היו צריה · שהוא פסוק החמישי : ליפס · פירש הערוך מס : גבאי טמיון גרסי' · פי' גובה מס לאוצר המלך : החרש והמסגר · ואמרו חז"ל א'ו סנהדרין : ה"ג והמסגר אלף ר' ברכיה אמר החרש אלף והמסגר אלף ורבנן אמרו ועיין במקומות הנ"ל : ה"ג וכיון שראו כן התחילו הכל צווחין כו' : אם צרה · אם מדבר בצרה : ועבד פלגא · ועשה מחלוקת ופלוגתא וחלק עליו : עוד היא · עדיין אינה שמחה שלימה · דאמר ר' יהודה גרסינן : התורמסין · מין קטנית מרה ונתבשלת ז' פעמים ואח"כ היא מתוקה ע"י תיקון כדאיתא במסכת ביצה פר' אין לדין : הדוב · אשת פוטיפר : שנגנזה בבנין הבית גרסינן · ופי' המשכן שנאמר ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וגו' ועיין פרשת שמיני וריש רות דאיתא הכי בהדיא : אמרן דידן · כבר אמרנו

*) ובעל מוסף הערוך פירש גזירת דת :

פירוש מהרז"ו

סימן ג' וש"נ ומבואר ומוגה היטב : אמר ר' אחא · לקמן פר' זו ריש סימן ז' : וישובו ויבואו אל עין משפט · כפי הפשט משמע שמתחלה היו שם והלכו ושבו אח"כ לשם · וזה אינו מוכר גם לא מצינו שנקרא קדם עין משפט · על כן בהכרח לדרוש ע"פ מדה כ' על אברהם · שעליו היה עיקר הכוונה כמ"ש לעיל בסימן א' · והיינו שמתחלה באו על אברהם לשרפו בהם באור כשדים היינו נמרוד שהוא אמרפל וחביריו · כדלקמן סימן ד' והצילו הש"י מידם כמ"ש אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים ואח"כ וישובו ויבואו וגו' להרגו וזה ע"פ מדה ט' · וכמ"ש כי ידעתיו וגו' לעשות צדקה ומשפט ואחר שאמר אל עין הרי בהכרח פירושו שרצו לעשות רעה לעין ולסמותה · ע"פ מדה ט' שעד עתה היו סומים וטועים ואברהם האיר עיניהם להכיר את הקב"ה ויהיה העולם בלא עין : היא קדש אר"א הוא שקדש · וכמ"ש לקמן ריש סימן ז' הוא כתיב וזהו שאמר הוא שקדש הקב"ה והצילו מכבשן האש · ככבר ממות מיד נמרוד שהשליכו וכן עתה יצילנו נ"כ מאמרפל שהוא נמרוד ועל רצון הרשעים

משנת דרבי אליעזר

וישובו אל עין משפט וכו' · עין שעשתה מדה"ד בעולם הם מבקשים וכו' פירושו פשוט כדלקמן סדר וירא פרשה נ"ה על פסוק מפני קושט ע"ש בשביל שמת... מדה"ד בעולם שאם יאמר לך אדם וכו' וזהו עין משפט ... שהקב"ה עושה הכל במשפט ובהם נתקשו מ"כ וי"מ בזה

(מהר"א ררת בראשית) ופ"ש

בשופר גדול וגו' · מתיבין ליה והכתיב (ירמיה לח) והיה כאשר נלכדה ירושלים · אמר להם עוד ה"א שמחה שבו ביום נטלו ישראל אופכי על עונותיהם דאמר רבי שמואל ב"נ אופכי גדולה נטלו ישראל על עונותיהם ביום שחרב בית המקדש שנאמר תם עונך בת ציון וגו' : ד ויהי בימי אמרפל · [א] ג' שמות נקראו לו · כוש ונמרוד ואמרפל · כוש שהיה כושי ודאי · [ב] נמרוד שהעמיד מרד בעולם · אמרפל שהיתה (ז) אמירתו אפילה דאמרי ואפלי בעלמא דאמרי ואפלי באברהם (ח) שאמר שירד לכבשן האש · ואריוך מלך אלסר א"ר יוסי ממלחייא תמן תנינן איסרין לשם אלסר · כדרלעומר מלך עילם (ט) ותדעל מלך גוים א"ר לוי אתר הוא תמן מצטווח ברומי ונטלו אדם אחד והמליכו אותו עליהם א"ר יוחנן ותדעל הוה שמו · ד"א ויהי בימי אמרפל מלך שנער · זו בבל · ואריוך מלך אלסר זה אנטיוכס · כדרלעומר מלך עילם · זה מדי · ותדעל מלך גוים · זו מלכות אדום · שהיא מכתבת טירוניא מכל אומות העולם · אמר רבי אלעזר בר אבינא אם ראית מלכיות מתגרות אלו באלו צפה לרגלו של משיח תדע שכן שהרי בימי אברהם · על ידי שנתגרו המלכיות אלו באלו באה הגאולה לאברהם : ה עשו מלחמה את ברע וגו' · [ג] רבי מאיר ה"ה דורש שמות · רבי יהושע בן קרחה היה דורש שמות · [ד] ברע · שהיה בן רע · ברשע · שהיה בן רשע · שנאב שהיה שואב ממון · ושמאבר · שהיה פורח ומביא ממון · ומלך בלע היא צוער · שנתבלעו דיוריה · כל אלה חברו אל עמק השדים ג' שמות נקראו לו · עמק השדים · עמק שוה · עמק סוכות · עמק השדים · שהוא מגדל סדנים · ד"א שהוא עשוי שדים שדים תלמים · ד"א שהוא מניק את בנו כשדים · עמק שוה · רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רבי שמואל בר נחמן [ה] ששם השוו כל עובדי כוכבים וקיצצו ארזים ועשו לו בימה גדולה והושיבו אותו למעלה ממנה והיו מקלסין לפניו ואומרים שמענו אדוני נשיא אלהים אתה בתוכנו אמרו לו מלך את עלינו · נשיא את עלינו · אלוה את עלינו · אמר להם אל יחסר העולם מלכו · ואל יחסר העולם אלוהו · (ג) עמק סוכות

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ע"ב · ב עירובין דף נ"ג · ג עיין יומא דף פ"ג · ד תנחומא כאן סי' ח' · ילקוט כאן רמז ע"ב · ה לקמן פ' מ"ג ופ' נ"ס · במד"ר פ' פ"ו · קה"ר פרשה ד' פסוק י"ג · תנחומא סדר בהעלותך סימן ט' · ילקוט כאן רמז ע"ב :

חדושי הרש"ש

ולא ראיתי מי שביאר טעם פלוגתתם בזה · ונ"ל דר"ב מפרש הח"ש והמסגר כפי' ת"י אמניא ותרציא ולפ"ז הוקשה לו מדוע זיווג הכתוב שניהם יחד ולא פרש כמה היה מספר האומנים וכמה היו מסגר השוערים וגם אם אנשים שוים הם הכתי לא ידעינן כמה היו מסתחם וכמה מהמסגר ואם בא להגיד רק סך הכולל למה לא אמר ואת כל אנשי החיל והחרש והמסגר שמונת אלפים · ויכללם עם אנשי החיל · לכן

חדושי הרד"ל

חרש יריחו שנגזר · לכן בא הדבר שנענשו עליו ישראל על מעל עכן בחרם והולך יסושע לקרוע בגדיו : (ז) אמירתו אפילה · בערוך ערך אספרון מפרש אמירה בל"י חשך : (ח) שאמר שירד לכבשן האש · אלסר הוא דרשא אחרת על אמרפל שאמר כדדרש בש"ס (בעירובין נ"ג) : (ט) ותדעל מלך גוים · אמר ר' יוחנן נתקבצו ונטלו אדם והמליכו אותו עליהם ותדעל הוי שמי' ד"א ויהי בימי כו' וכל עובדי כוכבים א"ר

מתנות כהונה

אמרנו אנו שלנו מה שיש להשיב על דבריך מעתה אמור אתה מה שיש בידך לומר : אופכי כו' · פירש הערוך הגזה וקורת רוח : אמירתו אפלה · אמרפל נוטריקון אמירה אפל : הכעים · והיה מתעולל ושחק בכל העולם : דאמרי · הכעים כדאמרינן פרק קמא דסוטה מאן אמרייך דאמרת פירוש מי הכריחך : ואפלי · לשון שחוק ולעוג כדאמרינן דהוה מפלי בבני ירושלים והוא ידוע ובערוך ערך אספרין גרס אמר אפלה ופי' כמו חושך ואופל אמרה לשון חושך וכולן לשון נוטריקון של אמרפל : מלחייא · שם מקום : איסרין · מטבע שקורין אותה איסרן על שם אלסר שהוא תיקן אותו מטבע : ה"ג מצטווח גוים : אתר הוא כו' · מקום יש ברומי שקורין אותו גוים : זה אנטיוכס · מלך אלסר נוטריקון מלך אל אסר שאסר א' עליון על ישראל שכל אחד מישראל יכתוב על קרן שורו שאין לו חלק באלהי ישראל : מצאתי ברמב"ן ז"ל דגרס אלסר זו מלכות מדי עילם זו אנטיוכס ופי' רבינו בחיי אלסר הוא עיר בארץ מדי או בפרס עילם זו אנטיוכס כמו שדרשו הז"ל שם שנים מלך אנטיוכס בעילם עכ"ל : עילם היא במדי · שנאמר ואני הייתי בשושן הבירה אשר בעילם המדינה וכדאיתא בפרק הא"ש מקדש : טירוניא · הערוך פי' ענין מס ולי נראה לשון שררה ואדנות בכח ובעלילה ועיין ערך טרן הראשון ושלישי : מכל עובדי כוכבים · ולפיכך נקראת גוים : ה"ג בילקוט באה גדולה לאברהם וכדלקמן : דורש שמות · לשון נוטריקון : ברע · בן רע : ברשע · בן רשע : שנאב · שואב ממון : שמאבר · שם אבר לפרות לקבץ הון רב : אבר · כנפים כד"א מי יתן לי אבר כיונה וגו' : שנתבלעו כו' · נטבעו ונבלעו בהפכת סדום ועמורה ובלע דרש לשון בלוע (ומביא ממון בגזל ועולה) וכן משמע בפירש"י בחומש · שנאב שואב אביו שבשמים שמאבר שם אבר לעוף ולמרוד בהקב"ה : ה"ג בילקוט ובפירוש רש"י מגדל סדינים פי' שהיו מגדלים אילנות גדולות שעושין מהן סדן לקבל עליו בשר ודרש השדים לשון סדנים : שהוא עשוי שדים שדות גרסינן · ואולי תפס לשון המקרא ויאכל תנובות שדי כמו שדה : כשדים · דרש השדים לשון שדים כד"א יונק שדי אמו וי"ל שהיה ארץ טובה ושמנה : ועשו לו בימה · לאברהם כשחזר מן המלחמה ונצח אותם]וע"ל פמ"ג[: אל יחסר כו' · שלא רצה לקבל עליו אפילו שם המלוכה ואף כי שם האלהות שבשם שנפרעין מן העובדין כך

רש"י

איפופבין · פירעון בלשון יוני : כוש · שהיה כושי ודאי : ס"א · שילא מנמרוד שנאמר וכוש ילד את נמרוד · ע"כ : נמרוד · שהעמיד מרד בעולם : אמרפל שהיתה אמירתו אפלה · שהיה גוזר גזרות רעות · אמרפל דאמר ואפלי בעלמא כל העולם משתחוים לו : ס"א · שמשחק בבריות · כדאמרינן לד את הבריות בפיהם · ע"כ : דאפלי באברהם · שחק בו שהשליכו לכבשן האש שאין אפלי אלא שחוק כדאמרינן חד היה מפלי בבני ירושלים : א"ר יוסי ממלחייא · שם מקום : תמן תנינן איסרין לשם אלסר · מטבע שאנו קורין איסרין לשון אלסר אנו קורין אותן איסרים לפי שהוא שהיקן מטבע זו : א"ר לוי אתר הוא תמן ברומי מצטווח גוים · מקום הוא ונקרא כן : שנתבלעו דיוריה · בהפיכת סדום : עמק השדים · שהיה מגדל סדנין עלים גדולין שהיו ראוין לעשות סדין מהם שהיו גדלין בו אילנות שהיו עושין מהן סדנים לטבחים ס"א של פחם ע"כ : ד"א שהיה עשוי עדים שדים תלמים · כמה דתימא תלמי שדי וכתיב יפתח וישדד אדמתו אף הוא לשון תלם שכשאדם חורש עושה תלמים בשוה : דבר אחר עדים · שהוא מניק את בניו כשדים הללו שמשמנין את התינוק כך היא מוציאה פירות שהיו כחלב ודבש והיו משתמנין בהם : ששם השוו כל אומות העולם ועשו לו בימה גדולה · לאברהם כשחזר

פירוש מהרז"ו

להרגו היו נוחים כל החכמים שידעו ענין אברהם ווי וזהו ויהי בימי אמרפל : ד שלש שמות · וכן הוא לעיל פר' ל"ז בסימן ב' שנמרוד הוא כוש שאמר שם וכי כושי היה כו' אלא שעשה כמעשה נמרוד וזה צ"ע שהרי כתוב בבראשית י"ד וכוש ילד את נמרוד והאמת יורה דרכו כי שם כתוב ובני כוש סבא וחוילה וסבתא ורעמה וסבתכא ובני רעמה שבא ודדן הרי שחשב כל בני כוש ובני בניו משמע שלא היה לו בן אחר והא"כ אמר וכוש ילד את נמרוד הוא הכל הרי שהיה לו עוד בן אחר והם ב' כתובים מכחישים מדה ט"ו · על כן בהכרח שנמרוד לא היה בנו של כוש ודורש והכריע שמ"ש ילד פי' העמיד והמליא · ונמרוד מלשון מרד שהעמיד והוליד מרד בעולם · וכמ"ש לעיל פר' כ"ו סימן ד' וש"נ ומבואר · ומ"ש שנקרא אמרפל שהרי כתוב על נמרוד ותהי ראשית ממלכתו בבל וכו' בארץ שנער וכאן אמר אמרפל מלך שנער הרי שנקרא כוש ונמרוד ואמרפל : שהיה כושי וודאי · פי' כפשוטו שהיה שמו כוש וכמו היום שקורין לשחור כושי כך היה כוש בעצמו שחור ומפוחם : אמירתו אפילה · עי' בערוך ערך אספרון וז"ל וכן בבראשית רבה אמרפל לשון חושך · אמרה אפילה כמו חושך ואופל עכ"ל ויתכן שהוא מלשון אמירה ופירושו · שהיתה אמירתו חושך דבר רע ע"פ מדת ממעל ונוטריקון : דאמרי ואפלי בעלמא · פי' מ"כ שהכעיס להקב"ה וצדיקים והתלונן בב"א שהטעה אותם אחר עבודת כוכבים שהוא בעצמו היה יודע שאין בדברים ממש אלא על שרצה להתחזק ממלכתו במרד שמרד בהקב"ה וכן התלונן באברהם : שאמר שירד · זהו דרשה אחרת על אמרפל שאמר פול : ותדעל מלך גוים · ולא פי' איזה גוים · על כן דרש שיש מקום שקורין אותו גוים והיה מלך עליהם וכמ"ש בדרשה הסמוכה וכן לעיל בסימן ב' כנגד כו' ומ"ש ונטלו אדם אחד והמליכו עליהם עיין לקמן ריש פרשה נ"ג ותבין כאן : ותדעל הידה שמו · שהרי נזכר בפסוק רביעי וקראו והדעל וכן בפסוק ט' בשניה קראו ג"כ ותדעל הרי שהיה שמו ותדעל : שנער · זו בבל · וכמ"ש ותהי ראשית ממלכתו בבל בארץ שנער וכדומה הרבה : ואריוך מלך אלסר · עי' מ"ש על זה לעיל בסימן ב' : מכתבת טרוניא · עי' לעיל פר' ע"ז בסימן ד' ולקמן פר' ע' בסימן ח' כל העדרים · עי' מ"ש על תיבת טירוניא בשם מ"ע ועי' לקמן סוף פר' ס"ח : הגאולה לאברהם · שהרי נמרוד היה מעולם מבקש נפשו וכאן הביא עליו כל מלכים אלו כדלעיל בסימן א' וריש סימן ג' וכשהרגם זהו הגאולה שלו לעולם : ה דורש שמות · דאל"כ למה נכתבו שמותיהם בתורה שהיה די בזכירה שהיה מלך סדום ומלך עמורה וכו' אלא לדרוש מהות האדם · שנאב אותיות שאב והנו"ן נוטריקון של ממון · ופי' שואב כמו שואף מתאוה בהון · וכמ"ש באות נפשה שאפה רוח וכן שמאבר נוטריקון שם מ' אבר שם אבר וכנפים לעוף ולהביא ממון בדרכי הכישוף שהיה נוהג בדורות הראשונים כידוע מענין בלעם ומלכי מדין כמ"ש במ"ר פר' כ"ב סימן ה' גם יתכן שפירושו שהיה פורח ונוסע מרחוק ובספינות כדי להרבות ממון : שנתבלעו דיורין · כמ"ש אבל צוער לבלתי הפכי את העיר הרי שהיתה ראויה להיות נהפך ולא יתכן לומר שניצלה לגמרי שהרי כתוב כי ירא לשבת בצוער הרי שהיה העונש מיוחד לבא עליה על כן דרש שלא נהפכה · עם סדום אבל אח"כ נתבלעו דיורי' ולא העיר עצמה כמ"ש לבלתי הפכי את העיר : ג' שמות · שמ"ש ויצא מלך סדום לקראתו אל עמק שוה הוא עמק המלך פי' שיצא מלך סדום מבארות החמר · שבעמק השידים שנפל שם כמפורש הרי שיצא אל עמק השידים · וכאן כתוב ויצא מלך סדום לקראתו אל עמק שוה · וכמו שכתוב לקמן פר' צ סימן ז' כדעת רבי נחמיה וכן הוא לקמן פר' מ"ג סימן ה' · הרי שעמק שוה הוא עמק השידים · (ונקרא גם כן עמק המלך כמו שכתוב הוא עמק המלך על שבשם המליכו את אברהם · תנחומא סדר זה ועי' במ"ר פר' ע' בסימן כ"ד קרוב לסופו עלה עמוקה של מלכו של עולם) · ומ"ש עמק סוכות כוונתו למ"ש תהלים ס' אלהים דבר בקדשו אעלוזה אחלקה שכם ועמק סוכות אמדד · וכמ"ש בהדיא במ"ר פר' ע"ו סוף סימן ח' שפסוק זה אברהם אמרו · ומ"ש אחלקה שכם נדרש שם · וכאן דרשו מ"ש ועמק סוכות אמדד · והיינו כשבאה המלחמה ושבה ובזז כל הביזה · וחלק ומדד הביזה בעמק סוכות ועמק השידים ששם היה מקום המלחמה : שדים תלמים · ארץ עבודה וחרושה תמיד ועשויה תלמים תלמים בוניים כמו שדים : שהוא מניק את בנו · לשון התנחומא שהיתה מניקה אותם כשם שהשדים מניקה את התינוק : ששם השוו · שעד עתה חלקו על אברהם כל המלכות יראו להרגו וכל"ל בסימן א' ובריש סימן ג' ואחר שראו כאן שה' עמו ועזרו לנצח כל המלכים הגדולים הנ"ל הסכימו כל הנשארים להשלים עמו ולהסכים לדעתו עי' לקמן פר' מ"ג סימן ה' ולקמן פר' נ"ה בסימן ו' במ"ר פר' ע"ו סוף סימן י"ד ורמוז בד"ר בפרשה ב' בסימן ז' וסימן ל"ג : ועשו לו בימה גדולה · וכמ"ש לקמן פר' פ"א סימן ב' וש"נ אבל ר' לוי בר סימון כלבון שכתוב כאן · ומאחר שדרשו שהסכימו לגדלו כדלקמן אמר שעשו לו בימה : ואמרו שמענו אדוני נשיא וכו' · כשאמר אברהם תנו לי אחוזת קבר עמכם השיבו לו שמענו אדוני וכו' · משמע שהם מבקשים ממנו דבר שישמע להם הנה הוא היה מבקש מהם והיה להם להשיב במבחר קברינו קבור · על כן דרשו שהבקשה היתה שיקבל עליו שיהיה

יפה תואר

פשרה ותלוקה דמודה דויסי משמע שמחה ופליג אמ"ש דמשמע שמחה וחדא כי והיה הוא שמחה ומ"ש והיה הוא לשון שמחה אולי מפני שיש בו אותיות הויה ב"ה וכאשר דברי הסימן הזה ע' בויק"ר פי"ג מ"ש שם : כוש ונמרוד · פי' שנקרא גם כשם כוש כשם אביו וכמ"ש בפל"ז על הכתוב על דברי כוש בן ימיני : איסרין לשם אלסר · פי' דנקרא המטבע בשם איסרין על שם המקום אלסר · כי אלסר הוא שם מקום · ומוכח פה להוכיח כי גם מלך גוים הוא המקום שנקרא גוים וזה שאמר אתר הוא תמן · כן הוא שם המקום · ואמר הטעם למה נקרא המקום גוים משום דשם נתקבצו אנשים רבים מכמה גוים להמליך עליהם מלך · וכמו דמצינו כן ברומי : מלך שנער זו בבל כו' · ובא פה לרמז כד' מלכיות כמו דאיתא לעיל כשם שפתח בד' מלכיות כך חתם בד' מלכיות · וכל מה שאירע לאבות יקרה לבניו · וז"ש אם ראית מלכיות מתגרות אלו באלו צפה לרגלו של משיח כו' : ברע שהיה בן רע · וכמו בן בליעל אבל אינו פירושו שאביו היה רע כי מה טעם פה לגנות את אביו : שנאב שהיה שואב ממון · והנו"ן נוסף וכן דרים ושמאבר כמו שם אבר בשי"ן שמאליה שהיה פורח ומביא ממון · והנ"ג דממון לא נרמז בשמם · מ"מ סתם תאות האדם ועמלו הוא לקבוץ ממון [ואולי דריש גם שם מקומם · ודריש אדמה מלשון דם ודמים תרתי משמע · וכן צבוים מלשון צבי והמיד הרודף עם כסף בכורלתו · ודריש שנאב שהיה שואב לדמים אשר שם מלך ושמאבר פרח להביא דבר אשר צבי ותמיד הוא כי שם מלך] ·

משנת דרבי אליעזר

וע"ש : בי"מ ד"ה א"ר יוחנן וכו' · ומפרש שהוי"ו לא פעולה אלא שמו היה כך עכ"ל ורש"י בחומש מפרש בהדיא שתדעל היה שמו בלא וי"ו ובנ"ה אי אפשר לפרש כן בפ' י"ד פסוק ט' כתיב כולם בוי"ו

ידי משה

וקיבל שכר כולם · ופי' שם הרמב"ן ז"ל היסורים של אותן עשרה דורות קיבל על עצמו נמצא כל אותן עשרים דורות מאדם היה ארך אפים עד אברהם שהתחילו יסורין בעולם כמו שמצינו כמה פעמים שאברהם בתר נעצמו יסורין לזה אמר מדת הדין בעולם דייקא והם היסורין שהתחילו מאברהם כנ"ל וק"ל · הו

י"ל דהכי קאמר עין שעשתה מדה הדין ר"ל כי עד אברהם לא היה דינא ודיינא כמו שאמר בזה הפרשה והיה הדיין מעבר עליו מדת הדין לזה אמרו שבקשו לאומה כי אבל דין שייך פמיית עינים כי השוחד יעור עיני חכמים וק"ל : אתר הוא ברומי מצטווח גויים כנ"ל · ר"ל מקום יש ברומי ושמו גוים וכו' : א"ר יוחנן ותדעל היה שמו · נ"ל שהוקשה לר' יוחנן למה לא כתיב אריוך בוי"ו אבל כדרלעומר בוי"ו ואבל תדעל כתיב וי"ו לזה אמר רבי יוחנן ותדעל היה שמו ר"ל שהוי"ו לא פעולה אלא שמו היה כך אבל שהב"א פי' לא נקרא כך להורות על ענין המאורע כמו אמרפל אלא כך היה שמו וגם

סוכות · שהוא מסוכך באילנות · א"ר תנחומא (י) גפן ותאנה ורמון אגוז ושקד תפוח ופרסק · הוא ים המלח · א"ר אייבו (יא) לא היה שם אלא צנורות היאורים ונתבקעו ונעשו ים הה"ד (איוב כח) בצורות יאורים בקע: ך שתים עשרה שנה עבדו וגו' · רבי יוסי ורשב"ג · א רבי יוסי אומר שנים עשר ושלש עשרה הרי עשרים וחמשה · אמר רבי שמעון בן גמליאל כולהון שלש עשרה שנה היו · (יב) מה מקיים רבי שמעון בן גמליאל וב' רבע עשרה שנה אלא בארבע עשר למרדן · ובי"ד שנה בא כדרלעומר · ב (יג) בעל קורה טעין בעוביה · והמלכים אשר אתו ויכו את רפאים בעשתרות קרנים · בעשתרא דקרנא · ואת הזוזים בהם · ית זיותנה דבהון · ואת האמים בשוה קריתים · (יד) תרתין קריין אינון · (טו) ואת החורי · זו מטרפולין · ולמה הוא קורא אותו חורי שברו אותה ויצאת להם לחירות בדור הפלגה · עד איל פארן אשר על המדבר · עד משריא דפארן : ז' וישובו ויבואו אל עין וגו' · א"ר אחא ג לא באו ליזדווג אלא בתוך גלגל עינו של עולם · עין שעשתה מדת הדין בעולם הן מבקשים לסמותה · אתמהא · היא קדש · אמר רבי אחא הוא כתיב הוא שקדש שמו של הקב"ה בכבשן האש · ויכו את כל שדה העמלקי עדיין לא נולד עמלק ואת אמרת ויכו את כל שדה העמלקי אלא (ישעיה מו) מגיד מראשית אחרית · וגם את האמורי היושב (ס) בחצצון תמר (טז) ובעין גדי דתמרייה · ויצא מלך סדום ומלך עמורה · את כדרלעומר מלך עילם וגו' ד' מלכים עשו מלחמה כנגד חמשה ויכלו להם · ועמק השדים בארות בארות חמר בירין בירין מסקן חמרי ·

מסורת המדרש א סדר עולם רבה פרק א' · שבת י"א · ילקוט כאן רמז ע"ב כס"ע · ב ברכות ס"ד · ג ויק"ר פ' י"א · רות רבה פתיחתא י"א · אסתר רבה פרשה א' · תנחומא שמיני סי' ט' · פסיקתא רבתי פ' ה' · ילקוט רות רמז תקנ"ו · ילקוט אסתר רמז תתרמ"ד :

חדושי הרד"ל

א"ר לוי אתר הוא תמן מלעוות ברומי א"ר אלעזר בר אבינא כנ"ל · ולגי' הספר י"ל שנתכוונו למ"ש לקמן פס"ג אלונים תבנן כו' שהיו מעמידין מושלים ממקומות אחרים (והוא בזיון להם שאין מעמידין מלך בן מלך כמ"ש בויק"ר (י"ז) שדבר נאה והגון שקטה המלכות בירושה שעל ידי כן שלום במדינה ואין מחלוקת על העמדת מלך חדש · גם ע"י כן המלך גדל והולך מנעוריו בטכסיסי מלכות ויגלה למלוכה ; (י) גפן ותאנה וכו' · עיין בילקוט אמור רמז תרכ"ג בשם פסיקתא שהן ג' מיני סוכות שיעשה הקב"ה לצדיקים לע"ל : (יא) לא היו שם אלא צנורות היאורים · אפשר צ"ל צורות היאורים וכדכתיב האי קרא בצורות יאורים בקע ור"ל אבנים של קרקע היאורים וכענין נקרא מכיפי' מיבדך פי' מסלעו נתבקע ונעשה הים והאי קרא נדרש בסדום לקמן פנ"א רישא דבחלמים שלא ידו הפך כו' ואפשר צ"ל צורות היעלים וכלשון המקרא (ש"א כד) ע"פ צורי היעלים והיה זה במדבר עין גדי וכן כאן שמשמע שבהיות המלכים בחצצון תמר שהיא עין גדי שמה נלחמו ד' המלכים עמהם (שסדום ועמורה היו סמוכים לשם) · שכן אמרו שהיו שם סלעים וצורי היעלים ונתבקעו ונעשו ים : (יב) מה מקיים ר' יוסי ובארבעה עשר כו' · כן נראה הגי' הנכונה יותר דלרשב"ג אתיא כפשטיה שהיא שנת י"ד לכל החשבון רק לר' יוסי בסוף כ"ה לכל החשבון · צריך לפרש למרדן ועי' ס"ע רבה פ"א : (יג) בעל קורה טעין כו' · מפני שלעולם הקדים אמרפל לכולם · וכאן כתיב בא כדרלעומר והמלכים אשר אתו דמשמע שכולן טפלים לו ואף אמרפל בכללן · לזה אמר שבענין מלחמה זו הוא היה עיקר בעל הקורה שבו שהוא שמרדו מלעבדו : (יד) תרתין קריין אינון · העיר שוה היתה מחוברת משתי עירות כאחת לכן נקראת שוה קריתים : (טו) ואת החורי בהררם שעיר זו מטרפולין כנ"ל · ודרש חורי לשון חורין ומלכות גם לשון הררם דרש שזו היתה הר ומטרפולין של כלם : (טז) ובעין גדי דתמרייא · כמ"ש (דה"ב כ' ב') בחצצון תמר הוא עין

חדושי הרש"ש

יפרש ר"ב כי לא זיווגם במספרם אלא שתיבת אלף עומדת במקום שתים ושיעורו והחרש אלף והמסגר אלף · אבל רבנן יפרשו כפי' הספרי האזינו פי' שכ"א וס"ע כי החרש והמסגר הם דבר אחד והם שני תוארים על חכמי התורה אשר היו אלף · ומצאתי און לי בבבלי גיטין פ"ח א' וסנהדרין ל"ח א' החרש והמסגר אלף חרש כיון שפותחין הכל נעשין כחרשין מסגר כיון שסוגרים בהלכה שוב אין פותחין וכמה היו אלף ע"כ לשון הגמ' · ולכאורה הסיום וכמה היו אלף הוא מיותר כי הוא מפורש בקרא · והמהרש"א בח"א סנהדרין דחק א"ע בזה אבל לפי מ"ש הוא מובן היטב · בשם בנו הרב הגאון מוהרמ"ש נ"י] : (ד) עמק סוכות כו' א"ר גפן כו' · חשיב כאן ז' מיני אילנות · אולי יליף סוכות מן כי בסוכות הושבתי את בנ"י שהם ענני כבוד לדעת ר"א בסוכה (י"א ב') והיו ז' כדאיתא בתנחומא פ' בשלח : (ה) בחצצון תמר בעין גדי כו' כנ"ל בלא וי"ו :

באתה

רש"י

כשחזר מן המלחמה והושיבוהו למעלה : שהוא מסוכך באילנות · ואלו הן שבעה מיני אילנות שהיו שם זה למעלה מזה : א"ר תנחומא גפן תאנה ורמון וגו' · ומפרש במדרש הרנינו שאין לך כל שביל ושביל בסדום שלא היו בו שבעה מיני אילנות זה למעלה מזה שהיה כל השביל מסוכך לקיים מה שנאמר נתיב לא ידעו עיט : ס"א · צורת היאורים · סלעים ע"כ : רבי יוסי אומר שתים עשרה שנה עבדו ושלש עשרה שנה מרדו : רשב"ג אומר כולהון שליש עשרה שנה הוו · דבין עבודה ובין מרד לא היו כי אם שלש עשרה · וה"ק שתים עשרה עבדו ובשלש עשרה מרדו מה מקיים רשב"ג ובארבע עשרה שנה בא וגו' אלא בארבע עשרה למרדן כלומר השוב שנת מרד שלהן עם עבודתן ועם שנה זו הרי ארבע עשרה : והמלכים אשר אתו · בעל הקורה טוען בעביה · שבו תלה הכתוב המרדות והעבדות דכתיב שתים עשרה שנה עבדו את כדרלעומר וגו' לפיכך התחיל הוא במלחמה תחלה ונכנס הוא בעובי הקורה ואחר המלכים נעשו טפלין לו דכתיב את כדרלעומר תחילה ואחר כך המלכים אשר אתו : ס"א · ואת הזוזים · בעלי כחות היו ע"כ : בשוה קריתים · שתי עיירות היו שמן שוה היינו דכתיב קריתים שתי קריות היו : ואת החורי זה טרופולים · מטלופולים מסכיר די"ל פורט"י · פולו הוא שער ס"א מטרופולי שומר השער ולשון יוני הוא ובלע"ז וכו' · ע"כ : ולמה קורא אותה חורי שבירכו אותה ויצאת להם לחרות בדור הפלגה כלומר שנתקיימה בידם לפי שמליט כתוב וימלאו בקעה בארץ שנער וכתיב ויפץ אותם משם אבל אלו בירכו להם את החורי ונתקיימה בידם לעולם : בחצצון תמר בעין גדי דתמריא · מקום תמרים היה מקום שמסובך

מתנות כהונה

נפרעין מן הנעבדין : [והיאורים נתבקעו גרסינן] : ה"ג מה מקיים רשב"ג ובארבע עשרה כו' · וה"ג רש"י וילקוט פי' כיון שבין הכל היו י"ג שנים שנות העבודה ושנות המרד מה אני מקיים ובארבע עשרה כו' · דמשמע שבשנת י"ד למרדן בא כדרלעומר ומשני י"ד למרדן : ה"ג למרדן · והוא לשון רדוי ומלכות כד"א והוא היה רודה שכדרלעומר היה כובש אותם בחזקה עד שעבדו אותו בעל כרחם וכן משמע לשון הכתוב י"ב שנה עבדו משמע שלא בטובתם ומצאתי בפירש"י חשיב שנות המרד עם שנות העבודה ועם שנה שבא כדרלעומר ויהיו י"ד : בא כדרלעומר וגו' · גרסינן וסיפיה דקרא קלייק והמלכים אשר אתו הרי שהיה הוא עיקר והם טפלים לו : בעל הקורה כו' · מי שהקורה שלו אף על פי שאחרים טוענים עמו הוא נכנס בעוביה וסובל עיקר משאו כן היה הוא העיקר שכבשם ראשונה וכו היה עיקר המרד : נראה דה"ג בעשתרות קרנים גיברייא דבעשתרות כו' · כי כן תרגומו בתרגום ירושלמי וכן ת"י זיותנא דבהון · ודרש זוזים לשון זיו · בהם בקמ"ן כמו בסגו"ל : תרתין קריין כו' · ב' מקומות היו שבהם יושבים האימים ודרש קריתים לשון קריה : מטרפולין · פירש הערוך העיר והאם בלשון יון מטרא אם פולין עיירות כלומר האם ועיקר של העיירות וכאן גרס אליותרו פולים ופירש אליותרו חירות פולים עיר בלשון יון : להירות כו' · פירש"י לפי שכתוב ויפץ ה' אותם משם אבל אלו בירכו להם העיר הזאת ונתקיימה בידם ולא נפוצו משם : משריא דפארן · אי' פירושו מישור ועי' בפירוש רש"י ורמב"ן : גלגל עין כו' · זה אברהם שהאיר עיני כל העולם בענין האמונה ועין משפט קדרים עין שכבשה המשפט והדין ועיין לעיל בראש הפרשה : שעשתה · שכבשה כד"א גם מעושה : מגיד מראשית כו' · הכתוב קראו ע"ש סופו ועי' ברמב"ן : בעין גדי בחצצון תמר · תרגום אונקלוס בעין גדי ופירש"י מקרא מלא הוא בדברי הימים ביהושפט : דתמרייא · שהם גדלים תמרים הרבה כמה שנאמר בכרמי עין גדי : ויכלו להם · לכן חזר ואמר שארבעה עשו מלחמה עם החמשה לומר שיכלו המועטים למרובים דאם לא כן כבר ידענו שהם ד' וה' : בירין בירין כו' · כן תרגום אונקלוס ופירש בורות

יפה תואר

שנים עש"ה ושלש עשרה הרי עשרים וחמשה · כי אם תפרש ושלש עשרה בשנת השלש עשרה היה צ"ל ובשנת עשרה · ורשב"ג דמפרש כולהון שלש עשרה סובר דאשר פה שבי"ת וכאלו כתיב ובשלש עשרה וכמו כי ששת ימים עשה ה' וגו' יתפרש בששת ימים · וע"ע בביאור הרי"ף גרסת היפ"ת על מה מקיים רשב"ג : תרתין קריין אינון · ופי' שוה קריתים שתי עירות הנקראות שוה · או שוה יאמר על השדה שבגבול שתיהן · ו"א מפרש כי שוה קריתים הוא שם המרכב לעיר אחת דרחוק דאיתרמי להיות שם מקום אחד בשתי מלות בלה"ק · ואף על גב דמצינו כמו כן בעשתרות קרנים אבל היכא דאפשר לא אמרינן הכי [וגם עשתרות קרנים באו שתי המלות המרכבות בלשון רבים אבל כאן בא שוה בל"י וקריתים בל"ר ע"כ יתפרש כמו קריות שוה פי' העיירות אשר שמות שתיהן הוא שוה] : ואת החורי זו מטרופולין · ולפ"ז מ"ש בהררם שעיר פי' כי מחוזם נקרא הר שעיר ובמחוז הזה היה מדינה הנקראת חורי · וכן מ"ש בני שעיר החורי (בראשית ל"ו) פי' בני יושבי ארץ שעיר הנקראים ג"כ חורי ע"ש המדינה אשר בארץ זו : בדור הפלגה · והנה למ"ד בפל"ח כי בני נח הלכו לנידון יתפרש בפשיטות כי כל העמים נתערבו בארצות שזה נטל ארץ של עם זו וזה נטל ארץ של עם זה יתפרש כי כמה שבו אז לארצם הראשונה · ולמ"ד שם כל אחד תפס ארצו יתפרש כי על ארץ זו נחלקו כראשונה · זה אומר שלי היא וזה אלי היא ואח"ז נתכרר שהיא לאלה היושבים בה : עדיין לא נולד עמלק · שהרי כן בנו של עשו הוא : עין גדי דתמרייה · משום שהיה עין גדי של ענבים כדכתיב בכרמי עין גדי מפרש שזה היה עין גדי של תמרים :

ויש

פירוש מהרז"ו

עליהם לנשיא ולמלך ולאלוה · ועיקר הדבר היה בעמק שוה שהשוו כל האומות דעותיהם לדבר הזה שהמליכוהו אלא שהוא לא קבל עליו על כן בכל פעם שנצטרך הוא להם לאיזה דבר חזרו ובקשו ממנו שמענו אדוני וכו' ומ"ש שאמרו לו ג' דברים מלך ונשיא ואלהים · היינו ממ"ש שמענו אדוני שיהיה להם אדון ומלך · ונשיא אלהים והיל"ל נשיא מאלהים · ע"כ דרשו שאינו סמוך אלא הם שני ענינים נשיא ואלהים · ובסוף תד"א יליף ממ"ש נשיא הוא מלך וכמ"ש אשר נשיא יחטא · ומ"ש שמענו פירושו קבל ממנו כתרגומו · אך אברהם לא שמע להם לכלום : שהיה מסובך באילנות · וכמ"ש ויק"ר פר' ה' סימן א' מפסוק נתיב לא ידעו עיט מחמת רוב האילנות וגובהם ע"ש ועי' בתנחומא ולשון רש"י ומפרש במדרש הרנינו שאין לך שביל ושביל בסדום שלא היה בו שבעה מיני אילנות זה למעלה מזה שהיה כל השביל מסוכך בו לקיים מ"ש נתיב לא ידעו עיט עכ"ל ובידי"מ הביא בשם מדרש האזינו שפסוק הרנינו הוא בסדר האזינו : לא היה שם אלא צינורות · ובילקוט הגי' לא היה שם אלא צורות ופירושו צורים והבנים כלשון הפסוק שמביא בצורות יאורים בקע ובפסוק הקודם בחלמיש שלח ידו הפך משורש הרים · וכמ"ש לקמן פר' נ"א סימן ד' שהפסוקים מדברים בסדום ע"פ מדה י"ז שבתורה מפורש בהפך את הערים · וכשנהפכה סדום נתבקעו היאורים זה לזה ונעשה ים המלח · וכמ"ש בתנחומא כאן הוא ים המלח שבעונם נעשה אותו מקום למים מלוחים · וכן הוא אומר ארץ פרי למליחה מרעת יושבי בה · וא"כ יש לסדום עוד ה' שמות · עמק השדים · ים המלח · עמק שוה · עמק המלך · עמק סוכות · אלא שהם כלולים בג' מקומות שאלו עמק השדים כתוב ים המלח ואלו עמק שוה כתוב עמק המלך : ך ר' יוסי ורשב"ג · דעת ר' יוסי שי"ג שנה החזיקו במרדן אחר שעבדו י"ב שנה · ומ"ש ובארבע עשרה שנה היינו י"ד למרדן בשנת כ"ו לתחלת עבודתם ועי' ריש ס"ע וכן הוא ברש"י בחומש · ודעת רשב"ג י"ב עבדו ובשנת י"ג מרדו ובשנת י"ד לעבדם בא כדרלעומר והכל ביחד י"ד שנה · כצ"ל במדרש מה מקיים רשב"ג ובארבע עשרה שנה לעבדם ומה מקיים ר' יוסי ובארבע עשרה שנה למרדן וכמ"ש בס"ע וברש"י לדעת ר' יוסי · וטעם פלוגתתם דר' יוסי סובר דמ"ש ושלש עשרה שנה מרדו דומה לרישא דקרא שתים עשרה שנה עבדו היינו שנה אחר שנה · וכן מ"ש מרדו ג"כ שנה אחר שנה · ומ"ש ובארבע עשרה שנה סובר ר"י שאם היה כתוב וארבע עשרה שנה היינו מפרשים ג"כ שנה אחר שנה ומאחר שכתוב ובארבע על כרחך פירושו בשנת הי"ד מוסיף על ענין הי"ג של מרידה הי"ד למרדן · ורשב"ג סובר שא"כ היל"ל ובשנת הארבע עשרה ומאחר שכתוב ובארבע עשרה שנה ואנו מפרשים על כרחנו שנת הי"ד א"כ גם מ"ש שלש עשרה ג"כ פירושו שנת הי"ג : בעל הקורה טעין בעוביה · שבפסוק א' אמרפל תחלה וכדרלעומר שלישי ובפסוק ט' כדרלעומר ראשון · וסיבתו שבמלחמת המלכים עם סדום ועמורה וכו' היה כדרלעומר העיקר · וכמ"ש עבדו את כדרלעומר ע"כ חושבו ראשון · אך בפ' א' שהקיבוץ היה בעבור אברהם והיה אמרפל העיקר וכמ"ש סימן א' וברש"י ג' וד' ע"כ חושבו ראשון : בעשתרות דקרנא · כי בכל מקום נקראת רק עשתרות לבד לז"א בעשתרות דקרניא פי' שהיא בין שני הרים (עי' ריש סוכה) כעין קרנים · ועי' תשמונאים א' ה' וב' י"ב משמע שקרנים שמה. ועשתרות הוא על שם בית האליל שבה וי"ל גם דעת המדרש כן · וכן בשוה קריתים לבד · לז"א ב' עירות הן ושוה הוא המישור שביניהם ע' יפ"ת ורב"ח ודו"ק · מהרי"ב : זיותני · דבהון · כי לא מצינו אומה זוזים ולא מקום ששמו הם על כן דורש א"ת הזוזים בהם אלא זיותני שבהם והיינו האנשים הגדולים המאירים שלהם בעשתרות קרנים הנ"ל · ויש להביא ראיה שזיז מלשון זיו · כמ"ש ישעיה ס"ו למען תמוצו והתענגתם מזיז כבודה שפירושו מזיו : זו מטרפולין · עיין מ"כ והוא בערוך ערך מטרפלין אך בערך אליותרו פולים הביא מאמר זה וז"ל ואת החורי אליותרו פולים שבררו אותה ולמה קורא אותה אליותרו שיצאו להם לחירות בדור הפלגה · פי' בלשון יון אליותרו חירות פולים עיר · ודורש חורי מלשון חירות ומ"ש בהררם שעיר על כן דורש בהררם שבררו אותה והיינו שנמרוד מלך שנער היה תחלה מושל בכל העולם קודם ההפלגה אך אחר ההפלגה יצאו האומות מתחת ידו ונעשה כדרלעומר מלך על הרבה אומות · והחורי יצאו לחירות לגמרי ושם האומה שעיר כמ"ש בסדר וישלח תחת וסוף והארץ ארץ שעיר והר שעיר : משריא פארן · וכן תרגם אונקלוס : ך א"ר אחא · לעיל ריש סי' ג' ושם מבואר : ובעין גדי דתמריא · כן תרגם אונקלוס על בחצצון תמר עין גדי והוא פסוק מפורש בדה"ב כ' פסוק ב' והנה בחצצון תמר היא עין גדי ומ"ש דתמריא שם גדלים התמרים : בירין בירין מסקן חמר · כן תרגם אונקלוס · כי שהם בור

ידי משה

וגם במלת גוים נשארו מזה שלא בא לדרשה כמו במלכי סדום עכ"ל : גפן ותאנה כו' · מפרש במדרש האזינו אין לך כל שביל ושביל בסדום שלא שיש בו שבעה מיני אילנות לקיים מה שנאמר נתיב לא ידעו וגו' עכ"ל המדרש :

ויגוסו מלך סדום ועמורה ויפלו שמה · רבי יהודה ור' נחמיה · רבי יהודה אומר ויפלו שמה אלו האוכלוסין · והנשארים הרה נסו אלו המלכים · ורבי נחמיה אמר ויפלו שמה · אלו המלכים · והנשארים הרה נסו אלו האוכלוסין · על דעתיה דרבי יהודה ניחא · ועל דעתיה דרבי נחמיה קשיא · רבי עזריה ורבי יונתן בן חגי בשם רבי יצחק אמרו בשעה שירד אברהם אבינו לכבשן האש וניצול יש מעובדי כוכבים שהיו מאמינים ויש שלא היו מאמינים · וכיון שירד מלך סדום לחמר וניצול התחילו מאמינים באברהם למפרע · ויקחו את כל רכוש סדום ועמורה ואת כל אכלם · ר"י אומר (יז) זו עבודה · ורבי נחמיה אמר (יח) אלו הכותבות · א ויקחו את לוט וגו' כך עשו ללוט נתנו אותו בסירה ונטלו אותו עמהם · כל כך למה והוא יושב בסדום לקיים מה שנאמר (משלי יג) הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע : ח ויבא הפליט · ריש לקיש בשם בר קפרא ב הוא עוג הוא פליט ולמה נקרא שמו עוג שבא ומצא את אברם יושב ועוסק במצות עוגות · הוא לא נתכוון לשם שמים אלא אמר אברהם זה קוניון הוא ועכשיו אני אומר לו נשבה בן אחיך והוא יוצא למלחמה ונהרג ואני נוטל את שרי אשתו · א"ל הקב"ה חייך שכר פסיעותיך אתה נוטל שאת מאריך ימים בעולם ועל שחשבת להרוג את הצדיק חייך (ו) שאתה רואה אלף אלפים ורבי רבבות מבני בניו · ואין סופו של אותו האיש ליפול אלא בידן

שנאמר (דברים ג) ויאמר ה' אלי אל תירא אותו כי בידך וגו' · ויגד לאברם העברי · רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן · ג רבי יהודה אומר כל העולם כולו מעבר אחד והוא מעבר אחד · ר' נחמיה אמר שהוא מבני בניו של עבר · ורבנן אמרי שהוא מעבר הנהר ושהוא משיח בלשון עברי · והוא שוכן באלוני ממרא · רבי יהודה ורבי נחמיה · רבי יהודה אמר במשריא דממרא ורבי נחמיה אמר בפלטין דממרא · על דעתיה דרבי יהודה אתרא הוא דשמיה ממרא · על דעתיה דרבי נחמיה גברא הוא דשמיה ממרא · ולמה נקרא שמו ממרא · ר' עזריה בשם רבי יהודה בשם ר' סימון שהמרה פנים באברהם ד בשעה שאמר הקב"ה לאברהם לימול הלך ונמלך בג' אוהביו · אמר לו ענר כבר בן ק' שנה אתה (יט) ואתה הולך ומצער את עצמך · אמר לו אשכול (ז) מה את (כ) הולך ומסיים את עצמך בין שונאיך · אמר לו ממרא אלהיך שעמד לך בכבשן האש ובמלכים וברעבון והדבר הזה שאמר לך למול אין אתה שומע לו · אמר לו הקב"ה אתה נתתה לו עצה למול חייך שאיני נגלה עליו לא בפלטין של ענר · ולא בפלטין של אשכול · אלא בפלטין שלך הה"ד (בראשית יח) וירא אליו ה' באלוני ממרא :

פרשה מג

א וישמע אברם כי נשבה אחיו · (תהלים קיב) משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטוח בה' סמוך לבו לא יירא עד אשר יראה בצריו · ה משמועה רעה

מסורת המדרש א ילקוט משלי רמז תתק"ג · ב נדה דף ס"א · במ"ר פ' י"ט · ד"ר פרשה א' · תנחומא סוף סדר חוקת סימן כ"ה · ילקוט כאן רמז ע"ב בס"ע · ילקוט סוף סדר חוקת רמז תשס"ה · ג פסיקתא רבתי פ' כ"ג · ילקוט כאן רמז ע"ג בס"ע · ד תנחומא סדר וירא סימן ג' · אגדת בראשית פרק י"ט · ה ילקוט תהלים רמז תת"ח :

חדושי הרש"ש

(ו) שאתה רואה אלפים ורבבות כו' כ"ה בסוף פ' דברים והוא יותר נכון כי לא היה כ"כ אז כמו דחשיב כאן וכה"ג הגיהו התוס' בב"ק (פ"ג א') ד"ה שני : (ז) מה אתה הולך ומסיים א"ע · עמ"כ ול"נ

חדושי הרד"ל

עין גדי · ומלת בתמרייא אולי בא לפרש חצצון תמר · שהיו מתצלין ומתחכין שם התמרים שהיו גדלים שם הרבה וכמו ירית ונוער עיר התמרים שסמוכים שם : (יז) זו עבודה · עמ"כ ואשר פירושו כלי עבודת האדמה · דכלים שעושין אוכל נפש קרויין בלשון כל אכלם : (יח) אלו הכותבות · שהיו שם הרבה כמש"ל · והיה זה עיקר מאכלם דתמרי זיינו ומשבען : (יט) ואתה הולך ומצער עצמך · כמדומה שצ"ל ומנער עצמך כענין נוער ותינוק · אשכול שכול תבנים [ושם ענר ואשכול קא דרים] : (כ) הולך

מתנות כהונה

בורות שממנו היו מעלים חמר לחומר : ניחא · שהרי מצינו אח"כ שמלך סדום יצא לקראתו : בשעה שירד כו' · ולעולם המלכים נפלו שמה ומלך סדום ניצל דרך נס למען יאמינו נסו של אברהם : עבודה · בקשתי ולא מצאתי פירושו ואולי הוא מין פרי שהיה עיקר מאכלם והאב"א כתב דצ"ל לגרוס עבורה פירוש את כל דגנם : הכותבות · תמרים : בסירא · בבית הסוהר : וכל כך למה · למה אנה הקב"ה לידו כך ומשני והוא יושב בסדום לפי שנתיישב במקום רשעים דאם לא כן והוא יושב בסדום למה לי · וכבר ידענו אותו : הוא לא נתכוון כו' · עוג לא נתכוון לשם שמים במה שבשר לאברהם שנשבה לוט : אמר עוג בלבו אברהם קוניון קנאי כלומר נוקם · כמה דאת אמר בקנאו את קנאתי : [להרוג את הצדיק גרסינן] : והוא מעבר אחד לצד אחד · כלומר שקול כנגד כולם : משיח · מדבר : [במשריא דמימרא · עי' בפירש"י וברמב"ן בפ' זו] : באיל פארן אתרא כו' · מקום יש ששמו ממרא ולכן אמר אלוני ממרא כלומר מישור של ממרא כמו איל פארן ודומיהם שכל המישור נקרא על שם העיר שהמגרש סמוך לעיר : גברא הוא · ולכן אמר אלוני ממרא היכל ופלטין של מלך : שהמרה · לשון מרי ורוגז שהעיז פניו נגדו ואמר לו שימול כדמפרש ואזיל כן מצאתי בפירש"י : ומסיים וכו' · לשון סוף וקץ כלומר שתאמר ביד אויביך שישמעו כי חולה אתה ויבאו עליך ויהרגוך ובילקוט גרס והרס עצמך · והיה סבור שיסתרס מזה ויהיה לו לקלון בין אויביו והרב ר' אליה מזרחי גרס הולך
אוטם
וממאים עצמך בין שונאים : אין אתה שומע כו' · בתמיה :

רש"י

שמסובך בתמרים : ס"א · מסקן תמר · בורות מלאים חומר כדי שיפלו בהם שונאיהם העולים כנגדם · ע"כ : ר' יהודה ורבי נחמיה · רבי יהודה אמר ויפלו שמה אלו האוכלוסין והנשארים הרה נסו אלו המלכים ר' נחמיה אמר ויפלו שמה אלו המלכים והנשארים הרה נסו אלו האוכלוסים : על דעתיה דרבי יהודה · דאמר הנשארים אלו המלכים ניחא לפי שמצינו לאחר מכאן שכתב ויצא מלך סדום לקראתו ואלמא בניצול היתך היה יוצא לר' נחמיה דאמר ויפלו שמה אלו המלכים קשיא ומשני ודאי נפלו אלא ניצלו כי הא דרבי יונתן דאמר שהוציא מן החומר שנפל : ואת כל אכלם · רבי יהודה אמר זה עבודה ר' נחמיה אמר אלו הכותבות : ויקחו את לוט ואת רכושו · מה עשו ללוט נתנו אותו בסוהר : ויבא הפליט · שנפלט מאותם שכתוב בהן ויכו את רפאים בעשתרות קרנים הדא הוא דכתיב כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים : המרה פנים לאברהם · העיז פניו לנגדו והחזיקו למול : ס"א החליפו לענין טוב שלא אמר לאברהם מה שאמרו לו חביריו אלא אמר לו לימול · ע"כ :

פרשה מג משמועה רעה לא יירא זה אברהם · וישמע אברם כי נשבה אחיו :

פירוש מהרז"ו

באר שכתוב בתורה פירושו באר נובע מים חיים וכאן הי"ל בורות בורות חמר על כן תרגם מסקן חמר שבענין זה היו דומים לבאר שכך היה טבעם לנבוע חמר : ויפלו שמה אלו האוכלסין · דורשים מדה ע"ו כאן אמר ויפלו שמה · שמשמע שהמלכים נפלו שמה וטבעו שם · והרי כתוב אח"כ ויצא מלך סדום ויאמר מלך סדום ע"כ דורש ר"י ומכריע ע"פ מדה ל"א וממעל ויגוסו מלך סדום ועמורה הרה נסו שאותם שכתוב בהם ויגוסו כתוב בהם הרה נסו · והנשארים ויפלו שמה הם האוכלסים הנשארים · ומ"ש ויצא מלך סדום והוא כפשוטו שיצא מביתו השדה לקראת אברהם · ור' נחמיה סובר שהפסוק ויגוסו מלך סדום כפשוטו וסדרו שמלך סדום ועמורה נפלו בבארות החמר והנשארים האוכלסים הרה נסו אלא שמ"ש ויצא מלך סדום אינו כפשוטו · שפירושו שיצא מבארות החמר לקראת אברהם ע"פ נס בזכות אברהם כמו שהציל כל נפש ורכוש סדום וכמ"ש לעיל סימן ה' ולקמן פר' מ"ג סימן ה' : עבודה · צ"ל עבורה כמ"ש מ"כ בשם אב"א ופי' דגנם ולחמם וכמ"ש אוכל ארץ ממנה יצא לחם : אלו הכותבות · הם התמרים · לעיל פרשה ל"א ריש סימן י"ד על פסוק מכל מאכל אשר יאכל דורש ר"נ על הדבלה · (ובברכות פ' כיצד מברכין איתא שהתמרים משביעים והתאנים אינם משביעים · וא"כ יתכן שבתיבות כל הכלם מרמז על התמרים על שמשביעים באכילה אחת ובתיבות מכל מאכל אשר יאכל משמע שאוכלים ואוכלים עוד הפעם שאינם משביעים היינו דבילה של תאנים) : ויקחו את לוט וכו' כך עשו וכו' · פי' כמו שכתוב אצל סדום ויקחו את כל רכוש סדום וכו' וילכו כך כתוב אצל לוט בפסוק הסמוך ויקחו את לוט וכו' וילכו והוא יושב בסדום וע"פ מדה ט' שבא לפרש איך נדמה לסדום והשיב והוא יושב בסדום על כן נדמה להם : הולך את חכמים · פי' כשהלך את אברהם ולמד מדרכיו התחכם ממנו והגליות כמ"ש לעיל פר' מ"א ריש סימן ג' וכאן על שישב בסדום ולמד מדרכיהם נשבר · ופירוש הפסוק על פי מדה ט' וע"פ מדה ממעל הולך את חכמים יחכם ויבנה ורועה כסילים יסכל וירועע : ח הוא עוג · נדה דף ס"א א' שהפליט הוא עוג · על שפלט מדור המבול הובא ילקוט כאן · ד"ל פר' א' סימן כ"ה וכאן מפורש כפשוטו שנקרא פלים על שפלט מהמלחמה · ונקרא עוג על שם עוגות מצות וכדלקמן פר' מ"ג ריש סימן ג' שזה היה בליל פסח ועוג הוא הפלים · כמ"ש כאן ויכו את רפאים בעשתרות קרנים וברים דברים כתוב ואת עוג מלך הבשן אשר יושב בעשתרות · ובדברים ג' י"א כתוב כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים · שהכו ד' המלכים את כל הרפאים שבעשתרות ונשאר עוג והוא הפליט ומלך בעשתרות · וכן הוא בהדיא בתנחומא בסוף פרשת חוקת ובמ"ר פר' י"ט סימן ל"ב ג"כ בהדיא · וצ"ע איך נקרא שמו עוג על שמצא את אברהם יושב ועוסק במצות עוגות · ויתכן שהראה לבריות שבא ללמוד המצוה ולקבלה עליו · אך המדרש אומר שהאמת שעשה זאת כדי שיהרג אברהם ויקח את שרה : כי בידך וגו' · נתתי אותו נתתי כבר והיינו מימות אברהם ופסוק זה כתוב אצל עוג מלך הבשן וכנ"ל : מעבר אחד וכו' · כי כל בני תבל לא ידעו אז את ה' כי עבדו כולם לכוכבים ומזלות רק אברהם הכיר בורא עולם והוא לבדו היה לעבר אחד בעולם לעבוד אלהי אמת וכל בני תבל לצד אחר לצד חוץ : מבני בניו של עבר · שהיה צדיק ונביא גדול כמ"ש ברים ס"ד · ועל שאחז בדרכיו · אף שהיה אחר ז' דורות עבר פלג רעו שרוג נחור תרח אברם נקרא על שמו ועבר חי עד שנת ע"ו ליעקב ואברהם יצחק ויעקב היו בית דינו של עבר : מעבר הנהר · כמ"ש בסוף יהושע בעבר הנהר ישבו אבותיכם וכו' ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר : ולמה נקרא שמו ממרא · כי ממרא מלשון מרי כמ"ש ממרים הייתם והרי היה תלמידו של אברהם ען כן דרש לטובה שהמרה פנים באברם : ואתה מצער עצמך · פי' שתכנים בסכנת מות ותהיה שופך דמים שהרגת עצמך : ומ"י עצמך · עי' מ"כ ובאגדת בראשית הגי' מסורס הוא רוצה לעשותך · ואברהם ששאל אותם · יתכן שהיתה כוונתו לנסותם מה דעתם ומה יאמרו ולדרך שמנסים התלמידים · והדרשה בדברי ר"ל בפלטין דממרא ע"פ מדת סמוכים ומדת מנגד שסמוך מיד אחר המילה כתוב וירא אליו ה' באלוני ממרא · אנו לומדים שממרא היה לו חלק טוב זאת של אברם · וכל זה רמוז במ"ש כאן והם בעלי ברית אברם · והי"ל כרותי ברית אברם · ועוד שתיבת והם מיותר על כן דורש בעלי ברית מסלקי וכובשי ברית אברם כמ"ש נוקם ה' ובעל חמה ודרשו חז"ל ב"ו חמה כובשתו אבל הקב"ה כובש את החמה וכן בעל קנאה כובש ומסלק הקנאה וכן כאן בעלי ברית מסלקי וכובשי ברית אברם ותיבת והם חוזר על מ"ש אחי ענר ואחי אשכול · ויתכן שהכוונה והם בעלי ברית אברם שהיו. לו בעלי עצה בענין זה ומאחר שאנו רואים שכבן באלוני ממרא ושם נראה לו השכינה הרי אנו לומדים שהוא יעצו לטובה והם לרעה · ואחרי כתבי זאת מצאתי כן בהדיא באגדת בראשית סוף פר' י"ט וז"ל וכיון שאמר לו הקב"ה מול עצמך נטל מהם עצה אמר ענר כו' א"ל ממרא כו' ומנין שנטל מהם עצה לימול שנאמר והם בעלי ברית אברם עכ"ל ע"ש (ועי' רש"י וז"ע) :

יפה תואר

ויש שלא היו מאמינים · משום שלא ראו בעיניהם · וע"ע בזה ברמב"ן על התורה דברים נכונים : הוא עוג הוא פליט · פי' כי שמו העצמי היה פליט כדלקמן בד"ר פ"א ונקרא עוג משום שאכל מעוגות שאפה אברהם לפסח או משום ששחק עליהם ומה שכתבו במדרשות הפליט משום שפלט מדור המבול הוא לתת טעם למה נקרא בשם פליט · ולכן בא הפליט בה"א הידיעה אשר לא יבוא על שם הענף הוא ג"כ הטעם כי שמו הפליט נתחבר לשם תאר : שכר פסיעותיך כו' · לפי שע"י זה נתגדל אברהם · ואע"פ שסוא לרעה נתכוין מ"מ המצוה מגד סיבוב אשר בה ה"א שלא תפעל את פעולתה אם בזמן או בגלה · ולכן כיון דכוונתו היתה לרעה לא פעלה את פעולתה רק על זמן קצוב · והעונש נמשך לו עד סגלה : משיח בלשון עברי · היינו של בני עבר הנקר ואיננו לשון הקודש כדמשמע בסנהדרין פ' כהן גדול : הלך ונמלך בג' אוהביו · כבר תמהו המפרשים ע"ז איך ישאל אברהם עצת אוהביו לקיים את דבר ה' · וע' בחזקוני וברא"ם שתירצו בדוחק · והנכון כדעת האומרים שנמלך אם למול את עצמו בפרהסיא ולא יירא מפני ליצני הדור וממרא יעצהו לימול ה"ע בפרהסיא ומ"ש לו ענר כבר בן ק' שנה אתה כו' הוסיף ליעצו עצה רעה ולסדיתו ממצות ה' את אשר לא שאל אבל עצת אשכול היתה שלא ימול ה"ע בפרהסיא וקרוב לומר עוד כי ענר הגיד לו אבר הברית אשר לוהן ה' לעמור הוא רק על זרעו כשעירים בימים ולא עליו · אך אברהם ידע את דבר ה' כי גם עליו לוהו : מה את הולך ומביייך עצמך · ופי' מלשון סייף או כי אתה תחליש את גופך לפני אויביך ובילקוט גרים ומסרס עצמך וברא"כ גרים וממאים עצמך · והכל הולך לענין אחד שיבזוהו בהמולו ויקראוהו סרים :

משמועה רעה לא יירא וגו' · דק"ל איך הסתכן אברהם עצמו לעמוד נגד מלכים האדירים האלה · וגם את פי ה' לא שאל לכן אמר כיון שאברהם היה נכון לבו בטוח בה' שיעזרהו ע"כ שם

פרשה מג סימן א משמועה רעה לא יירא · המזמור מדבר באברהם כמ"ש במדרש תהלים ריש מזמור זה שבאברהם כתוב כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ופירושו שעל שכתוב בו כי ירא וכו' מדה כנגד מדה לא יצטרך לירא משמועה רעה · גם יתכן שפירושו על שהיה ירא את אלהים באמת לא היה באפשרי לו

משנת דרבי אליעזר

ולפ"ד הוה נכתוב כב' ווי"ן : ואת כל אכלם רבי יהודה אומר זו עבודה · דיוקא מדכתיב ואת כל רכוש גם ק"ל לשון אכלם דהו"ל למיכתב כל אוכל או מאכל אלא בא למעט שלקחו רק אותה מאכל תבוא הנמצאת בעת ההיא ולא במקום אחר :

א ייראו · (א) זה אברהם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה · כון לבו בטוח בה' · ומצאת את לבבו נאמן לפניך · סמוך לבו לא יירא שנאמר (בראשית טו) אל תירא אברם · עד אשר יראה בצריו · ויחלק עליהם לילה: ב וישמע אברם כי נשבה אחיו (ג) הה"ד (ישעיה לג) אוטם אזנו משמוע דמים · וירק את חניכיו · ב רבי יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר הן הוריקו פנים כנגד אברהם אמרו ה' מלכים לא יכלו לעמוד בהם ואנו יכולים לעמוד בהם · רבי נחמיה אמר אברהם הוריק פנים כנגדן אמר אצא ואפול על קדושת שמו של מקום · אבא בר זבדא אמר ג בכלי זיין הוריקן היך מה דאת אמר (תהלים לה) והרק חנית וסגור לקראת רודפי · אמר רבי שמעון בן לקיש (א) באבנים טובות ומרגליות הוריקן היך מה דאת אמר (תהלים סח) ואברותיה בירקרק חרוץ · רבי לוי אמר בפרשת שוטרים הוריקן היך מד"א (דברים כ) מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו · חניכיו · בעלי הניכתו שמם אברם כשמו · שמנה עשר ושלש מאות ריש לקיש בשם בר קפרא ד אליעזר לבדו היה · ה מנין אליעזר י"ח וג' מאות · וירדוף (ב) עד דן ו שם עבודת כוכבים היא ומכה מלפניה ומאחריה · מכה מלפניה וירדוף עד דן (ג) ומכה מאחוריה (ירמיה ח) מדן נשמע נחרת סוסיו: ג ויחלק עליהם לילה · רבי בנימין בר יפת בשם ר' יונתן (ד) הלילה נחלק מאליו · ורבנן אמרי יוצרו חלקו · אמר הקב"ה אביהם פעל עמי בחצי הלילה אף אני פועל עם בניו בחצי הלילה · ואימתי · במצרים שנאמר (שמות יב) ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור וגו' · אמר רבי תנחומא אית דמפקין לישנא אחרינא אמר הקב"ה אביהם יצא בחצי הלילה אף אני אצא עם בניו בחצי הלילה שנאמר (שם) כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא · ויכם וירדפם · וכי יש אדם רודף הרוגים · אמר רבי פנחס רודפיו של אבינו אברהם הרוגים היו שנאמר (תהלים סט) כי אתה אשר הכית רדפו · הה"ד (ישעיה מא) מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו · ז מי הוא זה שהעיר לבם של מזרחיים שיבואו ויפלו ביד

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ע"ג כס"ע · ב עיין נדרים דף ל"ב · תנחומא כאן סימן י"ג · אגדת בראשית פרק י"ג · ג לקמן פ' מ"ד · פדר"א פ' כ"ז · במד"ר פ' י"ח · תנחומא כאן סימן י"ג · שוח"ט מזמור ק"י · ד נדרים דף ל"ב · ה ע' שבת דף ס"ז · תוספתא שם פרק ח' · ו תנחומא סדר בא סימן ו' · מכילתא פ' בא · ילקוט שם רמז ר"ח · ז ילקוט ישעיה רמז ש"א :

חדושי הרד"ל

ומסרם · כ"ה עיקר הגי' כמ"ש סמ"כ בשם ילקוט וכ"ה באג"ב פ"ס י"ע ולשון אשכול דרש שכול מבנים ועי' אג"ב שם :

(א) באבנים טובות · (ע' נדרים ל"ב) : (ב) עד דן שם עבודת כוכבים · כמ"ש חי אלהיך דן : (ג) ומכה מאחריה מדן נשמע כו' · כשבא סנחריב על חזקיה · אע"פ שכבר גלו עשרת השבטים ועמהם גלה פסל מדן · מ"מ אף לאחר זמן היה מכה וגרם שמשם נשמע פחד נחרת סוסי סנחריב · וכן לפניו בימי אברהם פירושו בזמן קודם היותו הרגים בו אברהם : (ד) הלילה נחלק מאליו · מדלא כתיב ויחלק עליהם בלילה · ומפני שא"א לכוון אמצע הלילה כדאיתא פ"ק דברכות · אמר שהלילה נחלק וכן מוכח בפסיקתא

חדושי הרש"ש

ול"נ שהוא לשון סימן כמו לקמן פמ"ד מה הייס שלנו מסויימין כו' כך היו אברהם ושם מסויימים כו' · וכן בב"ב (ס"ג א') סיים לו את הקרקע ופירש רשב"ם לשון סימן :

(א) זה אברהם כו' כי ירא אלהים אתה · עיד"מ · ול"נ דמפרש דאינו רק ירא אלהים ולא מד"א : (ב) הה"ד אוטם אזנו מזעקת דל וגו' (משלי כ"א) .כן ה"נ לכאורה לשנים וכן לעיל בר"פ מ"ב קרא

רש"י

אוטם אזנו משמוע דמים · לא רצה לשמוע על דם ריעו אלא הלך ועזר אותו : רבי יהודה אומר · ילידי ביתו הוריקו כנגד אברהם אמרו חמשה מלכים לא יכלו לעמוד כנגד אלו ד' מלכים ואיך נעמוד אנחנו : ס"א · הלילה נחלק מאליו · כך אירע המעשה מעצמו שכשהגיע חצות כבר גמר מהכותם, וכשהגיע חצות כבר הוכו כולם : יוצרו חלקו · שנתכוון להכותם בחצות לילה : אמר הקדוש ברוך הוא אברהם יצא · ליסנא דקרא נקט דכתיב אני יוצא בתוך מצרים : ויכם וירדפם · היה לו לומר וירדפם ויכם : ויחלק על פי נוטריקון לא קרי ביה ויחלק היו"ד בסגו"ל : אית דמפקין כו' · יש שמוציאין אותו בלשון אחר :

מתנות כהונה

פרשה מג הוריקו פניהם · היו משנים פניהם שילך עמו ולשון וירק קדרים: הוריקן · זיין כדמפרש ואזיל : אבנים טובות · כדי שלא יפנו אל השלל כי אם אל הצלת נפשות כ"כ התוספות פרק לולב הגזול ובפרק אלו טריפות ודרים וירק לשון ירקרק חרוץ: בפרשת שופטים · בדין פרשת שופטים עשה אותם ריק · כלומר שהיה ממעט אותם ותוספות פרק לולב הגזול פירשו שעשה אותם ריקן מעבירות שבידן במה שנתבייש שהוזקקו לחזור מחמת עבירות שבידם: חניכתו · פיטיו כד"א וכל שם וחניכא דאית ליה וכולם היו גרים ונקראו אברם על שמו : יוצרו חלקו · ופירושו אותו בלשון אחר : ה"ג הרוגים היו שנאמר כו' ופי' הרוגים היו על ידי הקב"ה על דרך שאמר

יפה תואר

נפשו בכפיו ולא פחד כלל · ואין זה ענין למה שאמרו רז"ל בשבת לא יעמוד אדם במקום סכנה שמא אין עושין לו נס · כי אברהם שהיה מלומד בנסים וצדיק גמור היה בטוח לבו בה' שיעשה לו נס : הן הוריקו פנים כנגד אברהם · ופי' וירק את חניכיו בהפעיל שאברהם הסב נסם להוריק פניהם · ור"נ מפרש וירק את חניכיו כי אברהם הוריק פניו יחד עם חניכיו : אליעזר לבדו היה · בתנחומא דייק מדכתיב וירדוף עד דן ולא כתיב וירדפו כנ"ל ע"כ אחד היה · ואע"ג דגם אברהם היה עמו מ"מ כיון שאברהם היה המפקד במלחמה לא נחשב בין הרודפים · ומ"ש הוא ועבדיו ויכם פי' כי אליעזר לבדו היה מזויין למלחמה · אבל עוד עבדים רבים היו עמו לשמשו · ועליהם נאמר ג"כ ויחלק שאנשים אשר הלכו אתי ענר אשכול וממרא · ובספר הזוהר הקשה איך סכן אברהם את עצמו ללכת במתי מעט הלא אין סומכין על הנס במקום דקביע היזקא ומתרץ כי אברהם הלך רק לפדות את לוט בממון ובשראה מלאכי ה' שבאו עמם לעזרתו התאמץ להלחם עמהם : ומכה מלפניה כו' · ע' בביאור בריש פ"ז ז"ע בשם היפ"ת : הלילה נחלק מאליו · מדכתיב ויחלק בל"י ולא כתיב ויחלקו בל"ר ע"כ דריש דלא קאי על הוא ועבדיו · רק על לילה שעד חצי בלילה הספיק בידו לרדוף אויביו · ונשאר חצי לילה השני סימן לבניו שכתוב שהוא יצא בחצי הלילה כן יהיו הם נוצחים בחצי השני ורבנן אמרי שאברהם היה חפץ לרדפם כל הלילה אך הקב"ה חלקו כדי שישאר חציו הב' לבניו וכמו דאיתא בשמ"ר פי"ז אמר לו הקב"ה דייך עד חצי הלילה בואו ונתנוק הלילה אני ואתה : וכי יש אדם רודף הרוגים · דהקדים הכאה לרדיפה · ואע"ג דאשכחן קראי טובי מסורסים זה רק במעשה אחד אבל בשני מעשים אין דרך להקדים את המאוחר · ועל הכתוב וירום תולעים ויבאש כבר דחו לקמן דהכי הוה עובדא דרך נס : והא דקיי"ל אין מוקדם ומאוחר בתורה זה דוקא בב' פרשיות אבל בפ' אחת המוקדם מוקדם דאל"כ לא משכחת פרט וכלל וכיוצא וכנודע : הה"ד מי העיר ממזרח וגו' זה ראיה לדבר כי כבר מסרם ה' בידו כי הוא העירם לבוא ליפול בידו

פירוש מהרז"ו

ליראו מפני שום דבר וכמ"ש אלא ר' חנינא שלא היה ירא מפני כישוף אין עוד מלבדו כתיב · וכן רחב"ד שלא ירא מן הנחש · וכמעשה שהובא בחובת הלבבות בחסיד א' שהיה לן ביער במקום חיות רעות · ושאלו אותו איך אין אתה מתירא והשיב אני מתירא ליראה מפני אחר מפני יראת אלהים · והענין בזה כמ"ש לעיל פ' מ"ב סימן א' וריש סימן ג' וס"ל שעיקר כוונת המלכים היתה להרוג את אברהם על כן באו תחלה על לוט וכששבו את לוט נתנו דעתם לבוא על אברהם · זהו משמועה רעה שהיה לו לירא ולא נתירא מפני יראת ה' משמועה רעה לא יירא זה אברהם : סמוך לבו לא יירא · שסמך עצמו על מאמר הש"י שאמר לו אל תירא אברם · עד אשר יראה בצריו והיינו על לפחד במצרים ולגאולה אחרונה ב"כ וזהו ויחלק עליהם לילה שנחלק על שתי ישועות האני הא' על ישועת עצמו מהשמועה כנ"ל · ועל הישועה העתידה בחצי' הב' כמ"ש לקמן סימן ג' : ב והה"ד אוטם אזנו · עי' לקמן פר' מ"ח סימן ו' שפסוקים אלו מדברים באברהם וכאן קיצר וסמך על דרשה דשם · ושם חסר דרשה זאת וסמך על מ"ש כאן · וכוונת הדרשה שהיה אוטם אזנו מלשמוע שפיכת דם נקי אלא נזדרז לרדוף ולהציל · ועל כן הוא מרומים ישכון · וע' לקמן פ' נ"ג סי' י"ב על הפסוק הסמוך שם בישעיה ל"ג עוצם עיניו מראות ברע · ועל פי ג' מקומות אלו תהיה הדרשה בשלימות וכל אחד צריך לחבירו : הוריקו פנים · לכל פירושים אלו פי' וירק מלשון זיון וחימום וזירוז · ודעת ר' יהודה שאברהם גרם שאנשיו הוריקו וזיינו פניהם נגד רצוא וכמ"ש ריש לקיש סוף סי' זה שאליעזר לבדו הלך והם לא רצו לילך · ור"נ סובר שאברהם זיין וחימם פניו ואמץ כוחו כנגד רצונם שגלה להם דעתו שהם באים עליו וכמו שכתוב לעיל שעל שהוא עובד השם יתברך רוצים להרגו על כן מחויב למסור נפשו על קדושת שמו · ולמדם אברהם שגם הם חייבים לעשות כן · ודעת ר"י ור"נ שלא הוריקן בכלי זיין · וכדלקמן שאברהם נלחם עמהם בקש ועפר · ודעת ר' אבא ב"ז אף על פי כן היו עושים בכלי זיין בדרך הטבע וזהו פשוטו של מקרא : באבנים טובות ומרגליות · משמע שמ"ש בירקרק חרוץ פירושו אבנים טובות ומרגליות ולא משמע כן במדרשים ובפשוטי הכתובים · שחרוץ משמע שהוא זהב בהרבה מקומות וכמ"ש טוב פריי מחרוץ ומפז ותבואתי מכסף נבחר (ונאל כסף שייך זהב) אך בנדרים ל"ב איתא רב אמר בתורה הוריקן היינו בפרשת שוטרים ושמואל אמר בזהב הוריקן · ובאגדת בראשית פרק י"ג ובתנחומא כאן וירק את חניכיו · מכאן אתה למד שנטל אברהם כסף וזהב וחיפה אותן ואמר להם וכו' שנאמר וירק את חניכיו ואין וירק אלא שחיפה אותן בכסף וזהב שנאמר כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ וקילור לשון הוא וכאלו אמר שחיפן בכסף והוריקן בזהב וכלשון הגמרא שם · ומ"ש בירקרק חרוץ פירושו בהורקת זהב · ומה שם כסף עם הזהב אף כאן כסף עם שהורקה גז"ש ויתכן שהגמרא סובר שמ"ש וירק פירושו לשון זירוז וכמ"ש בפרשת שוטרים הוריקן וכן פי' בזהב הוריקן · אך המדרשים הנ"ל שאמרו שחיפה אותן בכסף וזהב וכמ"ש נחפה בכסף וא"כ מ"ש בירקרק חרוץ פירושו שחיפן בירקרק חרוץ שהוי"ו של ואברותיה מוסף תיבת נחפה והכוונה על שהזהב ירוק מראה (נעל) : בפרשת שוטרים הוריקם · כמ"ש שם באגדת בראשית פרק י"ג הנ"ל · ד"א וירק שהוריקן בדברים שכתוב בתורה מי האיש הירא ורך הלבב וגו' א"ל למלחמה אתם יוצאים מי שיש בידו עבירות ומתירא מן מעשיו לא יצא עמנו · כיון ששמעו כך וכו' וחזרו להם כולם ולא נשתייר עם אברהם אלא אליעזר בלבד שהיה כשר אמר לו הקב"ה לאברהם הוא ילך עמך שאני נותן בו כח של שי"ח וכאלו אף הם יוצאים עמך וכן את מוצא שאליעזר בגימטריא שי"ח · וזהו מ"ש כאן ר"ל בשם ב"ק וכו' וכן הוא בתנחומא כאן ועי' פר"א פרק כ"ז · ברייתא דל"ב מדות מדה כ"ט · לקמן פר' מ"ד סי' פ' במ"ר פר' י"ח סימן כ"א כלשון הנ"ל : שם עבודת כוכבים · סנהדרין צ"ו ביתר ביאור וכמ"ש הנשבעים באשמת שומרון ואמרו חי אלהיך דן וכמ"ש וישם את האחד בדן · וכמ"ש באגדת בראשית פרק י"ג הנ"ל וז"ל ומכה מלפניה וכו' ואיך לפני עד עכשיו שעתיד ירבעם ב"נ שמעמיד עגל בדן שנאמר וישם את האחד בדן וכבר הגיע אברהם עד אותו מקום ולא רדף עוד שנאמר וירדוף עד דן ע"פ מדה י"ז : מדן נשמע נחרת · והיינו בימי ירמיה והכוונה שכבר גלו עשרת השבטים שעבדו העגלים והעגל עמהם · ואיך ניבא ירמיה על יהודה מדן נשמע נחרת סוסיו · אלא שהמקום של חטא העגל גורם גם אחר קבלת העונש ללקות אחריו אף למי שלא חטא בהם : ג הלילה נחלק · עיין שמ"ר פר' י"ח בסוף סימן א' · ועי' לעיל פר' מ"ב ריש סימן א' · פסיקתא רבתי פר' י"ז סי' ג' · מכילתא בא פסוק ויהי בחצי הלילה פר"א פרק כ"ז · שמואל הקטן · ועי' בדומה לזה בויק"ר פרשה ו' סי' ו' שכן הוטבע מששת ימי בראשית שיהיה חלוק בעת פלוני וכשהגיע העת עשתה הלילה פקודתה שמבראשית ונחלקה · וזהו ויחלק משמע מעצמו : יוצרו חלקו · קרי ביה ויחלק שאין הנס בהלילה אלא בהקב"ה שחלקו עתה לשני חצאים ממש מה שאי אפשר לב"ו לעשות כן : אביהם פעל עמי · פי' שמסר נפשו על קדושת שמי בחצי הלילה וממ"ש ויחלק וע"פ צדק מנגד דורש שאמר הקב"ה : אית דמפקין · כי לפי לשון ראשון יקשה מ"ש אביהם פעל עמי בחצי הלילה שבאמת אברהם לא עשה כלום ומרומז בתיבת כחצות כמו כהחצות שמפסוק ויחלק שכתוב כאן · על כן אמרו בלשון אחר שאברהם יצא ברגע חצי הלילה וכן שילם לו הקב"ה · והיציאה היה עיקר הנסיון · ובשמ"ר פר' י"ח הנ"ל גי' אחרת : הרוגים · שתחלה הם נילם וכאלו מתו ואברהם גמר הריגתם · ועל דרך שכתוב על ישראל כי אתה אשר הכית רדפו · ועי' ויק"ר פר' ב' סימן ד' בביאור : מי העיר ממזרח · עי' לעיל פר' ב' סימן ג' שמ"ר פר' ע"ו סימן ל"ו ומדרש תהלים מזמור ק"י באריכות : מזרחיים · שנער ועילם במזרח העולם וכמ"ש לעיל פר' ל"ח ריש סימן ז' למיזל

ידי משה

זה אברהם שנאמר עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ר"ל שלא ירא משמועה רעה שישחט את בנו אלא הלך בשמחה להקריב אותו : וישמע אברם וגו' הה"ד אוטם אזנו וגו' לשון רש"י לא רצה לשמוע על דם רעהו אלא הלך ועזר אותו · ול"נ דהכי קאמר אוטם אזנו משמוע דמים · ר"ל שאטם אזנו משמע שמעו דמי' שהכו ארבעה מלכים את החמשה ולא פחד אלא עשה עמם מלחמה ואטם אזנו משמוע של עשיית דמי' החמשה מלכים אבל עבדיו פחדו והוריקו פניהם כנגד אברהם כו' ואמרו ה' מלכים כו' כנ"ל וק"ל: באבנים טובות ומרגליות הוריקן · עיין מ"כ ול"נ דר' שמעון פליג אהני תנאי דסברי שהוריקו פניהם ואמרו ה' מלכים כו' אלא כע"כ הלכו ור"ש אמר שנילם להם שילכו ודרש וירק לשון אבנים טובות כמו שמכילה ראים : בפ' שוטרים הוריקן · עיין מ"כ בשם תוס' ול"נ שהוריקו פניהם כשחזרו מחמת עבירות ונכבינו : שם ע"ז היא ומכה לפניה ולאחריה · וכן הוא בתנחומא אני דברים מכין לפניהם ולאחריהם עבודה ז"ה ושביעית · שביעית הנוטע ערב שביעית חייב והנוטע מוצאי שביעית חייב כך ע"ז ר"ל שעדיין בימי אברהם לא היה עובם ע"ז בידן מ"מ תומר העבירה מכה לפני' ולסיכך לא רדף אותם אלא עד דן ושם תשש כחו והניח מלרודפם : הלילה נחלק מאליו · פרש"י שאירע הדבר כן בלא מתכוין שגמר להכותם בחצי הלילה ממש עכ"ל ולזה אמר מאליו כי אברהם בעצמו לא היה יכול לכוון ולגמור בחצות לזה אמר מאליו היה נחלק שכך אירע שגמר להכות בחצי הלילה ורבנן אמרי יוצרו חלקו לשון זה אפשר לפרש בשני פנים · הא' שהקב"ה כיון שגמר להכותם בחצי הלילה דווקא כדי להתחיל במצרים מחצות ואילך · השני שהקב"ה בעצמו אמר כפי' לאברהם אני ואתה נחלק הלילה כמו שאמרו בפ' בא שאמר לו הקב"ה עד חצי הלילה בא · אני ואתה נחלק הלילה וכן פי' רש"י בחומש שם : לישנא אחרינא אמר הקב"ה כו' ר"ל דלישנא אחרינא סברי שבמלחמה היתה מחצות ולמעלה וכמו שילא אברהם להלחם

אברהם • (ג) צדק יקראהו לרגלו חי העולמים שהיה מאיר לו בכל מקום שהיה הולך • אמר רבי ברכיה מזל צדק היה מאיר לו • אמר ר' ראובן צדקה היתה צווחת ואומרת אם אין אברהם אין מי יעשה אותי • הה"ד (שם) יתן לפניו גוים ומלכים ירד • רבי יהודה ור' נחמיה • ר' יהודה אמר א אברהם היה משליך עליהם עפר והוא נעשה חרבות • קש ונעשה חצים • ורבי נחמיה אמר יתן עפר לא נאמר אלא כעפר הן היו משליכים חרבות על אברהם ונעשין עפר • חצים והן נעשים קש • הה"ד (שם מא) ירדפם יעבור שלום • רבי לוי בשם רבי יוסי בר זמרא פסיעותיו של אבינו אברהם היו שלש מילין • ר' יודן בר רבי סימון אמר (ד) (ה) מיל שנאמר (שם) אורח ברגליו לא יבא • ר' נחמיה אמר בשם רבי אבהו (ו) לא נתאבקו רגליהן אלא כזה שהוא הולך מביתו לבית הכנסת: ד וישב את כל הרכוש וגם את לוט וגו' • ב רבי יודן אמר אנשים ונשים השיב • וטף לא החזיר • עמדו ונתגיירו וגדרו ערות אבותיהם • הה"ד (יחזקאל ז) והבאתי רעי גוים • מי הם רועי גוים • ר"י בר רבי סימון אלו אנשי סדום • שנאמר ואנשי סדום: ה ויצא מלך סדום לקראתו וגו' • רבי אבא בר כהנא אמר התחיל לקשקש לו בזנבו א"ל מה אתה ירדת לכבשן האש וניצלת • אף אני ירדתי להמר וניצלתי • אל עמק שוה • רבי ברכיה ורבי חנינא בשם רבי שמואל בר נחמן ג ששם השוו כל עובדי כוכבים וקצצו ארזים ועשו בימה גדולה והושיבו אותו בתוכו למעלה והיו מקלסין לפניו ואומרים לו שמענו אדוני וגו' • אמרו לו מלך את עלינו • נשיא את עלינו • אלוה את עלינו • אמר להם אל יחסר העולם מלכו ואל יחסר אלוהו: ו ומלכי צדק מלך שלם וגו' • (ז) ד הה"ד (תהלים מה) ובת צור במנחה פניך יחלו עשירי עם • ומלכי צדק מלך שלם המקום הזה מצדיק את יושביו • מלכי צדק • אדוני צדק • צדק נקראת ירושלים שנאמר (ישעיה א)

מסורת המדרש א תענית דף כ"א • סנהדרין דף ק"ח • מדרש תהלים מזמור ק"י • תנחומא כאן סי' ט"ו • ילקוט כאן רמז ע"ג • וילקוט ישעיה רמז ס"א • ב ילקוט כאן רמז ע"ג • ג לעיל פרשה מ' ופ"ב • ד עיין ילקוט תהלים רמז תמ"ג :

חדושי הרש"ש

קרא המדרש ללוט עני ואביון • ור"ל לכן אברהם לא אטם אזנו מזעקתו • אמנם לקמן פמ"א דריש כולי עניינא דהאי קרא שלפנינו באברהם ע"ש • וכן סופיה דהאי קרא לקמן פנ"ג ועיד"מ : (ג) צדק יקראהו לרגלו כו' • שהיה מאיר לו כו' • אר"ב מזל צדק היה מאיר לו • יראה דדריש יקראהו מלשון יקר שהוא נופל על האור כמו אור יקרות (זכריה י"ד) וירח יקר הולך (איוב ל"א) וכן לעיל פי"א דריש ואדם ביקר בל ילין על האור ואולי מזה נקראו אבנים טובות המאירות יקרות בקרא בכ"מ : (ד) מיל שנאמר אורח

חדושי הרד"ל

בפסיקתא דויהי בחצי הלילה ובמ"ר פי"ח : (ה) מיל שנאמר אורח ברגליו לא יבא • היינו מיל תחום איסור הליכה בשבת : (ו) לא נתאבקו כו' • לבהכ"נ • עמ"כ ומ"ש שלא היו מטונפות באבק • ליתא שאין זה אסור כ"א לבר הבית ולא בבהכ"נ • אלא פירושו כפשוטו שאינה כ"א דרך מועטת (ועיין בס"ס חסד לאברהם דרוש הרמ"ו ע"ז ותראה נפלאות) : (ז) הה"ד ובת צור במנחה • דמלכי צדק מלך שלם מכנס

מתנות כהונה

שאמר הכתוב סר צלם מעליהם והוא ויכם וירדפם שקודם הרדיפה היו מוכים על ידי הקב"ה [ועי' בויק"ר פ"א] : ה"ג בילקוט ישעיה צדיק חי העולמים כו'. צדקה היתה צווחת וזהו צדק יקראהו • ומלכים ירד וגו' גרסינן • וסיפיה דקרא יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו • אלא כקש כעפר גרסינן וכן הוא בשוחר טוב משמע התרבות ממש היה נותנם הקב"ה כמו עפר וכן התלים: יעבור שלום וגו' גרסינן וסיפיה דקרא אורח ברגליו לא יבא: שלשה מילין • פירש אב"א שלום נוטריקון שלש מיל: מיל • שאין אורח פחות ממיל ועוד כתב האב"א לא יבא "מי" ר"ת למפרע מיל והביא ראיה מן הילקוט. אבל בשוחר טוב גרס שניה: לבית הכנסת • שנאמר שמור רגליך כאשר תלך אל בית האלהים שלא יהיו מטונפות בעפר ואבק: לא החזיר • אלא הניחם שם כיון שהרג כל האוכלוסין והמעט כדי שלא יצטרך להחזירם אל אבותם ויחזרו לסורם ודייק מדכתיב הנשים ואת העם ואילו הטף לא קאמר : וגדרו ערות אבותיהם גרסינן ופי' חרפת אבותיהם ופרצותם שהיו רעים וחטאים [מאד. גדרו המה ונתגיירו : [רועי גוים מי הם] רעי גוים גרסינן והבאתי רעי גוים • הבאתי תחת כנפי השכינה : ה"ג ואנשי סדום וגו' וסיפיה דקרא רעים וחטאים: לקשקש לו בו' • כלומר הכניף והחליף לו דברים ככלב הזה שמחניף ומתחטא עצמו להתרצות אל אדונו : ונצלת גרסינן : ונצלתי גרסינן והראה פנים שראוי לו שישא את פניו שכחו יפה ככחו ודייק מדכתיב לקראתו ולא כתיב אליו משמעותיה שהלך לנגדו להיות שוה לו [וק"ל וכן מצאתי בא"ב : אל יחסר כו' • ע"ל פמ"א] : ה"ג בילקוט בפרשה זו ובספר תהלים עשירי עם בת צר זה אברהם בן שהגיר למלכים והגירו לו מלכים במנחה כו' ומלכי צדק גו' המקום כו' • ודרש צר חסר וי"ו לשון צרה • המקום הזה שנקראת צדק על שם שמצדיק את יושביו וצדק זה שיא ירושלים דכתיב צדק ילין בה ודרשו חז"ל מעולם לא לן אדם בירושלים ובידו עון כיצד תמיד של שחר היה מכפר על עבירות שבלילה ושבין הערביים על עבירות שביום ולכן מפרש ואזיל מלכי צדק פירוש אדוני צדק האדון של מקום צדק ולא

רש"י

ויכם • ע"כ : א"ר ראובן • מהו צדק יקראהו לרגלו צדקה היתה הולכת וצווחת ואומרת אם אין אברהם עושה אותי מי יעשה אותי : פסיעותיו של אברהם אבינו • שלשה מילין שנאמר ארח ברגליו ארח שלשה אותיות : רבי יהודה בר סימון אמר מיל שנאמר ארח ברגליו לא יבא • לומר שאין אורח פחות ממיל : אנשים ונשים השיב וטף לא החזיר • דכתיב וגם את הנשים ואת העם וטף לא נאמר : ה"א • וע"כ לא החזירם כדי שלא ישאלם מלך סדום ממנו • והניחן במקום אחר שהרג האוכלוסים ע"כ : עמו ו' • הטף במקומם ונתגיירו וגדרו ערות אביהם הה"ד והבאתי רעי וגו' : ה"א והבאתי • להתגייר : התחיל לקשקש בזנבו • התחיל להתנאות כנגדו יען שנצל מן המלחמה ע"כ : ומלכי צדק • א ירושלים שנקראת עיר הצדק שנאמר צדק ילין בה המקום

פירוש מהרז"ו

למיל למדינחא והיינו שנער כי שאל מי העיר ממזרח ולא פי' למי העיר והיל"ל מי קרא ודורש ע"פ נדה ע' מי העיר לבם של מזרחיים ודורש עוד א"ת העיר אלא האיר והשיב צדק קרא והאיר לרגלו בכל מקום שהיה הולך וכמ"ש לעיל פר' ל"ב סימן ג' והיינו צדקתו של חי עולמים עשתה כן • וכמ"ש מ"כ בשם ילקוט ישעיה מ"א : מזל צדק • וכמ"ש שבת קנ"ו שצדק הוא מזלו של אברהם • ומ"ש יקראהו דורש שהצדקה קראה עליו זכות שראוי להנצל מאויביו • ומ"א מ"ש שהצדקה קראה ולא פירש מה קראה הרי פירש ע"פ מדת ממעל ודרך קורא צדק יקראהו צדק • שהצדק למדה עליו זכות הצדקה שעשה : יתן לפניו וגו' • סמוך לפסוק ה"ל צדק יקראהו וס"ד יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו • ודעת ר' יהודה שתחלה אמר יתן לפניו גוים היינו שהקב"ה נתן לפני אברהם גוים המפורסים ואחר כך אמר יתן כעפר חרבו לשון יחיד וע"כ פירושו של אברהם שאם על הגוים הל"ל חרבם קשתם • וא"כ יקשה איך אמר שנתן חרבו כעפר שהוא דבר בטל בלא כח ובן כקש נדף קשתו • וסותר למ"ש תחלה יתן לפניו גוים על כן דורש ומכריע ע"פ מדה י"ב מדבר שבא ללמד ונמצא למד שהקש והעפר בא ללמד על החרב והקשת ונמצאו למדים מהם שהעפר היה חרב והקש היה קשת שבזה נצח אברהם להגוים • ועי' סנהדרין ק"ח ילקוט ישעיה מ"א • ודעת ר"נ כמ"ש במדרש תהלים ק"י אמר לו ר"נ א"ב עקרת את המקרא • פי' אימתי אנו יכולים לדרוש מדה זו, כשאין הדרש עוקר את הפשט • אבל כאן הדרש עוקר את הפשט פשט התיבות שהחרב נעשה בטל כעפר ואתה דורש מזה ההיפך ממש שהעפר נעשה כחרב ועל כרחנו כאן אי אפשר לדרוש כן • ומ"ש כאן במדרש עפר לא נאמר וכו' • פי' שאם היה פתוב יתן עפר הרבו הייתי יכולים לפרש כר' יהודה שנתן עפר כחרב אך מאחר שכתוב כעפר ע"כ פירושו שהחרב בטל כעפר ע"כ דורש ר"נ שחרב הטוחים של אברהם נעשו כעפר וכן קשתם כקש • ור"ש בלשון יחיד חרבו קשתו • מבואר במדרש תהלים שם שהכוונה על אמרפל שחרבו נעשה כעפר וקשתו כקש נדף שאמרפל הוא העיקר במלחמה זו. כמ"ש לעיל פר' מ"ב סי' ו' • ועם כל זה גם ר"נ אינו חולק על המדה על פי מדה כ' שאם אינו ענין למדה זו על אמרפל תנהו ענין על אברהם • ועל כן בסנהדרין שם גם ר"נ מודה והו"ק : ירדפם יעבור שלום • פסוק זה סמוך לפסוק יתן לפניו גוים וס"ד ירדפם יעבור שלום אורח ברגליו לא יבוא • ואם כפשוטו שאורח אשר לא בא בו מעולם אעפ"כ נלחם בהם המלכים הל"ל לא בא • ע"כ דרש לא יבא שאסור לבא • היינו שביו"ט אסור לרכוב אלא הלך ברגליו בליל יו"ט של פסח כל אורח שאסור לבא ביו"ט שב' מילין אפשר לבא בעירוב וג' מילין אפילו ע"י עירוב אסור לבא בו • וא"כ יקשה שהרי הלך מחברון עד דמשק מהלך י"ב מיל ע"כ דרש שהכוונה שכל הליכתו היה של ג' מילין היינו כל פסיעה וכמ"ש במדרש תהלים ק"י כשבא לרדוף אחריהם נקפלה הארץ לפניו ג' מילין • ועי' לקמן פר' נ"ט סימן י"א שנעשה הדרך בימי אברהם ור"ל שכל פסיעה היתה של ג' מילין שלא יתכן לומר שלא הלך אלא פסיעה אחת : ו"י ברמב"א מיל • שמאחר שאין כאן רמז על עירוב אין כאן ללמוד אלא על אורח של מיל ופי' שביו"ט אסור לילך חוץ לתחום אפילו פסיעה אחת . ובמדרש תהלים שם הגירסא בדברי ר"י בר"ס שני מילין פי' ג"כ שע"פ ערוב אסור יותר מב' מילין : לא נתאבקו רגליהם • כוונתו כמ"ש בפר"א פרק כ"ז • הלל הזקן אומר וכו' והיה אברהם מתפחד ואומר אפשר שהרגתי כל האוכלסין האלו ולא נמצא בהם צדיק א"ל הקב"ה אל תירא אברם ועל זה אמר אורח ברגליו לא יבא לא בא ברגליך לכלוך בדבר זה עכ"ל פי' לא נכשלת בעבירה וזהו שאמר כאן לא נתאבקו רגליהם • ועי' בפירושי שם • ומבואר עוד שם בחלק המדות בסוף מדה י"ז • ומ"ש כהולך מביתו לביהכ"נ • והכוונה פי' שלא נכשל בעבירה אלא שהלך בזה כהולך מביתו לביהכ"נ ולפי פשוטו שלא נתאבקו רגליו אלא כהולך דרך קרובה • וא"כ היה יכול לומר מביתו לבית חבירו על כן רמזתי במדרש כוונה שניה : ד וגם את לוט וגו' • ודכותו השיב וגם את הנשים ואת העם וזהו שדרש אנשים ונשים השיב וטף לא השיב וכוונתו היתה להדריכם שילכו בדרכיו כי לקטנים יועיל הלימוד אך לא לגדולים שכבר נשחתו ובנדרים דף ל"ב א' איתא שנענש על שהשיב את הנפש שהיה לו להחזירם למוטב : והבאתי רעי גוים • ומ"ד וירשו את בתיהם והשבתי גאון עזים • פי' שהורישו את ישראל שהם בני אבות צדיקים ולא הלכו בדרכיהם שיבוא עליהם בני סדום שהם הלכו בדרכי אברהם וקבלו ממנו סיגוהו וירשו את בתי ישראל : ה ויתחיל לקשקש לו • הוקשה להמדרש שלא פירש מה עשה מלך סדום ביציאתו לקראתו ע' יפ"ת • על כן דרש שמ"ש ויצא מלך סדום היינו שיצא מבארות החומר ובשם הרמב"ן שמ"ש לקראתו פירוש שבשקרב אברהם אל בארות החמר יצא בזכותו • ועיין לעיל פר' מ"ב סימן ה' יפ"ת ובמבואר ומלך סדום לא הבין שזה היה בזכות אברהם וע"כ יצא לקראתו בעזות לאמר שגם הוא כמוהו • ועל כן אמר המדרש דרך גנאי ככלב היוצא לקראת אדוניו ומקשקש לו ומתקרב אליו • בלא יראה והכנעה : ומלכי צדק • פי' לקמן פר' לו סי' יו"ד : אדוני צדק • יהושע יו"ד ויהי כשמוע אדוני צדק מלך ירושלים : ובת

יפה תואר

כידו : צדק יקראהו לרגלו חי העולמים כו' • אין פירושו כי חי העולמים הוא צדק אבל שהכתוב יתפרש בדרך שאלה מי העיר וגו' מי הוא צדק אשר יקראהו לרגלו • מי הוא אשר יתן לפניו גוים וגו' ועוד השאלות בכתוב זה ותשובת הכל הוא אני ה' ראשון וגו' כמו שמסיים הכתוב כלומר כאשר עשיתי כל זה כן אעשה מכאן ואילך : שהיה מאיר לו • שהיה מגיה עליו תמיד ודריש יקראהו מלשון כי סקרה ה' ומשום דכתיב לרגלו אמר שהיה מאיר לו שהאור נופל על רגל כמו נר לרגלי : צדקה היתה צווחת כו' • ולפ"ז יתפרש הכתוב מי העיר ממזרח זה המזרחיים לבוא ובא התשובה שהצדק בקשה ע"יו וזה צדק יקראהו לרגלו : פסיעותיו של אברהם אבינו ג' מילין • כי מה שנאמר בכתוב ארח ברגליו לא יבוא משמע שלא הלך בטבע ההליכה ברגליו אלא בדרך נס • ומדכתיב עוד ירדפם יעבור דריש שהם ג' גבולי הליכה ונסמכות כל אחת היתה מיל • וקאמר שבלן לא הלך אותן ברגל אלא קופץ מג' מילין לג' מילין • ומ"ד מיל לא דייק אלא אלא שהוא שם למהלך ובילקוט יהושע בסי' כ"ג איתא מי פעל למפרע מיל סופי תיבות • ובשוח"ט מז' ק"י איתא י"א שנים ונראה דלא דייק רק ירדפם יעבור • דהרא בל"ו פירושא קמפרש דרדיפה והעברה זו לא הלך בדרך ברגליו • ור"נ בשם ר"א דאמר לא נתאבקו כו' סובר דקפצה לו הדרך וכדאיתא בשוח"ט ולכן לא הלך ברגליו כלל בדרך זו או הכוונה כי לכלם היה מה כן בקפיצה ונחלקין בזה כי לאחד נראה בקפיצה זו כמהלך ג' מילין • והשני אומר כמהלך מיל • ור"א אמר שלא נראה כלל כמהלך מביתו לבית הכנסת ומהר"ר שמואל ספע ז"ל אמר שהאומר מיל סבר כי לא נתכוין אברהם בהליכתו רק להצלת לוט • והאומר ג' מילין רצה שנתכוון לשלשה דברים • הא' להצלת לוט • הב' הכנסת השבויים תחת כנפי השכינה • והג' קנין הרכוש : וגדרו ערות אבותיהם • כ"ה הגירסא בספרים שונים • ופי' שמלו את בשר ערלתם • אך מוצא הדרש הוא לא נודע לי ובילקוט לא גרס ליה כלל : והבאתי רעי גוים • נראה דמפרש מלשון רעות וחברה כי התרועעו עם אברהם ונתגיירו • אבל צריך טעם למה מזכיר את אנשי סדום יותר מכל הנפשות אשר גייר אברהם : התחיל לקשקש לו פי' להתגאות ולהשתדמות אליו וכמשמעות הכתוב ויצא מלך סדום לקראתו : מצדיק את יושביו • יען כי אויר הוא זכו הטוב ולכן גם הנולדים בארץ ההיא ממזג ממוזג מאוזן • כי מטבע האנשים להיות נמשכים בתכונותם ובמדותם לפי טבע הארץ אשר בה נולדו וע"ע בעקידה בשער ז' שאמת אויר להיות בה חיי

משנת דרבי אליעזר

[illegible]

ידי משה

[illegible]

צדק ילין בה • (ס) מלך שלם • רבי יצחק הבבלי אומר א שנולד מהול • הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון • רבי שמואל בר נחמן ורבנן • רבי שמואל אמר ב הלכות כהונה גדולה גילה לו • לחם • זה לחם הפנים • ויין אלו הנסכים • ורבנן אמרי תורה גילה לו שנאמר (משלי ט) לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי • והוא כהן לאל עליון • רבי אבא בר כהנא אמר כל יין שבתורה עושה רושם חוץ מזה • (ו) א"ר לוי אף זה לא יצאנו מידו שמשם קרא עליו ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה: ז ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ ג ממי קנאן רבי אבא בשם רב כהנא ור' יצחק • רבי אבא אמר כאינש דאמר פלן (ח) עינוהי יאי • שעריה יאי • א"ר יצחק ד ה"ה מקבל את העוברים ואת השבים ומשהיו אוכלים ושותין ה"ה אומר להן ברכו והן אומרים לו מה נאמר והוא אומר להם אמרו ברוך אל עולם שאכלנו משלו א"ל הקב"ה אני לא היה שמי ניכר לבריותי והכרת אותי בבריותי מעלה אני עליך כאילו אתה שותף עמי בברייתו של עולם • הה"ד (בראשית יד) קונה שמים וארץ: ח וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך • ה רבי הונא אמר (ט) שהופך מנגנין שלך על צריך • רבי יודן אמר כמה מנגנאות עשיתי להביאן תחת ידיך • אוהבים היו זה לזה (י) זה משלח לזה כתבים וזה משלח לזה דורונות והמרדתי אותם אלו על אלו כדי שיבואו ויפלו תחת ידיך • ויתן לו מעשר מכל • רבי יהודה בר סימון אמר מכח אותה ברכה אכלו ג' יתידות גדולות בעולם • אברהם יצחק ויעקב • באברהם כתיב (בראשית כד) וה' ברך את אברהם בכל • בזכות ויתן לו מעשר מכל • ביצחק כתיב (שם כז) ואוכל מכל • בזכות ויתן לו מעשר מכל • ביעקב כתיב (שם לג) כי חנני אלהים וכי יש לי כל • בזכות ויתן לו מעשר מכל • (יא) מהיכן זכו ישראל לברכת כהנים • רבי יהודה ור' נחמיה ורבנן • ר"י אמר מאברהם כה יהיה זרעך • כה תברכו את בני ישראל • ר' נחמיה אמר מיצחק שנאמר (בראשית כב) ואני והנער נלכה עד כה • לפיכך אמר המקום כה תברכו את בני ישראל • ורבנן אמרי מיעקב שנאמר (שמות יט) כה תאמר לבית יעקב וכנגדו

מסורת המדרש א אדר"ן פרק ב' • עיין מדרש תהלים מזמור ט' • ותנחומא סדר נח סימן ה' • ילקוט בראשית רמז מ"ג • וילקוט דברי הימים רמז אל"ף ע"ג • ב עיין נדרים דף ל"ב • ג ילקוט כאן רמז ע"ד • ד סוטה דף י' ע"ב • לקמן פרשה נ"ד • תנחומא כאן סימן י"ב • ילקוט כאן רמז ע"ד:

חדושי הרד"ל

בת צור כי צור שמטרופולין היתה מושלת במדינות הימה וכולן נקראים בנותיה: (ח) עינוסי יאי • שעריה יאי • עמ"כ גי' רבינו בחיי ופירושו • וכ"ה בתשובת הרשב"א חלק חמישי סי' קט"ו ע"ש: (ט) שהופך מגנין שלך • נראה דצ"ל שלו ועל הקב"ה קאי ופי' מנגנין הוא כלי התבולה עמוקה והוא סיפוך ע"ד לישנא דקרא והוא מסבות מתהפך בתחבולותיו (איוב ל"ז) עיין ערוך ערך מנגנין ותוס' (עבודת כוכבים דף ד) ד"ה בניגני כו': (י) זה משלח לזה כתבים האמר הוא כותבת פי' תמרים שהיו שם בסדום כדלעיל פמ"ב: (יא) מהיכן זכו ישראל לב"כ • אין שייכות מאמר זה לכאן (אם לא דמשום שהוא קאי לענין ג' יתדות שאמר בסמוך ודחוק) לכן כמדומני שצ"ל מכאן זכו ישראל ע"ל פ"ם ורבנן אמרי מהיכן יצא כו' • שפירושו מכאן יצא • ור"ל מברכת שם שהיה כהן לאברהם אברהם באסנה ונתן לו מעשר מכל וזכה לבניו אחריו להתברך בב"כ ודר"י ור"נ ורבנן פליגי על כתמת

חדושי הרש"ש

ברגליו לא יבא • עמ"כ • ופי' אורח שהוא דרך מיל ברגליו לא יבא שהיה פוסעו בפסיעה אחת ולא נגעו רגליו בארץ: (ס) מלך שלם ריב"ה שנולד מהול • כמו שאמר הקב"ה לאברהם קודם מילתו והיה תמים ופי' כמתנות: (ו) אר"ל אף זה ל"י מידו שמשם קרא ועבדום וענו כו' • עיין תוס' ברכות (ז' ב') דהוכיחו דמלחמת המלכים היה אחר ברית בה"ב דכב"פ ג' שנים ולפ"ז לכאורה דברי ר"ל בכאן תמוהים • וצ"ל דייתב דר"ל אזיל כמ"ד דבת רשב"ג לעיל פמ"ב דכולהון י"ג שנה היה ואזלא לה סוכחת התוס' דשם ואיכא למימר דהיתה בב' פעמים קודם ויהיה החשבון מכוון • (עיין שבת (י"ד ב') ד"ה ושל סדום) ודו"ק • ודע שדבריהם שמה בברכות • אחר פרשת אחר הדברים כו' עד סיומה היינו עד ויחשבה לו צדקה היתה מלהרגת לפ' בה"כ שהתוכה ההיים • ובגוף מהגאון מוהר"י עמדין בביאורו לס"ע פ"א אות ג' שהגיה שם דברי רש"י בפי' התורה כנ"ע שדבריו סותרין זה את זה מפרשת לך לפרשת בא ע"ש עשאן

רש"י

המקום הזה מצדיק את יושביו שנקראת על שמו: כל יין שבתורה עושה רושם • כמו בנות לוט • בבני אהרן • כולן היה בהן דבר תקלה חוץ מזה שנתן מלכי צדק לאברהם: ס"א המקום הזה מצדיק את יושביו • כלומר כל אדם העומד בירושלים המקום עושה אותו צדיק ומגופיה דקרא נפקא: אף בזה לא יצאנו • לא ידענו שמשם קרא לו ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה דכתיב בסמוך אחר הדברים האלה נגזר הדבר הזה: קונה שמים וארץ • עושה שמים כדמתרגמינן עשה לי את החיל הזה קנה לי • ורבי יצחק פליג על ר' אבא בר כהנא דאמר כו' יצחק קנאם ממש ע"כ: ממי קנאם • בתמיה לאו לשון קניה הוא אלא לשון תיקון: מנגנון שלך • לשון ערמות ובלע"ז אינגיניות כלומר מחשבותם שחשבו עליך נהפך עליהם לשון אחר לשון גלגל קורין בלע"ז מאנגאנילו הגלגל שהיה נוטה דם עליך נהפך בשפכת דמם:

מתנות כהונה

שמו היה צדק דא"כ הל"ל וצדק מלך שלם: שנולד מהול • ושלם פי' לשון שלימות • כי הערלה מום באדם ובכריתתו נשאר האדם שלם: רושם שיצא ממנו דבר תקלה נח ובני אהרן וכן כלם: לא יצאנו ריק מתחת ידו • שמשם כלומר מיד אחר זה נאמר לו ועבדום וענו אותם: ה"ג רבינו בחיי כאינש דאמר פלן עינוסי יאי שעריה לא יאי אתמהא וע"ש פירושו ולפי גירסת הספר יש לפרש כזה שאומר פלוני עיניו יפים ושערו יפה כלומר מתוקנים היטב על מה אותם כן פי' קונה כמו תקן ועשה כמו שפירש"י ורמב"ן ז"ל בסדר זה: מעלה אני עליך כו' • ומה קונה חוזר על אברהם אבינו: מנגנין • בערוך משמע ענין מכה ומיתה: ע"ה הפך כו' • שהרי לא באו המלכים אלא להרוג לאברהם כדלעיל פרשה מ"א והפך עליהם שהוא הרג אותם: מנגנאות • [הערוך פירשו לשון תחבולות וערמות]: יתידות • האבות קרא כן כיתד הזה התקוע במקום נאמן: [כה תברכו

יפה תואר

ספוק והגבלה בשיעור ולא יטרידנו מהשלמות וע"ש כדברינו בפנ"ם: ממי קנאן והיה לו לומר יותר אז עושה אבל על קונה צריך טעם • וכ"ה דברי נ"א בתירוצו כאינש דאמר פלן כו' אשר ביאור ודברי המפרשים דחוקים בזה • ואפשר לפרש כי קושיתו ממי קנאן הוא דלשון קונה שמים משמע דהיה חומר קדום ומהחומר הזה ברא את השמים ואת הארץ וזה שקר בחק האמונה כי הקב"ה ברא יש מאין • וזה הוא קושיתו ממי קנאן • ובא התירוץ בה ע"ז מר"א כי לא בא פה לשבח את הקב"ה שברא הכל מאין המוחלט כי זה פשוט ונודע הוא • אבל בא פה לשבחו עוד כי תקן הכל וסדר בערך יפה מאד • וז"ש כאינש דאמר פלן עינוסי יאי שעריה יאי • פי' כי לפעמים מהללים את האדם בכללו ואומרים כי יפה הוא בכללו ולפעמים משבחים אותו רק באחד מאבריו כמו העינים ושערותיו • כמו כן משבח פה את היוצר בפרטי מעשיו כי תקן הכל בסדר וערך יפה • וע"פ רוב אנחנו מפארים אותו בכלל מעשיו שהוציא את הכל מאין המוחלט: כאלו אתה שותף עמי כו' • כי הקב"ה ברא הכל לכבודו וכיון שלא היו מכירין את כבודו עד אברהם היתה בריאתו לא הועיל ורק עתה כאשר הכיר אברהם את שמו כאן בריאת הקב"ה ונמצא עמו אברהם בתכלית הבריאה ומקרי כמו שנתחדשה הבריאה עתה וגם שמסיים הה"ד קונה שמים וארץ כי עתה מקרי קונה כאלו קנאה אותם מידי אברהם: בזכות ויתן לו מעשר מכל • ומפרש את הכתוב כמו שפירש החזקוני כי מלכי צדק נתן לאברהם מעשר מכל • והדורש דורש פה מעשר מלשון עושר שנתן לו עושר ממדת כל אשר היא מדה השמינית בי"ג מדות וכמו שכתב הרמב"ן על הכתוב וה' ברך את אברהם בכל • ויש לפרש כלל הדברים כי זה ידוע אשר שלשה ראשי מעלות הצדקה הן • הא' אריכת ימים וכו"ש וצדקה תציל ממות • ואמרו רז"ל בשבת אפילו ממיתה עצמה • וכנגד זה אמר באברהם שנתברך בזקנה ושיבה כדכתיב ואברהם זקן בשביל המעשר מכל • הב' המעלה הנפשית לראות פני השכינה וכדאיתא ביק"ר ובשוח"ט גבי אני בצדק אחזה פניך • ובנגד זה מביא ביצחק ואוכל מכל שברכתו עליו אז רוח הנבואה וידע כל מה שעתיד להיות כדאיתא לקמן בפס"ז רכ"א מכל טוב שהוא עתיד לבוא • הג' הצלחת הממון כדאמרינן עשר בשביל שתתעשר ואיתא ע"ז כמה מעשים בגמרא ובמדרשים • וכנגד זה אמר ביעקב וכי יש לי כל: מהיכן זכו ישראל לב"כ • בא לדרוש את הכתוב כה תברכו את ב"י משמע דעיקר הברכה כבר זכו ישראל בה ועתה בא להודיע להם רק סגנון הברכה בכה • ומתרץ כי במלת כה מרומז אשר עיקר הברכה כבר מסור בידיהם בזכות האבות ור"י האומר מאברהם כי הוא ראש האבות • ור"נ דאמר מיצחק כיון דמאברהם יצא ישמעאל לכן דריש על העקידה ויצחק אשר בזכותה נתברכו זרעו הנקרא רק ישראל • ורבנן סוברים כיון דבכל זה יצא ממנו עשו לכן

פירוש מהרז"ו

צור • כל המזמור נדרש על אברהם כמ"ש לעיל ריש פר' ל"ט שמעי בת וגו' ותזכה שמדינות יקדימו פניך במנחה • ומ"ש בת צור לאו דווקא אלא פירושו כל המדינות וכמ"ש ומלכי צדק וגו' ועי' מ"כ וידי"מ: שנולד כה"ל • עי' ילקוט בראשית ע"ז בשם אבות דר"נ והוא בפ' ב' שם • וכן במדרש תהלים מזמור ט' חושב י"ג שנולדו מהולים • שכל שנכפל שמו נולד מהול ושם נכפל שמו • ובתנחומא סדר נח סימן ה' חושב ז' שנולדו ולא חשיב מלכי צדק ומדרשים חלוקים הם • וכאן דורש מ"ש מלך שלם ולא אמר ירושלים לדרוש שהוא בעצמו היה שלם בגופו מהולדתו ועי' מה שכתבתי שמ"ר פר' א' סימן כ' אצל משה וכן כאן: והוא כהן • למה הודיע שהוא כהן אלא בשביל מ"ש ויתן לו מעשר מכל א"כ היה לו לכתוב אצל ויתן לו מעשר למה כתבו אצל הוציא לחם ויין על כן דורש ע"פ מדה ע"ז שמ"ש והוא כהן שייך למ"ש הוציא לחם ויין שגלה לו הלכות כה"ג וכו' ועי' לקמן פר' מ"ו סי' ה' אברהם כה"ג ולכך גלה לו ומסר לו הכהונה: תורה גלה לו • שהם כדעת ר"ש שרמז לו על כהונה היה לו לרמוז על קרבנות וקטורת שהם עיקרי הכהונה ולמה דווקא לחם ויין על כן דורש על התורה שנקראת לחם ויין • ועיין לקמן ריש פר' ס"א רב לא למדו • עי' מס"ש: עושה רושם • עי' ויק"ר ריש פר' י"ב סוף סימן א' וכלפעוני יפרים וכדמיון שהיה אצל נח שעל ידי יין נתקלל חם ובניו וכדמיון לוט ובנותיו: לא יצאנו מידו • עי' מ"כ דורש סמוכים: ז ממי קנאן • כי קונה שמים וארץ משמע כאדם שקונה חפץ מחבירו ועל זה שואל ממי קנאן מי הוא המוכר ועוד יקשה בהקדים ברכת אברם לברכת הש"י אל עליון • ומלכי צדק חטא בזה כמ"ש מדרש תהלים ק"י ורמוז לקמן פר' מ"ו סי' כ' על פסוק נשבע ה' וגו' על דברתי מלכי צדק על דיבורו של מלכי צדק • ועל זה בא ראב"כ במשל כאינש דאמר פלן עינוסי יאי וכו' • פי' כשבא אדם לשבח לאדם כמוהו דרכו להזכיר את האדם תחלה שהוא הכל ואח"כ הוא משבח החלק האבר היפה שלו וכ"ש וקל וחומר שהיל"ל תחלה שבח הא-ל שהוא הכל ואח"כ שבח אברם שהוא החלק • כי אברהם נקרא עין כמ"ש לעיל פר' מ"ב סימן ז' אל עין משפט עמש"פ • ור' יצחק בא לתרץ קושיא הא' ממי קנאן כל"ל ובמה קנאן והענין בזה שהקונה דבר מוציאו מרשות האחר לרשותו • ומתחלה היה האחר נקרא עליו ועתה שמו נקרא עליו וכן ענין אברהם עם העולם שמתחלה היו כל בני תבל סבורים שהעולם הוא של כוכבים ומזלות ובא אברהם והודיע לבאי עולם שהעולם הוא של בורא יחיד וכל הבריאה שלו הרי קנה אברהם שמים וארץ מידי אחרים והקנה אותם להקב"ה: שותף עמי • שמ"ש קונה שמים וארץ פירושו על אל עליון הנ"ל ועל אברהם הנ"ל שאברהם יש לו שותפות בקנית שמים וארץ: דן מגנן וכו' מגנאות • בערוך ובמוסף ערוך פירושו מלשון ענה ותחבולה ומלאכת ערמה ולפי זה יהיה פירוש הפסוק והמדרש שהענה והתחבולה אשר חשבו לנוד ולתפוש בו את אברהם נהפך על שונאיו לנודם ולתופשם בו • אך בשמות רבה פרשה י"ח סימן ה' ובהיכלא רבתי פסוק אכבה וג"ל שם ואין נגינתי אלא מל' שבר שנאמר אני מנגינתם • אשר מגן צריך בידך עכ"ל ועי' מ"כ ורש"י • ועוד ברש"י ל' אחר: זה משלח לזה כתבים • כדרלעומר המלכים אשר אתו היו משלחים למלכי סדום כתבי שלום וברית שיעבדום בחמת ומלכי סדום שעבדו לכדרלעומר היו משלחים להם דורונות ומתנות: מכח אותה ברכה • המעשר והמנחה שנתן אברם למלכי צדק קורא אותה ברכה כמ"ש יעקב לעשו קח נא את ברכתי אשר הובאת לך וכמ"ש ויקח בידו מנחה לעשו אחיו • וכמ"ש פר"א פרק ל"ז שהמנחה היתה מעשר קניניו וקראה ברכה וכן כאן קרא המעשר ברכה והדרשה ע"פ מדת ממעל ומנגד: מהיכן זכו ישראל • הובא מאמר זה אגב מאמר הראשון שדומה לו ודורש גז"ש עי' כמ"ר פר' י"א סי' ב' וש"נ ושם לא נזכר אלא מאברהם: נלכה עד כה • הרי שגם יצחק כתוב בו כה שהיבת כה קאי על שניהם: כה תאמר לבית יעקב • שם ומשפחה הבאים מיעקב

וזה

ידי משה

מלכי צדק וכן מלינו כיוצא בזה אדוני צדק והשומע סבר שמלכי צדק או אדוני צדק שהם עצמם צדיקים ואינו כן אלא על שם המקום נקראו כך וממנו המקום מצדיק את יושביו ואחר זה אמר ירושלים צדק על שם צדק ילין בה ודרכו חז"ל שלא נן אדם בעבירה שם כי הקיבוצות היו מכפרין לזה דרש שלם שנולד מהול שלא תאמר מלך צדק שהיה צדיק ומלך שלם היא העיר לכן פי' מלך צדק היא ומלך שלם שנולד מהול לפ"ז מתורץ מה שאמר צדק נקראת ירושלים ולא אמר ירושלים נקראת כלומר שלדין נקראת גם כן ירושלים ולמה לא כתיב מלכי ירושלים או אדוני ירושלים אלא שנקראת המקום צדק מיהםים עצמם כשם זה שהשומע סבר שהם צדיקים לז"א המקום מצדיק כו': ממי קנאן כו' כאינש דאמר כו' ר"ל שרוצה לפרש דמלת קונה קאי על אברהם והוא לשון תיקון שאלהים תיקן בסיריתו שמים וארץ כאינש דאמר אים זה תיקן שערו ועיניו כך אברהם תיקן שמים וארץ • במו שאמר זה ר' יצחק שהיה מכנים אורחים ומשה בוסף כו' הדא הוא דכתיב קונה שמים וארץ ול' קונה

משנת דרבי אליעזר

תן לי הנפש והרכוש קח כו' ומה שייכות דרש ממן שוק נכהן וכן הקשה בספר פענח רזא לכך דרש המדרש שפירוש אחרי שובו וכו' וקאי אמלך סדומי והיינו אחר שנעשה לו הנס שבא ואי לאחר שהלך להכות את כדרלעומר ותכריו ואם כן היה בא בעלילה עם אברהם ורצה שיחזיר לו הכל ומסיים המדרש שבאמת טעות בזה כדכתיב במקום אחר אל עמק שוה שהם הושוו כל אומות העולם והמליכו לאברהם אם כן אין להמתין למלך סדום והגם שנעשה למלך סדום היה רק כדי ביאתו שיצא אברהם מכבתן אז כדאיתא במדרש ומלכי צדק מלך שלם וגו' ויתן לו מעשר מכל שבאמת קנה הכל כדין שמציל מגיים לכן אחרי כן התחיל לבקש תן לי הנפש בתחלה והרכוש קח לך דשלך היה והשיב אברהם שבאמת הכל שלי רק שלא אלמר וגו': שבתורה עושה רושם וכו' • פירוש לפי שפירוש לחם ויין היינו הלכות כהונה גדולה גילה לו כדבסמוך במדרש לכן נתן לו הקב"ה מעשר אות ס"א ומל זה שלקה בו עיין ר"ש בגימטריא ת' לסיות בגלות ארבע מאות שנה כדאיתא במדרש לקמן: ממי קנאן • פי' דאין לומר דקונה שמים וארץ קאי אאל עליון דהא כן קשה ממי קנאן אלא על כרחך קאי אאברהם שבשבילו הוא קונה שמים וארץ אם כי קשה דהו"ל ברוך לאל עליון קונה שמים וארץ אברהם ומתרץ רבי אבא דלעולם קאי אאברהם וכתיב דאמר פלן וכו' ולא אמר עינוסי יאי פלן וא' רבי יצחק פירוש דלעולם קאי אהקדוש ברוך הוא ואין להקשות ממי קנאן כנ"ל דהכי פירושו ברוך אברהם ולמה דמפרש אל עליון קונה שמים וארץ שהוא הקנה להקדוש ברוך הוא שמים והארץ שלא היה נודע לבריות פי' בגואלם והיה אמר להם ברכו ועל ידי זה קנה שמים וארץ דלאמר ברכה הארץ ניתן לבני אדם כדאיתא בברכות:

שמל

כה תברכו את בני ישראל · רבי אליעזר ור' יוסי בר חנינא ר"א אמר אימתי אני מגדל את בניך ככוכבים כשאגלה עליהם בכה · כה תאמר לבית יעקב · ור' יוסי ב"ר חנינא אמר כשאגלה על מנהיגם בכה · שנאמר (שם ד) כה אמר ה' בני בכורי ישראל : (ט) ויאמר מלך סדום אל אברם תן לי הנפש וגו' · ויאמר אברם אל מלך סדום הרימותי ידי וגו' · ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן · ר"י אמר (ז) א עשאן תרומה היך מד"א (במדבר יח) והרמותם ממנו תרומת ה' · ורבי נחמיה אמר עשאן שבועה · היך מה דאת אמר (דניאל יב) וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם · ורבנן אמרי עשאן שירה · היך מה דאת אמר (שמות טו) זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו · רבי ברכיה ור' חלבו ור' אמי בשם ר"א אמרו אמר משה בל' שאמר אבא שירה הרימותי ידי אל ה' בו בלשון אני אומר שירה שנאמר אלהי אבי וארוממנהו · אם מחוט · א"ר אבא בר ממל א"ל הקב"ה ב את אמרת אם מחוט חייך שאני נותן לבניך מצות ציצית · היך מה דאת אמר (במדבר טו) ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת ומתרגמינן חוטא דתכלתא · ועד שרוך נעל · חייך שאני נותן לבניך מצות יבמה היך מה דאת אמר (דברים כה) והלצה נעלו מעל רגלו · ד"א אם מחוט זה המשכן שהוא מצוייר בתכלת וארגמן · ועד שרוך נעל · (יב) אלו עורות התחשים · ד"א אם מחוט אלו הקרבנות כההיא דתנן ג וחוט של סקרא חוגרו באמצע להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים · ועד שרוך נעל · אלו פעמי רגלים היך מה דאת אמר (שיר ז) מה יפו פעמיך בנעלים · בלעדי רק אשר אכלו הנערים · הה"ד (שמואל א ל) ויען כל איש רע ובליעל מהאנשים אשר הלכו עם דוד ויאמרו יען אשר לא הלכו עמי לא נתן להם מהשלל אשר הצלנו כי אם איש את אשתו ואת בניו וינהגו וילכו · ויאמר דוד לא תעשון כן אחי את אשר נתן ה' לנו וישמור אותנו ויתן את הגדוד הבא עלינו בידינו ומי ישמע לכם לדבר הזה כי כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדו יחלוקו · ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה דוד לחוק ולמשפט לישראל עד היום הזה · ד אמר רבי יודן והלאה אין כתיב כאן אלא ומעלה וממי למד מאברהם זקינו שאמר בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים וגו' :

פרשה מד

א אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר וגו' (תהלים יח) האל תמים

מסורת המדרש א תנחומא כאן סי' י"ג · אגדת בראשית פ' י"ג · ילקוט כאן רמז ע"ס · ב סוטה דף י"ז · חולין דף פ"ט · שמ"ר פ' מ"א · תנחומא כאן סימן י"ג · אגדת בראשית פרק י"ג · ילקוט כאן רמז ע"ו כס"ע · ג מדות פרק ג' משנה א' · ד ילקוט שמואל א' סוף רמז קמ"א ;

חדושי הרש"ש

(ז) עשאן תרומה · עמ"כ שכתב שאסורה בהנאה לזרים · כן בפסחים (כ"ג א') מבואר דמותרת בהנאה לזרים · ועיין ע"א (ס"ו ב') ברש"י ותוס' וגלת בהנאה של כלוי אסורה עיין יבמות (ס"ו ב') תד"ה לא · גבר מן דין קשה הלא אבל גם היה כהן כדלקמן פמ"ו · וזה יש ליישב דאולי עדיין לא נתנה לו הכהונה כי עתה הוא חוזר בה על דברת מלכי צדק ולא מצינו שנתייחד לו הדבור בינתיים · אבל קשה עוד דהמתפיס בתרומה והכן אינו כלום כדאיתא בפ"ב דנדרים · ויתכן לומר שט"ס במדרש הקרא שלפנינו אלא דיליף מתרומת שקלים או מתרומת הדשן וכדומה שהמה קודש ואסורים בהנאה לכל : בתרתין

חדושי הרד"ל

דהכא : (יב) אלו עורות תחשים · כד"א (יחזקאל ט"ז) ואנעלך תחש ולשון נעל דרשוהו (כיבמות ק"ב) : לצרף

מתנות כהונה

תברכו · כלומר לפיכך כתיב כה תברכו וכדלקמן] : ה"ג ר' אליעזר ורבי יוסי ב"ר חנינא ר' אליעזר אמר אימתי אני מגדל את בניך ככוכבים כשאגלה עליהם בכה כו' וזה היה במ"ת שעלו למעלה עליונה : עשאן כו' · אברהם עשה רכוש מלך סדום עליו כתרומה שאסורה בהנאה לזרים : שבועה · אסרן עליו באיסור שבועה : עשאן שירה · כלומר קודש קדשים : [בשם ר"א אמרו גרסינן] : אבא · אבי כלומר אברהם אב לכולנו : זה המשכן · מכאן זכו לעשיית המשכן : ב הוא דתנן · במסכת מדות פ"ג : פעמי רגלים · זכות הולכי לרגל וליתנא דקרא נקט כדמפרש ואזיל : ומעלה : משמע משנים קדמוניות וכן פירש רש"י בסדר זה :

פירוש מהרז"ו

וזה דוחק ויותר נראה דצ"ל פסוק שקודם לו ברית וישלח כה אמר עבדך יעקב וממשך פסוק כה תאמר לבית יעקב מדברי ר"א בסמוך כן צ"ל ותוכן מאמר זה ששאל מהיכן זכו ישראל לברכת כהנים כי בברכת כהנים מבואר שנהיה רק מבורכים מאת הש"י בעצמו בלא אמצעי כמו צבא השמים כי כמו שנקרא הש"י ה' צבאות כך נקרא אלהי ישראל · וזהו יברכך ה' יאר ה' ישא ה' וזכו לזה על ידי האבות · לאברהם אמר כה יהיה זרעך כמו הכוכבים וצבא השמים וכמ"ש לק גן סי' זה אימתי אני מגדל את בניך · וכן ממ"ש ואני והנער נלכה עד כה היינו בהר המוריה הר ה' · ששם השכינה נגלית ושם מקור הברכה כמ"ש יברכך ה' מציון וכמ"ש כי שם צוה ה' את הברכה וכן מיעקב שנתברך ג"כ מציון בחלום הסולם שכתוב אלו כה כצ"ל : אימתי אני מגדל · וכמ"ש במ"ר פר' ל' בסי' י"ב שהכוכבים יש להם ב' סגולות · הא' בריבויים והב' בגדלם · שהם קרובים אל אור כבודו ית"ש יותר מהתחתונים · ובמ"ש כה יהיה זרעך כוון לשתי הכוונות יחד · ור"א וריב"ח באו לפרש הדימוי של גדלם וכבודם כמו הכוכבים וזהו שאמר אימתי אני מגדל וכו' וע' מ"כ : על מנהיגם בכה · אבל מכח בכורות כתוב כמ"ש הנה אנכי הורג את בנך בכורך שזהו עיקר גדולתם של יציאת מצרים · וקראם בני בכורי · ומאמר זה הובא דרך אגב · שהזכיר במאמר הקודם כה יהיה זרעך : (ט) הרימותי ידי · הי"ל הגבהתי ידי · ומה הכוונה בהגבהה זו · ע"כ דרש ר"י שע"פ מדת ממעל נכלל בתיבה זו ענין התרומה · כמ"ש והרמותם וכו' והתרומה אסור לזרים ואסר אברהם שלא יהנה משל סדום כמו מהתרומה · ודעת ר"נ שאם הוא מלשון תרומה א"כ היה אסור גם לאחרים · ומאחר שחלקם לאחרים לסדום ולאנשים שהלכו אתו אין כאן ענין תרומה · ע"כ דורש שאסרם על עצמו באיסור שבועה · ולאחרים מותר ודעת רבנן שאין בענין ההרמה עצמו שבועה אלא שעם השבועה עצמה לפעמים מרימים הידים · וא"כ הי"ל העיקר שנשבע לה' שלא יקח · על כן דרשו שעשאן שירה · פי' שאבו הם התבונן בגודל הנס שעשה לו הקב"ה ית"ש למעלה מן הטבע · והוא לא עשה כלום ואין לו חלק בכל השלל רק לבורך ולזמר לה' ולקדם שמו יתברך ועל דרשות אלו ע"פ מדת ממעל וגז"ש : אתה אמרת אם מחוט · סוטה י"ז ושם נסמן שמ"ר פרשה מ"א סימן ב' אגדת בראשית סוף פרק י"ג על פי מדת ממעל ומנגד : זה המשכן · שנארגו היריעות מחוטי שש וארגמן ותולעת שני : עורות תחשים · שנקרא בלשון נעל כמ"ש ביחזקאל ט"ז י"ב ואנעלך תחש וכן מצאתי בהדיא בפסיקתא רבתי פר' ל"ג סי' ט' ובילקוט יחזקאל ט"ז והוא מפסיקתא ולא מאיכה ועיין עוד בשם תנחומא שם · וזה על פי גז"ש : הה"ד ויען כל איש רע · ק"ע איך למד דוד מאברהם שיהיו שוים וכו' · אך המאמר זה נסמך על ירו"ם בפר"א פרק כ"ז וז"ל שם לקח אברהם את ג' תלמידיו ואת אליעזר עבדו עמו ורדף אחריהם עד דן וכו' ושם הניח תלמידיו ונשיהם עמם · (כמ"ש פסוק י"ד ילידי ביתו י"ח וג' מאות וירדוף עד דן ויחלק עליהם וגו' הוא ועבדיו : ואח"כ וירדפם עד חובה לבדו עם אליעזר והו"ק) ולקח אליעזר עבדו עמו וכו' ורדף אחריהם עד משמאל לדמשק על"ל · הרי שתלמידיו ענר אשכל וממרא נשארו בדן וישבו שם על הכלים והמתינו עד שחזר אברהם · ואברהם עם אליעזר רדפו אחריהם והצילו הרכוש ועכ"ז מפורש בתורה שנתן להם חלקם · וזה למד דוד ג"כ וכו' שכאן משמע שגם אליעזר לקח חלקו והוא בכלל מ"ש וחלק האנשים אשר הלכו אתי : ויהי מהיום ההוא ומעלה · ומעלה משמע בדורות שקודם לו · על כן בהוכרח לדרוש על פי מדה ט' כאלו כתוב ויהי מהיום ההוא והלאה · ומעלה · ובכח הכתוב ויהי מהיום ההוא משמע שמדבר לעתיד ובהכרח שכוונתו על תיבת והלאה שמשמעו לעתיד וכמ"ש במדבר ט"ו כ"ג מן היום אשר צוה ה' והלאה לדורותיכם · בישעיה י"ח מן היום והלאה · ותיבת ומעלה בא ללמדנו שלא תיקן דוד החוק הזה מדעתו ולבו אלא שכן היה החוק מעולם והיינו על פי מדה י"ז שכן היה באברהם :

פרשה מד' סימן א האל תמים דרכו · מאחר שכתוב האל תחלה הרי שמדבר מהלל עצמו · אלא שאין אנו מכירים את האל רק מצד דרכיו וכל שלימות ומעלה שאנו

יפה תואר

לכן טוב יותר לאמר מיעקב אשר היתה מטתו שלמה : עשאן תרומה · בפסיקתא איתא אבות הראשונים הפרישו תרומות ומעשרות אברהם הפריש תרומה גדולה הרימותי ידי אל ה' ויתפרש שכתוב הרימותי ידי כבר הרימותי ממנו תרומה לה' אבל מלבד זה אם מחוט ועד שרוך נעל לא אקח מכל אשר לך רק אשר אכלו הנערים וגו' · וכן יתפרש גם דברי המדרש והפירוש של עשאן תרומה הוא כי עשה בהן תרומה וכמו שיתפרש ג"כ עשאן שירה עשה בהן : עשאן שבועה · ולורך השבועה היה כדי שיאמין מלך סדום שמה שהשיב מרכושו היה רק לאכילת הנערים ולא לנפשו · א"נ לזרוזי נפשיה נשבע כענין דוד ובועז בויק"ר פכ"ג והכי איתא בספרי בהדיא מצינו בכל הצדיקים שמשביעים יצרם שלא לעבות · באברהם הוא אומר הרימותי וכו' : עשאן שירה · שאמר לה' שהילם לו שמן הדין הוא שלו ומ"מ חזר ונתנם למלך סדום שלא יאמר שהוא שעשירו ויתפרש הקרא הרימותי ידי אל ה' כמו הרימותי בידי כי מרומם אני בכל יכלתי אל ה' : שאמר בלעדי רק אשר אכלו וגו' · וענר אשכול וממרא לא נכנסו למלחמה עמו דכתיב וירק את חניכיו וירדוף עד דן וכן הוא ועבדיו ויכם תזינן כי רק עבדיו נכנסו למלחמה · וכ"ש לפי מה דאמרינן לעיל דרק אליעזר לבדו הלך עמהם וא"כ מה שנתן להם חלק שוה הוא רק מה שהלכו אתו היינו לשמור את הכלים :

ידי משה

קונה כמו עשה לי פתיל פוה ומתרגמינן קנה פתיל פוה וכו' : ר' נחמיה אמר עשאן שבועה כו' ורבנן אמרי עשאן שירה · פי' כמו שאומרים שירה על הנס ולכך לא רצה ליהנות מן הרכוש ויהיה קידוש השם וקלוס להקב"ה וכ"ל דפליגי בפלוגתא דאיתא בנדרים דף ל"ב וז"ל וירק את חניכיו בתורה עבר ושלש מאות א"ר אמי ב"א ואליעזר כנגד כולם א"ד אליעזר בחושבנא הכי הוא. פי"א עבדים היו כפשטא דקרא וא"כ לא היה נס כ"כ כמש"ה איכה ירדוף אחד אלף כפי' א"י כד הוה מנטרן ישראל פקודי דאורייתא הוה רדיף חד אלפא וא"כ למ"ד שע"י אליעזר לבד היה נס פרסי ע"כ ס"ל בעשאן שירה וכ"ל שזה יהיה כוונת הגמ' דסוכה דף ל"א האי סבתא דאתי' לקמי' דר"נ א"ל ריש גלותא וכולהו רבנן דבי ר"נ בסוכה גזולה הוו יתבי צווחא ולא אשגח בה ר"נ א"ל אמתא דהוה לה לאבוה תלת מאה ותמני סרי עבדא צווחא קמייכו ולא אשגחיתו בה א"ל ר"נ פעיתא דא ואין לה אלא דמי עצים בלבד · גמ' זאת אין לה שחר למאי נ"מ אמרה ר"נ וכולהו רבנן ועי"ן להבין מה שאמרה בזה שהיה לאבותם שי"ח עבדים מה ענין זה לכאן · ועוד למה דחה אותה וגער בה וקרא אותה פעיתא וג"ל דה"פ לפי דאיתא בדף כ"ד ע"ב וז"ל אמר ר"א כשם שאין אדם יוצא בלולב של חבירו כך אינו יוצא בסוכה של חבירו דכתיב חג הסוכות תעשה לך ז' ימים ורבנן אמרי יוצא אדם בסוכה של חבירו דכתיב כל האזרח בישראל ישבו בסוכות מלמד שכל ישראל ראוים לישב בסוכה אחת ומקשה הגמרא ורבי אליעזר האי כל אזרח מאי עביד ליה מבעיא ליה לגר שנתגייר בנתיים, ולקטן שנתגדל וחכמים סבירי להו לא צריך קרא לגר שנתגייר כיון שאמרו עושים סוכה בחה"מ לא צריך קרא עד כאן לשון הגמרא · ואיתא לעיל גזל עצים וסיכך בהם יוצא בו פירש רש"י לפי שקנה ביאוש ושינוי השם ועוד מפני תקנת השבים אין צריך לסתור בנינו אלא מחזיר הדמים ולא אמרי' אין כאן שמ"ל מרובה ויסתר סוכתו דמצוה מצוה כל שבעה כבנין קבוע על"ל רש"י ובשלטי גבורים מביק דזה קו' אליבא דמאן דאמר אין עושין סוכה בחה"מ אבל למאן דאמר עושין סוכה בחה"מ לא חשיב כבנין קבוע הואיל שיכול לעשות סוכה אחרת בחה"מ וז"ש הסבתא לר"נ וכולהו רבנן וכו' פירוש בשלמא אם זה יושב בסוכה ר"נ לחוד לא היתה צווחת לפי שא"צ להחזיר רק דמי העצים מפני תקנת שבים דמצוה משוי' לה כבנין קבוע לפי שאין עושין סוכה בחה"מ מתא"כ הואיל וכולהו רבנן יתבי בחד סוכה והלא אין יוצאים בסוכה של חבירו אלא ע"כ כל האזרח אתא ללמוד שיוצאים בסוכה של חבירו קשה והא מבעיא ליה כל האזרח לגר שנתגייר בחה"מ ולקטן שנתגדל אלא ע"כ שלא צריך קרא לזה לפי שעושין בו ב"מ סוכה וא"כ אין הפסד כ"כ לסתור הסוכה ולהחזיר העצים גופא ולא אשגח בה · אף שאינו צריך תקנת השבים מ"מ קנאה אני בשינוי רשות. רק שתוס' מקשה דשינוי השם החוזר רק לברייתו הוא רק שבכ"ק פ הגוזל גבי גזילה הקדש פסקו התוספות דשינוי השם החוזר לברייתו הוא למ"ד יש שאלה בהקדש והוא שינוי השם גמור ואם אמרינן הרמותי שעשאן תרומה ע"כ לאו שינוי השם הוא דהל"כ מאי שעשה אברהם תרומה הואיל ואתו"ל קשה גזל שנאכל ב"מ שס"ל שהוא גזל רק שיש לומר הרמותי שעשאן שירה ולא תרומה לזה אמרה אמתא דהוה לה לאבוה תמנה עשר וג' מאות עבדים וכו' פי' שאברהם קיים כל התורה כולה והאיך הרבה כ"כ בעבדים והלא אחז"ל מרבה עבדים מרבה גזל אלא ע"כ שהיה אליעזר לבד וא"כ היה מעשה נסים והרמותי פירושו שעשאן שירה ולא שעשאן תרומה לפי שהחזיר אברהם לגזל ולא הוה תרומה ששינוי החוזר לברייתו הוא למ"ד יש שאלה בהקדש וא"כ מכח זה צווחה הסבתא להחזיר לה העצים גופא והשיב ר"נ שתי' זה שי"ל לעולם שעשה תרומה וא"ת שינוי החוזר לברייתו הוא לאו כלום שהרי עשאן תרומה וגם לשם שהיה כהן כמש"ה אח"כ ויתן לו מעשר מכל כפירש"י שנתן אברם לשם שהיה כהן רק שהרא"ש ס"ל שקאי על אברהם כמש"ה אח"כ והוא כהן לאל עליון ושם לא היה כהן ואיתא ויצאו אך נח מלמד שהכישו ארי ונעשה בעל מום ושימש שם בנו תחתיו ובחדושי הרשב"א מקשה למ"ד במ"ר ויקח אחת מצלעותיו צלע ממש ולא כמ"ד מסטרוהי שברא אותו דו פרצופין וכמלן וקי"ל ניטל צלע מעיקרו טריפה וא"כ היה אדה"ר בעל מום והאיך הקריב פר ומשני שקודם מ"ת היה בע"מ כשר לעבוד עבודה ואי' במ"ר מכח שנבראת חוה מן הצלע היא קולנית וז"ש ר"נ פעיתא דא פי' מכח שהיה קולנית ע"כ שנבראת מצלע וא"כ ע"כ בע"מ היה רשאי להקריב קודם מ"ת וא"כ שם לאו כהן היה וא"כ הוכחה לאו כלום ודוק היטב : [עיין לדף פ"ז ע"א סי' ג'] ויכם וירדפם · וכי יש אדם רודף הרוגים אלא שהיה הקב"ה הורגם ואברהם רודפם יש להקשות מ"מ האיך מיושב דהל"ל מתחלה וירדפם ואח"כ ויכם ונראה דלא קשה כלום שכיון שקאי ויכם על הקב"ה ראוי להקדים ויכם משום כבודו של הקב"ה ובזה מיושב ג"כ גבי בועז שאמר לקוצרים ה' עמכם והלא אחז"ל לא יאמר אדם לה' עולה לה' מנחה אלא מנחה לה' תודה לה' דהזכיר להזכיר את השם בתחלה חיישינן שמא ימות ונמצא מוציא ש"ש לבטלה ע"כ יאמר מנחה לה' וא"כ האיך אמר בועז לקוצרים ה' עמכם ופתח בתחלה בשם · אלא ע"כ שבועז אמר עמכם ה' כדין רק שהתורה כתבה בהיפך משום כבוד הקב"ה. וקי"ל ז"פ בגמ' ביומא פרק טרף בקלפי במשנה היה אומר לה' חטאת ר"י אומר לא היה צריך לומר חטאת וקשה לי במאי קמפלגי כי בודאי דלא פליגי בזה שבאמת אמר לה' חטאת רק שקשה לר"י האיך אמר הכהן שהוא נגד הדין שאסור לפתוח בשם כנ"ל לזה מיישב ר"י שבדיעבד אף אם אינו אומר חטאת די בכך שהכל יודעים שקאי על הקרבן וא"כ שפיר עביד ולא חיישינן שמא ימות א"כ לא הזכיר ש"ש לבטלה שאף אם לא הי' אומר חטאת כלל יודעים כוונתו וקי"ל · ובשם הגאון מהור"ר יעקב אב"ד דק"ק נובלין ז"ל שמעתי בפסוק זה צדק ילין בה ועתה מרצחים לפי שאז"ל מעולם לא לן אדם בירושלים ועבירה בידו שתמיד של שחר היה מכפר על עבירות שבלילה ותמיד של ערבים היה מכפר על עבירות היום ולזה מאחז"ל לא נחרבה ירושלים עד שבטלה עיר הנדחת וגבי דין עיר הנדחת אי' שיירה שלנה בה נדחת עמה וזה שהיה הנביא מקונן שמתחלה צדק ילין בה מי שהיה לן בירושלים היה לזכותו ועתה מרצחים מי שלן בה חייב מיתה כמו הדין של עיר הנדחת שנדחת עמה וקי"ל

ע"כ דפמ"ם ופ"י ·

דרכו אמרת ה' צרופה מגן הוא לכל החוסים בו אם דרכיו תמימים הוא על אחת כמה וכמה · [א] רב אמר לא נתנו המצות אלא (א) לצרף בהן את הבריות · וכי מה איכפת ליה להקב"ה למי ששוחט מן הצואר · או מי ששוחט מן העורף · (ב) הוי לא נתנו המצות אלא לצרף בהם את הבריות · ד"א [ב] האל (ג) תמים דרכו זה אברהם שנאמר (נחמיה ט) ומצאת את לבבו נאמן לפניך · אמרת ה' צרופה · (ד) שצרפו הקב"ה בכבשן האש · מגן הוא לכל החוסים בו · אל תירא אברם אנכי מגן לך: **ב** ד"א אחר הדברים וגו' · כתיב (משלי יד) חכם ירא וסר מרע וכסיל מתעבר ובוטח · חכם ירא · אל תירא אברם · (ה) [ג] אל תהי חכם בעיניך ירא את ה' וסר מרע · אל תהי חכם בעיניך · במה שאת רואה בעיניך תאמר שאני מוליד תאמר שאין אני מוליד ירא את ה' · אל תירא אברם · רבי אבין בשם רבי חנינא פתח (משלי יא) רשע עושה פעולת שקר וגו' [ד] רשע עושה פעולת שקר זה נמרוד שהיו פעולותיו על שקר · וזורע צדקה · זה אברהם שנאמר (בראשית יח) ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט · שכר אמת אל תירא אברם וגו': **ג** ד"א אל תירא אברם הה"ד (ישעיה מא) ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אוהבי · אשר החזקתיך מקצות הארץ ממספוטמיא ומחברותיה · ומאציליה קראתיך ממפולשין שבה · קראתיך זמנתיך · בחרתיך ולא מאסתיך · (א) [ו] בחרתיך באברם · (ב) ולא מאסתיך באברהם · אל תירא כי עמך אני · אל תשתע כי אני אלהיך · אמר רבי הושעיא בשעה שאמר יצחק ליעקב · גשה נא ואמושך בני · (ז) [ה] נשפכו מים על שוקיו והיה לבו רפה כשעוה וזימן לו הקב"ה שני מלאכים אחד מימינו ואחד משמאלו והיו אוחזין אותו במרפקו כדי שלא יפול · הה"ד אל תשתע כי אני אלהיך לא תשוע · אמצתיך אף עזרתיך וגו' הן יבושו ויכלמו וגו' אלו שהם שוטנים בך · יהיו כאין ויאבדו אנשי ריבך · אלו שהן עושין עמך מריבה · תבקשם (ח) ולא תמצאם · אלו שהן עושין עמך מצות · כי אני ה' אלהיך האומר לך אל תירא שנאמר אל תירא אברם: **ד** אנכי מגן לך · (ט) רבי לוי אמר תרתין · ורבנן אמרי חדא · ר' לוי אמר [ו] לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר תאמר אותן אוכלסין שהרגתי שהיה בהם צדיק אחד וירא שמים אחד · משל לאחד שהי' עובר לפני פרדסו של מלך ראה חבילה של קוצים וירד ונטלה והציץ המלך וראה אותו התחיל מטמן מפניו א"ל מפני מה אתה מטמן כמה פועלים הייתי צריך (ג) שיקושו אותה עכשיו שקששת אותה בא וטול שכר כך אמר הקב"ה לאברהם אותן אוכלסין

מסורת המדרש א ויק"ר פרשה י"ג · מדרש תהלים מזמור י"ח · תנחומא סדר שמיני סימן ז' וסימן ח' · אגדת שמואל פרשה ד' · ילקוט סדר שמיני רמז תקל"ס · וילקוט שמואל ב' רמז קס"א · ועי' תנחומא סדר תזריע סימן ה' · ב ילקוט כאן רמז ע"ו · ג ילקוט משלי רים סימן ג' ברמז תתקל"ב · ד תנחומא כאן סי' י"ב · אגדת בראשית פרק י"ג · ילקוט כאן רמז ע"ו · וילקוט משלי רמז תתקמ"ז · ה לקמן פ' ס"ס · ילקוט סדר תולדות רמז קט"ו · וילקוט ישעיה רמז ת"ג · ו פדר"א פ' כ"ז · תנחומא כאן סימן ט"ו · ילקוט כאן רמז ע"ו · וילקוט ישעיה רמז ת"ג:

חדושי הרד"ל

(א) לצרף · כלומר לא לתועלת עצמו כ"א לטוב לנו לזכך הנפש וכך כתב בעבודת הקודש (בהשגתו על המורה) חלק העבודה פרק ג': (ב) הוי כו' · הבריות מסיים בתנחומא שמיני ומה שהוא מגן עליך שנאמר מגן הוא לכל החוסים בו ועיין בויק"ר פי"ג המאמר בקצרה: (ג) תמים דרכו זה אברהם שנאמר התהלך כו' · כגי' המ"כ · ומפרש דרכו של הקב"ה שלוה לאוהביו להלך בה היא תמימה · וגם י"ל דרכו שמהלך בה קרא התמים להלך לפניו בה וכמש"ל ספ"ל ע"ש: (ד) שצרפו הקב"ה בכבשן · כשוח"ט הלשון שצרפו בעשרה נסיונות · וכאן ניחא ליה למינקט בכבשן דשייך בה לשון צריפה כל' הש"ס בכ"מ מצירפן בכבשן: (ה) אל תהי חכם בעיניך ירא את ה' וסר מרע · הוא מקרא אחר (משלי ג') ובילקוט שם הלשון אמר הקב"ה לאברהם אל תהי חכם בעיניך במה שאתה כו' וכנ"ל: (ו) בחרתיך באברהם · ולא מאסתיך באברהם כנ"ל: (ז) נשפכו מים על שוקיו · מן הפחד וכדא' (יחזקאל ו') כל ברכים תלכנה מים · ועי' סוטה (מ"ד ·) שמע קול כו' ומים שותתין על ברכיו: (ח) ולא תמצאם · אנשי מצותך אלו שהן כו' מלת יהיו כאין גו' מלחמתך אלו המלכים שעשו עמך מלחמה כנ"ל: (ט) רל"א תרתין ורבנן כו' · ר'

חדושי הרש"ש

(א) בחרתיך באברם · סוא עפ"י הכתוב (נחמיה ט') אשר בחרת באברם וכמו דאמרינן בספ"ק דברכות ולקמן פמ"ו: (ב) ולא מאסתיך באברהם · זה עולה יפה לגי' הרא"ש שהביא במ"כ לעיל ספמ"ב מה אתה הולך וממאים עלמך כו' לכן אמר ולא מאסתיך באברהם שנקרא כן אז בעת הצטוותו על המילה: (ג) שיקושו כו' שקששת כו' · עמ"כ ויותר נראה לפרש מלשון לקושש קש (שמות ה') וכפי' רש"י שם: כל

מתנות כהונה

פרשה מד לצרף כו' · לזקקם ולזכותם שהש"י אמר ונעשה רצונו [ועיין בעקדה פרשת מילה ובמו"נ ח"ג פכ"ו ובספר עבודת הקודש ח"ב פ"ג]: הכי גרסינן זה אברהם שנאמר התהלך לפני והיה תמים וכן הוא בילקוט סדר זה ובילקוט תהלים: אל תירא · מכלל שהיה מתירא: תאמר שאני כו' · שדעתך תלויה ומסופקת: ממספוטמיא · ארץ מארצות הקדם היא מן הגוים ובערוך הביאו ולא פירשו: ממפולשין · מהמפורסמים הארצות הידועים בשם והגלה מהם קראתיך לי לשמי: זמנתיך · קראתיך פירושו זמנתיך ובלשון חז"ל המזומנים לסעודה נקראים קרואים: בחרתיך באברם גרסינן · פי' בעוד שהיה שמך אברם כמו שנאמר אשר בחרת באברם: ה"ג אל תירא כי עמך אני: אל תשתע כשעוה · דרש תשתע לשון שעוה וכן פירשו שם רש"י ז"ל: במרפקו · אצילי ידיו [בערוך]: לא תשוע · לא תהיה כשעוה [כ"פ בערוך]: ה"ג בילקוט ישעיה אמצתיך במיכאל עזרתיך בגבריאל הן יבושו כו': מצות · לשון מצה ומריבה: ולא תמצאם וגו' גרסינן: ה"ג האומר לך אל תירא וכן לאברהם שנאמר אל תירא וגו': וירא שמים אחד · והיה נענש עליו: שיקושו · פירש הערוך לעדרו קיסקוס זהו עידור אלא שעידור בגפנים וקיסקוס בזיתים

יפה תואר

אם דרכיו תמימים כו' · בא לתת המשך וקישור אל הכתוב הזה · ומפרש שאל **תמים דרכו** · כי דרכי התורה אשר שם לפנינו תמימים הם · וכל אמרת ה' צרופה מכ"ש שאין עול תלויה בו לבדו · ולכן יבינו הכל שהוא מגן לכל החוסים בו · ורב מפרש את המקרא הזה תמים דרכו ואין חסרון בעניני מצותיו · ואם תראה מצות אשר אין טעם להם כמו לשחיטה מן הצואר ולא מן העורף · ידוע תדע כי אמרת אלוה צרופה לצרף את הבריות בהן ולנסותם הישמעו בקולו אם לא · ולתת שכר טוב לשומרים את דברו כדי שיהיה עי"ז מגן לכל החוסים בו · כי גם המצות אשר אין טעם בהן · טעמם בצדן כי הקב"ה צוה אותם למען ידבקו בו ויזכרו תמיד כי ה' הוא המפקד · ומצוה אותם לעשותם · ובאמרם הוא עקב רב · אמנם יש מהמתקרים המתאים בזה ואמרו כי לא דבר ריק הוא ובוודאי לכל מצוה יש טעם מועיל לבני אדם המזמרים אותם ורק להקב"ה הנשגב ומרומם על כל משגל ומעשה אין תועלת בהם ומפרשים הדברים כפשוטם וכי מה איכפת ליה להקב"ה למי שבוחט מן הצואר כו' אלא לצרף בהם את הבריות לתת רחמים בלבם על כל חי ולהרגיל נפשותינו לתהלה · וכן הוא בכל המצות יש בהן תועלת לבני אדם להדריכם בדרך טובים וישרים · ולפ"ז יתפרש הכתוב האל תמים דרכו · ומסתפק בעצמותו ולא יחסר כלום · ואמרת אלוה הוא צרופה רק לצרף את הבריות להיות מגן להם: זה אברהם · ומפרש האל הוא עם איש אשר תמים דרכו · ואמרת אלוה אשר אמר אנכי מגן לך כי מגן הוא לכל החוסים בו הוא לזה התמים אשר נפשו כבר צרופה ובחונה לאיש כזה הוא מגן ומושיע: חכם ירא אל תירא אברם · ודורש את הכתוב חכם וסר מרע זה אברהם ירא בחכמתו כי יראה באלטגוניתו דבר הרע אליו כמו אברהם שראה שאינו מוליד · אבל באמת אל תהי חכם בעיניך וירא את ה' וסור מרע [ויתפרש כי ירא וסר מרע הוא עומד במקום שנים · וירא האחד הוא מפעל עבר וירא השני הוא במקום צווי · ולפ"ז ערך הכתוב כ"ה · חכם וסר מרע ירא כי חכמתו תביא מורך בלבבו · אבל טוב לחכם להיות ירא את ה' וסר מרע · ופחד ומורך לא יעלו בלבבו] : זה נמרוד כו' · ולפ"ז יתחבר הכתוב הזה אל הכתוב הבא · אחריו כן צדקה לחיים ומרדף רעה למותו · כמו באברהם שזרע צדקה היה לו שכר אמת כן יהיה לכל כי צדקתו תוליכנו לחיים · וכמו בנמרוד שעשה פעולת שקר ונהרג ע"י אברהם כן יהיה כל מרדף רעה למותו : שני מלכים · זה דרים מכופל לשון אמצתיך אף עזרתיך · ובילקוט הביא אמצתיך במיכאל אף עזרתיך בגבריאל · אך קשה כיון דה' תומך ידו כדמסיים אף תמכתיך בימין צדקי מלאכים ל"ל: צדיק אחר צדיק הוא בין בל"ת ובין בעשה וירא שמים בל"ת לבד · או צדיק הוא גם בין אדם לחבירו וירא שמים

פירוש מהרז"ו

רואים מדרכיו אנו לומדים קל וחומר שהשלמות והמעלה נמצא בעצם ורחמנה בהאל עצמו כ"י · והוא ק"ו מה ס · שאנו רואים ב"א יודעים עתידות עושי פלאות מהיה מתים אף כי יוצר בראשית · כזה וכיוצא בזה לאין שיעור עלינו ללמוד מדרכיו ק"ו על תמימות מעשה האל · ועיקר הדרשה השייך כאן הוא הדרשה השניה שדורש על אברהם והדרשה הראשונה דרך אגב: אלא לצרף בהם · עי' דרשה זו ויק"ר פרשה י"ג סימן ג על פסוק בדומה לזה כל אמרת אלוה צרופה מגן הוא לכל החוסים בו משלי ל' ולפי פשוטו שאמרת ה' בעצמה צרופה · איך הוא שייך למ"ש מגן הוא לכל החוסים בו · אלא הכוונה שהיא מצרפת למי ששומע האמירה ועושה אותה · וכשעומד בנסיונות נעשה לו הקב"ה מגן שאם לא נצרף לא היה נעשה לו מגן · ועיקר הכוונה בזה שאין הקב"ה צריך בעצמן מעשה כל המצות לצורך שלימות עצמו אלא לזכות אותנו לצרפנו ולעשות מגן לנו וכמ"ש ר"ח בן עקשיא רצה הקב"ה לזכות וכו' · ובתנחומא סוף שמיני הגי' וכי מה איכפת להקב"ה בין שוחט או וכו' מה איכפת לי' בין אוכל טהרות לאוכל נבילות ע"ש וכאן קיצר וא"כ ה"ה לכל שאר המצות כמ"ש איוב ל"ה אם חטאת מה תפעל לו וגו' אם צדקת וגו': **את לבבו נאמן לפניך** · וזהו התמימות האמתי · לך במדרש תהלים י"ח שם הגי' שנאמר התהלך לפני והיה תמים · ופי' הפסוק ע"פ גז"ש ומדה ט' האל רוצה ואוהב למי שתמים דרכו · וכן הוא שם ע"ו על פסוק · הולך תמים זה אברהם שנאמר התהלך לפני והיה תמים: בכבשן האש · ושם במדרש תהלים הגי' שנצרפו ביו"ד נסיונות · ועל שהוא תמים ונצרף זכה שנעשה לו מגן וזהו מגן הוא לכל וגו' · וקיים כן לאברהם וזרעו כמ"ש אנכי מגן לך: **ב** כתיב חכם ירא · כבר הודעתי נאמנה בהקדמה הב' שדעת חז"ל שפסוקי נביאים וכתובים שכתובים סתם · הכוונה על ענינים מפורשים בתורה · וכן פסוק חכם ירא שפירושו לפי פשוטו על סתם חכם וחז"ל דורשים ע"פ מדה ז' וי"ג על אבר זה שהוא היה ירא כמ"ש אל הירא אברם הרי שהיה מתירא · על פי מדה ט' וכמ"ש לקמן רים פ' ע"ו אינו אומר אל תירא אלא שהיה מתירא: וענין יראתו היתה על פי חכמתו וכמ"ש לקמן סימן ד' ענין הפחד שלו עד שאמר לו אל תירא אנכי מגן לך שלא תלכד בדבר עבירה וכמ"ש לעיל פ' א' סימן י"ד · שלא יתכן לפרש שהיה מתירא משונאים ומזיקים שהרי מפורש שרדף המלכים והרגם ומסר עצמו ליסורי מות על יחוד שמו · ובתנחומא כאן הגי' אל תהי קורא אלא חכם וסר מרע ירא כמ"ש בסימן ז' ס"א ע"ש ובתנחומא דורש על פי מדה ל"א: אל תהי חכם בעיניך · היה לו לומר בדעתך או בלבך ומה ענין עינים אל החכמה · על כן דורש בעיניך במה שאתה רואה בעיניך · וכמ"ש בפסוקים הקודמים (במשלי ג') בטח אל ה' בכל לבך ואל בינתך אל תשען וגו' · ופסוקים אלו מתקיימים באברהם וכמ"ש ומצאת את לבבו נאמן לפניך וזהו בכל לבך וכמ"ש שבת דף קנ"ו מה לך דקאי בצדק במערב · מהדרנא לי' · ועי' לקמן פר' נו סימן י"ב ועל זה אמר ירא את ה' לבדו ולא תירא מן המזל כלל · ועי' ילקוט משלי ג': רשע עושה פעולת שקר · ע' אגדת בראשית פרק י"ג ובתנחומא כאן שמ"ש שהיו פעולותיו של שקר על עבודת כוכבים שהיה עושה להטעות הבריות וכמ"ש כי שקר נסכם: שכר אמת וכו' · עד שכרך וגו' ולא פירש כאן למה ובפסוק זה מבואר שהשכר הוא על הצדקה שזרע ועשה ע"פ מדה י"ו: **ג** ממספוטמיא · פירשתי לעיל סוף פר' ל' · ודעת המדרש שפירוש הפסוק על אברהם אע"פ שהתחיל ואתה ישראל עבדי אך מאחר שאמר בס"ד זרע אברהם אוהבי דורש מ"ש אשר החזקתיך מקצות הארץ שלא יתפרש ביעקב שהרי תחלתו היתה בארץ ישראל ודיבר עמו והחזיקו במקום הקודש · אך אברהם החזיק בו מקצות הארץ מבבל שהיא רחוקה · ומ"ש מאציליה קראתיך פירש מגדולי הארץ כמ"ש ואל אצילי בני ישראל · כמ"ש פר"א פרק ט"ו רבקה בת מלכים · וכמו שכתב בספר הישר שתרח היה שר צבאו של נמרוד וכמ"ש אל עיר נחור: קראתיך זמנתיך · שאמר תחלה החזקתיך · ואחר כך קראתיך מתחלה קוראים ואח"כ מחזיקים · על כן דרש זמנתיך · שאחר שמחזיקים באדם מזמינים אותו לסעודה כמ"ש ותחזק בו לאכל לחם: בחרתיך באברם · כמ"ש אשר בחרת באברם וכמ"ש ברכות סוף פרק א' שבתחלה בו בעת שהיה שמו אברם · ולא מאסתיך באברהם · שאז כבר היה זקן ועכ"ז לא מ"ס בו אבל עוד ינובון בשיבה וכמ"ש אל תבוז כי זקנה וגו': אל תירא וגו' אל תשתע · חוזר לדרוש על יעקב מכופל לשון · אל תירא וכו' האומר לך אל תירא ופסוק אל תירא על אברהם שמפורש בו שא"ל הש"י אל תירא אברם ולא אל יעקב · וה"כ נאמרה נבואה זו בימי אברהם ובימי יעקב · ויותר נראה שכל הפסוק מדבר ביעקב כי מאחר שכל כוונת הש"י באברהם הוא על יעקב וזרעו אמר אשר החזקתיך מקצות הארץ פירוש שכל מה שהחזקתי באברהם הוא למענך · וכן פסוק האומר לך אל תירא כאלו אמר ליעקב כי למענו ועליו אמר לאברהם · וכל הענין בילקוט ישעיה מ"א בגירסא מתוקנת וכאן חסר כמ"ש במ"כ: נשפכו מים על שוקיו · מאמר זה לקמן פר' ס"ה סימן י"ט ושם פירשתי: הן יבושו ויכלמו · וס"ד כל הנחרים בך · ועל זה פירש אלו שהם שוטנים בך וזה במעשה · אנשי ריבך · בדברי ריבות: ולא תמצאם · וס"ד אנשי מצותך · וזה שאמר אלו שהם עושים עמך מצות · היינו ריב דברים עם מעשה מות כמ"ש במ"ר פר' ה' סוף סימן כ"ט בהדיא וכמ"ש בפסוק אנשי מלחמתך: אף עזרתיך · גירסת הילקוט אמצתיך במיכאל אף עזרתיך בגבריאל · והוא בעצמו אומר לך אל תירא עכ"ל כמ"ש כאן אל תירא אברם: **ד** מתפחד · לא די שאין לו ליראה אבל עוד יקבל על זה שכר טוב וכדברי המשל ודורש סמוכים לפי הסדר שכתוב בלא סירוס הפרשיות · ועיין לקמן סימן ה' לפי הסירום: שיקושו אותו וכו' שקששת · מלשון לקיטה כמ"ש לקושש קש מקושש עצים וכדומה: (וקשקוש הוא לשון עידור כמ"ש בערוך אך כאן קיסוס הוא

ידי משה

אם דרכיו תמימים כו' · נ"ל שהוקשה להם שאמר הכתוב האל תמים וגו' אמרת ה' לשון נגלה ואחר זה אמר מגן הוא לשון נסתר לזה תירצו שהפסוק רוצה להראות ק"ו לשיכך אמר שהכתוב מגן הוא ר"ל הוא על אחת כמה וכמה ורב מתרץ באופן אחר שכוונת הכתוב באומרו מגן הוא קאי על הדיבור של הקב"ה ר"ל שהדיבור מגן הוא לכל החוסים בו כי מה איכפת כו' אלא לצרף כו' וזה מגן הוא רצה לומר שתיבת הוא קאי על הדיבור ולא על הקב"ה כנ"ל: שכר אמת אל תירא אברם וגו' שכרך הרבה מאד: פועלים הייתי צריך כו' · רצה לומר שהמלך אמר למה אתה מתירא ממני שאתה לקחת הקוצים אדרבה הייתי צריך לשכור פועלים שיבערו הקוצים מן הכרם שלא יפסידו הכרם והנה מאחר שלקחת הקוצים לא די שיסיו לך הקוצים לפסיק בה את הנכור אלא אפילו טול שכרך על שבערת אותן מן הכרם

שהרגת קוצים כסוחים היו · הדא הוא דכתיב (ישעיה לג) והיו עמים משרפות סיד קוצים כסוחים · רבי לוי אמר אוחרי לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר תאמר אותן המלכים שהרגתי שבניהם מכנסין אוכלסין ובאים ועושים עמי מלחמה · אמר לו הקב"ה אל תירא אנכי מגן לך · מה המגן הזה אפילו כל החרבות באות עליה היא עומדת כנגדן כך את אפי' כל עובדי כוכבים מתכנסין עליך נלחם אני כנגדן · ורבנן אמרי חדא לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר ירדתי לכבשן האש ונצלתי · ירדתי למלחמת המלכים ונצלתי : תאמר שנתקבלתי שכרי בעולם הזה ואין לי כלום לעתיד לבא · אמר הקב"ה אל תירא אנכי מגן לך (ד) וכל מה שעשיתי עמך בעולם הזה חנם עשיתי עמך אבל שכרך מתוקן לעתיד לבא · שכרך הרבה מאד היך מה דאת אמר (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך : ה רבי יודן ורבי הונא תרויהון בשם רבי יוסי בן זימרא · רבי יודן אמר א בכל מקום שנאמר אחרי סמוך אחר מופלג · ור' הונא אמר בכל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג אחר הדברים האלה אחר הירהורי דברים שהיו שם : מי הרהר אברהם הרהר אמר לפני הקב"ה רבון העולמים כרת ברית עם נח שאינך מכלה את בניו · עמדתי וסיגלתי מצות ומעשים טובים יותר ממנו ודחתה בריתי לבריתו תאמר שאחר עומד ומסגל מצות ומעשים טובים יותר ממני ותדחה בריתו לבריתי · א"ל הקב"ה מנח לא העמדתי מגינים של צדיקים אבל ממך אני מעמיד (י) מגינים של צדיקים ולא עוד אלא בשעה שיהיו בניך באים לידי עבירות ומעשים רעים אני רואה צדיק אחד שבהם ומכריעו עליהם שהוא (יא) יכול לומר למדת הדין די אני נוטלו ומכפר עליהם : ו היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר · ב עשרה לשונות נקראת · נבואה · חזון · הטפה · דבור · אמירה · (יב) צווי · משא · משל · מליצה · חידה · ואיזו היא קשה שבכולן רבי אליעזר אמר חזון שנאמר (ישעיה כא) חזות קשה הוגד לי · רבי יוחנן אמר ג דבור שנאמר (בראשית מב) דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות · רבנן אמרי משא כמשמעו · שנאמר (תהלים לח) כמשא כבד יכבדו ממני · גדול כחו של אברם שנדבר עמו בדיבור ובחזון · שנאמר (בראשית טו) היה דבר ה' אל אברם במחזה : ז אל תירא אברם ממי נתירא · ד ר' ברכיה אמר משם נתירא · הה"ד (ישעיה מא) ראו איים וייראו קצות הארץ ויחרדו וגו' · מה איים הללו מסויימים בים כך היו אברהם ושם מסויימים בעולם ויראו זה נתיירא מזה וזה נתיירא מזה · זה נתיירא מזה לומר שמא תאמר שם שיש בלבו עלי שהרגתי את בניו · וזה נתיירא מזה לומר שמא תאמר

מסורת המדרש א עיין סוטה ל"ג וברש"י ד"ה אחרי · ובגיטין דף ס' תוס' ד"ה ופרשת · אסתר רבה פרשה ה' · ילקוט כאן רמז ע"ו · ב אדר"נ פרק ל"ד · אגדת בראשית פרק י"ד · שה"ש פרשה ג' פיסקא ד' · ג מכות דף י"א · פדר"א פ' כ"ו · ויק"ר פ' א' · ספרי סדר בהעלותך פיסקא נ"ט · ד ילקוט כאן רמז ע"ו · וילקוט ישעיה רמז ת"ג :

חדושי הרש"ש

(ד) כל מה שעשיתי כו' . כצ"ל בלא ו' :

חדושי הרד"ל

לוי בראשונה דרש אל תירא אנכי מגן לך כאחת · ורבנן דרשי אל תירא אנכי מגן לך שכרך הרבה כאחת : (י) מגינים של צדיקים · שיהיו יכולים להגן על הרעה כדא' וגנותי על העיר הזאת וגו' למען דוד עבדי : (יא) יכול לומר למדה"ד דיי כו' · ומכפר עליהם לשון הזה יצא ממ"ש בשה"ר פ"א פ"ך מאמר זה על אשכל הכופר ע"ש (ולשון יכול לומר די הוא על מ"ש שם צרור המור דודי לי בין שדי כו' שדרשו בשעה שאמר ומילא בין שדי כיון שיכול לומר די ע"י אשכל הכופר כו') · ואולי אפשר גם כאן רוצה לדרוש זה על שכרך הרבה מאד · שיצאו ממך צדיקים שיהיה שכרם הרבה · עד שיהיה יכול לומר למדה"ד רב לך כמ"ש באותה שעה מת אבישי בן צרויה ואמרו למלאך המשחית רב לך רב משכונא גבך : (יב) צווי משא משל כו' · חידה נבואה ואיזו כו' וכ"ה בשה"ר פ"ג פ"ד וכצ"ל · ובאדר"נ מפיק הטפה ומעייל קריאה ע"ש :

מתנות כהונה

בזיתים : שהרגתי · ברשעתם : כך אמר הקב"ה כו' · וזהו שנאמר אל תירא וגו' : חנם עשיתי כו' · מגן בלשון ארמי חנם והוא ידוע בלשון חז"ל : ודחתה בריתי כו' · שהרי הרגתי הרבה אוכלסין מבניו : ה"ג בילקוט צדיק אחד שבהם שהוא יכול כו' · אני נוטלו מן העולם ומיתתו מכפרת עליהם [ועי' במדרש חזית בפסוק דודי ירד לגנו] : נה"ג וזה

פירוש מהרז"ו

לקיטה) : משרפות סיד · מדבר באברהם נפניו כתיב הן אראלם כמ"ש לקמן פרשה ל"ו סי' ה' ולאחריו כתיב פחדו בציון וגו' הולך צדקות וכמ"ש לקמן פר' מ"ח סימן ו' · וכתיב אחריו שמעו רחוקים אשר עשיתי ודעו קרובים גבורתי · פירוש כשתתבוננו את אשר עשיתי כבר בימי אברהם תדעו מה שאעשה להבא כמ"ש לעיל פר' מ"ב סי' ב' בהדיא שכל ענין הד' מלכים שבאו על אברהם סימן הוא שכן יהיה לעתיד בגוג וכאן שכתוב משרפות סיד הרי שכן היה בימי אברהם · ולפי זה פירוש הפסוק אל תירא וגו' שכרך וגו' אנכי מגן לך ע"פ מדה ל"א פירוש. לא די שלא תירא אלא תקבל שכר · ולפי פירוש הב' הפסוק כסדר ואינו צריך למ"ש שכרך וגו' ולרבנן יפורש כל הפסוק אלא שמ"ש מגן ולא אמר צנה וסוחרה וכדומה · דורשים מלשון חנם בארמית ע"פ מדת ממעל : מתוקן לעתיד · מאחר שאמר בלשון שכר ושכר מצוה בהאי עלמא ליכא ע"כ שפירושו על לעתיד לבא · וכמ"ש עין לא ראתה וגו' : ה בכל מקום שנאמר אחרי · הדבר נראה לעין שכל אחד מן הדעות ידע כל המקומות שכתוב בהם אחר ואחרי ופירש כל אחד לפי שיטתו כל המקומות הנ"ל ומאחר שאין לנו המדרשים של כל התנ"ך על כן נעלם ממנו ידיעת מאמר זה וה' יראנו נפלאות מתורתו : אחר הרהורי דברים · עיין לקמן פ' נ"ה סימן ד' ופרשה נ"ז סימן ג' ופר' פ"ז ריש סי' ד' · ומדרש אסתר פסוק אחר הדברים כסוף · שהוקשה לחז"ל מ"ש אחר הדברים שפי' שדלרי פר' המאוחרת מכוכב ממ"ש בפרשה הקודמת ושייכת לה ובאמת אינו כן על כן דרשו תיבת הדברים שאות ה' מיותר לדרוש נוטריקון הרהורי דברים ועל פי מדה ל"ב ומדת כמוכים אנו יודעים מה שהרהר אברהם · וכמ"ש בריש סדר עולם ובברייתא דל"ב מדות ברכות דף ז' שבת דף י"א ברש"י ותוספות שם שפרשת בין הבתרים לא נאמרה על הסדר ע"פ מדה ל"ב שמתחלת אחר הדברים עד ויחשבה לו צדקה נאמר בשנה ע"ג לאברם או בשנת ע"ה למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ומפסוק זה עד סוף הפרשה נאמרה בשנת ע' לאברם הרי שפרשת בין הבתרים שמסיימת בפסוק ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית נאמרה קודם פסוק אחר הדברים האלה ועל זה אמר אחר הרהורי דברים שהיו שם על כריתת ברית של אברם שהיה קודם לכן שעל זה אמר אל תירא אברם שהיה מתירא מכריתת בריתו שלא יודחה ועי' לעיל פר' ל"ד סימן י"א ותבין ענין הדחיה והקודם היה על דברים גשמיים ואח"כ אף ברית אברם על אדן הקדש שזו על בית המקדש הגלות השכינה ומ"ת והגאולה ותה"מ · והוקשה לחז"ל שעל ירחתו שיעמוד צדיק אחר מה השיבו אנכי מגן ע"כ דורש שמ"ש מגן פירושו מגין ופי' שאני נותן לך מהמת המגינות שלא היה עד עתה שממך יעמדו צדיקים מגינים על דורם ועל דורות הבאים שלא יודחה הברית · וכמ"ש לקמן פר' מ"ט סימן ג' שיעמוד ממנו בכל דור צדיק ע"ש ומה שנאמו הדברים לפי מ"ש שי"ר סוף פסוק כמגדל דויד ר"ב בשם ר"י אמר אברהם לי נעשית מגן ולבני אי אתה נעשה מגן אמר ליה הקב"ה לך נעשיתי מגן אחד שנאמר אנכי מגן לך אבל לבניך אני נעשה מגינים הרבה : ולא עוד אלא בשעה · צ"ע מנין לו · אך כאן חסר עיקר הענין וכוונתו על מ"ש בשי"ר פסוק צרור המור דודי לי וגו' צרור המור זה אברהם וכו' ע"ש בין שדי ילין שיכול לומר למדת הדין די אשכול הכופר איש שהכל בו יכפר על ישראל וכו' ע"ש ומכריע עליהם עכ"ל · פי' שכשיבואו לידי עבירות ויכריע המאזנים לצד הדין ולקיחת הצדיק יכריע המאזנים לצד החסד : ו עשרה לשונות · כאן יתפרש בדוחק שתיבת נבואה עצמה ג"כ מהעשרה לשונות וחושב עוד ט' ובאגדת בראשית פרק י"ד חושב נבואה בתוך הי"ד לשונות כמו שהוא בילקוט כאן ב' פעמים תיבת נבואה : נבואה · כמ"ש בתורה כי נביא הוא וכמוהו הרבה · חזון כמ"ש חזון ישעיהו וכדומה וכמ"ש כאן במחזה · הטפה כמ"ש מיכה ב' אטיף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה · דיבור כמ"ש וידבר ה' · אמירה ויאמר ה' · צווי כאשר צוה ה' והיה להם דבר ה' צו לצו · משא · משא בבל משא צור משא דבר ה' ביד מלאכי · משל מליצה חידה כמ"ש בריש משלי להבין משל ומליצה וגו' וחידותם שהכל ברוה"ק · וביחזקאל י"ז חוד חידה ומשל משל · ובאגדת בראשית אינו חושב צווי וחושב אגדה · וכמ"ש חזות קשה הוגד לי · ולפי מ"ש כאן חושב יו"ד לשונות אלו כדי לסיים גדול כחו של אברהם וכו' · וכמ"ש ויק"ר פרשה א' ריש סימן ד' מדבר באברהם שנדבר עמו בדיבור ובחזון · אך באגדת בראשית הנ"ל מסיים וכשנגלה הקב"ה אל אברהם בחזון וכו' אל תתירא שנגליתי לך בחזיון אל תירא אברם : ז ממי נתירא · עיין לעיל ריש סי' ב' : ראו איים וייראו · ילקוט כאן וישעיה מ"א וברש"י שם בישעיה מ"א בפסוקים שם לפניו ולאחריו מדברים באברהם וכמ"ש לעיל פרשה מ"ג סי' ג' ובפרשה זו לעיל סי' ג' ואמר שם מי פעל ועשה קורא הדורות מראש וגו' ראו. איים וייראו וגו' ויחזק חרש את וגו' ויחזקהו במסמרים לא ימוט · שאינו מבואר מה ענין להאיים כאן שמדבר באברהם · ועוד שמ"ש ויחזק חרש את צורף וגו' ויחזקהו במסמרים לא ימוט זה נוסה לצד עבודת כוכבים וכמ"ש ירמיה י"ד פסוק ג' ד' ה' בהדיא · וא"כ הם שני כתובים מכחישים · שמ"ש ראו איים וייראו היינו שראו גודל הנס וגבורת ה' וייראו מה' והיה ראוי שיעזבו עבודת כוכבים אלהם וכמ"ש בריש ישעיה ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו וגו' מפני פחד ה' על כן דרש והכריע על פי מדת ממשל ועל פי מדה י"ז שהפסוקים האמצעיים גם כן מדברים באברהם והדבר למוד מענינו : מסויימים בים · שעוברי ימים מלפים ומקוים להגיע להם מהים · והוא משל שהעולם עם הרשעים נמשלו לים זועף וכמ"ש והרשעים כים נגרש · וכתיב כהמות ימים יהמיון · והצדיקים דמים כאיים בים שעוברי ימים מקוים להגיע לאיים · אשר אליהם ימלטו יגיעי כח מיד הרשעים · ואז לא סיו בעולם כי אם שני צדיקים אלו שם

יפה תואר

שמים הוא טוב לשמים לכד : מה המגן הזה אפילו כל החרבות כו' · יתורא דקרא קדרים דכיון דאמר אל תירא פשיטא שיגן בעדו ולמה אמר עוד אנכי מגן לך ומשני כי לרבותא קאמר דלא מבעיא שלא יירא מפני אלו המלכים אלא אפילו מכל האומות לא ירך לבבו · כי הוא מגן לו שעומד כנגד כל החרבות : מה רב טובך אשר צפנת וגו' וזה הטוב הצפון לעוה"ב · וה"נ דכתיב הרבה מאד היינו אותו הטוב שהוא רב מאד : בכל מקום שנאמר אחרי סמוך · פי' סמוך לענין של מעלה וכ"מ שנאמר אחר הוא מופלג מענין שלמעלה · ולא קאי על מלת אחר ואחרי דהא מצינו במלת אחרי סמוך ומופלג וכמו ואחרי כן יצאו וגו' · ואחרי כן קבר אברהם · ואחרי כן יצא אחיו וזולתם והם סמוכים · אחרי מותי · אחרי מות שני בני אהרן וזולתם והם מופלגים · וג"כ שנים אחר המבול מופלג אחר תעבורו ואחר נגש יוסף אחר תאסף הם סמוכים אבל החילוק זה נאמר רק על אחר הדברים ואחרי הדברים האלה [וע' בגיטין דף ס' תוד"ה ופרשת אחרי מות דלא נחתי לחלק כזה] וטעם מחלוקתם כיון דמצינו ויהי אחרי הדברים ויוגד לאברהם לאמר הנה ילדה מלכה וגו' ובעניינא דלפני זה כתיב ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה וגו' לכן מבקש טעם על שנוי הלשון ומצא כי אחרי סמוך ואחר מופלג וכמו דאיתא ג"כ לקמן בפנ"ז ע"ש · וע"פ דעה זו מפרש ג"כ כאן אחר הדברים האלה · ור"ה מפרש להיפך כי אחר הוא סמוך ויתפרש כאן אחר הדברים האלה אחר הריגת המלכים · וכן אחר הדברים וחטאו אשת אדוניו וגו' דריש אחרי השקעו בבית אדוניו כדלקמן וכן אחר הדברים האלו משקה וגו' אירע כדי שלא ידברו ביוסף · ולכן דריש כל אחרי מופלג : אחר הרהורי דברים : אף דכתיב ויאמר אברם לא דבר בפיו אך הוא הרהר בלבו וה' חוקר לב ידע את הרהורי לבו · ודריש על הרהורי דברים מדכתיב אחרי הדברים ולא כתיב אחרי כן : ממך אני מעמיד מגינים · ומה דאמר ואנכי הולך ערירי אע"ג דכבר הובטח בבנים מגינים · אבל ירא פן על אלעזר ולוט נאמרו זה דתשיבי כבניו : ה"ג ואני נוטלו ומכריעו עליהם ומכפר עליהם · ופי' שזה שקול ככולם דכיון שזה ניטל הוא כאלו לקו כולם כי כל ישראל כגוף אחד ואם לקתה קנתו מרגיש כל הגוף וכמו"ש העקרים בספ"ג וזה אינו עול לצדיקים כי זה שלמות גדול לו לזכות את הרבים ושכרו הרבה מאד בעוה"ב · וגם בעוה"ז דרך הצדיקים לסבול מרעין בישין לכפר בהם על הדור וכמ"ש ישעיה נ"ג והוא מחולל מפשעינו וגו' ובחבורתו נרפא לנו · וע' לעיל בפנ"ג גבי יסורי דרבינו הקדוש · ובפ"ד דסנהדרין על שכתוב שכב על נדך · וזה שאמר ישעיה אם תשים אשם נפשו יראה זרע יאריך ימים ... בדעתו יצדיק צדיק עבדי לרבים ועונותם הוא יסבול · כי גם הצדיק יתאונן ויצמח כמה שזכה לסבול עונותם שעי"ז מצדיק הרבים ומכפר עליהם · עוד יש טעם אחר בכפרת הדור במות הצדיק שיתפקדו ש"ם כו ויקחו מוסר מק"ו כדאמתוב לקמן ויק"ר סוף פ"כ · עוד טעם אחר בזה כי חטאת הקהל הוא תלוי בהם למה לא הוכיחום על עונם · והוא כדרך עונש לגדולים · ועוד טעם בזה כדי שיתבוננו העם על האבדה הגדולה אשר אבדו ובזה ישימו אל לבם וישובו אל ה' · וכדגרסינן בפרק אחד דיני ממונות כי נח נפשיה דר' זירא אמרו עד האידנא הוה תרוכא קטין שקא דהוה בעי רחמי השתא מאן בעי עלן רחמי הספדו בלבייהו ועבדי תשובה : עשרה לשונות נקראת נבואה · כי י"ב מדרגות נבואה הן ובשתי מדרגות הראשונות לא נקרא עוד נביא · וכמ"ש הרב במו"נ ח"ב פמ"ה · ונשארו רק עשר · אבל כבר נכון כל אחד מלשונות הנבואה נאחת אחת ממדרגות ההן · ואין לנו לתת טעם לשמות הנרדפים האלה בנבואה כאשר אין לנו לבקש טעם על כל שמות הנרדפים אשר רבים הם בעברית ובשפת כל עם ועם · ורק רז"ל מבוא דמצאו קצת מהלשונות הנבואה דמורה על קשה הודיעו לנו בזה · אבל אין כוונתם כלל לתת טעם לשמות הנרדפים : גדול כחה של אברהם כו' · בא לתרץ בזה למה אמר לו הקב"ה אל תירא אברם · כי ירא מהנבואה אשר באה עליו בדבור ובחזון אשר שניהם מורים על קשה · דהמה לא פליגי רק איזו נבואה קשה מכולן · אבל זה הכל מודים שיש בדבור ובחזון לשון קשה : משם נתירא שהרג את בניו · את בני עילם שהם משם ויירא שמא יקללנו כדאיתא בתנחומא כי קללת ח"ח אפילו על חנם כו' לכן ירא אף כי צדיק היה אברהם בריבו · ולפ"ז אנכי מגן לך הוא מלתא באפי נפשה · ולא נוכל לפרש אנכי מגן לך מקללתו שלא תשלוט בך · דהא ידע שהקב"ה כי מלבד שלא קללו עוד

ידי משה

לך אברהם כו' : אחר הרהורי דברים · והוצרכו זה מדכתיב אחר הדברים ובין לר' יוסי ובין לר' יודן משמע שלא היה הפסק ומצינו בפרק ר"א שהיה זה הדבר באותו הלילה שהכה המלכים לז"א שמלת הדברים פירושו הרהורי דברים וכן מצינו כמה פעמים שדרשו כן הדברים הרהורי דברים : ודחתה בריתי לבריתו · לשון אכ"א לא שדחה לגמרי הלא אברהם יצא ג"כ ממנו והרי נתקיים בו אלא שנדחה על אחר בבנים

אברהם שיש בלבו עלי שהעמדתי רשעים קצות הארץ זה שרוי בקיצו של עולם · וזה שרוי בקיצו של עולם · (שם) קרבו ויאתיון · זה קרב אצל זה וזה קרב אצל זה · (שם) איש את רעהו יעזורו זה עוזר לזה בברכות וזה עוזר לזה במתנות · זה עוזר לזה בברכות · ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון וגו' וזה עוזר לזה במתנות ויתן לו מעשר מכל · (שם) ויחזק חרש זה שם שעשה את התיבה · את צורף · זה אברהם שצרפו הקב"ה בכבשן האש · מחליק פטיש (ה) את (יג) הולם פעם שהחליק פטישו והלם את כל באי עולם בדרך אחת למקום · אומר לדבק טוב הוא אלו אומות העולם שהן אומרין מוטב להדבק באלוה של אברהם ולא נדבק בעבודת כוכבים של נמרוד · ויחזקהו במסמרים · (ו) (יד) החזיק אברהם את שם במצות ומעשים טובים · (טו) ולא ימוט אברהם : ח ויאמר אברם ה' אלהים מה תתן לי · א אמר רבי יונתן ג' הן שנאמר בהם שאל ואלו הן · שלמה · ואחז · ומלך המשיח · שלמה דכתיב (מלכים א ג) בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה ויאמר אלהים שאל מה אתן לך · אחז דכתיב (ישעיה ז) שאל לך אות מעם ה' · מלך המשיח · דכתיב ביה (תהלים ב) שאל ממני ואתנה גוים נחלתך · רבי ברכיה ורבי אחא בשם רבי שמואל אומר אנו מביאים עוד שנים מן ההגדה · אברהם · ויעקב · אברהם דכתיב ביה ה' אלהים מה תתן לי אינו אומר מה תתן לי אלא שאמר לו שאל · (טז) יעקב דכתיב (בראשית כח) וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך אינו אומר כן אלא שאמר לו שאל : ט (יז) רבי יודן ורבי איבו בשם רבי יוחנן ב ב' בני אדם אמרו דבר אחד · אברהם ודוד · אברהם כתיב ביה ה' אלהים מה תתן לי · אמר לפניו רבש"ע אם עתיד אני להעמיד (יח) בנים ולהכעיסך מוטב לי ואני הולך ערירי · דוד אמר (תהלים קלט) חקרני אל ודע לבבי · (יט) דע הפורשים ממני וראה אם דרך עצב בי ונחני בדרך עולם · אמר לפניו רבש"ע אם עתיד אני להעמיד בנים להעציבך מוטב לי ונחני בדרך עולם · ובן משק ביתי · ר"א אומר בן משק ביתי זה לוט שנפשו שוקקת עליו ליורשני · הוא דמשק אליעזר · שבשבילו רדפתי מלכים עד דמשק ועזרני האל · ריש לקיש בשם בר קפרא אמר בן משק ביתי · בר ביתי הוא אליעזר שעל ידו רדפתי מלכים עד דמשק · ואליעזר היה שמו שנאמר וירק את חניכיו ילידי ביתו שמונה עשר ושלש מאות ג מנין אליעזר הוה י"ח וג' מאות : י ויאמר אברם הן לי לא נתת זרע · אמר רב שמואל בר רב יצחק ד המזל דוחקני ואומר לי אברם אין את מוליד · א"ל הקב"ה הן כדבריך ה אברם לא מוליד אברהם מוליד · שרי אשתך לא

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור ב' ומזמור כ"א · ילקוט כאן רמז ע"ו · ילקוט מלכים א' רמז קע"ג · ילקוט תהלים רמז תרכ"א ורמז תרפ"ג · ב ילקוט כאן רמז ע"ו · וילקוט תהלים רמז תתפ"ח · ג נדרים דף ל"ב · לעיל פרשה מ"ג · מדרש תהלים מזמור ק"י · פרקי דרבי אליעזר פרק כ"ז · ד שבת דף קנ"ו · נדרים דף ל"ב · פדר"א פרק כ"ו · פסיקתא רבתי פ' מ"ג · ילקוט כאן רמז ע"ו · ה תנחומא סדר שופטים סימן י"א :

חדושי הרד"ל

(יג) הולם פעם כו' · כל באי עולם בדרך א' · דרש פעם לשון פעמי רגל וכתיב לפעם כלומר פסיעה ודרך אחד · ומ"כ הגיה ע"פ הילקוט פעם אחת אך אין לסמוך על הילקוט · כי אולי שינה מדעתו במקום שהיה קשה לו לשון המדרש : (יד) החזיק אברהם את שם · וז"ש לעיל מיניה ולאחיו יאמר חזק ולא כתיב ואיש לאחיו יאמר · משום דעל אברהם ושם לתודיה קאי : (טו) לא ימוט אברהם · עי' ידי"מ דדריש וי"ו דכתב התוספתא · דבמקרא לא כתיב בלא וי"ו · ובטעות נדפס בכ"י ולא בוי"ו · ונראה משום שבאותו יום נטלה כהונה משם ונתנה לאברהם · לכן דרש לא ימוט אברהם : (טז) יעקב דכתיב וכל אשר תתן לי כו' · (בשו"ט פ"ג סגיר') ביעקב דכתיב אם יהיה אלהים עמדי ושמרני : (יז) ר' יודן ור' אלעזר ר' הונא ור' אלעזר כו' · כנ"ל דר"י ור"ה פליגי משמיה דר"א : (יח) בנים ולהכעיסך מוטב לי ואני הולך ערירי · אפשר לפס כרוש"ם על ישמעאל שיצא לתרבות רעה : (יט) דע הפורשים ממני · אפשר

חדושי הרש"ש

(ה) את הולם פעם כו' והלם בדרך אחת · עיד"מ · וג"ל דדריש פעם מלשון מה יפו פעמיך בנעלים :
(ו) החזיק אברהם את שם במצות ומע"ט · אולי יכוין שמפני שראה שם אשר בניו שהיו רשעים נפלו בידי אברהם

מתנות כהונה

וזה נתיירא מזה וזה נתיירא מזה] : ה"ג ויחזק חרש זה שם שעשה את התיבה וכן הוא בילקוט פרשה זו ובילקוט ישעיה : פטישו · רמז לתוכחות והוכחות שהיה לו עם בני דורו : ה"ג כל באי עולם פעם אחת : ולא להדבק בעבודת כוכבים גרסינן · מוטב לי ואני כו' · כלומר מוטב לי ליפטר כמו עכשיו ובוחר אני להיות הולך ערירי : הפורשים ממני · כלומר בנים שיצאו ממני : שוקקת · חפץ ומשתוקק ומשק דרש לשון תשוקה : עזרני אל · אליעזר קדרים : בר ביתי · כן תרגומו בתרגום ירושלמי כלומר בן הממונה על ביתי מצפה לירש אותי : על ידו · שהוא הלך עמו למלחמה לבדו כדמפרש לעיל פרשה מ"ב : ואליעזר היה שמו · ולא כדדרש אליעזר בלשון נוטריקון : המזל דוחקני כו' · מדהזר ואמר ויאמר אברם ומניה קפליק והוה ליה לכוללו במאמר אחד דייק יתורא דקרא הכי ויאמר לו עוד מגד שאמר אברם הן לי לא נתת זרע כי כן אני רואה באצטגנינות שלי : ה"ג אמר לו הקב"ה יהי כדבריך : אליו

יפה תואר

עוד כרכו ע"ז כדאיתא בתנחומא : ג' הן שנאמר בהן שאל · גם ר"י סובר כשמואל דאברהם ויעקב אמר להם הקב"ה · אך שלא יקשה איך יתן הקב"ה הבחירה לאדם לשאול פן ישאל דבר שאינו כהוגן · וזה קרוב למ"ש בשוח"ט על הכתוב יתן לך כלבבך שאין מתפללין כן על כל אדם שמא יש בלבו עבירה · לז"א דאל תתמה כי בג' מצינו כהדיא דהקב"ה אמר להם שאל אף שאחד מהם היה רשע מ"מ הקב"ה היודע מצפוני לב ידע שישאלו דברים הגונים ומכ"ש באברהם ויעקב · ויש לתת טעם לאלה החמשה · כי מצינו חמש סבות אשר יטה האדם חסדו לרעהו ויפתח ידו לזולתו · הא' מצד אהבתו אליו או לאבותיו ולא מטעם אחר וכנגד זו מביא את שלמה כי הקב"ה הטה אליו חסד מצד אהבתו אליו כי קרא לו ידידיה כי ה' אהבו ומצד אהבתו לדוד אביו · הב' הוא להראות לכל את נדיבותו ואת עשרו וכמו שמצינו באחשורוש בהראותו את עשרו לעשות כרצון איש ואיש · וכנגד זו מביא את אחז שניתן לו רשות לשאול אפילו להחיות מתים כדי לקדש שם שמים כמ"ש רז"ל · וסוף אחז הטובה ומנע שלא רצה לשאול ע"ז · ולכן נקרא אחז כדאיתא בשוח"ט מז' כ' · הג' לשלמות המקבל כמו שימצאו החכמים חן בעיני הגדולים ויעניקום מטובם ויפיקו שאלתם · וכנגד זו מביא את מלך המשיח שמצד שלמותו הגיע אליו לתת לו את שאלתו וכמ"ש הכתוב ואני נסכתי מלכי וגו' · הן אלה שלש סבות גדולות ונכבדות · ויש עוד שתי סבות אשר הן למטה מאלה · והן הד' מצד הגמול והשכר כי עבד לו עבודתו וכדומה לזה · ואע"ג דאין זה נטיית חסד רק הוא חלף עבודתו · מ"מ אם ירבה שכרו מהמגיע לו מקרי חסד וכנגד זה מביא את אברהם דאמר לו הקב"ה שכרך הרבה מאד · אע"ג דמצד שהיה אברהם עובד את ה' היה מגיע לו שכר מ"מ הרבה לו שכר יותר מהמגיע · והה' היא בשביל רחמנות לבד · כי יראה את עניו ומצוקו · ועיניו תלויות עליו לרחמים · לכן יחמו מעיו בו וירחמנו · וכנגד זה מביא את יעקב כי הקב"ה ראה בעניו בצאתו מבית אביו · ואנחתו עלתה שמים · לכן חס הקב"ה עליו והבטיחו לו בעושר : מוטב לי ואני הולך ערירי · דריש מיתורא דקרא כיון דאמר הן לי לא נתתה זרע · ולמה הקדים לאמר ואנכי הולך ערירי · לכן דריש כי הכתוב ואנכי הולך ערירי נאמר אחר הן לי לא נתתה זרע והכתובים יתפרשו כן ואנכי הולך ערירי אם יהיו רשעים טוב לי ללכת ערירי · וכבר אמר אברהם הן לי לא נתתה זרע · וכן מצינו בכתובים אשר הנאמר מקודם כתיב באחרונה וכמ"ש הראב"ע גבי ויגד יעקב לרחל · וי"ל עוד דאמר מה תתן לי ודריש מה חפצי במתנה זו שתתן לי בהיות אנכי הולך ערירי · אם יהיו רשעים · וטוב לי שאלך ערירי כמו עתה מהוליד בנים שאינם הגונים : דע הפורשים ממני כו' · כי לפני זה מדבר בגנות הרשעים אם תקטול אלוה רשע וגו' ואמר אם כמקרה הזה יקרה גם בזרעי ודרך עוצב בי והוא זרע רע [ואולי דריש דרך עוצב כמו ארחי ורבעי זרית כדאיתא במזמור דדרשינן בגדה על לידת הולד כי דרך ואורח נרדפים הם כשראתם] מוטב לי ונחני בדרך עולם כלומר שימות ואורח לא ישוב יהלוך כדפי' הראב"ע וע"ז זה לא יוליד : המזל דוחקני · ואמר מראש ואנכי הולך ערירי ואח"ז מפרש את דבריו למה אנכי הולך · כי הן לי מתחלת ברייתי אשר אז ינתן לכל אדם חלקו כפי מזלו ואז לא נתת לי זרע : אברם לא מוליד · ע' בזה ברמב"ן על התורה כי כל דבריו צדקו יחדו : אני ושלשה מלאכים

פירוש מהרז"ו

שם ואברהם · כי שם היה אז בן ת"ל שנה לערך ואברהם בן ע"ג : שהרגתי את בניו כמ"ש כדרלעומר מלך עילם · וכתיב בני שם עילם · ועילם הוא מדי · כמ"ש לעיל פר' מ"ב סימן ד' : שהעמדתי רשעים · שעמדו להכעיס להקב"ה ולהרוג אברהם : בקיצו של עולם · אצל אברהם כתיב אשר החזקתיך מקצות הארץ עי' לעיל סי' ג' ועי' ידי"מ · קיצו של עולם ועל שמתחלה היו דלים רחוקים זה מזה זה בבבל וזה בירושלים נקראים קצות הארץ ואח"כ קרבו ויאתיון שרצו להתקרב באהבה : ויחזק חרש זה שם · רש"י בישעיה הביא מדרש זה בלשון אחר ע"ש · ובילקוט כאן ובילקוט ישעיה מ"א הגי' שהחליק פטישו והלם כל באי עולם פעם אחת והוא משל על שכלו הטוב שבו הוכיח כל באי עולם ובדרך שהתחיל פעם הא' לא שינה ותיבת אחת ע"פ מדה פ' וזה מ"ש כאן בדרך אחת והחלקת פטיש נצרך להיטיב המלאכה והוא משל על חידוד שכלו וגי' הילקוט נכונה מאד : את צורף · כמ"ש לעיל פר' זו סוף סימן א' : ולא ימוט זה אברהם · כמ"ש תהלים ט"ו עושה אלה לא ימוט לעולם ודרשו במדרש תהלים כל המזמור על אברהם : ח עוד שנים מן ההגדה · ע"פ מדרש המדות · שהוקשה לו מ"ש ה' אלהים מה תתן לי איך ידע שיתן לו דבר בעוה"ז שהרי מ"ש שכרך הרבה מאד דרשו לעיל פר' זו סי' ד' לעוה"ב ע"כ דורש ע"פ מדה ע' ומדת ממעל שהקב"ה אמר לו שאל מה אתן לך והשיב לו תן לי כך וכך והשיב אתן והשיב מה תתן לי וכן אצל יעקב שאמר וכל אשר תתן לי וגו' · איך ידע בוודאי שיתן לו אלא שאמר לו שאל מה אתן לך והשיב לו תן לי כך וכך ואמר לו אתן לך ועל זה אמר וכל אשר תתן לי וכמ"ש אצל שלמה שהש"י אמר לו שאל מה אתן לך והשיב לו ונתת לעבדך לב וכו' והשיב לו הנה נתתי לך וכו' : ט אם עתיד אני להעמיד בנים · הוקשה לו מ"ש ואנכי הולך ערירי דרך וודאי הרי עדיין יש תקוה · על כן דורש שיש אופן שיבקש אברהם לילך ערירי שימות בלא בנים שהרי כל חשק וחפץ אברהם ותפלתו להעמיד מזרעו עם ומשפחה בעולם שיעבדו הש"י שילמדם וידריכם מקטנותם · אך אם יהיו זרעו רעים וחטאים מוטב שלא יעמיד בנים : אם דרך עצב · ודאגה בי · ונחני בדרך עולם חסר ביאור · ועוד איך אמר אם דרך עוצב בי בספק הלא דוד עצמו ידע את לבבו אם הוא בעצב אם לא אלא פירושו אם יתכן שיצא ממנו עצב להקב"ה כ"י וכמ"ש ויתעצב אל לבו והיינו על ידי רשעים מתעצב כו' · ועל כן טוב שינחני בדרך עולם וכמ"ש דוד לשלמה אנכי הולך בדרך כל הארץ · ומ"ש דע הפורשים ממני · שתיבת סרעפי · ואי' סעיפי פירוש שיהם על המחשבות והוא שם משאל מסעיפי וענפי אילנות שפורשים לכמה צדדים כן מחשבות אדם פונים לכל צד · וכמו שדורש לקמן פר' ל"ב סימן ד' על פסוק בסעיפים מחזיונות לילה בשעה שדרך בני אדם לפרוש זה מזה · וכן כאן סרעפי מלשון פרישה · והכוונה על הבנים שהם ענפי האדם : ר' אליעזר · בילקוט כאן הגי' ר"א בשם ר' יוסי בן זמרא שמ"ש ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר אשר לפי הפשט שדמשק אליעזר הוא שם אדם שהיה בן ביתו · וא"כ יקשה מ"ש הוא דמשק אליעזר משמע הוא הידוע · ועדיין לא נזכר שמו בתורה · ואינו ידוע לנו כלל לא כאן ולא במקום אחר · ע"כ דורשו על לוט וכמ"ש לעיל פר' מ"א סימן ח' ודעת ר"א כדעת ר"י שם שהכעס היה על אברהם בעת שהפרידו ממנו · ולוט היה רוצה ליורשו כמ"ש שם סי' ה' וסי' ו' · ומשק פירושו מלשון תשוקה ע"פ מדת ממעל וזה עפ"י מדה י"ז שמפורש בתורה במקום אחר · ומ"ש דמשק אליעזר ר"ל לדבר שעל כן רוצה לירשני שהרי ראה שבשבילו רדפתי האומות עד דמשק כמפורש בפסוק וירדפם עד חובה אשר משמאל לדמשק וכמו שם דמשק שם עיר כך כאן דמשק שם עיר · ע"פ מדת ממעל ועל כן אמר הוא דמשק שכבר הוא ידוע שנזכר לעיל וא"כ מ"ש אליעזר אינו שם אדם אלא נוטריקון עזר אל · ודעת ריש לקיש שאליעזר הוא שם בן ביתו של אברהם כפשוטו כמו שם משה · וכדומה הרבה בתנ"ך · ומ"ש בן משק ביתי פי' כתרגומו ובר פרנסא הדין דבביתי · ומ"ש הוא דמשק אליעזר שמשמעו שכבר הוא ידוע בתורה דורש ע"פ מדה י"ז שהכוונה על מ"ש לעיל וירק את חניכיו ילידי ביתו שלש מאות ושמונה עשר שעפ"י מדת גימטריא הכוונה על אליעזר כמ"ש לעיל פר' מ"ג סוף סימן ב' וא"כ להרבה מקומות הרי כבר נזכר שמו בתורה · ועפ"י מדה ל"ח כאלו כתוב הוא אליעזר ומ"ש דמשק פירושו ג"כ כנ"ל שרדף עמו מלכים עד דמשק · ע"פ מדה הנ"ל הרי ראיה שרצונו של הקב"ה על אליעזר שהוא יהיה היורש שהרי עשה נסים לאברהם עמו · והנה דעה ר"א הוא דעת יחיד אך דעת ריש לקיש הוא כל המקומות שציינתי ועוד בהרבה מקומות · ומכמה שנים הוקשה לי בברייתא דל"ב מדות מדה כ"ט גימטריא שאומר שם מנין משמע שמפורש בתורה כמו מדת ממעל ומנגד ונוטריקון שמפורשים בתורה ע"ש ולא מצאתי מפורש · וכאן נודע לי שדורש מדה ע"ו דשם כתוב ג' מאות וי"ח שרדפו עד דמשק וכאן כתיב הוא דמשק אליעזר הוא הידוע שרדף עד דמשק ולא אחר ואם פי' שרדף עם אחרים תיבת הוא מיותר והם ב' ל"מ כנ"ל · והכריע ע"פ מדת גימטריא שהכל אחד · והבן זה כי הוא פלאי למעלה של תורה : י המזל דוחקני · שתיבת הן מיותר ודורש גז"ש הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים פירושו מהן אני יודע שלא נתת לי זרע שיש מהמזל שבשמים · וכמ"ש שבת קנ"ו מאי דעתך דקאי צדק וכו' · וכמ"ש בפסוק הסמוך ויוצא אותו החוצה · דרשו על זה בסמוך ברים סי' י"ב · שהוציאו אותו למעלה מן המזל : הן כדבריך אברם לא וכו' · דורש גז"ש מ"ש והנה דבר ה' אליו · ממ"ש בסדר זה הנה בריתי אתך והיית לאב המון גוים · ולא יקרא שמך אברם והיה שמך אברהם וכאלו כתוב כאן שנוי שמו ושנוי

ידי משה

הבנים שיצאו ממנו · או אפשר לפרש שברית אברהם היה יותר חשוב שלקח את בניו לשם סגולה ונמצא בריה נח דהוי ואינו נחשב נכלום עכ"ל : זה שרוי בקץ העולם · נ"ל ע"ד מה שדרשו לעיל בפ' זו ברגליך פסוק זה על אברהם אשר החזקתיך מקצות הארץ זו ממשפטמיא משמע שהיה דירתו בקץ הארץ ולפ"ז זה נקט ג"כ שם בן נח ונמצא שהיו רחוקים זה מזה ואפילו הכי קרבו ויאתיו : מחליק פטיש את הולם פעם · פסוק הוא בישעיה ופי' שם אילה שלוהה בל"א הולם פעם דער שלאגט אויף איין מאל · מלשון והלמה רקתו דסיסרא : בדרך אחת · צריך לומר כפעם אחת : ולא ימוטו · רצה לומר מה שאמר הכתוב שם בזה הפסוק ולא ימוט זה אברהם רצה לומר שהוי"ו של ולא ימוט קאי על מה שלמעלה ויחזקהו במסמרים שהחזיק לשם במצות וגם ראה אברהם שלא ימוט שם אלא נתן לו מעשר ע"ד שאמרו למעלה זה עוזר לו במתנות ויתן לו מעשר מכל או י"ל דקאי על אברהם ממש דכתיב ויתן לו מעשר על דרך עשר בשביל שתתעשר וק"ל : המזל דוחקני · פי' שהוציאו זה מדקאמר הן לי לא נתת וגו' הלא עוד השמש במרומים ואיך אמר ובן משק ביתי יורש וגו' לזה אמרו כו' כמו הן קרבו ימיך דרשו ג"כ כך · כן פי' במב"א : א"ל הקב"ה הן כדבריך · ר"ל אפילו יהיה כדבריך שראית שיטב יש לזה תקנה אברם

משנת דרבי אליעזר

המזל דוחקני · י"ל לא נתת זרע ר"ת בגמטריא מזלי :

תקרא שמה שרי · שרי לא תלד שרה תלד : יא והנה דבר ה' אליו לאמר לא יירשך · רבי יודן ורבי אלעזר בשם ר' יוסי בר זימרא ה' אליו · א דבר ה' אליו והנה דבר ה' אליו · מלאך אחר מלאך · דבור אחר דבור (כ) אני ושלשה מלאכים נגלים עליך ואומרים לך לוט לוטא לא ירית לאברם · ר' הונא ורבי אלעזר בשם רבי יוסי בר זימרא כתיב והנה דבר ה' אליו והנה ה' בא ודבור עמו : יב ויוצא אותו החוצה · רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי וכי מחוץ לעולם הוציאו שאמר הכתוב ויוצא אותו החוצה אלא אחוי ליה (כא) שוקקי שמיא המד"א עד לא עשה ארץ וחוצות · אמר רבי יהודה בשם ר' יוחנן (כב) ב העלה אותו למעלה מכיפת הרקיע · הוא דאמר ליה הבט נא השמימה אין הבטה אלא מלמעלה למטה · רבנן אמרי נביא את ואין את אסטרולוגוס שנאמר (בראשית כ) ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא · ג בימי ירמיה בקשו ישראל לבא לידי מדה זו ולא הניח להם הקב"ה · הה"ד (ירמיה י) כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו וגו' כבר אברהם אביכם בקש לבא לידי מדה זו ולא הנחתי אותו · וא"ר לוי (כג) עד דסנדלא ברגליך דריס כובא וכל מי שהוא נתון למטה מהם הוא מתירא מהם (כד) אבל את שאת נתון למעלה מהם דיישם · ר' יודן בשם ר"א אמר (כה) ד שלשה דברים מבטלים גזירות רעות ואלו הם תפלה וצדקה ותשובה ושלשתן נאמרו בפסוק אחד הה"ד (ד"ה ב ז) ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו זו תפלת ויבקשו פני הרי צדקה · כמד"א (תהלים יז) אני בצדק אחזה פניך · (ז) וישובו מדרכם הרעה זו תשובה · ואח"כ (ד"ה ב ז) ואסלח לחטאם וארפא את ארצם · ר' הונא בר רב יוסף אמר אף שנוי שם ומעשה טוב · שנוי השם · מאברהם ולא יקרא עוד שמך אברם · מעשה טוב · מאנשי נינוה שנאמר (יונה ג) וירא אלהים את מעשיהם כי שבו וגו' · וי"א אף שנוי מקום שנאמר (בראשית יב) ויאמר ה' אל אברם לך לך · ר' מונא אמר אף התענית · שנאמר (תהלים כ) יענך ה' ביום צרה וגו' ה רבא בר מהסיא ורבי חמא בן גריון בשם רב אמר יפה תענית להלום כאש בנעורת · א"ר יוסף ובו ביום ואפילו בשבת : יג ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים וגו' · ר"א בן יעקב ורבנן (כו) ר"א בן יעקב אמר · ו מיכאל ירד והצילו מכבשן האש · ורבנן אמרי הקב"ה הצילו הה"ד (בראשית טו) אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים · ואימתי ירד מיכאל · בחנניה מישאל ועזריה : יד ויאמר ה' אלהים במה אדע · ר' חייא ברבי חנינא אמר ז לא כקורא תגר אלא אמר לו באיזו זכות א"ל בכפרות שאני נותן לפניך · ויאמר אליו קחה לי עגלה משולשת · הראה לו ג' מיני פרים וג' מיני שעירים וג מיני אילים · ג' מיני פרים · פר

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ע"ו כס"ע · ב לקמן פרשה מ"ח · שמ"ר פ' מ"ח · במד"ר פרשה ב' · תנחומא סדר חיי שרה סימן ו' · ותנחומא סדר שופטים סי' י"א · ג ילקוט ירמיה רמז רפ"ט · ד ראש השנה דף ט"ז · ירושלמי פרק חלק · תנחומא סדר נח סימן ח' · קה"ר פרשה ז' פסוק י"ד · ילקוט קהלת רמז תתקע"א · ה שבת דף י"א · ו פסחים קי"ח · שמ"ר פ' י"ח · ח פ' ר' · פס"ם פ' א' וש"נ · ז מגילה דף ל"א :

חדושי הרש"ש

אברהם הצדיק לכן הוסיף מאז במצות ומע"ט בשופע : (ז) וישובו מדרכיהם הרעים כו' ואסלח לחטאתם כו'

חדושי הרד"ל

דרש סיפיה ודע שרעפי שהוא לשון סעיפי אילן והמשילו על בנים הפורשים ונזמחים ממנו : (כ) אני וג' מלאכים · אולי הרמז על המלאך הג' במלת אני כמ"ש בשמ"ר פ"ב שבכל מקום שהוא נראה שכינה עמו

וכמ"ש בתשב"ס כפ' וירא : (כא) שוקקי שמיא כו' · ארץ וחוצות דרש חוצות על שמים · דכיון דכתיב ארץ הכולל כל העולם לא צריך לכתוב אח"כ חוצות ממש · ובתנחומא שם מביא מקרא שאראלים צעקו חוצה : (כב) שעשהו למעלה מכפת הרקיע · פירש בספר אמונת חכמים שזה הוא שראה שאין מספר לכוכבים שבנתיב החלביי מש"כ כאן בארץ כוכבים שנראים לעין יש להם מספר כמ"ש הראב"ע : (כג) עד דסנדלא ברגליך דרוס כובא · כשהסנדל ברגליך דרוס הקוצים כבדי שלא אח"כ אם תלך יחף לא יזיקוך · והוא משל על אברהם · עתה שהשגחתיך למעלה מכיפת הרקיע · הבט וספור הכוכבים · תשוב ועמוד על כל כחותיהם · ותראה שאתה למעלה מהם · ואין להם ממש · כבדי שאח"כ כשיהיו בניך למטה מהם · לא ינזקו מהם לטעות אחריהם : (כד) אבל את כו' דיישם · והספר גרסינן כאן גייזם · ודרש וספור לשון גזיזה וגילוח דמתרגמינן גייז : (כה) ג' דברים מבטלים גזרות כו' · קה"ר פ"ה ירושלמי פ"ב דתענית פ"א ועיין יע"מ ס"פ בכר (קי"א :) (וע"ש דמשמע שם דכלהו דווקא כהדדי בעינן ועיין יד"מ · אבל בכוליה דפייסים בש"ס בר"ה משמע עפ דלאו כהדדי קאמר) : (כו) ר"א בן יעקב אמר · מיכאל ירד והצילו · כ"ה בשיר פ"א פ"ב אבל בפסחים (קיח) אמרינן שגבריאל בקש להצילו ובשמ"ר פר' י"ח איתא [illegible]

מתנות כהונה

ה' אליו · שהל"ל ה' אליו לאמר שהיה משמע אמירת ה' היתה אליו וכתב והנה הנה והנה דבר הרי ג' ואח"כ ה' בעצמו ובכבודו : לוט לוטא · מלת זה קדרש המורה על הנוכח כמו שדרשו לעיל פרשה ל"ח וזה החילם קיפת על ראשו של נמרוד כו' : לוט לוטא · אליבא דר"א קאי דדרים לעיל בסמוך בן משק ביתי וגו' מדבר בלוט וגם בר קפרא דאמר שמדבר באליעזר גם הוא היה לוטא כמו שדרשו בפ' חיי שרה אולי אלי כתיב אמר אברהם אני ברוך ואתה ארור שהיה מזרע כנען המקולל : אחוי ליה כו' · הראה לו שוקים ורחובות שמים : אסטרולוגוס · חוזה בכוכבים כלומר כחך למעלה מהאסטרולוגין ואין אתה תולה בכוכבים ומזלות : לידי מדה זו · שסמכו ותלו עצמם בהוראות המזלות : כובא קוצים וה"ג בילקוט וספר אות אמת. ודרש הכוכבים לשון כובא. כלומר דרוך על במתי הוראות הכוכבים שאין הוראתן וממשלתן רק על העובדי כוכבים הנמשלים כקוצים כדלעיל ודרש הבט כמו חבט לשון חבטה ודריסה · ובהג"א משמע דגרס דרוס בככבייא כלומר הכוכבים : דיישם · לשון דישה כלומר דרוס עליהם : [תשובה תפלה כו' · בירושלמי דפ' העניות אלו ובמדרש קהלת בפסוק ביום טובה וגו'] : לא כקורא תגר · ואינו מאמין ח"ו בהבטחת הש"י : בכפרות · הקרבנות שמכפרים עונותיהם [ועי' בבאורי הרמ"מ בס'

פירוש מהרז"ו

שם אשתו : יא ה' אליו · פי' מ"כ ודבר ה' פירושו על ידי מלאך · שאינו דומה למ"ש ויאמר ה' וידבר ה' לרבות ד' דיבורים · א' ה' אליו לאמר ב' דבר ג' הנה ד' והנה הרי דבור אחר דיבור ומלאך אחר מלאך להודיע שהיה הדבר בהסכם כל ב"ד של מעלה וכמ"ש בהדיא ד"ר פר' ב' סימן ז' ענמ"ש והבין כאן · ומ"ש ה' אליו לאמר · משמע שהש"י בעצמו דיבר וזהו אני וג' מלאכים : ר"ה ור"א בשם ריב"ז · אולי הכוונה יש שונים שר"י ור"א אמרו כן בשם ריב"ז ויש שונים שר"ה ור"א אמרו כן בשם ריב"ז : והנה ה' בא ודיבר עמו · דורש שאין לרבות דיבור מלאכים במקום דיבור ה' כלכך שאמרו את ה' אלהיך תירא מה את מרבה ובהכרח שהש"י בעצמו דיבר עמו ולמוד מעניינו כמ"ש אני ה' אשר הוצאתיך מאור וגו' · ובהכרח שמ"ש והנה דבר ה' ג"כ הש"י וכאלו כתוב והנה דיבר ה' אליו · ומ"ש בא · כי תחלה כתיב · היה דבר ה' אל אברהם במחזה ואחר כך אומר שהש"י דיבר עמו הוסיף תיבת בא ע"ש מדה ס' : יב וכי חוץ לעולם · עדיין לא זכר שהיה בבית · והי' די שיאמר הבט נא השמימה ע"כ דורש החוצה על חוצות השמים עפ"י גז"ש שכתיב ארץ וחוצות הרי מדבר בענין הבריאה ואיך הזכיר חוצות שנעשו ע"י בני אדם אחר שבנו ערים ע"כ בהכרח שהוצות היינו שמים שנבראו בסדרים סדרים של כוכבים ומזלות כמו חוצות · וכמ"ש לקמן פר' ל"ו סי' ה' על פסוק כן הרה"ס נעקו חוצה · ועיין שמ"ר פ' ל"ח סימן ו' · ובמ"ר פ' ב' סימן י"ב ע"ש דבר אדם ונראה דשם הנאמר בשלימות בגי' מתוקנת ודו"ק ובא להוסיף על דברי ר"י דסכנין בסיפא דקרא · ועי' לקמן פ' מ"ח סימן ו' : למעלה מכיפת הרקיע · אין פירושו שהעלה את אברהם בגופו למעלה מן השמים · שהרי אמרו ריש כוכה מעולם לא עלו משה ואליהו למרום אלא פירושו שהעלה הנהגתו ומדרגתו · שלא יהיה תחת ממשלתם אלא תחת השגחת הש"י : אלא מלמעלה למטה · כמ"ש הבט משמים וראה · במ"ר שם : נביא את · פי' שהנביא הבנתו במראה הנבואה מראות אלהים : כי נביא הוא · וס"ד ויתפלל בעדך ותי' · פי' האסטרולוגים משיג במזלות שאין ביכלתו לשנות דבר · אבל הנביא היה קרוב אל הש"י · וע"י תפלה היה יכול לבטל המזל : בימי ירמיהו · שניבא על גלות ישראל · סברו שיחזרו להיות תחת המזל ולהביט באותות השמים ולירא מהם עד שאמר להם ומאותות השמים אל תחתו וכמ"ש לקמן פר' נ"ו סי' ה' כיון שהפליגו ישראל עצמן בימי ירמי' וע' כל זה ילקוט ירמיה י' : שהוא נתון למטה מהם · מי שעובד למזלות צריך לירא מהם · ולא בעבור ידיעתם בעבדי' אליה · אלא שלא ישנה הש"י המזל בשבילו אבל אתה בהכרח שתעבוד לעולם ליוצר הכל ית"ש · אני מבטיחך שאין אתה צריך לירא מהם שממלאך גדולה ממעלתם : עד דסנדלא ברגליך דרוך כובא · עי' מ"כ ופי' שמי שאין רגלו יחף אלא לבוש סנדלים יכול לדרוס על הקולים והוא משל והנמשל שהוראת מערכת השמים הם מתנגדים להוראת הבפטה שעל פי התורה ומע"ש והוראת המערכת כקולים ואברם בזכותו יכול לדיישם וכו' ודו"ק שלשה דברים מבטלים · עי' ירושלמי ריש פרק ב' דתענית קהלת רבה פסוק כי ברוב חלומות ובפסוק ברכות הטובה : ויבקשו פני זו צדקה · שאם פירושו על התפלה הרי כבר כתיב ויתפללו על כן דורש ויבקשו להשיג פני על ידי הצדקה : אף שינוי השם · על ידי התשובה אינו אותו איש שהיה וצריך שם חדש · והגזירה הרעה לא עליו נגזרה מדברי הרמב"ם : לך לך מארצך · שצוה לו שישנה מקום ארצו · וישונה גזירתו : אף התענית שנאמר יענך · צ"ע איך מרומז כאן תענית אך בקהלת רבה פסוק ביום טובה מסיים יענך ה' ביום צרה למה כי גם את זה לעומת זה עשה האלהים · ופי' אם התענה ותקרא יענך כי אין עניה בלא קריאה : יפה תענית · שבת דף י"א א' · וה"נ שם ה"ר חסדא ובו ביום א"ר יוסף אפילו בשבת : יג מיכאל ירד והצילו · שאברהם נקרא אחד היה אברהם ומיכאל אחד השרים הראשונים עי' כל זה שמ"ר פר' י"ח סי' ה' · פסחים קי"ח · ועי' ד"ר פר' ב' סימן כ"ט · בהש"ר פסוק עד שהמלך ושם פסוק אם חומה היא : יד כקורא התגר · כמסתפק ומבקש אות שיעמיד דבריו · אלא הספק היה על עצמו איך יזכה לזה ואיך יזכו בניו לדורות אולי יחטאו ויאבדו הכל · והשיב לו שיתן לבניו מצות הקרבנות ובזכות זה ישארו בירושתם : עגלה משולשת · פי' ג' מינים עגלים · והם

יפה תואר

מלאכים כו' · מפני דאיכא כאן ג' דבורים · אמירה ודבור ומ"ת והנה נרבוי עוד דבור ובכל דבור שיולית מפני שקב"ה נברא ממנו מלאך נמצא שנגלה עליו ה' בג' מלאכים : לוט לוטא לא ירית · פי' כיון דעיקר ירושת אברהם באה לו מצד הברכה שנמסרה לו והיה ברכה א"כ הוא בהכרח שתעבור הירושה מלוט המקולל : וכי בחוץ לעולם הוציאו · כי בכ"מ הוא מזכיר מקום הוצאתו כמו מן הבית חוצה מהוץ לעיר מתוך למחנה · וכיון דלא הזכיר פה מאיזה מקום הוציאו א"כ נראה שהוציאו מכל העולם ומכל המקומות · ולכן מפרש החוצה לא מלשון חיצונית רק מלשון רחוב ושוק שהראה לו כל שבילי שמיא כדי שיראה רבוי הכוכבים אם יוכל לספור אותם ומ"ש ויוצא מפרש שהוציאו מהבית להראות לו שבילי דרקיע · ור' יוחנן מפרש באמת החוצה מחוץ לעולם שהעלה אותו למעלה מכיפת הרקיע · ורבנן דאמרי נביא את כו' י"ל דתולקין בזה כי ר"י סובר אשר כל האדם מצד נפשו השכלית הוא למעלה מהמערכה ומ"ש העלה אותו למעלה וכו' להודיעו כי אין האדם נכנע תחת מעגלות השמים ורבנן אמרי כי האדם בכלל באשר הוא טבעי הוא נכנע תחת המערכה השולטת על כל פגעי הארץ ומקריה · ורק הצדיקים רמי המעלה עושי צדקה ויראי אלהים תשובה נהם המערכה בשביל רצונם באשר כי ה' יעשה את רצון יראיו · וז"ש נביא אתה ואין את אסטרולוגוס להכנע כמוהם תחת המערכה : עד דסנדלא ברגליך כו' · הכוונה אם תראה כי העת היא לך עת נצחה אז התרומם עוד ולא תירא · וזה עד דסנדלא ברגליך ואתה הולך לפניך דרוס ורמוס על כל דבר ואל תחת · ויסבור כדעת הרב וסייעתו כי האדם מצד שכלו והשתדלותו יוכל להנצל מהמערכה הרעה · וזה שיעץ לו לראות ולהתבונן על העת ולעשות ולפעול ולא לחבוק את ידיו : בימי ירמיה בקשו ישראל כו' · כי אז בעונותיהם נמסרו ביד המזל · כי כאדם אדם שמזלו אריה נלחם בנבוכדנאצר שנמשל לאריה כדכתיב עלה אריה מסבכו · ולעומתו זה מזל דלי אשר היה לישראל היה בתכלית השפלות וכמ"ש הרמ"ע באגרת יסודי הצדיקים לכן חשבו ישראל כי יד המזל תקיפה תמיד ובקשו ללמוד מחקות הגוים המשבים להורדת השפעות הכוכבים בהב יהם וזה ענין עבודת כוכבים והוד עם פ' ע"י ירמיהו כי כבר ה דעתי לאברהם אשר אין עוז וכח ביד המערכה · כי הקב"ה לבד הוא השולט ומנהיג על כל · וכל הדבק באמונת אברהם אל יחת מאותות השמים : ושלשתן נאמרו בפסוק אחד · פנס באמת כל אחת מהשלש מועלת לבטל הגזרה · ולא בעינן שלשתן יחד · ומ"ש ושלשתן נאמרו בפסוק אחד פי' אף כי אנכי יכולתי להוכיח זאת מכתובים שונים · אבל אנכי אביא לך ראיה מפסוק אחד על כל השלשה · אבל קשה איך תועיל צדקה לבדה או תפלה לבדה בלי תשובה הלא זה מקרי כטובל ושרץ בידו י"ל או דמיירי בצדיקים אשר הם נלקים לפעמים עם הכלל כאשר נגזרה גזרה על עם אחד או על מדינה אחת · והמה יבטלו הגזרה בצדקה או בתפלה כי לא תחול גם עליהם · או דמיירי גם מהרשעים ובצדקה או בתפלה יאריך ה' אפו להם עד אשר ישימו על לב וישובו מדרכם הרעה : מיכאל ירד כו' · כי מיכאל הוא שר של שלג כדאיתא במ"ר פי"ב ומשתמא להצלת הכבשן תהיה הכת השפוכה מאש · ואפשר ג"כ דטעמא משום דמיכאל שר ישראל ולו נאוה להצילם : שלשה מיני פרים כו' · ומפרש עגלה משולשת לשם המספר שלשה עגלים וכן ועז משולשת ג' שעירים ואיל משולש שלשה אילים · ואע"ג דעגלה שם המין ולא יפול עליו שם המספר וכן משולשת הוא שם התאר לא שם המספר כבר נתן הרא"ם ז"ל טעם על זה ע"ש בדבריו ופי' עוד דמונה פה רק הפרים הבאים לכפרה ולא שאר פרים · והא דלא מנה פר כהן משיח דבא לכפרה משום דלא הוי כפרה לכלל ישראל רק למשיח לבד · והא דלא מנה פר העלם דבר של צבור דהוא נכלל בפר הבא על כל מצות ובכלל מאתים מנה ולא יחשבו לב' מינים · ורש"י בחומש מונה פר העלם דבר ולא פר הבא על כל מצות והיינו הא דחד מינה נינהו וכדכתיבנא : שעירי

משנת דרבי אליעזר

ברגליך וכו' · הוא משל בעלמא כמו שמפרש פי' שהוא נתון למעלה וכו' והנה פירושו מלמעלה אפשר דרש [illegible]

ידי משה

אינו מוליד כו' : והנה דבר ה' אליו והנה ה' בא ודיבר עמו · נ"ל דהכי פירושו שאמר אני וג' מלאכים כו' ושוקטה להם מנ"ל הא שהקב"ה בעצמו היה הלא לא יש רק שלשה דקדוקים לג' מלאכים [illegible]

יוה"כ · ופר הבא על כל המצות · ועגלה ערופה · וג' מיני שעירים (ח) שעירי רגלים · שעירי ראשי חדשים · (כז) ושעירה של יחיד · וג' מיני אילים · אשם ודאי · ואשם תלוי · וכבשה של יחיד · ותור וגוזל · תור ובר יונה · ויקח לו את כל אלה רשב"י ורבנן · רשב"י אומר א כל הכפרות הראה לו (כח) ועשירית האיפה לא הראה לו · ורבנן אמרי אף עשירית האיפה הראה לו נאמר כאן ויקח לו את כל אלה · ונאמר להלן (ויקרא ב) והבאת את המנחה אשר יעשה מאלה לה' · ואת הצפור לא בתר · הראה לו הקב"ה ב שמבדילים בעולת העוף ואין מבדילים בחטאת העוף: **טו** ד"א קחה לי עגלה משולשת · ג זו בבל שהעמידה ג' מלכים · נבוכדנצר ואויל מרודך ובלשצר · (כט) ועז משולשת · זו מדי שהיתה מעמידה ג' מלכים · כורש ודריוש ואחשורוש · ואיל משולש זו יון · ר' אלעזר ור' יוחנן ר"א אמר כל הרוחות כבשו בני יון ורוח מזרחית לא כבשו · (ט) א"ל רבי יוחנן והכתיב (דניאל ח) ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה וכל חיות לא יעמדו לפניו ואין מציל מידו ועשה ברצונו והגדיל · הוא דעתיה דר"א דלא אמר מזרחית · ותור וגוזל זו מלכות אדום · תור הוא אלא שגזלן הוא · ד"א ויקח לו את כל אלה ר"י ור' נחמיה ר"י אמר שרי עובדי כוכבים הראה לו · רבי נחמיה אמר שרי ישראל הראה לו · על דעתיה דר"י (ל) קתדרין דדין לקבל קתדרין דדין · על דעתיה דר"נ ששם היו סנהדרי גדולה של ישראל יושבת וחותמת דיניהם של ישראל · ואת הצפור לא בתר · ר' אבא בר כהנא בשם ר' לוי אמר הראה לו הקב"ה ד כל מי שהוא מעמיד פנים בגל הגל שוטפו וכל מי שאינו מעמיד פנים בגל אין הגל שוטפו : **יז** וירד העיט על הפגרים · א"ר אסי נסב אברהם מכישה והוה מב"ש להון ולא הוו מבתשין אעפ"כ וישב אברם בתשובה · אמר רבי עזריה לכשיעשו בניך פגרים בלא גידים ועצמות זכותך עומדת להן : **יח** ויהי השמש לבא · רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר תחלת מפלה שינה · דמיך ליה ולא לעי באורייתא · דמיך ליה ולא עביד עבודה · רב אמר ה שלשה תרדמות הן · תרדמת שינה · ותרדמת נבואה · ותרדמת מרמיטה · תרדמת שינה (בראשית ב) ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם ויישן · תרדמת נבואה (בראשית טו) ויהי השמש לבא ותרדמה נפלה על אברם · ותרדמת מרמיטה שנאמר (שמואל א כו) ואין רואה ואין יודע ואין מקיץ כי כלם ישנים כי תרדמת ה' נפלה עליהם · ורבנן אמרי

מסורת המדרש א ויק"ר פרשה ג' ע"ש · ב זבחים דף ס"ד ע"ב · ג ילקוט כאן רמז ע"ז · ד עיין יבמות דף קכ"א · ה לעיל פרשה י"ז · ילקוט סדר בראשית רמז כ"ג · ילקוט כאן רמז ע"ז · ילקוט שמואל א' רמז קל"ט :

חדושי הרד"ל

ושניהם ירדו וכהנו נסגלו ע"ש : (כז) ושעירה של יחיד · חטאת יחיד בעבודת כוכבים · ובתוספתא שם תני שעיר נשיא (בעבודת כוכבים) ועדיף טפי שבולן זכרים (ולאפוקי כבשה של יחיד דנקט בלאוים · משום דבאתרי אילי אשם כולל בלשון אשם ודאי כאחד · שאם כאין לחשוב כל איל אשם לעצמו · א"כ יהיו יותר מכלשה) : (כח) ועשירית האיפה לא הראה לו · ולא כרת עליו בריתו על כפרתה · וז"ש בויקרא פ"ג שהיא וויתור מהקב"ה שליהם אחת מאלו : (כט) ועז משולשת זו מדי כו' זה אנטיוכוס המוקדני כו' · והכתיב ראיתי את האיל · מקרא זה במדי נאמר שהוא האיל · והצפיר הוא מוקדון · ובפר"א פכ"ח דרש עז משולשת מוקדון ואיל פרס ומדי · וכאן שתכתבו לכתוב כסדר זמן מלכותם מדי ואח"כ מוקדון · ועיקר הגירסא נראה כ"ל כאן גם כן ועז משולשת זו מוקדון ר"א ור"י כו' לא כבשו א"ל ר"י והכתיב ראיתי כו' כרצונו והגדיל וכתיב וצפיר העזים הגדיל עד מאד (כלומר שהרי הצפיר הגדיל מן האיל · והאיל משל בכל העולם שהרי ר"א לא אמר כן על מדי · ואם כן כ"ש שהצפיר שהגדיל משל בכל מה שמשל מדי) הא דעתיה דר"א דלא אמר מזרחית · פי' במדי · שלא נאמר מזרחית אצל האיל בפירוש (ועיין מ"ש גם המפרשים ע"ז ·) לכן י"ל דהגדיל עד מאד שנאמר אצל הצפיר · לא קאי רק על מ"ש בפי' אצל האיל · אך כ"ז דחוק · וכמדומני שראיתי נוסחא אחריתא לשון הב"ר כזה · דגרס כאן הראיה דמייתי ר"י במקרא דלא מן המערב על פני כל הארץ · ומשני היא דעתיה דר"א דכתיב ואין נוגע בארץ · שמפני שלא הגלים מתחלתו שחשב לבא על פני כל הארץ · שמת קודם כיבושו רוח מזרחית נאודו וסביבותיה ככתוב ביוסיפון (ולפ"ד הב"ר י"ל קושיא תוספות במגלה (י"א ·) מ"ט לא חשב אלכסנדר מוקדון שמלך בכיפה · שהרי מזרחית לא כבש) ודברי ר"י כפי' משולש במוקדון המכרים בב"ר לפנינו · ואפשר שזו גרס כדלקמן פל"ט שאותיותיו משגשות : (ל) קתדרין דדין לקבל קתדרין דדין · אפשר ירמוז למ"ש במגלה (ו:

חדושי הרש"ש

כו' כנ"ל : (ק) שעירי רגלים שעירי ר"ח · ובר"ש"י בפי' התורה כתוב שעיר הנעשה בפנים ושעירי מוספין של מועד כו' והיא גי' נכונה מאד : (ט) א"ל ר"י והכתיב ראיתי את האיל מנגח כו' · תמיה דהא בדניאל ח' מפורש (בפסוק כ') פתרונו על מדי ופרס · וצפיר העזים הוא יון (בפסוק כ"א) אשר ע"כ נראה

מתנות כהונה

זה] : על כל המצות · אשר לא תעשינה והוא פר העלם דבר : ואין מבדילין כו' · ולא יבדיל בפרשת ויקרא סימן ה' : הוא דעתיה דר"א · עיקר ראייתו מזה הכתוב דכתיב ימה וצפונה ונגבה והאו מזרח לא אמר : תור הוא · כלומר סימן כשרות יש לו שהוא בנו של יצחק אבינו או י"ל שמראה עצמו עניו וכשר כיונה ולכן המשילהו ג"כ לחזיר הפושט טלפיו להראות כשרותו ובקרבו ישים ארבו כמו שדרשו על ויהי עשו בן ארבעים שנה וגו' : ה"ג שגזלן הוא ויקח כו' · וכן הוא בילקוט : קתדרין כו' · כסאות שהם ישבו כסאות למשפט זה לקראת זה כך פירש הערוך וזהו אים בארו לקראת רעהו והצפור ירמוז לישראל שלא יאבדו בדיניהם או כמו שפירש"י בסדר זה [וע"ש] : ששם היו סנהדרי כו' · בתוך דרש על לשכת הגזית שנקראת כך כדכתיב (בירמיהו ל"ט) וישבו בשער התוך דדרשוהו חז"ל על לשכת הגזית בקה"ר וביק"ר פ"ד : מחתכת דיניהם גרסינן · ודרש ויבתר לשון חתיכת דין : ואת הצפור כו' · ע"ד דר"נ צריך לפרש מאי היא הרי שכל איירי בישראל ומפרש כבי אבא וכו' : כל שהוא מעמיד כו' · כלומר שאינו נדחה מפני השטף השטף דוחקתו וכו' הנדחה מפני השטף השטף נדחקת מפניו וכההוא עובדא דר"ע סוף מס' יבמות דאמר כל גל וגל שבא עלי נענעתי לו ראשי מכאן אמרו חז"ל אם יבואו רשעים על אדם ינענע להם ראשו וכדמפרש רש"י שם ולכן אמר מי שנדחה מפני השטף כצפור זה שפורח ונמלט כשמרגיש דחייה מועטת לא בא לכלל חילוק וביתור וכריתה : מבישה · פירש הערוך מקל והעיט רמז אל הגרות והגליות כד"א העיט צבוע היתה לי נחלתי (ירמיה י"ב) והפגרים רמז לישראל שהן ביניהן כפגרים מתים ואעפ"כ וישב לשון תשובה שבזכות התשובה נגאלו כמו שנאמר בשובה ונחת תושעון ודייק מדנקט ההפרחה והשבה בלשון וישב : ור' עזריה סבר שהקב"ה רמז לו אע"פ שהיו ערומים בלא מצות וזכיות זכות אברהם ישב ויפריח אותם מבניו ככתוב בפרשת בחוקותי וזכרתי את בריתי וגו' : תחלת מפלה · היא השינה : דמיך כו' · שכשישן אינו עוסק בתורה ואינו עושה מלאכתו ועיין כל זה לעיל פרשה י"ז ושם נתבאר ·

יפה תואר

שעירי רגלים · והם נכללו גם שעירי יוהכ"פ כי גם יוה"כ רגל הוא · אע"פ שכפרתן חלוקה · ור"ח לא חשיב רגל לכן נחשב למין אחר · ומה דמונה שעירת יחיד אע"ג דהוא לא לכפרת כל ישראל בא · מ"מ כיון דכל חוטא וחוטא מישראל ראוי לכפרה זו מקרי כפרת כל ישראל משא"כ פר כהן משיח דהוא רק לאדם אחד מיוחד · והיינו טעמא דקחשיב אשם וודאי ואשם תלוי וכבשה של יחיד · הרא"ם ז"ל ודבריו ברורים וע"ע שם בדבריו : זו בבל כו' · ידוע תדע אף כי אין המקרא יוצא מידי פשוטו וכמ"ש גם רש"י ז"ל מ"מ מן רבוי המינים דרשו שרמז בזה לאברהם את מקרי הדורות אשר יבואו וע"ד כל מה שאירע לאבות סימן לבנים · ויסוד דרשא זו על מה ששאל במה אדע בתיאה זכות כדלעיל ותהיה זו תשובה לשאלתו שע"י הגליות יתכפרו עונותיהם לשום להם שארית בארץ ואולי השאלה במה אדע כי אירשנה תתפרש על ארץ החיים לעתיד לבוא · ואמר לו שע"י הגלות יכופרו עונותיהם ויגלו מדינה של גיהנם לאור באור החיים וכדאמר לקמן על הכתוב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית · ומה שדרש עגלה משולשת על בבל משום דכתיב בה כי תפושי כעגלי מרבק : כורש ודריוש ואחשורוש · הגאון ר' סעדיה כתב שהיו ארבעה דריוש המדי וכורש הפרסי גם אחשורוש ודריוש הפרסי ור"מ הכהן אמר שהם מלכים היו · וראב"ע אמר חמשה וכל אחד מפרש שם את הכתובים בדניאל ע"פ דבריו · אך פה במדרש אינו מונה רק שלשה אשר גדלה מלכותם כי כורש ודריוש נמי קרובים למלכים אשר מלכו בכיפה כדמשמע בפ"ק דמגילה : ותור וגוזל זו מלכות אדם · וקרי ליה תור משום שהוא כך וטוב כתור ולא הכביד עולו על ישראל כשאר האומות וכמ"ש בגיטין בטולך או בטולא דבר עשו ושבת תחת אדם ולא תחת ישמעאל אלא שהיה גוזל את ממונם : ויקח לו ר"י ור"נ כו' · ולא גרסינן דבר אחר והכי איתא בילקוט : קתדרין דדין לקבל כו' · כי הראה לו כמה שרים יעמדו מהם לדעת זמן ממשלתם וכמ"ש בדניאל · ופראהו ג"כ הכפלת אלו לפני אלו כי זה יטול המלכות מזה וזה קתדרין דדין לקבל קתדרין דדין שזה כנגד זה : סנהדרי גדולה · שישבו כחצי גורן עגולה זה כנגד זה : כל מי שהוא מעמיד פנים כגל כו' · ובא לרמוז לו כי ישראל הנמשל לצפיר יכנעו תחת העמים המושלים עליהם · ולא יעיזו פנים כנגדם למרוד בהם : נסיב אברהם מכושא כו' · אע"ג דהבעלי חיים מרמזים על האומות אשר מהם למעלה אך הפגרים רומזים על ישראל בגלותם בין קצת העמים המתים שם למרמס כפגרים והעיט הם שונאיהם המפירים עליהם לאכלם ואברהם התפלל על הדבר להושיעם לפני ישראל ולא הועילה לו תפלתי כדאי' בפר"א רק ע"י תשובה ומעשים טובים ימלטו : לכשיעשו בניך פגרים · כלפם עלור ועזוב אז יעמוד להם זכותך להגאל מהגליון · או ירצה באחרית הזעם שאז יהיו בתכלית השפלות אז יעמוד זכות אברהם להושיעם ולגאלם : תחלת מפלה שינה · כי לא לחנם הפיל ה' תרדמה על אברהם · ובפרט כי כל הנבואה שלפני

פירוש מהרז"ו

פרים בני בקר · ועגל הוא בן שנה ופר הוא בן ג' שנה רומז לפר משולש בשנים ומשולש בעגלים לרומז על פר יוה"כ ופר בא על המצות ועגלה ערופה · וגם זה מרומז בעגלה משולשת שהשלישית היא עגלה · ושנים פרים ועז ואיל הוא כפשוטו שיש ג' מיני עזים וכמ"ש שעיר עזים וגם איל כפשוטו · וכבשה של יחיד · אעפ"י שאינו איל הוא ממין אחד · וצ"ע למה לא חשיב פר ואיל עולה · ואולי הוא בכלל מ"ש ויקח לו את כל אלה כמ"ש אלה תעשו לה' במועדיכם ובילקוט כאן גורס עוד ותור וגוזל אלו תורים ובני יונה : רשב"י ורבנן · עי' ויק"ר פרשה ג' סימן ג' בהיפך : ועשירית האיפה · של מנחת עני וכל המנחות אין כאן רמז · ורבנן דורשים גז"ש גם על כל המנחות : שמבדילים ואין מבדילים · פי' שכתב שטוהו ליקח שנים תור וגוזל וכתיב ואת הצפור לא בתר שאחד בתר ואחד לא בתר רמז בזה על שני מיני קרבנות עוף שאחד מבדילין ראשו ממנו ואחד אין מבדילין : **טו** עז משולשת זו מדי ואיל משולש זו יון · וצע"ג שסותר הפסוקים המפורשים בדניאל ח' פסוק כ' וכ"א · האיל אשר ראית וגו' מלכי מדי וגו' · והצפיר והשעיר מלך יון וגו' · והיל"ל כאן בהיפך עז על מוקדון ואיל על מדי ואם על שמדי היה קודם מוקדון · אין הטעם על הסידור כדאי להפוך הכתובים המפורשים כל אחד בשמו · וההכרח שמ"ש בדניאל כנ"ל היינו שבעת גדולת מדי היה מוקדון קטן עדיין ואח"כ נתגדל השעיר כמפורש שם וצפיר העזים הגדיל עד מאד יותר מהאיל על כן כאן שמדבר ממלכות מוקדן בגדולתו מדמה מלכות מדי לעז ומלכות מוקדון לאיל : כל הרוחות כבשו · פי' שעל מדי הטעם שנקראת משולשת על ג' מלכים · אך מוקדון שלא העמידה אלא מלך אחד הוא אלכסנדר שמלך על כל העולם ולמה אמר משולש · ע"כ דרש על אשר כבש שלשה רוחות העולם : והכתיב ראיתי את האיל · צ"ע שהרי מפורש בדניאל שם שהאיל הוא מדי ואיך מקשה על מוקדון · ויתכן שדעת ר' אליעזר שגם מלכי מדי לא כבשו אלא ג' רוחות וכן מוקדון · ואגל מדי יש שני טעמים שנקראו משולשת ואגל מוקדן טעם אחד · ועל זה מקשה לו ר' יוחנן · ממשמעות לשון הפסוק ראיתי את האיל וכו' וכל חיות לא יעמדו לפניו ועשה כרצונו והגדיל משמע בכל רוחות העולם כרצונו · ודעת ר"א מאחר שכתוב ימה וצפונה ונגבה וכו' ולא פרש מזרח מכאן הוכיח שלא כבשו שניהם רוח מזרח ובילקוט שלא גרס מוקדון אלא כבשו שתם א"כ יתפרש על מדי ועל מוקדון : אלא שגזלן הוא · שהיל"ל בן יונה כמ"ש כ"פ בספר ויקרא תור עם בן יונה ודורש ע"פ מדת ממעל שכתב וגוזל על שדרך העוף לאכול מן הגזילות שעל כן נווה שלא להקריבם וכן בנמשל : שרי כו' הראה · כמ"ש שהעז והאיל והעגלה רומזים על המלכיות הקדומות שמשלו על ישראל ועל זה אמר ויקח לו את כל אלה · כמ"ש זכריה ב' אלה הקרנות וכו' ועל זה אמר ניתן איש בתרו לקראת רעהו איך קורא למלאכי הבהמות והעוף איש ולמה אמר בתרו שהיל"ל חציו · על כן דורש בתרו על פי גמטריא של חלופי אותיות תי"ו רפה בשי"ן שמאלית ודומים במבטא ואיש פירושו על האומה כמו איש ישראל וכאלו כתוב ויתן אומה בשרה לקראת רעהו · ופליגי ר"י ור"נ דר"י סובר על שרי אומות וכמ"ש בסוף דניאל שר פרס שר יון מיכאל שרכם · ומ"ש לקראת רעהו שרמז בזה איך שם נלחמים זה כנגד זה וכמ"ש דניאל סוף י' להלחם עם שר פרס : קתדרין כו' · כסאו של זה שכל אחד מבקש להגדיל כסאו · ור"נ סובר שמרמז על שרי ישראל הם הסנהדרין וכמ"ש במ"כ · ומ"ש את כל אלה כמ"ש אלה שמות בני ישראל : מעמיד פנים בגל · שהעגלה והעז והאיל על שהם קשים הולכך לבתר אותם ואת הצפור לא בתר שאינו עומד בעזות כי הצפור חרד משאר בעלי החיים כמ"ש יחרדו כצפור ועי' רות רבה ריש פר' ה' אמות לילה חרדת אדם ומפ"ש ועי' מ"כ כאן : **טז** נסב אברהם מבישא · בערוך ערך מכש לא פירש, מהו מכושא רק הביא המקומות שנזכר תיבה זו אך במוסף ערוך פי' פטים או מגרופי ובערוך כפ פירוש לשון חפירה או הכאה והכוונה בדבר שאופרין ומכין ודייק שהיל"ל ויפריחם או ויגרשם והיה משמע שהרים עליהם במקל ופרחו וכמ"ש בתרגום ואפרח יתהון אברם וזהו נכלל בלשון וישב על פי מדת ממעל וישב בתשובה · ומ"ש וירד העיט משל על השונאים כמ"ש ירמיה י"ב פסוק ט' העיט סביב עליה ובתשובה הפריחם : כשיעשו בניך פגרים · הגיפות המתים נקראים פגרים והעופות יורדים על הגופות לאכול הבשר והגידים · ולגרור העצמות ונעשו הפגרים עפר אז יחיו וישובו לקדמותם בזכות אברהם : **יח** ויהי השמש לבא · וס"ד והרדמה נפלה על אברם · והיל"ל וירדם אברם ודורש שהכוונה שהנפילה באדם

ע"י

ידי משה

ראיה דילמא התם הוי תלתא אלא דצריך דוקא תלתא : כל מי שהוא מעמיד פנים כו' · עיין מ"כ והם דברי אב"א וגם הבנתי מתוך דברי אב"א מה שאמר בגל הוציאו זה מדכתיב ואת הצפור וגו' ולעיל הבא אותו גוזל ר"ל נוטריקון זו גל כך הבנתי מתוך דברי אב"א הגם שלא כתב בפי' אבל מ"מ הבין

ממין

משנת דרבי אליעזר

דרכם וספור מל' לעדי תספור איוב י"ד לכן אמר דייהם ובחנם טרח המ"כ לרמז המשל בפ' וכו' : כל הכפרות הראה לו ועשירית האיפה לא הראה לו ורבנן אמרי אף שעשירית האיפה הראה לו · נ"ל על פי מה דאיתא לקמן ר' חנינא ב"פ אמר אברהם בירר לו מלכיות ורחב"א אמר אברהם בירר גיהנם והקב"ה

וס'

אף תרדמה של שטות דכתיב (ישעיה כט) כי נסך ה' עליכם רוח תרדמה וגו' · ר' חנינה בר יצחק אמר א שלש נובלות הן · נובלות מיתה שינה · נובלות נבואה · חלום · נובלות העוה"ב · שבת · ר' אבין מוסיף תרתין נובלות אורה של מעלה גלגל חמה · נובלות חכמה של מעלה · תורה · והנה אימה חשיכה גדולה נופלת עליו אימה · ב זו בבל דכתיב (דניאל ג) באדין נבוכדנצר התמלי חמא · חשיכה זו מדי · (לא) שהחשיכה עיניהם של ישראל בצום ובתענית · גדולה · זו יון · ר' סימון ורבנן · רבי סימון אמר מאה ועשרים דוכסים · מאה ועשרים אפרכין מאה ועשרים אסטרטליטין · ורבנן אמרי מס' ס' · דכתיב (דברים ח) נחש שרף ועקרב · נחש זו בבל · שרף זו מדי · עקרב זה יון · מה עקרב זו יולדת לס' ס' כך העמידה מלכות יון מס' ס' · נופלת עליו זו אדום שנאמר מקול נפלם רעשה הארץ · ויש שמחלפין נופלת עליו · זו בבל דכתיב בה (ישעיה כא) נפלה נפלה בבל · גדולה זו מדי · דכתיב (אסתר ג) אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש חשיכה זו יון · ג שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזרותיה שהיתה אומרת לישראל (לב) כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל · אימה זו אדום דכתיב (דניאל ז) וארו חיוא רביעאה דחילה ואמתני ותקיפא יתירה: **יח** ויאמר לאברם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך · ידוע שאני (לג) מפזרן · תדע שאני מכנסן · ידוע שאני ממשכנן · תדע שאני פורקן · ידוע שאני משעבדן תדע שאני גואלן · כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם · משיראה לך זרע · א"ר יודן (לד) גירות בארץ לא להם עבדות עינוי לאספטיא שלהם: **יט** וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי היה לומר גם · מאי וגם אלא גם הוא מצרים · וגם · לרבות ארבעה גליות · אשר יעבודו דן אנכי · ר"א בשם ר' יוסי בר זמרא (לה) ד בשתי אותיות הללו הבטיח הקב"ה לאברהם אבינו שהוא גואל את בניו ושאם יעשו תשובה גואלן בשבעים ושתים אותיות · (ו) דא"ר יודן (דברים ד) מלבא לקחת לו גוי מקרב גוי עד מוראים גדולים אתה מוצא שבעים ושתים אותיות של הקב"ה ואם יאמר לך אדם שבעים וחמשה הם · אמור לו צא מהם גוי שני שאינו מן המנין · ר' אבין אמר בשמו גאלן ששמו של הקדוש ב"ה שבעים ושתים אותיות: **כ** ואחרי כן יצאו ברכוש גדול א"ר אחא אחר כן אין כתיב כאן אלא אחרי משאביא עליהם עשר מכות ולאח"כ יצאו ברכוש גדול א"ל (לו) אף אני בשיעבוד א"ל (בראשית טו) ואתה תבא אל אבותיך בשלום וגו' · אמר ריש לקיש ה ג' הם שנאמר בהם בשיבה טובה · אברהם היה שוה לו · דוד שוה לו · גדעון לא שוה לו · למה (שופטים ח) ויעש אותו גדעון לאפוד לעבודת כוכבים: **כא** ויהי השמש באה ועלטה היה · אמיטתא הות · והנה תנור עשן ולפיד · שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן אמר (לז) ארבעה דברים הראה לו · ו גיהנם · ומלכיות · ומתן תורה · ובית המקדש · א"ל כל זמן שבניך

מסורת המדרש א ברכות דף נ"ז · לעיל פרשה י"ז · ילקוט בראשית רמז כ"ג · ילקוט כאן רמז ע"ז · ילקוט שמואל א' רמז קל"ט · ב שמות רבה פרשה נ"א · ויקרא רבה פרשה י"ג · מדרש תהלים מזמור נ"ב · מכילתא יתרו מסכתא דבחדש פרשה ט' · פרקי דרבי אליעזר פרק כ"ח · ג לעיל פ' ב' ופ"ג · ד שיר השירים רבה פרשה ב' ופ"ג · ה לקמן פרשה פ"ג · ילקוט שופטים רמז ס"ד · ו מכילתא יתרו פ' ט' · מדרש תהלים מזמור כ"ג · שמות רבה פרשה נ"א · פסיקתא רבתי פ' ט"ו · ילקוט תהלים רמז תשנ"ז:

חדושי הרש"ש

נראה לסגים ולספוך סגי' פס: (ו) דא"ר מלבא כו' · ע"ב אותיות כו' לא מסס גוי שני · עיין ידי"מ שמביא ראיה בדרך רחוקה על שמצרים שהיו גאים ויש קרא מפורש דנקראו רהב (ישעיה ל"ו) בפירש"י · ועוד שם נ"א · ואפ"כ עוד דהג' מן גוי הראשון נ"ב אינו מן המנין כו' · כן לספרים שלפנינו מבוון ע"ב אותיות אם המסיר גוי השני לבד · וב"מ מלשון המדרש נוטים: (יא) אף אני בשעבוד · מפני דפי'

מעבדם · ועל כ"פ קאי ידע תדע: (לד) גירות כו' · פי' המ"כ בשם פלקי"ט ועריך גרים ויעבדום ועינוי אברן לא להם ל"ו שנים לאיספטיא שלהם כ"פ בשס"ר רפ"כ ובפסיקתא דפ' סחדש (ובשס"ר יש חסרון בלשון ע"ש) ופי' כמוסף ערוך שכ"ח מלין גר ואוספיזא בלשון לעי"ן · ובערך פלטייא ב' הביא הערוך גי' הפסיקתא לפלטייא שלהם יפי' כמוסף עינוי ושירות בעלמא שהיו דרך יוצדות · והיה לפ"ז פי' כי העבדות והעינוי הוא דווקא בארץ לא להם דהיינו במצרים · אבל להמדין ת' שנה נחשב להם אף מה שהיה כגר מתלונן בארץ · והיינו מלידת יצחק: (לה) בשתי אותיות כו' בע"ב כו' · עמ"כ ובחנם נדחק כי בשם ע"ב עלינו בשם כתמים מהשמות יש הויית ד"ן (והוא נגי' מטה · שבו נעשו המכות וקריעת י"ם · ואח"כ גאלם בכל סע"ב אותיות · ובכל המקומות שיש מאמני זה בויק"ר פכ"ג ודב"ר פ"א ושה"ר פ"ב פ"ב ותנחומא וירא ואדר"נ פי"ג מבמשמעותו כמ"ש בש"ד בתותיות ד"ן כן מסם ע"ב עצמו: (לו) ד' דברים הראה לו כו' · קרבנות וגלות מצרים ובכל כנזכר לעיל · ועל גיהנם ובסמ"ק עיין במכילתא יתרו שם

חדושי הרד"ל

כל יומא נפקן הני לגבי הני כו' ומסדרי כו' וזהו איש כתרו לקראת רעהו: (לא) שהחשיכה עיניהם כו' בצום · שהתענו בצום מאור עיניהם כהה כמ"ש בירושלמי פ"ד דתענים · ובשמ"ר פנ"א ויק"ר פי"ג בלשון שהחשיכה עיניהם בגזרותיהם · שמעוב הגלות עולם השך בעדם: (לב) כתבו על קרן השור · עמש"כ פט"ו בהגהותיי בס"ד: (לג) מפזרן כו' ממשכנן כו' משעבדן כו' · אפשר דרש כי גר יהיה זרעך דגר יהיה · דתרן לא נכס זהו מפזרן ועבדים זה ממשכנן כעבד שאינו יוצא בלא פדיון · ועינוי זהו

מתנות כהונה

והנה אימה כו' · דרש אימה כמו חימה בחילוף אותיות אחה"ע ועיין בשמות רבה פר' כ"ח גירסא אחרת: גדולה זו יון · כדמפרש ואזיל גדולתו מאי היא: דוכסין וכו' · מיני ממשלות הם כ"פ הערוך: השעים שנים · כל אחד מאלו ממשלות היו שמים: משיראה לך זרע · וזהו משנולד יצחק כמו שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע ואז התחילו ד' מאות שנה של השיעבוד ועיין בביאורי מהר"ל אליהו מזרחי בסדר זה: ה"ג בערוך ובילקוט א"ר יודן גירות עבדות · עינוי בארץ לא להם ארבע מאות שנה לאספטיא שלהם · פי' הערוך · בעיר המוכן להם וזהו במצרים והכל יחד יהיו ארבע מאות שנה · ויותר נראה פירוש המבאר בגליון הילקוט שפירש לאספטיא להשלמת חשבונם מעת שנדבר עמו בין הבתרים ויהיה אספטיא כמו אפטיא דרים פר' במדבר רבה שפירש בו הערוך מעט שמתחילין חשבון לדבר המאורע כגון מיציאת מצרים או ממלכות המלך יקרא אפטיא: וגם לרבות כו' · הרמוזים באימה חשכה גדולה כדלעיל וכולהו אתרבאי בדין אותה הקב"ה כך פירש מהר"ר אליהו מזרחי ז"ל: בשתי אותיות כו' · דן רמז לדן שמות מרובעים היוצאים מחילוף צירוף שם של ארבע: בשבעים ושתים אותיות · ע"ב שמות היוצאים מויסע ויבא ויט וגם שם של ד' מתגלגל בצירופו שבעים ושתים ועיין בתורת חיים בהלכות רחם השנה: הכי גרים אתה מוצא שבעים ושתים אותיות ואם יאמר כו' · וכן הוא גירסת הילקוט וכן הביאו בתניא בהלכות פסח: אחרי · היו"ד רמז לעשר מכות: אף אני בשיעבוד · לשון שאלה · ואמר לו הקב"ה לא אלא ואתה תבא כו': שווה לו · ראוי והגון: אמיטתא · תרגום של ועלטה: בית המקדש · כלומר זכות הקרבנות וכן

פירוש מהרז"ו

פי' השימה · והאמת שעיקר מאמר זה הוא לעיל פר' י"ז סי' ה' על פ' ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם ושייך שמדבר בשתם אדם ושתם שינה אך כאן בתרדמת נבואה מדבר: שלש נובלות · גם מאמר זה לעיל שם: אימה זו בבל · ספרי סדר האזינו שמות רבה פר' ל"א סימן ז' · מדכתיב איום ונורא הוא ע"ש · וכאן דורש אימה לשון חימה על פי מדת פמעל · והאמת נותן אימה גם אל"ף וחי"ת מתחלפין באחה"ע ועי' לעיל פר' ב' סימן ד' · ויק"ר פר' י"ג סימן ה' וע"ש השנויים: נחש זו בבל · עי' מ"ש בויק"ר שם: ויש שמחלפין · פר"א בסוף פרק כ"ח ע"ש: **יח** ידוע תדע · על פי מדה י' על שני ידיעות ידוע בהוה מיד ביצחק ועל הגלות היינו מ"ש כי גר וכו' ועל הגאולה תדע בעתיד במ"ש וגם את הגוי וכו' ומ"ש מפזרן מכנסן ממשכנן מפרקן נ"ע מה דורש וכו': אמר ר' יודן · עי' מ"כ פסיקתא רבתי פר' ט"ו סי' ז' פי"ב פסוק עד שיפוח היום ובמוסף ערוך פי' אספטיה ענין גרות בלשון רומי · ואין בירור לדברים: **יט** הי"ל גם · ויהיה פירושו כמס שדנתי את זרעך כך אני דן את הגוי והוי"ו מיותר · ונ"ע שהרי גם הוא לרבות ואיך אומר שי"ל גם מה היה מרבה · ונראה שבאמת יש כאן ריבוים הרבה שהיה די שיאמר גוי אשר יעבודו על מצרים וכתב הגוי הרי ריבוי א' את ריבוי ב' גם הרי ג' וגם הרי ד' ריבוים · הרי מצרים וד' מלכיות הקדומות · ועי' בל"ב מדות מדה ג' ריבוי אחר ריבוי ומש"ש בהכרח שחסר במדה ונ"ל גוי הגוי את גם וגם · גוי זה מצרים וגם את הגוי לרבות ד' מלכיות הקדומות: ר"א בשם ר' יוסי בן זמרא · עי' ד"ל פר' א' סי' י"ז גירסא אחרת: דאמר רבי יודן · ויק"ר פר' כ"ג סימן א' פי"ב פסוק כשושנה: מלבוא לקחת לו גוי · מתחלת תיבת לבא עד סוף תיבת גדולים · וג' תיבות או הנסה אלהים אינם בחשבון כי ג' תיבות אלו הוא שאלה הנסה לעשות מעשה זו לבוא לקחת לו גוי · ומ"ש שאם יעשו תשובה · ליתא שם: גוי שני · שכתוב גוי מקרב גוי ופירושו ישראל ממצרים ואין תיבת מצרים עולה בשמו של הקב"ה · ומאמרים אלו עומדים ברומו של עולם בסוד שם של ע"ב ואני בער ולא אדע: **כ** אף אני בשיעבוד · הוכיח כן שהיה לו לסמוך פסוק ודור רביעי לפסוק וגם את הגוי וכו' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול שאחר הגלות יגאלנו ואחר הגאולה ישובו הנה ולמה הפסיק במ"ש ואתה תבא וגו' · אלא שאחר שבישר לו הגלות והגאולה ושיוחל הגלות מיד בפיהיה לו זרע שאל אם גם הוא בכלל ועבדום וגו' כמו שהוא בכלל כי גר וגו' · והשיב לו ואתה תבא אל אבותיך בשלום שלא יהיה בכלל העינוי וכל האבות והשבטים לא היו בכלל העינוי כמפורש שמ"ר פר' א' סימן ח' ויתכן שהם רמוזים במ"ש ואתה בוי"ו: ג' שנאמר בהן בשיבה טובה · לקמן פר' ס"ב סוף סי' ב' · אברהם כאן ולקמן סוף סדר חיי שרה · דוד בסוף דה"י א' · גדעון בשופטים ח' ל"ב · ומוטב שלא היה לו שיבה טובה על מ"ש ויעש אותו גדעון לאפוד ויזנו וגו' וזהו שאמרו ולא שוה לו שלא היה ראוי לו: **כא** אמיטתא הות · ובתרגום כאן מתורגם וקבלא הות · ובדברים ה' י"ט הענן והערפל מתורגם שם ענגא ואמיטתא: ארבעה דברים · מכילתא יתרו פסוק וכל העם רואים · מדרש תהלים מזמור מ' ומזמור נ"ב עיין לעיל סוף פר' כ"א חרב תורה וכו' · שמ"ר פר' נ"א סימן ז' פסיקתא פר' ט"ו סימן ב' · תורם לפיד אש (וכמ"ש ואת הלפידים) קרבנות קחה לי עגלה (כמ"ש לעיל סימן י"ד) · גיהנם תנור עשן (כמ"ש הנה היום בא בוער כתנור · גליות והנה אימה חשיכה כמ"ש

יפה תואר

שלפני זה היה בהקיץ · ורק בבואו לספר לו ממשלת בניו ושעבודם במצרים שהתחיל בתרדמה שהיא אחלת מפלה ובכלל דברי אגדה זו עמ"ש לעיל בפי"ז וע"ע דזה כרמב"ן על התורה: ידוע שאני מפזרן תדע שאני מכנסן כו' · פי' ממה שאני מודיע לך שאני מפזרן ולא יד שמקרה עשרים זאת מזה תדע כי אני מכנסן ולא יאבדו בגלותם · וע"ד דאמרינן בסוף מכות גבי ואעידה לי עדים נאמנים וגו' כיון שנתקיימה נבואה זו מתקיים גם נבואה זו · וכנגד הג' גלות אמר ג' השבועות כנגד גלות השבטים אשר בני ישראל מפוזרים בכל קצות הארץ אמר ידוע שאני מפזרן אל כל פאה ואני מכנסן בית לארצם · וכנגד גלות בכל אשר היה זמן קבוע על שבעים שנה כמשכון היותו על זמן אמר ידוע שאני ממשכנן ואני פורקן וכנגד גלות מצרים אמר ידוע שאני משעבדן ואני גואלם כי בנבואה זו רמוז לו על כל הגליות וכדאיתא במדרש: לאספטיא · עיין בניאור הגי"פ בשם היפ"ת: אלא גם הוא מצרים · כאילו הגירסא הגוי וגם את הגוי זה מצרים וד' מלכיות · וזה נכון יותר כי גם לבד הוא רבוי: ושאם יעשו תשובה גואלן בשבעים ושתים אותיות · ולפ"ז עשו ישראל תשובה שלמה במצרים וזכו להגאל בע"ב אותיות · אך בתנחומא וירא איתא שלפי שאברהם אמר מעט ועשה הרבה בסעודת המלאכים ג"כ הקב"ה אמר מעט ועשה הרבה עם בניו שגאלם בע"ב אותיות ע"כ ולפ"ז לא גלה לו הקב"ה מתחלה רק ב' אותיות דן ונ"ל שיש יתרון לגאולתנו בהיותה בשם זה מבשם זה: א"ל אף אני בשעבוד · משום דאיהו בכלל הגירות שהרי משנולד יצחק נמנה כי גר יהיה זרעך כדלעיל לכן נסתפק אם גם הוא בכלל השעבוד והשיבו שאינו לפי שהשעבוד לא בא עד בני יעקב במצרים וגזרת ועבדום וענו אותם אינה דבקה לארבע מאות שנה · אך הוא כמאמר המוסגר ויתפרש הכתוב כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה ועבדום וענו אותם נאמר בלי זמן קבוע: ארבעה דברים הראה לו כו' · גיהנם הוא העונש בעוה"ב וגליות הוא העונש בעוה"ז והנגלל משתי אלה הרעות נתן להם התורה לזכך את הנפש · והעוסקים בה ינקו מעונש הרוחני · והקרבנות הם לזכך את החומר ולהכניע את הגוף אל אל אלהי הרוחות לכל בשר והעוסקים בהם ינצלו מעונש הגופני בעוה"ז

משנת דרבי אליעזר

וכו' · א"כ הני תנאי כהני תנאי דמ"ד דס"ל חוץ מעשירית האיפה ס"ל דבירר לו מלכות ולהכי מגיהנם ינצל אין צורך לקרבן עשירית האיפה שהוא קרבן עני דכיון דאין גיהנם אין עניות כדאיתא ביבמות פ"ח בשכר עניות ינצלו מדינה של גיהנם ומ"ד דס"ל אף עשירית האיפה הראה לו ס"ל דבירר גיהנם וק"ל:

ושינוי יהיה לאספטיא פי' בפיר המיוחדת לגלות היא מצרים ומלת אספטיא פי' בפל מ"ע בלשון רומי הוא גירות וכמלה אספניא הוא כמו אושפיזא שענינה כמו מלון גר · ובמדרש שיר השירים פסוק עד שיפוח היום גרס לאושפיזא והכל אחד: בשתי אותיות כו' · עיין מ"כ ול"נ שאמר בשתי אותיות ר"ל ד' היא רומז דם שהיא מכה ראשונה והנו"ן היא מכה אחרונה שנאמר עוד נגע אחד כנ"ל וקרוב לזה מצאתי בהכ"ה: א"ר יודן מלבוא לקחת לו גוי מקרב גוי וגו' אתה מוצא שבעים ושתים · ב' במפרשים ואני אומר לפי דאי' בזוהר שהם של ע"ב הוא יוצא מפסוק ויסע ויבא ויט וישובו כל האל"ף בי"ת חוץ מן הגימ"ל לפי שהוא גאוה לפיכך גוי השני אינו מן המנין לפי שהוא מדבר במצרים שהיו גאים ביותר כי גוי אותיות גאוה וגם האות הגימ"ל מן הגוי הראשון ג"כ אינו עולם מן המנין כי גימ"ל אינו בשם של ע"ב נמצא חסירים ד' אותיות ונשארו ע"ב כנ"ל וכו': ר' אבין אומר בשמו גאלן · גי' אבין מפרש דברי ד"י שבוקשה לו שאריך שם ע"ב לזה אמר בשמו גאלן דהיינו שם ע"ב שהוא מן ויסע ויבא ויט ולכן גם לא נזכר גימ"ל לפיכך צריך אתה להסיר ג"כ הגימ"ל מן גוי הראשון והוא ע"ב במלואו ודו"ק:

ידי משה

בענין אחר ע"ש: אמר ר' יודן כו' עיין מ"כ שגירסא אבל גירסת הספרים אמת: לאספטיא שלהם וכו' · פי' מדמתלקי' קרא ואמר כי גר יהיה זרעך וסדר כתיב ועבדום וענו ולא ערבינהו קרא כי גר וענו אלא להורות שהעינוי הוא רק במצרים משא"כ הגירות היה בגרר ושאר מקומות וק"ל שמעתי מדודי ז"ל פי' האבא"ה הגירות ויש לומר מה שהיו גרים בשאר ארצות זולת ארץ מצרים אבל השיעבוד

נסוקים בשתים · הם ניצולים משתים · פירשו משתים (לז) הם נידונין בשתים · א"ל במה אתה רוצה שירדו בניך · בגיהנם · או במלכיות (לח) ר' חנינא בר פפא אמר א אברהם ברר לו את המלכיות · רבי יודן ור' אידי ור' חמא בר חנינא אמרו אברהם ברר גיהנם והקב"ה ברר לו את המלכיות · הה"ד (דברים לב) אם לא כי צורם מכרם זה אברהם · וה' הסגירם · מלמד שהסכים הקב"ה לדבריו · ר' הונא בשם ר' אחא אמר כך היה אבינו אברהם יושב ותמה כל אותו היום אמר במה אברר · בגיהנם או במלכיות א"ל הקב"ה אברהם (לט) קטע הדין מוניטא מן כדו · ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר · מהו לאמר · באנו למחלוקת רבי חנינא בר פפא ור' יודן ור' אידי ור' חמא בר חנינא · רבי חנינא בר פפא אמר אברהם ברר לו את המלכיות · הה"ד (תהלים סו) הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים · ר' יהושע בן לוי אמר אף קריעת ים סוף הראה לו · דכתיב אשר עבר בין הגזרים האלה המד"א (שם קל"ו) לגוזר ים סוף לגזרים · כב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר · (מ) ר' יודן ורבי יוחנן בן זכאי ור"ע · חד אמר העולם הזה גלה לו אבל העולם הבא לא גלה לו · ואוחרנא אמר אחד העולם הזה ואחד העוה"ב גלה לו · ר' ברכיה אר"א ור' יוסי בר חנינא חד אמר עד היום הזה גלה לו ואוחרנא אמר עד היום ההוא גלה לו · לזרעך נתתי וגו' · ר' הונא ור' דוסתאי בשם רשב"נ ב אף מאמרו של הקב"ה מעשה שנא' לזרעך נתתי · אתן את הארץ הזאת אין כתיב כאן אלא נתתי את הארץ הזאת · רבי יודן בשם רבי אבא בר כהנא אמר (שם קז) יאמרו גאולי ה' (יג) אשר הוא גואלם לא נאמר אלא אשר גאלם א"ר אבון כי פודה ה' את יעקב אין כתיב כאן אלא (ירמיה לא) כי פדה ה' את יעקב · רבנן אמרי (זכריה י) אשרקה להם ואקבצם · כי אפדם אין כתיב כאן אלא כי פדיתים · אמר רבי יהושע (ישעיה ד) ויברא ה' על כל מכון הר ציון אין כתיב כאן אלא *ברא כבר היא ברואה ומתוקנת: כג רבי דוסתאי בשם רבי שמואל בר נחמן אמר לפי שאינו מזכיר כאן החוי לפיכך הוא מביא רפאים תחתיהם · רבי חלבו בשם רבי אבא בשם רבי יוחנן ג כך עלה בדעתו של מקום להנחיל להם לישראל ארץ עשרה עממים · את הקיני ואת הקנזי · ואת הקדמוני · ולא נתן להם אלא ז' · את החתי · ואת הפרזי · ואת הרפאים · ואת האמורי · ואת הכנעני · ואת הגרגשי · ואת היבוסי · (מא) הרי שבעה · ולמה נתן להם שבעה (פירושן לעיל) · ואיזה הם

מסורת המדרש א שוח"ט מזמור מ' וכ"כ : תנחומא סדר פקודי סימן ח' · ילקוט תהלים רמז תשל"ז : פסיקתא רבתי פ' ט"ו · ב ילקוט כאן רמז ע"ח · ג ירושלמי שביעית פרק ו' · ילקוט כאן רמז ע"ח :

חדושי הרד"ל

שם ובמ"ר פנ"א ופסיקתא שם ושו"ט סוף מז' נ"ב דדכם נהא לפיד אש זו תורה כדאמר ואת הלפידים יתנור עשן זו גיהנם כדא' יום בא בוער כתנור : (לז) הם נדונין בשתים · שם מסיים ועתיד בהמ"ק ליחרב והקרבנות לבטל · ואף שהתורה לא תבטל ח"ו · מכל מקום נגד הקרבנות שבטלו · ע"כ ישתעבדו בא' מהן ואמר לו לבחור איזו מהן · ובזוהר יתרו (פ"ג :) שלשון בזה אם לא יתעסקון באורייתא ע"ש : (לח) ר"ח בר פפא אמר אברהם ברר. לו כו' אם לא כי צורם כו' שהסכים הקדוש ברוך הוא לדבריו ר' יודן ור' אידי כו' והקב"ה בירר לו את הגליות הה"ד הרכבת אנוש לראשנו · כצ"ל · ולקמן גרסינן מהו לאמר באנו למחלוקת ר"ח בר פפא ור"א ור"ח ב"ח ריב"ל אמר אף קריעת י"ס כו' כצ"ל ע"ס הסמ"ר ופסיקתא · ועיין בזוהר יתרו שם · ועמ"כ ויד"מ : (לט) קטע הדין מוניטא · בפסיקתא הדין מולכו פי' ענה וכן פי' ג"י הילקוט שהביא הסמ"כ (ולא כפי' הגליון שהביא לשון נער) · ואם הדברים כהווייתן נאמר בלשון ארמי לאברהם · י"ל שרמז לו ס' בלשון מולכו שיבחור לו הגליות (וכמו שדרשו כעין זה בדברי נד סתוה שאמר לדוד מה אשיב שולחי דבר שרמז לו שיברור לו דבר) : (מ) ר' יודן א' ריב"ז ור"ע כצ"ל : (מא) הרי ז' · ואיזהו כן ז' שנתן להם פירושן לעיל כצ"ל ור"ל בסדר נח ס"פ ל"ז נתפרש :

חדושי הרש"ש

דס"י כי גר יהיה זרעך היינו משיראה לך זרע כדלעיל : (יג) אשר הוא גואלם נ"כ · בשוח"ט הגי' יגאל ה

מתנות כהונה

וכן בשמות רבה פרשה ל"א: מוניטא · נער ומרדה ואין מחריד תרגום ולית דמניע ועי' ערך מניע ובשוחר טוב גרס קטע הדא מילא וכדומה לו גורס בילקוט דגרס מלכיא ופי' המאמר בגליון בלשון לועז הוא נער [וכן בילקוט תהלים מ' רמז תשל"ז] : הכי גרסינן אברהם בירר · את המלכיות הדא הוא דכתיב אם לא וגו' : זה אברהם כדאמרינן הביטו אל צור חוצבתם [וכ"ה בהדיא בשמ"ר פל"א] : [בשם ר' אחא אמר כך היה גרסינן] : מן כדו · פירוש מכאן ובילקוט גרס מלך ור"ל שיברור לו המלכיות [וכ"ה בהדיא בשמ"ר ובילקוט] : מהו לאמר · באנו למחלוקת דלמאן דאמר אברהם בירר לו המלכיות והקב"ה הסכים על ידו אמר לאמר על ההסכמה על ידו ולמאן דאמר הקב"ה בירר המלכיות אמר לאמר על העצה : ה"ג והקב"ה בירר לו את המלכיות הה"ד הרכבת אנוש וגו' [ועיין בשמ"ר ובילקוט תהלים] : באו באש ובמים · עי' בשמ"ר : העולם הזה גלה לו דרש ביום ההוא כרת וגו' ביום ההוא שנעשה המאורע וזהו עולם הזה וכתוב אמר ביום ההוא שנעשה לו כל אלה כרת ה' עמו וגו' · ואידך דרש מדלא קאמר ביום הזה אלא ביום ההוא רמז לימות המשיח כד"א ועלו מושיעים וגו' ביום ההוא יהיה ה' אחד : העולם הבא וכו' · פירש ימות המשיח דאי שכר עולם הנשמות הא אמרו חז"ל כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל עוה"ב עין לא ראתה אלהים זולתך וימות המשיח נקראו עולם הבא כדאיתא בהדיא סוף פרק בתרא דכתובות וכן כתבו בתוספות ועי' במדבר רבה דף קל"ה סוף ע"ג ובמדרש קהלת בפסוק אמרתי אני בלבי (ב' א') : עד היום הזה גלה לו · עד היום הנזכר בפסוק ואחר כך יצאו ברכוש גדול עד כאן גילה לו מה שיעבור על בניו ותו לא ואידך סבר מדכתיב ביום ההוא שרמז לביום ההוא וגו' שהכל גלה לו עד ימות המשיח ותרווייהו אמוראי פליגא אליבא דמאן דאמר לעיל עולם הבא לא גלה לו : מעשה · כלומר כאלו כבר עשוי וכדמפרש רש"י בסדר זה : גואלם · משמע להבא · גאלם משמע כבר : כבר היא ברואה גרסינן : רפאים תחתיהם · פירש"י בסדר זה והוא ארץ עוג שנאמר ההוא יקרא ארץ רפאים והחוי הוא בכלל הכנעני כי בן כנען היה וזה מבואר בפירוש אבן עזרא בפרשה זו ופירש מהר"ר אליהו מזרחי שרפאים האמור כאן הוא החוי ו(ה)יושב נ"כ פירש"י שפירש שהוא ארץ עוג ועיין שם : ולמה נתן להם שבעה · כלומר למה לא נתן רק אלו שבעה ושלשה הנשארים לא נתן והכי מוכח גירסת הילקוט וטרם הוא כלה לדבר הביא מחלוקת בשמות ואחר כך מפיק הטעם שאלו ג' נשארו לימות המשיח : הכי גרסינן ולמה נתן להם שבעה ואיזה הם כו' אבן מהר"ר אליהו מזרחי גורס הרי שבעה ואיזה הם השלשה שלא נתן להם :

(* וברא כצ"ל · (רש"ש) ·   פרניה

יפה תואר

נמו"ז : בגיהנם או בגליות · לכאורה קשה מה זה שאלה · שיתכן שיבוחר עונש הנפשי במקום עונש הגופני. ותירוץ ע"ז כיון דבגיהנם הוא רק י"ב חודש אף שהוא עונש נפשי מ"מ יבוחר יותר מהגליות אשר הן לשנים רבות ולדורות רבים הם כל משך ימי חייהם · וגם הגליות מעיקות את שלמות הנפש · אך קשה הלא הלא אשר יעמדו בגלות יפטרו מן עונש הגיהנם א"כ הותרה הרצועה · וי"ל דלא קאמר שיפטרו מכל עונש הגיהנם אך יתכפרו מקצתו בעוה"ז וע"ד שנאמר לקמן בפס"ם ינאק תבע יסורין כו' · ואע"ג דבס"ר פנ"א קאמר שאין יורדין לגיהנם פירושו דעונש גמור קרי ירידה · או שלא יענש אלא מי שהגיע לרובה דעונות : קטע הדין מוניטא · לפי לשון זו משמע שהוא ד"א על התוך הדברים והסכמת אחד מחלקי השותר כא תך לורת המטבע ברצונו ובערוך גריס קטע חד פטטיא מן כדו ובפסקא דהתודש פסק הדא מילי מן לכך והכל עולם לענין אחד : ואוחרנא אמר כו' · לפי גירסתנו דפתח בשלשה ומסיים בתרתי צ"ל דמספקא ליה באיזו סברא עמדו השנים לכן לא אמר רק מילתא דפסיקא דחד אומר כן וחד אומר כן · אבל נראה דדלוג סופר יש כאן וצ"ל תו וחד אמר העולם הבא גלה לו והעוה"ז לא גלה לו · וס"ל דלא גלה לו רק מה שידיעתו שלמות : עד היום הזה כו' ופליגי אדאמר לעיל שברא לו המלכיות : ויברא ה' על כל מכון הר ציון אכ"ב כו' · תימא כי גם וברא כמו ויברא שהוי"ו תהפך לעתיד כמו ובא והתפלל ובאו ורננו · ואם נמצא במשקל הזה לשון עבר דינו כשקדם פעל עבר כמו פעל ועשה · ואין טעם לומר פה היכא דאיכא למדרש דרשינן כי עצמו מספר [מדבריו נראה כי רמז על הכלל של ר' אליהו בחור אם יקדם לפניו פעל עבר הוא וי"ו התבור כמו וישראל אהב את יוסף וגו' ועשה לו כתונת פסים ואם יקדם לפניו עתיד או צווי הוא וי"ו ההיפך כמו וכי יגור אתך גר ועשה פסח וע' בתל"ע פי' רכ"ה אבל מלבד כי רבים מהמדקדקים חולקים על כלל הזה · אבל איפה מצא לפני זה פעל עתיד כי אם רחץ ה' את צואת בנות ציון הוא פעל עבר · ומ"ש ואת דמי ירושלים ידיח מקרבה ע"כ הוא כמו רחץ עתיד במקום עבר · ומלבד זה הפסוק וברא איננו מקושר עם מה שלפניו אבל הוא אחרית השכר מן פתאים והפעולות שאמר לפני זה אם רחץ וידיח או וברא ה' וגו' וסוכה תהיה וגו' ולפ"ז צ"ל ויברא ה' אם לא כאשר זה נברא מכבר ומתוקנת מלפנים וכדדרש המדרש] : לפי שאינו מזכיר כאן החוי כו' · ביאור

פירוש מהרז"ו

(כמ"ש לעיל סימן ט"ו) : עסוקים בשתים · בתורה וקרבנות · וכשפירשו מתורה וקרבנות נידונים בגיהנם וגלות : רוצה שירדו בניך · לפי מ"ש כאן קאי על מ"ש פירשו משתים · ועל זה שאלו במה אתה רוצה שירדו בניך · ופי' מלשון ירידה גם יתכן מלשון הרודה את בנו · ובמדרש תהלים מ' ובילקוט שם הגי' ועתידה תורה לבטל ועתיד ביהמ"ק ליחרב במה אתה רוצה וכו' :- אברהם בירר לו גיהנם וכו' · לפי גירסא זו לא יתכן לייסב הפסוק שהביא אם לא כי צורם וגו' · אלא כאן צ"ל פסוק הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים הוא הגיהנם · וכמ"ש בהדיא שמ"ר פר' ל"א סי' ז' ובפסיקתא פר' ט"ו סימן ב' שם · ותוציאנו לרויה על ידי גליות ע"פ מדה י"ז · ופסוק אם לא כי צורם מכרם · מקומו על דברי רבי חנינא בר פפא שלפני זה · שסובר שאברהם בירר גליות ור"ד איכה ירדוף אחד אלף היינו גליות · וצורם הוא אברהם שנקרא צור כמ"ש הביטו אל צור הביטו אל אברהם אביכם הוא במדרש תהלים ל"ב : כל אותו היום · כמ"ש ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית כדלקמן בסמוך : בסוק הדין מוניטא מן כדו · פי' חתוך לך מטבע זו של גליות מכאן שם ושם גי' אחרת : הה"ד הרכבת · כאן חסר וכצ"ל ר"י ור"א ור"ח אמרי אברהם בירר לו גיהנם והקב"ה בירר לו גלות כנ"ל · ומ"ש באנו למחלוקת באו לפרש תיבת לאמר דלר"ח ב"פ תיבת לאמר שהברית היה כמו שאמר אברהם · ולר"י ור"א ור"ח שאברהם בירר לו גיהנם וכו' קאי תיבת לאמר על הקב"ה שהוא אמר על הגליות וכרת ברית · ולפי זה סוברים שפסוק ביום ההוא וגו' שייך על הפסוק הקודם והנה תנור עשן ולפיד אש. וכמבואר לעיל בפרשה פירושם · ובמדרש תהלים סוף מזמור מ' איתא אמר ר' ברכיה היה אברהם אותו היום יושב ודומם וכו' התחיל הקב"ה אומר את הדבר שנאמר ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית עכ"ל הרי מפורש שדורש מ"ש כרת ברית על חיתוך הפסק ומ"ש ביום ההוא משמע שכל היום היה כן ועל פי מדה ל"א כאלו כתוב ביום ההוא אברם וע"פ מדה מ' ישב כל היום דומם ומושב כרת הס"י הברית וחתך הפסק ברגע א' ועל שתיבת לאמר כאן אינו אחר אמירה ודיבור בהכרח לפרשו על הענין של מעלה והא"ע של הפסק בענין של מטה לזרעך נתתי את הארץ שכבר מבואר הוא בכמה מקומות ת"ע בענין של מעלה מה שיברור לו שהיה בספק ודרשה זו על פי מדה כ' ומדה פ' ומדה י"א · שמ"ש לזרעך כו' ענין אחר הוא · והנה בתהלים ק"ה י"ח ובד"ה א' ט"ז י"ה מפורש שתיבת לאמר שייך למ"ש לזרעך וכו' כמ"ש שם לאמר לך אתן את ארץ כנען ובפסוק כתוב ברית עולם · ואחר כך מתחיל לאמר לך אתן וכאן התחנה אחר תיבת לאמר · כאן לפי הדרש · ושם לפי הפשט · ועי' עוד כל זה הנחומא פקודי סימן ח' : באנו באש ובמים · הוא הגיהנם שאליו אש והליו מים (היינו שלג) כן הוא בשמ"ר פר' ל"א סימן ז' ובמדרש תהלים סוף מזמור מ' · וע"י אברם שבחר בגיהנם באנו שם · ותוציאנו לרויה · פי' שע"י גליות יצאנו לרויה מן הגיהנם : בין הגזרים · היל"ל בין הבתרים האלה כמ"ש ויבתר אותו. וכמ"ש ואת הצפור לא בתר ואמר גזרים לדרוש גז"ש על גזרים של ים סוף : כב ר' יודן וריב"ז ר"ע · צ"ע דהתחיל בתלת וסיים בתרתי שלא הביא אלא ב' דעות · ועוד שמקדים ר' יודן שהוא אמורא לריב"ז ור"ע שהיו תנאי קדמאי על כן בהכרח לומר שהכוונה שר' יודן היה בונה שריב"ז ור"ע פליגי בזה וצ"ל ר' יודן אמר · ריב"ז ור"ע · (וכמ"ש לקמן ר"ב אמר ר"א וריב"ח) וכאן פליגי במ"ש ביום ההוא כרת ה' את וכו' היינו ככל המבואר בסימן הקודם על הד' גליות והו בעוה"ז עד ימות המשיח ומר סבר דמ"ש ביום ההוא ע"פ גז"ש כמ"ש ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד היינו לעוה"ב · והפלוגתא שהביא ר' יודן בשם תנאי הביא ר' ברכיה בשם אמוראי : כג ההוי לפיכך מביא רפאים · פי' לעיל פרשה ל"ו סי' ז' שעוים ורפאים שם אחד ושם מפור' שעל כן נקראו עוים על שמריחים את הארץ כחווית וזהו כחוי · ועי' ברמב"ן דברים ב' באריכות : ולמה ניתן להם שבעה פירושן לעיל · מאמר זה צ"ע לא מצאתיו ובמקום אחר מפורש שבעולה הזה ירשו כבת שמלת עישור נכסים

ידי משה

הה"ד אם לא כי צורם וגו' · לשון אנ"א נראה פי פסוק זה סיוע למאן דאמר שאברהם בירר לו המלכיות והקדוש ברוך הוא הסכים על ידו ופסוק הרכבת אנוש וגו' סיוע למאן דאמר שהקב"ה בירר לו המלכיות וכן איתא בהדיא בילקוט מזמור מ' בפסוק רבות עשית וגו' : קטע דין מונטים מן כדו כו' באנו למחלוקת · עיין מתנות כהונה כמה גירסות ולא נתקררה דעתו · אבל גירסת אות אמת מוסיא אך לא הבנתי המלה וגם פירושו אך מלאתי במ"ע שמלת מוסניא היא חצי והמלצ ותוך וכן הוא במגילת איכה קפץ בסימון דחנוכה ובילמדנו אמר לרקיע בא ועמוד אמצע בסימון לפ"ז נ"ל דה"ס שהקב"ה אמר קטע הדין מוסני ר"ל מאחר שזה אמר מלכיות וזה אמר גיהנם ואמר הקב"ה שיקטע הדברים לאמצין שלא יאבדו בגיהנם ובמלכיות אלא זה. חצי וזה חצי דהיינו חצי גיהנם וחצי מלכיות וכו' באנו למחלוקת של ר"ח בר פפא ור' יודן ור' אידי ור' חמא בר' חנינא כמו שפי' מ"כ דהיינו שני תנאי פליגי לעיל שהיה הקב"ה שהודה עם אברהם אודות גיהנם ומלכיות והוליאו זה מתיבת לאמר : ר"ח בר פפא כו' עד באש ובמים יתר וטעות הוא כאשר כתבתי לעיל כי זה ספסוק הרכבת אנוש וגו' ראיה לזה שאמר הקב"ה מיד אחר קטע מוסניא הה"ד הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים ר"ל שהרכבת אנוש זה מלכיות וגם באש ובמים זה גיהנם שנתם לנו כתלים מזה ומזה וכו' :

משנת דרבי אליעזר

א"ל הקדוש ברוך הוא לאברהם קטע הדין מוניטא מן כדו · פי' הבלך מטבע הזאת מכאן והוא דרך משל כמי שרוצה ליקח מטבע מזויפת אומרים לו שלא יקחנה כך א"ל שלא יביאום בגיהנם :

הג' שלא ניתן להם • רבי אומר [א] ערביה שלמיה • נוטייה • רבי שמעון בן יוחאי אומר דרמשקוס • ואסייא • (יב) ואספמייא • ר"א בן יעקב אמר • אסיא ותרקי וקרטגינה • רבנן אמרי (יג) אדום ומואב • וראשית בני עמון • הם הג' שלא נתן להם בעוה"ז • אדום מה"ד (דברים ב) כי לא אתן לך מארצו ירושה כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר • ובמואב כתיב (שם) אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה • קנזי הוא מעשו • קיני וקדמוני הוא מעמון ומואב (יד) אבל לימות המשיח יחזרו ויהיו לישראל כדי לקיים מאמרו של הקב"ה אבל עכשיו שבעה נתן להם שנאמר (שם ז) שבעה גוים רבים ועצומים ממך • אמר רבי יצחק חזירתא (טו) רעיא בעשרה ואימרתא לא בחד • כל אילין אמר הקב"ה לאברהם דיהב ליה את הקיני ואת הקנזי וגו' • ועדיין ושרי אשת אברם לא ילדה לו:

פרשה מה

א ושרי אשת אברם לא ילדה לו וגו' (משלי לא) [ב] אשת חיל מי ימצא וגו' ורחוק מפנינים מכרה מהו מכרה • ר' אבא בר כהנא אמר עיבורה • הה"ד (יחזקאל טז) מכורותיך ומולדותיך • [ג] אברם היה גדול מנחור שנה ונחור היה גדול מהרן שנה • נמצא אברם גדול מהרן ב' שנים שנה לעיבורה של מלכה ושנה לעיבורה של יסכה • [ד] והרן מוליד לשש שנים ואברם אינו מוליד • ושרי אשת אברם לא ילדה לו • ר"י ור' נחמיה • (א) ר' יהודה אמר • לו לאברם לא ילדה אבל אילו נישאת (א) לאחר ילדה • ורבי נחמיה אמר לא לו ולא לאחר • ומה דכתיב לא ילדה לו • לו ולה • ולה שפחה מצרית ושמה הגר • שפחת מלוג היתה והיה חייב במזונותיה ולא היה רשאי למכרה • [ה] בעון קומי ריש לקיש מהו דתנא עבדי מלוג אמר להון כמה דתימא מלוג מלוג • אמר ר"ש בן יוחאי הגר בתו של פרעה היתה וכיון שראה פרעה מעשים שנעשו לשרה בביתו נטל בתו ונתנה לו • אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה • ולא גבירה בבית אחר • הה"ד (בראשית טז) ולה שפחה מצרית ושמה הגר • (ב) הא אגריך • אף אבימלך כיון שראה נסים שנעשו לשרה בביתו נטל בתו ונתנה לו אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית הזה ולא גבירה בבית אחרת • (ג) הה"ד (תהלים מה) בנות מלכים ביקרותיך נצבה שגל לימינך בכתם אופיר:

ב ותאמר שרי אל אברם הנה נא עצרני ה' מלדת • [ו] אמרה ידעת אנא מהיכן היא סבתי • לא כשם שהיו אומרים לי קמיע היא צריכה (ד) הימוס היא צריכה אלא הנה נא עצרני ה' מלדת • [ז] תני כל מי שאין לו בן • כאלו הוא מת • כאלו הוא הרוס • כאלו מת • ותאמר רחל אל יעקב הבה לי בנים וגו' • כאלו הרוס שנאמר אולי אבנה ממנה ואין בונין אלא את ההרוס • וישמע אברם לקול שרי • רבי יוסי אמר לקול רוח הקדש היך מה דאת אמר (ה) ואתה תשמע לקול דברי ה':

ג ותקח שרי אשת אברם את הגר המצרית שפחתה • לקחתה בדברים אמרה לה אשריך שאת מדבקת לגוף הקדוש הזה • מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען • רבי אמי בשם ריש לקיש מנין תנינן [ח] נשא אשה ושהה עמה י' שנים ולא ילדה אינו רשאי ליבטל מפריה ורביה אלא יוציא וישא אשה אחרת • מהכא מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען הדא אמרת אין ישיבת חוצה לארץ עולה מן המנין • ותתן אותה (ח) לאברם אישה ולא לאחר • לאשה ולא לפילגש: ד ויבא

מסורת המדרש א כ"כ נ"ו ע"ש • ב ילקוט כאן רמז ע"ח • ילקוט משלי רמז תתקס"ד • ג סנהדרין ס"ט • לעיל פרשה ל"ח • סדר עולם רבה פ' ב' • ד ירושלמי יבמות פרק ו' • ה יבמות ס"ו • ו ילקוט כאן רמז ע"ט • ז נדרים דף ס"ד • עבודה כוכבים דף ה' • לקמן פ' ע"א וע"ג • ילקוט סדר ויצא רמז קכ"ו ופסוק ... רמז תתמ"ב • איכ"ר פ' ג' • ח שה"ש רבה פ' ח' וע"ש •

חדושי הרש"ש

יגאלם ע"ש: (יג) אדום ומואב וראשית בני עמון • הוא לישנא דקרא בדניאל (י"א פמ"א): (יד) אבל לימות המשיח יחזרו ויהיו לישראל • רש"י כפירש"ם סכית ע"ו קרא מואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם: (טו) רעיא בעשרה כנ"ל וכ"ה בד"י: (א) ר"י לו לאברם לא ילדה כו' • נראה דביינו מטעם דלא זכה לסבנות ממנה דלא הזינן דהגר ילדה לו • ולפ"ז הא דקאמר לעיל ואברם אינו מוליד ושרה כו' חשיב אפילו לר"י ודלא כמ"כ וכ"כ הטבעיים דיתכן שאיש ואשה לא יולידו יחד והוא מאחרת והיא מאחר מולידים [ועיפ"ם סוסיף ע"ו מן ז' מיני כח"ב הובן כ"א מ"א פ"ב בסבות העקרות]: (ב) ועתה שמע לקול כו'

ואחר לאחיך גו' כסות עינים וכתתומו שם: (ג) כס"ד בנות מלכים • פרפי משמע בת פרעה ואבימלך: (ד) הימוס • היא צריכה אמבר צ"ל תמוב • שהיא מלוננת בטבע צריכה לסממנים המחממים וצ"ל חימום הוא אשכר מין בושם חימום הנזכר בעוקצין: (ה) לאברם אישה ולא לאחר • מפני שזיתה בת מלכים לא היתה רוצה להנשא לאחר • (וכ"י שהתוב מעיד עליה • שלא היתה לאחר לא לאשה ולא

חדושי הרד"ל

ליזוא מכן כבנוהם ע"ש: (יב) ואספמיא • קרוב נשינו דגרסינן ואספמיא שהיא מורחא כדפנן ... תלה וע"ע כשי' בהל"ש אבל אספמיא היא שאנו קורין בסנ"ד היא רחוקה מאד מא"י והוכירוה חכמים למקום רחוק (ובפ"ג דב"ב נ"ו) משמע. בהוה רחוק שנה מא"י וגא מכתבו פיהו כ"ל ג' אומות שמבתמות הם קרובים לארץ ישראל וכמו היוך דרמשקוס שסוף דמשק וכן אסייא היא דקטנה כמן שמוכיס לא"י: (א) לאחר ילדה • ואפילו לנה"ד לקמן פרשה מ"ו עיקר תורין לא היה לה ולד ג"כ ווה שהיתה עתידה להנשא לאברהם • הוא שהיה שנה שנולדה כך נקרם בלא עיקר נעשין • הא אלו היתה עתידה להנשא לאחר היתה נולדת ראויה להוליד: (ב) הא יגריך • וכמו שנתן אבימלך לשרה אלף כסף וא"י

מתנות כהונה

ערביה שלמייה כו' • כולם שמות ארצות הם וקצתם פירשם הערוך ע"ש: ה"ג ואל תתגר בם מלחמה וכן בעמון קנזי הוא מעשו קיני וקדמוני הוא מעמון ומואב אבל לימות כו': מאמרו של הקב"ה שהבטיחו במעשה עשר עממים: חזירתא כו' משל הוא בפי הבריות החזיר רק הבהמה היא רועה על פני השדה בי' חזיריה בניה והכבשה רועה יחידה ואפי' בן א' אין עמה וכן כל האומות האלה אמר הקב"ה לאברהם שהיו גבורים והכבשה צריכה והקדוש כתיב ביה ושרי אשת וגו':

פרשה מה ובכורותיך • מדכתיב קודם מולדותיך פירושו לשון הריון או י"ל מכורותיך כמו מגוריך וכ"פ רש"י וכד"ק וכ"ל ממקום שהיה גר בו קודם הלידה: אברם גדול מנחור וגו' • כמבואר לעיל סוף פרשה ל"ט: ואברם אינו מוליד • בתמיה אלא ושרי כו' מגדה ולא מגזו כמבואר והזיל אליבא דרבי נחמיה: לו ולה • סמיכות קדרים דסמיך ליה ולה שפחה כלומר לא לו היתה מולדת ולה כלומר אליה (נ"כ) אינה מולדת אפילו מאיש אחר: שפחת מלוג • ודייק מדכתיב ולה דמשמע ולא לו [וכ"פ רבינו בחיי] ולכן אמר ולא היה רשאי למוכרה דאל"כ היה גם לו חלק בה: מלוג מלוג • פירש הערוך כענין מליגת הראש שתולשין השער ומניחין הראש כך הבעל אוכל פירות ומניחין הקרן ואין לו רשות בהם: בתו של פרעה כו' • דייק מדכתיב שפחה מצרית שלא בא הכתוב לסתום אלא לפרש וגם שם הגר נוטריקון הא אגריך מורה שבת פרעה היתה ועיין בביאורים מהר"ל אליהו מזרחי: מעשים • מעשה נסים: הא אגרך • הרי שכרך ודרש הגר בלשון נוטריקון הא אגריך: אף אבימלך כו' • דייק מדכתיב בנות מלכים לשון רבים כדלקמן: הימוס • ענין רטובה ובעקידה משמע פירושו לחב ואולי הוא לשון מומו כלומר הבטבע ולחם ובערוך גרס חמוש לשון משו ורפואה: רוח הקודש דאל"כ לקול למה לי: לקחתה בדברים • פירש המזרחי שאין לשון לקיחה נופל כי אם על קנין והיא היתה קנויה כבר ועי"ל שאין לשון לקיחה נופל על בן אדם לפי שאין לוקחין אותו בידים ולכן בכל מקום פירש"י ז"ל לקיחה והמשכה ע"י דבור: ה"ג מנין הא דתנינן והוא משנה בפרק הבא על יבמתו: אין ישיבת חוץ לארץ כו' • שעון תולה בארץ גורם ואולי אינה עקרה ודייק מדכתיב לשבת אברם וגו' וכפי' מזרחי ועיין שם: ולא לאחר • אע"פ שהועלה הבניין באמרה אולי אבנה היה נ"ל מאחר ג"כ לא היתה נותנת לו: ולא לפילגש • כדי שלא הזרע הנולד מאישות גמור גם כדי שתהא

פירוש מהרז"ו

ועיקור של שבעים הוא שבעה אך לעתיד ירשו כבן ומ"ש פירושו לעיל • ולעיל לא מכר טעם על זה בהכנה שהוא העתקה ממקום אחר ושם אינו חסר: ערביה שלמיי' נוטייה • ירושלמי שביעית פרק ו' הלכה א' • ירושלמי קדושין פרק א' הלכה ח' בחילוף שמות מנאים • וטעם דעות אלו נעלם ממני לבד דעת רבנן שיש להם ראיה ברורה מן הפסוקים • ועיין לקמן פר' ס"ד סימן ג' בסוף • ושלמיי' הוא שלמאה שתרגום אם יהיה לבער קין שלמאה וכן כאן את הקיני הוא שלמאה • וערביי ונוטיי הובא ג"כ לקמן פ' מ"ח סימן ט' • א' בדמות נוטי ואחד בדמות ערבי וכו' ע"ש: כי ירושה • מהולכן לומר טעם למה אינו נותן להם את ארץ שעיר וכן אמר טעם למה אינו נותן להם ארץ מואב וארץ בני עמון אלא שהם ג' אומות קיני וקנזי והקדמוני שהבטיח להם: ומואב וראשית בני עמון • פסוק הוא בדניאל י"א נ"א ואלה ימלטו מידו ומואב וראשית בני עמון וכטעם המבורר בתורה אבל ג' אלו כי ירושה וכו' מטעם זה עצמו ימלטו גם אז • ול"ד וכא כארץ הצבי הרי שגם ג' אלו הם בארץ הצבי היינו ארץ ישראל: קנזי הוא מעשו • כמ"ש בסוף סדר וישלח אלוף קנז: אבל לימות המשיח • כמ"ש ישעיה י"א י"ד ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם • בענין יוסף ה' שנית ידו לקנות שאר עמו וגו' • ומלאתי כן בהדיא בילקוט כאן • ומ"ש יחזרו כי עתה גם הם גלו ואינם במקומם אלא לימות המשיח יחזרו למקומם וירשו אותם ישראל: ועדיין ושרה וכו' • דורש סמוכים • שאחר שכתב העשרה האומות כתיב ושרה אשת אברם וכו' משל החזירה והאמרה שכן דרך ומנהג שיהיו ב' מינים אלו רועים יחד:

פרשה מה סימן א אשת חיל • לקמן ריש פר' מ"ז דורש אשת חיל זו שרה • וכן במדרש משלי למ"ד • וכן קיצר וסומך עצמו על מקומות הנ"ל • ורחב"כ דורש סיפא דקרא ורחוק מפנינים מכרה • ועיין לקמן פר' מ"ז סי' ב' • ופר' ל"ג סי' ה' ג"כ רחב"כ שלא היה לה עיקר מסרין וכו' • זוהי עיבורה עיקר מקום עיבור שלה • ועי' יבמות דף ס"ד וסובר כר' נחמיה בסמוך • ומ"ש מפנינים פירושו מלשון פנים ולפנים ומקודם • וכמ"ש בהדיא במ"כ פר' ו' סוף סימן א' • ופירושו שמכרה ועיבורה רחוק מאבותיה שהיו לפניה • ועיין לעיל סוף פר' ל"ח והביאור שם: לאברם לא ילדה • שאברהם שהיה במזל שלא יוליד כדלעיל פר' מ"ג סימן י' ולא שרה שאם היתה עם אחר היתה יולדת דלא כר' אב"כ אך ר"נ סובר כר' אב"כ: בעון קומי ריש לקיש • ירושלמי יבמות פרק ז' סוף הלכה א' ושם הגי' קומי ר' מנא: בתה של פרעה • כמ"ש ולאברם הטיב וגו' • ועבדים ושפחות • א"כ מ"ש ולה שפחה מצרית היה ג"כ מפרעה וממ"ש ולה שפחה משמע ולא לאחרים שפחה כי לאחרים היתה גבירה כנ"ל • ולמה יתן פרעה בתו לאברם לשפחה אלא שאמר לה הא מוטב וכו' ועל כן נקראת הגר נוטריקון הא אגריך בשכר שנתן לה פרעה בתו אמר לה לשרה הא אגריך על שלקחתי אותך לביתי ולא לאברהם: ועיקר הכוונה שהיתה בת פרעה ממ"ש בנות מלכים ביקרותיך • כדלקמן בסמוך על פי מדה י"ז ובתורה מרומז כנ"ל: אף אבימלך • וכמ"ש פר"א פרק כ"ו כל מה שנתן פרעה לאברהם נתן אבימלך לאברהם כמ"ש ויקח אבימלך וגו' ושפחות ויתן לאברהם: בנות מלכים ביקרותיך • כמ"ש לעיל פר' ל"ט סימן א' וסימן ו' שכל המזמור מדבר באברהם ולשון ביקרותיך שייך על השפחות כמ"ש בסדר קדושים והיא שפחה וכו' בקורת תהיה ולשון הילקוט כאן בנות מלכים בנותיהם של מלכים • נצבה שגל לימינך זו שרה: ב מהיכן היא סבתי • זקנתי • אזקנתי בלא לידה • ויותר נראה שהוא מלשון סיבה יודע אני הסיבה שלי וגירסת הילקוט כאן מהיכן הוא מכתי וכו': וכל מי שאין לו בן • לקמן פר' ע"א סימן ו' וש"נ: הבה לי בנים • וס"ד ואם אין מתה אנכי: אלא ההרוס • כמ"ש אני ה' בניתי הנהרסות • יחזקאל ל"ו • וכמ"ש ריש מלאכי • המה יבנו ואני אהרוס: ואתה תשמע לקול דברי ה' • לא נמצא פסוק בלשון זה • ויתכן הכוונה על פסוק בסוף מלכים ואתה תשוב ושמעת בקול ה' • וכמוהו הרבה: ג ולקחתה בדברים • עיין לעיל פ' מ"ז סי' ה' פיתה אותו וש"נ ומבואר: מנין תנינן • יבמות ס"ד • ירושלמי יבמות פרק ו' הלכה ו': ולא לאחר ולא לפילגש • מדכתיב לאברהם אישה לו לאשה • ותיבת אישה שעד עתה היה

ידי משה

לאברם אישה ולא לאחר • פי' שהיה לאברהם שמנה עשר ושלא ... שאמרו אברם במקום ... כמו שאמרו לעיל פ' מ"ג ולא היתה נותנת הגר לאברם אחר שהיה נשנה גם כן ...

אל הגר ותהר · רבי לוי בר חייתא אמר מביאה ראשונה נתעברה אמר רבי אלעזר א לעולם אין האשה מתעברת מביאה ראשונה · והכתיב ותהרין שתי בנות לוט מאביהן · א"ר תנחומא (ו) שלטו בעצמן והוציאו ערותן ונתעברו כמביאה שניה : א"ר חנינא בן פזי הקוצין הללו אינן לא מתנכשין ולא נזרעים · מאיליהן הן יוצאים ומתמרים ועולים · החטים הללו כמה צער וכמה יגיע עד שלא יעלו · ב ולמה נתעקרו האמהות ר' לוי משם רבי שילא דכפר תמרתא ורבי חלבו בשם ר' יוחנן שהקב"ה מתאוה לתפלתן ומתאוה לשיחתן שנאמר (שיר ב) (ז) יונתי בחגוי הסלע יונתי בהגוי למה עקרתי אתכם בשביל הראיני את מראיך השמיעיני את קולך · רבי עזריה משום ר' יוחנן בר פפא כדי שיהיו (ח) מתרפקות על בעליהן בנויין · רבי הונא משם רבי חייא בר אבא ג כדי שיצאו רוב השנים (ט) בלא שיעבוד · רבי הונא ורבי אבון בשם רבי מאיר אמר כדי שיהנו בעליהן מהן שכל זמן שהאשה מקבלת עוברין היא (י) מתכערת ומתעזבת שכל תשעים שנה שלא ילדה שרה היתה ככלה בתוך חופתה והיו מטרוניות באות לשאול בשלומה של שרה והיתה שרה אומרת להם צאו ושאלו בשלומה של עלובה · והיתה הגר אומרת להם שרי גבירתי אין סיתרה כגלויה נראית צדקת ואינה צדקת אילו היתה צדקת ראו כמה שנים שלא נתעברה ואני בלילה אחד נתעברתי והיתה אומרת עם דא אנא מיסב ומיתן הלואי מיסב ומיתן עם מרה : (ה) ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך · ד רבי יודן בשם ר' יהודה בר סימון חומסני אתה בדברים למה שאתה שומע בקלוני ושותק · רבי ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא אמר בעי דיני גבך · משל לשני בני אדם חבושים בבית האסורים נמצא המלך עובר · א"ל חד · תבע דקיון דידי אמר אפקוהו · אמר ליה חבריה יבעי דיני גבך · אילו אמרת תבוע דקיון דידן · כמה דאפקך כן אפקני · וכדו דאמרת תבע דקיון דידי · לך אפיק לי לא אפיק · כך (יא) אילו אמרת ואנו הולכים ערירים כמה דיהב לך כן יהב לי וכדו דאמרת אנכי הולך ערירי לך יהיב ולי לא יהיב · משל לשני בני אדם שהלכו ללוות זרע מן המלך א"ל תשאיל לי זרע אמר ויהבון ליה א"ל חבריה יבעי דיני גבך אילו אמרת תשאיל לנו

מסורת המדרש א יבמות דף ל"ד · לקמן פ' נ"ח · ילקוט כאן רמז ע"ט · ב יבמות דף ס"ד · שה"ש רבה פ' ב' פסוק י"ד · תנחומא סדר תולדות סימן ט' · ילקוט שה"ש רמז תתקפ"ו כי הענין · ג תנחומא סדר ויצא סימן ג' · ד ילקוט כאן רמז ע"ט :

חדושי הרד"ל

נאום · ולפ"ם ססתם ספחות התודות כזונות · זו כסרה היתה · וע"ל פס"א בקטורה) : (ו) שלטו · ע' ערוך ערך עד ג' בסופו · וכן בהסיא דלקמן פס"א ע"ם ובתוס' על התורה ס' ויצא הביאו דוגמא לזה : (ז) יונתי גו' · למה עקרתי כו' ודרש לשון בחגוי הסלע שהם קשין כסלע מלקבל עיבורן : (ח) מתרפקות על בעליהן · מלשון מתרפקת על דודה · וכתנם דתק הס"ב וע' תנחומא ויצא ס"ד : (ט) בלא שעבוד · עמ"כ בשס"ר פ"ב פי"ב · ופי' סיפ"ת כאן ששעבוד התחיל אחר מיתת כל השבטים · וכשנתאחרם לידתן ממילא מיתתן והשעבוד נתאחר · והוא הנכון : (י) היא מתכערת ומתעזבת · כ"ה בשס"ר שם וכצ"ל וע' אדר"ן פ"א : (יא) אלו אמרת ואנחנו הולכים ערירים כו' · אלו אמרת הן לנו לא נתת זרע כו' · לשון רחבון לרבנן דאין אשה מצווה על פריה ורביה · לכן נקט רק ערירים (והוא כענין תוטרא לידם ומרא לקבורה שלם

מתנות כהונה

גבירה כמותה ותהיה לגברת בהמת וזכותה יעמוד לה : מביאה ראשונה · פירש המזרחי דאל"כ ויבא אל הגר למה לי הל"ל ותתן אותה לאברם אישה לאשה ותהר כדכתיב בזלפה ותתן אותה ליעקב לאשה ותהר וגו' : מתנכשין · גרסינן לשון ניכוש ועידור [ומאיליהן] גרסינן : החטים כו' · בנות לוט שעשו מעשה קוץ ומעשים רעים עלתה בידם והגר הכשרה ודומיה הוצרכו לצרות ולמבול בעצמם ולהוציא ערותן החוצה : [צער וכמה יגיע גרסינן] : ה"ג יונתי למה כו' · ופי' אמר להם הקב"ה הגי אומר לכם למה העקרתי כו' · וכן הוא בהדיא במדרש חזית ובערוך : מתרפקות · כלומר גוייהון חביב ודופק על לב בעליהן ובמדרש חזית גורס שלא יהא מתרפקות ובערוך ערך פרקד גרס מתפרקדות ולא פירשו : ומתעזבת · כלומר הבעל מרחיקה ממנו כד"א לא יאמר לך עוד עזובה פירושו מרוחקת ושוממה : ככלה בתוך חופתה · כלומר יושבת בביתה מקושטת ככלה והכי איתא במדרש חזית : עלובה · על הגר אומרת כן והוא לשון כבוד העלובה והענוה בדעתה עם עני ודל הנגוס עם עגוות ומקבל עלבון ובאת להודיע שהיא גבירה כמותה ומוכה הימנה : אין סתרה כו' · דייק מותקל נכרתה שהיתה קלה וחשובה בעיניה שהיפוך כבד הוא קל : והיתה אומרת שרה · וה"ג בילקוט בהדיא : עם דא כו' · וכי עם זאת השפחה אני נושא ונותן להתקוטט עמה בתמיה והכי מוכח גירסת הילקוט טוב לי לישא וליתן להתקוטט עם אדוניה אברהם מיד ותאמר אל אברם כו' : חמסני אתה בדברים · כלומר מונע וגוזל ממני הדבור הראוי לך לדבר בעדי : יבעי דיני גבך גרסינן וה"ג בילקוט ובערוך ופי' דיני ותמס הנעשה לי הוא נתבע אצלך ועליך : תבע דקיון כו' · היה אתה תובע עלבוני להוציאני מכאן : דקיון · פי' הערוך עלבון : אמר · המלך : אפקוהו · הוציאוהו לזה מבית האסורין : א"ל חבריה · חבר של זה היושב בבית האסורין : בעי דיני כו' · דיני ועלבוני עליך הוא אילו אמרת אל המלך היה תובע עלבון שנינו כשם שהוציאוך כך הוציאוני ועתה שאמרת תבעו עלבוני הוציאוך לבד ולא הוציאוני : תבע · גרסינן : כמה דיהב לך כו' · כשם שנתן לך זרע כך היה נותן לי ולא הייתי צריך למסור לך שפחתי : ה"ג א"ל חד תשאיל לי זרע אמר יהבון ליה פי' אחד מאלו שנים

יפה תואר

שהקב"ה לקחת אשה מבנות כנען ולא לאחר לא סותר זרע כנען ולכן נוסר אברהם בזה בנשואי יצחק : אין האשה מתעברת כו' · דכיון דעבידא בגער פירוק הבתולים לא יקלוט הזרע אבל אם נשרו יקלוט הזרע מיד וכדמסיים : שלטו בעצמן והוציאו ערותן כ"ה גירסת הערוך ועדותן פי' בתולים : הקוצים הללו · עמ"ש בסוף פמ"ד וכן יתפרש כאן שהטוב ימצא מעט ובטורח משא"כ הגרוע והפחות ולכן הגר נתעברה מיד משא"כ שרה גם אחר כמה שנים לא נתעברה ומה דבקש טעם למאה ולמה נתעקרו האמהות ולא הספקה בטעם כי הטוב הוא מעט ובטורח · כי זה לא דמי שהטובה ראויה היא שלא תבוא לאדם רק אחר היגיעה והעמל כי אדם לעמל יולד אבל לא בהולדה · א"כ שהטעם הזה לא יספק רק למה שתאחרו ללדת אבל לא נעקרות כמו נתאברהם ושרה : שהקב"ה מתאוה לתפלתן כו' · כי ע"י התפלה פונה האדם את לבו לה' ולכן לא ייטיב ה' לטובים רק נתפנה בעל ידה יפנה האדם לבו אליו · ומה שכפל עוד ומתאוה לשיחתן מפני שבתפלה היא בלב ותוכל להיות במחשבה לבד לכן הוסיף לאמר בשיחתן כי גם לדבור יש סגולה מועלת וכנגד המחשבה והתפלה אמר הראיני את מראיך שהוא הראותו את פני ה' בלבו ולא יאמר כי מקרה קרה לו או כחו ועוצם ידו כו' וכנגד הדבור אמר השמיעיני את קולך : כדי שיהיו מתרפקות על בעליהן בנויין · מפני שע"י העבור הן מתכערות כדר"מ ולכן נעקרו כדי שיפשרו בנוע ויהיו נהן בעגועין על בעליהן והם קרובים לדברי ר"מ · רק ר"מ אומר מצד הנאת הבעלים ור"י קאמר מצד הנשים · אבל יותר נראה גירסת התזית כדי שלא יהיו מתרפקות · ופי' שיתבזו ע"י שהן עקרות ולא יהיו להן עוד געגועים על בעליהן מצד נויין · ולפ"ז חולק על דברי ר"מ · והטעם בזה כיון שלא יבטחו עוד באהבת בעליהן מצד שהן עקרות לכן תהיינה עיניהם תמיד נשואות לשמים : רוב השנים בלא שעבוד · פי' רוב השנים שנגזר גירות על זרע אברהם יצאו בלא שעבוד דגירות נתקיים משעה שנולד יצחק כדלעיל פמ"ד וענוי ושעבוד היינו במצרים לבד וארבע מאות דכתב בקרא לא קאי רק על הגירות ולא על השעבוד וכמ"ש למעלה · ולפי שהשעבוד לא התחיל עד מות יוסף וכל אחיו נמצא שרוב השנים היו בלא שעבוד שמשנולד יצחק עד בואם למצרים ק"ן שנה וי"ז שחי יעקב במצרים הרי ר"ג שנה בלא שעבוד ואלו לא נתעקרו האמהות היו השבטים שע"י נתגלגלה ביאתם למצרים קודמים בשנים והיו יורדים למצרים קודם הזמן הזה · ויעקב והשבטים מתים מקמי הכי והיה השעבוד ג"כ קודם · ולע"ם שלא נפקדה מיד מ"מ כיון שרחל אחר ילדה את יוסף נתעקרה ועיקר ביאתן למצרים נתגלגלה ע"י יוסף · ולע"ג דאין זה טעם מספיק על שרה למה נתעקרה מ"מ כיון דגזרת ת' שנה לא היתה אלא עצמם רק מצד כי לא שלם עון האמורי עד זמן שבו יצאו ישראל ממצרים · ואלו נולד יצחק מקמי הכי והיה מתחיל הגירות מלידתו יהיה זמן יותר מת' שנה עד שישלם עון האמורי · והיה אפשר שיהיה רוב השנים בשעבוד : כדי שיהנו בעליהן · עמ"ש בזה בתוית : משל לשני בני אדם כו' · לפי שעבור שולדתם אפשר מהקב"ה ואפשר מצד טבעית וכדאיתא בפ' הבא על יבמתו טומטמין היו · וס"ל שבמאמר אנכי הולך ערירי רמז למין הא' כענין ערירים ימותו שהוא בהשגחה וגזה המשיל לחבושים שנתכבשו מחמת איזה סבה והיתה בקשתם כי די להם בגער החולף ויראה בעלבונן · ובמאמר הן לי לא נתת זרע רמז למין הב' והמשיל בזה לנבקש זרע לפי שאין לו מעצמו : אלו אמרת תבע דקיון דידן כו' · והא דלא בקש גם הוא על נפשו משום דהדא עביד ותרתי אפשר דלא עביד · ואם בקש על שניהם כאחד אז היתה בקשה

ונשתנה זיוה כד"א בעצב תלדי בנים עכ"ל ועי' מ"ש על פסוק זה לעיל פר' כ' סוף סי' ו' : והיו מטרוניות · אוזר למ"ש ותקל גברתה בעיניה ולא אמר ותקל שרי וכמ"ש בפסוק שלפניו ותקח שרי ובפסוק שלאחריו ותאמר שרי על כן דרש על פי מדה ט"ז מיוחד במקומו ועפ"י מדה ס' טעם הדברים · ששרי היתה גבירה ונוהגת כדרך הגבירות שהמטרונות הן נשים של שרים גדולים באות אליה לבקרה · ועל שהיתה הגר בת מלך פרעה כדלעיל סי' א' · והיתה לזקנית ועלובה וגרה בבית אברהם · בקשה שרי שני המטרונות · שישאלו גם שלום הגר · נסיפרה להן הגר מחשבות לבה ומהן נודע לשרה · וכל זה רק במחשבה · וזהו בעיניה שאם היה במעשה שלא היתה שומעת לקול שרי ואינה מכבדת אותה כמו מקודם א"כ היל"ל ותקל את גבירתה : עם דא אנא מיסב · שאין כבוד הגבירה לשאול לשפחתה למה את מקלת בכבודי אלא אומרת לאדונה שהוא יתקן זה אם ירצה וחסדה לאברם שהראה לה חיבה יתירה וע"ב מקלת ולא יועיל מה שתאמר לה : ד חומסני אתה בדברים · דורש חמסי עליך על חמס דברים שהדברים שהיה ראוי שידבר אברהם עבור שרה להגר שתכבדנה חמס וגזל ממנה שלא דיבר עבורה · וזה ע"פ מדה פ' · ואברם עשה כן לכבודה של שרה שלא היתה שפחתו אלא שפחתה · ואולי אם יגער בה ירע בעיניה של שרי וע"כ שתק וכמ"ש הנה שפחתך בידך וכך הדבר תלוי : בעי דיני גבך · דורש שהחמס הוא שגזל ממנה תפלתו · והדין שנעשה לי שלא ילדתי אני תובע ממך · וא"כ התרעמה עליו בשני דברים · א' שלא התפלל בעדה כנ"ל והב' על הקלת הגר : חבושים בבית האסורים · והנמשל כמ"ש לקמן ריש פרשה ע"א ואם אסיריו לא בזה אלו העקרות שהן אסורות · גם יתכן על שסבר אברהם שהמזל גורם שנה ילדו והוא הבית האסורים כמ"ש לעיל פרק מ"ד סימן יו"ד והקב"ה הוציאו מהמזל וכמ"ש ויוצא אותו החוצה כמ"ש שם סימן י"ב ואם היה אומר בלבו רביה היה מוציא אותה ג"כ מבית האסורים . ומשל זה בהסרת הגזירה הרעה . אך אינו די בזה . שצריך עוד פקידה על גזירה טובה ועל זה אמר המשל השני של נתינת הזרע : ואנכי הולך ערירי . ועפ"י מדה פ' הכוונה הושיעני שלא אלך ערירי ותן לי בנים . וכן בפסוק הן לי לא נתת זרע פי' על פי מדה ס' תן לי זרע והשיב לו כה יהיה

פירוש מהרז"ו

אישה לבד ועתה נעשה אים לאשה אחרת ברצונה הטוב · אך תיבת לו וודאי מיותר ודייק לו ולא לאחר אפילו לאשה כי הגר היתה בת מלך כמ"ש לעיל סימן א' והיתה לזקנית : ד מביאה ראשונה · שמ"ש ויבא אל הגר מיותר על כן דורש דהשמיענו שמיד שבא אליה הרהה · ועוד דייק מ"ש ותרא כי הרתה שכבר כתב ותהר ומה ראתה · אלא פירושו שראתה והתבוננה דבר חדש בהריונה : והכתיב ותהרין · כל אחת בלילה אחד ומשכיבה אחת כמפורש בתורה ובתולות היו כמ"ש לוט שתי בנות אשר לא ידעו איש · והן עשו מעשה רשע ולא היו ראויות לנס : הקוצים הללו · בנות לוט · והגר · שהן כקוצים נגד שרה רבקה רחל שהן כדמיון החטים : מתאוה לתפלתן · עי' מ"ש לקמן ריש פרשה ע"א · וביבמות דף ס"ד : יונתי בחגוי הסלע · בשי"ר פסוק זה בסופו · כל הענין · וכמ"ש יבמות שם שאברהם ושרה טומטמים היו · שנאמר הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נוקרתם אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם · והיתה שם שגם שאר האבות נתעקרו וזהו יונתי בחגוי הסלע דומים לסלע וצור וסיפא דקרא השמיעני את קולך כי קולך ערב זו התפלה על כן העקרתי אתכם והייתם כסלע וצור : בשם ר' יוחנן בר פפא · נ"ל ר' חנינא בר פפא כ"ה בשי"ר שם ובערוך : מתרפקות · ובערוך ערך פרקד הגירסא כדי שתהיינה מתפרקדות וכו' וכתב המוסף ערוך בנוסחאות כתיב מתרפקות וכו' · ולא פירשו · אך למוד מענינו שהוא מלשון געגועים מאהבה וכמ"ש מתרפקת על דודה · וגירסא זו אינה מתוורת שהרי כתיב באברהם הנה נא ידעתי וגו' ודרשו חז"ל שלא ידע בה עד עתה שהיא יפ"ת · שהאבות היו האנשים אלקיים ולא הרגישו במראה עינים ואיך יתרפקו עליהם ואיך עשה להם העיקר טפל והטפל עיקר · ויותר נכונה גירסת מדרש שיר רבה שלא יהיו מתרפקות על בעליהן בנויהן · שלא יתפארו ויתגעגעו על בעליהן לכך נתעקרו שיהיו נכאות רוח ולא יתגדלו על האבות : רוב שנים בלא שעבוד · פי' שהתחלת הגלות משיהיה לו זרע כמ"ש לעיל פרשה מ"ד סוף סימן י"ח ומיד שנולדו יהיה בכלל השעבוד והגזירה · ומ"ש רוב שנים פירושו הרבה שנים · שאם היה יצחק נולד עשרים שנה מקודם היה מתחיל אז השעבוד · ול"ע מאי נפקא מינה מאחר שימי הגלות קצובים ת' שנה ומלידת יצחק · הרי בשנה שהיה יצחק נולד היה מתחיל הת' שנה · והשיב לי בני התופלא מו"ה אברהם ישראל שי' שהכוונה על האבות והאמהות שהם היו מקדימים לראות בניהם בגלות ושעבוד · אברהם ושרה היו רואים את יצחק בגלות הרבה שנים וכן יצחק ורבקה ביעקב ושבטים · ויעקב ורחל בבני רחל ושבטים : שכל תשעים שנה · כאן חסר · אך גירסת מדרש שי"ר פסוק יונתי הנ"ל · שכל השנים וכו' כיון שעברה

ידי משה

שפחתה לאיזו אדם וילדה על ברכה כאילו היתה יולדת בעצמה לזה הרלה הכתוב תמידתה שנהגה לאברם אישה ולא לאחר לו לאשה גמורה ולא לפילגש וק"ל : והכתיב ותהרין שתי בנות לוט וגו' . מה שלא הקשו יותר אפשר דלא סבר רבי אליעזר דבריו של רבי לוי בר חייתא או י"ל שיותר הקושיא הזה מבנות לוט ביותר שביע שהיא שביתה מביאה ראשונה לפי שביתה בלילה אחד : הקוצים הללו . נ"ל דה"פ הקוצים י"ל עמון ומואב שילאו מבנות לוט מה אני התשובה אין זה חידוש מפני שהיו כקוצים ואין צריך לדוש נטיעות הרבה וכן בהגר שילא ממנה ישמעאל . מביאה ראשונה לפי שהקוץ נולד בלי יגיעה ועזרה . אבל צדיקים המשובחים צריכין כמו יצחק ושיעתו הם מוכרחים לנטיעות הרבה והיו עקרים ועקרות זמן רב עד שילדו ורבי חנינא בר פזי מתרץ הקושיא ולא סבר התירוץ של רבי תנחומא ששלטו בעצמן לא שדחוק סברא זאת בעיניו כנ"ל אבל פי' מ"כ פה לא הבנתי ולא עמדתי על דעתו : יונתי בחגוי הסלע . ר"ל למה נמשלה לסלע שאינו מוליד בשביל תפלה שנאמר השמיעני : כדי שיהנו בעליהן מהן כו'. נ"ל שזה אחד עם דברי רבי עזריה אלא שרבי עזריה סבר שהקב"ה עשה זה בשביל שהיה לה להתפאר בפני בעלה עם יופיה אבל רבי הונא סבר שיהנו בעליהן מהן כו' שהקב"ה עשה הותן עקרות בשביל בעליהן שיהנו מיופין : צאו ושאלו בשלומה של עלובה . פי' כי מה אתם שואלין בשלומי והלא יש לי שלום כי אני יושב ככלה בחופתה אבל לבעל שבשפחה והכתוב יופיה

לנו זרע כמה דיהיב לך כן הוה יהיב לי · ה"ג אילו אמרת הן לנו לא נתת זרע כמה דיהיב לך הוה יהיב לי וכדו דאמרת הן לי לא נתת זרע · לך יהיב לי לא יהיב · ר' נחמיה בשם ר' אבון אמר (יב) חימסה בפניו · ורבנן אמרי [א] ד' מדות נאמרו בנשים · גרגרניות צייתניות עצלניות קנאניות · גרגרניות מחוה (בראשית ג) ותקח מפריו ותאכל · צייתניות (שם יח) ושרה שומעת · עצלניות (שם) מהרי שלש סאים קמח סולת · קנאנית דכתיב (שם ל) ותקנא רחל באחותה · רבי יהודה בר נחמיה אמר אף (יג) איסטטניות · ודברניות · איסטטניות (שם טז) ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך · ודברניות (במדבר יב) ותדבר מרים ואהרן במשה · רבי לוי אמר אף גנביות שנאמר (בראשית לא) ותגנוב רחל את התרפים · יוצאניות (שם לד) ותצא דינה · רבי תנחומא אמר בשם רבי חייא רבה ורבי ברכיה אמר בשם רבי חייא [ב] כל מי (יד) שהרתיק אחר מדת הדין לא יצא שפוי מתחת ידיה · (ג) ראויה היתה שרה להגיע לשניו של אברהם · ועל ידי שאמרה (שם טז) ישפוט ה' ביני וביניך נמנעו מחייה שלשים ושמנה שנה · כתיב ויבא אל הגר ותהר ומה ת"ל הנך הרה וילדת בן אלא מלמד שהכניסה בה שרה עין רעה והפילה עוברה · א"ר יוחנן ביני וביניך · ובינך כתיב · א"ר חנינא (טו) אילו אלישע הנביא אמר כן ברוח הקודש דיי אלא שזכתה לדבר עמה המלאך: ך ויאמר אברם אל שרי עשי לה הטוב בעיניך [ג] א"ל מה איכפת לי לא בטובתה ולא ברעתה · כתיב (דברים כא) לא תתעמר בה תחת אשר עניתה וזו מאחר שציערנו אותה אנו משתעבדין בה (טז) לא איכפת לי לא בטובתה ולא ברעתה · כתיב (שמות כא) לעם נכרי לא ימשול למכרה בבגדו בה וזו מאחר שעשינו אותה גבירה אנו עושין אותה שפחה לא איכפת לי לא בטובתה ולא ברעתה · ותעניה שרי ותברח מפניה · רבי אבא בר כהנא אמר מנעתה מתשמיש המטה · רבי ברכיה אמר טפחתה בקורדקייסון על פניה · ר' ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא דליים (ד) (יז) ופנדיות הוליכה לה למרחץ: ך וימצאה מלאך ה' על עין המים וגו' · באורחא דחלוצה · ויאמר הגר שפחת שרי · [ד] מתלא אמר אם אמר לך חד אוניך דחמר לא תיחוש (יח) תרין עביד לך פרוכי · כך אברם אמר הנה שפחתך בידך · המלאך אמר הגר שפחת שרי · ותאמר מפני שרי גברתי אנכי

מסורת המדרש א לעיל פרשה י"ח · דברים רבה פרשה ו' · תנחומא סדר וישב סימן ו' · ילקוט כאן רמז ע"ש · ב ילקוט כאן רמז ע"ש כר"ע · ד בבא קמא דף נ"ב ע"ב · ילקוט סדר בראשית רמז כ"ד · ילקוט ישעיה רמז רפ"ה · ג ראש השנה דף ט"ז · בבא קמא דף צ"ג ע"א ·

חדושי הרש"ש

(ב) · כצ"ל וכוונת בשמואל א' (ט"ו) וכ"ה בר"י : (ג) ראויה היתה שרה להגיע לשניו ש"א כו' · ר"ל שימותו שניהם ביום אחד · ובבחיי הגי' נמנעו כו' מ"ח שנה : (ד) ופנדיות הוליכה לה למרחץ · נראה דהוא

חדושי הרד"ל

ורבנן מאי טענה כדאיתא ביבמות (ס) ולשון שני לריב"ב דמצוות על פריה ורביה לכן נקט שאמרה לא נתת לנו זרע : (יב) חמסה בפניו · קשה בעיני . לומר על שרה שתמסה בפניו של אברהם ואולי גרסינן חמסה בפני' והיה בפני שרה עצמה וי"ל שענין כמש"ל פי"א וכשם חמס על נבוזו אחר שגזלת ותמסה יפים כו' כן אמרה שרה שחמסה בפניה : (יג) איכטטניות · פי' כההיא דספ"ק דמכות וע' יד"מ בשם מוסף ערוך : (יד) שהרתיק · פירוש כמכה ודופק על דלת חבירו · כן הקורא למד"ד לעורר על חבירו והיינו מוסר דין על חבירו : (טו) אלו אלישע כו' · כראה מאמר זה צ"ל לשון אקרא דויאמר לה מלאך ה' הנך הרה קודם א"ר יצחק ג' הן כו' דלהלן · ופירושו כעין מ"ש היפ"ת שהיה די לה לסגר שיודיעה נביא (ונקט אלישע שמצינו שבישר לשונמית) או הספר ע"ש הוא וצ"ל אלו אותה שעה נביא אמרה כו' והאותיות קרובות לטעות המעתיק ולכתוב במקומו אלישע : (טז) לא איכפת לי לא בטובתה כו' · כלומר גדדי איני חושש לה כלום · רק אתה הוא שהסבות תחת שוכתה ועתה אתה רוצה ברעתה · והסביר לה שאין זה טוב וישר · וז"ש כטוב בעיניך כלומר השכל בחכמתך הטוב הוא לעשות כן (ומ"ש לשון רבים שצערנו כו' שעשינו כו' וסוא דרך כבוד לשרה) : (יז) ופנדיות · עיקר הגי' בלנריות וכן מטפחות של נשים לבית המרחץ עי' מוסף הערוך ע' בלנרי וע' בנריות : (יח) תרין · עתד לך (פי' שכן עד) פרומביא כ"ה גי' הילקוט

מתנות כהונה

אמר למלך השאילני זרע אמר המלך למשרתיו תנו לו : חימסה בפניו · בערוך פי' משרטת והוטפת פניו והביא גירסת הילמדנו מהו המשרטתטת אותו ותימסה פניו כנמייש והוא מלשון דאמרינן בפרק האשה שנתארמלה לא תסמכו לגא לא מן סרמוסין ולא מן סרמוטין ואמרי לה לא מן חמוסין ולא מן מטרמוסין שפירושו מאלה שתלמודם קרוע ובלוע ואינו מיושב ומיוסר כהלכתו : [ר' מדות וכו' · נתבאר לעיל פי"ח וכפ' כי תצא] : שהרתיק · לשון הכאה כלומר שממרים אחר מדת הדין או באגרוף תרגום ירושלמי במרתיקא ורבינו בחיי גרס שמרתיע לשון נענוע וחזרה ותשב אחור תרגום נרתעת לאחורא ובעירובין בפרק הדר רב ששת נרתע מפלוגתא דרב חסדא : ועל שאמרה ישפוט כו' · שמסרה דינה לשמים וכדאמרינן בפרק החובל : ובנך כתיב · חסר היודי"ן קרי ביה בנך פי' בן שלך שהיא הרה ממך ולפי פירש"י בסדר זה ובביאור מהר"א מזרחי ז"ל גרס וביניך כתיב כלומר קרי ביה ובניך הנו"ן נקודה בציר"י והכ"ף בשו"א כמשפט הנוכח לנקבה והפכה פניה כלפי הגר ואמרה ובניך ובבמדבר רבה פרשה ג' איתא הכי בהדיא וכן באבות דר' נתן פרשה ל"ג וז"ל על יו"ד שביניך נקוד מלמד שלא אמרה לו [אלא להגר ועי' בבאורי מהר"ר אליהו מזרחי ורבינו בחיי כתב שתי הדעות וע"ש] : אלא שזכתה לדבר עמה המלאך · בילקוט ובספר רבינו בחיי לא גרס ליה וי"ל שאעפ"כ מתוך הרעה הזאת יצאה לה טובה שזכתה לדבר המלאך עמה ולבשרה שתהר עוד : אמר לה לא איכפת גרסי' לא איכפת כו' · כלומר אין בידך להרע לה וכדמפרש ואזיל : מנעתה מתשמיש · מניעות תשמיש נקרא עינוי כמו שנאמר אם תענה את בנותי וכדאיתא במסכת יומא לענין ענוי יוה"כ : בקורדקייסון · פי' מנעל וכן הוא במדרש אחר בפסוק ויאמר ממוכן · והערוך גורס בקורדקיא ולא פירשו : דליים · לשון דלי שמוליכים בו מים בבית המרחץ ופנדיות גם הוא מין כלי שמשתמשין בו בבית המרחץ ובערוך גרס בנריות ולא פירשו ור' ברכיה לא סבירא ליה ההוא דאמר לעיל שאמרה שרה מה איכפת ליה כו' : ה"ג באורחא דחלוצה כן תרגום ירושלמי [על בדרך שור] : חד אוניך וכו' · אם יאמר לך אדם אזנך האחד הוא של חמור לא תשגיח ואם יאמרו לך כן שני בני אדם שים רסן בפיך כחמור ובספר תולדות יצחק לא גרס אודניך אלא חמור והוא ממש כמו שאחז"ל חבכך קריין חמור אוכף לגבך מוס בפרק החובל : ה"ג הילקוט תרין עבד לך פרומו פי' עשי לך רסן כדאמרינן בפרק במה בהמה חמור שעסקיו רעים מהו שילא בפרומביא אכן בערוך ערך פתר גרס ככתוב כאן הנה שפחתך וגו' · והגר שמעה ולא השגיחה ולא דברה תאומה אע"פ

פירוש מהרז"ו

וכעך · ואם היה אומר הן לנו לא נתת זרע הן לנו זרע היה משיב לו כה יהיה זרעכם : חימסה בפניו · דורש התיבות כמשמעותם חמסי עליך חמסי על גופך ופניך · וגירסת הערוך ר' מנחמא אמר בשם רבי אבין חימסה פניו · ובילמדנו ותדבר מרים ואהרן אסטטניות שנאמר חמסי עליך מהו חמסי שחיטטה אותו ותימסה פניו כנמים : אבטטניות · בערוך הביאו ולא פירש ואולי הוא מלשון אסתנים ע"ש בערוך : ד' מדות · לעיל פר' י"ח סימן ב' וש"נ : ושרה שומעת · ואין אדם צריך לשמוע אלא דבר שנאמר לו ולא מה שנאמר לאחר · אולי דבר סוד ושהר הוא ומזה הגיע לה שצחקה : ותצא דינה · בד"ר פר' ו' סי' י"א איתא ותלא לאה עי' לקמן ריש פר' פ' : שהרתיק · מלשון רתוקות זהב מלכים א' ו' כ"א וכן ביחזקאל עשה הרתוק · שהתחבר והתקשר עי' מוסף ערוך ערך רתק ב' ועי' ב"ק דף נ"ג א' ופי' מי שמבקש מדת הדין על אחרים : שפוי · בנחת ושתיקה : שלשים ושמונה שנה · צ"ע שהרי אברהם חיה קע"ה שנה ושרה קכ"ז הרי מ"ח שנה · וצ"ל שהכוונה שהיה ראוי לשרה שתגיע לשנות אברהם ולמות עמו יחד · שנמנעו מחייתיו ה' שנים שלא לראות את עשו שלא לתרבות רעה כמ"ש לקמן פר' ס"ג סי' י"א וגם שרה היתה ראויה לחיות עד שיחיה אברהם ולא יותר מטעם זה עצמו · ואברהם חיה קע"ה והיה גדול משרה י"ד שנים · וכמ"ש הלבן מאה שנה יולד ושרה הבת תשעים שנה הרי כשהיה אברהם בן קע"ה שנה היתה שרה ראויה להיות קס"ה ומתה בת קכ"ז הרי ל"ח בצמצום וכ"כ היפ"ת : כתיב ויבא אל הגר · וגירסת הילקוט כבר כתיב ויבא אל הגר ותהר · והיינו פסוק ד' ולמה כתב עוד בפסוק י"א הנך הרה : עין רעה · אע"פ שלא קללה בפירוש · ור"י דורש שקללה בפירוש באומרה וביניך כאלו כתוב ובנך וצ"ע שבספרים שלנו כתיב וביניך ובלי יודי"ן אך במ"ר פר' ג' סימן י"ג וש"נ ושם איתא שתיבת וביניך נקוד והיינו על יו"ד השני · ואף שלא נזכר שם שנקוד · על שמביא שכל הענין הרבה דברים של ניקוד ואמר שם ודכוותי' הרי שדומה לכל השאר וכמ"ש מפורש במקומות שציינתי שם שהוא נקוד : אלו אלישע אמר · פי' שאלישע אמר להשונמית בלוה הקודש למועד הזה כעת חיה את חובקת בן והשונמית שמעה מהגביא והיה אצלה זכיה גדולה ששמעה בשורה טובה מפי נביא אמת · אף כי הגר שזכתה בעצמה לשמוע בשורה טובה זו מפי מלאך ה'. ולראות המלאך ודיברה היא לו והוא השיבה וזה מדרגה גדולה מאד בנבואה · והמדרש הזכיר אלישע על פי אלו מצינו שבישר להשונמית כנ"ל וכאן הכוונה על הנביא שהיה בימי הגר הייגו שם בן נח וכמ"ש לקמן סוף פרשה זו · וי"ל שבא לדרוש פסוק וימצאה מלאך ה' שנחשב לה למציאה שהיה די אלו שמעה בשורה טובה זו מפי נביא כנ"ל · וא"כ דרשה זו אין כאן מקומה אלא בריש סי' ז' וימצאה מלאך ה' כנ"ל ברור : ך מה איכפת לי וכו' · פי' איני חושש לטובתה על שהיא אשתי ולא ברעתה על שהקלה בכבודך אך אני אומר שאני איני יכול להרע לה שאף שהדין עמך מאחר שציערנו אותה פי' שעניתי אותה שבאתי אליה אבל את עשי לה כטוב בעיניך כי היא שפחתך וברשותך היא · ודורש שלמד כן מדין התורה שכתיב אגל יפ"ת שלא המלא חן בעיניו אחר שבא אליה · וזה על פי מדה י"ג ודורש עוד ע"פ מדה הכ"ל שיש בו עוד ק"ו שכתוב באמה עבריה שהיה ראוי שייעד אותה ואם לא יתפנה ליעדה אמרה תורה לעם נכרי לא ימשול למכרה וק"ו כאן שכבר היתה אשתו גבירה כמ"ש לעיל סוף סימן ג' : מנעתה וכו' · כמ"ש לבן אם תענה את בנותי ופי' רש"י מעונה וכן כאן ותענה ועי' מ"כ ועל פי מדת ממעל ותעניה בעטי בדבר שנקרא עינוי והבינה שאינה עוד אשתו של אברהם ולא יתקרב אליה · ודרש מדלא כתיב ותיסרה שרי : טפחה בקורדקייסין · דייק מ"ש ותענה שרי ותברח מפניה שהיתה מפניה מיותר שהרי אבל משה כתוב ויגס משה מפניו ודרשו במ"ר פר' ג' סימן י"ב שהיא בריחה מועטת רק מאת פניו לבד וכאן ברחה מרחוק למדבר · על כן דרש ע"פ מדה ל"א וכאלו כתוב ותענה שרי מפניה ותברח ושמה לדרך בזיון שהכתה במנעלה שהבין שהיא מחזקת אותה לשפחה גמורה · ודרשו ע"פ מדת ממעל ותעניה מפניה היינו בתלינת הסנדל שנקרא עינוי כמפורש ביומא ריש פרק יוה"כ : דוליכה לה למרחץ · שהיא מלאכת עבד ושפחה כנענית שאסור לעשות כן בעבד עברי : ך באורחא דחלוצה · זהו פי' על מ"ש בדרך שור וכן הוא בתרגום אונקלוס כאן אך בסדר בשלח ויצאו אל מדבר שור למדברא דחגרא וכן ס"ל התרגום רק בתרגום ירושלמי כאן וביונתן שם דחלוצה והוא שם מקום בא"י : חד אוניך · אם יאמר לך אדם אחד שאזנך של חמור אל תחוש לדברי יחיד אך אם יאמרו לך שנים שאזניך של

יפה תואר

בקשה אתת על שניהם ועביד משא"כ זה אחר זה דהם ב' שאלות אפשר דלא עביד וכן הוא במשל על שרה · ובפרט מה שנעתר הקב"ה לאברהם אפשר הטעם משום שהוא מצווה על פריה ורביה משא"כ שרה · ולכן אם בקש אברהם על שניהם יחד היה נעתר גם עליה אבל שרה לבדה לא זכתה להעתיר גם' על בניה כיון שהיא אינה מצווה על פריה ורביה : ורבנן אמרי כו' · כלומר דאין אנחנו צריכין לבקש טעם למה שהרעימה שרה · כי כן הוא דרך נשים להתרעם גם בלי סבה וזהו שמביאים דברי ריב"ן אף איסטטניות והכוונה שהן תופסות ומתרעמות בלא דבר : ה"ג ביני ובינך וביניך כתיב · ופי' שהשתים כי בכ"מ כתיב ובינך חסר יו"ד בין נו"ן לכ"ף וכאן כתיב יו"ד ג"כ בין הנו"ן לכ"ף נלמד שהכניסה עין בעיבורה כי נקרא וביניך וכן ובניך · ועי' ברש"י על תומש : אלו אלישע אמר כן ברוה"ק · פי' כי דברי ר"ח נשגבים ונעלים מאד עד שהיו די גם לאלישע אשר היו פי שנים ברוחו לאמר כן ברוה"ק ולפי שיקשה למה נתקיים זרע לאברהם מהגר ולא שלטה בו עין שרה שהכניסה בבני אברהם ממנה · ע"ז אמר אלא שזכתה וכו' שע"י המלאך שדבר עמה הצלית זרעה ונתלקה קללת שרה במלאות ה': אמרה לו מה איכפת לי כו' · לפי שאברהם נתן לה עליה כח בשני דברים · הא' לשעבד בה באמרו הנה שפחתך בידך · הב' לעשות בה כרצונה ואפילו למכרה באמרו עשי לה הטוב בעיניך · ע"ז השיבה לו שרה מאי איכפת לי ברשיון זה שלא לשעבד בה לא נוכל דכתיב לא תתעמר בה תחת אשר עניתה ואנחנו כבר ציערנוה · ולמכרה לא נוכל כיון שעשינו אותה גבירה ולכן דרשו ותעניה מנעתה מתשמיש אבל לא בשעבוד וגם האמר

ידי משה

אהמת פריון תאלוו בבלומה כלומר כן מצינו לעיל בבראשית רבה פכ"ג מה היו עושין היו לוקחין שתי נשים אחת לתשמיש ואחת לפריה ורביה זו שהיתה לתשמיש היתה מקושטת וזו של פריה ורביה היתה יושבת גלמודה כאילו אלמנה בחיות לפיכך קרא שרה להגר עלובה לפי שהיתה מעוברת · ושגר כששמעה אותן הדברים דברי שרה שקראה אותה עלובה אמרה שרה גברתי אין סתרה כגלויה כו' כנ"ל : גרגרניות · לשון זוללת : צייתנית כפ' כי תצא הגירסא צוותנית ר"ל שמבקשים לידע כל דבר סתר : עצלניות · דכתיב מהרי מכלל שהיתה מתעצלת : אוסטטניות · בפ' כי תצא הגירסא איסטנים ופי' שם מ"כ דהדא היא ר"ל שדעתה קצרה ואינה יכולה לסבול שום דבר נגד רצונה תמיד וכן אמרה מיד חמסי עליך ובעל מ"ע פי' אוסטנים בלשון יון מחלוקת ערעור וקטטה : שפוי · פי' פשוט ר"ל שאין כח להנצל מן ארוגו של סטן"ס כפשוטה מחמת שמסרה דין לשמים כי עבירה גדולה היא מי שמוסר על חבירו דין לשמים : אמר רבי יוחנן · פי' דקאי על מה שלמעלה שאמר הפילה עוברה · ואולים זה רבי יוחנן מפסוק ביני וביניך אבל לי נראה שרבי חנינא פליג אדלעיל דרולה לדייק מיתוריס דקרא של הנך הרה שהפילה עוברם אבל רבי חנינא אמר שדי היה להגר שיבשר לה אלישע שאמר כן כמו שבישר לשונמית ר"ל די היה לה בבשורה ע"י נביא אלא שזכתה ר"ל נפיכך דיבר הכתוב הנך הרה ללא צורך להראות זכותה שדיבר עמה המלאך : אמר רבי חנינא אילו אלישע הנביא אמר כן ברוח הקודש די · עי' ביפ"ת וכ"ה בתנ"ח · ומה שאמר אלא שזכתה זה לא גרים בבחיי וכו' : מאי איכפת ליה כו' · במדרש תנחומא מכתיבת יד מפ"ש זה הענין יותר מבואר וה"ג התם מלמד שאמרה לו נתירנה לשפחה ואברהם אמר אפשר מאחר שעשינו אותה גבירה אנו חוזרין ומשעבדין בה עכ"ל התנחומא לפי זה מתרץ כפל לשון ... ש משתלא רצתה שרה לענות אותם בעוד שהיא אשתו וכשראתה שהוא נגד רצונו אמרה שיחזירנה לשפחה · וצ"ל לא רצה אברהם אלא אמר עשי לה הטוב בעיניך וגו' : מנעתה מתשמיש · רבי ברכיה סבר טפחה בקורדק' על פניה פי' מנעל ורת כהנא סבר הוליכה אחר־ כלים

בורחת ׃ ויאמר לה מלאך ה' שובי אל גברתך והתעני וגו' ויאמר לה מלאך ה' הרבה וגו' [א] כמה מלאכים נזדווגו לה ר' יוסי בר חנינא אמר חמשה בכל מקום שנאמר אמירה מלאך ׃ רבנן אמרי [ב] ארבעה בכל מקום שנאמר מלאך א"ר חייא בוא וראה כמה בין ראשונים לאחרונים ׃ מנוח אמר לאשתו (שופטים יג) מות נמות כי אלהים ראינו והגר שפחת שרי רואה ה' מלאכים בזה אחר זה ולא נתיראה מהם ׃ [ג] אמר רבי חייא ציפרנן של אבות ולא כריסן של בנים ׃ א"ר יצחק (משלי לא) (יט) צופיה הליכות ביתה ׃ בני ביתו של אבינו אברהם צופים היו והיתה רגילה לראות בהם ׃ ח ויאמר לה מלאך ה' הנך הרה וגו' ׃ א"ר יצחק (ס) [ד] שלשה הן שנקראו בשמם לפני הקב"ה עד שלא נוצרו ואלו הן יצחק ושלמה ויאשיהו ׃ ביצחק כתיב (בראשית יז) אבל שרה אשתך יולדת לך בן וגו' ׃ בשלמה מה הוא אומר (דה"א כב) הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה והניחותי לו מכל אויביו שלמה יהיה שמו ׃ ביאשיהו כתיב (מ"א יג) ויקרא אל המזבח בדבר ה' ויאמר מזבח מזבח כה אמר ה' הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו ׃ וי"א אף ישמעאל באומות הנך הרה וילדת בן וקראת את שמו ישמעאל ׃ ט והוא יהיה פרא אדם ׃ [ה] רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש ׃ רבי יוחנן אמר שהכל יהיו גדלים ביישוב (כ) והוא יהיה גדל במדבר ׃ רבי שמעון בן לקיש אמר פרא אדם וודאי שהכל בוזזים ממון והוא בוזז נפשות ׃ ידו בכל ויד כל בו ׃ קרי בו כלבו ׃ הוא והכלב שוים ׃ מה הכלב אוכל נבלות אף הוא אוכל נבלות ׃ אמר רבי אלעזר מתי ידו בכל ויד כל בו לכשיבא אותו שכתוב בו (דניאל ב) ובכל די דארין בני אנשא חיות ברא ועוף שמיא יהב בידך והשלטך בכלהון ׃ הה"ד (ירמיה מט) לקדר ולממלכות חצור אשר הכה נבוכדנצר מלך בבל ׃ נבוכד ראצר כתיב ׃ (כא) שאצרן במדבר והרגן ׃ על פני כל אחיו ישכון ׃ [ו] הכא את אמר ישכון והתם כתיב נפל ׃ אלא כל זמן שהיה אברהם אבינו קיים ישכון ׃ וכשמת אברהם נפל ׃ עד שלא פשט ידו בבית המקדש ישכון ׃ כיון שפשט ידו בבית המקדש נפל ׃ בעולם הזה ישכון אבל לעתיד לבא נפל ׃ י ותקרא שם ה' הדובר אליה אתה אל ראי ׃ רבי יהודה בר סימון ורבי יוחנן בשם ר' אלעזר בר שמעון [ז] מעולם לא נזקק הקב"ה להשיח עם האשה אלא עם אותה הצדקת ואף היא ע"י עילה ׃ רבי אבא בשם רבי בירי כמה כרכורים כרכר בשביל להשיח עמה ׃ ויאמר לא כי צחקת ׃ והכתיב ותקרא שם ה' הדובר אליה ׃ רבי יהושע בר נחמיה אמר על ידי מלאך ׃ והכתיב ויאמר ה' לה ׃ רבי לוי בשם רבי חנינא בר חמא אמר על ידי מלאך ׃ רבי אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא אמר ע"י שם ׃ אתה אל ראי אמר רבי איבו אתה הוא (כב) רואה בעלבון של עלובין ׃ כי אמרה הגם הלום ראיתי אחרי רואי ׃ אמרה לא דיי שנזקקתי לדיבור (כג) [ח] אלא למלכות ׃ היך מה דאת אמר (שמואל ב ז) כי הביאותני עד הלום ׃ ראיתי (כד) אחרי רואי ׃ לא דיי שנזקקתי עם גברתי לראות המלאך אלא שאפילו גברתי שהיתה עמי לא ראתה ׃ ד"א לא דיי שנזקקתי עם גברתי אלא ביני לבין עצמי ׃ אר"ש בר נחמן משל למטרונה שא"ל

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ע"ט ׃ וילקוט משלי רמז תתקס"ד ׃ ב מעילה דף י"ז ׃ ג יומא דף ס' ׃ ד ירושלמי ברכות סוף פרק ס' ׃ מכילתא בא פרשה ס"ז ׃ פדר"א פרק ל"ב ׃ אגדת בראשית פרשה כ"ס ׃ ילקוט סדר בראשית רמז מ"ס ׃ ילקוט מלכים א' רמז ר' ׃ ה ילקוט כאן רמז ע"ט ׃ ו לקמן סוף פרשה ס"ב ׃ ז ירושלמי סוטה פרק ז' ד' ׃ לעיל פרשה כ' ׃ לקמן פרשה מ"ח ופ' ס"ג ׃ מדרש תהלים מזמור ס' ׃ ילקוט כאן רמז פ' כס"ע ׃ ובסדר ויקרא רמז פ"ב ׃ ח ע' זבחים דף ק"ב ׃

חידושי הרד"ל

בילקוט שהביא סת"ב וכצ"ל ׃ (יט) צופיה הליכות ביתה כו' ׃ אותן שהיו מהלכין בביתה ומשמשין גם הם היו צופים כמו שאמר הכתוב על ידה ׃ (כ) והוא יהיה גדל במדבר ׃ כד"א (ירמיה ב') פרא למוד מדבר ׃ (כא) שאצרן במדבר ׃ אספן למקום אחד כאוצר ושם הרגן ׃ ומפני שהן שוכנים באהלים מפוזרים במדבר קשה לכובשן ׃ לכן אמר שאצרן יחד והרגן ׃ (כב) רואה בעלבון כו' ׃ שאמר לה כי שמע ה' אל עניך ׃ וכד"א אם ענה תענה כי אם צעק יצעק אלי ׃ (כג) אלא למלכות ׃ ע"ש על פני כל אחיו ישכון ׃ אפילו גברתי שהיתה עמי לא ראתה אמר רבי שמעון ב"ר נחמני כו' כצ"ל ׃

חדושי הרש"ש

(ס) שלשה הן שנקראו בשמם ׃ עיין ערוך ערך שדה ׃ דהוא מין בגד מלבוש ולפונדא דפ' פרוזה ׃ כו' עד שלא נולדו כו' ׃ פי' טרם שנוצרו בבטן ׃ ולזכי לא הביא את ישמעאל שכבר היתה הם ממנו ׃ וסי"א סברי כדלעיל שהכניסה בה שרה עה"ר והפילה עוברה וזה שרה תמיהת מדר"א (שמעתי ג"כ בשם"ם) ׃ (כד) אחרי רואי ׃ לא די שנזדקקתי עם גברתי לראות המלאך אלא ביני לבין עצמי ׃ ד"א לא די כו' אלא

מתנות כהונה

מנ"פ שהיתה גבירה ואחר שהמלאך אמר גם הוא הגר שפחת שרי ענתה ואמרה מפני שרי גברתי ונו' ׃ ציפורנן כו' ׃ טוב היה הציפורן של אבות שהוא הטפל והמותר שבהם מכרס של בנים אע"פ שהוא העיקר ורוב שבו ׃ צופים נביאים כד"א צופה נתתיך וכמו אנכי הרואה ׃ פרא ׃ הוא מדבר כל"א והוא בין אחים יפריא [ועי' בספר השרשים לרד"ק ז"ל] ׃ בוזז נפשות ׃ פרא אדם פירושו ירדוף בני אדם פרא בלשון ירושלמי לשון לדיסה וריצה ׃ אצרן ׃ כמו ועצרן וכו' ׃ גירסת הילקוט עכב אותם על שום עצרן לשון כי מעצרתא כלומר דרכן כמו בגת ׃ והתם כתיב נפל סוף פרשת חיי שרה ׃ [לא נזקק הקב"ה כו' נתבאר לעיל פ' ך' ׃ בילקוט ובנאורי מהר"א מזרחי מוכיח דה"ג] אלא שאפילו גברתי לא היתה עמי ראיתי לא דיי כו' ׃ ופי' מהר"ל אליטו מזגתי שישי סבורה שלא ראיתיו אלא במשמעות גברתי וזכותה עכשיו ראיתי שהוא גרסם אף אלו

יפה תואר

שאומר דליים וסנדיות סוליכם גם למרחן אינו בעבוד גמור רק דרך בזיון הוא ׃ וכשמת אברהם נפל ׃ שלא היה לו זכות שאב אבל זו. אינה נפילה ממש אלא שלא היה בארץ כבתחלה ומשו"ה אמר ד"א עד שלא פשט ידו כו' דבזה תהיה נפילה ממש שבאה לו בעונו ׃ אבל גם זו אינה נפילה גמורה רק לעתיד תהיה נגמרי ׃ וכשמת אברהם נפל ׃ ונפילה זו אינה לישמעאל לבדה כי גם לכל בני קטורה כי מה נשתנה ישמעאל שיפסד יותר במות אביו משאר אחיו בני קטורה ׃ וכן נפילתו בפשט ידו בביהמ"ק ג"כ היא לכל אחיו כי נועצו לב יחדו וגו' וכ"ה לעתיד ׃ ופי' על פני כל אחיו נפל שנפל עמהם שאחיו הנזכרים פה הם בני קטורה לבדם ׃ וכן כישכון כי זרע יצחק לבדד ישכון ואין לו חלק ונחלה עמו ׃ מעולם לא נזקק כו' עמ"ש בזה לעיל פ' כ' ׃ לא די שנזקקתי עם גברתי כו' ׃ ומפרש את הכתוב הגם הלום ראיתי אחרי רואי כי הגר אמרה כי גם פה במדבר ראיתי אחרי רואי בבית גברתי ׃ והיתה תמוהה אם בבית גברתי ראיתי בזכותה אבל במדבר מ"ע ראיתי ומדויקא דרואי מדייק כי אפילו גברתי שהיתה עמי בבית לפעמים היא לא ראתה והגר ראתה ׃ משל למטרונה כו' ׃ בא לפרש כי מה שראתה הגר ולא שרה אינה בשביל שימות הגר אלא שרה יוראת האלהים אשר בקרבה הכתירה ולמצמה פנים עד כי ירא מהביט אל האלהים משא"כ הגר שפרצה לראות ע"ד ויחזו את האלהים ונענשו ע"ז ׃

פירוש מהרז"ו

של חמור צריך אתה לחוש ׃ וכוונת המשל שמאחר שהבריות מחזיקים מעשיך למעשה חמור צריך אתה להודות להם ולתקן מעשיך שיהיו שוים למעשה בני אדם ישרים והגמשל על שאמר אברם וכן המלאך שהיא שפחה הודה הגר לדבריהם ׃ ומ"ש עתיר לך וכן גורם בערון עתר ׃ ואולי הוא מלשון עתר המהפך תבואה בגורן וכאן פי' הפך לו פרוסדי' ׃ ובמוסף ערוך כתב וז"ל ובנוסחאות כתיב עניד לך (והוא בילקוט) ואולי יש לגרוס עתד ולשון מקרא הוא ועתדה בשדה לך עכ"ל ׃ ריב"ח אמר חמשה ׃ לקמן פר' ע"ה סימן ד' שמ"ר פר' ג' סי' ס"ז ׃ בכל מקום שנאמר אמירה מלאך ׃ שתחלה אמר וימצאה מלאך ה' ויאמר הגר שפחת ׃ ואח"כ כתיב עוד ג' פעמים ויאמר מלאך ה' והם מיותרים בהלי כבר אמר ויאמר ולא אמר מלאך ה' כי הוא סמוך על מ"ש בפעם הא' ׃ על כן דורש על פי מדה יו"ד מדבר שהוא שנוי ׃ וכאן יש ד' פעמים ויאמר מלאך ה' ׃ ועל זה אין חולקים שהם ד' מלאכים ועל שאל ויאמר הב' לא נזכר בו מלאך ׃ ריב"ח סובר שמאחר שמפ"י מדה פ' פירושו ויאמר מלאך ה' כאלו מפורש בפסוק וכאן נ"כ לדרוש ע"פ מדה יו"ד ׃ ודעת רבנן שהוא נמשך לויאמר הא' ומלאך אחד אמרם ואין כאן אלא ד' מלאכים ׃ כי אלהים ראינו ׃ היינו המלאך שנראה להם ׃ וצ"ע שאל. מנוח והבהו כתיב יו"ד פעמים מלאך ה' ולא דרשו על יו"ד מלאכים ע"פ מדה יו"ד וכאן דרשו אך האמת כן שהרי מפורש היטב שלא היה אלא מלאך אחד כמ"ש האשה האיש אשר אמרת וכתיב עוד מכל אשר אמרתי אל האשה הרי שהכל אחד ובסוף כתיב אז ידע מנוח כי מלאך ה' הוא היינו הראשון ׃ ועל שהפסיק בין המאמרים של המלאך הולרך לומר אחר כל הפסק מלאך ה' וכאן לא הפסיק ׃ ואף שבפעם הראשון הפסיק במ"ש ותאמר מפני שרי וגו' מאחר שהוא לשון נקבה אינו הפסק ׃ ציפורנן של אבות ׃ פי' שהציפורן הוא דבר יתר באדם וחוץ לגופו שהרי נחתך ונשלך ׃ והבטן הוא עיקר האדם ׃ והגר שהיתה היתר בבית אברהם שהרי נגרשה והושלכה מביתו כמו הציפורן וזכתה מה שלא זכו הבנים ׃ ומ"ש מכריסן של בנים ולא אמר מראשם ולבם ׃ כי אלו בהם בנגדר לב וראש כמו משה ואהרן והנביאים לאו יותר מהגר אך אלו שאינם אלא בגדר אברים האמצעים של האדם הם הכרס והמעיים עליהם אמר שציפרנם טוב מהם ׃ צופיה הליכות ביתה ׃ כתיב בפרשת אשת חיל שנדרש על שרה לעיל ריש פר' נ' ועל זה אמר צופים הליכות ביתה אותם שהיו מהלכים בביתם כמו הגר ׃ הן הנך הרה ׃ וס"ד וקראת שמו ישמעאל ׃ והגם זה הובא כל המאמר ישמעאל באומות ׃ עד שלא נוצרו ׃ ומודה על גודל חשיבותן כמ"ש בטרם אצרך בבטן ידעתיך וכאן מונה ג' וכן הוא במכילתא פרשת בא ׃ ובירושלמי פרק ה' דברכות חושב ד' וחושב ישמעאל ג"כ כמ"ש יש אומרים כאן ׃ ובפדר"א פרק ל"ב חושב ששה שחושב גם למשה ולמשיח ׃ ע"ש בפירושי על זה ׃ ומפורש בירושלמי שעל כן אלו אברהם ויעקב נשתנה שמם הקודם ולא ביצחק וכן כולהו ׃ יולדת לך בן ׃ וס"ד וקראת שמו יצחק ׃ ט יהיה גדל במדבר ׃ כמ"ש ירמיה ב' פרא למוד מדבר ופי' שיהיה אדם פרא ׃ אדם של מדבר ׃ וריש לקיש סובר שתיבת פרא פירושו פחות ופוחת וכמ"ש לעיל סוף פר' כ' ופרא ממה דאית לבים ע"ש וכן בכות רבה פסוק ויבדת הגורן פרי מאה פחות ממאה וכן כאן פרא אדם פוחת אדם וממעטו וע' מב"ב לעיל פר' מ"ה סוף סימן ז' ׃ ויד כל בו ׃ איך יתכן שיהיה יד כל בו באם זה ימשול בו לא יניח לאחר למשול בו על כן דרש כלבו ׃ ור"א בא לתרץ הקושיא הנ"ל שמ"ש ויד כל בו הכוונה על נבוכדנצר שכתוב בו ובכל די דארין בני אנשא וגו' והשלטך בכלהון הוא ימשול עליו ׃ לקדר ולממלכות חצור ׃ עד ושדדו את בני קדם ׃ וקדר וקדמה הם מבני ישמעאל וע' מ"ש בזה בפר"א פרק ל' באריכות ׃ שאצרן במדבר והרגן ׃ הנה בירמיה כתיב כמה פעמים נבוכד ראצר אך כאן כתיב ראצור בוי"ו ודורש ע"פ מדת נוטריקון שאצרן והוי"ו מורה והרגן ומ"ש במדבר כדעת ר' יוחנן שהיו שוכנים במדבר ׃ ומ"ש שאצרן פירושו שסבבם וכבשם והרגם ׃ הכא את אמר ישכון ׃ לקמן סוף פר' ס"ב ודורש מדה ט"ו ב' כ"מ שכאן כתוב ישכון משמע לבעת בגדולה ובסוף פרשה חיי שרה כתיב נס' שמשמע נפל לארץ בשפלות ׃ דורש תחלה על עצמו ואח"כ על בניו לדורות שעליהם עיקר הנבואה ׃ ומ"ש כיון שפשט ידו כמ"ש תהלים פ"ג אהלי אדום וישמעאלים וגו' אשר אמרו נירשה לנו את נאות אלהים וכמ"ש בהיכל רבתי פסוק שמעו ׃ ז מעולם לא נזקק ׃ לקמן סוף פר' מ"ח וש"נ כי שם מקומו ופירשתי לעיל פר' כ' סימן ו' כי שם נכתב ראשונה ׃ כמה כרכורים ׃ גירסת הילקוט כמה דברים וכמה כרכורים ׃ הרואה בעלבון של עלובים ׃ שמ"ש אל ראי שפירושו אל שראה אותי וה"ל מעטה בשבתי שהרי את הכל הוא רואה ׃ על כן דורש שפירושו אל בעלי הראי' ת"א אלה דחזי כולא ׃ והמדרש הוסיף ביאור שהוא רואה בעלבון עלובים ׃ פירוש שרואה בצרתם ועונה אותם שזהו עיקר אמונת ההשגחה וכמ"ש בתפלה סומך נופלים ורופא חולים וכו' ׃ אלא למלכות ׃ דייק מ"ש הגם הלום שהל"ל הגם פה ׃ ותיבת הגם מיותר ׃ על כן דורש הגם מלכות תוסף על הראיה שבישר אותי שיהי' בני ישמעאל גדול בעולם ׃ ועי' לקמן פר' נ"ה סימן ו' ׃ לא די שנזדקקתי עם גברתי ׃ הוא ד"א על מ"ש הגם הלום ׃ שמה שראיתי הנבואה אינו בזכותי אלא בזכות שרה שהיא מלכה כי אברהם מלך כמ"ש לעיל פר' מ"ג סימן ה' ׃ וזהו הגם הלום אע"פ שבזכות גברתי ראיתי עכ"ז אני ראיתי ולא היא ׃ ורשב"ן בסמוך בא לגמור פירוש זה אלא שהפסיק ד"א ׃ ר"א לא דיי ׃ פי' הלום כצ"ל ולא די שזכיתי לראות המלאך כשהייתי עם גברתי ביחד בביתה ׃ אלא אפילו כאן שאני לבדי ראיתי נ"כ אחרי רואי עמה ׃ עברי לפני ׃ שהמטרונה

ידי משה

כליס לבית המרחץ נ"ל דהכא קא מפלגי לפי שראתה שרה לעשות אותה שפחה כנענית כבראשונה לפיכך רבי בר כהנא סבר שמניעתה מתשמיש ולא הסיף עוד אתתו כשלא ישמש עמה ורבי ברכיה ורב כהנא פליגי בהא דאמרינן בגמרא כל מה שהעבד עושה לרבו תלמיד עושה לרבו חוץ מהלצת המנעל והוליכת כליו לבית המרחץ ׃ ופי' שם רש"י כי שני דברים אלו הם עבודה עבד כנעני ולפיכך שרה רצתה לעשות אותה שפחה כנענית ועשתה עמה עבודה שפחה כנענית רבי ברכיה אמר תלוצת מנעלים ורבי אבא בר כהנא אמר הליכת בגדים למרחץ כנ"ל וק"ל ׃ בארותא דתלוסא כן פירש תרגום ירושלמי על מדבר שור אבל מצאתי בספרים ישנים הגירסא בארותא דחלוצא וכתב בפדר"א שהיה לו לומר והמלאך שהיה מלאך מתי וימצאה אלא שהיתה חלושה מעורת הדרך לכן נתגלה אליה המלאך וזהו שכתב וימצאה ׃ וי"א אף ישמעאל כו' ׃ כתב הפדר"א ד"א שבני ישמעאל ...הלוצא לכן נקראו כמו כצדיקים אלא ודאי בעשה תשובה ׃ רבי יוחנן ור"ש ב"ל ׃ כתב הפר"א נראה שר"י דרש מלת פרא... ור"ל דרש מלת אדם עכ"ל ׃ והו ידו בכל יתר "ל מתי יד כל בו לכשיבא נ"ב ופר' ...ספר בני ישמעאל כמו שמפרש וסולך שאצרן במדבר והרגן וכן היא גרסת בעל א"ח ׃

משנת דרבי אליעזר

יש אומרים אף ישמעאל באומות ׃ תימה האיך שייך לשון פלוגתא כמה שמפורש בקרא ׃ לא די שנזדקקתי וכו' ׃ ת"ק סבר שגברה לא ראתה כלל שום מלאך שלא מצינו שום' שראתה ואמר ש"ך ראתה גם בבית אברהם כמו שפירש"י וז"ל ותדע שהיתה רגילה לראותם שהרי וכ"כ אחרי רואי ודי"ש סבר שבאמת גם שרה ראתה ומשב"ג וכו' ס"ל כת"ק ורו"ק ׃ שלא

שא"ל המלך עברי לפני. עברה לפניו והיתה מסתמכת על שפחתה וצמצמה פניה ולא ראתה המלך והשפחה ראתה:

פרשה מו

א ויהי אברם בן תשעים ותשע שנים (הושע ט) כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה וגו' · א אמר רבי יודן התאנה הזו בתחלה אורים אותה אחת אחת · ואח"כ שתים ואח"כ שלשה עד שאורים אותה בסלים ובמגריפות (א) כך (א) בתחלה אחד היה אברהם וירש את הארץ ואח"כ שנים אברהם ויצחק · ואח"כ שלשה · עד אברהם יצחק ויעקב · ואח"כ ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד אמר ר' יודן מה התאנה הזו אין לה פסולת אלא עוקצה בלבד העבר אותו ובטל המום · כך אמר הקב"ה לאברהם אין בך פסולת אלא הערלה העבר אותה ובטל המום התהלך לפני והיה תמים: ב (קהלת ג) לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים · ב זמן היה לו לאברהם אימתי שניתנה לו מילה שנאמר (בראשית יז) בעצם היום הזה נימול אברהם וישמעאל בנו · זמן היה להם לבניו (ב) שנמולו שתי פעמים אחד במצרים ואחד במדבר שנאמר (יהושע ה) כי מולים היו כל העם היוצאים וגו' · וימול ג בן ארבעים ושמונה שנה כשהכיר את בוראו ד אלא שלא לנעול דלת בפני הגרים · ואם תאמר (ג) היה לו לימול בן שמונים וחמשה שנה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים · אלא כדי שיצא יצחק מטפה קדושה · וימול בן שמונים וששה שנים בשעה שנולד ישמעאל אמר ריש לקיש קנמון אני מעמיד בעולם מה קנמון הזה כל זמן שאתה מזבלו ומעדרו הוא עושה פירות כך משנצרר דמו משבטל יצרו משבטלה תאותו (ב) משנקשר דמו · ה אמר אם חביבה היא המילה מפני מה לא נתנה לאדם הראשון: ג אמר לו הקדוש ב"ה לאברהם דייך אני ואתה בעולם ואם אין את מקבל עליך לימול דיי לעולמי עד כאן ודייה לערלה עד כאן · ודייה למילה שתהא עגומה עד כאן · אמר עד שלא מלתי היו באים ומזדווגים לי תאמר משמלתי הן באין ומזדווגים לי · אמר לו הקב"ה אברהם דייך שאני אלוהך · דייך שאני פטרונך · ולא לך לעצמך אלא דיי לעולמי שאני אלוהו · דיו לעולמי שאני פטרונו · רבי נתן ורבי אחא ורבי ברכיה בשם רבי יצחק אני אל שדי ו אני הוא שאמרתי לעולמי ולשמים דיי לארץ דיי שאלולי שאמרתי להם דיי עד עכשיו היו נמתחים והולכים · תני משום רבי אלעזר בן יעקב אני הוא (ד) שאין העולם ומלואו כדי לאלהותי · תרגום עקילוס אכסיום ואנקוס:

ד אמר רבי לוי ז למטרונא שאמר המלך עברי לפני ועברה לפניו ונתכרכמו פניה · (ה) אמרה תאמר שנמצא בי פסולת · אמר לה

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז פ' כס"ט · ילקוט הושע רמז תקכ"ס · ב קה"ר ריש פרשה ג' · ילקוט קהלת רמז תתקס"ח · ג עיין מס"ג לעיל פ' ל' · ד תנחומא כאן סימן י"ז · מכילתא סדר משפטים מסכת דנזיקין פרשה י"ח · ילקוט ישעיה רמז ש"כ · ה לעיל פרשה י"א · ו חגיגה דף י"ב · לעיל פרשה ס' · פדר"א פ' ג' · ילקוט כאן רמז פ"א · ז ילקוט כאן רמז פ"א ·

חדושי הרש"ש

(א) כך בתחלה אחד היה אברהם וירש את"ה · הוא לשון הכתוב ביחזקאל ל"ג ולא הבנתי מבעל יד"מ: (ב) שנימולו ב"פ כו' ואחד במדבר כו' · בילקוט כאן ובקהלת הגי' זמן היה שימולו בניו שנאמר כי מולים כו' · ולהגירסא שלפנינו תמוה דהיכן מצינו שנימולו במדבר · ואין לומר שכיוונו למה שכתבו התוס' ביבמות (ע"א ב') בשם פדר"א דמלו במדבר רק שלא פרעו · דהא משמע שם דכל משך הילוכן במדבר מ' שנה עשו כן ולא שייך לומר ואחד במדבר · ואולי ערש שעשו אה"פ במדבר בשנה שניה ולא"מ מלו את בניהם משום דמלת זכריו מעכבת ע"ש בתוס' ריש דף ע"ב ובקדושין (ל"ז ב') ד"ה הואיל · ואז לא היה להם מולה דאורתא כי נתו שם מן חדש השלישי עד כ' לחדש השני · וגם טעמא דלא נשיב להו רוח צפונית משום דנזופים הוו לא היה אז לפי' התוס' דהיינו ממרגלים · ועיין לקמן בפסוק ויפול אברם ע"פ ר"פ מ"ז: (ג) היה לו לימול בן פ"ה שנה · או בשעה כו' כנ"ל: כי בן ע' היה בברית בה"ב · עיין לעיל בריש הסדר אם לענין החשבון כו' · ובן איתא לסדיא בסדר נשא פר' י"ד בפרשת קרבנות נשיא נפתלי ביום הי"ב · וטעם קושיית שימול בן פ"ה הוא כדי שזרע הראשון שלו יצא בקדושה ופ"ו משני דמילתו לא היה רק בשביל יצחק שיצא מע"ק · ופריך וימול בן פ"ו ויוליד אז את יצחק ומשני ר"ל קנמון כו': (ד) שאין העולם ומלואו כדי לאלהותי · נראה דדריש שדי ע"ד ובכל תבואתי אברם וכמש"כ לעיל פל"ד · ואולי דריש אל לפי המסורת בפתח: (ה) אמרה תאמר שנמצא בי פסולת · פי' מפני שאמר לה שתעבור לפניו והיינו ע"כ כדי לבודקה · וכן בנמשל שא"ל הקב"ה לאברהם התהלך לפני

חדושי הרד"ל

(א) בתחלה אחד היה אברהם וירש את הארץ · לשון המקרא (יחזקאל ל"ג) נקטיה · ועי' יד"מ: (ב) משיקרש דמו · כנ"ל כי דמי הזקנים עכור ועב ואינו רוכב במרוצה כדם הבחורים ולכן גופם קר ובטלה התאוה הבאה

מתנות כהונה

לבדי כי הוא רואה בעלבון הנעלבים: [עברי לפני גרסינן]: וצמצמה · כלומר הסתירה פניה שלא לזון עיניה בפני המלך מפני מורא מלכות והערוך פי' כסתה פניה ולהאמין עיקר דא"כ למה אמר לה שתעבור בפניו: והשפחה ראתה · וזה מפני שגבירתה נסמכה עליה דאם לא כן מי הביאה לראות פני המלך כך ע"י זכות שרה נזקקה הגר לראות פני המלך והמשל הוא על הראיות הראשונות שבבית אברהם [ועי' בעקדה סוף שער י"ז ויתבאר לך יותר]:

פרשה מו אורים · מלקטים כדאיתא בבתרא כמלא אורה וסלו [זמן היה לו ע"ל פי"א]: [היוצאים וגו' גרסינן]: ה"ג בן מ"ח שנה כשהכיר ט' וכן מצאתי בא"ש ומקשה אליביה דמ"ד לקמן בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו]: שלא לנעול דלת כו' · ולכן נימול בן צ"ט שנה שיראו הזקנים שאין מצות המילה מחלשת כח האדם שהרי זה שהיה כמעט כעבר ובטל מן העולם והיה נימול והבחורים ישאו קל וחומר בעצמם: בן שמונים וכו' · שכבר הגיע לימי הגבורות והלמוד במקומו עומד: בדי שיצא יצחק וכו' · ולפיכך המתין עד זמן ההוא ויבא הלימוד לגרים ותועלת יצחק כאחד: אמר אברהם אם חביבה כו': דייך כו' די לך גדולה וכבוד שדמיתיך לי ור"ל שמעתה יהיו רמ"ח איבריך שלמים. כמניין שמך אברהם כדאיתא בפרק ד' נדרים שזה מורה שבשבילך נברא העולם וכמו שאתה שותף עמי בבריאותו וכמו שדרשו בהבראם באברהם וזה היה אחר מצות המילה שאז נקרא אברהם ודורש שדי לשון די: דיו לעולמי וכו' · לשון שדי דרש: דיו לעולמי כו' שטוב לא יהיה לו קיום ודיי לערלה שעלמה בעולם ע"כ ודיי למצות מילה שהיתה עגומה עד עתה ולא תהיה עגומה מעתה או יחרב העולם: עגומה · כמו עגונה מלשון עגמת נפש: ומזדווגים לי · כל בני העולם חברו אלי ומבקרים אותי תאמר משמלתי הן באין ג"כ בתמיה וא"ל הקב"ה אף אם ימנעו ממך כל באי עולם דיי לך בצוותא דידי או י"ל מזדווגים לי לבא עלי למלחמה וכן מצאתי שוב בא"ב: [נמתחין והולכין · עי' לעיל בפ' בראשית: אכסיום · הערוך גרס אקיום ואקנום ופי' שכן לועזו בל"י

פירוש מהרז"ו

לפניו לבדקה שאין בה מום כמ"ש לקמן פר' מ"ו סי' ד' בהדיא ודרך המלכה לסמוך על שפחתה בהליכתה · והמלכה מפחדה מהמלך שמא לא ימצא אותה כתיקונה לא ראתה את המלך אך השפחה לא פחדה והסתכלה במלך · וכן כאן עיקר המראה בשביל שרה ולא ראתה:

פרשה מו סימן א אחת אחת ואח"כ שתים · עי' במ"ר פר' ב' סימן י"ב אגל כוכבים · ועי' לקמן פר' ל"ג סימן ג' על פסוק כענבים ועי' לעיל פר' י"ב סי' ד' וכמ"ש פתח פרק ה' משנה ד': עד אברהם יצחק ויעקב ואח"כ · בילקוט הושע ע' הגי' ואח"כ שלשה אברהם יצחק ויעקב עד ובני ישראל פרו וישרצו וירבו וגו' וכן צריך להגיה כאן: אלא עוקצה בלבד · כי כל הפירות יש להן קליפה מבחוץ וגרעינים מבפנים וכראשם פיקס של שער והכל פסולת אבל התאנה אין לה רק עוקץ בלבד שהוא תלוי בו כאילן שעל ידו עיקר גידול הפרי: אחד היה אברהם · פסוק זה ביחזקאל ל"ג סימן כ"ד שאחד היה שבא תחת כנפי השכינה במ"ר פר' ב' שם בהדיא: יבטל המום · וזהו והיה תמים: ב לכל זמן · קהלת רבה פסוק זה: שנתנה לו המילה · שמגלה סוד ה' שהיה תחת השמים עי' לעיל פר' כ"ח סימן ד' קהלת רבה פסוק אחד מאלף וכמ"ש מדרש תהלים ק"ה על פסוק דבר צוה לאלף דור זו מילה: בעצם היום הזה · ולא פירש באיזה יום ע"כ דורש יום שהוא מוכן וכא משנת י"ב לא קודם ולא אחר כן: זמן היה לבניו · לקמן סימן ו' · ולקמן פר' מ"ז סימן ג': שנמולו שתי פעמים · פי' שנמולו כל ישראל ביחד ביום אחד · וזה לא היה בעולם אלא ב' פעמים · וזה מרומז במ"ש זמן ועת על שני עתים · עי' שמ"ר פר' י"ט סימן ה' וש"נ · וזמן אחד היה על ידי משה והשני ע"י יהושע · כמ"ש ושוב מול את בני ישראל שנית עד כי מולים וגו' ופירושו כמו שנמולו בראשונה כל העם היוצאים יחד כך בשניה: בן מ"ח שנה · כמ"ש לעיל פרשה ל"ד סימן ח' וש"נ ומבואר בבירור · ואז היה לו למול ולמה לא ציוה לו אז · וזה לדעת ר' יוחנן ור' חנינא שם · אך לדעת ר"ל שסובר שבן ג' שנה הכיר ולא היה עדיין ברשות עצמו · ולא בכחו ומי ימול אותו: בן שמונים וחמשה כשנדבר עמו בין הבתרים · שנה כשנדבר עמו בין הבתרים היה בן ע' שנה כמ"ש בסדר עולם רים פרק ג' ובברייתא דל"ב מדות מדה ל"ב ושם מבואר באריכות · וכאן על כרחנו פירושו שהם ב' זמנים כשהיה בן פ"ה קודם לידת ישמעאל שנולד כשהיה בן פ"ו או כשהיה בן שבעים כשנדבר עמו בין הבתרים · וגי' הילקוט וימול בן ע"ה שנה כשנדבר עמו בין הבתרים הם ג"כ ב' זמנים בן ע"ה וכמ"ש מפורש ואברם בן ע"ה בצאתו או כשדיבר עמו בין הבתרים כנ"ל והקשה עוד שהיה לו לצות אותו בלידת ישמעאל כשהיה בן פ"ו וימול אתו יחד: מזבלו ומעדרו · וכל מי שעובד בשכנה הפרי יותר טוב וכאן הקינמון הוא יצחק והכנה שיהיה נקי מתולדתו כוא נבירת הדם וכו' · וכמ"ש אבות סוף פרק ה' בן מאה כאלו מת וכו': אמר אם חביבה · עי' מאמר זה בשלימות לעיל פר' י"א סימן ו' שפילוסוף שאל את ריב"ח והובא כאן דרך אגב ענין המילה בקיצור וע"ל וכו' · ותחלה לומר שהם דברי אברהם שהקשה קושיות על מצות ה' ויהרהר אחריו: ג דייך אני ואתה · בא לדרוש פסוק ויאמר אליו אני אל שדי וגו' ומתחלת התורה ועד כאן עדיין לא נזכר שם שדי · וגם תיבת אליו מיותר · ע"כ דורש מדה ע"ז שכאן צריך לומר שם זה · והדבר למד מענינו שמדבר באברהם והמילה · ועל דברים אלו אמר די עד כאן כמ"ש רים סימן הקודם · ומ"ש אליו פי' שהדיבור של די מיוחד אליו וממנו · שדי לעולם אני ואתה · שאין אחר מכיר ומודיע אלהותי רק אתה · ואם לא תכרות עמי ברית די לעולם וכו' ויחרב · ודי למצוה זו שהיתה מצפה ומיחלת עליך · וכמ"ש בסימן הקודם דבר צוה לאלף דור וכמ"ש אם לא בריתי וגו' · וזה ע"פ מדת ממעל: היו באים ומזדווגים · נזדווגו המלכים להלחם אתי ולשון הזדווג משמעו על המלחמה כמ"ש לעיל פר' מ"ב רים סי' ג' וש"נ ושאל מה יעשה אם יבואו להזדווג לו בעת שימול ויהיה חלש וכטענת אשכול לעיל סוף פרשה מ"ב וזה מרומז במ"ש ויפול אברם על פניו אחר שציוהו על המילה · ודורש שהכוונה שאז התפלל שלא יכשל · וזה על פי מדה ט' ולמוד מענינו שמהתשובה שהשיב לו אחר נפילתו וידבר אתו אלהים לאמר אני הנה בריתי וכו' שתיבת אני מיותר · וגם תחלה אמר וירא אליו ה' וגו' · אני אל שדי אני אל שדי ואח"כ אמר אלהים · על כן דורש שעל תפלתו השיב לו אלהים · שהכוונה שאלהותי יעמד לך · ואהיה פטרונך · ואם אמר אלהיך היה הכוונה על אברם בלבד אך מאחר שאמר אלהים ואמר אלהים משמע לכל · וזהו שאמר ולא לך בעצמך אלא דיו לעולמי שאני אלוהו ועיין לקמן סימן ט' · וברים מדרש רות פסוק אלהים אלהיך אנכי · דייך אני פטרונך ומ"ש דייך וכו' דעת המדרש שמ"ש אני כלמד מפסוק הקודם אני אל שדי וכאלו כתוב גם כאן אני אל שדי ועל כן יתכן לדרוש דייך דיו: שאמרתי לעולמי די · הוקשה לו איך קורא להקב"ה שדי הרי הוא באמת אין די ואין סוף ע"כ דורש נוטריקון שדי שאמר די וע"פ מדה ס' שאמר לעולמו היינו לכל המציאות שהמציא · וכמ"ש לעיל פר' י"ד סימן ה' שהיו מותחים וכו' וכמ"ש לעיל פר' ה' סימן ח' בביאור ע"ש השיטה · ור"א בן יעקב דורש על הקדוש ברוך הוא בעצמו והנוטריקון שד' שאין די · ועל פי מדה ס' שאין העולם ומלואו כדאי וכמ"ש הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך: אכסיום ואנקום · בערוך ערך אקיום גורס אקיום והקנום וכתב המוסף ערוך פירושו בלשון יוני בלתי נפסד · ופי' אקנום מספיק בעצמו · פי' שעצמותו מספיק הכל: ד למטרונה שאמר לה · בא לפרש מ"ש התהלך לפני וגו' · סיך

יפה תואר

התאנה הזו בתחלה אורים אותה כו' · כי התאנים אינן מתבשלות כולן יחד כשאר הפירות אלא מעט מעט כן יאמר ה' מצאתי את ישראל שנתבשלו מעט מעט: התהלך לפני והיה תמים · כי באמת היה אברהם תמים גם לפני המילה · אך הפירוש כי עתה תהיה תמים בלי כל מום ומגרעת: זמן היה לו לאברהם כו' · משום דק"ל למה נתאחרה מצות מילה לאברהם עד זקנותו כיון שהיא באה לתיקון המדות והדעות כמ"ש בפי"א · וגם אברהם שקיים כל התורה כולה למה לא קיים מצות מילה לפני זה · לכן מביא את הכתוב לכל זמן כי הכל תלוי בזמן גם המצות תבוא בזמנם הראוי וזמן הראוי לאברהם היה בזקנותו לפני לידת יצחק כדמפרש · והזמנים לבניו היו אחד במצרים כדי שיקריבו את הפסח ויגאלו והשני אחר שעברו את הירדן ונשבה להם רוח צפונית: אלא כדי שיצא יצחק בקדושה · וחפץ בזה להראות כי נבדל יצחק בקדושתו מישמעאל: קינמון אני מעמיד בעולם · כי הצדיקים נמשלו לבושם כמו דאיתא בפ"ק דמגילה והקינמון הזה גם אם יזקין ויתם ליחו אם מזבלין ומעדרין אותו יפרח ויעשה פרי וכן רצה הקב"ה באברהם גם כשהזקין שיהיה כשיבה טובה ויעשה פרי · לכן צוהו על המילה שע"י תתוסף לו זכות וחיל גם בימי זקנותו · אחרי שנעצר דמו וכשלו כל תאותיו: אלא צפורן של אצבע קטנה כו' · בא לרמוז לצפורן כי באמת אברהם שלם ותמים היה במדות ובדעות גם לפני זה · והקב"ה אמר

משנת דרבי אליעזר

שלא לנעול דלת בפני הגרים · פי' נ"ל כי אף שחטא כל ימיו ולעת זקנתו בא להתגייר ולמול שמקבלים אותו ול"ש כיון שעברו כל ימיו בעבירות שוב אין לו תקנה אלא תשוב אליו עד דכא ועיין במ"כ ועיין

ידי משה

ויירש את הארץ · יתר: משנקשר דמו יתר אות אמת: אם חביבה המילה למה לא נתנה לאדם הראשון · רוצה לומר אם היית נותן לאדם הראשון היו מולין כל אותם האומות בני אדם הראשון והשיב לו הקב"ה דייך אני ואתה בעולם כלומר אין לי חפץ בשאר האומות אם ימולו אם עצמם אם לאו אלא אתה חביב לי ודי לשנינו בעולם ודרש זה מלשון שדי והשיב לו הקב"ה על הקושיא למה לא נתתי לאדם די לעולמי עד כאן או דייך לערלה עד כאן או דייך למילה ע"כ · כל זה ודברי המדרש שרוצה לדרוש תיבת שדי או זה או זה לא שדיבר הקב"ה הכל כי מאין למדרש זה כוונת של אברהם עם הקב"ה: תרגום עקילוס אכסיום ואנקיום · מצאתי בספר מ"ע שפוא בלשון

המלך אין בך פסולת אלא ציפורן של אצבע קטנה שלך גדולה קימעה העבירי אותו ובטל המום · כך אמר הקב"ה לאברהם אבינו אין בך פסולת אלא הערלה הזאת העבר אותה ובטל המום · התהלך לפני והיה תמים ואתנה בריתי ביני ובינך וגו' · א"ר הונא בשם בר קפרא [א] ישב אברהם ודן גזירה שוה נאמרה ערלה באילן ונאמרה ערלה באדם מה ערלה שנאמרה באילן מקום שהוא עושה פירות · אף ערלה שנאמר באדם מקום שהוא עושה פירות · אמר ליה רבי חנינא בר פזי וכי נתנו גזירות שוות לאברהם · אתמהא · אלא רמז רמזה לו · ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך במאד מאד · ואתנה בריתי ביני ובינך · במקום שהוא פרה ורבה: ה ר' ישמעאל ור' עקיבא · ר' ישמעאל אומר [ב] אברהם כהן גדול היה שנאמר (תהלים קי) נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם וגו' ונאמר להלן (בראשית יז) ונמלתם את בשר ערלתכם מהיכן ימול אם ימול מן האוזן אינו כשר להקריב · מן הפה אינו כשר להקריב · מן הלב אינו כשר להקריב · מהיכן ימול ויהיה כשר להקריב · הוי אומר זו ערלת הגוף [ג] ר' עקיבא אומר ד' ערלות הן נאמרה ערלה באוזן (ירמיה ו) הנה ערלה אזנם · ונאמרה ערלה בפה · (שמות ו) הן אני ערל שפתים · ונאמר ערלה בלב · (ירמיה ט) וכל בית ישראל ערלי לב · (ו) ונאמר ערלה בגוף · וערל זכר · ונאמר לו התהלך לפני והיה תמים אם ימול מן האוזן אינו תמים · מן הפה אינו תמים · מן הלב · אינו תמים ומהיכן ימול ויהיה תמים · הוי אומר זו ערלת הגוף · (ז) מקרא אמר ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם אם ימול מן האוזן אינו שומע · מן הפה אינו מדבר · מן הלב אינו חושב ·

מהיכן ימול ויהיה יכול לחשוב · זו ערלת הגוף · א"ר תנחומא מיסתברא הדא מקרא (ח) וערל זכר וכי יש ערל נקיבה אלא · ממקום שהוא ניכר אם זכר אם נקבה משם מוהלים אותו ו ויפול אברם על פניו וידבר אתו אלהים לאמר · ר' פנחס בשם רבי לוי שתי פעמים כתיב באברהם נפילה על פניו · כנגדן נטלה מילה מבניו שתי פעמים אחד במצרים ואחד במדבר · במצרים בא משה ומלן · במדבר בא יהושע ומלן: ז (ט) ואני הנה בריתי אתך רבי אבא ורבי ברכיה ורבי שמואל בר אמי הוין יתבין ומקשין [ה] מנין נוטריקון מן התורה שנאמר והיית לאב המון גוים לאבהם דהוה חסר רי"ש: ח ולא יקרא עוד שמך אברם והיה שמך אברהם [ו] בר קפרא אמר כל מי שהוא קורא לאברהם אברם (י) עובר בלא תעשה · ר' לוי אמר בעשה ולא תעשה · ולא יקרא עוד שמך אברם בל"ת · והיה שמך אברהם בעשה · והרי אנשי כנסת הגדולה קראו אותו אברם שנאמר (נחמיה ט) אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם · (יא) דלמא שנייה היא שעד שהוא אברם בחרת בו · (יב) דכוותה הקורא לשרה שרי עובר בעשה אלא שנצטוה עליה · דכוותה הקורא לישראל יעקב עובר בעשה · [ז] תני לא שיעקר שם יעקב ממקומו אלא כי אם ישראל יהיה שמך ישראל עיקר ויעקב טפילה · ר' זבדא בשם ר' אחא מכל מקום שמך יעקב כי אם ישראל · יעקב עיקר וישראל מוסיף עליו: ט ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך · (יג) [ח] רבי יודן אמר חמשה אם מקבלים בניך אלהותי אני אהיה להם לאלוה ולפטרון · ואם לאו לא אהיה להם לאלוה

מסורת המדרש א שבת ק"ח · ויק"ר פרשה כ"ה · פרקי דרבי אליעזר פרק כ"ט · תנחומא סדר זה סוף סימן י"ח · ילקוט כאן רמז פ"א · ב נדרים דף ל"ב · ג סדר"א פ' כ"ט · ילקוט כאן רמז פ"א · ד שבת דף ק"ח · ה ע' שבת דף ק"ס · ו ברכות דף י"ג כס"ע · ירושלמי ברכות פרק א' · לקמן פרשה ע"ח · ז תוספתא ברכות פרק א' · ח ילקוט כאן רמז פ"ב כס"ע :

חדושי הרש"ש

לפני : (ו) ונאמר ערלה בגוף וערל זכר · נראה דר"ע ס"ל נמי דרשה דלקמן מוערל זכר וכי יש כו' אלא דמ"מ י"ל דבאתא מהני ערלות דחשיב הני אם ימולם · וערל זכר אתי לאפוקי דנולד מהול או א"ת כרת : (ז) מקרא אמר וכן ש"י כו' · לקמן סוף קדושים הגי' נגדא ופי' המ"כ שם תכס : (ח) וערל זכר וכי יש ערל נקבה · פי' דהא כבר אמר המול לכם כל זכר · ולקמן בסוף פרשה איתא דרשה זו בשם ר' חגי · ובסוף קדושים בשם אחרים ע"ש · ובשבת (ק"ח א') בשם ר' נתן (ונראה דשם צ"ל ר' יונתן דהוא בר פלוגתיה דר' יאשיה שנזכר שם מקודם בכל מקום בש"ס) : (ט) אני הנה בריתי אתך כצ"ל בלא וי"ו : (י) עובר בל"ת · לקמן פע"ח הגי' בעשה וכן בגמרא בבלי וירושלמי ספ"ק דברכות וסמי תלא מקמי תלא : (יא) דילמא שנייה כו' · בירושלמי שם ל"ג תיבת דלמא · ולקמן פרשה ע"ח גירסא אחרת עיין שם : (יב) דכוותה הקורא לשרה שרי עובר בעשה · דבל"ת גם שמקשן ידע דלא קאי רק על אברהם כיון דכתיב לא תקרא אבל בעשה הוה ס"ד דהוה לכולם · וע"ז משני אלא שנצטוה כו ר"ל דבעשה לא קאי ג"כ רק על מי שנצטוה עליה בל"ת · ולקמן פע"ח הגי' אלא הוא שנצטוה עליה והוא יותר נכון לפירושי : (יג) ר"י חמש אם מקבלין כו' · כאן חסר עוד שגלי אתא ועיין בילקוט

מתנות כהונה

בל"י : אתה כהן לעולם · עי' בויק"ר פכ"ה : ה"ג ערלת הגוף נגדא אמר וכ"ה פ' קדושים ובעקדה גרס בן נגדא : ה"ג ויהיה יכול לחשוב ולדבר ולשמוע : ה"ג בפ' קדושים א"ר"ת מסתברא דנגדא וערל זכר כו' : נטלה מילה גרסינן ועי' בעקדה טעם לזה : יתבין ומקשין · יושבין ושואלין : לאבהם כו' · כלומר הרי שדרשינן אבהם אברהם חסר רי"ש והו נוטריקון ועי' בס' הכונה : [דהא חסר רי"ש גרס' · ה"ג בירושלמי ספ"ק דברכות ולא יקרא וגו' הרי בל"ת והיה שמך אברהם הרי בעשה] : ה"ג ושמת שמו אברהם : שניה היא · שניה כמו שאני בלשון תלמוד בבלי : שעד שהוא כו' · בעוד שהוא שמו אברם קודם שנקרא אברהם : דכוותה הקורא לשרה כו' · לשון קושיא הוא [ועי' בפ"ק דברכות בתלמוד בבלי וירושלמי] : תני כו' · תירוצא הוא : ה"ג אלא הוא נצטוה עליה והכי איתא בהדיא סוף פ"ק דברכות ופירושו אברהם לבדו נצטוה לקרותה שרה דכתיב אל תקרא ואילו גבי אברהם כתיב לא יקרא וכן גבי יעקב לא יאמר ולקמן פרשה ע"ח גרסינן ג"כ שנצטוה ויש ליישבו וק"ל : דכוותה הקורא לישראל כו' · גם הוא לשון קושיא והכי איתא בהדיא בירושלמי ובבבלי · מ"מ שמך יעקב דאל"כ שמך יעקב למה ליה וכא דאמר אח"כ כי אם ישראל ע"כ יעקב עיקר הוי : פטרון · לשון לעז לפרעה תרגומו

יפה תואר

ט לכרות רק את המותר בטבע וכמו הצפורן שאיננו רק מותרת : שנאמר נשבע ה' וגו' ואף קרא מדרים לקמן בויק"ר פכ"ה שנטלה הכהונה ממלכי צדק ונתנה לאברהם : מן הלב כו' · לאו מלבו ממש דא"כ ימות אבל פירוש מכנגד לבו או מאיזה עורק המחובר אליו : וכל בית ישראל ערלי לב · קשה לנגס לא הביא המקרא מה"ת ומלתם את ערלת לבבכם [ואולי כי משם נראה דדרך מליצה היא וכמו אני הכתוב שני וערפכם לא תקשו עוד מאח"כ התם דכתיב כי כל הגוים ערלים וכל בית ישראל ערלי לב משמע באמת דיש דבר המאסים את לבם] : ונאמר ערלה בגוף וערל זכר כו' כן וערל זכר לא גרסינן הכא אבל יליף ערלה בגוף מן והיה תמים : אינו שומע · ודרכיה דרכי נועם : ממקום שהוא ניכר · פי' בקטנותו כי בגדולתו יש עוד סימנים שמבדילים בין זכר לנקבה כמו הזקן והשדים ויש לתת טעם על מחלוקת הדרשות בין שלשים האלה · כי הראשון האומר מקום שעושה פירות סובר כי טעם המילה הוא כמו שיפרים מעשר מן התבואה כן יפרים מעיקר אבריו ממקום הולדתו ממקום שעושה פירות חלק לש' והוא כענין בכורים וכמ"ש הרמב"ן ז"ל ע"ש ור' ישמעאל ראה שטעם המילה הוא כמו קרבן ולכן אמר שאברהם כהן היה וראה שלא תכון שעבודה ע"י מום · ור"ע ראה שהטעם תיקון מותר הטבע ולכן דקדק מן והיה תמים · ונגדא ראה שטעם מפני סכנת המדע ולכן הרחיק את המילה מאברים המזיקים את החושים כי אם יפקד אחד מהחושים תפקד גם ידיעה מידיעותיו · ור' תנחומא סובר שטעם להכין ולאמן אל עבודת ה' אשר בזה סוף יתרון האדם על הבהמה כי רבות הן המצות שנאמרו לאיש ולא לאשה ובויק"ר יליף ר"ל מגדלי בשר ראה הטעם להתיש את תאות המשגל אשר גדלי בשר נאמר על רבוי הזנות ובכלל זה הוא גם לתיקון כל המדות · ומי שלמד שם מגבעת הערלות סובר שטעם להסיר את הנגעים ושחולי מהם [וכ"ס דעת קצת מחכמי הרופאים החדשים] ולו"א שהערלה עושה גבעה ותוספת ניכר וכן ענין הצמחים והנגעים · וכל טעמים אלו אמתיים בעצמם ועמ"ש בזה בפי"א : שתי פעמים כתיב באברהם כו' · זה ע"ד מ"ש למעלה בפ"מ כי כל מה שאירע לאבות סימן לבנים ובב' פעמים נפילה שכתיב באברהם מרומז ב' פעמים שעתידה מילה ליבטל מזרעו · ושניג על זה דאיתא בשמ"ר פי"ב דאמר עד שלא מל היה נופל שלא היה לו כח לעמוד בפני השכינה · ועי' בעקרים פי"ח מ"ש שם כי לדבריו אין כאן מחלוקת בין המדרשים : כנגדן נטלה כו' · אע"ג שהנפילה השניה היתה על בשורת זרע שרה · אך מאחר שהכל היה בנבואה הראשונה שעל המילה שהרי אח"כ כתיב ויקח אברהם את ישמעאל בנו וגו' וימל את בשר ערלתם לכן נחשבה הכל בענין המילה : לא שיעקר שם יעקב ממקומו כו' · והטעם למה שם אברם נעקר ממקומו עד שעובר עליהם בל"ת · ושם יעקב לא נעקר ממקומו · כי השם יעקב קרא לו הקב"ה ופי' ברש"י

פירוש מהרז"ו

איך שייך זה אל המילה ודורש ע"פ משל שאמר המלך להמטרונה שלו שמתבזר לפניו לבדקה אם היא שלמה בגופה ונתכרכמה פניה פירוש הוריקו פניה ככרכום ממורא אולי ימצא בה איזה חסרון וכן אברהם א"ל התהלך לפני והיה תמים נתירא · ונפל על פניו מהמורא שהרגיש בו איזה חסרון והשיב לו ואתנה בריתי ע"פ מדה ל"א · ויתכן עוד שתחלה אמר לו והיה תמים ונתכרכמו פניו ופירש לו ואתנה בריתי · וזה ע"פ מדה פ' · וענין הנפילה מבואר בסי' ו' ולעיל סימן ג' : ישב אברהם ודן · פי' שהתישב בדעתו וחקר מהו סוגת הפי' כמ"ש ואתנה בריתי · ובמ"ש המול לכם כל זכר ולדומה · ולא פירש לו מהיכן ימול · ודרש בעצמו שכאן כתוב בפרשה כמה פעמים ערלה · ובאילן כתוב בפרשת קדושים וערלתם ערלתו את פריו · ועיין כל הענין בויק"ר פר' כ"ה סימן ו' · ודעת ר"ה במ"ש לקמן פר' מ"ט סימן כ' שאברהם ידע את כל התורה וא"כ גם מדת גז"ש ידע לדרוש · והשיב לו לרחב"פ שאף ע"פ שידע כל התורה וכל המצות אך לא נתנה לו בתיבותיה שידע לדרשה אלא שרמז לו כאן בפסוק ואתנה בריתי וארבה אותך · ולמוד מעניט שענין הריבוי אל נתינת הברית : ה אברהם כה"ג היה · ועי' לקמן פר' נ"ה סימן ו' ובויק"ר פר' כ"ה סימן ו' : מן האוזן וכו' מן הפה וכו' מן הלב וכו' · בכל אלו כתוב ערלה וכדלקמן בדברי ר"ע · ומ"ש מן הלב אגב שזכר כל הערלות זכר ג"כ ערלת הלב · אע"פ שאין שייך בו תיקון כי הלב בנקיבה דקה ימות : זו ערלת הגוף : שאין שייך מום בעור יתר : התהלך לפני והיה תמים · וסמיך ליה ואתנה בריתי ביני ובינך · שאע"פ שימול אעפ"כ יהיה תמים : מקרא אמר · וכן בסוף הדרשה מסתברא הדא מקרא · אם הוא שם חכם צ"ל הדא דמקרא · ויתכן הכוונה במ"ש מקרא אמר · הכתוב אומר · ופי' מקרא זה אומר · וכן מ"ש מסתברא הדא מקרא · שהפסוק זה כדאי להוכיח ממנו · ובויק"ר שם הגי' נגדא אמר וכן בסוף הדרשה מסתברא דנגדא · וענין דרשה זו שמאחר שהקב"ה צוה כן על כל ילדי ישראל לעולם בהכרח הוא במקום שאין בו מום : וערל זכר · דרשה אחרת היא · ועי' בויק"ר פר' כ"ה שם שמות הדורשים · ועי' סוף הפרשה : ו ב' פעמים · בפרשה זו של צווי המילה אל בפסוק ג' וט' בפסוק י"ז · שלשה שיבטלו בב' זמנים אלו ונפל על פניו שהתפלל שלא יבטלו לגמרי · על דרך מ"ש לעיל פר' ל"ט סימן פ"ז שלא יפלו בעי : אחד במצרים ואחד במדבר · עי' לעיל פר' ז' ריש סימן ב' ולקמן פר' מ"ז סימן ג' · ולפי מ"ש בסימן ד' שהנפילה מחמת יראה או כמו שכתוב בפי' ג' גם כן בעבור חששא אם כן הוא סימן לכשלון בנים במילה : ז דהוה חסר רי"ש · פי' מאמר זה כתבתי באריכות בספרי מדרש תנאים במדת נוטריקון והעתקתיו בהקדמה לפני המדות שמתחיל הקב"ה דרש ע"ש ושם והפירוש עמוק ואמתי : ח ב"ק אמר · ברכות סוף פרק א' בבלי וירושלמי שם ושם השמות בהיפוך ומילוף לב"ק בעשה ול"ת ולר' לוי בל"ת לחוד · וכן הוא לקמן פר' ע"ח בסימן ג' כמ"ש בגמרא וירושלמי · וטעם פלוגתתם שמי שסובר בל"ת לחוד כמ"ש ולא יקרא עוד שמך אברם והיה שמך אברהם שאם כתב ויהיה יקרא שמך אברהם הייתי אומרים שהוא מצות עשה · אך מאחר שלא כתב כן אין כאן אלא הבטחה לאברהם · ודעת מי שסובר בעשה ול"ת · שהוא שדורש מ"ש והיה שמך אברהם ע"פ מדה פ' כאלו כתוב והיה שמך נקרא אברהם וכמ"ש בריבא דקרא ולא יקרא על אחרים שלא יקראו כן מ"ש והיה שמך ג"כ על אחרים : דכוותה הקורא לשרי · כר' לוי כאן בעשה ול"ת במ"ש כי שרה שמה פי' לא תקרא שמה שרי כי שרה תקרא שמה · על פי מדה כ"ב · ולב"ק בל"ת לבד שמ"ש כי שרה שמה אינה מצוה אלא הבטחה כלל · ולדברי הכל אינו עובר על שרה אלא אברהם בלבד כמ"ש אל תקרא ולא אמר ולא תקרא כמ"ש אצל אברהם וגם כאן הפלוגתא בעשה ול"ת כל"ל · ומקשה למה אינם חולקים כך אצל יעקב שכתוב בו לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך · לא יקרא לאו כ"א ישראל וכו' עשה וכל"ל אצל אברהם למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ועל זה תירץ תני לא שיעקר וכו' אלא כי אם ישראל פתיבה אם מיותר ומשמע מיעוט כמו רק שבא למעט שלא יקרא שם ישראל לבד · ואצל אברהם כתיב והיה שמך אברהם בלא מיעוט ועל כן אצל אברהם לא נזכר עוד בכל התורה שיקרא בשם אברם ואצל יעקב נקרא בכל התורה החלק בשני שמות יעקב וישראל וגם באותה פרשה עצמה ויצב יעקב מצבה ויקרא יעקב : דלמא שנייה · [illegible]

ידי משה

[illegible]

משנת דרבי אליעזר

[illegible]

לאלוה ולפטרון · אם נכנסין בניך לארץ הן מקבלין אלהותי ואם לאו אינם מקבלים · אם מקיימין בניך את המילה הן נכנסים לארץ ואם לאו אין נכנסים לארץ · אם מקבלים בניך (ג) את השבת הם נכנסין לארץ ואם לאו אינם נכנסין · ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' אבון ב"ר יוסי כתיב (יהושע ה) וזה הדבר אשר מל יהושע · דבר אמר להם יהושע ומלן · אמר להם מה אתם סבורין שאתם נכנסין לארץ ערלים כך אמר הקב"ה לאברהם אבינו ונתתי לך ולזרעך אחריך וגו' על מנת ואתה את בריתי תשמור · ואתה את בריתי תשמור ר' הונא ור' יוחנן · ר' הונא אמר ואתה מכאן למוהל שיהא מהול ורבי יוחנן אמר המול ימול מכאן למוהל שיהא מהול · תניא ישראל ערל אינו מוהל ק"ו עובד כוכבים ערל: י ונמלתם את בשר ערלתכם כנומי היא תלויה בגוף · ומעשה במונבז המלך וזוטוס בניו של תלמי המלך שהיו יושבין וקורין ספר בראשית כיון שהגיעו לפסוק הזה ונמלתם את בשר ערלתכם הפך זה פניו לכותל והתחיל בוכה וזה הפך פניו לכותל והתחיל בוכה · הלכו שניהם ונימולו · לאחר ימים היו יושבין וקורין בספר בראשית כיון שהגיעו לפסוק הזה ונמלתם את בשר ערלתכם · אמר אחד לחבירו אי לך אחי א"ל את אי לך · לי לא אוי · גלו את הדבר זה לזה כיון שהרגישה בהן אמן הלכה ואמרה לאביהן בניך עלתה נומא בבשרן וגזר הרופא שימולו · אמר לה ימולו · מה פרע לו הקב"ה אמר רבי פנחס בשעה שיצא למלחמה עשו לו סיעה של פסטון וירד מלאך והצילו: יא ובן שמונת ימים ימול לכם · תניא הלוקח עובר שפחתו של עובד כוכבים · רבי יוחנן אמר ימול לשמונה · ותני ר' חמא בר יוסי ימול לשמונה ותני שמואל כן מה דאמר שמואל (ד) לבן או לבת מכ"מ: יב (יד) המול ימול · מילה · ופריעה · מילה · וציצין · המול ימול · מכאן למוהל שיהא מהול · המול ימול להביא את שנולד מהול · תני ר"ש ב"א אומר לא נחלקו בית שמאי ובית הילל על שנולד מהול שהוא צריך להטיף ממנו דם ברית מפני שהיא ערלה כבושה · ועל מה נחלקו על גר שנתגייר מהול שבש"א שהוא צריך להטיף ממנו דם וב"ה אומרים אינו צריך · ר"א בנו של רבי יוסי הגלילי אומר ב"ש ובית הילל לא נחלקו על זה ועל זה שהוא צריך להטיף ממנו דם ברית · ועל מה נחלקו על מי שנולד מהול וכשחל יום שמיני שלו להיות בשבת · שבית שמאי אומרים צריך להטיף ממנו דם ברית · ובית הילל אומרים אינו צריך · רבי יצחק בר נחמן בשם רבי הושעיא אמר הלכה כדברי התלמיד: יג וערל זכר רבי חגי אמר וכי יש ערל נקבה אלא ממקום שהוא ניכר אם זכר אם נקבה מוהלים אותו · את בריתי הפר זה המשוך · תני המשוך אינו צריך למול ר"י א לא ימול מפני שהיא ערלה כבושה אמרו לפני ר"י והלא הרבה היו (טו) בימי בן כוזיבא לכולהון בנין חוזרין ומולין הה"ד המול ימול אפילו ד' וה' פעמים · את בריתי הפר זה המשוך:

פרשה מז א ויאמר אלהים שרי אשתך וגו'

כתיב (משלי יב) אשת חיל עטרת בעלה · אמר רבי אחא (א) בעלה נתעטר בה והיא לא נתעטרה בבעלה · רבנן אמרי

מסורת המדרש א עבודת כוכבים דף כ"ז · ב שבת קל"ה · יבמות דף ע"א · ירושלמי פרק י"ט · וירושלמי שבת יבמות פרק ח' · תוספתא שבת פרק ט"ז · דברים רבה ריש פרשה ו' · ג עבודת כוכבים דף כ"ז · ד שבת דף ק"ח · ויקרא רבה פרשה כ"ה · ה יבמות דף ע"ב:

חדושי הרש"ש

תנגתו: (יד) המול ימול מילה ופריעה כו' · הן הרים כאן ד' דרשות מן המול ימול ובסוה"פ מסיק עוד דרשה מגזית לרבות את המשוך · ובע"א (כ"ז א') איתא והידך (ר"ל ר' יהודה) כו' המול ימול דכתב פורש כמבון ב"ה · והנה הא דלא מוקי לה על מילה ופריעה י"ל משום דאמרינן ביבמות (ע"א ב') ל"נ פריעת מילה לאברהם · וכן דרשת דהמוהל יהיה מהול ע"כ ל"ל לר' יהודה מהמסקינן שם דר"י מכשיר עובדי כוכבים · וכן דרשה דלהביא את שנולד מהול · י"ל דס"ל להש"ם דהלכה כת"ק בשבת (ק"ל א') דלב"ה א"צ להטיף דם ברית וכרב שם וכו' בה"ג ע"ש בתוס' · או דאפילו למ"ד דצריך אינו אלא משום ערלה כבושה כדאיתא שם (וכן שם בסמוך) ול"נ קרא ותדע דהגמרא שם לא הזכיר קרא לזה · וכן משוך ס"ל להגמרא ביבמות (ע"ב א') דאינו אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא · אבל הא קשיא מדוע לא מ"ל לגיזין · וביבמות שם משמע דר' יהודה עצמו א"ל הך דרשא ע"ש · ונ"ל דדרשה דגיזין אינה משום כפול אלא מגזית המול להוד ורואים ברורה לזה מדרדים ליה התם. שם למשוך והאיירי מכפל לשון מדכתיב המול ימול והראיה מדמביא לר"ש ד"ת כלשון בני אדם והוא על כפילות שלשון שבכלל שם דרשה ע דגיזין מהמול ימול פריך עד כדון כר"ע כו' כר"ש דו אמר לשונות כפולות התורה בירושלמי שם אליבא דר"ש: (טו) בימי כוזיבא וחזרו ומלו ולכולהון בנין הה"ד כו' פעמים ואומר את בריתי כו' כצ"ל ועיין יבמות (ע"ב ב'):

חדושי הרד"ל

שבלה ממרוצת שדה: (ג) את השבת · דרש זאת ברית על שבת ב ה את בין המקום לישראל ובמכילתא יתרו פ' בחדש השלישי פ"ב א"ת ובמדרש את בריתי זו שבת וע' אג"ב כסי"ז: (ד) לבן או לבת מ"מ · כן דרשו מייתי בש"ס רפ"ה (דנדה מ) לרבות טומטום ואנדרוגינוס לטומאת לידה · וכאן י"ל לדחוק דמייתי נמי לאתויי לרבות עובר שפחתו של עובד כוכבים שהטבילה והדר יולדה שאמו טמאה לידה וממילא נימול נמי לשמונה כדאמר בש"ס שם אבל בלוקח סתם עובר שפחתו של עובד כוכבים משמע שלא הטבילה כ"כ:

(א) בעלה נתעטר בה והיא כו' · אפשר בא לדרוש לא תקרא בשם שרי שלא תדמה בעצמך כי אתה הוא הקורא שמה שרי כלומר שרתך ותצטרך לאמר שמך · אלא שרה שמה היא בעצמה שרה והמושלת והגבירה:

... למשוך ולמר לשון אפילו מאה פעמים · ודרשת מ"ם מסקינן בב"מ (צ"א) דידעינן לה מהמקור לתודיע · ועי"א גם כפילות שלשון בב"מ בש"ס · אמנם בירושלמי בפ"ד דמילה הל' ב' משמע דדרשה דגיזין הוא גם כן מכפולא · דאמר לשונות התורה דברה כדרכה הלוך הלכת כו' מני"ל · ונ"ל דהיה צ"ל להגמרא דר"ש ק"ל לגיזין מן התן דמים למולות כדמביא ולכולהון בנין הה"ד כו' פעמים ואומר את בריתי כו' כצ"ל ועיין יבמות (ע"ב ב'):

מתנות כהונה

לפטרון ודרש לאלהים לשון אלוה ולשון אדנות ומגין: אם מקבלין את השבת כו' · דרש הא דכתיב ואתה את בריתי תשמור על ברית שבת דאילו ברית מילה כתיב אח"כ זאת בריתי וגו' אבל בילקוט לא גרס ליה ונרס במקומו שאם מקבלין בניך את המילה הם מקבלין אלהותי ואם לאו אין מקבלין אלהותי: מכאן למוהל כו' · מואתה קדייק [כדאיתא בס"ב דע"א ובירושלמי פ' ר"א דמילה וביבמות פ' הערל]: המול ימול קרי ביה כמל ימול יהא נמול: ישראל ערל · לא שמתו אחיו מחמת מילה אלא המתכוין להפר ברית ועיין בפרק אין מעמידין: בנומי · כמו יבלת שהוא מותר ועומד ליקצץ ודייק מדכתיב בשר כלומר בשר בעלמא אלא צורך רק לחותכו [שהיא תלויה גרסינן וכ"ג הילקוט]: אי לך · שאתה איך נימול ודוגמת מעשה כזה עי' בשמות רבה פרשה ל': נומי בבשרן · בבשר ערלתן · ואם יגזרו אותו יהיו נימולים כיהודים: עשו לו כו' · האויבים עמו לו מארב: פסטון · פירש הערוך וזה לשונו לפי הענין הוא מארב: [לבן או לבת הוא ר"פ תזריע] הכי גרסינן בילקוט לבן מ"מ לבת מ"מ ונראה דדריש לבן כל דיני הבן הכתובים באותה פרשה הם נוהגין בו מקום ובאותה פ' כתיב וביום השמיני וגו' וכן לבת מ"מ שאמה טמאה עליה שבועיים מ"מ: [המול ימול וכו' · כ"ז הוא בירושלמי פ' הערל ופר"א דמילה ובתו"כ פ' תזריע ובתלמודא דידן פר"א דמילה: ה"ג בילקוט ר"א בנו של ר"א הקפר אומר ב"ש כו']: וכשחל כו' · כלומר ושחל וה"ג בילקוט: [ורא ה בירושלמי בפ' הערל ובפ' ר"א דמילה הגירסא בסגנון אחר וע"ש שם]: ה"ג תני המשוך צריך למול וכן הוא בפרק ר"א דמילה בירושלמי ובבבלי המשוך פירש"י פרק ר"א דמילה מהול שנמשכה ערלתו וכסה את העטרה: ה"ג ר' יודא אומר לא ימול כו' · מפני שהיא ערלה כבושה ואם ימול יעשנה כרות שפכה ובפרק ר"א דמילה בירושלמי ובבבלי גרס לא ימול מפני שסכנה היא לו וכן עיקר: והא הרבה וכו' · הרבה מולים היו מפחד עובדי כוכבים באונס ככרך ביתר ונגברה יד בן כוזיבא ונלחם בהם ונצח ומלך על ישראל ב' שנים ומחצה וחזרו ומלו בימיו כן פירש"י בפרק ר"א דמילה: [ה"ג בירושלמי הרבה משוכין היו בימי בן כוזיבא חוזרין ומולין והוא לכולהון בנין הה"ד כו']: זה המשוך · שנימול כבר והוא הפר הברית:

פרשה מז בעלה נתעטר בה · דרים האי קרא על שרה מדכתיב אלה והיא בעולת בעל כדלקמן פרשה נ"ב לשון עילוי מעלתו ועטרתו של בעלה ונתעטר בה אברהם שנאמר ייטב לי בעבורך וגו' ונתעשר ממנה בכבוד וגדולה ורש"י פי' פרשה נ"ב שיו"ד של שרי חלק ההגיה לאברהם וחציה לשרה הרי שנתעטר בה וכדמפרש

פירוש מהרז"ו

כמ"ש חז"ל כל הדר בארץ ישראל דומה וכו' · ג' אם מקיימים בניך את הברית וכו' היינו מ"ש בפסוק ז' והקימותי את בריתי וגו' וסמך לו ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך וגו' שזה תלוי בזה · ד' אם מקבלים בניך את השבת כי כאן כתוב והקימותי את בריתי ביני ובין זרעך אחריך לדורותם לברית עולם · וכן כתוב גבי שבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם · הרי שכאן מרומז שבת בפסוק ז' וסמך ליה ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך היינו בזכות שבת והנה התחיל בחמשה דברים ולא פירש אלא ד' דברים · אך בילקוט כאן אינו חושב שבת וחושב אם בניך מקיימין את הברית אהיה להם לאלוה ולפטרון · ואם לאו וכו' היינו פסוק ז' אם בניך מקיימין הברית הם מקבלים אלהותי ואם לאו וכו' · הרי ה' דברים לבד שבת: דבר אמר להם · כמ"ש וזה דבר הרוגה · וזה דבר השמיטה שדרשו שצריך לומר רוצה אני · משמע אני וכן כאן: על מנת ואתה את בריתי · ובפסוק הקודם · ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך · אם ישמרו בריתי יירשו הארץ: מכאן למוהל · ממ"ש ואתה וגו' אתה וזרעך · ולשון ירושלמי · כל שכיוצא בך ימול אחרים · ודורש כופל תיבת אתה שתיבת אתה הב' מורה כמו אתה כך זרעך כיוצא בך · ולפי דברי ירושלמי שבת פרק ר"א דמילה מובא כאן לקמן פליגי בפלוגתא דר' ישמעאל ור"ע · וכן מצאתי בהדיא בירושלמי יבמות פרק הערל דר' עקיבא סובר לשונות כפולים רבוים הם המול ימול · וכן דעת ר' יוחנן · ור' ישמעאל סובר דברה תורה כלשון בני אדם לשונות כפולים ועל כן דורש מפסוק ואתה את בריתי תשמור וכנ"ל: י בנומי היא תלויה בגוף · דייק ונמלתם ש"ל ומלתם כמ"ש ומלתם את ערלת לבבכם · נוטריקון נומי מלתם [יפ"ת]: ומעשה במונבז · מעשה זה הובא בדברי הימים של קדמוניות באריכות: סיעה של וסטון · עי' ערוך ערך פסט וכתב המ"ע אנשי רגלים: יא תניא הלוקח עובר · היינו שעדיין הוא במעי אמו וכשיולד יהיה שלו: לבן או לבת · בריש תזריע ובמלאת ימי טהרה לבן או לבת · וזה נע"ג שהרי פסוק זה מדבר בטהרת יולדת מטומאת לידה והיך יליף מכאן על שפחה · והיפ"ת מגיהה מדעתו מה דאמר שמואל מכל בן נכר מכ"מ ועי' מ"ב · והולי שעל שפסוק זה מיותר שהרי דיבר לעיל בטומאת זכר ונקבה ועל זה אמר ובמלאת ימי טהרה לבן או לבת · ואח"ע לבאורה ת"ע למ"ת בן שכתוב למעלה וביום השמיני ימול · ודורש לבן מכל מקום · ומאמר זה לא מצאתי לא בירושלמי שבת ולא ביבמות · רק בילקוט כאן הביאו · וצ"ע: יב מילה ופריעה · ד"ר ריש פרשה ו' שבת דף קל"ה · יבמות ע"ב תוספ' שבת פרק ט"ז · וירושלמי שבת פרק ר"א דמילה וירושלמי יבמות פרק הערל: שחל יום ח' שלו · והפלוגתא לענין חילול שבת דלב"ש חייב לחלל ולב"ה אסור לחלל: הלכה כדברי התלמיד · היינו כדברי ר"ש בן אלעזר שהוא תלמיד של ר"א בנו של רבי יוסי הגלילי ובירושלמי גורס זה אגל דברי ר"ש ב"א · אך נ"ע דבירושלמי שם ושם אינו מביא דברי ר"א בנו של ריה"ג · ובהכרח שצריך להגיהה שם מכאן להביא דברי ר"א בנו של ריה"ג: יג אלא ממקום שהוא ניכר · לעיל פר' א סוף סימן ה' ויק"ר פר' כ"ה סוף סימן ו':

פרשה מז סימן א אשת חיל עטרת בעלה · עי' לעיל ריש פר' מ"ס · לקמן פרשה נ"ב סוף סימן ה' ילקוט כאן וילקוט משלי י"ב · ובמדרש משלי ל"פ בשרה נקראה

יפה תואר

ברש"י בראשית כ"ט פסוק כ"ו · ולכן אף כי ניתוסף לו שם ישראל שזה הוא עיקר מעלתו אבל בשם יעקב אשר בשם קראהו ג"כ לא נעקר ממקומו משא"כ באברהם שאביו קרא לו אברם וה' קרא אותו אברהם · לכן הקורא אותו בשם שקראהו אביו ולא בשם שקרא אותו הקב"ה עובר בעשה · ובשרי אף כי בשם שרי נתן לה מלת אב ה וגם ה מאת ה' מ"מ אין בזה חלוף גדול כי גם כאומר שרי בכנוי למדבר בעדו אינו בולל בזה ברכותיה מאת האלהים · וכאשר אין הבדל בין אם יאמר האדם מלכי או המלך · משא"כ באברם אב לארם לבד הוא בולל בזה את הדבר אשר דבר ה' אב המון גוים נתתיך: ותני שמואל כן מה דאמר שמואל מכל בן נכר מכ"מ כנ"ל ופי' דשמואל נמי תני הכי וטעמא מרבויי דכל בן נכר דכתיב בקרא דשמונת דרבי אפילו בבה"ג כיון דהא לכם קרינן ביה שיש קנין כאמו: לכלהון בנין · ולא ניזוקו מחמת המילה · ומ"ש אפילו ד' וה' פעמים פי' אם נשארו ציצין שמעכבין את המילה: בעלה נתעטר בה כו' · פי' כי האשה היא חלק וקנין הבעל לכן מתעטר הבעל בחלקו וקנינו · אבל הבעל אינו חלק וקנין מהאשה ולא קנינה לכן היא לא נתעטרה בבעלה · ועוד י"ל לפי שהבעל מעלה

משנת דרבי אליעזר

אערלת לבבכם וכן שימולו ערלת אזנם ויקשיבו לדת משא"כ השבת דכתיב וכן ח' ימים וגו' גבי תינוק לא שייך כלל אזהרה זו וכן לזה אין זמן ובכל יומא זמניה אח"כ קאי אמילה ממש · ואם ימול מן הזמן אינו שומע כו' א"כ שנתומאת מבתברא הדא פי' שיופר מבתברא ליעוד זה דנגדא מקרא דוערל וכר וגו' דאם הפי' כנ"ל א"כ למה כתיב וערל זכר כו' ונכרתה והלא שיהיה אשה נאים לכל עושין ואם היא לא תמות אונס לד"מ ויהיה לה ערלה לב גם היא חייבת ע"כ שפי' מילה ממש וכן שני' בסדר קדושים פרשה כ"ה: אם יקבלו בניך את השבת · עיין במ"כ ול"ע דנלמד מדכתיב וכו' שמונת ימים וסעטם כדי שיעברו עני מערובת שמלה שאין ח' בלא שבת:

ידי משה

חמש · לכאורה לא קא חשיב אלא ד' אלא כ"ל שהחמישי הוא הברית שנאמר לו לבד חוץ מה שאמר לזרעך אחריך וכל אותן ד' עיין בפ' והמצא אותן מרומז שיטב: סיעה של פסטון · פי' כמל מ"ע תבורתה של סולכי רגלים דהיינו בעלי מלחמות בלא סוסים נקראין פסטין בלשון יון: הלכה כדברי התלמיד · ר"ל כר' אליעזר תלמיד של ר' שמעון ב"א רבו החולק עליו כאן ואמר ר' יצחק שהלכה כתלמיד: תני המשוך אינו צריך למול · כן הגירסא בירושלמי במסכת שבת פרק י"ח תני המשוך אינו צריך לימול מפני שהיא ערלה כבושה וסכנה היא דברי רבי יהודה וכן צריך לגרוס פה: אמר רבי אחאי בעלה נתעטר בה כו' · קושיא היא בתמיה ומתרצי רבנן דאלא עטרת פירושו בדרך

מרתא לבעלה · בכל מקום האיש גוזר ברם הכא (בראשית כא) כל אשר תאמר אליך שרה (ב) שמע בקולה · א"ר יהושע בן קרחה [א] יו"ד שנטל הקב"ה משרי נחלק חציו לשרה וחציו לאברהם · אמר רבי שמעון בן יוחאי יו"ד שנטל הקב"ה משרי היה טס ופורח לפני כסאו של הקב"ה אמר לפניו רבש"ע בשביל שאני קטנה שבאותיות הוצאתני משרה הצדקת · א"ל הקב"ה לשעבר היית משמה של נקבה ובסופן של אותיות עכשיו אני נותנך בשמו של זכר ובראשן של אותיות שנאמר (במדבר יג) ויקרא משה להושע בן נון יהושע · א"ר מנא (א) לשעבר היתה שרי לעצמה [ב] עכשיו תהא היא שרה לכל באי העולם : ב וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן · רבי יהודה ורבי נחמיה · [ג] רי"א וברכתי אותה ליתן לה בן · וברכתיה לברכת החלב · א"ל רבי נחמיה (ג) וכי כבר נתבשרה בחלב והלא עדיין לא נתעברה אלא מלמד שהחזירה הקב"ה לימי נערותיה · רבי אבהו בשם ר' יוסי בר חנינא (ד) נותן אני יראתה על כל עובדי כוכבים דלא יהון מונין לה וצווחין דא עקרתא · ר' יודן בשם ריש לקיש [ד] עיקר מיטרין לא הוה לה · וגלף לה הקב"ה עיקר מיטרין · (ב) מלכי עמים ממנה יהיו א"ר חמא בר' חנינא מיכן דרש אברהם והחזיר את קטורה : ג ויפול אברהם על פניו ויצחק · [ה] שתי פעמים נפל אברהם על פניו וכנגדן ניטלה מילה מבניו ב' פעמים · אחד במצרים ואחד במדבר · במצרים בא משה ומלן · במדבר בא יהושע ומלן · ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד וגו' : רבי יודן ורבי עזריה · רבי יודן אמר הלבן מאה שנה יולד · למה ששרה הבת תשעים שנה תלד האיש אינו מזקין והאשה מזקנת · (ג) רבי עזריה אמר אף לזאת לא נצרך שהרי שרה בת תשעים שנה (ה) לא הזקינה · (ו) [ו] אי זו היא זקינה כל שקורין אותה אימא פלנית ואינה מקפדת : ד לו ישמעאל יחיה לפניך · ר' יודן בשם רבי יהודה בר סימון אמר משל לאוהבו של מלך שהיה המלך מעלה לו אנונה · א"ל המלך אני מבקש לכפול אנונה שלך · א"ל לא תמלא רוחי קריר הלואי קדמייתא לא תמנע · כך לו ישמעאל יחיה לפניך · ויאמר אלהים אבל שרה אשתך : ה ולישמעאל שמעתיך רבי יוחנן בשם רבי יהושע בר חנינא בן הגבירה למד מבן האמה · הנה ברכתי אותו · זה יצחק · והפרתי אותו זה יצחק · והרביתי אותו זה יצחק · ולישמעאל כבר שמעתי אותו (ז) ע"י מלאך · רבי אבא בר כהנא בשם רבי בירי כאן בן האמה למד מבן הגבירה · הנה ברכתי אותו זה ישמעאל · והפרתי אותו זה ישמעאל · והרביתי אותו זה ישמעאל · ק"ו ואת בריתי

מסורת המדרש א סנהדרין ק"ז · ירושלמי סנהדרין פ"ב · שמות רבה פרשה ו' · ויק"ר פי"ט · במד"ר פרשה י"ח · שי"ל פרשה ס' פסוק ראשו כתס פז · תנחומא סדר קרח סי' י"ב · ילקוט כלל זה רמז פ"ג · ב ברכות דף י"ג · ג פסיקתא רבתי פרשה מ"ב · לקמן פ' נ"ג · ילקוט כאן רמז פ"ב · ד עי' יבמות דף ס"ד · ה לעיל פ' מ"ו · וילקוט כאן רמז פ"ב · ו נדה דף ס' :

חדושי הרד"ל

והדרבה שהרתה על אחרים בבעלה מתעטר בה : (ב) שמע בקולה · א"ר מנא לשעבר כו' לבאי עולם א"ר בן קרחה כו' בן נון יהושע וברכתי את כנ"ל : (ג) וכי כבר נתברכה בחלב והלא עדיין כו' כנ"ל : (ד) נותן אני יראתה כו' · כאן אין שייכות ג"כ למאמר זה · ולהלן שם מקומו לפרש לשון ויעש כמב"ש א"ס · וכאן שמביא כמאמר דר"י ור"ן מייתי לה ג"כ : (ה) לא הזקינה · כמ"ש הרמב"ן שלא נשתנית כיופיה שהיו המלכים לופין ומתאוין ליפיה ע"ש : (ו) איזהו זקנה כו' · ירושלמי נדה פ"ד ה"ד ומביא זה כאן לראיה · שאף שהיא זקנה בשנים · כל שאין זקנה ניכרת בפניה ואין קורין אותה אמא שאין יודעין שנותיה אימא אינה חשובה זקנה (עי' לכאורה שם לענין דיה שעתה דאי לפי ת תלוי בשנים) : (ז) ע"י מלאך · ואין כאן עוד בשרה ברכה אמירה לו :

חדושי הרש"ש

(א) לשעבר היתה שרה לעצמה כנ"ל וכ"ה בילקוט · ובגמרא סוף פרק קמא דברכות הגי' לאומתה : (ב) מלכי עמים ממנה יהיו כו' מכאן דרש אברהם והחזיר את קטורה · נראה דדריש ממנה מהגר מדלא אמר ומלכי בוי"ו העטוף : (ג) רע"א אף לזאת ל"נ כו' · כן במקרא מצאנו מלת אף משמשת לק"ו כמו הן בעודני חי כו' ואף כו' בס"פ וילך וכן רבות (עיין לקמן ס"פ מקץ) וכ"ה הכוונה כאן · וליתר באור אמר עוד לזאת לא נצרך והוא ממש כלשון הגמרא בכ"מ זו ואצ"ל זו · ועיין ב"מ פ"ז א' ופדיון

סיו

מעוברת

מתנות כהונה

ומז"ל : [וברכתיה לחלב · עי' כ"ז לקמן פנ"ג] : מרתא · גבירתה : נותן אני כו' · שיהיה דקרא קדרים והיתה לגוים וגו' : דלא יהוון כו' · שלא יהיו מקנטרים אותה ויקראו אותה עקרה : עיקר מטרן · פי' הערוך בלשון רומי הרחם נקרא מטרה : וגלף · פתוחי חותם תרגום אונקלוס כגלף עזקא : מיכן דרש כו' · ממה שאמר הקב"ה מלכי עמים משמע מלכים של עמים ולכן החזיר קטורה והזרע ההוא נקרא ע"ש שרה ולקמן פרשה ל"ג כתבתי בשם רש"י מניין להא וע"ש שהיא היתה הגורם וכן המרה אולי אבנה ממנה : ב' פעמים נפל כו' · עיין לעיל פרשה מ"ו : ששרה כו' · דייק הכי מדלא כתיב השרה בת תשעים וגו' ועוד כתיב יולד ולא כתיב יוליד : אינו מזקין · זקנותו אינו מזיק לו מלהוליד : אף לזאת לא נצרך כו' · דרים ה"א של הבת תשעים שנה תמיהה קיימת וכן רבים : כל שקורין כו' · מפני זקנותה ואינה מקפדת : אנונא · פי' הערוך מנות פרנסה מבית המלך : לא תמלא רוחי כו' · קריר · לשון קורת רוח לא תקרר רוחי כ"כ מלא וגדוש הלוואי שלא תמנע ממני קצבה הקודמת : [ה"ג בילקוט וכן עיקר ר"י בן חנינא אמר בן האמה למד מבן הגבירה הנה ברכתי כו' עד בשם ר' בירי בן הגבירה למד מבן האמה

הנה

יפה תואר

והאשה כדלעיל פי"ו לכן יתבאר שהוא באשתו שה"ת מעטרתו אבל היא לא תתהלל אלא במעשיה לא בבעלה באינה מעטרה · כי ממנה הכל : מרתא לבעלה · ומעטרת בעלה יותר ממשלה ומביא ע"ז כל אשר תאמר שרה וגו' כי שמה שרה הוא מלשון שררה · ולכן אמר הכתוב כי שרה שמה שתהיה עתה שוררת בבית · וריב"ק דורש את הכתוב כי שרה שמה הוא לנתינת טעם על שם אברהם כי נתוסף לו ה"א אשר חלק היו"ד מן שרי ונקראת שרה וה"א השני זה שנוסף לאברהם ודרש עטרת בעלה כי נחלק משמה נעטר בעלה אברהם והכי משמע במ"ר פי"ח · והטעם מה שהוצרך לקחת הה"א דוקא משם שרי ולא נוסף לאברהם ה"א מבלי לקחת משם שרי הוא כדי שיהיה זווגם עולה יפה להוליד בנים כדכתיב בפמ"ד אברם אינו מוליד ובכך ניטל הה"א משמה ונתנה לו כדי שיהיו כגוף אחד ויהיה זווגם עולה יפה · ורשב"י חולק ע"ז וסובר כי הוסרה הה"א ממנה לגמרי ולא נתנה לאברהם והיה טס ופורח כו' · ור' מנא סובר כי השם שרה מורה על שררה אבל לא על בעלה וכדעת רבנן אך שרה לכל באי העולם : והא עדיין לא נתעברה · פי' כיון דהעבור היה עדיין מסופק בידכם · כי אברהם אמר לו ישמעאל יחיה ושרה אמרה האף אומנם אלד וגו' ולמה נתבשרה עתה בחלב בטרם תאמת להם העיבור לכן אמר שהחזירה הקב"ה לימי נערותיה וזה מענין העיבור שבתחלה היה לה עדנה : למה ששרה הבת תשעים שנה וכו' · פי' כי מה שיוליד אברהם מאשה צעירה בימים איננו פלא וכמ"ש הראב"ע והרמב"ן · אבל הפלא הוא איך יוליד מאשה זקנה · וגם ר' עזריה סובר כי עיקר התמיה הוא מנגד · אבל חולק בזה על ר"י דמשמע מדבריו כי גם אם אברהם היה צעיר לימים לא הולידה שרה כיון דהאשה מזקנת וע"ז אומר ר"ע כי התמיה הוא רק אנך שניהם שהם אנושים וכבר באו בימים · אבל אם אברהם היה צעיר לימים היה אפשר לשרה להוליד כי לא הזקינה : משל לאוהבו כו' · כי לא נוכל לפרש דברי אברהם במה שאמר לו ישמעאל יחיה כמספק בדבר ה' אשר דבר אליו כי יוליד את יצחק · אבל אמר לו אחרי כי גם לידת ישמעאל היתה בחסד דבר אברהם בענות רוח כי אינני כדאי להרבות עוד שכרי להוליד את יצחק ולוואי שלא יחסר גם חלקי אשר בידי · וכן נראה מדברי רש"י בחומש ע"ש : לא תמלא רוחי קריר וכו' · כלומר לא תמלא אותי בדברים שאינם ראויים לי ומה שמסיים פה בכתוב ויאמר אלהים אבל שרה אשתך · כי הקב"ה השיבו על ענותו שהוא איננו כדאי כי מגד שרה שהיא אשתך כדאי אתה להוליד עוד בן את יצחק : בן הגבירה למד מבן האמה · כ"ה בנוסחאות המדרש שלפנינו · ולפ"ז יתפרש הכתוב והמדרש עד"ז · דק"ל למה שתערב פה בכתובים המדברים ביצחק את הכתוב ולישמעאל שמעתיך · ולכן מפרש את הכתוב בק"ו · כן ולישמעאל שמעתיך ע"י המלאך אשר אמר להגר הרבה ארבה את זרעך ולא יספר מרוב ובלי ספק שמע אברהם מזה · ומבן האמה הזה אתה תלמד ליצחק כי הנה ברכתי גם אותו את יצחק והפריתי גם אותו את יצחק והרביתי גם אותו את יצחק · ומ"ש שנים עשר יוליד זה קאי ע"כ על ישמעאל לבד כי הוא לבדו הוליד נשיאים ולא"ז אמר הכתוב ואת בריתי אקים את יצחק להוליד י"ב שבטים תחת י"ב הנשיאים אשר לישמעאל · ור"א לא ניחא ליה לפרש ולישמעאל שמעתיך ע"י המלאך · ומפרש אחרי אשר כבר הבטיח הקב"ה לאברהם ואעשך לגוי גדול · כה יהיה זרעך וכן כרת עמו הברית לזרעך נתתי את הארץ · ותשב אברהם עד כה שבן תתקיימו הברכות הללו ע"י ישמעאל וכשנתבשר בלידת יצחק נודע לו כי הברכות האלה נאמרו על יצחק ותשב כי לישמעאל לא יהיה מאומה · לכן אמר לו הקב"ה ולישמעאל שמעתיך גם התפללתך בעד ישמעאל שמעתי והיה גם לו ברכה כמו ליצחק · ומטעם זה הובא הכתוב פה לאמר לו אף כי הברכות שנאמרו מכבר נאמרו ליצחק אבל גם ישמעאל יהיה מבורך ולפ"ז מה שאמר המלאך להגר לא ידע אברהם מזה · ומפרש את כל הכתוב על ישמעאל אשר היה צריך לברכה וברכו בתוספת ברכה אשר לא נזכרה לפני זה כי שנים עשר נשיאים יוליד ועז"א ואת בריתי אקים את יצחק ק"ו ליצחק כי יוליד י"ב שבטים ותהיה גם לו הברכה החדשה [ולפי נוסחת הילקוט ורש"י ז"ל בחומש אין אנחנו צריכים לביאור

כי

פירוש מהרז"ו

אשת חיל ובעלה נתעטר בה ועי' מ"כ בשם רש"י · כמ"ש לעיל פר' מ"ו סימן ז' עי' מש"ש : וכן הוא במדבר רבה פרשה י"ח סימן כ"א עיין שם : בכל מקום האיש גוזר · כמ"ש להיות כל איש שורר בביתו : יו"ד שנטל · שמ"ר פרשה ו' סימן א' וש"נ : שאני קטנה שבאותיות · ואין זה כבודה של שרה · אך מאחר שכבר זכיתי מקימי · מעלין בקודש ואין מורידין · והשיב לה שכן יעשה שיעלה אותה להיות בראש שם של זכר של גדול הע"ס : שרה לעצמה · בגמרא סוף פרק א' דברכות הגי' שרה לאומתה וכנ"ל ומאחר שאברהם היה תחלה אב לארם וכן שרה · וכן הגירסא במדרש בשם יפ"ת : ב וברכתי וכו' וברכתיה וכו' · וסובר ר"י שכופל לשון ברכה ע"פ מדה יו"ד על שני מיני ברכות · הראשון של ברכת הבן כמ"ש וברכתי אותה וגם נתתי לך ממנה בן וכמ"ש ר' יודן · וזהו וברכתי אותה במטרין · ומ"ש וברכתיה היינו אחר שיהיה לה בן אברך אותה בחלב שתהיה כמו בריכה של חלב ועל ידי כן מלכי עמים ממנה יהיו וכמ"ש מפורש לקמן פר' נ"ג סי' ט' בדברי ר' אחא · והקשה לו ר"נ שמאחר שיש לנו לדרוש על דברים של קודם העיבור אין לדלג לדרוש על אחר לידה ומ"ש שהחזירה לנערותה כמ"ש לקמן פר' נ"ג סימן ה' נתפשטו הקמטין ונתעדן הבשר : מונין לה · מחרפין אותה וקורין אותה עקרה מלשון לא תונו : נותן אני יראתה · שמ"ש והיתה לגוים שהיתה שרה לגוים כמו אברהם והיית לאב המון גוים כך כי שרה שמה והיתה שרה ודו"ק · ודברי רש"י בחומש אולי היה לו גי' אחרת במדרש וצ"ע : ר' יודן בשם ר"ל · לפרש מ"ש וברכתי אותה וגם נתתי לך ממנה בן וכנ"ל בדברי ר' יודן : מכאן דרש אברהם · צ"ע איך דורש הברכה המפורשת לפרש על קטורה · וי"ל שדורש רישא דקרא וגם נתתי לך ממנה בן משמע שכבר נתן ואחר כך ממנה יהיו בעתיד שמ"ש נתתי היינו ישמעאל מלכי עמים ממנה יהיו בעתיד שאותה שכבר היה ממנה בן יהיו ממנה מלכי עמים י"ד משפחות ועל כן החזיר את קטורה היא הגר · ושמעו על שרה · ומ"ש נתתי עבר במקום עתיד · ומרמז בתיבת גם לרבות אותה שכבר נתתי וגו' · עי' לקמן פר' ס' סימן י"ד ופר' ס"א סימן ד' : ג ב' פעמים נפל · לעיל פר' מ"ו סימן ו' וש"נ ומבואר : למה ששרה וכו' · שלעולם לא אמר בלשון אם בספק אלא אמר בניחותא הלבן מאה שנה יולד יהכן שיולד אך אם שרה בזה יש ספק ופלא : אף לזאת לא נצרך · פירושו לאמורה שלא היה צריך להסתפק שהרי באמת ילדה בת נ' שנה · ולפי זה סובר ג"כ כר' יודן · אך באמת נראה לי שמ"ש לא נצרך פירושו לא הסתפק ולשון ירושלמי הוא וכמ"ש לקמן פרשה נ"א בסימן ג' תמן צריכה ליה והכא פשיטא ליה · ורבי עזריה חולק על ר' יודן שכמו שכתוב אצל אברהם הלבן מאה שנה יולד שהוא לשון ודאי ולא בפלא וספק כך כתוב אצל שרה הבת תשעים שנה תלד בוודאי ומ"ש ואם שרה ע"פ מדה ט' שרבים לא יאמינו כי זה חידוש אך גם בזאת אני מאמין באין ספק הבת תשעים שנה תלד · ומ"ש הלבן הבת כן תמיהות מתקיימות כמ"ש רש"י בחומש : איזה זקנה · הובא מאמר זה לכאן דרך אגב : ד אנונה · מנה ומתנה והיה נותן לו תמיד בקצבה די מחסורו : לא תמלא רוחי וכו' · לא תטרח למלאות לי כל כך כי יש לי קורת רוח ונחת ממה שנתת לי והלואי שלא תקח ותחסיר לי מהקודם : ה בן הגבירה · עי' מתנות כהונה גירס' הילקוט וכ"ג רש"י בחומש · וז"ל הרא"כ מכאן למד ק"ו בן הגבירה מבן האמה כתיב הנה ברכתי אותו והפרתי אותו והרביתי אותו זה ישמעאל וק"ו ואת בריתי אקים את יצחק עכ"ל ומ"ש ואת בריתי אקים את יצחק שהוא מיותר שהרי כבר כתב בפסוק י"ט והקימותי את בריתי אתו · ע"כ דורש שהוא ק"ו מפורש ע"פ מדה ט' אם לישמעאל אני מברך כל כך בי"ב נשיאים וזה תראה בעיניך ק"ו שאעשה כך ליצחק אע"פ שלא תראה בחייך בעיניך · שהרי אברהם מת כשהיו יעקב ועשו בני ט"ו שנה ולא נשאו עדיין נשים · אך ר"י בשם ר"י ב"ח סובר שמאמר שעיקר פרשה זאת על שרה ועל יצחק ולא הוזכר ישמעאל רק בעבור שאמר אברהם לו ישמעאל יחיה לפניך היה די שישיב לו מה שביקש שיחיה לפניו · והיך יתכן לומר שקבע עיקר הברכה לישמעאל ואת יצחק הזכיר מן הצד ללמדו מישמעאל · גם למה הפסיק בברכת ישמעאל באמצע ברכת יצחק על כן בהכרח ע"פ מדה ל"א מוקדם שמאוחר בענין · שמ"ש ולישמעאל שמעתיך מקומו בסוף אחר ברכת יצחק וא"כ ממילא יפי. כל הברכה שייך ליצחק ואחר שנגמר ברכה יצחק אמר ולישמעאל שמעתיך כבר שמעתי אותך קודם שהתפללת בעבורו היינו מ"ש המלאך להגר כבר הרבה ארבה את זרעך וגו' וכן אקיים וא"כ מ"ש שנים עשר נשיאים יוליד וכו' קאי על יצחק · ועל שישמעאל הוליד ב"כ שנים עשר נשיאים כמ"ש בסוף פרשת חיי שרה על זה אמר שבן האמה למד מבן הגבירה שכתוב ולישמעאל בוי"ו המוסיף על ענין בלשון הכי למד ממנו שיתברך כמו יצחק שכל הברכה עליו לבד · דוק והתבונן בכתובים איך אלו ואלו דברי אלהים חיים ומה דאתי מדרשא

חביבא

ידי משה

קאי על שרה · שמצינו בהדיא שהיתה מרתא לבעלה דכתיב כל אשר תאמר וגו' כנ"ל : וברכתיה · שהיתה צריכה לברכה זאת לפי שהיו אומרים שלקחה אסופי מן השוק והוציאה דדיה והיתה מניקה לכל הילדים שהיו כמו שמצינו במדרש : לברכת החלב · פירושא דקרא דכתיב שתי פעמים וברכתיה קא דריש נמי שאמר לברכת החלב כנ"ל : איזו היא זקינה · הוא מדרש בפני עצמו ואינו שייך לשלפניו ;

גבי

אקים את יצחק · א"ר יצחק כתיב (בראשית מט) א כל אלה שבטי ישראל שנים עשר אלו בני גבירה · וישמעאל אינו מעמיד י"ב · ב אלא אותן נשיאים · היך מה דאת אמר (משלי כה) נשיאים ורוח וגשם אין · אבל אלו מטות · כמה דאת אמר (חבקוק ג) שבעות מטות אומר סלה · ואת בריתי אקים את יצחק · ר' הונא בשם ר' אידי ג אותה השנה (ח) מעוברת היתה: ז ויכל לדבר אתו · ד תני הנפטר מחבירו בין גדול בין קטן צריך ליטול ממנו רשות · ממי את למד מאברהם (ד) (ט) פעם אחת היה אברהם מדבר עם הקב"ה באו מלאכי השרת לדבר עמו · אמר להן נפטר מן השכינה שהיא גדולה מכם תחלה אח"כ אני מדבר עמכם · כיון שדבר עם הקב"ה כל צרכו · אמר לפניו רבון העולמים צריך אני לדבר · א"ל הפטר בשלום · הה"ד ויעל אלהים מעל אברהם · אר"ל האבות הן הן המרכבה שנא' ויעל אלהים מעל אברהם · ויעל מעליו אלהים (בראשית כה) והנה ה' נצב עליו: ז ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו · ה א"ר איבו (י) בשעה שמל אברהם אותן ילידי ביתו העמידן גבעה ערלות וזרחה עליהם חמה והתליעו ועלה ריחן לפני הקב"ה כקטורת סמים וכעולה שהיא כליל לאישים · אמר הקב"ה בשעה שיהיו בניו של זה באים לידי עבירות ולידי מעשים רעים אני נזכר להם הריח הזה ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם: ח ואברהם בן תשעים ותשע וגו' · (ס) הכא את אמר בשר ערלתו ולהלן כתיב את בשר ערלתו אלא אברהם ע"י שנתמעך ע"י אשה כתיב בשר ערלתו · (יא) ישמעאל שלא נתמעך ע"י אשה כתיב את בשר ערלתו: ט בעצם היום הזה נמול אברהם · ו א"ר ברכיה (ישעיה מח) לא מראש בסתר דברתי (אלא) אמר הקב"ה אלו מל אברהם בלילה היו כל בני דורו אומרים בכך וכך אלו היינו רואים אותו לא היינו מניחים אותו לימול אלא בעצם היום הזה דרגיש ליה ימלל · (ו) נמול אברהם · א"ר אבא בר כהנא הרגיש ונצטער כדי שיכפול לו הקב"ה שכרו · א"ר לוי מל אברהם אין כתיב כאן אלא נימול · ז בדק את עצמו (יב) ומצא עצמו מהול · א"ר ברכיה (יג) בההיא עיתא אקיל רבי אבא בר כהנא לרבי לוי א"ל שקרנא כזבנא את · אלא הרגיש ונצטער כדי שיכפול הקב"ה שכרו: י וכל אנשי ביתו יליד בית ומקנת כסף תניא ח הולכים ליריד של עובדי כוכבים בחולו של מועד ליקח מהם בתים שדות וכרמים ועבדים ושפחות · ר' אמי בשם ריש לקיש אמר לא סוף דבר עבדים מהולים הן לו · אלא אפילו ערלים מפני שהוא מכניסן תחת כנפי

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז פ"ב · תנחומא סדר ויהי סימן ט"ו · ועי' לעיל פרשה י"ב · ב ילקוט חבקוק רמז תקס"ד · ג ר"ה דף י"א · ד מס' דרך ארץ רבה ריש פרק ס' · ילקוט כאן רמז פ"ב · ה עי' כ"ו בשי"ר פ"ד. פסוק עד שיפוח היום · ובאגדת בראשית פרק י"ט · ובילקוט כאן רמז פ"ב · ובילקוט שה"ש רמז תתקס"ו · תנחומא סדר וירא סימן ב' · ו ילקוט ישעיה רמז שכ"ס · ז תנחומא כאן סי' י"ז . ח עבודת כוכבים דף י"א :

חדושי הרש"ש

היו מרננין כו' אם שרה כו' (ר"ל דזה יכול להיות) אברהם כו' יוליד מיד כו' והוא כדעת ר"ע בכאן : (ד) פ"א היה אברהם כו' · היינו הא דר"פ וירא ומשם נלמד הא דהנפטר מגדול צריך כו' · ומה דמסיים המדרש הה"ד ויעל אלהים כו' הוא לראיה על הנפטר מקטן דמשמע דאלהים נפטר מאברהם כביכול בנטי"ר : (ה) הכא את אמר כו' אלא אברהם כו' · ישמעאל כו' כתיב את כו' · עמ"כ בשם רש"י דהכוונה שם על הפריעה · ואין המדרש הזה כוונו התוס' ביבמות (ע"א ב') ד"ה לא במש"כ ומ"מ אברהם פרע מילתו (פי' שמל את ישמעאל) כו' כדאמר בב"ר (היינו המדרש שלפנינו) דאפילו ע"מ קיים (הוא טעם למה פרע אם לא נצטוה ע"ז) והמרש"ם שב בתוס' לפע"ד טעה והטעה שני גאוני תורה את הגרי"פ בהגהותיו שמה ואת הגאון מוהר"א פלעקלס בתשובה מאהבה חלק שני רנ"ד · אך ק"ק ויאמר המדרש לשיטתו דדרש לעיל סמ"ו המול ימול מילה ופריעה · וי"ל דבשלמא המול כו' מוקי לה הגמרא לדרשא אחרינא לניזון המעכבין א"מ כדאיתא ביבמות (ע"ב א') ודלא כעינן לשמה ולמוהל שיהא מהול כדאיתא בעבודת כוכבים (כ"ז א') (ועיין מש"כ לעיל ס"פ מ"ו) אבל את בשר כו' לא מצינו דרשה אחרת זולת דרשה הכא · ולכן משמע לבו לכתוב' דל"פ ע"ז הגמרא : (ו) נימול אברהם אח"כ הרגיש ונצטער כו' · נראה דדייק מדלא כתיב נמול בשר אברהם · אלא משמע דכל גופו הרגיש לו ונצטער כאלו כולו כרות וחתוך :

חדושי הרד"ל

(וז) מעוברת היתה · עיין תוס' ר"ה (דר"ה י"א) שהכיאו מהמנים שהיה לו סריסה כבותל · ודר' למועד הזה בשנה האחרת · ולכן אמר שהיתה מעוברת · אלא בפשוטו לא תגיע חמה לבריתה לשנה האחרת כדלעיל ס"פ נ"ב · והיו אף במעוברת לא תגיע ואפשר לכוון בשנה האחרת דריש שהשנה ההיא אחרת ומשונה משנה זו דהיינו שתהא שנה זו מעוברת : (ט) פ"א היה אברהם מדבר כו' · מלשו' כו' כתוס' ד"א רבה הפ"ד תני נם בשעה שבאו המלאכים לבשרו ע"ש : (י) בשעה שמל כו' בשי"ר פ"ד פ"ס. דרש לה מהא אליך לי את סר המור : (יא) ישמעאל כו' · את בשר ערלתו · לומר שעור הפריעה היה דבוק וטפל לבשר הערלה : (יב) ומצא עצמו מהול · נ"ל שר' לוי דרש רמז אמר שמצא והרגיש בעצמו שהרה מאליו לגמרי שנהפך לבבו להכיר באלו ה' והיה יכול לקבל גלוי שכינה ועומד על רגליו · רק מדאמר ר' לוי ל' סתום כפש' דאכ"כ וא"ל שקרנא כו' (אולי פירושו בלשון בתמיה וכי שקרנא וכזבנא את) שאומר אתה בליבור בלשון סתום · אלא אדרבה ראוי לפרש בניבור שהרגיש ונצטער כדי לכפול כו' : (יג) בההיא עיתא אקיל כו' · מפני שבשתר מקומות ראיתי מגיד שהיה מתכבו ונשקו על ראשו כדאיתא

מתנות כהונה

הנה ברכתי כו']: בני גבירה · בני שרה אמנו · וישמעאל אינו מעמיד בתמיה וא"כ מאי רבותא דבני הגבירה שהכתוב משבח ואומר כל אלה שבטי ישראל י"ב : נשיאים · עננים · כענן כלה וילך : מטות · כלומר חזקים כמטה הזה : מעוברת היתה · בפ"ק דמסכת ר"ה דרים דהא דכתיב שוב אשוב אליך כעת חיה שהמלאך היה עומד בתשרי ומבשר על ניסן ומקשה ואכתי בשש חדשים מי ילדה ומשני אותה שנה מעוברת היתה ושרה אמנו ילדה לשבעה חדשים ע"כ והכי נמי דייק מדכתיב בשנה האחרת שלא מצינו שהלך למועד הסמוך ליום הבשורה שנאמר למועד אשוב אליך וגו' ויהיה בשנה האחרת אלא מתשרי לניסן והשנה תהיה מעוברת : ה"ג נפטר אני מן וכו' : ה"ג צריך אני לדבר למלאכים א"ל הפטר בשלום הה"ד ויעל אלהים פו' · ופירוש הכתוב כאשר כלה אברהם לדבר עם ה' ית' ויעל וגו' ומדכתיב אנוו דייק אתו כלה לדבר אבל עם המלאכים לא דבר עדיין ומדכתיב מעל אברהם דייק שנפטר ממנו ברשותו : העמידן כו' · ר"ל הערלות [ובמדרש חזית בפ' עד שיפוח הגיר' יותר ברורה] : ולהלן · בסמוך אצל ישמעאל : את בשר ערלתו · את לרבות את עור הפריעה ואברהם שכבר נתמעך מפני דרך ארץ לא הוצרך לזה כך פירש"י סוף סדר זה : דרגש ליה · פי' שבולט לו ומרגיש נער בעצמו ידבר ויעבר וע"ל בפרשה ל"ב : הרגיש ונצטער מדכתיב נימול בלשון נפעל משמע שנצטער מהמת המילה גר' לוי דרש נימול מעצמו : בההיא עיתא כו' · באותו עת וזמן קלל וגזל ר' אבא לר' לוי וא"ל שקרן וכזבן כו' : [מ"ל שקרנא גרסינן] : ותני הולכים גרסינן · ה"נ בילקוט לא סוף דבר עבדים

פירוש מהרז"ו

חביבא ולר"י החידוש הדרשא של מדה ל"א · ולרא"כ החידוש דרשא של ק"ו מפורש ושניהם יחד לא יתכן כאן : כל אלה שבטי ישראל · ע' לעיל פר' י"ב סוף סימן א' שחיבת אלה מורה התפארות ושבח · ומהו ההתפארות בזה הלא גם בן האמה היו י"ב נשיאים · ולמה קורא לבני האמה נשיאים ולבני הגבירה שבטים · על כן דורש ר' יצחק · שמ"ש נשיאים על שם נביאים ורוח הם העננים הנישאים על כנפי רוח ורומז למ"ש דניאל ונשא הימון רוחא וכמ"ש פר"א פרק שלשים בסופו ע"ש ותבין כאן : אבל אלו כמטות · ושבט ומטה ענין אחד הוא וכמ"ש ישעיה י' הוי אשור שבט וגו' ומטה הוא וגו' וכן שם פסוק ט"ו כהניף שבט · כהרים מטה · והשבטים יקראו גם בתורה בשם מטה ומטות · אך ניחא ליה להביא פסוק מחבקוק ששם מבואר שבשם שנשבע לאבות בשמו הגדול כך נשבע לשבטים וכמ"ש שמ"ר בסר' מ"ד בסי' ס' : ואת בריתי וכו' מעוברת היתה · הכוונה על מ"ש בס"ד אשר תלד לך שרה למועד הזה לשנה האחרת וכמ"ש במ"כ וזה לע"ג דבשלמא הגמרא דסובר שהמילה היתה ביוה"כ כמ"ש פר"א פרק כ"ט וביום הג' אחר המילה באו המלאכים לבקרו וא"כ בהכרח לומר שהיתה השנה מעוברת שילדה לז' חדשים אך המדרש שסובר שהמלאכים באו בפסח כמ"ש לקמן פר' מ"ח סימן י"ב וכמ"ש שם סימן ח' וסימן ט' שהחימום יפה למכה וכו' ואני ופמליא שלי וכו' · וא"כ למה צריך לומר שהשנה היתה מעוברת שהרי מ"ש למועד הזה לשנה האחרת יתפרש כפשוטו בפסח של שנה האחרת כי בתשרי בר"ה נתחדשה השנה ולמ"ד בניסן נבראת העולם נתחדשה השנה בניסן וליכא זה כ"ל בהכרח לומר דבזה כולם מודים שהליווי על המילה היה בפסח כמ"ש כאן אשר תלד לך שרה למועד הזה לשנה האחרת ונאמר שנולד בפסח היה שהבטחה והליווי על המילה נ"כ בפסח וגם בזה מודו לדעת הגמרא בפסוק למועד הזה כעת חיה דקאי בתוכות וקאמר שבפסח יולד יצחק אלא דבזה פליגי שהגמרא בשיטת הפר"א הנ"ל שהמילה היתה חצי שנה אחר הליווי היינו ביום הכפורים ע"פ גז"ש עצם עצם ומה שלא קיים המצוה מיד כמ"ש לעיל פ' ל"ם בסי' א' משהורשה וילך אברם כאשר דיבר אליו ה' · וכן כתוב כאן בפסוק כ"ג וימל את בשר וגו' כאשר דיבר אתו אלהים היינו משהורשה כנ"ל וכל התורה ... בלותן זה כמ"ש ויק"ר פר' א' ריש סימן א' ע"פ שנתנה בסיני לא נענשו עליה עד שנשנית באוה"מ · וזהו דעת הגמ' והפר"א · ודעת המדרש שדורש גז"ש על ועשי עוגות כמ"ש עוגות מצות הרי שבאו המלאכים בפסח ובאו לבקרו אחר המילה שדורשים סמוכים תחת וירא לסוף לך לך הרי שהכל היה בפסח רק שסוברים שמ"ש ויאמר ה' למה זה צחקה שרה ופסוק היפלא מה' דבר למועד אשוב היה חצי שנה אחר ביאת המלאכים כפשטא דגמרא דקאי בחג וקאמר למועד שבפסח ישוב ויולד יצחק · וא"כ בהכרח שגם המדרש סובר שאותה שנה מעוברת היתה · ע"ש בגמרא ותוספות ובהגהה שם ויתוודע ויתברר איך נתיישבו על פי דברי ברא"ות ולפי זה נ"ע ברש"י בחומש ריש וירא שאינו לא כדעת המדרש ולא כדעת הגמרא ועי' לקמן פר' ל"ג סימן ו' גם יתכן לומר שר' הונא בר רבי אידי כדעת הגמרא אך המדרש אינו סובר כן · והקושיא מעיקרא ליתא : הנפטר מחבירו וכו' · וכן הגירסא בילקוט כאן ואם יכוון למלאכים שבר"פ וירא היה לו לדרוש שם ולא כאן · גם לא הביא ראיה להפך על גדול מקטן וגם לא נטל רשות כלל לפטור שמפורש ואברהם עודנו עומד לפני ה' עד אחר התפלה על סדום · ונראה דכאן כתוב ויכל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם · וכן אחר שהפסיק על סדום כתוב · וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם · ושני הפסוקים מיותרים דמן הסתם כן הוא · ודורשים על נטילת רשות ומפסוק ויכל למדו על קטן מגדול כנ"ל ומפסוק וילך ה' על גדול מקטן · וכמ"ש בנזה"ק בשם התנחומא הובא לשונו בביאור הרי"פ וכאן דרשו מ"ם ויכל לדבר משמע שהיה לו לדבר וכלה דבורו ודרשו שבאו מלאכים באמצע הדבור והבין אברהם שרצון ה' שידבר עם המלאכים · ועדיין עמדה מראה השכינה ואינה מדברת · מזה למד אברהם שצריך לפטור מהשכינה בנטילת רשות · כי גם הוא לא היה לו מה לדבר שדבר כל צרכו עם ה' · ואח"כ ידבר עם המלאכים · וכמ"ש ברים ערבי פסחים משל למלך יוצא והפרכום נכנס מלוים את המלך ומקבלים האפרכום · וזהו מ"ם כאן כפשט אחת פי' שעל קטן מגדול ראיה מהפעם הב' כנ"ל מהתנחומא ומ"ש עוד בנזה"ק בשם מסכת ד"א פרק ד' · ושם איתא ליה שהדרשה ע"פ של כאן ויכל לדבר אתו ולגרסא זו אין ראיה ממאמר זה כי הועתק ממדרש זה לשם דרך אגב : הה"ד ויעל · וכן הוא בילקוט דדורש ממ"ש מעל אברהם שהוא נטל רשות · וגם דרשה כ"ל מפסוק ויעל כאלו כתב ד"א ויעל אר"ל והדבר מובן : המרכבה · לקמן פרשה פ"ב סימן ו' · והכוונה כמו המרכבה שראה יחזקאל שעליהם ניטא הכ"כ בשמים ועל הצדיקים בארץ : ז בשעה שמל · תנחומא כאן ועי' כל זה בשי"ר פסוק עד שיפוח היום ושם יתבאר ועי' עוד באגדת בראשית פרק י"ט ומ"ש כאן ר' אייבו יתכן שהכוונה על ר' אבהו הנזכר בשי"ר שם ע"ש ותבין : ח ואברהם בן תשעים · עי' מ"כ וז"ל רש"י בחומש סוף לך לך באברהם לא נאמר את לפי שלא היה חסר אלא חיתוך בשר כו' אבל ישמעאל שהיה ילד הוזקק לחתוך ולפרוע לכך נאמר בו את ב"ר עכ"ל : ט לא מראש בסתר דברתי · מעת שהתחלתי לעשות אתכם לעם היינו מאברהם שצויתיו למול התחלה זאת לא היה בסתר אלא בעצם היום הזה · וגם מאמר זה בשי"ר שם ויותר · נראה שמ"ש לא ברא"ם הוא אברהם שנקרא ראש אמנה · כמ"ש בשי"ר פסוק אתי מלבנון תשורי מראש אמנה זה אברהם : דרגיש ליה · מי שירגיש במילת אברהם ויחרה לו ידבר נגדו וימחה ולא יוכל לומר אח"כ לא הייתי יודע ואם הייתי יודע הייתי מוחה וכן הוא לעיל פר' ל"ב סימן ח' אצל נח : הרגיש ונצטער · דורש מ"ם נימול משמע מעצמו כמ"ש נמולו אתו ע"כ פירושו ע"י שאברהם מל אותם כמפורש בפסוק כ"ג וימל את וגו' א"כ מ"ש אצל אברהם נימול ג"כ פירושו ע"י שמל

ידי משה

רבי הונא בשם רבי אידי אותה השנה מעוברת היתה · כתב בעל א"מ צריך לעיין מאי נפקותא מזה עכ"ל · ול"נ דנפקי נא כתיב וסקימותי את בריתי אתך שלא יזיקו החיות לבני דורו לכך הוצרך לבריתות צבים ונם גבי דגים לפי שמסופרים תולדה מוזר לברים ומלינו בשם עיבור המוסק על שכרות ומייקות לכן הוצרכם שרם לבריתות ברית לפי שהיתה שנה מעוברת שלא תפיל חלילה את יצחק כנ"ל וק"ל : מפני שהוא מכניסן תחת כנפי השכינה · ושוליאו זה מדכתיב אנשי ביתו וגו' מקנת כסף משמע

השכינה · רבי יהושע בן לוי בעי קומי דריש לק"ש א"ל מהו [א] ליקח עבדים מן עובדי כוכבים א"ל אימתי את שואלני ביום טוב · תנא אפילו בשבת · וכן הקונה חצר בא"י א"ל הרי למחר בכך וכך (יד) משום דחביבה א"י יש לו רשות לומר כך · [ב] תני הזקיה עד רדתה אפילו בשבת · [ג] שכן מצינו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת [ד] שלשה ידידים הם ידיד עזה · ידיד עכו · ידיד בטנן · ואין לך מחוור מכולם אלא ידיד בטנן · [ה] אמר אברהם עד שלא מלתי היו העוברים והשבים באים אצלי תאמר משמלתי אינן באים אצלי · אמר לו הקב"ה עד שלא מלת היו בני אדם באים אצלך עכשיו אני בכבודי בא ונגלה עליך הה"ד וירא אליו ה' באלוני ממרא:

סדר וירא

פרשה מח א וירא אליו ה' באלוני ממרא והוא יושב פתח האהל כתיב (תהלים יח) ותתן לי מגן ישעך וימינך תסעדני וענותך תרבני · [ו] ותתן לי (א) (א) מגן ישעך זה אברהם · (ב) וימינך תסעדני בכבשן האש ברעבון ובמלכים · וענותך תרבני · מה ענוה הרבה הקב"ה לאברהם · שה"ה יושב והשכינה עומדת · הה"ד וירא אליו ה': **ב** (איוב יט) ואחר עורי נקפו זאת ומבשרי אחזה אלוה · אמר אברהם (ג) אחר שמלתי עצמי (ג) (ד) הרבה גרים באו להדבק בזאת הברית · ומבשרי אחזה אלוה (ה) אילולי שעשיתי כן מהיכן היה הקב"ה נגלה עלי · וירא אליו ה': **ג** ר' איסי פתח (שם לא) אם אמאס משפט עבדי ואמתי בריבם עמדי מה אעשה כי יקום אל וכי יפקוד מה אשיבנו · אתתיה דרבי יוסי הוה מכתשא עם אמתיה אכחשה קדמא · א"ל מפני מה אתה מכחישני לפני שפחתי א"ל לא כך אמר איוב (שם) אם אמאס משפט עבדי (ו) ד"א אם אמאס משפט זה אברהם (ז) ויקח אברם את ישמעאל בנו וגו' · אמר אילולי שעשיתי כן מהיכן היה הקב"ה נגלה עלי וירא אליו ה' באלוני ממרא והוא יושב: **ד** [ח] רבי יצחק פתח מזבח אדמה תעשה לי וגו' · א"ר יצחק מה אם זה שבנה מזבח לשמי הריני נגלה עליו ומברכו · אברהם שמל עצמו לשמי על אחת כמה וכמה · וירא אליו ה' באלוני ממרא: **ה** רבי לוי פתח (ויקרא ט) ושור ואיל לשלמים לזבוח לפני ה' · אמר מה אם זה שהקריב שור ואיל לשמי הריני נגלה עליו ומברכו · (ח) אברהם שמל עצמו לשמי עאכ"ו · וירא אליו ה' באלוני ממרא: **ו** כתיב (ישעיה לג) פחדו בציון חטאים · [ט] אמר רבי ירמיה בן אלעזר משל לשני תינוקות שברחו מבית הספר היה (ט) זה לוקה וזה מירתת · א"ר יונתן כל תנופה שנאמר במקרא במינות הכתוב מדבר (י) ובנין

מסורת המדרש א ירושלמי שבת פרק א' · וירושלמי עבודת כוכבים פ' א' · ב שבת י"ט · ג ירושלמי שבת פ"א · סדר עולם רבה פ' י"א · במד"ר פ' ט"ו וספרי ל"ג · תנחומא סדר משפטים סי' ס' · ילקוט יהושע רמז ט"ו · עי' במד"ר פ"ה כ' · ועי' תנחומא במדבר ס' ע' · ד ירושלמי עבודת כוכבים פרק א' · ה לקמן פ' מ"ח · מדרש תהלים מזמור י"ח · אגדת בראשית פרק י"ט · תנחומא כאן סי' ב' · ילקוט שמואל ב' רמז קס"ב · ז ילקוט איוב רמז תתק"ז · ילקוט כאן רמז י"ח · ח תנחומא כאן סי' ב' · ט ילקוט ישעיה רמז ש"ד

חדושי הרד"ל

כדאיתא בירושלמי לכן פירש פרק בבסיפא ע"ה כו': (יד) משום דחביבה כו' נומר כך · סוף פי' וגליון ואינו לבון סכ"ר:

(א) מגן ישעך זה אברהם · כד"א אנכי מגן לך · כ"ה באג"ב פי"ט · ועיין ידי"מ: (ב) וימינך תסעדני בכבשן האש · בפר"א פכ"ו פשט הק"ה יד ימינו והצילו מכבשן והא דרעבון אשר דבון תסעדני קדרים: (ג) אחר שמלתי א"ע · דרש אחר עורי · אחר שהסירותי עור הערלה: (ד) הרבה כו' להדבק בזאת כו' דרש נקפו שהקיפו וסבבו הרבה לזאת הברית · או י"ל נקפו נשון מכה · שהיא המילה: (ה) אלולי שעשיתי כן מהיכן כו' עלי · אף שכבר נגלה לו מקודם גם כן · מ"מ אחר המילה זכה לגלוי מדרגה גדולה יותר כמ"ש בזוהר כאן · ובפרשת לך לך (נ"ד) ע"ש: (ו) ד"א אם אמאס משפט עבדי ואמתי זה הגר (ועלם קאי בריבם עמדי · כשהיתה מריבה שהיה עבור הגר עמדו כדלעיל פמ"ה · ועבדי זה ישמעאל בן האמה ואמתי זה אברהם כו' · כנ"ל · וכן כשלגרה שרה גרש האמה ואת בנה): (ז) ויקח אברהם את ישמעאל בנו וגו' אמר אלולי כו' · וי"ל שע"י המילה הוא שזכה שיהיה הוא יושב ושכינה עע"ג כדלקמן · וז"ש מה אעשה כי יקום אל · ר"ל אלמלא עשיתי זאת למול עבדי ובני אמתי · מה הייתי עושה בשקמה שכינה ע"ג: (ח) אב הם שמל עצמו לשמי · דמילה אקרי קרבן כדאמר כורת בריתי עלי זבח · ועי' פר"א פס"ו ובזוהר בכ"מ קרי ליה קורבנא דרבית · וע"ל פל"ב ומדרש שמואל פ"א: (ט) זה לוקה וזה כו' · כן פחדו בציון חטאים ישראל כשראו מפלתן של עובדי כוכבים: (י) ובנין אב כו' רעדה חנפים

חדושי הרש"ש

(א) מגן ישעך זה אברהם · עיד"מ · ול"נ לפי שמגינו שא"ל הקב"ה אנכי מגן לך · או שנאמר לו אשר מגן צריך כו' וכ"ה לקמן בס"ר פנ"ח · אח"ז ראיתי בילקוט שמביא פסוק אנכי מגן לך: (ב) הרבה גרים

רש"י

פרשה מח איתתיה דרבי יוסי הוות מכתשא עם אמתה · היתה עושה מריבה עם שפחתה וכחשה רבי יוסי שאמר הדין עם שפחתה אמרה ליה למה את מכחישני בפני שפחתי א"ל לא כך אמר איוב אם אמאס משפט עבדי ואמתי (איוב ל"א): הריני נגלה עליו ומברכו · דכתיב בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך (שמות כ'): שהקריב שור ואיל לשמי הריני נגלה עליו ומברכו · דכתיב כי היום ה' נראה עליכם (ויקרא ט') וכתיב וישא אהרן את ידיו ויברכם: לשני תינוקות · שברחו מבית הספר זה לוקה וזה מרתת כך פחדו בציון חטאים אלו השוגגין יש

מתנות כהונה

עבדים מהולים הוא לוקח אלא: הרי למחר · למחר פי' אתן לך כך וכך בירושלמי איתא שמראה לו כיסין של דינרין כדי שיהא לו על מה לסמוך: עד רדתה · בפרשת שופטים ובנית מצור על העיר אשר היא עושה עמך מלחמה עד רדתה: אפילו בשבת יכול לעשות עמה מלחמה כדי לכבשם משום ישוב ארץ ישראל: שלא נכבשה יריחו כו' · בירושלמי יליף ליה מדכתיב וביום השביעי תסובו את העיר ז' פעמים ודייק ה"א של השביעי הידוע וזהו שבת: שלשה ידידין כו' · בירושלמי דפ"ק דמסכת עבודת כוכבים לענין שאסור לישראל לילך ליריד של עובדי כוכבים ביום עבודת כוכבים שלהם גרם התם וז"ל ר' יוסי ב"ר בון ב"ר חגה בשם ר' יוחנן לא אסרו אלא כגון ירידה של בוטנה ותני ג' ירידים הם יריד עזה יריד עכו יריד של בוטנה והמחוור שבכולם יריד בוטנה עכ"ל:

פרשה מח הוות מכתשא כו' · מריבה ומתקוטטת: אכחשה · היה מוכיח אותה ומכחישה לאמר שהדין עם האמה: מפני מה כו' · מפני כבודה לא היה לו להוכיח ולהכחישה בפניה: זה אברהם · שלא מאס לימול ישמעאל בן האמה וילידי ביתו בני השפחות ומקנת כספו העבדים כדי להוציא לאור משפטיהם להכניסם תחת כנפי השכינה: מזבח אדמה וגו' · אבא אליך וברכתיך: ושור ואיל וגו' · ריש פ' שמיני ובסוף כתיב ויצאו ויברכו את העם וירד כבוד ה' אל כל העם הרי שהסכים הקב"ה על הברכה: זה לוקה כו' · וכן כתיב בריש שמעו רחוקים אשר עשיתי ודעו קרובים גבורתי ואח"כ כתיב פחדו בציון חטאים אחזה רעדה חנפים: [ה"ג בת רא במינות הכתוב

יפה תואר

אלא בשבת פי' במ"ר פי"ד דיליף זה מקראי: אלא ידיד בטנן · שלא היו אדוקים כ"כ בעבודת כוכבים שלהם: אמר אברהם · בא נדרוש סמיכות למה נראה אליו ה' אחר שנימול משום שהעוברים ושבים נמנעו לבוא אליו משום שנבדל מהם והיה נעם אחר · אבל בפ' הפועלים איתא שנאו לבקרו בחליו ממילתו: זה אברהם · עיקר המזמור הוא קאי על דוד · אבל רמוז בו ג"כ שדוד מתברך במה שעשה ה' לאבותינו או כי הוא ע"ד כל מה שאירע לאבות סימן לבנים · והיה אברהם סימן לו: בכבשן האש כו' · כי תסעדני משמע שמתקוממים עליו וזה בכבשן שלא שמרוד קם עליו להשליכו בכבשן וה' סעדהו כי לא פזיק לו שלא יוצל ברעבון דרים מהמקרא ולהם לבא אותו יעקב ועל המלכים דרים מדכתיב וימינך תסעדני וימין ה' עושה חיל: מהיכן היה הקב"ה נגלה עלי · אע"ג דמצינו שגם קודם לזה נגלה אליו ה' מ"מ לא היתה מדרגת נבואתו כמו עכשיו אחרי שנמול · וזה שמסיים וירא אליו ה' שבזכות המילה נראה אליו במדרגה זו: ד"א אם אמאס משפט זה אברהם שמל בעצמו את עבדיו לזכותם במצוה (וע' ביאור פרי"ם) ועיקר הכתוב לפי פשוטו ע"כ באיוב מדבר ורק המדרש באשר מצא כי אברהם אשר משפט עבדיו לכן תלה את מעשיו בכתובה הזה: מה אם זה שבנה מזבח לשמי כו' · יש לתת טעם למה ר' יצחק יליף ממזבח ור' לוי מקרבן שור ואיל · דר"י סובר אשר המילה היא כמזבח מוכן תמיד לכפרה · והיא תיקון כולל לכל המדות · ור"ל סובר שהיא מסירת נפש על קדוש ה' כהתקרב להשחט כשור ואיל וכמ"ש לעיל באחד מטעמי המילה הוא שהיא כקרבן: משל לשני תינוקות כו' · משום דק"ל מ"ש כי דוקא החוטאים

פירוש מהרז"ו

עצמו וכן מ"ש בהמולו אלא אברהם ואלא ישמעאל · ואפשר דר' לוי סובר כמ"ש לקמן פרשה מ"ט סימן ב' בביאור ובאגדת בראשית פרק י"ט · וזהו נימול ואף ר"ל אינו סובר כן אלא אלא אברהם אף ילידי ביתו שכתוב נמולו אתו פירושו כפשוטו כמ"ש וימל את בשר וכו': **ר** אמר אברהם · לקמן פר' מ"ח ריש סי' ט' וע"ש סי' ב': אני בכבודי · ולקמן שם הגירסא אני ופמליא שלי היינו המלאכים וזהו כבודו: הה"ד וירא · דורש סמוכין פרשה זו עם ריש פרשת וירא:

פרשה מח סימן א והוא יושב כתח האהל · למה לא עמד מפני מראה השכינה · ותירץ שלא הניחו לעמוד וזה מפורש בתהלים · מדה י"ז ע"פ גז"ש: ותתן לי מגן ישעך · מדרש תהלים י"ח ילקוט שמואל ב' כ"ב · ודורש גז"ש ממ"ש אל אברהם אנכי מגן לך · וכן מ"ש וימינך תסעדני כמ"ש תהלים ק"י נאם ה' לאדוני שב לימיני עד אשית אויביך הדום לרגליך · כמ"ש במדרש תהלים שם י"ח ופר"א פרק ח' נדרים ל"ב שכל המזמור מדבר באברהם · שסעדו בימינו מאויביו כמ"ש ימינך ה'. תרעץ אויב ומ"ש ברעבון מתיבת תסעדני · כמ"ש ולחם לבב אנוש יסעד · וסעדו לבכם · שעד

לבד פת לחם ועי' לעיל ריש פר' מ' · ועי' רד"ל: בכבשן האש · וכמ"ש פר"א פרק כ"ו והמלך הכבוד פשט ימינו והצילו מתוך כבשן האש שנאמר ויאמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים: שהיה יושב והשכינה עומדת · כמ"ש והוא יושב · משמע שהשכינה שנגלית עליו עומדת כביכול וכמ"ש בהדיא לקמן פרשה מ"ט סימן ז' ואברהם עודנו עומד לפני ה' תיקון סופרים הוא והכוונה שה' עודנו עומד לפני אברהם ע"ד והנה ה' נצב עליו שכך נדמה לו במראה הנבואה וכמ"ש באגדת בראשית פרק י"ט וז"ל כיון שנגלה לו הקב"ה היה יושב שנאמר והוא יושב פתח האהל בא אברהם לעמוד כשראה את השכינה · אמר לו הקב"ה אל תצטער שנאמר נאם ה' לאדוני שב לימיני התחיל אברהם לקלס ותתן לי מגן ישעך כשרדף את המלכים וימינך תסעדני כשאחזת בימיני לכרות וכו' · וענותך תרבני שאני יושב ואתה עומד עכ"ל: **ב** ואחר עורי וגו' · על אברהם על פי גז"ש של תיבת זאת · ואחר עורי פירושו ואחר שחתך עור המילה נקפו ונקוו עליו ונתכנסו רבים להדבק בזאת אות הברית: ונקפו כמו נקוו בחילוף בומ"ף · ועי' סוף פר' דלעיל ומבשרי וגו' · כמ"ש וירא אליו ה' סמוך לפרשת המילה ודורש סמוכים · ועי' ידי"מ: **ג** אם אמאס משפט עבדי · שמ"ש ומה אעשה כי יקום אל הוא מיותר ומה ענין קימה זו · ע"כ דורש מדה כ' אח"ש על איוב שאינו מפורש שקם עליו האל ת"ע על אברהם שמפורש עליו שקם עליו האל · כמ"ש בסוף סימן א' · וכך פירוש הפסוק אם אמאס לקיים משפט ומצוה שנצטויתי על עבדי למול אותו וכן ילידי ביתו אף שרבו עליו שלא כנו לעשות כן · אם כן מה יעשה איזה סבה יעשה שיקום עליו האל ועוד וכי יפקוד וגו' · וזהו אמיתות דרך התורה · שמשמעות הסיבות מודיעים ענין אחר לבד הפשט · כמבואר בהקדמה בארוכות: ויקח אברהם את ישמעאל בנו · וס"ד ואת כל ילידי ביתו ואת כל מקנת כספו וכו' וגם ישמעאל נקרא בן האמה וזהו ואמתי: לא כך אמר איוב · שמ"ש בריבם עמדי · היינו אשתו שקרא לאשתו עמדי שהיא עמו תמיד או על שם הכתוב היא האשה אשר נתתה עמדי · וכמ"ש לעיל פר' י"ט סימן ב' שאמר איוב לא כן אנכי עמדי ע"ש ותבין כאן · וכפשט הכתוב שאיוב אמרו על עצמו: **ד** מזבח אדמה תעשה לי · וס"ד וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך וגו' בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך · ועי' במ"ר פר' י"א סימן ד' שהמקרא מסורס ע"פ מדה ל"א · שמ"ש אבוא אליך וברכתיך שייך למ"ש וזבחת ואחר כך בכל המקום אשר אזכיר את שמי · שהבטיח הקב"ה שעל שיקריב מעט דם של בהמה על המזבח שיבא אליו ויברכהו · אברהם שמל עצמו · וכל ילידי ביתו וגהר שם דם יותר מכיתו וכן הוא באגדת בראשית פרק י"ט) עאכ"ו שיבא ויברכנו וזהו מ"ש וירא אליו ה'. ולא כ' כלל מה עשה בהראותו ומה דבר לו על כן דרש קאי על פי מדה י"ז שברכו · שביאתו של הקב"ה לצדיק היא לברכה · וכאלו כתוב כאן מפורש וירא אליו ה' ויברך אותו: **ה** ושור ואיל לשלמים · וס"ד כי היום ה' נראה אליכם · והיינו שיברכם וכמ"ש אבוא אליך וברכתיך ומבואר בסימן הקודם: **ו** לשני תינוקות · והמשל על שבפסוק הקודם כתיב והיו משרפות סיד קוצים כסוחים באש יצתו · ואח"כ כתיב פחדו בציון חטאים שאותם שעדיין לא לקו פחדו על ידי אותם שבכבר לקו: הכתוב מדבר · היינו מכתיבי התורה עם הסמים · ולא על שהם חנפים בני אדם בשביל הנאתם שמדבר מסוף עונש הרשעים: ופרדו אל ה' ואל

ידי משה

בפמת אפילו מקנת כסף דהיינו ערלים הם כאנשי ביתו: שלשה ידידים הם. ר"ל דקאי אמעלה בוליים לירידים של כותים לקנות עבדים להכניסן תחת כנפי השכינה ומותר לחלל עליהם חולו של מועד לזה אמר רק לשלשה ירידים האלו מותר לילך בחולו של מועד כי שם ימצא בודאי אבל לשאר ירידים אסור לילך מפני הספק שמא ימצא או שמא לא ימצא: ותתן לי מגן ישעך. זה אברהם. ר"ל שאומרים מגן אברהם: ואחר עורי נקפו זאת וגו' אמר אברהם אחר שמלתי את עורי כי אברהם לא היה מל אלא עור כי היה נתמעך בתשמיש כמו שאמרינן לעיל גבי את ישמעאל. נקפו זאת הרבה גרים דבקו בזאת הברית ר"ל ע"ד דאמרינן לעיל (דף פ"ד ע"א) שלא נמול ולא לנפיל מפני הגרים ר"ל לפיכך מל אברהם עצמו לעת זקנתו שלא יאמרו הגרים הזקנים אין אנו לפיכך אמר אחר שמלתי את עורי דהיינו לעת זקנה שלא היה כי אלא עור בזה הרבה גרים ידבקו בזאת הברית ר"ל עכשיו אפילו זקנים יתגיירו. נקפו פי' אילה שלוחה כמו נקנו: אילולי שעשיתי כן כו'. ר"ל דסמיכות הפרשה קא דריש וכן אילולי שאין בג"כ סמיכות קא דריש: כתיב פחדו בציון חטאים וגו'. כל הדרשות שאלו אינם שייכים כאן

אב שבכולן פחד בציון חטאים אחזה רעדה חנפים • אר"י בר רבי סימון לארכיליסטוס שמרד במלך אמר המלך כל מי שהוא תופשו אני נותן לו פרוקופי • עמד אחד ותפשו אמר המלך שמרו שניהם עד הבוקר והיה זה מתפחד וזה מתפחד זה מתפחד לומר איזו פרוקופי המלך נותן לי • וזה מתפחד ואומר אי זה דין המלך דן אותי • כך לעתיד לבא ישראל מתפחדים ועובדי כוכבים מתפחדים ישראל מתפחדים (הושע ג) ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים • ועובדי כוכבים מתפחדים (ישעיה לג) פחדו בציון חטאים • אר"י ב"ר סימון למה הוא קורא אותן מוקדי עולם שאילו ניתן להם רשות היו מוקדים כל העולם כולו על יושביו לשעה קלה • (שם) [א] הולך צדקות זה אברהם • ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט • (שם) דובר מישרים • מישרים אהבוך • (שם) מואס בבצע מעשקות שנאמר אם מחוט ועד שרוך נעל • (שם) נוער כפיו מתמוך בשוחד • הרימותי ידי אל ה' אל עליון • (יא) הוא מרומים ישכון ר"י בר רבי סימון בשם רבי חנין בשם רבי יוחנן העלה אותו למעלה מכיפת הרקיע הדא דהוא א"ל הבט נא השמימה [ב] אינו שייך לומר הבט אלא מלמעלה למטה • (שם) מצדות סלעים משגבו (יב) אלו ענני כבוד לחמו ניתן מימיו נאמנים יקח נא מעט מים • (שם) (יג) מלך ביפיו תחזינה עיניך וירא אליו ה' באלוני ממרא: ז והוא יושב פתח האהל כחום היום • רבי ברכיה משום ר' לוי אמר [ג] ישב כתיב • בקש לעמוד • א"ל הקב"ה שב אתה סימן לבניך • מה אתה יושב ושכינה עומדת • כך בניך יושבין ושכינה עומדת על גבן • [ד] כשישראל נכנסים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות (יד) וקורין ק"ש והן יושבים (טו) לכבודי ואני על גבן שנאמר (תהלים פב) אלהים נצב בעדת אל: א"ר חגי בשם ר' יצחק עומד אין כתיב כאן אלא נצב (טז) אטימוס • כמה דתימא ונצבת על הצור • כתיב (ישעיה סה) והיה טרם יקראו ואני אענה : ר' שמואל בר חייא ורבי יודן בשם רבי חנינא • על כל שבח ושבח שישראל משבחין להקב"ה משרה שכינתו עליהם • מה טעם (תהלים כב) ואתה קדוש יושב תהלות ישראל : ח פתח האהל • פתח טוב פתחת לעוברים ולשבים • פתח טוב פתחת לגרים שאלולי את לא בראתי שמים וארץ שנאמר (ישעיה מ) וימתחם כאהל לשבת • שאלולי את לא בראתי גלגל חמה שנאמר (תהלים יט) לשמש שם אהל בהם • שאלולי את לא בראתי את הירח שנאמר (איוב כה) הן עד ירח ולא יאהיל • א"ר לוי (יז) לעתיד לבא [ה] אברהם יושב על פתח גיהנם ואינו מניח אדם מהול מישראל לירד לתוכה ואותן שחטאו יותר מדאי מה עושה להם מעביר את הערלה מעל גבי תינוקות שמתו עד שלא מלו ונותנה עליהם ומורידן לגיהנם הה"ד (תהלים נה) שלח ידיו בשלומיו חלל בריתו • כחום היום •

מסורת המדרש א מכות דף כ"ד • ילקוט ישעיה רמז ש"ד • ב עיין מה שנרשם לעיל פרשה מ"ד • ג במד"ר פרשה י"א • שיר רבה פרשה ב' פסוק ט' • מדרש תהלים מזמור כ"ב • פסיקתא רבתי פ' ט"ו • אגדת בראשית פרק י"ט • תנחומא כאן סימן ב' • ילקוט כאן רמז פ"ב • ילקוט תהלים רמז תתל"ח • ד ע' ברכות דף ו' • ה ילקוט תהלים רמז תשע"ג :

חדושי הרד"ל

חנפים • פת"א לפרש חניפה ממש • מדכתיב בחטאים פחד ובחנפים רעדה שהיא גדולה מן פחד דמשמע שעון חנופה גדול ביותר : (יא) הוא מרומים ישכון • דל"ג שכ"ר מלדרוש מקרא שבינתיים אוטם אזנו משמוע דמים ועוצם עיניו מראות ברע ודרש לריש לעיל ר"פ מ"ג ולסיפא לקמן פנ"ג ע"ש וסופו דעוצם עיניו מראות ברע שדרשוהו ספ"ג דב"ב על ההסתכלות בנשים ודאי מדרים כפשטיה באברהם כדאמרינן ספ"ק דב"ב דאפילו בדידיה לא איסתכל : (יב) אלו ענני כבוד • אם לא נרצה לדחוק לפרשו על עתיד ישראל • י"ל בה"א יכדאיתא בתנחומא חיי שרה עוז והדר לבושה אלו ענני כבוד שהיו באהל שרה • וע"ל פ"ט : (יג) מלך ביפיו תחזינה וירא אליו כו' • כמש"ל בשם הזוהר שעתה ראה במדרגה גדולה ויופי יותר : (יד) וקורין ק"ש והן יושבין • משמע דק"ש בישיבה דוקא וכשיטת בני בבל במחלוקת כ"ב ובני א"י • ועי' זוהר חיי שרה (קל"ב) בזה : (טו) לכבודי ואני על גבן • נראה דגרסינן והן יושבין ואני בכבודי עומד על גבן וכיוונא בו הגירסא בשה"ר ובמ"ר שם פרשה י"א : (טז) אטימוס • עיין מ"כ • והיינו בשבת דבר שבקדושה שבעשרה (כדלקמן מוספה קדוש) דקדמא שכינה ואתא כמ"ש (בברכות ו' •): (יז) לע"ל אברהם כו' • ערפ"ב (דעירובין י"ט) ובשמ"ר מ"ט ותנחומא סוף פרשת לך לך :

נקב

מתנות כהונה

מדבר] : ארכי יסטוס • פי' הערוך שר על הלסטים : ארכי • פירושו שר ומושל : פרוקופי • פי' הערוך שכר טוב וכבוד : מוקדי עולם • סיפיה דהאי קרא מי יגור לנו מוקדי עולם : ניתן להם • לעובדי כוכבים : מישרים אהבוך • מדבר באבות העולם כמו שפירש שם רש"י : [לחמו נתן גרסינן] : [שב כו' • פי' בבאורי המזרחי ובמד"ר פי"א ובמדרש חזית בפ' דומה דודי המאמר יותר שלם] : אתה סימן כו' • יו"ד האיתן מורה על העתיד שישבו בניו והוא יעמוד : אטימום • פי' הערוך מוכן ומזומן שם טרם בואם וכן פירש"י : [שלח ידיו בשלומיו קרי בי' בשלמיו אותם הראוין להפרע מהם רוב עוונותיהם שלח בהם ידיו ומחלל ברית מילתן במה שמכסה עליהם ערלה וע"ע ס"פ בא] : כחום היום • משמע שהיום חם אפילו במקום שאין החמה זורחת וזהו בשעה ששית כתני היום הא מה אני מקיים וחם השמש ונמס דמשמע שלא נמס אלא במקום זריחת החמה בארבע שעות שלא נתחממה היום

רש"י

יש להם להתפחד : חנפים • רשעים מזידין שעתידין ליתן את הדין פירש המקרא מי יגורו לנו לגור בציון עם הקב"ה שהוא אש אוכלה ועם משרתיו שהן מוקדי עולם ולפי שפסוק זה הולך לדקות בסמוך לו התחיל ודורש למעלה לימנו עד שמגיע לו : אטימס • מזומן בלשון יוני : שלח ידיו בשלומיו • שלח ידו באותן שהיה להם להיות שלמים כנגד הקב"ה ומחלל ברית שלהם ומורידן לגיהנם ונותן ערלה במקום מילה : כחום היום • הרי שש שעות המורות הא מה אני מקיים וחם השמש ונמס בארבע שעות או חילוף הדברים כחום היום בארבע שעות והלא בד' שעות אין חום אלא במקום שהחמה זורחת שבד'

פירוש מהרז"ו

טובו • אותם שלא הורגלו בטובה וכבר שכחו אותה • מתפחדים מרוב טובה פתאומית ושני הפחדים יהיו באחרית הימים וכאן כתוב ואל טובו באחרית הימים וביחזקאל ל"ט א' אצל גוג כתוב ג"כ באחרית הימים : מוקדי עולם • ר"ל פחדו בציון וגו' מי יגור לנו אש אוכלה וגו' מוקדי עולם • ולא פירש כן המדרש בריש מ"ש אש אוכלה שכוונתו על הש"י כמ"ש כי ה' אלהיך אש אוכלה אל קנא • שהרשעים מתפחדים לגור בציון אשר שם שוכן הש"י שהוא אש אוכלה • וס"ד על פי מדה ט' שהצדיקים אומרים מי יגור לנו מוקדי עולם ודרשה זו דרך אגב שדרש הפסוק השני הולך לדקות על אברהם : ושמרו דרך ה' • ורישא דקרא כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וגו' ושמרו פירושו כמו שהוא עצמו היה עושה כך יצוה שיעשו בניו וזהו אחריו : מישרים אהבוך • בשי"ר פסוק זה וכן הוא לקמן פר' מ"ט בסי' ב' ע"ש • עי' קהלת רבה והאלהים עשה את האדם ישר והאבות היו ישרים כמדרגת אדם קודם החטא כמ"ש לעיל פר' ו' סימן ט' ספר הישר : אם מחוט • וממון של סדום היה מעושק וגזל על כן מאס בבלע של עושק : נוער כפיו • בהרמת ונעירת כפיו הראה שידיו נקיות וכמ"ש נשא לבבנו אל כפים • וכמ"ש ובכפי דבק מאום שלא לקח שוחד • על כן לא רצה לקבל ממלך סדום כלום שהיה ממון של שוחד • וכאן לא דרש על מ"ש אוטם אזנו משמוע דמים שסמך על מ"ש לעיל ריש פר' מ"ג ע"ש • ומ"ש ועוצם עיניו מראות ברע סמך על מ"ש לקמן פר' נ"ג סימן י"ב וס"ג • על כן לא דרשם כאן : העלה אותו למעלה • לעיל פר' מ"ד סימן י"ב ושם מבואר שמ"ר פר' ל"ח סימן ו' במ"ר פר' ב' סימן י"ב בריש הסי' : אלו ענני הכבוד • כי מאחר שדורש מרומים ישכון על למעלה מן השמים • א"כ מ"ש מצדות סלעים משגבו הוא דרך משל על ענני הכבוד כמ"ש לקמן פרשה זו סימן י' ועי' ויק"ר פר' כ' סימן ד' על שן סלע ומגודה על מקום הארון כמ"ש כי בענן וגו' • ועל שאמר רחצו נותן להם מים במדבר • ועל שאמר ואקחה פת לחם נותן להם מן במדבר כמ"ש לקמן סימן יו"ד באריכות ובמ"ר פר' כ"ה סימן ה' ע"ש ותבין כאן וכצ"ל לחמו ניתן ואקחה פת לחם מימיו נאמנים יוקח נא מעט מים : ועי' ב"מ דף פ"ו ב' : ז ישב כתיב וגו' • עי' במ"ר פר' י"א בסימן ב' שי"ר פסוק דומה דודי לצבי פסיקתא רבתי פר' ט"ו סימן ט' מדרש תהלים י"ח • וכמ"ש לעיל בריש הפרשה • ובשם אגדת בראשית • והכתיב ישב חסר ו' וכאלו כתב יָשַׁב כשנראה לו היה יושב כפי הקרי ביקש לעמוד ואמר לו שישב וכאלו עתה ישב בפניו : אתה סימן לבניך • כמ"ש לעיל פ' מ"א סימן ו' וכן כאן במעשה זו : נכנסין לב"כ • ומרומז במ"ש פתח האהל וכמ"ש מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל שפירושו ב"כ וב"מ • ובמקומות שציינתי הוא כתוב אבל מ"ש בסימן א' שישב ושם מקומו • וכאן הפסיק בכמה דרשות • ושם הגי' אתה סימן טוב לבניך : בעדת אל • כשנועדים ומתאספים לשם האל לקרות שמע ולהתפלל וכו' : אטימום • עי' מ"כ וזהו שהביא ראיה מפסוק ונצבת על הצור שמשה עמד מוכן ומזומן קודם שיבא הקב"ה כמ"ש שם והיה בעבור כבודי וגו' ומ"ש כתיב והיה טרם יקראו שכ במ"ר הגי' כמה דתימא והיה טרם יקראו וכאן נ"ל וכתיב • וזהו ניצב עומד וממתין על תפלות ישראל : על כל שבח • כל מה שמוסיפין לשבח מוסיף להשרות שכינתו ביניהם ובא לדרוש שמאחר שמ"ש אלהים נצב הוא בדקדוק ניצב ולא יושב • וע"כ סותר למ"ש ואתה קדוש יושב תהלות ישראל ע"כ דורש ומכריע שמ"ש יושב פירושו שוכן ומתעכב וכמ"ש ותשבו בקדש וכדומה • ומ"ש נצב בעדת אל כצ"ל ולא יושב שבשעת תפלה כ"י עומד מוכן ומזומן לקבל תפלה : ח פתח האהל • לפי מה שדורש שמ"ש והוא יושב שאמר לו שישאר יושב א"כ מ"ש פתח האהל הוא ענין בפני עצמו • ודורש ע"פ מדה ט' שמאחר שאמר וירא אליו ה' ולא פירש מה אמר לו • הרי פירש פתח האהל • וכאלו מפורש ויאמר לו שפתח פתח האהל • לכל עובר ושב להכניסם להאכילם ולהשקותם • ודורש עוד האהל על ב"כ וב"מ ששם לומדים תורה וחכמה ומתפללים וכאלו אמר ד"א פתח טוב פתחת וכו' ד"א אלולי את וכו' ד"א אלולי את וגו' : לא בראתי • כמ"ש לעיל פר' י"ב סימן ט' • בהבראם באברהם • ודורש פתח האהל נ"ש מ"ש כאהל לשבת • השמים כיריעה פרושה והארץ מתחת לשבת שבזכות אברהם נבראו שמים וארץ ושמש וירח ובזכותו עומדים ומתקיימים : ולא יאהל • פירש עד ירח מסיר הירח שלא יאיר ודורש אהל מלשון עטישותיו תהל אור : על פתח גיהנם • משמע שדורש פתח האהל על הגיהנם וצ"ע איך הוא דורשם שהרי בתיבת אוהל אין שום רמז ואם נאמר שדורש כחום היום על הגיהנם וכמו שמביא מפסוק כי הנה היום בא בוער כתנור • שהרי מפורש לעיל פר' כ"ו סימן ו' ר' ינאי ור"ל אמרין אין גיהנם וכו' כי הנה היום בא בוער כתנור וכו' ולוהט אותם היום הבא עי' סנהדרין דף ק"י הובא בילקוט מלאכי ג' הרי מפסיק זה שאין גיהנם ע"ש דעת רבנן ואיך דורש כאן מפסוק זה על גיהנם • ויתכן דכאן אינו מדקדק בזה וקורא ליום בשם גיהנם • והוא יושב פתח האהל כחום היום • פירושו על השמש כצ"ל שנקרא אהל ופתח האהל פירושו שהוציא חמה מנרתיקה וכמ"ש בבא מציעא דף פ"ו ב' בהדיא וכן יהיה לעתיד • גם יתכן שסובר כאן כדעת רבנן שיש גיהנם ומ"ש כי הנה היום בא בוער כתנור שגם היום יהיה בוער כי יפתח הגיהנם ויורחת העולם כמו התנור וכמ"ש בסוף הסימן שניקב נקב בגיהנם (ועוררני הרר"ב לפרש ע"פ מדה י"ב והוא יושב פתח האהל שישב עתה פתח האהל כמו שישב בחום היום לעתיד והרי זה בא ללמד ונמצא למד שבחום היום יהיה יושב על פתח של חום פתח של גיהנם) : שמ"ו עד שלא • עי' שמ"ר פר' י"ט סוף סימן ד' באופן אחר : שלח ידיו בשלומיו • כי מ"ש אשר אין חליפות למו אין לו קישור למעלה שמדבר בצדיקים • וע"כ לפרש ע"פ מדה י"א מסידור שנחלק שמ"ש אשר אין חליפות למו שייך למטה שהרשעים שחושבים שיחיו לעולם ולא יתחלפו מן העולם • ובני העולם נקראו בני חלוף כמ"ש אבל י"א • וזהו אשר אין חליפות למו ולא יראו אלהים מה יעשה עמהם שלח ידיו בשלומיו שעדיין שלימים עמו כמו שנבראו למעלה • הם התינוקות נפשות שלימות • ונחסר מהם רי

כי

יפה תואר

החוטאים יפחדו היפך מ"ש אשרי אדם מפחד תמיד • ומשני כי פחדו בציון חטאים הוא שהחטא גורם הפחד בראותו שהשני כבר נלקה על חטא • אבל אם אין חטא בידו אין פחד לנגד עיניו וכן אמרינן בפרק הרואה כי הפחד מורה על חטא • ומה שנאמר אשרי אדם מפחד תמיד קאי על דברי תורה : שיפחד אדם תמיד פן ישכח את תורתו ולכן יחזור עליה תמיד : מצדות סלעים משגבו אלו ענני כבוד ומ"ש ענני כבוד באברהם מה שראה ענן קשור על ההר כדלקמן פנ"ו ומה שענן קשור באהל שרה כדלקמן פס"ו : ישב כתב כו' • פי' הרא"ם שאלו היה בו"ו שהוא פועל בינוני היה מתפרש שכבר אמר לו ה' היה יושב אבל כשראהו קם • אבל השתא דכתיב ישב בלא ויו שהוא פעל עבר משמע שכשראה לו ה' ישב במקום שהיה לו לעמוד אם היה יושב לפיכך דרשו שא"ל הקב"ה שב ולפיכך ישב ודבריו נכוחים וכן דרשו על ולוט ישב בשער סדום וכן ועפרון ישב בתוך בני חת • וצריך טעם איך יתפרשו הרבה כתובים אשר נאמר בהם ישב חסר וי"ו • וכמו כיושב אהל ומקנה והכנעני והפרזי אז יושב בארץ והוא יושב בסדום וכן והוא ישב ממולי (במדבר כ"ב) ועוד רבים : והן יושבין וכבודי שם כצ"ל : על כל שבח ושבח כו' • פי' לא מיבעי בק"ש אלא אפילו בכל שבח בעלמא משרה שכינה עליהם לשמוע בקולם • ולהגן בעדם : פתח טוב פתחת כו' • כי בלא"ז יקשה למה יספר הכתוב איפה היה יושב אם לא שאמר כי ישב בפתח האהל לקבץ אליו עוברים ושבים והלא כתיב אח"ז וירא וירץ וגו' לכן מפרש כי ה' אמר לו פתח טוב פתחת ובזכותך נברא הדברים שנקראים אהל : אברהם יושב על פתח גיהנם כו' • ומפרש כי

ידי משה

כאן אלא בשביל שיבא דקא' הולך לדקות קדם : זה אברהם מביא זה הפסוק : היו מוקדים כו' פי' היו שורפים כמו על מוקדה : כתיב והיה טרם יקראו גו' נ"ל וכתיב בו"ו דקאי אלמעלה ר"ל שיום למה שאמר הקב"ה מיבן לתפלה : על כל שבח ושבח כו' אלעיל קאי דאמר כשישראל נכנסין כו' נ"א ר' שמואל לא די כשהציבור נכנסין כו' אלא אפילו על כל תהלה ותהלה של יחיד הקב"ה משרה שכינתו כו' דכתיב יושב תהלות ותהלה מאלו אלא יחיד דכתיב תהלה לדוד וגו' : הה"ד שלח ידיו בשלומיו פירוש שלקח הערלות מן גמולי מלה ושם שלימים כ"י מהם הערלה ונתן עליהם ומילא הקב"ה את בריתו כי היה פגול

לכשיבוא אותו היום שכתוב בו (מלאכי ג) כי הנה היום בא בוער כתנור: כחום היום. [א]תני ר' ישמעאל כחום היום הרי שש שעות אמורות הא מה אני מקיים (שמות טז) [ב]וחם השמש ונמס בד' שעות אתה אומר ד' שעות או אינו אלא בו' שעות כשהוא אומר כחום היום הרי ו' שעות אמורות. או חילוף כחום היום בארבע שעות וחם השמש ונמס בששה שעות. אמרת היך אתה יכול לקיים כחום היום בארבע שעות והלא בארבע שעות אין חום אלא במקום שהחמה זורחת שם. בארבע שעות טולא קריר ושמשא שריב. בשש שעות טולא ושמשא שריבין כחדא. הא אין עליך לומר כלשון אחרון אלא כלשון ראשון. כחום היום בששה שעות וחם השמש ונמס בד' שעות. שבמקום שהחמה זורחת בלבד שם נמס. א"ר תנחומא בשעה שאין לבריות צל תחתיו. א"ר ינאי [ג]ניקב (יח) נקב מגיהנם והרתיח כל העולם כולו על יושביו לשעה קלה אמר הקב"ה צדיקים בצער והעולם ברווחה הדא אמרת (יט) שהחימום יפה למכה: [ט] [ד]אמר עד שלא מלתי היו העוברים והשבים באים אצלי. א"ל הקב"ה עד שלא מלתה היו בני אדם ערלים באים. עכשיו אני ובני פמליא שלי נגלים עליך. הה"ד וישא עיניו [ה]וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו. (כ) וירא בשכינה וירא במלאכים. [ו]א"ר חנינא שמות חדשים עלו מבבל. ריש לקיש אמר אף שמות מלאכים מיכאל רפאל וגבריאל. אמר רבי לוי אחד נדמה לו בדמות סדקי. ואחד נדמה לו בדמות נווטי. ואחד בדמות ערבי. אמר אם רואה אני ששכינה (כא) ממתנת עליהם אני יודע שהן בני אדם גדולים. ואם אני רואה אותן (ג) חולקים כבוד אלו לאלו אני יודע שהן בני אדם מהוגנין וכיון שראה אותן חולקין כבוד אלו לאלו ידע שהן בני אדם מהוגנין. א"ר אבהו (כב) אהל (ד) פלן של אבינו אברהם מפולש היה. רבי יודן אמר כהדין דרומילום. אמר אם אני רואה אותן שהפליגו את דרכם להתקרב דרך כאן אני יודע שהן באים אצלי כיון שראה אותן שהפליגו מיד וירץ לקראתם מפתח האהל וישתחו ארצה: ויאמר אדני אם נא מצאתי חן [ז]תני ר' חייא לגדול

מסורת המדרש א ברכות דף כ"ז. ירושלמי ברכות פרק ד'. ילקוט כאן רמז פ"ב. ילקוט בשלח רמז רס"א. ב מכילתא בשלח מסכת דויסע פרשה ד'. ג פרקי דרבי אליעזר פרק כ"ט. ד לעיל סוף פרשה ז'. ילקוט כאן רמז פ"ב. ה שיר רבה פרשה א' פסוק י"ג. ו ירושלמי ראש השנה פרק א'. ז שבועות דף ל"ה ע"ב:

חדושי הרד"ל

(יח) נקב מגיהנם. בפרד"א פכ"ט הלשון והרתיח היום כיומן של רשעים. ר"ל כדכתיב יום בא בוער כתנור ופ"ל פ"י: (יט) שהחימום יפה. בילקוט הגי' שהחמין. ואף שהחמת המין יפה למכה כדאיתא בשבת (קל"ד) מ"מ כאן הענין מדבר בחום היום וגי' דהכא עיקר: (כ) וירא בשכינה וירץ במלאכים. כ"ה הגי' בשה"ש רבה פ"א פי"ט וכצ"ל: (כא) ממתנת עליהן. יודעני שהן בני אדם מהוגנין ואם כו' כבוד זל"ז יודעני שהן מהוגנין. כ"ה הגי' בערוך ע' פגן השני: (כב) אהל פלן. עמ"כ דגרס פיגון. ותיבת אהל

חדושי הרש"ש

גריס באו להדבק כו'. דרים נקפו מלשון אין מקיפין שתי חביות (ביצה פ"ד): (ג) חולקים כבוד אלו לאלו. בילקוט הגי' זה לזה וכצ"ל וכן בסמוך: (ד) פלן של א"א מפולש היה כו'. נ"ל שפי' כאן גדול כמו לקמן פ"ע כשני קורות מפולשות מאוה"ע וע"ש. וכנוי דעליו דבקרא שב על האהל הנזכר וכמו והוא אחריו דלקמן בפר' דנפרש הנ"ע דאחריו שב על האהל. והוא ישב בפתחו רחוק מקנסו האחר אשר עמדו עליו המלאכים (עיין לעיל פנ"א ד"א כו' עושה פתחו מן הצד ופי' שמ"כ בקרן זוית) ובא ליישב

רש"י

שבד' שעות טולא קריר ושמשא שריב בו' שעות טולא ושמשא שריבין כחדא אם היום חם בכל מקום לפי שחמה זורחת בחצי יום בכל מקום הא אין לומר כלשון אחרון אלא כלשון ראשון בחום היום בו' שעות וחם השמש ונמס בד' שעות שבמקום שהחמה זורחת נמס: אמר ר' ינאי נקב ניקב בגיהנם והרתיח כל העולם כולו על יושביו בשעה קלה. אמר צדיק זה בצער מחמת מכת מילתו והעולם ברווח מוטב יהא כל העולם בצער שאני מיחם היום ויהא הוא בריוח שהחמה יפה לו ואחר כך והנה שלשה אנשים נצבים עליו: שמות חדשים עלו בידן מבבל. כמו שמצינו במגלת אסתר רובן של שמות הי"ב חדשים וקודם לכן לא נתגלו וכן שמות מלאכים דכתיב מיכאל שרכם (דניאל י' כ"א) והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון (שם ט' כ"א) וקודם לכן לא נתגלו לפי שכתוב והנה שלשה אנשים ולא נתפרשו שמותן: אמר רבי לוי. אחד מן המלאכים נדמה לו בדמות נווטי שכן קורין לספן בלשון יוני נווטי וכן מצינו בספר ישעיה בורא השמים ונוטיהם מנהיגיהם: ואחד נדמה בדמות סדקי. מוכר פת: בדמות ערבי. ישמעאלי: מפולש היה. לפי שנאמר וירא וירץ אלו מפולש היה כדי שיראה מכאן ומכאן העוברים והשבים והיינו דגרסינן ביתו פתוח לרווחה היה: אם רואה אני אותם מפליגין בדברים אני יודע שהן באין לדור אצלי: ויאמר אדני אם נא מצאתי חן וגו'. תני ר' חייא למלאך הגדול שביניהן זה מיכאל כדגרסינן במסכת שבועות כל שמות האמורים באברהם קדש חוץ מזה נאמר

מתנות כהונה

היום עדיין בפירוש רש"י: טולא קריר כו'. הצל קר ובמקום השמש לבד הוא חם בו' שעות השמש והצל חמומים כאחד: ה"ג בירושלמי פרק תפלת השחר ופרק תמיד נשחט במס' פסחים א"ר תנחומא מהו כחם היום שאין לבריה צל וה"ג תחתיו וזהו בו' שעות בחצי היום ממש: בילקוט ורש"י גרס צדיק זה בצער: בצער פירש"י שמכתו כואבת לו והחום רפואה לו מוטב שיהא כל העולם בצער והוא בריוח כדי שתתרפא מכתו ועוד שלא יטריחו אותו עוברים ושבים: ה"ג באים אצלי כלומר משמלתי אינן באין אצלי א"ל הקב"ה כו' עד ערלים באים אצלך עכשיו כו': פמליא. פירש הערוך חיל. נצבים עליו וגו' גרסינן ודרים וירא וירא ב' פעמים: [שמות חדשים. פירש"י כמו שמצינו במגלת אסתר]: מיכאל כו'. שמות אלו נזכרים בספר דניאל שרכם והאיש גבריאל וקודם לכן לא נתפרשו דכתיב ג' אנשים ולא נתפרשו שמותם: סדקי. פירש"י מוכר פת ועיין ריש רות: נווטי. מנהיג הספינה: ערבי. ישמעאל והערוך פירש סרקי. נווטי. שמות מקומות הן וכפירוש הראשון מצאתי בספר ק"ף יפה נוף ומסיים שכן בלשון יון קורין לרב החובל נווטן: ה"ג שראה אותן חולקין כבוד אלו לאלו ושכינה ממתנת להם ידע שהן בני אדם: ה"ג א"ר אבהו פלון של אבינו כו' פלן פי' הערוך מקומו כלומר אהלו: מפולש. פירש"י פתוח משני צדדיו ולפיכך וירא וירץ וגו' וזהו שאחז"ל ביתו פתוחה לרווחה היתה ואולי היה ביתו פתוח לרווחה לד' רוחות העולם כמו שכתוב באבות דרבי נתן פ"ו שכך עשה איוב את ביתו: דורמילום. פירש הערוך רחבה גדולה: לגדול

יפה תואר

כי הקב"ה רצה לומר הוא בזכות המילה יציל את זרעו מגיהנם: וירא בשכינה. ואע"ג דכבר נאמר וירא אליו ה'. משמע הכתוב שית וירא אברהם בשכינה בתוספת נבואה ונוגה. ונכונה יותר מזיו השכינה: אף שמות המלאכים. ובא לתרץ בזה למה לא הוזכר פה שמותם. כי עוד לא נקראו בשמות ידועים: אם רואה אני שהשכינה ממתנת כו'. ומפרש וישא עיניו וירא מלשון ולבי ראה וגו' מסורתא

פירוש מהרז"ו

כל שליאות יד פירושו להחסיד ועי"ז הלל בריתו עם אותם הרשעים ויחליפם מדה כ"מ: כי הנה היום בא. וס"ד והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום הבא: וזהו כחום היום: תני רבי ישמעאל. ברכות כ"ז וס"ג וע' עוד במ"כ: שאין לבריה צל תחתיו. לפרש מ"ש כחום היום. היינו באמצע וחצות היום וחסר כאן תיבת אלא וצ"ל שאין לבריה צל אלא תחתיו. כי באמצע עונות היום השמש נוטה לצדדי העולם ועושה צל לשכנגדו אך באמצע היום השמש ליעלה נגד הראש. ועושה צל עכ"פ תחתיו: ניקב נקב בגיהנם. עי' ריש הסימן כמ"ש פנ"א פרק כ"ט ר"ג בפרד"א אומר. ביום שמול אברהם ביום הכיפורים כאב גדול היה לו מאד. כדי לנסותו מה עשה לו הקב"ה נקב חור אחד בגיהנם והרתיח את היום כיומו של רשעים. ומ"ש כיומו של רשעים כוונתו לפסוק שהובא לעיל ריש סימן זה: צדיקים בצער. אברהם וכל אותם שנמולו אתו שקורא לכולם צדיקים. והעולם בריוח כמנהגו התמידית: [ט] אמר עד שלא. לעיל סוף פר' מ"ז וכאן בשינוי לשון וחסר ושם המאמר בשלימות ובביאור ויתכן שהועתק ממקום אחר: וירא בשכינה כו'. כפל לשון. וירא והנה שלשה אנשים. וירא וירץ לקראתם דורש ע"פ מדה יו"ד מדבר שהוא שנוי על שני ראיות תורש עוד מדה י"א מסדור שנחלק. כמ"ש וישא עיניו וירא שייך לפסוק הקודם וירא אליו ה' ועל זה אמר וישא עיניו וירא בשכינה. ואח"כ כתוב והנה שלשה אנשים נצבים עליו הם המלאכים ועי"ז אמר וירא במלאכים. ע' לקמן פ' ע"ז סי' ב' וירא בשכינה: שמות החדשים. ירושלמי ר"ה פ"א ריש הלכה ב'. ובתנ"ך נמצאו שמות ז' חדשים ניסן סיון אלול כסליו טבת שבט אדר. שהמה בספרים שאחר גלות בבל כמו אסתר זכריה נחמיה. וגם שמות שאר ה' החדשים ש"מ באו בתנ"ך מבבל הביאו: אף שמות מלאכים. מיכאל וגבריאל נמצאים בסוף דניאל (ע' מ"כ) אבל רפאל לא נמצא ואולי חשיב ליה על שנמצא בספר טוביה שהוא אחד מח' ספרים הנוספים על התנ"ך והמעשה היה בימי חזקיהו המלך. ובדחז"ל נמצאים עוד שמות מלאכים כמו אוריאל יורקמי שר הברד דומה ועוד רבים. ומפורש כתוב שיש להמלאכים שמות כמ"ש לכולם בשם יקרא וכתיב לכולם בשם יקרא וכמ"ש לקמן פר' ע"ח סי' ד'. וצ"ל שגם שמות שאר המלאכים העלו מבבל כמו אלו השנים שנזכרו בדניאל. וכמו בחדשים לפני זה. ואין כוונת ר"ל לפרש פסוק זה והנה שלשה אנשים והובא דרך אגב של פסוק הנ"ל. ומאמר ר' חנינא אגב מאמר ר"ל. ור"ל לא הזכיר שמות מלאכים כלל. וכמ"ש בירושלמי שם שמאמר ר"ח ור"ל בעלמא אתמר. וכאן חסר וצ"ל כמ"ש ב"מ דף פ"ו ב' והנה ג' אנשים מאן נינהו ג' אנשים מיכאל וגבריאל ורפאל. ויתכן שדורש גז"ש והנה שלשה אנשים. והנה מיכאל וגו' בדניאל. וגם כתוב שם והנה כדמות בני אדם וגו'. הם מלאכים שבכבר נדמו בדמות בני אדם כמ"ש והנה שלשה אנשים. ועי' לעיל סוף פרשה ח' ומש"ש. ועל שנראו לו המלאכים עם השכינה מן הסתם שהם המלאכים היותר גדולים. וכמ"ש במ"כ פר' ב' סוף סי' יו"ד. וזהו שאמר המדרש אני ופמליא שלי. ועי' יומא דף ל"ז מיכאל באמצע גבריאל מימין ורפאל משמאל מסכת ד"א פרק ד': בדמות סדקי כו'. ועי' לעיל פר' מ"ד סימן כ"ג ערביה שלמיי נוטיה ובילקוט כאן הגי' אחד בדמות סרקי ואחד בדמות נווטי. וכתוב בכל סילקוט סירקי תרגום מיד הישמעאלים מיד סירקיי. נווטי ספן כמ"ש לעיל פר' י"ב סי' י"ב ומוטיהם וכ"ג הערוך ופירושו. אבל רש"י במדרש במקום סרקי גורס סדקי ופירש מוכר פת בלשון משנה ועי' במוסף ערוך חידושי דברים וצ"ע מנא ליה כל זה. ולפי גירסת רש"י שדורש סדקי ולפי מ"ש רש"י בחומש על מ"ש ורחצו רגליכם שהיה סבור שהם אורחים ערביים. וא"כ הרמז על ערבי במ"ש ורחצו רגליכם אף שאחד היה ערבי אמר כן לשתם בשביל אחד וא"כ יתכן כמ"ש ואחד היה נווטי כמ"ש והשענו תחת העץ על שכל תייהם של מנהיגי הספינות על ידי עץ התורן ותחתיו. ואחד סדקי כמ"ש ואקחה פת לחם אך לפי גירסת הילקוט והערוך צע"ג מנא להו: שכינה ממתנת עליהם. וירא אליו ה' ואח"כ כתוב וישא עיניו וירא והנה וגו' היינו בעוד שהשכינה נגלית לו ראה אותם. והתבונן אברהם שצריך לקבל האורחים. ע"כ אמר אם אבין שרצון השכינה להמתין עליהם כל זמן קבלתם כדאי לקבל אותם ולהפסיק ממראה הנבואה וזה ראיה שהם אנשים נביאים וצדיקים גדולים אצל הקב"ה. ואם לא יחפוץ להמתין אמתין עד שיסתלק מראה הנבואה ואח"כ אקבל אותם. ואע"פ שאינם גדולים עכ"פ אם הראה אותם הולקים כבוד זה לזה הם בני אדם מהוגנים בעלי דרך ארץ ואם לאו אפילו דרך ארץ אין בהם ולא אתן דעתי עליהם עתה. וכמ"ש ריש סימן יו"ד לגדול שבהם אמר ואיך ידע אלא שראה אותם שהם חולקים לו כבוד כמ"ש ב"מ פ"ו. ומרומז ג"כ במ"ש ב' פעמים וירא וכו"ל והמדרש לא פירש אלא הראיה הב' שהם מהוגנים אך הראיה הא' אם הם גדולים לא פירש כי סמך עצמו על מ"ש ואברהם עודנו עומד לפני ה' עד ששלח את המלאכים לסדום ולא נודע לו מיד: אהל פלן. בערוך ערך פ"ן גורס פלטו של אברהם אבינו ופירש מקום מפולש ופי' המוסף ערוך אולם ושער וחצר בלשון יון: דרומילום. בערוך ערך דרמלים וז"ל מקום של א"א מפולש היה כו' דורמלים. פי' רחבה גדולה בלשון יון ע"ש במ"ע. והנה בערך פ"ן גורס פלוני של א"א וכאן מקום של א"א על שכאן אין הכוונה אלא בעבור תיבת דורמילום ע"כ מעתיק כפי פירושו. מקום: שהפליגו את דרכם. שנוטים מן הדרך להתקרב אצלי. אך כיון שראה אותם שהפליגו ולא נתקרבו אצלו ועברו על אהלו. ועל שכתוב ב' פעמים מפתח האהל דורש מדה יו"ד שהיה לו שני פתחים. וזהו וירץ לקראתם: שעברו לפניו ועל אהלו וירץ מפתח הב' ובא לקראתם ובתחלה באו לפניו בפתח הא' וזהו נצבים עליו. ועי' ב"מ דף פ"ו בא"ח:

ידי משה

מסול והקב"ה מכסה את המילה שלא יכיר אברהם נמלא בחילול הקב"ה בריתו: אמר עד שלא מלתי היו העוברים והשבים כו'. פי' ר"ל עכשיו שמלתי אין אני רואה שום אדם נתארח אצלי והוא לא ידע שהקב"ה עשה זה שלא לצערו כפירש"י בחומש: הה"ד וישא עיניו וירא. וירא בשכינה וירא במלאכים אין לו פירוש כלל. ולי בן המחבר נראה דה"פ לפי שקשה על אברהם היאך השתחוה לשלשה מלאכים והלא אין חולקין לתלמיד כבוד במקום רב לז"א וירא בשכינה וירא במלאכים לפי שביקש אברהם מהקב"ה שימתין עד שיכניס אורחים והקב"ה נתרצה לזה והמתין. ואיתא היכא דפליג ליה רביה יקריה מותר לחלוק כבוד לתלמיד אף במקומו וכו בזה יובן מכת וירא בשכינה פי' שראה שהשכינה המתינה בשביל שיעשה אברהם כבוד א"כ היה דומיא דפליג ליה רביה יקריה ומותר לחלוק כבוד לתלמיד וק"ל: לגדול שבהם. זה מיכאל מדכתיב ביום ההוא יעמוד מיכאל שר הגדול: א"ר לוי א' נדמה לו בדמות סדקי ואחד בדמות נווטי וא' בדמות ערבי פירש הערוך שני פירושים עיין מ"כ. ונ"ל דרבי לוי לשיטתיה דאמר בזה המאמר שנתן אברהם סימן אם ינהגו כבוד זה בזה אני יודע שהם אנשים מהוגנים קשה ליה דלמא שא' היה אדון והשנים עבדים ולא שייך זה הסימן לזה אמר שנדמו לאברהם כאילו כל אחד מין אחר או ממקום אחר. ונמצא הסימן מכוון אם ינהגו כבוד זה לזה או י"ל שהוליא זה מדכתיב ג' אנשים מיגלא נ"ל אלא כל אחד היה מין אחר. ומה שאמר סדקי ונווטי וערבי לאו דוקא אלא שר"ל ג' מינים היו וק"ל: אם השכינה ממתנת אנשים גדולים הם. ר"ל ואם לא ימתין השכינה אלא יחלקו כבוד זה לזה. הגם אפשר שלא יהיו אנשים גדולים והטובים מ"מ יהיו אנשים הגונים. וכיון שראה שהנהיגו בכבוד כו'

לגדול שבהן אמר א זה מיכאל (ט) יקח נא מעט מים · ר"א בשם ר' סימאי אמר · ב אמר הקב"ה לאברהם אתה אמרת יקח נא מעט מים חייך שאני פורע לבניך במדבר וביישוב ולע"ל הה"ד (במדבר כא) אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה הרי במדבר · בארץ כנען מנין (דברים ח) ארץ נחלי מים עינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר · לע"ל מנין ת"ל (זכריה יד) ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם · אתה אמרת ורחצו רגליכם חייך שאני פורע לבניך במדבר וביישוב ולע"ל · במדבר מנין שנאמר (יחזקאל טז) וארחצך במים · בישוב מנין · שנאמר (ישעיה א) רחצו הזכו · לע"ל מנין שנאמר (שם ד) אם רחץ ה' את צואת בנות ציון · אתה אמרת והשענו תחת העץ חייך שאני פורע לבניך וכו' (תהלים קה) פרש ענן למסך הרי במדבר · בארץ מנין · (ויקרא כג) בסוכות תשבו שבעת ימים · לע"ל מנין שנא' (ישעיה ד) וסוכה תהיה לצל יומם מחורב · אתה אמרת ואקחה פת לחם · חייך שאני פורע לבניך וכו' (שמות טז) ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים · הרי במדבר · בארץ מנין שנ' (דברים ח) ארץ חטה ושעורה · לע"ל מנין (תהלי' עב) יהי פסת בר בארץ · כך כתיב ואל הבקר רץ אברהם חייך שאני פורע לבניך וכו' (במדבר יא) ורוח נסע מאת ה' ויגז שלוים מן הים · הרי במדבר · בארץ מנין · (שם לב) ומקנה רב היה לבני ראובן · לע"ל מנין שנא' (ישעיה ז) והיה ביום ההוא יחיה איש וגו' · כך כתיב והוא עומד עליהם חייך שאני פורע לבניך וכו' (שמות יג) וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך הרי במדבר · בארץ מנין שנאמר (תהלים פב) אלהים נצב בעדת אל · לע"ל מנין שנאמר (מיכה ב) עלה הפורץ לפניהם :

יא ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעבורו ג א"ר יצחק בתורה ובנביאים ובכתובים מצינו דהדא פיתא מזוניתא דליבא בתורה מנין ואקחה פת לחם וסעדו לבכם בנביאים (שופטים יט) סעד לבך פת לחם · בכתובים (תהלים קד) ולחם לבב אנוש יסעד א"ר אחא (ס) (כג) וסעדו לבבכם אין כתיב כאן · אלא וסעדו לבכם הדא אמרת ד אין יצר הרע שולט במלאכים הוא דעתיה דר' חייא · דא"ר חייא שיתו לבבכם לחילה אין כתיב כאן אלא לבכם · הדא אמרת ה שאין יצר הרע שולט לעתיד לבא · (ו) כי על כן עברתם על עבדכם · א"ר יהושע (כד) ו מיום שברא הקב"ה את עולמו הייתם מזומנים לבא אצלי · כי על כן עברתם · היך מד"א יהי כן ה' עמכם · ויאמרו כן תעשה כאשר דברת · אמרו אנו אין לפנינו אכילה ושתיה · אבל אתה שיש לפניך אכילה ושתיה כן תעשה לעצמך · כאשר דברת (ז) יהי רצון שתזכה לעשות עוד סעודה אחרת לבר דכר דיתיליד לך :

יב וימהר אברהם האהלה אל שרה ויאמר מהרי · (ח) ר' אביתר אמר (כה) ז תשע סאין אפתה · שלש לעוגות · ושלש לתביץ · ושלש למיני מילוטמיה ·

מסורת המדרש א עי' יומא ל"ז · מסכת דרך ארץ פרק ד' · ב בבא מציעא דף פ"ו · שמ"ר פרשה כ"ה · במד"ר פרשה י"ד · קה"ר פרשה י"א פסוק א' · פסיקתא רבתי פ' י"ד · מכילתא סדר בשלח מסכת דויסע ריש פרשה ב' · תוספתא סוטה פרק ד' · תנחומא כאן סימן ד' · ילקוט כאן רמז פ"ב · וע' במדה"ר פרק י"ב · ג שוח"ט מזמור ק"ד · ילקוט כאן . וילקוט שופטים רמז ע"ס ילקוט תהלים רמז תתס"ב · ד עיין שבת פ"ט · ה ע' סוכה נ"ב · ו ילקוט כאן רמז פ"ב · ז אדר"נ פ' י"ג · תנחומא כאן סי' ד':

חדושי הרש"ש

ויבא בזה קושיית הגמרא (ב"מ פ"ו ב') מעיקרא כתיב נצבים עליו ולבסוף כתיב וירץ לקראתם עיין רש"י בחומש(?) ... : (ס) וסעדו לבבכם אכ"כ כו' · פי' כיון דהיו שלשה הל"ל לבבכם · וע"ז אמר אין יצה"ר שולט כו' לכן כולן שוין לטובה בלב אחת · ע"ד שאמרו (סוכה מ"ה ב') אף ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים · וכן במקרא מלאכו לתת להם לב אחד וגו' (ד"ה ב' ל"ד) מאח"כ בבני אדם שיש להם יצה"ר חלק לבם שזה מתאוה לד"ז וזה לד"א וכל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו (שם נ"ב) וכה"ג אמרו בויק"ר פ"ד בעשיו כתיב כו' נפשות הרבה וביעקב ע' נפש וכתיב ביה נפש א' כו' אלא זה שהיה עובד לאלהות הרבה כתיב ביה נפשות אבל יעקב שהיה עובד לאלוה א' כתיב בו נפש א' · אבל באחד מצינו אף באדם שעד לכך ועוד רבות ודלא כמ"כ · ומה שמצינו אחרי שרירות לבם וכיוצא דעת לנבון נקל לייבכם : (ו) כי ע"כ עברתם כו' מיום שברא הקב"ה כו' · ר"ל שבשם שביאתכם אלי כי לאום הגדול שהוא עתה (כדלעיל וכב"מ פ"ו ב') נמנע להיות עוברי דרך ע"פ הטבע · ופ"ז שביא מקרא דיהי כן כו' דשם כתיב שם אל כן וכן כן דהכא הוא ע"פ השם : (ז) יה"ר שתזכה לעשות כו' · נ"ל דדריש מדלא כתיב עשה כאשר כו' בלשון צווי שהוא משמע על עשיית הסעודה תיכף ואמרו תעשה בלשון עתיד הבורה על עשיית הסעודה לאחר זמן : (ח) רא"ת תשע סאין כו' ורב"א שלש כו' · נראה דפליגי בפלוגתא ר"י ורבנן בירושלמי אשר הביאו התוס' בחגיגה (ג' א') ד"ה תרם וע"ש בט"א · ובתנחומא מפורש טעם אחר

חדושי הרד"ל

אבל הוא פי' למלת פילון וכי"ב בב"מ · ובילקוט הגי' אנפילון ועיין פרש"י ספ"ב דברכות : (כג) וסעדו לבבכם אכ"כ · אע"ג דבקרא דשופטים שהביא בסמוך כתיב ג"כ לבך · שם מדרש כדאמרינן בב"ב (יב') שקודם שאכל יש לו ב' לבבות ואחר שאכל אין לו אלא לב א' · אבל במלאכים א"נ כן (אף שאברהם לא ידע שהן מלאכים מ"מ התורה יש לה לכתוב הלשון לפי האמת מידי דהייך במלאכים) לכן דרש שאין להם יצה"ר · ועיין אג"ב פכ"ג : (כד) מיום שברא כו' · עברתם הד"א ויהי כן ויאמרו כן תעשה כנ"ל · ומקרא דויהי כן דמעשה בראשית מביא לדרוש על כן מיום שנברא העולם · וכ"ה בפי"ט מו' א' אקרא דע"כ לא יקומו : (כה) תשע סאין אפתה · דרש שלש סאין כמו משולש שלש של שלש (ש"ש קופות של ג')

מתנות כהונה

שבהן וכו' · מדלא כתיב אדני הנו"ן בפת"ח כדלקמן גבי לוט דהוה משמע לשון רבים אלא בקמ"ץ בניקוד . שם יחידו של עולם ש"מ דלא אמר אלא לאחד מהם לגדול שבכולם והוא מיכאל וכן משמע לי בפירוש רש"י בפרק שבועת העדות אע"פ שבחומש לא פירש כן : אמר הקב"ה כו' · עיין זה במדרש קהלת בפסוק שלח לחמך : עלה הפורץ וגו' גרסינן · סיפיה דקרא ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם : לבבכם · משמע שני לבבות יצר טוב ויצר הרע לבכם משמע לב אחד : שיתו לבכם לחילה · קרי ביה לחולה לשון מחול ודרשו חז"ל עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים ואז אין יצר הרע שולט בעולם ועי' בויקרא רבה סוף פרשה י"א : יהי כן ה' וגו' · ויהיה כי על כן בניחותא שבודאי על כן עברתם : יהי כן ה' · פירש לשון אמת וכן יהיה פירושו כאן : אין לפנינו כו' · דייק מדהוה ליה למכתב כן נעשה כאשר דברת להתעכב פה אצלך וכתב כן תעשה משמע לעצמך תעשה כן : יהי רצון כו' · דייק הכי מכאשר דברת שהוא מיותר לומר שעוד יעשה כן לעתיד כשיולד לו בן זכר : לתביץ · מין מאכל מפרורי לחם ונילוש יחד ודייק מדכתיב לושי : מלוטמיה · גם הוא מין מאכל ודייק מדכתיב ועשי שהיה לו לומר לושי

רש"י

שנאמר אדני אם נא מצאתי חן וגו' : כך כתיב ואל הבקר רץ אברהם חייך שאני פורע לבניך שנאמר ורוח נסע מאת ה' ויגז שלוים וגו' (במדבר י"א) · בשר כנגד בשר רץ כנגד רץ הוא רץ ושליו רץ זה כנגד זה : א"ר יצחק · בתורה ובנביאים ובכתובים מצינו דהאי פיתא מזוניתא דלבא : וסעדו לבבכם אין כתיב כאן אלא לבכם · לב אחד שאין להם אלא לב אחד : שיתו לבבכם לחילה אין כתיב כאן אלא לבכם · עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות ראש מחול לצדיקים שנאמר שיתו לבכם לחילה (תהלים מ"ח) לחולה קרי לשון מחול לומר לך אף על פי שעסוקין בדברי שמחה אין יצר הרע שולט בהן : אנו אין לפנינו אכילה ושתיה אתה שיש לפניך אכילה ושתיה תעשה כאשר דברת כמו שאמרת תעשה לעצמך : ותני יומא לבר דכר · כשם שעשית לנו משתה עכשיו כך יזכה אותך הקב"ה לעשות משתה יום חנוך בבן זכר שיתן לך הקב"ה : שלש לתביץ · קדרה : ושלש למיני

פירוש מהרז"ו

ט לגדול שבהם אמר · הוא מי שהשנים חולקים לו כבוד וממצעים אותו באמצע · ומ"ש זה מיכאל על שהוא הגדול שבמלאכים כמ"ש והנה מיכאל אחד השרים הראשונים בא לעזרני דניאל י"א י"ג · ועליו כתוב ויעף אלי אחד מן השרפים · עי' שבועות דף ל"ה ב' פלוגתא דתנאי בזה · דמאן דאמר לגדול שבהם סובר שמ"ש אדני הוא חול מלשון אדנות ומ"ד להקב"ה אמר סובר שהוא קודש ורש"י בחומש אמר שתי הלשונות מב"ר וכאן לא נמצא אלא לשון אחד : אתה אמרת יוקח נא · עי' שמ"ר פ' כ"ה סי' ה' · במ"ר פ' י"ד סי' ג' · ויק"ר פ' ל"ד סי' ח' קה"ר פ' שלח לחמך · ושם הגירסא מתוקנת חייך שאני פורע לבניך במדבר וביישוב ולעתיד לבא · וכאן חסר על תיבת יוקח והיא במ"ר שם · עי' פסיקתא רבתי פ' י"ד סי' ג' ועי' ב"מ דף פ"ו ב' : אז ישיר ישראל · וס"ד באר וגו' כרוה נדיבי העם בזכות אברהם שנקרא נדיב כמ"ש בת נדיב : ורחצו רגליכם · כמ"ש רש"י בחומש כאן · ולקמן פ' נ' סי' ד' שהיה חושדן שהם ערביים · שהיו משתחוים לאבק שברגליהם · ולזה היה השכר כמ"ש רחצו הזכו · אם רחץ ה' וגו' · וארחצך במים · כינוי לטהרת הטומאה · וסובר שמ"ש יוקח נא מעט מים היה לשתיה וגם לרחיצה : והשענו תחת העץ · והעץ היה סוכך עליהם מחום השמש לצל : ארץ חטה ושעורה · וס"ד אשר לא במסכנות תאכל בה לחם : כך כתיב ואל הבקר · היינו בשר והשלוים ג"כ בשר ומלבד שנתן בשר כנגד בשר אלא גם שאלו הבשר ניתן ברוח במרוצה : בד' חלוקות ראשונות אמר המדרש בלשון אתה אמרת שד' אלו סובבים למ"ש ויאמר בב' האחרונות לא היה שם אמירת אברהם · על כן החליף המדרש הלשון לכתוב כך כתיב : והוא עומד עליהם · לשמש אותם · ועמוד כנגד עומד וכן נצב בעדת לשמוע תפלתם לעיל סי' ז' · וכן עלה הפורץ וגו' וה' בראשם לשמרם ולהגן עליהם : יא שיתו לבבם לחילה · עי' ויק"ר סוף פ' י"א שהענין מדבר לעתיד וכן במדרש תהלים סוף מזמור מ"ח · ירושלמי מגילה פ"ב ה"ד · שי"ר פסוק לריח שמניך ובפסוק שובי שובי ובקה"ל פסוק אין זכרון : מיום שברא הקב"ה את עולמו · צ"ע מה לענין בריאת עולם כאן ולמה הזכיר פסוק יהי כן ה' עמכם · ול"נ ליישב שהוקשה להז"ל מ"ש ואקחה פת לחם וגו' כי על כן עברתם משמע בשביל פת לחם שלא יתכן שיאמר אברהם כן לאורחים הגונים ע"כ דרש כי בכל מעשה בראשית כתוב ויהי כן שפירושו מלשון אמת וברור וקיים · וכשברא הש"י את העולם · נתן בו כח הקיום שיתנהג בהנהגה ישרה וכל דבר טוב · הכל מהכח שנתן בקיום העולם במאמר ויהי כן שנאמר במעשה כל יום · שכתוב שש פעמים ויהי כן כנגד ו' ימי בראשית . וכתיבת כן ג' משמעות · א' הודאת דברים כמ"ש כדבריכם כן הוא · ב' לאמת דבר כן בנות צלפחד כן בני יוסף · כנים אנחנו · ג' מלשון בן וכסים מלשון כונן שמים כוננת מישרים · ותלוים זה בזה שעל שמודה באמת ומתנהג באמת יש קיום לעולם כמדת הנפש קיום העולם · וזהו מ"ש כאן כי על כן עברתם על כן של בריאת עולם שהייתם רחוים לזה מיום שנברא העולם · וכן יהי כן ה' עמכם · הטוב של כן ה' · היינו כן של בריאת עולם יהיה עמכם אם אשלח · ומכלל הן וכו' שהרי לא אשלח ולא יהיה כן ה' עמכם כך חשב פרעה · והאמת ששלח והיה כן ה' עמהם · וכמ"ש מפורש במדרש תהלים · הובא ילקוט תהלים א' פסוק לא כן הרשעים וז"ל א"ר יודן אמר הקב"ה לרשעים אני בראתי העולם בכן שנאמר ויהי כן · אתם אומרים לא כן שנאמר ולב כסילים לא כן (לא כן הרשעים) חייכם על כן לא יקומו רשעים · ומבואר מדברינו הנ"ל דוק והבן : יהי רצון שתזכה · שהיל"ל כן עשה אשר דברת אך תעשה משמע בעתיד וכן כאשר דברת משמע גם כן שתעשה דבר אחר בדומה לזה : יב תשע סאין · שהיה די שיאמר מהרי שלש סאים סולת ומ"ש קמח לושי ועשי מיותר · ע"כ דורש ע"פ מדה כ"ב שמ"ש שלש סאים קמח סולת נמשך אל לושי ואל עשי ואל עוגות וכמ"ש בשמואל ב' י"ג · ועשי לו הבריה כן מ"ש עשי כאן פירש ג"כ הבריה מיני מלוטמיה ופירש בערוך היינו מאכל מקמח מתוק בדבש ועוד

יפה תואר

מסורתא עיון והתבוננות · פי' שתבונן עליהם לדעת מי ומה המה ולפ"ז חולק הוא על סדרש וירא בשכינה : לגדול שבהן כו' · וסובר כמ"ד בשבועות שעדות כי אדני הוא חול · דאי ס"ד דהוא קדש וקאי על הקב"ה היה לו לכתוב לאמר זה לפני וירא וירץ לקראתם : חייך שאני פורע לבניך כו' · עיקר הדרש הזה הוא לתרץ למה פרט הכתוב כל הפרטים ולא אמר דרך כלל כי הזמינם והאכילם והשקם · לכן אמר כי פרט את מעשיו להשכיל שכרו לבניו על כל אחד ואחד · ואין זה סותר למה דאמר בכמה מקומות כי המן היה בזכות משה והענן בזכות אהרן והבאר בזכות מרים וכאן אמר שהכל בא להם בזכות אברהם · כי עיקר ביאתם היה בזכות משה אהרן ומרים · אבל אם לאו זכות אברהם לא המה כיישוב ובזכות אברהם שגדיל הקב"ה את הנס להביאם במדבר · וזה שמדייק כלישנא שאני פורע לבניך במדבר · ומה דהביא פה בשביל יוקח נא מעט מים נתן להם את הבאר ולא אמר ויורהו ה' עץ וישלך אל המים · כי שם הנס היה רק פעם אחת ולא תמידי כמו הבאר : ורוח נסע מאת ה' ויגז שלוים מן הים · הנה השליו הזה היה להם לקללה והיה להם לזרא ואיך יבוא הוא בזכות אברהם · אבל כוונתו על הכתוב ואמר השליו בשמות ט"ז · והמביא הביא פה את הכתוב ויגז שלוים רק להוכיח לנו כי השליו בא כדבר ה' כדכתיב ורוח נסע מאת ה' · ואם זה השליו אשר היה לקללה בא מאת ה' מכ"ש השליו אשר היה לברכה כי מרובה מדה טובה כו' : וסעדו לבבכם אין כתיב כאן כו' · הנה באמת מצינו כמה פעמים לב ולא דייקינן למה לא כתיב לבב · אבל כיון דידוע הוא אשר השופל בא לחזק את סורחא התיבה · וכיון דאברהם היה טוב עין ונתן להם די שובע וגם להותיר היה לו לכתוב לבבכם להגדיל המאכל אשר נתן להם ולא לבכם כאשר מורה כי הוא היה צר עין · וכן קשה ליה בשיתו לבכם כיון דלעתיד ישימו כל מחשבותם לה' למה לא אמר שיתו לבבכם · ומתרץ כי לבבכם נאמר רק על בעלי שני לבבות · ולא על מלאכים וכן לעתיד אשר יהיה להם רק לב אחד : תשע סאין אפתה · כי קמח וסולת הם שני מינים ולא בא לפרש בסמיכות קמח של סולת · ולכן מפרש מהרי שלש סאים קמח לעשות דבר שנעשה מקמח ושלש סאים סלת לעשות דבר שנעשה מסלת · ואחרי דמצינו כי מסולת נעשה ב' מינים כמו חבין ועוגות ע"כ דורש כי לכל מין היה ג' סאין כדי שלא יגרע האוכל השוי מסולת מהאוכל הנעשה מקמח ומזה מוכיח כי היה תשע סאין · ורבנן חולקין עליו וטעם רבוי המאכל נ"ל אוכיח ע' ברמב"ן מ"ש על זה · אבל לפי פשוטו י"ל כי נוח לו להכין אוכל למרבה שאמר בלבו פן יבואו עוד אורחים וימצאו הכל מוכנים

ידי משה

פי' סוליא זו מדאמר הכתוב לאחד מהם אחוי כדמפרש ואזיל : לגדול שבהם אמר ומכיון היה יודע ואם אברהם אלא ברכה שכבודו הוא וכל זה מה שאמר רבי לוי שתי פעמים את בני רואה שהשכינה ממתנת כו' ואם אני רואה שמכבדים אלו לאלו . כוונתו זה מדכתיב וירא וירא שתי פעמים : כי על כן עברתם על עבדכם א"ר יהושע מיום שברא הקב"ה כו' . נ"ל דקשה לרבי יהושע ולי דרך כבוד אדם כשבא אורח לביתו יאמר לו בא ואכול כי אתה באת עבור אכילה נ"ל ר"י מיום שברא הקדוש [illegible] עולמו הייתם מזומנים לבא אצלי · והכי קאמר אברהם וסעדו לבכם כי על כן וגו' לשון כאמיתי וכי אתם באתם אלי בשביל האכילה אלא אתם הייתם מזומנים לבא אלי משעת ימי בראשית ואגב שבאתם תסעדו אצלי ומביא רבי יהושע ראיה כמו שאמר פרעה יהי כן ה' עמכם אם אשלח ורצון פרעה היה שלא לשלוח ומגילה לא יהי' ה' עמכם כך הכא כי על כן וגו' ר"ל לא על כן באתם בשביל האכילה אלא מזומנים הייתם לבא אצלי משעת ימי בראשית כנ"ל אבל לפי פ"ב אין צריך לר"י שום ראיה : כאשר דברת יהי

ורבנן אמרין שלש · אחד לעוגות · ואחד לחביץ · ואחד למלוטמיה · לושי ועשי עוגות · הדא אמרת [א] פרס הפסח הוה · רבי יונה בשם ר' חמא בר חנינא היא מדבר סין היא מדבר אלוש מאיזו זכות זכו ישראל שניתן להם מן במדבר · בזכות של אברהם שאמר לושי ועשי עוגות : יג ואל הבקר רץ אברהם · א"ר לוי רץ לקדם אותה אומה שכתוב בה (הושע י) אפרים עגלה מלומדה אוהבתי לדוש · ויקח בן בקר · יכול גדול ת"ל רך · אי רך יכול חסר ת"ל וטוב · ויתן אל (ט) הנער [ב] זה ישמעאל בשביל לזרזו במצות : יד ויקח חמאה וחלב [ג] א"ר חנינא (כו) המעולה אחד מששים בחלב · והבינוני אחד מארבעים · והקיבר אחד מעשרים · רבי יונה אמר (כז) המעולה אחד ממאה · בינוני אחד מששים · והקיבר א' מעשרים · ופת היכן היא · [ד] אפרים מקשאה תלמידו דרבי מאיר משום ר"מ אמר פירסה נדה ונטמאת העיסה · רבנן אמרי אפילו פת [ה] הביא לפניהם מה אם דברים שלא אמר הביא לפניהם · דברים שאמר להם על אחת כמה וכמה · והוא עומד עליהם · הכא את אמר והוא עומד עליהם ולהלן אמר נצבים עליו אלא עד שלא יצא ידיהם נצבים עליו · כיון שיצא ידיהם והוא עומד עליהם · אימתו מוטלת עליהם מיכאל מירתת גבריאל מירתת · רבי תנחומא משום ר' אלעזר ור' אבון בשם רבי מאיר מתלא אמר · [ו] עלת לקרתא הלך בנימוסה למעלה שאין אכילה ושתיה עלה משה למרום ולא אכל שנאמר (דברים ט) ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי · אבל למטה שיש אכילה ושתיה · [ז] והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו · וכי אוכלין היו · אלא (כח) נראין כאוכלין ראשון ראשון מסתלק : טו ויאמרו אליו איה שרה אשתך וגו' · אל"ף יו"ד וי"ו נקוד למ"ד אינו נקוד אמר ר"ש בן אלעזר [ח] בכל מקום שאתה מוצא כתב רבה על הנקודה אתה דורש את הכתב · נקודה רבה על הכתב אתה דורש את הנקודה · כאן שהנקודה רבה על הכתב אתה דורש את הנקודה · איו אברהם · א"ר עזריה כשם שאמרו איה שרה כך אמרו לשרה איו אברהם · ויאמר הנה באהל · הה"ד (שופטים ה) תבורך מנשים יעל אשת חבר הקיני מנשים באהל תבורך · רבי אלעזר ורבי שמואל בר נחמן · רבי אלעזר אמר מנשי דור המדבר שהן יושבות באהלים · שנאמר (במדבר יא) איש לפתח אהלו · ולמה תבורך מהם · הן ילדו וקיימו את העולם ומה היה מועיל להם שאלמלא היא כבר היו אבודין · רבי שמואל בר נחמן אמר [ט] מן האמהות · הן ילדו וכו' שאלולי היא כבר היו אבודין : טז ויאמר שוב אשוב אליך כעת חיה וגו' והוא אחריו · [י] זה ישמעאל · והוא אחריו · מפני היחוד : והוא אחריו זה המלאך (י) שהביט לאחריו והרגיש שבאת אורה מאחריו : ואברהם ושרה

מסורת המדרש א פסיקתא רבתי פ' ו' · ב אדר"נ פ' י"ג · ג ילקוט כאן רמז פ"ב · ד ב"מ דף פ"ז · סדר"א פרק ל"ו · ה תנחומא כאן סי' ד' · ו ב"מ דף פ"ו ע"ב · שמ"ר פרשה מ"ז · ויק"ר פ' ל"ד · במד"ר פרשה י' · תנחומא כאן סי' י"א · ז קה"ר פ' ג' · ח ירושלמי פסחים פרק ט' · לקמן פרשה ע"ח · במד"ר פ' ג' · שה"ר פרשה ז' · ט יבמות ס"ו · נזיר כ"ג · ילקוט שופטים רמז נ"ד · י ילקוט כאן רמז פ"ב :

חדושי הרד"ל

ג' סאין) · ובאדר"נ פי"ג ותנחומא כאן דרשו ג' סאין כמשמעו קמח סרי שם סלת הרי ט' : (כו) המעולה א' מששים · רמז לד"ר ותמאה גי' ס' : (כז) המעולה אחד ממאה · רמז לדבר חלב וחמאה גי' ק' (גם י"ל חמאה דרשינן חד ממאה) : (כח) נראין כאוכלין · בתוס' ב"מ שם הביאו בשם תדא"ר (פי"ב)

חדושי הרש"ש

אחר למ"ד ט' סאין ע"ש : (ט) הנער זה ישמעאל · נראה דיליף נער נער מן אל ירע בעיניך על הנער דכתיב גבי ישמעאל : (י) שהביט לאחריו והרגיש כו' · נ"ל דל"ל שהרגיש כו' ור"ל מפני שהרגיש שבאת אורה מאחוריו לכן נסתכל מאחריו מאין באה האורה :

רש"י

למיני מלוחיתא · למיני מתיקה : הוא מדבר סין הוא אלוש · ולמה שינה שכתוב לקרותו אלוש בזכות מי שאמר לושי · מאיזו זכות זכו ישראל שניתן להם מן במדבר בזכות של אברהם שאמר לושי ועשי עוגות : אמר ר' חנינא · המעולה בחמאה אחד מששים בחלב והבינוני אחד מארבעים והקיבר כלומר הגרועים אחד מכ' : ואל הבקר רץ אברהם אמר ר' לוי לקדם אותה אומה שנאמר בהם אפרים עגלה מלומדה · להקדים להם דבר שיהיו מתכפרין בו : אי רך יכול חסר · פירוש כתוב ת"ל וטוב : אפרים מקשאה מוכר קשואין ואמרי לה מקש' הלכות : עד שלא יצא ידיהן נצבים · עד שלא יצא ידי חובתן נצבים עליו משיצא ידי חובתן והוא עומד עליהם : ס"א ד"א אימתו היתה עומדת עליהם מיכאל מירתת וגבריאל מירתת · מפחדו של א"א כלו' אימתו היתה עומדת עליהם : כ"מ שאתה מוצא כתב רבה על הנקודה · כגון או בדרך רחוקה נקוד על ה' : נקודה רבה על הכתב אתה דורש את הנקודה · כגון כאן שהנקודה רבה על הכתב שבאליו א"ו נקוד למ"ד אין נקוד אתה דורש את הנקודה דורש איו איו אברהם שכשם ששאלו לאברהם איה שרה אמרו כך שאלו לשרה איו אברהם : רבי אלעזר ורבי שמואל בר נחמן · ר"א אומר תבורך מנשים זה דור המדבר שהיו יושבים באהלים דכתיב איש לפתח אהלו (במדבר י"א) ולמה תבורך מהן לפי שהן ילדו ומה היה מועיל להם שאלמלא היא שהרגה את סיסרא כבר היו אבודין אותן שהן ילדו : רבי שמואל בר נחמן אמר · תבורך מן האמהות שהיו יושבות באהל דכתיב ושרה שומעת פתח האהל וכתיב ויביאה יצחק האהלה וכתיב ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות וגו' (פ' ויצא) שאלמלא היא כבר היו אבודין : פתח האהל והוא אחריו זה ישמעאל מפני היחוד שהיה ישמעאל ממוצע בין שרה למלאכים כתרגום ירושלמי וישמעאל מאים ליה מאחורוהי מאחריו של מלאך : ד"א והוא אחריו · הרגיש שבאת אורה · שהמלאכים היו

יופיים

מתנות כהונה

עוגות : [אלוש · הוא לשון לושי וכ"ה בהדיא בש"ר פכ"ה] : לקדם אותה אומה כו' · פירש"י להקדים להם דבר שיהיו מתכפרין בו : זה ישמעאל · ס"א הידיעה של הנער קדייק אחד בס' · מן החלב : והקיבר · פי' הערוך דבר פסולת נקרא קיבר : ופת היכן היא · כלומר לא הוזכר שהביאתו : אפילו פת הביא · אע"פ שלא הוזכר בפסוק : עד שלא יצא ידיהם · קודם שיצא י"ח עמהם לשכניהם ולהאכילם ולהשקותם : [ר' תנחומא גרסינן] : מתלא כו' · המשל אמר אם נכנסת לעיר לך במנהגם : [נראין כאוכלין כו' · עי' בזה בפרשת נשא : איה אברהם · וכדמפרש ר' עזריה ועי' בתוספתא פרק השוכר את הפועלים] : מנשי דור המדבר · תבורך יעל יותר מהם ונשי דור המדבר לדקניות היו ועיין במדרש חזית בפסוק יפה את כתרצה : מן האמהות · שנכתב בכולן אהל · בשרה הנה באהל · ברבקה האהלה שרה אמו · רחל ולאה ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל : זה ישמעאל · פירש רש"י היה עומד אחר המלאך מפני היחוד שלא תתייחד שרה עם המלאך וכן הוא בתרגום ירושלמי : שבאת אורה · מצרה אמו : וכי תחדל וגו' ·

פירושו

יפה תואר

לפניהם : פרס הפסח היה · פרח"ס ז"ל מביא אגדה זו וגרס ערב פסח וע"ש כדבריו ובתוס' בר"ס גרס פסח היה · והנה לקמן בפ"נ איתא כי ביום ט"ו בניסן נהפכה סדום · ולפ"ז באו המלאכים ג"כ בט"ו · ויש לפרש עפ"ז פרס הפסח מלשון פלגא כי ביום ד' אחר חלות נתחיל איסור חמץ : רץ לקדם כו' · דייק מדלא כתיב ולא רפת הבקר כמשפט הלשון : יכול גדול ת"ל רך כו' · וחולק על הא דאמרינן בפ' השוכר כי שלשה היו : יכול חסר פי' חסר אבר ת"ל וטוב משמע שהוא שלם · ובילקוט הגירסא חבול ופירוש כחוש · ותרגום ויגמל ואתחסל : אחד מששים בחלב · בא להשמיענו שבא אברהם כי לא שם לפניהם אלא כמות שהוא ולכן מפרש שבוליא לפניהם החלב השמן אשר מזה נעשה חמאה המעולה וזה אחד מששים · אשר בו עוד טעם חלב : פירסה נדה · ומ"ש שרה אח"ז אחרי בלותי היתה לי עדנה הוא בניחותא שכבר בא לה הוסת ולא ירחק העבור מגדה רק מאברהם וכדאמרינן לקמן בפ' זו : מיכאל מירתת כו' · ולא הזכיר את רפאל דאתי בכח מ"ש דהמה גדולים ממנו כדאיתא בפע"ח : מתלא אמר כו' · ובא לתרץ בזה למה כתיב והוא עומד עליהם מלשון ממעלה שהגיע אותם לבוא ממנהגם ולהיות כאוכלים לפי שהיו אצלו : עלה משה למרום ולא אכל · דכיון שנדבק במלאכים היה כאחד מהם ליזון מזיו השכינה וכן כל ההולך למקום אחר יתנהג במנהגם מפני כבודם : וכי אוכלים היו · קושטא דמלתא קאמר והס"ל שאם אכלו ממש יש להוכיח טפי שאין לשנות ממנהג : כאן שהנקודה רבה כו' · ע' בזה מ"ש בשי"ר פ"ו וה"ה המפרשים מקשים למה נקד על איו והרבה בנקודות הלא טוב היה לנקד את הל' והוא דרשינן את הכתב אין וע' בנמוקי יוסף בפרק הפועלים ובחזקוני מה שתירצו על זה אבל באמת הטעם לזה משום די"א אשר הנקודות בהו על האותיות אשר היו מסופקות אם לכתבן או לא · ולכן אם נקד את הלמ"ד באמת היינו יכולים לספק בזה פן נמצאו ספרים בלי הל' · אבל כאשר נקד את אותיות איו נראה כי לא כדעתם כן הוא · דהא הל' לבד במקרא זה בלי אותיות איו אין לו הוראה כלל · ועוי"ל דכל היכא דהכתב רבה דרשינן להוראה הפשוטה את פי' המלה · כמו רחוקה דהה"א מנוקד לדרוש על הדרך ולא על האיש וכן תמצא בכל המקומות אשר הכתב נדרש · אבל אם הנקודה מרובה נדרשות שתי מלות ואין האמת שהיא את רעיתה וכמו דדרשינן הכי ויאמר אליו איו וע' בזה : מפני היחוד · ואע"ג דאהל אברהם היה מפולש ואם פתח פתוח לר"ה אין כאן יחוד · י"ל דאהל שרה לא היה

זה ישמעאל · הוקשה לו מ"ש אל הנער הידוע והלא היו לו נערים הרבה כמ"ש בלעדי רק אשר אכלו הנערים · ע"כ דורש שהכוונה על ישמעאל · שנקרא הנער כמ"ש בסדר זה אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך וכאן הוא הפעם הראשון שנזכר תיבת הנער בתורה והפעם השני הוא הפסוק אל ירע בעיניך על הנער כדי לחנכו במצות ומ"ש לזרזו היינו ממ"ש וימהר לעשות אותו : יד המעולה אחד בששים · אם אינו לוקח מהחלב רק אחד מששים הוא המעולה וכו' עי' ידי"מ לפי שהחמאה הוא שומן של החלב : ופת היכן · שאמר ואקחה פת לחם : ונטמאת · כמ"ש לקמן סימן י"ז היתה לי עדנה · וכן הוא בבבא מציעא דף פ"ו ב' וכן הוא בפדר"א פרק ל"ו ראתה דם נדה לפיכך לא הביא מן העוגות עליו : רבנן אמרי · יתכן שאינם חולקים על הפירוש מקמאה שלא הביא עוגות של שרה אלא פת לחם כדי לקיים דברו : נצבים עליו · משמע שהם גדולים ממנו ומושלים עליו · וכמ"ש שמואל עומד נצב עליהם · ואח"כ אמר והוא עומד עליהם · משמע שהוא מושל עליהם · מאחר שראו ממנו נכנעו לו ועמד עליהם · ומ"ש מיכאל גבריאל כמ"ש לעיל סי' ט' : עלת לקרתא · שמ"ר פר' מ"ז סימן ה' · ועי' במ"ר פר' י' סוף סימן ה' · ויק"ר פר' ל"ד סי' ח' : כך הרשב"א · לקמן ר' ע"ח סימן ט' עי' במ"ר פר' ג' סימן י"ג וס"כ · ועיין ב"מ דף פ"ו : כתב רבה · שהאותיות הבלתי מנוקדות רבים על המנוקדות · וניקוד הוא אות לרמוז על איזה דבר ודי"ל התיבה כולה כאלו לא היתה מנוקדת · אך כשרבו המנוקדות אז מורה שעיקר התיבה כפי הניקוד · וכמו שפירש ר' עזריה ששאל לשניהם שאלו לאברהם על שרה כפי הפשט ושאלו גם על אברהם כפי הניקוד · ועי' ידי"מ : אבודין · עי' סיסרא : טז זה ישמעאל · כ"ע שהרי ישמעאל לא נזכר כאן כלל רק ברמז בפסוק ויתן אל הנער · ויפה שדורש ע"ז ... מוקדם ומאוחר בענין שאמר המלאך שוב אשוב

פירוש מהרז"ו

ועוד שם ותלש ותלבב לעיניו ותבשל את הלביבות · וכן כאן לושי של חבין קדרה ולביבות · ומ"ש במדרש ט' סאין הפה נ"ע · שהרי דורש לושי כפני עצמו ועשי בפ"ע ואפשר שגם החבץ והמלוטמיה נעשים על ידי אפייה ואח"כ מחזירם לקמח ועושים מהם מאכלים · ודעת רבנן שלשה אנשים די בסאה אחת לכל מין שגם זה וויתור גדול מאד · ואחלה אמר דרך כלל · מהרי ג' סאין קמח סולת סאה אחת לושי וסאה אחת ועשי וסאה אחת עוגות ע"פ מדה פ' : מדבר סין הוא אלוש · שמ"ר פר' כ"ה סוף סימן ה' ד"ר פר' ב' סימן א' סדר עולם סוף פרק ה' ודורש מדה ע"ו שבפרשת בשלח כתוב שבמדבר סין נתן להם המן וכתוב שם ויסעו ממדבר סין ויחנו ברפידים · ובפרשת מסעי כתוב ויסעו ממדבר סין ויחנו בדפקה ויסעו מדפקה ויחנו באלוש ויסעו מאלוש ויחנו ברפידים · הרי שמאלוש נסעו לרפידים וקודם רפידים ניתן להם המן הרי שבאלוש ניתן להם המן והכריע שמדבר סין כולל דפקה ואלוש וסין ובאלוש ניתן להם המן ע"פ מדה ממעל ומנגד שעל שנתן להם פת ניתן להם המן כדלעיל סימן יו"ד ועל שאמר בלשון לושי ניתן להם באלוש · ועי' מ"ש בשמ"ר שם דברים של טעם : פרום הפסח · פירושו זמן הפסח והוא ל' משנה בשקלים בג' פרקים תורמין את הלשכה בפרוס הפסח וכו' ועי' בערוך ערך פרוס א' באריכות שהוא מלשון חצי על שהוא בחצי החודש · וע"ש במוסף ערוך : יג רץ לקדם אותה אומה · שהיה לו לומר · וימהר ויקח בן בקר וגו' על כן דרש שרץ נמכוון אל הבקר אומה שנקראת עגלה ובקר ועי' לקמן פר' ל"ג סימן ג' ואין בקר בכפשים ועגל הוא בן בקר כמ"ש עגל בן בקר : יכול גדול · שכבר הוזקן ונתקשה הבשר ת"ל רך · אם רך יכול חסר פירוש חסר זמן שאין בו טעם בשר גמור ת"ל וטוב שהגיע לטעמו במלואו וטובו :

ידי משה

יפי רצון כו' הוציא זה מדכתיב כאשר דברת ולא לורך אלא שאמר לו שתעשה עוד סעודה אחרת לבן זכר כאשר דברת עכשיו ומלא כאשר דברת תחלת דברי המדרש : מיכאל מירתת כו' אבל רפאל לא מירתת לפי שבא עבורו לרפואתו · וכדמפרש ר"מ הולא לקראת מאא"כ מיכאל וגבריאל שהלכו לסדום היו האכילם נגד רצונם ע"כ הוו מרפפים : וכל מקום שנקודה רבה על הכתב כו' כאן מקשים המפרשים למה מרבה נקודות וטוב שינקוד המיעוט והיינו דורשין האותיות המרובות שלא נקדו · בנמוקי יוסף מתרץ בשני פנים וגם החזקוני ובעל יפ"ת כל אחד מתרץ לפי שכלו ואין רצוני להאריך · ול"נ לפי דאמרינן בירושלמי ... שאלו איו אברהם ... אבל באמת הטעם ... נגד ... לפי שהמלאכים היו יושבים לתוך תחת העץ והיה האהל מאחריהם ... שרה

משנת דרבי אליעזר

ויאמרו אליו וכו' אתה דורש הנקודה בי"מ כ"מ שהנקודה רבה וכו' ול"נ וכו' אליבא דכ"ע עכ"ל · דבריו תמוהים דולי אנשי כנה"ג היו מסופקים ... לפיכך היו אנשי כנסת הגדולה מנקדים את המרובה ... שפסקו אנשי כנה"ג דהנקודה הם שלמ"מ ודומיא דאיתא כמה פעמים בגמרא וכי אתי קרא למעוטי ספיקא :

פיוסים

זקנים אמר רבי יוחנן כבר כתיב ואברהם ושרה זקנים מה ת"ל ואברהם זקן • אלא שהחזירו הקב"ה לימי נערותיו צריך לכתוב פעם שנייה ואברהם זקן • רבי אמי אמר כאן זקנה שיש בה לחלוחית ולהלן בזקנה שאין בה לחלוחית • חדל להיות לשרה אורח כנשים היך מה דאת אמר (דברים כג) וכי תחדל לנדור • פסק • המד"א (במדבר ט) וחדל לעשות הפסח: יז ותצחק שרה בקרבה לאמר • א זה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך ותצחק שרה בקרוביה לאמר ואדני זקן • אמה"ה האשה הזו כל זמן שהיא ילדה יש לה תכשיטים נאים • ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה • תכשיטים • היך מה דאת אמר (יחזקאל ט) ואעדך עדי • האשה הזו כל זמן שהיא ילדה יש לה (כט) וסתות ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה עידונים • האשה הזו כל זמן שהיא ילדה יש לה עידויין ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה • זמני • אלא ואדני זקן • רב יהודה אמר (ל) טוחן ולא פולט • אמר רבי יהודה בר' סימון אמר הקב"ה אתם מולידים עצמכם ומזקינים את חבריכם ואני זקנתי מלעשות נסים: יח ויאמר ה' אל אברהם למה זה צחקה שרה לאמר • בר קפרא אמר ב גדול השלום שאף הכתובים דברו בדאית בשביל להטיל שלום בין אברהם לשרה • ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדני זקן • לאברהם אינו אומר כן אלא למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי • לא דיבר הכתוב כמו שאמרה שרה ואדוני זקן אלא ואני זקנתי: יט היפלא מה' דבר וגו' • רבי יודן בר' סימון אמר משל לאחד שהיה בידו שתי קפליות הוליכן אצל נפח אמר לו יכול אתה לתקנם לי • אמר לו לבראתן כבתחלה אני יכול • לתקנם לך איני יכול • כן הבא (להחזירם) לבראתן כבתחלה אני יכול • להחזירם לימי נערותן איני יכול: כ ותכחש שרה לאמר לא וגו' • רבי יהודה בר' סימון אמר ג מעולם לא נזקק הקב"ה להשיח עם אשה אלא עם אותה הצדקת ואף היא על ידי עילה • ר' אבא בר כהנא בשם רבי אידי אמר כמה כירכורים כירכר בשביל להשיח עמה ויאמר לא כי צחקת • רבי אליעזר אומר והכתיב (בראשית טז) ותקרא שם ה' הדובר אליה • רבי יהושע בשם רבי נחמיה בשם רבי אידי אמר על ידי מלאך • והכתיב ויאמר ה' לה • רבי לוי אמר על ידי מלאך • רבי אלעזר בשם רבי יוסי בר זימרא אמר ע"י שם בן נח • ויקומו משם האנשים וישקיפו על פני סדום ואברהם הולך עמם לשלחם מתלא אמר • (לא) אכלית • אשקית • לוית • בך ואברהם הולך עמם לשלחם:

פרשה מט

א וה' אמר המכסה אני מאברהם • רבי יצחק פתח (משלי י) זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב • אמר רבי יצחק ד כל מי שהוא מזכיר את הצדיק ואינו מברכו עובר בעשה • מה טעמיה זכר צדיק לברכה • וכל מי

מסורת המדרש א מגילה ט' • ירושלמי מגילה פרק א' • ילקוט בראשית רמז ג' • וילקוט כאן רמז פ"ב • ב יבמות ס"ה • ב"מ דף פ"ז • ירושלמי פאה פ' א' • ויק"ר פרשה ט' • במד"ר פרשה י"א • ד"ר פרשה ה' • לקמן פרשה ק' • מסכת דרך ארץ פרק י"א • תנחומא סדר תולדות סימן א' • וסוף סדר ויחי • וסדר צו סימן ז' • וסדר שופטים סימן י"ח • וצ' ספרי נשא פסקא מ"ב • ילקוט שופטים רמז קס"ג ורמז תשי"א • וילקוט כ"ך רמז תשי"ב • ג לעיל פרשה מ"ה וס"נ • ד יומא דף ל"ח • אגדת שמואל פ' א' פסיקתא רבתי פ י"ב • מדרש תהלים מזמור קי"ח • ילקוט משלי רמז תתקמ"ז:

חדושי הרד"ל

שלכבודו של אברהם אכלו • וכ"מ בקה"ר פ"ג פי"ג (אבל בלוט דכתיב ומצות אפה ויאכלו • וודאי מתפרש גראין כאורחין) ועיין ויק"ר פל"ד: (כט) וסתות ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה • זמני (היינו ווסתות) האשה הזו כ"ז שהיא ילדה יש לה עדוין (פי' עיבורים כל' תרגום) ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה עדויין וכ"ה בילקוט וכ"מ שהיה הגי' לפני הש"כ וכנ"ל: (ל) טוחן • כד"א תטחן לאחר אשתי (לא) אכלת אשקת לוית • עיין סוטה (י"ז):

מתנות כהונה

פירושו שלא ידור נדר כלל וכן פירושו כאן לא היה לה אורח כנשים מעולם ואח"כ אמר או יהיה פירושו פסק אבל מקודם זה היה לה אורח כנשים כמו וחדל לעשות הפסח אין פירושו שלא עשה פסח מעולם שאפילו עשה פסח כל ימיו ופסק ולא עשה פעם אחת הרי הוא בכרת: [ששינו לתלמי המלך • גופא דעובדא בפ"ק דמגילה]: בקרוביה • פירש"י בפ"ק דמגילה שצחקה וספרה דברי הצחוק בתוך קרוביה אבל אברהם צחק בלבו ולפיכך הקפיד הקב"ה עליה ולא עליו: [ה"ג ואדוני זקן אחרי בלותי וגו' אמרה האשה כו']: עידונין • זמן ווסת נידתה: עדויין • הריון בלשון תרגום וכלם דייק מלשון עדנה: אלא ואדני כו' • כלומר אין כאן חסרון רק שאדוני זקן: טוחן כו' • דייק מדאמרה אדוני משמע שאדנותו וגבורתו במקומו עומד מצד המעשה ואם כן מה שאמרה זקן הוא על סוף המעשה: מולידים עצמכם • עושים עצמכם ילדים בילקוט גרס ומזקינים את אדוניכם: ואני זקנתי מלעשות נסים • בתמיה ודרש ואני זקנתי על הקב"ה: [ה"נ בין אברהם לשרה דכתיב ותצחק וגו']: קפליות • בערוך משמע שלאות: לתקנם לך כו' • בתמיה: ה"ג כן הבא לבראתן כו': לא נזקק הקב"ה • עי' לעיל פ"ך: ה"ג להשיח עמה ויאמר לא כי צחקת: אכלית אשקית כו' • האכלת האורחים והשקיתם שלוה אותם גם כן:

כלי

מעולם לא נזקק הקב"ה להשיח עם אשה אלא עם אותה הצדקת • פרש: כמה כרכורים כרכר • כמה סיבובים חזר להשיח עמה: מתלא אמר • אכלית אשקית לוית האכלת אורח מאכל והשקית משקה עשה לו לויה:

רש"י

יושבים בחוץ תחת העץ והיה האהל מאחוריהם שאחוריהם אל אהל שרה ובשעה שהיו אומרים לאברהם שוב אשוב אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך באת שרה לצייתת לשמוע מה הם מדברים וכיון שקרבה לשמוע מה הם מדברים הבהיקה האהל מאוד יפה כמו שדרשו בספר הזה שהבהיק ארץ מגרים מאורה וכיון שבאת אורה מאחרי המלאך הרגיש המלאך וכן נוהג בעולם כל זמן שאדם יושב באפלה אם יש נר או אבוקה לפניו אינו מרגיש מאורה אבל אם האור באה מאחריו הוא מרגיש: א"ר יוחנן כבר כתיב ואברהם ושרה זקנים מה ת"ל ואברהם זקן אלא כשנולד יצחק החזירו הקב"ה לימי נערות: א"ר אמי כאן זקנה שיש בה לחלוחית ולהלן זקנה שאין בה לחלוחית: חדל להיות לשרה אורח כנשים כמה דתימא כי תחדל לנדור • נמנע ממנה לבא ווסתה כדרך הבחורים אלא כדרך זקנות שווסתן כחוקה אחת לג' חדשים: בקרבה לאמר • זה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך שכתבו לו בקרוביה לאמר: אתם מיילדין עצמכם ומזקינים אדוניכם • עושים עצמכם כבחורים ואומרים שזקן אדוניכם כלומר שאתם תולין הדבר בהן • שאף שאת תולה הדבר באברהם • מייך שאף בך הדבר תלוי: ואני זקנתי מלעשות נסים • שיהא לו ילד: ואדני זקן אין כתיב כאן אלא ואני זקנתי כדי להטיל שלום בינו לבינה: לאחד שהיו בידו שתי קפליות • פותחות כעין שעושין למרגושים ויש ספר שכתב ספליות כפלים הוליכם אצל נפח אומרים לו יכול אתה להקנם וגו':

פירוש מהרז"ו

אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך והוא אחריו שמ"ש והנה בן היינו יצחק והוא ישמעאל יהיה אחר יצחק שיצחק יהיה קודם לו במעלה ובגדולה כמ"ש ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו • ויתכן שישמעאל היה עומד ליד אברהם לשמשו שהרי רצה אברהם לזרזו במצות כמ"ש לעיל סימן י"ב ועל זה אמר והוא אחריו כנ"ל ומפשר לפרש והוא על יצחק שיהיה אחר ישמעאל כמ"ש פר"א סוף פרק ל' • גם יתכן שדורש גז"ש כמ"ש והוא יהיה פרא אדם • ומ"ש מפני היחוד דרשה אחרת היא על מ"ש והוא אחריו שהמלאך עמד אחר אברהם שלא יתיחד עם שרה • היינו כשאמר לה איו לאברהם כנ"ל • והפירוש הג' והוא אחריו המלאך היה פונה אחריו שבאתה לו אורה מאחריו מאהל שרה ודורש אהל מלשון אור כמ"ש לעיל סימן ח' וכמ"ש לקמן סוף פר' ס' שבל זמן שהיתה שרה קיימת היה ענן קשור על פתח אהלה: כבר כתיב • היינו כאן ולמה כתוב עוד הטעם ואברהם זקן בסדר חיי שרה: כאן לזקנה שיש בה לחלוחית • פי' שמ"ש תחלה כאן ואברהם ושרה זקנים הוא זקנה שיש לה עדיין לחלוחית בטבע ומ"ש ואברהם זקן הוא זקנה שאין בה לחלוחים בטבע אבל נתקיים באברהם עוד שמבון בשיבה דשנים ורעננים יהיו שהרי אח"כ לקח אשה וילדה לו ששה בנים: יז ששינו לתלמי • מגילה דף ט' ע"ש: ילדה יש לה תכשיטין • כך נתן הש"י טבע לנשים ילדות להתקשט ולהתיפות בפני בעלה • ואני צריך לדבר זה לעת זקנה אחרי בלותי היתה לי עדנה • ודורש ע"פ מדת נוטריקון עדי נאה: זמני • על שרוב אבים יש קביעות זמן לנידתן: אלא ואדוני זקן • ולא עוד אלא שאדוני זקן ואינו ראוי להוליד: ר' יהודה אומר כו' • ע"ע דלעיל פר' מ"ז סימן ג' אמר ר' יודן שאלהים אינו מזקין ויתכן דר' יהודה דכאן היינו ר' יודן וחולק עליו גם חולק על מ"ש בסימן הקודם שזקנה של כאן הוא זקנה שיש בה לחלוחית ומ"ש טוחן כמ"ש איוב תטחן לאחר וגו' וכן ויהי טוחן בבית האסורים • ומ"ש ואינו כו' כמ"ש לקמן פר' ל"ג סימן פ' מי מלל ע"ש ותבין • ואח"כ עוד ינובון בשיבה: מולידים עצמכם • שאמרה שרה שאחרי בלותה היתה לה עדנה שחזרה לנערותה אלא ואדוני זקן על אברהם שאחר הזקנה לא יתכן שאלד • וזה מ"ש האף אמנם אלד • ואני זקנתי מלעשות נסים • לפרש למה זה צחקה וגו' כנ"ל: יח גדול השלום • ספרי נשא פסוק וישם לך שלום במ"ר פר' י"א סימן ז' ויק"ר פר' ט' בסימן ח' וש"נ: אלא ואני זקנתי • ששרה אמרה על עצמה ואני זקנתי • גם יש לפרש כמ"ש בסוף סימן הקודם ואני זקנתי מלעשות נסים על הקב"ה כ"י: יט שתי קפליות של ברזל • חתיכות ברזל והביאם לנפח שהוא האומן של ברזל לחברם יחד • וכמ"ש ויק"ר פר' כ"א סימן א' כמ"ח קופליות של ברזל • השיב להם הש"י היפלא מה' דבר • ודורש היפלא מה' דבר כמו שדרשו לעיל פר' כ"א ריש סימן ג' ע"ש • ד"ר פר' ה' סימן י"ג על מ"ש אכנו בדבר בדבר בראתי העולם כמ"ש בדבר ה' שמים נעשו דבר אני מוגא • וכן כאן היפלא מה' דבר לבראם אותן כבתחלה: כ מעולם לא נזקק • ירושלמי סוטה ריש פרק ז' • לעיל פר' כ' סימן ו' ופר' מ"ה סימן י' ולקמן פר' ס"ג סימן ז': במה כרכורים • כמה דבורים ועקומים • שתחלה דבר המלאך באופן שתשמע שרה ותיקה ואמר ה' לאברהם ואברהם אמר לשרה עד שהשיב לה הש"י כו' לא כי צחקת • ומ"ש ע"י עילה פי' על ידי שהכחישה • ועי' לעיל פר' כ' סימן ו' ושם מבואר: שם בן נח • וכמ"ש בתד"א סוף פרק כ"ח שם בן נח נתנבא ד' מאות שנה: לשלחם • ללות אותם כמ"ש מכילתא ריש בשלח • במ"ר פר' כ' סוף סימן ד' וש"נ ומאחר שהתחיל במצוה של הכנסת אורחים היה מחויב לגמור והגמר הוא הלויה:

פרשה מט סימן א המכסה אני מאברהם • ובפסוק הסמוך ואברהם היה יהיה והילל מיד זעקת סדום ולמה הפסיק בברכתו לאברהם ולגנ זה הביא כל הדרשה כמ"ש בסוף הסימן • וברים מדרש שמוסל כל הענין ע"ש: עובר בעשה • זה מ"ע מדברי קבלה • ומרומז בתורה כאן אצל אברהם שמי שאינו עושה כן הוא עובר

ידי משה

פניה וכיון שבא האורה מאחרי המלאך הרגיש המלאך וכן מנהג העולם שמרגיש באור מאחוריו יותר בשלפניו עכ"ל רש"י ז"ל ולפירושו מ"ש המד' זה שהבים מאחוריו והרגיש אור וגם אינו שייך במלאכים שבעת אחור ואולי דברי נבואה הם ולי"נ שמתחלה דורש המדרש מלת אחריו דקאי על ישמעאל ומלת והוא אלי על המלאך שהיה ישמעאל מפסיק בין שרה להמלאך מפני היחוד ואמר והוא ר"ל מלת והוא זה המלאך שהיה אחורי ישמעאל אך שקשה להמד' למה כנית ישמעאל את המלאך לאחוריו ולא היה מספק אם פניו לפניו אך כדרך בני אדם שמקבילין פני אורחים לא כנגד אחור אלא פנים אל פנים לזה אמר המדרש שהבים לאחוריו ר"ל ישמעאל הבים לאחריו והרגיש אור המלאך והיה ירא מהבים לפיכך לא הפך פניו אלא וסוף אחריו וכו' • לבראתו כו' • אני יכול להחזירם לימי נערותן אני יכול כי אין כל מדה האמת

שהוא מזכיר את הרשע ואינו מקללו עובר בעשה · מה טעמיה ושם רשעים ירקב · א"ר שמואל בר נחמן שמותן של רשעים דומים לכלי קוריים · מה כלי קוריים כל מה שאת משתמש בהם הם עומדים הנחתם הם מתרפים · כך שמעת מימיך אדם קורא שם בנו פרעה · סיסרא · סנחריב · אלא אברהם יצחק יעקב · ראובן שמעון · רבי ברכיה ורבי חלבו משום רבי שמואל בר נחמן ור' יונתן [א] כשהיה מגיע לפסוק הזה · אשר הגלה מירושלים עם הגולה וגו' הוה אמר נבוכדנצר שחיק עצמות ולמה לא הוה אמר כן בירמיה אלא שכל נ"נ שכתוב בירמיה חי הוי · ברם הבא מן הוי · רב כי הוי מטי להמן בפורים אמר [ב] ארור המן ואורורים בניו לקיים מה שנאמר ושם רשעים ירקב · (א) א"ר פנחס חרבונה זכור לטוב · א"ר שמואל בר נחמן [ג] מצינו שהקב"ה מזכיר שמן של ישראל ומברכן שנאמר (תהלים קטו) ה' זכרנו יברך · ר' הונא בשם רבי אחא אמר אין לי אלא ס' רבוא מנין שכל אחד ואחד מישראל [ד] שהקב"ה מזכיר שמו ומברכו שנאמר וה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום · לא היה צריך קרא למימר אלא ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה אלא אמר הקב"ה הזכרתי את הצדיק ואיני מברכו ואברהם היו יהיה לגוי גדול:

ב כתיב (תהלים כה) (ב) סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם [ה] איזהו סוד ה' זו מילה שלא גלה אותה מאדם ועד עשרים דור עד שעמד אברהם ונתנה לו שנאמר ואתנה בריתי (ג) ביני ובינך · א"ל הקב"ה אם תמול · תטול סוד ה' · מה סוד ה' · ס' · ששים · ו' · ששה · ד' · ארבעה · הרי שבעים · שבעים אני מעמיד ממך בזכות המילה שנאמר (דברים י) בשבעים נפש ירדו אבותיך · מעמיד אני מהן שבעים זקנים שנא' (במדבר יא) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל ומעמיד אני מהן משה שהוא הוגה בתורה בשבעים לשון · שנאמר (דברים א) הואיל משה באר וגו' · בזכות מי בזכות המילה שנאמר סוד ה' ליראיו · א"ל הקב"ה לאברהם (ד) [ו] דיו לעבד שיהא כרבו [ז] אמר לפניו ומי ימול אותי · אמר אתה בעצמך · מיד נטל אברהם סכין והיה אוחז בערלתו ובא להתוך והיה מתירא שהיה זקן · מה עשה הקב"ה שלח ידו ואחז עמו והיה אברהם חותך שנ' (נחמיה ט) אתה ה' האלהים אשר בחרת באברם וגו' · וכרות לו הברית אין כתיב כאן אלא וכרות עמו מלמד שהיה הקב"ה אוחז בו · [ח] ד"א סוד ה' ליראיו · בתחלה היה סוד ה' ליראיו · (ה) ואח"כ לישרים · ולישרים סודו ·

מסורת המדרש א ירושלמי מגילה פרק ג' · מסכת סופרים פרק י"ד · אסתר רבה פ' ו' · מדרש שמואל פרשה א' · ב מגילה ז' · מסכת סופרים פרק י"ד · אסתר רבה פרשה י' · ילקוט משלי רמז תתקמ"ו · ג ילקוט תהלים רמז תתע"ג · ד פסיקתא רבתי פ' י"ב · ה ילקוט תהלים רמז תפ"ב · ו ברכות דף נ"ח · ז ילקוט נחמיה רמז א'ף ע"א · ח מדרש תהלים מזמור כ"ה · תנחומא ס"ז סי' ו' וסדר ויהי סימן י"ד · ילקוט כאן רמז פ"ב · ילקוט עמוס רמז תקמ"א · וילקוט תהלים רמז תפ"ב :

חדושי הרד"ל

(א) אר"פ · צריך לומר חרבונה זכור לטוב · כ"ה בירושלמי ספ"ג דמגילה וכצ"ל : (ב) סוד ה' ליראיו כו' עד שעמד אברהם כו' · שנקרא ירא כד"א כי ירא אלהים אתה כדלקמן וכ"ה בתנחומא ס"פ לך לך ובאג"ב פט"ו : (ג) ביני וביניך · כדבר סוד שאין ידוע כ"א בין איש לרעהו : (ד) דיו לעבד שיהא כרבו · באג"ב שם משל למלך שהיה לו אוהב עשיר א"ל מה אתן לך כסף וזהב יש לך אלא הריני חוגרך אזין שלי ואתנה בריתי ביני וביניך · ע"כ · ופי' אזין חגורה שחוגרין בה המלכים · והוא משל למילה שכתוב בה חגור חרבך על ירך גבור ללא ורכב · שהיא נחרב על ירך לאות מפחד של יצה"ר דג"ע · והוא כענין אזון של מלכות שחוגרים לסימן ממשלה וגבורה ועיין בילקוט בשם אגביר : (ה) ואח"כ וכו' · בתנחומא גרס קרא בסוד ישרים ועדה :

חדושי הרש"ש

(א) ואח"כ לישרים ואת ישרים סודו כצ"ל :

רש"י

פרשה מט שמותן של רשעים דומים לבלי קוריים · כלי אריגה יתדות והמסכת כל זמן שאתה משתמש בהן עומדים בחוזק וכל זמן שאין אתה משתמש בהן וכו' : רב כד מטי להמן אמר ארור המן ארורים בניו לקיים מה שנאמר שם רשעים ירקב · רבי פנחס כי מטי להרבונה אמר חרבונה זכור לטוב :

מתנות כהונה

פרשה מט כלי קוריים · פירש רש"י כלי אורגים ובמדרש קהלת בפסוק ושנאתי אני את החיים משמע שהם בגדים חשובים [וכ"ז הוא במדרש חזית בפ' נופת תטופנה] : הנחתם הם מתרפים · כך שמות הרשעים לאחר מותם אבד זכרם ושם רשעים ירקב : [שחיק עצמות · כלומר ימחו וישחקו עצמותיו ובמסכת סופרים פי"ד גרס נבוכדנאצר רשיעא שחיק טמיה למזגי לטבא עבדיה ולבית בישתיה שנאמר זכר צדיק וגו'] :

אשד הנחלים

הוסית [וגי' הספר הוא ממש כנוסחת רים מדרש שמואל : בירמיה · בשמות נ"נ הכתובים בס' ירמיה] : חי הוה · וכתיב גם במדעך מלך אל תקלל : א"ר פנחס · ר' פנחס אמר חרבונה כו' בפורים כשהגיע לפסוק ויאמר הרבונה : זכרנו · דרש לשון זכרון : הואיל משה באר וכו' · ודרשו חז"ל בע' לשון פירש להם : ה"ג ליראיו וכו' · סיפיה דקרא ובריתו להודיעם : דיו לעבד שיהיה בבוד רבו · כדכתיב סוד ה' וגו' וזה ובריתו להודיעם או ר"ל כדאיתא לעיל פרשה מ"ו שאמר לו הקב"ה דייך אני ואתה בעולם והראשון עיקר : [ועל אברהם סכין גרסינן] : [ה"ג אח"כ לישרים ואת ישרים סודו (משלי ג')] :

יפה תואר

שהוא מזכיר את הרשע כו' · והא דאמרינן בפ"ק דברכות בהנהו בריוני דהוו בשיבבותיה דר"מ מי כתיב יתמו חוטאים חטאים כתיב אלמא דאסור לקלל את הרשעים · שם מיירי בחייהם וזה אסור פן ישובו מדרכם הרעה והכתוב ושם רשעים ירקב מיירי ברשעים שכבר מתו : הנחתם הם מתרפים · וכן הוא ברשעים שבתם מעונגים ירקב · וימחה זכרם מן הארץ · ולא כן הצדיקים זכרם יקום לעד ובזה ימצאו קורת רוח גם בעולם : כי הוי מטי להמן בפורים כו' · ולא מפליג בין המן דקודם תליה להמן דלאחר תליה ולפ"ז חולק הוא על רשב"ן שאמרו בירמיה חי הוי ברם הכא מת הוי : ואינו מברכו ואברהם היו יהיה וגו' · והא דמצינו כמה פעמים דמזכיר שם אברהם יצחק ויעקב בלא ברכה ושמא כיון דמזכירים אשר בזכותם יקומו גם זרעם לעד או שמדבר בשבחם הם מתברכים מן הענין המדובר בהם ואינם צריכים עוד לברכה : איזהו סוד ה' כו' · פי' איזהו סוד ה' הנזכר כאן כיון שכל המצות הן סוד ה' דלא נתגלו אלא ע"י משה ומפרש דסוד ה' זה קאי על המילה דהיה סוד עד כ' דורות וכדמסיים ובריתו להודיעם ויתכן מה דקרא את המילה בשם סוד ה' · משום שהוא ענין נעלם מהסברא · שהערלה מלורך יצירת הגוף · כי לא ברא הטבע דבר לבטלה אילו הטבעות והצפרנים ותיעותה מבוארת בתמירות כלאבר וכריתתה דבר זר וכמ"ש הרב שחשבו רבים כי לזה לא נמולו אדם ונח ואברהם עד שגלו ה' שהיא אללם כחטא לתת גנות במעשה הטבע וה' גלה לאברהם שעמד בסודו טעמי המצוה מכמה פנים וכמו"ש לעיל · ולכן נקראת המילה סוד כי רק אברהם שעמד בסוד ה' ידע טעמה ולא זולתו והראיה כי הראשונים אשר היו לפניו לא קיימו אותה · וכן הוא לא קיימה עד שגלה לו ה' : וכרות לו הברית אין כתיב כאן כו' · כי בכל מקום אשר שמירת הברית מוטלת על שני הצדדים כתיב הכריתה בברית בלשון עם · כלומר זה עם זה · אבל אם שמירת הברית מוטלת רק על צד אחד כתיב בל' וכמו נח תכרות להם ברית ועוד רבים ולכן דריש מתה דכתיב עמו שהיה הקב"ה כו' והיתה שמירת הברית משני הצדדים והא"ג דהאי קרא מדבר בירושת הארץ וכדכתיב לתת את ארץ הכנעני · אבל הירושה באה לו מאת ה' בברית המילה · והבאים בברית המה יורשיו : בתחלה היה סוד ה' ליראיו כו' · פי' הדברים כי בתחלת יצירת

פירוש מהרז"ו

על מלות עשה · וכן אלו רשעים להפך · כי עומק פשוטו של מקרא כאלו כתוב זכר צדיק לברכה וזכר רשע לקללה · ושם צדיקים יעמוד לעד ושם רשעים ירקב · שמברכת הצדיק אנו לומדים קללת הרשע · ומקללת הרשע בסיפא דקרא אנו לומדים ברכת הצדיק · וזה על פי מדה ט' · וזהו שאמר ירקב פי' שבזה גלה הכתוב ללמוד הצדיק מן הרשע והרשע מן הצדיק ודוק · ועוד יתכן שכוונתו שכמו דר"ד תיבת לברכה שמ"ע לומר ברכה : כלי קוריים · לשון משנה הוא פרק ר"א האומר ההורג בצירן בקירוס · ובירושלמי שם איתא קירוס הוא קירזמה תרגום חטובות אטון מצרים תרגם ומקרמא מצרתי וזהו מ"ש במסכת כלים ועיטרה בקרמים · ועיין ד"כ פר' ז' סימן י"א ומב"ש ועי' מוסף ערוך ערך קרומא · וכלים אלו צריכים לאויר העולם · ואם מגבירים אותם בתיבות זמן רב הם כלים והולכים : פרעה סיסרא סנחריב · שמאחר שנהרגו ולא מתו כשאר כל אדם · אין שום אדם רוצה לקרא שם בנו בשמם וכמ"ש חז"ל דלא מסקי בשמייהו של רשעי ישראל כדואג ואחיתופל : ומ"ש פרעה סיסרא סנחריב נ"ע שהרי פרעה שם המלוכה שכל מלכי מצרים היו נקראים פרעה וגם בדור ירמיה ובדור יחזקאל היו נקראים כן · ואיך יקרא אדם שם בנו פרעה · וגם על סנחריב יקשה שהרי איתא בפרק חלק שהיו לו שמונה שמות · חוץ מסנחריב שאינו שם כלל ע"ש · ועל סיסרא יקשה שמפורש בעזרא ובנחמיה בני ברקוס בני סיסרא עי' במ"ר פר' פ"ז סימן י' ושם תמצא ישוב נכון על ענין סיסרא · ובפרעה וסנחריב נ"ל שהפס אותם למשל בעלמא ובדברי משל אין לדקדק בכל חלקיו ודיבר כפי הנראה מפשוטי הדברים שהם שמות בני אדם ובימי הנביאים היו השמות האלו ידועים ואח"כ נשתכחו לגמרי ובימי חז"ל לא היה עוד זכר לשמות אלו : ור' יונתן · נ"ל דלא וי"ו ופירושו שר"ב ור"ח בשם ר' שמואל ב"ר נחמן העידו על ר' יונתן שעשה כן · וכ"ה בירושלמי פרק ג' דמגילה ובמס' סופרים פרק י"ד וכרים מדרש שמואל ועי' ג"כ במדרש אסתר פסוק אשר הגלה מירושלים כי כן הוא : אשר הגלה מירושלים · וס"ד אשר הגלה נבוכד נצר : בפורים · לרבותא אף שמברכים אין זה הפסק כנ"ל אך במס' סופרים איתא בהדיא שרב אמר כן אחר קריאת המגילה · ואפשר שהטעם משום הפסק הברכה והמ"ע יקיים אחר הקריאה · ועיין ביפ"מ וקרבן העדה · ופי' המדרש כאן ראיה לפירוש היפ"מ · וגי' המ"ס ראיה לבעל קרבן העדה : חרבונה זכור לטוב · במדרש אסתר פסוק והמלך קם בחמתו הגי' דאמר ר' פנחס צריך לומר חרבונה זכור לטוב · וגירסת רש"י כאן כי הוה מטי לחרבונה אמר חרבונה זכור לטוב ולענין אי הוי הפסק כמ"ש בדברי רב וז"ל המדרש שם מה עשה אליהו זכור לטוב נדמה לחרבונה ואמר לו אדוני המלך גם הנה העץ דאמר ר' פנחס וכו' כנ"ל · ואין הכוונה שצריך לברך את חרבונה כמו ברוך מרדכי היפך ארור המן · דא"כ הי"ל ברוך חרבונה אלא הכוונה על שנדמה אליהו ז"ל בדמות חרבונה ואליהו נקרא בכל מקום זכור לטוב וכשמזכיר את חרבונה צריך להזכירו בשם זכור לטוב לרמז שמו של אליהו עליו על שנדמה בשעה זו בצורתו · וכדומה לזה לעיל פר' ל"ג בסימן ג' ע"ש : זכרנו יברך · כשמזכיר אותנו יברכנו : אשר אני עושה · היינו עונש סדום על רעתם והיה צריך לומר מיד זעקת סדום וכו' : **ב** כתיב סוד ה' · ד"א המכסה אני מאברהם · עי' אגדת בראשית פרק ט"ז תנחומא ברים לך לך · ועיין לעיל פר' מ"ו סי' ב' ומש"ש וס"ג : איזה סוד ה' · עיקר הראיה מס"ד ובריתו להודיעם · אלא שבא ליתן טעם למה נקרא המילה סוד ה' על שלא גלה עד ך' דור : עד שעמד אברהם · וז"ל אגדת בראשית שם עד שעמד אברהם ונתנה לו · שנאמר סוד ה' ליראיו זה אברהם שנאמר בו כי ירא אלהים אתה · וכאן הוכיח שמדבר באברהם ממ"ש ובריתו להודיעם כמ"ש ואתנה בריתי ביני וביניך : אם תמול תטול סוד · פירוש אחר הוא שסוד אינו המילה אלא שכר המילה שעל כך תיטול סוד ה' שבעים נפש · וענין השבעים נפש שאז נפלו בגורלו של הקב"ה · ועל זה נאמר יצב גבולות למספר בני ישראל · וכמ"ש בהדיא בפר"א פ' כ"ד וז"ל ומנין שהפיל גורלות ביניהם · שנא' בהנחל וגו' · בהפרידו בני אדם יצב וגו' למספר בני ישראל · כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו עכ"ל · וזה דווקא על ידי הברית שאז זכה לזה · וכן ע' זקנים שהם סנהדרין שיהיה בכל דור שהם כנגד ע' נפש ועי' לבוש הכ"ל : הואיל משה באר · מכאן שבא לבאר שכל באי עולם ידעו אותה והיינו בכל לשון שבעולם · וכמ"ש אליהכם של הר עיבל וכתבת על האבנים וגו' באר היטב · ודרשו בשבעים לשון · ובאגדת בראשית פ' ע"ז הכ"ל איתא ז"ל · ומעמיד אני מבניך את משה שהוא הוגה בשבעים לשון שנאמר וגו' הואיל משה באר וכו' בזכות מה בזכות הברית שנא' ה' אלהינו כרת עמנו ברית בחורב וכו' שמ"ש ברים דברים הואיל משה באר וגו' בחורב וגו' ומ"ש בדברים ה' כרת עמנו ברית בחורב דבר אחד הוא : דיו לעבד שיהיה כרבו · אין למאמר זה שום ביאור ושייכות כאן רק הוא לקוח מאגדת בראשית וכאן לא כתב אלא ריש מילין · וז"ל האג"ב אחר מהמאמר הנ"ל · א"ל הקב"ה לאברהם דיו לעבד שהוא לו קונו ובריתו להודיעם · משל לשר שהיה לו אוהב והיה עשיר יותר מדאי אמר כו' ומה אתן לו זהב וכסף יש לו עבדים ושפחות יש לו אלא הריני חוגרו זונין שלי · כך אמר הקב"ה לאברהם מה אתן לך ואתנה בריתי ביני וביניך וגו' ויפול אברהם על פניו וגו' הנה בריתי אתך סוד ה' ליראיו · הרי מבואר הכוונה שבמשל שבזה שהגרו זונין שלו נתן לו מתנה גדולה שידומה לו · ובנמשל בזה שגלה לו סודו והודיעו בריתו נדמה לו וזהו זונין שלו · ורומז לדברים העומדים ברומו ש"ע בסודות הזוהר ופשוטו כמו שאני תמים בלא חסרון כן אתה וכן מהמאמר הסמוך הוא משם · עד אוחז כו' : בתחלה סוד ה' וכו' · תנחומא ויקרא סי' ו' מדרש תהלים כ"ה בילקוט : ולישרים סודו · אין פסוק כזה בתנ"ך · ובתנחומא שם הגי' בסוד ישרים ועדה תהלים קי"א ·

ידי משה

מה כלי קוריים כל מה שאתה משתמש בהן הן עומדין ר"ל הם חזקים · הנחתם הם רפויים כמו חבית כל זמן שאתה עוסק בו הוא חזק וכשאתה מניח אותו מלהשתמש הוא מתיבש כך הרשעים כשמתים לא משתמש שום אדם בשמותם כמו הכלי קוריים כשמניח אותו אין לו עוד צורך בו כך משמע הפי' מתוך לשון רש"י וק"ל : אלא שבל נבוכדנצר שבירמיה חי הוה זה ראייה למעלה שרשעים נמשלו לכלי קוריים שבחיותם חיים אין אומרים בם רשעים ירקב אלא אחר מותם : רב כי הוה מטי להמן בפורים אמר א"ר המן ואררים בניו · כל זה הוא בירושלמי פ"ג דמגילה ופי' שם בעל י"מ ולא מפליג בין המן דקודם תליה להמן דלאחר תליה ופליג אר' יונתן דלעיל דמפליג אלא גב כדרלר בין חי למת עכ"ל · ול"נ דלא פליג כי אם תעיין היטב למה אמר כי הוה מטי להמן אמר ארור המן וארורים בניו · בניו מאן דכר שמייהו אלא שרלונו להראות דוקא כשמטי לזה המן דאלל בניו דהיינו אחר תליה כנ"ל וק"ל : אמר לו הקב"ה דאם דיו לעבד שיהא כרבו · לא ראיתי ולא שמעתי פה שום פי' וגם מה שאמר אמר לו הקב"ה והלא עד כאן כל דברי המדרש הם דברי הקב"ה ומה זה שאמר שיטה אחרת אמר לו הקב"ה וגם מה שאמר דיו לעבד שיהא כרבו לא שמעתי פירושו · ול"נ שצ"ל אמר אברהם להקב"ה דיו וכו' וקאי על מה שאמר הקב"ה ומעמיד אני ממך משה שילמוד תורה בשבעים לשון לזה אמר אברהם דיו לעבד שיהא כרבו ר"ל די למשה שיהיה כמטטרון רבו שלא מבין בלשון ארמי והוא יבין בשבעים לשון כנ"ל : עוד שמעתי מתלמידי וג"כ נכון דברים לפשטן שאמר הקב"ה לאברהם אל ירע בעיניך שלא יהא רק שבעים נפש או שבעים זקנים ולא יותר כי די לעבד שיהא כרבו ר"ל שסו"ד שלי רק בגימטריא שבעים :

משנת דרבי אליעזר

דיו לעבד וכו' · פי' שמה שהבטחתי ואם הם היו יהיה וגו' לפי שהקב"ה רלה לגלות לו שיהפך את הערים ויגלה לו לפי שנקראו בניו בה"קמן כך הקדים שעתיד אני להעמיד ממך וכו' ואף שמלא אתה עבדיו תשמה לאחר זמן ודייך להיות כמוני שגם לי לער באלכן מעשי ידי : אמר ומי ימול את ומאחר שלפי דבריך אין עבדיו שום לדיק אף בהייתי סבור שים לדיקים באמת הם לדיקים גבלי כדלקמן אם כן ומי ימול אותי · אמר לפניו ומי ימול אותי · פי' שהקב"ה לפי שצריך שיהא שמוהל מהול ימול ועדיין לא

ואח"כ לנביאים · (עמוס ג) כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים · אמר הקב"ה אברהם זה ירא אלהים שנאמר (בראשית כב) עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה · אברהם זה ישר מן הישרים שנא' (שיר א) מישרים אהבוך · אברהם זה נביא שנאמר (בראשית כ) ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ואיני מגלה לו · אמר רבי יהושע בן לוי [א] מש"ל למלך שנתן אוסיא לאוהבו לאחר זמן בקש המלך לקוץ מתוכה חמשה אילני סְרָק אמר המלך אילו מן פטריקון שלו הייתי מבקש לא היה מעכב ומה בכך ונמלך בו · כך אמר הקב"ה כבר נתתי את הארץ מתנה לאברהם שנאמר לזרעך נתתי את הארץ וחמשה כרכים הללו בתוך שלו הם ואילו מפטריקון שלו הייתי מבקש לא היה מעכב בידי ומה בכך ונמלך בו · אר"י בר' סימון למלך שהיו לו שלשה אוהבים ולא היה עושה דבר חוץ מדעתן פעם אחת בקש המלך לעשות דבר חוץ מדעתן נטל את הראשון וטרדו והוציאו חוץ לפלטין · שני חבשו בבית האסורים · ונתן ספרגים שלו עליו · שלישי שהיה לו הביב יותר מדאי אמר איני עושה דבר חוץ מדעתו כך אדם הראשון ויגרש את האדם · נח ויסגר ה' בעדו · אברהם שהיה חביב עליו יותר מדאי · אמר מה אני עושה דבר חוץ מדעתו · א"ר שמואל בר נחמן משל למלך שהיה לו סַנְקַתְדְרוֹס אחד ולא היה עושה דבר חוץ מדעתו · פעם אחת בקש המלך לעשות דבר חוץ מדעתו אמר המלך כלום עשיתי אותו סנקתדרים שלי אלא שלא לעשות דבר חוץ מדעתו · א"ר יודן אמר הקב"ה הרי יש שם לוט בן אחיו ואיני מגלה לו · ורבנן אמרי כבר קראתי אותו אביהם · שנאמר (בראשית יז) כי אב המון גוים נתתיך דנים את הבן חוץ מן האב · [ב] מתן תורה גליתי לו · גיהנם גליתי לו · דינה של סדום למחר · ואיני מגלה לו · רבי אחא בשם רבי שמואל בר נחמן בשם רבי נתן אמר [ג] אפי' הלכות ערובי חצרות היה אברהם יודע · רבי פנחס בשם רבי שמואל אמר אפילו שם חדש שהקב"ה עתיד לקרוא לירושלים שנא' (ירמיה ג) בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה' היה אברהם יודע · רבי ברכיה ור' חייא ורבנן דתמן בשם ר' יהודה [ד] אין יום ויום שאין הקב"ה מחדש הלכה בב"ד של מעלה · מאי טעמ"ה (איוב לז) שמעו שמוע ברגז קלו והגה מפיו יצא ואין הגה אלא תורה שנאמר (יהושע א) והגית בו יומם ולילה אפי' אותן הלכות היה אברהם יודע:

(ג) ואברהם היו יהיה · ר' תנחום בשם רבי ברכיה בשרו שאין העולם חסר [ה] משלשים צדיקים כאברהם · רבי יודן ור' אחא בשם רבי אלכסנדרי מייתי לה מהכא ואברהם היו יהיה יו"ד עשר וה' חמש וי"ד עשר וה' חמש: (ד) כי ידעתיו למען אשר יצוה · רבי יודן בשם רבי אלכסנדרי (ו) זו הַבְרָיָא · ורבנן אמרי זו ביקור חולים · ר' עזריה בשם ר"י מתחלה צדק לבסוף משפט · הא כיצד אברהם היה מקבל את העוברים ואת השבים · [ו] משהיו אוכלים ושותים אמר להם ברכו · אמרו ליה מה נאמר · א"ל אמרו ברוך אל עולם שאכלנו משלו · אם מקבל עליו ובריך הוה אכיל ושתי ואזיל · ואי לא הוה מקבל עליה ובריך · הוה א"ל הב מה דעלך · נאמר מה אית לך עלי · הוה א"ל חד קְסִיט דחמר בעשרה פולרין · וחד ליטרא דקופר בי' פולרין · וחד עיגול דריפתא בי' פולרין · מאן יהיב לך חמרא במדברא · מאן יהיב לך קופר במדברא · מאן יהיב לך עיגולא במדברא · מן דהוה חמי ההיא עָקְתָא דהוה עָקֵי ליה הוה אמר ברוך אל עולם שאכלנו משלו · הה"ד לכתחלה צדקה ולבסוף משפט · למען הביא ה' על אברהם וגו' · תני ר"ש בן יוחאי אומר [ז] כל מי שיש לו בן יגע בתורה כאילו לא מת · שנאמר למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר אליו לא נאמר אלא את אשר דבר ה' עליו: (ה) ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה ·

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ה' · ב לעיל פרשה מ"ד · שמ"ר פרשה נ"א · שוח"ט מזמור מ' ומזמור כ"ב · פסיקתא רבתי פ' ס"ו · מכילתא יתרו ריש פ' ט' · ילקוט סדר לך לך רמז ע"ו · ילקוט תהלים רמז תשל"ז · ג לקמן פרשה ס"ד · תנחומא סדר לך סי' א' וסי' י"א וסדר בהר סימן א' · אגדת בראשית פרק י"ג · שוח"ט מזמור א' · עיין יומא כ"ח · קדושין דף פ"ב · ילקוט תולדות רמז קי"א · ופ' מ"ש לקמן פרשה נ"ס · ד ילקוט איוב רמז תתקכ"א · ה לעיל פ' ל"ס וש"נ · ו לעיל פ' מ"ג וש"נ : ז ע' ב"ב קט"ז :

חדושי הרד"ל

(ו) זו הוכריא · עמ"ש ובמ"ע גרים סוכריא ופי' זריזות ותחילות :

מתנות כהונה

איני מגלה לו · בתמיה: אוסיא · פירש"י והערוך שדות וכרמים : פטריקון · פירש הערוך הפטרון והחשובים שיש לו מנחלת אבותיו: אילו מן פטריקון כו' · אילו הייתי מבקש ממנו שיתן לי ה' אילנות טובות ותבואות מתוך שדהו לא היה מעכב וא"כ אין צריך לאמלוכי ביה ומ"מ מה בכך אפ"ה נמלך בו : ספרגוס · פירש הערוך חותם: מה אני עושה · בלשון תימה וכי אני עושה כו' [ובילקוט פי' בראשית גורס אמר אין אני עושה דבר] : סנקתדרים · פי' הערוך שר יועץ יושב על כסאו לפני המלך: אביהם · פי' אלו חמש עיירות: דנים את הבן · בתמיה : מ"ח ויהיה בכרית בין הבתרים · וע"ל פרשה מ"ג: אפילו עירובי חצרות · כך דרשו חז"ל לקמן בפרשה ס"ד מפסוק עקב אשר שמע אברהם בקולי וגו' · והביאו רש"י ז"ל בפרשת תולדות : אפילו שם חדש כו' · עיין לקמן בפרשה ס"ד ויהכאר לך: אשר יצוה וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא ולדקה: הובריא · סעודת הברכה שמברכין את האכל וזהו לדקה: [מתחלה לדיק גרסי'] : הוה אכיל ושתי ואזיל · כלומר אחר אכילה ושתיה הלך לו ולא פרע לו כלום: דוה אומר כו' · אברהם היה אומר לאותו אורח תן לי מה שיש עליך בעד המזונות שאכלת ואמר האורח אמור אתה כמה יש לך עלי: קסיט · פירש הערוך כלי של חרס או מהכוה או מכל דבר : פולרין · מין מטבע: ליטרא דקופר · ליטרא בשר · ריפתא · לחם : מאן יהיב לך כו' · מי נתן לך מעולם במדבר בשר ולחם ויין: מן דהוה כו' · מהחיים כואה האורח הלרה ההיא שהיה אומר לו היה מברך: את אשר דבר אליו · בילקוט [ובהרא"מ גרסי דבר לו לא נאמר] : עליו משמע על עצמו יבוא ואברהם כבר מת

רש"י

אוסיא · מתנות שדות וכרמים : מגחס רגלאה גנס קטן הרגלים : [נראה דקאי על מה שמובא מירושלמי

פירוש מהרז"ו

ובמדרש תהלים שם ובילקוט עמוס ג' מביא פסוק ואת ישרים סודו (ע' מ"כ) · ומ"ש בתחלה וכו' ואח"כ הבליע בנעימת לשונו הכרעת הכתובים הנראים סותרים זה"ז · שתחלה כתב בתהלים כך ואח"כ במשלי כך ואח"כ בעמוס כך · והסדר לאו דווקא שלכל ג' אלו ראוי הסוד · ואברהם ראוי לו הסוד מג' טעמים הנ"ל וסימנך נכנס יי"ן יצא סוד שעל ידי יראים ישרים נביאים נגלה הסוד · וכן שמעתי בשם הגאון דווילנא : מישרים אהבוך · לעיל פרשה מ"ח בסימן ו' וש"נ ומבואר : פטריקון שלו · אלו הייתי מבקש משל ירושתו שהיא חביבה עליו ביותר · וכמ"ש חלילה לי מה' מתתי את נחלת אבותי לך · לא היה מעיב דברי ריקם : מה בכך · מה אפסיד אם אבקש רשותו · מאחר שהוא אוהבי : וחמשה כרכים הללו בתוך שלו · כמ"ש מפורש בראשית י"ד י"ט ויהי גבול הכנעני וגו' בואכה סדומה ועמורה וגו' וכן מצאתי בתנחומא כאן · והם דומים לאילני סרק : כך אדה"ר · שהקב"ה קללו עם העולם כולו בלא דעתו ורצונו והיה בג"ע בתוך הפלטין וקרוב לו גרשו ורחקו מג"ע שלא יבקש לעכב · וכן נח רצה הקב"ה לקלל העולם ולקלקלו בזמנו · ובכדי שלא יעכב סגרו הקב"ה בתיבה : אלא שלא לעשות · כאן חסר הנמשל ובילקוט כאן מפורש כך אמר הקב"ה כלום קראתי לאברהם מארץ מרחק איש עצתי אלא שלא לעשות דבר חוץ מדעתו · ומדאמר המכסה אני מאברהם משמע שהיו מקטרגים לכסות ממנו · ומ"ש שלא היה עושה דבר חוץ מדעתם · כמ"ש מפורש כל שתה תחת רגליו והכוונה הצדיק המובחר שבדור כמ"ש כי זה כל האדם · אדם בזמנו נח בזמנו אברהם בזמנו : יש שם לוט בן אחיו · ואם אודיענו יתפלל עליו ויציל אותו ואם לא אודיע לו יצטער על אבדונו : מתן תורה גליתי לו וכו' · לעיל פר' מ"ד סימן כ"א וש"נ ומבואר · שיצוה את בניו וביתו אחריו שישמרו התורה ואם לאו ידונו בדין הגיהנם · ודינה של סדום באש וגפרית שהוא בעולם דינו של גיהנם · כמ"ש מפורש לקמן פר' נ"א סימן ג' ושוב שיוכיח בניו וביתו ותלמידיו שידעו שעל שחטאו נגדו נדונו בדין הגיהנם ולא יאמרו מקרה היה : ערובי חצרות · לקמן פר' ס"ד סימן ד' ע"ש וגם זה מרומז כאן בפסוק זה שאם אמר אשר אני עושה בסדום המכסה אני לא היה כוונתו אלא על ענין סדום בלבד אך מאחר שאמר תחלה מכסה אני מאברהם משמעותו שאינו מכסה ממנו שום דבר מהתורה ומכל סודות אלהיות ושל עתידות · וכן מה שאני עושה עתה בסדום איני מכסה ממנו · וכמ"ש שמ"ר פר' י"ב סימן ב' אשר לא היה כמוהו במצרים ע"ש: שם הדש · עיין מ"ש על זה לקמן פר' ס"ד שם במדרש ובביאורי וכאן קיצר המדרש וקצרתי ועי' לקמן פר' ל"ו סימן יו"ד : מחדש הלכה · שהנהגת העולם ע"פ החכמה והתורה העליונה כמ"ש בהקדמה הב' באריכות וזהו מ"ש בתד"א שהקב"ה עוסק בתורה בכל יום ואיתא שם שבשבעת הימים של המבול לא עסק בתורה שהיה ל"י בלול מהנהגת העולם · ומידום הלכה היינו לעשות נסים והודעה עתידות ואברהם שכתוב בו קונה שמים וארץ וכתוב בו וישמור משמרתי וכו' ותורותי ידע הכל · והבן זה : אפילו אותן הלכות · לפי מ"ש כאן נ"ע מנין לו על החדושים · ע"כ צ"ל שדורש מפסוק ובתורתו יהגה שדורש לקמן פרשה ס"א על אברהם וכן בריש מדרש תהלים שבמקום פסוק והגית וגו' צ"ל פסוק ובתורתו יהגה ודורש גז"ש ממ"ש והגה מפיו יצא ויצא משמע דבר של חידוש ועי' ויק"ר פר' י"ג סימן ב' · עי' חולין נ"ב הובא ילקוט זכריה י"א מפסוק ואשקלו את שכרי שלשים כסף · ובתנחומא מקץ ריש סימן ו' · ובירושלמי ע"ז ריש פרק ב' ובמדרש תהלים ריש מזמור ה' : ואברהם היו יהיה · שהי"ל יהי ואמר יהיה לגמטריא של שלשים · ולא אמר ואברהם יהיה שהוא עצמו יהיה לז"א ל' לדיקים כאברהם ומשמע דר' תנחום יש לו דרשה אחרת היינו ממ"ש לגוי גדול שהלמ"ד מיותר לרמוז על ל' לדיקים : ד זו הובריא · בערוך ערך הוכריא גורס והאוכריא ופי' המ"ע בלי"י זריזות וחריצות עכ"ל וא"כ דורש למען אשר יצוה וגו' · ואין צו בכל מקום אלא זריזות כמ"ש וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו · במ"ר פר' ז' סי' ז' : זו בקור חולים · כמ"ש חז"ל על פסוק והודעת להם את הדרך ילכו בה · ב"ק דף נ"ט וש"נ את הדרך זו ג"ח אשר ילכו זה ביקור חולים · ופי' כמ"ש והלכת בדרכיו ספי' מה הוא רחום וכו' וזהו מ"ש את הדרך זו ג"ח · אשר ילכו זו ביקור חולים שהמצוה בהכרח ע"י הליכה אל החולה · וכן צ"ל כאן ושמרו את דרך ה' זו ג"ח · וכאילו כתוב ושמרו את דרך ה' אשר ילכו בה ככ"ל · וזה על פי מדה ט' : חמרא במדברא · עי' ד"ל פר' י"א בסימן ג' אצל אברהם שאמר לו משה את היית זן ביסוב וכו' וע"ע ועי' מש"ם ליסב שיתכן שהכוונה מ"ש ביסוב באופן שזנים ביסוב בלחם טבעי ובשר טבעי: מתחלה צדקה כו' · דורש מ"ש אשר יצוה וגו' לעשות לדקה ומשפט משמע שיעשו הם אחר מותו מה שעשה הוא בחייו לדקה ומשפט · וזהו מ"ש אחריו ולא מצאנו לאברהם שהיה שופט ל"א שעשה לדקה · ע"כ דורש מתחלה לדקה ולבסוף משפט · ואלו דוד כתוב ויהי דוד עושה משפט ולדקה · ודרשו ד"ל פר' ה' סוף סי' ג' · ודרשו תחלה משפט ואח"כ לדקה כי דוד עיקר ענינו לענין המשפט · כמ"ש שימה לנו מלך לשפטנו על כן כתב תחלה משפט ובסוף לדקה : אליו לא נאמר אלא עליו · מדקאמר למען אשר יצוה וגו' אחריו היינו אחר מיתת אברהם · ואח"כ אמר למען הביא

יפה תואר

יצירת האדם היו ישרים ונביאים מעטים מאד ונמצאו רק יראים מספר לא מעט ולכן גלה ה' סודו ליראים · ואח"כ בימי אברהם נתרבו הישרים ורק הנביאים היו מעטים ולכן נפסק או סוד ה' מהיראים ובא אל הישרים אשר היו כבר מספר לא מעט ואח"כ כאשר פרצה הנבואה בישראל וסיו גם נביאים מספר לא מעט נפסק הסוד גם מהישרים ובא לנביאים והנה מה שקרא בדרש הזה סוד ה' כתוב בתנחומא פ' ויתי זה לדעת העתידות אבל לפי ענין הכתובים אשר בהם נזכר סוד ה' נראה כי הוא על רשע וטוב לו ולדיק ורע לו וכדומה על מעללי ה' הנעלמים וזרים ממחשבות בני אדם · ולכן כאשר בא ה' להפוך את סדום אמר המכסה אני מאברהם ולא אגלה לו סודי פן יהרהר אחר מדותי וכיוצא בזה איתא בתנחומא לפי שהיה אברהם אבינו מהרהר אחר דור המבול אשר שלא היו בהם לדיקים : שהיו לו שלש אוהבים ולא היה עושה דבר חוץ מדעתו כו' · עיקר המשל הזה בא לפרש את הכתוב המכסה אני מאברהם משמע דמאחרים כבר כסה : ואברהם חביב עלי ביותר · לכן הביא את אדה"ר וזה המגישה מעץ הדעת לא גלה לו הקב"ה מראש את טיב האילן אשר בעבורו נטרד מג"ע · וכן בנח אפשר דקאי על שביעת המזלות שלא שמשו בהיותו בתיבה וכדנעיל או על שאר הגוים אשר באו על הארץ במבול וכמ"ש במדרש כשיצא וראה העולם חרב התחיל בוכה ורק סגר אותו בתיבה ולא ידע אבל באברהם כשבא להפוך את סדום אמר המכסה אני זאת מאברהם אשר הוא חביב עלי יותר מאדה"ר ונח וז"ש הכתוב כי ידעתיו וגו' כי אותו אהבתי · וזה ג"כ כוונת רשב"נ במשלו מן סנקתדרים אשר הוא יועצו ואין בזה דמיון לאדה"ר ונח שלא כאו למעלת אברהם לעמוד בסוד ה' : זו בקור חולים · וה"ה קיבור מתים וברכת חתנים כי כולם בכלל דרך ה' כדאיתא לעיל בסוף פ"ח · ור"ע בשם ר"י בא לדרוש את תני הכתוב ששני לעשות לדקה ומשפט ומתחת בהגפי נפשה היא ומפרש כמו ולעשות לדקה ומשפט · אבל גרסת הילקוט ר"א ר"י בש"ר אלכסנדרי לעשות לדקה ומשפט זו ג"ח רבנן אמרי זו ב"ח ולפ"ז כ.ס דרבי את תני הכתוב השני : מן דהוה חמי ההיא עקתא כו' · אף כי יכול לסיות שהם מכזבים לו ובאונס דברו לו כאלה מ"מ אברהם

משנת דרבי אליעז

אוסי : קראתי אותו אביהם וכו' · פי' ואברהם אמר כשימחלו בני שמא אתם עושים להם כדור המבול וכו' היינו דמיון מבול דהרי כבר נשבע שלא יביא מבול וכדור הפלגה ואמר שלא והיינו שהסוריס גלים · לו ונימס שבירך גיסנס רק שהסורס מבלין ודינס של סדום לאמר קודם מ"מ וצריך לגלות לו שלא יאמר ח"ו שלא אמרתי לו הבטחתי :

ר' חנינא אמר רבה והולכת • רבי ברכיה משם רבי יוחנן א שמענו
בדור המבול שנדונו במים • והסדומים שנדונו באש מנין ליתן את
האמור בזה בזה • ת"ל (ג) רבה רבה • לגזירה שוה : ו ארדה נא •
תני ר"ש בן יוחאי ב זו אחת מעשר ירידות האמורות בתורה • א"ר
אבא בר כהנא מלמד שפתח להם המקום (ז) פתח של תשובה •
שנאמר ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה כלייה
הן חייבין • ואם לא אדעה • אודיע בהן מדת הדין בעולם • א"ר
לוי אפי' אני מבקש לשתוק • ג דינה של ריבה איני מניח אותי
לשתוק • מעשה בשתי נערות שירדו לשתות ולמלאות מים • אמרה
אחת לחברתה למה פניך חולניות • אמרה לה כלו מזונותיה וכבר
היא נטויה למות • ד מה עשתה מלאה את הכד קמח והחליפו נטלה
זו מה שביד זו • וכיון שהרגישו בה נטלוה ושרפו אותה • אמר
הקב"ה אפי' אני מבקש לשתוק • דינה של נערה אינו מניח אותי
לשתוק • הה"ד הכצעקתה • הכצעקתם אינו אומר אלא הכצעקתה
ואיזו זו דינה של נערה • א"ר ירמיה בן אלעזר ה עיקר שלוותה של
סדום לא היתה אלא חמשים ושתים שנה • ומהם עשרים וחמש
שנה היה הקב"ה מרעיש עליהם הרים ומביא עליהם זועות כדי
שיעשו תשובה • ולא עשו • הה"ד (איוב ט) המעתיק הרים ולא ידעו •
ובסוף אשר הפכם באפו : ז ויפנו משם האנשים • ו הדא אמרת
אין עורף למלאכים • וילכו סדומה ואברהם עודנו עומד לפני ה' •
א"ר סימון ז תיקון סופרים הוא זה שהשכינה היתה ממתנת לאברהם :
ח ויגש אברהם ויאמר וגו' • ר"י ורבי נחמיה ורבנן ר"א ח הגשה
למלחמה (ד"ה א יט) ויגש יואב והעם אשר עמו לפני ארם למלחמה •
ר' נחמיה אמר (ג) הגשה לפיוס היך מד"א (יהושע יד) ויגשו בני יהודה
אל יהושע • רבנן אמרי ט הגשה לתפלה • המד"א (מלכים א יח) ויהי
כעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר ה' אלהי אברהם יצחק
וישראל היום יודע כי אתה אלהים בישראל וגו' • ר"א פשט לה
אם למלחמה אני בא • אם לפיוס אני בא • אם לתפלה אני בא •
רבי פנחס ורבי לוי ורבי יוחנן • י זה שהוא עובר לפני התיבה אין
אומרים לו בוא ועשה בוא קרב • בוא ועשה קרבן של צבור •
אלא (ח) בוא וקרב להתפלל • א"ר תנחומא למה התקינו ברכות
חמש עשרה עד שומע תפלה • כ כנגד ט"ו אזכרות שבהבו לה' בני

מסורת המדרש א לעיל פ' כ"ז וכ"ג • ב לעיל פרשה נ"ח • פדר"א פרק י"ד • אדר"נ פרק ל"ד • ספרי בהעלותך פסקא נ"ג • ילקוט בראשית רמז כ"ז • ג סנהדרין דף ק"ט • ד עי' פד"א פ' כ"ה • ילקוט כאן רמז פ"ג • ה שבת י' • סדר עולם רבה פרק א' • תנחומא כאן סי' י' • ילקוט כאן רמז פ"ג • ילקוט איוב רמז תתקי"ד • ו ע' חגיגה ט"ו • ז שמ"ר פרשה מ"א • ויק"ר פ' י"א • מכילתא בשלח פרשה ו' • תנחומא סדר בשלח סימן ט"ז • מדרש תהלים מזמור י"ח • ספרי בהעלותך פסקא פ"ד • ילקוט כאן רמז פ"ג • ילקוט בשלח רמז רמ"ז • ילקוט שמואל ב' רמז קס"א • ח לקמן פ' נ"ג • ילקוט כאן רמז פ"ג • וילקוט יהושע רמז כ"ב • ט תנחומא כאן סי' ח' • י ירושלמי ברכות פרק ד' • כ ע' ברכות כ"ח :

חדושי הרד"ל

(ז) פתח של תשובה שנאמר ארדה נא ואראה • לשון ראייה והוא לטובה ובתשובה כדאמר (ישעיה נ"ז) דרכיו ראיתי וארפאהו : (ח) אלא בא וקרב • עמ"כ • ומביא זה כאן אשה דהגשה לתפלה

חדושי הרש"ש

(ג) רבה רבה לגז"ש • כי גם בדור המבול כתיב כי רבה רעת כו' כ"ה להדיא לעיל פכ"ז וזה אישתמיט ממ"כ : (ג) הגשה לפיוס המד"א ויגשו בני יהודה כו' • וברש"י בפי' התורה מביא ע"ז פסוק ויגש אליו

רש"י

[ירושלמי במ"כ בפי' ח'] זה שהוא עובר לפני התיבה א"א לו בא ועשה בא והתפלל אלא בא קרב עשה תפלה של ציבור : א"ר תנחומא למה התקינו שומע תפלה בברכת ט"ו כנגד ט"ו אזכרות שבהבו לה' בני אלים עד ה' למבול ישב לפיכך תקנוה בברכת ט"ו שבשם ט"ו ה'

מתנות כהונה

בימים ההם ורש"י בסדר זה בפירוש החומש יש לו דרך אחרת . ועיין במזרחי : רבה והולכת • ואינם חוזרים בתשובה ורש"י ז"ל כתב בפירוש החומש שפירושו כבר רבתה והוא על פי הדקדוק : רבה רבה • בדור המבול כתיב מעינות תהום רבה : פתח של תשובה • במה שאמר ואראה שאם יחזרו בתשובה לא יראה בהם כלום או י"ל דדייק מסיפיה דקרא עשו כלה ואם לא אדעה כמו שפירש"י בחומש ודייק מדכתיב עשו ולא עשו ובוודאי שככל עשו שהרי ככל כתיב וחטאתם כי כבדה מאד וכן פי' המזרחי : ריבה • נערה ודרים רבה קרי ביה ריבה : [עשרים וחמש וכו' ה"ג ג"כ בילקוט איוב] : אין עורף כו' • דייק מדכתיב משם דהוה ליה למימר ויפנו האנשים וילכו כמו ויפן פרעה [ויבא אל ביתו ויפן ויצא מעם פרעה] ויפנו אל המדבר ומדכתיב משם דרים ויפנו לשון פנים לומר שאף משם היה להם פנים ולא עורף : השכינה כו' • כן היה האמת שהשכינה היתה ממתנת שהרי כתיב וירא ה' אל אברהם הרי שהשכינה באת אליו ואמרה לו זעקת סדום וגו' והל"ל וה' עודנו וגו' אלא שהכתוב תיקן הדבר מפני הכבוד כסופר זה שמתקן דבר מה כך קבלתי וכן כתב המזרחי ובחבורים רבים זולתו ונקרא תיקון סופרים ע"ש שהסופרים חז"ל דקדקו ופירשו שהכתוב מדבר דרך כינוי ועיין זה במזרחי בסדר זה : ובפרשת בהעלותך אבל מצאתי בתנחומא בפרשת בשלח שאנשי כנסת הגדולה תקנו ושינו הדיבור ממה שהיה כתוב מקודם וז"ל כי הנוגע בכם נוגע בבבת עינו אלא שכינהו הכתוב כביכול כלפי מעלה וכנהו הכתוב שהוא תיקון סופרים אנשי כנסת הגדולה ושוב הביא שם כל תקוני סופרים כו' עד אלא שכינו פסוקים אלו אנשי כנסת הגדולה ולכן נקראו סופרים שהיו סופרים כל אותיות שבתורה ודורשין אותם וכן הנם שולחים הזמורה אל אפי והם תקנו אל אפם ואף כאן כי הנוגע בכם נוגע בבבת עינו על"ל וכן כתב הערוך בערך כבד וז"ל הנוגע בכם נוגע בבבה עינו בספרים הראשונים היו כתוב בבבת עיני על"ל וכ"מ בפרשת במדבר רבה וז"ל וי"א למה נקוד אלא כך אמר עזרא אם יבא אליהו ויאמר למה כתבת אומר כבר נקדתי עליהם ואם יאמר יפה כתבת כבר אמחוק נקודותיהן מעליהם על"ל וכן הוא באבות דר' נתן הרי שאם יאמר לו אליהו למה כתבת אגלי מילתא למפרע שהיה מיותר בתורה ואף על פי כן נמסר הדבר לו ולחכמי הדורות כפי חכמתם ע"ד לא תסור מן הדבר אשר יורוך וגו' : הגשה למלחמה • הגשה זו היתה למלחמה וכן כולם : פשט • ויגש דהכא מדכתיב סתם פירושו על כולם : [ה"ג רש"י ז"ל וכ"ה בירושלמי פרק תפלת השחר ר"ל ור"י בשם מנחם דגלייא זה שהוא כו'] : בא ועשה • משמע עשה צרכי צבור : בא וקרב • כדמפרש ואזיל עשה קרבן של צבור פי' מלחמתן של צבור אלא בוא וקרב להתפלל כלומר שירד למלחמה ולהתפלל הכולל פיוס ותפלה ובירושלמי פרק תפלת השחר מצאתי הגירסא אין אומרים לו בא והתפלל אלא בא וקרב [עשה קרבנותינו עשה צרכנו עשה מלחמתנו פיים בעדנו • ובס' יוחסין הביא גירסה]

יפה תואר

אברהם עשה זאת • רק לצאת ידי חובתו נגד ה' • ואם המה רמוהו העון תלוי בהם ולא בו : רבה והולכת • זה הדרש שייך רק על הכתוב כי רבה רעת האדם דה.גי.ה היא נזרע והוא בינוני וכ"כ רש"י וכמו"ש לעיל בפ' כ"ז • אבל פה הנגינה היא מלרע והוא פעל עבר • ודברי המדרש זה נעתקים מדברי המדרש שם רק ללמד הגז"ש שהסדומים נידונו גם במים : זו אחת מעשר ירידות כו' • בא לתרץ איך שייך לשון ארדה על הקב"ה אשר רואה הכל ממרום שבתו לכן אמר כי כן הוא דרך לשון עברים • אב"כ מתרץ שפתח להם פתח של תשובה ומפרש ארדה לסוף . מעט הם היוסיפו לעשות עוד כמעשיהם הרעים או ישובו מהם : הדא אמרת אין עורף למלאכים • דייק מדכתיב ויפנו משם האנשים וגו' ותיבת משם הוא מיותר לכן דרש כי פניהם היו עד.ה נגד שם וכצ"ז הלכו סדומה וזה א"א אם לא שאין להם עורף וארבעה פנים להם מכל עבריהם • והכוונה בזה כי לאדם בכל מעשיו יש ג"כ לד ההפך אשר הוא יבחר באחד • ולמלאכים אין בחירה ואין להם עורף זה הוא לד ההפך : תיקון סופרים הוא וכו' • ע' בעקרים במ"ג פכ"ב ובראשית ס וכדברי הרא"ס כתב הרשב"א והביאו בעל הליכות עולם וכן נמצא בספר ישן שהיה כתוב בו וז"ל תיקון סופרים יש דברים סתורים בתורה ובמקרא ואינן כתובים כתיקונן וחכמי ארץ קורין אותן תיקון סופרים ולא שתיקנו אותם שנתקו וכתבו מה שכתב מרע"ה בתורה ומה שכתוב בנביאים ובשאר הספרים • ומתחלה שכתבוהו על כינויו כתבוהו הסופרים לא חסרו ולא הותירו וכך היו ראויים להקרות כנוי כתובים ואלו הן ואברהם עודנו עומד לפני ה' היה צ"ל וה' עודנו עומד על אברהם אלא שכינה הכתוב • וכן נראה מרש"י גבי ואל אראה ברעתי וגבי אשר נלאתו מרחם אמו יראה שאין תיקון הסופרים רק שהכתוב עצמו כתב כן • ומ"ש בספריו גבי ואברהם עודנו עומד תיקון סופרים הוא שהשבוהו רז"ל לכתוב כן יראה שבכוס הוא ואחד מן התלמידים כתבו כי ברוב הנוסחאות לא נמצא לא תקון סופרים הוא זה • וגם דברי התנחומא שכתב תקנו יתפרש שהם בחכמתם דקדקו ופירשו שהם כינויים וכדברי הרשב"א : ר"י ור' נחמיה ורבנן כו' • משום דבכר אמר לו הקב"ה זעקת סדום ועמורה כי רבה ו.מה נגש אברהם עוד הפעם • לכן מפרש ר"י הגשה למלחמה כלומר שדבר קשות להצילם כדין ור"נ אמר דהגשה דפיוס הוא שבפיוס בקש הצלתם • ורבנן אמרי בתפלה ובתחנונים • ר"א מפרש דנגש לכלן • כיון דהגשה משמע כולן לכן מפרשינן על כלן • וע"ע מ"ש הרא"ס ז"ל על זה וע"ע בביאור סרי"פ

פירוש מהרז"ו

ה' על אברהם ועוד שאליו היה משמע שהדיבור לאברהם בשביל בניו • אך עליו משמע שהדיבור היה על עצמו • וכן מצאתי ברש"י בחומש שמדקדק גם ממ"ש על אברהם • וכן הוא דרך המדרש אחת דבר ושתים שמענו • עי' ב"ב קע"ז על פסוק כי שכב דוד וכי מת יואב דוד שהניח בן כמותו וכו' עי' לעיל פר' י"ד סימן ה' : ה רבה והולכת • וכן לעיל פר' פ"ז סימן ג' ועי' רש"י בחומש על פסוק זה זעקת סדום ועמורה כי רבה • שכתב היפך דברי המדרש כאן • ונ"ל שעיקר דרשה של רבה והולכת אמרה ר' חנינא לעיל על פסוק כי רבה רעת האדם בארץ ושם הטעם למטה בב' כדברי רש"י ופי' גדלה והולכת • והובא כאן הדרך אגב של מאמר ר' יוחנן שדורש גז"ש של רבה ויועיל גם לזה דשם פי' רבה והולכת וכן כאן • וכאן פירש שכבר גדלה וכן שם נמצא דבשניהם כבר גדלה ועל כל זה גדלה והולכת : רבה רבה לגז"ש • וכמ"ש לעיל פרשה כ"ח סימן ט' וכמ"ש שם סי' ז' ע"ש הרי שבאיוב מפורש ע"פ מדה י"ז ובתורה מרומז ע"פ גז"ש • ואנשי סדום היה מים ג"כ • ומרומז בתורה בגז"ש ובאיוב מפורש בצורות יאורים בקע כמ"ש לעיל פר' מ"ב סוף סי' ה' ע"ש • גם מרומז בתורה כמ"ש המטיר על סדום ע"פ מדת ממעל . המטיר מטר וסתם מטר הוא מים : ו אחת מעשר ירידות • עי' פר"א ריש פרק י"ד • והושב שם תשעה בתורה ואחד בנביאים לעתיד • ואף שמבואר בכמה פסוקים הירידה של עתיד הכל רומזים על ירידה אחת : א"ר אבא ב"כ • עי' לעיל פר' ל"ה סוף סימן ט' וש"נ לכמה מקומות ג"כ בשם ר"א ב"כ • והנה במקומות הנ"ל הדרשה על שכתוב בלשון ספק על הש"י • ע"כ דרשו שהספק הוא על האדם • וכן כאן שאמר ארדה ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה משמע שצריך לירד ולידע ואם לאו לא ידע חלילה ומי איכא ספיקא קמי שמיא • ע"כ דורש שתלה הדבר בתנאי התשובה על להבא אם לא יעשו תשובה אז הם חייבים כליה ואם לאו אלא שיעשו תשובה אז לא אעשה כלה אלא אדעה בהם מדת הדין • ואם אינו ענין על ידיעת עצמו כ"י ת"ע שיודיע לאחרים • וכמ"ש שמ"ר סוף פר' א' וידע אלהים הודיע דרך הקן • וכמ"ש בכל העונשים וידעו כי אני ה' וזהו אדעה שיודע בעולם כחו וגבורתו ומדת משפטו אך בלא כליה שאע"פ שיעשו תשובה לא יועיל להם לסלוח להם לגמרי : עיקר שלותה • עיין שבת דף י"ד ושם איתא ישיבתה של סדום נ"ב שנה ושלותה כ"ו שנה • ונ"ע מנין לו שכ"ה שנה היה מרעיש עליהם • וגירסת התנחומא וירא סימן י' נ"ב שנה היה מעיד בהם באנשי סדום • ומזעזע עליהם את ההרים • כדי שיעשו תשובה אמר רשב"י מקרא מפורש הוא המעתיק הרים וגו' • והחשבון של נ"ב שנה בסדר עולם פרק א' משנת מ"ח לאברהם עד שנת מאה היינו מעת ההפלגה עד שנהפכה • ונצטרך לומר שבשנה המאה של אברהם יעלה לכאן ולכאן ולא היו נ"ב שלימות וכמ"ש מפורש בסוף לך לך הלבן מאה שנה יולד ואח"כ כתיב ואברהם בן תשעים ותשע שנה והם ב' כ"מ והכרעה כנ"ל : המעתיק הרים ולא ידעו • ובפסוק הקודם מי הקשה אליו וישלם המעתיק הרים ולא ידעו וגו' אשר הפכם באפו • פי' מי הקשה אליו שלא לשוב בתשובה וישלם שישלים חפצו שהרי אנשי סדום חטאו והעיד בהם שישובו על ידי שהעתיק הרים ולא ידעו פי' לא נתנו לב לשוב בתשובה וכמ"ש גם שיבה זרקה בו ולא ידע עד אשר הפכם באפו כמ"ש ויהפוך את הערים וגו' על פי מדה י"ז • וזה בהכרח על פי זוועות גדולות • ורוחות וסערות וכמ"ש אל אליהו ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' ע"פ מדה הנ"ל : ז תיקון סופרים • עי' שמ"ר פר' מ"א סימן ד' כי לפי פשוטו ואברהם עודנו עומד לפני ה' כמו שהיה עומד תחלה יקשה שהרי הלך לגות המלאכים ואיך אמר עודנו עומד אלא אע"ע לאברהם ת"ע למי שעמד היינו השכינה וזה עודנו עומד • וסיפר הכתוב שלא נפסק מראה הנבואה עד שלחם והתחיל הש"י לדבר עם אברהם אחר שלחם • וכאלו כתוב וה' עודנו עומד לפני אברהם : ח ר"י ור"נ ורבנן • הוא לקמן פר' נ"ג סימן ו' ושם פירושו שנכנס יהודה להלחם נגד יוסף כמ"ש שם ובספר הישר • ולפיוס כמ"ש ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני ואל יחר אפך בעבדך וגו' • ולתפלה כמ"ש ועתה ישב נא עבדך תחת הנער וגו' • וכאן פירושו למלחמה להתווכח בטענות חלילה לך ולפיוס כמ"ש הנה נא הואלתי לדבר וגו' • ולתפלה כמ"ש אולי יש חמשים צדיקים וגו' והובא המאמר בשינוי ברש"י בחומש כאן • ובסדר ויגש לא הביא רש"י המאמר • משמע שעיקר המאמר מקומו כאן שהרי רש"י הביא ראיה על מ"ש הגשה לפיוס מפסוק ויגש אליו יהודה • הרי שסובר שפירושו לפיוס לבד • ובלשון רש"י מצאתי באגדת בראשית פרק כ"ב • אך גירסת המדרש הגשה לפיוס מפסוק ויגשו בני יהודה אל יהושע ומבואר שם שכלב ביקש ממנו שיתן לו נחלתו המפורשת ואין זה תפלה אלא פיוס על שמטריתו : זה שהוא עובר לפני התיבה • שייכות המאמר לכאן על שאמר בא וקרב בלשון הגשה שייך לתפלה כנ"ל : חמש עשרה ברכות • עם ברכת המלשינים וברכת שומע תפלה היא ברכה ט"ו וכן האזכרות שבמזמור הבו לה' בני אלים הם ט"ו לבד ה' למבול ישב וחושב גם אל הכבוד לשם • ואז נשבע שלא יביא מבול לעולם הרי שהעביר הפורענות מלבא לעולם • וכן ברכת שומע תפלה גורמת לבטל האף והפורענות • ושייכות המאמר לכאן למ"ש האף תספה כמ"ש בסמוך שמבטל האף : ר' פנחס • ה"ג

ידי משה

ביה אדם מסול בעולם על"ל : אלא בוא וקרב להתפלל • כ"ל שמביא לר"א ראיה דאמר אם למלחמה אני בא סיפא שייך מלחמה נגד הקב"ה לזה מביא ראיה מה שאומרים אלא תפלה לשון בא וקרב והוא ל' מלחמה ולשון שמדרש כן אין אומרים בא ועשה אלא אומרים בא וקרב • ואחר זה מפרש המדרש לעצמו בא ועשה זה עשיית קרבן ציבור זה אין אומרים אלא בא וקרב ר"ל להתפלל מילא משמע דשייך מלחמה

אלים עד ה' למבול ישב (ט) שהוא מכלה את הפורעניות מלבא לעולם · רב הונא בשם רבי אחא · האף תספה · אתה גודר את האף והאף לא יגדרך · א"ר יהושע בר נחמיה [א] אף שאתה מביא לעולמך · אתה מכלה בו את הצדיקים ואת הרשעים · ולא דייך שאתה תולה הרשעים בשביל הצדיקים · אלא שאתה מכלה את הצדיקים עם הרשעים · רבי ורבי יונתן · [ב] רבי אומר ב"ו חימה כובשתו · אבל הקב"ה כובש את החימה · שנאמר (נחום א) נוקם ה' ובעל חימה · רבי יונתן אמר ב"ו קנאה כובשתו אבל הקב"ה כובש את הקנאה · שנאמר אל קנוא ונוקם ה' · [ג] רבי שמלאי שאל לרבי יונתן מאי דכתיב (משלי יג) ויש נספה בלא משפט · אמר לו בלא משפט מקומו · מעשה באחד שנשתלח לגבות בני טבריא ובני ציפורי · כשהיה גובה בטבריא · ראה אחד מציפורי · עמד ותפשו · א"ל מציפורי אני · א"ל יש בידי כתבים מציפורי לגבותה ולא הספיק לגבות בני טבריא עד שבאת רווחה לציפורי ונמצא נספה בלא משפט מקומו · ר' לוי אמר לדובה שהיתה משכלת בהיה · ולא מצאת לשכל בחיה · ושכלה בבניה · רבי סימון אמר למגל כוסחת כובין ולא שלם לה · שושנה ולא שלם לה: ט חלילה לך · א"ר יודן [ה] חלילה הוא לך בריה הוא לך · א"ר אחא חלילה חלילה שתי פעמים · חלול שם שמים יש בדבר · א"ר אבא מעשות דבר אין כתיב כאן אלא מעשות כדבר · לא היא ולא דכוותה · ולא דפחותה מינה · [ו] א"ר לוי שני בני אדם אמרו דבר אחד · אברהם ואיוב · אברהם הלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע · איוב אמר (איוב ט) אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה · אברהם נטל עליה שכר · איוב נענש עליה · אברהם אמר בישולה · איוב אמר פגה · אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה · ר' חייא בר אבא אמר עירבובי שאילות יש כאן · אברהם אמר חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע · והקב"ה אומר והיה כצדיק כרשע · יתלה לרשעים בשביל צדיקים · הלואי צדיקים דהא אינם אלא צדיקים ניבלי · דאמר רבי יוחנן כל צדיקים שנאמרו בסדום צדיקם כתיב · היא דעתיה דר' יוחנן דא"ר יוחנן (יהושע ט) [ז] ויאמרו אלינו זקננו וכל יושבי ארצנו זקננו כתיב · זקני אשמה · היינו סבא דבהתא · (י) א"ר יהושע בן לוי אמר אברהם צרף מעשי ויעלו למנין חמשים · א"ר יהודה בר' סימון לא את הוא צדיקו של עולם צרף עצמך עמהם ויעלו למנין חמשים

מסורת המדרש א עיין בבא קמא דף ס' · ב מדרש תהלים מזמור צ"ד · תנחומא כאן סי' ח' · ג ילקוט כאן רמז פ"ג · ילקוט משלי רמז תתקנ"ג · ד ע' תנחומא כאן סימן ח' · ה תנחומא כאן סי' ס' · ילקוט איוב רמז תתק"ד · ו ילקוט יהושע רמז י"ט :

חדושי הרש"ש

יהודה · ונראה דט"ס הוא כי שם במדרש מביא גם כן על פסוק זה פלוגתא זו וככל האמור כאן : ד) אריב"ל א"א צרף מעשי כו' · הן לפי סדור המדרש משמע דזה תשובה למה דא"ל הקב"ה דהיינו אלא צדיקים ניבלי · וע"ז אמר צרף מעשי ר"ל לכל צדיק מהן ויהיו נקראים צדיקים שלמים (ולכן לא אמר לר"פ:) ואגב זאת מביא ג"כ מימרא דריב"ל דקאי על שאלת מ"ש כפירש"י בחומש · ובזה א"ש מה שלא הביא

חדושי הרד"ל

דמתרגמינן ויגש וקריב: (ט) שהוא מכלה את הפורעניות · ע"י תפלות ישראל · וז"ש אח"כ ה' עוז לעמו

מתנות כהונה

הספר כך אין אומרים לו בא והתפלל אלא בא וקרב קרבנות לבור עשה צרכינו ופיים בעדינו ע"כ ושם משמע שזה שאמר עשה קרבן הוא לשון פיוס וקריבה [וגירסת רש"י נוטה לגי' הספר] : שהוא מכלה כו' · התפלה מכלה כו' · אתה תשלוט ותגדור את האף ואתה תמשול בו והאף לא יגדור אותך למשול בך כביכול ודרש תספה מלשון אסיפה : ה"ג ולא דייך שאין אתה תולה : ובעל חימה פירושו האדון המושל על החימה : אל קנא · אל גם הוא לשון אדנות ואילות : לגבות · מס המלך : שבאת רווחה · עמדה להם ריוח והצלה והנחה מאת המלך לרזב כו' : וכן הכא הספה צדיק עם רשע : בילקוט גרס ושכלה בבהמות : כובהת · קוצרת : כובין · קוצים : ברייה · פירש רש"י דבר חיצון הוא לך · וגירסת הספר בדיה הוא לך י"ל כזב ודבר שקר : שם שמים · עי' בפירוש רש"י בחומש : ולא דפחותה · ולא דבר קטן מזה : ה"ג אברהם אמר בישולה כלומר מבושל בטוב טעם ודעת שאמר חלילה : פגה · בלתי מבושל בלי דעת שאמר תם ורשע כו' : יתלה לרשעים כו' · כלומר לא זו שלא אכלה הצדיקים אלא רצוני להתלות אף לרשעים בשביל הצדיקים הלואי שיהיו צדיקים אבל אינם אלא צדיקים נבלי כו' : נבלי · לשון נבלה שמראים את עצמם צדיקים ובתוכם ישימו ארבם ובילקוט גרס נכלי מלאים נכלי ערמומיות : זקני אשמה · כמו זקני אשמאי רקים ופוטים וכדמפרש סבי דבהתא פירוש זקנים של בושה וחרפה · במבושיו תרגום בהתיה : צרף מעשי כו' · להשלים

רש"י

ה' למבול ישב לפיכך ישאל אדם צרכיו בשומע תפלה ועונה : מהו למבול ישב · שכלה הפורענות מלבא לעולם : רבי הונא בשם רבי אחא האף תספה · אתה מכלהו : אתה גודר את האף · אתה מפסיק את האף והאף לא יגדלך · באף שאתה מביא בעולמך אתה מכלה את הצדיקים עם הרשעים ולא די שאתה תולה מעשיהם ולוקין בעולם הזה אלא שאתה מכלה אותם מן העולם ותולה מעשיהם של רשעים בצדיקים : שנשתלח לגבות מבני טבריא ומבני צפורי · שהיו חייבין למלכות : רבי סימון אמר למגל כוסחת כובין ולא שלם לה שושנה (לצדיקים) ולא שלם לה לא מספיק לה כך הקב"ה לא מגא לחייב רשעים ונופל צדיקים לא די ברשעים עד שהשלים בצדיקים : חלילה לך · אמר רבי יודן בריה הוא לך דבר חיצון חולין הוא לך חילול הוא לך מכבודך : אמר ר' אחא חלילה חלילה שתי פעמים חילול שם שמים · חילול שם שמים יש בדבר שלא יאמרו באי עולם כך הוא אומנתו שמאבד את הדורות במדת אכזריות איבד דור אנוש ודור המבול ודור הפלגה אינו מניח אומנתו לכך כפול חלילה לך בתנחומא מפורש דבר זה : מעשות דבר זה אין כתיב כאן אלא מעשות כדבר הזה : לא היא ולא דכוותה · כיוצא בה : ולא דפחיתא מינה · ולא שפחותה ממנה : אברהם נטל עליה שכר איוב נענש · לפי שאברהם אמרה בישוב הדעת בלשון יפה נטל עליה שכר : איוב אמרה פגה · בוסר · כמו פגי תמרה שעיניו של אדם קהות בהן שאמרה בלשון כפירה : והקב"ה אמר והיה כצדיק כרשע · כך השיבו יתלה לרשעים בשביל הצדיקים וודאי הייתי תולה לרשעים בשביל הצדיקים אלא אינם צדיקים אלא נכלי רמאים הם כמו בנכליהם : זקני אשמה היו · שבין דבהתא חרפה כמו מבושיו תרגומו בהתיה : צרף מעשיהם · אם יתחברו מעשה הצדיקים צרף מעשיהם הטובים אי אפשר שלא יהא בהם שנים ושלשה דברים טובים : לא אתה הוא צדיקו של עולם · צרף זכותך עמהם ויעלו למנין

פירוש מהרז"ו

בירושלמי ברכות פרק ד' בהלכה ד' ר' פנחס ר"ל ר"י בשם מנחם דגליא · זה שעובר לפני התיבה אין אומרים לו בא והתפלל אלא בא וקרב · עשה קרבינו עשה צרכנו עשה מלחמותינו פייס בעדנו · והיא הפוכה מגירסת המדרש ומי יבחר איזה מהם האמתית ובגירסת הירושלמי יש פיוס ותפלה ומלחמה · ומה שכתוב בירושלמי אין אומרים לו בא והתפלל פירושו שאין צריך לדקדק בכך לומר לו דוקא בלשון תפלה אלא יכול לומר לו לשונות אלו שכולם כוללים התפלה ובזה גלגלו שלא לעשות פלוגתא רחוקה והפוכה בין הירושלמי והמדרש : האף תספה · דקשה למה פתח באף וכמ"ש לעיל פר' י"ט סימן ב' ד' הן שפתחו באף וכו' וא"כ אמשה הם · והיל"ל הגם · או התספה וגו' · על כן דורש שאמר בזה שבא להש"י וכן ת"א הברגז ותיבת תספה אין פירושו על סדום כתרגומו תשיצי אלא פירושו על האף שאתה תספה ותגדור את האף שלא יתפשט ואתה מושל בו · ופירושו האף תספה ואיך תספה צדיק עם רשע ע"פ מדת ממעל ודרך קצרה : אף שאתה מביא · ומה שפתח באף אין קפידא שהרי הש"י כבר בשרו והודיעו שרוצה להביאו לעולם ועל זה אמר האף שאתה רוצה להביאו שתספה צדיק עם רשע · ואין זה לפי מדת טובך ולדקדק וצ"ל ולא דייך שאין אתה תולה לרשעים כו' וכ"ה בילקוט · ומ"ש אתה מכלה בו · לפרש תיבת תספה על הש"י נוכח לזכר ולא על האף נסתר לנקבה שהאף ביד הש"י כמטה ביד המכה והו ג"כ בדרך האונקלוס שתרגם הברגז תשיצי וזה על פי מדה ט' הגם שאינו דומה ממש ודו"ק : ר' ור' יונתן · הובא כאן אגב דברי רבי אחא : אל קנא · שהרי הקנאה היא מדה רעה ואיך מיחסה להקב"ה · על כן דורש שהוא האל על הקנאה והוא במכילתא יתרו פסוק זה : ר' שמלאי · הובא אגב מ"ש האף תספה וכמ"ש בילקוט האף תספה אמר רבי שמלאי · ועל זה הביא לפרש פסוק ויש נספה ור"ד רב אוכל ניר ראשים והוקשה לו ואיך יתכן שיעשה דבר בעולם בלא משפט · והלא כתוב כי כל דרכיו משפט : בלא משפט מקומו · וגם זה במשפט וכאלו כתוב ויש נספה במשפט בלא משפט מקומו ושייכות המשל כמ"ש ר"ד רב אוכל ניר ראשים הוא הנגלאי : משכלת בחיה · שמ"ש ויש נספה בלא משפט הוא כפשוטו שבעת הכעס שניתן רשות למשחית אינו מבחין וכו' וכמשל הדוב בכעסו · וכמ"ש דוב אורב הוא לי ויש עת שנעשה כן במשפט : ט א"ר יודן חלילה וכו' ברייה וכו' · לפי גירסא זו פירוש שחלילה לך מלהחזיק דבר כזה אצלך אלא תוציאנו חוצה ויהיה אצלך מלבר וזהו בריה הוא לך ואולי בא ג"כ לפרש מ"ש ב' פעמים חלילה ובמדרש אחר מנאתי הגירסא חלילה לך הלולה לך דורש חלילה מלשון חלל היינו על חלל ואויר העולם שאינו בבית בפנים אלא בחוץ וזהו בריה הוא לך שכל דבר שיש בו צורך הוא בפנים בבית וכל דבר בטל והפקר הוא בחוץ בחלל העולם · וכמ"ש לקמן פר' לו סימן ה' נעקו חולה בריה הוא לך וכו' ע"ש : הלילה חלילה · חלילה הראשון מלשון בריה כר"י · והשני מלשון חילול · ורש"י בחומש כתב על חלילה השני שהוא בעוה"ב וא"כ הראשון הוא בעולם הזה ואולי היה גירסתו כן במדרש : ולא פחות מינה · כי כל כ"ף הדמיון בא להפחית הדבר · כמ"ש מדרש איכה פסוק היה ה' כאויב · וכדומה : אברהם ואיוב · אברהם אמר להמית וגו' והיה כצדיק כרשע · ואיוב אמר תם ורשע הוא מכלה · וההפרש ביניהם דומה לשנים שאוכלים מין פרי אחד זה אוכל וטוב לו כי אוכלה אחר שנתבשלה · וזה אוכל ורע לו כי אכלה קודם שנתבשלה וכן כאן אברהם אמר והיה כצדיק כרשע דרך תפלה אמר אבל איוב אמר כן דרך החלט : ערבובי שאילות · שתחלה אמר חלילה לך וכו' להמית צדיק עם רשע שלא ידמו ואח"כ אמר והיה כצדיק כרשע שידמו ע"כ דרש ע"פ מדה כ' שהשיב ה"ע לאברהם ה"ע הקב"ה שהוא אמר והיה כצדיק כרשע ופי' אני הבוחן לב יודע שצדיקי סדום אינם צדיקים ; ויתלה לרשעים · פי' אתה רוצה שאתלה : כל צדיקים וכו' · ד' פעמים כתוב צדיקים כתוב צדיקם בענין זה וכולם חסרים יו"ד בהרא : זקננו · זקני אשמה בילקוט כאן הגירס' זקני אשמאי של שממה וחורבן · אך בספרים שלנו כתוב זקינינו מלא בשני יודי"ן : צרף מעשי ויעלו למנין חמשים · שהיל"ל הנה אנכי עפר ואפר הואלתי לדבר וגו' · על כן דורש על פי מדה י"א מסדור שנחלק וע"פ מדה פ' · ואנכי עפר ואפר אולי יחסרון צרף אותי ולא יחסרו : צרף עצמך עמהם · היינו מ"ש התשחית בחמשה את כל העיר אלא עשה בצירוף חסדך והשוב כאלו הם חמשים ויותר נראה שדורש מ"ש הנה נא הואלתי לדבר אל ה' שאתה תמלא החסרון לפי' של כל עיר כמ"ש רש"י בחומש ומ"ש ואנכי עפר ואפר כמ"ש לקמן

יפה תואר

פרי"פ בשם היפ"ת : אתה גודר את האף כו' ודרש את הכתוב כי אברהם אמר להקב"ה הלא ממדת טובך נכון הוא האף תספה שתספה האף מצדיק ומרשע · וכעין מ"ש רבי ור' יונתן · ולפ"ז יהיה הה"א מן האף ה"א הידיעה כלומר בתספה את האף המכלה את הכל · ולא ה"א השאלה : ובעל חמה · מפרש כי הוא האדון והמושל על החמה · ומה דכתיב במשלי כ"ט ובעל חמה רב פשע יפרש שאם רב פשע יוכל עוד לכבוש את החמה · אבל גם בב"ו יקרה לפעמים כי יכבוש את חמתו · ורק על סרוב אמר המדרש ב"ו חימה כובשתו : בלא משפט מקומו · ואלו היה בביתו היה ניצול ועתה נספה בעון המקום אשר בא שמה · וכמעשה שהביא יהיה ג"כ לפעמים בגזירת המקום דיגזור גזרה על ב' מקומות ויצא קצפו על מקום אחד בראשונה ויספו שם יושביו ואנשים נספה גם הוא הבא בתוכם אחרי כי גם על מקומו יצאה הגזרה · ואח"ז שבו בני מקומו אל ה' ונסלח להם ובטלה הגזירה ואלו היה בביתו אז לא הקדימתו הרעה · ועתה נספה בלא משפט : לדובה שהיתה משכלת כו' · ולפ"ז מפרש ר"ל כי הספה קאי על האף האם מדת האף תספה צדיק עם רשע ומדמה לדובה אשר בטבעה לשכל · ואם לא תמצא לשכל בחיה תשכל בבניה · כן תהיה מדת האף אשר תאלת כי אם תכלה לכלות את הרשעים ולא תמצא עוד מי לכלות תכלה גם את הצדיקים · ור"ס מדמה מדת האף למגל אשר אין בו מטבעו לשחת · ולא ימצא לדם ורק בעברו לא יפיה בין קוצים לשושנים · ולא ישלם ולא יגות רק עד בואו אל הגבול כן יהיה במדת האף וכמו"ש בפכ"ו אנדרלומוסיא הורגת רעים וטובים : חלול שם שמים יש בדבר · שיהרהרו אחריך לאמר תם ורשע הוא מכלה · וע"ע בתנחומא כזה : לא היא זה מיתה · ולא דכוותה זה הדומה למיתה כגון עניות ועורון וע' לקמן פע"א · ולא דפחותה מינה זה יסורין קשין הקרובים למיתה כי בשום צד אין לנקות הצדיק עם רשע · ויען כי יש בכתוב שני יתורים דהיה לו לכתוב חלילה לך להמית צדיק עם · ואם היה כתוב חלילה לך מעשות דבר הזה להמית וגו' אז אמרינן ולא דכוותה · ומדכתיב כדבר הזה יש עוד יתור ומרבינן גם דפחיתה מינה : אברהם נטל עליה שכר · וכדאמר כם ק סימן הזה על כן משחך וגו' ואיוב נענש עליה כדאמרינן בפ"ק דב"ב שניתן שכרו בעוה"ז כדי לטרדו מהעוה"ב : צדיקים נבלי · פי' גרועים כמו פירות הנובלות · ומה שהוסיף אברהם לדבר אל ה' חלילה לך השופט כל הארץ לא

ידי משה

[illegible]

אר"י בר' סימון [א] כך אמר ליה אברהם מלך ב"ו תולין לו אנקליטון מדוכוס לאפרכוס · מאפרכוס לאסטרליטוס · ואת בשביל שאין לך מי שיתלה לך אנקליטון · לא תעשה משפט · אר"י בר' סימון כשבקשת לדון את עולמך מסרת אותו ביד שנים רומוס ורומילוס · שאם בקש אחד מהם לעשות דבר · חבירו מעכב על ידו · ואת בשביל שאין לך מי שיעכב על ידך לא תעשה משפט · אמר ר' אדא [ב] נשבעת שאין אתה מביא מבול לעולם מה את מערים על השבועה [ג] מבול של מים אין אתה מביא · מבול של אש את מביא אם כן לא יצאת ידי שבועה · אמר רבי לוי השופט כל הארץ לא יעשה משפט · אם עולם אתה מבקש אין דין · ואם דין אתה מבקש לית עולם · את תפיס חבלא בתרין ראשין · בעי עלמא ובעי דינא · אם לית את מוותר ציבחר · לית עלמא יכיל קאים · א"ל הקב"ה אברהם (תהלים מה) אהבת צדק ותשנא רשע · אהבת לצדק את בריותי ותשנא רשע · מאנת לחייבן · ע"כ משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחבריך · מהו מחבריך מנח ועד אצלך י' דורות ומכלם לא דברתי עם אחד מהם אלא עמך · ויאמר ה' אל אברם לך לך: (י) ויאמר ה' אם אמצא בסדום · רבי יודן ורבי יהודה בר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי אמרו (איוב לד) (ס) כי אל אל האמור נשאתי לא אחבול · היינו דכתיב ונשאתי לכל המקום בעבורם · לא אחבול איני ממשכנם היך מה דכתיב (שמות כ) אם חבול תחבול והן חובלים עלי דברים ואומרים אינו דן כשורה · בלעדי אחזה בר מיני זיל פשפש דינא · ואם טעיתי אתה הורני · (ו) ואם און פעלתי עם הראשונים לא אוסיף עם האחרונים · (איוב מא) (ז) לא אחריש בדיו · (י) [ד] לך אני מחריש ולבדים היוצאים ממך · לאברהם שהוא אומר חלילה לך מעשות כדבר הזה · ולמשה שהוא אומר (שמות לב) למה ה' יחרה אפך בעמך וליהושע שהוא אומר (יהושע ז) למה העברת העבר את העם · ולדוד שהוא אומר (תהלים י) למה ה' תעמוד ברחוק תעלים לעתות בצרה · (איוב מא) ודבר גבורות וחין ערכו חן ניתן בעריכות שפתים · בשעה שבקש רחמים על הסדומיים: (יא) ויען אברהם ויאמר הנה נא הואלתי · [ה] אמר אלו הרגני אמרפל לא הייתי עפר ואי שרפני נמרוד לא הייתי אפר · אמר לו הקב"ה חייך [ו] אתה אמרת ואנכי עפר ואפר חייך שאני נותן לבניך כפרה בהם שנאמר (במדבר יט) ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת · ואסף איש טהור את אפר הפרה · [ז] תנינן סדר תעניות כיצד מוציאין את התיבה ברחוב העיר וכו' ונותנין אפר מקלה על גבי התיבה · רבי יודן בר מנשה ור' שמואל בר נחמן [ח] חד אמר זכותו של אברהם וחד אמר זכותו של יצחק מאן דאמר זכותו של אברהם אנכי עפר ואפר · מאן דאמר זכותו של יצחק אפר בלבד · (יא) מילתא דרבי יודן פליגא אהא דרבי יהודה בן פזי דהוה מכריז בציבורא ואמר כל מאן דלא מטא שליחא דציבורא לגביה למיתן קיטמא

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז פ"ג · ב לעיל פרשה ל"ט · ג עיין סוטה דף י"א · וזבחים דף קט"ז · ויקרא רבה פרשה י' · ילקוט תהלים רמז תמ"ג · ד ילקוט איוב רמז תתקכ"ז · ה ילקוט כאן רמז פ"ג · ו עיין סוטה י"ז · וחולין פ"ח · ז תענית דף ט"ז · ח שם ט"ז · ירושלמי שם פ' ב':

חדושי הרד"ל

עמו יתן ה' יברך את עמו בשלום: (י) לך אני מחריש · דרש הקרי לו אחריש בוי"ו · וכתנס דתק המ"כ: (יא) מילתא דרבי יודן פליגא אהא דרבי יהודה בן פזי כו' · הלא ר' יודן היינו בר מנשה דלעיל דאמר זכותו של אברהם (ואע"ג דנתנה כתב · וחד אמר · צ"ל דמסיימי · והראשון אמר הראשונה) ·

חדושי הרש"ש

הגיה הרש"י דברי ריב"ל משום דלא קאי על שאלת מ"ס: (ס) כי אל אל האמור כ"ה במק"א וכצ"ל · ור"ל שאמר נשאתי כו' וכן נכון לפי דקדוק הלשון כמו שהלכות אתו (יהושע יו"ד) דפי' שהלכו עיין רד"ק שם: (ו) ואם עול פעלתי כו' כצ"ל: (ז) לא אחריש בדיו לך אני מחריש כו' · פי' כי הקרי הוא לו בוי"ו · ולפ"ז

רש"י

אנקליטון · בער ודם תולין לו אנקליטים ויועצים · אומרים לו אי אפשר לעשות מפני דוכוס מפני אפרכוס: לא אחריש בדיו לך אני מחריש ולבדים הבאים ממך · ולא לאחרים בשתק כשאמרתי לו קח נא את בנך שהיה לו להשיב תשובה ולא השיב: תמן תנינן · סדר תענית כיצד מוציאים את התיבה לרחובה של עיר ונותנים אפר מקלה על גבי התיבה וברא כל אדם: מ"ד זכותו של אברהם ואנכי עפר ואפר · בתלמוד ירושלמי ראה עפר ראה אפר מ"ד זכותו של יצחק אפר בלבד היו נותנים על גביהן ולא עפר וביצחק כתוב אפר ולא עפר דכתיב ועולה · ידענה סלה: מילתא דרב יודן פליגא אדרבי יהודה בן פזי דהוה מכריז בצבורא ואמר · בשעה שהיו מתענין נוהגין

מתנות כהונה

להתלים למנין עשרה לכל כך וכך ועיין בפירש"י בחומש: אנקליטו · לפי הענין פירושו פסק דינו שילא בפני הדוכס אם אינו רולה בכך הולך לו לפני האפרכוס שהוא יותר חשוב מהדוכס וכן מן האפרכוס לאסטרליטוס: שאין לך כו' · וזה שאמר השופט כל הארץ וגו': רומוס ורומילוס גרם ושני מלכי אומות היו [ועי' במדרש אסתר בפ' גם ושתי המלכה ובמדרש תהלים מז' י' ובמז' י"ז כתב שנשתיירו מהספסיינוס קיסר ובס' הקבלה להראב"ד ז"ל כתב וז"ל כרך גדול של רומי נבנה בימי יחזקיהו מלך יהודה בנוהו ב' אחים מלכים גדולים שם האחד רומוס ושם הב' רומילוס כו'] והרב שם טוב כתב בדרשותיו בפ' וישב שאלם אביהם בעת לידתם שהיו יולאות מגחידיו שני תודים ושורפים עירו אשר הוא מושל והאשר הקין הגידו לו שבבר ילדה אשתו תאומים ושפט כי הם נאודים אשר אלם וזוה

נשאליכם ביער וכן עשו ומדמנה להם דובה והניקה אותם וכו' עד ומהם המשפחות גדולות שברומי והם הדוביים עכ"ל והפליג בגדולתן בספר יוסיפון: אם עולם אתה מבקש כו' · ויהיה ה"א של השופט תמיהה קיימת כמו הנגלה נגליתי והכהנה רבות: אתה תפיס כו' · אתה רוצה לאחוז החבל בשני ראשיו אפן אתה בעולם וגם חפץ אתה בדין אמת אם אין אתה מוותר מעט אין העולם יכול להתקיים אם לית את גרסינן [וכ"ה בויק"ר פר' י' ובילקוט]: ויאמר ה' אל אברם לך לך · ה"ג ג"כ בילקוט תהלים והוא היה תחלת דבר ה' באברהם ובויק"ר פרשה י"ד גרס אחר הדברים האלה היה דבר ה' וגו' ואולי טעות סופר הוא שהרי קודם זה דבר עמו פעמים רבות: [אלא אל האמור גרסינן]: בר מיני וכו' · חוץ ממני ובלעדי לך אתה חקור דיני אם טעיתי באחד מהם ואם טעיתי וכו': לך אני מחריש גרסינן · ויהיה פירוש הכתוב בלשון תימה וכי לך ולבדים היולאים ממך לא אחרים ובילקוט איוב יש גירסא אחרת ועל פי אותה גירסא יהיה פירוש הכתוב בניחותא ולאיתי לכותבו: חן ניתן · דרש וחין כמו וחן: הואלתי וגו' · גרסינן זמיפיה דקרא עפר ואפר קדייק: לא הייתי אפר · כלומר ואותו זכות עמוד לי עכשיו שתקבל תחנוני: ה"ג בירושלמי פרק סדר תענית כיצד מ"ד זכותו של אברהם בין עפר בין אפר ואנכי עפר ואפר ופירוש בין עפר וביין אפר נוהגין ע"ג התיבה: כל מאן דלא מטא כו' · ביום התענית היה מכריז פי' שלא הגיע אליו שליח נבור ליתן אפר על ראשו

יפה תואר

יתבא מבשו · משום דקשה כי ירצף מעשיו או נדקת ס' כדכסמוך ויהיו נתפבים כצדיקים גמורים · וה' בשבועה גדכרו אך לא פועילו כי לא נמלא עשרה לדיקים גם נוכנים לכל הכרך · כי אל אל האמור נשאתי לא אחבול · משום דק"ל בקרא למה אמר מקודם ונשאתי לכל המקום בעבורם · ונשאתי פעמים שאחרונים אמר לא אשחית · לא הגבה והתשובה ע"ז היא דהיכי דהוה חמשים לדיקים תספיק זכותם להעביר מדת הדין מהם נגמרי לעת כולה · ולפקוד ביום פקדו · אבל אם ימעטו ממספר חמשים לא ספפיק זכותם רק שלא יתחייבו ולא יעשה בהם כליה · אבל איזה פורענות יבוא עליהם מיד אי ימשכן קצת מהם כמדהו · והכי מייתי כי לפעמים יאמר אל נשאתי ולא יחבול כלל: אם עול פעלתי עם הראשונים · וכמו דאיתא בתנחומא כאף תשפה אמר אברהם שלא יאמרו כך היא אומנתו לאבד הדורות כו' דור אנוש דור המבול דור הפלגה · אמר הקב"ה אני מעביר לפניך כל הדורות ואם עשיתי בלא כסוגן למדני שנאמר בלעדי אחזה אתה הורני: ניתן בעריכות שפתיו · ודרש ודבר גבורות אע"פ שהי"ל דבר גבורות וקינטור מ"מ וחין ערכו · חן היה בעריכתו: כפרה בהם · שהפרה באה לכפר על העגל כדאיתא במ"ר פי"ט וכן פי' התו' בסוף מו"ק גבי מה פרה מכפרת: חד אמר זכותו של אברהם · פלוגתייהו קאי על הא דאיתא שם וכראש הנשיא ובראש אב"ד ובראש כל אחד ואחד מה שנותנין על גבי התיבה הוא משום עמו אנכי בצרה כדאמר ר"י בן פזי בסדר תעניות: ה"ג מאן דאמר כדי להזכיר זכותו של אברהם בין עפר בין אפר על שם ואנכי עפר ואפר והכי איתא בירושלמי ולא דנקט התנא אפר מקלה אפשר לומר דעל ראש התיבה כ"ע לא פליגי דבעינן אפר ממש משום עמו אנכי בצרה · ואפר שבה משריפה מורה על צרה · אבל על כיפא דמתניתין סובר דבין אפר ובין עפר: מילתא דר' יודן פליגא הכא · פי' ר' יודן בן פזי חולק על האי עובדא וסובר דבין בעפר ובין באפר הוא · ומביא ע"ז

פירוש מהרז"ו

לקמן סימן י"א ורש"י בחומש: אנקליטון · עי' ד"ר פר' ס' סוף סימן ב' והובא בערוך ערך אנקליטין ועי' בריש"פ בשם מ"ע: מדוכוס לאפרכוס · כאן למדנו סדר ממשלתם שאפרכוס גדול מדוכוס וכו': ביד שנים כו' · המדרש לקח ראיה משנים אלו שהיו בדורות אחרונים וכן אגוסטוס ואנטונינוס חבירו קסרי רומי בימי הורדוס כמבואר ביוסיפון ומן הסתם גם בימי אברהם בדוגמאות אלו ולפי מה שכתבתי בויק"ר פרשה כ' סימן ה' בשם תנחומא אחרי מות סימן ח' על ענין בדומה לזה שבעלי רוח הקודש נשו ברוה"ק מה שיהיה בדורות אחרונים · ועשו מזה טענה על מה שהיה בזמנם ויתכן גם כאן כן שנפה אברהם ברוה"ק שכן יהיה וכן הוא בהדיא באגדת בראשית פרק כ"ב נפה אברהם ברוה"ק וכו' ע"ש וכן כאן ומרומז במ"ש השופט כל הארץ שאתה שופט לבדך כל הארץ: נשבעת כו' · לעיל פר' ל"ט סי' ו' וש"נ ומבואר היטב · וזהו מ"ש השופט כל הארץ (אתה שהשבעת את כל הארץ היינו בדור המבול) לא יעשה (עוד) משפט (כזה) למה שהרי נשבעת וזה על פי מדה מ' וי"ז · והשבועה היתה שלא לחבל לעשות כליה ואין הפרש בין אם עושה כן בכל הארץ או במדינה אחת כדמיון המבול לכלות מדינה שלמה היום העשה במדינה זו ולמחר במדינה אחרת והעולם כלה וזה הערמה על השבועה · ודעת המדרש לפרש שמ"ש לא יעשה משפט אינו בתמיה אלא בניחותא: אהבת צדק כו' · הנה ענין זה היה הרבה

פניס קודם ענין סדום · אך הכוונה שמענין סדום אנו לומדים מדתו של אברהם על פי מדה מ' בנין אב שהיה אוהב תמיד להצדיק הבריות על כן זכה לנבואה יותר מכולם והנה אברהם ראה את כל העשרה דורות וראה את נח כי נח מת יו"ד שנה אחר הפלגה · לפי חשבון שנותיהם המפורשים בתורה וכל הי"ד ראשי דורות משם מתו אחר הפלגה רק פלג ועל כן נקראו כולם חביריו · ומהם היו צדיקים שכל מי שנאמר בו חי היה צדיק כמ"ש והרפכשד חי ושלח חי · וגם שם היו נביאים וכן עבר דרשו חז"ל שהיה נביא אלא שאברהם גדול מהם שדיבר עמו יותר מכולם וזוהו מלות יותר מכולם: שמן ששון · שעל ידי דיבוק ודיבור אלהי נעשה עליון על כולם כשמן שעומד עליון על כל המשקים: ר כי אל אל האמור נשאתי · כל הענין באגדת בראשית פרק כ"ב ובילקוט כאן ופי' שהאל כשאמר ונשאתי לכל המקום בעבורם ע"פ מדה י"ז לא אחבול ולא אמסור ולא אמשכן אותם ביד מלאכי אפי וזעמי לכלותם ובפסוק השני בלעדי אחזה אתה הורני ואם עול פעלתי לא אוסיף · ומדאמר אתה הורני הרי משמע שמי שמדבר אליו אמר שטעה בדין ואבל · ע"פ מדה ט' · יאיך תאמר טעיתי הרי אמרתי ונשאתי אם אמצא וגו' הרי שלא מלאתי · וא"כ מחויב אני לכלותם שכולם רשעים · בלעדי אחזה לבד מה שאני רואה בענין זה ויודע שלא טעיתי · אתה הורני · ראה אתה וחפוש וחקור בדין זה והשג האמת והוריני אם עול פעלתי בסדום וכו' ומ"ש והם חובלים עלי דברים הוא פירוש שני · שמ"ש לא אחבול פירוש לא חבלתי ולא קלקלתי מלשון לאחד קראתי חובלים · ובאגדת בראשית הנ"ל וכן בילקוט איוב מ"א והוא מאג"ב הנ"ל מבואר שאמר כל זה נגד אברהם שהוא השב שקלקל ועיות הדין ודיבר קשות כנגד הש"ת ובאיוב פי' ע"פ רוה"ק מה שאמר הש"י כנגדו: לא אחריש בדיו · לא כתיב לו קרי שפירושו לפי הקרי לו אני מחרים ולבדיו וכפי הכתיב אבל לא לאחרים כמפורש באגדת בראשית הנ"ל · והנה המדרש חבר שני פסוקים יחד וכפי מ"ש כאן אין פירוש לדברים · אך כפי מה שמבואר באגדת בראשית הדבר מבואר בטוב טעם שכתוב שם ל"ד המעמך ישלמנה וכתיב שם מ"א מי הקדמני ואשלם שם כתוב אתה הוריני וכאן כתוב ומה ידעת דבר ולו אחרים בדיו שאע"פ שאמר לי דברים קשים ודבר גבורות · וחין ערכו ערב לי ומה ג ורות דיבר ויגם אברהם וכו' (וכמ"ש לעיל סי' ח' כל הענין) · עוד שם לו אחרים בדיו לאברהם בלבד אני שותק לנה שהוא שתק לי וכו' ואני כחרם לא אשמע אף אני מחרים לו ע"ש ובהכרח שכוונתו כמ"ש כאן במדרש לו אחרים ולבדים היוצאים ממנו פי' שהם כיוצא בו ראשי הדורות אבל לא לאחרים · וכאן במדרש ג"כ כוונתו שלאחרים לא יחרים: וחין ערכו · לעיל פר' מ"א סי' ט' חן בשפתיו ולקמן פר' נ"ט סימן ד' הוצק חן בשפתותיך · שמדבר באברהם וכן כאן ע"ש גז"ש · התבונן בדברים והמעיין בשני המקומות באיוב ל"ד ושם מ"א יראה שכוונה אחת להם שם ולכל זה כוון המדרש בלי ספק: יא הנה נא הואלתי · ואנכי עפר ואפר ואיך היה עפר והלא היה חי · והאפר אינו שייך אלא בדבר הנשרף ודורש שאברהם חשב עצמו שהיה ראוי להיות עפר ואפר אלא שניצל ע"פ נס · והנה סדר הנסים היו תחלה אפר ואח"כ עפר והמדרש תושב כסדר הכתוב עפר ואפר · כפי פשט הכתוב שנמרוד ואמרפל הם שני מלכים אך לעיל פר' מ"ב סי' ד' איתא שאמרפל הוא נמרוד הוא כוש וכוונתו כאשר גמלת אתי חסד זה קך תעשה עם סדום: חייך שאני נותן · במ"ר פר' פ' סי' מ"ו: תנינן כיצד סדר תעניות · תענית ריש פרק ב' וירושלמי שם בריש הפרק והובא בילקוט כאן: זכותו של אברהם · בירושלמי גם הגי' כדי להזכיר זכותו של אברהם וכו' בין עפר ובין אפר ע"ש ואנכי עפר ואפר וח"א כדי להזכיר זכותו של יצחק וכו' אפר בלבד רואים אפרו של יצחק צבור על גבי המזבח ועיין מ"כ וכאן חסר: מלתא דר' יודן פליגא אהא דר"י ב"פ · גירסא א נ"ע שעדיין לא נזכר כאן ר' יהודה ב"פ שיאמר פליג על ריב"ס ולכן פ"ם

ידי משה

דיין שלם ואספה לדיק עם רשע · לשון אג"א: ציבחר · פי' מעט מזער:

בראשיה יסב איהו קימטא ויהיב ברישיה · מילתיה דרבי יהודה בן פזי אמר הוא עפר והוא אפר: **יב** אולי יחסרון חמשים הצדיקים חמשה · [א] אמר רבי חייא בר אבא (יב) בקש אברהם לירד לו מחמשים לחמשה · אמר לו הקב"ה חזור בך למפרע · א"ר לוי לחלף סרדה מלאה מים כל זמן שהיא מלאה מים הסניגור מלמד פעמים שהדיין מבקש שילמד סניגוריא הוא אומר הוסיפו בתוכה מים: **יג** ויאמר אל נא יחר לה' אולי ימצאון שם עשרה · [ב] ולמה עשרה כדי כניסה לכולם · ד"א למה עשרה (ח) כבר נשתייר בדור המבול שמונה ולא נתלה לעולם בזכותן · ד"א למה עשרה שהיה סבור שיש שם עשרה לוט ואשתו (יג) וד' בנותיו וד' חתניו · רבי יהודה בר' סימון ורבי חנין בשם ר' יוחנן כאן עשרה ובירושלים אפי' אחד הה"ד (ירמיה ה) שוטטו בחוצות ירושלים (ט) וכאן הוא אומר (קהלת ז) אחת לאחת למצוא חשבון · [ג] א"ר יצחק עד כמה הוא מצוי חשבון לעיר אחת · עד אחד · אם נמצא אחד בכל העיר תולין לה בזכותו: **יד** וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם · [ד] הדיין הזה כל זמן שהסניגור מלמד הוא ממתין · נשתתק הסניגור עמד לו הדיין · כך וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם · הסניגור הזה כל זמן שהדיין מסביר לו פנים הוא מלמד · עמד לו הדיין נשתתק הסניגור · כך וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם · וכתיב ואברהם שב למקומו · הקטיגור הזה כל זמן שהסניגור מלמד והדיין מסביר לו פנים ממתין (י) עמד לו הדיין נשתתק הסניגור והמקטרג הולך לעשות שליחותו · כך וילך ה' וכתיב ויבואו שני המלאכים סדומה בערב:

פרשה נ א ויבאו שני המלאכים סדומה בערב וגו' (יחזקאל א) והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק · [ח] א"ר איבו (א) רצות אין כתיב כאן · אלא רצוא רצין לעשות שליחותן כמראה הבזק · ר"י בשם רבי סימון בשם רבי לוי בר פרטא כזה שהוא בוזק גפת בכירה · רבי חייא בר אבא אמר כרוחא לזיקא רבנן אמרי כזיקא לעננא · (ב) נפטרים מאברהם [ו] בשש שעות · ובאין סדומה בערב · אלא מלאכי רחמים היו והיו ממתינים

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז פ"ג · ב ילקוט כאן רמז פ"ג · ג קהלת רבה סוף ס' ז' · ד ילקוט כאן רמז פ"ד · ועיין תנחומא כאן סי' ט' · ח ילקוט יחזקאל רמז שנ"ז · ו לעיל פרשה מ"ח :

חדושי הרש"ש

ולפ"ז לא ... פי' המ"כ שהוא בלשון תימה · נע"ש במ"ש · ופ"ע מש"כ בס"ד לקמן סוף פרשה ס"ד : (ח) כבר נשתייר בדוה"מ שמונה כו' · ועל תשעה כבר פעל במה שהסכים הקב"ה ע"י במ"ה והוא ע"י צירוף לדיקו ע"ע כדלעיל וס"ס לט' כיון שעל עשרה כבר נענה ועיין ברא"ם : (ט) וכאן הוא אומר אחת לאחת כו' · נראה דצ"ל וכן הוא אומר כו' : (י) עמד לו הדיין ונשתתק הסניגור המקטרג כו' כ"ה בילקוט :

(א) רצות אב"כ כו' · כי שורש רילה הוא מנע"ו והבינוני הוא רצות · אבל רצוא הוא מקור מנל"ה (וכא' במקום ס') והוא לשון רצון : (ב) נפטרין מאברהם בשש שעות לאו דוקא דהא ביאתם אליו היה כחום היום דהיינו בו"ש כדלעיל · ושחיטת בן הבקר ותקונו ובשולו אף דכתיב וימהר מכל מקום ודאי

חדושי הרד"ל

ג.הידים הוא עפר הוא אפר ובספיה גרסינן נמי מלתיה דר' יודן אמר הוא עפר כו' ול"ג בס בן פזי ובירושלמי דתענית ליתא כ"ז : (יב) בקש אברהם לירד לו מחמשים לחמשה כו' חזור למפרע · אפשר דרש מ"ש התשחית בחמשה את כל העיר דרש שהיתה בלבו של אברהם לומר אם ימצאון שם חמשה לדיקים · אך כשהשיב לו ה' לא אשחית בעבור מ"ה רמז לו שלא יתחיל לבקש מהחמשה בשביל קטרוג מדה"ד רק יחזור למפרע : (יג) וד' בנותיו וד' חתניו · עיין לקמן דדרש חתניו לוקחי בנותיו ד' בנות היו לו : לביתי

מתנות כהונה

יקח הוא בעצמו אפר ויתן על ראשו משמע דוקא אפר כירה דהיינו קיטמא וכו' יודא בן פזי סבר שאפר נ"כ מותר ליקח דהיא היא [ובירושלמי בפ' סדר תעניות ישנו דברי ר"י בן פזי לחוד ומילתיה דר"י ב"פ כו' גרסינן] : לחלף סרדא · בערוך ערך סרד פירש עריבה של נחתומים : ה"ג הסניגור מלמד זכות פעמים שהדיין מבקש כו' · והענין שבכלי של מים ניתן על גבי האש וכל זמן שיש עוד בכלי מים ניתן רשות לסניגור ללמוד סניגוריא פעמים שהדיין חפץ שהסניגור ילמוד סניגוריא כי חפץ בו לדבר בו הרבה ואומר להוסיף עוד מים לתוך הכלי כדי שיהא שהות לסניגור ללמוד סניגוריא כך אמר אברהם אם יחסרון החמשים עד שיהיו רק חמשה והקב"ה השיבו אם ימצאון מ"ה וגו' ושיה אברהם מוכרח לבקש עוד על ארבעים ושלשים וכו' דא"כ היה לו להקב"ה להשיב אם יחסרון כל כך לא אשלח בעבורם וכך מצאתי בפירש"י : כדי כניסה · עשרה שראויין לקרות בתורה ולהתפלל בבית הכנסת וכן בפ"ק דמגילה קורא ליום שמתפללין בעשרה יום הכניסה : ולא נתלה כו' · לפיכך לא בקש על פחות מי' : וד' חתניו · והם לא היו כשרים שנאמר ויהי כמצחק בעיני חתניו : [בחוצות ירושלים וגו' גרסינן · וס"ד אם תמצאו איש : וכן הוא אומר גרסינן] : לעיר אחת כו' · וזהו אחת לאחת פי' לדיק אחד לעיר אחת : מלמד · זכות :

פרשה נ רצות כיוני לנקבוס רבות נופל על חיות ואמר רצוא לפיכך דרש בו לשון רצון : רצין לעשות גרסינן · וכ"ה בילקוט יחזקאל : בוזק · פי' הערוך מפזר כזה שהוא מפזר גפת שהוא פסולת של זיתים בתוך התנור שהאש נאחז בהן מיד ודו"ק : כרוחא לזיקא · כרוח המגלגל הנוד · ורבנן אמרי כזיקא כרוח החזק המפזר העננים ותרווייהו לשון בזק קא דרשי : [בשש שעות · כדלעיל כחום היום בפ' מ"ח] : ובאים בערב · בתמיה כיון שרלים כבזק למה שהו כ"כ : אמא

רש"י

ונותנין אפר מקלה בראש כל אדם והוא מכריז ואמר כל דלא מטא שולחא דזכורא לגביה למתן קיטמא ברישיה יסב איהו נופיה קיטמא ברישיה והיינו פליגי דלמ"ד להזכיר זכותו של אברהם דכתיב ביה עפר דקסבר עפר נמי נותנין פליגי אהא דר' יודן דאמר קיטמא ולא עפרא וכו' בגמרא דתענית ירושלמי ומשני מילתא דרבי יודן בן פזי אמרה ולא פליגי אלא הא אתא לאשמועינן הוא אפר הוא עפר : חזור בך למפרע · שיחסרון מחמשים חמשה ולא שיחסרון מן' מ"ה שהחמשה אינן כדאי להגן על כולן : פעמים שהדיין מבקש שילמוד זכות הסניגור והוא אומר הוסיפו לתוכה מים · כך כל זמן שהשכינה פותחת לו בזכותו היה הוא מוסיף ואמר אולי : למה עשרה כדי כניסה לכולם · עדה לכולם שעדה ראויה שתשרה שכינה ביניהם דכתיב אלהים נלב בעדת אל ויש לומר שלפיכך אמר בתחלה חמשים לדיקים כדי כניסה לכל כרך וכרך מחמשה כרכים הללו : ד"א למה עשרה שכבר נשתייר בדור המבול ח' ולא נתלה לעולם בזכותן · נח ושלשה בניו ונשותיהם : ובירושלים אפילו אחד הה"ד שוטטו בחוצות ירושלים · וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה אם יש איש אפילו אחד כלומר כאן בקש הקב"ה לתלות אם נמצא בם עשרה ובירושלים בקש לתלות אפילו באחד ולא נמצא : עד כמה הוא מצוי חשבון לעיר אחת עד אחד אם נמצא אחד תולין בזכותו לכל העיר :

פ' נ רצות אין כתיב כאן אלא רצוא · לשון רצוי ולא לשון מרוצה שהן רוצין לעשות שליחותן : כמראה הבזק כזה שהוא בוזק גפת בבירה · מפזר פסולת של זיתים בכירה לדולקן ומסיק אש באחד מהן מיד הן נדלקים כולם מריח השמן שבהן כך קלין לעשות שליחותן : נפטרין מאברהם בשש שעות ובאין סדומה בערב · ומניין שבאו אצל אברהם בשש שעות דכתיב כחום היום והיינו בשש שעות כמו שאמרנו

פירוש מהרז"ו

שיש מכיר רק ריב"פ וגם ר' יודן · וגירסת הילקוט כאן ג"כ ל"ע ובירושלמי הגירסא ר' יודן ב"פ כד הוה נפיק בתעניתא הוה אמר קומיהון אחינן כל מאן דלא מטי שמשא לגביה יסב עפר ויתן בו רישא · פי' שהשמש היה מכין אפר ליתן כי באפר יוצא לכ"ע · אך הרחוקים שלא היה אפשר להגיע שם ולהספיק להם אפר היה מכריז שיקח כל אחד עפר ויוצא ידי חובתו שעפר נמצא אצל כל אחד וזהו מ"ש כאן בסוף המאמר מלתא דר' כו' אמרה הוא עפר והוא אפר שמ"ש במשנה אפר מקלה ה"ה לעפר שסובר כמ"ד כדי להזכיר זכותו של אברהם כנ"ל : **יב** חזור בך למפרע · שדעת אברהם היה להיות הולך ומבקש מחמשים עד שיהיה די בחמשה וזהו שאמר אולי יחסרון החמשים הלדיקים חמשה שיחסרו כל החמשים עד שיהיו המשה · התשחית בחמשה כשלא יהיו אלא חמשה · והקב"ה בירר לו בתשובתו לא אשחית אם אמלא שם ארבעים וחמשה · וע"כ גם אברהם אמר עוד בלשון שאמר לו הקב"ה אולי ימצאון שם ארבעים שלשים עשרים · וזהו חזור בך למפרע ולך כסדר לפחות מעט מעט : חלף סרדא · במוסף ערוך ערך חלף אחרון והוא בלשון יוני כלי שעות מלא מים ובתחתיתו נקב שיורד המים לארץ יכלה בתוך שעה ונותנים רשות לסניגור ללמד זכות כל זמן שיש מים בכלי · וכשכלה כל המים אין לו עוד רשות לדבר · וכשהדיין חפץ בסנגוריא שלו · מצוה להוסיף מים בכלי כך על שחפץ הקב"ה בסנגוריא של אברהם לא הלך מאתו עד שגמר כל דבריו אף שידע השם יתברך שאין בסדום לדיקים וכו' **יג** כדי כניסה לכולם · פי' שתחלה ביקש על חמשים שיהיו עשרה לכל עיר כדי כניסה שיתקבצו עשרה לדיקים בכל עיר שיתפללו אל הש"י בעת צרה וינצלו כולם בזכותם · ואח"כ ביקש על מ' לד' עירים · כי בזכותם של ל' לא היה מקום לחרון אף לשלום · אך במ' שעל כרחך ניתן מקום לחרון אף לשלום בעיר אחת ע"כ הוצרך לבקש על ארבעים וביותר על שלשים של ג' עירות · ועל כ' ועל יו"ד לפ"ד . רש"י ז"ל בחומש אך אין ראיה מהמדרש שכוון לכך כי לפי פשט הכתוב והמדרש משמע שאמר כדי כניסה לכולם שביקש על כל מדינת סדום שיצא להם בשביל עשרה · וע' ד"ר פרשה ג' סי' ט"ו משמע נ"כ יו"ד כמו החמשים דר"ק בסוף סי' זה ול"ע : לוט ואשתו וכו' · עי' לקמן פ' נ' סי' ט' : שוטטו בחוצות · וס"ד אם תמצאו איש אם יש עושה משפט מבקש אמונה ואסלח לה : וכאן הוא אומר · נ"ל וכן הוא אומר : אחת לאחת · פי' זכות לדיק אחד לעיר אחת · וחשבון עונות של העיר מתמלה וע' קה"ר פסוק זה וש"נ וע' לקמן פר' נ"ב סוף סי' ג' וכמ"ש על רבה מסתייך דמגנת על כולא ברכה : **יד** הדיין הזה · כי כל פסוק זה מיותר להורות לדרשה זו ה' הוא הדיין אברהם הוא הסניגור שני המלאכים שלוחים לגמור הדין של הדיין · וכזה שהדיין מקבל סנגוריא מהסניגור · מתחזק ללמד סנגוריא והקטיגור מתחלש מלגמור הדין והדיין כשמרגיש שסתעופיו מתחלשים וכלים הולך לו ואז הקטיגור מתחזק וגומר הדין :

פרשה נ סימן **א** רצין לעשות · פי' שמתמהא גודל הרלון הם רלים · וגירסת הילקוט כאן כמו במדרש וביחזקאל א' הגי' רלים הכל מלשון רילה : בוזק גפת בבירה · בוזק פירושו מפזר ולשון משנה הוא עירובין ק"ד בוזקין את המלח · וכמ"ש בפסוק הקודם מראיהם כגחלי אש · א"כ מ"ש כמראה הבזק הוא ג"כ לענין האש והדבר למוד מעניינו ודרשו שמרומז בתיבת בזק בדבר פיזור שמרבה אש והיינו כשמפזר גפת בכירה פסולת של זיתים שיש בהם שמנונית השמן הם מתלהבים כרגע ושוקע מיד · וזהו רלוא ושוב : כרוחא לזיקא · זיקא בלשון ארמית גאד כמ"ש ערוך ערך זק ג' וגם מלשון רוח כמ"ש בערך זק ד' שהרוח רלוא ושוב בנוד הנפוח · הרי בתיבת בזק רוח ונאד וזהו רלוא ושוב כמראה הבזק · ודעת רבנן כרוחא לעננא · כרוח שמביא ומפזר העננים הנה והנה ומרומז הכל בתיבת הבזק מלשון רוח כנ"ל ומלשון פיזור כנ"ל והעננים הם כנודות כמ"ש יזוקו מטר לאדו לעיל פר' י"ג סי' יו"ד ע' מ"כ שם וזהו רלוא ושוב כמראה הבזק ודרשה זו ע"ס מדת ממעל בארמית ולשון משנה כנ"ל וע"פ דבר הלמד מעניינו : נפטרים מאברהם בשש שעות · כמ"ש והוא יושב פתח האהל כחום היום ודרשו לעיל פר' מ"ח בסי' ח' שהיה בשש שעות ועל שעשה הכל במרוצה ומהירות כמ"ש וימהר אברהם האוהלה · ואל הבקר רץ וימהר לעשות · בודאי נעשה הכל בשעה מועטת · ויכלו לעוף לסדום כרגע אחר תלות היום · אלא שהמתינו בשליחותם מאחר שראו שאברהם מלמדו סנגוריא · ויש להם רשות להמתין אולי ימצא זכות כמ"ש חז"ל בגבריאל שהיו הגחלים שמומוה ·

יפה תואר

שמעשה דהוה מכריז יסב איהו קיטמא וריב"פ הוא עפר והוא אפר : לחלף סרדה כו' זה קאי על ויוסף עוד לדבר אליו כלומר שהקב"ה רמז לו שידבר עוד וכמו שיאמר שהדיין החפץ שילמד עוד סנגוריא הוא אומר ברמז הוסיפו בתוכה מים : בדור המבול שמונה · נח ושלשה בניו ונשיהם דמשמע גם הנשים היו לדיקות כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הלדיקים ואע"ג דברים סוטה מוקי המקרא הזה על זווג שני אבל על הרוב גם זווג ראשון הכי הוו ועוד כיון דניצולו משמע כשרות היו ואע"ג דהם רע היה כדלעיל פ"ל מ"מ יסבור דהיה כשר והתמין בסופו והכי משמע מפכ"ט דאמר התם דבזכות תולדותיו נלל נח ומ"ש ולא נתלה לעולם אין הכוונה דאם היו עשרה היו מצילין את כל העולם דא"כ יקשה ה"א אברהם תניכיו וילידי ביתו הלא היו יותר מעשרה ולמה לא הצילו את סדום · אבל פירושו כי אם היו עשרה היו מצילים את הארץ אשר גרו בם ואז היתה קלת פליטה לכל העולם : עד כמה הוא מצוי חשבון · פי' תמניה ודריש למצוא חשבון כמו למילוי חשבון ואמר כי אחד לעיר אחת · ומה דכתיב בקרא אחת לאחת ולא אחד לאחת משום דהם קאי הקרא על הנשים והמדרש יליף מזה על האנשים :

רצין לעשות שליחותן · מזה נראה כי רז"ל מפרשי והחיות על המלאכים ולא כדעת הרב בס' סמוה"ם שהם גלגלי השמים ומייתי ליה הכא לומר שדרך המלאכים למהר בשליחותם ולמה התאחרו לבוא בשש שעות כדמסיק : שהוא בוזק גפת בכירה · וקרוב לזה אמרו כאן דורשין כאור היוצא מפי הכבשן ופירש"י ז"ל כריאה ושיבה של להב · ועוד שם כאור היוצא מבין החרסים ופירש"י שהלהב יוצא ונכנס דרך הנקבים ומפרש כמראה הבזק כמראה הנעשה ע"י הבזק : כרוחא לזיקא · קרוב לפרש זיקא מלשון ובזיקות בערתם ופי' כרוח שמוליך שביב הלש במהירות · ויתכן שיקרא אור הברק היולא מהרעם זיקא פי' רלוא ושוב שילך ומיד ישוב : ובאין סדומה בערב · ואע"ג דאמר ו' שעות נקרא ערב · לא ניחא

ידי משה

בקש אברהם לירד לו מחמשים לחמשה · שהיה חפץ לומר מיד אולי יהיה בסדום חמשה אמר ליה נכבוי על כולם : כן צ"ל וכא כאן הוא אומר בשעות הוא זה : [עיין בחידושי רש"ש אות ט' ובזיין הסדום ברוך הוא חזור בך למפרע שיחסרו מחמשים חמשה ולא ארבעים והמשה כי חמשה אינם כדאי לא דבריו] :

וסבורים שמא ימצא להם זכות · וכיון שלא מצא להם זכות · ויבואו שני המלאכים סדומה בערב : ב (איוב כג) והוא באחד ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש · א תנא אין מלאך אחד עושה שתי שליחות · ולא שני מלאכים עושים שליחות אחת · ואת אמרת שני · אלא מיכאל אמר בשורתו ונסתלק · ב גבריאל נשתלח להפוך את סדום · ורפאל להציל את לוט · ויבואו שני המלאכים סדומה · הכא את אמר מלאכים · ולהלן קורא אותן אנשים · אלא להלן שהיתה שכינה על גביהן קראם אנשים · כיון שנסתלקה שכינה מעל גביהן לבשו מלאכות · אמר רבי תנחומא א"ר לוי אברהם שהיה כחו יפה נדמו לו בדמות אנשים · אבל לוט על ידי שהיה כחו רע נדמו לו בדמות מלאכים · אמר רבי חנינא עד שלא עשו שליחותן קראן אנשים משעשו שליחותן מלאכים · ג א"ר תנחומא לאחד שנטל הגמוניא מן המלך עד שלא הגיע לבית אוריין שלו היה מהלך כפגן כיון שהגיע לבית אוריין שלו היה מהלך כקאלמין כך עד שלא עשו שליחותן קראן אנשים כיון שעשו שליחותן קראן מלאכים : ג סדומה · תני משום ר' נחמיה ד כל דבר שצריך למ"ד בתחלתו תן לה ה"א בסופו סדומה שעירה מצרימה חרנה · אתיבון והכתיב (תהלים ט) ישובו רשעים לשאולה ר' אבא בר זבדא אמר (א) לביטי התחתונה שבשאול · בערב · בא ערבה של סדום ושקע שמשה ונחתם גזר דינה · ה אמר רבי לוי אין הקב"ה דן את אומות העולם אלא בלילה בשעה (ב) שהן ישנים · ואינו דן את ישראל אלא ביום בשעה שהם עסוקים במצות · הה"ד (תהלים ט) והוא ישפוט (ג) תבל בצדק · ולוט יושב · (ג) ו ישב כתיב אותו היום (ד) מינוהו ארכי דיינים · ז חמשה ראשי דיינים היו בסדום · קץ שקר · ורב שקר · רב מסטידין · רב נבל · וקלא פנדר · לוט היה ארכי הדיינים שבכולן · (ד) ח בשעה שהיה אומר להם דברים שהם ערבים להם הן אומרים לו גש הלאה סק לעיל · ובשעה שהיה אומר להם דברים שאין ערבים להם היו אומרים לו האחד בא לגור וישפוט שפוט : ד וירא לוט ויקם לקראתם וגו' ויאמר הנה נא אדוני · רבי יודן ורבי הונא · רבי יודן אמר סורו נא אפילו איני כדאי עקמו עלי את הדרך · רבי הונא אמר עקמו עלי את הדרך כדי שלא תהיו נראים באים אצלי · אל בית עבדכם ולינו ורחצו · (ה) ט אברהם מקדים רחיצה ללינה ולוט מקדים לינה לרחיצה אלא אברהם מקפיד על טינופת עבודת כוכבים לפיכך הקדים רחיצה · ולוט אינו מקפיד על טינופת עבודת כוכבים · י ויש אומרים אף זה עשה כשורה כדי שיצאו ויראו אבק על רגליהם שלא יאמרו היכן לנו ·

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז פ"ד · ילקוט איוב רמז תתק"ח · ב ב"מ פ"ו · ג ויק"ר פ' כ"ו · ד יבמות י"ג · ירושלמי יבמות פרק ח' · לקמן פרשה ס"ח ופרשה פ"ו · מדרש תהלים מזמור ט' · ילקוט כאן רמז פ"ד · סדר וילך רמז קי"ז · וסדר וישב רמז קמ"ס · ילקוט תהלים רמז תתמ"ה · ה ירושלמי ר"ה פרק א' · מדרש תהלים מזמור ט' · ילקוט תהלים רמז תרמ"ג · ו פדר"א פרק כ"ה · ז עיין סנהדרין דף ק"ט · תנחומא פ' י"א · ט בבא מציעא דף פ"ו · י מסכת דרך ארץ פרק ד' :

חידושי הרד"ל

(א) לביטי התחתונה · כמ"ש בתהלים שם הגירסא דיוטא התחתונה וכן הביאו הרמב"ן והריטב"א בתי' ביבמות שם בשם הירושלמי : (ב) שהן ישנים מן העבירות · עמ"כ וכ"ה בילקוט כאן ובמ"ע שם ופסיקתא דבאחד לחדש השביעי · וכן הגי' שמפרש בירושלמי דר"ה פ"ק ה"ג : (ג) תבל בצדק · ידין עמים במישרים דן אותן ביתרות כ"ה בפסיקתא : (ד) מינוהו ארכי דיינים · עמ"כ · ונראה דיושב בשער סדום דרש שער מקום המשפט · כמו ושלחם השערים · (וכן עוד היום על שם זה נקרא

חידושי הרש"ש

וזמני משפטם אתה גם) : (ג) ישב כתיב אותו היום מינוהו כו' · אולי הכוונה דלפי הנוסחא הוי ישב לנקדו בנקודות עתיד יֵשֵׁב וכ"ל שאז השבינו עליו שישב בשער שהוא מקום המשפט · עיין ברש"י על פסוק והוא יושב וכמ"כ שם : (ד) בשעה כו' אומרין כו' ובשעה כו' אומרין כו' · זה דרים מדכתיב ויאמרו כו' ויאמרו כו' ב' פעמים : (ה) אברהם מקדים רחיצה ללינה · לאו דוקא כי לא לנו אצלו · ואף הוא לא בקשם על ככה שסברי א"ל אחר העבורו · אך י"ל שאמר מעט וחשב לעשות הרבה כדאיתא בב"מ (פ"ז א') : ויסורו

רש"י

שאמרנו ובאין לסדומה בערב והרי הכתוב מתמיה עליהם כיון שהן קלין בשליחותן היאך עכבו כל כך שבאו לסדום בערב בתמיה אלא מלאכי רחמים היו וממתינים כל הדרך הזה כסבורין שמא אברהם מוצא להם זכות : והוא באחד ומי ישיבנו · נעשה שליחותו באחד : ויבאו שני המלאכים סדומה · כתיב ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים כלומר כל א' וא' לשליחותו ואת אמרת שני אתמהא : להלן על ידי שהיתה שכינה על גביהן אנשים · לגבי שכינה לא נחשבו כי אם כאנשים · כיון שנסתלקה שכינה מעל גביהן לבשו מלאכות · ממש : אברהם שהיה לו כחו יפה נדמו לו כדמות אנשים · שלא היה מתיירא מהם : לוט שכחו רע נדמו לו כדמות מלאכים · שהיה מתיירא מהם ובמדרש רבי תנחומא מפרש אברהם שהיו מצויים אצלו כל שעה לא הרגיש בם כי אם כאנשים אבל לוט שלא היו מצויים אצלו הרגיש בהם כמלאכים : אמר ר' תנחום לאחד שנטל ממשלה מן המלך עד שלא הגיע לבית אודיין שלו מהלך כפגן · אודיין מקום גדולתו ויפוי כדגרסינן במסכת אודייני ופירשו הגאונים שהוא מקום ישוב ומדרש רבי תנחומא מעיד עליו דאמר כל הימים שהיה מהלך בדרך היה מהלך כפגן משנכנס וישב במקומו התחילו מכבדין אותו ואית דגרסי לבית אודן שלו והומרים שהוא לשון יון : ובשעה שהוא דן את העולם בלילה דן אותם · בשעה שהם ישנים מן העבירות להטות לכף זכות משום דכתיב ורחמיו על כל מעשיו (תהלים קמ"ה) : ישפוט תבל בצדק · אלו ישראל שמתעסקין במצות : ארכי דיינין · גדול הדיינין : ה' ראשי דיינין היו בסדום קץ שקר ורב שקר רב נבל ורב מסטי דין וקלא פנדא · קץ שקר מדת שקר : סורו נא אפילו איני כדאי סורו נא עקמו עלי את הדרך · היה לו לומר בואו נא מהו סורו נא מדרך הישרה ועשו שלא כדין אע"פ שאיני כדאי לכם : אברהם מקפיד על טינופת עבודת כוכבים לפיכך הקדים רחיצה · שהיו משתחוים לאבק רגליהם : ויש אומרים אף זה עשה כשורה · שהקדים לינה : כדי שיצאו ויראו אבק שעל רגליהם ולא יאמרו אנשי סדום אלו לנו · אבל לכשיראו אבק שעל רגליהם יאמרו

מתנות כהונה

שמא ימצא · אברהם להם זכות : ואין שני מלאכים כו' · דכתיב ומי באחד עושה שליחותו ע"י מלאך אחד וכן הוא בילקוט איוב בהדיא ואע"ג דכתיב להלן ויחזיקו האנשים בידו ויוציאוהו כבר תירצו התוספות פרק השוכר את הפועלים שמניהם הוציאוהו חוץ לעיר ורפאל הלך עמו עד צוער וגבריאל היה מלוה אותו למהר ועיין סוף שם : ורפאל להציל כו' · ואע"ג דאמרינן בפרק השוכר שרפאל רפא נמי אברהם תירצו התוספות שם דרפואה והצלה חדא מילתא היא : ולהלן · ברמא הפרשה קורא אותן אנשים והנה ג' אנשים ויפנו משם האנשים : לבית אוריין · פירש הערוך ענין מדינה וממשלה ורש"י ז"ל גורס אודיין ופי' בו מקום גדולתו ויפוי : כפגן · פי' הערוך אדם הדיוט : בקאלמין · פירש הערוך אדם חשוב : והא כתיב כו' · ואם ה"א בסוף התיבה משמשת כמו למ"ד ברא תרתי למה לי : לביטי · פירש הערוך המבטי או הטיבא בלע"ז והוא חדר ודייק לשאולה כאילו כתיב להשאול פס"א הידיעה השאול המיוחדת והברורה : בא ערבה · דייק מדכתיב בערב הב' קמוצה כאילו הוא ב' תיבות בא ערב : ס"ג כשהן ישנים מן העבירות : תבל בצדק · פירש"י תבל אלו ישראל המתעסקין במצות דן אותן בשעה שעוסקין לזכות שהוא ביום : ישב כתיב · פי' מהר"ל אליהו מזרחי בפרשת חיי שרה אילו כתיב יושב היה בינוני ופירושו היה יושב כמו פרעה חולם עכשיו כתיב בלא וי"ו ישב הוא עבר ופירושו ישב בעת ההיא ולכן דרשו שאותו היום מינוהו ומה שאמרו שהיה ראש הדיינים קבלה היא בידם ולא למדוהו מן המקרא : קץ שקר · י"ל שהוא מלשון קצין ורש"י והערוך גרס קו שקר : רב שקר ס"ג גם כן ברש"י ז"ל : מסטדין · מטה דין וי"א ויספ : קלא פנדר · הערוך הביאו ולא נתן בו טעם : ארכי הדיינין · הראש והאדון : סק לעיל · עלה ושב למעלה : עקמו עלי כו' כלומר תעברו על מדת כבודכם ודרככם : אמר רב הונא עקמו עלי את הדרך עלי כמו ממני : על טינופת עבודת כוכבים · עיין בפירש"י בחומש : כדי שיצאו · למחר ויראו הסדומיים

יפה תואר

לפרש פה בערב אחר ו' שעות דא"כ בערב למ"ל כיון שנפטרו מאברהם אחר ו' שעות · וע"כ מדפרים בערב היא בערב ממש : והוא באחד וגו' עיקר הדרש מהכתוב הוא שאין שני מלאכים עושים שליחות אחת וכדכתיב בקרא והוא באחד כי יעשה מעשהו ע"י מלאך אחד · ומסברא יליף שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות כיון שהוא פשוט ופועל שלא ברצונו לכן הוא מן הנמנע שיהיו בו רבוי ענינים : גבריאל נשהלח להפוך את סדום · ואע"ג דכתיב התם כי משחיתים אנחנו וכן ויחזיקו הכל בג"ר אפשר דדרך כבוד מדבר על היחיד בל"ר : ולהלן קורא אותם אנשים · פי' גבי אברהם ואע"ג דגם בלוט קורא אותם פעמים רבות אנשים היינו משום דנדמה להם כאנשים אבל ברמא הפרשה קוראם מלאכים להודיע קושטא דמלתא · ומ"ש אבל לוט ע"י שהיה כחו רע נדמו לו כדמות מלאכים אין פירושו מלאכים ממש רק אנשים של נורא וכדכתיב ומראהו כמראה האלהים נורא מאד : כל דבר שהוא צריך למ"ד בתחלתו כו' · כן הוא בפ"ק דיבמות בלשון יותר מדוקדק ע"ש · ואע"ג דשם מסקינן בין לב"ש ובין לב"ה מתפרש לא תהיה אשת המת החוצה כמו שחיצונה ולא מפרשי במקום למ"ד בתחלתה · שם הוא הטעם מדכתיב בה"א הידיעה בראשו יתפרש יותר כמו שחיצונה אבל בכלל הזה דכל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה כו' שכל מודים וע"ש עוד בסוגיא : לביטי התחתונה שבשאול · ומה דמלינו שחט ברבלתה (ירמיה נ"ב י') ושם העיר היה רבלה · ושמא נקראת בין רבלה ובין רבלתה : בערב בא ערבה כו' · בא לתרץ למה כתיב בערב בקרא אבר הוא למותר וחולק על דרשא דלעיל שמתאחרו בשביל שמלאכי רחמים היו אבל בערב יתפרש אחר ו' שעות וכמו"ש לעיל · ור"ל דורש בערב בשביל סערב שאז הוא זמן דינם : סורו נא אפילו איני כדאי · משום דק"ל למה אמר סורו ולא גשו נא · ולכן מפרש סורו נא מכבודכם הראוי שלא תבוא אלי ע"י אני כדאי · אבל אתם תבואו ותסורו מהדרך הראוי לכבודכם ובואו אלי · ור"ה מפרש סורו מהדרך המגולה אל ביתי פן יראו אתכם אנשי סדום ויזיקו אתכם אבל בדרך עקומה תבואו אלי · ואע"ג דמצינו לפעמים הסרה הוראת הגשה אבל זה הוא רק אם הוא לא התכוון לקרב פה והלך לו לדרכו יהפני יבקשהו לסור מהילוכת אשר חשב ללכת ולבוא אליו · אבל אלה הלא היו לעיר למטה מיום וגוח לא הקרא ביאתם אל בבית הסרה ממחשבתם : אברהם מקפיד כו' שהיו משתחוים לאבק רגליהם ואלו נדמי לו [illegible] טעם ודעת במעשה הכסילים · אבל אפשר לומר שהמה תשבו אבר הגלחיות הזמניות אין אלא מהשתדלות האנושי ע"ד כחי ועוצם ידי וגו' · ולפי שעיקר ההשתדלות ברגלים ללכת בימים ומדברות ממולא ומנעב לכן היו משתחוים לאבק שברגליהם שהיו מיחסים כל הצלחתם לאבק העולה ברגליהם ממרוצתם ומהשתדלותם אבל

פירוש מהרז"ו

שמומות בידו ו' שנים · וכיון שלא מצא זכות באו סדומה בערב שהעונש דומה לערב והוסף כמ"ש לקמן סי' ג' · וכמש"ל פ"ב סימן ג' ויהי ערב : ב והוא באחד · הי"ל והוא אחד לכן פי' ע"פ מדה פ' באחד במלאך א' עושה שליחתו ולא בשנים (וגם משמע שלכל שליחות מלאך אחד ולא שתי שליחות ע"י אחד) : אלא מיכאל · וכמש"ל פמ"ח סי' ט' שהג' אנשים המה מיכאל גבריאל רפאל : בשורתו · על שהוא השר של ישראל וכמ"ש בדניאל מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך ועל גבריאל ע' לקמן פ' נ"א סי' ב' : ורפאל להציל · כמ"ש לקמן סי' י"א וב"מ פ"ו בא"א : הכא את אמר · ע' פר' כ"א סי' פ' · ועיין במ"ר פ' כ"ה סי' ג' וכאן ע"פ מדה פ"ו ב' כ"מ · הכריע ששם כתיב וירא אליו ה' וגו' וכן בפסוק ואברהם עודנו עומד לפני ה' · קראם אנשים · ואחר שכתוב וילך ה' וגו' אז ויבאו שני המלאכים : שהיה כחו יפה · לסבלת מראות אלהים וכמ"ש ר"פ כ"ז גדול כח הנביאים שמדמים הצורה ליוצרה · וכ"ש למלאכים · משא"כ לוט · וכמ"ש במנוח מות נמות כי אלהים ראינו · או שהיה כחו יפה במעשיו כמ"ש פ' ל"א סי' י' : הגמוניא · עיין ויק"ר פ' כ"ו סי' ב' ופי' שנטל הפקידות להיות הגמון ושר : ג תני משום ר"נ · לקמן פס"ח סי' ח' וש"נ : בא · רבה · ע"פ נוטריקון · כי לא אמר לעת ערב כמו באליעזר · ולילה ממש הרי לא היה דהא כתיב ולוט יושב וגו' וירא לוט וגו' : א"ר לוי · מדרש תהלים פ' : שהם ישנים · ואינם חוטאים וזהו במישרים · ותבל הוא ארץ ישראל כמ"ש ילקוט משלי ח' בשם ספרי · והכוונה על הדרים בה : אותו היום מינוהו · כן דרש גם לקמן פנ"ה סי' ז' · ובמדרש שמואל ס"פ א' : ועיין במ"ר פ"ג סי' ח' מש"ם שתיבת יושב מורה על המשפט ע"פ בז"ם מן וישב משה לשפוט את העם וכן מדוע אתה יושב לבדך · והחסר מורה על שאותו היום מנוהו · גם בשער מורה על מקום המשפט בכמה מקומות וע' במ"ר פ' י"ג ר"ס ע"ז מש"ם : רב מסטודין · בערוך הגי' מסטה דין ועיין מ"כ : סק לעיל · כי גם משמע התקרבות והלאה משמע התרחקות גם

יאמרו ויאמרו ב"פ ע"כ פי' שהם שני דברים · ובשעה כו' ד עקמו עלי · של' הסרה משמע מדרך הישר כמ"ש וסרתם מן הדרך וכדומה · עז"א אפי' איני כדאי והין זה דרך ישר שתבואו אלי עקמו כו' ור"ה פי' לשון הסרה שילכו דרך עקומה כו' : רחיצה ללינה כמ"ש ורחצו רגליכם וגו' ואקחה פת לחם ולשון ללינה לאו דוקא · ונקטה אגב שנקט בלוט לינה לרחיצה : אף זה · פי' אף דבר זה וכל"ה : ממאנין · עיין ב"מ דף פ"ו ושם איתא מסרבין : הכנים בם אף וצרה · כך פי' תיבת ויפצר בכל מקום · שעל שמעביר את חבירו מרצונו מכעיסו ומצרה נפשו מתרצה : מסייע כו' · דאי כר' יודן היה די שיאמר ויסורו אליו : בביתו של א"א היה · פי' אף שדר בסדום · ולא הקפיד על עבודת האבק ונתאוה

ידי משה

לביטה התחתונה שבשאול · כתב הרא"ם ז"ל כאילו אמר שלשאול שפרושו לשאול של שאול וכוונתו שדרך לדרוש תמלה עם סרבוי והוא מבואר לדיוטה התחתונה : אותו היום מינוהו ארכי דיינים · פי' ראש הדיינים עיין מ"כ שכתב אולי קבלה היא בידם ולא למדוהו מן המקרא עכ"ל ול"נ דברים כפשטן ודברי המדרש שכל א' עד וישפוט שפוט וסוליאו זה ממה שאמרו לו וישפוט שפוט כפל מלמד שהיה ראש הדיינים ר"ל וישפוט הוא את השופט כמו ויהי בימי שפוט השופטים דרשינן במדרש אוי לדור ששופטים את שופטיהם לכן בשלא היו דבריו ערבים להם ר"ל להשופטים אמרו לו השופטים איש אחד בא לגור וישפוט את השופט כי משפטינו לא כך והוא ישפוט ברצונו כתמיה כל"ל וקי"ל וכו' · קלא שבדר פי' בעל

ויאמרו לא כי ברחוב נלין · א ממאנין בקטן ואין ממאנין בגדול · ויפצר בם מאד · הכנים בם אף וצרה · (ו) ויסורו אליו ויבאו אל ביתו · הדא מסייעא לההוא דאמר רב הונא עקמו עלי את הדרך כדי שלא תהיו נראים באים אצלי · ויעש להם משתה ב בביתו של אברהם אבינו היה · שהיה מקבל את העוברים ואת השבים · א"ר יצחק (ז) (ח) מצות גדולה עמדה על המלח · דהוא אמר לה הב לאלין אכסניא קליל מלח והות אמרה ליה אף (ח) הדא (ו) סוניתא בישא את בעי מילפא הכא : ה (ט) (ז) טרם ישכבו · ג התחילו שואלים אותו אמרו לו אנשי העיר מה הם אמר להון כל אתר אית טבין ובישין ברם הכא (ח) סוגייה בישין · ואנשי העיר אנשי סדום נסבו על הבית אין אחד מהם מעכב : ויקראו אל לוט ויאמרו לו · רבי יהושע בן לוי בשם ר' פדייה אמר ד כל אותו הלילה היה לוט מבקש עליהם רחמים והיו מקבלין ממנו כיון שאמרו לו הוציאם אלינו ונדעה אותם ה לתשמיש אמרו לו עד מי לך פה קרי ביה עוד מי לך פה · ע"כ היה לך רשות ללמד סניגוריא עליהם מכאן ואילך אין לך רשות ללמד סניגוריא עליהם : ו ויצא אליהם לוט הפתחה אל נא אחי הנה נא לי שתי בנות וגו' רק לאנשים האל י הקשות · ד"א אלהות הם · אלו חזקים · (י) כי על כן באו בצל קורתי · לא בזכותי (ט) אלא בזכותו של אברהם · ד"א כי על כן באו בצל קורתי (י) מלמד שהטתה את הבית עליהם · א"ל אם בעית מקבלתון קבל בחלקך : ז ויאמרו גש הלאה קרב להלן · ויאמרו האחד בא לגור וישפוט שפוט דין שדנו ראשונים אתה בא להרוס · רבי מנחמא משם רבי ביבי כך התנו אנשי סדום ביניהם אמרו כל אכסניא שהוא בא לכאן יהו (יא) בועלים אותו ונוטלים את ממונו אפילו (יב) אותו שכתוב בו ושמרו דרך ה' אנו בועלים אותו ונוטלים את ממונו : ח וישלחו האנשים את ידם ויביאו את לוט אליהם וגו' · ואת האנשים אשר פתח הבית · ז מי שהתחיל בעבירה ממנו התחילה הפורענות שנאמר ואנשי סדום וגו' · לפיכך הוכו בסנורים מקטן ועד גדול · דכוותה (בראשית ז) וימח את כל היקום אשר על פני האדמה · מי שהתחיל בעבירה ממנו התחילה הפורעניות · (יא) דכוותה (במדבר ג) ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים · מי שהתחיל

מסורת המדרש א פסחים פ"ו ע"ב · בבא מציעא פ"ז ע"א · תנחומא סדר זה סי' י"א · ב פדר"א פרק כ"ה · תנחומא כאן בימן י"א · ג ילקוט כאן רמז פ"ד · ד לעיל פרשה כ"ו · ויק"ר פרשה כ"ו · ילקוט סדר בראשית רמז מ"ד · ה במד"ר פ' כ' · תנחומא סדר בלק סי' י"ז · ו פ' יבמות כ"א · וב"ב ע"א · ז סוטה מ' וי"א · שמ"ר פרשה א' פ' י' ופ' י"א · במד"ר פרשה ט' :

חדושי הרש"ש

(ו) ויסורו אליו כו' הדא מסייע כו' · עמ"כ · וכוונתו פשוטה דכבלאת הוא דבכר שמשם אמהים שפיר אמר תעברו על כבודכם · אבל איך שייך לספר עליהם שמתלו על כבודם כיון שבאתה הין מלאכים · והוא נכון מאד בפשט המדרש · וסיד"מ במח"כ לא הבינו : (ז) מצות גדולה עומדת על המלח · עמ"כ ולפירושו היה סמך גדול מכאן להנוהגים שלא לתת מלח במלה עיין שו"ע או"ח סי' תנ"ס ס"ה · אבל פירושו אינו מוכרח עיין לקמן פנ"א על ותהי נציב מלח : (ח) הדא סוניתא בישא · בערוך פי' שהוא בלשון יון מנהג · ורש"י כפי' התורה לקמן בפסוק ותהי נציב מלח כתב ג"כ אף המנהג הרע כו' : (ט) טרם ישכבו התחילו שואלים כו' אנשי העיר כו' · מפירש"י בחומש משמע דדייק מכפל לשון ואנשי העיר אנשי סדום · לכן פירשו טרם ישכבו ואנשי העיר (היו בפיהם כו' עודם מדברים) · ואנשי סדום נסבו על הבית כו' : (י) כי על כן באו בצל קורתי לא בזכותי אלא בזכותו של אברהם · כי הוא ימשל לקורה לעיל פי"ד אדם יש לו קורה כו' וכן לקמן ר"פ נ"ב דרשו קרית עוז על אברהם : (יא) דכוותה ביום

על עבדכם · וכדא' כן תעשה וגו' : (י) מלמד שפשטו הבית עליהם · עיין יד"מ · וי"ל דדרש מ"ם ויאהל עד סדום שמנה אהלו עד גבול סדום (יתפרש כפשוטו יושב בשער סדום שהיה יושב לפתחי שער) · באופן שקורות ביתו לא היו בגבול סדום · וז"ש כי על כן באו בצל קורתי · והסדומים אמרו קבלינן בחלקך ורצו לסתור גד האהל שנטה בגבולם : (יא) בועלים ונוטלין את ממונו · דרש וישפוט שפוט כ' משפטים בגופו ובממונו לשון שפוט דרש שפוטין שפי' ענין תאוות ג"ע כמ"ש בתנחומא פ' ואלה ע"ש · ובמוסף הערוך : (יב) אפילו אותו כו' · גם ל' האחד יש לדרוש על אברהם כמ"ש א' היה אברהם וכ"ה במדרשות .

חדושי הרד"ל

מלאות יש נעלה הספר הנבוס בלשון הטעמים) וכ"כ לאדיא בפדר"א פכ"ה ודרש יושב בשער שמנוהו ראש על השער : וזהו ג"כ שכתוב וישפוט שפוט שנעשה שופט ראש לשופטים : (ח) מצות גדולה עמדה על המלח · עמ"כ · ומ"ש עוגות מצות הוא בלי מלח · שהם דבריו כדברי האומרים מצה מהמין · מה שרוב הפוסקים חולקים ע"ז · גם פשט הלשון משמע שעל המלח נסתודה לטבול שפת היה מצות ולא שבתוך העיסה · ועיקר ענין המלח · נראה נגנד במדה כנגד מדה · שלכן נעשה נציב מלח וכדלקמן פנ"א וי"ל עוד דלשון נציב מלח · דרש כמו נגב נציב · (ויצאו נצבים שדרשוהו לחרף ולגדף) · שעמדה מריבה על המלח · וזהו לשון עמדה דנקט כאן · כלשון נציב שהוא לשון יציבה ועמידה : (ו) סוניתא · פי' בערוך מנהיג : (ז) טרם ישכבו · התחילו שואלין כו' · אפשר יליף האי טרם ישכבו מן טרם ישכבו האמור במרגלים ביהושע שכתוב שם והיא עלתה עליהם על הגג · שדברה עמהם שם · כן כאן טרם ישכבו היו מדברים עם לוט מצוין אנשי העיר : (ח) סוגיים בישין · ז"ש אנשי העיר אנשי סדום · כלם אנשים רעים כמש"ל שמ"א כשאדם רע קורין אותו סדומי : (ט) אלא בזכותו של אברהם · כדא' כי על כן עברתם

מתנות כהונה

הסדומיים האבק ולא ירגישו שלנו בתוך הבית ופי' ורחצו רגליכם לאחר שתלאו מזה : ואין ממאנין בגדול · ולפיכך לאברהם אמרו כן תעשה : ויפצר · נוטריקון ווי אף וצרה : הדא מסייע כו' · דאי כר' יודן היאך אמר הכתוב שהמלאכים עברו על מדתם ובאו אליו [כאלו] אין דרכם להתאכסן אלא עם אנשים חשובים וק"ל : בביתו של אברהם כו' · וממנו למד ובילקוט גרס גידל בבית אברהם כו' · כלומר מגודל בביתו היה : ה"ג השבים ומצות אפה וגו' א"ר יצחק מצות גדולה וכן הוא בילקוט : מצות · ליב וקטטה ודייק מדלא אמר עוגות כמו גבי אברהם ועל כל פנים היו עוגות מצות בלי מלח מפני שחשה על המלח ולא ס"ל כהאי תנא דאמר פסח היה : דהוה אמר לה · לוט לאשתו : הב כו' · תן לאורחים הללו מעט מלח והיתה אומרת לו אף המנהג הרע אתה רוצה ללמדו פה · סוניתא · פירש"י כעור ובזה כדאמרינן סניא הדא דר' פירוש כעורה זו שמנה רבי : כל אתר וכו' · כל עיר ועיר יש בה אנשים טובים ורעים אבל פה כלם רעים : סוגיה · הסוג והכלל : ה"ג על הבית וגו' · וסיפיה דקרא מקטן ועד גדול : והיו המלאכים מקבלים סניגוריא שלו : ה"ג אלהות הם אלו כי על כן : בזכות של אברהם · דרש צל קורתי לשון צילי ומגיני דה"ל בביתי · כך פירש"י ז"ל : שהטתה הבית וכו' · ופירושו אשתו נטתה הבית ומנעה אותם מלהכנים לתוך הבית ולנו בצל קורה אחת משלו והביא ראיה מתנחומא : להלן · לא כמו שדרשו לעיל · למעלה וכבוד : דין שדנו · וזהו וישפוט שפוט ישפוט לצד אחד המשפט והנימוס הקדום : ה"ג דרך ה' וגו' וסיפיה דקרא לעשות צדקה ומשפט : [פתח הבית וגו' גרסינן וה"ד מקטן ועד גדול : ע"ב האדמה וגו' · גרסינן וה"ד מאדם עד בהמה שהאדם התחיל בעבירה] : בארץ מצרים וגו' גרסינן ·

רש"י

ולא כשבאו : ממאנין בקטן · זה לוט : ואין ממאנין בגדול · שאמרו לו כן תעשה כאשר דברת : ויפצר בהם הכנים בהם אף וצרה : ויסורו אליו הדא אמרה סייעתא להאי דאמר רב הונא עקמו עלי את הדרך כדי שלא תהיו נראים באין אצלי · והם עשו כמו כן דכתיב ויסורו ולא כתיב ויבאו : מצוה גדולה עמדה על המלח · מצות דורש : דהוה אמר · לוט לאתתיה הב לאלין אכסנאין קלי מלח : אף הדא סוניתא בישתא את בעי מלפא הכא · מנהג כעור כדאמרינן סניא הדא דר' כעורה זו שמנה ר' : טרם ישכבו התחילו המלאכים שואלין אותו ללוט שאלות : ואנשי העיר אנשי סדום נסבו על הבית · אנשי העיר שבאו ממקום אחר לדור שם ואנשי סדום שנולדו שם : רק לאנשים האל · לשון קשות לשון קושי : ד"א אלהות הן אלו כלומר חזקים הם אלו כמו את אילי הארץ : בצל קורתי · מלמד שפשטו עליהן צל · כהדא דתנינן אצלי ודוך · לא חטה אצלי : אמרה ליה ללוט בעלה אין בעית למיקבלהון קבילהון בחולקך · ומפרש בתנחומא מלמד שבקש להכניסן לתוך ביתו ולא הניחה לו אשתו מה עשה הכניסן תחת קורה שלו הדא הוא דכתיב בצל קורתי שהטתה הבית עליהן כלומר שלא רצתה לקבלם בחלקה אלא הטתה הבית לצד אחד כלומר חלקה לשני חלקים ואמרה לא לקבלם בחלקה : וישפט שפט · דין שדנו ראשונים אתה בא לעוות · וישפוט שפט · לדין דינך ולעוות דין אחרים : מקטן ועד גדול · מי שהתחיל בעבירה תחלה בו התחילה הפורענות כמו שנאמר ואנשי העיר אנשי סדום

פירוש מהרז"ו

ונתאוה לבנותיו כמ"ש לקמן פ' נ"א · עכ"ז נמצאו בו דברים טובים יען גדל בבית אברהם : מצות גדולה · כי אברהם אמר נערה לושי ועשי עוגות אבל בלוט ומצות אפה בעצמו · שאשתו היתה סדומית ולא רצתה · ומ"ש מצות אין צורך להוכיח שהיה בפסח שכבר ידענו כן מאברהם כמ"ש לעיל פ' מ"ח סי' י"ב · ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל ריב ומצה · ומרומז גם בתיבת מצות שהמצה היה על המלח כי דרך המצות לאפות בלא מלח · וצריך לאכלם עם מלח · וע"פ מדת מנגד שהרי היתה לבסוף נציב מלח על שחטאה במלח · ועיין לקמן פ' נ"א סי' ה' · ובכל המאמר שם ר' יצחק כמו כאן : סיניתא · אולי צ"ל סוגיתא מלשון סוגיא דעלמא בדחז"ל לשון דרך ומנהג : ה טרם ישכבו · וס"ד ואנשי העיר אנשי סדום וגו' שמלות אנשי סדום מיותר לכן דרשו וי"ו ואנשי הפך הקודם פי' אבל אנשי העיר הם אנשי סדום פי' רעים כמ"ש פ' מ"א ס"ס ז' כשאדם רע קורין אותו סדומי · וא"כ בהכרח ששאלו אותו ע"ז טרם השכיבה כדרך האורחים לחקור אז מהטבע"ב על מנהג העיר והוא השיב להם כן · (ועיין פרש"י בחומש) : כל אותו הלילה · לעיל פ' כ"ו סי' ה' · ויק"ר פר' כ"ג סימן ד' : עוד מי לך פה · שתיבת עוד משמע שדברו כבר עמו על מה שנמצא לו והוסיפו לשאול עוד מי לך והרי לא דברו עדיין מזה · ע"כ דרשו קרי ביה פה בסגול מי לך עוד פה כמו שהיה לך עד עתה ומזה שעד עתה היה מלמד עליהם סנגוריא על פי מדה ע' : ו האל הקשות · שתיבת האל מיותר שבהם מדבר · ע"כ פי' שהם קשים וגבורים (כמו שכתב היפ"ת מפ"ב דיבמות מאי משמע דהאל לישנא דקשה הוא דכתיב ואת אילי הארץ) : הזקים · (המ"כ מוחקו) ויתכן במקומו האל הקשות לפני זה : של אברהם · דייק בצל קורתי לרמז על אברהם שמגין עליו בזכותו כקורה · עי' שמ"ר פר' א' סימן ו' מקורתי : שהטתה את הבית · פרש"י במדרש בצל לשון הטיה כי תרגום לא חטה לא תצלי וזהו בצל קורתי · וגם יתכן שדורש ממ"ש ימי כצל נטוי · ופי' שהטתה אשתו את האורחים מהבית אל פנה של קורה אחת שהיה ללוט · עי' במ"ר פר' יו"ד סימן ה' הגלפונים : ז כל אכסנאי בו' · וזהו האחד בא לגור וישפוט שפוט כל גר שבא לכאן יהיה נשפט בשני משפטים ומלת וישפוט כמו וישפט בנפעל ליטול ממונו בדין שלנו · ומ"ש שפוט הוא על הזנות כמ"ש ונדעה · כמ"ש שמ"ר פר' א' סימן ב' וביואם עמו שפטים ה"א שפטים אלא שפוטים והעתקתי שם מהמכילתא שפוטים הוא זנות ע"ש וכמ"ש קה"ר כפסוק ונתתי את לבי זה שפוטו ענין תאוה : אפילו אותו כו' · אפילו אברהם שכתוב בו ושמרו וגו' לעשות צדקה ומשפט · ואברהם נקרא אחד כמ"ש לעיל פר' ל"ח סימן ו' אחד היה אברהם וזהו האחד בא לגור ג"כ וישפט שפוט בב' משפטים הנ"ל : ח מי שהתחיל · שמ"ר פר' א' סי' ט' וש"נ · ועי' במ"ר פר' ט' סימן י"ח באריכות וש"נ · ועי' בירושלמי קדושין פ"א ה"ז · וכאן כתוב מנער ועד זקן וזה ע"פ מדת מנגד : וימח וגו' · וס"ד מאדם עד בהמה היינו לענין המיתוי שזה עיקר הגזירה כמ"ש אמחה את האדם · אך לענין הנגיעה בהיפך כמ"ש בפסוק הקודם ודו"ק · וגם הבהמות חטאו כמ"ש כי השחית כל בשר וגו' : ביום הכותי כל בכור · וס"ד הקדשתי לי כל בכור בישראל מאדם עד בהמה ובאלו מפורש גם בר"ד מאדם ועד בהמה · וחטא הבהמות שנעבדו כי היו מצרים עובדים

יפה תואר

אבל באמת זה הסירס גמורה כי הכל בידי שמים · ומס' מנעדי גבר כוננו : הכנים בהם אף וצרה · אולי דרים מדכתיב מאד · כי הראה להם אשר חמתו בוערה בו למה מאנו לסור אליו : ברם הכא סוגייה בישין · ואע"ג דאמרינן לקמן שלא היה גם אחד טוב בהם אבל לוט טעה בזה וחשב שברוב עם אי אפשר שלא יהיה ביניהם צדיקים מעט · או שאמר להם בלשון הזה כדי שלא יתפשו אותו · למה אוה למושב לו מקום אשר גם נדיק אחד אין בו : אין אחד מהם מעכב · כדכתיב כל העם מקצה משם כלם נסבו על הבית אי נקי · ויען דזה אי אפשר שכמה אלפים אנשים יסובבו בית אחד לכן אמר שאין אחד בהם אשר מיחה אותם וחפץ לעכבם : אין לך רשות כו' שעל זכל מאריך ה' אפו תוך מן הזמן כדלעיל פכ"ו וכ"ש בענין רע כזה וכפרהסיא כלם כאחד : אלו חזקים · פי' בין לפי לשון הראשון האל הקשות ובין לפי לשון הב' אלהות הם יתפרש מלשון חזקים וגדולה · ופי' שהיו בעלי צורה ותוקים במעלה ע"ד כהררי אל : לא בזכותי כו' · פי' שאמר להם כי המה נכבדים וחשובים כ"כ עד שאני אינ' כדאי שיתאכסנו בביתי רק בזכות דודי אברהם באו אלי אשר הוא הקורה המגין עלינו וכדאמר בפי"ד לקורה שופעת כו' : דכוותה ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים · והתחלת בבהמות היתה שנעבדו המצריים במרעה מקניהם וכדאיתא בתד"א במכת הדבר · ומתו הבהמות בעון הבעלים · במכילתא מייתי

ידי משה

כמ"ע בב' יוני גונב אדם : הכנים בם אף וצרה · פי' המב"א ברבוי הפצרה הכנים במלאכים אף וצרה לפי שלא היה כדאי ולא הלכו אלא על כרחם שלא בטובתם אך פירושו קשה דחוק דאיך שייך במלאכים אף וצרה ול"נ דה"ק הכנים לוט לעצמו אף כם בו' ר"ל ע"י המלאכים מה שבקש אותם לביתו היה לו ללוט אחר זה אף וצרה לפי שזה המדרש סובר כרב הונא דאמר שלא הפציר בהם לגמרי אלא סורו לא שלא יהיו נראים וא"כ מה שאמר הכתוב ויסורו ג"כ פירושו כקשהיו עושין כך שהיו מעקמין הדרך שלא נראים ולא היה שם שום הפצרה וא"כ קשה מאי ויפצר בם אלא לזה אמר המדרש שמלת ויפצר נוטריקון שהכנים לוט לעצמו אף וצרה ולא לשון הפצרה לזה אמר המד' הדא מסייע לר' הונא אבל לר' יודן דאמר סורו עלי לפי שאינו כדאי והולך להפציר בהם כפשוטה ממילא מלת ויפצר בם כפשוטה לשון הפצרה וא"צ לנוטריקון לז"א הדא מסייע לרב הונא כנ"ל ודוק ופי' מ"כ לא הבנתי כאן : רק לאנשים האל הקשות ר"ל דברי לוט היה כך שלא תעשו דבר קשות לאנשים ודורש מלת האל דברי קשות וקאי אלמטה לא על אנשים אלא על לא תעשו להם דברי קשות אבל ד"א סבר אלהות הם דקאי מלת האל על אנשים באנשים הם חזקים וזה מתורץ באמר בלשון ראשון קשות לפי דקאי על דברים ושייך לשון קשות כמו גבי יהודה בפרש"י דיבר עמו קשות אבל לד"א דקאי על אנשים שייך לשון חוזק כמו החזק או הרפה כנ"ל וק"ל : לא בזכותי · ר"ל שהיה לוט אומר לאנשי סדום מה שאני מבקש אתכם עבור האנשים אם לא תעשו זהו בזכותי תעשו זה בשביל אברהם לפי שהאנשים האלו באו בצל קורתי ר"ל שבאו מבית אברהם אשר הוא מגין עלי כצל קורה ותעשו זה בשביל זכות אברהם ולא תעשו להם שום דבר רע אם לא תעשו בזכותי וגם השיבו לו אתה מבקש בשביל אברהם אפילו יבא אברהם בעצמו אנו בועלים אותו ונוטלים את ממונו כדברי רבי מנחם בשם רבי ביבי לזה אמרו שהאחד בא לגור ר"ל אפילו יבא כאן האחד זה אברהם דכתיב אחד היה אברהם וישפוט שפוט בתמים ר"ל וכי ישפוט אותנו בדבר זה כנגד משפטינו כנ"ל וק"ל : מלמד שהטתו עליהם הבית כו' · עיין מ"כ פירושו כפרש"י ז"ל אבל המב"א פי' בענין אחר וז"ל שהטו אנשי סדום עליהם הבית באמרם שהקרקע שלהם אינם רוצים שבחלקם יקבלו אורחים והוא ביקש ואמר כי באו בצל קורתי הגם שקרקע שלכם על כרחך הבית שלי ובאו בצל קורתי עכ"ל : קרב להלן · עיין מ"כ והמב"א פי' שהכוונה למה שאמרה לו אם בעית מקבלון קבילינהו בחלקך לזה אמרו לו קרב להלן ר"ל לך מאתנו וגם תקבל אורחים עכ"ל : אפילו אותו שכתוב · ר"ל זה אברהם בתבתי לעיל פירושו :

שהתחיל בעבירה ממנו התחילה הפורענות · דכוותה (שם ה) (יג) וצבתה בטנה ונפלה ירכה · אבר שהתחיל בעבירה תחלה ממנו התחילה הפורענות · דכוותה (דברים יג) הכה תכה את יושבי העיר ההיא לפי חרב · מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו התחילה הפורענות · וילאו למצא הפתח · א אלאון · היך מה דאת אמר (ישעיה טז) והיה כי נראה כי נלאה מואב · אינסון · היך מד"א (שם א) נלאיתי נשוא · אישתטון · היך מה דאת אמר (ירמיה ד) כי אויל עמי : יג כי משחיתים אנחנו · ר' לוי בשם רב נחמן ב מלאכי השרת על ידי שגילו מסטורין של הקב"ה נדחו ממחיצתן מאה ושלשים ושמונה שנה · ורבי תנחומא הוה מפיק (יג) לישנא קלה · א"ר חמא בר חנינא על שנתגאו ואמרו כי משחיתים אנחנו את המקום הזה · וידבר אל חתניו וגו' · ארבע בנות היו לו (יד) שתים ארוסות ושתים נשואות לקוחי בנותיו אין כתיב כאן אלא לוקחי בנותיו · ויהי כמצחק בעיני חתניו אמרו לו אדרבלין וכרבלין במדינה ומדינה נהפכת : יד וכמו השחר עלה ויאיצו המלאכים בלוט לאמר · ג א"ר חנינא משיעלה עמוד השחר עד שיאיר המזרח אדם מהלך ארבעת מילין · משהאיר המזרח עד שתנץ החמה ארבע מילין שנאמר וכמו השחר עלה וכתיב השמש יצא על הארץ · ומסדום לצוער · ארבע מילין · א"ר זעירא המלאך היה מקדר לפניהם את הדרך · ומנין משהאיר המזרח עד שתנץ החמה אדם מהלך ארבע מילין · כמו · וכמו · מילתא דמיא למילתא · אמר רבי יוסי בר אבין אם יאמר לך אדם הדא כוכבתא דצפרא איילתא דשחרא · שקרן הוא פעמים פוחתת ופעמים שהיא מוספת · אלא (טו) כמין תרתין קרנין דנהורא סלקין ממדינחא ומנהרין לעלמא · ואת שתי בנותיך הנמצאות וגו' · א"ר טוביה בר רבי יצחק ד שתי מציאות · רות המואביה · ונעמה העמונית · אמר רבי יצחק (תהלים פט) מצאתי דוד עבדי · היכן מצאתי אותו בסדום : יא ויתמהמה תמהון אחר תמהון · אמר (טז) כמה אבוד בכסף וזהב אבנים טובות ומרגליות הדא הוא דכתיב (קהלת ה) ה עושר שמור לבעליו לרעתו · רבי יהושע בן לוי אמר (יז) זה לוט · רבי שמואל בר נחמן אמר ו זה קרח · רבי

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז פ"ד · ב לקמן פרשה ס"ח · ילקוט כאן רמז פ"ד · וסדר וילא רמז קי"ט · ג פסחים דף צ"ג · ירושלמי יומא פרק ג' הלכה ב' · וירושלמי ברכות פרק א' · ילקוט כאן רמז פ"ד · ד יבמות ע"ז · לעיל פ' מ"א · ילקוט כאן רמז פ"ד · ה קהלת רבה פ' ס' · ו פסחים דף קי"ט :

חדושי הרד"ל

חדושי הרש"ש

ר ש" י

סדום נסבו על הבית מנער ועד זקן לפיכך הכו בסנורים למקטן ועד גדול : וילאו למצוא הפתח אלאין · כמא דתימר ונלאו מגרים ומה שכתוב בספרים כי אויל עמי טעות הוא : מסטורין · סוד ורבי תנחומא הוה מפיק לישנא קלה שדבר קלות לא בשביל מסטורין אלא בשביל דבורן שהלו בהן הגדולה : ויהי כמצחק בעיני חתניו · אמרו כל העיר מלאה שמחה וצחוק וכולן יושבין בשמחה ובשלום ואתה אומר שהמדינה נהפכת : הדרבלין וכרבלין במדינה והמדינה נהפכת · אתמהא הדרבלין כהדא דתנינן בערכין הדרבלין לא היה במקדש שלא לערבב את הנעימה · כרבלין אף הוא מיני זמר דכתיב בספר שמואל ודוד מכרכר בכל עוז לומר לך מנגן בכל עוז : א"ר ר' חנינא משיעלה עמוד השחר עד שיאיר המזרח אדם מהלך ארבע מילין ומשהאיר המזרח עד שתנץ החמה ד' מילין שנאמר וכמו השחר עלה וכתיב השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה ומסדום לצוער ד' מילין והא יתר הווין א"ר חנינא המלאך קדר לפניהם הדרך שנאמר ויאיצו אבל אדם אחר אינו הולך אלא ד' מילין ומה דאותיב והא יתר הוויין כדגרסינן בפסחים לדידי חזי לי האי אתרה והוה ה' מילין ומנ"ל משיאור המזרח עד שתנץ החמה ד' מילין כמו וכמו מילא דמיא למילא מאי כמו וכמו דבר זה ... לחבירתה כמו משיעלה עמוד השחר עד שיאור המזרח ד' מילין כך משיאור המזרח עד שתנץ החמה ד' מילין מילא מדמיא למילא : הדא איילתא דשחרא כוכבתא דצפרא ...

מתנות כהונה

וסיפיה דקרא מבכור פרעה וכו' : וצבתה בטנה כו' · בטן וירך התחילו בעבירה ואח"כ כל הגוף כמו שפירש"י שם : לפי חרב וגו' גרסינן : אילאון · לשון לאות ועייפות : אינסון · לשון קץ ומאוס כד"א והנה זועפים תרגום אונקלוס נסיסין כך פי' האב"א : אשתטון · לשון שטות ושיגעון : אויל · וילאו לשון אולת : מסטורין · סודותיו וסתריו שאמרו שנשתלחו להשחית העיר והקב"ה לא גילהו אפילו לאברהם : מאה ושלשה ושמונה שנה · עד שנאמר אצל יעקב מלאכי אלהים עולים ויורדים בו : [וכ"פ הראב"ד בספר יצירה ועי' בס' בחיי ר"פ וישלח] : לישנא קלה · היה מוצא לשון קל דרך כבוד כלפי המלאכים שלא גילו מסתורין אלא שתלו הגדולה בעצמם באמרם אנחנו : לקוחי משמע לקוחין כבר · לוקחי משמע שעדיין היו לוקחים והולכים שעדיין היו ארוסות ומדכתיב חתניו משמע שהתי בנות היו לקוחות להם : אדרבלין וכרבלין ... פירש"י והערוך מיני זמר כלומר העיר צהלה ושמחה והיא נהפכת בתמיה ודייק מדכתיב כמצחק : שנאמר וכמו וכו' · הביא ראייה על שאמר שמעלות השחר עד שהאיר פני המזרח ארבע מילין וה"ג בירושלמי פרק אמר להם הממונה בהדיא וזה לשונו ומניין מעלות השחר עד שיאיר המזרח אדם מהלך ד' מילין שנאמר וכמו וגו' וכו' עד ומניין משהאיר המזרח עד שתנץ החמה ד' מילין וכמו מלתא כו' עכ"ל וכך מצאתי שוב הגירסא בספר ישן ...

יפה תואר

פירוש מהרז"ו

ידי משה

יהודה בר סימון אמר זה נבות · רבי לוי אמר זה המן רבי יצחק אמר זה שבט ראובן וגד · רבנן אמרי (יח) זה איוב דהוה עתיר ונתמסכן וחזר למה דהוה · (יג) ויחזיקו האנשים בידו וביד אשתו וביד שתי בנותיו וגו' · מי היה זה · א זה רפאל · אתיבון והא כתיב ויוציאוהו ויניחוהו וכתיב ויהי כהוציאם אותם החוצה · א"ל קרון דבתריה ויאמרו המלט על נפשך אין כתיב אלא ויאמר המלט על נפשך · ההרה המלט פן תספה · בזכות אברהם ב שנקרא הר (שיר ב) מדלג על ההרים ואומר (מיכה ו) שמעו הרים וגו' · ואנכי לא אוכל להמלט ההרה וגו' · ויאמר לוט אליהם אל נא אדני · הנה מצא עבדך חן בעיניך וגו' ר' ברכיה ורבי לוי בשם רבי חמא בר חנינה ג שני בני אדם אמרו דבר אחד לוט וצרפית · צרפית אמרה עד שלא באת אצלי היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה אנשי עירי והיו מעשי רבים על אנשי בני עירי והייתי צדקת ביניהם · עכשיו שבאת אצלי באת להזכיר את עוני ולהמית את בני · לוט אמר עד שלא הלכתי אצל אברהם היה הקב"ה רואה מעשי ומעשי בני עירי ואני צדיק ביניהם עכשיו שאני הולך אצל אברהם שמעשיו רבים על שלי (יט) איני יכול לעמוד בנחלתו · ואנכי לא אוכל · ר' ברכיה בשם ר' לוי מן הן תנינן ד כשם שהנוה הרעה בודק כך הנוה היפה בודק · מן הכא ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני · וסדום בעומקא היא · לפום כך הוא אומר ואנכי לא אוכל להמלט ההרה שרי בעומקא (כ) ואינון אמרו ליה פוק לטורא והוא אמר הכין · הדא אמרה אפילו מנוה הרעה לנוה היפה · הרי שהנוה היפה בודק · ה הנה נא העיר הזאת קרובה לנוס שמה ויאמר אליו הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה · א"ר חלפתא קסרייא · ומה אם לוט על ידי שכבד את המלאך נשא לו פנים · לך לא אשא פנים מפניך ומפני אבותיך · (במדבר ו) ישא ה' פניו אליך : יב מהר המלט שמה כי לא אוכל לעשות דבר עד בואך שמה וגו' · א"ר לוי משל למדינה שהיו לה שני פטרונין אחד עירוני ואחד בן המדינה וכעס עליהם המלך ובקש לרדותן · אמר המלך אם רודה אני אותם בפני בני המדינה עכשיו הן אומרים אלו היה עירוני כאן היה מתקיים עלינו ואילו היה בפני עירוני עכשיו הן אומרין אילו בן המדינה שם היה מתקיים עלינו · כך לפי שהיו סדומים מהם עובדים לחמה ומהם עובדים ללבנה · אמר הקב"ה אם אני רודה אותן ביום עכשיו הם אומרין אילו היתה לבנה שם היתה מקיימת עלינו אם אני רודה אותם בלילה עכשיו הם אומרין אילו היתה החמה שם היתה מקיימת עלינו אלא נקם מהם בששה עשר בניסן בשעה שהחמה ולבנה עומדים ברקיע · הה"ד השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה וגו' :

פרשה נא

א וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש וגו' · ו כתיב (תהלים נח) כמו שבלול תמס יהלך נפל אשת בל חזו שמש וגו' · כהדין כליי סיליי לימצא כשלשול הזה שהוא נמחה בצואה כאישות זו שאינה מספקת לראות שמש עד שהיא חוזרת לעפר · כאשת איש שזינתה והיא מתביישת שלא תראה עוברה והיא משליכתו בלילה קודם שלא תחזנת שמש ·

מסורת המדרש א ב"ר מ"ב ע"ה דף פ"ו · ב רלב"ג הס:ה דף י"א · אגדת בראשית פ' כ"ה · פסיקתא רבתי פ' ג' · ג ילקוט כאן רמז פ"ד · ילקוט מלכים א' רמז ר"ט · פסיקתא רבתי פ' ג' · ד בהוכות ק"י · ירושלמי שם · ה ילקוט כאן רמז פ"ד כל הענין · ועיין במדבר רבה ריש פי"א · ז ילקוט תהלים רמז תשע"ו :

חדושי הרש"ש

ואח"כ הכטן כו' וכ"ה לקמן בנסח פ"ט · ונ"ל דכאן הכוונה נהקדמת בטן ויכך נפש סגוף וכ"מ בספרי נסח פ"י פיסקא י"ח ע"ש בפי' ז"א : (יג) ויחזיקו האנשים כו' מי היה זה זה רפאל · עמ"ש דהכוונה על בתחלת ה' וכן לקמן וה' המטיר כו' זה גבריאל · ומזה נראה לכאורה כתירס למש"כ הב"מ בשם הריטב"א בפ"ו מהלכות יסוה"ת ה"ט (וכ"כ המהרש"א בח"א שבועות (ל"ה ב') ע"ש בנעלם ממנו דברי הריטב"א הנזכרים) וכ"נ ממה שפסק הרמב"ם שם דכל שמות האמורות בענינה חול ואף בשם ס' כמש"כ הכ"מ שם :

נא

חדושי הרד"ל

כמה נברור · השתמשה ובזה אבד את הכל כענין רע (בסיפיה דקרא) ולקחו המלאכים וסוליאסו לכדו נקי מכל נכסיו : (יח) זה איוב · עיין יד"מ שפי' דהעושר שמור היה לבעליו אף בעת רעתו לחזור אליו אח"כ למגזם (בספיל הרעה שסבל נכפל לו) · וי"ל רמז לדבר דבאיוב נדרש דכתיב כאשר יצא מבטן אמו ערום · וכתיב באיוב ערום יצאתי מבטן אמי : (יט) איני יכול לעמוד בנחלתו · מדרש בפסיקתא שם הוי זהיר בנחלתן שלא תכוה שבכר נכוה לוט כשהלך עם אברהם והיה מריבה ביניהם וגזר עליו להפרד ונתיירא עתה שלא יכוה עוד שפעם : (כ) ואינון אמרין ליה פוק לטורא · שאויר הסר יפה יותר וכמ"ש בכתובות (ק"י:) בציפורי דמדליא ובסים אוירא :

מתנות כהונה

היה יושב והותה במה יברור או בזה או בזה כ"פ בפי' : זה איוב כו' · שאבד עושרו לכפר עונותיו וא"כ העושר ההוא היה שמור לימי רעתו : זה לוט · ששהה על עשרו וע"י זה מתה אשתו שאילו הלך לו מיד לא הוה נאסר מהכים אחריו ב"א התחילה פורענותם עדיין : שבט ראובן וגד · שע"י שהיה להם מקנה רב בחרו להם בעבר הירדן ולא נכנסו לארץ וגם אחר כך הם היו גולים תחלה כמו שדרשו חז"ל נחלה מבוהלת בראשונה וגו' : מי היה זה · שנאמר עליו בחמלת ה' שכל השמות האמורים בלוט חול חוץ מזה ויאמר לוט אליהם אל נא אדני כדאיתא בפרק שבועות העדות ובמס' סופרים : זה רפאל · ונקרא המלאך בשם משלחו וכן רבים [ועיין ברמב"ן בספר זה] והא דכתיב ויחזיקו וגו' על רפאל וגבריאל וכפירש"י בחומש : קרון דבתריה · קראו המקרא הכתוב אחריו ויאמר המלט הרי שעיקר ההצלה ע"י אחד שגבריאל לא היה ראוי להפוך את סדום אלא אחר יציאתו מן המקום ולכן החזיק גם הוא בידו להוציאו ולא בשביל להצילו : צרפית אמרה לאליהו הנביא מה לי ולך איש האלהים כי באתה להזכיר עוני : מן הן · מהיכן כלומר מניין : הנוה הרעה בודק כו' · כשיוצא אדם מנוה יפה לנוה רעה בודק את הגוף ובא לידי חולי כדאמר שמואל סוף מסכת כתובות שנוי וסת תחלת חולי מעיים אפילו מרעה לטובה : לפום כו' · לפיכך הוא אומר לא אוכל להמלט ההרה שמע מיניה סדום בעמק היה : ואינון אמרו כו' · והם אמרו לו לא לך אל ההר שם האויר טוב ויפה מן העמק והוא אמר הכי לא אוכל בשמיה : רב חלפתא קסרייא · ממקום קסרייא : ומה אם לוט וכו' · כך אמר הקב"ה לישראל : מפניך · כלומר מפני מעשיך הטובים : פיטרונין · אדונים מלשון פטרון : [בפני בן המדינה גרסינן] : ואחד עירוני גרסינן · עירוני מכפר : מדינה · כרך גדול : וכעס המלך · על בני המדינה : היה מתקיים · מתקומם עלינו להצילנו : [ואלו בפני העירוני גרסינן] : בט"ז בניסן · כמ"ד פסח היה : השמש יצא · ואז הלבנה עדיין עומדת ברקיע :

פרשה נא בהדין כליי סיליי לימצא · שלשה מיני שרצים הם ופירש"י בחומש החומט לימצא [וכן בס"ק דמו"ק במשנה נדין את האבות ודרים שבלול נוטריקון סיליי כיליי לימצא והרד"ק ורש"י במו"ק שם שבלול זהו לימצא] : כשלשול · הוא שרץ קטן ומצאתי בהב"א שיוצאין ממנו רירין והולך עד שהוא נמחה ונמס ומה ורש"י פירש בס"ק דמו"ק כי כן מנהג החומט כשהיא יוצאה חוץ מנרתיקה וא"כ הוא ג"כ מין שבלול דהיינו חומט : אישות · בריה שאין לה עינים ודרש אשת כמו אישות ועי' בפירוש רש"י בתהלים : כאשת איש · דרש נפל של אשת כך הסדומיים נמותו מן העולם עד שלא יצא השמש על הארץ דכתיב השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה וסדום

רש"י

אברור בכסף ובזהב או באבנים טובות ומרגליות : זה שבט ראובן · דכתיב בהו ומקנה רב היה לבני ראובן : ויחזיקו האנשים · זה מיכאל ורפאל : בידו וביד אשתו וביד שתי בנותיו וגו' בחמלת ה' עליו זה רפאל שכל שמות האמורות בלוט חול חוץ מזה · ויאמר לוט אליהם אל נא אדוני תחלה אמר להם ואח"כ התחיל להתפלל לפני הקב"ה : להמלט ההרה · רבי ברכיה בשם ר' לוי מן הן הנינן כשם שנוה הרע בודק כך נוה היפה בודק מהכא ואנכי לא אוכל להמלט ההרה אתמהא שרי בעומקא ואינון אמרי ליה סק לטורא והוא אמר כן לא אוכל לקמלט ההרה אתמהא עד עכשיו היה שוכן בעמק בככר והמלאכים אומרים לו שיעלה להר והוא מסרב ואמר לא אוכל להמלט ההרה אתמהא אלא הדא אמרה אפילו מנוה הרע לנוה היפה · בהר שהנוה יפה בודק : שני פטרונין · אדונים : אחד בן המדינה ואחד עירוני בן כפר וכעס המלך עליהם וביקש לרדותן לבני המדינה אמר המלך אם אני רודה אותה בפני בן המדינה עכשיו יהו אומרים אילו היה עירוני כאן היה מתקיים עלינו וכו' : השמש יצא על הארץ ועדיין לבנה קיימת וכתיב וה' המטיר על סדום שכן בכל חדש באמצעיתו שניהם עומדים כאחד כשהחמה יוצאה עדיין לבנה נראית וה' המטיר על סדום :

פרשה נא כמו שבלול תמס יהלוך נפל אשת בל חזו שמש כהדין סיליי כשלשול הזה שהוא נמחה בצואה כאשת הזו שאינה מספקת לראות השמש עד שחוזרת לעפרה : אישת · זו התנשמת שתרגום חומט והתנשמת הומנא והשותא : ד"א כאשת איש · שהיא יולדת ומתביישת שלא יראה עוברה לחוץ והיא מחנקתו בלילה קודם שתחזנו שמש כך סדומיים לא הספיקו לראות השמש ונמחו מן העולם דכתיב השמש יצא על הארץ ובנין

פירוש מהרז"ו

עושר שמור · ועיין ל"ז בקה"ר פסוק זה : זה שבט ראובן וגד · עיין במ"ר סוף פר' כ"ג באריכות : למה דהוה · דורש מ"ש שמור לבעליו לרעתו · שאף בעת רעתו שמור הוא לבעליו וחוזר אליו : זה רפאל · כמ"ש לעיל סי' ב' · ועל שכתוב בלשון יחיד וגם בלשון רבים ב' כ"מ הכריע שאחד היה עיקר בדבר זה · והשני עיקר בדבר אחר · ומ"ש אל נא אדוני וכל התפלה שהתפלל היתה לה' · וכמ"ש רש"י בחומש בשם חז"ל שהוא קודש : בזכות אברהם · ע' פסיקתא רבתי פר' ג' סימן ג' כל הענין · ובאג"ב פרק כ"ה וז"ל מה כתיב למעלה אל תבט אחריך לא כשם שאתה תולה עיניך בחטא שנאמר כי בעד אשה וגו' · (עד ככר לחם וזהו מ"ש כאן ואל תעמוד בכל הככר) אמר להם מה אעשה : אמרו לו לך אצל אברהם שנאמר ההרה המלט וגו' אלא הנה נא העיר הזאת קרובה לנוס · כל הדברים הללו עשה כדי שילך למערה לעסוק בחטא וכו' ע"ש כל הפרק · ועי' רש"י בחומש : לעמוד בנחלתו · יתכן שצ"ל בנחלתו ולשון המשנה הוי זהיר בגחלתן שלא תכוה וכמ"ש לקמן פר' ל"ב סימן ד' : ומה אם לוט · ע' במ"ר פר' י"א ריש סי' ז' בשינוי ושם מבואר שהנשיאות פנים הוא לתפלה ועי' מ"ש : לך לא אשא פנים · לישראל שיש להם זכות אבות והם מכבדים ה' · ספרי פסוק זה ודורש מדה ו' ק"ו שהוא ע"פ מדה י"ז שמפורש בהם נשיאות פנים במקום אחר : יב פטרונין · שרים מלמדים זכות וסניגוריא · עי' לעיל פר' מ"ו סימן ג' פטרוקי · ועי' ד"ר פר' ב' סי' כ"מ ועי' ריש רות : בי"ו בניסן · שאצל אברהם היו בט"ו בניסן ובאו ללוט בערב ליל ט"ז בניסן כמ"ש לעיל פר' מ"ה סימן י"ב פרוס הפסח היה :

פרשה נא סימן א שלשול · כמ"ש חולין דף מ' שלשול קטן שבים · וכתב המ"ע שההולעים נקראים שלשול על שמשלשלים עצמם · תרגום והתנשמת והישופה · ובמו"ק דף ו' אישות בריה שאין לה עינים וזהו בל חזו שמש · והערוך כתב שהשבלול הוא אשת · וא"כ הוא כפול כמו שבלול נפל אשת · ויתכן דשבלול כולל כל מינים אלו (ומ"ש כשלשול כו' כתב היפ"ת שקרוב שצ"ל כשבלול כזה שהוא נמחה בזיעה ע"ש) : כאשת איש · ד"א הוא כמ"ש בספרי על פסוק אשת יפ"ת אשת הפינו אגמ אוש · וכתב

יפה תואר

נכות על האדם בשביל עשרו · כי בכלגן שם הנה · הא' הדאגה בשמירתו וכמו"ש רז"ל מרבה נכסים מרבה דאגה וע"ז מביא את לוט שהשיגו ההיזק והדאגה באבדן את עשרו · הב' כי יבעט בה' ובתיבתו ע"ד וישמן ישורון ויבעט וכן כתיב ורם לבבך וגו' וע"ז מביא את קרח שבשביל עשרו רם לבבו ופרק ממנו עול תורה · הג' שיאבד גם חייו בסבת עשרו וע"ז מביא את נבות : הד' שיבזה את כל בני אדם בגובה לבו ולכן ישנאו גם אותו בני אדם ואף כי יקנאו בו · וע"ז מביא את המן שבזו למרדכי ותהן נשלות יד בכל עמו וישנאוהו ויקנאו בו השרים וכמו"ש רז"ל ויאמר הרבונה מסגלת המן · הה' כי ברב תשוקתו אל הכסף לא ינום ולא יישן ע"ד והשובע לעשיר איננו מניח לו לישון · וגם בטנו התסר כי יפחד פן יחסר כספו ומכ"ש שלא ישים לבו לתת אוכל הרוחני לנפשו בתורה ובמצות וכמ"ש לא נשבר נים היה לא תמצא בסוחרים וע"ז מביא זה שבט ראובן וגד שבתאוותם לקנינם עשו עיקר ממנו ולא הבין לנפשם וכדאיתא במ"ר פכ"ב ששמו את הטפל עיקר ע"ש · הו' מה שלפעמים יאכל עולמו בחיין ע"ד ומשלם לשונאיו אל פניו · וע"ז מביא את איוב וכדאיתא בפ"ק דב"ב שנתן לו ק' שכרו בעוה"ז וטרדו מעוה"ב : מי היה זה · לא קאי אקרא דבקרא כתיב בל"ר אך שואל מי היה המציל · ומייתי לה הכא משום דמהאי קרא מותבינן עליה דמתבין והכ"ס מביא הגירסא מי היה המציל : אינו יכול לעמוד בנחלתו · ואע"ג דמתחלה גר עם אברהם ואברהם הוא שהפרידו ממנו · י"ל כי בשבתו בסדום התמיד מעט : ה"ג ר' לוי בש"ר חמא בר חנינא והכי איתא בירושלמי · ולעיל גרסינן ר' ברכיה ור"ל בש"ר חמא בר חנינא ר"ב אמר שני בני אדם כו' ור"ל בש"ר חמא בר חנינא כו' : משל לשני פטרונין כו' · מהמשל הזה נראה כי גם אנשי סדום האמינו בסבה הראשונה אך הלכו בטעות דור אנוש שחלו ה' לתלות כבוד לכוכבים ומזלות אחר שהם משמשים לפניו וזה דוגמת ב' פטרונים הממונים מהמלך ומדמה את השמש לעירוני ואת הירח הקטן ממנו לבן המדינה : בשעה שהחמה והלבנה כו' · ומה דאיתא בשמ"ר פי"ח והכי בהאי הלילה כשם שהפך סדום בלילה כו' פי' מה שנגמר דינן בלילה :

כתיב כמו שבלול תמס יהלוך וגו' · בא לתת טעם למה היתה הפיכת סדום קודם זריחת השמש · משום שכן הוא דרך הרשעים לסאבד כנפל אשת אשר אינו רואה השמש ובא לרמוז לנו בזה כי דרך רשעים כאפילה : כאשת איש שזינתה כו' · גירסת הילקוט כאשת איש שהיא יולדת (ופי' שמתביישת מפני בעלה) והיא מתביישת לחזור ביום ההוא ומחזירה בלילה שלא תחזנה השמש · והכוונה שהרשע עצמו

ידי משה

ה' עליו היה נאבד בשביל ממונו · לשון אכ"א : זה איוב דהוי עתיר ונתמסכן וחזר לעותרו ר"ל דרבנן מפרשי הפסוק בענין אחר ר"ל עושר שמור לבעליו לרעתו ר"ל שיש מין עשירות שמלפה ועומד ביבא עוד פעם אחת לבעליו אחר רעתו כמו איוב שנתמסכן וחזר אח"כ נעושרו כנ"ל וק"ל : בפני בני המדינה · נ"ל בפני בן המדינה : כאשת איש · נ"ל ד"א כאשת איש : והיא כו' נ"ל והיא חוזרת

הה"ד השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה: ב וה' המטיר על סדום וגו'· א משל לשני מדינות שמרדו במלך אמר המלך תשרף אחת משלה· וא' תשרף מטמיון· כך להלן (ישעיה לד) ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית· ברם הכא וה' המטיר על סדום ועל עמורה וגו'· אמר ר' אבון לשפחה שהיתה רודה פת בתנור (א) בא (א) בן גברתה ורדת פת ונתנה לו· בא בן בנה ורדת גחלים ונתנה לו· כך להלן ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ברם הכא וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש· ר' חלבו בן ר' חילפי בר סמקאיי בשם ר"י בר ר' סימון· וה' המטיר על סדום זה גבריאל· מאת ה' מן השמים· זה הקב"ה· ב אר"א (ב) כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו· ג א"ר יצחק בתורה בנביאים וכתובים מצינו שההדיוט מזכיר שמו ב' פעמים בפסוק אחד· בתורה (בראשית ד) ויאמר למך לנשיו נשיי אין כתיב כאן אלא נשי למך האזנה וגו'· בנביאים (מלכים א א) ויאמר המלך להם קחו עמכם את עבדי אדוניכם והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי וגו'· את בן המלך אין כתיב כאן אלא את שלמה בני· בכתובים דכתיב (אסתר ח) כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתם בטבעת המלך· ואת תמיה שהקב"ה מזכיר שמו שני פעמים בפסוק אחד: ג גפרית ואש· ד הה"ד (תהלים יא) ימטר על רשעים פחים אש וגפרית וגו'· פחים· גומרים ומצדין· אש וגפרית א"ר יוחנן מפני מה אדם מריח ריח גפרית ונפשו (ג) סולדת עליו למה שהיא יודעת שהיא נידונת בה לע"ל שנאמר מנת כוסם· ר' ישמעאל בר נחמן משום ר' יונתן (ד) כפילי פיטרין לאחר המרחץ· (ה) א"ר חנינא אין דבר רע יורד מלמעלה· אתיבון (ב) והכתיב (תהלים קמח) אש וברד שלג וקיטור· אמר להם (ו) רוח סערה היא שהיא עושה דברו· ה מילתא דר"ש בן לקיש פליגא אהא דא"ר חנינא בן פזי· (דברים כח) יפתח ה' לך (ג) את אוצרו הטוב מכאן שיש לו אוצרות אחרים· מאת ה' מן השמים (ז) כמרתק מן גבר: ד ויהפוך את הערים האל· רבי לוי

מסורת המדרש א ילקוט כאן סוף רמז פ"ד· ב שמ"ר פרשה י"ב· ויק"ר פרשה כ"ד· במד"ר פ' ג'· ירושלמי ברכות פרק ט'· ירושלמי סנהדרין פרק א'· תנחומא סדר וארא סי' פ"ז· ש"ר פ' א'· ילקוט כאן רמז פ"ס· ילקוט מלכים א' רמז רכ"ב· וילקוט איוב רמז תתק"ג· ג ילקוט סדר בראשית רמז ל"ט· ילקוט מלכים א' רמז קס"ז· וילקוט אסתר רמז אל"ף נ"ט· ד מדרש תהלים מזמור י"א· ילקוט תהלים רמז תרנ"ה· ה חגיגה דף י"ב:

חדושי הרד"ל

(א) בן גברתה ורדת פת כו'· מפרש מ"ש תהלה בעל ירושלים לא ירד מן השמים גפרית ואש כ"א פה כי שינן השמים מסכימים יכינו עליהם לטובה ולא רעה· והרעה תלא מעצמה וכמו שכתב (ישעיה ג')· לכו באור אשכם וגו': (ב) כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו כו'· בא לפרש ג"כ נסון וה' המטיר כו' מאת ה' כו'· לומר דהיינו ב"ד· מדה"ד בהסכם מדת הרחמים: (ג) סולדת· דרים סיפא דקרא ורוח זלעפות (שהוא ענין רעדה ובהלה) והוא סולדות דקאמר ועיין ערוך ובמו"ט שם הגי' כוללת ועי"ש הוא: (ד) כפילי פיטרין לאחר כו'· ירושלמי פסחים פ"י ה"א· והאפשר היינו אנוגרית (שבת קמ"ח)· דעבדי אחר המרחץ למיקר ואמרו שם דהם ומגגים בה מבינותא דרישא עד טופרא דכרעא· וכנגד זה הרשעים אחר שממטיר עליהם פחים גומרין ישתו מנת כוסם אש וגפרית רוח זלעפות המרעיד ומבהיל כל גופם: (ה) א"ר בן פזי אין דבר רע כו'· דרשב"ל פליגא כו' בן פזי דאמר רשב"ל יפתח כו' כ"ה בילקוט וכצ"ל: (ו) רוח סערה הוא שעושה דברו· לפ"ז יש לקיים הגירסא ישנה בחגיגה (י"ב:) ובערוך על קיטור שבגיגו הגר"א והגרי"ס ז"ל מעיר של קיטור ע"ש· מיהו סוגיא דהתם פליגא אדהכא דמפני שם דוד בקש עליהם רחמים והורידם לארץ: (ז) כמרתק מן גבר· בא ליישב לר"ח ב"פ שאין דבר רע

חדושי הרש"ש

(א) בא בן גבירתה כו' בא בנה כו'· והנמשל הוא שהיו תחת מערכות השמים כמ"ש אשר חלק ה' אלהיך אותם וכו' ואתכם לקח ה': (ב) והכתיב אש וברד כו'· עיין נז"ס שסבירא ג"א והוא והכתיב גפרית ואש כו' מן השמים א"ל כתיב אש וברד שלג וקיטור רוח סערה כו' והוא נכון· וכן בקרא דימטר על רשעים כו' כתיב ג"כ ורוח זלעפות כו': (ג) את אוצרו הטוב מכאן כו'· לכאורה אדרבה האי קרא גופיה מפרש מהו אוצרו הטוב את השמים· וי"ל דא"כ את אוצרו הטוב מיותר· ואם דהשמים

רש"י

וסמיך ליה וה' המטיר על סדום: לשני מדינות שמרדו במלך אמר המלך אחת תשרף בעצמה משלה ואחת תשרף מטמיון מאוצר המלך כך להלן באדום ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית מעצמה: ברם הכא וה' המטיר על סדום וגו' מאת ה'· מאוצרו של מקום: לשפחה שהיתה רודה פת בתנור בא בן גברתה ורדת פת ונתנה לו ובא בן בנה ורדת גחלים ונתנה לו כך להלן ויאמר ה' אל משה וגו'· בן גברתה· ישראל קרוים בנים למקום והוא אדון לשמים· בא בנה· לפי שסדומיים עובדין לשמש ולירח קרויין בניהם· שמים קרויין שפחה לפי שנבראו לתשמישם של בריות ובא בנה ורדת גחלים ונתנה לו וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש: והרכבתם את בן המלך אין כתיב כאן· דאי הוה כתיב כן הייתי אומר ויאמר להם קחו עבדי אדוניכם שהזכיר בראש המקרא ומ"ש והרכבתם את בן המלך דבר אחד הוא הואיל ולשניהם נשמע כאלו מאדם אחר היה מדבר· שכשיו שכתב בתחלה קחו עמכם עבדי אדוניכם שמשמע על בני אדם אחרים היה אומר אדוניכם ולא על עצמו· שהדבר שקול הוא· בהכרע הוא עומד כלומר אלו אמרו אחר ש.א אמרו דוד הייתי אומר מבני אדם אחרים מדבר השתא שאמרו דוד שאין לומר מבני אדם אחרים אמר קחו עמכם עבדי אדוניכם שהרי צדוק הכהן שלא היה לזה אדון אחר חוץ מדוד והא"כ שינה הלשון שאמר והרכבתם את שלמה בני ולא אמר את בן המלך אתה למד שהזכיר שמו ב' פעמים בפסוק אחד ומפורש בתנחומא לא היה צריך לומר אלא עבדי ושלמה בני שאפילו יאמר אדם בדברים הרבה דבר זה שלי וזה שלו עד ק' פעמים בכולן אין נשמע שמזכיר עצמו אלא פעם אחת או מאחר שאמר עבדי אדוניכם לא הוצרך לומר הנה והרכבתם את בן המלך ממשמע שאמר והרכבתם את שלמה בני אתה למד שהזכיר שמו שתי פעמים בפסוק אחד: בכתובים· כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בטבעת המלך ומפורש בתנחומא אפשר לומר ונחתום בטבעת המלך אחר שנאמר נכתב בשם המלך אלא כדי להזכיר שמו שתי פעמים בפסוק: גפרית ואש הה"ד ימטר על רשעים פחים מהו פחים גומרים ומצדין· יש לפרש פחים שהוא גחלים כמ"ד צנים פחים ומפרש בברייתא דשמואל צנים שני מיני צינה שהאדם נכשל בהן· פחים שנים· אף שני מיני הגימות הן שהאדם נכשל בהם וגם מפורש במקום אחר צנים פחים קורא וחימנה ועוד ראיה לדבר פיח הכבשן לו גחלים· ויש לפרש שהוא לשון מצודות כמו דהימא התפול צפור על פח הארץ: א"ר יוחנן אדם מריח גפרית ונפשו סולדת שהנפש יודעת שנדון בה להבא: רוח זלעפות מנת כוסם· כפילי פטירין לאחר המרחץ· כוס משקה של בשמים ששותין אותו לאחר המרחץ לרפואה: אין דבר רע יורד מלמעלה אתיבון אש וברד שלג וקיטור רוח סערה אלמא דברקיע איתנהו כלומר הללוהו בארץ בגבורותיו שהוא עושה מן השמים· ברד מניין· דכתיב וירעם בשמים ה' ועליון יתן קולו ברד וגחלי אש· שלג מניין· כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים· סערה מניין דכתיב ה' בסופה ובסערה דרכו· ומשיב להם תשובה לעולם בהרעה איתנהו שהרי דוד הורידן דכתיב לא יגורך רע ומה שהוא אומר כאן ורוח סערה רוח סערה הוא שעושה דברו של הקדוש ברוך הוא שכשבני אדם חוטאים והמטר יורד הקב"ה מעלה רוח סערה מן הארץ ומערב בהן אש וברד וקיטור כדי לערבב המטר ומדסלקי לשמים ויורדין כיורדין מן שמיא דמי וכן הכתוב אומר יתן ה' את מטר ארצך אבק ועפר מן השמים ירד עליך מאחר שאבק עולה מן הארץ היאך יורד מן השמים אלא מדסלקי לשמיא ונחתי וכו': מלתא דריש לקיש פליגא אהא דרבי חנינא בן פזי דאמר שאין דבר רע יורד מלמעלה דאמר ריש לקיש יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים ממשמע שנאמר אוצרו הטוב מכלל שיש לו אוצרות אחרים בשמים: מאת ה' מן השמים· מכאן אתה למד כח גבורתו של הקב"ה שאע"פ שהיה יורד ומהלך כמו מן השמים לארץ אינו כבה: במרתק מן גבר· כאגרוף מן גבור בלבן

מתנות כהונה

ובנותיה לי כבר כינוהו: משלה· מאש שלהם: מטמיון· מתוך אוצר המלך: להלן· גבי מחריבי ביהמ"ק: ה"ג בא בנה· והסדומיים היו עובדים לחמה וללבנה ולכל צבא השמים ומשמים המטיר עליהם אש וגפרית ועל בני ישראל שעובדים לרוכב השמים ב"ה המטיר לחם מן השמים: זה גבריאל· והשליח נקרא בשם שולחו וכן פירש הרמב"ן ז"ל: [ה"ג ב' פעמים בתורה כו' ובילקוט מלכים גרס כתוב פה]: ויאמר למך כו'· הרי שהכתוב מזכיר שם ההדיוט ב' פעמים והיה יכול לומר נשיי: עבדי אדוניכם· וכבר כתיב ויאמר המלך והל"ל מעבדי: את בן המלך אין כתיב כאן· בא לומר שלא יקשה שיאמר ג"כ את בן המלך כיון שדבר בלשון נסתר עבדי אדוניכם ואמר שהוא משום שלא יובן שעל בן מלך אחר ולא יפול טעות וערעור במלכות שלמה לומר שאביו לא צוה להמליכו כך יש לפרשו: [ובפירש"י מאריך בו מאד ופי' המא"ת נוטה לפירושי]: גומרין· תרגום של פחים: ומצדין· מצודות כד"א הפח נשבר ובילקוט תהלים גרס גומרין כד"א פחם לגחלים ועצים לאש: מצדין· כד"א כמהר צפור אל פח: סולדת· נשרף ונבהל מפניו: [ה"ג לע"ל שנאמר גפרית ואש מנת כוסם]: כפיילי פיטרין· פירש"י והערוך כוס משקה של בשמים ששותין לאחר המרחץ כן ישקם ה' יתברך בלמא פורענותם לכך כתיב מנת כוסם: [אין דבר רע כו'· רש"י וילקוט בסדר זה גרסי ככתוב פה· ובילקוט תהלים גרס אין דבר רע יורד מלמעלה אלא הוריד מטר ונעשה גפרית]: איתיבון כו' במרתק וכו'· כאבן המושלך בכח מן הגבור: מרתק: פירש הערוך

יפה תואר

עצמו יבוא ממעשיו הרעים ע"ד תיסרך רעתך וגו' שהם יבקשו להעלים רשעתם: אמר ר' אבין לשפחה שהיתה רודה פת בתנור כו'· כי זה ידוע אשר מה' שוכן ערבות יצא רק טוב· ואם יבוא רע מהשמים על הארץ אין השינוי תלוי בהקב"ה· רק השינוי הוא מצד המקבלים· כי לפי מעלליהם יהפך הטוב לרע· וז"ש כי פה בסדום נהפך המטר שיורד מן השמים מאת ה' לגפרית ואש בשביל רוע מעלליהם· אבל בישראל ירד המטר ויהפך ללחם מן השמים· כי הלחם והגחלים קרובים הם בתנור אשר בו נאפה ורק זה יחזיק בגחלים וזה בלחם: זה גבריאל· והוא שר של אש· ובצדיקים הוא עושה שליחותו לטוב להם וכמו דאיתא בפסחים דף קי"ח ע"א גבי הצלת חנניה מישאל ועזריה· וברשעים להפרע מהם עושה שליחותו לאבדם באש: וה' הוא ובי"ד ע' בזה ברש"י בחומש ובחזקוני· וכן מ"ש אר"י בתורה בנביאים ובכתובים כו' ע' בזה ברש"י וברמב"ן וברא"ם ז"ל: שההדיוט מזכיר שמו ב' פעמים· גבי למך לא הזכירו שמם ב' פעמים· אבל פעם אחת הוא הכינוי הבא במקום השם וק': אין דבר רע יורד מלמעלה· וזה ע"ד הכתוב לא יגורך רע· כי הקב"ה יחפוץ רק בטוב והרעות נמשכות רק ממעשה התחתונים· ועי' לעיל בפ"ג אין הקב"ה מיחד שמו על הרעה ומפרש מה דכתיב וה' המטיר וגו' כי מן השמים ירד מטר ולמטה נהפך לגפרית ואש וכמו"ש רש"י ז"ל: מילתא דרשב"ל פליגא אהא דארחב"פ

פירוש מהרז"ו

בפסיקתא זוטרתי פסוק זה כי אשת הוא סמוך וחסר הנסמך· וכן כאן ע"ש מדה פ'· ופי' נס: של אשת איש והוא משל על הרשעים שמדבר שם בפסוקים הקודמים: ב ברם הכא· פי' סדום שחטאה על עצמה כמ"ש יחזקאל ט"ז מ"ט· הנה זה היה עון סדום וגו' כל הענין ע"ש ותבין· ונתן עליה עונש שריפה מן השמים בעולם הזה והובטחה שתשובנה לקדמותה כמ"ש יחזקאל ט"ז נ"ה· אך אותה שהחריבה בהמ"ק עונשה אש של עצמה ועל דרך שכתוב לעיל פר' ו' סי' ו' שאש יוצא מגופן של רשעים ומכלתן ולא כן בעוה"ז שיש לכל נמצא ברית הבטחת קיומו שלא יהפך ליבטל מעצמו· ועיין לעיל פר' ל"ד סי' י"א: רודה פת· ע' תנחומא כאן· שמ"ר פר' כ"ה סי' א': זה גבריאל· כמ"ש לעיל פר' ל' סי' ב' וכמ"ש ר"א והיינו גבריאל משמאל מלאך של הדין· ועי' ויק"ר פר' כ"ד סי' ב' וש"כ ומבואר· ודעת ר"א הוא ובית דינו לא גבריאל לבדו· ומ"ש מאת ה' ולא אמר מאתו ע"ז אר"י מצינו כו'· ומ"ש שההדיוט מזכיר כו' פירושו שהכתוב מזכיר שמו ב' פעמים: שמ"ש ויאמר למך אין זה דברי למך אלא דברי הכתוב· וכן ויאמר המלך ותיבת אדוניכם אמר דוד על עצמו שהוא אדונם· והיה נ"ל את עבדיי· ומ"ש את בן המלך אכ"כ ע' מ"כ· ודרשה אחרת היא אגב שהזכיר הפסוק: ג פחים וגו'· פסוק זה מדבר בסדום כמ"ש כאן המטיר וגו' גפרית ואש וע"ש מדה ז' וי"ז אנו דורשים שהיה שם גם פחים ורוח זלעפות· ודורש פחים ע"ש מדת ממעל בשני משמעות כמ"ש במדרש תהלים י"א פחים גומרין כמ"ש פחם לגחלים· פחים מצדן כמ"ש כמהר צפור אל פח: פיילי פוטירין· כוס של יין שמתוקן לשתות אחר המרחץ כך מתוקן אש וגפרית לרשעים· ובמדרש תהלים שם והובא בילקוט כאן ובילקוט תהלים י"א בשינוי נוסחאות וגם שם בילקוט מסורס דקאי על מ"ש ורוח זלעפות על לעתיד כמ"ש ברוח קדים אפיצם· וכצ"ל כאן שהיא נידונית בה לע"ל· ורוח זלעפות מנת כוסם ר"י ב"נ בשם ר"י כפיילי וכו' שנאמר ברוח קדים אפיצם· ומ"ש מנת כוסם קאי על אש וגפרית ועל רוח וכן תיבת זלעפות שפירושו שלגות ובעתה שייך גם כן על כל הנ"ל: אין דבר רע· רמוז כמ"ש המטיר שהיל"ל הוריד אלא לדרוש מדת ממעל ודרך קלרה המטיר מטר ונעשה גפרית ואש: אש וברד· נ"ע שהרי מפורש הללו את ה' מן הארץ וגו' ואיך אמר מן השמים· ויש לומר שסמך על הפסוק כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים· ואל הברד כתיב גם כן נטה ידך על השמים ויהי ברד וכדעת רבי יהושע לעיל פר' י"ב סימן י"א וש"כ ומבואר· (ואח"כ מצאתי ביפ"ת) ומ"ש רוח סערה שהוא עושה דברו פירוש שמן השמים יורדים דברים טובים כנ"ל· וכשבאים לאויר העולם הרוח סערה גורמת דברו ושליחותו של הקב"ה· וכן כאן שכתוב אש וגפרית מן השמים היה ע"י רוח סערה כמ"ש לעיל פר' מ"ט סימן ו' וזהו מ"ש ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם ימטר מטר ונעשה אש וגפרית ע"י רוח זלעפות וכנ"ל: מלתא דרשב"ל כו'· שמ"ש ר"ח אין דבר רע יורד מלמעלה הוא ר' חנינא ב"ר פזי· ורשב"ל שדורש פסוק יפתח ה' וגו' שיש לו בשמים ג"כ

ידי משה

בגליון רש"י: תשרף אחת משלה ר"ל שגזר על אנשי המדינה בעצמם שישרפו המדינה ועל מדינה אחת גזר שישרפו אותן חיילי המלך שאספנין מאוצר המלך על איזו מדינה קשה לא אותו מדינה ששורפין חילי המלך כי אינן חסין על שום דבר ועושין את המדינה כלה אבל אותו המדינה ששורפין בני המדינה עצמן הם אינן עושין את המדינה כלה· כך להלן לא ירד האש מן ה' ונשתייר מה אבל כאן היתה שעיבה מאת ה' לפיכך שרופה כל אדמתה ולא נשתייר כלום כנ"ל וק"ל: בא בן בנה נ"ל בא בנה (א"ה)·

משנת דרבי אליעזר

בן המלך אין כ"כ וכו'· פי' דהו"ל את שלמה בן המלך כמ"ש מעבדי אדוניכם דוודאי צריך להזכיר שם שלמה לידע איזהו וכתיב בני ואח"כ אמר הפרדה אשר לי הרי הזכיר ב' פעמים את עצמו דודאי אשר

כשם רבי שמואל בר נחמן [א] חמשת הכרכים הללו היו יושבות על צור אחד שלח מלאך את ידו והפכן · הה"ד (איוב כח) בחלמיש שלח ידו הפך משרש הרים · תרין אמוראי פליגי חד אמר בחלמיש של יד · וחד אמר בחלמיש של אצבע קטנה · (ד) אמר רבי יהושע וצמח האדמה אפילו צמחי האדמה לקו · א"ר יהושע בן לוי עד עכשיו אם יקלוט אדם מטר מאוירו של סדום ויתן בערוגה אינה מצמחת: ה ותבט אשתו מאחריו · ר' יצחק אמר [ב] שחטאה במלח · באותו הלילה שבאו המלאכים אל לוט מה היא עושה הולכת אל כל שכינותיה ואומרת להן תנו לי מלח שיש לנו אורחים והיא מכוונת שיכירו בהן אנשי העיר על כן ותהי נציב מלח: ו ויהי בשחת אלהים את ערי הככר ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט · מה זכירה נזכר לו שתיקה (ח) ששתק לאברהם בשעה שאמר אברהם על שרה אשתו אחותי היא היה יודע ושותק · מתוך ההפכה · ר' שמואל בר נחמן אמר (ט) שהיה שרוי בהן · רבנן אמרי שהיה מלוה להן ברבית: ז ויעל לוט מצוער וישב בהר · הה"ד (תהלים נז) למנצח אל תשחת לדוד מכתם בברחו מפני שאול במערה [ג] אמר לפניו רבון העולמים עד שלא נכנסתי למערה עשית חסד עם אחרים בשבילי · עכשיו שאני נתון במערה יהי רצון מלפניך אל תשחת: ח ותאמר הבכירה אל הצעירה אבינו זקן וגו' · [ד] שהיו סבורות שנתכלה העולם כדור המבול · לכה נשקה את אבינו יין וגו' · ר' תנחומא משום רבי שמואל ונחיה מאבינו זרע · ונחיה מאבינו (ט) בן אין כתיב כאן אלא ונחיה מאבינו זרע [ה] אותו זרע שהוא בא ממקום אחר ואי זה זה מלך המשיח · ותשקין את אביהן יין וגו' · [ו] נקוד על וי"ו של ובקומה · שבשכבה לא ידע בקומה ידע · ויהי ממחרת ותאמר הבכירה אל הצעירה וגו' מנין היה להם יין במערה · אלא ממה שהיין מרובה להן היו מחביאין אותו במערות · א"ר יהודה בר סימון נעשה להם (י) מעין דוגמא של עולם הבא: היך מה דאת אמר (יואל ג) והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס: ט ותהרין שתי בנות לוט מאביהן · אמר ר"א [ז] לעולם אין האשה מתעברת מביאה ראשונה · אתיבין והא כתיב ותהרין שתי בנות לוט מאביהן · אמר ר' תנחומא שלטו בעצמן והוציאו ערותן ונתעברו כמביאה שניה · א"ר נחמן בר חנין [ח] כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות סוף שמאכילין אותו מבשרו · רבי יודן דמן גלוי ורבי שמואל בר נחמן תרויהון אמרי משום רבי אליהועיני · [ט] אין אנו יודעים אם לוט (יא) נתאוה לבנותיו אם בנותיו נתאוו לו מן מה דכתיב (משלי יח) (ו) לתאוה יבקש נפרד הוי

מסורת המדרש א ילקוט איוב רמז תתקט"ו · וילקוט כאן רמז פ"ה כס"ע · ב עיין לעיל פרשה נ' · ג ילקוט תהלים רמז תשע"ה · ד פסיקתא רבתי פ' מ"ב · ה לעיל פ' כ"ג וס"נ · ו נזיר כ"ג · סוריות י' · ביוד"ל פרשה ג' · ספרי בהעלותך פסקא ס"ט · אדר"ן פ' ל"ד · מסכת סופרים פרק ו' הלכה ג' · ז לעיל פרשה מ"ה וס"נ · יבמות ל"ד · ח פסיקתא רבתי פ' מ"ב · ט נזיר כ"ג · אגדת בראשית פרק כ"ה · מדרש משלי פרשה י"ח · ילקוט משלי רמז תתקנ"ו:

חדושי הרש"ש

יהשמים משמע שם בנקוט מן כמו כגלתי את העיר: (ד) אר"י ונתן האדמה אפילו צמחי האדמה לקו · נראה דר"ל דבר המצמחת שהאדמה דהיינו הגשמים כדכתיב כי כאשר ירד הגשם כו' והצמיחה · ולכן בסיר פייתי ע"ז אם יקלוט אדם מטר כו': (ט) בן אב"כ אלא כו' זרע · עיד"מ · וכ"כ התוס' ביבמות (ל"ב ב') דזרע משמע אפילו בני בנים וכן לא משמע אלא בן לבדו: (ו) לתאוה יבקש נפרד זה לוט · דהוא נקרא נפרד דכתיב נביה ויפרדו איש מעל אחיו ועיין רש"י ותוס' בנזיר (כ"ג ב'):

חדושי הרד"ל

יורד מלמעלה · ופי' דהיינו בנפלת בגיזוז מן השמים · אבל מליאותו למטה מהשמים באויר נארך: (ח) ששתק לאברהם · דרש את אברהם · שזכר לו איזו דבר טוב שעשה כשהיה (את) עם אברהם: (ט) שהיה שרוי בכן · שהיה רכושו רב · והיו לו בתי אוצרות לקנינו בכל הערים (ויתפרש מ"ש לוט ישב בערי הככר ויאהל עד סדום · גם כן שהיה רכושו וקנינו בכל ערי הככר והאהלו ה"ס בגבול סדום) · ואפשר גרסינן שהיה שורר בהם (מלשון שורר בביתו) וכדדרש לעיל שמינוהו ארכי דיינין ודרש כן ישב בהם: (י) מעין דוגמא בעוה"ב · בספרי עקב פרשה מ"ג · הגשון שנזדמן להם יין לבעה וכה"א והיה ביום ההוא יטפו גו' ע"ש: (יא) נתאוה לבנותיו · ואולי זה לתאוה יבקש נפרד שכן ביקש להיות נפרד במערה וכמ"ש עם הזונות יפרדו וע' בהג"ה שם:

כל

מתנות כהונה

הפרוך אגרוף: חמשת הכרכים כו' · עם צוער היו חמשה: שלח מלאך ידו והפכן · אותן ארבע הנהפכים והמזרחי תמה על הגירסא: בחלמיש של יד · זהו אצבע אחד: בחלמיש של אצבע · פירש"י · בתומם של אצבע ובילקוט איוב גרסינן חד אמר בחלמיש שלח ידו וחד אמר בחלמיש שלח אצבע ובילקוט סדר זה מסיים בו אפיק למ"ד מחלמיש והוא מחומם כלומר אחת מחמש האצבעות: [אפילו צמחי האדמה כדמפרש ואזיל]: ה"ג מה זכר לו ללוט שתיקה ששתק לאברהם כו' והמזרחי ז"ל האריך בביאור מאמר זה ע"ש: מתוך ההפכה וגו' גרסינן · ודייק סיפיה דקרא אשר ישב בהן לוט והיאך אפשר לו לישב בכולן ומשני שרוי בכולן פעמים פה ופעמים פה: מלוה להם ברבית · ושיכהו וקיומו היה מן כל הערים ההם: עד שלא נכנסתי כו' · דייק מדכתיב אל תשחת כלומר אל תשחת דרך הגלה הקדומה שעשית לאחרים בשבילי: שהוא בא ממקום אחר כו' · דדריש זרע מעין זרום וזהו מלך המשיח שבא מפסול מכשה מואב וכן משמע בפירש"י ברות [והערוך הביאו ערך בזות ולא פירשו]: ובקומה ידע · פירש"י בתומה ואעפ"כ לא נמנע למחרת מלשתות: מרובה להן · לאנשי סדום ועמורה: נעשה להם מעין כו' · פירש"י בתומה כדי שיצאו שתי אומות מהן עמון ומואב: והוציאו ערותן · בתוליהן כדי שיתעברו מיד: בולמוס · רבוי תאוה ורעבון: מאכילין אותו מבשרו · פירש רש"י כלומר סוף שמזנה עם קרובותיו ובנותיו שהם בשר מבשרו [ועם היה להוט אחר הזנות כדמפרש והז"ל ועוד יש לפרש שבנותיו היו נהנות אחר הזנות ולפיכך הולכו ללוט בעצמן להסיר בתוליהן וכן

רש"י

כהכן או כאגרוף מתרגמינן תרגום ירושלמי באבנא או במרתקא: יושבות בצור אחד · על צור אחד. זו כנגד הבירתה שהיו יושבות כולן על צור אחד אלא שהיו חתוכין בצור כל אחד בפני עצמה הה"ד משרש הרים · שלח המלאך ידו והפכן הדא הוא דכתיב בחלמיש שלח ידו הפך וגו': תרין אמוראין חד אמר בחלמיש של יד · כלומר בהאצבע אחד · וחד אמר בחלמיש של אצבע · בתומם של אצבע: וישלח את לוט מתוך ההפכה את הערים אשר ישב בהן לוט רבי שמואל בר נחמן אומר שהיה שרוי בכולן: ויעל לוט מצוער וישב בהר וישב במערה הוא ושתי בנותיו הה"ד למנצח אל תשחת לדוד מכתם בברחו מפני שאול במערה אמר לפניו רבון העולמים עד שלא נולדתי עשית חסד עם אחרים בשבילי שעשית חסד עם לוט בשביל שהיה דוד עתיד לצאת ממנו עכשיו שאני נתון במערה יהי רצון מלפניך אל תשחת: ואם אין בארץ שהיו סבורות כמו שנכלה בדור המבול. כן היו סבורות עכשיו שאין איש בארץ: אותו זרע שהוא בא ממקום אחר ואי זה זה מלך המשיח · שבא מיהודה ומרות · נקוד על וי"ו שבובקומה: שבשכבה לא ידע אבל בקומה ידע: שלטו בעצמן והוציאו ערותן · כלומר פתחו פתח והוציאו ערותן דהיינו בתוליהן ועברו מביאה ראשונה: כל מי שהוא להוט אחר בולמוס · לשון יון הוא שמזנה והיינו שבע סוף מאכילין אותו מבשרו שמזנה עם קרובותיו כמו שהיה לוט שזינה עם בנותיו לבסוף והיינו דגרסינן [illegible] והיינו שבע ומתוך כך מאכיד רתוח שיניו מאכילין

לצאתו

פירוש מהרז"ו

אוצרות רעים הוא ק על ל"ת ב"ר פזי · ובילקוט תהלים י"א הגי' מלאת דרשב"ל פליגא דאמר רשב"ל [illegible]: ד חמשת הכרכים הללו · הם סדום ועמורה אדמה וצביים ובלע היא צוער · ועל בלע אמר כאן לא היו הפכי את העיר אשר דברת על כל זה לבסוף ארכה · כמ"ש כי ירא לשבת בצוער · וכמ"ש לעיל פר' מ"ב סימן ה' בלע שנתבלעו: בחלמיש של אצבע · כמ"ש ילקוט כאן הובא כמ"כ · ויתכן דפלוגתהם דמ"ד בהכן של יד שהפך כל עיר בו לבע אחת · וצוער שהיתה קטנה מכולם באצבע קטנה · ומ"ד באצבע קטנה שאף שכתוב ידו על"ז הפך כל אחת כמו באצבע קטנה ולכך כתיב ידו וכתיב בחלמיש · ורש"י בתומם היה לו גירסא אחרת ע"ש · ופסוק זה וכל הפסוקים שלפניו מדבר בסדום כמ"ש ויק"ר פר' ה' סימן א' מפסוק פרץ נחל מעם גר עד בצורות יאורים בקע · כמ"ש לעיל פר' מ"ב סוף סימן ה' ודרשה זו ע"פ מדה י"ז: אפילו צמחי אדמה · כ' המ"כ כדמפרש ואזיל · יתכן בכוונתו כמ"ש ריב"ל שאם יקח ממטר סדום ליתן באדמה אחרת לא יצמח כי מ"ש ולמה האדמה הוא מיותר שהרי כתב ויהפוך וגו' וצמחי האדמה בכלל ע"כ דורש על כל האדמה (ועי' יפ"ת): ה מאחריו · ותהי נציב מלח · ולא של גפרית: מה היא עושה · וכ"ה בילקוט ופי' שכך היתה עושה שהלכה כו' וע"כ ותהי נציב שלא הוכל ללכת · ועי' לעיל פ"נ סוף סימן ד' ושם מבואר: ו מה זכירה · פירש במה זכה לזכור לו זכות אברהם על שבשתיקתו הציל הוא לאברהם וע' לעיל פל"ג ס"ם ג' ולקמן פע"ג סי' ד' וס"נ: ז אל תשחת כו' · למה דווקא במערה אמר אל השחת לפי שנאמר ויהי בשחת אלהים וגו' שעשה חסד עם לוט ובנותיו בזכות דוד כמ"ש לעיל פ"נ סי' י' ונמלטו במערה כמ"ש וישב במערה וע' ילקוט תהלים ל"ז שכשיו שדוד עצמו יושב במערה כ"ש שיציל אותו וק"ו זה ע"פ מדת ממעל של הינה בשחת ומדה פ' וי"ז: ח זרע הבא ממקום אחר · ע"פ גז"ש כמ"ש חוה כי שת לי אלהים זרע אחר כמ"ש פל"ג סי' ה' זרע שהוא בא ממ"א כו' ע' מס"ם (וכ"כ יפ"ת) ושם וכאן בעל המאמר ר' תנחומא בר"ש שעיקר כוונתו מתיבת אחר וכמב"ש ובסוף מדרש רות קיפא ר' הונא אלא שמביא ג"כ להדיא פסוק זרע אחר הנ"ל ע"ש: נקוד על וי"ו · עי' במ"ר פ"ג סימן י"ג וס"נ · ושם מפורש על וי"ו שבהמלא של ובקומה כו' ול"ע שהרי כתיב ובקומה בוי"ו החבור ומוסב על ולא ידע ע"פ אשר פקד משה והכן נקוד על וי"ו של והכן שלא היה מן המנין ע"ש · ועוד דלעיל פמ"ח סימן ט"ו היתה ל"מ שהכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב ואיך עוקר כאן נקודה אחת את הכתב כולו · ע"כ ל"ל שהכתוב כפשוטו שלא ידע בשכבה ובקומה ומ"ם ובקומה ידע דורש הכתב והכוונה ע"ד שדרשו ע"פ ולא קמה רוח באיש זבחים י"ג דאפילו כו' · וכן בפסיקתא פמ"ד סימן ג' על פסוק הן אתם וגו' ע' מס"ם · וכן לקמן פל"ג סימן ט' על ח"א ע"ש: יטפו ההרים עסיס · ועסים הוא יין כמ"ש ריש יואל והיללו כל שותי יין על עסיס וגו' · ואיתא בויק"ר פכ"ז סי' ד' וש"נ שכל מה שעתיד הקב"ה לעשות בעוה"ב עשה מקצתו ע"י נביא בעוה"ז ולוט היה נביא שדיבר עמו המלאך וכמ"ש לעיל פר' מ"ה סוף סי' ז' בני ביתו של אברהם נביאים היו ולוט היה בן ביתו · והמערה היא תחת ההר כמ"ש וישב בהר וגו' וישב במערה וכשהטיף ההר עסים בא למערה שתחתיו: ט לעולם אין האשה · פסיקתא פמ"ב סי' ג' לעיל פמ"ה סימן ד' ושם מבואר: כל מי שהוא להוט · לעיל פמ"א ריש סימן ז' ושם מבואר: א"א יודעים · ע"פ מדה י"ז: יבקש נפרד · זה לוט כמ"ש הפרד נא מעלי ולהיב ההרי הפרד לוט מעמו שהוא בקש תאוה כמ"ש לעיל פמ"א סי' ז' וישא לוט וגו' שבקש להפרד מאברהם בעבור התאוה · ס"ל

יפה תואר

דאמר רשב"ל יפתח ס' נך וגו' כד"ל: חמשת הכרכים כו' נראה דגרסינן ארבע דהא צוער נמלטה · ואולי דעת רז"ל דגם צוער נהפכה אחר שיצא לוט ממנה ומה דאמר והפכן לאו בבת אחת היה · ואולי הכוונה דחמשת הכרכים היו יושבות על צור אחד ומ"ש והפכן לא קאי אלא על ארבע מהן: בחלמיש של אצבע קטנה · קרוב הדבר כי באו נתקן בזה דהא כתיב (מיכה ד') גבי סדום ההפוכה כמו רגע ולא תלו בה ידים וזה כוונו למה שמפרש בחלמיש שלח ידו על סדום ולכן מפרש כי לא נתיחד כל כחו לרגע רק באצבע קטנה: אפילו צמחי אדמה · פי' עשבים קטנים הגדלים בתוך אדמה בלא זריעה גם הם כההוא · או דבא לכלול גם כמהין ופטריות · ומפרש ולמה האדמה כא שלימותה הנתן לאדם · וכדמביים אם יקלוט אדם מטר מאוירו כו' אינה מצמחת · יען דהדג ממנה כח הצמיחה: מה זכירה נזכר לו · ע' בזה בברת"ס · אבל הפסוק הוא כי ויזכור משמע שלא היה לו רק זכות אחת המיוחדת להצילו וכ"ה לעיל בפנ"ג גבי ויזכור אלהים את נח מה זכירה נזכר לו וכן לקמן בפע"ג גבי ויזכור אלהים את רחל מה זכירה כו' כי מבקש כאן למצוא זכות מיוחד אשר בה זכו להזכר · ויותר נכון כי הוא מפרש מ"ה נשאתי פניך וגו' כי זה הוא בזכות לוט ולא בזכות אברהם כמו שמפרש בפ' הקודם או בזכות שנשא פני המלך ושפיר מקשה מה זכירה נזכר לו לזכות לנשיאות פנים · ומפרש נשאתי פניך בזכות בת קהך: שהיה שרוי בהן · וכדכתיב שם אשר ישב בהן לוט · והאומר שהיה מלוה לכן ברבית מפרש אשר ישב בהן בהרותם · ומסק כלומר ברבית הוא בהרותה ובלי לער וכמו שאמרו פניך דומים למלוי ברבית · [ואולי סובר המדרש כדעת הרמב"ם על לנכרי תשיך ויזכר בזה זכותו]: עד שלא נכנסתי למערה כו' · פי' הדברים כי בצאת את לוט ושתי בנותיו אשר ישבו במערה רק בשביל רות שאנכי עתיד לצאת ממנה וכמו דדרי"ש רבא בפרק הערל על הכתוב בזה באתי במגלת ספר כתוב עלי · וע"ש ברש"י · ועתה שאני נתון במערה יהי רצון שאל תשחת · ולכן סוכיר שם הכתוב במערה אשר בנעדי סדרש בזה אין טעם לזה: שנתכלה העולם כו' · והמה חשבו כי גם צוער נהפכה אחרי אשר יצאו ממנה · ועמ"ש הרמב"ן ע"ז כמאמר: בקימה ידע · פי' שהרגיש קצת במעשה שנעשה עמדו ולא חקר ולא דרש להשיג ידיעה גמורה אבל ידיעה גמורה לא היה לו: היו מחביאין אותו במערות · ולא הספו משים גז: כיון שחשבו שנתכלה העולם: אין האשה מתעברת כו' · עמ"ש לעיל בפמ"ה בזה המאמר: אין אנו יודעים הם לוט כו' · בא להגן בזה למה כתיב והרין שתי בנות לוט מאביהן · ומאביהן הוא מיותר

משנת דרבי אליעזר

אשר לי לריך למכתב שפי' המיוחדת לי בזה סי' שימלך שאין הדיוט רוכב על סוס של מלך כפי' רש"י: מתוך ההפכה ר' שמואל בר"נ אמר שהיה שרוי בהן רבנן אמרי שהיה מלוה להם ברבית · פי' דקשה לפי יתורא דקרא דל"ל למכתב אשר ישב בהן לוט לכך מתרץ רשב"ל דהכי פירושו דקרא מתוך ההפכה שהפך דהיינו שנהפכו כ"א לפי שהיו יושבות על צור א' כדלעיל הוה כאילו ישב בכולן דמ"מ לא היה גילוג ורבנן מתרצים לפי שהיה מלוה וכו' כדאי' במ"כ וי"ל דנרמז בס"ת את הערים אשר ישב ה"ם ברבית: ויהי ממחרת וגו' מניין היה להם יין · דבלילה הראשונה היה יודע שיש לתרץ שזימן הקב"ה יין כדי להוליד זרע שבא ממ"א זה מביה וכדאי' בגמ' לפי דרכם לפוגאת ב' אומות כדאיתא קודם

ידי משה

שהיה שרוי בהן גרסת רש"י שרוי בכולן · לפ"ז כאן רבנן ומפרשי דברי ר"ש בר נחמן ואמרו לפי שהיה מלוה להם ברבית והיה שעה פה ופעם פה כנ"ל: עד שלא נכנסתי למערה עשית חסד עם אחרים בשבילי · גירסת רש"י ז"ל שעשית חסד עם לוט במערה כדי שאצא ממנו כי דוד יצא מרות המואביה ועכשיו תעשה עמי חסד שלא יהרוג אותי בשביל אחרים שילאו ממני כמה שעשית עם לוט והולאתו זה ממלת במערה דקא יתיר: אותו זרע הבא ממקום אחר עיין מ"כ ובתנס דחק ול"נ אילו היה אומר בן היה משמע דקאי על זה הבן שיולד להם מאביהם עכשיו וכיון שאמרו לשון זרע הוא אותו זרע שיבא להם ממקום אחר כמו [illegible] רב והוא מלך המשיח שילא מיהודה ומרות כנ"ל ונ"ל: ר' אליהועיני הג

לוט נתאוה לבנותיו ובנותיו לא נתאוו לו ׃ ר' תנחומא בר רבי חייא משם ר' הושעיא תורגמנא אין (יב) כל שבת ושבת שאין קורין בה פרשתו של לוט מאי טעמיה (שם) בכל תושיה יתגלע ׃ א"ר אחא יתגלעו אין כתיב כאן אלא יתגלע א האנשים נתרחקו ׃ והנשים נתקרבו ׃ ר ה"ה"ד (ירמיה מח) אני ידעתי נאום ה' עברתו ולא כן בדיו ׃ ר' הונא בר פפא ורבי סימון ׃ ב רבי הונא אמר מתחלת עיבורו של מואב לא היה לשם זנות (יג) אלא לש"ש שנא' לא כן בדיו עשו לש"ש אלא לשם זנות ׃ שנאמר (במדבר כה) וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות וגו' ׃ ר' סימון אמר מתחלת עיבורו של מואב לא היה לש"ש אלא לשם זנות שנאמר ועברתו לא כן בדיו לא עשה כן בדיו לשם זנות אלא לש"ש שנאמר (רות ג) ותרד הגורן ותעש ככל אשר צותה חמותה ׃ א"ר לוי ג אם תחלתו של מואב לשם זנות גם סופו היה לשם זנות ׃ בדיו לא כן עשו וישב ישראל בשטים וגו' ׃ ואם מתחלת עיבורו לשם שמים אף סופו לש"ש ׃ בדיו לא כן עשו ׃ ותרד הגורן ׃ יא ותלד הבכירה בן וגו' ׃ רבי יודן משם ר' איבו ד הבכירה ע"י שביזת כבוד אביה ואמרה שמו מואב מאב אמר הכתוב (דברים ב) אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה ׃ מלחמה אי אתה עושה עמהן ׃ אבל אתה (יד) מפתק הנהרות שלהן ׃ שורף גדישים שלהן באש ׃ אבל הצעירה ע"י שחסתה על כבוד אביה ואמרה ותקרא שמו בן עמי בן מי שהיה עמי ׃ אמר הכתוב (שם) אל תצורם ואל תתגר בם כל עיקר ׃ אמר ר"י ב"ר סימון ורבי חנין בשם ר' יוחנן בנותיו של לוט הולכות לעבור עבירה ונתפקדו ׃ באיזה זכות בזכות מואב מי אב שנאמר באברהם (בראשית יז) כי אב המון גוים נתתיך ׃

פרשה נב

א ויסע משם אברהם ארצה הנגב ׃ רבי אבון פתח (איוב יד) ה ואולם הר נופל יבול וצור יעתק ממקומו ׃ ואולם (א) הר נופל זה לוט שנפל מהר ׃ וצור זה אברהם יעתק ממקומו פנה ממקומו ׃ ו לפי שחרב מקומה של סדום פסקו העוברים והשבים ואמר מה אני מפסיק צדקה מביתי הלך ונטה לו אהל בגרר ׃ הה"ד דכתיב ויסע משם אברהם ׃ ב (משלי יח) אח נפשע מקרית עוז ׃ ז אח (ב) זה לוט שהיה בן אחיו של אברהם ׃ נפשע מקרית עוז ׃ פשעת באברהם ׃ כפרת ביה ׃ שקרת ביה ׃ ומה גרם לך ומדינים כבריח ארמון ׃ הביא עליו מדינים כבריחי בה"מ ׃ מה להלן לא יבא טמא אף כאן לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' עד עולם ׃ ג ד"א ויסע משם אברהם ׃ (שם) חכם לב יקח מצות ׃ ח חכם לב זה אברהם ׃ יקח מצות לפי שחרב מקומה של סדום ופסקו העוברים והשבים ולא חסר קלורין שלו כלום אמר מה אני מפסיק צדקה מביתי הלך ונטה לו אהל בגרר ׃ ואויל שפתים ילבט ׃ זה לוט שהיה אויל בשפתיו שהיה צריך לומר לבנותיו דבר שלקה בו העולם אנו באים לעשות ׃ אלא ילבט מה גרם לו ילבט הביא עליו (ג) לבטי לבוטים ׃ מה להלן לא יבא טמא לכל דבר אף כאן לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' ׃ ד ויסע משם

מסורת המדרש א עיין יבמות ע"ו ׃ ב רות רבה סוף פרשה ה' ׃ ילקוט כאן רמז פ"ו ׃ ילקוט ירמיה רמז של"א ׃ ג במד"ר פ' כ' ׃ תנחומא בלק סי' י"ז ׃ ילקוט בלק רמז תשע"א ׃ ד נזיר כ"ג ׃ בבא קמא ל"ח ׃ הוריות דף י' ׃ ילקוט כאן רמז פ"ו ׃ וילקוט דברים רמז תת"ח ׃ ה אגדת בראשית פ' כ"ה ׃ ילקוט כאן רמז פ"ז ׃ וילקוט איוב רמז תתקנ"ז ׃ ו פסיקתא רבתי פ' מ"ב ׃ ז נזיר דף כ"ג ׃ הוריות י' ׃ ילקוט משלי רמז תתקנ"ז ׃ ח ילקוט כאן רמז פ"ז ׃ וילקוט משלי רמז תתקמ"ז ׃

חדושי הרד"ל

(יב) כל שבת ושבת ׃ בא"ג שם הגי' כל שנה ושנה ׃ וכן הנכון דהיינו כשמשלימין את התורה בכל שנה ובכל תושיה בכל גמר התושיה ׃ (יג) אלא לש"ש שנאמר לא כן בדיו כו' ׃ אלא לשם זנות ׃ כצ"ל ׃ ודייק מעברתו לשון עבירה וכן לשון עברה וכעס לפני המקום ׃ (יד) מפתק הנהרות ׃ (כמדומני שעיקר הגי' מפסק כלומר פוסק מעיינם ׃ אבל מפתק ענינו להיפך ברוב המקומות) ואפשר מרמז לזה שאיזה אלישע (מלכים ב' ג') וכל מעייני מים תסתמו ועיין במדרש רבה סוף פרשה פנחס ׃

(א) הר נופל זה לוט ׃ יש לפרש שנפל ונפרד מאב ההמון שנקרא הר ׃ ובזו"ט מז' י"ג ובא"ג פרשה כ"ה הגי' זו סדום שנאמר המעתיק הרים וגו' אשר הפכם באפו (מיהו לעיל פרשה ל' אמרו לסדום בעומקא) ׃ (ב) זה לוט שהיה בן אחיו ׃ וקראו אברהם בלשון אנשים אחים ׃ ועיין פר"א פל"ו ׃ (ג) לבטי לבטים ׃ הוא

רש"י

אותו דכת ׃ בשם רב אושעיה תורגמנא ׃ מתורגמן ׃ בבל תושיה יתגלע ׃ בכל מקום שהבריות דורשין יתגלה קלונו יתגלעו אין כתיב כאן אלא יתגלע האנשים נתרחקו והנשים נתקרבו׃ אילו נאמר יתגלעו הייתי אומר אנשים ונשים עכשיו שנאמר יתגלע אנשים ולא נשים הה"ד אני ידעתי נאם ה' עברתו ולא כן בדיו עברתו עיבורו לא היה כן לשם זנות אלא לשם שמים אלא בדיו זרעו לשם זנות היה הה"ד וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות את בנות מואב ׃ אבל אתה מפתק ׃ נהרות שלהם פתח דתנינן פותקין מים לגנה שפותח מגד אחד כדי שיבאו המים לגנה ׃ ותהרין שתי בנות לוט מאביהן בנותיו של לוט הולכות לעבור עבירה ונפקדות באיזה זכות מאביהן אברהם שנקרא אב דכתיב כי אב המון גוים נתתיך היה לו לומר ותהרינה שתי בנות לוט ממנו מהו מאביהן בזכות אברהם ׃

פרשה נב ואולם הר נופל יבול זה לוט שנפל מהר ׃ כלומר שנחסר מהר ׃ כלומר על ידי הר ׃ שנתרחק מישראל על עסק שעשה בהר ׃ נופל לשון חסר כד"א לא נופל אנכי מכם ׃ וצור יעתק ממקומו זה אברהם ׃ שנקרא צור דכתיב הביטו אל צור חוצבתם ׃ שגרם לו לוט שפינה מקומו שהיו עוברים ושבים אומרים כך

כל בשר את דרכו על הארץ ׃ לבטי לבוטים ׃ ענין כשלון ויגיעה כך פירשו רש"י ורא"ע בספר משלי [ה"ג בילקוט משלי לבוטים לא יבא עמוני כו'] ׃

מתנות כהונה

הוא בילקוט בהדיא ׃ לא נתאוו לו ׃ וכל עצמן לא היה אלא משום ישוב העולם שסברו שנתכלה העולם כולו כדלעיל ׃ אין כל שבת כו' ׃ אולי היה כך מנהגם כדי להפריש העם מעריות ודוגמת זה פירש הא"ב ׃ יתגלע גרסינן ׃ יתגלע כינוי ליחיד נסתר רמז שהוא ודוגמתו שהם הזכרים נתרחקו ולא נקיבות כמו שדרשו חז"ל עמוני ולא עמונית ׃ ועברתו ׃ לשון הריון ועיבור ובערוך ערך עבר פירשו לשון זמורות ׃ [עברתו לא כן בדיו גרסינן] ׃ א"ר לוי כו' ׃ בדיו לא כן עשו בתמיה והכתיב וישב ישראל וגו' וכן בדיו לא כן עשו בתמיה והכתיב ותרד הגורן ׃ מפתק ׃ מקלקל יד הנהר והמים הולכים להם כדאמרינן בפ"ק דשבת פותקין מים לגנה ׃ בן מי שהיה עמי העיי"ן בחיר"ק ׃ ונתפקדו ׃ בהריון ולידה ׃ מי אב ׃ מי שנקרא אב ׃

פרשה נב שנפל מהר ׃ פירש"י נפילתו וחסרונו בא לו ממה שעשה בהר ׃ זה אברהם שנקרא צור שנאמר הביטו אל צור חצבתם ׃ ה"ג בילקוט סדר זה יעתק ממקומו שגרם לו שפנה ממקומו ד"א לפי כו' ׃ [ובילקוט איוב גורס כמו כאן] שגרם לו שנתבייש ממנו על אודותיו עם בנותיו ׃ פשעת כו' ׃ נפשע דרש בלשון נוטריקון ׃ קלורין ׃ פירש הערוך אוצר ועיין לקמן פרשה ל"ד ׃ שלקה בו העולם בימי דור המבול שנאמר כי השחית

יפה תואר

ודרשו שהוא היה הגורם הראשון ׃ וכ"ה בילמדנו כמו שמובא בדבור שאח"ז ׃ אין כל שבת ושבת פו' ׃ כן היו נוהגים לפנים ואנחנו אין נוהגים כן וכמו שאנחנו אינם נוהגים ללמוד תורת כהנים בתחלה עם התינוקות אף כי הוא מוזכר לקמן בויק"ר ׃ והכי איתא בילמדנו ותהרין שתי בנות לוט מאביהן מהו מאביהן אלא שמאביהן היה הדבר ׃ ראה מה כתיב ולא ידע בשכבה ובקומה ובקומה נקוד למה שהיה סבור מאתמש ׃ אבל בלילה שני יינו והרגיש בה לפיכך ובקומה נקוד ׃ מפני כך הוא מתפרסם בכל שבת הרי הוא חייב נעלמו ע"כ ׃ מתחלת עבורו של מואב כו' ׃ [עיקר דברי היפ"ת בזה שוים הם עם דברי מהרז"ו ולכן לא העתקנום ומוסיף ע"ז וז"ל ובילקוט גרים בר' הונא ור' סימון בדיו לא עשו כן ול"ג שנאמר ׃ ואם הייתי סומך על גירסתו הייתי אומר דתרווייהו מפרשי ולא כן דבק עם עברתו ולא עם בדיו כבעל הטעמים ומפרשים דה"ק ולא כן ענין עיבורו כענין גאותו לר"ה לא היה לשם זנות כמו שיורה מאך זרעם הרע הזה רק לש"ש ׃ ולר' סימון פי' לא כן היה לש"ש כמו שנראה מגאותם רק לשם זנות ופתיתות ולכן התחילו בבלילה ׃ אלא שאין לסמוך על הילקוט דמשבש ותני ׃ בכמה דוכתי ובמדרש רות בא זה המאמר בענין רע שאי אפשר לסולמו עכ"ל] ׃ בנותיו של לוט הולכות לעבור עבירה כו' ׃ דאע"ג דאשכחן רבים מבני זונים כי השי"ת לא ישנה הטבע מפני החוטא מ"מ פקודות אלו שהן ב' מאביהן הזקן בב' לילות תכופים זה אחר זה הוא דבר זר ׃ ועוד שזרע השכור אינו מוליד וכמ"ש הטבעיים ׃

ר' אבון פתח כו' ׃ משום דק"ל למה נסע עתה מאילוני ממרא אשר היה אוהבו כדלעיל ׃ לכן מביא את הפת ב ואולם הר נופל יבול ודריש על לוט אשר שכן בהר כדכתיב לפני זה ויעל לוט מצוער וישב בהר ומפרש נופל נלשין ועל פי כל אחיו נפל ׃ וזה לוט השוכן בהר יבול עשה נבלה ומפני ריח רע הזה פנה ממקומו וכמו שמפרש בסימן ד' ׃ ונראה דיש לגרוס פה זה לוט שנפל בהר פי' ששכן בהר ׃ לפי שחרב מקומה של סדום ׃ זה הוא שיטה אחרת למה נסע אברהם ממקומו ובילקוט הגירסא דבר אחר לפי שחרב מקום של סדום וכו' ׃ וכל סדרשות האלה א"א להלום בסדר הכתובים שמה אך הם על דרך אסמכתא ׃ כפרת ביה שקרת ביה ׃ שעיקר הפשיעה היא הכפירה בו שפורק עולו מעליו כאלו לא ידע ומשקר באמונתו וכן אמר לקמן בפרשה פ"ס בגדה יהודה כפרת יהודה שקרת יהודה ׃ ואפשר שהכפירה היא בבחינת האמונה שכפר באמונת אברהם וכמ"ש בפמ"א ויסע לוט מקדם מקדמונו של עולם ׃ והשקרות היא בבחינת המעשה במשא ומתן ולוט כאשר נמשך למעשי סדום כמ"ש לעיל שקר בתום וביושר וכר ממעשי אברהם ׃ הביא עליו מדינים ׃ כלומר שהם מרוחקים מלהתחתן בם וגם זו סבת המדינים והמחלוקת וכמ"ש באיכה רבתי בפסוק כי אתה עשית ׃ ד"א ויסע משם אברהם כו' ׃ גם הוא בא לתת טעם זה שהובא בפי' א' רק דורש מפסוק אחר ׃ לבטי לבוטים ׃ פי' שנכשל פעם אחר פעם בבכירה ובצעירה

פירוש מהרז"ו

גם כאן במערה הוא נתאוה לבנותיו ׃ שאין כל שבת ושבת ׃ פי' בהגהות רד"ל גם בילקוט כאן נכתב בצדו ל"א בכל שנה ושנה ׃ התגלעו אב"כ ׃ בילקוט משלי י"ח הגי' יתגלעו אב"כ ׃ ופי' בכל תושיה בכל מקום שקורין התורה בבכ"נ ובבמ"ד יתגלע ויתרחק גלע כמו געל בהפוך אותיות ׃ ר עברתו ולא כן ׃ ר"ד שמענו גאון מואב וגו' עברתו ולא כן בדיו לא כן עשו ׃ ודורש עברתו לשון עבור ולא כן פי' לא כמו מעשיו עתה ע"פ דרך קנאה ׃ כי תחלת עבורו לש"ש ובדיו לא כן עשו היינו בנות מואב בשטים ׃ ולר"ס עברתו ולא כן שלא היה תחלת עבורו כן ונכון מל' כן בנות צלפחד דוברות אבל בדיו לא כן עשו כמעשה האמהות אלא לש"ש היינו רות ור"ל ישוה המדות א"כ הא' לשבח גם הב' לשבח ואם הא' לגנאי גם הב' כן ׃ וע' מדרש רות פסוק ותרד הגורן ודו"ק ׃ יא אל תצר כו' ׃ ב"ק דף ל"ח ׃ מפתק ׃ סותם כדלעיל ר"פ פ"ז ד' ראשי נהרות פותק ׃ שהיה עמי ׃ וע"ד מ"ש האמינון אחיך היה עמך ׃ מואב מי אב ׃ הענין כי מאברהם יצאו הרבה גוים בחייו ישמעאל ובניו ׃ יצחק ובניו ׃ ובני קטורה ויעקב ועשו היו בני ע"ו שנה כשמת אברהם ׃ וכל מי שנולד בימיו ממשפחתו היה לעם וגוי בפני עצמו ׃ וזהו מ"ש ויוגד לאברהם לאמר ׃ הנה ילדה מלכה וגו' וכל השמונה שילדה היו גוים ולאומים כמ"ש קמואל אבי ארם ׃ וכן עוץ כמ"ש ארץ עוץ ׃ וכן כשד הוא כשדים ׃ וכן כולם וכן בלוט ׃ שנצול במערה בזכות אברהם שגין זכותו ג"כ שה"ל זרע ללוט שהיה לגוי ועם וז"ש הוא אבי מואב שנעשה לעם בזכות מי אב ור"י בר"ם ור"ח חולקים על ר' יודן שלא ביזתה אביה וכן יש לדרוש בן עמי שיהיה לגוי ועם בזכות מי שהוא אבי עמים וגוים ועיין לקמן פרשה ס"ח סי' ה' ראשי אומין ׃ ודו"ק ׃

פרשה נב סימן א שנפל מהר ׃ שאמר לא אוכל להמלט ההרה ׃ וכמ"ש לעיל פ"נ ס"ס י"ח ועי"כ נכשל בבנותיו שזה היתה כוונתו כמ"ש שם מא"ג"ב וזהו מ"ש יפול שנכשל בבנותיו ׃ ועי"כ וצור יעתק ממקומו זה אברהם ׃ ובא"ג"ב פר' כ"ה הר נופל זה סדום שנקרא הר שנאמר המעתיק הרים ׃ (וכמ"ש לעיל פר' מ"ט ס"ו) וצור יעתק ממקומו זה אברהם שנאמר הביטו אל צור חצבתם עכ"ל ׃ שחרב מקומו של סדום כי סדום היתה מדינה של זמת עריס ובעבור שלא היו מקבלים אורחים ע"כ ישב אברהם בגדר וקיבלם ׃ והעניים של סדום שלא רצו לפרנסם ׃ כמ"ש ויד עני ואביון לא החזיקה היה אברהם מפרנסם ׃ וכשחרבה סדום לא היו עוברים ושבים ולא עניים לפרנס וכמ"ש כ"ז בהדיא בא"ג"ב שם ׃ ב את נפשע ׃ נזיר כ"ג והאין פשע אלא מרידה כמ"ש מלך מואב פשע בי ׃ במ"ר ר"פ י"ח מקרית עוז הוא אברהם שהיה מגין בזכותו כמו קרית עוז ועיר מבצר ׃ בבריח בהמ"ק ׃ כבריח הרמונו של הקב"ה זה בהמ"ק ׃ לשון ילקוט כאן ׃ וכמ"ש ישעיה ל"ב כי ארמון נוטש וכו' והבריה הוא משל על האיסור ׃ לא יבא טמא ׃ לכל דבר (פסוק הוא בדה"ב ב' כ"ג יפ"ת) ומה בריח ארמון גורם שלא יבא בו טמא מחמת קדושת בהמ"ק כך המדינים של לוט כמ"ש ויהי ריב וגו' כמ"ש לעיל פ' מ"א סי' ו' גרם לו שנתרחק זרעו לדורות עולם ׃ ג לפי שחרב ׃ לעיל סוף סי' א' לקמן פר' ל"ד סי' ב' ׃ וע' עוד לקמן פר' נ"ט סימן ז' ׃ וקילורין פי' אוצר של מיני מאכל ׃ יקח מצות ׃ עיין ד"ר פר' ח' סי' ה' וש"נ ברכות ׃ שהצדקה נקרא בלשון חז"ל מצות וכמ"ש בנחמיה יו"ד והעמדנו עלינו מצות ׃ שלא יחסר ההוצאות ׃ שהיה צריך לומר כו' ׃ שהרי ידע בקומה של בכירה ׃ כמ"ש לעיל פר' נ"א סי' ח' ׃ שלקה בו העולם ׃ כאן בסדום כמ"ש לעיל פר' נ' סימן ה' וש"נ ׃ או שהכוונה על דור המבול כמ"ש המ"כ לקמן וכ"ה פר' ע' סוף סימן י"ב ׃ אנו באים ׃ שיהיה קיום העולם בתמיה ׃ מה להלן לא יבא טמא ׃

ידי משה

שם ׃ מ"ט בכל תושיה יתגלע ׃ בפרק מי שהיה נזיר בכל תושיה יתגלע שנתגלה קלונו בכל בתי כנסיות עמוני ולא עמונית כו' ׃ עברתו ולא כן בדיו ׃ פי' בעל אילה שלוחה גבוריו ופסוק הוא בירמיה וקא פליגי הנהו תנאי למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ר"ל או בגאותא או לשון בתמיה ופירושו של פסוק הוא שאמר ועברתו ר"ל העיבור של עמון לא כך היתה עוד שעם פדמספסי ואולי לגמר ר"ל

משנת דרבי אליעזר

לזה משא"כ עתה שנתעברה בבר ממואב שיצא ממנו משיח קשה וכי עביד נס בחנם ועיין בס' כוונת שארי"י פובא ס' לך לך וז"ל מרות יצא דוד וכל שורש המלוכה עד משיח משא"כ בנעמי כו' ע"ש ׃ שמרמז מעשי שטים שנכתב בתורה ׃ ולמר מרמז מעשה רות וק"ל ׃ ממקומה ׃ צ"ל מקומה דמ"ש יתר היא ׃ שמעית

אברהם · א פנה מפני ריח רע שהיו אומרים לוט בן אחי אברהם בא על שתי בנותיו · ארצה הנגב (א) (ד) שבעה שמות נקראו לו · דרום נגב · תימן · ים · וימין · וסגינים · [נ"א וסינים] היתיבון והכתיב (תהלים פה) (ה) ולא ממדבר הרים · אמר להם אף הוא דרום הוא · אמר רבי חייא בר אבא ב עבר הוית קמיה כנישתא דצפורין שמעית מינוקא יתיבין וקריין ויסע משם אברהם אמרתי ג גדולים דברי חכמים שאמרו ד הוי זהיר בגחלתן שלא תכוה שנשיכתן נשיכת שועל ולחישתן לחישת שרף וכל דבריהם כגחלי אש שמשעה שפירש אבינו אברהם מלוט היתה פרישתו פרישת עולם · ויגר בגרר · בגרדיקי · ויאמר אברהם אל שרה אשתו אחותי היא ע"כ שלא בטובתה: ה ויבא אלהים וגו' בחלום הלילה · א"ר יוסי ה אין הקב"ה נגלה על נביאי אומות העולם אלא בשעה שדרך בני אדם לפרוש זה מזה הה"ד (איוב ד) בשעיפים מחזיונות לילה ואלי דבר יגונב וגו' מה בין נביאי ישראל לנביאי אומות העולם רבי חנינא בר פפא ורבנן · רבי חנינא בר פפא אמר משל למלך שהיה נתון הוא ואוהבו בטרקלין ווילון מונח ביניהם כל זמן שה"ה רוצה לדבר עם אוהבו היה קופל את הוילון ומדבר עמו אבל לנביאי אומות העולם אינו מקפל אותו אלא מדבר עמהם מאחרי הוילון · ורבנן אמרי למלך שהיה לו אשה ופלגש כשהוא הולך אצל אשתו הוא הולך בפרהסיא וכשהוא הולך אצל שפחתו הולך במטמוניות · כך אין הקב"ה נגלה על אומות העולם אלא בלילה (במדבר כב) ויבא אלהים אל בלעם לילה (בראשית לא) ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה · (שם כ) ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה · מה בין נביאי ישראל לנביאי אומות העולם · רבי חמא ב"ר חנינא ור' יששכר מכפר מנדי · ר' חמא אמר אין הקב"ה נגלה על נביאי אומות העולם אלא בחצי דבור היך מה דאת אמר (במדבר כג) ויקר אלהים אל בלעם · א"ר יששכר דכפר מנדי אין הלשון הזה ויקר אלא לשון טומאה היך מד"א (דברים כג) כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה אבל נביאי ישראל בדבור שלם בלשון חיבה בלשון קדושה בלשון שמלאכי השרת מקלסין אותו · שנאמר (ישעיה ו) וקרא זה אל זה ואמר קדוש וגו' · א"ר יוסי בן ביבה (משלי טו) רחוק ה' מרשעים אלו נביאי אומות העולם · ותפלת צדיקים ישמע אלו נביאי ישראל · ויבא אלהים אל אבימלך ויאמר לו הנך מת על האשה וגו' · ו מכאן שאין התראה בבני נח · והיא בעולת בעל · אמר רבי אחא ז בעלה נתעטר בה והיא לא נתעטרה בבעלה · רבנן אמרי מרתא דבעלה · בכל מקום האיש גוזר ברם הכא כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה: ו ואבימלך לא קרב אליה וגו' · הגוי גם צדיק תהרוג · אמר אם כך דנת לדור המבול ולדור הפלגה צדיקים היו · א"ר ברכיה (ו) אי גוי זה תהרוג צדיק תהרוג · הלא הוא אמר לי וגו' והיא גם היא · היא והמריה וגמליה ובני ביתא ואנשי ביתה כולם אמרו כן · (ט) בתם לבבי הדא אמרת משמוש ידים היה: ז ויאמר אליו האלהים בחלום גם אנכי ידעתי וגו' ואחשוך גם אנכי אותך מחטוא לי ר" אומר מחטוא לי (ז) מחטונך לי על כן לא נתתיך משל לגבור רוכב

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז פ"ז · ב פסיקתא רבתי פ' ג' · ג שבת דף י"ג · חגיגה דף כ' · יבמות דף קכ"א · ד אבות פרק ב' · אדר"נ סוף פרק ט"ו · ה לקמן פרשה ע"ד · ויק"ר פ' א' · ילקוט משלי רמז תתקנ"ג · וילקוט איוב ב רמז תתנ"ו · ו סנהדרין נ"ז · ז לעיל פרשה מ"ז · ילקוט משלי רמז תתקנ"ז :

חדושי הרש"ש

(א) ז' שמות כו' · וסינים דכתיב אלה מרחוק יבואו כו' (והוא מזרח כדכתיב קורא ממזרח עיט מארץ מרחק כו' והוא כמו: במ"ש): (ב) כתם לבבי · אולי צ"ל וגו' ודייק גם מדאמר ובנקיון כפי כו'

חדושי הרד"ל

הוא כמו נופי לווטים · קללות · וכמו לוט עצמו שדרשוהו בו"ה וכמדרש הנעלם לשון לווט: (ד) ז' שמות כו' · (ומגוהק תרגום מדינחא (ועיין רד"ק שם) צ"ל כד"א (שם מ"ו) קורא ממזרח עיט מארץ מרחק ... סינים עד דרום ימין · וכד"א צפון וימין אתה בראתם: (ה) ולא ממדבר הרים · כי היינו המזרח

ומגולא דהיינו מזרח · דמולא תרגומו מדינחא לשון מקום יציאת השמש כמו מזרח מקום זריחתו: (ו) אי גוי זה תהרוג גם צדיק תהרוג · כ"ה בפסיקתא דוה' פקד את שרה · ומש"ש שם אם הוא אתה אבימלך הרוג גם לאברהם למה שאלתי אותו ואותה · ויתפרש מ"ש כאן שלא הוא גו' נמשך למעלה שלכן גם צדיק תהרוג: (ז) מחטונך לי · מלא מפרש כאן בדר' יצחק של דילרך שמסור כו' כדמפרש

מתנות כהונה

תימן · אדני תימן · ולא ממדבר הרים · וזהו רוח דרומית כדפירש שם הראב"ע: אף הוא דרום הוא · דרום · לשון דר וכן הרים: עבר הוינא גרסינן · פירוש עובר הייתי לפני בית הכנסת של ציפורי ושמעתי תינוקות של בית רבן יושבים וקורים ויסע כו': פרישת עולם · שלא זכה זרעו לידבק בזרע אברהם שנאמר לא יבא עמוני וגו': בגרדקי · פירש הערוך תרגום ירושלמי מן גרר הוא גרדקי ולאיתי בתרגום ירושלמי שלפנינו וכתוב בו מלך גרר מלכת דערד ואולי צ"ל דגרר: [שרה אחתי גרסינן]: ע"כ שלא בטובתה · פירש רש"י בחומש שהרי לא נפל ממנה רפות כמו בבואה למצרים: [ווילון מונח ביניהן גרסינן]: ומדבר עמו · פנים אל פנים וכן הוא בויקרא רבה פרשה א' בהדיא: אלא בלילה · אבל לנביאי ישראל ביום ועיין בויק"ר פרשה א': אלא לשון טומאה · פירש"י שהיה דומה לפני הקב"ה כאילו מדבר עם טמא: [רחוק ה' מרשעים · ע"ע בויק"ר פ"א]: שאין התראה כו' · היינו צריכים התראה שהרי אמר ליה מת אתה אע"פ שלא הותרה: [נתעטר בה · נהגהר לעיל פמ"ז]: אם כן דנתה · על חטאים כאילו צדיקים היו ולא כדין דנתה ודייק מדכתיב גוי שהרי לא אמר לו המלאך כי אם הנך מת וכן משמע בביאורי מהר"ל אליהו מזרחי: אם גוי זה תהרוג על עצמו אמר כן: והמריה כו' · בני אדם מוליכי החמורים והגמלים ודייק מדכתיב גם: ה"ג בתם לבבי וגו' · וסיפיה דקרא ובנקיון כפי קדרים על משמוש ידים ובפירש"י בשם תנחומא דייק ליה מדכתיב לבסוף גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת ואילו נקיון כפים לא קאמר שמע מיניה שהיה משמוש ידים בשרה: מחטונך לי · ינכך המחטיא אותך לי וברבותי הוא כדמפרש ואזיל:

פירוש מהרז"ו

זהו כלה"כ שאמר כן לעיל ס"ס ב' והמ"כ מ"ז: ד מפני ריח רע · שם רע של לוט · ושם טוב נקרא ריח טוב כמ"ש טוב שם משמן טוב · וכמ"ש שמן תורק שמך ושם רע נקרא ריח רע · כמ"ש נרדי נתן ריחו (ע"ש במדרש שה"ש) שהם שני דברים א' ריח רע של נשמית · והב' שהיו אומרים וכו': שבעה שמות · (מ"ש בזה הוא בדי"פ בשם יפ"ת): אף הוא דרום · שנקרא דרום ע"ש שהם הרים הרמים וכמ"ש בתרגום שם אתר מורית ומ"מ קשה שהיל"ל לחשב הרים לשם בפ"ע וע' במ"ר פר' כ"ב סימן א' א"ר אבא סרגונית ולא ממדבר הרים כל הרים שבמקרא הרים חוץ מזה שהוא לשון התרוממות שאין אדם מתרומם וכו' ע"ש ואפשר שג"כ צ"ל כן שהשיב לו שאינו לשון דרום ואין לחשוב אותו · ומ"ש אמר להם חסר שם האומר ואם כוון למ"ש במ"ר שם א"כ הוא ר"א סרגונית הנ"ל וצ"ע: א"ר חייא · פסיקתא רבתי פר' ג' סי' ג' בארוכה ובקצור: הוי זהיר בגחלתן · אבות פרק ב' משנה י"ד: פרישתו פרישת עולם · שנתיירא ללכת אצל אברהם כמ"ש לעיל פר' מ' סי' י"א וכמ"ש בפסיקתא שם · וז"ל שם מה אמרו לו ההרה המלט בזכותו של אותו הבר הגדול נמלטת לך אלא אמר להם מאי יכול שכבר אמר לי להפרד לא אוכל להמלט ההרה ע"ש: ע"ב שלא בטובתה · עיין מ"כ וסיים רש"י לפי שכבר לוקחה לבית פרעה ע"כ אך צ"ע שהרי מפורש ואומר לה זה חסדך וגו' אל כל המקום וגו' אמרי לי אחי הוא · הרי זה כלל על כל המקומות כמו במצרים וכ"כ והיא גם היא אמרה אחי הוא · אך בילקוט כאן הגי' וישלח אבימלך מלך גרר ויקח את שרה אפשר שהולכת ברצונה אלא בעל כרחה שלא בטובתה וגי' זו עיקר וכ"מ ביפ"ת [א"ה היפ"ת אחר שהביא את דברי הילקוט כתב בזה"ל ואם אמת הי' לשון זה במדרש הייתי אומר דמדרש דילן נמי אויקח את שרה קאי אלא שודאי שיבוש הוא דמאי ק' לי' כי מנא לי' שהי' ברצונה דקא מתמה אפשר מה שלא הוקשה לגבי פרעה ואי משום דהתם כתיב ותוקח דמשמע בע"כ והכי שני וכתיב ויקח א"כ מאי משני על כרחה אלא ודאי שיבוש הוא שעלה על לב איזה תלמיד לפרש כך ונכתב בספר ודברי רש"י ז"ל דלעיל יוכיחו עכ"ל ותימה על מהרז"ו דכתב בשם

יפה תואר

ובנעירה · וגרס לו עוד מכאלם שלא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה': גדולים דברי חכמים שאמרו הוי זהיר כו' · כי דברי אברהם אחר אמר הפרד נא מעלי היו כגחלי אש בוערים ואין מכבה ויתר דברי היפ"ת בזה הסימן הנה הם מועתקים בביאור הרי"פ ז"ל בשמו: בגרר בגרדיקי ונא לאשוקי כי אין זה גרר אשר ישב יצחק גר שם: ע"ב שלא בטובתה · ודריש ויאמר אברהם אל שרה אשתו כמו על שרה אשר רבים שם בתנ"ך כי אל כא במקום על · והיא לא הפנה בזה · ומ"ש אמ"ז והיא גם היא אמרה אחי הוא זה היה בעל כרחה כי לא הפנה לכחש בו: אין הקב"ה נגלה על נביאי עובדי כוכבים כו' · בא לתרץ למה שודיעני הכתוב בזה שהיה בלילה ולא הסתפק לאמר בחלום לבד · ומאי נ"מ אם היה החלום ביום או בלילה · ומה דכתיב בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה הוא רק לדקדק שלא היה חלום נבואי רק חזיון לילה שבא לנוטה ממי שאמר עליו בחלום אדבר בו וכמ"ש הרב במורה ח"ב ספ"ה ע"ש דמדקדק בזה למה מסיים וייקץ שלמה והנה חלום · ופה לא שייך זה · לכן אמר כי בגנות הוא מדבר שאין הקב"ה מתדבק להם רק בלילה משא"כ נביאי ישראל שיתנבאו גם ביום ומה שמצינו גבי בלעם ויקר אלהים אל בלעם וזה היה בבקר ע"ש ברש"י ופירוש דבריו כדי לראות תכונת של ישראל שלא פעם אל מוכתות בלק וקבנותיו התנבא פעם אחת גם ביום · או כדי שיאמר ברכת ישראל ביום ובפרהסיא: מה בין נביאי ישראל כו' · אף כי כבר אמר ר' יוסי ההבדל ביניהם · ול"ל דבא להוסיף עוד הבדלים בין הנבואות דהא רבנן שאומרים במטמוניות וסבירא להו מן בלילה לא הוסיפו כלום · אבל באמת כי אלה המאמרים לא ביחד ובסדרי נתנו · ובעל המדרש חברם יחד ממדרשים שונים וכן משמע לקמן פע"ד ובויק"ר · וי"ל גם לגירסתנו כי ר"י אמר אחר בגנותם הכתוב מדבר כמו"ש לעיל · ולא פירש מה היה גנותם · וכמה גדלה נבואת ישראל מנבואות עובדי כוכבים · ועז"א רחב"פ שהוא מגד האהבה וכאשר יגיד במשלו ורבנן אמרי מגד הקדושה · ומוסיל דאתי לידי המדרש מה בין נביאי ישראל כו' ומבדיל מגד מעלות הנביאים שואל עוד מה בין נביאי ישראל כו' כלומר ההבדל בנבואה עצמה מאי היא · ואמר ר' חמא כי ההבדל הוא בארוכות וקיצור בלשון · ור' יששכר אומר דההבדל הוא בין לשון טומאה וטהרה · ואגב זה הביא דברי ר"י בן ביבה שאין ההבדל בנבואה עצמה מ"מ יש הבדל בתפלתן כי תפלת נביאי עובדי כוכבים רחקם ממנו · ותפלת נביאי ישראל ישמע · וע"ש בויק"ר את מוצא אין הקב"ה נגלה על עובדי כוכבים אלא כאדם שבא מארץ רחוקה · וכזה נמצא הבדל גם בנבואה עצמה כי לנביאי עובדי כוכבים לא יגלה אלא לעתים רחוקות ובבא מארץ רחוקה ולפעמים רק פעם אחת ולא יותר וכמו כאו"א ולכן משא"כ בנביאי ישראל מלבד שרבו ביניהם הנביאים אבל נגלה להם פעם אחר פעם ולפעמים התנבאו בכל עת שירצו וע"ע מ"ש לקמן פנ"ו ובויק"ר וע"ש הבדלים בין הנביאים בבמ"ר פי"ד אשר נ"ג נתנו פה ובקל נוכל למצוא טעם ע"ז: בתם לבבי תרא אמרם כו' · בילקוט הגירסא יותר נכונה דגרים

היס"ת כי גירסת הילקוט עיקר] ולפי שהל' פרעה כתיב ותוקח האשה משמע בע"כ וכאן כתוב ויקח ויש לטעות שהי' שלא בע"כ ע"כ הוצרכו חז"ל לפרש שג"כ כאן בע"כ · ומ"ש ותוקח וכן ויקח פי' חז"ל לקיחת דברים כמ"ש לעיל פ' מ' סי' ה' ע' מש"ש אלא דשם שכתוב ותוקח היינו ע"י שרים לא שבא"ח לקחה וכאן כתיב וישלח ויקח: ה א"ר יוסי וכו' · לקמן פר' ע"ד סי' ז' ושם איתא ר"י ב"ר חנינא ויק"ר פ' א' סי' י"ב ובשנוים ע"ש: לפרוש זה מזה · תיבת שעיפים מלשון פרישה · וכן לעיל פ' מ"ד סי' פ' מול תיבה כרעפי הפורשים ממני: הוילון ומדבר עמו · וכאן חסר אני המשל השני · ואני נמשל הראשון והוא מוכן ובויק"ר פ"א הוא מפורש וגם שם חשב כל המקומות שנראה לנביאים ביום והכוונה גם ביום: אצל שפחתו · שם הגי' פלגשו · וכמו שהתחיל · שאין הפילגש שפחה: לשון טומאה · רות רבה פסוק ויקר מקרה: בדיבור שלם · בבנה ובסיני ובאוה"מ כתוב ויקרא: רחוק ה' מרשעים · מאי קמ"ל שהוא רחוק מרשעים אלא קמ"ל אפילו בשעה שנראה קרוב להם בנבואה גם אז רחוק ה' מהם · וא"כ עד"ז גם ס"ד: מכאן שאין התראה · לעיל פל"ד סי' י"ד וש"נ ואין לומר שמ"ש הנך מת היינו התראה שאם יקרב ימות דמ"ש ואבימלך לא קרב אליה משמע שאם קרב היה מת אע"פ שלא התרו בו וכ"מ ממ"ש ויתפלל בעדך וחיה (וכ"כ היפ"ת) ועיין מכות דף ט' והטעם שא"צ התראה כי מצוים רק במצות שכליות שהיל"ל לדעת גם בלא התראה וע"ד שאמרו הז"ל חבר א"צ התראה): בעולת בעל · והיל"ל והיא א"א וכמ"ש השב אשת האיש · ע"כ דורש בעולת מלשון בעל ואדון · ובא להחשיבה בעיניו ולהגדילה שיתירא ליגע בה · שאברהם כבר היה במעלה וכבוד בעולם כמ"ש פר' מ"ב סימן ה' והיא גדולה ממנו · ועיין לעיל ר"פ מ"ז: ך אם כך דנת · פסיקתא רבתי פר' מ"ב סי' ג' ושם הגירסא אם כך דנת בלא התראה וכו': לדור המבול · כי גוי משמע אומה ואחד לא נקרא גוי ועפ"ם מדה י"ז הכוונה על דור המבול ודור הפלגה וסדום · וכמ"ש לעיל פר' ל"ו ס"ס א' ויק"ר ר"פ ה' על גוי זה דור המבול: אם גוי זה תהרוג · דורש גוי על אבימלך שהוא שקול בכל הגוי (וכמ"ש כי הבאת עלי ועל ממלכתי וגו' יפ"ת) ומ"ש המדרש תהרוג שתי פעמים על פי מדה כ"ב שתיבת תהרוג נמשך גם לתיבת גוי וכ"מ ממ"ש גם צדיק תהרוג במ"ש הגוי פי' גם כן הגוי תהרוג: ואנשי ביתה · בני ביתה · עבדיה · ושפחותיה · ואנשי ביתה · הבאים תמיד לביתה מן החוץ · ויש כאן ג' רבויים שתיבת גם היא מיותרים והוי"ו של והיא ע"כ מרבה ג' כתות אלו (ובילקוט ל"ג ואנשי ביתה יפ"ת): ז משל לגבור · שמ"ר פר' כ' בסימן א' ופסיקתא רבתי פר' מ"ב סי' ג': מחטונך לי · פעם הדרבה:

ידי משה

שמעית מינוקא · כ"ל דצריך לגרוס כך שמעתי מינוקא דיתבן וקריין ויסע משם אברהם שמשפט שהי' אברהם מלוט שיהא פרישתו פרישת עולם כל זה היה שמע רבי חייא מינוקא בבית המדרש אך שהוקשה לרבי חייא מנלן זה שדרש ואמר לעצמו לא אהיבר אהריהם בודאי מלאו אינו מבין :דבריהם: בגחלי אש וכריכן אני ליזהר בהם שלא נכוה כנ"ל וק"ל ועוד שמעתי מפי תלמידי שהדברים כפשטן שאמר י"ח גדולים ד"ח שדבריהם כגחלי אש כי מיד כשאמר אברהם ללוט הפרד נא מעלי קודם מעשה סדום ועכשיו היה לוט צריך לאברהם לא רצה אברהם לדור עמו אלא ויסע אברהם משם פרידת עולם לכן הוזה בדבריהם שלא תכוה וק"ל אבל הראשון עיקר: אמר רב אהאי כו' נ"ל קודם רב אהאי חלי דכתיב אשר תאמר מי ימצא וכן גירסת רש"י בהדיא לעיל פר' מ"ז וכם כתבתי פירושו ומציא מדרש זה כאן אי צלא בעולת דכתיב חסר בלא וי"ו נ"ל שהיה היתה בעולה של בעל שהיתה מרתא לאברהם דכתיב כל אשר תאמר אליך שרה וגו' לשון רש"י שם: והיא גם היא · מלת היא כפולה קא דריש וכן גם:

על הסוס והסוס רץ וראה תינוק אחד מושלך ומשך הסוס ולא הזיק את התינוק למי הכל מקלסים לסוס או לרוכב · לא לרוכב · כך על כן לא נתתיך לנגוע אליה מהטונך לי יצ"ך המחטיאך בידי הוא מסור · ואני מנעתיך מלחטוא משכתיך מן החטא · והשבח שלי הוא ולא שלך : ח ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא · [א] א"ל מי מפייסו שלא נגעתי בה · א"ל כי נביא הוא א"ל מי מודיע לכל א"ל · ויתפלל בעדך וחיה · ואם אינך משיב דע כי מות תמות · [ב] מיכן שאין התראה בבני נח : ט וישכם אבימלך בבקר וגו' · א"ר חנין (ח) לפי שהיו רואים עשנה של סדום עולה כבבשן האש אמרו תאמר אותן המלאכים שנשתלחו לסדום באו לכאן לפיכך וייראו האנשים מאד : י ויקרא אבימלך לאברהם ויאמר לו מה חטאתי לך ומה עשית לנו · המד"א הנך מת על האשה אשר לקחת וגו' · ומה חטאתי לך · אם אינך משיב דע כי מות תמות · כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה · כי עצור עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך · מעשים אשר לא יעשו א"ר חלבו בכל מקום היתה רווחה מקדמתך · וכאן (ט) קדמך רעבון · מעשים אשר לא יעשו ויאמר אבימלך לאברהם מה ראית כי עשית את הדבר וגו' : יא ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלהים וגו' וגם אמנה אחותי בת אבי היא · (י) [ג] בשיטתן השיבן · ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי וגו' · א"ר חנין הלואי נדרוש הדין קרייא תלת אפין וניפוק ידוי · בשעה שבקשו אומות העולם ליזדווג לי (יא) עד שאני בבית אבי נתקיים עלי הקב"ה · ובשעה שבקשו אומות העולם להתעות אותי נגלה עלי הקב"ה ואמר לי לך לך · ובשעה שבקשו אומות העולם (יב) לתעות מדרכיו של הקב"ה העמיד להם שני גדולים משל בית אבא שם ועבר והיו מתרים בהן : יב ויקח אבימלך צאן ובקר · ולשרה אמר הנה נתתי אלף כסף לאחיך · א"ר יהודה בר רבי אלעאי אזלת למצרים סחרת בה · אתית להכא וסחרת בה · אם ממון את בעי הא לך ממון וכסי מינה עינה · הנה הוא לך כסות עינים · א"ר יוחנן [ד] עשה לה כסות שיהיו הכל מביטין בה ולא בנויה · כסות עינים כסות שהיא עשויה עינים עינים · רבי ברכיה אמר (יג) עשאה מטרונה כסות שהיא מכוסה מן העין · ר"ל אמר בקש להקנותה בפני בעלה לומר כל השנים הללו היא עמו ולא עשה לה דבר וזה לילה אחת עשה לה את כל הכבוד הזה · ד"א א"ל (ג) אתם כסיתם מני את העין [ה] בן שאתם מעמידים (יד) יהא כסוי עינים · ואת כל ונכחת · אמר לה (טו) כבר תוכחתיה דההוא גברא גביה · דתנן

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז נ' · ב סנהדרין דף כ"ז · ג ילקוט כאן רמז נ"א כל הענין · ד אגדת בראשית פרק כ"ו : ה מגילה דף ט"ו ודף כ"ח בבא קמא דף צ"ג :

חדושי הרד"ל / חדושי הרש"ש

נסבין אפשר דכאן הוא גרסא אחרת · ואולי יש לפרשו כמ"ש בזוהר ויקרא (ח') · שאמרו של אבימלך היה כו' דפירושו מה שעשו כפי שהיה בנקיון כי שניהם אמרו לי שהיא אחות : (ג) אתה כסית מני את העין כן ואמר לו שחטאו זה של אבימלך עלוי דידיה הדר שיעברוהו משלטנותו כחטא זה · ע"ש : (ח) לפי שהיו רואים עשנה כו' · אפשר יליף הכי · וישכם אבימלך בבקר מן וישכם אברהם בבקר וישקף על פני סדום והנה עלה קיטור הארץ וגו' (מפני שבבקר ניכר יותר שקיטור שעולה מן הארץ · לכן נרמז בלשון וישכם בבקר) : (ט) קדמך רעבון · עמ"ש · ולא נמנה בעשר רעבון רק אחד בימי אברהם · ובסדר תולדות כתיב בימי יצחק מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם · משמע שאחד נגד היה בימי אברהם · ואפשר נ"ל דאבון פי' לער היפך רווחה : (י) בשיטתן השיבן · עמ"ש בשם רש"י · וכ"ה לעיל פי"ח ובירושלמי יבמות שהביאה שמ"כ שם : (יא) עד שאני בבית אבא נתקיים ע"י הקב"ה · לשון זה (וכן ללשון שני) האי אלהים קדש · ודרש אותי (פליג) אלהים מבית אבי · וללשון שני דרש כאשר התעו שרצו להתעני אז הוציאני אלהים מבית אבי וא"ל לך לך : (יב) לתעות מדרכיו של הקב"ה העמיד להם ב' גדולים מבית אבא · כמדומה שלשון זה אלהים חול · ומפרש ליה גדולים · כמו עד האלהים יבא דבר שניהם · ולא נתבאר ללשון זה כיצד מפרשים מלת אותי ואפשר נ"ל שם ועבר ואותי והיינו מתרים בהם · ועמ"ש בשם רש"י מפר"א (וליתיה בפר"א שלנו) דגרס לענות · ונראה דמפרש כן לשון התעו אותי כמו לעשות לו תועה (נחמיה ד') : (יג) עשאה מטרונא · כסות עינים שהיא מכוסה מן העין כנ"ל · כלומר שתהא יושבת כבת מלך כבודה פנימה ועין לא תזופתנא ועמ"ש בשם רש"י ול"ה באג"ב פכ"ו : (יד) יהא כסוי עינים · פי' תכסין עינו כ"ה בסדיא פר' החובל ופ"ד דמגילה : (טו) כבר תוכחתיה דההוא גברא גביה

רש"י

כך וכך עשה לוט והיה אברהם וכו' (כאן נחסר כמה שורות מן רש"י ז"ל) : דבר אחר הנה הוא לך כסות עינים שאי ליך כסות שיהו הכל מביטין בה ולא בנוייך : כסות עינים כסות שהיא עושה עינים · שהכל מביטין בה : רבי ברכיה אמר · נטל נטם מלכות והלבישה ועשאה מטרונה למה כדי שלא יתבע אותה אדם אלא יהו שומעים שהיא מלכה ומתייראין לתבוע אותה : ריש לקיש אמר בקש להקנותה בפני בעלה · להכניס קנאה ביניהם כדמפרש ואזיל : דבר אחר הנה הוא לך כסות עינים אמר להן אתם כסיתם ממני את העין · שאברהם אמר אחותי היא והיא אמרה אחי הוא חייכם בן שאתם מעמידים יהא כסוי עינים : ואת כל ונוכחת אמר לה כבר תוכחתיה דההוא גברא גביה · כלומר מפני מה אין לה כסות והלא האיש מצווה לעשות לאשתו ג' דברים שארה כסותה ועונתה :

מפני

מתנות כהונה

מי מפייסו לאברהם · שיאמין שלא נגעתי בה : ויתפלל בעדך · פירש רש"י ויתפרסם הדבר לכל : ה"ג ויאמר לו מה עשית לנו היך כו' · בכל מקום שבאת שמה היתה רוחה וכל טוב וכאן רעבון קדמך ונראה דדריש עצור יתירה כד"א ועצר את השמים וזהו מעשים שלא היו רגילין ליעשות על ידיך עשית עמדי : בשיטתן השיבן · פירש"י והערוך ערך את שבני נח לא היו נוהגים איסור באשת האב רק באשת האם [ועיין מזה לעיל פי"ח מאריך בזה] : הלואי כו' · מי יתן שנדרוש אותו בג' פנים ונצא ידי תוכחו לכוון האמת : להזדווג לי · פירש"י בשם פרקי ר"א שנחבא עשר שנים שבעוד שהיה קטן בקשו כל גדולי מלכות והקוסמים להרגו : ה"ג כפירש"י על הקב"ה ובשעה שבקשו העובדי כוכבים לענות אותי העמיד להם שני גדולי הדור שם ועבר והיו מתרים בהם ובשעה שבקשו להתעות אותי נגלה עלי הקב"ה ואמר לי לך לך : לענות אותי · פירש"י בשם פרקי ר"א שאלמלא שהתרו בהם שם ועבר היו מייסרים אותי ביסורים קשים : אזלת למצרים כו' · כשהלכת למצרים עשית סחורה עמה שנאמר ולאברם היטיב בעבורה וגו' עכשיו באת לכאן עשית גם פה סחורה עמה ופירש"י ז"ל כתיב ויקח אבימלך צאן ובקר צאן ובקר נתן לו ולא מצינו שנתן לו כסף וזהב ולשרה אמר הנה נתתי אלף כסף לאחיך והלא לא נתן לו אלא בקר וצאן ולא כסף וזהב אלא כך אמר הלכת למצרים ונתן לך פרעה כסף וזהב ובאת לכאן וסחרת בה ג"כ ואי ממון אתה רוצה הי לך כו' : ה"ג בילקוט הא לך ממון וכסי עיניך מנאי : דבר אחר הנה וגו' מביטין בה · כסות יפה מצוייר שיהו כל עינים מביטין בו ולא בה כדי שלא תבא עוד לידי תקלה וכדמפרש ואזיל כסות כו' : ה"ג רש"י ז"ל כסות שהיא עושה עינים ופירש שהיא עושה עינים שיהו הכל מביטין בו והרד"ק בספר השרשים מביא גירסת הכתוב פה ופירש בו הנה נתתי אלף כסף לאחיך שיקנה לך בו כסות נאה שהיא עשויה עינים וכן פירש בשם ר' סעדיה כתנות תשבץ מעשה רקמה עשוי עינים וכן בלשון ערבי נקרא עין : עשאה מטרונה · אבימלך הלבישה לבוש מלכות כמטרונה כדי שייראו ממנה מלשון בה עוד יד ובילקוט וכן גירסת רש"י בהדיא רבי ברכיה אמר נטל לבוש מלכות והלבישה ועשאה מטרונה למה כדי שלא יתבע אדם אותה אלא יהו שומעין שהיא מלכה ומתייראין לתבוע אותה ע"כ וזהו שאמר כסות שהיא מכוסה כו' כלומר שמעתה לא יתן אדם עינו בה : להקנותה · לשון קנאה : כסיתם מני את העין שלא גליתם לי שלא את ואחות אתם והכי איתא בפרק החובל בהדיא : ה"ג בילקוט ורש"י אמר לאם כבר תוכחתי כו' · ופירש"י כלומר מפני מה אין לה כסות והלא

יפה תואר

נפש לנכרי כו' אמר לו אמת באתת תום יש לך נקיון כפים אין לך ממה שהשיבו גם אנכי ידעתי פי' נפש לנכך עשית זאת הדא אמרת מגמות ידים היה שם · וה"פ כי אבימלך התאמר בנקיון כפים לבב ובנקיון כפים והקב"ה הודה לו רק על תום לבב ולא על נקיון כפים וכ"כ רש"י ז"ל : ויתפלל בעדך וחיה · וכיון דתהיה ידעו הכל כי נקיה מפשע : שהיו רואים עשנה של סדום · המקום היה רחוק מהם וראו ע"כ בדרך נס · אבל קרוב לפרש כי רואים זו ראיה שכלית שידעו והתבוננו במה שנעשה בסדום ויראו גם הם פן ישפוט ה' גם אותם כאלה : ויקרא אבימלך לאברהם ויאמר לו מה עשית לנו ומה חטאתי לך שהמד"א הנך מת על האשה אשר לקחת וגו' ומה עשית לנו ואם אינך משיב וגו' כנ"ל · וה"פ דמה חטאתי לך אמר על מ"ש לו הנך מת וגו' שהיית גורם לי למות אלו נגעתי בה · ומה עשית לנו אמר על מ"ש לו ואם אינך משיב וגו' דמשמע לאבימלך דאלו נגע בה היו מתים אבימלך וכל עמו · ופי' ומה כמו ולמה · וכמו ומה לא תשא לפשעי · והקדים שמדרש לפרש ומה חטאתי לך קודם ומה עשית לנו משום דכן מסיים ומה דתלה העון באברהם ובמכות בפרק אלו הן הגולין תלו העון באבימלך משום דאלים אבל לגיור אין שואלין לו על עסקי אשתו · י"ל דהמדרש חולק בזה על הגמ' · [ולדברי הגמ' מה שאמר אבימלך מה עשית לנו ותלה העון באברהם ע"כ יתפרש כי טענתו היתה למה באת אלינו להזכיר עונינו כי ע"י ביאתך אלינו הבאת עלינו החטאה הגדולה · ואת"ז עשית עמנו מעשים אשר לא יעשו לדבר דברים אשר לא כן הוא] : אזלת למצרים סחרת בה כו' · קשה נאמר כי אבימלך יאמר לאברהם נביא ה' כענין דברים יורדים הדרי כנען כאלה · וגם הכתוב הנה הוא לך כסות עינים לשרה אמר ולא לאברהם · אבל באמת לשתלונן באברהם אמר לשרה דברים כאלה וכ"ה בשו"ט ובמושב זקנים זה אבימלך · וכ"ה לקמן פס"א וקרוב לומר כי סמכו ג"כ על המדרש הזה ועמ"ש שם · ומה דאמר המדרש בלשון כמו שדבר הוא לאברהם יען דדבריו סובבים על אברהם נקט הכי לישנא כאלו מדבר עם אברהם : שהיא עשויה עינים · פי' מעשה אורג המלא נקבים ותולים על הפנים והיה רואה את הכל ואין איש יוכל לראותה · ולפי פי' הראשון שיהיו הכל מביטין בה כו' יתפרש כסות אשר היא תאוה לעינים : עשאה מטרונה כו' ע' בזה ברמב"ן בפשט הכתוב · וגירסת הילקוט נטל לבוש מלכות והלבישה ועשאה מטרונה למה שלא יתבע אדם אותה אלא יהו שומעין שהיא מלכה ומתייראין לתבוע אותה שהיא מכוסה מהעין ולפ"ז נ"ל דאלף כסף היינו מלבוש שוה אלף כסף שנתן לו בעבורה : תוכחתיה דההוא גברא גביה · פי' כיון דהדין של המוכר והמורדם הוא להענש בכסף ואנכי מנעתיך מתשמיש לכן אנכי אקבל עלי את העונש

פירוש מהרז"ו

נחסרון אלף מחטואה (וכ"כ ביפ"ת) לז"א שמלת מחטו הוא שם הילד המחטיאו : ח מי מפייסו : · מלשון פיוס ועיין ב"ק דף צ"ב א' · כי השב אשת האיש הוא מטעם שהיא א"א ומ"ש כי נביא הוא ע"כ הוא טעם אחר שידע שלא נגעת בה וזה ע"פ מדה ס' · ועי' מכות דף ט' : שאין התראה · לעיל ס"ס ה' על עצמו שהיה גדול וחכם שא"צ התראה וכאן אף על ב"ב : ט עשנה וגו' · כי לעיל כתיב וישכם אברהם בבוקר וגו' והנה כקיטור הכבשן וכן כאן וישכם אבימלך בבקר וגו' וייראו האנשים מאד למה נתיראו והלא א"ל השב אשת האיש וחיה · אלא יראו שהעונש מוכן ובא גם עליהם על שהלכו בעון סדום שבגדו בתורתם · כמותם : י מה עשית לנו · ד' לשונות שאמר אבימלך א' · מה עשית לנו · ב' · ומה חטאתי לך · ג' · כי הבאת עלי וגו' · ד' · מעשים אשר לא יעשו וגו' : שהם כנגד ד' דברים : א' הנך מת · ב' דע כי מות תמות · ג' כי עצור עצר ה' · ד' כמ"ש ר' חלבו קדמתך רעבון וזהו מ"ש מעשים אשר לא יעשו · ויקשה הרי בכל נעשה במצרים אלא פירש שבכל מקום הבאת ברכה וכמ"ש והיה ברכה וכאן הבאת קללה : יא בשיטתן השיבן · לעיל פר' י"ח סי' ה' ושם מבואר הענין באריכות ע"ש ותבין כאן וע' בערוך ערך את א' : הלואי כו' · דקשה התעו ל' רבים · ועוד היך יאמר שאלהים התעו אותי הלא ישרים דרכי ה' ואינו מתעה · ע"כ דורש בג' אופנים הא' כאשר התעו העובדי כוכבים שהיו שונאיו על שמאס בפסיליהם ורצו להזדווג לו להרגו · ולשון להזדווג לרעה כמו לעיל פמ"ב סי' ב' לא רצו להזדווג אלא וכו' ומזדווגו לו ב' שונאים · והתעו לשון רבים על שונאיו התועים · ובעבור זה רצו להרגו · שע"כ אותי הציל אלהים מבית אבי · שהיו ג"כ עובדי כוכבים ומסרו אביו תרח ביד נמרוד כמ"ש לעיל פר' ל"ח סי' י"ג שאז הוליכו אותו לכבשן האש והצילו הקב"ה כמ"ש פר"א פרק כ"ו נסיון א' וב' · והפירוש הב' ויהי כאשר התעו אותי שבקשו התועים להטעותו שיעבוד כוכבים כמותם : אלהים מבית אבי · אלהים אמר לי שאלך מבית אבי · וכמ"ש לך לך מבית אביך · ופי' זה בת"א והוא כך טעו עממיא וכו' ע"ש · וכ"ה בת"י : והפירוש הג' ויהי כאשר התעו הכשדים אז מדרכיו של הקב"ה · אותי אלהים העמיד אותי לעמוד כנגדם לאוכיחם · וגם מבית אבי העמיד להוכיחם · כי תרח היה מזרע שם דור ע' לנו · ושם חי עד שנת נ' ליעקב · ועבר חי עד שנת ע"ט ליעקב · וג' פירושים אלו ע"פ מדה ט' : יב הנה נתתי אלף כסף · וס"ד הנה הוא לך כסות עינים · ואיך האלף כסף אמות · ודורש שהוא מלשון כסוי שיכסה האברהם את עינו ממנה שלא יעשה בה עוד סחורה : עינים עינים · כסות שלא נגעים יפים ע"ד ועינו כעין הבדולח שפירושו ומראיהו · וכן כעין חשמל וכו' : עשאה מטרונה · כמ"ש באג"ב פר' כ"ו · וכמ"ש המ"כ בשם רש"י · ויתכן שרש"י העתיק מאג"ב · ועי' עוד במ"כ : ביקש להקנותה · וע"י הקנאה תתרצה להסתר מהאברהם ויקחנה הוא מרומז במ"ש הנה הוא לך כסות עינים לכל אשר אתך · שע"י זה תכסה עיניך מהנשי ביתך וכל אשר אתך ותטה לבך מהם והרמז על אברהם : בן שאתם מעמידים · מרומז במ"ש הנה הוא לך כסות עינים פירושו ע"פ מדה ס' שילא מכם כסות עינים · וכמ"ש ביצחק והכהין עיניו מראות · ויתכן שדורש גז"ש שכאן כתוב הנה וביצחק והנה בן לשרה · וע' מגילה כ"ח · ב"ק דף צ"ג : כבר תוכחתיה · דברי ר"ל שאמר שרצה להקנותה על בעלה · והשיבה לו שרה שאם אמרו עליו כבר הדין פסוק

ידי משה

ואם אינך משיב · נ"ל שהוא טעות דמפסוק דהכון לעיל קא מפיק שפיר אבל כאן היה הפרוש אלא נ"ל שהוא יתר : הלואי נדרש הדין קרייה הנת אפין כו' ועדיין לא יצאנו ידי חובתו פי' שאב"א שהוקשה להם את פירושו כל התעו נילך לארץ תועה שאינו יודע להיכן הולך כמו ותתע המדבר למה אמר התעו לשון רבים · נו"א ר' חנין כלומר נדרש שלש אפין · ועדיין לא יצאנו ידי חובתן כי כל פרושים הם דחוקים כך פי' שאב"א באריכות גדול אבל כתבתי בדרך קצר : וכסי מינה עינה · פי' שתכסיענה ולא תלך לסחור בה מכאן ולהבא רש"י ז"ל קודם הנה הוא לך כסות עינים נ"ל ד"א : להקנותה · ר"ל להטיל קנאה ושנאה ביניהם : בן שאתם מעמידים יהא לו כסות עינים ר"ל שלא ישלוט בו עין הרע : אמר לה כבר תוכחתו דההוא גברא גביה · פי' שאם ימרוד עליך תוכחתו אנא ויתן לך ג' דינרין פ"פ

ומא

ה המורדת על בעלה פוחתין לה מכתובתה שבעה דינרין בשבת ולמה שבעה דינרין כנגד ג שבעה מלאכות שהאשה עושה לבעלה · טוחנת · ואופה · ומבשלת · ומכבסת · ומניקה את בנה · ומצעת לו את המטה · ועושה בצמר · לפיכך שבעה · וכן המורד על אשתו מוסיפין לה על כתובתה שלשה דינרין בשבת למה שלשה כנגד שלשה דברים שהוא מתחייב לה שאר כסות ועונה לפיכך שלשה · אמור שהכניסה לו עבדים ושפחות אינה מתחייבת לו כלום אמור שלא נתן לה לא שאר לא כסות לא עונה אינה מתחייבת לו כלום · אמר רבי יוחנן ג צערו של איש מרובה מצערה של אשה הדא הוא דכתיב (שופטים יו) ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים ותאלצהו ד שהיתה שומטת עצמה מתחתיו ותקצר נפשו למות (טז) אבל היא לא קצרה נפשה שהיתה עושה צרכיה ממקום אחר: **יג** ויתפלל אברהם אל האלהים · אמר רבי חמא בר רבי הנינא מתחלת הספר ועד כאן (יז) לא נאמר בלשון הזה כיון שהתפלל אבינו אברהם הותר הקשר הזה · כי עצור עצר ה נאמר עצירה בפה עצירה בגרון עצירה באוזן · עצירה מלמעלה · עצירה מלמטה · (יח) (ז) והכל אומרים על דבר שרי אשת אברם · ו א"ר ברכיה עלו דטולמיסין למקרב למסאנא דמטרונה · כל אותה הלילה היתה שרה שטוחה על פניה ואומרת רבון העולמים אברהם יצא בהבטחה ואני יצאתי באמנה אברהם חוץ לסירה ואני נתונה בסירה · אמר לה הקב"ה כל מה שאני עושה בשבילך אני עושה והכל אומרין על דבר שרי אשת אברם · א"ר לוי כל אותה הלילה היה מלאך עומד ומגלב בידו והיה מתיעץ בשרה אם אמרת ליה מחי מחי ואם אמרה ליה שבוק הוה שביק · כל כך למה שהיתה אומרת לו אשת איש אני ולא היה פורש · רבי אלעזר תני לה משום רבי אליעזר בן יעקב שמענו בפרעה שלקה בצרעת ואבימלך שלקה בעיצור מנין שהכל לקו בזה ובזה · תלמוד לומר על דבר שרי אשת אברם גזירה שוה:

פרשה נג א וה'

פקד את שרה כאשר אמר זהו שאמר הכתוב (יחזקאל יז) וידעו כל עצי השדה כי אני ה' השפלתי עץ גבוה הגבהתי עץ שפל · ז אמר רבי יודן לא כדין דאמרין ולא עבדין · אלא אני ה' דברתי ועשיתי · אמר רבי ברכיה אני ה' דברתי ועשיתי · והיכן דבר (שם כג) למועד אשוב אליך ולשרה בן ועשה · (א) וידעו כל עצי השדה אלו הבריות · היך מד"א (דברים כ) כי האדם עץ השדה · כי אני ה' השפלתי עץ גבוה זה אבימלך · הגבהתי עץ שפל זה אברהם · הובשתי עץ לח · אלו נשי אבימלך · דכתיב כי עצור עצר ה' · הפרחתי עץ יבש · זו שרה · אני ה' דברתי היכן דבר · למועד אשוב אליך · ועשיתי · הה"ד ויעש ה' לשרה כאשר דבר: **ב** (איוב ד) האנוש מאלוה יצדק אם מעושהו יטהר גבר · ח וכי אפשר לאדם להיות צדיק יותר מבוראו · אם מעושהו יטהר גבר · וכי אפשר לאדם להיות טהור יותר מבוראו · מה אלישע אומר לשונמית (מלכים ב ד) למועד הזה כעת חיה את חובקת בן אמרה לו אל אדוני איש האלהים אל תכזב בשפחתך · (א) ט אותן המלאכים שבשרו את שרה · כך אמרו לה למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן · אמר לה אותן המלאכים היו יודעים שהם חיים וקיימין לעולם · אמרו למועד אשוב אליך · אבל אני שאני בשר ודם · קיים היום מת למחר · בין חי בין מת למועד הזה את חובקת בן · מה כתוב שם ותהר

מסורת המדרש א כתובות ס"ג · ירושלמי כתובות פרק ה' הלכה ח' · ב כתובות נ"ט · ג שם ס"ד · ירושלמי כתובות פ' ס' · ד סוטה ט' · ילקוט שופטים רמז ע' · ה בבא קמא דף צ"ב · פסיקתא רבתי פ' מ"ב · ו לעיל פ' מ"א · תנחומא סדר לך לך סימן ס' י' ילקוט סדר לך לך רמז ס"ט · ז אגדת בראשית פ' כ"ט · תנחומא כאן סי' ט"ו · פדר"א פרק ל"ב · וילקוט יחזקאל רמז שנ"ח · ח ילקוט איוב רמז תתצ"ז · ט ילקוט מלכים ב' רמז רכ"ח:

חדושי הרש"ש

בן שלשה מעמידים ישא כפוי עינים · ר"ל שיהא סומא וכן נתקיים ביצחק כדכתיב ותכהין עיניו · וכ"ה להדיא בס"פ פתוכל וש"נ: (ד) והכל אומרים ע"ד שרה אשת אברהם כנ"ל וכן לקמן: (א) אותן המלאכים כו' כך א"ל שוב אשוב אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך כנ"ל וכן לקמן: הסדים

חדושי הרד"ל

דתנן כו' · שהמורדת על בעלה נותנת לבעלה עבור צערו שבעה דינרין בשבוע · ואני הנה כבר נתתי לאחיך אלף כסף שזה די לו על כל צערו שהיה לו כבר הוכחתי ונענשתי (אני שגרמתי לו צער זה): (טז) אבל היא לא קצרה נפשה · שצערו מרובה משלה: (יז) לא נאמר בלשון זה · לשון תפלה · וי"ל לא התפלל אדם ונענה לבטל הגזרה עד אברהם שפתח הפתח הזה (ולכן פותחת תפלת י"ח במגן אברהם · (יח) והכל אומרים ע"ד שרה אשת אברם · מפרש בפסיקתא כדי לנקות את שרה כו' שהיו אומרים בני ביתו וגם אנו שהיינו תוך ממנה כך לקינו אותו שהיתה ישנה אצלו בממה מה נעשה בו כי עצר וגו' על דבר שרי אשת אברם: (א) וידעו כל עצי השדה כו' · ע' גי' המ"כ וכ"ה בילקוט ישעיה · ועיין אג"ב פכ"ט:

שממנו נפהתו שערי חסד לשמוע תפלה · וז"ש דניאל בתפלתו למען אברהם שקראו אדון כמ"ש בברכות (ו'):

מתנות כהונה

ההיא מצווה לעשות לאשתו אלו ג' דברים: [ה"ג לפיכך שלשה]: ה"ג בירושלמי דפרק אע"פ ועל המעיין לייסב היא ע"י שנתחייבה לו ז' הוא פוחת ממנה ז' הוא ע"י שהוא חייב לה ג' מוסיף לה ג' הגע עצמך שהכניסה לו עבדים הרי אינה חייבת כלום הגע עצמך שהתנה עמה שאין לה עליו שאר כסות ועונה הרי אינו חייב לה כלום אלא כדון כדא"ר יוחנן צערו של איש וכו' אלא כדון כלומר [הציקה לו בדבריה גרסי']: למה כשהוא מורדת עליו מן החכמים פוחתין לה שבעה וכשהוא מורד עליה אינו מוסיף לה כי אם שלשה ומשני כשהוא מונע ממנה החכמים אין לה כ"כ צער כמו שיש לו כשהיא מונעת ממנו: ה"ג בירו' והיא לא קצרה נפשה וי"א כו': לא נאמר בלשון הזה פירש"י שיהא אדם מתפלל על אחרים: ה"ג [וכן מוגה בפירש"י ז"ל] עצור עצירה בפה וכו' · בפה מלדבר · בגרון מלאכול · בעין מלראות · באוזן משמוע · מלמעלה קטנים · מלמטה גדולים כ"פ רש"י: עלו דטולמיסין כו' · מצאתי בשם רש"י ז"ל טולמסין בלשון יון דוחקין ורבי ברכיה נתן טעם למה לקו בני ביתו ואמר על שהמרו זה את זה בפני המלך לאמר נראה היוכל המלך לנגוע במנעלה של שרה כדאמרינן גבי פרעה בשעה שבא לשלוף מנעלה פרחה עליו צרעת ועל שדחקו את המלך בדברים אלו לקו הכל בפ"ב דכתובות הביא רש"י ז"ל גירסת הספר טורמיסין ופירש בו אנשים רקים כמו שכתבתי לעיל בפר' מ"א בשם הערוך: ה"ג מחי הוה מחי וכל זה כפול לעיל פ' מ"ה:

פרשה נג ה"ג בילקוט סדר זה ובספר יחזקאל הגבהתי עץ שפל וגו' וידעו כל עצי השדה: [אלו הבריות וכו' עד זו שרה אני ה' דברתי ועשיתי א"ר יודן לא כאלין דאמרין ולא עבדין אלא אני ה' דברתי ועשיתי א"ר ברכיה אני ה' דברתי והיכן דיבר כו']: דאמרין כו' · שאומרין ומבטיחין דבר מה ואינם עושין כגון או מקוצר יד: אשוב אליך · ואלישע לא דבר אשוב אליך: בין חי כו' · בין שיהיה חי או מת ואלישע על עצמו אמר כן:

רש"י

צערו של איש מרובה משל אשה · אם מורדת עליו כחכמים: שהיתה נשמטת מתחתיו · בשעת גמר ביאה ומניין שצערו של איש מרובה משל אשה דכתיב ותקצר נפשו ולא נפשה: אמר רבי חמא ברבי חנינא מתחלת הספר ועד כאן לא נאמר בלשון הזה · שיהא אדם מתפלל על אחרים: כי עצור עצר ה' · עצירה בכל דבר עצירה בפה מלדבר עצירה בגרון מלאכול עצירה בעין מלראות עצירה באזן משמוע עצירה מלמעלה קטנים עצירה מלמטה גדולים: ור' ברכיה אמר למה לקו בני ביתו לפי שהיו ממרין זה את זה אומר נראה היוכל אבימלך ליקרב למנעלה של שרה כדרך שכתב בפרעה שבשעה שבא לשלוף מנעלה באת עליו צרעת ואף איפרכין שלו לכך לקו עמו והוא שכתוב כאן עצירה מלמעלה ועצירה מלמטה וסמוך לו אמר רבי ברכיה עלו דטולמוסין למקרב למסאנא דמטרונה של שדוחקין באבימלך ואומרים לו הנראה עכשיו אם אתה יכול ליגע בשרה אירע להם שלקו עמו כל אנשי ביתו שהיו אומרים כך דטולמוסין בלשון יון דוחקין:

וכריו

פירוש מהרז"ו

אלו שיפחות מכתובתי · דתנן המורדת על בעלה וכו' · וע' ירושלמי כתובות פרק ה' ה"ח · (וכן מצאתי בילק"ש בשם אב"א) וזהו ואת כל שנתן לה אבימלך ופיתה אותה עם ל"ז ונוכחת נגדו: לפיכך שבעה · לפיכך פוחתין לה מכתובתה ז' דינרים: אמור שהכניסה לו · קושיא היא וע' מ"כ · ומ"ש שצערו של איש מרובה על שדרכו של בעל אבדה לחזר אחר אבידתו · וע' כתובות דף ס"ד: אבל היא לא קצרה נפשה · מכאן שצערו יותר גדול · ע' מ"כ גי' הירושלמי וע"ש שדוחה טעם זה: **יג** בלשון זה · לשון תפלה לא נאמר עד פרשה זו ויתפלל בעדך · ואח"כ ויתפלל אברהם · ומ"ש הותר הקשר הזה · נראה שדעת המדרש שלשון תפלה הוא מלשון נפתולי אלהים נפתלתי · שפירש רש"י ז"ל שם מלשון עקש ופתלתל · ואונקלוס תרגם שם מל' תפלה בעותי באתחננותי וקניהם אמת · שאלהים עשה את העולם ואת האדם ישר · אך בחטא האדם נעקש היושר ונעשה פתלתול בעולם · והתפלה ליישר העקש ולהסיר הפתלתל וזהו נפתולי אלהים שתחלה נעקשתי ונתפתלתי בהשגחה ואח"כ ע"י התפלה הותר הפתלתל וע"ש זה נקרא תפלה לפי שמסיר הפתלתל וע"ד סירותיו לדשנו · ובכל תבואתי תשרש · וזה ע"פ מדה ל"ז מיוחד במקומו שאמר כי עצור כתוב ויתפלל: נאמר עצירה · עי' מ"כ ועי' ב"ק דף נ"ג ב': והכל אומרים כו' · לעיל פרשה מ"א סימן ב' ושם מבואר: דטולמוסין · נ"ז שם לעיל · ובירושלמי כתובות פרק ז' ה' ג' על דטלמסין למגע למסאנה דמטרונה ופי' בעל פני משה דטלמין מלשון טלמין יתיש איש מוכה ומנוגע · ועל · פירושו נכנס · כך איך יגע אבימלך בכל אשר לשרה המטרונה · וזהו על דבר שרי וכו': כל אותו הלילה · לעיל שם מבואר בס"ד:

פרשה נג סימן א וידעו כל עצי השדה · אג"ב פ' כ"ט ותנחומא וע' מ"כ: אלו הבריות · כי איך שייך ידיעה בעצי השדה ע"כ מפרש ע"פ מדה ל"ו ממשל כמ"ש ביחזקאל בן אדם חוד חידה ומשול משל וגו' והמשל מפורש בתורה כי האדם עץ השדה וכמ"ש פר"א ס' כ"ח: זה אבימלך · ע' בהג"ב בשינוי לשון ובתנחומא חסר ריש הדרשה דכאן ודורש שמוכין שכאן סמך פסוק כי עצור עצר ה' וכו' לפסוק וה' פקד את שרה · ואין כאן מקומו אלא למעלה פסוק ט' · וכמ"ש לעיל פ' ל"ב סוף סי' י' כי הבאת עלי ועל ממלכתי וגו' כי עצור עצר · ולמה כתב כאן לדרוש ענין זה שהנהגת הש"י בעולם זה ישפיל וזה ירים וגו' וכמ"ש במ"ר ס' כ"ב סי' ח' וש"נ · ובתנחומא משל נפלא אר"ל בתקופת תמוז נכנסת מיבשת העשבים · ומפרחת האילנות · כך יבשו העשבים כי עצור עצר ה' ונפרחת האילנות וה' פקד את שרה: והיכן דבר · שמ"ש דברתי הכוונה על דבור שמפורש בתורה ונביאים · ובמכילתא בא מביא כל הפסוקים שכתוב שם כי ה' דיבר או דברתי שבכל התנ"ך ודורש היכן דבר ומ"ש למועד אשוב אליך · אף שיש כמה פסוקים קודמים · בסוף לך לך · ובריש וירא שכתוב יו"ד על שכתוב בפסוק זה היינו מה' דבר שיקרא בפירוש דבור · וכן מ"ש ועשיתי הה"ד ויעש ה' לשרה כאשר דבר כוונתו נ"כ לפסוק זה וכמ"ש לקמן סימן ה' בדברי ר"נ מה שאמר לה הוא ע"ש: **ב** אותן המלאכים · אף שאחד היה המבשר על שבאו ג' ביחד אמר לשון רבים: למועד אשוב · כ"ה נ"כ בילקוט מ"ב ד' · אבל בתנחומא איתא אמרו שוב השוב

יפה תואר

שעונש הזה נשנים רב והנה נתתי אלף כסף לאחיך וגו' ואת כל ונכחת וירא״ו שכל כי נוכחתי ונוסרתי במוסר הראוי לי: צערו של איש מרובה · והא דאמרינן בכמה מקומות יותר משהאיש רוצה לישא האשה רוצה להנשא זה הוא רק לענין רצון אבל צער המניעה באיש מרובה: מתחלת הספר ועד כאן כו' · [עיקר דברי היפ"ת הם מה שכתב גם הרד"ל בזה ורק הוסיף דמה שנאמר בפל"ט דאברהם היה מרפא החולים ומתפלל על החולים זה היה אחר אבימלך כי כאשר אמר לו הקב"ה ויתפלל בעדך וחיה מאז והלאה התחיל להתפלל על החולים]: והכל אומרים על דבר שרי כו' עמ"ש בזה מעלה שמ"א: והיכן דבר למועד וגו' · נראה דזה ע"פ כי בעוד אחר לא דרש המקרא וידעו כל עצי השדה וגו' על אבימלך ואברהם איך יבוא לפרש את סוף שכתוב על שרה · אבל מקומו הוא בסוף הסימן אם לא דנאמר כי ר' ברכיה לא דרש רק את סוף הכתוב על שרה · ובעל המדרש בא לגמור ולפרש דבריו יותר כי גם ראה שכתוב מדריש בענין זה: כי האדם עץ השדה · נראה שמפרש המקרא כי חיי האדם הם עץ השדה ופריו ולכן יקראו הבריות עצי השדה · משום שחיותם תלויים בהם: היכן דבר כו' · ושא דלא מביא המקרא ויאמר אלהים אבל שרה אשתך יולדת לך בן כנאמר מקודם כמנות מילה · י"ע

ידי משה

לשון אב"א ולא עמדתי על פירושו וטעמו שמביא המדרש שיטת ירושלמי תמיה גדולה ללא מוכן ול"נ דאבימלך אמר לשרה הנה לך דייקא כסות עינים ר"ל שנתן לה אבימלך כסות כדלעיל ואמר לה עכשיו כל התוכחות הן של מורדת וכן של מורד שכל עכשיו בידך לזה מביא כל השיטה עד גמירא בראה מה ימצא לך אברהם אם אין אתה עושה לו ז' מלאכות לא יתן לך ז' דינרין לזה מביא המדרש אמור אם הכניסה לו עבדים ושפחות לא מתחייבת לו כלום ושרה הכניסה שגר לאברהם כידוע גם כל מה שנתן אבימלך לאברהם היה בעבורה · עוד יש איזו דבר שהוא יכול לצער אותך עם חכמים דהיינו עונש לזה מביא המדרש דברי רבי יוחנן שצערו מרובה משלה דכתיב גבי שמשון ותקצר נפשו למות ולא לה אמור מעתה אין יכול להוכיח אותך בשום דבר אלא שלא יעשה לך כסות יפה הנה כל התוכחות בידך ואין לאברהם בידו ליסר אותך בשום דבר לזה כוון הפסוק באומרו הנה לך כסות עינים ואת כל ונוכחת אמר לה אבימלך כבר תוכחה דהוית גבאה בידך נ"ל · ר"ל עם שהיה להוכיח אותך כבר הם עכשיו מסורים בידך כנ"ל ודוק: לפיכך שלשה נ"ל: לא נאמר בלשון הזה ר"ל לשון ויפלל שהיא תפלה עצומה כמו גבי פינחס ויפלל פירשו דרשינן שעשה פלילים לזה אמר שסולך לדבר גדול ר"ל תפלה עצומה שיותר הקבל כי כל האיברים היו נסתמים פה ואוזן וגיד ורעי וכדמפרש ואזיל כנ"ל וק"ל: נאמר · יפה הוא שיבא נאמר וכוונת המדרש לדרוש עצור עצר כפל שהיה אבימלך עצירות הרבה פה וגרון וכו': עלו דטולמוסין · כשבפי פירושו לעיל פ' מ"א באר היטב וכו': לסירת · שגורה: ומגלב בידו · פי' רצועה ומשל וכן הוא בהדיא לעיל פר' מ"ה:

ותלד בן למועד הזה כעת חיה אשר דבר אליה אלישע · (ג) א דבריו של בשר ודם מתקיים ודבריו של הקב"ה אין מתקיימין · וה' פקד את שרה כאשר אמר וגו' : ג (חבקוק ג) כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים · כחש מעשה זית ושדמות לא עשה וגו' · ב כי תאנה לא תפרח זה אברהם · היך מה דאת אמר (הושע ט) כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם · ואין יבול בגפנים · זו שרה המד"א (תהלים קכח) אשתך כגפן פוריה וגו' · כחש מעשה זית · אותן המלאכים שבישרו את שרה האירו פניה כזית · כוחשים היו אלא שדמות לא עשו אוכל אותן (ג) השדים המתים לא עשו אוכל · גזר ממכלה צאן · היך מה דאת אמר (יחזקאל לד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם אלא ואין בקר ברפתים · היך מד"א (הושע י) אפרים עגלה מלומדה אוהבתי לדוש · חזרה שרה ואמרה מה אני מובדה סברי מן בריי אלא (חבקוק ג) ואני בה' אעלוזה אגילה באלהי ישעי · אמר לה הקב"ה את לא אובדית סיברך · אף אנא איני מובדית סיברך אלא וה' פקד את שרה וגו' · וה' פקד את שרה (ישעיה מ) יבש חציר נבל ציץ · ג יבש חצירו של אבימלך · (ד) ונבל ציצו · ודבר אלהינו יקום לעולם · וה' פקד את שרה כאשר אמר : ד (תהלים קיט) לעולם ה' דברך נצב בשמים · הא בארץ לא אלא מה שאמרת לאברהם בשמים · למועד אשוב אליך כעת חיה · ר' נחמן דיפו משם ר' יעקב דקיסרין פתח (תהלים פ) אלהים צבאות שוב נא הבט משמים וראה ופקוד גפן זאת · ד שוב ועשה מה שאמרת לאברהם · הבט נא השמימה וספור הכוכבים · ופקוד גפן זאת · וה' פקד את שרה · ר' שמואל בר נחמן פתח (במדבר כג) לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם · ה א"ר שמואל הפסוק הזה לא ראשו סופו ולא סופו ראשו לא איש אל ויכזב וגו' · ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה · אלא ו בשעה שהקב"ה גוזר להביא טובה לעולם · לא איש אל ויכזב · ובשעה שהוא גוזר להביא רעה · ההוא אמר ולא יעשה · בשעה שאמר לאברהם כי ביצחק יקרא לך זרע · לא איש אל ויכזב · ובשעה שאמר לו קח נא את בנך את יחידך · ההוא אמר ולא יעשה · בשעה שאמר הקב"ה למשה (שמות ג) פקוד פקדתי אתכם · לא איש אל ויכזב · בשעה שאמר לו הקב"ה (דברים ט) הרף ממני ואשמידם · ההוא אמר ולא יעשה · בשעה שאמר הקב"ה לאברהם וגם את הגוי לא איש אל ויכזב · ובשעה שאמר לו ועבדום וענו אותם ההוא אמר ולא יעשה · בשעה שאמר לו הקב"ה שוב אשוב אליך לא איש אל ויכזב · אלא וה' פקד את שרה : ה וה' פקד את שרה · (מלכים א ח) אשר שמרת לעבדך דוד אבי את אשר דברת לו · אשר שמרת (ג) לעבדך זה אברהם · את אשר דברת לו · למועד אשוב אליך · ותדבר בפיך ובידך מלאת כיום הזה · וה' פקד את שרה · (תהלים קיג) מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה · ז מושיבי עקרת הבית · זו שרה · ותהי שרי עקרה · אם הבנים שמחה שנאמר היניקה בנים שרה : וה' פקד את שרה כאשר אמר · ח מה שאמר לה הוא באמירה · ויעש ה' כאשר דבר · מה שדבר לה על ידי מלאך · רבי נחמיה אמר וה' פקד את שרה כאשר אמר · מה שאמר לה על ידי מלאך ·

מסורת המדרש א אגדת בראשית פרק כ"ז · ב פסיקתא רבתי פ' מ"ב · ילקוט כאן רמז צ"א כל הענין · ילקוט חבקוק רמז תקס"ה · ג ילקוט ישעיה רמז ש"ט · ד מדרש תהלים מזמור פ' · ילקוט תהלים רמז תתכ"ט · ה ירושלמי תענית פרק ב' סוף הלכה א' · במד"ר פרשה כ"ג · מדרש תהלים מזמור י"ג · תנחומא כאן סי' י"ג · וסדר מסעי סי' ז' · ו ע' שבת דף נ"ה · וילקוט יחזקאל רמז שמ"ט · ז פסיקתא רבתי פ' מ"ג · אגדת שמואל פרשה ו' · ילקוט תהלים רמז תתע"ג · ח מכילתא בא פ' י"ב · ילקוט סדר בא רמז ר"ו :

חדושי הרד"ל

(ב) דבריו של ב"ו כו' אין מתקיימין · ר"ל ז"ש כאשר דבר' ראוי היה שיתקיים הדיבור ורומז לדורות שכל דברי הנביאים חיים וקיימים וע"ל פע"ח : (ג) השדים המתים · דרש שדמות ב' מלות שד מות : (ד) ונבל ציץ של אבימלך · וכן הוא בילקוט ואפשר צ"ל אלו נשי אבימלך וכדלעיל בריש הפרשה :

חדושי הרש"ש

(ב) השדים המתים לא עשו אוכל · כמו שפירש"י בחומש בפסוק ותצחק שרה בקרבה מסתכלת כו' השדים שלנו שנמקו מופכין חלב : (ג) לעבדך זה אברהם · כי מצינו עליו זה התואר בעבור אברהם עבדי :

רש"י

פרשה נג דבריו של בשר ודם · מה שאמר אלישע מתקיימים מה שאמר הקב"ה לא מתקיים בתמיה הוי האנוש מאלוה ילדך דבר שאי אפשר : כי תאנה לא תפרח זה אברהם · קודם שיוליד : ואין יבול בגפנים זו שרה · קודם שילדה אמר הקב"ה וכי אפשר שתאנה לא תפרח ולא יהא יבול בגפנים : כחש מעשה זית אותן מלאכים שבשרו את שרה האירו פניה כזית : כחשים היו · בתמיה אלא ושדמות לא עשה אוכל השדים המתים לא עשו אוכל אתמהא : גזר ממכלה צאן · ישראל שקרויין צאן גזורים ממנה : ויעש ה' לשרה מה שאמר לה · היפלא מה' דבר למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן : רבי יהודה ורבי נחמיה ר' יהודה אומר וה' פקד את שרה כאשר אמר

מתנות כהונה

ודבריו של הקדוש ברוך הוא כו' · בתמיה וכי ילדך אנוש יותר מאלוה : לא תפרח · זה אברהם קודם שנתבשר : ואין יבול כו' · זו שרה קודם שנתבשרה : [והאירו פניה גרסינן] : כוחשים היו · בתמיה [ה"ג בילקוט סדר זה ובת"ע כוחשים היו שדמות כו' אבל א"צ למוחקו שלשון ס' זה כ"ה בהרבה מקומות] השדים ושדמות דרש לשון שדים לא עשו אוכל : גזר ממכלה צאן כו' · ישראל שנקראו צאן היו גזורים ממנה שחששה שרה שלא יעמדו ממנה : ואין בקר · ישראל שנקראו בקר כדמפרש ואזיל נתייאשה שלא יעמדו ממנה : [ה"ג בילקוט אדם אתם ואין בקר כו'] : מה אני מובדה · כלומר למה זה מה הוא זה שאני מאבד תקותי מן בוראי : חצירו של אבימלך כו' · שנאמר כי עצור עצר ה' וגו' [וה"ג בילקוט ס' זה בהדיא] : מה שאמרת לאברהם בשמים ·

שקודם שנגלה אליו על הארץ אמר למלאך שיבשרנו שיהיה לשרה בן למועד : שוב ועשה כו' · ותפלת המשורר היתה כאילו עמד בימי אברהם והאב"א פירש שהתפלל שיהיה כן לנאת כשם שנתקיים בימי משה שנאמר והנכם היום ככוכבי השמים לרוב : לא סופו ראשו כו' · ברהשונה אמר שלא יכזב ומסיים שאמר דבר ולא יקימנו : ועבדום וענו אותם · שיפיה דקרא ד' מאות שנה וחשב את הקץ לחשוב ד' מאות שנה מיום שנולד יצחק ולא באו לכלל ועבדום וענו עד אחר מיתת יוסף רק גירות נתקיים בהם ועיין לעיל פרשה מ"ג : אשר שמרת וגו' · פסוק הוא (במלכים א ח) ודרש לעבדך על אברהם שבאותה פרשה עצמו הזכירו בנסתר פעמים רבות ולא הזכיר אלו עבד ה' : מה שאמר לה הוא באמירה · דכתיב ויאמר ה' לאברהם למה זה צחקה וגו' : בדיבור ע"י מלאך · כיון שבשורה הראשונה היתה ע"י מלאך וכל התחלה הוא העיקר קרא אותה דיבור וסימן לדבר

יפה תואר

י"ל משום דכתב שם אלהים אשר הוא מדת הדין ועפ"י מדה"ד אחרי אשר נזקנה שרה והחטא מבטל לפעמים הייעוד הטוב ורק ה' ברחמיו נשא לעונם ופקד אותם · ולכן אמר הכתוב פה אני ה' במדת הרחמים דברתי ומביא את הכתוב למועד אשוב אליך אשר נזכר שם בפרשה רק שם ה' : דבריו של בשר ודם מתקיים כו' · הנה באמת כי דבר אלהינו יקום לעולם זה לא צריך ללמוד · אבל יען כי מצינו לפעמים אשר החטא יגרום כי הבטחת ה' לא תקום כן תוכל סבה אחרת לעכבה · ופה הסבה ידועה כי ליצני הדור אמרו שמאבימלך נתעברה שרה · ולסכל את דבריהם עשה הקב"ה נס קלסתר פני יצחק כפני אברהם ואז"ו שכל אברהם הוליד את יצחק כידוע · ולמעט בנקים עוד היה כי שרה תתעבר ימים או עשור אחרי מעשה אבימלך ולא היה עוד פתחון פה לליצני הדור · ולכן מביא מאלישע אשר דברו מתקיים לעמוד כזה את חובקת בן · וזה גרם שהילד מת כדאיתא בספר הזוהר · ואלו לא נפקדה למועד הזה אז לא מת הילד ולא היה נצרך לתחייתו כנס · ומכ"ש שדבריו של הקב"ה אשר אמר לשרה למועד אשוב אליך וגו' ולשרה בן כי יתקיימו במועד הזה דוקא · ולא תקצר יד ה' לעשות פלא כי יסכרו פי דוברי נצון : כי תאנה לא תפרח זה אברהם · אע"ג דאברהם הוליד בנים גם אחרי לידת יצחק מ"מ קשיא ליה התאנה לא תפרח לענין שרה וכמו"ש לעיל בפנ"ז על פסוק הלבן מאה שנה וזה שדרש כי תאנה לא תפרח בשביל ואין יבול בגפנים זו שרה אשר היא כבר זקנה · ואיך יולידו זקן וזקנה יחד ובזה יש לתת טעם למה אמר כי תאנה לא תפרח תלה שעדר הפעולה בסבה חיצונית ובגפנים אמר ואין יבול בגפנים גרע את היבול מגוף הגפנים · כי אברהם יכול להוליד ורק חסרון שבלי מגעתו מאת"כ שרה היה החסרון בה גופה ובפרט לפי מה דאמרינן לקמן שאפילו עיקר מטרין לא היה לה : האירו פניה כזית משמחת הבשורה · וי"ל עוד כי אחרי הבשורה נתעדן בשרה ונתפשטו הקמטים כדאיתא בפ' הפועלים ולכן האירו גם פניה : אלא מה שאמרת לאברהם בשמים כו' כי מלאכים העליונים נקראים שמים וכמו"ש בעל העקידה בשער כ' גבי את השמים · וזה לעולם ה' דברך נצב בשמים וזה אשר דברת ע"י המלאך נצב לעולם ולפ"ז מפרש כי למועד אשוב אליך אמר המלאך ובשם הקב"ה דברו וכמו"ש רש"י בחומש ויותר נראה לפרש דקאי על הקב"ה ודריש אף כי אמר הקב"ה למועד אשוב אליך ולא מצינו עתה ששב ה' אליו · אבל דברו נצב בשמים כי בשמים ממכון שבתו השגיח לפוקדה · ובפקידה זו נתקיים דברי ה' אשר אמר למועד אשוב אליך כי יתפרש כמו אשיב בהפעיל וכאשר מצינו ושב ה' אלהיך את שבותך במקום והשיב · ופי' למועד אשיב אליך את תאותך כעת חיה ולשרה בן : שוב ועשה מה שאמרת לאברהם כו' · ודרש שוב נא לקיים את דברך אשר דברת לאברהם הבט מעמים לספור הכוכבים · וראה ופקוד גפן זאת גם היום כמו שפקדת את שרה וכן הוא באגדת שמואל פרק ט"ז : לא ראשו סופו כו' · דבראשה כתיב שלא יכזב · ובסופו אמר ההוא אמר ולא יעשה כי לא יעשה · ואע"ג דלפי פשוטו הוא בתמיה · היוכל היות כי הוא אמר ולא יעשה · אבל לפ"ז יהיה חצי הכתוב השני מיותר כי כבר אמר אשר לא יכזב ולא יתנחם · ולכן מוכח לדרוש את כל הכתוב בלי תמיה ומפרש כי לא יכזב אם יגזור להביא טובה לעולם · ואם יגזור להביא רעה וימצא סבה נמצור מרשעם כגון שעשו תשובה · או אף כי הוא אמר כ"ו לא יעשה והטעם בזה שזה ממדת טובו ורחמיו יתברך · שמדה טובה מרובה על מדת פורענות · ולכן אם יש טעם לבטל היעוד הרע כגון שעשו תשובה או חנון ורחום ה' יתנחם על הרעה · אבל יעוד הטוב לא יתבטל אף כי יחטאו · אבל יענשו על החטא והטוב יקויים · וע' בזה בפתיחת המשנה להרמב"ם ז"ל · ומה דאמר ירמיה בקאפי' י"ח ורגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטע ועשה הרע בעיני וגו' ונחמתי על הטובה אשר אמרתי להיטיב אותו וכן מצינו פעמים רבות בדברי רז"ל שגרם החטא לבטל הטוב · כבר תירץ הרב ז"ל ע"ז כי הטוב אשר דבר ה' לנביא להביא על העם ולא הגיד לו לבשר בשורה זו לעם על הדברים האלה ינחם ה' אם ירעו את מעשיהם · אבל אם צוהו ה' לבשר זאת לעם והמה יודעים את הטוב אשר יעד ה' להם ע"י הנביא · היעוד הזה יקום לעולם : אשר שמרת לעבדך זה אברהם · אע"ג דמפורש בקרא לעבדך דוד אבי מ"מ כיון שאמר לפני זה שומר הברית והחסד לעבדיך ההולכים לפניך בכל לבם · ולוינו נכון להביא ראיה מיחיד כי דרוך אחד לא יבשר את האביב

פירוש מהרז"ו

וגו' וכצ"ל : וגם רש"י הביא זה ע"פ שוב אשוב וגו' ועכ"ז הועתק גם שם פסוק למועד אשוב בטעות כמו כאן · ובילקוט איוב ד' הגי' הקב"ה שבישר את שרה למועד אשוב כו' . דבריו של ב"ו כו' · דעת המדרש שאלישע לא דבר אליה בשליחות ה' אלא מעצמו דרך ברכה ותפלה ובטח בה' שיקים דבר עבדו ע"ד ותגזר אומר וע"כ אמרה אל תכזב בשפחתך ואם בנבואה לא היה אל ויכזב וגו' ולזה ילדך הק"ו שכ"ש יתקיים דבר ה' בנבואה (וכ"כ יפ"ת) אך קשה דל"ל ק"ו על שרה הלא מפורש בה שנתקיים · ונראה שעיקר הק"ו על נבואות שלעתיד על ציון שיתקיימו וכמו שדורש בתנחומא מהבטחת שרה על הבטחת ציון ע"ש · והסיום וה' פקד את שרה וגו' מוסב למ"ש אחר זה כי תאנה גו' · אמנם בילקוט איוב ד' מפורש הקב"ה בישר את שרה לא כ"ש וצ"ע : ג כי תאנה לא תפרח · עיין פסיקתא רבתי פמ"ב בסימן ה' בא"ח מעט · ובילקוט סוף חבקוק : כבכורה בתאנה · עי' לעיל ר"פ מ"ו למה נמשלו לתאנה וש"נ ומבואר : אותן המלאכים · גירסת הילקוט וכי אותן המלאכים שבשרו את שרה כחשים היו : כזית · שמאיר ע"י נר דלוק : אלא ושדמות · פי' שהוי"ו של ושדמות הוא להפך הקודם שאע"פ ששמחה עכ"ז תמהה על עצמה אותן השדים וכו' וכמ"ש רש"י בחומש בשם תנחומא ע"פ ותצחק שרה בקרבה ע"ש : השדים המתים · (דרש שדמות שדי מות כדדרשינן צלמות על מות יפ"ת) : ואפרים עגלה · עי' לעיל פר' מ"ח סימן י"ג ואל הבקר : מה אני מובדה סברי · כלשון הזה הוא גם כן לקמן פר' ס"ח סימן ב' גבי יעקב : יבש חציר · כמ"ש שם כל הבשר חציר וגו' משל על הרשעים וכמ"ש בפרוח רשעים כמו עשב וגו' אבל בצדיקים כתיב צדיק כתמר יפרח וגו' וכן שרה שנמשלה לגפן כו' ועיין סימן א' : ד לעולם ה' דברך · עי' שמ"ר פר' ל"ח סימן ו' בארוך וש"נ · ומ"ש שאמר לאברהם בשמים · מבואר שם דהיינו שא"ל ויאמר הבט נא השמימה וגו' · וכמ"ש אח"ז כאן · ומ"ש המדרש למועד אשוב אליך דורש תיבת דברך ממ"ש היפלא מה' דבר וגו' : ההוא אמר וגו' · שהיל"ל הוא אמר ויעשה דיבר ויקימנה אלא משמע תמיה המתקיימת שלא יעשה כו' והם ב' ל"נ ומכריע זה לטובה וזה לרעה שאינו מקיים אם ישובו וע"ד שכתוב כי לא אחפוץ במות המת וגו' ועי' במ"ר פר' כ' סימן כ' ופ' כ"ג סימן ח' תנחומא סימן י"ג ירושלמי פ"ב דתענית סוף ה' א' : וגם את הגוי · דן אנכי ואח"כ יצאו ברכוש גדול קיים · ועבדום וענו אותם ת' שנה לא קיים שלא עבדו רק מנין רד"ו שנה : ה זה אברהם · כי היל"ל לדוד עבדך · ואמר לעבדך דוד כוון תחלה על אברהם שהוא הראשון שקראו הקב"ה עבדי כמ"ש בראשית כ"ו כ"ד בעבור אברהם עבדי (יע"כ שזה היה קודם מ"ש בראשית כ"ד י"ד) וכמ"ש שמ"ר פי"ב סימן ב' מכמה מקומות · את אשר דברת לו כמ"ש היפלא מה' דבר וגו' ותדבר בפיך ובידך מלאת ויעש ה' לשרה כאשר דבר וכמו שעשה לאברהם כך עשה לדוד אבי : עקרת הבית · וכמ"ש לקמן ר"פ ע"א אלו עקרות שהן אסורות כו' : אם הבנים שמחה · כמ"ש פר' זו סימן ע' וכ"ה בפסיקתא פר' מ"ג סימן ד' וזהו בנים לשון רבים : מה שא"ל כו' · כאן חסר

לכ"ח שבכר ילדך ענין הוא באברהם שנקרא עבד ה' כאמור בעבור אברהם עבדי ושמר לו ה' את הברית אשר הבטיחו בפיו על בשורת הזרע וקיים לו · וא"כ יפה שומר הברית לעבדיך בלשון רבים · [ובפרט דשם אמר ההולכים לפניך וגו' ומצינו באברהם התהלך לפני וע'] : מושיבי עקרת הבית זו שרה · אע"ג דמצינו כמה עקרות אשר פקד ה' וכמו רבקה רחל וחנה · מ"מ דריש ליה על שרה שהיתה עיקר בית ישראל : מה שאמר לה הוא באמירה · כי בשורת הזרע שנאמר בפר' מילה כתיב ויאמר אלהים אל אברהם שרי אשתך וגו' ולאשר דבר הוא ע"י מלאך דכתיב היפלא מה' דבר ופירושו הדבר אשר דבר שמלאך

ידי משה

כחש מעשה זית אותן מלאכים שבשרו וכו' כחשים היו בתמיה אלא מעשי זית האירו פניה כזית כנ"ל (ה"א) : אלא כו' יפו' · מה שאמר לאברהם בשמים עיין ס"ב פירוש ונ"ל מה שאמר לאברהם שבט נא השמימה וספור הכוכבים כן יהיה זרעך וכן המלא מיד אחר זה כנ"ל וק"ל : ליתן לה בן וכו' · ע"ד דאיתא לקמן וה' פקד את שרה אמר הקב"ה כתיב · ואם עשירים וכו' ונקראה ונמצאה זרע לק שכשה

ויעש ה' לשרה כאשר דבר · [א]מה שאמר לה הוא · רבי יהודה אמר כאשר אמר ליתן לה בן · כאשר דבר · לברכה בחלב · א"ל רבי נחמיה [ב]והלא כבר נתבשרה בחלב אלא מלמד שהחזירה הקב"ה לימי נערותיה · (ה) רבי אבהו אמר נותן אני יראתה על כל אומות העולם דלא יהון מונין לה וצווחין לה עקרתא · ר' יהודה בשם ריש לקיש [ג]עיקר מטרין לא היה לה · וגלף לה הקב"ה עיקר מטרין · אמר רבי אדא [ד]בעל פקדונות אני · עמלק הפקיד אצלי חבילות של קוצים והחזיר לו הקב"ה חבילות של קוצים שנאמר (שמואל א טו) פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל · שרה הפקידה אצלי מצות ומעשים טובים · החזיר לה הקב"ה מצות ומעשים טובים וה' פקד את שרה: ו וה' פקד את שרה אמר רבי יצחק כתיב (במדבר ה) ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא ונקתה ונזרעה זרע · זו שנכנסה לביתו של פרעה ולביתו של אבימלך [ה]ויצאת טהורה (ו) אינו דין שתפקד · אמר רבי יהודה ברבי סימון אע"ג (ד) דאמר רבי הונא מלאך הוא שהוא ממונה על התאוה אבל שרה לא נצרכה לדברים הללו אלא הוא בכבודו וה' פקד את שרה · ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזקוניו מלמד שלא גנבה זרע ממקום אחר · בן לזקוניו · [ו]מלמד שהיה (ז) זיו איקונין שלו דומה לו · למועד אשר דבר אתו אלהים · רבי יודן ור' חמא · רבי יודן אמר לט' חדשים נולד שלא יהיו אומרין גרוף מביתו של אבימלך · רבי חמא אמר (ה) לשבעה שהם תשעה מקוטעים · רבי הונא בשם רבי חזקיה בחצות היום נולד נאמר כאן מועד ונאמר להלן (דברים טז) כבוא השמש מועד צאתך ממצרים: ז ויקרא אברהם את שם בנו יצחק · [ז]יצא (ח) חוק לעולם (ו) ניתן דורייה לעולם · אמר רבי יצחק חפושיה יו"ד עשרה כנגד עשרת הדברות · צד"י תשעים · ואם שרה הבת תשעים שנה תלד · קו"ף מאה הלבן מאה שנה · חי"ת כנגד המילה שניתנה לשמונה · וימל אברהם את יצחק וגו' · הדא הוא דכתיב (בראשית יז) ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם: ח ותאמר שרה צחוק עשה לי אלהים · ר' ברכיה בר' יהודה ברבי סימון בשם רבי שמואל ברבי יצחק ראובן בשמחה שמעון מה איכפת ליה כך שרה נפקדה אחרים מה איכפת להם · [ח]אלא בשעה שנפקדה אמנו שרה · הרבה עקרות נפקדו עמה · הרבה חרשים נתפקחו · הרבה סומים נפתחו · הרבה שוטים נשתפו · נאמר כאן עשייה ונאמר להלן (אסתר ב) והנחה למדינות עשה · מה עשייה שנא' להלן ניתן דורייה לעולם · אף עשייה שנא' כאן דורייה לעולם · ור' לוי אמר הוסיפו (ט) על המאורות · נאמר כאן עשייה עשה לי ונאמר להלן ויעש אלהים את שני המאורות: ט ותאמר מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה · ר' פנחס משום רבי חלקיה מי אמר מי דבר אין כתיב כאן · אלא מי מלל רמזו שהוא מוליד למאה שנה מנין מל"ל

מסורת המדרש א פסיקתא רבתי פ' מ"ב · לעיל פרשה מ"ז · ילקוט סדר לך רמז פ"ב · ב בבא מציעא דף פ"ז · ג ע' יבמות דף ס"ד · ד מדרש שמואל פרשה י"ח · פסיקתא רבתי פ' מ"ג · ה ע' כתובות דף ל"א · ו ב"מ דף פ"ז · ז ילקוט כאן רמז צ"ב כס"ע · ח פסיקתא רבתי פ' מ"ב :

חדושי הרש"ש

עבדי ועיין לקמן ר"ס סמ"ך : (ד) דאמר ר"ס מלאך כו' · עיין לקמן פ' ס"ס בפסוק ויראה יסודם : (ה) לשבעה שהם ט' מקוטעים · פי' למעשה דאבימלך דהשתא לא יאמרו גרוף מביתו דהא כמ"ד (נדה ל"ח) דיולדת לט' אינה יולדת למקוטעין : (ו) ניתן דוריה לעולם · דריש חוק כמו כי חק לכהנים מאת ר"ס נשוא' פ"פ ר"ל דמילה דחוק באברו שם קאי על יצחק : (ט) על המאורות · מפורש בפסיקתא שאותו היום שנולד יצחק הוסיף הקב"ה על גלגל חמה מ"ח פעמים כאור ז' הימים :

חדושי הרד"ל

(ה) רא"א נותן אני כו' · ר"ל בשר"ל עיקר מטרון כו' ופרוייהו לפרושי ויעש לשרה כאו · וכ"ה מג א' בפסיקתא דוס' פקד את שרה כדר"ל (ודר"א ליתא שם) וע"ל פמ"ג דרש לה ר"ל ברבקה מלשון עקרה : (ו) אינו דין שתפקד · ודרש כאשר אמר בתורה וטהורה היא כו' : (ז) זיו איקונין שלו דומה לו · מ.מ שלא ג.כם כו' כנ"ל : (ח) חוק לעולם · כ"ל חוק ברית מילה לשמונה קאמר ביצחק תחלה ביצחק וכפי'

מתנות כהונה

כל התחלות קשות ור' נחמיה סבר שעיקר ההבטחה היתה בדיבורו של הקב"ה בעצמו ולפיכך ייחס אליה לשון דיבור לשון חוזק וקיום ובילקוט גרס בדברי ת"ק כאשר דבר מה שאמר לה בדיבור ופירש האב"א בשם מכלתין בפרשה כ"א היכן אמר אבל שרה אשתך וגו' · והיכן דבר ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית וגו' שהיה ע"י דיבור שנאמר היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר : ה"ג לעיל פרשה מ"ז א"ל ר' נחמיה וכי כבר נתבשרה בחלב פירוש בשעת ההבטחה בפרשת מילה הלא עדיין לא נתבשרה בחלב שהרי עדיין לא נתעברה וה"ג התם בהדיא והילך אמר כאן שקיים לה ברכת חלב כאשר דבר בשעת ההבטחה וההבטחה לא היתה על ברכת חלב אלא מלמד שהחזירה וזהו וברכתיה דכתיב התם : יראתה · ובשעת ההבטחה נקראת על שם יראה זו : מונין · מלעיגין עליה : עיקר מטרין · פירש הערוך רחם ואם שלה וכן בלשון יון קורין לאם מטרא : וגלף וחקק · פי' רש"י דכתיב וגם נתתי לך ממנה בן וכתיב הביטו אל צור חוצבתם ואל מקבת בור נוקרתם : בעל פקדונות אני · וה' פקד דרש מלשון פקדון : חבילות של קוצים · שהיה קוץ מכאיב לישראל : שלא גנבה כו' כהאי דאמרינן באמבטי נתעברה שהזרע היורה כחץ מתחלתו ונקלט מוליד את"כ : זיו איקונין · תואר פניו ודרים לזקוניו נוטריקון: גרוף מביתו כו' שאילו ילדתו פחות מט' חדשים היו אומרים מאבימלך נתעברה ומאז הלכו תשעה אבל עכשיו שילדתו לט' חדשים אם מאבימלך נתעברה היאך שהה הריון כל כך וק"ל : גרף · לישנא בזיון קא נקט כזה שגורף את האשפה : לז' · שהם תשעה מקוטעין יום אחד מחדש ראשון וכן יום אחד מחדש אחרון ונחשב לז' חדשים שלמים · וטעמא דרבי חמא איתא בפ"ק דר"ה וכתבתי לעיל פרשה מ"ז ע"ש : מועד צאתך ממצרים · וכתיב סוף פרשת בא ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' וגו' וע"ש בפירוש הרמב"ן : יצא חוק לעולם · פירש"י ישראל שקבלו התורה שנאמר כי חוק לישראל הוא : דורייה · פירש"י מתנה ודורון כמו שנאמר ונברכו בך כל משפחות האדמה : ה"ג רש"י ז"ל ד"א ניתן דורייה חפושית גרסינן · ונראה שמפרש דורייה לשון דרור וחירות וה"ג בילקוט דרורייה ולא גרס חפושית : יצחק יו"ד עשרה כו' · עשה לי אלהים וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא כל השומע יצחק לי ועליה קאי רבי ברכיה : נשתפו · חזרו לדעתן להיות כשופי שקט ושלוו ברעיוניהם : הוסיפו על המאורות · יש לפרש כפשוטה כהאי דאמרינן גבי משה בשעה

רש"י

אמר ליתן לה בן דכתיב וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן ויעש ה' לשרה כאשר דבר לברכה בחלב : אמר ליה ר' נחמיה וכי כבר נתבשרה בחלב שאמרת כאשר דבר והיכן דבר לה בכך אלא מהו כאשר דבר אלא מלמד שהחזירה הקב"ה לימי נערותה כאשר דבר והיכן דבר אלא מתוך דבריה שאמרה אחרי בלותי היתה לי עדנה מכלל שבכך נתבשרה שעתיד הקב"ה להחזירה לימי נערותה ועל כך השיבה הקב"ה היפלא מה' דבר : נותן אני יראתה על א"ה דלא יהו מונין לה וכו' · כאשר דבר והיכן דבר כי שרה שמה עד עכשיו שרי לאומתה מכאן ואילך שרה לכל באי עולם שיהא הכל מתייראין ממנה : רבי יהודה בשם ריש לקיש אמר עיקר מטרין לא היה לה · בית הרחם בית הולד : וגלף לה הקב"ה עיקר מטרין · כאשר דבר והיכן דבר וגם נתתי ממנה לך בן וכתיב הביטו אל צור חוצבתם ואל מקבת בור נוקרתם שעשה לה בית וולד : רבי הונא אמר לז' שלמים בהן ט' מקוטעין · יום אחד לחדש שעבר ויום א' להבא חשוב כב' חדשים שהן חדשים מקוטעים יום לחדש : יצא חוק לעולם · ישראל שקבלו התורה כי חוק לישראל הוא : דבר אחר יצא דורייה לעולם · מתנה ודורון דכתיב ונברכו בך וגו' : כאשר דבר אתו אלהים והיכן דבר ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם : הרבה שוטים נשתפו · חזר דעתן בגופי : נאמר כאן עשייה · צחוק עשה לי אלהים : ונאמר להלן והנחה למדינות עשה מה עשייה שנאמר להלן נותן דורייא חרות כדמפורש במגלה דלי כרגא מן גולגלתא : אף עשייה שנאמר כאן נותן דורייא · שבאת רווחה לעולם כדמפורש למעלה בדברים הרבה : ותאמר מי מלל לאברהם מי אמר מי דבר אין כתיב כאן אלא מי מלל רמזו שהוא מוליד סמוס

יפה תואר

מלאך לא נפלא מאת ה' נסקימו כי למועד וגו' ור"נ סובר כי כאשר אמר הוא ע"י מלאך כדכתיב ויאמר ה' אל אברהם (וזה היה ע"י מלאך וכמו"ש למעלה וכן כתבו המפרשים) וכאשר דבר הוא בשורת הזרע נכרית בין הבתרים דכתיב לזרעך נתתי את הארץ ושם היה בדבור כדכתיב היה דבר ה' אל אברם וכ:ם דבר ה' אליו לאמר וככי איתא במכילתא דהחודש פי"ב ע"ש · ואע"ג דשם לא נזכרה שרה מ"מ כיון דביצחק יקרא לו זרע וגם כי גר יהיה זרעך נתקיים ביצחק ע"כ קאי לזרעך על זרע שרה : בעל פקדונות הוא · כי זה נודע אשר השכר והעונש בתונים מאתו ית' דבקים הם במעשים של המקבלים · כי מפי עליון לא תצא הרעות והטוב ומה בלעדו אם יתם איש דרכיו · או מה יפעל לו אם ירשע אבל כל גמול נמשך לפי שמעשה כטבע · ולכן מדמה המעשים לפקדון אשר יחזיר רק מה שהופקד אצלו : כתיב ואם לא נטמאה וגו' · ודריש וה' פקד הוא ובית דינו שבדין נפקדה בהסכמת ב"ד של מעלה · כיון שהאשה בגורמת לבעלה לקנאה כי הסתירה עלמה עם איש אחר נפקדת אם טהורה היא מכ"ש שרה שלוקחה בע"כ פשיטא שראויה היא להפקד : מלאך הוא שהוא ממונה על התאוה · לפי פשט דבריהם ז"ל בכמה דוכתי יראה כי מלאכים ילוה ה' ועל כל דבר ימנה מלאך אחד ממנו יושפע הכח ההוא כאו' מלאך ממונה על ההריון והוא קרוב למ"ש לעיל פ"י שכל עשב מלמטה יש לו מזל מלמעלה · ולפ"ז יראה שפקידת שרה לא היתה ע"י מלאך כי מאתו ית' נתגלגל לה כח זה · אמנם הרב במ"ב פ"ו הרחיב מאד היות המלאך כפשוטו · ופירש שכל כח מן הכחות הגופניות יקרא מלאך שענין מלאך שליח עושה רצונו ית' ופי' בהמלאך הממונה על התאוה הוא כח כו' · ולפי דבריו יתפרש כי פקידת שרה היתה בנס גמור מבלי מבוא ענין טבעי ונפקדה שלא מדרך הפקידה הטבעית : גרוף מביתו · פי' מתוך מלשון נחל קישון גרפם · או פי' נסוע מלשון גרופית של זית : לשבעה שהם מקוטעים כצ"ל וכ"ה בקצת נוסחאות של חידושי רש"י כחומש · וגירסא שהם תשעה מקוטעים משובשת היא וע' בפ"ק דר"ה : בחצות היום נולד · ורמזה התורה לידתו בחצות היום ע"ש הכתוב והוכיח כנאת השמש בגבורתו בהיות השמש בגובה האופק וכן ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום · וי"ל עוד שכוונתו אשר לידתו היתה ברוגע כשמש בהתגבר לכל כסרותו בלי שום אחד ולזות שפתים · וע"ע בפ' מילה דכתיב אשר תלד לך שרה למועד הזה ודרשינן שסרע לו שריטה בכותל ואמר לו כשתגיע חמה לכאן בשנה האחרת כו' וכן בתנחומא פ' וירא בשעה שחמה בעולם : יצא חוק לעולם · ומפרש מה הוא חוק דוריה וזה דורון דגילה אשר גילה בזמן שהוליד גולד וכדלקמן פ' ס"ג דעל ידו יזכה כל הדור : א"כ שע"י לידתו נפקדו כמה עקרות כדאיתא בסמוך ופי' חוק הוא כמו חק לכהנים שהוא ענין מתנה : ראובן בשמחה כו' · כלומר למה אמרה כל השומע יצחק לי מה לאחרים בשמחתם ולכן אמר כי אז היתה שמחה כוללת לכל ע"י לידת יצחק : רמזו שהוא מוליד

פירוש מהרז"ו

שם האומר · ופלוגתתן בכפל כאשר אמר כאשר דבר לה"ק הראשון עג הסי' כמ"ש ויאמר ה' עד למועד אשוב והב' לרבות דברי המלאך שאמר שוב אשוב אע"פ שאינו כסדר ור"נ דורש כסדר הא' על דברי המלאך והב' ע"ד הש"י · וגירסת הילקוט בת"ק מה שא"ל בדיבור היינו מ"ש היפלא מה' דבר ע"ש והכל על הש"י שיש בהבטחה זו אמירה ודיבור כמ"ש בפסוק י"ג וי"ד : ר"י אמר כו' · בפסיקתא פמ"ב סימן ד' ר"י אומר וכו' ר"נ אמר פקד את שרה כאשר אמר בכן כאשר דבר שהחזירה לנערותה ועי' פמ"ז סימן ו' ושם מבואר גם דעת ר"א · ועי' מ"ב ול"ע וע"ש בפסיקתא הוספת דברים בדברי רשב"ל ועי' פר' ס"ג סימן ה' אצל רבקה ג"כ מרשב"ל דרשה זו : בעל פקדונות · בפסיקתא פר' מ"ג סימן ה' הגי' הברהם ושרה הפקידו נפשות אצלי כמ"ש ואת הנפש אשר עשו בחרן ואני מחזיר להם נפשות : ך לאברהם בן לזקוניו · שהיבות לאברהם ולזקוניו מיותר · והרי הוליד אח"כ כמה בנים מקטורה · וכמ"ש לעיל פר' מ"ז סימן ג' האיש אינו מזקין : זיו איקונין · ועי"ז ידעו הכל שמאברהם נולד וכמ"ש ב"מ דף פ"ז : לט' חדשים · שהי"ל לפרש המועד ע"כ דורש למועד אשר דיבר בבריאת עולם חק קבוע להריון ולידת רוב נשים ט' חדשים והיכן דיבר הרבה ארבה עצבונך והרונך וכמ"ש לעיל בפר' כ' סימן ו' כמנין הריון ע"ש והוא · פירושו הזמן שדיבר · וכן למ"ד לז' חדשים ג"כ כנ"ל וכמפורש בם הרבה בגי' רי"ב · וכמ"ש לעיל פמ"ז סימן ו' · וכמ"ש ר"ה דף י"א ע"ש למועד אשוב אליך דקאי בסוכות ואמר על פסח והותה השנה מעוברת היתה הרי ז' חדשים : מועד צאתך · וכמ"ש במכילתא בעלם היום הזה יצאו וגו' מו' שעות ולמעלה וכמ"ש פר"א פכ"ט ע"פ בעלם היום הזה נמול הכה"ם בגבורת השמש בחצי היום : ך יצא חוק · היינו חוק מילה שיצחק היה הראשון שנמול לח' · עי' שמ"ר פ"ל סימן פ' · שי"ר פסוק ישקני בסוף · וכמ"ש אשר כרת וגו' ויעמידה ליעקב לחוק וגו' · ומ"ש ניתן דוריה (עי' מ"כ) פי' חיפושית לילידי ביתו וכמ"ש בגד הילקוט · ועי' סי' פאה"ז : יו"ד עשרה כו' · טעם אחר ע"ש יצחק ע"פ נוטריקון · וע' במ"ר פי"ה סימן כ"א · פר"א ר"פ ל"ב · שהגי' שם יו"ד י' נסיונות · ולפי"ז גם היו"ד רומז לענין של יצחק כמו אותיות נה"ק · שהנסיון העשירי היה בעקידת יצחק (וכ"כ יפ"ת) : וימל אברהם וגו' · כאשר צוה אותו אלהים והיכן צוה וכן שמנת ימים וגו' : ח ראובן בשמחה · פסיקתא פמ"ב סי' ד' : נאמר כאן עשייה · צחוק עשה לי וגו' ובפסיקתא שם הגז"ש ממ"ש ויעש אברהם משתה גדול ובאחשורוש ויעש משתה מה שם והנחה וכו': הוסיפו על המאורות · שם הגי' הוסיף הקב"ה על המאורות והענין אחד · וכמפורש שם שנתרבה אורם מ"ח פעמים · וכמו בעת הבריאה · שבחטא אדם חסרו ועתידין להיות כמבראשונה כמ"ש והיה אור וגו' ואור החמה יהיה שבעתים וגו' ופ' לעיל פ"י סי' ד' · וכל שעתיד להיות · נעשה בעוה"ז ע"י צדיקים וכת"ש ויק"ר פכ"ז סימן ד' · והכוונה על כל המבואר לעיל פי"ב סי' ו' ע"ש · ובתנחומא תולדות סימן ב' בשעה שנולד יצחק היו הכל שמחים שמים וארץ וכו' שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה וגו' וכתיב ואת בריתי אקים את יצחק : ט היניקה בנים · לעיל פמ"ז סימן ב' וכפ' זו סי' ה' לברכת חלב ·

משנת דרבי אליעזר

ותהר ותלד שרה לאברהם בן וגו' מלמד שלא גנבה זרע ממקום אחר · נ"ל דסל"ל וקשר שרה ותלד בן אלא בא לבורות דוקשר ולדה מכה שהרתה לאברהם בן ושלא נכנס זרע ממ"א היינו מאבימלך כדלקמן בר' יודן שילדה לתשעה שלמים והנ"ע נקלט ליום ג' ואברהם בא עליה יום אחד אחר שילאה מבית אבימלך וא"כ ילדה לאחר שעברו ימים כמנין זר"ע וא"כ אין מקום לטעות ובזה מתורץ קושית יפ"ת : ניתן דורייה בעולם חפושים · פי' כמו שמביים לקמן דנלמד ג"ש מוכנסה למדינות עשה משנולד

ידי משה

ע"ז והלא קודם שאירע לה מעשה אבימלך נתבשרה שיהיה לה זרע כדכתיב אבל שרה אשתך וגו' רק דאיתא ונקתה ונזרעה באם שהיתה יולדת נקבות יולדת אח"כ זכרים ואותו ולד הוא משפחה דעוקבא ולית ליה חיין כדאיתא בזוהר לזה אמר ליתן לה בן פי' בר קיימא שקודם שאירע לה מעשה היא יולדת בן שהוא משפחה דעוקבא ועכשיו ישיה לה בן משפחה דדוכרא ודוק היטב : וה' פקד וגו' אר"י כתיב ואם לא נטמאה וגו' · והשה מאי בעי ר"י בדרש זה וי"ל לפי שקשה לר"י מאי שנא דאי בירושלמי פ' נתן ב' היה

מל"ל • ר' פנחס אמר (י) קומתו של אברהם אבינו היתה יבשה ונעשה מלילות • היניקה בנים שרה • היניקה בן אין כתיב כאן אמנו שרה היתה צנועה יותר מדאי אמר לה אבינו אברהם אין זו שעת הצניעות אלא גלי את דדיך • כדי שידעו הכל שהתחיל הקב"ה לעשות נסים • א גלתה את דדיה והיו נובעות חלב כשני מעינות והיו מטרוניות באות ומניקות את בניהם ממנה • והיו אומרות אין אנו כדי להניק את בנינו מחלבה של צדקת • רבנן ורבי אחא • רבנן אמרי (יא) כל מי שבא לשם שמים (יב) נעשה ירא שמים • רבי אחא אמר אף מי שלא בא לשם שמים ניתן לו ממשלה בעוה"ז • כיון שהפליגו עצמן בסיני ולא קבלו את התורה נטלה מהם אותה הממשלה : י ויגדל הילד ויגמל • ר' הושעיה רבה אמר נגמל מיצר הרע • רבנן אמרי נגמל מחלבו • ויעש אברהם משתה גדול • רבי יודא ב"ר סימון אמר גדול עולמים היה שם • (יג) רבי יודן בר מספרתא אמר (אסתר ב) (ז) ויעש המלך משתה גדול • גדולי עולם היו שם • הדא הוא דכתיב (דברים ל) כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב בימי מרדכי ואסתר • כאשר שש (ח) על אבותיך • בימי אברהם יצחק ויעקב • (ט) אמר רבי יהודה בר' סימון ב משתה גדול משתה גדולים • (יג) עוג וכל גדולים עמו היו שם • אמרו לעוג לא היית אומר אברהם פרדה עקרה ואינו מוליד • אמר להם עכשיו מתנתו מה היא • לא שפופה אין יהיב אנא אצבעי עליה אנא פחיש ליה • אמר ליה הקב"ה מה אתה מבזה על מתנתו • חייך שאת רואה (י) אלף אלפים ורבי רבבות יוצאים מבני בניו • ואין סופו של אותו האיש ליפול (יא) אלא בידו • שנא' (במדבר כא) ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו כי בידך נתתי וגו' • דאמר רבי לוי לא נדנדה עריסה תחלה אלא בביתו של אברהם אבינו • דאמר רבי יהושע בן מנחמה ג אותן (יד) ששים ושנים מלכים שהרג יהושע כולם היו במשתה של אברהם אבינו • ולא שלשים ואחד היו אלא כי ההיא דאמר רבי ברכיה ורבי חלבו ורבי פרנך משום רבי יוחנן • מלך יריחו אחד מה תלמוד לומר אחד אלא (יב) הוא ואנטקיסור שלו : יא ותרא שרה את בן הגר המצרית • ד אמר רבי שמעון בן יוחאי רבי עקיבא היה אומר בו דבר לגנאי • ואני אומר בו דבר לשבח • דרש רבי עקיבא (בראשית כא) ותרא שרה וגו' • אין מצחק אלא גלוי עריות • היך מד"א (שם לט) בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי • מלמד שהיתה אמנו שרה רואה אותו לישמעאל (טו) מכביש גנות וצד נשי אנשים ומענה אותן • תני רבי ישמעאל אומר ה אין הלשון הזה של צחוק אלא עבודת כוכבים שנאמר

מסורת המדרש א כת"א מליעה פ"ו • פדר"א פ' ל"ב • תנחומא תולדות סי' ג' • ילקוט כאן רמז צ"ג • ב דברים רבה סוף פרשה א' • ילקוט דברים רמז תת"י • ג ילקוט יהושע רמז כ"ב • ועיין בבמד"ר פ' כ"ג • ובתנחומא סדר מסעי סי' ו' • ד ספרי ואתחנן פסקא ל"ב • תוספתא סוטה פרק ו' • ילקוט כאן רמז צ"ד • ה שמ"ר פ' א' • תנחומא סדר שמות סימן א' :

חדושי הרד"ל

(י) קומתו של א"א היתה יבשה ונעשה מלילות • כצ"ל וכ"ה בפסיקתא דוה' פקד את שרה : (יא) כל מי שבא לש"ש כו' • אף מי שלא בא לש"ש כו' • בפסיקתא שם יש מהן שהביאו את בניהם שתניק אותם באמת • ברלו שיזכו לינק מחלב הצדקת שיוליד שהלב בטבעם לבב טוב) • ויש מהן שהיו מביאים רק לבדוק (שלא היו מאמינים בנס) : (יב) נעשה י"ש • בפסיקתא מסיים הניקה בנים נתכנו בישראל וכל י"ש שיש בהם מאותם שינקו מחלב שרה : (יג) ר"י בר מספרתא אמר גדולי עולם היו שם • ודכוותה ויעש המלך משתה גדול (אסתר ב') גדול עולמים היה שם כלומר רצון הקב"ה היה שם במשתה אסתר ע"ש במ"כ הה"ד כי ישוב כו' ויעקב היו שם משתה גדול ביום הגמל וגו' משתה גדולים (פי' ענקים גדולים כעוג וחבריו והיו מלעיגים על יצחק מלכים שהרג יהושע כו' • ע"ל במ"ר פכ"ג • (ושם אמר שנהרגו ל"א בימי סיסרא • דדבם מ"ש באו מלכים יהושע ל"א מלכים • וכתוב אצל כלם אחד • שהיינו אנטקיסר שלו • הן הן המלכים שהיו עם סיסרא • ואין

חדושי הרש"ש

מתת פרעה ואכלו את מקס אשר נתן כו' : (ז) ויעש המלך משתה גדול גדולי עולם היו שם • בילקוט סגי' גם הכא גדול עולמים וע"ש וכצ"ל : (ח) על אבותיך בימי אברהם אריב"ס כו' כצ"ל וכן בילקוט ליתא ליצחק ויעקב : (ט) אריב"ס כו' כצ"ל וכ"א שם וע"ש : (י) אלף אלפים ורבי רבבות • עמ"ש לעיל פמ"ב בסופה : (יא) אלא בידם כצ"ל וכ"ה שם ובילקוט הכא : (יב) ואנטקיסר שלו עיין לקמן ס"פ פ"ה ותבין

(כמו שהיה הקב"ה במשתה שמחת אבות כן היה במשתה אסתר) • ור"י בר מספרתא אמר גדולי עולם על יצחק שנולד קטן כדמפ"ו) : (יג) עוג וכל גדולים כו' כצ"ל • וע"ל פ"ק ומש"ש בהגהותי בס"ד : (יד) ס"ב באו מלכים נלחמו כו' מלכי כנען כו' : ולא פורש מי הן המלכים • לומר שהן המלכים הידועים הנזכרים בס' • ואין זה כמאמר דהכא דאמר ס"ב מלכים הרג יהושע) : (טו) מכבש גנות • שדרך נשים לעבוד בגנות והיה

רש"י

לק' מנין מלל : רבי תנחומא בשם ר' חלקיה אמר חורי קומתו של אברהם אבינו היתה יבשה ונעשית מלילות • ליתה כמה דהימא וקטפת מלילות : אמרו לו לעוג לא היית אומר לאברהם פרדה עקרה אינו מוליד אמר להם עכשיו מתנתיה מה הוא לא שפופה אם אני נותן אצבעי עליו אני הורגו : ויאמר ה' אל תירא אותו כי בידך נתתי אותו : כבר פסקתי דינו מימי יצחק : לא נדנדה עריסה אלא בימי אברהם תחלה : הה"ד ביום הגמל את יצחק יום שנתנוהו בעריסה עשה משתה גדול ובאו וגמלו עמו חסד : הוא ואנטיקסר שלו • שר צבא שלו ועמו היה ל"ב ואני אומר טעות יש בספרים שכתוב בהם ל"ב מלך ואין ראוי להיות אלא ס"ב מלך שהיה דורש אחד שאין ת"ל אחד ומה ת"ל אחד הוא ואנטיקסר שלו כלומר כל מלך ומלך ואנטיקסר שלו שבכל מלך ומלך של ל"א מלכים כתיב אחד

ביום הגמל את יצחק יום שנתנוהו בעריסה עשו משתה גדול והאב"א מסיים שיצחק אבינו עוג מתנתו מה היא וכו' • ואם שאר בני האדם היו גם המה בכמותו מה היה מתמה עליו : לא באת ניענוע ושברון נדנד לעריסה של עוג ושאר מלכי האומות אלא בביתו כו' וכדמפרש ואין שמה ועמהם היו ס"ב וע"כ כתיב מלך יריחו אחד וכן אצל כולם כתיב אחד לרבות הממונה

מתנות כהונה

נידתו נתמלא הבית כלו אורה או י"ל שיצחק הוא הנימול ראשון לשמונה ולולי ברית מילה המאורות אספו נגהם : קומתו של א"א גרסינן • מלשון קמה או גדים : [מחלבה של צדקת גרסינן • וגירסת הילקוט בספר זה ובאיוב מחלבו של יצחק] ה"ג בילקוט אותה ממשלה שנאמר מוסר מלכים פתח וגו' (איוב י"ב) : נגמל מיצר הרע • כלומר בן י"ג שנה שאז בא יצר טוב : גדול עולמים • זה הקדוש ב"ה וכדמפרש ואזיל ויעש המלך משתה גדול [גדול עולמים היה שם גרסינן וה"ג בילקוט וכדמפרש ואזיל : ה"ג בימי אברהם • אר"י וכו' וה"ג בילקוט] : שפופה : שפלה ונמוכה : אין יהיב כו' • אם אתן אנכי אצבעי עליו אנא פחיס כו' : ה"ג אצבעי עליה אנא פחים : פחיש • פירש הערוך פוחס נורתו תרוס או שרוע תרגם יונתן פחים או פסיע : כי בידך נתתי אותו • נתתי משמע כבר בימי אברהם : דא"ר לוי לא נדנדה כו' • בפירש"י מצאתי שנאמר נולד קטן אבל שאר בני האדם היו גדולים ולא הוצרכו לעריסה ע"כ וקאי אדלעיל שאמר עריסה • מטה קטנה שמנענעין בהם הילדים • ואי לאו דמיסתפינא אמינא דהכי פירושו וכדמפרש ואזיל : [ה"ג רש"י ז"ל אותן ס"ב מלכים] : ואנטקיסור שלו • פירש"י שר צבאו היה ג"כ תחתיו לעשות כל צרכי המלוכה ובו נגמר כסא מלכותו בשלמות : מכביש • היה כובש

יפה תואר

מוליד למאה שנה ע' ברש"י בחומש וברמב"ן ובבעל עקידה : קומתו של אברהם אבינו כו' • פי' כי גם הוא יבש היה כעץ ואינו מוליד לרוע מזלו וכדלעיל פמ"ד והא' הוא שהוציאו מתחת מזלו מאז הוליד את ישמעאל • ועתה הודית לה' כי כשם שעשה קומתו של אברהם מלילות כן גם הניקה בנים שרה • פ"א אע"פ שהיה לו בן מהגר קמתו היתה יבשה כי לא היתה הזרע מיוחס אחריו וכמאן דליתא דמי : גדול עולמים כו' • כי גם השכינה באה לכבדו ולכן נקרא משתה גדול שהיה בו גדול העולם • או הוא ע"ד שאמרו בפ"ק דברכות כל הנהנה מסעודה שת"ח שרוי בתוכה כאלו נהנה מזיו השכינה • ועיקר הדרש הזה דה"ל למכתב משתה רב כמו ויין מלכות רב שזה הלשון יצדק על רבוי המאכלים • ולא גדול : אמרו לעוג כו' • כמדומה שהוא היה מתנבא לאמר שהוא יירש את אברהם מאחר שאין לו יורשים והוא היה הגבור כאליעזר עבדו כדעת קצת מבעלי המדרש והוא אמר והנה בן ביתי יורש אותי ולכן הקפו את שניו בלידת יצחק אשר היה יורשו מאח"כ לידת ישמעאל אשר היה בן האמה לא היה מיוחס אחריו • ולכן השיבם מתנתו מה היא כו' שאין בזה חשש שהוא חלש והולך למות לדעתו עד שאלו יתן אצבעו קנה עליו ימות • ומ"ש פרדה עקרה מפני שכמה שנים עברו מלידת ישמעאל עד לידת יצחק ולא הוליד מהגר סבר שבוב נתעקר : ששים ושנים מלכים כו' • לא הם בעצמם כי איך חיו יותר מת' שנה • ורק עוג מיתר הרפאים שהאריך ימים כ"כ • אלא פי' מלכי ארץ כנען באו למשתה אברהם ומלכי האלופות האלה נפלו בידי יהושע : היה אומר בו דבר לגנאי • כי על מצחק הוא בנערים לא

גמולי מחלב וכמ"ש ריש פ"א ותנק את בנה עד גמלה אותו וע"כ פי' ויגדל כפשוטו • ומ"ש ויגמל שנגמל מיצה"ר בן י"ג שאז נקרא גדול וכמ"ש לקמן פ' ס"ג סימן י' ויגדלו הנערים שהיו בני י"ג שנה ע"ש וש"כ ומבואר • ולרבנן ויגמל כפשוטו מחלבו • ומ"ש ויגדל שלא נתפרש כאן • יתכן כמ"ש ויגדל משה וכמ"ש שמ"ר פ"א ר"ס כ"ז שגדל שלא כדרך כל הארץ וכ"מ בפי' מדר"א : שהרי אברהם היה האדם הגדול בענקים • עי' ילקוט יהושע י"ד • שע"ז מביא שם מ"ש בב"ר פמ"ט פסיעותיו שהיו גדולות עיי"ש • ועל יצחק דרש שהיה זיו איקונין דומה לאברהם לעיל פר' זו סימן ו' וזהו ויגדל : גדול העולמים • עי' לקמן פר' ק' ס"ס ה' מספד גדול כצ"ל ועי' מש"ש : ריב"מ אמר כו' משתה גדול • דהא משתה שלו גדול משל אסתר והיתה ק"פ יום וכהגדלותו את עושרו וגו' ולכל שרי המדינות וגו' • וכב"ז לא קראה גדול אלא שבאסתר שהיתה צדקת היה שם רצון גדול העולמים • הקב"ה שנקרא גדול ה' • וכתיב כי ישוב ה' וגו' על אבותיך הם האבות א"ו שהיה ברצונו אתם גם כן בשמחתם במשתה גדול ועי' לעיל פל"ט סימן ג' • ומ"ש בדברי ריב"מ גדולי עולם צ"ל גדול העולמים וכ"ה בילקוט (עי' מ"כ) • ומ"ש ויעקב אע"ג שלא מצינו כן ביעקב אולי מאחר שכתוב אבותיך שכולל כל הג' א"ו • ואגב אברהם ויצחק מפורש • וביעקב אולי יכוון על הדרש מספד גדול כצ"ל וכמ"ש חז"ל במ"ק רוכב ערבות שם ושמח בבא אליו נפש נקי צדיק : עוג וכל ג"ע • עיין קה"ר פ' טוב ללכת וגו' : אמרו לעוג • ד"ר פ"א סי' כ"ה : ואמר ר' לוי • הוא טעם על מ"ש עוג מתנתו שפופה • שעל שנולד מאבות זקנים • ומה גם למ"ד שנולד לז' חדשים שהוא חלוש בטבעו • והוצרך לעריסה משא"כ הראשונים היו בריאים מתולדותם (עיין לעיל פל"ו כאן עויליהם ולא היו צריכים לעריסה) : דאמר ר"י • פירש למ"ש גדולי עולם • ול"ע מנין לו ואפשר שכוונתו כמ"ש בסימן ט' שאותן שינקו תוב שרה נתן להם ממשלה ורמוז במ"ש מלכי עמים ממנה יהיו בגי' ל"א • ולמ"ד שהמשתה עשה כשהיה בן י"ג א"כ היו אז בני י"ג וי"ד ואברהם שידע שעתידים להיות מושלים זימן את כוס לסעודתו ואותם הרג יהושע • וגם רמוז בפסוקים של חבקוק שרמזתי לעיל בס"ס ע' • קרנים מידו לו הוא יהושע שכתוב אלו וקרני ראם קרניו בהם וגו' • וזהו עמד וימודד וגו' ויתפוצצו הררי וגו' שבימי יהושע נטלה ממשלתם שירשו מאברהם והרגם : ל"ב מלכים • כ"ה ג"כ בילקוט כאן ויהושע י"ג • אך רש"י הגיה ס"ב (עי' מ"כ) ובמ"ר פ' כ"ג סימן ז' איתא ס"ב מלכים ל"א בימי יהושע ול"א בימי סיסרא • ועי' לקמן ס"פ פ"ה מלך בבל אנטיקיסר שלו היה יושב ביריחו • ועיין ילקוט יהושע שם בשם ספרי אר"י וכי ל"א מלכים היו בא"י אלא כל שלא קנה לו פלטריות בארץ לא עשה כלום • ומרומז בשמ"ר פל"ב סימן ב' : יא ארשב"י • תוספתא סוטה פרק ה' ופרק ז' • ועי' שמ"ר רפ"א כל העניין וס"פ מ"ב כל הדעות ביחד : דבר לגנאי • שחטא ישמעאל : מכבש גנות • פי' כובש גנות של אחרים וצד נשים לתוכן • או גנות מל' גן נעול ע"ש בשי"ר

ידי משה

בטובה הקב"ה נותן בעצמו וברעה הוא שואל בית דינו וכאן שהיא טובה קשה למה צירף ב"ד לזה אמר ר"י כתיב ואם לא נטמאה וגו' ונקתה ונזרעה זרע ויש בזה ב' דעות אם עקרה נפקדת או לא רק שאם ילדה נקבות כו' וא"כ הולך הקב"ה לקביעות הלכה אז מצרף ב"ד שלו כדאיתא בירושלמי דסנהדרין בכל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו וכ"כ הוא כי לא כן האמת נ"ל ע"פ ... והיו אומרות אין אנו כדאי כו' • כפתורה אינו מובן מנא לן שהיו א... ונ"ל שהוקשה מה שאמר הכתוב היניקה בנים ולא כתיב מניקה נ"א שבקשה שרה להניק אותם רק שאמרו אין אנו כדאי כנ"ל וק"ל : רבי יודא כו' • פלוגתא

שבאו ונתנו בניהם לינק רק שאמרו שזכו לדבר גדול מה שאינם כדאי וש"ת איזה טובה בא להם נמה שי"ש שמים ור' אחא אמר אף שלא באו לש"ש רק שלא היה מאמין וסבר שלקחו אסופי אעפ"כ זכו לממשלה בעוה"ז

משנת דרבי אליעזר

יצחק התחיל לחשבון ת' שנה של השיעבוד ועבדות ועי"ז עושה חירות והנחה כפי' מ"כ וסדר דרש יצחק : קומתו של א"א יבשה היתה ונעשה מלילות • פי' שהיתה כקמה שאין דשין אותה ועתה נעשית כמלילות שדש וזורה וכדאי' לציל טוחן ואינו פולט ועיין לקמן סדר ויצא פרשה ס"ו פסוק ויתן לך אמר איוב היו הכל קוצרים יבשות ואני קוצר מלילות : והיו מטרוניות באות ומניקות את בניהם כו' • י"ל דקדק • מדנ"ק הניקה שרה בנים אלא בא לרמז בנים של שרות ולא"ת ומאי כ"מ אם היו של שרות או של הדיוטות הלא היה רק להראות שאין זה תסופי אלא בא להורות שאף שהיו מטרוניות אמר בל' תמיה שזכינו למה שאין אנו כדאי וי"מ כתב שביקשה להניק וכו' וז"א דמפרש במדרש באות ומניקות דליון סם נמה שהניקה שרה בניהם לכך רבנן אמרו שמי שבא לש"ש לראות הנס של שרה נעשה אותו תינוק שינק ממנה ממשלה בעוה"ז לפי שינק מהלדקת רק שקשה והיכי רי •• ובמאי קמפלגי : ויגמל רבי הושעיא אמר נגמל

(שמות לב) וישב העם לאכול ושתו ויקומו לצחק · מלמד שהיתה אמנו
שרה רואה את ישמעאל בונה בימוסיות (טו) וצד חגבים ומקריב עליהם
רבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר אין הלשון הזה צחוק
אלא לשון שפיכות דמים · היך מה דאת אמר (שמואל ב ב) יקומו נא
הנערים וישחקו לפנינו · רבי עזריה משום רבי לוי אמר · אמר ליה
ישמעאל ליצחק נלך ונראה חלקינו בשדה והיה [א] ישמעאל נוטל
קשת וחצים ומורה כלפי יצחק · ועושה עצמו כאילו מצחק · הדא
הוא דכתיב (משלי כו) כמתלהלה היורה זקים וגו' · כן איש רמה
את רעהו ואומר הלא מצחק אני · [ב] ואומר אני בו דבר לשבח אין
לשון הזה של צחוק אלא לשון ירושה · שבשעה שנולד אבינו יצחק
היו הכל שמחים אמר להם ישמעאל שוטים אתם אני בכור ואני
נוטל פי שנים · שמתשובת אמנו שרה לאברהם כי לא יירש בן
האמה הזאת עם בני אתה למד · כי לא יירש עם בני אפי' שאינו
יצחק · ועם יצחק אע"פ שאינו בני · קל וחומר עם בני עם יצחק:
יב וירע הדבר מאד בעיני אברהם · הדא הוא דכתיב (ישעיה לג)
ועוצם עיניו מראות ברע · ויאמר אלהים אל אברהם אל ירע בעיניך
וגו' · א"ר יודן יצחק אין כתיב כאן אלא ביצחק · ר' עזריה בשם
בר חטיא בי"ת תרין · במי שהוא מודה בשני עולמות · [ג] א"ר יודן
ברבי שלום כתיב (תהלים קה) זכרו נפלאותיו אשר עשה (יג) מופתיו
(יז) ומשפטי פיו · מופת נתת למי שהוא מוציא מתוך פיו · כל מי
שהוא מודה בב' עולמות יקרא לך זרע · וכל מי שאינו מודה
בשני עולמות לא יקרא לך זרע: יג וישכם אברהם בבקר ויקח
לחם וחמת מים ויתן אל הגר · [ד] ביתו של אבינו אברהם (יח) ותרגנים
היו שנאמר וישכם אברהם בבקר · ויתן אל הגר · שכן דרך עבדים
שיהיו ממלאים כדים על שכמם · על שכמה ואת הילד · בן כ"ז
שנים · ואת אמרת שם על שכמה · אלא מלמד שהכניסה בו [שרה]
עין רעה ונכנסה בו חמה ואכאבית · תדע לך שכן · דכתיב ויכלו
המים מן החמת · שכן דרך החולה להיות שותה הרבה ובכל שעה ·
[ה] ותשלך את הילד תחת אחד השיחם · (יז) אמר ר' מאיר (יט) שכן
דרך הרתמים להיות גדלים במדבר · א"ר אמי תחת אחד השיחם
ששם השיחו עמה מלאכי השרת · ותלך ותשב לה מנגד · [ו] נאמר
כאן ותשב לה מנגד · ולהלן הוא אומר (במדבר ב) מנגד סביב לאהל
מועד · הרחק הכא את אומר הרחק כמטחוי קשת · ולהלן את
אמר (יהושע ג) אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה
הא למדנו נגד מנגד · ורחוק מרחוק: א"ר יצחק כמטחוי קשת שני
טווחים

מסורת המדרש א פדר"א ריש פרק ל' · ב ספרי פרשה ואתחנן פ סקא ל"ג · תוספתא סוטה פרק ו' · ג מדרש תהלים מזמור ק"ה · ילקוט תהלים רמז תתס"ב · ד ילקוט כאן רמז נ"ד · ה תנחומא סדר וירא סימן ה' · ו במדבר רבה פרשה ב' · ילקוט יהושע רמז י"ג:

חדושי הרש"ש

תבין ביותר: (יג) מופתיו ומשפטי פיו מופת כו' כל מי שהוא מודה כו' ונאות מאד לפ"ז קרא דבתריה זרע אברהם עבדו בני יעקב בחיריו: (יד) א"ר מ רותם היה שכן כו' כ"ה בילקוט וע"ש וכצ"ל:

סכל

חדושי הרד"ל

והיה מכבש הגנות וצד הנסים העובדות בו ומעגה אותן (ועיין בהגהות הגר"א בתוספתא שם) וע"ל פס"ה: (טז) וצד חגבים · שהרי' גדולה בהמה ומיה לא היה יכול עדיין לצוד ולהקריב בהיותו קטן · רק היה צד הגבים שדרך התינוקות לשחוק בהם · ועי"ל למאי דקי"ל כחכמים בעבודת כוכבים נ"ל דפטור על הקרבת החגב לעבודת כוכבים · לכן היה עושה זה כמצחק · אבל קרבן אחר היה מתירא להקריב שלא יודע לאברהם: נוטל קשת ומורה כו': (יז) ומשפטי פיו · פי' זרע אברהם עבדו מופת התיה כנ"ל · והוא קרא דתהלים ק"ה · ודרש מי שמוציא כפיו משפטיו כלומר מאמין בשכר ועונש של עולם אחר הוא יקרא זרע אברהם · וע"ז נמשך מקרא דלהלן אשר כרת כו' לך אתן · וסמ"כ ויד"מ נדחקו: (יח) וותרנין היו שנאמר וישכם גו' אל הגר שם על שכמה · אלא שכן דרך עבדים וכצ"ל · כלומר ולכן לא נתן לה כ"א לחם וחמת מים · לקיים דבריו שקראה אמה · ובפדר"א פ"ל לקח הדרדור (פי' נוד גדול) וקשר במתניה שיהא סותף אחריה לידע שהיא שפחה: (יט) זה רותם · שכן דרך הרתמים כצ"ל וכ"ה בתנחומא פ' וירא:

מחוסית

מתנות כהונה

ודוחק על הגדירות בתוך הגנות ובביאורי מהר"ר אליהו מזרחי גרס מכבש נסים: במסיאות · בנות כההיא שענינו אבן שהלבה מתחלה לבימוס וכן פירש הערוך: שמתשובה כו' · הרי לך שעל עסקי הנחלה היה מדבר: ועם יצחק אף אם היה בן אמה אחרת והיה כשר כמו שהוא עכשיו לא היה ראוי שירש עמו: אלא ביצחק · מקצתו ולא כולו להוציא את עשו מכלל זרע: בשני עולמות · לאפוקי עשו שכפר בתחיית המתים שאמר הנה אנכי הולך למות: זכרו נפלאותיו כו' · מתוך פירש"י וילקוט תהלים משמע פירושו הנפלאות שעשיתי עם יצחק ומופת נתתי למי שמוציא מפיו אמונת ב' עולמות: ביתו · כלומר בני ביתו: וותרנים · שהרי וויתר אלא הלחם והמת מים אשר לא נוה עליו אלהים ומקמוטל מקשיב על הויתור כל בני ביתו כך היו: ממלאים כדים · של מים וה"ג בילקוט: בן כ"ז שנים · פירש"י שהרי נימול בן י"ג שנה וכשנולד יצחק בן י"ד שנה היה וכשעשה אברהם משתה גדול ביום שנגמל מיצר הרע ליצר טוב כדלעיל היה יצחק י"ג שנים ולישמעאל כ"ז שנים: ואכאבית · מין חולי ועיין לעיל ריש פ' י"ט [ה"ג רש"י וילקוט א"ר מ רותם היה שכן דרך כו']: השיחו · דברו: הרחק · מרחוק: מה להלן אלפים אמה שכן כתיב אך רחוק יהיה ביניכם אלפים אמה הכא נמי אלפים אמה ור' יצחק אמר אינו צריך ללמוד

משם

רש"י

אחד שאין ת"ל אלא לרבות אנטיקסר שלו פירוש אותו שהוא ממונה תחתיו של מלך לעשות כל צרכי המלך כמו שהיה המלך ראוי לעשות: שמתוך תשובה שאמרה שרה אמנו לאברהם את למד כי לא יירש בן האמה מכלל שלא היו מדיינין אלא לענין ירושה: עם בני עם יצחק · הפשר לומר עם בני יצחק מהו עם בני עם יצחק אפילו לא היה אהוב ויקר כיצחק לא היה יורש עמו שנולד בכמה תפלות ובכמה בקשות עם יצחק אף על פי שאינו בני אלא בנו של אברהם מאשה אחרת בכתובה וקידושין לא היה ראוי זה לירש עמו ק"ו עם בני אהובי עם יצחק שלי: ר' יודן בר שלום כי יצחק אין כתיב כאן אלא כי ביצחק · אילו נאמר כי יצחק יקרא לך זרע הייתי אומר יצחק וכל זרעו יקרא לך זרע עכשיו שנאמר כי ביצחק לומר לך ביצחק ולא כל יצחק במקצת מזרעו כגון יעקב יקרא לך זרע ולא כל זרעו כגון עשו: בי"ת תרין לומר לך במי שהוא מודה בשני עולמות · שהיה יכול לומר כי יצחק מהו כי ביצחק כלומר במי שהוא מודה בשני עולמות בו יקרא לך זרע כגון יעקב ולא עשו שכפר בתחיית המתים: זכרו נפלאותיו אשר עשה · ביצחק · מופתיו ומשפטי פיהו מופת נתתי לו למי שמוציא דבר מתוך פיו שכל מי שמודה בשני עולמות יקרא לך זרע: בן כ"ז שנים היה ישמעאל · כששלחו אברהם והגר אמו ואת אמרת ואת הילד והלא גדול היה שהרי כשנימול היה בן י"ג שנה וכשנולד יצחק היה בן י"ד וכשנגמל יצחק מילד רע ליצר טוב היה יצחק בן י"ג שנה וישמעאל בן כ"ז שנים ובאותו הפרק גירש אברהם את הגר אלא מלמד שהכניסה בו שרה עין הרע ומתוך כך חלה ונכנס בו חמה ואכבית ונתמעטו איבריו ונהכחש הבשר עד שלא היה אלא כילד של ג' שנים תדע לך שכן כתיב ויכלו המים מן החמת ותשלך את הילד תחת אחד השיחים: רותם היה · דברי ר' מאיר שכן דרך הרתמים להיות גדלים במדבר: אמר ר' אמי שיחים ששם השיחו עמה מלאכי השרת: למדנו נגד מנגד הרחק מרחוק · נאמר כאן

ותשב

פירוש מהרז"ו

(וכ"ה יפ"ת ופי' עוד גנות מל' גינית דלעיל פי"ח ספי' נסים) ואגב שהביא רש"י דעת ר"ע הביא המדרש דעות אחרות והפסיק באמצע דברי רש"י עד דבר לשבח: וישחקו לפנינו · פי' שילחמו יחד ונהרגו עי"ז: ר' עזריה בשם ר"ל · עיין בפר"א פ"ל וכ"ז לישב מ"ש שרה גרש וגו' ולא בנה בעבור מצחק לבד: כמתלהלה וגו' · כמ"ש ויהי רובה קשת וכמ"ש ואמר משחק אני כן כאן מצחק: לשבח · שאין בענין זה דבר עבירה ובתוספתא וז"ל ואני אומר ח"ו כו' אותו שכתוב בו למען אשר יצוה יהיה בביתו עבודת כוכבים וג"ע וש"ד אלא אין נזוק האמור כאן אלא לשון ירושה: יב וה"ד ועוצם עיניו · לעיל פר' מ"ח סימן ז' דורש הולך צדקות וכו' הוא מרומים וכו' הכל על אברהם ולעיל ר"פ מ"ג דורש מ"ש אוטם אזנו עי' מש"ש · וכאן דורש מ"ש ועוצם עיניו מראות ברע של ישמעאל שרע בעיניו · וכמ"ש בשמ"ר ר"פ א' ע"ש: אלא ביצחק · נ"ל כמ"ש בילקוט ביצחק ולא כל יצחק (וכ"ה בשוח"ט מזמור ק"ה יפ"ת): ב' תרין · וכמ"ש לעיל פר' א' סימן י"ד בראשית ב' ראשית על ב' עולמות נוטריקון וגימטריא: מופתיו ומשפטי פיו · ופסוק הסמוך זרע אברהם עבדו · שענין המופת הוא להוות לברר דבר אמונה כמ"ש תנו לכם מופת · וכאן אליך אות או מופת · ואם ר"ל המופתים שעשה לזרע אברהם הי"ל לזרע אברהם · ע"כ דורש זכרו נפלאותיו לאברהם ושרה בלדת יצחק לזקנתם · מופתיו שנתן מופת ואות לאברהם שיאמר בפיו משפטי שהם ב' משפטים שהכל במשפט כפי המעשים ומשפט בעוה"ב ועי' שמ"ר פט"ו סימן כ"ב: יג ותרנים · כמ"ש שלא שלים קמח ופלפה פרים וכמ"ש במ"ר ר"פ א' שאברהם שכתוב בו ואברם כבד מאד בכסף ובזהב היה משלה את אשתו ובנו ריקם בלא כסות ומחיה אלא כו' ועי' פר"א פ"ל ומש"ש: ויתן אל הגר · וס"ד שם על שכמה ולא בידה אלא להורות לכל שמחזיקם לעבדים: שם על שכמה · שגם הילד שם על שכמה: כ"ו שנה · וכ"ה בפר"א שם · ועי' במ"כ · אך בילקוט הגי' בן י"ז שנה כמ"ש בספר היובל שהיה אז יצחק בן ה' · ועי' בפר"א שם מש"ש ג' שיטות · ועי' שמ"ר ר"פ א' שיטה ד': שכן דרך הרתמים · עי' מ"כ ודורש אחד השיחים מיוחד שבשיחים הוא הרותם שכלן מחזיקים חום יותר מכל עץ · מדרש תהלים ק"כ וערכין ט"ו שנמשל בו גיהנם · ויתכן שהכוונה ע"פ מ"ש ומה יוסף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים כו' שכנתי עם אהלי קדר שהם היו בעלי רמיה וקדר היה בן ישמעאל · וכמ"ש לעיל סימן י"א רמה את רעהו ע"י קשת וחצים וע"כ הושלך תחת רותם · והיה לו חולי החום וזהו גחלי רותם · ושיחים הם אילנות כמ"ש וכל שיח השדה כמ"ש ב"ר רפי"ג סימן ב' כל האילנות כאלו משיחים [והרד"י בעהאק כנ"ו אמר כי דרשות ר"מ אחד השיחים על רתמים. י"ל ע"פ הכ' באיוב ל' ד' מלוח עלי שיח ושרש רתמים לחמם · והנה שם כתיב בחסר ובכפן גלמוד העורקים ציה וגו' (ע"פ מדה י"ז על הגר וישמעאל ואליהו) הקוטפים מלוח עלי שיח ושרש רתמים לחמם · ע"כ דורש אחד השיחים על שיח הרותם · והגר הטיחה דברים ואצל אליהו כתיב שם רצפים רוץ פה וכו' וכתן פי' שהרצפים הי' רותם · וכ"כ שם הא"כ מן גו יגורשו ע"ש רש"י ודו"ק]: השיחו עמה מה"ש · ויתכן שמ"ש אחד כמ"ש ויעף אלי אחד מן השרפים וכמ"ש מיכא אחד השרים הראשונים · ובתנחומא הגי' מקום שהשיח עמה אחד ממלאכים פי' כצ"ל: נאמר כאן ט' · יליף מנגד סביב לאוה"מ · ממנגד שכתוב כאן מנגד הרחק והרחק דכאן

ממ"ש

יפה תואר

לא קנסה שרה והקב"ה לא הסכים של ידם לגרש את בן האמה הזאת · ולכן מפרש על ג"ע אשר נפשו של אדם המדתן · ור"י דורש על עבודת כוכבים כי זרוק תוערא לאוירא כו' ואף באמו כתיב ותלך ותתע והרשינן שחזרה לגילולי אביה · ור"א דורש על ש"ד כיון דהוא חפץ בירושת אברהם לכן חפץ להרוג את יצחק כדלקמן ועל כן בערה החמה בשרה ואמרה כי לא יירש בן האמה הזאת וגו' · ומדברי רש"י בחומש משמע דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי · כיון דבקולים הם יבואו כולם: רבי עזריה משום ר"ל אמר כו' · הוא בא לפרש דברי ר"א כי הש"ד היתה בזה שחפץ להרוג את יצחק וכמ"ש לפני זה: ונראה חלקנו בשדה · פי' נראה איזה חלק השדה אשר לאבינו הרך טיול · או פי' נראה כחנו בשדה כדרך הבחורים בהתאבקות וירית החצים מי בקי יותר · והנה מזה נראה כי יצחק כבר היה גדול והיה זה ימים רבים אחרי שנגמל · או שמפרש ויגמל מיצר הרע והיה יותר מי"ג שנה ופליגא אפר"א דאמר שם ס ישמעאל בן י"ז שנה כשגורש שהרי משנגמל יצחק היה בן י"ו שנים · ואף שיקשה קצת דא"כ היה ישמעאל גדול מאד משאת אותו על שכמה וכמו שטען הרמב"ן על רש"י ז"ל לא קשה כ"כ דאולי בחליתו נשאה אותו כדלקמן אף שסתורת מרובה: אלא לשון ירושה · באמת אין בסוראת צחק לשון ירושה אבל פי' שהיה מצחק ומלעיג על המשתה ועל שמחת יצחק ואמר שלו משפט הבכורה וכ"כ הרמב"ן: שבשעה שנולד כו' ונ"ל כי עד שנגמל את יצחק סבלה שרה והחרישה ואח"ז נתמלאה סאתו ואמרה לאברהם: הה"ד ועוצם עיניו מראות ברע ולכן היה רע בעיני אברהם לראות ברעת ישמעאל · כי הוא עצם עיניו לראות גם ברעת רשעים והרה לו לגרש את בנו מפניו אף כי רשע הוא ונגלתי שאמרו שאמר שגרשו כמה ימים הלך לבקרו כו' שעד עכשיו רחמיו עליו כרחם אב על בנים ועי' בילקוט נ"ס: ביתו של אברהם אבינו ותרגנים היו · מדלא כתיב ויקח לחם וחמת מים וישם על שכמה וכתיב ויתן אל הגר דריש כי מלבד זה עוד נתן לה מתנות כוותרנותו ויען דלא עשה מאומה עתה שלא ברצון שרה וכאשר אמר לו ה' כל אשר תאמר לך שרה וגו' לכן מוכיח כי ביתו של א"א וותרנים היו: שכן דרך עבדים וכו' · ולכן לא נתן לה גמלים ותמורים כי ישאו את המשא למען ידעו הכל כי הוא בן שפחה ולא יתיחס אחריו כי ביצחק יקרא לו זרע ובילקוט סי' נ"ס איתא לקח הרדיד וקשר במתניה לידע שהיא שפחה · וטעם הוא כמו שכתבנו: הא למדנו נגד מנגד כו' · כי ק"ל למה אמר מנגד הרחק הלא כחד הגי ואמר כי הוא מופלג לגו"ש · ופולק על ר' יצחק דיליף מן כמטחוי קשת דהוא מיל · ואולי

משנת דרבי אליעזר

פינס"ל רבן אמרי מגמל מחלבו · דקשה וכי לא נגמל עד שגדול היה גם למה קראו ילד כיון שכבר גדול לכ"א מינכ"ר אף כי קטן היה ניכר במעללו ורבנן אמרי נגמל מחלבו דבשעה שנגמל היה גדול שלא כדרך כאן ועיין סדר שמות פרשה א': וותרנים היו פי' לכך הוצרך לכתוב שלא נתן לה רק לחם

והמת

ידי משה

פלוגתא דרבי יודא ורבי יודן כו' · ואין לסקשה דלמא משתה גדול כפשוטה שעשה סעודה גדולה וה איג דס"ל משתה גדולה לשון נקבה [תיכנו ע"פ דקדוק] לזה פליגי ואמרו שגדול לא קאי על משתה אלא גדולי הדור וק"ל: ונראה חלקנו כו' · פי' כמו את חלקת השדה אשר נחליטך: יתיו חבל שמחים כו' · בגדים ושפחות בני ביתו של אברהם היו שמחים שיפולו אחר מיתת אברהם לגורלו של יצחק והוא ח"ל שוטים כו' וקי"ל: למי שהוא מוציא שני עולמות מתוך פיו כצ"ל · והוציאו זה מדכתיב משפטי לשון רבים ר"ל שני עולמות: כל מי כו' עד וישכם אברהם יפה: ביתו של אברהם אבינו ותרגנים היו · עיין מ"כ ושמעתי תירוץ של שכל לפי שאמר הכתוב וישכם אברהם לפי שהיה ירא מבני ביתו שהיו וותרנים ביותר ויתנו לה הרבה לפיכך השכים אברהם בעצמו ונתן לה רק לחם וחמת מים כן שמעתי ושיבוש הוא שעוזיו בני ביתו וותרנים ואברהם עושין לקמן ול"נ מתוך שהיה מולא מוכן כל כך כבוקר אלא ע"כ וותרנים היו תמיד מבינים מפני שפלגשים: בן עשרים ושבע שנים ט' עד ותשלך את הילד · כ"ל פוך שנה

טווחים בקשת מיל · א"ר ברכיה [א] כמטחת דברים כלפי מעלה · אמרה אתמול אמרת לי הרבה ארבה את זרעך וגו' · עכשיו הוא מת בצמא: **יד** הה"ד (תהלים נו) נודי ספרת אתה שימה דמעתי בנאדך · [ב] כאותה בעלת נוד · כשם שכתוב בספר תהלים (שם לט) שמעה תפלתי ה' ושועתי האזינה וגו' אל דמעתי אל תחרש · אל דמעתה של הגר לא החרשת אל דמעתי אתה מחריש · ואם תאמר ע"י שהיתה גיורת היתה חביבה אף אנכי כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי · ויקרא מלאך אלהים אל הגר · בזכותו של אברהם · באשר הוא שם בזכות עצמו · יפה תפלת החולה לעצמו יותר מכל · באשר הוא שם · [ג] אמר רבי סימון קפצו מלאכי השרת לקטרגו · אמרו לפניו רבון העולמים [ד] אדם שהוא עתיד להמית את בניך בצמא אתה מעלה לו באר · אמר להם עכשיו מה הוא · צדיק או רשע · אמרו לו צדיק · אמר להם איני דן את האדם אלא בשעתו · קומי שאי את הנער · ויפקח את עיניה אמר רבי בנימין (טו) הכל בחזקת סומין עד שהקב"ה מאיר את עיניהם · מן הכא ויפקח אלהים את עיניה · ותלך ותמלא את החמת · הדא אמרת (כ) מחוסרת אמנה היתה: **טו** ויהי אלהים את הנער ויגדל · [ה] רבי ישמעאל שאל את ר"ע א"ל בשביל ששימשת נחום איש גם זו עשרים ושתים שנה אכים ורקים מיעוטים · אתין וגמין ריבוים · הדין את דכתיב הכא מהו · א"ל אילו נאמר ויהי אלהים הנער היה הדבר קשה · אלא את הנער · א"ל כי לא דבר רק הוא מכם ואם רק מכם · שאין אתם יודעים לדרוש אלא את הנער הוא וחמריו וגמליו ובני ביתו · ויהי רובה קשת · (כא) רבה וקשיותו עמו · [נ"א רבה וקשיותו אמו] רבה מתלמד בקשת · רבה על כל המורים בקשת · וישב במדבר פארן · אמר רבי יצחק זרוק חוטרא לאוירא · (כב) ועל עיקריה הוא קאים · כך לפי שכתוב ולה שפחה מצרית ושמה הגר · לפיכך ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים:

פרשה נד

א ויהי בעת ההיא ויאמר אבימלך ופיכל שר צבאו · (משלי טז) ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו · [ו] רבי יוחנן אמר זו אשתו שנאמר (מיכה ז) אויבי איש אנשי ביתו · מעשה באשה שקבלה על בעלה לשלטון · והתיז את ראשו וי"א אף התיז את ראשה · רבי שמואל אמר זה הנחש · [ח] תנא ר' חלפתא אומר הנחש הזה להוט אחר השום · ומעשה בנחש אחד שירד מן ההר לבית · ומצא קערה של שום ואכלה (א) והקיא בתוכה · וראה נחש שבבית ולא הוה יכול לעמוד לו · כיון שיצא אותו הנחש יצא הנחש של בית ומילא אותה עפר · רבי יהושע בן לוי אמר זה יצר הרע · בנוהג שבעולם אדם גדל עם חבירו (ב) שתים ג' שנים בכרך והוא קושר לו אהבה · וזה גדל עם אדם

מסורת המדרש א שמ"ר פ' ג' · תנחומא וילא סי' ס' · ב ילקוט תהלים רמז תשע"ד · ג ר"ה ט"ז: ירושלמי ר"ה פרק א' · שוח"ט מזמור ס' · תנחומא וילא סי' ס' · ילקוט כאן רמז נ"ד · ד ירושלמי תענית פרק ד' סוף הלכה ס' · שמ"ר ריש פרשה כ"ג · איכה רבתי פרשה ג' · תנחומא יתרו סי' ס' · ילקוט ישעיה רמז רפ"ט · ח חגיגה י"ב · לעיל פרשה א' וש"נ · ו לקמן סוף פרשה פ"ו · במד"ר פרשה כ' · תנחומא סדר בלק סימן י"א · ז ילקוט כאן רמז נ"ה · ילקוט משלי רמז תתקנ"ד · ח ירושלמי תרומות פרק ח' הלכה ג' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא י':

חדושי הרד"ל

(כ) מחוסרת אמנה היתה · שהמלאך א"ל תחלה קומי שאי את הנער ולא האמינה ולא עשתה כן · עד שפקח עיניה וראתה באר מים · וגם אז הלכה תחלה למלא החמת ואח"כ לקחתו · כי חששה שמא הבור רק אין בו מים: (כא) רובה וקשיותו עמו · פי' נער ועכ"ז קשיותו ועזותו עמו כגדול וכ"ה בתוספ' ע"ת · נ"א רבה וקשיותו עמו כצ"ל פי' שהיה רבה וגדל והולך וכן קושייתו היה עמו גדל ועולה במעלה: (כב) ועל עיקרו הוא קאים · בבמ"ר פ"כ הלשון על עיקרו נופל · ועי"ל ס"פ פ"ו: (א) והקיא · אדם שלו · ועיין יד"מ בשם פסיקתא · וליתא בפסיקתא · והוא בירושלמי תרומות פ"ח שציין גם המ"כ: (ב) ב' וג' שנים בכרך · פי' בתבורה והתקשרות כלשון בנה כרוך אחריה:

חדושי הרש"ש

(טו) הכל בחזקת סומין כו' מן הכא ויפקח כו' · כי הבאר היה שם מכבר לפי דרשת ר"א לעיל שזה היתה עמה מה"ש ושם כתיב על עין המים · ע"כ קרא לבאר כו': איש

רש"י

והשב לה מנגד ולהלן הוא אומר מנגד סביב לאהל מועד יחנו · נאמר כאן הרחק כמטחוי קשת ונאמר להלן רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה מה נגד ורחוק האמור להלן אלפים אף כאן מטחוי קשת אלפים: שתי טיחות בקשת מיל · כשאדם מושך בקשת שתי טיחות לסוף הראשונה מתחיל האחרת יכול לירות מיל וזהו אומן לירות בקשת ופחות מכאן לאו אומן לירות מיקרי: אמר רבי ברכיה כמטחוי כמטחת דברים: ויקרא מלאך אלהים אל הגר מן השמים בזכותו של אברהם · שנאמר בו ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית מן השמים: באשר הוא שם בזכות עצמו · שניצול בזכות קול תפלתו וכבר אמרנו חולה היה מכאן אמרו יפה תפלת החולה לעצמו יותר מכל תפלות אחרים דכתיב וישמע אלהים את קול הנער: אדם שהוא עתיד להמית בניך בצמא · כשהוליכן בגולה דכתיב משא בערב ביער בערב תלינו ארחות דדנים לקראת צמא התיו מים: הדא אמרה מחוסרת אמנה היתה · דכתיב ותמלא את החמת שהיתה יראה שמא יחסרו לה המים ולא יתן לה עוד: אילו נאמר ויהי אלהים הנער היה הדבר קשה להטעות הבריות אלא את הנער עמו בלרהו: הוא וחמרוהי וגמלוהי ובני ביתיה · שבכל דבר היה מצליח שלא תאמר בגרתו בלבד היה מתקיים עליו אלא לרבות הצלחה בכל מעשיו: וישב במדבר ויהי רובה קשת רבה וקשיותו עמו ד"א רבה ומתלמד בקשת דבר אחר רבה אומן על כל המורים בקשת: זרוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאים · כשהוא נופל הוא ננעץ בארץ ועומד על עיקרו זקוף:

פרשה נד אויבי איש אנשי ביתו זו אשתו מעשה באשה אחת שקבלה על בעלה לדיין והתיז את ראשו ויש אומרים אף לאחר כן התיז את ראשה ומפרש בפסיקתא לאחר זמן מצא הדיין עילה עליה והרגה לפי שלא חמלה על בעלה: א"ר שמואל בל

מתנות כהונה

משם מדכתיב כמטחוי שתי טיחות וכשיורה פעם שניה ממקום שכלה סירייה הראשונה היא אלפים אמה: בעלת נוד · זו הגר ששם אברהם חמת על שכמה: בזכות אברהם · פירש"י דכתיב הכא ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית מן השמים: [והמית בניך בצמא · עיין בשמ"ר פ"ג]: מחוסרת אמנה · פרש"י דכתיב ותמלא את החמת שהיתה מתיראה שלא יתן לה עוד: הדבר קשה · מפני המינות אלא את הנער פירושו עם הנער: [ה"ג כי לא דבר רק הוא · ואם רק מכם הוא שאין אתם כו']: וחמריו כו' · כלומר כל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו ואולי צ"ל חמריו החי"ת בפתח וכו' וגמליו הגימ"ל בפתח · ועל שומרי החמורים וגמלים אמר כן כדלעיל אגל והיא גם היא וגו': רבה · מלשון רביא כלומר נער ואע"פ כן קשיותו עמו ודרשו כן מדלא כתיב רובה קשת בסגו"ל וכתב קשת שם תואר על שם קושי ערפו ואמוץ לבבו: וקשיותו אמו שעזרה לו לרעה ולכך סמך ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים שהיה לה ליקח ממשפחת אברהם ושרה: [ה"ג רש"י ד"א רבה ומתלמד בקשת · ודייק התואר של קשת על ההתלמדות]: ה"ג ד"א רבה על כל כו': רבה רב ואומן: המורים · ישוב על כל המורים זולתו: [במדבר פארן וגו' גרסינן]: על עיקריה קאי גרסינן · פירש"י כשתזרוק מטה למעלה לתוך האויר לצד מעלה תוזר ונופל על הארץ למקום שרשו לצד מטה:

פרשה נד אנשי ביתו ואין ביתו אלא אשתו כמו שדרשו חז"ל בהרבה מקומות: אף התיז כו' · בפי' רש"י כתב בשם פסיקתא לאחר זמן מצא הדיין עילה עליה והרגה לפי שלא חמלה על בעלה: זה הנחש · שנקרא אויב שנאמר ואיבה אשית בין זרעך וגו': ומילא אותו עפר · כדי שלא יאכלו ממנה בני האדם הרי שגם הנחש עמד

יפה תואר

גם ר"י מוכיח מן כמטחוי קשת דהוא מיל רק בשביל הגז"ש · כי בלי הגז"ש י"ל כמטחוי קשת טובא גם הרבה ממיל · א"נ ב' טווחים הכל לפי מה שהוא רובה קשת · יש שהוא רובה מן למרחוק ויש לקרוב: כמטחת דברים כלפי מעלה · לא בא להוציא התיבה מהוראתה הפשוטה דמורה על המרחק · אך דרים מהאפקי הכתוב בלשון כמטחוי ולא אמר כיריית קשת דבא לרמוז כי שיחה דברים כלפי מעלה: כאותה בעלת נוד · ודריש הבי"ת של בנאדך כמו כ"ף וכמו"ש בשמ"ר פל"ח אל תאמר בשמים אלא כשמים והכינוי של בנאדך דקאי על ה' הוא משום שהקב"ה קרב אותה: בזכות עצמו · שנמול בן י"ג שנה ולא עכב שע"ז התפלל כדאיתא לקמן פנ"ה · ועוד שצעק לבו אל ה' ונעתר לו שהיה צדיק בשעתו כדאיתא בסמוך · ואע"ג דעבר על ג"ע ושפיכות דמים ועבודת כוכבים כדלעיל י"ל דעתם של בכל לבו ונהם על רעתו · וכן אמרו לעיל פ"ל שישמעאל עשה תשובה: יפה תפלת החולה · כי הוא מתפלל מתוך צרתו וקרוב ה' לנשברי לב: אדם שהוא עתיד להמית בניך בצמא · כדאיתא באיכה רבתי כי פ' אף פרתי כהונה בקעו בחיילותיו של נ"נ והלכו להם אצל הישמעאלים אמרו להם בני הורגו אתם השקונו מים כו' הוא או להם נאדות נפוחות כו' והיה הרוח נכנס לתוך מעיו והיה מפרפר ומת כו' · ואע"ג שאין זה מדרך התורה שילכד האב בעון הבנים אשר יצאו מחלציו אחרי ימים רבים מ"מ כיון דהבאר הזה דרך נס היה וכמו שמשמע ממה שאמרו אתה מעלה לו באר וכן איתא בפר"א לכן טענו כיון שעתידה תקלה לצאת מזרעו איננו ראוי לנס הזה והשיב ה' שמאחר שלא ידין את האדם רק לפי שעה הואת לא ימנע ממנו גם הנס הזה וע' בר"ס מה שתירץ למה נהרג בן סורר על שם סופו: הכל בחזקת סומים כו' · מדכתיב ויפקח אלהים את עיניה ולא כתיב ותפקח את עיניה: הדין את דכתיב הכא מהו · פה א"א כלל להסיר את מלת את ואין טעם כלל לאמר ויהי אלהים הנער · ולמה קפץ על ר"ע שאמר אלו נאמר ויהי אלהים הנער היה הדבר קשה · הם לא דנאמר כי ר"י אמר שאלהו כוונתו היתה כיון דכתיב לפני זה והשק את הנער היה לו לכתוב ויהי אלהים עמו ויגדל אחרי דהנושא המאמר הנער כבר נזכר בקרא · ולמה כתב שנית הנער אם לא להגיע גביה את לדרשא · ור"ע לא הבין מראש את שאלתו עד שרמז לו כי הדבר הוא ריק מכם: לפיכך ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים · כלומר דהכתוב הזכיר זאת אשר הוא למותר · ללמד לנו כי כאשר גורשה מאברהם שבה לרעתה ולפרשה · ולפ"ז יראה האדם להדבק בטובים כל היום · ולא יסור מהם ובא הכתוב ללמד לנו בזה דרך חיים ותוכחת מוסר:

ריש"א ו אשתו · ואע"פ שאהבת האשה לבעלה גדולה כדכתיב ואל אישך תשוקתך · ואמר לעיל אין תשוקת אשה אלא לבעלה וכן אמרו בסנהדרין אין איש מת אלא לאשתו מ"מ היא אויבת לו ואין אהבתה אלא לתיאותה ואם יחסר היקר תאותה וכמ"ש אין מריבה מצויה בביתו של אשה אלא על עסקי תבואתה · וכמה גרות יסבבו לבעליהן ע"י בקשת המותרות וכדאיתא בויק"ר פכ"ה בעובדא דהסית

פירוש מהרז"ו

ממ"ש שם אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה א"כ מנגד דכאן הרי אלפים אמה אף מנגד דשם אלפים אמה: עיין במ"ר פר' ב' סימן ט' בהדיא (עיין יפ"ת) שמ"ר פר' מ"ה סי' ג' ולר"י א"צ לגז"ש של רחוק רחוק אלא נגד דשם מנגד דכאן וכאן מגופא דקרא דבשני טווחים ויריית קשת הוא מיל · ומ"ש שמ"ר פר' י"א סימן ה' שהקשת אינו יכול להלוך אפילו מאה אמה היינו בגובה: **יד** הה"ד נודי ספרת · בא לדרוש מ"ש ותשא קולה ותבך וישמע אלהים את קול הנער שמשמע ג"כ קול בכית הגר וזה ממ"ש נודי ספרה אתה. וגו' שמשמע שכבר ספר הדמעות והניחם בנאד ואח"כ אמר שימה דמעתי בנאדך שעדיין אינם בנאד · לזה דרש נודי בעלת נאד (וכמו נודית ע"ד בית הנשים שני שפירש שנית. ויו"ד נודי ליחס) עי' מ"כ · ויתכן עוד כמ"ש בתנחומא סוף פ' חיי שרה קטורה זו הגר שהיתה קטורה כגלה וזהו בעלת נוד · ומ"ש במדרש כשם שכתוב בספר היינו בספר תורה · וכן הגי' בילקוט שלא בספרתך כשם שכתוב בספר שלך ע"כ וזה ע"פ מדה ל"א נודי ספרת שלא בספרתך · ופי' שבעלת נוד אשר בכתה ספרת דמעתה · שלא בספרתך שם בתורתך מפורש שמת דמעתה בנאדך. וקבלת אותה · כן הפסוק ושימה דמעתי בנאדך כי כמו בראשית דקרא ספרת כך בסיפא ספור · וכמו בסיפא שימה דמעתי כך בראשית ושמת דמעתה כשנגרשה מאברהם · ומלת תהלים במדרש ע"ס הוא · ופסוק שמעה ה' הוא דרשה אחרת · וכמ"ש בסמוך (וכ"כ היפ"ת): ויקרא מלאך וגו' · וס"ד מן השמים ואברהם נקרא שמים כמ"ש שמ"ר פל"ח סימן ו' בביאור · וכמ"ש לעיל פמ"ה ס"ס ז': באשר הוא שם · במעמד שעומד בו עתה הרי שהיה עליו קטרוג ממה שיהיה לעתיד וזה ע"פ מדה ט' וי"ז במפורש במקום אחר שהמיתו בניו את ישראל בצמא וכמ"ש שמ"ר פ"ג סימן ב' וש"נ וע' תנחומא וילא סי' ה' ושם הגי' מיד רמז הקב"ה למלאך להראות לו הבאר כו' ע"ש בשינוי: אתה מעלה לו באר · כמ"ש פר"א פ"ל נפתח לו הבאר שנברא בין השמשות כו' ע"ש: בחזקת סומים · שאף שנזדמן לה באר דבר גשמי הנראה לא הרגישה עד שהקב"ה האיר עיניה: מחוסרת אמנה · שהיה לה לעשות בהיפך תחלה להשקות הילד שהיה בסכנה ואח"כ למלאות החמת אלא שחששה שעד שתלך אל הנער להשקותו ותחזור אל הבאר הרחוק ממנה מיל לא תמצא עוד למלאות · ודייה לה להאמין בהשי"ת שהבטיח שיהיה לגוי גדול (וכ"כ היפ"ת): **טו** ר' ישמעאל שאל · לעיל פר' א' סימן י"ד וש"נ ומבואר: רבה וקשיותו · כל מה שרבה בגידולו והולך גדל קשיותו עמו (יפ"ת): זרוק הוטרא · עיין לקמן ס"פ פ"ו:

פרשה נד סימן **א** זו אשתו · כמ"ש לעיל פרשה כ' ר"ס ג' זכה עזר לא זכה כנגדו: **זה** יצר הרע · עיין כל הענין במדרש תהלים מזמור ל"ד:

ידי משה

ואחר זה מתחיל המדרש לדרוש ענין אחר ומתחיל תחת אמר הביאום אמר רבי מאיר כו': **הכל בחזקת** סומין כו' · הכוונה שאין העין יכולה לראות אלא במה שניתן לה רשות אע"פ שיהיה הדבר לפניה וכן אירע להגר שלא נראה לה הבאר הזאת מהדם אלא נס היה ולא היה לה רשות לראותו עד שפקח אלהים את עיניה עכ"ל אב"א: מחוסרת אמנה היתה · עיין מ"כ בשם רש"י אבל האב"א פירש שהוליאו זה לפי שבתחלה מלאתה את החמת ואח"כ השקתו לפי שהיתה יראה שלא יתעלם ממנה הבאר ויחזור למות בצמא עכ"ל אב"א: רבה וקשיותו עמו · עיין מ"כ ול"נ דהכי פי' רובה וקשיותו עמו ע"ד כאשר הוא שם ביתו כך כאן שהיה רובה וקשתו עמו כל מקום שהיה הולך לא עשה שום דבר עד שיהיה לו קשתו נגדו לפי זה צריך להיות בפירוש ראשון וקשתו עמו · נ"א רבה וקשיותו אמו כאל"ף ר"ל שבכל מקום שהלך לא הלך בלא אמו ולפי זה קורא הכתוב לסגר קשת שהיתה קשת עורף כנ"ל וכ"א אמר וקשיותו אמו נ"ל ד"מ: מעשה בנחש אחר כו' · בפסיקתא ראיתי גוף המעשה וגופא דעובדא הכי הוי שהיה בקערה שום

משנת דרבי אליעזר

וחמת מים ולא כסף וזהב כדרך ביתו לפי שילא לתרבית רעה כדפירש"י להגיד שבחו של אברהם דאל"כ למה נכתב מה שנתן לה: ויהי רובה קשת רבה וקשיותו עמו נ"א רבה וקשיותו אמו · פי' קמן תחת הרי"ש כל מה שהיה רבה גדול והולך היה קשיותו גדל עמו ובתרגום ויגדל ורבה ולנ"א מפרש רבה מלשון מרביתו פי' ע"י שגדלתו אמו וס"ל שתחזה נגלולים וכו' לכך גם הוא נעשה קשה עורף וילא לתרבות רעה:

אמר

מנערותו עד זקנותו · א אם מצא בתוך שבעים הוא מפילו · בתוך שמונים הוא מפילו · הוא שדוד אומר (תהלים לה) כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגוזלו · אמר רבי אחא וכי יש גזלן גדול מזה · ואמר שלמה (משלי כה) אם רעב שונאך האכילהו לחם ואם צמא (ג) השקהו מים · ב מלחמה של תורה היך מה דאת אמר (שם ט) לכו לחמו בלחמי · ומימה של תורה · היך מה דאת אמר (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים · א"ר ברכיה אויביו גם אויביו · לרבות מזיקי ביתו · כגון יתושים ופרעושים וזבובים · ד"א (משלי טז) ברצות ה' דרכי איש · ג זה אברהם שנקרא איש · דכתיב ביה (ישעיה מו) מארץ מרחק (א) איש עצתי · גם אויביו זה אבימלך : (ב) ויהי בעת ההיא ויאמר אבימלך ופיכול · ד רבי יהודה אמר פיכול שמו · רבי נחמיה אמר פה (ד) שכל צבאותיו נושקים לו על פיו · אלהים עמך · לפי שהיו אומות העולם אומרין אילו היה צדיק לא היה מוליד · אתמהא · כיון שהוליד אמרו לו אלהים עמך · ואילו היה צדיק (ה) לא היה שומע לקול אשתו · וכיון שנאמר לו כל אשר תאמר אליך שרה (ו) שמע בקולה · אמרו לו אלהים עמך · ואילו היה צדיק לא היה דוחה את בנו בכורו · כיון שראו את מעשיו אמרו לו אלהים עמך בכל אשר אתה עושה · ד"א לפי שחרבו מקומות של סדום ופסקו העוברים והשבים ולא חסר (ז) קלרין שלו כלום · לפיכך אלהים עמך · בכל אשר אתה עושה · הואיל והאלהים עמך · ועתה השבעה לי באלהים הנה אם תשקור לי ולניני ולנכדי · עד כאן רחמי האב על הבן · א"ר אבא (ח) עד כאן לאחים השותפין · א"ר יוסי בר חנינא כתיב (תהלים לח) ואויבי חיים עצמו · מה שניתן לאברהם לשבע דורות ניתן לאבימלך לשלשה · למה ה לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים שעדיין נכדו קיים · כחסד אשר עשיתי עמך · מה חסד עשה לו אלא שאמר לו הנה ארצי לפניך · (ט) ואעפ"כ לא קבל עליו : (ג) והוכיח אברהם את אבימלך וגו' · א"ר יוסי בר חנינא ו התוכחת מביאה לידי אהבה · שנאמר (משלי ט) הוכח לחכם ויאהבך · היא דעתיה דרבי יוסי בר חנינא דאמר כל אהבה שאין עמה תוכחה אינה אהבה · אמר ריש לקיש תוכחה מביאה לידי שלום · והוכיח אברהם את אבימלך · היא דעתיה דאמר כל שלום שאין עמו תוכחה אינו שלום · על אודות באר המים אשר גזלו עבדי אבימלך · ז ואי זהו גזלן בר קפרא אמר זה שהוא גוזל בפרהסיא · היך מה דאת אמר

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור ל"ד · ילקוט תהלים רמז תשכ"ג · ב עיין חגיגה י"ד · סוכה נ"ב · ג עיין עבודת כוכבים י"ט · ד ילקוט כאן רמז צ"ה כל הענין · ה שמות רבה פרשה כ' · מכילתא ריש פרשה בשלח · תנחומא בשלח סימן א' · ילקוט סדר בשלח רמז רכ"ו · ו ערכין דף ט"ז · ז בבא קמא דף ע"ט · ילקוט שופטים רמז ס"ו :

חדושי הרש"ש

(א) איש עצתי · עמ"כ ועוד י"ל ע"פ דרשתם לעיל פמ"ב והמה כו' לא הבינו עצתו כו' אמר כו' כדי שיבואו ויפלו בידי אברהם · ולכן שפיר יקרא איש עצתו שהשלים עצת המקום · וגם יל"פ עוד ע"פ מה שאמרו בש"ר רפי"ח שעשה עצה עם אברהם לחלוק בלילה שרדף אחרי המלכים ודרשו ע"ז קרא דועצת מלאכיו

חדושי הרד"ל

(ג) השקהו מים וגו' · וה' ישלם לך כצ"ל · ור"ל כמ"ש בסוכה (נ"ב ·) וה' ישלימנו לך · וזהו לכאורה שברצות ה' דרכי איש גם אויביו זה יה"ר ישלים אתו ע"י עסקו בלחמו ומימה של תורה : (ד) שכל צבאותיו נושקים לו על פיו · כענין על פיך ישק כל עמי שאמר ביוסף דמשמע לקמן פ"צ דאמר פה שלא נשק לעבירה על פיך ישק דמפרש ליה נשיקה על פיו ממש (ועיין רמב"ע שם) · ועי"ל פס"ד : (ה) לא היה שומע לקול אשתו . כשאמר לה הנה שפחתך בידך עשי לה כטוב בעיניך · ובילקוט כאן הגירסא ג"כ לדחות את בנו · ודחוק לפ"ז דהיינו בתרייתא : (ו) שמע בקולה אמרו לו אלהים עמך בכל אשר וגו' · כצ"ל ובראשונה דרש מלות אלהים עמך · והשתא דרש בכל אשר דיליף לה מן כל אשר תאמר אליך שרה · ובדרש' שלישית דישמעאל דרש אתה עושה · שזה עשה אברהם בעצמו כמ"ש וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וגו' שם על שכמה וגו' : (ז) קלורין שלו כלום · עיין יד"מ שנ"ל כאן השלום המאמר כדלעיל פנ"ב · וכ"מ בערוך ערך קלר ב' שהיה כתוב לפניו כאן כן : (ח) ע"כ לאחין השותפין · ירושלמי ב"ב פ"ט ה"ג ע"ש במפרש בשם הראב"ד והרמב"ן : (ט) ואעפ"כ לא קבל עליו · עמ"כ ועי"ל ר"פ ס"א · ואף שכתיב אח"ז ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים · לא בגרר עיר המלוכה היה (שעליו ליון אבימ.ך)

מתנות כהונה

צמד לעזרה בעת שהיה עליו הרצון מאת ה' ועיין כל זה בירושל' במסכת תרומות : בתוך שבעים שנה · אע"פ שהוא סוף ימיו שנאמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה : בתוך שמונים · פירש"י בשם פסיקתא שהרי יוחנן שמש בכהונה גדולה שמונים שנה לסוף נעשה צדוקי : מחזק ממנו · מיצר הרע החזק ממנו : וכי יש גזלן וכו' · שגוזל נשמתו של אדם : שונאך · זה יצר הרע · שהוא רעב להשטין אותך מדרך טובה לדרך רעה : [ואם צמא גרסינן] : אויביו [הל"ל ואמר גם אויביו] לרבות : איש עצתו · שבזכותו ובעצתו נבראת העולם שנאמר בהבראם קרי ביה באברהם וזהו שאמרו חז"ל נתייעץ באבות העולם וברא את העולם גם דרשו לעיל פרשה מ"ו אמר אדם באיזה זכות יעלה לבראני בזכות אותו שבא מרחוק : פיכול נוטריקון פה כל כלומר כל הפיות היו נושקין אותו : לקול אשתו · לדחות את בנו וה"ג בילקוט בהדיא : אלהים עמך גרסינן כיון שראו את מעשיו של ישמעאל שהיה רשע : ולא חסר קלרין כו' · קלרין פירש הערוך אוצר כלומר אע"פ שנתמעטו העוברים והשבים עליו אשר עמהן היה משא ומתנו ומהם כנס אוצרותיו ועכשיו לא נתמעט אוצרו בשביל כך ראה והבין כי ברכת אלהים בכל אשר יש לו וראיתי פירושים ולא ישרו בעיני : לאחים השותפין · פירש"י עד ג' דורות יכולין האחים לעמוד בשותפות ולא יותר וכן כאן ג' דורות עמדו ישראל בשותפותן ואח"כ נתרחקו מהן : לשבעה דורות · שכשנכנסו ישראל לארץ ישראל כבר עברו ז' דורות אברהם יצחק ויעקב לוי קהת עמרם משה ומזרע אבימלך לא עברו ג' ודור רביעי ישוב הנה שהרי בעוד שדור שלישי היה קיים לא נחם אלהים דרך ארץ כי הקרובה עדיין קיימת כן פירש"י : לא קבל עליו · אברהם והלך לו חוץ לגרר אע"פ שאחר כך ישיבת גרר בראשונה שהרי כתיב בסוף הפרשה ויקם אבימלך ופיכול שר צבאו וישובו אל ארץ פלשתים ופירש הרמב"ן למקומם המיוחד שבארץ פלשתים והיא גרר דכתיב מלך גרר מכלל שאברהם לא היה דר שמה בעת ההיא : [מביאה לידי שלום והוכיח כו' · ועי"ז כרתו ברית שלום · ובילקוט לא גרס והוכיח וכו' : היא דעתיה דר"ל · איזהו גזלן גרס] :

רש"י

נחמן מעשה בנחש אחד שירד בבית ומצא קערה של שום ואכלה והקיא בתוכה ארס וראה נחש שבבית ולא היה יכול לעמוד בו שאותו שהקיא ארס בקערה נחש חריף היה כמו שמפורש שם בפסיקתא וכיון שיצא לו אותו נחש ירד נחש הבית ומילא את הקערה עפר כדי שלא יאכלו ממנו בני הבית ומפורש בפסיקתא ולא איתרגים לסוף זרק גרמיה לגויה כדי שלא יאכלו הוי ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו שאף הנחש מסייע לו בזמן שהוא עם רצון : בתוך פ' מפילו · ומפרש בפסיקתא כדרך שעלה ליוחנן כהן גדול ששמש פ' שנה בכהונה גדולה ולבסוף נעשה צדוקי : יש לך גזלן גדול מזה · שגוזל נשמתו של אדם : דבר אחר ברצות ה' דרכי איש זה אברהם שנקרא איש דכתיב מארץ מרחק איש עצתי : גם אויביו ישלים אתו זה אבימלך : אילו היה צדיק לא היה שומע לקול אשתו · לדחות את בנו וכיון שנאמר לו כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה אמרו אלהים עמך בכל אשר אתה עושה ראו שעל פי הדבור הוא עושה הכל : ולא חסר קילורין שלו · אוצר שלו : שכל צבאותיו נושקין לו על פיו · שהיה אהוב בעיני עבדי אבימלך : ע"כ רחמי האב על הבן · לי ולניני ולנכדי : עד כאן לאחים השותפין · עד ג' דורות יכולין האחין השותפין לעמוד בשותפתן ולא יותר כמו כן דורות שעמדו ישראל בשותפותן עמהן לסוף נתרחקו מהם : אמר רבי יוסי כתיב ואויבי חיים עצמו וגו' · וזהו ואויבי חיים עצמו שהאריכו שנים שמה שניתן לאברהם לז'

פירוש מהרז"ו

בתוך שמונים · וכמ"ש באבות ואל תאמין בעצמך עד יום מותך · ועי' מ"כ בשם רש"י : ועני ואביון מגוזלו · במדרש תהלים הגי' א"ר אחא מציל יצה"ט מיצה"ר : אם רעב · וכמ"ש שם אם רעב אם עמד עליך יצה"ר האכילהו מלחם התורה שנאמר האכילהו לחם · כי גחלים אתה חותה על ראשו וה' ישלם לך ישלימנו לך : מזיקי ביתו · עיין לעיל פר' כ' ס"ס ח' וש"נ ומבואר : מארץ מרחק · עיין לעיל פר' מ"ו סימן ד' שדורש על אברהם ושם מבואר : זה אבימלך · וכמש"ל פר' ל"ב סימן י"ב ביקש להקנותה בפני בעלה שהי"ל שנאה בלבו על שעשה עמו · וכמ"ש מעשים אשר לא יעשו וגו' : ב ר"י אומר פיכול · טעם פ' ונתתן שאל יצחק נזכר ג"כ אבימלך ופיכול ושם על פסוק אמר נא אלה בינותינו כו' ה"א התקיים כען מומתא דהוה בין אבהתנא כו' הרי אבימלך שהיה בימי יצחק היה בנו של אבימלך שהיה בימי אברהם · שכל מלכי פלשתים נקראו כן כידוע ובפיכול לר"י פיכול שמו העצם הוא עצמו שהיה בימי אברהם ובימי יצחק שרחוק שיקראו שני שרי צבאות של שני מלכים בשם אחד · ולר"נ אחר היה וסובר שפיכול שם כולל לשרי צבאות · וכמ"ש אצל יוסף שהיה משנה של פרעה ועל פיך ישק כל עמי (יפ"ת) [ומוסיף עוד כי כן מנהג בארץ קדם אשר כל המקבל משרה ופרנה מידי השר הממונה לחלק את המשרות לעבדי המלך נושק את ידי המלך ועי' לקמן פ"צ] : לא היה שומע כו' · הכוונה על טעם הראשון שמסרה בידה ותעניה שרה ותברח מפניה וכמ"ש בפרשת לך וכשנאמר לו בפעם הב' כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה ידעו שגם בפעם הא' היה הדין עמו · וגי' הילקוט הובאה במ"כ נ"ע שהרי לא דחה את בנו עד שנאמר לו כל אשר תאמר כו' : לא היה דוחה בנו בכורו · נ"ע שהרי א"ל הש"ת אל ירע בעיניך על הנער כו' כי ביצחק יקרא לך זרע · ויש ליישב : שהרבו מקומות של סדום · עי' לעיל פר' ל"ב סימן ג' מש"ש ותבין כאן : הואיל והאלהים עמך · שהוא קרוב אליך אני בטוח שתקיים שבועתך בשמו (מיפ"ת) : למה לא נחם · כמ"ש מכילתא ריש בשלח ולא נחם וגו' כי קרוב הוא שקרובה השבועה שנשבע אברהם לאבימלך השבעה לי באלהים : ואעפ"כ לא קיבל · וכמ"ש לקמן ר"פ ס"א ובמושב לצים לא ישב וכו' ע"ש מ"כ · ועיין ס"פ זו ול"ע : ג תוכחה · שהתוכחה תדחה

יפה תואר

דקרטילא דתאני והיא מג' כפויי טובה כדאיתא בויק"ר פ"ד · ואה"נ אם היא רעה בתבונתם שעלים נאמר ומוצא אני מר ממות את האשה והיא האויב העצמי שלא יוכל להמלט ממנה · שהיא בביתו ויודעת מסתריו : אם מצא בתוך שבעים הוא מפילו כו' · והא דאמרינן ביומא כיון שעברו רוב שנותיו ולא חטא שוב לא יחטא היינו דהוא יתגבר על יצרו אבל מלחמת היצה"ר בקרבו לא תשקוט עד יומו האחרון : מציל עני מחזק ממנו · זה היצה"ר החזק מיצה"ט לפי שהוא קדם לו י"ג שנה · וגם היצה"ט נקרא ילד מסכן ויצה"ר זקן · כי כל אברי האדם מסייעים ליצה"ר · והיצה"ט אין לו משען רק בתבונה ובשכל · ואמר עליו וכי יש גזלן גדול מזה כי הגזלן לא יגזול רק קנינים המדומים · ויש ביד הגזל להוסיף אומץ ולקנות אחרים והיצה"ר גם את נפשו יטול עד בלי השאיר לו תקומה : מלחמה של תורה · כי ע"י התורה יכנע לבו וילמד ליראה את ה' וכדלעיל פכ"ב אם בא יצרך להסיתך דחהו בד"ת וכן פירש"י ז"ל בפ' התליל · ואולי הפירוש עפ"י מה שאמרו ז"ל משביעו רעב מרעיבו שבע ואם יאכילהו מלחמה של תורה ויפרשנו מהאיסור יהיה שבע מרעבונו : גם אויביו זה אבימלך · כוונת האגדה זו לומר במה שספרה לנו התורה ענין ויכוח של אבימלך לומר שרצה ה' דרכי אברהם והגלית מעשיו שאויביו דרשו שלומו ונעשו אוהבים ע"י התוכחה כדלקמן סי' ג' : ואעפ"כ לא קבל עליו · ובא בזה ללמדנו פה · כי אם יקדים אדם לעשות טובה לרעהו אע"פ שטובה לא תתקיים · ראוי להחזיק לו טובה · ומה שלא קבל אולי לא חפץ להיות נגד פניו ולהזכיר לו את הצער והעצב אשר בא לו בגללו · ועי' לקמן פרשה ס"א על הפסוק ובמושב לצים לא ישב : התוכחה מביאה לידי אהבה כו' · משום דק"ל בקרא כיון דאברהם אמר אנכי אשבע · שלא כבר כרת עמו ברית שלום ואהבה למה יספר הכתוב עתה כי אברהם הוכיח את אבימלך ולא נוכל לומר כי אברהם בא להזכיר לו עון עבדיו ולהגיד לו כי בכל זאת אנכי אשבע ואשכח את העון הזה · שלא ע"ז נותה התורה לא תטור · כי לא יאמר לרעו אנכי אינני כמוך · וחלילה לאברהם להשכל במדה מגונה כזו מנטירת שנאה · ולכן מפרש המדרש כי להזק את האהבה בא להוכיחו ודעת ריב"ח דאמר כל אהבה שאין עמה תוכחה כו' פי' אם יש לו לאוהב דבר להוכיח את רעו · והוא מחריש · הלא בזה נראה כי לא יבקש להיטיב ולהישיר דרכיו · ולכן איננה אהבה רק חנף ושפת חלקות אבל המוכיחו ומבקש להסיר ממנו כל נפתל ועקש · אות הוא כי אהבתו נאמנה היא · ועי"ד הכתוב נאמנים פצעי אוהב וגו' · ומה שהביאו פה הפסוק הוכח לחכם ויאהבך מפרשי כי המוכיח לחכם עוד תתוסף לך אהבה חדשה ותתחזק מאשר היתה : תוכחה מביאה לידי שלום · לא פליג על ריב"ח · רק ריב"ח מיירי מאנשים חכמי לב · המה יבינו מחשבת המוכיח כי את טובתם ידרוש ולכן יוסיפו לו אהבה · ור"ל מיירי בהמון בני אדם אשר לא יעמיקו להבין מחשבו · ולכן לא יוסיפו אהבה למוכיחם אבל שלום יהיה להם · כי אם לא יוכיחם ויחשוב עון עלימו כלא ישנאם ויבוזם בלבו · אבל אם יוכיחם קרוב הדבר כי ישובו מדרכם או יתנצלו לפניו · והלום יהיה ביניהם : אי זהו גזלן כו' · משום דקשה בקרא למה הוכיח

ידי משה

גמקת' והנחש ירד מן הסר והקיא ארס לתוכה וראה הנחש של הבית והיה רוצה לגרום את הנחש הבא מן הסר ולא היה יכול לעמוד כנגדו ר"ל שהנחש הבא מן הסר היה יותר חריף וחזק מן אותו שבבית והנחש שבבית היה אוהב לבעל הבית והיה להנחש לצער שיאכלו בני הבית וכיון שיצא הנחש ירד נחש הבית ומלא את האוכל עפר כדי שלא יאכלו בני הבית עוד מפורש שם ולא איתרגשו בני הבית לסוף זרק גרמי' לגביה כדי שלא יאכלו ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו שאף הנחש היה מסייע לו בשעת רצון עכ"ל הפסיקתא : ואמר שלמה כו' עד אמר רבי ברכיה · הולך לכל זה כדי שמבין הפסוק ברצות ה' וגו' ר"ל דרכי איש דהיינו למי שעוסק בתורה גם אויביו ישלים אתו דהיינו יצה"ר אינו יכול לעשות לו מאומה כמאמר הכתוב אם רעב שונאך וגו' : ולא חסר קילורין כו' · לשון אב"א כאלה שזהו מה שדרשו לעיל בפרשה נ"ב שהלך אברהם לגרר מפני שחרב מקומו של סדום ופסקו עוברים ולא חסר קילורין שלו כלום פי' האוצר של כל מינים מאכל שהיה לאברהם עבור עוברים ושבים לא היה חסר כלום לפי שלא היה לו לעשות עם מי צדקה לפיכך נשאר האוצר מלא לזה אמר אברהם אם אני מפסיק כו' כמו שמבואר שם פ' נ"ב וכיון שראה אבימלך טוב כוונתו והיותו רודף צדקה וחסד עד שמפני זה נסע והלך לו לגרר אמר בודאי ימצא צדקה וחיים וכבוד והאלהים עמך ועתה השבעה לי ע"כ לשון אב"א : ע"כ רחמי אב על הבן · דהיינו ג' דורות עם האב וכן תרגם אונקלוס בחומש דלא תשקר לי ולברי ולבר ברי : ע"כ לאחים השותפים · פי' אחים היורשים מאביהן איזו בית או שדה יכולין הם לדור או לזרוע בשותפות . בלי חלוקה עד תלתא דרא ואין מדקדקין זה עם זה אבל אחר תלתא דרא הם כמו נכרים ואין דעתן סובלתן לדור כיחד ומתקנאין זה בזה ומוכרחין לעשות חלוקה ביניהן : מה שניתן לאברהם כו' · פי' כמה שנים שניתן לז' דורות של אברהם להיות ניתן לשלשה דורות של אבימלך כמ"ש בפ' ואויבי חיים עצמו שהיו מאריכים ימים והראיה כשנכנסו לארץ כבר עברו ז' דורות ודורות אבימלך לא עברו רק ג' כמו שכתוב בפ' לך לך ודור רביעי ישובו הנה כמו שפי' הרמב"ן ודור רביעי של אמוריים ישובו בני אברהם הנה כשאמר הכתוב כי לא שלם עון האמורי והקדוש ב"ה פוקד עון אבות על שלשים ורבעים נמצא שהיו ג' דורות של אבימלך חיים כל כך הרבה כמו ז' של אברהם אבל רש"י בחומש פ' לך לך פי' שם שדור רביעי קאי על יורדי מצרים מיום ירידתם למצרים ע"ש קשה הקושי' לפי' מ"כ בשם רש"י ודו"ק ול"ע : מה חסד עשה לו כו' עד והוכיח אברהם · אתה המעיין לכאורה

(שופטים ט) ויגזלו את כל אשר יעבור עליהם בדרך · מה דרך בפרהסיא אף גזלן בפרהסיא · ר' שמעון בן יוחאי מייתי לה מהכא (מלאכי א) והבאתם גזול את הפסח ואת החולה · מה פסח ותגלה מומין בגלוי אף גזלן בגלוי · רבי אבהו בשם ריש לקיש אמר לפני ט' גנב ולפני עשרה גזלן · רבי תנחומא בשם ר' הונא לעולם אינו גזלן עד שיגזלה מידו שנאמר (שמואל ב כג) ויגזול את החנית מיד המצרי · ויאמר אבימלך לא ידעתי וגם אתה (י) לא הגדת לי על ידי מלאך וגם אנכי לא שמעתי בלתי היום : ד ויקח אברהם צאן ובקר ויתן לאבימלך ויאמר אבימלך לאברהם מה הנה שבע כבשות · א אמר לו הקב"ה אתה נתת שבע כבשות בלי רצוני · חייך שאני משהה בשמחת בניך ז' דורות · אתה נתת לו ז' כבשות בלי רצוני חייך כנגד כן הורגים מבניך שבעה צדיקים ואלו הן · חפני · ופנחס · ושמשון · ושאול וג' בניו · אתה נתת לו ז' כבשות בלי רצוני · כנגד כן בניו מחריבין מבניך (יא) ז' משכנות ואלו הן · אוהל מועד וגלגל · נוב · וגבעון · ושילה · ובית עולמים תרין · אתה נתת לו ז' כבשות בלי רצוני כנגד כן ארוני חוזר בשדה פלשתים ז' חדשים הה"ד (תהלים עח) ב ויתן לשבי עזו זה ארון ברית · וכתיב (ש"א ו) ויהי ארון ה' בשדה פלשתים ז' חדשים · ג ותפארתו ביד צר · אלו בגדי כהונה כמה דאת אמר (שמות כח) ועשית בגדי קדש לאהרן וגו' ולתפארת · רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק בשם ר' אבא ד למה לקו אנשי בית שמש על ידי שהיו מליזין בארון · אמר הקב"ה אילו תרנגולתו של אחד מהם אבדה היה מחזיר עליה כמה פתחים להביאה וארוני בשדה פלשתים שבעה חדשים ואין אתם משגיחים בו · אם אין אתם משגיחים עליו אני אשגיח עליו (תהלים צח) הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו · הה"ד (שמואל א ו) וישרנה הפרות בדרך מהלכות בישרות · ה הפכו פניהם כלפי ארון ואמרו שירה · והיינו דכתיב (ג) וישרנה אמרו שירה בפה · אי זו שירה אמרו · רבי מאיר אומר שירת הים אמרו נאמר כאן הלכו הלוך וגעו ונאמר להלן כי גאה גאה · (ד) רבי יוחנן אמר שירו לה' שיר חדש · (ה) רבי אליעזר אמר הודו לה' קראו בשמו · (יב) רבנן אמרי ה' מלך תגל הארץ · רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר יצחק אמר תלת שירו לה' שיר חדש · שירו לה' כל הארץ · ה' מלך ירגזו עמים · תני אליהו ו רומי השיטה התנופפי ברוב הדרך · המהושקת ברקמי זהב · המהוללה בדביר ארמון · המעולפת מבין שני כרובים · אמר רבי שמואל בר נחמן (יג) כמה יגיעות יגע בו בן עמרם עד שלימד שירה ללוים ואתם אומרות שירה מאליכם יישר חילכם : ה ויאמר כי את שבע כבשות וגו' · רבנן ורבי יצחק בן חקורה · רבנן אמרי

מסורת המדרש א מדרש שמואל פרשה י"ב · תנא דבי אליהו רבא סוף פ' ז' · ילקוט שמואל א' רמז ק"ג · ילקוט כאן רמז צ"ה כל הענין · ב עי' ירושלמי מגילה פרק א' · מדרש תהלים מזמור ע"ח · ילקוט תהלים רמז תתכ"ב · ג מגילה דף י"ב · ד סוטה דף ל"ה · במדבר רבה סוף פרשה ה' · ה מדרש שמואל פרשה י"ב · תנחומא סדר ויקהל סימן ז' · ילקוט שמואל א' רמז ק"ג · ו עבודת כוכבים דף כ"ד · תנא דבי אליהו רבא פרק י"א ·

חדושי הרד"ל

כפא"ל הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך וגו') אלא כבאר שבע וכמ"ש הרמב"ן : (י) לא הגדת לי ע"י מלאך · פי' שלא להודיעני לגרר שאני שרוי בה : (יא) ז' משכנות ואלו הן אוה"מ כו' · נ"ע שאוה"מ שבמדבר לא חרב כלל · רק כשבאו לארץ קבעוהו בגלגל · גם שאני דחשיב לא ע"י פלשתים חרבו כולם : (יב) רבנן אמרי ה' מלך תגל הארץ · עמ"כ שכתב דבמדרש שמואל גרסינן ה' מלך ירגזו · אבל במדרש שמואל שלנו פי"ב הגי' כרבנן כדהכא · רק בדר"א גרסינן בה ה' מלך ירגזו עמים וכ"ה בש"ס בעבודת כוכבים (כ"ד :) משמיה דר"א · ובאמת במזמור תגל הארץ איכא למדרש עפי מענין נס הארון בפלשתים · דכתיב יבשו כל עובדי פסל השתחוו לו כל אלהים · והיינו כדכתיב והנה דגון נופל ארצה לפני ארון ה' : (יג) כמה יגיעות כו' שלמד שירה ללוים · לא נמצא זה בכתוב שלימד משה שירה ללוים · ובערכין (יא·) וכמ"ר נשא פ"ו שרחו תנאי ואמוראי למצוא סמך לשירה מן התורה ע"ש (ואולי אפשר לדרש' דהתם מן עבודת עבודה שאינו שהיא קרויה עבודה · ויגיעה היה בה ללמדה) וכמדומני שצ"ל עד שלימד שירה לישראל · והיינו שירת הים דכתיב אז ישיר משה ובני ישראל · ועי' סוף פרק ז' בסוטה ובמכילתא דשירה · ובילקוט ס"פ חוקת בשם ילמדנו שבשירת הים לא הניחם משה שיאמרו לעצמו אלא כשם שרבו של נער אומר עמו פרשתו כך אמר משה עמהם ע"ש :

חדושי הרש"ש

מנאכיו ישלום : (ג) וישרנה אמרו שירה בפה · מסמ"כ נראה שהיה לפניו הגי' שירה נאה [וכ"ה הגירסא מפורשת במדרש עם היפ"ת] : (ג) ריו"א שירו לה' שיר חדש · נראה דהיינו מזמור צ"ח דמתחיל במזמור ובתריה כי נפלאות עשה · ובע"ז ק"ל מזמורא יתמא וע"ש · ואולי כוון פה למזמור קמ"ט דכתיב שם לעשות נקמה כו' והוא ע"ש נקמת ה' בפלשתים וכן כל המזמור דעת לבנון נקל להשיבו על ענין הארון · וגם אינו רחוק שיכוון פה על פסוקי דישעיה (מ"ב) מן פסוק יו"ד המתחיל שירו לה' שיר חדש · דאלו מזמור צ"ו הא ק"ל ר"י בשם רשב"י להלן שירו לה' כל הארץ · וטעמא כ"ל משום דמזמור זה כתיב ג"כ בד"ה (א' ע"ז) (בתוך מזמור דהודו בחלופי איזה תיבות) ושמה אין כתיב בראשו שירו לה' שיר חדש · ואולי רק עליו (ר"ל על הכתוב בד"ה) כוון ר"י בשם רשב"י : (ה) רא"א הודו לה' כו' · בעבודת כוכבים איתא

אף

רש"י

לז' דורות ניתן לאבימלך לד' שכשנכנסו ישראל לארץ כבר עברו ז' דורות מאברהם יצחק ויעקב לוי קהת עמרם ומשה ומזרעו של אבימלך לא עברו אלא ג' דורות שכשיצאו ממצרים לא היו כי אם ג' דורות אבל לא נכנסו עד ארבעה דורות דכתיב ודור רביעי ישובו הנה : שעל ידי הוכחה שהוכיח אברהם באבימלך בא שלום · שכרתו ברית בבאר שבע : וגם אתה לא הגדת לי על ידי מלאך · שכן היו האבות רגילים לעשות שליחותן על ידי מלאך : רבי יוחנן אמר · מה אמרו שירו לה' שיר חדש כי נפלאות עשה הושיעה לו ימינו : כמה יגע בן עמרם עד שלמד שירה ואתם אומרים מעצמכם יישר חילכם : ני רני השיטה · הארון שהיה עשוי מעצי שטים :

מתנות כהונה

[מה דרך בפרהסיא עי' זה בב"ק בפ' מרובה] : הכי גרסי' בילקוט לא ידעתי וגם אתה לא הגדת לי על ידך וגם אנכי לא שמעתי ע"י מלאך ובפירש"י גורס כגירסת הספר ופי' שכך היו האבות רגילים לעשות שליחותן ע"י מלאך : על שהיו מליזין · עי' זה בפרק אלו נאמרין ובבמ"ר פרשה ה' : בישרות · בדרך ישר ויראה לכבוד הארון הפכו פניהם : וישרנה · נוטריקון שירה נאה : וגעו כו' · בחלוף אל"ף בעיי"ן באותיות אחה"ע : תגל הארץ · במדרש שמואל גרס ה' מלך ירגזו עמים וכן נראה ודו"ק : רומי השטה וכו' · עיין כל זה בפ' אין מעמידין : המעולפת · במדר"ש גרס המפואהה בין שני הכרובים : הכי גרסינן ואתם אומרות שירה מאליכם : יישר חילכם · וישרנה קדריש לשון ברכה להם מעם הקב"ה ·

יפה תואר

אברהם את אבימלך על הגזילה בטרם גלה את אזנו מזה · דהא אבימלך אמר לא ידעתי מי עשה את הדבר הזה · לכן אמר ב"ק כי גזלן הוא זה שגוזל בפרהסיא וחשב אברהם כי בוודאי יודע מזה · אבל אבימלך אמר לו כי בכל זאת לא ידעתי · ע"י מלאך · כפי גירסת הילקוט (כאשר הובא במ"כ) ניכא יותרא בקרא · ואמר לא ידעתי מעצמי וגם אתה לא הגדת לי על ידך וכפיך וגם אנכי לא שמעתי מפי שלוחך · ולפי גירסת המדרש יתפרש לא ידעתי אז בשעת הגזילה וגם אתה לא הגדת לי אז ע"י שלוחך · וגם אחר הזמן הזה לא שמעתי בלתי היום : שבע כבשות בלי רצוני · גם בתנא דבי אליהו הושב זאת נהטא ומלאכי השרת קטרגו למה כרת ברית עם אבימלך · ואע"ג דהוא בקש את שלומו ולא ראוי לדחותו מ"מ שבועה זו למה · די היה לו להשבע בלי כריתת ברית אחים · וקרוב יותר לומר כי הקטרוג היה למה לא שאל את פי ה' על זה : שבעה דורות · ואע"ג דעיל וגם במצרים לא בא להם מהפלשתים · אפשר לומר עפ"י מה דאיתא במכילתא בשלח כי בני אפרים יצאו שלשים שנה לפני צאתם ממצרים ונפלו בידי הפלשתים על שלא שמרו את הקץ · ובשביל ז' כבשות נגזר שיפלו בידי פלשתים אם לא ישהו ז' דורות · ואע"ג דכבר נגזר עליהם שעבוד ארבע מאות שנה בברית בין הבתרים י"ל דעתה נמנו השנים מלידת יצחק · אבל בלא זה נמנו מקודם מברית בין הבתרים · וכן איתא במדרש אבכיר שבזה טעו בני אפרים · וי"ל עוד כי בלא זה הוליכם ה' מיד ממצרים לארץ כנען · ולא נכשלו בעון המרגלים ובשביל זה נגזר עליהם כי יהיו במדבר ארבעים שנה עד אשר יתם הדור השביעי אשר יצא ממצרים וקם דור השמיני : ואין אתם משגיחים בו · אע"ג דיד פלשתים היתה תקיפה ומה יכלו לעשות · מ"מ יכלו לפדותו בדמי כסף · ובפרט אחר אשר כבדה יד ה' באשדודים ויכם בתחלי בלי ספק אם דקשו ישראל מהם להשיב את הארון אז השיבו בשמחה : הושיעה לו ימינו וגו' · דמשמע שהוא עצמו הושיע לו בימינו במה שהכניע אויביו · וזה היה בהצלת ארון ה' מידם ע"י מכת העפולים : ה' מלך ותגל הארץ · וכתיב שם אש לפניו תלך וגו' [וזה היה בארון כדאיתא בדברים רבה פרשה ז' והיו שני זקוקין של אש יוצאין מבין שני בדי הארון והיו שורפין לפניהם את הנחשים ואת העקרבים] ועוד כתיב וראו כל העמים כבודו יבושו כל עובדי פסל וגו' וזה נראה בארון שעשה ה' משפטים בפלשתים ובאלהיהם · וזה הוא גם הטעם של רשב"י שאמר שירו לה' כל הארץ דכתיב ביה ספרו בגוים וגו' נורא הוא וגו' כי כל אלהי העמים וגו' כמה שעשה שפטים בפלשתים ובאלהיהם · ונוסף ע"ז מ"ש עוז ותפארת במקדשו הבו לה' כבוד ועוז · ועוז זה הארון כמו שדרש לעיל לשבי עוזו זה ארון הברית : ברוב הדרך · שמעשהו מהודר מעשה ידי חרש : בדביר ארמון פירש"י ז"ל שס"ת של משה בתוכו וארון מהולל ומפואר במה שבתוכו ופי' לפי' שדביר היינו ספר כדאמרינן התם דקרו פרסאי לספרא דביר · ופי' בדביר ארמון בס"ת שהיה בארמון בהיכל · ובקצת נוסחאות במדרש יש ברביד וכ"ה בא"ש וזה ט"ס ואתי כרבנן בירושלמי שקלים פ"ו דאמרו ארון אחד פעם אחת יצא בימי עלי ונשבה דאלו לר"י בר"א בה דאמר בשני ארונות היו · והארון אשר הס"ת בתוכו היה עומד באוה"מ וזה שהיו שברי לוחות בו היה יוצא ונכנס עמהם איך יקראהו דביר ארמון · כי לשברי לוחות לא יקרא דביר · ויתכן שסבת השיר הזה הוא מגד ד' הסבות · מצד החומר אמר רומי השיטה כי חומר הארון היו עצי שטים מבחר ברושים · ומצד הפועל אמר ברב הדרך שמעשהו מהודר · ומצד הצורה אמר המחושקה ברקמי זהב · ומצד התכלית אמר המהוללה בדביר ארמון שתכלית הכל היא למוד התורה · ולפי שהתורה ממנה נימוסית וממנה אלהית אמר בתורתנו היא אלהית הנאמרת למשה בנבואה מבין שני הכרובים · שע"כ היה שם הארון והתורה :

ועיין

פירוש מהרז"ו

דברי שטנה ותקיים האהבה והשלום : ע"י מלאך · לפי מ"ש כאן משמע שבא לרבות מתיבת וגם על המלאך · ועי' מ"כ גי' הילקוט ושם אי' למה לא הגדת לי כו' דרך שאלה למה לא הגדת לי בעצמך · וגם לא שמעתי ע"י מלאך ושליח · ואפשר שפירושו ע"י מלאך ממש · שאם הייתי חוטא לך בזה היה המלאך מעיד בי ומעניש אותי כמו שהיה הענין בשלקח את שרה שמ"ש שם ויבא אלהים פי' ע"י מלאך וכמ"ש בפר"א פר' כ"ו · ובזוהר במקומו : ד ז' דורות · כמ"ש בסימן ב' ועי' במדרש שמואל פר' י"ב ילקוט שמואל א' ו' : אתה נתת · שם במד"ש הגי' ד"א אתה נתת אבל כל אחד : בלי רצוני · אבימלך היה ראש אומות הפלשתים ואברהם אב המון גוים · וכריתת ברית שלהם הוא כריתת ברית האומות כנענים עובדי כוכבים עם המאמינים בה' ובאחדותו כי גם פלשתים לכנעני יחשבו כמ"ש יהושע י"ג · וה' לא רצה שיכרתו המאמינים בו ברית עם הכנענים עובדי כוכבים כמ"ש אח"ז לא תכרות להם ולאלהיהם ברית · כי גם את בניהם ישרפו באש וכדומה ע"כ נענש אברהם על כרתו ברית על ידי הכבשות שלא ברצון ה' : חפני ופנחס ושמשון · שם ושם מקדים שמשון לחפני ופנחס כי שמשון היה קודם להם · והיו צדיקים כמו שכתוב במסכת שבת · וכל אלו נהרגו על ידי פלשתים : ז' משכנות · מה שנ"ע בזה מצאתי גם ביפ"ת הובא בביאור הרי"פ · ונ"ל ביאור זה שפי' שבניו יראו העתקת השכינה ז' פעמים וכמ"ש ואהיה מתהלך מאהל אל אהל וממשכן וזה נקרא כאן חורבן · ומ"ש חז"ל עשר גליות גלתה שכינה זה היה במראה נבואה · אך ז' אלו ידעו הכל · ומה שחושב שילה אחר גבעון לסמוך לבית עולמים כמ"ש אל המנוחה ואל הנחלה · מנוחה זה שילה · נחלה זו ירושלים : עוזו זה ארון הברית · כמ"ש במזמור שתקן דוד לפני הארון דרשו ה' ועוזו · ועי' מדרש תהלים ע"ח · וכמ"ש שם ויתן לשבי עוזו ובפסוק הקודם ויטש משכן שילה ואין עוז אלא תורה כמ"ש ה' עוז לעמו יתן · ומ"ש אלו בגדי כהונה על שנהרגו הכהנים חפני ופנחס ושבו בגדיהם ועי' שמ"ר פר' פ' סי' ז' ונ"ב : חוזר · שהלך מעיר לעיר ולא עמד במקום א' בז' החדשים וזהו חוזר (יפ"ת) : מליזין בארון · עי' במ"ר ס"פ ה' ובסוטה ד' ל"ה ובמד"ש פר' י"ב שאמרו מאן אמריך דאמריית ומאן פייסיך דאפייסת ע"ש והיה"ל לחזור אחרי הארון וליתן נפשם על חזרתו ולא עשו כן וע"כ נענשו (עיין ביפ"ת) וכמ"ש תהלים ע"ח ויך צריו אחור הם הפלשתים ואעפ"כ וימאס באהל יוסף על שהוצרך לעשות מעצמו ולא בהתעוררות ישראל וכן מרומז במ"ש הושיעה לו ימינו וגו' : וישרנה · שהתיישרו פניהם כלפי הארון · ובמד"ש שם הגי' וישרנה הפרות שרון ואזלין מהלכין ביופי וכו' פי' שהתירו עצמן מקשרי העגלה והפכו עצמן · או מלשון שירה כנ"ל : ר"א אמר הודו לה' · שמזמור זה אמר דוד והלוים לפני הארון וזה ג"כ וישרנה אל ארון שאמרו שירת הארון דרשו ה' ועוזו · ובמדרש שם הגי' בשינוים ע"ש : תלת · ג' מזמורים אמרו שמרמזים על נס זה : תני אליהו · תד"א ס"פ י"א · רומי השטה הארון של עצי שטים · התרוממי · התנופפי התגבהי ברוב הדרך · המחושקה ברקמי זהב · מלשון וחשוקיהם כסף · שהיתה חגורה ומסובבת ברקמי זהב · ודביר ארמון הוא ק"ק המעולפה מאוחזת ומסובבת בין שני בדי ארון עיין ברש"י : יישר חילכם · שהיל"ל ותשרנה · אך וישרנה ל"ז ול"נ ע"כ דורש יישר כחו · וכ"ז הובא כאן דרך אגב שהזכיר

שהיה

ידי משה

הדברים מגומגמים בלי מובן כלל · ול"נ שאין בדברי המדרש כאן לא קושיא ולא תירוץ אלא שהמדרש תירץ לעיל למה לא בקש אבימלך כריתות ברית יותר מג' דורות ואמר לעיל לפי שע"כ רחמי האב וכו' ורב אהאי תירץ לעיל ע"כ האמין הבותפים וכאן תירץ המד' עוד תירוץ שליטי המשל בזה וכי דרך שיאמר אדם לחבירו תן לי במתנה ליטרא זהב הלא נתתי לך ליטרא נחשת כך הם דברי המדרש · משום זה לא ביקש אבימלך רק ג' דורות כחסד אשר עשיתי עמך · ואמר המדרש מה חסד עשה לו ר"ל שלא עשה לאבימלך לאברהם שום חסד רק באמירה בעלמא ואברהם לא קיבל עליו והוא לא הפציר בו משום זה לא בקש מאברהם דבר גדול דהיינו יותר מג' דורות כי גם הוא לא עשה לו שום דבר חסד אלא אמירה בעלמא לפי זה דברי המדרש מן מה חסד עשה לו עד לא קיבל עליו מאמר אחד שרצון המדרש רק לומר שלא עשה לו שום חסד גדול שיבקש ממנו כריתות ברית יותר משלשה דורות כנ"ל וק"ל : חייך שאני משהה

בשמחת

אמרי רועיו של אברהם היו מדיינים עם רועיו של אבימלך · רועי אברהם אומרים לנו הבאר ואלו אומרים לנו הבאר · אמרו להם רועי אברהם כל מי שהמים עולים להשקות את צאנו שלו היא הבאר · כיון שראו המים צאנו של אברהם אבינו מיד עלו · אמר לו הקב"ה את סימן לבניך · מה את כיון שראו המים את צאנך מיד עלו (יד) אף בניך כיון שהבאר רואה אותן מיד היא עולה · הה"ד (במדבר כא) אז ישיר ישראל את השירה הזאת וגו' · אמר להם ר' יצחק בר חקורה עוד מן אתרה לית היא חסירה · (ו) בעבור היתה לי לעדה אין כתיב כאן אלא בעבור (טו) תהיה לי לעדה : ו ויטע אשל בבאר שבע וגו' · רבי יהודה ורבי נחמיה · רבי יהודה אמר אשל א פרדס · שאל מה תשאל תאנים וענבים ורמונים · ר' נחמיה אמר אשל פונדיק שאל מה תשאל : עיגולא · קופר · חמר · ביעין · רבי עזריה בשם ר' יהודה בר סימון אשל סנהדרין · היך מה דאת אמר (שמואל א כב) ושאול יושב בגבעה תחת האשל ברמה · על דעתיה דרבי נחמיה דאמר אשל פונדיק אברהם היה מקבל את העוברים ואת השבים ומשהיו אוכלין ושותין אמר לון בריכו והן אמרין מה נימור ואמר להון ברוך אל עולם שאכלנו משלו · הה"ד (בראשית כא) ויקרא בשם ה' אל עולם · ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים · רבים מאותן שעשה בחברון · בחברון עשה עשרים וחמש שנה וכאן עשה עשרים ושש שנים :

פרשה נה

א ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם · ב כתיב (תהלים ס) נתתה ליראיך נס להתנוסס מפני קושט סלה · נסיון אחר נסיון וגידולין אחר גידולין בשביל לנסותן בעולם · בשביל לגדלן בעולם כנס הזה של ספינה וכל כך למה מפני קושט בשביל שתתקשט מדת הדין בעולם שאם יאמר לך אדם למי שהוא רוצה להעשיר מעשיר · למי שהוא רוצה מעני · ולמי שהוא רוצה הוא עושה מלך · אברהם כשרצה עשאו מלך · כשרצה עשאו עשיר · יכול את להשיבו ולומר לו יכול את לעשות כמו שעשה אברהם אבינו · והוא אומר מה עשה · ואת אומר לו ואברהם בן מאת שנה בהולד לו · ואחר כל הצער הזה נאמר לו קח נא את בנך את יחידך ולא עיכב · הרי נתת ליראיך נס להתנוסס : ב (שם יא) ה' צדיק יבחן ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו · ג א"ר יונתן הפשתני הזה כשפשתנו לוקה אינו מקיש עליו ביותר מפני שהיא פוקעת וכשפשתנו יפה הוא מקיש עליו ביותר למה שהיא משתבחת והולכת · כך הקב"ה אינו מנסה את הרשעים למה שאין יכולין לעמוד דכתיב (ישעיה נז) והרשעים כים נגרש · ואת מי מנסה את הצדיקים שנא' (תהלים יא) ה' צדיק יבחן (בראשית לט) ויהי אחר הדברים האלה ותשא אשת אדוניו וגו' · ויהי אחר הדברים האלה · ד אמר רבי יונתן היוצר הזה כשהוא בודק את הכבשן שלו אינו בודק את הכלים המרועעים למה שאינו מספיק להקיש עליו אחת עד שהוא שוברו · ומה הוא בודק בקנקנים ברורים שאפילו הוא מקיש עליו כמה פעמים אינו שוברו · כך אין הקב"ה מנסה את הרשעים אלא את הצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן · ה א"ר אלעזר לבעל הבית שהיה לו שתי פרות אחת כחה יפה ואחת כחה רע על מי הוא נותן את העול לא על אותה שכחה יפה · כך אין הקב"ה מנסה אלא הצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן : ג ד"א ה' צדיק יבחן זה אברהם · ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם · רבי אבון פתח (קהלת ח) באשר דבר מלך שלטון ומי

מסורת המדרש א סוטה דף י' · אדר"נ פרק ז' · עי' לעיל פרשה מ"ג ופרשה מ"ט ופ"נ · תנחומא סדר לך לך סימן י"ב · ועיין מדרש תהלים מזמור נ"ג ומזמור ק"י · ב ילקוט כאן רמז נ"ה · ילקוט תהלים רמז תשע"ז · ג לעיל פרשה ל"ב ופר' ל"ד · שיר רבה סוף פ' ב' · תנחומא כאן סימן כ' · ילקוט כאן רמז נ"ה · ילקוט ישעיה רמז ס"נ · וילקוט תהלים רמז תרכ"ד · ועי' שמ"ר פר' ב' · ובמד"ר פ' ט"ו · ובתנחומא סדר בהעלותך סימן ח' · ד ילקוט ישעיה רמז שמ"ט · ה ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ו ·

חדושי הרש"ש

איתא בשם ריו"ח ואמרתם ביום ההוא הודו לה' כו' הכתוב בישעיה ואולי עליו כיונו גם כן פה : (ו) בעבור היתה לי לעדה אכ"כ · כי באמת כבר היתה לו לעדה במה שעלו לקראתם המים בעודם ברשות אברהם ולזכרון בעלמא נתנם לו עתה · ואנכי שמעתי דבר נאות בזה והוא כי למעלה כתיב ויצב אברהם את שבע כו' לבדהן ור"ל שהציבם נגד הבאר ועלו המים לקראתם · ואח"ז אמר אברהם לתתם לאבימלך וכאשר לא יעלו המים מעצמם לקראתם יהיה מופת ברור שהבאר שייך אליו ולכן אמר שפיר כי את שבע כו' תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה ·

חדושי הרד"ל

(יד) אף בניך כו' · השירה הזאת עלי באר ענו לה כנ"ל : (טו) תהיה לי לעדה · כד"א (במדבר כ') להשקות את העדה וגו' ותשת העדה :

שלשם

ובעל

מתנות כהונה

עוד מן אתרה כו' · עוד ממקומה עצמה אין חסר כלום והביא ראיה דכתיב תהיה לשון עתיד : שאל · אשל הוא אותיות שאל וכך אמר אברהם לאורחים שאל מה שתרצה ואתן לך : עיגולא כו' · לחם : קופר · בשר : חמר · יין : ביעין · ביצים : עשרים וחמש שנים כו' · עיין בפירש"י בחומש בסדר זה :

פרשה נה נסיון אחר נסיון כו' · להתנוסס דרש לשון נסיון ולשון גדולה והתרוממות כנס הזה : לנסותן · לרומם אותן כנס : שתתקשט · שתתאמת תרגום אמת קשוט : למי שהוא רוצה כו' · לא לפי הגמול כי אם לפי רצון הש"י ואין יתרון לעובד ללא עובד : כפשתני כו' · נתבאר לעיל פרשה ל"ב ופרשה ל"ד : ותשא אשת אדוניו וכו' · הרי שהקב"ה מנסה יוסף בשביל שהיה צדיק וכילקוט סדר זה ובתהלים לא גרם

רש"י

עוד מן אתרה לית היא חסירה · אין צריך להביא ראיה ממקום אחר שבאותו המקום אינה חסירה הראיה דכתיב בעבור תהיה היתה אין כתיב כאן אלא בעבור תהיה לי לעדה · לעדת ישראל מגיד הבאר כמו כן במדבר : שאל מה תשאל · היה אברהם אומר לאכסנאי מה תרצה תרצה ענבים תאנים ורמונים : קופר · בשר צלי :

פרשה נה נתתה ליראיך נס להתנוסס מפני קשט סלה נסיון אחר נסיון דבר אחר גדולין אחר גדולין מה טעם נתתה ליראיך נס בשביל להתנוסס בעולם דבר אחר להתנוסס לגדלן בעולם שידעו העולם שנתנסו ועמדו בנסיון ומפורש בתנחומא מהרהר יצחק שהיה ישמעאל מתרעם לומר ואני גדול להקדוש ברוך הוא יותר ממך ואני שוכבם את העולם שאני בכור לאבי א"ל יצחק אמור מה יש להקדוש ברוך הוא ממך אמר ליה שמלתי עצמי לי"ג שנה והייתי יכול לומר אי אפשי למול מסרתי עצמו וקבלתי עלי אבל אתה לא היה בידך למחות אמר ליה יצחק כל מה שהלוית להקב"ה ג' טיפי דם ואני יודע שאם יבקש הקב"ה אותי לשחוט עכשיו אני בן ל"ז שנה ואיני מעכב אמר ליה הקב"ה למלאכי השרת הרי השעה מיד והאלהים נסה את אברהם מכאן אמרו שהרהורי

פירוש מהרז"ו

שהיה הארון בשדה פלשתים ז' חדשים : ה עולים · בעל הגאון ז"ל שהיינו לי לעדה · ע"כ פי' תהיה על הבאר · ועיין לעיל פנ"ג סימן י"ד אתה מעלה לו את הבאר · וכמ"ש פר"א פ"ל וכן באגדות של האבות מפורש ג"כ בפר"א כנ"ל · וכן הגיע אברהם ז' כבשות הגאן אל הבאר ואז עלו המים : את השירה הזאת · וס"ד באר חפרוה שרים וגו' היינו האבות וכנ"ל בשם הפר"א : לי לעדה · פי' לעדת ישראל כי חפרתי להם הבאר כמ"ש חפרוה שרים : ו אשל פרדס · סוטה דף י' לקמן פנ"ד סימן ד' · ד"ל פי"א סימן ג' · כי ויטע שייך באילנות : פונדק · ולשון ויטע כדכתיב ויטע אהלי אפדנו · בגמ' שם : אשל סנהדרין · ואולי היה ביתו בית וועד לב"ד של שם ועבר · וכמ"ש ויען דואג האדומי והוא נצב על עבדי שאול ודואג האדומי אביר הרועים אשר לשאול · היינו ראש לסנהדרין א"כ מ"ש נצב על עבדי שאול פי' ג"כ שהיה ראש לסנהדרין · ואשל סנהדרין · ג"כ מטעם שאל ע"ד שאל אביך וגו' ויותר נראה ע"פ מ"ש חז"ל האשל ברמה בזכות שמואל שיושב ברמה ושמואל היה עם ב"ד תמיד · וכמ"ש אל ניות ברמה אל הנביאים תלמידיו ושמואל עומד עליהם (וכ"כ היפ"ת) : הה"ד ויקרא בשם ה' · שהיל"ל ויקרא אל ה' · אלא פי' שהקריא לבני אדם בשם ה' שיברכו (ע' פ"ק דסוטה) : רבים כו' · עיין רש"י בחומש והנה אבימלך ופיכל שבאו אליו לבאר שבע שהיתה ליהודה שהרי כתוב וישובו אל ארץ פלשתים וכמ"ש לעיל ס"ס ב' וא"כ מ"ש ויגר מקומו קודם מעשה אבימלך הנ"ל ע"פ מדה ל"ב וצ"ע · ועי' ברמב"ן שכתב שבאר שבע היתה ג"כ בארץ פלשתים · ומ"ש וישובו אל ארץ פלשתים פי' למקומם הראשון שבארץ פלשתים ושני באר שבע היו כו' וא"כ מ"ש לעיל ס"ס ב' שלא קבל עליו היינו שבת אהו יחד אך הוך אל עיר אחרת ג"כ בארץ פלשתים · וע"ע בביאור הרש"ד באורך · וע' לקמן פ' ס"ד סימן ח' מש"ש ביתר ביאור :

פרשה נה סימן א נס להתנוסס · שלכך נסה אותם בנסיונות כדי לגדלם הרבה · ומ"ש כנס הזה של ספינה כן הלשון לקמן סימן ו' ושם פירשתי · ועיין בילקוט תהלים ס' ג' אחרת : אברהם כו' · ומ"ש ליראיך זה אברהם כמ"ש עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה כמ"ש לעיל ריש פ' מ' וכמ"ש שם למען יחלצון ידידיך היינו אברהם שהוא ידידו ואוהבו כמ"ש זרע אברהם אוהבי וכמ"ש מה לידידי בביתי · וכן פסוק הסמוך אלהים דבר בקדשו כמ"ש לעיל פר' מ"ב סימן ה' עמק סוכות : עשאו מלך · כמ"ש לעיל פר' מ"ב סימן ה' מלך את עלינו ופ"כ : ב ר' יונתן · לעיל פל"ב סימן ג' ופ"כ ומבואר · ועי' מדרש תהלים מזמור י"א : כים נגרש · וס"ד השקט לא יוכל · ועיקר הכוון להיות שקט ובוטל ושותק וממתין וע"כ אין הרשעים יכולים לעמוד בנסיון : ויהי אחר הדברים · והאלהים נסה וגו' : את הכבשן · פי' כשלוקח הכלי מן הכבשן בודק איזה נשאר שלם ואיזה נשבר : ד"א ה' צדיק יבחן · אחלם דורש על כלל צדיקים ורשעים ואח"כ דרש פרט לדרך המדרש ע"פ מדה י"ג שכל הפסוקים שמדברים בסתימות

יפה תואר

רועיו של אברהם כו' · עיקר הוכחת הדרש הזה למה בחר לעדה ולמזכרת כי הוא חפר את הבאר הזאת את שבע הכבשות · ולא הליכו לעד גל אבנים או מצבה ע"ד עד הגל הזה ועדה המצבה הזאת אבל הם דברים המתקיימים על מקום אחד לאורך ימים · לכן דריש שע"י הכבשית נתברר לרועים מתחלה שהבאר היא של אברהם · ועם כל זה לא נמנעו מגזילתם ועכשיו נתינת הכבשות תהיה למזכרת עליו לזכותו את הבאר · כי יזכרו מה שנתוודע להם כבאן לפני זה : את סימן לבניך · כי כל מה שאירע לאבות סימן לבנים כדלעיל ומביא את הכתוב אז ישיר ישראל וגו' וסיפא דקרא עלי באר משמע שעלו המים לקראתם : על דעתיה דר' נחמיה כו' · גם לדעת דאמר פרדס נוכל לאמר אברהם היה מקבל את העוברים ואת השבים כו' אמר לון בריכו כו' · רק ע"ד ר"נ דמפרש פונדק יכונו הדברים טפי · וכמ"ש לעיל בפמ"ד מאן יהיב לך עיגולא במדבר · תדע לך דכן הוא דהא בפ"ק דסוטה אשכחן דריש לקיש מפרש אשל פרדס והוא גופיה מפרש שם ויקרא ויקריא כיצד לאחר שאכלו ושתו עמדו לברכו כו' · ורק לריב"ש דאמר סנהדרין ופי' שהיה עושה משפט ולדקה בארץ ע"י הב"ד שהושיב · וע"י זה נודע שם אלהי המשפט והלדק בעולם · לדבריו לא שייכים הדברים האלה : רבים מאותן שעשה בחברון · כי לפי סדר הפרשיות משמע שבזמן העקידה היה גר בארץ פלשתים · וזה א"א שהרי בבשורת העקידה מתה שרה כידוע · ושרה הלא מתה בחברון כדכתיב ותמת שרה בקרית ארבע היא חברון · לכן אמר שגר בארץ פלשתים רק שנה אחת יותר מאשר גר בחברון · ואחר זמן זה יצא מארץ פלשתים :

כתיב נתתה ליראיך · נס להתנוסס וגו' · עיקר אגדה זו בא לתת טעם על נסיון העקידה כי ה' נסהו רק להראות לבני תבל כי לא לחנם ברך ה' את אברהם בכל והרימהו מכל בני דורו · כי לא יאמרו למה נחזה צדיקים רבים עשוקים ורצוצים מתהלכים בארץ · ויאמרו כי רק בחפץ ורצון לבד תבוא הברכה לאנשים · וכן המארה לאנשים אחרים · לכן הראה הקב"ה בנסיון הזה כי בצדק ובמשפט ברך ה' את אברהם והרימהו על כל : הפשתני הזה כו' · משום דק"ל בקרא שאמר ה' צדיק יבחן אשר הוא איננו הפך מן ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו · והיה לו לומר ה' צדיק יאהב אשר האהבה הוא ההפך מן שנאה · לכן מפרש כי את הרשע ישנא לבחון ולנסות · ור' יונתן נותן טעם ע"ז כמו הפשתני הוא מקיש רק על פשתן יפה מפני שהיא משתבחת ע"י זה · ולא על פשתן רע מפני שהיא פוקעת · כן הקב"ה לא ינסה רק את הצדיקים מפני שיעמדו בנסיונם ולא את הרשעים · והנה שלש כוונות הנה המביאות יסורין על הצדיקים · הסבה הא' היא לנקותם מהחטאים המעטים אשר בידיהם · כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא · ולזה הביא ר' יונתן המשל מהפשתני המקיש על הפשתן לנקותו ולהשביחו · הסבה השנית היא כדי לפרסם צדקתם בעולם כי ישאו ויסבלו היסורין ולא ילינו על ה' ובזה יקדש שם ה' בארץ וכבודו יתגלה · ולזה הביא המשל השני מהיוצר הבודק בקנקנים ברורים שאפילו הוא מקיש עליו כמה פעמים אינו שוברו ובזה יתפאר במלאכתו : והסבה השלישית היא שנתפסים על הדור · והמה ביסוריהם יגינו על הדור וכמו שמצינו ברבינו הקדוש · וע"ז אמר ר"א המשל משתי פרות שהטובה תסבול ייתר יען כי השניה כחה רע ואינה יכולה לשאת את העול · ומטעם שלש הסבות האלה לא יתיסרו הרשעים · כי מסבה הא' הלא הם לא ינקו ע"י היסורים ואדרבה יוסיפו לחטוא ויעיתו דברים כלפי מעלה · ומסבה השניה בוודאי אין להם חלק בזה כי כבוד ה' לא ירומם ע"ז · וכן בסבה הג' כי הם אינם כדאים לסבול על עון הדור · ואדרבה הם הגורמים : והרשעים כים נגרש · לפי מה שביארנו כי במשל הזה יבאר לנו כי שבת היסורין לצדיקים הם לנקותם אלא יקשה למה לא ינקה גם את הרשעים · לכן מביא את הפסוק והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל · כי המה עוד יבעטו ביסורין ויוסיפו לחטוא וכמו שפירשנו : באשר דבר מלך שלטון וגו' · טעם אגדה זו דק"ל כיון דכלל התורה הוא למוד דרכיו ית' ללכת בהם כמ"ש בפ"ק דסוטה אחרי ה' תלכו הלך אחר מדותיו של הקב"ה הוא מלביש ערומים כו' הוא בקר חולים כו' ובויק"ר פ' בחקותי אמרו מלך ב"ו גוזר גזירה על אחרים רצה הוא מקיימם אבל הקב"ה אינו כן וכו' וע"ז הפרש

ידי משה

בשמחת בניך שבעה דורות · ר"ל שלא יכנסו לארץ עד אחר שבעה דורות כדלעיל : וביון וכו' פירוש לפי שלפי של אברהם לא היו אוכלים מדבר שאינו שלהם ואלא בלי זמומים כדאיתא כמה פעמים והא כן לאבימלך זה נתן לו שבע כבשות שבזה יהיה ניכר למי שייך הבאר שאם יהיה של אבימלך הבאר אזי לא ישתו הכבשות מן הבאר מה שאין כן אם ירצו לשתות ע"כ הבאר הוא של אברהם וזה שאמר אברהם את שבע כבשות תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר הזאת וכיון שראו המים צאנו של כו' :

אמר

אמר לו מה תעשה · א א"ר אבין לרב שהיה מצוה לתלמידו ואומר לו (דברים טז) לא תטה משפט · והוא מטה משפט · לא תכיר פנים והוא מכיר פנים · לא תקח שוחד והוא לוקח שוחד · לא תלוה בריבית והוא מלוה בריבית · א"ל תלמידו רבי אתה אומר לי לא תלוה בריבית ואת מלוה בריבית לך שרי ולי אסירא א"ל אני אומר לך אל תלוה בריבית לישראל · אבל תלוה ברבית לעובד כוכבים דכתיב (דברים כג) לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך · כך אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים כתבת בתורתך (ויקרא יט) לא תקום ולא תטור ואת נוקם ונוטר שנאמר (נחום א) נוקם ה' (א) ובעל חימה · נוקם הוא לצריו ונוטר הוא לאויביו · א"ל הקב"ה אני כתבתי בתורה לא תקום ולא תטור את בני עמך ב אבל נוקם ונוטר אני לעובדי כוכבים · נקום נקמת בני ישראל כתיב (דברים ו) לא תנסו את ה' והאלהים נסה את אברהם : ד אחר הדברים האלה אחר הרהורי דברים שהיו שם מי הרהר אברהם הרהר ואמר שמחתי ושמחתי את הכל ולא הפרשתי להקב"ה לא פר אחד ולא איל אחד · אמר לו הקב"ה (ג) ע"מ שנאמר לך שתקריב לי את בנך ולא תעכב · על דעתיה דר"א דאמר · אלהים והאלהים · הוא ובית דינו · מלאכי השרת אמרו · ג אברהם זה שמח ושימח את הכל ולא הפריש להקב"ה לא פר אחד ולא איל אחד · אמר להן הקב"ה על מנת שנאמר לו שיקריב את בנו ולא יעכב · ד יצחק וישמעאל היו מדיינים זה עם זה · זה אומר אני חביב ממך שנמלתי לשלש עשרה שנה וזה אמר חביב אני ממך שנמולתי לח' ימים · אמר ליה ישמעאל אני חביב ממך למה שהיה ספק בידי למחות ולא מחיתי · באותה שעה אמר יצחק הלואי היה נגלה עלי הקב"ה ואומר לי שאחתך אחד מאיברי ולא אעכב · מיד והאלהים נסה את אברהם · [נ"א א"ל ישמעאל אני חביב ממך שנמלתי לשלש עשרה שנה אבל אתה נמלת בקטנך ואי אפשר למחות א"ל יצחק כל מה שהלויתה להקב"ה (א) שלשה טפים דם הם אלא ה הריני עכשיו בן ל"ז שנה אילו מבקש לי הקב"ה להשחט איני מעכב אמר הקב"ה הרי השעה מיד והאלהים נסה את אברהם] : ה (מיכה ו) במה אקדם ה' אכף לאלהי מרום · ו רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר אף על פי שהדברים אמורין במישע מלך מואב שעשה מעשה והעלה את בנו לעולה אבל אינו מדבר אלא ביצחק שנאמר במה אקדם ה' אכף לאלהי מרום וגו' הירצה ה' באלפי אילים ברבבות נחלי שמן האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי · (ב) ביצחק אע"פ שלא נעשה מעשה קבלו כגומר מעשה ובמישע לא נתקבל לפניו : ו והאלהים נסה את אברהם · ז ר' יוסי הגלילי אומר גדלו כנס הזה של ספינה · ח רבי עקיבא אומר נסה אותו בוודאי שלא יהיו אומרין הממו ערבבו ולא היה יודע מה לעשות · ויאמר הנני · אמר רבי יהושע בן קרחה ט בשני מקומות דימה משה עצמו לאברהם · א"ל הקב"ה

מסורת המדרש א קהלת רבה פרשה ח' · ילקוט כאן רמז נ"ס · ב עבודת כוכבים דף ד' · ג סנהדרין דף פ"ט · ד תנחומא כאן סימן י"ח · עיין פרקי דרבי אליעזר ריש פרק ל"א · ה לקמן פ' נ"ו וש"נ: ו ילקוט מיכה רמז תקנ"ס · ז ילקוט כאן רמז נ"ו · כל הענין · ח פסיקתא רבתי פרשה מ"ב · אגדת בראשית פרשה ל"א · ט זבחים דף ק"ב · שמות רבה סוף פרשה ב' · דברים רבה פרשה ב' · תנחומא סדר שמות סימן י"ט ·

חדושי הרד"ל

(א) בבאה עפי דם · אפשר רומז למ"ש בר"מ ותקונים כ"פ מילה ופריעה והטיפו דדמא : (ב) ביצחק אע"פ שלא נעשה מעשה קבלו כו' · כי לא רצה ה' רק שיתרצה אברהם לעשותו והעלה עליו כאלו עשה כדלקמן · ויתפרש כאן מקרא זה הירצה כו' האתן כו' · כלומר באם ירצה באתן הנני מוכן לעשותו · ומפרש במקרא שלאחריו · מה ה' דורש ממך עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת וגו' · הדברים האלו אני דורש בפועל (וקיים אברהם כלם · עשות משפט כד"א למען אשר יצוה וגו' לעשות צדקה ומשפט · וחסד כמה דאת אמר וחסד לאברהם וצ"ל פ"ם אפילו אברהם שהחסד מתגלגל בעבורו) · והצנע לכת כמ"ש הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את וכמ"ש רש"י שם בשם אגדה שמתוך צניעותו לא הכיר בה ועיין ב"ב (טז) · מכלל דמעיקרא לא הוי ידע) · אבל מה שצויתי להעלות את יצחק לא בקשתי

חדושי הרש"ש

(א) ובעל חמה נוקם · לצריו כו' · כצ"ל : (ג) ע"מ שאומר לך כו' כ"ה בילקוט וכצ"ל : המד"א

רש"י

דברים היו שם : ר"ע אומר נסה אותו ודאי שלא יהיו אומרים הממו ערבבו ולא היה יודע מה לעשות · כלומר בפתע פתאום ובערבוב בא עליו ואמר ליה קח נא ומה היה לו להשיב אלא הנני לכך נאמר נסה שנתן לו זמן כדי לנסותו אם יקיים אם לאו והדע שלא מטירוף

מתנות כהונה

גרס ליה : והוא מטה משפט · הרב בעצמו : ודי אבור בתמיה · ה"ג במדרש קהלת נוקם ובעל חמה אמר להם לישראל לא תטור שנאמר לא לנצח יריב ולא לעולם יטור הכי לעובדי כוכבים נוקם הוא וכו' : לא תנסו [כו' במדרש קהלת מסיים הוי כאשר דבר מלך שלטון] : אמר אלהים כו' · כלומר הכתוב היה יכול לומר אלהים נסה ואמר והאלהים נסה הוא ובית דינו כמו שדרשו בכל מקום · וה' הוא ובית דינו · ובילקוט גרס על דעתיה דר"מ דאמר כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו והאלהים הוא ובית דינו : שאמר לו הגו"ן בחול"ס במדבר בעד הרבים כמו נעשה אדם כו' : ובילקוט גרס שאומר לו : [ה"ג ד"א יצחק וישמעאל והכי מוכח בפרש"י בחומש : הרי השעה עומדת לנסות אברהם ויעמוד בנסיון שהרי יצחק לא יעכב : ואע"פ שהדברים המורים במישע וכו' · כלומר אף על גב שפשט הכתוב משמע שמדבר באותו שהקריב בנו בפועל כמישע מלך מואב מכל מקום אינו כך שהרי הכתוב אומר במה אקדם ה' ואתרצה לפניו ואם יעשה כמישע לא יתרצה כמו שאמרו חז"ל אשר לא דברתי זה מישע מלך מואב הא אינו מדבר אלא במי שנתרצה לה' ונתקבל באהבה זה יצחק ואע"פ שלא נתקרב בפועל הקדוש ברוך הוא מצרף המחשבה למעשה כדמפרש ואזיל : נסה אותו בודאי · פירש"י נתן לו זמן כדי לנסותו אם יקיים אם לאו

יפה תואר

אמרו בירושלמי בפ"ג דבכורים מפני שיבה תקום אני הוא שקיימתי מצות זקן תחלה כו' · ולכן יקשה למה נסה ה' את אברהם שלא הוא צוה לנו לא תנסו וגו' · ואע"ג שאין זה דומה לזה כי לנסות את ה' מורה על רפיון האמונה והקב"ה מנסה את הצדיקים לחזק בלבבם את האמונה כו' · מ"מ אחרי שיש לאדם לטעות ולאמר כי הקב"ה יצוה לאחרים והוא לבדו לא יקיים ויקשה למה נכתב הנסיון הזה בתורה להטעות בזה את בני אדם חלושי הדעת · לכן מביא את הכתוב באשר דבר מלך שלטון וגו' ואמר לפני זה אל תעמוד בדבר רע לשמור ממצות התורה אף כי לפעמים הוא לא כן יעשה כי כל אשר יחפוץ יעשה · וז"ש באשר דבר מלך שלטון לפקד על הכל ומי יאמר לו מה תעשה כחפצך · ומבאר את דבריו בטעם שומר מצוה את אשר צוה השלטון לא ידע דבר רע · ואם תחזה כי כל אשר יחפוץ יעשה עליך לדעת כי עת ומשפט ידע לב חכם · אחרי אשר כל הדברים הנעשים בתבל יש להם עת ומשפט · מתי לקיימם ומתי להפירם · והחכם יבין כי השלטון אשר עשה כחפצו הוא בשביל שהעת והמשפט דרש לעשות כן אז · ומביא את המשל מרב שהיה מצוה לתלמידיו שלא יטו משפט · ולפי ראות עיניהם יראו פעם אחת שהוא הטה משפט וכדומה להטאים כאלה ויתמהו עליו ועל מעשיו · שלא יאמר להם כי אתם לא תבינו משפט · אנכי בצדק עשיתי כל אלה לפי העת והמשפט · או שהשעה היתה צריכה לכך או הכרתי פנים לת"ח ולקחתי שוחד לדעת את האמת והחזרתי מיד או לויתי בריבית ללמוד תורה ולגדל יתומים · וכדומה מדברים הנסתרים מנגד עיניכם · ואין עול בכפי ואתם לא תבינו על מעשי הנאים רק לפי העת והמשפט דרך מקרה · אבל שמרו לעשות את מצות התורה אשר אנכי מלמד אתכם · כן הוא בהקב"ה אם יתמה איש על החפץ · למה הוא נוקם ונוטר והתורה אמרה לא תקום ולא תטור · שלא התבונה בנדה כי העת והמשפט דורשים מידו הנקימה לרשעים שלא יחריבו את התבל · ככה דרשו אז העת והמשפט לנסות את אברהם · אבל אין לבני אדם ללמוד מזה רק לשמור את מצות ה' לא תקום ולא תטור ולא תנסו · ואח"ז בא המדרש לתת טעם ולמצוא העת והמשפט אשר דרשו את הנסיון הזה · ולמה נכתב בתורה · להגדיל את שם אברהם ולחזק האמונה בלב בני האדם : אחר הרהורי דברים כו' אברהם הרהר כו' · דעתו שהנסיון בא לתכלית המכוסה · כי אברהם הצטער בנפשו שקצרה ידו בעבודת ה' כי ביום שמחתו לא הפריש להקב"ה לא פר אחד ולא איל אחד · ואמר לו הקב"ה פי' שהודיעהו ע"י הנסיון כי מקובל ומרוצה הוא לפניו אחרי שידוע לו כי גם את בנו לא ימנע ממנו והאומר כי מלאכי השרת אמרו · או כי יצחק וישמעאל היו מדיינים זה עם זה סוברים כי הנסיון בא לתכלית הרואים להראות לכל את תוקף אמונת המנוסה כו' · ומחלוקתם הוא בזה · למ"ד כי מה"ש אמרו בא להראות תוקף אמונת אברהם כי אברהם היה המנוסה · ולמ"ד יצחק וישמעאל בא להראות תוקף אמונת יצחק כי יצחק היה המנוסה : מלאכי השרת אמרו כו' · הנה במה אמרו בלי ספק תיכף אחר המשתה · ויקשה לכאורה למה נתאחרה העקידה עד כה · וי"ל כי זה בא להגדיל הנסיון אף כי יצחק כבר היה גבר בגוברין ונתחזקה האהבה מאד בלבב אביו אשר הזקין יותר · ונואש מלהוליד עוד בנים · ובכ"ז לא מנעהו משמות · וכן למ"ד יצחק וישמעאל היו מדיינים זה עם זה · טעם אחד הוא אף כי יצחק כבר גדול בשנים · והיה בחור כארזים ודי אביו כבדו מזוקן ויכול למחות בו · בכל זאת הכריע נפשו לטבח למען ה' · ובזה א"ש למה לא אמר המדרש ד"א יצחק וישמעאל היו מדיינים כו' · אחרי כי הוא חולק על מה שלפניו · אבל באמת אין כאן מחלוקת כי תרווייהו איתנייהו בנסיון הזה בין לנסות את אברהם בין לנסות את יצחק ושניהם היו מנוסים · וטעם אחד לשניהם למה נתאחרה העקידה : יצחק וישמעאל היו מדיינים כו' · אע"ג דכבר גורש ישמעאל מבית אברהם אשר יצחק היה שם וישב במדבר פארן ואיך נגשו יחד להתקוטט יחד · וכן קשה לקמן סי' ז' דאמר אברהם תרין אית לי שלא ישמעאל כבר איננו ברשותו ואיך יספק עליו · וי"ל כי המדרש סובר כמו דאיתא בפר"א דישמעאל בא באותו הלילה ממדבר פארן לראות את אברהם : חביב אני ממך שנמלתי לח' ימים · ומצוה בשעתה עדיף וישמעאל אמר שאני חביב ממך כיון שכבשתי את יצרי ולא מחיתי ולכן אמר יצחק כי גם בכבישת יצרי טוב אנכי ממך · כי גם עתה לא אעכב אם יאמר לי הקב"ה לחתוך אחד מאיברי או להשחט ולתת את נפשי : כל מה שהלויתה להקב"ה כו' · כי בעושה מצוה בעוה"ז הלואה אצלו ית' לשלמו וע"ד הכתוב מלוה ה' חונן דל : במישע מלך מואב שעשה מעשה כו' · פי' הדברים כי בכתוב הזה אשר לא ירצה ה' לא באלפי אילים ואין חפצו בקרבן פרי בטן · רק בעשות משפט ואהבת חסד וגו' · ולכן מפרש על יצחק כי הקב"ה הורה בזה לאברהם אשר אין חפצו בקרבן בנו כי תיכף כאשר שלח ידו לשחטו אמר לו המלאך אל תשלח ידך אל הנער · ודי להקב"ה לנסות את לבך כי כבר ידע אתה לעשות הכל למענו · אבל המעשה בפועל כמו במישע מלך מואב תועבה היא לפניו : שלא יהיו אומרים כו' · ומפרש והאלהים נסה מלשון בריחה וכמו וינס ויצא החוצה · ופירושו שהקב"ה הניס אותו מדרך המורים · ולא צוהו לעשות זאת במקומו · רק לתת לו זמן במסעו להתבונן ולהתאמן בדעתו שלא יאמרו כי בבהלה ובלי דעת עשה הדברים · ופי' בזה בתנחומא טעם למה צוהו הקב"ה להקריבו אחר ג' ימים · וכן האריך בזה בעל העקידה בשער כ"א בדברים נכוחים : א"ל הקב"ה אל תתהדר לפני

פירוש מהרז"ו

טוענס על דבר מפורש בתורה · ומ"ש יבחן פירושו נסיון כמ"ש בחנני ה' ונסני : ב לא תטה משפט · צ"ע שדורש באשר כו' ומי יאמר לו מה תעשה · שהוא עצמו עושה בהיפך ממה שמצוה לאחרים וזה סותר למ"ש ויק"ר פל"ה סי' ד' את חוקותי שמרו חוקים שאני משמר · וכמ"ש שמ"ר פ' ל' סי' ט' ע"כ נראה שהפסוק הראשון הוא דרך קושיא באשר דבר הקדוש ברוך הוא שלטון על כ"א לעשות · והוא מי יאמר לו מה תעשה ע"ז אמר אחר כך שומר מצוה של הקב"ה לא ידע דבר רע שהוא עצמו אין עושה כן כי לכל מצוה יש עת וחוק ומשפט כפי הזמן והמקום ואין זה נמסר להמון העם רק ועת ומשפט ידע לב חכם · כמ"ש אצל הלוה · נקימה ונטירה · ותופס דברים מפורשים בתורה וה"ה להפשר : ואת נוטר · עיין הגי' בקה"ר וכאן חסר ועיקר הדרשה הוא מ"ש בסוף כתיב לא תנסו את ה' · והאלהים נסה · והתירוץ ע"ז שומר מצוה וגו' וכצ"ל שהקב"ה שהוא אל נאמן ואין אמונה אסור לנסותו אך האדם שכתוב בו הן בעבדיו לא יאמין וכמ"ש אל תאמין בעצמך · יש לנסותו · ובתנחומא חסר הרבה : לרשעים · אשר מקשים ערפם וזונים תמיד אחרי לבם הרע : ד הרהורי דברים · לעיל פ' מ"ד ס"ס ה' וש"נ ומבואר · דק"ל שבפר' הקודמת אין שם אומר ודברים השייכים לכאן ע"כ דורש נוטריקון הרהורי דברים כו' : ולפ"ז ס"ל שאחר הוא מופלג (ולמ"ד אחר סמוך מצאתי ברשב"ם שעל שכרת אברהם ברית שלא ברצון ה' ע"כ נסהו · וכ"מ אמ"כ בתד"א ס"פ ז') : הוא וב"ד · ויק"ר פר' כ ס"ם ב' וש"נ ובי"ד הוא גבריאל וחביריו וכמ"ש לעיל פנ"א סימן ב' : יצחק וישמעאל · תנחומא כאן : עכשיו בן ל"ו שנה · עיין פר"א פל"ב החשבון ע"פ מש"ם · ועי' לקמן פר' נ"ז ס"ס ב' · שבשעת עקידה נתבשר על לידת רבקה ונמצא בת ג' שנה והיה בן מ' כשלקחה · ולא כן דעת הס"ע עמ"ש ס"פ נ"ד : ה במה אקדם ה' וגו' · עד האתן בכורי פשעי וגו' · והדרך זה הרוכה וכתבה במדרשי חז"ל שכל דבר שכתוב סתם כן היה המעשה כבר · פ"א ופי' הם אעשה כמו שעשה מלך מואב שהקריב בכורו · וז"ם אע"פ שהדברים מרמזים שהכתוב כוון על מלך מואב שהרי עשה מעשה אבל מרמז עוד על אברהם ויצחק במ"ש הירצה עי' מ"כ : ז כנס של ספינה · כי יש נס של הרים כמ"ש כנסא נס הרים וכמ"ש כתורן בראש ההר וכנס על הגבעה · ויש נס של ספינה כמ"ש שם ברקמה היה מפרשך להיות לך לנס · וכדומה · והנס של הרים אינו אלא לסימן שיתקבצו שם אך נס של ספינה הוא עיקר קיום הספינה שאם ישבר הנס כל הספינה אבודה והעולם כים זועף והרשעים כים נגרש והצדיק עם הנלוים אליו דומים לספינה בלב ים והצדיק של הדור הוא הנס להציל כל אשר בספינה וכמ"ש חז"ל שכשמת אברהם אמרו אוי לספינה שאברהם קברניטה וע"כ לא אמר כנס של הרים : בוודאי · פי' כפשוטו לשון נסיון עיין לקמן ס"פ נ"ז ופר' נ"ח סימן ד' : הממו · בפסיקתא פר' מ"ב סימן ו' ובלג"ב פל"א ובתנחומא וכן ברש"י בחומש שלכך לא גלה לו ביום א' מיד ושהה ג' ימים ועי' סנהדרין דף פ"ט · ולגי' הילקוט (עי' מ"כ) דייק ממ"ש ויאמר הנני שהתרצה בדעת מיושבת שלא בבהילות : אר"י ב"ק · שמ"ר ס"פ ב' ד"ר פ"ב סימן ז' · ועי' מש"ם · ומ"ש בשני מקומות לא הביא אלא

ידי משה

אמר לו תלמידו רבי כו' · פי' הנה שהיה קשה לתלמידו גם על שוחד ועל הטות משפט אלא שאין דרך התלמיד לשאול על כל דבר ובפרט כיון ששמעו תירוץ הגון על דבר אחד שוב לא הרהר אחריו כי מכחמת כדין עשה הקב"ה מי יאמר לו מה תעשה כמו שמסיים המדרש והולך וקל להבין (פירוש יר"א בקלת שינוי לשון) : בשני מקומות דימה משה כו' · הדמיון שאחד במה שאמר משה הנני

משנת דרבי אליעזר

אמר לו ישמעאל אני חביב ממך וכו' אמר הקב"ה הרי השעה מיד כו' · פי' הגיע העת שאני צריך להראות צדקות שלך וכן שלא יאמר ישמעאל שהיה גדול מיצחק וכצ"ל לעיל שלא יאמרו וכו' ואלו"כ לא היה הקדוש ברוך הוא מצערן הם לנסותן ולא כפי' מ"כ שהקב"ה ידע שאברהם יעמוד בנסיונו

(משלי כה) אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדולים אל תעמוד · אברהם אמר הנני הנני לכהונה · הנני למלכות · א זכה לכהונה · וזכה למלכות · זכה לכהונה (תהלים קי) נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם · למלכות · נשיא אלהים אתה · משה אמר הנני · הנני לכהונה · הנני למלכות · א"ל הקב"ה אל תקרב הלום · אין קרב אלא כהונה · (ג) היאך מד"א (במדבר א) והזר הקרב יומת ואין הלום אלא מלכות המד"א (שמואל ב ז) כי הביאותני עד הלום:

ז) ויאמר קח נא את בנך וגו' אמר לו בבקשה ממך קח נא את בנך · א"ל תרין בנין אית לי אי זה בן א"ל את יחידך ב א"ל זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו · א"ל אשר אהבת · א"ל אית תחומין במעיא א"ל את יצחק · ולמה לא גלה לו מיד כדי לחבבו בעיניו וליתן לו שכר על כל דבור ודבור · היא דעתיה דר' יוחנן דא"ר יוחנן (ד) לך לך · ג זו אפרכיה שלך · וממולדתך זו שכונתך · מבית אביך · זו בית אביך · אל הארץ אשר אראך · ולמה לא גלה לו מיד כדי לחבבה בעיניו וליתן לו שכר על כל דבור ודבור ועל כל פסיעה ופסיעה · א"ר לוי בר חיותא שני פעמים כתיב לך לך ואין אנו יודעים אי זה חביבה אם הראשונה אם השניה · מן מה דכתיב ולך לך אל ארץ המוריה הוי שניה חביבה מן הראשונה · ולך לך אל ארץ המוריה · ד רבי חייא רבה ורבי ינאי חד אמר למקום שהוראה יצאה לעולם · ואוחרנא אמר למקום שיראה יצאה לעולם · דכוותה דביר: ר' חייא ורבי ינאי חד אמר ממקום שהדיברות יוצאות לעולם וחד אמר ממקום שהדיבור יוצא לעולם: דכוותה ארון · ר' חייא ור' ינאי חד אמר למקום שהאורה יוצאה לעולם · וחד אמר מקום שיראה יוצא לעולם · אמר ריב"ל שמשם הקב"ה מורה לאומות העולם ומורידם לגיהנם · (ג) ר"ש בן יוחאי אמר למקום שהוא ראוי כנגד בה"מ למעלה · רבי יודן אמר למקום שיהא מראה לך: ר' פנחס אמר לאתר מרוותא דעלמא · רבנן אמרי למקום שהקטורת קריבין · המד"א אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה · והעלהו שם לעולה · (ד) ר' יודן בר סימון אמר · אמר לפניו רבון העולמים יש קרבן בלא כהן ה א"ל הקב"ה כבר מניתיך שתהא כהן · הה"ד (תהלים קי) אתה כהן לעולם · על אחד ההרים אשר אומר אליך · א"ר הונא משום ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי ו הקב"ה מתהא ומתלה בעיניהם של צדיקים ואח"כ הוא מגלה להם טעמו של דבר · אל הארץ אשר אראך על אחד ההרים וגו' · דכוותה (יונה ג) וקרא אליה את הקריאה אשר וגו' · דכוותה (יחזקאל ג) קום צא אל הבקעה ושם אדבר אתך:

ח) וישכם אברהם בבוקר ויחבוש את חמורו · אר"ש בן יוחאי ז אהבה מקלקלת את השורה ושנאה מקלקלת את השורה · אהבה מקלקלת את השורה דכתיב וישכם אברהם בבוקר וגו' ולא היה לו כמה עבדים אלא אהבה מקלקלת את השורה · ושנאה מקלקלת את השורה · שנא' (במדבר כב) ויקם בלעם בבוקר ויחבוש את אתונו ולא היה לו כמה עבדים אלא שנאה מקלקלת את השורה · אהבה מקלקלת את השורה שנאמר (בראשית מו) ויאסור יוסף מרכבתו ויעל לקראת ישראל אביו וכי לא היה ליוסף כמה עבדים אלא אהבה מקלקלת את השורה · שנאה מקלקלת את השורה דכתיב (שמות יד) ויאסור את רכבו ולא היה לו כמה עבדים אלא שנאה מקלקלת השורה · אר"ש בן יוחאי תבא חבשה ותעמוד על חבשה · תבוא חבשה שחבש אברהם אבינו לילך ולעשות רצונו של מקום של מי שאמר והיה העולם שנאמר וישלח אברהם את ידו וגו' · ותעמוד על חבשה שחבש בלעם לילך ולקלל את ישראל · תבא אסרה שאסר יוסף לקראת אביו ותעמוד על אסרה של פרעה שהיה הולך לרדוף את ישראל · תני רבי ישמעאל תבא חרב יד שעשה אברהם אבינו שנאמר וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו ותעמוד (ה) על חרב יד שאמר פרעה (שם טו) (ס) אריק חרבי · ויקח

מסורת המדרש א יפ"ת לעיל פ' מ"ו מש"ש · לעיל פרשה ל"ט · ב סנהדרין דף פ"ט · פרקי דרבי אליעזר פרק ל"א · תנחומא כאן סימן כ"ב · מדרש תהלים מזמור כ"ט · פסיקתא רבתי פרשה מ' · ילקוט כא. רמז נ"ו · וילקוט סדר לך לך רמז ס"ב · ג לעיל פרשה ל"ט · ד תענית דף ט"ז · ירושלמי ברכות פרק ד' · שה"ש רבה פרשה ד' פסוק ד' · פסיקתא רבתי פ' מ' · ה לעיל פרשה מ"ו וש"נ ו לעיל פרשה ל"ט · ילקוט יחזקאל רמז שמ"ג · ז סנהדרין דף ק"ה · במד"ר פ' כ' וש"נ · מכילתא בשלח פ' א' · עי' תנחומא סדר בלק סימן ח' ·

חדושי הרש"ש

(ג) כמד"א וסזר סקרב יומת · עמש"כ לקמן בס' ואתחנן: (ד) לך לך מארצך זו אפרכיה כו' כצ"ל: (ס) אריק חרבי תורישמו ידי כצ"ל:

חדושי הרד"ל

בקשתי ממנו המעשה בפועל: (ג) רשב"י א' למקום שהוא ראוי נגד בהמ"ק שלמעלה · בפסיקתא הגי' בארץ שהיתה מקטרת (פי' מורה תלים תני אהבת ישראל ועבודתם שם) כנגד מזבח שלמעלה כד"א אני ירה יירה · ועיין ילקוט שה"ר: (ד) ר"י ב"ר סימון כו' כבר מניתיך שתהא כהן · בפסיקתא דא' מוריה חנה א"ע וכי כשר אני להקריב כהן אני (או יש) שם כה"ג שיהא ויקבלו ממני א"ל הקב"ה כשתגיע לשם אני מקדשך · ועושה אותך כה"ג מהו מוריה תמורתו של שם (כצ"ל וע"ש שם) חליפים כד"א לא יחליפנו ולא ימיר: (ה) חרב יד · חרב שנלקחה ביד כדכתיב כאן ויקח המאכלת בידו · ושם כתיב אריק חרבי תורישמו ידי:

מתנות כהונה

לאו · [ה"ג הילקוט מה לעשות שנאמר ויאמר אליו אברהם ויאמר הנני וכן מצאתי בפרש"י ז"ל]: לכהונה ולמלכות · דייק מדכתיב הנני בשני ענייני דהוה ליה למימר האה כד"א והנה נצב על עולתו וכן מצאתי בפירש"י ז"ל [עד הלום · עיין עוד בש"ר ס"פ ב' ובספר' ואתחנן דף רכ"ד ע"ד]: בבקשה ממך · נא פירושו במקום הזה לשון בקשה וה"ג בילקוט בהדיא ועיין במה"כ אליהו מזרחי וענין הבקשה עיין בפירש"י בחומש: אית תחומין במעיא · וכי יש תחומין בבני מעיים שניהם יוצאי חלצי הם ושניהם אהובים לפני · [ולמה לא גלה לו כו' עיין כ"ז פל"ט]: הוראה · היתה יוצאת מלשכת הגזית שהיתה בירושלים כמו שאמרו כי מציון תצא תורה: שיראה · מורא הש"י היה יוצא משם לעובדי כוכבים: דכוותה דביר גרסינן · שהדברות · כלומר דברי תורה: ה"ג בירושלמי דפרק תפלת השחר וחד אמר מקום שהדבר יוצא לעולם ופירש הדבר [וקנאת ה' צבאות יוצא משם כו'] עיין במדרש חזית סוף פסוק כמגדל דויד: שהאור · התורה נקראת אור שנאמר ותורה אור: [ה"ג בירושלמי ובמדרש חזית חד אמר מקום שהאורה יוצאים משם לעולם ופי' נ"כ לאומות העולם]: מורה · לשון מורה תלים והכי גרסינן בילקוט מורה כאן כו' ע"ש כדאמרינן פתחו של גיהנם הוא בירושלים שנאמר אשר אור לו בציון ותנור בירושלים: ראוי · כלומר מכוון כמה שאחז"ל בהמ"ק של מטה מכוון נגד ביהמ"ק של מעלה: שאני מי אה לך · כדלקמן פרשה ל"ו נילא את המקום מרחוק שראה ענן קשור בהר: [ה"ג שאהא מראה והכי מוכח בילקוט]: מרותא · לשון מרות ורבנות כל מיני פרות ותשובות היה יוצא משם כמה שנאמר שרתי במדינות: ש קטורת קריבה · מוריה על שם המר דרור שהיה בתוך סמני הקטורת וכד"א אלך לי אל הר המור הרי שירושלים נקראת ע"ש המוריה לבונה: [ה"ג ולעשות רצונו של מי שאמר כו']: וישלח אברהם כו' · הרי זה רצונו של הקב"ה · ובילקוט לא גרס ליה: ותעמוד על חבשה כו' · בזכות העקידה ביום

רש"י

מטירוף דעת השיבו: הנני לכהונה הנני למלכות · שתי פעמים כתיב בפרשה הנני ויש לומר הנני שני · מוני"ן דרים שהיה יכול לומר הני כמו והנו נצב על עולתו: אית תחומים במעיא · כלומר יש תחום בבני מעים ממקום שזה יוצא זה יוצא וכו שניהם אהובים בשוה: ולבה לא גלה לו בדיבור ראשון היה מאריך לו את הדברים: א"ר לוי בר חיתא שתי פעמים כתיב לך לך · בנסיון ראשון ובנסיון אחרון ואין אנו יודעים איזה מהם חביבה אם הראשונה או השנייה ממה דכתיב אל ארץ המוריה · אמור מעתה שהיתה חביבה מן הראשונה שפי' לו המקרא מה שלא עשה לו בתחלה אלא אל הארץ אשר אראך ולא פירש לו מקום ובהרכינו מפורש ממה דכתיב בשנייה כי נשבעתי נאם ה' הוי שנייה חביבה: חד אמר למקום שהאורה יצאה לעולם · מסנהדרין שיושבין בלשכת הגזית שנאמר כי מציון תצא תורה: דכוותה ארון · חד אמר למקום שהאורה יוצאה לעולם תורה אור: דביר למקום שהדבור יוצא לעולם · דבור של הקב"ה: שמשם מורה לרשעים ומורידן לגיהנם: למקום שהוא ראוי כנגד בית המקדש של מעלה · ראוי מכוון כדמתרגמינן נורא אלהים ממקדשיך ומפורש בתנחומא ובפרקי ר"א וייראו ויאמר מה נורא המקום הזה שהוא מכוון כנגד כסא הכבוד של מעלה: ומתהא · תוהא: ומתלה · כלומר

פירוש מהרז"ו

מה שסייך כאן · ושם המאמר בשלימות: הנני לכהונה כו' · צ"ע דהנני הכתוב כאן וכן בפ' י"א צריכין לגופא ומהיכן דורש זה ונ"ל שסומך על מ"ש בפ' י"א אברהם אברהם ואולי דורש בנין אב שכל הקריאות הוא ב"פ אברהם · כמ"ש במ"ר פי"ד ס"ם כ"א אצל משה משה ע"ש וע"פ מדה יו"ד שקראו לשני דברים לכהונה ולמלכות · וכמ"ש שמעו כי נגידים אדבר שהקריאה האלהית לאמם להעלותו אל המעלות היותר גדולות שבארץ היינו כהונה ומלכות: וכמ"ש לעיל פר' ל"ט סימן ו' וש"נ · ע"כ משחך וגו' שמן ששון מחבריך לא דברתי עם אדם אלא עמך ע"ש וכמ"ש במ"ר פר' י"ד סימן י"ג אלה שני בני יצהר זה דוד ואהרן · ועל ב' דברים אלו השיב הנני וכן במשה והבן: נשבע ה' ולא ינחם · עי' מדרש תהלים ק"י ובדברים רבה שם ופ' זו סי' ז' בסוף ועי' לעיל פר' מ"ו סי' ה' · ועיקר הכוונה על מ"ש לעולם לדורותם: נשיא אלהים · לעיל פר' מ"ב סימן ה' וש"נ · אך לעצמו גם משה זכה לכהונה שמ"ר פר' ל"ז ס"ם א' ולמלכות כמ"ש ויהי בישורון מלך במ"ר פר' ט"ו סי' י"ג ומבואר בזבחים ק"ב שאברהם זכה לו ולזרעו ולא משה (יפ"ת): משה אמר הנני הנני · ב"ם שלא אמר אלא פעם אחת הנני ועל ב' קריאות כצ"ל: ז א"ל איזה בן · לעיל פנ"ם סימן ט' ועיין פסיקתא פ"מ סימן ו': תחומין במעיא · בתנחומא הגי' אשר אהבת הי' שניהם אני אוהב א"ל אשר אהבת הרבה א"ל וכי יש גבול במעים: שתי פעמים · עיין לעיל שם סימן ח': הרי השניה חביבה · שהראשונה מאהרם לא"י ובשני' מא"י למקום המוריה המקודש ביותר: ר"ח ור' ינאי · ירושלמי ברכות פ' ד' במשנה היה רוכב ש"ר ס"פ כמגדל דויד · פסיקתא פ"מ סימן ח' ובש"ר שם על מ"ש בדה"י הר המוריה וגם הארץ נקרא ע"ש הר המובחר הזה: שיראה יוצאה · כמ"ש מה נורא המקום הזה · וכמ"ש נורא אלהים ממקדשיך פסיקתא שם: דביר · מלכים א' ו' י"ט ודביר בתוך הבית וגו' · את ארון ברית ה' · ועי' מ"כ: אמר ריב"ל · עי' הגי' בפסיקתא שם: ראוי כנגד · בפסיקתא הגי' מקומה כנגד כו' · ודורש מוריה מל' מורה באצבע' וגי' ראוי פי' מל' ראיה שמראה למזבח של מעלה: לאתר מרוותא · מקום שהארון שם וכמ"ש ארון הברית אדון כל הארץ מוריה מלשון מרות ואדנות: שתהא כהן · לעיל סי' ו' כוונת המאמר כמ"ש בפסיקתא שם ד"א המוריה וכי כו' כהן אני בש כה"ג יבא ויקבל ממני א"ל הקב"ה כשתגיע למקום אני מקדשך ועושה כהן אתך מהו המורי' המורתו של שם אולפו כד"א ולא ימיר אותו: מתהא ומתלה · ע"ל פל"ם סי' פ' והכוונה שיקוו וייחלו להקב"ה כמ"ש עיני תמיד אל ה' כן עינינו וגו': ח אהבה מקלקלת השורה

יפה תואר

לפני מלך וגו' וכן דרשו בויק"ר פ"א את סוף הכתוב כי טוב אמר לך עלה הנה במשם: הנני לכהונה כו' · קשה לאמר על אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר ומשה אמר היה עניו מכל האדם כי בקשו גדולה לנפשם · אבל פשט הדברים כי הנני הוא לשון הזמנה לדבר בכל לב ונפש · והעבודה שמוש בת היא כהונה גדולה אשר יש בה טורח גדול · וכן ברכה דרשינן בפ' כאן משיח על הכתוב ויצב בבית השמשים מכלל דעד השתא עבד היה ואמרינן שם עוד כמדומים אתם ששררה אני נותן לכם עבדות אני נותן לכם · ומ"מ באמת יש מעלה גדולה בכן · ואברהם זכה לכן ומשה לא זכה לכן כי יהיה לזרעו אחריו · והטעם בזה מפום שבניו לא עשו בתורה כדאמרינן בבמ"ר פ"כ על פסוק נוצר תאנה יאכל פריה לכן נתנה המלכות ליהושע וכן י"ל לענין כהונה והכי משמע בשמ"ר פ"כ במה שנאמר שם שכבר היא מתוקנת לאהרן · או בלא יאמרו שנטל הכל לעצמו שהרי אפילו מה שנתנה לאהרן אחיו חלקו עליו קרח ועדתו: אין קרב אלא כהונה · פי' קרב האמור כאן קאי על כהונה ודרש מדכתיב אל תקרב ולא בלשון אל תבור וכמ"ש לפני זה אהורה נא · אבל יש קרב שנאמר לא על כהונה · אבל מה שאמר אין הלום אלא מלכות כ"ה כנ"ת וכמו שדרשו לעיל בפמ"ה גבי הגר הגם הלום ראיתי לא די שנזקקתי לדבור אלא למלכות · וכן בנער הלוי דכתיב מי הביאך הלום דרשו בפ' יש נוחלין לאו ממשה קאתית כו' וכן במדרש רות על פסוק גושי הלום ובפ' י"ב דזבחים בשמואל דכתיב הבא עוד הלום איש היינו למלכות שאול ועי' בשמ"ר פ"ב וכן תרגם המתרגם לכן ישיב עמו הלום בכן מתיב על שמיה דה' למלכותהון וכן בפילגש בגבעה דכתיב הבו לכם דבר ועצה הלום יתפרש משום שאז לא היה מלך בישראל לכן בקשו המה סוד ועצת מלך איך לגור על בנימין · ורק מה דכתיב במלחמת שאול ההמון נמוג וילך הלום יתפרש מלשון והלמה סיסרא כמ"ש המפרשים: בבקשה ממך כו' · בפרק סנהדרין גרסינן אר"ש בר אבא אין נא אלא לשון בקשה ועמ"ש בזה לעיל פל"ט: חד אמר למקום שהתורה יוצאה לישראל · יען דלא מצינו ארץ שנקראת מוריה כמו ארץ כנען ארץ פלשתים וכדומה שנקראות על שם בוניהן · ולא מצינו איש שנקראת מוריה אשר בנה עיר ומדינה לכן דרשו שנקראת על שם העתיד וע"פ כיפה קול בשי"ר בסוף פסוק כמגדל דויד מ"ש על זה: אהבה מקלקלת את השורה כו' · פי' מאהבה או משנאה אשר לאדם אל איזה דבר ימהר בנפשו או להרע או להיטיב · ולא יתאפק להמתין על עבדיו · או כי לא יתבונן על גנות הדבר · כי האהבה או השנאה תעור עיניו ולא יראהו · לכן לא יבוש האדון לעשות מעשה עבד: תבוא חבשה ותעמוד על חבשה · פי' כי בנעשה זרו את עצמו לכוון את מעשה אשר ס' זועם כדאיתא

משנת דרבי אליעזר

בנסיון זבילאתו ביה מסופק זה קשה לאמרו: ושוי השניה הכינה כיון שהוליך למקום תשוב שם · כדמפרש להו"ל למה נקרא מוריה:

את שני נעריו אתו · א"ר אבהו [א] שני בני אדם נהגו בדרך ארץ · אברהם · ושאול · אברהם · שנאמר ויקח את שני נעריו · שאול · (ש"א כ"ח) וילך הוא ושני אנשים עמו · ויבקע עצי עולה · ר' חייא בר יוסי בשם ר' מיאשא ותני לה בשם ר' בנייה [ב] בשכר ב' בקיעות שבקע אברהם אבינו עצי עולה זכה להבקע הים לפני בני ישראל שנא' ויבקע עצי עולה · ונאמר להלן (שם יד) ויבקעו המים · (ו) אמר ר' לוי דייך עד כה אלא אברהם לפי כחו והקב"ה לפי כחו ויקם וילך אל המקום ניתן לו שכר קימה ושכר הליכה :

פרשה נו

א ביום השלישי וישא אברהם את עיניו כתיב (הושע ו) [ג] יחיינו מיומים (א) ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו · ביום השלישי של שבטים כתיב (בראשית מב) ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי · ביום השלישי של מרגלים · שנאמר (יהושע ב) ונחבתם שמה שלשת ימים · ביום השלישי של מתן תורה · שנאמר (שמות יט) ויהי ביום השלישי · ביום השלישי של יונה · דכתיב (יונה ב) ויהי יונה במעי הדגה שלשה ימים ושלשה לילות · ביום השלישי של עולי גולה דכתיב (עזרא ח) ונשב שם ימים שלשה · ביום השלישי של תחיית המתים · דכתיב יחיינו מיומים ביום השלישי יקימנו · ביום הג' של אסתר (אסתר ה) ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות (ב) לבשה מלכות בית אביה · באיזה זכות · רבנן ורבי לוי · רבנן אמרי בזכות יום השלישי של מתן תורה שנאמר ויהי ביום השלישי בהיות הבקר · ור' לוי אמר בזכות של יום שלישי של אברהם אבינו שנאמר ביום השלישי וירא את המקום מרחוק · [ד] מה ראה (ג) ראה ענן קשור בהר · אמר דומה (ד) שאותו מקום שאמר לי הקב"ה להקריב את בני שם :

ב אמר ליצחק בני רואה את מה שאני רואה א"ל הין · אמר לשני נעריו רואים אתם מה שאני רואה אמרו לו לאו · אמר הואיל וחמור אינו רואה ואתם אין אתם רואים [ה] שבו לכם פה עם החמור ומניין שהעבדים דומין לבהמה מהכא שבו לכם פה עם החמור עם החמור רבנן מייתי ליה מהכא ממתן תורה שנאמר (שמות כ) ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך וגו' אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך ובהמתך · א"ר יצחק עתיד המקום (ה) לירחק מבעליו · ולעולם · תלמוד לומר (תהלים קלב) זאת מנוחתי עדי עד פה אשב (ו) לכשיבא אותו שכתוב בו (זכריה ט) עני ורוכב על חמור · ואני והנער נלכה עד כה · א"ר יהושע בן לוי נלך ונראה מה יהיה בסופו של כה · ונשתחוה ונשובה אליכם בשרו שהוא חוזר מהר המוריה בשלום · א"ר יצחק [ו] הכל בזכות השתחויה · ואברהם לא חזר מהר המוריה בשלום אלא בזכות השתחויה · ונשתחוה ונשובה אליכם · ישראל לא נגאלו אלא בזכות השתחויה · שנאמר (שמות ד) ויאמן העם

מסורת המדרש א ויקרא רבה פרשה כ"ו · מדרש שמואל פרשה כ"ד · תנחומא סדר אמור סימן ב' · ילקוט כאן רמז צ"ז · ילקוט שמואל רמז קל"ט · ב שמות רבה סוף פרשה כ"א · קהלת רבה פרשה י' פסוק ט' · ג לקמן פרשה נ"א · אסתר רבה פרשה ט' · ועיין במדרש תהלים מזמור כ"ב · ילקוט כאן צ"ט · עי' ילקוט סדר מקץ רמז קמ"ח · ילקוט יהושע רמז י"ב · ילקוט אסתר רמז תל"ף נ"ו · ד תנחומא כאן סימן כ"ג · ה יבמות דף ס"ב · כתובות קי"א · קדושין ס"ח · ב"ק מ"ט · נדה י"ז · ו אגדת שמואל סוף פרשה ג' · ילקוט שמואל רמז פ' ·

חדושי הרד"ל

(ו) א"ר לוי דייך עד כה · (רבי' בתוי גרס במקום ר' בנייה ר' ברכיה וגרס כאן א"ר לוי דייך ברכיה · אבל באמת הגי' ר' בניי' נכונה · דבמכילתא בשלח פ"ג תנא ליה משמיה דר' בנאה · אבל ר' ברכיה המורא הוא ואינו נזכר במכילתא) · עמ"כ · ובקה"ר פ"י פ"ט נראה דמשום שהיה נבקע לי"ב גזרים לפני י"ב שבטים ואכן רק ב' בקיעות לכן קאמר עד כה ומשני שאברהם לפי כחו והקב"ה לפי כחו עשה לו מרובה מדה טובה :

(א) ביום השלישי · עמ"כ שאין הקב"ה מניח לצדיקים בצרה יותר מג' ימים · וי"ל מפני שיום השלישי הוא יום גבולי בכל החליים וכמ"ש הר"ן בשבת (ק"ל) לענין יום ג' למילה · לכן גם לענין צרה קשה יום שלישי · וע' ברחמיו מרוית לשם בו : (ב) לבשה מלכות בית אביה · מלכות. שאול זקינה שנפסקה ממנו · לבשתה עתה · ונופל לשון לבישה כמליצת הש"ס (בברכות כח) דלבש מדא ילבש מדא כו' · ויותר נכון לגרוס מלבוש בית אביה · כלומר שלבוש מלכות איננה חדש לה :
(ג) ראה ענן קשור · כ"ה גם בקה"ר פ"ט ובויק"ר פ"ך ובפסיקתא · אבל בפדר"א פל"א אי' עמוד אש מהארץ עד לשמים : (ד) שאותו מקום הוא שאמר לי הקב"ה כו' · כצ"ל · וכ"ה בקה"ר פ"ט פ"ד :
(ה) לירחק מבעליו · עמ"כ · וי"ל מבעליו משכינה כדמייתי עלה קרא זאת מנוחתי : (ו) לכשיבא אותו שכתוב בו עני כו' · לפמ"ש בפדר"א שנעריו אלו אליעזר וישמעאל היו · י"ל שרמזו שא"י תהיה ביד ישמעאל

רש"י

לומר עיף כמה דתימא ואלה שמייגען בדברים ארוכים כדי שיקבלו עליהם שכר : אמר רבי אבהו שני בני אדם נהגו כדרך בני הארץ אברהם ושאול אברהם דכתיב ויקח את שני נעריו · שאול וילך הוא ושני אנשים עמו : בשכר שני בקיעות שבקע אברהם לעצי עולה זכה שיבקע הים פניהם שנאמר ויבקעו המים : א"ר לוי דייך · עד כאן מלדרוש לדמות בקיעת אברהם לבקיעת שכינה :

פרשה נו א"ר יצחק · מהו מרחוק עתיד המקום לירחק מבעליו משכינה יכול לעולם ת"ל זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אויתיה · שבו לכם פה עם החמור לכשיבא אותו שכתוב בו עני ורוכב על חמור יחזור המקום לבעליו : בשרו שהוא חוזר מהר המוריה בשלום · אשובה לא נאמר אלא נשובה · הכניס את יצחק בכלל אברהם : לא חזר את יצחק מהר המוריה אלא בזכות השתחואה דכתיב ונשתחוה ונשובה אליכם : אבותינו לא נגאלו אלא בזכות השתחואה שנאמר ויאמן העם וישמעו וגו' ויקדו וישתחוו :
ויקח

מתנות כהונה

מחשבות בלעם הרשע : [בדרך ארץ עיין בפירש"י בחומש] : שתי בקיעות · דכתיב עצי לשון רבים ומיעוט רבים שנים : דייך כו' · פירש"י דיי לך עד כאן מלדרוש לדמות בקיעת אברהם לבקיעת השכינה שתי הבקיעות אין להם דמיון זה לזה : שכר קימה ושכר הליכה · דאם לא כן ויקם למה לי :

פרשה נו ביום הג' של שבטים · כאן לא תחייה וקורא רוח וכן כולם והענין שאין הקב"ה מניח הצדיקים בצרה יותר מג' ימים וכל זה הביאו בילקוט אסתר ולקמן בפרשה נ"א : מלבות בית אביה · כלומר זכות אבותה עמדה לה : ה"ג עם החמור עם הדומה לחמור וכן הוא בקהלת בפסוק לך אכול בשמחה (פ' ג') ובקדושין בפרק האומר : עתיד המקום כו' · המקום הזה ירושלים תהיה מרוחקת מן בעליו אלו ישראל וזה בזמן הגליות : ולעולם · בתמיה והדר שאלה : פה וגו' · שבו לכם פה רמז למה שנאמר פה אשב עם החמור רמז לעני ורוכב על החמור : בסופו של כה · כלומר שהבטיחני הקב"ה לאמר כה יהיה זרעך : בשרו כו' · הנבואה נזרקה בפיו ונשובה שנינו וברית כרותה לשפתים וה"ג בילקוט בהדיא : אברהם לא חזר גרסינן פירוש לא חזר יצחק עמו וזהו שאמר בשלום : ונבראה וגו' · סבירא ליה דבתחיית המתים איירי כמו שדרשו חז"ל כי לי תכרע כל ברך זה יום המיתה ואח"כ כתיב נברכה לפני ה' הרי שעומדים בחיים : צלובו גרסינן · פירוש עץ לתלותו עליו כן היה טוען יצחק עצי העולה ליצרף כו' : מבשרת את האוכלים · שבלי שחיטה אסורה באכילה ודייק ממאכלת אחרים משמע : אלא בזכות כו' · שהקב"ה מצרף מחשבה טובה כאילו כבר עשויה ליעשות ואע"ג שאל

יפה תואר

כדאיתא בפ"ק דברכות ולקלל את ישראל · אך זכות הזריזות למצוה בחבשה אשר לאברהם עמדה לישראל כי לא זעם ה' אז · וזריזות בלעם לא הועילה לו : בשכר ב' בקיעות כו' · עיין בביאור הרי"פ בשם היפ"ת · ויתכן שר' בנייה סובר כי עיקר העקידה עמדה לישראל להגאל אבל הפלגת הנס כי נצבו כמו נד נוזלים ונבקעו לי"ב דרכים לי"ב שבטים כדאיתא במדרש קהלת על פסוק ובוקע עצים זה היה בזכות בקיעת העצים מה שבקע הוא בעצמו · ור' לוי אמר דייך עד כה · פי' אף כי עיקר הנס היה בזכות אברהם להציל את ישראל · אבל הפלגת הנס בענין כזה היה מכחו ית' להפליא להראות עוצם נפלאותיו כפי מה שאפשר וז"ש אלא אברהם לפי כחו והקב"ה לפי כחו :
לבשה מלכות בית אביה · זה שאול שהיתה ממשפחתו · וכיון שראתה נמשך עליה חוט של חסד ונשאה חן בעיניו ודרש מדכתיב ותלבש אסתר מלכות ולא כתיב ותלבש בגדי מלכות ומזה דרשו רז"ל במגילה שלבשתה רוח הקדש · ואפשר שגם לזה רמזו פה כי כן היה מלכות בית אביה ע"י רוה"ק כדכתיב ויתנבא בתוכם : ראה ענן קשור בהר · וידע כי ענן כבוד ה' הוא · ואולי דרשו וירא את המקום זו השכינה שנקראת מקום ובכל זאת לא סמך ע"ז וחשב אולי מקרה הוא או סבה נעלמת ממנו · אך כאשר ראה כי עבדיו לא יראו הבין כי כבוד ה' הוא : ועבדך ואמתך ובהמתך · ואח"ז כתיב וגרך אשר בשעריך ולמה לא כתיב ועבדך ואמתך וגרך אשר בשעריך להסמיך אדם לאדם ובסופו לכתוב ובהמתך ומזה ילפי כי הקיש הכתוב עבדים כנענים כו' : עתיד המקום לירחק מבעליו · ורמז לו פה בעקידה שאע"ג שירחקו ישראל מארצם עוד ישובו לגבולם בזכות העקידה וזה שמסיים ולעולם ת"ל זאת מנוחתי עדי עד וגו' · וגירסת הילקוט עתיד לירחק שכינה מבעליו וזה אין לו הבנה [ועמ"ש בסימן שלפני זה דמפרש וירא את המקום על השכינה] : ולעולם ת"ל שבו לכם פה כמד"א זאת מנוחתי עדי עד פה אשב לכשיבוא וכו' כצ"ל · ופי' כי באמרו שבו לכם פה רמז בזה כי עוד ישובו בנים לגבולם ומביא ע"ז הכתוב פה אשב דמורה על ישיבת א"י · ומתי יהיה זה לכשיבוא אותו שכתוב עני ורוכב על החמור אז תשבו פה : הכל בזכות השתחויה · פי' במה שמכניע האדם לפני הקב"ה ומקבל עליו עול מלכות שמים · זכות הזה גדול כל כך כי רבים נושעו בשביל זה · ואולי הכוונה של השתחויה הוא התפלה וכן באגדת שמואל למדו שהתפלה גדולה מקרבנות מדכתיב להשתחוות · ומעלת התפלה גדולה מאד כדאמרינן בברכות גדולה תפלה יותר ממעשים טובים : ישראל לא נגאלו אלא בזכות השתחויה · והא דאמרינן בחזית על פסוק קול דודי כי בזכות האבות או בזכות התורה נגאלו י"ל דהא והא גרמו · והנה פה מונה שבעה אשר נענו בזכות התפלה והשתחויה · וי"ל הטעם למה מנה את כל אלה השבעה · משום שיש שבע סבות הגורמות כי לא יעתר ה' לתפלתו אבל אינן מכריחות · ולפעמים למרות הסבות האלה יקשב ה' וישמע תפלתו ויענהו ובא המדרש ללמדנו כי אל יתיאש אדם מהרחמים ומתפלה גם אם יש לפניו אחת מהסבות המניעות את תפלתו · הסבה הא' היא אם כבר קדמה הגזירה ובא להתפלל לבטל הגזירה אז קשה לבטלה וכדאמרינן במ"ר פי"א כתוב א' אומר שומע תפלה וכתוב אחד אומר סכותה בענן לך עד שלא נחתם גזר דין שומע תפלה משנחתם גזר דין סכות בענן לך · אמנם עם כל זה תועיל התפלה לפעמים גם לקרוע הגזירה וכחזקיהו בחלותו וכן אמרו בפ"ק דר"ה יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין וע' בעקרים מ"ד פכ"א · וכנגד זה אמר שאברהם חזר בשלום בזכות השתחויה ותפלה אף שכבר נגזרה השחיטה על יצחק וכמ"ש לעיל על והוא אמר ולא יעשה · הסבה הב' היא אם המתפלל אינו הגון וכמ"ש גם כי תרבו תפלה אינני שומע ידיכם דמים מלאו · ומטעם זה יש ליזהר ולהתפלל בצבור כי הן אל כביר לא ימאס כדאיתא בפ"ק דברכות ואמרו פנה אל תפלת הערער וגו' · אמנם לפעמים יעתר הקב"ה לאדם בלי זכיות מאחרים כי יחון אע"פ שאינו כדאי · ועז"א שישראל נגאלו בזכות תפלתם אע"פ שלא היו ראוים לכך וכדאמרינן בשמ"ר פ"א · הסבה הג' היא אם יחסרו התנאים וההכנות הנחוצים לתפלה · כמו טהרת הגוף וטהרת המקום אשר שמתפלל בלי טהרה תפלתו תועבה · ולכן תקון המלבושים וכמ"ש בש"ק דשבת על פסוק הכון לקראת אלהיך ישראל · ושוית הקול ועריכת הדברים וכמו שכתב הא"ע בקהלת על פסוק אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים · וע"ע בעקרים מ"ד פכ"ג · כללי התפלה ועיקר הוא כוונת הלב · כי תפלה בלא כוונה כגוף

פירוש מהרז"ו

סנהדרין ק"ה ב' בקיצור ועי' מכילתא פסוק ויאסור את רכבו בשנוי : שני בני א · ויק"ר פ' כ"ו סימן ג' ועיין במ"ר פר' כ' סימן י"ג אצל בלעם · וא"כ היה לו לחשוב ג' ב"א · ונראה כמ"ש היפ"ת שאברהם לא הי"ל להוליך ב' נערים אחר שהולך לעקוד את בנו ולא רצה שיראו בו כמ"ש שבו לכם פה וגו' ודי הי"ל בנער א' ולשמשו · וכן שאול אחר שהולך אצל בעלת אוב בהחבא הי"ל למעט ודי לו באחד אלא שנהגו בד"א שאין לצאת מב' ולכן לא חשב לבלעם שעשה כהוגן גם אם הי"ל יותר משנים ע"ש : שתי בקיעות · שמ"ר פכ"א סי' ח' ודורש מ"ש ויבקע עצי עולה הרי שבקע שני עצים לד' חתיכות וצ"ע למה הזכיר שתי בקיעות שדי במ"ש ויבקע · ואולי אחת לים ואחת לירדן : דייך עד כה · פי' שכל הדרשה שדרש תחילה תבא חכמה תבא אסרה וכו' דומה ממש דבר נגד דבר בהשגחה אך בקיעת הים לא ידמה לבקיעת עצים ועל"ז דרש ע"פ מדת ממעל ומנגד שאברהם עשה לפי כחו וזכה בזה שהקב"ה עשה כנגדו לפי כחו כביכול · ועי' שמ"ר פ' כ"א ס"ס ו'. ומכילתא שם איך רחוקים ענין בקיעת הים מבקיעת העצים :

פרשה נו סימן א יחיינו מיומים · דורש מדה י"ז שמ"ש ביום השלישי יקימנו וגו' על המפורש בכמה מקומות שהתשועה באה לצדיקים ביום השלישי לצרתם :
של מ"ת · שכל שלשה ימי הכנה היו בפחד מות וביום הג' אמרו היום ראינו כי ידבר וגו' וחי : ונחנה שם ימים שלשה · כצ"ל והוא בעזרא ח' פ"ו ואקבצם אל הנהר וגו' ונחנה שם וגו' · (וכ"ה בדפוס פראנקפורט דאדר) והיו בצרה מחיתיתו של דרך וכמ"ש שם פכ"א ואקרא שם צום וגו' לבקש ממנו דרך ישרה וגו' עד ויעתר לנו וס"ל שמ"ש ויעתר היה ביום ג' שע"כ התחילו לנסוע : מלכות בית אביה · שהיל"ל ותלבש בגדי מלכות (עיין יפ"ת) ע"כ דורש על שעד כה לא גלתה שהיא מזרע מלוכה ועתה בסעודת' היום חשבה לגלות רק שלא הגליתה עד יום ב' · ועז"א שלבשה כו' : באיזה זכות · השאלה על כל המבואר שנושעו ביום ג' · וגם יום ג' של שבטים לדעה שהיה בזכות יום ג' של מ"ת פי' בזכות שבניהם עתידים לקבל התורה · ועיין פל"א סס"ז ומש"ש : את המקום מרחוק · ויק"ר פר' י"ד סימן ב' ופר' כ' סימן ב' · איכה רבתי פ' זכור ה' · קה"ר פ' לך אכול בשמחה : שאמר לי הקב"ה · כמ"ש אשר אומר אליך · פסיקתא פר' מ' סימן ו' : ב עם החמור · עיין ב"ק דף מ"ט קדושין דף ס"ח · ועי' בתנחומא : עתיד המקום כו' · שהיל"ל וירא מרחוק את המקום אבל את המקום מרחוק משמע שהמקום הוא מרחוק ומ"ש וירא פי' שראה ברוה"ק בעתיד : פה אשב · עי' מ"כ ובילקוט · ועיין לקמן פר' ע"ה סימן ו' וס"כ : אריב"ל כו' · בפסיקתא פר' מ' סימן ו' עד פה אינו אומר אלא עד כה אריב"ל כו' ורומז למ"ש כה יהיה זרעך : בשרו שהוא חוזר · עיין מ"ק דף י"ח ברית כרותה

ידי משה

אברהם והדמיון השני מה שאמר אתם התלות עיין בסדר ואתחנן ותמצא מפורש : דא"ר אבהו שני בני אדם נהגו בדרך ארץ · בפרשת אמור א"כ אינו למדך תורה דרך ארץ שלא יצא אדם יוצא לדרך בפחות משנים כו' ע"ש הטעם ועל זה אמר ג"כ ר' אבהו בעצמו כאן זה שאמר : ב' בקיעות · פי' בשכר שבקע העץ לב' בקיעות פי' שמעץ אחד נעשה שנים זכה לבקיעת הים שנחלק הים לשנים ודלא כפי' מ"כ :
קודם אמר רבי יצחק צריך להיות מהו מרחוק :

וגו' ויקרו וישתחוו • התורה לא נתנה אלא בזכות השתחויה • שנאמר (שם כד) והשתחויתם מרחוק • (א) חנה לא נפקדה אלא בזכות השתחויה שנאמר (שמואל א) וישתחו שם לה' • הגליות אינן מתכנסות אלא בזכות השתחויה שנאמר (ישעיה כז) והיה ביום ההוא (ז) יתקע בשופר גדול וגו' והשתחוו לה' בהר הקדש בירושלים • בהמ"ק לא נבנה אלא בזכות השתחויה שנאמר (תהלים צט) (ח) רוממו ה' אלהינו והשתחוו להר קדשו • (ג) המתים אינן חיין אלא בזכות השתחויה שנאמר (שם צה) באו ונשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה' עושנו: ג ויקח אברהם את עצי עולה כזה שהוא טוען צלובו בכתפו • ויקח בידו את האש ואת המאכלת • אמר ר' חנינא למה נקראת סכין מאכלת לפי (י) שמכשר אוכלים • ורבנן אמרי כל אכילות שישראל אוכלים בעוה"ז אינם אוכלים אלא בזכות אותה המאכלת וילכו שניהם יחדו זה לעקוד וזה ליעקד • זה לשחוט וזה לישחט: ד ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי • א בא לו סמאל אצל אבינו אברהם אמר ליה סבא סבא אובדת לבך • בן שניתן לך לק' שנה אתה הולך לשחטו • א"ל ע"מ כן • א"ל ואם מנסה אותך יותר מכן את יכול לעמוד (איוב ד) הנסה דבר אליך תלאה. א"ל ויתר על דין • א"ל למחר אומר לך שופך דם את חייב ששפכת דמו ש: בנך א"ל ע"מ כן וכיון שלא הועיל ממנו כלום בא לו אצל יצחק אמר לו ב בר דעלובתא הולך הוא לשוחטך • א"ל ע"מ כן א"ל א"כ כל אותן הפרגזיות שעשת אמך לישמעאל שנאיה דביתה קרוטא ואתה אינך מכנים בלבך • כד לא תיעול מילא תיעול פלגא הה"ד ויאמר יצחק אל אברהם אביו אבי • למה אבי אבי פ' פעמים כדי שתמלא עליו רחמים • ויאמר הנה האש והעצים • (יא) א"ל יצף להההוא גברא דיגער ביה • מכל מקום אלהים יראה לו השה בני ואם לאו אתה השה לעולה בני • וילכו שניהם יחדו זה לעקוד וזה ליעקד זה לשחוט וזה לישחט: ה ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים ויבן שם אברהם את המזבח ג ויצחק היכן היה אמר רבי לוי נטלו והצניעו • אמר דלא יזרוק ההוא דיגער ביה אבן ויפסלנו מן הקרבן • ויבן שם אברהם את המזבח וגו' ויעקד את יצחק בנו • (יב) רבי חפני בר יצחק אמר ד כל מה שהיה אבינו אברהם עוקד את יצחק בנו מלמטן היה הקב"ה כובש שריהם של עובדי כוכבים מלמעלן • ולא עשה • אלא כיון שהפליגו ישראל עצמן בימי ירמיהו אמר להם הקב"ה מה אתם סבורים דאלין

מסורת המדרש א סנהדרין דף פ"ט • תנחומא כאן סי' כ"ב • ילקוט כאן רמז ק' • ב פסיקתא רבתי פיסקא מ' • ג תנחומא כאן סימן כ"ג • פסיקתא רבתי פיסקא מ' • פר' פדר"א פרק כ"ו ותדש' פרק כ' • ד ילקוט נחום רמז תקס"ח

חדושי הרש"ש

(א) חנה לא נפקדה אלא בזכות השתחויה שנאמר וישתחוו לפני ה' כצ"ל והוא שם בפסוק י"ט: (ג) המתים אינן חיין כו' בואו ונשתחוה כו' עושנו • עכ"ל • ול"נ דדייק עושנו כמו שדרשו לעיל ס"ע והמבין מפתחי עובה

חדושי הרד"ל

ישמעאל עד בא עני ורוכב על החמור • ועיין זוהר והלה (נ"ב) ופר"א ס"ס כ"ח: (ז) יתקע בשופר גדול • ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו וכו' כצ"ל: (ח) שנאמר רוממו ה' אלהינו והשתחוו להר קדשו • במדרש שמואל פ"ג הגי' שנאמר רוממו ה' אלהינו והשתחוו להדום רגליו • כן עיקר דרכה. כשבני' השתחוים אז יזכו אח"כ שיבנה בהמ"ק וירוממו לה' והשתחוו לו בהר קדשו סנ:ס כבר: (י) שמכשרת את האוכלים • כ"ה בערוך ע' מאכלת: (יא) א"ר יצחק להוא גברא דיגער ביה • בפסיקתא רבתי לתדא שביעי גרסינן אמר הוא בא ליגר לך הקב"ה יראה לו גם כאן נראה פי' כן • ודיגער ביה הוא השטן כמ"ש המ"כ לכאן: (יב) חפני בר יצחק • נ"ל ר' חנינא בר יצחק • ובילקוט נחום

מתנות כהונה

אח"כ איה השה לעולה זה היה אחר דבריו של שטן וכדמפרש ואזיל: אובדת לבך • וכי כך אובדת שהלך לשחוט את בנך: ויותר על דין • ועוד יותר מזה אעמוד בנסיון ולא אהיה לאה ועיף: שופך דם את חייב • כלומר דין שופך דם אתה חייב: [ובילקוט גרם למחר יאמר לך שופך דם את א"ל כו']: ברא דעלובתא • בן העניה והגיה כך פי' הערוך ועל שרה אמר כן הולך הוא אברהם לשוחטך: הפרגזיות פירש רש"י דברים החמודים ומיני קשוטין ומצאתי בערוך שפירש ענין כעסים ונראה דצ"ל עכסים והוא מיני תכשיטים כדאיתא תפארת העכסים בישעיה סימן ג': שעשת אמך גרסינן • כלומר אותן התכשיטין שעשתה לך אמך לישמעאל שנאה הבית יהיו לירושה ואתה אינך מכנים את זאת בלבך ושוב אמר הספר כד לא תיעול מילא כו' • כלומר משל הוא בפי הבריות דבור לשון הרע אע"פ שאינה נכנסת כולה בלב המקבל מ"מ נכנסת החציה ובילקוט גרס כד לא תועיל מלה כולה תיעול פלגא • ולפיכך כתיב מיד ויאמר יצחק אל אברהם כו' הרי שנכנסה הסתת השטן בלבו קצת אע"פ שקודם לזה הולך ליעקד בלב שלם: ה"ג רש"י והערוך יצף להוא דגער ביה מ"מ אלהים יראה לו השה ואם לאו וכו' • ופירש יצף יגער ויצער לאותו שגער בך והסיתך לספק בדברים אלה מ"מ אלהים כו' יצף פי' רש"י לשון צער ודאגה כמו שנאמר יהושע כ"ב ואם לא מדאגה ומתרגמינן ואם לא מיוצפה: ויצחק היכן היה • שהיה לו לעזור במלוה ולבנות גם הוא את המזבח: דלא יזרוק ההוא דיגער ביה אותו שגער בו והוא השטן וי"ל שקורא לשטן יגער ביה על דרך שנאמר יגער ה' בך השטן: ולא עשה ולא עכב ונשאר כך אלא כו': שהפליגו עצמן • הרחיקו עצמן מן הקב"ה לעבוד עבודת כוכבים וה"ג בילקוט בהדיא: דאלין כו' • שאלו קשורים והאגודות עדיין קיימין

רש"י

ויקח אברהם את עצי העולה וישם על יצחק בנו כזה שהוא נושא צליבו על כתיפו קורא לתלותו • כך היה טוען עצי מערכתו: בא סמאל אצל אברהם אבינו אמר ליה סבא סבא אובדת לבך כלומר נשתטית וכו' למחר אומר לך שופך דם אתה ששפכת דם אמר לו על מנת כן וכיון שלא הועיל כלום בא לו אצל יצחק אמר ליה אי ברא דעלובתא הוא הולך לשוחטך אמר ליה על מנת כן: אמר ליה אם כן כל אותן הפרגזיות שעשתה אמך • כל אותן דברים החמודים שקנתה אמך למי קנתה אותן לישמעאל שנאיה דביתיה ירותא לישמעאל שנו הבית יטלו בירושה: כד לא תיעול מילה כולא תיעול פלגא • כשאומרים לו לאדם דבר אחד של לשון הרע אף על פי שאינו מאמין בכולה מאמין בחציה שאם לא יכנס הדבר באזניו כולו יכנס חציו • וממה שיצחק שואל את אביו ואומר איה השה לעולה את למד שנכנס מקצת הדבר באזניו: למה אבי אבי שתי פעמים • שיתמלא עליו רחמים • כאדם שהוא מיצר על עצמו ואמר ווי ווי: ויאמר הנה האש והעצים ואיה השה לעולה א"ל יצף לההוא דגער • הקב"ה יגער בו ויצער אותו למי שהזקיקך לשאול בדברים הללו: ומכל מקום אלהים יראה לו השה • הוא יזמין לידינו השה לעולה • ואם לאו • השה לעולה בני • אתה לעולה בני • בני בלשון יוני איפי לומר אם לא אמצא שה לעולה אותך במקום שה • ובתנחומא מפרש בא השטן מימינו של יצחק והיה אומר לו אוי עלוב ברה של עלובה כמה תעניות נתענית אמך עד שהיה לה בן והזקן משטה מזקנותו והרי הוא הולך לשוחטך חזר יצחק ואמר לאביו ראה מה אומר אלי זה • אמר ליה הוא כל ליצף לך הקדוש ברוך הוא יציף לו לשון צער ודאגה כמה דתימא ואם לא מדאגה מדבר נמתרגמינן ואם לא מיצפה (יהושע כ"ב) כלומר הוא בא להדאיג אותך הקדוש ברוך הוא ידאיג אותו ויצערנו: כל מה שהיה אברהם עוקד את יצחק מלמטה היה הקדוש ברוך הוא כופת שריהם של עובדי כוכבים מלמעלה • שאם יבא הקדוש ברוך הוא להזכיר עקידתו של יצחק ומבקש להושיע את זרעו מן העובדי כוכבים שלא יהו יכולין שריהם להרשיען: אלא כיון שהרשיעו ישראל • עצמן לעבודת כוכבים בימי ירמיהו אמר להם הקב"ה מה אתם סבורים דאינון כפתיית קיימין שנאמר כי עד סירים סבוכים. כי עד שרים סבוכין סבורין אתם כי עדיין שרי עובדי כוכבים כפותים מלמעלה אלא וכסבאם סבואים אשתכון יבשין: כפתייה • דכתיב אוכלו וגו' שותרו אותן הקשרים ואוכלו כקש יבש ומעכשיו הם שולטים בכם כמו שהם

פירוש מהרז"ו

משתחוים • והראיה מכאן (ובתנחומא פיו בשרו ופי' ברוח נבואה נוספה בו עיין רש"י בחומש יפ"ת): בזכות השתחויה • פר"א ס"פ ל"א ילקוט שמואל א' א': והשתחויתם מרחוק • ל"כ בסוף משפטים אך מקום הפרשה בסדר יתרו קודם מתן תורה ע"פ מדה ל"ב כמ"ש במכילתא יתרו פרשה ג' וכן הוא ברש"י בחומש: בשופר גדול • ובאו האובדים בארץ אשור וגו' והשתחוו לה' וגו' וז"ש מתכנסות: להר קדשו • ע"י השתחוואה תזכו להר קדשו: לפני ה' עושנו • עי' הגהות מהרש"ם (וכ"ה ביפ"ת) עי' ויק"ר ס"פ כ"ט ועשיתם עולה גו' כאלו היום נעשיתם בריה חדשה וע"ש: ג שמכשרת אוכלים • ע"פ מדה ע"ז שכאן קורא מאכלת ולא חרב או סכין: שניהם יחדו • דיחדו ל"ל אלא פי' בדבר שמיחד את שניהם והיינו זה לעקוד כו': ד הנסה דבר וגו' • עיין סנהדרין פ"ט שדרש ג"כ על אברהם הנסה דבר כמ"ש והאלהים נסה את אברהם גז"ש • ואפילו אם תעמוד בנסיון זה ינסה אותך עוד עד שתלאה ואמר עוד הלא יראתך כמ"ש באברהם כי ירא אלהים אתה • כסלתך • וכן מ"ש תקותך ותום דרכיך כמ"ש באברהם והיה תמים וכמ"ש עם גבר תמים תתמם שנדרש על אברהם • ואמר לו הנה אתה יסרת רבים וגו' שאברהם היה מוכיח לבני דורו שהיו עובדים כוכבים ומקריבים להם בניהם וכמ"ש כי גם את בניהם ישרפו באש לאלהיהם ואיך תעשה בעצמך כן וזהו מ"ש למחר אומר לך שופך דם אתה כפי שהיה מוכיח אברהם לבני דורו: הה"ד ויאמר יצחק • שהוא מיותר שהרי כתוב ויאמר אבי ע"כ דורש מדה יו"ד שמ"ש ויאמר יצחק וגו' • שא"ל דברי השטן ואח"כ ויאמר אבי עורר רחמיו • ואח"כ ויאמר הנה האש וגו': יצף בההוא גברא • מלשון והמצפה אשר אמר יצף ה' היינו שיראה ויענים את העובר ופי' אלהים יראה לו היינו להשטן ויגער בו וכמ"ש יגער ה' בך השטן וכן אלהים יראני בשוררי אראה בשונאי מלשון עונש ועי' מ"כ: מכל מקום כו' • פי' מ"מ יהיה כאן עולה או שאלהים יראה לו השה או שיהיה לעולה בני והו"כ תיבת בני מיותר: זה לעקוד וכו' • עיין ס"ס ג' וכאן אף שנודע לו בבירור הלך בלב שלם: ה דיגער ביה • ובשהיה יצחק עוסק בבנין האבנים ימצא לו עילה להכשילו כן: כובש שריהם • והו ויעקד את יצחק ועיין פרקי רבי אליעזר פרק ל"ד: כיון שהפליגו • כמ"ש לעיל פרשה מ"ד סימן ג' בימי ירמיה בקשו לבוא למדה זו עיין

יפה תואר

בלא נשמה • ובכל זאת מלינו לפעמים כי תועיל התפלה בלא כוונה • אם מסגולת התפלה כמו ברכת כהנים וכמו שהאריך בזה בספר אור ה' או שלא עברה מדות שאינן חוזרות ריקם וכמו שהאריך בזה בעל גוש שלום במ"ב פ"ז • ואם מסגולת המתפללים כדגרסינן בפ"ק דתענית ויפתוהו בפיהם וגו' ולבם לא נכון עמו ואעפ"כ והוא רחום יכפר עון ומוקמינן שם בתפלת הצבור • ולזה הביא ממתן תורה באע"פ שהיה שם רוב הכוונה וכדאיתא בתנחומא כענבים במדבר מדבר בישראל בשעה שעמדו על הר סיני נמצאו כענבים מה הענבים מבחוץ נאות ובעורות מכפנים כך היו ישראל בשעה שעמדו על הר סיני ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע הרי בפיהם אבל לבם לא היה נכון שנאמר ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו • ואעפ"י כן נענו בזכות השתחויה ותפלה • השנה השני' היא איחור התפלה ובדאמרינן בפ' נגמר הדין לעולם יקדים אדם תפלה לצרה כו' ולפתוח בשעת הצרה • והמתאחר ראוי שלא יענה וזה הטעם שלא נענה משה בדאיתא בד"ר בפ' וזאת הברכה • אמנם לפעמים יעתר אל אלוה וירצהו גם אפילו אם התאחר בתפלתו • ולזה מביא חנה שאעפ"י שמתחלה לא בקשה דבר מפום שהיתה מכירה על בעלה עד שהוצרכה צרתה להכעיסה כדי שתתפלל כדאיתא בפ"ק דב"ב • ובכ"ז שמע ה' בקול תפלתה וראה את השתחוויתה • השנה הג' היא את העת היא איננה עת רצון מצד עצמה וכן אם המקום לא נראה לה' • ואמרו רז"ל בפ"ק דברכות אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבהכ"נ • וכן כל הקובע מקום לתפלתו כו' שלא תזינן כי יש רצון בעת ובמקום • ולזה מביא הגליות כי לפעמים ישמע ה' תפלה אף כי העת ליתאל איננה עת רצון כי צרה וצוקה בעתותיהם וגם מגורתם הוא בחו"ל עכ"ז יענם הוא אותם ויושיבם למקומם להשתחוות במקום הראוי בהר הקודש • השנה הד' היא כשיתפלל שלא כהוגן וכ"ש במקום שחז לאחרים או בשאר אופנים כאשר פרט אותם העקרים במ"ד פכ"ד ע"ש • ובכ"ז לפעמים ישמע ה' ויענה • ולזה מביא את ביהמ"ק אף כי זו היה שאלה שלא כהוגן וכמ"ש שלמה הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה וגו' ובכ"ז נבנה בזכות השתחויה ובתפלה • השנה הה' היא אם המתפלל יבקש גדולות ונפלאות ע"ד שנאמר לברוך בן נריה כי תבקש לך גדולות וגו' או שמבקש שיעשה לו נס והוא אינו ראוי לכך • ובפ' הרואה איתא הרי שהיתה אשתו מעוברת ואמר יהי רצון שתלד אשתי זכר הרי זה תפלת שוא ומקשי הגמ' מדינה שנהפכה מזכר לנקבה ומשני אין מזכירין מעשה נסים • אך לפעמים יעשה ה' כרחמיו וברוב חסדיו לשמוע גם תפלה כזו • ולזה מביא תחיית המתים שעם היותה מהנסים הגדולים והנפלאים • מ"מ יעשה ה' בזכות השתחויה ותפלה • סוף דבר כי אין לאדם ליאש עצמו מרחמים ויעשוך פיהו לפני ה' • כי אל שומע תפלה בחסדו ישמע תפלתו באיזה אופן שיהיה: לפי שמכשר אוכלים • ולפ"ז לא יפול שם מאכלת רק על הסכין שעומד לשחיטה • והעומד לשאר דברים נקרא סכין או חרב: בן שניתן לך לק' שנה כו' • הנה השטן בא לנסותו ולהטעותו כי לא מאת ה' יצאה הנבואה הזאת אך דמיון כוזב הטעהו • כי הקב"ה אשר עשה פלא לתת לך בן לק' שנה לא יגזור לך לשחטו • ולכן א"ל סבא סבא אובדת לבך ובלא דעת ולב אתה הולך • אבל אברהם ידע כי זו היתה נבואה ברורה ואמיתית ולכן א"ל ע"מ כן ואמר לו השטן ואם מנסה אותך יותר מיכן פי' לשחוט את עצמך התוכל ג"כ לעמוד בנסיון • וע"ד מליצה הובא הכתוב הנסה דבר אליך פי' לנסתך • התלאה לעשות כזה • א"ל כי נכון לעשות גם יותר מזה • ואעפ"כ דבנו היה יקר לו מחיי עצמו • מ"מ לפי דברי השטן אמר לו ויותר על כן • וכן בא עליו עוד בטענה לפתותו כי דמיונו יתפתו ולא הועיל • כי אברהם ידע אשר דבר ה' היה לו • ולכן בא אל יצחק לסוכיתו כי אביו נתעה הוא והזכיר לו את יגון אמו אחרי אשר ישחט ו.מה ילך בעצת אביו • אך יצחק בטח בנבואת אביו ולא פנה אליו וא"ל ע"מ כן • ואז בא בטענה אחרת כי ה' שלא השבים לדברי אמך אשר אמר גרש האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש בן האמה הזאת וגו' ואמר כל אשר תאמר אליך שרה והיך יבחור הקב"ה את דבריו ויגזור לשחוט וישמעאל יירש את הכל ועל טענה זו נפתה לב יצחק ונקם אל-יו בהתגלות עליו רחמים וישאל פעם הב' שאם גם כן • אבל אביו השיבו כי אין לספק בנבואה זו • ובתנחומא הדברים האלה מבוארים יותר עיי"ש: הפרגזיות • כלומר המרדות שעשתה אמך ישמעאל נגרשו היו לבטלה: יצף להההוא גברא • בילקוט הגירסא יוסף וסכל סירוס אחד הוא מלשון דהגה וכמ"ש רש"י ז"ל: כובש שריהם כו' • פי' הדברים כי בזכות העקידה אבו ימי מגלם ישראל והוציאם

ידי משה

[illegible] בר' אלא בני יפה (א"ת): השה יפה:

בפתיא קיימין שנא' (נחום א) כי עד סירים סבוכים (ג) וכסבאם סבואים כי עד שרים סבוכים אלא כסבאם סבואים אשתרון יתהון כפתיא · דכתיב (שם) אכלו כקש יבש מלא · א בשעה ששלח אבינו אברהם את ידו ליקח את המאכלת לשחוט את בנו · ב בכו מלאכי השרת הה"ד (ישעיה לג) הן אראלם צעקו חוצה · מהו חוצה רבי עזריה אמר חוצה (יג) חיצה הוא בריה למיכס ית בריה · ומה היו אומרים (שם) נשמו מסלות אין אברהם מקבל את העוברים ואת השבים · שבת עובר אורח · היך מה דאת אמר חדל להיות לשרה · הפר ברית · ואת בריתי אקים את יצחק · מאס ערים · וישב בין קדש · לא חשב אנוש · לא עמדה זכות לאברהם · אתמהא (ד) ומי יאמר לך שאין הפסוק מדבר אלא במלאכי השרת נאמר כאן ממעל ונאמר להלן ממעל · (שם ו) שרפים עומדים ממעל לו: ו וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת · (יד) ג רב בעא קומי רבי חייא רבה מנין לשחיטה שהיא בדבר המטלטל · מן הכא וישלח אברהם את ידו · א"ל אין מן ההגדה אמר לך חזר הוא ביה · ואין מן אולפן אמר לך לית הוא חזר ביה · דתני לוי היו נעוצים מתחלתן הרי אלו פסולים · תלושין ונעצן הרי אלו כשרים דתנן ד השוחט (ה) במגל יד במגל קציר ובצור ובקנה שחיטתו כשרה · אמר רבי יוסי חמשה דברים נאמרו בקרומיות של קנה אין שוחטין בה ואין מוהלין בה · ואין חותכין בה בשר (ו) ואין מקנחין בה את הידים ולא מחצין בה את השנים מפני (ז) שרוח רעה שוכנת עליו: ז ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים (טו) אברהם אברהם · ה תני רבי חייא לשון חיבה לשון זירוז · ר' אליעזר בן יעקב אמר לו ולדורות · ו אין דור שאין בו כאברהם ואין דור שאין בו כיעקב ואין דור שאין בו כמשה ואין דור שאין בו כשמואל · ויאמר אל תשלח ידך · וסכין היכן היה נשרו שלש דמעות ממלאכי השרת (טז) ושחת הסכין · א"ל אחנקנו אמר לו אל תשלח ידך אל הנער · א"ל אוציא ממנו טפת דם אמר לו אל תעש לו מאומה אל תעש לו מומה · כי עתה ידעתי (ח) הודעתי לכל שאת אוהבני ולא חשכת וגו' · שלא תאמר כל החלאים שחוץ לגוף אינן חלאים אלא מעלה אני עליך כאילו אמרתי לך הקרב עצמך לי ולא עיכבת: ח ד"א א"ר יצחק ז בשעה שבקש אברהם לעקוד יצחק בנו אמר לו אבא בחור אני ותוששני

מסורת המדרש א פרקי דרבי אליעזר פרק ל"א · פסיקתא רבתי פ' מ' · ילקוט כאן רמז ק"א · וילקוט ישעיה רמז ש"ג · איכה רבתי פרשה א' פסוק ב' · ג זבחים דף נ"ז · מנחות ס"ב · חולין ט"ז · ד קדושין ל"ו · ב"ק מ"א · חולין ט"ו ודף פ"ה · ה תו"כ סדר ויקרא פ' א' · שמו"ר פרשה ב' · תוספתא ברכות פרק ה' · מדרש שמואל סוף פרשה ט' · ילקוט כאן רמז ק"א · ילקוט סדר שמות רמז ק"ע · ילקוט סדר ויקרא רמז תכ"ט · ו לקמן פ' ע"ד · במד"ר פ' י' · ילקוט ויצא רמז קל"ו · ז פדר"א פרק ל"א · תנחומא כאן סימן כ"ג · פדא"ל פרק כ"ו ופדא"ז פרק כ' ·

חדושי הרד"ל

נתוס הגי' ר"ח בר פפא: (יג) חיצה הוא בריה למיכס ית בריה · באיכה רבתי ג"א פ"ב הגי' חוצה היא גביה דינכסני' פי' דבר חיצון וחולין הוא לפני ה' שישחטנו (ועיין בפסיקתא שם דנראה דצ"ל ג"כ רק ש בהגה כדפוס): (יד) רב בעי קומי רבי והוי יתיב קומי ר"ח רבה כו' א"ל מן הכא וישלח כו' (ורבי הב"ב כן לרב) א"ל ר"ח אין מהגדה כו' כצ"ל ע"פ הש"ס דחולין עב"ל · ומפני שאמרו בירושלמי אין למדין מההגדות · עמש"ל ספ"ח בס"ד (ואפשר ז"ש בחולין שם דא". ר"ח וי"ו דכתב אתופתא קאמר ע"ב בפירש"י): (טו) אברהם אברהם · יעקב יעקב משה משה שמואל במואל תני ר"ח לשון חיבה כצ"ל · וכ"ה בת"כ ויקרא ספ"א ובמדרש שמואל ספ"ט: (טז) ושחת הסכין · קהה הברזל ולא היה חותך ·

חדושי הרש"ש

עושה אותך כריה חדשה: (ג) וכסבאם (כצ"ל) כו' אלא כסבאם כו' · פי' כשהתחילו (ר"ל ישראל) לעסוק במשתאות (מלשון זולל וסובא) וכפי' שמפרשים או אתרון כו' · וכדכתיב הוי משכימי בבקר שכר ירדופו וגו' לכן גלה עמי (ישעיה ה') וכתיב השותים במזרקי יין וגו' לכן עתה יגלו (עמוס ו') ועיין לעיל פל"ו בפסוק ויתגל בתוך אהלה (וכפירש"י שם בפיס"ת) ובויק"ר פ"ה ובכנסת פ"י: (ד) ומי יאמר לך שאין הפסוק כו' כצ"ל: (ה) במגל יד ובצור כו' כצ"ל ותיבות במגל קציר ט"ס וצריך למחקם עיין חולין (ט"ו ב') במתניתין: (ו) ואין מקנחין בה ולא כו' כצ"ל ותיבות את הידים ט"ס עיין חולין (ט"ז ב') וברש"י שם: (ז) שר"ר שוכנת עליו · עיין שם בגמרא ובפירש"י · ועי' ב"י יו"ד רס"ו בשם בעל העיטור: (ח) ידעתי בתמיה:

ר ש" י

שבילים כשכור הזה שהולך מתנגע ומזיק את הכל: צעקו חוצה · מהו חוצה ר' עזריה אומר חיצה כתיב חיצה הוא בריה למיכוס ית בריה · לשון מהירות כמה דאת אמר דבר המלך נחוץ דבר כרות ומופסק כמה דאת אמר מספר חדשיו חוצצו · ומה היו אומרים נשמו מסלות וכי אין אברהם מקבל את העוברים והשבים: שבת עובר אורח · בתמיה · ודמתרגמינן חדל להיות לשרה אורח כנשים: הפר ברית · ואת בריתי אקים את יצחק: מאס ערים · לפי שחרבה סדום ותבואותיה ופסקו עוברים ושבים משם מלישב שם והלך לו לדור במקום עוברים ושבים: לא חשב זכות לאברהם אתמהא · ומי יאמר לך שאין הפסוק הזה מדבר אלא במלאכי השרת נאמר כאן ממעל לעצים ונאמר להלן שרפים עומדים ממעל לו ומפרש במדרש הרנינו מה היו צועקים נשמו מסלות היכן הוא מתן שכרן של עוברים ושבים שהיה אברהם מודיעך בעולם שבת עובר אורח בשל מתן שכרן של אורחים שהיו באים מכל מקום ולנין אצל אברהם לאכול ולשתות ולעשות אותם שיברכו לבורא עולם אלא הפר ברית שאמרת לאברהם ואת בריתי אקים את יצחק הרי המאכלת על צוארו עד מהי אתה ממתין: ומניין לשחיטה שהיא בדבר המטלטל · כמו בסכין ולא בדבר המחובר מהכא וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת מכלל דתלוש הוה: א"ל אם מן הגדה אמר לך רבי חזר הוא ביה · דאפילו במחובר שרי: ואם מן אולפן · מן הלכה: דתני לוי · דברים ששוחט בהן היו נעוצין מתחלתן הרי הן פסולין תלושין ונעוצין הרי אלו כשרים דתנינן השוחט במגל יד ובצור ובקנה כו': אברהם אברהם · רבי אליעזר בן יעקב אומר לו ולדורות שבועה שנשבע לו · לו נשבע ולכל העתידין לבא אחריו ודומין לו וכן לכל הצדיקים שנכפלו שמותן כמותו אברהם משה משה שמואל שמואל: אל תשלח ידך אל הנער וסכין היכן היא נשרו ג' דמעות ממלאכי השרת עליה ונשרית · ונשחת כמגופת חבית שנשרית והיא נשחתת: כי עתה ידעתי הודעתי לכל שאתה אוהבני ולא חשכת את בנך את יחידך ממני · מעלה אני עליך כאלו נסך שנקראת יחידה

מתנות כהונה

בתמיה: [סירים סבוכים · קרי ביה שרים סבוכים וכי סבורין אתם שאותן עובדי כוכבים בזמן אברהם עדיין נאחזים בסבוכים וקיפורים אלא כסבאם כו' פרש"י הרי הם כשכור ומשוגע שהוא משולל והולך ומזיק לכל אשר ימצא]: משתרין כו' · מותרים הם הקיפורים: [אכלו כו' נאכלים ונשרפים הקיפורים והאגודות]: חיצה הוא · דבר חיצוני הוא שבכי' אחת ישחוט את בנו והכי מוכח בילקוט ישעיה דגרס חוצה הוא לך חיצה הוא לאבא למיכס ית בריה · ובילקוט סדר זה גרס חוצה הוא בידיה למיכס ית בריה פי' חוץ לטבע האנושי הוא שבידיו ישחט את בנו ובשם פי' רש"י מצאתי חוצה חצה כתיב לשון נחיצה ומהירות דבר מהיר וכרות ומופסק שישחט איש את בנו: אם אין אברהם גרסינן פירושו אם אברהם לא יקבל העוברים והשבים יהיו שממים וחרבים המסלות והכי גרס בילקוט בהדיא אם אברהם אינו מקבל עוברים ושבים ורש"י פירש בלשון תימה וכי אברהם אינו מקבל וכו': שבת כו' · כלומר פירושו פסק כד"א חדל להיות כו' ומתרגמינן פסק וכן שבת תרגומו פסק כלומר שפסק אותו זכות של עוברי אורחים ושוב מצאתי בפירוש רש"י בשם מדרש הרנינו נשמו מסלות היכן הוא מתן שכרן של עוברים ושבים שהיה אברהם מודיעך בעולם שבת עובר אורח בשל מתן שכרן של אורחים שהיו באין מכל מקום לכוין אצל אברהם לאכול ולשתות ולעשות אותם שיברכו לבורא עולם אלא הפר ברית שאמרת לאברהם ואת בריתי אקים את יצחק הרי המאכלת על צוארו עד מתי אתה ממתין: הכי גרסינן וישלח אברהם וגו' ויקח המאכלת ודייק מדכתיב ויקח משמע שהוא תלוש ולא היה חסר אלא לקיחה · ומוכח בפ"ק דחולין דר' חייא שמעה מרבי וא"ל רב אם מתוך ההגדה אמר לך רבי כן חוזר הוא בו לענין הדין דאפילו במחובר מעיקרו נמי כשר והא דכתיב ויקח זריזותיה דאברהם קא משמע לן כדאיתא בפ"ק דחולין אבל אם אמר לך כן מתוך ההלכה ולענין הדין שמע מיניה דרב כהנא שפיר קאמר משמו שהשוחט במחובר לקרקע רבי פוסל כדאיתא התם בפ"ק דחולין בוודאי לא יחזור בו והא דפוסל במחובר היינו במחובר מעיקרו אבל תלוש ולבסוף חברו כשר: [ה"ג דתנן השוחט במגל יד ובצור [ע]יין בפ"ק דחולין]: שחיטתו כשרה · משמע בדיעבד ומוקי לה התם כרבי ורמי עליה בפ"ק דחולין רב כהנא אמר השוחט במחובר לקרקע רבי פוסל אפילו בדיעבד ומשני הא במחובר מעיקרו פוסל אפילו בדיעבד הא בתלוש ולבסוף חברו כשר בדיעבד: [ה' דברים בירושלמי פרק המוציא יין]: מחצין · חוצצין: כאברהם כיעקב כשמואל כו' כל אלו נכפלו שמותם יעקב יעקב משה משה שמואל שמואל: נשרו ג' דמעות · מבכיתן כדאיתא הן אראלם צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון: ושחתה · נשחתה: הודעתי · קרי ביה ידעתי היו"ד בחירק: כל החלאים וכו' · כן יאמר אלו א"ל לשחוט את עצמו לא עשה · ועל בנו שהוא חוץ ממנו לא היה חס: אלא מעלה אני כו' · פרש"י דהאי יחידך על הנשמה כמ"ש לעיל ס' י"ח סי' פ' במד"ר י"ז סי' ב': חלאים שחוץ לגוף · כמ"ש איוב ב' וכל אשר לו יתן בעד נפשו: ח בשעה שביקש · ע' פסיקתא פר' מ' סי' ו' ובתנחומא

יפה תואר

ואויביהם לא יכלו לסכניעם ולשלוט עליהם וגם אם לפעמים בימי השופטים כמו בסיסרא ועגלון מלך כי תוקם ידם על ישראל אבל זה היה רק כאקראי בעלמא · וזה ספי' וגם עשה כי לא עשה כן לאורך ימים וגירסת סילקוט היא ולא עשו וקאי על השרים שלא שתמידו לסיות כשותים ועד ימי ירמיה כאשר הפליג מאד וכרחיקו עצמן מהקב"ה אז גורשו מארצם וידי אויביהם גברו עליהם: כי עד סירים סבוכים ומפרש סירים על נבוכדנאצר וסנחריב וכדומה אשר המה שרים וכבירים הם לישראל וסבוכים כי היו כמו אסורים בכבלים · והכתוב מתמה כי עד סירים סבוכים הלעד יאחרו הסירים סבוכים · הלא וכסבאם סבואים כאשר ישראל יהיו בסובאי יין וירבו לחטוא אז הכבלים ינתקו כפתיל הנעורת בהריחו אש · וז"ש אכלו כקש יבש מלא: בריה למיכס ית בריה · הראשון הוא מלשון ברא ברותא או בדותא · ופי' דבר שהוא חוץ נדעת לשחוט את בנו: המד"א חדל להיות לשרה · פי' איך שבת אברהם שזכותו עמדה לו להעביר האורח לשרה לבוא שלא בטבעו · ומזה נעשה הנס ללידת יצחק ועתה לא עמדה לו זכותו ויצחק ישבת מן העולם הלא הנס היה נגעגה · וגירסת סילקוט אם אברהם אינו מקבל עוברים ושבים שבת עובר אורח · ד"א חדל להיות לשרה · ולפ"ז מפרש לה בתרי אנפי ברישא מפרש שבת עובר אורח דבק לנשמו מסלות ובפי' השני מפרש לה באנפי נפשיה: מאס ערים וישב בין קדש · שנשבע שמה אברהם להתעסק בהכנסת אורחים כדלעיל ריש פנ"ב ונמצא עכשיו שאותם ה' ביושב ערים אשר כל עמלו היה לגמול חסד: אין דור שאין בו כאברהם כו' · כי לקיום העולם שתא הקב"ה בכל דור ודור צדיקים אשר יש בהם המדות אשר עליהם העולם עומד · והנה באברהם נמצאת המדה של גמילות חסדים חזקה מאד · וכמו דאיתא לעיל פמ"ד ופנ"ד וזה ידוע כי על גמ"ח העולם עומד וכמו שאמר שמעון הצדיק על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמ"ח · וביעקב היתה מדת העבודה כי נתן נפשו על הבכורה כדי לעבוד העבודה כדאיתא לקמן פס"ג · ומצינו כמה פעמים שבנה מזבחות ויזבח זבחים ומדת התורה נמצאת במשה כי תורה צוה לנו משה והיא נקראת על שמו תורת משה · ועוד מצינו כי ע הדין העולם קיים וכמ"ש רשב"ג בפ"א דאבות על ג' דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום וכו' וזו היא מדת שמואל שסבב בית אל והגלגל לשפוט את ישראל ובשמאת הדין ימצא גם האמת והשלום כמובן לכל · ומהנהגת ה' ומחסדו שתא הקב"ה צדיקים אשר יש בהם המדות האלה בכל דור ודור כדי להעמיד העולם · וע"ע לקמן במ"ר פ"ג אין ישראל חסרים מג' צדיקים בעולם כאברהם יצחק ויעקב חניה מישאל ועזריה · ושם נאמר לענין אחר · ואין זה סותר את דברינו: שלש דמעות מלאכי השרת וכו' · כנה אף שיתיחם הנער למלאכי השרת וכמ"ש הן אראלם צעקו חוצה · אבל הדמעות אשר הוא ממקרי בעלי הגופים קשה ליחס אליהם · וגם אין מטבע הדמעות לפגום הסכין · אבל הכוונה הוא רק כדרך משל שמגודל הצער שבכו שיפגום הסכין כדי שלא ימהר אברהם לשחטו · ואולי בעיני ירצה ה' ורע בעיניו · ואינם בזה מנגדים הכוונה האלהית כי בזה הם כמבקשים פני ה' ית' לבטל הגזירה · ושלש הדמעות האלה הוא כנגד שלש בחינות הצער אשר בזה · הא' הוא מאפת אברהם · והב' מאפת יצחק · והג' מאפת שרה: ד"א א"ר יצחק בשעה שבקש כו' · קשה שלא נזכר לעיל שום טעם בצורך הקפידא

פירוש מהרז"ו

מש"ש: סירים סבוכים · תיבת עד אין לה ביאור על כן דורש ע"פ מדה כ' וכ"ה א"ת סירים כו' · ומ"ש עד פי' ע"פ מדה פ' עד כאן · ומ"ש בפסוק הקודם מה תחשבון על ה' שייך גם לפסוק זה ע"פ מדה כ"ב פי' מה אתם סבורים כמ"ש מה תחשבון כי עד כאן הם סבוכים וקשורים לא כן הוא אלא וכסבאם סבואים שכאשר נמשכו ישראל אחר היין כמ"ש השותים במזרקי יין וכמ"ש זולל וסובא וה"א זולל בשר וסובא חמר אז אוכלו הקשורים: בכו מלאכי השרת · לקמן פר' ז' סימן א' וכמ"ש בס"ד מלאכי שלום מר יבכיון עיין פר"א פר' א' ג"כ כל"ל: חוצה היא בריה · עיין לעיל פר' מ"ט ריש סימן פ' ושם ביארתי · וע"א הוא כי לפי מ"ש בכו מלה"ש פי' צעקו חוצה שבכו בשמים עיין לעיל פמ"ד סימן י"ב · או פי' צעקו על מי שנאמר בו ויוצא אותו החוצה · וכמ"ש באיכה רבתי פסוק בכה תבכה · אר"ז חוצה כתיב (פי' חסר וי"ו) חוצה היא דגבי דנכסיני' · א"ר ברכי' כד"א ויוצא אותו החוצה וכן בפסיקתא פר' מ' סימן ו' ע"ש בא"א א"כ דעת ר' עזריה כאן כר' זעירא שם · ואולי צ"ל בשניהם ר' עזריה או ר"ז · ומ"ש ומה היו אומרים היינו לדעת הראשון שחוצה הוא השמים או כר' ברכיה כי לר' עזריה גם חוצה הוא דברי המלאכים: המד"א חדל להיות · דרשה אחרת הוא שבת עובר אורח לרמוז על שרה שתמות והשבות כשתשמע שנשחט יצחק · ותיבת ברית מדבר ביצחק · ועיין מ"כ בשם רש"י וכן הלשון בפסיקתא שם: ך א"ר יוסי ה' דברים · בירושלמי ר' יוסי ב"ר בון בשם ר' הונא: ך אברהם אברהם · מדרש שמואל ס"פ ט' במ"ר פרשה י"ד ס"ס כ"ח וש"נ: ראב"י · לקמן פע"ד סימן ג' שע"ז מורה כופל השם שיצאו ממנו עוד כיוצא בו: שלש דמעות · היינו מג' מה"ש הן אראלם חשר משמע אחד וכמו שדרשו פ' לגבם חסר היא אחת ומלאכי שלום הם שנים הרי ג' וכמ"ש לעיל בסימן ה' ומר יבכיון מלשון כמר מדלי לשון טיפה ועיין לקמן פר' ה' סימן י' ועיין פסיקתא פר' מ' שאחר שאמר הנני הפך פניו אל המלאך אז א"ל המלאך מה אתה עושה כו' ע"ש: מאומה · ע' דניאל א' פסוק ד' ילדים אשר אין בהם כל מאום כו' שפירושו מום וכן דרשו בויק"ר פי"ז סי' ב' · והכוונה שבזה שתוציא ממנו דם לא תועיל כלום ולא יחשב לך לקרבן שהרי יפסל לקרבן · הודעתי · דאל"כ מאי עתה ידעתי דמשמע חידוש ידיעה והלא הכל צפוי וגלוי לפניו מני קדם: ולא חשכת · את בנך את יחידך · והא כתיב · לא שייך הדרשה דלעיל פ' נ"ה סי' ז' איזה בן כו' ע"כ דורש

ידי משה

שבת עובר אורח היאך פס דאת אמר חדל להיות לשרה עיין מ"כ פירושו ובמיני פירש דחוק זיא מפני שתמים · כאחד כי לפי פירושו האי שבת עובר אורח על האורחים בלא כבר היו אומרים נשמו נאלות ועוד שלוך מביא במדרש ראיה מן תיבת שבת על תיבת חדל וגם אין צריך לפרש בלא שבת זיל קרי בי רב · ול"נ שהמלאכים כשראו שרוצה לשחוט את בנו אמרו שבת עובר אורח ר"ל שהמלאכים קראו ליצחק עובר אורח לפי שנולד לשרה אחר שעבר עליה אורח כנשים וגם לזה אמרו עובר לשון יחיד הא לפי מ"כ היה לכם לומר עוברי אורח וכן הפר ברית קאי ג"כ על יצחק כנ"ל וק"ל: ומי יאמר לך וכו'

שמא יזדעזע גופי מפחדה של סכין ואצערך ושמא תפסל השחיטה ולא תעלה לך לקרבן אלא כפתני יפה יפה · מיד ויעקד את יצחק · כלום יכול אדם לכפות בן א שלשים ושבע (ס) [נ"א בן עשרים ושש שנה] אלא לדעתו · מיד וישלח אברהם את ידו · ב הוא שולח יד ליטול את הסכין ועיניו מורידות דמעות ונופלות דמעות לעיניו של יצחק מרחמנותו של אבא · ואעפ"כ הלב שמח לעשות רצון יוצרו · והיו ג המלאכים מתקבצין כתות כתות מלמעלן · מה הוון צווחין · (שם לג) נשמו מסלות שבת עובר אורח הפר ברית מאס ערים · (יז) אין רצונו בירושלים ובבית המקדש שהיה בדעתו להוריש לבניו של יצחק · לא חשב אנוש · לא עמדה זכות לאברהם לית לכל בריה חשיבות קדמוי · א"ר אחא התחיל אברהם תמיה אין הדברים הללו אלא דברים של תימה · אתמול אמרת כי ביצחק יקרא לך זרע · חזרת ואמרת קח נא את בנך ועכשיו את אמר לי אל תשלח ידך אל הנער אתמהא · אמר לו הקב"ה אברהם (תהלים פט) לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה · ד כשאמרתי לך קח נא את בנך לא אמרתי שחטהו אלא והעלהו לשם חיבה אמרתי לך אסיקתיה וקיימת דברי · ועתה אחתיניה · [נ"א משלו משל למלך שאמר לאוהבו העלה את בנך על שלחני הביאו אותו אוהבו וסכינו בידו אמר המלך וכי העלהו לאכלו אמרתי לך העלהו אמרתי לך מפני חיבתו] · הדא הוא דכתיב (ירמיה יט) ה ולא עלתה על לבי זה יצחק: (יג) וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר (יח) מהו אחר אמר רבי יודן ו אחר כל המעשים ישראל נאחזים בעבירות ומסתבכין בצרות וסופן ליגאל בקרנו של איל שנאמר (זכריה ט) וה' אלהים בשופר יתקע וגו' · אמר רבי יהודה בר סימון אחר כל הדורות ישראל נאחזים בעבירות ומסתבכין בצרות וסופן ליגאל בקרנו של איל הה"ד וה' אלהים בשופר יתקע · א"ר חנינא ב"ר יצחק כל ימות השנה ישראל נאחזים בעבירות ומסתבכין בצרות ובראש השנה הן נוטלין שופר ותוקעין בו ונזכרים לפני הקב"ה והוא מוחל להם · וסופן ליגאל בקרנו של איל שנאמר וה' אלהים בשופר יתקע · רבי לוי אמר לפי שהיה אברהם אבינו רואה את האיל (יט) ניתוש מן החורש הזה והולך ומסתבך בחורש אחר · אמר לו הקב"ה כך עתידין בניך להסתבך למלכיות מבבל למדי מן מדי ליון ומיון לאדום וסופן ליגאל בקרנו של איל הה"ד וה' אלהים בשופר יתקע · וילך אברהם ויקח את האיל ויעלהו לעולה תחת בנו · רבי בנאי אמר · ז אמר לפניו רבון העולם הוי רואה דמיו של איל זה כאילו דמו של יצחק בני · אימוריו כאילו אימוריו דיצחק ברי · כהדא דתנן ח הרי זו תחת זו הרי זו תמורת זו · הרי זו חלופי זו · הרי זו תמורה · רבי פנחס אמר · אמר לפניו רבון העולמים הוי רואה כאלו הקרבתי את יצחק בני תחלה ואח"כ הקרבתי את האיל הזה תחתיו · היך מה דאת אמר (מלכים ב טו) וימלוך יותם בנו תחתיו · כהדא דתנן (י) ט כאימרא כדירים רבי יוחנן אמר כאימרא תמידא · ריש לקיש אמר כאילו של יצחק · תמן אמרי כולד החטאת · תני בר קפרא כאימור דלא ינק מן יומי: (יד) ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה · ר' יוחנן אמר · אמר לפניו רבון העולמים בשעה שאמרת לי קח נא את בנך את יחידך היה לי מה להשיב · אתמול אמרת כי ביצחק וגו' ועכשיו קח נא את בנך וגו' וחס ושלום לא עשיתי כן אלא (כ) כבשתי רחמי לעשות רצונך · יהי רצון מלפניך ה' אלהינו בשעה שיהיו בניו של יצחק

מסורת המדרש א פדר"א פ' ל"א · לעיל פ' נ"ס · תנחומא סדר שמות סימן א' · תדא"ר פ' כ"ז · ותדא"ז פ' כ'י סע"ר פ' א'· ב ילקוט כאן רמז ק"א· ג ילקוט ישעיה רמז ש"ג· ד ילקוט תהלים רמז תפ"מ· ה תענית דף ד' · אגדת בראשית פ' ל"א · ו ירושלמי תענית פרק ב' הלכה ד' · ויק"ר פ' כ"ט · פסיקתא רבתי פ' מ' · פסיקתא דר"כ פ' כ"ג · ילקוט כאן רמז ק"א · וילקוט סדר אמור רמז תרמ"ה · וסדר פינחס רמז תשפ"ב כל הענין · ז במד"ר פ' י"ז · תנחומא סדר שלח סימן י"ד · ח תמורה דף כ"ו · ט נדרים דף י' · ירושלמי נדרים פ' א' · י ירושלמי תענית פ' ב' · ויק"ר פ' כ"ט · מדרש תהלים מזמור כ"ט ומזמור ע"ו · תנחומא כאן סוף סימן כ"ג · פסיקתא רבתי פ' מ' · ילקוט תהלים רמז תש"מ ·

חדושי הרש"ש

לכל אחת הוסבני · עיין תוס' פ"ס כתם : (ס) בן כ"ו שנה · היינו ע"פ דאיתא לעיל פ"פ נ"ד דבארץ פלשתים עשה כ"ו שנים וע"ש ברש"י בפיס"א וכתיב אח"ז ויהי אחר הדברים כו' והאלהים נסה כו' וכמ"ד אחר סמוך לעיל פמ"ד · וזה אתיא כמ"ד דרבקה בת י"ד שנה היתה כשנשאה יצחק וכן הובא במדרש לקמן בסוף סדר ויחי וכמו שהעירותי שם לעיין בתוס' יבמות (ס"א ב') · ולקמן בריש שמות רבה ליתא רק נוסחת שבן ל"ז שנה היה : (י) כאימרא כו' · עי' מ"כ ופי' תמוה דלמ"ד כולד חטאת אפי' יביא את טונתו שיביא בן יומו דמסתמא היכף כשנולד נועל דלת בפניו וסוא מת · הלא מחוסר זמן הוא · אבל באמת הפי' שהתפיס בהם ואמר על הככר וכיוצא ה"ס עלי כאימרא כו' ול"פ אלא כפירושא דמתניתין ועיין בירושלמי שם · אך ק"ק דתנן ר"פ ולד חטאת דאין מועלין בו ודעת התוס' שם (י"א ב') ד"ס תורים יאפילו מדרבנן לית בהו מעילה וכ"כ המפרש שם (ג' א') וא"כ אין שייך ביה התפסה · וזה אינו דומה לבעי' דרב"א בנדרים (י"א ב') אי נעקרו קמתפיס כו' ונימא דקסבר ולדות קדשים ממעי אמן הן

חדושי הרד"ל

ובתנחומא אי' שנדחף ידו ונפל הסכין : (יז) אין רצונו בירושלים ובהמ"ק · דרש נשמו מסלות שבת עובר אורח · על המסלות העולים לבית ה' להולכי ארחות עולי רגלים כל אלה יבוטלו כי הפר ברית אשר אמר אקים את יצחק (ועיין אג"ב פל"א) מאס ערים ציון וירושלים ערי קדשו : (יח) מהו אחר א"ר יודן כו' א"ר יודא בר סימון כו' · וסוא סכל מימרא א' ושתי נוסחאות הן דבירושלמי פ"ב דתענית ה"ד בילקוט מביא אחד מהלשונות · ובתנן שמעתיק כאן בשני מימרות · ועיין בויק"ר פכ"ט : (יט) ניתוש מן החורש כו' · כ"ה גם בויק"ר שם · אבל בירושלמי שם הגי' ניתר · פי' ניתר ממאסרו בסבך בקרניו : (כ) כבשתי רחמי ועשיתי כו' · בירושלמי שם הגי' כבשתי יצרי · והיינו שכבש מתאבתו מלהרהר בלבבו אחר

מתנות כהונה

יחידך פירש נפשך כדאמרינן בעלמא הנשמה יש לה חמשה שמות נפש רוח נשמה חיה יחידה וכן הוא במדבר רבה פרשה י"ז : ולא תעלה · השחיטה וההקרבה לא תעלה לרצון לה' : כלום יכול כו' · בתמיה אלא ברצונו כפתהו : מרחמנותו של אבא · כלומר מצד הרחמנות הטבעי מן האב על בנו : נשמו מסילות כדדרים לעיל בפרשה נו : אחתיה גרסינן · פירש הורידהו שלפיכך אמרתי העלהו לירְאות לפני מפני החבה שיש לי עליו : וסכינו בידו · שהרי א"ל העלהו על השולחן משמע לאוכלו : [ומסתבכין כו' כ"ה הוא בירושלמי תעניות פרק כ"ל] : הוי רואה כו' · מדכתיב תחת בנו קדייק הכי : ימלוך יותם בנו תחתיו · כמו אחריו שהרי אביו מלך ג"כ : ה"ג יותם בנו תחתיו חניכה כאמרה כו' · משנה היא פ"ק דנדרים ופי' האומר הרי עלי נדר כאמרה פירש ככבש או כדירים כזה שמביא מן הדיר של בהמה ופליג ר' יוחנן ור"ל בההוא האומר כאמרה מה יביא ר' יוחנן אמר יביא כבשה כאמרה תמידא ככבש של קרבן תמיד היתה כוונתו · ור"ל אמר יביא איל שכוונתו היתה כאמרה של יצחק ותמן אמרין כוונתו היתה כולד חטאת : [תני ב"ק כו' סיעתא נר"ל והכי איתא בירושלמי בהדיא: כאמר דלא יניק ס"ו] · ככבש שלא ינק חלב מימיו וזה אילו של יצחק : א"ר יוחנן גרסינן יהי רצון כו' ה' ילהה כלומר ילהה ויזכיר את אחר כבשתי רחמי לעשות רצונך בלבב שלם :

רש"י

יחידה הקרבת לפני שאין יחידך האמור כאן אלא נפשך שלא תאמר כל חולין כנ' הואיל ולא עשית לעצמך כי אם לבנך אינו קשה לך אלא מעלה אני עליך כאילו אמרתי שתקריב עצמך ולא עיכבת : אמר ר' אחא · אמר אברהם כביכול יש לפניך שיחות כבני אדם שמחליפין דבורן אתמול אמרת לי כי ביצחק וגו' : ומוצא שפתי לא אשנה · וכי אמרתי שחטהו העלהו אמרתי לך אסיקתיניה · אחתיניה העלית אותו · קיימת דברי · עכשיו הורידהו : כאימרא כדירים · הרי עלי להביא כמביא מן הדיר של בהמה : ר' יוחנן אמר מהו כאימרה

פירוש מהרז"ו

בן ל"ז · כי יצחק נולד כשהיתה שרה בת צ' ונעקד שהיתה בת קכ"ז שסמוך לעקידה כתיב ויהיו חיי שרה וכו' וכמ"ש לקמן פרשה נ"ח סימן ה' בהדיא · ולפי דעת זו היתה רבקה כשנשאה יצחק בת ג' שנה שדורש סמוכין שמיד אחר העקידה כתיב לידת רבקה ומיתת שרה · וכתיב ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה וכ"ה בפדר"א פרק ט"ז ול"ב : נ"א כ"ו שנה · היא דעת הס"ע פ"א ודורש ג"כ סמוכין שקודם העקידה כתוב ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים משל חברון שהיו כ"ה שנים כמ"ש ואברהם בן שבעים וחמש שנים בצאתו מחרן ודר שם עד שנת צ"ע שנתבשר על לידת יצחק שאז היתה הפיכת סדום ויצא מחברון לפלשתים ודר שם כ"ו שנה וכמפורש לעיל ס"פ ל"ד וסמוך ליה והאלהים נסה את אברהם הרי שהיה אז יצחק כ"ו שנה גם סובר שרבקה נולדה בעת עקידה שמיד אח"ז כתוב ובתואל ילד את רבקה · ואינו דורש הסמוכין של ויהיו חיי שרה שמתה שרה אחר העקידה שהרי הפסיק בלידת רבקה וע' רש"י בחומש פסוק ויגר אברהם בארץ פלשתים · ואם כן היתה שרה בעת עקידה קי"ו שנה : מתקבצין · עי' לעיל סימן ה' : בירושלים וביהמ"ק · ציון וירושלים כמ"ש ערי קדשך · (ומוהרי"ב העיר שמ"ש מאס ערים כו' על ירושלים ובית המקדש ע"ד שכתוב מ"ב כ"ג כ"ז ומאסתי את העיר הזאת וגו' את ירושלים ואת הבית וגו' ושם עיר ירושלים וכמ"ש כתובות דף ק"י ב' אין עיר אלא ירושלים כו' וע' תענית דף ה' א' ולא אבא בעיר כו' בירושלים כו' וכן עוד · ובקה"ר עיר קטנה זה בהכ"נ כו' ובהכ"נ נקרא מקדש מעט · ואה"כ י"ל עיר סתם רומז לביהמ"ק וז"ש ערים ירושלים ובית המקדש · ע"כ) : לכל בריה · שאפילו זכות אברהם לא יחשוב : לא אחלל בריתי · כמ"ש ואת בריתי אקים את יצחק וכמ"ש לעיל בסימן ה' הפר ברית · ועי' ל"ז באג"ב ר"פ ל"א באריכות : ולא עלתה על לבי · ר"ד ובנו וגו' לשרוף את בניהם וגו' אשר לא צויתי ומי' ולא עלתה על לבי שאפילו לאותה שעתו כמו מישע ויפתח לא צויתי · וגם לאברהם צויתי אך לא עלתה על לבי · ועי' לעיל פר' ל"ה סימן ה' : (יג) בשופר יתקע · עיקר הכוונה על פסוק והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור וגו' והשתחוו לה' בהר הקודש וכ"ה בילקוט ועי' ויק"ר פר' כ"ט סימן י"ד · ועי' מ"ש להלן בסימן י"ד : ליגאל · בשופר של ה' : בחורש אחר · וזהו אחר נאחז בסבך על פי מדה ל"ח כמו נאחז בסבך אחר משמע תחלה בסבך זה ואח"כ נכנס בסבך אחר ורמז הסבך. כמ"ש ירמיה ה' על כן הכם אריה מיער וגו' וכמ"ש ויק"ר פר' י"ג סימן ה' שלקח מן חורשא : בולד חטאת · פי' בולד חטאת שמתה ל"כ מר בקרבן וכ"ה פי' משה בירושלמי פ"ק דנדרים · וע"ש : (יד) ר' יוחנן אמר · ירושלמי תענית פ"ב ה"ד · ויק"ר פר' כ"ט סימן פ' · פסיקתא פ"מ סימן ו' · תנחומא כאן מדרש תהלים ע"ו · ובתנחומא הוא על פסוק כי נשבעתי · וז"ל אתה נשבעת ואני נשבעתי וכו' פ"ש עד חזוי לאחוריך מיד וישא אברהם

יפה תואר

סקשירס דקאמר הכתוב ד"א · דאין סברא דלפי מ"ש לציל (סי' ס') כל מה שאברהם אבינו היה עושה את יצחק בנו כו' זה היה טעם קשירתו · דהא מנא הוה ידע גם אברהם · וע"ק למה נכתב מאמר זה לכאן אחר כי עתה ידעתי דלעיל גבי וישלח אברהם את ידו ה"ל לסדרו וצ"ע [ואולי אחר שדרש אלא מעלה אני עליך כאלו אמרתי לך הקרב עצמך לי ולא עיכבת ודריש את בנך את יחידך על נשמתו וכמ"ש במ"כ י"ז וכ"כ היפ"ת והרז"ו · לכן דריש כי הם בא לפרש את בנך את יחידך שניהם על יצחק כי גם בו נראה הנסיון כי ירא אלהים הוא כמה שבקש לעקדו שמא תפסל השחיטה מלא את כמו עם כי אתה עם בנך עם יחידך לא חשכו ממני לעשות את אשר צויתי] : התחיל אברהם תמיה כו' · טעם הדברים להגדיל הנסיון של אבינו הזקן · אע"ג שהיה תמים בלבו · לא הרהר לשפוט כדעתו דבר לומר שיש שנוי ח"ו בחוקי השי"ת · אלא שפשט שהדברים תמוהים אלו וקצרה דעתו מהבין · וע"פ ברש"י על התורה ובא"ע · ובקצת נוסחאות ברש"י גבים והנה איל אחר איתא ולפי ההגדה אחר כל דברי המלאך והשכינה ואחר טענותיו של אברהם ע"כ · ולפ"ז נראה שדרשו ממלת אחר שהיו כאן טענות שטען אברהם ותשובות הקב"ה שלא נתפרשו בהדיא בקרא : אחר כל המעשים שעשה ה' לישראל דהיינו יציאת מצרים וירושת א"י ובנין ביהמ"ק · ומרומז בזה דכיון דע"י העקידה היה ה' כופת שרי כו' כדלעיל סי' ב' ה"ל כאלו רמיז שלא טובת ה' לישראל וריב"ם סובר כיון דלא נזכרו המעשים האלה בקרא לכן דריש אחר כל הדורות וכמו באחרית הימים · ודרשו את הכתוב וירא כי אברהם ראה בנבואה והנה איל בקרניו כי זכות האיל בקרניו יעמוד לישראל אחר שנאחז ישראל בסבך הצרות · כי אז יגאלו בזכות הזה : כך עתידין בניך להסתבך כו' · בא להכעיתו שאע"פ שיארכו ימי הגלות וילכו מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר · תעמוד הגאולה לבסוף · ויתכן שזה סימן להבטחה · כי הלא ראינו אשר עמון ומואב ושאר העמים הקדמונים אשר הלכם בגולה כבר נבלעו בין העמים אשר בקרבם באו · וישראל אף שידחו מעם לעם אחר ומדתי אל דתי ובכל זאת הם קיימים ועומדים. לעם כמו לפנים · וזו ראיה גדולה שהקב"ה שומר את ישראל לעת מועד להחזיר העטרה ליושנה · וכמ"ש לקמן בפע"ת חדשים לבקרים רבה אמונתך ממה שאתה מחדשנו בבקרן של מלכיות אנו יודעין שאמונתך רבה לגאלנו : הוי רואה דמיו כו' · פי' רש"י בחומש וכ"ה במ"כ פי"ז : ה"ג במקומו כהדא דתנן כאימרא כו' · ומילתא באפי נפשה היא דדרים תחת בנו במקום

אחר

נקרב כמי יצחק נחשב כאילו נקרב יצחק כבר ואח"כ האיל (עכ"ל אג"א) : כהדא דתנן כאימרא כדירים פי' סוף שמאמר משנה היא בירושלמי פ"ק דנדרים ולא ראיתי שום פי' נפקותא מזה הא דתנן ול"נ שכונתו לפרש שלא כל דברי אברהם ויצחק היה שם כמו שכתוב בפסוק ואיה השה לעולה וכן אלהים יראה לו השה כל מקום דכתיב שם סוא דבר רך ושילך הביא איל נאחז בסבך בקרניו וכל מקום שנאמר איל לא פתוח משנה לזה שביא ראיה מהא דתנן כו' שהאומר כאימרה דהיינו כשם סבר ר"ש לקיש ובר קפרא כאילו של יצחק דלא יניק כי לא היה לו אם · כי היה נברא מערב שבת בין השמשות · לכן הנה שהאיל היה גדוי

עסוק

לשון אג"א ומי יאמר לך שא"ן הפסוק של וישם אותו על המזבח ממעל מדבר אלא במה שאמרו מלאכי השרת דדלמא לגופא איצטריך כתיב הכא ממעל לעצים וכתיב התם ממעל לו מה התם במלאכים אף כאן רמז במה שאמרו מלאכי השרת עכ"ל : ר' בנאי אמר כו' עד רבי פנחס אמר כו' · משמעות דורשים איכא בינייהו ר' בנאי סבר מלת תחתיו לא שייך אלא לשון תמורה או חליפין ור' פנחס סבר שגם שאם היה נקרב יצחק ואח"כ היה קרב האיל שייך ג"כ תחתיו כמו ביותם שמלך בחיי עוזיהו שנצטרע ונחשב כאילו מלך עוזיהו ואח"כ מלך יותם אחר מיתת אביו עם היות שמלך בחייו כן האיל הזה כשהיותו

באים לידי עבירות ומעשים רעים תהא נזכר להם אותה העקידה ותתמלא עליהם רחמים · [א] אברהם קרא אותו יראה שנאמר ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה · שם קרא אותו שלם שנאמר (בראשית יד) ומלכי צדק מלך שלם אמר הקב"ה אם קורא אני אותו יראה כשם שקרא אותו אברהם · שם אדם צדיק מתרעם · ואם קורא אני אותו שלם אברהם אדם צדיק מתרעם · אלא הריני קורא אותו ירושלים כמו שקראו שניהם יראה שלם ירושלים · ר' ברכיה בשם רבי חלבו אמר עד שהוא שלם עשה לו הקב"ה סוכה והיה מתפלל בתוכה שנאמר (תהלים עו) ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון · ומה היה אומר יהי רצון שאראה בבנין ביתי · ד"א [ב] מלמד שהראה לו הקב"ה בית המקדש חרב ובנוי חרב ובנוי · שנא' שם המקום ההוא ה' יראה הרי בנוי · היך מה דאת אמר (דברים טז) שלש פעמים בשנה יראה אשר יאמר היום בהר ה' · הרי חרב · שנאמר (איכה ה) על הר ציון ששמם · ה' יראה · בנוי ומשוכלל לעתיד לבא · כענין שנאמר (תהלים קב) כי בנה ה' ציון נראה בכבודו : יא ויקרא מלאך ה' שנית ויאמר בי נשבעתי · מה צורך לשבועה זו · [ג] א"ל השבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד מעתה (כא) ולא את יצחק בני · משל (כב) לאחד ששמר את אגינו שבולת נהר והקפיץ גם בנו עמו · ד"א מה צורך לשבועה זו רבי חמא ב"ר חנינא א"ל השבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד מעתה · משל למלך שהיה נשוי למטרונה ילדה ממנו בן ראשון וגרשה · שני וגרשה · שלישי וגרשה · וכיון שילדה ממנו בן עשירי נתכנסו כולם ואמרו לו השבע לנו שאין אתה מגרש את אמנו מעתה · כך כיון שנתנסה אברהם אבינו נסיון עשירי א"ל השבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד מעתה · א"ר חנין כי יען אשר עשית את הדבר הזה · נסיון עשירי הוא · ואתה אומר כי יען אשר עשית הדבר הזה אלא זה נסיון האחרון שהוא שקול כנגד הכל שאילולי לא קבלו עליו אבד את הכל · [נ"א כל מה שעשה] : כי ברך אברכך וגו' · [ד] ברכה לאב · ברכה לבן : והרבה ארבה · רבות לאב · רבות לבן · ויירש זרעך את שער שונאיו · רבי אומר (כג) זו תרמוד · [ה] אשריו כל מי שהוא רואה במפלתה של תרמוד שהיתה שותפת בשני חרבנות · רבי יודן ורבי חנינא חד מנהון אמר [ו] בחרבן בית ראשון העמידה פ' אלף קשתים [נ"א קשטים] ובחרבן בית שני העמידה ח' אלפים קשתים · וישב אברהם אל נעריו · ויצחק היכן הוא · רבי ברכיה בשם רבנן דתמן שלחו אצל שם ללמוד ממנו תורה · משל לאשה שנתעשרה מפלכה · אמרה הואיל ומן הפלך הזה התעשרתי עוד אינו זז מתחת ידי לעולם · כך אמר אברהם כל שבא לידי אינו אלא בשביל שעסקתי בתורה ובמצות לפיכך איני רוצה שתזוז מזרעי לעולם · רבי חנינא אמר שלחו בלילה מפני העין · [ז] שמשעה שעלו חנניה מישאל ועזריה מכבשן האש עוד לא נזכרו שמותן · ולהיכן הלכו · ר"א אמר מתו ברוק · ר' יוסי אמר מתו בעין · ר' יהושע בן לוי אמר שינו את מקומם והלכו להם אצל יהושע בן יהוצדק ללמוד ממנו תורה · הה"ד

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור ע"ו · ילקוט תהלים רמז תתי"ד · ב עיין ספרי סדר וזאת הברכה פיסקא שנ"ז · ועיין ילקוט סדר וזאת הברכה רמז תתקס"ג · ג במדבר רבה פרשה י"ז · תנחומא סדר שלח סימן י"ד · ילקוט כאן רמז ק"ב · ד במדבר רבה פרשה ב' · ה ירושלמי תענית פרק ד' הלכה ה' · איכה רבתי פרשה ב' פסוק ב' · ו יבמות דף ע"ז · ז סנהדרין דף נ"ג · ילקוט זכריה רמז תק"ע · ילקוט דניאל רמז תתק ס' ·

חדושי הרד"ל

אחר דבר ס' כוס · וז"ש ה' יראה כד"א (שמואל א' ט"ז) : (כא) ולא את יצחק בני · אפשר דרש שהשבועה ולשון יען אשר עשית כו' נמשך גם על את בנך את יחידך : (כב) לאחד ששמר את אגינו · כצ"ל וכ"ה במשנת דר"א ע"ש : (כג) זו תרמוד · היא תדמור במדבר בערים שבנה שלמה · והיא על פתחה של מדבר ערב שדורין בו בני ערב וישמעאל · וז"ש עליהן שער אויביו · וכמ"ש בפר"א ס"פ כ"ח ופמ"א אויביו על ישמעאל :

רש"י

כאימרא כאימרי תמידא : הרי אני קורא אותו כמו שקראוהו שניהם ירושלם יראה שלם יהו גימטרי' יראה : והוא שנאמר ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון · ועל מדרש זה יסד רבי אלעזר הפייט בקרובץ ואן בשלם סוכו : אשר עשית את הדבר הזה · וכי לא נתנסה אלא בדבר זה והלא זה אחרון היה אלא זה גם אחרון שהוא שקול כנגד כולם שאלולי שקבל עליו הנס האחרון אבד כל מה שעשה בתחלה : כי ברך אברכך · בלשון כפול ברכה לאב ברכה לבן : טבעו ברוק · שהיו אומות העולם רוקקים בפניהם ואומרים להם

מתנות כהונה

יראה שלום · יראה גימטריא שלו היא ירו : עד שהיא שלם · כלומר קודם שבאו ישראל להוכה ולא נקראת עדיין ירושלים אלא שלם עשה לו בו סוכה של כבוד : [ומתפלל כו' · המקובלים ז"ל דברו מענין תפילות מה שיש בו די ועיין במ"ש הרשב"א בהגדה ישמעאל בני ברכני · והביאו הא"י ז' תביב בפי' ע"י ועוד הוסיף וע"ש : ה"ג שהראה לו הקב"ה בנוי וחרב ובנוי] : ה"ג נראה וגו' וסיפיה דקרא במקום אשר יבחר : ה"ג יאמר היום בהר הרי חרב : [מלאך ה' וגו' גרסינן : מצאתי בס' אות אמת שגורס משל לאחד ששטף את אגינו : אגינו נ"ל לשון גינה] : והקפיץ · לשון קפילה שהצילו במהירות וקפילה עמו [ה"ג וגרשה וחזר ונשאה שניה וכ"ה גי' הילקוט] : שני ואח"כ ילדה ממנו בן שני וגרשה : שמונים אלף קשתים · פי' הערוך מורים בקשת : ה"ג בילקוט ובחורבן בית שני העמידה מ' אלף קשתים וחד אמר בחורבן ראשון העמידה ארבעה אלף קשתים ובשני אלפים קשתים ועיין מזה באיכה רבתי סוף פסוק בלע ה' : שלחו לביתו בלילה · כדי שלא תשלוט בו עין הרע על שניצל מן המיתה וה"ג בילקוט בהדיא : לא נזכרו שמותן מפני עין הרע ששלט בהם מתו כדברי רבי יוסי לקמן : ה"ג מתו ברוק · ברוק מתו שהיו העובדי כוכבים רוקקים בהם ואומרים יש לכם אלוה כזה ואתם עבדתם עבודת כוכבים בארצכם : היושבים לפניך וגו' גרסינן וסיפיה דקרא כי אנשי מופת המה אנשים שנעשה להם מופת

יפה תואר

בנו · אלא דלא מפרש כו' בנאי אלא שאמר שיהיה האיל קדוש כבנו כהא דתנן כאימרא שאוסר הדבר על עצמו כאימרא כדירים והיידי דמייתי לה מייתי פלגתא דאמרו אי בפי' אימרא וע' בזה בירושלמי פ"ק דנדרים : יראה שלם ירושלים · והקדים שם של אברהם. לכל שם משום דאברהם היה צדיק טפי משם · וגם כי הכהונה נטלה משם וניתנה לאברהם כדאיתא בויק"ר פכ"ה וכהן קודם לכל דבר שבקדושה : עשה הקב"ה סוכה · זה דרך משל כי כשחטא אדם היתה עיקר השכינה בעליונים כדלעיל פי"ט אמר שעם כל זה היתה שכינה בביהמ"ק אלא שהיתה כדירת ארעי כיושב בסוכה : ד"א מלמד שהראה לו כו' · וטעם בשורה זו אף שיהיה חרב יהיה בטוח בבנינו כמו שנבנה מתחלה אף שלא היה בעולם · ומונה רק הבנין הראשון והבנין שבסוף ולא הא לבנין בית השני באמצעי · וכ"ש לקמן סוף פס"ה שהראה הקב"ה ליצחק בנוי וחרב ובנוי וכן ליעקב כדלקמן פס"ט · ודורש את הכתוב ויקרא אברהם שם המקום ההוא בשלשה פנים · הא' ה' יראה וזה בנין הראשון · הב' אשר יאמר היום בהר ה' כי יחרב · והג' ה' יראה על הבנין שעתיד · ויהיה שם ה' עומד במקום שניהם למעלה ולמטה : נסיון עשירי · כי עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו · ונסיון העקידה היה אחרון לכולם · ובשוח"ט מז' נ"ה מפרש להו ואלו הן : א' באור כשדים וגו' לך לך מארצך ויציאתו מחרן (וס"ל במאמר לך לך היה טרם בואו לחרן כפי' הראב"ע ז"ל ומונה יציאתו מאור כשדים א' · ויציאתו שוב מחרן והניח שם משפחתו נסיון ב') ויהי רעב · ושנים בשרה בפרעה ובאבימלך · ושל מילה · ושל בין הבתרים ושל יצחק ושל ישמעאל ובפר"א מונה באופן אחר · א' כשנולד אברהם בקשו כל גדולי המלכות להרגו ונחבא בבית · הב' נחבש בבית האסורים והשליך לכבשן האש · הג' טלטולו מבית אביו · הד' הרעב שבא בימיו בא"י וגלה לבוא במצרים · הה' שנלקחה שרה אשתו לפרעה ולאבימלך · הו' מלחמת המלכים · הז' מראה בין הבתרים · הח' ברית מילה · הט' גירוש ישמעאל · הי' עקידת יצחק · ובאבות דר"נ נמנו באופן אחר ואמרו ב' מלך לך (פי' יציאתו מבית אביו והרעב שמצא בא"י בבואו מחרן) וב' בב' נשיו (פי' לקיחת שרה לפרעה ולאבימלך וגירושי הגר אחר שהיתה לו לאשה) וב' בבניו (גירוש ישמעאל ועקידת יצחק) וא' בין המלכים · וא' בין הבתרים · וא' באור כשדים וא' בברית מילה · והרמב"ם ז"ל מנאן בענין אחר · הא' לך לך מארצך · הב' ויהי רעב בארץ · הג' לקיחת אשתו במצרים · הד' המלחמה עם המלכים להציל את לוט מהשבה · הה' לקחת את הגר בפתותו לאשה · הו' מצות המילה · הז' לקיחת אשתו בגרר · הח' גירושי הגר · הט' גירושי ישמעאל · הי' עקידת יצחק · והמאירי מנאן בענין אחר · הא' בימי נמרוד שבקש להרגו ונטמן והשליכו לכבשן האש וניצל · הב' שגלוהו לצאת מארצו · הג' שהביא רעב על הארץ והזקיקו לרדת מצרים · הד' שנלקחה שם שרה לפרעה · הה' שהגלו המלכים את לוט והוצרך לצאת עמהם · הו' שהראהו בין הבתרים גלות בניו · הז' שלקח אבימלך את שרה · הח' שצוהו למול לעת זקנתו · הט' שהזקיקו לגרש את הגר ואת בנה · הי' עקידת יצחק · וכדרך זה כתבו בנחלת אבות : שאילולי לא קבלו עליו אבד את הכל · לא נוכל לפרש כי זכות נסיונות הראשונים וכל צדקות אשר עשה אבד · כי צדיק אם יהפך גם לרשע באחרונה אינו מפסיד הראשונות כדאיתא בסוף פ"ק דקדושין · אבל אבד את הכל אינו פירושו את שכרם · רק את מעלתם בעיני הרואים ואמרו כי כל אשר עשה לפני זה היה רק מיראה ולא מאהבה · ועתה נודע כי גם מעשיו הראשונים גדלו ורמו מאד והכל עשו

פירוש מהרז"ו

אברהם את עיניו וגו' הרי שדורשים שפסוק י"ג מקומו אחר פסוק ט"ז וכ"מ בירושלמי שם שתחלה דורש פסוק י"ז ויקרא אברהם וגו' ה' יראה ואמר שם מה כתיב בתריה וישא אברהם את עיניו וגו' והמעיין במקומות הנ"ל יראה שדברי ר"י שברים סימן ט' מקומם כאן אחר דברי ר' יוחנן שר' יוחנן דורש על פסוק ה' יראה ור' יודן דורש על פסוק וירא והנה איל ובמדרש כסדר הפסוקים · ונ"ל טעם ההיפוך שהירושלמי דורש מ"ש אחר שהוא קשה לפי פשוטו שפירושו אחר מ"ש ה' יראה היה ענין מ"ש וישא אברהם שאז הראהו ענין האיל וקרניו וגם מ"ש בתנחומא חזור לאחוריך דורש ג"כ אחר : נזכר להם כו' · כשופר אל ה' בכל לבם : מלך שלם · במדרש תהלים יליף שהוא שם כמ"ש והוא כהן לאל עליון וכתיב ויסכון באהלי שם ששוכן באהלו והיה משמשו · ועי' לעיל פר' מ"ג סי' ו' בא"א : עד שהוא שלם · פי' בעת שהיה שמה שלם לבד קודם שקראה אברהם יראה ובמדרש תהלים מתחילת בריתו של עולם היה לשכינה סוכה כו' עד כדי שלא יחרב ביתי ומקדשי שנאמר ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון כיון שגרם החטא מה כתיב ויחמוס כגן סוכו שיחת מועלו שהיה מתוועד כו' : חרב ובנוי · עי' מ"כ וכ"ה בילקוט ובספרי פסוק ברך ה' חילו ולעיל ס"פ ב' ולקמן פר' ס"ט סימן ז' : בהר ה' · שמ"ר פ"ב סי' ב' מהר קדשו ע"ש : יא מה צורך לשבועה זו · שלפי פשוטו שהשבועה הוא על מ"ש כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך והלא כבר נתבשר בברית בין הבתרים וברית היינו שבועה וכן במילה : ע"כ דרש שהשבועה על הנסיון · ומרומז במ"ש כי נשבעתי נאם ה' כי יען אשר עשית את הדבר הזה פי' הנסיון הזה ראוי אתה לכל הברכות ואיני מנסה אותך עוד מעתה : ומ"ש ואת יצחק בני · כי מהתשובה אנו יודעים השאלה ממ"ש ולא חשכת את בנך וכן ברך אברכך לאב ולבן כמ"ש לקמן בס"ס זה : אגינו שבולת נהר · פי' ששפה נהר מלשון אוגני כלים פי' שהמתין בשיבולת נהר לקפוץ בו וע"י כחו הקפיץ עמו גם את בנו · והנה העולם ומקריו עם היצה"ר דומים כמו שיבולת מים לפני האדם שמעכבים אותו לבוא לתכליתו רק מי שיש בו כח גדול כאברהם שקפץ עליו ונסתר ממנו אחר נסיון עשירי יצחק היה אגלו הנסיון הראשון וע"י הכנת וכח אברהם קפץ גם הוא עמו : בן ראשון וגרשה · ובנמשל שענין הנסיון שהשי"ת עוזב את האדם לרצונו ובחירתו ואינו עוזר לו ודומה לענין הגירושין ועי' לקמן פר' ס"א סי' כ' אם יכרת · ומש"ש : אבד את הכל · ולכן בשאר נסיונות לא כתב נסה את אברהם רק בעשירי שהכל תלוי בזה : כי ברך אברכך והרבה ארבה ודורש מזה יו"ד · ועי' במ"ר פר' ב' סימן ב' : זו תרמוד · שהיה לו לומר את שערי אויביו או שער אויבו ע"כ דרש על תרמוד שהיה שער לעיר אחת ושני אויבים במקדש ראשון ושני · ועי' ירושלמי תענית פ"ד ה"ה · ואולי הוא תדמור הנזכר במלכים א' ט' · ובד"ה ב' ח' · אך נמצא בדברי חז"ל שם אומה שנקראת תרמוד כמ"ש שבת דף כ"א ב' רגלא דתרמודאי ושם דף ל"א עיניהם של תרמודיים הרי שנקראים תרמוד ולא תדמור · (ומ"מ האמת הם ע"ש בס' מנחת שי ועי"ד חמנת חרם המנת סרח וכי"ב) : נ"א קשטים · כ"ה גם בירושלמי שם והוא ג"כ מלשון יריית חצים ע' ערוך ערך קשט ב' ובמ"ע שם ראיות לזה : רב שלחו אצל שם · עי' לעיל פר' מ"ג סימן ו' תורה גלה לו כו' ובספר הישר איתא שאברהם אמר לשרה קודם העקדה שרוצה לילך עם יצחק למקום שלומדים שם תורה וחכמה ובשניצל מהעקידה לא רצה לשנות · ועי' לקמן פר' ס"ז סימן ח' שם ועבר יושבים עלי בדין · עי' מש"ש וכן יעקב למד בבית שם ועבר : מתו ברוק · סנהדרין דף נ"ג

ידי משה

מתוך שלא היה יונק תופס אותו לשון שם כנ"ל וק"ל : משל לאחד ששמר את אגינו · שבולת נהר והקפיץ גם בנו עמו הנה לפי פי' מ"כ צריך למחוק הספר הרבה במקום ששמר נ"ל ששטף במקום אגינו נ"ל גינה · אבל לי נראה שצ"ל אנונא רק במקום והקפיץ נ"ל והקבין של בנו עמו רק אקדים לך פי' של מלת אנונא פי' הערוך כלל מזון הדומה מן הארץ נקרא אנונא ובעל מוסיף ערוך פי' בלשון רומי סיפוק ומזון ותדא היא וכן בבראשית רבה פ' מ"ז משל לאוהבו של מלך שהיה מעלה לו אנונה וכן בפ' פ"ת ותשא אדוניו היתה אומרת אנונא לי אני אותכת אנונא לך א"ל ה' נותן להם לרעבים ובסוף ויקרא רבה פ' בהר סיני ואף הוא אנונא גבי דוד וכ"ד מתנות אנונים איתנסב וברים ויקרא רבה יהיב אנונה ושתק וכן הרבה והכי פירושו משל למלך ששמר את אנונה שבולת מים ר"ל שהיה למלך סביב אוצר מזונותיו שקורין בל"א שפייכע"ר והיה סביב זה האוצר נהר גדול לשמירה מפני הגנבים או שחיילות הבאים למלחמה והקבין גם את של בנו עמו שהיו גם אוצרות בנו בתוך זה ששמירה מעולה לגון והקבין

משנת דרבי אליעזר

לאחד ששמר את אגינו שבולת הנהר והקפיץ בנו עמו נ"ל שהוא ע"ס ונ"ל שצור פי' קפץ את שבולת הנהר כדאיתא בגמרא דערכין פ"ו ע"א בימה של טבריה שיש לה אוגני' וסקפיץ פי' והציל גם בנו עמו בקפילה אחת :

(זכריה ג) (יח) שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך היושבים לפניך · ר' חנינא אמר על מנת כן ירדו חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש על מנת שיעשה בהן מופת :

פרשה נז

א ויהי אחרי הדברים האלה ויגד לאברהם לאמר הנה ילדה מלכה וגו' בנים · (א) כתיב (משלי יד) חיי בשרים לב מרפא ורקב עצמות קנאה · שעד שהוא בהר המוריה נתבשר שנולד זוגתו של בנו שנאמר הנה ילדה מלכה · (שם ג) (ב) רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך · שעד שהוא בהר המוריה נתבשר שנולדה זוגתו של בנו · שנאמר הנה ילדה מלכה גם היא בנים : **ב** (שם כה) (ג) מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק · תמן תנינן [ב] על הגשמים ועל בשורות טובות הוא אומר ברוך הטוב והמטיב · מה ראו לסמוך בשורות טובות לירידת גשמים · רבי ברכיה בשם רבי לוי אמר על שם מים קרים על נפש עיפה · שמועה טובה מארץ מרחק · מה שמועה טובה ברוך הטוב והמטיב · אף מים קרים ברוך הטוב והמטיב · ד"א כמים קרים על נפש עיפה · כן שמועה טובה מארץ מרחק זה אברהם · שעד שהוא בהר המוריה נתבשר שנולדה זוגתו של בנו ההד הנה ילדה מלכה וגו' : **ג** ויהי אחרי הדברים האלה אחר הרהורי דברים שהיו שם מי נהרהר הרהר אברהם הרהר אמר אילו מת בהר המוריה לא היה מת בלא בנים עכשיו מה אעשה אשיאנו מבנות ענר אשכל וממרא שהן צדקניות וכי מה איכפת לי מיוחסים א"ל הקב"ה אין אתה צריך כבר נולד זוגו של יצחק הנה ילדה מלכה גם היא · היא גם היא (ה) (ד) מה זו בני גבירה שמונה ובני פילגשים ארבעה אף זו בני גבירה שמונה ובני פילגשים ארבעה : **ד** ד"א (ת) [ג] נתירא מן היסורין א"ל הקב"ה אין אתה צריך כבר נולד מי שיקבלם · את עוץ בכורו ואת בוז אחיו · [ד] איוב אימתי היה · ריש לקיש בשם בר קפרא אמר בימי אברהם היה שנאמר את עוץ בכורו · וכתיב (איוב א) איש היה בארץ עוץ · רבי אבא בר כהנא אמר בימי יעקב היה דאמר רבי אבא בר כהנא דינה אשתו של איוב היתה דכתיב באשת איוב (שם ב) כדבר אחת הנבלות · וכתיב בדינה (בראשית לד) כי נבלה עשה בישראל · ר' לוי אמר בימי שבטים היה הה"ד (איוב טו) [ה] אשר חכמים יגידו ולא כיחדו מאבותם · זה ראובן ויהודה · ומה שכר נטלו על כך להם לבדם נתנה הארץ · רבי לוי בשם ר' יוסי בר חלפתא אמר [ו] בירידתן

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ק"ג כל הענין · ילקוט משלי רמז תתקנ"א · ב ברכות דף נ"ד · ירושלמי ברכות פרק ט' · ירושלמי תענית פרק א' הלכה ג' · לעיל פרשה י"ג · ילקוט משלי רמז תתק"ל · ג במדבר רבה פרשה י"ז · תנחומא סדר שלח כוף סימן י"ד · ד בבא בתרא דף ט"ו כל הענין · ירושלמי סוטה פרק ה' · ילקוט איוב רמז תתנ"ב כל הענין · ה סוטה דף ז' · ירושלמי מגילה פרק ד' · במדבר רבה פרשה י"ג · ילקוט איוב רמז תתק"ז · ו סדר עולם רבה פרק ג' ·

הדושי הרש"ש

(א) ... קדושים · דזה דמיא לאומר בפירוש הרי עלי ככשר זבחי שלמים לאחר אריקת דמים דודאי בכתירא מתפסים כדאיתא שם · וצ"ל כיון דמדרבנן לא נהגין לכתחלה הוי כמו דבר האסור ע"י נדר : (יח) ... שמע נא כו' ורעיך כו' · וכ"ה בחלק (נ"ב א') וכן דרשו לקמן בב"ר פ"ע על חנו"ע · וק"ל דברים נשאו וכן בסוף הוריות דרשו מזה דכה"ג קודם לנביא · ואיכהו לא הוו נביאי :

(ה) מה זו בני גבירה שמונה כו' · עמ"כ · הן לפירושו נקרא ישמעאל בן הגבירה · ולקמן ספ"ב בפסוק ויקברו אותו יצחק וישמעאל קאמר המדרש כאן בן האמה מוליך כבוד לבן הגבירה וכן הקב"ה אמר וגם את בן האמה לגוי אשימנו ועיין לעיל פרשה מ"ה בפסוק עשי לה הטוב בעיניך דאמר אברהם מאחר בעינינו אותה גבירה אנו עושין אותה שפחה · אך עיין לקמן פרשה ס"א מש"ש סתירה מפורשת לפירושו לכן

הדושי הרד"ל

(א) כתיב חיי בשרים · אפשר דדריש בשרים לשון בשורה · כלומר בשורה טובה והוא חיים ומרפא ללב המצטער כאברהם ויצחק שנצטערו בעקדה ונתרפא לבם בבשורה טובה שנולדה בת זוגו של יצחק : (ב) רפאות תהי לשרך · אפשר דרש כמ"ש בילקוט בשם ילמדנו לשרך כמו לשארך ע"ש · ולומר שבזכות העקדה נתרפאה מלכה שאחרו של אברהם והולידה זווגו של יצחק : (ג) מים קרים על נפש עיפה · שהיו עייפים מהעקדה וסדרך ושמועה טובה זו היה להם כמים קרים · וי"ל מארץ מרחק כד"א ויראו את המקום מרחוק : וי"ש שעד שהוא בהר המוריה : (ד) מה בני גבירה ח' כו' · עמ"כ · ומלשון רבינו בחיי נראה שמפרשו על יעקב (שיצא ממנו וכו נתקיים עיקר זרע אברהם) וכמ"ש יעקב אשר פדה את אברהם שבני לאה ורחל הגבירות ח' ובני בלהה וזלפה השפחות ד' וכ"ה בליקוטי תורה פ"א ע"ש :
(ת) נתיירא מיסורין · כמ"ש בספרי שהבאתי לעיל באברהם וכם לקבל יסורים :

מתנות כהונה

ונסים [ועיין בפ' חלק] : על מנת שיעשה בהם מופת · פירושו שעל ידם יעשה מופת ויתקדש שם שמים על ידם אם ינצלו או אם לא ינצלו מ"מ הוא קידוש שם שמים ברבים כ"כ נימוקי יוסף בפרק בן סורר ומורה אבל לא אמר על מנת שיעשה להם הקדוש ברוך הוא נס שהרי אחז"ל כל האומר על מנת שיעשה לי נס אין הקב"ה עושה לו נס והם לקדוש שם שמים נתכוונו וחכמתם עמדה להם ועיין מזה במדרש חזית בפסוק זאת קומתך ותמלא נחת :

פרשה נז [מה שמועה טובה · בירושלמי דברכות פרק הרואה : הרהורי דברים · עיין זה במדרש קהלת בפסוק לך אכול בשמחה : עכשיו שלא מת שנעשה לו נס וה"ג בילקוט בהדיא] : צדקניות · ואע"פ שאינם מיוחסים וה"ג בילקוט בהדיא : [מאי איכפת ליה גרסי'] : היא גם היא · כלומר היה יכול לכתוב ילדה היא וכתב גם היא לרבות היא כשרה מה שרה בני הגבירות שהן שרה והגר שהרי הגר גבירה היתה ג"כ כדלעיל פרשה מ"ה דכתיב ותתן אותה לאברם אישה לאשה ולא לפילגש וכתיב בסוף פרשת חיי שרה ויוסף אברהם ויקח לו אשה ושמה קטורה · לשם אישות לקחה ולא לשם פילגש ושם כתיב ותלד לו את זמרן ואת יקשן ואת מדן ואת מדין ואת ישבק ואת שוח הא ששה ויצחק וישמעאל הרי שמונה וכתיב ולבני הפילגשים נתן וגו' פילגשים תרתי ובני תרתי לכל פילגש משמע ליה הרי ארבע וכן גבי מלכה עוץ בוז קמואל כשד חזו פלדש ידלף בתואל ופילגשו ושמה ראומה וגו' את טבח גחם תחש מעכה · ובפי' רש"י מצאתי כתוב ולבני הפילגשים · ולא ידענו כמה היו וילפינן ליה מפילגש מלכה מה התם ארבעה כו' ע"כ וא"כ יהיה בא ללמד ונמצא למד : כבר נולד כו' · מדכתיב הנה קדייק : [את עוץ בכורו וזה הוא איוב כדמפרש ואזיל : אשתו של איוב כו' · מבואר עוד לעיל פרשה מ"ט ולקמן פרשה ע"ו ובפ"ק דב"ב ובירושלמי דסוטה פרק כשם] : זה ראובן ויהודה שהגידו סרחונם ולא יתבוששו כדאיתא בפ"ק דסוטה : להם לבדם נתנה הארץ · פי' רש"י בפ"ק דסוטה

רש"י

להם יודעים הייתם שהוא אלהים חיים ויכול לעשות לכם נסים ונפלאות והייתם עובדים עבודת כוכבים בהגלכם : אתה ורעיך היושבים לפניך כי אנשי מופת המה · אלו חנניה מישאל ועזריה :

פרשה נז חיי בשרים לב מרפא · זה אברהם שעד שהוא בהר המוריה נתבשר שנולד זוגתו של בנו : מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק תמן תנינן על הגשמים ועל בשורות טובות הוא אומר ברוך הטוב והמטיב מה ראו לסמוך בשורות טובות לירידת גשמים ר' ברכיה בשם ר' לוי על שם מים קרים על נפש עיפה כשמועה טובה מארץ מרחק מה שמועה טובה הטוב והמטיב אף מים קרים הטוב והמטיב וכמים קרים על נפש עיפה כך שמועה טובה מארץ מרחק : דבר אחר זה אברהם שעד שהוא בהר המוריה וכו' : אשיאנו מבנות ענר אשכול וממרא : מה זו בני גבירה · הן בני מלכה דכתיב את עוץ בכורו וגו' עד שמונה ובני פלגשים טבח גחם תחש מעכה : אף א בני גבירה · הם ח' לפי שכתב ותתן אותה לאברם אישה לו לאשה וכתיב ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה א הגר לומר שלא נשאה לפלגש אלא לאשה ממש ותלד לו את זמרן ואת יקשן וגו' ויצחק וישמעאל הרי שמנה : ובני הפלגשים ארבעה · לפי שנאמר ולבני הפלגשים אשר לאברהם ואין אנו יודעים כמה היו אלא אנו למדין מכאן מה כאן בני הפלגש ארבעה אף בני הפלגשים של אברהם ד' : דינה אשתו של איוב היתה כדבר אחת הנבלות תדברי וכתיב כי נבלה עשה בישראל · בדינה : זה ראובן ויהודה · ומפרש

פירוש מהרז"ו

ז"נ א' : שיעשה בהם מופת · בא לפרש מ"ש כי אנשי מופת המה שהיה כחם יפה ובטחו שיקודש בהם ש"ש ולא ישרפו בכבשן האש כי זה היה הגלות דבר קטן שישרפו באש על קדושה שמו · ועי' שמ"ר פ"ע ס"ס א' מש"ש :

פרשה נז סימן א חיי בשרים · שעל בריות לא נמצא בשר בלשון רבים וה"ל בשר ע"כ פי' מלשון בשורה · ועניין הבשורה כמ"ש לקמן סי' ג' שהיה במבוכה ע"ז ועי' לקמן פר' ע' סימן ח' · ומ"ש שעד שהוא כו' דורש שנזכין וכמ"ש סימן ג' · ועי' מ"ש לעיל פר' נ"ו סימן ח' : ילדה מלכה גם היא · פ"ד ובתואל ילד את רבקה וכ"ה בילקוט : ושקוי לעצמותיך · כמ"ש ושמועה טובה תדשן עצם · וזהו שחתם עוד הפעם שהוא וכו' לפרש פסוק ושיקוי וגו' : **ב** תמן תנינן · עי' לעיל פר' י"ג סימן ט"ו וש"נ : מה ראו · חכמי המשנה לסמוך שני דברים אלו יחד · ועיין בדמיון זה שדורשים סמיכות חכמים במשנה בשמ"ר פ"ט סימן ג' : מארץ מרחק זה אברהם · כמ"ש מארץ מרחק אים עצתי כמ"ש לעיל פר' נ"ד ס"ס א' ועיין לעיל פרשה י"ה ס"ס ד' בן ל"ז שנה וכן בפר' נ"ו סימן א' : **ג** אחר הרהורי דברים · עי' לעיל פר' מ"ד סימן ה' ומש"ש ופל"ה סי' ד' ולקמן פר' פ"ז סימן ד' : מי מהרהר · צ"ל מי הרהר : שאינן מיוחסות · כדכתיב ממרא האמורי אחי אשכול ואחי ענר וזרע כנען מקולל מפי נח וזרע שם הם המבורכים כי שם כהן לאל עליון ומלך שלם · ותרח ועבירי לשם · ואנו רואים שאברהם יצחק ויעקב לקחו נשיהם ממשפחתם כי שרה ומלכה אחיות היו בנות הרן כמ"ש לעיל פ"ל ל"ח ויצחק לקח רבקה בת בתואל בן מלכה ונחור אחי אברהם היה בעל מלכה ויעקב לקח בנות לבן בן בתואל בן נחור : א"ל הקב"ה וכו' כבר נולד · וזהו ויוגד לאברהם בנבואה כמ"ש לקמן פר' ס' סי' יו"ד מה' יצא הדבר מהר המוריה יצא וכמ"ש פרשה ס"ז סי' ט' פסוק ויוגד לרבקה שהי' בנבואה : מה זו בני גבירה · שמלכה היתה הגבירה אשת נחור וילדה ח' כמפורש כאן מזה נלמוד שגם משרה יצאו ח' בני גבירה היינו מיעקב שרחל ולאה היו הגבירות ילדו ח' ו' מלאה ב' מרחל ופילגש של נחור ילדה ד' · וכתיב ג"כ ופלגשו ושמה ראומה ילדה גם היא את טבח לרבות שגם מפלגש יעקב יצאו ד' · (וכ"כ ביפ"ה) : **ד** ד"א נתירא · גי' הילקוט מי הרהר · עי' בנ"ר פר' י"ז ס"ס ב' שהיה ראוי שיבואו עליו נסיונות ויסורים אחריו ועל נסיונות כבר נשבע לו כמ"ש לעיל פר' נ"ו סימן י"א ונתירא מן היסורים · ומ"ש את עוץ בכורו כמ"ש אח"ז ריש לקיש · ומ"ש ואת בוז אחיו הכוונה על אליהוא בן ברכאל הבוזי : את עוץ בכורו · הרי עוץ שם איש הוא וכן בארץ עוץ איוב שמו שכך היה שמו עוץ איוב : ר"א בר כהנא · עיין לעיל ס"פ י"ט ועי' לקמן ס"פ ע"ו ר"ה בשם ר' אחא כהן ברדלא וכו' : אשר חכמים יגידו · סוטה דף ז' ב' · ירושלמי מגילה פ"ד ה"א ובמ"ר פי"ג ל"ס ד' · ומ"ש ולא כיחדו מאבותם הם יצחק ויעקב · ומ"ש במ"ר שם שי ויעקב פ"ם כי שם כבר מת

יפה תואר

עשו מאהבה · וכן נראה כתוית על פסוק מושיעים אהבוך · וכן נראה במדרש הגביר וכילקוט פר' נ"ו כי מהניון הזה נודע אשר אברהם עבד את ה' מאהבה : הה"ד שמע נא יהושע וגו' · והא דדרשינן במ"ר פ"ו כי אנשי מופת היו ואין מופת אלא נבואה וכו' ומוכיח מזה דכה"ג קודם לנביא · אפיא כי"א ור"י דסוברים שחנמ"ע לא הלכו לא"י :

כתיב חיי בשרים וגו' · דורש חיי הקרובים ואמרי בשר שמה מרפא ללב כי ישמח האדם בקרוביו · וגם אברהם מצא מרפא לצערו אשר היה לו בעקירה בקרוביו אשר נולדו וכן פירש רפאות תהי לשריך דריש בילמדנו כמו לשאריך ואין שאר אלא אשתו · ויתכן עוד דדריש מסוף הכתוב ושקוי לעצמותיך על בת זוגו של יצחק שהיא עצם מעצמות האיש : ד"א כמים קרים וגו' זה אברהם · ומובא פה שלשה פסוקים על הבשורה מגידת רבקה · הא' חיי בשרים וגו' · הב' רפאות תהי לשריך · והג' כמים קרים וגו' · והטעם בזה כי יש ג' כוונות כוללות בזווג · הא' שתחברה ושיתוף · וכנגד זה הביא שכתוב חיי בשרים (שכתוב בל"ר אשר פירושו אם ידבק בשר לבשר והיו לבשר אחד) הוא מרפא ללב · הב' קיום המין וכנגד זה הביא שכתוב רפאות תהי לשריך כי רבקה אשר היתה היותר מיוחסת בכל בנות השמים אשר היו אז תהי רפאות לשריך להוליד בנים (כי האשה נקראת שאר יען שעל ידה יהיה לאדם שארית אחרי מותו בבניו שנולדים לו · וכבר אמרנו כי דריש לשריך כמו לשאריך) · והשלישי הוא שלמות הנפש כי האשה תצילנו מהרהור עון ויוכל האדם להשלים את נפשו ולזה הביא הכתוב כמים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק כי בבשורה זו היה בטוח אברהם אשר נפש בנו תשלם : אלו מת בהר המוריה כו' · כלומר כי כשנווש על העקידה ראה שטעם במה שלא השיא לו אשה בבחרותו שימהר להוליד ולא הלך ערירי · ולכן ראה עתה להשיאו אשה מיד גם מבנות אשכול ענר וממרא ואעפ"י שהם כנענים ואינם מיוחסים אבל צדיקים הם שהם היו בעלי בריתו ומסתמא גם בנותיהם צדקניות הן : הנה ילדה מלכה גם היא מכו גם היא כנ"ל וכ"ה גירסת הילקוט ול"ג היא גם היא : מה זו בני גבירה כו' · כלומר כשם שמזרע שרה היו ח' בני גבירה וד' בני שפחות שהם י"ב בני יעקב כן עמדו ממלכה · ואעפ"י שעדיין לא היו של זרע שרה בעולם נתבשר בעתיד · ומה שהוצרך לפרש ח' בני גבירה וד' בני שפחות ולא הספיק לו לומר מה זו בניה י"ב אף זו · משום דהכי ליתא ליה מ"ש בפילגשו ותלד גם היא שיתפרש כמו שפילגשו זו ילדה ד' כן פילגש זו · ואין טעם ממה שהיתה לזו בת בין הבנים ולא לזו דבת לא חשיבא : ד"א נתירא מן היסורין · יתכן משום שלפעמים הצדיק מדוכא ביסורין לכפרת הדור כדלעיל פמ"ד לכן פחד אברהם עתה שנאמר לו כי ירא אלהים אתה פן יוכח במכאוב על הדור · ואעפ"י שזה טובה לצדיקים כאשר כתבנו שתם אמר אברהם לא הן ולא שכרן · והיינו דקאמר אין אתה צריך כי כבר נולד מי שישא עליו את עון הדור : בימי אברהם היה · והא דאמר הקב"ה כי אין כמוהו בארץ איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע · השוה הוא מאברהם · וכן יקשה למ"ד בימי יעקב היה או בימי שבטים וכן לר"י דאמר מעולי גולה היה

משנת דרבי אליעזר

מה זו בני גבירה שמונה וכו' · פס"כ גלל במים אדירים כתגם שזה קאי אבני יעקב השבטים שבאו מאברהם

ושלבו להם ע"ד שאחז"ל משנה מקום משנה מזלו ממילא משמע שלא היה רלונם
חיי בשרים לב מרפא שעד שהוא בהר המוריה נתבשר וכו' · דלעיל מיניה (ג) כתיב אל תהי חכם בעיניך שמדבר באברהם כמו שדרשו לעיל ס' מ"ג ואח"כ אמר שבזכות זה שאינו מהרהר אחר מדותיו של הקב"ה רפאות תהיה לשרך דהיינו בנך ואז תהיה לך בשורה טובה ושפיר אקוי לעצמותיך ע"ד שאמרו שמועה טובה תדשן עצם : ושקוי לעצמותיך · ול"נ על דכן ושמועה טובה תדשן עצם או יש לומר

ידי משה

שייך אלא אוצרות מזון כמו שנאמר ביוסף ויקבצו כל אוכל השנים וגו' כך ביקש אברהם גם על בנו שלא יבא לנסיון כנ"ל וק"ל: ר"ח אומר ע"מ כן וכו' פי' דפליג על רבי יהושע בנ"ל דאמר ששינו את מקומן · לנ"א ר"ח אדרבה ע"מ כן ירדו וכו' והיה זה להם לרצון ולמה יברחו משם וכו' :

למצרים נולד ובעלייתן מת אתה מוצא עיקר שניו של איוב לא היו אלא מאתים ועשר שנים ועשו ישראל במצרים מאתים ועשר שנים ובא שטן לקטרג (ג) וגירה אותו באיוב · רבי חנניא בריה דרבי אחא אמר א לרועה שהוא עומד ומביט בצאנו בא זאב אחד נזדווג לו אמר תנו לו תיש אחד שיתגרה בו · ורבי חמא אמר לאחד שהיה יושב בסעודה בא כלב אחד ונזדווג לו אמר תנו לו ככר א' שיתגרה בו · כך בא שטן לקטרג גירה אותו באיוב · הה"ד (איוב יז) יסגירני אל אל עויל ועל ידי רשעים ירטני והלואי בני אדם צדיקים אלא בני אדם רשעים · ר' יוסי בר יהודה אומר בימי שפוט השופטים היה · הה"ד (שם כז) הן אתם כולכם חזיתם · ולמה זה הבל תהבלו · חזיתם מעשי ומעשי דורי · חזיתם מעשי · מצות ומעשים טובים · (ג) ב מעשה דורי · שהן מבקשין ליתן שכר לזונות מן הגרנות · ואין דרכן של צדיקים להיות נותנין שכר לזונות מן הגרנות · הה"ד (הושע ט) אהבת אתנן על כל גרנות דגן · ר' שמואל בר נחמן אמר בימי כשדים היה שנאמר (איוב א) כשדים שמו שלשה ראשים · ר' נתן אמר בימי מלכות שבא היה שנאמר (שם) ותפול שבא ותקחם · ור' יהושע בן קרחה אמר בימי אחשורוש היה דכתיב ביה (אסתר ב) יבקשו למלך נערות בתולות טובות מראה · וכתיב (איוב מב) ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב · ריש לקיש אמר איוב לא היה ולא נהיה · מחלפיה שיטתיה דריש לקיש דתמן אמר ריש לקיש בשם בר קפרא בימי אברהם היה · ודכא אמר איוב לא היה ולא נהיה · מאי לא היה ולא נהיה ביכורים שנכתבו עליו ד ולמה נכתבו עליו אלא שאילו באו עליו היה יכול לעמוד בהן · ר' יוחנן אמר מעולי גולה היה וישראלי היה ומדרשו בטבריה לפיכך היו למדים ממנו (ו) קריעה וברכת אבלים הה"ד (שם א) ויקם איוב ויקרע את מעילו מכאן שצריך אדם לקרוע מעומד · ה ר' חנינא אמר עובד כוכבים היה תני ר' חייא עובד כוכבים צדיק אחד עמד לי באומות העולם ונתתי לו שכרו ופטרתי ואיזה זה איוב · את עוץ בכורו ר' יהושע בן לוי אמר הוא (ז) ו לבן הוא קמואל · ולמה נקרא שמו קמואל שקם כנגד אומתו של אל · ופילגשו ושמה ראומה א"ר יצחק כולהון לשם מרדות הן · טבח טבחון · גחם גמחון · תחש תחשון · מעכה מעכון :

סדר חיי שרה

פרשה נח א ויהיו חיי שרה מאה שנה (תהלים לז) ז יודע ה' ימי תמימים ונחלתם לעולם תהיה בשם

מסורת המדרש א שמות רבה פרשה כ"א · ילקוט איוב רמז תתנ"ב · ב ירושלמי סוטה פרק ה' · עיין בבא בתרא דף ט"ו · ובילקוט איוב רמז תתקט"ו · ג בבא בתרא דף ט"ו · ירושלמי סוטה פרק ה' · ילקוט איוב רמז תתנ"ב · ד ע' תוספות ב"ב דף ט"ו ד"ה איוב · ה מ"ק דף כ"א · ו עי' סנהדרין דף ק"ה · ילקוט סדר בלק סימן כ"ב · ז ילקוט כאן רמז ק"ב · ילקוט תהלים רמז תר"ל ·

חדושי הרד"ל

(ו) וקריעה וברכת אבלים · בירושלמי שם ל"ג לה כלל ונראה שצ"ל הלכות אבלים : (ז) הוא כלעס הוא קמואל · כ"ה בילקוט וכצ"ל וכן הובא בתוס' על התורה :

חדושי הרש"ש

לכן נראה עיקר כפירש"י בתומם להכוונה על בני יעקב ע"ש : (ב) וגירה אותו באיוב · היינו בעת מיתתי והא דמביא לקמן פסוק דיסגירני כו' ר"ל דנתנבא על העתיד עיין יפ"מ פרק ה' דסוטה : (ג) מעשה דורי שהן מבקשין כו' לזונות כו' · וכ"ל עוד סמך שדור הזה היה שטוף בזמה מדכתיב שפוט השופטים וכדדרשו לקמן בב"ר פ"ח ואת יואש עפו שפטים א"ת קורא שפטים אלא שפוטים :

רש"י

ומפרש בתנחומא אימתי לא עבר זר בתוכם כשבא משה לברכן אמר יחי ראובן ואל ימות וזאת ליהודה שלא נתברך אחד מן השבטים ביניהם : ר"י שנים היו ישראל במצרים · ובא שטן לקטרג · שהיה אומר הן עובדי עבודת כוכבים ומגלי עריות ומה ראית לגאלן וגירה אותו באיוב וכו' : ועל ידי רשעים ירטני והלואי בני אדם צדיקים אלא בני אדם רשעים · על חבריו היה אומר : הן אתם כולכם חזיתם · אמר להם לחביריו חזיתם מעשי ומעשי דורי וכו' :

מתנות כהונה

יהודה זכה למלכות ראובן נטל בעבר הירדן תחלה וסוף ע"ש : ר"י שנים · פירש"י פ"ק דבבא בתרא דכתיב ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה למדנו שאף שנותיו הוכפלו וכתיב ויחי איוב אחר זאת מאה וארבעים שנה למדנו כשבאו עליו יסורין היה בן שבעים שנה וכן הוא בסדר עולם בהדיא הביאו בילקוט בפ' לך לך : [ובא שטן לקטרג על ישראל לאמר הללו עובדי עבודת כוכבים והללו עובדי עבודת כוכבים למה אלו יגאלו ואלו יטבעו וה"ג בב"ר פרשה כ"ח · ובילקוט איוב בהדיא : אלא ב"א רשעים · שהרי הללו עובדי עבודת כוכבים כמו אלו] · ורש"י ז"ל פירש אלו חביריו : בימי אחשורוש בפ"ק דב"ב : לא היה ולא נהיה אלא משל היה ללמוד סניגוריא על המהרהרים ומקטרים על מדת הדין שאין אדם נתפס על צערו כדאיתא בפרק קמא דמסכת ב"ב : ולמה נכתבו · דוקא עליו ולא על אחר : מרדות · מכה וקללה כדמפרש ואזיל : [היו למדין · בירושלמי סוטה פרק כשם גרס צרכו ללמוד ממנו] : טבחן · לשון ועבוה עבא כלומר שחוע אותם : גמחון · י"ל מלשון גמס שפירושו כריתה ועיין ערך גם או לשון נימות ובילקוט גרס גחמן : תחש · תחשון לשון כחש ותשות : מעכון · לשון מעוך וכרות ושמם מורה על תגמולם וגבי צדיקים זכר צדיק לברכה :

יפה תואר

השוב היה מאנשי כנסת הגדולה · ומי עדיף ממרדכי אשר אמרו עליו רז"ל בפ"ק דמגילה שהיה ראש לצדיקים · ע"כ נאמר כי הדברים נאמרו רק כדי שיתקנא בו השטן יותר · שיחשוב אשר הקב"ה מחזיק אותו לצדיק מיוחד בעולם · ומיהו הדברים האלה אמיתים הם · כי יתפרשו כי אין כמוהו ממש אלא קטנים או גדולים ממנו [ואולי הכוונה כי אין כמוהו בארץ בין יושבי הארץ העוסקים על שמריהם ויושבים במקום אחד כמו איוב אשר היה לו עבודה רבה ורכושו היה רב מאד וישב במנוחה ולכן תומתו ויראתו יקרו מאד · משא"כ אברהם ויעקב והשבטים אף כי גדלו ממנו בכל מדות הטובות מ"מ כיון שהיו מעולם נודדים ממקום למקום כי רועי צאן היו · ולא ישבו בשלוה ובוודאי גדול הנסיון מאיש היושב בשלוה וכל טוב הארץ בידו השומר צדק ואמונה מאיש הנרדף בלי חשך ולבו נשבר ונדכה · ומכ"ש שלא יקשה מאנשי כנה"ג כי מי יגיד לנו כי רכושם היה רב בארץ וע'] · ולדעה זו ע"כ כשדים דנפלו על איוב לאו מכשד הם וכן שבא איננו שנזכר בבני קטורה · דהא בימי איוב לא היו עדיין בעולם : לרועה שהוא עומד ומביט בצאנו כו' · מה שבאר ר"מ בריה דר"א במשל לזאב המזדווג לצאנו · ור' חמא במשל לכלב שנזדווג ליושב בסעודה · י"ל משום שהשטן קטרג בשני אופנים או משום שישראל אינם ראויים להגאל כי הללו עובדי עבודת כוכבים וכו' · ולהשקיט הקטרוג מדמה הראשון לזאב הבא בעדר הרועה לטרוף את הצאן · ולהרגיעו אמר הרועה לתת לו תיש להתגרות בו · וקטרוג השני הוא שלא שלמו עדנה ת' שנות שעבוד כמו שגזרה שפט גזרת כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם · ולהשקיט הקטרוג הזה מדמהו השני לכלב המזדווג בסעודה ומערב בזה המשתה ומפריע השמחה · ולהרגיעו נוה לתת לו ככר אחד לטפל בו ולא יערבב המשתה : והלואי בני אדם צדיקים · פי' הדברים הלואי היה מתגרה השטן להציל את בצדיקים ולא את ישראל אשר היו אז רשעים : הה"ד אהבת אתנן וגו' · עי' בביאור הרי"פ וע"ע במדרש רות על פסוק ויבוא לשכב בקצה הערמה דהכתוב הזה מדרש על השופטים · ועמ"ש ביפה ענף : לא היה ולא נהיה · משום דק"ל איך שמע הקב"ה לעצת השטן לבלע צדיק חנם · ומ"ש שאילו באו עליו היה יכול לעמוד בהן ע"כ יחלוק על האומרים דספר בתה"מ ובהשגחה וכדומה מדברי גנות אשר דרשו עליו ואמרו עפרא לפומיה דאיוב ומפרש את הכתובים באופן אחר : וברכת אבלים · כלומר הודאה גם על הרעה כשם שמברך על הטובה וילפינן זה בפ' הרואה משמקרא באיוב ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך [ואולי קאי על סעודת הבראה אשר אז יאמרו ברכת אבלים ויליף מסוף ספר איוב דכתיב ויבאו אליו כל אחיו וגו' וכל יודעיו לפנים ויאכלו עמו לחם בביתו וינודו לו וינחמו אותו על כל הרעה וגו' ואולי גם הקשיטה והנזם אשר נתנו לו הוא המנהג אשר נזכר בסוף מו"ק גבי נשי דשכנציב ואמעברא זיפותא יזיף · וע"ע בכתובות דף ח"ע מנין לאבל שמיסב בראש ויליף מאקרא דאיוב דכתיב אבחר דרכם וגו' כאשר אבלים ינחם] :

פירוש מהרז"ו

בשנת ל' ליעקב ועבר מת בשנת ע"ט ליעקב והכוונה על בית דינו של שם ועבר וכמ"ש לקמן פר' פ"ה סימן י"ב ב"ד של שם וכמ"ש שמ"ר פ"ל סימן י"ט יצחק ויעקב וכל אחיו יושבים שם וכו' וזהו ולא כיחדו מאבותם והודו ולפי שכתוב לפני זה וזה חזיתי ואספרה אשר חכמים יגידו וגו' משמע שראה כן בעיניו הרי היה זה בימי השבטים · וכ"כ ביפ"ת : בירידתן נולד ובעליתן מת · וכ"ה לקמן פר' ס"א סימן ד' וכס"ע פ"ג ובירושלמי סוטה ספ"ה · וא"כ יקשה מאד מ"ש וגירה אותו באיוב שהרי הגירוי באיוב לא היה בשעה שמת אלא כשהיה בן ע' שנה ובאו עליו היסורים · ואם נאמר שהכוונה שבעליתן ממצרים נתגרה בו אז ומת זה מנין לו · והנה בשמ"ר פר' כ"א סימן ו' מפורש שבעת שישראל היו בים מסרו לאיוב שיתגרה בו עד שיעברו הים ואח"כ יציל את איוב הרי שלא מת אז וא"כ אין ראיה על מספר שניו דו"ק · ומדרשים חלוקים הם וצ"ע · ועי' ב"ב שם בה"א שחיה ר"י שנה כמספר שהיו ישראל במצרים אך לא נולד בירידתם ולא מת בעליתם : הבל תהבלו · איזה דור שכולו הבל הוי אומר זה דורו של שפוט השופטים כ"ה בב"ב דף ט"ו · ועי' עוד בקה"ר פסוק גם כל ימיו בחושך ילך · וצ"ע איך דרשו מכאן · והאיר ה' עיני בשי"ר פסוק שובי שובי ונחזה בך כו' והתן אינון מחזייתא דעלמא הה"ד ואתה תחזה מכל העם וגו' וכן כאן למדו שאיוב בימי שפוט השופטים ממ"ש כולכם חזיתם ואין חזיתם אלא שופטים כנ"ל · ומ"ש כאן ליתן שכר כו' מן הגרנות ג"כ ממ"ש חזיתם וכמ"ש ב"ב שם דורו של איוב שטוף בזמה היה שנאמר הן אתם כולכם חזיתם וכתיב שובי וגו' ונחזה בך · ומ"ש שכר מן הגרנות כוונתו למ"ש במדרש רות פסוק ויבא לשכב בקצה הערמה וז"ל ר"י נשיאה כו' א"ל לפי שהיו אותו הדור שטוף בזמה והיו נותנים שכר כו' מן הגרנות הה"ד אל תשמח ישראל וגו' אהבת אתנן על כל גרנות דגן ואין דרכן של צדיקים לעשות כן ולשון אין דרכם של צדיקים כאן לוקח ממדרש רות הנ"ל ע"ש · ובירושלמי הגי' מעשה דורי שהיו נוטלים מעשר מן הגרנות פי' שהשופטים היו נוטלים כו' (עי' יפ"ת) : בימי כשדים · שהתחילו כשדים למשול בעולם בימי ל"כ : בימי מלכות שבא · שהיה בימי שלמה ועי' ב"ב שם : נשים יפות · כמ"ש ב"ב שם איזה דור שנתבקשו נשים יפות הוי אומר בימי אחשורוש : ברכת אבלים · היינו מ"ש ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך (עי' יפ"ת) : את עוץ בכורו · ואת בוז אחיו ואת קמואל אבי ארם : הוא-לבן הוא קמואל · עי' יפ"ת הובא ברי"ף : שקם בנגד · היינו כמ"ש בסנהדרין הוא לבן הוא כושן רשעתים שעמד על ישראל : לשם מרדות · כלשון זה לעיל פר' כ"ג ריש סימן ב' ופירוש שהיו כולם רשעים ראוים למכיתה וכו' וגמחון לשון גחון שצריך להכניעם ולכוף בגנם לארץ · תחשון מלשון חשאי שראוי לסתום פיהם ולהשתיקם :

ידי משה

על דרך מה שאמרו לעיל פרשה י"ח כל הנושא אשה מקרובותיו עליו הכתוב אומר ועלם מעצמי וכאן נתבשר שילדה מלכה לנחור אחיו שמצא לאשה ליצחק לזה אמר ושקוי לעצמותיך כנ"ל וק"ל : ר' חנינא בריה דר' אחא כו' · משל של רבי חנינא ור' חמא נראה לי דאיכא ביניהו משל של רבי חנינא שנתן לסוזב תיש אחד והוא מעדרי הצאן ואדרבה התיש הולך בראש הצאן סבר שאיוב היה חסיד מישראל ונתן הקב"ה איוב להשטן שיתגרה בו ויניח כלל ישראל · אבל רבי חמא סבר שהיה מן אומות העולם לכן אמר משל לכלב כו' ונתן לו המלך ככר אחד דבר חוץ ולא דבר מאכל הסעודה כך כשקטרג השטן על ישראל נתן לו הקב"ה חסיד אומות העולם להתגרות בו ולא מישראל והנפקותא מזה אם יהיה מישראל או מאו"ה כבר כתבתי לעיל לענין אכילות : אל עויל כו' · ר"ל זה שטן וע"י רשעים ירטני זה חבריו כך פירש"י אבל יפה מראה פי' וע"י רשעים ירטני והלואי בני אדם צדיקים אלא בני אדם רשעים [עי' רש"י ודבריו צ"ע] : בימי שפוט השופטים היה כו' · לא מצאתי שום טעם והוכחה מפסוק שמביא שיהא בו רמז של שופטים אבל בירושלמי במס' סוטה פרק כשם יש ג"כ זה אבל לא הזכיר שם להיות נותנים שכר לזונות אלא אמר שם שהיו נוטלין מעשר מן הגרנות והנה לפי גרסת הירושלמי מצאתי שם פירושו ביפה מראה וז"ל מדכתיב ולמה זה הבל תהבלו יליף דבימי שפוט השופטים היה כדאמר בפ"ק דב"ב איזו דור שכולו הבל הוי אומר זה דור של שפוט השופטים ופי' רש"י שכולו הבל הטובים שבהם לא היו כלום שהיו צריכין לשפוט את שופטיהם וכיון שלא דנו יפה היו מדמין אותם לכהן המחזר על הגרנות וכדאמרינן בפ' שני דייני גזירות אם דומה דיין לכהן המחזיר על הגרנות יהרסנו עכ"ל בקצת שנוי אבל לקיים גירסת הספר בהם מבקשים ליתן שכר לזונות מן הגרנות זונות מאן דכר שמיה נ"ל דהכי פירושו ונקדים מדרש רות פרש' ה' בפסוק ויאכל בועז וזה לשון המדרש ר' יודא נשיאה בעי קומי ר' פנחס ב"ר חמא בועז גדול הדור היה ואת אמר בקצה הערמה ר"ל למה שמר בעצמו את הגורן כי לא נכון לגדול הדור לשמור גורנו בעצמו אמר לו לפי שהיו הדור שטופין בזמה והיו נותנין שכר לזונות מן הגרנות כו' והוא לא היה רוצה שיעשו מגרנותיו עבירה בממונו ולא עוד אלא שהצדיקים רחוקים מגזל וע"כ ממונם חביב עליהם ע"כ לשון המדרש · לכן נ"ל שגם פה מוכח שאיוב בימי שפוט השופטים היה מדקאמר ולמה זה הבל תהבלו ולשון הבל וטעות הדא ושטות שייך אצל זנות ע"ד כי תשטה אשתו ואמרינן אין אדם חוטא אלא א"כ נכנס בו רוח שטות נמצא מדקאמר הבל תהבלו משמע שהיה זנות בדורותיו ואיזו דור שהיה דור כולו זמה הוי אומר זה דור של שפוט השופטים לכן מביא המדרש ראיה שהיו שטופים בזמה מהמדרש עצמו של בקצה הערמה כבמגילת רות הוא כאות כנ"ל וק"ל : בימי כשדים היה כו' · נ"ל מדקאמר כשדים שמו שלשה ראשים רמז לג' חבריו כדאמרינן בגמ' שהיו חבריו משלשה קצות העולם כנ"ל וק"ל : בימי אחשורוש היה כו' · בפ"ק דב"ב מדכתיב ולא נמצא משמע שהיו מבקשים ולא מצאו ואיזו דור שנתבקשו נשים יפות ולא מצאו הוי אומר זה דורו של אחשורוש וא"ת בימי דוד דכתיב יבקשו למלך נערה יפה הא מתרץ בכל גבול ישראל ע"כ וכו' : וברכת אבלים · ר"ל שיש לברך על הרעה כו' והוא הדין דילפינן שאין המנחמין רשאין לומר עד שיפתח האבל וליתב על גבי קרקע כדיליף בפ"ק אלו מגלחין ולא חש להזכיר כאן אלא חדא : גוי צדיק אחד כו' · לאו למימרא שלא היה צדיק באומות אלא זה והרי קטיעה בר שלום וקלסטנר של רבי חנינא בן תרדיון זכו לעה"ב כדאיתא בפ"ק דע"ז אלא ה"ק גוי צדיק אחד היה שאכל את עולמו בחייו ומה שלא זכה לעה"ב אפשר מפני שגדף באחרונה וכן איתא בהדיא בפ"ק דב"ב וק"ל :

ושמואל

משנת דרבי אליעזר

מאברהם שבני הגבירה היו שמונה וארבע בני השפחות ועיין ברש"י סוף הסדרא :

שהן תמימים (א) כך שנותם תמימים · בת כ' (ב) כבת ז' לנוי · * בת ק' כבת עשרים שנה לחטא · ד"א יודע ה' ימי תמימים זו שרה שהיתה תמימה במעשיה · א"ר יוחנן (ג) כהדא עגלתא תמימה · ונחלתם לעולם תהיה שנאמר ויהיו חיי שרה · מה צורך לומר שני חיי שרה באחרונה לומר לך שחביב חייהם של צדיקים לפני המקום בעולם הזה ולעולם הבא: ב (קהלת א) וזרח השמש ובא השמש · א"ר אבא בר כהנא ב וכי אין אנו יודעין שזרח השמש ובא השמש אלא עד שלא ישקיע הקב"ה שמשו של צדיק הוא מזריח שמשו של צדיק חבירו · יום שמת ר"ע נולד רבינו וקראו עליו וזרח השמש ובא השמש · יום שמת רבינו נולד רב אדא בר אהבה וקראו עליו וזרח השמש ובא השמש · יום שמת רב אדא בר אהבה נולד רבי אבון וקראו עליו וזרח השמש ובא השמש · יום שמת ר' אבון נולד ר' אבון בריה · יום שמת ר' אבון נולד (ד) אבא הושעיא איש טריא · יום שמת אבא הושעיא נולד רבי הושעיה וקראו עליו וזרח השמש ובא השמש · עד שלא השקיע שמשו של משה הזריח שמשו של יהושע שנאמר (במדבר כז) ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון · עד שלא שקע שמשו של יהושע (א) זרחה שמשו של עתניאל בן קנז שנאמר (שופטים א) וילכדה עתניאל בן קנז · עד שלא שקעה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל (שמואל א ג) ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה' · א"ר יוחנן כהדא עגלתא תמימתא · עד שלא השקיע הקב"ה שמשה של שרה הזריח שמשה של רבקה · בתחלה הנה ילדה מלכה גם היא בנים ואח"כ ויהיו חיי שרה מאה שנה: ג רבי עקיבא היה יושב ודורש והצבור מתנמנם בקש לעוררן אמר מה ראתה אסתר שתמלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה אלא תבא אסתר שהיתה בת בתה של שרה שחיתה ק' וכ' וז' ותמלוך על ק' וכ' וז' מדינות: ד ותמת שרה בקרית ארבע · ד' שמות נקראו לה · אשכול · וממרא · קרית ארבע · חברון · ולמה הוא קורא אותה קרית ארבע שדרו בה ד' צדיקים ענר אשכול וממרא אברהם · ונמולו בה ד' צדיקים אברהם ענר אשכול וממרא · ד"א קרית ארבע ד שנקברו בה ד' צדיקים אבות העולם · אדם הראשון · אברהם · יצחק ויעקב · ד"א שנקברו בה ד' אמהות חוה ושרה ורבקה ולאה ·

מסורת המדרש א שבת פ"ט · ב קהלת רבה פרשה א' פסוק ה' · מדרש שמואל פרשה ח' · יומא דף ל"ח · קידושין דף ע"ב · ילקוט כאן רמז ק"ב · ילקוט שמואל א' רמז ל"ו · ג אסתר רבה פרשה א' · ילקוט כאן רמז ק"ב · ילקוט אסתר רמז תל"ף מ"ס · ד עירובין דף נ"ג · סוטה דף י"ג · פרקי דרבי אליעזר סוף פרק כ' ·

חדושי הרש"ש

(א) זרחה שמשו של עתניאל כו' שנאמר וילכדה כו' · דדרשו בתמורה (י"ו א) על ההלכות שהחזיר בפלפולו

חדושי הרד"ל

(א) כך שנותן תמימים · כמו תמים יהדו מותאמים וסקולים זל"ז · כדמפ' ובת כ' כו': (ב) ככת ז' לנוי · עמ"כ · ומ"ש דבז' מתחיל עדנה · ליתא דבנדה (ס' י) מפורש דמשיגיעו ימי הנעורים חשוב הגיע זמנה נראות (גם מ"ש שקודם מ"ת לא היו עונשין עד בן ק' · נראה ע"פ דזה היה קודם המבול כדלעיל פכ"ו · גם באמת כאן דמדמה בת ק' ככת כ' לחטא · א"נ לומר רק שלא היו עונשין קודם מ"ת עד כ' וכמו. ככ"ד של מעלה בשבת (פ"ט:) ובכ"מ · וכנ"ל במ"כ כ' במקום ק') · והעיקר נראה כגי' רש"י שסביא בידו"מ בת ק' כבת כ' לנוי · ומשום שכ' שנה סוא ימי עיקר של יפות גדול האדם וכדלעיל פר' י"ד באדם וחוה כבני כ' שנה נבראו בשלמותן ע"ש ועיין ר' בחיי כאן · ובת כ' כבת ז' לחטא (ותלה סחטא כו' · שמשבע ואילך הוא זמן חינוך קטן למלות · ולא קודם לכן · ובפי' הגר"א ז"ל למגלת אסתר ע"ד הרמז כתוב דבשנת ז' מתחיל יצה"ר להטעות האדם ע"ש): (ג) כהדא עגלתא תמימתא · אפשר פירושו כעגלה הנמשכת בתמימותה אחר רצון בעליה · כן שרה נמשכה אחר רצון אברהם בתמימותה ושמעה לקולו לומר אחותו היא · ואף שבכר לקחה ע"י כן במצרים חזרה לעשות רצונו לומר כן בגרר: (ד) אבא הושעיה איש טריא · משמע שהיה בימי האמוראים · ולפ"ז צ"ל דאותו שנזכר בתוספתא אלסי ב"ק

מתנות כהונה

פרשה נח עשרים וכו' · דייק מדלא כתיב שבע ועשרים ומאה שנה וכתב שנה בכל כלל וכלל כפי' רש"י בחומש מב"ר בהדיא והרמב"ן פי' בפרשה זו שהוליאו זה משני חיי שרה: כבת עשרים לחטא · גרסינן שהרי אינה בת עונשין עדיין שקודם מתן תורה לא היו נענשין עד מאה שנה · בת שבע עדיין לא הוכחש יפיה מחמת דם וסהם: עגלתא תמימה כו' · עגלה תמימה בלי מום אשר לא עלה עליה עול וכל מום לא יהיה בו: שנאמר ויהיו כו' · שחבב הקב"ה שנות הצדיקים וכותבם בתורה כדי שיהיו נחלת ימיהם זכורה לעד וכן הוא לקמן ריש פרשה ס"ב: מה צורך לומר שני חיי שרה · שהרי כבר אמר חיי שרה אלא רמז לשני מיני החיים חיי עולם הזה וחיי עולם הבא כן פי' רש"י: עתניאל כו' · הוא יעבץ שהיה שופט הדור ורבץ תורה בישראל כדאיתא פ' ג' דתמורה: [בהיכל ה' וגו' גרסינן: ה"ג בהיכל ה' וגו' עד שלא השקיע כו']: אשכל וממרא כו' · אשכל נקרא כן על שם המעשה על אודות האשכל אשר כרתו משם בני ישראל · ממרא כי אלוני ממרא היה · מתוך פי' רש"י משמע שנקרא כן על שם המרגלים שהמרו שם את פי ה' כי כרתו משם האשכול להמרות רוח קדשו לאמר כשם שפריים משונה כך עמה משונה: חברון על שם חבורות הזוגות שנקברו שם ובפירוש רש"י מצאתי על שם אברהם חבר · גלה למקום שהיה דר שם · וקרית ארבע לא נתנו טעם: ולפה

רש"י

פרשה נח כשם שהם תמימים כן שנותן תמימות · היה לו לומר מאה ועשרים ושבע שנה אלא כך הוא אומר בת מאה כבת עשרים לנוי · בת עשרים כבת ז' לחטא: יודע ה' ימי תמימים זו שרה אמר רבי יוחנן כהדא עגלתא תמימתא: נחלתם לעולם תהיה שני חיי שרה לאחר שנאמר ויהיו חיי שרה מה צורך לומר שני חיי שרה באחרונה אלא לומר לך שחביב חייהן של צדיקים לפני הקדוש ברוך הוא בעולם הזה ולעולם הבא · ולפיכך הזכיר במקרא שתי פעמים חיי שרה לומר שזכתה לחיי העולם הבא הדא הוא דכתיב יודע ה' ימי תמימים ויהיו חיי שרה בעולם הזה ונחלתם לעולם תהיה לעולם הבא: עד שלא שקעה שמשו של יהושע זרחה שמשו של עתניאל בן קנז דכתיב וילכדה עתניאל בן קנז ועדיין יהושע קיים וכבר יוצא ובא: ותמת שרה בקרית ארבע ד' שמות נקרא אשכול וממרא קרית ארבע חברון · אשכול וממרא שניהם על שם מעשה אבל על שם ענר לא נקראת שלא מצינו מעשה וחברון נקראת על שם חבר נאה שדר בה ומצינו באברהם שנקרא חבר דכתיב אהבת צדק ותשנא רשע וגו' שמן ששון מחביריך

פירוש מהרז"ו

סדר חיי שרה פרשה נח סימן א בת כ' כו' · בילקוט תהלים ל"ז הגי' בת ק' כבת כ' לנוי ובת כ' כבת ז' לחטא · וגי' זו עיקר · ויופי האדם בבן כ' כמ"ש לעיל פר' י"ד ר"ס ז' אדם וחוה כבני כ' שנה נבראו · והנה שרה בת צ' נלקחה מאבימלך ומה גם אחרי שחזרה לנערותה · ומ"ש ימי פי' השנים כמו ימים תהיה גאולתו וכדומה · ומ"ש תמימים כמ"ש את מספר ימיך אמלא · ונראה שמ"ש בת כ' כבת ז' כו' נ"ל אחר מ"ש ד"א זו שרה · ותחלה דרש יודע ה' על סתם צדיקים ואח"כ ביחוד על שרה (וכ"כ היפ"ת) ועי' לקמן ריש פר' ס"ב ור"פ ס"ד בא"א: כהדא עגלתא · כפול לקמן סי' ג' · וכאן אין לו בתור ול"ע: ב וכי א"א יודעין · עי' קה"ר פסוק זה · ומד"ש ספ"ח: של צדיק · וכמ"ש לפני זה דור הולך ודור בא וגו' · ועי' בזוהר ע"פ הנך שוכב עם אבותיך וקם קם לה זיהרא לאחרא וח"ש זורח הוא שם ע"ש: נולד רבי · רבינו הקדוש: נולד ר' אבין · בקה"ר ומד"ש שם הגירסא ר' המנונא: ר' אבין בריה · בילקוט ר' הושעיא בריה: שלא השקיע · אין הכוונה בזה למיתה ולידה אלא לענין גדולה והנהגה כמ"ש כשאו כשמש: וילכדה עתניאל · עיקר הכוונה כמ"ש שופטים ג' ט' ויקם ה' מושיע וגו' את עתניאל בן קנז והיה שופט מ' שנה אחרי מות יהושע וגם בחייו זרחה שמשו שהתחיל בלכידת עיר · וגם מ"ש (שופטים א') ויהי אחרי מות יהושע וגו' ויאמר ה' יהודה יעלה וגו' ויאמר יהודה לשמעון אחיו וגו' פירש"י שם בשם י"מ שיהודה הוא עתניאל הוא יעבץ שאמרו בתמורה דף ט"ז מה שמו יהודה אחי שמעון שמו כו' ע"ש · ולענין ההכמה דרשו בתמורה שם אלף ות"ש ק"ו כו' נשתכחו באבלו של משה והחזירן עתניאל בן קנז מפלפולו שנאמר וילכדה עתניאל וגו' ע"ש (וכ"מ ביפ"ת): שמשו של עלי · בקה"ר שם סיים וכן בכל דור ודור: ושמואל שוכב · וס"ד ויקרא ה' אל שמואל ועלי היה קיים: עגלתא תמימתא · נ"ל שפי' עיגול שלם וכמו שת"י ככף רגל עגל רגלין סגלגלין וכ"פ רש"י שם והוא הגלגל הסובב שכאן הוא שוקע וכאן עולה וז"ש וזרח השמש וגו' הוא גלגל השמש (ופי' זה כמדומה ששמעתי או ראיתי) וכ"מ בילקוט יהושע ושמואל א' ג' · ועי' מד"ש בפ"ט ושם בטעות: ילדה מלכה · עד ובתואל ילד את רבקה: ג מה ראתה · למה זכתה וכ"ה באסתר: של שרה · וע"ד מ"ש לעיל פר' ל"ט סימן י"ג לרבנן שהיתה אסתר בת ע"ה שנה דומה לאברהם כשיצא מבית אביו ע"ש: ד ד' שמות · ילקוט יהושע י"ד סי' ח' · אשכול כמ"ש למקום ההוא קרא נחל אשכול והיינו חברון · וכמ"ש במ"ר פפ"ז סימן י"ד על פסוק אם לא הארץ אשר דרכה בה לך אתננה היא חברון ע"ש · וממרא כמ"ש ממרא קרית הארבע היא חברון: שדרו בה ד' צדיקים · כמ"ש והוא שוכן באלוני ממרא האמורי אחי אשכול ואחי ענר ומאמר שהיו אחים מן הסתם דרו יחד · וכתיב שם והם בעלי ברית אברם שמלו אתו שם: אדם הראשון · כדלקמן סי' ח' ועל אדה"ר אינו מפורש במקרא רק בדברי חז"ל מפורש בפר"א ס"פ כ' ופר' ל"ו · וכן בגמרא איתא שאמוראים ראו לאדה"ר במערה וכ"ה בזוהר ריש פר' חיי שרה [וגם חוה איתא בפרק חזקת הבתים בר' בנאה דהוה מציין מערתא דהיא נקברת שם · יפ"ת]: בעליה שהן ד' · כמ"ש ביהושע י"ד וט"ו קרית ארבע אבי הענק היא חברון

יפה תואר

כך שנותם תמימים · פי' כי הקב"ה יושב וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום ומחדש לחדש וכמ"ש רז"ל בפ"ק דקדושין על הכתוב את מספר ימיך אמלא · וכן אמרו באגדת שמואל פכ"ו כי ימלא ימיך ימים שלמים אני מונה לך איני מונה חסרים · ופי' הדברים כי שנות הצדיקים אינם מקוטעות אב לפעמים חדש אחד בשנה נחשב לשנה · אבל מספר השנים אשר יקצוב הקב"ה לצדיקים תהיינה שלמות מיום ליום ומחדש לחדש · וזה שמפרש ימי תמימים כי התמימים גם שנותיהם תמימות ומפרש ימי כמו ימים תהיה גאולתו דקאי על השנים · ויודע הוא על השגחת ה' כי השגחה הפרטית תכונה בשם ידיעה · וזה שאמר הכתוב יודע ה' ימי תמימים כי הקב"ה משגיח אשר שנות התמימים תהיינה תמימות ולא יחסר גם יום אחד מהן [וטוב יותר לומר כי הפעל ידע מורה לפעמים על יעד בהיפוך אוון וכמו בירמיה א' בטרם אצרך בבטן ידעתיך הוא כמו יעדתיך וכמ"ש ובטרם תצא מרחם הקדשתיך וגו' ויתפרש כי ה' יועד ויקצב ימי תמימים וכמ"ש] ויתכן כי בא בזה לתרץ למה אמר על כל אחד שנה שנים לומר שהיו שלמות ולא חסר מהם גם יום אחד: בת כ' כבת ז' לנוי · עי' בזה בחזקוני וברא"ם · ובעל מנחת יהודה כתב שמשמע שבדורות הראשונים היתה האשה נגמרת ליופי לז' שנים כמו שמצינו ברבקה שנשאת ליצחק בת ג' שנים וכן דורות הראשונים היו מולידים לז' שנים: כהדא עגלתא תמימה · דמה שלמות היופי לעגלה וכמ"ש עגלה יפיפיה מצרים · וכן איתא בפרק כהן גדול עגלה זו מיכל ולמה קורא אותה עגלה שחביבה על בעלה כעגלה וכה"א לולי חרשתם בעגלתי ושם מדמה אותה גם לענין תמימותה וצדקתה: וזרח השמש וגו' עד שלא ישקיע הקב"ה כו' · אע"ג דאין המשל דומה אל הנמשל · כי במשל זה השמש השוקע הוא הזורח שנית · והצדיק אשר יגוע יבוא אחר במקומו · אבל זה כלל גדול שאין לנו לבקש אשר המשל ישוה אל הנמשל בכל פרטיו וכל זה הוא מהשגחת הש"י שלא ישאר הדור אלמן מצדיק מגין בעדו ומלמדו להועיל · ועמ"ש לעיל בפנ"ו גבי אין דור שאין בו כאברהם: יום שמת ר"ע כו' · הא דהקדים ר"ע לפני יהושע עתניאל ושמואל משום דזריחת השמש ושקיעתו משל על שני ענינים · הא' על החכמה והדעת המאירים כאור ע"ד חכמת אדם תאיר פניו · והב' על התועלת והזכות להגן על הדור כמו שהשמש הוא עיקר התועלת הנמצאים בעולם השפל והשמש הוא המצמיח כל צמח · ולענין ההגנה על הדור והזכות יספיק גם אם לא נתפרסמה חכמתו בעולם כי מקטנותו הוא מזכה לדור · ולענין זה הוא מביא משמת ר"ע נולד רבינו כו' · אשר לידת צדיק השני היתה תכופה למות הצדיק שלפניו · ולענין החכמה והדעת בענין אשר השני אשר יקום תחת אשר לפניו כבר יהיה גבר בגוברין ויוכל להאיר עיני הארץ בחכמתו · ולזה הוא מביא מיהושע עתניאל ושמואל · אשר כבר נתפרסמו בעולם בכוחם למלא את מקום אשר שלפניהם · ויען כי הענין הראשון הוא קרוב יותר אל פשט הכתוב אשר הלידה ישוה לזריחה הבאה מיד אחרי אשר שקעה · והשקיעה תשוה למיתה לכן הקדים ר"ע וחבריו מראה אשר כשם היו המיתה והלידה תכופות זו אחר זו ועי' לקמן פנ"ט מ"ש שם על שאמר ת"ח שמת אין אנו מוצאים תמורתו: ונר אלהים טרם יכבה וגו' ומפרש ונר אלהים זו נבואת עלי טרם נכבה · ושמואל שוכב בהיכל ה' ובאה אליו הנבואה כי קרא אליו ה' ויאמר הנני: א"ר כהדא עגלתא תמימתא · נראה דהכי ג"ג ליה אך באגדת שמואל פ"ט גרסינן ליה גבי וירץ אל עלי ויאמר הנני: ולמה הוא קורא אותה קרית ארבע כו' · כי לא נוכל לפרש דנקרא קרית ארבע בשביל ארבע שמות שהיו לה · דא"כ קרית ארבע לא נוכל לחשוב במספר השמות לפ"ז · ועוד דמדכתיב ושם חברון לפנים קרית ארבע משמע דנקראת קרית ארבע עד שלא היה לה השם חברון: שדרו בה ד' צדיקים כו' · הנה כל המחוז נקרא בשם חברון · ובתוכו היה מקום מסוים לאשכול ומקום מסוים לממרא · ולכן אמרינן לעיל שמת"ב שנגלה ה' בחלקו של ממרא שהשיא פנים כנגד אברהם וזהו וירא אליו ה' באלוני ממרא כי זה היה מקום מיוחד לממרא לבדו · ולפעמים נקרא כל המחוז בשם אשכול וממרא · אבל לענר לא היה שם מקום מיוחד ולכן לא נמצא שם ענר על חברון · [אבל נמצא שם עיר ענר בד"ה א' ו' נ"ה וממחצית מטה מנשה את ענר וגו' וביהושע כ"א כ"ה נקראת בשם תענך ועיר זו היתה רחוקה מחברון · ויש להאריך בזה אך אין כאן מקומו] · וז"ש הכתוב ויבא עד חברון ויבואו עד נחל אשכול כי בתוך חברון היה מקום מסוים שנקרא אשכול ביחוד: ד"א שנקברו בה ד' אמהות כו' · קשה למה בחר יותר בשם האמהות ולא בשם האבות · וגם קשה למה לא אמר ד' זוגות ויכלול האבות והאמהות יחד וכן איתא בפ' כילד מעברין בעירובין וברש"י. על שם ד' זוגות [ואולי משום שהאמהות מתו ונקברו שם לפני האבות · כי לא מצינו שחוה האריכה ימים כאדם ושרה מפורש בקרא ורבקה אמה בת קל"ז וגם לפי פשטה שילתה היה בן ל"ז בזמן העקידה והוא חי בן ק"פ מת גם כן אמר רבקה · ואם לא מצינו שבאת למצרים עם יעקב במספר השבעים נפש · ולכך נאמר יותר

ידי משה

ושמואל שוכב בהיכל ה' כו' אמר רבי יוחנן כהדא עגלתא שם מתא יתר וכן צריך לגרוס ושמואל שוכב בהיכל ה' עד שלא השקיע כו': בקש לעוררן וכו' · שמעתי שרמז למאמר זה מבא בשם של שרה וכו' לז"א בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו שאם תקח מן שנות אברהם מ"ח שנה נשאר קכ"ז וסוא שאמרו חז"ל בן מ"ח שנה הכיר אברהם וכו' לפי שבמ"ח דברים התורה נקנית ואחד מהם הוא סיוע

ועל שם בעליה שהן ד' (ג) ענק וג' בניו · אמר רבי עזריה שמשם יצא אבינו אברהם (ה) שרדף אחרי ארבע מלכיות קוזמוקרטורין שהוא עולה בקרנסין של ד' · בתחלה ליהודה ואח"כ לכלב (ו) ואח"כ ללוים (ג) (ז) ואח"כ לכהנים והוא אחד מד' מקומות מגונים שבא"י ואלו הן · ר' יצחק ורבנן · רבי יצחק אמר דור ונפת דור (ד) (ח) תמנת סרח א וחברון · ורבנן אמרי (ט) דנה וקרית סנה ותמנת סרח וחברון:

ה ויבא אברהם לספוד לשרה · מהיכן בא · רבי לוי אמר מקבורתו של תרח לשרה בא · א"ל ר' יוסי ב והלא קבורתו של תרח קדמה לקבורתו של שרה שתי שנים אלא מהיכן (ס) בא ג מהר המוריה ומתה שרה מאותו צער לפיכך נסמכה עקידה לו'יהיו חיי שרה:

ו ויקם אברהם מעל פני מתו · מלמד שהיה רואה (י) מלאך המות מתרים כנגדו · א"ר יוחנן מן הן תנינן ד מי שמתו מוטל לפניו פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין וכל מצות שבתורה (יא) מן הכא ויקם וידבר · גר ותושב · גר דייר · תושב מארי ביתא · אם רציתם גר · ואם לאו מארי ביתא · שכך אמר לי הקב"ה לזרעך נתתי את הארץ הזאת · תנו לי אחזת קבר עמכם ואקברה מתי מלפני · איני מבקש מכם אלא מת אחד שנאמר תנו לי אחוזת קבר · ויענו בני חת את אברהם וגו' שמענו אדוני וגו' ה · מלך את עלינו · נשיא את עלינו · אלוה את עלינו · אמר להם אל יחסר העולם מלכו · ואל יחסר העולם אלוהו · במבחר קברינו (יב) במבחר שבקברינו · קבור את מתיך · מתים הרבה · (ו) וישתחו אברהם לפני עם הארץ · מיכן שמודים על בשורה טובה:

ז וידבר אתם לאמר אם יש את נפשכם (יג) פגעוני לי · סרסרוני לי · ואם לאו צלו לי עילוי' · ועפרון יושב בתוך בני חת · רבי יצחק אמר (ז) ו ישב כתיב אותו

מסורת המדרש א עיין כתובות דף קי"ב · וסוטה דף ל"ד · ובספרי פרשה עקב פיסקא ל"ז · ב סדר עולם פרק א' · ג ויקרא רבה פרשה כ' · פדר"א פרק ל"ב · ד ברכות דף י"ז · מסכת שמחות ריש פר' י' · ה לעיל פרשה מ"ב ומ"ג · קהלת רבה פרשה ד' פסוק י"ג · ילקוט סדר לך לך רמז ע"ב · ועיין במדבר רבה פרשה ט"ו · ותנחומא סדר בהעלותך סימן ס' · ו שמ"ר פרשה נ"א

חדושי הרד"ל

ב"ק יבעים אים עוריא · הוא אחר שהיה תנא : (ה) שרדף אחר ד' מלכים · וזהו קרית ארבע · קרים עוז שהגבה מן ד' מלכים (ומ"ש ביהושע (ט"ו) קרית ארבע אבי הענק · י"ל דדרש ליה על אברהם וכמו שדרשו בת"כ קרא דהאדם (יד) האדם הגדול בענקים על אברהם) : (ו) ואח"כ ללוים · במכות (ו' י') מפרש פרוודא נתנו לכלב והעיר עיר מקלט ללוים : (ז) ואח"כ לכהנים · כן כתוב (ד"ה א' ו') : (ח) ותמנת סרח · כמ"ש בב"ב (קכ"ב ·) שנקראת תמנת חרס שפירותיה כחרס והוא לגנאי · גם פשט לשון חרס שהיתה עפרה מעלה חרסין · וזה סימן לרזון הפירות · כמ"ש בבמ"ר פ' שלח לך אם של חרס היא פירותיה רזין : (ט) דנה וקרית סנה · הם ערים ביהודה (יהושע ט"ו) וכתיב שם היא דביר · וכתיב (שם ובשופטים א') ודביר לפנים יקרא קרית ספר והיא קרית ספר אשר לכדה עתניאל שכתוב כי ארץ הנגב נתתני · פרי שהיתה ארץ נגב בלא מים (ואפשר לכן עתניאל קרית ספר שת"י קרית ארכי. אולי ספריה שבניהם היה שון לגנאי ובספרי ריש פרשת עקב אמרו פסולת של א"י כו' כ"א אומרת תקרא על שמי מייתי קרוי' ד' שמות ומה פסולת כו' · ולפ"ז כמדומני שי"ל גם על דור ונפת דור דהכא · דהיינו מ"ש (יהושע י"ז) ואת יושבי דאר ובנותיה ויושבי עין דור וגו' תענך ומגדו ובנותיה שלשת הנפת · דג' נפות הן בלשה פלכי דור כמ"ש בת"י שם : והן עין דאר תענך ומגדו · והוא דור ונפת דור דכאן כלומר ג' נופה שלה (וז"ש בסיפרא (שופטים ו') בתענך על מי מגדו · וכתיב (תהלים פ"ג) נשמדו בעין דאר · שכלם במקום א' נפות של דור היו) והיו במקום אחד ד' מלכים (אף שלא נחשבו בל"א מלכים רק תענך ומגדו ומלך דור לנפת דור) ואף שהיו פסולת א"י · שלכן הודיעו בנביאים ד' שמות של מקומות אלו להורות הדרשה של ספרי דאף על שפסולת היו קורין ד' שמות · ומזה נלמד שהן פסולת מגונים שבא"י : (י) מה"מ מתרים כנגדו · אפשר הוא כמ"ש שלפי מ"ק המתקשה ע"מ על מת אחר הוא בוכה · ולכן כשהרבה בכי ומספד על שרה ראה מה"מ מתרים כנגדו · ומיד קם מעל פני מתו מלספוד ולבכות : (יא) מן הכא ויקם וידבר · אפשר י"ל מיד שקם עסק בדברי המת · ולרבין בזרוז ולא כד"א : (יב) במבחר שבקברינו · בני חת שהיו יושבין בשער עירם · היו שופטי העיר ושריהם · והיה להם קברות מכובדים מיוחדים להם לבדם · כעין קברי המלכים · ובהם הוא שא"ל אף במבחר שבקברינו קבור מתך כי נשיא אתה בתוכנו · וראוי לך לקבור מתך בקברי הנשיאים והשרים : (יג) שמעוני ופגעו לי סרסוני וא"ל צלו לי עלותי · כצ"ל · ומפרש שמעוני לשון שמעא דרבנן סרסוני לסרסר לי וא"ל פגעו לי צלו כו' :

חדושי הרש"ש

כפלפולו : (ג) ענק וג' בניו · כדכתיב ושם אחימן ששי ותלמי ילידי הענק (במד' י"ג) וכתיב ויורש משם כלב את שלשה בני ענק גו' (יהושע ט"ו) : (ג) ואח"כ לכהנים · כדכתיב ביהושע כ"א : (ד) תמנת סרח · עיין ב"ב (קכ"ב ב') : (ה) בא מהר המוריה ומהם שרה מתה לערי עמש"כ בש"ר פנ"ו : (ו) וישתחו לעם הארץ כצ"ל : (ז) ישב כתיב אותו היום מינו אותו כו' · עמש"כ לעיל פ"נ · ובתוך ב"ה פי' באמצע כמו שתרגם אונקלוס בתוך הגן במציעות גינתא וכ"פ רש"י שם · וכן תרגם על יהי רקיע בתוך המים במציעות מיא ובפירש"י שם · וכ"ה לעיל במדרש (פ"ד) בשעה שאמר כו' בתוך המים כו' האמצעית · ועי"ש בתוך המים בינים ובנתיים וע"ש בת"כ · וכפירש"י בפר' קרח על בתוך מעותם הניחו באמצע · וק"ק

רש"י

גנחביריך ואלמלא שהיה חבר היאך יהו נביאים חבירים לו : אמר רבי עזריה · לכך נקראת ארבע שמשם יצא אברהם אבינו שרדף ד' מלכים : קוזמו קולטורון · קוזמו לשון יון עולם קולטורין שלטון : שהוא עולה בקינסרון של ארבעה · קונסרון מזלות הדין קונסרא דשם בן נח : בתחלה לאברהם ואחר כך לכלב ואחר כך ללוים ואחר כך לכהנים · לשבט יהודה נפלה בגורל ובחלוקה ונתנוה לכלב דכתיב ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר משה · ללוים לערי מקלט ואת שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב בן יפונה באחוזתו · ובעזרא לכהנים : ד"א שהוא מד' מקומות מגונים שבארץ ישראל · שהוא מקום סרפים ואלו הן רבי יצחק ורבנן רבי יצחק אמר דור ונפות ותמנת סרח וחברון ורבנן אמרי דנה וקרית סנה ותמנת סרח וחברון : מהיכן בא ר' לוי אמר מקבורתו של תרח · כלומר אותה שעה קברו אותו : א"ל רבי יוסי והלא קבורתו של תרח קדמה לקבורתה של שרה שתי שנים · שהרי היה תרח בן ע' שנה כשהוליד את אברהם ואברהם בן ע"ה שנה כשיצא מחרן נמצא תרח בן קמ"ה כשיצא מחרן עדיין נשתיירו משנותיו ס' שנה שחיה ר"ה ושרה כשיצאה עמו מחרן היתה בת ס"ה שנה שהרי אברהם גדול הימנה י' שנה דכתיב הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד עדיין נשתיירו משנותיה של שרה ס"ב שנה שהרי חיתה קכ"ז שנה ומשנותיו של תרח לא נשתיירו כי אם ס' נמצא שמת קודם שרה שתי שנים : אלא מהיכן בא מהר המוריה · מן העקידה ודאי ומתה שרה מאותו צער תדע שכן שהרי בת תשעים שנה ילדה את יצחק ומתה בת קכ"ז נמצא יצחק כשמתה שרה בן ל"ז שנים וקי"ל דבשעת העקידה היה יצחק בן ל"ז שנה : אמר רבי יוחנן מן הן תנינן מי שמתו מוטל לפניו פטור מן הקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה מהכא ויקם אברהם מעל פני מתו וכי מעל פני מתו קם בכל שעה אלא שכל זמן שמתו מוטל לפניו ועליו לקברו כמוטל לפניו דמי : גר ותושב אנכי עמכם · גר · דייר · דרך עראי · ותושב · מארי ביתא אם רציתם הריני כגר עמכם ואם לאו הריני מארי בית בעל כרחכם. שכך אמר לי הקב"ה לזרעך נתתי את הארץ : ואקברה את מתי · חד · איני מבקש מכם אלא מת אחד : קבור את מתך · אפילו מתים הרבה שאת מתך לשון רבים משמע : וישתחו אברהם · מכאן שמודים על בשורה טובה שאין וישתחו אלא לשון הודאה כמא דתימא ויאמר ליבא השתחויתי מתרגמינן ואמר ליבא ואודית : וידבר אתם לאמר וגו' שמעוני ופגעו לי בעפרון בן צוחר סגעוני לי סרסוני לי ואם לאו צלו לי עלויה אין פגיעה אלא בקשה כמא דתימא ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי · סגעוניה לי · בקשו עלי ממנו : ברסוני · עשו לי שליחות כאדם שנעשה סרסור בסחורה : ועפרון יושב בתוך בני חת ר' יצחק בר אמי אמר ישב כתיב חסר וי"ו אותו היום מינוהו ארכיטרטיגוס · גדול שביניהם דלא יהא בר נש רב זבין מבר נש זעיר · הדיוט : וישתחו אברהם לפני עם הארץ מכאן שמודים על בשורה טובה · שאין וישתחו האמור כאן אלא לשון הודאה כמו שפירשנו ולפיכך משתחוים בהודאה תחלה וסוף שהודאה היא השתחואה וכן בברכת אבות לפי שהיא כעין ברכת הודאה לפי שכתוב אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים

מתנות כהונה

נקרא וכו' : על שם בעליה · שרי הענק : קוזמוקרטרון פירש"י קוזמו בלשון יון עולם קורטרין שלטון והערוך פירש תופשי העולם קוזמי עולם קרטרין תופש : היה עולה · חברון היה עולה בארבע גורלות כדמפרש ואזיל : בקרנסין · לפי הענין פירושו גורלות וכן משמע פירושו בערוך ורש"י גרס בקנסרין ופירש בו מזלות : בתחלה ליהודה · נפלו בגורל : לכלב · ככתוב בספר יהושע ויתנו לכלב את חברון : ללוים · לערי מקלט ואת שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב : [לכהנים · בימי עזרא כן פירש"י] : מגונים · וחברון היה מקום סרפין כמו שפי' רש"י בפרשת של"ח לך : [שתי שנים כו' · בפירש"י קחשיב ליה ונלאיתי לכותבו · ואהימנותא דידיה ניקום ונסמך : ומתה שרה · עיין זה בקהלת בפ' לך אכול] : מתרים · פי' הערוך התרסה הוא ענין מלחמה והתגרות · והגירוי היה לאמר על ידך מתה שרה אילו לא עקדת בנך לא היתה מתה עדיין וכדי שיתחרט על מעשה העקידה אמר כן ולכך אמר ויקם לשון זירוז או דייק על פני מתו על מלאך המות וק"ל : מה הן · מהיכן למדו הא דתנן ויקם וידבר משמע שלא עשה שום דבר רק צורך קבורתה וכל זמן שלא נקבר מוטל לפניו קרינן ליה כיון שמוטל עליו לקברו כדיליף בפרק מי שמתו מואקברה מתי מלפני אטו ההיא שעתא קמיה הוית רמיא והכתיב ויקם אברהם מעל פני מתו אלא מלמד כל זמן שמוטל עליו לקברו כמוטל לפניו דמי : דייר · לשון דירת עראי : מארי ביתא · אדון הבית וכמו שפי' רש"י בחומש : [ה"ג בילקוט ואקברה מתי חד מית ד"א איני מבקש כו' ודייק מתי משמע מת אחד] : אחוזת קבר · משמע קבר אחד : אלוה את עלינו · דאם לא כן למה אמרו אלהים וגם על ידי פיסוק הטעמים הוא נחלק לשנים : [אל יחסר העולם כו' · נתבאר לעיל פרשה מ"א : במבחר קברינו · משמע בקבר אחד המובחר שבכל קברינו ולא המובחר שבכל קבר וקבר] : מתים הרבה · דייק מדכתיב מתיך ולא מתך : [את נפשכם וגו' גרסינן] : פגעוני לי · בקשו עלי ממנו וכן פירש רש"י ויש לפרשו מלשון כפייה כלומר שיכפו אותו בדברים כד"א פגע בו : סרסרוני לי · עשו בין שניכו סרסרות כדי שנעמוד שנינו על המקח ולשון פגיעה יש לומר שנופל עליו על שהולך ובא ופוגע בזה ובזה עד שיתפייסו יחד : צלו לי עילוי · התפללו לו בשבילי כד"א אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי : [ישב כתיב · נתבאר לעיל פרשה נ'] :

ארכוסטרטיגום

יפה תואר

כי תקרא ע"ש האמהות הנקברות שם לפני בעליהם · וגם לא חפץ לאמר על שם ז' זוגות דא"כ היתה נקראת קרית שמונה · ואז היה השם יותר מבורר ועדיין צ"ע] : והוא אחד מד' מקומות מגונים · ופי' קרית ארבע קריה אחת מארבע עיירות המגונות שבא"י ויען שחברון היתה היותר מגונה מאחר שלש העיירות לכן נקראת חברון לבדה בשם הזה : מהיכן בא · קרוב לומר דהוא סובר אחרי מופלג ולפ"ז ויהי אחרי הדברים האלה ויוגד לאברהם וגו' והיה מופלג אחר העקידה · לכן ק"ל האיך עזב את שרה ימים רבים לבדה · ומשני שהלך לחרן לקבור את אביו והתאחר שם ובדרך · ואע"ג שלא נזכרה פה בכתוב קבורת תרח אפשר דדריש מדכתיב לספוד לשרה ולא כתיב לספדה ולבכותה · דבא מהספד אביו להספד שרה : ומתה שרה מאותו צער · בפר"א מבואר הדבר באריכה ע"ש · ואע"ג דאמר לעיל ברים פרשה זו שהנותיה היו תמימות · ופה משמע שמתה בלא זמנה · זה אין קושיא שאפשר שאז בא קצה שהיתה הסבה קרובה למיתתה זה הצער כי כן נגזר עליה · וגם י"ל שמלאך המות סבב למצוא מקום ליטול נשמתה ואי לאו דבא קצה לא הוה יכול לה וכהאיא עובדא דדוד דבפרק במה מדליקין דאתא שטן וכתש באילני וכו' : מתרים כנגדו · שעי"ז שניתן לו רשות בשרה היה מתרים כלפי אברהם לפי שמדת הדין מתוחה כנגדו · וכמו דאיתא בפ' ואלו מגלחין אבל כל ג' ימים הראשונים יראה כאלו חרב מונחת לו כו' · ודרים מעל [illegible]

פירוש מהרז"ו

חברון וגרש משם את שלשה בני ענק : בקרנסין · פירש במ"ע לשון שררה ומעלה : בתחלה ליהודה · כמ"ש ביהושע ט"ו ל"ד שחושב שם חברון בנחלת יהודה ואח"כ לכלב כמ"ש שם י"ד י"ג ואח"כ ללוים כמ"ש שם ויתנו בני ישראל ללוים וגו' ושם בפסוק י"א י"ב י"ג מבואר שחברון נתנה לכהנים : דנה וקרית סנה · מ"ש בזה מצאתי נהרד"ל ע"ש : ה מקבורתו של תרח · כי ימי תרח ר"ה שנה ובן ע' הוליד לאברהם וחיה עוד קל"ה שנה וכשמת תרח היה אברהם בן קל"ה שנה ושרה קכ"ה כי כששרה היתה בת צ' היה אברהם בן ק' הכי מיתת תרח קודם בשתי שנים : נסמכה עקדה · עי' מ"ש לעיל פר' נ"ו ר"ס ח' : ו מתרים כנגדו · שהיל"ל מעל מתו ומאי על פני מתו ואולי דורש פני על הכעס ומתו פי' מת שלו שהוא גרם לה שתמות · וע"ד מ"ש בפר"א פל"ב כשבא א"א מהר המוריה חרה אפו של שטן וכו' עד בא א"א ומצאה שמתה שנאמר ויבא וגו' ושטן הוא מלאך המות כמ"ש ד"ר פר' י"א בסימן ג' והתרים כנגדו מכעיסו שהוא גרם לה שתמות : מן הן תנינן · [illegible]

ידי משה

[illegible]

היום מינו אותו ארכוסטרטיגוס דלא יהא בר נש רב זבין מן בר נש זעיר · ויען עפרון החתי את אברהם (יד) באזני בני חת · אמר ר' פנחס מלמד שנעלו דלתותיהן והלכו לגמול חסדים לאברהם · לא אדוני שמעני השדה נתתי לך והמערה וגו' אדוני שמעני ארץ ארבע מאות שקל כסף · א"ר חנינא א כל שקלים האמורים בתורה סלעים ובנביאים ליטרין בכתובים קנטרין · ר' יודן אמר הוין משקלי עפרון שהיו קנטרין · הה"ד (משלי כח) נבהל להון איש רע עין ולא ידע כי חסר יבואנו · נבהל להון איש רע עין · זה עפרון שהכנים עין רע בממונו של צדיק · ולא ידע כי חסר יבואנו · (טו) שחסרתו התורה וא"ו הדא הוא דכתיב וישמע אברהם אל עפרון וישקול אברהם לעפרן · עפרן כתיב חסר וא"ו · ארבע מאות שקל כסף עובר לסוחר · רבי אבא בר ביזנא אמר פרגמטיא נפק : ח ויקם (ח) שדה עפרון · ההות נפילה וקמת · דהות דבר אינש זעיר · ואיתעבידת לבר נש רב · שדה עפרון אשר במכפלה מלמד שנכפלו בעיני כל אחד ואחד שכל מי שהוא קבור בתוכה בטוח ששכרו כפול ומכופל · אמר רבי אבהו שכפף הקב"ה קומתו של אדם הראשון וקברו בתוכה · השדה והמערה אשר בו וגו' · אמר רבי מנין תנינן ב המוכר את שדהו צריך לכתוב את שדהו ואת סימניה · מהכא השדה והמערה אשר בו וכל העץ אשר בשדה אשר בכל גבולו סביב לאברהם למקנה לעיני בני חת · אר"א ג כמה דיות משתפכות כמה קולמוסין משתברין כדי לכתוב בני חת · עשרה פעמי' כתיב בני חת · בני חת · עשרה כנגד עשרת הדברות ללמדך (טז) שכל מי שהוא מברר מקחו של צדיק · כאילו מקיים עשרת הדברות · א"ר יודן חמשה פעמים כתוב בני ברזילי כנגד חמשה ספרי תורה ללמדך שכל מי שהוא מאכיל פרוסה לצדיק · כאילו הוא מקיים חמשה ספרי תורה : ט ואחרי כן קבר אברהם · ד הה"ד (משלי כא) רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד · רודף צדקה זה אברהם שנאמר ושמרו דרך ה' לעשות צדקה · וחסד שגמל חסד לשרה · ימצא חיים · ושני חיי אברהם מאת שנה ושבעים שנה וחמשה שנים · צדקה וכבוד · אמר רבי שמואל בר יצחק אמר לו הקב"ה אני אומנותי גומל חסדים · תפסת אומנותי · (יז) בא (יח) לבוש לבושי · ואברהם זקן בא בימים :

פרשה נט

א ואברהם זקן בא בימים · ה כתיב (שם טז) עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא

ר"מ אזל לממלא ראה אותן כולן שחורי ראש אמר להם תאמר ממשפחת בית עלי אתם · דכתיב (שמואל א ב) וכל מרבית ביתך ימותו אנשים · אמרו ליה רבי התפלל עלינו אמר להם לכו וטפלו בצדקה · ואתם זוכים לזקנה · מה טעמיה עטרת תפארת שיבה ו והיכן היא מצויה בדרך צדקה תמצא · ממי אתה למד מאברהם שכתוב בו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט · ז זכה לזקנה ואברהם זקן בא בימים : ב ח עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון (משלי לא) עוז והדר לבושה של תורה · ותשחק ליום אחרון · ח אימתי היא (א) שוחקת מתן שכרה לעתיד לבא · ממי אתה למד מאברהם ע"י שכתוב בו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה · זכה לזקנה ואברהם

מסורת המדרש א בבא מציעא דף פ"ז · בכורות דף נ' · ירושלמי קדושין פרק א' ה"ש הלכה ג' · שמות רבה פרשה ל"א · רות רבה פרשה ד' · תנחומא סדר ויגש סימן ד' סדר כסא סימן א' וסדר ראה סימן י' · פסיקתא רבתי פיסקא א' · פסיקתא דר"כ פ' י"א · ילקוט כאן רמז ק"כ · ילקוט משלי רמז תתקס"ב · ב בבא בתרא דף ס"ט · ג מדרש שמואל סוף פרשה כ"ז · ילקוט כאן רמז ק"ב · ילקוט מלכים רמז ק"ע · ד ילקוט משלי רמז תתקנ"ט · ה מדרש שמואל פרשה ח' · ילקוט כאן רמז ק"ג · ילקוט שמואל א' רמז נ"ו · ילקוט משלי רמז תתקנ"ז · ו ילקוט מלכים א' רמז קס"ו · ז עי' בבא מציעא דף פ"ז · ח עיין תנחומא כאן סימן ד' ·

חדושי הרש"ש

(וק"ק דבפיר הגדתא כתיב ואת כל שלשה הקבוץ אל תוך רחובה נימא נמי דבעינן דוקא באמצע הרחוב וזה לא מצינו לא במשנה ולא בגמרא · רק דמשמע בהלק (קי"ב) דיליף מזה דבעינן שיהיה ברחוב בתוך העיר ולא חוצה לה · ועיין בלח"מ פ"ד מהלכות ע"א הל' ו"ו) · ובמנחות (צ"ח ב') אמרינן מכאן באמצעי מבוכת וע"ש בתוס' · ובתוספתא דסנהדרין כו' הכסיא יושב באמצע וזקנים יושבים מימינו ומשמאלו · ובזה מתורץ מה שטען הרמב"ן על רש"י בר"פ ויגא במש"כ בהלום הסולם דאמצע שיפועו היה נגד בהמ"ק · דהאמצע אינו מורה על דבר יותר כו' ע"ש · וגם הרא"ם לא מצא בזה מענה : (ח) שדה עפרון אשר במכפלה מלמד שנכפלה כו' (כנ"ל) כי המערה היתה נקראת מכפלה מטעמים האמורים בעירובין ר"פ כיצד סביאה גם רש"י ז"ל · אבל משום זה לא יתכן לומר על השדה (יען שהמערה בתוכה) אשר במכפלה וכמו שטען הרמב"ן ז"ל לכן הוצרך לנ"א :

חדושי הרד"ל

(יד) באזני בני חת לכל באי שער עירו · א"ר פנחס כנ"ל : (טו) שחסרתו התורה ו"ו · עמ"כ · גם עפרון חסר ו' עולה ת' לרמוז על ת' שקלי כסף שלקח : (טז) שכל מי שמברר מקחו של צדיק כו' · כמ"ש בבמ"ר שם שאע"ל בני חת לעפרן אם לא תמכור אנו מעבירין אותך כו' · גם מ"ש איש ממנו לא יכלה כו' הוא לשון פקידה לקיים רצונו : (יז) בא לבוש לבושי ואברהם זקן כו' · זהו וכבוד כמ"ש ונגד זקניו כבוד (ישעיה כ"ד) · ואין מפרש כאן מהו ימצא צדקה · ונראה שדרש' דריש פרשה שלאחריה עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא שייך לכאן · ופרשה שניה צריכה להתחיל מדרשא דעוז והדר דלכאן : (יח) לבוש לבושי · מסיים בילקוט דכתיב עתיק יומין יתיב ובתנחומא מסיים גם שער רישי' כעמר נקא · ולפי הלשון דכאן נראה מכוון למקרא דלבושי' כתלג חיור :

(א) שוחקת מתן שכרה · מבשרת שכרה בפנים שוחקות · וע"ל פס"ב [ובילקוט גרים אימתי משחקת

מתנות כהונה

ארכוסטרטיגוס · פירש הערוך גדול שבגליבים : דלא יהא כו' · שלא יהא בן אדם חשוב קונה מאדם שפל וקטן : [ה"ג בילקוט ובפירש"י בחותם לגמול חסדים לשרה] : ה"ג שהכנים עין רעה כו' : [ועיין בבמ"ר פר' ל"א] : חסר וי"ו ונשאר עפרן גימטריא ר"ע ע"ן : פרגמטיא נפיק · שקלים המתקבלים בסחורה בכל מקום : דהיתה נפולה · השדה היתה נפולה ושפ"ה ועכשיו עמדה · וכדמפרש והזיל שהיתה של אדם שפל ונעשית של בן אדם חשוב וגדול : מלמד שנכפלה כו' · היתה נראית כפולה בשויה ממה שקנאה אברהם : [ה"ג ד"א שכל מי וכו' וכ"מ שוב גירסת רש"י ז"ל : ד"ה א"ר תמן תנינן : ה"ג לכתוב בני חת עשרה פעמים כנגד עשרה דברות וכ"מ במדרש שמואל : עשרה פעמים · ט' פעמים בפרשה זו ואחד בסוף הספר] : מברר כו' · מבררו מכל ערעור ופקפוק : הכי גרסינן חמשה פעמים כתיב ברזילי בפרשה אחת והוא הקדים המלך דוד בלחם ויין ככתוב שם : לבוש לבושי כו' · זה הקדוש ברוך הוא נקרא עתיק יומין :

פרשה נט לממלא גרסינן והוא שם מקום : שחורי ראש · שערות ראשם שחור ולא הלבינו מזוקן ועיין מזה ביבמות בפרק מצות חליצה : וטפלו · ודבקו כד"א וטפלו בגלק נטפל אליו פלוני : ממי אתה למד מאברהם וכו' · פי' רש"י שנותנת עוז והדר בעולם הזה הדר זו זקנה כמה דכתיב והדרת פני זקן אבל הקרן קיימת

רש"י

שמי השמים וכל צבאם הארץ וגו' וצבא השמים לך משתחוים · וכתיב אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם ומפורש בספר הזה כל הנקוי · הזה אינו אלא בשביל אברהם לפיכך נעשה סמוך מעשה אברהם למעשה שמים וארץ לומר שבזכותו נברא העולם ומצינו כתיב שם השתחואה דכתיב וצבא השמים לך משתחוים לפיכך הקדים הקב"ה ברכת אבות לברכת תחיית המתים שדין הוא מי שגרם לבריאות כל בריות הללו האמור בענין הזה שכולן משתחוים לפניו דין הוא שיוקדם ברכה שלו לשלהם והואיל ומצינו בה השתחואה במעשה אבות לפיכך משתחוים בברכת אבות תחלה וסוף : עובר לסוחר רבי אבא בר ביזנא אמר פרגמטיא נפקת · בסחורה יוצאת ובאה : אשר במכפלה · מלמד שנכפלה לעיני כל אחד ואחד · שכולן היו סבורים שעדיין כפלים היא שוה ממה שנתן בה אברהם : ויקם דהות נפולה וקמת · עד עכשיו היתה נפולה ולא היתה חשובה בעיניהם משנעשה אברהם נתייקרה בעיניהם : דבר אחר ויקם דהות דבר נש זעיר · עפרון · ואיתעבידת דבר נש רב אברהם : דבר אחר אשר במכפלה · שכל מי שקבור בה ידוע ששכרו כפול ומכופל לעתיד לבא : אמר רבי אבהו · לכך נקראת מכפלה שכפף הקדוש ברוך הוא קומתו של אדם הראשון וקברו בתוכה : השדה והמערה אשר בו · אמר רבי מן הן תנינא · המוכר צריך שיכתוב סימנים מן הכא השדה והמערה אשר בו וכל העץ אשר בכל גבולו מצרים שהיו לו מכאן למצרים מן התורה : ללמדך שכל מי שמברר מקחו של

צדיק כאילו קיים עשרת הדברות · שמשים דעתו ומסייע לקנותו בשוה : בא ולבוש לבושי · ועתיק יומין יתיב :

פרשה נט רבי מאיר אזל לממלא · שם מקום : ראה אותם כולם שחורי ראש · כולם בחורים שלא היה בהם זקן : עוז והדר לבושה של תורה ותשחק ליום אחרון אימתי היא נותנת שכרו לאדם כו' : ממי את למד מאברהם · כלומר ממי אם למד שהיא נוהגת עוז והדר בעוה"ז : הדר זו זקנה · כמא דתימא והדרת

פירוש מהרז"ו

בבמ"ר פל"א סימן י"ז ושם מבואר: באזני בני חת. וס"ד לכל באי שער עירו. משמע שהיו שם כל בני העיר שסגרו דלתי ביתם והנותם ובאו כו' : כל שקלים כו'. כמ"ש מהלית השקל ובבכורות דף נ' א' הני' כל כסף האמור בתורה שהם סלעים ופי' רש"י שם. והל"ל המשכן והל"ל קטורת. והל"ל ערכין הכל סלעים לבד כאן שכתוב עובר לסוחר, והיתה שם בבכורות איכא דוכתא דקרי לקנטרי תקלי : פרקמטיא נפיק. כמו שת"א מתקבל בסחורה בכל מדינתא: ח אשר במכפלה. שתחלה כתוב מערת המכפלה אשר לו אשר בקצה שדהו שמערת המכפלה היתה בשדה. וכאן אמר שהשדה היה במכפלה ע"כ דורש שהשדה נתכפלה במקחה בעיני כולם ע"י שנכנסה תחת יד אברהם : שכפף. מל' וכפלת את היריעה עי' לעיל סימן ד' : מנין תנינן. ב"ב דף ס"ט : בני ברזילי. צ"ל ברזילי וכמ"ש במ"כ וכ"ה במד"ש ס"פ כ"ז א"ר יודן חמשה פעמים כתוב ברזילי וברזילי לברזילי כנגד ט' וסוא בשמואל ב' י"ט . וצ"ע שהרי נמצא עוד הפעם שם סוף י"ז ואם בשביל שכתוב בפרשה אחרת הרי יו"ד בני חת כתוב בב' פרשיות ואפשר על שם ביחד עם שובי בן נחש ועם מכיר בן עמיאל מלא דבר ע"כ לא חשיב ליה: ט ושמרו דרך ה'. ור"ד כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' אחריו משמע שיעשו אחריו מה שעשה הוא בחייו. ועיין ר"פ הסמוכה : ושני חיי. ואלה ימי שני חיי אברהם אשר חי וגו' בראשית כ"ה ז' : צדקה וכבוד. צדקה שמביאה לידי כבוד כמ"ש לקמן פס"ה סימן ט' מתוך שאתה מעטרו בזקנה אדם יודע למי מכבד והלובן סימן החסד והרחמים כמ"ש מכילתא יתרו פ' אנכי בנגלה בסיני כזקן מלא רחמים שנאמר כמעשה לבנת הספיר וכן לבושיה כתלג חיור וגו' וה"ש תפסת אומנתי היא הצדקה והרחמים . לבוש לבושי היינו מ"ש לבושיה כתלג חיור:

פרשה נט סימן א לממלא. במדרש שמואל פ"ח נאמר דאקרי ממלא. עיין ילקוט משלי ס"ח ושמואל א' ג': ושמרו דרך ה' כמ"ש לעיל סוף פרשה נ"ח: ב עוז והדר. בתורה מדבר כמ"ש שם פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה . וה"ש לבושה של תורה [ובמדרש משלי דריש אשת חיל מי ימצא זו היא התורה כו'. וכן בפ' השעלים דרים היתה כאניות סוחר על לומדי תורה ובויק"ר פי' ותקם בעוד

יפה תואר

סרכם · דאי על מת אחד היה לו לינקד כהי"ו בקמץ כמשפט הפסק מלמד : והלכו לגמול חסדים לאברהם . דריש מדכתיב לכל באי שער עירו ולא כתיב לכל יוצאי שער כמו בכ"מ משמע שבאו כולם לגמול חסד לאברהם : כל שקלים האמורים בתורה כו' · זה קאי רק על כסף שקלים וה"ג בגמ' כל כסף כו' ופי' בילקוט סי' קכ"ו תר"ת ס' קינטרין היה לבוש כו' · אבל כתב שקלים בנביאים ע"כ אינו ליטרין וכן מוכח בכמה מקומות : הה"ד נבהל להון וגו' · זה הוא מילתא באפי נפשה וקאי על המקרא וישקול אברהם לעפרן מה דכתיב חסר וי"ו · אבל מקרא זה לא מוכח כלל שהיה קנטרין · ושהיה קנטרין מוכח ממה דכתיב עובר לסוחר וכמ"ש רש"י בפ' יש נבור ובכתוב נבהל להון קאי ע"כ על כלל בני אדם ויען דמצינו כזה גם בעפרון לכן מביא את הכתוב הזה גם עליו ומ"ש שהכנים עין רע כו' ע' בגירסא בילקוט ובבמ"ר פ' ל"א : דהות נפילת וקיימת · ע' רש"י נחומש וברא"ם ודרשת חז"ל הוא מדכתיב שדה עפרון מה שבא ליתם עתה השדה לעפרון אשר הוא למותר ולא היה לו לומר רק ויקם השדה והמערה לאברהם · אם לא לרמוז כי גם השדה אשר היה לפני זה בידי עפרון בידי איש שפל הוקם והורם כי היה לאברהם : כמה דיות משתפכין כו'. זה הוא דרך מליצה על קושי הסיפור ומכ"ש בתורה אשר אין שפה יתר כלל. והנה פה בפ' א לא נמצא רק ח' פעמים בני חת וי"ל דלפני עם הארץ ובאזני עם הארץ פוי כבני חת · אבל ויפתח ועם הארץ אינו מן המנין · דאיצטריך לאשמעינן שבשתיקה לכמון עם ולא לגדוליהם: כאלו שקיים עשרת הדברות· כ"כ דרך רז"ל בכמה מקומות כי העוזר לת"ח נחשב לו כאלו קיים כל התורה כי ע"י יעסוק הת"ח בתורה. וזה אין קושיא למה רמוז התורה בבני חת על ה' ובבני ברזילי על החמש כי אין מקשין על רמזים : תפסת אומנתי כו' כי עולם חסד יבנה ולכן זכה לזקנה אשר עד ימיו לא היתה כדלקמן בפס"ה ובפ' השעלים. ודרש את המקרא רודף צדקה זו עם החיים. וחסד עם המתים ויהיה שכרו מדה כנגד מדה תחת מדת הצדקה שהחיה את העניים ימצא חיים וגם צדקה זה עוזר לעשות צדקה. ותחת חסד ימצא כבוד אחרי כי חסד הוא מדת הקב"ה לכן יל"ב לבושי ואברהם זקן:

אזל לממלא. נראה דהמקום הזה נקרא בשם ממלא על שם יושביו שנכרתו בימי בחורותם. כי באמת הברה מלא מורה על כרת כדאמרינן בפ' הכותב משום דאתיהו ממלאי אמריתו מילי מולי זהה ופירש"י דברים כרותים וע' בערוך ערך ממלא: התפלל עלינו. ע' בזה בירושלמי פ"ק דסנהדרין דקאמר

ידי משה

וא"כ ע"כ לא היה כמת בחדרי ומלאי ויקם מה! פני מתו אלא ע"כ שפי' לפניו הוא שמוטל עליו לקברו מאח"כ לפי פי' ע"כ היה להמדרש לסבית הפסוק והקברה מתי מלפני · כה דברי הקלין המפורסם בק"ק פרנקפורט דאדרא מוהר"ר ברוך בן מהור"ר פנחס זצ"ל ודברי פי חכם חן : דלא יהא בר נש רב כו' · ר"ל לפיכך עשה שקלים שנעשה עפרון בזה היום לראות כדי שלא יהיה כזיון לאברהם שהוא גדול וצריך לבזות עצמו לאדם שפל עבור שקבר לכן נעשה חשוב היום וק"ל : הוין משקלי עפרון שהיו קנטרין · גרסת ירושלמי פרק קמא דקידושין הוו משקלי עפרון שהן קנטרין אלו שמאל כבסף מלא יתננה ע"כ לשון ירושלמי :

לא היא זקנה ולא היא שיבה ר"ל לא היה אחד שהיה אלא כל"א דבר בפני עצמו :

זקן בא בימים • (שם ג) (א) אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד • א אורך ימים בימינה לע"ל • בשמאלה (ב) עושר וכבוד בעוה"ז • אפילו שהוא בא להשמאיל לאדם עושר וכבוד • ממי אתה למד מאברהם • ע"י שכתוב בו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט • זכה לזקנה • ואברהם זקן : ב ר' יצחק פתח (תהלים עא) וגם עד זקנה ושיבה אלהים אל תעזבני • ב א"ר אחא (ג) לא היא זקנה ולא היא שיבה • אלא שאם נתת לי זקנה תן לי שיבה עמה ממי אתה למד מאברהם • ע"י שכתוב בו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט • ג זכה לזקנה ואברהם זקן : ד רבי שמואל בר רב יצחק פתח (משלי כא) רודף צדקה וחסד וגו' ד כד דמך ר' שמואל בר רב יצחק דהוה מרקד אתלת שבשין • נפקין רוחין ועלעולין ה ועקרון כל אילניא טבייא דארעא דישראל • למה כן דהוה לקיט מדון שבשין ומהלך קדם כלה • והוו רבנן אמרין למה עביד כדין • למה הוא מבזה את אוריתא • אמר רבי זעירא שבקותיה דהוא ידע מה הוא עביד • כד דמך נפקו למיגמל ליה חסד ונחתה שבשבת דנור • ואיתעבידת כמו שבשבה דהדס ואפסקת בין ערסא לציבורא אמרין חמון ההדין סבא דקאי ולעי דקמה ליה שבשתיה • ד"א רודף צדקה זה אברהם ושמרו דרך ה' והחסד וגו' כדלעיל : ה (תהלים מה) יפיפית מבני אדם הוצק חן וגו' • ו נתייפית בעליונים שנא' (ישעיה לג) הן אראלם צעקו חוצה • נתייפית בתחתונים נשיא אלהים אתה בתוכנו • על כן ברכך אלהים (ד) לעולם • וה' ברך את אברהם בכל • (תהלים כד) (ז) מי יעלה בהר ה' • זה אברהם • עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה • ומי יקום במקום קדשו זה אברהם • על שם שנאמר (ג) וישכם אברהם בבוקר אל המקום • נקי כפים ובר לבב אם מחוט ועד שרוך נעל • (ד) ובר לבב חלילה לך מעשות כדבר הזה • אשר לא נשא לשוא נפשו • (ה) זה נפשו של נמרוד • ולא נשבע למרמה • הרימותי ידי אל ה' אל עליון • ישא ברכה מאת ה' וצדקה • ואברהם זקן וה' ברך את אברהם • אברהם היה מברך את הכל שנאמר ונברכו בך • מי ברך את אברהם הקב"ה מברכו וה' ברך את אברהם בכל • משה (עשה) ניסן של ישראל דכתיב (דברים לד) לכל האותות והמופתים אשר עשה משה ומי הוא ניסו של משה הקב"ה • שנאמר (שמות יז) ויבן משה מזבח ויקרא שמו ה' נסי • דוד רוען של ישראל שנאמר (ד"ה א יא) אתה תרעה את עמי ישראל • מי הוא רועה של דוד הקב"ה שנאמר (תהלים כג) ה' רועי לא אחסר • ירושלים אורו של עולם שנאמר (ישעיה ס) והלכו גוים לאורך ומי הוא אורה של ירושלים הקב"ה דכתיב והיה לך ה' לאור עולם : ו ואברהם זקן • ח זקן זה קנה שני עולמות • שלשה נכתרים בזקנה ובימים • ושלשתן היו (ס) ראש לנסיון • אברהם יהושע ודוד • אברהם ראש לאבות יהושע ראש למלכות משבט אפרים שנאמר (שופטים ה) מני אפרים שרשם בעמלק זה יהושע • דוד ראש למלכות משבט יהודה • א"ר אחא יש לך אדם שהוא בזקנה ואינו בימים • בימים ואינו בזקנה אבל כאן זקנה כנגד

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ק"ג • ב ילקוט תהלים רמז תת"ד • ג עיין בבא מציעא דף פ"ז • ד כתובות דף י"ז • ירושלמי פאה פרק א' • וירושלמי עבודת כוכבים פרק ג' • ה עיין מועד קטן דף כ"ה • ו ילקוט כאן רמז ק"ג כל הענין • ילקוט תהלים רמז תשמ"ט • ז מדרש תהלים מזמור כ"ד • ילקוט תהלים רמז תרל"ז • ח עי' קידושין דף ל"ב •

חדושי הרד"ל

…נותן שכרה לע"ל • יפה תואר] : (ב) עשר וכבוד • אפילו בעולם הזה שהוא כל… לשמאל • כצ"ל : (ג) לא היא זקנה לא היא שיבה • עיד"מ • ופשוטו פירושו בכל מקום לשון בתמיה… אף על פי שביארנו פ"ה דאבות בן ס' לזקנה בן ע' לשיבה • מ"מ כאן כיון שבקש עד… זקנה כלל • אלא ודאי דבר אחד הן ואח"כ תרתי ל"ל אלא שאם נתת לי כו' : (ד) לעולם… ברך את אברהם בכל • כלומר לעולם אף בזקנותו ולאחר מיתתו שלום ברכו (עיין… נפשו של נמרוד • עמ"ש בשם רש"י • וא"כ הו"ל למנקט אמרפל • ומדנקט נמרוד אפשר

חדושי הרש"ש

(א) אורך ימים בימינה לע"ל • כמ"ש בקדושין (ל"ט ב'). לעולם שכולו ארוך : (ג) מי יעלה בהר ה' כו' עתה כו' • בשוח"ט מביא ע"ז קרא דולך לך אל ארץ המוריה • וכ"ל דסופי' והעלהו כו' על אחד ההרים : (ג) וישכם כו' (אל המקום) שם ליתא תיבות אל המקום • ונראה דהכוונה על וישכם כו' הכתוב ג"כ בעקידה דסופי' ויקם כו' אל המקום : (ד) ובר לבב חלילה כו' • שם מביא קרא דומצאת את לבבו נאמן לפניך והוא נמי והאמין בה' : (ס) ראש לנסיון כה"א מלאכי… לנגסין ופי' משפחת עיין ערוך [וכן גרס כיפ"ת ובמדרש אשר עם היפ"ת הגירסא לנגסין ופי' שרי הנגלא] :

רש"י

…אבל קרן קיימא לעולם הבא : אורך ימים בימינו לעתיד לבוא • …בה למאן דתימא והארכת ימים בעולם שכולו ארוך : ובשמאלה …בעולם הזה • שהוא גרוע כנגד העולם הבא כשמאל כנגד ימין נותנת לו… ד"א אפילו כשהיא באה להשמאיל לאדם • למי שמשמאיל לה • עושר… ר' אחא • והיא זקנה והיא שיבה אלא שאם נתת לי זקנה בימים תן לי… פנים : כד דמך ר"ש בר רב יצחק דהוה מרקד אתלת שבשין • ומהלך קומי… כו' כד דמך נפקו למגמל עמיה חסדא ונחתת שובשיא דנורא ואיתעבידת… הדס ואיפסיק בין ערסי' לצבורא • אמרין חמון דהדין סבא דקאי ולעי טרח… אהנית ליה שבשתיה : נתייפית בעליונים דכתיב הן אראלם צעקו חוצה • …נשמו מסלות שבת וגו' המלאכים אומרים מה הועילה זכות שהיה מכניס אורחין… אותו זכות : מי יעלה בהר ה' זה אברהם • שנאמר בו בהר ה' יראה : נקי… אם מחוט ועד שרוך נעל : ובר לבב • ומצאת את לבבו נאמן : אשר …נשא נפשו זו נפשו של נמרוד • שלא הרגו בחנם שהוא בקש להרגו תחלה : …למרמה שנאמר הרמותי ידי אל ה' : ומי הוא רועה של דוד שנאמר ה' רועי

לא

מתנות כהונה

קיימא לעולם הבא ועוד יש לומר דדייק סיפיה דקרא וה' ברך את אברהם בכל להביא עולם הבא שכולו מכל טוב : בימינה • כמו שדרשו חכמים ז"ל למיימינים בה שעוסקים בה לשמה נותנת לו שכר מזומן וטוב לעולם הבא שהיא כנגד עולם הזה כימין נגד השמאל : שהוא בא להשמאיל לאדם • ליתן שכרו שלא בעין יפה שכר שאין לו עיקר נותנת לו עושר וכבוד בעולם הזה • ועיקר שכרו שמור לעולם הבא : זכה לזקנה • הרי בעולם הזה וכתיב ונגד זקניו כבוד הרי זקנה וכבוד וכתיב וה' ברך את אברהם בכל הרי עושר : לא היא שיבה • פי' רש"י שיבה היא הדרת פנים : ואברהם זקן • וכתיב וימת אברהם בשיבה טובה : כד דמך • כלומר כשמת מיתת הצדיקים דומה לאדם הישן בנחת רוח וסימן לדבר ישנתי אז ינוח לי : דהוה מרקד כו' • שהיה מרקד לפני הכלה בשלשה בדי הדס כדאיתא בריש פ"ב דמסכת כתובות : נפקין כו' [זהו בירושלמי דעבודת כוכבים פרק ג"ה ובפ"ק דמסכת פאה] היו יוצאין רוחות ועלעולין פירוש רוח סערה ועקרו כל אילנות טובות שבכל ארץ ישראל : שבשין • שריגין ובדי הדס : והוו רבנן כו' • והיו רבנן אומרים למה עושה כן שמבזה תורתו בכך כדאיתא ריש כתובות קא מכסף לן האי סבא : שבקתיה כו' • הניחו שהוא יודע מה הוא עושה : נפקו למיגמל כו' • יצא כל העם לגמול עמו חסדים וירדה שריג ובד של אש מן השמים ונעשה כמו בדי הדס וסיכה מפסקת בין מטתו ובין הצבור אמרו ראיתם זקן הזה שהיה עומד ומטריח את עצמו לרקד לפני הכלה ועכשיו עומדת לו שבשתיה : שבשתיה • שבוט שלו שהיה מרקד דכך שבות או פירושו לשון בדי הדס ושתי הלשונות בגמרא בריש כתובות וכלשון אחרון הוא גירסת הירושלמי בפ"ק דמסכת פאה : הן אראלם צעקו כו' • בשעת העקידה ועי' לעיל פ' נ"ו : מי יעלה בו' • מפס נתעלה להקרא ירא אלהים : [ה"ג נקי כפים אם מחוט כו'] : נפשו של נמרוד • פירש"י שרדף אברהם אחריו והרגו עם שלשה מלכים חבריו ולא כדין עשה שהרי אמרפל הוא נמרוד אמר שול והשליך אברהם לכבשן האש הבא להרגך השכם והרגו : ניסן • העושה להם כל הנסים : זה קנה • זקן נוטריקון זה

קנה

יפה תואר

…מתכבר אבל מתכבר בהפלה ושם יש פלוגתא בין המפורשים אם משני גם ד"ש או ג"ש : רבי …יצחק כו' • בר רבי יצחק ל"ג כי הוא דריש לעיל בסוף נ"ח כפי' הר"א • וגם הוא …על המעשה מה שהיה עמו : וה' ברך את אברהם בכל • לפי שנתיפה גם מהעליונים …להתברך ע"י מלאך • וה' לבדו ברך אותו וכדכתיב על כן ברכך אלהים : מי יעלה בהר …פשט הכתוב הוא ע"כ על כל אדם אשר יהיו בו השלימות האלה • והמדרש מביא רק כי …הם המעלות הנשגבות זכה לעלות בהר ה' והנחיל טובו לבניו אחריו וכמ"ש שם זה דור …פניך יעקב סלה • ר"ל בכל איש כמוהו • וי"ל עוד כי ששה דברים הם המביאים ברכה …ה' אם היה צדיק בנתים דרכיו וכמ"ש ונוה צדיק יבורך • ברכות לראש צדיק • וע"ז …בהר ה' זה אברהם וכו' כי שם נודע אשר הוא ירא שמים באמת • והב' המהנה לאחרים …את משביר • ולמוכיחים ינעם ותבא עליהם ברכת טוב וע"ז אמר ומי יקום במקום קדשו …ר וישכם אברהם בבוקר אל המקום ונראה שהיה המקום מקודם במקום שהתפלל לה' על …התפלל על אנשי סדום להצילם • והג' אם הוא יתרחק מהגזל כי לא יחרוך רמיה צידו …הוא מתברך וע"ז אמר נקי כפים זה אברהם שאעפ"י שהיה שלו הרחיק ממנו לפי שהיה דומה …ים • והד' רוח נדיבה וטוב עין כמ"ש וטוב עין הוא יבורך וכה"א ונפש ברכה תדושן …זה אברהם • והה' הבטחון השלום בה' כאומרו ברוך הגבר אשר יבטח בה' וע"ז אמר לא …זה אברהם במסר נפשו על קדושת ה' לגודל בטחון • והו' הנאמנות והתמימות אשר …יש אמונות רב ברכות ופי' בשמ"ר פנ"א כי מי שהוא נאמן מתברך ע"ש וע"ז אמר ולא נשבע …ם שהיה נאמן בדברו וע"ע בד"ר כמו זה בפ' זאת הברכה דרשו כמו כן על משה • וגם …יה כמו שדרשנו פה : ולא נשבע למרמה הרימותי ידי וגו' • באמת זה אין מעלה …במה שלא נשבע למרמה כי גם הקל שבקלים לא נשבע למרמה וגם אם פי' שקיים שבועתו …ר לעיל אם מחוט ועד שרוך נעל : אבל פי' לא שלא נשבע לשקר אלא שאעפ"י שהיה יכול …מכל אשר לך ותו לא • שלא היה צ"ל בלעדי רק אשר אכלו הנערים דאם אקח מכל אשר …א מה שיקח ממה שבעין השבת • מ"מ משני שלא יראה כנשבע במרמה ובתחבולה פי' ואמר …אכלו הנערים לצאת מכל חשד : שנאמר ונברכו בך • ומה שדרשו לעיל בפ' ל"ט והיה …בורות לך כו' אגדה זו סוברת ע"כ כאילו דרשות שם ופי' ונברכו בך שיהיו מבורכים …הם הנשמים בזכותך : מי ברך את אברהם כו' • מפשט הדברים נראה שהמברך צריך …' בזה מ"ש העקרים במ"ד פי"ט • אבל באמת הוא כי זו היא ממדת הקב"ה להטיב לכל …כמ"ש בשבת פ' השואל כל המרחם מרחמים עליו מן השמים ובפ' התוכל כל המתפלל על …תחלה • וכן אמרו כל כהן המברך מתברך וע' בפ' א"ש • וז"ש וה' ברך את אברהם …הברכה שבירך את הכל לכן ברכו ה' : דכתיב לכל האותות והמופתים וגו' • בילקוט …דכתיב מה תריבון עמדי מה תנסון את ה' וכן נמצא בכל הספרים שהביאו אגדה זו • …ה תנסון מלשון נסים ונפלאות וכן פי' במכילתא ע"ש : בא בדיומלין • ולפ"ז דרשו …ב אשר הוא המבחר שבימים וכמו שדרשו פירך המיומנת שבירך • והפשט לא יתגרם לא

נפעל

פירוש מהרז"ו

לילה ברנתה של תורה ובפסיקתא ואת עליה על כוונה בהורת משה שנהעלתה על הורת אדם ונח • יפ"ת] • ומ"ש הדר כמ"ש הדר זקנים שיבה : אורך ימים בימינה • דורש שמ"ש זקן בא בימים שזכה לאורך ימים של ימינה לעוה"ב ושל שמאלה בעוה"ז (עי' מ"כ) ומ"ש זכה לזקנה כו' כמ"ש לקמן בסימן ו' זקן בעוה"ז ובא בימים לעוה"ב ע"ש : ב אל תעזבני • ס"ד עד אגיד זרועך לדור וגו' • ועל שרוצה לגות לבאים אחריו דרך ה' ע"כ רוצה שיאריך ה' ימיו ויתן לו זקנה ושיבה : לא היא זקנה • ובילקוט תהלים ע"א גורס היא זקנה והיא שיבה שכוונת שניהם ימים ארוכים : תן לי שיבה • היינו לובן השער וכמ"ש והדר זקנים שיבה וכמ"ש אגל דאב"ע • ועי"ז דבריו נשמעים • וכן באברהם שאוה לדורות אחריו זכה לזקנה ושיבה : ד ר"ש בר"י פתח • פי' שפתח בפסוק זה לדרוש ענין אברהם כמ"ש בס"פ נ"ח וכמ"ש בס"ם זה ואגב הביא המעשה שהיה אגל ר"ש בעצמו שבו נתקיים : כדלעיל • ס"פ נ"ח : ה הוצק חן • כאן לא פי' ועיין לעיל פמ"ח סי' ע' חן בשפתיו • ופנ"ע סימן י' חין ערכו שנדרשו על אברהם על שהתפלל על סדום וכאן סמך עצמו על שמבואר שם • ומזה דרש שהפסוק מדבר באברהם : נתיפית בעליונים • שהיל"ל יפית ואמר יפיפית כופל היופי בעליונים • וכמ"ש לעיל פרשה נ"ו סימן ה' וכן בתחתונים כמ"ש לעיל פרשה נ"ח סימן ו' וס"נ ומבואר : ע"כ ברכך • יתכן שפי' על אשר ברכך אלהים לעולם ע"כ נתיפית בעליונים ובתחתונים • וכמו כי ע"כ באו בצל קורתי ע"ש רש"י : עתה ידעתי • במדרש תהלים כ"ד וילקוט שם הגי' זה אברהם שכתוב בו ולך לך אל ארץ המוריה וס"ד על אחד ההרים אשר אומר אליך וזהו בהר ה' : אל המקום • וס"ד אשר עמד שם שקבע שם מקום לתפלתו וזהו מקום קדשו מקדם מעט (יפ"ת וע"ע ברש"ב) : ועד שרוך הנעל • ואם אקח מכל אשר לך : ובר לבב חלילה לך • שלא היה יכול לסבול דבר עול ובמדרש תהלים שם גרס הכא ומצאת את לבבו נאמן לפניך ואומר והאמין בה' (יפ"ת) : נפשו של נמרוד • עיין מ"כ בשם רש"י • ועיין לעיל פרשה מ"כ סימן ד' שנמרוד הוא אמרפל ושם כי' ג' שעיקר כוונת אמרפל להרוג לאברהם על שעבד את ה' : הרימותי ידי • וקיים שבועתו ולא היה למרמה • ומ"ש וצדקה מאלהי ישעו כדלעיל ס"ס ל"ח צדקה וכבוד ע"ש : ונברכו בך • כל משפחות האדמה פי' ממך יתברכו • ואמר מי בירך לאברהם הקב"ה ומברכתו מברך לאחרים וכן בכל אלו שחושב : ו זה קנה שני עולמות • שהרי בא בימים מיותר ע"כ דורש נוטריקון זקן זה קנה שבא בימים שני מיני ימים בעוה"ז ובעוה"ב : שלשה נכתרו בזקנה • עיין לקמן פרשה ס"ב ס"ס ב' :

יהושע ראש • וכתוב בו ויהושע זקן בא בימים יהושע י"ג א' : שרשם בעמלק • פי' שמתחלה נלחם אפרים בעמלק כמ"ש ויחלוש יהושע את עמלק ויהושע בא מאפרים כמ"ש למטה אפרים הושע בן נון • והראי' שהיה מלך ממ"ש החריך בנימין זה שאול שגם הוא נלחם בעמלק ונלחם והוקם אפרים לבנימין מה זה מלך אף זה מלך • ועמ"ש במ"ר פר' כ' ג"כ ותרועת מלך בו על יהושע • ודוד ראש למלכות יהודה וכתוב בו והמלך דוד זקן בא בימים : בזקנה ואינו בימים • כדמיון דאב"ע שנזרקה בו שיבה כשהיה בן י"ח שנה

רש

ימים וימים כנגד זקנה · בא בימים · רבי יהודה אמר [א] בא בדיופלין ר' אבא אמר בא בכפלון מפולש לחיי העולם הבא · א"ר יצחק באותן הימים שכתוב בהן (קהלת יב) עד אשר לא יבאו ימי הרעה: ז) וה' ברך את אברהם בכל · ר' יודן ורבי נחמיה · רבי יודן אמר שנתן לו נקבה (ו) אמר לו רבי נחמיה עיקר ביתו של מלך אין כתוב בה ברכה אלא וה' ברך את אברהם בכל שלא נתן לו בת כל עיקר · ר' לוי אמר תלת · [ג] בכל · שהשליטו ביצרו · בכל · שעשה ישמעאל תשובה בחייו · בכל שלא חסר קלרין שלו כלום · ר' לוי בשם ר' חמא אמר בכל שלא חזר ונסה אותו: ח) ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו · [ד] שהיה זיו איקונין שלו דומה לו · המושל בכל אשר לו · שהיה שליט ביצרו כמותו · שים נא ידך תחת ירכי · א"ר ברכיה לפי שנתנה להם בצער לפיכך היא חביבה ואין נשבעין אלא בה · ואשביעך בה' אלהי השמים א"ר פינחס [ה] עד שלא הודעתי אותו לבריותיו אלהי השמים · וכיון שהודעתי אותו לבריותיו אלהי הארץ · אשר לא תקח · הזהירו שלא ילך אל בנות ענר אשכל וממרא · כי אל ארצי ואל מולדתי · א"ר יצחק חטיא דקרתך זונין זרע מנהון: ט) ויאמר אליו העבד הה"ד (הושע יב) כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב · [ו] כנען זה אליעזר · בידו מאזני מרמה · שהיה יושב ומשקיל את בתו ראויה היא או אינה ראויה · לעשוק אהב · לעשוק אהובו של עולם זה יצחק (ז) אמר אולי לא תאבה ואתן לו את בתי · א"ל אתה ארור ובני ברוך ואין ארור מתדבק בברוך: י) ויאמר אליו אברהם השמר לך וגו' ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי · [ז] זה ביתו של אביו · ומארץ מולדתי זה שכונתו · ואשר נשבע לי בחרן · ואשר דבר לי בין הבתרים · הוא ישלח מלאכו לפניך · ר' דוסא אומר (ח) ה"ז מלאך מסויים · בשעה שאמר אברהם אבינו הוא ישלח מלאכו לפניך זימן לו הקב"ה ב' מלאכים (ו) אחד להוציא את רבקה ואחד ללוות את אליעזר · ואם לא תאבה האשה וגו' רק את בני לא תשב שמה · רק מיעוט בני אינו חוזר בן בני חוזר: יא) ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדוניו וגו' · גמליו של אברהם אבינו היה ניכרים

מסורת המדרש א סדה"ד פרק ס' · ילקוט כאן רמז ק"ג · ב בבא בתרא דף ט"ז ודף קמ"א · תוספתא קידושין סוף פרק ה' · ג לעיל ריש פרשה ל' ושם נרשם · ד בבא בתרא דף י"ז ילקוט כאן רמז ק"ו · ה כפרי פרשה האזינו פיסקא ש"ג · ילקוט ספר האזינו רמז תתקמ"ג · ו ילקוט הושע רמז תקכ"ט · ז ילקוט כאן רמז ק"ו

חדושי הרש"ש

(ו) א"ל ר"נ עיקר ביתו ש"מ א"כ גם ברכה · פי' לדברין א"כ היא (ר"ל הבת) עיקר כיון דברך כו' קאי עלה · ומדוע אין כתיבה בה ברכה ר"ל שאין כתוב אודותיה שום ספור בברכותי בתורה: (ז) אמר אולי לא תאבה ואתן לו את בתי · וה"א דהסבב כו' ככתוב אחריו הוא לתמיה לא נבהלה: (ח) ה"ז מלאך מסויים · נראה דר"ל פי' ספרש מלאך ככתוב כאן ע"ד השאלה לסכום בוסכב שסם שמלך אחריך כמו שפירושו כן במקומות הרבה: אלא מלאך ממש:

חדושי הרד"ל

ר"ל כדלעיל פל"ח שמאלו נמרוד למאן כבגוד כו' ולא באת אברהם לבוא נפשו של נמרוד להשיבו בוא נתעה רק א"ל אמרי אמת: (ו) א' להוציא את רבקה · דרש לפניך · קודם שתבא לשם · כבר ישלח מלאכו שמה

מתנות כהונה

קנה ודוגמת זה דרשו בפ"ק דקדושין והדרת פני זקן זה שקנה חכמה: בדיופלין · פירש הערוך בלע"ז בכפל פירוש בשני עולמים בעולם הזה ובעולם הבא ודייק מדכתיב בא בביאה גמורה וכפולה: ה"ג בערוך ר' אבא אמר בא בפילון ופי' בו מקום ושער מפולש ואורח ישר: באותו הימים כו' · בא לו בשלום וטובה: עיקר ביתו של מלך · שרה שהיתה עיקרת של ביתו ומה' אשה משכלת והוא היה טפל לה בנבואה ונתברך בגללה ולא כתיב בה ברכה ואתה אומר שעל ביתו נכתב ברכה ומצאתי בפירש"י שגרס עקר בתו ופירוש על הוה שלא נאמר בה ברכה כו' · ועוי"ל עיקר ביתו זה יצחק ולא נאמר בו ברכה בחיי אברהם וכן מצאתי שוב באב"א אבל קשה קצת שהרי כתוב כי ברך אברכך ודרשו חז"ל אחת לאב ואחת לבן: שעשה ישמעאל תשובה · דאל"כ לא היה מת בשיבה טובה וכתיב תקבר בשיבה טובה: קלרין · פי' הערוך אוצרותיו: זקן · נוטריקון זיו איקונין ר"ל קלסתר פנים: שנתנה להם · המילה שהיא תחת הירך ואליעזר ג"כ נימול בכלל ילידי ביתו ומקנת כספו: עד שלא הודעתי כו' · עיין בפירש"י בחומש: הכי גרסינן אלהי הארץ אשר לא תקח אשה וגו': הזהירו כו' · חטיא דקרתיך זונין כו' פירש הערוך זרעונים שחורים הנמצאים בין החטין אף על פי שכל חטים שבשדה אינן כך לא תזרע אלא מהם כי שאר החטים שמא לא יצליחו כלל וכן עשה אברהם שאמר אל ארצי ואל מולדתי כו' שהם קרובים להצלית לזרע קדש: מסויים · מיוחד ומסומן ודייק מדכתיב מלאכו מלאך המיוחד והמסויים: להוציא את רבקה חוץ לעיר על הבאר אשר אליעזר עמד שם: בן בני כו' · זה יעקב שהלך ללבן:

רש"י

לא אחסר: ברך את אברהם בכל ר' יהודה אומר שנתן לו נקבה · בכל לרבות אפילו בת ובקידושין מפרש בת שמה בכל: אמר ר' נחמיה והלא עיקר בתו של מלך אין כתיב ברכה · כלומר בתחלת בריאת האשה שהיתה ראשונה לכל הנשים ועיקר בעולמו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא לא מצינו שכתוב בה ברכה שלא ייחד לה הקדוש ברוך הוא ברכה בפני עצמה אלא עם אדם נתברכה דכתיב ויאמר להם אלהים פרו ורבו: את אמר הכא ברך את אברהם בכל בנקבה וכי לא היה לו ברכה אלא בנקבה: רבי לוי אמר תלת בכל שהשליטו ביצרו בכל שעשה ישמעאל תשובה בחייו בכל שלא חסר קילורין שלו כלום · קילורין מרתף אוצר שלו דלא חסר כלום: בכל שלא חזר ונסה אותו: זקן שהיה זיו איקונין שלו דומה לו: לפי שנתנה להם מילה בצער · שנימולו גדולים לפיכך לא היו נשבעין אלא בה: לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני הזהירו על בנות ענר אשכול וממרא: כי אל ארצי ואל מולדתי תלך משל דאמרי בני אדם חיטיא דקרתא זונין זרע מנהון · חטים שבמקומך לעיס אף על פי כן זרע מהן אפשר שיהיו טובים כך אמר אברהם כי אל ארצי ואל מולדתי תלך מוטב להתערב בהן ולא באחרים אפשר יצא מהן בן צדיק ומפרש בתלמוד ירושלמי זונין מין חטין הן אלא שהפירות מזנין משהגין לרעה היך מד"א ולא תזנה הארץ: כנען זה אליעזר: בידו מאזני מרמה לעשוק אהב שהיה יושב ומשקל אם בתו ראויה ליצחק או אינה ראויה אמר ליה אליעזר אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי ואתן לו את בתי וכו': מארץ מולדתי · משכונתי: ואשר דבר לי · לך לך בחרן: בני אין חוזר · יצחק: בן בני חוזר · יעקב שחזר לחרן:

פירוש מהרז"ו

ויש בני אדם שזקנה קופצת עליהם בלא זמנם · אך לאברהם היה הזקנה לפי הימים שהרי היה אז בן קל"ז שנה: בפילון מפולש · עיין מ"כ ולשון זה בויק"ר פ"ל רס"ב · ופי' במ"ע בל"י אולם קצר ושער · ור"י אמר בדופלין והו פי' שנים ופילון מקום שער שבא בשני מיני ימים בעוה"ז ובעוה"ב ומ"ש ר"א בכפלון אולי בא לפרש דברי ר"י וכ"מ בילקוט שהביא דברי ר"י בדופלין ול"ב שם בכפלון ועיין מ"כ: א"ר יצחק · עיין ויק"ר ל"פ י"ח: ז עיקר ביתו · ע"ע פירושו ועיין ב"ב דף ט"ז ב': שהשליט ביצרו · שעי"ז ברכתו שלמה שהוא במות שלא יחטא עוד ולא יאבד ברכתו וזהו בכל: ישמעאל · כי רק זה היה חסר לו שהוא וכל ב"ב צדיקים זולת ישמעאל כמ"ש לעיל פרשה ל"ג סימן י"א וס"ג: קילורין · עיין לעיל פרשה ל"ב סימן ג' שהיו אוצרותיו מלאים תמיד בזכות הצדקה שעשה: שלא חזר ונסה · כי פן לא יעמוד בנסיון ויאבד ברכותיו עד הנה אבל מעתה הכל שלו וזהו בכל: ח זיו אקונים · שהיל"ל משק ביתו או גדול רב ונאמן ביתו ע"כ דורש זקן נוטריקון וכמ"ש לקמן פרשה כ' סימן ז' · ואינו דורש זה קנה כדלעיל ר"ס ו' · כי כאן זקן סמוך לתיבת ביתו והיינו ביתו של אברהם ע"כ דורש שהיה מתדמה לאברהם שהיה ג"כ גבור כמוהו וכמ"ש לעיל פרשה מ"ג ס"ב שעמו לבדו רדף המלכים: שליט ביצרו · שמאחר שהיה עבדו לא היה מושל · אלא מ"ש אשר לו אין פירושו של אברהם אלא על אליעזר עצמו · וסובר כר' לוי שמ"ש בכל השליטו ביצרו: בצער · שמלו שניהם לעת זקנותם ויעקב שאמר ליוסף למד מאברהם: ברוך ה' אלהי השמים · ואלהי הארץ ובפסוק ח' כתוב אלהי השמים לבד כב"מ והכריע פסוק אשר לקחני מבית אבי שאז היה עדיין אלהי השמים לבד וזהו עד שלא הודעתי אותו וכו' וכ"ה ברש"י בחומש: הזהירו שלא ילך · שמ"ש אשר אנכי יושב בקרבו מיותר ע"כ דורש שהכוונה על ענר אשכול וממרא שאברהם יושב בקרבם כמ"ש לעיל פרשה ל"ח ס"ד וכדי שלא יטעה אליעזר שהם יצאו מכלל כנען על שהיו צדיקים כמ"ש לעיל פרשה ל"ז ס"ג שבן חשב אברהם מתחלה ע"כ נוה לו גם עליהם (וכ"כ ביפ"ת): ט ויאמר אליו העבד · אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי והוקשה לחז"ל שמאחר שקראו ככר בתוארים של כבוד עבדו זקן ביתו המושל וכו' איך קראו אח"כ העבד משמע עבד ככל העבדים ע"כ דרש שהוא כנען עבד עבדים יהיה לאחיו · וזהו העבד הידוע שהתחיל במרמה לטובת עצמו: כנען זה אליעזר · הנה בפרשה זאת אינו מפורש מה שמו · אך חז"ל דורשים כן ע"פ מדה י"ז שמ"ש כאן זקן ביתו הוא אליעזר וכמ"ש ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר · וז"ל הפר"א פט"ז זקן ביתו היה עבדו אליעזר וכו' ועמד נמרוד וכתב את עבדו אליעזר לאברהם וכשגמל חסד עם יצחק בנו הוציאו לחפשי והוא עוג מלך הבשן וכ"ה במסכת מסכת סופרים ד' סנהדרין דף נ"ה · ועיין לעיל פמ"ב ס"ח בא"א · ויתכן שהכוונה ע' כנען בן חם עצמו שהיה עדיין כמו כל היו"ד דורות שמנח עד אברהם כמפורש בתורה שנתארך שהיה עבד עבדים לאחיו ויתכן שהיה עבד לכוש אחיו הבכור וכוש הוא נמרוד כמ"ש לעיל פמ"ב רס"ד · ונתן אותו נמרוד לאברהם וכמ"ש ג"כ לק' פ"ס ס"ז ע"ש ועי' פר"א: לעשוק אהב · ומשמע שלא עשק אלא אוהב לעשוק ע"כ דורש אליעזר שרצה לעשוק האהוב כמ"ש אשר אהבת ידיד מבטן · ומ"ש מאזני מרמה כמ"ש בפר"א שם שרבקה היתה ראויה ליצחק ממעי אמה שנאמר במאזנים לעלות המה מהבל יחד ופי' כמ"ש בירושלמי ביצה פ"ה ה"ב · ובירושלמי ריש כתובות ובויק"ר פכ"ט ס"ח שעד שהן עשוין הבל במעי אמן מזווגן יחד (לבד מ"ש חז"ל בחדש שמאלו מאזנים) וכנען ביקש לעשות המאזנים מרמה שישא בתו · עיין ויק"ר פי"ז ס"ד · ובזוהר פרשת שלח לך שהיה אליעזר מבני כנען ע"ש: אולי לא תאבה · הגיר' בילקוט יהושע י"ב · אלי כתיב וכאן כתיב אולי בוי"ו אך לקמן כשספר הענין לפני בתואל ולבן כתוב חסר לרמוז על דרשה זו וכ"ה ברש"י בחומש · ויתכן שלכך רמז בפעם הב' לזרז ללבן אם לא הרצו ליתן את רבקה הרי אלי גם לי יש בת: אתה ארור · כמ"ש ארור כנען · ובני ברוך כמ"ש לעיל פל"ו סימן י"א ברכה לבן · ועי' לעיל פמ"ז סימן ה' ברכתי אותו זה יצחק עי' מש"ם: י אשר נשבע לי בחרן · ה"ג ואשר דיבר לי בחרן ואשר נשבע לי בין הבתרים כפי סדר הכתוב ואח"כ בה"ב וכ"ה בילקוט וכ"כ ביפ"ת וכריח בה"ב הוא השבועה וכמ"ש פר"א פ' ל"ו: המסויים · זה מיכאל וכמ"ש והגה מיכאל אחד השרים הראשונים: ב' מלאכים · כי בפסוק ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה וזהו להוציא את רבקה ובפסוק מ' ישלח מלאכו אתך והצליח דרכך · וזהו ללוות את אליעזר · (הערת מוהר"ל ופ"ס מדה יו"ד) ועי' לקמן פר' ע"ה סימן ד' אליעזר נזדווגו לו כמה מלאכים עי' מפ"ס · ומ"ש ללות את אליעזר כמ"ש בפר"א פט"ז נשלח מלאך לפני אליעזר ונקפצה לו הדרך כו' וכמ"ש בסימן הסמוך: רק מיעוט · מדה ב' ועי' לקמן פס"ד סימן ג':

יפה תואר

נספל עבר אך לבינוני כי היה מובטח שבוא יבוא לעוה"ב: שנתן לו נקבה · וכזה קיים מצות פריה ורביה וע' בזה ברמב"ן [ואולי לפי מ"ש לעיל פנ"ז ג' מה זו בני גבירה א' כו' · ושמה הוזכרו גם נקיבות אשר לא נזכר באברהם וכמ"ש שם · לכן מרבה פה בכל אשר לא נתרבה שם מן גם וע'] : עיקר בתו כנ"ל בלי יו"ד · ופי' כי הבת אינה טובה לאברהם וכמ"ש בכן היא בת לאביו מטמונת שוא מפחדה לא יישן בלילה וע' בזה בסנהדרין דף ק' ע"ב · ובעל טולא שבת גרים עיקר בריאתו של עולם · ויתפרש כי גם כשנבראת לאדם הראשון לא כתיב בה ברכה אלא ע"י אדם: שהיו זיו איקונין כו' · ובא הכתוב פה להודיע בכביל מ"ש לקמן פ"ס סי' ז' בא ברוך ה' שדרשו שהיה סבור בו שהוא אברהם: שהיה יושב ומשקיל כו' · והנה הרמז מן אלי הוא בדברי העבד לפני בתואל ולא בדברי העבד לאברהם · והטעם בזה כתב מהר"י קוגיל שכוונת העבד היתה לומר ללבן ולבתואל שהם חשובים בעיני אברהם יותר ממנו ויקפצו לתת לו בתם · ולאברהם רמז במה שהאריך לומר לו אולי לא תאבה וגו' השב אשיב וגו' כי כוון בזה למצוא מקום לשמוע מפי אברהם · אולי יתרצה אברהם לקחת את בתו ליצחק · ואברהם השיב לו השמר לך וגו' פי' כי השמר גם מאשר לך אחרי שאתה ארור ואין ראוי לך להדבק בברוך · ופי' ארור אתה ממולדתך כי אליעזר בעצמו יצא מכלל ארור כדלקמן בפ"ס: זה ביתו של אביו כו' · כלומר בבית מבית אביו לא יכלול רק ביתו של אביו לכן כתיב עוד ומארץ מולדתי על הארץ אשר הכן שכן בה וע' בזה ברש"י דכתיב באופן אחר וברמב"ן שדחה את דבריו: בשעה שאמר אברהם אבינו כו' · זה הוא מילתא באנפי נפשה · כי אברהם לא בקש רק על מלאך אחד ללוות את אליעזר והקב"ה עשה עמדו אחד לבלות עוד מלאך בעד רבקה משום שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות: רק מיעוט · אע"ג דהוא בא לצורך הענין מ"מ הי' יכול לכתוב אבל לא אמנם · והטעם בזה כי יצחק היה עולה תמימה ולכן אין לו להוציא

משנת דרבי אליעזר

עיקר ביתו של מלך וכו' · עיין מ"כ וי"מ פירושם ול"נ דה"פ דכתיב בשמואל ב' סימן ו' גבי דוד המלך ויברך את העם וגו' וישב דוד לברך את ביתו ותצא מיכל וגו' ולמיכל לא היה ולד עד יום מותה ופי' שפי' כך הוא דדוד שב לברך את ביתו ולמיכל שלא היתה בכלל ברכה ונגזר עליה שלא יהיה לה ולד וזהו פי' המדרש שהרי עיקר ביתו של מלך היינו מיכל שנקראת עגל שהיתה חביבה עליו מכל הנשים ולא נאמר בה ברכה אפילו במקום שבירך את ביתו מכ"ש שלא נדרש כאן הברכה על הנקבה · ועיין לעיל ברשת בראשית כהבתי פי' אחר יותר קרוב לאמת ע"ש ד"ה ולמה לא בא"ף: לפי שנתנה להם בצער פיכך וכו' ואין נשבעין אלא בה · פי' לאבות שגם יוסף השביע ליוסף במילה ולכן סיים כו' שלילה ואין נשבעין אלא בה לומר טעם שלכך גם יעקב לא נשבע אלא בה: אולי לא תאבה ואתן לו את

ידי משה

אמר לו רבי נחמי' עיקר ביתו של מלך אין כתוב בה ברכה · עי' מ"כ ג' פרושים ולפי' רש"י צ"ע בתו ושנה כל ג' הפירושים צריך לומר שאמר לו ר' נחמיה הלא עיקר ביתו של מלך לא כתיב בה ברכה מכ"ש בבתו של אברהם והנה עיקר חסר מן הספר ול"נ שאמר לו ר' נחמיה לר' יודן איך אתה רוצה לרמז במלה כזו דבר שלא נמצא בו שום ברכה ואדרבה אין לך קללה גדולה מבת ולדבריך באתה אומר וה' ברך ולדין אתה לפרש בברכה זו דבר גדול ועיקר והנה לדבריך יהיה עיקר בת המלך דבר שלא נמצא בו ברכה דהיינו בן אר"ך

בכל מקום שהיו יוצאים זמומים • וכל טוב אדוניו בידו • רבי חלבו אמר א זו דיאתיקי • ויקם וילך אל ארם נהרים • ר' יצחק אמר בן יומו • הוא דעתיה דר' יצחק ואבא היום אל העין • היום יצאתי והיום באתי • (תהלים ס) הרעשתה ארץ פצמתה רפה שבריה כי מטה • הרעשתה ארץ בימי אברהם • פצמתה בימי אליעזר • רפה שבריה בימי יעקב • כי מטה • בימי ישבי בנוב • ב הה"ד (שמואל ב כא) וישבי בנוב אשר בילידי הרפה • אניף במגיניה • וקפץ דוד לאחוריו תמניא עשר אמין • זה נתיירא מזה • וזה נתיירא מזה • זה נתיירא לומר אם לאחוריו קפץ כדין לקמוי מה • וזה נתיירא מזה • לומר אין במגינא אניפי כדין איך אנא יכול למוקמיה ביה • באותה שעה אמר דוד הלואי הוה לי חד מן בני אחתי דייתי ויסייעני • מיד ויעזר לו אבישי בן צרויה • לאחורי תרעא הוה קאים • אתמהא • רבנן אמרי אפי' היה בסוף העולם הטיסו הקב"ה והביאו בהרף עין שלא יהיה אותו צדיק עומד ומצטער הה"ד (שם) ויעזר לו אבישי בן צרויה ויך את הפלשתי וימיתהו אז נשבעו אנשי דוד לאמר לא תצא אתנו למלחמה ולא תכבה את נר ישראל • ויברך הגמלים מחוץ לעיר • ארבעינון : יב לעת ערב לעת צאת השואבות • א"ר הונא בשעה שאדם הולך ליקח אשה (ז) ושמע קל כלביא מנבחים הוא מצית מה אינון אמרין לעת ערב לעת צאת השואבות :

פרשה ס

א ויאמר ה' אלהי אברהם הקרה נא לפני היום וגו' (ישעיה נ) ג מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו אמר מי בכם ירא ה' זה אברהם • שומע בקול עבדו וגו' אשר שמע הקב"ה בקולו של עבדו • אשר הלך חשכים • (ח) שבא מאספמיא ומחברותיה ולא היה יודע היכן • כאדם שהוא שרוי בחושך • ואין נוגה לו • ומי היה מאיר לו הקב"ה היה מאיר לו בכל מקום שהיה הולך • יבטח בשם ה' וישען באלהיו • ומצאת את לבבו נאמן לפניך • ד"א מי בכם ירא ה' זה אליעזר • שומע בקול עבדו • בקול אברהם שהיה עבד להקב"ה שנא' (בראשית כו) בעבור אברהם עבדי • אשר הלך חשכים • בשעה שהלך להביא את רבקה ואין נוגה לו ומי היה מאיר לו הקב"ה היה מאיר לו בזיקים ובברקים • יבטח בשם ה' וישען באלהיו • ויאמר ה' אלהי אדוני אברהם הקרה נא לפני היום : ב כתיב (משלי יז) עבד משכיל ימשול בבן מביש ובתוך אחים יחלק נחלה • ד עבד משכיל זה אליעזר • ומה השכלתו • אמר כבר קללתו של אותו האיש בידו שמא יבוא כושי אחד או ברבר אחד וישתעבד בי מוטב לי להשתעבד בבית הזה

מסורת המדרש א פרקי דרבי אליעזר פרק ט"ז • אגדת בראשית פ' מ"ס • ב עיין סנהדרין דף נ"ה • ילקוט שמואל ב' רמז קנ"ס וקנ"ג • ילקוט כאן רמז ק"ח כל הענין • ג ילקוט ישעיה רמז ת"ס • ד ילקוט משלי רמז תתקנ"ו •

חדושי הרד"ל

שמה • והיינו להוציאה לפניך : (ז) ושמע קל כלביא מנבחין הוא מצית כו' • כמדומה לי שצ"ל קל קלתיא שהוא תרגום כד קולתא • ור"ל כששומע קול הכדים ששואבין בהן מים מנבחין כמים (ושייך בזה לשון קול כד"א מקול מחצצים בין משאבים) • ונכון הוא כמו נפוח קול הבעבוע שמנפחין הכדים בשעת שאיבה (ועי' בויק"ר פל"ג נפח בקולתא) • והכוונה כששומע קול הכדים מנפחים ביואתות שנערות השואבות לשאוב כהן • הוא מצית מה הנערות השואבות אומרין שמתוך כך הוא עומד על עניניהן • וכמ"ש בכתובות (ס"ב:) כר"ח בן חכינאי אזל יתיב אגודא דנהרא ושמע דאמרי בת חכינאי מלי קולתך • (ועי' בפר"א פ"ק ל"ו מי שנכנס ומוצא נערות יוצאות לפניו דרכו מצלחת מניין מאליעזר כו') :

חדושי הרש"ש

(ח) שבא מאיספסוטמיס כצ"ל וכדלעיל בפרשה מ"ד • והוראת השם הזה עיין בבאור לפרשה זו פסוק יו"ד

רש"י

דיאתיקי • שטר מתנה : ר' ברכיה אמר בן יומא • בו ביום שילא משם בו ביום בא לעין : הרעשת ארץ בימי אברהם • כשרדף ארבעה מלכים נקפצה לו הארץ : פצמתה בימי אליעזר • שאף לו נקפצה : רפה שבריה בימי יעקב • כשהלך לחרן : כי מטה • בימי ישבי בנוב : אניף במגיניה • הניפו לדוד במגינו : זה נתיירא מזה וזה נתיירא מזה • ישבי מדוד ודוד מישבי אמר ישבי אם לאחורוהי קפץ כדין לקמוהי כמה אם לאחוריו קפץ דוד כל כך לפניו לא כל שכן וזה דוד נתיירא מזה אין במגיניה אניפי כדין היך אנא יכול למיקם ביה באותה שעה אמר דוד הלואי היה לי חד מבני אחותי מסייעני הה"ד ויעזור לו אבשי בן צרויה : ובי לאחורי תרעא הוי קאים • כלומר והיכן היה שם מסייעו והלא בירושלים היה אתמהא • רבנן אמרי אפילו היה בסוף העולם הטיסו הקב"ה והביאו כדי שלא יהא אותו צדיק מצטער הא למדת שנקפצה לו הארץ תחתיו ובא לעזרו : ויברך הגמלים ארבעתהון • הרביצם : לעת ערב לעת צאת השואבות אמר רב הונא בשעה שאדם הולך ליקח אשה ושמע קל כלביא מנבחין הוא צאית מבין מה אינון אמרין • כלומר אפילו על ידי כלבים יכול אדם לנחש כדרך שהיה אליעזר מנחש בעת צאת השואבות :

פרשה ס אשר הלך חשכים שבא מאספמיא ומחברותיה שלא היה יודע כאדם שהולך בחשך : ד"א שומע בקול עבדו בקול אברהם אדונו שהיה עבד להקדוש ברוך הוא שנאמר אברהם עבדי : והלך חשכים שלא היה יודע להיכן הולך בשעה שהלך להביא את רבקה : כבר קללתו של אותו האיש בידו • שנתקלל לעולם בעבד : שמא יבוא כברברי אחד מן בני ברברא וישתעבד בו מוטב ישתעבד בבית זה

מתנות כהונה

יוצאים ומומים • דייק מדכתיב מגמלי אדוניו שהיו נכרים לכל שהם גמלי אברהם : דייתיקי שטר מתנה נוטריקון דא תהא קיים למיקם ולהיות : בן יומו • שבאותו יום שיצא בא לו לחרן : ה"ג הה"ד הרעשה ארץ בימי אברהם שלאברהם בעצמו קפצה הארץ כדאיתא לעיל פרשה מ"ב שכל פסיעה ופסיעה נעשה שלשה מילין ובילקוט שמואל הגירסא קצת באופן אחר ואין להאריך פה : בימי יעקב • שנאמר ויפגע במקום שקפצה לו הארץ כדאיתא בפרק גיד הנשה (דף צ"א): בימי ישבי • קפצה לאבישי בן צרויה כדאיתא בפרק חלק (דף צ"ה) : אניף כו' • הניף והרים במגן שבידו : אם לאחוריו כו' • אם לאחוריו הוא קופץ כך לפניו על אחת כמה וכמה שיקפוץ יותר ויותר : אין במגניא כו' • אם במגן הוא מניף כזה היאך אני יכול לקום לפניו : אניפי כדין גרס הילקוט : הלואי היה לי כו' מי יתן שיהיה לי אחד מבני אחותי שיבא ויסייעני : לאחורי תרעא כו' • וכי אחורי הדלת היה עומד אבישי שמיד שנצטרך לו דוד נזדמן שמה ועיין כל זה בפרק חלק : הטיסו • הפריחו לבא הנה • הרי שקפצה לו הארץ : ארבעינון • הרביצם על ברכם כדי שיוכלו לשתות מן הבאר : קל כלביא כו' • קול הכלבים מנבחים הוא מאזין שאומרים דבר מה ומשם יוכל להבין אם טובה היא אם רעה וזהו דוקא לעת ערב כן פירש"י ז"ל : אינון אמרין גרסינן :

פרשה ס הקרה נא גרסינן • ה"ג בקול עבדו מי בכם • אשר שמע הקב"ה בקולו של עבדו של אברהם : זה אליעזר בשעה שהלך להביא את רבקה • שלא ידע להיכן ילך : כבר קללתו כו' • שהיה מזרע כנען המקולל לעבדות שנאמר ארור כנען עבד עבדים וגו' : ברבר • פירש הערוך אומה משוקצת • מעם לועז פ"י ברבריה : בביר

יפה תואר

להוציא נחו"ל וכמו"ש החזקוני • מש"כ יעקב : זו דיאתיקי • ומה דאמרינן לא תהוי באעבירא אחסנתא אפילו מברא בישא לברא טבא • ועמ"ש ע"ז החזקוני ורא"ם ואין דבריהם נכונים • אבל האמת כי זה נאמר רק בשכיב מרע ולא בבריא : היום יצאתי והיום באתי • וספר להם זאת להראותם כי ה' מצליח דרכו • ומ"ש אח"ז אם ישך נא מצליח דרכי פי' אם תפלים הצלחתי כאשר התחלת : הרעשת ארץ בימי אברהם • כי קפיצת הדרך הוא מחבר שני מקומות הרחוקים זה מזה ולכן הוא כמו רעש אשר ברעישתם מקרבת מקומות רחוקים • ולכן נקראת פלמתה שברים • כי ברעידת הארץ יבוא פלמים ושברים ואח"ז יתקרבו זה לזה : ויברך הגמלים וגו' ארבעינון • פי' הרביצם ולא כמו בכ"מ שפי' ויברך להעמיד על הברכים וכ"כ רש"י • ויען כי המרכיך את גמליו ויורידם מהלא על הברכים לכן כתיב בלשון ויברך : ושמע קל כלביא מנבחין כו' • זה הוא רק כעין סימן אשר אין בו משום ניחוש כדאמרינן בפ' בני העיר והוא דאמרה כן כן נאו נאו ע"ש ברש"י ובירושלמי דפ' כמה אשה • ופי' הדברים לכן אמר לעת ערב לעת צאת השואבות לשמוע מה שידברו ומזה יקח לו לסימן על דרכו והוא מצית מה אינון אמרין קאי על השואבות:

מי בכם ירא ה' וגו' • משום דק"ל איך שאל דבר שלא כהוגן וכמ"ש לקמן סי' ג' לכן מביא את הכתוב שבטח בשם ה' כי יקרה לפניו כהוגן ודריש מקודם על אברהם אשר הוא קרוב יותר לפשט הכתוב ואח"ז דורש על אליעזר : ירא ה' זה אברהם • וכן נאמר אח"ז הביטו אל אברהם אביכם • והכתוב אומר כלפי מה שאמרה ציון כי עזבני ה' והשכחני כי מי בכם ירא ה' כאברהם אשר שמע הקב"ה גם בקול עבדו אליעזר • אשר הלך חשכים ואין נגה לו • היוכל לאמר כי הלך חשכים ולא יגה עליו אור ה' • כי ה' האיר לו בוודאי כמו שהאיר לאברהם • והיה לו לבטוח בשם ה' ולהיות נאמן לפניו להשען בו ואז היתה ישועתו קרובה אבל אתם לא כן עשיתם הן כלכם קדחי אש וגו' ולכן עונותיכם מנעו הטוב מכם : ומי היה מאיר לו הקב"ה • ומ"ש לעיל פ"ל שאברהם היה מאיר להקב"ה זה וזה אמת • כי בבחינת מה שהודיע אברהם את שמו ית' בגוים היה אברהם מאיר להקב"ה • ופה מדבר במה שהאיר הקב"ה את דרכי אברהם : עבד ימשול וגו' • משום דק"ל בקרא למה אמר בתפלתו להקב"ה אלהי אדני אברהם ולא אמר אלהי

פירוש מהרז"ו

יא יוצאין זמומין • לעיל פמ"א סימן ה' וש"נ • וכמ"ש לקמן פ"ס ר"ס ח' ויפתח הגמלים התיר זממיהם : זו דיאתיקי • כמ"ש פסוק ל"ה ול"ו ויתן לו כל אשר לו והיינו ע"י שטר וכ"ה בפר"א פט"ז וכמ"ש רש"י בחומש שטר מתנה כתב ליצחק על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם : בן יומו • כמ"ש בפר"א שם • וז"ל מקרית ארבע עד חרן מהלך י"ז יום • ובג' שעות בא העבד לחרן • והיה תמיה בלבו ואומר היום יצאתי והיום באתי שנאמר ואבא היום אל העין כי תיבת היום מיותר אלא שהיה מתמיה ומתפלא ואבא היום ביום שיצאתי • וכל הענין הובא בילקוט על פסוק וישבי בנוב אחר שהביא גמרא סנהדרין דף צ"ה וז"ל דר' אושעיא עביד פליגא דכתיב הרעשתה ארץ וגו' וכוונת הילקוט דר' אושעיא רבה מחבר המדרש פליג על הגמרא שאינו חושב אלא ג' כי אינו חושב בימי אברהם : בימי אברהם • כמ"ש מדרש תהלים ק"י ולעיל פר' מ"ג סימן ג' : בימי אליעזר כמ"ש כאן • בימי יעקב לקמן פס"ח ר"ס ח' רבנן אמרי בן יומו : ויעזר לו אבישי • בילקוט גורס שאמר ישבי לאבישי תרי על חד א"ל אנן קטלינן לך עול אימא בקרתא שערי קטלין לך :

פרשה ס סימן א זה אברהם • כמ"ש כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה • כן הוא מדרש תהלים קי"ב : ומי היה מאיר לו • דעת המדרש שכל מקום שכתוב אין לה הוה לה וכמ"ש לעיל ס"פ ל"ח וש"נ וכן כאן ואין נוגה ובהכרח שאח"כ היה לו נוגה ואור וע"ז שואל ומי האיר לו : זה אליעזר • כמ"ש פלמ"ע רס"ח שהלשון כיצרו כמותו : בזיקים וברקים • עי' ויק"ר ר"פ כ"א אצל דוד בזיקים ובבקים :

ב עבד משכיל • עי' ילקוט משלי י"ז : כבר קללתו • כמ"ש לעיל פר' ל"ם סימן פ' ועי' מש"ם : שמא יבא כושי • הנה כוש הוא בן חם כמ"ש ובני חם כוש ומצרים פוט וכנען וכתב ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו ואיתא בפסיקתא ס"פ כ"א ומנין שכל משפחותיו של חם קרויים עבדים שנאמר מארץ מצרים מבית עבדים וגו' לשעבר היו ישראל עבדים לעבדים וכו' א"כ מ"ש עבד עבדים יהיה לאחיו פירש שכנען יהיה עבד לאחיו שהם עבדים ע"פ מדה י"ז שמפורש אצל מצרים שהם עבדים ונידון ע"פ מדה כ"ה דבר שהיה בכלל וכו' שמצאים בכלל בני חם ויצא מן הכלל שקראו עבדים לא על עצמו יצא אלא על הכלל כולו יצא שכולם נקראו עבדים • ועי' מכילתא סוף פסוק אנכי עבדים לשרים ואין זה סותר להנ"ל כי גם אומה כנען היו להם שרים וכן מצרים היו עבדים והיו להם שרים וכמ"ש פר"א פרק כ"ד שקורא את נמרוד עבד בן עבד שכל בני חם קרויים עבדים • ועי' מ"ש בזה פל"ט סימן פ' • ודעת הפר"א כפשוטו שכוש הוליד את נמרוד והיה עבד בן עבד שכוש בן חם הוא עבד • ועי' שמ"ר פ"ג סימן י"ד ועי' מכילתא בא

ידי משה

תו"כ שלא נתן לו את כל עיקר ואין לך ברכה גדולה מזה כנ"ל : ר"י אמר בן יומו • שיה שקפצה לו הארץ שמעתי בשם הגאון אב"ד דק"ק כ"ם ידוע שיצחק נעקד ביוה"כ ודרך ג' ימים היה אחר המוריה לביתו נמצא שבא לביתו מן העקדה בי"ג תשרי ונתבשרה לו שמתה שרה ואותו יום נתבשר לו שנולד בת זוגו ואיתא במסכת סופרים שבאותו יום שבא אליעזר היתה רבקה בת ג' שנים ושלשה ימים נמצא לפ"ז היה אותו יום ב' של סוכות וידוע שאין תחומין למעלה מעשרה והיכא משכחת לה מסיק בגמרא ע"י קפילת הדרך והשתא א"ש דק"ק היום יצאתי והיום באתי קשה והלא היה י"ט לז"א שנקפצה לו הדרך ועפ"י קפילה שפיר דמי : אמר ר"ה בשעה שאדם הולך ליקח אשה כו' • עי' מ"כ פי' בשם רש"י ז"ל אבל לא מכוון יפה למה שאמר המדרש עוד לעת ערב לעת צאת השואבות הלא קודם אמר ר"ה גרסה הפסוק וגם מי יודע לשון הכלבים וגם למה דוקא לעת ערב ול"כ דברי אליעזר היה עניני ניחוש כמו והיה הנערה אשר אומר הטי נא כדך וגו' וגם שאמר הכתוב לעת ערב וגו' לזה הוליא ר"ה לומר שאין בדברי ניחוש כלום אלא מה שאמר בשעה שאדם הולך ליקח אשה ושמע כלבים מנבחין הוא מצית מה אינון אמרין בתמיה וכי מי יבין נביחת הכלבים כן שבא לעת ערב לעת צאת השואבות אין בסימנים כלום אלא דברי הבאי היה אותן הסימנים אלא מה' היתה לו הזיווג כנ"ל וק"ל • או י"ל שהוקשה להם למה לי ב' סימנים לעת ערב לעת צאת השואבות אלא שרולם לרמז בזה שיש בכלבים גם כן איזו סימן ורולה לפרש צאת השואבות הם כלבים ששואבין המים בלשונם ולא כמו שאר בעלי חיים ששתייתן כדרך בני אדם כמו שמצינו גבי גדעון ועובדי הבעל ובספר ישן מצאתי נכתב במקום מצית נכתב צאית (וכ"ה ברש"י ז"ל) ר"ל מבין ור"ל צאת השואבות פירוש הנביחת הכלבים כנ"ל : אמר מי בכם • מלא אמר יתר : אשר שמע הקב"ה בקולו של עבדו • אליעזר כשאמר הקרה נא לי וגו' (א"א) : בקול אברהם אדונו צ"ל : ימשול בבן מביש זה יצחק כו' • שהיה אליעזר מוק:

משנת דרבי אליעזר

בתי • זה נלמד מדכתיב אח"כ כשספר הדברים לפניהם אלי חסר כדפירש רש"י בחומש ומה שלא נרמז באמת כאן י"ל לפי שהשיב לו אברהם אתה ארור כו' ואח"כ כשסיפר הדברים כבר יצא מכלל ארור כשאמר לו בא ברוך ה' כדאיתא שם במדרש עיין שם לכך רמזו שם שאמר השתא ודאי אלי תשוב שנדחה תשובת אדוני ובזה מתורץ מה שהביא רש"י תשובת אברהם בלא צורך דהרי בא רק לתרץ למה תיבת אלי חסר אלא לתרץ זה מה שלא חסר תיבת אלי לעיל :

ולא בבית אחר · ימשול בבן מביש זה יצחק שבייש את כל עובדי כוכבים בשעה שנעקד על גבי המזבח · ובתוך אחים יחלק נחלה בתוך ישראל · מה אלו מזכירין זכות אבות אף זה מזכיר זכות אבות ויאמר ה' אלהי אדני אברהם וגו' · (א) ועשה חסד עם אדוני אברהם · התחלת גמור · רבי חגי בשם ר' יצחק אמר הכל צריכין לחסד א אפי' אברהם שהחסד מתגלגל בעולם בשבילו נצרך לחסד · שנאמר ועשה חסד עם אדוני אברהם התחלת גמור : ג הנה אנכי נצב על עין המים ובנות אנשי העיר והיה הנערה אשר אומר אליה הטי וגו' · ב ד' הן שתבעו שלא כהוגן · לג' ניתן כהוגן · לאחד ניתן שלא כהוגן ואלו הן אליעזר עבד אברהם · כלב · שאול · יפתח · אליעזר אמר והיה הנערה אשר אומר אליה וגו' הא אלו יצאה אמה אחת והשקתו היה משיאה לבן אדונו · אתמהא · וזימן לו הקב"ה כהוגן · ויהי הוא טרם כלה לדבר והנה רבקה יוצאת וגו' · וכלב אמר (שופטים א) אשר יכה את קרית ספר ולכדה ונתתי את עכסה בתי לאשה אילו לכדו עבד אחד היה נותן לו בתו וזימן לו הקב"ה כהוגן שנאמר (שם) וילכדה עתניאל בן קנז אחי כלב ויתן לו את עכסה בתו לאשה · שאול אמר (שמואל א יז) והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עושר גדול ואת בתו יתן לו לאשה · הא אילו יצא כושי אחד או עובד כוכבים אחד או עבד והכהו היה נותן לו בתו וזימן לו הקב"ה כהוגן דכתיב ודוד בן איש אפרתי · יפתח (שופטים יא) והיה היוצא אשר יצא וגו' והעליתיהו עולה לה' · הא אילו יצא חמור או כלב אחד או חתול אחת היה מעלהו עולה וזימן לו הקב"ה שלא כהוגן · הה"ד (שם) ויבא יפתח וגו' והנה בתו יוצאת לקראתו · ר"י ור"ל · ג (ג) ר' יוחנן אמר הקדש דמים היה חייב ור"ל אמר אפילו הקדש דמים לא היה חייב · דתנן ד אמר על בהמה טמאה ועל בעלת מום הרי אלו עולה לא אמר כלום · אמר הרי אלו לעולה ימכרו ויביא בדמיהם עולה · ה ולא היה שם פנחס שיתיר לו את נדרו · אלא פנחס אמר הוא צריך לי ואני אלך אצלו · ויפתח אמר אני ראש קציני ישראל ואני הולך לי אצל פנחס · בין דין לדין אבדה הנערה ההיא · הדא דברייתא אמרה בין חייתא למחבלתא אזל ברא דעלובתא · ושניהם נענשו בדמיה של נערה · יפתח מת בנשילת אברים בכל מקום שהיה הולך בו היה אבר נישול הימנו והיו קוברין אותו שם · הה"ד (שם יב) וימת יפתח ויקבר בערי גלעד בעיר גלעד לא נאמר אלא בערי גלעד · פנחס (ב) נטלה ממנו רוח הקדש · הה"ד (ד"ה א ט) פנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם · הוא נגיד עליהם אין כתיב כאן · אלא נגיד היה · לפנים ה' עמו : ד ויהי הוא טרם כלה לדבר וגו' · ו תני ר"ש בן יוחאי ג' הם נענו במענה פיהם אליעזר עבדו של אברהם · ומשה · ושלמה · אליעזר ויהי הוא טרם כלה לדבר והנה רבקה יוצאת · משה דכתיב (במדבר יז) ויהי ככלותו לדבר את כל הדברים האלה ותבקע האדמה וגו' · שלמה דכתיב (ד"ה ב ז) וככלות שלמה להתפלל אל ה' והאש ירדה מן השמים וגו' : ה והנערה טובת מראה מאד בתולה · ז תנינן מוכת עץ כתובתה מאתים · דברי רבי מאיר וחכמים אומרים מוכת עץ כתובתה מנה · רבי חנינא משם רבי אליעזר טעמיה דרבי מאיר ואיש לא ידעה הא אם נבעלה מעץ בתולה · טעמיהו דרבנן בתולה הא אם נבעלה מעץ אינה בתולה · אמר רבי יוחנן לא נבעלה אשה ממהול לשמונה תחלה אלא רבקה · אר"ל לפי שבנותן של עובדי כוכבים משמרות עצמן ממקום ערותן ומפקירות עצמן ממקום אחר אבל זאת בתולה ממקום בתולים ואיש לא ידעה ממקום אחר · ח א"ר יוחנן ממשמע שנאמר בתולה אין אנו יודעים ואיש לא ידעה · אלא אפי' אדם לא תבע בה על שם (תהלים קכה) לא ינוח שבט הרשע וגו' · ותרד העינה ותמלא כדה ותעל · כל הנשים יורדות וממלאות מן העין וזו כיון שראו אותה המים מיד עלו · אמר לה הקב"ה את סימן לבניך · מה את כיון

מסורת המדרש א ערכין דף י"ז · ב תענית דף ד' · ויקרא רבה פרשה ל"ז · תנחומא סדר בחקותי סימן ה' · ילקוט כאן רמז ק"ז כל הענין · ילקוט יהושע רמז כ"ט · ג ילקוט שופטים רמז ס"ח · ד תמורה דף כ"ו · ה קהלת רבה פרשה י' פסוק ט"ו · ו ילקוט כאן רמז ק"ח · ז כתובות דף י"א · ירושלמי כתובות פרק א' · ח מדרש תהלים מזמור קכ"ה · ילקוט תהלים רמז תת"ס

חדושי הרש"ש

יו"ד : (ג) ר"י אמר הקדש. דמים היה חייב · בתנחומא ס"פ בחוקותי מסיים כענין שכתוב בערכין ובזה נראה ליישב המתניתין (דמייתי ר"ל לראיה) אליביה דהחלוק דאדם שאני דמצינו בו קדושת דמים בערכין · או יאמר דדוקא כשאמר בפירוש על בה"ט או בע"מ · אבל בסתמא כמעשה דיפתח אמרינן דדעתו כל חד למאי דחזי' ליה דחזי לגופיה יקדש גופו · ודל"ח לגופיה יקדש לדמי וזה דומה גמא דתנן. בפ"ד דשקלים מ"ז במקדיש סתם דלר' יהושע זכרים יקרבו עצמן עולות נקבות ימכרו כו' ויביאו בדמיהן עולות וה"נ יפלו לבד"ה · ועוד נ"ל דהא תנן בנדרים (כ"ח א') פרי נטיעות האלו קרבן כו' יש להם פדיון ופי' הרא"ש (וכן הרע"ב אחריו) דהייט היכא כדמיהן קרבן · וע"כ צריך לחלק דדוקא בבע"מ ובה"ט

חדושי הרד"ל

(א) ועשה חסד התחלת גמור · איפשר אסיפיה דקרא וכה אדע כי עשית חסד עם אדוני קאי · ומפרש כי בלשון דהא · הואיל וכבר התחלת ועשית חסד עם אדוני גם עתה גמור ועשה חסד : (ב) נטלה ממנו

מתנות כהונה

זה · של אברהם שהוא נשיא אלהים : התחלת גמור · משל הוא בפי הבריות שאומרים לאחד שהתחיל דבר טוב התחלת אותה עליך לגומרה כך אמר אליעזר לפני הקב"ה רבונו של עולם אתה התחלת לעשות נסים בשביל אברהם שבכבר קפצה לו הארץ גמור אותה : אמה · שפחה : והשקתו · כדרך כל השפחות שהשקה : היה נותן לו בתו · בתמיה : לעולה · משמע לצורך עולה לימכר ויקנו בדמיהם עולות ויפתח אמר והעליתיהו עולה הוא בעצמו ולא אמר כלום : ואני אלך אצלו · בתמיה : הדא היא דברייתא כו' · זהו שהבריות אומרים בין המילדת שנקראת חיה כד"א כי חיות הנה ובין היולדת הכואבת בחבליה וכד"א שמה חבלתך אמך אינה בקיאה לשמור את עצמה נאבד בן העלובה ר"ל היולדת כלומר הבן ההוא שנולד עתה נאבד ומת : פנחס ניטלה ממנו גרסינן : היה נגיד · משמע כבר היה אבל עכשיו לא היה נגיד [ועי' זה בויק"ר פר' ז' ובקה"ר פ' עמל הכסילים] : במענה פיהם · בעוד שהמענה בפיהם היו נענים : הא אם נבעלה מעץ כו' · כלומר עדיין בתולה נקראת לזה שהיה כתובתה מאתים : אינה בתולה · ואין לה אלא מנה : אלא רבקה שנבעלה ליצחק שהיה נימול לשמונה ימים · ונ"ל שילידי ביתו ומקנת כספו של אברהם לא היה אחד מהם פחות משמונה ימים וי"ל דדייק ואיש לא ידעה שום איש לא ידע אותה מעולם כמו שנבעלה זו וזהו שנימול לשמונה : כיון שראו אותה

רש"י

לאברהם ולא ישתעבד בבית אחר : ימשול בבן מביש זה יצחק שבייש את כל העולם בשעה שנעקד על גבי המזבח · ובסוטה ירושלמי שביזה כל בתי עבודת כוכבים : ובתוך אחים יחלק נחלה מה אלו יצחק ויעקב מזכירין זכות אבות אף אליעזר מזכיר זכות אבות : התחלת גמור · התחלת לעשות חסד שהיום יצאתי והיום באתי : אפילו הקדש דמים לא היה חייב דתנינן תמן אמר על בהמה בעלת מום ועל בהמה טמאה לא אמר כלום אמר הרי אלו לעולה משמע בדמיהם וימכרו ויביא בדמיהם עולה אבל זה שאמר והעליתיהו כמו שאמר על בהמה טמאה הרי זו עולה ולא אמר כלום ואפילו הקדש דמים לא היה חייב הדא היא דברייתא אמרין בין חייתא למחבלתא אזלא ברא דעלובתא · חייתא מילדת מחבלתא יולדת כמה דאת אמר שמה חבלתך אמך : במענה פיהם · בעוד שהמענה בפיהם נענו : בתולה ואיש לא ידעה · תמן תנינן מוכת עץ כתובתה מאתים טעמא דר"מ ואיש לא ידעה הא אם נבעלה מעץ עדיין היא בתולה : וכתובתה מאתים · טעמא דרבנן בתולה הא אם נבעלה מעץ אינה בתולה וכתובתה מאה : לא נבעלה אשה ממהול לשמונה אלא רבקה · שנבעלה ליצחק שנימול לשמונה : מה את כיון שראו אותך המים מיד עלו דכתיב ותרד העינה ותמלא שאר נשים היו שואבות מלמטה למעלה וגם ברבקה נאמר אחר כך ותשאב לכל גמליו וכאן נאמר ותמלא כדה ותעל

פירוש מהרז"ו

נא פר' י"ב ומ"ש או ברבר אחד ע"כ שהכוונה שהברברים מבני חם כמו כושים · ואף אם נאמר שהיו ברברים מזרע שם ויפת · כבר ידוע שהאומה ברברים גרועים מאד אכזרים ופראים כמ"ש לעיל פר' מ"ב כיון שבאו ברברים ונזדווגו להם : בשעה שנעקד · כמ"ש לעיל פל"ג סי' ה' שבעת שנעקד יצחק בפני הקב"ה כו' ע"ש : התחלת גמור · דורש מ"ש ב' פעמים אלהי אדוני אברהם וגו' ועשה חסד עם אדוני אברהם גם מ"ש היום ופי' כמו שמעולם אתה אלהי אברהם ועשית עמו חסד כן גם היום כו' וכ"כ היפ"ת : בשבילו · שהחסד הוא מדתו של אברהם וכמ"ש חסד לאברהם : ג ד' הן שתבעו · ויק"ר ס"פ ל"ז תענית דף ד' ושם אינו חושב רק ג' ולא חשיב כלב עי' תוספות שם : אלו יצאה אמה אחת · כן הגירסא גם בילקוט כאן ובגמרא ובילקוט יהושע ס"ו הגירסא יכול אפילו חגרת ואפילו סומא : שאול אמר · ל"ע שהרי בפסוק כ"ד וכ"ה מבואר ויאמר איש ישראל · ולא שאול · ועוד דלא ע"י הריגת גלית · נתן בתו לדוד כ"א אח"ז במאה ערלות פלשתים · גם קרא ודוד בן איש אפרתי הוא פסוק י"ב קודם לפסוקים ויאמר איש ישראל · אך הענין בזה שבפ' י"א כתיב וישמע שאול וכל ישראל וגו' וייראו וגו' מאד והוא עצמו מ"ש בפסוק כ"ד וכ"ה עד ויראו מאד וע"פ מדה ל"א מקום הפסוקים אבל פסוק י"א כאשר שאול והעם שמעו ויראו אז אמרו העם כן במלות שאול · כי מ"ם איש ישראל כאלו מפורש שאול ואיש ישראל שבלעדו לא יעשו דבר · אולם דוד לא התרצה לעשות בעבור השכר רק בעבור קנאת ה' ונבלות כמ"ש כי מי הפלשתי חרף מערכות אלהים וגו' ה' וגו' הוא יצילני וגו' · ואשר נתן לו שאול בתו ע"י מאה ערלות פלשתים היה זה תחבולה מאתו לקיים דברו במעמד כל ישראל מחירוף גלית · ובצירוף טעם שנתחדש לו להפילו ביד פלשתים · וזהו עומק כוונת המדרש ששאול אמר והיה האיש אשר יכנו יתן לו בתו · וזמן הקב"ה את דוד · דוק בפסוקים ותבין וככתבי האמרכתי : יפתח · עי' ויק"ר ס"פ ל"ז קה"ר פסוק עמל הכסילים ובתד"א פרק י"א : ר' יוחנן ור"ל · עיין ילקוט שופטים י"א סי' ס"ח : רוה"ק · מאתים שנה קה"ר שם והחשבון ל"ע : ד אליעזר כו' · הנה אצל משה ושלמה כתיב ככלות אך אצל אליעזר כתיב טרם כלה לדבר שאז והנה רבקה יוצאת פי' היינו יציאתה מהבית אך הוא לא ראה אותה עד שבאה וזה היה ככלותו לדבר ובכן כל הג' שוים (וכ"מ ביפ"ת) : ה כל הנשים כו' · ל' קושיא היא כי ותרד העינה וגו' מיותר אלא שזו כו' וכאילו כ' ותרד העינה ותעל ותמלא כו' שהעינה עלה : את סימן לבניך · דורש נז"ם ותעל עם עלי באר · וע"ל פל"ד ס"ס ה' : לקראתה.

יפה תואר

אלהי עבדך אברהם וכמ"ש בעבור דוד עבדך · לכן מפרש דמזכיר בזה וכותו מה שאברהם הוא אדוניו ולא בחר לו אדון אחר · לכן צדקת אדוניו תעמוד לו והקרה נא לפני וגו' : ד' הן שתבעו שלא כהוגן כו' · והנה יש לתת טעם למה כלתה הרעה דוקא על יפתח · ולאינך שלשה ניתן כהוגן מפני דאליעזר בטח בזכות אברהם ויצחק כי לא תבא לפניו אמה ושפחה · וכן כלב ושאול בטחו כי הקב"ה לא יעשה תשועה לישראל ולא יתן נצחון לאיש שאינו הגון · ומ"מ אמר שאלו שלא כהוגן כי מן יקרה על צד הרחוק שתצא עצמה שאינה הגונה או שילכוד אדם שאינו הגון · אבל יפתח באמרו אשר יצא מדלתי ביתי וזה מדברים שאינם מוכנים תחת ה' · אך מדברים המקריים והיה לו לומר והיה הטהור אשר יצא מדלתי ביתי · ולכן כאשר לא נזהר בלשונו זימן לו הקב"ה שלא כהוגן : ג' הם נענו במענה פיהם כו' · בא ליישב למה כתיב טרם כלה לדבר להודיע לנו בשבחו כי הוא נענה טרם קרא וכמו משה ושלמה ג"כ : אלא אפילו אדם לא תבע בה כו' · וזה הוא בשבח רבקה כי האדם לא יחשב רק בדומה לו · הרשע יחשב להתחבר עם הרשעים כמותו · והצדיק עם צדיקים כמותו וז"ש הכתוב כי לא ינוח שבט הרשע כי שבט הרשע לא ימצא נחת רוח על גורל הצדיקים · יען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם והרשעים מבקשים רק עול ואון · ולכן לא תבע אחד מהם לרבקה ולא חפץ לדבק בה · כי שמה היו רשעים והיא היתה צדיקת · [ומפרש ואיש לא ידעה כי אין איש אשר חשב אותה ובחר בה · וכמו כי יודע ה' דרך צדיקים (תהלים א') דיתפרש כי ה' אוהב ובוחר בדרך צדיקים] : המים מיד עלו · פי' ברש"י דדרים לקראתה על שפתים · ועי' בזה ברא"ש : את סימן לבניך כו' · כי כל מה שאירע לאבות אירע לבנים וכמ"ש כמה פעמים

ידי משה

גם ביצחק דכתיב שמושל בכל אשר לו לפי שהיה זקן ביתו של אברהם ואמרו חז"ל זקן ויושב בישיבה והיה באפוטרופא ליצחק (אכ"א) : אף זה מזכיר זכות אבות שנאמר ויאמר ה' אלהי אדוני אברהם נמצא שהזכיר זכות אברהם הגם שלא היה אביו ע"כ : ועשה חסד וגו' התחלת גמור כמו דאמרינן כמה פעמים מי שמתחיל אומרים לו גמור כן אמר אליעזר להקב"ה ומאות וי"ו של ועשה מפיק התחלת גמור פי' ע"כ התחלת לעשות לו נסים בקפיצת הארץ גמור · או התחלת להת לו בן לזקוניו כן תגמור ותתן לו אשה הגונה (אכ"א) התחלת גמור יתר : ד' הן שתבעו שלא כהוגן כו' · מה שאמרו ד' כן הוא לחלק על תלמוד שלנו בפ"ק דתענית שלא מנו אלא ג' לפי שסובר שמה שאמר כלב אשר יכה וגו' אינו כמשמעו אלא רצונו על הכנכים שבשכחו כימי אבלו של משה מי [illegible] יתן לו את עכסה בתו והסוכין עתניאל בן קנז בפלפולו וזה ודאי לא יעשה אלא אדם גדול ומיוחס אבל המדרש הזה סובר שהוא כמשמעו לזה מנה ד' ע"כ · ומה שאמרו כאן אילו יצא אמה אחת ולא אמרו חיגרת או סומא דהוא דבר הנראה לעינים ואם יראה שהיא חיגרת וסומא לא ישאול לה כלום ומה שלא אמר ממזרת מפני שעדיין לא נתנה התורה ואין ממזר בבני נח ע"כ · ומה שהשיבו לאילו כהוגן וליפתח שלא כהוגן כי כולם בטחו בהקב"ה שישיב להם כהוגן וכוונו לש"ש ומעטו בכבוד עצמם ונתרבו כבודם וכבוד שמים נתגדלו על ידם אבל יפתח מיעט בכבוד שמים שהיה אפשר שיצא דבר טמא מפתח ביתו לכך נתמעט כבודו וכבוד שמים ונמנו במקומו כל זה לשון (אכ"א) : והנערה טובת מראה מאד בתולה נ"ל עוד וגו' דהיינו ואיש לא ידעה וגו' : אלא אפילו אדם לא תבע בה שנאמר כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים ר"ל אפילו גורל לא

שראו אותך המים מיד עלו אף בניך כיון שהבאר רואה אותן מיד תהיה עולה · הה"ד (במדבר כא) אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר : (ו) וירץ העבד לקראתה · לקראת מעשיה הטובים · ויאמר הגמיאיני נא מעט מים מכדך [א] גמייה אחת · והאיש (ד) משתאה לה · ר"י דציפורין אמר ממצמץ ומביט בה ההצליח ה' · ויהי כאשר כלו הגמלים לשתות ויקח וגו' · רב הונא בשם רבי יוסף (ג) אבן יקרה ה'ת בו והיה משקלה בקע · ושני צמידים על ידיה כנגד שני לוחות · עשרה זהב משקלם · כנגד עשרת הדברות · ויאמר בת מי את הגידי נא לי וגו' · לינה אחת · ותאמר בת בתואל אנכי בן מלכה · גם מקום ללון לינות הרבה · ויקד האיש וישתחו לה' · מכאן שמודים על בשורה טובה · ויאמר ברוך ה' אלהי אדוני אברהם אשר לא עזב חסדו וגו' · ממה [ב] שקפצה הדרך לפני הייתי יודע · שבדרך נחני ה' בית אחי אדוני : (ז) ותרץ הנערה ותגד לבית אמה · א"ר יוחנן אין האשה רגילה אלא לבית אמה · אתיבון ליה והכתיב ותגד לאביה אמר להם שמתה אמה ולמי היה לה להגיד לא לאביה · ולרבקה אח ושמו לבן (ד) [ג] רבי יצחק אמר לשבח פרדוכוס · ר' ברכיה אמר לגנאי מלובן ברשע · וירץ לבן אל האיש החוצה אל העין · מעייניה ליה · עומד על הגמלים (ה) על העין · מעיין גרמיה · ויאמר (ו) בא ברוך ה' · שהיה סבור בו שהוא אברהם · שהיה קלסתר פניו דומה לו · א"ר יוסי ב"ר דוסא כנען הוא אליעזר [ד] ועל ידי ששרת אותו צדיק באמונה יצא מכלל ארור לכלל ברוך · ויאמר בא ברוך ה' (ז) א"ר יעקב בשם ר' יוחנן דבית גוברין עבד ליה אפטרה · ומה אם אליעזר ע"י ששירת את הצדיק באמונה יצא מכלל ארור לכלל ברוך ישראל שעושין חסד עם גדוליהם ועם קטניהם בידיהם וברגליהם עאכ"ו · למה תעמוד בחוץ · אין כבודך שתשב בחוץ · [ה] ואנכי פניתי הבית · מטינופת של עבודת כוכבים : (ח) ויבא האיש הביתה וגו' התיר זמומיהם · ר' הונא ור' ירמיה שאל לר' חייא בר רבה לא היו גמל"ו של אברהם אבינו דומים לחמורו של ר' פנחס בן יאיר · [ו] חמרתיה דר' פנחס בן יאיר נסבוה לסטאי עבדת גבון תלתא יומין ולא טעמת כלום · אמרין סופה מייתה ותסרי מערתא עלינו · נמסו"ה לרבונה · שלחוה ועלת בביתא דמרה · כיון דעלתה נהקת וחכים קלה · אמר פתחו לאותה העניה ויהבו לה דת כול · דאית לה תלתא יומין דלא טעמה מידי · [ז] יהבין לה שעורין לא טעמתון אמרין ליה רבי יהבינן לה שערין ולא טעמתון · (ח) א"ל תקנתיהו אמרון ליה אין · אפיקתון דמאי אמרו לא כן אלפין רבי [ח] הלוקח זרע לבהמה וקמח לעורות ושמן לנר ושמן לסוך בו את הכלים פטורין מן הדמאי · א"ל מאי נעביד לה והיא מחמרה על גרמה ·

מסורת המדרש א במד"ר פ' כ"א · תנחומא סדר פ.חת סי' י"ג · מדרש משלי פרשה י"ג · פסיקתא רבתי פסקא ט"ו · ילקוט כאן רמז ק"ט · ילקוט משלי רמז תתק"נ · ב סנהדרין נ"ס · ע' לעיל סוף פ' נ"ט · ג רו"ר פ' ד' · ד ויק"ר פ' י"ג · ה אדר"נ פ' ח' · אגדת בראשית פ' פ"ג · ו ירושלמי דמאי פ' א' · וירושלמי שקלים פרק ה' · ע' אדר"נ סוף פרק ח' · ז חולין ד' · ח דמאי פ' א' משנה ג' :

חדושי הרד"ל

תנינו דוה"מ · כמ"ש בפסחים (ס"ו) כל המתייהר אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו כו' : (ג) אבן יקרה כו' והיה משקלה בקע · מדלא כתיב נזם זהב משקלו בקע · רמז הכתוב שהמשקל לא קאי על הזהב אלא על האבן טובה וע' מדרש שמואל פכ"ז : (ד) רבי יצחק אומר לשבח כו' רב"א לגנאי כו' · תרוייהו סייעי בה דשמו קודם לו · אע"ג דבעלמא רשעים הן קודמין לשמן · כן מבואר ברות רבה פ"ד ובמדרש ש"א :

חדושי הרש"ש

וכה"ס דא"ל דטעי וסבר שהן עצמן יקרבו לכן גם אמר כלום אבל נטיעות וטלית דליכא למטעי בהו אמרינן דלדמי קמכוון · ואדם נמי כוותייהו · ועיין בתמורה (ו' א') ובתוס' שם ד"ה אפילו : (ד) משתאה לה ר"י דצפורין אמר ממצמץ ומביט בה · אולי מפרש משתאה · דהא"ף במקום עיי"ן בחילוף אחה"ע ושעה עיניו לכון הפנים שנפנה מכל עסקיו להסתכל בה · ויתכן שלזה כוון אונקלוס שתרגם שהי כו מסתכל · ורש"י בפי' התורה הבין בו כוונה אחרת · וכהבנתו בו מבואר בתרגום יונתן : (ה) על העין

מעיין גרמיה · פי' מתחשב בעצמו מה לעשות עתה : (ו) בא ברוך ה' שהיה סבור כו' · ולפי פשוטו קראו ברוך ה' שהיה סבור שהוא מבורך ברוב עושר (על מראה שבזבז כל כך נאחותו בעד אשר ששקתו מים) על גם ברכת פ' פיה תעשיר : (ז) א"ר יעקב ר"י דבית גוברין כו' כצ"ל ותיבת בשם מחק הידי"מ : (ח) א"ל תקנתיהו כו' · פי' אם תקנתם אותם מן הפסולת עיין בגמרא חולין (ז' ב') ופי' במתנות כהונה תמוה :

רש"י

אלא המים עלו לנגדה על שפת הבור ומלאת כאדם שממלא מכלי מלא ואין שם שאיבה : ויהי כאשר כלו הגמלים לשתות וגו' · וכי מה חשיבות היה בנזם הזהב בקע משקלו חצי שקל אלא נזם היה גדול ואבן יקרה בו : עשרה זהב משקלם כנגד עשרה דברות · שהיו בניה עתידין לקבלם : גם מקום ללון לינות הרבה : ויאמר ברוך ה' אלהי אדוני אברהם מטעם שקפצה הארץ לפני הייתי יודע שבדרך נחני ה' וכו' : אתיבון ליה והכתיב ברחל ותרץ ותגד לאביה אמר להן שמתה אמה וכו' : ושמו לבן ר' יצחק אמר לשבח פרדוכוס · לבן דורש שני לדוכוס מושל היה והיה תבע דיקיון על בריות ומלבן פניהם ועושה דין בין אדם לחבירו ומלבין את הדין : לגנאי · מלובן ברשעו : וירץ לבן אל האיש החוצה אל העין מעיין ליה : מהו אל העין מעיין גרמיה תחלה נסתכל בגמליו בממונו ובעשרו ואח"כ בעצמו היאך הוא דומה הטוב לאדם חשוב : עבד לה אפטרה · הפטיר את העם הבאים לדרשה בפסוק זה : ואנכי פניתי הבית · מטינופת עבודת כוכבים שהיה סבור בו שהוא אברהם : לא היו גמליו של אברהם אבינו דומין לחמורו של רבי פנחס בן יאיר שתימה גדול בדבר זה : חמרתיה דר' פנחס בן יאיר נסבו יתה לסטאין בליליא : עבדת גביהון · שהתה גביהון : תלתא יומין ולא טעמא כלום אמרי סופה מיתא ותסרי מערתא עלינו · תסריח מנבלתה המערה עלינו : שלחוה יתה ועלתה לביתה דמרה מאליה כיון דעלת ונהקת חכמין לה הכינו שהיא היתה אמר רבי פנחס פתחין לאותה עניה ויהבין לה דתיכול דאית לה תלתא יומין דלא טעמת כלום שהיה יודע שלא אכלה משלהם יהבון לה שערין לא טעמתינון אמרין ליה יהבין לה שערין ולא טעמא להון אמר להון תקונתיהון הקנתם אתם שהפרשתם ממנו מעשר אמרין ליה אין : אמר להון אפיקתון דמאי מעשר דמאי וכו' : מה נעבד לה דהיא מחמר' על גרמ' · אבל גמלים של אברהם היו יוצאין זמומין שלא ליהנות מן הגזל אבל לא היו חסידים כחמורו

מתנות כהונה

כו' · פירש"י והרמב"ן ז"ל דא"כ הוה ליה למימר ותשאב : לקראת מעשיה הטובים · דאל"כ מהו לקראתה והלא אליעזר על העין היה נצב וכן פירש מהר"ר אליהו מזרחי ז"ל : גמיה אחת · דאם לא כן לא היה מספיק לו מעט מים ועוד דא"כ הוה ליה למימר הלעיטני כמו גבי עשו והכי מוכח בילקוט : בממצמץ כו' · מגמגם עיניו להביט בה היטב כההיא דפרק הע"פ (דף ס') בני מגלי עינא כלומר היה משתומם על המראה ומפנה עצמו מכל מחשבה להביט אם הצליח ה' וגו' : אבן יקרה כו' · דא"כ מה מתנה זו של בקע משקלו : ממה שקפצה כו' · דאל"כ אנכי למה לי הל"ל נחני אלא ממה שקרה לי בדרך ידעתי וכו' : שבדרך נחני ה' כו' · דייק מדכתיב בדרך הבי"ת פתוחה המורה על הדרך המבורר והמבוקש : ותרץ ותגד לאביה גבי רחל : פרדוכוס · פירש הערוך לבן ביותר וגרם פרדכסוס : מעייניה ליה · היה מעיין עליו אולי יוכל להוציא ממון ממנו כד"א ויהי שאול עוין את דוד ודייק מדכתיב אל העין : מעיין גרמיה · היה מעיין על עצמו אם הוא חכם או תם אם יכול הוא לרמהו או לא : היה סבור שהוא אברהם שנקרא ברוך ה' כד"א ברוך אברם לאל עליון · וזיו איקונין שלו היה דומה לו כדלעיל בס' נ"ט : רבי יעקב גרסינן · אפטרה · סיום הדרשה : לא היו גמליו כו' · הרמב"ן ז"ל פירש שהוא תמיה קיימא ובא לסתור דברי מי שאמר שיצאו זמומין שא"כ יהיה החסידות יותר גדול בבית רבי פנחס מביתו של אברהם ודעתו שלא היה להם זמם כלל והאי דכתיב ויפתח קאי על קשרי האוכף כדברי ר' אב"ן עזרא : חמרתיה דר' פנחס גרסינן : נסבוה כו' · לקחוה לסטים : ועשתה · כלומר עכבוה אצלם שלשה ימים ולא טעמה כלום אוכל אמרו הלסטים סוף תמות ותסרח עלינו את המערה שהיו דרים בתוכה נשוב ונמכור אותה לבעליה שלחוה ונכנסה בבית אדוניה כיון שנכנסה היתה נועקת ונוערת כמנהג החמורים : והחכים · והכיר ר' פנחס את קולה ואמר פתחו לה ותנו לה מה שתאכל שיש לה זה שלשה ימים שלא טעמה כלום מאכל ונתנו לה שעורים ולא היתה

ז עמה אותם : תקנתיה · התקנתם אותם בתרומה ומעשר : אפיקתון דמאי · הוצאתם מעשר דמאי שמא אותם שעורים לקחתם מעם הארץ וצריך לעשר אותם מספק : [לא כן אלפין כו' · לא כך למדתנו רבינו וע' בעשה זה. בירושלמי פ"ק דדמאי ובמס' שקלים פר' אלו הן הממונים] : מאי נעביד כו' · מה נעשה לה מאחר שהיא מחמרת' על

יפה תואר

ומים : ממצמץ ומביט בה · ומפרשי משתאה כמו משתהה מלשון שהייה והמתנה · ופי' שהיה שוהה ומתבונן בזה : אבן יקרה כו' · כי נזם והב בקע אין רבותא נאים אשר כל טוב אדוניו היה בידו : כנגד שני לוחות כו' · ובא לרמוז להם כי תכלית הזיווג היא לעבודת ה' ולא להנאת גופני : לינה אחת · ע' רש"י ובמפרשיו · והרב קנ"י ז"ל כתב כי דעת המדרש הוא יען כי ללין הוא מבנין הפעיל והכונה בו שזולתו ילין אותו שם · והדבר שהוא בזה האחר לא יקח ממנו האדם כי אם מעט · וללון הוא מבנין קל והכונה בו שיהיה ממשלה מעצמו ללון שם ולזה נקח אם ירצה כמה לינות וזה שלא לדעת רש"י עכ"ל והנה מזה נראה שפירשו דברו בלס"ק · אבל יותר טוב לאמר כי משה כתב כוונתם באלו ההוראות : מכאן שמודים על בשורה טובה · רש"י ז"ל בחומש הביא המאמר הזה על פסוק נ"ב : מעייניה ליה · ודריש אל העין לתת עינו עליו · והנה מדברי המדרש אין הכרע אם הוא לשבח שרץ לעיין בו אם הוא אברהם שהיה קלסתר פניו דומה לו וכדלקמן · או לגנאי שנתן עיניו בממונו וכמ"ש רש"י ז"ל בחומש · אמנם בילקוט בשם מדרש אבכיר כתב שרץ להורגו אלא שנעשה לו נס · ולפ"ז יתפרש וירץ לבן אל העין שרץ לעיין איך יוכל לו ואליעזר עומד על העין מעיין גרמיה שהיה מעיין בעצמו איך להנצל מידי לבן אשר רץ להורגו : ועל ידי ששרת אותו צדיק באמונה כו' · כי ההשתעבדות לגדולים הוא עצם החירות וההשפעות וכמ"ש בעל העקידה בשנ"ת נו"א שבמה ששרת את אברהם באמונה יצא מכלל העבדות שהוא מארור ונכנס לחירות שהוא ברוך : בידיהם וברגליהם · בידיהם ה"א מה שנותנים צדקה וברגליהם מה שירוצו למצות טוב · וסק"ו זה מעבד אברהם הוא כעין הק"ו בפ"ק דברכות דיליף שיסורין מכפרין מק"ו דשן ועין שעבד יוצא בהם לחירות · וכאן יליף מק"ו מעבד כנעני ואמת פודים את האדם מכל צרה ונוקה : ואנכי פניתי את הבית · כי רבקה כבר אמרה לו כי יש שם מקום ללון · ומה זה בא להוסיף בדבריו ואנכי פניתי את הבית אם לא לדרוש זה : לא היו גמליו של אברהם אבינו כו' · ובכל זאת לא נדחו דברי האומר שיצאו זמומים כי אין סומכין על הנס היכא דשכיחא היזיקא · ולכן יצאו זמומים כי שמא פן יאכלו בשדה אחרים · אך הוא לא חש לספיר עי"ז כדאשכחן גם בפ"ק דב"ב שפיר עביד דלא אסדר ליה מידי וכו' : והיא מחמרת על גרמה · פי' הדברים שפני שאין הקב"ה מביא תקלה לצדיקים גם ע"י

פירוש מהרז"ו

ו לקראת מעשיה הטובים · דבלא"ה אין זה כבודו שירוץ לקראת נערה : גמיעה אחת · ע' במ"ר פכ"א סי' כ' וש"נ · ושם הגי' כדי גמיעה כמדת צדיק אוכל לשובע נפשו ע"ש : לינה אחת · כמ"ש מקום לנו ללין משמע לנו לבד ולא לאחרים והיא השיבה מקום ללון לא דווקא להם אלא לכל מי שיבא · גם הוא אמר ללין ביו"ד וחיר"ק והיא אמרה בשורו"ק ללון שפירושו הרבה לינות ע' רש"י בחומש ובמפרשים : מכאן שמודים · לעיל פל"ח ס"ס ו' · עמש"ש : אשר לא עזב חסדו · עד אנכי בדרך נחני ה' בית אחי אדוני · וכי בדרך הוא בית אחי אדוני · וה"ל בדרך נחני לבית אחי אדוני · ע"כ דורש שעד שהוא בדרך היה לו סימן שדרכו מצלחת שיבא למקום חפצו : ז לשבח פרדוכוס · ע' במ"ר פרשה יו"ד סי' ה' · וברות פסוק ושמו בועז שאצל צדיקים שמו קודם להם כו' · והרשעים הם קודמין לשמן וקשה כאן שהיל"ל לבן שמו ע"כ דרשו ר"י ור"ב שם לבן הוא תואר על שהיה לבן ביותר (ע' מ"כ) · ובמ"ע פי' בל"י ורומי דבר מופלא אשר רואיו ושומעיו תמהו עליו · ולר"ב מלובן ברשע פי' מובחר וברור ברשעתו אבל שמו העצמי היה קמואל או בלעם כמ"ש במ"א (יפ"ת) : על העין וגו' : דלפשוטו על העין מיותר שהרי כבר כתיב אנכי נצב על עין המים · ע"כ דרש על העיון והמחקר למה בא ואיך בא : שהיה קלסתר פניו וכו' · כמ"ש לעיל פרשה נ"ט סי' ח' זקן ביתו · וקראו ברוך ה' משמע שהש"י בעצמו ברך אותו כמ"ש בריש לך לך ואברכך והיה ברכה · והאל העקדה כי ברך אברכך ולפי זה אמר ברוך ה' בטעות · ודעת ריב"ל שידע שהוא אליעזר ואעפ"כ קראו ברוך ה' : כנען הוא אליעזר · לעיל פר' נ"ט סי' ט' אמר כן על פסוק כנען בידו מאזני מרמה והולך לומר כנען הוא אליעזר אך כאן שמדבר באליעזר היה צ"ל

אליעזר הוא כנען וכ"ת את"ז בויק"ר פי"ז סי' ה' · אליעזר הוא כנען אלא שמעתיק הדרשה דלעיל בלבן שנאמר שם ואין זה תימה שהיה חי עדיין ומכנען עד אברהם י' דורות שהרי שם בן נח מסורש שהי' שם ת"ת שנה עד שנת נ' ליעקב : ר' יעקב בשם ר' יוחנן עי' לקמן ס"פ ס"ט · ופירושו שר' יעקב אומר אמר ר' יוחנן דבית גוברין היה דורש מכאן אפטרה · והפטרה פירש המ"ע ראיה מופתית · והיינו ראיה מאליעזר על ישראל · ויותר נראה מלשון פטור ונפטר וכמ"ש בי"כ פסוק שמכוני באחשוות כשהגיע זמנן להפטר היינו מהאכסניא שלהם שקבלום לכבוד התורה דרשו דרשות כאלו לברך את האכסניא והביא שם גם דרשה זו של אליעזר וכ"פ יפ"ת · ועי' במ"ר פ"ד סי' כ' ר' יוסי עביד לה אפטרה וכן כאן ובויק"ר פר' י"ז ס"ד ר' יעקב בשם ר' יהודה בשם רבי נתן דבית גוברין עביד לה הפטרה נטילת רשות וכו · וכ"ש יפ"ת והוא לשון הפסוק · לא פטר יהוידע את המחלקות : ח ויבא האיש · וס"ד ויפתח הגמלים · ואם סכונה על סיתר קישורי המשאות מה מלמדנו ע"כ דורש ולמדנו שמרם מגזל : לא היו גמליו · והתירוץ פשוט שהחמור שהיה

משנת דרבי אליעזר

אבן יקרה היה בו כו' · עיין מתנות כהונה [illegible]

ר' א ירמיה שלח לרבי זעירא חד קרטיל דתאינין · רבי ירמיה אמר אפשר רבי זעירא אכלהון דלא מתקנן · רבי זעירא אמר אפשר לרבי ירמיה דלא משלח להון מתקנן · בין דין לדין איתאכלון תאנים בטיבליהון · למחר קם ר' ירמיה עם רבי זעירא אמר ליה תקנת אילין תאנייא אמר ליה לא אמר רבי אבא בר ימינא לרבי זעירא ב אין הוון קדמאין מלאכין אנן בני נש · ואין הוון בני נשי אנן חמרין ולית אנן כחמרתיה דר' פנחס בן יאיר · חמרתיה דר' פנחס בן יאיר יהבון לה שערי דטיבלא לא אכלת יתהון ואנן אכלינן תאנייא דטבילין · ויתן תבן ומספוא לגמלים · ג א"ר אחא יפה שיחתן של עבדי בתי אבות מתורתן של בנים · פרשתו של אליעזר שנים וג' דפים הוא אומרה ושונה · ושרץ מגופי תורה ואין דמו מטמא כבשרו אלא מריבוי המקרא · (ה) רשב"י אומר טמא הטמא ר"א בן יוסי אומר זה וזה · ומים לרחוץ רגליו ורגלי האנשים אשר אתו · א"ר אחא יפה רחיצת רגלי עבדי בתי אבות מתורתן של בנים שאפילו רחיצת רגלים צריך לכתוב · והשרץ מגופי תורה ואין דמו מטמא כבשרו אלא מריבוי דמקרא · רשב"י אומר טמא הטמא ר"א בר"י אומר זה וזה: ט ויושם לפניו לאכול ויאמר עבד אברהם אנכי · א"ר יצחק ד מילתא דאית בך מגניא · קדים ואמרה: ועתה אם ישכם עושים חסד ואמת את אדוני הגידו לי וגו' ואפנה על ימין או על שמאל · (ו) על ימין זה ישמעאל · על שמאל זה לוט · היך מד"א (בראשית יג) אם השמאל ואימינה אם הימין ואשמאילה: י ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא הדבר ה מה'יכן יצא · רבי יהושע בר נחמיה בשם ר' חנינא בר יצחק מהר המוריה יצא · ורבנן אמרי (ז) מהיכן יצא ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה': יא ויוצא העבד כלי כסף · ר' הונא אמר קונבי רבנן אמרי קליות ואגוזים · וקליות והיו חביבין מכל · אלא ללמדך שאם יוצא אדם לדרך ואין אצטרכיא עמו מסתגף הוא · ודכוותה (שמות ג) ושאלה אשה משכנתה וגו' ושמלות היו חביבות מן הכל אלא ללמדך שאם יצא אדם לדרך ואין כסותו עמו מסתגף · ודכוותה (עזרא א) וכל סביבותיהן חזקו בידיהם וגו': יב ויאמר אחיה ואמה תשב הנערה אתנו ובתואל היכן הוא ביקש לעכב ונינף בלילה · הה"ד (משלי יא) צדקת תמים תישר דרכו · (ט) צדקת תמים זה יצחק תיישר דרכו של אליעזר · וברעתו ידחה רשע זה בתואל שנינף בלילה · תשב הנערה אתנו ימים · אלו שבעת ימי אבלו · או עשור אלו י"ב חודש שנותנין לבתולה לפרנס את עצמה · ויאמרו נקרא לנערה · מכאן שאין משיאין את היתומה אלא על פיה · ויקראו לרבקה ויאמרו לה · (י) רבי יצחק אמר מרמזים בה התלכי התלכי ותאמר אלך הולכת אני על כרחכם שלא בטובתכם: יג וישלחו את רבקה וגו' ויברכו את רבקה · א"ר אייבו (ח) דווין ושפופין היו ולא היו מפרינין אלא בפה · אחותנו את היי לאלפי

מסורת המדרש א ירושלמי דמאי פרק א' · ב שבת דף קי"ג · חולין דף ז' · ירושלמי שקלים פרק ס' · ג ילקוט כאן רמז ק"ט · ד כ"א קמא דף נ"ב · ה עיין מועד קטן דף י"ח · ו ילקוט כאן רמז ק"ט כל סענין · ז ילקוט משלי רמז תתקמ"ז · ה כתובות דף נ"ז:

חדושי הרש"ש

(ט) צדקת תמים כו' וברשעתו יפול רשע כצ"ל כי כן הוא סיפיה דהאי קרא · ופסוק דברעתו כו' הוא שם י"ד: (י) רי"א מרמזים בה התלכי התלכי · עיד"מ שדבריו תמוהים כי היו"ד הוא סימן לנקבה כידוע למתחילים בחכמת דקדוק הלשון · ול"נ דדריש מדכתיב ויאמרו ולא כתיב וישאלו כמו שאמרו מקודם ונשאלה

חדושי הרד"ל

שמואל פ"א: (ה) רשב"י אומר טמא כו' · עיין מעילה (י"ז ·) ותוס' מנחות (כ"א:) ד"ה שהוא כו' ושו"ת פני אריה סימן כ"ב: (ו) על ימין זה ישמעאל · עמ"כ · וי"ל שהיה שרוי במדבר פארן בשוא כדרומה של א"י: (ז) מכאן יצא · כ"ה בילקוט: (ח) דווין ושפופין כו' · אפשר וישלחו כו' ויברכו וגו'

מתנות כהונה

עצמה: קרטיל · פי' הערוך סלא ובירושלמי [פ"ק דדמאי] גרס מטנה: אפשר ר' זעירא כו' · אפשר שיאכל אותם ר' זעירא ולא יתקן אותם במעשר קודם שיאכלם: [ה"ג בילקוט אפשר לר' ירמיה משלח להון דלא מתקנן]: ה"ג בין דין לדין אתאכלין · פירוש בין כך ובין כך שהיו נושאים ונותנים בדבר נאכלו התאנים בעוד שהיו טבל: תקנת אלין כו' · דרך שאלה אמר לו תקנת אותם תאנים ששלחת לי: אין הוו כו' · אם היו הדורות הראשונים שלפנינו כמלאכים אנחנו כנגדם כבני אדם ואם היו הראשונים כבני אדם אנחנו חשובים כנגדם כחמורים ואין אנו אפילו כחמורו של ר' פנחס כו' אלא כחמורים בעלמא שהרי חמרתיה כו' · נתנו לה שעורים בעודן טבל שלא היו מעושרים ולא אכלה אותם ואנחנו אכלנו אותם תאנים בעודם טבל: טמא · הוה ליה למימר ואמר הטמא לרבות את דמו וכן זה וזה: דאית בך מגניא · שיש בך והוא מגונה וגנאי לך תקדם אתה ותאמרנה כדאיתא בפ' החובל: זה לוט וכו' · וכדלעיל בפ' מ' תניינא שאמר ליה אברהם בין כך ובין כך תאמר על השמאל: על הימין זה ישמעאל · פירש"י שילא מאברהם שנסע הנגבה שנקרא ימין: מהר המוריה כו' · ששם נגזר הזיווג הזה כדכתיב אחר הדברים האלה ויגד לאברהם לאמר הנה ילדה מלכה וגו' [כדלעיל פנ"ז]: ותהי אשה כו' · ולא נגזר הגזרה מאת ה' אפשר עד כה שהיתה בכח ובבחירת הזיווג והאב"א כתב שעכשיו נגזרה הגזרה ולא קודם שאין דרך הזיווג בת שלש שנים לבן ארבעים: קונבי · גרס הערוך ופירש בו כלי שמוין בו הנשים או שרוחצין בו: רבנן אמרי כו' · לא פליגי על רב הונא אלא רב הונא מפרש כלי כסף ורבנן מפרשי מגדנות: וקליות היו חביבין כו' · בתמיה דקא חשיב להו באחרונה ואחרון אחרון חביב: אצטרכא · פי' הערוך צורך מזונותיו [ודוגמתו תמצא בקה"ר בפ' שלח לחמך]: מסתגף לשון עינוי וצער ומגדנות אלו לקח לו לפרנסה על הדרך: היו חביבין וכו' · בתמיה: וכל סביבותיהן וגו' גרסינן וסיפיה דקרא ומגדנות חשיב ליה באחרונה מפני שחביב מן הכל: [זה בתואל שנגוף גרסינן]: י"ב חדשים · פירש"י או לרבות עוד ב' חדשים והיינו י"ב שנותנין לבתולה כו' · מיום שתבעה הארוס להנשא כדאיתא בפ' אע"פ: [ויאמרו לה וגו' גרסינן]: התלכי כו' · בלשון תימה כדי שתאמר לא אלך: על ברחכם כו' · דאל"כ ואמר כן מבעיא ליה: דווים · לשון כל לבב דוי: ושפופים · שפלים וירודים שהלכה בעל כרחם: מפרינין · לשון נדוניא כמו פורנא כלומר לא היו נותנין לה נדוניא אך דבר שפתים וכ"פ הרמב"ן בפרשה ויחי והערוך פי' לא היו מפייסים אלא בפה ולא בלב

רש"י

כחמורו של רבי פנחס בן יאיר שלא רצה לאכול טבלים: קרטיל דתאנים · של גרסי' התם בפ' הספינה בקרטלותא: אמר ר' ירמיה · אפשר ר' זעירא אכיל להון דלא מתקנין ודאי תקנם בין דין לדין אתאכיל תאינייא בטבליהון אחר קם ר' ירמיה עם ר' זעירא וכו' עד ר' זעירא אכיל דלא מתקנין אמר ליה אף אנא אמרית אפשר ר' ירמיה משדר לי מידי דלא מתקנין: ר' אבא בר ימינא משום דר' זעירא אמר אין היו קדמאי מלאכים אנן בני נש ואין היו בני נש אנן חמרין אמר רבי אפילו חמרא לית אנן דחמרתיה דר' פנחס בן יאיר יהבין להון שערין טבלין ולא פעמינתון ואנא אכלי תאני בטבליהון: ר' שמעון בן יוחאי אמר טמא הטמא אפשר לומר וזה לכם טמא הטמא לרבות דמו כבשרו: אפשר לומר זה לכם הטמא ומה וזה לכם לרבות דמו כבשרו: יפה רחיצת רגלי בתי אבות מתורתן של בנים · שאפילו רחיצת רגלים שלו הוצרך לכתוב וכו': כך דרך ארץ לבני אדם מילתא דאתבהית בהיתה אמור קדמאי · דבר שאתה מתבייש בה הקדם אתה ואמרה בפני אחרים קודם שיקדימוך ויכלימוך כדרך שעשה אליעזר שפתח ואמר עבד אברהם אנכי: מהיכן יצא מהר המוריה יצא לפי ענינו · שבו בפרק שנעקד יצחק נולדה רבקה לומר שבהר המוריה היתה גזרה שהיא בת זוגתו: ואפנה על ימין · לישמעאל הבא מכח אברהם שנסע הנגבה דקרוי ימין ואקח מבנותיו או על שמאל ואקח מבנותיו של לוט שדחה אותו אברהם לשמאל דכתיב אם השמאל ואימינה ואם הימין ואשמאילה: קונבי · אדרת עבה ודומה לו ותכסהו בשמיכה חפתיה בגונכא וקו"ף וגימ"ל מתחלפות · כלומר מיני בגדים או כלים: קליות · והגוזים היו חביבין מן הכל ללמדך שאם אדם יוצא לדרך ואין אצטרכיא עמו אצטרכיא כל מה שהוא צריך: מסתגף הוא · מתענה הוא כדמתרגמינן לענות נפש לסגפא נפש: ימים אלו שבעת ימי אבלו · של בתואל: או עשור אלו י"ב חדש שנותנין לבתולה לפרנס עצמה: עשור · אלו עשרה חדשים או לרבות ב' חדשים: הולכת אני ע"כ שלא בטובתכם · ממשמע שאמרה אלך ולא אמרה אם בדעתכם אלך: ויברכו את רבקה · ויאמרו בשפה רפה ולא בלב: דוויין ושפופין · ולא היו מברכין אלא בפה שלא

פירוש מהרז"ו

י"א רוכב עליו בוודאי היה כחמורו של רפב"י מק"ו אך שאר בהמותיו היה צריך לזממם וכמ"ש בהדיא לעיל פמ"א סי' ה' והמעשה בירושלמי דמאי פרק א': טמא הטמא · ויקרא י"א פ' וזה לכם הטמא בשרץ ובת"כ פסוק זה דורש שתם וזה לכם הטמא בכל השרץ לרבות שדמו כבשרו · ובמס' מעילה דף י"ז מפורש כמו כאן: ט על ימין זה ישמעאל · כי ישמעאל היה דר במדבר פארן והוא בדרום של א"י · ומ"ש על שמאל זה לוט דורש גז"ש שמאל לוט כתוב והשמאילה כמ"ש לעיל פמ"א סי' ו' מכל מקום אנא משמאיל להוא גברא: י מהר המוריה יצא · ע' לעיל פר' נ"ז סי' ג' אמר לו הקב"ה שמ"ש שם ויוגד לאברהם היה בנבואה: כאשר דבר ה' · ע' במכילתא סדר בא שהביא שם ג' מקומות שכתוב בהם כאשר דיבר ה' והיכן דיבר אך פסוק זה לא הביא כלל · אך לפי מ"ש בזה בפר"א פרק ע"ז הזכרתיו לעיל פנ"ט סי' ח' ניחא · והיינו דמ"ש מה' יצא הדבר הכוונה על שמ' יום קודם יצירת הולד גוזר בת פלוני לפלוני וכ"ה בפר"א שם בהדיא · וכן כוונת המכילתא כמ"ש כאן כאשר דבר ה' ואינו דומה לשאר הפסוקים שהביא שם שצריכים פסוק מפורש וזה אינו צריך וכל"ל: יא יוצא לדרך · חושב בגדים בסוף הרי שבגדים חביבים מכלי כסף וזהב ואח"כ אמר עוד ומגדנות נתן לאחיה ולאמה הרי חושב מגדנות בסוף הכל · ונתן הטעם בכל זה בעבור צורכם לדרך ולא מחמת חביבות: יב צדקת תמים זה יצחק · וס"ד וברעתו יפול רשע וקשה שאין זה דבר והיפוכו שאין יפול היפך תישר אבל יתפרש על פי מ"ש בהורה שמ"ש תמים הכוונה על יצחק שהוא עולה תמימה וכמ"ש לקמן פס"ד סי' ג' וע' לעיל פר' נ"ו סימן ג' ואל תעש לו מאומה · תישר דרכו זהו הדרך שהלך אליעזר לדרכו שכתוב בו אנכי בדרך נחני ה' וכתוב וה' הצליח דרכי וזה היה בזכות יצחק ולצרכו · גם מרומז בזה בתיבת דרכו דרך חתנים כמ"ש פר"א פרק י"ב ועי' מש"ש · ואז על ידי כן וברעתו יפול רשע אלא שהרשע היה רוצה לעקם דרכו ע"כ נפל ונ"ע למה לא שאל המדרש על הפסוק ל"ג ומגדנות נתן לאחיה ולאמה הנה במדרש אמר וברעתו ידחה רשע והוא במשלי י"ד אבל ס"ד דלדקת תמים וברעתו יפול רשע וכ"ה בילקוט משלי י"א וברעתו יפול רשע זה בתואל: אלו שבעת ימי אבלות ומרומז במ"ש תשב הנערה אתנו שתשב אתנו יחד להתאבל וליתב על הארץ כמ"ש ישבו לארץ ידמו וגו' וכן אצל איוב וישבו אתו לארץ שבעת ימים ושבעת ימי אבילות למדו מן התורה · עיין לקמן פר' ק' סי' ז': אלו י"ב חודש · רש"י בחומש כתב ימים אלו י"ב חודש כמ"ש ימים תהיה גאולתו או עשור עשרה חדשים · ובלי ספק שכן היה גירסתו במדרש וכל"ל תשב הנערה אתנו אלו שבעת ימי אבילות (כמו שכתבתי) · ימים אלו י"ב חודש · וי"ב חודש על שתפרנס עצמה כמ"ש במגילת אסתר ששה חדשים בשמן המור וששה חדשים בבשמים ובתמרוקי הנשים · ומ"ש או עשור פי' שאחה ממהר: יג וישלחו וגו' · ויברכו וגו' · שהיה לו להקדים הברכה להשילוח וכמ"ש יהושע כ"ב ו' ויברכם יהושע

יפה תואר

ע"י כהמתם לבן עשו כידו לאכול גם מן הדברים המותרים מן הדין ואסורים רק בשביל חומרא כדרך הצדיקים שמחמירים במעשיהם: איתאכלון תאנים בטבליהון · וזה אין קושיא שלא אין הקב"ה מביא תקלה ע"י הצדיקים · י"ל דזה רק גם גג ישמור ה' את חסידיו · אבל הכא הוא קרוב לפשיעה דהוה ליה לשיולים ולא לסמוך אדעתיה ואיהו דאפסיד אנפשיה: מילתא דאית בך מגניא כו' · כי אם יסתיר הדבר פן יבוא אניכו לחרפו בה: מהיכן יצא · ולא נוכל לומר כי ידעו זאת מספורי אליעזר וכמו שמשמע מפשט הכתוב · שהיה להם לספק פן בדה את הספור מלבו · ולכן אמר שאמר מהר המוריה יצא · כי כאשר נולדה רבקה נודע להם מה שהיה לפני זה עם יצחק בהר המוריה · ומזה הבינו כי מה' יצא הדבר · ורבנן סברי מיכן (וכ"ה הגירסא בספר ישן) יצא · פי' שהאמינו בספור אליעזר ולא חשדוהו בשקר: קונבי אולי הוא מין מרקחת שקורין קונפיטי (קאָמפּאָטע) ובספר א"ח פירש שהוא מיני בגדים: בקש לעכב וניגף · ואע"ג שכבר אמר לא נוכל דבר אליך רע או טוב · אפשר דהיינו לשבר הזווג אבל אולי יעכב מביאת ששם אחריו ויאמר שיבוא יצחק אצלם: ימים אלו שבעת ימי אבלו כו' · ואע"ג דאין דרך

משנת דרבי אליעזר

נעדם כדאיתא ב[illegible] ולכך הקדים ונתן לה הנזם קודם שהמידים להקדים רפואה למכה: מהר המוריה יצא וכו' ורבנן אמרי ותהי אשה לבן אדוניך · פי' ע"פ מה דאיתא בזוהר טעם שלא הביא אשה ליצחק קודם העקידה לפי שהיה לו נשמה מסיטרא דנוקבא כדכתיב ולשם בן ובשעת העקידה פרחה נשמה זו וניתן לו נשמה סיטרא דדכורא ומר א"ת ומר א"ת ולא פליגי דר"י סבר אסר המוריה כנ"ל ולכ"א לבן אדוניך וזה פי' המסורה ב' דסמיכין אברהם אברהם וגו' אלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם וגו' מכח ויקרא מלאך בשעת העקידה וניתן לו נשמה אחרת לכך אלה תולדות יצחק בן אברהם שהיה לו תולדות לפי שאז אברהם הוליד יצחק: ולא היו מפרינים וכו' · נלמד מדפרט דשלא מניקתה ואליעזר ואנשיו דל"ל לפרט כזה אלא בא להורות שאין בכלל אלא מה שבפרט אלא כפי' מ"כ בשם ערוך ולא בלב למד מדכתיב ויברכו ויאמרו לה מיותר אלא בא להורות שלא ברכו ממש בלב אלא רק מן

ידי משה

לא יפול הרשע על צדקת כמו שדרך העולם שמטילים גורלות על איזה זיווג אם יעלה לגורלו וכן הכא שאפילו הוא אדם לא תבעה שיקח אותה לפי דברי ר"י צריך לפ' מלת ידע לשון ידיעה ולא לשון בעילה ואליה לזה בפ' אע"פ נותנין י"ב חדש מיום שתבעה להנשא: מחר קם רבי ירמיה עם רבי זעירא אמר ליה תקנת אילין תאנייה אמר ליה לא ואף על גב דמעיקרא הוה קים ליה ברבי ירמיה שמשגר מכל מקום אחר אכילתו נקפה לבו אותו דלאו שפיר עביד ושאל עליהן · י"מ: ולית אנן כחמרתא דרבי פנחס בן יאיר אלא פחותים מחמורו של רבי פנחס בן יאיר וא"ת א"כ איך אמר שאם הראשונים כמלאכים שאנו כאנשים וי"ל דמה שאמר ולא כחמורו של רבי פנחס בן יאיר קאי נמי אם אנן בני נש כי עם היותם אנשים מ"מ הם פחותים מחמורו של רבי פנחס בן יאיר ע"כ · י"מ: קונבי · פי' אב"א כלי שרוחצין בו ידיו ורגליו וכן בלשון רוסיא: ר' יצחק אמר שהיו מרמזים התלכי כו' נ"ל דהכי פירושו ונ"ל שהלך

רבבה · רבי ברכיה ור' לוי בשם ר' חמא בר חנינה [א] מפני מה לא נפקדה רבקה עד שנתפלל עליה יצחק · שלא יהיו עובדי כוכבים אומרים תפלתנו עשתה פירות אלא ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו · רבי ברכיה בשם רבי לוי אמר (איוב כט) [ב] ברכת אובד עלי תבא · ברכת אובד זה לבן הארמי שנאמר ארמי אובד אבי · (יא) עלי תבא זו רבקה · אחותנו את היי לאלפי רבבה ועמדו ממנה אלופים מעשו ורבבה מיעקב · אלופים מעשו אלוף תימן אלוף קנז · מיעקב רבבה · דכתיב (יחזקאל טז) רבבה כצמח השדה נתתיך · וי"א אף אלו ואלו עמדו מישראל דכתיב (במדבר יא) ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל : **יד** ותקם רבקה ונערותיה וגו' א"ר לוי שכן דרך הגמלים גדלים במזרח · רבנן אמרי מה גמל זה יש בו סימן טומאה וסימן טהרה כך העמידה רבקה צדיק ורשע · ותלכנה אחרי האיש · [ג] שבעור לאיש להיות מהלך אחר האשה · ויצחק בא מבוא · אתא ממיתא · ולהיכן הלך · באר לחי רואי · הלך להביא את הגר אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמים ראה בעלבוני · ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב [ד] אין שיחה אלא תפלה שנאמר (תהלים קב) תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו וכן הוא אומר (שם נה) ערב ובוקר וצהרים אשיחה וגו' : **טו** ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק · א"ר הונא צפת שידו שטוחה בתפלה אמרה ודאי אדם גדול הוא לכך שאלה עליו · ותפול מעל הגמל · איתרכינת · היך מה דאת אמר (תהלים לז) כי יפול לא יוטל · ותאמר אל העבד · ר' חייא אמר [ה] ראתה אותו הדור ותוהא מפניו · המד"א הנה בעל החלומות הלזה בא · רבנן אמרי הוא ופלסונו · הלזה · אלון זה · ויאמר העבד הוא אדוני · [ו] שתים הם שנתכסו בצעיף וילדו תאומים ; רבקה ותמר · רבקה · ותקח הצעיף · תמר · ותכס בצעיף ותתעלף · ויספר העבד ליצחק · אמר רבי אלעזר כלליה של תורה מרובים מפרטיה שאלו בא לכתוב שנים וג' דפין היה כותב · (ט) ורבנן אמרי דברי שבח גלה לו · [ז] מה שקפצה הארץ לפניו : **טז** ויביאה יצחק האהלה שרה אמו כל ימים שהיתה שרה קיימת היה ענן קשור על פתח אהלה · כיון שמתה פסק אותו ענן · וכיון שבאת רבקה חזר אותו ענן · כל ימים שהיתה שרה קיימת היו דלתות פתוחות לרוחה · וכיון שמתה שרה פסקה אותה הרוחה · וכיון שבאת רבקה חזרה אותה הרוחה · וכל ימים שהיתה שרה קיימת היה ברכה משולחת בעיסה וכיון שמתה שרה פסקה אותה הברכה · כיון שבאת רבקה חזרה · כל ימים שהיתה שרה קיימת היה נר דולק מלילי שבת ועד לילי שבת וכיון שמתה פסק אותו הנר · וכיון שבאת רבקה חזר · וכיון שראה אותה שהיא עושה כמעשה אמו (יב) קוצה חלתה בטהרה [ח] וקוצה עיסתה בטהרה · מיד ויביאה יצחק האהלה · אמר רבי יודן [ט] למדתך תורה שאם יהיה לאדם בנים גדולים יהיה (י) משיאן

מסורת המדרש א פס"ח רבה פ"פ ב' פסוק י"ד · ב ילקוט איוב רמז תתקי"ז · ג עיין ברכות ס"א · עירובין י"ח · ילקוט שופטים רמז ס"ח · ד ברכות כ"ו · עבודת כוכבים ז' · ירושלמי ברכות פ' ד' · פדר"א פרק ט"ז · לקמן פ' ס"ח · במד"ר ריש פרשה ב' · תנחומא כאן סימן ס' · וסדר תקן סי' ע' · מדרש תהלים מזמור נ"ה ומזמור ק"ב · מדרש משלי פרשה כ"ב · ילקוט וירא רמז פ"ז · ילקוט כאן רמז ק"ט · ילקוט תהלים רמז תשע"ב ותתנ"ט · ילקוט משלי רמז תתק"ס · ה סוח"ט מז' ג' · ו לקמן פ' פ"ס · ילקוט דה"י רמז תל"ף ע"ש · ז סנהדרין נ"ס · ח ב"מ פ"ז · ט תנחומא כאן סי' ס' :

חדושי הרד"ל

גו' דרים היו להם בשלוה וכברכה וע"ל פע"ד : (ט) רבנן אמרי · לא לפלוגי אדר"א קאתי · אלא לדרוש סיפיה דקרא אשר עשה קאתי דעל הנס בעשה לו הקב"ה קאי : (י) משיאן תחלה כו' · כתוספתא דבכורות פ"ו תניא הוא ליטא אשה ובנו ליטא אשה הוא קודם לבנו (וע' קדושין (כ"ט:) דהך בבא ליתא שם) ואפשר לחלק דהתם בבנא קיים עדיין הא' פו"ר ודאי מצוה דגופיה עדיף והכא בבקיים דומיא דאברהם שכבר נולדו לו יצחק וישמעאל (ובא אחת למ"ד שהיה לו בת) וכ"מ אחר כך. שכתב בס' חסידים מסכתא דנפשים :

חדושי הרש"ש

ונשאלה את פיה ע"כ שהס"א אינגה לשאלה רק לתמיהם : (יא) עלי תבא זו רבקה · כדכתיב גבה עלי קליך בני : (יב) קוצה חלתה בטהרה וקוצה עיסתה בטהרה · לפי שחלה נפסלת בטבו"י ובשני לטומאה תבא"י עיסת חולין לכן חלקן לשנים :

ועלהו

רש"י

שלא יאמרו תפלתנו עשתה פירות · שאמרו את היי לאלפי רבבה אלא ויעתר יצחק ואחר כך ויעתר לו : ויצחק בא מבוא אתא ממיתי · ממקום שהלך : ותרא את יצחק ותפול · אמר ר' הונא לפת שידו שטוחה · ראתה ידו שטוחה ונדמה לה כיד אדם הגון ותשוב : ותפול מעל הגמל ואתרכינת · נשתחוית מעט כדמתרגמינן כי יפול לא יוטל כי ה' וגו' שאינו נופל ממש כך היא לא נפלה אלא בקשה ליפול ונסמכה הקב"ה : מי האיש הלזה · ראתה אותו הדור כמא דאת אמר הנה בעל החלומות הלזה ביוסף שהוא יפה תאר : ורבנן אמרי הוא ופלסונו · הוא והמלוה אותו המלאך שהיה מלוה אותו כמה דאת אמר פלס מעגל רגליך : הלזה אלון זה · אחר הוא זה שהולך עמו · אלון בלשון יון אחר : כלליה של תורה מרובין מפרטיה · כל מקום שהתורה כולל דברים אלו נאמר בא לכתבן היה מרובה מפרטיה ממה במפורש בה שאילו בא לכתוב ג' דפין היה כותב אלא כללן יחד כל הדברים אשר עשה :

מתנות כהונה

בלב : [ונערותיה וגו' גרסינן] : שכן דרך הגמלים · דאל"כ היאך למדה לרכוב על הגמלים : שבעור כו' · שילכו של איש גדול ומהרהר כמו שאחז"ל אחר ארי ולא אחר אשה : אתא מלמיתא גרס בילקוט · ופי' בא מלהביא את הגר שהלך שם בשביל זה ורש"י גרס ממיתי ופירש ממקום שהלך : ראה בעלבוני · לשון תפלה : צפת · הביטה : איתרכינת כך ת"א ופי' נטתה את עצמה לגדין מדרך המוסר : ופלסונו · הערוך הביאו ולא פירשו ורש"י פי' המלאך המלוה אותן כדאמרינן פלס מעגל וגו' : אלון זה · הלזה נוטריקון אלון זה ופירוש רש"י אחר הוא זה כלומר אינו מבני אדם כדאמרינן אלון בכות אלון בל"י אחר : [הוא אדוני וגו' גרסינן] : היה כותב · סיפור דברים איך ומה וכתב בכלל ויספר העבד כו' : וכיון שבאת רבקה חזר · וזהו שרה אמו כלומר הרי היא כשרה אמו :

ה"ג

יפה תואר

דרך לבקש מקודם המועט · ואם לא יעשה לו המועט יבקש את המרובה · ואיך אמרו אח"ז או עשור · ומזה מוכיח הגמ' בפ' אע"פ כי ימים הוא שנה · אבל לדברי המדרש דמפרש ימים כפשוטו יקשה איך בקשו אח"ז על הירובה או עשור · וי"ל דלדברי המדרש יתפרש הכתוב לא מדרך בקשה רק מדרך הבטחה · כי גם אם תשב הנערה אתנו אלו שבעת ימי האבילות · וגם אם תוסיף לשבת עמנו עשור יהיה לנך נטות כי אחר תלך ולא נחליף את דברינו : תפלתנו עשתה פירות [ויכחשו בהבטחת הקב"ה לאברהם לעשות את ישראל לרבות אלפים · אבל בלא טעם זה גם ברכת עובד כוכבים מועלת וכמו דאיתא ביר שלמי סוף פ' אלו דברים ולקמן בפס"ו א"ר תנחום אם ברכך עובד כוכבים ענה אמן אחריו דכתיב ברוך תהיה מכל העמים] : ברכת אובד זה לבן הארמי · ופליג על ר"ב וכ"ל שאמרו שלא יהיו אומרים תפלתנו עשתה פירות : הלך להביא את הגר : כי אחרי מות שרה לקחה שנית לאשה וכדכתיב אח"ז ויסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה וקטורה זו הגר · ועוד אחרי שיצחק עומד לינשא בקש אברהם ג"כ לינשא וכדאמרינן בפ' החובל מנא הא מילתא דאמרי אינשי שיתין תכלי כו' ויליף מהכא ויקח את רבקה וגו' וכתיב אח"ז ויוסף אברהם ויקח אשה ופירש"י נתקנא ביצחק ע"ש : **שתים הם שנתכסו בצעיף** וילדו תאומים : פי' בשכר צניעותם זכו להוליד תאומים : **כלליה של תורה** מרובים כו' · פי' אע"ג שמעלה האריכה התורה בספור אליעזר וכפרטיו כהביא דשיחת בתי אבות דלעיל מ"מ ברוב המקומות קצר ועולה והיו כותב רק כללות הדברים · ומ"ש רבנן דברי שבח גלה לו עי' ברש"י על התורה וברא"ם : כל ימים שהיתה שרה קיימת כו' · דק"ל בקרא דהיה לו לכתוב האהלה של שרה אמו · לכן פירשו כי כאשר הביאוה האהלה ראו הכל כי היא אהל שרה אמו ולא היה שינוי ביניהם · והנה הד' מעלות שמנה פה כתב מוהר"ר שמואל סבע ז"ל שהוא כנגד ד' מעלות הראויות לאשה · הא' שתהיה בעלת שכל לא כדרך רוב נשים שדעתן קלות ולזה אמר שהיה ענן קשור כו' אשר פי' ענן השכינה והנבואה · וזה כי שרה ורבקה השתכלו לא לבד בעניני הגופניים אך גם בעניני הרוחניים נתעלו בשכלם עד שזכו לענן השכינה · הב' שתהיה טובת עין ולא כדרך רוב נשים שעיניהן צרות באורחים ולזה אמר שהיו הדלתות פתוחות לרוחה · והג' שתהיה מנהגת בנכסי בעלה ומתקנת צרכי הבית וע"ד שאמר הכתוב צופיה הליכות ביתה · ולא כשאר נשים האומרות הכל שלי · ואינן משגיחות בהפסד הבית · ולזה אמר ברכה משולחת בעיסה

פירוש מהרז"ו

ויפלחם וכאן ברכו אותה אחר השילוח כשהיתה על הדרך בחוץ וזה מוכיח שלא היה הברכה ברצון טוב גם מקים הברכה להשילוח כמו שהשילוח היה בעל כרחם כל"ל כן הברכה ג"כ בע"כ : **יד** דרך הגמלים · שאין דרך האשה לרכוב כמ"ש ריש פסחים אלא על שבמזרח עיקר גידול הגמלים ובהכרח גם לנשים לרכוב מפני גובה הגמלים ולמודים בכך · ורבנן דורשים שזה מיותר אלא שיש בו סימן על בנים שתוליד (וכ"כ היפ"ת) : שבעור לאיש · שלפי השמירה היה ראוי שילך הוא אחריה · וע' ברכות דף ס"א אחורי הארי ולא אחורי אשה : אתא ממיתא · קושיא היא שהיל"ל בא מדרכו · ודורש שבא ללמוד שהוא מן המפורש כמו כאן מפורש שבא נגד זיווגו כך הביאה שבא ממנה ג"כ מזווג של הגר לאברהם וע' לקמן פס"א סי' ד' · וע' לעיל פר' מ"ה סי' י"ד : אין שיחה · ע"א ז' ופ"כ : **טו** לכך שאלה · דאל"כ וכי דרכה של רבקה לשאול על אנשים · וכמ"ש מדרש שמואל פר' י"ג אבל בנות העיר עם שאול · ומ"ש ידו שטוחה שדורש מ"ש לשוח מענין תפלה וכמ"ש ובפרישכם כפיכם וכדומה : איתרכינת · שפי' הטיה לצד ולא נפילה ממש מעל הגמל הגבוה והראיה מפסוק כי יפול לא יוטל שפי' ג"כ שאפילו יטה לפול לא יוטל ויושלך לארץ · כי ה' סומך ידו · והמדרש פי' תחלה למה שאלה עליו ואח"כ על פסוק ותפול שדורש ע"פ מדה ל"א שתחלה שאלה וכשהודיע לה אז נפלה לכבוד יצחק ולא להיפך וכ"ה בהפי' אב"ע ותאמר וכבר אמרה קודם שנפלה : הדור · שהיה יפה תואר כיוסף ע"פ גז"ש שכאן כתוב מי האיש הלזה וגו' כמ"ש כאן וע' באג"ב פרק מ' באריכות וכמ"ש מדרש תהלים סוף מזמור נ' והדרך על בניהם זה יצחק ורבקה בשעה שעקדו נגלה עליו מזיו השכינה וכו' : הלזה אלון זה · שהיל"ל מי זה ע"כ דורש נוטריקון הלזה ובתילוף ה' בא' באחה"ע כאלו כתוב אל זה פי' לא זה כ"א אחר וכמ"ש מ"כ בשם רש"י · וכמ"ש לקמן סוף פר' ס"א : **דברי שבח** · וזהו אשר עשה אשר תקן ולא גלה לו מה שרצו לעכב וסניגף בהוא"ל וכדומה : **טז** האוהלה שרה אמו · והוסב כאן ד' דברים א' ענן קשור ב' נר דלוק והכרוחה שבאהל וברכת העיסה · ותיבת האהלה כמ"ש לשמש שם אהל · וכן עד ירח ולא יאהיל וזה רמז על האור והנר · והענן ע"פ גז"ש שמות ל"ג פ' · עמוד הענן עומד פתח האהל והכרוחה כמ"ש וימהר אברהם האהלה שרה אמתו ויאמר מהרי שלש סאים קמח הרי שהאהל פתוח לרוחה והברכה במעשה ידיה כמ"ש בראשית י"ז פסוק ט"ז וברכתי אותה וברכתיה ומצות העיסה והנר הם מצות שחייבים באשה לבד ובזה היה הברכה · ועי' לעיל פר' י"א סי' ב' ברכו בנר אך מ"ש שהיה דולק מע"ש לע"ש נ"ע מנין לו · אך מהר שהיה כן אצל צדיקים שבדורות אחרונים וכנמצא בדברי חז"ל קל וחומר שהיה כן אצל האבות והאמהות : **למדתך תורה** · דורש סמוכין שסמוך לו מיד ויוסף אברהם ויקח אשה :

ידי משה

התלבי ר"ל שהיה לומר התלך וכתיב התלכי מזה למד רבי יצחק שהיו מרת ז. לא ואמרו לה התלכי בתמיה בלא אין אנו מניחים לך כן פי' התלכי בל"א (ווירסט דוא דען מיט געהען) והיא אמרה אלך על כרחכם בלא בעיבותכם וכן לשון המדרש וגמרא בכל מקום כמו לעיל טמא הטמא נערה הנערה זמן זמניהם וכן הכי צריך לגרוס התלך התלכי : **שלא יאמרו** א"ה תפלתנו עשתה פירות ר"ל כמה שברכה אחיה אחותנו את היי לאלפי רבבה : **בא** מבוא אתא מגיתא ר"ל שהוקשה להם כפל הלשון לכן מפרש שהמלה מבא לא לשון ביאה אלא לשון הבאה ואמר ממיתא כמו לשון הגמרא מייתי ר"ל שבא להביא את הגר וכו' : **שידו** שטוחה בתפלה אמרה ודאי אדם גדול הוא זה פירש"י שראתה אותו כדור מתוך שהיתה ידו שטוחה הכירה כלורת היד שהוא אדם חשוב כי אינו דומה יד של מלך ליד הכפרי ורש"י לביטתו כמו שפי' בפי' החומש וכמו שאמר רבי חייא בסמוך שמתוך יפיו הטתה עצמה מתוך הגמל וק"ל : איתרכינת כמה דאת אמר כי יפול לא יוטל וגו' כי ה' יסעדנו רצה לומר אם יטה לארץ האדם לא יגיע לקרקע כי ה' יסעדנו כך כאן מה שאמר ותפול לא נפילה ממש אלא לשון הטיה מדרך המוסר רש"י : ותאמר אל העבד נ"ל עוד מי האיש הלזה ורוצה רבי חייא ללמוד ג"ש מן הלזה של יוסף יפה תואר כך כאן ראתה אותו הדור ותיהה מפניו : רבנן אמרי הוא ופלסונו נראה לי שהוי"ו של ופלסונו טעות הוא וצ"ל פלסונו פלסין הוא שומר בלשון רומי כן מצאתי בספר מוסיף ערוך : אלון בלשון רומי אחר · לפ"ז נ"ל שרצון המדרש לומר שהיא סברה בדעתה באין זה יצחק כי איך יעלה על הדעת שילך יצחק יחידי לשדה אלא זה הוא שומר שלו עומד בבדה ויראה מתי יבא אליעזר עם רבקה ויבשר לו ואז ילך לקראתה בכבוד גדול במרכבת המשנה כמו גבי יוסף לפיכך שאלה לאליעזר מי השומר הזה ואליעזר השיב ואמר הוא אדוני ולא שומר לפ"ז המשך המד"ש רבנן אמרי הלזה הוא פלסונו דהיינו שומר והוקשה להמדרש האיך ירמוז במלת הלזה פלסונו לז"א המדרש הלזה נוטריקון אלון זה ר"ל אחר זה כי אלון פירושו אחר כנ"ל וק"ל · וכן מצאתי בספר מוסיף ערוך שמביא פלסונו בנא ויו"ז אך שלא מביא שום פי' על המדרש אבל רש"י גורס אלון ר"ל אחר הוא זה וכיא היא : ר' אליעזר אמר כלליה של תורה כו' מחלוקת רבי אליעזר ורבנן נ"ל דר"א סובר שבים· לו כל אשר ק כו בדרך אלא שהתורה קצרה ורבנן סברי לא סיפר לו אלא דבר אחד קפיצת הדרך ומה שלא ספרה התורה בפי' מה שאמר לו שקפצה לו הדרך כי גם לעיל לא כתיב בפי' אלא מרומז בפסוק ואבא היום לכך גם פה לא גילה הכתוב כנ"ל וק"ל : **ויביאה יצחק** האהלה שרה אמו עד אמר **רבי יודן** למדתך תורה כו' · נראה קשה לכם שלא היה לו לומר אלא האהלה שרה או לאהל מאי ב...ה אלא מרמז

משנת דרבי אליעזר

בספה ולחוץ : **שכן דרך הגמלים** גדלים במזרח ורכ"א וכו' : פירוש שקשה הגמלים ה"א מיותרת כמו שדקדק רש"י גבי וירכיבם על החמור לכן מתרץ ופירש שגדלים שם וה"א מורה על הידוע דאל"כ אין דרך אשה לרכוב על גמלים כדכתיב וירכיבם על החמור וגו' ורכ"א דבא לסוכות ע"ד אהר הידוע : **ראתה** אותו הדור כו' כד"א הנה וגו' · פירש בי"מ לפי שהיה יפ"ת כמו יוסף לכך היתה שאלה הלזה ע"ז רמזה במסרה מי האיש הלזה הנה בעל החלומות הלזה : **הלזה אלון זה** · דייק מדכתיב הוא אדני דמלת הוא מיותר אלא ע"כ שהיתה אומרת שהוא אחר :

ששת

כס"א

מתהלה · ואח"כ הוא נושא לו אשה ממי אתה למד מאברהם · בתחלה ויביאה יצחק האהלה שרה אמו ואח"כ ויוסף אברהם ויקח אשה :

פרשה סא א ויוסף

אברהם ויקח אשה ושמה קטורה · כתיב (תהלים א) אשרי האיש אשר לא הלך וגו' אשר לא הלך בעצת רשעים · א זה דור הפלגה · ובדרך חטאים לא עמד · אלו אנשי סדום · שנאמר (בראשית יג) ואנשי סדום רעים וחטאים · ובמושב לצים לא ישב · זה אבימלך שנאמר (שם כ) (א) הנה ארצי לפניך וגו' · כי אם בתורת ה' חפצו · כי ידעתיו למען אשר יצוה · ובתורתו (ב) יהגה · אר"ש ב אב לא למדו ורב לא היה לו · ומהיכן למד את התורה · אלא זימן לו הקב"ה שתי כליותיו כמין שני רבנים והיו נובעות (ג) ומלמדות אותו תורה וחכמה · הה"ד (תהלים טז) אברך את ה' אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי · (שם א) והיה (ד) כעץ שתול ששתלו הקב"ה בארץ ישראל · אשר פריו יתן בעתו זה ישמעאל (ה) ועלהו לא יבול זה יצחק · וכל אשר יעשה יצליח אלו בני קטורה שנאמר ויוסף אברהם ויקח אשה :

ב (שם נב) ג שתולים בבית ה' בחצרות אלהינו יפריחו עוד (ה) ינובון בשיבה זה אברהם אבינו · דשנים ורעננים יהיו · ויוסף אברהם (איוב יד) ד כי יש (ו) לעץ תקוה יש לאבינו אברהם תקוה · אם יכרת ועוד יחליף (ז) אם יאמר עליו כרות הברית ועוד יחליף מצות ומעשים טובים · וינקתו לא תחדל · זו לחלוחות שלו · אם יזקין בארץ שרשו · ואברהם זקן · ובעפר ימות גזעו · ותמת שרה · מריח מים יפריח · מריח מצות ומעשים טובים (ח) יפריח · ועשה קציר נטע אין כתיב כאן · אלא כמו נטע התוספת מרובה על העיקר · ויוסף אברהם וגו' : ג (קהלת יא) בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך · רבי אליעזר ורבי יהושע ה רבי אליעזר אמר אם זרעת בבכיר זרע באפיל שאין אתה יודע איזהו יכשר אם של אפיל אם של בכיר ואם שניהם כאחד טובים · רבי יהושע אמר (ט) אם בא עני אצלך בשחרית תן לו · בערבית תן לו · שאין אתה יודע איזה מהן הקב"ה כותב עליך הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים · רבי ישמעאל ורבי עקיבא רבי ישמעאל אומר ו אם למדת תורה בנערותך למוד תורה בזקנותך שאין את יודע איזה מהן מתקיים לך הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים · ר' עקיבא אומר אם היו לך תלמידים בנערותך עשה לך תלמידים בזקנותך שאין אתה יודע איזה מהם מתקיים לך זה או זה ואם שניהם כאחד טובים · י"ב אלף תלמידים היו לר"ע מעכו ועד אנטפרים וכולם בפרק אחד

מסורת המדרש א עבודת כוכבים דף י"ט · מדרש תהלים מזמור א' · ילקוט כאן רמז ק"ט כל הענין · ילקוט תהלים רמז תרי"ד · ב מדרש תהלים מזמור א' ומזמור ט"ז · אבות דרבי נתן פרק ל"ג · תנחומא סדר ויגש סימן י"א · ילקוט תהלים רמז תרי"ג ורמז ת"ס"ז · ג ילקוט תהלים רמז תת"מ · ד ילקוט איוב רמז תתק"ו · ה תנחומא כאן סי' ו' · קהלת רבה פרשה י"א כפ"ע · אבות דרבי נתן פרק ג' · מדרש משלי פרשה כ"ח · ילקוט קהלת רמז תתקע"ט · ו יבמות דף ס"ב כל הענין :

חדושי הרש"ש

(ה) ועלהו לא יבול זה יצחק · עמ"כ גי' אחרת · ולגי' שלפנינו י"ל דרך רמז ועלהו ר"ל על שיו (כפי' כשהיה בן ק' שנה כגימטי' על) וכיוצא בזה כתב הטור או"ח סימן מ"ו בשם ר"ב נטרונאי ה' קס ע"ל נגימטי' ק' והוא מהמדרש לקמן בפ' קרח) לא יבול (מלשון אחרי בלותי) ר"ל שלא נזדקן אז אלא שחזר לנערותו

חדושי הרד"ל

(א) ארצי לפניך בטוב בעיניך שב · והוא לא רצה לישב עמו בגרר וכמש"ל פנ"ד וז"ש לא ישב (וקראו לצים כמ"ש בע"א (י"ט) שפלצתים ליצנים שם ע"ש) : (ב) יהגה יומם ולילה אר"ש כו' · וכנ"ל וכדמסיים אף לילות יסרוני כו' : (ג) ומלמדות אותו תורה וחכמה · באדר"נ פל"ג ובשוח"ט ט"ו איתא הגי' מלמדות אותו תורה כל הלילה וכדמייתי מקרא דאף לילות : (ד) כעץ שתול על פלגי מים ששתלו הקדוש ברוך הוא בארץ ישראל כנ"ל · והיינו דכתיב בא"י ארץ נחלי מים עיינות ותהומות וגו' (דברים ח') ובשוח"ט שם ששתלו הקב"ה בג"ע · והיינו נמי כדכתיב ונהר יוצא מעדן : (ח) ינובון בשיבה שתולים בבית ה' זה אברהם ששתלו הקב"ה בא"י · בחצרות אלהינו יפריחו זה ישמעאל עוד ינובון בשיבה זה יצחק · דשנים ורעננים יהיו אלו בני קטורה · ויוסף אברהם כו' כנ"ל ע"פ הילקוט תהלים ועי' שוח"ט שם : (ו) יש לעץ תקוה כו' אברהם תקוה · אע"פ שהיה כעץ יבש כדלעיל פנ"ג יהיה לו תקוה טובה להוליד את ישמעאל ועי' לעיל פר' מ"ח : (ז) אם יאמר אליו כו' · עי' מ"כ וכ"ה בילקוט כאן ורומז שאחר שימול ... והוליד יצחק (ואח"כ דרש ועוד יחליף מצות ומע"ט) : (ח) יפריח ועשה נטע כמו קציר אח"כ · כ"ה בילקוט כאן ובאיוב וכנ"ל ופירש שהקציר שהן הענפים מרובים מן הנטע עצמו : (ט) אם בא עני כו' · דרש

מתנות כהונה

פרשה סא [ה"ג בשוח"ט אשרי האיש זה אברהם וה"ג בילקוט סדר זה ובילקוט תהלים] : דור הפלגה · שנאמר הבה נבנה שהוא לשון הזמנה וכתיב בעצת רשעים והכי גרסינן בהדיא במדרש תהלים הנה ארצי לפניך כו' ואברהם לא קבל עליו כדלעיל בפרשה נ"ד ואחר כך אמר לו כחסד אשר עשיתי וזהו ליצנות ועיין לעיל פ"כ ובילקוט תהלים : שני כליותיו כו' · ומעצמו אזן וחקר ועמד על העיקר וזהו לשון יהגה המד"א והגיון לבי : [שתול גרסינן] [ה"ג במדרש תהלים ובילקוט סדר זה וכאב"א] : בעתו זה יצחק · ועלהו לא יבול זה ישמעאל וכל אשר כו' · וכן הדעת נוהגת שהעלים הם כינוי לדבר שאינו עיקר וכמו שדרשו הז"ל ועלהו לא יבול אפי' שיחת חולין של תלמיד חכם צריכים תלמוד [ובילקוט תהלים גרס כמו כאן] : ה"ג אם יאמר עליו כרות הברית והוא כורת כו'] : אם יאמר עליו · הקב"ה כרות הברית : ה"ג רש"י ז"ל קציר כנטע אין כתיב : קציר בנטע · משמע הקציר שהם הסעיפים כמו שפירשו המפרשים שם וה"ל הקציר יהיה כנטיעה עצמו ואמר כמו נטע משמע יותר הרבה מן הנטיעה · [ובילקוט איוב יש הגירסא כא"א] וע"ש · וכן היה ברכת אברהם שהעמיד תולדות מפלגש שלקח בהוספה וטפל יותר מהעיקר שמתחלה לא ילד מפילגש אלא ישמעאל ועכשיו העמיד ששה בנים וכולם עשו משפחות בחייו והכי איתא לקמן בפרשה זו : בבכיר · לשון בכור כלומר ברביעה הראשונה : באפילה · ברביעה שניה המאוחרה כד"א כי אפילות הנה : א זה הקב"ה כותב עליך · י"ל שמא בבקר לא היה צריך לו וכרמאות שאל ממך ובערב צריך לו ובהאמת מצאתי באב"א שפירש שמא בבקר היה העני רשע ולא נחשב לך לזכות וכמה שאמר הכתוב יהיו מוכשלים לפניך ודרשו חז"ל הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים כדי שלא יקבלו עליהם שכר או י"ל שמא בבקר לא היתה כוונתך טובה ורצויה כמו בערב : בפרק אחד · בין

רש"י

פרשה סא אשרי האיש אשר לא הלך · זה אברהם דכתיב ביה השב אשת האיש כי נביא הוא : שתולים בבית ה' · זה אברהם ששתלו הקב"ה בארץ ישראל : כי יש לעץ תקוה · זה אברהם אבינו שהיה סבור שלא יצא ממנו בן צדיק ואף על פי כן היה לו תקוה : אם יכרת ועוד יחליף · אם יאמר עליו הקב"ה כרות הברית והוא כורת : וינקתו לא תחדל · זה לחלוחית שבו : ועשה קציר כנטע אין כתיב כאן אלא כמו נטע כנטועה עכשיו מחדש : ותוספתו של הקב"ה מרובה על העיקר יצחק מרובה על ישמעאל : כולם מתו בפרק אחד · בין פסח לעצרת : ר"י

פירוש מהרז"ו

פרשה סא סימן א אשרי האיש · מדרש תהלים א' ובילקוט כאן ושם וה"ג שם אשרי האיש זה אברהם שנאמר ועתה השב את אשת האיש וכמ"ש מארץ מרחק איש עצתי : זה דור הפלגה · שם במ"ת הגי' שנאמר הבה נבנה לנו עיר ואין הבה אלא לשון עצה שנאמר הבו לכם דבר ועצה אצל אבשלום : הנה ארצי לפניך · בטוב בעיניך שב · ואעפ"כ לא קבל עליו · כן הוא במ"ת שם ועי' לעיל פר' נ"ה סי' ב' איך לא קיבל עליו : כי ידעתיו למען אשר יצוה · וסיפא דקרא לעשות צדקה ומשפט · הרי שחפץ בזה : אב לא למדו · ומ"ש לעיל פרשה מ"ג סי' ו' תורה גלה לו שהם בן נח למדו תורה · הרי שהיה לו רב · היינו על שבע מצות ב"נ · אך כאן הכוונה על כל התורה כולה כמ"ש במד' תהלים שאפילו עירובי תבשילין היה אברהם יודע וכמש"ל פמ"ט סי' ב' מפסוק וישמור משמרתי וגו' וע"ז לא היה לו רב · ובמ"ת שם דורש פסוקים אלו תחלה על נח על ז' מצות · ואח"כ על אברהם כו' על כל התורה : אשר יעצני · פסוקים אלו אברהם אמרם כמ"ש פר"ח פל"ד · שכתוב בתהלים ט"ז בלע ה' פלג לשונם וגו' · שאברהם קלל אנשי ההפלגה כו' ונפל גורלו של הקב"ה על אברהם ע"ש · וזהו ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומך גורלי וגו' אברך את ה' אשר יעצני שיעץ אותו ולמדו תורה וחכמה : זה ישמעאל · שנולד קודם יצחק לכך דורשו תחלה : ב שתולים בבית ה' · ול"ד צדיק כתמר יפרח וגו' וכאן חסר ותשלומו בילקוט תהלים נ"ב שתולים בבית ה' זה אברהם ששתלו הקב"ה בא"י · בחצרות אלהינו יפריחו זה ישמעאל · עוד ינובון בשיבה זה יצחק · דשנים ורעננים יהיו אלו בני קטורה ויוסף אברהם וגו' · כל אלה בני קטורה : כי יש לעץ תקוה · ילקוט כאן ואיוב י"ד · ואברם נקרא עץ כמ"ש בסי' א' כעץ שתול · וכן שתולים וכו' · ועי"ל רפנ"ג · וכתיב בצדיקים ותקותך לא תכרת · ולמה אמר כאן אם יכרת · ע"כ דורש על מ"ש כרת ה' את אברהם ברית : מריח מים · כמ"ש והריחו ביראת ה' ומים היא התורה · וזהו מריח מצות ומע"ט וכו' : נטע · שאם היה כתוב כנטע היה משמעו פחות מהנטע כמ"ש באיכה רבתי בפ' היה ה' כאויב וגו' · ואם היה כתוב נטע היה משמעו · שהקציר יעשה להנטע העיקר לבד · אך כמו נטע מרבה הרבה קצירים וענפים נוספים על העיקר · וכמ"ש סי' ד' · ועי"ל פר' ל' סי' ס' ונ"ע וי"ל : ג בבקר זרע וגו' · קה"ר : אם בא עני כו' · ומ"ש זרע את זרעך משל על הצדקה · כמ"ש וזורע צדקה שכר אמת · עיין ב"ק סוף פ"א ופר"א ר"פ ל"א · וכן לר"י ור"ע על התורה ב"ק שם : הקב"ה כותב עליך · כמ"ש מלאכי ג' ויכתב ספר זכרון לפניו וכמ"ש

יפה תואר

בעיסה · והד' שתהיה שלום ושקטה ותשוה מדנים · ולא כשאר נשים המתגרות בריב ומצה · ולזה אמר היה נר דולק כו' והנר הוא משל על שלום בית וכדאיתא בפ"ב דשבת נר חנוכה ונר שבת נר שבת קודם מפני שלום הבית · ויתכן לומר עוד כי על ארבע מעלות יבים האיש בבואו לבחור לו אשה · הא' היחוס הב' החן והיופי · הג' העושר · והד' טובות לב השלמה ושכלה · ובשתי הנשים האלה נקבצו כל הד' מעלות · כי היו מסיומר מיוחסות בזמניהן · ולזה אמר שהיה ענן קשור וידוע שאין השכינה שורה אלא על המיוחסים שבעם · וכנגד היופי אמר שהיה נר דלוק כי פניהן היו מאירות כנר · וכנגד העושר אמר ברכה מושלחת בעיסה כי ברכה ועושר בא עמה · וכנגד טובת לבן אמר שהיו הדלתות פתוחות אשר זה מורה על טובת לבן ונדיבותן :

כתיב אשרי האיש וגו' · עיקר הדרש הובא הנה משום דק"ל כיון שידע אברהם כי ביצחק לבד יקרא לו זרע למה הוסיף לקחת אשה בזקנותו · לכן דורש את הכתובים האלה על אברהם וסוף הכתוב הוא וכל אשר יעשה יצליח לאמר כי אברהם אף בזקנותו היה כעץ שתול על פלגי מים ונשא פרי והצליח במעשיו · וגיאה בזה גם הלשון בכתוב ויוסף אברהם להודיע לנו כי זקנותו הביאה לו תוספת ברכה שהוליד בנים למרבה אף כי בנערותו לא הוליד · וזה הוא גם טעם הדרש של עוד ינובון בשיבה ושל כי יש לעץ תקוה המובאים בסי' שאח"ז : זה דור הפלגה · כי אז היה אברהם בן מ"ח שנה וכבר הכיר את בוראו ולא היה בעצתם : אלו אנשי סדום · כי לא חפץ לשבת גם בשכונתם כשנפרד מלוט וישב בערי הנגב · אף שאמרו לו אנשי סדום מלך את עלינו כדלעיל פמ"ג מ"מ לא חפץ לבוא בדרך ארצם · מפני שהיו רעים וחטאים : זה אבימלך · שאנשי עירו היו ליצנים ואלה ליצני הדור שאמרו מאבימלך נתעברה שרה · כי מוכיחי דבה זו בלי ספק היו אנשי עירו · שראו לקיחת שרה · ועמ"ש לעיל בפנ"ב : שתי כליותיו כו' · והא דלא אמר לבו או שכלו · כי אע"ש שהלב מבין אבל בחינת האמת ובירורה תיחס לכליות ולהכי מייתי שכתוב אברך את ה' אשר יעצני וגו' וכן איתא בויק"ר פ"ד לב מבין וכליות יועצות : אשר פריו יתן בעתו זה ישמעאל · כי הוא ילד בן פ"ד שנים אשר היה בעת הראוי לפי זמניהם · ויש שאמרו משום שלקח את הגר מקץ עשר שנים עד העת אשר ראוי לשבת עם אשה אשר לא תוליד · ויען כי אברהם חשב מקודם אשר ישמעאל הוא עיקר פריו ואמר לו ישמעאל יחיה לפניך לכן נאמר עליו אשר פריו וגו' : דשנים ורעננים כו' · דריש מכפל לשון של דשנים ורעננים על ויוסף אברהם כי בזקנותו עוד הוסיף בתולדתו ולחלותו של נעוריו : יש לאב נו אברהם תקוה · והצדיק נמשל לעץ בכמה מקומות · והנה לפי הדרש יהיו הרעיון בסוף מענין שכתוב שם דנאמר כציץ יצא וימל וגו' · שלא מוכה הכתוב שם כי האדם הוא גוע ואין לו תקוה · אבל מדרים כי גם אם יש לעץ זה לצדיק תקוה זה הוא רק לאחד מני רבבה אבל בסתם בני אדם גבר ימות ויחלש ונמשל כציץ השדה אשר יצא וימל : גזעו ותמת שרה · וקרא לאשתו גזעו משום שהיא אחת מצלעותיו וגם כי שניהם מגזע אחד · ועוד כי היא היתה אחותו בת אביו : אם למדת תורה בנערותך כו' · הנה זה פשוט שמחויב ללמוד גם בזקנתו כי והגית בו יומם ולילה כתיב · והתורה אשר למד בנערותו לא תפטרהו · אבל פי' כי אם למד תורה בנערותו ובזקנותו בא הדין לידו אל ימהר לחתוך הדין ע"פ התורה אשר למד בנערותו · כי פן טעה אז בעיונו · ועיון הזקנים יותר מכוון ומקיים את הדין · וי"ל עוד ע"פ מה דאמרו רז"ל בפ' במה אשה דליג מר איגא והדר ליסבר · ולפ"ז הבקיאות תבוא לאדם מנערותו · והחריפות מימי זקנותו · וליפסק הדין לפעמים נחוצה

משנת דרבי אליעזר

ששתלו הקב"ה בארץ ישראל · עיין בידי משה ול"נ מה היה לו שקלן הנטיעות דשתול נטיעה והוא תיבה

ידי משה

בס"א סיפרם תמצא דברים מצוכתים שהיה לשרה והיה ג"כ ברבקה ושמא גם להכתים אותה לאהל של אמו עכ"ל (אב"א) :

אשרי האיש כו' נ"ל אשרי האיש זה אברהם דכתיב השב אשת האיש וגו' אשר לא הלך בעצת רשעים שאנשים לא היה רוצה להשתתף לא בהפלגה כמו שאמרו חז"ל ברהה אותם וקללם בשם אלהיו וכן לא רצה לישב עם סדום ואבימלך וכו' : למען אשר יצוה נ"ל וגו' וכו' : ששתלו נ"ל שמה לו דהיינו בתי תיבות : אשר פריו יתן בעתו זה ישמעאל כו' ר"ל כדרך העץ שנופל ממנו בתחלה הפרי ואח"כ נופל ממנו העלים כך אברהם מתחלה היה לו ישמעאל וזה המדרש סבר שעשה תשובה ולבסוף יצחק אבל מ"כ מהפך הגירסא ע"ש : כי יש לעץ תקוה כו' אם יזקין בארץ וגו' : לא ראיתי פה שום פי' · ול"נ שהמדרש מספר עד כאן מעלת אברהם וגם סבר המדרש שישמעאל עשה תשובה אך שהוקשה למדרש אדם גדול כאברהם שכרת ברית עם הקב"ה כין הכתרים אינו מן הראוי שיהיו לו בנים שאינם מהוגנים כמ"ש כאן ויוסף אברהם ויקח את קטורה ויולד את זמרן ואת יקשן וכמו שדרשו אח"כ שהיו רשעים גמורים וזמרן שהיו מזומרין לע"א כו' לזה דרשו שפסיק אם יאמר עליו כרות הברית ועוד יחליף ר"ל שהקב"ה נוס לו עוד מצות ומעשים טובים או אברהם בעצמו יעשה מצות ומע"ט לא שני בלאו הכי שלא יהיו לו בנים רשעים מצד הזוהמא של נחש וכן יצחק היה לו עשו לז"א וינקתו לא תחדל ר"ל הלחלוחית אלו רשעים לא פדל ממנו כנ"ל : אם בא עני אצלך בשחרים תן לו נ"ל בערבים וכ"ל דקאי על עני אחד וכמו שמפרש ג"כ כי אין אפשר לומר על ב' עניים מאי רבותא כל הפוסק יד נותנין לו אלא בעני אחד ולא שאמר

מתו · למה שהיתה עיניהם צרה אלו באלו ובסוף העמיד שבעה · רבי מאיר · ורבי יהודה · רבי יוסי · ור' שמעון · ורבי אליעזר בן שמוע · ורבי יוחנן הסנדלר · ור' אליעזר בן יעקב · ואית דאמרי ר' יהודה · ור' נחמיה · ורבי מאיר · רבי יוסי · ורשב"י · ור' חנינא בן חכינאי · ורבי יוחנן הסנדלר · א"ל בניי · הראשונים לא מתו אלא שהיתה עיניהם צרה אלו לאלו תנו דעתכם שלא תעשו כמעשיהם · עמדו ומלאו כל ארץ ישראל תורה · ר' דוסתאי בשם רבי שמואל בר נחמן אם היו לך בנים בנערותך קח לך אשה בזקנותך והעמיד בנים · וממי אתה למד מאברהם שהיו לו בנים בנערותו ולקח אשה בזקנותו והעמיד בנים · הה"ד ויוסף אברהם וגו' : ך ושמה קטורה · [א] רב אמר זו הגר · אמר ליה רבי נחמיה והכתיב ויוסף · א"ל על פי הדבור נשאה · היך מד"א (ישעיה ח) (י) ויוסף ה' דבר אלי עודי · א"ל והכתיב ושמה קטורה א"ל [ב] שמקוטרת מצות ומעשים טובים · א"ל (ב) והכתיב ולבני הפילגשים אשר לאברהם (ג) א"ל פלגשם כתיב · (יא) בעודנו חי · אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמים ראה בעלבוני · א"ר ברכיה (יב) אע"ג דאת אמר ותלך ותתע במדבר וגו' תאמר שנחשד עליה בריה ת"ל (יג) ושמה קטורה מן קטר · כזה שהוא חותם גנזכה ומוציאה בחותמת קשורה וחתומה · בר קפרא אמר תוספתו של הקדוש ב"ה מרובה על העיקר · קין עיקר והבל על ידי שהוא תוספת דכתיב (בראשית ד) ותוסף ללדת · [ג] נולד הוא ושתי תאומותיו · יוסף עיקר · ובנימן על ידי שכתוב בו תוספת הוא מעמיד עשרה · דכתיב ובני בנימן בלע ובכר וגו' · ער עיקר ושלה על ידי שהוא לשון תוספת הוא מעמיד (ד) (יד) [ד] עשרה בתי דינים · הדא הוא דכתיב בדברי הימים (ד"ה א ד) בני שלה בן יהודה ער אבי לכה ולעדן אבי מרשה ומשפחות בית עבודת הבוץ לבית אשבע וגו' · עיקר שניו של איוב לא היו אלא ע' שנה ניתוסף לו מאה וארבעים שנה · דכתיב (איוב מב) ויחי איוב אחרי זאת מאה וארבעים שנה · עיקר מלכותו של יחזקיהו לא היו אלא ארבע עשרה שנה וניתוסף לו חמש עשרה שנה שנאמר (ישעיה לח) הנני מוסיף על ימיך חמש עשרה שנה · ישמעאל עיקר ובני קטורה ע"י שהן לשון תוספת ותלד לו את זמרן וגו' : ה רמי בר יחזקאל אמר [ה] זמרן שהיו מזמרין בעולם : יקשן · שהן מתקשין בעולם · ורבנן אמרי זמרן שהיו מזמרין לעבודת כוכבים · יקשן שהיו מקשין בתוף לעבודת כוכבים ויקשן ילד את שבא ואת דדן · רבי שמואל בר נחמן אמר אע"ג דאינון מתורגמין אימרין תגרי (טו) לופרין וראשי אומין · כולהון ראשי אומות הן : ע ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק · [ו] רבי יהודה · ורבי נחמיה · ורבנן · (טז) רבי יהודה אמר בכורה · רבי נחמיה אמר ברכה · ורבנן אמרי קבורה · ודאתיקו · רבי חמא אמר לא ברכות אלא מתנות נתן לו · [ז] משל למלך שהיה לו פרדס מסרו לאריס והיה בו שתי אילנות כרוכים זה לזה בכרך אחד · אחד של סם חיים ואחד של סם המות · אמר אותו אריס אם משקה אני זה של סם חיים זה של סם המות שותה עמו · ואם איני משקה זה של סם המות היך זה של סם חיים חי · (יז) חזר ואמר אנא אריס עביד אנא אריסותי ומאי דאהני למארי דפרדיסא למיעבד יעביד ליה : כך אמר אברהם אם מברך אני את יצחק · עכשיו בני ישמעאל ובני קטורה בכלל · ואם אין אני מברך בני ישמעאל

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ק"ט · ילקוט דה"י רמז אלף ע"ד · ב פדר"א פרק ו' · תנחומא כאן סימן ח' · ג לעיל פרשה כ"ב · ילקוט בראשית רמז ל"ה · וע' סנהדרין ל"ח · ד עיין רות רבה פ' ב' · וילקוט דה"י רמז אלף ע"ש · ה ילקוט דה"י רמז אלף ע"ד · ו דברים רבה פרשה י"א · מדרש תהלים מזמור א' · ילקוט כאן רמז ק"י · ילקוט תהלים רמז תרי"ב · ז תנחומא סדר לך לך סימן ד' · וסדר וזאת הברכה סי' א' · פסיקתא דר"כ פסקא ל"א · במדבר רבה פרשה י"א :

חדושי הרד"ל

דרש זריעה על צדקה כדאמר זרעו לכם לצדקה וכמ"ש ספ"ק דב"ק : (י) ויוסף ה' דבר אל אחז · (ישעיה ז) אמר ליה והכתיב כו' כצ"ל : (יא) בעודנו חי אותה שישבה כו' · אידי דמייתי קרא דולבני הפלגשים · מפרש ליה נמי לומר דמסייעא בעודנו חי איכא לסיועי לר"י. דאמר היא הגר · ובתנחומא מביא כאן קרא דבא מבא באר לחי רואי ודרש ליה כדלעיל פ"ס סס"ך להחזיר אותה שאמרה כו' : (יב) אע"ג דאת אמר ותלך ותתע כו' · דדרשינן ליה בפר"א פ"ל וז"א רות (ס"ד א') שתעה אחרי גלולים (וי"ל על זנות ג"כ כד"א (הושע ד) רוח זנונים התעה) מ"מ לא נחשדה : (יג) ושמה קטורה · כזה שהוא חותם כצ"ל · ותיבת מן קטר הוא פי' אינו מפרש : (יד) עשרה בתי דינין · מכאן נראה כפי' הגר"א ז"ל בד"ה שם בקרא דהמה היוצרים יושבי נטעים וגדרה שפי' דנטעים וגדרה הן ערים בפני עצמן ולפ"ז תמצא שם עשרה משפחות ע"ש · אבל לפי המפרש המיוחס לרש"י והרד"ק דיושבי נטעים וגדרה קאי ג"כ על אותן שחושב תחלה שהן היו נוטעים וגודרים במלאכת המלך בה"כ לא תמצא רק שמונה משפחות : (טו) לופרין · הרמב"ן גורס לופדין בדל"ת ע"ש אבל אין לו ענין למלת לטושים לכן גי' שלנו לופרין נכונה ע"ע ערך לפר : (טז) רי"א בכורה · בדב"ר שם כמד"א וימכור את בכורתו ליעקב וע"ש במ"כ שנדחק · ויותר נראה דצ"ל כד"א נתנה בכורתו ליוסף (ד"ה א' ה') : (יז) חזר ואמר אנא אריס כו' · בתנחומא לך לך. מביים אניח אותם עד שיבא בעל הפרדס · וצ"ל לענין המשל בשב ואל תעשה עדיף ליה ולכן עשה כן ·

חדושי הרש"ש

לנערותו והוליד את יצחק : (ב) והכתיב ולבני הפילגשים כו' · הן לפי' המ"כ לעיל פרשה נ"ז גבי דרשה דהיא גם היא מה זו כו' ובני הפילגשים ארבעה לא הוה מקשה כאן מידי · ובזוהר כאן איתא כדברי המ"כ דשם דהיה לאברהם תרי פלגשים לבד מקטורה שהיא הגר ע"ש : (ג) א"ל פלגשם כתיב אותה שישבה על הבאר כו' כ"ה גי' הגוזרתי ול"ג בינתיים הכי"ת בעודנו חי שבס' שלפנינו ופי' דדרים פלגשם בשתי תיבות פלג שם ע"ש : (ד) עשרה בתי דינין כו' ומשפחות כו' לבית אשבע וגו' · נראה דפי' זה

רש"י

ר"י אומר קטורה זו הגר · א"ל רבי נחמיה והכתיב ויוסף אברהם לומר אחרת היתה ומשיבו לכך נאמר ויוסף לומר ע"פ הדבור נשאה כמה דאת אמר ויוסף ה' דבר אלי עוד לאמר : מצות ומעשים טובים א"ל והכתיב ולבני הפלגשים אשר לאברהם · אחרת משמע אמר ליה פלגשם כתיב : בעודנו חי אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמים ראה בעלבוני · בעודנו חי דרים : תאמר שנחשד עליה שום בריה · לפי שנאמר ותתע · ת"ל קטורה : קטורה וחתומה · כזה שחותם גנזכה ומוציאה בחותמה שלא נבעלה לשום אדם : והבל על ידי שהוא תוספת דכתיב ותוסף ללדת את אחיו את הבל נולד הוא ושתי תאומותיו כמו שפירש בסדר בראשית : ער אבי לכה · אב ב"ד של לכה : אבי מרשה אב ב"ד של מרשה ומשפחות בית עבודת הבוץ לבית אשבע וגו' ומונה עד עשרה : שנותיו של איוב · היו ר"י שנים ועיקר שנותיו לא היו אלא ע' שנה דכתיב ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה והוספו לו ק"מ שנה דכתיב ויחי איוב אחרי זאת מאה וארבעים שנה מכלל שקודם ע' שנה היה עיקרו : שהיו מתקשין בעולם · שהיו מוחזקין בעולם ובשוחר טוב מפרש שהיו בני אדם קשים : אע"ג דאינון מתרגמין עברין ולופרין עברין תגרין ולופרין אומנין וריש אומין ולא אותם הנזכרים למעלה · כולם ראשי אומות הן · בתרגום ירושלמי מפרש בני דדן היו אשורים ולטושים ולאומים · אשורים · מאושרים היו בדרכים · לטושים · לוטשי נחושת ובני דדן היו תגרים ואומנין וראשי אומין ואנן מתרגמינן אשורים · משירייתא חיילות · לטושים כמו נטושים כמה דאת אמר וינטשו בעמק רפאים · ולאומים שוכנין באהלים : אם אברך אני את יצחק בני עכשיו ישמעאל ובני קטורה

מתנות כהונה

בין פסח לעצרת [ועי' במדרש קהלת בפ' בבקר זרע את זרעך] : ה"ג רבי יהודה אמר זו הגר : והכתיב ויוסף · משמע שאחרת היתה : ע"פ הדבור וכו' · ולכן כתיב ויוסף : שמקוטרת גרסינן · הפילגשים · משמע רבים ומיעוט רבים שנים הרי אחרת לבד מהגר : פלגשם חסר ור"ל הגר לבדה : ראה בעלבוני · דכך תפלה אמרה כך על שנעלבה מפני שרה גבירתה ששלחה מעל פניה : שנחשד עליה כו' · בזנות : מן קטר · כלומר מלשון קטר פירוש קשר : גנזכה גרסינן פירוש אוצר גנוז וחתום : ושתי תאומותיו · לעיל פרשה כ"ב דייק כן מדכתיב את אחיו את הבל : בבנימין כתיב תוספת · יוסף לי ה' בן אחר וכן הוא בפרשת דברים בהדיא : בשלה · כתיב ותוסף עוד ותלד בן : אבי לכה · אב בית דין של לכה [ועי' במדרש רות רפ"ב] : שבעים שנה · דכתיב ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה וכתיב ויחי איוב אחרי זאת מאה וארבעים שנה מכלל שקודם זה היה בן שבעים שנה וכל שנותיו שתי מאות ועשר שנים : מתקשין · פירש רש"י שהיו חזקים ובשוחר טוב מפרש בני אדם קשים : דאינון מתורגמנין אומרים · גרסינן ופירש הרמב"ן ז"ל אף על גב שהמתרגמין מפרשין אשורים מלשון ואת אשורינו כלומר סוחרים הולכי אורח ולטושים מלשון לוטשי ברזל · מ"מ אינן אלא ראשי אומות : בכורה · להיות בכור לנחלה אף על פי שישמעאל היה ראשית אונו : ברכה · שהיו הברכות נתונות בידו לברך מי שירצה ועיין ריש פרשת הברכה דילפי להו מויתן · וגבי קבורה נמי כתיב נתתי לך השדה : קבורה · שהוא יקבר במערת המכפלה ולא ישמעאל : דאיתיקי · שטר מתנה על כל אשר לו : אלא מתנות · אבל לא ברכות משל כו' · ובשוחר טוב גורס בהדיא ולמה לא ברכו משל כו' : אנא אריס כו' · כלומר אין אני בתוכו אלא אריס אשלים אני מלאכת אריסות בשנה זו וטוב מה שהנאה וטוב בעיני בעל הפרדס לעשות יעשה אח"כ ועי' כל זה במ"ר פרשה י"א : ה"ג עכשיו ישמעאל כו' · ופירש רש"י שגם המה יבקשו

יפה תואר

שבקיאות ולפעמים שהיפות · ולפעמים שתיהן באחת טובות · ולענין זה אמר כאן אם למדת תורה בנערותך כו' ועיין היטב : שהיתה עיניהם צרה כו' · פי' שהיו שונאים זה לזה · ולא היו רוצים להועיל זה את זה בלמוד · ולכן התלמידים שהועילו זה את זה מלאו את כל א"י בתורה · ובפ' הכולך איתא שלא נהגו כבוד זה לזה : זו הגר · וכדדרשינן ויצחק בא מבוא באר לחי רואי שהלך להביא את הגר · וכן בסמוך אותה שישבה על הבאר וכו' : פילגשם כתיב · כתב הרא"ם לא ידעתי המ"ם של פילגשם במה הוא משמש בשלמא גבי ויברא אלהים את התנינים אמרו תנינם כתיב חסר יו"ד שלא נשאר אלא תנין אחד בא המ"ם להורות שהיו שנים מתחלה ונחסר היו"ד להורות שלא נשאר אלא אחד אלא הכא שלעולם לא היתה אלא אחת המ"ם למה בא · אבל בב"ר אמרו פילגשם כתיב חסר יו"ד אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמים ראה בעלבוני שפירושו פילגש שם להורות עם השי"ן הקודם על מלת שם ויהיה השי"ן משמש לפניו ולאחריו כב' ירובעל וירובשת ע"כ · ואמת הוא כי בנוסחת הילקוט כתוב כן · ולגירסא דידן י"ל כיון שגירשה ואח"כ לקחה נחשבת כשתים אבל לא שתים ממש וכמשפט התחסר הבא להורות כי הוא ממוצע בין יחיד לרבים ומביא את הכתוב בעודנו אותה שישבה על הבאר כו' להחזיק את דבריו כי קאי על הגר : תוספתו של הקב"ה מרובה כו' · ולא כמדת בו"ד אשר איננו מוותר רק מעט על המדה אבל וותרנות של הקב"ה היא התוספת מרובה על העיקר : זמרן שהיו מזמרין בעולם · מלשון לא תזמור כרמך כלומר שהורגין ומאבדין אנשים וכן יקשן שמתקשין בעולם שהן מקשין ומזיקין לכל העולם : כולהון ראשי אומות הן · וקראו אשורים ולטושים ולאומים בל"ר בשביל שהיו ראש לאשורים · ראש ללטושים וראש ללאומים : ודאתיקו · ואע"ג דזה כבר נתן בידו וכדדרשינן לעיל וכל טוב אדניו בידו אשר שכתבו ולא נמסרו בידו עד הנה א"נ לנכסים שקנה אחר הכי עבד השתא ואע"ג דשלח בני הפילגשים מעל יצחק בנו ס"ל לרבנן דעבד הכי שמא יבואו עליו · ומ"מ שלחם מעליו כדי להרחיקו ממחלוקת על לד היותר טוב : אלא מתנות משל · והיה ההבדל בין מתנות בני הפילגשים ומתנות יצחק רק בפחות ויתר

פירוש מהרז"ו

במשנה וכל מעשיך בספר נכתבים · ועמ"ש ויק"ר פל"ד ס"ס ח' : ך ורב אמר · בתנחומא הגירסא רבי אומר ובילקוט ר' יהודה אומר · ור"ל בר פלוגתיה דר' יהודה ועי"ל פ"ס סי' י"ד מנין לו : מקוטרת מצות ומע"ט · כמ"ש סי' ב' מריח מים : בעודנו חי · וכמ"ש פ"ס ס"ס י"ד · שעיקר ראיות ר' יהודה ממ"ש ויצחק בא מבא באר לחי · וכן רמוז כאן במ"ש בעודנו חי ע"פ גז"ש מן לחי רואי : חותם גנזכה · ע' לשון התנחומא ורמוז לעיל פנ"ג סי' י"ד נודי ספרת : בר קפרא · ע' ד"ר פ"א סי' [illegible] · ומ"ש ושתי תאומותיו · לעיל פכ"ב סי' ב' וש"נ : ער עיקר · שהיה בכור · ומת בלא בנים : עשרה ב"ד · צ"ע מנ"ל על עשרה ב"ד ובכתוב יש ראיה על ב' ב"ד כמ"ש ער אבי לכה ולעדן אבי מרשה · ולדשו ברות רפ"ב אב"ד של לכה ואב"ד של מרשה · ועי' מ"ש : ה מזמרין בעולם · מלילין ושמחין בזמרה : ואת דדן · וס"ד ובני דדן היו אשורים וגו' : דאנן מתרגמינן · בתרגום ירושלמי · תגרן ואמנין וביכ"ע ואמפורן וריש אומין וע"ש ביאור רמ"ד : כולהון כו' · וכמ"ש בתנחומא ג"כ בשם רשב"ן שבעת הפלגה אלף היה ל' משפחות מב"כ ונתמלאו מזרע אברהם · וע"ל ס"ס יו"ד שכ' לוי דורש כן · ועי' במ"ר פי"ד סי' יו"ד ששים המה מלכות שחושב מהם ע"ו בני קטורה ועמש"ל ס"פ ל"א שכל מי שנולד בימי אברהם ממשפחתו כולם היו ראשי אומות וראשי משפחות בארץ ועיין רמב"ן : ו בכורה וכו' · עי' פר"א פ"ח שהבכורה והכהונה ועבור שנים וברכה הכל ענין א' והיה תחילה הכל ביד שם והוא מסר לאברהם ואברהם ליצחק וכו' וכ"ה במ"ר פ"ד סי' ח' ועמש"ש ועי"ל פמ"ג סי' ו' כהונה גדולה מסר לו : קבורה · כמ"ש בראשית ל"ה שיצחק לבדו נקבר במערה · הרי שנתן לו והוא ליעקב : ודייתיקי · ע"ל פנ"ט סימן י"א ע"ש וכל טוב וגו' [illegible] · משל כו' · מדרש תהלים

ידי משה

[illegible]

משנת דרבי אליעזר

[illegible]

ישמעאל ובני קטורה · היך אני מברך את יצחק חזר ואמר ב"ו אני אני היום כאן ומחר בקבר כבר עבידת אנא דידי מכאן ואילך מה שהקב"ה רוצה לעשות בעולמו יעשה כיון שמת אברהם אבינו גלה הקב"ה על יצחק וברכו · הדא הוא דכתיב (בראשית כה) ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו : ז ולבני הפלגשים וגו' · א בימי אלכסנדרוס מוקדון באו בני ישמעאל לעורר על ישראל על הבכורה ובאו עמהם שתי משפחות רעות כנענים ומצרים אמרו מי הולך ודן עמהם אמר גביעה בן קוסם אני הולך ודן עמהם אמרו לו הזהר שלא תחליט להם את הארץ · אמר אני הולך ודן עמהם אם נצחתי אותם הרי מוטב ואם לאו אתם אומרים מה הגרוע הזה שיעמיד עלינו · הלך ודן עמהם · אמר להם אלכסנדרוס מוקדון מי תובע מיד מי · אמרו ישמעאלים אנו תובעים מידן ומתורתן אנו באים עליהם כתיב (דברים כא) כי את הבכור בן השנואה יכיר וישמעאל בדין שיטול פי שנים · א"ל גביעה בן קוסם אדוני המלך · אין אדם עושה מה שהוא רוצה לבניו · א"ל הין וא"ל והכתיב ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק · אמרו לו והיכן שטר שילוח שחילק בין בניו · א"ל ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות · ונסתלקו משם בבושת פנים · אמרו כנעניים מתורתן אנו באים עליהם בכל מקום כתיב ארצה כנען ארץ כנען יתנו לנו את ארצנו · א"ל גביעה בן קוסם אדוני המלך אין אדם עושה לעבדו מה שהוא רוצה א"ל הין · אמר מה כתיב (בראשית ט) ארור כנען עבד עבדים וגו' · הרי הארץ שלנו והם עבדים לאדוני המלך ונסתלקו משם בבושת פנים · אמרו מצרים מתורתן אנו באים עליהם ששים רבוא יצאו מאצלנו טעונים כלי כסף וכלי זהב דכתיב (שמות יב) וינצלו את מצרים · יתנו לנו את כספינו ואת זהבינו · א"ל גביעה בן קוסם אדוני המלך ס' ריבוא בני אדם עשו אצלם רד"ו שנים מהם כספים ומהם זהבים שנוטלים בשכרן דינר ליום · ישבו פילוסופים וחשבו ולא הגיעו לק' שנה עד שנמצאת ארץ מצרים לטימיון ונסתלקו משם בבושת פנים · בקש לעלות לירושלים אזלון כותאי ואמרו ליה הזהר שאינן מניחין אותך להיכנס לבית קודש הקדשים שלהם · וכיון שהרגיש גביעה בן קוסם הלך ועשה לו שתי (יח) אנפלאות ונתן בהם שתי אבנים טובות שוות שתי רבאות של כסף וכיון שהגיע להר הבית א"ל אדוני המלך שלוף מנעלך ונעול לך שתי אנפלאות שהרצפה חלקה שלא תחליק רגליך וכיון שהגיע לבית קדש הקדשים אמרו לו (יט) עד כאן יש לנו רשות ליכנס מכאן ואילך אין לנו רשות ליכנס · א"ל לכשאצא אני משוה לך פדחתך [נ"א גביעתך] א"ל אם כה תעשה רופא אומן תקרא (כ) ושכר הרבה תיטול · וישלחם (כא) מעל יצחק בנו אמר להם כל מה שאתם יכולים להזריח תזריחו שלא תיכוו בגחלתו של יצחק · אבל עשו ע"י שבא ונזדווג ליעקב נטל את שלו מתחת ידו הה"ד (ישעיה כג) הזאת לכם עליזה מימי קדם קדמתה יובילוה רגליה מרחוק לגור · מי יעץ זאת על צור המעטירה וגו' ג אר"א כל צור שכתוב במקרא מלא · בצור מדינה הכתוב מדבר · חסר ברומי הכתוב מדבר · המעטירה · רבי אבא אמר (כב) הקיפוה בעטרה ורבי ינאי אמר בשם רבי שמעון בריה דרבי ינאי (כג) הקיפוה כובין :

פרשה סב

א ואלה ימי שני חיי אברהם · כתיב (תהלים לז) ג יודע ה' ימי תמימים ונחלתם לעולם תהיה · יודע ה' ימי תמימים זה אברהם · שנאמר והיה תמים · ונחלתם לעולם תהיה · ואלה ימי שני חיי אברהם · שחבב הקב"ה שנותן של צדיקים וכתבם בתורה כדי שתהא נחלת ימיהם (א) זכורה לעולם · בשיבה טובה זקן ושבע : ב ויגוע · (ב) אר"י בר אלעי ד החסידים הראשונים היו מתייסרין בחולי מעיים (ג) בעשרה ועשרים יום לאמר (ד) שהחולי ממרק · ר"י אמר (ה) כל מי שנאמר בו גויעה

מסורת המדרש א סנהדרין דף צ"א · מגילת תענית פרק ג' · ילקוט כאן רמז ק"י · ב שמות רבה סוף פרשה ט' · תנחומא סדר בא סימן ד' · ילקוט ישעיה רמז רנ"א · ג לעיל פרשה נ"ח · ד עיין שבת דף קי"ח :

חדושי הרש"ש

ומשפחות ל' מיעוט רבים שנים וכלמ"ד דלבית תשבע יתירה כמו שפירש"י על לכל חיל פרעה (שמות י"ד) ועי"ש ברא"ם שפי' לביעתו שהוא כמו וכל חיל פרעה · וכן הכא הוה נ"כ כמו ובית תשבע ויהיה מכוון עשרה :

חדושי הרד"ל

ולא תשם שאם אינו משקה האילן של סם חיים מתקיים כמו שאמר תחלה : (יח) אנפליאות · של בגד שאין בהם משום מנעל ומפני האיסור בנעילת הסנדל בהר הבית (אלא שצ"ע כיון שאיסור זה משום מורא מקדש הוא · ואין הכנענים מצווין ע"כ · א"כ לכאורה לא היו חייבין ישראל למנעו מזה) : (יט) ע"כ יש לנו רשות ליכנס · משמע שבהיכל היה לו רשות לכנוס · ובאמת אף שגביעה כהן היה וכדאי' במג"ת שם מ"מ ביאה ריקנית להיכל בלא עבודה אסור · וצ"ע : (כ) ושכר הרבה תטול · במג"ת שם מסיים לא זזו משם עד שהכישו נחש · (ואף שמבואר ביוסיפון ושארי חיבורים שהלך משם להלן ומת בסודו · י"ל שנתרפא מן הנשיכה שהרי לא קאמר ומת) : (כא) מעל יצחק בנו קדמה אל ארץ קדם · א"ל כל מה שאתם יכולים כו' כצ"ל ודרש קדמה אל ארץ קדם · דהיינו שהרות מזרחית עצמה יבחרו להם המזרח שבה וקרוב הדבר לומר שהן יושבי ארץ תיכ"א שיושבין במזרחו ש"ע ולכן חשבו הקדמונים שתחלת היום משם כמ"ש בעל המאור פרק ב' דר"ה השנה וזה שאמר בשלטי מסכתא סופרים שאברהם הכנים בני קטורה בכרך גדול מוקף חומת ברזל · שהיה החומה שסביב מדינת תיכ"א : (כב) הקיפוה כעטרה · כצ"ל · ורצה לומר הקיפוה במצור סביב סביב כעטרה לכבשה · ולשון כעטרה הוא ככתר מקיף הראש · ומזה לשון המקרא כתרו את בנימן · ועיין אחר רבה פרשה א' פ' ג' : (כג) הקיפוה כובין · כמדומני דדרש מעטירה ברי"ש כמו מעטידה בדל"ת לשון אטדין (בחילוף עי' בא') שהן קוצים :

(א) זכורה לעולם ויגוע אר"י בר אלעי כו' · מת בחולי מעיים בשיבה טובה זקן ושבע כתיב עוז והדר כו' כצ"ל : (ב) אריב"א החסידים כו' · שמחות פ"ג · וכמ"ש בשבת (קי"ח :) ובכתובות (ק"ג :) שרובן של צדיקים מתים בחולי מעיים : (ג) כעשרה וכעשרים יום · כ"ה הגירסא גם בפירוש להרמב"ן וגם בתורת האדם להרמב"ן שער ההספד ע"ו ע"ד · והגר"א בשמחות שם הגיה כשנים ושלשה ימים · ועי' בפירש"י פ"ק דיומא דמרוק אכילה שבמעיו די לה ששה ימים וע' מש"ל בס"ד : (ד) לומר שהחולי ממרק · פירש"י בשבת שם ממרק עונות וכ"מ בשמחות שם דמסיים כדי שיהיו זכאין לע"ל שנאמר מצרף לכסף וגו' (ומפני שחולי מעיים קשה ביותר כמ"ש בשבת (יא ·) כל חולי ולא חולי מעיים וכ"ה פי' לשון שחולי ממרק בירושלמי ברכות פ"ב לענין תפילין שמביא קרא דהרופא לכל תחלואיכי הסולח לכל עונכי (אלא שאם נאמר חולי סתם ולא פרט חולי מעיים והתוס' בשבת שם פי' בשם המדרש למרק אכילה שבמעיו) וכהסוא דיומא שכבלתי לעיל : (ה) כל מי שנאמר בו גויעה כו' · פי' הרמב"ן שהיא מיתה בלי חולי ומכאוב כגבר יחלש וימות

מתנות כהונה

ממני שאברכם היאך אני יכול לברך אחד ולהניח אחד : חזר ואמר כו' · עכ"ל : [ובפי' רש"י בחומש גרס לפי שצפה את עשו יוצא ממנו · במדרש שוחר טוב גרס כמו כאן ובבמדבר רבה גרס ישמעאל תקשה להתברך והיא ממש כפירוש רש"י] : היאך אני מברך את יצחק · כלומר היאך אברכנו בכל הברכות כרצוני אם אתיא אברך אותם לישמעאל ובני קטורה : כבר עבידית כו' · כבר עשיתי מה שעלי לעשות ופי' רש"י שכבר הולדתים : גביעה בן קוסם · חכם גדול בישראל היה ובעל חטוטרות היה כפירוש רש"י בפרק חלק ומצאתי בספר יוחסין שממתת זקנה נתעקם מגבו : שלא תחליט כו' · כלומר שלא ינצחוך ויפאר ארץ בידם לחלוטין מן הדין : שיעיד עלינו גרסינן והכי גרס רש"י ז"ל וגירסת הספר יש לקיים ולפרשו שיתקיימו בעדינו ויריב ריבנו כמא דאת אמר שילא עליו עוררין ואם תעירו ואם תעוררו : [יכיר וגו' גרסינן] : שטר שילוח כו' · כלומר שחלק גם כן לבני קטורה הרי הכל נתן ליצחק ולא שייר במתנתו כלום ואין המתנה מתנה והכי מוכח גירסת הילקוט דגרס והיכן הוא נותן לבני קטורה : כספים זהבים · הומנים עושי מלאכה של כסף וזהב : פילוסופיא · חכמים : לטמיון · פי' הערוך לאוצר כלומר להוצר של העבדות : ביקש לעלות אלכסנדרוס מוקדון : אזלון כו' · שלוף מנעלך שהיה מהיירא לומר לו שלא יכנוס שם יתף שמיד יאמר אמת אמרו הכותיים שלא יניחוני ליכנס : גביעתך · כמו גבהותך וה"ג בילקוט ובמגילת תענית פרק שלישי ועל שם כך נקרא גביעה על שם החטוטרות שהיתה על גבו ובלשון ירושלמי רגיל הוא לבא ע"ין תחת ה"א : אם כה תעשה כו' · גביעה קבל דבר המלך בסבר פנים לאמר מי יתן שיעשה אדוני המלך ככה להשוות עקמימותי ולהניח רוגז המלך אמר כן וכן מצאתי בפי' רש"י ובמגילת תענית מסיים אמרו לא זזו משם עד שהכישו נחש : להזריח תזריחו · כלומר להרחיק לצד מזרח הרחיקו שלחם לארץ קדם ובילקוט גרס להרחיק הרחיקו : מי יעץ בו' · כלומר הקב"ה יעץ לך מימי קדם שלא תזדווג ליעקב ונבואה זו נאמרה על אדום כדמפרש ואזיל : [גר המעטירה גרסינן ול"כ גר חסר בכל אותה פרשה (ישעיה ל"ג)] : בעטרה · כפשט הכתוב על מעלתה וגדולתה : כובין · קוצים ועל מפלתם המעותדת אמר כן ורש"י גרס כמו כובין ופירוש שהקיפוה ייסוב כאדם שמסבב כרמו בקוצים : פרשה סב [בעשרה ועשרים גרסינן] : ממרק · עומת · ה"ג בילקוט בחולי מעיים ושבע הה"ד עוז כו' :

רש"י

קטורה בכלל שאף הם יבקשו ממני שאברכם היאך אני יכול לברך אחד ולהניח אותם חזר ואמר אני בשר ודם היום כאן ומחר בקבר כבר אנא עבד דידי כלומר כבר הולדתים מה שהקדוש ברוך הוא רוצה לעשות בעולם יעשה : גביעא בן קיסם · חכם היה והיה בעל חטוטרות ובתלמוד שלנו גביהא בן קיסם לפי שהיה גבוה מאחריו כמו גבן ובתלמוד ירושלמי בהטרתו במגבעתיה · ודבשה גמלים תרגומו חטרת גמלין : הזהר שלא תחליט להן את ארץ ישראל · מחמת שאין אתה יודע להשיב להם תשובה : מה בן גביעה זה · שיעיד עלינו · שידון עלינו : אדוני המלך אין אדם עושה מה שהוא רוצה בין בניו · א"ל הין · והא כתיב ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק א"ל והיכן הוא שילוח שחלק בין בניו א"ל ולבני הפלגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות : מהם כספים מהם זהבים · שנוטלין בשכרן דינר ליום : ונתן בהם ב' אבנים טובות שוות ב' רבבות כסף · שהיה ירא לומר לו שלוף נעלך ולא תכנס במנעליך שאם היה אומר לו כן היה מעליל עליהם ואומר לא הניחו לי ליכנס כמו שהלשינו כותיים : כיון שהגיע להר הבית אמרו לו שלוף מנעליך שהר הבית חלקה שלא תחליק את רגליך ונעול ב' אנפלאות הללו : כיון שהגיע לבית קדשי הקדשים א"ל ע"כ יש לנו רשות ליכנס מכאן ואילך אין לנו רשות ליכנס א"ל לכשאצא אני אשוה גבעתך גבהותך שכעס עליו · התחיל גביעא בן קוסם מחליקן בדברים · א"ל אם אתה עושה כן רופא תקרא ושכר הרבה תטול : הקיפוה כמו כובין · שהקיפוה ייסוב כאדם שמסבב כרמו בקוצים :

פרשה סב יודע ה' ימי תמימים זה אברהם שנאמר בו התהלך לפני והיה תמים ונחלתם לעולם תהיה שחיבב הקב"ה שנותיהן של צדיקים שכתבם בתורה כדי

פירוש מהרז"ו

מז' א' במ"ר פר' י"א ס"ס כ' תנחומא לך לך סי' ד' ובגיס ברכה : ז בימי אלכסנדרוס בסנהדרין צ"א באופן אחר : שלוף מנעליך · שאסור לכנס להר הבית במנעל · ובאנפילאות יותר · ולפיים אותו באנפילאות חשובים : מעל יצחק בנו · קדמה אל ארץ קדם וכפול הענין ע"כ דורש להתרחק הרבה לצד מזרח של ארץ קדם (יפ"ת) : כל צור כו' · יחזקאל כ"ז וכדומה ע' במ"ר ספ"ט וכאן כתיב חסר :

פרשה סב סימן א זה אברהם · ע"ל ר"פ נ"ח וכסה שהם תמימים כך שנותיהם תמימים וכן כאן שכתוב ג"כ ג"פ שנה שמלא שנותיהם שלא יחסרו ומתכבס וכמ"ש רש"י בחומש בן ק' כבן ע' וכן ע' כבן ה' לחטא : ב עהתולי

ותירן דמתים בחולי מעיים ומפרש ושבע שבע יסורים ורוגז · ור"ל כמשלו מפרש ושבע שבע טוב לראות את

יפה תואר

ויתר : וישמעאל בדין שיטול פי שנים · ואע"ג דכמה פעמים כתיב בתורה אשר לבני ישראל נתנה הארץ לנחלה · מ"מ אם באה הירושה לבני ישמעאל מכח אברהם טענו כי אין ביד ה' לעבורי אחסנתא : והכתיב ויתן אברהם ליצחק וגו' · וכיון דנתן בתורת מתנה וגם בחייו אין זה בכלל לא יוכל לבכר האמור רק על תורת ירושה כדתנן בית נותנין : שלא תכוו בגחלתו של יצחק · כלומר שלא תסיגו גבולו או שלא תבואו להתקוטט עמהו : חסר ברומי הכתוב מדבר · כי חסר הוא מלשון צר ואויב : הקיפוה בעטרה לפי שאין העטרה נופל אלא באדם הולכך לומר שהיא מושאל על ההיקף ע"ד כצנה רצון תעטרנו והיקף הזה יתכן שהיא למעלה והיינו בשליטה שהיתה מוקפת בותרים ושרים · א"נ לגריעותא. שהקיפוה אויבים ולגיונות בכבלונה · וכן הקיפוה כובין היינו בהורבנה שעלתה כלה קמשונים · וע' רש"י : כתיב יודע ה' ימי תמימים · עמ"ש לעיל ריש פ' נ"ח וכן דרים הכא יהודא דשנה שנה בחיי אברהם ששנותיו היו שלמות ולא מקוטעות · רק שם האריך יותר ופה סמך על מה שלמעלה : החסידים הראשונים · היו מתיסרין כו' · משום דק"ל כיון דכתיב בשיבה טובה זקן · למה כתיב עוד ושבע · מתן שכרו : לאמר שהחולי ממרק · אפשר ממרק כח הגוף · וזה טוב לנפש כי כשהגוף ככחו לגמר.

משנת דרבי אליעזר

שהחולי ממרק · פי' חולי מעים ממרק ומנקה הבני מעים וכמ"ש גבי ז' דפריסה דמשה כדי למרק אכילה שבמעיו ולפי פי' הע"כ קשה למה דוקא חולי מעיים כל היסורין ממרקין עונות · כד

ענין שוה רוצה לעשות בעולמו יעשה כנ"ל אבל בס' במדבר פר' י"א המשל בסגנון אחר ע"ש : הה"ד הזאת לכם עליזה וגו' פי' הזאת לכם נהיה בני הפלגשים אלא לעולם היית עליזה לפי שמימי קדם קדמתה יובילוה רגליה מרחוק לגור כמו שאמר שכתוב וישלחם מעל יצחק וגו' מי יעץ זאת על צר המעטירה דהיינו עשו וגו' ה' לגאות ע"י שנזדווג ליעקב ע"כ נשין אבל :

כל מי שנאמר בו גויעה פת בחולי מעיים דהיינו שיצבב בחולי מעיים עשרה או עשרים יום וגו' יודא בר אלעי שלך חולי מעיים שאינם מסים שאמא אלא בזכין על מטתם בחליים ישאל בו נשון

ידי משה

עשיתי את שלי והשקיתי את הפרדס ועם אותן ב' אילנות מה שירצה בבעל הפרדס לעשות עמם יעשה כי לא מפסיד בכך הגם שלא אשקה אותם זמן מועט עד שאודיע לו והוא יעשה עמהם מה שירצה כך אברהם אמר אני היום כאן ומחר בקבר לא אפסיד אם לא אברכם לזמן מועט ואחר מותי מה שהקדוש

פט בחולי מעיים · כתיב (משלי לא) עוז והדר לבושה · א כל מתן שכרן של צדיקים מתוקן להם לעתיד לבא ומראה להם הקב"ה עד שהם בעולם הזה מתן שכרן שהוא עתיד ליתן להם לעתיד לבא ונפשן שבעה (ו) והם ישנים · א"ר אלעזר משל לסעודה שעשה אותה המלך וזימן את האורחים והראה להם מה שהם אוכלים ושותין ושבעה נפשן וישנו להם · כך הקב"ה מראה להם לצדיקים עד שהם בעוה"ז מתן שכרן מה שהוא עתיד ליתן להם לעתיד לבא והם ישנים שנאמר (איוב ג) כי עתה (ז) שכבתי ואשקוט · הוי בשעת פילוקן של צדיקים הקב"ה מראה להם מתן שכרן · כד דמך רבי אבהו אחזו ליה ב תלת עשרי נהרי אפרסמון אמר להון אלין דמן אמרו ליה דידך (ח) אמר אלין דאבהו (ישעיה מט) ואני אמרתי לריק יגעתי לתוהו והבל כחי כליתי אכן (ט) משפטי את ה' · ג זבדי בן לוי ורבי יהושע בן לוי (י) ורבי יוסי בן פרטא תלתיהון אמרין אלין קרייה כד דמיכי · חד מנהון אמר (תהלים לב) על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא · כי בו ישמח לבנו וגו' · ואוחרנא אמר (שם כג) תערוך לפני שולחן נגד צוררי · וישמחו כל חוסי בך · ואוחרנא אמר (שם פד) כי טוב יום בחצריך מאלף · ורבנן אמרי (שם לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך הוי בשעת סילוקן של צדיקים מהעולם הקב"ה מראה להן מתן שכרן · בן עזאי אומר (שם קטז) יקר בעיני ה' המותה להסידיו · ואימתי הקב"ה מראה להם (יא) שכרן שהוא מתוקן להם סמוך למיתתן הה"ד המותה להסידיו לפיכך (משלי לא) ותשחק ליום אחרון · מה בין מיתת נערים למיתת זקנים רי"א ד הנר הזה בשעה שהוא כבה מאליו יפה לו (יב) ויפה לפתילה ובשעה שאינו כבה מאליו רע לו ורע לפתילה · רבי אבהו אמר התאינה הזו בשעה שהיא נלקטת בעונתה יפה לה ויפה לתאינה · ובשעה שהיא מתלקטת שלא בעונתה רע לה ורע לתאינה · ר' חייא רבה ותלמידוי · ואית דאמרי ר"ע ותלמידוי · ואית דאמרי ר' יוסי בן חלפתא ותלמידוי היו למודים להיות משכימין ויושבין ושונין תחת תאינה אחת · והיה בעל התאינה משכים ולוקטה אמרו שמא הוא חושדינו · מה עבדון חלפון אתרון · אזל לגביהו ואמר להון רבותי חדא מצוה דהויתון יתבין זכיין בי יושבין ושונין תחת תאינתי בטלתם · אמרו ליה אמרנו שמא את חושדינו פייסן ותזרו למקומן מה עשה השכים בשחרית ולא ליקטה וזרחה עליה החמה והתליעו אמרו בעל התאינה יודע אימת היא עונתה של תאינה ללקוט ולוקטה · כך הקב"ה יודע אימתי היא עונתן של צדיקים להסתלק מן העולם ומסלקן הה"ד (שיר ו) דודי ירד לגנו לערוגת הבושם · בשיבה טובה · ה אר"ל ג' הם שנאמר בהם שיבה · אברהם ושוה לו · דוד ושוה לו · גדעון ולא שוה לו · למה (שופטים ח) ויעש אותו גדעון לאפוד לעבודת כוכבים: ט ויקברו אותו יצחק וישמעאל אל מערת המכפלה · (יג) כאן בן האמה חולק כבוד לבן הגבירה · השדה אשר קנה אברהם · אמר רבי תנחומא והלא מקבורתה של שרה לקבורתו של אברהם ל"ח שנה והכא את אמר שמה קבר אברהם ושרה אשתו · אלא בא ללמדך שכל מי שגמל חסד לשרה זכה לגמול חסד לאברהם · א"ר שמואל בר נחמן שם ועבר היו

מסורת המדרש א ירושלמי עבודת כוכבים פרק ג' · שמ"ר פרשה נ"ב · תנחומא סדר בראשית סי' א' וסדר ויחי סימן ד' · ילקוט כאן רמז ק"י · ילקוט ישעיה רמז ש"ל · ילקוט תהלים רמז תשי"ט · ב עיין תענית דף כ"ה · ג ירושלמי עבודת כוכבים פרק ג' · לקמן פרשה ל"ב · שמות רבה פרשה נ"ב · מדרש תהלים סוף מזמור ס' · ילקוט כאן רמז ק"י · ילקוט ישעיה רמז ש"ל · ילקוט תהלים רמז תשי"ט · ד ירושלמי ברכות פ' ב' · שה"ש רבה פרשה ו' פסוק ב' · קה"ר פ' ה' פסוק י"א · ה לעיל פרשה מ"ד ופ"נ:

חדושי הרד"ל

מות · ולכן אמרו כאן בחולי מעיים שאמרו כרפ"ד דמרובין שמתים בהם מתפנים : (ו) והם ישנים · כאדם שהוא שבע ומתוך כך שמאכל מביא את השינה לגוף כן הם שבעים בראיית הטוב והאלהן ונפשם שבעה וישנה במנוחה · ועי' רמב"ן · והוא שמביאים בב"ר ובירושלמי מיתת צדיקים בשם דמך שהוא שינה ועי' פר"א פל"ד : (ז) שכבתי ואשקוט · ישנתי אז ינוח לי הוי בשעת סילוקן כו' פג"ל : (ח) אמר כל אלין דאבהו · כ"ה בשמ"ר פנ"ב וכצ"ל · (ט) משפטי את ה' · ופעולתי את אלהי כצ"ל : (י) ור' יוסי בן פטרוס כצ"ל · וכ"ה בשמ"ר וע"ש נ"א בפסוקים אלו : (יא) שכרן · בשמ"ר שם שלשון היקר שהוא מתוקן להם ולשון השקה יקר כו' : (יב) יפה לפתילה כו' יפה לתאנה כו' · ובדרוש הספד פרשתי שהמשל על בני דורו · שאין חיבור לתאנה הזהר כפתילה עם הנר (ועי' גר הוא גר ממש לא כהוי"ו) וכתאנה עם הפירות · רבי חייא רבה ותלמידוי כו' : (יג) כאן בן האמה חולק כבוד כו' · הספר הי"ג כמ"ש

רש"י

כדי שתהא נחלת ימיהם זכורה לעולם: הקב"ה יודע עונתן של צדיקים ומסלקם · מה טעם דודי ירד לגנו וללקוט שושנים אלו צדיקים שנפטרין בזמנם לרעות בג"ע · בירושלמי במסכת ברכות פרק ב': בן האמה חולק כבוד לבן הגבירה · שמזכיר יצחק תחלה אע"פ שישמעאל גדול ממנו : והלא מקבורתו של שרה לקבורתו של אברהם ל"ח שנה · שהיה אברהם גדול משרה י' שנים וכשנפטרה שרה בת קכ"ז שנים היה אברהם קל"ז עד קע"ה שחיה אברהם תמצא ל"ח והכא את אמר שמה קובר אברהם ושרה אשתו לומר שנקברו ביחד

מתנות כהונה

לבושה וגו' גו' וסיפיה דקרא ותשחק ליום אחרון : ונפשם שבעה · בשבע רצון ונחת רוח מקבלים הפירוד מעולם הזה : מה שהם אוכלים כו' · כלומר מה שיאכלו וישתו לעת הסעודה : כד דמך · ר"ל כשמת ומיתת הצדיקים נוחה להם וכישן נדמה : אחזו ליה · הראו לו מן השמים : אלין דמן · כל אלו של מי הם : אלין דאבהו · בלשון שמיה וכו' אלו להיות לי ואני וכו' : תלתיהון כו' · שלשתן אמרו פסוקים אלו כשמתו כלומר בשעת מיתתן קודם צאת נשמתן ראו שכרן המוכן להם לעוה"ב : ורבנן אמרי · בזה האחרון אמר פסוק זה מה רב טובך והכי מוכח לקמן פרשה נ"ב [ועי' בשמ"ר פנ"ב]: אימתי הקב"ה גרסי': ה"ג הה"ד יקר בעיני ה' המותה כו']: שהוא כבה מאליו כו' · וכן הוא הזקנים שמתים בזמנם וגוח להם : למודים · רגילים: חושדינו · חושד אותנו שנקח כלום מתאינתו ולפיכך הוא משכים כל כך ומלקטן : מה עבדו כו' · מה עשו החליפו ושינו מקומם והלכו משם למקום אחר : [אתריהון גרסינן] : ה"ג דהויתון נהיגין זכיין כו' : [וה"מ בירושלמי פ' היה קורא ובמדרש חזית ס' דודי ירד לגנו] · ופירושו שהייתם נוהגים לזכות עמדי שהייתם יושבים תחת תאנתי ולמה ביטלתוה ממני : פייסן · היה מפיים אותם בדברים ואמר להם שעשה כן בשביל שהם מתליעים בזריחת השמש עליהם : השכים ולא לקטה כו' · עשה כן כדי שיראו שכן הוא כדבריו והכי איתא בירושלמי בהדיא : ושוה לו · השיבה היתה עגונה והגויה לו : בן האמה · ישמעאל היה נוהג כבוד בבן הגבירה זה יצחק שהיה מוליכו לפניו אף על פי שהיה גדול ממנו : שמה קובר אברהם ושרה גרסינן דמשמע שניהם נקברו כאחד : ה"ג בילקוט שם ועבר היו מהלכין לפני מטתו וראו איזה מקום מופנה להביאו אברהם וקברו אותו כו' · ואם היה ראוי לו

יפה תואר

תקשה מאד פרידת הנפש ממנו וכשהגוף הם כאלו הפרידם קלה לנפש · והוא מ"ש ז"ל במיתת רשעים ע"י אסכר' כחיזרא אגבבא דעמרא וכפיטורי בפי וושט ובמיתת צדיקים כמשחל בנימא מחלבא · ומ"מ אלא לאמר לא הוזהם לי וקרוב דגרסי' למה במקומם : מתוקן להם לע"ל ומראה להם כו' · ודרים ותשחק ליום האחרון לפני דרשות · כא' שהיא מתוקנת וכמ"ש לעיל פנ"ט ותשחק ליום אחרון אימתי היא שוחקת מתן שכרם לע"ל · והב' על יום המיתה שמראה להם וזה מדרש מדכתיב ליום האחרון וזה יום המיתה אבל בשמ"ר פנ"ב א"א לפרש כן ע"ש היטב · וגם נראה כי שניהם הוא דבר אחד · שמראה להם שכרן ביום המיתה מתוקן ומוכן הכל ולא מעט מעט : אחזו לו תלת עשרי נהרי אפרסמון · הנה שכר הנאתי הוא שכר הרותני ומדמי ליה לנהרי אפרסמון הנותנים ריח טוב והריח הוא עונג הרוחני ומה שהם במספר י"ג משום שדבק בי"ג מדותיו של הקב"ה · אבל טוב יותר לומר כי המספר הזה הוא גוזמא וכדרך רז"ל : אלין דאבוה ואני אמרתי לריק יגעתי וגו' · רבים תמהים היתכן ר"א כי יגע לריק ויספק במתן שכר לצדיקים · אבל באמת עיקר כוונתו כי חשב מרוב אשר שכרו מועט · ומ"ש לריק יגעתי לתהו והבל כחי כליתי תפש לשון הכתוב בדרך מליצה · ועכשיו ראה כי שכרו מרובה · וגם י"ל כי ר"א היה עובד מאהבה שלא ע"מ לקבל פרס ואמר כי בדעתו לא היה לו תקות שכר כלל : תלתיהון אמרין אלין קרייה כו' · הראשון כאומר על זאת יתפלל וגו' אמר כי אין לאדם לדאג על הצלחות הזמניות · אחרי כי עיקר אלקו הוא בעוה"ב ואין לו לבקש מאת ה' רק כי שטף הצרות לא יגיעו אליו לטרדו מתורה ומצות · וז"ש על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו לטרדו מעבודת ה' אבל הצלחות התבל הבל הוא ואין לנו לשום לב ע"ז כי בו לבד ישמח לבנו · וחלק הצלחתי לבד ישעשע נפשנו ותשוקה אחרת אין לנו · והשני אמר כי גם אם האדם נרדף הוא מאויביו בעולם הזה לא ירע לו לבו כי תערוך לפני שולחן נגד צוררי · וישמחו כל חוסי בך ולמה יחת מפני אויביו אם ה' לו למחסה · והשלישי מוסיף כי גם אם יקצרו ימי האדם בעוה"ז אין דבר · אחרי כי טוב יום בחצריך מאלף · ורבנן אמרי כי הכתוב הזה אמר מה רב טובך אשר צפנת וגו' ולמה ירע לו על חיי העוה"ז הקצרים · והנה ע"ש על שנאמר אלה כד דמיכי לא קאי על כל השלשה כי ריב"ל נכנס חי לג"ע · אך קאי על השנים וריב"ל אמר כאשר נפטר מן העולם : רי"א הנר הזה בשעה שהוא כבה כו' · כי כאשר יכבה הנר מאליו יפה לנר כי לא נשחת ויפה לפתילה שהיא נושאת האור שאינה נשחתת · אבל אם נכבה דרך מקרה רע שכבר אז רע לנר כי ישבר וגם הפתילה נפסדת · כן אם ימות הזקן בתום לחותו מקרבו אז טוב לגוף אשר הוא בבחינת הכלי ולא יצטער במותו וגם הנפש אשר היא בבחינת הפתילה תעלה למעלה כעלות גדיש בעתו · אבל אם ימות בנעוריו יצטער הגוף מאד וגם הנפש לא תמלא לכן אמר הכתוב על אברהם וימת בשיבה טובה זקן ושבע שכבר שבע מהחיים · והנה תלינו בבעל העקידה בשער מ"ד שדימה את הגוף לנר הנושא את הנפש בקרבו · ואת הנפש לפתילה הדולקת · או בהפך שהנר רמז אל הנפש ע"ד נר אלהים נשמת אדם והפתילה רמז לגוף עד"ש המלין גוו פתילה נפתלת ולפ"ז אפשר שבאו לפרש מ"ש ויאסף אל עמיו כי במותו בזמנו תשוב הנפש אל עמה ואל אלהים מצא"כ השמת נכרת שאין נפשו עולה למקומה א.א נפרדת ממקורה כנודע · ור"א מוסיף כי גם הנפש לא תשיג שלמותה במות האדם בנעוריו ומשיה לתאנה שנלקטת שלא בעונתה כי אז לא תגלה לאוכל וגם רע לאילן שנהנה כחו ולפעמים ייבש · אבל שמה בזקנותו כבר השלים הנפש וכדמיון התאנה הנלקטת בעונתה הטובה למאכל וגם האילן לא יכחש : ר' חייא רבה ותלמידוי כו' · עמ"ש בזה בשי"ר על פסוק דודי ירד לגנו וגו' : כאן בן האמה חולק כבוד כו' · הל"ל דמתחלה היה מתגאה ואמר אני בכור ונוטל פי שנים כדלעיל פנ"ג ואני חביב ממך שנמלתי לי"ג שנה כדלעיל פנ"ס עתה הוא חולק כבוד מפני שעשה תשובה : והלא מקבורתה של שרה כו' · עיקר קושיתי

סיא

פירוש מהרז"ו

ממרק · פי' ממרק אכילה ושתיה מן הגוף להיות קדוש ונקי : עוז והדר לבושה · וס"ד ותשחק ליום אחרון · וכמ"ש לעיל פנ"ב סי' ב' שהשמחה של השכר היא לעוה"ב : ונפשם שבעה · וזהו מ"ש כאן זקן ושבע כמש"ל פנ"ט זקן זה קנה ב' עולמות : שכבתי ואשקוט · ישנתי אז ינוח לי פי' שע"כ אני ישן בהשקט ושביעה כי אז ינוח לי לעוה"ב והשינה משל על המיתה כמ"ש ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו · והמנוחה היא בעוה"ב כמ"ש ושם ינוחו יגיעי כח : ר' אבהו · שמ"ר פנ"ב סי' ג' עמש"ש וע"ל פל"ב סי' א' : לריק יגעתי · כמ"ש באבות אל תאמין בעצמך עד יום מותך שמא יגרום החטא · אכן משפטי את ה' ופעולתי את אלהי · ופעולה היא השכר כמ"ש פעולת שכיר · וכן ברעא יעבוד חנם ופועלו לא יתן לו : זבדי בן לוי · מדרש תהלים מז' ה': יפה לה ויפה לתאנה · טוב לפני שנגמר וטוב לאילן שלא כשחת יבולו · וכמשל יפה לגוף ויפה לנפשו : דודי ירד לגנו וגו' · וללקוט שושנים · כי כמו שהענין בתאנים כן הענין בשושנים וכאן קילר · ובשי"ר פסוק זה ובירושלמי מאריך בזה וע"ל פמ"ד סי' כ' · ופמ"ס סי' ו' ומש"ש : ג כאן בן האמה · כמ"ש ב"ב ט"ז שמכאן שעשה ישמעאל תשובה וכמש"ל פ"ל סי' ד' וכמ"ש רש"י בתומש כאן אבל ביצחק כתוב ויקברו אותו עשו ויעקב בניו · גם יתכן לומר שסובר שלא עשה ישמעאל תשובה וכמש"ל ר"ס ה' שקוראו רשע · אך ישמעאל שהיה בן האמה חלק כבוד לבן הגבירה · ועשו שהיה ג"כ בן הגבירה לא חלק לו כבוד : ל"ח שנה · עמ"ש בזה לעיל פמ"ה ס"ס ה' בירור החשבון ואיך הקדים כאן אברהם לשרה · ותירץ שהיו שם כל האנשים שנמצאו בקבורת שרה והיה בעיניהם כאלו קברום יחד · והקדימו אברהם לשרה : שם ועבר · כי שם חי עד שהיה יעקב בן נ' שנה · ועבר חי עד ע"ט ליעקב לפי חשבון שנותיהם וכ"ה בס"ע ספ"א ורפ"ב והם היו נביאים וצדיקי הדור ואברהם למד אצלם כמש"ל ס"פ ס"א עמש"ש והדעת נותנת שהיו בקבורת אברהם ונהגו בו כבוד ;

חזר

ידי משה

גויעה שנוגע כל יום ויום מעט מעט עד תומו אבל שמת חולי שמת בפעם אחת לא שייך לשון גויעה אלא מיתה כצ"ל : י"ג נהרי אפרסמון לפי הקבלה הכתו לו זה כנגד י"ג עקרים או י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן · אבל הנכון הוא שהמספר הזה הוא לשון גוזמא כמ"ש רבי יוסף הלוי גבי תליסר גמלי ספיקי טריפות ותליסר עבתי י"מ : ואני אמרתי לריק יגעתי וגו' תימה איך חשב לריק יגיעו הלא אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה · וי"ל מה שאמר זה כלשון לריק יגעתי ע"ד השאלה תפס לשון הכתוב ועיקר כוונתו שהיה שכרו מעט מזעיר עד שחשוב לתוהו והבל לגבי השכר הגדול אשר ראה · א"נ שחשב שלא לקבל זכותו היה אבל שכרו בעוה"ז כאשר שרבי אבהו היה עשיר גדול וקרוב למלכות כמו שמצינו בגמ' וכנראה יגע לתוהו וריק כי העוה"ז הוא הבל וריק א"נ לפי שהיה עובד מאהבה שלא על מנת לקבל פרס אמר כאילו היה בדעתו שאין לו תקות שכר עכ"ל י"מ ועלה מזה פירוש גם כן בב"ר בני' והכרדים : ר' יהודה אומר הנר הזה · פי' הנר שקורין לאמפ"ע בל"א שהוא ככה מאליו יפה לו ויפה לפתילה לפי שאינו נוגע בו יד בני אדם ואין אכלין אותו. וגם לשפתילה הוא עושה פחם כמו שאנחנו בכמה מדליקין לפי שהוא עושה פחם אבל בשעה שאינו ככה מאליו אלא ב"א מכבין אותו אזי משחיתין בנגיעה הכלי והפתילה כן האדם זקן כשמת מאליו אין לו שום צער אלא שעצמו יוצא הנשמה ממנו אבל אדם נער יוצאה הנשמה ממנו כפיטורא דבי וושט וקשה לגניף ולנשמה וכן משל ר' אבהו דרך המדרש שכל אחד מביא המשל לעצמו וחדא היא : כך הקב"ה יודע אימת עונתן של צדיקים להסתלק מן העולם ומסלקן הה"ד דודי ירד לגנו לערוגת הבושם כל זה הוא בירושלמי ברכות פ"ב' ובמדרש חזית פסוק דודי ירד לגנו ובקהלת פסוק מתוקה שנת העובד ע"ש ותמצא כעי' איך מרומז בזה הפסוק שהקב"ה מסלק את הצדיקים שלא בעונתן ע"ש : השדה אשר קנה אברהם נ"ל וגו' : א"ר תנחומא והלא כו' ר"ל שפוקא לרבי תנחומא יתורא דקרא של ושרי אשתו שלא זה ל"ח שנים שנקברה ולמה הזכיר קבורתה עוד כאן ולא במי

משנת דרבי אליעזר

כד דמך כו' כתב מ"כ ומיתת הצדיקים כו' · עיין מ"ש סדר תולדות פרשה ס"ס : אמר רבי תנחומא והלא וכו' והכא א"א שמה קבר וגו' כו' דהל"ל שרה ואברהם כיון שהיא נקברה קודם וכתנם נדחקו המ"כ וי"מ

ותלך

מהלכין לפני מטתו (יד) וראו גבה מקום מופנה לאבינו אברהם וקברו אותו בדיוטרין שלו במקום המוכן ומזומן לו: ד ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו · א א"ר סימון בכל מקום שנאמר ויהי אחרי · חזר העולם לאחוריו · ויהי אחרי מות אברהם מיד וכל הבארות וגו' · וסתמום פלשתים אחרי מות אברהם (יהושע א) ויהי אחרי מות משה עבד ה' · ב מיד פסק הבאר · וענני כבוד והמן · (שופטים א) ויהי אחרי מות יהושע מיד נתגרו בהן (טו) יתידות הארץ · (שמואל ב ג) (א) ויהי אחרי מות שאול ופלשתים נלחמים בישראל · מתיבין חברייא לר' סימון והכתיב (ד"ה ב כד) ואחרי מות יהוידע הכהן באו שרי יהודה וישתחוו למלך · א"ר תנחומא (ג) לא אתא ר' סימון למימר אלא ויהי אחרי · אמר רבי יודן אילולי שהעמיד הקב"ה אחרים תחתיהם כבר חזר העולם לאחוריו דכתיב ויהי אחרי מות אברהם וכתיב וישב יצחק ויחפור · ויהי אחרי מות משה עבד ה' ויאמר ה' אל יהושע בן נון משרת משה לאמר וכתיב (שופטים א) ויהי אחרי מות יהושע ויאמר ה' יהודה יעלה · כתיב (שמואל ב א) ויהי אחרי מות שאול ודוד שב מהכות את העמלקי וישב דוד בצקלג ימים וגו' (ג) וכתיב למעלה מן הענין קודם מיתת שמואל (שם א טז) ודוד בן איש אפרתי: ה ואלה תולדות ישמעאל בן אברהם · ר' המא בר עוקבא ורבנן הוו יתבין ומתקשין מה ראה הכתוב לייחס תולדותיו של רשע כאן · עבר ר' לוי · אמרי הא אתא מרה דשמעתא נשאלוניה · א"ר לוי בשם ר' חמא ג להודיעך בן כמה שנים נתברך זקנך · ואלה שני חיי ישמעאל · ד מה ראה הכתוב לייחס שניו של רשע כאן ע"י שבא (טז) מקדקדה של מדבר לגמול חסד לאביו · וישכנו מחוילה וגו' הכא את אמר נפל ולהלן את אמר ישכון אלא ה כל ימים שהיה אבינו אברהם קיים ישכון · כיון שמת אבינו אברהם נפל · עד שלא פשט ידו בבה"מ ישכון · כיון שפשט בו ידו נפל · בעולם הזה ישכון · אבל לעתיד לבא נפל:

סדר תולדות יצחק

פרשה סג א ואלה תולדות יצחק בן אברהם (משלי כג) ו גיל יגיל אבי צדיק ויולד חכם (א) ישמח בו · גילה אחר גילה · בזמן שהצדיק נולד · (ישעיה ו) ז ויהי בימי אחז וגו' אמר רבי הושעיא אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ב"ה רבון כל העולמים ווי שמלך אחז אמר להן בן יותם הוא ואביו צדיק ואיני יכול לפשוט את ידי בו · ויולד חכם ישמח בו · ח ר' לוי אמר מנין אתה אומר שכל מי שיש לו בן יגע בתורה (ב) שהוא

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ק"י · ילקוט יהושע רמז א' · ב תענית דף ט' · ילקוט זכריה רמז תקע"ט · ג עיין מגילה דף י"ז · ד ילקוט דס"י רמז אל"ף ע"ג · ה לעיל פרשה מ"ט · ו תנחומא כאן סי' ב' · ילקוט כאן רמז ק"י · ז ילקוט ישעיה רמז ע"ו · ח ילקוט משלי רמז תתקנ"ט:

חדושי הרש"ש

(א) ויהי אחרי מות שאול ופלשתים נלחמים בישראל · נקיט לישנא דקרא (שם א' ל"א): (ב) לא אתא ר"ס למימר אלא ויהי אחרי · דויהי משמע שהיה דבר אחרי כו' וכיו"ב דרשו בגמא פי"ב על ויהי ביום כלות משה דבר שלא היה כו' נעשה באותו היום כו' לכן נאמר ויהי דבר · חדוש הוא וגם ל' אחרי מטעו דמשמע לפעמים במקום בעבור כמו אחרי אשר בא אדוני המלך גו' (ש"ב י"ט): (ג) וכתיב כו' קודם מיתה שמואל כו' · אולי צ"ל שאול · וכיוונו בהבאת פסוק זה שכתוב בהאי עניינא דמפלת פלשתים על ידו:

סבאים

חדושי הרד"ל

כמ"ש בכ"ב (ט"ו:) שעשה ישמעאל תשובה מדאדבריה ליצחק ברישא: (יד) וראו גבה מקום מופנה · וז"ש אברהם ושרה · לומר שבשעת מיתת שרה הניחו מקום מופנה לאברהם והערוך ע' הומר וע' בית גרם איזו בית (פי' אפירה וכוך כמו שיתין) מופנה לאברהם: (טו) יתידות הארץ · עמ"כ והוא כענין יתידות הדרכים שמגינו בפ"ע דמקומות שהן גבשושיות עפר קשים כיתידות להלך עליהם וכן שבארץ היו קשין להם כיתידות: (טז) מקדקדה של מדבר · מפני שכתוב בו וישב במדבר פארן ומדבר פארן גדול הוא וכולל חלק מדרום א"י כמ"ש הרמב"ן בפי' התורה והיינו סבורים לומר שהיה סמוך מקומו למקום מיתת אברהם · לכן אמר שבא מקדקדה ורצו במזרחית דרומית של א"י (ואשר שעיר גדגד בגבולות שהיא סמוכה לעציון גבר וארץ אדום שבמזרחית דרומית א"י נקראת כן ע"ש שהיא בקדקד המדבר בחילוף ג' בקו"ף ומצאתי בס' ברית מנוחה שכתב גדגדה הוא הרא"ש ע"ש ואולי ירמוז ג"כ ללשון המקרא (תהלים סח) אלהים ימחץ ראש אויביו קדקד שער מתהלך באשמיו · דאויביו הוא ישמעאל כמש"ל שנ"ו בהגהותי בס"ד בשם הפר"א) למקום מיתת אברהם בבאר שבע לכן נתנב לו גמילות חסד:

(א) ישמח בו · גילה בזמן שהצדיק נולד גילה אחר גילה בזמן שהוא צדיק בן צדיק ויהי בימי אחז כו' כנ"ל ובעין זה בילקוט משלי: (ב) שהוא מתפלל עליו רחמים · ת"ל ויולד חכם ישמח בו ר"פ בן מנסיא

מתנות כהונה

המקום אשר שרה שוכבת עליו היו מפנין אותה ממקומה ואולי שכן עשו ולפיכך נחשבו כאלו נקברו שניהם בפעם אחת: בדיוטרון · הערוך הביאו ולא פירשו ומה שכתב בספר מקום מוכן ומזומן נכתב כן לביאור כפי הענין: יתידות הארץ · העובדי כוכבים שהניח הקב"ה לנסות בהם את ישראל ויהיו לשיכים בעיניהם והיינו יתידות [ולקמן (במ"א) גרם יתירות ע"ש הנותר מן האמורי כד"א כי אם מיתר האמורי]: [ישמעאל בן אברהם גרסינן]: ומתקשיין · היו מקשין ושואלין: הא אתא מרא כו' · הרי בא בעל הלכה כלומר רב מובהק ונשאלנו: נתברך זקנך · יעקב כדאיתא סוף פ"ק דמגילה: מקדקדה · כלומר מעיקר המדבר ככתוב וישב במדבר הבי"ת פתוחה מורה על העקרית והידוע · ולעיל בפרשת לך לך אמר ישכון ולעתיד לבא נפל וישראל ישכנו לבטח דכתיב סומך ה' לכל הנופלים וכי"ר:

רש"י

ביחד: נתגרו בהן יושבי הארץ · שהיו יתד התקועה לישראל · דבר אחר יתירות שהותירו מהן: מתיבין חברייא לרבי סימון והכתיב ואחרי מות יהוידע באו שרי יהודה וישתחו למלך ולא חזר העולם לאחוריו: אמר רבי תנחומא לא אתא רבי סימון למימר אלא ויהי אחרי · וכאן כתיב ואחרי מות יהוידע: מה ראה הכתוב לייחס תולדותיו של ישמעאל כאן להודיעך בן כמה שנים נתברך זקנך · ובמסכת מגלה מפורש למה נמנו שנותיו של ישמעאל לייחס בהן שנותיו של יעקב: מקדקדו של מדבר · ממקום רחוק בא כדי לכבדו:

מילתא

פירוש מהרז"ו

ד חזר העולם לאחוריו · היינו כשכתוב אחרי אצל מות שהיל"ל ובמות אברהם וגו' ע"כ דורש לשון אחרי שחזר העולם לאחוריו כי קודם שבא אברהם היו בני אדם חושבים כי העולם מתנהג ע"פ הטבע כי לא הכירו ההשפעה העליונה ההשגחה הפרטית · ואברהם הוריד השכינה לארץ כמש"ל פי"ט סי' ז' שהראה לכל ענין ההשגחה העליונה והשפעת החסד · וע"ז רמז ענין הבארות וכשמת נסתרה השגחה העליונה ונסתמו הבארות ומקורות השפע העליונה · וחזרו בזכות יצחק ודורש כן ע"פ מדה י"ז שכאן כתיב אחרי מות אברהם ובפ' תולדות כתיב וכל הבארות וגו' וישב יצחק ויחפור וגו' אחרי מות אברהם · וכאלו כתוב כאן ויהי אחרי מות אברהם ויסתמו פלשתים את הבארות וגו': יתידות הארץ · כן הלשון לקמן פרשה נ"ח סי' י"ב הניחו יתידות ע"ש וכמ"ש בשופטים מפ' ח' עד ע"ז: ופלשתים נלחמו בישראל · זה כתוב קודם ויהי אחרי מות שאול אלא הכוונה על שבפרשה ופלשתים נלחמים בישראל כתיב ג"כ ויראו אנשי ישראל כו' וכי מתו שאול ובניו ויעזבו את הערים וינוסו ויבאו פלשתים וישבו בהם עיין יפ"ת: יהודה יעלה · עמש"ל פר' נ"ח סי' ב': ודוד שב · דורש שגם כאן רמז על תשועת כלל ישראל שמיד אחרי מיתת שאול עמד דוד והושיע אותם ולא חזר העולם לאחוריו · ומ"ש וכתיב למעלה ודוד בן וגו' · יתבאר יותר ע"פ מ"ש לעיל פ"ס ריש סי' ג' שמ"ש ודוד בן איש אפרתי חוזר למ"ש תחלה לענין שאול וכן כאן מ"ש ודוד שב וגו': ה תולדותיו · לא ס"ל שישמעאל עשה תשובה יפ"ת ועמש"ל ר"ס ג': בן כמה שנים נתברך · במגילה שם"א מבואר החשבון מפסוק י"ז ואלה שני חיי ישמעאל אך אין שייך התולדות לזה · והיפ"ת מהפך הגירסא כאן שעל פסוק ואלה תולדות ישמעאל · אר"ל בשם ר"ח על שבא לגמול חסד כו' · ופסוק ואלה שני חיי ישמעאל להודיעך החשבון כמ"ש בגמ' הנ"ל · וי"ל הגירסא שלפנינו שכ"ה גם בילקוט והענין שעיקר החשבון היא מפסוק ואלה שני חיי ישמעאל אך מאחר שעיקר ההוכחה ממ"ש אחות נביות · וע"כ קודם פ' ואלה וגו' הוצרך להקדים · שהיה לו בן שמו נביות · ואגב הזכיר לכל בני ישמעאל · וכמ"ש בפסוק והם הוא אבי כנען · ועל פסוק ואנשי סדום רעים וחטאים וכדומה · ומ"ש מה ראה לייחס שניו אף שעיקר הכתוב בשביל החשבון · אך למה נכתבו כאן במקום זה היל"ל אצל ברכת יעקב שם ע"ז תירץ שסמך למיתת אברהם שזכה לזה ע"י שגמל חסד לאברהם · וע"ש ברש"י במגילה ובח"א ובמו"א שם וצ"ע: מקדקדו של מדבר · כמ"ש וישב במדבר פארן ודורש סמוכים: ך הבא א"א נפל · ע"ל פמ"ה סי' ט' ומ"ג ומבואר:

יפה תואר

היא למה הזכיר פה קבורת שרה אשר אין כאן מקומה ומשני אלא בא ללמדך כו' · כי רודף צדקה וחסד ימצא חיים כדלעיל פנ"ח באברהם · א"נ משום דמצוה גוררת מצוה: וראו גבה מקום מופנה (כ"ה הגירסא במדרש עם היפ"ת) · קבר אברהם נקרא גבה מלשון הופה כמ"ש באתי לגני לגינוני ומ"ש דיוטרין אולי צ"ל דיוסטר וזה מקום המחובר וקרוב וכמו דאיתא בפ"ב דמסכת כלים ושני הקברים היו מחוברים כאחד כמו דאיתא בחזקת הבתים דר' בנאה הוה מציין מערתא אשכחיה לאברהם דגני בכנפיה דשרה: ויהי אחרי מות שאול ופלשתים נלחמים בישראל · הנה זה היה קודם מותו כי במלחמה ההיא מת · ואין טעם לומר שאמר אחרי מות שאול מטעם שנגזר למיתה כמ"ש לו שמואל מחר אתה ובניך עמי · ואולי יש כאן ע"ס וצ"ל ויעזבו את הערים וינוסו ויבאו פלשתים וישבו בהן · והנה הכוונה במה שאמר שחזר העולם לאחוריו ונתקן את"ז הכוונה מבוארת · כי תועלת הצדיקים בעולם רבה מאד · וכשלוקח יאבד העולם את התועלת ותשוב בקום צדיק אחר תחתיו · התועלת האחת מהצדיקים היא התורה וטוב הנהגה הנמשכת לדור מהשלמים · וכמ"ש בפ"ק דבכ"ב כי כשנפטר אברהם היו אומרים אוי לדור שאבד פרנסו ואוי לספינה שאבדה קברניטה · וכנגד זה היה סתימת הבארות במותו שהם רמז להנהגת הדגלים וללמוד התורה כדלקמן פס"ד · התועלת השנית היא בברכה ושובע שהעולם ניזון בזכות הצדיקים ותפלתם · וכנגד זה היה הפסק הבאר והמן וענני כבוד במות משה · התועלת השלישית השלוה והשקט אשר בארץ בזכות הצדיקים וכנגד זה מביא כי במות יהושע נתגרו בהם האויבים · התועלת הרביעית היא ברכת הגבול והנכסים וכנגד זה מביא כי במות שאול נלקחו ערים מישראל · וכל הטובות האלה שבו כאשר העמיד הקב"ה צדיקים אחרים תחתיהם: מה ראה הכתוב לייחס תולדותיו של רשע כאן · אין הקושיא למה במקום זה דוקא הלא זה מקומו כיון דמתחיל מיד את"ז לנמות תולדות יצחק וכדעבד בתולדות עשו ויעקב שאמר ע"ז לעיל פל"ט משל למרגלית · אך הקושיא היא לאיזה תועלת מייחס כלל תולדותיו של רשע · כי בכ"מ שמייחס תולדות הרשעים יש איזה תועלת מזה · אם לענין הפרשה או לדרשו ע"ז במדרש · וע' לקמן פפ"ב: ה"ג א"ר לוי בשם ר' חמא ע"י שבא מקדקדו של מדבר לגמול חסד לאביו · ובסמוך גבי שאלת מה ראה ליחס שניו גרסינן להודיעך בן כמה שנים נתברך דמשני ישמעאל למדנו שהיה יעקב כשנתברך בן ס"ג · כיצד ישמעאל גדול מיצחק י"ד שנה דכתיב ואברם בן שמונים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל לאברם · ובהולד לו את יצחק היה בן מאה שנה · ויצחק גדול מיעקב ס' שנה דכתיב ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם · נמצא ישמעאל בן ע"ד כשנולד יעקב וכל חיי ישמעאל קל"ז שנה · דל מינייהו ע"ד נמצא יעקב במות ישמעאל היה בן ס"ג שנה וכו בפרק נתברך כדליף בברייתא בסו"פ דמגילה: לגילה אחר גילה כו' · לא קאמר גילה רבה ועצומה וכמשפט הכפול הבא לחזק את ההוראה · כי גילה על מה והזקה לא טובה היא לאדם · והלב לא יוכל שאתה וכמ"ש ויפג לבו ומזה הטעם אמרו

פרשה סג

פרשה סג סימן א גילה אחר גילה · דורש גיל יגיל ע"פ מדה יו"ד גילה כפולה וס"ד ויולד חכם ישמח בו שמחה אחת היינו כשהבן לבדו חכם וצדיק · ואם גם האב חכם וצדיק הרי גילה כפולה · ואמר ברישא צדיק וה"ה הכם ובסיפא חכם וה"ה צדיק ע"פ מדה י"ט שאם איננו צדיק אין שמחה · וכ"ה בילקוט משלי כ"ג גילה בזמן שהצדיק נולד גילה אחר גילה בזמן שהוא צדיק בן צדיק · והיקין לשון המדרש גילה בזמן שהצדיק נולד וכשהרשע נולד וי שנאמר ויהי בימי וגו' עד סוף המאמר גילה אחר גילה בזמן שהוא צדיק ב"צ ואלה תולדות יצחק בן אברהם שמ"ש בן אברהם מיותר אלא לרמוז שכאן היתה שמחה כפולה · והשמחה נרמזה בתיבת ואלה כמ"ש ר"פ י"ב בורא משבחן מי מגנן כו' שנאמר אלה תולדות השמים · וכן כאן ואלה · וכוונת השמחה כמ"ש בתנחומא שבשעה שנולד יצחק היו הכל שמחים שאלמלא לא נולד לא נתקיים העולם כו' כמש"ל פר' ל"ג סי' א': ויהי בימי אחז · וס"ד בן יותם בן עוזיהו ודרשו לעיל פמ"ב סי' ג' וי וכו' ועיין ויק"ר פי"א סי' ג' ומש"ש · וא"כ מ"ש בן יותם וגו' שהיו צדיקים וקשה למה זכרם כאן · ודורש שמ"ש ויהי בימי שמשמעו צרה אמרו כן המלאכים המקטרגים והש"י השיב בן יותם וגו' · והוא המבואר בפרשה שם שבאו עליו ארם והפרים להלחם והם קטרגו

ידי משה

שפי' מ"כ: אמר רבי לוי בשם רבי חמא · זה אינו ר"ח בר עוקבא ותבין מתוך הלשון שאמר משמו וכוה היה השואל: להודיעך בן כמה שנים נתברך זקנך ר"ל כן א"ר לוי לרב חמא בר עוקבא ואמר זקנך דהיינו יעקב אבינו וכינה אותו ע"ש זקנו של ר"ח ואמר זקנך לפי שהיה מדבר עמו · ופי' שמשמעותו של ישמעאל אנו למדים כמה שנים היה ליעקב כשקיבל הברכות מאביו כדאיתא בפ"ק דמגילה בן ס"ג שנה היה יעקב כשנתברך ובאותו פעם מת ישמעאל כו' וכם מבואר בארוכה: אמר רבי הושעיא אמרו מלאכי השרת כו' בן יותם הוא ואביו צדיק כו' מה ענין ר' הושעיא לכאן נ"ל דזה שאמר גילה אחר גילה ר"ל אפילו במקום שלא היה גילה מן הדין כגון גבי אחז מ"מ יהיה גילה אחר גילה מפני שאביו צדיק כנ"ל וק"ל לגו"א בזמן שהצדיק נולד מיד הוא שני גילות ממ"נ אם יהיו בניו צדיקים

מתמלא עליו רחמים ת"ל (משלי כג) בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני • ר"ש בן מנסיא אומר אין לי אלא לב אביו של בשר ודם • מנין (ג) שאפילו הקב"ה מתמלא רחמים עליו בשעה שהוא יגע בתורה • תלמוד לומר ישמח לבי גם אני גילה אחר גילה בזמן שהוא צדיק בן צדיק • ואלה תולדות יצחק בן אברהם: ב (שם יז) [א]עטרת זקנים בני בנים • האבות עטרה לבנים • והבנים עטרת לאבות • האבות עטרה לבנים • שנאמר ותפארת בנים אבותם • הבנים עטרה לאבות • דכתיב עטרת זקנים בני בנים • רבי שמואל בר רב יצחק אמר [ב]אברהם לא ניצל מכבשן האש אלא בזכות של יעקב • משל לאחד שהיה לו דין לפני השלטון ויצא דינו מלפני השלטון לישרף וצפה אותו השלטון באסטרולוגיאה שלו שהוא עתיד להוליד בת והיא נשאת למלך • אמר כדאי הוא להנצל בזכות בתו שהוא עתיד להוליד • והיא נשאת למלך • כך אברהם יצא דינו מלפני נמרוד לישרף • וצפה הקב"ה שיעקב עתיד לעמוד ממנו • אמר כדאי הוא אברהם להנצל בזכותו של יעקב הה"ד (ישעיה כט) לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם • יעקב פדה את אברהם • דבר אחר עטרת זקנים בני בנים • ואלה תולדות יצחק בן אברהם: ג (ד) [ג]אברם נקרא אברהם • יצחק נקרא אברהם • דכתיב (בראשית כה) ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם • יעקב נקרא שמו ישראל דכתיב (שם לג) לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל • יצחק נקרא שמו ישראל • דכתיב (שמות א) ואלה שמות בני ישראל (א) הבאים מצרימה את יעקב • אברהם נקרא ישראל • רבי נתן אמר מילתא עמיקתא היא (שם י) ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ובארץ כנען ובארץ גושן שלשים שנה וארבע מאות שנה: ד ויהי יצחק בן ארבעים שנה וגו' • א"ר יצחק אם ללמד שהיא מארם נהרים והלא כבר נאמר מפדן ארם • (ה) מה ת"ל ארמי בת בתואל הארמי מה ת"ל אחות לבן הארמי אלא בא ללמדך (ו) אביה רמאי ואחיה רמאי ואף אנשי מקומה כן • והצדקת הזו שהיא יוצאה מביניהם למה היא דומה לשושנה בין החוחים • ר' פנחס אמר כתיב וילך פדנה ארם • מה תלמוד לומר אל לבן הארמי • מלמד שכולן כללן ברמאות: ה ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו • רבי יוחנן וריש לקיש • רבי יוחנן אמר ששפך תפלות בעושר • ר"ל אמר [ד]שהיפך את הגזירה ולפום כן קריין ליה עתרא דאפיך אידרא • לנכח אשתו • [ה]מלמד שהיה יצחק שטוח כאן והיא שטוחה כאן ואומר רבש"ע כל בנים שאתה נותן לי יהיו מן הצדקת הזו אף היא אמרה כן כל בנים שאת עתיד ליתן לי יהיו מן הצדיק הזה • כי עקרה היא • רבי יודן בשם ריש לקיש [ו]עיקר מטרין לא הוה לה וגלף לה הקב"ה עיקר מטרין • ויעתר לו ה' • רבי לוי אמר משל לבן מלכים שהיה חותר על אביו ליטול ליטרא של זהב והיה זה חותר מבפנים וזה חותר מבחוץ שכן בערביא קורין

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ד' • ילקוט כאן רמז ק"י • ב סנהדרין דף י"ט • ויקרא רבה פרשה ל"ו • תנחומא כאן סימן ד' • וסדר שמות סימן ד' • אגדת בראשית פרק ל"ו ופרק ס"ד • ג ילקוט כאן רמז ק"י • ד עיין סוכה דף י"ד • וביבמות דף ס"ד • ה רות רבה סוף פרשה ז' • אגדת שמואל פרשה ו' • ילקוט כאן רמז ק"י • ילקוט שמואל א' רמז פ"ו • ילקוט רות רמז תר"ח • ו לעיל פרשה כ"ג וס"ג :

חדושי הרד"ל

מנסיא כו' כ"ה בילקוט כאן וכצ"ל : (ג) שאפילו הקב"ה כו' ת"ל ישמח לבי גם אני • ורוה"ק היא המדברת כן • ועיין זוהר במדבר (ק"ט) : (ד) אברם נקרא אברהם • אם הגי' מדוקדקת דגרס תחלה אברם • נראה וודאי שכיון לקרא דריש ד"ה אברם הוא אברהם וגו' (וכוונה דסיפא דיעקב נקרא ישראל) : (ה) מת"ל • ארמי ארמי בת בתואל הארמי אחות לבן הארמי כצ"ל לפי נוסחא דהכא וכויק"ר פל"ו ופס"ז ס"ב וילקוט כאן הגי' בע"א ע"כ : (ו) אביה רמאי • עמ"כ בויק"ר ר"פ כ"ג שפי' דארמי דרש רמאי בהפוך אתוון :

חדושי הרש"ש

(א) הבאים מצרימה (את יעקב) בס' נ"א פרשת ויחי העתיק יעקב ובניו והוא בויגש והיא גי' נכונה

רש"י

פרשה סג מילתא עמיקתא • עמוק הוא טעם זה ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ובארץ כנען ובארץ גושן שהיאך אפשר לומר שבארץ מצרים ישבו כל אותן השנים כולן אלא מאברהם אבינו חשב משעה שנדבר עמו בין הבתרים שהיה אברהם בן ע' שנה בין הבתרים • ואומר בעצם היום הזה אותו היום שנגאלו ישראל ממצרים כבר היה להם שלשים שנה וארבע מאות שנה שנגזר עליהם גלות זה שנגאלו ממנו עכשיו ומדקא חשיב מאברהם וקרי ליה ישראל אלמא אברהם נקרא ישראל : וישלח יצחק את יעקב וילך פדנה ארם אל לבן בן בתואל הארמי • לאחר שנאמר וילך פדנה ארם מה ת"ל אל לבן בן בתואל הארמי אלא ללמד שכלל כולן ברמאות • לבן ואנשי מקומו : ששפך התפלות בעושר • ויעתר דורש כלומר תפלות הרבה • עותר עושר : ולפום כן קריין ליה עותרא דמהפך אודרא • עתרא כלי שמהפכין בו : מטרין • רחם בלשון ערב ולכן נקרא אם בתלמוד : ויעתר יצחק ויעתר לו לבן מלכים שהיה חותר וכו' בערביא קורין לחתירתא עתירתא

מתנות כהונה

פרשה סג גם אני • לרבות אביו שבשמים : צדיק בן צדיק • ולהכי כ' בן אברהם : ה"ג האבות עטרה לבנים שנא' ותפארת בנים אבותם : באיסטרולוגיא • בחכמת החוזים בכוכבים : הכי גרסינן והיא נשאת למלך אמר כדאי הוא להנצל בזכות בתו שהוא עתיד להוליד והיא נשאת כו' : ה"ג אברהם נקרא אברהם שנאמר אברם הוא אברהם : יצחק כו' שמו ישראל גרסי': את יעקב • משמע יעקב גם הוא אחד מבני ישראל הרי שיצחק ע"כ נקרא ישראל: מלתא עמיקתא • דבר עמוק וסוד מוסד הוא שבזה נתיישב קושיא חזקה דכתיב ומושב בני ישראל וגו' • וישראל לא שהו במצרים אלא מאתים ועשר שנים ומשנולד יצחק הוא ארבע מאות שנה שמע מיניה שאברהם נקרא בשם ישראל והאי דכתיב אשר ישבו בארץ מצרים הלך אחר החיתום ועיקר הגרות והגלות היה במצרים ושאר ארצות כנען וארץ גושן וארם נהרים הכל בכלל וכמו ששינו לתלמי המלך כדאיתא בפ"ק דמגילה : ומה ת"ל אחות גרסינן : בעושר • בלשון ארמי העושר קורין עותרא והכי גרסינן בילקוט בעותר ור"ל בעושר ובמלוי : ולפום כן כו' • ולפיכך קורין התפלה עתר כעתר זה שקורין בלע"ז שמהפכין בו התבואה בקשיה בגורן כן התפלה מהפכת את הגזירה כדאיתא בפ"ק דמסכת סוכה : עקרה היא • משמע בתולדתה היתה עקרה ונעקר בית רחמה : עיקר מטרין • פירש הערוך אם ורחם מקום שנקלט בו זרע להיות ולד ובלשון יון קורין לאם מטריא : ליטול ליטרא כו' • וגם אביו חפץ ליתנו והיה חותר כנגדו כדי שימכר לקחתו : לחתירתא

יפה תואר

בירושלמי פ' היה קורא גאולתן של צדיקים קימעא קימעא כו' ומפורש יותר בשוח"ט בפ' מגדול ישועות מלכו • לז"א גילה אחר גילה שתבוא במדרגה זו אחר זו • א"נ משום שדרך העולם אחר גילה אנחה ואחר אנחה גילה • לכ"א כי בצדיק תבוא גילה אחר גילה ולא תבוא אנחה ביניהן : מתמלא עליו רחמים • רחמים הוא אהבה וכמו ארחמך ה' • א"נ לשון שמחה שכמו שהוגת לשון תמלה על שמחה כמ"ש ברד"ק גבי ויהמו דוד על מפיבושת • כן הושאל לשון רחמים שעניהם לשונות נרדפים : גילה אחר גילה בזמן שהוא צדיק בן צדיק • כנאם דאדסליק אתיה סמיך • והשתא דרים גם אני בענין אחר והוא גם אני חכם כמותך ואז השמחה שלמה • ואע"ג דגילה אחר גילה בוודאי קאי על גיל יגיל כדלעיל • אפשר דה"ק דהשתא גילה אחר גילה דאמרינן לעיל אצדק טפי בצדיק בן צדיק : אברהם לא ניצל מכבשן האש כו' • ודריש עטרת זקנים בני בנים כי הבני בנים מצילים את זקניהם • ועטרת הוא מלשון כצנה רצון תעטרנו שנאמר על הצלה והגנה • והא דלא ניצל בזכות עצמו משום שכן הוא משפטי ה' אשר המוסרים נפשם על קידוש השם לא ינצלו • כי ימוב השלמות הגדול הזה • וכמ"ש בעל העקידה בשפ"ג • ולכן לא ניצלו ר"ע וחביריו • ומה שהציל ה' את חמו"ע טעם היה בזה כדי לשבר מתלונות עול וכדאיתא שם בכתוב • וכן יהושע הכהן הגדול כדי שלא יספה בעדת חטאים וגם דניאל ניצל להשיב תמורתו גבורת דיאכל קרצוסי • וכן יש טעם בכל הניצולים • ולכן אברהם מצד עצמו הדין היה שישרף כי זה הטוב האמיתי לפניו • ורק בשביל יעקב שיצא ממנו שהוא שלימות היתה ומטתו היתה שלמה • כדי שלא יבטל לכן ניצל ועי' בתנחומא הגירסא בנוסחא אחרת : יעקב פדה את אברהם • דלא נוכל לפרש אשר פדה על הקב"ה דא"כ למה מזכיר את שם אברהם שלא ביעקב מחטאי קרא והיה לו לומר אשר פדה אותו מכל צרה כי יעקב במלא בצרות יותר מאברהם וכדדרשינן לקמן פפ"ד את הכתוב לא שלותי ולא שקטתי • וע"ע בסנהדרין פ' כהן גדול הדרש הזה באופן אחר : ובארץ כנען ובארץ גשן • גשן הוא ע"ם כי הלא זה הוא ארץ מצרים וצ"ל ובארץ גרר שהוא ארץ פלשתים אשר ישב שם יצחק : למה היא דומה לשושנה בין החוחים • עיין מה שכתבנו בויקרא רבה פרשה כ"ג : ששפך תפלות בעושר כלומר ברבוי כי כל לשון עתר נופל על רבוי וכמו שכתוב רש"י בחומש על הפצרה ורבוי • וכן עתר ענן הקטורת הוא הרבוי • וכן ונעתרים נשיקות שונא הוא הרבוי והמותר • וכן העתרתם עלי דבריכם • וגם לר"ל דמפרש מלשון ספוך וגלגול תצדק הוראה זו בכולן [ובפרט ונעתרות נשיקות שונא יתבאר הכתוב בהוראה זו ע"ד דבר והפוכו כי אמר מראה נאמנים פצעי אוהב שהם קיימים ויפעלו פעולתם כי הנפצע ייטיב דרכו אבל נשיקות שונא המה נעתרות יתהפכו ולא יקומו • כי יעבורו ולא יפעלו מאומה] ומ"ש ר"ל שהיפך את הגזירה כי מטבעה לא יכלה להוליד וכדלקמן עיקר מטרין לא היה לה : עיקר מטרין לא הוה לה • ויליף זה מדכתיב כי עקרה היא ומאין ידע יצחק שהיא עקרה • אולי מניעת הלידה היתה ממנו לבד אם לא כי הוא הכיר בה

פירוש מהרז"ו

קטרגו ב"ד של מעלה וכמ"ש פמ"ב שם, ויהי בימי ומה צרה היתה שם אדם מקדם כו' ועכ"ז ניצל בזכות אבותיו כמ"ש השמר והשקט : רחמים • אפשר שפי' אהבה וכמ"ש ארחמך ה' • רחם ארחמנו שפי' אהבה וע' שמ"ר פ"א סי' א' • וצ"ע שהתחיל בפ' ויולד חכם וגו' ומביא ע"ז פסוק אחר • ע"כ צ"ל שכצ"ל מנין כו' רחמים ת"ל ויולד חכם וגו' רשב"א אומר מנין שאפילו הקב"ה וכו' ת"ל בני אם חכם לבך וגו' וכ"ה בילקוט ופירש"י שרוה"ק אומר כן שהקב"ה ישמח בו ורמוז במ"ש גם אני על הקב"ה ע"ד אני והו הושיעה נא : ב עטרת זקנים • ע' אג"ב פל"ז במוגך • וכאן דורש כפל לשון יצחק בן אברהם אברהם הוליד וגו' שמניהם מתעטרים זה בזה • יצחק במה שהוא בן אברהם ואברהם במה שהוליד את יצחק • ומ"ש בני בנים • ק"ו לבנים • ופשט הכתוב עטרת וה"ה תפארת ובסיפא תפארת וה"ה לעטרת ע"פ מדה י"ט ע"כ אמר בשניהם עטרת • גם עטרת ותפארת ענין אחד הם כמ"ש עטרת תפארת תמגנך • והפארים ת"י כליליא וכן ופארך חבוש עליך : יעקב פדה • דאם נ"מ פדה מוסב על ה' היל"ל ה' אשר פדה את אברהם ע"כ דורש כי פדה מוסב על יעקב • ובויק"ר פל"ו סי' ד' איתא ורבנן אמרי אברהם עצמו לא נברא אלא בזכותו של יעקב : ג נקרא אברהם • ע' מ"כ וכ"ה בילקוט והוא פסוק בדה"א א' ופי' שאפי' מה שנעשה לאברם אנו אומרים לאברהם לפי שאברם הוא אברהם : מלתא עמיקתא היא • דבר שנקראת עמיקא כמ"ל פר' פ"ד ס"ם י"ג מעמק חברון מעצה עמוקה וכו' ובתנחומא וישב ס"ם ג' מאד עמקו מחשבותיך מחשבה עמוקה נעלת עם אברהם בין הבתרים כמו שא"ל ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וכמ"ש ס"ע רפ"א • ובמכילתא בא ובמגילה ע' ובשמ"ר פי"ח שמכרית בין הבתרים שהיה אז אברהם בן ע' שנה אז א"ל ידוע תדע ומאז עד שיצאו ישראל ממצרים ת"ל שנה ואמר ומושב בני ישראל הרי שאברהם ויצחק נקראו ג"כ ישראל : ד ויהי יצחק • וס"ד בת בתואל הארמי מפדן ארם. אחות לבן הארמי • וע' ויק"ר ר"פ כ"ג כשושנה בין החוחים וש"נ ומבואר • ובסוף סדר זה כתוב וילך פדנה ארם אל לבן ב"כ הארמי ותיבת הארמי חוזר על לבן ובתואל וכמ"ש בריש תולדות לבן הארמי • וכאן ללמד על רבקה כשושנה וכו' ושם לכלול כלם ברמאות :

ה ויעתר • היל"ל ויחל או ויתפלל וכדומה : לנכח אשתו • היל"ל על אשתו • ולנכח פירש שכוונת תפלתם היה זה בעד זו וזו בעד זה : עיקר מטרין • ע"ל פנ"ג סימן ה' ג"כ ר"ל נפש ר"ל ועיקר הדרשה שם על מ"ש ותהי שרי עקרה אין לה ולד • וכאן אצל רבקה אולי דוחק גז"ש מסרה ועי' יפ"ת : משל לבן כו' • ע' ויק"ר פ"ל סי' ג' ופ"ג • ודורש שהתפלל

משה

צדיקים או רשעים וכו' : גילה אחר גילה צ"ל ד"א כי לעיל דרש גילה אחר גילה אבל בנו רשע כו' אבל פה רצה לומר דוקא צדיק בן צדיק ומשמעות הכתוב כך הוא גיל יגיל אבי צדיק אימתי וכן חכם ישמח בו דוקא כשיהיה גם בנו חכם לעיל מוכרח רבי לוי לדרוש סיפיה דקרא דהיינו ויולד חכם וגו' על ענין אחר כי רבי הושעיא לא דריש סיפא דקרא אלא רישא דקרא אבל פה דדרשי שיהיה דוקא צדיק בן צדיק והולך להם כל הפסוק כדכתבתי לכן לא דרשו סיפא דקרא לענין אחר כנ"ל וק"ל ואותן שתי מלות דהיינו דבר אחר מה שהסר כאן יתר בסמוך בסימן שאח"ז : עטרת זקנים וגו' • האבות עטרה לבנים והבנים עטרה לאבות • מה שמביא פסוק על זה אינו מן הצורך ז"ל קרי בי רב שזכות אביהם מסייעתם נ"ל שהוקשה להם חדא לשון כפל בפסוק יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק ועוד למה הקדים יצחק קודם לאברהם ואח"כ אמר אברהם הוליד את יצחק והקדים אברהם קודם ליצחק לזה הביא ראיה מפסוק אחר ג"כ עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם נמצא בפסוק אחד כפול ומהופך כמו כאן להורות כשהאב עטרה בקדים האב ובהבן עטרה בקדים את הבן • אבל רבי ישמעאל ב"ר יצחק רוצה לתרץ אותן ב' קושיות דהיינו כפל בלשון והיפוך וגם קושיא ג' מה שאמר בפסוק בני בנים ולא אמר בנים לזה מביא המשל לאחד וכו' כך אברהם כו' אלמלא לא היה זכות יעקב בן בנו כבר היה נשרף • נ"א הכתוב ואלה תולדות יצחק בן אברהם ר"ל תולדות של יצחק דהיינו יעקב זה עשה שאברהם הוליד את יצחק כי אלמלא לא היה יעקב כבר היה אברהם נשרף אצל נמרוד ולא היה מוליד את יצחק כמו שמביא המשל לכן נ"ל במקום ד"א הדא הוא דכתיב עטרת זקנים בני בנים והוא יעקב וכו' ואלה תולדות יצחק בן אברהם נ"ל עוד אברהם ובמפרש והולך וכו' : א"ר יצחק כו' פי' של יצחק מקשה ב' קושיות חדא מלת הארמי ק"ו יתיר מדכתיב מפדן ארם ול"ל עוד כ"פ ארמי ועוד אחות לבן יתיר מדכתיב בת בתואל וכי עדיין לא ידענו שהיה לבן ב' בתואל ול"ל אחות לבן אלא כו' : ר"פ אמר כתיב וילך יעקב פדנה ארם כו' מ"ת שכולן כללן ברמאות • פי' יעקב היה יותר רמאי מכולן כמו שמצינו שאמר יעקב ללבן אני אחיך ברמאות וכן עשה לו לבוא על דבר האלהן וכיוצא בזה וע"ד עם עקש תתעקש ועם נבר תתברר וע"ד אני חכמה שכנתי ערמה ויש זה שבח ליעקב שיוכל לרמות ג"כ את הרשע כן דרש ר' פנחס התם פסוק וילך פדנה ארם סוף תולדות כן הכא גבי יצחק יתכן שאמר הכתוב כן לספר בשבחו של יצחק שלקח אשתו שאחיו היה רמאי וגיסו ואנשי מקומו ולא יכלו לו וזהו שאמר הכתוב ויהי יצחק בן ארבעים שנה והיה לו זמן קצוב לשבחו אם

לתתירתא עתירתא : ך ויתרוצצו הבנים בקרבה • ר' יוחנן ור"ל • ר"י אמר (ז) זה רץ להרוג את זה וזה רץ להרוג את זה • ר"ל אמר זה מתיר ציוויו של זה וזה מתיר ציוויו של זה • רבי ברכיה בשם רבי לוי שלא תאמר משיצא ממעי אמו נזדווג לו • א אלא עד שהוא במעי אמו זירתיה מתוחה לקבליה • הה"ד (תהלים נח) זורו רשעים מרחם • ויתרוצצו הבנים בקרבה • בשעה שהיתה עומדת על בתי כנסיות ובתי מדרשות יעקב מפרכס לצאת הה"ד (ירמיה א) בטרם אצרך בבטן ידעתיך • ובשעה שהיתה עוברת על בתי עבודת כוכבים עשו רץ ומפרכס לצאת הה"ד זורו רשעים מרחם • ותאמר אם כן למה זה אנכי • רבי יצחק אמר מלמד שהיתה אמנו רבקה מחזרת על פתחיהן של נשים ואומרת להן הגיע לכם הצער הזה בימיכם אם כך הוא צערו של בנים והלואי לא עיברתי • רבי הונא אמר אם כך אני עתיד להעמיד שנים עשר שבטים הלואי לא עיברתי • מנין ז"ה • תני בשם רבי נחמיה ב ראויה היתה רבקה שיעמדו ממנה י"ב שבטים • הה"ד ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך דא תרין • ושני לאומים הא ארבעה • ולאום מלאום יאמץ הא שיתא • ורב יעבוד צעיר הא תמניא • (ב) וימלאו ימיה ללדת הא עשרה • ויצא הראשון אדמוני הא חד עשר • ואחרי כן יצא אחיו הא תרין עשר • ואית דמייתין ליה מן הדין קרא • ותאמר אם כן למה זה אנכי • זיין שבעה ה"א חמשה הא תרין עשר • מנין זה : ותלך לדרוש את ה' • וכי בתי כנסיות ובתי מדרשות היו באותן הימים • והלא לא הלכה אלא למדרש של שם ועבר • אלא ללמדך שכל מי שהוא מקביל פני זקן כמקביל פני שכינה : ז ויאמר ה' לה רבי יהודה בר רבי סימון ורבי יוחנן בשם רבי אליעזר ב"ר שמעון ג מעולם לא נזקק הקב"ה להשיח עם אשה אלא עם אותה הצדקת ואף היא על ידי עילה • רבי אבא בר כהנא אומר כמה כרכורין כרכר בשביל להשיח עמה שנאמר ויאמר לא כי צחקת • (ג) והכתיב ותקרא שם ה' הדובר אליה • רבי לוי בשם רבי אבא [חמא] בר חנינא אמר ע"י מלאך • רבי אלעזר אמר ד על ידי שם בן נח • שני גוים בבטנך שני גיאי גוים בבטנך (ח) זה מתגאה בעולמו וזה מתגאה במלכותו • ה שני גיאי גוים בבטנך אדריאנוס בעובדי כוכבים • שלמה בישראל • ד"א שני שונאי גוים בבטנך • כל העובדי כוכבים שונאים את עשו • וכל העובדי כוכבים שונאים את ישראל • סנאיהון דבניא במעייך דכתיב (מלאכי א) ואת עשו שנאתי • ושני לאומים ממעיך יפרדו • אמר רבי ברכיה מכאן שנולד מהול • ולאום מלאום יאמץ • ר' חלבו אמר עד כאן קריין (ט) סבתא ורעמה וסבתכה • מינך יקומון יהודאין וארמאין • ורב יעבוד צעיר • אמר רבי הונא אם זכה יעבוד ואם לאו ייעבד : ח וימלאו ימיה ללדת • (ד) להלן חסרים וכאן מלאים • להלן כתיב תאומים • פרץ וזרח שניהם צדיקים • וכאן תומים יעקב צדיק ועשו רשע • ויצא הראשון אדמוני • א"ר חגי בשם ר' יצחק ו בזכות (ויקרא כג) ולקחתם לכם ביום הראשון אני נגלה לכם ראשון שנאמר (ישעיה מד) אני ראשון ואני אחרון • ופורע לכם מן הראשון זה עשו דכתיב

ויצא

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור נ"ח • תנחומא סדר תלא סימן ד' • ילקוט כאן רמז ק"י • ילקוט תהלים רמז תשע"ו • ב פסיק תא פרשה זכור • תנחומא סדר ויחי סימן ס"ו • וסדר תלא סי' ד' • ילקוט כאן רמז ק"י • ילקוט תהלים רמז תתס"ת • ועיין אגדת בראשית פרק ע"ב • ג לעיל פרשה כ' ופרשה מ"ה ומ"ח • ירושלמי סוטה פ' ז' • מדרש תהלים מזמור ס' • ילקוט סדר לך לך רמז פ' וסדר ויצא סימן י"ח • ד אגדת בראשית פרק ע"ב • ה ע' ברכות נ"ז • ו פסחים ס' • שמ"ר פרשה ט"ו • ויק"ר פ' ל' • פסיקתא דר"כ פ' כ"ח • ילקוט כאן רמז ק"י • ילקוט ירמיה רמז רנ"ח :

חדושי הרש"ש

אחד [וכ"כ היפ"ת]: (ב) וימלאו ימיה ללדת והנה תומים וגו' הא עשרה כנ"ל:(ג) והכתיב ותקרא שם ה' כו' כאן חסר ועיין לעיל פרשה כ' וסוף פרשה מ"ס ומ"ח • בשלימות : (ד) להלן חסרים • רש"י בפי' התורה

חדושי הרד"ל

(ז) זה רץ להרוג כו' • דרש לשון רץ ולשון רצון • ועיין זוהר (קל"ז:) : (ח) זה מתגאה בעולמו • פירש בעוה"ב (ויש לסמכו ללשון המקרא (ישעיה ס') ושמתיך לגאון עולם) : (ט) סבתא ורעמה כו'

מתנות כהונה

לתתירתא • למחתרת : זה מתיר כו' • מה שנאסר לישראל מותר לאומות העולם וחקותיהם שנאסרו להם מותרים לישראל ודרים ויתרוצצו נוטריקון ויתור ציווין : זירתיה כו' • פי' הערוך אגרופו מסוך כנגדו : זורו • דרש מלשון זרת שפירושו אגרוף : הכי גרסינן ויתרוצצו הבנים בקרבה בשעה שהיתה כו' • זורו לשון זרות והסרה : מנין זה • זה שאמרה למה זה אנכי רומזת לשנים עשר שבטים מנין ז"ה : דמייתין לה כו' : שמביאין ראיה ודורשין הוהו ממקרא זה ור' נחמיה בעצמו אמר כן : ואית דמייתי כו' • והוא רבי הונא דלעיל ובילקוט לא גרס מנין זה לעיל בדברי רבי הונא : וכי בתי כנסיות שנאמר וגו' • והוה ליה למימר והדרוש את ה' : הכי גרסינן בילקוט אלא לא הלכה אלא למדרשו של שם ועבר ולמדך כו' : עם אותה צדקת • ר"ל עם שרה ועיין לעיל פרשה כ' ופרשה מ"ו ומ"ח : ה"ג על ידי מלאך והכתיב ויאמר ה' לה רבי לוי אמר על ידי מלאך ר"א בשם רבי יוסי בן זמרא אמר על ידי שם כו' : גיאי גוים • גיים כתיב דרש ביה לשון גאוה : ה"ג שני גוים שנואי גוים • ודרש שני כמו שנואי : הכי גרסינן סנאי דברייהון במעיך • פי' שונאו של הקב"ה במעייך וזה עשו וכדמפרש ואזיל ופירוש הכתוב הגוי השנוי הוא במעייך ובמדרש תהלים במזמור פ' משמע דגרסינן דבנייך ופירוש ששניהם שונאים זה את זה ולפי זה לא גרסינן דכתיב ואת עשו כו' וגם בשוחר טוב לא גרס ליה : שנולד מהול • יעקב אבינו ומיד בגלותו מן הבטן היה ניכר שהוא קדוש לה' : סבתא כו' • כולם אינם אלא שם משפחות וממך יעמדו אומות שלימות חלוקות כל העולם לנגד ע' הרמאין ויהודאין לגד אחד נפרדים באמונתם : יעבד • חסר וי"ו כתיב קרי ביה יעבד ועיין סוף סדר זה : להלן • גבי תמר : תומים • חסר אל"ף : הכי גרסינן ביום הראשון נגלה פ' :

רש"י

עתירתא : זה מתיר צווי של זה וזה מתיר צווי של זה • ויתרוצצו דרש : אלא עם אותה נזקק • שרה : אף היא ע"י עילה • שאמר לה למה זה צחקה שרה :

פירוש מהרז"ו

פי' ז"ל ויעתר יצחק ה' תפלתו ואמר ויעתר מלשון חתירה וכן ויעתר יצחק גם כן מלשון חתירה שהתפלל שיעשה לו נס למעלה מדרך הטבע וכדמיון חתירה לבא לבית שלא בדרך הפתח וכן ענה לו הש"י דרך נס : ך נזדווג • לשון זה רגיל במדרש על המתחבר להרע : עומדת על ב"כ וב"מ • אבל ב"כ וב"מ אמר עומדת משמע שעשתה כן תמיד שזה היה עיקר פעולתה לעבוד ה' ואצל בתי אלילים אמר עוברת שעברה דרך הילוכה במרוצה • והנה אז היה העולם מלא מבתי אלילים אבל ב"כ וב"מ לא היה אז וכמ"ש בסוף הסי' וכי ב"כ וב"מ היה אז • אך הענין כמ"ש חז"ל שמעולם לא פסקה ישיבה מאבותינו ובבית אברהם ויצחק היה בית קבוע לעבודת הש"י ולהתפלל וגם האמהות היו עומדות שם תמיד • וזולת האבות לא היה אז בעולם רק בית שם ועבר • וכתיב ותלך לדרוש את ה' משמע למקום אחר וע"ז אמר וכי ב"כ וב"מ כו' והלא לא הלכה כו' : מחזרת • מדאמרה למה זה אנכי משמע ולא אצל אחרות ואיך ידעה אלא ששאלה והגידו לה שאצלן לא כן • וזה ע"פ דרך קצרה : מנין זה • כי תיבת זה מיותר ע"כ דורש ע"פ גימטריא וכמ"ש בסמוך וכמש"ל פכ"ד סי' ה' זה ספר • שהיה ראוי אדם להעמיד י"ב שבטים ע"ש • וע' שמ"ר פל"ח סי' ח' וזה הדבר : שני גוים • ע"פ מדה יו"ד שכפל הלשונות מורה על כפל הבנים • ומ"ש וימלאו ימיה כוונתו לס"ד והנה תומים בבטנה הא עשרה • והטעם שלא העמידה אולי שהפסידה במ"ש למה זה אנכי מנין זה • וה' אמר לה שני גוים שהיתה ראויה להעמיד י"ב אי לא היתה אומרת למה זה • ומה"כ האיר ה' עיני בתנחומא תלא סי' ד' רי"א וכו' ע"ז רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו רחמו כהי"ב • רנ"א גרס לה שלא תעמיד י"ב שבטים דהר"ס ראויה היתה רבקה שתעמיד י"ב כו' הרי מבואר דעת ר"ה ור"נ וכ"ה ביפ"ת : וכי ב"כ כו' • פי' אלו היה ב"כ וב"מ שמתקבלים שם עשרה וכל בי עשרה שכינתא שריא ושייך לדרוש את ה' • אבל כיון שלא היה אז רק בית האבות ובית שם ועבר וממ"ש ותלך משמע למקום אחר • הרי מה שהלכה לבית שם ועבר כאלו אל ה' וכמ"ש באליהו חי ה' אשר עמדתי לפניו על שעמד לפני אחיה השילוני • ועי' לקמן סימן יו"ד כי שם חי עד שהיה יעקב בן נ' שנה • ועבר עד ע"ט ליעקב • וכמש"ל פס"ב ס"ס ג' בשם ס"ע • ועי' לעיל ס"פ מ"ח בשם תד"א כי שם בן נח נתנבא ת' שנה (ויתכן שהשבון ת' שנה מהמבול עד שהיה אברהם בן ק' שנה ונימול ונעשה כה"ג תחת שם • ע' לעיל פמ"ו סי' ה' : כי מהמבול עד הפלגה ש"מ שנה אותיות שם כמפורש במדרש שם • ואז היה אברהם בן מ"ח שנה ועוד נ"ג שנה עד שמל וזהו ערך ת' שנה) ולעיל פל"ז סי' ז' נביא גדול היה עבר ע"כ הלכה לדרוש מהם : ך סנאיהון • ד"א הוא • ועי' מ"כ : שנולד מהול • וזהו ממעיך יפרדו שמיד שנולד ויצא ממעי אמו נפרד מאחיו וניכר ע' ילקוט בראשית סי' מ"ז בשם אדל"ן • ובתנחומא נח סי' ה' ובמדרש תהלים פ' ממ"ש ממעיך יפרדו מכאן אנו לומדים שנולד יעקב מהול חד נזיר וחד לא נזיר • עוד שם מפסוק ויעקב איש תם • ועוד שם ממ"ש יעקב יעקב שכל פי שבכפל שמו נולד מהול : קריין סבתא ורעמה • ע' שמ"ר פמ"ז סכ"ג ובריש רות ופי' שבן מן ע' בני נח הכתובים בסוף סדר נח אחר המבול שנעשו לאומות מיוחדות בעולם • והנולדים מהם נחשבו ע"ש אבותיהם • וממך יצאו שני גוים שלא יחשבו ע"ש ב"נ כ"א גוים בפ"ע • וכ"מ במדרש תהלים פ' מנה העמדתי ע' אומות ואת שני גוים וע"ל פל"ח ס"ס יו"ד ופ"נ ובהפלגה נחסרו מן ע' בנ"נ ל' משפחות ונתמלאו מאברהם י"ב מישמעאל ט"ז מקטורה וב' מרבקה • ונ"ע למה מבני קטורה חושב בני בנים וברבקה לא חשיב רק בנים ולא י"ב שבטים ואלופי עשו וזה ראיה למש"ל ס"פ נ"ח שכל מי שנולד ממשפחת אברהם בחייו נחשבו לאומות מיוחדות וע"כ בני לוט ונחור נעשו אומות • רק שבמספר ע' אומות לא נחשבו רק זרע אברהם לבד שנולדו בחייו לא כן השבטים ואלופי עשו שנולדו אחר מותו • שהרי מת כשהיו יעקב ועשו בני ע"ו שנה • כי אברהם לבדו הוא אב המון גוים ובני לוט ונחור אינם זרע אברהם ע"כ אינם מחשבון הע' כן נ"ל : ח להלן • אבל חסר לא כתיב וימלאו ימיה שלא מלאו ט' חדשים וכאן וימלאו ט' שלמים ע"פ מדה ט"ז ועי' לקמן פר' פ"ה סי' י"ג : בזכות ולקחתם • עיין ויקרא רבה סוף פ"ל וש"נ :

יפה תואר

כה סימני אילונית : זה רץ להרוג את זה כו' • והא דלא דרשו ויתרוצצו כפשוטו מהורא"ת דחיקה ולחי"ל דא"כ למה נאמר לה שני גוים בבטנך אבל היה לה לאמר שני ילדים בבטנך אלא מגוש שהיו רוצים להרוג זה את זה או מכעיסים זה את זה • לכן אמר שהם ב' גוים מתחלפים ומרחם אמם מתקוטטים • והרא"ם ז"ל תירץ שאם היתה הרגילה שנוהגת למעוברות למה אמרה א"כ למה זה אנכי • לכן פי' ויתרוצצו מענין משונה : שלא תאמר משיצא ממעי אמו כו' • הוא בא לחלוק בזה על מה שאמרו לפ"ז זה רץ להרוג את זה כו' זה מתיר צוויו של זה כו' משמע דהרגילה היתה זה בזה כשניהם יחד • ור"ב בשם ר"ל אמר מדכתיב בקרבה משמע כי שם נעשה דבר זר וזה שלא תאמר משיצא רצו הרשע את הצדיק אבל גם בקרבה נכר ברשעתו כי זורו רשעים מרחם • ולפ"ז הרגילה היתה רק מצד עשו לבד : הה"ד ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך דא תרין כו' : אין הכוונה כי ה' אמר לה שהיא הרה בי"ב שבטים • אבל הוא אמר לה כי בבטנה ימצאו רק שנים • ורמז רמז לה כי ראויה היתה במשך הזמן להוליד עוד י"ב שבטים אך כמה שאמרה למה זה אנכי לא תוליד רק שנים : זה מתגאה בעולמו שאומר כי העולם לא נברא אלא בשבילו וזוכה לעוה"ב ועשו מתגאה במלכותו בעוה"ז ולכן יתרוצצו בבטן ויתקוטטו • כי כל אחד מתגאה לאמר חלקי טוב מחלקך ומביא עוד שני מלכים גדולים אדריאנוס ושלמה לאמר כי התרוצצו בשביל דא"ת לב' מלכים שישמשו בכתר אחד : שני שנואי גוים • דריש שני כמו שנואי גוים • ונתבשרה רבקה בזה כי תוליד בנים חשובים אשר ישנו שנואים בשביל שיתקנאו בהם • ולפי' שאח"ז סנאיהון דבריהון במעיך הגיד ה' לה לכן יתרוצצו כי בבטנך יש שנואת ה' והרשעים כיס נגרם הספק לא יוכל • ובפרט אם [illegible] אל הצדיק : בזכות ולקחתם לכם ביום הראשון אני נגלה כו' • יש לתת טעם למה בזכות שלולב יזכו לכל אלה • ואשר אני אחזה בזה כי הוא מנפלאות כוונות מצות לולב • כי אחת מכוונת מצות שלולב

משנת דרבי אליעזר

ותלך לדרוש את ה' וכי בתי כנסיות ובתי מדרשות היו וכו' • פירוש דכתיב את ה' דלא לדרוש פ"מ דפי' לדרוש את ה' שהיינו שהלכה לבהכ"נ להתפלל ואם לדרוש בא אך מאחר שלא היה ב"מ רק ב"מ של שם ועבר וע"כ לא הלכה אלא לב"ה ופירך [illegible] : תומים חסר לפי שהיו שניהם צדיקים • פי' קרי תומים [illegible] : בזכות ולקחתם לכם ביום וכו' • [illegible]

ידי משה

אם עלמו על הרמאים כי בן ארבעים לבנים [illegible]

ויצא הראשון • ובונה לכם ראשון זה בית המקדש דכתיב ביה (ירמיה יז) כסא כבוד (ס) מרום מראשון • ואביא לכם ראשון זה מלך המשיח דכתיב ביה (ישעיה מא) ראשון לציון הנה הנם • א ד"א ויצא הראשון אדמוני • למה יצא עשו תחלה כדי שיצא הוא ותצא סריותו עמו א"ר אבהו כהדין פרביטא שהוא משטף את בית המרחץ ואח"כ מרחץ בנו של מלך • כך למה יצא עשו תחלה כדי שיצא הוא ותצא סריותו עמו • מטרונא שאלה את רבי יוסי בן חלפתא אמרה ליה למה יצא עשו תחלה אמר לה טיפה ראשונה של יעקב היתה אמר לה משל אם תניחו שתי מרגליות בשפופרת אחת לא זו שאת נותנה ראשונה יוצאה אחרונה • כך טיפה ראשונה של יעקב היתה • אדמוני • אמר רבי אבא בר כהנא כאלו שופך דמים • ב וכיון שראה שמואל את דוד אדמוני דכתיב (שמואל א יז) וישלח ויביאהו והוא אדמוני נתיירא ואמר אף זה שופך דמים כעשו • אמר לו הקב"ה עם יפה עינים • עשו מדעת עצמו הוא הורג אבל זה מדעת סנהדרין הוא הורג • ג דקליטינוס מלכא הוה רעי חזירין בהדא טבריה וכיון דהוה מטי סדריה דרבי הווי מינוקא נפקין ומחיין ליה לבתר יומין איתעביד מלך נחת ויתיב ליה בהדא פניים • [נ"א פמיים] ושלח כתבים לטבריא מפני רמשא דערובתה • אמר אנא יהיב קילון דיהוון רברבני דיהודאי קיימין קודמי בצפרא דחד בשבא • פקדיה לשליחא אמר ליה לא תתן יתהון להון אלא עם מטמעי יומא דערובתא • נחת רבי שמואל בר נחמן למיסחי • חמתי לרבי דהוה קאים קומי סדרא רבה ראה פניו חולניות אמר לו למה פניך חולניות • אמר כן וכן אשתדר לי כתבין מן מלכותא אמר ליה איתא סחי דברייך עביד לנא נסין • עלון למסחי ואתא הדין ארגינטון מגחיך ומרקד קדמיהון • בעא רבי דיזעוף ביה אמר ליה רבי שמואל בר נחמן רבי שבקיה דזמנין על נסין הוא מתחמא אמר ליה מריך בעקא ואת קאים גחיך ומרקד • אמר להון אזלון ואכלון ושתון ועבדון שבא טבא דמריכון עביד לכון נסין ואנא מקים לכון קודמוי בצפרא דחד בשבתא • באפוקי שבתא בתר סידרא נסבון ואקימון קדם פיילי דפניים • עלון ואמרין ליה הא קיימין קדם פיילי • אמר סגרון פיילי נסבוהון ויקמון על מטכסא דמדינתא • עלון ואמרין ליה אמר אנא קלוון אנא דיתזון בי בני תלתא יומי ויעלון ויסחון ויאתין לגבאי אזלון ואתזון בי בני תלתא יומין ואעל חד ארגינטון ומוזגה קדמיהון ועלו וסחון ואתון לגביה • אמר להון בגין דאתון ידעין דאלהיכון עביד לכון נסין אתון מקילין למלכא אמרין לי' לדיקליטיינוס רעי חזירין אקילינן ברם לדיקליטיינוס מלכא אנן משועבדים אמר להון אפילו כן (י) ד לא תבזון לא ברומי זעיר ולא בגולייר זעיר • כלו כאדרת שער אמר רבי חנינה (יא) כולו ראוי לאדרת • (יב) רבנן דרומאי בשם ר' אלכסנדרי ורחבה בשם ר' אבא בר כהנא אמר יצא כולו מפוזר ומפורד כאדרת לזרותו כמוץ וכקש מאדרא • הה"ד (דניאל ב) באדיין דקו כחדא פרזלא וגו' והוו כעור מן אידרי קיט • רבי חנינא בר יצחק אמר מי גרם להם

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ק"י • ב ילקוט שמואל א' רמז קכ"ד • ג ירושלמי תרומות פרק ח' • ד עיין פסחים דף קי"ג •

חדושי הרד"ל

בר' • עמ"ש בהגהותי ריש רות רבה כס"ד כזה : (י) לא תבזון לא ברומי זעיר ולא בגולייר זעיר • רומי פי' ... להתמנות מהן שרים אף שלא היו מתיל המלחמה וגולייר הוא ... למלוכה וכדקלטיאנוס דמייתי וע' בפסחים קי"ג : (יא) כולו ... ראוין לגדולה והדלעיל דלא תבזון ברומי זעיר קאי • וכמה שכתב ... כמ"ש במלך נינוה (יונה ג) ויעבר אדרתו מעליו : (יב) רבנן דר'

חדושי הרש"ש

פי' דהכוונה דילדה לזיי"ן • אמנם בנדה (ח' ב') משמע דילדה לט' דהל"כ ראיה גדולה היא ע"ש לכן נלע"ד שהכוונה דילדה לט' מקוטעין : (ס) מרום מראשון מקום מקדשינו כצ"ל ועיין בויק"ר פס"ל : יודע

למה שכתב בפסחים דאתורי אודנא קיימא • וגם מפני שלא היו מעמידין כו' כדאיתא פ"ק (דעבודה ...) רבנן דרומאי כו' • יצא כלו כאדרת שער לזרותו כמוץ וקש מאדרא כצ"ל לפי גיר' פכון ערך סער • ומשמע

רש"י

בהדרין פרביטא • בלן : דקלטיאנוס מלכא הוה רעי חזירים בהדא טבריה וכיון דהוה מטי סדרא דרבי • מקום בית המדרש שהיו עומדין שם שורות שורות : הוון מינוקיא נפקין ומחיין ליה לבתר יומין איתעביד מלך ויתיב ליה בהדא פמיים ושלח כתבין לטבריה בעת רמשא ואמר ליה לא תתן כתבין להון אלא מטמועי יומא דערובתא • כדי שלא יהו מספיקין לבא ויהא עילה ולהרוג אותם : נחת • רבי שמואל בר נחמן למסחי חזייה לרבי דקאים קומי מדרשא רבה לפני בית המדרש הגדול ופניו חולניות : א"ל למה פניך חולניות אמר כך וכך אשתדר לי כתבין מן מלכותא אמר ליה איתא סחי דברייך עביד לך נסין פיילין למסחי ואתא הדין ארגינטון מגחיך ומרקיד קומיהון : מגחיך • משחק : בעי רבי דיזעוף • ליגער בו ולנזוף ביה : אמר רבי שמואל בר נחמן שבקיה דזמנין על נסין מתחמי אמר ליה מריך בעקא ואת מגחיך ומרקיד אמר לון אזלון אכלון ושתון ועבדון שבא טבא דבריכון עביד לכון נסין ואנא מוקים לכון קדמוי בחד בשבא בצפרא : באפוקי שבתא בתר סדרא • לאחר שהשלימו סדר היום שהבדילו : נסבתון ואוקמיתון קדם פילי דפמיים • לפני שער פמיים מקום שהמלך עומד : עלון השומרים ואמרו ליה למלכא הא קיימין יהודאי קדם פילי • אמר סגרון פילי ונסבתהון שידה ואוקמיתון על מיטכסא דמדינתא : עאלין ואמרון ליה אמר אנא יהיבי קלוון דיתזון בי בני תלתא יומין ויעלון ויסחון וייתון לגבאי • שיחמו מרחץ כל שלשה ימים ולאחר כן יכנסו לפני שהיה רוצה שישרפו שם מחמת חמימות המרחץ : אזלון ואתזון בי בני תלתא יומין • ונכנסו לתוכו בגזירת המלך בעוד שהוא חם : ועאל ארגינטין מגזג קודמיהון • ומזג מים קרים וגנן אותם : ועאלון וסחון ואתו לגביה אמר להון בגין דאתון ידעין דאלההכון עביד לכון נסין אתון מקילין למלכא • מבזין את המלך : אמרין ליה לדקלטיאנוס רעי חזירים אקילינן לדקלטיאנוס מלכא אנן משתעבדין אמר להון אפי' כן לא תבזו ברומי זעיר ולא בגולייר זעיר • לא במשרת קטן ולא בגדול • ובירושלמי כתוב בחבר זעיר בפרשי קטן : מי גרם להן להעשות כעור מן אדרי קיט • כמוץ יסוער מגורן פסולת התבואה

מתנות כהונה

סריותו • הסרחון ודם של לידה וכן פירש החזקוני ובערוך גרס סרכתו : פרביטא כו' • בעל המרחץ ובערוך גרס פרפותא של יעקב ולפיכך יצא באחרונה כמפורש ומזיל : ה"ג של יעקב היתה משל אם תניחו שתי כו' : שאת נותנה גרסינן : מדעת סנהדרין • שנקראו עינים כמה דאת אמר עיניך כיונים : דיקליטיינוס כו' • פירושו דיקליטיינוס היה רועה חזירים קודם שמלך : בהדא טבריא גרסינן • פירוש קרוב לעיר טבריה וכיון שהגיע זמן הדרשה של רבי או זמן בית המדרש הלכו התלמידים הקטנים והכו אותו : פרקיה דר' • הוא ר' יהודה הנשיא והכי איתא בירושלמי דמסכת תרומות : לבתר כו' • לאחר ימים נעשה מלך וזכר אשר הכו אותו התלמידים וירד וישב לו אצל מקום פמייס • ובירושלמי גרס בהדיא נחית ליה פמיים והערוך פירש מערה היא בראש הירדן ושלח כתבים לעיר טבריא לפנות ערב של ערב שבת שהערב שמש לבא : אנא כו' • אני נותן גזירות שיהו הרבנים של היהודים וגדוליהם עומדים לפני בבוקר של אחד בשבת • קילון • גזירה ונזוי : פקדיה כו' • צוה לשליח שלא ינתן המגרת ליד היהודים אלא עם הערב שמש של ערב שבת כדי שלא יוכלו לבא קודם שבת וגם במוצאי שבת לא יוכלו לבא בלילה אחת ויעליל עליהם לאמר לא השגחתם על גזרתי : נחת כו' • ירד ר' שמואל בר נחמן אל היאור לרחוץ לכבוד שבת וראה את רבי שהיה עומד לפני בית המדרש הגדול וראה אותו בפנים זועפים וחולניות : אשתדר לי • נשתלח לי מאת המלך : איתא סחי בו' • בא ורחץ לכבוד שבת ובוראך יעשה לנו נסים : עלון למסחי גרסינן • ירדו לרחוץ ובא אותו ארגיניטון פירש הערוך שד של בית המרחץ ובירושלמי גרס אנטיגרס : מגחיך כו' • היה צוחק ומרקד לפניהם ורצה רבי לגעור בו ואמר לו רבי שמואל הנח אותו שלפעמים נתגלה על נס שיעשה על ידו ואמר לו ר' שמואל לאותו שד אדוניך ר' יהודה נשיא יהוא שרוי בצער ואתה עומד ושוחק ומרקד אמר לו לכו אכלו ושתו בטוב לב ועשו לכם שבת טוב שאדוניכם הקב"ה יעשה לכם נסים : ואתון גרסינן • ובירושלמי מפרש ששאל להם מהו הצער ואמרו לו ואמר לא תיראו שאני מעמיד אתכם כו' : ואני מקים כו' • אני מעמיד אתכם לפני המלך בבוקר של יום ראשון ובירושלמי מפרש שהיה נושא אותם בשויר עד שער המלך : באפוקי שבתא כו' • במוצאי שבת אחר שהשלימו סדר קדושה לקח אותם אותו הארגיניטון ונשא אותם והעמידם לפני שער אצר המלך במקום פניים : פיילי • פירש הערוך שער : עלון כו' • נכנסו משרתי המלך ואמרו לו הרי היהודים עומדים לפני השער : קודם פיילי גרסינן : סגרין פיילי • סגרו השער כדי שלא יבואו תעלמם ואמר כן שאחר כך יעליל עליהם לאמר הלא לא באתם בבוקר כאשר צויתי ואף אם יאמרו היינו לפני השער בבוקר והשער היה סגור יכחישם ומי ידין עם שהתקיף ממנו : נסביהון כו' • לקח אותם הארגיניטון והעמידם באמצע של עיר פניים : מטכסא • לפי הענין פירושו באמצע והערוך הביאו ולא פירשו : עלון כו' • נכנסו משרתיו ואמרו למלך שעומדים באמצע העיר אמר אני גוזר ומצוה אני שיחממו המרחץ שלשה ימים ואמר כך יכנסו וירחצו שמה ואחר כך יבואו לפני וכוונתו היתה שישרפו מחומו ובירושלמי גרס שהמרחץ היה מחומם שבעה ימים : הכי גרסינן קלוון אנא דיתזון בי בני והכי גרס רש"י ז"ל והערוך ערך שבעה והכי מוכח בירושלמי דגרס מזייה שבעה יומין : ועאל חד כו' • נכנס שמה הארגיניטון והיה מוזג מים קרים ומקרר המרחץ ונכנסו והרחיצו ובאו לפניו אמר להם וכי בשביל שאתם יודעים שאלהיכם עושה לכם נסים אתם מקילין בכבוד המלך ועל שהכו אותו התלמידים אמר כן והם לא מיחו בידם וה"ל בעוד שהיית רועה חזירים לא השגחנו בידם אבל עכשיו שהגעת למלכות אין אנו מקילין בכבודך : וא"ל אפילו כן לא תהיו בוזים לאדם חשוב אפילו בעוד שהוא קטן ולא באדם שפל שמא יעלה לגדולה : רומי • פי' הערוך לשון התרוממות כלומר אדם חשוב : וגולייר • אדם חלש ושפל ובירושלמי גרס ולא בחבר זעיר ופירש"י בפרשי קטן : ראוי לאדרת • כלומר להשפיע עורו מעליו לעשות ממנו אדרת ועל סופו שהיה ... והערוך ... לא גירסא אחרת : מפוזר כו' • דרש כאדרת מלשון אדרא פירוש גורן וכדמפרש ואזיל : אידרי קיט גרסינן :

יפה תואר

צוה להתדבק בה' יתברך וכמו שכתוב בויקרא רבה פ"ל פרי עץ הדר זה הקדוש ברוך הוא שכתוב בו הוד והדר לבשת וכנגד זה אמר אני נגלה לכם ראשון • אחרי שאנחנו מתדבקים בו לכן גם הוא יגלה ויראה להסרות שכינתו עלינו • גם אמרו שם מכוונות הלולב זכר זכות אבות ויוסף והזכות הזה תעמוד לנו לפרוע מן הראשון • ואף שגם הוא בן אברהם ויצחק לא יועילהו • כי לנו תצטרף גם זכות יוסף אשר הוא שטנו וכמ"ש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש וכדאמר לקמן פע"ג כיון שנולד יוסף כו' • וגם הוא מכוונות הלולב הכנסת עצמנו לתורה ולתעודה ככל אשר יורונו הכהנים והשופטים וכמו שאמרו שם פרי עץ הדר זה סנהדרי גדולה של ישראל וכנגד זה אמר ובונה לכם ראשון ואשיב שופטינו כבראשונה • וגם הוא מכוונת הלולב כי בעת יתאחדו יחד כמו שיתאחדו המינים האלה השונים • ועוד הוא מכוונות הלולב לכוון כל אבריו וכחותיו לעבודת שמים וכמ"ש שם כל עצמותי תאמרנה לא נאמר פסוק זה אלא בשביל הלולב וכל אחד יעבוד את ה' בכל אבריו ובכל לבבו • וע"ע בביאור הדברים האלה בדברינו בויק"ר שם : למה יצא עשו תחלה כו' • כיון שיעקב הוא הבכור שנולד מטפה ראשונה כדבסמיך • למה יצא עשו תחלה עד שהוצרך יעקב להצטער לקנות ממנו הבכורה משום גזות ספתים : אדמוני אראב"כ כאלו שופך דמים • דרים מדלא אמר ויצא הראשון אדום או אדמון ואמר אדמוני משמע שזה מעשיו וכמו שקראו בולתי חנוני וזולתם בינ"ר היתה לנסוף על מעשהו • והטעם דחזותו מוכחת עליו כי יהיה אכזרי ושופך דמים ועמ"ש בזה הרא"ש : מדעת סנהדרין • והיינו יפה עינים כי הסנהדרין נקראו עינים • עיני העדה ולכן אמר הכתוב עם יפה עינים ולא אמר ויפה עינים לפרש אף כי אדמוני הוא אבל לא יאשמם באדמומיתו רק עם יפה עינים וסמה הסנהדרין : דקליטיינוס מלכא הוי רעי חזירין כו' • סובא שמעשה זו באן בשביל

פירוש מהרז"ו

מרום מראשון • וס"ד מקום מקדשנו : דקליטיינוס • ירושלמי תרומות ס"פ ח' : ארגיניטון • פי' בעל מ"ע בל"י ורומי מלאך או רוח העוזר להולכים באניות ובאמת אלהי הרוחות הוא העוזר ועושה מלאכיו רוחות : לא ברומי זעיר • לא באיש קטן מאנשי רומי וגולייר פירש במ"ע משרה אנשי המלחמה • והובאה המעשה כאן לפרש מ"ש כולו כאדרת שער שכולם היו ראוים ברומי להיות מלובשים אדרת פירש בגדי שרים וזאת היתה לרעה נגד פניהם כמ"ש אדר היקר : באדרא • ודורש כאדרת מלשון אדרא פי' תבואה ומ"ש שער מלשון סער ורוח וכמ"ש כמוץ יסוער

ידי משה

סודאין ואדמאין • בגולין הרבה אומות כגון ליעקב היו י"ב שבטים וכולן בשם יהודה יכונו וכן לעשו היו נ"ב אלופים הרבה • וכולן יכונו בשם אדמים וסוגיא זו מדכתיב ולאום מלאום יאמץ לשון אומה או יתכן שצ"ל יהודאין ורמאין ע"ד מה שאמרו חז"ל לא נתמלאה צור אלא מחורבנה של ירושלים ופירשו המפרשים מה שנאמר ירושלים שלקתה בשבי לרומי מזה נתמלאה רומי לכן רמז הכתוב ולאום מלאום שלאמן איתמלא ויע"ל וזה שלאום מתמרון שלאום שבעים דהיינו יהודאין ואדמאין כדכתבתי וע"ד שאמה סתרבה כנ"ל

משנת דרבי אליעזר

אלפין מאדר"י נאמר דיין ומאלפים לגס ומאמת מת ואין באלף אדם"ר אתרוג היה וד' מינים נגד ד' אותיות השם ולכך נרמז במלת ראשון דמו שיתקבצו באין אני נגלה ראשון שיתקן השם אדני ופורע וכן' שנאמר ויצא אדמוני שמורה על ש"ד בר קמן זה יתוקן ויקראו אדם וזוכה ב"ה ומגיה מגית אא : כלו כאדרת שער אמר ר"ס כולו ראוי לאדרת עיין פי' מ"כ והערוך כולו אדרי פי' סמוכה

(מדרש רבה בראשית)

להעשות כעור מן אדרי קיט על שפשטו ידיהם באדירים ׃ [א] ויקראו שמו עשו ׃ הא שוא שבראתי בעולמי ׃ אמר ר' יצחק אתון קריתון להזירתכון שם אף אנא קורא לבני בכורי שם ׃ כה אמר ה' בני בכורי ישראל ׃ [ט] ואחרי כן יצא אחיו ׃ הגמון אחד שאל לחד מן אילין דבית סלוני אמר לו מי תופס המלכות אחרינו הביא נייר חלק ונטל קולמוס וכתב עליו ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב ׃ אמרו ראו דברים ישנים מפי זקן חדש ׃ להודיעך כמה צער נצטער אותו צדיק ׃ [י] ויגדלו הנערים ׃ רבי לוי אמר [ב] משל להדס ועצבונית שהיו גדילים זה על גבי זה וכיון שהגדילו והפריחו זה נותן ריחו וזה חוחו כך כל י"ג שנה שניהם הולכים לבית הספר ושניהם באים מבית הספר ׃ לאחר י"ג שנה זה היה הולך לבתי מדרשות וזה היה הולך לבתי עבודת כוכבים ׃ א"ר אלעזר (יג) צריך אדם להטפל בבנו עד י"ג שנה מיכן ואילך צריך שיאמר ברוך שפטרני מעונשו של זה ׃ ויהי עשו איש (ו) יודע ציד ׃ [ג] צד את הבריות בפיו ׃ לא גנבת מאן גנב עמך ׃ ולא קטלית מאן קטל עמך אמר רבי אבהו ׃ שודני ׃ צידני ׃ צד בבית ׃ צד בשדה ׃ בבית היך מתקנין מילהא ׃ בשדה היך מתקנין תבנא ׃ רבי חייא אמר הפקיר עצמו כשדה ׃ אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון כל העולמים לא דיינו שנשתעבדנו לשבעים אומות אלא אף לא זו שנבעלת כנשים אמר להם הקב"ה אף אני בו בלשון אני פורע הימנו ׃ (ז) הה"ד (ירמיה מח) והיה לב גבורי מואב ביום ההוא כלב אשה מצרה ׃ ויעקב איש תם יושב אהלים ׃ שני אהלים ׃ בית מדרשו של שם ובית מדרשו של עבר ׃ ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו ׃ קופרא טבא לפומיה ׃ וכסא טבא לפומיה ׃ ורבקה אוהבת את יעקב ׃ כל שהיתה שומעת קולו היתה מוספת לו אהבה על אהבתו ׃ [יא] ויזד יעקב נזיד ׃ אמר לו [ד] מה טיבו של נזיד זה ׃ אמר לו שמת אותו זקן אמר באותו הזקן פגעה מדת הדין אמר לו הין ׃ אמר אם כן לא מתן שכר ולא תחיית המתים ׃ ורוח הקדש צווחת (שם כב) אל תבכו למת ואל תנידו לו ׃ זה אברהם ׃ בכו בכה להולך זה עשו ׃ [יב] ויבא עשו מן השדה ׃ רבי יודן בשם רבי אייבו ורבי פנחס בשם רבי לוי ורבנן בשם רבי סימון ׃ [ה] את מוצא אברהם חיה קע"ה שנה ויצחק ק"פ אלא אותן ה' שנים שמנע הקב"ה מחייו מפני שעבר עשו [ו] שתי עבירות שבא עשו על נערה המאורסה שנא' (דברים כב) כי בשדה מצאה ׃ והוא עיף שהרג את הנפש ׃ היך מה ד"א (ירמיה ד) כי עיפה נפשי להורגים ׃ ר' אמר אף (ח) גנב ׃ היך מה דאת אמר (עובדיה א) אם גנבים באו לך אם שודדי לילה ׃ אמר הקב"ה כך הבטחתי את אברהם ואמרתי לו ואתה תבא אל אבותיך בשלום ׃ זו היא שיבה טובה (ט) והוא רואה לבן בנו עובד עבודת כוכבים ומגלה עריות ושופך דמים ׃ מוטב לו שיפטר בשלום ׃ זה הוא שכתוב (תהלים סג) כי טוב חסדך מחיים ׃ ויאמר עשו הלעיטני נא

מסורת המדרש א ילקוט דה"י רמז תל"ף ע"ג ׃ ילקוט כאן רמז ק"י ׃ ב תנחומא סדר כי תצא סימן ד' ׃ ג לעיל פ' ל"ז ׃ דברים רבה פ"א ׃ רות רבה פרשה א' ׃ ילקוט משלי רמז תתק"ט ׃ ד עיין בבא בתרא דף ט"ז ׃ פסיקתא רבתי פסקא י"ב ׃ ועיין סדר"א פרק ל"ס ׃ ה אגדת בראשית פרק מ' ׃ ילקוט סדר תצא רמז תתקנ"ח ׃ ו עי' בבא בתרא דף ט"ז ׃ שמ"ר פ' א' תנחומא סדר שמות סי' א' ׃ וסדר תצא סימן ד' ׃ מדרש תהלים מזמור ט' ׃ פסיקתא רבתי פ' י"ב ׃

חדושי הרש"ש

(ו) יודע ציד אך אה"נ בפיו ׃ דרים כן נסיות תם דיעקב נגד יודע ציד דעשו כמו דיושב אהלים מתנגד לאיש שדה [וכ"כ הרא"ש]׃ (ז) הה"ד והיה לב גבורי כו' כצ"ל והוא בירמיה (מ"ט כ"ב) וכן במ"ב ט"ם ׃ (ח) אף גנב כו' אם שודדי לילה ׃ כ"ל דדרים שדה מלשון שודד עיין רד"ק ישעיה (כ"ח כ"ד) על תיבת וישדד ׃ (ט) והוא רואה לב"ב עובד כוכבים ומזלות ׃ כדלעיל ׃ וזה הולך לבתי עבודת כוכבים ׃ ולקמן למה זה לי שכפר

חדושי הרד"ל

ומשמע שם דדרש אדרת שער כמו סער במא"ך וכד"א (הושע יג) כמוץ יסוער מגורן ׃ ומ"ש בספרים מפוזר ומפורד הוא פי' בגליון ׃ (יג) צריך אדם להטפל בבנו כו' ברוך שפטרני כו' ׃ משמע דווקא כנו אבל בתו לא ׃ ולפ"ז אין הטעם בשביל שעד עתה היה אביו נענש על מה שעובר הקטן כאשר הבנו האחרונים ז"ל ׃ שא"כ גם בבתו כן ׃ אלא עיקר הכוונה על חייב ללמד תורה לבנו ׃ ובארתי בס"ד בארוכה בדרוש

מתנות כהונה

באדירים ׃ ישראל שנקראו אדירים שנאמר ואדירי כל חפצי בם ודרש אדירי לשון אדירים ׃ הא שוא ׃ דרש עשו נוטריקון הא שוא בחילוף עי"ן בה"א באותיות אהח"ע ׃ [להזירתכון כו' עשו נקרא חזיר מיער] ׃ לחד מן אלין כו' ׃ לאחד מן החכמים שבבית סלוא ובעל העקידה גרס שאל לר' מאיר בבית סלוא ובילקוט גרס רבי גמליאל ׃ בעקב עשו גרסינן ׃ ורמז שישראל יעמדו לעתיד ויקחו המלכות מתחת ידי עשו כמו שדרשו חז"ל ולאום מלאום יאמץ ׃ מפי זקן חדש ׃ פירש"י אע"פ שמקרא זה הוא ישן נושן לא ידעו אדם עד שגילהו זקן זה ׃ אותו צדיק ׃ שמיד כשאחזו מרחם אמו הרגיש בצער הגלות שלא יעמוד שברכתו עד שיקחנו מיד עשו ׃ עיצבונית ׃ פי' הערוך מין קוצים ׃ כך כל שלש עשרה שנים ׃ דכתיב ויגדלו וקודם שלש עשרה שנה לא נקרא גדול וכדמפרש ואזיל ׃ להטפל כו' ׃ לטפל עמו ללמדו תורה ומצות ׃ לא גנבת כו' ׃ כדאמר לעיל פר' ל"ז ׃ שודני ׃ סיפא דקרא איש שדה קדרים שדני כלומר בקי בשדה ודרש צדני בחילוף אותיות זסשצ"ץ צדני כלומר רמאי ונודה שהם אף בקי ברמאות בבית ומפרש והולך היאך ׃ היך מתקנין כו' ׃ היך מתקנין במעשר וכדי לרמאות אביו אמר כן שיחשוב שהוא מדקדק במצות שהמלח פטור ממעשר וכדפי' רש"י בחומש וכן התבן פטור ׃ בשדה ׃ פירש"י כשדה זה שהכל זורעין בתוכו כך הפקיר עצמו להזנות עם הכל וכל"ה אם בשדה מצאה ׃ הכי גרסינן לב גבורי מואב ביום ההוא (ירמיה מ"ח) ׃ קופרא ׃ בלשון ירושלמי בשר וי"ג קופרא וגם הוא לשון שומן ועיין בערוך ערך קפרן ׃ קופרא כו' ׃ אם היה מוצא בשר טוב היה ממציאו לאביו ׃ ובכסא ׃ כוס של משקה טוב ׃ כל שהיתה כו' ׃ י"ל דדייק אוהבת בלשון בינוני ולא אמר ואהבה כמ"ש ויאהב יצחק משמע שתמיד היתה מוספת אהבה על אהבתה הקדומה ׃ אותו זקן ׃ אברהם ולפיכך בישלתי עדשים להברות את האבל אמר עשו באותו זקן פגעה כו' בתמיה ׃ להולך ׃ יש נבכות לאותו שהלך שנאמר וילך ויבז ׃ קע"ה שנה ׃ והיה ראוי שיחיה ק"פ שנה כמו יצחק ׃ מפני שעבר כו' ׃ ואם יראה אברהם כך בבן בנו ינטער הרבה וימות בלא שיבה טובה ׃ שתי עבירות ׃ גירסת הספר היא אות באות בתנחומא בפ' כי תצא ובפ"ק דב"ב ובילקוט ורים שמות רבה תמצא גירסא אחרת ומאמרים חלוקים הם ודרי יהושע בן שועב מביא גם הוא עוד גירסות שונות וכתב גם כן שגירסות חלוקות הן ועיין שם ׃ כי בשדה וגו' ׃ וכתיב ויבא עשו מן השדה ׃ אם גנבים באו לך ׃ וכתיב

ר ש" י

התבואה הדשין בגורן ׃ נטל קולמוס וכתב עליו ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב עשו ׃ ידו של יעקב אוחזת מלכות בעקב עשו ׃ ראו דברים ישנים מפי זקן חדש ׃ הדברים ישנים הם מיום שנאמר המקרא הזה וידו אוחזת נותן הטעם הזה עמו אבל עכשיו חדש הוא שלא ידעו אדם עד עכשיו שאמרו זה ׃ עצבונית ׃ קוצים ׃ צריך אדם ליטפל בבנו ׃ ללמדו תורה ומצות ׃ צד את הבריות בפיהם אמר ליה גנבה והוא אומר לא גנבתי ומשיבו א"כ מאן גנב עמך קטלת והוא אומר לא קטלית אם כן מאן קטל עמך ׃ רבי אבהו אמר צדני שדני צד בבית צד בשדה ׃ הפקיר עצמו כשדה ׃ שכל מי שרוצה לזרוע בו זורע כמה דאת אמר כי בשדה מצאה אמר הקדוש ברוך הוא הואיל והפקיר עצמו לכך אף אני בו בלשון אני נפרע ממנו הדא הוא דכתיב והיה לב גבורי מואב ביום ההוא כלב אשה מצרה (ירמיה מח) שנבעלה והרתה ׃ מה טיבו של תבשיל זה א"ל שמת אותו זקן ׃ ותבשיל אבל היא ׃ בכו בכה להולך לעשו ׃ שכתוב בו הנה אנכי הולך למות ׃

פירוש מהרז"ו

מגורן ׃ כמוץ אשר תדפנו רוח וכמ"ש מזרם ורוח הסאם וקיקלר כאן תיבת מוץ שנזרה ומובן ע"פ מדה י"ז וזהו כוונת דניאל והנה כעור מן אדרי קיט ונשא המון רוחא וע"ל ס"פ פ"ג ׃ אתון קריתון ׃ ע' ויק"ר פי"ג ׃ וע"ל ר"פ ס"ה ובמדרש תהלים פ' ׃ אני קורא ׃ וזהו מ"ש ויקרא שמו יעקב פירוש הקב"ה קרא שמו ׃ [י] ויגדלו הנערים ׃ ויהי עשו איש יודע ציד ויעקב איש תם וגו' ׃ י"ג שנה ׃ כמ"ש איש יודע ציד ויעקב איש תם וכמ"ש חז"ל איש פרט לקטן ׃ וכמש"ל פנ"ג ויגדל הילד וגו' שנגמל מילדו והיינו בן י"ג שנה וכן לקמן פר' פ' סי' י' איש חרבו בני י"ג שנה ע' מ"מ ובתנחומא תצא סי' ד' סובר שהיו בני ע"ו שנה שסמוך לו ויזד יעקב נזיד על אבל אברהם שמת אז כמ"ש פר' זו סי' י"א ׃ לב"מ ׃ כמ"ש בסמוך לאהלים של שם ועבר וכמש"ל סי' ו' ׃ שפטרני מעונשו ׃ שעד עתה קטן ועומד ברשות אביו ונענש על מעשיו וכשנעשה י"ג שנה בר חיוב במצות יצא לרשות עצמו ׃ צד כו' בפיו ׃ ממ"ש בסמוך כי ציד בפיו ע' ד"ל פ"א סי' י"ז ביתר באור וע' לקמן פס"ו סי' ה' ׃ לב גבורי מואב ׃ צ"ל פסוק של ירמיה מ"ט כ"ב ע"ש ׃ שני אהלים ׃ כמ"ש ויעכון באהלי שם היינו של שם ושל עבר נכדו ׃ [יא] שמת אותו זקן ׃ ע' ב"ב ט"ז ב' פסיקתא פי"ב סי' ה' פר"א פל"ה וע"ש שהמנהג להכיל עדשים בעת אבל היה מעולם אבל אדם וחוה וכל גדולי ארץ ע"ש ׃ להולך כו' ׃ כמ"ש כאן הנה אנכי הולך ׃ וע"ל סי' י"ג וי"ד ׃ [יב] אתה מוצא אברהם ׃ ע' כ"ז תנחומא תצא סי' ד' ובפסיקתא שם ׃ ויצחק חי ק"פ ׃ פי' שהדורות היו פוחתים והולכים מנח עד האבות ולמה נתקצרו שנות אברהם משנות יצחק ׃ ב' עבירות ׃ ע' שמ"ר רפ"א ה' עבירות ויתורץ בדברי התנחומא שהעתיק בסמוך ׃ אם גנבים וגו' ׃ וס"ד איך נדמתה פי' שדימוהו לגנבים שגנב כמותם ׃ וז"ל התנחומא תצא ובתוך ה' שנים אלו שנמנעו מחיי אברהם עבר ב' עבירות קשות כו' ע"ש ׃ ובפסיקתא פמ"ב סי' ד' איתא שביום שעבר מת אברהם ע"ש ׃

יפה תואר

בשביל הדרש שאח"ז כולו כאדרת שער שכולן ראויין לגדולה ודריש כאדרת מלשון אדירים ׃ הביא נייר חלק ונטל קולמוס כו' ׃ מה שלא קרא לפניו הכתוב הזה בתורה ׃ ולמה לו הטעם לקחת נייר וקולמוס ודיו להראותו כי לא בדרך מקרה נפלו הדברים בתורה ׃ ואין שפת יתר בה ׃ אחרי כי הכתיבה עמל רב היא לאדם ׃ ואם גם הסדיוט יזהר לכתוב דברים לא מועילים ׃ מכ"ש התורה הקדושה שלא תכתב דבר שאין בו ממש ׃ ראוי דברים ישנים מפיק זקן אדם כן גרס בעל העקידה ׃ להודיעך כמה צער כו' ׃ כלומר כמה צער נצטער יעקב אבינו באחיזת העקב כדי שעי"ז תתקיים המלכות באחרונה לזרעו ואולי הוא הצער בזכרו את השעבוד אשר יהיה לבניו עד הזמן הזה ׃ כך כל י"ג שנה שניהם הולכים כו' ׃ ומש"ב לעיל כי בבטן אמם כבר נפרדו זה לרשע וזה לצדק ׃ ע' ברא"ם מ"ם ע"ז ׃ וי"ל עוד כי כאשר יצאו מבטן אמם ובא המלאך וסטר על פיהם כדאיתא במסכת נדה שכחו מדעם ולא היו בוחנים בין טוב לרע עד אחר י"ג שנה ומה דמלינו בפ' שלשה שאכלו שהכיר רבה באביי ורבא בקטנותם שיהיו ת"ח ואמר בוצין בוצין מקטפיה ידיע ׃ ולעיל בפ"א איתא שאמר על ר"א ור"י ור"ע גם במעגליו יתנכר נער ׃ וכשמ"ר פ"א על מרים בשעה שהיתה בת ס' שנים ופה אמר המדרש כי עד י"ג שנים לא ניכרו ׃ שם מדבר מעניני חכמה ודעת וזה ניכר בנערותו אבל לא לענין חסידות וצדקות ׃ צד את הבריות בפיו ׃ עמ"ש הרא"ם ע"ז וי"ל עוד כיון דעד י"ג שנים לא נכרו במעשיהם הרעים והטובים משמע הכתוב מספר כי כאשר גדלו נכר זה בערמתו וזה בתמימותו ׃ קופרא טבא לפומיה כו' ׃ פי' כשהזמן לעשו בשר טוב היה מאכיל לפי יצחק וכן אם נזדמן לו יין טוב ׃ ולפ"ז קאי בפיו על פיו של יצחק ולא כמו שדרש לעיל צד את הבריות בפיו וקאי בפיו על עשו ׃ כל שהיתה שומעת קולו כו' ׃ דריש מדכתיב ורבקה אוהבת בבינוני ולא כתיב אהבה בפעל עבר ׃ שהוסיפה לו אהבה על אהבתו ׃ וכמשפט הבינוני המורה על פעולה נמשכת ׃ מה טיבו של נזיד זה כו' ׃ כי אין דרך ליעקב לעשות נזיד ואמר לו שמבשל עדשים בשביל סעודת הבראה שמת אברהם ׃ ובאבל אוכלו עדשים כדאיתא בפ"ק דב"ב ׃ ותמה איך פגעה מדת הדין באברהם ולא האריך ימים כמו אדם ונח ודורות הראשונים ולכן בא לכפירה בעולם הנשמות ולא הבין כי עיקר אריכות ימים הוא בעוה"ב ליום שכלו ארוך ולזה מביא את הכתוב אל תבכו למת וגו' זה אברהם כי הוא הולך למנוחה ואין לבכות על מותו ׃ בכו בכה להולך זה עשו שהולך מעולמו ונאבד ׃ וכמ"ש לקמן על ויקם וילך מעולמו יצא ׃ שתי עבירות ׃ ובספ"ק דב"ב מונה ה' ׃ עבירות הנך שתים וכפר בעיקר וכפר בתחיית המתים ובזה את הבכורה אך פה לא חשיב רק את העבירות שעבר קודם שמת אברהם שלא

בשלום ׃ מקבר בשיבה טובה ע"ל פ"ל סי' ד' בישרו שישמעאל יעשה תשובה וז"ש כאן זהו שיבה טובה והוא רואה לבן בנו כו' ׃ אבל יצחק ורבקה לא הובטחו בזה ׃ ומ"ש עובד כוכבים כמש"ל סי' י"ד וזה הולך לבתי עבודת כוכבים ׃ כי טוב חסדך מחיים ׃ כמ"ש רבקה קצתי בחיי וגו' למה לי חיים ׃ והיינו החסד שימות ולא יראה ברעה וע' תנחומא ׃ וע"ל

משנת דרבי אליעזר

בלע המות וא"כ מאכך תמה ודייק מלת דאתון שיתקן חטא אדם הראשון ׃ א"ר יצחק אתון קריתון להזירתכון שם וכו' ׃ פי' שקראתם שמו עשו על שם עושה רצון אביו בבהמים כחזיר שפושט טלפיו ובאמת אף בשמו נאה מעשיו כעורים אף אני קורא וכו' ישראל ר"ל שרים לא יעקב יאמר שמך ע"ש יעקב כפירש"י שם ׃ ויהי עשו וגו' א"כ אכנו לדוני לד בבית וכו' ׃ דכתיב יודע ציד ר"ל שודדים לומר

ידי משה

פסולת שבגורן ׃ ויקראו שמו עשו וגו' עד בני בכורי ישראל ׃ שמדרש תמוה מאד שקשה והלא העולם קראו אותו עשו כפי פי' רש"י בחומש מפני שהיה עשוי ונגמר בשערו כאדם גדול וגם קשה שלשון הוא שבראתי משמע למדבר בעדו והיה לו לומר שבראת לשון נוכח ועוד מה זה שאמר אף אני אקרא לבני בכורי שם וכי מה היה להם לעשות שלא יקראו לו שם וכי יהיה בן אדם בלי שם ומה הטעם בזה קריאת השם ול"נ דה"פ שהם קראו אותו עשו כפירש"י לעיל לפי שהיה עשוי ונגמר כאדם גדול ורצונם היה בזה קריאת השם לשורות שהיה גדול ונגמר בשעת לידתו וידעו כולם שהוא בכור ובאמת לא היה בכור לנ"א הקב"ה בתמיה הא שוא שבראתי בעולמי כי יש לי כוונה אחרת בבריאתו שנברא כך עשוי ונגמר ולא מפני שהוא בכור אך באתם רוצים לשורות בקריאת שמו שהוא בכור וקריתון להזירתכון בכור אף אני אקרא לבני שם לשורות שיעקב הוא הבכור ולכן מביא המדרש פסוק זה ׃ ולא הביא הפסוק שבתורה שאמר כי ישראל יקרא שמך אלא ע"כ שאתא לשורות על הבכורה ודוק ׃ להודיעך כמה צער נצטער אותו ת"ח מדרש זה ובירושלמי גורס ר"מ ובילקוט גרס ר"ג וכאן גורס ששם לחד מן אלין ת"ח דבית סלוני ולכ"ע היה אדם גדול ולדיק שעמד על נפשו ולא אמר איני יודע מי יקח המלכות ולא גבית אני ולא בן נביא ואמר להגמון שיהודים יקחו המלכות ולא אמר איני יודע מי יקח המלכות וגם התלוננו עליו ואמרו דברים ישנים מפי זקן חדש כלומר שהוא לידע עתידות והוא לא עשה כן אלא מסר נפשו הוגנו מי היה תופס את דמו מידו והם היהודים יטלו המלכות ואם היה ההגמון ע"ה והיה חרב לפם על דרס זה שדרש אותו בלדיק לנ"א המדרש להודיעך כמה צער נצטער אותו הלדיק כי לא ידענו מי היה ר"ג או ר"מ ועכ"פ לדיק היה וק"ל ׃ בו ברשון אני וכו' ׃ תיבת אני טעות הוא ול"ל אשה במקום אני הס"ד וגו' כלב אשה וגו' ׃ כל שהיתה שומעת קולו היתה מוספת לו אהבה וכו' עיין מ"כ ול"נ לפי שקשה למדרש למה נכן הכתוב שעם לשבה

מן האדום · א"ר זעירא [א] פער פיו אותו הרשע כגמל א"ל אנא פתח פומי תהי משתדר ואזיל · כהדא דתנינן [ב] אין אובסין את הגמל ולא דורסין אבל מלעיטין · מן האדום האדום · רבי יוחנן וריש לקיש ר"י אמר (יד) מיניה ומן פטרוניה · ר"ל אמר מיניה ומן דכוותיה · [ג] הוא אדום ותבשילו אדום · ארצו אדומה · גבוריו אדומים · לבושיו אדומים · פורע ממנו אדום · בלבוש אדום · הוא אדום · ויצא הראשון אדמוני · תבשילו אדום · הלעיטני נא מן האדום · ארצו אדומה · ארצה שעיר שדה אדום · גבוריו אדומים · (נחום ב) מגן גבוריהו מאדם · (י) לבושיו אדומים · שנאמר (שם) אנשי חיל מתולעים · פורע ממנו אדום · (שיר ד) דודי צח ואדום · בלבוש אדום · (ישעיה סג) מדוע אדום ללבושך: יג ויאמר יעקב מכרה כיום · אמר לו זבין לי חד יום מן דידך · אמר רבי אחא כל מי שהוא יודע לחשב ימי הגלות ימצא שיום אחד ישב יעקב בשלוה בצלו של עשו · ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות · ריש לקיש אמר התחיל מחרף ומגדף למה לי אין כתיב כאן אלא למה זה לי [ד] מלמד שכפר בזה אלי ד"א הנה אנכי הולך למות שהיה נמרוד מבקש להמית אותו בשביל אותו הבגד שהיה לאדם הראשון שבשעה שהיה לובשו ויוצא לשדה היו באים כל חיה ועוף שבעולם ומתקבצין אצלו · ויאמר השבעה לי · מה ראה אבינו יעקב שנתן נפשו על הבכורה · [ה] דתנינן עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורים משהוקם המשכן נאסרו הבמות ועבודה בכהנים אמר יהי' רשע זה עומד ומקריב לפיכך נתן נפשו על הבכורה · הה"ד (יחזקאל לה) כי לדם אעשך ודם ירדפך אם לא דם שנאת ודם ירדפך · ועשו הוא שונא את הדם (טו) ר' שמואל בר נחמן אמר זה (יא) דם בכורה וקרבנות · ר' לוי אמר זה דם של מילה · רבנן אמרי שנאת דמו של אדם בגופו הה"ד (תהלים קט) ויאהב קללה ותבואהו · רבי לוי בשם רבי חמא אמר לא חפץ בברכה ולא חפץ בכורה · רבי הונא אמר זה דם הקרבנות שהוא קרוי ברכה · היך מה ד"א (שמות כ) מזבח אדמה תעשה לי: יד ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים · [ו] מה עדשה זו עשויה כגלגל כך העולם עשוי כגלגל · מה עדשה זו אין לה פה כך אבל אסור לו לדבר · מה עדשה זו יש בה אבל (טז) ויש בה שמחה כך אבל · שמת אבינו אברהם · שמחה · שנטל יעקב את הבכורה · ויאכל וישת [ז] הכניס עמו כת של פריצים אמרין ניכול דידיה וניחוך עליו ורוח הקודש אומרת (ישעיה כא) [ח] ערוך השולחן סדר פתורא · צפה הצפית סדר מנרתא · א"ר אבא בר כהנא אית אתרא דקרין למנרתא צפיתא · קומו (יז) השרים זה מיכאל וגבריאל · משחו מגן · כתבו שהבכורה ליעקב · תני בר קפרא ולפי שהיו (יח) כמשחקים הסכים הקב"ה ושחק עמהם וקיים הבכורה ליעקב מנין דכתיב (שמות ד) כה אמר ה' בני בכורי ישראל · ויקם וילך · רבי לוי אמר (יט) [ט] מעולמו יצא · ויבז עשו את הבכורה ומה בזה עמה א"ר לוי תחית המתים בזה עמה · הה"ד (משלי יח) בבוא רשע בא גם בוז · בבוא רשע זה עשו · שנ' (מלאכי א) וקראו להם גבול רשעה · בא גם בוז · שבא בזיונו עמו ·

מסורת המדרש א במדבר רבה פרשה כ"א · תנחומא סדר פינחס סימן י"ג · פסיקתא רבתי פיסקא ט"ז · מדרש משלי פרשה י"ג · ילקוט משלי רמז תתק"נ · ב שבת דף קנ"ה · ג לקמן פרשה ע"ס · ילקוט ישעיה רמז שס"ז · ילקוט נחום רמז תקס"ח · ד בבא בתרא דף ט"ז · ה זבחים דף קי"ב · בכורות דף ד' · במדבר רבה פרשה ד' · אגדת בראשית פ' מ"כ · ו בבא בתרא דף ט"ז · ז ילקוט ישעיה רמז רפ"ת · ח שיר השירים רבה פרשה ג' · ט פסיקתא רבתי פסקא י"ב ·

חדושי הרד"ל

בדרוש לבר מצוה של בני המנוח החריף ירא וחרד מו"ה חיים יונה לוריא ז"ל אחרון של פסח תקנ"ו: (יד) מיניה ומן פטרוניה · אפשר פירושו כוס ע' ערוך פטר התמישי · ור"ל מנת כוס של פורענותא יין חמר מלא מסך: (טו) רשב"ן אמר · זה בכורה ודם הקרבנות כצ"ל וגי' ספרים דהכא · ובילקוט הגי' זה דם הקרבנות וע' תדא"ר פכ"ד: (טז) ויש בה שמחה · ומ"כ בשם רש"י · ובפרד"א פל"ו איתא' שהוא מאכל לרה · ואפשר מפני שאמרו בברכות (מ"ו) שהרגיל בו א' לשלשים יום מונע אסכרה מביתו לכן קורא מאכל שמחה ג"כ · וקצת משמע מת"ש בפסחים (ג:) דסוליא"ל עדשים נעשים יפות · שאינן מיוחד למאכל לרה דווקא: (יז) השרים זה מיכאל וגבריאל · שרים של המלאכים וכדדרש עליה שלשי שה"ר מלכי נכאום עלכהון דמלאכיא: (יח) כמשחקים · שנין שהשכים הקדוש ברוך הוא כו' ליעקב דכתיב כה אמר כו' כן הוא בילקוט וכנ"ל: (יט) מעולמו יצא · עי' פי' המ"כ · וכן מתפרש מלתיה דרבי לוי גופיה בויק"ר פל"ב ע"ש:

חדושי הרש"ש

שכפר בזה אלי: (י) לבושיו אדומים כו' מתולעים · כי תולע הוא צבע אדום כדכתיב אם יאדימו כתולע: (יא) דם בכורה וקרבנות · ילקוט יחזקאל הגי' בקרבנות ור"ל שנאת את הבכורה אשר ע"י זורקים דם בקרבנות:

ד"א

רש"י

מיניה ומן פטרוניה · ממה שאתה אדון ממה שהיא שלך ומן פטרוניה כלומר הלעיטני נא מן האדום ממה שהיא של אדונך משל שכינה כגון נוב ושילה ובית עולמים לכך כתיב האדום האדום ב' פעמים כה"ד כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו: מנך ומן דכוותך · לדיקים שכמותך כגון ר' ישמעאל וחביריו הרוגי מלכות · האדום עושה לשון דומה כלומר כדומין לך: התחיל מחרף ומגדף למה זה לי זה אלי ואנוהו: מה עדשה זו עשויה כגלגל כך כל העולם עשוי כגלגל · שאבילות מתגלגלת על כל באי עולם במועד קטן: מה עדשה זו יש בה אבל ויש בה שמחה · שאוכלין אותה במשתה ושמחה ואוכלין אותה באבילות כך מפורש בתנחומא אף אותה היינו שאכל אבל ושמחה: לפי שהיו כמשחקין שהיו סבורים לעשות שחוק ביעקב השבים הקדוש ברוך הוא ושחק בהם וקיים הבכורה ביעקב · לפי שכתוב בני בכורי ישראל:

גרופית

מתנות כהונה

ויצא עשו מן השדה: משתדר · כלומר שופך ומצוא מאכל הרבה לתוכו: ומן פטרוניה · מפטרון ואדון על התבשיל כלומר מכח מאדים ומדת הדין האדומה שהוא פטרון על כל דבר אדום ולכן כפל ואמר האדום האדום וכן משמע בספר רבינו בחיי ובפירש"י ז"ל משמע שכינוי פטרוניה חוזר אל יעקב כלומר שגם מחלק פטרון של יעקב מחלקו של שכינה כגון נוב וגבעון ובית עולמים: ומן דכוותיה · שכל עניני וקניניו היו אדומים וכדמפרש ואזיל: [ה"ג גבוריהו מאדם לבושיה אדומים שנאמר אנשי חיל מתולעים והכי גרסינן בילקוט ובערק"ע ובבחיי: לחשוב גרסינן: למות וגו' גרסינן: מבקש להמית גרסינן: הכי גרסינן באים כל חיה ועוף]: ומתקבצין כו' · שהיו מצוירים על אותו בגד כל דמות חיה ועוף שבעולם וכל א' וא' בא לבכון אצל חבירו: דתנינן · בפרק בתרא דמסכת זבחים: ועשו הוא שונא כו' · בחמים: דמו של אדם בגופו · הוא שונא דם האדם שהוא בגוף האדם בחיים והוא ממהר לשופכו: בברכה · בהיפוך אותיות בכורה או כפשוטו שהבכור לעולם מיומן ומזומן לברכה: תעשה לי וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא אבא אליך וברכתיך: העולם עשוי כגלגל · פני העולם מתגלגלים היום על זה ומחר על אחר וכן פירש"י ז"ל: יש בה אבל · סימני אבל במה שהיא עשויה כגלגל ואין לה פה: ויש בה שמחה · שמשביע הרעב ובפירש"י מצאתי שמחה שאוכלין אותה במשתה ושמחה ואבל שאוכלין אותה בסעודת האבל: ניבול כו' · נאכל את של יעקב ונשחוק בו ונקנטר אותו על הבכורה שקנה שבעיניו לא נחשבה כלום: מעולמו יצא · שכפר בעיקר כדלעיל [או במה שכפר בתחיית המתים ואבד עולמו לעתיד וכדמפרש ואזיל: בילקוט גרס בני בכורי ישראל ויקם וילך: [יצא הוא וביזיונו עמו ויקם וילך ר' לוי כו']: ומה בזה עמה · דכתיב ויבז עשו את הבכורה את לרבות בה:

יפה תואר

ויראה בכן · ושלש העבירות המנויות שמה עוד היו אחרי הנזיד כאשר כבר מת אברהם · והלימודים מן הכתובים הם רק אסמכתות בעלמא · ועיקר הדברים היה מקובל בידם: מיניה ומן פטרוניה · פטרון הוא הלחם שהוא עיקר הסעודה והתבשיל הוא טפל לגביה · ור"ל שבקש מהנזיד גם מהלחם שהיה ג"כ אדום · וריש לקיש אמר שאל עוד תבשיל או יין הדומה לו במראה: הוא אדום ותבשילו אדום · ומפרש האדום הוא על עשו כי הוא לבדו קרא את נפשו אדום ולכן נקרא בשם אדום · אמנם מ"ש ארצו אדומה גבוריו אדומים כו' יתפרש שהוא מחלק מאדים ולכן כל דרכיו עד"ז · ולכן יפרע ממנו מדה כנגד מדה: ארצה שעיר שדה אדום · מפרש שדה אדום שדה של האדום: מגן גבוריהו מאדם עמ"ש בזה דון רי"א בפירושו על הכתוב הזה: מלמד שכפר בזה אלי · ע"י שהיה רעב ע"ד והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו · ולפי' זה מפרש הנה אנכי הולך למות בשביל הרעבון: קומו השרים זה מיכאל וגבריאל · שכל המלאכים מתחלפים והם קיימים כדלקמן פע"ח לכן המה שרי המלאכים · ויתכן עוד שאלוהות שע"י הבכורה זכה לברכה כמ"ש בב"ע דבא בהא תליא ולכ"א את בכורתי לקח והנה עתה לקח את ברכתי לכ"א למיכאל וגבריאל שהם מבחר עליון היושבים ראשונה להשפיע על התחתונים שיכתבו הבכורה ליעקב שיהיו משפיעים עליו הברכה שבכבו ינחק: שבא בזיונו עמו · ודרש מדכתיב ויבז עשו את הבכורה ולא כתיב ויבז את הבכורה דהא בעשו קמיירי · אלא לרמוז שגם הוא היה נבזה בכל דרכיו וע' במדרש אסתר מה שדרשו ויבז בעיניו בזוי בן בזוי:

יודע

פירוש מהרז"ו

פס"ה סי' יו"ד ותכהין עיניו: פער פיו · במד"ר פכ"א סי' כ' ופסיקתא פס"ו ובתנחומא פינחס סי' י"ג ושם הגי' ר' יצחק בר זעירא: אין אובסין · שבת קנ"ה דהלעטה שייך בגמל ולא בכ"א: מיניה ומן פטרוניה · עמ"ר פס"ו וש"נ: יג מכרה כיום · תיבת כיום מיותר ע"כ דרש מכור בכורתך כשם שאתה מוכר לי יום והרי יום בא ללמד על מכירת הבכורה ונמצא למד ממנו שביקש שימכור לו יום מצלו: הבגד שהיה לאדה"ר · בפר"א פרק כ"ד איתא שהרג לנמרוד ולקח ממנו הבגדים והכתונת של אדה"ר וכ"ה לקמן פס"ה ריש סי' ט"ז ועי' ספר היש"ר ומדרשים חלוקים הם: תנינן · ע' במ"ר פר' ד' סי' ח' וש"נ: דם בכורה וקרבנות · שהבכור היה מקריב קרבנות ושופך דם בהמות ועי' במ"ר ר"פ כ"ו · ביטל קרבנות: דם של מילה · שביטל מכניו פר"א פכ"ט שהיה הוא נימול לשמונה: ויאהב קללה · וס"ד ולא חפץ בברכה וכמ"ש לפני זה · יזכר עון אבותיו ודרשו בפסיקתא פי"ב סי' ד' על שחטא לאבותיו וכ"ה בתנחומא תצא סי' ד' וע"ז אמר ויאהב קללה כו' וזה שייך לדרשת רשב"ן הנ"ל: יד מה עדשה · ב"ב ט"ז ב' וע' פר"א פל"ה: ויש בה שמחה · ע' פר"א פל"ה וג"ע · ועמ"כ בשם רש"י וע' ספ"א דבילה של בית ר"ג שהיו מביאים דלי מלא עדשים בי"ס: אמרין ניבל דידיה כו' · נרמז במ"ש בעובדיה עד הגבול שלחוך כל אנשי בריתך (כמש"ל מעולמו יצא וזהו עד הגבול) הסיפוך יכלו לך וגו' לחמך ישימו מזור · ופסוק זה סמוך לפסוק אם גנבים כמ"ש לעיל סימן י"ב: ערוך השולחן · עי' גירסת הילקוט ישעיה כ"א והורס גו"ס ויאכל וישת ושם כתיב נפה הנפית אבול שהם: השרים זה מיכאל · כמ"ש והנה מיכאל אחד השרים · ושני לו גבריאל שגם הוא נזכר בדניאל ולא אחר: משחו מגן · פירוש שימשחו ויחזקו מ"ש אנשי מגן לך כמש"ל שמ"ד ממך אני מעמיד מגינים ונדיקים · וע"כ ראוי לו הבכורה ליעקב · וענין המשיחה דוגמת הכ"ג שנמשח להקריב קרבנות וכן הבכור שמקריב קרבנות כמש"ל:

ידי משה

לסבת אהבת עשו ואמר כי ציד בפיו ולאהבת יעקב לא נתנה התורה טעם לז"א שהטעם שנכתב כי ציד בפיו מספיק גם לאהבת יעקב בכל שהיתה בוטחת בקולו ר"ל בקולו של עשו שאמר בכל פעם לאביו קוסרא שבא וכו' וכיא היתה מכירה תהבולותיו וערמימותיו ובכל פעם זכרה שבנה יעקב איש תם ומכא קולו היתה מוספת אהבה ליעקב לפי שתם הוא שאינו יודע לרמאות את הבריות וקל להבין: רבי יוחנן אמר מיניה ומן פטרוניה · ראיתי פה כמה פירושים ולא נתקררה דעתי ונראה לי לפרש שהוקשה לר"י ולר"ל מה שאמר כפל האדום האדום ועוד שלא לא בקש ממנו אלא הלעטת נזיד עדשים ואחר כך אמר ויעקב נתן לעשו לחם וכי לא היה לעשו לחם וגם למה נתן לו מה שלא בקש ממנו לזה אמר ר"י כי עשו לא לבד בקש מיעקב נזיד עדשים אלא כפל לו בלשונו שילה ממנו נזיד עדשים וגם לחם של עדשים לזה אמר מיניה ר"ל תבשיל עדשים בעצמם ומן פטרוניה פי' מן התלות של עדשים כי התרגום של מצות הוא פטירן לפיכך נתן לו לחם ונזיד עדשים ומלא עדשים קאי על נזיד ועל הלחם שבניהם היה מין עדשים כרצונו עשם ור"ל אמר לא לבד לחם ונזיד היה מפנביסי' אדום אלא כל עסקיו ומאכליו וכל מלבושיו ושעריו הכל היה אדום ונמצא דומה לו כמה שאמר האדום האדום מיניה רצה לומר המאכל יהיה אדום וגם שאר דברים כגון ביתיה ומלבושים וכל דכוותיה כמו שמפרש והולך: זבין לי חד יום מדידך עד ויאמר עשו · ר"ל דה"פ כי לעיל אמר שהיה נסה הלוקה ולקח עשו עוה"ז ויעקב עוה"ב ורצה יעקב לקנות מן עשו יום אחד עכ"פ מן חלקו והא שבקש רק יום אחד ולא יותר לז"א אמר ר' אחא שכל מי שיודע לחשב וכו' ונמצא שהתורה כתבה יום אחד על שם עתיד אבל באמת יעקב בקש כפשוטו ולא עלתה בידו לישב בשלוה רק יום אחד וכדי לרמז הענין שבקש לקנות עוה"ז כתבה התורה זאת מכרה לי כיום ודוק: הכנים עמו כת של פריצים אמרין ניבול דידיה וניחוך עליו · הוליאו זה מיתורא דקרא דארבע מלות מיותרים בקרא ויאכל וישת ויקם וילך דלא הל"ל אלא ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים ויבז עשו וגו' ולמה קם ולמה הלך אלא שקם והלך והביא עמו כת של פריצים וכתבה התורה זאת להורות גנותו של עשו שאכל את שלו וביזה אותו בפניו ואין לך דבר מגונה מזה שיאכל אצל חבירו ויבזה אותו ע"ד אוכל לחמי הגדיל עלי עקב: סדר מנרתא שמעתי בשם גדול אחד לפי שהמכירה היתה בלילה מדכתיב מכרה כיום וגו' ואמרינן אין דנין בלילה ואין קונין בלילה רק דאיתא בקונין ישן שהם מדליקין נרות בלילה או הוי כיום ורשאים לקנות בלילה לז"א ניבול דידיה וניחוך עליו פי' שהסעודה והקנין לאו כלום הוא לפי שהוא בלילה אבל רוח הקדש אומר סדר השלחן סדר מנרתא ומשום כן מפרש המדרש הפסוק של ערוך השלחן לפה הנפית והביא דברי ר"א בר כהנא וכו' וק"ל: מעולמו יצא · פירוש לפי שמכר ליעקב גם עוה"ז שהוא עולם של עשו כפי החלוקה שהיה להם כדאיתא לעיל מכרה כיום וגו':

משנת דרבי אליעזר

לומר שלד ושודד בבית ובשדה ומ"כ דרש לטות מפשוט ונקמן איתא שגנב ונלמד משודדי לילה וזהו שדי שגונב דעת אביו בבית וגונב בשדה: ומן פטרונו · פי' מגין היינו מזלו שהוא מאדים או השר שלו ס"ם שהוא אדום רומז למש"ד ולכך כשינקום הש"י ממנו לעתיד ילבוש כמוהו כ"י כמש"ה מדוע אדום ללבושך: זבין לי חד יומא מדידך כו' בצלו של עשו · דאיתא בזוהר שמות והובא בזוהר פ' בראשית וכס' ויצא וז"ל דישתעבדון בגלותא עד דישתיימו אותו יומו של מעלות עשו שנאמר נתנני ה' וגו' כל היום דוה והיינו יומו של הקב"ה שהוא אלף שנים ולא יתיר אר"י אי יותר ישתעבדון לא ע"ש גזירת מלכא הוא אלא דלא בעיין למהדר כו' ע"ש ואיתא בגמרא דגיטין דף י"ז או בטולא דידך או בטולא דבר עשו ופירש"י שהם מכבדין אותנו וזש"ה זבין לי חד יומא מדידך היינו היום של מעלת עשו כנ"ל · אר"א מי שיודע לחשב יום הגלות ימצא שיום א' היינו אלף שנים ישבו בשלום בצלו ש"ע היינו כגמרא כנ"ל בטולא דבר עשו משא"כ אחר אלף שנים שהיו בגליות מאחר דלא בעיין למיהדר כנ"ל או גזירת רומייא קיים מפרסיים דיעקב לא קנה רק יום א' וא"ל לתירוץ הגמרא הא מקמי דאתו פרסיים כו' ודו"ק: ויאמר השבעה לי וגו' מה ראה אבינו יעקב וכו' · ר"ל שבאמת לא נתן נפשו רק קנה מסבר שעשו מכר ברצון

הטוב

ועם קלון הרפה • שנתלוה לו קלונו של רעב ואין חרפה אלא רעב המד"א (יחזקאל לו) אשר לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים:

פרשה סד

א ויהי רעב בארץ (תהלים לז) [א] יודע ה' ימי תמימים זה יצחק • ונחלתם לעולם תהיה גור בארץ הזאת • לא יבשו בעת רעה • ברעתו של אבימלך • ובימי רעבון ישבעו • ויהי רעב בארץ: ב (משלי י) [ב] לא ירעיב ה' נפש צדיק זה יצחק גור בארץ הזאת • והות רשעים יהדוף זה אבימלך • ויהי רעב י' רעבון באו לעולם • אחד בימי אדם הראשון (בראשית ג) [ג] ארורה האדמה בעבורך • אחד בימי למך (שם ה) מן האדמה אשר אררה ה' • אחד בימי אברהם (שם יב) ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה • ואחד בימי יצחק ויהי רעב בארץ • ואחד בימי יעקב (שם מה) כי זה שנתים הרעב • ואחד בימי שפוט השופטים שנאמר (רות א) ויהי בימי שפוט השופטים ויהי רעב בארץ • ואחד בימי דוד (ש"ב כ"א) ויהי רעב בימי דוד • ואחד בימי אליהו (מ"א יז) חי ה' אלהים וגו' • ואחד בימי אלישע (מ"ב ו) ויהי רעב גדול בשומרון • ואחד שהוא מתגלגל ובא לעולם ואחד לעתיד שנ' (עמוס ח) והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים וגו' • ר' שמואל בר נחמן אמר עיקר אונתניאה שלו היה בימי דוד ולא היה ראוי לבא אלא בימי שאול • אלא ע"י שהיה שאול גרופית של שקמה גילגלו הקב"ה והביאו בימי דוד • שילא חטא ויוחנא משתלמא • א"ר חייא רבה משל לזגג שהיה בידו קופה מליאה כוסות ודיטרוטין ובשעה שמבקש לתלות את קופתו היה מביא יתד ותוקעה ונתלה בה ואח"כ היה תולה את קופתו • לפיכך כולם לא באו בימי בני אדם שפופים אלא בימי בני אדם גבורים שיכולים לעמוד • ר' ברכיה הוה קרי עליהן (ישעיה מ) נותן ליעף כח • ר' חלבו אמר שנים באו בימי אברהם • ר' אחא אמר אחד בימי אברהם • ואחד בימי למך • ורעב שבא בימי אליהו רעב של בצורת היה שנה עבדא ושנה לא עבדא • רעב שבא בימי אלישע רעב של מהומה היה (מלכים ב ו) עד היות ראש חמור בשמונים כסף • רעב שבא בימי שפוט השופטים רבי הונא בשם רבי אחא אמר מ' ושתים סאין היו ונעשים מ"א והא [ד] תני לא יצא אדם לחוץ לארץ אא"כ היו סאתים של חטים הולכים בסלע • אר"ש אימתי בזמן שאינו מוצא ליקח אבל מוצא ליקח אפילו סאה בסלע לא יצא לח"ל • ולפי שיצא אלימלך לח"ל נענש שמת הוא ובניו:

ג וילך יצחק אל אבימלך גררה • לגרדיקי • רבי דוסתאי בשם ר' שמואל בר נחמן (א) מפני מה נזרו על הנות שבגרדיקי מפני שהוא נוה רע • ועד היכן רבי חנין אמר עד נחל מצרים • וירא אליו ה' ויאמר אל תרד מצרימה שכון בארץ • עשה שכונה בארץ ישראל הוי נוטע הוי זורע (ב) הוי נציב • (א) ד"א שכון בארץ שכן את השכינה בארץ • גור בארץ הזאת א"ר הושעיה את עולה תמימה מה עולה אם יצאת חוץ לקלעים היא נפסלת אף את אם יצאת חוץ לארץ נפסלת • כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל קשות כד"א (יחזקאל יז) ואת אילי הארץ לקח • ד"א למה לא נאמר האלה אלא האל לומר מקצתן אני נותן לך ואימתי אני נותן את השאר לעתיד לבא:

ד עקב אשר שמע אברהם בקולי [ה] רבי יוחנן ורבי חנינא תרויהון אמרי בן ארבעים ושמונה שנה הכיר אברהם את בוראו • ריש לקיש אמר בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו מנין ע"ק"ב שמע אברהם בקול בוראו • וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורתי • ר' יונתן משם ר' יוחנן אמר [ו] אפי' הלכות עירובי חצרות היה אברהם יודע • [ז] תורותי • שתי תורות שקיים אפילו מצוה קלה שבעל פה • ר' סימון אמר אפילו שם חדש שעתיד הקב"ה לקרוא לירושלים היה אברהם יודע • דכתיב (בראשית כב) ויקרא שם המקום ה' יראה • (ג) וכתיב (יחזקאל מח) ושם העיר מיום ה' שמה • וכתיב (ירמיה ג) ביום ההוא יקראו לירושלים כסא ה' • רבי ברכיה אמר בשם ר' יהודה אין כל יום ויום שאין הקב"ה מחדש הלכה בבית דין של מעלה • (ד) מאי טעמיה (איוב לז) שמעו שמוע ברוגז קולו והגה מפיו יצא • ואין הגה אלא תורה כענין שנאמר (יהושע א) והגית בו יומם ולילה:

ה ויהי כי ארכו לו שם הימים • א"ר יוחנן חלום קשה ונבואה קשה (ה) אבל שוטה אריכות ימים מבטלת •

מסורת המדרש א ילקוט תהלים רמז תש"ל • ב ילקוט משלי רמז תתקמ"ס • ג לעיל פרשה כ"ה פרשה מ' • רות רבה פרשה א' • אגדת שמואל פרשה כ"ח • כל הענין • ד בבא בתרא דף צ"א • ה נדרים דף נ"ב • לעיל פ' ל' • לקמן פרשה נ"ה • במד"ר פ' י"ח • אסתר רבה פרשה ו' • שיר רבה סוף פרשה ס' ופרשה ז' פסוק י' • פסיקתא רבתי פיסקא כ"ח • תנחומא סדר לך לך סימן ג' • ופסד כסד סימן א' • ילקוט נח רמז מ"ח • ילקוט כאן רמז קי"א • ו לעיל פ' מ"ט • וס"ג • ז יומא דף כ"ח • קדושין דף פ"ב:

חדושי הרש"ש

(א) ד"א שכון בארץ שכן את השכינה בארץ דשכן ת"ו כתיב. סנהדרים

חדושי הרד"ל

(א) מפני מה לא גזרו על הנוה שבגרדיקי • מפני שנוה רע כ"ה בירושלמי פרק ו' דשביעית ופי' שמפרש שלכן לא הוצרכו לגזור טומאה עליו שבלא"ה לא ידורו שם: (ב) הוי נציב • היינו נוטע דקאמר תהלים • וילקוט ל"ג ליס • ואפשר נ"ל הוי הגוב פי' אוצר כורות: (ג) וכתיב ושם העיר מיום ה' שמה • ודרשינן (ב"ב ע"ה) שיהיה שמה כשם ה' וזה שקרא אברהם ה' יראה: (ד) מ"ש שמעו שמוע ברגז קולו והגה כו' • וכתיב כאן אשר שמע אברהם בקולי והיינו קול זה: (ה) אבל שוטה • נראה דצ"ל שומה • ור"ל אבל שמאריך באבלו יותר על מה שראוי חייב וכמ"ש בפר"א פל"ב בג' שנים נאבל

מתנות כהונה

פרשה סד זה יצחק • שעלה לעולה התמימה להקב"ה: ברעתו של אבימלך • שבאו עליו לספים כדלקמן: [עשרה רעבון כו' • נתבאר לעיל בפרשת בראשית ולך לך]: [ה"ג ובא לעולם לעתיד]: שילא • שם אדם וכן יוחנא ומשל היה בפיהם לאמר שילא חטא ויוחנא משלם תשלומי החטאת כעין מוכיה חטא וזינוד מגיד: [הכי גרסינן ולמה יצא אלימלך לחוץ לארץ לכך נענש כו' • ועיין לעיל פר' לך לך וריש מגילת רות]: גרדיקי • פי' הערוך ת"י גררה גרדקי וגזרו טומאה עליו שיהיה כארץ העמים: נציב • אילנות בהרכבה או עקרן במקום זה ושתלן במקום אחר: שכן • שכון קרי ביה שכן: מקצתן כו' • שהרי עשרה עממין ניתנו לאברהם וישראל לא כבשו אלא שבעה עממין: בן מ"ח • מצאתי בפירש"י ז"ל חשוב אותיות פסוק עקב ותמצא מ"ה אותיות וג' הברית מצותי חקותי ותורותי הרי מ"ח ל"א שבדור הפלגה היה אברהם בן מ"ח ולא נשתתף בעצתם: [עירובי חצירות כו' • עי' לעיל פר' מ"ט ולקמן פ' צ"ה]: תורתי • ת"ו בתרא קמוצה כינוי לרבים: מיום • משמע מימים קדמוניות: מחדש הלכה כו' • ואפילו אותן הלכות היה יודע שנאמר תורתי מדבר בעדו אותן שאני בעצמי מחדש ולעיל פרשה מ"ט מסיים בהדיא אפילו אותן הלכות היה יודע: חלום קשה כו' • נראה אבל שאין בו ממש כההיא דיצחק שהיה מאמתו על לא דבר כמנהג האבלים ובסוף הימים נשכח מלבו דכתיב כי ארכו וגו': חלום קשה • מיוסף שבר המשקה שכח חלומו אשר בעבורו נתקשה ופניו היו זועפים או מנבוכדנצר או י"ל חלום הוא ג' ידין יתרין דמצותי חוקותי ותורותי הוא השם שעתיד לחדש: חלום קשה ונבואה שהיא קשה • ומאחרין לבא שסבורים בני אדם שאריכות ימים מבטלתן ואינו כן • וכן

רש"י

פרשה סד גרופית של שקמה • כלומר דורו לא היו חזקים לסבול כגרופית של שקמה שנכנעת מפני הרוח והביאו בימי דוד שנמשל לארז שהוא קשה: שילא חטא ויוחנא משתלמא • מושלים בני אדם משל ואומרים זה חוטא וזה לוקה שאול חטא ודוד מה פיגו: שפופים • חלשים: שנת בצורת • שלא היו יורדין גשמים: שנה עבדת ושנה לא עבדת • שנה זו היתה עושה תבואה ושנה זו לא היתה עושה תבואה: רעב של מהומה • אוכלין ואינן שבעין: שכון בארץ תעשה שכונה בארץ הוי זורע והוי נוטע דבר אחר שכון בארץ שכן שכינה בארץ • בזכותך: כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל קשות כמה דאת אמר ואת אילי הארץ לקח: דבר אחר למה לא נאמר האלה אלא האל לומר מקצתן • איני נותן לזרעך כל הארצות של עשרה עממין שהבטחתי לאברהם אלא מיד אלא ארץ של שבעה עממין: אימתי אני נותן לך את השאר • קיני וקנזי וקדמוני לעתיד לבא: בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו לא וחשוב אותיות פסוק עקב אתה מוצא מ"ה הוסיף עליהם ג' הברית מצותי חוקותי ותורותי הרי מ"ח • ליתנא אחריתא שהרי בדור הפלגה היה אברהם בן מ"ח ולא מצינו שנשתתף בעצתם: רבי לוי בשם ריש לקיש בן שלש שנים מנין עק"ב אשר שמע אברהם בקול בוראו • שהרי אברהם חיה קע"ה שנה לא מהם ג' למפרע נשתיירו קע"ב: תורותי שתי תורות קיים אפילו מצוה קלה שבעל פה: אפילו שם חדש שעתיד הקדוש ברוך הוא לקרוא לירושלים היה אברהם יודע דכתיב ויקרא אברהם את שם המקום ההוא ה' יראה • נומר עתיד הקב"ה לקרות המקום הזה ה' שנאמר ושם העיר מיום ה' שמה וסמך מכאן ונבואה שהיא קשה • ומאחרין לבא שסבורים בני אדם שאריכות ימים מבטלתן ואינו כן • וכן

פירוש מהרז"ו

מעולמו יצא • כמש"ל סי' י"א בטו בכה להוליך וכמ"ש ר"ל בויק"ר פל"ב סי' ג' ע"ש: קלונו של רעב • כמ"ש והוא עיף כו' הלעיטני שאחזתו בולמס ורעב וגרם שנתקלל גם העולם ברעב ודורש סמוכין ויבז את הבכורה ויהי רעב (יפ"ת):

פרשה סד סימן א ונחלתם לעולם תהיה • ע"ל ר"פ נ"ח שדרש שנחלת ימיהם לעוה"ב ובר"פ ס"ב שנחלת ימיהם זכורה בתורה וכ' אלו שיהיה ג"כ אצל יצחק • וכאן דרש עוד על נחלתם בעוה"ז שא"ל גור בארץ הזאת היינו בארץ פלשתים שהיא ג"כ מא"י כמ"ש יהושע י"ג • זאת הארץ הנשארת כל גלילות הפלשתי וכמש"ל פ"א סי' ב' ומ"ש התמימים זה יצחק כמש"ל סי' ג' עולה התמימה וכמש"ל פר' ס' סי' י"ב נדקת תמים: בארץ הזאת • ואהיה עמך ואברכך: ג מ"מ גזרו • בירושלמי שביעית פ"ו הגי' מ"מ לא גזרו • וי"ל דמ"ש כאן שגזרו היינו לענין הטומאה ומ"ש שם לא גזרו היינו על המעשרות ועל השביעית • ולפי דעת המדרש ארץ פלשתים היא מא"י כל"ל ע"כ גזרו בה שתתחייב במעשרות • ולמה גזרו עליה על הטומאה • מפני שהיא נוה רעה כדי שלא יגור אדם שם • ולגי' הירושלמי הוא מחמת שהוא נוה רעה ולא שכיחי לגור שם ע"כ לא גזרו עליה על המעשרות ושביעית ועיין יפ"ת: שכון בארץ • והא"כ אמר גור דמשמע דירת ארעי • ע"כ דורש שבארץ שיאמר לו שידור שם ישכון דרך קביעות זורע ונוטע וכל"ב תרגום ויטע וגו' • עד בארץ פלשתים אינו רק דירת ארעי לשעה יפ"ת [אבל היפ"ת כתב יותר בדבריו שכתבנו בביאורו]: את השכינה • כמ"ש פ"ע סימן ז' לדיקים ישכנו ארץ ישכינו השכינה בארץ עי' מש"ש: קשות • פי' שהיו ערים בצורות ויושביה גבורים • מקצתן כו' והשאר לע"ל • יתכן שדורש כן ממ"ש עוד בפ' הסמוך ונתתי לזרעך את כל הארצות האל ועי"ש מדה • ו"ד שתי נתינות וע"ל פמ"ד סי' כ"ג איזה שלא נתן: ד רבי יוחנן זה"ח • לעיל פ"ל סי' ח' ופ"ג ומבואר: ריש לקיש • ע' במ"ר פי"ח סי' כ"א: ר' יונתן • לעיל פמ"ט סי' ב' ופ"ג ומבואר: אפילו מצוה קלה • קורא לע"ח מצוה קלה • כי במקום שתופי מבוארות א"ל ע"ח: שם חדש • כוונתו על מ"ש ישעיה ס"ב ב' וקורא לך שם חדש אשר פי ה' יקבנו • ור"ל אשר פי ה' • שיהיה שמה ה' ע"ס מדה ל"א • וממ"ש ושם העיר מיום ה' שמה • הרי שנקראת כן • גם דורש א"ם שמה אלא שמה: שנא' והגית • ע"ל פמ"ט ס"ב ושם באר"תי: ה חלום קשה וכו' • אם לא נתקיימו

יפה תואר

ידע ה' ימי תמימים זה יצחק • משום דק"ל למה באתה לא הרשה הקב"ה ליצחק לרדת מצרימה לכן אמר יודע ה' ימי תמימים • משום שהיה עולה תמימה • וכדלקמן סי' ג' ולכן ונחלתם לעולם תהיה • כי הארץ אשר גר בה היתה לו לנחלה לעולם • וכמ"ש גור בארץ הזאת • והנים ה' שלא יבוש מ..ת אבימלך • וגם שישבע ברעבון: י' רעבון באו לעולם • עמ"ש בזה לעיל פכ"ה והובא פה לפרש את הכתוב מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם • כי לא הפרש אשר בימי אברהם היה הרעב הראשון בארץ כי כבר קודם לו בימי אדם ולמך היה רעב בארץ • אבל פי' כמ"ש הרמב"ן כי עוד זכרו יושבי הארץ את הרעב אשר היה בימי אברהם • וספרו כי בעבורו ירד מצרימה: גררה לגרדיקי • והודיענו הכתוב אע"פ שהמקום רע סוף מ"מ ברכו ה': מ"מ גזרו • בירושלמי פ"ו גרסינן מפני מה לא גזרו על אותה הרוח שבגרדיקי • ויש לפרש שאותה הרוח הוא מגבול א"י ג"כ אלא שהיא נגד ח"ל ובעי למה לא גזרו עליה טומאה כארץ העמים כחו"ל שאלה • שלא יסעו בין זו לזו • ויש לפרש דמחו"ל היא ובעי למה לא גזרו עליה שתתחייב במעשרות כא"י שלא יטעו בין זה לזה • ומשני מפני שהוא נוה רע ואין דרך לדור שם לכן לא חששו לגזור על יושבים: עשה שכונה בא"י • ולכן כתיב שכון ולא כתיב גור כמו בפר הכי • לכן אמר משום דגזור מורה על דירה לבד ושכון מורה על מעשה הישוב במה שיזרע ויטע כי בזה ירבה הישוב והשכונים מתושבים: עולה תמימה • כתב הרא"ם ז"ל שהיא קדש קדשים וכל הארץ חשובה אצלו כמו העזרה והו"ל חשובה כחוץ לעזרה ואין ק"ק יוצא חוץ לעזרה ואם יצא נפסל ונאסר לעולם אע"פ שחזר למקומו: אפילו הלכות עירובי חצירות כו' • ויליף מדכתיב וישמור משמרתי ורז"ל

משנת דרבי אליעזר

סמוך כדכתיב ויבז עשו את הבכורה ובאם יתחרט ויחזור מהמכירה יחזור מבל"כ עתה שאמר יעקב השבעה לי א"כ ע"כ טעמו שאף אם יתחרט לא יוכל לחזור מחמת השבועה והרי עי"ן ידרוש לכמיתו כאשר בלמה אמר את בכורתי לקח וגו' והדרגה את יעקב אמי א"כ קשה למה נתן נפשו ועיין ביפ"ת: ואבימלך

ידי משה

גרופית של שקמה • כלומר דורו לא היו חזקים לסבול כגרופית של שקמה שנכנעת מפני הרוח והביאו בימי דוד שנמשל לארז שהוא קשה שאף בסערות מנשבים בו יש לו קיום: חלום קשה ונבואה קשה כו' מניין שכך היו אומרים לנביא וכו' ואבד כל חזון • פירוש לפי שנבואת יחזקאל היה בחזון כמו חלום

נבואה קשה מנין שכך היו ישראל אומרים לנביא (יחזקאל יב) יארכו הימים ואבד כל חזון· אבל שוטה אריכות ימים מבטלת· מיצחק דכתיב ויהי כי ארכו לו שם הימים מיד והנה יצחק מצחק· רבי חייא בר אבא אמר בשביל שהעלו לך ימים רבים היית עושה את הדבר הזה לא כך א"ר יוחנן המשמש מטתו ביום הרי זה מגונה· א דאר"י אין תשמיש המטה אלא בלילה שנא' (אסתר ב) בערב היא באה ובבקר היא שבה· איוב מקלל יום לידתו וליל עיבורו הה"ד (איוב ג) יאבד יום אולד בו והלילה אמר וגו'· א"ר מרינוס בר הושעיה אמר איוב הלואי היתה אמי נדה בשעה שבא להזדקק לה שתאמר לו הורה גבר אין עכשיו עת הריון מגבר· ירמיה מקלל יום לידתו ויום עיבורו שנאמר (ירמיה כ) ארור היום אשר יולדתי בו· זה יום לידה· (שם) יום אשר ילדתני אמי· זה יום העיבור· אפשר חלקיהו אדם צדיק והיה משמש מטתו ביום אלא לפי שהיתה איזבל הורגת (ג) הנביאים בא ושמש מטתו ביום וברח: ו ויזרע יצחק בארץ ההיא· א"ר חלבו בארץ ההיא· בשנה ההיא· הארץ קשה והשנה קשה ואלו היתה יפה על אחת כמה וכמה· וימצא בשנה ההוא מאה שערים· מאה כורים מאה מנינים· מאה שערים מלמד שהאמידו אותה ועשת מאה כמה שהאמידוה והלא אין הברכה שורה על דבר שהוא במשקל ובמדה ובמנין· מפני מה מדד אותה מפני המעשרות: ז ויצו אבימלך את כל העם· א"ר אייבו אפילו צרור אל יזרוק בהם אדם· הה"ד (תהלים נו) יגורו יצפנו המה עקבי ישמורו כאשר קוו נפשי· ויגדל האיש וילך הלוך וגדל· א"ר חנין עד שהיו אומרים (ו) זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך· ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבודה רבה· דניאל חייטא אמר ועבדה כתיב אם אין אדם עושה עצמו כמו עבד לעבדו אינו קונה אותו כענין שנא' (משלי יב) טוב נקלה ועבד לו· בנוהג שבעולם אדם צריך לטרוח ולבקש יציאות ביתו והם יושבים בביתו· ויאמר אבימלך אל יצחק לך מעמנו כי עצמת ממנו· אמר לו כל אותן עצמות שעצמת לא ממנו היה לך· לשעבר היה לך חדא קווקיא וכדון אית לך קווקיא סגין: ח וישב יצחק ויחפור וגו' כמה בארות חפר אבינו יצחק בבאר שבע· ר' יהודה אמר ד' כנגד כן נעשו בניו ארבעה דגלים במדבר· ורבנן אמרי חמש כנגד חמשה ספרי תורה· ויקרא שם הבאר עשק· כנגד ספר בראשית· שבו נתעסק הקב"ה וברא את העולם· ויקרא שמה שטנה· כנגד ספר ואלה שמות על שם וימררו את חייהם בעבודת קשה· וימצאו שם (ג) באר מים חיים· כנגד ספר ויקרא· שהוא מלא הלכות רבות· ויקרא אותה שבעה כנגד ספר וידבר· ח שהוא משלים שבעה ספרי תורה· והלא ה' הן (ז) אלא בן קפרא עביד וידבר תלתא ספרים מן וידבר עד ויהי בנסוע הארון ספר בפני עצמו· מן ויהי בנסוע ודבתריה ספר בפני עצמו· ומן סופית דפסקא ועד סופיה דספרא ספר בפני עצמו· ויקרא שמה רחובות· כנגד

מסורת המדרש א שבת פ"ו· כתובות דף ס"ה· נדה ס"ז· ב תענית דף ה'· בבא מציעא דף מ"ב· ילקוט סדר תבא רמז תתקנ"ח· במדבר רבה פרשה י"ב· פסיקתא רבתי פיסקא כ"ט· ג עיין תוספתא בבא מציעא דף פ"ה ד"ה הוה· ד סנהדרין דף נ"ח· ילקוט משלי רמז תתקמ"ח· ה שבת דף קט"ז. ויקרא רבה פרשה י"א. אבות דרבי נתן פרק ל"ד. מסכת סופרים פרק ו'·

חדושי הרד"ל

יצחק על אמו· ולשון שוטה רומז לקרא או' חסי צדיק הלכה וגו' למה תשוטה ואמר כאן אף יצחק שהאריך באבל שוטה עכ"ז אח"כ כי ארכו לו הימים נשכח אבלה מלבו וינחם אחרי אמו· או אפשר נ"ל אבל שוטה פירש מתעכב הרבה באבלו· (ולגי' הס' שוטה אפשר פי' כמו הדם שוטה בכור שוטה· שאינו בעיקר הדין· כן כאן היה האבילות יתירה שלא מן הדין): (ו) זבל פרדותיו· אפשר דרש ויהי לו מקנה וגו' ויקנאו אותו לומר שע"ד המקנה קנאוהו· וכתיב ועבודה רבה כלומר עבודה בשדה שהיתה ע"י המקנה ע"י זבל המקנה היה שלא"ת עבודה בשדה ולזה קנאוהו: (ז) אלא כדבר קפרא· דבר קפרא עביד כו

חדושי הרש"ש

(ג) הנביאים· והאקישו היה נביא כדאיתא במגילה (י"ד ב'): (ג) באר מים חיים· לכאורה חמש שלא כוח

רש"י

אבל שוטה שנשכח מתו במהרה סבור הוא שאריכות ימים מבטלין: נבואה קשה מניין שכך היו ישראל אומרים יארכו הימים ואבד כל חזון: אבל שוטה מיצחק דכתיב ויהי כי ארכו לו שם הימים מיד והנה יצחק מצחק ושכח אבל אביו: בשביל שהעלו לך הימים ארוכים היית עושה הדבר הזה בתמיה· לא כן אמר רבי יוחנן וכו' ויצחק היה משמש מטתו ביום: הלואי שימא היתה נדה בשעה שבא אבא ליזקק לה שתאמר לו הורה גבר בתמיה לומר אין עכשיו עת הריון מגבר· כלומר וכי אשה נדה כמותי נזקקין לה הריון מגבר בעוד שהיא נדה ואבא היה פורש ממנה ולא נתעברה: ירמיהו מקלל יום לידתו ויום עיבורו דכתיב ארור היום אשר יולדתי בו זה יום העיבור יום אשר ילדתני אמי אל יהי ברוך זה יום הלידה אפשר חלקיהו אדם צדיק היה עושה הדבר הזה שהיה משמש מטתו ביום אלא לפי שהיתה איזבל הורגת וכו': ויזרע יצחק בארץ ההיא וגו'· הארץ שזרע בה יצחק קשה שנאמר בה בארץ ההיא והשנה קשה שהיתה שנת רעב שנאמר בשנה ההיא ואילו היתה ארץ יפה והשנה טובה על אחת כמה וכמה: וימצא בשנה ההיא מאה שערים כו' מאה מנינים· כנגד מדה אחת שזרע מצא מאה מדות: מאה כורים· מאה כרי· מאה שעורים· מלמד שהאמידו אותה שעיערו אותה ועשתה מאה חלקים יותר ממה שהאמידו אותה: והלא אין הברכה שורה בדבר שבמשקל ובמנין ובמדה מפני מה אמדו אותה מפני מעשרותיו· ליתן ממאה ב' ומעשר א': הה"ד יגורו יצפונו· שעבדים יושבים בביתו: קווקיא· פי' הערוך עדר: וכדון· ועכשיו יש לך עדרים רבים: ודבתריה· ופסוק של אחריו: סיפיה דפסקא· סוף פרשת ויהי בנסוע:

מתנות כהונה

הוא בכלל נבואה כמו שאמרו חז"ל חלום א' מס' בנבואה ומצאתי בפירש"י ד"ל חלום קשה וכן נבואה שהיא קשה ומאחרין לבא סבורין בני אדם שהאריכת ימים מבטלתן ואינו כן וכן אבל של שוטה שנשכח מתו במהרה סבור הוא שאריכת ימים מבטלת אותה וכן עשה יצחק ששכח אבל אביו ושמש מטתו ביום עד כאן מצאתי בפירש"י: [הכי גרסינן רבי חייא בר אבא אמר הקב"ה בשביל כו': אמה נדה גרסינן]: שתאמר לו הורה גבר· פירש"י בלשון תימה וכי עכשיו עת לקבל הריון מגבר והלא נדה אנכי: הכי גרס רש"י ז"ל וילקוט איוב יולדתי בו זה יום העיבור· יום אשר ילדתני וגו'· זה יום הלידה: חלקיהו· אביו של ירמיהו: בא ושמש מטתו ביום כו'· שחייב אדם לפקוד את אשתו ביום יציאה לדרך: הארץ קשה· שלא היתה יפה כשאר חלוקי אדמה במלכות ההיא: מאה מניינים· פי' שבכל עיר ועיר יש להם מנין ידוע שמונין בה התבואה כגון ביש מקומות עשר עמרים קורין אחת ועשרים עמרים שנים כו'· וביש מקומות ס' עמרין קורין לו אחת ודייק שערים מלשון שיעור ומנין: שהאמידו כו'· דרש שערים לשון שיעור ואומדנא: מפני המעשרות· שלא יעשר באומד: [כל העם וגו' גרסינן]: אפילו צרור כו'· כך הכריז אבימלך: [עד שהיו אומרים גרסינן]: זבל פרדותיו כו'· כך היו הבריות אומרים רוצה אני בזבל פרדותיו כו' כמו עבד לעבדו כו'· אינו קונה הנכסים ואינו רואה בהם סימן ברכה וכמו שאמרו חז"ל בפ' אלו מציאות דף ל"ט מי שהניח לו אביו מעות ומבקש לאבדם ישכור פועלים ולא ישב עמהם ודייק מדכתיב ועבדה חסר קרי ביה ואבדה: והם

יפה תואר

ומ"ע דרשו ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרת וזה על הגדרים וסייגים שהם מדרבנן לשמור את דיני דאורייתא· ולכן אמרו על ע"ה שהוא לשייג שלא להוציא מר"ס נרש"י ומרש"י נר"ס· ומכוונת דתורותי דרשו אפילו מצוה קלה שבע"פ וזה עירובי תבשילין וכדאיתא בפ' השמונה: בשביל שהעלו לך ימים רבים כו'· פי' דקרא אתמוהי קא מתמה· כי למה שארכו לו הימים עשה כן ולא היה ראוי מדר"י שאין לשמש המטה ביום· וע' בפירש"י בחומש וברא"ם ע"ז: מאה שערים מאה כורים כו'· דריש שערים משלש הוראות· שאחת מלשון שער שבשוק· ור"ל מאה שערים מאה מדות הנמכרות בשוק· ושתים מדה הנמכרת בשוק היא כור שהיא גדולה שבמדות· השנית מלשון שיעור וז"ש מאה מנינים· ר"ל שמנא מאה מהזרע שהוציא לתבואה וכפי' הרא"ע בשם רז"ל· והשלישית מלשון השערה והאומדן דשם וז"ש מלמד שהאמידו אותה וכו': ויצו אבימלך וגו'· דריש את הכתוב הזה אחר ויזרע יצחק שלא כסדר הפסוקים· משום דאזהרת אבימלך היתה בשביל הקנאה שקנאו בו אנשי ארצו שראו שהצליח מאד· ולכן אמר כי לא יבזוהו גם בזריקת צרור· ולכן דריש מקודם את רב שברכה אשר היה ליצחק ואח"ז באם האזהרה· ואף שהכתוב הקדים הצווי של אבימלך אשר הטעם בזה כדי לסמוך ויזרע לויגדל ומספר והולך מהצלחתו להכי הקדים האזהרה שלא כסדר המעשה: הה"ד יגורו יצפונו וגו'· פי' שהוא נוס שלא יזרקו בו גם צרור כדי שלא יגרמו לו מיתתו ויתנכלו לאמר אך צרור קל זרקנו בו· וז"ש יגורו יצפונו ולא יגלו את מזמתם· אבל המה עקבי ישמרו כאשר קוו נפשי· ויחפצו בערמה לקחת את נפשי: לשעבר היה לך חד קוקיא כו'· כי על מה שברכו ה' במאה שערים והרבה כסף וזהב לא היה מקפיד כי ידע אשר

פירוש מהרז"ו

מהרה יתכן שיתבטלו על ידי תשובה ותפלה שכל מה שהקב"ה גוזר לרעה חוזר בו כמש"ל פל"ג ס"ד ופ"נ: יארכו הימים· והנביא הפיל קרבו הימים ודבר כל חזון אבל אם יארכו הימים אפשר שיתבטלו: אבל שוטה· פי' אבילות חלושה כמו אבילות שעל הזקן· ופירושו כמו הדם שוטה· ודורש סמיכות הפרשיות מיד עדשים שהיא אבילות אברהם כמש"ל פס"ג סי' י"א וסמוך לו ויהי רעב בארץ וירד יצחק לגרר והיו אלו ימים של צער וכמ"ש כי ירא לאמר אשתי ושכח בעבור זה אבל אברהם שהיה מקרוב· וזהו מ"ש כי ארכו לו שם הימים שאלו נחשבו ימים רבים והרוכים ע"ש שהיו של צער וכמ"ש ויק"ר פי"ע סס"ג ע"ש· וכ"מ בס' הישר שבשנת מות אברהם ה"ה שנת הרעב וישב יצחק בגרר כו' ומ"ש כי ארכו לו כו' היו ג' חדשים ואחר עבור שנת אבל אברהם נראה ה' אל יצחק וצוהו לשוב לארץ כנען· וא"כ נ"ל שמ"ש ארכו לו כו' הם ג' חדשים וארכו לו ולא לאחרים: אמר ר"י· נדה ע"ז ב': והלילה אמר הורה גבר· וכי זכר יש לו הריון ע"כ דורש והלילה אמר נוטריקון והלואי אמרה שגורע אות ה' מוהלילה ומוסיף על אמר וכאלו כתיב אמרה· וע"פ דרך קנרה אמרה אמי ובתיבת והלילה יש אותיות הלוי· ומ"ש הורה גבר הוא בתמיה: חלקיהו אדם צדיק· כמ"ש ירמיהו בן חלקיהו וכל נביא שהוזכר שמו ושם אביו היה נביא בן נביא כמ"ש רות רבה רפ"ב: שהיתה איזבל· וע"ג הרי איזבל היתה בימי יהושפט· וירמיה היה בימי צדקיה דור י"א ליהושפט וא"כ חי ירמיה י"א דורות ונצטרך לומר שלא התחיל להתנבאות עד סוף ימיו בימי יאשיה בן אמון וכמ"ש ריש ירמיה ושם כתיב לא ידעתי דבר כי נער אנכי· והראתי המופלג מהרל"ל ברש"י בירמיה פסוק זה שגורס בהרוג מנשה בנביאי ה' ויתכן שכאשר הרג מנשה את ישעיה הרג גם שאר הנביאים ועדיין צ"ע שהרי מנשה מלך נ"ה שנה וכן ל"ד עשה תשובה כ"ב למלכותו· ונשאר ל"ג שנה ואחריו אמון ב' שנה וי"ג ליאשיה שאז התחיל להתנבאות הרי מ"ח שנה ואיך אמר נער אנכי· אך דוגמא לזה מצאנו בדה"ב י"ג ורחבעם היה נער כו' ורחבעם היה במלכו בן מ"א שנה· וביהושע ו' ויבואו הנערים המרגלים כו' ואמרו חז"ל שהיה פנחס וכלב וכלב היה אז בן פ' שנה· עכ"ז אינו דומה למ"ש לא ידעתי דבר כי נער אנכי משמע שהיה נער בשנים ממש וצ"ע: ו הארץ קשה· כמש"ל ס"ג שגרדיקי היא זוה רעה והשנה קשה שנת רעב: שמדדם לעשרם· במ"ר פי"ב ס"ם י"א וכ"ה בפר"א ר"ס ל"ג ויזרע יצחק שזרע לצדקה ועשר כל ממונו וכמ"ש באברהם ויתן לו מעשר ויעקב עשר אעשרנו לך: ז ויצו אבימלך· פסוק זה קודם לפסוק ויזרע יצחק והמדרש היפך הפסוקים לפי שמעתיק ממדרשים אחרים הקודמים מכה וכה וע' יפ"ת: שעצמת לא ממנו· ומ"ש ממנו אין פירושו יותר ממנו אלא מאשר לנו ובתוכנו עצמת וכאשר שלחוהו ולא נחסר השפע ממנו אז הודו לו שגם לשעבר היה ברכת ה' עליו· ולא משלהם· וז"ש ראו ראינו כי היה ה' עמך לשעבר עתה אתה ברוך ה': קווקיא· שית לבך לעדרים משלי כ"ז ח' לקווקיא ועי' במ"ע: ח ארבע· שד' פעמים נזכר חפירה בפרשה· א' בפ' י"ט עשק· ב' בפ' כ"א שטנה· ג' בפ' כ"ב רחובות· ד' בפ' ל"ב· ורומזים לבארה של מרים שנמשכו מימיו לד' דגלים כמ"ש בפר"א פל"ה שבארות האבות היא בארה של מרים· וזהו באר חפרוה שרים כו' הם האבות: חמש· שאלו באר עשק כתיב ב"פ באר· כי הו"ל ויקרא שמה עשק כמו ויקרא שמה שטנה· וע"פ מדה יו"ד פירושו שני בארות הרי חמש כנגד ה' חומשי תורה שנמשלו לבאר מים חיים כמ"ש ונוזלים מן בארך· יפוצו מעינותיך חוצה וכו' וכמ"ש במ"ר פי"ט ס' ל"ו שבאר מרים רומז על התורה: שבו נתעסק· עי' במ"ר פ"ו סי"ב כי העוסק כו': כנגד ס' ואלה שמות· ע"ל פ"ג ס"ה: ויקרא אותה שבעה· היינו הבאר של פסוק ל"ב הנ"ל והוא כולל ג' ספרים: משלים כו'· כמ"ש ויק"ר פי"א ס"א חצבה עמודיה

ידי משה

חלום וכן שמרכבה שראה יחזקאל כתיב וארא מראה· אנשים ע"ש שלא ראה באספקלריא המאירה אלא בחלום ממש נקרא מראות אלהים וכן פי' בכלי פז נמצא שאמר חלום קשה ונבואה קשה למדו כל זה מיחזקאל כנ"ל: אבל שוטה· עיין מ"כ שפי' שקורא ליצחק אבל שוטה ומאד דחוק פירושו בעיני ולי נראה דס"פ וה"נ אבל בפס"ח כי שני מיני אריכות זמן יש האחד הנכתב בתורה ובצדיקים למען יאריכון ימיך וכיוצא בהם זה אריכות זמן של אמת וכמו שדרשו חז"ל ליום שכולו ארוך אבל אריכות ימים שלנו קורין חז"ל אריכות ימים של הבל וכן בגמרא קורא את הזמן בלשון הבלי זמן לכ"ח חלום ונבואה דברים קשים הם אבל שוטה אריכות ימים ר"ל הבלי אריכות ימים מבטלים כאמונה ר"ל מאמר שלא בא הנבואה שיר אבן הרים הו"ע כמו ביחזקאל כמש שנאמר יארכו לנו הימים ואבד כל חזון וכן ביצחק כאן שאמר הפסוק שלפניו וירא אליו ה' גור בארץ הזאת כי לזרעך אתן את הארץ וזאת שבר שהיה לזמן קרוב ואמר הכתוב ויגר יצחק בגרר שהיה רק גר ולא נתקיימה הנבואה מיד אלא ארכו שם הימים ולכן יצחק משם ושמש מטתו ביום כמו שעשה חלקיהו שהוצרך לברוח מפני איזבל ושמש מטתו ביום לקיים מצות עונה כמו שמביא אח"כ מעשה ע"ז ולז"א אמר ר"ח ב"א לפי שארכו לך הימים היית עושה הדבר הזה וכו' ובכך אתה שלא יתקיים הנבואה וכלים ויליך מכאן ושמש מטתו ביום כדרך שעשה חלקיהו כי יתקיים הנבואה לאחר זמן ודייק ושמש מטתו כדי שימסר ויחוס שיהיה לו זרע שיותן לו הארץ כנ"ל: ומפני מה מדד אותה מפני המעשרות נ"ל בן המחבר ע"ד דאי' בזוהר בס' ויצא בס' כי מעט אשר היה לפני ויפרוץ לרוב ברכתו של הקב"ה הוא לא אחות מאלף ומביא ראיה ע"ז וא"כ קשה למה היה כאן גבי יצחק רק עלם

בנגד משנה תורה · על שם כי ירחיב · (ח) כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ: (ט) ואבימלך הלך אליו מגרר · (ז) מגורר אמלמד שנכנסו לסטים לתוך ביתו והיו מקרקרים בו כל הלילה · (ט) דבר אחר מגרר · מגורר מלמד שעלו בו צמחים · כמד"א (איוב ג) להתגרד בו · ואחוזת מרעהו · רבי יהודה אמר אחוזת מרעהו היה שמו · רבי נחמיה אמר סיעת מרחמוהי · ופיכול שר צבאו · רבי יהודה ורבי נחמיה · רבי יהודה אמר פיכול שמו · רבי נחמיה אמר פה שכל צבאותיו נושקים לו על פיו : (י) ויאמרו ראו ראינו · ראינו מעשיך ומעשה אבותיך · ונאמר תהי נא אלה אם תעשה עמנו וגו' · רק מיעוט שלא עשו עמי טובה שלימה · בימי רבי יהושע בן חנניה גזרה מלכות הרשעה שיבנה בית המקדש הושיבו פפוס ולוליאנוס טרפיזין מעכו עד אנטוכיא והיו מספקין לעולי גולה כסף וזהב וכל צרכם · אזלין אלין כותאי ואמרין ידיע להוי למלכא דהדין קרתא מרדתא תתבנא ושוריא ישתכללון מנדה בלו והלך לא יתנון · במנדה · זו מדת הארץ · בלו · זו פרובגירון · והלך · אנגרוטינה · ואמר להון (י) מה נעביד וגזרית · אמרין ליה שלח ואמר להין או ישנון יתיה מאתריה או יוספון עליה חמש אמין או יפצרון מיניה חמש אמין מן גרמיהון אנון חזרין בהון · (יא) והוו קהליא מצתין בהדא בקעתא דבית רמון כיון דאתון כתיבא שרון בכיין · בעיין למימרד על מלכותא אמרין יעול חד בר נש חכימא וישדך צבורא · אמרין יעול רבי יהושע בן חנניא דהוא אסכולסטקיא דאורייתא · עאל ודרש ארי טרף טרף ועמד עצם בגרונו אמר כל דאתי מפיק ליה אנא יהיב ליה אגריה אתא הדין קורא מיצראה דמקוריה אריך יהיב מקוריה ואפקיה אמר ליה הב לי אגרי א"ל זיל תהא מלגלג ואומר דעילת לפומא דאריה בשלם ונפקת בשלם · כך דיינו שנכנסנו לאומה זו בשלום (יב) ויצאנו בשלום · ויבואו עבדי יצחק · (ס)(יג) אין אנו יודעים אם מצאו אם לא מצאו · מן מה דכתיב וימצאו שם באר מים חיים הוי שמצאו מים חיים :

פרשה סה

(א) ויהי בן ארבעים שנה · הה"ד (תהלים פ) יכרסמנה חזיר מיער ר' פנחס בשם רבי סימון מכל הנביאים לא פירסמוה אלא שנים משה ואסף · משה אמר (דברים יד) ואת החזיר כי מפרים פרסה הוא · אסף אמר יכרסמנה חזיר מיער · למה הוא מושלה בחזיר · אלא ימה חזיר הזה בשעה שהוא רובץ הוא מפשיט את טלפיו כלומר שאני טהור כך מלכות הזאת הרשעה גוזלת וחומסת נראת כאילו (א) מצעת את הבימה · כך עשו כל ארבעים שנה צד נשי אנשים ומענה אותם וכיון שהגיע לארבעים שנה דימה עצמו לאביו · אמר מה אבא נשא אשה בן ארבעים שנה אף אני נושא אשה בן ארבעים שנה הה"ד ויהי עשו בן ארבעים שנה: (ב) ויקח אשה את יהודית · ר' יודן פתח (תהלים סח) אלהים מושיב יחידים ביתה וגו' · היא דעתיה דר' יהודה דאמר רבי יהודה אפי' ממזר אחד בסוף העולם וממזרת אחת בסוף העולם הקב"ה מביאן ומזווגן זה לזה · מאי טעמיה אלהים מושיב יחידים ביתה · כך לפי שכתוב (דברים כ) החרם תחרימם החתי והאמורי · ייתי הדין מחיק שמא ויסב להדא מחיקת שמא: (ג) ויהי עשו בן ארבעים שנה ויקח וגו' · (ויקרא יא) את כל עורב למינו · בימי רבי חייא רבה עלה זרזיר אחד לארץ ישראל אתון טעינין ליה לגביה אמרו ליה מהו דניכליניה · אמר לון אזלון יהבו יתיה על איגרא וכל עוף דשכן על גביה מן מיניה הוא ·

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קי"א. ב נדרים דף ס"ב. בבא בתרא דף ח'. אסתר רבה פתיחתא ס'. ג ויקרא רבה פרשה י"ג. מדרש תהלים מזמור פ'. ילקוט כאן רמז קי"ב. ילקוט תהלים רמז פת"ל. ד אבות דרבי נתן פרק ל"ד. ה ירושלמי קידושין פרק ג'. ילקוט כאן רמז קי"ב. ילקוט תהלים רמז תשכ"ד.

חדושי הרש"ש

שוא שנאמר עשק שכבר חפרו. אבל לפי' הרמב"ן יבואר על נכון. כי אמר ויחפרו כו' בנחל היינו כדי להמשיך מי הנחל לתוכו. ואפשר ע"כ אמרו מריבין לגו המים כי מי תמצית הנחל הם אך הכתוב אומר שמצאו שם באר מים חיים לבד מי הנחל אשר ג"כ נמצאו שם. ולכן שפיר אמרו המדרש לבנים ע"ש מי הנחל. ובאר מים חיים: (ז) מגורר מלמד כו' והיו מקרקרים כו'. כי קרקר הוא משרש קרר כמו שיאמר מן גלל גלגל ומן חלל ותחלחל והג' מן מגרר הוא במקום ק' בחלוף גיכ"ק: (ס) אין אנו יודעין אם מצאו אם לא מצאו. כ"ל פירושו דפעמים לו בוי"ו משמש במקום לא באל"ף עי' סוטה ס"פ כשם (ועי' לקמן פע"ג מה שדרשו בפסוק ויאמר לבן הן לו כו' וכמ"ב. וע"ע פרי' פ"ב בפסוק ויהי בשכון כו' במ"כ בשם רש"י) ובפי' הרמב"ם שם. ולכן היה אפשר לפרש כאן ויאמרו לו מצאנו מים כמו לא מצאנו מים באל"ף :

(א) מצעת כו'. עיין במ"כ ויק"ר ספי"ג. וכן יש לפרש הא דתנן בעבודת כוכבים (פ"ז א') אין בונים כו' ובימה. כמו דתנן שם גרדום ופירש"י להון ד"נ כמו בנים בעלו לגרדום. ורש"י פי' שם בימה

חדושי הרד"ל

כצ"ל והא דב"ק הוא בויק"ר ר"פ י"א וע' שבת קט"ו : (ח) כי עתה הרחיב וכו'. ג"ז נדרש נגד מ"ש שנאמר בערבות מואב שכבר כבשו עבר הירדן והרחיב ה' להם (וכד"א ברוך מרחיב גד שהיה בעבר הירדן) והיו מצוים ליכנס לארץ : (ט) ד"א מגרר כו' להתגרד בו. כצ"ל. ודרש ד' במקום ר' של שקרובים בתמונה וכמש"ל ס"פ ס"א ע"ש בהגהותי בס"ד : (י) מה נעבוד וגזרית. כצ"ל פי' כבר גזרתי : (יא) והוון קהליא מצמתין בהדא כו'. כצ"ל : (יב) ויצאנו בשלום. כמו ביצחק שלא עשו לו טובה שלמה וכל טובתו היה שלא נגעו בו ושלחוהו בשלום : (יג) א"א יודעין כו'. כי בבאר הראשון שאמרו לנו המים היינו שאמרו שהמים אינן נובעין מים חיים אלא שבאין מהתמצית נחל גרר ולא רבו עליה מפני שברית והשבועה. או כיון שכתוב מצאנו מים הוא מציאה של הפקר מים חיים לכן דרש לה כג"ש מציאה מציאה מהתם של מציאה הוא מים חיים ולכן לא רבו עליה. אבל אלמלי היו תמצית מי נחל גרר לא היו חוששין על השבועה והיו מריבין (ואף בראשונה כשחפרו בנחל מעיד הכתוב שהיה באר מים חיים ולא התמצית נחל גרר ובעלילה רבו עליה) :

מתנות כהונה

מגורר כו' · דאל"כ מגרר ל"ל : צמחים · של שחין : להתגרד בו · איוב ב' : סיעת מרחמוהי · כ"ת אונקלוס : פה שכל כו' · פיכל נוטריקון פה כל : פפוס ולוליאנוס · שני אחים היו והן הן הרוגי לוד שמסרו נפשם בשביל כל ישראל כדאיתא בפסחים פרק אלו עוברין דף נ' ובערוך ערך הרג מביא המעשה : טרפיזין · פי' הערוך שולחנות בלשון יון : אזלין כו' · הלכו הכותים ואמרו למלך ידיע להוי כו' כל אלו פסוקים הם בספר עזרא : מדת הארץ · הכי גרסינן ג"כ בערוך ופי' בו מדה ושיעור מס מן הקרקע : ברובינירון ה"ג רש"י ופי' בו כסף גולגולת · אנגרוטינה · ג"כ מין מס הוא. ואמר להם או שישנו ביהמ"ק ממקומו הראשון או יוספו כו' : ומן גרמיהון כו' · ומעצמם הם יחזרו בם. והיה כל קהל ישראל מחוברים ומקובצים בזאת הבקעה של בית רימון כיון שבאו הכתבים מאת המלך התחילו בוכים ורצו למרוד במלך ולבנותו בלא רשותו אמרו חכמי ישראל ילך חכם אחד וישקיט הצבור ואמרו ילך ר' יהושע : דהוא אסכולוסטקיא · פירוש אדון של בית המדרש ובקי לסדר דברי אגדה המתישבים על לב יודעיהם · בית המדרש נקרא בלשון יון סכולא כ"פ הערוך : עאל כו' · נכנס ודרש מעשה היה בארי שטרף בהמה או חיה אמר הארי כל מי שיבא ויוציא אותו העצם מתוך גרוני אני נותן לו שכרו בא אותו קורא מצראי מין עוף דמוקריה ארוך פי' הערוך שצוארו ארוך : יהב מוקריה · פי' הערוך צוארו ופיו שמנקר בו ובילקוט גרס קונגיה ופי' ג"כ צוארו : ואפקיה · והוציאו לעצם ההוא וא"ל העוף אל הארי תן לי שכרי וא"ל לך תהא מספר ומשתבח ואומר שנכנסת לפי הארי בשלום ויצאת בשלום ג"כ : דעלית גרסינן : ויצאנו בשלום · ולא נתגרה בהם לעשות מאומה נגד רצונם : אין אנו יודעים כו' · יש לפרש מה שכתוב ויגידו לו על אודות הבאר הוא הבאר שכתוב בראש הפרשה ויכרו שם עבדי יצחק באר במו שפירש הרמב"ן ז"ל ושם לא כתיב מים ויש לומר שגם לא מצאו מים שבכל הפרשה לא מצינו הבאר בלא מים כתוב בלדו והאי דכתיב מצאנו מים על כן באר אחרת היא ואם כן יקשה עלינו למה כתב לנו ויכרו שם עבדי יצחק כו' או מה שהגידו לו מלאכתם הבטלה כיון שהיתה מלאכה בטלה ועל כן אמר דיליף בג"ש באר. מבאר מוימצאו שם באר מים חיים או מצאנו מוימצאו דלעיל ללמד על הבאר ההיא שהיתה גם כן מים חיים או באם אינו ענין לגופו שהרי כתיב מצאנו מים :

פרשה סה לא פירסמוה · מנהג מלכות הרביעית הזאת : מצעת את הבימה · עשתה עצמה כאילו היא צדקה עשתה והצדיקה את הדין לאמתו ועשה מצעות נאות על בימה שבנ"ה [ועיין זה בויקרא רבה פי"ג] : הה"ד כו' · דאל"כ מה בא הכתוב להשמיענו ; היא דעתיה כו' · האי דלקמן היא דעתו של ר"י : אפילו ממזר כו' · יחידים משמע ממזרים שהם יחידים בלא אח ואחות וחבר ואסורים לבא בקהל : ה"ג החתי והאמורי וכתיב ולא יחיה שריד וגו' : ייתי כו' · יבא זה ימחה שמו שמו כתוב לימח ויקח את זאת שמה כתוב לימח : זרזיר · מין עוף : אתון כו' · באו והביאו אצל ר' חייא וא"ל מהו שנאכל אותו טהור הוא או לא : אמר לון גרסינן אמר להן לכו ותנו אותו על הגג וכל עוף שיבא וישכון אצלו הוא מין שלו : עורבא מצראית · עוף טמא הוא : בסאב · תרגומו של טמא מסאב :

רש"י

ילפותא השה עקבי ישמורו : ואבימלך הלך אליו מגרר מלמד שנכנסו לסטים לתוך ביתו והיו מקרקרים בו כל הלילה · שלא הלך כדרך מלך אלא כגר מגורר : ד"א מגרר מגורר מלמד שעלו בו צמחים · שפרחו בו צמחים כד"א להתגרד בו : רבי נחמיה אמר סיעת מן רחמוהי . מן אוהביו : כל צבאותיו · של אבימלך היו פוסקין על פיו של פיכול : ראה ראינו · כך פי' ראינו מעשיך ומעשי אבותיך · כאשר עשינו עמך · רק טוב מיעוט שלא עשו טובה שלימה שאמרו לו לך מעמנו : טרפיזות · שולחנות בלשון יון והיו מספקים לבני גולה כסף וזהב וכל צרכן : מטבעות · לחלוף · ומזונות למכור : מנדה זו מדת הארץ · מס של בתים : בלו זו פרובגירון · כסף גולגולת : או ישנוניה מן אתריה · ישנו העיר ממקומה או יוסיפון עליה חמש אמין או יבצרון מיניה חמש אמין ומן גרמיהון אינון חוזרים מיניהון : הוו קהליא מצמתין מקובצים בהדה בקעתא דבית רמון כיון דאתו כתבייא שחזר בו שריין בכיין : בעיין ממרוד · על מלכותא : אמרי יעול בר נש חכים וישדל צבורא · ישדל יפתה : אמרין ייעול רבי יהושע בן חנינא דהוא אסקולוסטיקא דאורייתא · מקבץ התורה בלשון יון : עאל ודרש ארי טרף טרף ועלה עצם בגרונו ואמר כל דאתי אפיק ליה אנא יהב ליה אגרא אתא הדין קורא מצראה דמוקריה אריך ויהיב מוקריה ואפקיה ראשו וחרטומו של אותו עוף ארוך א"ל הב לי אגרי א"ע זיל תהא מלגלג משתבח · ואמר דעאלית לפומיה דאריה לשלם ונפקית לשלם ואין לך שכר גדול מזה כך אולי נשכון ביניהם בשלום ואין אנו רוצים מאומה מהם :

אדם

פירוש מהרז"ו

שנעה : בנגד משנה תורה · שבשיקיים את התורה ירחיב ה' את גבולו · והנה המדרש חשב הפסוקים כסדר ס' ח"ת ולא כסדר שכתובים כאן : (ט) ופיכול שר צבאו · לעיל פנ"ד סי' ב' וש"נ ועי' רמב"ן ע"פ וילך יצחק אל אבימלך : (י) ראו ראינו · כופל הראיות ע"פ מדה יו"ד : אינון חזרין בהון · וכמ"ש הכל בכתב גו' כל מלאכת התבנית : ויצאנו בשלום · ואף שלא עשו טובה על כל פנים לא עשו רעה שהיה בידם לעשות · וכן באבימלך היה יכול לעשות רעה ולא עשה :

פרשה סה סימן א רבי פינחס · לעיל פר' ס"ג סס"ח · מדרש תהלים ס"פ פ' : מה אבא · שלא מצאנו בתורה שמפורש אצל אחרים כמה היו

ס"ט

יפה תואר

אשר מאת ה' היו לו אבל על המקנה שקנה משם בכספו ונחשבו מהם הקפיד אבימלך. א"נ דלא מקרי עצמות אלא המקנה שזה עלם כעשר וכמ"ש ז"ל למה נקרא עשתרות שמעשרות את בעליהן. ולכן לא הקפיד רק בזה שהיה להם הפסד גדול במה שאסכו עדרי הבהמות אליו : שנכנסו לסטים כו'. ומגורר מלשון אל תתגר בם. ועיקר הגדה זו נראה לומר שמפני זה הרגים בתחלו שגרש את יצחק וניתן לב להתרפס לפניו : פיכול שמו. עמ"ש בזה לעיל בפנ"ד : בימי ר' יהושע בן חנניה כו'. משום דק"ל כיון שלא עשו עמו טובה שלמה מאי רבותא שישלחוהו בשלום לכן מפרש שהטובה היא במה שלא הזיקוהו וזכה לצאת מן המקום הזה בשלום וכמשל מן הארי שאמר כך דיינו שנכנסנו לאומה וכו' : אנגרוטינה. זו היא ארנונא שאמרו שם בגמ' דהיינו עישור התבואות והבהמות : אין אנו יודעים כו'. פי' אי הוה מציאה טובה דהיינו מים חיים אי הוו מים דעלמא דלא מקרי מציאה אבל מדכתיב וימצאו באר מים חיים ילפינן דהך מציאה נמי מים חיים. ומהר"ש שמואל סגע ז"ל אומר דמדכתיב התם באר יתירא דהוה סגי דלכתוב מים חיים אתא לאשמעינן דכל היכא דכתיב באר הוי מים חיים ומכיון דכתיב הכא ויכרו עבדי יצחק באר ש"מ דהוה מים חיים :

מכל הנביאים כו'. פי' כל הנביאים שהזכירו אומת אדום הרשעה לא הזכירו בשום זיופה אלא שנים במה שמשלוה לחזיר וכדמפרש ואזיל : מה אבא נשא בן ארבעים שנה · משום דלעולם ילמוד אדם תורה ואחר כך ישא אשה ולכן לא נשא אשה עד ארבעים עד שיהיה בן ארבעים לבינה · והתחפש גם הוא בזה כאילו נפשו דבקה בתורה · אבל באמת התמהמה מפני שהיה צד נשי אנשים שהיה מרמה ומפתה אותן

ידי משה

מאה לזאת זה היה למעשרות פי' שבברכה היה אלף רק שבמעשר היה רק מאה וא"כ הברכה היה אלף ודו"ק : אמרין ליה מהו דניכליניה · ואין להקשות דמאי מספקא ליה והלא יכול לבדוק בסימניה וי"ל ע"ד דאיתא בספר' ויבאו עבדי יצחק אין אנו יודעין אם מצאו · פי' אם מצאו מים חיים ע"ד וימצאו שם מים חיים וגבי באר כזאת כתיב ויכרו שם באר דקאי אבאר כזאת כפירוש הרמב"ן הרי שמצאו מים חיים :

משנת דרבי אליעזר

ואבימלך הלך אליו מגרר מלמד שנכנסו ליסטים לתוך ביתו וכו' · י"ל דנלמד בג"ש דכאן כתיב מדוע באתם אלי וגו' וכן כתיב גבי יפתח בשופטים ואמר מדוע באתם אלי כאשר צר לכם כאשר גזלו אותם הפלשתים הנרעת : ד"א מגרר וכו' · כד"א להתגרד בו דרש מרעהו כמו ריעי דאיוב :

אזלין יהבו יתיה על איגרא ואתא הדין עורבא מיצראה שכן על גביה · אמר מסאב הוא דמן מיניה הוא דכתיב ואת כל עורב למינו · אמרו א לא הלך עורב אצל זרזיר אלא שהוא מינו · כך לפי שכתוב בו כי החרם תחרימם יתי הדין מחיק שמא · ויסב להדא מחיקת שמא · ויהי עשו בן ארבעים שנה: (ד) ותהיינה מורת רוח למה ליצחק תחלה אלא ע"י שהיתה רבקה בת כומרים לא היתה מקפדת על טנופת עבודת כוכבים · וזה על ידי שהיה בן קדושים היה מקפיד על טנופת עבודת כוכבים לפיכך ליצחק תחלה · ד"א למה ליצחק תחלה אלא לפי שהדבר תלוי בה · שנאמר ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך לפיכך ליצחק תחלה · ד"א למה ליצחק תחלה אלא דרכה של אשה להיות יושבת בתוך ביתה ודרכו של איש (א) להיות יוצא לדרך ולמד בינה מבני אדם · וזה ע"י שכהו עיניו והוא יושב בתוך הבית · לפיכך ליצחק תחלה · אמר ריב"ל גרם להורו לסלק ממנו רוח הקדש: (ה) ויהי כי זקן יצחק ר' יצחק פתח (ישעיה ה) מצדיקי רשע עקב שחד · ב כל מי שנוטל שוחד ומצדיק את הרשע בעקב וצדקת צדיקים יסורו ממנו · (ב) וצדקת צדיקים זה משה · (ג) יסורו ממנו זה יצחק ע"י שהצדיק את הרשע כהו עיניו · ויהי כי זקן יצחק וגו': (ו) (משלי יז) מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת ה' גם שניהם · א"ר יהושע בן לוי לא ממה שהיתה רבקה אוהבת את יעקב יותר מעשו עשתה את הדבר הזה אלא אמרה לא יעול ויטעי בההוא סבא על שם תועבת ה' גם שניהם ועל ידי שהצדיק את הרשע כהו עיניו · ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו: (ז) ר' יצחק פתח (שמות כג) ושוחד לא תקח וגו' · אמר ר"י ומה אם מי שנטל שוחד ממי שהיה חייב לו כהו עיניו · הלוקח שוחד ממי שאינו חייב לו עאכ"ו ויהי כי זקן יצחק וגו': (ח) רבי חנינא בר פפא פתח (תהלים מ) רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך וגו' · א"ר חנינא ג כל פעולות ומחשבות שפעלת אלינו בשבילנו · למה כהו עיניו של יצחק כדי שיבא יעקב ויטול את הברכות · ויהי כי זקן יצחק: (ט) א"ר יהודה בר סימון ד אברהם תבע זקנה אמר לפניו רבון העולמים אדם ובנו נכנסין למקום ואין אדם יודע למי מכבד מתוך שאתה מעטרו בזקנה אדם יודע למי מכבד · א"ל הקב"ה חייך דבר טוב תבעת וממך הוא מתחיל · מתחלת הספר ועד כאן אין כתיב זקנה וכיון שעמד אברהם נתן לו זקנה · ואברהם זקן בא בימים · יצחק תבע יסורין אמר לפניו רבון כל העולמים אדם מת בלא יסורים מדת הדין מתוחה כנגדו מתוך שאתה מביא עליו יסורים אין מדת הדין מתוחה כנגדו · אמר לו הקב"ה חייך דבר טוב תבעת וממך אני מתחיל · מתחלת הספר ועד כאן אין כתיב יסורין וכיון שעמד יצחק נתן לו יסורים ויהי כי זקן יצחק ותכהין · יעקב תבע את החולי אמר לפניו רבון העולמים אדם מת בלא חולי ואינו מיישב בין בניו · מתוך שהוא חולה שנים או שלשה ימים הוא מיישב בין בניו · אמר לו הקב"ה חייך דבר טוב תבעת וממך הוא מתחיל (בראשית מח) ויאמר ליוסף הנה אביך חולה · א"ר לוי אברהם חידש זקנה · יצחק חידש יסורים · יעקב חידש חולי · (ד) חזקיהו חידש חולי · (ה) שיתרפא · אמר לו העמדת אותו עד יום מותו אלא מתוך שאדם חולה ועומד חולה ועומד הוא עושה תשובה · אמר לו הקב"ה חייך דבר טוב תבעת וממך אני מתחיל · הה"ד (ישעיה לח) מכתב לחזקיהו מלך יהודה בחלותו ויחי מחליו · א"ר שמואל בר נחמן מכאן שהיה בין חולי לחולי חולי כבד משניהם: (י) ותכהין עיניו מראות · ה א"ר אלעזר בן עזריה מראות ברעי מראות ברעתו של רשע · אמר הקב"ה יהיה יצחק יוצא לשוק ויהון ברייתא אמרין דין אבוה דההוא רשיעא אלא הריני מכהה את עיניו והוא יושב בתוך ביתו · הה"ד (משלי כח) בקום רשעים יסתר אדם · מכאן אמרו ו כל המעמיד בן רשע או תלמיד רשע סוף שעיניו כהות · תלמיד רשע מאחיה השילוני (מלכים א יד) ואחיה לא יכול לראות כי קמו עיניו משיבו · שהעמיד את ירבעם תלמיד רשע · בן רשע מיצחק · ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו · ד"א מראות מכח אותה ראיה ז שבשעה שעקד אברהם אבינו את בנו על גבי המזבח בכו מלאכי השרת · הה"ד (ישעיה לג) הן אראלם (ו) צעקו חוצה וגו' · ונשרו דמעות מעיניהם לתוך עיניו והיו רשומות בתוך עיניו וכיון שהזקין כהו עיניו הה"ד ויהי כי זקן יצחק וגו' · ד"א מראות מכח אותה הראיה ח שבשעה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו על גבי המזבח תלה עיניו במרום והביט בשכינה ·

מסורת המדרש א בבא קמא דף צ"ב · ב ילקוט ישעיה רמז רע"ה · ג ילקוט תהלים · חולין דף כ"ס · ב ילקוט ישעיה רמז רע"ה · ג ילקוט תהלים רמז תשל"ו · ד בבא מציעא דף פ"ז · סנהדרין דף ק"ז · תנחומא כאן סי' ו' וסדר חיי שרה סי' א' ילקוט כדר חיי רמז ק"ס · ה תנחומא סדר הזה סי' ד' ילקוט כאן רמז קי"ד · ו סנהדרין ק"ב · תנחומא כי תצא סי' ד' אגדת שמואל פ' ח' ילקוט מלכים רמז ר"ב · ז לעיל פר' נ"ו · ילקוט ישעיה רמז ש"ג · ח דברים רבה פרשה י"א · ילקוט כאן רמז קי"ד ·

חדושי הרד"ל

(א) להיות יוצא לדרך ולמד בינה כו' · נקט ל"זה משום בהאמר שנוי לעיל פי"ח לענין ויבן בינה יתירה כו' ע"ש · שכהו עיניו והוא יושב בתוך הבית כו' כדלקמן דרא"כ"ע יהא יוצא לשוק כו' א"נ הריני מכהה כו' : (ב) וצדקת צדיקים זה משה · שנאמר בו לא כהתה עינו וכ"מ ברבינו בחיי : (ג) יסורו ממנו זה יצחק כו' כהו עיניו · שלא זכה לצדקה זו של משה וכהו עיניו בזקנותו וזהו בעקב ר"ל בסוף ימיו : (ד) חזקיהו חידש חולי שיתרפא · כ"ה גם בפר"א פנ"ב ובזוהר תרומה קע"ד · אבל בב"מ ובחלק אמר עד אלישע · ופי' רש"י בפ"ק דב"ב פ"ו ובביאורי לפר"א שם באורך : (ה) שיתרפא · אמר לו טוב לאדם שהעמדת אותו עד יום מותו כו' · כ"ה בילקוט חיי שרה רמז ק"ס ובכ"י · ור"ל שאז כשעת מותו פעמים אין בו כח לשוב עוד בתשובה שלימה לעשות לשמור ולקיים בפועל המצות אחרי שהתשובה : (ו) צעקו חוצה וגו' · גנ' יבכיון · ונשרו דמעות כנ"ל :

חדושי הרש"ש

כמנין אחר · ולשון מלפות כו' היינו נמי כמו שנשנו שהוא במנין כנגד אמר על השולחן אשר ישבו השופטים

רש"י

פרע"ה כה אדם מת בלא חולי אינו מיישב בין בניו · שאינו מחלק להם נכסיו ומייפקן כראוי : בחלותו ויחי מחליו המגי מכאן שהיה בין חולי לחולי חולי כבד משניהם · אפשר לומר כחלותו ויחי מחליו אומר שחוליו שני היה כבד מהראשון

מתנות כהונה

ה"ג החרימם כתיב : לא יהיה שריד וגו' ויתי הדין כו' : תלוי בה כו' · דכתיב בבטנה משמע שהיא גרמה שהיתה בת רשעים דאל"כ בבטנך למה לי בידוע שהיו בבטן לפיכך היתה סובלת וכ"ש פ"ב בהב"א : להיות יושבת בתוך ביתה · והיא רגילה בקטטות ובדברים העליכים לה כמנהג בבני בית : ולמד בינה כו' · כלומר אעפ"י שהיו יוצא להגרות כיצחק שהיה עובד אדמה וגם נתברך בברכה ה' ית' ולא היה צריך לצאת ולסחור ההרך מ"מ דרך שהיה לצאת חוצה בין בני אדם לראות מנהגם ולהבין בינה בכל עניניהם : כהו עיניו יושב גרסינן : יושב בתוך הבית · ולפיכך הרגיש בהמרותם דהשונה כי לא הורגל : גרם · עשו : להורו · לאביו וזהו מורת רוח · שהעציבה והמרה ממש רוח קדשו ולפיכך ליצחק תחלה משמע מגירסת הילקוט שגרם וי"ג ד"א לפי שגרם לסלק רוח הקדש ממנו : ה"ג בעקב מדרש וצדקת כו' : זה משה · שלא הצדיק הרשע שנאמר רשע למה תכה רעך : הדבר הזה · שסבבה הברכות ליעקב : לא יעול כו' · לא יכנס עשו ויהי מטעה את אביו ויהיה יצחק נקרא תועבה על שם וגו' : ומה אם מי גרסינן : כממי שהוא חייב לו · כיצחק שלקח מעשו בנו שחייב לכלכל את אביו אינו יכול לגוות אותם ולסדר ולייטב ענין ירושתם : אמר לו · הזקים לפני הקב"ה העמדת החולי להולי כו' · דייק מדאמר ויחי ולא אמר ויקם משמע שכבר בא עד שערי מות ויחי דכך בילקוט מראות מראות ברעהו כו' דאם לא כן מראות למה לי אלא על דרך שאמר הכתוב עוצם עיניו מראות ברע ופירושו כדי שלא יראה ברשעתו של אותו רשע : ויהון ברייתא כו' · ויהיו הבריות אומרים זהו אביו של אותו רשע : צעקו חוצה וגו' גרסינן

יפה תואר

אומן : למה ליצחק תחלה · ואין לומר שמרו שהיסה יחד והכתוב מונה ליצחק תחלה מפני חשיבותו · דא"כ היה לו לומר ותהיינה מורת רוח ליצחק ורבקה · ומדאמר לרבקה משמע לרבקה אחר זמן : לא היתה מקפדת · לא שלא היתה מקפדת על עבודת כוכבים גופה · חלילה לאמר כן על צדקת זו · אבל שהוא כי לא שמה לב על השיהות ושונגות אשר הם אסורים משום לאו דעבודת כוכבים · משום שהיתה רגילה לראות גם בגוף עבודה כוכבים · משא"כ יצחק הקפיד ג"כ על זה : בעקב וצדקת צדיקים וגו' · לפי הדרש הזה הוי"ו של וצדקת הוא נוסף וכוי"ו ואיה ועגה · ודורש על יצחק בשביל שהצדיק את פשו עקב שוחד מה שלד בפיו · לכן צדקת צדיקים זה משה דכתיב בו לא כהתה עינו יסורו ממנו · ובילקוט הגירסא בעקב נרמס · ונראה שפירושו בגנות בעיני השמים. שהוחד עד"ש בסנהדרין שהדי שקרי אאיגרייהו זילי · ואע"ג דיצחק טועה היה שהיה מדמה בפיו כדדרים לעיל ואיך נקרא זה מצדיק רשע עקב שוחד · מ"מ י"ל כיון דהיה מאכילו איבעי ליה ליצחק לעיוני דפסול בדינים · ולכן הפסד בטעם כשבעבתו · והיה לו לחקור בעניניו יותר : לא ממה שהיתה רבקה אוהבת כו' · כלומר מכבה ההכאה ליעקב לבד לא החזיקה בעדמה ולא קפחה את הברכות מעשו · אך בקשה תחבולה כי יברך את שניהם · ורק להציל את בעלה מתועבה היתה מוכרחת לעשות כן : ומה אם מי שנטל שוחד כו' · ואע"ג דכתיב כתיב כי השוחד יעור וגו' וי"ל לסק"ו · אך מהכתוב אפשר לפרש יעור את עיני הדעת ועורון השכל כי השוחד מטה את הלב לזכותו · ומק"ו ילפינן כי הוא עורון עינים ממש : ממי שהיה חייב לו כו' · אי סבר ר"י כמ"ד בפ"ק דקדושין שכבוד אב ואם הוא משל בן א"ש כפשטיה · ואי סבר כמ"ד משל אב יתפרש ממי שהיה חייב לו לשמשו לעשות לו מטעמים להאכילו ולהשקותו כעבד לאדוניו : אין כתיב יסורין · והא דכתיב וינגע ה' את פרעה זה היה יסורין לפי שעה והכא מיירי ביסורים קיימים : מתוך שהוא חולה שנים או שלשה ימים · בשלהי מו"ק אמרינן כשעה שלא יפגעו מלאך המות בשוק כבהמה · אך לענין זה היה די אם יחלה יום אחד אבל לצוות לביתו ביישוב הדעת צריך ב' וג' ימים · והא דל"ת מפני שהחולי ממרק כדלעיל ספ"ב · כי נמרק לבד היה די ביסורין · אבל כיון שנתחדש החולי מטעם שאמור כאן ניתא לצדיקים שבחולי ימרק : חזקיה חדש חולי שיתרפא · והא דמצינו ויחפא ה' את אבימלך ואמהותיו · ובמריב אל לא רבאת לא נס · זה הוא החולי המחודש לפי שעה בהשגתם לתוכחת מוסר · אבל דחזקיה היה חולי טבעי כי קרבו ימיו למות · וגם דכתיב בתורה ורפא ירפא · ובפרק מקום שנהגו הנן חזקיהו גנז ספר רפואות שהשלמה י"ל דהיינו במכה בעצמה והכא בחולי כולל כל הגוף · והבא ניתא נמי דאבימלך ומרים : חולי כבד משניהם · פי' רש"י ומה דהאמר כבד משניהם דייק מדכתיב מחליו בכנוי משמע שזה היה העיקר והכבד בין שניהם : יהיה יצחק יוצא לשוק ויהון ברייתא אמרין כו' · ואע"ג דבעת שנו נתפרסמה מבשים בן פ"ו שנה ומכל מעמד אם אברהם בלא עתו כדלעיל פס"ג שלא יראה בתעלות נכדו · ואי"כ למה אמר שכתוב ויהי כי זקן יצחק והבהינה עיניו מראות · ולא כהו לפני זה · וי"ל כי עד זקנותו כמה את אביו ויצחק היה מחזיקו לצדיק ורק אברהם אלו היה חי היה מרגיש בו · אבל לעת זקנת יצחק גבר רשעו מאד עד שהיו רואין יצחק אומרים דין אבוה דההוא רשיעא ובהכרת ירגיש ברשעו : סוף שעיניו כהות · זהו כוונתו שלא יצטער בראותו רשת בנו או תלמידו · ואם אמנם רבים שהעמידו בנים או תלמידים רשעים ועיניהם לא כהו כמו אברהם בשמואל ודוד · י"ל שלא הרפו כביכול בינעטרו עליהם כי ישמעאל עשה תשובה · ועל בני שמואל אמרינן בפרק במה בהמה כל האומר בני שמואל חטאו אינו אלא טועה · ואבשלום מת בחיי דוד אביו ואסף אליהים את חרפתו · ועוי"ל דזה דרך עונש ודוקא למי שהיה בידו למחות ולא מיחה כגון עלי : ירבעם תלמיד רשע · כדדרשינן בחלק על פסוק וימצא אותו אחיה והוא מתכסה בשלמה חדשה : ונשרו דמעות מעיניהם · כבר כתבנו למעלה פנ"ו סי' ז' שאין לייחס הדמעות למלאכים · והכוונה הוא על גודל הצער וגם זה שהוא נרמז אז מהחרדה אשר ראה אז בצער המלאכים וצער אביו ואמו · וכל זה החלים את עינו ומכה נגפו · עד כי קפאו עיניו בקנה לתני עתו וגם ליתו וכהו עיניו : והביט בשכינה · והזין פיתו ממנה ·

פירוש מהרז"ו

כשנבאו היה רק אלא לדרשה : ג כי החרם וגו' · עמ"כ ויותר מפורש בישעיה ל"ח בתהא בשמים חרבי וגו' · וכן בסי' הקודם ג"כ מהיבת חרמי : ד למה ליצחק תחלה · נ"ע שהרי מן הדין להקדים האשה להאשה והאב להאם · ויתכן שבקללה מתחילין מן הקטן כמש"ל פ"כ סי' ג' וגם סי"ל נאבותיו או להוריו : לסלק ממנו רוה"ק · כמ"ש בפ' הסמוך ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות פי' ברוה"ק · וע' פסיקתא פר"ג סי' ד' והעתקתי לפנינו לעיל פס"ד סי' ה': ה בעקב וצדקת צדיקים · עמ"כ וה"ג בילקוט ישעיה ה' ודברי חז"ל סמוכים על המפורש במ"ר רפי"ד וש"נ · וז"ל הפליך נעלי מה אני עושה שולף מנעלי ורומסן בעקיבי · וכ"ה בד"ר פ"ג סי' ב' וש"נ · וכאן דורש מ"ש עקב שוחד על מי שסוף עונשו שיהיה נרמס בעקב וע"כ הצדיקו עונשו כמוהו והוא מדה כנגד מדה · שכתוב בו כשהיה בן ק"כ שנה לא כהתה עינו · ויצחק היה עתה בן קכ"ג שנה והספר שכהו עיניו היה שנים קודם הברכה · ומ"ש וצדקת כמו זכות כי תרגומו זכו בזכות משה גיפל מיצחק : ח רבות עשית · ומ"ד נפלאותיך ומחשבותיך אלינו ומ"ש כל פעולות כמ"ם עשית · ומחשבות כמ"ש ומחשבותיך · והיבת אלינו נמשך גם לרישא · וע"ל פנ"ב סי' ה' כהות עינים כו' וזהו בשבילנו וע' מדרש תהלים מ' שדורש הפסוק על אברהם : ט אברהם תבע זקנה · ע"ל ס"פ נ"ח ור"ס נ"ע · והוא ע"פ מדה ט"ז שמיוחד במקומו שבכאן התחילה הזקנה · ומ"ש עד כאן פי' עד אברהם וכמ"ש והברהם ושרה זקנים ואדוני זקן ואברהם זקן · וכ"ה בפר"א פנ"ב ע"ש כל הענין בהורך : חלה שיתרפא · ומ"ש חז"ל על אלישע שחלה ב' חולאים ואלישע היה הרבה שנים קודם חזקיהו צ"ל שאלישע לא הודם שיהיה המנהג בעולם כן עד חזקיה · וצ"ע מגין לחז"ל כזה : י כל המעמיד תלמיד · בתנחומא תצא סי' ד' בפסוק והיה לא יוכל לראות כתיב בתוך ענין של ירבעם ולמוד מעניו שע"כ כהו עיניו : בן רשע מיצחק · ומש"ל פל"ב סי' י"ב הכן שיעמידו יהיה כסוי עינים וכ"ה בבגילה כה · והא גרמו להם : הן אראלם · וכ"ד מלאכי שלום מר יבכיון וכמש"ל

כושלים אותו משל למה הדבר דומה למלך שהיה מטייל בפתח פלטין שלו ותלה עיניו וראה בנו של אוהבו מציץ עליו בעד החלון אמר אם הורגו אני עכשיו מכריע אני את אוהבי אלא גוזרני שיסתמו חלונותיו · כך בשעה שהעקיד אברהם אבינו את בנו על גבי המזבח תלה עיניו והביט בשכינה · אמר הקב"ה אם הורגו אני עכשיו אני מכריע את אברהם אוהבי אלא גוזר אני שיכהו עיניו · וכיון שהזקין כהו עיניו · ויהי כי זקן יצחק וגו': יא ויקרא את עשו בנו הגדול · [א] אמר ר"א בר שמעון למדינה שהיתה מכתבת (ז) ענקמון למלך והיתה שם אשה אחת והיה לה בן ננס והיתה קוראה אותו מקרוא לפרום אמרה בני מקרוא לפרום אין אתם מכתיבין אותו · אמרו אם בעיניך מקרוא לפרום בעינינו הוא ננס שבננסים · כך אביו קורא אותו גדול ויקרא את עשו בנו הגדול · אמו קראת אותו גדול ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול החמודות · אמר להם הקב"ה אם בעיניכם הוא גדול בעיני הוא קטן (עובדיה א) הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד [ב] א"ר ברכיה לקבל תורא טבחא הה"ד (ישעיה לד) כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום · ויאמר אליו בני ויאמר אליו הנני הה"ד (משלי כו) כי יחנן קולו אל תאמן בו וגו' [ג] חזקיהו תורגמינא אמר (שם) כי שבע תועבות בלבו · את מוצא תועבה אחת כתיב בתורה וכתוב בה עשר (דברים יח) לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש וגו' וחובר חבר ושואל אוב וידעוני וגו' · כאן שכתוב שבע עאכ"ו · הוי כי שבע תועבות כי שבעים תועבות בלבו · ויאמר אליו הנני: יב א"ר יהושע בן קרחה הגיע אדם לפרק אבותיו קודם לה' שנים ולאחר חמש שנים ידאג מן המיתה שכן יצחק אמר אם לשניו של אבא אני מגיע עד עכשיו מתבקש לי אם לשנים (ח) של אמי אני מגיע · ויאמר אליו הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי · [ד] תני שבעה דברים מכוסים מבני אדם ואלו הן · יום המיתה · ויום הנחמה · ועומק הדין · ואין אדם יודע במה הוא משתכר · ואין אדם יודע מה בלבו של חבירו · ואין אדם יודע מה בעיבורה של אשה · ומלכות הרשעה אימתי נופלת · יום המיתה מנין · דכתיב (קהלת ט) כי גם לא ידע האדם את עתו · יום הנחמה מנין · דכתיב (ישעיה ס) אני ה' בעתה אחישנה · ואין אדם יודע מה בעומקו של דין · שנאמר (דברים א) כי המשפט לאלהים הוא · ואין אדם יודע במה הוא משתכר · דכתיב (קהלת ג) מתת אלהים הוא · ואין אדם יודע מה בלבו של חברו · דכתיב (ירמיה יז) אני ה' חוקר לב · ואין אדם יודע מה בעיבורה של אשה · דכתיב (קהלת יא) כעצמים בבטן המלאה · [ה] ומלכות הרשעה אימתי נופלת · דכתיב (ישעיה סג) כי יום נקם בלבי: יג ועתה שא נא כליך (ט) שחוז מאני זינך שלא תאכילני נבילות וטריפות · סב מאני זינך שלא תאכילני גזילות וחמסים · תליך · אמר לו הרי הברכות תלויות למאן דחמי ליה למתברכא הוא מתבריך · ד"א שא נא כליך · זו בבל (דניאל א) ואת הכלים הביא בית אוצר אלהיו · תליך זו מדי (אסתר ו) ויתלו את המן על העץ · קשתך זו יון · שנאמר (זכריה ט) כי דרכתי לי יהודה קשת · וצא השדה · זו אדום · ארצה שעיר שדה אדום · ועשה לי מטעמים · ר' אליעזר בשם רבי יוסי בר זימרא אמר [ו] שלשה דברים נאמרו בו בעץ שאכל אדה"ר טוב למאכל ויפה לעינים ומוסיף חכמה · ושלשתן נאמרו בפסוק א' שנאמר (בראשית ג) ותרא האשה כי טוב העץ למאכל · מכאן שהוא טוב למאכל · וכי תאוה הוא לעינים · מכאן שהוא יפה לעינים · להשכיל · מכאן שהוא מוסיף חכמה · המד"א (תהלים פט) משכיל לאיתן · (י) [ח] וכן יצחק אמר ועשה לי מטעמים אמר לו בתחלה הייתי נהנה מן הראייה ועכשיו איני נהנה אלא מן הטעם · וכן שלמה אומר (קהלת ה) ברבות הטובה (יא) רבו אוכליה · [ט] מכאן לסומין שאינם שבעים לא דמי ההוא דחמי סולגיתא פניא וכפן להוא דחמי סולגיתא מליא ושבע · וילך עשו השדה לצוד ציד להביא · [י] אם מצא הרי מוטב ואם לאו להביא מן הגזילות ומן החמסין: יד ורבקה אמרה אל יעקב · הביאה לי ציד ועתה בני שמע בקולי לך נא אל הצאן · א"ר לוי לך וקדם את האומה שמשולה לצאן · המד"א (יחזקאל לד) ואתן צאני צאן מרעיתי · ולקח

מסורת המדרש א פי"ל פ"כ אגדת בראשית פ"מ · ילקוט כאן רמז קי"ד · וילקוט ירמיה רמז של"ב · ב פסיקתא רבתי פרשה י"ד ופ' ט"ו · ג ילקוט כאן רמז קי"ד · וילקוט משלי רמז תתקס"א · ד פסחים דף נ"ד · קהלת רבה פי"א · מכילתא בשלח פ"ו · ילקוט כאן · ילקוט ירמיה רמז כנ"ו · ה ילקוט ישעיה רמז שס"ז · ו ילקוט כאן רמז קי"ד · ז ב"ר פרשה י"ט · קה"ר פ' ה' פסוק ברבות הטובה · ילקוט בראשית רמז כ"ז · ח ילק' קהלת רמז תתקע"ב · ילקוט כאן רמז קט"ו · ט יומא ע"ד · י לקמן פ' ע"ח · ילקוט כאן רמז קט"ו

חדושי הרד"ל

(ז) ענקמון · בפס"ר פ"ב פי"ג סגירכא אספטרון · פי' בפני תרבות והיו בוחרין גדוד בוחרי רואי כמו גבורים ענקים אתוני תרב ע' מו"ע ע' אספטי: (ח) של אמי אני מגיע היה לא זקנתי לא ידעתי כו': (ט) שחוז מאני זינך כו' · כמ"ש (בחולין ל:) דבדק גירא ובחט בסדי דפרה: (י) וכן יצחק אמר · ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי וקרא כאן המאכלים בשם מטעמים דרך נער שעכשיו אינו נהנה אלא מן הטעם: (יא) רבו אוכליה כו' · כי אם ראות עיניו כנ"ל: אמו

מתנות כהונה

כי זקן יצחק וגו' גרסינן: מציץ עליו · בן אוהב מלין של המלך דרך גאוה בלי יראה: מכריע את אוהבי · מכריע · אותו חוץ מדעת ומצערו וכהות עיני יצחק עמדו לו במקום מיתה שנאמר כי לא יראני האדם וחי וכמו שאמרו חכמינו ז"ל הסומא חשוב כמת וכן מנאתי בפירקי ר"א: ענקמון · לפי הענין פירושו אנשים גבורים בני חיל כענקים: מקרוא לפרום · פירש"י והערוך בלשון יון הוא ארוך וקל כלומר אדם גדול הקומה וקל ברגליו: לקבל תורא כו' · כנגד גדול השור צריך טבח גדול כן עשו נקרא גדול ולכן טבחו גדול: כי יחנן קולו · כעשו שענה את אביו דרך ענוה וחריזות הנני כמו שפירש"י בפרשת וישב: וידעוני וגו' גרס' · וקחשיב והזיל עד עשרה: עאכ"ו · שלפי רוב התועבות הכתובים יהיו הרשעים כלולים בתוכם לפי ערך מניינם ויעלו השבע לשבעים: ה"ג ויאמר אליו הנה נא לא ידעתי וגו': מתבקש לי · עדיין יבוקשו לי שני חיים ואצפה לחיות עוד אבל אם לפרק אמי לא ידעתי כו' שהרי יצחק באותו פרק היה בן קכ"ג ושרה היתה בת קכ"ז: יום הנחמה · שינחם ה' ציון בבנים: אני ה' בעתה וגו' · משמע אין הדבר גלוי אלא לי וכמו שאחז"ל הפי' לבא לפומא לא גלי: שחוז · שלא יהא בו אחד מב' מדות שפוסלים הסכין לשחיטה ולשון שא נא קא דרים כמא דאת אמר אין משחיזין את הסכין אבל משיאה על גבי הברכה בפ' ב' דמס' ביצה: סב מאני זיינך · כך גרסינן פי' קח כלי זיין שלך והרם את כמו ונשא את ראש: למאן דחזי ליה גרסינן · פי' למי שהוא ראוי אליהם ונבואה נזרקה בפיו ולא ידע מה ניבא: נאמרו בו גרסינן · ופי' בעץ שהכל ממנו אדם הראשון ועיין לעיל פר' בראשית ובקהלת בפסוק ברבות הטובה: וכן יצחק כו' · כשם שהקפידה תורה על טוב טעם כך הקפיד יצחק: רבו אוכליה וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא ומה כשרון לבעליו כ"א ראות עיניו: לא דמי כו' · פירש"י והערוך אינו דומה מי שרואה לפניו סל והוא ריק מלחם ולפיכך נשאר רעב למי שרואה סל מלא פת אע"פ שאינו אוכל ממנו נעשה שבע וע"ד שאמרו חז"ל בפ' יום הכפורים אינו דומה למי שיש לו פת בסלו כו': וקדם את האומה כו' · כלומר תקדם אתה לקבל הברכות כדי שלא ימנך אותו אומה כו':

רש"י

מראשון ומשני שמת בו: למדינה שהיתה מכתבת ענקמין למלך · כמה אולייא למלך: מקרו לפרום · ארוך וקל בלשון יון: א"ר יהושע בן קרחה הגיע אדם לפרק אבותיו קודם ה' שנים או לאחר ה' שנים ידאג מן המיתה שכן אמר יצחק הנה נא זקנתי: אם לשנים של אבא אני מגיע · שגזרו עלי שאחיה כשנים שחיה אבא עד עכשיו מתבקש לי עדיין יש לי שנים הרבה לחיות שלא הגעתי לשנותיו: ואם לשנות אמי אני מגיע · הנה נא זקנתי שיצחק היה באותו הפרק פחות מאמו ה' שנים שכן מצינו שאותה שעה שנטל יעקב את הברכות היה בן ס"ג שנים וכתיב ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם הא למדנו שהיה יצחק אותה שעה בן קכ"ב שנה ושרה חייתה קכ"ז הא למדנו שהגיע לימי אמו קרוב ה' שנים: שא נא כליך · שחוז מאני זיינך שלא תאכילני נבלות וטריפות · אין שא אלא לשון שחיזה כהדא דתניא אבל משיאה ע"ג חברתה ביו"ט ודבר זה שמעתי מקרובי ר"מ בר יצחק: וכן שלמה אמ' ברבות הטובה רבו אוכליה ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו מכאן לסומין שאינן שבעים: לא דמי ההוא דחמי סולגיתא פניא וכפין · של הלחם ריקן ורעב: למאן דחמי סולגיתא מליא ושבע · מן הראייה בלבד: הביאה לי ציד · וילך עשו השדה לצוד ציד להביא מצא טוב ואם לאו להביא מן הגזל ומן החמס: לך נא אל הצאן לך וקדם אותה כמה דאת אמר ואתן צאני צאן מרעיתי · עשה

דבר

פירוש מהרז"ו

וכמש"ל פל"ו סי' ה' וש"נ ודורש נוטריקון מראות מר אות · ומר פי' טיפה כמ"ש מר מדלי ואות הוא כוסס · וז"ש נשרו דמעות והיו כשומות כו': יא ענקמין · בערוך ע' אנקמון וכתב המ"ע בל"י איש חזק ובריא: א"ר ברכיה · לקמן פ' פ"ב סי' ג' פסיקתא ס"פ מ"ו: כי יחנן קולו · כי תיבת הנני מורה שהוא מוכן לעשות רצונו תמיד כמ"ש באברהם ומשה וכמש"ל פנ"ה ולקמן פ' פ"ד סי' י"ג אצל יוסף שתיבת הנני נותן חן ורצון: וכתוב בה עשר · מעביר בנו ובתו באש הרי ב' · קוסם קסמים ג' · מעונן ומנחש ומכשף הרי ו' · חובר חבר ז' · אוב וידעוני ט' · ודורש אל המתים הרי י"ד וכתיב אחריו כי תועבת ה' כל עושה אלה הרי תועבה אחת וכולל עשרה עבירות וכאן שכתוב שבע תועבות וכל תועבה כולל עשרה עבירות · ועי' תהלים מזמור י"ד אמר נבל בלבו כו' · וע"ע בתנחומא: יב תני ז' דברים · קה"ר פסוק כי אינך יודע וע' פסחים פרק מ"ש: זו מתת אלהים · ור"ד גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עושר וגו' ולשמוח בעמלו זו מתת אלהים היא: יג ואת הכלים הביא · בנבוכדנצר כתיב · ומ"ש את לא רמז למ"ש בעזרא ה' י"ד ואף מאניא די בית אלהא וגו' ואמר ליה אל מאניא שא אחת המו בהיכלא די בירושלם: יהודה קשת וגו' גרס ועי' ילקוט: ארצה שעיר · רמז למ"ש עד אשר אבא אל אדוני שעירה וכמ"ש בסוף עובדיה ע"ש היטב: ג' דברים · ע"ל פי"ט סי' ה' וש"נ ומבואר · ומ"ש ומוסיף חכמה פי' רוה"ק: לצוד ציד · משמע כדרך הצודים פעם משיגים ופעם אין משיגים · ולהביא משמע הבאה וודאית והם ב"כ מכחישים · וע"ל פ' ע"ח סי' ד': יד לך נא אל הצאן · והוא מיותר ואלא היכן ילך לקחת שני גדיי עזים · ע"כ דורש שהוא

יפה תואר

והיה ראוי לו להסתיר פניו כשראה אותם כמשה שהסתיר פניו · ולכן נענש וכמו שמצינו גבי ויחזו את האלהים · ובפר"א אמרו שתחת המיתה כהו עיניו דסומא חשיב כמת: וכתוב בה עשר · בקרא לא נמנה רק ט' · כי קשה למנות מעביר בנו ובתו בתרתי · וקרי לט' עשר דאין להקפיד על האחד שחסר במנין ולכן אמר כאן שכתב שבע עאכו"כ · כי נוכל לפרש שבע עבירות כי שבע הוא מספר רבוי וגוזמא אשר לא קצוב: ידאג מן המיתה · ונ"מ למיבעי רחמי ולחזק מאד בתשובה ומעשים טובים ולצות לביתו: אלו דברים מכוסים מבני אדם כו' · פי' מה שאמר יצחק לא ידעתי יום מותי · לא היה זה מקוצר דעתו · ומה גם כי הוא היה נביא ואיך לא ידע בנבואתו · אבל כי לטובת בני אדם העלים הקב"ה שבעה אלה מבני אדם · כי אם ידע את יום מותו אז גם ימי החיים לא מתקו לו · וגם היה מתרשל בישובו של עולם כראותו כי קרב קצו · או כי התמהמה לשוב בתשובה ואמר עוד היום גדול ויום הנחמה לפירש"י בפרק מקום שנהגו דזה הוא היום אשר יתנחם האדם מדאגתו טוב הוא לאדם שלא ידע למען לא ישב ברפיון ידים ויצפה על היום שיבוא · אבל טוב לאדם לעבוד ולעמול ולבקש הצלה לנפשו וה' יביא לו הישועה והנחמה בעתו ובמועדו · ולפי הפי' שם שהוא קץ הגאולה ונחמת ציון (וכאשר נראה מפשט דברי המדרש אף כי י"ל גם לפי' הראשון כי המדרש הביא ראיה מנחמת ציון על סתם נחמה) כי אם ידעו אשר הקץ רחק מאד · אז יצאו רבים מהכלל וזה הוא ג"כ הטעם ממלכות אדום כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה: ועומק הדין אם ידעו לא העמיקו שמה בדעת ובתבונה לבוא עד העומק · ואם ידע במה ישתכר אז עזב החריצות וההתבוננות ותפש את העסק אשר ישתכר בה · ואלו ידע מה שבלב חבירו אז רבתה הקנאה והמשטמה בין איש לרעהו · וכן אם ידע מה בבטן האשה אז תצטער האב והאם בימי הריונה אם תתעבר בוולד שלא כרצונם · וגם אם ידעו מראש כי היא הרה לילדת זכר אשר זה תאלם אז תקטן השמחה בלדתה · ולא יהיה לה גמול על החבלי לידה · ועוד נוכל למצוא טעמים נכונים מדוע כסה הקב"ה את כל אלה מבני אדם: שלא תאכילני נבילות וטרפות כו' · ואע"ג דיצחק חשב את עשו לצדיק · ואיך יתחדשו שיאכילהו נבלות ויביא לו מן הגזל · ושמא י"ל כי בא להזהירו אשר בשביל כבוד אביו ולמלאת את רצונו · לא יאמר בלבו כי הותרו גם האסורים · לכן אמר לו אף כי זריז אתה בכבוד אביך מ"מ כיבוד אב איננו דוחה לאיסור נבלה וגזלה: ועשה לי מטעמים ר' אליעזר בשם ריב"ז כו' ·

ידי משה

בפרק אלו טריפות למינסו ר"א אומר להביא את הסורר אמרו לר"א וכלא כפר תמיתא שביסודם היו אוכלין אותו מפני שיש לו זקק אמר להן עתידין ליתן את הדין וקל להבין: אם הורגו אני · צריך להיות נקודה אחר מלת אני ומלת עכשיו קאי אלמטה ר"ל עכשיו אני מצער את אוהבי אלא מה עשה סתם חלונותיו וכן להבין גבי יצחק גם כן כך שמלת עכשיו קאי אלמטה ר"ל עכשיו יצטער אברהם אם אני הורגו אלא אסתום חלונותיו ר"ל שיכהו עיניו ודו"ק דאל"כ לא היה המשל דומה לנמשל: חזקיהו תורגמינה אמר כי שבעים וכו' והוכיח כן בתורה תועבה אחת וכתיב בה עשרה עבירות לא והשיב שם מעביר בנו ובתו קוסם קסמים וגו' וא"כ ע"כ שבע תועבות הם שבעים שכל א' חשוב עשרה וק"ל: שא נא כליך שלא תאכילני נבלות וטרפות וכו' · נ"א לו תליך הברכות תלויות למאן דחמי ר"ל למי שהוא ראוי לברכה ע"כ מרמזה שלא תסיח גזלן וחמסן: שא נא כליך זו בבל וכו' עד ולא השדה זו אדום · פי' שרמז לו שימתין עד אחר ג' מלכיות ולא יצא השדה זו אדום שיהיה לו המלוכה אחר ג' מלכיות

לי משם שני גדיי עזים טובים · א"ר לוי [א] אם מצאת הרי מוטב ואם לאו הבא לי מפרפורנון שלי · שכך כתב לה שהוא מעלה לה שני גדיים בכל יום · טובים · ר' חלבו אמר [ב] טובים לך שעל ידן את נוטל את הברכות · וטובים לבניך שעל ידן הוא מתכפר להם ביום הכפורים · דכתיב (ויקרא טז) כי ביום הזה יכפר וגו': (יא) ויאמר יעקב אל רבקה אמו הן עשו אחי איש שעיר · גבר שידין כמד"א (ישעיה יג) ושעירים ירקדו שם · ואנכי איש חלק · כמד"א (דברים לב) כי חלק ה' עמו · רבי לוי אמר משל לקווץ וקרח שהיו עומדין על שפת הגורן ועלה המוץ בקווץ ונסתבך בשערו עלה המוץ בקרח ונתן ידו על ראשו והעבירו · כך עשו הרשע מתלכלך בעונות כל ימות השנה ואין לו במה יכפר אבל יעקב מתלכלך בעונות כל ימות השנה ובא יום הכפורים ויש לו במה יכפר · שנא' (ויקרא טז) כי ביום הזה יכפר · רבי יצחק אמר לא שאול הוא לה ולא שאולה היא ליה אלא [ג] ונשא השעיר עליו זה עשו שנאמר הן עשו אחי איש שעיר · את כל עונותם עונות תם · שנאמר (שם כה) ויעקב איש תם · אולי ימושני אבי [ד] והייתי בעיניו כמתעתע · כמת וכתועה וכעובד עבודת כוכבים · והבאתי עלי קללה וגו' · אפילו ברכה אחת שהוא עתיד ליתן בסוף אינו נותנה לי · ותאמר לו אמו עלי קללתך בני · רבי אבא בר כהנא אמר אדם שחטא לא (יב) אמו נתקללה · שנאמר (בראשית ג) ארורה האדמה בעבורך · אף אתה עלי קללתך בני · אמר ר' יצחק עלי ליכנס ולומר לאביך יעקב צדיק ועשו רשע · וילך ויקח ויבא לאמו · (יג) אנוס וכפוף ובוכה:

(יב) ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול החמודות · [ה] מה שחמד מנמרוד והרגו ונטלן · הה"ד (משלי יב) חמד רשע (ב) מצוד רעים · אשר אתה בבית · שבהן היה משמש את אביו · [ו] אר"ש בן גמליאל כל ימי הייתי משמש את אבא ולא שמשתי אותו אחד ממאה ששמש עשו את אביו · אני בשעה שהייתי משמש את אבא הייתי משמשו בבגדים מלוכלכין · ובשעה שהייתי יוצא לדרך הייתי יוצא בבגדים נקיים · אבל עשו בשעה שהיה משמש את אביו לא היה משמשו אלא בבגדי מלכות · אמר אין כבודו של אבא להיות משמשו אלא בבגדי מלכות · הה"ד אשר אתה בבית · כמה נשים היו לו ואת אמרת אשר אתה בבית אלא דהוה ידע מאי עובדיהון · א"ר אבא בר כהנא עובדא הוה בהדא סיעא דפריצין בהדה כפר חטיאה דהוון נהיגין אכלין ושתין בכנישתא כל פתי רמשא דשבא מן דהוון אכלין הוו נסבין גרמיא ומסלקי יתהון על ספרא · חד מנהון דמך אמרו ליה למאן את מפקיד על בנך לשמרו · אמר להון לספרא · והלא כמה רחימין היו לו והוא אומר לספרא אלא דהוה ידע מה עובדיהון ודספרא היך מנהון טב · כך כמה נשים היו לו ואת אמרת אשר אתה בבית אלא דהוה ידע מה עובדיהון: (יג) ואת עורות גדיי העזים · א"ר יוחנן תרי אדרעין דאבונן יעקב כתרין עמודין (ג) דיפרא סופא ואת אמרת הלבישה על ידיו אלא חייטתהון · ר' הונא בשם ר' יוסי אמר [ז] שני תמידים שהיו ישראל מקריבין בחג היו מרכיבין אותן על שני הוגנין והיו רגליהם שפופות בארץ · ר' הונא בשם ר' יוסי אמר (יד) [ח] קינמון הזה היה

מסורת המדרש א לקמן פ' ס"ח · ב . ויקרא רבה פרשה כ"א ופר' כ"ז · פסיקתא רבתי פיסקא מ"ז תנחומא כאן סי' י' וסדר אמור סימן סימן י"ב · ילקוט כאן רמז ק"ד ועי' תורת כהנים סדר אמור סימן קכ"ה · ג תדא"ז פרק י"ט · ילקוט כאן רמז קט"ו כל הענין · ד עיין סנהדרין דף נ"ב ע"א ובמסכת כלה · ה פדר"א פרק כ"ד · ילקוט משלי רמז תתקמ"ח · ו דברים רבה פר' א' וש"נ · ז ירושלמי פאה פרק ז' · אסתר רבה פרשה ג' פתיחתא י' דאיכה רבתי · שיר השירים רבה פרשה ד' פסוק י"ד · ילקוט ישעיה רמז ש"ח ·

חדושי הרד"ל

(יב) אמו נתקללה · שנאמר ארורה האדמה כו' שהאדמה נקראת אמו שהיא האומר המקבלת הצורה מן השמים כמ"ש ערום יצאתי מבטן אמי וערום אשוב שמה (הגר"א בפי' רבות פרק א' משנה י"ג): (יג) אנוס וכפוף ובוכה · אפשר דרש וילך ויקח ויבא ג"פ וי על ג'. דברים אלו: (יד) קינמון היה ·

חדושי הרש"ש

השופטים סביביו למשפט: (ב) מצוד רעים · שעל ידי הבגדים היה צד בנקל כדאיתא לעיל פ' כ"ג שהיו מתקבצין אצלו כל עוף שבעולם: (ג) דיפרא סופא · בערוך ערך פרסא הגירסא דיפרוכופא נ"א מדה

רש"י

דבר שעתיד להיות לתקנה כדמפרש: טובים לך טובים לבניך אם מצאת מוטב ואם לאו הבא לי מפרא פורנין מהוספת כתובה שכך כתב לה בכתובה שהוא מעלה לה כך בכל יום: לקווץ · בעל שער כמא דאת אמר קווצותיו תלתלים: אמר רבי יצחק לא שאול הוא לה אלא שאלה היא לו · לא המשל הזה שאול הוא לדבר הזה ולא דבר זה שאול הוא למשל לפי שהרבה משלות הן שאינן אלא זכר לדבר ולא עיקר הדבר אבל זה עיקר הדבר הוא שהרי מנינו מעשה ביום הכפורים מעינו של דבר דכתיב ונשא השעיר עליו את כל עונותם וגו': ואין תם · אלא יעקב: אנוס וכפוף ובוכה · בעל כרחו אלא שלא רצה לעבור על דעת אמו: ותקח רבקה את בגדי עשו וגו' · והלא כמה נשים היו לו לעשו · ולא נתן להם בגדיו להניע אלא לאמו לבדה והא אמר אשר אתה בבית אלא דהוה ידע מה עבידתיהון מה מעשיהן של נשיו ושל רבקה איזה מהן יפין: עובדא הוה · בחדא סיעה דפריצין · בכת אחת של פריצים: בהדא כפר הטייא והוו נהיגין אכלין בבי כנישתא כל פתי רמשא דשבא מן דהוו אכלין נסבין גרמייא ומסלקין יתהון על ספרא מסלקין ומסלקין לשון אחד בירושלמי כך היו נוהגין בשעה שהיו אוכלין היו נוטלין העצמות ומשליכין אותן על הסופר מלמד תינוקות אחד והיו מכין אותו בהן · והשליך אל תוך שריפת הפרה ויקלוק לגו יוקדת תורתא · בתרגום ירושלמי: חד מנהון דמך · אחד מן הפריצים מת אמרין ליה למאן את מפקד על בכך לשמרו: אמר להון לספרא והלא כמה רחימין אוהבים היו לו והוא אמר לספרא אלא דהוה ידע מה עובדיהון ודספרא הידין מנהון טב: ואת עורות גדיי העזים וגו' תרין אדרעייא דאבונא יעקב כתרין עמודין · דיהפך שם מקום: ואת אמרת הלבישה על ידיו אלא הייטתינון: היו מרכיבין אותן על ב' הוגנין והיו רגליהם שפופות בארץ · כל כך היו גדולים: הוגנין · גמלים בחורים · בכרי מדין ועיפה מתרגמינן הוגני מדין ותוולד · ומאחר שהיו הבהמות שבא"י גדולות מה צורך לומר שהפרתן והא אפשר שהיו מחזיקות ידיו אף על פי שהיו ידיו גדולות כשני עמודים אף העזים היו גדולות כנגדן: קינמון היה גדל בארץ ישראל והיו עזים וצבאים גדולים כל כך שהיו מגיעין

הוגנין · עיירים קטנים כדאמרינן בפרק ד' מיתות נפישי גמלי סבי דטעינן משכא דהוגנין ובילקוט פרשת פינחס גרס על שני גמלים: והיו רגליהם שפופות גררים

מתנות כהונה

אם כצאת · לקנות מן השוק ואם לא קח משלי מכתובה שלי וזהו לך נא אל הצאן שיכן שמצויין למכור או קח משלי: מפרפורין · פירש הערוך לשון מוהר ומתן וגרסינן מפרא פורנין: שכך כתב לה · יצחק לרבקה: ה"ג איש שעיר גבר שידין · שעיר היינו שד כד"א ושעירים ירקדו שם: הלק · קרי ביה חלק חלק ה' ונהירו: לקווץ · בעל שער כד"א קווצותיו תלתלים: ביום הזה יכפר · לשון קינות כד"א הכפרה פניו בעי לכפוריה ידיה דפ' הניזקין: לא שאיל וכו' · כלומר אין הנדון דומה לראיה ולא שאילה ליה וכן אין הראיה דומה לנדון אלא מכאן אני למד בפירוש ומצאתי בפירש"י אין הדבר הזה שאול ליה דרך משל ורמז אלא בהדיא כתיב: כמתעתע · דרשו נוטריקון ג' מלות מת ותועה ועיי"ן יתירה עובד עבודת כוכבים הכל המה מעשה תעתועים ובילקוט לא גרס כמת: אפילו ברכה ארת כו' · דאל"כ ולא ברכה למה לי: אדם הראשון שחטא כו' אמו · האדמה היא אמו כי משם לוקח: אנוס כו' · דייק מדכתיב לאמו משמע שאם לא מפני מורא לא היה עושה: הה"ד אשר אתה בבית · הרי שמא יצא בהם לדרך וכתיב החמודות שהיו יפים ונחמדים: מאי עובדיהון · מה מעשיהם נאים ומתאים והיו חשודות בעיניו: עובדא הוה כו' · מעשה היה בכת אחת של פריצים שהיו רגילין לאכול בבה"כ כל ליל ערב שבת כי כן היה מנהגם ללון בבה"כ ולכן מקדשין בליל שבת בבה"כ בשביל האורחין שלנין שם ומשהיו אוכלין היו לוקחין העצמות והיו משליכין ומשברים אותם על ראש הסופר החכם שהיה דר בבהכ"נ: הכי גרסינן ומקלקלי יתהון · בת"י משליכין: חד מנהון כו' · אחד מהן מן הפריצים מת אמרו לו חביריו הפריצים למי אתה מנוה על בניך שישמור אותם: והלא כמה כו' · דברי הספר הם והלא כמה אוהבים היו לו ולא היה מנוה על בניו אלא הסופר אלא בשביל שידע מה מעשיהם ומעשה הסופר איזה מהם טוב: הכי גרס רש"י ודספרא הידין מנהון כו' · פי' איזה מהם: תרין אדרעין כו' · שתי זרועותיו של יעקב אבינו כשני עמודי שיש: עבודין דיפרא סופא · ופי' הערוך עמודי שיש ורש"י פי' שם מקום ובתנחומא פר' ויחי בפסוק ויהמוך יד אביו גרס כשני עמודין שבתוך דימוסין שבטבריא: חייטיתנון · היתה תופרת אחד אל אחד עד שהספיקו על ידיו: דהוגנין ובילקוט פרשת פינחס גרס על שני גמלים: והיו רגליהם שפופות

יפה תואר

ק"ל מ"ש יצחק ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי משמע דיצחק היה בזולל בשר ואיננו מדרך השלמים לאמר כן · לכן אמר דכוונתו ועשה לי מטעמים נתעורר על הטעם לבד אחרי אשר הוא הראות חסד עמם ממני · וז"ש כאשר אהבתי עתה כי קמו עיני מלראות: שעל ידן הוא מתכפר להן כו' · כלומר ואתם סימן לבניך שיזכרו לכפרת ב' השגדיים: גבר שידין · פי' כעסן ומזיק כשד ולפי הדרש הזה אמר יעקב לרבקה אחרי כי אתי נכון להשחית ולהזיק כשד · ואנכי תם ויאמר חלק ה' · ואיך אביא נפשי בסכנה נהסית עני חמסו · וגם איך אזיק בערמה · ומ"ש אולי ימושני אבי וגו' הוא עוד טעם למה ימאן בעצת אמו: והייתי בעיניו כמתעתע כמתעה וכעובד עבודת כוכבים כנ"ל · ודרש מן כמתעתע תרתי בהוא מתעה את אביו וגם מן הכל המה מעשה תעתועים · והנה מה ענין חטאת עבודת כוכבים לכאן · ובילקוט איתא כל המחליף בדבורו כאלו עובד עבודת כוכבים כתיב הכא והייתי בעיניו כמתעתע וכתיב התם הבל המה מעשה תעתועים · וזה יותר קשה ואולי לפי שהוא כגנב ועושה עין של מעלה כאלו אינגה רואה וכדאמרינן במרובה מטעם זה החמירה התורה בגנב יותר מגזלן · וכן המחליף בדבורו יקחים באזן בלמענה השומעות בכזביו · לכן ישוה הטאו לחטאת היותר חמורה המכחש באלהי השמים והארץ: מה שחמד מנמרוד כו' · ונ"ל דלפעמים הלך לצוד בלי הבגדים וזה שהניח עשה הבגדים בבית אמה והלך לצוד · (ויתר דברי הסוגיא מובאים בפירוש מהרז"ו): ומסלקין יתהון · נ"ל ומסלקין כי טלק בארמית הוא השלכה וזריקה: שני תמידים שהיו ישראל כו' · פי' כי בא"י היה הכל גדולים מבחו"ל ר"ל הגדיים והעגלים ועלי הזית והעפר שבהרים שהיה מרובה ורך שיפך בשאר ארצות שהם קשים כמרסים אלא

ובשעה שהיה לובש אותם היה כל בהמה חיה ועוף באים ונופלים לפניו · ובסוף הפרק ר' הומר כו' ומנין שהיו החמודות בעיניו שנאמר החמודות וכשלובש אותם נעשה ג"כ גבור שנאמר איש יודע ציד · וע"ל פס"ג מעט בשינוי ומדרשים חלוקים הם (יפ"ת) ומה שלא לבשם עתה אפשר שזהו שלוהו יצחק כליך תליך וקשתך ולא הבגדים: אר"ש ב"ג · עיין ד"ר פ"א סי' ט"ו באריכות · שמ"ר פמ"ו סי' ד' · פסיקתא ס"פ כ"ג: אלא דהוה ידע מה עובדיהון · ובתג"כ פמ"ב איתא שיצחק מסר הבגדים לעשו וכשראה יצחק שנשיו עובדות כוכבים

פירוש מהרז"ו

משל · וע"ל פע"ח סי' י"ג: וקח לי משם · קח משמעו שיקנה בכסף מאחרים כמ"ש ולקחתם לכם ודרשו בויק"ר פכ"ט במקח ולא בגזל וכמ"ש ריש קדושין אין קיחה אלא בכסף ולי משמע משלי כמ"ש בויק"ר שם לכם משלכם עשה לך משלך · ע"כ הכריעו אם ימצא ליקח טוב וא"ל יקח משלה מכתובתה · כי בל"ז מה שקנתה אשה קנה בעלה: (יא) משל לקווץ וקרח · ושעיר וחלק כפשוטו בעל שער וחלק משער: ואפי' ברכה אחת · אותה ברכה הראויה לי ליתן לי עכ"פ בסוף היינו מ"ש כשהלך אל לבן ואל שדי וגו' ויתן לך את ברכת אברהם · שברכות הראשונות בעוה"ז ובאחרונות לעוה"ב כמ"ש בפר"א פ' ל"ה והנה הסכים יצחק שברכת אברהם יהיו שייכים ליעקב היינו התורה והעוה"ב · אך ברכת דגן ועל רצה ליתן לאחיו וז"ש אם אקח ברכת העוה"ז תוספני שבסוף לא יתן לי כלום גם אותה ברכה שהאציל לי: אדם שחטא · ע"ל פי"ט ס"ס י"ג ברכת אובד עלי תבוא: עלי ליכנס · עלי להסיר קללתך ובאיזה אופן אלא שתכנס ליצחק להודיעו שיעקב ראוי לברכה ע' פס"ג סי' יו"ד: (יב) מצוד רעים · היינו מצודו של נמרוד שנקרא גבור ציד כמש"ל פ' ל"ז סי' ב' כנמרוד גבור ציד · וכמ"ש בפר"א פכ"ד וז"ל ר"י אומר הכתונת שעשה הקב"ה לאדם ולאשתו היתה עמהם בתיבה וכשיצאו מן התיבה לקחה חם והוציאה עמו והנחילה לנמרוד ·

ידי משה

ולפ"ז יהיה פירוש את כמו תמתין כמו כי לא ישא לפשעכם שפירושו כי לא ימתין לפשעכם או לא ימחול לפשעכם. כך: אשר המתין ותמחול לאותן ג' מלכיות עד בא זמנך למלכות הרביעי וק"ל: החמודות מה שחמד מנמרוד והרגו ונטלם · וקשה למאי נ"מ הורה תורה בזה ובמ"ת פ' ויחי שנמרוד חמדן מאדה"ר והיה בידו ג"כ בגזל מן אדה"ר וקשה פשיטא מאי בעי בזה ונ"ל בן המחבר לייחב ע"ד דאי' בגדי ע"ה מדרס לפרושין שגזרו חז"ל שמא ישב עליו ונטמא בטומאת מדרס וא"כ קשה כאן היאך הלבישה ליעקב בגדי עשו לז"א שהמתן מן נמרוד לפי דאיתא כפ' הגוזל מבכבו כתיב בפי' זה ולא הגוזל ממשכב שהוא גזול בידו אינו מטמא מדרס וא"כ הואיל והיה ביד עשו בגזלם לא נטמא רק שקשה הואיל ובכ"פ נטמא

משנת דרבי אליעזר

ר' יצחק אמר לא שאול הוא לה וכו' · פי' לפי"ד בד"ה היא שעיר שמתלכלך בעונות וחלק שלא נשאר שום עון א"כ מה שאלה ששאל יעקב לאמו כן עשו אחי היא שעיר וגו' הלא זה לטוב לו וכן מה היתה צריכה להשיב על שאלתו אלא שעיר וחלק כפשוטו אלא נלמד מוכחא השעיר גם דרשה שלך: וילך ויקח ויבא אנוס וכפוף ובוכה · דרש וילך ויקח כולן מל' וי כמו וימלך אתו וי מלך: חד מנהון דמך · מכאן

כרוב בא"י והיו עזים וצביים מגיעים לראשו של אילן ואוכלים ממנו · א"ר חנינא (טו) והלא עגלים נשחטים בארץ ישראל וזיתים נקצצים ועפר שבהרים מעשה נסים הם א"ר מונא הכל מעשי נסים · ותתן את המטעמים (טז) ואת הלחם · לותה אותו עד הפתח אמרה ע"כ הייתי חייבת לך מכאן ואילך ברייך יקום לך: יז ויבא אל אביו ויאמר אבי וגו' · אנכי עשו בכורך · א א"ר לוי אנכי עתיד לקבל עשרת הדברות אבל עשו בכורך · קום נא שבה · א"ל הקב"ה ליעקב אתה אמרת קום נא שבה · חייך בו בלשון אני פורע לך · (ד) שנאמר (במדבר י) קומה ה' ויפוצו אויביך · (משלי יג) ויש נספה בלא משפט · זה עשו · אמר הקב"ה לעשו אתה אמרת יקום אבי · גדא דעבודת כוכבים דאת קאים · חייך בו אף אני בו בלשון אני פורע לך (תהלים סח) יקום אלהים יפוצו אויביו: יח ויאמר יצחק אל בנו מה זה מהרת למצא בני · מהרת למצא את הברכה בני · אביך נתברך בן שבעים וחמש שנים (ה) ואתה בן ששים ושלש שנים · (ו) ויאמר כי הקרה ה' אלהיך לפני · רבי יוחנן וריש לקיש חד מנהון אמר (יז) אם לקורבנך המציא לך הקדוש ברוך הוא שנאמר (בראשית כב) וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל · למאכלך על אחת כמה וכמה · ואוחרנא אמר אם לזווגך המציא לך דכתיב (שם כד) הקרה נא לפני היום · וכתיב (שם) וירא והנה גמלים באים · למאכלך על אחת כמה וכמה · כי הקרה ה' אלהיך לפני · רבי יוחנן אמר לעורבא דאייתי נורא על קניה בשעה שאמר כי הקרה ה' אלהיך לפני · אמר יצחק יודע אני שאין עשו מזכיר שמו של הקדוש ברוך הוא זה מזכיר אין זה עשו אלא יעקב · כיון שאמר יצחק ליעקב גשה נא ואמושך בני (ז) (יח) ג נשפכו מים על שוקיו והיה לבו רפה כשעוה וזימן לו הקדוש ברוך הוא שני מלאכים אחד מימינו ואחד משמאלו והיו אוחזין אותו במרפקו כדי שלא יפול · הה"ד (ישעיה מא) אל תשתע כי אני אלהיך · אל תשוע: כב ויגש יעקב אל יצחק וגו' הקול קול יעקב · (יט) הא קול דקל חכים ודידיה

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קט"ו כל הענין · ב עיין יבמות דף מ"ח · ג לעיל פרשה מ"ד · ילקוט ישעיה רמז ת"ג ·

חדושי הרש"ש

חדא: (ד) שנאמר קומה ה' כו' · ובקרא דבתריה כתיב שובה ה': (ה) ואתה בן ששים ושלש · כדאיתא בספ"ק דמגילה ולקמן פס"ח: (ו) ויאמר כי הקרה כו' ר"י ור"ל כו' · טעם דרשות אלו כדי להרחיק דבר שקר מאבינו יעקב וכמו שדרשו למעלה אנכי עשו בכורך (ועי' ברש"י בפי' החומש): (ז) נשפכו מים על

חדושי הרד"ל

והיו עזים וצבאים כו' לראשו של אילן · והוא אילן גבוה וכיון שהיו מגיעים לראשו הרי שהיו גבוהים וגדולים מאד · ואין זו פלא שהיו מספיקין עורות גדיי העזים לידיו של יעקב: (טו) והלא עגלים נשחטים בא"י · ועזים וצבאים ועפר שבהרים מעשה נסים כנ"ל · כלומר והלא גם עתה יום יום נשחטים עגלים ואין אנו רואים גדולים כבבשי התמידים וגם עזים וצבאים אין נמצאים גדולים כ"כ עד שיגיעו לראשי האילנות ועפר שבהרים קיים ואין מצמיח כעת עצי קנמון (וכדאי' בשבת ס"ג שנגנזו משחרבה ירושלים) אלא מעשה נסים היה כשהיה ביהמ"ק קיים: (טז) ואת הלחם ביד יעקב בנה · ויבא אל אביו וליוותה אותו כנ"ל · ומדלא כתיב וילך ויבא אל אביו · משמע שנתנה לו תיכף לביאתו והיינו שלוותה אותו עד הפתח ושם נתנה לו: (יז) אם לקורבנך המציא כו' · מדכתיב ה' אלהיך ולא כתיב אלהינו או אלהים סתם דרש ליה ע"ד מקרה שהזמין לו בשבילו בהשגחה פרטית כמו האיל והאשה: (יח) נשפכו מים כו' · עמש"ל פמ"ד אות ו': (יט) הא קל דחכים כו' · היה זה נמשל על ת"ח העוסק בתורה בקולו ואין מעשה ידיו

מתנות כהונה

נגררים על הארץ מרוב גדלם ולכן היו עורות העזים מספיקים לכסות ידי יעקב: ואוכלים ממנו · הרי העזים היו גדולים הרבה ולכן היו מספיקים עורותיהם לכסות ידי יעקב ומי אתה צריך לומר שהפרש: והלא עגלים נשחטין כו' · פירש"י בשם רבו מאחר שהעזים כל כך גדולים העגלים לא כ"ש ואף על פי כן היו נשחטין וכן הזיתים היו נקללים אף על פי שהיו קשים ביותר ועפר היה נמצא בהרים שהיו זורעים שם אף על פי שראשם בשמים ומה אתה מתמה על אלו גדיי עזים שהיו מספיקים לכסות ידי יעקב שכשם שכל אלו היו מעשה נסים גם אלו עזים היו מעשה נסים ואין אתה צ"ל שתפרש אותם: לותה אותה כו' · דייק כן מדכתיב ותתן את המטעמים וגו' · ויבא וגו' · משמע שלא היה מן נתינת המטעמים עד ההבאה של יעקב שהייה כלום וזהו משום שלותה אותו עד הפתח: עשרת הדברות כו' · דייק מדלא כתיב אני כדכתיב גבי עשו לקמן כמוזי קרמז ליה עשרת הדברות שהתחיל בהם אנכי: בלא משפט · שיעקב הקדימו בברכה: גדא דעבודת כוכבים כו' · פירש הערוך מזל וכן פירש"י הפסת בלשון שם עבודת כוכבים שאתה מעמיד חייך כו': אבי · כנוי לעבודת כוכבים כד"א האומר לעץ אבי אתה: למצוא את הברכה · דייק כן מדלא אמר מהרת לצוד או להביא כמו שאמר לו בראשונה וצודה לי ציד ואמר לצוד ציד להביא ואמר למצוא כזה שמוצא מציאה שלא בזמנו שלא כיון אליו ונבואה נזרקה בפיו: בן ע"ה כו' · כן היה יצחק כשמת אברהם שהרי בן קע"ה שנה מת ובן ק' הוליד ליצחק: ה' אלהיך גרסינן: לקורבניך כו' · דייק לשון הקרה רמז לאותו איל שבא במקרה ובהזדמן כמ"ש והנה איל והכי מוכח לקמן: למאכלך · שבו תלוי קיום גוף ונפש על אחת כמה וכמה: והנה איל · והנה גמלים לשון מקרה והזדמן הוא: לעורבא כו' · משל לעורב שהביא אור על קנו כדי להתחמם בו וקנו נשרף בו כן יעקב אבינו הזכיר שם שמים מפני יראת שמים ונכווה בו שבעבור זאת חשב יצחק כי איננו עשו: נשפכה מים כו' · כלומר נבהל והזיע סומקא כאילו מים קרים נשפכו על שוקיו ונרעד בשברון מתנים: במרפקו · תחת אצילי ידיו אצל הגוף: אל תשוע · לשון שעוה ובילקוט מסיים ביה אל תהא לבך כשעוה: הא קול כו' · הרי זה קול של עקיבה ומרמה שהעבירים לשנות קולו לקול עשו וכמ"ש בעל העקידה בפר' זו ודרש יעקב מלשון עקיבה ורמיה וז"ש חכים והידים המשולחים לצוד ציד יבואו במהרה ונבואה נזרקה בפיו ודרש עשו כמו עשו במלאפו"ס כלומר הידים המשולחין לצוד כבר עשו מה שעליהם לעשות או פירוש וידים שהפשיטו עורות עזים והלבישו עליהם הם באים לפני ודרשו עשו מלשון עשייה כלומר עשויות הם מעורות עזים ובפירש"י מצאתי הגירסא וז"ל הא קול דחכים וידיה משלחין מתים מפשיטים מתים אינו שולט אלא בידיו דכתיב והידים ידי עשו עכ"ל:

רש"י

מגיעין לראשו של אילן ואוכלין ממנו אף אתה אל תתמה אם היו מחזיקין עורות גדיי העזים ידיו של יעקב שבהמות של ארץ ישראל גדולות היו מאוד בהמות: אמר רבי חנינא ומה אתה תמה והלא עגלים נשחטים בארץ ישראל וזיתים נקללין שהן קשין משאר אילנות ועפר שבהרים הגבוהים מכל אלא מעשה נסים היו אף כאן ביעקב מעשה נסים וכאן עלה בדעתו של רבי חנינא לומר עד שאתה תמה על דבר זה היאך הלבישה רבקה ליעקב עורות גדיי עזים לפי שהיו ידיו גדולות למה לא יפלא ממך דבר זה איך היו עגלים נשחטים בארץ ישראל שאם היו עזים כל כך גדולות כשמרכיבין אותן על ב' הוגנין היו רגליהם נוגעות בארץ עגלים לא כל שכן שהיו גדולים יותר ויותר והיאך היו נשחטין וכמו כן זיתים היאך היו נקללים שהן קשין יותר משאר אילנות ועפר שבהרים שבארץ ישראל היאך מצוי שם עפר והיאך היו מזרעים והלא ארץ ישראל גבוה מכל הארצות וכולה הרים דכתיב ארץ הרים ובקעות והיאך היה אדם יכול לזרוע שם ועוד פליאה אחרת איך נמצא שם עפר בהר גבוה אלא מעשה נסים היו אף אתה אל תתמה ביעקב שהיו עורות גדיי העזים מחזיקות ידיו שמעשה נסים היו ויש גמגום בדבר זה אלא שכך קבלתי · אבל יש לפי דעתי לפי שלמעלה בענין מספר בשבחה של ארץ ישראל לפיכך הולך ומספר בשבחה · עגלים נשחטין וזיתים נקללין · שהיו מוליאין זיתים בתוך מעיהם וכן בעפר שבהרים לקיים מה שנאמר ארץ זית שמן ודבש: אמר רבי מונא · מעשה נסים היו בכל כך היתה ברכה משתלחת בה שאפילו בהמות היו אוכלים זיתים כדי שבען · אלא רבי לא פירש כן: א"ר לוי אנכי אני עתיד לקבל י' הדברות אבל עשו הוא בכורך: אתה אמרת קום נא שבה חייך בו בלשון אני פורע לך ממנו שנאמר קומה ה' ויפוצו אויביך: ויש נספה בלא משפט זה עשו · שנתכוון לכבוד ואחר כך לא עלה בידו כלום: אמר הקב"ה אתה אמרת יקום אבי גדא דעבודת כוכבים דלא קאים · מזל של עבודת כוכבים שאתה מעמיד אומרים לעץ אבי אף אני בו בלשון אני פורע לך דכתיב יקום אלהים יפוצו אויביו: מה זה מהרת למצא ברכה בני · אביך נתברך בן ע"ה שנה שכן היה כשנפטר אברהם אבינו שחיה קע"ה וכתיב ואברהם בן מאה שנה בהולד לו את יצחק בנו נמצא בן ע"ה שנים כשנפטר אברהם דכתיב ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו ואתה בן ס"ג מפורש בהרבה מקומות: לעורבא דאייתי נורא על קיניה · משל לעורב שמביא האש לשרוף את קינו כך יעקב תפש והביא לשון שנתפש בו שכיון שאמר כי הקרה ה' אלהיך לפני אמר יצחק אני יודע שאין בני מזכיר שמו של הקב"ה וזה מזכיר שמו של הקב"ה אין זה אלא יעקב מיד אמר ליה גשה נא ואמושך בני: והיו אוחזין אותו במפרקיו · אצילי ידיו מפרקי ידוהי: אל תשתע · אל יהי לבך עליך כשעוה: הא קל דחכים

פירוש מהרז"ו

כוכבים משרש לרבקה והיא ליעקב: יז והיו עזים וצבאים · עי' ירושלמי פיאה פ"ז: עגלים נשחטים · הם כמו התמידים הנ"ל · וזיתים נקללים כמובא בירושלמי שם חד חרוב והיה הדבש זב ממנו וכן היה אצל זיתים זב שמן · ועפר שבהרים נ"ל דהיינו זכוכית לבנה כמ"ש בזבולן ושפוני טמוני חול זו זכוכית לבנה שנגנז בחורבן הבית · ושם נרמזו ב' דברים אלו אילים נשחטים ועפר שבהרים · כמ"ש כי שם יזבחו זבחי צדק כו' ושפוני טמוני חול: יז עשרת הדברות · דקשה איך הוציא שקר מפיו · ע"כ דרש שרמז במלת אנכי מה שעתידין בניו לקבל י' דברות · ועוד שהיה סבור בעצמו לקבל התורה כמש"ל פכ"ד שהיה אדה"ר ראוי לקבלה וכמ"ש שמ"ר פל"ד העתקתיו לעיל פל"ב ר"ם ה' שגם לדור המבול רצה ליתן התורה היינו ע"י נח · וכן לאבות · וכמ"ש בפיוט יום א' לשבועות וביוה ב' לולי נער גדול בנים וטיפולם ע"ש · וזה מ"ש המדרש אנכי עתיד לקבל י' הדברות היינו הוא בעצמו וכוון בזה שהוא ראוי ע"ז להברכות: קום נא שבה · עי' לשון התנחומא: ויש נספה בלא משפט · ור"ל רב אוכל ניר רשים וכמ"ש במדרש משלי אמר רשב"י העשיר אוכל את העני בעוה"ז אבל לעוה"ב הקב"ה תובע ממנו שנאמר משוד עניים וגו' עתה אקום וגו' ריה"ג אומר לא כי אע"פ שאדם גוזל וחומס בעוה"ז אינו יוצא מעולמו עד שאחרים בוזזין להן ממנו ומהיכן אנו לומדים מסוף הפסוק ויש נספה בלא משפט כך עושים לו בלא משפט עכ"ל פי' שכשם שעשה בלא משפט כך יעשו לו בלא משפט וכן הכוונה כאן: יח כיון שאמר יצחק כו' · לעיל פמ"ד סי' ג' ועי' בויק"ר פ"א סימן י"א מש"ש במ"ש ונתרזים · ומ"ש והיה לבו רפה כשעוה פי' שלבו נמס מפחד כשעוה הנמס מחמת האור: אל תשתע כו' · אמאציך אף עזרתיך בימין צדקי · וביעקב מדבר שם כמ"ש ואתה

יפה תואר

אלא שבכל זה מעשה נסים הם: שה' משגיח בעניני א"י · ור' מונא מוסיף כי לא לבד אלו אבל כל מעשי א"י מעשי נסים היו: לותה אותו כו' פי' כי היא סייעה אותו בכל מה דאפשר ואמרה ע"כ הייתי חייבת לך מכח שהכנתי אליך · ואני עזרתיך יותר אך לא אוכל לבוא עמך בחדר אביך ולכן הקב"ה יקום לך לעזר: אתה אמרת קום נא שבה · פי' בלשון פיוס ותחנונים לכן תזכה כי הקב"ה יעתר לתפלתך באמרך קומה ה' · אבל יקום הוא לשון גזירה ולכן בלשון זה יפרע הקב"ה · ומה שמביא את הכתוב ויש נספה בלא משפט מפרשו בל' תמיהה הימצא איש כי יספה בלא משפט · ולכן עשו בא בוודאי במשפט במה שחטא בכבודו: גדא דעבודת כוכבים דלא קאים · עי' רש"י ופירוש הדברים האם אביך עץ הוא כי תדבר אליו בלשון תולפא · ולהאל בו נאמרו הדברים: מהרת למצוא הברכה · מפרש את שאלת יצחק מה זה מהרת וגו' באיזה זכות מהרת למצוא הציד ולזכות בברכה · ויעקב בענותנותו ענה לו כי לא זכותי גרמה לי אך זכותך כי ה' אשר הקרה לקורבנך ולזווגך מהר כ"ש שימהר להמציא למאכלך אשר הקב"ה מפרנס כל חי מקרני ראמים ועד ביצי כנים כדאי' בפ"ק דעבודת כוכבים ולקמן פע"ג דמשמע של פרנסה לא נמסרה לשליח: שאין עשו מזכיר שמו כו' · אע"ג דהוא חשב בעצמו הוא צדיק · מ"מ הצדיקו במה שלא יזכיר ש"ש כי חשב שהוא נזהר שלא להוציא ש"ש לבטלה: הא קול דקל חכים כו' זה הוא משל

משנת דרבי אליעזר

מכאן נסתר מה שפי' המ"כ בסדר חיי שרה פרשה ס"ב שלשון דמיך שייך בצדיקים דוקא שהוא רק כמו ישן עיין סדר מקץ פרשה צ"א במ"כ דמך את ל' נקי כלפי גוף קודש: אם לקורבנך המציא לך וכו' · פירש דמלת לפני מיותר לכ"א ר' יוחנן דרומז על מה שהיו לפניו שהקרה לו איל וריש לקיש ס"ל לזיווגך כו' דכתיב הקרה לפני: הקול וכו' וידיה דמשלחין מיתי · פי' הידים מלובשים מעורות מופשטים מבהמות מתות ושפיר דרש עשו ר"ל נאן עשויות א"נ ידי עשו הרשע שבחיין קרוי מת ודייק מיתורא הקול

ידי משה

ביד נמרוד לזה דרש כמ"ש שגם נמרוד תמדן וגזלן מן אדה"ר וא"כ לא נטמא מעולם: אמר ר"ח והלא עגלים נשחטים בא"י וכו' · פי' לפי שלמעלה מספר בשבחה של א"י לפיכך הולך ומספר עוד בשבחה · עגלים נשחטים וזיתים נקללין שהם מולאים זיתים בתוך מעיהם וכן בעפר שבהרים ע"כ לשון רש"י אבל נ"ל שר"ח בא להקשות על פירושיה של ר"ה שאירך שהיו שתי עורות מספיקין כי היו ג"כ גדולים והקשה ר"ח ומה בכך שהיו גדולים באותו זמן מ"מ היו באותו זמן גם כן בני אדם גדולים מעכשיו שהיו ידי יעקב כשני עמודים מה שלא נמצא בזמנינו ותדע לך שכן הוא אומר והלא עגלים שהם יותר גדולים מעזים האיך היו נשחטים וגם זיתים איך היו נקללים וכן עפר שבראשי ההרים גבוהים בשמים שא"א לאדם לילך לשם ולזרוע וניכר שם שהיו זורעים שם מימים קדמונים כי היו באותו פעם כגון בימי יעקב וכיוצא בהם אנשים גדולים עד מאד לכן הדרא קושיא לדוכתיה ומה שמתרץ ר"ח בעזים היו באותו פעם ג"כ גדולים הלא גם בני אדם גדולים מאוד חוץ לטבע ואיך יספיקו שני גדיים לצ"א והנא עגלים נשחטים וכו' כמו שאמר במדרש לעיל בזה הפרשה לקבל תורה עבחא פי' אם השור גדול צריך להיות הסכת יותר גדול ומשני ר"ח לעצמו מעשה נסים היה פי' מה שהספיקו השתי עורות לידיו של יעקב היה על פי הנס ע"ד וילבש דוד מדיו של שאול ושאול היה גבוה מכל עם ואמרינן בגמרא שמעשה נסים היו וכן מצינו בלוחות וארון שהחזיק מועט את המרובה ובני מונא אמר לא לבד זה הדבר היה מעשה נסים אלא הכל היה מעשה נסים פי' כל המעשה של רבקה ויעקב איך לא הכיר אותו וכיוצא בו ואיך לא הרג אותו אחיו הכל היה מעשה נסים כנ"ל: ויש נספה בלא משפט זה עשו · עיין פי' מ"כ ול"נ דה"פ לפי שיעקב אמר בלשון קימה ואגו דנין אותו לזכות ואומרים אף אני פורע בלשון הזה דכתיב קומה ה' וגו' ועשו אמר ג"כ בלשון קימה ואגו מהפכין לו לחובה ע"ש עבודת כוכבים וכו' אלא שנספה בלא משפט: אם לקרבנך וכו' למאכלך עאכ"ו ובמעתי דה"ג דאיתא בגמרא חולין הבהמה בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידן לצדיקים עאכ"ו פירשו שם התוספת דוקא בדבר מאכל שייך זה מאח"כ באחר עבירות כמו שמצינו כמה פעמים ואח"כ ה"ק מה לקרבנך וכו' ואותרנא אמר אם לזווגך למאכלך עאכ"ו פי' הואיל והקב"ה אינו מזמין דבר איסור למאכל לצדיקים ודו"ק: הא קול דקל חכים וכו' עיין מ"כ שפי' ג' פירושים ול"נ דה"פ שהוקשה למדרש יהיה

דמשלחין מיתין · ד"א הקול קול יעקב אין יעקב שולט אלא בקולו הקול קול יעקב והידים ידי עשו אין עשו שולט אלא בידים · ד"א הקול קול יעקב · א"ר פנחס קולו של יעקב מכנים והידים ידי עשו מרמיז ליה והוא אתי · ד"א הקול קול יעקב · א"ר ברכיה בשעה שיעקב מרכין בקולו ידי עשו שולטות · דכתיב (שמות טו) וילונו כל העדה ויבא עמלק · ובשעה שהוא מצפצף בקולו אין הידים ידי עשו אין ידי עשו שולטות : [א] א"ר אבא בר כהנא לא עמדו פילוסופין בעולם כבלעם בן בעור וכאבנימוס הגרדי · נתכנסו כל עובדי כוכבים אצלו אמרו לו תאמר שאנו יכולים ליזדווג לאומה זו · אמר לכו וחזרו על בתי כנסיות ועל בתי מדרשות שלהן ואם מצאתם שם תינוקות מצפצפין בקולן אין אתם יכולים להזדווג להם שכך הבטיחן אביהן ואמר להם הקול קול יעקב בזמן שקולו של יעקב מצוי בבתי כנסיות אין הידים ידי עשו ואם לאו הידים ידי עשו אתם יכולים להם הקול קול יעקב בפילגש בגבעה (שופט' כח) ארור נותן אשה לבנימין · הקול קול יעקב בימי ירבעם קול בכי שהרגו מהם חמש מאות אלף · הה"ד (ד"ה ב יג) ולא עצר כח ירבעם · [ב] א"ר שמואל בר נחמן מה את סבור שירבעם ניגף · והלא לא ניגף אלא אביה · ולמה ניגף ר' אבא בר כהנא אמר ע"י שהעביר הכרת פנים של ישראל דכתיב (ישעיה ג) הכרת פניהם (כ) ענתה בם · ורבי לוי אמר ע"י שהע"ז עליהם שומרים שלשה ימים עד שנתקלקלה צורתן דתנן [ג] אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם אע"פ שיש סימנין בגופו ובכליו · ואין מעידים אלא עד שלשה ימים · עליהם הוא אומר (ירמיה טו) עצמו לי אלמנותיו מחול ימים · רבי יוחנן וריש לקיש ורבנן · ר"י אמר על שבזה לאחיה השילוני · (ח) שנא' (ד"ה כח) ועמכם אנשים בני בליעל · קרא לאחיה השילוני בליעל · ר"ל אמר על שהספדם ברבים · שנאמר ואתם המון רב ועמכם עגלי זהב · ורבנן אמרי על שבאת עבודת כוכבים לידו ולא בטלה · שנא' (שם) וירדוף אביה אחרי ירבעם וכתיב וילכוד ממנו ערים את בית אל ואת בנותיה · וכתיב וישם את האחד בבית אל · והרי דברים קל וחומר ומה אם מלך ע"י שהונה מלך כמוהו ענשו הכתוב וניגף · הדיוט שהוא מונה הדיוט על אחת כמה וכמה : (כא) ד"א הקול קול יעקב הא (כא) קולו משתק את העליונים ואת התחתונים · רבי ראובן אמר כתיב (יחזקאל א) בעמדם (כב) תרפינה כנפיהם · בעמדם וכי יש ישיבה למעלה · לא כן [ד] א"ר שמואל אין ישיבה למעלה · שנאמר (שם) ורגליהם רגל ישרה · אין להם קפיצים (דניאל ז) קרבית אל חד מן קאמיא מה הוא דין לשון קאמיא קיימיא · (ישעיה ו) שרפים עומדים ממעל לו · וכל צבא השמים עומדים · ואת אמרת בעמדם אתמהא · ומה היא בעמדם בא עם דם · בשעה שישראל אומרין שמע ישראל המלאכים שותקין ואחר כך תרפינה כנפיהן ומה הן אומרין ברוך כבוד ה' ממקומו וברוך שם כבוד מלכותו · רבי לוי

מסורת המדרש א פתיחה ב' דאיכה רבתי · וילקוט כאן רמז קט"ו · ב ירושלמי יבמות פרק ט"ו · לקמן פר' ע"ג · ויקרא רבה פרשה ל"ג · רות רבה פ' ז' · סדר עולם פרק י"ז · מדרש שמואל פרשה י"ח · ילקוט מלכים רמז כ"ס · ג יבמות דף ק"כ וש"כ · ד חגיגה ד' ט"ו · ירושלמי ברכות פ' א' · שמות רבה פ' מ"ג · רות רבה ריש פ' א' · מדרש תהלים מזמור א' · תנחומא קדושים סי' ו' · ילקוט כאן רמז קט"ו · ילקוט יחזקאל רמז ש"מ ·

חדושי הרד"ל

ידיו מסובכים : (כ) ענתה בם · העידה בם · וע"י שהעביר הכרת פניו לא היו יכולין להעיד עליהם · עצמו לי אלמנותיו · שנעשו עגונות : (כא) קולו משתק את העליונים והתחתונים · דרש כשקול יעקב נשמע אז אין כ"א קול אחד קולו ושאר כל הקולות נשתקין מפני קולו וכדמפורש (וכן במשה שאמר האזינו וכן באליהו) :

חדושי הרש"ש

על שוקיו · הוא ע"ד הכתוב וכל ברכים תלכנה מים (יחזקאל ז' כ"א) וע"ש בפירש"י : (ח) שנאמר ויקבצו עליו · (כב) תרפינה כנפיהן · ומה הן אומרין בשכמל"ו כצ"ל וכדלקמן · וכ"ה בילקוט

רש"י

וידיה משלחין מתין · משפיטין מתים : אין שולט אלא בידיו דכתיב והידים ידי עשו : מרמיז ליה והוא אתי · בשעה שהנביאים מוליאין קול על יעקב ומתנבאין עליהם פורענות להביא עליהם אומות מיד והידים ידי עשו מוכנין לשעבד בהן : בשעה שיעקב מרכין בקולו ידי עשו שולטות · הקל חסר הוא אם יעקב הקל קולו מיד הידים ידי עשו : פילוסופין · חכמים : כבלעם בן בעור וכאבנימוס הגרדי · אבנימוס זה נכנסו אצלו כל אומות העולם גכו' וכן בשעת מתן תורה נתכנסו כל האומות אצל בלעם שהיו אומרים ה' למבול ישב ומחזיר את העולם וכו' והחזיר להם התשובה : הקול קול יעקב בימי ירבעם קול בכי שהרגו מהן ת"ק אלף הדא הוא דכתיב ולא עצר כח ירבעם בימי אביה ויגפהו ה' וימת : את סבור שירבעם ניגף והלא לא ניגף אלא אביה · וכן בחשבון המלכים מצינו שאביה היה ולמה ניגף על שביזה לאחיה השילוני שנאמר ועמכם אנשים ריקים בני בליעל והכנים לאחיה השלוני בכללן : על שהספדם ברבים · שחרפו ברבים : על ידי שבאת עבודת כוכבים לידו ולא ביטלה דכתיב וירדוף אביה אחרי ירבעם וילכוד ממנו את בית אל ואת בנותיה וכיון שכבשה היה לו לבטל עבודת כוכבים שבה : קל וחומר · הה אביה שהיה מלך על שהונה מלך כמוהו ענשו הקב"ה שניגף כו' : אין להם קפצים · אין להם חוליות שיהו יכולין לקפץ וכו' : ואת אמר בעמדם · מכלל שיש להם ישיבה אתה

מתנות כהונה

ה"ג אלא בקולו שנאמר הקול וגו' : מכנים · שמכנים ואסף את קולו מלעסוק בתורה ותפלה מרמז הקב"ה לעשו ומיד הוא בא ופי' הר"י בן חביב בפירוש עין יעקב כשיעקב מיקל וממיך קולו בתורה ותפלה הרי כבר הידים מוכנים ברמז בעלמא שרמז ליה הקב"ה ודרים הקול חסר כתיב הקל לשון קלות כלומר אם קל ונמוך הוא קולו של יעקב הרי הידים כו' · ורש"י ז"ל היתה לפניו גירסא אחרת : מרכין · משפיל ולוחש בלשון הרע שדרכו לספרה נמוך כדי שלא ישמע לבעליהם ודרש הקול חסר לשון קלות פירש"י : פילוסופין · חכמים : ואם לאו הידים כו' · פי' שהקול ניתן ליעקב ואם ישלטו עליו ידי עשו מה יועיל קול הרי שא"א לו לשלוט עליו כ"א כשאינו משמיע קולו ופי' הר"י בן חביב בספר עין יעקב איתא דדייק הקל חסר לשון קלות : בפלגש בגבעה · דרש הקל מלשון קללה כדאמרינן בירושלמי דמסכת תענית דהאלי ומיקל פירוש מקלל : את סבור שירבעם כו' · ע"כ א"א לומר שניגוף אלא אביה שהרי אביה לא מלך רק ג' שנים ומלך בשנת י"ח לירבעם ואסא בן אביה מלך בשנת כ' לירבעם נמצא כשמת אביה ומלך בנו אסא עדיין ירבעם קיים וכ"כ רש"י ז"ל שלפי חשבון המלכים מצינו שאביה ניגוף : ע"י שהעביר הכרת פניהם · איתא בירושלמי פר' בתרא דיבמות ובויקרא רבה פרשה ל"ג דיליף ליה מדכתיב ויכו בהם אביה ועמו מכה רבה ומפרש בירושלמי שהעבירו מהם החוטם שהוא עיקר הכרת פנים וכל זה הוא לקמן פרשה ע"ג ובמדרש רות פ' ז' : ור' לוי · פליג כדמפרש ואזיל : עצמו לי אלמנותיו · וזהו דכתיב מכה רבה כי רבה ועגום חדא מילתא היא : על שהספדם הכי גרס רש"י ז"ל ופי' שחרפום ברבים כן הוא לקמן בסדר משפטים פ' ל' וביבמ' דמס' יבמות גרס בביזה אותם וגיר' שהספדם לא נהירא כי על דבר המת לא יפול לשון חסד ובמדרש שמואל ובילקוט מלכים גרס ליה ואולי פר"ל כמו שחסדם ופי' ג"כ ל' ביזוי וחרפה כמו פן יחסדך שומע : רגל ישרה · היושב רגליו עקומות ולא ישרות : קפיצין · הליכה ממקום למקום ופירש"י שאין להם חוליות : ה"ג קרבת על חד כו' · דניאל ז' : בעמדם · דרש נוטריקון בא עם דם · פי' בא עם ה' לייחד שמו של הקב"ה ·

יפה תואר

על כלבוע כי בקולו ידבר תהלים ובידיו ישפוט את המתים · כלומר לדיק סוא בפיו ורשע במעשיו וכל הדרשות האלה אינם רק דרך רמז ואסמכתא ורחוקים המה מפשט הכתיב : ובשעה שהוא מצפצף כו' · נקט לשון צפצוף משום תינוק של בית רבן בהעולם מתקיים בהבל פיהם ואע"פ שאין בהם תבונה רק כצפצוף עופות וכמ"ש בהזית ודגלו עלי אהבה ולגלוגו עלי אהבה [ועמ"ש ביפה קול נגד המ"כ] · ודייק נמי מגבון הקול דמשמע קול בעלמא: אין הידים ידי עשו · ודריש הוי"ו של והידים ידי עשו כמו או ופי' או הקול קול יעקב או הידים ידי עשו וכדבשמן [דדרים על דבר וסיפוכו] : נתכנסו כל אוה"ע אצלו · לכאורה היה נראה דאצל בלעם קאמר וכדאי' בפ' פרת הטאת כששמעו במת"ת והוא דבר בענין ישראל ולא הזכיר פה אבנימוס הגרדי אלא אגב בלעם ששניהם היו חכמים באומות · אבל בילקוט גרס אבנימוס הגרדי נתכנסו אצלו · וגם א"א כתב כבס רש"י נתכנסו אצלו וכן אצל בלעם בשעת מ"ת שהיו אומרים שמא מבול רוצה להביא והחזיר להם תשובה נראה שמפרש שאלה זו לאבנימוס ואגב מזכיר את בלעם שגם אותו שאלו בשעת מ"ת · ומה שנכה פה את אלו כדי שנדע שדבריהם אמת : הקול קול יעקב בימי ירבעם · ודריש והידים כי ידי יעקב היו בידי עשו · ששפכו דם אחיהם : שהעביר הכרת פניהם כו' · שלא יעידו בבעליהם במתו ויתעגנו נשותיהם · וכ"ה הדרש מן עצמו לי אלמנותיו וגו' שכבד עלי שבר האלמנות היושבות בדודה וגלמודה : וכי יש ישיבה למעלה כו' · אבל עמידה יש למעלה והא דאיתא בפ"ב דחגיגה גמירי דאין למעלה לא עמידה כו' כתב רש"י שם דל"ג לא עמידה · אבל לדעת הרמב"ם בהל' יסודי התורה שאמר כי אין למעלה לא עמידה ולא ישיבה משום שאינם בעלי חומר · ע"כ צריכים אנו לפרש כי פה מדבר לענין מראה הנביאים בנבואה · שהם אינם רואים את המלאכים בישיבה מפני כבוד ה' · רק בעמידה · כעבדים לפני המלך : מהו דין לשון קאמיא קיימיא · פי' כי לא תפרש קאמיא מהוראת ראשונים רק מהוראת קיימא וזה עומדים : ואת אמרת בעמדם · משמע כי עמדו אחר שישבו · ואע"ג דמקרא זה י"ל כי עמדו אחר הליכתם וכדכתיב בלכתם ילכו ובעמדם יעמודו י"ל דהוכחתו היא מקרא אחריתי דכתיב ויהי קול מעל לרקיע אשר על ראשיהם בעמדם תרפינה כנפיהם דההוא יתורא הוא דלמ"ל תו בעמדם תרפינה כנפיהם אלא משמע לאפוקי כשהן יושבין : ומה הן אומרים כו' · משום דקאמר שהם שותקים הוצרך לומר דלא שתקי לגמרי אלא אומרים אחריהם ברוך כבוד ה' ובשכמל"ו וטעמו מדכתיב ואשמע

פירוש מהרז"ו

ואתה ישראל עבדי יעקב גו' ואיתא שם בילקוט אמאתיך במיכאל עזרתיך בגבריאל והוא בעצמו אומר לו אל תירא וגו' עכ"ל הייני מש"ש בפר' הסמוך כי אני ה' אלהיך מחזיק ימינך האומר לך אל תירא · וז"ש כאן זימן לו ב' מלאכים כו' : [ב] אלא בקולו · עיין בשמ"ר ר"פ כ"א ומכילתא ובאיכה רבתי בפתיחתא ג' : קולו של יעקב מכנים · לשון תפלה הוא כמש"ל ר"פ פ"ד כנוסו וכנוס בניו ע' מש"ש ומ"ש מרמיז ליה ע' מ"ש בשי"ר פ' שובי שובי השולמית : מרכין בקולו · שממיך ומשפיל בקולו תרגום ותפול מעל הגמל ואיתרכינת · וזהו קול שאינו של תורה ותפלה אלא של תלונה וחטא · וע' בפתיחה ג' דאיכה רבתי : וילונו כל העדה · צ"ל וילן העם על משה כו' ויבא עמלק וכ"כ יפ"ת או כוונתו ע"פ וילונו כל עדת בני ישראל וחושב התלונה הראשונה ואח"כ תלונת המים וילן העם על משה וסמיך ליה ויבא עמלק : לא עמדו פילוסופים · איכה רבתי פתיחתא ג' ומ"ש וכאבנימוס הגרדי עי' שמ"ר ר"פ י"ג · רות רבה פסוק אשה לבית אמה : ג' ימים · ע"ל פ"ק סי' ז' בתר ג' ימים דהשתני זיוא דאפוהי : ויקבצו עליו אנשים ריקים וגו' · משמע שעיקר ממשלתו ע"י בני בליעל ובאמת היתה ע"י אחיה השלוני והיו בדבריו כפירה בדברי הנביא אחיה : בבית אל · שהרי מפורש בהושע יו"ד לעגלות בית און גו' גם אותו לאשור יובל ובית און הוא בית אל ומפורש עוד במלכים ב' רק חטאי ירבעם גו' עגלי הזהב אשר בבית אל ואשר בדן הרי שלא בערם : והרי דברים ק"ו · עיקר מאמר זה שייך בויק"ר פל"ג שדורש כן ע"פ ולא תונו והק"ו הוא לפ"ד ר"ל וכאן הוא דרך אגב : [כא] קולו משתק וכו' · עי' בפר"א פל"ב : בעמדם · תנחומא קדושים סי' ו' : קפיצים · פי' הערוך פרקים : ואחר כך תרפינה כנפיהם · נ"ע שהרי השירה שאומרים המלאכים הם בכנפים שמעופפים וכמ"ש ובשתים יעופף ודרשו שבהם אומרים שירה ואיך אומר כאן כשמרפים כו' · ולשון התנחומא בקדושים ומהו בעמדם תרפינה כנפיהם כשמאמיני ה' מקלסין מלאכי השרת מרפים כנפיהם ועומדים מלומר שירה שבכנפיהם הם אומרים שירה וכה"א ברן יחד כוכבי בוקר וגו' הרי להיפוך ממ"ש כאן · והנה בפר"א ספ"ד איתא שש כנפים כו' בשתים יכסה פניו שלא יראה פני השכינה כו' ובשתים מעופפים מעריצים ומקדישים כו' זה עונה וזה קורא ואומרים ק' ק' ק' כו' והחיות עומדות וכו' ואומרות ברוך כו' והמאמינים בה' עונים ואומרים שמע גו' ע"ש · ועפ"ז יתכן לבא אל כוונת המדרש אלא שנשתבש מאד ולקה בחסר ובחלוף וכצ"ל בעמדם בא עם דוס בשעה שאומרים ברוך כו' המלאכים שותקים ותרפינה כנפיהם וה"ה אומרים ברוך כבוד כי המדרש מדבר ממ"ש מפורש ביחזקאל ג' י"ב שהמלאכים אומרים ברוך כבוד אלא שדורש שחלה מאמיני ה' אומרים ואז המלאכים שותקים ומרפים כנפיהם וה"ה אומרים גם כן ברוך כבוד ואח"כ מאמינים מיחדים שמו של הקב"ה והמלאכים שותקים ואח"כ אומרים ברוך שכ"מ · וכמש"ל בהדיא בדברי רשב"ן משקלסתי אני וחבירי וכו' ברוך כבוד · ובזה נבוא לביאור המדרש מהו בעמדם בא עם דוס דורש מ"ש ביחזקאל א' כ"ד ואשמע את קול כנפיהם וגו' עד בעמדם תרפינה · שלא יתכן לפרש

ידי משה

יהיה הפי' כפשוטיה דקרא שיצחק היה סובר בקולו של יעקב ממש והידים היו של עשו ממש ויצחק היה הכם גדול איך לא הבין זה או למה לא שאל עוד איזו דבר וכי יהיה עשו ויעקב גוף אחד לזה פירשו ואמרו בהדברים אינן כמשמען אלא כל הפסוק קאי על עשו כי מתחלה שאל אותו ואמר למה זה מהרת בני ואמר ה' הקרה לפני דרך מקרה אם לקרבנך הקרה והנה איל נאחז לאכילה עאכ"ו כדלעיל ויצחק א"ל יפה דברת לז"א הא קול דקל חכים כי מלת יעקב הוא לשון ערמה וחכמה ע"ד אני הכמה שכנתי ערמה אמנם דבריך מה שאמרת כי ה' הקרה לפניך אבל יותר פשוט לי ידים דמשלחין מיתין פי' ידי משלחין הבי' כל אחד עשר שבטי יעקב היו כאים א' והרגו מבנימין כמה אלפים וכן בירבעם שעשה להם אכזריות יותר ממה אם מלך שהונה מלך כ"ל שאביה הונה לירבעם כי מסוף מעשהו שלא ביטל עבודת כוכבים ניכר שלא לש"ש הוכיח אותו

משנת דרבי אליעזר

הקול קול והידים ידי וכן כל הדרשות דלקמן מדויק זה : ע"י שהונה מלך וכו' · עיין מ"ר סדר בהר פרשה מהרש בני ואמר ה' הקרה לפני דרך מקרה אם לקרבנך הקרה והנה איל נאחז לאכילה עאכ"ו כדלעיל ויצחק א"ל ... עיני ערמה אבל יותר פשוט לי בידיך הזיזין הם הביאו כ"כ מהרה לז"א ידיה דמשלחין מיתין ר"ל הגם שאני משלחין הביאו דהיינו ידיך הם הביאו ולא דרך מקרה כנ"ל ודו"ק : הקול קול יעקב בפלגש בגבעה וכו' כי שם ... יותר ממה שעשה להם עשו לז"א הקול קול יעקב פי' קול בכי זו הגיע להם מיעקב : והלא דברים ק"ו ומה ... לש"ש הוכיח אותו אלא אוגאה · הדיוט שמונה את הדיוט עאכ"ו והנה לכאורה אין זה קל וחומר כי מה חילוק יש בין מלך

אמר (איוב לח) ברן יחד כבבי בקר ויריעו כל בני אלהים מה שזרעו של יעקב שנמשל לכוכבים מקלסין דכתיב בהון (דניאל יב) ומצדיקי הרבים ככוכבים ׃ א ואח"כ ויריעו כל בני אלהים אלו מלאכי השרת מה הן אומרין ברוך שם כבוד מלכותו ׃ ר' שמואל בר נחמן אמר כתיב (יחזקאל ג) ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול וגו' ׃ ב רעש גדול אתמהא אלא משקילסתי אני וחבירי ואח"כ ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד ה' ממקומו׃ ומה הם אומרים ברוך שם ׃ ג רבי יהודה בר אלעי היה דורש הקול קולו של יעקב מצווחת כמה שעשו לו הידים ידי עשו ׃ א"ר יוחנן ד קולו של אדריינוס קיסר שהרג בביתר פ' אלף רבוא בני אדם ׃ כב ולא הכירו ׃ ה בשעה שהיו רשעים עומדים ממנו לא הכירו ׃ ויאמר גשה נא ושקה לי ׃ אמר לו (כג) את נושקני בקבורה ואין אחר נושקני בקבורה ׃ ויגש וישק לו וירח את ריח בגדיו ׃ א"ר יוחנן ו אין לך דבר שריחו קשה מן השטף הזה של עזים ואת אמרת וירח את ריח בגדיו ויברכהו ׃ אלא בשעה שנכנס אבינו יעקב אצל אביו נכנסה עמו גן עדן ׃ הדא הוא דא"ל ראה ריח בני כריח שדה ׃ ז ובשעה שנכנס עשו אצל אביו נכנסה עמו גיהנם המד"א (משלי יא) בא זדון ויבא קלון ׃ ד"א וירח את ריח בגדיו ויברכהו כגון יוסף משיתא ויקום איש צרורות ׃ יוסף משיתא ׃ בשעה שבקשו שונאים להכנס להר הבית אמרו (כד) יכנס מהם ובהם תחלה ׃ אמרין ליה עול ומה דאת מפיק דידך ׃ נכנס והוציא מנורה של זהב ׃ אמרו לו אין דרכו של הדיוט להשתמש בזו אלא עול זמן תנינות ומה דאת מפיק דידך ולא קיבל עליו ׃ א"ר פנחס נתנו לו מכס ג' שנים ולא קיבל עליו ׃ אמר לא דיי שהכעסתי לאלהי פעם אחת אלא שאכעיסנו פעם שניה ׃ מה עשו לו נתנו אותו בחמור של חרשים והיו מנסרים בו ׃ והיה מצוות ואומר ווי אוי אוי שהכעסתי לבוראי ׃ ח ויקום איש צרורות היה בן אחותו של ר' יוסי בן יועזר איש צרידה והוה רכיב סוסיא בשבתא אזל קומי שריתא למצטבלא ׃ א"ל חמי סוסי דארכבי מרי וחמי סוסך דארכבך מרך ׃ ט א"ל אם כך למכעיסיו ק"ו לעושי רצונו ׃ א"ל עשה אדם רצונו יותר ממך ׃ אמר לו ואם כך לעושי רצונו קל וחומר למכעיסיו ׃ נכנס בו הדבר כארס של עכנא (ס) הלך וקיים בעצמו ארבע מיתות בית דין סקילה שריפה הרג וחנק ׃ מה עשה הביא קורה נעצה בארץ וקשר בה נימא וערך העצים והקיפן גדר של אבנים ועשה מדורה לפניה ונעץ את החרב באמצע והצית האור תחת העצים מתחת האבנים ונתלה בקורה (כה) ונחנק קדמתו האש נפסקה הנימה נפל לאש קדמתו חרב ונפל עליו גדר ונשרף ׃ נתנמנם יוסי בן יועזר איש צרידה וראה מטתו פרחה באויר אמר בשעה קלה קדמני זה לגן עדן ׃ כג ד"א מלמד שהראה לו הקב"ה בית המקדש בנוי וחרב ובנוי ׃ ראה ריח בני הרי בנוי המד"א (במדבר כח) ריח ניחוחי תשמרו ׃ כריח שדה הרי חרב׳ כמד"א (מיכה ג) ציון שדה תחרש ׃ אשר ברכו ה' ׃ בנוי ומשוכלל לעתיד לבא כענין שנאמר (תהלים קלג) כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם׃

מסורת המדרש א חולין דף צ"א ׃ ב ילקוט יחזקאל רמז שמ"א ׃ ג ירושלמי תענית פרק ד' ׃ שיר השירים רבה סוף פ' ב' ׃ ד גיטין דף נ"ז ׃ ילקוט כאן רמז קט"ו כל הענין ׃ ו שיר השירים פרשה ד' פסוק י"א ׃ ז לקמן פרשה ס"ז ׃ ח מדרש תהלים מזמור י"א ׃ ט נדרים דף נ' ׃ מכות דף כ"ד ׃

חדושי הרש"ש

גליון אנשים רקים בני כו' (כצ"ל והוא כד"ה שם) קרא לאחיה השילוני בליעל ׃ נ"ל משום דטעה והחטיא ירבעם למשלת עבודת כוכבים כדאי' בחלק ד' ק"ב ׃ (ט) הלך וקיים בעצמו ד"מ ב"ד כו' שריפה כו' וערך העצים כו' ועשה מדורה כו' נפל לאש כו' ונשרף אע"ג דשריפת ב"ד בזמן הבית היה ע"י פתילה של אבר כדאיתא בסנהדרין (נ"ב) הא לא הוה אלא משום ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה כדאיתא שם בגמרא ׃ וכמ"כ בשריפה ממש קיים המצוה ׃ וכ"כ רש"י (שם ק"ו רע"ב) גבי בלעם שקיימו בו ד"מ ׃ כתב ז"ל שריפה ממש ׃ ודלא כרש"א שם כמ"א שנדחק לפרש שריפה דהם על ידי פתילה של אבר דוקא ׃

חדושי הרד"ל

יחזקאל וככאן ותנחומא קדושים ס"ז ע"ש ׃ (כג) אתה נושקי בקבורה ׃ אפשר פי' נשיקה ממש וכמ"ש ביוסף ליעקב ויפול ע"פ אביו וגו' וישק לו ׃ (כד) יכנסו מהם וכהם תח.ה ׃ שהם יודעים לחבא אוצרי המטמוניות כמ"ש בת"כ פרשת בחקותי פ"ד פ"ה וע' ביוסיפון ׃ (כה) ונחנק ׃ נפסקה הנימה ונפל לאש ׃ כ"ה בשוח"ט מזמור י"א ׃

מתנות כהונה

הקב"ה וצריכין אנו לידום ולשתוק כד"א האלק דום ׃ ה"ג בני אלהים מה זרעו ׃ ה"ג קול רעש גדול וגו' אחרי אתמהא ׃ פי' וכי אחריו היו המלאכים והכי מוכח בילקוט יחזקאל ובסדר זה ׃ הכי גרסינן ואח"כ ואשמע קול רעש גדול ומה הן אומרים ברוך כבוד ה' ממקומו וברוך שם כו' ׃ הכי גרסינן קולו של יעקב צווח ממה כו' ׃ קולו של אנדריינוס ׃ קול צווחה ובכי עולה מיעקב על מה שעשה אנדריינוס כן פירש"י ז"ל בפרק הניזקין ׃ הכירו וגו' גרסינן ודייק מסיפיה דקרא כי היו ידיו שעירות כלומר כשעומדים מיעקב רשעים עושה מעשה שעיר אז אינו מכיר אותו בשם יעקב ׃ נושקני בקבורה ׃ פירש"י שיקבר אצלו במערת המכפלה ודייק מדהוה ליה למכתב ושקה אותי ואמר לי והוא אמר לו וק"ל ׃ בריח שדה ׃ הוא שדה של תפוחים ׃ יוסף משיתא ויקום איש וכו' גרסינן והם שמות בני אדם עברייניים מישראל ולבסוף קדשו שמו של הקב"ה כדמפרש ואזיל ׃ ודרש בגדיו כמו בוגדיו ׃ מהם ובהם כו' ׃ אחד מישראל יכנס בראשונה ויפשוט יד בכלי ב"ה וא"ל לאותו יוסף משיתא שיכנס ומה שאתה מוציא יהא שלך ׃ עול וזמן כו' ׃ לך שם עוד פעם שנייה ׃ ולא קבל כו' ׃ לא היה רוצה ליכנס עוד ׃ נתנו לו מכס כו' ׃ בשביל שיכנס עוד פעם שנית ׃ בחמור של חרשין ׃ פירש"י ספסל של דף עבה שמגררין בו הנסרים וכן משמע בערוך ׃ והוה רכיב כו' ׃ היה רוכב על סוס בשבת ׃ הכי גרס רש"י ובילקוט אזל קמיה שריתא כו' ׃ ופירש"י היו מוליכין לפניו קורה שיהא נתלה עליו יוסי בן יועזר אמר ליה יקום ליוסי ראה הסוס שהרכיבני עליו אדוני וראה גם סוסך שהרכיבך עליו ׃ אדונך ר"ל הקורה שיהא נתלה עליו כלומר הלכתי בתאוות לבי ועלתה לי ואתה עמלת בתורה ובמצות כל ימיך וסופך תהא נתלה וכן הוא בספר יוחסין דארכבי מרי גרסינן ׃ אם בך ׃ טובה ושלוה נותן הקב"ה למכעיסיו כ"ש שיהיה כן לעושי רצונו ׃ ה"ל וכי עשה אדם רצונו יותר ממה שעשית אתה וראה מה פרע לך וא"ל אם כך רעה מגיע לעושי רצונו על עונותיהם מועטים כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא כ"ש שיגיע כך לעתיד לבא לעוברי רצונו ׃ נכנס כו' ׃ דברי ר' יוסי נכנס בו ביקוס כארס הזה של נחש שבועה בו ולבש חרטה ונבהל ׃ נימא ׃ חבל קטן ובערוך גרס גניא ועיין שם ובויקרא רבה פרשה כ"ב ׃ והקיפן גדר כו' ׃ הקיף על העצים גדר של אבנים וכן פירש"י ז"ל ובשוחר טוב גורס בהדיא וערך עצים והקיף עליהם גדר של אבנים ׃ ונתלה בקורה ׃ באותו נימא שקשר ׃ הכי גרסינן ונתלה בקורה ונחנק נפסקה הנימא נפל קדמתו חרב והכי מוכח בפירש"י ובערוך ׃ מטתו ׃ של יקום בן אחותו ׃

פתוח

רש"י

אתה נושק לי בקבורה ואין אחר נושק לי בקבורה ׃ שלא נקבר במערת המכפלה אלא יעקב ׃ ריח בגדיו ׃ בוגדיו ׃ כגון יוסי משיתן שם מקום ׃ ויקום איש צרורות צרורות שם מקום ׃ יכנס מהם ובהם ׃ הראשון ישראלי יכנס ׃ עול וכל דאת מפיק דידך ׃ קכנס וכל מה שאתה מוציא יהא שלך ׃ אין דרכו של הדיוט להשתמש בכלי זה ׃ בחמור של חרשים ׃ ספסל של דף עבה המגררין בו את הנסרים ׃ יקום איש צרורות היה בן אחותו של יוסי בן יועזר איש צרידה והיה רכיב סוסיא בשבתא אזיל קמי שריתא למצטבלא ׃ שריתא היא קורה שנאמר ויהי האחד מפיל הקורה ומתרגמינן והוה חד מחי בשרותא ׃ קורה שהיו מוליכין אותה לתלות את דודו יוסי בן יועזר א"ל יקום ליוסי חמי סוסי דארכבי מארי והמי סוסא דארכבך מארך קורה שאת עתיד לתלות אמר ליה יוסי אם למכעיסיו משיב גמול טוב ק"ו לעושי רצונו א"ל יקום ועשה אדם רצונו יותר ממך והשיב לך גמול רע א"ל יוסי אם כן לעושי רצונו שנפרע מהן ק"ו למכעיסיו כמותך שמע ונבהל נכנס בו הדבר כארס של עכינא הלך וקיים בעצמו ד' מיתות ב"ד סקילה שריפה הרג וחנק מה עשה הביא קורה ונעצה בארץ וקשר בה נימא וערך עצים והקיף עליהם גדר אבנים ועשה מדורה לפניו ונעץ את החרב באמצע והצית את האש תחת העצים מתחת האבנים ונתלה בקורה ונפסק הנימא ונפל לאש וקדמתו החרב ונהפך עליו הגדר ונשרף ׃ נתנמנם יוסי בן יועזר איש צרידה וראה מטתו פורחת באויר ואמר אוי לי שבשעה קלה קדמני זה לגן עדן ׃

אומה

פירוש מהרז"ו

בעמדם אחר שישבו שהרי אין להם ישיבה ׃ גם לא יתכן בעמדם מן ההליכה וכמ"ש בפסוק כ"א בלכתם ילכו ובעמדם יעמודו שא"כ היל"ל כן בפסוק כ"א ובעמדם יעמודו תרפינה כנפיהם אך כאן בפר' כ"ד כתוב ואשמע את קול כנפיהם וגו' שפי' שאומרים שירה וכמ"ש בפתים יעופף (וע"ל רפ"א ע"פ מקולות מים רבים אדירים וגו' ע"ש) ׃ הרי מ"ש בעמדם פי' מן הקול (ע"ד ובפתחו עמדו כל העם שפי' שתקו) והנה כתיב ב"פ בעמדם תרפינה כנפיהם בפ' כ"ד ובפ' כ"ה ובהכרח שדורש כאן פסוק השני שהוא מיותר (כמ"ש היפ"ת) ובזה נבין כוונת הפסוקים שכאן מרומז כל הקדושה ע"פ מדה יו"ד וי"ז והיינו שתחלה המאמינים אומרים קדוש והמלאכים שותקים ואח"כ אומרים המלאכים קדוש כמ"ש בישעיה וזה מרומז בפ' כ"ד בעמדם תרפינה כנפיהם ׃ ואח"כ המאמינים אומרים ברוך והמלאכים שותקים ואח"כ אומרים המלאכים ברוך כמ"ש ביחזקאל ג' וע"ז מורה בפסוק כ"ה עוד הפעם בעמדם תרפינה באמירת ברוך וז"ש המדרש כאן ומה הן אומרים ברוך כבוד ׃ ומ"ש עוד וברוך שם היינו אחר שהמאמינים אומרים שמע (אחר ברוך כבוד) אז אומרים ברוך שם ׃ ואין המלאכים אומרים ביחד אלא כמבואר וכן יתפרשו דברי ר"ל שהמאמינים אומרים תחלה קדוש וברוך ואחר כך המלאכים ואח"כ אומרים שמע והמלאכים ברוך שם ׃ וכן יתפרשו דברי רשב"ן אלא שבאו בשבוש וקצור ׃ כב לא הכירו ׃ פי' מלשון רחמים ותמלה כמ"ש מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ׃ וכמ"ש ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו ודרשו לקמן פצ"א רס"ז כשנפלו בידו ויכר יוסף כו' ע"ש וכן וישראל לא יכירנו ׃ בריח שדה ׃ אשר ברכו ה' והיינו ג"ע וכמש"ל ר"פ ט"ו ישבעו עצי ה' הוא השדה המבורך ׃ ריח בגדיו ויברכהו ׃ שהרי אמר שבבגדיו לא היה ריח טוב ע"כ דורש א"ת בגדיו אלא בוגדיו וכמ"ש מור ואהלות קציעות כל בגדותיך אג"ב שמ"ב במ"ר פ"י שי' א' שאפילו בוגדיו כשבאים בצרה נותנים ריח טוב שעושים תשובה ׃ אזל קומי שריתא למצטבלי ׃ לפי מ"ש כאן משמע שיקום רכב בשבת על הסוס והולך אל הקורה שתלו שם שומרי שבת ומ"ש לפרש לתלות ליוסי אך בשס"ד מצאתי שיוסי נהרג בגזרת אנטיוכוס וז"ל מד' תהלים י"א והוה רכיב על סוסיא אזל קמיה מלכא ונסק למיצלייה פי' לצייל עמו או פי' ב"כ כמ"ש כאן למצטבלא ופי' למקום שתולים שם ובגליון הילקוט למצטבלא פי' למייל ׃ כג ד"א מלמ"ד ׃ ספרי פ' ברך פ' חילו ולעיל פר' ל"ו סס"י וס"ג ׃ כי שם צוה ה' את הברכה ׃ ור"ל כמו מכוון שיורד על הררי ציון ׃

יפה תואר

ואשמע אחרי קול רעש דמשמע אחרי קלוסי שמעתי קול רעש שאמרו ברוך כבוד ה' ממקומו ובשכמל"ו הוא שבח מיוחד למלאכים ומשם לקח מרע"ה ׃ מה שזרעו של יעקב ׃ בעל אות אמת הגיה מהו כבן יחד מאחר שזרעו של יעקב וכו' ׃ ויש לגרוס משזרעו של יעקב ׃ ופי' אחר שזרעו של יעקב ׃ אין לך דבר שריחו קשה כו' ׃ פי' ואיך לא הרגיש את ריח העזים ׃ הלא אין ריח בעולם אשר יגרש את ה.יח הזה ומשני כי ריח ג"ע נכנס עמו והוא בחזקו יגרש גם את הריח הזה ׃ נכנסה עמו גיה.ס׳ כדיליף לקמן פס"ז סי' ב' מהכתוב מי איפה הצד ציד ׃ ופה יליף מן בא זדון ויבוא קלון ודריש קלון מלשון קלי ושריפה ׃ נתנמנם יוסי בן יועזר ׃ פי' כששיה גוסס נראתה לו מעלת בן אחותו ׃ כי אז משיגים הצדיקים השגה גדולה ע"ד פוסף רוחם יגועון ׃ וכן בפ"ק דמ"ק רב שעורם אחוה דרבא חזייה דהוה קמנמנם פירש"י גוסס ולישנא מעליא נקט ׃ מלמד שהראה לו הקב"ה ביהמ"ק כו' ׃ והראה לו עתה כל זה כדי שלא יאמרו מה הועילו הברכות ליעקב הלא ביהמ"ק חרב ובניו פזורים אל כל פאה ׃ לכן רמז לו כי עוד יש תקוה לו ׃ אשר לעת קץ יבנה שנית ׃ ועמ"ש לעיל פנ"ו ׃

כתיב

משנת דרבי אליעזר

פרשה ל"ג ׃ א"ל את נושקני בקבורה וא"א וכו' ׃ דייק דהל"ל ושקני ואמר לי למעט נשיקה אחרת דכתיב בי יעקב שנשק לרחל ולא נקברה עמו ולכן כתב כדאיתא לעיל ויש לגרוס ואין אחר נושק בקבורה ׃

אמרת

ידי משה

מלך שהונה את המלך או הדיוט שהונה להדיוט וגם ק"ו מאי בעי הכא והלא מקרא מלא דבר התורה לא תונו איש את עמיתו ע"כ נ"ל דזה הוא סוף המדרש שאמרו הקול קול יעקב שרמז לו הריגת פלגש בגבעה והריגת מ"ק אלף של ירבעם לפי שרלון המדרש לומר שלא יפה עשה שרימה את אביו וכן יעקב לא היה

רוצה לעשות זאת כדלעיל שהיה כפוף וכוכה רק שעשה רצון אמו ואפשר שהיה יצחק מכיר קצת הערמה והיה מרמז לו זה שמורבן שילה מכח זה מה שרימה את אביו וכדי שלא יאמר האומר למה זה נתגב נהפא גדול מה שרימה את אביו ע"ז מביא המדרש ק"ו ומה אם מלך שהונה מלך דהיינו אביה שהונה את ירבעם כך הדיוט שהונה מלך כצ"ל דהיינו יעקב שרימה את אביו וזהו כהדיוט שמונה את המלך עאכ"ו ולזה סובך רשב"ג לומר לעיל מה אתה סבור שירבעם ניגף לא ניגף אלא אביה כדי שיקשה למה ניגף ומביא כל הנהו סגאי ואחרון שבהם דברי רבנן שלא ביטל עבודת כוכבים וכיסה את ירבעם כי אמר בשבה זה לירבעם בשביל עבודת כוכבים ואח"כ גם הוא לא ביטל ומונה את ירבעם ולפיכך ניגף אביה כדי ללמוד מזה ק"ו על יעקב שלא יפה עשה מה שרימה את אביו לפיכך רמז ליעקב מעשה ירבעם להורות לו מדה כ"מ כנ"ל ודו"ק ׃

אמר

פרשה סו א ויתן לך האלהים מטל השמים כתיב (איוב כט) [א] שרשי פתוח אלי מים וטל ילין בקצירי · אמר איוב (א) על ידי (א) שהיו דלתי פתוחות לרוחה היו הכל קוצרין יבשות ואני קוצר מלילות · מה טעם שרשי פתוח אלי מים · אמר יעקב ע"י שהייתי עוסק בתורה [ב] שנמשלה כמים זכיתי להתברך בטל שנאמר ויתן לך האלהים מטל השמים: **ב** ר' ברכיה פתח (שיר ז) שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך · [ג] ארבעה פעמים כתיב שובי · כנגד ארבע מלכיות שישראל נכנסין לתוכן לשלום ויוצאין בשלום · השולמית · אומה ששלום חי העולמים (ב) מתנהג בה מאהל לאהל · השולמית · אומה שהכהנים משימין לה שלום בכל יום · שנאמר (במדבר ו) ושמו את שמי · וכתיב וישם לך שלום · השולמית אומה (ג) ששלום העולמים דר בתוכה · שנאמר (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם · השולמית · אומה שאני עתיד ליתן בה שלום · שנאמר (ויקרא כו) ונתתי שלום בארץ · השולמית · אומה שאני עתיד לנטות אליה שלום · הה"ד (ישעיה סו) כה אמר ה' הנני נוטה אליה כנהר שלום · ר' שמואל בר תנחום · ור' חנא בשם ר' אידי אומה שעשת שלום ביני ובין עולמי · שאלולי היא הייתי מחריב את עולמי · ר' הונא בשם ר' אחא פתח (תהלים עה) [ד] נמוגים ארץ וכל יושביה · המד"א (שמות טו) נמוגו כל יושבי כנען · אנכי תכנתי · אנכי כיון שקיבלו עליהם אנכי ה' אלהיך תכנתי עמודיה סלה ונתבשם העולם · ר' אלעזר בן מרון אומר אומה שהיא משלמה איסטטיונו של עולם הן הן בעוה"ז הן הן בעוה"ב · רבי לוי אמר אומה [ה] שכל טובה שהיא באה לעולם אינה באה אלא בזכותה · הגשמים אינם יורדין אלא בזכותה · הטללים אינם יורדין אלא בזכותה שנאמר ויתן לך האלהים מטל השמים לך בזכותך ובך הדבר תלוי: **ג** ויתן לך יתן ויחזור ויתן לך · יתן לך ברכות ויתן לך כבושן · יתן לך שלך ויתן לך (ד) של אביך יתן לך שלך ויתן לך של אחיך · רבי אחא אמר יתן לך ויתן לך אלהותא אימתי דמצטרך לה · הה"ד (שופטים טז) ויאמר ה' אלהים זכרני נא (ה) וחזקני נא · [ו] אמר לפניו רבון העולמים הוי זוכר לי אותה הברכה שברכני אבא יתן לך ויתן לך אלהותא · [ז] מטל השמים · זה המן שנאמר (שמות טז) ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים · ומשמני הארץ · זה הבאר שהיתה מעלה להם מיני דגים שמנים יותר מדאי · (ג) ומשמני הארץ אלו הקרבנות כדכתיב (תהלים סו) עולות מחים אעלה לך · ורב דגן · אלו הבחורים דכתיב (זכריה ט) כי מה טובו ומה יפיו דגן בחורים · ותירוש · אלו הבתולות · דכתיב (שם) ותירוש ינובב בתולות · ד"א מטל השמים זו ציון שנאמר (תהלים קלג) כטל חרמון שיורד על הררי ציון · (ג) ומשמני הארץ אלו הקרבנות · (ו) דגן אלו הבכורים · תירוש אלו הנסכים · ד"א מטל השמים זו מקרא · ומשמני הארץ זו משנה · דגן זו תלמוד · תירוש זה אגדה: **ד** יעבדוך עמים אלו שבעים אומות · וישתחוו לך לאומים אלו בני ישמעאל ובני קטורה דכתיב בהון אשורים ולטושים ולאומים · הוי גביר לאחיך · זה עשו

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קט"ו · ילקוט איוב רמז תתקי"ז · ב שבת ל"א · קדושין דף מ' · בבא קמא דף י"ז · סנהדרין דף ז' · ג שיר השירים רבה פרשה ז' · ילקוט שם רמז תתקנ"ב · כל הענין · ד שבת דף פ"ח · שיר השירים רבה פרשה א' ופרשה ז' ופ"ג · ה יבמות דף ס"ג · דברים רבה פ' ז' · ו ילקוט שופטים רמז ע"א · ז אגדת בראשית פרק מ"ב ·

חדושי הרד"ל

(א) על ידי שהיו דלתי פתוחות לרוחה · דרש שרשי על הדלת שהוא תחלת הבית כמו השרש לאילן · והיה פתוח לכל (וכמ"ש באדר"ן פ"ז מקרא (איוב ל"א) דלתי לאורח אפתח כהפקר כמים שהן תגם לעולם: (ב) מתנהג בה · מאהל אל אהל וממשכן (דה"א י"ז) כצ"ל לנוסחת הספרים כאן וע' בשה"ר שם דמייתי קרא דמאהל ואהיה מתהלך באהל ובמשכן ומייתי נס הכא על לשון שובי שובי השולמית שלום חי העולמים היה הולך ושב בישראל מאהל לאהל : (ג) שלום העולמים בתוכה · שנאמר ועשו לי מקדש כ"ה גם בילקוט שה"ר · אך לכאורה הוא ד"א עם רישא דשלום חי העולמים מתנהג בה · אך בשה"ר גי' אחרת ע"ש : (ד) של אביך · כד"א ויתן לך את ברכת אברהם וגו' · וכתיב ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק · ונתונים ג"כ לך כמש"ל פס"ז : (ה) וחזקני נא · אך הפעם הזה האלהים כצ"ל ומלת האלהים הב' הוא מיותר ודרש ליה שתזכור לי הפעם ברכת יעקב ויתן לך האלהים לחזקני בכח אלהי : (ו) דגן אלו הבכורים · בכורים היו באים מכל ז' המינים שבח הארץ · ונכון יותר לגרוס אלו המנחות שהן אינן באין אלא מן החטים

חדושי הרש"ש

(א) שהיו דלתי פתוחות לרווחה · ואלי מים היינו כמו המים שהן הפקר וכה:ס לכל : (ב) ומשמני כו' עד אעלה לך · כ"ז מיותר כאן וכן בילקוט ליתא : (ג) ומשמני הארץ אלו הקרבנות · דכתיב עולות מחים וגו' כצ"ל :

רש"י

פרשה סו אומה שמשימין כהנים שלום לה בכל יום דכתיב ושמו את שמי על בני ישראל ואומר וישם לך שלום: אומה שהיא אסטטיונו של עולם · העמדתו של עולם: הגשמים אינן יורדין אלא בזכותך: ויתן לך · דורש ויתן לך ויחזור ויתן לך היה לו לומר יתן לך מהו ויתן לך אלא הוספת לומר יתן ויחזור ויתן יתן לך ברכות: ויתן לך כיבושיהו · יש מקום לסולת ויש מקום ליין מקום להתקיים שם הברכות: ויתן לך את שלך · הראויות לך: ויתן לך של אביך · שנתנו לו: יתן לך שלך ויתן לך של אחיך · יתן לך האלהים יתן לך אלהותו אילות וכח אימתי שתצטרך לו: ה' אלהים זכרני נא · למה הזכיר השם הזה ה' אלהים אלא כך אמר רבש"ע זכור אותה ברכה שברכני אבא ואמר ויתן לך אלהותא: מטל השמים זה המן שנאמר בו הנני ממטיר לכם לחם מן השמים: ורוב דגן אלו בחורים דכתיב כי מה טובו ומה יפיו דגן בחורים וגו': ירוב דגן זה תלמוד · שהוא עיקר וכן מפורש יחיו דגן בתלמוד יפרחו כגפן באגדה שמושכת לבו של אדם כיין: הוה גביר לאחיך · הרבה אחים כמשמעו: אלא

מתנות כהונה

פרשה סו פתוח · פרשו ולדשו פתוח שרשי בשביל שהיתה ביתי פתוחה כו' היו שרשי אלי מים: שלום העולמים · הקדוש ברוך הוא: היך מה ד"א כו' · כלומר האי נמוגים פירושו נמסו כד"א נמוגו וגו' · כמ"ש חז"ל שהקב"ה התנה עם מעשה בראשית שאם לא יקבלו ישראל את התורה יחזרו לתהו ובהו: נתבשם · במדרש בפרשת אגור בן יקא גרס ג"כ נתבסם ויותר נראה של"ל נתבסם לשון בסים וכן עיקר ועיין במדרש חזית סוף פסוק לסוסתי: אישטטיונו · פירש"י והערוך עמידתו של עולם כלומר שהן קיימין בעולם הזה ובעולם הבא: יתן ויחזור כו' · וי"ו יתירא דויתן קדרים שהיה לו לומר יתן לך ולפיכך דרשו שיתן הברכות ויחזור עליהם ויתנם לך באופן חזק וקיים וכדמפרש ואזיל וכמו שדרשו בפרק הזהב ויסף יוסף ויחזור ויוסף עליהם ב' הוספות כבושהון הכי גרסינן בילקוט ריש פרשת וזאת הברכה ופירש"י מקום להתקיים שם הברכות והילקוט גרס כיבושין הראויות לך פירושו ג"כ מקום להתקיים שם כל ברכה וברכה לשון רש"י יש מקום ליין ויש מקום לסולת: אלהותא · כח ועוז כד"א ואת אילי הארץ לקח וכן פי' הערוך ערך אלה: ה' זכר לי כו' · דאל"כ למה אמר ה' אלהים: ה"ג בילקוט ובעקידת יצחק יתיר מדאי ורוב דגן כו': הקרבנות · כאן ראוי להגיה דכתיב עולות מחים אעלה וגו':

יפה תואר

כתיב שרשי פתוח אלי מים · בא לדרוש מה דכתיב ויתן לך פי' בזכותך במה שאתה עוסק בתורה לכן תתברך בטל השמים: הכל קוצרין יבשות · פי' למוקות ומלילות הן מלאות וטובות : ארבע גליות · בבל ומדי ויון ואדום · ולא חשיב מצרים · כי כשנאמר הכתוב הזה כבר יצאו ממצרים · ומ"ש נכנסין לתוכן לשלום לכאורה איך נכנסו שמה בשלום הלא במלחמה ובמכת חרב באו שמה · אבל פי' כי נכנסו לשלום ולא אבדו שם ישראל מעליהם · כן יצאו בשלום ולא יוזקו : ששלום העולמים דר בתוכם · ר"ל דירת קבע · ואין זה בכלל מ"ש מתנהג בה מאהל לאהל דהוה אפשר אע"פ שבכל מקום שהיה המשכן נוסע שכינה נוסעת עמו · לא היה נקבע כל ימי היותו קבוע במקום אחד · ובכלל דר בתוכה אינו מ"ש מתנהג בה דהוה אפשר שבעוד המשכן קבוע במקומו היתה שכינה דרה בו ולא בנסעו ממקום למקום : אומה שכל טובה כו' · ודריש השולמית שמשלמת צרכי העולם ומפרש ויתן לך בשבילך פורתך ותפלתך : ויתן לך של אחיך · כי ברכת יעקב הוא הרוחניות וברכת אחיו הוא הגשמיות וז"ש כי תתברך בשניהם : מטל השמים זה המן · כי הטל אינו נעצר לעולם כדאיתא במסכת תענית לכן דריש על המן שהיה בא מן השמים בשכבת הטל · ולמען יהיה דמיון עם הברכות משמני הארץ לכן דריש הבאר והקרבנות · וי"ל עוד דבא להבדיל מברכת עשו אשר ברכו ג"כ מטל השמים מעל · כי ברכת יעקב כולל ג"כ ענינים נסיים משא"כ בברכת עשו הוא רק טבעי לבד : ורב דגן אלו הבחורים · ל"ע מה ענין לזה עם המן והבאר · [ע' ביומא ע"ה ע"א תניא אידך גד שמגיד לישראל אי בן תשעה לראשון ואי בן

פירוש מהרז"ו

פרשה סו סימן א דלתי פתוחים לרוחה · וכמ"ש באיוב שם צדק לבשתי וילבישני וגו' ואלו שמפורש צדקה דורש על מעשה הצדקה ואצל יעקב מפורש שהיה יושב אהלים היינו באהלי שם ועבר באהלי תורה דורש על התורה ע"פ גז"ש מתיבת שרשי וכמ"ש הבאים ישרש יעקב וכמ"ש שרש יעקב וגו' וכן מתיבת טל · והקדיר משל לשכר כמ"ש ברכה יקצורו והשכר שלו הוא טל כמ"ש מטל השמים ונמשלו אהלים לנחלים של מים והתורה נמשלה למים וכמ"ש בפר"א ס"פ ל"ב וכשיצא יעקב מאת יצחק אביו יצא מעוטר כחתן כו' וירד עליו תחית טל מן השמים ונעשה גם הוא גבור חיל וכח ועי' כ"ז אג"ב פר' מ"ג : **ב** שובי שובי · שי"ר פסוק זה ע"פ מדה י': מאהל לאהל · לשון שי"ר שם שנאמר ש"ב ז' ואהיה מתהלך באהל ובמשכן · וממ"ש מאהל לאהל נראה לגרום פסוק שבדה"א י"ז ואהיה מאהל אל אהל וממשכן שפי' ע"פ מדה ט' וממשכן אל משכן וע"פ מדה יו"ד ב' אהלים וב' משכנות גלגל ושילה ונוב וגבעון שנקראו אהלים ומשכנות ולא ביהמ"ק · וע"ז כתוב ד' פעמים שובי שבכל פעם התפללו ישראל שלא תסתלק השכינה אלא תשוב לאהל החדש · וכן בפסוק ואהיה מתהלך מרומז ג"כ שהתהלך מאהל לאהל ד"פ · וכן תיבת השולמית כאלו כתיב ד"פ אצל ד"פ שובי : ושמו את שמי · ושמו של הקב"ה שלום · ובשי"ר שם איתא רק פסוק וישם לך שלום : שלום העולמים · הכוונה חי העולמים וכמש"ל מקודם שלום חי העולמים מתנהג ובשי"ר שם חסר דרשה זו · ובתחלה דרש מתנהג באהל ובמשכן שלא היה דירה קבוע וכאן אמר דר היינו במקדש וע"כ הביא ועשו לי מקדש שהכוונה על ביהמ"ק וכמ"ש דה"ב כ' ח' ויבנו לך בה מקדש : ונתתי שלום · עי' פ"כ רים בחקותי: נמוגים ארץ · ע"א דף ג' פ"ר פ' לסוסתי ובריש רות: נתבשם · שם הגי' ומי בישם העולם מלשון כן ובשים עי' מ"כ וזהו לשון תכנתי: **ג** ברכות כו' · מקום להחזיק בו הברכות שיהיו כבושים ולא יצאו כמ"ש חז"ל לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה אלא השלום · וכן כוונתו כאן שיתן לו שלום כמ"ש במ"ר פי"א סי' ז': ויתן לך אלהותו · שהרי מלת ויתן מוסב על ה' הנזכר בס"פ הקודם · ואל"ל עוד האלהים ע"כ דורש שיתן לו אלהותו · פי' כח אלהי והיינו כמש"ל אצל שמשון פל"ח וב"ע ביחידו ש"ע שכל מלחמותיו היה לבדו ביחידי: זכרני נא · וס"ד אך הפעם הזה האלהים ונכר זכר ה' ה' · ע"כ דורש כוונתו שיחזקהו באלהותו · ומ"ש במדרש ה' אלהים בפסוק כתיב ה' ה' בד' אותיות ועי' במ"ר פ"פ סי' ל"ד זכירה זו באופן אחר · וכאן דורש שהזכירה היא ברכת יצחק ויעקב · דן ידין עמו כאחד וגו': זה המן · שירד עם הטל כמ"ש וברדת הטל ירד המן עליו · וכ"מ באג"ב ס"פ מ"ב · ועי' במ"ר פנ"ח סימן ד' אגב"ג ומ"ש ודורש השמים · ומשמני הארץ אלו הקרבנות וכו' · פירשו להקריב עולות שמנים · מחים פי' שמנים · ויתכן שמקום דרשה זו בסמוך כשדורש על ציון ששם שייך קרבנות · וכאן הוא מיותר · וכ"מ בבריית' דאגילות בס"פ אג"ב שדורש דרשה זו אצל ציון ולא בכאן: אלו הבחורים · שירבו בנים ובנות: אלו הבכורים · כמ"ש ראשית דגנך ותירושך: אלו הנסכים · שבאו מיין ותירוש : זה מקרא · שנתנה מן השמים כמו שהוא · ואין מי מחכמי ארץ חוקקים לשנות מהכתוב · ומשמני ארץ זו משנה שנמסרה ביד חכמי ארץ ע"פ · ועי' במ"ר פי"ג סי' ט"ז מ"ס מ"ס רמז למשנה שמתחלת במ' ומסיימת במ' וזה רמוז בתיבת משמני מ' מ' שני : דגן זה תלמוד · כמו שהדגן עיקר התבואה כך התלמוד עיקר להלכה ולמעשה ועי' ויק"ר פ"א סי' ב' · ותירוש זה אגדה כמ"ש ויין ישמח לבב אנוש כן האגדה משמחת הלב : **ד** ע' אומות · הם ע' משפחות הקדומות בני בניו של נח · וכמו אברהם כתוב בו כי אב המון גוים · היינו לכל בני נח כנ"ל · ואצל יעקב כתיב ויתן לך את ברכת אברהם : בני ישמעאל · י"ב בניו המפורשים בסוף פ' חיי · ובני קטורה ג"כ שם בפרשה · י"ד בני קטורה בנים וב"ב · וכמש"ל פס"א סי' ה' שמ"ש לאומים קאי אכולהו כולם ראשי אומות הרי לאומים כולל כל בני קטורה וכולל גם בני ישמעאל דסובר שקטורה זו הגר · וכמ"ש שם ס"ס ג' והרי ישמעאל בכלל בני קטורה והם לבד ע' בני נח כנ"ל: גביר לאחיך · לשון רבים : אמר

ידי משה

אמר יעקב · וקשה מגליה שאמר יעקב כך וגם מה שאמר מה טעם שרשי פתוח הלשון הזה מגומגם · ונ"ל שהגירסא כך היא שמתחלה דרש מלת שרשי פתות ביתי פתוחה ואח"ז רוצה לפרש מ"ט אלי מים לז"א המדרש אמר פי' איוב אמר כך יעקב ע"י שהיה עוסק בתורה שנמשלה כמים כי היה יושב אהלים וכה לההברך בטל שנאמר ויתן לך האלהים וגו' ואני ג"כ עסקתי בתורה כמו שאמר ר"י איוב גדול הדור היה ודרשו בטבריא היה וממנו למדו הלכות אבל וקריעה · ע"ז אמר שרשי פתוח אלי מים ר"ל שהייתי ג"כ עוסק בתורה שנמשלה למים ומן הדין טל ילין בקצירי כמו יעקב כנ"ל אך שצריך להגיה במקום שהייתי ל"ל שהיה ובמקום יביתי ל"ל זכה כנ"ל ודוק :

בשמת

ואלופיו · וישתחו לך בני אמך · הכא את אמר וישתחוו לך בני אמך ולהלן את אמר (בראשית מט) וישתחוו לך בני אביך · אלא יעקב ע"י שנטל ד' נשים לאה ורחל זלפה ובלהה הוא אומר בני אביך · יצחק נטל רבקה אמר בני אמך · אורריך ארור וגו' · ולהלן אומר מברכיך ברוך ואורריך ארור · אלא בלעם ע"י שהיה שונא פתח בברכה וסיים בקללה · ויצחק שהיה אוהב פתח בקללה וסיים בברכה · רבי יצחק בר רבי חייא אמר (ז) הרשעים ע"י שתחלתן שלוה וסופן יסורין פותחין בברכה וחותמין בקללה מברכיך ברוך ואורריך ארור · הצדיקים ע"י שתחלתן יסורין וסופן שלוה הם פותחין בקללה וחותמין בברכה אורריך ארור ומברכיך ברוך:

ה ויהי כאשר כלה יצחק לברך את יעקב · א א"ר אייבו פִּלְיוֹנוֹ של אבינו יצחק מפולש היה · זה בא מכאן וזה בא מכאן · רבנן אמרי (ח) כמין אִיסְטְרִיפּוֹמִיטָא הדלתות היו נכפלין לאחוריהם עמד לו יעקב אחר הדלת עד שנכנס עשו ויצא לו · הה"ד אך יצא יצא יעקב נראה כיוצא ואינו יוצא · ועשו אחיו בא מצידו (ט) מזויין לצוד נפשו כמד"א (שמות כא) ואשר לא צדה:

ו ד"א מברכיך ברוך · ב תני עובד כוכבים המברך את השם (י) עונים אחריו אמן · בשם אין עונין אחריו אמן · א"ר תנחומא אם ברכך עובד כוכבים אחד ענה אחריו אמן דכתיב (דברים ז) ברוך תהיה מכל העמים · ג עובד כוכבים אחד פגע ברבי ישמעאל ברכו · א"ל כבר מלתך אמורה · פגע בו אחד וקללו · א"ל כבר מלתך אמורה · א"ל כמה דאמרת לדין אמרת לדין · א"ל כן כתיב מברכיך ברוך אורריך ארור:

ז ויעש גם הוא מטעמים ויאמר לאביו יקום אבי · הה"ד (משלי ל) ד שממית בידים תתפש · א"ר חמא בר חנינא באיזו זכות השממית מתפשת בזכות אותן הידים · ויעש גם הוא מטעמים וגו' יקום אבי · ע"י שא"ל יקום אני נפרע לו בו בלשון (תהלים סח) יקום אלהים וגו':

פרשה סז א ויחרד יצחק חרדה גדולה ·

ה כתיב (משלי כט) חרדת אדם יתן מוקש ובוטח בה' ישוגב חרדה שחרדה רות לבועז · שנאמר (רות ג) ויחרד האיש וילפת · יתן מוקש (א) בדין היה לקללה אלא ובוטח בה' ישוגב נתן בלבו וברכה ויאמר ברוכה את לה' בתי · חרדה שהחריד יעקב ליצחק שנאמר ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד · יתן מוקש · בדין היה לקללו אלא ובוטח בה' ישוגב שברכו ואמר גם ברוך יהיה:

ב ויחרד יצחק חרדה גדולה וגו' · א"ר חמא בר"ח מאד מהרדה שחרד על גבי המזבח · אמר מי הוא זה שנעשה (ב) סרסור ביני לבין המקום שיטול יעקב את הברכות · כלפי רבקה אמרו · א"ר יוחנן מי שיש לו שני בנים אחד יוצא ואחד נכנס חריד אתמהא · ו אלא בשעה שנכנס עשו אצל אביו נכנסה עמו גיהנם · רבי אחא אמר התחילו כתלי הבית מרתיחים · הרא הוא דהוא אמר מי אפוא מי הוא זה שהוא עתיד ליאפות כאן אני או בני יעקב · אמר לו הקב"ה לא את ולא בנך אלא הוא הצד ציד הוא · הצד ציד א"ר אלעזר בר שמעון צײדא היך צָדוּךְ · פְּכוֹר תרעיא היך תרעך פְּכוֹר ומקולקל הה"ד (משלי יב) לא יחרוך רמיה צידו · ז רבנן אמרי (ג) לא יאחר ולא יאריך הקב"ה לרמאי ולצידו · ר"א בנו של ר' יוסי אומר מהו לא יחרוך לא יאריך הקב"ה לרמאי ולצידו · דא"ר יהושע בן לוי ח כל אותו היום היה עשו צד צבאים וכפתן ומלאך בא ומתירן (ד) ועופות

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קט"ו · ב ברכות דף נ"א · ירושלמי ברכות פרק ח' · ירושלמי סוכה ריש פרק ג' · ומגילה פרק א' · ג חולין דף מ"ט · ד ילקוט משלי רמז תתקס"ג · ה תנחומא כאן סי' י"ג רות רבה פרשה ו' ילקוט משלי רמז תתקס"א · ילקוט רות רמז תר"ו · ו תנחומא כאן סימן י"א · וסדר ברכה סימן א' · לעיל פרשה ס"ס · ז עיין ערכין דף נ"ד · ילקוט משלי רמז תתקמ"ט · ח תנחומא כאן סימן י"א ·

חדושי הרד"ל

החטים והשעורים · וגם שייכי הפי לקרבנות ונסכים דהכא: (ז) הרשעים תחלתן שלוה כו' והצדיקים כו' · שהכל הולך אחר החיתום וע' תדא"ז פ' י"א: (ח) כמין איסטריפומיטא · עיין משנה רפ"ד דמדות: (ט) מזוין · לצוד נפשות כצ"ל: (י) עונים אחריו אמן · ירוש' ספ"ח דברכות ופ"ג דמגילה: (א) בדין וגו' · אפשר מדכתיב לקמיה אלא ישמע וגו' דרש סמוכים: (ב) סרסור ביני לבין המקום · עמ"ש · וי"ל דלשון הוא דורש על הקב"ה שנקרא הוא לשון נסתר: (ג) לא יאחר ולא יאריך כו' · ר"א בנו של ריסג"א מהו לא יחרך כו' · וגי' הספרים נ"ל דלרבנן פי' לא יאריך ימיו · וכן לשלמו גמולו · ולר"א בנו של ריה"ג פי' כלשון בחמים · וכי לא יאריך לרמאי לעכב זמן צידו דמייתי) וכדפירש"י בערובין (נ"ד:) לרב ששת ע"ש · אבל כמדומה שהנכון לגרוס בדרבנן לתודים ור"א בריה"ג דרש לא יאריך · ולפ"ז תמוה כוונתו בדריב"ל · (ד) ועופות ומכשכשין שמעיק

מתנות כהונה

בני אמך · והיינו דאפשר נקט הלשון כי היא אמו ודאי: וסיים בברכה · שהקללות יהיה להם קץ וסוף והברכות יעמדו עד עולמי עד ובלעם כוונתו להפך קללה חשב לו: תחלתן שלוה · שהבא לטמא פותחים לו וכתיב משגיא לגוים ויאבדם והצדיקים הקב"ה גובה מהם מיד אל יד מיעוט עונותיהם כדי שיהיו בסוף בשלום תמיד עד עולם: פוליונו · פי' הערוך מקומו והאלו שהוא שוכן ט: וזה בא מכאן · בפתח שכנגדו וזהו שנאמר ויהי אך יצא יצא גו' דמשמע דעד שלא נגמרה יציאתו של יעקב בא עשו ועם בטחת א' היאך אפשר. כן משמע לי בביאורי מהר"ר אליהו מזרחי והערוך פי' דדייק יצא יתירה: ואסטרופומיטא · פירש הערוך מהופך וכפול לאחוריהם וציר הדלת היה באמצע הפתח למטה ובאמצע המשקוף למעלה ופותח וסוגר לימין ולשמאל ובצד שמאל נכנס עשו ונפתח גם לצד ימין ודחק שם יצא יעקב: נראה כיוצא · אך לשון מיעוט קדרים ובערוך פי' דדרים יצא יתירה: לצוד נפשו כו' · דייק מדאמר ליתא והל"ל מן הציד: בשם · מברך שם בשם אחר יברך יוסי את יוסי אין עונים אחריו אמן והטעם ק"ל: ברכו · הגוי לרבי ישמעאל: כבר מילתך כו' · דבר הראוי להשיבך כבר היא אמורה ואיני צריך להשיבך: הכי גרסינן בירושלמי פ"ק דמגילה ובמסכת ברכות ס"פ אלו דברים: אמרין ליה · תלמידיו כו' · פירוש אמרו לו תלמידיו לרבי ישמעאל כמו שאמרת לזה שברכך אמרת נ"כ לזה שקילל אותך: השממית מתפשת כו' · מצאתי בילקוט משלי אין לך בכל השרצים שנוי כשממית ולכן קורא למלכות הרביעית שממית שהיא הרעה לנו מכל המלכיות: והיא תופסת ושולחת יד בהיכלי מלך בבית המקדש: בזכות הידים · שעשו מטעמים לאביו שעל ידי כן ברכו אביו ואמר והיה כאשר תריד ופרקת עולו וגו' וכן מצאתי טוב בפירש"י ואב"א ז"ל:

פרשה סז מחרדה · פי' מאותו חרדה שחרד כשנעקד על גבי המזבח: שנעשה כרם ר כו' · דרש מי אפוא מי היה פה ומלין כד"א והוא יהיה לך לפה: סיוע נרסינן: כלפי רבקה אמרו · יצחק אמר דבור זה על רבקה שהרגיש כי היא היתה המלין בינותם: מרתיתין · מחום הגיהנם ובילקוט גרס מרתיחין: כו' · להיות נאפה ונשרף בגיהנם: ה"ג בילקוט או בני יעקב · שלא היה מחזיקו לדיק כעשו וכן אמר למעלה הקול קול יעקב על שהוציא שם שמים מפיו וחשב מה שעשה עשה מפני כבוד שמים וכמו שפי' מהר"ר אליהו מזרחי ז"ל: ה"ג ולא בנך יעקב: הצד ציד · לא ציד דרש כמו לא הצייד: צײדא כו' · כך אמרה רוח הקדש עשו אתה הוא הצד ומרמה את הכל היאך רמאוך עתה אתה הוא הרגיל לשבור דלתות אחרים ליקח ממון אחרים היאך שברו אחרים דלתך ולקחו כל כלי חמדתך ודייק ניצוד הצד וכ"ה בתנחומא בהדיא: לא יחרוך · טטריקון לא יאחר ולא יאריך · לא יאריך · לא יחרוך דרים לא יאריך בחילוף ח' בא': בילקוט משלי ובפירש"י גרס שפור

רש"י

אלא בלעם · ע"י שהיה שונא פתח בברכה וסיים בקללה: פליונו של יצחק פליון · אוהל: כמין אינטרוכמיטא היו הדלתות נקפלות לאחוריהן: ועשו אחיו מזויין לצוד נפשו כמה דאת אמר ואשר לא צדה מדוע אתה צודה את נפשי: שממית בידים תתפש כו' באי זו זכות השממית מתפשת · באי זו זכות עשו תופס מלכות בזכות אותן הידים שברכו אביו ועל הברך אחיה: שממית · שומם · שממה כיה אלהינו · שממית · סם המות:

פרשה סז ובוטח בה' ישוגב · שנתן בלבו וברכו: עד מאד · מאד מאותה חרדה שחרד על המזבח: ציד היך ניידוך שבור תרעא · שוער שבור ומקולקל · כי הרס תהרסם תרגומו שברא תברינון · בירושלמי משל שהיו אומרים לצייד צייד היאך נשמטה צידה שלך מידך וכן לשוער לאדם הבונה שער אומר לו שוער והלא אתה מתקן שער של אחרים והיאך שער שלך שבור ומקולקל לא נתקיימה צידתו בידו: רבנין אמרין · מאי לא יחרוך לא יאריך לרמאי הקב"ה נפרע ממנו מיד: מהו לא יחרוך לא יאריך · כלומר לא חיה ולא יאריך יאחר הקב"ה לרמאי ולצידו: דאמר ר' יהושע בן לוי כל אותו היום היה עשו צד וכופתן ומלאך בא ומתירן עופות וקושרן ומשכשכן משכשך כנפיהם ומלאך בא ומפריחן וכל כך למה והון אדם יקר חרוץ כדי שיבא יעקב שהוא יקרו של עולם ההברכות

פירוש מהרז"ו

אמר בני אמך · ומה שלא אמר יצחק בני אביך נראה על שרבקה גרמה ליעקב כל הברכות ע"כ הזכירה: ולהלן כו' · בלעם בבמדבר כ"ד ט': ה פוליונו · עיין לעיל פר' מ"ח סימן פ' אוהל פלן של אברהם אבינו ופי' הערוך פלן מקום · והמו"ע פי' אולם שער וחצר ואהלי אברהם ויצחק היו מפולשים שלא יטרכו האורחים לסבב: מזויין · כמ"ש שא נא כליך וגו' וא"א סב כען מאני זיינך · וכ"ז היה לצוד עצמו כמש"ל פס"ז סי' ב' מי עתיד וכו' האיך לדוך וכו': ו מברכיך ברוך כו' · פסוק זה הוא של בלעם וכאן הי"ל פסוק של יצחק וכמ"ש בירו' אורריך ארור וכו' · ואולי ע"ז שכאן פגעו המברך תחלה ע"כ הביא פסוק הנזכר ברכה תחלה: ז שממית וגו' · מפורש במדרש משלי שם והובא ביפ"ת ע"ש: יקום אבי · לעיל פס"ה סי' י"ח:

פרשה סז סימן א חרדת אדם · מלרש רות פסוק ויחרד האיש: שחרדה · צ"ל שהחרידה וכ"ה שם: בדין היה לקללה · פי' כפי הטבע הי"ל לבועז לקללה · אלא נתן ה' בלבו לברכה · וכן כפי הטבע היה ליצחק לקלל את יעקב שרמהו אלא על שבטח בה' גמר בעדו לטובה וכ"ה בתנחומא סי' י"ג: ב חרדה גדולה וכו' · כמ"ש בתנחומא שם הר"ל בשם רחב"ח שתי חרדות חרד יצחק אחד ע"ג המזבח וא' כשנכנס עשו · מן מה דכתיב חרדה גדולה עד מאוד אתה יודע שזו גדולה · וכמ"ש פי' ו' שמא אזדעזע מפחדה של סכין ובפר"א פל"א כיון שהגיע הסכין על צוארו פרחה נשמתו · וממ"ש חרדה גדולה דייק שהיתה לו חרדה אחרת קטנה ממנה: או אני מי אפוא משמע שמסופק · ואח"כ אמר הוא הצד ציד · משמע שידוע לו מי הוא · בכ"מ אלא יצחק היה מסופק כו': פכור תרעיא · ורמוז בעובדיה א' ואל תבוא בשער עמי וגו': לא יאחר · הש"י לרמאי ולצידו אלא ישלם לו מיד כמ"ש לא יאחר לשונאו וגו' וכן לא יאריך וכמ"ש אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם · וזה ע"פ ולד"ס

יפה תואר

כן שנעה לאחרון ולפ"ז רב כמין גלה על הבחורים למי המס וע"ע בזה]: ויצחק שהיה אוהב כו' · ולפ"ג דכתיב ואברכה מברכיך ומקללך אאור מסיים בקללה · שם אמר עוד אח"ז וגבכה הרמב"ן: זה בא מכאן כו' ולכן לא ראה את יעקב בצאתו · ולרבנן לא ראהו בשביל הדלת: בשם פי' דמברך את ישראל בשם אין עונין אחריו אמן · כי פן יברך בפיו ויקללנו חולק ע"ז מן הכתוב ברוך תהיה מכל העמים כי הקב"ה שומע מה שאמר בפיו ולא יפנה אל שממית בידים תתפש · דשממית זו אדום כמ"ש במדרש ד' הם קטני ארץ מלכיות ושממית זו אדום כי שנואה היא כדכתיב ואת עשו שנאתי והיא בהיכלי מלך שהחריבה מלך מלכי המלכים:

מחרדה שחרד על גבי המזבח · כי בעקידה חרד רק על גופו ופה ברחה הגיהנם לאחותו חרדה אף כי צדיק היה · הכל כאדם יחוש לנפשו גם בספק היותר רחוק: ביני לבין שמאחר שנרתה עליו רוח הקדש לברך את יעקב ידע כי מה' היה הדבר להיות סרסור ביניהם דרבקה היתה שהיא היתה נביאה ועליה יערה רוח ממרום להיות סרסור לא על זולתה: חריד כו' · פי' למה יחרד אם הברכה תעבור מבן אחד לבני שלא בניהם בניו: אני או בני חשב אולי ע"י שנתנו ברכת עשו ליעקב בא העונש או עליו או על יעקב והוא גיהנם שנודמן לשמוע שגיהנם הוא רמז על העונש הראוי לעושה שלא כדין ע"ד כנמ' לעולם ירא' אדם פתו:

משנת דרבי אליעזר

אמרת לדין א"ל כ"כ מברכיך ברוך וגו' · הא דלא הביא מפ' זו הקודמת לפי פרושו י"ל לפי שגוי שברכו פגע בו קודם ואח"כ פגע בו שקללו לכך הביא זה הפסוק שמוקדם בו ברכה וגם האומר היה בלעם שהוא גוי · ועי"ד שכל י"ל דפירושו בקללתן וברכתן לא ישובו ריקם שמי שמברך יהיה מבורך ולא בקאי אמי שיברך אותו מאח"כ בבלעם שרצה לקללו אלא שהקב"ה הפך לברכה וא"כ היה כוונתו נומר מברכיך ארור ומקללך ברוך ואי הפי' כנ"ל מה הועיל בקללתו כי זה ידוע זה א"כ יהפכו שמי שירצה לברך יקללו ויהיה מבורך וכן איפכא אע"כ הפי' דקאי אמי שמברך לא ישראל שיהיה מקולל דשוב לא יברך שום אדם לישראל והקב"ה היפך שאמר מברכיך ברוך היינו מי שיברך אותך ולכן שפיר מילתך אמורה:

ידי משה

בשעה שנכנס עשו נכנס גיהנם עמו עד סוף מאמרם הה"ד לא יחרוך רמיה צידו · ביאור בברכה בעשו בא עם בגיהנם היה יצחק סבר שהביא עשו שגיהנם או בשבילו או בשביל יידן שמביא מצודה לא מביא מצודה לצוד את עצמו אלא אחרים · כן עשו בודאי לא הביא את לעצמו אלא או לי או לבני והקדוש ברוך הוא השיב לו לא כן אלא לעצמו הביא · ולזה מביא שמעון משל אומרים לציידן אתה מרה דעובדא ואיך לדוך וכן לשוער הבונה שער לבני אדם שער: בבנם עמו גיהנם · שורה לו הש"י בזה שאברהם בירך לו מלכיות כמו שיעד לו הש"י כדלעיל יברך

ומסכסכן ומלאך בא ומפריחן • וכל כך למה (משלי יב) והון אדם יקר חרוץ • כדי שיבא יעקב שהוא יקרו של עולם ויטול את הברכות (ה) שמעיקר העולם חרוצות לו • א״ר חנינא בר פפא שאל את רבי אחא א״ל מהו דכתיב הון אדם יקר חרוץ • א״ל חרוצה היא ביד הצדיקים שאינם נוטלים מן יקרם של עתיד לבא בעולם הזה • ואוכל מכל • רבי יהודה ורבי נחמיה • רבי יהודה אומר מכל מה שנברא בששת ימי בראשית • ר׳ נחמיה אומר מכל טוב שהוא מתוקן לעתיד לבא • אמר לו עיקרו של דבר מה האכילך אמר לו איני יודע אלא טועם הייתי טעם פת טעם בשר טעם דגים טעם חגבים טעם כל מעדנים שבעולם • א״ר ברכיה כיון שהזכיר בשר מיד בכה אמר אני קערה אחת של עדשים האכילני ונטל את בכורתי אתה שהאכילך בשר על אחת כמה וכמה • א״ר לוי לפי שהיה אבינו יצחק מתפחד ואומר תאמר שלא עשיתי כשורה שעשיתי את שאינו בכור בכור כיון שאמר את בכורתי לקח אמר יאות ברכתי • אמר ר״א אין קיום הגט אלא בחותמיו שלא תאמר אלולי שרימה יעקב באביו לא נטל את הברכות ת״ל גם ברוך יהיה: א״ר יצחק בא לקללו אמר לו הקב״ה הזהר שאם את מקללו לנפשך את מקלל דאמרת אורריך ארור • א״ר לוי ששה דברים משמשין את האדם שלשה ברשותו ושלשה אינן ברשותו • (ו) העין והאוזן והחוטם שלא ברשותו • חמי מה דלא בעי • שמע מה דלא בעי • מריח מה דלא בעי • הפה והיד והרגל ברשותו • אין בעי הוא לעי באורייתא • אין בעי לישנא בישא • אין בעי מחרף ומגדף • היד אין בעי הוא עביד מצוותא • אין בעי הוא גניב • ואי בעי הוא קטיל • הרגל אי בעי הוא אזיל לבתי טרטסיאות ולבתי קרקסיאות ואין בעי הוא אזיל לבתי כנסיות ובתי מדרשות • ובשעה שהוא זוכה הקב״ה עושה אותן שברשותו שלא ברשותו • היד (מלכים א יג) ותיבש ידו אשר שלח עליו • הפה גם ברוך יהיה • הרגל (משלי א) בני אל תלך בדרך אתם כי (ז) רגליהם לרע ירוצו:

ד כשמוע עשו את דברי אביו • א״ר חנינא כל מי שהוא אומר שהקב״ה וותרן הוא יתוותרון בני מעוהי • אלא מאריך אפיה וגבי דיליה • זעקה אחת הזעיק יעקב לעשו דכתיב כשמוע עשו את דברי אביו ויזעק זעקה והיכן נפרע לו בשושן הבירה שנאמר (אסתר ד) ויזעק זעקה גדולה ומרה עד מאד • בא אחיך במרמה • ר׳ יוחנן אמר בא (ח) בחכמת תורתו • ויאמר הכי קרא שמו יעקב ויעקבני ריש לקיש אמר התחיל מהכך בגרונו כמאן דמחייך וזורק רוק מפיו • ויאמר הכי • ויעקבני את בכורתי לקח ושתקתי לו • והנה עתה לקח ברכתי ושתקתי לו • הלא אצלת לי ברכה מן הניצולת:

ה ויען יצחק ויאמר לעשו הן גביר • א״ר ברכיה הן גביר שמתיו לך ברכה שביעית ולמה הוא אומרה לו תחלה אלא א״ל מלך עשיתיהו עליך וברכותיך שלו הן • עבדא דמאן נכסיה דמאן עבדא כל מה דיליה למרא (א) ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים • ולכה איפוא ברם לך פיתך אפויה • ר׳ יוחנן ור״ל ר׳ יוחנן אמר (ג) הרף ממני שפורניתא אפויה לך בכל מקום • ר״ל אמר הרף ממני (ט) שאף וחמה מסורין לו • ר׳ שמלאי ואמרי לה בשם רבי אבהו אמר לו הקב״ה כך היית אומר ולכה איפוא אמר לו (ישעיה כו) יוחן אמר לו רשע הוא • א״ל בל למד צדק • לא כיבד את הוריו • אמר לו הקב״ה בארץ נכוחות יעול •

מסורת המדרש א ילקוט משלי רמז תתקנ״ב • ב תנחומא כאן סוף סימן י״א • ילקוט כאן רמז קט״ו כל הענין • ג עיין בבא בתרא דף כ״ב • ד גיטין דף י״ז ע״א • ה תנחומא כאן סוף סימן י״א וי״ב כל הענין • ו ילקוט תהלים רמז ר״כ • ז ב״ק דף נ׳ • ירושלמי שקלים פרק ה׳ • ירושלמי תענית פרק ב׳ • מדרש תהלים מזמור • תנחומא סדר תצא סימן כ״ו • אסתר רבה סוף פרשה ז׳ • ורות פרשה ח׳ • ילקוט כאן רמז קט״ו • ילקוט תהלים רמז תרמ״ח • ילקוט אסתר רמז תנ״ף כ״ו • ח תנחומא סדר תצא סימן ו׳ • ט מגילה דף ט״ז • סנהדרין דף נ׳ וק״ס • י מגילה דף ו׳ • פרקי דרבי אליעזר סוף פרק מ״ט •

חדושי הרד״ל

(ה) שמעיקר העולם חרוצות לו • כמדומני שצ״ל שמיקרו של עולם כו׳ • ובנוסחא דקרא יקר חרוץ • ור״ל שמי שקב״ה לו הטובה שבעולם יקר כדאיתא בויק״ר רפ״ב חרוצות : (ו) העין והאוזן כו׳ • שלא ברשותו • ע׳ נדרים (ל״ב) ובר״ן שם : (ז) רגליהם לרע ירוצו • עמ״כ ולגי׳ הס׳ אפשר דרש רגליהם ליפול ברעה וכדאמרינן רגלוהי דבר נש איגון ערבין ביה : (ח) בחכמתא • כמ״ש (משלי ח׳) אני חכמה שכנתי ערמה וכמו שדרשוהו בסוטה (כ״א ב׳) : (ט) שאף וחמה • מסורין ע כנ״ל

חדושי הרש״ש

(א) ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים כו׳ • נראה פירושו ע״פ המדרש לעיל פס״ד אדם צריך לטרוח ולבקש יציאות ביתו והם יושבים בביתם וע״ש במ״כ : (ג) הרף ממנו שפורניתא כו׳ • דריב ולשם נשון הגיכה

ר ש ״ י

הברכות שהן חרוצות פסוקות לו: חרוצה • היא ביד הצדיקים שאינן נוטלין מן יקר שלעתיד לבא בעולם הזה : ואוכל מכל • מכל מה שנברא בששת ימי בראשית שנראה לו כאילו טעם מכולן : שעשיתי את שאינו בכור בכור • הוי גביר לאחיך • כיון שאמר לו עשו את בכורתי לקח אמר יאות ברכתי : א״ר אלעזר אין קיום הגט אלא בחותמיו שלא תאמר אלולי שרימה אבינו יעקב לא נטל את הברכות ת״ל גם ברוך יהיה שברכו מרצונו בזאת תדע שגם הראשונות היו ראויות לו : אין בעי הוא מפליג מגוו׳ • אם רוצה הוא מחלק מעות ולדקה : תיאטריות • אלר המלך שמשחקין שם לפניו : כל האומר הקב״ה וותרן • שמוותר עונות בני אדם ואני עושה רצון יצרי והוא מוחל יתוותרון בני מעוי : מן הניצולת • אפילו מן הריקנות : הן גביר שמתיו לך והלא ברכה שביעית שברכו ליעקב ולמה הוא אומרה תחלה לעשו כאילו היא ראשונה אלא אמר לו מלך שמתיו לכל ומה מועיל לך אם אברכך שלו הן עבדא למי נכסי למי ברם לך פיתא אפיא מזונותיך מזומנין לך : הרפה אף וחימה מבורים לך • כלומר הממשלה בידך להרע : כך היית אומר שהם עליו : אמר יצחק לפני הקב״ה • יוחן זה • א״ל לא יוחן • א״ל בל למד צדק בתמיה כלומר לא כיבד את הוריו • א״ל בארץ נכוחות יעול עתיד

מתנות כהונה

ומסכסכן כו׳ • שכסך אותם זה בזה שלא יפריחו : ה״ג בילקוט סדר זה ובמשלי ויטול את הברכות שהם יקרות העולם חרוצות לו וגירסת הספר גם היא נכונה : חריצה • חלום ובמות : אמר לו • עשו ליצחק עיקר כו׳ : יאות ברכתי • סיפיה דקרא קדייק שאמר גם ברוך יהיה כמו שפירש״י בחומש : שאם אתה מקלל גרסינן : לנפשך כו׳ • שככר אמרת אורריך ארור : חמי מה דלא בעי • רואה אפילו מה שאינו חפץ לראותו : אין בעי כו׳ • אם רוצה הוא עוסק בתורה ואם רוצה עוסק בפיו בלשון הרע : עביד מצוותא • נותן לדקות בידו סתם מצותא שבלשון ירושלמי הוא לדקה : טרטסאות • שמשחקין שם במיני שחוק והתול וכן קרקסאות : ותיבש וגו׳ • וזה היה לזכות הנביא שלא יכבעם את ידו לתפשו ולמענו היה מהפך את שברשות האדם שלא היה ברשותו : הפה • של יצחק שבקש לקלל את יעקב והפכו מקללה לברכה ועיין בתנחומא פר׳ זו שמאריך בענין הזה מאד : אל תלך וגו׳ • נ״ל ע״כ אעשה שלא תלך בדרך אתם ובתנחומא פר׳ זו מסיים מקרא מלא הוא מה׳ מצעדי גבר כוננו ואדם מה יבין דרכו והוא כפתור ופרח : כל מי שהוא וכו׳ • שהקב״ה מוותר העונות ולפיכך אני עושה רצון יצרי לילך בדרכי לבי : יתוותרון בני מעיים שלו • וה״ג בפר׳ שור שנגח את הפרה וכערוך גרס יתוותרון מעוסי ויומוסי אלא הקב״ה מאריך אפים לעוברי רצונו וגובה אח״כ

את שלו לפס לו גמול הראוי לו: הזעיק כו׳ • יעקב גרם לעשו שזעק זעקה אחת : בחכמת תורתו • במרמה תרגום אונקלוס חוכמתא : מהכך • מנענע ונוחר בגרונו ועושה הכי כמנהג בני אדם שעושין כן בקלפה על חבריהם אחד ומתקבין לבזותו : כמאן דמחייך • מחכך וה״ג בערוך : ברכתי ושתקתי • בתמיה : מן הנצולות • מן הריקנות א • עבדא דמאן כו׳ • אם אתה יודע של מי העבד גם תדע של מי נכסיו וכדמפרש ואזיל : עבדא כו׳ • העבד כל אשר לו הוא לאדונו ולאחריו : פיתך אפויה • כלומר מזונותיך יהיו מזומנים לך כדלקמן משמני הארץ מושבך : פורניתא אפויה לך גרסינן • כלומר מוכן הוא ליקח וחמה כו׳ • אפות דרש נוטריקון אף חימה : מסורין לו • ולא תוכל ובפירש״י יש גירסא אחרת : אמר לו הקב״ה ליצחק : כך היית קנה וכן אמר למעלה מזונותיך יהיו מגוין לך : יוחן • יהיה לו חן מה : לא כיבד את הוריו כו׳ • נתמיה כדלעיל בבגדיו החמודות : הפפים

יפה תואר

פתח לו מפתחיו : שמעיקר העולם כו׳ • פי׳ כי משבת ימי בראשית פסוקות לו : שאינם נוטלים מן יקרם שלעתיד כו׳ • ודרש לא יתרוך מלשון לא יאריך וע״ז אמר והון אדם יקר ההון על יום שכלו ארוך • ולא יטול חלק מזה בעוה״ז : מכל מה שנברא בששת ימי בראשית • זה רק דרך הפלגה כי אין טעם טעמים שנאמר גם שהם נבראו בששת ימי בראשית • וכיונא בזה יתפרש במדרש אסתר ר׳ חייא הוא ליה סעודתא הארילו מכל מה שנברא בששת ימי בראשית וכוודאי לא פלאו דברים סעמים : ששה דברים משמשין את האדם כו׳ • במדרש קה״ת על פסוק מעשרה בלעם מונה ו׳ דברים משמשת הנפש • אך שמה מונה משלימי צרכי הגוף וצרכי הנפש בדעת והשכל • ופה לא יתנה רק בשמוש האדם לצרוך צרכיו • להקריב המועיל ולהרחיק המזיק : כל מי שהוא אומר שהקב״ה וותרן כו׳ • פי׳ אפילו לצדיקים כי בהם הוא מאריך אפיה וגבי דיליה • אבל לטובים כתיב נושא עון ופשע וחטאה וגו׳ : התחיל מתהך בגרונו כו׳ • כי מלת הכי תבוא רק על תמיהא כמו שכי אחי אתה ועבדתני חנם ונכון לא יצדק זה יפה • לכן דריש שהיה מבזה כמתכך בגרונו : עתיד הוא

פירוש מהרז״ו

ולר״א בשר״י ע״פ גמטריא אופן ב׳ של חלופי אותיות לא יאריך ומחליף הח׳ בא׳ • ועיין ילקוט משלי י״ב ושם חסר דברי ר״א בשר״י : ומסכסכן • מלשון וסכסכתי מצרים • ואולי צ״ל ומכסכסן לשון ששייך אצל העופות ע׳ ערוך ע׳ כסכס שהוא מלשון קפול שכפל וקמט הכנפים זו ע״ז שלא יפרחו • ומ״ש כל אותו היום הוא גוזמא • והכוונה כמה שעות מאותו היום וכמ״ש בתנחומא ה״ה רץ וגד נבי וקושרו ומניחו וכו׳ והשטן מתירו כו׳ וכן עשה ב׳ או ג׳ פעמים • וכה״א לא יאריך רמיה צידו כו׳ עד שבא יעקב ונטל הברכות ע״כ : אדם יקר • הוא יעקב שנקרא יקר כמ״ש בויק״ר רפ״ב וקאי על ר״ד למה לא יהריך הרמיה צידו כדי שיהיה ההון של העולם על השמים ומשמני הארץ של יעקב • ע׳ מש״ל פס״ו ס״ס ב׳ : מכל מה שנברא • כמ״ש מכל מלאכתו • ודעת ר״נ כמ״ש והורשי ה׳ לא יחסרו כל טוב הוא טוב העוה״ב עולם שכולו טוב וזה מכל : שאינו בבור בבור • כמ״ש הוא גביר לאחיך : יאות ברכתי • פי׳ ברש״י בחומש שהביא זה הדרשה בשם התנחומא בשינוי : א״ר אלעזר • נ״ל ר׳ אליעזר וכן לקמן סי׳ י״ה ולקמן פע״ח ס״ס י״א • וכל שטר קריי גט : ג בני אל תלך וגו׳ • ע׳ מ״כ וי״ל גי׳ המדרש ע״פ מה שפי׳ בס׳ חפץ שלמה במשלי שם אם יפתוך חטאים וגו׳ נארבה לדם נצפנה לנקי חנם • בני אל תלך בדרך אתם וגו׳ כי רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפוך דם דהכוונה שהחטאים יפתוהו שיארב ויצפנו לדם ולא יתוודע רעתם כלל ולא יגיע להם שום נזק ועונש גופני מזה ועי״ז אמר בני אל תלך וגו׳ כי מלבד שהם מידיהם יעשה הקב״ה שלא יהיו רגליהם ברשותם • ומיד כשירצו את העוברי דרך יקומו מן המארב וימהרו לשפוך דם ולא יחושו אם יש אנשים רואים אותם ויבערו אותם מן העולם • ולזה כוון המדרש במ״ש שהרגל אינו ברשותו שנאמר כי רגליהם וגו׳ : ד א״ר חנינא • ירושלמי תענית פ״ב ה״א׳ ויזעק זעקה • וזה היה לו לזכות שהחשיב ברכת אביו ונצטער עליה : עד מאד • ותלל מרדכי לא כתוב עד מאד וצ״ע : כמאן דמחייך • דורש סיבם הכי בחילוף ה׳ בח׳ נשון מחכך כדרך המוליא כיח מגרונו דרך שיעול משמיע קול חכוך • וע׳ במ״ר פ׳ י״ג סימן ג׳ ומ״ש בשם תנחומא הנ״א • וז״ל שם הכי קרא שמו יעקב חיכך בגרונו והוציא כו׳ ע״ש : ושתקתי לו • פי׳ בתמיה : מן הניצולת • פי׳ ליחת המת נקרא נצל ע׳ נזיר נ׳ וע׳ ערוך וע״ל פע״ד ס״ס ג׳ ומש״ש : ה ברכה שביעית • דיו״ד ברכות יש • כ״ב דגן ג׳ • ותירוש ד׳ • יעבדוך עמים ה׳ • וישתחוו כו׳ ו׳ • הוה גביר ז׳ • וישתחוו לך ב״א ח׳ • אורריך ארור ט׳ • ומברכיך ברוך יו״ד : שפורניתא כו׳ • ועי״ל פס״ה סי׳ י״ח : שאף וחמה • דמ״ש איפוא מה נוטריקון אף אמה ובחילוף ה׳ בח׳ וכמש״ל פמ״ד סי׳ י״ז אימה זו בבל כמ״ש התמלי חימה :

ידי משה

אמר שלא אומרים הילך בעניך בכור כן עשו לא עם הגיהנם לבית והוא בעצמו משל בו כנ״ל אבל מ״כ פי׳ יברך את עשו ברכת כאשר תריד וגו׳ אזי ע״כ נשאר גיהנם וזהו ענין לרצון ע״כ : עשיתיהו בענין אחר: ברם לך פיתך לפי כי ליעקב נתן בברכה ויתן לך מטל השמים ומשמני הארץ וכמה עליך וגו׳ ואמ״כ לא פיתך אפויה שבגיהנם נאסת אותה שכשעוסק בתורה אין להם לא גיהנם ולא יעבעות יעג עד שאלו לאח׳ נתן הברכה משמני הארץ ומטל השמים מעל ופי׳ המדרש מעל מלכיות ואח״כ אמר לו כאשר תריד וגו׳ ומ״ש פתך היה אפויה כמו פתילה קללתו משה״כ הקב״ה אמר כזו נתונין לו מסים וזו יותר טוב על השמים כמו שמביא לקמן במשל של אנטונינוס קיסר לכן אמר לו נפיכות כאמ כבר ליד ולפי בלשון אפיה שייך נפש אמר פיתך •

משנת דרבי אליעזר

עתיד הוא לפשוט ידו בב"ה · אמר לו א"כ השפיע לו שלוה בעולם הזה ובל יראה גאות ה' לעתיד לבא : (ז) ויען יצחק ויאמר הנה משמני הארץ יהיה מושבך · א זו איטאליאה · ומטל השמים מעל · זו בית גוברין · ד"א הנה משמני הארץ (י) מן שמיניא דארעא מן הן מתעבדא ארעא שמניא שמינין מן טלא · ומטל השמים מעל · אנטונינוס שלח לרבינו א"ל בגין דתסוורתא חסרין מה נעביר ונמלא יתהון · נסביה לשלותא ועייליה לגו פרדסא שרי עקר פוגלין רברבין ושתיל דקיקין · א"ל הב לי אנטוגרפא · א"ל לית את צריך · סליק לגביה · א"ל דין הן אנטוגרפא א"ל לא יהיב לי כלום · א"ל ומה אמר לך אמר לו לא אמר לי כלום · א"ל ולא עבד קודמיך כלום א"ל נסבני ואעלני לגו פרדסא שרי עקר פוגלין רברבין ושתיל דקיקין תרדין רברבין ושתיל דקיקין חסין רברבין ושתיל דקיקין · מיד הבין שרי מפיק דוכסין ומעייל דוכסין עד זמן דאתמליין תסוורתא · (ח) ועל חרבך תחיה · ר' לוי אמר עול חרבך ואת חיי · ואת אחיך תעבוד · א"ר הונא אם זכה תעבוד ואם לאו תאבד · והיה כאשר תריד · את יש לך ירידים שווקים והוא יש לו שווקים · את יש לך נימוסות והוא יש לו נימוסות · א"ר יוסי בר חלפתא אם ראית אחיך פורק עולה של תורה מעליו גזור עליו שמדים ואתה שולט בו · הה"ד (שם סג) ב כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו (יא) ויצחק היכן הוא מי שהוא אומר לו גזור עליו שמדים את מתכיפו לאבות : (ח) וישטום עשו · ג אמר ר"א בר יוסי סנטירו ונעשה לו שונא ונוקם ונוטר עד כדין קריין סנקלי' דרומי · ויאמר עשו בלבו · ד הרשעים ברשות לבן (תהלים יד) אמר נבל בלבו · ויאמר עשו בלבו · (מלכים א יב) ויאמר ירבעם בלבו · (אסתר ו) ויאמר המן בלבו · אבל הצדיקים לבן ברשותן (שמואל א כז) וחנה היא מדברת על לבה · ויאמר דוד אל לבו · (דניאל א) וישם דניאל אל לבו · דומין לבוראן (בראשית יח) ויאמר ה' אל לבו · יקרבו ימי אבל אבי · ר' יהודה ור' נחמיה · ר' יהודה אומר בא לו עשו במתינה אמר מה אני (יב) מבריע את אבא אלא יקרבו ימי אבל אבי ואהרגהו · רבי נחמיה אומר (יג) ב"ק ה אומרת הרבה סייחים מתו ונעשו עורותיהם ע"ג אמותיהן · רבנן אמרי ו אם הורגו אני (ג) יש שם ועבר יושבין עלי בדין ואומרים לי למה הרגת את אחיך אלא הריני הולך ומתחתן לישמעאל והוא בא ועורר עמו על הבכורה והורגו ואני עומד עליו כגואל הדם והורגו ויורש · אני שתי משפחות · הה"ד (יחזקאל לה) יען אמרך את שני הגוים ואת שתי הארצות לי תהיינה וירשנוה וה' שם היה · מאן אמר דאמר כן אמר ר' יודן אמר הקב"ה וה' שם היה · א"ר ברכיה כפר עשו ואמר (יג) לא אמרית הדא מילתא אמר לו הקב"ה לית את ידע דאנא הוא בודקיהון דלבביא (ירמיה יז) אני ה' חוקר לב : (ט) ויוגד לרבקה וגו' · ז (יד) מי הגיד לה · רבי חגי בשם רבי יצחק · אמהות נביאות היו ורבקה היתה מן האמהות · רבי יצחק אמר אפילו (תלם) הדיוט אינו חורש תלם בתוך תלם ונביאים חורשים תלם בתוך תלם · ואת אמר (תהלים קה) אל תגעו במשיחי ולנביאי אל

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קס"ו · ב עיין ילקוט ישעיה רמז שס"ח · ג ירושלמי עבודת כוכבים פרק א' · ד לעיל פרשה ל"ד · אסתר רבה פרשה י' · קהלת רבה פרשה ס' · מדרש תהלים מזמור י"ד · ילקוט סדר נח רמז ס"א · ילקוט שמואל א' רמז ע"ח · ה סנהדרין דף כ"ב · ויקרא רבה פרשה כ' · במד"ר פ"כ · תנחומא סדר אחרי סימן ו' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא כ"ז · ילקוט משפטים רמז שס"א · ילקוט שמיני רמז תקכ"ד · ו מדרש תהלים מזמור י"ד · אגדת בראשית פ' מ"ו · תדא"ר פ' כ"ד · ילקוט תהלים רמז תרס"ב · ע' ילקוט משלי רמז תתקנ"ח · ז מדרש תהלים מזמור ק"ה ·

חדושי הרש"ש

הליכם כמו לכם אתנו (במדבר י') ופורניתא לשון פת פורני : (ג) יש שם ועבר כו' · שם לאו דוקא כי כבר המ"כ · ומ"ש מן הן מתעבדא כו' והוא היוס פי' וגליון : (יא) ויצחק היכן הוא עי' שבת (פט) : דעתו כד"א עברתם אותי (בראשית ל"ד) : (יב) ב"ק אומרת כו' · אין לדברי ר"נ שייכות אל המקרא אלא דברי ר"נ ור"י : (יג) לא אמרית כו' · אני ה' חוקר לב · לקמיה כתיב עקוב הלב מכל ואנוש הוא כו' : (יד) מי הגיד לה · ר"ח בשרי"א אמהות נביאות כו' מן האמהות כד"א אל תגעו במשיחי וגו' תרעו (וע' מ"כ בשם ילקוט תהלים) :

חדושי הרד"ל

כנ"ל · ר"ל אתה חסים שלית עברתי שבט אפו והמתו של הקב"ה לנקום מעוברי רצונו : (י) מן שמנית דארעא · ומטל השמים מעל · אנטונינוס כו' כנ"ל כ"ה בילקוט · ולזה נתכוון הערוך ע' שמן ג' שמנית (יב) מבריע את אבא · לשון הכרע הכרעתי (שופטים י"א) ובילקוט הגירסא מעביר את אבא פי' מבלבל וגם לא החבר תחלה אלא ר"י ור"נ ולא הוזכר ורבנן · ע"כ כמדומני שורבנן ט"ס ע"ש ואין כאן ואנוש הוא מי ידענו · בהתוסג בעקבה ומרמה ובפר ואמר מי ידענו · ובא ע"ז התשובה מאת ה' אני ה' חוקר לב

מתנות כהונה

לו גרסינן : זו בית גוברין · פירש"י שכל האפרכיות של איטליא היו לשרים ואין כל המקומות משועבדים אלא למס ולא יותר אלא כל מקום ומקום לשר שלו ולאלוף שלו : מן שמיניא · פי' הערוך העשירים וכדלקמן מאנטונינוס : מן הן מתעבדא כו' · מהיכן נעשה הארץ שמינה שמגדל שמינים אלו מן הטל שמן הטל נתברך הכל וכן מצאתי שוב פירושו בא"כ ובילקוט לא גרס ליה : בגין דתסוורתא כו' · בשביל שאוצרות המלך חסרים תרגום של מזוינו מלאים תיסכריא פי' אוצרות המונחים בזוית כן פי' הערוך : מה נעביד כו' · מה נעשה שנמלא האוצרות : נסביה כו' · לקח ר' את השליח והכניסו לתוך הפרדס והתחיל לעקור נטעות גדולות ונטע במקומם נטעות קטנות : ה"ג בילקוט וכפי' רש"י וכן מוכח לקמן ושתול דקיקין תרדין רברבין ושתול דקיקין חסין רברבין ושתול דקיקין אמר ליה הב כו' : תרדין · פירש רש"י סילקא : חסא · חזרת : אמר ליה השליח לרבינו תן לי איגרת וכתוב בתוכה תשובה למלך : אנטיגרפא · פירש הערוך כתב איגרת וע"ש הקולמוס שנכתב בו נקרא כן : סלק לגביה כו' · עלה השליח אל המלך וא"ל המלך היכן כתב איגרת א"ל לא נתן לי כלום : ולא עבד כו' · ולא עשה לפניך כלום : ה"ג א"ל נסבני כו' · לקחני והכניסני לתוך הפרדס והתחיל עקר כו' : מיד הבין · המלך הבין מה שרמז לו רבי והתחיל והוציא והעביר דוכסין הישנים ונטל את שלהם והכנים אחרים תחתיהם ונותנין לו ממון הרבה אחד עד שנתמלאו האוצרות כ"פ הערוך ערך שמן : עול חרבך · פירש"י הכנים לתוך נדנה שלא תרגא ואתה תחיה אבל בילקוט גרס תטול חרבך ואת חיי ועיין ברמב"ן פר' זו : אם זכה · האח יעקב תעבוד לו ואם לא יזכה תאבד אותו קרי ביה תאבד בחילוף אלף בעיי"ן באותיות אחה"ע ובילקוט גרס תעבד כלומר תשעבד בו : ירידים · יום השוק קרוי יריד ושווקים הכתוב בפנים הוא פירושו של ירידים וכ"ה בילקוט ופירש"י כלומר אתה יש לך עת שעתך יעמוד וכן יעקב ואם תראה שיעמוד לך שעתך ופרקת וגו' · א"ר יוסי · פירש"י כך אמר יצחק לעשו אם ראית אחיך כו' ודרים תריד שתרד מעליו עול תורה או הוא מלשון אריד בשיחי וכדמפרש רש"י בפירוש החומש : היכן הוא · כלומר למה אינו מזכירו שם והשיב מי שהוא כו' : מתכיפו · מלכף ומחבר אותו כדאמרת ב' תכיפות או ג' תכיפות : סנטרוי נעשה גרסינן ובערוך ובילקוט לא גרס סנטרוי : סנטרוי נוטריקון שונא נוקם ונוטר : עד כדין כו' · עד עתה עוד היום קורים ליהודים שונאים של רומיים ועיין ערוך ערך סנפר : ברשות לבן · ברשות יצרן הרע : במתינה · במתון ובישוב הדעת : מבריע כו' · ומכריע ואעביר אותו חוץ מרצונו הטוב שאצער אותו בהריגת אחי אלא יקרבו כלומר אמתין עד שימות אבי : הכי גרסינן עורותיהן שטוחין על גב אמותיהון : סייחים · סוסים וחמורים קטנים וכדאמרינן בפרק ד' מיתות על נדב ואביהוא נפישי גמלי סבי דטעונין משכי דהוגנין . ועורר עמו · עם אחי יעקב : והורגו · ישמעאל יהרוג את יעקב ואני אח"כ אעמוד על ישמעאל לנקום נקמת אחי ואהרגנו ובכן יקרבו ימי אבל יצחק על יעקב בנו ועל ישמעאל אחיו ודייק מדכתיב ימי אבל לשון רבים : שתי משפחות · יצחק כי הוא אביו וישמעאל מחמת אשתו או מחמת קורבה שהוא אחי אביו : מאן אמר כו' · מי הגיד שעשו אמר כן : לא אמרית כו' · לא אמרתי דבר זה : בודקיהון כו' · הבודק ובוחן כל הלבבות : ה"ג בילקוט אפילו הדיוט כו' : אפילו הדיוט כו' · לכך הוגד לרבקה בנבואה מחשבת עשו מפני שהיא הזקיקה את יעקב לקבל הברכות ואיך יתרום אח"כ התלם להיפוך שיהרג בשביל הברכות שקיבל והכתוב אמר אל תגעו וגו' · שלא יתרע רעה וקילקול ע"י הצדיקים ולפיכך נתגלה לה ע"פ הנבואה ובילקוט לא גרס ולא אמר משמע שכל אלה דברי רות הקדש והיא היא : מצאתי בילקוט תהלים שגרס האבות והאמהות נביאים היו שנאמר ויתהלכו וגו' ולפ"ז טוב להגיה נביאות היו כד"א אל תגעו וגו' וסמך לזה

ר ש" י

עתיד לפשוט ידיו בבית המקדש א"ל אם כן השפע לו טובה בעולם הזה ובל יראה גאות ה' וגו' : זו בית גוברין · שכל הפרכיות של איטליא היו לשרים ואין כל המקומות משועבדין אלא למס ולא יותר אלא כל מקום ומקום לשר שלו ולאלוף שלו : בגין דתסוורתא · אוצרות חסרין : עוקר פוגלין רברבין · היה עוקר נטעות גדולים : ושתיל דקיקין · ושותל במקומן נטעות קטנים : תרדין · סילקי : חסין · חזרת : אנטיגרפא · כתב : שרי · התחיל : עול חרבך ואת חיי · הכנס חרבך לנדנה שלא תרגא ואתה תחיה : את יש לך ירידים שווקים · תריד דורש כלומר עת שיהא הוא שולט וכשתראה שעתך עומדת בהן אז ופרקת עולו : אמר רבי יוסי בן אלעזר כך אמר יצחק לעשו אם ראית יעקב אחיך פורק עולה של תורה מעל צוארו גזור עליו גזירות ואתה שולט בו · תריד דורש כלומר בשעה שמניח דתו של הקב"ה אתה יכול לו והא הוא דכתיב כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו יצחק לא נאמר בו לפי שלא די לו שלא ביקש עלינו רחמים אלא שאמר לגזור עלינו גזירות מי שהוא אומר גזור עליו גזרות אתה מתכיפו לאבות בתמיה לפיכך לא הזכירו : סנטרוי · נוטריקון שונא נוקם ונוטר : בא לו במתינה · שלא

פירוש מהרז"ו

ך זו איטליא · היא רומי וכמ"ש ביוסיפון שצפו בן אליפז נעשה מלך באיטליא ונאמר הוא ורבעו שם וע"כ תחשב רומי לאדום : מן שמניא דארעא · בילקוט הגי' שמניא דארעא · אנטונינוס וכו' ופי' שמניא דארעא הם העשירים שרי הארץ ומהם יתישב ויתעשר וכ"ה ג"כ בערוך ע' שמן ג' משמניא דארעא הם העשירים מפיק דוכסין כו' : דתסוורתא חסרין · ע"ל פ' פ"ג ס"ס ד' הכוונה בזה : אנתגריפא · כתב במו"ע תרגום פתשגן הכתב אנטרופין דאגרתא וכן בל"י ורומי : ך אם זכה העבוד · שהקרי תעבוד משמע לאחר והכתיב תעבד משמע שאחרים יעבדוהו · וע"ל פס"ג ס"ס ז' ורב יעבוד ג"כ באופן זה : ח הרשעים ברשות לבם · לעיל פמ"ד סי' יו"ד וש"נ : דרבה סייחין · פי' מאחר שיתכן שהנער ימות קודם הזקן ואיך אתה בטוח שתחיה בוודאי אחרי מות אביך וע' סנהדרין נ"ב : יש שם ועבר · נ"ע שהרי שם מת כשהיו יעקב ועשו בני נ' שנה שאז כלו ת"ר שנה ימי חייו וכמפורש בס"ע רפ"א · ועבר מת בשנת ע"ט ליעקב וכאן בשעת הברכה היו בני ס"ג שנה כמש"ל פס"ב סי' ה' ע"ש ואולי הכוונה על ב"ד של שם כמש"ל פ' פ"ה סי' י"ב · ושם היה מלך בירושלים וכ"ג ונביא · וכן עבר היה נביא גדול והם היו הב"ד הגדול בעולם · ודנו דיני ז' מצות ב"נ · וש"ד הוא אחד מהז' מצות כמש"ל פ"ם פ"ז : ועורר עמו על הבכורה · פי' ישמעאל עם יצחק על שנתן אברהם כל אשר לו ליצחק ויהרוג ישמעאל ליצחק · וכאן חסר וצ"ל ואני אהרוג את יעקב אחי · וז"ש את שני הגוים היינו יעקב וישמעאל וכ"ה בהדיא במדרש תהלים ריש מז' י"ד וילקוט תהלים שם וכ"ה באג"ב פ"ב ופמ"ו ע"ש : וה' היה שם · במקומות הלל איתא פסוק כי אני ה' חשפתי וגו' גליתי את מסתריו ירמיה מ"ט ובעובדיה א' : ט מי הגיד לה · שהרי בלבו אמר כמ"ש ויאמר בלבו : אפי' הדיוט · שאחר שעשה תלם א' למה יחזור ויעשה שם תלם לבטלה · ואיך אפשר שהנביאים חורשים תלם בתוך תלם ר"ל שכופלים דבריהם ואיך אמר

יפה תואר

הוא לפשוט ידו בבהמ"ק · ואע"ג דאין אדם נידון אלא לפי מעשיו שבאותה שעה כמו גבי ישמעאל · היינו שלא לסעיבו ולהזיקו · אבל למנוע ממנו הברכה והטובה שעתידה רא"י היא גם בשביל העתיד : הנה משמני הארץ יהיה מושבך זו איטליאה · לא פירשו כן על ומשמני הארץ כי זו איטליאה מפני דשם מונה הפירות והתבואות השמנות כפי סדר הכתוב ושם מורה על שמקומות השמנות כי אחריו נאמר יהיה מושבך · במושבך לא נאמר אלא מושבך : את יש לך ירידים כו' · דרים תריד מלשון יריד וזה השוק שמתקבצים בו הסוחרים למכור סחורתם ויש ממנו הכנסה למושל העיר ופי' שמ"ש ואת אחיך תעבוד אינו עבודת עבד ממש אלא שכמו שיש לו ירידים ונמוסות שנוטל מסם מכם כנמוס שמלך כן יש ליעקב ופעמים יהיה זה נותן מכם לזה ופעמים איפכא : אמר ר"א בר' יוסי נעשה לו שונא כנ"ל · ופי' דוישטום הוא לשון נוטריקון שונא ונוקם ונוטר ומייתי סמך ממה שקורין גם היום לאויב ברומי ס.טרי שהוא ג"כ לשון נוטריקון : ר"א בא לו עשו במתינה כו' · ר"י ור"נ פליגי בזה · דלר"י גם אם יאריך יצחק ימים על האדן יאריך עשו גם אפו על יעקב ולא יהרגנו כדי שלא לצער את אביו · ולר"נ כתחם עשו כי יצחק זקן הוא וקרב יום מותו לכן יקח נקם מאת ממנו · ובשביל זמן מועט לא חשן לצער את אביו ודייק מלשון יקרבו · ולכן אומר כי ב"ק אומרת הרבה סייחים וכו' שזה המשל נישא על הבחור הממתין על מיתת הזקנים כמ"ש לקמן גבי נדב ואביהוא : מאן אמר דאמר כן כו' · פי' דלא הקשה בקרא דאמר וה' שם היה שלא בכל מקום עיני ה' · דס"ם לא גלה דבר זה רק הקב"ה שהיה שם לפי שלא אמר אותו בפני אדם · ור"ב אמר שמפני שכפר עשו ואמר כנגד הנביא כי לא אמר כן . לזה השיבו כי ה' שם היה שהוא חוקר לב אע"פ שלא בטא בשפתיו : אמהות נביאות היו · ופליגי אהא דאיתא בפ"ק דמגילה מ' נביאים נתנבאו להם לישראל ולא חשיב שם אלא שרה · וכן פליג אהא דפ"ב

ידי משה

לו פתך אפויה בלי פורח וכן דברי ר"י אע"ג ע"ד דאיתי' במשנה הנודר מן הדגן מותר בפת והוא אמר ודגן ותירוש שהכפיו ולכה אפוא בני ולזה אמר פתך אפויה בכל מקום · מפי הגאון מהור"ש קאיידנובר : ויען יצחק עד אחר מעשה אנטונינוס נ"ל שסוקשה לשם איך נתן לו הברכה משמני ארץ יהיה מושבך ומטל השמים שלא כבר נתן הברכה זו ליעקב לז"א שברכת עשו אינה כמשמעה אלא זה איטליא ובית גוברין

זרעו · ותשלח ותקרא ליעקב · אמרה לו הרשע הזה (טו) כמה הוא תוהא עליך כמה הוא מתנחם עליך וכבר שתה עליך כוס תנחומין : (י) ועתה בני שמע בקולי וקום ברח לך · וישבת עמו ימים אחדים · כתיב (בראשית כט) ויעבוד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אחדים · א א"ר חנינא בר פזי נאמר כאן אחדים ונאמר להלן אחדים מה להלן אחדים שבע שנים אף אחדים שנאמר כאן שבע שנים · עד אשר תשוב חמת אחיך אמו בצדקתה אמרה עד אשר תשוב חמת אחיך והוא לא עשה כן אלא (עמוס א) ויטרוף לעד אפו ועברתו שמרה נצח · ריש לקיש אמר עוברתיה (טז) ונחרתיה לא זיעא מפומיה · למה אשכל גם שניכם : יא ותאמר רבקה אל יצחק קצתי בחיי · א"ר הונא התחילה גורפת מחוטמה ומשלכת · אם לקח יעקב מבנות חת כאלה · קופחת זו לזו וזו לזו : יב ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו · ר' אבהו אמר לפי שהיו הברכות מפוקפקות בידו והיכן נתאוששו בידו כאן ויקרא יצחק אל יעקב · אמר ר"א ב אין קיום הגט אלא בחותמיו שלא תאמר אלולי שרימה יעקב באביו לא נטל ברכותיו ת"ל ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו · א"ר ברכיה משל לבן מלכים שהיה חותר לאביו ליטול ליטרא אחת של זהב אמר לו למה במטמוניות בא וטול לך בפרהסיא · ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו ויצוהו · הזהירו (יז) על בנות ענר אשכול וממרא · וישמע יעקב אל אביו ואל אמו (ד) הה"ד (משלי כא) ג כל דרך איש ישר בעיניו · (יח) כל דרך איש ישר בעיניו זה שמשון (שופטים יד) ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני · (משלי יב) ושומע לעצה חכם זה יעקב · וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך : יג וירא עשו כי רעות בנות כנען וילך עשו אל ישמעאל · רבי יהושע בן לוי אמר (יט) נתן דעתו להתגייר · מחלת · ד שמחל לו הקב"ה על כל עונותיו (בראשית לו) בשמת (ב) שנתבסמה דעתו עליו · אמר ר"א אלו הוציא את הראשונות יפה היה אלא על נשיו כאב על כאב · ד"א כוב על כוב תוספת על בית מלא · ר' יודן בשם ר' אייבו אמר (משלי יב) בפשע שפתים מוקש רע ויצא מצרה צדיק · ה בפשע שפתים מוקש רע ממרד שמרדו עשו וישמעאל בהקדוש ברוך הוא והכעיסו אותו · וכן נשיו שהכעיסו אותו באת להם תקלה ויצא מצרה צדיק זה יעקב · ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה :

סדר ויצא

פרשה סח א ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה · רבי פנחס בשם רבי הונא בר פפא פתח (משלי ג) (א) אז תלך לבטח דרכך (וגו') אם תשכב לא תפחד · אז תלך לבטח זה יעקב דכתיב ויצא יעקב · אם תשכב לא תפחד מעשו ומלבן · ושכבת וערבה שנתך · וישכב במקום ההוא : ב ו רבי שמואל בר נחמן פתח (תהלים קכא) שיר למעלות אשא עיני אל ההרים · אשא עיני אל ההורים למלפני ולמעבדני · (א) מאין יבוא עזרי · ח אליעזר בשעה שהלך להביא את רבקה מה כתיב ביה ויקח העבד עשרה גמלים וגו' ואני לא נזם אחד ולא צמיד אחד · רבי חנינא אמר גדוד שלחו · רבי יהושע בן לוי אמר שילח עמו אלא שעמד עשו ונטלה ממנו · חזר ואמר מה אנא מובד סברי מןברייה חס ושלום לית אנא מובד סברי מן בריי אלא עזרי מעם ה' · (שם) אל יתן למוט רגלך אל ינום שומרך · הנה לא ינום ולא יישן וגו' ה' ישמרך מכל רע מעשו ומלבן · ישמור את נפשך ממלאך

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קט"ז כל הענין · ב גיטין דף כ"ב · לעיל סוף סימן ב' · ג ילקוט משלי רמז תתקמ"ט · ד ירושלמי בכורים פרק ג' · אגדת שמואל פרשה י"ז · ילקוט שמואל רמז קי"ז · ה ילקוט משלי רמז תתקמ"ה · ו ילקוט כאן כל הענין · וילקוט משלי רמז תתקל"ה · ז ילקוט תהלים רמז תתע"ח · ח לקמן פרשה ע' ·

חדושי הרד"ל

(טו) כמה הוא תוהא עליך · דרש מתנחם · ונחם לשון תווהות ע"ל פכ"ז · הוא מתנחם עליך · מתנחם בזה שחושבך כאילו כבר אתה מת : (טז) ונחרתיה · הוא פי' אפו שעלה עשן בנחירת אפו : (יז) על בנות ענר כו' · על שאר בנות כנען לא הוצרך להזהירו כי רעות הן · ויעקב הצדיק בעצמו יפרוש מהן · רק על אלו שהן צדיקים הוצרך להזהירו : (יח) כל דרך איש כו' · זה שמשון · דרך נדרש על נשואין (משלי כ"ט) · עיין ריש קדושין : (יט) נתן דעתו כו' · נ"ע דתחלה נמי תוהא הוא כמ"ש בקדושין (י"ח) והוג"ל נתן דעתו לשוב בתשובה : (ב) שנתבסמה · דעתו עליה כנ"ל : (א) אז תלך לבטח דרכך · זה יעקב שנאמר וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך כו' כ"ה בילקוט משלי · וכנ"ל ור"ל אז כשביל שממע למצות אביו ואמו הגינה עליו שהלך לבטח דרכו :

חדושי הרש"ש

ככר מת עמש"כ בס"ד בנשא פי"ג בס"ד :- (ד) בס"ד כל דרך איש כו' · נ"ל דט"ס הוא וצ"ל דרך אויל כו' כי הוא רישא דקרא ושומע לעצה חכם : (א) מאין יבא עזרי אליעזר כו' · דרים עזרי על האשה מלשון אעשה לו עזר :

רש"י

שלא אהרגנו בחיי אבי : עוברתיה ונחרתיה · עברתו ואפו : כאלה · נשי עשו · קופחת על ראשיהן זו בזו : היו הברכות מפוקפקות בידו והיכן נתאוששו בידו כאן · דכתיב ויברך אותו : שנתבשמה דעהו עליו · נתיישבה עליו לטובה : אלו הוציא את הנשים הראשונות · יפה היית אומר שנתגייר אלא על נשיו כאב על כאב ספות הרוה את הצמאה לראשונות היו רעות והשניות כמו כן : כוב על כוב · קוצים על קוצים : תוספת על בית מלא · ביתו היתה מלאה נשים נכריות והוא הוסיף לקחת עליהן : ופירושו עברתו ואפו אינה זזה מפיו ושמורה לנצח : ונחרתי' · לשון ניחר גרוני שע"י הכעס הוא נוחר בגרונו וחמתו בערה בו וכן מצאתי שוב בפירש"י וז"ל עוברתיה ונחרתיה · עברתו ואפו : גורפת כו' · היתה גורפת ומוצאת הרעי מן האף ומשלכת שהוא דבר הנמאס וקץ על האדם להראות כי נמאסה בעיניה ולשון קצתי קדרים : קופחת כו' · היתה מכה את ראשי נשי עשו זה ע"ז דכתיב כאלה ודוגמתו לעיל בפר' כ"ז אלל נמרוד : מפוקפקת · חלשות בלי חוזק · ועתה נתחזקו בידו דאל"כ ויברך למה לי הרי כבר ברכו בכל ומכל : ענר אשכול בו' · דאל"כ מבנות כנען למה לי הרי כתיב אח"כ קום לך פדנה ארם וגו' · אלא שלא יאמר יעקב ענר אשכול וממרא גם המה בני ברית אברהם ויצחק ואנשים אחים הם וכן מצינו שאברהם הזכיר אליעזר עבדו בפירוש על ענר אשכול וממרא מטעם זה כדלעיל בפר' חיי שרה : שנתבשמה · נתיישבה דעתו לטובה כבושם הזה : יפה היה · הדבר הזה שאמרת שנתן דעתו להתגייר : כוב על כוב · קוץ על קוץ עוד היה מוסיף נשים אחרות על בית מלא שהיה לו כבר :

פרשה סח למלפני · למלמדי : למעבדני · לעושי כלומר להוריי ודרש ההרים לשון הוראה לשון הריון : גדודי · מלשון לא התגודדו גדוד וקרא שלאו כדי שלא ירדוף עשו אחריו להשבת הממון : מה אנא מוביד כו' · וכי אאביד ומייאש סברי · ותקותי מבורלאי : ה"ג מן בריי חס ושלום והכי מוכח בילקוט סדר זה ובתהלים : ממונו

מתנות כהונה

לזה מצאתי בא"ב בשם זקני קסטיל"ייאה · כמה היא גרסינן : תוהא כו' · לשון חרטה ושינוי מחשבה מאחוה אל השנאה התלויה כדאמרינן בנדרים כדו תהית ולשון מתנחם קדרים ודרש לך כמו עליך כמה דאת אמר אמרי לי ודומיהן : כימים אחדים וגו' · דאל"כ שימים אחדים שאמרה לו אמו הם ז' שנים היאך אמר שהיו בעיניו כימים אחדים הרי שבע שנים רבות הם כמ"ש שם מהר"ר אליהו מזרחי ועוד מכח אהבתו אותו יהיו בעיניו רבים מאד כמ"ש בעל העקידה אבל מפני שאמו נוהה עליו וישב עמו ז' שנים היו בעיניו כימים אחדים אע"פ שהיתה אהבתה עליה : עוברתיה כו' · הערוך הביאו ולא פירשו

יפה תואר

לא נזקק הקב"ה לשטית אלא עם שרה ועמ"ש שם : ת"ל ויקרא יצחק אל יעקב · ואע"ג דר"א גופיה אמר לעיל שאומרי גם ברוך יהיה קיים הברכות · י"ל דהתם אמר לפני עשו אבל שמע את הדברים והכא איצטריך ליעקב שלא הדברים אז : בתן דעתו להתגייר · כי מקודם כתיב וילך עשו אל ישמעאל ולא מייחסו בן אברהם כי ויקח את מחלת בת ישמעאל כתיב בן אברהם · לכן דרים כי בעת שהיתן חפץ עשו להתגייר להדמות לאברהם שהיה ראשון לגרים וישמעאל עשה תשובה והיה בתו ראויה לו · אבל לא נתגייר כיון שלא גירש את נשיו הראשונות : בפשע שפתים מוקש רע וגו' · משום דבכר כתיב וילך פדנה ארם ולמה כתיב עוד הפעם ויצא יעקב מבאר שבע וגו' ופי' ברש"י שדחק בזה לכן מביא את כדרש הזה · ונראה כי סדרש הזה מיוסד ע"פ מ"ש במדרש והובא בילקוט בקונטרס אחרון רמז י"ח משל לצייד שהיה בידו ב' מיני עופות ולא נודע איזה טמא ואיזה טהור מה עשה נטל שניהם והפריח באויר והלך לו עוף טמא אצל טמאים והטהור אצל הטהורים · כך עשו ויעקב לא היו הבריות יודעים איזה צדיק ואיזה רשע · מה עשה הקב"ה הפרית שניהם בעולם הלך לו עשו אל ישמעאל ויעקב הלך לו לחרן אצל לאה ורחל לצדקניות וכו' · וז"ש בפשע שפתים מוקש רע שבשל הפושעים נוקשו ונלכדו וצדיק מצרה נחלץ ודבק בכיוצא בו · ולכן זכר הכתוב מחברת עשו וישמעאל ונשיו שכולם רשעים כי דבק מין במינו · ומשום לזה זכר יציאת יעקב מביניהם ללכת לחרן להדבק במינו וצאת מצרה מפחד עשו ותלמוד דרכי עשו וישמעאל · ויתכן שבפשע עשו וישמעאל באו עליהם יסורין בסוד היה יעקב בחרן ועז"א ויצא מצרה צדיק כי כדי שלא יצטער ברעה אשר ימצא את עמו שלחו הקב"ה לחרן · ולכ"א עוד ויצא יעקב נאמר שיצא מתוך צרה אשר תבוא לעשו וישמעאל :

אז תלך לבטח דרכך זה יעקב · משום דק"ל למה נאמר ויצא יעקב מבאר שבע שלא כבר כתיב למעלה וילך פדנה ארם לכן דרים כי הקב"ה הבטיח פה אשר ילך לבטח דרכו והכתוב מספר כי יצא בשלום והלך לבטח דרכו ואין מכלים וכן מספר הכתוב וישכב במקום ההוא אע"ג דכבר כתיב וילן שם לספר לנו כי שכב וערבה שנתו : מעשו ומלבן · הנה מה שאמר מעשו פליג על הא דריב"ל בסמוך דאמר שנטל ממונו

פירוש מהרז"ו

הכתוב אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו דמשמע כפל דברים משיחי ונביאי · א"ו משיחי היינו אבות · ונביאי היינו אמהות (יפ"ת) וכ"א במדרש תהלים ק"ה אל תגעו במשיחי אלו אבות ובנביאי אל תרעו אלו אמהות · ויתכן שדרש תרעו מלשון ריעות והתחברות וכמ"ש שם ויוכח עליהם מלכים הם פרעה ואבימלך שרצו להתחבר בשרה ורבקה : י עוברתי' ונחרתיה · דורש ויטרוף מלשון טרף בפיה שהיה אפו ועברתו תמיד בפיו · ומ"ש ונחרתיה פי' מלשון מנחיריו יצא עשן (איוב מ"א) ואינו מלשון ניחר גרוני : יב כל דרך איש וגו' · נ"ל דרך אויל ישר בעיניו ושומע לעצה חכם משלי י"ב (רש"ש) ומצאתי בילקוט משלי י"ב שהעתיק דרך איש ישר בעיניו והוא פסוק במשלי כ"א ע"כ אני אומר לקיים גירסא שלפנינו כל דרך איש ישר בעיניו וס"ד ותוכן לבות ה' כמפורש בשמשון ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא הרי אע"פ שכתוב כי היא ישרה בעיני עכ"ז תוכן לבות ה' שנתן כן בלבו אלא שבמדרש חסר וצ"ל עוד דרך אויל ישר בעיניו כו' הוסיף כאב על כאב · ושומע לעצה חכם זה יעקב שנאמר וישמע יעקב וגו' כ"ה בילקוט משלי י"ב : יג בשמת · שכאן נקראת מחלת בת ישמעאל ובסוף וישלח כתיב ואת בשמת בת ישמעאל אחות נביות הרי שיש לה ב' שמות ע' רש"י סוף וישלח בשם מדרש שמואל וכ"כ יפ"ת : ממרד שמרדו · שפשע הוא מרד כמ"ש במ"ר ר"פ י"ח והמרד הוא מש"ל סי' ח' שהתקבר על יצחק ויעקב ועל ב"ד של שם ועבר וסובר כמ"ד פס"ב סי' ה' לא עשה ישמעאל תשובה · ומ"ש באת להם תקלה · היינו שמת ישמעאל בתוך פרק ולא זכה לנשואי בתו והשיאה נביות אחיה וכמ"ש מגילה דף י"ז וע"ל פס"ה סי' ט"ז שדורש עליו פסוק הקודם · והש"י ספיר עליהם ומת ישמעאל ויעקב נעלם · ודורש סמוכים שסמך ויצא יעקב אל וילך עשו · וכן מצאתי באגדת בראשית פמ"ו :

פרשה סח סימן א אז תלך · כמ"ש שם מקודם נצור תושיה ומזמה אז תלך וגו' · ויעקב נטמן בבית עבר י"ד שנה ולמד שם תורה כמש"ל סימן ה' ואחר כך הלך לחרן : **ב** שיר למעלות · עיין לעיל ס"ס י"ח שהש"ו שיר המעלות יעקב אמרו : ההורים · להתבונן איך בא עזרם . ואיך תבוא עזרתי · ע"פ מדה ט' · ועזר הוא אשה · כמ"ש עזר כנגדו · וע"ל פ"ע סימן י"ב : גדוד שלחו · על"ז אג"ב פמ"ה : ולא יישן · שומר ישראל ישראל סבא ע"ם י"א : ממה"מ · כמ"ם תענית ה' ב' ע"ם :

ידי משה

גוברין ואח"כ סוקפה לפם בשלמא משמני ארץ יכול אתה לדרוש על איטלי' שהיא שמנה שבא"לום אבל מטל השמים אינו סובל הפירות של בית גוברין ועוד סוקפה לפם למה מהפך מבשמי הארץ קודם על בשמים ולא כמו בברכת יעקב · לזאת ד"א ר"ל שהבל קאי על בית גוברין והמשך הכתוב כך הוא מן שמנים דארעא וכיא בית גוברין מהדוכסים העשירים אשר יהיו תחת ידיך · מן הן ר"ל מהן מהעבדה ארעא שמנים כמו לעיל פתך אפויה ואח"ז אמר המדרש שמנין מן עלה ר"ל אוצרותיך יהיו מלאים מן אוקן הדוכסים יותר ממן סטל ועי"ו אביא שרפים של אנטונינוס שלא היה יכול למלאות אוצרותיו עם כל דגן ותירוש אלא עם אוצרי הדוכסים של בית גוברין כנ"ל ודוק : והוא לא עשה כן אלא ויטרוף לעד אפו · פי' שרבקה אמרה עד שוב אף אחיך ממך ע"ד שאמרו כמים הפנים וגו' א"כ בזאת תדע כי שב אף אחיך כבלא יהיה לך לב שנאה עליו אז ע"כ גם הוא אין לו שנאה עליך ואם כן בזה הסימן ידע יעקב שהלך לעשו לבטח שהשנאה הלך מלב יעקב וכעשו כתיב ויטרוף לעד ש"מ שעדיין עברתו שמורה וק"ל : אם תשכב · שהוא לשון ספק לפיכך דרשו מעשו ולבן פי' אפילו אם תשכב לא יכול לעשות לך מאומה אבל ושכבת דרשו על שכיבה הסולם כי שכב שם ונופל עליו לשון ושכבת ולא לשון אם תשכב כנ"ל.

המות · ה' ישמר צ:אתך ובואך · ויצא יעקב : ג ר' אבהו פתח (משלי יט) בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת · רבי פנחס בשם ר' אבהו א מצינו בתורה בנביאים ובכתובים שאין זיווגו של איש אלא מן הקב"ה · בתורה מנין (בראשית כד) ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא הדבר · בנביאים (שופטים יד) ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא · בכתובים היינו דכתיב (משלי יט) ומה' אשה משכלת · יש שהוא הולך אצל זיווגו ויש שזיווגו בא אצלו · יצחק זיווגו בא אצלו וירא והנה גמלים באים · יעקב הלך אצל זיווגו דכתיב ויצא יעקב : ד רבי יהודה בר סימון פתח (תהלים סח) אלהים מושיב יחידים ביתה · ב מטרונה שאלה את ר' יוסי בר חלפתא אמרה לו לכמה ימים ברא הקב"ה את עולמו אמר לה לששת ימים כדכתיב (שמות כ) כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ · אמרה לו (ב) מה הוא עושה מאותה שעה ועד עכשיו · אמר לה הקב"ה יושב ומזווג זיווגים בתו של פלוני לפלוני · אשתו של פלוני לפלוני · ממונו של פלוני לפלוני · אמרה לו ודא הוא אומנתיה אף אני יכולה לעשות כן כמה עבדים כמה שפחות יש לי לשעה קלה אני יכולה לזווגן · אמר לה אם קלה היא בעיניך קשה היא לפני הקב"ה כקריעת ים סוף · הלך לו ר' יוסי בר חלפתא מה עשתה נטלה אלף עבדים ואלף שפחות והעמידה אותן שורות שורות אמרה פלן יסב לפלונית ופלונית תיסב לפלוני · וזיווגה אותן בלילה אחת · למחר אתון לגבה דין מוחיה פציעא · דין עינו שמיטא · דין רגליה תבירא · אמרה להון מה לכון · דא אמרה לית אנא בעי לדין · ודין אמר לית אנא בעי לדא · מיד שלחה והביאה את ר' יוסי בר חלפתא אמרה לו לית אלוה כאלהכון אמת היא תורתכון נאה ומשובחת יפה אמרת · אמר לא כך אמרתי לך אם קלה היא בעיניך קשה היא לפני הקב"ה כקריעת ים סוף · הקב"ה מה עושה להן מזווגן בעל כרחן שלא בטובתן · הה"ד (תהלים סח) אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות · מהו בכושרות ג בכי ושירות · מאן דבעי אומר שירה ומאן דלא בעי בכי · א"ר ברכיה כלשון הזה השיבה ר' יוסי בר חלפתא הקב"ה יושב ועושה סולמות משפיל לזה ומרים לזה ומוריד לזה ומעלה לזה · הוי אומר (תהלים עה) אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים · יש שהוא הולך אצל זיווגו ויש שזיווגו בא אצלו · יצחק בא זיווגו אצלו שנאמר (בראשית כד) ויצא יצחק לשוח בשדה · יעקב הלך אצל זיווגו שנאמר ויצא יעקב מבאר שבע : ה חזקיה אמר ד בן ס"ג שנים היה אבינו יעקב בעת שנטל את הברכות עשה עוד י"ד שנה שנטמן בבית עבר עשה עוד שבעה שנים שעבד ברחל · ונמצא נושא אשה בן פ"ד שנים ועשו בן ארבעים שנה · הא למדנו שהקב"ה משהה לצדיקים ומקדים לרשעים · א"ר הושעיא (ג) כבר כתיב וישמע אל אביו ואל אמו ומה ת"ל ויצא יעקב מבאר שבע · אלא אמר (ג) (ד) אבא בשעה שבקש לצאת לחוץ לארץ מהיכן הורשה לא מבאר שבע · (ה) אף אני הריני הולך לבאר שבע · אם נותן לי רשות הרי אני יוצא ואם לאו איני יוצא · לפיכך צריך הכתוב לומר ויצא יעקב מבאר שבע : ו ויצא ה וכי לא יצא משם אלא הוא והרי כמה חמרים

מסורת המדרש א מועד קטן דף י"ח · מדרש תהלים מזמור כ"ט · ילקוט שופטים רמז ע' · ב ויקרא רבה פ' ח' · במד"ר פ' ג' ופכ"ב · מדרש שמואל פ' ס' · תנחומא סדר וישלח סימן יו"ד · וסדר כי תשא סימן ס' · וסדר מטות סימן ו' · ילקוט תהלים רמז תשנ"ד ורמז התי"כ · ג סוטה דף ב' · סנהדרין כ"ב · ד מגילה דף י"ז · סדר עולם פרק ב' · ה רות רבה פרשה ב' · ילקוט רות רמז תר"א ·

חדושי הרש"ש

(ג) אבא כו' מהיכי הורשה לא מבא"ש אף אני הולך לבא"ש · אף דלכאורה משמע דיצחק היה ג"כ גר עתה בבא"ש כדכתיב לעיל (כ"ו כ"ג) ויעל משם באר שבע וכתיב שם (ל"ג) ע"כ שם העיר בא"ש · מ"מ מצינו לקמן (ל"ה כ"ז) ויבא יעקב כו' הוא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק הרי דבחברון היה דר וכ"כ הרמב"ן ז"ל וכן ראיתי בילקוט כאן וז"ל ויצא יעקב מבא"ש והלא בחברון היה שנאמר הוא חברון כו' · אבל מה שאמר אבא כו' מבא"ש קשה דהא בגרר נאמר לו גור בארץ הזאת · בשלמא לדעת הרמב"ן בפסוק וישובו אל ארץ פלשתים (כ"א ל"ב) ובריש חיי שרה שבא"ש היא בארץ פלשתים ולמ"ק דעת רש"י בפסוק וישב אברהם בבא"ש (כ"ב י"ט) י"ל קצת · אבל לדעת הכאיר שבא"ש היא בא"י סמוך לחברון וכ"מ לקמן שאמר אלא הכא דסוף

חדושי הרד"ל

(ב) מה הוא עושה כו' · היתה מכחשת בהנהגה פרטית בעולם השפל ונראה לה ר"י מהזווגים ראיה . (ג) כבר כתיב כו' · פשוטו מפני שיצחק היה שרוי אז בבאר שבע אחר שהעתיק עצמו מנחל גרר ואחר הבאת השבעה שכתוב שם על כן קרא שם העיר באר שבע לכן מקשה שהרי כבר כתיב שיצא משם ודרש שהלך להתפלל במקום המסותר שם לתפלה לאבותינו · וע' רמב"ן שפי' שכבר היה שרוי בחברון כמ"ש בפ' וישלח ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא וגו' · וצ"ל לדבריו דמקשה כיון שכבר יצא ממקום יצחק מחברון שהיא בצפונה של יהודה והלך פדנה ארם שהיא במזרחית צפונית של א"י האיך הגיע לב"ש שהיא בדרומה של ארץ יהודה כמ"ש רש"י בחומש · א"ו שהלך לשם ליטול רשות : (ד) אבא בשעה שבקש כו' לא מב"ש · לא נתפרש זה במקרא ואדרבה כתיב וילך יצחק גררה וירא כו' שכון בארץ הזאת כו' וישב יצחק בגרר · ולפ"ד רש"י והרמב"ן ר"פ חיי שרה שאברהם וב"ב היו דרים בב"ש (רק קודם פטירת שרה היתה נסבה מאת ה' שבאה לחברון ומתה שם כדי שתקבר שם במערת המכפלה · ולכן יצחק בזקנותו סמוך לפטירתו קבע מקומו שם בחברון) וכן יצחק היה שם אחרי מות אברהם ומשם הוא שרצה לילך לחו"ל ושם הוזהר · אלא מלשון וילך יצחק גררה הכתוב שם · משמע שתחלה לא היה בגרר · ואולי היה בסמוך לה ועתה הלך אל אבימלך גררה מפני הרעב או ליטול רשות ממנו קודם יציאתו מארצו לחו"ל כמו שהיה בדעתו : (ה) אף אני כו' · וזהו שקודם ירידת יעקב למצרים בא ג"כ לב"ש לזבוח זבחים והיינו ליטול רשות · וי"ל שז"ש שב

מתנות כהונה

ממונו של פלוני לפלוני · נראה שאין כאן מקומו אע"ג דבויקרא רבה פ' ח' נמי גרס ליה ועיין לקמן ובמדבר רבה פ"ג ותמצא כי כן הוא : פלן כו' · ופלוני זה ישא פלונית וז : ופלונית תיסב לפלוני גרסינן וה"ג ג"כ בבמדבר רבה פרשה ג' · ופי' אותה פלונית שזווגה בראשונה לפלוני ואמר שהוא יקח אותה גזרה עכשיו גם עליה שהיא תינשא לו ולא תמאן בדבר : אתון לגבה גרסינן · פי' ומחר באו כל אותן עבדים ושפחות אצלה זה מוחו נפצע וזה נסמא עינו וזה נשבר רגלו אמרה להם מה אירע לכם : דא אמרה כו' · זאת אומרה איני רוצה בזה : לית אלוה כו' · אין אלוה כאלהיכם : מאן דבעי כו' · מי שרוצה ונהנה בזיווגו אמר שירה ומי שאינו רוצה הוא בוכה : יש עה"א כו' · וגם זה בכלל זה ישפיל וזה ירים : לשוח בשדה וגו' גרסינן : משהה לצדיקים · טובתן משהה להם כדאמרינן לעיל בפר' ע"ז הצדיקים תחלתן יסורין וסופן שלוה : הורשה · נטל ממנו הרשות כד"א ודשנו שפירושו הסרת הדשן וכן רבים שהרי בבאר שבע ניטל ממנו הרשות שנאמר שכון בארץ גור בארץ הזאת ונאמר להלן ויעל מבאר שבע וכן מצאתי פירושו בכ"א

רש"י

פרשה סח בתורה בנביאים ובכתובים · מצינו שהקב"ה מייחד שמו על ישראל: נמצאתי

פירוש מהרז"ו

ישמר צאתך · ויצא יעקב · ובואך · ויבא יעקב שלם · כ"ה לקמן פע"ט ס"ב : ג ומה' אשה משכלת · עיין מדרש תהלים מזמור ס' : היינו דכתיב · בילקוט שופטים י"ד איתא בכתובים מנין ומה' אשה משכלת וכאן שהתחיל ר"א בפס' הזה הוצרך לומר היינו דכתיב: גמלים באים · עם רבקה: ד מטרונה כו' · מד"ש ספ"ה ויק"ר רפ"ח במ"ר פ"ג סי' ו' ופכ"ב סי' ח' תנחומא מטות סי' ו' : קשה היא כו' · סוטה ב' א' סנהדרין כ"ב מפסוק מוציא אסירים היינו ממצרים · ע' מו"ק י"ח ואגב היה בכו ואח"כ אמרו שירה וזהו בכי ושירות ע"כ אמר קשה לזווגם כקריעת י"ס : ה בן ס"ג · מגילה י"ז א' · ע' מש"ל פס"ב סי' ה' החשבון : י"ד שנה · מפורש ברש"י ס"פ תולדות ע"ש : מהיכן הורשה לא מבא"ש · עמ"כ שיצחק לא היה לו רשות לצאת מבאר שבע כמ"ש שכון בארץ כו' · אך כשבא יעקב מפדן ארם לבית אביו נאמר בראשית ל"ה ויבא יעקב אל יצחק אביו וגו' חברון וגו' הרי שיצחק היה דר בחברון וכן הקשה בילקוט כאן · וע"כ צ"ל שנאמר לו בבא"ש שילך לחברון · והנה כאן שכתוב ויצא יעקב מב"ש · קשה ממ"נ אם היה יצחק דר אז בב"ש מה"ל שיצא מב"ש הלא כבר כתיב וישמע יעקב וגו' ואם נאמר שאז יצא יצחק כבר מב"ש לחברון א"כ לא יצא יעקב מב"ש רק מחברון ע"כ דורש שבאמת היה יצחק דר אז בחברון ע"פ רשיון שניתן לו בב"ש אף שאין מפורש בכתוב · וכ"מ בפרש"י שהיה יצחק אז בחברון עם בניו ואחר הברכה ברח יעקב לבית עבר · ובא עוד הפעם לחברון ואז צווהו יצחק ורבקה לצאת לפדן ארם (וע"ש עוד שסותר עצמו וצ"ע) · והוצרך יעקב ליטול רשות לצאת לח"ל · שהלווי גור בארץ ושכון בארץ נאמרו וודאי על יצחק ועל בניו · ע"כ הלך לב"ש ששם הורשה גם יצחק · וכן מצינו כשירד מחברון למצרים נסע מקודם לב"ש כמ"ש בפ' ויגש : ו וכי לא יצא כו' · דק"ל ל"ל למימר ויצא והי"ל וילך מבאר שבע חרנה וכל ההולך יוצא ממקום שהוא

יפה תואר

ממונו · וס"ל כר"א דאמר גדול שלמו ומ"ש מלבן אף שלא היה נרדף עדיין מלבן מ"מ נודע לו שהוא הלך אליו בטיחו הקב"ה כי ישמרהו ולא יפחד ממנו : ה' ישמר צאתך ובואך ויצא יעקב · פי' כי גם מקרי הדרכים אשר רבים הם לאדם גם מזה ישמרך ה' · וכל הדרש הזה הוא בא רק לא ז יתורא של ויצא יעקב וכמ"ש לפני זה ומתרץ ג"כ שיצא בשלום וכדלעיל : ר' אבהו פתח כו' · פי' ר"א הביא הכתוב ממשלי כי הזווג הוא מה' · ור"פ מפרש דבריו יותר בשמו כי מן התורה ונביאים וכתובים מוכח כן · והנה רבים שמו לבם ע"ז למה לנו שלש ראיות אלו · האין די באחת · ויש שאמרו כי הזווג הוא מארבעה פנים · או שהאיש והאשה שניהם כשרים וראויים הם זה לזו · או ששניהם רעים או שהאיש הגון והאשה רעה או בהפך · והנה אם שניהם רעים אין להקב"ה עסק בהם וכמ"ש אך סוררים שכנו צחיחה · אבל גם בג' פנים האחרונים שהאחד מהם רע הלא יאמר האומר כי אין דבר רע יורד מהשמים ולכ"א שבשלשתם הם מן השמים ויש סבה לזה · והנה אם שניהם כשרים מביא לראיה מיצחק ורבקה כי מה' יצא הדבר · ואם הוא כשר והאשה פסולה מביא לראיה משמשון ודלילה שיצאה זאת מאת ה' להנקם מאויביהם · ואם הוא אינו הגון והאשה הגונה מביא לראיה מהכתוב בית והון נחלת אבות שתתחלק בין הבנים גם לצדיק ולרשע כן מה' אשה משכלת אף כי הוא אין ראוי לה · והסבה לזה אולי שתחזירהו למוטב וכמו און בן פלת שאשתו הצילתו כדאיתא בפ' חלק · וי"א עוד כי הזווג בא לג' מינים או לש"ב לקיום המין ועז"ז מביא מיצחק ורבקה · או לשם נוי וחשק וכמו בשמשון ודלילה שנפשו חשקה בה · או לשם ממון ולזה מביא את הכתוב בית והון וגו' כי כל אלה מיני הזווג הם מה' ודרשי ומה' אשה משכלת אשה נלוה כמו בית והון המביאה הצלחה כי השרש שכל מורה בכ"מ גם על הצלחה : יושב ומזווג זווגים · קשה לאמר כי ריב"ח ייחס רק פעולה זו להקב"ה הלא הוא זן את כל העולם כלו ולא יעשה דבר בלעדו וע' בע"א פרק א' א"ר י"ב שעות הוי היום כו' · ונראה כי המטרונה האמינה בהשגחה אבל רק בהשגחה כללית ולא פרטית · ואמרה אחרי כי בששת ימים ברא הקב"ה את עולמו · והפעולות הבאות אחר הבריאה נמשכות הנה מששת ימי המעשה · וכל מין יוליד במינו והשמים והארץ וכל צבאם שומרים את תפקידם הלא אין להקב"ה רק להשגיח על הכללי ולא על הפרטי · והוכיח לה מעבדים אף שכולם היו משועבדים לה ושומעים בקולה · מ"מ בלעדי השגחת ה' לא יעשה דבר · וכן הוא בכל מפעל ומעשה בתבל אף בפרטיהם לא יעשו בלתי השגחת ה' · ויתכן עוד כי שאלה אחרי אשר הקב"ה בלתי בעל תכלית מה-הוי היה כי גם לפעולותיו לא יהיה תכלית · ולמה כלה את מעשיו . בששת הימים · וענה לה כי מעשיו עוד לא כלו · וכל העולם והמעשים אשר נעשו בקרבו לא יכלו כל זמן שהקב"ה יזווג הזווגים ויחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית : בתו של פלוני לפלוני כו' · כתב בספר המוסר וז"ל ומה שמצינו כמה צדיקים נתנסו בנשים רעות וזהו כמו היסורים הבאים על הצדיקים למרק מהם מעוט עונות שעשו כדי שיזכו לחיי העוה"ב · ומה שמצינו כמה רשעים שזכו בנשים חסידות זהו לג' דרכים · הא' כדי שתוכיחנו ותחזירנו למוטב · הב' אם אינו שומע לה לחזור בתשובה נזדמנה לו לקבל שכרו בעוה"ז על מיעוט זכיות שבידו · והג' למרק מן הצדקת מיעוט עונות שבידה ויתכפרו לה בהתחברה לרשע עכ"ל · ושבוש הדבר כי ג' טעמים אלו היה יכול לומר גם בנשואי הצדיק לרשעה · ומ"מ תורף דבריו מוכיח כי מה שאמרו רז"ל אין מזווגין לאדם אלא לפי מעשיו אינו כלל כולל · וגם הרמב"ם בתשובותיו הגביל הדברים · וע' בר"ן במו"ק גבי מ' יום קודם יצירת הולד שהאריך בזה : קשה היא לפני הקב"ה כקריעת י"ס · שהם קושי לפני הקב"ה הוא מב' פנים · הא' להטיב למי שאינו ראוי שמדת הדין מקטרגת · והב' להזיק אפילו לרשע · כי הקב"ה אל טוב הוא ולא יחפוץ בהשחתת כל נברא · רק הדין והמשפט גוזר להענישו · ומב' פנים אלו יתיחס אלנו קושי כקריעת ים סוף · אם במה שהטיב לישראל שלא היו ראויים לכך כיון שהיו גם ביניהם עובדי עבודת כוכבים כמ"ש ז"ל ולענין זה אמרו קשים מזונותיו של אדם כקריעת י"ס · ואם במה שהזיק למצרים וכמ"ש ז"ל מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה · ומב' צדדים אלו יתיחס קושי אלנו בזווג שני · אם במה שיזווג לאיש אשה שאינה בת זוגו במזלו וכמלא נוטל את הלוים הראשון שעלה במזלו לפי שלא זכה אליה וכמ"ש המפרשים · ואם במה שמטיב בזה מה למי שאינו ראוי · וזה שימלאהו ב' שוים במעשה הטוב והצדק במזלם הוא מן הנמנע כמו שא"א למצא ב' שוים במראה וקול ממש · ולכן עכ"פ צריך להטיב לאחד מהמזדווגים יותר מהראוי שיתן לאשה איש יותר הגון ממנה או בהפך : וי"מ בסמוך הקב"ה מזווגן בע"כ · שאע"פ שאין זה ראוי לזה בהחלט ה' מזווגן בע"כ : הקב"ה יושב ועושה סולמות כו' · פי' כי מעשה ה' לעולם להעמיד תבל בצדק ולזה משפיל לזה ומרים לזה כפי מעשיהם ואין מעשה תאוב מזה · ולפ"ז צריכין השגחה פרטית לגמול לכל איש כמעשהו וגם מעשה ה' שהם כלי תכלית כי לעולם צריך להנהגה בזה · וא"ש לפי ב' הפירושים שפרשנו למעלה : בן ס"ג שנים כו' · עמ"ש בסוף פס"ב : שהקב"ה משהה לצדיקים כו' · נראה הטעם פי זה הוא לטובתם כדי שיוכלו לעסוק בתורה בעת אשר אין עליהם עול אשה ובנים · וכן דאמרו רז"ל בן י"ח לחופה זה הוא מחובת האדם כי לא ידע את עתו לכן חייב לקיים מצות פריה ורביה מהרה · אבל הקב"ה בראותו בשנות הצדיק רבות השנים ויוכל לקיים פו"ר אח"ז לא יצערם בהתרותם בגידול בנים וכא דלא השהא ליצחק ונשא בן מ' שנה זה היה מפני אברהם שחפץ לראות לו זרע ואם השהה עד פ' שנה כבר היה אברהם מת · ועוד מפני שאברהם חפץ לקחת אשה והדרך אין לשאת תחלה אשה לבני הגדול כדלעיל בסוף פ"ס · ומובא פה דברי חזקיה מפום שאמר לפ"ז שה' מזווג זווגים וק"ל א"כ זווג יעקב מה' היה ולמה אחרו : מהיכן הורשה לא מבאר שבע · בקרא איתא שהיה בגרר כאשר אמר לו ה' שכון בארץ וגרר לאו היינו באר שבע דהא גורש מגרר ויחן בנחל גרר וזה המקום קרא באר שבע · וי"ל דנחל גרר נמי מגבול גרר ולכן יחשב גרר נמי מתחום באר שבע והטעם שנצטוה בבאר שבע מפום שבשם ב"ה אברהם מזבח וקרא בשם ה' והיה המקום הזה מוכן לשיגלה עליהם ה' לענותם · א"נ דבאר שבע היה על הגבול ולכן אין לו רשות לצאת משם בלי נטילת רשות : והרי כמה חמרים כו' · פי' הדברים כמו שהוא למותר להזכיר יציאת החמרין והגמלין כן הוא למותר להזכיר יציאת יעקב מבאר

ידי משה

וכי לא יצא משם אלא הוא · פירש רש"י מדכתיב ויצא שאין צריך שלא היה לו לכתוב אלא וילך חרנה וז"ל לפי שהיתה יעקב כתיב שלא לצורך וכן גבי רות מדכתיב אשר היתה שמה קדרים · א"ל מלחמה

ובמה ג ליס יצאו ואת אמר ויצא יעקב · רבי (זעירא) עזריה בשם ר' יהודה בר סימן אמר בזמן שהצדיק בעיר הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה זיוה פנה הדרה · ודכוותה (רות א) ותצא מן המקום אשר היתה שמה וגו' · ותצא וכי לא יצא מן המקום אלא היא והרי כמה חמרים כמה גמלים יצאו ואומר ותצא · רבי עזריה בשם רבי יהודה בר סימן ור' הנין בשם ר' שמואל בר ר' יצחק אמר כשהצדיק בעיר הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה זיוה פנה הדרה · ניחא התמן לא היתה שם אלא אותה הצדקת בלבד אלא הכא דהוי יצחק ורבקה · רבי עזריה בשם רבי סימון אמר לא דומה זכותו של צדיק אחד לזכותו של שני צדיקים : ז מבאר שבע · ר' יודן ור"ה · ר' יודן אמר א מבארה של שבועה אמר שלא יעמוד עלי אבימלך ויאמר השבעה לי כשם שנשבע לי זקינך ונמצאתי משהה בשמחת בני שבעה דורות · ר"ה אמר מבארה של בכורה אמר שלא יעמוד עלי עשו ויערער על הבכורה ויאמר לי כך היית מרמה בי ונוטל את בכורתי ונמצאתי מאבד אותה שבועה שנאמר (בראשית כה) השבעה לי כיום · מבאר שבע · רבי ברכיה אמר (ג) (ו) מבארה של ברכות אמר שלא יעמוד עלי עשו ויאמר לי כך היית מרמה בי ונוטל את הברכות ונמצאתי מאבד אותה יגיעה שיגעה בי אמי : ח וילך חרנה · רבנן אמרי ב בן יומו ר' ברכיה בשם ר' יצחק אמר כלישנהון דבריתא הוא פלן אזיל לקסרין ועד כדון הוא על זוודיא · חרנה · תנא ג בשם רבי נחמיה כל דבר שהוא צריך למ"ד בתחלתו ניתן לה ה"א בסופה סדומה שעירה מצרימה חרנה · איתיביה והכתיב (תהלים ט) ישובו רשעים לשאולה · ר' אבא בן זבדא אמר לאמבטי התחתונה שבשאול : ט ויפגע במקום · ר"ה בשם ר' אמי אמר ד מפני מה מכנין שמו של הקב"ה וקוראין אותו מקום שהוא מקומו של עולם (ד) ואין עולמו מקומו · מן מה דכתיב (שמות לג) הנה מקום אתי · הוי הקב"ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו · א"ר יצחק כתיב (דברים לג) מעונה אלהי קדם אין אנו יודעים אם הקב"ה מעונו של עולמו ואם עולמו מעונו מן מה דכתיב (תהלים צ) ה' מעון אתה · הוי הקב"ה מעונו של עולמו ואין עולמו מעונו · א"ר אבא בר יודן לגבור שהוא רוכב על הסוס וכליו משופעים אילך ואילך הסוס טפילה לרוכב ואין הרוכב טפילה לסוס שנאמר (חבקוק ג) כי תרכב על סוסיך · ד"א מהו ויפגע צלי · במקום צלי בבית המקדש · א"ר יהושע בן לוי ה אבות הראשונים התקינו שלש תפלות · אברהם תקן תפלת שחרית · שנאמר (בראשית יט) וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם וגו' · ואין עמידה אלא תפלה · שנאמר (תהלים קו) ויעמוד פנחס ויפלל · יצחק תקן תפלת מנחה · שנאמר (בראשית כד) ויצא יצחק לשוח בשדה · ואין שיחה אלא תפלה שנאמר (תהלים קמב) אשפוך לפניו שיחי · יעקב תקן תפלת ערבית · שנאמר ויפגע במקום · ו ואין פגיעה אלא תפלה · שנאמר (ירמיה ז) ואל תשא בעדם וגו' ואל תפגע בי · וכן הוא אומר (שם כז) ואם נביאים הם ואם יש דבר ה' אתם יפגעו נא בה' צבאות · א"ר שמואל בר נחמן כנגד ג' פעמים שהיום משתנה · בערבית צריך אדם לומר יה"ר מלפניך ה' אלהי שתוציאני מאפילה לאורה · בשחרית צ"ל מודה אני לפניך ה' אלהי שהוצאתני מאפילה לאורה · במנחה צריך אדם לומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שכשם שזכיתני לראות חמה בזריחתה כך תזכני לראותה בשקיעתה · ד"א ויפגע במקום רבנן אמרי כנגד תמידים תקנום · תפלת השחר כנגד תמיד של שחר · תפלת מנחה כנגד תמיד של בין הערבים · תפלת הערב אין לה קבע · א"ר תנחומא אפילו תפלת הערב יש לה קבע כנגד אברים ופדרים שהיו מתאכלים באור על המזבח : י ויפגע במקום · בקש לעבור נעשה העולם כולו כמין כותל לפניו : כי בא השמש · רבנן אמרי כיבא השמש · ז מלמד שהשקיע הקב"ה גלגל חמה שלא בעונתה בשביל לדבר עם יעקב אבינו בצינעה · משל לאוהבו של מלך שבא אצלו לפרקים אמר המלך כיבו את הנרות כיבו הפנסין שאני מבקש לדבר עם אוהבי בצינעה · כך השקיע הקב"ה גלגל חמה שלא בעונתה בשביל לדבר עם יעקב אבינו בצינעה · ר' פנחס בשם רבי חנין דציפורין אמר שמע קולן של מלאכי השרת אומרים בא השמש · אתא שימשא ·

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קי"ז על הענין · ב סנהדרין דף נ"ח · תנחומא כאן סימן ג' · ג יבמות דף י"ג · ירושלמי יבמות פ' א' · מדרש תהלים מזמור ט' · לעיל פ' כ' · לקמן פ' פ"ו · ילקוט תהלים רמז תרמ"ה · ד שמ"ר פ' מ"ה · מדרש תהלים מזמור צ' · פסיקתא רבתי פ' כ"א · תנחומא תשא סימן כ"ז · ילקוט סדר תשא רמז שנ"ח · ילקוט חבקוק רמז תקס"ג · וילקוט תהלים רמז תתמ"א · ה ברכות דף כ"ו · עבודת כוכבים דף ז' · ירושלמי ברכות פ' ד' · לעיל פ' ס' · במד"ר ריש פ' ב' · תנחומא חיי שרה סימן ה' · וסדר מקץ סימן ט' · שוח"ט מז' נ"ה · וק"ב · מדרש משלי פ' כ"ב · ילקוט ויקרא רמז ת"ז וק"ט · ילקוט תהלים רמז תשע"ב ותתנ"ה ילקוט משלי רמז תתק"ס · ו סנהדרין דף נ"ח וצ"ב · אג"ב פ' מ"ה · ז חולין נ"א וצ"ג ·

חדושי הרד"ל

באלהי אביו יצחק (ע"ל פל"ד) כדהכא שהלך יצחק לשם ליטול רשות : (ו) מבארה של ברכות · עי' יד"מ · ולכאורה היה נראה שהכ"ר מונה ברכות יצחק ליעקב לג' · שתוכב על השמים ומשמני הארץ לא' · וכן דגן ותירוש וכו' · אלא שבאמת בויק"ר ס"פ ל"ד ודב"ר פ"א אית' שעשר ברכות נתברך וכן לקמן פפ"ד כמש"ש

חדושי הרש"ש

דהוה יצחק ורבקה וכמ"ק דעת רש"י בפסוק כי אם בית אלהים (ולכאורה סותר א"ע) · קשה : (ג) מבארה של ברכות כו' שיגעה בי אמי עמ"כ · ואולי יכוון ג"כ לפרש באר שבע למספר שבעה והוא כי הברכה העקרית היתה הוה גביר לאחיך שהיא השביעית ע' לעיל פס"ז בפסוק הן גביר שמתיו לך וכפין זה פי' סיד"מ : (ד) ואין עולמו מקומו מן מה כו' · עמ"כ הגי' בילקוט ויש בו ט"ס וצ"ל א"ר יי בן חלפתא

רש"י

ונמצאתי משהה בשמחת בני ז' דורות · אברהם עכבן ג' דורות : לגבור רוכב על הסוס וכליו משופעין אילך ואילך הסוס טפלה לרוכב ואין הרוכב טפלה לסוס וכו' : ויפגע במקום צלי במקום לויי בבית המקדש : אתא שמשא · יעקב שנקרא שמש :

מתנות כהונה

בהכ"א : המרים וגמלים · מוליכי החמורים וגמלים : ניחא דתמן · הניחא ותלא דהתם גבי רות שלא היתה שם אלא אותה הצדקת נעמי ואף היא יצאה ופנה הדרה וזיוה של עיר : מבארה של שבועה · מפרש ומקור מטעם השבועה כו' · דרש שבע ל' שבועה : ויאמר השבעה גרסינן : שבעה דורות כו' · שבעה דורות היו מאברהם עד יהושע שאז עשאן חלקו עיקר הארץ אברהם יצחק ויעקב לוי קהת עמרם משה ואם ישבע יעקב גם הוא יעכבם עוד ז' דורות ויצחק לא נשבע מחדש רק אמר לו השבועה הקדומה שהיה בימותינו מאביך תהא בימותינו ואל תפר אותה וגם י"ל שמשבועת אברהם עד כבוש הארץ סיחון ועוג שגם הם בכלל כנען כדפי' רש"י בפר' בא אל פרעה ז' דורות משבועת יצחק עד כבוש יהושע גם המה ז' דורות : יגיע שיגעה גרסינן : שיגעה כו' · ואמרה עלי קללתך בני והרור יש בו שבועה וכל"א בשביעת האלה : בן יומו כו' · בו ביום שילא בו ביום בא לחרן ודוגמתו דרשו לעיל גבי אליעזר . כלישנהון דברייתא כו' · כלשון הבריות שאומרין פלוני זה הלך למקום קסרין ועדיין יש בידו הלידה שלקח לדרכו : ה"ג זוודיא : חרנה צריך למ"ד כו' · כמו כאן שהיה לו לכתוב לחרן : לאמבטי · לעיל בפר' מ"ח גרס לביטי ובסוהר טוב ובשאר מקומות גרס דיופא וכולם ענין דירות וחדרים הם ועיין בערוך ערך אמבטי וערך אבט : ה"ג בילקוט ואין עולמו מקומו א"ר יוסי בן חלפתא אין אנו יודעין אם הקב"ה מקומו של עולם או אם העולם מקומו מן מה כו' וגירסת הירושלמי במסכת מכות סוף פר' אלו הן הגולין נוטה לגירסת הספר : מן מה כו' · כלומר מדכתיב הנה מקום אתי משמע המקום יש לו שכונה אתו ולא הוא במקום : שדיא רוכב כו' · וכתיב ורוכב בערבות רוכב שמים : משופעים כו' · רמז לקערורות העולם וכל אשר בו טפילה לו · וכירושלמי גרס לא הסוס סובל את הגבור אלא הגבור סובל את הסוס ועיין מזה במדרש חזית בפסוק לסוסתי : ה"ג מהו ויפגע וגו' : צלי כו' · התפלל במקום המיוחד לתפלה · יפגע דרש לשון תפלה כמו ואל תפגע בי ובמקום הבית פתוחה מורה על המקום הידוע והמיוחד להפלה וזהו בב"ה ה"ג בפר' תפלת השחר ולקמן בפר' במדבר רבה פרשה ב' שנאמר תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו : אין לה קבע · כלומר לא מינו דבר שהוקבע כנגדו : שהיו מתאכלים · וזמנן היה כל הלילה וכן תפלת ערבית זמנו כל הלילה : פנסין · פירש הערוך לנטירנא : אתא שמשא · בא

יפה תואר

פגע · ולא היה לו לומר רק וילך חרנה · ומשני דמשמע לנו ביציאת יעקב כי עמו יצא גם הזיו וההדר והנה מה שבשל לאמר זיו והדר נראה כי זיו הוא על אור תורה וחכמה כי חכמת אדם תאיר פניו · והדר הוא מה שמכבד את בני אדם ובני אדם מתכבדים בו כענין והדרת פני זקן · ובמדרש רות מוסיף עוד סוד ושבח · ונראה הסוד הוא הטלת מוראו על פניהם לשמוע לעצתו והנהגתו ע"ד ונתתה מהודך עליו למען ישמעון וגו' ושבח הוא שבח מעשיו הטובים שילמדו הכל ממנו : מבארה של שבועה · אף דהיה מוכרח לצאת מפני עשו ובשביל מצות אביו ואמו · אמר הכתוב כי אגב זה יהוית עוד כי נמלט מבארה של שבועה : ונמצאתי מאבד אותה שבועה · פי' שמאבד הבכורה שקנה ע"י שבועה : מבארה של ברכות · וקרי לברכות באר שבע מפני שהברכות מביאות שובע ושלוה : בן יומו · משום דק"ל בקרא למה ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה · משמע תיכף כצאתו מבאר שבע הלך חרנה ולא קאמר וילך עד חרן כמו ויבואו עד נחל אשכול · ומשני רבנן כי קפצה לו הדרך ותיכף באותו יום בא לחרן · ור"ב בשם ר"י אמר כי כן הוא לשון בני אדם אשר האיש המכין עצמו ללכת לקסרין ועושה צידה לדרכו אומרים כי הוא כבר הולך לקסרין כן אמר הכתוב וילך חרנה אף כי עדיין לא בא שמה : מפני מה מכנין שמו של הקב"ה כו' · ומפרש ויפגע במקום כי התפלל אל הקב"ה הנקרא מקום : מן מה דכתיב הנה מקום אתי · ולא קאמר הנה אני במקום נראה שהוא מקומו של עולם לפי שהמקום טפל לו ואין הוא טפל למקום וכדאיתא בשמ"ר פמ"ה : ואין עולמו מעונו · פי' כי יש שחשבו אשר הקב"ה הוא רוה בגלגל והוא נסמך על הגשם ח"ו · לזה אומר כי זה שקר · אבל כל המציאות תלוי בו ואין לו קיום כזולתו · וז"ש הוי הקב"ה מעונו של עולמו. אבל אין העולם מעונו שהוא ית' אינו נסמך על הגשם ואינו נח בו ועי' במורה ח"א פ"ע בשם טוב וכן תמצא שם הביאור כמ"ש על הפסוק רוכב שמים ויתבארו לך הדברים האמורים פה הסוס טפילה לרוכב : בערבית צריך אדם לאמר כו' · וע"י שצריך להודות בזה תקנו תפלת י"ח בעת זו : בקש לעבור כו' · ולפ"ז מפרש ויפגע מלשון פגישה · ומדל"ק דבר אחר משמע דמפרש ויפגע לשתי הוראות בין לתפלה ובין לפגישה · ומוכיח זה כי אם היה לו רק הוראת תפלה היה לו לומר ויתפלל ואם להוראת פגישה לבד היה לו לומר ויפגש ומדכתיב ויפגע לכן דורש לשתי הוראות כ"כ הרא"ם · ומה שפי' לשון פגישה שנעשה העולם ככותל לפניו ולא ע"ד ופגע ביריחו ופגע בדבשת שהוא לשון חניה · מפני שלא הזכיר שם המקום · ולמ"ש שהעולם כלו נעשה ככותל ניחא דקאמר סתם מקום לכלול כל העולם : כי בא השמש · פי' כיון דבעבור יעקב שקעה השמש שלא
בעונתה

פירוש מהרז"ו

שהוא · וכ"ה ברות רבה פ' ותצא : דהוי יצחק · אף שהיו בחברון כנ"ל צ"ל שאמר ויצא לפי שעיקר יציאתו ממקום שדר בקבע עם אבותיו בחברון היה ניכר יציאתו ולא בב"ש שלא הלך שם רק לשעה : ז ר"י ור"ה · ס"ל שיצחק היה דר בחברון כמש"ל בסי' ה' ומ"ש מבא"ש לדרשא וכ"ה בילקוט · ומ"ש ז' דורות ע"ל פל"ד סי' ד' : ח בן יומו · ע' חולין ר"פ גיד הנשה ע"פ כי בא השמש והובא ברש"י וצ"ע : תני בשם ר"נ · לעיל פ"נ סי' ג' סדומה · לקמן פ' פ"ו סס"ב מצרימה : ט מקום · כמו בדרז"ל המקום יהיה בעזרו וכדומה ופירש ויפגע במקום התפלל להקב"ה · וע' שמ"ר פמ"ה סי' ו' הנה מקום אתי ובשו"ט מז' צ' מעון כו' : י כולו כמין כותל · לפי שלא הזכיר שם המקום ע"כ דורש שכל העולם נעשה ככותל לפניו ולא יוכל לעבור ע"כ וילן שם : כי בא השמש · שהיל"ל ויבא השמש וילן שם · כי בא משמע דבר חדוש : אתא שמשא · כמש"ל פ"ב סי' ג' לאור יום זה

ידי משה

יצא יחידי לדרך כי לא היתה אמו מניחתו לילך יחידי אלא להורות שעושה רושם וק"ל : ונמצאתי משהה בשמחת בני ז' דורות · פי' שהיה ירא שלא ישהה הקדוש ברוך הוא עוד ז' דורות כמו שאמר לעיל פרשה נ"ד אמר הקב"ה אתה נתת שבע כבשות חייך שאני משהה לבניך ז' דורות : מבארה של ברכות · עיין מ"כ שפי' שבע לשון אלה ולי נראה דה"פ לפי שפירש רש"י בפסוק הן גביר שמתיו לך והקשה רש"י והלא זו ברכה שביעית היא והוא עושה אותה ראשונה אלא א"ל מה תועלת לך בברכה אם תקנה נכסים שלו הם שהרי גביר שמתיו לך וכו' : נמצא כל היום הוא זמן תפלה משא"כ בלילה אומרים שירה אף שתפלת ערבית כל הלילה מכל מקום הואיל ותפלת ערבית רשות היא ושירה של מה"ש חובה משא"כ למאן דאמר שתפלת ערבית חוב היא א"כ אינם יכולים לומר שירה אף בלילה ולפיכך אומרים שירה בעליית השחר ואית' בירושלמי ובמדרש רבה פרשת ויקרא גבי ויאיצו המלאכים בלוט שמן עליית השחר עד זמן זריחת השמש הוא ח' מילין והוא ב' שעות נמצא זכינו לדין שבכל יום ויום שיכולים מלאכי השרת לומר שירה הוא שיעור ב' שעות רק הואיל ואותן ב' שעות ששקעה חמה שלא בעונתם בשביל יעקב זרחה כאן קודם
זמנה

משנת דרבי אליעזר

מבאר שבע ר"ה אמר מבארה של בכורה שלא יעמוד עלי עשו ויערער על הבכורה · היינו לפי שכתיב לעיל מיניה וילך עשו ויקח את מחלת וגו' לכך נתיירא יעקב שיחזור עשו ממכירת הבכורה דבל"ז בוודאי יבחר עשו שיעקב יהיה בכור כדי שיגיע על חלקו ב' חלקים משעבוד ת' שנה של מצרים שנתחייבו זרעו של אברהם מחמת שגרש את הגר מבא"ל לאחר שלקח את מחלת דנקראת כך ע"ש שמחל לו הקב"ה על עונותיו כדאית' כה"ג בספר אהבת ציון ע"כ נתיירא שיחזור עשו ממכירת הבכורה לכך ויצא יעקב מבארה של בכורה : ר' פנחס בשם ר' חנין אמר שמע קולן של מלאכי השרת אומרים בא השמש וכו' · לפי שעולים תרין היינו הם שליוו אותו בא"י סיפרו בל' ארמי ואמרו כל א' אתא שמשא והיורדים הם של ח"ל אמרו כ"א בא השמש רק שהמדרש הזכיר ל' הפסוק ברישא וקלא מזה עיין בס' שמע שלמה :
עולם

את"א שימשא • בשעה שאמר יוסף והנה השמש והירח [א] אמר יעקב מי גלה לו ששמי שמש • [ב] אותן שתי שעות שהשקיע לו הקב"ה חמה בצאתו מבית אביו אימתי החזירן בחזירתו לבית אביו. הה"ד (בראשית לב) ויזרח לו השמש • אמר לו הקב"ה את סימן לבניך מה אתה בצאתך השקעתי חמה ובחזירתך החזרתי לך גלגל חמה כך בניך בצאתם (ירמיה טו) אומללה יולדת השבעה • ובחזירתן (מלאכי ג) וזרחה לכם יראי שמי וגו': יא ויקח מאבני המקום • ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן • [ג] ר' יהודה אמר (ז) שנים עשרה אבנים נטל כך גזר הקב"ה שהוא מעמיד שנים עשר שבטים • אמר אברהם לא העמידן • יצחק לא העמידן • אני אם מתאחות הן שנים עשר אבנים זו לזו יודע אני שאני מעמיד י"ב שבטים כיון [ד] שנתאחו י"ב אבנים זו לזו ידע שהוא מעמיד י"ב שבטים רבי נחמיה אמר נטל ג' אבנים אמר • אברהם יחד הקב"ה שמו עליו • יצחק יחד הקב"ה שמו עליו ואני אם מתאחות הן ג' אבנים זו לזו יודע אני שהקב"ה מיחד שמו עלי • וכיון שנתאחו ידע שהקב"ה מיחד שמו עליו : רבנן אמרי מיעוט (ח) אבנים שנים • אברהם יצא ממנו פסולת ישמעאל וכל בני קטורה • ויצחק יצא עשו וכל אלופיו ואני אם מתאחות ב' אבנים זו לזו יודע אני שאינו יוצא הימני פסולת • ר' לוי ור"א בשם ר' יוסי בר זימרא אמר עשאן כמין מרזב ונתן תחת ראשו שהיה מתיירא מן החיות • ר' ברכיה ור"ל בשם ר' חמא בר חנינא אמר כתיב (מיכה א) כי הנה ה' יוצא ממקומו וירד ודרך על במתי ארץ וגו' • מי שנגלה עליו הקב"ה עאכ"ו • ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר [ה] אותן האבנים שנתן יעקב אבינו תחת ראשו נעשו תחתיו (ט) כמטה וכפרגום מה רטיבה הרטיב (שיר א) (י) קורות בתינו ארזים וגו' • צדיקים וצדיקות נביאים ונביאות שיצאו ממנו • וישכב במקום ההוא • רבי יהודה ור' נחמיה • [ו] ר' יהודה אמר כאן שכב אבל כל י"ד שנה שהיה טמון בבית עבר לא שכב • ור' נחמיה אמר כאן שכב אבל כל כ' שנה שעמד בביתו של לבן לא שכב ומה היה אומר • ר' יהושע בן לוי אמר ט"ו שיר המעלות שבספר תהלים • מאי טעמיה (תהלים קכד) שיר המעלות לדוד (ס) לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל • ישראל סבא • ר' שמואל בר נחמן אמר כל ספר תהלים היה אומר מה טעם (שם כב) ואתה קדוש יושב תהלות ישראל • ישראל סבא : יב ויחלום והנה סולם • אמר ר' אבהו [ז] דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין • חד בר נש אזל לגבי רבי יוסי בר חלפתא • אמר ליה חמית בחלמי אמרין לי אזיל סב פועליא דאבוך מן קפודקיא • [ח] א"ל ואזל אבוך לקפודקיא מן יומיה א"ל לא • א"ל זיל מני (יא) כ' שריי בכרסא דביתך את משכח ליה א"ל לית בהון כ' • א"ל ואי לית בהון כ' מני מן ראשיהון לסופיהון

מסורת המדרש א לקמן פרשה פ"ד • ב סנהדרין דף נ"ה • חולין דף צ"ב • אגדת בראשית פרק מ"ס • ג מדרש תהלים מזמור נ"א • פרקי דרבי אליעזר פרק ל"ה • ילקוט כאן רמז קי"ט • ד חולין דף צ"א • ה שיר השירים רבה סוף פרשה א' • ו לקמן פרשה ע"ד • מדרש תהלים מזמור קכ"ד • ילקוט כאן רמז קי"ט וק"ל • ילקוט תהלים רמז תת"פ • ז גיטין דף נ"ב • סנהדרין דף ל' • הוריות דף י"ג • ח ברכות דף נ"ו •

חדושי הרש"ש

אין אנו יודעין כו': (ס) לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל ישראל סבא • כי מלינו בו שאמר כעין זה בס"פ

חדושי הרד"ל

כמ"ש בהגהותי בס"ד ועי' פר"א פל"ב מ"ש בבאורי שם בס"ד: (ז) י"ב אבנים נטל • אמר כך גזר כו' כנ"ל • וכ"ה בילקוט ועי' בשוח"ט מזמור נ"א: (ח) אבנים שנים אמר אברהם כו' • כנ"ל:

(ט) כמטה וכפלומא • כ"ה בשה"ר כמ"ש המ"כ ופי' גולות בלשון רומי • וכ"מ אח"כ במ"ע • והא דכמטה נפק"ל מדכתיב לקמיה דקרא דקורות בתינו דמייתי אף ערשנו רעננה • וכן מלשון רעננה דרש הא הרטיב דהכא דהיינו רענן ורטוב: (י) קורות בתינו ארזים רהיטנו ברותים צדיקים וצדיקות וכו' • וכדמפרש בשה"ר שהברות הוא אלום ונכפף ואין עושין ממנו קורות בין הארזים רק רהיטי הבית. עוב"י ממנו לכן משל הנקבות בברותים ורהיטים והזכרים בארזים וקורות ועי' יד"מ: (יא) עשרים שריין בקריתא דביתך • כצ"ל פי' בקירוי הבית והגג:

מתנות כהונה

בא לכאן אותו ששמו שמש: השבעה וגו' גרסינן • וסיפיה דקרא נפחה נפשה באה שמשה: ה"ג נטל אמר כך כו': מתאחות • מתחברות: כמין מרזב • פירש"י א' מכאן וא' מכאן וא' על גביהן ונתן נגד ראשו שהיה מתיירא מחיות רעות: וירד ודרך גרסינן: עאכ"ו • שיהא כדורג ולפיכך נעשו כל י"ב אבנים ונעשו אבן אחת מפני אם השכינה כי ה' נצב עליו כן הוא בתנחומא בפר' זו: וכפורנום • רש"י גרס פרכום ופי' בלשון כנען כסת ובמדרש חזית גרס פולמוס ופי' בקעה ואגס ומים ובערוך גרס תרגום ופי' בו גסא ופי' כ"ז במדרש חזית בפסוק קורות בתינו ארזים ובפסוק מי זאת הנשקפה: מה רטיבה הרטיב • מה הכתיב והפשט מהן: צדיקים כו' • שנקראו ארזים כמו שנאמר צדיק כתמר יפרח וגו': נביאים ונביאות בו' • דכתיב רהיטנו ברותים וכתיב והיא יושבת תחת תומר ותומר הוא רותם כדאיתא בס' הזוהר פר' כי תשא וכתיב נמי וישכב ויישן תחת רותם: ומה היה אומר • בלילה כיון שלא שכב ואמרינן במסכת אבות הניעור בלילה ומפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו: מאי טעמיה • דריב"ל ומנא ליה דיעקב אמרה: חבית בו' • ראיתי בחלומי שאמרו לי לך וקח פעולות אביך כלומר ממונו ויגיע כפיו מן קפודקיא והוא שם מקום וא"ל ר' יוסי דלך שאלה הלך אביך למקום קפודקיא מימיו: זיל מני כו' • לך ומנה עשרים קורות בתקרת הבית שהכלפה היתה על גביהם ואתה תמצא ממון אביך: בכרסא • הערוך לא פירשו ורש"י פי' בקרן זוית התחיל למנות ובמדרש איכה בפסוק רבתי בגוים לא גרס ליה ובירושלמי דמעשרות גרס גוביתך פירוש תוך ביתך ואולי בכרסא הוא כמו באמצע ובתוך: ואת משכח גרסינן: מ' לראשיהון

רש"י

עשאן כמרזב • אחת מכאן ואחת מכאן ואחת על גביהן ונתנן כנגד ראשו שהיה מתיירא מחיה רעה: מי שנגלה עליו הקב"ה על אחת כמה וכמה • ויעקב נגלה עליו ותימר היה יכול לעמוד: עשאן כמטה וכפרכום • פרכום לשון כנען כסת: מה רטיבה הרטיב שם קורות בתינו ארזים: אזיל סב פועלא מן קפודקיא א"ל אזל אבוך לקפודקיא א"ל לא א"ל זיל מני עשרין שרייא בכרסא דביתך ואת משכח א"ל לית ביה עשרין שריין אמר ליה אין לית ביה עשרין מני מן רישיהון לסופיהון ומן סופיהון לרישיהון ואת משכח • וזהו פירושו של דבר אדם אחד היה רואה בחלומו שהיו אומרים לו לך וקח פקדון אביך בקפודקיא למחר בא לפני ר' יוסי בר חלפתא וספר לו החלום א"ל רבי יוסי כלום הלך אביך מימיו לקפודקיא אמר ליה לאו א"ל אם כן לך וספור עשרים קורות מכותלי ביתך בכרסא דביתך בקרן זוית שבביתך ואתה מוצא מטמון שהטמין אביך שם אמר ליה והלא כל הכותל אין שם עשרים קורות ואתה אומר לי מני עשרין שריין בכרסא דביתך • שריין הן

פירוש מהרז"ו

עקב: ויזרח לו • הקשה וכי לו לבדו זרח אלא לו לצרכו וגמובאתו חולין צ"א ב':

יא ר"י ור"נ ורבנן • פר"א פל"ה כר"י: י"ב שבטים • ע' מ"ש לעיל פמ"ז סי' ה' י"ב נשיאים ועי' פנ"ז סי' ג' גם היא • וכמש"ל פס"ג סי' ו' למה זה אנכי • ועי' ג"כ לעיל פכ"ד סס"ה זה ספר שהיה ראוי אדם להעמיד י"ב שבטים • ודרשתם ע"פ מדה ע"ו בכ"מ כאן כתיב מאבני משמע רבים ואח"כ ויקח את האבן • וסובר ר"י שהיו תחלה י"ב אבנים סי' לי"ב שבטים וכמ"ש ביהושע ד' ה' שצוה לקחת י"ב אבנים למספר שבטי ב"י • וכן באליהו (מ"א י"ח) ע"ש • וכ"ה בפר"א פל"ה לקח יעקב י"ב אבנים מאבני מזבח שנעקד עליו יצחק כו' ע"ש: יחד הקב"ה שמו • כמ"ש בראשית כ"ו כ"ד אנכי אלהי אברהם אביך • ואליעזר אמר ה' אלהי אדוני אברהם הרי גם בחייו • ויעקב אמר ליצחק כי הקרה ה' אלהיך לפני הרי ידע שייחד הקב"ה שמו על יצחק בחייו • ודעת ר"י ורבנן לענין הבנים פי' המ"ז בדברי ר' ברכיה: יוצא ממקומו • וס"ד ונמסו ההרים תחתיו כאן שכתוב והנה ה' נצב עליו עאכ"ו שנמסו האבנים ועמ"כ: וכפורנם • ע' שי"ר פ' קורות בתינו ארזים ובס' הקודם אף ערשנו רעננה פי' לחה ורטובה כמ"ש כעץ שתול על פלגי מים וגו' והיה עלהו רענן ובשי"ר הגי' ובפלומא ג"כ לשון לחות וכמו אבנים המפולמות וזהו שאמר ומה ברטיבה הרטיב פי' לאיזה ענין היתה לטובה ורעננה והשיב מס"ד קורות בתינו ארזים הם היסודים (עמ"כ) והכוונה על י"ב השבטים שהם תקרת העולם וכמ"ש שמ"ר פ"א סס"ו וישראל מקורתי • ומ"ש נביאים ונביאות מרומז במ"ש רהיטנו דהוא לשון רץ שהם שלוחי הש"י כמ"ש שלח נא ביד תשלח • וכישעיה את מי אשלח • באליהו וירץ לפני אחאב • וכן באלישע • בירמיה כתיב כי את רגלים רצתה וכדומה: כאן שכב • דכיון דכתיב וילן שם ח"כ וישכב כו' מיותר אלא לדיוקא: ישראל • ע"ל פע"ד סי' י"א שוח"ט מזמור קכ"ד:

יב דברי חלומות כו' מורידין • לפמ"ש כאן בחלום של נבואה איך אמר ע"ז שאין מעלים וכו' • ואח"כ הביא מעשים לסהור שמפורש במעשים אלו שהיו מעלים ונתקיימו • אך האמת יורה דרכו שהמדרש הזה לקוח מהירו' מע"ש ספ"ד • וח"ל שם הרי שהיה מלמער על מעיה אביו • נראה לו בחלומו כך וכך הם במקום פלוני הם • אתי עובדא קמי רבנן אמרין דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין וכו' ר"י בעי מלמער וחמי ואת אמרת הכין ה"ר יוסי מסתבר דלא מלמער וחמי • פי' אימתי אנו אומרים שאין מעלים היכא דלא היה מלמער • ורואה חלום בעצמו • אך אם מלמער ורואה וודאי מעלים • וע"ז הביא ראיה ממעשים אלו וכדומה וכמ"ש במדרש איכה רבתי פ' בגוים וע"ל פפ"ט סס"ח • וכאן העתיק בקצור • ע"כ אינם מובנים: בברסא דביתך • פי' במו"ע ע' כרס ב' בקרב ביתו • פי'

יפה תואר

בעונתם מקרי כאלו הוא כיבה את השמש • וטעם הדברים • כי לפי שיעקב עדיין לא התנבא ולא יכלה הנבואה לחול עליו בראשונה ביום • ורק בתחלה תחול עליו הנבואה בלילה בחלום ואח"ז יוכל לנבא גם ביום • וכמו במשל לאוהבו של מלך שבא אצלו לפרקים • וכיון שהמלך עדיין לא רגיל לדבר עמו בפרהסיא אין כבודו של מלך לדבר עמו בגלוי • וכן הנבואה לא תבוא בהקיץ אלא למי שכבר הורגל בשכנתם • והא דלא הפיל ה' עליו תרדמה ביום ולדבר עמו בחלום י"ל לפי שאין דרך תלמידי חכמים לישן ביום אלא שתין נשמי כדאיתא בפ"ק דברכות • לכן לא עשה ה' כן • ולדעת האומר שלא היה חלום זה נבואה ממש אלא מהחלומות הצודקים ולכן היה בספק ואמר אם יהיה אלהים עמדי וגו' וכן כתיב ויחלום ולא אמר הכתוב ויבא אליו ה' בחלום בלילה • י"ל שו"ש לדבר עמו בנגעה שהכוונה שיהיה הדבור באופן נעלם שלא תהיה נבואה ברורה ולכן לא נעשה שנוי ביעקב עצמו כי אז היה מכיר ודאי בנבואה: אותן שתי שעות • הנה מה שקבל המדרש שתי שעות • כי אם היה פחות משתי שעות אז גם יעקב לא חסך לעבור את המקום ולא היה צריך הקב"ה להשקיע את החמה שלא בעונתה • וגם לא היה יותר מב' שעות כי בקרא שהבית ויזרח לו השמש כתיב לפ"ז שלתני כי עלה השחר ומעלות השחר עד הנץ החמה הוא לפי החשבון בפ' מי שהיה מהלך ה' מילין • ומהלך אדם בינוני ביום הוא י' פרסאות ולפ"ז הוא בערך שתי שעות פחות מעט לכן תפס שתי שעות אף כי הוא פחות מעט • ומה דלא מנה בתענית את יעקב בין אלה שנקדה להם חמה בעבורם יתורץ ע"פ התירוץ שתירצו שם התוס' מה שלא מנה לחזקיה ע"ש: את סימן לבניך כו' • כלומר שיצטערו ביציאתם שהוא כענין שקיעת החמה וכמ"ש וקדר עליהם היום וזה הוא באה שמשה דכתיב התם • אמנם בבואם שאון ושמחה ישיגו ובאו ציון ברנה והוא כענין זריחת החמה שהוא כנוי אל השמחה והצלחות העולם : אם מתאחות כו' • בפר"א איתא ונעשו כולן אבן אחת להודיענו שכולנו עתידין להיות גוי אחד בארץ ע"כ ומטעם זה לקח י"ב אבנים לראות אם מתאחות יחד • ולא לקח אבן אחת לראות אם תתחלקנה לי"ב אבנים אשר בזה היה הסימן יותר מבורר כי י"ב שבטים יקומו ממנו ויתכן שלהיותו סולך לקחת אשה לכן מסתבר לר"י שלקח י"ב אבנים לדעת אם יעלה בידו מזווג זה להעמיד י"ב שבטים • ולר"נ הטעם כיון שיוצא לחו"ל ולבית לבן הרשע חפץ לדעת אם ייחד הקב"ה שמו עליו • ולרבנן כיון שיצא לקחת בת רשע לאשה חפץ לדעת אם יצא ממנו פסולת כמו שיצא מאבותם בקחתו את הגר המצרית • ועשו מרבקה שהיתה בת רשע • והרי"ט הכהן ז"ל אמר שהכוונה שרצה יעקב לנכות אם יתקיימו הברכות השניות שנתנו לו לבדו מלבד הראשונות שנתנו גם לעשו • והנה השניות כוללות ג' דברים • הא' ביקום י"ב שבטים וז"ש והיית לקהל עמים והוא ע"ד שאמרו ז"ל על שכתוב גוי וקהל גוים יצאו ממך שרמז לו על מנשה ואפרים ופו"א ר"י שנטל י"ב אבנים לנכות אם יהיה לקהל עמים ויצאו ממנו י"ב שבטים • והב' שהקב"ה ייחד שמו עליו וכמ"ש שם ויתן לך את ברכת אברהם ועז"א ר"נ ג' אבנים נטל וכו' • והג' שלא יהיה פסולת בבניו וז"ש שם לך ולזרעך אתך ועז"א אמרו רבנן מיעוט אבנים שנים וכו': ונתן תחת ראשו • ז"ל שהניח ראשו כי בזה היה נשמר מן החיות • אבל תחת ראשו לא היו שומרין אותו וכן נראה הגי' ברש"י כחומשי ולא חשש פן תקרבנה החיות לשאר גופו כי אז ירגיש בהן ויקום כנגדן • אבל אם תבאנה לראשו יוכלו להזיקו בטרם יקום כנגדן: כאן שכב כו' • כי וישכב במקום ההוא מיעוטא הוא מדלא כתיב וישכב שם ולכן דרים שבא למעט בבית עבר ששם לא שכב רק שינת ערראי כדי שלא יתבטל מלמודו ור"נ דרים שבא למעט בבית לבן כדכתיב ותדד שנתי מעיני: דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין • אין הפירוש כי כל החלומות הוא ידברו והכל כזב • כי מצינו בתורה וגם בדברי רז"ל שיש חלומות צודקים • ונתאמתו הדברים ע"י רבים וגדולים

ידי משה

ומ"ש כ' שעות א"כ לא היה זמן כאן לומר שירה וא"כ היאך אמר הגיע פרקי לומר שירה אלא ע"כ שהירה של מס"ש הוא רק תיבה אחת כמו שאמר ר"ה בהתנים רק קדוש ולא יותר וא"כ ע"כ שהיה זמן שקיעת החמה קודם זמנה ועכ"פ לא פחות מב' שעות דהא"כ היה פנאי לומר שירה ודו"ק היטב: אם מתאחות הן י"ב אבנים וכו' • וקשה למה עשה סי' זה עכשיו ולא קודם לזה ול"נ לפי שאי' שי"ב שעות ביום הוא נגד י"ב שבטים וכיון שראה יעקב שנשקעה השמש שלא בזמנה א"כ לא היה י"ב שעות ביום ואח"כ עשה סימן אחר וק"ל: ודרך על במתי ארץ וגו' ונמסו ההרים כנ"ל • פי' מה אם נמסו ההרים רק בשביל ה' מתקומו מכש"כ כאן שהקב"ה היה נצב עליו שנמסו האבנים: ר"ב בשם רבי לוי אמר עד אלא וגו' • זה הוא סוף שאמר ופורם שלם לצדיקים ז"ל ד"א וכי הוא בסדיה בשיר השירים בפסוק דודים בפינו וגו' וקשה תאד להבין פי' המדרש זה ואין לו שחר כלל ונ"ל ליישב שהוקשה למדרש מה שאמר ויקח מאבני המקום היה לו לומר ויקח אבנים וישם וגו' לנ"א שהיה צריך לו אבנים ומקום שנוי שהיה תחת אבנים י"ב שאהו"ל שיודע היה יעקב שעתידין בניו לבנות ב"ה ונסע ארזים ומסתמא היה נוטע אותן במקום שהוא לנ"א כ"ב מן האבנים עשה מטה ומהרטיבה והוא תיבה אחת פי' מן הרטיבה דהיינו הקרקע שתחת אבנים כמו לשון ברטיבה שהיה גבי בלעם קורות בתינו ארזים פירוש שנטע שם יעקב ארזים למשכן ואח"ז אתי במדרש ד"א צדיקים וצדיקות וכו' פי' לפי דברי כ"ב קאי קורות בתינו על המשכן אבל לדברי ר"א קאי שלמה על עצמו וקורא הצדיקים ונביאים שיצאו ממנו עד משיח בן דוד ארזים כנ"ל ועיין פירוש מ"כ אם ייטיב לך: דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין • ניכו' מסכת מעשרות פרק המוליך ונקבה יפה ועלא מלינו

ומן סופיהון לראשיהון ואת משכח · אזל מנא ואשכח כן · ומנין יליף לה ר' יוסי בר חלפתא (יב) מן קפודקיא · (יג) תני בר קפרא לית חלום שאין לו פתרון · א והנה סולם · זה הכבש · מוצב ארצה · זה מזבח (שמות כ) מזבח אדמה תעשה לי · וראשו מגיע השמימה · אלו הקרבנות שריחן עולה לשמים · והנה מלאכי אלהים · אלו כהנים גדולים · עולין ויורדין בו · שהם עולים ויורדים בכבש · והנה ה' נצב עליו · (עמוס ט) ראיתי את ה' נצב על המזבח · רבנן פתרין ליה בסיני · ויחלום (ו) והנה סולם · זה סיני · מוצב ארצה (שמות יט) ויתיצבו בתחתית ההר · וראשו מגיע השמימה · (דברים ד) וההר בוער באש עד לב השמים · (ז) ד"א והנה סולם זה סיני אותיות דדין הוא אותיות דדין · והנה מלאכי אלהים · על שם (תהלים סח) רכב אלהים רבותים אלפי (יד) שנאן · ב ולמדנו לנביאים שנקראו מלאכים · דכתיב (חגי א) ויאמר חגי מלאך ה' במלאכות ה' לעם · והנה מלאכי אלהים · זה משה ואהרן · עולים (שמות יט) ומשה עלה אל האלהים · ויורדים · זה משה (שם) וירד משה והנה ה' נצב עליו (שם) וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר · רבי שלמוני בשם ריש לקיש אמר (ח) (טו) תרכוסא של ג' רגלים הראה לו · רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר את הוא רגל שלישי · הוא דעתיה דר"י דסכנין בשם ר' לוי אמר (דברים לב) כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו · (ט) מה החבל הזה פחות מג' אין מפקיעין אותו · כך האבות אין פחות מג' · ר' ברכיה אמר ג עולם ושליש עולם הראה לו עולים אין פחות משנים ויורדים שנים · ומנין (י) שהמלאך שלישו של עולם שנאמר (דניאל י) וגויתו כתרשיש ופניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש וזרועותיו ומרגלותיו כעין נחושת קלל · ר' חייא ורבי ינאי · חד אמר עולים ויורדין בסולם · וחד אמר עולים ויורדים ביעקב · מאן דאמר עולים ויורדים בסולם ניחא · ומאן דאמר עולים ויורדים ביעקב · מעלים ומורידים בו אפזים בו קפזים בו שונטים בו · שנאמר (ישעיה מט) ישראל אשר בך אתפאר · את הוא שאיקונין שלך חקוקה למעלה ד עולים למעלה ורואים איקונין שלו ויורדים למטה ומוצאים אותו ישן · משל למלך שהיה יושב ודן עולים לבסילקי ומוצאים אותו דן (טז) ויוצאין בפרווד ומוצאים אותו ישן · ד"א למעלן כל מי שהוא אומר זכותו עולה חובתו יורד · למטן כל מי שהוא אומר זכותו יורד חובתו עולה · ד"א עולים ויורדים בו · עולים אותם שליוו אותו בארץ ישראל · יורדים אלו שליוו אותו בחוצה לארץ · ר' לוי בשם ר' שמואל בר נחמן אמר ה מלאכי השרת ע"י שגלו מסטורין של הקב"ה נדחו ממחיצתן קל"ח

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור ע"ח · ילקוט כאן רמז קי"ט · ב ויקרא רבה פ' א' · במדבר רבה ריש פרשה ע"ו · תנחומא סדר ויקרא סימן א' · וסדר שלח לך סימן א' · מסכת דרך ארץ פרק י"א · ג חולין דף נ"א · ילקוט סוף דניאל רמז תל"ף ס"ו · ד חולין דף נ"א · פרקי דרבי אליעזר פרק ל"ה · ה לעיל פרשה נ' ·

חדושי הרד"ל

(יב) מן קפודקיא · עי' מ"כ עי' ברכות נ"ו · ושם איתא עשרה וכן נכון דעשרה היא דיקו בל"ר : (יג) תני בר קפרא כו' · ספרי פר' קרח פסקא קי"ט משמיה דר"א הקפר : (יד) שנאן · ד"א והנה מלאכי אלהים זה משה ואהרן כו' · וירד משה ולמדנו לנביאים כו' במלאכות ה' והנה ה' נצב כנ"ל : (טו) תרכוסא של ג"ר הראה לו א"ל את חלק ה' כו' · הוא דעתיה דר"י דסכנין בשם ר' לוי דאר"י דסכנין בשר"ל כי חלק ה' כו' כנ"ל והא דאמר כאן של ג' רגלים אפשר משום דפחות שבסולמים הוא ג' שליבות עיין עירובין ע"ז ובבא בתרא נ"ט : (טז) ויוצאין בפירוורה · כ"ה גירסת הערוך עי' פרוור

חדושי הרש"ש

בסוף הסדר לולי אלהי גו' היה לי גו': (ו) והנה סלם זה סיני אותיות דדין הוא אותיות דדין כנ"ל כאן : (ז) ד"א כו' עד דדין הב' מיותר וצריך למחקם : (ח) תרכוסא של ג"ר הראה לו · פי' המ"כ בשם הערוך ארגז וזה אין ענין לכאן · אבל המ"כ ל"ד במחכ"ת כי זה אמת שבערך תרכוס פי' כן אבל לא על דהכא כי פה היה גירסתו תלכוס והביאו בערך תרגס ופי' בו ככא · וכ"ה לשון הגמרא (ברכות נ"ב א') ומה כסא של ג' רגלים כו' ע"ש : (ט) מה החבל הזה פחות מג' אין מפקיעין אותו · עיין סוכה (י"ג א') אגד שלשה שמיה אגד כו' וכן שם (ל"ב ב') היכי דמי עבות אר"י והוא דקיימי ג' ג' טרפי בקינא · ולקמן בפ"ר פ"ב הדס עושה שלש שנקרא ען עבות ועי' רד"ק במיכה (ז' ג') מה שהביא בשם אביו ז"ל :

והואיל דמילי דעבות אתי לידן אעתיק מש"כ בזה בחדושי גמרא דבר נאות בס"ד ואומר עם לשון חז"ל סוכה (דל"ד ע"ב): א"ל שמואל להנהו דמזבני אסא אשוו זביני ואי לא דרישנא לכו כו' ע"ש · והוא גרסינן בגמרא סוכה (ל"ב ב') תנא ען עבות כשר ושאינו עבות פסול ה"ד עבות א"ר"י והוא דקיימי תלתא תלתא טרפי בקינא וכו' · והנה מנהג ישראל מימים ימימה לצאת באותן הדסים המובאים ממיטליא אשר אין בהם רק תרי טרפי בקינא · ומהרי"ק ומהרי"א יצאו דתופים ליישב המנהג הביאם המ"א סי' תרנ"ו בקיצור והגר"א ז"ל שם כתב דאין שום סמך בדבריהם וכן הגאון ח"צ בתשובה קס"א פסים לגמרי · ואנכי מצאתי בעז"ה דרך נכון ליישב המנהג בטוב · והוא דקשה לי איך א"ר"י כאן דעבות הוא בג' טרפי דוקא והא מעשה עבות (בפר' תצוה) מתרגמינן עובד גדילו ובמנחות (ל"ט ב') אמרינן גדיל שנים ע"ש בפירש"י ולכאורה קושיא עצומה היא · ונלע"ד ליישב דרב יהודה כאן לשיטתיה במנחות (מ"ח ב') דפסק דג' חוטין נותן בכנפית והוא כב"ה שם לעיל בברייתא · והתוספות שם ד"ה ב"ש הא' כתבו בשם ר"ת דטעמא דב"ה הוא דגדיל הוא תרגום דעבות ועבות ס"ל דהיינו תלתא · והוא כדר"י כאן ע"ש דזהו כוונתם · והא דאמרינן גדיל שנים כו' היינו כב"ש · וכיון דאנן פסקינן כב"ש כמו שאר"פ שם הלכתא ד' כו' וכן שם (מ"ב א') מר בריה דרבינא עביד כדידן ופירש רש"י מכניס ד' חוטין וכפשטא דגמ"א גדיל שנים וכ"פ כה"פ אם כן ממילא עדות דמתרגמינן גדילו די ג"כ בתרי טרפי ומר ב"ר אמימר ואביי שם בסוכה ג"כ ס"ל כר"י וכב"ש ולית הל' כוותייהו וכדאמרן כנ"ל נכון · ועוד י"ל דזה תליא נמי בפלוגתת רבי יוסי ורבנן בסוכה (י"ג) בשיעור אגודה דר"י ג' לעכב ולרבנן ג' למצוה ושנים לעכב והל' כוותייהו וכ"פ הרמב"ם בפי"א מהל' פרה הל' ד' · והר"ן שכתב במשנת אגודת קש כו' ומוכחא בגמרא דלא מקריא אגודה כו' בפחות מג' (וכן הראב"ד בהשגות פ"ה מהל' סוכה ה"י כתב שאפילו אגד ג' שמיה אגד) לכאורה תמוה דזהו אליבא דר"י דווקא אבל לרבנן משמע בגמרא דאפילו בשנים נקרא אגודה והל' כוותייהו דרבים נינהו · (עי' עירובין (פ"ג ב') תוד"ה שבעה · ובבכורות ס"פ כפס"מ פריך סתמא דגמרא על רב דאמר א"ה כר' יוסי פשיטא יחו"ר הל' כרבים) · וכ"ל שכן גם דעת הרי"ף שלא הביא פלוגתתן וס"ל שסמך עמש"כ גבי אפקותא דד קלא אגד דחד לש"ת דמשמע הא תרי הוה אגד ומיושב תמיהת הכ"מ שם · וכן י"ל דהרמב"ם סמך ג"כ עמש"כ בהלוגד ען אחד אינו חבילה דמשמע הא שנים הוה חבילה ודלא כהכ"מ שכתב לדעתו דהגמרא מיירי לענין אגודת אזוב : שוב מצאתי בחידושי הרשב"א שכתב ואסיקנא דרבנן מנות אזוב מה"ת לעכב בג' כו' ע"ש וע"כ גי' אחרת היה לפניו וכן לפני הר"ן והראב"ד · וראיתי להרע"ב שכתב בספי"א דפרה דהלכתא כר"י ותמוה · ונראה דנמשך אחרי הרמב"ם בפירושו אבל הוא ז"ל לא בא' דפליגי בזה ר"י ורבנן ופסק כוותייהו לענין סיריו וגרדוגיו (ע' בתנורו ובכסף משנה) אבל הרע"ב שכתב תחילה דפליגי בזה וע"ז כתב דהל' כר"י ודאי תמוה : (י) שהמלאך שלישו ש"ע שנאמר וגויתו כתרשיש · עמ"כ ועי' פסחים נ"ד א' ובתד"ה כל · ואולי תרשים נוטריקון תרי שים ר"ל שני שישיות דהיינו א' שלים :

רש"י

הן קורות כמו שריתא ויהי האחד מפיל הקורה מתרגמינן מחי בשריתא · א"ל רבי יוסי בן חלפתא אם אין שם עשרים קורות תתחיל למנות מקורה התחתונה עד קורה העליונה וכשאתה מגיע לעליונה תחזור למנות מלמעלה למטה עד שתגיע לקורה העשרים בקורה העשרים אתה מוצא המטמון : קפא דקיא · קורה עשרים קפא היא קורה דקיא היא במסכת מעשר שני בירוש' וגם לשם הוא מפרש דקיא הוא עשרים : תרכוסא של ג' רגלים · כסא של ג' רגלים : אין עולים פחות משנים ואין יורדים פחות משנים הרי ד' מלאכים ומלאך אחד הוא גדול כשליש של עולם שנאמר וגויתו כתרשיש ברוס ימא ויש הוא שלישו של עולם : מעלין ומורידין · פעמים מעלין בו : אופזין בו · כמו אופנים בו דוחקין בו אפוגא במסכת כלים : קופצים בו סוטנים בו · מקטרגים אותו כמו שמפרש לפנינו [לקמן פ' ע"א] אפילו הגתיות מאחורי הקוריי' היו סוטנין : בסילקי · חצר המלך שהוא דן שם : פרווד · הוא חצר החיצונה את שדה העיר ואת חצריה מתרגמינן ית חקל קרתא וית פרוודהא : למעלה כל שהוא אומר זכותן של ישראל עולה · עלייה היא לו שמלמד סניגוריא על ישראל : חובתו יורד · שכל המקטרג עליהם יורד שמורידין אותו על שמקטרג על ישראל · אבל למטה כל מי שהוא מלמד עליהם זכות יורד אבל מי שמלמד עליהם חובה עולה : עולים · אלו שלוו אותו בארץ ויורדין ללות אותו בחוצה לארץ : מלאכי השרת על ידי שגלו מסטורין של הקב"ה נדחו ממחיצתם קל"ח שנה · חשוב מאותה שנה שאמרו כי משחיתים אנחנו לשנה אחרת נולד יצחק וכתיב ויצחק בן ששים שנה

מתנות כהונה

ראשיהון כו' · התחיל למנות מראש הקורות עד סופן ותחזיר תחילה עד אותה קורה שישלימו לך מנין עשרים ושם תמצאנו והכי איתא במדרש איכה בהדיא : מן קפודקיא · פי' הערוך קפו הוא בלשון יון קורות דקיא בלשון יון עשרים ובמדרש איכה יש בהיפוך : אותיות דדין כו' · כלומר חשבון אותיות של זה עולה לחשבון אותיות של זה ובילקוט ובעקידה גירסות חלוקות : ולמדנו · כמו ועוד למדנו ובילקוט תמצא הגי' יותר פשוטה וע"ש וכן הוא גי' בעל העקידה : עולים זה משה כו' · וכתיב נמי ועלית אתה ואהרן וה"ג בהדיא בעקידה : תרכוסא · פי' הערוך ארגז : את הוא · כך אמר הקב"ה ליעקב : רגל שלישי גרסינן : ה"ג בשם ר' לוי דר' יהודה דסכנין בשם ר' לוי אמר : אין מפקיעין גרסינן · ופי' אין גודלין חבל בלא שלשה נימין : אין פחות משנים · שני מלאכים וכן יורדים הרי ד' מלאכים וכל א' הוא כשלישו של עולם הרי שלים עולם יותר משלשה שלישי העולם : בתרשיש · פירש"י כרוס ימא ויש הוא שלישו של עולם וכ"פ רבינו סעדיה בפירוש דניאל בעומק וזה תרשים תרי אלפי אמה ועיין שם שוב בפירושו לדניאל : מעלים בו כו' · ובעניינו כדמפרש ואזיל : אפזים · לשון שמחה וריקוד : קפזים · גם הוא לשון שמחה וריקוד כך פירש הערוך והוכיח כן בראיות ברורות ורש"י פי' לשון דוחק וכדמפרש ואזיל : סנטים גרס' · כן הוא לקמן פ' ע"א וכן גרס הערוך ופי' לשון לחוק וקינטור וכן לקמן פ' ע"א וכדאמר' בפ' גיד הנשה דבעי' לסכוניה : ומוצאים אותו ישן · ולפיכך היו סוטנים בו ולוטנים עליו ונראה לפי שהשינה רמז לחולשת הכח המלאכי ותרדמת השלימות מכח כח היולאני העומד לעימתו וכיוצא בזה פי' בעל עקידה במאמר נעשה לו העולם כבותל : ה"ג יושב ודן עולים לבסילקי ומוציאים אותו יושב ודן ויוצאין בפרוה ומוציאים אותו ישן וכן מצאתי בפירש"י ז"ל : בסלקיא · פירש"י והערוך פלטין גדולה ששם יושב המלך ודן : פרוודי · פירש"י חצר החיצונה ואת חצריה תרגמינן וית פרוודהא והוא כמו פרוזדור : ה"ג ומוצאים אותו ישן למעלה כל מי שהוא אומר זכותו עולה חובתו יורד למטה כל מי שהוא אומר זכותו יורד חובתו עולה ד"א מלאכים שהן (מלוין את האדם בא"י אין מלוין אותו בח"ל עולים אותן) כו' [כ"כ במדרש אשר עם היפ"ת והוא כתב ד"ג לה הכא אלא בתר חובתן עולה] : למעלן · בפמליא של מעלה · מי שמזכיר זכות ישראל הוא עולה והיפוך יורד לפיכך כתיב עולים ויורדים בו ובשבילו : חובתו עולה · כדאמרינן בעלמא כל המיצר לישראל נעשה ראש : אותן ששלוהו בו' · ולפיכך כתיב עולים תחלה ואח"כ יורדים : מסטירין · שאמרו כי משחיתים אנחנו ועיין לעיל בפרשה נ' וכן מצאתי בפירוש רש"י ובפירוש הראב"ד לספר יצירה ·

יפה תואר

זקני לב · אבל פי' הדברים כי דברי חלומות לפי מה שהם נראה בחלום לא מעלין ולא מורידין · כי יש חלום רע המורה על דבר טוב והולך אחר הפתרון וכמו שמצינו בפ' הרואה ומובא דברי ר"א בכאן ללמד לנו כי מה שחלם יעקב והנה סולם וגו' אינו כפי פשט הדברים אבל הפתרון היא ענין אחר והוא האמת וכמו שמפרש : זה הכבש · שעלו בו למזבח וכוונת המאמר זו לבשרו שיבנו בניו לקרב אל ה' ולעבדו בקרבנות : אלו כהנים גדולים · שנקראו מלאכים כדכתיב גבי כה"ג כי מלאך ה' צבאות הוא וי"א לגדולים ע"ש : זה סיני · ע' בזה בעקרים שער כ"ה · ובעל עולת שבת כתב שהכוונה בזה סולם זה סיני שהתורה סולם לעלות בו אל השלימות : רבנן פתרין ליה בסיני ויחלום והנה סולם זה סיני · הוכנ"ס דדין כחושבניה דדין · מוצב ארצה ויתיצבו בתחתית ההר וראשו מגיע השמימה וההר בוער באש עד לב השמים והנה מלאכי אלהים אלו משה ואהרן · עולים ומשה עלה אל האלהים · ויורדים זה משה וירד משה ולמדנו לנביאים שנקראו מלאכים דכתיב ויאמר חגי מלאך ה' במלאכות ה' לעם · והנה ה' נצב עליו וירד ה' אל הר סיני אל ראש ההר כנ"ל : שהמלאך הוא שלישי של עולם · ע' בזה במורה בח"ב פרק י' ובמפרשיו : מעלים ומורידים בו · פי' שלמדו עליו זכות וחובה והמלמדים זכות נקראים עולים כדלקמן · וע' רש"י דמפרש וסוטנים בו מקטרגים · ואולי היה קטרוגם במה שיצא לחו"ל ומבטל כבוד אב ואם והם לא ידעו כי בפקודתם הוא הולך ומביא ע"ז את הכתוב ישראל אשר בך אתפאר ולכן קראו בו המלאכים : עולים ואח"כ יורדים · שנתקרבו ושוב שולחו ללוות ליעקב · ואע"ג דאין מלאך אחד

פירוש מהרז"ו

כמו הכרס : שהוא באמצע הגוף : כהנים גדולים · בס"א ל"ג גדולים וכ"ה כאן בילקוט · כי כל הכהנים עולים בכבש לעבודה : סלם זה סיני · גימט' של סלם חסר : רכב אלהים · וס"ד ה' בם סיני בקדש ועיין במ"ר רפ"ד : ולמדנו לנביאים · ד"א הוא שמ"ש מלאכי אלהים הם נביאים שנקראו מלאכים כמ"ש ויק"ר רפ"א וש"נ : יעקב חבל נחלתו · כמ"ש בילקוט האזינו בשם ספרי שם על יצחק נאמר טובים השנים · ועל יעקב נאמר והחוט המשולש : שליש עולם · לקמן פנ"ז ס"ד וש"נ שהעולם כלו שיתא אלפי פרסה כמ"ש בפסחים והסולם שלים יותר מהארץ : וגויתו כתרשיש · עי' חולין נ"א : ר"ח ור"י · לקמן פס"ט ס"ג דאזלי לשיטתייהו בפירוש הפסוק נצב עליו : שנאמר ישראל · ע' שמ"ר פל"ה ס"ד · וע' פר"ח פל"ה ולקמן פ' פ"ב ס"ב · וע' במ"ר רפ"ד : עולים לבסילקי · נ"י הילקוט עולים לבסילקי ומוצאים אותו ישן · יורדים בפרווד יושב ודן · וקרוב לגי' זו בערוך ע' פרווד · ובסילקי פי' הערוך פלטין וכמו"ע בל"י ורומי היכל מלך ובית גדול מוכן לקהלת דיינים ופרווד פי' בו מגרש של הערים וחצריה : נדחו ממחיצתם קל"ח · ע' לקמן פע"ח ס"ב ולעיל פ"נ ס"ט וש"נ ומבואר · והחשבון כי נ"ע

ידי משה

מצינו גבי יוסף וג"כ שנתקיימו החלומות ותירץ שר"ל כשיחלום לאדם איזו חלום רע אל יצטער את עצמו כי הדברים אינן כפשטן אלא צריך לפתור כמו קפודקיא שהיה לכאורה שם המקום ור"י פתר אותו קורה עכ"ל : רבי שלמוני ורבי יהושע הוציאו דבריהם מן והנה ה' נצב עליו פי' שהיה רק שני רגלים דהיינו אברהם ויצחק והקב"ה היה רגל ג' ור"י אמר שהיה יעקב רגל שלישי והשלים הקדוש ברוך הוא רגל רביעי פי' לפי שדוד יהיה רגל רביעי וביאו לביתו עד שיבא דוד לעולם הקב"ה נצב עליו : ר"ב אמר עולם ושליש עולם שהראה לו · ושמעתי בשם גדול אחד שו"ש יעקב אין זה כי אם בית אלהים לפי שמצינו בכ"ם שעומדים

משנת דרבי אליעזר

עולם ושליש כו' · היינו כמ"ד בפרק חלק ואע"פ דאית אלפי שני הוי עלמא ותרי חרוב והקב"ה יעשה לצדיקים

שנה · ר' תנחומא הוה מפיק לישנא קלא · א"ר חמא בר חנינא ע"י שנתגאו ואמרו כי משחיתים אנחנו את המקום הזה · היכן חזרו כאן עולים ויורדים עולים ואח"כ יורדים : יג א ר' יהושע בן לוי פתר קרייה בגלות · (יז) ויצא יעקב מבאר שבע · המד"א (ירמיה טו) שלח מעל פני ויצאו · וילך חרנה · המד"א (איכה א) אשר הוגה ה' ביום חרון אפו · ויפגע במקום (ישעיה ס) עד אפס מקום · וילן שם כי בא השמש · (ירמיה טו) אומללה יולדת השבעה וגו' · ויקח מאבני המקום · (איכה ד) תשתפכנה אבני קדש בראש כל חוצות · וישם מראשותיו · (ירמיה יג) כי ירד מראשותיכם · וישכב במקום ההוא · (שם ג) נשכבה בבשתנו ותכסנו (יח) כלמתנו · ויחלום והנה סולם · זה חלומו של נבוכדנצר והנה סולם זה צלמו של נבוכדנצר · הוא סמל הוא סלם אותוי דדין הוא אותוי דדין · מוצב ארצה · ב (דניאל ג) אקימיה בבקעת דורא · וראשו מגיע השמימה · (שם) רומיה אמין שתין פותיה אמין שית · והנה מלאכי אלהים · זה חנניה מישאל ועזריה · עולים ויורדים בו · מעלים בו ומורידים בו · אפזים בו קפזים בו שונטים בו · (שם) ידיע ליהוי לך מלכא די לאלהך לא איתנא פלחין ולצלם דהבא די הקמת לא נסגוד · והנה ה' נצב עליו · אמר להם לחנניה מישאל ועזריה עבדוהי די אלהא עילאה (יט) פוקו ואתו · ד"א והנה מלאכי אלהים · זה דניאל · עולים ויורדים בו · שעלה והוציא את בלעו מתוך פיו · הה"ד (ירמיה נא) ופקדתי על בל בבבל והוצאתי את בלעו מפיו · שהיה לו תנין אחד לנבוכדנצר והיה בולע כל מה שהיו משליכין לפניו · א"ל נבוכדנצר לדניאל כמה כחו גדול שבולע כל מה שמשליכין לפניו · אמר לו דניאל תן לי רשות ואני מתישו · נתן רשות · מה עשה נטל תבן והטמין לתוכו מסמרים השליך לפניו ונקבו מסמרים את בני מעיו · הה"ד והוצאתי את בלעו מפיו : יד (כ) ד"א והנה סולם ג זה חלומו של נבוכדנצר (דניאל ג) ואלו צלם חד שגיא וגו' · מוצב ארצה · וזיויה יתיר קאם לקבלך · וראשו מגיע השמימה · צלמא דכן רב · והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים שנים · אלו שרי ארבע מלכיות ששלטנותן גומרת בהן · עולים ויורדים יורדים ועולים אין כתיב כאן אלא עולים ויורדים עולין הם ועליה תהא להם אלא שכל אחד ירוד מחבירו · כתיב הוא צלמא ראשיה די דהב חדוהי ודרעוהי די כסף וגו' · בבל למעלה מכולם כדכתיב אנת הוא רישא די דהבא · וכתיב ובתרך תקום מלכא אחרי ארע מינך וכתיב ומלכו תליתאה אחרי די נחשא וכתיב בסיפא ואצבעת רגליה מנהון פרזל ומנהון חסף מן קצת מלכוותא תהוי תקיפא ומינה תהוי תבירא · והנה ה' נצב עליו כתיב וביומיהון די מלכיא אינון יקים אלה שמיא מלכא די לעלמין וגו' :

פרשה סט

א והנה ה' נצב עליו ויאמר (א) אני ה' וגו' · ד רבי יוסי בר זמרא פתח (תהלים סג) כמה לך בשרי בארץ ציה ועיף בלי מים · ר"א בשם ר' יוסי בר זימרא (שם) צמאה לך נפשי כמה לך · א"ר איבו כבמהות הללו שהן מצפין למים · (ה) רבנן אמרי כשם שנפשי צמאה לך כן רמ"ח אברים שיש בי צמאים לך היכן בארץ ציה ועיף בלי מים · (שם) (על) כן בקודש חזיתיך · ע"כ בקדושה חזיתיך · לראות עוזך זו (ב) פמליא שלך וכבודך · והנה ה' נצב עליו : ב רבי חמא בר חנינא פתח (משלי כז) ברזל בברזל יחד אמר רבי חמא בר חנינא ד אין סכין מתחדדת אלא בירך של חבירתה · כך אין תלמיד חכם מתחדד אלא בחבירו · ברזל בברזל יחד ואיש יחד פני רעהו איש זה יעקב (ג) כיון שעמד אבינו יעקב איש יחד פני רעהו שנתיחדה עליו השכינה · והנה ה' נצב עליו : ג א"ר אבהו משל לבן מלכים

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קי"ט כל הענין · ב תנחומא סדר נח סימן יו"ד · עיין תנחומא בהעלותך סימן ט' · ילקוט דניאל רמז תל"ף ס' · ג שיר השירים פרשה ז' פסוק ט' · ד ילקוט כאן קי"ט · ילקוט תהלים רמז תשס"ו · ר תענית דף ז' · ילקוט משלי רמז תתקס"א ·

חדושי הרש"ש

ו) רבנן אמרי כשם כו' כן רמ"ח כו' צמאים לך · נראה דדרשי כמה למו כמוה ומלת צמאה שבה ג"כ על בשרי : (ג) כיון שעמד אבינו יעקב איש יחד כו' · יתכן שדורש תיבת יחד למעלה ולמטה

חדושי הרד"ל

פרוור (יסוח כמו פרבר בבי"ת הכתוב בדה"י דמפרשים ליה פרק קמא דתמיד כלפי בר) פירוש מגרש ותלר החילונה : (יז) ויצא יעקב · כד"א מעל פני ויצא מבאר שבע שד"א נשבע ה' בגאון יעקב וי"ך חרנה כו' כ"ה בילקוט וכנ"ל : (יח) כלמתנו · ד"א ויחלום כו' כנ"ל : (יט) פוקו ואתו וגו' · די שנת מלאכיה ושיזיב לעבדוהי וכו' כנ"ל · וזהו נצב עליו עומד ומתקיים עליהם להצילם ע"י מלאכו שבעת להיות עמהם בכבשן : (כ) ד"א ויחלום זה חלומו של נ"נ והנה סלם ואתו גו' · סגיא כנ"ל : (א) אני ה' · ר"א בשר"י ב"ז פתח צמאה לך נפשי כמה לך בשרי אמר רבי אייבו כבמהות כו' כנ"ל : (ב) פמליא שלך · והנה מלאכי אלהים וגו' וכבודך כו' כנ"ל :

מתנות כהונה

לישנא קלא · לשון קל לכף זכות שלא גילו מסתוריו של הקב"ה רק שתלו הגדולה בעצמם : יולדות השבעה וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא נפחה נפשה בא שמשה : אותוי כו' · הותיות של זה הם אותיות של זה : אפזים כו' · היו מקנטרים ולועגים בנבוכדנצר שאמרו ידיע וגו' : שונטים בו גרסינן : ה"ג אמר להם לחנניה כו' וכן הוא בילקוט : ה"ג פוקו ואתו ד"א והנה מלאכי וגו' : והוציא את בלעו · וזהו ויורדים שהורידו והוציאו את בלעו ועיין עוד מזה במדרש חזית בפסוק אמרתי אעלה בתמר : שבולע כל מה כו' · והיה מאמין שיש בו כח אלהות : ארבעה מלכיות · עיין בויקרא רבה פרשה כ"ט : ירוד · שפל וקטן ממלכות שלפניו : מנהון חסף גרסינן :

פרשה סט כבמהות · שגידולן הוא מליחת המים כדאיתא בפרק כילד מברכין ובילקוט תהלים גרס כאמבטות ופי' הערוך ערך אבט בריכות מים קטנות שבבית המרחץ וע"ש שוב : כשם שנפשי כו' · רישא דקרא צמאה לך נפשי כמה לך וגו' · כשם שהנפש הנשמה נקראת נפש : רמ"ח אברים כו' · ולכן חזר ואמר בשרי : כיון שעמד אבינו יעקב שמה יחד כו' · ע"כ לשון רש"י : איש · יעקב נקרא איש תם :

רש"י

שנה בלדת אותם ויעקב בן ס"ג כשנתברך עשה. עוד מוטמן בבית עבר ומשמשו י"ד שנה נרף חשבון זה לאחד הרי קל"ח ושנה אחת קודם נדחו : רבי תנחומא הוה מפיק ליה לישנא קלס · לא ע"י שגילו אלא על ידי שאמרו כי משחיתים אנחנו שלא תלו הגדולה בבעלים : וראשו מגיע השמימה אמין שתין : והנה מלאכי אלהים זה חנניה מישאל ועזריה : עולים ויורדים · הן היו מעלין בו בנבוכדנצר ועבדיו חנניה מישאל ועזריה מורידין בו ואופזין בו קופצין בו וסונטין בו :

פרשה סט כמה לך בשרי בארץ ציה ועיף בלי מים אמר רבי איבו כבמהות הללו שהן מצפים למים · כבמהות כמו כמהים ופטריות בגל"ן בלע"ז : כשם שנפשי צמאה לך כך רמ"ח אברי צמאים לך היכן בארץ ציה ועיף בלי מים · בהיותו במדבר יהודה וכו' מדבר ביעקב : אין סכין מתחדדת אלא בירכה של חברתיה כך אין תלמיד חכם מחדדו אלא בחבירו שנאמר ברזל בברזל יחד ואיש זה יעקב שנאמר ויעקב איש תם : רעהו · השכינה נקרא ריע וחבר של ישראל שנאמר רעך וריע אביך אל תעזוב :

פירוש מהרז"ו

בנה היה אברהם כשנתבשר על לידת יצחק ואז באו המלאכים לסדום ועוד שנה ללידת יצחק כשהיה בן מאה · ובשים שנה היה יצחק בלדתו את בניו הרי ס"א ועוד ס"ג כשבירך יצחק את יעקב הרי קכ"ד וי"ד שנה שנטמן בבית עבר הרי קל"ח · ואז הלך לחרן וראה מלאכים עו"ש · והיינו ע"כ אותן המלאכים שהלכו לסדום כי לא מצאו מלאכים אחרים שירדו משמים הרץ מאז · ואף שכתוב אצל הגר ואצל העקדה מלאכים מפורש שמה מן השמים שלא ירדו להרץ · ולמה לא עלו · מצאו חז"ל בעל שדברו שלא כהוגן ונכשלו נענשו ע"פ מדה ע' וי"ז : יג שלח מעל פני · בילקוט הגי' ויצא מן בת ציון כל הדרה · מבאר שבע · נשבע ה' בגאון יעקב אם אשכח וגו' : עד אפס מקום · ישעיה ה' ח' ר"ל עד שלא יהיה להם מקום בארץ : יולדת השבעה · וס"ד נפחה נפשה באה שמשה : כי ירד מראשותיכם · עטרת תפארתכם : זה חלומו · ע' בתנחומא ובויק"ר פכ"ט ס"ב : והנה ה' נצב עליו · וכן לחמו"ע עמד להם הש"י והצילם : יד ד"א כו' זה דניאל · שמלאכי אלהים רומז לד' מלאכים · וחשיב ג' חמו"ע ומוסיף הרביעי שהוא דניאל שכולם היו כמלאכי אלהים · וע' בחזית בפ' אמרתי אעלה בתמר · וכ"ה ביפ"ת :

פרשה סט סימן א ר"י ב"ז פתח · כצ"ל ר"א בן ר"י בן זמרא. פתח צמאה לך נפשי כמה לך בשרי בארץ ציה ועיף בלי מים א"ר איבו וכו' · ומ"ב עוד ר"א בר"י ב"ז וכו' מיותר ומטעה ובילקוט ליתא · ובילקוט תהלים ס"ג הגי' פתר קריה ביעקב · פי' אע"פ שאמרו דוד גם יעקב אמר כן שלא בחנם נראו לו השם עם המלאכים אלא כמ"ש לקמן פע"ה סס"ה כי בי חשק וגו' ע"כ בבואו למקום הקדוש המוכן לזה נראה אליו ודבר עמו וכמש"ל פכ"ח ס"א שיעקב אמר כל ס' תהלים : כבמהות הללו · כן הגי' כאן בילקוט וכ"ה גי' רש"י במדרש וע' בילקוט תהלים ס"ג ונ"ע · והורש תיבת כמה ע"פ מדת ממעל כבמהית בלשון משנה כמהין ופטריות · ובערוך ע' כמהן שכן קורין בלשון ישמעאל כמהין כמא"ה עכ"ל וזהו כמה לך בשרי · והענין בזה שהכמהין אינם גדלים מהארץ אלא מהאויר כמ"ש ברכות מ"ב · אך אינם גדלים בלי מים (וכמ"ש בתענית) שאחר שירדו גשמים מלאו השדה מלאים כמהות וז"ש כבמהות וכו' בלא יניקה ואחיזה בארץ · כן גר אנכי בארץ · נודד ומטולטל ומצפה רק לרחמיך וחסדיך בארץ ציה ועיף · כן בדוד וכן ביעקב שזכו לראות כבודו במקום הקודש : היכן בארץ ציה · ובגודל חשקו ודביקותו בה אין מחסורי הגוף מטרידים אותו כלל : על כן בקודש · תיבת על אינו בכתוב רק המדרש מפרש מ"ש כן בקודש שע"כ שהיה צמא באהבתו זכה לראות כבודו ועוזו : בקדושה חזיתיך · לפי הפשט שמדבר בדוד שהיה במדבר לא מקום קדוש . ניחא שפי' בקדושה ולא כפשוטו במקום הקודש אך ביעקב שהיה במקום קודש יתפרש כפשוטו : עוזך זו פמליא · כמ"ש ועוזו במקומו היינו מ"ש מלאכי אלהים כו' וס' בעצמו כמ"ש והנה ה' וגו' : ב ברזל בברזל יחד · פי' חידוד כמשפשף סכין בסכין מתחדד ומשתבח וכן התורה אין נקנית אלא בחבורה כמ"ש וקנה לך חבר וע' תענית ז' : איש זה יעקב · עמ"כ וגם אברהם ויצחק נקראו איש · וכאן הכוונה שנקרא איש יחד שנתיחד עם השכינה

יפה תואר

עושה שתי שליחות זה סוא רק במקום אחד אבל בב' מקומות עביד וכמ"ש בשם הרא"ם בפ' וירא. פתר קרייה בגלות · כי כל מה שאירע לאבות סימן לבנים לכן מבקש למצוא רמזים במקרים אשר קרה ליעקב ונקרו כעין זה גם לבניו שיצאו בגער ובאחרון אף ולבסוף יצאו בשלום מהגלות כדמסיים ואז"ל בהנה ה' נצב עליו ודרים מבאר שבע מא"י שהוא שובע העולם : ויפגע במקום עד אפס מקום · נראה דמפרש עד אפס מקום כמו באיכה רבתי הוי מגיעי בית בבית הגעתם תירבן ראשון לחורבן שני כו' עד אפס מקום וכו' מי גרם למקום שיחרב על שלא הניחו מקום שלא עבדו בו עבודת כוכבים · ויהיה פי' ויפגע שעשו פגיעה והשחתה במקום בהקב"ה : מעלים בו ומורידים בו · מעלים בו קאי על הקב"ה כי על ידי חמו"ע היו משבחים את ה' כדאיתא התם בכתוב : זה חלומו של נבוכדנצר · והראה הקב"ה ד' מלכיות וביטולם ליעקב כמו שהראה לנ"נ : ששולטנותם גומרת בהם · שבולטנות ד' המלכיות נעשית ע"י השרים : שכל אחד ירוד מחבירו אע"ג דבבל אינו ירוד קאמר יורדים משום רובא : כתיב וביומיהון די מלכיא וגו' · ופי' והנה ה' נצב עליו אצלו כי סמוך לד' מלכיות שסורה עליהם הגלם יקום אלה שמיא מלכות המיוחד לו :

רבי יוסי בר זמרא פתח כו' · נראה דס"ל כמ"ד בסמוך ס' ג' והנה ה' נצב עליו על יעקב · ולפי שזה יקשה מה טעם התיצבות עליו ובדבעי התם מי מתקיים עליו · להכי מייתי האי קרא דדריש דרמ"ח אברים צמאים לה' וע"כ מבקש מה' שיראהו עוזו וכבודו · והיינו שתתיחד השכינה עליו · כי בזה ירוה צמאון רמ"ח האברים המבקשים פניו · וע"ז הדרך יתפרש והנה ה' נצב עליו כי להאות יעקב לה' הראה לו פמליא של מעלה וכבודו שוכן עליו וגם ר"ח בר חנינא בא לתקן זה ותשובתו שזה כביכול לתועלת השכינה כי כמו שהחכם משתבח בחבירו כך השכינה משתבחת בהתיחדה על השלמים כי הם המרכבה אשר לו · ועל ידם ינהיג העולם ויעשה נפלאות בעולם · גם ר' אבהו בא לתקן זה ותשובתו שהכי ביאורו שהוא מושגח מה' בעצמו ולא ע"י שרי מעלה ולזה כשראה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו נגלה עליו ה' ונסתלקו המלאכים · וי"ל עוד דפליגי בזה דלריב"ז מה שראה את ה' נצב עליו רוצה לומר שהשיג מציאותו ית' ע"י הכרת השתלשלות העולמות ומניעי העולם · כי הכל יכלה אל מציאת מניע הראשון בהשגת החכמים · וע"ז הביא לראות עוזך וכבודך שהכבוד הנראה הוא ע"י ראיית פמליא שלו · ולר' חמא מה שראה ה' הוא הכרת השכינה עליו · וז"ש שנתיחדה השכינה עליו · ולר' אבהו היינו שנגלה עליו ה' ממש כמו שנראה לנביאים במראה הנבואה וה' הוא המדבר אליהם : כך אין תלמיד חכם מתחדד [משתבח] כו' · ודורש את שכתוב ברזל זה הוא כנוי על ת"ח וכמו שדרשו בתענית ארץ אשר אבניה ברזל אל תקרי אבניה אלא בוניה וכמו שישתבחו אם שני ת"ח יתאחדו יחד · וזה ברזל בברזל יחד כן איש זה יעקב יחד פני רעהו משתבח אם יתאחד עם השכינה והשכינה עמו · וזה ע"ד כשישראל עושים רצונו של

משנת דרבי אליעזר

לצדיקים כנפים כנשרים ואיפא במפרשים שהיה להם אז שונג גדול וזהו שהראה לו עולם שהיינו שית אלפי ושליש שהיינו תרי אלפי שכולו שבת :

ידי משה

לפופים ומשתחוים רוחים ואח"כ כאן ג"כ אף שהמלאכים היו שלים יותר מן העולם והאיך היו יכולים לעמוד לנ"ח בעמדו בגם כמו בב"ה וזה מקום ב"ה הוא עכ"ל דפמ"ח : אומללה יולדת השבעה וגו' בא שמשה : פוקו ואתו · כל זה הוא לשון הפסוק : א"ר איבו כמהות הללו כנ"ל · מלשון כמהין ופטריות וכך גיר' הילקוט ומלשון כמה הוציאו זה :

שהיה ישן על גבי עריסה והיו זבובים שוכנים עליו וכיון שבא מניקתו שחה עליו מניקתו וברחו מעליו • כך בתחלה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו כיון שנתגלה עליו הקב"ה ברחו מעליו • ר' חייא רבה ור' ינאי • חד אמר עליו על סולם • וח"א עליו על יעקב • מאן דאמר עליו על הסולם ניחא • אלא למ"ד עליו על יעקב מי מתקיים עליו • א"ר יוחנן א הרשעים מתקיימין על אלהיהם (בראשית מא) ופרעה חולם והנה עומד (ג) על היאור • אבל הצדיקים אלהיהם מתקיים עליהם שנאמר והנה ה' נצב עליו ויאמר אני ה' אלהי אברהם: ד רבי חנינא בשם רבי פנחס אמר ב שמנה עשרה פעמים מזכיר האבות בתורה וכנגד כן קבעו חכמים י"ח ברכות שבתפלה • ואם יאמר לך אדם תשעה עשר הם • אמור לו והנה ה' נצב עליו לית הוא מן המנין ואם יאמר לך אדם י"ז הם אמור לו (שם מח) ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק חד מנהון • הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך • רבי שמעון משום בר קפרא אמר ג קפלה כפינקס ונתנה תחת ראשו כאינש דאמר (ד) מן תחות רישא דידך • ר"ה בשם ר"א אמר ובלבד שיהא נקבר עליה: ה והיה זרעך כעפר • ד מה עפר הארץ אינו מתברך אלא במים • כך בניך אין מתברכין אלא בזכות התורה ה שנמשלה כמים • ומה עפר הארץ מבלה את כל כלי מתכות והוא קיים לעולם כך בניך מבלין את כל העולם והם קיימים לעולם • ומה עפר עשוי דיש לכל • כך בניך עשוים דיש • הה"ד (ישעיה נא) ושמתיה ביד מוגיך • מהו מוגיך אלין דממגין מתיך [נ"א מכתיך] ומייסרין אותך ומתישין את כוחך • אפילו כן לטובתך משקשקין וממרקין לך מן חוביך כמה דתימא (תהלים סה) ברביבים תמוגגנה צמחה תברך • (ישעיה נא) אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה • מה היו עושים להם היו מרביצים אותן בפולטריות ומעבירין כרים עליהם • ר' עזריה בשם ר' אחא אמר היא סימן טוב מה פלטירה זו מבלה את העוברים ואת השבים והיא קיימת לעולם • כך בניך מבלים את כל אומות העולם והם קיימים לעולם • ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה • ו א"ר אבא בר כהנא את הוא תרעייא דימה • כמד"א (מיכה ב) עלה הפורץ לפניהם • ז ר' יוסי בר חנינא אמר אף חלוקי יחזקאל הראה לו • והלא לא פירש יחזקאל אלא מן המזרח למערב בא ישעיה ופירש (ישעיה נד) כי ימין ושמאל תפרוצי וגו': ו והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך • ח רבנן אמרי על הכל השיבו ועל הפרנסה לא השיבו • אם יהיה אלהים עמדי • אמר לו הנה אנכי עמך • ושמרני בדרך הזה • שנאמר ושמרתיך בכל אשר תלך • ושבתי בשלום אל בית אבי • והשיבותיך אל האדמה הזאת • ועל הפרנסה לא השיבו א"ר איסי אף על הפרנסה השיבו שנאמר כי לא אעזבך • ואין עזיבה אלא פרנסה המד"א (תהלים לז) ולא ראיתי צדיק נעזב וגו': ז ויקץ יעקב משנתו • ר' יוחנן אמר (ה) ממשנתו • ויאמר אכן יש ה' במקום הזה • אכן השכינה שרויה במקום הזה ולא הייתי יודע • ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה • ר"א בשם ר' יוסי בן זימרא אמר

מסורת המדרש א לקמן פ' פ"ס • ילקוט מקץ רמז קמ"ז • ב ירושלמי ברכות פ' ד' • תנחומא וירא סי' א' • ג חולין נ"א • ד תענית ז' • ב"ק י"ז • לעיל פ' מ"א • ילקוט ישעיה רמז תנ"ז • ה ב"ק ד' י"ז וס"כ • עבודת כוכבים ס' • לעיל פ' ס"ו • ו ילקוט מיכה רמז תקנ"ח • ז ילקוט ישעיה רמז תנ"ח • ח ויק"ר פ' ל"ס • תנחומא כאן סי' ג' • ילקוט תהלים רמז תשל"א •

חדושי הרד"ל

(ג) על היאור • עי' לקמן ר"פ מקץ : (ד) מן תחות רישא דידך • שזה שתחת ראשו של אדם ודאי שלו כן קפלה תחת ראשו להחזיקה שהיא שלו • ולפי ל' הילקוט משמע דגרסינן מאי דתחותא דידך : (ה) ממשנתו • לומר שהיה ישן מתוך ד"ת ששנה (ורחוק בעיני לפרש שבשינה היה שונה בחלומו בדברי וכעין מש"ל פס"ח באברהם שהיו כליותיו מלמדות אותו תורה בלילה דמשמע שהוא בחלום) • [illegible]

רש"י

אית תם כיון שעמד יעקב שמה אין יחד פני רעהו שנתייחדה עליו השכינה : ואם יאמר לך אדם י"ט הם א"ל והנה ה' נצב עליו ויאמר אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק לית הוא מנהון ואם יאמר לך אדם י"ז הן אמור לו ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק מנהון : מקשקשין לך כמו מקשקשת עיסתה במים : מעבירין רודי' עליה • ונתישה מעבירין עליהן : פלטריות • רחבה • מה פלטיה זו מבלה עוברים ושבים מה רחבה זו מבלה וכו' • ופרצת ימה • את הוא תרועיי' דימא הוא קורע הים לפני ישראל • בזכותו של יעקב נקרע הים לבני ישראל הה"ד מה לך הים כי תנוס הירדן תסוב לאחור • מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלוה יעקב • ונתן את הבית מתרגמינן ואתרע ית ביתא : חלוקי יחזקאל הראה לו • מפאת קדים עד פאת ימה יהודה אחד והלא לא פי' יחזקאל אלא

מתנות כהונה

עולים ויורדים • וקטרגו עליו ונלחמו בו כדלעיל ועיין בעקידה בפ' זו ותמצא דעתך : על סולם ניחא • והוא כלשון בני אדם : מי מתקיים עליו • איך יפול על לשון בני אדם לומר שיתקומם עליו : אלהיהם מתקיימין עליהם • ע"ד שאמרו חז"ל בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מוסיפין כח בגבורה של מעלה ובהפך כתיב צור ילדך תשי מלשון תשות כח כביכול ועיין זה פירשו בעקידה פרשה זו : מי מתקיים • בעקידה ואב"א גרס שהוא מתקיים בניחותא ולא בלשון תמיה והכוונה אחת היא : תשעה עשר הם • י"ט פעמים נזכרו האבות בתורה : ה"ג נצב עליו וגו' לית הוא כו' והטעם שלא נזכר רק אברהם ויצחק : חד מנהון • אחד מן אותן י"ט פעמים והטעם כיון דכתיב שמי כאילו כתיב יעקב בהדיא דמי : מן תחות רישך כו' • כלומר שיעור מה שתחת ראשך ומה שמונח תחתיו : ובלבד שיהא כו' • שיעקב יהא נקבר בארץ ולכן כתיב שוכב לשון שכיבה עם אבותיו וכאן הזכיר אותו שלא יקבר בח"ל : דממיגין כו' • נתבאר לעיל סוף פרשה מ"ח : מן חוביך • שעושין אותך ריקם מעונותיך : כרים • ליסב עליהם ולעיל פרשה מ"א גרס רדים פירוש כלי מחרישה לא תחרוש תרגומו לא תרדי וכן מצאתי כאן בא"ב ופירש כן : תרעייא • לשון שבירה וקריעה שנאמר מלפני אלוה יעקב הרי שבזכות יעקב נקרע וכן פירש רש"י ועיין בערוך ערך תרע : מן המזרח למערב • פירש רש"י שנאמר מפאת קדים עד פאת ימה יהודה א' : ימין ושמאל • הרי צפון ודרום : בדרך • כלומר מה שאמר יעקב בדרך הזה א"ל הקב"ה בכל אשר תלך ועיין ריש פרשת בחוקותי הגירסא יותר נכונה ונ"ל דאתיא כמאן דאמר לקמן פרשה ע' מסורסת היא פרשה זו ויעקב אמר בראשונה אם יהיה אלהים עמדי וגו' והקב"ה השיבו עליהם הנה אנכי עמך וגו' : ממשנתו • מלימודו היה עולה למדרגת הנבואה להביט בהקיץ תמונת

יפה תואר

מקום מוסיפים כח בגבורה של מעלה : והיו זבובים שוכנים עליו כו' • מה שמדמה שמלאכים לזבובים מפני דאמרינן בפ' שלפני זה עולים ויורדים שהיו מקטריגים עליו ומבקשים להזיקו ולכן נדמו לזבובים המצערים את התינוק וכיון שהמינקת באה להניקו המה פורחים ממנו • כן כאשר ראו המקטריגים שה' נצב עליו להשפיעו מטובו ולשמרו • סרו המקטריגים ולא פתחו פיהם עוד • כי מי זה אשר יעלה לבו לקטרג ברואתו כי ה' יאהבהו ויסוכך עליו : הרשעים מתקיימין על אלהיהם כו' • פי' הם צריכים לעמוד ולשמור את אליליהם אבל הצדיקים אלהיהם מתקיים עליהם לשמרם • ולפ"ז פירושו והנה ה' נצב עליו לשמרו ולהשגיח עליו : וכנגד כן קבעו חכמים י"ח ברכות • הר"ר אבודרהם בסוף שער ג' כתב שלפי שתפלות למדו אותן מן האבות שאברהם תיקן תפלת שחרית כו' לכ"א שנתקנו י"ח ברכות כנגד י"ח פעמים שנזכרו • וי"ל עוד שלפי שמתחילין הברכות אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב וגם ג' ברכות הראשונות הן כנגד ג' אבות • לכן אמר כי גם מספר הי"ח הוא כנגדן • א"נ כדי שתעמוד זכותם לקבל התפלה • אך צ"ע מה צריך לתת טעם אל מנין הברכות • כי שמנין בכל מקום נמשך אל הנושאים ובוודאי שמפני שראו צורך ברכות אלו תקנום ואין טעם שכדי לכוין החשבון לי"ח פחתו או הוסיפו על הצריך [ואולי מפני שיכלו לכלול ברכות שונות בתוך ברכה אחת וכמו שמצינו בירושלמי שכללו ברכת ולירושלים עירך וכו' עם את צמח דוד בברכה אחת וכן יכלו לכלול ברכת גואל ישראל עם מקבץ נדחי עמו ישראל • ויפרש כי הביננו כולל כל הברכות באחת ולמה לנו להזכיר ברכות שאינן צריכות : אם לא משום טעם נזה] : ובלבד שיהא נקבר עליה • פי' של ובלבד הוא כמו ולא עוד • וכן מצינו להוראה זו במדרש אסתר על פסוק במוגים ומאת יום ובלבד בקדרות מפוחמות • וטעם המאמר כי מלבד אשר הבטיחו ה' כי זרעו יירשו את הארץ ולא עוד אלא שהבטיח ליעקב ג"כ שיקבר בארץ שם ולכן א"ל שהארץ אשר אתה שוכב : את הוא תרע"א דימה • פי' פורץ הים כי בזכות יעקב יעברו הגאולים שם כדאיתא במ"ר פנ"א • ואע"ג דימה דכתיב בקרא הוא על צד מערב ולא על הים נאמר וכמ"ש וקדמה צפונה ונגבה מ"מ הוי ליה לאקדומי בקרא קדמה לפני ימה כי המזרח הוא מוקדם ונקרא קדם או כמ"ש באברהם צפונה ונגבה וקדמה וימה לכן דרש ימה גם ים ממש • ואף דמצינו במשה ימה וצפונה וגו' כתיב ימה מקודם כי לפי ראייתו אותה מהמדבר הוא באמת צד המערב בראשונה : בא ישעיה ופי' • אע"ג דישעיה קדים ליחזקאל • אבל זה הוא מדרך שיקדים למאן מה שיחסיר השני באחרונה • ולכן קדם ואמר כי ימין ושמאל תפרוצי : ועל הפרנסה לא השיבו • הטעם שלא השיבו על הפרנסה עי' בתנחומא (והובא בפי' מהרז"ו) ובעל מגלה עמוקות כתב שאין מדרך השלמים לבקש צרכי הגופות אלא הנפשיים ולכן לא השיבו ה' כי שאלתו היתה שלא כהוגן ור"א סובר כי גם צרכי הגוף הם הכרחיים לקיום הגוף ולהשגות השלימות ולכן השיבו ה' ומביא את הכתוב ולא ראיתי צדיק נעזב שהצדיק אוכל לשובע נפשו שלא יהיה נעזב כח הגוף • ולפ"ז י"ל גם לר"א שלכן לא השיב עליה בהדיא ובקשה לבסוף : דמ"מ אינינה שאלה הגונה כאחרות : השכינה שרויה במקום הזה כו' • כי עיני ה' צופות בכל מקום ומלא כל הארץ כבודו • ומה בא יעקב

פירוש מהרז"ו

וכמש"ל פס"ח סי"ג יעקב אבל נתלתו וסחוע המסולם זכו' וכמ"ש תחדהו בשמחה את פניך וכמ"ש שנקרא הקב"ה רעך ורע אביך ע' שמ"ר ר"פ כ"ז : ג כך בתחלה והנה מלאכי • ע"ל ס"פ ס"ח ויק"ר פכ"ט ריש ס"ב פר"א פל"ה וע' חולין נ"ב שמ"ר פל"ב ס"ז : ר"ח ור' ינאי • וכמש"ל פס"ח סי' י"ב עולים ויורדים בו דאזלי לסיפתייהו : על הסולם ניחא • כמ"ש וראשו מגיע השמימה וע"ז אמר והנה ה' נצב עליו על הסולם שעל השמים כבודו • אך למ"ד על יעקב ענינו שהוא מתקיים עליו להצילו מרעתו וכמ"ש ר' יוחנן • ותיקון לשון המדרש אלא למ"ד על יעקב מ"ש והנה ה' נצב עליו מתקיים עליו כנ"ל : הרשעים מתקיימין • לקמן פ' פ"ט ס"ד : ד י"ח פעמים • הובא דרך אגב הזכרת שם האבות אף שאין שייך כאן כי אין זה מן המנין כדלקמן בסמוך ולשון הירושלמי ברכות פ"ד כנגד י"ח פעמים שהאבות כתובים בתורה אברהם יצחק ויעקב וע"פ מדת מנגד על שמלאו זכרון האבות שהם סימן רחמים על ישראל כנגד זה תקנו ח"י ברכות של תפלה ורחמים • והנה הראו לי בתנחומא ריש פ' וירא וז"ל שנו רבותינו בכל יום אדם מתפלל י"ח ברכות ולמה י"ח אר"ש ב"נ כנגד י"ח פעמים שהאבות כתובים בתורה • הראשון בסוף ויהי ואלהים פקוד וגו' אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב • והאחרון דברים ל"ד זאת הארץ • אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב • ואם יאמר לך אדם הרי י"ט הם שכ"כ אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק אין זה מן המנין שאין יעקב נמנה עמהם ע"כ פי' שלא נזכר בשמו אלא בתיבת אתה • וע' בס' שמות אליהו מהגר"א שמגיה בירושלמי כמו שבתנחומא • וא"כ מ"ש כאן ואם יאמר לך אדם י"ז הם אמור לו ויקרא בהם שמי וגו' חד מנהון דברי תימא הם כי יש ח"י פעמים מפורשים אי"ו וע' בפ"א שם • ע"כ צריך להגיה כאן כמו שמגיה הגר"א בירושל' : ונתנה תחת ראשו • וכן מ"ש מן תחות רישא דידך תלמדנו שמ"ש קפלה כפנקס פירושו שהודיעו שמות כל מקומות הארץ הערים והנהרות וההרים והעמקים ושם אותם בכח זכרונו • ובכח מראה האלהית השיג את הכל כאלו היה שם וראה את הכל בעיניו וכמ"ש אצל משה ויראהו ה' את כל הארץ כמפורש בספרי שם ובמכילתא סוף בשלח על משה ועל אברהם • וזהו כפנקס שהכל כתוב עליו ולא אמר שקפלה כבגד שהיה משמעו על גוף הארץ : נקבר עליה • פי' שיה בו רמז גם כשפטו שיותן לו שם מקום קבר וז"ש לך אתננה מקום קברו : ה מה עפר הארץ • לעיל פמ"א ס"ע במ"ר פ"ב סי"ב : כרים עליהם • כמ"ש יחזקאל כ"ג לבוש כרים אל בערים • או מיני בע"ה כמ"ש כרים מצאן (וע' מ"כ) וע' מדרש תהלים קמ"ז ה' זוקף כפופים כו' כמ"ש שחי ונעבורה : תרעיה דימא • שובר הים • וכמ"ש דניאל ב' הדוק והרע וע' לקמן פנ"ב כי' ב' במ"ר פכ"א ס"ה וש"כ וע' לקמן פע"ג סי"א • וממ"ש ופרצת ולא וחזקת כת"א ותתקף דרים מענין פריצה ושבירה ומ"ש ימה דורש על הים דעל רוח מערב הול"ל כמ"ש בראשית י"ד לפונה ונגבה קדמה וימה אלא כמיך ימה אל ופרצת שיפרוץ גדרו של ים: חלוקי יחזקאל • יחזקאל מ"ח שאמר מפאת קדמה עד פאת ימה [illegible]

ידי משה

[illegible]

(י) הסולם הזה עומד בבאר שבע ושיפועו מגיע עד בית המקדש • מ"ט ויצא יעקב מבאר שבע • ויחלום והנה סולם • ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה • א א"ר יהודה בר' סימון הסולם הזה עומד בבית המקדש ושיפועו מגיע עד בית אל. מ"ט ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה ויקרא שם המקום ההוא בית אל • אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים • א"ר אחא עתיד השער הזה להפתח להרבה צדיקים כיוצא בך • א"ר שמעון בן יוחאי אין בית המקדש של מעלן גבוה מבית המקדש של מטן אלא י"ח מיל מ"ט וזה שער השמים מנין וז"ה • ד"א (ז) מלמד שהראה הקב"ה ליעקב בית המקדש בנוי וחרב ובנוי • ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה זה בנוי • המד"א (תהלים סח) נורא אלהים ממקדשיך • ואין זה הרי חרב כמד"א (איכה ה) על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו • כי אם בית אלהים • בנוי ומשוכלל לעתיד לבא • כמד"א (תהלים קמז) כי חזק בריחי שעריך: ח וישכם יעקב בבקר • ויקח את האבן וגו' • ויצק שמן על ראשה • שופע לו מן השמים כמלא פי הפך • ואולם לוז • ב היא לוז שצובעין בה את התכלת • היא לוז שעלה סנחריב ולא בלבלה נבוכדנצר ולא החריבה • היא לוז שלא שלט בה מלאך המות מעולם • הזקנים שבה מה עושין להם כיון שהם זקנים הרבה מוציאין אותם חוץ להומה והם מתים • א"ר אבא בר כהנא למה נקרא שמה לוז כל מי שנכנס בה (ג) ג הטריף מצות ומעשים טובים כלוז • ורבנן אמרי מה לוז אין לה פה כך לא היה אדם יכול לעמוד על פתחה של עיר • א"ר סימון לוז היה עומד על פתחה של עיר • ר' אלעזר בשם ר' פנחס בר חמא אמר לוז היה עומד על פתחה של מערה והיה לוז חלול והיו נכנסין דרך הלוז למערה דרך המערה לעיר • הה"ד (שופטים א) ויראו השומרים והנה איש יוצא מן העיר ויאמרו לו הראנו נא את מבוא העיר (וגו') ויכו את העיר לפי חרב ואת האיש ואת כל משפחתו שלחו • ר' ינאי ור' ישמעאל עבד לה הפטרה מה אם זה שלא הלך לא בידיו ולא ברגליו אלא על שהראה להם באצבע ניצול מן הפורעניות ישראל שעושים חסד עם גדוליהם בידיהם וברגליהם על אחת כמה וכמה:

פרשה ע

א וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי וגו' ונתן לי לחם לאכול • (א) כתיב (תהלים סו) אשר פצו שפתי ודבר פי בצר לי • ד א"ר יצחק הבבלי ודבר פי בצר לי שנדר מצוה בעת צרתו • מהו לאמר ה לאמר לדורות כדי שיהיו נודרים בעת צרתן • יעקב פתח בנדר תחלה לפיכך כל מי שהוא נודר לא יהיה תולה את הנדר אלא בו • א"ר אבהו כתיב (שם קלב) אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב • לאביר אברהם ולאביר יצחק אין כתיב כאן אלא נדר לאביר יעקב תלה את הנדר במי שפתח בו תחלה: ב ר' הונא בשם ר' אידי אמר כתיב (ד"ה א כט) וישמחו העם על התנדבם כי בלב שלם התנדבו לה' וגם דוד המלך שמח שמחה גדולה ולפי שהיו עסוקים במצות נדבה ועלה בידן לפיכך שמחו • לפיכך מהו אומר (שם) ויברך דויד את ה' לעיני כל הקהל וגו' אלהי אברהם יצחק וישראל אינו אומר כאן אלא אלהי ישראל אבינו תלה את הנדר במי שפתח בו תחלה: א"ר יהודה עוד מן אתרא לית היא הסירה וידרו ישראל אין כתיב כאן (ב) אלא (במדבר כא) וידר ישראל • ישראל סבא: ג ו' ד' הן שנדרו • שנים נדרו והפסידו ושנים נדרו ונשתכרו • יעקב נדר והפסיד •

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ק"כ כל הענין • ב סוטה דף מ"ו • תדא"ז פ' ט"ו • ילקוט שופטים רמז ל"ח כל הענין • ג לקמן פרשה פ"א • ד אגדת שמואל רבתי פרשה כ' • ילקוט כאן רמז קכ"ב • ילקוט שמואל רמז ע"ה • ילקוט תהלים רמז תש"נ • ה עיין תוספות חולין דף ב' ד"ה אבל • ו אגדת שמואל רבתי פרשה כ' • ילקוט שופטים רמז ס"ח •

חדושי הרש"ש

(עמש"כ לעיל פנ"ב אות ג') ופי' ולאיש יחד י"ל יחידי או יחד פני רעהו שנתייחדה כו': (ג) הטריף מצות כו' • ובילקוט שופטים הגי' הפרית: ומעשים

חדושי הרד"ל

(ו) הסולם הזה וכו' • נראה דדרש מוצב ארצה אל הארץ שיצא ממנו המוזכר תחלה בסוף כ"ש (ולכן הוא מקום לתפלה וכדלעיל ר"פ ס"ח) והאי וזה שער השמים דהכא שנאמר על מקום שכינת יעקב בלוז הולך רש"י לפרש דראשו השני המגיע בשער השמימה הוא כאן ושיפועו נגד בהמ"ק הוא אמצע שיפועו. עי' רמב"ן שפי' שיעקב שכב בבאר שבע • ובית אלהים שהקים בה שמקדש היא ירושלים • ודחוק מאד דקרא' משמע דמה נורא המקום הזה על מקום השכיבה אמר • וגם האבן ששם מראשותיו משמע שבי הקימו • ולדברי רמב"ן ז"ל צ"ל שנשאו לירושלים • ועמ"ש בפי' לפר"א פל"ה בס"ד: (ז) מלמד שהראה כו' • עי' ספרי ברכה פסקא ש"כ (א) כתיב והמלם לך נדרי אשר פצו שפתי כצ"ל: (ב) אלא וידר ישראל (במדבר כ"א):

מתנות כהונה

ה': ושיפועו מגיע עד בית המקדש • סוף שיפועו של הסולם דהיינו ראשו כך משמע פירושו ומייתי ראייה מדכתיב ויצא יעקב מבאר שבע מכלל שרגלי הסולם שם היו ומשם ירדו אליו מלאכי א"י לשמרו: ומה נורא וגו' • משמע שהיה מכוון נגד ב"ה שהוא בית אלהים וזה שער השמים מכוון כנגדו ור' יהודה סבר מדקרא למקום לוז בית אל שמע מיניה שפער השמים שם ראש הסולם מכוון כנגדו ומדייחד המורא למקום ב"ה שבו היה שוכב שמע מיניה שלפחות רגלי הסולם היה שמה הכן רש"י פי' בפי' החומש שיפועו ולאיתי למהר"ר אליהו המזרחי שגם הוא היה שוכב בו וניקותי אך השער עתיד שער זה כו' • וזה שער השמים הוא דברי הקב"ה שיעקב אמר שאינו כ"א בית מיוחד לאלהים ואמר הקב"ה שהוא וכל הצדיקים כיוצא בו יש להם ממשלה על שער זה שיהא נפתח בשבילם ולשמירתם: ה"ג בית אלהים וגו' בנוי ומשוכלל ודייק מסיפיה דקרא דכתיב וזה שער השמים וכתיב התם כי חזק בריחי שעריך והכי מוכח בילקוט בהדיא: הטריף • לקמן פרשה פ"א גרס הרטיב ושם גרסינן ליה מאמר זה רש"י וערוך: לוז היה עומד • אילן לוז היה עומד על פתחה ולפיכך לא ידע איש את מבוא העיר: ה ברה: סיוס וסילוק הדרשה לכבוד ההכנסה:

פרשה ע הכי גרסינן יצחק אינו אומר כאן: מן אתרא לית בו' • כלומר ממקום בכתוב בו נדר ישראל בהדיא אין חסר להביא ראיה ממנו: יעקב נדר והפסיד • כדלקמן

רש"י

אלא מן המערב למזרח בא ישעיהו ופירש כי ימין ושמאל הפרוני לפון ודרום: הרטיב מצות ומעשים טובים כלוז:

פירוש מהרז"ו

פרעה • ויקן שלמה • ולא כתוב משנתו: עומד בבאר שבע • שכאן מפורש ב' מקומות בה"ש ובהמ"ק היינו ויפגע במקום כמ"ש חולין צ"א שנעקר הר המוריה ובא לבית אל • ועל ראשו שבשמים אמר מה נורא המקום הזה היינו מ"ש דיפגע במקום א"כ התחיתו בבאר שבע • וז"ש המדרש מ"ט ויצא יעקב מב"ש וכו' המקום הזה • ור"י בר"ס סובר שיש בענין החלום עצמו ב' מקומות לבד באר שבע שאינו בחלום • א' ויפגע במקום • בהמ"ק • כמ"ש מה נורא המקום הזה • ומ"ש אין זה כ"א ב"א שעמ"ז קרא למקום בית אל • ואין זה מקום שבהמ"ק הרי ב' מקומות מקודשים לדורות לבד בה"ש שאינו מקודש לדורות • שבית אל היה ג"כ מקום קדוש כמ"ש (פ"א י') אל האלהים בית אל ועי"כ הגיע ראשו עד שם ועי' רש"י בחומש גרסא אחרת: כיוצא בך • שיעקב אמר אין זה כ"א כו' משמע ולא ד"א ואיך אמר וזה שער השמים • ע"כ דורש שהקב"ה השיב כן וזה שער וגו': בנוי וחרב ובנוי • לעיל פנ"ו כש"י: דוה לבנו • וס"ד על הר ציון ששמם הרי אף בחורבנו מקודש ישמם אין לי אלא בבנינו בחורבנו מנין וכו' • כ"א בית אלהים מורה על הבית שלעתיד כמ"ש ישעיה ב' מיכה ד' נכון יהיה הר בית ה' וגו': ח שופע לו מן השמים • במנין היה ליעקב שמן במדבר זשהלך ברגליו כמ"ש וישא יעקב רגליו וילך • וכמב"ל פס"ח פ"ב גדול שלחו • אלא שנשפע לו מן השמים • ומרומז בפסוקים שדרש לעיל ס"ב ושמן ימינו יקרא • כשהיה את פני רעהו יחד והו"ק • ומ"ש כמלא הפך כמ"ש (ש"א י') ויקח שמואל את פך השמן וגו' וכן במ"ב ט' ולקחת פך השמן ויצקת על ראשו • כן מ"ש כאן ויצק השמן על ראשה היה מן הפך ועי' פ"ב ס"ו ג"כ כמו כאן: היא לוז וכו' • בהדב"א ח"ב פע"ז ושם הגי' שלובשין בה תכלת לכל ישראל והנה לפמ"ש כ"ז כאן על לוז בוקראת בית אל לע"נ שלא יהבן כלל שהרי עתה היא חרבה ככל ערי יהודה • אך כמ"ש ד' מ"ו ב' מפורש דל"ז שייך בשופטים (א' כ"ו) וילך האיש ארץ החתים ויבן עיר ויקרא שמה לוז היא שמה עד היום הזה והיא רחוקה מאוד ועליה ספרו כל דברים אלו • וע"כ לא העתיק הילקוט מאמר זה כאן רק בשופטים שם • והנה כאן בסה"פ סה"ד ויראו השומרים כו' הרי שסוף המדרש ע"פ הל"ל • ועיקר פשט הכתוב כאן והוא לא שייך מ"ש א"כ הגא ב"כ וכו' ורבנן אמרי וכו' עד ואת כל משפחתו שלחו ואח"כ צ"ל היא לוז שצובעין בה כו' • ומ"ש שלא החריבה היינו מ"ש עד היום הזה משמע שקיימת גם עתה • ועי' בסוטה דנ"ג מעשה דאליחורף ואחיה סופרים שאלתם שלמה אל לוז כו' ע"ש: למה נקרא שמה לוז • לקמן פ' פ"א • ומ"ש הכתיב פי' לאלותית היניקה של הגרעין שאצלה הקליפה הקשה • וגירסת הטריף בק"ם אולי מל' טרף ומזון: אצטרה • לעיל פ"ם ס"ז וש"נ ומבואר: שלא הלך לא בידיו כו' • פי' שלא עשה מעשה בידיו ולא הלך ברגליו רק הראה ברמיזה • וגיר' הגמר' שם שלא דבר בפיו ולא הלך ברגליו: מן הפורעניות • בתדב"א שם גרס לו ולזרעו ולכל משפחתו הללו עד סוף כל הדורות • וכעין זה בסוטה שם:

פרשה ע סימן א וידר יעקב נדר כצ"ל • כל מ"ש בג' סימנים אלו הוא במדרש שמואל רפ"כ: אשר פצו שפתי • ולפני זה אשלם לך נדרי • ואלו דוד אינו מפורש שנדר בעת צרתו ואלו יעקב מפורש ועי' פס"ח סי"א שיעקב אמר כל ס' תהלים: שנדר מצוה בעת צרתו • כ"ה גם בילקוט והלשון דחוק ובמד"ש וילקוט שם ותהלים ס"ו הגי' כתיב וידר יעקב נדר לאמר כל מאן דנדר עבד מצוה • מהו לאמר לאמר לדורות שיהיו נודרין בעת צרה • ומ"ש מאן דנדר היינו בעת צרה • אבל בלא"ה אסור כמ"ש עיב אסר לא תדור: לאביר יעקב • עפ"מ פ"ז מיוחד במקומו דכאן יזכיר יעקב: ב אלהי ישראל • וכמכירם שם בדה"א כ"ט שנדרו ושלמו: ג וידר ישראל • במדבר כ"א ולא אמר וידרו בני ישראל לרמוז שלמדו מישראל סבא: ג יעקב נדר והפסיד • שמתה רחל כמש"ל ר"ס פ"א:

יפה תואר

נהדם בידיעתו אכן יש ס' במקום הזה • וגם פ"ב ואנכי לא ידעתי איך לא ידע יעקב מזה • לכן תיקן המדרש בלבונו כי אמר יש ס' על שבאתם השכינה ושם ימצא ישות ס' והשגחתו יותר משאר מקומות ונם לא היה יודע: הם לב הוה עומד בבאר שבע כו' ע' בזה ברש"י וברמב"ן על התורה: אין בית המ"ק של מעלה גבוה כו' • אין פירוש כי ביהמ"ק של מעלה רחוק מביהמ"ק של מטה י"ח מיל כי זה לא כן היה • שלא מהלך השמים מן הארץ הוא ת"ק שנה • אבל פירושו כי ביהמ"ק של מטה גבוה ל' אמה וביהמ"ק של מעלה גבוה ל' אמה וי"ח מיל • ודרים וזה שער השמים כי שער המקדש שעומד בשמים גבוה יותר מביהמ"ק של מטה במנין וזה אשר הוא למותר אם לא לרמז על המנין • והד"א מפרש כי בא לרמז כי אם הקב"ה ליעקב ביהמ"ק בנוי וחרב ובנוי: שלא שלט בה מלאך המות מעולם • זה א"א לקחת הדברים ע"פ פשוטם ולכן ראוי לפרש זה ע"ד דרש • והכוונה בו לספר בשבח א"י ובפרט במקום הזה ועל היותו מסוגל להיות הגרים בו טובי המדות אמר שצובעים בו תכלת • כי זה שמראה רומז על מילוי בית כמ"ש בגל המקדש בפ' ציצית • ועל טוב העיון והדעת אמר בא סנחריב ולא בלבלה כו' • פי' שעם כי את הגלות היה בעת אבוד החכמה בישראל • הנה לא השפיק בלבול סנחריב וגו' לאבד חכמת יושבי הארץ שהיא דמוכח דא"י מחכים • ועל היותם נקיים מכל עון אמר שלא שלט בה מה"מ כי המה"מ הוא יצר הרע • וע"ד ההפלגה אומר הזקנים שבה מה עושין כו' • פי' מי שגדל וחי ימים רבים בצדקתו ובפרישותו • והם רצו נהבהם בכתותיו אל דבר אחר • אשר זה קרא מיתה להם • כבד היה לו להגיד במקום הזה מהרגו והיה מוכרת גלות הון מהומה: שלא הלך לא בידיו • צ"ל שלא יגע לא בידיו: כתיב אשר פצו שפתי וגו' • מהוס דק"ל למה כתיב וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי וגו' ולא כתיב ויאמר אם יהיה אלהים עמדי דומיא דוידר ישראל נדר לה' ויאמר אם נתן תתן וגו' לכן מפרש לאמור לאחרים שיהיו נודרין בעת צרתן • אבל שלא בעת צרה טוב אשר לא תדור כדאיתא בריש חולין ובפ"ג דנדרים כי כל הנודר נקרא חוטא אע"פ שמקיימו: שנדר מצוה בעת צרתו • ביאור הדברים שהנדר בעת צרה הוא מצוה • כי שלא בעת צרה אם יהיה לקיים מצוה כגון לתת צדקה וכדומה הוא יוכל לקיים בעת שהיה בידו • ולמה ידור לבוא לידי תקלה • אבל בעת צרה ותפן שהמצוה תגן עליו • יוכל עתה לקיים המצוה טוב לאסור נפשו בנדר למצוה זו: תולה את הנדר אלא בו • וזה שכח הוא לו כי נקראת המצוה על שמו שהוא שיה הראשון ולא על דוד וכמ"ש בפ' הממונה על מונבז המלך וזולתו רבים שמזכירים אותם לטובה על מע"ש שחדשו משום זכר צדיק לברכה: נדר לאביר יעקב • וזה היה ע"ד בעת צרה וכדכתיב לפני זה את כל ענותו • וקרוב לומר כי היה מצטער מאד למצוא מקום לבו ין ביהמ"ק וכן זה במביא אח"ז את הכתוב וישמחו העם על התנדבם ג"כ נדרו בעת צרה שהיו מצטערים על בנין ביהמ"ק והתנדבו לה' אם יזכו לראות את בנינו: שנים שנדרו והפסידו • נראה שזה נאמר לתוכחת

ידי משה

בדוד היה מכר שלא היה יכן שיחין השמי בשביל שהיה רגל ד' של מרכבה ושם היה אחרים דמיו ולעיל יבנתי שאסור ליבן כמו שהיה דוד נוזר וזו"ק: יעקב נדר והפסיד • פירש שמתה רחל אבתי פס היה שרלה לו שהב"ש שהוא רגלא של מרכבה ואח"כ אילו הייתי יודע שאני רגל שלישי של מרכבה לא סנדר שליתו הנדר הנה נשתכרו לשמואל • ישראל נשתכרו שכבשו מלך ערד שנאמר וידר ישראל נדר וגו' ושמר

יפתח נדר והפסידו חנה נדרה ונשתכרה ישראל נדרו ונשתכרו שנא׳ (במדבר כא) וידר ישראל נדר וגו׳ : ד [א] רבי אבהו ור׳ יונתן חד אמר מסורסת היא הפרשה ואחרינא אמר על הסדר נאמרה · מ״ד מסורסת היא הפרשה שכבר הבטיחו הקב״ה שנאמר והנה אנכי עמך · והוא אומר אם יהיה אלהים עמדי אתמהא · מ״ד על הסדר נאמרה מה אני מקיים אם יהיה אלהים עמדי אלא כך אמר יעקב אם יתקיימו לי התנאים שאמר לי להיות עמי ולשמרני אני אקיים את נדרי · רבי אבהו ורבנן · רבי אבהו אמר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך · מלשון הרע היך מה דאת אמר (ירמיה ט) וידרכו את לשונם קשתם שקר · ונתן לי לחם לאכול · [ב] מגילוי עריות המד״א (בראשית לט) ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל לשון נקי · ושבתי בשלום אל בית אבי · משפיכות דמים · והיה ה׳ לי לאלהים · מעבודת כוכבים · רבנן פתרין לה בכל ענייניא · אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך · מעבודת כוכבים מגילוי עריות משפיכות דמים מלה״ר · אין דרך אלא עבודת כוכבים · כמד״א (עמוס ח) הנשבעים באשמת שומרון ואמרו חי אלהיך דן וחי דרך באר שבע · ואין דרך אלא גילוי עריות שנאמר (משלי ל) כן דרך אשה מנאפת וגו׳ · ואין דרך אלא שפיכות דמים שנאמר (שם א) בני אל תלך בדרך אתם מנע רגלך מנתיבתם וגו׳ · ואין דרך (ג) אלא לשון הרע שנא׳ (בראשית לא) וישמע יעקב את דברי בני לבן לאמר לקח יעקב : ה ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש · [ג] עקילס הגר נכנס אצל ר״א אמר לו הרי כל שבחו של גר שנאמר (דברים י) ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה · אמר לו וכי קלה היא בעיניך דבר שנתחבט עליו אותו זקן שנאמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ובא זה והושיטו לו בקנה · נכנס אצל רבי יהושע (נ״א עקילס הגר בא ושאל את ר״א אמר לו הרי חיבה שחיבב הקב״ה את הגר דכתיב ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה כמה טווסין אית לי כמה פוסיוני אית לי אפילו על עבדי לא משגיחין נזף ביה ואזיל לגבי ר׳ יהושע) אמרו לו תלמידיו רבי דבר שנתחבט עליו אותו זקן את (ד) מושיטו לזה בקנה (אזל לגבי רבי יהושע) התחיל מפייסו בדברים · לחם · זו תורה דכתיב (משלי ט) לכו לחמו בלחמי · שמלה · זו טלית · זכה אדם לתורה זכה לטלית · ולא עוד אלא שהן משיאין את בנותיהם לכהונה והיו בניהם כהנים גדולים (א) ומעלים עולות על גבי המזבח · ד״א לחם זה לחם הפנים · ושמלה · אלו בגדי כהונה · הרי במקדש · אבל בגבולים לחם זו חלה · ושמלה זו ראשית הגז · אמרו אלולי אריכות פנים שהאריך ר׳ יהושע עם עקילס היה חוזר לסורו וקרא עליו (שם טז) טוב ארך אפים מגבור : ו ושבתי בשלום אל בית אבי · [ד] ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי נטל הקב״ה שיחתן של אבות ועשאן מפתח לגאולתן של בנים · אמר לו הקב״ה אתה אמרת והיה ה׳ לי לאלהים חייך כל טובות וברכות ונחמות שאני נותן לבניך איני נותנן אלא בלשון הזה · שנאמר (זכריה יד) והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים · (ישעיה יא) והיה ביום ההוא יוסיף ה׳ שנית ידו לקנות את שאר עמו · (יואל ד) והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס (ישעיה כז) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו׳ : ז והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך · חד עובד כוכבים שאליה לר׳ מאיר א״ל פטר חמורך במה הוא נפדה א״ל בשה דכתיב (שמות לד) ופטר חמור תפדה בשה · אמר לו ואין לו ישהי א״ל בגדי · א״ל מנא לך הא א״ל (ב) דכתיב (שם יב) מן הכבשים ומן העזים תקחו · א״ל אלו לפסח · א״ל אף גדי נקרא שה · מנא לך הא א״ל דכתיב (דברים יד) וזאת הבהמה אשר תאכלו שור שה כבשים ושה עזים · עמד ונשקו על ראשו · [ה] ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי אמר כותי אחד שאל את ר׳ מאיר אמר לו אין אתם אומרים יעקב אמתי דכתיב (מיכה ז) תתן אמת ליעקב · אמר לו הין · א״ל ולא כך אמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך · א״ל הין · אמר לו הפריש שבטו של לוי אחד מעשרה למה לא הפריש א׳ מי׳ לשנים

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קכ״ב כל הענין ב עיין סנהדרין דף ע״ס וברש״י · לקמן סוף פרשה פ״ו · ג שמות רבה פרשה י״ט · במדבר רבה סוף פרשה ח׳ · קהלת רבה פרשה ז׳ פסוק ח׳ · תנחומא סדר לך לך סימן ו׳ · ילקוט כאן רמז קכ״ג כל הענין · ד ילקוט זכריה רמז תקפ״ס · ה עיין בכורות דף ט׳ ודף י״ב · ו פסיקתא דרב כהנא פסקא י״א תנחומא סדר ראה סימן י״ד ·

חדושי הרד"ל

(ג) אלא לשון הרע · כמה דאת אמר וידרכו את לשונם כצ״ל ואחר כך נ״ל ארשב״ן כל מי שמשהא נדרו בא לידי כו׳ כל המאמר כדאיתא בויקרא רבה שם ריש הפרשה עד לידי לשון הרע שנאמר וישמע את דברי בני לבן · והשמיטוהו המעתיקים וסמכו על מה שכתב בויקרא רבה והניחו רק הפסוק האחרון דוישמע : (ד) מושיטו לזה בקנה · (ע״כ הג״ה)

חדושי הרש"ש

(א) ומעלים עולות ע״ג המזבח לחם זה לחה״פ כו׳ כצ״ל ותיבות ד״א מיותרים וכן בילקוט ליתנייהו : (ב) דכתיב מן הכבשים ומן העזים תקחו · ר״ל ולעיל מינה כתיב שה תמים : [illegible] ונתפסו [illegible] התחיל ר״י מפייסו כצ״ל :

מתנות כהונה

כדלקמן פרשה פ״א ובילמדנו פרשת מטות : יפתח הפסיד · בתו : חנה נשכרה · שמואל הנביא : ישראל נשכרו · הכנעני מלך ערד : אתמהא · בתמיה וכי היה מסופק בהבטחת הש״י אלא הוא אמר כן בראשונה והקב״ה השיבו עליו הנה אנכי וגו׳ : אם יתקיימו כו׳ · שלא יגרם החטא כמו שפירש רש״י בחומש : וידרכו · וכאן הוא אומר בדרך הזה : לשון נקי · הלחם הוא כינוי אל אשתו אלא שהכתוב מדבר בלשון נקיה : זה שפיכות דמים · כמד״א אני שלום וכי אדבר המה למלחמה וכן הוא אומר דמי מלחמה בשלום ובילמדנו בפר׳ מטות הגירסא באופן אחרת ועיין שם : פתרין לה · אהי בדרך הזה פירשוהו על כל הענינים שאלו על גילוי עריות ושפיכות דמים ועבודת כוכבים : ה״ג בילקוט ואין דרך אלא לשון הרע שנאמר וידרכו את לשונם קשתם שקר : זקן · אבינו יעקב : בא זה · הגר הזה והושיטה לו הקב״ה בקנה כלומר במתנת חנם ובקל : נ״א עקילס כו׳ · כן הוא במדרש קהלת בפסוק טוב אחרית דבר · ועיין עוד במדבר רבה סוף פ״ח ועיין בשמות רבה פרשה י״ט ותמצא נחת במאמר זה : טווסין · מין עוף שקורין פפאגי : פוסיוני · שליו והוא עוף שמן מאד כדאיתא בפרק יום הכפורים : אפילו על עבדים כו׳ · ופי׳ העבדים אינם משגיחים עליהם והכתוב לא אמר שיתן לו רק לחם ובגד לבד : נזף ביה · שלחם הוא שם כלל על כל מאכל אשר יאכל כד״א עבד לחם רב ועוד כי כן דרך הצדיקים אומרים מעט ועושין הרבה ואף כי צדיקו של עולם ב״ה ואין להרהר בזה אחר הכתוב : את מושיטו כו׳ · כלומר וכי זה הוא דבר קטן בעיניו שיהא מובטח כל ימיו בלחם ובגד ואע״פ שמצינו שהיה לו הרבה מזה מ״מ אינו מובטח שלא יהא חוסר לחם ובגד כל ימיו : לחם זו תורה · שאם יתגייר יזכה לתורה שנקראת לחם אבל קודם שנתגייר אמרו חז״ל עובד כוכבים שעוסק בתורה חייב : כהנים גדולים · ובגד אלו בגדי כהונה ולחם אלו מתנות כהונה כד״א לחם אלהיו מקדשי הקדשים : אבל בגבולים כו׳ · שלא יהיה פתחון פה לגר לומר הטינה בב״ה אבל בגבולין מאי רבותיה וכן ראשית הגז נוהג בין בפני הבית ושלא בפני הבית בארץ ובחוץ לארץ וכן כל מתנות כהונה כדאיתא במסכת חולין וכן חלה : לסורו · כלומר לאולתו ולכסלותו ועיין בערוך ערך סלר ועיין עוד במדרש קהלת בפסוק טוב אחרית : אלו לפסח · לענין קרבן פסח כבשים וגדיים שוים אבל לענין פטרי חמורים תנא לן שהם שוים : ה״ג אשר תאכלו שור שה כשבים ושה עזים ופסוק הוא בפרשת ראה : תוספתא

יפה תואר

מוסר לבני אדם שיזהרו מלידור · שהרי בעת צרה הוא מלוה לנדור כדלעיל · ובכ״ז נראה כי מן הד׳ שנדרו בעת צרה שנים מהם הפסידו · ומכ״ש שראוי להזהר מנדר שלא בעת צרה : מסורסת היא הפרשה · כלומר מתחלה נדר יעקב נדר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני וגו׳ ואח״כ חלם וענהו בחלומו והנה אנכי עמך ושמרתיך וגו׳ · אך אין מוקדם ומאוחר בתורה והנדר כתיב שלא במקומו · אמנם לא נופל לפרש כי הנדר היה והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים דהא כתיב כאשר קם בבוקר אחרי החלום ויקח את האבן אשר שם מראשותיו וישם אותה מצבה · וע״כ צריכין אנחנו לפרש כי לפני החלום נדר והיה ה׳ לי לאלהים · כלומר שיעבוד את ה׳ בבית אביו ולא יצא עוד לחו״ל · ואחר החלום הוסיף עוד לנדור והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו׳ · והכתוב חבר את שני הנדרים יחד אף כי אחד היה לפני החלום והשני אחר החלום : מלשון הרע היך מה דאת אמר וכו׳ · משום דק״ל בקרא אחר דאמר אם יהיה אלהים עמדי מה הוסיף עוד לאמור ושמרני הלא כל מי שאלהים עמו שמור הוא מכל רע · וגם למה אמר ושמרני בדרך הזה ולא אמר ושמרני בכל אשר אני הולך לכן דרשו ושמרני מעון ע״ד רגלי חסידיו ישמור והדרך דרש מלשון הרע · ואיידי דדריש בדרך הזה אשר אני הולך על לה״ר דריש ג״כ ונתן לי לחם וגו׳ על ג״ע וש״ד ועבודת כוכבים · וע״כ לא יתפרש כי יעקב פחד לנפשו פן ילכד בתועבות הגדולות האלה אשר גם הקל שבקלים נזהר מהם · אבל דאג לנפשו פן בהתחבר לרשעים ילכד בסעיפים המסתעפים מהתועבות האלה · וכמו אבק לה״ר · וג״ע הוא להסתכל בערוה או לשמוע קול אשה וכדומה · וכן ש״ד הוא הלבנת פנים או כמו מעכב הצדקה ביום התענית דנחשב כש״ד · וכן עבודת כוכבים הוא המעלים עין מן הצדקה דנקרא בליעל או שאר הענינים אשר רז״ל חשבו אותם לחטא זה · והנכון שמפני שמשהה נדרו סוף בא לידי עבודת כוכבים ג״ע ש״ד ולה״ר וכמעט יעקב נכשל בהם כדלקמן ויק״ר פל״ז לכן נשמע לנו שהשמירה היא מהחטאים המתרגשים לבוא לרגל איחור הנדר וע״ז בקש בעת נדרו וע״ש כדברינו : ונתן לי לחם לאכול · פי׳ אשה כפיתר : הרי כל שבחו של גר כו׳ · לפי הפשט נראה כי רעה היה בעיני הגר כמה שישתבח הקב״ה באהבתו שנותן לו מזונות מצומצמים לחם ושמלה ולא יתנהו הון ועושר ואמר לו ר״א כי גם זה דבר גדול הוא אחרי שאבינו יעקב נתחבט עליו גם ע״ז פי׳ שהצטער בתפלתו ולא השיבו ה׳ ע״ז או השיבו רק ברמז כדלעיל בפ׳ שקודמת · והגר בקל יביגם · אבל י״ל ג״כ שרעה היה בעיני הגר למה ישתבח הקב״ה במתן לחם ושמלה שהוא הצלחת גופני ולא יבטיחהו בהצלחת רוחני אשר כל ישראל בטוחים בזה · והשיב לו ר״א אחרי שהזקן נתחבט ע״ז הלא נחזה כי לחם ושמלה הוא דבר שגורם להשיג הצלחת רוחני · אם אין לו ממון וטרוד על צרכי הגופני · ודי לגר כמשיג את בקל ויוכל להגיע בלי מפריע על הצלחת רוחני · ור״י ביאר לו כי הבטחת לחם ושמלה אינה על צרכי הגוף אבל המה נאמרו על צרכי הרוח כי לחם זה תורה וכו׳ : כמה טווסין אית לי כו׳ · דעקילס עשיר היה כדאיתא בויק״ר פ״ל שהיה בן אחות של אדריאנוס : נזף בו · שהבטחת המזונות דבר גדול הוא ועוד נראה כי הוא מבקש להצטייר ע״מ לקבל פרס בעוה״ז ואסור לנו לקבל גר כזה : טובות וברכות ונחמות · טובות היינו כלל כל הצלחות ואפילו גשמיות ושלום : וברכות הוא בעושר ושפע המזונות ונחמות כמשמעו

פירוש מהרז"ו

ד מסורסת היא הפרשה · על פי מדה ל״ב כמו שכתבתי לעיל פרשה כ״ם ס״ו ויק״ר פ׳ ל״ה ס״ב : אם יתקיימו · שתלה זמן הנדר בזמן שיקוים ההבטחה שבטעם שיהיה אלהים עמדי ושמרני וגו׳ אז עלי לקיים והאבן הזאת וגו׳ וכל אשר תתן לי וגו׳ : ר׳ אבהו ורבנן · שניהם סוברים שאין הפרשה מסורסת שמ״ש יעקב אם יהיה אלהים עמדי היינו בבחירתו · ואין בזה הבטחה : לחם לאכל · מג״ע · ע״ל ס״פ נ״ט מאשר שמנה לחמו : כ״א הלחם אשר הוא אוכל · ע״ל ס״פ פ״ו שמ״ר פ״א סכ״ב ומש״ם וע״י אשה יגלה מחשה ג״ע : חי אלהיך דן · ושם דורש מה דן עבודת כוכבים אף דרך באר שבע כן : אל תלך בדרך אתם · וכתיב שם כי רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפוך דם : לשה״ר · במ״ש בדברי ר׳ אבהו מפ׳ וידרכו את לשונם וכ״ה בילקוט כאן · ומ״ש מפ׳ וישמע את דברי בני לבן אין לו שייכות לכאן ועיקר מקומו בויק״ר פל״ז ס״א ושם מביא ראיה שנכשל יעקב בלשה״ר ממ״ש וישמע יעקב את דברי בני לבן · אך נ״ע שדורש תיבת דרך על דרכים רעים ואיך אומר אשר אנכי הולך · והענין שגם מעשה הטוב נקרא דרך כמ״ש והלכת בדרכיו וכדומה ומ״ש ושמרני בדרך הזה פי׳ בדרך טוב שאני הולך שמרני מדרך רע : ה עקילס הגר · קה״ל פסוק טוב אחרית דבר · שמ״ר פי״ט ס״ד במ״ר פס״ח בשינוים : שנתחבט עליו אותו זקן · ולעיל פס״ט ס״ו מפורש שעל הפרנסה לא השיבו וכאן מפורש שיתן לו לחם ושמלה : זו תורה · בשמ״ר פי״ט ס״ד דורש כן על יעקב : זו טלית · שמ״ר פל״ו ס״ט ונ״ג והיינו כנגד כבוד של ת״ח : הרי במקדש אבל בגבולין · שמכ״ד מתנות כהונה מהם במקדש ומהם בגבולין היינו בכל א״י ועיין ויק״ר פ״ג ס״ה אלקם בחיים אלו קדשי המזבח ובפונך תמלא בטנם אלו קדשי הגבול ועיין תמ״ש : טוב ארך אפים · בקה״ל הנ״ל טוב ארך רוח ע״ש : ו בלשון הזה שנאמר והיה · שתיבת והיה הוא לשון שמחה כמש״ל פי״ב רס״ג וש״נ (יפ״ת) : ז חד עובד כוכבים שאליה לר״מ · זה הובא אגב מעשה שניים שייכה בכאן : וזאת הבהמה דברים י״ד ועי׳ מכילתא בא פרשת פסח : ר״י דסכנין · תנחומא סדר ראה סי״ד :

ידי משה

ויסיף ליה כגירסא בנוסחא : וישמע את דברי בני לבן וגו׳ כולו כתב בטעות וצ״ל וידרכו את לשונם וכן היה כגירסת בילקוט : אלא שהן משיאין בנותיהן לכהונה · וגם אפי׳ כר״י בפרק עשרה יוחסין כי אם נתגלה מזרע ישראל יקח עד דאיתא כל זרע מישראל ר״י אומר אפילו מקום זרע מישראל : הגיבת דה״ש אפילו עד דאיתא דוקא כל זרע מישראל ואם כן אינו רשאי לישא גיורת וק״ל :

שבטים אחרים • אמר לו וכי י"ב הן והלא י"ד הן אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי • א"ל כ"ש אוסיפתא מיא אוסיף קמחא • אמר לו א"ן את מודה לי שהם ארבע אמהות א"ל הין • אמר לו צא מהם ד' בכורות לד' אמהות הבכור קודש ואין קודש מוציא קודש אמר לו אשריך ואשרי אומתך שאת שרוי בתוכה: (ח) וישא יעקב רגליו • א א"ר אחא (משלי יד) חיי בשרים לב מרפא • כיון שנתבשר בשורה טובה טעין ליביה ית רגלוהי • הדא אמרה כריסא טענא רגליא • וירא והנה באר בשדה • רבי חמא בר חנינא פתר ביה שית שיטין • והנה באר בשדה זו הבאר • והנה שלשה עדרי צאן • משה ואהרן ומרים • כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים • שמשם ב כל אחד ואחד מושך מים לדגלו ולשבטו ולמשפחתו • והאבן גדולה על פי הבאר • ג א"ר חנינא כמלא פי כברה קטנה היה בה • ונאספו שמה כל העדרים וגללו • בשעת המחנות • והשיבו את האבן על פי הבאר למקומה • בשעת מסעות היתה חוזרת לאיתנהי • ד"א והנה באר בשדה זו ציון • והנה שלשה עדרי צאן • אלו שלשה רגלים • כי מן הבאר ההיא ישקו • ד שמשם היו שואבים רוח הקודש • והאבן גדולה • זו שמחת בית השואבה • א"ר הושעיא למה היו קוראים אותו בית השואבה שמשם היו שואבים רוח הקודש • (ג) ונאספו שמה כל העדרים • באים מלבוא חמת ועד נחל מצרים • וגללו את האבן וגו' • שמשם היו שואבים רוח הקודש • והשיבו את האבן • מונח לרגל הבא • ד"א וירא והנה באר בשדה • זו ציון • והנה שלשה עדרי צאן • אלו שלשה בתי דינים • דתנן ה שלשה בתי דינים היו שם אחד בהר הבית ואחד בפתח העזרה ואחד בלשכת הגזית • כי מן הבאר ההיא וגו' • שמשם היו שומעין את הדין • והאבן גדולה • זה ב"ד הגדול שבלשכת הגזית • ונאספו שמה כל העדרים אלו בתי דינין שבא"י • וגללו את האבן • שמשם היו שומעין את הדין • והשיבו את האבן • שהיו נושאים ונותנין בדין עד שמעמידין אותו על בוריו • ד"א (והנה שלשה עדרי צאן) וירא והנה באר זו ציון • והנה שם שלשה עדרי צאן • אלו שלשה מלכיות ראשונות • כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים • שהעשירו מן ההקדשות הצפונות בלשכות • והאבן גדולה על פי הבאר • זו זכות אבות • ונאספו שמה כל העדרים • זו מלכות רומי שהיא מכתבת טירוניא מכל אומות העולם • וגללו את האבן • שהעשירו מן ההקדשות הצפונות בלשכות • והשיבו את האבן על פי הבאר למקומה • לעתיד לבא זכות אבות עומדת • ד"א והנה באר בשדה • זו סנהדרין • והנה שם שלשה עדרי צאן • אלו ו שלשה שורות של תלמידי חכמים שהם יושבים לפניהם • כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים • שמשם היו שומעין את ההלכה • והאבן גדולה ע"פ הבאר • זה מופלא שבבית דין שהוא מסרס את ההלכה • ונאספו שמה כל העדרים אלו תלמידי הכמים שבארץ ישראל • וגללו את האבן • שמשם היו שומעין את ההלכה • והשיבו את האבן על פי הבאר • שהיו נושאים ונותנים בהלכה עד שמעמידים אותה על בוריה • (ד) ד"א וירא והנה באר בשדה • זה בית הכנסת • והנה שם שלשה עדרי צאן • אלו (ה) ז שלשה קרואים • כי מן הבאר וגו' • שמשם היו שומעים את התורה • והאבן גדולה • ח זה יצר הרע • ונאספו שמה כל העדרים • זה הצבור • וגללו את האבן • שמשם היו שומעין את התורה • והשיבו את האבן וגו' • שכיון שהם יוצאים להם יצר הרע חוזר למקומו: (ט) ר' יוחנן פתר לה בסיני • וירא והנה באר זה סיני • והנה שם שלשה • כהנים לוים וישראלים • כי מן הבאר ההיא • שמשם שמעו עשרת הדברות • והאבן גדולה זו שכינה • ונאספו שמה כל העדרים • ר' שמעון בן יהודה איש כפר עכו אמר משום ר' שמואל ט שאילו היו ישראל חסרים עוד אחד לא היו מקבלים את התורה • וגללו את האבן • שמשם היו שומעים את הקול ושמעו עשרת הדברות • והשיבו את האבן (שמות כ) אתם ראיתם כי מן

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קכ"ג כל הענין • ב במדבר רבה פרשה י"ט • תנחומא סדר במדבר סימן ב' • ג שבת דף ל"ה • ירושלמי כלאים פרק ט' • ויקרא רבה פרשה כ"ב • במדבר רבה פר' א' • קהלת רבה פרשה ה' פסוק ח' • תוספתא סוכה פרק ג' • תנחומא סדר במדבר סימן ב' • ד ירושלמי סוכה פרק ה' • פסיקתא רבתי פיסקא א' • ה סנהדרין דף פ"ו ע"ב במשנה • ו סנהדרין דף ל"ז • ז בבא קמא דף פ"ב • ח סוכה דף נ"ב • ט דברים רבה פרשה ז' •

חדושי הרש"ש

(ג) ונאספו שמה כל העדרים באים מלבא חמת ועד נחל מצרים ע"כ וכו' הש"כ כך היה גבול א"י וכתב ע"ז בני הרב ר' מתתי' נ"י • וז"ל: ומכאן סמך קצת שמח"ל לא היו עולין לרגל עי' תוס' ריש פסחים ד"ג ע"ב ובמנ"ח ריש הל' ק"פ • וראיתי זה מקרוב בס' קהלת יעקב ריש פסחים שמביא ג"כ ראיה לזה מירו' פ' כ"ג דאי' שם אריב"ל נראים הלכו מלבא חמת עד נחל מצרים כ"ת בשו"ת כעמא דריב"ל ויעש שלמה וכל ישראל עמו וכל ישראל עמו מלבא חמת עד נחל מצרים משמע דהנהו מקרי כל ישראל והיושבים בחו"ל לא באו אף שהיו יכולין לבא כולן בימי שלמה וזה כדברי התוס' ושיטתם דפסח תלוי בראיה • ובק"ע דחק להגיה בירושלמי להורא' הלכו ע"ש ואין מבורך עכ"ל • ואני תמה מאד על הגאון הזה איך דחה להגהת הק"ע בשתי ידים והעמיד הגיר' הישנה כדי להביא ראיה לדברי התוס' אשר אנוס בהאמת הגהת הק"ע היא הנכונה ויגיד עליו הירושלמי ריעו הבבלי כי כן איתא להדיא בבבלי הוריות (ג' ע"א) א"ר אשי ובהוראה הלך אחר כו' שנאמר ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבא חמת עד נחל מצרים כו' מכדי כתיב וכל ישראל עמו קהל גדול מלב"ח ענ"מ ל"ל • ש"מ הני הוא דאקרי קהל אבל הנך לא אקרי קהל ע"כ ושם אין נכון בוודאי להגיה לראיה • והאמת יעיד על עצמו עכ"ל: (ד) ד"א והנה באר בשדה כצ"ג

חדושי הרד"ל

(ה) ג' קרואים • פי' גי' הערוך (במ"כ) וע' ירושלמי פ"ג דמגילה ה"ג • ג' מנסכ"ע כבהכ"נ משמע שהיה אלא ג' ממונים בבהכ"נ:

מתנות כהונה

אוסיפתא מיא כו' • משל הוא אם תוספת מים תוסיף קמח ג"כ כך הוספת להקפות הוסיף לארץ ולייסב: ואין קדש כו' • ונשארו עשרה והפרים מהם שבט לוי למעשר: טעין לבא כו' • נושא לבו את רגליו וז"ש הבריות במשליהם הכרס נושא את הרגלים אם כריסו מלא ונפשו רחבה עליו קל הוא ברגליו: שיטין • לשון שיטה כלומר דרכים: זו הבאר • שהלכה עם ישראל במדבר: פי כברה כו' • וסביבה היתה מכוסה כולה כמין כוורת הזה כדאיתא בפרשת במדבר והמים לא היו יכולין לזוב דרך אותו נקב כי קטן הוא: וגללו בשעת המחנות • כשחנו היו עומדים עליהם הנשיאים ואומרים עלי באר והיתה עולה כדאיתא בריש פרשת במדבר: זו שמחת כו' • כן הוא ג"כ גירסת הילקוט והרמז לחוזק השמחה וכן לקמן אמר שרמז לב"ד הגדול ולזכות אבות ולמופלא בב"ד ולשכינה: מלבא חמת וגו' • כך היה גבול ארץ ישראל: טירוניא • ממשלה ועלילה וכה כדאמרינן אין הקב"ה בא בטרוניא על בריותיו והערוך פירשו לשון מס והנראה כתבתי: זכות אבות גרסינן: עומדת • והאבן המונח במקומו רמז לזכות אבות המונח וקיים לעדי עד: שלשה קרואים • הנקראים לספר תורה בימות החול והערוך ערך קר גרס קרויים ופי' בו שלשה ארונים שבבית הכנסת עכ"ל: שמשם היו שומעין את התורה ובזה נגלל ונדחה יצה"ר כמו שאמרו חז"ל אם אזיל מושכהו ואי לא יעסוק בתורה ובעקידה גורס כששומעין את התורה יצה"ר מתגלגל ומתפוגג: ה"ג הבאר ההיא וגו'

פירוש מהרז"ו

ואין קדש מוציא קדש • ע' במ"ר פ"ד סס"ע שאין קדש צריך להוציא קדש אחר ולא קדש אחר שיוציא אותו שהקדש מוציא עצמו • אך צ"ע שהרי גם מנשה היה בכור וא"כ אינה אלא ט' ואינם חייבים במעשר • ויתכן שיעקב לא קרבם לאפרים ומנשה רק למנין עשרה • אבל לא לבכורת מנשה ויוסף א"ל כי הוא הבכור וגו' וכתיב וימאן יעקב • וכמו שביטל בכורת ראובן וצ"ע: ה חיי בשרים • לעיל ר"פ ל"ז וע' מש"ש ודורש בשרים מלשון בשורה כי בשר ממש לא מצינו בל' רבים: משה אהרן ומרים • שתחלה ניתן הבאר בזכות מרים • אח"כ חזר בזכות משה ואהרן • את אהרן היה בזכות משה כמ"ש ס"ע פ"י • במ"ר פ"א ס"ב וש"כ • ושלשתם רועים של ישראל היו כמ"ש ואשלח לפניך משה אהרן ומרים • וע"ז כ' בזכריה ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד כמ"ש בס"ע שם ומ"ש העדרים פי' רועי העדרים: לדגלו • שכולל ג' שבטים ואח"כ נשיא השבט מושך לשבטו ואח"כ ראשי בתי אבות של כל משפחה מושך למשפחתו [וע' בתנחומא על פסוק במחוקק במשענותם • יפ"ת]: כברה קטנה • וכמ"ש במ"ר פ"א שהבאר היה סלע קטן כמין כוורת ועל פיה היה סלע כמין כברה חלולה שמשם יורדים המים וכמ"ש באבות פי הבאר: לאיתנה • פי' לטבעו יבש כאבן וע' במ"ר שם: זו ציון • כמ"ש ציון שדה תחרש כמש"ל פכ"ב ס"ז: שלשה רגלים • הנקראים כאן כמ"ש ואתנה לאני באים לתוכה עדרים לעלות לרגל ובזה היו זוכים לרוה"ק: שמחת [illegible]

יפה תואר

כמשמעו • ולענין בריאות מביא את הכתוב והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים שנאמר שם לרפואה ולתרופה וכמו שמפורש ביחזקאל בענין המים שיוצאים מביהמ"ק • ולענין שלום ושלוה מביא את הכתוב והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו וגו' דכתיב שם וסרה קנאת אפרים וגו' מדבר משלום ושלוה • ולענין הברכה מביא את הכתוב יעפו ההרים עסיס • ולענין הנחמה מביא את הכתוב יתקע בשופר גדול • וע' לעיל בפס"ב: צא מהן ד' בכורות כו' • ואע"ג דיעקב נטל הבכורה מראובן כדכתיב ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו ליוסף וא"כ ליכא ד' בכורות מד' אמהות • כי לא נטלה הבכורה אלא לענין פי שנים אבל לענין ראובן בכור ליוחסין כדאית' בירושלמי ולקמן פפ"ב ומכ"ש קדושת בכורה דמשום פטר רחם ד.א פקע מיניה • ואע"ג דגם מנשה היה בכור ולא פשו להו אלא ט' • י"ל דהה"נ ורבותא עבד יעקב שהפרים כאלו היו לו י' ולא דמי למרבה במעשרות דמעשרותיו מקולקלים משום דמאכיל טבל לכהן • אבל להרבות מבניו יותר מהראוי לעבוד את ה' עדיף טפי: פתר ביה שית שיטין • כי כל ספורי התורה אינם ספורים בעלמא אשר אינם נוגעים אל חיי העם ואל חיי הדורות אשר יקומו • אבל הם מלאים למודים יקרים ורעיונות גבוהים ונשגבים לתת דעת ותבונה לכל ההוגים בה • ולמען לא יהיה הספור משלשה עדרי צאן ומן הבאר ומן הרועים כספור בעלמא לכן בקש ומצא ששה אופנים המורים על חיי העם הזה ועל קורותיהם אשר יקרו להם • ובחר בששה אלה מפני שיעקב פחד מששה דברים הכוללים בכלל באמרו אם יהיה אלהים עמדי • הא' שיהיה נשמר מאויביו בהליכה וחזרה וכמ"ש ושמרני וגו' ושבתי בשלום וגו' • והב' שיהיה נקי מן החטא ולא ילמוד ממעשי לבן וזה נכלל במה שאמר ושבתי בשלום וכמ"ש רש"י ז"ל שלם מן החטא ע"ש • והג' שלא ישכח תלמודו וגם זה נכלל בכלל ושבתי בשלום שלם בתורתו • והד' שלא יקפח לבן את שכרו ויבוא עליו בעקיפין כמו שרצה לעשות אלא ה' ישפוט ביניהם וזה נכלל במה שאמר והיה ה' לי לאלהים ר"ל לדיין • והה' שיזמין לו ה' פרנסתו כמ"ש ונתן לי לחם לאכול • והו' [illegible]

[illegible]

ידי משה

[illegible]

השמים דברתי וגו' : י ויאמר להם יעקב אחי וגו' • [א] ר' יוסי בר תנינא פתר קריא בגלות ויאמר להם יעקב וגו' • מחרן אנחנו • מחרונו של הקב"ה אנו בורחים • ויאמר להם הידעתם את לבן בן נחור • הידעתם את מי שהוא עתיד ללבן עונותיכם (ו) כשלג • ויאמר להם השלום לו ויאמרו שלום • באיזו זכות • והנה רחל בתו באה עם הצאן • הה"ד (ירמיה לא) כה אמר ה' קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה מאנה להנחם וגו' כה אמר ה' מנעי קולך מבכי וגו' ויש תקוה לאחריתך וגו' : יא ויאמר השלום לו • השלום ביניכם לבינו ויאמרו שלום • ואין פוטמין את בעי • והנה רחל בתו באה עם הצאן • [ב] הדא אמרת שהדבור מצוי בנשים • ויאמר הן עוד וגו' • א"ל אם שומרי שכר אתם הן עוד היום גדול ואם שלכם אתם רועים לא עת האסף המקנה • עודנו מדבר עמם ורחל באה • [ג] בא וראה כמה בין שכונות לשכונות • להלן ז' היו ובקשו הרועים להזדווג להן • הה"ד (שמות ב) ויבואו הרועים ויגרשום • ברם הכא אחת היתה ולא נגע בה בריה על שם (תהלים לד) חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם • לסובבים ליראיו : יב ויהי כאשר ראה יעקב ויגש יעקב ויגל את האבן • [ד] א"ר יוחנן כזה שהוא מעביר פקק מעל פי צלוחית : וישק יעקב לרחל • [ה] כל נשיקה לתפלות בר מן תלת • נשיקה של גדולה • נשיקה של פרקים • נשיקה של פרישות • נשיקה של גדולה • (ש"א י) ויקח שמואל את פך השמן ויצוק על ראשו וישקהו • נשיקה של פרקים (שמות ד) וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו • נשיקה של פרישות (רות א) ותשק ערפה לחמותה ורות דבקה בה • רבי תנחומא אמר • אף נשיקה של קריבות שנאמר וישק יעקב לרחל שהיתה קרובתו • וישא את קולו ויבך • למה בכה אמר • אליעזר בשעה שהלך להביא את רבקה מה כתיב ביה ויקח העבד עשרה גמלים וגו' ואני לא נזם אחד ולא צמיד אחד • ד"א [ו] למה בכה שראה שאינה נכנסת עמו לקבורה • (ז) הדא היא דהיא אמרה לה לבן ישכב עמך הלילה אמרה לה עמך הוא דמיך עמי לית הוא דמיך • (ה) ד"א למה בכה שראה האנשים מלחשים אלו לאלו מפני שנשקה מה בא זה לחדש לנו דבר ערוה • שמשעה שלקה העולם בדור המבול עמדו אומות העולם וגדרו עצמן מן הערוה הדא אמרת שאנשי מזרח גדורים מן הערוה : יג ויגד יעקב לרחל כי אחי וגו' וכי בן רבקה • [ח] אם לרמאות כי אחי אביה הוא • ואם לצדיק • וכי בן רבקה הוא • ותרץ ותגד לאביה • א"ר יוחנן לעולם אין האשה רגילה אלא לבית אמה • אתיביה והא כתיב ותרץ ותגד לאביה • א"ל שמתה אמה ולמי היה לה להגיד לא לאביה • ויהי כשמוע לבן וגו' • אמר אליעזר (ח) פסול הבית היה דכתיב ויקח העבד עשרה גמלים • זה שהוא אהובו של בית עאכ"ו • וכיון דלא חמי אפילו אפיסתיקתיה • ויחבק לו • אמר דינרים אינון ואינון בחרציה וכיון דלא אשכח כלום • וינשק לו • אמר דלמא מרגליות אינון ואינון בפומיה וכיון דלא חמא כלום • א"ל יעקב מה את סבור ממון אתית טעין לא אתית טעין אלא מילין ויספר ללבן : יד ויאמר לו לבן אך עצמי ובשרי וגו' • א"ל מלך הייתי סבור לעשותך עלי וכדין דלית גבך כלום אך עצמי ובשרי אתה כהדין גרמא אנא מחליק לך • וישב עמו חדש ימים • א"ר אמי למדתך תורה דרך ארץ עד היכן צריך אדם להטפל בקרוביו עד חדש ימים • ויאמר לבן ליעקב הכי וגו' (ו) ועבדתני חנם • אפשר כן אלא אין הות פועלא בעשרה פולרין הוה יהיב ליה חמשה פולרין ואם הות מובילותיה בו' פולרין הוה יהיב ליה בג' פולרין א"ל מה את סבור ממון אתית בעי מינך לא אתית אלא בגין תרתין טליתא : טו וללבן שתי (ט) בנות • כב' קורות מפולשות

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קכ"ג • ב ברכות דף ס"ח • ילקוט שמואל רמז ק"ח • לעיל פרשה י"ח ופרשה מ"ס • דברים רבה פ' ו' • תנחומא סדר וישב סימן ו' • ילקוט בראשית רמז כ"ד • ילקוט ישעיה רמז רס"ה • ג ילקוט תהלים רמז תש"כ • ד קהלת רבה פרשה ט' פסוק י"א • ילקוט קהלת רמז תתקע"ס • ה שמות רבה ריש פרשה ס' • רות רבה פרשה ב' • מדרש שמואל פי' י"ד • ילקוט שמואל רמז ק"ח • ילקוט כאן רמז קכ"ד כל הענין • ו עיין שבת דף י"ג • ז לקמן פ' ע"ב • ח מגילה דף י"ג • בבא בתרא דף קכ"ג •

חדושי הרד"ל

(ו) כשלג ויאמר להם השלום • השלום ביניכם לבינו ויאמרו שלום באיזה זכות כו' לאחריתך גו' ויאמרו של ה ואין פטמין כו' כצ"ל : (ז) הדא היא דהיא אמרה ללאה לבן כו' • כצ"ל ור"ל הרי שרחל ידעה שלאה תבא עמו לקבורה והיינו מבכיה שבכה יעקב כדלעיל : (ח) פסול הבית היה וכתיב כו' • כצ"ל : (ט) בנות • כב' קורות כו' • קרי ביה בונות כרחל וכלאה אשר בנו שתיהן וגו' : מפולשי

חדושי הרש"ש

וס בס"ב כו' • כי בתי כנסיות שלהם היו בשדה כמש"כ התוס' בברכות ב' א' ד"ה מברך ובריש דף ו' : (ה) ד"א למה בכה שראה האנשים מלחשים כו' • עיד"מ ול"נ לפרש עפ"י דאיתא ביומא (י"ט ב') שוא פורש ובוכה שחשדוהו לצדוקי • ועי' לקמן סוף פסוק ויהי כשמוע ויבך יוסף בדברם אליו אמר כך אחי חושדין אותי וכיד"מ שם : (ו) ועבדתני חנם אפשר כן כו' • יתכן לפרש שמתמה על לבן שהרי הוכיחו יעקב ופנים

רש"י

פרשה ע אין פטמין את בעי • אם דברים אתם רוצה : והנה רחל בתו וגו' : הדא אמרת שהדבור מצוי בנשים : ויגל • את האבן כזה שמעביר את הפקק מעל פי הצלוחית : כיון דלא חמי אפסטיקתיה • פרגמטיא : כהדין גרמא אני מחליק לך • כעצם שהוא חלק שאין בו בשר : אם היה פועלא בעשרה פולרין • אם היה נותן לפועל אחד י' פרוטות היה נותן לו ה' פרוטות : ואם הות מובלתיה בששה פולרין הוה יהיב ג' פולרין • אם היה נותן לבני אדם אחרים לישא משוי ו' פרוטות מאותה משוי לא היה נותן לו כי אם ג' : אמר ליה יעקב מה את סבור ממון אתיתי בעי ממך לא אתיתי

מתנות כהונה

שמשם שמעו עשרת הדברות : בגלות גרסינן : ה"ג כשלג וינחר לאומות ויאמרו ידענו ויאמר ביניכם לבינו • ואין פטמין כו' • אם חפץ אתה נמי בירכה דברים עמך והנה רחל וגו' : הדא אמרה כו' מזה למדנו שהדיבור כו' שהרי אמרו לו אין פטמין כו' : פטמין • דכך למי שיה תרגומו למאן פטמין כ"פ הערוך : בין שכונות כו' • בין שכינות שבני אדם הדרים בו טובים וישרים או בין שכונה שבני אדם הדרים שם הם רעים : להלן שבעה • אלו בנות יתרו : הכא אחת גרסינן : לסובבים ליראיו • החונה סביב וקרוב ליראי השם יש גם בו רוח דעת ויראת אל ופי' האב"ע וכן אברהם היה גר בחרן ולמדו ממנו יראת האל : שמעביר פקק • כיסוי מפי הצלוחית ופירש מהר"ל אליהו מזרחי ז"ל דיליף מדכתיב ויגל מלשון גילוי ולא כתיב ויגלגל מלשון גלגול : לתפלות • כלומר דרך פריצות וזוה וטפל : שהיתה קרובתו • ולפיכך לא היה פריצות בדבר זה כי קרוב הוא : הדא היא דהיא אמרה גרסינן : דמיך • מה דריש ישכב לשון שכיבה עם אבותיו דאל"כ ובא אליך מבעי ליה : אמרה גרסינן : אם לרמאות כו' • דאל"כ אחתי למה לי : ה"ג מהר"ל אליהו מזרחי אמר להם שמתה אמה : פסול הבית • כלומר הטפל או הפסול בהמת כי כנען היה : אפיסתיקתי' • פירש רש"י פרגמטיא והערוך פי' בלע"ז אפליגליקיו : דינרין הם • שהביא והם בחיקו סביב למתניו ודייק מדהוה ליה למכתב וחבקהו ונשקהו וכתב ויחבק לו וינשק לו משמע להנאתו ועצמו ומלא לו שב על לבן : ה"ג וכיון דלא חמא כלום א"ל יעקב מה : ממון אתית כו' ממון בהתי וטוען לא בהתי ונושא אלא הדברים : וכדון כו' • ועתה שאין בידך מאומה כעצם הזה אני מחליק אותך כעצם הזה שהוא חלק בלי בשר וכן פי' רש"י ובילקוט גרס מהדק לך : אפשר כן • שעבד עמו בחנם לגמרי : פולרין • מין מטבע : אין הוה כו' • אם היה פועל אחר עושה בעשרה פולרין ליום היה יעקב עושה עמו בחמשה ואם היה משא עלים או שום דבר בששה פולרין היה נותן לו שלשה פולרין : א"ל יעקב מה את סבור שאני באתי אצלך בשביל ממון לא באתי בשבילך אלא בשביל שתי בנותיך : טלייתך • נערותך : מפולשות • פתוחות ומגיעות מסוף העולם ועד סופו ודייק מדכתיב שתי

יפה תואר

מ סיני שהוא מקור מי התורה ופי' בשדה כ א במדבר ואמר כהנים לוים וישראלים ואע"ג דבמתן תורה עדיין לא נבדלו כהנים לוים והא דכתיב הכהנים הנגשים אל ה' קאי על פרישות בכורות או פרישות נדב ואביהוא כדאית' בפ' פרת חטאת מ"מ על מה שהם עכשיו קרי להו קרא ג' עדרי צאן : פתר קרא בגלות • גם הוא בקש למצוא רוח חיים בספור הזה שלא יהיה כספור בטל וכמ"ש למעלה ונראה דריב"ח מפרש קראי דלעיל בשטת הר' דר' חמא דמיירי במלכיות ולא הוצרך להאריך : הידעתם את מי שהוא עתיד כו' • כלומר הלא אתם מלפים לישועה בעבדת גרתכם ותשובתם כי לעולם לא אבדה תקותסיו"ם ויאמר להם השלום לו התקוו לשלום שלו אחרי אשר אתם בורחים מתוכו ותשובתם שיש תקות שלום : השלום ביניכם לבינו • כי לא נוכל לפרש השלום לו כפשוטו דא"כ היה לו לשאל גם על בני ביתו ולאמור השלום לו ולביתו • כי במה יוקיר שלום לבן משלום כל בני ביתו ולפי הדרש א"ש משום שלבן הוא רמאי ורשע • קרוב הדבר שיהא שנאוי מכולם : שהדבור מצוי בנשים • והא דאמרינן לעיל פי"ח שלא נבראת מן הפה שלא תהא דברנית • י"ל שאלו נבראת מן הפה היה הדבור מצוי בהן עוד יותר : בוא וראה כמה בין שכונות כו' • בא לתקן יתורא דקרא כיון דכתיב ורחל באה עם הצאן הלא ידעינן דרועה היא ולמה מסיים הכתוב כי רועה היא • אך להראות לנו כי רועה לבדה היא ואין איש עמה ובכל זאת לא הרע לה איש ולא הכלימה : בר מן תלת נשיקה של גדולה כו' • משום שאהבה היא מקרבת דבר לדבר • ולכן נופל בשורש ידע על אהבה וכמ"ש כי ידעתיו וא"ת כי ידעתיני' ופירש"י ז"ל דהוא לשון חבה • כי בידיעה הוא ראשית ההתקרבות ברעיון וממנה תבוא האהבה אשר היא ג"כ ברעיון • ואח"ז תבוא הנשיקה וזה ההתקרבות גם בחושים ובגופים • ולכן תבוא הנשיקה לפרקים לאמר אף כי הזמן הפריד ביניהם מ"מ עוד לא נעתקה ידיעתו מרעיוניו • וקרובים הם באהבתם הראשונה • ומזה תבוא הנשיקה • וכן נשיקה של פרישות אף כי המקום יפריד ביניהם בכל זאת לא תמחה ידיעתו מזכרונו • ואהבתו תשמור ברעיוניו • ולכן יתקרבו עתה בחושים ובנשיקה • וכן נשיקה של גדולה אף כי האהבה הוא רק בשוים וכאן יגדל האחד מרעהו • בכל זאת לא יתרחקו זה מזה וקרובים יהיו ברעיוניהם ולכן תבוא הנשיקה • או הטעם מפני שהגדולה מביאה לו האהבה מכל רואיו ויוקירוהו • לכן נשק שמואל לשאול להראות בזה כי גדול ואהוב הוא : אם לרמאות כו' • משום דרחל תמהה להרחיק את יעקב מבית אביה פן יחליף את משכורתו כאשר יעשה עם כל שכיניו • ולכן אמר לה אל תהא כי הוא לא יוכל בערמתו וכן הוא בפ"ק דמגילה :

פירוש מהרז"ו

במ"ש שמשם שמעו הקול מסיני ומן השמים • וכמ"ש ברים ח"ב הביאו רש"י ס"פ יתרו וז"ל כי מן השמים דברתי וכתוב אחר וירד ה' על הר סיני בא הכתוב הג' והכריע כו' ד"א הרכין כו' ע"ש : י ויאמרו שלום • כשישובו יתברכו בשלום בזכות ורחל בתו וגו' ע"פ מדה י"ז במפורש רחל מבכה על בניה כו' ושבו בנים וגו' וזהו עם הצאן שבזכותה ישובו הם וע' לקמן פפ"ב ס"י : יא אין פטמין את בעי • שלאיזה ענין אמרו והנה רחל בתו וגו' שלא שאל כלל על בנותיו ויתכן שכוונת הרועים לקצר בדברים שלא לבטל ממלאכתם וכענין אבא חלקיה שלא רצה להשיב שלום ולעת יעקב שביטל אותם בדברים יען ראה שמוספים הצאן והשיבו שאין רוצים לבטל והשיב א"כ לכו רעו : בא וראה כמה • בילקוט כאן ותהלים ל"ד הגי' אר"שב"נ בא כו' : להזדווג • להרע להם וכ"ה ל' המדרש בכ"מ • ע' לעיל פמ"ב רס"ג וש"נ ופס"ג ס"ה נזדווג לו ולקמן פנ"ח סט"ו • וע' עוד שמ"ר פ"א סל"ב : לסובבים ליראיו • שהיל"ל עם יראיו • ע"כ דורש סביב על האשה הסובבת לו ע"ד נקבה תסובב גבר ורחל על שהיתה יחידה ומוכנת ליעקב במכה המלאך אך מז' בנות יתרו לא היתה רק אחת למשה וע' שמ"ר פ"א סל"ב : יב פקק • ע' קה"ר פסוק שבתי וראה : כל נשיקה • שמ"ר פ"ה ס"א מדרש רות פסוק ותשנה קולן : אליעזר בשעה שהלך • לעיל פס"ח ס"ב : לבן ישכב עמך • רחל אמרה ללאה ע"ל פע"ב ס"ג ובכה על שהמות בדרך ובקוצר שנים : שראה האנשים מתלחשים • וכמ"ש ביומא במשנה הוא פורש ובוכה על שחשדוהו וע"ל פ"ק סס"ח ויבך יוסף וכן כאן : שמשעה שלקה העולם • לקמן פ"פ סס"ו : וגדרו עצמם • מלבד סדום : מזרח • שארם נגד מזרח של א"י כמ"ש ארם מקדם ובאן כתוב וילך ארצה בני קדם : יג אר"י • לעיל פ"ס ס"ז : פסול הבית • [illegible]

[illegible]

ידי משה

[illegible]

משנת דרבי אליעזר

[illegible]

מסוף העולם ועד סופו · זו (ז) העמידה אלופים וזו העמידה אלופים · זו העמידה מלכים וזו העמידה מלכים · מזו עמדו הורגי אריות ומזו עמדו הורגי אריות · (ח) מזו עמדו נביאים ומזו עמדו נביאים · מזו עמדו שופטים ומזו עמדו שופטים · מזו עמדו מכבשי ארצות ומזו עמדו מכבשי ארצות · מזו עמדו (י) מחלקי ארצות ומזו עמדו מחלקי ארצות · (ט) קרבן בנה של זו דוחה שבת · וקרבן בנה של זו דוחה שבת · (יא) מלחמת בנה של זו דוחה שבת · ומלחמת בנה של זו דוחה את השבת · לזו ניתן שתי לילות ולזו ניתן שתי לילות · לילו של פרעה ולילו של סנחריב ללאה · לילו של גדעון ולילו של מרדכי לרחל · (אסתר ו) בלילה ההוא נדדה שנת המלך · ושם הגדולה לאה · גדולה במתנותיה (י) כהונה לעולם ומלכות לעולם · דכתיב (יואל ד) ויהודה לעולם תשב וגו' · וכתיב (תהלים קלב) זאת מנוחתי עדי עד · ושם הקטנה רחל · קטנה במתנותיה יוסף לשעה · שאול לשעה · ושילה לשעה · (שם עח) וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר : טז ועיני לאה רכות · [א] אמוראי דר' יוחנן תרגם קודמוי ועיני לאה הוו רכיכין · א"ל עינוהי דאימך הוו רכיכין והו רכות [ב] רכות מבכיה · שהיו אומרים כך היו התנאים הגדולה לגדול והקטנה לקטן והיתה בוכה ואומרת יהי רצון שלא אפול בגורלו של רשע · א"ר הונא קשה היא [ג] התפלה שבטלה את הגזירה ולא עוד אלא שקדמה לאחותה · ורחל היתה יפת תואר · עיקר סמניה של רחל לא היתה אלא נאה ורחל היתה וגו' : יז ויאהב יעקב את רחל · בגין דאנא ידע דאנשי מקומך רמאין לפיכך אני מברר עסקי עמך · ויאמר אעבדך ברחל בתך · ברחל ולא בלאה · בתך שלא תביא אחרת מן השוק ושמה רחל · קטנה שלא תחליף שמותן זו בזו · אפילו את נותן את הרשע בחמור של חרשים אין את מועיל ממנו כלום · ויאמר לבן טוב תתי אותה לך וגו' · ויעבוד יעקב ברחל · א"ר חנינא בר פזי [ד] נאמר כאן אחדים (בראשית כז) וישבת עמו ימים אחדים ונאמר להלן אחדים מה כאן שבע שנים אף להלן שבע שנים : יח ויאמר יעקב אל לבן הבה את אשתי · [ה] א"ר אייבו אפילו אדם פרוץ אין אומר כלשון הזה כך היה יעקב אומר הבה את אשתי ואבואה אליה · אלא כך א"ל · אמר לי הקב"ה שאני מעמיד י"ב שבטים עכשיו הרי אני כבן שמונים וד' שנים ואם אין אני מעמידן עכשיו אימתי אני מעמידן לפיכך הוצרך הכתוב לומר ויאמר יעקב אל לבן הבה את אשתי : יט ויאסף לבן את כל אנשי המקום ויעש משתה כינס כל אנשי מקומו אמר להם יודעים אתם שהיינו דחוקים למים וכיון שבא הצדיק הזה לכאן נתברכו המים אמרין ליה ומה אהני לך · אמר להון אין בעיין אתון אנא מרמי ביה ויהב ליה לאה דהוא רחים להדא רחל סגי · והוא עבד הכא גבכון שבעה שנין אוחרין · אמרין ליה עביד מה דהני לך · אמר להון הבו לי משכון דלית חד מנכון מפרסם ויהבון ליה משכונין ואזל ואייתי עליהון חמר משח וקופר · הוי למה נקרא שמו לבן הארמי שרימה באנשי מקומו · וכולי יומא הוו מכללין ביה וכיון דעל ברמשא אמר להון מה הוא כדין אמרין ליה את (יב) גמלת חסד בזכותך והוו מקלסין קודמוי ואמרין הא ליא הא ליא · היא לאה היא לאה · ברמשא אתון (יג) מעלתא וחפון בוציניא · אמר להן מהו כדין · אמרי ליה מה את סבור (יד) דאנן דכרין דכוותכון · וכל ההוא ליליא הוה צוות לה רחל והיא עניא ליה · בצפרא והנה היא לאה

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קכ"ט כל הענין · ב בבא בתרא דף קכ"ג · התנחומא כאן סימן ד' · ג ראש השנה דף ט"ז · ד לעיל פרשה ס"ז · ה ילקוט כאן רמז קכ"ט כל הענין

חדושי הרש"ש

ואנס בפניו לולי כו' ריקם שלחתני ועתה אומר שאינגו חפץ בעבודת חנם רק שיקצוב לו משכורתו · לזה השיב אלא אי הוה פועלה כו' ור"ל שרצונו היה לשוכרו בפחות ואלו לא התנה עמו היה יכול יעקב לתבעו מה שההגנו או כדרך שאר פועלי העיר עי' בטוש"ע חו"מ סי' של"ב : (ז) העמידה א.ופים כו' · עי' לעיל פ"ס בפסוק אחותנו את היי לאלפי רבבה : (ח) מזו עמדו נביאים כו' שופטים כו' · עי' סוטה כ"ז ב' : (ט) קרבן בנה ש"ז דוחה שבת כו' · עיד"מ שפי' זה קרבן יוהכ"פ כו' שהוא תמיד כמו בשבת · וכוונתו על פר ואיל של כה"ג · (וכה"ג מביא הגמרא ראיה (ביומא מ"ו א') מיוה"כ לשבת ע"ש ברש"י ד"ה תיתי) וכן שם ס"ו ב' ז"א עירוב והוצאה לשבת ואין כו' ליוה"כ ע"ש בפירש"י · ויותר נראה דהכוונה כאן על תביתי כה"ג שמקריבין בכל יום אפילו בשבת · וגם לפירושו לא היה צריך לומר שהוא פטור כו' אלא דאף אם יוה"כ בשבת דוחה : (י) כהונה לעולם כו' · נראה דחסר כאן ראיה לזה מה דכתיב ברית מלח עולם היא כו' בס' קרח · וחסר עוד ירושלים לעולם ועי"ז מביא ראיה לקרא דזאת מנוחתי עדי עד :

חדושי הרד"ל

(י) מחלקי ארצות · משה מלאה ויהושע מרחל · ועי' במ"ר פי"ד קרבן נביא של אפרים בשבת : (יא) מלחמת כו' עליגו מלחמת יהושע ביריחו שהיתה בשבת כמ"ש בירו' פ"ק דשבת ס"ז ובבמ"ר פמ"ד ופ' מסעי אבל מבית לאה לא מצאתי (ובמלחמת קעילה כדוד לס"ד דהש"ס בעירובין מ"ה · היתה בשבת אבל לא קאי במסקנא הכי ע"ש בתוס' וכמדומה שראיתי שמלחמת עמלק בימי משה היה בשבת (וכמו נדבר י"ל"מ זכור את אשר עשה לך עמלק מזכור את יום השבת ועד"ז בשבת פ"ו לענין יום מ"ת ע"ש) ומלחמת משה עם עוג לכתיב אל תירא אותו שמן אות שבת שהיה אז נתיירא משה לחללו וצ"ע : (יב) גמלת חסד בזכותך · אגו נגמול חסד והיו מקלסין כו' כ"ה בילקוט : (יג) מעלתא · וטפין בוצינא כצ"ל : (יד) דאנן דכרן דכוותך · אתם :

רש"י

אתיתי אלא בגין חרתין טלייתא וללבן שתי בנות : אפילו אתה נותן את הרשעים בחמור של חרשים · שמחליקין בו את הנסרים אין אתה מועיל : למה נקרא שמו לבן הארמי שרימה אפילו כל אנשי מקומו : כל ההוא יומא הוו מכללין ביה כיון דעל ברמשא אמר להון מהו כדין אמרו ליה את גמיל חסד בזכותך והיו מקלסין קמיה וא"ל לייא היא היא לאה היא לאה : ברמשא אתון מעלתא · באו להכניסה : וטפון · בוצינא אמר להן מהו כדין : א"ל מה את גבי דאנן דיכרנין דכוותכון · וכי סבור אתה שאנו פרוצים כל כך ככה לשמש לנר :

דוגמא

מתנות כהונה

שתי בנות משמע שהתיכן שוות : הורגי אריות · דוד מלאה ושמשון מרחל : קרבן בנה של זו כו' · עיין בסדר נשא פרשה י"ד : ה"ג לילו של גדעון ולילו של מרדכי לרחל בלילה כו' : גדולה במתנותיה · דייק דה"ל הבכירה וכתב הגדולה רמז על מתנותיה הגדולים בלי הפסק : אמוראי כו' · אמורא שהיה עומד לפניו ומפרש הדרשא לרבים והיה מפרש רכות כמשמעו לך שראייה שלה לא היה עזה ובהיר רק רך וכהה וא"ל ר"י עיני אמך היו רכים ולכך רוגז אמר כן על מה שפירשו דרך גנות : התנאים · בין רבקה ללבן : והיתה בוכה · עיין בפ' יש נוחלין : ה"ג אמר בגין כו' · כך אמר יעקב ללבן בשביל שיודע אנכי שאנשי מקומך רמאים אברר עסקי עמך שיהא ברור בלא חלוקים : פ"נ ברחל ולא בלאה : שמה רחל · כלומר ששמה רחל : אפילו אתה נותן כו' · דברי הספר הם : בחמור של חרשים · עיין פרשה ל"ה : ה"ג ואמר להלן אחדים וישבת עמו וגו' ונאמר כאן אחדים מה כאן : אף להלן כו' · ולא חאמר שעבר יעקב על צווי אמו ועיין לעיל פס"ז : ה"ג אלא כך א"ל אמר לי הקב"ה : עכשיו אימתי גרסי' : ה"ג את אשתו וגו' : מה אהני לך כו' · מה הנאה יש ברצונך לעשות ואנחנו עלינו נסייע אותך אמר להם הם רוצים אתם אני מרמה אותו ונותן לו לאה מפני שהוא אוהב רחל הזאת מאד והוא יעשה ויעמה פה עוד שבעה שנים אחרים ואמרו עשה מה שהוא הנאה והטוב בעיניך אמר להם תנו לי כל אחד מכם משכון שלא יפרסם לו אחד מכם ונתנו לו משכונות והלך והביא עליהם על אותן משכונות יין ושמן ובשר ואחר כך מי שחפץ במשכון שלו היה צריך לפדותו מן התנור : למה כו' וכולי יומי כו' · כל אותו יום היו משבחין ומזמרים בשמחה לכבוד חתן וכלה וכיון שנכנס לעתותי ערב ועוד הם מזמרים ומתנגנים לפניו אמר להם יעקב מה הוא כזאת כלומר למה אתם גומלים עמי חסד כולי האי ואמרו לו גם אתה גמלת חסד עמנו בזכותך שנתברכו המים לרגלך והיו מקלסין לפניו ואמרו בקול שמחה הא ליה היא לאה לרמז לו הערמה והוא בתומתו לא הבינם : אתון מעלתא · פיר' רש"י באו להכנים הכלה ובילקוט גרס אתון מטלייתא · פיר' באו הנערים וכבו כו' : וחפון כו' · וכבו הנרות אמר להם יעקב מהו זאת למה אתם מכבין הנרות ואמרו לו מה אתה רוצה : דאנן דכרנין · ה"ג רש"י ופירש וכי אתה סבור שאנחנו פרוצים כמו אתם בארצכם לשמש לאור הנר : דכרנין · פרוצים כאלים ותיישים אלים מ"א דכרין ובילקוט גרס דאנן בזויין דכוותכון והיא היא : וכל ההוא ליליא · כו' · וכל אותו לילה היה יעקב קורא אותה רחל והיא עונה ולכן כתיב בבוקר והנה היא

פירוש מהרז"ו

לו מ"ש שתי בנות משמע שוות כמ"ש שני המאורות ואיתא בפר"א רפ"ו לא זה גדול מזה כו' · וכן דרשו על מ"ש שני שעירים שניהם מלאים ביומא ובמ"ר פי"ג ר"ס י"ג · ודרשו כן כי תיבת שני מיותר שהשם מאירות שנים שעירים שנים · וכן בנות שתים אלא להורות שוות ואח"כ כ' שם הגדולה ושם הקטנה והוי ב"כ מכחישים ע"כ דורש בנות כמו בונות שהן עקרת העו"ס כמ"ש שמ"ר פ"א סס"ו וכמ"ש יעקב מקורא : גדולה במתנותיה · ב"ב קכ"ז כהונה ברית מלח עולם ועי' דה"ב י"ג ה' : באהל יוסף · היינו שילה בחלקו של יוסף : טז הוו רכיכין · משמע מתולדתה וכמ"ש ברחל יפת תואר בתולדתה ועי' שמ"ר פ"א סי' כ"ד והנה נער : שכך היו התנאים · הבריות היו מטעין שכך נגזרו התנאים מהקב"ה מתולדתם · כי גם אברהם נשא ממשפחתו זו בת אחיו וכן יצחק ובני יצחק וכמ"ש בתנחומא כאן סי' ד' ביתר באור ע"ש היטב · והיתה כמ"ע פ"ב שרחל ולאה תאומה היו ונולדו בעת שנתברך יעקב מיצחק ולכך נטמן בבית עבר עד שהיו בנות י"ד שנה : יז בחמור של חרשים · ע"ל פס"ה סי' ל"ב וע"ד שכתוב אם תכתוש את האויל במכתש כו' : נאמר כאן אחדים · לעיל פ' ס"ז ס"י וכאן מפורש ושם סתום · ודורש גז"ש וכצ"ל מה להלן אחדים ז"ש אף כאן אחדים ז"ש וכ"ה לעיל כי שם מקומו · וכאן דרך אגב : יח א"ל הקב"ה · כוונת המדרש על מש"ל פס"ח ר"ס י"א · ובכל המקומות שציינתי שם יתבאר שהקב"ה הבטיח ע"ז אלא שע"י האבנים נודע ליעקב שהוא יעמידם לי"ב שבטים : יט שרימה כו' · דרש מדכתיב ויאסוף כו' ואחר כך ויעש משתה וסיל"ל בהיפוך : דכרנין דכוותכן · כמש"ל

יפה תואר

זו העמידה אלופים כו' · סל' ביהודה מצינו אלופים שובא באלפי יהודה כאן ביהודה ועוד וכרת לא מצינו רק שנה אלפי סדל במנשה ומ"מ קאמר אלופים רבים מבנים · ועי' לעיל פ"ס באמר שעמדו מ.ופים מעשו וצ"ע למה לא אמר ג"כ מיעקב : ה"ג ללאה לילו של פרעה · ולילו של סנחריב ונרחל לילו של גדעון ולילו של מרדכי · וה"פ דמשה שהיה מלאה הכה את פרעה בלילה כדכתיב ויהי בחצי הלילה וגו' וחזקיה שהיה מבניה הכה את סנחריב בלילה כדכתיב ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וגדעון שהיה מרחל כתיב ביה ויקח גדעון ומאה איש אשר אתו וגו' ראש האשמורות התיכונה וכן מרדכי ומנה כאן עשרה דברים אשר המה נחוצים לקיום האומה · הא' כי כל אחד יכיר את מקומו כקטן כגדול וכמ"ש אנוסינו מסובלים אין פרץ ואין יוצאת ודרשו רז"ל הם הקטנים סובלים את הגדולים או אין פרץ וכנגד זה אמר כאן אלופים · הב' להעמיד מלך כי בלעדו איש את רעהו חיים בלעו וכנגד זה אמר כאן מלכים · הג' הגבורה ואומץ הלב לקום נגד האויבים וכנגד זה אמר הורגי אריות · הד' האמונה והחכמה וכנגד זה אמר כאן נביאים · הה' המשפט כי בלי משפט לא תקום ארץ וכנגד זה אמר כאן שופטים · הו' לסיות לפם אחוזת נחלה ולשבת בטח בארצם · וכנגד זה אמר כאן מכבשי ארצות · הז' לסיות משפט ומתנם באמונה וסאחד לא יעשוק את רעהו וכנגד זה אמר מחלקי ארצות בצדק ובאמונה · הח' ליראה את ה' ולשמור תורתו וכנגד זה אמר כאן קרבן בנה של זו דוחה שבת · הט' האהבה והאחוה ולא יהיו ביניהם פירוד הדעות ועי"ז מביא שמלחמה הדוחה את השבת כשישראל בעצה אחת לא יקומו נגד אויביהם · והי' השגחת ה' עליהם ולזה מביא הלילות כי לא ינום ולא יישן שומר ישראל : קשה היא התפלה כו' · מ"ש בלשון קשה ולא אמר משובחת היא התפלה וכדומה · מפני שלפעמים מועילה גם במקום שהיא לאחרים וקשה לדידהו · וכמו הכא שסר זכות עשו ממנה וקדמה לאחותה : שבטלה את הגזירה · אע"ג שהתנאים היו רק מחמת שהבריות אמרו כן (ועי' מהרז"ו וכ"כ היפ"ת) ומכ"ל דגזרת עילאה היתה דאמר דאיכא ביטול גזרה · ושמא י"ל דמכיון דרובא דעלמא אמרו כן נראה שנגזרה כך היתה דקול המון כקול שדי : עיקר סימניה כו' · פי' שהשלה לרמוז אליה מתוך בנות לבן היה אומר בתו הגאה והיפה שיופיה היה גם לסימן מובהק ודייק מדכתיב יפת מראה אשר די היה לכתוב יפת תואר · ומפרש כי סרהו וכמו עליה כמה שהיא יפה · ועי' לקמן פ' פ"ו גבי יוסף מ"ש שם זרוק חוטרא כו' ובדברינו א"ש : בגין דאנא ידע כו' · משום דספריו על התנאים לפיכך ברחל בתך הקטנה · וכדבסמוך ורחל ולא בלאה וכו' ואין זה מדרך ארץ שגראה שחושדו ברמאי לכ"א שהלה ברמאות באנשי מקומו שהם רמאים · ופן ישיאוהו עצה רעה לבוא עליו במרמה לכן מבאר הדבר היטב : אלא כך א"ל אמר לי הקב"ה כו' פי' מה שאמר ואבואה אליה הוא לאמר להקים הי"ב שבטים ולא לתאות גופני : כבן שמונים וד' שנים כו' · כי בן ס"ג שנים היה כשנתברך · וי"ד שנה ישב בבית עבר כדלעיל פס"ח ושבע שנים שעבד ברחל הרי פ"ד · ופי' רש"י כמותם : לפיכך הוצרך הכתוב כו' · פי' לכן כתבה התורה דברי יעקב ללבן · ללמד לנו כי נדבר מצוה לא יבוש האדם ולא יפחד מפני המלעיגים על דבריו אחרי שכוונתו היא לשמים : אמר להון מה

משנת דרבי אליעזר

גם שלא בלאה וזולתה היו גם כן בנותיו ולמה מיחס אותן כאומרו שתי אלא שתי בנות לענין כל' קורות וכו' וכדמפרש ואזיל כל שמעלות רק של בני שתי האמהות אלו ולא של שאר שבטים שיצאו מבלהה וזלפה : עיקר סימנים של רחל היתה וכו' · דיוקו דמלת היתה מיותר אלא בא להורות שעיקר סימנים בין לאה לרחל לא היתה רק נאה במראה וזולת זה מחובר למעלה ורחל היתה כבוויתה כמו לאה לכך לא הכירה בשינוי הצורות אלא כמ"ד שהוצרכה לימסר סימניה ללאה :

ידי משה

מגורין תרתיהם אסורין : קרבן בנה דוחה שבת · זה קרבן תוכחת המזבח שהקריב אפרים בשבת וזה דוחה שבת זה קרבן יום כיפורים שדוחה יום כפור שהוא תמיד כמו שבת וק"ל : ולא עוד אלא שקדמה · פי' לכן הקדימה ללאה להשיאה קודם רחל וכל זה עשתה התפלה וק"ל : עיקר סימניה לא היתה אלא נאה פי' עיקר סימנים זו עינים לידוע כל אשה שעיניה יפות כל גופה א"צ בדיקה וזה היפך של עיני לאה רכות ולפ"ז לא קאי מלת היתה על רחל אלא הסימנים ודו"ק :

אמר לה [א] מה רמיתא בת רמאה לאו בליליא הוה קרינא רחל ואת ענית לי · אמרה ליה אית ספר דלית ליה תלמידים לא כך היה צווח לך אבוך עשו ואת ענית ליה · ויאמר אל לבן מה זאת עשית לי וגו' · ויאמר לבן לא יעשה כן וגו' · מלא שבוע זאת וגו' · א"ר יעקב בר אחא [ב] מכאן שאין מערבין שמחה בשמחה אלא מלא שבוע זאת וגו' : (כ) ויבא גם אל רחל ויאהב גם את (טו) רחל מלאה וגו' · א"ר יהודה בר סימון [ג] בנוהג שבעולם פועל עושה מלאכה עם בעל הבית שתים ושלש שעות באמונה ובסוף הוא מתעצל במלאכתו · ברם דכא מה הראשונות שלימות אף האחרונות שלימות מה הראשונות באמונה אף האחרונות באמונה · [ד] א"ר יוחנן כתיב (הושע יב) ויברח יעקב שדה ארם ויעבוד ישראל באשה וגו' · אמר להם דוגמא שלכם דומה ליעקב אביכם מה יעקב אביכם עד שלא נשא אשה נשתעבד משנשא אשה נשתעבד אף אתם משלא נולד גואל נשתעבדתם משנולד גואל אתם משתעבדים :

פרשה עא

וירא ה' כי שנואה לאה וגו' · (תהלים סט) כי שומע אל אביונים ה' ואת אסיריו לא בזה · [ה] א"ר בנימין בן לוי לא ראשו של פסוק הזה סופו ולא סופו ראשו · לא היה צריך קרא למימר (א) אלא כי שומע אל אביונים ואת אסירים לא בזה או כי שומע אל אביוניו ה' ואת אסיריו וגו' אלא כי שומע אל אביונים ה' אלו ישראל דא"ר יוחנן [ו] בכל מקום שנאמר דל עני ואביון בישראל הכתוב מדבר · ואת אסיריו לא בזה · אלו העקרות שהן אסורות בתוך בתיהן ועלובות וכיון שהקב"ה פוקדן בבנים הן נזקפות · תדע לך שכן לאה שנואת הבית היתה · וכיון שפקדה הקב"ה נזקפה · הה"ד וירא ה' כי שנואה לאה : (ב) ד"א (שם קמה) סומך ה' לכל הנופלים · [ז] אלו העקרות שהם נופלין בתוך בתיהם · וזוקף לכל הכפופים · כיון שהקב"ה פוקדן בבנים הן נזקפות · תדע לך שכן לאה שנואת הבית היתה וכיון שפקדה הקב"ה נזקפה · הה"ד וירא ה' כי שנואה לאה כי שנואה לאה שעשתה כמעשה השנואים שהיתה אומרת להנשא לשונא · (נ"א שהיתה אמודה לשונא) [ח] שכך היו התנאים שיהא גדול נושא לגדולה והקטן נושא לקטנה והיתה בוכה ואומרת יהי רצון שלא אפול בחלקו של רשע · א"ר הונא [ט] קשה היא התפלה שביטלה את הגזירה · ולא עוד אלא שקדמה לאחותה · והיו הכל סונטין בה מפרשי ימים היו סונטין בה מהלכי דרכים היו סונטין בה אף הגתיות מאחורי הקורים היו סונטין בה והיו אומרים לאה זו אין סתרה כגלויה נראה צדיקת ואינה צדיקת אילו היתה צדיקת לא היתה מרמה באחותה · ר' חנין בשם ר' שמואל בר ר' יצחק אמר כיון שראה אבינו יעקב מעשים שרימה לאה באחותה נתן דעתו לגרשה וכיון שפקדה הקב"ה בבנים אמר לאמן של אלו אני מגרש ובסוף הוא מודה על הדבר הה"ד (בראשית מז) וישתחו ישראל על ראש המטה · מי היה ראש מטתו של אבינו יעקב לא לאה · ורחל עקרה · א"ר יצחק [י] רחל היתה עיקרו של בית כמה שנאמר ורחל עקרה · עיקרה רחל · א"ר אבא בר כהנא (א) רוב מסובין עיקר של לאה היו לפיכך עושים רחל עיקר · ורחל עקרה · רחל היתה עיקרו של בית · [כ] תני רבי שמעון בן יוחאי לפי שכל הדברים תלוין ברחל לפיכך נקראו ישראל על שמה (ירמיה לא) רחל מבכה על בניה ולא סוף דבר לשמה אלא לשם בנה (עמוס ה) אולי יחנן ה' צבאות שארית יוסף · ולא סוף דבר לשם בנה אלא לשם בן בנה · שנאמר (ירמיה לא) הבן יקיר לי אפרים : (ג) ותהר לאה ותלד בן · [ל] א"ר יוסי בר חנינא ארבע מדות נאמרו בשמות · יש ששמותם נאים ומעשיהם נאים · יש ששמותם כעורים ומעשיהם כעורים · יש ששמותיהן כעורים ומעשיהם נאים · ויש ששמותן נאים ומעשיהם כעורים · שמותיהן נאים ומעשיהם כעורים

מסורת המדרש א אגדת בראשית סוף פרק מ"ח · ב מועד קטן דף ס' · ירושלמי מועד קטן פרק א' · ג ילקוט כאן רמז קכ"ה · ד ילקוט הושע רמז תקכ"ט · ה ילקוט כאן רמז קכ"ה כל הענין · ילקוט תהלים רמז תת"ב · ועיין מדרש תהלים מזמור ע"ח · ו מדרש תהלים מזמור ס' · ז אגדת בראשית פרק מ"ח · ילקוט תהלים מזמור קמ"ה · ח בבא בתרא דף קכ"ג · לעיל פ' ע' · תנחומא כאן סימן ד' · ט ראש השנה דף ס"ז · י במדבר רבה פרשה י"ד סימן ח' · רות רבה פרשה ז' · כ לקמן פרשה פ"ב · ילקוט ירמיה רמז שט"ו · ילקוט עמוס רמז תקמ"ד · ל ילקוט כאן רמז קכ"ו · ילקוט עזרא רמז תל"ף ס"ז ·

חדושי הרד"ל

אפשר דצ"ל דרכון דכוותך כלומר שאין דרכו כמנהגכם שלא בצניעות : (טו) רחל מלאה וגו' · ז' שניר אחרות אר"י בר' סימון כצ"ל ומן ז' שנים אחרות דריש מקים אחרונים נראשונים :

חדושי הרש"ש

(א) אלא כי שומע אל אביונים ואת אסירים לא בזה כו' כצ"ל : (א) רוב מסובין של לאה היו · ולעפ"כ עושין רחל עיקר כ"ה בילקוט וכצ"ל ופי' דקאי אקרא דרות (ואתיה שם כפ"ז ג"כ עיין שם) כרחל וכלאה אשר בנו שתיהן וגו' · והרי רוב מסובין בני היו שם בועז והזקנים

רש"י

א"ר יוחנן כתיב ויברח יעקב שדה ארם ויעבד ישראל באשה אמר להן דוגמא דידכון דומה ליעקב אבוכון מה יעקב עד שלא נשא אשה נשתעבד ומשנשא אשה נשתעבד אף אתם וכו' : פרשה עא סומך ה' לכל הנופלים אלו עקרות שהן נפולות בבתיהן : וירא ה' כי שנואה שעשתה כמעשה שנואים שהיתה אמודה להנשא לשונא : אף הגתיות מאחורי הקוריים היו סונטין בה · נשים הדורכות אחרי קוריהן שדורכות אחרי הגת : כי שנואה

מתנות כהונה

לאה ואמר לה מה זאת רמיתא בת רמאי כו' ואמרה וכי יש ספר אומן בלא המספר את הבריות ובקול יכול נהתל בבריות ולקלקל דמות הבניהם וכן אתה דתאי ומתוך למדתי : את רחל גרסינן : אמר להם · הנביא לישראל דוגמא כו' : פרשה עא שהן אסורות כו' · ולכן כתיב אסיריו שאין מי שמתיר אסוריהן אלא הקב"ה שמפתח ההריון אין נמסר לשליח : נופלים · שפלים ונבזים כמו שנאמר לא נופל אנכי מכם : שעשתה כמעשה שנואים · ה"ג רש"י ופירושו שלא ילדה במהרה יקנובה היא ליפול בגורלו של עשו : שהיתה אמודה לשונה · כך היא גירסת רש"י וילקוט : סונטים כו' · מליזים אחריה ומקטרגים עליה וכדמפרש ואזיל ועיין לעיל פר' ס"ח : הגתיות כו' · נשים הדורכות בגת אחורי הקורות של בית הבד · ובערוך ערך קר גורס הגשים מאחורי הקוריים ופי' מאחורי כלי האריגה היתד והמסכת ועיין לעיל רים פרשה מ"ט גדוגמתו איתא בירושלמי דפסחים בפ' אלו דברים וז"ל יונתן בן שאול אמר אפי' נשים מאחורי הקוריין יודעות שדוד עתיד למלוך : לאמן כו' · וכי לאמם של בני אלו אנכי מגרש בתמיה : ורחל עקרה עיקרה רחל · דה"כ ורחל עקרה למה לי לאתוק מיניה : רוב מסובין כו' · פי' הערוך חשובין : לפיכך היו עושין כו' · פי' שכל החשובים היו מלאה כדי שלא לבייש את רחל היו עושין אותה עיקר ע"ד והאלהים יבקש את נרדף וה"ג במדרש רות לפי שאמרו דברים כנגד רחל לפיכך נראו כו' · וה"ג ג"כ שם לפיכך היו עושין כו' ובתחלת המחשבה היה ל"ל להגיה אפי' כך היו עושין כו' · וכך מצאתי בספר אות אמת אבל לפי האמת אין צורך וגירסת הערוך אלא שהיו עושין נוטה קצת לזה : תלויין ברחל כו' · שהיא היתה עיקרת הבית וגם היא גרמה שניסאת לאה ליעקב ובסוף מדרש רות יש גירסא אחרת וע"ש : ה"ג על שמה שנא' כתיב : ולא סוף דבר · בלשון תלמוד ירושלמי הוא כמו לאו דוקא בהגמודא דידן : שארית יוסף · הרי שכל ישראל נקראו על שם יוסף וכן אפרים : ה"ג ולא סוף דבר

יפה תואר

כדין כו' · פי' כשראה שכבו את הנרות ונכבו הלבים וגנים בחושך היה הדבר לפלא בעיניו פן יבואו לידי זנות · אמרו לי' מה את כבור דאגן דבזויי כוותכון (כן גרס היפ"ת) כי אנחנו בזויים כמוכם ותשודים על העריות והלא אנו גדורין מן העריות כדלעיל · ולכן אין אנו חוששין לזנות ורק משום צניעות אנו עושין כן : שהשיב הכונסת כלה בצניעה : אמרה ליה אית ספר כו' · כלומר כמו שאתה שקרת כדי לקיים מצות אמך כן אנכי שקרתי לקיים מצות אבי · וממך למדתי לעשות כן : מכאן שאין מערבין שמחה בשמחה · ואע"ג דאין למדין דין מקודם מתן תורה · אבל המה סברי כי אם לא מצינו כתורה לזה בתורה ילפינן · וכ"נ לקמן בפ' ק' דילפינן אבילות ז' ימים מקודם מ"ת : אמר להם דוגמא שלכם כו' · משום שהלהוש ויברח יעקב נאמר בענייני נבואה על הגאולה וכמ"ש לפני זה עוד אוסיפך באהלים כימי מועד · ואח"ז כתיב ובנביא העלה ה' את ישראל ממצרים ובנביא נשמר ואיתא בפסיקתא רבתי כמו בשעה הקב"ה את ישראל ממצרים ע"י משה כן יגאל מישמעאל ע"י אליהו · ולכן דרים כי מה שהזכיר הנביא פה המעשה ויעבוד ישראל באשה ובאשה שמר לרמז להם כמו שנעבד יעקב בטרם לקח לו אשה וגם אח"ז כבלקח לא נח מעבודתו כן במצרים כאשר נולד המושיע וזה משה עוד לא נגאלו וכבדה עליהם העבודה · כך בגלות העתידה אף שכבר נולד הגואל ביום שנחרב ביהמ"ק וכדאיתא באיכה רבתי עדיין אנו היינו מעובדים · וגם כאשר יבוא עוד לא תחדל העבודה זמן מה וכדאיתא בזוית על פסוק דומה דודי לצבי מה צבי נראה ונכסה נראה ותוזר ונכסה כך גואל הראשון כו' ע"ש : וירא ה' כי שנואה לאה וגו' · משום דק"ל איך יעקב בחיר שבאבות ישנא את אשתו · וגם ק"ל דכתיב ויפתח ה' את רחמה נראה דהיתה עקרה מקודם והיה לו להכתוב להזכיר זאת מקודם · לכן דרש כי שנואה לאה שהיתה עלובה ואסורה בבית ומשום שדרך העקרות להיות שנואות ועלובות בבית לכן אמר כי שנואה לאה · וכן לגבן הכבי שהן נופלות בבתיהם נקראת ג"כ שנואה מטעם זה שהיא נעלבה ונתעבה מצד מה שהיא עקרה והיא נופלת בבית : כל מקום שנאמר דל עני ואביון · בילקוט הגירסא דל דך מך עני ואביון · והכל אחד הוא והטעם כי בני ישראל נגד האומות מדוכאים בענותם ודלותם · אבל שאר הפעמים גם ענייהם מתהלים מן העולם · וזה ע"ד דדרשינן באיכה על פסוק גלתה יהודה ע"ש : שעשתה כמעשה השנואים · כי לא נוכל לפרש שהיתה שנואה ליעקב דזה א"א כמ"ש לפני זה : ובפ' יש נותנין מקשי עוד אפשר בגנות כהמה טמאה לא דבר הכתוב בגנות הצדקת ידבר הכתוב · ולכן דרש כי שנואה שהיתה מרת נפש ושנאה את נפשה · וז"ש כמעשה השנואים ופיר' שבכתה ויללה על מר גורלה · ומ"ש עוד שהיתה אומרת או לנ"א אמודה הוא פי' אחר למה נקראת שנואה מפני שחשבה שתנשא לשונא לכן נקראת היא שנואה פי' אשת השונא · ומ"ש שכך היו התנאים כו' הוא פי' לשני הפירושים למה בכתה וכדמפרש שהיתה בוכה וכן למה אמרה שתנשא לשונא שם יהיה אמת · ומ"ש אח"ז והיו הכל סונטין בה כו' הוא פירוש שלישי למה נקראת שנואה · ומה שלא אמר המדרש בכל אחד ד"א · כן היא מדרך המדרש בכמה מקומות להשמיע את הלשון ד"א : לא היתה מרמה באחותה · ובאמת לא היתה מרמה כי אחותה מסרה לה הסימנים · ומ"ש ר' חנין בשם ר"ש בר"י כיון שראה אבינו יעקב מעשים שרימה לאה באחותה כו' אין הכוונה על המרמה אשר היתה בלילה הא' דא"כ היה נתן דעתו לגרשה מיד ואיך יתעכב מששמעון · כי תלילה לאמר על אבינו יעקב שיזדקק לאשתו כשחושב לגרשה ויוליד בני שנואה הלב · אבל פי' כי ראה מעשים אחרים שנראים בעיניו כמרמה נגד אחותה · וכיון שפקדה הקב"ה הבין כי אין בה עון אחרי אשר הקב"ה יעשה עמה נסים : ארבע מדות נאמרו בשמות כו' · המאמר הזה הובא פה לתכן גם הכתובים · משום דקשה אם טעם השמות הנקוב בתורה אחד הוא ואין שני לו · אם כן יקשה למה נקרא ראובן ראו בנ"ר ולא נקרא ראה בן · וכן שמעון משמע דהוא שומע ולמעט שכתוב בכתובים סי"ל לנקרא שמע · לכן אמר כי יש ששמותם נאים ומעשיהם נאים · ומזה נתוה כי נקרא בשם הנאה לפי מעשיו ולפ"ז א"ש

פירוש מהרז"ו

כמש"ל סימן י"ב שאנשי מזרח היו גדורים מעריות · ויתכן שבאו לרמוז על מש"ל פס"ד ס"ה וזהו הרמז של הכלה · ומ"ש למה נקרא שמו לבן הארמי כו' כוונתו למ"ש רים תולדות בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי שלא הוצרך עוד לומר הארמי אלא כו' · וע"ל פס"ג ס"ה · אית ספר · נ"ל סופר או ספרא ופי' חכם רב ומורה שיש לו תלמידים ובאג"ב בפמ"ח איתא שאמרה לו את לא רמית באבוך כו' מתוך דברים הללו התחיל שונא אמר הקב"ה אין רפואתה של זו אלא אם יהיו לה בנים כו' ע"ש וזה על פי מדה ע' ז"ז : ב ויבא גם אל רחל · וס"ד ויעבוד עמו עוד ז' שנים אחרות וכמ"ש ואתנה ידעתן כי בכל כחי עבדתי וגו' וכראשונות אין חידוש דאל"כ לא יתן לו בנותיו אך אפי' אחרונות באמונה : פרשה עא סימן א כי שומע אל אביונים · בילקוט הגי' כסבי"ן פתח כי שומע אל אביונים אר"ב בר יפת לא ראשו כו' ועי' ילקוט תהלים סוף מזמור ס"ט וכדוגמא זה ויק"ר פ"ל ה"ג פנה אל תפלת וגו' : דאמר ר"י · ע' שמ"ר פ"ל ס"ה ומי הם עמך כו' וכמ"ש תהלים י"ח עם עני · ואביון קושיא ודקשו · בשוח"ט שם ע"ש ועי' בילקוט : שכן לאה · שגם הוא היתה עקרה בתולדתה כמ"ש ויפתח את רחמה וכמ"ש באג"ב פנ"ב ז' עקרות שהיו בעולם כנגד ז' ימים שרה רבקה כו' : נזקפות כו' נזקפה · אמר בלשון הדרשה שאח"ז ע"ש וזוקף לכל הכפופים : ב ד"א סומך ה' · פי' ד"א וירא ה' כי שנואה לאה הה"ד סומך ה' וגו' : במעשה השנואים · שרימתה את יעקב ודרש מדלא אמר כי שנאה יעקב אלא שנואה סתם : שהיתה אמודה · וכמש"ל פס"ז ס"ז אמורה הייתי להנשא עמש"ש ומ"ש שהיתה אומרת פי' שהיתה חושבת שכן יהיה · וע"ל שם בפ"ז שהיו אומרים כך היו התנאים וכן גי' אמודה פי' שאמדו ושיערו כן : מאחורי הקורים · ע' מ"כ וע' מדרש אסתר פסוק ביום השביעי ומש"ם וע"ל ר"פ מ"ט ול"ר פ"ז ס"א · ומש"ם בשם מ"ע : רוב מסובין · פי' רוב המסובין בשולחן יעקב בני' הילקוט אעפ"כ עושין את רחל עיקר : תלויים ברחל · ע' לעיל פ"ע ס"כ לקמן פפ"ב סי' י' מדרש רות פסוק ויאמר כל העם וע' מדרש תהלים ס' פלגי מים מז' קי"ע שהנביאים ג"כ נקראו על שמה : ג ששמותיהם נאים · במ"ר פע"ז ס"י · ותנחומא שמות ס"ב ותנחומא

ידי משה

שעשתה כמעשה השנואים · פי' שרימתה באחותה וע"ז מביא ר"ס דבריו שהיו משתקים בה ואמרו אינה היתה צדקת לא היתה מרמה באחותה ופירושו כן שלא לפרש שיעקב היה חלילה שונא לה · ואח"כ יהיה ראובן חלילה בן שנואה כנ"ל וע"ז מביא ראיה רבי חנן שהיה יעקב רוצה לגרשה בשביל מעשה זה

עשו שמו עשו ואינו עושה · ישמעאל שמו שומע ואינו שומע · שמותן כעורים ומעשיהם נאים · אלו בני הגולה (עזרא ב) (ג) בני בקבוק בני חקופא בני חרחור וזכו ועלו ובנו בית המקדש · שמותיהן כעורים ומעשיהן כעורים · אלו המרגלים א סתור בן סתורים גדי גרדים ומרדין · א"ר יוסי בר חנינא שמותיהן נאים ומעשיהן נאים אלו השבטים ראובן ראו בן בין הבנים · שמעון שומע בקול אביו שבשמים · (ג) א"ר יוסי בר חנינא אין שמותם של שבטים עכור להם אלא הפות להם : ד ותהר עוד ותלד בן ותאמר כי שמע ה' כי שנואה אנכי ויתן לי גם את זה ותקרא את שמו שמעון · ב זה עתיד להעמיד שונא ומי מרפא מכתו גם את זה פינחס שהוא עתיד לעמוד מלוי · ותהר ותלד בן וגו' על כן קרא שמו לוי · ר' יודן אמר לוי זה עתיד ללות את הבנים לאביהן שבשמים · ע"כ קרא שמו · בכל מקום שנאמר על כן מרובה באוכלסין · ותהר עוד ותלד בן ותאמר הפעם אודה את ה' · ר' ברכיה בשם ר' לוי ג לכהן שירד לגורן נתן לו א' כור של מעשר ולא החזיק לו טובה ואחד נתן לו קומץ של חולין והחזיק לו טובה אמר ליה אדוני הכהן אני נתתי לך כור וזה לא נתן לך אלא קומץ ואתה מחזיק לו טובה אמר ליה את מחלקי נתת לי אבל זה נותן לי משלו לפיכך אני מחזיק לו טובה · כך לפי שהיו אמהות סבורות שזו מעמדת שלשה וזו מעמדת שלשה · וכיון שילדה לאה בן ד' אמרה הפעם אודה את ה' : ה ההה"ד (במדבר יז) וקח מאתם מטה מטה לבית אב ר' יצחק אמר מטו מטו בני מטו בעגל מטו במרגלים · ר' לוי אמר עלו בהם שני שבטים שבט כהונה ושבט מלכות · את מוצא שכל מה שכתוב בזה כתוב בזה · בזה משיחה ובזה משיחה · בזה מטה ובזה מטה בזה ברית מלח ובזה ברית מלח · בזה פעם ובזה פעם · בזה נזר ובזה נזרי בזה קריבה ובזה קריבה · בזה שלשלת יוחסין ובזה שלשלת יוחסין · בזה ציץ ובזה ציץ · א"ר לוי (איוב לו) (ד) לא יגרע מצדיק עיניו · עינוהי דוגמת דידיה כאיניש דאמר עינגהון דפוריה · (שם) ואת מלכים לכסא · ד לאה תפסה פלך הודיה ועמדו הימנה בעלי הודיה · יהודה (בראשית לח) ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני · דוד אמר (תהלים קלו) הודו לה' כי טוב · דניאל אמר (דניאל ב) לך אלהא אבהתי מהודא ומשבח אנה · (ה) ו רחל תפסה פלך שתיקה ועמדו כל בניה בעלי מסטירין · בנימין ישפה יש פה יודע בבכירתו של יוסף ואינו מגיד · שאול (ש"א י) ואת דבר המלוכה לא הגיד לו · אסתר (אסתר ב) אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה · על כן קראה שמו יהודה · בכל מקום שנאמר על כן מרובה באוכלסין · ותעמוד מלדת · א"ר אמי מי מעמיד רגלה של אשה בתוך ביתה בניה : ו ותרא רחל כי לא ילדה וגו' · ותקנא רחל באחותה · ז א"ר יצחק כתיב (משלי כג) אל יקנא לבך בחטאים

מסורת המדרש א עיין סוטה דף ל"ד · ב ילקוט כאן רמז קכ"ו · ג תנחומא כאן סימן ט' · ד מדרש שמואל פרשה כ"ח · תנחומא כאן סימן ו' · ילקוט כאן רמז קכ"ו · ילקוט איוב רמז תתק"ב · ה מגילה דף י"ג · אסתר רבה סוף פרשה ו' · ילקוט שמואל רמז ק"י · ו אגדת בראשית פרק כ"ח ·

חידושי הרש"ש

(ג) בני בקבוק עמ"ש יונ"פ שהוא שם כלי חרס בירמיה י"ט והוא לשון ריקות כמו שאמר שם פסוק ז' בפתרונו ובקותי את עצת כו' : (ג) אריב"ח אין שמותם של שבטים עכור להם אלא חפות להם ע"כ · (וז"ל בני הרב ר' מתתיהו נ"י) עכור · כ"ה הגי' ביפ"ת ובא"ב אבל במדרש דפוס אמשטרדם (תקל"ז) ראיתי נדפס עבור בד"ת · ונראה לי שהיא גירסא נכונה · והכוונה פשוטה · שהשמות השבטים אלה ראובן שמעון כו' לא חידשו אותם האמהות בעצמן על בניהם לקרוא להם שם חדש מחמת הטעם שכתוב בתורה · אלא הן היו השמודים שמות אלו · שלא בנקל היו יכולין לבדות שמות שמכוונים בצמצום ובדיוק לפי טעם השם : עד"מ בשם ראובן אין מבואר בו רעיון "ס' בעניי" ואליו השני "בן" אין לו שום רמז בטעם הכתוב (ולכן דרשו חז"ל מעצמם טעם אחר "ראו בן" וג"כ לפי הפשט יכולני לומר שהעין נבלע ושיעורו "ראובני" (כמו ר' זירא תחת ר' זעירא) (ובען ירמוז על בעניי) וכן בשם שמעון כו' · ועי' לעיל ד"ס כ"ה לא שמדרש הוא השם וכו' · אלא באמת שכל אלה השמות היו נהוגים מקודם · ומחמת שהאמהות מצאו אותם מכוונים קצת לפי המאורעות שרצו לעשות לבן זכרון · קראו את בניהם בשמות אלה · אף שהם אינם מצומצמים ומכוונים כל כך לפי הטעמים שלהן · לא דקדקו בזה · וזה שאמר ריב"ח אין שמותם של שבטים עבור להם · ר"ל אין השמות האלה כמו הבגדים שעושה לכתחלה כפי מדת רחבו וארכו של האיש אשר בעבורו נעבד הבגד שאז יעשה מצומצם בלי יתרון וחסרון כלל · אלא חפות להם (כמו בתרגום חפות פ"ג דשקלים מ"ב ויבמות ק"ב ב' שפי' בבגד רחב שיש בו כפל) · וכמד"ש ר"פ כ"א נ"ל לא חפותין כמ"ש שנפרש ר"ל כבגד רחב שלובש אדם לפעמים אף שלא כמדתו · ומצאתי בפי' הרע"ם ע"פ ע"כ קראה שמו יהודה · הדברים האלה כהוייתם ושמחתי מאד שלפי פירושי מכוונים המה בדברי ריב"ח וז"ל : ונראה שהיו כל אלה שמות של קדמונים כמו שמצינו קודם לזה יהודית בת בארי · וכן שמואל בן עמיהוד קודם לשמואל הנביא והיו בוחרים מהשמות הקודמים את הנופלים על לשון המאורע עכ"ל : (ד) לא יגרע מצדיק עיניו עינוהי דוגמת דידיה כו' · כאן מבואר כמו שפי' המהרש"א בח"א במגילה (י"ג ריש ע"ב) ושלא כפירש"י שם ותכם עדיף מנביא · ועי' פירש"י בברכה (ל"ג כ"ח) על עין יעקב והוא לשון חז"ל בכ"ד מעין שעוס"ב ב"ב (ס"ו א') מעין שופריה כו' (שם כ"ח א') ועוד הרבה : (ה) רחל תפסה פלך שתיקה · פי' שלא גלתה ליעקב שרוצה לבן להחליף את לאה תחתיה · וזהו ג"כ כוונת הגמרא שם בבבא גניעות שהיתה

נה

חידושי הרד"ל

והזקנים מיהודה מנאה היו דזקנים נמי סנהדרין אמרינן בב"ר פ"ח ורות רבה פ"א דרובן משבט יהודה וביומא כ"ו אמרינן דלא אשכחן ת"ח דמורי אלא מיהודה ויששכר ובניהם מנאה והש"ב הקדימו רחל ללאה לומר

מתנות כהונה

לשם גנאי כו' : ה"ג בילקוט שמו עושה לשון מעשה ואינו עושה ומעשה רשעים לא מקרי מעשה : ואינו שומע · להקב"ה כדכתיב ישמעאל : בקבוק חקופא חרחור · לי פקפוק והכאה וניכוי מדון : ה"ג בילקוט סתור בן מסתורין גדי כגידין מררין : בסתורין · לשון סתירה ופרצה : בגידרין · עשב מר שמו גיד : ה"ג גדי כגידין מררין שמותיהן כו' : חפות · חפוי וכסוי של כבוד בכולן ולאו דוקא בראובן ושמעון לבד : להעמיד שונא · זה זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני ודייק מדאמר סיפיה דקרא גם את זה לרבות בן מי שיבא אחריו שירפא שנאתו של זה והוא פנחס שרפא מחלת זמרי : ללות כו' · לרצות אותם להקב"ה וכן עשה במעשה זמרי או ר"ל ע"י העבודה שהיתה ע"י הכהנים והלוים משבט לוי : מרובה באוכלסין · על כן משמע יותר על השיעור הנכון ובמקום אחר אמרינן חוץ משבט לוי שהארון מכ"ה בהם : ה"ג נתן לו אחד קומץ : ה"ג לך כור ולא החזקת לי טובה וזה : כבורות · בנבואה כמו שפי' רש"י בחומש : בן ד' · הרי אחד יותר מהראוי לחלקה : מטו · לשון נטייה והמעדה רגל מדרך האמת שבשניהם סרו מאחרי ה' : עלו בהם · נתעלו בשני המעשים בעגל ויאספו אליו כל בני לוי וחגרו איש חרבו על ירכו ומלאו ידיהם קודש ובמרגלים ויהם כלב נשיא לשבט יהודה ודרש מטה לשון מטה עוז וגדולה ולכן כתוב בשניהם הפעם שהיו להאדים שוים בגדולתם : ברית מלח · כתיב גבי שבט לוי וכתוב בדוד כי ה' נתן הממלכה לדוד ברית מלח : שלשלת יוחסין · יחוס דוד בסוף רות וכתיב ואלה תולדות אהרן ומשה ועי' בסדר במדבר רבה פרשה ב' והאחרים קלים על המעיין : עינוהי · דוגמא שלו ומראיתו כד"א ועינו כעין הבדולח והכי איתא בהדיא ריש פרשה נשא : עינוהי דפוריא · כאדם האומר דוגמא של הפרי הוא דומה לזו מפני שהוא כעין מינה כך נראה ועיין בערוך ערך אפריא ובריש מגילת רות ובב"ר פרשה ל"ה וברמב"ן בפ' הקשת ובמדרש שמואל גרס עייהו קפירי ולא מצאתי פירושו : ה"ג דפוריא לאה תפסה · והכי מוכח בילקוט פ' זו ובאיוב : פלך הודיה · כלומר אומנות ומעשה ההודאה : מסטירין · לשון סתר : בנימין ישפה · לפיכך היה קבוע בחשן אבנו אבן ישפה נוטריקון יש פה שהיה לו פה לגלות מכירת יוסף ולא עשה לפי שראה שהסכים הקב"ה עם מכירתם שהרי הוא יחד' לא גלה ליעקב : אסתר · משבט בנימין היתה : מי מעמיד כו' · שלא יגרשנה בעלה וכן אירע ללאה שקודם שילדה נתן יעקב דעתו לגרשה ואח"כ

רש"י

שנואה אנכי אמרה שמעון עתיד להעמיד שונא זה זמרי : ומי מרפא מכתו ויתן לי גם את זה זה פנחס העומד מלוי : אתה נתת לי מחלקי לפיכך לא החזקתי לך טובה כך לפי שהיו סבורות שכל אחת מהן מעמדת ג' וכו' : מי מעמיד רגליה של אשה בתוך

פירוש מהרז"ו

שלח ס"ו : בקבוק חקופא · כמ"ש בקבוק יוצר חרש · חקופה מל' קוף וחרחר מל' לחרחר ריב או ובחרחור פ' תבוא : בן סתורים · ע' מ"כ וע' תנחומא ס"פ האזינו כל שמות המרגלים בשם ר"מ הדרשן בא"א : ראובן ראו בן · ברכות פ"ק דאי משום כי ראה בעניי הול"ל לקרותו ראו בען : חפית · הוא בית יד של בגד בלשון ישמעאל כמש"ל פע"ה ס"ה יהבתיה בחפתי ופ"פ ס"ח וע' חפת וע' ערוך ע' מד"ש ר"פ כ"א נמלאו חפותין כו' והוא מענין תכשיט ומ"ש שלא תאמר שהוא עכור היינו על שמזכיר העוני והשנאה אך הוא לשבחם כמ"ש במ"ר פ"א ס"ה באריכות ע"ש : ד מרובה באוכלסין · בפרשה במדבר מפורש שבט לוי לפחות שבשבטים אך הכוונה על דורות הבאים כמו בימי דוד ושלמה שעשה מהם כ"ד משמרות כהונה ולויה וכמ"ש באיכה רבתי פ' דבתי עם הרבוי המופלג של הכהנים בימי שלמה : לכהן שירד לגורן · ע' תנחומא סס"ט ביתר באור והמשל בא"א · ומ"ש נתן לכהן כור של מעשר הנה בתורה מפורש שהתרומה לכהן והמעשר ללוים אך בנחמיה י' כתיב והיה הכהן בן אהרן עם הלוים בעשר הלוים פי' שגם הכהן יקח מעשר עם הלוי כי קנסו את הלוים : שהיו אמהות סבורות · כי נביאות היו וידעו שיהיו לו עוד ב' נשים : ה ההה"ד וקח מאתם · הוא ד"א על מ"ש הפעם אודה הפעם ילוה ואגב זה מביא מה שדומים בעניניהם והקדים פ' קח מאתם מטה מטה קרי ביה מטו : בלוי משיחה · כמ"ש והכהן המשיח וכן במלכי יהודה דוד ושלמה · בלוי מטה אהרן ביהודה מטה עוזך ישלח ה' בכה"ג כתיב נזר שמן משחת אלהיו עליו · בדה"ב כ"ג ויתן עליו את הנזר וכתיב ועליו יציץ נזרו · בזה קריבה ובזה קריבה כמ"ש במ"ר פ"ג ס"ב באורך ובאהרן והאת הקרב אליך את אהרן וכתיב הקרב את מטה לוי ואצל זרע דוד והקרבתיו ונגש אלי · בכה"ג ועשית ציץ ביהודה לא מפורש אך י"ל שהמדרש סמך על מ"ש ועליו יציץ נזרו : עינוהי דפוריה · בערוך ערך דגם בשם ילמדנו פרשת פקודי לא יגרע מצדיק עיניו דגמטרין שלו כאדם המבקש למכור פירות והוא אומר לו הראני את העין והכוונה שיראה אם ידמה הפרי לשרשו וז"ש עינוהי דפוריה מראה הפירות דומה לעצו · ועי' כל המאמר במד"ש פכ"ח · ופי' במ"ר פ"ו ס"ב : פלך הודיה · לשון פלך שייך בחבה ובפיה תמכו פלך : צדקה ממני · הרי שהודה ולא כפרי והא"כ אין ההודאות דומים אלא בלשון ע"פ מדה ממעל ולא בענין · אך במד"ש שם גורס יהודה [illegible]

יפה תואר

א"ש מה שנקרא בשמות כאלה ובתמונות כאלה · כי אמותינו נביאות היו וידעו את מעשי בניהם ולכן כללו בשמותם גם את המעשים אשר יעשו וזה ראובן ראו בן בין הבנים · שמעון שומע בקול אביו שבשמים ולמען לא נאמר עוד כי השם הוא גוזר על המעשים · לכן אמר כי מצינו ג"כ אשר השמות נאים ומעשיהם כעורים וכן להיפך ומ"ש בגמ' שמא קא גרים זה רק על הרוב נאמר אבל אין גנו לסגולה איש מחזקת כשרותו בשביל שמו המכוער : עשו שמו עושה רצון עושיו כנ"ל ובישמעאל גרסינן שומע אל וע"ע במ"ר פט"ז · וכן גדי גידין ומרדין וזה ענין לער ויסורין קשים : אין שמותם של שבטים עכור להם · פי' מבולבל וכמו ליעכר מותך בפ' הגוזל עצים · והכוונה כי לא כאשר יראה לכאורה בשמות השבטים מבולבלים קצת מסורות ענינם דכיון דראובן נקרא על כי ראה ה' בעניי היה לו לנקרא ראה בן וכן שמעון אינו מתישב יפה על הוראת כי שמע ה' וכן דרך השמות להיות בהם קצת מהבלבול ואינם צודקים לגמרי על טעם השם כמו נח מן זה ינחמנו והי"ל לנקרא מנחם וכן משה מן מן המים משיתהו הי"ל לנקרא משוי · ושמואל כי מה' שאלתיו והי"ל לנקרא שאול וכאלה שמות רבים · אבל שמות השבטים צודקים לגמרי לפי ענינם דראובן ר"ל ראו בן בין הבנים ושמעון אחר לו שומע בקול אביו וכו' · חפות שלא ומולדך בצמצום וחבירו באגדת שמואל וילבש שאול את דוד מדיו נמלאו חפותים לא מסולבלין ולא מסולקין או מלשון אימרא של בגד כדפירש"י בר"ם מנות חלילה על פה דתנן אין התורם נכנס בפרגוד חפות ר"ל בבגד שיש לו אימרא · וחבירו ביומא שלא יוציא ידו מתחת חפת חלוקו ועניינו שכמו שהאימרא מתיחסת יפה לבגד כך היו שמותיהם של שבטים מתיחסים וצודקים יפה לענינם ואין בהם בלבול שלשון כדפי' : לוי זה עתיד ללות את הבנים כו' · הנה בכתוב מפורש הטעם דנקרא לוי כי אמרה עתה הפעם ילוה אישי אלי · אבל ק"ל בקרא דכתיב על כן קרא שמו לוי למה לא כתיב ותקרא שמו לוי · ורז"ל דרשו על כן קרא קאי על הקב"ה וכמ"ש רש"י ז"ל וע"ז נתן ר' יודן טעם כי הקב"ה קרא אותו בשם לוי בשביל שילוה את הבנים לאביהם שבשמים · והיא קראה אותו בשם זה בשביל הטעם ילוה אישי וגו' וכמפורש בכתוב · ואולי גם היא כיוונה לזה באמרה הפעם ילוה אישי דזה קאי על הקב"ה ע"ד שכתוב בהושע תקראי אישי · ושבט לוי שמרו תמיד את משמרת ה' כמו בעגל ובעבודת המקדש : בכל מקום שנאמר על כן כו' · כי שום שבט לא עלה סכומו אלא חמשים אלף וביהודה דכתיב על כן היה שש אלף ובדן כתיב ג"כ על כן והיו שבעים אלף · ואף שגם שבט שמעון היה קרוב לס' אלף אך המה נתמעטו במעשה זמרי · ואולי דריש על כן מלשון עלוי וחשיבות · ולכן כתיב על כן באלה אשר לא כתוב כן באחר השבטים · וע' ברש"י מ"ש על שבט לוי דכתיב על כן והיה מעט באוכלסים : ההה"ד וקח מאתם מילתא באפי נפשה היא לתרץ למה הודית ברביעי משום שזכתה עתה לכהונה ולמלכות · וכן גירסת הילקוט ד"א על שהיו לה שבט כהונה ושבט מלכות ומביא הדרש של ר"י מטו מטו · משום דבחטא ישראל בעגל ובמרגלים ליקחה הבכורה מישראל ונבחר שבט לוי תחתם · ואע"ג דבחטא העגל לבד ניקחה הבכורה רבותא קאמר שמשתי הסבות האלה ראויים היו ישראל לדחות · ור"ל סובר דבא לאקושי שבט כהונה לשבט מלכות כי שניהם שוים וכמו שמפרש שכל מה שכתוב בזה כתוב בזה : לאה תפסה פלך כו' · משום [illegible]

ידי משה

זה שרימזה באותם : ראו בן בין הבנים · פי' ע"ד שאמרו ז"ל ראו מה בין בני לבן חמי :

כי אם ביראת ה' כל היום · ואת אמרת ותקנא רחל באחותה אלא מלמד שקינאתה במעש'ה הטובים אמרה אילולי שהיא צדקת לא היתה יולדת · ותאמר אל יעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי א"ר שמואל [א] ד' השובים כמתים מצורע וסומא ומי שאין לו בנים ומי שירד מנכסיו · מצורע דכתיב (במדבר יב) אל נא תהי כמת · סומא דכתיב (איכה ג) במחשכים הושיבני כמתי עולם · מי שאין לו בנים מנין שנאמר הבה לי בנים ואם אין מתה וגו' · ומי שירד מנכסיו מנין שנאמר (שמות ד) [ב] כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך · וכי מתים היו והלא דתן ואבירם היו אלא שירדו מנכסיהן: ז ויחר אף יעקב ברחל · [ג] רבנן דרומאה בשם ר' אלכסנדרי בשם ר' יוחנן אמר (איוב טו) החכם יענה דעת רוח · זה אברהם · (בראשית טז) וישמע אברם לקול שרי · וימלא קדים בטנו · זה יעקב · ויחר אף יעקב ברחל ויאמר וגו' · א"ל הקב"ה כך עונים את המעיקות חייך שבניך עתידים לעמוד לפני בנה · ויאמר התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן · ממך מנע ממני לא מנע · [ד] אמרה לו כך עשה אביך לאמך לא חגר מתניו כנגדה · אמר לה אבי לא היה לו בנים אבל אני יש לי בנים · אמרה לו וזקנך לא היה לו בנים וחגר מתניו כנגד שרה · אמר לה יכולה את לעשות כשם שעשתה זקנתי · אמרה לו מה עשתה אמר לה הכניסה צרתה לתוך ביתה · אמרה לו אם הדבר הזה מעכב הנה אמתי בלהה בא אליה ואבנה גם אנכי · מה זו נבנית על ידי צרתה אף זו נבנית על ידי צרתה · ותאמר רחל דנני אלהים · דנני וחייבני דנני וזכני · דנני וחייבני שנאמר ורחל עקרה · דנני וזכני שנאמר ויתן לי בן · על כן קראה שמו דן · בכל מקום שנא' על כן מרובה באוכלוסין: ח ותאמר רחל נפתולי אלהים נפתלתי וגו' · נופתי פתיתי תליתי אחותי עלי · א"ר יוחנן נינפה היה לי לעשות לפני אחותי אילו שלחתי ואמרתי לו תן דעתך שהן מרמים בך לא היה פורש · אלא אמרתי אם אין אני כדאי שיבנה העולם ממני יבנה מאחותי · ד"א נפתולי פיתולייה לא דידי הויין כלום הלך יעקב אצל לבן אלא בשבילי · ד"א נופת עצמה לא שלי היא דברי תורה שנאמר בהם (תהלים יט) ונופת צופים · יהיו נאמרים (ב) בחלקו של נפתלי: ט ותלד זלפה שפחת לאה · בכולם כתיב ותהר וכאן ותלד אלא בחורה היתה ולא היתה ניכרת בעיבורה · [ה] ותאמר לאה בא גד · אתיא גדא דביתא אתא גדא דעלמא · בא מי שעתיד לגדד משתיתן של עובדי כוכבים ומנו אליהו · [ו] אליהו משל מי ר' אליעזר אמר משל בנימין · דכתיב (ד"ה א ח) ויערשיה ואליה וזכרי בני ירוחם כל אלה בני בנימין · ר' נהוראי אמר משל גד היה · הה"ד (מלכים א יז) ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד · א"ר פליפי בר נהוראי (ו) מאן חזית למימר כן · א"ל דכתיב (יהושע יג) ויהי להם הגבול יעזר וכל ערי הגלעד · מה מקיים ר' אלעזר קרא דר' נהוראי מתושבי גלעד מיושבי לשכת הגזית הוה · ומה מקיים ר' נהוראי קרא דר' אלעזר ויערשיה ואליהו אלא מדרשות הן · בשעה שהיה הקב"ה מרעיש עולמו היה מזכיר זכות אבות בני ירוחם והקב"ה מתמלא רחמים על עולמו · פעם אחת נחלקו רבותינו בדבר אלו אומרים משל גד ואלו אומרים

מסורת המדרש א נדרים דף ס"ד · עבודת כוכבים דף ה' · ירושלמי נדרים פרק ר"ח · שמות רבה ריש פרשה ה' · איכה רבתי ריש פרשה ג' · תנחומא סדר נח סימן י"ג · ילקוט כאן רמז קכ"ז · וסדר בהעלותך רמז תשמ"ב · עיין בר"ן נדרים דף ז' ע"ב · ב פד"א פרק מ' · ג ילקוט כאן רמז קכ"ז · ילקוט איוב רמז תתק"ז · ד אגדת בראשית פרק נ"א · ה ילקוט כאן רמז קכ"ח · ו עיין בבא מציעא דף קי"ד ובתוד"ה מסו · תדא"ר פ' י"ח · ותדא"ז פ' ט"ו · ילקוט מלכים רמז ר"ח :

חדושי הרד"ל

לומר שהיא עיקר : (ב) בחלקו של נפתלי עמ"ש ורמזו לטבריה בחלקו של נפתלי שבה היו סנהדרין בימיהן : בימי
(ו) מאי חזית למימר כן · נראה דק"ל דהא גם לחצי שבט המנשה ניתן מגלעד לנחלה כדכתיב (במדבר ל"ב מ') (דברים ג' ט"ו) (יהושע י"ג ל"א) לזה השיב לו מדכתיב ויהי להם (פי' למטה גד) כל ערי הגלעד · ובחלק המנשי כתיב הגלעד סתם (ר"ל בלא מלת ערי) וע"כ פי' דאותו החלק מהגלעד שהיה מיושב בערים היה לבני גד · ובן אלא אליהו כתיב מתושבי גלעד דר"ל מחלק היושבי הגלעד · וע' תענית ג' א' תד"ס ויאמר כוונה אחרת במתושבי גלעד :

חדושי הרש"ש

כה ברה. (והלא כפירש"י שם) והוא דומיא דלניעות אלו ואחר דהוויין ג"כ פ"י פתיקה · (וגם קשה לפירש"י דהרי הגמרא שם אומרת טעם מסירתה הסימנים הוא כדי שלא תכסף לאה וגם מפני הצניעות) :

רש"י

בתוך ביתה בניה · שאין מגרשה עוד : כך עונין את המעיקות חייך שבניך עתידין לעמוד לפני בנה · יוסף : פתיתי · לשון פיוס כלום נתפייס לבא בכאן אלא בשבילי · ד"א לשון קשר כל הקשרים שקשר יעקב ונתגלגל לבא בכאן לא היה אלא בשבילי כהדא דתנינן אלא עושהו גדול ופותלהו מתוכו ומקרא מלא הוא כמו בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה : נינפי היה לי לעשות לפני אחותי · שכך קורין בכרכי הים לכלה נינפי : אלו שלחתי ואמרתי לו תן דעתך שהן מרמין לך לא היה פורש אלא אמרתי אם איני כדאי שיבנה העולם ממני יבנה מאחותי : פיתילייא לאו דידי הוויין כלום הלך יעקב אצל לבן אלא בשבילי: נפת עצמו · דידי הוא דברי תורה : בא גד אתא גדא דביתא אתא גדא דעלמא ומי שהוא עתיד לגדד משתיתן של אומות העולם ומנו אליהו : מאי חזית למימר כן · עדיין אין אנו יודעין בזה אם הוא משל גד · אמר להם דכתיב ויהי להם הגבול יעזר וכל ערי הגלעד :

כי

אהבתה ובא לו ללבן : נפת · זאת התורה שנקראת נופת צופים ודרש נפתלי נוטריקון נופת לי : בחלקו של נפתלי · כמה שנאמר הנותן אמרי שפר : גדא דביתא · גדא דעלמא · פירש הערוך מזל הבית ומזל של כל העולם : לגדד משתיתו גרסינן ופירושו לשון משתיתן · יסודן : ה"ג אליהו אליהו משל מי : מאי חזית בו' · מה ראית לאייה מפסוק זה שהוא משל גד : ויהי להם וגו' · בשבט גד קמיירי בספר יהושע : מלשכת הגזית בו' · גלעד דרש נוטריקון גל עד שלשכת הגזית היה גל ותל שהכל פונים להוראה שיוצאה משם והיא היתה עדות על השכינה ששורה בישראל כדאיתא במדרש חזית : אלא מדרשות בו' · שמות אלו היינו שמות בני אדם אלא נקראו כן על שם זכות אבות וכדמפרש ואזיל : בשעה שהקב"ה גרסינן : ה"ג עולמו אליהו מזכיר כו' · וכ"ה בילקוט פר' זו ובמלכים ועיין בתנחומא בפרשת כי תשא בשעה שהשי"ת בא להרעיש את עולמו אליהו מזכיר זכות אבות בני ירוחם הקב"ה מרחם על עולמו והכי מוכח בילקוט : משל גד · בא אליהו :

מבני

מתנות כהונה

ואח"כ אמר לאמן של אלו אנכי מגרש כדאיתא ריש פרשה זו ודרים והעמוד מלדת עידה היתה לה מהמת לידתה: שהיא צדקת · ממני : דתן ואבירם · כמ"ש חז"ל דהאי אנשים דתן ואבירם היו : קדים · שהוא רוח קשה כד"א ברוח קדים עזה הגה ברוחו הקשה ביום קדים : ה"ג בילקוט איוב ובפי' רש"י כך עונים את המעיקות והוא לשון צרה וע"א כלומר העקרות המצירות: לפני בנה · זה יוסף: ממני לא מנע · ולכן אין עלי מה לעשות: כך עשה · בתמיה : לא היו לו בנים · והלא הגר ילדה לו ישמעאל: יכולת את כו' · דייק מדענתה והמרה ואבנה גם אנכי ממנה וכדלקמן : מה זו כו' · דברי הספר הם ולא דברי רחל והכי מוכח בילקוט: דנני וחי בני · דרש דנני שני דינין : ה"ג בילקוט נסיתי לשון הסתה שהיתה מפתה ומרלה ללאה ומסרה לה הסימנים שמסר לה יעקב ודרים נפתלתי נוטריקון נינפה · חופתי שכן בכרכי הים קורין לכלה נינפי : תן דעתך גרסינן : פותילייה · כל סבות וגלגולי יעקב שנתפתל ונתגלגל לבא לכאן לא היה אלא בשבילי ובפי' רש"י מצאתי פיתולייה לשון חבלים והם הסבות שלהם נמשך בעבותות

יפה תואר

להקשות על רחל למה תקנא לא היה צריך להקדים המקרא הזה ומי לא ידע כי הקנאה היא מדה רעה והיא מוציאה את האדם מן העולם ונראה דה"ג כתיב אל יקנא וגו' כי אם ביראת ה' וגו' וכן אמר ותקנא רחל באחותה וכי רחל קנתנית היתה אלא מלמד שקנאתה במעשים הטובים · ומייתי הקרא הזה נראה כי ביראת ה' מותר לקנא · וע' לעיל פי"ו ומ"ש בקנאה הבה לי בנים ולפי המדרש קנאה היתה במעשים הטובים פי' כי היא ראתה כבנים מצד עצמם שהם טובים · ולכן קנאה במעשי אחותה למה אין לה זכות להוליד בנים כמו שיש לאחותה : החכם יענה דעת רוח זה אברהם · פי' בלדד אמר לאיוב אם אתה יתשחר אל אל וגו' ואיוב לא שת לבו ע"ז והשיב דברים אחרים כאלו לא שמע דבריו הוכיחו אליפז ואמר החכם יענה דעת רוח וימלא קדים בטנו · וזה שמוסיף על דבריו ואמר אף אתה תפר יראה וגו' כי לא תתפלל לה' ותגרע שיחה לפני אל ודרך המדרש הוא להשוות את הכתובים עם מעשי הראשונים אף כי לא עליהם יכוונו · ולכן אמר החכם יענה דעת רוח ידבק על אברהם כי תחת אשר היה לו להתפלל על שרה שתתעבר לא התבונן על צערה ושמע לקולה לקחת את הגר · ורעה עוד מזה עשה יעקב כי מלא קדים בטנו וחרה אפו על העלובה ולא התפלל עליה · והמפרשים האומרים כי דעת רוח הוא רוה"ק וכמסכים על המדרש נעיל שמ"ה וישמע אברהם לקול שרי לקול רוה"ק אשר בה שוגים הם כי לא נוכל נכוון את הכתוב החכם יענה דעת רוח על רוה"ק כי זה לא תמיהא היא כמו וימלא קדים בטנו · אבל טוב וישר הוא לעשות דעת אשר ברוה"ק יסודתה · וע' ברמב"ן על התורה למה באמת חרה אף יעקב עליה : וחגר מתניו כנגד שרה · הנה לא מצינו שהתפלל אברהם על שרה שתוליד אחרי אשר נולד לו בן · ואדרבה לאחר כשנתבשר על לידת יצחק ואמר לו ישמעאל יחיה לפניך · ושמא י"ל אחר שקבלה שרה על סגר ונתנה כרשותה אע"פ שבבנה שתבר ותפלל ואז משמאת הגר נפשו להתפלל שיפקד מהרה ולכן לא חם לזרע הגר : דנני וחייבני וכו' · מדכתיב בקרא וגם שמע בקולי משמע כי שני דינים היו לה האחד לחובה וזה דנני אלהים וחייבני והשני לזכות וזה וגם שמע בקולי : נפת מלשון נפתי משכבי · ופי' שהוכנה להיות כלה ליעקב וכבר היתה משכבה ונדתית · ופתיתי פי' שפייסה את אביה להשמע בקולו · ותליתי אחותי עלי שהגדילה אחותה עליה שפתקה שתבא תהלה ליעקב : פיתולייה לא דידי הויין · פיתולייה הוא התכשיטין וכמו הפארות הצעדים והקשורים ביפעיה וקיבורים ופיתולים נרדפים הם בהוראתן כי פתיל הוא לשון קשר כמ"ש רש"י ז"ל · ופירושו בהסבובות והתכשיטים שקנה יעקב נטל לבן אבי ונתן ללאה כדאיתא בתנחומא : בחורה היתה כו' · פי' זה נשני שלשה הדשים להריונה ולא ניכר העובר רק בשביל סילוק הוסת והיא סיון שהיתה בחורה לא הוכר העובר ע"י זה · כי אולי בשביל בחורתה אין לה ווסת עתה · ויען דבראשית הריונם לא הוכר עיבורה לכן לא כתיב גבה ותהר · אבל אחר שלשה הדשים בוודאי ניכר הריונה בשביל גידול הבטן · וע"ע מ"ש ע"ז רש"י ז"ל בחומש : אתא גדא דביתא כו' · ואע"ג דבסוף במה אשה אמרינן האומר גד גדי כו' הרי זו מדרכי האמורי מ"מ אמרה כן מפני שראתה שנולד מהול ולכן אמרה עליו גד יותר מעל דן · וגם ראתה ברוה"ק שהוא יגאל בכל מלחמותיו וכדכתיב גד גדוד יגודנו וגו' אמרה גדא דעלמא בא מי שעתיד לגדד מושתיתן הוא פירוש אחר ומפרש מלשון כריתה : אלא מדרשות הן · כדאמרינן בויק"ר פ"א לא ניתן דברי הימים אלא להדרש · וה"ה דהוי מצי נתרץ כי זה אליה אחר הוא : היה אליהו מזכיר זכות אבות כנ"ל : אלו אומרים משל גד · מצינו עוד דעה כי משל לוי היה וכדאיתא בפ' המקבל אשכחים רבה בר אבהו לאליהו דקאי בבית הקברות דכהן הוא · בכיס"ק

פירוש מהרז"ו

מש"כ שם"א ה' זוקף כפופים וזהו ותעמוד מכפיפותה ע"י לידתה וכמש"ל פל"ח ס"ח ויקם שדה עפרון וכן ס"פ ל"ס ויעמוד השמש : ך ד' השובים במתים · נדרים (ד' ס"ד) שמ"ר פ"ה ס"ד וע"ל פמ"ה ס"ב: מתה אנכי · משמע עתה בחייה אמה חשובה : דתן ואבירם · עי' שמ"ר פ"א סכ"ע וש"נ : ז החכם יענה · הוא מענה אליפז לאיוב וממ"ש אח"כ אף אתה תפר יראה משמע שמתחלה דבר כנגד אחרים זה אברהם הכי ענה דעת רוח אבל יעקב וימלא קדים משל על הכעס בטנו על מ"ש אשר מנע ממך פרי בטן וע"ז אמר אף אתה וגו' וכמו באיוב סוף ג' שדימה עצמו ליעקב עי' מש"ל פפ"ד כס"ג : ויאמר התחת אלהים אנכי · מפורש באג"ב פל"א וז"ל א"ל הקב"ה כך אתה מחסד לוהם ואומר לה התחת אלהים חייך שאני מעמיד ממנה בן שיאמר לאחיו כי התחת אלהים אני (והוא מקרא בסוף ויחי) ומ"ש במדרש ויאמר ר"ל שיוסף יאמר ומלת אנכי ע"ש וצ"ל אני · ומ"ש אשר מנע ממך הוא ציון בפ"ע : לא חגר מתניו · כמ"ש לנכח אשתו וכמש"ל פס"ג ס"ה אע"פ שהיא היתה העקרה · וחגורת מתנים משל על המחזקות וכמ"ש שמ"ר פס"ג ס"א התחיל חוגר בתפלה : גם אנכי · ע' באג"ב פנ"ב : ח נפתלי · כלה כמ"ש שמ"ר פל"ו ס"א וש"נ : נפת עצמי · פי' הנופת העקרי והעצמי ודורש תיבת נפתלי עיין שמ"ר פ"א ס"ה : ט בא מי כו' · כמ"ש מלאכי ג' הנני שולח וגו' הנה בא ואליהו הוא מלאך הברית כמ"ש קנא קנאתי גו' כי עזבו בריתך וכמ"ש בסוף מלאכי הנני שולח וגו' וע' לקמן פצ"ט סי' י"א והוא יגוד וע' במ"ר פפ"ז ס"ם י"א: משל מי · שמ"ר פ"מ ס"ד וש"נ : משל גד · בשביל דעה זו הובא המאמר לכאן ע"ל פצ"ט סי"א : לשכת הגזית · ע' במ"ר פי"ג ר"ס ע"ז ליסוב אין ישוב אלא בתי דינין וזהו מתושבי ובשי"ר ס"פ הנך יפה כו' בשם מכילתא וספרי : פ"א נחלקו · תד"א ח"ב פט"ו וילקוט :

בטוהים

ידי משה

אמרה אלולי שהיא צדקת לא היתה יולדת וכו' וק' והלא אחז"ל בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא ועוד מאי אמרה ואם אין מתה אנכי וי"ל בן המתחבר דס"פ לפי דאי' לקמן שד' מינים שבלולב הם נגד ד' אמהות קהשיב שב ענף עץ עבות כנגד לאה מה הדס זה עליו חופין את עצו כך היתה לאה חפופה בבנים וערבי נחל כנגד רחל מה ערבה יבישה לפני ג' מינים כך מתה רחל לפני אחותה וא"כ רחל שהיא סוברת שהיא כנגד ההדס א"כ נאוה ללאת ממנה רוב הבנים ע"כ אמרה שבה לי בנים שהיא כנגד ההדס וידוע לכל שההדס הוא בנמשל לצדיק כדכתיב והנה הוא עומד בין ההדסים ולכך קנאתה ואמרה אלולי שהיא צדקת פי' הואיל והיא כנגד ההדס ע"כ בשיא צדקת ולפיכך אמרה ואם אין מתה אנכי פי' שא"כ אין אני כנגד ההדס רק נגד הערבה א"כ מוכרחת אני נמות קודם אחותי ודו"ק : על כן קרא שמו דן בכל מקום שנאמר על כן הוא מלוי מרובה באוכלוסין · פי' לפי שעל כן מורה על שאמרו מצרים פן ירבה ורות סקדש אמרה כן ירבה והנה כל השבטים היו בגזרת השעבוד משא"כ שבט לוי לא היה בשעבוד מצרים והכתוב אומר כאשר יענו כן ירבה פירוש שהם ענו אותם בעבודה כדי שלא יהו פרים ורבים והקב"ה עשה מדה כנגד מדה משא"כ בשבט לוי רק שקשה שילא שכרו בהפסדו למה היה זאת אדרבה היה להקב"ה לעשות שגם לוי יהיה בענוי השעבוד לזה מסיק רש"י לפי שהיה הארון מכלם פי' דאיתא לפי שהם לגיונו של מלך שישאו את הארון לכך לא היה בשעבוד ודו"ק היטב : נינפי היה לי לעשות בתמיה וכי היה צריך

משל בנימין בא ועמד לפניהם · א"ל רבותינו מה אתם נחלקים עלי אני מבני בניה של רחל אני: ו ותאמר לאה באשרי כי אשרוני בנות · לומר אשרי מי שזוכה לכך · א"ר לוי לא לן אשר באכסניא מימיו ירש גבהי פלטריות מה שלא ירש יהודה ארצות · הה"ד (דה"א ז') בני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה ושרח אחותם · הוא אבי ברזות · ר' לוי ור' סימון · ר' לוי אמר א שהיו בנותיהם נאים והיו נשואות לכהנים שנמשחו בשמן המשחה שמן זית · ר' סימון אמר שהיו נשואות למלכים שנמשחו בשמן זית:

פרשה עב

א וילך ראובן (א) בימי קציר חטים · ב (משלי כב) חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה · יותן את הארץ הזאת לעבדיך וגו' · (שמואל א ב) (ב) שבעים בלחם נשכרו ורעבים חדלו עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אומללה · ג שבעים בלחם נשכרו · זו לאה שהיתה שבעה בבנים ונשכרה · רעבים חדלו · זו רחל שהיתה רעבה לבנים חדלה · עד עקרה ילדה שבעה · זו לאה שהיתה עקרה של בית ילדה שבעה · ורבת בנים אומללה · זו רחל שהיתה ראויה שיעמדו ממנה רובן של בנים אומללה · ומי עשה כן (ג) ה' ממית ומחיה: ב וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים · ר' חייא בר אבא אמר ד יברוחין · ר' יצחק אמר שעורין · ר' יהודה בר' סימון אמר מיישין · בין לדברי אלו ובין לדברי אלו הכל מודים שלא הביא אלא מן ההפקר · למאן דאמר שעורים בימי קציר חטים כשדה של הפקר הן לפי שכבר כלה הקציר של שעורים · תדע לך שהלך בשעת הקציר בשעת בכור כל מיני איפוריא ולא הביא אלא דבר שהוא מן המופקר להודיעך שהיו שמורים מגזל הארץ · ואם כך היו שמורים מגזל הארץ על אחת כמה וכמה שהיו שמורים מכל הגזל · ויבא אותם אל לאה אמו · להודיעך עד היכן היתה כבודה של אמו עליו שלא טעמן עד שהביאם אל אמו: ג ותאמר רחל אל לאה תני נא לי מדודאי בנך · המעט קחתך את אישי · הגיאת לסבי מן דיקני · תאני ר' שמעון לפי שזלזלה בצדיק לפיכך אינה נכנסת עמו בקבורה · ה הוא דהיא אמרה לה לכן ישכב עמך הלילה אמרה לה · עמך הוא דמיך · עמי לית הוא דמיך · אמר ר"א ו זו הפסידה וזו הפסידה זו נשתכרה וזו נשתכרה · לאה הפסידה דודאים ונשתכרה ב' שבטים ובכורה · ורחל נשתכרה דודאים והפסידה שבטים ובכורה · ר' שמואל בר נחמן אמר זו הפסידה דודאים ונשתכרה שבטים וקבורה עמו · רחל נשתכרה דודאים והפסידה שבטים וקבורה עמו: ד ויבא יעקב מן השדה בערב · תמן תנינן ז השוכר את הפועלים ופסק עמהם להשכים ולהעריב מקום שנהגו שלא להשכים ולהעריב אינו יכול לכופן · א"ר מונא מקום שאין מנהג תנאי בית דין הגדול הוא שתהא הוצאה משל בעל הבית והכנסה משל פועל · הוצאה משל בעל הבית מנין · שנא' (תהלים קד) תזרח השמש יאספון · מכאן ואילך יצא אדם לפעלו · הכנסה משל פועל מנין ולעבודתו עדי ערב · עד ערב לא נאמר אלא עדי ערב לומר עד חשכה · כד"א (איוב ז) עדי נשף · ר' אמי בשם ריש לקיש אמר הטריחו על בעל הבית שאם היתה ערב שבת תהא הכנסה משלו · עד היכן עד שיהא כל אחד ואחד ממלא לו חבית של מים וצולה לו דג מבעוד יום משום כבוד שבת ומדליק נר שנאמר ויבא יעקב

מסורת המדרש א לקמן פרשה צ"ט · ב ילקוט כאן רמז קכ"ט · ילקוט משלי רמז תתקי"ס · ג מדרש שמואל פרשה ה' · ילקוט שמואל רמז פ"ד · ה לעיל פרשה ע' · ו שיר השירים רבה פרשה ז' [...] י"ד · ז בבא מציעא דף פ"ג: ירושלמי בבא מציעא פרק ז' · מדרש תהלים מזמור ק"ד · ילקוט תהלים רמז תתק"ב:

חדושי הרד"ל

(א) בימי קציר חטים וימצא דודאים · נ"ל כאן תחלת הפרשה סה דלהלן רחבה"א יברוחין כו' עד שמורים מכל הגזל ואח"כ נ"ל הא דחנוך לנער עד לעבדיך · ור"ל כמ"ש בקה"ר פ"א ס"פ י"ד שבט ראובן וגד שהרחיקו עצמן מן הגזל לפיכך נתן להם הקב"ה נחלה במקום שאין בו גזל · שנאמר והנה המקום מקום מקנה ממחיר שהוא ט"ז מיל על ט"ז מיל והוא שם מדבר בעבר הירדן · ומפני שאין מגדלין בהמה דקה בא"י מפני גזל ויבוב א"י ורק אמרו מרעין בחורשין אמרו בירושלמי ספ"ז דב"ק דלגון ממחיר · וט"ז מיל היינו כמ"ש בבכורות דעד ט"ז מיל שלשת עיניה דרועה ולכן בקשו שהוא מקום ראוי למקנה בלא גזל כמו שבילדותו מלא דודאים הרחוק מן הגזל כן נתחנכו בניו אחריו: (ב) שבעים בלחם כו' · ג"ז אין כאן מקומו ונ"ל דשכן סוף הפרשה אחר לידת דינה שילדה לאה כבר שבעה ורחל חדלה: (ג) ה' ממית ומחיה · כמ"ש ואם אין מתה אנכי וכדלעיל פע"א שחשוב כמת והוא

רש"י

כי אשרוני בנות אשרי מי שזוכה לכך: לא לן אשר באכסניא מימיו ירש אשר פלטריות מה שלא ירש יהודה הרצות הדא הוא דכתיב ובני אשר ימנה וישוה וגו' הוא אבי ברזות ברזות כתיב וברזית קרי זה דורש את הכתב ברזות כמו פרזות פלטריות הרבה: שהיו בנותידן נשואות לכהונה שנמשחו בשמן זית · ברזית דורש כמו הקרי:

פרשה עב חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין וגו' יותן את הארץ הזאת וגו' · כלומר דכך שתפס ראובן הפסק בניו אחריו הוא תפס דבר שהיה מגוי לו יותר דודאים · וכן בניו תפסו דבר שהוא מגוי להם יותר בעבר הירדן אע"פ שהיתה א"י טובה הימנה: שבעים בלחם נשכרו · לאה היתה שבעה בבנים ונשתכרה שכר טוב: מישון · פרי אותו אילן שקורין מיים: הכל מודין שלא הביא אלא דבר שהוא מן ההפקר: למאן דאמר שעורין · שעדיין בימי קציר חטים של שדה · ושל הפקר הן שכבר כלה קציר השעורים: איפורייא · בלשון יון פרי: קחתך את אישי · הגיית לסבי מן דקני · משל הוא שאומרים מהנה את לזקן שלי מזקן שלי כלומר לא די לך שלקחת את אישי אלא שאת רוצה להנאותו משלי ולא משלך: לפי שזלזלה בזקן · שאמרה לכן ישכב עמך הלילה עמך הוא דמיך ולא עמי: רבי אליעזר אמר זו הפסידה וזו נשתכרה וזו נשתכרה לאה הפסידה דודאים ונשתכרה שני שבטים ורחל נשתכרה דודאים והפסידה שבטים: שתהא הוצאה משל בעל הבית · כלומר משלו הוא נותן לפועל: הכנסה משל פועל · משלו נותן לבעל הבית: הוצאה משל בעל הבית שנאמר תזרח השמש יאספון מכאן ואילך יצא אדם לפעלו: הכנסה משל פועל מנא לן ולעבודתו עדי ערב

מתנות כהונה

בניה של רחל · בילקוט סוף פר' נצבים גורס מזרע של לאה אבל בפ' זו גרס גם כן של רחל: ה"ג בפירוש רש"י ובילקוט לא לן אשר באכסניא מימיו ירש אשר פלטריאות כו': ברזית · פירש רש"י ברזות כתיב כלומר פרזות וזהו פלטריאות וקרינן ברזית על שם הזית כדמפרש ואזיל:

פרשה עב יותן את הארץ וגו' · פי' רש"י ראובן תפס דבר שהיה מגוי לו ביותר כך בניו תפסו בעבר הירדן שהיה מגוי להם למקנה אע"פ שארץ ישראל היתה טובה הימנה: נשכרה · שכר טוב וכן פי' רש"י: ה"ג בילקוט סדר זה ובספר שמואל לאה שהיתה עקרה ילדה שבעה: שהיתה ראויה כו' · שכל עצמו של יעקב לא כוון אלא לרחל: יברוחין · כן ה"א מין עשב שנקרא כן: מיישין · פי' רש"י מן אילן שנקרא מיים: איפוריא · פי' רש"י והערוך בלשון יון פרי: מגזל הארץ · ממה שגדל על הארץ: הגיאת לסבי כו' · פי' רש"י משל הוא שאומרין מהנה אתה לזקן שלי משערות זקני כלומר לא די לך שלקחת בעלי אלא שאתה רוצה להנאותו משלי ולא משלך: לפי שזלזלה · שפיה דקרא קדרים לכן ישכב וגו': הוא דהיא כו' · זהו שהיא אמרה כו' לכן ישכב גו' שהיה לה לומר לכן יבא כו' ואמרה ישכב לשון שכיבה עם אבותיו: שני שבטים · יששכר וזבולון: ה"ג מדרש חזית בפסוק הדודאים נתנו ריח שבטים והפסידה הבכורה ורחל כו' שבטים ונשכרה הבכורה ופי' שבכורתו של ראובן נתנה ליוסף הנולד אח"כ וכתב הר"י בן שועיב כי רחל היתה ראויה לארבעה שבטים לפי שהיא היתה עקרת הבית: הוצאה · יציאתו למלאכתו על בעל הבית לוותר עם הפועל ולא יצא אלא אחר זריחת השמש והכנסתו לבית הפועל יוותר עם בעל בית ולא יכנס אלא אחר שחשכה ועיין בזה בתוספות בפ' השוכר את הפועלים: הכנסה שלו · שצריך לוותר לפועל למהר ביאתו מפני כבוד השבת: ה"ג מבעוד יום ומדליק נר משום כבוד שבת שנאמר

פירוש מהרז"ו

ו בנותיהם נאות · וע"ל ס"פ נ"ח שעי"כ זכה כו' ע"ש: באכסניא · ובאסרי לשון חניה שת"א ויחנו ושרי וזהו כי אשרוני שהשרו אותי בחניה של בנות מל' תגריה ובנותיה וע"ל פע"ח ס"ס ג' כי שרית: ובני אשר וגו' · ל"ה ברא' מ"ו י"ז אך כוונת הב"ר על מ"ש בדה"א ז' ל' בני אשר וגו' אבי ברזות והקרי ברזית ולפי הכתיב בחילוף בומ"ף כמו פרזות ע' מ"כ וע' לקמן ס"פ צ"ט:

פרשה עב סימן א חנוך לנער · פי' כמו דראובן בילדותו שמר א"ע מן הגזל כדלקמן וכן בניו שהיה להם מקנה רב ואסור לגדל בהמה דקה בא"י ע"כ בקשו נחלתם במקום מרעה במדבר וע' קהלת רבתי בפ' ונתתי את לבי ובפסוק ראיתי את כל הענין וכ"ה בילקוט כאן (ע' רד"ל): שבעים בלחם נשכרו · במד"ש פ"ה ל"א בר' יוסי פתר קרייה באמהות גבו' עד עקרה לאה שהיתה עקורה מן בית ילדה שבעה ובילקוט כאן ושם הגי' עקרה וכמש"ל ר"פ ע"א שלאה היתה ג"כ עקרה אבל גי' שבכאן עקרת הבית נ"ע שהרי לעיל פס"א ס"ב שרחל עיקרה של בית וע' מ"כ: ב יברוחין · סנהדרין ד' נ"ט וכ' הערוך שכ"ה בלשון ישמעאל: הפקר · בקציר שעורים הוא בימי פסח וחטים בעצרת והשעורים כבר הפקר הן אז: א וריא · שארי מיני פירות ג"כ בסיון בזמן קציר חטים וכמ"ש והימים ימי בכורי ענבים וכמ"ש בס"ע פ"ח שהלכו המרגלים בכ"ט בסיון · ואם כך · ע' לקמן פנ"ח סס ג: ג שזלזלה · ע"ל פ"ע ס"ב: א"ר אלעזר · עיין פי"ר פ' הדודאים: שני שבטים ובכורה · נ"ע איזה בכורה נשתכרה שהרי יששכר וזבולן לא היו בכורים וגם גי' המ"כ נ"ע היך הפסידה עתה בכורה בדודאים · אך מפורש לקמן פצ"ע סס"ו וז"ל כי עלית משכבי אביך והיתה למך אומרת להוהה המעט קחתך את אישי את עלית משכבי וחללת יצועי כו' · שראובן נענש ע"י שהיה הגורם בדבר ולכן נטל ממנו הבכורה ורחל נשתכרה הבכורה (כגי' המ"כ) שנתנה ליוסף וגי' שבכאן הפסידה שבטים ובכורה לא יתכן: ד תמן תנינן · ב"מ דף פ"ג: הוצאה משל בעה"ב · עיין מדרש

יפה תואר

בניה"ק כו' א"ל לאו כשן שוא מר · ואמרינן פתח זה אליהו ומדרשנו לא הזכיר שכרא זו: לא לן אשר באכסניא מימיו · כי ישב תמיד בביתו ולא היה נודד ממקום למקום · ואין לזה רמז במקרא אך גמרא גמירי לה · ואולי בשביל שאמר אשרי מי שזוכה לכך יליף בזה מן אשרי יושבי ביתך · וכן מ"ש פלטריות לא נמצא רמז לזה במקרא · וי"ל עוד כי דרש כי אשרוני בנוה מלשון משכון ובנותיה ופי' כי מאושר יהיה בעירות אשר יהיו לו וישכון לבטח בקרבם · ולא ינודד ממקום למקום וז"ש ירש גבהי פלטריות כי בנותיו ועיירותיו תהיינה יפות ונשגבות מאד · ומ"ש אח"ז הה"ד ובני אשר ימנה וגו' זה הוא פירוש אחר כי אשרוני בנות שיהיה מאושר בבנות ולא קאי על דברי ר' לוי [...] וילך ראובן בימי קציר חטים · משום דהכתוב הזה הוא לבאורה למותר ואין צורך בו · ו[...] אחד מהכתובים אשר היה משה מלגלג עליהם כדאיתא בפ' חלק לכן אמר כי גם הוא בא ללמדנו דרך יושר ואמונה כי הנזהר מגזל שכרו שמור לעד · ומביא את הכתוב חנוך לנער וגו' משום דליכא מידי דכתיבי בכתובים ובכתובים דלא רמיזי באורייתא וכדאיתא בפ"ק דתענית וזה שמצא במעשה ראובן רמז למקרא זה כי בשביל שראובן היה נזהר מגזל לכן זכה לארץ מרעה ובטנו היו אנשי מקנה אשר הם רחוקים מהגזל אחרי שזכו לארץ אשר ירעו בה מקניהם ולא ילכו לרעות עוד בשדה אחר · ונותן עוד טעם [...] מהדודאים אשר לבאורה נראה כדבר מגונה יען כי בזה ילמד לנו אשר הרודף אחר השלום ישיגנה · ולא אשר הפנה להעמיד תולדות מהצדיק אף כי כבר היתה שבעה ואמרה הפעם אודה את ה' · בכל זאת נשכרה לבעלה בעד הדודאים וילדה שבעה · ורחל אשר היתה רעבה ודלה מבנים אף כי היא היתה ראויה להוליד רב בנים מ"מ אומללה בשביל שלא רדפה אחר השלום: יברוחין · ע' בזה ברא"ב"ע וברמב"ן · והאומר כי דודאים הוא שעורים יקשה איך נאמר הדודאים נתנו ריח הא אין ריח בשעורים: שעורים בימי קציר חטים כו' · ולהא מרים יברוחין או מיישין פשיטא דהנאדים בשדה [...] הפקר והבעלים מתיאשין מהם אבל למ"ד שעורים דלכך [...] צריך טעם למה הם הפקר ואמר שהם הפקר בזמן הזה: להודיעך עד היכן היתה כו' · גם בזה בא נתת טעם למה ספרה התורה כל זה ללמד לנו כי יקר היה בעיניו כבוד אמו ודלעיל ומה שלא הביא לאביו · כי אביו היה בשדה כמוהו ויכל למצוא לבדו כאלה רבים: הגיאת לסבי כו' · פי' כי רחל חפצה לבעם בדודאים את יצוע יעקב וכמו נפתי משכבי וכ"כ הרמב"ן · ולזה אמרה לאה לה המעט קחתך את אישי כי תהפוך גם לקחת את דודאי בני לפתות בהם את יעקב · וז"ש המדרש הגיאת נסבי כי דרך הנשים לקרוא לבעל כן זקן ואמרה את תסגה ותגעגע את בעלי מן דקני מה שהוא לי להחם וכמו לעיל פמ"ה איתא לשון דקין על חמם · כי תחמוס ממני את בעלי או שהוא לשון קנא כי בדודאים תוסיף לו חבה לך ותסית בי קנאה יותר: הוא דהיא אמרה לכן ישכב עמך וגו' · משום דהוא לשון מגונה לאמר כן לכן דריש ישכב על שכינת המיתה · כי לרחל היה המשפט להקבר עם יעקב משום שהיא עיקר בת זוגו · ורק זה גרמה לה להיקבר במקום אחר: תמן תנינן כו' · מייתי הכא לספר סימנותא דיעקב שמן הדין היה לו לבא עד חשכה כדמפרש והוא בא בערב וע' לעיל סוף פ"ע: מקום שאין מנהג · פי' כמו בעיר חדשה ומה שאמר תנאי ב"ד הגדול וזהו סנהדרין הגדול שבירושלים נראה מהערוך ערך כנס דהיה לו לגי' שנאי ב"ד כמו בירושלמי: אלא עדי ערב · כי עד ערב י"ל מיד בשקיעת החמה כמו וטמא עד הערב דהיינו בשקיעת החמה ודכתיב עדי ערב הוא עד חשיכה ממש וכמו עדי נשף דהוא עד הנשף:

ידי משה

צריך לי לעשות תשובה להחותי וכו' אלא אמרתי וכו' פתיתי · פי' שלהם לא רצתה לרמות את יעקב שלא תבא לידי בזיון ושתה אותה רחל לש"ם אם לא יצאו השבטים ממני יצאו ממנה: לא לן אשר באכסניא מימיו · פי' שלא היה אחד עם חבירו בבית אחד שכל אחד היה לו פלטרין בפני עצמו כדקא מפרש ואזיל וזה אשרוני בנות מלשון נוה שאנן ואשרוני בנות פירושו בנוה לשון דירה:
חנוך לנער וגו' · פי' רש"י שאמר הכתוב שהיה קציר חטים ללא צורך אלא רמז הכתוב שהלך בימי קציר חטים ומצא דודאים קודם החטים וחזר לביתו כמו כן עשה לסוף שהלך לכבוש א"י ולקח חלקו מעבר הירדן הקודם כן נראה לי: לאה שהיתה עקרה ילדה שבעה · כן גירסת הילקוט כי לא היתה עקרת הבית אלא רחל כדלעיל אי נמי י"ל דה"ג שהיתה נעקרת מבית פי' אפילו בית ולד לא היה לה וילדה שבעה: ומי עשה כן ה' ממית ומחיה · פי' ע"ד שכתבתי לעיל שלפי שלאה היתה כנגד הבדם שענפיו חופין את עלו לכך היתה לאה תפושה בבנים ורחל היתה נגד ערבה לכך מתה בפני לאה וזה שאמר כאן ה' ממית ומחיה: להודיעך עד היכן היתה כבודה של אמו · והוציאו זה מדכתיב אותם ללא צורך אלא שהביאן כשווייהן: ומדליק נר לכבוד שבת כצ"ל ומה שנכתב בספר שנא' ויבא יעקב וגו' יהיה [...] ועיין לעיל

מן השדה בערב · הה"ד (תהלים קד) ולעבודתו עדי ערב : ה ותצא לאה לקראתו · מלמד שלא הניחה אותו לרחוץ רגליו · ותאמר אלי תבא · א"ר אבהו א צפה הקב"ה שלא היתה כוונתה אלא לשם שמים להעמיד שבטים לפיכך הוצרך הכתוב לומר וישמע אלהים אל לאה · ותאמר אלי תבא · א"ר לוי ב בא וראה מה יפה היתה סרסרותן של דודאים לפני מי שאמר והיה העולם שע"י הדודאים עמדו שני שבטים גדולים בישראל יששכר וזבולן · יששכר יושב ועוסק בתורה · וזבולן יוצא בימים ובא ונותן לתוך פיו של יששכר והתורה רבה בישראל · (ש"ה ז) והדודאים נתנו ריח · ותאמר לאה נתן אלהים שכרי וגו' · ותקרא שמו יששכר · יששכר תשיעי לשבטים והוא הקריב שני למלך · הה"ד (במדבר ז) ביום השני הקריב נתנאל בן צוער נשיא יששכר · מפני מה מפני שהיה בן תורה · הה"ד (ד"ה א יב) ג ומבני יששכר יודעי בינה לעתים · מה לעתים רבי תנחומא אמר לקורניכין · רבי יוסי בן קיצרי אמר לעבורים (שם) ראשיהם מאתים וכל אחיהם על פיהם · מאתים ראשי סנהדראות היה יששכר מעמיד וכל אחיהם על פיהם וכל אחיהם מסכימים הלכה על פיהם (ד) והוא משיב להם הלכה כהלכה למשה מסיני · וכל השבח הזה מנין היה לו ליששכר ד משל זבולן שהיה עוסק בפרגמטיא שלו ומאכיל את יששכר שהיה בן תורה הה"ד (בראשית מט) זבולן לחוף ימים ישכון · וכשבא משה לברך את השבטים הקדים ברכת זבולן לברכת יששכר (דברים לג) שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך · שמח זבולן בצאתך ממה שיששכר באהליך · ויש אומרים יש שכר באהלי זבולן : ו זבדני אלהים אותי (ה) זבד טוב · השדה הזו כל זמן שאתה מזבלה ומעדרה היא עושה פירות · ואחר ילדה בת · תנינא ה כיצד היתה אשתו מעוברת ואמר יהי רצון שתלד אשתי זכר הרי זו תפלת שוא · דבי ר' ינאי אמרי ביושבת על המשבר הדא מתניתא · א"ר יהודה בן פזי אף על היושבת על המשבר יכול להשתנות · הה"ד (ירמיה יח) הכיוצר הזה לא אוכל לעשות לכם בית ישראל · הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל · מה יוצר הזה לאחר שיצר את הכד שוברו ועושה אחר אף אני עושה כן אפילו על המשבר · איתיביה והכתיב ואחר ילדה בת · אמרו לו עיקר בריתו זכר היתה ומתפלתה של רחל שאמרה יוסף ה' לי בן אחר נעשה נקבה · א"ר חנינא בן פזי אמהות נביאות היו ורחל מן האמהות · יוסף ה' לי בנים אחרים אין כתיב כאן אלא בן אחר אמרה עוד אחד הוא עתיד להעמיד הלואי יהיה ממני · אמר ר' חנינא נתכנסו כל האמהות (א) ואמרו דיינו זכרים (ו) תפקוד עוד זאת :

פרשה עג

א ויזכור אלהים את רחל · (תהלים קו) זכרני ה' ברצון עמך פקדני בישועתך · אמר ר' אלעזר בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה : ב ויזכור אלהים את רחל · (שם צח) ח זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו · זכר חסדו · זה אברהם שנא' חסד לאברהם · ואמונתו · זה יעקב שנאמר (מיכה ז) תתן אמת ליעקב · לבית ישראל · ישראל סבא · מי היה ביתו של אבינו יעקב לא רחל · בכולם כתיב ובני לאה בכור יעקב ראובן · ובני זלפה שפחת לאה גד ואשר · ובני בלהה שפחת רחל דן ונפתלי · וברחל כתיב בני רחל אשת יעקב · ד"א זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל · ויזכור אלהים את רחל וישמע אליה : ג (תהלים נה) (א) פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי · ט זה יעקב · מקרב לי · שלא תקרב לי עצתו של רשע שלא יאמר זו שילדה יטלנה עמו

מסורת המדרש א ירושלמי סוטה פרק ט' · ב שה"ש רבה פרשה ז' פסוק י"ד · ג במדבר רבה פרשה י"ג · אסתר רבה ריש פרשה ד' · שה"ש פרשה ו' פסוק ד' · ילקוט דה"י רמז תתל"ף ע"ש · ועיין מגילה י"ב · ילקוט כאן רמז קס"ט · ד לקמן פרשה צ"ט · ויק"ר פרשה כ"ה · אגדת בראשית פרק ס"ב · ילקוט סדר ויחי רמז קס"א · ילקוט משלי סוף רמז תתקל"ד · ה ברכות ס"ד · ירושלמי ברכות פרק ט' · תנחומא כאן סימן ח' · ילקוט כאן רמז ק"ל · ילקוט ירמיה רמז רנ"ט · ו ברכות ס' · ז ר"ה י' · ח ילקוט תהלים רמז תתנ"ב · ט מדרש תהלים מזמור נ"ה · ילקוט תהלים רמז תשע"ב :

חדושי הרד"ל

(ד) והוא מיישב להם ההלכה כהל"מ כו' · כצ"ל ועל פיהם דרשו כמו ע"פ ה' ביד משה : (ה) זבד טוב וגו' · יזבלני אישי השדה הזו כו' כצ"ל ובאנם דחק שמ"כ לסלוק האותיות : (ו) תפקד עוד זאת · כאן צ"ל דרשה דשבטים כנהם שבראש הפרשה כמו שכתבתי לעיל בס"ד :

חדושי הרש"ש

(א) ואמרו דיינו זכרים · נראה דדרים זה מתם דינה : (א) פדה בשלום נפשי כו' וזו שלא ילדה בו נל"פ

רש"י

ערב עד ערב לא נאמר אלא עדי ערב לומר עד שחשכה כמה דאת אמר עדי נשף : ביושבת על המשבר היא מתניתא איתיבון לרבי ינאי והא כתיב ואחר ילדה בת אמר ליה עיקר ברייתא של דינה זכר היה ומתפלתה של רחל שאמרה יוסף ה' לי בן אחר נעשית נקבה כלומר מקודם לכן נהפכה : נתכנסו כל האמהות ואמרו דיינו זכרים תפקד עוד זאת · רחל :

פרשה עג פדה בשלום נפשי · זה יעקב · מקרב לי · שלא תקרב לי עצתו של רשע שלא יאמר זו שילדה יטלנו עמו · וזו שלא ילדה לא יטלנו עמו · כי ברבים היו

מתנות כהונה

ה"ג בירושלמי שנאמר וגו' · אדלעיל קאי שאמר שזמן הכנסת הפועל הוא עד חשכה ודייק מדכתיב בערב בקמץ משמע המבואר שהוא ערב : לפיכך הצריך כו' · אע"פ שלא מצינו שהתפללה : סרסרותן · עיין במדבר חזית הדין גי' · ויותר נכונה : והדודאים וגו' · ליסנא מעליא נקט ליסנא דקרא כלומר אותן דודאים נתנו ריח טוב : הק יב · בחנוכת המזבח : שני למלך · שני ליהודה : לקורסין גרסינן · ופי' הערוך לשהים ומועדים ועיין במדרש בפסוק יפה את כתרצה : ממה שיששכר כו' · מפני שסיבה יששכר הוא ע"י יציאתו לסחורה : יש שכר · יששכר נוטריקון קדרים על זבולן : במזבלה כו' · דרש זבדני כמו זבלני לשון זבל בחילוף אותיות דמלג"ת וכמו שפי' בעל העקידה כלומר לעו ס עשה האדם את אשר ימצא בידו לעשות ועל ה' יסליק יהבו והוא יגמור בעדו כמו שראינו בלאה שזריזותה והשתדלותה עמדה לה : תנייגא כו' · בפ' הרואה תנן הצועק על מה שעבר הרי זה תפלת שוא כיצד כו' : תפלת שוא · מפני שיצירת הולד כבר נגמרה למ' יום : ביושבת · אז היא תפלת שוא אבל מקודם לזה אינה תפלת שוא : הדא מתניתא · משנה זו שאמרה כיצד היא תפלת שוא איירי ביושבת על המשבר כן הוא בהדיא בירושלמי דפ' הרואה : ואחר ילדה בת · משמע אחר שנגמר יצירת ובריאת הזכר לגמרי ולא היה חסר אלא יציאתו לעולם וקשה לרבי ינאי שאמר שבשעה שיושבת על המשבר אי אפשר להשתנות ומשני עיקר ברייתו זכר היה כמו שאמרה ומתפלתה של רחל נהפך מיד לנקבה וכן פי' רש"י ובסוף פרק הרואה משמע דה"ג והכתיב ואחר ילדה בת ואמר ר' אבא עיקר ברייתו כו' · וקשה לכל הני תנאי דלעיל דסברי דלא מהני צלותא אחר ארבעים יום ומשני אמר רבי חנינא האמהות נביאות היו והיה עמהם דרך נס ושנוי טבע והכי משני נמי בפרק הרואה · והכי סליק שפיר טפי : עוד זאת · רחל עיקר :

פרשה עג ויזכור אלהים · ראש השנה נקרא יום הזכרון : ביתו · עיקר ביתו : הכי גרסינן בילקוט סדר זה ובתהלים · אמת יעקב לכך כתיב זכר וגו' : של רשע

יפה תואר

שלמד שלא הניחה אותו לרחוץ רגליו פי' באהל רחל כי יבוא שם ואח"כ לפי התנאי יצא לאהל לאה · אבל היא יצאה לקראתו להביאו באהלה וירחץ שם את רגליו : לפיכך הוצרך הכתוב לומר כו' · בילקוט גרס לפיכך צריך הכתוב לומר אלי תבוא ונראה דיליף משום דדבר מגונה הוא לפי הפשט לכן דריש שהכתוב מספר בשבחה שלא היתה כוונתה אלא לש"ש כו' · ובירושלמי פרק היה נוטל מוכיח זה מסוף הכתוב דכתיב וישכב עמה בלילה הוא דהוא לבד ידע כוונתה שהיה לש"ש : השדה הזו כל זמן שאתה מזבלה כו' · ולפ"ז השתדלה לאה להוליד עוד בנים · והא דאמרינן בפ' הרואה שכשנתעברה עם דינה שוקשה בעיניה שרחל לא תהיה כאחת השפחות כו' נראה שלא הפלה עוד בבנים · ע"כ אגדות חלוקות הן והמדרש לא ס"ל לדבר זה : אמר ריב"פ אף על היושבת על המשבר כו' · והא דאמרינן במתני' הרי זו תפלת שוא היינו במנהגא דעלמא הוא באמת תפלת שוא וריב"פ מיירי במעשה נסים : איתיביה והכתיב ואחר ילדה בת · הנה כולם מפרשים ואחר הוא אחר התפלה אבל המקשה ס"ד דהוא אחר תפלת לאה · ולאה מתחלת התפללה שתוליד בן כי היא הפלה עוד בבנים כדלעיל · ולפ"ז מקשה לריב"פ דאמר גם ביושבת על המשבר יכול להשתנות והתפלה מועלת ולמה לא הועילה התפלה ללאה · ומשני כי עיקר ברייתו זכר היתה ולאה הרגישה כי זכר בבטנה לכן לא התפללה כלל · אבל ואחר התפלה קאי על תפלת רחל ותפלתה הועילה להפוך את הולד לנקבה גם ביושבת על המשבר : נתכנסו כל האמהות כו' · פה נאמר אמהות גם על בלהה וזלפה אף כי בכ"מ לא נקראו אמהות רק שרה רבקה רחל ולאה · ולטעם מה שהתכנסו כלן משום דתפלת רבים יותר נשמעת :

זכרני ה' ברצון עמך · משום דק"ל איך שייך אצל הקב"ה ויזכור שלא אין שכחה לפניו · לכן מביא את הכתוב זכרני ה' ברצון עמך וגו' ופי' בעת שירצה ה' את עמו וזה ביום הדין יעלה זכרונו לפני ה' לטובה כמ"ש כי זכר כל המעשים לפניך בא וכו' · ולכן מפרש גם ויזכור ה' את רחל בהוראה זו כי בר"ה נפקדה בעת שכל בני העולם עוברים לפניו כבני מרון וזכרונם יעלה לפניו אז עלה גם זכר רחל ויפקדה בבן וזה שמסיים גם הכתוב פקדני בישועתך פי' כי בישועת הרבים וזה בר"ה שמובטחים בישועת ה' פקדני וכ"ה בירושלמי דפ"ק דר"ה יזכרהו ה' עמהם דזכות הרבים עדיף ובסימן ב' דרש ויזכור על זכות אבות כי בזה שייך לשון זכירה כמו זכור לאברהם וגו' · ובסימן ג' הביא הכתוב פדה בשלום נפשי ואמר שם בהרבה תפלות נפקדה רחל כי על קבלת התפלות נופל לשון זכירה דע"י התפלה יעלה זכרון המתפלל לטוב וזה שמזכירים עצמם לפני הקב"ה · ובסימן ד' הביא מאמר רשב"ן שזכר לה שתיקתה כו' דבענין זכות האדם שייך זכירה כי מעשיו הטובים מזכירים אותו לפני הקב"ה וכמ"ש זכר נא את אשר התהלכתי לפניך זכרה לי אלהי לטובה : בר"ה נפקדה שרה כו' · פי' בא זכרונן לטובה ונגזר עליהם הריון וכן פירש"י בגמ' : זכר חסדו זה אברהם כו' · לפי גירסת הילקוט דלא גרס אחר אמת יעקב ד"א · וגרס לכך כתיב זכר חסדו נראה דכל הדרש בזה קאי על רחל כי בזכות אברהם ויעקב נפקדה · והא דלא מזכיר את יצחק י"ל משום דיצחק הוא מדת הדין · ואין התפלה נעתרת ע"פ רוב רק במדת הרחמים · אבל לפי נוסחא דידן קאי הדרש האבון על ישראל וישועתו · ומה דלא הזכיר את יצחק הוא כמו בקרא כי אתה אבינו דדרש על זה לעיל פפ"ז הטעם שיצא ממנו עשו ע"ש · ומה שנזכר בישועת ישראל לבית ישראל זה רחל משום שרחל מבכה על בניה · ואח"ז אמר ד"א זכר חסדו וגו' ויזכור אלהים את רחל וגו' מדרים כל הכתוב על רחל וזכר חסדו ואמונתו קאי לפי זה על הקב"ה כי בשביל חסדו ואמונתו זכר את ישראל : שלא יאמר זו שילדה כו' · בילקוט הגירסא גריס שכך היו התנאים שיעקב נוטל ללאה שילדה לו ועשו לרחל · ופי' כיון שרחל לא תוליד למה ישחית זרעו וטוב לו שיגרשנה ותנשא לעשו וכן כתב רש"י בחומש על הפסוק ויזכור אלהים את רחל אבל לפי גרסתנו במדרש נראה שיעקב היה מפחד פן יתפוס עליו עשו למה נשא שתי האחיות · ואע"ג דבערמה באו לידו מ"מ יוכל לגרבה

פירוש מהרז"ו

תהלים ק"ד : ה לרחוץ רגליו · כמ"ש בשה"ש פשטתי וגו' רחצתי את רגלי וגו' וכתי באביגיל אמתך לשפחה לרחוץ רגלי עבדי אדוני : יששכר יושב · לקמן פצ"ט ס"ט וק"ר פכ"ה ס"ס א' במ"ר פי"ג ר"ס י"ז ע' שיר"ר פ' הדודאים : הקריב שני · כדלעיל פע"א רס"ה ובמ"ר שם נחשון כו' : מאתים כו' · לקמן פ' צ"ח סי' י"ב וש"נ : ו שאתה מזבלה · סמיך על ס"ד יזבלני אישי וכ"ה בילקוט · ואשה דומה לשדה כמ"ש פכ"א ר"פ כ"ה ע"ש : והכתיב ואחר ילדה בת · ומשמע שנהפך בשעת לידה לבת וכמ"ש חז"ל ע"פ אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ולא עיבורה וע"כ לא כתב בדינה ותהר רק ילדה ותירץ שמתפלתה של רחל כו' וז"ש ואחר ממה שאמרה רחל יוסף וגו' בן אחר ילדה לאה בת וע' תנחומא סי' ח' בארוכות · וא"כ בהכרח שדינה נולדה אחר לידת יוסף ואף שבכתוב מקדים לידתה לפקידת רחל (והוא ע"פ מדה ל"ח) ולפ"ז נ"ל ג"כ שדינה נולדה ממש ביום אחד עם יוסף שלאה ישבה על המשבר עם זכר ואז ילדה רחל את יוסף ואמרה יוסף ה' לי בן אחר ועי"כ ואחר ילדה לאה בת וע"ל פע"ג ס"ט כי לא תדע מה ילד יום ומש"ש ותבין כאן ודוק : א"ר חנינא ב"פ · שייך למטה למ"ש אמרה עוד א' כו' וכמ"ש בירושלמי שם לזה הקדים שהיתה מן האמהות שהכל ידוע שהאמהות נביאות היו כמש"ל פס"ז ס"ט והוא בס"ע פכ"א ובמדרש תהלים ק"ד ובנביאים אל תקעו אלו האמהות כו' : נתכנסו · שהתפללו שהתפלה בל' מדרש כניסה וכמ"ש ר"פ פ"ד כנוסו וכנוס בניו עמש"ש :

פרשה עג סימן א זכרני ה' · ע"ל פ' פ ע ס"ב : ב ויזכור אלהים את רחל · והוא לקמן רס"ד מה זכירה זכר לה וז"ש כאן זכר חסדו לבית ישראל וביתו זו אשתו : ד"א זכר חסדו · ע"ס ונ"ל הוי זכר חסדו ובילקוט הגי' ובן זכר חסדו סיום הדרשה הנ"ל : ג פדה בשלום נפשי · ע"ל פס"ח ס"ח שכל ס' תהלים אמרו יעקב · ולשון הילקוט תהלים ד"א פדה בשלום נפשי על רחל נאמר · ומ"ש כאן זה יעקב ר"ל שהוא אמר זה אודות רחל · והלמז שבכאן על רחל אולי מלשון עמדי · כמש"ל פ"ע ס"ב

ידי משה

לעיל קודם דברי רב אמי וכן הוא בירושלמי : שעל ידי הדודאים עמדו שני שבטים יששכר וזבולן · פי' לפי שע"י יששכר היה קיום לזבולן שהיה מצליח בעסקיו וק"ל לוא הדודאים נתנו ריח : יששכר הוא ט' לשבטים והוא הקריב שני לשבטים מפני מה מפני שהיה בן תורה וכו' עז וכשבא משה לברך את השבטים הקדים ברכת זבולן לברכת יששכר וכו' וקשה א"כ היה מן הראוי להקדימו בהנוכה בנזבה גם כן מהאי טעמים וי"ל הואיל ע"י ברכת זבולן יששכר עוסק בתורה ולא סגי בלאו הכי ע"כ ברכת זבולן קודם ודוק : זו שילדה יטלנה עמו · קאי על עשו ע"ד שאחז"ל ועיני לאה רכות שהיו אומרים שגדולה לגדול וכו' והיה

עִמּוֹ וְזוֹ שֶׁלֹּא יָלְדָה אַל יִטְּלֶנָה עִמּוֹ · דְּאָמַר ר' יוּדָן בְּשֵׁם ר' אַיְבוּ בְּהַרְבֵּה הַפְּלוֹת נִפְקְדָה רָחֵל שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת רָחֵל · רָחֵל בִּזְכוּתָהּ · אֶת רָחֵל בִּזְכוּת אֲחוֹתָהּ · וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ אֱלֹהִים · בִּזְכוּת יַעֲקֹב · וַיִּפְתַּח בִּזְכוּת הָאִמָּהוֹת · א"ר שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן [א] אוֹי לָהֶם לָרְשָׁעִים שֶׁהֵם מְהַפְּכִין מִדַּת רַחֲמִים לְמִדַּת הַדִּין · בְּכָל מָקוֹם שֶׁנֶּא' ה' מִדַּת רַחֲמִים שֶׁנֶּאֱמַר (שמות לד) ה' ה' אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד · וּכְתִיב (בראשית ו) וַיַּרְא ה' כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וַיִּנָּחֶם ה' וַיֹּאמֶר ה' אֶמְחֶה · וְאַשְׁרֵיהֶם הַצַּדִּיקִים שֶׁהֵם הוֹפְכִים מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת הָרַחֲמִים · בְּכָל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר אֱלֹהִים הוּא מִדַּת הַדִּין (שמות כב) אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל · (שם) עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר שְׁנֵיהֶם · וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶל לָאָה · (שם ג) וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם (בראשית ח) וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ: (ד) וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת רָחֵל · [ב] מַה זְּכִירָה (ג) זָכַר לָהּ שְׁתִיקָתָהּ לַאֲחוֹתָהּ בְּשָׁעָה שֶׁהָיוּ נוֹתְנִין לוֹ אֶת לֵאָה הָיְתָה יוֹדַעַת וְשׁוֹתֶקֶת · וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת רָחֵל · וְהַדִּין נוֹתֵן (ג) שֶׁהִכְנִיסָה צָרָתָהּ לְבֵיתָהּ · ר"ה וְר' אַחָא בְּשֵׁם רַבִּי סִימוֹן אָמַר דָּן יוֹסֵף וּבִנְיָמִין · בִּזְכוּת דָּן נִפְקְדָה רָחֵל · בִּזְכוּת דָּן עָמַד יוֹסֵף וּבִנְיָמִין · וַיִּפְתַּח אֶת רַחְמָהּ · ר' תַּנְחוּמָא בְּשֵׁם ר' בִּיבִי אָמַר [ג] שְׁלֹשָׁה מַפְתְּחוֹת בְּיַד הַקָּבָּ"ה · מַפְתֵּחַ שֶׁל קְבוּרָה · וּמַפְתֵּחַ שֶׁל גְּשָׁמִים · וּמַפְתֵּחַ שֶׁל רֶחֶם · (ד) מַפְתֵּחַ שֶׁל קְבוּרָה מִנַּיִן · שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל לז) הִנֵּה אֲנִי פוֹתֵחַ אֶת קִבְרוֹתֵיכֶם וְהַעֲלֵיתִי אֶתְכֶם מִקִּבְרוֹתֵיכֶם עַמִּי · מַפְתֵּחַ שֶׁל גְּשָׁמִים מִנַּיִן · (דברים כח) יִפְתַּח ה' לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב וְגוֹ' לָתֵת מְטַר וְגוֹ' · מַפְתֵּחַ שֶׁל רֶחֶם מִנַּיִן · שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּפְתַּח אֶת רַחְמָהּ · וְיֵשׁ אוֹמְרִים אַף מַפְתֵּחַ שֶׁל פַּרְנָסָה · שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קמה) פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ וְגוֹ': (ה) וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר אָסַף אֱלֹהִים אֶת חֶרְפָּתִי · א"ר לֵוִי בַּר זְכַרְיָה עַד שֶׁלֹּא תֵּלֵד הָאִשָּׁה הַסִּרְחוֹן נִתְלֶה בָּהּ · לְאַחַר שֶׁתֵּלֵד תָּלוּי בִּבְנָהּ · (א) מַאן אָכִיל הָדָא מִקְמְתָא בְּרָךְ · מַאן תָּבַר הָדָא מִקְמְתָא אֶלָּא בְּרָךְ · (ה) אָסַף אֱלֹהִים אֶת חֶרְפָּתִי · בְּפִלֶגֶשׁ בְּגִבְעָה (שופטים כא) אָרוּר נֹתֵן אִשָּׁה לְבִנְיָמִן · אָסַף אֱלֹהִים אֶת חֶרְפָּתִי · בִּימֵי יָרָבְעָם (ד"ה ב יג) [ד] וְלֹא עָצַר כֹּחַ יָרָבְעָם עוֹד בִּימֵי אֲבִיָּהוּ וַיִּגְּפֵהוּ ה' וַיָּמֹת · א"ר שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן אַתְּ סָבוּר יָרָבְעָם הוּא שֶׁנִּיגַּף לֹא נִיגַּף אֶלָּא אֲבִיָּה · וְלָמָּה נִיגַּף · ר' אַבָּא בַּר כַּהֲנָא אָמַר עַל שֶׁהֶעֱבִיר הַכָּרַת פְּנֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל · דִּכְתִיב (ישעיה ג) הַכָּרַת פְּנֵיהֶם עָנְתָה בָּם · ר' לֵוִי אָמַר שֶׁהוֹשִׁיב עֲלֵיהֶם שׁוֹמְרִים שְׁלֹשָׁה יָמִים עַד שֶׁנִּשְׁתַּנָּה צוּרָתָן · דִּתְנַן [ה] אֵין מְעִידִין אֶלָּא עַל פַּרְצוּף פָּנִים עִם הַחוֹטֶם וְאַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ סִימָנִים בְּגוּפוֹ וּבְכֵלָיו וְאֵין מְעִידִים אֶלָּא עַד ג' יָמִים · (ו) ר' יוֹחָנָן אָמַר עַל שֶׁחֵסְּדָם בְּרַבִּים · שֶׁנֶּאֱמַר (ד"ה ב יג) וְעַתָּה אַתֶּם אוֹמְרִים לְהִתְחַזֵּק לִפְנֵי מַמְלֶכֶת ה' וְגוֹ' וְעִמָּכֶם עֶגְלֵי זָהָב אֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם יָרָבְעָם לֵאלֹהִים · רֵישׁ לָקִישׁ אָמַר עַל שֶׁבִּזָּה לַאֲחִיָּה הַשִּׁילֹנִי · שֶׁנֶּאֱמַר (שם) וַיִּקָּבְצוּ עָלָיו אֲנָשִׁים רֵקִים בְּנֵי בְלִיַּעַל קָרָא לַאֲחִיָּה הַשִּׁילוֹנִי בְּלִיַּעַל · רַבָּנָן אָמְרִין עַל שֶׁבָּא עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים לְתוֹךְ יָדוֹ וְלֹא בִעֲרָהּ · הה"ד (שם) וַיִּלְכֹּד מִמֶּנּוּ עָרִים אֶת בֵּית אֵל וְאֶת בְּנוֹתֶיהָ · וּכְתִיב (מלכים א יב) וַיָּשֶׂם אֶת הָאֶחָד בְּבֵית אֵל וְגוֹ' · וַהֲלֹא דְּבָרִים קַל וָחוֹמֶר וּמָה אִם הַמֶּלֶךְ שֶׁהוֹנָה אֶת הַמֶּלֶךְ כְּמוֹתוֹ נִיגַּף · הֶדְיוֹט שֶׁהוּא מוֹנֶה אֶת הַהֶדְיוֹט עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה: (ו) וַתִּקְרָא שְׁמוֹ יוֹסֵף לֵאמֹר יֹסֵף ה' לִי בֵּן אַחֵר · אַחֵר לְגָלוּת · א"ר יְהוּדָה בְּ"ר סִימוֹן לֹא לְמָקוֹם שֶׁגָּלוּ עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים גָּלָה שֵׁבֶט יְהוּדָה וּבִנְיָמִין · עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים גָּלוּ לִפְנִים מִן נְהַר סַמְבַּטְיוֹן · שֵׁבֶט יְהוּדָה וּבִנְיָמִין מְפוּזָּרִים בְּכָל הָאֲרָצוֹת · בֵּן אַחֵר · לְמַחְלוֹקֶת · א"ר פִּנְחָס מִתְּפִלָּתָהּ שֶׁל רָחֵל לֹא חָלַק שֵׁבֶט יְהוּדָה וּבִנְיָמִין עִם עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים · אַחֵר שֶׁעָשָׂה מַעֲשֵׂה אֲחֵרִים כְּגוֹן יָרָבְעָם וַחֲבֵירָיו: (ז) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רָחֵל אֶת יוֹסֵף · כֵּיוָן שֶׁנּוֹלַד יוֹסֵף נוֹלַד שִׂטְנוֹ שֶׁל עֵשָׂו · שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ל) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל לָבָן שַׁלְּחֵנִי וְאֵלְכָה אֶל מְקוֹמִי וּלְאַרְצִי · דא"ר פִּנְחָס בְּשֵׁם ר"ש בַּר נַחְמָן מָסוֹרֶת הִיא שֶׁאֵין עֵשָׂו נוֹפֵל אֶלָּא בְּיַד בָּנֶיהָ שֶׁל רָחֵל · הה"ד (ירמיה מט) אִם לֹא יִסְחָבוּם צְעִירֵי הַצֹּאן · וְלָמָּה הוּא קוֹרֵא אוֹתָן צְעִירֵי הַצֹּאן שֶׁהֵם צְעִירִים שֶׁבַּשְּׁבָטִים: (ח) וַיֹּאמֶר לָבָן אִם נָא מָצָאתִי חֵן (ב) בְּעֵינֶיךָ וְגוֹ' · נִסִּיתִי וּבָדַקְתִּי וַיְבָרְכֵנִי ה' בִּגְלָלֶךָ · וַיֹּאמֶר נָקְבָה שְׂכָרְךָ עָלַי · (ז) סָבוּם קְטַע פְּרִישׁ (אֱמוֹר הַסְּכוּם קָצוּב וּפָרֵשׁ מַה שְּׂכָרְךָ) · וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַתָּה יָדַעְתָּ וְגוֹ' כִּי מְעַט אֲשֶׁר הָיָה לְךָ וְגוֹ' וַיִּפְרֹץ לָרֹב · ר' יְהוּדָה בְּשֵׁם ר' סִימוֹן בְּשֵׁם ר' חִזְקִיָּה אָמַר (ג) מְעַט שִׁבְעִים נֶפֶשׁ · נֶאֱמַר כָּאן מְעַט וְנֶאֱמַר לְהַלָּן מְעַט בִּמְתֵי מְעָט · מַה

מסורת המדרש א לעיל פ' ל"ג · ילקוט סדר נח רמז נ"ז · ב ילקוט כאן רמז ק"ל · ג תענית דף ב' · דברים רבה פרשה ז' · מדרש תהלים מזמור ע"ח · ד לעיל פרשה ס"ס · ירושלמי יבמות פרק ט"ו · ויקרא רבה פרשה ל"ג · רות רבה פרשה ז' · אגדת שמואל פרשה י"ח · סדר עולם פרק י"ז · ילקוט מלכים רמז כ"ס · בבא מציעא דף ק"כ · ח יבמות דף קכ"ז · בכורות דף מ"ו · ו בבא בתרא דף קכ"ג · לקמן פרשה ע"ה וצ"ט · פסיקתא רבתי פסקא י"ב:

חדושי הרש"ש

נ"פ עפ"י הכתוב והאם בנים לבניך שלום וגו': (ב) זכר לה שתיקתה לאחותה · (וז"ל בני הרב ר' מתתיהו נ"י · אולי סמיך הדרש על שם רחל עדה"כ (ישעיה נג ז) וכרחל לפני גוזזיה נאלמה ולא יפתח פיו): (ג) שהכניסה צרתה לביתה · נראה דהכוונה על בלהה: (ד) מפתח של קבורה כו' הנה אני פותח כו' · ובגמרא ריש תענית מביא קרא דבתריה וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם ע"ש · וכ"ל משום דאיתא במכילתא פ' בא והכיתי שומע אני ע"י מלאך כו' ת"ל וה' הכה כל בכור לא ע"י מלאך כו' · נפים מיושבי יבש גלעד אשר אולי היתה מחלק הני המנשי (ועמש"כ לעיל ספע"ח) ומבנות שילה אשר היו הגי' להיפך וע"ש: (ז) סכום קטע פרש אמור הסכום קצוב וכו' · (וז"ל בני הרב ר' מתתיהו נ"י · כ...

חדושי הרד"ל

(א) מאן אכל סדא תאנתא כרך · כ"ה בפירוש רש"י בתיגם: (ב) בעיניך נחשתי נסיתי ובדקתי · כן צריך להיות וגם מפרש ניחוש ממש שלא היה מזכיר זה ליעקב שכבר ידע כי לא נחש ביעקב: (ג) מעט שבעים נאמר כאן כו' · כ"ה בילקוט וכנ"ל וגי' דהכא שבעים נפש נ"ל דנסח בהנה במשמע כאינן: ע"י מלאך כו' ע"ש במפרש: (ה) אסף אלהים את חרפתי בפלגש בגבעה ארור כו' · פי' ובסוף לקחו להם אשר היתה לאפרים: (ו) ריו"ח אמר על שחסדם כו' כל"א על שבזה כו' · וכ"ה בויק"ר פל"ג · אבל לעיל פכ"ה כ"ל שנ"ל פרש אגר או אגרך · וכן ת"א פרש אגרך · ויהיה תיבות "הסכום קצוב" ביאור מ"ש "סכום קטע

מתנות כהונה

לבן: ה"ג אל יטלנה עמו כי ברבים וגו' דאמר: והדין נותן · לכך כתיב אלהים לשון דין: דן יוסף ובנימין · פסוק הוא בד"ה: בזכות דן · בן בלהה נכת רחל: שלשה מפתחות כו' · שאינם נמסרים ביד השליח כדאיתא במסכת תענית פ"ק: מקמתא · פי' הערוך מלאכה זו: ברך · בנך: מאן תבר כו' · מי שבר מלאכה וכלי זה: ה"ג בילקוט מקמתא בנך: ארור נותן וגו' · וסוף שאלו על הנדר: ולא עצר וגו' · נתבאר לעיל פ' ס"ה: ה"ג אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם כו' עד ואין מעידין אלא עד שלשה ימים: שחסדם גרס': ה"ג השילוני שנאמר ויקבצו עליו וגו': עם י' השבטים · כלומר לא נשתתפו עמהם במחלוקתם על מלכות בית דוד: ואלכה אל מקומי גרסינן: סכום קטע כו' · סכום קבוע ונכרת פרש לי ובילקוט גרס סכום קבוע: אמור כו' · היינו

רש"י

היו עמדי · בהרבה תפלות נפקדה: ויזכור אלהים את רחל והדין נותן שהכניסה צרתה לביתה · אלהים דורש: [ד] שלא תלד האשה הסרחון יתלה בה משתלד הסרחון תלוי בבנה: הדא מקמתא · שום דבר: אסף אלהים את חרפתי · בפלגש בגבעה ארור נותן אשה לבנימין · שהתירו לו החרם: אסף אלהים את חרפתי בימי ירבעם · שניגף אביה: יוסף ה' לי בן אחר אחר למחלוקת דאמר רבי פנחס מתפלת רחל לא חלק יהודה ובנימין עם עשרת השבטים: אחר שעשה מעשה אחר · זה ירבעם שעבד אל

פירוש מהרז"ו

סי"ב באדם ובאחוב ע"ש: אוי להם · לעיל פל"ג ס"ג ושם ג"כ רשב"ן: ד מה זכירה זכר · וכ"ה לעיל פל"ג ס"ג ופל"א ס"ה ובמ"ר פ"ט סי' כ"ד ובכ"מ שכתיב ויזכור שואל מה זכירה זכר דלא בא הכתוב לכתוס אלא לפרש: והדין נותן · שגם מדת הדין הסכים ע"ז ופי' במ"ר ר"פ כ"א בדין הוא כו': דן יוסף ובנימין · דה"א ב' ב' · ואין זה כסדר תולדותן ע"כ דורש ע"ז וכ"כ היפ"ת: ג' מפתחות · תענית ד"ב ד"ר פ"ז ס"ו: וי"א ומי שהושב רק ג' ש"ל דגשמים היינו פרנסה: ה בפלגש בגבעה · שמ"ש יוסף ה' לי בן אחר היינו בנימין והחרפה שאמרו לכל מי שיתן אשה לבנימין וא"כ אסף חרפתי כשהתירו הדבר כמ"ש רש"י במדרש: בימי ירבעם · שאביה חרפו וע"ל פס"ה ס"כ והסף חרפתי במ"ש ויגפהו: ו א"ר · שהיל"ל בן שני ע"כ דורש אחר כו' · וע"ל פכ"ג ס"ח זרע אחר שיוסף הוא י' שבטים ובנימין עם שבט יהודה · ומ"ש לפנים מנהר כו' ע' במ"ר פט"ז סי' כ"ה וש"נ: למחלוקת · פירוש בשעה שנחלקו ירבעם מיוסף ורחבעם מיהודה לשתי ממלכות ומ"ש לא חלק פי' שלא לקח חלקו עם יוסף אלא עם יהודה: מעשה אחרים · ע"ד שנקרא אלישע אחר · אך תימא הרי ירבעם מיוסף וא"כ היכא אחר על יוסף וזה שלא כפשט הכתוב ואולי הכוונה על בנימין בפלגש בגבעה שנעשו כירבעם וצ"ע: ז מסורת היא · לקמן פע"ה ס"ה ופפ"ד ס"ה ופצ"ע כס"ב פסיקתא רבתי פי"ב סי' ו' באריכות: הצאן · ע"ל פ' ס"ה סי"ד: ח נסיתי ובדקתי · דנחשתי עם ויברכני הוא ב' דברים שוהרים ע"כ דורש נוטריקון נסיתי וחשתי והחושם בודק וסמך לדבר משנה דאין

חוספין

יפה תואר

כיון שלא ילדה לו · ואין קשר הבנים אשר יקשר את רחל אליו · ואחר שיגרשנה יקח את עמו אחר שהיא עלתה בגורלו · דא"ר יודן בשם ר' איבו כו' · פי' מ"ש כי ברבים היו עמדי הכוונה כדר' יודן שבזכות תפלות רבות נפקדה יעקב כי רחל נפקדה וכדלעיל: וישמע אליה אלהים בזכות יעקב · כי הקדא הוא מיותר לכן דרים על יעקב וכן ויפתח את רחמה הוא מיותר ודרים בזכות האמהות שהתפללו עליה כדלעיל סוף פ' ע"ב: אוי להם לרשעים כו' פירשוהו לעיל בפל"ג: והדין נותן כו' פי' מדכתיב ויזכור אלהים וזה מדת הדין לכן אמר והדין נותן וע"ל בפ' ע"א ובפל"ג: שלש מפתחות ביד הקב"ה · ואין בריה שולטת עליהם לא מלאך ולא שרף · כ"ה בד"ר פ"ז ובפ"ק דתענית גרסינן ג' מפתחות לא נמסרו ביד שליח · ובתענית בגמ' ובעין יעקב האריכו בזה המפרשים בסתירת הדברים מה שמצינו בנביאים שהחיו את המתים ובאלישע שנתן בן לשונמית · ובאליהו שעצר את המטר ורבים מאבידים שהביאו מטר ועוד ע"ש · ועיקר הכוונה באומר שלא נמסרו ביד שליח משום שהם מושגחים מאד"ו ית' ונתשבים כענין נסי ולא כשאר הענינים שהם ביד הטבע וגם זה הוא הטעם מה שלא מנה עוד דברים שהם ביד הקב"ה שמשום אלו לא נמסרו ביד שליח · משא"כ בשאר דברים · מה שבשמשמה אלו דומים לנסים ונפלאות · ולפעמים שהם גם נגד הטבע לכן ביד ה' המה: תלוי בבנה · וז"ש אסף אלהים את חרפתי כי תתלה הסרחון בבנה · ומה שלא פי' חרפתי זה חסרון הבנים כי זה לא חרפה היא רק חסרון הטבע: מקמתא · קערה: בפלגש בגבעה · מרבויא דאת קדרים בדברים ג"כ על העתיד בנבואתה ויתכן כי הסרת החרפה היא מאלפה פנים · הא' כי ינטדק לאמר לא כי הוא העון · וע"ז אמר עד שלא הלד האשה כו' · והב' כי יתקן את המעוות וע"ז מביא מפלגש בגבעה שנתקן המעוות והסה החרפה · והג' במות המחרף וכמ"ש ואת יד את ראשו והסירותי חרפה מעל ישראל · וע"ז מביא בימי ירבעם שמת אביה · ולכן דרש אסף את הים את חרפתי בשלש הבבות האלה: בפלגש בגבעה שאמרו ארור נותן אשה לבנימין ונסת קם החרפה ע"י בנות שילה שהעפו להם לנשים · ושילה ידוע הוא שהיה ליוסף · וכן בימי ירבעם שהיה מייבף הוסרה החרפה ע"י מות אביה וע' לעיל פס"ס: מתפלתה של רחל כו' · א"א לפרש כי נוגא תפלתה מדו גם יהודה ובנימין במלכות בית דוד · דהא בתוכחת שלמה כתיב רק את כל הממלכה לא אקרע וגו' למען דוד עבדי · וה' נשבע לדוד שלא יכבה נרו לעולם · ואיך היתה מלכותו נפסדת גולא תפלת רחל · וגם שתפלתה לא היתה רק על בנימין ולא על יהודה · ואולי אם לא התפללה רחל היה נשאר הכנעס נשיא כמתי מעט למען היות ניר לדוד ולא היה לו שבט שלם · ומתפלת רחל שלא ימרוד בנימין ומשל על שבט שלם היתה הסבה כי גם יהודה נשארו נאמן לבית דוד · כי יהודה ובנימין יבכו יחד בירום יש ונחשבו כשבט אחד: כיון שנולד יוסף כו' גירסת הילקוט ויהי כאשר ילדה רחל כיון שנולד שטנו של עשו דאמר ר' שמואל בר נחמן כו' ולפ"ז בא לתת טעם מ"ש השתא דנולד יוסף בעת שבקש ללכת לבית אביו ואמר לפי שנולד שטנו של עשו שיגור מפניו ומייתי ראיה מרשב"ן דהוא שטנו של עשו · אבל לפי גרסת המדרש נראה דמהאי קרא הוא דיליף שיוסף הוא שטנו של עשו · מדחשן לשוב לביתו אחר שנולד לו יוסף וכר הפחד ממנו מפני עשו · ומייתי דברי רשב"ן לטעם למה הוא יוסף שטנו של עשו יותר משאר השבטים · משום שהוא מצעירי הצאן כי יפליא ה' לעשות אשר עשו שגדול יפול בידי הצעיר ובכי איתא בפסיקתא רבתא יוסף היה קטן וזכה לבכורה ועשו היה בכור ואבד בכורתו · יוסף הודה בתחית המתים פקוד יפקוד · ועשו כפר בתח"מ הנה אנכי הולך למות ועוד שם תלופים שונים · וע"ש בתנחומא פ' ויחי סי' י"ד דברי ר' שמואל בר נחמני באריכות: בניה של רחל · זה יוסף ובנימין · כי עמלק נפל ביד שאול וכן המן ביד מרדכי · ועמלק ג"כ נפל ביד יהושע וכן לעתיד וע"ע בפרק יש נוחלין: סכום קטע כו' · מ"ש את"ז פרש אמור הסכום קצוב כו' היה כתוב בגליון המדרש לפרש מ"ש סכום קטע פירוש אמור הסכום קצוב ופרש מה שכרך · משום שלשון נקבה הוא לבאר ולפרש היטב ואמר המדרש

ידי משה

והיה מחירה שלא יטלנה עמו לרחל וה"פ שלא יאמר זו שילדה יטלנה עמו פירש לאה שילדה יטלנו עמו פירש אף שהיא מזומנת לו וזו שלא ילדה אל יטלנה עמו וישא עמו אותה ודוק אי לאו שלא יאמר זו שילדה יטלנה וכו' פירוש שלא יקח לבן את רחל ממנו מתוך שלא ילדה לו וק"ל: בימי ירבעם · שניגף אביה שהיה משבט יוסף וכדאמר ר' שמעון בר נחמני וכו' ולמה ניגוף עד סוף המאמר עיין לעיל פרשה ס"ה ותמצא כל פי' זה המאמר מה שכתבתי שם: ומה אם מלך שהונה את המלך וכו' · וקשה מאי ק"ו זה וי"ל דס"ס לפי דאיתא כלום מתקנא אלא מלך במלך אתם כהנם וא"כ מיך המקנא במלך

להלן בע' נפש · אף כאן ע' · ויברך ה' אותך לרגלי · א כל מקום שהצדיקים הולכים ברכה משתלחת · ירד יצחק לגרר באת ברכה לרגלו · שנאמר (בראשית כו) ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה וגו' · ירד יעקב אצל לבן ובאת ברכה לרגלו · שנאמר ויברך ה' אותך לרגלי · יוסף ירד אצל פוטיפר באת ברכה לרגלו · שנאמר (שם לט) ויברך ה' את בית המצרי · ועתה מתי אעשה גם אנכי לביתי · (ד) ראובן בעי בי ושמעון בעי בי : ט וענתה בי צדקתי ביום מחר · ר' יהודה בר סימון אמר כתיב (משלי כז) ב אל תתהלל ביום מחר · אתה אמרת וענתה בי צדקתי ביום מחר · למחר בתך יוצאת (ה) ומתענה · שנאמר (בראשית לד) ותצא דינה בת לאה · ויאמר לבן הן לו יהי כדברך · א"ר חייא רבה כל דבר ודבר שהיה לבן מתנה עם יעקב (ח) היה חוזר בו י' פעמים למפרע שנאמר הן לו · ורבנן אמרי ג מאה פעמים שנאמר ואביכן התל בי והחליף את משכורתי עשרת מונים י' פעמים י' דאין מנין פחות מעשרה · וישם דרך שלשת ימים וגו' · ויעקב רועה את צאן לבן הנותרות · (ס) ריש לקיש אמר נותרות מנהון בישין מנהון עקרן מנהון קוסרין נתרת כתיב (כמד"א ד ונתור בכיה וסיניה דקיסר) : י ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון · ה חוטר חיור דלוז ודדלוף · כך היה אבינו יעקב נותן את המקלות בשקתות המים והיתה בהמה באה לשתות ורואה את המקלות ונרתעת לאחוריה והזכר רובעה והיתה יולדת כיוצא בו · א"ר הושעיה נעשו המים זרע בתוך מעיהם ולא היו חסירות אלא צורת הולד בלבד · מעשה בכושי אחד שנשא לכושית

אחת והוליד ממנה בן לבן · תפס האב לבן ובא לו אצל ר' א"ל שמא אינו בני א"ל היה לך מראות בתוך ביתך א"ל הן א"ל שחורה או לבנה א"ל לבנה · א"ל מיכן שהיה לך בן לבן · א"ר הונא דבית חורון מלאכי השרת היו טוענים מתוך צאנו של לבן באים ונותנים בתוך צאנו של יעקב · ו הה"ד שא נא עיניך וראה כל העתודים העולים על הצאן עולים על הצאן אין כתיב כאן אלא העולים מאליהם היו עולים · ר' תנחומא אמר (ו) שטף של גשמים · רבנן אמרי ענני כבוד · ובהעטיף הצאן לא ישים והיו העטופים ללבן · ר' יוחנן וריש לקיש · רבי יוחנן אמר בכירייא דלבן · ריש לקיש אמר לקישיא דלבן : יא ויפרוץ האיש · ר' שמעון בר אבא אמר ז מלמד שנפרצה לו פרצה מעין דוגמא של עולם הבא · היך מה דאת אמר (מיכה ב) עלה הפורץ לפניהם · רבי אבא בר כהנא אמר מאה ותרתין רבוון שבעה אלפים מאתן עדרין הוו ליה לאבינו יעקב · רבי לוי אמר ששים רבוא כלבים · רבנן אמרי מאה ועשרין רבוא · ולא פליגי מאן דאמר ששים רבוא לכל עדר ועדר חד כלב · מאן דאמר מאה ועשרים רבוא לכל עדר תרין כלבין : יב וישמע את דברי בני לבן · חזקיה אמר ח עד שלא ירד יעקב אבינו לשם לא נפקד בזכרים · וכיון שירד יעקב אבינו לשם נפקד בזכרים · הה"ד וישמע את דברי בני לבן · את כל הכבוד הזה · ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר אין כבוד אלא כסף · המד"א (נחום ב) בוזו כסף בוזו זהב ואין קצה לתכונה כבוד מכל כלי חמדה · וירא יעקב את פני לבן · בר סירא אמר לב אדם ישנה פניו בין לטוב ובין לרע ·

מסורת המדרש א עיין ברכות דף מ"ב · סנהדרין ל"ט · ספרי פרשה עקב פסקא ל"ח · ילקוט עקב רמז תתנ"ד · ילקוט שמואל רמז קמ"ג · ילקוט מלכים רמז ר"י · ב ילקוט משלי רמז תתקס"א · לקמן פרשה ע"ד · תנחומא כאן סימן י"א · ג עיין מ"ש בשפתי חכמים שהאריך בפסוק זה · ד חולין דף נ"ט · ילקוט עמוס רמז תקמ"א · ה ילקוט כאן רמז ק"ל כב"פ · ו לקמן פרשה ע"ד · ז בבא בתרא דף ע"ז · קהלת רבה פרשה ט' פסוק י"א · ח לעיל פרשה ל"ז · במדבר רבה פרשה כ' · תנחומא סדר בלק סימן י"ב :

חדושי הרד"ל

(ד) ראובן בעי בי ושמעון בעי בי · ובילקוט הגי' בעי בית וכ"מ קצת בפרש"י בחומש אבל אין נראה שהרי קטנים היו עדיין והגדול שבהן בן ו' שנה כמ"ש הרמב"ן : (ה) ומתענה · כד"א וישכב אותה ויענה והוא נגד ל' וענתה בי ויעקב היה לו גרס בענין דינה כמש"ל פ"פ ע"ש : (ו) שטף של גשמים ע"ל פי"ג כשהמטר יורד בהמה מבקשת תפקידה ע"ש : אמס

כתיב כמד"א כו' · עי' מנ"ש שהוא מלא עפ"י מסורה · ול"נ דט"ס בכאן וצ"ל נותרות כתיב · והכוונה מדלא כתיב הנשארות נוכל לומר שהוא בינוני פועל מגזרת חס"ג ובא כאן הנח באותיות או"י חלוף סדגוש כמו תיעשה (שמות כ"ס) :

חדושי הרש"ש

קטע" ותיבות „פרש מה שכרך" ביאור למ"ש „פרש אגר") : (ח) היה חוזר בו עשר פעמים למפרע · נ"ל דר"ל דהחלוק בין תנאי הראשון להחזרה היה בעשרה פעמים רצוני דתנאי הראשון היה עולה ליעקב י"פ נגד תנאי החזרה · כי פי' עשר פעמים (בלתי מלת למפרע) מתפרש כפול י"פ · אבל עם מלת למפרע מתפרש בהיפך דהיינו חלק עשירית · וכן בחלק (קו א') זקינה אומרת בשוה וילדה א"ל בכחות ב' וג' פעמים דר"ל שתהי או שלוש משויו שאמרה הזקנה : (ט) ר"ל א' נותרות מנהון כיסין כו' נתרת והכוונה מדלא כתיב הנשארות נוכל לומר שהוא בינוני פועל מגזרת חס"ג ובא כאן הנח באותיות או"י חלוף

רש"י

אלא מחר : רבנן אמרי ק' פעמים דכתיב והחליף את משכורתי י' מונים ואין מנין פחות מי' : נתרת כתיב · מנהון קוסרן תולות קוסר כדקליר ורמי בערסיה קלירי ומריעי : ר' תנחומא אומר ברודים שטף של גשמים · לשון ברד גשמים : ר' יוחנן אמר בכירי' של לבן ר"ל אמר לק שיא דלבן · ר"י דורש העטופים כמו ועמקים יעטפו בר · ריש לקיש דרש כמו בהתעטף עלי נפשי וכמו כי רוח מלפני יעטוף ומתרגמינן מתלהי ולאי כלומר אותן שהיו יגעין ועייפין ולא היה כחן יפה לקבל הריון מהרה כמו הבריאות : ויפרוץ האיש נפרצה לו פרצה מעין העולם הבא ק"כ ריבוא לאן היה לו ליעקב אבינו ומפרש בתנחומא נאמר במצרים וירב העם ויעצמו מאד והיו ס' ריבוא וכאן כתיב מאד מאד ב' פעמים לומר שהיו ק"כ : רבי תנחומא · מאה ותרתין ריבוא ושבעת אלפין ומאה אלפים הוו ליה ליעקב מאד מאד דורש כפלים בדגלים : תמן

לקבל ההריון מהרה : מעין עולם הבא · עיין במדרש קהלת בפסוק שבתי וראה : ושבעת אלפים גרסינן ופי' רש"י שהם כפלים בדגלים ודייק מאד מאד : לכל עדר ועדר חד כלב · וסבירא ליה שהיו לו עדרים כיוצאי מצרים ודייק ויפרץ האיש מאד מאד וביוצאי מצרים כתיב ויעצמו במאד מאד : הה"ד וישמע את בני לבן · ואלו לפני בואו כתיב וכתל בנה עם הצאן כמו שפי' רש"י בסדר זה : לב אדם ישנה בו' · כשלבו שלם עמו גם הסברת פניו ענתה בו וכן בהיפוך :

מתנות כהונה

מדברי הספר אלא מבאר א' כתבה בפנים : בעי בי · רוצה בי וחפץ ממני צרכו : הן לו · קרי ביה הן לא כלומר מתחלה הן ואח"כ לא וכתיב והחלף את משכורתי עשרת מונים או דרש לו לשון מסופק והרעה : מנין · וזהו מונים לשון מנין : נותרות · משמע שנותרו מחמת גריעותן כמו שפירש רש"י בסדר זה : מנהון כו' · מהם רעים מהם עקרים : קוסרים · הערוך הביא ערך קוסר וערך נתר ולא פירשו ולפי הענין פירושו ענין חולי וכן פי' רש"י : נתרת כתיב · הנפולים והגרועים : ונתור כו' · במסכת חולין פרק אלו טרפות ופירש ונפלו שני הגדולים והקטנים : ודדליף · כן ת"א ומין אילן הוא : שטף של גשמים · והביאו אותן העתודים מעדר לבן לעדר יעקב כד"א ואד יעלה וכאן כתיב העולים : ענני כבוד · כד"א ובהעלות הענן : בכיריא · שנולדו ראשון פי' רש"י דדרש העטופים כמד"א ועמקים יעטפו בר כלומר שנתקשרו ליזקק בזכר ראשונה : לקישיא · המאוחרות כד"א בהתעטף עלי נפשי לשון יגיעה ועייפות ולא היה כח בהן

יפה תואר

יגיע מלשון קלינה וקליבה · ואח"ז הביאו את הגליון בפנים המדרש וכן תמצא בסוף פנ"ס שהביאו פירוש המאמר בפנים המדרש : שבעים נפש · פי' מקנהו היה שבעים · כי הכתוב מדבר מבהמותיו ולא מנפש אדם : כל מקום שהצדיקים הולכים כו' · לא לפרש לרגלי לא כמו בגללי אך כפשוטו במקום שרגלי דרכם · וז"ש שהצדיקים הולכים כי הליכתם ודריסת רגלם מביאה ברכה · וכ"ה בסר"א מכאן אתה אומר יש רגל מתרכת בית ויש רגל מברכת בית : ויזרע יצחק בארץ ההיא וגו' · ודריש כי היתה ברכה בכל הארץ בשביל זריעתו וחולק על הא דאמרינן פס"ד הארץ קשה והשנה קשה כו' : ראובן בעי בי ע' רש"י בחומש וברמב"ן וברא"ם : וענתה בי צדקתי ביום מחר אריב"ם כו' · טעם הדברים הוא לתת טעם למה קרה ליעקב את האסון עם דינה בתו וכמו לקמן פ"ב נותן המדרש טעמים שונים ע"ז · ופה מוצא הטעם מן המקרא וענתה בי צדקתי אשר בטח בצדקתו לאמר ללבן כי בזה שתלדנה כל הצאן נקודים וטלואים רק ש ויבנה שכרי מזה תכיר כי אלהי אבי בעזרי להרבות שכרי בצדקתי · ולפי שזה התאארות במה שאינו ברור כי אפשר שלא יהיה כן ולא תודע צדקתו אמר שזה הפך אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום וכנגד זה נתענית בתו ולא נודעה צדקתו : עשרה פעמים למפרע · פי' להפריע לבטל ולהפך את דברו ומפרש ותחלף את משכורתי וגו' כי היה משנה את התנאים אשר היו ביניהם מנקוד לטלוא ומעקודים לברודים עשר פעמים : ונרתעת לאחוריה כו' ובזה נתחזקה כח הדמיון בצאן וילדו עקודים נקודים וברודים כדמיון המקלות וכמו המעשה שהביא מן הכושי שכח הדמיון פועל בלידה ולר' הושעיה לא היו צריכות לזכרים כלל · אבל מעשה נסים היו · ומ"מ יעקב לא בטח בנס שיעשה לו ועשה תחבולה במקלות : מלאכי השרת היו טעונים כו' גם הוא סובר כר' הושעיא כי דרך נס היו · אבל חולק בזה דסובר כי היו שם זכרים אשר עיברו את הצאן מעדרי לבן המובאים ע"י המלאכים · ושניהם באו להסיר התלונה מאבינו יעקב איך נהג בערמה · ואמרו כי הלידה היתה בדרך נס · ויעקב עשה במקלות רק להעלים את הנס : העולים מאליהם היו עולים · ולפ"ז אין הפירוש העולים לעבר את הצאן אך הנוספים והמובאים ע"י המלאכים מעדרי לבן · ור"ת ורבנן מודים בזה שמעדרי לבן עלו אבל חולקים על מ"ש ר"ה כי המלאכים הביאום וסוברים או כי שטף מים הביאום או כי ענני כבוד וע' רש"י ז"ל בחומש : מאה ותרתין רבוון כו' · לפי' הטעם שכתב רש"י ז"ל כי הוא כפלים מאשר היו בדגלים צריך לגרוס מאה ועשרין רבוון שבעת אלפים ומאה · כי סכום הדגלים היו תר"ג אלף ותק"ן אנשים : הה"ד וישמע את דברי בני לבן · עיקר הדרש שנתברך בבנים הוא מהמקרא ויברך ה' אותך לרגלי כי ברכו בבנים וכמ"ש הא"ס ז"ל · וז"ש כי ממקרא וישמע את דברי בני לבן הוא נראה אל הדרש הזה : אין כבוד אלא כסף · כי לא נוכל לפרש כבוד כמשמעו כי יעקב לא הלך בגדולות ושררות והטעם שנקרא כסף כבוד · כי בשביל הכסף יתכבד האדם : לב אדם ישנה פניו ולא יוכל להסתיר את רגשות לבו אם לטוב ואם לרע · וזה הטעם שצוה לו הקב"ה לשוב אל ארץ אבותיו ולא יתעכב עוד פה להרבות הון ועושר כמו שעשה לפני זה :

כתיב

פירוש מהרז"ו

תוספין כו' : כל מקום · סנהדרין ד' ל"ט ב' ולקמן ס"פ פ"ו : ט מחר בתך יוצאה · אמיתת הענין בזה שדורש ס"ד כי לא תדע מה ילד יום היינו דינה שנולדה ביום שאמר יעקב וענתה בי צדקתי ביום מחר והשיבה לו רוה"ק איך יודע מה יהיה סוף של אותה שנולדה היום שלא תתהלל בה וכמ"ש לעיל בס"פ ע"ב שביום שנולד יוסף בסוף הז' שנים אז נולדה דינה ע"ש הכרת הלימוד וע' רד"ל שעל שאמר יעקב וענתה נענש כמ"ש בבכם ויענה וזה עפ"מ ממעל ומנגד ולזה ג"כ כוון המדרש דממ"ש ילד יום לבד היה אפשר לומר על יוסף שנולד ביום זה · וע"ל פ"פ ס"ד וע' סוף מ' סופרים : עשר פעמים · עשרת מונים ת"א עשר זמנין : פחות מעשרה · כי כל המספרים בנויים על מנין עשרה עד י' יחידות עד י' עשיריות מאות וכו' ע"כ שהם מנין עשרה ותפסת מועט תפסת : קוסרין · במ"ע פי' בל"י ורומי אלפין מפני חולי פנימית : י חוטר חיור דדלוז · ומלת לבנה אחר כמו לח ומוסב על לוז וערמון אבל אונקלוס תרגם חוטרין דלבן רטיבין דלוז ודדלוף ולפי"ד לבנה מין עץ וכן פירוש רש"י וכמו שכתוב אלה ולבנה : המים היו נעשים · וזהו ויחמנה בבואן לשתות : מלאכי השרת כו' · שהכתובים מכחישים זה את זה שכאן כתיב ויחמו הצאן אל המקלות ותלדנה ושם כתיב ויאמר אלי מלאך כו' וראה כל העתודים העולים וכתיב עוד ויצל אלהים את מקנה אביכם ויתן לי ומכריע שמה"ש כו' ומה שכתוב ויצל אלהים דורש אח"ז : העולים מאליהם · וכ"ה לקמן פע"ד ספ"ג ובילקוט והעולים משמע שיש חדוש בעלייתן כו' וזה נקרא מאליהן וכמ"ש רים סי"ר באבני בהמ"ק : שטף של גשמים · לקמן פע"ג ספ"ג : לקישיא · כמ"ש בת"א וכמ"ש ויק"ר ס"ל ס"ג ובעבודת כוכבים ד"ז · מדרש תהלים ק"ב שמ"ש תפלה לעני כי יעטוף פי' מתאחר : יא פרצה מעין דוגמא · הכה ויולדת ביום א' כתרנגולת יולדת הביצים · וע' ילקוט מיכה ב' ולעיל פס"ע ס"ה : מאה ותרתין רבוא כו' · מצאתי בילקוט שם ע"פ עלה הפורץ מדבר ביעקב שכתוב בו ויפרוץ האיש מאד מאד · ר"ת ב"א אמר ק"כ רבוא שכתוב וירב העם ויעצמו מאד · ושם היה ס' רבוא וכאן ב"פ מאד בכפלים (וכ"כ היפ"ת) · ובס' היפר איתא שהי"ל כ' עדרי צאן · ובפר"א פל"ז אי' שהי"ל ה' אלפים וה' מאות שהמנחה שמא היה מעשר מכל צאנו : יב לא נפקד בזכרים : כמ"ש במ"ר פ"כ פי"ע · וכמ'

היפר איה' שבשנה ד' שבא יעקב ילדה עדיינה אסת לבן ג' בנים : אלא כסף · כמ"ש בסה"י שהיו נאמו משונים בגידולם ומוכרם ביוקר גדול וכו' ע"ש ובאבות ס"ו ואין כבוד אלא

ידי משה

כמלך אינו כ"כ עון ודוק : ויאמר לבן הן לו יהי כדבריך אמר ר"ח וכו' עד היה חוזר י' פעמים שנאמר הן לו · עיין פי' מ"כ אך קשה והלא כתיב בהדיא ותחלף עשרת מונים ונ"ל לפי שמלינו שבחמשה פעמים היה ליעקב תנאי עם לבן שנים בבתל ולאה ופעם אחת בצאן ושתי פעמים כאן דכתיב אם כה יאמר וגו' ואם כה יאמר וגו' נמצא שסך הכל היה לו תנאי עמו ה' פעמים ובכל פעם חזר עשרה פעמים נמצא שבחמשה פעמים חזר נ' פעמים לזה רמז הכתוב במלת הן דקא יתיר שהיה לו לכתוב רק לו יהיה כדבריך אלא ברמז במילת הן שמה' פעמים נעשה נו"ן נמצא שחזר חמשים פעמים ורבנן אמרי מאה פעמים כנ"ל דאלת"ה קשה טובא וגם איך פליגי ר"ח ורבנן פלוגתא רחוקה כזו שר"ת יאמר י' פעמים ורבנן יאמרו מאה פעמים אבל לפי דרכנו אתי שפיר שר"ח אומר עשרה פעמים עבר על ה' תנאים שהתנה ורבנן אמרי עשרים פעמים דהיינו על ה' תנאים עבר עשרים פעמים סך הכל מאה פעמים ודוק : ונתור בכיה וסיניה · בפרק אלו טרפות אמר קיסר שרצה לראות אריה דבי עילאה ושאג האריה ונשמע קולו ש' פרסה ונשרו שלחיים והשינים של קיסר : מאה ותרתין ריבוא ושבעה אלפין ומאתן · פי' מדכתיב מאד מאד והיה כפל ממנין דכתיב בפרשת במדבר כל פקודי המחנות שש מאות אלף ושלשת אלפים וה' מאות ותמשים והכפל של מנין זה עולה מאה רבוא ותרתין רבוא ומאתן ק"ל ונזכר אית' בפסוק כי מעט אשר היה לפני ויפרוץ לרוב ברכה של הקב"ה לא פחות מאלף ואכן שאלף על

אמר לו הקב"ה חמיך אינו מסביר לך פנים ואת יושב כאן שוב אל ארץ אבותיך ואהיה עמך :

פרשה עד

א ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך • כתיב (תהלים קמב) זעקתי אליך ה' אמרתי אתה מחסי חלקי בארץ החיים • והלא אין ארץ החיים אלא צור וחברותיה • תמן שובעה תמן זולא • ואת אמרת חלקי בארץ החיים אלא ארץ שמתיה חיים תחלה לימות המשיח • ריש לקיש בשם בר קפרא מייתי לה מהכא (ישעיה מב) נותן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה • א"ל הקב"ה (א) אתה אמרת חלקי בארץ החיים שוב אל ארץ אבותיך (ב) אביך מצפה לך אמך מצפה לך אני בעצמי מצפה לך • ר' אמי בשם ריש לקיש אמר נכסי חוצה לארץ (ג) אין בהם ברכה אלא משתשוב אל ארץ אבותיך אהיה עמך ב הכא את אמר ואהיה עמך ולהלן את אמר (שמואל ב ז) ואהיה עמך בכל אשר הלכת • אלא דוד ע"י שהוא מפרנס את ישראל היה אומר לו ואהיה עמך בכל אשר הלכת • אבל יעקב ע"י שהוא מפרנס את ביתו הוא אומר לו שוב אל ארץ אבותיך וגו' : ב וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה וגו' • אמר ר' שמעון בן גמליאל (ד) ג בג' דברים אני אוהב את בני המזרח שאינן נושכין ואוכלין אלא חותכין ואוכלין • ואין חותכין בשר אלא על גבי השלחן • ואין נושקין אלא ביד • ואין נוטלין עצה אלא במקום רוח כענין שנאמר וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה במקום רוח • מתלא אומר בחקל דאית בה איזגרין לא תימר מלה דמסטירין : ג ויאמר להן רואה אנכי וגו' ואביכן התל בי • א"ר חייא רבה ד כל דבר ודבר שהיה מתנה עם אבינו יעקב היה חוזר בו י' פעמים למפרע שנאמר הן לו • רבנן אמרי ק' פעמים שנאמר ואביכן התל בי והחליף את משכורתי עשרת מונים ואין מונין פחות מעשרה • אם כה יאמר נקודים יהיה שכרך וילדו כל הצאן • ר' ברכיה בשם ר' חנינא צפה הקב"ה מה לבן עתיד לעשות עם אבינו יעקב והיה צר צורה כיוצא בה • אם כה יאמר • אמר אין כתיב כאן אלא יאמר • רבי יודן ורבי אייבו אמרו כי ראיתי את כל אשר עשה לך לבן אין כתיב כאן אלא את כל אשר לבן עושה לך • ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום וגו' • רבי אלעזר בן יעקב אמר לו ולדורותיו • ה אין דור שאין בו כאברהם • ואין דור שאין בו כיעקב • ואין דור שאין בו כשמואל • ויאמר שא נא עיניך וראה כל העתודים העולים על הצאן נקודים וברודים • א"ר הונא דבית חורון ו עולים אין כתיב כאן אלא העולים מאליהן היו עולין • ר' תנחומא אמר שטף של גשמים • רבנן אמרי ענני כבוד • ויצל אלהים את מקנה אביכם ויתן לי • כזה שהוא מציל (א) מן (ה) הנצולת : ד ותען רחל ולאה ותאמרנה לו • למה מתה רחל תחלה • ר' יודן ור' יוסי • ר' יודן אמר שדברה בפני אחותה • א"ל ר' יוסי ראית מימיך אדם קורא ראובן ושמעון עונה אותו (ו) והלא לרחל קרא ורחל ענתה אותו • על דעתיה דר' יהודה ניחא על דעתיה דרבי יוסי לא מתה אלא מקללתו של זקן שנאמר עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה ז והיה כשגגה היוצא מלפני השליט • ותגנוב רחל וגו' ותמת רחל וגו' • הלא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו וגו' • אפשר כן אלא אם הוה קוקיא טבא הוה נסיב ליה • (ז) פטיקלין טב הוה נסיב לה : ה כי כל העושר אשר הציל אלהים מאבינו וגו' • ויקם יעקב וישא את בניו • א"ר יוחנן כתיב (קהלת י) ח לב חכם לימינו ולב כסיל

מסורת המדרש א עי' כתובות קי"א • וירושלמי כלאים פרק ט' וירושלמי כתובות פרק י"ב הלכה ג' • וע' שמ"ר פרשה ל"ב • פסיקתא רבתי פסקא א' ס"ד • ותנחומא סדר ויחי סי' ג' • ילקוט כאן רמז קל"ו • ילקוט תהלים רמז תתפ"ח • ועיין ילקוט ישעיה רמז שט"ו • ב מדרש שמואל פרשה כ"ו • ג ברכות דף ח' • קה"ר פרשה ז' פסוק כ"ג • תנחומא סדר חוקת סי' ו' • פסיקתא דרב כהנא פסקא ד' • ילקוט כאן רמז ק"ל • ילקוט מלכים רמז קע"ו • ד לעיל פרשה ע"ג • תנחומא כאן סימן י"א • ה לעיל פרשה כ"ו • ו לעיל פרשה ע"ג • ז מועד קטן דף י"ח וש"כ :

חדושי הרש"ש

(א) מן הנצלות • יתכן שהכוונה מאותן אשר נגללו במים • והוא לראיה לר"ת שאמר שטף של גשמים • ובזה מיושב הקושיא מה שמסדר הדרש דקרא דוינצל כו' הכתוב מוקדם • אחר פלוגתתן בקרא דהעולים כו'

חדושי הרד"ל

(א) אתה אמרת חלקי בארץ החיים • לגי' הספרים נ"ל שזהו מ"ש יעקב ושבתי בשלום אל בית אבי גם מ"ש אח"כ בעת מיתתו ונשאתני ממצרים • אך לגי' זו אין במקרא זה דזעקתי שום שייכות לדרשה • דמה שמסיים א"ל הקב"ה שוב אל ארץ אבותיך אין רמז במקרא • ע"כ כמדומני שצ"ע אתה אמרת אתה מחסי חלקי בארץ החיים שוב אל ארץ אבותיך ואהיה עמך ור"ל אתה בטחת בי והיית מתפלל תמיד שאהיה למחסה לך וכמ"ש שם אם יהיה אלהים עמדי ושמרני והשיב לו ע"ז חלקי בארה"ח כלומר אימתי תהיה לחלקי כשתהיה בארץ החיים והוא כל' המקרא זכריה ב' ונחל ה' את יהודה חלקו על אדמת הקדש ומייתי לי לפרש שוב אל ארץ אבותיך ולא כאן : (ב) אביך מצפה כו' אמך כו' אני בעצמי כו' • דרש אל ארץ אבותיך שאביך מצפה ולמולדתך שאמך זו ילדתך מצפה ואהיה עמך שאני מצפה להיות עמך שם : (ג) אין בהם ברכה כו' • אל ארץ אבותיך אהיה עמך ר"ל ואברכך שם ויליף מאי ואהיה עמך מן ואהיה עמך ואברכך הכתוב ביצחק בר"פ תולדות : (ד) בגי"ד • ומונה והולך ד' ובקה"ר פ"ז פי"ט ל"ג להא דאין חותכין בשר כו' וכ"ה בילקוט כאן • ומן הש"ס דברכות (ח:) הוסיפו כאן : (ה) הנצלות • כאן י"ל ל' כמציל מן האחרי שהן שלו ור"ל שלא כמו שאמר לבן הצאן צאני כו' שהיו ראוים לאיבוד כמש"ל בפרשה זו כך גזר הקב"ה לאחרי שיהיה טורף כו' • וא"ת שהיה רועה אחר מציל רק יעקב בע"כ הצילן • אבל ל' נצולת דלעיל פס"ז ודאי פי' כדברי המ"כ • וכן בערוך הביא שניהם יחדיו ופי' כן : (ו) והלא לרחל קרא תחלה ורחל עונה • כצ"ל : (ז) פטילקין טב • פי' במ"ע טגל כלי השמר

מתנות כהונה

פרשה עד תמן שובעה כו' • שם השובע ושם הזול ועיין זה בירושלמי דסוף כלאים ובפ' הנושא במסכת כתובות ולקמן פרשה צ"ו : במקום רוח • בשדה כדי שיראו שאין שם בני אדם ששומעין סודותיהם כדאיתא בפ"ק דברכות : איזגרין • מצאתי בהגה"ה שפי' ענין גלים ועיים והביא ראיה לדבר ופירושו בשדה שיש שם גלים וגבשושיות אל תאמר בו דברי סתר פן יש טמון שם שום אדם וישמע קולך : שנאמר הן לו • נתבאר לעיל : מה לבן עתיד כו' • באיזה אופן יקבע לו שכרו : ה"ג אם כה אמר אין כתיב כאן : עושה • משמע עושה עכשיו במחשבתו אשר הוא חושב עליך : ויאמר אלי גרסינן : לו ולדורות • לעיל בפרשה כ"ו דרש כן על אברהם אברהם ואע"ג דכאן לא כתיב יעקב כי אם פעם אחת מכל מקום מצינו בפרשת ויגש יעקב יעקב שתי פעמים ואולי כי שם עיקר מקומו : ה"ג שא נא עיניך וראה : מאליהן כו' • כדלעיל : הניצולות • פי' הערוך הגרועות : ניחא • שמתה תחלה : ותגנוב וגו' • כענין גזירה שוה קדרים : אפשר כן • שיעקב נתן ללבן מאומה בעד בנותיו שאמרו מכרנו : קוקיא • פי' השמוך עדר : ופטיקלין • הערוך הביאו ולא פירשו וגרס פטיליקין ולפי הענין הוא מנה יפה ונחמד וכן מוכח בהדיא באיכה רבה בפסוק ויגרס ובמדרש חזית סוף

רש"י

פרשה עד תמן סובעא • תמן זולא • נכסי חוצה לארץ אינן בכלל ברכה אלא משתשוב אל ארץ אבותיך ואהיה עמך • ולהלן הוא אומר אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר הלך אפילו בחוצה לארץ : יהיה עמדי • עמודי • סומכי : כל דבר ודבר שהיה לבן מתנה עם יעקב אבינו היה חוזר בו עשרה פעמים למפרע שנאמר הן לו : שנאמר עשרת מונים ואין מנין פחות מעשרה : צפה הקדוש ברוך הוא מה לבן עתיד לעשות ליעקב אבינו והיה צר צורה כיוצא בה : אם כה אמר אין כתיב כאן אלא אם כה יאמר • לעתיד עושה לך לעתיד לו ולדורות : ויצל אלהים • כזה שהוא מציל את הגזולות • כזה שהוא

פירוש מהרז"ו

הורה • כי כבוד שכתוב בחכמים למוד מענינו שמדבר בתורה • וכבוד שבבני לבן למוד מענינו שמדבר בכסף וזהב : א"ל הקב"ה • ובריש פרשה הסמוכה אית' שא"ל שוב על שהתפלל וג"ז אמת רק שעתה נתקבלה תפלתו :

פרשה עד סימן א כתיב זעקתי • כמש"ל סי' י"א שיעקב אמר ס' תהלים ובילקוט תהלים קמ"ב מבואר יותר וז"ל מדבר ביעקב זעקתי אליך ה' אם יהיה אלהים עמדי • אמרתי אתה מחסי ושמרני בדרך הזה • חלקי בארץ החיים ושבתי בשלום אל בית אבי • אמר יעקב אימתי יוצא אלא ברשות א"ל הקב"ה כו' הרי לך רשות שוב וגו' ע"כ : שמתיה חיים • פסיקתא פ"א ס"ד לקמן פצ"ו ס"ו שמ"ר פל"ב ס"ב כתובות קי"א ירושלמי כלאים פ"ט ילקוט כאן ויחי' כ"ה : לעם עליה • וע' ד"ר פ"ה ספ"ו בא"ת : אל ארץ אבותיך • שהיל"ל שוב אל חברון ע"כ דרש שאבותיך הם יצחק ורבקה מצפים לך (וע' רד"ל וכ"כ היפ"ת) : ב איזגרין • יתכן שצ"ל אזגדין פי' שלוחים אע"פ שהולכים בשליחותם ואינם עומדים [הגהתו לא טובה כי המשל בקש לדבר בחרוב • וביפ"ת כתב כי איזגרין הוא מרגלים] : ג אר"ח רבה • לעיל פמ"ג ס"ט ולקמן פ' זו סי' י"א : עתיד לעשות • שעתיד לשנות לו שכרו ועשה לו הש"י כאשר יאמר בעת השינוי : כל אשר לבן עושה • ראיתי הוא עבר ועושה הוה • ופי' ראיתי בעת ההבטחה מכבר מה שעושה עתה בעת השינוי : אין דור כו' • בסוף מד"ש תני ר"ת אברהם אברהם יעקב יעקב משה משה שמואל שמואל לשון חיבה ל' זירוז ר"א אומר (וכן כאן ר"א) אין דור שאין בו כאברהם כו' כיעקב כמשה כשמואל ע"כ (וזה על פי מדה יו"ד) וע' מתנות כהונה • ויתכן שסובר כאן כמו שכתוב במדרש רבה פי"ד ס"ם כ"א במשה שעל שכתוב בסנה שהקריאה היתה משה משה כך בכל הקריאות של משה על פי בנין אב ואם כן גם כאן היה הקריאה יעקב יעקב • ול' הילקוט ויאמר אלי מלאך האלהים יעקב יתכן שכוון לזה : העולים כו' מן הנצולת • ע"ל פע"ג ס"ם ז' וי' • וע"ל פס"ז ס"ד הלא אלא : ד בשגגה • קהלת יו"ד ה' וע"ל סי' ט' • ובאג"ב פנ"א : אפשר כן • איך אוכלים כסף • ומ"ש קוקיא ע"ל פס"ד סס"ז מהערוך : ה לב חכם לימינו • לקמן פפ"ב סי"ג במ"ר ס"פ כ"ב • ומ"ש ואח"כ את בנותיו חיבה ואח"כ מיותר

יפה תואר

כתיב זעקתי אליך ה' וגו' • משום דק"ל למה הוצרך לכתוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ולא אמר אל ארץ אבותיך לבד • ובאברהם דכתיב מארצך וממולדתך כבר מדרים שם • וגם למה לא אמר שוב לבית אביך כמו שאמר יעקב ושבתי בשלום אל בית אבי • לכן דריש אל ארץ אבותיך אל הארץ אשר תתאוה לה כי קדושה היא • עתה נתונה לך הרשות לשוב אליה • ומביא את הפסוק חלקי בארץ החיים כמו שמדרים ע"ז הפסוק בילקוט בשם התנחומא חלקי בארץ החיים מתאוה אני לחזור לא"י אמר יעקב ברשות יצאתי אף אני איני חוזר אלא ברשות א"ל הקב"ה רשות אתה מבקש שוב אל ארץ אבותיך : תמן שובעה תמן זולא • ואע"ג דהכתובים הפליגו בשבח ארץ ישראל ונקראת ארץ זבת חלב ודבש ובשלהי כתובות מפליג מאד לספר הברכה אשר לוה ה' בא"י בפירותיה ומזונותיה • וכן ביומא פ"ז דריש בארצות החיים זה מקום שווקים ופירש"י שם שיש בו משא ומתן וזה ידוע כי בא"י היה המסחר פרץ מאד כדאיתא באיכה רבתי על פסוק משוש כל הארץ • מ"מ מקשה כיון דבתורבתה אין שם שובע וזול איך יכנהו לקרות אותה בארץ החיים שלא החיים אשר בקרבה אינה לה מצד טבעה כיון שעתה חדלו • ורק מצד ברכת ה' שהיתה בקרבה ואיך יתארנה בתואר הזה אשר הוא נכון רק לגור אשר בה השובע והזול מצד הטבע : לימות המשיח • מזה משמע כי המתים תחיה מיד בבוא משיח צדקנו • ולא כשמואל דאמר אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות : אני בעצמי מצפה לך כדי שיעבוד את ה' בטהרה • ועוד כדי שיתיחד הדבור אליו שאינו נגלה לו בהתחברו לרשע כמ"ש בתנחומא ועוד שאין הנבואה מצויה בחו"ל : הכא את אמר ואהיה עמך כו' פי' דהשנוי ביניהם דהכא כתיב מקודם שוב אל ארץ אבותיך וגו' ואח"ז כתיב ואהיה עמך משמע בהליכתו שמה לא יהיה עמך דאל"כ היה לו לכתוב אנכי אהיה עמך שוב אל ארץ אבותיך ושמה כתיב ואהיה עמך בכל אשר הלכת משמע כי גם בהליכתו בחו"ל בעודו בדרך ישמרהו ה' ויצילהו • וכ"ה באגדת שמואל כי השנוי הוא בזה • ומשני דדוד היה מפרנס את כל ישראל והיה צריך ללכת גם בחו"ל ללחום מלחמותיו ולהכניע את אויביו לכן היה ה' עמו גם בחו"ל • אבל יעקב שלא היה מפרנס אלא ביתו לא היה צריך ללכת בחו"ל : שאינן נושכין ואוכלין כו' • כל הענינים הנחשבים לאכילה ולסעודה כהדא תשיבא • וזה כי אין נושכין מן הפרוסה השלמה אבל יחתכו אותה לנתחים • וגם לא יחתכו בעת שישימו הפרוסה בקערה • כי לא לכבוד הוא אל האורחים להביא לפניהם חתיכות קטנות אבל יחתכו את הפרוסה על השולחן לעיני המסובין : היה צר צורה כיוצא בה • פי' כשהתנה לבן אם עקודים או נקודים יהיה שכרו • היה מרמה לשנות את תנאו בעת שהיו הצאן מעוברות כי אם התנה על העקודים חשב לבן שהצאן מעוברות עם עקודים ושינה את דברו לאמר נקודים • ולא צר הקב"ה צורת שוולדות נקודים וכן להפך : מן הנצולת פי' מהמצולה וכמו מצולה שאין בה דגים בברכות • והכוונה כי יעקב הציל כמו אחר הייאוש כמציל מצולותיו של נהר ומזוטו של ים דנחשב כפ"ב דב"מ כיאוש : שדברה בפני אחותה הגדולה ממנה ולא נהג בה כבוד : ראית מימיך אדם קורא ראובן ושמעון עונה אותו כצ"ל • [וכן הכא מן הדין ענתה רחל תחלה אחרי שאליה קרא תחלה • ובזה דחק דברי ר' יודן ועל דעתיה דר"י הוא ענין בפני עצמו] : כשגגה היוצא מלפני השליט שמתקיימת שלא מדעתו • וכן יעקב לא כוון רק על אשר לקח בגנבה והיא לקחה לש"ש כדלקמן ואע"ג דיעקב אמר עם אשר תמצא ולכן הלא לא מצא את התרפים י"ל כיון דמלא קיתוניות במקומן כדלקמן חלה הקללה : קוקיא טבא פי' עדר נחמד אשר אליו נכסף ותמד ולכן אמרו כספנו מבוררת כוסף ותמדה : לב חכם לימינו וגו' • ימין הוא העיקר ושמאל הוא הטפל • ויעקב נשא את בניו אשר הם לו לעיקר בראשונה וזעמו נשא את הטפל בראשונה • [ואולי שטעה כי הבנים הם קטנים וצריכים יותר לעזר אביהם מאח"כ

ידי משה

על כל דבר מאה פעמים ואיתא בגמ' דסוטה דף י"א בשם התוספתא דסוטה מדה טובה מרובה ממדת פורענות [illegible] ראוי ליתן לו שכר [illegible] ס"ל דאלף [illegible] ודוק :

צפה הקב"ה וגו' • והיה צר צורה כיוצא בה • פי' [illegible] לבן על כל דבר [illegible] אם כה יאמר נקודים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נקודים וגו' [illegible]

לשמאלו · א לב חכם לימינו · זה יעקב שנאמר ויקם יעקב וישא את בניו ואח"כ ואת נשיו · ולב כסיל לשמאלו · זה עשו ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואח"כ ואת בנותיו: וינהג את מקנהו ואת כל רכושו אשר רכש מקנה קנינו · מה שקנה מקניינו של לבן · הלך לגזוז את צאנו · ב בכל מקום שנאמר גזיזה עושה רושם · ותגנוב רחל את התרפים אשר לאביה · ג והיא לא נתכוונה אלא לשם שמים אמרה מה אנא מיזיל לי ונשבוק הדין סבא בקלקוליה · לפיכך הוצרך הכתוב לומר ותגנוב רחל את התרפים אשר לאביה: ו ויוגד ללבן ביום השלישי · א"ר אבהו (ג) מה שהלך אבינו יעקב לג' ימים הלך לבן ליום אחד · ויוגד ללבן ביום השלישי · (ג) שלישי לבריחה · א"ר חייא רבה מה שהלך אבינו יעקב לז' ימים הלך לבן ביום אחד · ממה נפשך רוצה ולא רוצה כבר כתיב וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב · וכתיב ויוגד ללבן ביום השלישי שלישי לבריחה שנאמר ויקח את אחיו עמו וירדוף אחריו דרך שבעת ימים יומא דהוו קיימין ביה · הוי מה שהלך יעקב בז' ימים הלך לבן ליום אחד: ז ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה · מה בין נביאי עובדי כוכבים לנביאי ישראל · ר' חמא בר חנינא ור' יששכר דכפר מגדי · ר' חמא בר חנינא אמר אין הקב"ה נגלה לנביאי עובדי כוכבים אלא בחצי דיבור דכתיב (במדבר כג) ויקר אלהים אל בלעם · ר' יששכר דכפר מגדי אמר אין הלשון הזה ויקר אלא לשון טומאה · המד"א (דברים כג) כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה · אבל לנביאי ישראל בדבור שלם בלשון חיבה בלשון קדושה בלשון שמלאכי השרת מקלסין אותו וקרא זה אל זה ואמר קדוש · רבי יוסי בר חנינא אמר אין הקב"ה נגלה לנביאי עובדי כוכבים אלא בשעה שדרך בני אדם לפרוש אלו מאלו דכתיב (איוב ד) בשעיפים מחזיונות לילה בנפול תרדמה על אנשים ואלי דבר יגונב וגו' · א"ר אלעזר ב"ר מנחם (משלי טו) רחוק ה' מרשעים · אלו נביאי עובדי כוכבים · ותפלת צדיקים ישמע · אלו נביאי ישראל · מה בין נביאי ישראל לנביאי עובדי כוכבים · ר' חנינא בר פפא ור' סימון · ר' חנינא בר פפא אמר למלך ואהובו שהיו נתונים בטרקלין כל שעה שהוא מבקש הוא מדבר עם אהובו · (נ"א למלך ואוהבו שהיו נתונים בטרקלין וביניהם וילון כל שעה שהוא מבקש לדבר עם אוהבו מקפל את הוילון ומדבר עם אוהבו) · ר' סימון אמר למלך שהיה לו אשה ופילגש בשעה שהוא בא אצל אשתו הוא בא בפרהסיא · ובשעה שהוא בא אצל פילגשו הוא בא בטמטמוניות · כך אין הקב"ה נגלה על עובדי כוכבים אלא בלילה · (במדבר כב) ויבא אלהים אל בלעם לילה · (בראשית כ) ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה · (שם לא) ויבא אלהים אל לבן בחלום הלילה · ויאמר לו השמר לך · ה אפי' שאת אומרן לטובתו הוא חושבן לרעתו · השמר (ח) לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע: ח למה נחבאת לברוח ולא הגדת לי ואשלחך וגו' · אמר דלמא חזר ביה · ולא נטשתני לנשק לבני ולבנותי · א"ל עד כדון אית ביה · יש לאל ידי לעשות עמכם רע ואלהי אביכם אמש אמר אלי לאמר · אמר לית הוא מיניה · ועתה הלך הלכת כי נכסוף נכספתה לבית אביך למה גנבת את אלהי · את חמדת לילך אל בית אביך למה גנבת את אלהי · א"ר אייבו כיון ששמעו השבטים כך אמרו בושנו בך אבי אמנו שלעת זקנותך אתה אומר למה גנבת את אלהי: ט עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה · ו והוה כן כשגגה היוצאה מלפני השליט · ותגנוב רחל ותמת רחל · ויבא לבן באהל יעקב ובאהל רחל · באהל יעקב

מסורת המדרש א קהלת רבה פרשה יו"ד פסוק ב' · ב לקמן פרשה פ"ה · אגדת שמואל פרשה כ"ג · ילקוט שמואל רמז קל"ד · ג תנחומא כאן סימן י"ב · פרקי דרבי אליעזר פרק ל"ו · ד לעיל פ' נ"ב · ויקרא רבה פרשה א' · ילקוט סדר ויקרא רמז פ"ח · ילקוט משלי רמז תתקנ"ג · ילקוט איוב רמז תתל"ג · ה ע' יבמות דף ק"ג · ו מ"ק דף י"ח וש"נ · סנהדרין דף ק"ב · קהלת רבה פרשה יו"ד · תנחומא כאן סימן י"ב · פדר"א פרק ל"ו · אגדת בראשית פרק נ"ב :

חדושי הרד"ל

(ח) השמר לך מדבר עם יעקב מטוב ועד רע · אפילו שאתה כו' לרעתו למה נחבאת כצ"ל והריש מטוב עד

חדושי הרש"ש

כו' שכתוב אחריו : (ג) מה שהלך אבינו יעקב לג' ימים כו' · ר"א סובר דביום השלישי היינו בתחילתו ולא מפני שהיה רחוק מעירו דרך ג"י אלא שאז (ר"ל בתחלת יום הג') חזר לעירו בגמר גיזתו והוגד לו ומיד רדף אחריו והשיגו בו ביום בערב ומש"כ דרך שבעת ימים היינו כהלוך בינוני אבל יעקב מיסר דרכו כדרך הבורחים והלכן בג"י ולבן מיסר עוד יותר והלכן ביום אחד · (וקאת מוס כיד"מ) : (ג) שלישי

רש"י

שהוא מפרים את הריקות : מה שהלך יעקב לז' ימים הלך לבן ליום אחד: מה נפשך רוצה או אינו רוצה כבר כתיב וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב ויוגד ללבן ביום השלישי שלישי לבריחה: דרך שבעת ימים יומא דהוו קיימין ביה: למה נחבאת לברוח דלמא חזר ביה · לפיכך היה מדבר עמו דברים טובים דלמא חזר ביה: ואלהי אביכם אמש אמר אלי וגו': לית הוא מיניה · כלומר אלהיכם הוא ולא משלי: כי נכסוף נכספתה

מתנות כהונה

פסוק ישקני מנשיקות : ה"ג את נשיו ואח"כ את בניו : מקנינו של לבן · בעד מאי שלקח מלבן בעבודתו קנה עבדים ושפחות ושאר נכסים : עושה רושם · עיין לקמן פרשה פ"ה וכאן הרושם שע"י זה מתה רחל מקללתו של יעקב כדלקמן : מה אנא כו' · כלומר איך אלך ואניח זקן זה בקלקול עבודת כוכבים ופי' מהר"ר אליהו מזרחי דדייק מדכתיב אשר לאביה : רוצה כו' · כלומר על כרחך צריך אתה להודות בין ברצון בין שלא ברצון : וישם דרך וגו' · וא"כ אותן מהלך שלשה ימים היו לגד א"י שאל"כ ירגיש בו לבן בעברו דרך עירו ועוד ג' ימים הלך לו משם וביום השלישי הוגד ללבן וביום הז' רדף אחריו והשיגו הרי מהלך כו' · שאותן דרך שלשה ימים שהם היו בינו ובין יעקב לכל הפחות כמהלכו של יעקב ונוסף עליהם דרך ד' ימים או יהיה פי' מה שהלך מה שהיה : רחוי לילך ועיין עוד ברמב"ן : דהוו קיימין כו' · באותו יום שהם עומדים בו כלומר באותו יום שרדפו אחריו באותו יום עצמו השיגוהו : לבן יום גרסינן : בחצי דיבור : עיין לעיל פרשה נ"ב ובויקרא רבה פ"א : השמר לך וגו' גרסינן : ה"ג בילקוט לרעתו למה נחבאת : דלמא חזר בו גרסינן · לפיכך דבר עמו דברים טובים אולי יחזיר יעקב עמו : עד כדון כו' · עוד עתה יש כח בידך לנשקן : לית הוא כו' · לפיכך אמר אלהי אביכם ולא לו שכפר בעיקר ובפי' רש"י משמע שגרסינן לית הוא מיני : ה"ג רש"י לבית אביך את חמדת לילך ופירושו של פסוק נכסוף הוא : שלעת זקנתך כו' · כלומר מאחר שהוא נגנב ודאי אין בו ממש : ותגנב רחל ותמת רחל · כעין ג"ש דרש ללמד שע"י הגניבה מתה · ועי' לעיל : ה"ג ויבא לבן באהל ויעקב שהוא כו' : שהרי ע"כ היתה קביעו

יפה תואר

היה יוכלו לבן לדחוג לנפשן וזה דלא כסה"ס] : בכ"מ שנאמר גזיזה עושה רושם · כי הגזיזה היו עושים בשמחה וגיל ושכחו את ה' לכן רקד השטן ביניהם · וזה דומה למ"ש לעיל פל"ח כ"מ שאתה מוצא ישיבה השטן קופץ : אלא לשם שמים · ובא לאפוקי ממה דאיתא בפר"א ובתנחומא שרחל גנבה התרפים כדי שלא יגידו ללבן את בריחתם מפני שהיו מדברים · ועי' לעיל פי"ו דאיתא מן היד שלא גנדנית ואפ"ה ותגנוב רחל · וזה נ"ע דהא כאן אמרינן שלא כוונה לגנבה רק לש"ש : מה שהלך אבינו יעקב לג' ימים כו' · בי ביום השלישי לבריחה הוגד ללבן נמצא שכבר הלך יעקב שלשה ימים ודרך שלשה ימים היו רחוקים לבן מיעקב גם מתחלה כדכתיב וישם דרך שלשה ימים בינו ובין יעקב וכדלקמן הלא היה יעקב רחוק ביום הגדתו מלבן דרך ששה ימים · ולמחרת יום הבשורה רדף לבן אחריו והשיגו · דכתיב וירדוף אחריו דרך שבעת ימים פי' ממקום לבן עד הגלעד היה דרך שבעת ימים ליעקב · כי באותו יום אשר לבן רדף אחריו גם יעקב הלך הלאה ולפ"ז היה המרחק בין לבן ליעקב שבעה ימים והוא השיגו ביום אחד נמצא דיעקב הלך רחוק ד' ימים ולבן הלך יום אחד מהלך של יעקב ז' ימים · וז"ש מה שהלך יעקב לג' ימים כי הדרך אשר הלכה ג' ימים נהתרחק מלבן הלך לבן ביום אחד והשיגו · וה"ה שיכול לאמר מה שהלך יעקב לד' ימים אלא דחשיב ימים שלמים להליכת יעקב · ומה דלא זכר שם הדרך שהלך לבן ממקומו אל המקום אשר היה יעקב בראשונה · משום דלא פסיקא ליה כי אם נפרש כי המגיד בא ללבן ביום השלישי לבריחת יעקב הלך בחמת דרך ז' ימים ביום אחד אבל אולי גם המגיד הלך בב' ימים דרך המרחק אשר בינו ובין לבן והגיד ללבן ביום הג' בבוקר נמצא דלבן רדף אחריו ב' ימים · וה"ק בשני ימים דרך שבעת ימים ליעקב ומגיע יום אחד על שלשה שלמים ועוד מועט יותר והאומר מה שהלך אבינו יעקב לז' ימים ע' כזה ברש"י ובחזקוני · וכדברי רש"י תחת ז' ימים צ"ל ג' ימים והם דברי ר"א וע' ברמב"ן שם : מה בין נביאי כו' · ע' מ"ש בזה לעיל פנ"ב : הוא חושבן לרעתו · כי זה ענינו של בדאי שלא יאמינו בו גם אם יאמר אמת · ולכן יחשוב יעקב כי ערום יערים ולרעה הוא מתכוין : דלמא חזר ביה · כדי שאוכל לשלחו בשמחה וזש"אמר ואשלחך בשמחה בלשון עתיד · ולא אמר ושלחתיך בשמחה בלשון עבר : אמר לית הוא מינה · פי' אין לו מגיעה מהרע לו מפני דבור ה' · רק מלבי לא אחפוץ להרע לו · ומפרש את הכתוב יש לאל ידי לעשות עמכם רע אף כי ואלהי אביכם אמש אמר אלי לאמר השמר לך וגו' ויש לפרש עוד את הכתוב דלבן אמר יש לאל ידי לעשות עמכם רע והראיה מדאיצטריך אלהי אבותיכם להזהיר בי : את חמדת לילך כו' · פי' דלבן לקח זאת לראיה כי

פירוש מהרז"ו

מיותר וט"ס : גזיזה עושה רושם · לקמן פפ"ה ס"ו וכן אגל' נבל ש"א כ"ה ואגל' אבשלום ש"ב י"ג : ו אמר ר' אבהו לג' ימים וכו' · וצ"ע שהרי מפורש כתוב וירדף אחריו דרך שבעת ימים וכתיב ויוגד ללבן ביום הג' · כי ברח הרי כבר הלך ג' ימים קודם שרדפו והיה"ל מה שהלך יעקב לז' ימים הלך לבן לד' ימים · ובילקוט כאן ל"ג בדברי ר' אבהו ויוגד ללבן ביום הג' שלישי לבריחה · כ"א גורסן בדברי ר' חייא · ובזה מיושב היטב שיתכן לדעת ר"א שלא הלך יעקב קודם שרדפו לבן · כי מאחר שהיה נתן יעקב הרבה מאד היו מפוזרות והיה צריך לאספם ג' ימים וביום הג' הוגד ללבן שיעקב מאסף צאנו ורכושו ממקום יעקב עד מקום צאן לבן ג' ימים והמבשר התחיל לילך מיד כשהתחיל לאסוף לצורך הבריחה · וע"ז כ' ויוגד ללבן ביום השלישי כי ברח יעקב שדרך ג' ימים היה בין יעקב ללבן ואז הלך לבן למקום הבריחה ג' ימים ובאותן ג' הלך יעקב הרי ששה ימים וביום הז' הגיע לבן למקום הבריחה והשיגו · ביום הז' הרי מה שהלך יעקב בג"י הלך לבן ביום א' : ור"ח סובר שמ"ש כי ברח כפשוטו שהלך יעקב ג"י מה שהלך המבשר ממקום הבריחה למקום צאן לבן · ולבן הלך ממקומו עד מקום הבריחה ג"י הרי ו' ימים וביום הז' השיגו · הרי מה שהלך יעקב לז' ימים הלך לבן ביום א' · ומ"ש כאן ר"ח רבה הוא ט"ס וצ"ל ר"ח בר אבא שהיה בדור א' עם ר' אבהו ושניהם היו תלמידי ר' יוחנן וכן הגי' בילקוט רמב"א : ז מה בין · לעיל פנ"ב סי' ה' וש"נ : חושבן לרעתו · ע' יבמות דק"ג סנהדרין ק"ה : ח עד כדון אית ביה · כפרשה לבן שלא חזר בו יעקב אמר שאחר כל פיתוי הוא מחזיק בדעתו וזהו עתה הסכלת עשו היינו אחר דברי [וכן פי' היפ"ת] : לית הוא מיניה · פי' אתה אומר יש לאל ידי לעשות וגו' לא כן הוא · וכ"ה בהדיא בילקוט וכמ"ש בתנחומא ויצא סי' ד' ביתר באור ע"ש : את חמדת · אחרי שאתה חושק לילך לבית אביך שהוא נביא ה' א"כ למה גנבת אלהי שאין לך צורך בו שם ומאחר שגנבת

אלהי למה נחבאת לברוח טוב לך בביתי : שלעת זקנותיך · כי רבקה שמתה כשהיה יעקב בדרך וזו היתה בת קל"ז שנה ולבן גדול הימנה כמ"ש בנשואיה ויען לבן ובתואל : ט כשגגה ·

ידי משה

קדרים ונ"ב שזה לשון מדרש באמ"ש שיעקב קילל מי שגנב לא יחיה ורחל גנבה לפיכך ותמת רחל וגו' : בכל מקום שנאמר גזיזה עושה רושם · פי' שמחמת שהאדם שמח השטן מקטרג או אפשר לפרש מפני שהוא צער בעלי חיים : אמר רבי אבהו מה שהלך יעקב וכו' עד סוף המאמר · פי' בין לרבי אבהו ובין לרבי חייא צריכין אנו לומר שלבן לא רדף אחר יעקב אלא יום אחד ובלילה הגיע לבן אל תחת ההר ורצה את יעקב חונה עליו מרחוק ולן בלילה שהוא למטה ויבא אליו החלום ומשמא בא לו החלום בו בלילה שיצא מביתו והוא דבק אותו בערב מיד קודם החלום כדכתיב וידבק אותו בהר הגלעד ואח"כ ויבא אלהים בחלום וגו' נמצא בהא פליגי שר' אבהו סבר שיעקב ברח מביתו כי שם היו נשיו ובניו וכל אשר לו אך שלא הרגישו שברח עד יום השלישי בהשכמה ומיד רדף אחריו לבן ביום השלישי ודבק אותו בהר הגלעד נמצא מה שהלך יעקב לג' ימים הלך לבן ליום א' ור' אבהו סבר מה שאמר הכתוב וישם ג' ימים בינו ובין יעקב פירושו בין צאן יעקב לצאן לבן כגון שצאן לבן היה למזרחו של עיר וצאן יעקב למערבו של עיר אבל הבריחה היה מעיר שלבן היה דר בה ומה שאמר דרך שבעת ימים לר' אבהו צריכין אנו לומר דרך שבעת ימים פי' לאדם בינוני אבל יעקב מכח שברח הלך אותו מהלך בג' ימים ולבן שרדף הלך ליום אחד מה שהלך יעקב לשלשה ימים דהיינו מהלך בינוני ז' ימים אבל ר"ח סבר שהבריחה היה ג' ימים רחוק מהעיר והלך עוד ג' ימים שהם ו' ימים מהעיר וביום השלישי הגידו לו שברח יעקב והמתין עד למחרתו ורדף אחריו ביום השביעי והשיג אותו בערב ואו ביום הלך ג"כ יעקב ונמצא מה שהלך יעקב בז' ימים הלך לבן ביום אחד כנ"ל ומפי בני מהור"ר ליב שמעתי דס"ס שהפלוגתא סך שרבי אבהו סבר מה שהלך יעקב לג' ימים הלך לבן ליום אחד וכתיב דרך שבעת ימים נמצא שרדף אחריו שני ימים והליש יום כי כל ג' ימים שהלך יעקב הלך הוא יום אחד ור' אבהו דייק זה מדכתיב ויוגד ביום השלישי נמצא שכבר ברח ג' ימים והוא היה רוצה להשיג אותו והלא ידע שבשבעת שירדוף אחריו יברח ג"כ יעקב עוד אלא שהשיג לבן שכל מה שיברח יעקב לג' ימים ולך הוא ליום אחד אבל ר"ח אמר רוצה ולא רוצה פירוש מה שאמר הכתוב ויוגד לו ביום השלישי באותו פעם היה רחוק מלבן ששה ימים נמצא היה רוצה לרדוף אחריו ביום אחד מה שהלך יעקב לששה ימים אך יומא דהוו קיימין ביה פי' מה שאמר הכתוב דרך בשבעת ימים נחשב ג"כ היום דהוו קיימין ביה כדכתיב וישג לבן את יעקב ויעקב תקע אהלו נמצא אותו היום ג"כ היה נחשב אחד ונמצא שרבי אבהו סבר שרדף אחריו שני ימים ורבי חייא סבר שרדף יום אחד ולפ"

שהוא אהלה של רחל ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות ולא מצא ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל • למה באהל רחל שתי פעמים שהיה מכיר שהיא משמשנית • ורחל לקחה את התרפים ותשימם בכר הגמל • בעביטא דגמלא • ותשב עליהן ותאמר אל אביה אל יחר בעיני אדוני כי לא אוכל וגו' • א"ר יוחנן תרפים לא מצא (ט) קיתוניות מצא נעשו תרפים קיתוניות שלא לבייש את רחל : י ויחר ליעקב וירב בלבן • רבי עזריה בשם ר' חגי ור' יצחק בר מרון ותני לה בשם ר' חנינא בר יצחק א קפדנותן של אבות ולא ענוותנותן של בנים • קפדנותן של אבות מניין • ויחר ליעקב וירב בלבן • ויען יעקב ויאמר ללבן מה פשעי ומה חטאתי כי דלקת • דא את סבור שמא מכות או פצעים יהיו שם אלא דברי פיוסים יעקב מפיים את חמיו • כי משמשת את כל כלי מה מצאת מכל כלי ביתך • א"ר סימון בנוהג שבעולם חתן שהוא דר אצל חמיו אפשר לו שלא ליהנות אפילו כלי אחד אפילו סכין אחד • ברם הכא משמשת את כל כלי אפילו מחט אפילו צינורא לא מצאת • ולא ענוותנותן של בנים מדוד • שנאמר (שמואל א כ) ויברח דוד מניות ברמה ויבא ויאמר לפני יונתן מה עשיתי מה עוני ומה חטאתי לפני אביך כי מבקש את נפשי • מזכיר שפיכות דמים בפיוסו מילי דקטלא • ברם הכא כי דלקת אחרי : יא זה עשרים שנה וגו' טריפה לא הבאתי אליך • דקטילא • אנכי אחטנה מידי תבקשנה אני הייתי חוטא על הארי שכך גזר הקב"ה לארי (י) שיהיה טורף ואוכל מצאנו של לבן בכל יום • ואם תאמר שאם היה רועה אחר היה מצילן ת"ל (ישעיה לא) כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלא רועים מקולם לא יחת ומהמונם לא יענה • גנובתי יום וגנובתי לילה • קריין לי גנבא בימּמא וגנבא בליליא • מה היה אומר ב ר' יהושע בן לוי אמר ט"ו שיר המעלות שבספר תהלים היה אומר • הה"ד (תהלים קכד) לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל • ישראל סבא • ר' שמואל בר נחמן אמר כל ספר תהלים היה אומר (שם כב) ואתה קדוש יושב תהלות ישראל • ישראל סבא • זה לי עשרים שנה • א"ר חייא רבה כל דבר ודבר שהיה לבן מתנה עם אבינו יעקב היה חוזר עשר פעמים למפרע שנאמר הן לו • רבנן אמרי מאה פעמים שנאמר והחליף את משכורתי עשרת מונים ואין מנין פחות מעשרה : יב לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק • זבדי בן לוי ור' יהושע בן לוי • ג זבדי בן לוי אמר כל מקום שנ' לולי בא בזכות אבות • אמר לו רבי יהושע והא כתיב (בראשית מג) כי לולי התמהמהנו א"ל כל עצמן לא עלו אלא בזכות אבות שאלולי זכות אבות לא היו עולים משם בשלום • (ד) א"ר תנחומא אית דמפקין לישנא דר' יהושע בן לוי לזבדי בן לוי • ריב"ל אמר בכל מקום שנאמר לולי בא בזכות אבות חוץ מזה • א"ל אף זה בא בזכות אבות • ר' יוחנן אמר בזכות קדושת השם • ר' לוי אמר בזכות אמנה ובזכות תורה • בזכות אמנה (תהלים כז) לולי האמנתי לראות • בזכות התורה (שם קיט) לולי תורתך שעשועי • את עניי ואת יגיע כפי • ר' ירמיה אמר חביבה היא המלאכה מזכות אבות שזכות אבות הצילה ממון ומלאכה הצילה נפשות • זכות אבות הצילה ממון שנאמר לולי אלהי אבי וגו' • ומלאכה הצילה נפשות את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים וגו' : יג ויען לבן ויאמר ליעקב הבנות בנותי והבנים בני • אמר רבי אבין כולהון בנותיו היו • הבנות בנותי הרי שתים • ולבנותי מה אעשה הרי ארבע • רבנן מייתי ליה מהכא אם תענה את בנותי • הרי שתים • ואם תקח נשים על בנותי • הרי ארבע • ויקח יעקב אבן וגו' • אר"יו' כשן הזה של טבריא היתה • ויאמר יעקב אל אחיו לקטו אבנים • ה כמה אחין היו לו חד ולווי קבריה אלא אלו בניו שהוא קורא אותן בלשון הקודש אחיו • א"ר הונא גבורים כיוצא בו צדיקים כיוצא בו • א"ר יודן לבש אדם לבושו של אביו הרי הוא כיוצא בו : יד ויקרא לו לבן יגר שהדותא • א"ר שמואל בר נחמן (יא) ה אל יהא לשון פרסי הזה קל בעיניך שבתורה בנביאים בכתובים מצינו

מסורת המדרש א פסיקתא דרב כהנא פסקא י"ד • מדרש שמואל סוף פרשה כ"ב • תנחומא כאן סימן י"ג • ילקוט כאן רמז קל' • ילקוט שמואל רמז ק"ט • ב לעיל פרשה ס"ח • מדרש תהלים מזמור קכ"ד • ילקוט כאן רמז קי"ט וק"ל • ילקוט תהלים רמז תת"פ ג מדרש תהלים סוף מזמור כ"ז • וסוף מזמור צ"ד • ילקוט כאן רמז קל' • ילקוט תהלים רמז תש"ז • ורמז תת"ן • ד קהלת רבה פרשה ט' פסוק י"א • פרקי דרבי אליעזר פרק ל"ו • ה ירושלמי סוטה פרק ז' • ילקוט ירמיה רמז רפ"ו • ילקוט דניאל רמז תתס"ס :

חדושי הרש"ש

לבריתה • ר"ל שלא תפרש שליטי בשבת עי' ר"ה ג' א' : (ד) א"ר תנחומא אית דמפקין לישנא דזבדי כו' לריב"ל כו' כצ"ל :

חדושי הרד"ל

עד רע : (ט) קיתונית מלא • ויתפש במקום שהיה מונח שם ואח נעשה נס ונתהפך לקיתונית : (י) שיהיה טורף ואוכל מצאנו • בילקוט אי' תמשה בכל יום ולפשר אחטנה דרש אחטא ה' : (יא) אל יהיה לשון סורסי

מתנות כהונה

ההלו עם אחת משתי נשיו ורחל היתה עיקרה של ביתו : בעביטא דגמלא • כן ת"א : קותוניות כו' • דייק מדכתיב ולא מצא את התרפים משמע תרפים לא מצא הא קותניות כו' : שלא לבייש • במצאתו התרפים : קפדנותן כו' • כלומר בוחר אנכי בקפדנותן כו' : ה"ג דלקת מה אתה סובר וכן הוא בילקוט : צינורא • ווים שטווים בו הנשים : בפיוסו מילין דקטלא • בתוך דברי פיוס מזכיר דברי מיתה ובילקוט הגירסא יותר ברורה : כי דלקת וגו' • ולא אמר להרגני או כה"ג : דקטילא • טרפה פירושו שהומת ע"י חיה כד"א טרוף טרף יוסף וגו' : חוטא על הארי • שקפחתי מזונותיו כדמפרש ואזיל : שיהיה טורף כו' • ומיום שיעקב רועה צאנו לא אכל מהם כלום ודייק מדכתיב אחטנה ל' עון אשר חטא : בימּמא כו' • הבריות קורין אותו כן שחשדוהו שלקח משל אחרים למלאות מספר צאן לבן מפני שראו שלא חסר ממניינו כלום ועוד פרצו לרוב שלא כמנהג : מה היה אומר • דכתיב ותדד שנתי וממילא שמעינן שהיה עוסק בתורה כמ"ש חז"ל הנעור בלילה כו' וכדלעיל פרשה ס"ח : יאמר נא ישראל • זה אחד מט"ו שיר המעלות : הן לו • אע"פ שאמר בתחלה כן חזר בו ואמר לו לשון ספק או ר"ל קרי ביה לא וכתיב עשרת מונים : ה"ג ליסנא דריב"ל לזבדי • כלומר מחליפין ובילקוט גרס ל"א : בזכות קדושת השם • דייק מדכתיב לולי ה' שהיה לנו וכ"מ שוב בילקוט תלים : ראה אלהים וגו' • ושם נאמר השמר לך מדבר עם יעקב מטוב ועד רע : כולהון בנותיו • אף בלהה וזלפה : כשן הזה כו' • פי' רש"י כך היתה גבוה כשן הסלע שבטבריה ודייק מדכתיב וירימה לשון גבוה ורוממות : כמה אחין כו' • כמה אחים היו לו ליעקב אינו אלא אחד ומי יתן שנס אותו קבר ואף גם הוא לא היה שמה ולמה אמר אחיו לשון רבים : גבורים כו' • עיין במדרש קהלת סימן ט' בפסוק שבתי וראה : לבושו כו' • נראה שעל מדותיו ומעשיו

רש"י

נכספתה • איתחמידת : למה באהל רחל ב' פעמים דהוה ידע דהיא משמשנית ויחפש בכר : ולא מצא את התרפים • תרפים לא מצא קיתונות מצא : טריפה לא הבאתי אליך • כמו טרוף טורף : אנכי אחטנה • אנכי הייתי חוטא על שהייתי גוזלה מאתו : יאמר נא ישראל • הוא אחד מהן : כולן בנותיו היו • אף בלהה וזלפה : כשן הזה של טבריה • כך היתה גבוהה : כמה אחים היו לו • אנטיי' חד הוה ליה ולוואי קבריה • עז פנים כנגדו ובלשון יון אנטידיקוס עז פנים בעל דין : גבורים היו כיוצא בו • ולפיכך קורהן אחיו :

לכן

פירוש מהרז"ו

עיין פרק נ"ג ס"ו : שהוא אהל רחל • שכתיב ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות ולא זכר את רחל • ואח"כ אמר ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל והו"ל ויבא באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל רחל • ע"כ דורש שמ"ש באהל יעקב היינו אהל רחל וא"כ היה באהלה ב' פעמים : בעבוטא • פירש"י בחומש מרדעת העשוי כעין כר : נעשו תרפים קיתוניות • ע' מ"כ ולא יתכן לומר שמצא שלו שהרי כ' מה מצאת מכל כלי ביתך אלא של יעקב א"כ מה מצא ובהכרח לומר שהם התרפים שנראו לו לקיתוניות וקיתוניות אהו דוקא • וכמ"ש שחזר יעקב על פכים קטנים לדוגמא בעלמא : י ולא ענותנותן ובתנחומא סי' י"ג דורש כמ"ש וז"ל ואלו בדוד בפיוסו שלא אבה לשלוח יד בשאול כתיב כי אם ה' יגפנו הרי שקללו • ויעקב לא כן : יא חוטא על הארי • רמז האריה בכאן בתיבת טרפה וכמ"ש מפסוק כאשר וגו' והארי על טרפו וכמ"ש ארי טורף די' ומעונותיו טרפה • והנה שמעתי מפי איש אמונים מעה"ק ירושלים שיש שם שער אחד שנקרא בערבי אבב חטא שפירושו שער ארי על שיש ברֹאשו אריות חקוקים באבן • ואכב פי' שער • וחטא פי' ארי • ולפ"ז מרומז בתיבת אחטנה חוטא על הארי (מלשון חטא בערבי) וזה שלא : מה היה אומר • דורש ותדד שנתי מה שאני שוגה וכמש"ל פס"ע ס"ז ויקץ יעקב משנתו ממשנתו • וכמש"ל פס"ח ס"ס י"א ע"ש ותבין כאן : ישראל סבא • המתכוון כמ"ו שיר המעלות ירמה שיש לפרש רוכס על יעקב בבית לבן וכמש"ל ר"פ ס"ח : זה לי עשרים שנה • וס"ד ותחלף את משכרתי עשרת מונים וע"ל פע"ג ס"ט וס"נ : יב כ"מ שנאמר לולי • כל הענין במדרש תהלים צ"ד • ודורש גז"ש מכאן שכתוב לולי אלהי אברהם ופחד יצחק וזהו זכות אבות אף בכל מקום שכתוב לולי כמ"ש לולי ה' צבאות הותיר לנו • לולי ה' שהיה לנו : ח"ץ מזה • מפסוק לולי התמהמהנו שבלשון ראשון ריב"ל אמר כן לזבדי בל' קושי' ובל' ב' אמר כן ריב"ל בניחותא : בזכות קדושת ה' • בכ"מ סומך תיבת ה' לתיבת לולי והאחר נלמדים מהם בגז"ש • וכן לענין אמונה ותורה ע"פ גז"ש ע' ילקוט תהלים כ"ז : הצילה ממון • כמ"ש לולי וגו' כי עתה ריקם שלחתני היינו ממון • ומלאכה באמונה הצילה נפשות כמ"ש את עניי וגו' ראה אלהים ויוכח אמש • היינו שהזהירו שלא ירע ליעקב : יג א"ר בון • לקמן סי"ד אי' ר' דאובן וכ"ה בילקוט : בנותיו • וכ"ה בפר"א פל"ו על בלהה וזלפה וכי שפחותיו היו והלא בנותיו היו : של טברי' • וזהו וירימה שהיל"ל ויקימה או ויתן אותה מצבה כמ"ש בריש ויצא (וכ"כ היפ"ת) וע' מ"כ • ועל שהיה ל"י דר בטבריא אמר של טבריא • וכמ"ש ל"י ג"כ לקמן ס"פ ע"ח לחשוב מי טבריא : יד לשון פרסי •

יפה תואר

יעקב גנב את התרפים כדי שלא יגנו ללבן שבורח הוא וכמ"ש בתנחומא • וז"ש המדרש לפרש את הכתוב אתה לבדך תמדת לילך לבית אביך כי שכנות בנותי והן לא תתפולנה להפרד ממני • ולכן למה הוצרכת עוד לגנוב את אלהי ולהסתיר בריחתך : קפדנותן של אבות • כלומר מ"ש הכתוב וירב בלבן לא בגנות יעקב מדבר אלא בשבחו כי גם בקפדנותו דבר דברי פיוסים : וירב בלבן וגו' מה את סבור כו' כצ"ל וכ"ה בילקוט ולא גרסינן דבר אחר כי בכל דבור אחד הוא : שכך גזר הקב"ה לארי כו' • אין לזה רמז במקרא • ובילקוט גרים שיהיה הארי אוכל ממנו בכל יום תמשה [ואולי דריש רחליך ועזיך לא שכלו ואילי צאנך לא אכלתי כתיב רחליך ועזיך בל"ר ומיעוט רבים שנים • ואילי צאנך כתיב בל"י (כי העיקר הוא הסומך צאנך ולא הנסמך אילי) וזה תמשה • (ואף כי צאן הוא שם המין אשר לא יתרבה אבל בנתמיה כמלא בל"ר) ומפרש לא שכלו ולא אכלתי כי לא נגרע מהם ולא נאכלו על ידי ארי • ומה שבחר לאמר ארי ולא דוב ותיה אחרת משום שבארץ ארמי מצויים אריות • ואולי בשביל זה נקראת ארם כמ"ש נוסף בסוף] : גנבא בימּמא פי' בפרהסיא וגנבא בליליא פי' בסתר ובערמה והפירוש הזה נראה מהילקוט : כל מקום שנאמר לולי כו' • כי פה בוודאי הוא זכות אבות מדכפל דבריו ואמר אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק ויליף מזה בבנין אב על כל מקום • ומקשה מן כי לולי התמהמהנו ושם לא שייך זכות אבות כי זכות אבות לא שייכי רק במקום אשר ידבר מהצלה שניצלו בזכות אבות • ושם לא ידבר מהצלה ומשני כי גם שם הוא הצלה שלא נלכדו בחטאת יוסף ועלו משם בשלום : אית דמפקין ליסנא כו' בילקוט פה הגירסא משובשת • ובכ"י מצאתי הגירסא בשוח"ט בלשון זה • לולי ה' עזרתה לי אריב"ל כ"מ שנאמר לולי בזכות אברהם שנאמר לולי אלהי אבי אברהם • נענה זבדי בן לוי ואמר כי לולי התמהמהנו אף זה בזכות אבות שאם לא היה זכות לא היינו עולים משם לעולם • אר"ל כ"מ שנאמר לולי בזכות התורה שנאמר לולי תורתך שעשועי ובזכות אמנה שנאמר לולי האמנתי לראות בטוב ה' • אר"י כל מקום שנאמר לולי בזכות שמו שנאמר לולי ה' שהיה לנו ע"כ • וגם נוסחא זו משבשתא כי מה דכתיב בזכות אברהם צ"ל בזכות אבות דהא בקרא מפורש גם ופחד יצחק ולא אברהם בלבד : חביבה היא המלאכה מזכות אבות כו' ובתנחומא מסיים אחר המאמר הזה לימד שלא יאמר אדם אוכל ואשתה ואראה בטוב ולא אטריח עצמי ומן השמים ירחמו לכך נאמר מעשה ידיו ברכת צריך לאדם לעמול ולעשות בשתי ידיו והקב"ה שולח את ברכתו ע"כ ופי' שדברים חביבים היא המלאכה כי בזכות המלאכה אשר בגללה ינצל האדם מגזל ומעושה ומרמה הזכות הזה חביבה היא מזכות אבות : ולבנותי מה אעשה הרי ארבע • דאל"כ היה לו לכתוב ולאלה מה אעשה וכן אידך דדריש מן ואם תקח נשים על בנותי מדלא כתיב עליהן • והא דבלהה וזלפה נקראות שפחות י"ל דרחל ולאה נולדו מאשתו הגבירה ובלהה וזלפה מפלגש ונתנו לשפחות לבנות הגבירה : כמה אחין היו לו כו' • ולא נוכל לפרש אחיו של לבן כי עליהם לא פקד יעקב ללקוט אבנים כאדון המפקד על עבדיו ורק על בניו או אחיו ממש נכון לפקד כי הם נשמעים אליו : לבש אדם לבושו של אביו כו' • פי' אם הוא גדול בקומה כמו אביו אף כי לעיר הוא בשנים וכן בני יעקב היו גדולי הקומה וגבורים כמוהו לכן נקראו אחיו : אל יהי לשון סורסי כו' וכ"ה בערוך ובתוס' מרובה • וסורסי היא קרובה

אמר של טבריא • וכמ"ש ל"י ג"כ לקמן ס"פ ע"ח לחשוב מי טבריא : יד לשון פרסי •

ידי משה

צריך לומר שרדף לבן יום משמשו לבריתתו ודוק : כמה אחין היה לו שלא מוכרח אתה לומר שאלו הם בניו ובמצא קשה למה קורין בניו בלשון הקודש אחיו כי אם קושיא ורבי סונא מתרץ כו' וכן מ...ט גבריא

שהקדוש ב"ה חולק לו כבוד · בתורה ויקרא לו לבן יגר שהדותא · בנביאים (ירמיה י) כדנה תאמרון להום וגו' · בכתובים (דניאל ב) וידברו הכשדים למלך ארמית · והמצפה אשר אמר יצף ה' · א"ר אבהו כי יסתר אין כתיב כאן אלא כי נסתר עד כאן היינו רואין זה את זה מכאן ואילך אין אנו רואים זה את זה · ואם תענה את בנותי · א"ר ראובן כולהון בנותיו היו · (ה) הבנות בנותי · א אם תענה את בנותי · שלא תקח נשים בחייהן · ואם תקח נשים על בנותי · לאחר מיתתן · ראה אלהים עד ביני ובינך: מן ויאמר לבן ליעקב · ב א"ר יוחנן כזה שהוא מורה את החנית · עד הגל הזה וגו' · לרעה אין אתה עובר אבל אתה עובר עלי בפרגמטיא · ג בשעה ששלח דוד את יואב לארם נהרים ולארם צובה פגע באדומיים בקש לזנבן הוציאו לו אפיסטולי שלהם (דברים ב) רב לכם סוב את ההר וגו' · פגע במואביים בקש לזנבן והוציאו לו אפיסטולי שלהם (שם) אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה · באותה שעה שלח יואב אצל דוד א"ל פגעתי באדומיים ובקשתי לזנבן הוציאו לי אפיסטולי שלהם רב לכם · במואביים והוציאו לי אפיסטולי שלהם אל תצר את מואב · באותה שעה לא נהג דוד כבוד מלכות בעצמו אלא עמד והעביר פיפורין מעליו ועטרה מעל ראשו ונתעטף בטליתו והלך לו אצל סנהדרין אמר להם רבותי (ו) (יב) לא באתי לכאן אלא ללמד אם נותנים אתם לי רשות אני מלמד · שלחתי את יואב לארם נהרים ולארם צובה ופגע באדומיים והוציאו לו אפיסטולי שלהן רב לכם · (יג) והלא הם פרצו את הגדר תחלה (שופטים ג) ויאסוף אליו את בני עמון · פגע במואביים ובקש לזנבן והוציאו לו אפיסטולי שלהן · אל תצר את מואב · והם לא פרצו הגדר תחלה · (במדבר כב) וישלח מלאכים אל בלעם ועתה לכה ארה לי · (ז) הה"ד (תהלים ס) מכתם · כמה אגרות כתב ר' אייבו אמר שתים כתב אחד לאדומיים · ואחד למואביים · ר' חנינא אמר איגרת אחד כתב הה"ד וישב יואב וגו' · חזר ולמד אדומיים משל מואביים · הה"ד (שם ס) למנצח על שושן עדות · לעדה שהיא משיחה בלשונו של אלהים · מכתם לדוד ללמד · (יד) ד מכות ותמות (שם) בהצותו את ארם נהרים ויך את אדום בגיא מלח · כתוב אחד אומר י"ח אלף וכתוב אחד אומר י"ב אלף (ח) אלא שתי מלחמות היו · אחת של י"ב אלף ואחת של י"ח אלף: מן ה אלהי אברהם קודש · ואלהי נחור חול · אלהי אביהם משמעו קודש וחול · ויזבח יעקב זבח בהר · וישכם לבן בבוקר וגו' · ויברך אתהם וגו' · א"ר אייבו דווים וסגופים היו בעל כרחם ולא היו מפרינים אלא בפה · הה"ד וישכם לבן בבוקר · וילך וישב לבן למקומו לסורו מלמד שנכנסו לסטים בתוך ביתו והיו מקרקרים (נ"א מקרטעים) בו כל הלילה: מן ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים · כמה מלאכים היו (טו) חלים ומרקדים לפני אבינו יעקב בכניסתו לארץ · ר' הונא בשם ר' אייבו אמר ו ס' רבוא מלאכים היו חלים לפני יעקב אבינו בכניסתו לארץ · הה"ד ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה ואין שכינה שורה פחות מששים רבוא · רבנן אמרי ק"ך רבוא · ויקרא שם המקום

מסורת המדרש א עיין יומא דף ע"ג · ב · ילקוט כאן רמז ק"ל · ג תנחומא סדר דברים סימן ג' · מדרש תהלים מזמור ס' · ילקוט שמואל רמז קמ"ז · ילקוט תהלים רמז תשע"ז · ד סוטה דף יו"ד · ה מסכת סופרים פרק ד' · ו שיר השירים רבה פרשה ז' פסוק א' ·

חדושי הרד"ל

קל בעיניך · כצ"ל וכ"ה בירושלמי סוטה פ"ז ה"ב וע' בתוס' ב"ק (דפ"ג ·) ד"ה לשון כו' ע"ש ? (יב) לא באתי לכאן אלא ללמוד אם כו' · כצ"ל: (יג) והלא הם פרצו · עי' בתוספת מצות ל"ת שהוסיף הרמב"ן על מנין מצות ל"ת להרמב"ם בסופו: (יד) מכות ותמות · בתנחומא דברים מפרש מן לשון עניות ותמה לשון תמימות: (טו) חלים ומרקדים · בשי"ר רפ"ז דרוש לה ל' הוה על מחולת המחנים ומשם יצא לשון זה בחלים ומרקדים ·

חדושי הרש"ש

(ה) הבנות בנותי · נראה דחסר כאן תיבות וכו' · והכוונה לכל הענין המבואר לעיל בפסוק ויען לבן ויאמר אל יעקב הבנות כו' וכ' כראובן דהכא הוא ר' אבין דשם: (ו) לא באתי לכאן אלא ללמד · הוא לשון הפסוק (תהלים ס') מכתם לדוד ללמד וכדמסיק: (ז) הה"ד מכתם · המעיין יראה כי הכוונה על ראש פרשה דבהלותו דבתהלים ס': (ח) אלא שתי מלחמות היה כו' · והיה לדבר דבתהלים גבי י"ב אלף כתיב וישב יואב ויך כו' ובד"ה (א' י"ח) גבי י"ח אלף כתיב ואבשי בן צרויה הכה וכו':

ר ש"י

אשר יריתי ביני ובינך כזה שהוא מורה את החנית · כך ירה לבן את האבן מרוב גבורתו: בקש לזנבן · להרגן כמו ויזנב בך: הוציאו פיסטיליות · ראיות ועדות שלהן: כ.ה אגרות שלח יואב רבי אייבו אמר שני איגרות כתב אחד לאדומיים ואחד למואבים שהן פרצו הגדר תחילה: דוויים וסגופים · כמו לענות נפש לשנפה וכ"ף וגימ"ל מתחלפות רכיל רגל · כלומר עצבים ומעונים היו על כרחם: כמה מלאכים היו

מתנות כהונה

אומר כן: יסתר · משמע שהאחד ישב בסתר במקומו אבל האחר יכול הוא שיבא אצלו נסתר משמע שכל אחד ואחד ישב במקומו ולא יעבור על רעהו: כולהון בנותיו · כדלעיל מדכתיב בנותיו תרי זמני: ה"ג בנותיו היו אם תענה: ויאמר לבן ליעקב גרסי' · סיפיה דקרא קדרים דכתיב יריתי כזה שמורה חנית אחד ובא להודיע גבורותיו: לזנבן להרגן · כד"א ויזנב בך: באדומיים · בילקוט שמואל גרס בארמיי' כו' עד אפיסטולי שלהם הנה עד הגל הזה וכן לקמן אכן בילקוט תהלים גרס כמו כאן: אפיסטולי · פי' הערוך כתב הנשתוון ובפי' רש"י איגרת עדות וראיה שלהם: פירפורין · בגד חשוב עשויה מלאכת אורג ועיין בערוך ערך פפייר או הוא לשון פורפרון והוא לבוש מלכות וכן היא גירסת הילקוט בהדיא: ה"ג בני עמון פגע במואבים ובקש כו': וישלח מלאכים אל בלעם · אע"ג דבפ' שור שנגח ד' וה' איתא שבשביל אותו שליחות עדיין לא הותר מואב כבר הקשוהו בתוספות ותרצו שדוד היה סומך על פסוק דשופטים דעגלון מלך מואב אלא שהיה מהדר על פסוק מן התורה מפני חלול השם: מכתם · לשון רושם וכתב תי"ו כד"א נכתם עונך לפני או פירושו בל' נוטריקון כדמפ' ולזיל: איגרת א' · כתב דוד ליואב שדמם מותר מפני שהם פרצו תחלה: וישב יואב וגו' גרסינן בתהלים סימן ס' ודרים מדכתיב וישב משמע ששבו ממלחמת מואב שהתיר לו דוד לבדו מפני שפרצו המה תחלה ולמדו האדומיים ממואבים שגם המה פרצו הגדר תחלה: ה"ג אדומיים משל מואבים: לעדה שהיא כו' · דרש עדות לשון עדה ולשון עדות: לעדה כו' · סנהדרין: בלשונו של אלהים · בלשון התורה שהם דברי אלהים חיים: מכות ותמות · גרס ופירש התירו לו להכותם בתמימות ומן הדין או תמות גם הוא לשון מות והמותה: י"ח אלף · בשמואל ב' סימן ח': ה"ג אלהי אביהם משמעו קודש וחול · כי תרח אבי אברהם מתחילה היה עובד עבודת כוכבים ולבסוף חזר למוטב כמו שפי' רש"י בפ' לך לך בפסוק ואתה תבוא אל אבותיך בשלום מלמד שעשה תרח תשובה ופי' רש"י בחומש גרס אלהי אביהם חול וכ"ה במסכ' סופרים שאותו שם נמחק לפי שהוא חול: ה"ג וישכם לבן בבוקר וגו' ויברך אתהם וגו' א"ר אייבו: סגופים · לשון עינוי כד"א המסגף עצמו בתענית ולעיל פרשה ס' גרס וספופים: מפריגין · פירוש הערוך מפייסי' בפה ולא בלב וגרס הוא מפריסין ועיין ערוך ערך מפרים וערך פרן: לסורו · לעבודת כוכבים שלו ולא היה משגיח במה שלקחה רחל את התרפים ובמה שהוכיחו אותו בני יעקב ולפ"ז נ"ל ד"א מלמד כו' · ובילקוט גרס לדוויו כו': לסורו · למקומו דרש כי הוא מקומו אשר הוא נשען עליה ובוטח בה: מקרקרים · לשון נעקה או הוא כמו מקרקר קיר: מקרטעים · פי' הערוך מדלגים ודייק למקומו למקום מדרגתו שהיה בו קודם בוא יעקב אליו שבשביל יעקב נתברך ובלכתו נטלו הליסטים את הכל וחזר לכמו שהיה בראשונה: חלים · לשון מחול וריקוד: ק"כ רבוא · מחניים המה שתי מחנות של

יפה תואר

קרובה ללשון ארמי כמ"ש רש"י בפלגי סוטה · וג"מ מזה נדעת כי התרגום הוא מן התורה וגם כי נוכל לבאר כמה מלות בלה"ק מלשון סורסי כמו שמצינו כמה פעמים בגמ' משום שהלשונות אלו קרובות זו לזו: כי יסתר אב"כ · כיון דנאמר איש מרעהו שהוא בנסתר הל"ל גם יכתב בנסתר ולא נכתב דה"א בנמצאים · וגכן דריש דאם היה כתיב יסתר היה במשמע דיסתרו מריחוק המקום לבד לכן כתיב נסתר כי כל אחד בינינו יתכון להסתר מאת השני כי לא יפגשו עוד זה את זה ולקמן דנאמר אבל אתה עובר עלי בפרגמטיא נראה דיכלו לראות זה את זה: לאחר מיתתן · וזה נחבב לנער לבניהן כי יראו אבי אחרת תירש כבוד אמן · ולפ"ז מדריש אם תענה את בנותי על בלהה וזלפה ועליהן לא חשב רק בחייהן · ואם תקח נשים על בנותי זה רחל ולאה היקרות לו ולא חפץ כי יהיה להן לער בזכרן את נער בניהן אחרי מותן: לרעה אין אתה עובר כו' · בא לפרש כי מה דכתיב את הגל הזה ואת המצבה הזאת לרעה · לא יתפרש לרעה לעונש וקאי על גל ומצבה · אבל נמשכת על לא תעבור לרעה ואת הגל הזה וגו' הוא כמו מאמר המוסגר: בשעה ששלח דוד כו' · מובא הנה דלא תקשה איך התגרה דוד מלחמה בארם נהרים ולא זכר את הברית אשר בין לבן ויעקב · משום שהם פרצו תחלה · ומביא פה גם האדומים והמואבים כי מתשובה שהשיב להם נלמוד גם על ארמיים · ובתנחומא פ' דברים ובשוח"ט מז' ס' איתא כשהלך יואב לנחום עם ארם נהרים יצאו לקראתו אמרו לו אתה מבני בניו של יעקב ואנו מבני בניו של לבן והרי תנאי שלהם עד הגל הזה וגו' · כששמע יואב כך חזר אצל דוד א"ל מה אתה אומר הרי תנאי שבועת יעקב מיד הושיב סנהדרין שושן עדות ללמד למדוהו ואמרו לו באמת כך היה התנאי אלא שהם עברו תחלה בלעם הרשע לא אמר מן ארם ינחני בלק גו' כושן רשעתים לא שעבד בבני ישראל שנאמר ויעבדו בני ישראל את כושן רשעתים וגו' הם הפקיעו עליהן שתי רעות כיון שהורו להם סנהדרין כך חזר עליהם והרגם שנאמר בהצותו את ארם נהרים ע"כ · וקרוב לומר כי גם פה במדרש היה כתוב כן והשמיטו מכאן שלא בכוונה · ואיידי דקאמר כן מענין ארם הביא ג"כ ענין אדום ומואבים · וע' ברד"ק תהלים מזמור ס' וברי"ת שנראה מהם דארם ואדום היו מעורבין זה בזה: באותה שעה לא נהג דוד כו' · זה מדרש מקרא מכתם לדוד ללמד מכות ותמות כדלקמן ומך הוא כי התנהג כמך ולא כמלך וכן הדרש לא באתי לכאן אלא ללמד מדרים מדכתיב בקרא ללמד ותשובת הסנהדרין ליתא כאן דמסתמא הודו לו וע' בתנחומא דברים אשר הבאנו למעלה: ופגע באדומים והוציאו כו' · ויאסוף עליו את בני עמון נ"ג הכא כי האי קרא לא באדום מיירי רק במואב · וכל זה נ"ל אחר פגע במואבים וכך נ"ל שם והלא הם פרצו את התנאי שלא הניחו את יואב עבור בגבולם וכ"ה בתנחומא פ' דברים: לעדה שהיא מגיחה כו' · וקרי לסנהדרין שושן עדות · שושן על שם סוגה בשושנים וכדאיתא בסנהדרין ועדות על שם התורה וכ"ה בתנחומא שם: אלהי אביהם משמעו קודש וחול · פי' לאורה משמע שהוא קודש דקאי על אלהי אברהם · אבל באמת הוא חול דקאי על תרח אשר היה עובד כוכבים והוא חול ונמחק ועי' במסכת סופרים: דווים וסגופים כו' · ע' לעיל פ"ס דנאמר כן גבי רבקה ולכן נעתקו גם פה בל"ר · ופה דקאי על לבן היה נ"ל דוה וסגוף בל"י · ודייק מדכתיב וישכם לבן בבוקר וישק לבניו ולבנותיו וגו' ולא היה לבו שלם להפרד מהם באהבה למה מהר להשכים בבוקר ולא השתעשע עמהם לפחות עד הצהרים: למקומו לסורו · כי בשבת יעקב עמדו היה פרוש קצת מהתרפים אף שהיו בביתו כי למד מיעקב הכינו להדבק בה' וכן נראה ממה שנאמר למעלה בושנו ממך אבי אמנו שלעת זקנתך אתה אומר למה גנבת את אלהי · הלא בשבתם בביתו לא ראו ממנו עבודה זו · ועתה חזר לסורו הראשונה: חלים ומרקדים · משום שהמלאכים אשר הלכו עמו ללוותו לא היו רק שנים וכדפירש"י בחומש על עולים ויורדים בו ואמרו בגמ' עולים תרי ויורדים תרי וכן אמרינן בבבא דשני מלאכים מלוין לאדם כו' וכאן דכתיב מחנים דמשמע הרבה אינם אלו אבל המה המלאכים השמחים בצדיקים כדאיתא בפס"ג גילה אחר גילה בזמן שהצדיק נולד והלה המלאכים קדמוהו פה בתדיה ובשמחה בביאתו לא"י ועל מחנה זו חולקין כמה הוי: בכניסתו לארץ · פי' כשהיה קרוב ליכנס לא"י יצאו המלאכים כנגדו לחו"ל לכבוד יעקב וע' בזה ברמב"ן וברא"ש ומה שבאו כנגדו ס' רבוא הוא להראות ליעקב את מספר בניו אשר יצאו ממנו ואשר ה' ישכון בתוכם לכן

פירוש מהרז"ו

שמדברים בל' ארמית: כי יסתר · ע' מ כ ומסנת דר"א: מן מורה את החנית · לא מצאתי ל' מורה וירה אלא בחץ ולא בחנית · ולשון רש"י בחומש כזה שהוא יורה חץ: לארם נהרים וכו' · היינו מ"ש בתהלים ס' בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה וישב יואב וגו' ושם כתיב מואב סיר רחצי · ומאחר שעיקר מלחמתו וריבו עם ארם נהרים וארם צובה איך פגע באדום ומואב אך הענין בזה שאדום בצד דרומה של א"י · וסמוך לו מואב לצד מזרחית דרומית כמפורש בדברים ב' א' ע' וארם בצד מזרח א"י כמ"ש ארם מקדם: וע"כ נקראת ארצה בני קדם ובדרכה לילך להלחם בארם נכנס בסמוך לו מיד להדום בסופה אצל גבולם: וכן בסוף מואב וגבוליה וזהו בקש לזנבם · ומ"ש וישב יואב וגו' שסב ממואב: ויאסוף אליו את בני עמון · עיין בתו' ב"ק דל"ח ע"ב · אך מצאתי בילקוט מטות בשם ילמדנו לקיים גי' המדרש והגמ' · וז"ל ד"א נקום נקמת א' כנגד מדין וא' כנגד מואב והלא מואב היה תחלה בעצה רעה שנאמר ויאמר מואב אל זקני מדין ומה נשתנה מדין ממואב שנא' נקום נקמת ב"י מאת המדינים ובמואב כתיב אל תצר את מואב אלא שהיה דור עתיד לצאת מהם א"ל הקב"ה המתינו לי כו' · וכן מצינו שכיון שבא דוד מסרו הקב"ה בידו שנאמר ויך את מואב ע"כ ובזה נתיישבו כל הקושי' מתוס' שם ודו"ק: שתי מלחמות · בא' הכה י"ב אלף ובא' י"ח אלף · וע' בדברי הימים א' ה"א י"ח י"ב ואבישי בן צרויה הכה את אדום בגיא מלח י"ח אלף; וכן כתב היפ"ת: מן למקומו לסורו · ע"ל פ"ע ס"ס ה' ויתכן שצ"ל לסוריא שארם נקרא סוריא וע' מ"כ: מקרקרים · ע"ל פס"ד ס"ט מקרטעים פי' הערוך מדלגים והוא שמחה וריקוד של שלל · ונעשה עני כמו שהיה קודם שבא אליו יעקב כמ"ש לעיל פע"ג ס"ח ע' נאן וזהו למקומו וכ"ה בילקוט: מן חלים ומרקדים · דייק מ"ש ויפגעו בו שהיל"ל ויפגע במלאכי אלהים ע"כ דורש שבאו לקבל פניו בשמחה וכמש"ל פס"ח ס"ס י"ב: ס' רבוא · ע' לעיל פ"ע ס"ע ולקמן פע"ה

ידי משה

בהדית בקהלת בפסוק שבתי וראה ע"ש וכו': כמה מלאכים היו חלים וכו'. נ"ל דפליגי ר"ה ורבנן אם היו ס' רבוא או ק"כ רבוא כי בת"ל השכינה שורה בפחות מס' רבוא ורבנן ס"ל שע"כ היה ק"כ רבוא

משנת דרבי אליעזר

אמר רבי אבהו כי יסתר אין כתיב וכו' · דלשון נסתר הוא לשון רבים ומדברים בעדם ואיש מרעהו הוא לשון יחיד והל"ל יסתר כמו אם יסתר איש במסתרים ומ"כ מנה מפשוטו:

ההוא מחנים · מחנה הרי שנים רבוא · מחנים הרי ק"ך רבוא · אמר רבי יודן נטל מאלו ומאלו ושלח פרוזבין לפניו · הה"ד וישלח יעקב מלאכים לפניו:

סדר וישלח

פרשה עה

א **וישלח** יעקב מלאכים לפניו · ר' פנחס בשם ר' ראובן פתח (תהלים יז) קומה ה' קדמה פניו הכריעהו פלטה נפשי מרשע חרבך · ר' פנחס אמר (א) חמשה פעמים דוד מקים להקב"ה בס' תהלים (שם ג) קומה ה' הושיעני אלהי · (שם ז) קומה ה' באפך · (שם י) קומה ה' אל נשא ידך אל תשכח · (שם ט) קומה ה' אל יעוז אנוש · (שם יז) קומה ה' קדמה פניו · אמר לו הקב"ה דוד בני אפילו את מקימני כמה פעמים איני קם ואימתי אני קם לכשתראה עניים נשדדים ואביונים נאנקים הה"ד (שם יב) משוד עניים (ב) מאנקת אביונים · ר' שמעון בר יונה אמר עתה אקום כל זמן שהיא מוכפשת (ג) באפר כביכול אלא לכשיגיע אותו היום שכתוב בו (ישעיה נב) התנערי מעפר קומי שבי ירושלים · באותה שעה (זכריה ב) הס כל בשר מפני ה' למה כי נעור ממעון קדשו · א"ר אחא כהדא תרנגלתא דמנענה גרמה · (נ"א דמנערה אגפה) מן קיטמא · קדמה פניו · קדמיה לרשיעא עד לא יקדמינך · הכריעהו · הבריחהו לכף חובה שוברהו · המד"א (תהלים כ) המה כרעו ונפלו וגו' · פלטה נפשי מרשע חרבך · פלטה נפשי מאותו רשע שהוא בא מכחה של אותה החרב · שנאמר (בראשית כז) ועל חרבך תחיה · ד"א פלטה נפשי מאותו הרשע שהוא חרבך שבו אתה רודה את עולמך · רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר פלטה נפשי מאותו הרשע שהוא עתיד ליפול בחרבך · הה"ד (ישעיה לד) כי רותה בשמים חרבי · אמר לו הקב"ה לדרכו היה מהלך והיית משלח אצלו ואומר כה אמר עבדך יעקב: ב וישלח יעקב מלאכים לפניו · רבי יהודה ברבי סימון פתח (משלי כה) מעין נרפש ומקור משחת וגו' · א"ר יהודה בר' סימון כשם שאי אפשר למעין להרפס ולמקור להשחית · כך אי אפשר לצדיק למוט לפני רשע · וכמעין נרפש וכמקור משחת כך צדיק ממיט עצמו לפני רשע · אמר לו הקב"ה לדרכו היה מהלך והיית משלח אצלו ואומר לו כה אמר עבדך יעקב: ג וישלח יעקב · ר"ה פתח (שם כו) מחזיק באזני כלב עובר מתעבר על ריב לא לו · שמואל בר נחמן אמר משל לארכי לסטים שהיה ישן בפרשת דרכים עבר חד ושרי מעיר ליה · א"ל קום לך דבישא שכיח הכא · קם ושרי מקפח ביה א"ל ניער בישא א"ל דמיך הוה ועוררתניה · כך אמר לו הקב"ה לדרכו היה מהלך ואתה משלח אצלו ואומר לו כה אמר עבדך יעקב · רבי יהודה ברבי סימון פתח (ירמיה יג) מה תאמרי כי יפקוד עליך ואת למדת אותם עליך אלופים לראש · אמר לו הקב"ה לדרכו היה מהלך ואתה משלח אצלו ואומר לו כה אמר עבדך יעקב: ד מלאכים אלו שלוחי בשר ודם · רבנן אמרי מלאכים ממש · א"ר חמא בר חנינא הגר שפחת שרי היתה ונזדמנו לה חמשה מלאכים זה שהוא אוהבו של בית על אחת כמה וכמה · ומה אליעזר שהיה עבד של בית נזדווגו לו כמה מלאכים זה שהוא אוהבו של בית עאכ"ו · א"ר יוסי יוסף קטנן של שבטים היה ונזדווגו לו שלשה מלאכים · הדא הוא דכתיב (בראשית לז) וימצאהו איש וישאלהו האיש ויאמר האיש · זה שהוא אביהן של כולן עאכ"ו · לפניו · לזה שבא שעתו ליטול המלכות לפניו · ר' יהושע אמר שלח פורפירא וטלקיה קודמוהי · א"ל אין שני זרזירים ישנים על דף אחד · אל עשו אחיו · אע"פ שהוא עשו הוא אחיו · ארצה שעיר שדה אדום · הוא אדום · ותבשילו אדום ·

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור י"ז · פסיקתא רבתי פסקא ל"א · ילקוט תהלים רמז תרנ"ה · ילקוט זכריה רמז תקס"ט · ב תנחומא כאן סימן ג' · ילקוט כאן רמז ק"ל · ילקוט משלי רמז תתקס"א · ג ילקוט משלי רמז תתקס"א · ד לעיל פרשה מ"ה · ה לעיל פרשה נ"ט · ו לקמן פרשה פ"ד · ז לעיל פרשה ס"ג · ילקוט ישעיה רמז שס"ו · ילקוט נחום רמז תקס"א ·

חדושי הרד"ל

(א) ה' פעמים מקים · בשוח"ט מז' י"ד ובילקוט ובפסיקתא דותאמר ציון הגי' בספר ראשון של תהלים וכצ"ל · שבכל ספר תהלים יש כמה פעמים: (ב) מאנקת אביונים עתה אקום · ר"ש בר יונה כו' כצ"ל: (ג) באפר כביכול · ר"ל כביכול אף הוא כן וכ"ה בשי"ר פ"ד פ"ג:

מתנות כהונה

של שכינה: נטל מאלו ומאלו גרס: פרוזבין · פירש רש"י שלוחין בלשון יון:

פרשה עה חמשה פעמים כו' · בשוחר טוב מפרש ד' נגד ד' גליות והחמישית נגד גוג ומגוג: מאנקת אביונים · סיפיה דקרא עתה אקום יאמר ה' · שהיא · כנסת ישראל מוכפשת באפר: ה"ג כביכול איני קם אלא: כהדא כו' · כתרנגולת הזאת שמנערת את עצמה מעפרה: קדמיה כו' · כך אמר דוד להקב"ה אתה תקדמנו לרשע גוג ומגוג עד שלא יקדימך הוא וכן הוא בהדיא בשוחר טוב שנאמר ויצא ה' ונלחם בגוים: יקדימנך גרסינן: הבריחהו · הכריעהו דרש כמו הבריחהו בחילוף עי"ן בחי"ת באותיות אחה"ע: שוברהו · הכריעהו פירושו שוברהו: ה"ג בשוחר טוב אתה רודה את עולמך שנאמר הוי אשור שבט אפי: והיית משלח אצלו · בתמיה כלומר לא יפה עשית וכן פירשו בעל העקידה: למעין להרפש · שמימיו אינם חסרים וחוזרים ועולים כמעין המתגבר ועי' בספר בחיי בפ' זו: כך צדיק כממיט · כלומר רעה הוא בעיני ה' וגו' לא יעזבנו בידו: ארכי לסטים · שר הגזלנים · ארכי · פי' שר ומושל: ושרי כו' · והתחיל לעורר אותו משנתו וא"ל קום לך ברעה שכיח פה ובילקוט משלי גרס חייתא בישא שכיחי הכא קם אותו ארכי לסטים והיה מקפח בו והכה אותו: מקפח בו גרסינן: ה"ג בילקוט משלי א"ל יתער בישא · פי' בתמיה אתה האיש הרע למה תעור אותי וא"ל הליסטים ישן הייתי ואתה נערתני וגירסת הספר י"ל שאמר בלשון תימה נוער זה האיש הרע ואמר ליה לא ניער מעצמו אלא אתה עוררתו ודמך ברשעך: לדרכו היה מהלך · בכבר נח רוגזיה שהרי אמו שלחה אחריו שנאמר עד שוב אף אחיך וגו' ובשלחו אליו היה מעורר השנאה: לזה שבא כו' · עשו הוא נוטל המלכות בראשונה ואח"כ ועלו מושיעים וגו': שלח · פשט והפשיט ת"א וישלח ובערוך גרס חלש כמו חלץ: פורפירא · לבוש מלכות: וטלקיה · והשליכו לפניו כלומר רמז לו שיקח הוא המלוכה ראשונה: אין שני זרזירים · רמז שא"א לשניהם לקבל המלוכה כאחד ואין ב' מלכים משתמשים בכתר אחד:

רש"י

היו חלים · כמו מחולת המחנים: ושלח פרוזבין לפניו · שלוחים בלשון יון:

פרשה עה קדמה פניו להשחיתו · קדמיה לחייבא עד שלא יקדמך להזיק לבניך: לארכיליסטים · שר לסטים: עבר חד ושרי מעורר ביה אמר ליה קום דבישא שכיח הכא קם שרי מקפח ביה ינער בישא אמר ליה דמיך הוה ועוררתיניה כך אמר ליה הקב"ה עדיין לדרכו היה מהלך והיית משלח אצלו ואמרת ליה כה אמר עבדך יעקב: אמר ליה הקב"ה לדרכו היה מהלך כמה דאת אמר פי יפגשך עשו אחי ושאלך: מלאכים · אלו היו שלוחי בשר ודם רבנן אמרין מלאכים ממש: מה אם אליעזר שהיה עבדו של ביתו נזדווגו לו כמה מלאכים זה שהוא אוהבו על אחת כמה וכמה: לפניו · לזה שבא שעתו לטול מלכות תחלה: שלח פורפירא · הפשיט פורפירא שלו: וטלקיה קדמוהי · ופרסה לפניו ולפני עשו · וישלח דורש: אין שני זרזירין ישנין על דף אחד · כך אי אפשר לשנינו למלוך בעולם הזה · נכנע אני לפניך עד שהשעה עומדת לי: אל עשו אחיו · אפילו עשו הוא אחיו כלומר שלא היה נוהג בו כראוי אף על פי כן היה אחיו:

פירוש מהרז"ו

פע"ה ס"י ומדרשים חלוקים הם · ועי' במ"ר רפ"ד: נטל מאלו ומאלו · דורש סמוכים ויקרא שם המקום מחנים וישלח יעקב וגו' היינו מהמחנים הנ"ל שלח מלאכים · ע' תג"ב פנ"ד באורך:

פרשה עה סימן **א** המשה פעמים · ע' רד"ל והפסוקים שהביא כאן שלא כסדרן ובילקוט תהלים ג' כסדרן · וע' שמ"ר פי"ד סס"ד: ר"ש בר יונה · ס"ל פסוק אחר מלבנון: **ב** מעין נרפש · ע' בילקוט כאן ובמשלי כ"א וע' בתנחומא: **ג** שלוחי ב"ו · שהם מלאכים ממש איך אמר ויגו אותם שעליהם לא היה צריך לצוות · ודעת רבנן כמ"ש בס"פ ע"ד שדורש סמוכים: **ד** שפחת שרה היתה · ע"ל פמ"ה ס"ז: אליעזר · לעיל פמ"ט ס"י שני מלאכים וכמה משמע יותר מב' וצ"ע: יוסף קטנם של שבטים · שנולד אחרון לכל השבטים לבד מבנימין · ומ"ש ג' מלאכים ע"ל פפ"ד סי"ד: לזה שבא · לקמן פע"ח סי"ד וכמש"ל פס"ג סי"ע ע"ש · וע' מדרש משלי פ' זרזיר

יפה תואר

לכן אמר ר"ס ס' רבוא ורבנן סברי כיון דלכל אחד הוא ב' מלאכים לכן היו ק"כ רבוא · פעמים ס' רבוא: נטל מאלו ומאלו · בא לחלוק על רבנן דמוכיחים מן מחנים כי שתי פעמים ס' רבוא היו והוא אומר דלא היו רק ס' רבוא ומ"ש מחנים משום שהלקם לשני מחנות ונטל מהם ומאלו לשלוח פרוזבין לפניו: ר"פ בשם ראובן פתח כו' · בפתיחה זו בא לתרץ למה לא אמר לו הקב"ה אל תירא כאשר אמר לאברהם וליצחק וכן ליעקב ברדתו מצרימה · שלא בדבר ה' בא לאלו כמ"ש שוב אל ארץ אבותיך וגו' · והתירוץ ע"ז כי זו השליחות היתה שלא ברצון הקב"ה וכמ"ש לקמן בסי' ג' וג' כי לדרכו היה מהלך ולא יפה עשה ולכן הסתיר פניו ממנו עד שנגע בגופו ובממונו · ולפי שאפשר שהפחד שהיה ליעקב מעשו אחיו היה או בשביל זכיות עשו שהיה מכבד אביו כדלעיל בפס"ה או מפני שהשעה משחקת לו וכמ"ש אל תתחר במרעים ואמרו ע"ז בברכות דמיירי בשעה משחקת לו ובמצליח דרכו · או מפני שנתכלך בחטאו לזה הביא זה הכתוב קומה ה' קדמה פניו וגו' כי לא היה לו לפחד מכל זה · כי מפחד זכיותו אמר הכתוב הכריעהו לכף חובה כי כבר אכל את זכותו · ומה דאמרינן בד"ר על פסוק רב לכם סוב את ההר כי זכותו קם לו זה רק שלא יוזק מאחרים אבל לא ביוכל בזכותו להזיק לאחרים ומה שהשעה משחקת לו לא היה לו לפחד כי ביד ה' לשבור מטה עוזו והיה לו לבטוח בחסדי ה' · ובפרט כי י"א אשר בגדיק גמור גם השעה משחקת לו לא תועיל לרשע לבלוע צדיק כזה · ואם פחד מחרבו עז"א פלטה נפשי מרשע חרבך כו' שנאמר ועל חרבך תחיה ואת אחיך תעבוד · ולפ"ז לא טוב עשה מה שקדם פניו בשלוחים · ואם נאמר כי יעקב עשה זאת רק לכבדו יען שהוא משל או בעולם · וכמ"ש בויק"ר פכ"ח גבי אדריאנוס עז"א שבו אתה רודה את עולמך והקב"ה הוא מושל עולם ואין לך לפחד ממנו ולכבדו ואם תפן לכבדו יען כי הוא אחיו הגדול אשר מחויב הוא לכבדו לזה אמר שהוא עתיד ליפול בחרבך בשביל רשעו · ואינו עושה מעשה עמך ואין לך לכבדו · וכל זה הוא לפתיחה במה שמסיים אמר לו הקב"ה לדרכו היה מהלך: קדמי' לרשיעא כו' · פי' אם יש לו זכות שלם לו על פניו בעוה"ז קודם שיקדים פני ה' בזכיותיו · וזה נאמר גם על עשו שהיה לו זכות במה שכבד את אביו ובשביל זה הכריעהו · ומפרש הכריחהו כלומר שיכריע את לף המאזנים לחובה: לדרכו היה מהלך · פי' עשו הלך לדרכו וכדכתיב וישב עשו ביום שהוא היתה שלא נלודך: מעיין נרפש וגו' גם ריב"ס פתח בזה להראות כי לא טוב עשה יעקב לשלוח אליו שלוחים ולכן הסתיר ה' פניו ממנו אך הוא נותן טעם שהרע לעשות להכנע מפניו כי זה הוא מעין נרפש וגו' אם צדיק מט לפני רשע · ודורש את הכתוב כי לפי האמת א"א לצדיק למוט לפני רשע כאשר לא ירפש המעין ולא ישחת המקור ורק לפי ראות העין נחזה כי מי המעיין והמקור נרפשו ונשחתו · ולא חכה מעט אז יבדלו חלקי העפר מן המים והמים ישובו להיות זכים כן אם צדיק מט לפני רשע הוא רע רק למראית עין כי גם אם כבר יפול צדיק וקם ולא ימוט לעולם · וגם יעקב בשלחו השלוחים וכסף ראשו לפני הרשע המה למראית עין כי הבריות יתרעמו על ההשגחה ויאמרו כי יחזו אשר צדיק מט לפני רשע: א"ל ניער בישא · יעער הוא מלשון ויגערו רשעים ממנה ופי' כי המוכה קלל ללסטים ביגער מן כאן · וי"ג יגער בישא ופי' ע"ד יגער ה' בך השטן · כי יגער ה' בבישא השוא והוא השיב לו שאתמו בראשו למה הקילו משנתו: רבנן אמרי מלאכים ממש · בילקוט איתא וישלח יעקב מלאכים היה מבקש לשלוח שלוחים אל עשו ולא היה אדם רוצה לילך שהיו מתיראים ממנו ושלח מלאכי השרת: לפניו לזה שבא שעתו כו' · כי לא נוכל לפרש לפניו כפשוטו כי יעקב לא הלך לשעיר במקום מגורת עשו · ולכן מפרש ששלח לו שלוחים בשביל לפניו שהשעה משחקת לו וראוי להכניעו · ור"י מפרש לפניו ששלח פורפירא קדמוהי: אע"פ שהוא עשו כו' · כלומר אע"פ שהוא רשע מ"מ צריך אני לחלוק לו כבוד

משנת דרבי אליעזר

רבי שמעון בר יונה אמר עתה אקום כ"ז כו' כביכול אלא כשיגיע כו' · פירוש דפליג ואמר שפירושו לשון בתמיה וכי עתה אקום בשעה שהיא מוכפשת בעפר שגוזלים עניים ואינם נותנים צדקה לאביונים אלא כשיגיע אותו יום דכתיב התנערי מעפר שלא יהיה שוד עניים ולא אנקת אביונים אין במשפט הפדה ושביה בצדקה: אלו שלוחי ב"ו · דיוקו מדכתיב לעיל מיניה ויפגעו בו מלאכי אלהים א"כ הנ"ל וישלח אותם אין מהם ומדכתיב מלאכים בא להורות שאחרים שלא וסיינו שלוחי ב"ו ורבנן אמרי דמדכתיב מלאכים ול"א סתם וישלח אל עשו אדרבה בא להורות דמלאכים ממש שלא והא דל"כ אותם לק"מ דהאמת מלאכים אחרים נזדמנו לי כמו בהגר ואליעזר ויוסף דעל כל דבור נזדמן מלאך כמו כן גבי יעקב וגבן

ידי משה

סוהיל ומלאכי חוץ לארץ שהיו ס' רבוא לכבוד יעקב הוצרכו מלאכי א"י לנאת בשבילו ג"כ ס' רבוא ודוק: עתה אקום כ"ז שהיא מוכפשת בעפר · פי' שקשה לו מה לשון עתה לז"א כ"ז שהיא מוכפשת ע"ד הא' בזוהר ויקרא· ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת שעד גאולה אחרונה היו צריכין ישראל להקים עצמם משא"כ בגאולה זו הקב"ה בעצמו יקים אותם ומביא משל לזה בתרנגולת וז"ש עתה פי' עכשיו בגאולה זו אקים שקב"ה יקים את כנסת ישראל וכו': וכמעין נרפש הוא כמו ד"א: שלוחי כו' רבנן אמרי מלאכים ממש · נ"ל דרבנן אזלי לשיטתייהו שס"ל שהיה ק"כ רבוא וא"כ היה יכול לבלות מהם משא"כ לר"ס שהיו רק ס' רבוא שמסרה שכינה עליהם אם כן אם היה מגרע מהם לא היתה השכינה שורה

וארצו אדומה · גבוריו אדומים · לבושו אדומים · ופורע ממנו אדום בלבוש אדום · הוא אדום (בראשית כה) ויצא הראשון אדמוני · תבשילו אדום · הלעיטני נא מן האדום האדום הזה · ארצו אדומה (שם) ארצה שעיר שדה אדום · גבוריו אדומים · (נחום ב) אנשי חיל מתולעים וגו' ופורע ממנו אדום · (שיר ה) דודי צח ואדום · בלבוש אדום · (ישעיה סג) מדוע אדום ללבושך: ה ויצו אותם לאמר כה תאמרון לאדוני לעשו · [א]רבינו אמר לרבי אפס כתוב חד אגרא מן שמי למרן מלכא אנטונינוס · קם וכתב מן יהודה נשיאה למרן מלכא אנטונינוס · נסבה וקרייה וקרעיה · אמר ליה כתוב (ד) [ב]מן עבדך יהודה למרן מלכא אנטונינוס · אמר ליה רבי מפני מה אתה מבזה על כבודך · אמר ליה מה אנא טב מן סבי לא כך אמר כה אמר עבדך יעקב · עם לבן גרתי · לבן דהוא רבהון דרמאי יהיבתיה בחפתי להוא גברא על אחת כמה וכמה · ולמה עם לבן גרתי ואחר עד עתה · שעדיין לא נולד שטנו של אותו האיש אבל עכשיו נולד שטנו של אותו האיש · דא"ר פנחס בשם רבי שמואל בר נחמן [ג]מסורת הוא שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל · הה"ד (ירמיה מט) אם לא יסחבום צעירי הצאן · ולמה קורא אותן צעירי הצאן שהם צעיריהם של שבטים: ו ויהי לי שור וחמור וגו' · ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן · ר' יהודה אומר משור אחד יצאו שוורים הרבה · ומחמור אחד יצאו חמורים הרבה · ר' נחמיה אמר לישנהון דברייתא היא חמורתא גמלתא · רבנן אמרי [ד]שור זה משוח מלחמה · שנאמר (דברים לג) בכור שורו הדר לו · חמור · זה מלך המשיח · שנאמר (זכריה ט) עני ורוכב על חמור וגו' · צאן · אלו ישראל · שנאמר (יחזקאל לד) ואתנה צאני צאן מרעיתי · ועבד ושפחה · (תהלים קכג) הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם · (שם) (א) חננו ה' חננו כי רב שבענו בוז: ז וישובו המלאכים אל יעקב לאמר באנו אל אחיך אל עשו · שאת נוהג בו כאח והוא נוהג בך כעשו · וגם הולך לקראתך וארבע מאות איש עמו · ריש לקיש אמר עמו כעמו מה הוא שהוא גבור (ה) ויכול לעמוד כנגד ארבע מאות איש כך כל אחד ואחד מהן עשוי על ארבע מאות איש · רבי לוי אמר הלך (ו) ונטל אגרומי מבוצריים · אמר אין יכילנא ליה הא טב ואם לאו (ז) אנא אימא ליה איתא מכסא ומגו כן אנא קאים עליו וקטילנא ליה: ח (ח) ד"א וישלח יעקב מלאכים · זהו שנאמרה ברוח הקודש על ידי שלמה מלך ישראל (משלי י) ברכות לראש צדיק ופי רשעים יכסה חמס · כנגד מי אמר שלמה המקרא הזה לא אמרו אלא כנגד יעקב ועשו · ברכות לראש צדיק זה יעקב · ופי רשעים יכסה חמס זה עשו הרשע · אשריהם הצדיקים שמתברכין בארץ ומתברכין בשמים · וכך היא המדה שנאמר (ישעיה סה) [ה]אשר המתברך בארץ יתברך באלהי אמן להודיעך שכל הברכות שבירך יצחק את יעקב כנגדו ברכו הקב"ה מלמעלה · יצחק אמר לו (בראשית כז) ויתן לך האלהים מטל השמים וגו' · והקב"ה ברכו בטל ומטר · שנאמר (מיכה ה) והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל וגו' · יצחק אמר לו ומשמני הארץ והקב"ה ברכו בתבואה · שנאמר (ישעיה ל) ונתן מטר זרעך אשר תזרע את האדמה · יצחק אמר יעבדוך עמים · והקב"ה אמר לו (שם מט) והיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך · יצחק אמר לו הוה גביר לאחיך · והקב"ה אמר לו על ידי משה (דברים כז) ולתתך עליון על כל הגוים · הא למדת שכל הברכות שברכו יצחק מלמטה ברכו הקדוש ב"ה מלמעלה · ואף רבקה אמו ברכתו כנגדן · שנאמר (תהלים צא) יושב בסתר עליון · [ו]וכך אמרה לו כי מלאכיו יצוה לך וגו' · כיון שאמרה לו בלשון הזה ברכתו רוח הקודש יקראני ואענהו וגו' · וכי מאחר שברכו הקב"ה אביו למה חזר וברכו · שנאמר (בראשית כח) (ט) ויקרא יצחק את יעקב ויברך אותו · אלא שראה יצחק ברוח הקודש שעתידין בניו להגלות לבין האומות · אמר לו בא ואברכך ברכות של גליות שיחזור עליך הקב"ה ויקבצך מבין הגליות · ומה הן הברכות (איוב ה) בשש צרות יצילך ובשבע לא יגע בך רע · (שם) בשוט לשון תחבא ולא תירא משוד כי יבא · לשוד ולכפן תשחק ומחית הארץ אל תירא · לכך נאמר ברכות לראש

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ק"ל כל הענין · ב תנחומא כאן סימן ג' · ג בבא בתרא דף קכ"ג · לעיל פרשה ע"ג · לקמן פרשה צ"ט · ילקוט ירמיה רמז של"ג · ד תנחומא כאן סימן א' · ועיין לעיל פרשה ס"ח · ה ילקוט סדר תולדות רמז קט"ו · ילקוט מיכה רמז תקנ"ג · ו ועיין סנהדרין דף ק"ג ·

חדושי הרד"ל

(ד) מן עבדך יהודה למרן כו' · בתק"ל ר"פ כ"ו אמרו שבשנה אבנר על שכתב מן אבנר לדוד ואפשר היה מנהג א לכתוב תחלה שם הכותב אף שהוא העבד וכלשון המקרא לעבדך ליעקב כו' לאדוני לעשו: (ה) ויכול לעמוד כנגד ת' איש · בילקוט הלשון ועשו על ת' איש וכדמסיים כאן כאו"א עשוי וכו': (ו) ונטל אגרומי · נ"ל שמצרים הוו אז המושלים בכל א"י ובעברי הנהרות וכ"כ היפ"ת · ואפשר נ"ל אגרומי המצרים ופי' מכס של מצרים והגבולים: (ז) אנא אימא ליה כו' · אפשר לומר לפמ"ש לקמן ס"פ ע"ו שנטל דינה והטמינה בתיבה לזה היה מבקש מכס ונראה לא היה רוצה לפתחה כדלעיל פ"מ באברהם ומתוך כך יעמוד עליו: (ח) ד"א וישלח · ז"ש ע"י שלמה ברכות לראש צדיק אין למאמר שייכות לכאן כלל ולא נקרא דוישלח ומקומו הנראה שהוא בסוף הפרשה אחר יענך ה' ביום צרה יענך וכו' ומייתי ע"ז האי דרשה דברכות לראש צדיק דמסיים בה

חדושי הרש"ש

(א) חננו ה' חננו כו' · מביא פסוק זה לפרש הא דמסיים יעקב למצא חן בעיניך: (ב) ויקרא יצחק אל יעקב

רש"י

עם לבן גרתי דהוא רביהון דרמאי יהיבתיה בחפתי · נתתי אותו בחיקי · להוא גברא שהוא אחי על אחת כמה וכמה:

ויאמר

מתנות כהונה

הכי גרסינן ופורע ממנו אדום בלבוש אדום: הכי גרסינן גבוריו אדומים מגן גבוריהו מאדם לבושיו אדומים אנשי כו' · וע"ל פרשה ס"ג: אגרא · איגרא משמי לאדוניגוס המלך אנטוניגוס: נסבה כו' · רבינו לקח האיגרת וקראו וקרעה: מה אנא טב כו' · וכי טוב אנכי מזקני יעקב: דהא רבהון כו' · שהוא הרב על כל הרמאים נתתיו בבית ידי כלומר גלתיו כפי רצוני והוא משל ממי שמגלה חבירו שאומר הכרהתיו עד שנתתיו בבית ידי כ"פ הערוך: להוא גברא · לעשו הרשע: שעדיין כו' · עד עתה קדייק: לישנא דברייתא כו' · לשון הבריות כך הוא שאומרים על חמורים הרבה ועל שוורים הרבה שור: כעמו · כלומר כדומה לו: אגרומי · פירש הערוך רשות להיות מוכסן: אין יכילנא כו' · אם אוכל לגלח אותו הרי טוב ואם לאו אומר לו הביא מכס ומתוך כך אנכי עומד עליו ואהרגה אותו: כי מלאכיו וגו' · כך אמרה כשהלך אל לבן: בא ואברכך גרסינן:

יפה תואר

בכוד כי הוא אחי והדרש הוא מיותרא דקרא: רבינו אמר לר' אפס כו' · בא לפרש האריכות בכתובים כי המה באו ללמדנו איך לנהוג כבוד עם מי שגדול ממנו · ואגב זה מייתי המעשה מרבינו כאן · ועי' לקמן פ' ע"ח ר' כד הוה סליק למלכותא הוה מסתכל בהדא פרשתא כו' כי זה כלל גדול בתורתנו הקדושה כי גם בספוריה תבוא ללמדנו ארחות חיים ודרכי יושר ואמת: מן שמי למרן מלכא · בא ללמד לנו כי גם שלא בפניו צריך לנהוג בו כבוד ולהזכיר שם המלך בכבוד והדר: ולמה עם לבן גרתי כו' · כל מה דבא להצטדק לפני עשו למה התאחר עד כה לבוא עם רמאי כלבן · כי אכה עד עתה עד אשר יולד יוסף שהוא שטנו · ואע"ג דהתאחר בשביל בניו כבית לבן גם אחר לידת יוסף מ"מ י"ל דלא חפץ לעזוב את בית לבן וללכת עמדו בדרך כראשית ימיו פן ירע לו הדרך לכן המתין עד אשר יגדל מעט: משור אחד כו' · ובא הכתוב לספר לנו איך נתברך יעקב כי משור אחד היו לו העדרים האלה · ור"נ סובר דמדבר בל"י בשבל שהוא שם המין ורבנן דאמרי שור זה משוח מלחמה ע"כ טעם הדברים כי קבלה היתה בידם אשר מזרע אבותם יעמוד משוח מלחמה ומלך המשיח · ויעקב הגיד לו כי הוא זכה לזה ממנו יצאו · והטעם למה אמר לו כזאת · משום דיעקב פחד מפני עשו או פן יבוא עליו בחרב אשר בה נתברך ועל חרבך תחיה · או פן יקום לו הזכות שקיים כבוד אב ואם וכדלעיל · לכן הודיע לו יעקב כי ממנו יצא משוח מלחמה ואל יבטח עוד בחרבו וגם מלך המשיח עני ורוכב על החמור וזכותו יגן עלי [או הטעם כזה כי יעקב הכין עצמו לדורון ולמלחמה ולתפלה ולענין מלחמה הודיע לו כי ממנו יצא המבות מלחמה וגם לו רב אונים וגבורה למלחמה ואם לתפלה ולהכנע בדורון הודיע לו כי ממנו יצא העני ורוכב על החמור · ויוכל להיות גם שפל ברך ולהקריב שי וע'] : שאתה נוהג בו כאח לכבדו וכדלעיל בסימן ד': עמו כעמו כתב בספר מנחת יהודה דדריש העיי"ן כאלו כתוב בפת"ח: זהו שנאמרה ברוה"ק ע"י שלמה כו' · הנה לפני זה אמרו כי השליחות היתה שלא כראוי · ועתה דורש כי שלח אליו מלאכים לפתוח פיו ולהוכיחהו כי הברכות שלו הנה וגם הקב"ה הסכים על זה כי נתברך גם בשמים בברכות אשר ברכו אביו בארץ · ולכן אין לו לשנוא אותו על זה · וזה שלח לו המלאכים וכמ"ש לקמן כי מלאכיו יצוה לך אשר גם זה הוא מענין הברכות ודרש את הכתוב ברכות לראש צדיק על יעקב · ופי רשעים הלועקים חמס על הברכות כי לקח אותן במרמה יכסה הקב"ה ויסכר אחרי כי גם הוא מסכים בזה · וכל זה יכון מאד על עשו: והקב"ה מברכו בתבואה כו' · בילקוט גרים עוד יצחק אמר ורוב דגן ותירוש והקב"ה אמר לו ויען ה' ויאמר לו הנה אנכי נתתי לכם את הדגן ואת התירוש ולפ"ז יהיה הפירוש יצחק אמר לו ומשמני הארץ כו' זה ברכה באיכות כי התבואה תהיה שמנה · ורב דגן ותירוש קאי על הכמות שתהיה התבואה למרבה: ואף רבקה אמו ברכתו כנגדן כלומר גם הברכות אשר ברכו אמו רבקה היה כנגד ברכת יצחק · ויען היתה נביאה וגם מזה ראיה שמפי ה' ברכתו: כיון שאמרה לו בלשון הזה כו' · גירסת הילקוט כיון שאמר לו בלשון הזה הסכים הקב"ה וברכו שנאמר יקראני ואענהו וכי מאחר שברכו של הקב"ה לברכו אביו ואמו למה חזרו וברכוהו ופי' הדברים דבשלמא אם לא היה מברכו ניחא שהולך לברכו מפני שהברכות הראשונות היה בהן פקפוק ושוב נתאששו כדלעיל פס"ז אבל לפי מ"ש שה' בירכו מלמעלה כבר הן מאוששות בלאו הכי · ולפ"ז הך הגדה פליגי על הא דלעיל: ומה הן הברכות בשש צרות וגו' · כלומר עיקר הברכה היא קיבוץ גליות וכבר אמר לה והיינו בשש צרות יצילך וגם בגלות תהיה להם הצלה פורתא בשוט לשון תחבא וגו' · וטעם דברים אלו בגלות כי בשבי

פירוש מהרז"ו

זרזיר מתנים: הוא כו' · לעיל פס"ג סי"ב: אנשי חיל · אלא ניגוה כתיב וע"ל פמ"ז ס"ד שנקראות ע"ש ניגוה הוא אסור ולעיל פ"ע ס"ח וכמ"ש עובדיה פסוק ע"ו: ה רבינו אמר לר"א · תנחומא כאן סי' ג' · ועי' לקמן פע"ח סע"ו ובן כאן: עם לבן גרתי · ע"ל פס"ג ס"י ופס"ז ס"ב: בחפתי · ע"ל ס"פ ל"ו ופ"ק סי' ב' חפותין ולעיל פע"ח ס"ג אלא חפות להם ע"ש: שעדיין לא כו' · לעיל פע"ג ס"ז וש"כ · והנה שם שייך לדרוש כן אלא מ"ש ויהי כאשר ילדה וגו' וכאן שכבר עברו ו' שנה משנולד איך שייך לומר ואחר עד עתה · ויתכן שעל שתיבת ואחר מיותר ע"כ דורש שהפסוק מדבר ב' ענינים · עם לבן גרתי הם י"ד שנה שעבד בעד נשיו וילדיו ואלו לא נחשבו לו לאיחור כי היו בעיניו כימים אחדים וכמ"ש במדרש מה ז' הראשונים אף האחרונים אך כשנולד יוסף ורצה לשוב לבית אביו אז נתאחר וז"ש ואחר כו': ו רבנן אמרי · שלכך שינה לכתוב בל' יחיד לדרוש גז"ש וכמש"ל ספ"ו בכור שורו ופצ"ט ס"ט י"א וע"ל רים סימן י"ב וחמור ע"ל פנ"ו ס"ב בסנהדרין צ"ח · וגאן כמש"ל פס"ח סי"ד ובהרבה מקומות: כעיני עבדים · וס"ד וכעיני שפחה וגו' כן עינינו כו' עד חננו ה' חננו · הכוונה שמאחר שיהיה כן ע"כ גם עתה חננו ה' וכמ"ש הלא אתה תשוב תחיינו ע"כ גם עתה הראנו ה' חסדך וכו': ז אגרומי · ע' מ"כ והמ"ע כתב בל"י הממון אנשים מקבלים מכס כו' ודורש גז"ש וגם ללוט מה שם ממצרים אף כאן וגם הולך ממצרים: ח ברכות לראש צדיק · הובא כל הענין לכאן אגב ברכת רבקה כי מלאכיו יצוה לך מהם לקח יעקב מלאכים ושלחם · ומ"ש ברכות פי' הרבה מיני ברכות מאביו ואמו והקב"ה שהמתברכים בארץ · כיעקב מאביו ואמו וכדומה בתורה מתברכים גם מאלהי אמן · וכך היא מדתו של הקב"ה כמ"ש ואני אברכם כמ"ש במ"ר ס"פ י"א: כנגדו ברכו הקב"ה · כל הענין בילקוט מיכה ה': ונתן מטר זרעך · וס"ד ולחם תבואת האדמה והיה דשן ושמן וזהו ומשמני הארץ וכאן חסר · יצחק אמר ורוב דגן ותירוש והקב"ה א"ל ויען ה' וגו' נתתי לכם את הדגן ואת התירוש (יואל ב') כ"ה בילקוט מיכה ה': יושב בסתר עליון · שבמזמור זה יש פסוקים מדברים לנכח ויש לנסתר · ע"כ דורש שהענין מדבר ביצחק רבקה ויעקב וזהו יושב בסתר עליון ושמעתי שעל שהקונין של יעקב חקוקה בכ"כ ועי' ל"ז בסנהדרין דק"ג א' ובפס"י שם שלא יתחבר כ"א ע"פ מדרש זה · ופסוק אומר לה' מחסי אמר יעקב כשא"ל יצחק גשה נא והמושך בני כמש"ל פס"ה ס"ט י"ט · ופסוק כי אתה ה' מחסי אמר כשהיה בבית לבן כמש"ל ר"פ ע"ד אמרתי אתה מחסי ע"ש · וכשאמרה רבקה עלי קללתך בני אז אמרה ג"כ לא תאונה אליך רעה וכו' · וכשאמרה שילך לפדן ארם אז אמרה כי מלאכיו יצוה וכו' ויצחק א"ל כי הוא יצילך עד אליך לא יגע שום בהם ו' פסוקים כנגד שש צרות כדלקמן · והקב"ה א"ל כי בי חשק ואפלטהו עד בישועתו ע"ל ר"פ ע"ד · ועי' עוד לעיל ר"פ ס"ט שמאה לך נפשי וזהו כי בי חשק: ברכה של וכו' ·

ידי משה

שורה וקל להבין וממלה לפניו קדייק פי' מן אותן מלאכים שכתבו למעלה: עמו כעמו · פי' מה שוא [illegible]

משנת דרבי אליעזר

ולכך הוצרך להביא ראיה מק"ו אע"ג דמסורת בקרא שפגעו בו מלאכי אלהים: על אחת כמה וכמה עם [illegible]

(מדרש רבה בראשית)

צדיק: **ט** (ט) ד"א וישלח יעקב · (תהלים קמ) **אל תתן ה' מאוויי רשע זממו אל תפק ירומו סלה** · [א] אמר לפניו רבון העולמים אל תתן לעשו הרשע מחשבות לבו · מהו זממו אל תפק אמר לפניו רבונו של עולם עשה לו זמם לעשו הרשע כדי שלא תהא לו נחת רוח שלימה · ומה זמם עשה לו הקב"ה לעשו הרשע · א"ר חמא בר חנינא אלו בני ברבריא ובני גירמאניאה שאדומיים מתייראין מהם · ד"א אל תתן ה' מאויי רשע · אמר לפניו רבון העולמים כשם שהיתה בדעתו של לבן לעשות עמי רעה ולא עזבתו · אף מחשבות של עשו אחי שמחשב עלי להרגני הפר רעתו · זה אחד משלשה בני אדם שחשבו רעות ולא עמדו בידן · עשו וירבעם והמן · עשו שנאמר (בראשית כז) ויאמר עשו בלבו · בירבעם כתיב (מלכים א יב) ויאמר ירבעם בלבו · בהמן כתיב (אסתר ו) ויאמר המן בלבו · מהו ויאמר עשו בלבו אמר (ג) קין הרג את אחיו לא עשה לו המקום כלום וסוף שהוליד בנים אחרים וירשו עמו את העולם · אבל אני אהרוג את יצחק אבי תחלה ואח"כ אהרוג את יעקב אחי ואירש את העולם לבדי · שנאמר (בראשית כז) יקרבו ימי אבל אבי · אמר אקרב אבלו של אבא קודם ואח"כ ואהרגה את יעקב אחי · ולא הספיק הקב"ה בידו לכך נאמר אל תתן ה' מאויי רשע: **י** ד"א וישלח יעקב מלאכים · בוא וראה מה כתיב למעלה מן הענין (שם לב) ויאמר יעקב כאשר ראם · [ב] כמה היה מחנה אלהים שני אלפים רבוא ממלאכי השרת · שנאמר (תהלים סח) רכב אלהים (ד) רבותים אלפי שנאן ה' בם סיני בקודש · ויקרא שם המקום ההוא מחנים · שתי מחנות למה מלמד שנתנו לו ליעקב ארבעת אלפים רבוא מלאכי השרת ונדמו לחיילות של מלך · מהן לובשי ברזל ומהן רוכבי סוסים ומהן יושבי קרנות · (ה) פגע בלובשי ברזל אמר להם משל מי אתם אמרו לו של יעקב · פגע ברוכבי סוסים אמר להם משל מי אתם אמרו לו של יעקב · פגע ביושבי קרנות אמר להם משל מי אתם אמרו לו של יעקב · שנא' מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי ואף יעקב היה מזכיר לעשו שמו של הקב"ה ליראו ולבהלו · שנא' כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים · [ג] משל למה הדבר דומה לאחד שזימן את חבירו לסעודה והכיר בו שהיה מבקש להרגו אמר דומה טעם תבשיל זה כטעם אותו תבשיל שטעמתי בבית המלך · אמר ידע ביה מלכא (י) מסתפי ולא קטליה · אף כך יעקב כיון שאמר לעשו כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים · אמר עשו הרשע הגיעו הקב"ה לכבוד הזה שוב איני יכול לו: **יא** ד"א וישלח יעקב מלאכים · למה שלח יעקב אצלו שלוחים אלא כך אמר אשלח לו שלוחים אם יחזור בתשובה אמר להם · אמרו לו אל תאמר · יעקב כדרך שיצא מבית אביו הוא עומד שנאמר כי במקלי עברתי וגו' · ויצו אותם לאמר אמרו לו אל תאמר כשיצא מעמך נטל בידו כלום מתפיסת הבית אלא בשכרי קניתי כל הללו בכחי שנאמר ועתה הייתי לשני מחנות · באותה שעה שקרא יעקב לעשו אדוני אמר לו הקב"ה אתה השפלת עצמך וקראת לעשו אדוני ח' פעמים חייך אני מעמיד מבניו שמנה מלכים קודם לבניך · שנאמר (בראשית לו) ואלה המלכים אשר מלכו וגו' · אמר להם אמרו לו אם לשלום אתה מתוקן אני כנגדך ואם למלחמה אני כנגדך יש לי גבורים בעלי גבורה וזרוע שאומרים לפני הקב"ה דבר והוא עושה להם רצונם · שנאמר (תהלים קמה) רצון יראיו יעשה (ו) (יא) לפיכך בא דוד ליתן שבח וקלוס לפני הקב"ה שעזרו בברחו מפני שאול · שנאמר (שם יא) כי הנה הרשעים ידרכון קשת · מה כתיב אחריו (שם) כי השתות יהרסון צדיק מה פעל · [ד] אמר לפניו רבון העולמים (יב) אם רחקת ונטשת את יעקב שהוא משתיתו ויסודו של עולם · שנאמר (משלי י) וצדיק יסוד עולם · צדיק מה פעל · על אותה שעה נאמרה (תהלים כ) אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר: **יב** ד"א ויהי לי שור וחמור · [ה] שור · זה יוסף שנאמר (דברים לג) בכור שורו הדר לו · חמור · זה יששכר דכתיב (בראשית מט) יששכר חמור גרם · ובן בנו של יוסף עומד לכלות את עמלק · שנאמר (שמות יז) ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב · ובניו של יששכר (ז) [ו] יודעין מה הקב"ה עושה בעולמו · שנאמר (ד"ה א יב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים · וצאן · אלו ישראל

מסורת המדרש א מגילה דף ו' · ילקוט תהלים מזמור ק"מ · ב שמות רבה פרשה כ"ט · במדבר רבה פרשה ב' · שיר השירים רבה פרשה ו' · תנחומא כאן סימן ב' · פסיקתא רבתי פיסקא כ"א · ועיין ילקוט תהלים רמז תשנ"ו · ילקוט כאן רמז ק"ל · ג סוטה דף מ"א · ד ילקוט תהלים רמז תרנ"ג · ה בבא קמא דף י"ז · ו עיין לעיל פרשה ע"ב · ובילקוט דברי הימים רמז תל"ף ע"ט ·

חדושי הרש"ש

יעקב כו' כצ"ל: (ג) קין הרג את אחיו ולא עשה כלום כ"ה וצ"ל ולמחוק תיבות לו המקום כי הכוונה מה שלא תקן קין כלום בהריגתו את אחיו כי סוף שהוליד אביו עוד בנים: (ד) רבותים אלפי שנאן פי' שתי רבואות אלפים והוא חשבון אחד עם שני אלפים רבואות · וע' בבמ"ר פ' ב' ובהגהותי שם וצ"ל במדרגות אלוקית הן: (ה) פגע בלובשי ברזל כו' ברוכבי סוסים כו' ביושבי קרנות כו' שנאמר מי לך כל המחנה כו' · נל"פ דהוכחתו על ג' מיני מחנות ממלת כל דאינו נופל על פחות משלשה כמש"כ התוס' בכתובות ח' א' בסד"ה שהכל על מלת לכולה. ולזה כוונו ג"כ בב"ק נ"ט ב' בד"ה לבתר כמש"כ וכ"מ לישנא דכולן ע"ש · ודברי התוס' הללו נשמטו מהגאון בעל הש"ד בסדר תנאים ואמוראים אות יו"ד שהביא יסוד זה מס' ערוגת הבושם · אך מדברי התוס' בבכורות (מ"א ב') בד"ה וקמעטי משמע דלא ס"ל כלל זה · וכן הנ"י בפ' המפקיד במשנת המפקיד כו' לרבן והפשינן לאחוריו כתב וז"ל ואי כדפירש"י לא שייך למימר כולהו דהא ליכא אלא חדא אלא ע"כ תרתי מילי ניניהו כו' · מוכח להדיא דעכ"פ אתרי שייך למימר כולהו · וכ"מ לי עוד מהא דאיתא בב"ב קמ"ב ב' והלכתא ככל הני לישנא דאמר מר בריה דר"י כו' והם ליכא אלא שתי לשונות · אולם ע"ש בנ"י ותמצא ייסוב נכון · אבל ק"ק לי מבכורות ריש ד' כ"ד ע"ש וכן בריש סוכה כולהו ברבה כו' ע"ש רש"י · וכזה תראה שדברי התוי"ט בפ"ב דתענית מ"ג ד"ה זכרונות במש"כ דריבר"י דאמר כל מקום כו' אינו מכוון רק על ר"ה ויוה"כ של יובל אין נכונים: (ו) לפיכך בא דוד ליתן שבח כו' שעזרו · נראה דהכינוי שב על יעקב: (ז) יודעין מה הקב"ה עושה כו' שנאמר כו' יודעי בינה כו' לדעת כו' · ר"ל כיון שיודעין מה הקב"ה עושה בעולמו לכן יוכלו לדעת

חדושי הרד"ל

בה בשם לרות כו' אל תירא וכן בכל הפרשה עירבובי דברים והוספות שבדומה אינו מן הב"ר כ"א מילמדנו: (ט) ד"א וישלח אל תתן ה' גו' · ג"ז המאמ: אין לו שייכות לכאן ולא לקרא דוישלח ומקומו הראוי בסוף הפרשה אחר ותבונה כו': (י) מסתפי ולא קטליה · הוא לשון הב"ש בסוטה מ"א · ונראה מזה שאינו מן הב"ר שהוא אגדה ירושלמית אלא הוא הוספה מהילמדנו שנסדר אחר סידור הבבלי ככר וכמ"ש בס"ד בהגהותי לס' שמות שהוא ילמדנו כ"פ: (יא) לפיכך בא דוד ליתן · נראה שג"ז אין מקומו כאן וראוי להיות בסוף הפר' אחר יענך ה' ביום צרה שבא לסיים לדרוש כאן מקרא דאגה בככב שבאלותי מזמור: (יב) אם רחקת ונטשת כו' · וז"ש שם נודי הרכם לפור שינוד למקום רחוק:

מתנות כהונה

זמם · חכה תוך פיו: מה זמם עשה הקדוש ברוך הוא לעשו: יושבי קרנות · עגלות חשובות כדאמרינן בפרק עשרה יוחסין ויושבין בקרנות של זהב ומהלכין ברחשי גייסות: הכי גרסינן משל למה הדבר דומה לאחד שזמן: ידע ביה מלכא · לשון תימה וחרדה יודע ממנו המלך ומכירו והוא מתיירא ולא הרגו: ויצו אותם · כיון שלכולם נוה בן נקט בלשון קצר: הכי גרסינן כשיצא מעמך נטל כו' · הכי גרסינן אדוני שמונה פעמים: שעזרו · שעזר ליעקב: אם רחקת · באותה שעה שהיה בצרה אם נתרחקת ממנו מה היו מועילים פעולותיו: מה יעשה ישראל · לעמוד בציוויו של הקדוש ברוך

רש"י

ויאמר עשו בלבו קין הרג את אחיו בחיי אביו ולא הועיל לו כלום שהוליד שת בנים אחרים וירשו עמו את העולם: כמה היה מחנה שני אלפים ושתי ריבואות ממלאכי השרת שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן: מחנים שתי מחנות למה מלמד שנשתלחו ליעקב ארבע אלפים וכל מחנה ומחנה שתי אלפים מלאכים: ונדמו כולם לחיילות של מלך: ויהי לי שור יחיד וחמור יחיד לישנהון דברייתא אמרין חמרתא גמלתא · והם הרבה: באנו אל אחיך אל עשו אתה נוהג בו כאח אל עשו והוא נוהג בך כעשו: הלך ונטל אגרונימון ממלכים · ממונה על השערים שבשוק קנה לו מן המלך אותו מינוי כדי להעליל על יעקב במכסים: כי השתות יהרסון אמר

פירוש מהרז"ו

בא לדרוש מ"ש בסוף תולדות ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו ויצוהו וכו' קום לך פדנה ארם וכו' · ולא פי' מה היא הברכה · ודורש על שלחו ללבן לפדן ארם וזה סימן לבניו וכמש"ל ר"פ ע"ע ענין כל ו' ברכות אלו: **ט** אל תתן ה' · ובריש המזמור חלצני ה' ו מ"ש בריש סי' הקודם יכסה חמס · וע' מד' תהלים ק"מ כל הענין וכמש"ל פע"ד סי"ה שיעקב אמר כל ס' תהלים: בני ברבריא · מגילה ד"ו וע' מ"ת שם ובילקוט שם: שלא עשה כו' · כמש"ל פכ"ג ס"ד כי שבעתים יוקם · ומ"ש אני וגו' יקרבו וגו' וכמש"ל פס"ז ס"ח: **י** באשר ראם וס"ד ויאמר מחנה אלהים זה: שני אלפים רבוא · כמ"ש רבותיים אלפי שני רבוא פעמים של אלפים שהם ב' אלפים רבוא ובמספר הזה לא מצאתי · וע' שמ"ר פכ"ט ס"ב וש"נ וע' במ"ר פ"ב ס"ג ולעיל סוף ע"ד ומדרשים אלוקים הם · ובהגהותה כאן כמו בשמ"ר שם: לובשי ברזל · ע' תנחומא בשינוי וכן בשה"ש כל הענין בשינוי ובארוכות ולקמן פע"ח סי"ח: לטעם תבשיל · סוטה ד' מ"א ב' דא"ר לוי בלשונו ממש: **יא** כשיצא מעמך · היינו בבית אביו שאז היה עמו ע"ל פס"ח ס"ב: ו' פעמים · בפרשה ל"ב ול"ג וע' פר"א ס"פ ל"ז: אם לשלום · ע' קה"ר פ' טובה חכמה עם נחלה ביתר באור: גבורים כו' · וזהו ויהי לי שור כמ"ש ורב תבואות בכח שור · וחמור בעל עצמות כמ"ש חמור גרם וחזק בכחו: ועושה להם רצונו · מרומז במ"ש צאן ועבד ושפחה וכמש"ל סי' ו' מפסוק הנה כעיני עבדים וכו': ולפיכך בא דוד · דורש על יעקב כמש"ל פע"ד סי"א · ויעקב נוה על השבטים ג"כ שיתפללו כמש"ל ר"פ פ"ד · ומ"ש צדיק מה פעל ע"ד מ"ש לעיל פ"ח סי' ו' א"כ נוהג ואלפים כולם למה נבראו וכו' ע"ש וזהו שהתחיל המאמר בתיבת לפיכך שייך אל מ"ש כאן ויהי לי שור וחמור · ובמדרש תהלים א' צדיק מה פעל צדיק העולם מה פעולה הניחו לך כו' · ומ"ש על אותה שעה נא' אלה ברכב וכו' פי' שהשבטים אמרו כן כמ"ש בריש המזמור יענך ה' ביום וכו' ישגבך שם אלהי יעקב עד סופו וכמ"ש במדרש כאן בסוף הפרשה באותה שעה וש' עד שנאמר יענך ה' וכו' · וא"כ מקום מאמר זה בסוף הפרשה ולא כאן ודו"ק: **יב** בבור שורו · וכ"ד

יפה תואר

איתא שור וכפן ושוט לשון: עשה לו זמם · פירש"י בפ"ק דמגילה אל תוליאנו מנחיריו זמם כמין טבעת ברזל שנותנין בחוטמו של אנקה ונמשכת בו ומתוך הזוקה אינה מתחמרת כי אם בו: גירמאניאה ע' בערוך ערך מגוג וברש"י בפ"ק דמגילה: זה אחד משלשה בני אדם כו' · באמת גם לבן חשן להרע ועוד רבים · אבל לבן לא בעצה ותחבולה בא על יעקב וכן שאר אויבים יבואו רק ברצח ואלה השלשה השבו מזמה ובקשה עצה ותחבולה · לכן כתיב גביהם בלבו פי' העצה אשר בלב ומ"מ ולא עמדו בידן אע"ג דמחשבת ירבעם קמה אבל מצינו בפ' ואלו מגלחין כי כנו בעל הפרדסאות שהעמיד שלא יעלו ישראל לרגל: שנאמר יקרבו ימי אבל אבי · ואמרינן בפנ"ז כל מקום שנאמר קריבה לא הגיע לימי אבותיו וכן משמע לשון קריבה מהירות קודם לזמנו ומזה דרים שחפץ לקרב מיתתו: בא וראה מה כתיב למעלה מן הענין כו' · גם הוא בא לתת טעם לשליחות יעקב כי בפגעו מחנות אלהים הבין כי באו אליו להפחיד בהם את עשו · כי לולי זאת לא היה צורך בהם וטעם הדרש הזה הוא מסמיכות הפרשה זו אל סיום פרשה שלמעלה וכן הוא בתנחומא: שמו של הקב"ה ליראו ולבהלו · מ"ש פני אלהים ח"ו לאמר כי הוא פני הקב"ה כי למי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש אבל פי' כפני אלהים הוא מלאכים וכן ת"א · ורק בהזכירו שם אלהים בא הפחד בלבבו: אם יחזור בתשובה · פי' הדברים כי נוה לו לספר מסלאחתו וכמו שמסיים המדרש ויראה כי גם בארץ נכריה בבית לבן הרמאי ברכו ה' · אז ישים אל לבו כי ה' עמו וישוב בתשובה: שנאמר כי במקלי עברתי וגו' · דברי המדרש משובשים פה וכצ"ל אל תאמר יעקב כדרך שיצא מבית אביו הוא עומד שנאמר ויהי לי שור וחמור (ומספר את עשרו) אמרו לו אל תאמר כשיצא מעמך נטל בידו כלום כו' אלא בשכרי קניתי כל הללו בכחי שנאמר כי במקלי עברתי וגו' (ומזה מוכיח שלא לקח כלום מתפיסת הבית) ועתה הייתי לשני מחנות (ומזה מוכיח כי בשכרו קנה הכל) ואח"ז מתחיל ויצו אותם לאמר וגו' באותה שעה שקרא יעקב לעשו אדני כו' · והטא במה שהשפיל עצמו כמו שדרש לעיל את הכתוב מעין גרפם וגו': לפיכך בא דוד כו' · כלומר כמו שיעקב בטח בה' כי בתפלת בניו יושיע שאומרים לפני הקב"ה דבר והוא עושה להם רצונם · לכן בא גם דוד בכח תפלתו להושע ולא בטח בחרבו ובחניתו: וצאן אלו ישראל · היינו זכות השבטים · ואע"ג דכאן כולל כל השבטים מ"מ פרט בסוף

משנת דרבי אליעזר

עמו כעמו כו' · דיוקו דהי"ל לקח עמו כמו דכתיב ואת עמו לקח עמו אלא שהיו משועבדים תחתיו אלא עמו כדומה לו שכ"א היה עשה וכו' וצ"ל מפרש דבא להורות שלא היו עבדיו רק אנרים העומדים לגבות מכס וצ"ל דנרמז בתיבה וגם שהוא מיותר והוא ר"ת "ונטל "גרוני' "מגרים שעיקר שם המכס גרוני וה"א נוספת א"נ י"ל דה"ל אחיך א"ל עשו וגם ס"ת בגימט' מוכס ולכך בא הרמז בס"ת לומר שאם לא יוכל להוסיף כו':

ידי משה

דמתיבת גם קדרים וגם נוטריקון אגרומי כי כן דרך המדרש כשיש תיבה של כמה אותיות של תיבה את ת דורש אותה נוטריקון או יכול להיות שדרש תיבת וגם כמו מגו כן וכו' לומר שהלה לבוא עליו בעלילה: כמה היה מחנה אלהים וכו' · שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם וגו' כוונת המדרש למה דאי' בפ' יתרו ששם של הקדוש ב"ה חקוק על לבם ואף יעקב היה מזכיר לעשו שם הקדוש ב"ה כדי ליראו ולבהלו א"כ גם אותן מלאכים שבאו היו מן אותן רכב שם' בם פי' שבשם של הקב"ה חקוק על לבם וזה

היה כדי ליראו ולבהלו וק"ל: אשלח לו שלוחים אם יחזור בתשובה · פי' לפי שבלא תרנה שעיר שדה אדום לפי שסבר יעקב שיבוא עשו עליו בזכות כיבוד אב שקיים עשו כדאי' שלא ירש עשו הר שעיר

שנאמר (יחזקאל לד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם · ועבד · זה דוד שנאמר (תהלים קטז) אני עבדך בן אמתך · ושפחה · (יג) זו אביגיל שנאמר (שמואל א כה) הנה אמתך לשפחה · באותה שעה הלכו אותן השלוחים אצל עשו וראו עמו גבורים מזויינין ובאו ואמרו ליעקב שנאמר וישובו המלאכים אל יעקב לאמר באנו אל אחיך אל עשו · מהו וארבע מאות איש עמו · א"ר שמואל בר נחמני ארבע מאות מלכים קושרי כתרים · וי"ש אומרים ארבע מאות מיני אפרכין היו עמו · ור' ינאי אמר ארבע מאות ראשי נימוסות היו עמו · וכיון שאמרו לו ליעקב כל אותה גדולה היה מתירא והיה מחלק את נשיו ואת בניו לשתי מחנות · שנאמר ויחץ את העם אשר אתו : יג) ויאמר אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו · [א] באותה שעה אמר אבינו יעקב לפני הקב"ה רבונו של עולם כתבת בתורתך (ויקרא כב) ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד אם יבא רשע זה ויאבד את בני ואת אמם כאחת (יד) ספר תורה שאתה עתיד ליתן על הר סיני מי יקרא בו בבקשה ממך הצילני נא מידו שלא יבא והכני אם על בנים שנאמר הצילני נא · מה עשה עמד ושלח לו דורון לסמות את עיניו · שנאמר (דברים טז) כי השוחד יעור עיני חכמים · ואין חכמים אלא אדומים · שנאמר (עובדיה א) והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו · ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו · מהו ורוח תשימו אמר יעקב לפני הקב"ה רבונו של עולם אם יהיו צרות באות על בני לא תביא אותם זו אחר זו אלא הרווח להם מצרותיהם · באותה שעה נשא יעקב את עיניו וראה את עשו שהוא בא מרחוק ותלה עיניו למרום בכה ובקש רחמים מלפני הקב"ה ושמע תפלתו · והבטיחו שהוא מושיעו מכל צרותיו בזכותו של יעקב · שנאמר (תהלים כ) יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב :

פרשה עו א ויירא

יעקב מאד ויצר לו · ר' פנחס בשם ר' ראובן (א) [ב] שני בני אדם הבטיחן הקב"ה ונתייראו · הבחור שבאבות והבחור שבנביאים · הבחור שבאבות זה יעקב · שנאמר (שם קלה) כי יעקב בחר לו יה · ואמר לו הקב"ה והנה אנכי עמך · ובסוף נתיירא שנאמר ויירא יעקב · הבחור שבנביאים זה משה · שנאמר (שם קו) לולי משה בחירו · ואמר לו הקב"ה כי אהיה עמך · ולבסוף נתיירא (במדבר כא) [ג] ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו · אינו אומר אל תירא אותו אלא למי שנתיירא · ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' שמואל בר נחמן משם ר' נתן [ד] ראוים היו ישראל כלייה בימי המן (ב) אלולי שנסמכה דעתן על דעת הזקן אביהם · אמרו מה אבינו יעקב שהבטיחו הקב"ה ואמר לו והנה אנכי עמך נתיירא אנו על אחת כמה וכמה · הוא שהנביא מקנתר את ישראל (ג) ואומר להם (ישעיה נא) ותשכח ה' עושך נוטה שמים ויוסד ארץ · אמר להון אנשיתון מה אמר לכון (ירמיה לא) כה אמר ה' אם ימדו השמים מלמעלה · אם ראיתם שמים שמטו והארץ מתמוטטה מנטיית שמים וארץ לא היה לכם ללמוד אלא ותפחד תמיד כל היום : ב) ד"א ויירא יעקב מאד ויצר לו · אמר ר' יהודה בר' עילאי לא היא יראה לא היא צרה אלא [ה] ויירא שלא יהרוג ויצר לו שלא יהרג · אמר אם הוא מתגבר עלי הורגני ואם אני מתגבר עליו אני הורגו הדא הוא ויירא שלא יהרוג ויצר לו שלא יהרג · אמר כל השנים הללו יושב בארץ ישראל תאמר שהוא בא עלי מכח ישיבת א"י · כל השנים הללו הוא יושב ומכבד את הוריו תאמר שהוא בא עלי מכח כיבוד אב ואם (ה) שהרי כך אמר יקרבו ימי אבל אבי · תאמר שמת אותו זקן ובא עלי להרגני · א"ר יהודה בר' סימון כך אמר לו הקב"ה (בראשית לא) שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך · תאמר עד כאן היו

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ק"ל · ב מכילתא סוף פרשה בשלח מסכת דעמלק פרשה ב' · עיין ברכות דף ד' וסנהדרין דף צ"ח · ובבמדבר רבה פרשה י"ט · אסתר רבה פרשה ו' · תנחומא סדר בשלח סימן כ"ח · וסדר חוקת סימן כ"ה · ילקוט כאן רמז קל"א · וסדר בשלח רמז רס"ד · ג עיין נדה דף ס"א · ד פסיקתא רבתי פסקא ל"ג · ילקוט ישעיה רמז של"ו · ה תנחומא כאן סי' ד' ·

חדושי הרד"ל

(יג) זו אביגיל · לא נמצא מאביגיל וזרעה מושיע רב לישורון אף שזכתה וילדה ממנה כלאב שהיה מכ יה פני מפיבושת בהלכה · ובתדב"א הביא הגירסא שפחה זו רות שיצא ממנה דוד · אלא שכאן דקאמר עבד זה דוד אין מתיישב כ"כ לגרוס רות דהיא היא · ושם בתנחומא דרש עבד זה משה : (יד) ס"ת שאתה עתיד · אפשר דרש כי ירא אנכי רמז לעשרת הדברות שמתחיל אנכי · או דרש היטב איטיב עמך ואין טוב אלא תורה : (א) שני ב"א הבטיחן · לא חשיב יהושע שא"ל הקב"ה אל תירא יהושע מ' מפני ברהם שאחר שהבטחה נפלו בעי ולכן נתירא והולרך לומר לו אל תירא : (ב) אלמלא שנסמכה דעתן כו' · כצ"ל וכ"ה בפסיקתא דרבתי וילקוט ישעיה : (ג) ואומר להם מי את ותיראי וגו' · ותשכח כו' כצ"ל :

חדושי הרש"ש

מה יעשה · וזהו פ"ד שספרו בברכות (י"ח ב') על הבית חסיד שמשמע מכל הזורע ברביעה ראשונה כדי מלקה אותו והלך הוא וזרע ברביעה שניה כו' שלו לא לקה : (ה) שהרי כך אמר כו' · בילקוט ליתא מלת שהרי

רש"י

לפניו רבונו של עולם אם הכית ונטשת ולא עזבת את יעקב שהוא משתיתו ויסודו של עולם שנאמר וצדיק יסוד עולם :

פרשה עו הבחור שבאבות · מובחר שבאבות : תאמר שהוא בא עלי מכח ישיבת א"י · ומגלחני בזכותו : תאמר שהוא בא עלי מכח כיבוד אב ואם · שהוא זכות גדול דכתיב ויירא יעקב כך אמר עשו יקרבו ימי אבל אבי והרגה את יעקב אחי תאמר שמת אותו זקן ובא עלי להרגני רבי יהודה בר סימון אמר כך אמר לו

מתנות כהונה

כ"ה : אפרכין · שלטונין על אפרכיות : ה"ג יעור עיני וגו' : זו אחר זו · תכופים : והבטיחו · חוזר למעלה על תפלת דוד שהזכיר זכות יעקב ושהצילו הקב"ה מיד עשו והבטיחו הקב"ה גם אותו לעזרו בזכות יעקב :

פרשה עו ונתייראו · שמא גרם החטא כמו שפירש"י בחומש : אלא שנתיירא · כלומר לפי שמתיירא : שנסמכו דעתן כו' · שלמדו מיעקב אבינו וחזרו בתשובה ולא היו סומכין על זכות עצמן ולא על ההבטחה שהבטיחן הקב"ה ואף גם זאת וגו' : אנשיתון · וכי שכחתם מה שאמר לכם כו' : שמטו · דרש ימדו כמו ימעדו

שהוא לשון מייט וענין הקינטור ז"ל שנסתפקו במדת היראה כ"כ עד שנתייאשו מן התשועה לגמרי עד שאפילו לא היה שם מציק היו מתיראים וזהו שמשיים ואיה חמת המציק וקרוב לזה מצאתי שוב בהב"א : לא היה יראה כו' · כלומר אינו ענין אחד שיראה היא גדולה מצרה ואין יראה בלא צרה · וכך מצאתי במהר"ר אליהו מזרחי : ה"ג רש"י ומהר"ר אליהו מזרחי ורבינו בחיי ובספר תולדות יצחק אלא ויירא שמא יהרג ויצר שמא יהרוג אכן גירסת הספר היא ג"כ גירסת התנחומא ולפי זה נ"ל שצרה גדולה מיראה שלא יהרוג אחרים ואע"פ שעשו בא עליו ורדף אותו ואמרו חז"ל הבא להרגך השכם להרגו שנאמר אם במחתרת וגו' י"ל שמ"מ גם עונש לצדיק לא טוב ומהר"ר אליהו מזרחי כתב בשם התנחומא שלא היה מתיירא אלא שמא יהרוג את עשו ויקללנו אביו : הכי גרסינן בילקוט אב ואם כך אמר כו' : יקרבו ימי אבל · כלומר שימות ויתאבלו אחרים עליו :

יפה תואר

כבור ותמור על יוסף ויששכר משום שלהם יש סגולות מיוחדות אשר יוכל לבטוח עליהם בפרט : ועבד זה דוד · גם משה נקרא עבד ה' ובחר יותר לרמז על דוד משום דהוא הכניע את אדום · והזכיר פה ושפחה זו אביגיל · משום שהזכיר את דוד שמפך דמים הרבה · הזכיר עמו אביגיל שמנעתהו מבוא בדמים לומר שאף שהוא שופך דמים מ"מ מונע גם חרבו מדם אם הוא לא במשפט עד כי ישמע גם בקול אשה ואינו כעשו שהוא שופך דם נקי : וראו עמו גבורים מזויינים · כדר' ינאי דאמר בסמוך ארבע מאות ראשי גייסות כו' : ספר תורה שאתה עתיד ליתן על הר סיני מי יקרא בו · אין פירושו שלא יקראו בו משום דיכלו ישראל ולא יהיה מי שיקבלם · דא"כ למה תפס דוקא המצוה של אותו ואת בנו · ולא כל התורה · אבל פי' גם אם ימצאו מקבלי התורה אחרים · גם אז לא יתפנו לקרות בה בראותם כי גם אתה לא תשמור את מצותיה ותתן לעשו להרוג אם על בנים : מהו וריוח תשימו כו' · הנה באמת הושם הריוח להשביע עינו של עשו וכדלקמן · אבל מבקש למצוא בו גם סימן לקורות בניו בגלותם · משום שכל מה שאירע לאבות אירע לבנים וע' ברמב"ן דהאריך בזה : והבטיחו שהוא מושיעו · שנאמר יענך וגו' · כן הוא הגירסא בילקוט ולא גרס בזכותו של יעקב ולפי הגירסא במדרש נ"ל והבטיחו שהוא מושיעו ואת זרעו בזכותו של יעקב · דכל זמן שיזכירו זכותו של יעקב יושעו ולכן אמר הכתוב ישגבך שם א'הי יעקב ולא אמר שם אלהי אברהם ויצחק :

הבחור שבאבות לפי שהיתה מטתו שלמה כדפי' בספרי על כי יעקב בחר לו יה : ואומר להם ותשכח ה' עושך · ומשמע ליה דקאי על המן מדכתיב ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק דהיינו המן שנתמלא חמה על מרדכי והיה מציק לישראל וכוון להשמית · וכ"ה בפסיקתא : מנטיית שמים וארץ לא היה לכם ללמוד · כלומר כיון שתראו שהשמים והארץ לא התמוטטו היה לכם ללמוד כי גם אתם תקומו : ד"א ויירא יעקב מאד וגו' · משום דלפי הנאמר בסימן שלפני זה היה יעקב ירא בלי טעם לכן אמר ד"א טעם על מוראו שירא פן יעמוד לו זכות ישיבת א"י וכיבוד אב ואם או מפני שאין הבטחה לצדיקים בעוה"ז · ואגב שהביא דברי ר"י בר' עילאי בשביל סוף דבריו הביא גם ראש דבריו לדרוש ההבדל בין ויירא ובין ויצר אף כי לענין דבר אחר לא שייכים כלל : ויצר לו שלא יהרג · ואע"ג דהקב"ה הבטיחו והנה אנכי עמך נתירא מפני זכות עשו או משום דאין הבטחה לצדיקים בעוה"ז וכדלקמן : שהרי כך אמר יקרבו וגו' · ומביא לראיה מזה שאביו היה יקר בעיניו שלא חפץ לצערו בחייו · ויש גורסין שהרי כך

פירוש מהרז"ו

וליוסף אמר ואף מדברי סי' זה כבר נאמרו בסי' ו' ז' כאשר הקדמנו כבר שזהו דרך המדרש שמעתיק מכמה מקומות ע"כ באו הדברים כפולים ובשינויים : את נשיו ואת בניו · שנם הם בכלל מ"ש ויחץ את העם וכ"מ לקמן פע"ט ס"ה לבד מ"ש ויחץ את הילדים על לאה וכו' : יג ויאמר אם יבא · לקמן פע"ו סס"ו ע"ש ומה שחסר כאן מילא כאן · ודורש שמ"ש ואתה אמרת שייך לפסוק הקודם והכני אם על בנים · ואתה אמרת בתורתך הפך זה · וכן הלשון להלן שם ואתה אמרת אותו ואת בנו וכו' ואתה אמרת לא תקח וכו' ומ"ש המדרש כתבת בתורתך הוא פי' של ואתה אמרת · ועמ"ש מפורש באיכה רבתי בפ' טומאתה בשוליה כו' אשר לא כתורתך מ"ש ותבין · ומ"ש שלא יבא כו' כי פן הוא ל' לאו · כמש"ל פפ"א ס"ו : ותלה עיניו למרום · שמ"ש וישא עיניו מיותר אלא שנשאם לשמים להפלה · וכאן הוא מקום המאמר של סוף סי' י"א אותה שעה וכמש"ש :

פרשה עו סימן א שני ב"א הבטיחן · מכילתא ס"פ בשלח : ובסוף נתירא · אמר שמא יגרום החטא · שם וסנהדרין צ"ח · ומ"ש כי יעקב בחר לו יה · כי אצל אברהם כתיב אשר בחרת באברם שבחרו מדורו של עובדי כוכבים א"כ מ"ש כי יעקב בחר לו יה היינו שבחרו מהאבות · ומ"ש לולי משה בחירו פי' בחור מכל הנביאים כמ"ש אם יהיה נביאכם וכו' לא כן עבדי משה : כי אהיה עמך · כמ"ש שמ"ר פ"ג בס"ד אינו אומר אהיה עמך אלא שנתירא וע"ז הבטיחו כי אהיה עמך ואין לך לירא ואעפ"כ נתירא גם אחר שהבטיחו עד שהוצרך לומר אל תירא אותו · וע' במ"ר פי"ט ס"ס ל"ב : בימי המן · על שנתיראו מגזירתו ולא בטחו בישועת הי"ת כמ"ש תהלים כ"ב במזמור שאמרה אסתר בך בטחו אבותינו וכו' משמע ולא אנחנו · ואמר אח"כ גול על ה' יפלטהו וגו' : ותשכח ה' עושך · ילקוט ישעיה נ"א והוא לקוח מהפסיקתא פל"ג ס"ה

ותשכח ה' עושך בגלל הכתוב מדבר שנתיראו לשעה כו' אחשב"כ ראוים היו ישראל שלא להגאל מגזרת המן על שנתיאשו מן הגאולה אלולי שהסכימו לדעת יעקב וכו' כמו כאן ד"א ותשכח ה' כו' וכ"ז ע"פ מדה י"ז שפסוק מי את וכו' ותשכח וכו' על מעשה מפורשת בהנ"ך : ותשכח ה' עושך נוטה שמים · הוקשה לו כמ"ש בפסיקתא שם מה ענין זה אצל זה שהיל"ל עושך והוהבך וכדומה ע"כ דורש על פי מדה י"ז ע"פ המפורש בירמיה · ומ"ש שמים שמטו והארץ המוטטה כוונתו ע"פ ישעיה נ"ד י"ד כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט · וע"ל פנ"ג סי"ד ד"ר פ"ג סט"ו · פר"א ס"פ כ"ג ביתר ביאור · שאף אם היו רואים שמטו אין לירא וק"ו שלא מטו אלא נטויין ועומדין · וז"ש נוטה שמים שעדיין נטויין ומיוסדין : ב ולא היא צרה · בתמיה הלא הכל ענין אחד : כל השנים הללו וכו' · דורש מ"ש כי ירא אנכי אותו כי פעמים כתיב את ה' אלהיך תירא ואותו תיראו · ולפעמים כתיב ויראת מאלהיך · ואמרו המפרשים שהיראה שסמוך לתיבת את ואותו מדבר ביראת הרוממות שמקרב ומחבר · והסמוכה לאות מ' מדברת ביראת העונש המרחקת · וכאן הול"ל כי ירא אנכי ממנו ואיך אמר אותו · אלא שירא ממנו ביראה המקרבת בדברי זכות אלו · וראיה לזה במ"ר פר' י"ט ס"ב אלולי שהיו"ל זכוה לא חיה כל השנים הללו · א"ל הקב"ה למשה אל תירא אותו · וכן כאן אלא שחסר סיום פסוק כי ירא אנכי אותו : שוב אל ארץ אבותיך · ולא אמר ואהיה שם עמך

ידי משה

אלא בשביל שכיבד הוריו ולזה שלח לו לעשו והודיע לו שגרתי עם · לבן תרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי מעשיו הרעים · דמגילה בגדול ת"ת יותר מכיבוד אב שכל אותן שנים שהיה יעקב בבית שם ועבר ולמד תורה לא נענש עליהם וא"כ שלח לו שיחזור בתשובה שלא יסבור שהוא קיים כיבוד אב ויעקב לא קיים ודוק :
ויירא שלא יהרג ויצר לו שלא יהרוג · פי' לפי שהיה ידוע ליעקב נבואת רבקה למה אשכול גם שניכם יום אחד א"כ כשיהרוג א' את עשו ע"כ גם הוא ימות באותה שעה וק"ל : תאמר שמת אותו

משנת דרבי אליעזר

לסוסיף וכו' : אם יבא עשו וגו' אם יבא רשע זה וכו' ס"ת שאתה עתיד וכו' מי יקרא כו' · פי' אף שאמר יעקב והיה המחנה הנשאר לפליטה שהיה בטוח שלא יאבדו כולם כדלעיל לז"א אם ה' לא ישמר שלא יכה אם על בנים ועשה כביכול שתורה פלסתר א"כ אותן הנשארים לא ירצו לקרות בתורה מאחר שהקב"ה בעצמו אינו מקיימם :
[illegible]

התנאים ושמרני בדרך הזה ולא יותר · א"ר יוחנן [א] אמר לו המקום שוב אל ארץ אבותיך אעפ"כ ויירא יעקב מאד · אלא [ב] מכאן שאין הבטחה לצדיק בעולם הזה · ר"ה בשם ר' אחא אמר הנה אנכי עמך אם יהיה אלהים עמדי אלא מכאן שאין הבטחה לצדיק בעוה"ז · ר"ה בשם ר' אחא אמר (שמות ג) ויאמר כי אהיה עמך ואין דבר רע מזיקך · וכתיב (שם ד) ויהי בדרך במלון · אלא שאין הבטחה לצדיק בעולם הזה · ר' פנחס בשם ר' חנין דציפורן אמר (מלכים א א) ויען בניהו בן יהוידע את המלך ויאמר אמן כן יאמר · והלא כבר נאמר (ד"ה א כב) הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה אלא אמר הרבה קטיגורין יעמדו מכאן ועד גיחון: ג ויחץ את העם · לימדך תורה דרך ארץ שלא יהא אדם נותן כל ממונו בזוית אחד ממי אתה למד מיעקב · שנאמר ויחץ את העם וגו' · [ג] וכן הוא אומר (מלכים א יח) ואחביאם המשים איש במערה · ויאמר אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו · אלו אחינו שבדרום · והיה המחנה הנשאר לפליטה · אלו אחינו שבגלות · א"ר הושעיה אע"פ שנשארו לפליטה מתענים היו עלינו בשני ובחמישי: ד ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק · הא לעשו לא אלא הבוחר בדרכיהם והעושה כמעשיהם אני מתקיים עליו · מי שאינו בוהר בדרכיהם ואינו עושה כמעשיהם איני מתקיים עליו · ר"ה בשם ר' אחא אמר מי היה קרוב לדוד לא אחז הוא מניח לאחז ואומר לחזקיהו (מ"ב כ) כה אמר ה' אלהי דוד אביך · אלא הבוחר בדרכיהם והעושה כמעשיהם אני מתקיים עליו · שאינו בוחר בדרכיהם ואינו עושה כמעשיהם איני מתקיים עליו: ה קטנתי מכל החסדים · א"ר אבא בר כהנא איני כדאי · ר' לוי אמר כדאי אני אבל קטנתי מכל וגו' · כי במקלי עברתי את הירדן הזה · ר' יהודה בר' סימון בשם ר' יוחנן אמר [ד] בתורה בנביאים בכתובים מצינו (ג) שלא עברו ישראל את הירדן אלא בזכותו של יעקב · בתורה כי במקלי עברתי את הירדן הזה · בנביאים (יהושע ד) והודעתם את בניכם לאמר ביבשה עבר ישראל את הירדן הזה · ישראל סבא · בכתובים (תהלים קיד) מה לך הים כי תנוס הירדן תסוב לאחור וגו' מלפני אלוה יעקב (ג) א"ר לוי אתר הוא (ד) תמן מצווח [ה] ירדן בחמי טבריה: בבהלה נכנס אבינו יעקב לשם ונעל בפניו עשו והתר לו הקב"ה חתירה במקום אחר ויצא · הה"ד (ישעיה מג) כי תעבור במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך: ו הצילני נא מיד אחי מיד עשו · הצל את בני לעתיד לבא מיד בני בנ"ו שבאו עליהן מכחו של עשו · הה"ד (דניאל ז) [ו] מסתכל הוית בקרניא ואלו קרן אחרי זעירה סלקת ביניהון זה [ז] בן נצר · ותלת מן קרניא קדמייתא איתעקרה מן קדמה זו שנתנו להם מלכותם מקדין וקרוס וקרדידוסי · ואלו עינין כעיני אנשא בקרנא דא ופום ממלל רברבן · זו מלכות הרשעה שהיא מכתבת טירוניא מכל אומות העולם · א"ר יוחנן כתיב על קרניא עשר מינה מלכותא י' מלכין יקומון מן ארעא · כולהון ביוצאי ירכו של עשו הכתוב מדבר אלא (שם) מסתכל הוית בקרניא ואלו קרן אחרי זעירה סלקת ביניהון · זו מלכות הרשעה · ותלת מן קרניא קדמייתא איתעקרה מן קדמה אלו שלשה מלכיות הראשונות · ואלו עינין כעיני אנשא בקרנא דא זו מלכות הרשעה שהיא מכנסת עין רעה בממונו של אדם · פלן עתיר נעבדיניה ארכונגוס · פלן עתיר נעבדיה בליוטוס · פן יבא והכני אם על בנים · ואתה אמרת (דברים כב) לא תקח האם על הבנים · ד"א פן יבא והכני אם על בנים · ואתה אמרת (ויקרא כב) ושור ושה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד: ז ואתה אמרת היטב איטיב עמך · היטב בזכותך איטיב בזכות אבותיך · וילן שם בלילה ההוא ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו אחיו · עזים מאתים

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קל"א כל הענין: ילקוט מלכים ב' רמז קס"ח · ב ברכות דף ד' · ג סנהדרין דף נ"ט · ילקוט מלכים רמז ר"י · ד מועד קטן דף ח' · שיר השירים רבה פרשה ד' פסוק א' · ילקוט כאן רמז קל"א · ילקוט יהושע רמז ע"ו · ילקוט ישעיה רמז כט"ו · ה עיין ב"ב דף ע"ד · ו ילקוט דניאל רמז תתל"ף ס"ד · ז כתובות דף נ"א ·

חדושי הרש"ש

אחרי ונכון: (ג) שלא עברו ישראל את הירדן אלא בזכותו של יעקב · יתבאר עפ"י מש"כ המפרשים הטעם מדוע ברפידים אמר השם והכית בצור ובקדש אומר ודברתם אל הסלע · והוא יען שכבר ניתן אל הסלע כח להוציא מים שוב אין הנס גדול כ"כ כמו בפעם הראשון ודי לזה בדבור (וכ"ל שהוא ע"ד התשובת גביהא בן פסיסא להשוא לדוקי בחלק ק"א א') דלא הוו חיי דהוו לא כ"ש · וכן כאן לולא שכבר נקרע הירדן ליעקב לא היו ישראל כדאי לעשות להם נס גדול כ"כ ליקרע להם בתחלה: (ג) אר"ל אתר הוא תמן מצוות ירדן בחמי טבריה כו' · וכ"ל דפי' מצוות הוא כדלעיל פס"ו בגלילא צווחין לחויא חיויא · ובפ"ע בבוק סמיא צווחין לעווירא סגי נהור וכן בד"ע · ור"ל דבחמי טבריא יש מקום אחד שנקרא ירדן ג"כ · וכאשר נחפז ונבהל יעקב בברחו לחרן נפל שמה בלי דעת ונעל בפניו כו' והוא שמביא שם בפסוק דכי תעבור

חדושי הרד"ל

(ד) תמן מצוות ירדן בימא טבריא · עי' בתג"כ פמ"ס שהיה שם מערה מקום מרחץ וכו' עיין בב"ב:

מתנות כהונה

שאין הבטחה כו' · אין הצדיקים סומכין על ההבטחה לירא שמא יגרום החטא ועיין מזה ברמב"ן בסדר זה: הנה אנכי עמך · הקב"ה אמר לו הנה אנכי עמך והוא אמר בנסתפק אם יהיה אלהים עמדי ואתי' כמ"ד שהבטחת הנה אנכי נאמר לו קודם שאמר אם יהיה אלהים עמדי כסדר הפרשה: כי אהיה עמך · כך אמר הקב"ה למשה: איש מג חה וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא והכינותי את כסא מלכותו על ישראל: מכאן ובו' · מכאן ועד נהל גיחון ששם אמר דוד למושחו למלך: יעמדו · יכולים לעמוד: ה"ג בילקוט וכן הרמב"ן ויחץ את העם למדך תורה דרך ארץ שלא יהא אדם נותן כל ממונו בזוית א' ממי אתה למד מיעקב שנאמר ויחץ את העם וגו' · וכן הוא אומר ואחביאם חמשים איש במערה: ה"ג אלו אחינו שבגלות שנקראו בשל מקום פלטה הנשארת וה"ג נ"כ בילקוט והרמב"ן ורבינו בחיי: ה"ג בילקוט מתענים היו עליהם כלומר אע"פ שהיו פליטים בארץ אויביהם היו צריכים רחמים: הא לעשו לא · הלא מלך כל העולם ברוך הוא: מתקיים עליו · להצליח בכל דרכיו ולהושיע מכל צרותיו: מניח לאחז · לאמר לו אלהי דוד אביך או לאמר לחזקיה אלהי אחז אביך לפי שהיה רשע: איני כדאי · מעולם הייתי קטן להעשות לי נס: כדאי אני הייתי כדאי אבל נעשיתי קטן מפני כל החסדים: מצוות · נופל שם בחזקה ורוגש מאד: ונעל בפניו עשו בלכתו לחרן: דמלכותי של עשו: טירוניא · הערוך פירשו ענין מס ונראה שהוא ענין ממשלה ועילה ועיין בערוך ערך פרן הראשון והשלישי: ג' מלכיות הראשונות · בבל יון ומדי ועי' מזה בערוך ערך קרן: פלן עתיר כו' · פלוני זה עשיר נעשה אותו מושל או חכם מחכמי העצה ויתן לנו ממון הרבה כדלעיל אצל אנטונינוס פרשה ס"ז: בזכות אבותיך · ואע"פ שאין לי זכות הרי

רש"י

לו הקב"ה שוב אל ארץ אבותיך שמא אה'ר עד כאן היו התנאים ושמרני בדרך הזה ולא יותר: רבי הונא בשם רבי אחא אמר הנה אנכי עמך אעפ"כ אם יהיה אלהים עמדי אלא מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה: אמר רבי אע"ג דנשאר לפליטה מתענין היו עליהם שני וחמישי: הא לעשו לא · בתמיה כלומר אף עשו (לא) היה בא מכח זכותם כמוהו: בנביאים והודעתם את בניכם מחר לאמר וגו': כי במקלי עברתי את הירדן הזה אמר רבי לוי אתרא כן הוא מלטיות ירדן · מקום הוא שנקרא ירדן בחמי טבריה והם מים חמין ובבהלה נכנס יעקב אבינו לשם ונעל עשו בפניו והתר לו התירה הקדוש ברוך הוא במקום אחר ויצא הדא הוא דכתיב כי תעבור במים אתך אני: הצילני נא בני לעתיד מיד אחי בני בניו שבאין מכחו של עשו הדא הוא דכתיב מסתכל הוית בקרנייא קדמייתא אחרי זעירה סלקת ביניהון זה בן נצר: ותלת מן קרנייא קדמייתא אתעקרו מן קדמה · אלו ג' מלכיות בבל יון ומדי: פלן עתיר נעבדיניה ארכינום · מושל על השרים בלשון יון: פלן עתיר נעבדיניה בלווטום · וגטול ממנו שחד בלווטוס כמו בליוטין: עזים מאתים מכאן לעונה האמורה בתורה · והמור' הגיה סימן לעונה האמורה בתורה כלומר כשם שפירש תורה לבהמות כראוי להן כך יש לחשוב

פירוש מהרז"ו

אלא אמר ואהיה עמך היינו בדרך עד שאשוב והרי אני סמוך לארץ · וכבר היה עמדי [illegible] מלון: ויהי בדרך במלון · ויפגשהו ה' ויבקש המיתו: אמר כן יאמר ה' · [illegible] הולך בניהו לתפלה זו הרי קודם שנולד הובטח ע"ז ועתה צוה דוד לקיים כן ולהמליך [illegible] בגיחון והכל מטעם שמא יגרום החטא: ג ואחביאם · כ"כ ויחביא המשים איש במערה [illegible] הו פסוק זה ואחביא מנביאי ה' מאה איש חמשים חמשים איש במערה: ה איני כדאי [illegible] דייק מכל החסדים שלא לפי מעשי רק חסד חנם: כדאי אני · דייק מכל האמת של [illegible] מעשי עשית אלא שעתה קטונתי: אלא בזכותו של יעקב · שמעשה אבות סימן לבנים [illegible] ולכך כשעברו בני ישראל את הירדן הזכיר שעבר יעקב ג"כ את הירדן להורות שבזכותו עברו [illegible] בניו וכ"ה בילקוט: בחמי טבריא · ל"ל דנ"ל בים טבריא וכמ"ש לעיל פ"ד ס"ה [illegible] ירדן עבר בימא טבריא וכן עד היום רואים שהוא כן · ומ"ש מצווח פי' קוראים בל' [illegible] וכ"ה בכ"מ · ומאמר ר' לוי הובא אגב מאמר של ר' יוחנן · ומאחר לא"י מפסיק [illegible] והכרח לעבור בירדן · אך המדרש מוסיף בעבר הירדן שעובר בים · ומ"ש בבהלה [illegible] יעקב היינו כשרדפו · ועי' בתג"כ פמ"ס המעשה בא"א: כי תעבור במים · ובפסוק [illegible] הקודם כה אמר ה' בורלך יעקב ויוצרך ישראל: ו בן נצר · כתובות (ד' ל"א) הובא בערוך [illegible] ועי' בילקוט דניאל בשינוי: טירוניא · לעיל פ' ע' סי' ח' וש"נ: מקרין וקרוס · [illegible] ממלכות קטנות מאומות שבימיהם ומ"ש אחרא יקומון מן ארעא הוא ט"ס ונמשך לכאן מפסוק [illegible] י"ז: ארכונום · מלשון שר ובערוך גורס ארכווגוס: בליוטוס · בערוך פירש [illegible] העצה ול"י הוא ועי"ל פע"ז ס"ו: ואתה אמרת לא תקח · עיין ל"ז במדרש (תהלים [illegible]

[illegible] זרעו להצילם מיד באי כח עשו: היטב בזכותך כו' · דריש מיתורא דקרא כי היטב הוא מיותר [illegible] דקרא דריש על זכות אבותיו שאינו אדום כ"כ דהא כבר אמר לו אני ה' אלהי אברהם אביך וגו' [illegible]

יפה תואר

[illegible]

ידי משה

[illegible]

משנת דרבי אליעזר

[illegible]

ותישים עשרים · [א] א"ר אלעזר מכאן לעונה האמורה בתורה · הטיילים בכל יום · (ד) הפועלים שתים בשבת · הספנין אחת לששה חדשים · עזים מאתים שהן צריכות תיישים עשרים · רחלים מאתים שהן צריכות אילים עשרים · גמלים מיניקות ובניהם שלשים · ובנאיהם שלשים · ר' ברכיה בשם ר' שמעון בן גמליאל אמר לפי שהוא צנוע בתשמישו לפיכך לא פירסמו הכתוב אלא גמלים מיניקות ובניהם שלשים : פרות ארבעים ופרים עשרה · שהן צריכים פרים עשרה · אתונות עשרים · שהן צריכים עיירים עשרה · (ה) ולמה הוא נותן את הגמלים באמצע אלא אמר לו הוי רואה את עצמך כאלו אתה יושב על בימה ודן ואני נידון לפניך ואתה מתמלא עלי רחמים : ח ויצו את הראשון לאמר כי יפגשך עשו אחי ואמרת לעבדך ליעקב מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו · [ב] רבי ור' יוסי בר' יהודה היו מהלכין בדרך ראו גוי אחד בא לקראתם · אמרין תלת מילין הוא שאיל לן · מה אתון ומה אומנתכון ולאן אתון אזלין · מה אתון יהודאין · מה אומנתכון פרגמוטטין · ולאן אתון אזלין למזבן חטים (ה) מן אוצרי דיבני · עמד לו רבי כנגד הגוי לראות מה ישאל והמתין לו ר' יוסי בר' יהודה אמר אם אמר מלה אנא אמ' אוהרי · א"ל ומנין אית לך הא · א"ל מיעקב אבונא · (ו) והנה גם הוא אחרינו · ויצו את הראשון וגו' גם את השני · רבי פנחס ור' חלקיה בשם ר' סימון במוצאכם אותו בגדולתו · ואמרתם גם הנה עבדך יעקב (ו) אחרינו · הה"ד (איוב ט) ארץ נתנה ביד רשע פני שופטיה יכסה וגו' · ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו למה לא הכניסן לו בערבוביא כדי לתמהו על דורון שלו · ולמה לא הכניסן כולן כאחת כדי להשביע עיניו של רשע · אתי למחסל והוא אמר קביל · אתי למחסל והוא אמר קביל · ותעבור המנחה על פניו וגו' · אף הוא בעקא : ט ויקם בלילה הוא ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחותיו וגו' · [ג] ודינה היכן היא · נתנה בתיבה ונעל בפניה · אמר הרשע הזה עינו רמה היא שלא יתלה עיניו ויראה אותה ויקח אותה ממני · ר"ה בשם ר' אבא הכהן ברדלא אמר · אמר לו הקב"ה (שם ו) למס מרעהו חסד · מנעת מרעך חסד · מנעת חסדך מן אחוך דאלו איתנסיבת לגברא לא זינתה · (נ"א [ד] דנסבת לאיוב לאו גיירתיה) בתמיה לא בקשת להשיאה למהול הרי היא נשאת לערל · לא בקשת להשיאה דרך היתר הרי נשאת דרך איסור · הה"ד (בראשית לד) ותצא דינה בת לאה · ויקחם ויעבירם את הנחל · ר"ה בשם ר' אידי עשה עצמו כגשר נסיב מן הכא ויהיב הכא :

ויותר

מסורת המדרש א כתובות דף ס"א · ירושלמי כתובות פרק ה' הלכה ז' · ילקוט כאן רמז קל"א · ב ילקוט כאן רמז קל"א · ג ילקוט איוב רמז תת"ק · ד בבא בתרא דף ט"ו · ירושלמי סוטה פרק ה' · לעיל פרשה כ"ז · לקמן פרשה פ' · ילקוט סדר וירא רמז ק"ב · ילקוט איוב רמז תתנ"ב ·

חדושי הרד"ל

(ה) מן אוצרי דיבני · והוא אוצר לתבואת ארנונית מס למלכי רומי שטעו דיבנה והיו מוכרים משם חטים ליבים עי' בתוספתא דמאי פ"א ובתוספתא שלהי מכשירין וכמש"ש בס"ד : (ו) אחרינו הה"ד ארץ כו' פני שופטיה יכסה · שיעקב כיסה והכניע עצמו לבלתי ראות פניו עד שתעבור המנחה ויכפר פניו ואחר כך יראה פניו :

חדושי הרש"ש

תעבור כמים כי תלך במו אש לא תכוה כו' מפני שבא באש ובמים דתוני שכרית רתיתי עוכא · ור"ל פליג על ריב"ש וסובר שלא כוון יעקב על הירדן הידוע : (ד) הפועלים שתים בשבת · עיין ברש"י בפיה"ת הובאו בשלימות : (ה) ולמה הוא נותן את הגמלים באמצע אלא כו' ואני נידון לפניך ואתה מתמלא עלי רחמים · עי' ברכות (סוף דף נ"ו) הרואה גמל בחלום מיתה נקנסה לו מן השמים והצילוהו ממנה כו' : (ו) והנה

רש"י

לחטוב וליתן דעת לשער כמה עונה ראויה לבני אדם לכל אחד ואחד כראוי לו : טיילין אלו תלמידי חכמים עבירים : הפועלים פעמים בשבת · והספנים שהם מפרישים בים אחד לששה חדשים : עזים מאתים שהן צריכות תיישים עשרים · לזיוגן : רחלים מאתים שהן צריכות אילים עשרים : גמלים מיניקות ובניהם שלשים · ובניהם שלשים הכל לפי ענינו : הוי רואה את עצמך כאלו אתה יושב על בימה ואני נדון לפניך · לפי שגמלים גבוהים כבימה זו : ראו גוי אחד בא לקראתם אמר תלת מילין ההוא גוי שאיל לן · מה אתון ומה אומנותכון ולאן אתון אזלון : למזבן חטי מן אוצרא דיבנה : עמד לו רבי · כלומר הלך ועמד לו כנגד הגוי לראות מה ישאל והמתין עצמו רבי יוסי ברבי יהודה אמר אם אמר מלה אנא אמר אוהרי אם יענהו הגוי מאותה תשובה שיאמר לו רבי אני אבא אחריו ואשיבהו תשובה אחרת : במוצאכם אותו בגדולתו · מלמד היה לדורות הבאים איך יספרו כנגדו דרך בקשות כמו שהוא עושה הדא הוא דכתיב כדבר הזה תדברון אל עשו : כי אמר אכפרה פניו · הדא הוא דכתיב ארץ נתנה ביד וגו' שיעקב היה מתיירא לראות את פניו כי אמר אכפרה פניו : אתי למחסל אמר ליה קביל · כשמשיים מנחה אחת אמר ליה קבל מנחה אחרת עוד להשביע עינו : אף הוא הוה בעקא · אף ע"פ שהיה נתן לו מנחה היה יעקב שרוי לו בצער שהיה צריך לכל אלה : א"ל הקב"ה

למס

מתנות כהונה

זכות אבותי קיים : לעונה האמורה בתורה · כל זה בירושלמי דכתובות בפ' אע"פ ועי' בפירש"י בחומש : בנאיהם · אלו הזכרים הבועים אותם שמי שאין לו בנים נקרא הרוס ומי שיש לו בנים נקרא בנוי שנאמר אולי אבנה : שהוא צנוע בתשמיש · מפרש בגמ' שתשמישו אחור כנגד אחור : ובנאיהם ל' גרסינן : ה"ג שהן צריכין פרים עשרה : ולמה הוא נותן כו' · שהיה לו לסמוך הטהורים לטהורים : ואתה מתמלא כו' · ודרש גמלים לשון גמילות חסד : מה אתון יהודאין · אם ישאל לנו מה אתה כלומר מאיזה אומה אתם אני אומר יהודים אנחנו ואם יאמר מה אומנות שלכם אומר סוחרים כו' : למזבן כו' · לקנות חטים מאוצרות של עיר יבנה : אם אמר מלה כו' · אם יאמר דבר שאלה אחת אני אענה עליו כפי השאלה ורש"י ז"ל פירש רבי יוסי בר יהודה אמר בלבו אם יענהו הגוי מאותה תשובה שיאמר לו רבי אני אבוא אחריו ואשיבהו תשובה אחרת : א"ל ומנין כו' · ר' יוסי א"ל לר' מניין לך זאת להכין דבר תשובה קודם בא השאלה וא"ל מיעקב אבינו שאמר למוליכי המנחה כדבר הזה תדברון וגו' : במוצאכם אותו בגדולתו · לאה שרמז על העתיד שאם נמצא בני עשו בהצלחתן ובגדולתן נהיה נדחים מפניהם עד עת בא הישועה וזהו והנה גם הוא אחרינו : ארץ נתנה וגו' · שיעקב קרא עצמו עבד לו וזהו פני שופטיה יכסה : לתמהו כו' · כלומר שיראה ויבין שיאך המה מסודרים כהלכתן וכפירש"י בחומש גרם לתמהו על ריבוי דורון משמע שיראה שהמה מינים רבים ומתוך זה יעמיד על מנינם וידע כי רב הוא : כולן כאחת · מיד עדר אחר עדר ולמה רווח תשימו : למיהסל · לסיים שסבור שבכל כלה המנחה ועוד מעט ועוד עדר בא : והוא אומר · מוליך העדר אמר לעשו קבל עוד : אף הוא בעקא · אף על פי שהיה יעקב שולח לו המנחה לא ניחא דעתו והיה שרוי בצער שצריך לכל זה וכן פירש"י בהדיא : ודינה היכן היא · דייק מדכתיב אחד עשר ילדיו וכיילינהו כולהו להדדי ש"מ בשוין דבר הכתוב גם הנקבה נקראת בלשון הקודש ילדה והכינוי ליחיד' ילדותו וכינוי לרבו' ילדותיו כמו נער' נערותיו והיא נכנסת בכינוי הרבים לזכרים שהוא ילדיו וילד כינוי ליחיד : ברדלא · שתי תיבות הן בר דלא בנו של דלא והוא שם אדם וכן הוא בהרבה מקומות ואם תחפשנה תמצאהו במדרש קהלת ובירושלמי פעמים לא מעטים וכן פירשו בספר יוחסין גם יכול להיות שנקרא כן על שם מקומו כדאיתא בירושלמי בפרק הדר אנשי ברדלא וכן הוא בירושלמי בהרבה מקומות : דאלו אתנסבת כו' · אלו היתה נישאת לאיש לא באת לכלל זנות שלא היה לקחה שכם : הנסבת לאיוב כו' · כשנשאת לאיוב לא החזירתו למוטב בתמיה וכן אם היתה נשאת לעשו היתה מחזירתו למוטב וכן הוא בילקוט איוב וכן לעיל פרשה י"ט ובפרשה כ"ז וב"ק דמסכת בבא בתרא : למהול · זה עשו : לערל · שכם : בגשר · נראה שהגימ"ל נקודה בפת"ח והוא אדם המעביר הספינה לעבר הנהר מעבר השני כד"א חמר גמל ולא שעמד באמצע ושלח ידו ולקח מצד זה ונתן לצד זה דא"כ למה ויותר לבדו ולמה לא לקח אותם פעמים קטנים כדרך שלקח אחר המטלטלים כולם ולא היה נותר לבדו ומהר"ל אליהו מזרחי פירש דדייק מדלא כתיב שחזר ועבר לעבר השני משם הניח נשיו ובניו בראשונה והנראה בעיני כתבתי : נסיב בו' · לוקח מצד זה ונותן בצד זה :

יפה תואר

הטיילים בכל יום · י"מ הטיילין הוא בני אדם המפונקים · וי"מ הבריאים והמעונגים שאין עושין מלאכה · וי"מ אנשים שאין פורעים מס : הספנין המה עוברי ארחות ים הגדול : ראו עובד כוכבים אחד כו' · הנה מה שדרך העובד כוכבים לשאל שלש שאלות אלה · מפני ששם החשודים על גזל ועל שפיכות דמים · ולכן ישאלו בראשונה מאיזה עם הוא · שאם הוא מעם אשר יוכלו לפגוע בו · פן חזק הוא ממנו · ובשנית מה אומנתו לדעת אם הוא בעל ממון · ובשלישית לאיזה מקום שילך לדעת התלך לו הדרך או התקצר · ובזה ידע באיזה מקום יוכל לפגוע בו · ומובא פה המעשה הזה לפרש לנו · כי גם יעקב אשר הגיד להם את השאלות האלה וידע כי ישאל אותם את השאלות האלה מפני שחשוד היה עשו בעיניו על גזל ועל ש"ד : במוצאכם אותו בגדולתו · אז תכנעו לפניו · אבל אם תראוהו בשפלותו אל תכנעו מפניו · וזה מדרש מיותרא דקרא דהא כתיב מקודם כי יפגשך עשו אחי · וע"ז קאי וגם כי יפגשך משמע שהוא יבוא נגדך ובמוצאכם אותו משמע כי הוא ישב במקומו ואתם תבואו אליו לכן דריש במוצאכם בגדולתו : הה"ד ארץ נתנה ביד רשע וגו' · בא בזה הכתוב לפרש כי אמר אכפרה פניו וגו' ואחרי כן אראה פניו אולי ישא פני · כי הכוונה בזה יען דעשו ברשעו יראה להרחיק ממנו פני צדיק פן יוכיחנו עלי פשעו ופן ייבוש מפניו וכמו דכתיב ארץ נתנה ביד רשע והרשע יראה לכסות פני השופטים כי לא יראוהו ויוכיחוהו · ובזה עמל יעקב לבוא לפניו במנחה לכפר פניו ולהסיר כעסו ממנו · ואחרי כן אראה פניו ולא ירחיקני עוד · אולי ישא פני אולי יוכל לשאת ולראות את פני : למה לא הכניסן לו בערבוביא · פי' לערבב המינים זה בזה · ומשני כדי לתמהו בו' שיראה טוב הסדר שהביא מכל מין בראוי מהעזים והרחלים הרבה · ומהפרות שהן יותר חשובות מעט וכן מספר הזכרים למספר הנקבות · הה"ז מקשה ולמה לא הכניסן כולן כאחת ושם ריוח בין העדרים ומשני כדי להשביע עיניו כו' : אף הוא בעקא · פי' אע"פ שהתפלל לה' ותיקן את המנחה כראוי מ"מ היה יעקב בצער שמא לא יועילו לו כלום : אמר לו הקב"ה למס מרעהו חסד מביא את המקרא הזה כאן רק לומר שהכתוב הזה ידבר גם על יעקב : מנעת מרעך חסד · מנעת חסדך מן אחוך · כפל לשון הוא ובילקוט הגירסא רק מנעת חסדך מן אחוך · ופי' שאלו נשאת לו אולי שב בתשובה כי הכל מן האשה כדלעיל פי"ז : להשיאה למהול · לעיל פכ"ג איתא עשו שונא דם מילה היה ועמ"ש שם : הה"ד ותצא דינה בת לאה · וס"ד אשר ילדה ליעקב דרים דיעקב היה הגורם מה שיצאה ושכם ראה אותה :

פירוש מהרז"ו

כ"ב) למה עזבתני ולעיל ס"פ ע"ה ומה שכתבתי שם : ז מכאן לעונה · בירו' כתובות פ"ה סוף ה"ז שם הגי' ר"א וכמ"ש שם במשנה החמרים א' בשבת הגמלים א' לל' יום דברי ר"א וכמ"ש רש"י בחומש : ובנאיהם · דאם בניהם כפשוטו יקשה למה שינה בגמלים שלא לכתוב הזכרים ע"כ דורש א"ת בניהם אלא בנאיהם וכמ"ש חז"ל א"ת בניך אלא בוניך וע' שמ"ר פ"א סי"ז ואלה בניה בוניה וע' מ"כ : שהם צריכים כו' · לשון הירושלמי דאינון לעיין · וכן אצל העירים דאינון לעיין ופי' שהם עמלים תמיד במלאכה ומשא · אך עזים ורחלים התישים והאילים בטלים ממלאכה וע' רש"י בחומש : גמלים באמצע · שחושב כאן ה' מינים תחלה רחלים ועזים שהם מרובים מאתים מאתים והי"ל לסדר פרות ארבעים גמלים שלשים אתונות עשרים · ע"כ דורש שלכך גמלים באמצע שסידר לפניו המנחה כדמיון בימה שגבוה באמצע ונמוכה מצדדים · כך תחלה האילים והעזים הנמוכים ואח"כ הגמלים הגבוהים ואח"כ הפרות והאתונות וכמ"ש ויק"ר פ"י ר"ס ו' ואת פר החטאת ואת שני האילים ג"כ בדמות בימה · וע"ל פע"ח ס"ס א' ג"כ כלשון הזה : ח ראו אחד · רבי דימה עצמו ליעקב כמש"ל ס"פ ע"ה ויחי יהודה בצפורי י"ז שנה וכל ענייניו לומד מיעקב : תלת מילין · כמ"ש ושאלך לאמר למי אתה ואנה תלך ולמי אלה לפניך · וכן כאן ישאל מה אתון נגד למי אתה שפי' מאיזה עם ומשפחה · ומה אומנתכון כנגד ולמי אלה לפניך פי' במה אתה עוסק · ולאן אתון אזלין כנגד ואנה תלך : פרגמטוטין · סוחרים שלא רצו לומר שהם לומדי תורה שלא יכביד עליהם בשאלות · ולא שקרו כמ"ש כי טוב סחרה מסחר כסף · וזה מ"ש למזבן חיטים מן אוגריא דיבנה פי' ללמוד במקום הוועד : אף הוא בעקא · דורש על פניו על כעסו כמ"ש פני ילכו : ט ויקח את שתי וכו' · ואת אחד עשר ילדיו שהיל"ל ואת שתים עשר ילדיו ודרש שטמנה · כמש"ל פ"מ סי' ה' · ומ"ש ויקח אותה פי' לאשה : דנסבת לאיוב · ע"ל פל"ז ס"ד וס"נ · וע"ל פ"פ סי' ד' אך שם בסי' י"א איתא דשמעון נטלה · ומדרשים חלוקים הם : נסב מן הכא כו' · שמאחר

ידי משה

כי מכת זה יבואו אח"ז הם בגלות מ"מ היו מתענים עליהו ודוק : ובניהם שלשים אל תקרא ובניהם אלא ובוניהם · לשון גמ' וכן פירש"י בחומש ושמעתי בשם גאון אחד דה"פ ע"ד המשנה דאמרינן אם מכר אדם לחבירו גמלה ואמר גמלה מניקה אני מוכר לך מחויב ליתן לו גם ולדה אע"פ שלא פרט לפי שחלבה אסור ולמה הזכיר חלבה אלא ע"כ משום ולדה הזכיר חלבה ליתן לו גם הולד כפי' עם הולד לזה הוקשה להם מדקאמר גמלים מיניקות ממילא נכלל גם בניהם ולמה פרט עוד הכתוב ובניהם אלא אל תקרא וכו' : ודינה היכן היתה · שמעתי פי' במדרש זה בשם דודי הגאון מהור"ר מן אשכנזי אב"ד דק"ק קלעטשין

לפי

משנת דרבי אליעזר

קטונתי דבא לתרץ מה שתלה בזכות אבותיו ולא בזכות עצמו דסרי שהוא שבוחר בדרכיהם : ולמה נותן הגמלים באמצע וכו' · הפי' כפשוטו שהרי מתחיל במספר המרובה עזים מאתים וגו' ובאמצע אומר גמלים שלשים ואחר כך פרות ארבעים וכי כך הוא סדר החשבון ממ"נ לא דק וגם פי' רש"י בחומש מתרץ קושיא הנ"ל דלפי פירושו היו גמלים שלשים ובניהם שלשים ס"ה ששים ונכתב בסדר נכון רק לפי המדרש דדרש בניהם הזכרים דהיינו שבכל הגמלים לא היו רק שלשים קשה כנ"ל ומתרץ שבא לרמז שיראה בעינו כאילו עלה למעלה לדונו ונתמלא רחמים וילך למטה לכך הזכיר מספר המועט אחר מספר המרובה שאין כבוד וכן זה מספר פחות משלשים דאתונות ועירים גם כן שלשים ועיין לקמן פרשה ע"ח ד"א למה שבע וגו'

הוי רואה וכו' ודו"ק : ודינה היכן היתה · דא"ל דחסר א' מהשבטים לא ידענו מי הוא ולא בא לסתום אלא לפרש גם אין טעם למה הטמינו אע"כ דינה היתה דיש למצוא טוב טעם למה בתיבה :

כל

פרשה עז א ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו · (דברים לג) אין כאל ישורון רוכב שמים בעזרך ·

ר' ברכיה בשם ר' יהודה בר' סימון אמר אין כאל ומי כאל ישורון הנאים והמשובחין שבכם · א אתה מוצא כל מה שהקב"ה עתיד לעשות לעתיד לבא · הקדים ועשה ע"י הצדיקים בעולם הזה · הקב"ה מחיה המתים ואליהו מחיה את המתים · הקדוש ב"ה עוצר גשמים ואליהו עוצר גשמים · הקב"ה מברך את המועט ואליהו מברך את המועט · הקב"ה מחיה את המתים ואלישע מחיה את המתים · הקדוש ב"ה פוקד עקרות ואלישע פוקד עקרות · הקב"ה מברך את המועט ואלישע מברך את המועט · הקב"ה ממתיק את המר ואלישע ממתיק את המר · הקב"ה ממתיק את המר במר ואלישע המתיק את המר במר · ר' ברכיה בשם ר' סימון אמר אין כאל ומי כאל ישורון ישראל סבא · מה הקב"ה כתוב בו (ישעיה ב) ונשגב ה' לבדו · אף יעקב ויותר יעקב לבדו: ב ר' הוניא אמר ב נדמה לו בדמות רועה לזה צאן (א) ולזה צאן · לזה גמלים ולזה גמלים · אמר לו העבר את שלך ואחר כך אני מעביר את שלי · העביר יעקב אבינו שלו אמר נחזור ונחמי דילמא אנשינן כלום מן דחזר ויאבק איש עמו · רבי חייא רבה ורבי שמעון בר רבי נסבין ויהבון בפרגמטיא בהדין מטכסא עלון להדא צור ועבדון עבידתהון מן דנפקי מן פילי אמרי נלך ונתפוס אומנות אבותינו נחזור ונחמי אי אנשינן כלום חזרון ואשכחן מחיילא דמטקסין · אמרין לון מן הן אית לכון אמרין מן דיעקב סבא דכתיב ויותר יעקב לבדו · ורבנן מַחְצְלָא

אמרי לארכיליסטים נדמה לו לזה צאן ולזה צאן · לזה גמלים ולזה גמלים (ב) אמר לו העבר את שלי ואני אעביר את שלך · העביר המלאך את של אבינו יעקב כהרף עין והיה אבינו יעקב מעביר וחוזר ומשכח מעביר וחוזר (ג) ומשכח כל הלילה א"ל פרקמוס (נ"א פרמקוס) · א"ר פנחס באותה שעה נטל אבינו יעקב פוקרין ונתן לו בתוך צוארו א"ל פרקמוס פרקמוס · א"ר הונא בסוף אמר המלאך אני מודיעו עם מי הוא עוסק (א) מה עשה נתן אצבעו (נ"א צור) בארץ התחילה הארץ תוססת אש · אמר לו יעקב מן דא את מדחיל לי אנא כוליה מינה · הה"ד (עובדיה א) והיה בית יעקב אש וגו': ג ר' חמא בר"ח אמר ג שרו של עשו היה הוא דה"ה אמר ליה כי ע"כ ראיתי פניך כראות פני אלהים. (ג) ותרצני · משל לאתליטים שהוא עומד ומתגושש עם בנו של מלך · תלה עיניו וראה את המלך עומד על גביו והרפיש עצמו לפניו · הה"ד וירא כי לא יכול לו · א"ר לוי וירא בשכינה כי לא יכול לו · אמר ר' ברכיה ד אין אנו יודעים מי נצח אם מלאך אם יעקב ומן מה דכתיב ויאבק איש עמו הוי מי נתמלא אבק האיש שעמו · אמר ר' חנינא בר יצחק אמר לו הקב"ה הוא בא אליך וחמשה קמיעין בידו זכותו וזכות אביו זכות אמו וזכות זקינו וזכות זקינתו · מדוד עצמך אם אתה יכול לעמוד אפילו בזכותו מיד וירא כי לא יכול לו · משל למלך שהיה לו כלב אגריון וארי נמירון והיה המלך נוטל את בנו ומלבבו בארי שאם יבא הכלב להזדווג לו יאמר לו המלך ארי לא היה יכול לעמוד בו ואתה מבקש להזדווג לו · כך (ג) שאם יבואו אומות

מסורת המדרש א דברים רבה פרשה י' · מדרש שמואל פרשה כ"ט · ילקוט כאן רמז קל"ב כל הענין · ילקוט שמואל רמז קס"ס · ב שיר השירים רבה פרשה ג' פסוק ו' · כל הענין · ג תנחומא כאן סימן ח' · ילקוט כאן רמז קל"ב · ד חולין דף נ"ב ·

חדושי הרש"ש

גם הוא אחרינו ויעו גם את השני ר"פ כו' כנ"ל והשאר שבינתיים מיותר ונ"ג ליה : (א) מה עשה כו' התחילה הארץ תוססת אש · אולי יליף עלות דסכא מן בעלות הלהב (שופטים י"ג) גבי מלאך דמנוח (וא"ש לפ"ז גי' הנ"א נתן צור בארץ כי שם היה ג"כ הלהב מהצור) וכמו שפס כ[...] אחר הונת על אור היום כן בדרך השאלה נוכל לאמרו על אור האש · או יתכן דדרים ויאבק מלשון אבוקה : (ג) ותרצני · וירא וגו' משל לאתליטים כו' כ"ה הגי' סילקוט ונכון :

חדושי הרד"ל

(א) ולזה צאן כו' א"ל העבר את שלך כו' · דרש ויעבור שהעביר של המלאך : (ב) א"ל העבר את שלי ואני אעביר את שלך · שנדמה לו כצאן המלאך הוא מעבר הנחל וצריך לו להעבירו לצד זה שצאן יעקב שמה ולז"א כשאעבור שלך למעבר הנהר הזה תעבור אתה שלי לכאן : (ג) ומשכח כל הלילה א"ר פנחס כו' וכ"ה בב"ר שם: א:ו (ג) שאם יבואו כו' יאמר להם כו' כצ"ל וכ"ה בילקוט :

מתנות כהונה

פרשה עז אין כאל ומי כאל · ופי' הכתוב אין מי שידמה לאל רק מי הוא זה שידמה לו ישורון וכדמפרש ואזיל : הנאים והמשובחים · הצדיקים הישרים : המר במר · שאמרו חז"ל שאותו עץ שהורהו ה' למשה הירדופני היה כדלקמן בשמות רבה פרשה כ"ג : ה"ג אין כאל ומי כאל ישורון : נדמה לו · שרו של עשו ליעקב אבינו : א"ל · המלאך ליעקב אבינו : העבר את שלך · צאן שלך ובילקוט ובמד' חזית בפסוק מי זאת עולה גרס העביר את שלי ואני אעביר את שלך ולפי זה ישוב כינוי של שלו על צאן המלאך אבל אין נראה דא"כ היאך אמר ויותר יעקב לבדו הלא כל המחנה היה שם בעבר הנהר : נחזור ונחמי כו' · נחזור ונראה האם לא שכחנו כלום : מן דחזר · אחר שחזר : נסבין כו' · נושאין ונותנין בסחורה בזאת משי מובחר : מטכסא · פי' הערוך משי מובחר : עלין כו' · נכנסו לזאת העיר צור ועשו מלאכתן כלומר עוסקין בסחורתן מאחר שיצאו מן השער : מחיילא · פי' הערוך משא של משי : אמרין כו' · הבריות שראו זה אמרו להם מניין לכם חכמה זאת לחזור לאחוריכם אע"פ שלא הרגשתם

רש"י

למס מרעהו חסד מנעת חסד מן אחיך שלא נתת לו את בתך לאשה לא נשאלתיה אלו היתה נישאת לעשו לא נעשית זונה :

פרשה עז ומי כאל ישורון · ישרים שבכם : דלמא רבי חייא רבה · פעם אחת : אומנות אבינו יעקב : מחיילא דמיטקסי · משוי כמו אחד של מעילים לשון ישמעאל : פרמקום · מכשף בלשון יון : נטל יעקב פקרן · בגד א' דק ונתנו למלאך על צוארו אמר ליה פרמקום פרמקום לית חרשין מצליחין בלילה : אמר המלאך אני מודיע עם מי הוא עוסק נתן אצבעו בארץ התחילה הארץ תוסס' מקום בנעיצת אצבעו : לאיתליטים · משרת של מלך : שהוא עומד ומתגושש עם בן המלך תלה עיניו וראה המלך עומד על גביו והרפיש עצמו לפניו · לפני בן המלך : מי נתמלא אבק האיש שהיה עמו · שהשליכו לארץ ונתמלא אבק : כלב אגריו' · בלע"ז שלואטיק"ו ולשון יון הוא : ארי נומרין · ארי תרבות : והיה המלך נוטל את בנו ומלבבו בארי · ומשחיקו

שוב בכהה : שאנן גרסינן · פי' זקנינו וכן הוא במדרש חזית : דכתיב ויותר וגו' · אלמא שחזר ובדק שמא שכח דבר מה וכדלעיל : ומשכח · ומצא עוד צאן אחרים : פרמקום · פירש"י והערוך מכשף בלשון יון : פרמקום · מכשף אתה שכל עוד שאני מעביר אני מוצא יותר : פוקרין · פירש"י והערוך בגד רך של צמר : ה"ג רש"י וילקוט ובמדרש חזית פרמקום לית חרשין מצליחין בלילה : מן דא כו' · מזה אתה מיראני אני הכל מזה כלומר מן האש : משל לאתליטים · מוסב אדלקמן וירא כי לא יכול וכן הוא במדרש חזית : אתליטים · פירש"י והערוך משרת המלך : מתגושש · מנענע ומתאבק להפילו ארצה : והרפיש · לשון דריסה כלומר השפיל עצמו לפניו : ויאבק · הוא לשון אבק ואמר ויאבק בלשון מתפעל שנתמלא אבק אותו שנתאבק עמו וזהו מפני שיעקב השליכו ארצה : ה"ג וזכות אביו וזכות אמו וזכות זקינו : מדוד · לשון שיעור ואומד דעת : אפילו בזכותו · דייק מדכתיב כי לא יכול לו : אגריון · פי' הערוך יערי ועיין ערך אגר האמיתי : נמירון · פי' הערוך של תרבות : מלבבו · משיתו בו ומזרזו להחזיק לבו להתאבק עמו :

פירוש מהרז"ו

בכתיב ויקח ויעבור את מעבר יבק למה כתב עוד ויקחם ויעבירם את הנחל אלא שבא לפרש איך עבר והעביר ויקחם ויעבירם · עמד באמצע כו' וע"ל פע"ז סימן ב' במ"א :

פרשה עז סימן א ויותר יעקב לבדו · תיבת לבדו מיותר ודורש גז"ש בסוף הפ' : אין כאל ישורון · לפמ"ש לעיל ס"פ ל"ה שכ"מ שנאמר אין לה הוה לה בכמה ראיות וכן כאן וזה שאול ומי כאל וכו' שמעתי : הקדים ועשה · רומז למ"ש ויק"ר פכ"ז ס"ד קה"ר פסוק מה שהיה כבר הוא ואשר להיות וגו' ולזה צ"ל הקדים ועשה : ואליהו מחיה מתים · מ"א י"ז · ומ"ש עוצר גשמים ג"כ שם י"ז ובויק"ר וקה"ר שם ליתא מ"ש כאן עוצר גשמים · רק כאן צריך לזה ודו"ק · ואליהו מברך המועט ג"כ שם י"ז · ואלישע מחיה מתים מ"ב ד' · וכן פוקד עקרות שם וכן מברך המועט שם · וממתיק המר מ"ב ב' · ומ"ש במר כמ"ש וישלך שם מלח · וכל דברים אלו יעשה הקב"ה לעתיד · מחיה מתים כמ"ש אני אמית ואחיה וכמ"ש יחזקאל ל"ז · יברך את המועט כמ"ש הקטן יהיה לאלף כו' · וכמ"ש והריקותי לכם ברכה וכן יצו ה' אתך את הברכה · ומ"ש פוקד עקרות כמ"ש רני עקרה וכו' כי חלה גם ילדה ציון וכו' וכמ"ש הרה ויולדת יחדיו · ממתיק המר כמ"ש יחזקאל מ"ז ונרפאו המים : ישראל סבא · זה ענין הדרשה השייך כאן על תיבת לבדו וכמ"ש בפסוק אין כאל וכו' ה' בדד ינחנו וכמש"ל פס"ו ס"ו ויתן לך כו' · וכמש"ל ס"פ ע"פ אהה וכו' · וכן לקמן פל"ח ס"ג ע"ש והכוונה בכ"ז שנתן לו הקב"ה כח נשגב לעמוד במלאך כדלקמן ויאבק איש ואין בתל"ך דוגמא לזה · ומ"ש שמ"ר ר"פ כ"ח נתגושש במלאכים זהו בטענות וויכוחים ולא בכח וגבורה כמו כאן : ב בדמות רועה · שי"ר פ' מי זאת עולה כל הענין · ודייק שמ"ש ויעבר כל אשר לו מיותר וכפול ועיד דמשמע ולא של אחרים · ע"כ דורש שהיו כאן של אחרים · וכן ויאבק איש עמו כעמו · וכמש"ל פע"ה ס"ז וכן כאן · וזהו מ"ש לזה צאן ולזה צאן · ומ"ש העבר שלך תחלה ואח"כ כו' כמ"ש ויעבר את אשר לו והאחר העביר את אשר לו ואח"כ אמר יעקב להלום נחזור ונראה ואז ויותר יעקב וכו' : אני אעביר שלך · דורש ויעבר את אשר לו היינו יעקב לצאן של אחים דאל"כ אשר לו מיותר · ומ"ש מעביר וחוזר ומשכח היינו מכפל העברה ויעבירם וכו' ויעבר וכו' ע"פ מדה יו"ד על שהיה חוזר ומשכח · ומ"ש נטל פיקרין ונתן לו בצוארו לא ידעתי מנין לו · ובבי"ר שם הגי' וכרכו על צוארו יהבן בשמתו חז"ל על מ"ש ויאבק איש עמו מלשון אבקתא בנזכר הגל רצועה של מלקות עיין ערוך ע' אבקתא (ואולי דורש ויאבק כמו ויחבק בחילוף אחה"ע כדעת רמב"ן ע"ש ותבוק שייך בצואר · מהרי"ב) : נתן אצבעו · בשי"ר הגי' נתן אצבעו בצור התחילה הוסבת אש ודורש שם גז"ש : ג שנדמה · לקמן פע"ח ס"ג ודורש מ"ש כראות פני אלהים מלאך כמו שדרשו ויבא אלהים אל אבימלך וכן בלבן ובבלעם : אתליטוס · ע' מ"כ ובערוך א' שרים · והמ"ע כתב שפיר' אנבים ריקים ופוחזים שאומנתם להתאבק ערומים לשמח העם בשכר : וירא בשכינה · ע"ל פמ"ח ס"ט ע"פ גז"ש : אין אנו יודעים · שפסוק וירא כי לא יכל אינו מלמדנו שנצחו רק שפסוק ויאבק אנו למדים : חמשה קמיעים · ה' מיני זכות מגינים כמו קמיעים : אגריון נמירין · ע' במ"ר פי"ח ס"ג · פסיקתא פט"ו ס"ג שי"ר פ' הנה מטתו · נמירין פי' בנחת · אגריון פי' בזעף בפסיקתא שם · וכאן פי' ארי נמירין בעל תרבות מתנהג בנחת ואגריון כדרך מדברי מתנהג בזעף : מלבבו · מקרבו שהיה עמו בלב שקט בלא

יפה תואר

ומי כאל ישורון · דריש מדכתיב כאל הכ"ף בקמץ וזה בנפרד אין כאל אמר כנגד כל ישראל ורוה"ק אומר אל ישורון וכדאיתא בספרי · דאם תפרש כאלהי ישורון היה צ"ל הכ"ף בשו"א ובסמיכות : כל מה שהקב"ה עתיד לעשות כו' · ע' בד"ר פ"י בסדר האזינו שם הלשון כל מה שהקב"ה עושה · וטעם הלשון שאמר כאן עתיד לעשות הוא כדי שיאמין העם בנסים אשר יעשה לעתיד עשה דוגמתן כבר בעוה"ז ע"י הצדיקים · וכמו דאיתא בויק"ר פכ"ז אם יאמר לך אדם שעתיד ה' להחיות לנו מתים אמור לו כבר היה ע"י אליהו כו' ופי' אם יספק אדם באמונה זו תאמר לו כי היא נאמנה מכח אליהו שעשה כבר כן : הקב"ה ממתיק את המר והיינו בים שהמתיק להם המים שיבשו ישראל מהן כדאיתא במכילתא גבי נלכו כמו נד נוזלים וכן אלישע שמתיק את המר גבי נזיד פקועות השדה (מ"ב ד') שצעקו מות בסיר כי היה מרים וגם הקב"ה ממתיק את המר במר במי מרה (שמות ט"ו) והמתיקם במר כדאיתא בשמ"ר פנ"ב וכן אלישע המתיק את המר במר שהמתיק מי יריחו (מ"ב ב') במלח : אף יעקב ויותר יעקב לבדו · פי' כמו שיכירו לעתיד כי ה' לבדו הוא אל ולא אחר כן יכירו כי יעקב יחיד הוא בהתחיים ואין דומה לו בזכות ובכח · ולכן קרא בו המלאך ויאבק עמו · והודה לו בסוף כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל : ר"ח אמר נדמה לו כדמות רועה כו' · המאמר הזה לא נקשר עם מה שלפניו אך בא לתת טעם מאיזו עלילה בא המלאך אליו להאבק עמו ועמ"ש בזה בשי"ר : שרו של עשו היה · לא בא לחלוק אדלעיל אלא לפרש בא כי הקב"ה שלח לו שר של עשו להתאבק עמו ויעקב הכריעו ומזה יראה כי אין לו לירא גם מעשו וכמו במשל מכלב אגריון נמירין לקמן : והרפיש עצמו לפניו כו' · ומה דנגע בכף ירכו ולא ירא מפני השכינה · זה היה שלא בכוונה : אין אנו יודעין מי נצח כו' · כי נוכל לפרש ג"כ וירא כי לא יכל לו כי יעקב לא יכל המלאך ולכן נגע בכף ירכו : וחמשה קמעין בידו עמ"ש

ידי משה

לפי שאמר יוסף לבנימן אלהים יחנך בני לפי שבכל השבטים נאמר חנינה שאמר יעקב הילדים אשר חנן אלהים את עבדך ובנימין עדיין לא היה בעולם. לכך נאמר כאן חנינה בפני עצמו וא"כ ע"פ דינה היתה דאל"כ בשום שבט אמר קשה למה לא אמר ג"כ גביה חנינה אלא ע"כ דינה היתה ודוק :

אין כאל ישורון וגו' · פי' כוונת המדרש שנאמר יעקב לבדו לפי שנאמר יעקב כאותם שעם לבדו בלתי מלאכים לפי שבכל פעם היה ליעקב שני מלאכים המלווים אותו מלאכי א"י בא"י ומלאכי חו"ל בחו"ל ונהר יבק היה הפסק בין א"י לחו"ל וכשעבר הנהר נפטרו ממנו מלאכי חו"ל ובאו לו מלאכי א"י ומכח שבכח פכים קטנים חזר ועבר את הנהר לחו"ל וא"כ ע"כ היה באותו פעם בולי שום מלאכים וזה שמביא שמדרש מה הקב"ה כתוב בו ונשגב ה' לבדו אף יעקב ויותר לבדו פי' בלי מלאכים ודוק : מן דחזר ויאבק איש עמו · פי' שעד עכשיו היה ליעקב שני מלאכים כא"י היו לו מלאכי א"י ובחו"ל היו לו מלאכי חו"ל ואותו נהר יבק היה מפסיק בין א"י לחו"ל וכבר נפטרו מלאכי חו"ל בחו"ל ועבר הנהר כבר באו כי

העולם להזדווג לישראל · יאמר להם הקב"ה שרכם לא היה יכול לעמוד בו ואתם מבקשים להזדווג לבניו · ויגע בכף ירכו · נגע בצדיקים ובצדיקות בנביאים ובנביאות שהן עתידין לעמוד ממנו ואיזה זה · זה דורו של שמד · ותקע כף ירך יעקב · ר' ברכיה ור' אליעזר · ר' אליעזר אמר שעייא · ר' ברכיה בשם רבי אסי אמר סידקה כדג · רב נחמן בר יעקב אמר פירשה ממקומה · כדכתיב (יחזקאל כג) ותקע נפשי וגו' כאשר נקעה נפשי · א"ר חנינא בר יצחק כל אותו הלילה היו שניהן פוגעין זה בזה מגיניה דדין לקבל מגיניה דדין · כיון שעלה עמוד השחר ויאמר שלחני כי עלה השחר :

פרשה עח

א **ויאמר** שלחני כי עלה השחר · כתיב (איכה ג) חדשים לבקרים רבה אמונתך · (א) [א] א"ר שמעון בר אבא על שאתה מחדשנו בכל בקר ובקר (א) אנו יודעים שאמונתך רבה להחיות לנו את המתים · אמר רבי אלכסנדרי ממה שאתה מחדשנו בבוקרן של מלכיות אנו יודעים שאמונתך רבה לגאלנו · ר' חלבו בשם ר' שמואל בר נחמן אמר לעולם אין כת של מעלה מקלסת ושונה אלא [ב] בכל יום בורא הקב"ה כת של מלאכים חדשה והן אומרים שירה חדשה לפניו והולכין להם · א"ר ברכיה השבתי את ר' חלבו והא כתיב ויאמר שלחני כי עלה השחר [ג] והגיע זמני לומר שירה · אמר לי חנוקא סברת למחנקני אמרית מה הוא דין דכתיב ויאמר שלחני כי עלה השחר · אמר לי זה (ב) מיכאל וגבריאל שהן שרים של מעלה דכולא מתחלפין ואינון לא מתחלפין · אנדריינוס שחיק טמיא שאל את ר' יהושע בן חנניה א"ל אתם אומרים אין כת של מעלה מקלסת ושונה אלא בכל יום ויום הקב"ה בורא כת של מלאכים חדשים והן אומרים שירה לפניו והולכין להן א"ל הין א"ל ולאן אינון אזלין אמר מן הן דאיתבריין א"ל ומן אן הן איתבריין א"ל [ד] מן נהר דינור · א"ל ומה עסק דנהר דינור א"ל כהדין ירדנא דלא פסיק לא בימממא ולא בליליא · א"ל ומן אן הוא אתי א"ל [ה] מן זיעתהון דחיותא דאינון מזיעין מן טעינון כורסיא דהקב"ה · א"ל סונקתדרון שלו והא הדין ירדנא מהלך בימממא ולית הוא מהלך בליליא · אמר נטר הוינא (ב) בבית פעור כמה דהוה מהלך בימממא מהלך בליליא · ר' מאיר ור' יהודה ור' שמעון · ר' מאיר אומר מי גדול השומר או הנשמר מן מה דכתיב (תהלים צא) כי מלאכיו יצוה לך לשמרך · הוי הנשמר גדול מן השומר · ר' יהודה אומר מי גדול הנושא או הנישא · מן מה דכתיב (שם) על כפים ישאונך · הוי הנישא גדול מן הנושא · (ג) רבי שמעון אמר מן מה דכתיב ויאמר שלחני הוי המשלח גדול מן המשתלח : ב ויאמר שלחני [ו] שהגיע זמני לומר לקלס להקב"ה · אמר לו יקלסו חביריך אמר

מסורת המדרש א איכה רבתי פרשה ג' · מדרש תהלים מזמור כ"ה · ילקוט כאן רמז קל"ג כל הענין · ילקוט תהלים רמז תש"כ · ב חגיגה דף י"ד · ג חולין דף צ"א · ד חגיגה דף י"ג · שמ"ר פרשה ט"ו · ה חגיגה דף י"ב · פדר"א פרק ד' · ו מדרש תהלים מזמור נ"א ומזמור ק"ד · ילקוט תהלים רמז תתמ"ג · ז חולין דף צ"א · שיר השירים פרשה ג' פסוק ו' :

חדושי הרד"ל

(א) אנו יודעין שאמונתך רבה כו' כמ"ש ואמונתך בלילות · וע' תוס' ברכות י"ב ד"ה להגיד כו' : (ב) בבית פעור כמה דה"ה מהלך כו' · כמדומה שהיא מערת פמיים שהירדן יוצא משם כדאי' בבכורות (נ"ה ·) · ואפשר היה שם דמות בית פעור · ואין זה בית פעור שנגד קבורת משה : (ג) רש"א מי גדול המשלח או המשתלח ממ"ד ויאמר שלחני כו' · כ"ה בילקוט כאן ובשוח"ט מז' ז' · וע' עה"ק

חדושי הרש"ש

(א) ארשב"א כו' א"ר אלכסנדרי כו' · במדרש איכה שמות האמוראים מוחלפים מדהכא : (ב) מיכאל וגבריאל

רש"י

ומתחזקו בהרי שאם יבא הכלב להזדווג לו ולהזיקו יאמר לו המלך הרי לא היה יכול לעמוד בו וכו' : רבי אלעזר אמר שעייה בשם ר' אסי אמר סידקה · רב נחמן בר יצחק אמר פירש ממקומה : היו פוגעין זה עם זה · נלחמין זה עם זה : מגיניה דדין לקביל מגיניה דדין · שלא היה אחד מהן יכול לנגח חבירו :

פרשה עח והא כתיב שלחני כי עלה השחר והגיע זמני לומר שירה · וכבר היה נברא מאתמול מכלל שיש כת מקלסת ושונה · אמר ליה חנוקא מי סברת מהנקני · להפוש אותי בדבריך כאדם בהופש את חבירו לחנקו : מן זיעתהון דהינון מזיעין מן טוענא דכורסיא : סונקתדרין דיליה · יועץ שלו שהיה זקן יושב בקתידרא : והא הדין ירדנא מהלך בימממא ולית הוא הולך בלילה א"ל אדרייקוס לא נטר הוינא בבית פעור וכמה דהוא מהלך בימממא מהלך בלילה : ממה דכתיב כי מלאכיו יצוה לך לשמרך הוי אומר הנשמר זה יעקב גדול מן השומר : מי גדול המשלח או המשתלח הוי המשלח גדול מן.

מתנות כהונה

שייעו · החליק הבשר מעל העצם : מגיניה וכו' · מגן של זה כנגד הלוחמים : פרשה עח על שאתה גרסינן וכן הוא במדרש איכה : בבוקרן של מלכיות · שלהם בקר ואור ולנו חשך הגלות והקב"ה מחדש אותנו ומצילנו מתחת ידם או י"ל מן מה שהצלתנו והוצאתנו משלש גליות הראשונים נדע נאמנה שאף מגלות הד' הזה עתיד אתה לגאלנו : והגיע זמני כו' · וכבר נברא מאתמול הרי שאמר שירה ושנה : אמר לי גרסינן : חנוקא · איש חתוס וחנוק מבקש אתה לחנקני ולקפחני בתשובות הבל או י"ל חנוקה החונק ומקפח הבריות בתשובות הבל כן אתה רוצה לעשות לי : אמרית כו' · אמרתי מה הוא זה דכתיב כו' : מיכאל כו' · הילקוט הביא ממדרש אבכיר שאותו שר מיכאל היה ובא להראות לו שלא יתיירא מעשו מק"ו : שחיק טמיא · ישחקו ויטחנו עצמותיו כלומר ימח שמו : ה"ג ולאן כו' · פי' ולהיכן הם הולכים : אלא מן היכן כו' · מהיכן שהם נבראים הם חוזרים ללכת א"ל ומהיכן הם נבראים : כהדין ירדנא כו' · כירדן הזה שאינו פוסק מלכת יום ולילה : ומן הן כו' · ומהיכן הוא בא אותו נהר דינור

י א"ל מזיעה של חיות הקודש מפני שהם נושאים כסא הכבוד : ה"ג סינקתדרון ופי' הערוך יועץ המלך יושב אצלו על כסא : נטר הוינא כו' · שומר ומצפה הייתי וראיתי כשם כו' :
ה"ג רבי שמעון אמר מי גדול המשלח או המשתלח מן מה כו' · וכן הוא בילקוט : מי גדול כו' · שצדיק יסוד עולם הוא וכל העולם אף המלאכים לא נבראו אלא לגוות לו :

יפה תואר

בזה בשי"ר : נגע בצדיקים כו' לפי שכל מעשה המלאך הזה הוא רמז למה שעתיד להיות לכן אומר כי בזה מרמז הכתוב מה שעתיד זרעו של עשו לעשות לזרעו של יעקב : שייעא כו' אף כי מחלוקתם הוא בהוראת המלה ותקע לא רחוק לאמר כי כל אחד מרמז על הצרות העתידות לבוא על יוצאי ירך יעקב מהמן וכ"נ וכדומה · והאומר שייעא מלשון הלך אומר כי בא לרמז אשר ישללו כספי בני ישראל ש לאו חלק ונקי מנכסיהם · והאומר סידקה כדג אומר כי בא לרמז על מכאובי הגוף אשר ידאבון והאומר פירשה ממקומה אומר כי בא לרמז על צרות הנפש שיבקש להעתיק את יוצאי ירך יעקב ממקומם כי יתגוללו בעמים : מגיניה דדין לקבל מגיניה דדין · הוא חולק על מה דנאמר לעיל כי יעקב נצח · וסובר כי איש לא נצח את השני וכל אחד היה מסתתר במגינו כל אותו הלילה · וכפשט הכתוב כי לא יכול לו · ועכ"ז כיון שעלה עמוד השחר אמר המלאך שלחני · כי לא היה לו רשות ללכת בלי רשות מיעקב כדאיתא במדרש אבכיר וזה למעלת יעקב :

על שאתה מחדשנו בבוקר כו' · וה"פ כמו שאנו רואים שבני אדם הולכים ליושן עיף ויגע מעמל יום ובבוקר יקומו ואילותם תתחדש · וע"ז אנו מברכין בכל יום המחזיר נשמות לפגרים מתים · מזה אנו יודעים כי גם הנרדמים בקבר · יבוא יום אשר יקיצו מתרדמתם לתחיה : אנו יודעים שאמונתך רבה לגאלנו · פי' הדברים ממה שאנחנו רואים כי בני ישראל לא כלו מחמת אויביהם בבואת הבינים בדרך נס ופלא אשר כל העמים הראשונים כבר נבלעו · מזה אנו יודעים שהקב"ה יגאלנו לעתיד · כי לא עביד קוב"ה נסא לשקרא · וישמור אותנו על עת קץ · ועמ"ש בזה לעיל בפ' נ"ו : אין כת של מעלה מקלסת ושונה כו' · ומפרש חדשים לבקרים כי בכל בוקר בורא הקב"ה מלאכים חדשים · וז"ש הכתוב חסדי ה' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו · פי' אע"ג דהמלאכים יתמו עכ"ז לא תמו חסדי ה' מאתנו אנחנו קיימים וע"כ רבה אמונתך אשר אמרת לגאלנו · ועל כן חלקי ה' אמרה נפשי ואוחיל לו שיקיימני ויגאלני וע' בפרק גיד הנשה שמה לא משמע · כי בכל יום יברא הקב"ה מלאכים חדשים : זה מיכאל וגבריאל כו' · המלאך הזה לא היה לא מיכאל אשר הוא שר ישראל ולא גבריאל שמלמד זכות על ישראל כדאיתא בפ' יום הכפורים על פסוק ואני באתי בדבריך · אך הכוונה כמו שהשרים האלה הם מן השרים הראשונים ולא מתחלפין · כן היה המלאך הזה מן השרים הראשונים ולא מתחלף · והנה אם הדברים האלה עומדים ברומו של עולם ואין לנו רק להאמין בדבריהם אשר עמדו בסוד ה' ולא לחקור בהם כדעת אנוש המוגבלת אבל לסבור פיות המלעיגים אמרנו לתת דעת בדבריהם כי מה שאמר ר"ח בשם רשב"ן אין כת של מעלה מקלסת ושונה · כי קילוס כל דבר שאינו בעל דבור הוא העמדתו וקיומו באותו המעמד והתכונה אשר היוצר שממנו תודע חכמת הבורא ית' לאנשים ויהללו את ה' ע"ד הללו ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות וגו' וכ"כ הרמב"ם וז"ש אלא בכל יום בורא הקב"ה כת של מלאכים חדשים כו' פי' כי בכל הנבראים האלה יש שנוי בכל יום · וכאשר אמר החכם כי אין ראובן שרמוז היום הוא אשר לנותר וכמים הנוגרים לא יעמוד יסוד כל הנבראים על מצב אחד · וכל כח וכל יסוד נקרא מלאך וכמ"ש התורה בה"ב פ"ו · ור' ברכיה הבין דברים אלו כפשוטו כי על שכלים הנבדלים מדבר והקשה אליו מן המקרא שלחני כי עלה השחר והשיבהו בדרך בדיחותא חנוקא סברת למתקני כלומר לדעתך שפיר ק' פי' אבל הקרא הזה מיירי מהשכלים הנבדלים כמו מיכאל וגבריאל ואינון לא מתחלפין אבל אנכי מדבר מיסודות המתחלפין ואנדריינוס שאלהו כי בהפרד היסודות בחילופן התמידי לאן אינון אזלי אם הם נפסדים וכלים או פושטים צורה ולובשים צורה ואמר לו מן הן דאתבריין מן נהר דינור · כלומר מתהפכין לא מר הלהבון היקרא בלשון הפילוסופים יולי אשר ממנו נבראו · והוא קורא את החומר הזה נהר דינור יען כי מהות החומר הזה לא נודע כמו מהות האש וביאור לו את הנהר דינור כי לא ינוח לעולם כמו הירדן דלא נח · ובא פה רק בדבר המותם לבארו קנת את החומר המשבט הזה ועי' לקמן במ"ר פט"ו : ר"מ ור"י ור"ש · באו להוכיח מן הכתובים דגדולים צדיקים ממה"ש ובאו לתרץ בזה למה בקש המלאך מיעקב שלחני ומה הצריכו להביא ג' ראיות · משום שיש ג' סבות לאמור אשר המלאך הוא גדול מהאדם הצדיק · הא' משום שהמלאך הוא נצחי וקיים והאדם הוא נפסד וגוה משיב אחרי כי מלאכותו הוא לשמור את האדם שלא יפגעהו אסון · ולכן אף שהמלאך גדול מצד נפשו שהיא נצחית אבל מצד שהאדם היה הנשמר יגדל הוא מבומרו · והב' היה משום שהמלאך רוחני והאדם חמרי · וע"ז אמר שלא הנישא גדול מהנושא ואחרי שהמלאך נושא גוף האדם והאדם למעלה ממנו בזה כי יתנשא ויתרומם במעשיו והמלאך הוא עומד לכן הצדיק חשוב · והג' שהמלאך כאשר הוא שכלי בלתי בעל תכלית וכמ"ש הרב · והאדם הוא רק חלקי ומובן הוא כי הכלל גדול הוא מהחלק · וע"ז אר"ש אחרי כי המלאך ברשות האדם לכן הוא גדול ממנו ·

פירוש מהרז"ו

ירלה : נגע כו' · ומ"ש בכף ירכו ביוצאי ירכו · ומ"ש ויגע כמ"ש הנוגע באיש וגו' וכמ"ש נגע אל עצמו · ומ"ש שייעא · סדקו כדג נ"ע (והפשר פי' ותקע מלשון נקעים והדקים · וז"ש סדקה פי' קרעה כי תרגום ויקרעם לשנים קרעים סדקינון כו' · ובתרגום אונקלוס ותקע כף ירכו · וזע פתי ירכה דומה לתרגום ותבקע הארץ (מ"א א') וזעת ארעא · מהרי"ב) : ותקע נפשי · ע' פי' רש"י בחומש :

פרשה עח סימן א חדשים לבקרים · איכה רבתי פסוק זה : שאתה מחדשנו · מחזיר נשמות לפגרים מתים בכל בקר : כת של מלאכים · שמ"ר פט"ו ס"ו ואיכה שם : חנוקה כו' · כלשון הזה ג"כ שה"ר פסוק ישקני וג"כ כ"ב ור' חלבו : מיכאל וגבריאל · ע"ל פמ"ח ס"ט שאלו נזכרים בדניאל ע"כ זכרם · אך גם להם אין שיעור כמ"ש באיוב היש מספר לגדודיו : מי גדול · מדרש תהלים נ"א ביתר באור שהשומר משמש ועובד להנשמר וכן הנושא לנישא · והשליח למשלח : ב הגיע זמן קילוסי ·

ידי משה

מלאכי אי' ללותו וכיון שחזר ועבר הנהר ובא לה"ל א"כ נשאר בלי שום מלאכים ע"כ ויאבק איש עמו שלא היה לו עזר ודוק היטב · וז"ש ויותר לבדו פי' בלי מלאכים כנ"ל ב"ה :

חדשים לבקרים וגו' עד ר"א בשם רשב"נ אמר בכל יום בורא הקב"ה כת של מלאכים ואומרים שירה והולכים להם · הנה נדחקו התוספות בגמ' דחגיגה למה נטרדים והולכים תיכף אחר שאמרו השירה ופי' שם זהו שיסד ר"א הקליר ונותנים רשות זה לזה שאומרים שירה על הסדר ואלו מלאכים החדשים אינם אומרים על הסדר ומקדימין עצמן לכך נשרפים אחר אמירת השירה וקשה לי מאד למה נשרפים וגם בזה עונש אחר ועוד הלא לא יודעים לומר על הסדר ונ"ל דה"פ לפי דאית' בפ' ג"ה ג' כתות של מ"ה אומרים שירה בכל יום א' אומרת ק' וא' אומרת ק' ק' ואחת אומרת קק"ק ה' צבאות ומקשה הגמרא מיתיבי והתניא גדולים צדיקים ממ"ה שמ"ה אומרים אחר ג' תיבות קק"ק ומשני הכי קתני א' אומרת ק' ואחת אומרת קק"ק ה' והקשה א"א זקני הגאון מהרש"ל ז"ל למה לא אמר חסורי מחסרי כדרך הגמרא בכל מקום ועוד למה מגיה בכת ב' והלא לא ק' כלום בכת ב' ופי' הכי שאין הפשט שאומרים ג' פעמים ק' לפי שמשמע כעונה וא"כ כת ב' שמעו מכת א' שאמרו ק' הוה כאילו אמרו הם בפיהם וכן כת ג' אומרים רק פעם א' קדוש והוה כאילו אמרו בפיהם ג' פעמים ק' והנה בר"ה ב"ת אי' לפי שהוגה השם באותיות נתחייב שריפה וא"כ ה"פ לפי שאין אומרים על הסדר א"כ אמרו השם אחר ק' ומסתמא הם אומרים ק' ה' צבאות לפי שהם המאוחרים והם שהקדימו עצמם הזכירו את השם באותיותיו אחר ק' אחד א"כ חייבים שריפה ודוק · ובזה מיושב ג"כ תמיהת התוספ' שאמר בגמ' שלחני כי עלה השחר הגיע פרקי לומר שירה מסייע לר"ח דאמר ג' כתות של מ"ה וכו' וקשה מאי סייעתיה היא ודחקו שם התוספות בפירושם אמנם לי הקטן נראה דה"פ לפי שצריך ליתן טעם למה באמת אומרים שירה דוקא בשעת עליית השחר נ"ל לפי דאיתא בגמ' דע"ז יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי אלו כתות של מ"ה שאומרים שירה בלילה ושותקות ביום מפני כבודן של ישראל פי' שבכל יום זמן תפלה הוא תפלת השחר עד חצות ותיכף מתחיל זמן מנחה ואח"כ תפלת ערבית אף שהיא כל הלילה מ"מ היא רק רשות מאח"כ למ"ד חובה ע"כ גם בלילה אינם אומרים שירה רק בשעת עליית השחר ואז לא זמן תפלה הוי' עד נצת השמש ובמדרש פ' וירא אי' אמר ר"פ מן עלות השחר עד זריחת השמש היא מהלך ה' מילין דכתיב כמו השחר עלה ויאיצו המלאכים והוא ד' מילין וכמו השחר הוא שיעור כמו זה דהיינו מן העיר המזרח הוא ג"כ ד' מילין והוא שיעור ב' שעות וא"כ יש להם זמן לומר שירה בכל יום ב' שעות וכאן שזרחה השמש קודם זמנה ב' שעות כדאיתא אותן שעות שקדמה חמה בשבילו וא"כ לא נשאר זמן לומר שירה וא"כ היכי אמר שלחני וגו' אלא שאין שיעור כלל לאמירת שירה שלהם והיא רק תיבה אחת ק' ואחר הודיע אלהים אותי את כל הכ"ל ז"ש המדרש כאן שמתחיל שלחני וגו' ומביא המדרש חדשים לבקרים שנבראים מ"ה בכל יום וכו' ונ"ל לפי שרוצה המדרש להביא ראייה שהשירה שלהם רק תיבה אחת לפי שאותן מ"ה החדשים נשרפים בשביל שאמרו השם רק אחר תיבה א' ואם יש רשות להרבות בשירה היו מזכירים השם אחר כמה ובמה תיבות אלא ע"כ אין להם רשות לומר שירה הרבה רק תיבה א' ודוק היטב : ר"י אומר מי גדול הנושא או הנישא מן מה דכתיב על כפים ישאונך הוי הנישא גדול מן הנושא · פירוש לפי שצדיק עדיף ממ"ה וא"כ לדעות שס"ל שמ"ה עדיפים א"כ הנושא עדיף ולפ"ז נ"ל גם טעם ראוי ונכון לאומרו על שביה שארון נושא את נושאיו שקשה לפום רהיטא למה היה נס זה שלא לצורך לפי שאל"כ לא היו ראוים לישא

לו איני יכול למחר אני בא לקלס והן אומרין לי כשם שלא קילסת אתמול כך אין אתה מקלס היום · אמר שייצא סייבת לא אשלחך כי אם ברכתני · אמר לו אותן המלאכים שבאו אצל אברהם לא פירשו ממנו אלא בברכה · אמר לו אותן נשתלחו על מנת כך אבל אני לא נשתלחתי לכך · אמר לו שייצת סיבת לא אשלחך · ר' לוי בשם ר' שמואל בר נחמן אמר אמרו לו [א] מלאכי השרת על ידי שגלו מסטורין של הקב"ה נדחו ממחיצתן מאה ול"ח שנה · אשמע לך ואדחה ממחיצתי · אמר שייצת סייבת לא אשלחך כי אם ברכתני · א"ר הונא בסוף אמר אני מגלה לו אם אומר לי הקב"ה למה גלית לו אני אומר לפניו רבונו של עולם [ב] נביאיך גוזרין גזרות ואין אתה מבטל גזירתן ואני הייתי יכול לבטל גזירתם · [ג] אמר לו עתיד הוא להגלות עליך בבית אל ולהחליף את שמך ואני עומד שם · הה"ד (הושע יב) בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו · עמך אין כתיב כאן אלא ושם ידבר עמנו: ג ויאמר אליו מה שמך ויאמר יעקב ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך · (ישעיה מד) [ד] מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים · ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר משהוא מקיים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים · (ד) אין אנו יודעים שהוא אומר (שם) לירושלים תושב ולערי יהודה תבנינה · אלא מלאך אחד שנגלה על אבינו יעקב · הה"ד ויאמר אליו מה שמך לא יעקב · ועצת מלאכיו ישלים · שנגלה הקב"ה על אבינו יעקב בשביל לקיים גזירתו של אותו מלאך שאמר לו לא יעקב · ואף הקב"ה אמר לו כן הה"ד ויאמר לו אלהים שמך יעקב וגו' · לא יעקב יאמר · [ה] בר קפרא אמר כל מי שהוא קורא לאברהם אברם עובר בעשה · א"ר לוי בעשה ולא תעשה · ולא יקרא עוד וגו' בלא תעשה · והיה שמך אברהם בעשה · והרי אנשי כנסת הגדולה קראו אותו אברם · דכתיב (נחמיה ט) אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם וגו' · ספור הוא מספר ואומר שעד שהוא אברם בחרת בו · דכוותה הקורא לשרה שרי עובר בעשה אלא הוא שנצטווה עליה · דכוותה הקורא לישראל יעקב עובר בעשה · תני לא שיעקר שם יעקב אלא כי אם ישראל יהיה שמך · ישראל יהיה עיקר ויעקב טפילה · ר' זכריה בשם ר' אחא מכל מקום יעקב שמך אלא כי אם ישראל יהיה שמך · יעקב עיקר וישראל מוסיף עליו · כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל · נתגוששת עם העליונים ויכולת להם · ועם התחתונים ויכולת להם · עם העליונים זה המלאך · ר' חמא בר חנינא אמר שרו של עשו היה · הוא דהוא א"ל כי ע"כ ראיתי פניך כראות פני אלהים · מה פני אלהים דין אף פניך דין מה פני אלהים (שמות כג) ולא יראו פני ריקם · (ג) אף את לא יראו פני ריקם · עם התחתונים ויכולת להם · זה עשו ואלופיו · (ד) ד"א כי שרית עם אלהים · את הוא שאיקונין שלך הקוקה למעלה: ד וישאל יעקב ויאמר הגידה נא שמך · (ה) [ו] רב אמר בשם רבי יוסי בר דוסתאי כתוב אחד אומר (תהלים קמז) מונה מספר לכוכבים וגו' שמות יקרא · וכתוב אחד אומר (ישעיה מ) המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא · אלא מלמד שיש שם שינוי לא כשם שנקרא עכשיו כך הוא נקרא לאחר זמן · שנאמר (שופטים יג) ויאמר לו מלאך ה' למה זה תשאל לשמי והוא פלאי · אינו יודע איזה שם אני מתחלף: ה ויזרח לו השמש וגו' · א"ר ברכיה ולמי לא זרחה השמש אלא לו לרפואתו אבל לאחרים אורה · ר"ה בשם ר' אחא אמר כך היתה השמש מרפא באבינו יעקב ומלהטת בעשו ובאלופיו · אמר לו הקב"ה את סימן לבניך מה את השמש מרפא בך ומלהטת בעשו ובאלופיו כך בניך [ח] תהא השמש מרפא בהן ומלהטת בעובדי כוכבים · מרפא בהן (מלאכי ג) וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה · ומלהטת בעובדי כוכבים (שם) הנה היום בא בוער כתנור וגו' · והוא צולע על ירכו · ריב"ל הוה סליק לרומי וכיון דאתא לעכו נפק ר' חנינא לקדמותיה אשכחיה מטלע על ירכו · א"ל את דמי לסבך והוא צולע על ירכו: ו על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה · א"ר חנינא [ט] למה נקרא שמו גיד הנשה שנשה ממקומו · ר"ה אמר האי פקוקלתא דגידא שרי וישראל קדושים אסרו אותו עליהם · ר' יהודה ור' יוסי · ר"י אמר באחת מהן נגע ואחת מהן נאסרה · (ס) ר' יוסי אמר באחת מהן נגע ושתיהן נאסרו · אית תנא תני הדעת מכרעת שהוא של ימין

מסורת המדרש א לעיל פרשה נ' ופרשה ס"ח · ב ע' שבת דף ס"ג · מועד קטן דף ט"ז · ב"מ דף פ"ס · ילקוט שמואל רמז קס"ס · ג ילקוט הושע רמז תקכ"ט · ד לקמן פרשה פ"ב · פסיקתא רבתי פסקא י"ז · ילקוט ישעיה רמז שכ"ג · ה ברכות דף י"ג · ירושלמי ברכות פרק א' · לעיל פרשה מ"ו · ילקוט סדר לך לך רמז פ"א · ילקוט נחמיה רמז א'ל"ף ע"א · וילקוט דה"י רמז א'ל"ף ע"ג · ו חולין נ"א · ז שמ"ר פרשה מ"ח · במדבר רבה פרשה י"א · תנחומא סדר ויקהל סימן ד' · ילקוט ישעיה רמז ס"י · ח נדרים ח' · ט חולין נ"א · י פסחים פ"ג · תוספתא חולין פרק ז'

חדושי הרש"ש

גבריאל שהן שרים של מעלה · יכוון למה שאמר ר"י בשם ר"א לקמן בנשא פי"א מלכי צבאות מלכיהון דמלאכיא אפילו מיכאל אפילו גבריאל: (ג) אף את לא יראו פני ריקם · לקמן בפרשה זו הגי' פניך: (ד) ד"א כי שרית עם אלהים כו' שאיקונין שלך הקוקה למעלה · כי שרה שרה בארמית הוא ענין חקיקה · או יתכן דדריש שרית כמו צבית (לשון צר צורה) בחלוף וסשר"ן: (ס) ר' יוסי אומר באחת מהן נגע ושתיהן נאסרו כו' · ובגמ' דחולין (צ"א א') אמרינן דלרבנן דשתיהן נאסרו סברי דמאחוריו אתי וגבייר

חדושי הרד"ל

להר"מ גבאי חלק התכלית פ"ד: (ד) אין אנו יודעים כו' עמ"כ הגי' בשם הילקוט וכ"ה הגי' בפסיקתא דווקא כהאי הגילה כו' · ולגי' הספרים כאן יש למחוק תיבת אין ולגרוס ישלים · אנו יודעין כו': (ה) רבי אומר משום

מתנות כהונה

שייצת · כלית סיימת דברך כלומר חדל מלדבר עוד כי לא אשלחך ויכל תרגום אונקלוס ושיצי: סייבת · כמו סייסת כלומר סיימת וכן פי' הערוך וה"ג בילקוט סייפת אבל רש"י ז"ל גרס סייבת ופירש משל הוא שאומרין לפועל גמור מלאכתך וקח שכרך כלומר כשתברכני אשלחך: מלאכי שרת · שאמרו ל'ום כי משחיתים אנחנו ועיין לעיל פרשה ס"ח: מסטורין · סודות: אשמע לך כו' · פי' לא יברכני כי אם במה שנגלה לפניו מאחורי הפרגוד: משהוא מקיים גרסינן · והכי מוכח בילקוט ישעיה: ה"ג לא יעקב יאמר: אין אנו יודעין · ומה ראייה היא זו לפסוק של אחריו שנאמר האומר לירושלם תושב וגו' · כך יש לפרש הגירס' אבל לקמן פרשה פ"ב הגי' נשתנה וכן הוא בילקוט ישעיה ובערוך ובילקוט ישעיה גרס אנו יודעין: ה"ג ואף הקב"ה אמר לו כן הה"ד ויאמר לו אלהים שמך יעקב וגו' לא יעקב וגו' ירושלים שכל הנביאים מתנבאים עליה עאכ"ו שיקיים דברי נביאיו ועיין לקמן פרשה פ"ב ובילקוט ישעיה: ה"ג אלא הוא נצטוה עליה וע"ל פרשה מ"ו נתבאר היטב ולעיל גרסינן ג"כ שנצטוה ויש ליישבו ודוק: נתגוששת · ענין התאבקות ונצחון: הוא דהוא אמר ליה גרסינן: אף אתה דין · פירש רש"י שאתה דן אותי וכדלעיל לא יראו פניך ריקם גרסינן וכן הוא לקמן: שאיקונין שלך · צורת פניך חקוקה למעלה וזהו שרית עם אלהים: שינוי · כמו שפירש"י בחומש שלפי ענין שליחותם הם נקראים · ועי' בפרשת נשא פרשה י': מטלע · צולע: פקוקלתא · פי' הערוך הן הקנוקנות שהוזכרו בגמרא ורש"י פירש שומן שבין הפקוקות וכן הוי

רש"י

מן הכשתלא וממה דכתיב ויאמר שלחני וגו': אמר ליה שייצת סייבת · גמור מלאכתך וטול שכרך כלומר לכשתברכני ואח"כ אשלחך: אבל אני לא נשתלחתי לכך א"ל שיצת סייבת לא אשלחך כי אם ברכתני: לסוף א"ל המלאך אני מגלה לו · שהקב"ה עתיד לגלות עליו ולהחליף את שמו ואם אומר לי הקב"ה למה גלית לו אני אומר וכו': אמר רבי לוי לא יקרא עוד שמך אברם בלא תעשה אברהם בעשה איתיבון הרי כנסת הגדולה קראוהו אברם שנאמר אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם · שנייה היא כלומר הא לא קשיא מקרא הוא שמספר והולך שעד שהוא אברם בחרת בו ודכוותה הקורא לשרה שרי עובר בעשה בתמיה אלא אברהם הוא שנצטוה שלא לקרותה שרי שנאמר לא תקרא דלא יקרא אין כתיב כאן ודכוותה הקורא ליעקב יעקב עובר בעשה בתמיה אלא לא שיעקר שם יעקב אלא ישראל עיקר ויעקב טפילה לו שהרי מצינו שחזר הקב"ה וקראו יעקב בירידתו למצרים: וכי שרית עם אלהים נתגוששת · נאבקת: כתוב אחד אומר מונה מספר לכוכבים לכולם שמות יקרא וכתוב אחד אומר לכולם בשם יקרא שם אחד אלא מלמד שאין כשם שנוי כשם שהוא נקרא עכשיו הוא נקרא לאחר זמן: דהיא פקקלתא · שומן שבין הפקוקות · ר' יהודה אומר באחת · גיד דירך אחת:

והדעת

פירוש מהרז"ו

חולין נ"א כל הענין פר"א פל"ב ול"ז שמלאכים נקראים בני אלהים · תדב"א פכ"ה · וזהו טעם כי עלה השחר וכמ"ש באיוב ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל ב"א: שגלו מסתורין · לעיל פס"ח סי"ב ע"ש: אב"ב אלא ימצאנו · זה ראיה למ"ש ואני עומד שם · וע' רש"י בחומש ביתר באור: ג מקים דבר עבדו · פסיקתא רבתי פי"ז ס"ה ולקמן פפ"ב ס"ב · לאברהם אברם · לעיל פמ"ו רס"ג ושם מבואר: עם העליונים · וזהו כי שרית עם אלהים וכמש"ש בהושע י"ב וישר אל מלאך וע"ל פע"ז רס"ג: מה פני אלהים כו' · לקמן פרשה זו ר"ס ה' וי"ב ע"ש וע"ל פע"ז ס"ס ז': שאיקונין שלך · אולי דורש שרית מל' חני' בארמית · וע"ל אגל באחרי וכו' · וע"ל פס"ח סי"ב שאיקונין פו': ד רב אמר · צ"ל רבי אומר וכ"ה במ"ר פי"א כס"ז והוא מהספרי שלא נזכר שם רב: שיש שם שינוי · ובמ"ר אמר שאין שם שינוי ושניהם אמת שפסוק בשם יקרא מדבר במיכאל וגבריאל שאין שמם משתנה ופסוק שמות יקרא מדבר במלאכים ששמם משתנה וע"ש במ"ר: ה לו לרפואתו · כמ"ש בס"ד והוא צולע על ירכו · וע"ל פס"ח סס"י חולין נ"א: ריב"ל סליק לרומי · לעיל פל"ג סי' א' וש"נ: נפק ר"ח · צ"ע איך מדמהו לגנאי · ועוד שהרי ר'

יפה תואר

וכמו שהמשלח גדול מן השולח כי המשלח ברכות המשלח: שייצית · סייבת · סייבת הוא לשון זקנה והוא אמר לו גם אם תשב עד שתזקין לא אשלחך וכדרך שאמרו בכתובות בסופו תשב עד שתלבין ראשה: נשתלחו ע"מ כך · פי' בשלשה המלאכים האלה היו שנים ביניהם אשר הלכו לברכה וזה המלאך אשר בא לרפא את אברהם ולבשר את שרה כי תלד בן ולכן לא פירשו בלי ברכה: הה"ד בית אל ימצאנו · י"ג ימצא אותנו ותא במדרש לפרש כי ימצאנו אינגו לכנוי נסתר אך לנוכחים רבים: אין אנו יודעין כו' · ומפרש הכתוב במה שמקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים אנו יודעים כי ירושלים תבנה ותושב פי כן שהתנבאו עליה כמה נביאים ועי' לקמן פפ"ב · והדר מפרש היכן מצינו שעצת מלאכיו ישלים · והלא מלאך אחד (כצ"ל ולא אלא) כו' ונגלה אליו הקב"ה לקיים גזירתו של מלאך: לקיים גזירתו של אותו מלאך · פליג על רב הונא דאמר שגלה לו מה שהקב"ה יאמר והוא סובר שלא גלוי העתידות היה אך ברכה אשר ברכו המלאך · ומ"ש לקמן פפ"ב אמר לו עתיד הקב"ה להגלות עליך לאו גלוי העתיד הוא אלא ברכה דקים ליה שהקב"ה יקיים ברכתו: מה פני אלהים ולא יראו פני ריקם · נראה דלאו כאן כי אין ענין שם ואגב שיטפיה דמאמר לקמן בפרשה זו הובא כאן: את הוא שאיקונין שלך כו' · ולפי הדרש הזה מפרש כי שרית מלשון שררה שנחשבת כאחד משרי מעלה ונלא גרוס: כתוב אחד אומר מונה מספר לכוכבים כו' · עיקר הרומיא הוא מסיפא דקרא דכאן כתיב לכולם שמות יקרא משמע דלכל אחד שם בפני עצמו כי שמות הוא בל"ר · ושם כתיב לכולם בשם נקרא משמע דלכולם רק שם אחד · וכ"ה בתנחומא אם שמות למה בשם ואם בשם למה שמות · ומשני ריב"ד אלא מלמד שיש שם שנוי כו' · פי' לעולם יש לכל אחד שם בפ"ע ומ"ש לכולם בשם יקרא פי' בשם המיוחד לו ומ"מ כתיב בקרא לכולם שמות יקרא אחרי כי יש לכל אחד שינוי בשמו · כי לא בשם אשר קרא היום יקרא למחר לכן אמר לכולם שמות יקרא כי לכל אחד יש שמות רבים לפי הזמנים המתחלפים · והנה הטעם אשר יתחלפו השמות למלאכים הוא · כי שמם נקראים בשם לפי שליחותם · וכפי השתנות השליחות יתחלף גם שמותם · ואע"ג דהכתובים מיירי בכוכבים אפשר דזה קאי על המלאכים הממונים על הכוכבים · או דהפסוק בלשון מקרא הוא שם נרדף למלאך וכמו ברן יחד כוכבי בוקר ואע"ג דמצינו גם במלאכים מיכאל וגבריאל ובדומה שבשמותיהם קבועים בכל הזמנים זה הוא רק בשרי מעלה · ושם מדבר משאר צבאות המלאכים: אינו יודע איזה שם ואני מתחלף · ולפ"ז רמז רמז לו כי הוא מלאך אף כי הוא בתמונת איש · אך מגות ע"ש הוא ולא הבין דמיזתו: ולמי לא זרחה כו' · פי' כי זריחת השמש אחת היא לכל בעלי האופק בזה ולמה אמר ויזרח לו השמש וטילא"ל רק ויזרח השמש ובזה פרה טענם האב"ע על דברי רז"ל ע"ש בדבריו: דמי את לסבך · פי' כמו זקנך בבוא לפני שר של עשו איתרע מזליה והוא צולע כן אתה בבואך לרומי

ידי משה

ליבא האי און לפי שהנושא עדיף ע"כ היה במעלות נושא את נושאיו והא"כ היה במעלות כישא ודוק: למחר אני בא לקלס והן אומרים לי כשם שלא קלסת אתמול וכו' · וקשה וכי מה שהפסיד הפלה פעם א' לא יתפלל אח"כ בתמיה וצ"ל דס"פ ע"ד שכתבתי למעלה לפי שבחר המלאך שעה זו שבשביל לבדו בלי מלאכים להתאבק עמו והנה ויצא והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים שמלאכי א"י ס"בו ופלו מלאכי ח"ל ללוותו והיה נשאר בשעה זו בלי שמירה והי' נגב עליו לשומרו אמנם הפסוק הוא והנה ה' נצב על הסולם וא"כ לא היה באותה שעה מלאכים ליעקב והיה לו לבא באותו פעם אלא ע"כ שהקב"ה היה שומרו וא"כ מ"ה עדיפין וא"כ יאמרו לי חבירי ע"כ הואיל ונזדווגתה לתאיל ליעקב זה היה בשביל שלא היה בו מלאכים וקשה למה לא בלא באותו פעם אלא ע"כ שס"ל שהקב"ה היה שומרו וא"כ גדול השומר וא"כ מ"ס עדיפין ולמה אתה רוצה עכשיו לומר שירה הלא יכול אתה לומר שירה כל היום לפי שמ"ס עדיפים ודוק: לא יעקב יאמר · צריך להיות עוד ירושלים שכל הנביאים נתנבאו עליה על אחת כמה וכמה שיקיים דברי נביאיו מק"ו ממלאך שקיים הקב"ה דבריו ודו"ק: דכוותה הקורא לשרה שרי עובר בעשה · בתמיה אלא הוא בנצטוה עליה פירושא היא וכן דכותיה הקורא ליעקב יעקב עובר בעשה והלא מצינו שאח"כ ג"כ נקרא יעקב: מלמד שיש שם שינוי וכו' בלאמר ויאמר לו מלאך למה זה תשאל לשמי והוא פלאי וכו' · צ"ל דס"פ לפי ששמם נקרא על שם השליחות ולזה מבית ראייה במלאך שאמר ענין נזירות דכתיב איש כי יפליא לנדור ולכן שמו נקרא פלאי על שם שליחות שאמר ענין הפלאה ונזירות ודוק: אמר ליה את דמי לסבך והוא צולע על ירכו · לכאורה מאי קאמר ליה

בוס

בדברי ר' יהודה · ואית תנא תני הדעת מכרעת שהוא של שמאל כר' יוסי · (ו) מאן דאמר הדעת נוטה שהוא של ימין ויגע בכף ירכו · ומ"ד (ו) הדעת מכרעת שהוא של שמאל שנא' כי נגע בכף ירך יעקב : ז וישא יעקב את עיניו וירא וגו' · א א"ר לוי ארי הוה כעס על הבהמה והחיה · אמרין מאן אזיל ומפייס יתיה אמר להון הדין תעלא אתון להכא דאנא ידע ב תלת מאה מתלין ואנא מפייס יתיה · אמרין ליה אגומין : הלך ציבחר וקם ליה · א"ל מה דין · אמר להון אנשית מאה · אמרין ליה אית במאתן ברכאן · הלך ציבחר וקם ליה אמרין ליה מה דין (ז) א"ל אנשית אף מאה א"ל אף במאה ברכאן · וכיון דמטא תמן אמר אנשית כולהון אלא כל חד וחד יפייס על נפשו · כך יעקב אבינו · רבי יהודה בר סימון אמר יש בי כח לערוך תפלה : ר' לוי אמר יש בי כח לערוך מלחמה · וכיון דמטא ויחץ את הילדים וגו' · אמר (ח) כל איניש (ז) ואיניש דכוותא תקום ליה : ח וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשונה · הדא אמרה אחרון אחרון חביב · והוא עבר לפניהם הה"ד (תהלים קג) כרחם אב על בנים · תני ר' חייא ג כרחמן שבאבות ואי זה הוא רחמן שבאבות · ר' יהודה אמר זה אברהם · אמר אברהם (בראשית יח) חלילה לך מעשות כדבר הזה · ר' לוי אמר יעקב והוא עבר לפניהם · ד אמר טב דיגע בי ולא בהון · וישתחו ארצה שבע פעמים · למה שבע על שם (משלי כד) כי שבע יפול צדיק וקם · ד"א למה שבע אמר לו הוי רואה את עצמך כאלו את נתון לפנים משבעה קינקלין ויושב ודן ואני נדון לפניך ואת מתמלא עלי רחמים · א"ר חנינא בר יצחק לא זז משתטח והולך עד שהכניס מדת הדין למדת רחמים : ט וירץ עשו לקראתו וישקהו · נקוד עליו אר"ש בן אלעזר ה בכל מקום שאתה מוצא הכתב רבה על הנקודה אתה דורש את הכתב · הנקודה רבה על הכתב אתה דורש את הנקודה · כאן לא כתב רבה על הנקודה ולא נקודה רבה על הכתב אלא ו מלמד שנכמרו רחמיו באותה השעה ונשקו בכל לבו · אמר לו ר' ינאי אם כן למה נקוד עליו אלא מלמד שלא בא לנשקו אלא לנשכו ונעשה צוארו של אבינו יעקב של שיש וקהו שיניו של אותו רשע ומה ת"ל ויבכו אלא (ח) זה בוכה על צוארו וזה בוכה על שיניו · ר' אבהו בשם ר' יוחנן מייתי לה מן הכא (שיר ז) צוארך כמגדל השן וגו' : י וישא עיניו · א"ר בנימין בר לוי לפי ששמענו חנינה באחד עשר שבטים ולא שמענו בשבט בנימין · והיכן שמענו להלן (בראשית מג) ויאמר אלהים יחנך בני · ותגשן השפחות הנה וילדיהן ותשתחוין · ותגש גם לאה וילדיה וגו' · ז ביוסף כתיב ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו · אלא אמר יוסף · הרשע הזה עינו רמה שלא יתלה עיניו ויביט את אמי (ט) ח וגבהה קומתו וכסה אותה · (ט) הוא דכתיב ביה (שם מט) בן פורת יוסף בן פורת עלי עין · בן פורת רביית עלי עין · בן פרות רביית יוסף · בן פורת עלי עין ·

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קל"ג · ב עיין סנהדרין ל"ח : ג מדרש תהלים מזמור ק"ג · ילקוט תהלים רמז תתנ"ט · ד קה"ר סוף פ' ע' · ה ב"מ פ"ו · ירושלמי פסחים פ' ט' · לעיל פרשה מ"ח במדבר רבה פ' ג' · אדר"נ פרק ל"ד · ילקוט ויקרא רמז פ"ב · ילקוט כאן רמז קל"ג · ו שמ"ר פ' ס' · פדר"א פ' ל"ו · תנחומא כאן סי' ד' · ז לקמן פ' נ"ח · ח פסיקתא רבתי פיסקא י"ב

חדושי הרד"ל

משום אבא יוסי בן דוסתאי · כ"ה בספרי נשא ובמדבר רבה ס"פ י"א · וע' ויקרא רבה פרשה ל"א : (ו) הדעת מכרעת של שמאל · שנאמר כי נגע בכף ירך יעקב · לגי' מ"כ שמ"ד של שמאל הוא ג"כ אליבי' דר"י אין מובן הראיה מכי נגע בכף ירך יעקב (וגם בבבלי בחולין שם לא נזכר לר"י רק של ימין וכל הדרשות שם ע"ז) · ולכן כמדומה שעיקר הגי' מ"ד הדעת מכרעת של שמאל (ר"ל אף של שמאל) כר' יוסי · ומייתי ראיה מדכתיב כי נגע בכף ירך יעקב בג"ה · כלומר כשנגע נגע רק בירך א' ומחמת זה נאסרו שתיהם כדסתם וכתב תחלה ע"כ לא יאכלו ב"י את ג"ה אשר על כף הירך א"ו כף שיהיה (ול"ל הדרשות שבש"ס על ימין) : (ז) ואינש דכוותיה תיקום ליה · כ"ה בילקוט ופי' זכותו :

חדושי הרש"ש

בתרווייהו : (ו) מ"ד כו' של ימין ויגע בכף ירכו · אולי צ"ל וגו' ויבוא לסיפיה דקרא בהאבקו עמו וכדרכים נ"י ריב"ל בחולין שם כאדם שחובק את חבירו וידו מגעת לכף ימינו של חבירו : (ז) א"ל אנשיית עוד מאה כ"ה וצ"ל : (ח) כל אינש ואינש דכוותא תקום ליה · בילקוט הגי' זכותיה וכן יל"ש הגי' דכאן כי תרגום זדכיה : (ט) וגבהה קומתו : (ח) זה בוכה כו' · עיין בתנחומא : (ט) הה"ד בן פורת כו' עלי עין בן פורת רביית יוסף · (פי' דרש

רש"י

הדעת · מכרעת של שמאל שנאסרה ומאן דאמר הדעת מכרעת של ימין ויגע בכף ירכו המזומנת לו זה ירך ימינו ומ"ד של שמאל דכתיב כי נגע בכף ירך יעקב ירך ולא ירכו וזהו שמאל : והנה עשו בא · אמר מאן ניזיל מפיים יתיה אמר לון תעלא אתון להכא דאנא ידע תלת מאה מתלין ואנא מפיים יתיה : א"ל · אגומין · כן יהיה בלשון יון : הלך ציבחר וקם ליה · תעלא : אמרו ליה מה דין אמר להו אנשיתי מאה מתלין אמרו ליה אית במאתן ברכאן · יש תקוה : הלך ציבחר וקם ליה אמרו ליה מהו דין אמר להון אנשיתי אוף מאה אמרו ליה אית במאה ברכאן וכו' : את לאה וילדיה אחרונים ואת רחל ואת יוסף אחרונים הדא אמרה אחרון אחרון חביב : קנקלים · חדרים : נקודה רבה על הכתב אתה דורש את הנקודה · שרוב אותיות התיבה נקודות כגון ויאמרו אליו איו נקוד לי אינו נקוד ומפורש לעיל למה זה : כתב רבה על הנקודה אתה דורש את הכתב · כגון דרך רחוקה ומפרש במשנה למה נקוד על ה' שברחוקה לא מפני שהיא רחוקה אלא מאסקופת העזרה ולחוץ אלא שהוא רחוק שהיה מאסקופת העזרה ולחוץ : זה בכה על צוארו · שלא ישכנו : וזה בכה על שיניו · שנעשו שעוה ולא היה יכול לנשכו : לפי ששמענו חנינה בי"א שבטים · דכתיב הילדים אשר חנן אלהים : ואת רחל ואת יוסף אחרונים · וביוסף כתיב ואחר נגש יוסף ורחל אלא אמר יוסף דודי זה עינו רמה שלא יתלה את עינו ויביט באמי וגבה קומתו וכסה אותה : הוא דאמר ליה בן פורת יוסף · בפרות רבית יוסף שנתגדלת על ידי פרות על חלום של פרות : בן פורת עלי עין · לשון פריה ורביה : בן פורת רביית יוסף עלי עין · נתגדלת ועמדת בפני אמך עלי עין ·

מתנות כהונה

בפרק גיד הנשה : של שמאל כר' יוסי · נ"ל אף של שמאל ולא פליג אר' יהודה דאסר של ימין והכי איתא בפ' גיד הנשה סתם מתניתין דאסרה בשניהם כר' יוסי ואיתא התם בגמ' מתניתין דלא כר' יהודה דלא אסר אלא ירך הימין אבל אם לאו דמיסתפינא אמינא דהאי כרבי יוסי טעות סופר הוא ותרוייהו הני תנאי פליגי אליבא דרבי יהודה וכן מצאתי בפירש"י ז"ל דל"ג ליה : ירכו · משמע המזומנת והמיוחדת לו : מאן אזיל כו' · מי ילך ויפייס אותו : ה"ג אמר להון הדין תעלה אתון להכא דאנא כו' · פי' אמר להם השועל הזה בואו עמי לשם ואני אפייס אותו כי אדע ש' משלים ובהם אני מפייס אותו : אגומין · פירש"י כן יהיה בלשון יון והערוך פי' לכי לך : ציבחר · מעט : אנשית · שכחתי : אית במאתן כו' · יש עוד במאתים די ברכה ופיוס : ה"ג אמרין ליה מה דין א"ל אנשיית אף מאה : יש בי כח כו' · כך אמר יעקב לבניו : דכוותא · כלומר כפי עצמו : טב דיגע כו' · טוב הוא שיגע ויפגע בי ולא בהם : נתון לפנים מזה גרסינן : קינקלין · פי' רש"י והערוך חדרים ור"ל כמלך היושב לפנים הדר בחדר וכדאיתא במדרש חזית סוף פסוק כמעט שעברתי : אם כן למה נקוד עליו · שודאי נדע שנשקו בכל לב אלא לומר לקרוא וישכהו כדאיתא בפרקי ר"א : וזה בוכה על שיניו · ששיניו נעשו כשעוה כדאיתא במדרש חזית בפסוק צוארך כמגדל השן וכן פירש רש"י ועיין במדרש חזית ותמצא הגירסא משתנה גם בילקוט סדר זה : ה"ג שלא בא לנשקו · ה"ג רש"י וכן משמע במב"א ובילקוט ועיין לקמן סוף פרשה צ"ח : בן פורת יוסף וגו' · בן פרות רבית יוסף בן פורת עלי עין בן פורת רבית יוסף עלי עין ר' ברכיה וגו' ודרש בן פורת כמו בן פרות ככתיבתו : בן פרות כו' · מבין הפרות נתגדל יוסף ע"י חלומו של פרעה

יפה תואר

איתרע מזלך נסיות לוגע : מ"ד הדעת שהוא של ימין ויגע בכף ירכו · וס"ד בהאבקו עמו כאדם שחובק את חבירו ונוגע בכף ימינו של חבירו וכ"ה בגמ' · ומ"ד שהוא של שמאל מוכיח מדכתיב כי נגע בכף ירך יעקב משמע שלא היה אלא דרך נגיעה כאדם העומד נגד חבירו ויגע בידו הימנית לצד שמאל של חבירו העומד כנגדו : ארי הוה כעס על הבהמה כו' · בא במשל הזה לתרץ כי בראשונה כתיב ויחץ את העם אשר אתו ולא זכר את הילדים ופה אמר גם ויחץ את הילדים · ומתרץ כי בראשונה בטח בתפלתו שתועיל גם לילדיו · ואח"ז כאשר ראה את עשו בא פחד בלבבו · ויחץ אותם שלא יסמכו עליו · ומביא לזה את המשל מהשועל אשר בדרכו שכח מאה ממשליו · והנה במשל מביא כי שלש פעמים שכח · ונראה כי גם יעקב פחד שלש פעמים · בראשונה כאשר שלח את המנחה ואמרינן לעיל על פסוק ותעבור המנחה וגו' אף הוא בעקא · והשנית כאשר נתאבק עם שר של עשו · והשלישית כאשר ראה את עשו בקצפו עליו · וירא פן יכוו הילדים בגחלתו ולא יעמוד להם זכות אביהם לכן חלקם פן יעמדו בזכות עצמם · או פן ינוח רוגזו כאשר יפגע בקצתם ויחמול על האחרים וכדאמרינן לעיל על והיה המחנה הנשאר לפליטה : אגומין · בעל א"א פירש טוב ויפה · והערוך פי' בל"י לך · ורש"י פי' א"י כי עגא בל"י הוא אני ופי' הנני מוכן לזה : אית במאתן ברכאן · פי' ספוק ודי וכמו בירושלמי ברכות כל ברכיה טבין וברכיה דאורייתא בישין · ופי' כי ההסתפקות בכל דרכי העולם היא הטובה אם יסתפק במעט · ובעניני תורה רע הוא אם יסתפק במעט ומחויב להרבות בלמודם : יש בי כח לערוך תפלה · ואע"ג דכבר התפלל הצילני נא וגו' מ"מ התפלה בהביטו על האויב מועלת יותר · ועפ"ד נתן עיניו בו ו עבה גל של עצמות ובין למ"ד לערוך תפלה ובין למ"ד לערוך מלחמה בטח כי ה' יהיה בעזרו אבל לא בטח אם יעזרהו ה' היל להציל גם את הנשאר · ואם יקשיב ה' בקול תפלתו עליהם : כרחמן שבאבות · והא דלא פי' כרחמי כל אב ואם על בניו דא"כ היה לו לומר כרחם אם על בנים דרחמי האם מרובים משל אב וכדכתיב התשכח אשה עולה וגו' · והא דאיתא בפסיקתא דרכו של אב לרחם ודרכה של אם לנחם פי' כי האם גם מנחמת מלבד הרחמים אשר בקרבה : למה שבע · פי' למה הכניע את עצמו יותר מדאי אשר זה כשפלות ליעקב ומשני כי רמז לו בזה גם אם שבע יפול לפניו יבטח בה' כי הוא יקימנו : לא זז משתטח כו' · ולפ"ז השתחוה יעקב לפני ה' ומה דאמר שבע פעמים הוא להפלגת בהתחלותיו וכמו והחזיקו שבע נשים וכשבע לא יגע בך רע · כי דרך שגוזמא הוא לפעמים גם במספר שבע : בכ"מ שאתה מוצא הכתב רבה כו' · עמ"ש בפמ"ח : צוארך כמגדל השן · והכתוב הזה נאמר על כנסת ישראל שלא יוכל איש לגעת בגוו וזכות אבותם יעמוד להם כמו המגדל וכל מה שאירע לאבות סימן לבנים ומזה מוכיח כי כבר קרה כזה ליעקב בצוארו שנעשה כמו של שיש כו' · ולא יכול עשו לנגוע בו לרעה : לפי ששמענו חנינה באחד עשר שבטים כו' · כי במה שאמר יעקב אשר חנן אלהים ולא אמר אשר נתן הודיע בזה כי המה בהשגחה פרטית מאת ה' כמו הי"ב מזלות המושגחים מאת ה' וע"י יתנהג כל העולם ולכן מקשה איפה מצינו חנינה בבנימין אשר הוא משלים עשר שבטים ומשני כי מצינו גם חנינה מאת אלהים על בנימין : בן פורת רביית עלי עין · ודריש בן פורת יוסף שנתגדל והיה למושל

פירוש מהרז"ו

ר' חנינא זקן מריב"ל ואיך יצא כנגדו · ואולי שלחוהו לריב"ל לרומי לבטל איזה ענין רע והצליח בשליחותו ויצאו חכמי ישראל להקביל פניו ולכך יצא גם ר"ח ובזה הוא דומה ליעקב בכל הענין : ז תלת מאה מתלין · ע' ויק"ר פכ"ח ס"א תלת מאה מתלין על הדין תעלא · שהחכמים היו יודעים ג' מאות משלים מערמת השועל וכשמזכיר איזה משל מהם אומר כל הסכום של ג' מאות : אגומין · פי' הערוך גלך בל"י : לערוך תפלה · כמ"ש הצילני נא ולמלחמה כמ"ש והיה המחנה הנשאר לפליטה וכפי' רש"י בחומש : ח וישם את השפחות · שלעיל פע"ד סי' ה' הקדים בנים לנשים הפך מ"ש לקמן פפ"ב סי"ג ולמה כאן הקדים נשים לבנים ועז"ז אמר דאחרון אחרון חביב וסדר החביבות שפחות ילדיהן לאה ילדיה רחל ויוסף : כרחם אב על בנים · נ"ד ריחם ה' על יראיו · וע"ש מדה י"ז כוונת הכתוב על ענין שמפורש בתורה ודרש ר"ח כרחמן שבאבות · ובילקוט כאן קיצר בזה אך בילקוט תהלים באור כרחם אב וכו' באיזה אב תני ר"ח כרחמן שבאבות זה אברהם וכו' · ר"י בר"ל פתר קריא ביעקב אבינו והוא עבר לפניהם · ומי השובר כאברהם כמ"ש כי אב המון גוים וכ"כ ביפ"ת · וכמש"ל פמ"ט ס"ב : לפנים מז' קנקלים · פי"ר פסוק כמעט שעברתי : ואני בידון כו' · לעיל פע"ו סס"ז : ט נקוד עליו · פי"ר פסוק צוארך כמגדל כל הענין וע' במ"ר פ"ג סי"ג · ספרי פ' בהעלותך פיסקא ס"ט ולעיל פמ"ח סט"ו וס"כ ומבואר וכאן כל תיבת וישקהו מנוקד לחזק הנשיקה : א"כ למה נקוד עליו · שמאחר שמפורש שנעתר לו וכתיב וירץ מן הסתם שנשקו בכל לבו · אלא שהניקוד מורה להיפך · וכמש"ל פע"ה סי"ט · וע' שמ"ר פ"ה ס"י · פדר"א פל"ז · ל"ת וישקהו וכו' וכ"ה בשי"ר שם : ומת"ל ויבכו · כי אצל יעקב ורחל כתיב וישק ויבך · וכן בדוד ויהונתן מגודל אהבה אבל כאן לר' ינאי מאי ויבכו : י בי"א שבטים · כמ"ש כאן אשר חנן והיו י"א שלא נולד בנימין עדיין · וכוונתו למ"ש יאר ה' פניו אליך ויחנך וכתיב כן עינינו אל ה' אלהינו עד שיחננו · וע"כ הוצרכו להתברך בתחלה בחנינה שיזכו לחנינה אחרונה · וע"ל פנ"ב סי' ה' : וגבהה קומתו · ע"ל פ"ל ס"ד ופר' ל"ח סימן י"ח : בן פורת רביית עלי עין · דורש

ידי משה

בזה וכ"ל לפי שמצינו בגמרא דתענית לוי שהטיח דברים כלפי מעלה ואיטלע וכדמסיק שם קא וקא גרמא ליה וכאן היה ריב"ל איטלע ור"ח היה בא לבקר אותו ודיבר לו דברי פיוסים שלא יחשב רבי יהושע בעצמו שאיטלע עבור איזו חטא כמו לוי אביו שהטיח דברים ואחוי קידה לזה אמר את דמי לסבך יעקב שאיטלע בלא שום חטא לזאת אמר ליה לסבך ולא אמר לסבא כתם אלא שרמז לו לסבך ולא לאביך ודוק היטב : מאן דאמר וכו' · עיין מ"כ כי הגירסות בוגות ול"נ דלא צריכין אנחנו לכל זה אלא דנ"ל לגרוס שהיא כתיב של ימין כר' יוסי דאמר באחת מהן נגע ושתיהן אסור ולמה השנייה אלא וודאי שהנגיעה היה בשל ימין והשמאלית שהיא טפלה לה הדעת מכרעת שיוסי' ג"כ אסור לז"א הדעת מכרעת ר"ל השכל נוטה שיאסר השמאלית משום ימנית ואותו תנא ס"ל הדעת מכרעת שהיא של שמאלית שהנגיעה היתה בשל שמאל כר' יהודה שאסר רק אחת כי למה יאסר הימנית שהיא עיקר בשביל השמאלית כו' ודו"ק : וקהו שיניו של אותו רשע · ודרשו זה ממה שנקוד כתיבת וישקהו אותיות קס"ו : ומה תלמוד לומר ויבכו · פירוש הואיל ונעשה צוארו של שיש א"כ למה בכו לזה מתרץ אלא זה בוכה על צוארו פי' שפליג ר' ינאי וס"ל שבכה לפי שהיה מצטער

משנת דרבי אליעזר

כל אינש ואינש דכוותא יקום ליה · פירוש דכוותא בלשון תרגום ועיין במ"כ : ומה ת"ל ויבכו · פירוש למ"ד דנשקו בכל לבו לא ק"מ דכן דרך נשיקה של קריבות כמו וישק יעקב לרחל וגו' וכן יוסף לאחיו והשבטים ואף שגם פה הדרשה תדרש מכל מקום אין מקרא יוצא מידי פשוטו משא"כ לר"י שלא בא לנשקו אם כן למה בכה :

בן פורת רביית יוסף · רבי ברכיה בשם ר' סימון אמר (י) עלי לפרוע לך מן אותה העין: **יא** ויאמר מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי · א כל אותו הלילה נעשו מלאכי השרת כתות וחבורות חבורות והיו פוגעין באלין דעשו והוון אמרין להון מן דמאן אתון והן אומרין מן דעשו והן אומרין הכו הכו יהבון להון · מן דבר בריה דאברהם והן אומרין יהבון להון · מן דבריה דיצחק והן אומרין יהבון להון · כיון דהוו אמרי מן דאחוי דיעקב אנן הוו אמרין שבקון להון מן דידן אינון · בצפרא א"ל מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי וגו' · א"ל אמרין לך כלום א"ל מיפגעת אנא גביהון · ויאמר למצא חן וגו' · ויאמר עשו יש לי רב · מכות · אחי יהי לך וגו' · ד"א ויאמר עשו יש לי רב וגו' · א"ר אייבו לפי שהיו הברכות מפוקפקות בידו והיכן נתאוששו לו כאן מן דא"ל אחי יהי לך אשר לך · א"ר אלעזר ב אין קיום הגט אלא בחותמיו שלא תאמר שאלולי שרימה יעקב אבינו את אביו לא נטל הברכות תלמוד לומר אחי יהי לך אשר לך: **יב** ויאמר יעקב אל נא אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן וגו' כראות פני אלהים · מה פני אלהים דין אף פניך דין מה פני אלהים ולא יראו פני ריקם · אף את ולא יראו פניך ריקם · קח נא את ברכתי אשר הובאת לך · ג אמר לו כמה יגיעה יגעתי עד שתבא לידי אבל אתה מאליה היא באה אצלך · אשר הבאתה אין כתיב כאן אלא אשר הובאת מאליה באה לידך · ויפצר בו ויקח · מתחמי חזר וידיה פשטה · יהודה ב"ר סימון אמר (תהלים סח) ד מתרפס ברצי כסף · מתיר את הפס ומתרצה בכסף · ריש לקיש סליק למשאל בשלמיה דרבינו · א"ל צלי עלי דהדא מלכותא בישא סגין · א"ל לא תסב מן בר אנש כלום ולית את יהיב כלום · מן דיתיב גביה אתא חדא איתתא טעינא ליה (י) חדא דסיקרין וחדא סכין בגווה · קם נסב סכינא והדר לה דיסקרא · אתא חד בלדר מן מלכותא וחמא יתה וחמדה ונסבה · בפתי רמשא סליק ריש לקיש למשאל בשלמיה דרבינו וחמא יתיה שחיק א"ל למה את שחיק א"ל ההיא סכינא דחמיתיה יתיה אתא חד בלדר מן מלכותא וחמא יתיה וחמדה ונסבה · א"ל לא כן אמרית לך לא תיסב מן בר נש כלום ולית את יהיב כלום · ה חד עמא דארעא א"ל לר' הושעיה אין אמרת לך חדא מילתא טבא את אמרת בצבורא מן שמי · א"ל מה היא · א"ל (יא) כל אותן הדורונות שנתן אבינו יעקב לעשו עתידין אומות העולם להחזירן למלך המשיח לעתיד לבא · מאי טעמיה (שם עב) מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו · יביאו אין כתיב כאן אלא ישיבו א"ל חייך מלה טבא אמרת ומן שמך אנא אומר לה: **יג** ויאמר אליו אדוני יודע כי הילדים רכים וגו' · זה משה ואהרן · והצאן והבקר עלות עלי · אלו ישראל שנא' (יחזקאל לד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם · ר"ה בשם ר' אחא אמר אילולי רחמיו של הקב"ה ודפקום יום אחד כבר מתו כל הצאן בימי אדריינוס · ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר אדוני יודע כי הילדים רכים זה דוד ושלמה · והצאן והבקר עלות עלי אלו ישראל · שנאמר ואתנה צאני וגו' · ר"ה בשם ר' אחא אמר אלולי רחמיו של הקב"ה כבר מתו כל הצאן בימי המן: **יד** יעבר נא אדוני לפני עבדו · א"ל מבקש את שנהא שותף עמך בעולמך א"ל יעבר נא אדוני לפני עבדו · א"ל ואין אתה מתיירא מרוכסי

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ג' · ילקוט כאן רמז קל"ג · עיין לעיל פרשה ע"ס · ב גיטין דף כ"ב · לעיל פרשה ס"ז · ג ילקוט כאן רמז קל"ג כל הענין · ד פסחים דף קי"ח · ה ילקוט תהלים רמז תתע"ו · ו תנחומא סדר תרומה סימן ט' · תנא דבי אליהו זוטא פרק י"ט ·

חדושי הרש"ש

ואמתו כו' · פי' נדלך גם כי בן ששה שנים היה אז: (י) עלי לפרוע כו' · דרים פורת מלשון פרעון: כנ

וסכינא בתוכה נסב סכינא והדר ליה דסקרא אתא חד כו' · כ"ה בילקוט וכמ"כ:

חדושי הרד"ל

פורת לשון פוריה שסגדיל בקומה) בן פורת עלי עין רביית יוסף עילוי עינא (כדסכא שכיסה על העין) בן פורת עלי עין אר"ב בשם ר"ס רביית יוסף עלי לפרוע לך מן אותה העין כצ"ל: (י) חדא דסקרא (יא) כל אותן כו' · עי' קסלא רבה פר' א' סוף פ"ח ובתשו' בשמים ראש סימן שס"ו:

מתנות כהונה

ואח"כ דרש בן פורת כקריאתו לשון פרייה ורבייה שנתגדל ונתרבה על עינו של עשו: לפרוע לך · שברכו מדה כנגד מדה שלא ישלוט בו עין הרע והוא עולה ושולט על העין ולא העין עליו כדאי' במס' ברכות וחולתו בהרבה מקומות · עיקר פירושו עיין פרשה נשא פרשה י"ד: באלין דעשו כו' · בחיילותיו של עשו והיו אומרים להם משל מי אתם והם אומרים משל עשו והם אומרים המלאכים לחיילותיהם הכו אותם והכו אותם: ה"ג הכו הכו יהבון להון יהבון כו' · פי' היו נותנין להם מכות וכן פי' רש"י: ה"ג יהבון להון מן דבר בריה דאברהם והן אומרים יהבון להון מן דבריה דיצחק והן כו': יהבון כו' · תנו להם מכות: כיון דהוו כו' · שהיו אומרים משל אחיו של יעקב אנחנו היו מלאכי השרת אומרים הניחו להם משלנו הם: מיפגעת כו' · מוכה אנכי מאלם: מפוקפקות · שעדיין לא הודה עליהם עשו בנפש חפצה: נתאוששו · נתחזקו על קיומן: הכי גרסינן מה פני אלהים דין אף כו' · ועיין לעיל: יגע יגיעות עד שהבאתי גרסינן: מאליה כו' · ובלא[?] היגיעה שהגיעני בה הרי היא מתנה השובה ואל תקטן זאת בעיניך: מתחמי כו' · היה נראה כמו שאינו רוצה לקבל וידיו היו פשוטות לקבל: מתיר כו' · מתיר קשרי הגבעותיו ופושט ידו להתרצות בכסף וכן הוא בילקוט תהלים שפושטין היד להתרצות בכסף ודרש מתרפס נוטריקון מתיר הפס: הפס · פיסת ידו: צלי עלי כו' · התפלל עלי שזאת המלכות רעה היא מאד ומצערין אותי א"ל לא תקח משום אדם שום מתנה ואין אתה צריך ליתן כלום למלכות מביאים יושב אצלו באת אשה אחת ונושאה מתנה קערה אחת וסכין מונח בתוכה והיה נוטל את הסכין והחזיר לה הקערה: דיסקרין · פי' הערוך קערה: בלדר · מובל מאגר המלך: וחמא כו' · וראה אותה סכין וחמדה ולקחה: בפתי כו' · לפנות הערב חזר ר"ל והלך לשאול בשלומו של רבינו וראה אותו שוחק: דחמית כו' · שראית אותו אגלי היום: עמא דארעא גרסינן · פי' עם הארץ: ה"ג מלתא טבא את אמרת כו': את אגרתא · שאמר אותו משמי בציבורא: זה משה ואהרן · מניע במשה ותראהו את הילד וממנו נלמד לאהרן ויגד עליו כיעו: יום אחד וגו' גרסי': דוד ושלמה ·

רש"י

לפרוע מן אותה העין · שעמדה בפני אמך שלא ישלוט בה עינו של אחי: והיו מגיעין באלין דעשו · באנשיו של עשו והוו אמרין ליה מן דמאן אתון כן עשו והון מלאכין אמרין יהבון להון תנו להם מכות חזרו ואמרון מן דבריה דיצחק אנן כלומר דעשו והוו אמרין יהבון להון מן בר בריה דאברהם אנן והוו אמרין יהבין להון וכיון דהוו אמרין אחוי דיעקב אמרי שבקון להון דידן אינון בצפרא אמר מי לך כל המחנה הזה אמר ליה אמרי לך כלום אמר ליה מיכתת אנא גביהו וכו': יש לי רב מכות יהי לך אשר לך: לפי שהיה הברכות מפוקפקות בידו והיכן נתאוששו בידו כאן וכו': מה פני אלהים דין · שכל מקום שנאמר אלהים דין ועוד לפני הקדוש ברוך הוא יש דין אף פניך דין שאתה דן אותי: מתחמי חזר וידיה פשוטה · נראה כמי שלא רוצה לקבל וידו פשוטה לקבל: מתרפס ברצי כסף התיר את הפס ומתרצה את הכסף: לא תיסב מן בר נש כלום ולית את יהיב כלום · לא תקח מן המלכות ואינו חומד משלך כלום: מן דיתיב גביה אתא חדא איתתא טעינ' ליה חד דסקרין · קערה גדולה לשון יון: קם רבי שמואל נסב סכינא וחזר לה דסקיר' אתא חד בלדר נסב סכינא אחד מאגר המלך חמא ית סכינא וחמדה ונסבה: בפתי רמשא סליק ריש לקיש למשאל שלמיה דרבינו וחמא יתיה שחיק אמר ליה למה את שחיק וכו': חד עם דארע' · עם הארץ: כל אותן הדורו' · דורונות: כי הילדים רכים · זה משה ואהרן · כמו שמצינו במשה בנקרא ילד דכתיב ותפתח ותראהו את הילד: כי הילדים רכים זה דוד ושלמה · דוד דכתיב בן מי זה העלם שלמה דכתיב טוב ילד מסכן וחכם: א"ל ואין את מתיירא

פירוש מהרז"ו

כופל הלשון על כמה מיני גידול · א' מה שרבה ונתגדל על אמו כנ"ל · ב' שנתגדל בחלום הפרות של פרעה וכמש"ל פר' נ"ח סי' י"ח וא"ח פורת אלא פרות · ג' שנתגדל ע"י חלום השבלים והפירות וא"ח פורה אלא פירות · וכאן בשיבוש וכצ"ל הוא דכתיב ביה בן פורת יוסף בן פורת עלי עין רבית עלי עין הוא הגידול הא' · בין פרות רביית יוסף בין פירות רביית יוסף: עלי לפרוע לך אותה העין · פי' מה שכסית העין ממנך והיינו מ"ש בס"ד בנות צעדה עלי שור לשור ולראות גדולתו כמ"ש רש"י בחומש · ויתכן כפירוש המ"כ שלא ישלוט בו עה"ר הו כהיד"מ שיהיו קדשים נאכלים בתלקו בשילה במלא העין · ודורש עלי עין עלי לפרוע ע"ש מדה לא ופורת מלשון פרעון ע"ש מדת מעל ותיבת מן מ"ש · וכן הוא בב"ח שם: **יא** נעשו מלאכי השרת · לעיל פע"ה סי' · וזהו אשר פגשתי שרוב הפגיעות לרעה הפגשם כדוב שכול ויפגשם על בריכת שומרון · וע' רש"י בחומש בשינוי: אמרין לך כלום · שיעקב לא ידע מה עשו המלאכים עמו ואיך אומר למצא חן וכו' אלא משאל איך התנהגו עמו והודיע ליעקב וע"ז השיב למצא חן וכו' יש לי רב · ומ"ש כאן ד"א ויאמר יש לי רב איבת ד"א מיותר שעדיין לא דרש על זה ובילקוט ליתא אלא שדרשת ר' אייבו שייך לדרשה הקודמת ע"כ בהברכה בהודה לך על הברכות וכן הביא רש"י בחומש: אר"א · לעיל פס"ז סוף סי' י"ב ושם סי' י"א וע' מש"ש: **יב** מה פני אלהים · לעיל פר' ז' סוף סי' ג' וש"נ ומבואר · ומ"כ איך הוא שייך אל המנחה ותיבת פני מיותר · ודורש בז"ש · וכמ"ש פר"א סוף פרק ל"ז בכל המנחה היתה מעשר כל מקנהו שנדר עשר אעשרנו לך כמו לבכור ולכהן ועל ידו יתקיים מ"ש ולא יראו פני ריקם וע' פר"א פרק ח' ופרק ל"ח שייך כאן · וע' עוד בסוף הפרשה כל פ' שנים · וע' עוד סוטה דף מ"א וילקוט כאן: אשר הבאת איב"ב · בילקוט הגי' אשר הבאתי אכ"כ אלא אשר הובאת וכמ"ש ברכתי הינ"ל הבאתי: מתרפס כו' · ע' במ"כ סוף פי' ל"ה וש"נ: בשלמא דרבינו · הוא ר' יהודה נשיאה שהיה נכדו של רבינו הקדוש וכמש"ל פר' ס"ג סי' ח' וע' ילקוט: בלדר · הביאו הערוך בערך בלדר · ופי' המ"ע בלדר בלשון רומי רץ ושליח ובמלות נכריות רי"ם ולמ"ד מתחלפות וע' לעיל פר' יו"ד סי"ז: דורנות רבים · כמ"ש בסוף הפרשה · וע' ילקוט כאן ותהלים ע"ב: **יג** כי הילדים רכים · הלא למתר שנים מהם החריבו עיר שכם ושבו כל הנשים והטף · ודורש אח"ע · ומ"ש והבקר כמ"ש לעיל פר' מ"ח סימן י"ג: בימי אנדריינוס · כמ"ש לעיל פר' ס"ה סימן כ"ה ומ"ש דוד ושלמה פי' שעדיין צריך אני לבטח ביהמ"ק ע"י דוד ושלמה: **יד** שנהא שותף · ואכו ואלכה לנגדך פי' כמוס עמך כמ"ש עזר כנגדו: והשיב לו יעבר נא אדוני לפני עבדו · ד"ל פר' א' סימן כ': דוכסוי ואפרכוי ·

יפה תואר

בארץ מצרים בשביל שהיה בן פורת עלי עין לכסות את אמו וא"ת דרים בן פורת בן פרות רביית יוסף בשביל חלום פרעה בפרות נתגדל יוסף · ובתנחומא פ' מקץ איתא שפרעה היפך החלום וכשיוסף אמר לו לא כך ראית התחיל תמיה א"ל אהרי היית כשחלמתי כה"ד בן פורת יוסף ולדרשא זו דרש בן פורת עלי עין על שלא נתן עיניו באדונתו לכן זכה לגדולה וכדלקמן · ור"ב קאי על דרש הראשון אבל כדורש הראשון דריש עלי עין בשביל שכסה את העין והוא דורש על הקב"ה וקאי עלי לפרוע והגירסא במדרש כן הוא בן פורת יוסף בן פורת עלי עין בן פורת רביית · בן פרות רביית יוסף בן פורת עלי עין ר"ב בשם ר"ס הוא אמר עלי לפרוע לך מן אותה העין: כל אותו הלילה כו' · כי גלוי ספק שאלת עשו לכל המלאכים אחרי העדרים למי המה והמה השיבוהו כאשר צוה להם יעקב מנחה היא שלוחה ולמה שאל ליעקב עוד מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי · וגם ק"ל כפל הלשון יש לי רב אחי יהי לך אשר לך · לכן דרש דשאל מי לך כל המחנה הזה על מחנה מה"ש שפגש בלילה · ויעקב לא ידע מזה והבין כי שאלתו היא על העדרים וא"ל אמרין לך כלום כי שמה איך לא שמרו השלוחים את אשר צוה להם ואמר לו כי למצוא חן כמה שלוחים · ואז א"ל עשו יש לי רב כי הכוני פצעוני · ועל המנחה אשר אמר לו יעקב למצוא חן בעיני אדני אמר לו והי לך אשר לך: מן דא"ל אחי יהי לך וגו' · עיין בזה ברא"ם: מה פני אלהים דין כו' · כי הנותן מתנה לאחר הוא מג' סבות · הא' אם המקבל נצרך לזה · הב' לדרך פיוס ופיוס על חטא שחטא נגדו · הג' הוא דרך הכנעה ע"ד מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו · ולפי שעשו דחה את המנחה מפניו כי יש לו רב וסרה הסבה הראשונה · אמר לו כי בשביל שתי סבות האחרונות יקבל · כאמת מה פני אלהים דין וכו' שהוא מכיר שהיה לו דין עליו וחפץ לפייסו · וגם מה פני אלהים ולא יראו פני ריקם לנראות הכנעתו לפני ה' גם חפצי הוא להכנע מפניך: מאליה בא לידך · ודרש הובאת כמו בבתי מלוא הוא באה פי' כי מאליה באה וכמו בגד דיתפרש בא גד · ועוד רבים: מתחמי חזר וידיה פשטה · ודריש ויפצר בו על עשו כי הפציר ביעקב שלא לקבל ואעפ"כ ויקח ומייתי סמך לזה מאמרם דכתיב גביה מתרפס ברצי כסף דמתיר את הפס ומקבל את הכסף כמו כינוי כי מעשה אבות יתוקו הבנים: א"ל צלי עלי כו' · רבינו בקש מר"ל שיתפלל עליו יען כי רבים מבני אדם מכבידים אותו בבואם לקחת ממנו מתנות · וא"ל ר"ל אם אתה לא תקח מאחרים לא יאונה לך כל רע ולא יבקשו ממך · ומובא במעשה פה לחזק את מה שאמר לפ"ז מתיר את הפס · כי בני אדם מבקשי מתנות המה: חד עבא דארעא כו' · בא פה ללמדנו גבלי לביז גם לעמי הארץ ולהגיד בשמם את דברי חכמה אשר ישמעו מפיהם: זה משה ואהרן · יען כי מקרי האבות ומעשיהם הוא סימן לבנים כמו שהפשבנו בכמה מקומות לכן מבקש רמז ודמיון למעשי יעקב ודבריו בקורות בני ישראל יולדי תלאיו: שנהא שותף עמך בעולמך · כלומר שיהיה גם לך חלק בעוה"ז וא"ל יעקב יעבר נא אדני לפני עבדו כלומר העולם הזה שלך הוא וא"ל עשו אין אתה מדוכסי שילערוך בעוה"ז וענה לו יעקב ואני אתנהלה לאטי כי אלך בנחת ואסבול צרות כסה את כל התלאות אשר תעבורנה עלי · או שא"ל כי אלך בפנים כרוכות פי' כי אתחבא מפניהם

ידי משה

שלא ישלוט אותו וק"ל: רבי ברכיה בשם ר"ס אמר עלי לפרוע לך מן אותו עין · פי' שאח"צ בוכתים שנאכלים קדשים בשילה שיכנס נתוקו במלא עין אלו וכו':

אפשר

ימן אפרכי ומן אסטרטילי (אסטרלטי) אמר לו ואני אתנהלה לאטי להוני להוני אנא מהלך · כמה דתימא (ישעיה ח) את מי השילוח ההולכים לאט · ד"א בפנים כרוכות אני מהלך כמה דתימא (ש"א כח) הנה היא לוטה בשמלה · עד אשר אבא אל אדוני שעירה · א"ר אבהו (יב) א חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו שהלך יעקב אבינו אצל עשו להר שעיר מימיו · אפשר יעקב אמתי היה ומרמה בו · אלא אימתי הי' הוא בא אצלו לעתיד לבא · הה"ד (עובדיה א) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו : טו ויאמר לו עשו אציגה נא עמך וגו' · בקש ללותו ולא קבל עליו · רבינו כד הוה סליק למלכותא הוה מסתכל בהדא פרשתא ולא הוה נסיב ארמאה עמיה · חד זמן לא אסתכל בה ונסב עמיה רומאין (ארמאין) ולא הגיע לעכו (י-) עד שמכר הסוס שלו · וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה · ב וד' מאות איש שהיו עמו היכן הם · נשמטו כל אחד ואחד הלך לדרכו · אמרו שלא נכנה בנחלתו של יעקב · אימתי פרע להן הקב"ה להלן (ש"א ל) ולא נותר מהם איש כי אם ד' מאות איש נער אשר רכבו על הגמלים וינוסו : טז ויעקב נסע סכותה · ג כמה שנים עשה אבינו יעקב בסוכות · ר' אבא אמר י"ח חודש · סוכות ובית סוכות · ובבית אל ששה חדשים · ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר (יד) כל אותן הדשים שעשה בבית אל היה מכבד את עשו באותו דורון · ר' אבין בשם ר' חוניא אומר תשעה שנים היה מכבד את עשו באותו דורון · ר' פנחס בשם ר' אבא אמר (טו) כל אותן השנים שעשה יעקב אבינו בבית אל לא נמנע מלנסך · א"ר הונן כל מי שהוא יודע כמה נסוכים ניסך יעקב אבינו בבית אל יודע לחשב את מי טבריה :

פרשה עט א ויבא יעקב שלם · (איוב ה) ד בשש צרות יצילך ובשבע לא יגע בך רע · אין שית אינון אנא קאים בהון · ואין שבע אינון אנא קאים בהון · (שם) ברעב פדך ממות · כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ · ובמלחמה מידי חרב · יש לאל ידי לעשות עמכם רע · (שם) (א) בשוט לשון תחבא א"ר אחא קשה לשון הרע שמי שבראו עשה לו מקום שיטמן בתוכו · (שם) ולא תירא משוד כי יבא · זה עשו ואלופיו · (שם) לשוד ולכפן תשחק · זה לבן שבא כפון על ממונו לשודדו · (שם) (ב) כי עם אבני השדה בריתך וגו' · ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו · (שם) וידעת כי שלום אהלך · מעשה ראובן ובלהה · מעשה יהודה ותמר · (שם) ופקדת נוך ולא תחטא · (ג) ה אבינו יעקב בן ארבעה ושמונים שנה היה ולא ראה טפת קרי מימיו · (שם) וידעת כי רב זרעך וצאצאיך (ד) כעשב השדה · אמר ר' יודן לא נפטר אבינו יעקב מן העולם (א) עד שראה ששים רבוא מבני בניו · (שם) תבא בכלח אלי קבר כעלות גדיש בעתו · ר' יצחק ורבנן · ר' יצחק אמר תבא לח אלי קבר · ורבנן אמרי תבא בבולא אלי קבר · מלא שאינו חסר

מסורת המדרש א עבודת כוכבים דף כ"ס · ירושלמי שם פ' ב' · דברים רבה פ"א · תנחומא סדר תרומה סימן ט' · תנא דבי אליהו זוטא פ' י"ט · ילקוט כאן רמז קל"ג כל הענין · ילקוט עובדיה רמז תקמ"ט · ב ילקוט שמואל א' ר ז קמ"א · ג מגילה דף י"ז · סדר עולם פרק ב' · ד אגדת בראשית פרק ס"ח · ילקוט כאן רמז קל"ג · ילקוט איוב רמז תתנ"ט · ה עיין לעיל פרשה ע'

חדושי הרד"ל

(יב) חזרנו על כל המקרא כו' · דב"ר פ"א · תדא"ז פי"ט · תנחומא תרומה ס"ט : (יג) עד שמכר הסוס שלו · בילקוט וברמב"ן הגי' הפינס פי' מעיל חשוב שלו : (יד) כל אותן חדשים שהיה בבית אל היה מכבד כו' · הרמב"ן הביא הגי' שעשה בסוכות · ונראה פי' כדלקמן פע"ט ויבא יעקב שלם בממונו אע"ג דאר"א ט' שנים היה מכבד כו' ברם הכא שלם בממונו · ולכן קאמר כאן שכל הימים שעשה בסוכות עד בואו אל שלם היה מחסר ממונו ומכבדו וכיון שבא לשלם פסק · וה' שלא ברכתו ומילא הכרונו : (טו) כל אותן שנים שהיה יעקב בבית אל לא נמנע כו' · אפשר לגי' רמב"ן הנ"ל גם כאן הגי' בסוכות · ודרש ליה שעשה סוכות כעין חג הסוכות בכל מלותיו ועשה נסוך המים : וז"ש כל מי ביודע כו' פשוטו דרך גוזמא נקט לומר שמים רבים נסך בי"ת חדש אלו · ולגיר' הס' בבית אל י"ל הא דכתיב במצבה שהקים בב"א ויסך עליה נסך שלא בשעת הקמה לבד אלא כ"ז שהיה שם :

(א) עד שראה ס' רבוא · בילקוט איוב משמע דדרש בכלח גימטריא ס' ועי' בירושלמי פ"ב דבכורים · גם י"ל דנאמר כעשב השדה דרים כמ"ש רבבה כצמח השדה נתתיך וזה ס' רבוא שנגאלו ממצרים

חדושי הרש"ש

(יא) כל אותן חדשים שעשה בבית אל כו' · הרמב"ן ז"ל העתיק בסוכות והוא יותר נכון : (א) בשוט לשון תחבא כו' שמי שבראו כו' שיטמן בתוכו · נראה שכוונו בזה למאי דאיתא בערכין (טו ב) כל אבריו ש"א מכחון והוא (ר"ל הלשון) מבפנים ולא עוד אלא שהקפתי לך ב' חומות כו' ולפ"ז מלת תחבא גם הוא מנושא הענין ומלת פדך שבה עליו כמו דשבה על ובמלחמה כו' : (ב) כי עם אבני השדה בריתך וגו' ויקח מאבני המקום · ור"ל שנעשו רכים תחתיו ככרים וכסתות כדאיתא שם במדרש שנעשו כמטה וכפרגוס ע"ש כפי' שמ"כ בשם רש"י : (ג) אבינו יעקב בן פ"ד שנה כו' כנ"ל : (ד) כעשב הארץ כנ"ל

רש"י

מהירא מן דוכסא ומן אפרכיי ומן אסטרטולטי שלא יזיקוך : להוני להוני אנא מהלך בנחת : דבר אחר בפנים כרוכות אנא מהלך כמה דאת אמר הנה היא לוטה בשמלה : עד שמכר הסוס שלו · לשחדן :

פרשה עט וידעת כי שלום אהלך · זה מעשה ראובן שלא היה הדבר אמת : ופקדת נוך ולא תחטא · בן פ"ד שנה היה ולא ראה טיפת קרי : תבא לח לחותית אלי קבר שתהא בכחך עד יום מיתתך : רבנן אמרין תבא בכלח אלי קבר

מתנות כהונה

גבי שלמה כתיב טוב ילד מסכן וגבי דוד נמי כתיב בן מי זה העלם וכן פי' רש"י : להוני · פי' רש"י והערוך בנחת : ולא הוה נסיב כו' · לא היה לוקח ארמאי עמו ללותו מבית המלך : עד שמכר כו' · פי' רש"י לשחדן בדמים ועיין ברמב"ן : מי טבריא · כלומר כמים שאי אפשר לשער מי טבריא כך א"א לידע מספר נסכיו : כל אותן השנים כו' · לפי גירסת הספר צ"ל חדשים אבל בילקוט לא גרס לעיל ובבית אל עשה ששה חדשים :

פרשה עט אין שית כו' · אם שש המה אני אוכל לעמוד בהם : כפן · רעב כמו שדרשו על וירץ לקראתו שסבור ממון הוא טוען או על ירדפו אחריו

אמרו כן באומר לולי אלהי אבי וגו' כי אתה ריקם שלחתני : מעשה ראובן · שלא היה בו ממשות של עון : מעשה יהודה ותמר · למגוה ולפלטה גדולה היתה : ולא ראה טפת קרי · שנאמר לראובן אתה ראשית אוני : ששים רבוא · שנאמר כי רב ונאמר וירבו ויעצמו והתם ס' רבוא היו והכי מוכח מגירסת הילקוט : תבא לח · בכלח דרש נוטריקון תבא בך לחות וה"ג רש"י וילקוט בהדיא תבא בך לח : בבולא · קרי ביה בכלא בחלוף הח' בה"ף כמשפט אותיות אחה"ע :

יפה תואר

מ"ה הם ובכתר פנים אהבה עד יעבור זעם : בקש ללוותו ע"י אנשיו · וז"ש אציגה נא עמך מן העם אשר אתי פי' ללוותך ולא קבל כי השודים היו בעיניו על הגזל : נשמטו כל אחד ואחד הלך לדרכו · כי כאשר יעקב ועשו נשקו ותבקו זה את זה ורואו כי עשו בקש לנפשו · ויראו פן יתגר עמו מלתנים · והמה לא חפצו ללחום עם יעקב לכן נשמטו וקבלו בזמם ע"ז : כל אותן חדשים שעשה בסוכות כנ"ל · ובא לתרץ למה שהה בסוכות י"ח חדשים ולא בא מיד לא"י משום דהיה עליו החוב לכבד את עשו בדורונות כי היה ירא ממנו פן ישוב עליו בחית · ולשבה זו נתעכב בב' אבין שבע שנים : ושפי' של כל אותן חדשים ה"א מדי חודש בחדשו :

אין שית אינון כו' · כלומר דלא תימא בש ובשבע הש י"ג כי זה לא משמע בקרא · אבל פי' דקרא פי השבע ה"א האחת מלבד השש ויתכן דפי' המדרש כך הוא · בין אם תפרש כי שש צרות כמנו בקרא (כי כוד נמנה שתי פעמים) ולפ"ז מה דאמר ובשבע הוא מסבר הגוזמא בלי מוגבל וכמו שכתבנו לעיל · ובין אם תפרש כי שתים הנה · בכל זאת אנא קאים בהון : קשה לשון הרע שמי שבראו כו' · ולפ"ז תחבא כמו לתהר על בוש לשון שהיא נחבאת בשתי חומות · אחת של בשר והיא השפתים ואחת של עצם בין השינים וכדאיתא בערוכין ואתה תגלל מהאויב אשר פרץ שתי החומות ושוט לשון ביעקב היו אלה · שהתגרו מדון לפני עשו לאמר לו כי מברכותיך התעשר והתגאה למאד · וז"ש עוד לא תירא משוד כי בוא זה עשו ואלופיו כלומר גם אם ישמעו לקול מלחשים יזיקומו נגדך לא תירא · כי אנכי מגן לך : זה לבן שבא כפון על ממונו כו' · לפני זה דריש ובמלחמה על לבן כי לבן בא בין על נפשות ובין על ממונו : בן פ"ד שנה כו' · ע' לעיל פ"ע ומה דלא חשב כאן צרת דינה וצרת יוסף ע' לקמן פפ"ד דדרש זה מן לא שלותי ולא נחתי ע"ש : זה עשו ואלופיו : משום שהצרות הבאות לאדם הן משלשה

הם שתי שנים : כל אותן שנים · כמ"ש לעיל סי"ב שהחזיקו לבכור · ולכהן · ויעקב רצה להקריב קרבנות בעצמו ובבית אל היה המזבח לכל מי שירצה להקריב שהיה מביא ליעקב ומקריב לו וכדי שלא יערער עליו היה מכבד תמיד בדורון כזה במעשר : ט' שנים · משכא לחברון שאז היה יוסף בן ח' שנים שם שנה מהנולד ועבד בלאן ושתי שנים בדרך וכשנמכר היה בן י"ז שנה באותן ט' שנים כבדו · אך משנמכר היה באבל ונסתלקה ממנו רוה"ק · וגם כשהיה בדרך לא הקריב ולא הולך לדורון ומ"ש באותו דורון פי' באותו אופן של דורון ראשון שהיה מעשר מקנהו כך בכל שנה מהנולדים מחדש מעשר בהמה : כל אותן שנים · לפי מ"ש לעיל בדברי ר' אבא ו' חדשים בבית אל צ"ל כאן כל אותן חדשים · ואי גרסינן שנים ע"כ הכוונה שבבית אל ובבית אביו וכמ"ש ר' אבין שהיו ט' שנים · וקרוב לומר שבבית אל היה בית אלהים וכמ"ש ברים ויאא והאבן וגו' יהיה בית אלהים · ואף אחר שבא לחברון היה מקריב בבית אלהים בבית אל עד שנמכר יוסף :

פירוש מהרז"ו

ועי' ד"ר פר' ב' סימן ג' : ההולכים לאט · בנחת בלא קולות וכמ"ש חז"ל קבלה דיסורי שתיקותא מבעי רחמי : בפנים כרוכות · עיקר הראיה ממ"ש ש"ב י"ט ה' לאט את פניו שכסה נכרך בגד על פניו לסימן אבל וצרה וכמ"ש על שפם יעטה במכסה פניו עד השפה וכמ"ש לוטה בשמלה פי' מכורכת בשמלה : ולא מצאנו · ומאחר שלא נמצא בתנ"ך אין לנו לומר על פה שמן הסתם הלך אלא לדרוש א"א כו' עיין כל זה בד"ר פ"א ס"כ באריכות : טו רבינו כד הוה סליק · עיין לעיל פע"ה רסי"ה : ד' מאות איש נער · ש"א י"ז אצל מלחמת עמלקים : טז כמה שנים : מגילה י"ז שהיה בדרך ב' שנים להשלים הכ"ב שפירש מאביו ע"ש בגמרא ורש"י בביאור ע"פ מדת מנגד : סוכות ובית וסוכות · עי' לקמן ס"פ פ"ו בבית ובשדה · וכאן כתיב ויעקב נסע סכותה ויבן לו בית ולמקנהו עשה סוכות ע"כ קרא שם המקום סוכות · והנה אברהם לוט ומשה שנסעו עם עדריהם לא זכר שעשו למקניהם סוכות רק כאן בא ללמדנו כמה זמן שהה בדרך זה · שבבית דרים בימות החורף ובימות הקיץ יושבים בסוכות : ומ"ש ויעקב נסע סכותה פי' לעשות לו סוכות וע"פ מדה י' ב"פ סוכות היינו שני זמני חורף · ומ"ש ע"כ קרא שם המקום סוכות אין לחשוב בחשבון שהוא הודעה חדשה על קריאת השם ולגופיה אתי · ובבית אל ששה חדשים מדקרי לו בית · וביחד

פרשה עט סימן א בשש צרות יצילך · לעיל פע"ה סס"ח דורש על יעקב לדורות וכאן על יעקב עצמו · ועי' ויק"ר ריש פכ"ז על פסוק שם הנה שנה ה' ושבע תועבת נפשו וכמ"ש יתכן דכאן גם ר"מ מודה שפי' השביעית · ומצאתי באגדת בראשית ריש פס"ח בשם צרות יצילך ושלמה מפרש שם הנה שנה ה' ושבע תועבת נפשו אמר דוד אני קיימתי אותן כו' וכנגד אלו בשש צרות יצילך ובשבע וגו' · ואחר כך מפרש שם כל הענין על יעקב כמ"ש כאן באיזה שינוים : אין שית אינון ואין שבע אינון · שמ"ש ובשבע פי' השביעית בצירוף השש הנ"ל · ומ"ש אנא קאים בהון כוונתו לפסוק כי שבע יפול צדיק וקם : ובמלחמה מידי חרב · מלבן שאמר יש לאל וכו' ובאג"ב בשינוי : בשוט לשון תחבא · מ"ש כאן קשה לשון הרע אין זה פירוש הגרה של יעקב אלא לדרוש למה כתוב אצל הלשון תיבת תחבא והגרה נזכר לעיל פ"ע סס"ד על מ"ש ושמרי בדרך אין דרך אלא לסה"ר כמ"ש וישמע יעקב את דברי בני לבן וזה חסר כאן · וכן מצאתי בהדיא באג"ב פר' ס"ח הנ"ל וז"ל שם בשוט לשון תחבא אימתי וישמע את דברי בני לבן שאין רפואה ממכת הלשון אלא להטמן ולברוח ממנו וכן עשה יעקב וכו' וכמ"ש ילקוט תלא סי' תתקל"ג בשם אלה הדברים זוטא : ולא תירא משוד · ובאג"ב שם אימתי ייכעו ויהי חתת אלהים וגו' : שבא כפון · ובאג"ב כא"א : ומחית הארץ אל תירא · מ"ש במדרש כאן אין לחשוב לא לגרה ולא להגלה וכאן חסר מ"ש באג"ב פס"ח הנ"ל בכל זמן שהיה רועה היה מתירא תמיד מן החיות והקב"ה שמרו מהם וחית השדה השלמה לך ע"ש כל הענין וכאן חסר · ואע"פ שכבר חשבו בצרה ד' חשבו עוד בצרה שביעית שלא די שלא הזיקו אלא בעוד השלים עמו : כי עם אבני השדה בריתך · כמ"ש לעיל פר' ס"ח סי"א שאבני המקום שמם מראשותיו נתאחדו לכבודו ועי"ז נודע לו בריתו של הקב"ה עמו כמ"ש בביאור · וממ"ש אבני השדה דורש ומוכיח שכל הענין מדבר ביעקב שכתוב אלו מאבני המקום : מעשה ראובן ובלהה · כמ"ש באג"ב שם וידעת כי שלום אהלך אימתי ויהי בשכון ישראל מה כתיב אחריו ויהיו בני יעקב שנים עשר ע"כ וכן יהודה הודה : ופקדת נוך · מלשון ויפקוד שמשון את אשתו ואז עדיין לא חטא והחטא מענין הפקידה : ס' רבוא · כמ"ש יחזקאל ט"ז ז' רבבה כצמח השדה נתתיך מה שם ס' רבוא אף כאן ס' רבוא · וגם תיבת בכלח גי' ס' שהכוונה ס"ר וכן משמע בילקוט איוב ה' עד שראה ס' רבוא שנאמר בכלח ומב"ש ל' רבוא טעות הוא · ובילקוט כאן הגירסא כמו כאן · (וזה לע"ג שלא היה יעקב במצרים אלא י"ז שנה ורבים מהע' נפש היו בני א' וב' שנים ולא יהיה שהולידו בני ז' וח' הדבר נמנע שיולידו ס"ר · ע"כ צ"ל ברור שפירש שראה ברוה"ק שכן יהיה וכ"כ ביפ"ת · וזהו מ"ש וידעת כי רב זרעך · וראיה לזה שההורה קיפרה נפלה בשבעים נפש ירדו אבותיך ועתה שמך ה' אלהיך ככוכבי השמים והיו ס"ר וזה היה בר' שנה ולא בי"ד שנה) : בכלח תבא לח · כמ"ש חז"ל יעקב אבינו לא מת וכמ"ש בילקוט כאן בכלח בך לח : בבולא · ומ"ש אלי קבר יתכן שקורא לשכם קבר שעשו בניו אותה ביה"ק · או לחברון בית קבורת אבות :

ידי משה

אפשר יעקב אמיתי היה וכו' · מאמר זה הוא בירושלמי דעבודת כוכבים וז"ל ופ"מ שם שהקשה דילמא עשה יעקב מפני סיבה והפליג לו הדרך כמו שאחז"ל נכרי המתלוה עם ישראל בדרך וכו' ותשני מ"מ לא היה יעקב לשנות לפי מדת יעקב הוא אמת כמ"ש תתן אמת ליעקב אלא שרמז על לעתיד לבוא וכמדרש בכאן נאמר · פקוטים יפ"ת לא אמר יעקב אמיתי היה ודוק : וידעת כי רב זרעך וצאצאיך

כלום שנאמר ויבא יעקב שלם : ב ויבא יעקב שלם · (תהלים קכט) שיר המעלות רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל · [א] אמר לו הקב"ה ויכלו לך אמר לו גם לא יכלו לי · ויבא יעקב שלם · (שם לד) רבות רעות צדיק וגו' · רבות רעות · זה עשו ואלופיו · צדיק · זה יעקב · (ב) ומכולם יצילנו ה' · ויבא יעקב שלם · (שם קכא) ה' ישמר צאתך ובואך מעתה ועד עולם · ישמר צאתך · ויצא יעקב · ובואך · ויבא יעקב שלם : ג ר' חייא בר אבא פתח (איוב ח) אם זך וישר אתה וגו' ושלם נות צדקך · אם זך וישר אתה · היית אין כתיב כאן אלא אתה · הא לשעבר לא היה צדיק כי עתה יעיר עליך עתיד הקב"ה להתעורר עליך ולשלם לך כל צדקות שעשית ולפי שכתוב (בראשית כה) ויעקב איש תם יושב אהלים · לפיכך ויבא יעקב שלם · רבי ברכיה פתח (איוב כב) [ב] ותגזר אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור · ותגזר אומר ויקם לך · זה יעקב · ועל דרכיך נגה אור · על שני דרכיך נגה אור לפי שכתוב (בראשית כח) אם יהיה אלהים עמדי וגו' (שם) והנה אנכי עמך ושמרתיך ושבתי בשלום אל בית אבי וכתיב ויבא יעקב שלם : ד ויבא יעקב שלם · כתיב (תהלים קכו) הזורעים בדמעה ברנה יקצורו · [ג] הזורעים בדמעה זה אבינו יעקב · שזרע את הברכות בדמעה (בראשית כז) אולי ימושני אבי · ברנה יקצורו · (שם כז) ויתן לך האלהים מטל השמים (ג) ומשמני הארץ · (תהלים קכו) (ה) הלוך ילך (ו) ובכה · (בראשית כז) וישא את קולו ויבך · (תהלים קכו) נושא משך הזרע · שנמשך למקום שעתיד להזרע משם · דכתיב (בראשית כח) וקח לך משם אשה · (שם) וישלח יצחק את יעקב וילך פדנה ארם אל לבן בן בתואל בא יבא ברנה נושא אלומותיו · אתא טעון עולימין ועולימיתא :

ה ויבא יעקב שלם · [ד] שלם בגופו לפי שכתוב (שם לג) והוא צולע על ירכו ברם הכא שלם בגופו · שלם בבניו לפי שכתוב בו (שם) אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה ברם הכא שלם בבניו · שלם בממונו · (ז) אף על גב דא"ר אבון בשם ר' אחא תשע שנים היה מכבד אבינו יעקב את עשו באותו הדורון ברם הכא שלם בממונו · ר' יוחנן אמר שלם בתלמודו · אבל יוסף שכח · שנאמר (שם מא) כי נשני אלהים את כל עמלי · ולהלן הוא אומר (משלי יז) נפש עמל עמלה לו : ו ויחן את פני העיר · חנן את הפנים שבעיר התחיל משלח להם דורונות · (ח) ד"א ויחן את פני העיר · התחיל מעמיד הטליסין ומוכר בזול · הדא אמרת שאדם צריך להחזיק טובה למקום שיש לו הנאה ממנו · [ה] ר' שמעון בן יוחאי ור' אלעזר בריה הוו טמירין במערתא י"ג שנה ביומי דשמדא והיו אוכלין חרובין של גרודא עד שהעלה גופן חלודה · לסוף שלש עשרה שנין נפק יתיב על תרע מערתא חמא חד צייד קאים וצייד ציפורין · וכד הוה שמע ר' שמעון ברת קלא אמרה מן שמיא דימוס דימוס פסגא · וכד הוה שמע ברת קלא אמרת ספקולא הות מתצדה ונלכדה אמר ציפור מבלעדי שמיא (ד) לא מתצדא על אחת כמה וכמה נפש דבר נש · נפק ואשכח מיליא משככן ונתבטלה הגזירה אתון ואסחון בהדא בי בני דבית מוקד דטבריא (ט) א"ל בריה כל הדא טבתא עבדת לן טבריא ולית אנן מדכן יתה מן קטוליא · אמר צריכים אנו לעשות טובה כדרך שהיו אבותינו עושים שהיו עושים אטלוסין ומוכרין בזול אמר צריכין אנו לדכיא טבריא · מה עבד נסב תרמוסא והוה מקצץ תרמוסא ושדי קצוצותיה ומקלק בשוק

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קל"ג כל הענין · ב ילקוט איוב רמז תתק"ח · ג מדרש תהלים מזמור קכ"ו · ילקוט תהלים רמז תתפ"א · ד שבת דף ל"ג · ה שבת שם · ירושלמי שביעית פ' ט' הלכה א' · אסתר רבה פרשה ג' · קהלת רבה פרשה י' פסוק ח' · מדרש תהלים מזמור י"ז · פסיקתא דרב כהנא פיסקא י' · ילקוט כאן רמז קל"ג ·

חדושי הרש"ש

כנ"ל : (ה) הלוך ילך ויבא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם ובכה כו' כ"ה בילקוט : (ו) ובכה · יתכן דמלת נושא דלהלן נ"ל כאן ודריש ליה על שכתוב בו וישא א"ק ויבך : (ז) אף על גב דא"ר א' בשם ר' אחא כו' · לעיל ספע"ח איתא הונא : (ח) ד"א ויחן את פני העיר כו' למקום שיש לו הנאה ממנה · אולי דרש ויחן כמו ויהן בחילוף אחה"ע לשון הנאה · ועד"ז עיין לעיל פרשה ס"ה ויאמר אליו הנני ספ"ד כי יתן קולו וכו' נראה ג"כ שהמלילו יתגן כמו יסכן והוא פעל הנגזר ממלת הנני כמו ותהינו לעלות ההרה מן הננו ועלינו · וע' במ"ר פי"ז דדריש ופסינו לשון תגייס ע"ש מ"כ (בשם בני סרב ר' מתתיהו נ"י) : (ט) א"ל בריה כו' כנ"ל וכ"ה גי' המ"כ :

חדושי הרד"ל

(ב) ומכלם יצילנו ה' · שומר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה ויבא יעקב שלם כנ"ל · ור"ל אף שנגע בכף ירכו ותקע עכ"ז בא שלם בגופו ולא נשברו עצמותיו : (ג) ומשמני הארץ ורוב דגן ותירוש · כנ"ל וזהו יקצורו דהכא : (ד) לא מתצד · סוברה בזה שהשגחה הפרטית אף בבע"ח אך אולי מפני שצידה זו הוא

מתנות כהונה

ויכלו לך · דרך שאלה ותמיה : לא היה צדיק · איוב אבל יעקב איש תם מנעוריו כדמפרש ואזיל : שני דרכיך · דרכיך תרתי משמע מדלא כתיב דרכך ומשני הדרכים הם אחד בלכתו ואחד בשובו כדמפרש ואזיל : שנמשך · על ידי קבלת הברכות בברחו מפני עשו : עולימין ועולימתא · נערים ונערות ודרש אלומותיו עלומותיו בחילוף עי"ן בהא"ף : נפש עמלה · בעמל התורה קמיירי קרא : הטליסין · חנויות היטלים כמו איטלים וכן פירש הערוך : הוו טמירין כו' · היו נחבאים שמה מפני המלכות כדאיתא במדרש אסתר בפסוק גם ושתי ובפרק במה מדליקין ובמדרש קהלת פסוק חופר גומץ : גרידא · פי' הערוך יבשים כלומר גרועים וכן פי' רש"י : נפק כו' · ר"ש יצא לו על פתח המערה ראה צייד עופות אחד שעמד וצד עופות וכשהיה ר"ש שמע בת קול אומרת מן השמים דימוס פי' רש"י והערוך רחמים והלה פסגה היה אותו עוף ניצול וברח לו וכשהיה שומע שבת קול אומרת ספקולא והוא לשון מיתה ועונש היה אותו עוף ניצוד ונלכד בפח הצייד ובמדרש קהלת ואסתר הגירסא נהפכת אבל בירושלמי בפרק ט' דמסכת שביעית גרס בהדיא בת קול אמרה דימוס ואשתיזב וכן בפרשת נשא פ"ז מוכח דספקולא הוא עונש מיתה אמר ר"ש צפור אינו ניצוד בלעדי גזירה מן השמים על אחת כמה וכמה נפש בן אדם לפיכך אלך לי אל מקומי ואם אינו נגזר מן השמים לא אמות ואם נגזר חם ושלום לא יועיל בריחותי : נפק כו' · יצא ומצא שדברי הגזירה היו שקטים : אתון כו' · באו ר"ש ובנו והרחיצו עצמן בבית המרחץ של בית מוקד שבטבריא פי' במי המין של טבריא א"ל בנו לר"ש כל אלו הטובות עשתה לנו עיר טבריא ואין אנו מטהרין השווקים מן המתים ופי' רש"י שלא להטריח הכהנים להקיף ובפרק במה מדליקין איתא להוא עובדא בסיגנון אחר : שהיו עושין איטלסי · כן דרשו חז"ל בפ' במה מדליקין ויחן פני העיר וכן הוא לקמן במדרש קהלת בפסוק חופר גומץ ובפרק במה מדליקין פי' שהו אטלים ומכרו בזול והכי איתא במדרש קהלת ובמדרש אסתר : תורמסא · לפי שנודע לו הרמוסא תרומה כדאיתא בפרק במה מדליקין : ושדי קצוצתיה גרסינן · פירוש והשליך הקצינות ובמדרש אסתר לא גרס ליה : ומקלק · השליך :

רש"י

קבל מלא כלומר שאין חסר כלום : אמר ליה הקב"ה ויכלו לך · עשו לך כלום : גם לא יכלו לי · שכן הוא אומר רבת צררוני מנעורי גם לא יכלו לי : אם זך וישר היית אין כתיב כאן אלא אם זך וישר אתה הא לשעבר לא היית צדיק כי עתה יעיר עליך עתיד הקב"ה להתעורר עליך ולשלם לך כל צדקות הנאות שעשית : על שני דרכיך נגה אור · בהליכה ובחזרה לפי שהוא אומר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה וכן היה והנה אנכי עמך ושמרתיך ושבתי בשלום והשיבותיך : נושא משך הזרע · שמשך זרעו של אביו לבית לבן · בא יבא ברנה נושא אלומותיו · מודליה משוי כדגרסינן דלי מאביה שחזר טעון כל טוב אתי טעון עולימים ועולימיתם : ויחן את פני העיר · התחיל לחנן פנים שבעיר התחיל משלח להם דוריות התחיל מעמיד להם הטליסין ומוכר בשוק בזול : רבי שמעון בן יוחאי עשה שלש עשרה שנה טמון במערה הוא ובנו : אוכלים חרובין דגרודא · גרועין עד שהעלה גופן חלודה · בסופא נפיק יתיב ליה על פום דמערתא חמא חד צייד צייד צפרין וכד הוה רבי שמעון שמע ברת קלא אמרה מן שמיא דימוס רחמים בלשון יון : הות פסגא · היתה בורחת והולכת ולא היתה נלכדת בפח וכד הוה שמע בת קלא דאמרה ספיקולא לשון הריגה כמו ספקלטור : הות מיתצדא · נלכדה בפח : אמר צפור מבלעדי שמיא לא מיתצדא על חד כמה וכמה נפש בר נש : נפק ואשכח מילייא משדכן · דברי גזלתו שקטים : אמר ליה בריה אבא כל הדא טבתא עבדת לן טבריא ולית אנן מדכין יתה מן קטוליא שלא להטריח הכהנים להקיף : מה עבד נסב תורמוסא והוה מקצץ תורמוסיה ושדי קציצתיה · חתיכות שהיה לוחש עליה וקטילא סלוק ואיגון מדדין ומפקי נושאין ומוציאים וכל מקום שלא היה שם טומאה תורמוס עומד הוא ומניין אי זה מקום טומאה ואי זה מקום טהור · ·

פירוש מהרז"ו

ב אמר לו הקב"ה · היינו מ"ש יאמר נא ישראל ולא פירש מי אמר לישראל שיאמר כן ודורש כ"פ מדה ט' שתח:ה אמר יעקב רבת צררוני מנעורי והשיב לו השי"ת יאמר נא ישראל אם יכלו לך · לזה השיב ותיקן דבריו רבת צררוני מנעורי גם לא יכלו לי · ועי' בתנ"ב שם בביאור : ישמר צאתך · עי' לעיל פס"ה סס"ב ומש"ש : ג אם זך וישר אתה · ס"ד כי עתה יעיר עליך ושלם נות צדקך ודורש הפסוק על יעקב כמ"ש בפסוק הסמוך כי באל נא לדור ראשון וכונן לחקר אבותם היינו יעקב אבותם של שבטים וכמ"ש ולא כהדו מאבותם שדרשו במשנה בסוטה על יעקב · ומ"ש ושלם נות צדקך כמו ביעקב ויבא יעקב שלם : ותגזור אומ' ויקם לך · ודורש הפסוק על יעקב כמ"ש בפסוקים הקודמים והיה שדי בצריך כמ"ש ביעקב ואל שדי יתן לכם רחמים · כי אז על שדי תתענג כמ"ש ישעיה נ"ח אז תתענג על ה' וגו' והאכלתיך נחלת יעקב אביך הרי שזהו נחלת יעקב שהתענג על ה' · והשא אל אלוה פניך שאיקונין של יעקב חקוקה בכה"כ כמ"ש לעיל פע"ח סב"ג · תעתיר אליו וישמעך ונדריך תשלם כמפורש כל זה ביעקב בפרשיות אלו · ותגזר אומר ויקם לך שאמר אם יהיה אלהים עמדי והשיב לו והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך וזה היה בהליכתו לחרן ועל חזירתו אמר ושבתי בשלום וכן הבטיחו והשיבותיך אל האדמה ובחזירתו כו' נגה לו אור כמ"ש ויזרח לו השמש כמש"ל פע"ח ובתנ"ב ס"פ ל"ד

יפה תואר

פנים (וע' במורה ח"ב פי"ד)· הא' הצרות הבאות לאדם מבני אדם אחרים ועז"א זה עשו ואלופיו · והב' ממקרי הטבע ופגעיו · והג' ממעלליו ומעשי ידיו וע"ז אמר ה' ישמר צאתך ובואך דכולל ב' מינ הנ"ת יחד · ממקרי הטבע דכתיב שם יומם השמש לא יככה וגו' · ומפועל ידיו כי ישמר צאתו ובואו ש.ה ילכד במעלליו ובפועל כפיו : הייתי אין כתיב כאן כו' · פי' כי אמרו לאיוב גם אם לשעבר לא היית צדיק בכל זאת לא יקפח ה' שכרך אם עתה תצדק ושלם נות צדקך ישלם לך כמדקך משלם כל צדקותיך ומ"ש ביעקב שהיה שלם בצדקותיו מעולם לכן בא שלם גם בהצלתו ולא קרה לו אסון : הזורעים בדמעה זה אבינו יעקב · ודריש ויבא יעקב שלם בחדות לב אחר כל התלאות שעברו עליו ואע"ג דהאי קרא בגלוון כתיב מ"מ מדריש גם על יעקב כי כל מה שאירע לאבות יהיה גם עם בניהם : שלם בגופו כו' · דריש שלם על ארבעה דברים יחד · בגופו בבניו בממונו ובלמודו כי אם יחסר לאדם אחד מהם לא יקרא מאושר כאהרן : שלם בבניו · בפרק במה מדליקין לא נמנה שלם בבניו כי עשו בפגשו אותם הסביר להם פנים· ובכל זה הפחד מיעקבי ודעת המדרש הוא כדעת הרמב"ן שהזכרנו לעיל כי עד שבא לא"י פחד לבו מפני חמת עשו פן תוקד בו והגיע לו דורון כדלעיל : שנאמר כי נשני אלהים וגו' · באמת על שכחת התורה לא נוכל לומר כי נשני אלהים כי לא ה' משכיח התורה מפני הלומדים ובוכתים · אבל פי' כי ע"י הגלות והתלאות אשר שם עלי אלהים גרם לי כי נשני את כל עמלי בתורה · [ומביא את הכתוב נפש עמל · ונראה דרז"ל מפרשי נפש מלשון מנוחה ושקט וכמו שבת וינפש ועוד רבים וכתוב אומר מנוחת ונפש העמל בתורה תעמוד לו כי עמלה לו כי עמלו ישאר בידו ולא ישכח מה שאין כן העומד מתוך טרדה ולער הוא שוכח] : שאדם צריך להחזיק טובה כו' · ויושבי העיר הטיבו עמדו לסגן

בנגה לו אור בדרכיו בלכתו ובשובו וזהו ועל דרכיך וכאבר היה ליעקב יקום גם לך וזהו ויקם לך · עי' ילקוט איוב ל"ב : ד הזורעים בדמעה · מדרש תהלים קכ"ו ויקום שם שהשתדלות להשיג הברכות היה בצער גדול כמ"ש לעיל פ' ס"ה בארוכות : ובבה וישא מושך הזרע · כשראה את רחל שחשב שכל זרעו יהיה ממנה אז בכה ומ"ש נושא אלומותיו לפי המשל על אלומות התבואה והנמשל בנים ובנות וכמ"ש לקמן פר' פ"ב סס"ח וס"ג ומבואר אודות הבנות : ה שלם בגופו · שנתרפא מצלעתו כמ"ש לעיל פע"ה ס"ד : שלם בבנים · כמש"ל פע"ה סכ"ב עי' מש"ש והבן כאן : תשע שנים · וכמו שבא שלם לעיר שכם כך היתה ברכה זו תמיד אליו וכמ"ש לעיל פ' נ"ב ס"ג אגל הברהם : שלם בתלמודו · כמ"ש לעיל פס"ט רס"ז דברי ר"י וכן כאן ר"י לשיטתו : אבל יוסף שכח · לקמן פר' פ"ו ס"ה : נפש עמל עמלה לו · כמ"ש סנהדרין נ"ט ב' וז"ל כי אדם לעמל יולד איני יודע אם לעמל פה אם לעמל מלאכה כשהוא אומר עמלה לו כי אכף עליו פיהו הוי אומר לעמל פה נברא ועדיין איני יודע אם לעמל תורה ואם לעמל שיחה ת"ל לא ימוש ספר התורה הזה מפיך הוי אומר לעמל תורה נברא ולזה כוון כאן : ו ויחן את הפנים · דורש מדה ע"ו תחלה אמר ויבא יעקב שלם עיר שכם משמע בתוכה והא"כ אמר ויחן את פני העיר ולא בתוכה ע"כ דורש מלשון חן והנן · ומ"ש פני העיר פי' עשירי העיר וכמ"ש בהדר מקץ והרעב היה על כל פני הארץ ופי' רש"י הם העשירים : מעמיד הטליסין · שבת ל"ג ב' קהלת רבה פסוק חופר גומץ מדרש אסתר פסוק גם ושתי המלכה ירושלמי ריש פ"ט דשביעית · ומ"ש הטליסין

ידי משה

כאשר הפדה אמר ר"י לא נפטר יעקב אבינו מן העולם עד שראה ששים ריבוא מבני בניו תבוא בכלה אלי וגו' · וכ"ל ה"פ דכתיב ותאומים אחד מתאמה לפי שישראל היו פרים ורבים והיו יולדים ששה בכרס אחד ומספר ישראל היה אז מיתת יעקב ש"ר וא"כ היה מספר בני ישראל עכ"פ ששה פעמים ש"ר ומנין ישראל היה במדבר ש"ר א"כ ע"כ המשה חלקים מהו דהיינו חמשה פעמים ת"ר אלף ונשארו אלף אחד דהיינו ת"ר אלף ודוק · פי' אחד מן התמשה שהוא ששה פעמים ש"ר ונשאר רק אלף אחד ודוקא א"צ יע בכל"א בגימטריא ששים וכו' : ויבא יעקב שלם בממונו שלם בתלמודו אבל יוסף שכח שנאמר

(י) וכל אתרא דהוה קטילא סליק ואינון מפקין ונפקין וכל מקום שלא היתה שמה טומאה תורמסא עומדת והוא מציין איזה מקום טומאה ומקום טהרה עד זמן דדכי יתה מן קטיליא. חמתיה חד כותי עם דארע אמר לית אנא אזיל (יא) ומהחך בהדין סבא דיהודאי אית דאמרי מן הדין שוקא דגרגינא ואית דאמרי מן הדין שוקא דסקאי. נסב קטיל וטמריה בשוקא דהוו מדכי. בצפרא (יב) אזל א"ל אמריתון דדכי בן יוחאי טבריא אתון חמון הדין קטילא (נ"א אזל לגביה) א"ל לא דכיתא שוק פלן א"ל הין א"ל ואין אפיקת לך מיתין מן בתרך א"ל גוד חמי ליה. צפה ר' שמעון בן יוחאי ברוח הקודש שהוא נתנו שם אמר גוזר אני על העליון שירד ועל התחתון שעלה והוה כן וסליק ושבת בביתיה ועבר בהדין מגדלא דצבעיא שמע קלא דנקאי ספרא אמר לא אמריתון דדכי בר יוחאי לטבריה אמרין אשכחון חד קטילא אמר יבא עלי אם אין בידי הלכות כשער ראשי על טבריה שהיא טהורה חוץ מזה ומזה ואתה לא היית במנין עמנו שנטהרה פרצת גדרן של חכמים. ועליך נאמר (קהלת י) ופורץ גדר ישכנו נחש. מיד נעשה גל של עצמות. [א] עבר בהדא בקעת דבית נטופא המא חד בר נש קאים ומלקט ספיחי שביעית. אמר לו ולא ספיחי שביעית הן. א"ל ולא אתה הוא שהתרת. לא כך תנינן [ב] רבי שמעון אומר כל הספיחין מותרין חוץ מספיחי כרוב שאין כיוצא בהם בירקות שדה. אמר לו והלא חבירי חולקים עלי. פרצת גדירן של חכמים ופורץ גדר ישכנו נחש וכן הות ליה.

ד"א ויחן את פני העיר. [ג] נכנס בערב שבת עם דמדומי חמה מבעוד יום וקבע תחומין מבעוד יום הדא אמרת ששמר יעקב את השבת קודם שניתן: [ד] ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו וגו' במאה קשיטה. א"ר יודן בר סימון [ה] זה אחד משלשה מקומות שאין אומות העולם יכולין להונות את ישראל לומר גזולים הן בידכם ואלו הן. מערת המכפלה. ובית המקדש. וקבורתו של יוסף. מערת המכפלה. דכתיב (בראשית כג) וישמע אברהם אל עפרון וישקול אברהם לעפרון. בית המקדש. דכתיב (ד"ה א כא) ויתן דוד לארנן במקום וגו'. וקבורתו של יוסף (בראשית לג) ויקן את חלקת השדה. יעקב קנה שכם. ר' חייא רבה ור' שמעון בר ר' ור' שמעון בר חלפתא שכחון (ה) מילין מן התרגום ואתון להדא תגרא דערביא למלפינהו מן תמן. [ו] שמע קליה דאמר לחבריה תלי הדין יהבא עלי. שמעון מיניה יהבא משוי. שנא' (תהלים נה) השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך. ועוד שמע קליה דערבי דאמר לחבריה מה את (יג) מפסה בי והיה רוצה לומר מה את מעשה בי. דכתיב (מלאכי ג) ועסותם רשעים כי יהיו אפר. ועוד שמעון שאמרה איתתא לחברתא אתון סחיא והיא השיבה ואני שבולה גלמודא. [ז] גלמודא אנא נדה. שוב שמע איתתא אחרת אומרת אשאיל לי מכנייך ואמורה שאילי לי מטאטיך. שנאמר (ישעיה יד) וטאטאתיה במטאטא השמד נאם ה' צבאות. אתון מעוררה ללויתך. (איוב ג) העתידים עורר לויתן. (ו) השאילי לי כסיתתך אפיק הדה כסיתא למרעיא.

מסורת המדרש א ירושלמי ברכות פרק ה' סוף הלכה ב'. וירושלמי שביעית פרק ט' הלכה א'. קהלת רבה פרשה י' פסוק ח'. פסיקתא דרב כהנא פיסקא י'. ב שביעית פרק ט' משנה א'. פסחים דף נ"א. ג לעיל פרשה י"א. פסיקתא רבתי פיסקא כ"ג. ד ילקוט כאן רמז קל"ג. ה ר"ה השנה דף כ"ו כל הענין. ילקוט ישעיה רמז רפ"ו. ילקוט תהלים רמז תשע"ג. ו עי' סוטה דף מ"ב.

חדושי הרד"ל

(י) אות ע"ין באדם והרווחת הליך בה תלויה: (ח) מלין מן התרגום. מפני שהיו גורסים בע"פ נשכחו דברים אלו מלבם: (ו) השאילי לי מרגליתיך. (סיטה ר"ל) ואמרה השאילי לי קשיטיך. אפיק הדא אימרת

חדושי הרש"ש

(י) וכל אתרא דהוה קטילא סליק. פי' שתורמסא: (יא) ומגחיך בהדין סבא כו' כצ"ל: (יב) אזיל אמר להו אמריתון כו' כצ"ל: (יג) מכסה בי והיה ר"ל מעשה בי. ע' מ"כ שהיה לעג לשון כו' אמי בני

רש"י

שהול עד זמן דדכי יתה מן קטולא: בלילה קם חד עם דארע אית דאמרין מן הדין שוקא דרגונא ואית דאמרין מן הדין שוקא דסקאי נסב חד קטולא וטמריה בצפרא אמר להון אמריתו דדכי בר יוחאי טבריה אתון חמון הדין קטילא אתא וקם ליה על גביה אמר גוזר אני על זה שטמנו לשם דקאים דירכע כלומר שירבץ ויפול וימות ועל הדין דרבוע יקום על המת שיקום והוה כך: סלק ושבת בביתיה ועבר בהדין מגדל צבעיא ושמע קליה דנקאי כפרא אמר לא אמרתון דדכי בר יוחאי לטבריה אמרי אשכחן חד קטיל אמר יבא עלי אם אין בידי הלכות כשער ראשי על טבריה שהיא טהורה חוץ מזה ומזה ואלו לא היה בידי תשובה ומסורת מזה ומזה ואתה לא היית עמנו במנין נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות: עבר בהדא בקעתא דבית נטופה חמא חד בר נש קאי ומלקט ספיחי שביעית אמר לאו ספיחי שביעית הן אמר ליה ולא אתה הוא שהתרת אמר ליה ואין חבירי חלוקין עלי בתמיה פרצת גדרן של חכמים ופורץ גדר ישכנו נחש וכן הות ליה: ויקן את חלקת השדה. זה אחד מג' מקומות שאין אומות העולם יכולין להונות את ישראל ולומר גזולין הן בידכם ואלו הן מערת המכפלה דכתיב וישקול אברהם לעפרון בית המקדש להרנן ויתן דוד לארנן וגו' וקבורתו של יוסף דכתיב ויקן את חלקת השדה יעקב קנאו בשכם ויוסף נקבר בו דכתיב ואת עצמות יוסף קברו בשכם: (דלגמא) רבי חייא ורבי שמעון בן חלפתא שכחין מילייא מן הדין תרגומא ואתון בהדין תגרא ערביה למילפונה מן תמן שמע קליה דערבי דאמר לחבריה תלי הדין טעונא עלי ואמר הכי תלי הדין יהבא עלי מיד הבינו שיהבא הוא משוי שנאמר השלך על ה' יהבך ועוד שמעו חד דאמר לחבריה מה את מכסה בי והיה רוצה לומר מה את מעשה בי שנאמר ועסותם רשעים ועוד שמעו דאמרה איתתא לחברתא אתון שתיא בואו לרחוץ והיא משיבה גלמודה אנא שנאמר ואני שכולה וגלמודה ובוז שמעו אשה אחרת רוצה לומר אתון מעוררה למעקך ואמרה הכי מעוררה ללויתיך שנאמר העתידים עורר לויתן ואחרת ר"ל אשאיל

מתנות כהונה

וכל אתרא כו'. וכל מקום שהיה שם מת קבור היה עולה וזה היה ע"י לאם שהיה לוחם ר"ש על התורמסין וכן פי' רש"י כאן ובפ' ב"מ: ה"ג בילקוט ואינון מפקין ונפקין. פי' והם היו מוציאין אותו לקוברו בחוץ לעיר ורש"י גרס מדלין ונפקין ופירוש נושאין ומוציאין: עומדת. במקומו ולא היה מת עולה תחתיו: עד זמן כו'. כלומר לא זז מלעשות ככה עד שטהרו מכל וכל: חמתיה כו'. ראה אותו כותי א' עם הארץ אמר וכי לא אלך לשחוק וללעוג בזה זקן היהודים: ומהחך. מלעיג לשון חוכא ואטלולא: אית דאמרי כו'. יש אומרים שנטל מת אחד משוק גרגינא שמוכרין שם עקלים לבית הבד ע"ע גרגי או הוא מין עשב וי"א שמוכרים שם שקים וקבר והחביא אותו בשוק של טבריה שהיה ר"ש מטהרו ולבקר הלך ואמר להם אל העם היהודים לא אמרתם שטיהר ר"ש מקום טריא: ה"ג רש"י ז"ל אתון חמון הדין כו'. פי' בואו וראו המת הזה: לגביה. אצל ר"ש וא"ל לא טיהרת השוק פלוני ועל אותו שוק שטמן בו אותו מת אמר כן: ואין אפיקית. ואם שהוציא לך מתים מאחריך מה תאמר: גוד. לשון משיכה והוצאה כלומר הוצא המת כאשר אמרת: חמי ליה. הראה אותו כותי לר"ש את הקבר: העליון. אותו כותי: התחתון. המת הטמון: וסליק. ר"ש עלה והיה עושה שבת בביתו והיה עובר לפני מגדל צבעים והיה שומע קול איש דנקאי: ספרא. שאמר לבריות לא אמרתם שטיהר ר"ש את טבריה והלא אמרו שמצאו אחריו מת אחד אמר ר"ש יבא עלי כך וכך אם לא כו': חוץ מזה כו'. חוץ ממקום זה וזה ועל אותן מקומות היית עמנו במנין שנטהרו: בהדא בקעתא. בבקעה זו של מקום בית נטופ' וראה בן אדם עומד ולוקט ספיחי שביעית: ה"ג במדרש קהלת ובפ"ע דמס' שביעית ר"ש אומר כל הספיחין מותרין חוץ כו' ועיין בתוספות בפ' מקום שנהגו: חבירי. חכמים פליגי שהם עלה ואוסרין: וכן הוות ליה. כן היה לו שנשכו נחש: בערב שבת כו'. ויחן דייק לשון מנוחה של שבת: ה"ג רש"י יעקב קנאו בשכם ועצמות יוסף נקברו בשכם כמו שנאמר ואת עצמות יוסף קברו בשכם: שכחון כו'. שכחו תיבות מן התרגום ולא ידעו מה המה: הכי גרסינן רש"י מן התרגום ואתון כו': ואתון כו'. ובאו לסוחר ערבי ללמוד אותם משם שמעו קולו שאמר לחברו הרם זה יהבא עלי והבינו משם שיהבא הוא משוי: שנאמר כו'. כלומר זהו שנאמר השלך על ה' יהבך לא היו יודעין מקודם מהו ועכשיו הבינו שהוא משוי והכי איתא בהדיא בפרק קמא דמסכת ר"ה השנה: מעשה. לשון דריכה ורמיסה וכן פירש הרד"ק בספר מלאכי והם למדו פירושו מתוך דברי הערבי רק שהיה לעג לשון שאמר מכסה במקום מעשה: אתון כו'. בואי ורחצי: גלמודה כו'. כדמפרש ואזיל: גלמודה נדה שהיתה רגונה לומר נדה ואמרה גלמודה ונמצאו למדין שגלמודה דקרא הוא נדה והוא בלשון נוטריקון גמולה דא מבעלה וכדאיתא בגמרא: ה"ג רש"י ז"ל שנאמר ואני שכולה וגלמודה: אומרת. רוצה לומר השאילי לי מבנייך ופירושו מכבדת כך פי' הערוך ואמרה מטאטיך וש"מ דמטאטא דקרא היינו מכבדה והכי איתא במסכת ר"ה השנה: ה"ג רש"י אתון מעוררה כו'. פירוש הביא מקוננות להספידך ושמע מיניה דלויתן דקרא פי' קינה: ה"ג השאילי לי כסיתיך. ופירושו מרגליתיך או כבש שלך וכן משמע בערוך דגרס קשיטיך. ועיין שוב שם שקשיטה פירושו מרגליות וכבשים ונמצאו למדים שקשיטה דקרא דכתיב ויתנו לו איש קשיטה אחת וכן קשיטה דכתוב כאן היינו או כבשים או מרגליות ומשום קשיטה דכתיב הכא אייתי כל הני מילי וכדמפרש ואזיל:

יפה תואר

להגן בעדו מפני עשו כמ"ש הרמב"ן. [ומה דדרבי התחיל מעמיד שטליסין כו' וזה הגוות נראה דדרשי ויחן מלשון חנות והגוני]: וכל אתרא דהוה קטילא סליק. ערש"י ובפ' במה מדליקין כתב שהיה דרך גם וכ"ה בירושלמי ופסיקתא: רימום פסגא כו' ספקולא. ע' בזה בתוס' פ"ק דע"ז סוף דף י"ז: כל הספיחין אסורין חוץ מספיחי כרוב. כ"ה בברייתא בפ' מקום שנהגו ולפ"ז היה מלקט ספיחי כרוב ובמשנה במסכת שביעית הגירסא כל הספיחין אסורין חוץ מספיחי כרוב ולפ"ז לקט ספיחים לא משל כרוב וע"ש ברמב"ם ור"ש לפירוש המשנה ובתוס' ריש פ"ק דקדושין: זה אחד משלשה מקומות כו'. באמת אין טענה להם על כל א"י כי ה' נתן לאשר ישר בעיניו וכדלעיל בפרשה א'. אבל קצת טענה יש להם כי לא יאות לעובדי אחסנתא אפילו מכרא בישא לברא טבא. לכן אמר כי על שלשה מקומות אלה אשר לא טוב לנו כי תהיה להם גם קצת טענה כמו מקום המקדש וקבורת הצדיקים אין להם טענה כלל גם טענת הבל: שכחון מילין מן תרגומא כו'. סוגת הנה לגרס קשיטה מלשון ערבי כסידא וכדמסיים השאילי לי כסידתיך אפיק הדא כסיתא (פי' קשיטה) למרעיא (פי' לחברתה) ובערוך הובא בנוסחא אחרת: יו"ד

פירוש מהרז"ו

עיין לעיל פר' ע"ז סימן ה' מפירוש הערוך אטליסין שווקים כמו עטלוזא של עזה. והמ"ע כתב פי' בל"י דבר נקי מן המכס והירידים קבועים כל שנה במקומות. רבים היו חפשים. ולאן עשה זכר טוב על טובה שקבל בדרך שבא לעיר זו אף שבתוך העיר לא קבל טובה. וכן היה המעשה דרשב"י היה סמוך לטבריא עשו הזכרון בעיר טבריא עצמה ובקהלת רבה שם הגירסא ואתמון בהדה מוקד דטבריא פי' שנתרפאו בחמי טבריא: אם אין בידי הלכות. נ"ע מה שייך כאן הלכות והלא רצה לטהר אותה ע"פ נס להסר ממנה המתים. אך בירושלמי שם הגירסא אם לא שמעתי שטבריא עתידה להטהר ובקה"ר שם הגירסא אם אין בידי שמועות. כשער ראשי שטבריא עתידה להטהר. פי' שקבל מרבותיו שעתידה להטהר וכאן יתכן שהחליפו מתיבת שמועות להלכות: עבר בהדה בקעתה. פי' שרשב"י עבר וכאן משמע שמעשה זו אחר מעשה דטבריא אך בירושלמי

הובא מעשה זו קודם מעשה דטבריא וז"ל רשב"י עבר בשמיטתא וכו' ועי' עוד בירושלמי ברכות על המשנה מעשה ובאו בניו וכאן אגב שהביא ממנו מעשה דטבריא: נכנס בע"ש. בא ג"כ להכריע כל"ל ברית הסימן שלעולם שבא בתוך העיר ומ"ש ויחן בהיפוך אותיות ויגח שעשה הנחה של שבת בפני השער שבניו היו עם מקנהו בשדה והולך לעירוב שיוכלו לבא אליו בשבת: [ז] אחד מג' מקומות. עיין לעיל פ"א ס"ב על כל א"י ושלשה אלו ביחוד כמבואר בסמוך: ויתן דוד לארנן. שקלי זהב משקל שש מאות: וקבורתו של יוסף. כמ"ש בסוף יהושע ואת עצמות יוסף וגו' קברו בשכם בחלקת השדה אשר קנה יעקב מאת בני חמור אבי שכם במאה קשיטה. ומ"ש יעקב קנה שכם בילקוט ליתא ועי' מ"כ בשם רש"י וכאן כתוב ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו. משמע ולא שכם אך להלן בסדר ויחי כתוב ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך ופי' רש"י שכם ממש והוא דעת ר' נחמיה לקמן סוף פצ"ז ורש"י נתן בזה טוב טעם שעל שקבל יוסף לעסוק בקבורתו על כן נתן לו מקום קבורה בא"י. ובהכרח לומר שלא קנה שכם במעות אלא כמ"ש ואני נתתי לך שכם וכו' אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי או כפשוטו או כפי התרגום בצלותי ובעותי וכמ"ש במדרש שם: שכחון מילין. פי' ששכחו פירושם של כמה תיבות שבתנ"ך שמתבארים מלשונות לועזיות ובאור המלה באיזה לשון שיהיה נקרא תרגום וכמ"ש בסמוך. וכמ"ש ר"ה דף כ"ו מגילה י"ח בקילור: ועסותם רשעים כי יהיו אפר. תחת כפות רגליכם. הרי מ"ש ועסותם פי' דריכה ורמיסה: והיא השיבה ואני שכולה וגלמודה. בטעות הוא וכצ"ל והיא השיבה גלמודה אנא והמדרש מפרש שפי' נדה ועי"ז אנו יודעים פירוש הפסוק ואני שכולה וגלמודה ישעיה מ"ט כ"א. וכן מצאתי ברש"י במדרש כאן ובירושלמי ברכות ר"פ הרואה: כסיתך וכו'. כסיתא למרעה. בערוך ערך

ידי משה

כי נתני אלהים וגו'. פירוש במכה שלבר יוסף כל הכסף לא עסק בתורה כל זמן מאח"כ יעקב אף שהיה בלא בתורתו וק"ל: נכנס בע"ש עם דמדומי חמה מבעוד יום וקבע תחומין. וכשאחז"ל שאמר יעקב את השבת קודם שניתן ואף באיתא בגמרא שאבות עולם שמרו כל התורה כולה קודם שניתן להם וי"ל מ"ד באחז"ל יעקב שמר שבת שלא במדה כתיב ופרצת ימה וגו' פי' שבשביל יעקב

(יד) במאה קשיטה · [א] אמר רבי אבא בר כהנא במאה אונקיות במאה טלאים במאה סלעים · א"ר סימון קו"ף קמיליא סמ"ך סלעים טי"ת טריון · יו"ד ה"א מה עבדית הכא · ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אלו (ז) הליות ודייקניתא שדרכן להנתן בנזמים · ומי כותב את האונה · א"ר ברכיה יו"ד ה"א כותב את האונה · ומי מעיד על האונה י"ה מעיד על האונה הוא יו"ד ה"א של קשיטה · הה"ד (תהלים קכב) [ב] ששם עלו שבטים שבטי י"ה עדות לישראל להודות לשם ה' · י"ה מעיד עליהם שהן בני אבותיהן אף כאן העיד : ח ויצב שם מזבח ויקרא לו אל · א"ר"ל ויקרא לו אל אלהי ישראל אמר אתה אלוה בעליונים ואני אלוה בתחתונים · ר' הונא בשם ר"ש לקיש אמר אפילו חזן הכנסת (ח) אינו נוטל שררה לעצמו ואתה היית נוטל שררה לעצמך מחר בתך יוצאה ומתענה · הה"ד ותצא דינה בת לאה :

פרשה פ

ותצא דינה בת לאה · (יחזקאל טז) [ג] הנה כל המושל עליך ימשול לאמר כאמה בתה · יוסי מעונאה תרגם בכנישתהון דמעונא · (הושע ה) שמעו זאת הכהנים והקשיבו בית ישראל ובית המלך האזינו · אמר עתיד הקב"ה ליטול את הכהנים ולהעמידן בדין ולאמר להם למה לא יגעתם בתורה לא הייתם נהנים מארבע ועשרים מתנות כהונה ואינון אמרין ליה לא יהבין לן כלום · והקשיבו בית ישראל למה לא הייתם נותנים לכהנים ארבע ועשרים מתנות כהונה שכתבתי לכם בתורה · ואינון אמרין ליה על אילין דבי נשיאה דהוו נסבין כולא · בית המלך האזינו · (א) כי לכם המשפט שלכם היה וזה יהיה משפט הכהנים לפיכך לכם ועליכם מדת הדין נהפכת · (א) שמע ר' וכעס · בפתי רמשא סליק ר"ל שאיל שלמיה דרבי ופייס עלוהי דיוסי מעונאה · אמר לו רבי · צריכין אנו להחזיק טובה לאומות העולם [ד] שהן מכניסין מומסין לבתי טרטייאות ולבתי קרקסאות שלהן ומשחקין בהם כדי שלא יהיו משיחין אלו עם אלו ויבואו לידי קטטה בטלה · יוסי מעונאה אמר מלה דאורייתא ואקפדת עלוהי · א"ל וידע הוא בדברי תורה כלום א"ל הין · א"ל (ב) ואולפן קביל א"ל אין · ואי שאילנא ליה מגייב · א"ל אין · אם כן יסק להכא · וסליק לגביה · א"ל מהו דכתיב (יחזקאל טז) הנה כל המושל עליך ימשול לאמר כאמה בתה · א"ל [ה] כבת כן אמה · [ו] כדור כן נשיא · כמזבח כן כהניו · הבא אמרי לפום גנתא גננא · אמר לו ר"ל עד כדון לא חסלית מן

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קל"ג · ב עיין קדושין דף ע' · וילקוט תהלים רמז תתע"ט · ג ירושלמי סנהדרין פרק ב' כל הענין · יחזקאל רמז שנ"ז · ד עיין פתיחתא דאיכה רבתי פתיחא י"ז · איכה רבתי פרשה ג' · ה כתובות דף ס"ג · ו ערכין דף י"ז ·

חדושי הרש"ש

בני הרב ר' מתתיהו נ"י שא"ל לזה · כי אם מחמת שבלשון ערבי הברת הטי"ן הוא כמו כ"ף דגושה · ועי' מדרש איכה בפ' איכה יעיב דשב"ן אמר אית אתרא דצווחין לכייבא עייבא ע"כ : (יד) במאה קשיטה כתב בני הרב ר' מתתיהו נ"י · וז"ל : עי' במ"כ · ועי' ר"ם (כו א') אר"ע כשהלכתי לאפריקי היו קורין למעה קשיטה למאי נ"מ לפרושי מאה קשיטה דאורייתא מאה דנקי ע"כ ולכאורה מש"כ "דאורייתא" הוא אך למותר · ונ"ל כי הנה מלת קשיטה נזכרת ג' פעמים בתנ"ך היינו כפ' וישלח (ובסוף יהושע בכפל הדבר הזה) ובסוף איוב · ובאמת מלת קשיטה קרוב יותר לפרש מלשון תכשיט וקישוט · וכמו שאמר להלן במדרש "אלו חליות ודייקניתא" אך מחמת שדוחק לפרש שנתן בעד השדה תכשיטין · לכן כאשר שמע שבאפריקי קורין למעה קשיטה שם לכו לבאר את מלת קשיטה הכתוב בתורה (דאורייתא) כאן אצל יעקב שהוא מעה · שכן המנהג לשלם במטבעות · אבל קשיטה הכתובה אצל איוב אין נכון שם לפרשה מעה · ויותר נכון לפרשה מ"ל תכשיט אלי חליות ודייקניתא שדרכן להנתן בנזמים ויגיד עליו ריעו שכתב ויתנו לו איש קשיטה אחת ואיש נזם זהב אחד · הנה אונקלוס תרגם חורפן וכ"ה בתרגום איוב וכ"ת הכבשים · וכ"כ הרא"ב"ע סוף איוב · וכמ"ש במדרש. כמו שידוע בדה · שקודם המצאת המטבעות היו משתמשים בשה תמורת מטבע : ומצאנו שמקח השה היה לפי המורגל מעה או דנקא עי' בכורות (יא א') פטרוא בת דנקא ובזבחים (מ"ח) הטאת בת דנקא עד כאן לשונו :

(א) כי לכם המשפט שלכם היה וזה יהיה משפט הכהנים · עמ"כ ויותר נל"פ שהוא בלשון תמיהה : (ב) ואולפן קביל · לקמן ר"פ פ"א במעשה דר"ל בר סיסי פי' המ"כ אולפן הלכות · ולכן בפיר אמר

חדושי הרד"ל

אימרתא למרעיא (הוציאי השה הלזו למרעה נ"דה היתה רוצה לומר ואמרה) אפיק הדא קשיטא למרעיא וכ"ה בערוך ערך קשיטא וכנ"ל ופי' מ"כ : (ז) תליות ודיקניות · עי' במ"ע ערך הך ט ן דגרס והקניטא ע"ש ולפ"ז נראה דנ"ל תליות של הקניטא · כלומר תלוי כתם ונזמים שקבוע בהם אבנים טובות להקניטין : (ח) אינו נוטל גדולה · כלומר שאינו עולה לתורה עד שיקראוהו כדתני בתוספתא דמגילה והובא בא"ח סי' קל"ט ס"ג · וגם י"ל שאינו עובר לפני התיבה עד שימלך בצבור כדאיתא בערכין י"א והראשון עיקר : (א) שמע ר' יהודה נשיאה וכעס · כ"ה בירושלמי וכנ"ל : קטונתי

מתנות כהונה

אונקיות · מין כלים ועיין בערוך : טלאים כו' · קשיטה נוטריקון קדרים קו"ף אונקיות סי"ן סלעים הטי"ת טלאים : קמיליא כו' · ורבי סימון גם הוא דרש קשיטה נוטריקון קמילייא מצאתי בלשון לטין הוא מין כלי ובפי' רש"י מצאתי פירושו מאה אלפים : טריון · פי' רש"י שם מטבע על שם טריינוס : חליות · חתיכות קטנות מזהב או אבנים מובות : ודייקניתא · מצאתי פירושו אבנים טובות וכן פי' רש"י : על האונה גרסינן · ופירושו שטר מכירה : יו"ד ה"א · שנשארו במלת קשיטה : ואני אלוה · אלהי ישראל דרש כאלו אמר אני ישראל גם אנכי נקרא אלוה ועיין מזה בספר עבודת הקודש סוף פרק י"ח מחלק העבודה וברקנ"ט פרשה זו : הה"ד ותצא וגו' · לפיכך סמך לו ותצא דינה וגו' :

פרשה פ בכנישתא דמעון · בבית הכנסת של מעון והוא שם מקום בטבריה הכי איתא בירושלמי פרק כהן גדול ועל שם כך נקרא יוסף מעונא : על אילון כו' · עבור אלו של בית הנשיא הוא התלונה שהם לקחו הכל ובילקוט יחזקאל גרס אילין דבי נשיא נסבו כו' : כי לכם המשפט גרסינן · פי' שלכם היה להזהיר העם על זה ואתם פרצתם הגדר וה"ג בירושלמי לא לכם אמרתי וזה יהיה וגו' : לפיכך לכם כו' · משפט דרש לשון עונש כד"א כן משפטך אתה חרצת ובירושלמי גרסינן ד"א כי לכם עתיד אני לישב עליכם בדין ולפסקן ולאבדן מן העולם : נהפכת גרסינן · ר' היה נשיא לפיכך כעס : בבתי כו' · לפנות הערב עלה ר"ל ושאל בשלומו של רבי והיה מפייסו על יוסי מעונאה : מומסין · פירושו מצאתי בהב"א שהיא כסוי עשוי בצורת פרצוף אדם משונה שנקרא בל"ון לע"ז מומום ועיין דוגמתו בפתיחה דאיכה רבה בפתיחה ישיחו בי יושבי שער כו' : בתי טרטייאות כו' · מקומות שצוחקין שם מיני שחוק והיתול : מלה דאורייתא כו' · דבר מן התורה ואתה כועס עליו : ואולפן קביל · פי' רש"י ולימודו קבלה בידו שהיה סבור שמעצמו דרש כן : ואי שאילנא כו' · ואם אשאילנו דברי תורה ידע להשיב : יסק · יעלה : וסליק כו' · ועלה רבי יוסי מעונאה אצל רבי : הבא אמרי כו' · כן אמרו המושלים לפי הגנה כן הגנן שעובד אותו וגם דבריו אלו היה דברי קינטור כלפי ר' ועכ"כ א"ל ר"ל עד עתה לא סיימתי עדיין לפייסו על האחד ואתה מביא לנו אחרת :

רש"י

אשאיל לי מבניך כלים המכבדים את הבית ואמרה מטאטיך שנאמר וטאטאתיה במטאטא : במאה קשיטה · במאה אונקיאות במאה סלעים במאה טלאים · ק' אונקיאות · ס' סלעים · ט' טלאים : קוף קאמילייא · ליגע' מלייא מאה אלפים : ס' סלעים ט' טראין · פירייגא שם מטבע על שם טריינוס : יו"ד ה"א דקשיטה מה את עביד לן א ו · חוליות · נזמה ותלייתה · קשר קטן : ודייקינתא ודזמרגדא · נופך אזמרגלדא שדרכן להנתן בנזמים : ומי כותב את האונה · השטר : יה כותב · את האונה ומעיד על האונה יה זהו יו"ד ה"א דקשיטה הה"ד ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל יה מעיד עליהן שהן בני אבותיהן אף כאן העיד : נוטל שררה לעצמך · שקרא עצמו אל למחר בתך יוצאה ומתענה לפיכך סמך ותצא דינה :

פרשה פ כי לכם המשפט · בתמיה כלומר שלכם הוא וזה יהיה משפט הכהנים לפיכך לכם המשפט לקבל הדין : שמע רבי וכעס · משום דהוה הוא נשיא : בפתי רמשא סליק ר"ל שאל בשלמיה דר' למפייסו יתיה עלוהי דיוסי מעונאה : מאבין · כמו שחוק פסיפסין : כדי שלא יהיו בטלין ומסיחין אלו עם אלו ויבאו לידי קטטה : וידע הוא כלום · ויודע הוא כלום בדברי תורה : ואולפן קביל · ולימודו קבלה היא בידו : מגיב · משיב לשון ישמעאל : יסוק הבא · יש לו רשות ליכנס : עד כאן לא חסלית

פירוש מהרז"ו

קשיטה הביא מאמר זה בגירסא יותר ברורה וז"ל בב"ר פר"ס (ואצלנו ע"ם) אשאיל לי מרגליותיך אשאיל לי קשיטיך אפיק הדא אימרתא למרעיתא אפיק הדא קשיטה למרעיתא (ופירושו שרצתה לומר השאל לי מרגליותיך ואמרה קשיטיך ורצתה לומר אמרותיך ואמרה קשיטיך הרי שקשיטה פי' מרגליות ופי' שה) ויתנו לו איש קשיטה תרגום מעה וא"ד מרגליתא וא"ד הורפת דעתן ע"כ : אונקיות · ע"ל ר"פ כ"ע · ופי' הערוך היה כתוב כאן במאה מרגליות במאה טלאים במאה סלעים הם מעות ופי' שיש לפרש כך או כך : א"ר סימון · על שאין פירוש התיבה ידוע על כן דורשה נוטריקון והמ"ע הביא מאמר זה בערך קמיליא ופי' בל"י ורומי כלים חמודים ותכשיטי זהב וכסף : טריון · הביאו בערך טריון בל"י ורומי גוון תכלת ור"י בשם ר"ל בא לפרש שהם חליות ודייקנותא שדרכן להנתן בנזמים וזהו קישוט שבתיבת קשיטה ושואל על מה מורה יו"ד ה"א שבתיבת קשיטה ונראה לי ברור שמאמר זו יו"ד ה' מה עבדת הכא מקומה אחר דברי ר"י דס' בשם ר' לוי שדורש עוד קשיטה קשט יה שהם יה מקשט ומחזק הענין ורמוז ע"פ מדה י"ז : ח אמר ר"ש לקיש · לקמן פרצ"ח סימן ג' עיין שם ועיין לקמן פר"פ סי"ה ר"ל · והוקשה לו דמ"ש ויקרא לו אל אלהי ישראל הרי שיחד הקב"ה שמו על יעקב בחייו ואין הקב"ה מיחד שמו על הצדיקים בחייהם כמ"ש לקמן פ"ל ד סס"ה ע"כ דורש ע"פ מדה ל"א ויקרא ישראל לו אל אלהי בהב"י הוא אלהי העליונים והתחתונים : אפילו חזן הכנסת · שכל צרכי ביהכ"נ נעשים על ידו חולק הכבוד לאחרים ולא לעצמו עד שיתנו לו אחרים ואיך חלק יעקב לעצמו כבוד גדול כזה וע"כ נענש בדינה · ועי' שמות רבה פרשה ח' סימן י"ב בהאריכות אלא שהם פשעו בפועל ונענשו בפועל ובגופם · אך כאן נחשב לו באיזה צד לשמן חטא בקריאת שם שאחרים צריכים לקרותו ע"כ נענש בעונש קל בבתו הפנויה בע"כ ודורש סמוכין · שמיד אחר פסוק ויקרא לו כתוב ותצא דינה ועי' לעיל פע"ג רים ס"פ :

פתיחה פ סימן א שמעו זאת · ולא פי' מאי זאת ועוד שאמר כי לכם המשפט ולא פי' למי מכוון · גם הלא כתיב כי המשפט לאלהים הוא ע"כ דורש עלי לעתיד בתחלת דינו ב"ה על ד"ת וזהו שמעו זאת התורה שנקראת זאת : הכהנים · כמ"ש יורו משפטיך וגו' עד שנתגלגל החטא על הנשיאים · וז"ב לפיכך לכם ועליכם מדת הדין נהפכה אך ממ"ש לכם וסיל"ל עליכם המשפט ע"כ דורש ע"פ בז"ם שהנשיאים מבית דוד לקחו לעצמם משפט הכהנים : שמע רבי · הוא ר' יהודה נשיאה

יפה תואר

יו"ד ה"א מה עבדית הכא · זה נ"ל אחר דברי ר"י דסכנין · וע"ז הוא גם התשובה של ר' ברכיה . ואני אלוה בתחתונים · זה ע"ד מי מושל בי צדיק שהקב"ה גוזר גזרה והצדיק מבטלה בתפלתו · והכתיב מדרים ויקרא לו אל פי' לעצמו קרא אל · וכן ויקרא אלהי ישראל שהתפלל לאלהי עולם אשר הוא אלהי ישראל : הה"ד ותצא דינה בת לאה · והעונש היה מדה כנגד מדה משום שהוא התגאה לקרא שררה לעצמו בלי נטילת רשות · לכן הרשה עצמו שכם לענות את בתו כמו אחת מבנות עבדיו · בלי לבא את פי יעקב לפני זה · א"כ לפי שהמושגח בצדקתו לא יאונה לו כל רע בנכסיו · וכ"ש בבני ביתו ובבניו חטא זה הסיר ה' השגחתו ממנו ונענש · וכמ"ש במוך שענשו היה בשביל שאמר וענתה בי צדקתי : הנה כל המושל עליך וגו' · עיקר הדרשה הוא לתרץ למה כתיב בקרא דינה בת לאה הלא ידעינו כי היא בת לאה ודרים כי ביציאתה נמשלת ללאה וכמו דמסיים וכ"ב רש"י בחומש · ומ"ב בת יעקב מדרים לעיל סוף פע"ט ולקמן בפרקין : עתיד הקב"ה כו' · עיקר הדרש הזה בכתוב הוא רק דרך אסמכתא להוכיח העם והכהנים על ד"ת ודבי ריש גלותא שהיו מעתיקים על העם · ולכן דריש שמעו זאת על התורה וזאת התורה · אבל פשטיה דקרא היא תוכחת מגולה על עבודת כוכבים וביטול עולי רגלים וכדמפורש שם בענין הכתוב ודרש בית המלך על דבי נשיאה משום שהיו ממלכות בית דוד : צריכין אנו להחזיק טובה כו' · פי' אם אנו צריכין להחזיק טובה לאלה העוסקים בדברי בטלה · משום שבזה ימנעו את העם מקטטה ועוד מדברים המתועבים הבאים מן הבטלה · מכ"ש שיש לנו להחזיק טובה לאלה הדורשים דברי תורה שלא לפי פשט הכתוב · אף כי בזה יפחיתו כבוד דבי נשיאה שלא כדין · כי מהבנתם טובה היא · להביא מדות טובות בלב העם : כבת כן אמה · ולפ"ז כ"ף הדמיון מן כבת נמשך גם על בהם וכאלו כתיב כאמה כבתה · ופירושו אם נחזה בת פרוצה אנו יודעין כי אמה היתה הגורמת ובתיקן שוים · וכן כדור כן נשיא אם נחזה כי הדור פרוץ אנו יודעים שהנשיא אשם בדבר אבל זה ע"כ רק על הרוב נאמר ולקנתר לדבי נשיאה בא דהא אמרינן בפ' יש בעירובין הא איכא צדיקים דהוה מעלי ודריה לא הוה מעלי · ולהפך יהויקים לא היה מעלי ודריה היה מעלי : ולפום גנתא גננא · [יתכן לפרש כי הוא משל לפי שבלה כן הוא המופה · אם בסדר או בקלון · כי גינתא היא אשה וגננא ה א תופה וכמו דאיתא

ידי משה

עקב ע"א ע"כ ניתן לו בלי מדה וק"ל : במאה קשיטה · פי' מן המעשר שהיה לו שאמר כל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך ומזה קנה מקום למזבח כדי להקריב עליו המעשר וכו' : למחר בתוך יוצאה ומתענה · שמעתי מפי א"א המחבר שהגיד בשם הגאון מהור"ר לייב אב"ד דק"ק פינטשב טעם למה יענש יותר כאן לפי דאיתא לפי שעבר בבל תאחר על שאמר כל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך דאיתא בתוספות כרים פסחים שמי שאין לו קרקע פטור מעליית רגל ומי שאינו חייב לעלות לרגל אינו חייב בבל תאחר כדאית' כרים מסכת ר"ה נשים שאינן חייבין בראיות וכו' אם כן הואיל יקנה כאן יעקב מקום אז נתחייב בבל תאחר ותצא דינה בת לאה : שלכם היה · וזה יהיה פירוש בלשון בתמיה וכי שלכם היה אותו כ"ד מתנות כהונה שנהרה וזה משפט הכהנים ועי' מתנת כהונה אם יוטיב לך פירושו וק"ל אפשרא

מן מפייסיה על הדא ואתה מייתי לן אוחרי · עיקרו של דבר הנה כל המושל מהו א"ל לית תורתא עגישא עד דברתה בעיטא · לית אתתא זניא עד דברתה זניא · אמרו ליה א"כ לאה אמנו זונה היתה · אמר להם ותצא לאה לקראתו וגו' · יוצאת (ב) מקושטת כזונה לפיכך ותצא דינה בת לאה: ב (הושע ו) וכחכי איש גדודים חבר כהנים דרך ירצחו שכמה כי זמה עשו · [א] כשם שהלסטים הללו יושבין על הדרך והורגים בני אדם ונוטלים ממונם כך עשו שמעון ולוי (ג) לשכם אלא כחבר כהנים אתמהא · [ב] כשם שהכהנים הללו נחברים על הגורן ליטול את חלקם · כך עשו שמעון ולוי לשכם (ג) שנאמר דרך ירצחו שכמה מדרך ירצחו שמעון ולוי לשכם · הכזונה וגו' · אמרו מה הם נוהגים בנו כבני אדם של הפקר ומי גרם ותצא דינה בת לאה: ג (מלכים ב יד) [ג] החוח אשר בלבנון שלח אל הארז · החוח אשר בלבנון · זה המור אבי שכם · שלח (ד) אל (ד) ו ארז · זה יעקב · תנה את בתך לבני לאשה · שכם בני חשקה נפשו בבתכם · (שם) ותעבור חית השדה ותרמוס · ואת חמור ואת שכם הרגו · מי גרם ותצא דינה בת לאה: ד ר' יהודה בר סימון פתח (משלי כז) [ד] אל תתהלל ביום מחר · ואת אמרת (בראשית ל) וענתה בי צדקתי ביום מחר · מחר בתך יוצאת ומתענה · הה"ד ותצא דינה וגו' · ר' חנינא (ה) בשם ר' אבא הכהן בר' אליעזר פתח (איוב ו) למס מרעהו חסד · מנעת חסד מן אחוך [ה] היא נסבת לאיוב שאינו לא גר ולא מהול · לא בקשת להשיאה למהול הרי היא נישאת לערל · לא בקשת להשיאה דרך היתר הרי נישאת דרך איסור ותצא דינה וגו': ה ר' תנחומא פתח (קהלת ז) אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי · ר' יהושע בשם ר' לוי פותח (משלי א) ותפרעו כל עצתי · הה"ד (בראשית ב) ויבן ה' אלהים את הצלע · ויבן התבונן מהיכן לבראה וכו' [ו] · (ס) ר"ל מייתי לה מהכא (ו) ויבן שם מזבח · ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר לאחד שהיה בידו ליטרא א' של בשר וכיון שגלה אותה ירד העוף וחטפה ממנו כך ותצא דינה בת לאה מיד וירא אותה שכם בן חמור · ר' שמואל בר נחמן אמר שגלה בה דרועה · [ז] וישכב אותה ויענה וישכב אותה כדרכה ויענה שלא כדרכה: ו ויעקב שמע כי טמא את דינה בתו והחריש יעקב · (ז) הה"ד (משלי יא) ואיש תבונות יחריש · ובני יעקב באו מן השדה כשמעם · [ח] איסי בן יהודה אמר ארבע מקראות אין להם הכרע ואלו הן · שאת · ארור · וקם · משוקדים · ר' תנחומא מוסיף הדא ובני יעקב באו מן השדה כשמעם או כשמעם ויתעצבו האנשים · וכן לא יעשה · אפילו באומות העולם שמשעה שלקה העולם בדור המבול עמדו וגדרו עצמן מן העריות: ז וידבר חמור אתם לאמר · [ט] ר"ל אמר בג' לשונות של חבה חבב הקב"ה את ישראל · בדביקה · בחשיקה · ובחפיצה · בדביקה (דברים ד) ואתם הדבקים · בחשיקה (שם ז) לא מרובכם מכל העמים חשק ה' ·

מסורת המדרש א ילקוט הושע רמז תקכ"ג · ב מכות דף ל"ד · ג תנחומא כאן סימן ז' · ילקוט כאן רמז קל"ד · ילקוט מלכים רמז רל"ג · ד לעיל פרשה ע"ג · ילקוט משלי רמז תתקס"א · ה כנ"ל בתרא דף ט"ו · ירושלמי סוטה פרק ה' · לעיל פרשה נ"ז וע"ו · ילקוט סדר וירא רמז ק"ב · ילקוט איוב רמז תתל"ב · ו בראשית רבה פרשה י"ח וס"ג · ז יומא דף ע"ז · קה"ר פרשה ו' פסוק ח' · ח יומא דף נ"ב ירושלמי עבודת כוכבים פרק ב' · הלכה ז' · מכילתא בשלח מסכת דעמלק פרשה א' · שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ב' · תנחומא בשלח סימן כ"ו · ילקוט בראשית רמז ל"ז · ט מדרש תהלים מזמור כ"ב ·

חדושי הרד"ל

(ב) מקושטת · י"ל שהיתה כוונתה לטובה כמ"ש בתענית כ"ג שאשתו של אבא חלקיה: (ג) לשכם כחבר כהנים אתמהה אלא כשם שהכה.ים כו' כצ"ל · ופירושו וכי חבר כהנים רוצחים הם: (ד) הארז זה יעקב · כ"א לדיק כו' כארז בלבנון ישגה (ובת"י כ"פ ויחי שספדו על יעקב ארז בלבנון ע"ש): (ה) כשם אבא הכהן כרדלא פתח למס מרעהו כצ"ל · כדלעיל ס"פ ע"ו וע"ש הגי' · לנכון: (ו) ויבן שם מזבח · אמר ר"ל ויבן את מזבח ור"ל דהכ.ין לגיל פל"ד מתבונן ומייתי ליה לדרשא דויבן דהכא [וכן גרס היפ"ת בלגנא קמא כדבריו] (אך א"כ הי"ל הביאו במקומו לעיל פי"ח): (ז) הה"ד ואיש תבונות יחריש · ודיסיה ·

חדושי הרש"ש

כאן קביל מפני שהמה מקובלים איש מפי איש עד משה רבינו ע"ה · וע' לקמן בויק"ר רס"ג דמשמע שהיה תלמוד: (ג) שנאמר דרך ירצחו שכמה מדרך ירצחו ע"כ · ז"ל בני הרמ"ז נ"י · נראה לי שדרשו המ"ם דכהנים שיהא נ"כ על תיבת דרך · ע' לקמן ריש דברים רבה דרים ג"כ למ"ד דלעיניך מושב לגגנות ולמטה ע"פ כמ"ש שכתוב וז"ל כעין שפי' הרא"ע כפ' והנאמרים הרה נכון שהוא כמו מהרה נכון ע"ע (ואנכי לא מצאתי זה לע"ע בפי' הרא"ע) וע' בכמ"ר פ"א · וע' ירושלמי תענית (פ"ב ה"א) ע"פ טובים כהדק יבר ממשוכה שראה שמפרש שהמ"ם שראשון של ממשוכה מושב על תיבת ישר · והכ"פ על כהדק מושך ג"כ את משוכה עמו · ושיעורו ישרם כמשוכה. (וע' כת"ב דף ק"ל) (וע' רש"י (מ"א כ"א ל"ג) ע"פ ויתלטו הממנו · שכתב והס' של [הממנו] נוטה כמסורת לשתי התיבות כאלו כתיב ויתלטוה הממנו ע"כ ועי' בירושלמי כתובות (פ"ד ה"ח) שדרשו ככד את ה' מהונך כמראשית כל תבואתך היינו הכ' של מהונך למעלה ולמטה · וע' בהוריות (ד' א') קרי ביה ונעלם מדבר ופירש"י מ' דונעלם שדיא אדבר · דמ' נדרשת לפניו ולאחריו וקרי ביה ונעלם מדבר · וע"ש בתוס' בשם ירושלמי ועי' המשתדל ס"פ תולדות ובא"י (ירמיה ג' נה): (ד) אל הארז זה יעקב · על שם הכתוב צדיק כו' כארז בלבנון ישגה וע' לעיל ר"פ מ"א: (ס) ר"ל מייתי לה מהכא ויבן שם מזבח · לפי' המ"כ בשם רש"י ז"ל ויצב שם מזבח: א"ר

רש"י

חסלית מפייסא מן הדא ואת מייתי לן חורית · עדיין לא גמרתי לפייסו מאחר שכעס עליה ואתה מביא אחרת: לית תורתא נגישא עד דברתה מבעטה · אין יודעין בפרה אם היא נגחנית עד שבנה בועט בירושלמי כי יגח שור יגיח: א"כ לאה אמנו זונה היתה · שהרי בתה זנתה: מדרך רצחו שמעון ולוי לשכם · כלומר מן הדין עשו ולא בשביל ממון למה כי זמה עשו כבני אדם של הפקר ולא נתנקב: חית השדה אשר בלבנון · זה שמעון ולוי: דנסיבת לאנס · לא גיור' מנעת חסד מן עשו אחיך שלא נתת לו בתך ומוטב שתהא נשואה לאנס ולא תהא מזנה לא תנהף בירושלמי לא תהוון גיורין ומי גרם לה למס מרעהו חסד בשביל עשו: אל תתהלל ביום מחר · בשביל אותו דבור וענתה בי צדקתי וגו': מייתי לה מן הכא ויבן שם מזבח וגו' ויקרא לו אל על שקרא עצמו אל: וישכב אותה כדרכה ויענה שלא כדרכה: הנך שוכב עם אבותיך וקם והעמוד לתחיית המתים או וקם העם הזה וזנה: באו מן השדה כשמעם ויתעצבו האנשים: וכן לא יעשה אפילו באומות העולם משמעה שלקה העולם וכו': בג' לשונות של

מתנות כהונה

ואתה מייתי גרסינן · וכן הוא בילקוט יחזקאל: לית תורתא עגישא גרסינן בערוך פירשו נוגחת ורש"י גרס נגישה ופי' גם בו נגחנית כלומר אין אנו יודעין בפרה שהיא נגחנית עד שרואין בתה נוגחת: לית איתתא כו' · אין האשה מזנה שאין בתה תהא גם היא זונה: ה"ג ותצא לאה לקראתו: ה"ג בילקוט סדר זה ובהושע כשם שהלסטים כו' · עד לשכם חבר כהנים כשם כו' · עד בשכם דלך ירצחו וגירסת הספר יש ליישבו ודוק: מדרך ירצחו כו' · פי' רש"י מן הדין רצחו לשכם כי זמה עשו כמה דאת אמר הכזונה יעשה וגו': היא נסבת גרסינן ועיין לעיל סוף פרשה ע"ו ופרשה נ"ז: התבונן · ויבן דרש לשון תבונה מדלא כתיב ויבנה וכן בכל מקום דכתיב ויבן דרש הכי ועיין לעיל פרשה י"ח: מייתה לה מן הבא · פי' רש"י על אותו עון שקרא עצמו אלוה אירע לו זה וכדאיתא לעיל סוף פרשה ע"ט בשם ר"ל: שגלה בה דרועא · י"ל נתגלה בה זרוע שלה וזהו וירא ובילקוט לא גרס ליה: ארבע כתובים כו' · במסכת יומא בפ' הוציאו לו ובירושלמי בפרק אין מעמידין גרס חמשה פסוקים והוסיף מחר לא והלחם בעמלק מחר או מחר אנכי נצב והיום אין אתה צריך לתפלתי ולחם היום תמיד וכן הביא בעק דה' בפרשה זו בשם מדרש חזית והוא אם תטיב שאת והוא לשון סליחה או שאת אי לא תטיב והוא לשון נשיאת עון: ארור אפם כי עז או עקרו שור ארור כלומר שור של שכם שהוא מארור כנען כן פי' רש"י בפ' הוציאו לו ועיין שם בתוספות: וקם · הנך שוכב עם אבותיך וקם לתחיית המתים או וקם העם הזה וזנה: משוקדים · ובמנורה ארבעים גביעים משוקדים או משוקדים כפתוריה ופרחיה: הכי גרסינן כשמעם ויתעצבו האנשים וכן לא יעשה אפי' ה"ג

יפה תואר

דאיתא בחזית על הפסוק דודי ירד לגנו לגינונו]: וכחכי איש גדודים וגו' · עיקר סדרש בא הנה לתרץ · למה הסתיר ה' פניו מבית יעקב ולא שמרם כי לא תעשה התועבה הזאת בדינה · ומפני כי הם לבד אשמים בדבר · למה לא שמרו אותה אחרי שהיא היתה יצאנית · ולכן עזבם ה' אל המקרה · וזה שמביא את הכתוב הזה דכתיב לפני זה והמה כאדם עברו ברית · כי תאות אבותם שמורה גם בקרבם · וגם ברגלה וש"ד הם דומים לשמעון ולוי שהרגו את שכם · אף כי בני שכם היו מחויבים מיתה מ"מ דינה ביציאתה היתה הגורמת ונתשבת לרציחה · וז"ש הכתוב וכחכי איש גדודים · כאשר יתחבר האיש לגדודי לסטים · אף שהם כחבר כהנים הנוטלים חלקם בדין כנה הם האומרים כי בדין יבואו ויטלו · אבל דרך ירצחו שכמה · כי דרך רציחתם הוא כמו בשכם בשמעון ולוי שאמרו כי זמה עשו · ולכן הרגו ובזו את העיר · מ"מ בבית ישראל ראיתי שערוריה כי דינה היתה הגורמת להביא עליהם האשם: אדם אחד מאלף מצאתי · גם הוא דורש למה כתיב בקרא בת לאה ומביא את הכתוב ואשה בכל אלה לא מצאתי לאמר כאמה כבתה · וכן את הכתוב ויבן את הצלע דאמרינן לעיל בפי"ח דאפילו בכשרות שבנשים נמצאת גנות · ולכן לא יקשה לנו נאמר גם על לאה שהיתה יצאנית: הה"ד ואיש תבונות יחריש · כלומר מה שהחריש יעקב לא בשביל שירא או מבלי משים · אלא מחכמה עשה כזאת שלא ירגישו בצערו ויתנכלו עליו · והמתין עד שיבואו בניו להמתיק סוד עמהם: אין להם הכרע · ע' בתוס' יומא בפ' הוציאו לו וע"ע ברות רבה על פסוק וישלוף נעלו דמנינו שם כתובים שונים אשר אין להם הכרע בפירושם · אבל שמה המחלוקת בפירוש הכתובים ופה הוא הספק בטעם הקריאה אם למעלה או למטה: והנה הכתוב שאת אם הוא נמשך למטה יתפרש כן · כי ה' שאל לקין למה חרה לך וגו' הלא אם תטיב · פי' האם הטבת דרכיך כי יחרה לך למה לא שעיתי למנחתך ועתה שאת עליך לשאת העון לעולם ואם לא תטיב ודע כי לפתח חטאת רובץ ועליך לשאת את עון חטאתך · ועל תיבת ארור מוכרחים אנו לומר כי רז"ל חולקים בזה על המסורה שהוא מפסוקי דפסקי משה · אבל יותר טוב לאמר כי הספק הוא פן הוא מסדור שנחלק שלא במקומו כדאיתא בל"ב נתיבות סדרש וע' ברמב"ן על פסוק ותמנע היתה פילגש ולפ"ז אם נמשך למעלה הוא אמר על כנען · ואח"ז מתחיל אפם כי עז וגו' לכן אחלקם ביעקב וגו': וי"ל עוד דמפרש אחלקם ביעקב על האף והעברה כי קלת מהם טובים הם · כמו בת"ח ולמוכיחים ינעם: בג' לשונות של חבה כו' · יש שאומרים דק"ל בכתובים דנראה כי הקב"ה אוהב והולך בחבת ישראל כי מעיקרא אמר בדביקה אשר זו היא היותר נעלה · ואח"ז אומר בחשיקה הגרועה מדביקה ואח"ז אומר בחפיצה הפחותה עוד מחשיקה · לכן מביא המעשה מדינה דכן היה כי מעיקרא דבק בה והדר חשק ובאחרונה חפץ חזינן כי כן הוא דרך האהבה לנאהב · כי בוודאי בשכם לא נתלשה האהבה · אבל נתחזקה יותר ויותר נראה דק"ל איך יפול שלש לשונות של חבות אלה על הקב"ה לישראל · כי דביקה הוא בכ"מ עצם בעצם ואיך ידבק האיש בה' אשר הוא אש אוכלה וכמו דמקשה בגמ' · ולזה שתרץ מהמקרא דכתיב בדינה ותדבק נפשו וגו' שלא היתה שם רק דביקות הרצון ותאות נפשו · כן יתפרש ואתם הדבקים בה' וגו' · כי הוא יהיה רצונו ותאות נפשו · וכן יקשה על הלשון חשק · שלא לפי הוראתו הוא רק על הכוסף דבר להשיגו · וכאשר ישיגנו יסור החשק · ועל כן אמר שהכם כי שחושק טוב אשר לא יבואהו · ולכן מביא משכם דכתיב חשקה נפשו · בבתכם אף שכבר השיגה · חזינן כי יבא הפעל חשק רק להפלגה ולמליצה ולא נר כי הוא עדנה בחשקו הראשון בעת אשר לא השיגה · ולא נחלש החשק בקרבו גם אח"ז · וע"ד זה נופל גם הפעל חשק בהקב"ה להפלגה ומליצה כי חשק ה' בנו גם היום כמו לפני זה בטרם שהיינו קרובים אליו וכן יקשה על הפעל חפץ ורצון הנופל על דבר מחודש שיחפוץ עתה בזה מה שלא היה מקודם · ולא יפול שם חפץ על דבר שהוא תמידי באופן אחד ויתחייב מזה · שבעל הרצון והחפץ משתנה

פירוש מהרז"ו

נכד רבינו הקדוש שהיה בימי ר' יוחנן ור"ל וכמש"ל פע"ח ס"ב: מקושטת · אף שהיה כוונתה לשמים וגם הוכרחה לעשות כן וכמש"ל פע"ב סימן ה' · עכ"ז נראה שאינו מדרך המוסר · ועיין לעיל ס"פ ע"ט וש"נ · שע"י תוט המשולש שאמר וענתה בי וגו' לעיל בפע"ג רס"ע · ועל שקרא עצמו כו' כמ"ש בס"פ הקודמת · ועל יציאת לאה נתחם עוגם זה: עגישא · בילקוט הגירסא נגחא: ב וכחכי איש גדודים · ס"ד דרך ירצחו שכמה כי זמה עשו · ולמה דוקא כהנים ומה טעם כי זמה עשו על ירצחו · ע"כ דורש מ"ם מדה י"ג על עיר שכם שרצחו אותה על הזמה שעשו · וז"ש הכתוב כחכי איש גדודים כמו גדודים שמחכים לאיש לרצחו כן עשו שמעון ולוי לשכם יען כי זמה עשו באחותם · ובדין עשו שמעון ולוי כמו חבר כהנים שנוטלים בדין התורה · וכמבואר בספ' הישר שהסכימו אנשי חמור ושכם להתאסף להרוג את בני יעקב · ועי' בתנחומא: ג זה חמור · כמ"ש בברייתא דל"ב מדות מדה כ"ו כיוצא בו החוח אשר בלבנון וכי מה נשואין יש בחוח כו' אלא כנגד שכם ויעקב אבינו ע"ס בבאורו: זה יעקב · שמשל בארז שנאמר כארז בלבנון ישגה תנחומא סימן ז' · ומ"ש ותעבור חית השדה כו' זה שמעון ולוי וכמ"ש בתנחומא אלו בני יעקב שנמשלו כחיות גור אריה יהודה דן גור אריה · וכוונת התנחומא למ"ש שם בסדר ויחי סימן ע"ז שכלל כל השבטים בברכת החיות וכמש"ל פצ"ט ס"ד · (וכ"כ היפ"ת): ד אל תתהלל ביום מחר · לעיל פע"ג ס"ע וש"נ ומבואר ועי' רש"י במדרש גירסא אחרת: ה ותפרעו כל עצתי · לעיל פר' י"ח ס"ב וש"נ · ומ"ש ויבן התבונן ע"ש גם סימן א' ותבין כאן: ויבן שם מזבח · גיר' זו נ"ע (עי' רד"ל) ויותר נראה שצ"ל ויצב שם מזבח · וכמש"ל ס"פ ע"ט ר' הונא בשם ריש לקיש שלכך נכשל בדינה וכן הביא כאן (וכ"כ היפ"ת) ועי' מ"כ בשם רש"י (ומהר"י בהאק ל"י אמר שאולי צ"ל ויבן מזבח לפניו (שמות ל"ב ה) שדרשו עליו במ"ר פמ"א ויק"ר פ"י במ"ר פט"ו הבין ממי שזבות לפניו וכ"ה בסנהדרין דף ז' א' ראה חור כו' ופי' רש"י ויבן מזבח הבין כו' ע"ש ע"כ): ו ואיש תבונות · ויעקב נקרא איש תם: ד' מקראות · מכילתא סוף בשלח ע"פ מחר אנכי נצב · ועי' מ"כ: וכן לא יעשה אפי' כו' · שהרי כבר אמר כי נבלה עשה בישראל וגו' א"כ וכן לא יעשה מיותר לדרוש · ועי' לעיל פר' ע' ס"ה י"ב שאנשי מזרח גדולים היו · אך כנען ומצרים מפורסם בפ' אחרי מות שלא היו גדורים: ז בג' לשונות · דרך

ידי משה

אתמהא · מלה זו צריך לסיים קודם אלא כחבר הכהנים ופירש וכי מעלה על דעתך שכשם שהלסטים וכו' כך עשו שמעון ולוי אתמהא אלא כחבר הכהנים פירוש כשם שהכהנים נחברים אל הגורן ליטול חלקם בלדק

ובחפיצה (מלאכי ג) ואשרו אתכם כל הגוים וגו' · ואנו למדים אותה מפרשה של רשע הזה · בדביקה · ותדבק נפשו · בחשיקה · שכם בני חשקה נפשו בבתכם · בחפיצה · כי חפץ בבת יעקב · ר' אבא בר אלישע מוסיף אף תרתין באהבה ודיבור · באהבה (שם א) אהבתי אתכם · בדיבור (ישעיה מ) דברו על לב ירושלים · ואנו למדים מפרשתו של רשע הזה · באהבה ויאהב את הנערה · בדיבור וידבר על לב הנערה · וכי יש לך אדם שמדבר על הלב [א] אלא דברים שמיישבים את הלב אמר לה אביך בשביל שדה אחד ראה כמה בזבז וכמה ממון הכריע אני שיש לי ליתן לך כמה נטעים וכמה שדה בית זרע על אחת כמה וכמה · והתחתנו אותנו · א"ר אלעזר לעולם אין ישראל נותן אצבעו בתוך פיו של עובד כוכבי' תחלה אלא אם כן נתן עובד כוכבים אצבעו תחלה בתוך פיו של ישראל · והתחתנו אותנו לא תתחתן בם הם אמרו והתחתנו אותנו אמרו (ח) הם תבעו תחלה · הרבו עלי מאד מוהר ומתן · מוהר · פרנון · מתן פראפורון: **ח** ויענו בני יעקב את שכם וגו' · מה את סבור רמיות דברים יש כאן ורוח הקודש אומרת אשר טמא את דינה אחותם וגו' · ויאמרו אליהם לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את אחותנו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה · ר' נחמיה אמר היכן מצינו שנקראת ערלה חרפה מן הכא שנא' כי חרפה היא · מקניהם וקנינם · סברון למחפת ואתחפתון · וישמעו אל חמור ואל שכם בנו וגו' · הוה חד מנהון נכנס לעיר טעין מובליתיה וא"ל תא גזור והוא אמר (ט) [ב] שכם נסיב ומגבאי קטע: **ט** ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים · המן תנינן [ג] מרחיצין את הקטן דבי רבי מאיר [ד] מרחיצין את המילה · (ו) א"ר יוסי את תני מרחיצין את הקטן · א"ר זעירא (ז) בכל שעה הוה רבי יוסי אמר לו תני מתניתך דתנן [ה] אין מונעים לא שמן ולא חמין מעל גבי המכה בשבת (ח) ולא עוד אלא שמזלפין חמין על גבי המכה בשבת · ואם תאמר מרחיצין את המילה מאי שנא היא מכת קטן ממכת גדול אלא ללמדך מרחיצין את הקטן כל גופו מה שאין כן בגדול אלא ע"ג המכה בלבד · רבי אלעזר בן עזריה אומר מרחיצין את הקטן ביום השלישי של מילה שחל להיות בשבת · א"ר יעקב בר אחא בכל שעה הוה רבי יוחנן ורבי יונתן מפקידין חיתא ואמרי להון כל שקועין שאתון עבדון בחולא הוון עבדין בשבתא ביום השלישי שחל להיות בשבת · שמואל אמר מפני הסכנה א"ל ר' יוסי אם מפני הסכנה נעשה לו חמין בשבת: דתנן [ו] מחמם אדם אלונתית ונותנה ע"ג מכתו בשבת · ולא יטול עריבה מלאה חמין ויתנה על כריסו בשבת אבל חמין לרפואתו מותר · א"ר יהושע בן לוי לית כאן אסור אלא מותר: **י** ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי · [ז] ממשמע שנאמר (בראשית מט) שמעון ולוי ידענו שבני יעקב הם · אלא בני יעקב שלא נטלו עצה מיעקב · (פ) שמעון ולוי שלא נטלו עצה זה מזה · אחי דינה · וכי אהות

מסורת המדרש א קה"ר פ"י · ב מכות י"א · ג שבת קל"ד · ירושלמי שבת פרק י"ח · פדר"א פרק כ"ט · ילקוט כאן רמז קל"ה · ד שבת פ"ו · ה שבת דף קל"ד · ו שבת דף מ' · ז ילקוט כאן רמז קל"ה

חדושי הרש"ש

(ו) א"ר יוסי את תני כו' · בס"א תא תני · ובילקוט הגי' ע"כ את תני וכן בירושלמי ע"כ את אומר: (ז) בכל שעה היה ר"י א"ל כו' · פי' בכל עת היה רגיל ר' יוסי לומר להני דב"ר דתני את המילה תני מתניתך ר"ל הא דאין מונעין כו' ומשם תראה דע"כ את הקטן תנן וכדמפרש ואזיל · ודע דהא דאין מונעין כו' לאו מתניתין היא (כדמשמע לכאורה מלשון דתנן דקאמר הכא) אלא מימרא דרב היא בשבת (קל"ד ב') ושמואל פליג עליה שם ותניא כוותיה ע"ש ובירושלמי שם הגי' תני שמואל אין מונעין: (ח) ליתא דולא עוד דמשמע דזה הוי רבותא טפי וג"ל דהאי ולא עוד כו' היא ברייתא אחרת אשר שנו שם קודם דמרחיצין כו' כילד תני כאוקימתא דר"י ורבה ב"א בבבלי שם ואין מותר אלא לזלף ולכן שפיר מביא ראיה מן ג"ע מכת מילה אפילו ביום הג' ממכת גדול ודו"ק: (ע) שמעון ולוי שלא נטלו עצה זה מזה · ואף שנלרכים לגופים כה"א שם אין ראיה משם) וכש"נ כתבו התוס' בבכורות סוף דף ה' דכתיב בכור שני ושלישי יש לדרוש מן הא' · לתגיינא כולהו נמי לתגיינא · אך ר"מ שם חולק עליו בזה וכן בכריתות (ד' א') פריך הגמרא ואימא קלי דמייתר

חדושי הרד"ל

וריצים בו לרצוה חסר לב ידרש זה שכם שבו בלבו לבני יעקב והשכם כהפקר: (ח) הם תבעו תחלה · אפשר מפני שכתוב (שופטים ג') ויקחו את בנותיהם להם לנשים ואת בנותיהם נתנו לבניהם · לכן קאמר שהם תבעו תחלה בימי שכם: (ט) שכם נסב ומגבאי גזר כצ"ל וכ"ה במכות י"א וכ"ה בערוך ערך [...] (ח) ולא עוד אלא שמזלפין כו' · עי' בבבלי שם דמוכח נסדיא דזילוף קיל מרחיצה וא"כ לא א"ש שנו שם קודם איזה דין אחר והביא כאן לראיה משתי ברייתות וכ"נ מהירושלמי שם · וס"ל נסתדרש דמתניתין מביא ראיה מן ולא עוד כו' · וא"ל דאפילו לאוקימתא דרבא שם שפיר מביא ראיה מהא דולא עוד כו' דס"נ דלא ואף שנלרכים לגופים · י"ל שכוונו ע"ד דאיתא בב"מ (פ"ו ב') מדטוב לדרשה כך נמי לדרשה וכ"כ הרא"ש (ולפי מ"ש ב"כ רוש מן הא' · (וכזה ישבתי קושית התוס' בסוכה נ"ד ב' ד"ה עגף) וכן בנזיר (ס' ב') אמרינן וכר פדא כו' מדהוה אלא קלי דמייתר מיחייב כו' ע"ש · ונ"ל דזה תלוי בפלוגתא אי דורשין תחילות עי' סנהדרין (ג' ב) ובתוס' שם ·

מתנות כהונה

ה"ג כל הגוים וגו' וסיפיה דקרא כי תהיו ארץ חפץ וכן הוא בהדיא בשוחר טוב מזמור כ"ב: שאב"ו כו' · שתרלה לי: הם אמרו גרסינן: פרנון · פירש"י והרמב"ן מוהר: ה"ג ברמב"ן פרא פורנן · ופי' בו נכסי מלוג בלשון ירושלמי: רמיות דברים כו' · כלומר אם נפסך לומר שבני יעקב עשו שלא כדין וברמיה כדכתיב במרמה לפי' רוח הקודש כו' · ובמרמה פירושו כתרגומו בחוכמתא וכד"א כל ערום יעשה בדעת ואם אין חכמה אין דעת ודייק מדכתיב ויענו אשר טמא ואם דברי בני יעקב הוא היאך ענו אשר טמא וכי שאל אותם אם טמא אחותם אם לא שענו אותו אשר טמא וגו': סברון למחפת כו' · כלומר חשבו לתת אותם בבית יד שלהם כלומר לשלוט בהם כרצונם והם נתנו בבית ידם של בני יעקב הם אמרו מקניהם וקנינם הלא לנו הוא ובני יעקב באו על העיר בטח וגו' ועיין דוגמתו לעיל פרשה ע"ה ורש"י גרס למקפת ואתקפתו והוא לשון גזלה וגלות: חד מנהון · אחד מבני העיר היה בא לעיר מן השדה ושמו מגבאי והיה טוען עליו משאו והיו בני העיר אומרין לו בא והמול עצמך וספרו לו מעשה שכם ואמר הוא שכם נשא אשה ומגבאי יקטע ויכרות ערלתו: מרחיצין את הקטן · משמע כל גופו: ה"ג בירושלמי בפ' ר"א דמילה ובפי' רש"י דבי רבי תני מרחיצין את המילה פי' המילה לבדה ולא כל הגוף: בכל שעה · אף בשבת: תני מתניתך · כלומר יפה בית שבודאי מרחיצין אותו אף בשבת: ה"ג וא"ת מרחיצין את המילה ומ"ש כו' · וכך מצאתי בהדיא בירושלמי ובפי' רש"י: מ"ש היא מכת קטן · ולמה לי לתנא למיתני מרחיצין את מכת מילתו: שקועין · פי' רש"י ז"ל כל תיקונין ועיקר חיבה זו תמצא אותה על עיקרה בתלמוד ירושלמי במס' שבת עכ"ל ומצאתי בירושלמי שגרס כל שלוקים כלומר כל מיני רפואות שאהם שולקים ומתקנין: חייתא · המילדות שעוסקין בתיקון הולד ורפואתו: ה"ג בירושלמי שאתון עבדין בחולא כו' · פי' שאתם עושין בחול עשו גם כן ביום השלישי שחל להיות בשבת: מפני הסכנה · בירושלמי יליף ליה מדכתיב ביום השלישי בהיותם כואבים כואב אינו אומר אלא כואבים בשעה שכל אבריהם כואבים עליהם עכ"ל בירושלמי: נעשה לו חמין · בניחותא וכדמסיק ואזיל: אלונתית · בגד שמסתפקין בו אחר הרחיצה: וכי אחות שניהם היתה שנתנו אלו נפשם גרסינן: אחות שניהם

רש"י

של חיבה: אין ישראל תובע מן הגוי תחלה אלא אם כן הגוי תובעו תחלה: מוהר פראונין · כתובה: מתן פור פראונין · תוספת כתובה: מה סבר רמיות דברים יש כאן · כלומר שאם נפסך לומר שלא כדין עשו לפיכך רוח הקדש צווחת אשר טמא את דינה אחותם לומר כדין עשו: סברין למקפת ואתקפתון · סברין הוו לגזול את שלהם ונגזלו הן לעצמן: עליל טעין מובילתיה · נכנס לעיר וטוען משאו: תא גזור בא והמול: שכם נסיב ומבגאי קטע · שכם נושא אשה ולגי מה אכפת לי: מבגאי · שם אדם: מרחיצין את הקטן · כל גופו · תני רבי מרחיצין את המילה לבדה ולא כל הגוף ואם תאמר מרחיצין את המילה אם כן מאי שנא מכת קטן ממכת גדול שהרי לגדול עושין כן אלא ללמדך מרחיצין את הקטן כל גופו מה שאין כן בגדול אלא על גבי מכה בלבד והיינו דאמר ר' יוסי על כרחך תני מרחיצין את הקטן: חייתא מילדות: כל שקועין · כל תיקונין ועיקר חיבה זו תמצא אותה על עיקרה בתלמוד ירושלמי במסכת שבת: ביום הג' של מילה שחל להיות בשבת · משום דמסוכן טפי: אלונטית · חתיכת בגד פשתה · כלי של נחושת: על גבי כריסו בשבת מפני הסכנה אבל חמין לרפואתו מותר: נתנה

פירוש מהרז"ו

דרך חז"ל לדרוש כפל ושינוי לשון בתורה ויש להתבונן בזה וגם מדוע לא חשב ר"ל עוד שתים המפורשים · אך הענין שאם היה כתוב קודם המעשה לשונות אלו לא היו לומדים כלום מזה שהם רק לתאות יצרו וחמדו · אך מתחלה כתיב רק וירא אותה ויקח אותה וכמ"ש לעיל בסימן ה' שהיה דומה לעוף החוטף בשר שרואה · אבל גם אח"ז כאשר התבונן בה ובת מי היא · התמונן בקרבו החפץ להדבק בה מלבד התאוה הגופנית (הפך הנאמר באמנון ותמר) · וז"ש ותדבק נפשו בדינה בת יעקב על שהיא בת יעקב · ואמר קח לי את הילדה הזאת לאשה וכן חמור אמר חשקה נפשו בבתכם וכן תנו לו לאשה · וכן כי חפץ בבת יעקב · ודקדקו חז"ל שעל שאמרה תורה ותדבק נפשו בדינה בת יעקב כי הרגיש ביעקב ענין דביקות כמ"ש ואתם הדבקים וכו' · וז"ש ואנו למדים מפרשתו כו' ולא ממנו אלא מלשון התורה · ור"א מוסיף עוד ויאהב וגו' וידבר וגו' ור"ל לא חשיב זה לפי שלא כתוב בת יעקב או בתכם כאן רק הנערה והבן: מוהר · פי' בערוך וכמ"ע פרנון כתובה ופראפרנין מה שנותן לארוסה לפני המוהר · וזהו מתנה בעלמא: **ח** והוה"ק בו' · ולפי"ז מתיבת ויענו עד וידברו כלל לפסוקים הבאים ומ"ש אשר טמא וגו' הוא ספור התורה לתרץ על מ"ש במרמה · וכמש"ל פס"ד סי"ד בא אחיך במרמה: מבגאי · פי' בערוך כי עובד אדמה נקרא מבגאי מל' בגא כמ"ש הני בני בגאי · ועי' בויק"ר פל"ז רס"ג משמע שהוא שם פרטי וכאן תפסו שם זה למשל [וכן פירש"י ז"ל במכות י"א · יפ"ת]: **ט** המן תנינן · ירושלמי שבת פרק י"ט ה"ג הגירסא בשינוי: בכל שעה · פי' שר' זעירא אמר על ר' יוסי שר' יוסי היה אומר לתלמידיו תמיד כשהיו מגיעין למשנה זו תני מתניתך מרחיצין את הקטן מדתנן אין מונעין כו' היינו מכת גדול וה"ה מכת קטן דמ"ש אלא בהכרח שמרחיצין כל גוף הקטן: ראב"ע · הכי איתא בירוש' שם ר' אבא בשם ר"א הלכה כראב"ע · רבנן בשם ר' הבהו טעמא דראב"ע ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים כואב אין כ"כ אלא כואבים מלמד שכל אבריהם כואבים עליהם · ובשביל מאמר זה הובא כל הענין כאן והעיקר חסר: כל שיקועין · בירושלמי הגירסא כל שקויין דאתון עבדין לחולא בשבתא עבדין אפילו ביום ג' שחל להיות בשבת · ופירש היפ"ה שקויין רפואות מלשון ושקוי לעצמותיך נרדף אל ר"ל רפאות תהי לשרך: לא יגיל עריבה · פי' שבת דף מ': **י** שלא נטלו עצה · וכמ"ש בסודם אל תבא נפשי ות"א ברזיהון לא הות נפשי: שמעון ולוי שלא כו' · דמלת שני מיותר להורות שהיו שנים בדבר זה ולא בעצה אחת [וכ"כ היפ"ת · אמנם מליצו בכ"מ דכתיב שני ודרשינן

יפה תואר

מלא רצון וחפץ לרצון וחפץ · וזה סוף מן הנמנע בחקו ית' · ולזה מביא את הכתוב כי חפץ בבת יעקב אף שחפצו לא היה מחודש · כי גם בטרם שנמול חפץ בה · כי החפץ הזה הוא שהניעהו למול את בשרו · והמוסיף אהבה ודבור ג"כ קשה לו כי האהבה נופלת רק על דברים שוים ודומים יחד · ואיך תפול אהבה מהקב"ה לישראל · כי מי ישוה לו ומי ידמה לו · וכן הדבור על לב נראה כי זה הוא להתפייס ולפייס כדי להשיג איזה דבר ואיך יצדק על הקב"ה כי אם יצדק איש מה יתן לו · ולכן מביא משכם דכתיב ויאהב את הנערה אף כי לא היו דומים יחד · ורק אהב אותה ובקש גם אהבתה · וכן הוא אהבת ה' לאדם כי יבקש רק לעבדו באהבה · וכן הדבור על לב לא היה להתרצה ולרצותה שישיגנה כי כבר היתה ברשותו · ולא היה רק דרך רצוי לשמחה ולהראות לה הטוב המושג לה ממנו וכדבסמוך · וכן הוא דברו על לב ירושלים לשמח אותה ולספר לה את הטוב המיועד לה: ובחפיצה ואשרו אתכם וגו' · טוב יותר לגרוס הכתוב כי לך יקרא חפצי בה וגו' כי חפץ ה' בך (ישעיה ס"ד) · כי מארץ חפץ הכתוב בקרא זה לא מוכח רק שיהיו נחמדים בעיני כל העמים: נותן אצבעו בתוך פיו · זה הענין נופל על המסבב נאחד ביזיקנו וכמו דאיתא בפ' המדיר הוא נתן אצבעו בין שניה לפיכך יוציא ויתן כתובה · וטעם הדברים כי דרכי התורה הן דרכי שלום עם כל העמים וגם הלוה לבני ישראל להרחק מאיש רק אם זה האיש הוא הגורם והמסבב · ולכן לותה התורה לא תתחתן מפני שהם נתנו אצבעם תחלה כמה שבאו לקחת אשה מהם בחוזק: סברון למחפת כו' · כלומר חשבו לבלוע נכסי יעקב ונבלעו שלהם · ומפרש כי הכתוב מאריך בספור דברי פתוי חמור לאנשי עירו לאמר כי המה לא מלו את עצמם לשמה רק לרשת את יעקב וביתו · וגם כמה שהביא שכם נסיב כו' הוא ג"כ לתת טעם כי המה נמולו שלא כרצונם רק לרשת את יעקב עשו כן: תמן תנינן כו' · פי' דלפי פשטא דקרא משמע כי ביום השלישי לבד יגדל הכאב וכן ת"א · וכן איתא במשנה בפרק ר"ע מנין שמרחיצין את המילה ביום השלישי שחל להיות בשבת שנאמר ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים אבל לפי דברי הגמ' בפ' ר"א דמילה משמע כי כל אותן הג' ימים קשה הכאב · ובשני ימים הראשונים יותר קשים דתניא התם מרחיצין את הקטן בין לפני המילה ובין לאחר המילה ביום ראשון כדרכו וביום השלישי שחל להיות בשבת מזלפין עליו ביד כו' ולפ"ז מה דכתיב ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים פי' בהיותם עדנה כואבים ולאפוקי יום רביעי דיתחלל הכאב · או כמ"ש הר"ן שאע"פ שביום ב' הסכנה גדולה · אבל ביום ג' יחלש יותר ולכן בחרו ביום השלישי כי אז נחלשו מאד ולא יכלו לברוח או לקום כנגדם משא"כ ביום ב' לא תם כחם כל כך ולכן מובא כל זה פה במדרש לפרושי קרא וע"ש בר"ן שהביא חולקים על זה וע"ש בסוגיא דגמ' כי יש הרבה שינויים ותוספות שם מאשר הם במדרש: דתנן מחמם אדם אלונתית כו' · אין זה משנה כשום מקום אבל הוא ברייתא בפ' כירה: אריב"ל לית כאן אסור כו' · פי' כי גם אסור דרבנן לית כאן הלא מותר לגמרי וא"ל להדר אחר נכרי לעשות זה · וזה אשר ריב"ל בא להוסיף על מה שלפניו: אלא בני

ידי משה

ומספס כך שבו שמעון ולוי אמרו מה שם · טובים בנו וכו' הפקר וכו': וישמעו אל חמור וגו' כל יוצאי שער עירו וגו' הוי חד מנהון טעון מובילתי' וכו' · לכאורה צריך להמדרש ביאור מי היה שם שטען מובילתי' ובכר אמר ונ"ל שהיה בהם מה שאמר הפסוק ב' פעמים וישמעו אל חמור וגו' כל יוצאי שער עירו מסיבת תיתי שלא ישמעו לאלץ לז"א המדרש דרך משל הוא אחד שטען משא כבידה על כתפו לעיר והיה לו צער המשא ובא לו עוד צער גדול שא"ל תא גזור והיה לו לומר שכם נסיב אשה אשה אמר כו והכתוב מעיד ע"ז באמרו וישמעו וגו' כל יוצאי שער עירו לרבות שאין אחד עשה כנגד רצונו:
כנ"ל

שניהם היתה והלא אחות כל השבטים היתה אלא לפי שנתנו אלו נפשם עליה נקראת על שמם · ודכוותה (שמות טו) ותקח מרים הנביאה אחות אהרן · וכי אחות אהרן היתה והלא אחות שניהם היתה · אלא לפי שנתן אהרן נפשו עליה לפיכך נקראת על שמו · ודכוותה (במדבר כה) ועל דבר כזבי בת נשיא מדין אחותם · וכי אחותם היתה והלא בת אומתן היתה · אלא לפי שנתנה נפשה על אומתה נקראת אומתה לשמה · איש חרבו · ר"א אומר בן שלש עשרה שנה היו · שמואל שאל ללוי בר סיסי א"ל מהו דין דכתיב ויבואו על העיר בטח · א"ל בטוחים היו על כחו של זקן ולא היה אבינו יעקב רוצה שיעשו בניו אותו המעשה וכיון שעשו בניו אותו מעשה אמר מה אני מניח את בני ליפול ביד אוה"ע מה עשה נטל חרבו וקשתו ועמד לו על פתחה של שכם ואמר אם יבואו האוה"ע להזדווג להם לבני אני נלחם כנגדן · הוא דהוא א"ל ליוסף (בראשית מח) ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך וגו' · והיכן מצינו שנטל אבינו יעקב חרבו וקשתו בשכם · שנאמר (שם) אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי · ואת חמור ואת שכם בנו: **יא** ויקחו את דינה · [א] ר' יודן אמר גוררין בה ויוצאין · א"ר הונא הנבעלת לערל קשה לפרוש · א"ר הונא אמרה ואני אנה אוליך את חרפתי עד שנשבע לה שמעון שהוא נוטלה · הה"ד (שם מו) ושאול בן הכנענית · בן דינה שנבעלה לכנעני · ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן ר' יהודה אמר (י) [ב] שעשה כמעשה כנענים · ר' נחמיה אמר שנבעלה מחוי שהוא בכלל כנענים · ורבנן אמרין נטלה שמעון (יא) וקברה בארץ כנען: **יב** ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אותי · רבנן אמרי צלולה היתה החבית ועכרתם אותה · מסורת היא בידי הכנענים שהן עתידין ליפול בידי (י) אלא שאמר הקדוש ברוך הוא עד אשר תפרה בששים רבוא · (יא) אמר רבי יהודה בר סימון עכורה היתה החבית וצללנו אותה · ויאמרו הכזונה אמרו מה הם נוהגים בנו כבני אדם של הפקר · מי גרם ותצא דינה:

פרשה פא א ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה וגו' · (משלי כ) מוקש אדם ילע קודש ואחר נדרים לבקר · [ג] תבא מארה לאדם שהוא אוכל קדשים בלועו · תני ר' חייא תבוא מארה לאדם (א) שהוא נהנה מן ההקדש · ואין הקדש אלא ישראל שנאמר (ירמיה ב) קודש ישראל לה' וגו' ואחר נדרים לבקר · [ד] א"ר ינאי איחר אדם את נדרו נתבקרה פנקסו: **ב** ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל · (שם ל) אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה · בן עזאי ור' עקיבא · בן עזאי אומר [ה] אם נבלת עצמך בדברי תורה סופך להתנשא בהם · ואם זמות יד לפה (ב) אם נזדמנו אחריך דברים יד לפה · (ג) חד ידע תרין לא ידעין · רבי עקיבא אמר מי גרם לך להתנבל בדברי תורה על ידי שנשאת את עצמך בהון · [ו] רבינו הוה עבר על סימוניא ויצאו אנשי סימוניא לקראתו אמרו לו רבי תן לנו אדם אחד שיהא מקרא אותנו ושונה אותנו ודן את דיננו · נתן להם רבי לוי בר סיסי ועשו לו בימה גדולה והושיבו אותו למעלה ממנה · נתעלמה דברי תורה מפיו [ז] שאלו אותו שלשה שאלות אמרו לו גדמת יבמה היאך חולצת ולא השיבן · רקקה דם מהו · ולא השיבן כלום · אמרו דלמא דלית בר אולפן

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קל"ה · ב סנהדרין דף פ"ב · ג ילקוט משלי רמז תתקנ"ט · ד נדרים דף כ"ב · ירושלמי נדרים פרק א' · תנחומא כאן סימן ח' · ה ברכות דף ס"ג · נדה דף כ"ו · אבות דרבי נתן פרק י"א · ילקוט משלי רמז תתקס"ד · ו ירושלמי יבמות פרק י"ב הלכה ו' · תנחומא סדר נו סימן ס' · ילקוט משלי רמז תתקס"ד · ז יבמות דף ק"ה ·

חדושי הרד"ל

פרק מגבתי · ועיין בויקרא רבה פר' ל"ז: (י) אלא שאמר הקדוש ברוך הוא עד אשר תפרה כו' · מקרא הוא (שמות כ"ג) · וכאן ביעקב אפשר ר"ל שבברכת יצחק נאמר לו יפרך וירבך וגו' ויתן לך וגו' לרשתך את א"מ · וכן בברכת ס' ליעקב פרה ורבה וגו' · ואת הארץ אשר נתתי · ונלמד מקרא דאשר תפרה · דכאן נמי ר"ל קודם שתפרה ותרבה לא תוכל לרשת: (יא) אמר ר' יהודה ב"ר סימון עכורה היתה החבית וצללנו אותה · בילקוט הגירסא אמרו עכורה כו' פירוש בני יעקב השיבוהו · והיא ביאור כוונת תשובתם הכזונה גו' על דברת יעקב עכרתם ר"ל ביפה עשו שצללו החבית: (א) שהוא נהנה כו' · עי' הנדב"א רפ"ז: (ב) אם נזדמנו דברים אחריך · שנאמרו עוד דברים בלבבך שמפני הבושה לשאלם עשית כמו זמם לפה להוציאם · וסוף יהיה שיהיה יד לפה כשישאלוהו בשער לא יפתח פיו: (ג) חד ידע תרין לא ידע כצ"ל · פי' דבר א' ידע ותרי לא ידע · ולגי' לא ידעין נראה שצ"ל לספך חד לא ידע תרין ידעין ור"ל נזדמנו דברים אחריך בשביל שאמת יד לפה ולמדת בכך כנה

חדושי הרש"ש

(י) שעשה כמעשה כנענים · צ"ל שעשתה וכ"ה בילקוט ועי' סנהדרין (פ"ב ב'): (יא) וקברה בארץ כנען · עמ"ש בפי' כי שם מתה כו' · ודבריו תמוהין שהרי דינה היתה בחשבון שבעים נפש שירדו למצרים בפ' ויגש · וראיתי ברמב"ן שכתב ויתכן כי העלה שמעון עצמותיה כו' ע"ש (וכ"ה ביפ"ת): אם

רש"י

שנתנה נפשה על אומתה · שמסרה נפשה לזנות כדי שיכשלו בה ישראל · ולנקום אומתה: איש חרבו · איש דורש בן י"ג למצות היו: בך אמרה ואני הנה אוליך חרפתי ולא בקשה לצאת עד שנשבע לה שמעון וכו': וקברה בארץ כנען · לכך קראה הכנענית: צלולה היתה החבית · צחה ועכרתם אותה ערבבתם אותה מסורת היא ביד כנענים שעתידין לפול בידנו והי' לכם להמתין עד הזמן שאמר לי הקב"ה עד אשר תפרה ועכשיו אני מתי מספר ויש להם רשות לשלוט בנו לפי שעברנו על הגזר: כך השיבוהו עכורה היתה החבית וצללנו אותה · כלומר מתייסרין בדבר הזה שלא יבאו עלינו:

פרשה פא תבא מארה לאדם הנהנה מן ההקדש · כך תבא מארה לרשעים שנהנין מישראל שהם קדש: סוף נתבקרת פנקסו · לאל הגראה אליך בברחך · כלומר שלא נלכך: אם נזדמנו אחריך דברים שאינן מהוגנים יד לפה שתיק: חד ידע תרין לא ידעין · שאם אתה מהפך בהם סוף שאתה מגלה לכל: סימוניא · מקום: רקקה דם · שיבמה ולא ירקה רוק מהו ולא היה יודע מה להשיב ועל כולם השיבו

מתנות כהונה

של משה ואהרן: על אומתה · שמסרה עצמה לזנות ולהרוגה בשביל להחטיא את ישראל שלא יבואו על אומתה: בן שלשה עשר · שאז נקרא איש חשוב למצות: בחו · משמע כחו וגבורתו ממש וכדמפרש ואזיל: ועמד לו גרסינן: על אחיך וגו' גרסי' · וסיפיה דקרא בחרבי ובקשתי: ואת שכם בנו וגו' גרסינן · ודייק מדכתיב כאן לפי חרב והתם כתיב בחרבי ובילקוט לא גרס ליה: גוררין בה · היו גוררין אותה בעל כרחה ודייק מדכתיב ויקחו וגו' וסל"ל ותצא דינה מבית שכם שמע מיניה שלקחו אותה שלא בטובתה: ואני אנה וגו' · ליכא דקרא נקט גבי תמר אחות אבשלום: נוטלה · נושא אותה לאשה וקודם מתן תורה הותרו את והאחות: וקברה בארץ כנען · כי שם מתה וזולתה לא מת אחד מבני יעקב בארץ כנען ועל שם כך נקרא הכנענית: אשר תברה בו' · והם היו יודעין זה ולא היו משגיחים על העתיד לבא: ה"ג בפי' רש"י ובילקוט א"ר יהודה בר סימון אמרו עכורה היתה החבית וצללנו אותה שאמר כל האומות ישמעו ויראו ולא יזידון עוד לנהוג בנו מנהג הפקר וכדמפרש ואזיל:

פרשה פא בלועו · כבית בליעתו כן פי' הרד"ק: ואין הקדש בו' · כלומר כשם שיקולל אם מועל בהקדש ממש כך יקולל הנהנה מישראל: איחר · עכב

כד"א לא אחר לשלמו: ה"ג נתבקרה פנקסו תדע לך שכן יעקב אבינו על ידי שאיחר נדרו נתבקרה פנקסו שנאמר ויאמר וגו' ועיין בילקוט משלי: עלה בית אל וגו' גרסי' · ודייק מסיפיה דקרא ועשה שם מזבח וגו': נזדממו כו' · שאומרים עליך דברי סרה שאינו מלשון עדים שהוזמו אל תבהל להשיב ולהתקוטט עם מוציא הדבה בדברי ריב ומלה שעכשיו אף אם אחד יודע בו לא ידעו ב' ואח"כ יתגלה לכל ולא יפסק במהרה: מי גרם לך להתנבל · שמתביים בד"ת שלא תדע להשיב אמרי אמת על ידי שנשאת והגבהת עצמך וכהאי דמסיק ואזיל: סימוניא · שם מקום: מקרא · לומד אותנו מקרא: ושונה · לומד אותנו משנה ובירושלמי פ' החולץ הגירסא קלא נשתנת: רקקה דם · שיבמה שחלצה וירקה לפני היבם: בר אולפן · בן הלכות:

יפה תואר

יעקב שלא נטלו עצה כו' · עי' בזה ברש"י חומש וברא"ם: והלא בת אומתן היתה · אין הגירסא זו נכונה כי גם בת האומה תקרא אחות וכמו שנקרא אחיך העברי ואחיכם כל בית ישראל · ובמכילתא הגירסא והלא ראש אומות בית אב היה ופי' כיון דהיה מלך אין נקראת בתו אחותם דמשמע שהיא שוה להם ומתרץ אף שהיתה בת מלך מ"מ הפקירה עצמה לזנות ונתנה נפשה על אומתה וכן נקראת אחותם: א"ל בטוחים על כחו של זקן · דאין לפרש שהיו בטוחים מפני שהם היו כואבים · דהא יש להם לפחוד פן יקומו שכניהם להם לעזרה וכמ"ש יעקב · אבל סמה בטחו בזכות אביהם הזקן שיעשה להם נס: צלולה היתה החבית כו' · עי' בזה ברא"ם: עכורה היתה החבית וצללתם אותה (כ"ה הגירסא במדרשים ישנים וגירסתנו וצללנו כ"ה גם בילקוט) ופי' כי החבית הוא משל על המסורה אשר היתה בידם שהן עתידין ליפול בידי · אבל המסורת הזו היתה עכורה בידם והסתפקו באמיתתה ועתה בראותם את אשר עשיתם תתחזק בידם המסורת כי אמת היא ולכן אמר יעקב כי בזה אשר צללתם את המסורת עליתם אותי וגו': כמה הם נוהגים בנו כבני אדם של הפקר · הרא"ם האריך בזה בדברים לא נכונים · אבל פשט המדרש כן הוא כי המה השיבו ליעקב ההפך מפחדו פן יקומו עלינו להשמידנו · והמה אמרו כי אם נחריש ירע לנו יותר כי ינהגו בנו כבני אדם של הפקר ויבוזו את נשינו ונכסינו בלי פחד · ועתה בראותם את הנקמה אשר עשינו בשכם יפחדו ממנו: מי גרם ותצא דינה · בזה בא המדרש לפרש הכזונה כפשוטו · ולמען שלא יאמרו הלא בהונם נבעלה לו אמר מי גרם שיאמרו שהיא זונה ולא נאנסה ממה שהיתה יצאנית כדכתיב ותצא דינה:

מוקש אדם ילע קודש וגו' · הנה הנדר אשר איחר יעקב היה מ"ם וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך · אשר יעקב נתעצל בזה בחשבו כי טוב יהיה לו לעשר בארץ במקום אשר נדר להשים מצבה מהאבן הזאת · ועתה כאשר היה קרוב לבית אל צוהו ה' לעשות שם מזבח · אף שהנדר הזה לא חל עליו עדיין כדי שיפרים שם מעשרותיו ויקח מהם עולה וזבחים לאלהים וסובר בי נדר המעשרות אינו תלוי בנדר המזבח · וכן נראה מתנחומא דאיתא שם · מה כתיב שם וידר יעקב נדר לאמר וגו' השיבו על כל דבר ודבר הלך והעביר ובא וישב לו · ולא שלם נדרו הביא עליו לעשו וכו' ועי' לקמן סי' ב': בן עזאי אומר אם נבלת עצמך בד"ת כו' · באבות דר"נ תניא בן עזאי אומר אם מנבל אדם עצמו ואוכל חרובין ותמרים ולובש בגדים צואים ויושב על פתחיהן של ת"ח והיה כל עובר ושב אומר שוטה הוא יזה לסוף נעשה כופר ונמצא בו כל התורה ע"כ · וגם פה זה הוא כוונת בן עזאי ורמזו בכתוב זה על ד"ת הוא ממה דכתיב שם כי מיץ חלב יוציא חמאה ומדרים בפרק הרואה על חמאה של תורה: מי גרם לך להתנבל כו' · מעובדא דמייתי נראה דפירושו שיתעלמו ממנו הלכה ויהיה לבוז לפני השואלים מפיו תורה אבל באבות

פירוש מהרז"ו

שיהיו דומים זה לזה וכמו בשני השעירים ויש להאריך בזה] ועיין לעיל פר"ע ר"ס פ"ו: אחות כל השבטים · מכילתא בשלח פ' ותקח מרים הנביאה ותנחומא שם ס"י: שנתן אהרן נפשו · כ"ה גם במכילתא שם · אך בברייתא דל"ב מדות מדה ד' ובשמ"ר פ"א סימן כ"ב איתא שהתנבאה כשהיתה אחות אהרן [וכ"ה בפ"ק דסוטה והמדרש חולק ע"ז · יפ"ת]: בן י"ג שנה · ע"ל פס"ג ס"י על יעקב ועשו וש"נ: והחשבון שהרי יעקב היה בבית לבן כ' שנה וראובן נולד בשנה ח' להיותו שם · ז' השנים ושם שעבד בלאן הרי לראובן י"ג שנה לבד ז' חדשי הריון שכל השבטים נולדו לז' חדשים · ועוד י"ח חדש שהיו בסוכות לעיל ס"פ ע"ח הרי י"ג וי"א חדשים · ושמעון לאחר ראובן בז' חדשים הרי שמעון בן י"ג וד' חדשים ולוי אחריו י"ג פחות ג"ח: נטל חרב כו' · בס' היושר ובילקוט מבואר בא"ח · שאחר ז' שנים שנסע יעקב משכם לבית אביו · חזר עוד הפעם לשכם ואז נתאספו מלכי כנען ויצא יעקב להזדווג להם וע"ל ס"פ צ"ז ורומז למ"ש כאן: **יא** שהוא נוטלה · ע"ל ס"פ ע"ו דנסבת לאיוב ומדרשים חלוקים הם: ושאול בן הכנענית · לקמן בפר' ויגש ואיך יקח שמעון כנענית ע"כ דרש על דינה אך הרי כתיב בן חמור החוי ולז"א שעשה מעשה כנען כמ"ש בסדר אחרי מות כמעשה ארץ כנען כו' ובילקוט הגירסא שעשתה כמעשה כנען: **יב** צלולה היתה כו' · מ"ש מסורת היא כו' מרומז בס"ד להבאישני וגו' בכנעני ובפרזי · ע"ד שמפורש בשמ"ר פ"ה סימן כ"א ע"פ הבאשתם את ריחנו בעיני מצרים לתת חרב וגו' כך אמרו כו' ריח היה ביד מצרים שאנחנו עתידים להגאל מהם ובאתם · ועכרתם אותו ע"ש ותבין גם כאן שהי"ל ריח טוב בכנעני והבאשתם אותו · ומ"ש עד אשר תפרה כמ"ש בראשית ל"ה פרה ורבה וכו' ואח"כ ואת הארץ גו' לך אתננה ולזרעך · ועי' מדרש תהלים ק"ה ע"פ בהיותכם מתי מספר ושם בשיבוש ובילקוט כאן הגירסא עד אשר תפרה ונחלת את הארץ בס' רבוא והוא פסוק בשמות כ"ג:

פרשה פא סימן **א** מוקש אדם כו' · ירושלמי נדרים פ"א ה"א וילקוט כאן ובמשלי: שהוא נהנה · דרש ילע בהפוך אותיות מלשון

תועלת שהכוונה הנאה לא אכילה · או מלשון מועל בקדשים: ואחר נדרים לבקר · שייכות הדרשה לכאן ע"פ קום עלה בית אל וכו' וע"פ מדה י"ז עיקר הכוונה על מ"ש בס"ם ויצא אנכי האל בית אל אשר נדרת לי שם נדר וע"פ מדה ע' הכוונה לך שלם הנדר וכן כאן קום עלה בית אל ועשה שם מזבח ושלם לי הנדר ועל שאיחר נדרו נכשל בדינה ושכם · ובילקוט כאן ומשלי כ' הגי' ואחר נדרים לבקר ר"ת ב"ל אמר היה צריך מלקות בזמן הבית בד"ת בקורת תהיה · ומוסיף בילקוט משלי תדע לך שהוא כן יעקב אבינו ע"י שאיחר נדרו נתבקרה פנקסו שנאמר ויאמר ה' אל יעקב ע"כ · וכ"ז חסר במדרש כאן וכמ"ש בס"ם ב' עד שהולכך להזכירו וכמש"ל פ"ע ס"ג יעקב נדר והפסיד ועי' בתנחומא: **ב** רבינו עבר על סימוניא · תנחומא סדר נו ס"ס · ירושלמי יבמות פי"ב

ידי משה

בכ"ל אבל לפי פשוטו היה כוונת הפסוק ועיין מ"כ: מסורת היא ביד כנענים עתידין ליפול בידינו · והיה לכם להמתין עד הזמן שאמר לנו הקב"ה עד אשר תפרה ועכשיו אני מתי מספר ויש להם רשות לשלוט בנו לפי שעברנו על הציווי וק"ל: איחר וכו' נתבקרה פנקסו · מפרש בתנחומא שמלאכים מלמדין עליו חובה ובירושלמי מביא ע"ז מעשה באחד שאמר הרי עלי עולה ושהה ופשע

בר אגדה הוא נשאליה קראי · [א] אמרין ליה מהו דין · דכתיב (דניאל י) את הרשום בכתב אמת · אם אמת למה רשום ואם רשום למה אמת · ולא השיבן · (ד) וכיון שראה שצרתו צרה השכים בבקר והלך לו אצל רבינו · א"ל מה עבדון לך אנשי סימוניא אמר לו אל תזכירני צרתי שלשה שאלות שאלו אותי ולא יכולתי להשיבן א"ל ומה אינון א"ל גידמת במה היא חולצת א"ל והא לא היית יודע להשיב · א"ל אין אפילו בשיניה אפילו בגופה · רקקה דם מהו א"ל ולא היית יודע מה להשיב א"ל (א) אם היה בו צהצוחית של רוק הרי הוא כשר ואם לאו הרי זה פסול · [ב] אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת (ה) אם אמת למה רשום ואם רשום למה אמת · אמר לו ולא היית יודע להשיב אמר לו רשום [ג] עד שלא נגזרה גזירה אמת משנגזרה גזירה · ומה הוא (ו) [ד] חותמו של הקב"ה · רבינו בשם ר' ראובן אמר אמת · מהו אמת · אמר ר"ש לק"ש אל"ף בראשן של אותיות (ג) מ"ם באמצע תי"ו בסוף ועל שם (ישעיה מד) אני ראשון ואני אחרון וגו' · אמר לו ולמה לא השיבות אותן כשם שהשיבות אותי אמר ליה עשו לי בימה גדולה והושיבו אותי עליה למעלה הימנה (ז) [ה] וטפת רוחי עלי ונתעלמו ממני דברי תורה וקרא עליו המקרא הזה (משלי ל) אם נבלת בהתנשא · א"ר אבא בר כהנא אם חשבת בלבך דבר מצוה לעשות ולא עשית נוח לך ליתן זמם על פיך (ח) ולא לפסוק · א"ר יונן מה ידך סמוכה לפיך כן יהיה נדריך סמוך לפיך · רבנן אמרי מה ידך קודם לפיך כן יהיה נדריך קודם לפיך · תדע לך שכן שהרי אבינו יעקב ע"י שאיחר נדרו נתבקרה פנקסו · שנאמר (בראשית לה) ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל ושב שם ועשה שם מזבח · א"ר אבא בר כהנא [ו] בשעת עקתא נדרא (ט) בשעת רווחא שיטפא · א"ר לוי מהולתך חרשה אקיש עלה · א"ל הקב"ה יעקב שכחת נדרך קום עלה בית אל לביתו של אל ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך · ואם אין את עושה כן הרי את כעשו מה עשו נודר ואינו מקיים אף את נודר ואינך מקיים : ג ויאמר יעקב אל ביתו · א"ר כרוספדי א"ר יוחנן אין אנו בקיאים בדקדוקי עבודת כוכבים כיעקב אבינו · דתנן [ז] המוצא כלים ועליהם צורת חמה צורת לבנה צורת הדרקון יוליכם לים המלח · א"ר יוחנן (י) כל כסות בכלל עבודת כוכבים · ויתנו אל יעקב · [ח] ר' ישמעאל ב"ר יוסי סליק לצלאה בירושלם עבר בההרין (יא) פלטנוס וחמא יתיה חד שמראי א"ר להיכן את אזיל א"ל מסיק מצלי בהדא ירושלים א"ל ולא טב לך מצלי בהדא טורא בריכא ולא בההיא קלקלתא · א"ל אומר לכם למה אתם דומים לכלב שהיה להוט אחר הנבלה כך לפי שאתם יודעים שעבודת כוכבים טמונה תחתיו דכתיב ויטמן אותם יעקב לפיכך אתם להוטים אחריו · אמרין דין בעי מנסבה (פירוש מאחר שזה יודע שעבודת כוכבים טמונה שם ודאי יקחנה) ונתייעצו עליו להרגו וקם וערק בליליא : ד ויסעו ויהי חתת אלהים · א"ר שמואל [ט] בשלשה מקומות נתכנסו עובדי כוכבים לעשות מלחמה עם בני יעקב ולא הניח להם הקב"ה דכתיב ויסעו ויהי חתת אלהים · שנית בימי יהונתן שנאמר (שמואל א יד) ותרגז הארץ ותהי לחרדת אלהים · שלישית בימי יהושע בקשו לרדוף ולא הניח הקב"ה להם · והיכן נתכנסו לחצור · דכתיב (יהושע יא) רק כל הערים העומדות על תלם לא

מסורת המדרש א תנחומא סדר זו סימן ה' · ב שה"ש רבה פרשה א' פסוק ט' · ג עי' ראש השנה דף י"ח · ד שבת נ"ה · יומא ס"ט · סנהדרין דף ס"ד · ירושלמי סנהדרין פרק א' · דברים רבה פ"א · שה"ש רבה פרשה א' פסוק ט' · ה עיין פסחים כ"ו · ו תנחומא כאן סימן ח' · ילקוט כאן רמז קל"ה · ז עבודת כוכבים מ"ב · ח ירושלמי עבודת כוכבים פ' ה' · ט ילקוט יהושע רמז כ"ב ·

חדושי הרש"ש

(א) אם היה בו נתזוהית של רוק ה"ה כשר כו' · ובגמרא דילן (יבמות ק"ה א') איתא בהאי עובדא מי כתיב וירקה רוק והיינו כפירש"י שם דלא בעינן רוק לבד · והתם איירי במיאנת והכא איירי בשותתת ע"ש בסוה"ע · ומכאן מוכח להדיא שלא כדעת הראב"ד והרא"ש שם ע"ש ברא"ש : (ג) מ"ם באמצע · היינו ה א לשון הירושלמי שם ואין ראיה מזה על זה : (ו) חותמו של הקב"ה · רב ביבי בש"ר ראובן אמר הרית · ובירושלמי שלהי יבמות משמע שעמום ובלבול הדעת : (ח) ולא לפסוק · משמע שעל הפיסק ומה לפה בידך : (ט) בשעת רווחא שיטפא · בתנחומא הגי' במיטה פי' נשמטת ממקום הנדר · ואפשר דעבודת כוכבים בירושלמי שם כסות כמכוזין · וע' באורי הגר"א

חדושי הרד"ל

דיבוק חברים שאלמלי כן טובים השנים מן האחד שהיה חברו מזכירו כמ"ש פ"ק דמגילה (ה') : (ד) וכיון שראה כו' · ע' בירושלמי פי"ב דיבמות · וע' בבלי יבמות ק"ה : (ה) אם אמת למה רשום · כ"ה גם בירושלמי · ופי' דרשום משמע רושם שיכול להשתנות ולא יתאמת קיומו · וכתיב אמת משמע דבר אמת וקים · וע' מ"כ מ"ש בשם התנחומא פ' זו ס"ה · הנה התנחומא שם הועתק מן הבבלי דיבמות · וכאן ראובן אמר כנ"ל · וכ"ה בשה"ר שם ובירוש' ריש סנהדרין : (ז) וטפת רוחי · רכתה וגדלה והוא תרגום של גסה · שעל הפיסק לדקה ברכים ואינו נותן קלי · (או אפשר הוא כמו פוצק שפתיו בשי"ן) ודרש שטוב היה לך לעבות נדר · ואפשר עיקר הגי' שכחה : (י) כל כסות כו' · והו כדעת הרמב"ם שאוסר שיראין ולא כגי' הרמב"ן והר"ן פ"ג באורי הגר"א יו"ד סי' קמ"א ס"ק י"א : (יא) פלטינוס · הוא הר גרזים :

מתנות כהונה

רשום · משמע רשימה בעלמא שאינו אמת וכתיב אחריו אמת ובתנחומא פ' זו גרס וכי יש דבר שקר בתורה שהוא אומר אמת : מה עבדין לך · מה עשו לך שחזרת לבא הנה : ומהו חותמו כו' · כל זה אינו בירוש' ולא בילקוט וגם ריב"ן הביא מאמר זה בס' עין יעקב ול"ג ליה : ה"ג חותמו של הקב"ה רבינו כו' : מהו אמת · מהו הרמז של אמת להיות חותמו של הקב"ה : ונפחת רוחי · ונפה רוחי כלומר נתגאה רוחי עלי : וטפת · לשון הגסה כתוב בפ' ויגא דמתא תטיף בירא ולא עפת : נוח לך גרסינן : מה ידך כו' · אם זמות וחשבת לנדור נדר יד לפה מה ידך כו' : יהא נדרך קודם לפיך · פי' רש"י שתפרים ואח"כ תנדור כדי שלא תבא לידי איחור : בשעת עקתא כו' · פי' רש"י אמר כך אמר הקב"ה ליעקב בעת צרה נדרת ובעת הרווחה והצלה שטף ועבר מדעתך לשלמו : מהולתך גרסי' : מהולתך חרשא כו' · פי' רש"י אם הנפה שלך חרשה מלהשמיע קולה הקיש והכה עליה ותשמיע קולה לנפות בה קמח כך יעקב שתק ושכח את נדרו והקים הקב"ה עליו לעורר אותו לשלמו ובכל הספרים גרס עלשא ופי' הערוך עלשא כמו חלשא ועיין ערך עלש : הרי אתה כעשו · דאל"כ מה לו להזכיר זכר עשו שאמר בברחך מפני עשו אחיך : לים המלח · והקשו עליה מובא בפ' כל הצלמים אבל ביעקב כתיב ויטמן אותם : כל כסות · דייק מדכתיב והחליפו שמלותיכם משמע ליה שהיו נתכסות על אלהי הנכר ומצאתי בפירוש רש"י כו' : אלהי נכר כתיב כל לאתוי אף הכסות : פלטנוס · הערוך פי' הר ורש"י פי' פלאטין פאלים בלע"ז : שמראי · אדם אחד מהשמרונים : מסיק בצלי כו' · לעלות ולהתפלל בתוך ירושלים ה"ל וכי לא טוב לך להתפלל בהר המבורך הזה ולא בזאת האשפה וברכת ההר ע"ל פ' ל"ב ויתבאר לך : ה"ג קלקלתא : א"ל אומר כו' · רבי ישמעאל אמר לאותו שמראי אומר לכם כו' : ויטמן אותם וגו' · ובאותו הר היו עומדין ומדברין בו : אמרין כו' · השמראים אמרו זה לזה מאחר שזה יודע שע"ז טמונה בודאי ילך בלילה ויקחנו ונתייעצו להרוג את ר' ישמעאל וכמו שפירש המחבר בפנים ועמד רבי ישמעאל בלילה וברח ובירושלמי דמסכת ע"ז גרסינן שמע קלון אמרין נקרון ונכדר לאילין כובייא ידע דאינון בעי למקטליניה וקרן ונפק ליה עכ"ל · פי' שמע קולם שהיו אומרים נשכים ונפזר אותם קוליס והבין שרצו להרגו והשכים ויצא לו : ה"ג ולא הניח להם הקב"ה חד דכתיב ויסעו וגו' וה"ג רש"י ז"ל : ה"ג לאכול בעת שליבית

רש"י

השיבו אין : ולא לפסוק · בפיך שום דבר שלא נקיימו : אם זמות לנדור יד לפה : מה ידך סמוך לפיך כך יהא נדרך סמוך לפיך · לא מיד : כך יהא נדרך קודם לפיך · תפרים ואח"כ תנדור כדי שלא תתאחר : כך אמר ליה הקב"ה עשית ככן אדם האומר לחבירו מפני מה לא קיימת נדרך והוא אומר לו בשעת עקתי נדרי בשעת רווחי שכחתי העברתו את הנדר ולא קיימתיו : מהולתך חרשה אקיש עלה · אם נפה שלך חרשת הקיש עליה ותשמיע קולה לנפות בה קמח כמו יעקב שתק ושכח לשלם נדרו ואמר ליה הקב"ה קום עלה בית אל שכחת לשלם נדרך מפני עשו אחיך מה אחיך נודר וכו' : אין אנו בקיאין בדקדוקי ע"ז כיעקב אבינו · דכתיב ויטמון אותם את כל אלהי הנכר את כל דורש אפילו כסות : פלאטנוס · פלטיא : שמריי · שומרני : קוקולתא · אשפה : דין בעי מנסבא · מאחר שהוא יודע שע"ז שם ודאי יקחנה ונתייעצו עליו להרגו לר' ישמעאל וקם וברח בלילה וכו' בע"ז בגמ' ירושלמית : והיכן נתכנסו חד ויסעו ויהי חתת אלהים שנייה בימי יהונתן ותרגז הארץ ותהי לחרדת אלהים ג' בימי יהושע : והיכן נתכנסו לחצור

פירוש מהרז"ו

ה"ו כל הענין : אם אמת כו' · ע' בתנחומא שם · ועי' שי"ר פסוק לסופתי : אם חשבת כו' ולא עשית כו' זמם וכו' · נראה דדרש זמות ג' משמעות מלשון מחשבה אם חשבת · ומלשון זמה שפי' מחשבה רעה וזהו ולא עשית · ומלשון זמם מוטב שעשית זמם יד לפה ולשתוק : מה ידך כמובה לפיך · שתחלה יהיה בידו ואח"כ לפה וכמ"ש חז"ל מביא עולתו לעזרה ומקדישה וכמ"ש ויקרא רבה ר"פ ל"ז · מהולתך חרשא · שנסתמו נקבי הנפה כמו החרש שנסתמו נקבי אזנו תקיש עליה ויפתחו נקביה · ועי' בתנחומא שמאריך עד אמר הקב"ה עד מתי יהיה הצדיק לוקה ואינו מרגיש הריני מודיעו וכו' ועי' ויק"ר ר"פ ל"ז מש"ש : שכחת נדרך קום עלה בית אל · וזה היה נדרו כמ"ש והאבן הזאת וגו' יהיה בית אלהים : לביתו של אל · שלא יתכן כפשוטו על שנקרא שם המקום בית אל מכבר שהרי לקמן פסוק ז' ויקרא למקום אל בית אל · וכן עוד שם פט"ו ויקרא יעקב וגו' בית אל · א"כ מ"ש כאן תחלה בית אל אין פי' שם העיר אלא פי' ביתו של אל וכן מ"ש בריש ויצא ויקרא את שם המקום ההוא בית אל הכוונה מ"ש כאן פט"ו שכאן קראו שם זה · וג' פעמים כתיב שקראו בית אל הכל הכוונה על פעם האחרון שאז קרא השם כאן אך מ"ש תחלה בית אל פי' ביתו של אל : ג צורת חמה כו' · עי' במ"ר פי"ב רכ"ד מרכבו ארגמן וש"נ ומבואר : ר' ישמעאל בר"י · לעיל פל"ג ס"י ריש המעשה וש"נ ומבואר · אך שופה בא"א ושם איתא ר' יונתן · ואפשר הם שני מעשים · וכמ"ש כאן כ"ה ג"כ בירושלמי ע"ג פ"ה ה"ד אך ליתא שם ריש המעשה ועוד שם בא"א : ד והיכן נתכנסו לחצור · כמ"ש יהושע י"א ויהי כשמוע יבין מלך חצור וגו' וישלח הם וכל מחניהם וגו' ויועדו וגו' ויבאו ויחנו וגו' · והנה הגל ויחנו יחדו מפורש · אל מי מרום · אך מ"ש תחלה ויועדו לא פי' להיכן · ותהו שהואל והיכן נתכנסו · ומ"ש לחצור אע"פ שאינו מפורש כן למוד הוא מענינו שתחלה כתיב ויהי כשמוע יבין מלך חצור וישלח וגו' בודאי שהספם אליו לחצור · וממ"ש כי חצור לפנים ראש כל הממלכות האלה · ועכ"פ שרפה יהושע כי שם נתכנסו · ומ"ש דכתיב רק הערים העומדו'

יפה תואר

באבות דר"נ תניא ר"ע אומר אם נבלת בהתנשא כל המגביה עצמו בד"ת ודומה לנבלה שהיא מוטלת והיה כל עובר ושב מניח ידו על חוטמו עד שהוא עובר ממנה · ולפ"ז פירושו ע"י שמתגאה מבאיש ריחו לפני עמו · ואפשר שר"ע נתכוון לב' הענינים : אם אמת למה רשום · כי אמת משמע כתיבה תמה המתקיימת ורשום ולא כתיב את הכתוב משמע רק רושם בעלמא · והא דכתיב וכתבא דנה רשים (דניאל ה') לאו משום דאחרי כתיבה מתקיים · לשון ארמי להוי ולשון עברי לחוד : על שם אני ראשון ואני אחרון · בירוש' פ"ק דסנהד' מפרש אני ה' ראשון שלא קבלתי מאחר · ומבלעדי אין אלהים שאין לי שותף · ואת אחרונים אני הוא שאיני עתיד למסרה לאחר ובזה בא לכלול שלשה עקרי אמונה המיוחדים באלהותו ית' · א' קדמותו · ב' אחדותו וג' נצחותו · וע' בעקרים מ"ב פכ"ה · ולפ"ז הא' מורה על קדמותו והתי"ו על נצחותו · והמ' אשר באמצע הוא כנקודה האמצעית אשר לא תתחלק וזה אחדותו וע' שמ"ר ריש פל"ח ובויק"ר פ"י : אם חשבת בלבך דבר מצוה · ודורש את הכתוב אם נבלת אם הסכלת לפסוק לדקה ברבים בהתנשא ע"י גאות רוחך באה לך הסכלות הזאת · ואם זמות ותהם. לכך שיש יותר יד לפה וכל זה רק בעניני ממון · אבל לזרז נפשיה במצות מצוה היא כדאיתא בנדרים מנין שנשבעין לקיים את המצוה שנאמר נשבעתי ואקיימה : מה הוא נודר ואינו מקיים · ויתכן דזה נאמר על מה שאמרו יקרבו ימי אבל אבי · ושוב רצה להרג באחי אביו : אין אנו בקיאין בדקדוקי כו' · פי' כי אנחנו ממתינים לא שמצינן אלא סך נורות ויעקב ידע כי שמלות כל המינים אסורים ולכן צוה ואמר והחליפו שמלותיכם : בשלשה מקומות כו' · בא כוונתו לפרש ויהי חתת אלהים וגו' לא שפחדו להתקבץ ולקום נגד יעקב · אבל כמה התקבצו למלחמה וה' מנעם כי חתת אלהים אחזתם שלא ילחמו וישובו למקומם · וכמו ביהונתן · והנה בספרים ישנים גרסי ביהונתן ותרגז הארץ ותהי לחרדת אלהים וירב היער לאכול בעם (ש"ב י"ח) ולפי זה לא גרסינן נתכנסו עובדי כוכבים רק נתכנסו לעשות מלחמה וזה הוא מקום השלישי כי נפרדו מהמלחמה מפני פחד ה' אשר בא עליהם בעבי היער או בחייתו היער · ור"א פליג (כ"ה הגירסא במדרש עם היפ"ת אמר ר"א שלישית בימי יהושע) וסובר שהמקום השלישי הוא בימי יהושע אבל בעל א"ת מוחק את הכתוב וירב ומידו היתה לנו הגירסא במדרש כמו שהיא לפנינו : והיכן נתכנסו · זה הוא מדברי המדרש ולא קאי על שלפניו · רק

ידי משה

ונענש שפיגתו בית כן יעקב שאיחר נדרו ובאו לו הצרות ובב"י פי' הכי לפי שכשאדם נודר הקדוש ברוך הוא אומר אדם זה בטוח במעשיו ביקיים על כן ארא"ה מעשיו אם הוא בר הכי וע"כ פקסו נתבקרה בכולין אחר מעשיו אם הם כשרים וק"ל : קרא עליו המקרא הזה אם נבלת בהתנשא · פירוש ע"ד דאיתא בפרק ב' דחולין גבי נמלא כשר במליקה פסול בשחיטה בגמרא נמלא למעוטי מאי אמר רבב"ח למעוטי בן ולפירן פי' רש"י ע"כ שקאי במחובר ומקשה שם התוספות וא"ת האיך יהיה עדיף בן מן יד במתל הואיל ומליקה בעי ימין וי"ל זה לאו קושיא היא שהרי גדמת שאין לה ימין וחולצת בשמאל ע"כ בן עדיף מיד בשיטת אמה מכיך התוספת שם שאין כ"כ ראיה שלמצוה בעינן אמרינן בחליצה תבעי ימין והנה בגמרא דידן איתא שבאו בבית המדרש גדמת במה חולצת והשיב מי כתיב ותולה ביד פי' שהוא רק למצוה בעי ימין וא"כ כאן השיב לו בגדמת חולצת בשינים כהוגהת התוס' אבל לקושטא דמלתא כמו שאמרו בבית המדרש כדאיתא בגמ' מי כתיב ותולה ביד פי' בתוספות וא"כ שאמרו בירושלמי בחליצה בעי ימין הוא רק למצוה בעלמא ולא לעכובי ומכח שנתגאה שכח התירוץ כמסקנא דתוספות וז"ש לו ר' למה לא השיבות האמת א"ל בשביל שנתגאה וק"ל :

ברכת

שרפם ישראל זולתי את חצור לבדה שרף יהושע ׳ ר׳ אלעזר אמר (ג) במסורת שרפה ׳ הקב"ה אמר למשה ומשה אמר ליהושע ׳ ויבא יעקב לוזה ׳ א שכל מי שנכנס לתוכה הרטיב מצות ומעשים טובים כלוז: ה ותמת דבורה מינקת רבקה וגו׳ ויקרא שמו אלון בכות ׳ ר׳ שמואל בר נחמן אמר לשון יונית הוא אלון, אחר ׳ עד שהוא משמר אבלה של דבורה באה ליה ב בשורתא שמתה אמו ׳ הה"ד וירא אלהים אל יעקב וגו׳ ויברך אותו ׳ מהו ברכה ברכו ר׳ אחא בשם ר׳ יונתן אמר ברכת אבלים ברכו:

פרשה פב א וירא

אלהים אל יעקב ׳ כתיב (תהלים פו) ג עשה עמי אות לטובה ׳ מדבר בדוד ומתקיים ביעקב ׳ (א) אות על שם שנאמר (בראשית לא) אם כה יאמר עקודים יהיה שכרך וגו׳ ׳ (א) יראו שונאי ׳ זה עשו ואלופיו ׳ (ב) עזרתני ׳ בצרה של שכם דכתיב ויהי חתת אלהים על הערים ׳ ונחמתני בברכת אבלים: ב (ג) כתיב (תהלים כד) מי יעלה בהר ה׳ ומי יקום וגו׳ ׳ נקי כפים וגו׳ ישא ברכה מאת ה׳ וגו׳ ׳ (ד) כתיב (ירמיה לא) כה אמר ה׳ צבאות עוד יאמרו יברכך ה׳ נוה צדק הר הקדש וגו׳ ׳ כתיב (משלי כח) איש אמונות רב ברכות ׳ זה יעקב ׳ (שם) ואץ להעשיר לא ינקה ׳ זה עשו ׳ כתיב (שם י) ברכת ה׳ היא תעשיר ואץ להעשיר לא יעשיר אין כתיב כאן אלא לא ינקה זה עשו הרשע שנתחתן ביהודית ובשמת ומחלת להרבות עושר שאין לו נקוי עולמים ׳ כתיב (יואל ד) ונקיתי דמם לא נקיתי וגו׳ ׳ הה"ד (עמוס א) על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו ׳ וירא אלהים אל יעקב עוד בבואו ׳ ר׳ יצחק פתח (שמות כ) (ג) מזבח אבנים תעשה לי ׳ והרי דברים קל וחומר ומה אם זה שבנה מזבח לשמי הרי אני נגלה עליו ומברכו ׳ ד יעקב שאיקונין שלו קבועה בכסאי על אחת כמה וכמה ׳ וירא אלהים אל יעקב ׳ רבי לוי פתח (ויקרא ט) ושור ואיל לשלמים וגו׳ ׳ והרי דברים קל וחומר ומה זה שהקריב איל לשמי הרי אני נגלה עליו ומברכו יעקב שאיקונין שלו קבוע בכסאי על אחת כמה וכמה ׳ וירא אלהים (דברים כח) ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך ׳ בבואו לבית חמיו נטען ברכות ואל שדי יברך אותך ׳ ובצאתו מבית חמיו נטען ברכות (ה) וירא אלהים אל יעקב ׳ (ישעיה מד) ה מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים ׳ ר׳ ברכיה בשם ר׳ לוי אמר (ו) משמקים דבר עבדו אין אנו יודעין שעצת מלאכיו ישלים אלא מלאך אחד נגלה על יעקב אבינו ואמר לו ו עתיד הקב"ה להגלות עליך בבית אל ולהחליף את שמך ואני עתיד לעמוד שם ׳ הה"ד (הושע יב) בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו ׳ ידבר עמך אין כתיב כאן אלא ושם ידבר עמנו ׳ ונגלה עליו הקב"ה לקיים דבריו של מלאך ׳ ירושלים שכל הנביאים מתנבאים עליה על אחת כמה וכמה שיקיים דברי נביאיו: ג (ז) וירא אלהים עוד ׳ ר׳ יוסי בר חנינא אמר עוד כבראשונה מה ראשונה ע"י מלאך אף השניה ע"י

מסורת המדרש א לעיל פ׳ ס"ט ׳ ב קה"ר פ"ז ׳ פסוק ב׳ ׳ תנחומא תלא ס"ד ׳ פסיקתא רבתי פיסקא י"ב ׳ פסיקתא דרב כהנא פיסקא ג׳ ועמ"ש בהערות ותקו"ס ׳ ילקוט כאן רמז קל"ה ׳ ילקוט סדר תלא רמ תתקל"ז ׳ ג מדרש תהלים סוף מזמור פ"ו ׳ ילקוט תהלים רמז תתל"ו ׳ ד עיין חולין נ"א ׳ ה לעיל פרשה ע"ח ׳ פסיקתא רבתי פיסקא י"ז ׳ ילקוט ישעיה רמז שכ"ג ׳ ו ילקוט הושע רמז תקכ"ח

חדושי הרד"ל

(א) יראו כו׳ ׳ כמ"ש לעיל ס"פ שהלך אל ארץ מפני הבושה: (ב) עזרתני במלחמה של שכם ׳ כ"ה בילקוט תהלים ׳ נחמתני בברכת אבלים כדלעיל ס"פ הקודמת: (ג) כתיב מי יעלה בהר ה׳ ׳ חסר כאן כל הדרשה וכתובה בשוח"ט ובילקוט תהלים שם ומסיים שם ישא ברכה מאת ה׳ ויברך אותו: (ד) כתיב כה אמר וגו׳ ׳ ע׳ מ"כ ולעיל מיניה כתיב הליכי לך ציונים גו׳ והוא ציון על המת והתמרורים עליו ׳ ואח"כ כתיב ברכה זו כענין ברכת אבלים: (ה) וירא אלהים אל יעקב ׳ לא יקרא עוד שמך יעקב כ"א ישראל וגו׳ ׳ מקים דבר עבדו כו׳ כצ"ל: (ו) משמקים דבר עבדו ׳ ע"ל פע"ח וכמ"ש

חדושי הרש"ש

היינו בהשבון גם אותיות הכפולות במספר: (ג) במסורת שרפה כו׳ ׳ כי כן כתיב שם כאשר צוה ה׳ את משה עבדו כן צוה משה את יהושע דמשמע דברים נע"ש:

(א) אות ע"ש שנאמר כו׳ עקודים כו׳ ׳ מפרש אות לשון ציון וסימן ׳ ור"ל שהיו הצאן שם מניח באותות וציונים אשר כפי התנאי יהיו שייכים ליעקב כ"ב סיפ"א: (ג) מזבח אדמה תעשה לי כצ"ל וכ"ה

ובהגהותי שם בס"ד: (ז) וירא אלהים וגו׳ ׳ עוד כבאו מפדן ארם ריב"ח עוד כבראשונה כו׳ על ידי

רש"י

לחצור הדא הוא דכתיב רק כל הערים העומדות וגו׳ זולתי חצור לבדה שרף יהושע ׳ לפי שנתכנסו לשם: הרטיב מצות ומעשים טובים ׳ כלומר וכו׳: (לא היה אדם יכול לעמוד על פתחה של עיר אמר ר׳ יהודה לכך נקרא לוז שאילן לוז היה עומד על פתחה של עיר ר׳ אליעזר אמר לוז היה על פתחה של מערה והיה הלוז חלול והיו נכנסין דרך הלוז למערה וגו׳: עביד לה אפטרה ׳ בסוף הדרשה:) [ע"כ שייך לפ׳ ס"ט]: אלון אחר ׳ אליו פלטיא בלשון יון:

פרשה פב זה שבנה מזבח לשמי אני נגלה עליו ומברכו כדכתיב אבא אליך וברכתיך: על דרכיך ׳ על שני דרכיך בביאה וביציאה ׳ מהו עוד עוד אני מייחד שמי

מתנות כהונה

בימי יהושע א"ר אלעזר בקש וכו׳: זולתי את חצור ׳ פירש"י לפי שנתכנסו שם והאי דחשב יהונתן שנית והנ"ל יהושע שנית משום דדמי טפי להאי דיעקב דגבי יעקב כתיב חתת אלהים והתם כתיב חרדת אלהים: הרטיב כו׳: מאמר זה תמצא לעיל פרשה ס"ט:

פרשה פב נקי כפים ׳ עיין בילקוט תלים ויתבאר לך היטב: ה"ג ה׳ צבאות אלהי ישראל עוד כו׳ ודרים מדכתיב אלא הברכה אלהי ישראל ישראל שבא ושמע מיניה שנתברך ברכה מיוחדת מה׳ ואיזה זו הה"ד וירא אלהים אל יעקב וגו׳. ויברך אותו: כתיב ברכת ה׳ היא תעשיר ׳ לא ידעתי לייסבו יפה והאב"א טרח ליישבו ועלה לו בדוחק: הכי גרס רש"י ז"ל ובילקוט נטען ברכה וירא אלהים אל יעקב וגו׳ רבי ברכי׳ הפתח והגזר אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור על שני דרכיך בבואו לבית חמיו נטען ברכות ובצאתו

מבית חמיו נטען ברכות: מקים כו׳ ׳ משמקים דבר עבדו כו׳ נתבאר לעיל פרשה ע"ח: ידבר עמנו ׳ הרי שגם הוא יעמוד שם: מה ראשונה ע"י מלאך ׳ האב"א פי׳ על יציאה ראשונה

יפה תואר

רק המדרש סובר שנשרפו בשביל ששם נתכנסו ׳ ור"א חולק ואמר במסורת שרפה ואין לנו לבקש טעם על זה: באה לו בשורתא שמתה אמו ׳ לפי מ"ש בספרי שלשה שנותיהם שוות רבקה קהת וכן עזאי וקהת חי קל"ג שנה א"כ גם רבקה חיה קל"ג שנה ׳ לא יעלה החשבון לנכון כי יעקב היה באותו פרק שנתבשר במיתתה בן נ"ח שנה וחצי שהרי בן ס"ג היה כשפירש מאביו וי"ד שנה נטמן בבית עבר וכ׳ בבית לבן ושנה וחצי עד שבא לבית אל ׳ ואם תגרע המספר הזה מן קל"ג ישארו ל"ד וחצי ׳ ואם תגרע מזה עוד עשרים שנה אשר המתין לה יצחק עד שילדה ישארו י"ד ונמצא כשנשאת היתה בת י"ד שנה וחצי ובס"ע איתא שנולדה רבקה בשעת העקידה ונשאת ליצחק בת ג׳ שנה ׳ וע"כ יש מחלוקת בין האגדות ובין הספרי ובין בעל ס"ע:

כתיב עשה עמי אות לטובה ׳ משום דק"ל מה מקום לברכה זו אשר ברכו אלהים הלא כבר נתברך מיצחק אביו ברוה"ק ׳ ומתרץ זה בד׳ תשובות ׳ הא׳ שהברכה היתה ברכת אבלים כדלעיל וביררכו שלא יוסיף להאבה עוד כדרך שמברכין לאבלים ולזה מביא הכתוב עשה עמי אות לטובה דמדבר בנחמה ׳ והב׳ לפי שהיה עולה לבית אל כמצות ה׳ שאמרו לו קום עלה בית אל וברכו כי יגמור המצוה ׳ כי דרך ה׳ לברך את העוסקים במצוה שיגמרו וכמ"ש במביאי בכורים תזכה לשנה הבאה כדאיתא בתנחומא ולזה מביא הכתוב מי יעלה בהר ה׳ דמדבר ביעקב כדאיתא בשוח"ט מי יעלה קום עלה בית אל ע"ש ׳ הג׳ שהברכה הוא בדרך שבח והודאה למי שהוא שלם במעשים ובמצות וכמו דכתיב ברוך תהיה מכל העמים ולכן אחר שמלא יעקב את דבר ה׳ ובנה מזבח ברכו בשבח והודאה ומביא ע"ז הכתוב יברכך ה׳ נוה צדק הר הקדש וגו׳ כי כאשר תתישב א"י ישבחוה על שלמותה ולדקתה והכל יאמרו יברכך נוה הצדק הזה ׳ והד׳ לפי שהשיר יעקב תאות הממון ממנו אשר היה בו ריח איסור לכן ברכו ה׳ בעושר ׳ כי אין העושר למי שהוא אץ להעשיר אלא למי שבוטח בה׳ וע"ז מביא את הכתוב איש אמונות וגו׳ ׳ ודע כי לא נוכל לפרש שהברכה היתה במה שקרא שמו ישראל כי זה אין ברכה וכאשר נראה ג"כ מדברי המלאך אחר שקרא שמו ישראל כתיב ויברך אותו שם משמע שמה שקרא שמו ישראל לא נחשב לו לברכה ׳ וכן לא נוכל לפרש כי הברכה היתה במה שאמר גוי וקהל גוים וגו׳ ׳ כי שהפסק בין מה דכתיב ויברך אותו ובין ויאמר לו אלהים וגו׳ משמע כי ויברך אותו היא ברכה אחרת: ומתקיים ביעקב ׳ כי בדוד אע"פ שבקש אות לטובה לא ניתנה לו כדאיתא בפ"ב דשבת: ואץ להעשיר לא ינקה זה עשו ׳ עיקר הדרש דקאי על עשו משום דכתיב גביה לא ינקה ולא כתיב לא יעשיר לכן מביא עליו הכתוב ונקיתי דמם לא נקיתי והגב זה מביא למה נקרא עשו אץ להעשיר משום שנתחתן להרבות עושר כי ע"י החיתון חפץ להרוג את אחיו ולירש שתי משפחות כדאיתא לעיל פס"ו ׳ ואע"ג דלא הרגו ואיך יאמר עליו ונקיתי דמם לא נקיתי מ"מ כיון דחשב להרגו נחשב לו עון דמים כדאיתא בירושלמי פאה על הכתוב מחמס אחיך יעקב: ומה אם זה שבנה מזבח כו׳ ׳ בא לחלוק על ריב"ח בסי׳ ג׳ שאמר מה ראשונה ע"י מלאך כו׳ ׳ וסובר כי הקב"ה בעצמו ובכבודו נגלה אליו: ומה ראשונה ע"י מלאך כו׳ ׳ נראה שמ"ש קום

פירוש מהרז"ו

על אלם הוא ראיה על עיקר המאמר שבקשו לרדוף ולא הניחם הקב"ה ׳ ור"ל דדייק המדרש מ"ש הערים העומדות על תלם לא שרפם ומשמע שהערים שאינם עומדות על תלם שרפם והדבר בהפך שאשר שרפם אינם עומדות על תלם ואשר לא שרפם עומדות על תלם ׳ ועוד דמשמע שהרבה עריס שאינם עומדות על תלם שרפם ואח"כ אמר זולתי חצור לבדה שרף יהושע ׳ והם בכ"מ ׳ והכריע שמ"ש העומדות על תלם פירושו שישבו ולא רדפו גם לא באו לחצור ׳ ולמוד מכאן שהיה חתת ה׳ עליהם ׳ אך חצור שרף על שנוועדו שם: ומשה אמר ליהושע ׳ שמתחלה אמר לא שרפם ישראל ואח"כ אמר את חצור לבדה שרפה יהושע ע"כ דרש שבמסורת שרפה יהושע כי ישראל לא רצו לשרוף גם את חצור: הרטיב כו׳ ׳ לעיל פס"ט ס"ח: ה ותמת כו׳ ל"י ׳ קה"ר פסוק טוב ללכת ׳ תנחומא תלא סימן ד׳ ׳ פסיקתא רבתי פי"ב סס"ד: בשורתא ׳ כמ"ש בתנחומא שם וילקוט כאן ז"ל אם מוצא כשמתה רבקה כו׳ הוציאוה בלילה כו׳ לפיכך לא פי׳ הכתובים מיתתה אלא מן הגד שנאמר ותמת דבורה מינקת רבקה ויקרא שמו אלון בכות שתי בכיות עד שיעקב משמר אבל מניקתה באה לו בשורת אמו וכו׳ וכמ"ש כאן והרמז מן הגד שמאחר שכתוב אלון בכות בכיה אחרת ולא פי׳ הבכיה ע"כ שמפורש כאן על מי הבכיה השנית והיינו רבקה שנזכרת בפסוק זה מינקת רבקה ׳ וע"כ לא נזכרה עוד ׳ וענין דבורה לכאן לבית אל יתכן כפי הפשט על שרבקה אמרה ליעקב ושלחתי ולקחתיך. משם ע"כ שלחה רבקה את דבורה ליעקב להביאו ומתה בדרך בבית אל ׳ וכ"ה מפורש בספר הישר ׳ ועמש"ל פ"ק ס"י כמה שנותיה: ברכת אבלים ׳ לעיל ספ"ח לקמן פפ"ב ס"ח וס"ג ׳ ודייק מ"ש בסמוך וירא אלהים וגו׳ ויברך אותו ואח"כ ויאמר לו אלהים שמך יעקב ׳ ודורש סמוכין שמ"ש ויברך אותו שייך למעלה אלון בכות. ויברך אותו על בכית רבקה ברכת אבלים ׳ ומ"ש ויאמר כו׳ שמך יעקב הוא ענין בפ"ע:

פרשה פב סימן **א** עשה עמי אות ׳ מדרש תהלים פ"ו ׳ ומ"ש מדבר בדוד כמ"ש בריש המזמור תפלה לדוד ׳ ומתקיים ביעקב כי אצל דוד לא מצינו כל ענינים אלו שניחמו על אבילו ושיהיה הניחום אחר העזר וכ"כ ביפ"ת ׳ ואצל יעקב מצינו ע"פ מדה י"ז ׳ לכד מש"ל פע"ד שי"א שיעקב אמר כל ס׳ תהלים ׳ ובקש שיהיה האות לטובתו כפי שיאמר לבן בעת הלידה ׳ כמש"ל שם סימן ג׳ ׳ ואח"כ כשילא מבית לבן בקש ויראו שונאי ויבושו לעיל פע"ח ס"ם ט"ו ׳ וע"ע לקמן פר׳ זו סי"ג מפני הבושה ׳ ואח"כ עזרו בצרה של שכם ויהי חתת וגו׳ ולא רדפו אחרי ב"י ׳ ונחמתני וכמ"ש ס"פ הקודמת ׳ והניחום מיוחד אצל אבלים: **ב** כתיב מי יעלה ׳ כאן קיצר המדרש וסמך עצמו על מ"ש במדרש תהלים מזמור זה הובא שם בילקוט וז"ל מי יעלה זה יעקב קום עלה בית אל ושב שם ׳ ומי יקום במקום קדשו ויפגע במקום נקי כפים אנכי החזק מידי תבקשנה ׳ ובר לבב כי משמש את כל כלי (מה מצאת כו׳) אשר לא נשא לשוא נפשי זה נפשו של לבן (שנתברך בשבילו) ולא נשבע למרמה וישבע יעקב בפחד יצחק אביו ׳ ישא ברכה מאת ה׳ וירא אלהים אל יעקב ויברך אותו עכ"ל: כתיב איש אמונות ׳ לפרש מ"ש ויברך אותו שברכו בעושר עי׳ שמ"ר ר"פ כ"א וכאן פי׳ על שעבד באמונה נתברך בית לבן בשבילו ונתברך הוא עצמו בעושר וזהו רב ברכות וכמ"ש ברכת ה׳ היא תעשיר ׳ וס"ד ואץ להעשיר בלא אמונה ואף אם יעשיר יוסיף עצב ולא ינקה לעולם פ׳ יגליה: מזבח אדמה ׳ ע"ל פמ"ח ס"ד דרשו ג"כ ל"י ור"ל על הכרהם עמש"ם ותבין כאן: ברוך אתה בבואך ׳ הוקשה לו שסיל"ל בהפך שתחלה יוצאים ואח"כ באים ע"כ דורש על יעקב שתחלה בבואו לבית חמיו נטען ברכות מילחק ורבקה ומהקב"ה ׳ ובשובו לבית אביו ברכו אלהים ׳ והנמשל כמ"ש בריש הסימן יברכך ה׳ נוה צדק וכו׳: מקים דבר עבדו ׳ לעיל פע"ח ס"ג וס"כ ומבואר: לקיים דבר המלאך ׳ היינו נבואה זו שא"ל שמך יעקב וכו׳: **ג** מה ראשונה ע"י מלאך ׳ כי ממ"ש וירא אלהים אל יעקב עוד בבואו מפדן הרם משמע שכבר נראה לו בבואו מפדן ועכשיו נראה עוד ׳ כי מ"ש בפסוק ה׳ ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל לא היה אלא אמירה בלא מראה ׳ וכמ"ש הנראה אליך בברחך כו׳ ולא כאן ׳ וכ"ה בפסוק ז׳ כי שם נגלו אליו האלהים בברחו כו׳ ולא כאן ׳ ע"כ דורש שהכוונה במ"ש עוד כמ"ש בס"ם הקודם שהמלאך א"ל כבר נבואה זו שיגלה עליו הקב"ה ויקרא שמו ישראל בבית אל ׳ ושגם המלאך עתיד לעמוד שם ושם היה להשוות וכאן קיים לו וזהו עוד ׳ אך המראה והברכה ע"י הקב"ה בעצמו:

ידי משה

ברכת ה׳ היא תעשיר וגו׳ ׳ עיין בפי׳ מ"כ שדחק בפירוש מדרש זה בקשה לו שיאמר מרומז בכאן ברכת [illegible]

משנת דרבי אליעזר

(א) כתיב ברכת ה׳ היא תעשיר ואץ וכו׳ ׳ בא לפרש הפסוק דאמר רב ברכות ואץ להעשיר וגו׳ היאך [illegible]

מלאך · א"ר ברכיה עוד איני מיחד שמי על בריה אלא עליך ולא על אחר שנאמר (שמות ו) וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב · ולא אחר עמם · א"ר יודן (ח) עוד פעם אחרת אני נגלה עליך ויברך אותו [א] מה ברכה ברכו · ר' אסי בשם ר' יונתן אמר ברכת אבלים ברכו : ד ויאמר לו אלהים אני אל שדי פרה ורבה · רבי יודן בשם ר' יצחק אמר הייתי אומר ראובן כבר הוא מבחוץ שמעון כבר הוא מבחוץ ובנימין כבר יצא מחלציו ועדיין הוא במעי אמו · חזרתי ואמרתי [ב] גוי זה בנימין · וקהל גוים · זה מנשה ואפרים · דכתיב (בראשית מח) וזרעו יהיה מלא הגוים · ר' ברכיה ור' חלבו ור' שמואל בר נחמן ומלכים מחלציך יצאו זה ירבעם ויהוא · רבנן אמרי אפשר אבנר אדם צדיק והוא חולק על מלכות בית דוד · אלא מדרש דריש והמליך את איש בושת · הה"ד (שם לד) ומלכים מחלציך יצאו · [ג] זה שאול ואיש בושת · ומה ראו לקרב ולרחק בפלגש בגבעה [ד] אלא מקרא קראו ורחקו אותו מקרא קראו וקרבו אותם מיד · מקרא קראו ורחקו אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי · מקרא קראו (ט) וקרבו גוי וקהל גוים יהיה ממך : ה ר' יודן ור' איבו ור' משין בן נגרי (נגדי) בשם ר' יוחנן אמרו עתידין בניך לעשות גוי בקהל עמים מה קהל עמים מקריבין בשעת איסור במות אף בניך מקריבים (י) בשעת איסור במות · ר' חנינא מייתי לה מהכא (מלכים א יח) ויקח אליהו שתים עשרה אבנים וגו' · אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך שמשעה שנתן לו השם הזה נאמר לו גוי וקהל גוים יהיה ממך · ר' שמלאי מייתי לה מהכא (שופטים יח) ויקרא שם העיר דן כשם דן אביהם אשר יולד לישראל · שמשעה שנאמר לו השם הזה נאמר לו גוי וקהל גוים יהיה ממך · ר' יוחנן מייתי לה מהכא (דברים לג) עמים הר יקראו שם יזבחו זבחי צדק · משיעשו בניך כעמים להרו של זבולן שם יזבחו זבחי איסור במות אין כתיב כאן אלא זבחי צדק · צדקה אני עושה עמהם ומקבל את קרבנם · אלא גוי וקהל גוים יהיה ממך [ה] לחייב על כל שבט ושבט דברי ר"ש (ג) ורבי יהודה אומר לחייב על כל קהל וקהל : ו ויעל מעליו אלהים · אמר ר"ל האבות הן הן המרכבה שנא' (בראשית יז) ויעל אלהים מעל אברהם ויעל מעליו אלהים (שם כח) והנה ה' נצב עליו · ויצב יעקב מצבה וגו' ויסך עליה נסך · יצק עליה שמן · כמלא פי הפך : ז ויסעו מבית אל ויהי עוד כברת ארץ · א"ר אליעזר בן יעקב (ד) בשעה (יא) שהארץ חלולה ככברה

מסורת המדרש א לעיל סוף פרשה ס"ח · קה"ל פרשה ז' פסוק ב' · תנחומא סדר תצא סימן ד' · פסיקתא רבתי פיסקא י"ב · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ג' · ילקוט כאן רמז קל"ט · ילקוט תצא רמז תתקל"ז · ב פסיקתא רבתי פיסקא ג' · ג עי' סנהדרין כ' תוס' ד"ה שבהל' · ד ירוש' תענית פ' ד' · פתיחה נ"ג דאיכה רבתי · ילקוט שופטים רמז ע"ו · ה הוריות ה' · ירוש' פסחים פ' ז' · ירוש' הוריות פ"א ה"ו ·

חדושי הרש"ש

וכ"ה בילקוט ור"ל דמסיים שם אבות אליך וברכתיך : (ג) ורי"א לחייב על כל קהל וקהל · כ"ל דר"י יכוון שם לשיטתו בפ"ק דהוריות דשבט שעשה בהוראת בית דינו אותו השבט חייב וי"ל כיון דכל שבט איקרי קהל לכן מה דכתיב ונעלם דבר מעיני הקהל היינו מב"ד של קהל אחד דהיינו של שבט אחד : (ד) בשעה שהארץ כו' רבנן אמרי כבר סבר מגוי כו' · היינו לפי דבסוכות נשתמש קיץ וחורף וקיץ ואח"ז בבית

חדושי הרד"ל

מלאך כצ"ל ור"ל שראשונה בעת יצא מפדן ארם שנאמר ויאמר אלי מלאך אלהים בחלום וגו' והשניה בכאן · והכוונה לומר שבמראה זו היה ג"כ שמלאך שם כדמפרש לכלן ולעיל שם ושם ידבר עמנו : (ח) עוד פעם אחת · והוא בירידתו למצרים בכדר ויגש : (ט) וקרבו גוי וקהל גוים כו' · ואף שאפרים ומנשה מן המנין אבל לוי אינו מן המנין · וכדסכא כ"ה הגי' בפתיחה דאיכה רבתי (ובציין סמ"כ) · אבל בירו' שלפי תענית הנוסחא מסובבת ע"ש : (י) בשעת איסור הבמות · ר' יוחנן מייתי לה מהכא עמים הר יקראו כו' · ומקבל את קרבנם · ר"ח מייתי לה מהכא ויקח אליהו וגו' יהיה ממך · ר' שמלאי כו' יהיה ממך תני גוי וקהל גוים יהיה ממך לחייב כו' כצ"ל · ורי"א לחייב על כל שבט כעל כל הקהל כצ"ל · כיון דשבט אחד קרוי גוי וקהל קרוי גוי וקהל סובר ר"י דכל שבט קרוי קהל גוים לענין שגג"ר שאר שבטים שלא חטאו שיביאו גם כן כדאיתא בירושלמי פ"ק דהוריות וע"ש בבלי ה' : (יא) שהארץ חלולה ככברה וסבר מגוי · גירסת רש"י הניר מגוי · וכמדומה שבדברי ר"א דרים כברת לשון כברה מפרש כן בשעת הניר · שהארץ מנוקבת ע"י הניר · אבל לרבנן דדרשי כברת לשון בר א"ל

מתנות כהונה

מבית אביו ועוד פעם אחרת בפ' ויגש : ורבה וגו' גרסינן וסיפיה גוי וקהל גוים יהיה ממך ומלכים מחלציך יצאו : הייתי אומר · כך אמר יעקב וכן פי' רש"י ובכל הנוסחאות גרס לקמן מחלציו משמע דלא דברי יעקב הם : מבחוץ · כלומר כבר נולד וכן שמעון וכל השבטים א"כ על מה אמר לי גוי וקהל גוים ודברים אלו דבר בשעה שברך ליוסף ככתוב ריש פ' ויחי : יצא מחלצי גרסינן ולפי' רש"י : גוי זה בנימין · כיון שעדיין לא נולד בשרו עליו שהכל הולך אחר החתום : זה אפרים ומנשה · גוים תרתי משמע ועי' במהר"ל אליהו מזרחי : ירבעם ויהוא · פי' רש"י אחד מאפרים ואחד ממנשה : והוא חלק על מלכות בית דוד · שהמליך איש בשת בן שאול : מה ראה לרחק ולקרב גרסי' שבתחלה רחקו ונדו אותם לבל יתן אחד מהם בתו לבני בנימין ואח"כ קרבו אותם והתירו הנדר : כראובן ושמעון וגו' · משמע אלו שנים יהיו כראובן ושמעון ולא בנימין ומפני שעל שלשה אלו נאמרה הנבואה דייק הכי ומצאתי בפי' רש"י וזה לשונו אפרים ומנשה יהיה בכלל י"ב שבטים והיה להם להוציא שנים זה לוי שילא לעבודת המשכן ובנימין שנידוהו ולפיכך רחקוהו ואמרו איש ממנו לא יתן בתו לבנימין עד כאן לשונו והקשה הא"ב ז"ל ואיני מבין דבריו שהרי אחד מהם נמנה על שבט יוסף והאחר משלים במקום בנימין ואם מוציא שנים נמצא מנין שנים עשר שבטים חסר ע"כ לשונו · ואינו קושיא שכן השיב ג"כ רבי מאיר לאותו כותי שארבע עשר שבטים הם כדלעיל פרשה ע' ולפי דבריו לא יהיו אלא שלשה עשר אלא יעקב דבר על אותה שעה שעמד בו שעדיין יוסף בנו חי וא"כ אף אם נוציא לוי לעבודת המקום וגם בנימין איננו ישארו י"ב שלמים ומ"מ חזרו וקרבוהו לפי שבאותה שעה יוסף איננו חי וכדמפרש ואזיל : יהיה ממך · משמע שממך יהיה עוד גוי אחד בארץ וזה נאמר על בנימין ועדיין לא נולד בעת ההיא ולכן הוכרחו להתיר הנדר ומה שאמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון לא להוציא בנימין לגמרי קאתו אלא שיקראו שניהם שבטים חלוקים כראובן ושמעון ולא יהיו שניהם נכללים לשבט אחד ועיין מזה סוף פתיחתא דאיכה רבה ובילקוט שופטים : מה קהל עמים מקריבים כו' · פירש רש"י הגוים מקריבים כו' וכן עשה אליהו : שמשעה כו' · דאל"כ אשר היה דבר ה' וגו' ל"ל : נאמר לו גוי כו' · וכדדרש רבי יוחנן על הקרבת איסור במות : מייתי ליה גרסי' : בשם דן וגו' · עד גוי וקהל גוים משמע שיצא ממנו גוי שיעבדו ע"ז בקהל הגוים וכן פי' רש"י שבדן הקימו פסל מיכה : משיעשו בניך כעמים · שיקריבו בבמה בשעת איסור במות להר של זבולון יהיו נקראים ושם יזבחו זבחי איסור במות : אין כתיב · אע"פ שהוא בשעת איסור במות אמר זבחי צדק : אלא גוי כו' · כתב הא"ב ה"ג ומר היתר איסור הבמות לאליהו למדנו מפסוק עמים הר יקראו להר של זבולון שהוא הר הכרמל ופסוק גוי וקהל גוים אתא לחייב על כל שבט כו' כדאיתא בפ"ק דהוריות : כמלא פי

אותו

רש"י

שמי על בריה ולא על אחר : הוא שנאמר אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב ולא אחר עמהם : כך אמר יעקב · במה אמר לי פרה ורבה והלא כבר נולדו כל בני ראובן כבר מבחוץ כלומר כבר נולד ראובן · ואמר גוי זה בנימין וקהל גוים זה מנשה ואפרים שעדיין לא נולדו הללו שני שבטים : ומלכים מחלציך יצאו זה ירבעם ויהוא · אחד משבט מנשה ואחד משבט אפרים : חולק על מלכות בית דוד · להמליך את איש בושת בן שאול ולעכב מלכות בית דוד : מקרא קראו ורחקוהו אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי · נכנסו אפרים ומנשה לכלל י"ב שבטים היה להם להוציא שנים זה לוי שילא לעבודת המשכן ובנימין שנידוהו ולפיכך רחקוהו ואמרו איש ממנו לא יתן בתו לבנימין : מקרא קראו וקרבוהו גוי וקהל גוים יהיה ממך · איזהו שבט שעדיין עתיד לצאת ממעי אמו זה בנימין ועל זה קרבוהו ודרשו ממנו ולא מבניו : בניך מקריבין בשעת איסור במה · זה אליהו וכן כתב להלן רק הבמות לא סרו ויקח אליהו שתים עשרה אבנים למספר שבטי בני יעקב אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך מה צורך להזכיר כאן ישראל יהיה שמך אלא שמשעה שנאמר לו הפסוק הזה ישראל נאמר לו גוי וקהל גוים יהיה ממך לומר עתידין בניך להקריב באיסור במות כגוים : ויקראו לו שם דן בשם דן אביהם אשר יולד לישראל מה צורך להזכיר ישראל כאן אלא שמשעה שנאמר לו השם הזה וכו' לומר שיהיו עובדי ע"ז ובדן הקימו פסל מיכה : יזבחו זבחי צדק · אני עושה עמהם צדקה ומקבל קרבנות אפי' בשעת איסור הבמות : לחייב · על כל שבט ושבט כדברי ר"ש וכו' בהוריות בגמ' בבלית : ויצק עליה שמן כמפי הפך : כברת ארץ ·

פירוש מהרז"ו

עוד איני מיחד שמי · וזהו אל יעקב עוד · שעוד אליו היה המראה ולא על אחר עוד · שאין אבות אלא שלשה : וארא וגו' אל יעקב · והלא נראה גם אל אדם ואל נח · אלא ג' אלו מיוחדים שייחד שמו עליהם שנקרא אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב וכמש"ל פב"ח סי"א שלשה אבנים והראיה ע"פ מדה י"ז שנרפו ויחד שמו עליו · ור' יודן סובר שחיבת עוד לרבות שיראה אליו עוד הפעם וזהו בסדר ויגש בבאר שבע שכתוב שם במראות הלילה : ברכת אבלים · לעיל ס"פ פ"א וריש פר' ז' · והברכה מפורשת בדברי חז"ל : ד זה ירבעם ויהוא · ירבעם תחלה מאפרים ואח"כ יהוא ממנשה · פסיקתא שם · כי כמו שמ"ש קהל גוים על מנשה ואפרים כן מ"ש מחלציך יצאו ג"כ על מנשה ואפרים : והוא חולק · שהמליכו שמואל ע"פ ה' : זה שאול ואיש בושת · שאבנר היה סובר שמ"ש מחלציך יצאו היינו בנימין שעדיין לא יצא לאויר העולם · אך לא כוון יפה וכמ"ש המדרש ובנימין כבר יצא מחלציו : לרחק ולקרב · תחלה רחקו ואמרו נותן לבנימין אשה · ואחר כך קרבו ויאמרו ירושת פלטה לבנימין ולא ימחה שבט מישראל : ה בקהל עמים · עיין ויקרא רבה פרשה כ"ב ס"ג ומש"ש : לאמר ישראל יהיה שמך · וזה מיותר שהרי כבר כתיב בתורה אלא פי' שבשעה שקרא שמו ישראל רמז לו על הענין הזה : אשר יולד לישראל · והרי כבר ידוע שדן בנו הוא ועוד שדן נולד כשהיה שמו יעקב לא ישראל ע"כ דורש שהענין מדבר בפסל מיכה שהקימו בדן ובשעה שנקרא יעקב ישראל נאמר לו קהל וגו' שרמז שיקריבו לה' בשעת איסור במות ע"פ נביא לשעה · והם טעו בזה שהכוונה גם על פסל מיכה : ר' יוחנן מייתי לה מהכא · ככר דרש בשם ר' יוחנן מפ' קהל עמים · אך בילקוט הגירסא איה דמייתי לה מהכא · ומ"ש צדקה אני עושה עמהם היינו מה שקבל תפלת אליהו וירדה אש מן השמים וגו' : אלא גוי וקהל גוים · תיבת אלא צ"ע שאינו שייך ולא נמשך מדרשה הקודמת · ובילקוט ליתא · ונכון לגרוס ד"א גוי כו' · ומ"ש לחייב על כל שבט או על כל קהל · עי' פירושו הוריות דף ה' ובירושלמי ריש הוריות : ו הן הן המרכבה · כמו שיושב כביכול על כסא כבודו בשמים על שרפים וחיות הקדש · כן יושב בארץ על ידי המאמינים בו ובזכותם המשכינים שכינתו בארץ · וכ"ה לעיל פמ"ז ס"ו ע"פ ויעל מעליו אלהים : ויצק שמן וגו' · בפסוק הוא בהפך ויסך עליה נסך ויצק עליה שמן וכצ"ל · ועי' לעיל פס"ט ס"ח שיפע לו מן השמים כמלא פי פך כי אז לא הי"ל כלום עמו אך כאן היה בעיר ביבוב בעושר וכבוד והי"ל שמן ג"כ אלא דורש ויצק כמלא פי פך כמש"ש : ז כברת הארץ · תיבת כברת זרה ודורש כברה בר · שהארץ חלולה ככברה היינו בעת הקציר שהוא עת ברב ויושב הארץ וגם אז הבר מצוי והם החטים בארץ אזיא · ובזה אנו יודעין זמן שמתה רחל (ע"פ מדת ממעל) · ורבנן פי' מל' בשכבר הימים הבאים · פי' בעוד כבר הבר זמן שעבר לפני הבר שעבר זמן הגשמים והתבואה קרובה להתבשל · ומ"ש ועדיין השרב לא בא היינו מתיבת לבא · ומלא בר בין תיבה כבר לתיבת לבא היינו שהגשמים כבר קודם הבר והשרב לבא אחר הבר · וכוונת ידיעת הזמן מפורש בפסיקתא רבתי פ"ג ס"ד וז"ל א"ל (יוסף ליעקב) שמא מה שלא הכנסת אותה לקבורה שמא עונת הגשמים היתה · א"ל לאו בעוד כברת ארץ פי' בין פסח לעצרת בזמן שהארץ מנופה והולכת ובאה ככברה שיכולים לילך · והובא ברש"י ויחי והכוונה אלא שעשה ע"פ הדבור :

יפה תואר

עלה בית אל היה ע"י מלאך מדקאמר שם לאל הנראה אליך ולא קאמר שנראיתי לך או הסי' דאבנים שאמר לו המלאך לא יעקב יאמר עוד שמך : ובנימין כבר יצא מחלציו · ולא טכל לומר שעדיין לא נתעברה כי הוא שהם בדרך כ"ד חדשים ועשה י"ח בסוכות וששה בבית אל כדלעיל סוף פע"ח ומאחר שנבואה זו היתה בבית אל · ואם לא היה בנימין כבר במעי אמו נמצא שנולד בפחות מששה חדשים · מה שא"א לסתקיים : דכתיב וזרעו יהיה מלא הגוים · שנה הוא מפרש וקהל חד וזה על מנשה · וגוים חד וזה על אפרים · וכאלו נכתב בקרא גוי וקהל וגוים וכמו שפירש"י ונתפיך לקהל עמים לקהל ועמים · וכדי שלא יקשה איך יקרא לאחד בשם רבים גוים לכן מביא את הכתוב וזרעו יהיה מלא הגוים הנאמר על אפרים : זה ירבעם ויהוא · והא דלא נקט עמרי ואחאב ואחזיה ויהורם שהיו ג"כ מאפרים משום שלא מלכו במאמר ה' ע"פ נביא · ולא יבשר ליעקב רק אותם ששם ע"פ מאמרו : זה שאול ואיש בושת · ע' בסנהדרין פ' כ"ג מפני מה נענש אבנר ובתוס' שם : ומה ראו לקרב ולרחק כו' · בפירש"י בתומש בקצת נוסחאות איתא על פסוק ומלכים מחלציך יצאו וז"ל פסוק זה דרש אבנר כשהמליך את איש בשת · ואף השבטים דרשוהו וקרבו בנימין דכתיב איש ממנו לא יתן את בתו את בנימין לאשה חזרו ואמרו אלמנא היה עולם מן השבטים לא היה הקב"ה אומר ליעקב ומלכים ממך יצאו ע"כ וזה ע"פ דברי רבנן : עתידין בניך כו' · כי גוי וקהל גוים קאי על בנימין ואפרים ומנשה · ואמר כי גוי זה אליהו שהוא מבנימין יעשה כקהל גוים זה העמים המקריבים בשעת איסור הבמות · דהיינו אחר שהוקם המשכן · או דקאי על יהושע בהר עיבל וגדעון בעפרת אבי העזרי ושמואל במצפה ואליהו בכרמל · ור' חנינא בא לחזק את הדרש הזה ממה דכתיב בם ישראל יהיה שמך : משיעשו בניך כעמים להרו של זבולון · הר של זבולון הוא הכרמל כי בנחלת זבולון כתיב ופגע אל הנחל אשר על פני יקנעם · ויקנעם והכרמל לאחדים כדכתיב מלך יקנעם לכרמל אחד · ופי' הר יקראו שיתאספו להר וכמ"ש רש"י בתומש ושם יזבחו זבחי צדק שיעשה להם צדקה ויקבלם אע"פ שהם באיסור הבמות [וביהושע ס"ו כ"ה ובש"א ט"ו י"ב נראה

ידי משה

שנתתן בהם להרבות עושר שאין לו נקיון כי א"א לנקות ע"ז אלא בשריפה דוקא וכן הוא לשון הגמ' ע"ז אין לו ביטול עולמית אלא בשריפה וק"ל : לחייב על כל שבט ושבט · דברי ר"י ור"ש הוא בשבתים בירושלמי פ"א אם כל שבט ושבט חייב פר לבדו או שכולם מתכפרים בפר אחד ע"ש : ויהי כברת הארץ אמר ר"א וכו' · פלוגתא ר"א ורבנן שר"א סבר שהיה באמצע הקיץ ורבנן סברי שהיה בין הגרום

והגר מצוי · רבנן אמרי כבר הבר' מצוי ועונת הגשמים עברה ועדיין השרב לא בא · ותלד רחל ותקש בלדתה · [א] שלשה הן שנתקשו בשעת לידתן ומתו כשהן חיות ואלו הן · רחל · ואשת פינחס · ומיכל בת שאול · רחל · ותלד רחל ותקש בלדתה · אשת פינחס · (שמואל א ד) וכלתו אשת פינחס · מיכל · שנאמר (שמואל ב ו) ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה · א"ר יהודה בר סימון [ב] עד יום מותה לא היה לה ביום מותה היה לה · הה"ד (ד"ה א ג) הששי יתרעם לעגלה אשתו · [ג] ולמה הוא קורא אותה עגלה · א"ר יהודה בר סימון שפעת כעגלה ומתה : (ח) ויהי בהקשותה בלדתה וגו' · [ד] שני תלמידים משל ר' יהושע שינו עטיפתן בשעת השמד · פגע בהם סרדיוט אחד אמר להם אם אתם בניה של תורה תנו נפשכם עליה · ואם אין אתם בניה למה אתם נהרגים עליה · אמרו לו בניה אנו ועליה אנו נהרגים אלא שאין דרכו של אדם לאבד את עצמו לדעת · אמר להם שלשה שאלות אני שואל אתכם אם השיבותם לי הרי מוטב ואם לאו הרי אני משמד אתכם · אמר להם כתוב א' אומר (ישעיה ג) נצב לריב ה' וכתיב (יואל ד) כי שם אשב לשפוט את כל הגוים וגו' · אמרין לון בשעה שהקב"ה דן את ישראל דן אותן מעומד מקצר בדין ומפשר בדין · אבל כשהוא דן את אומות העולם דן מיושב ומדקדק בדין ומאריך בדין · אמר להם לא כך דרש ר' יהושע רבכם אלא אחד זה ואחד זה באומות העולם הכתוב מדבר משהקב"ה דן את אומות העולם מיושב דן אותם ומדקדק בדין ומאריך בדין ואח"כ הוא נעשה אנטדיקוס כנגדן · אמר להם מה הוא דין דכתיב (משלי כח) עובד אדמתו ישבע לחם וגו' · אמרו לו (יב) טוב מי שהוא הוכר שדה אחת ומזבלה ומעדרה ממי שהוא הוכר שדות הרבה ומובירן · אמר להם לא כך דרש ר' יהושע רבכם אלא עובד אלהים עד יום מותו · ישבע לחם מלחמו של עולם הבא · ומרדף רקים ישבע ריש אלו עובדי כוכבים שמרדפים אחרי הריק אחר עבודת כוכבים שלהם · א"ל מהו דין דכתיב ויהי בהקשותה בלדתה · אמרו לו כך ממסמסין נפשה של חיה ואומרים לה בשעת הלידה אל תיראי כי בן זכר ילדת · אמר להם לא כך דרש רבי יהושע רבכם אלא כל שבט ושבט נולדה תאומתו עמו כההיא [ה] דאמר אבא חלפוי בן קורייה (יג) תאומה יתירה נולדה עם בנימין : (ט) ויהי בצאת נפשה ותקרא שמו בן אוני · (יד) בר צערי בלשון ארמי · ואביו קרא לו בנימין · בלשון הקודש · ותמת רחל ותקבר · (טו) סמוך למיתה קבורה · בדרך אפרת היא בית לחם · רבי ינאי ור' יונתן הוו יתבין אתא ההוא מינא שאילנהו מאי דכתיב (שמואל א י) (טז) [ו] בלכתך היום מעמדי וגו' והלא צלצח בגבול בנימין וקבורת רחל בגבול יהודה דכתיב ותקבר בדרך אפרתה וכתיב בית לחם אפרתה · א"ר ינאי (ה) אסוף חרפתי · א"ל הכי אמר (ו) בלכתך היום מעמדי עם קבורת רחל ומצאת ב' אנשים בגבול בנימין בצלצח · ואית דאמרי בלכתך היום מעמדי בגבול בנימין בצלצח ומצאת ב' אנשים עם קבורת רחל והאי דווקא · וכך אתה למד (ז) שבגבול בנימין הוו וכתיב (שם א ט) ויעבור בארץ ימיני ולא מצאו המה באו בארץ צוף · וכתיב (שם) והנה נא איש אלהים בעיר הזאת : (י) ויצב יעקב מצבה תנן התם [ז] מותר המתים כו' · ר' נתן אמר מותר המת יבנה לו בית על

מסורת המדרש א מדרש שמואל פרשה י"א · ילקוט כאן רמז קל"ו · ילקוט שמואל רמז ק"ג · ב סנהדרין דף כ"א · במדבר רבה סוף פרשה ד' · ג מדרש שמואל פרשה כ"ב · ד ילקוט כאן רמז קל"ו · וילקוט ישעיה רמז רס"ב · ה בבא בתרא דף קכ"ג · ו תוספתא סוטה פרק י"א · מדרש שמואל פרשה י"ד · ילקוט שמואל רמז ק"ט · ז שקלים פרק א' משנה ס' · סנהדרין דף מ"ח ·

חדושי הרד"ל

לגרוס ניר · ומ"ש והשרב עדיין לא בא זהו כמש"ל בכאן הפסיקתא שהיה בין פסח לעצרת זמן שיפסו שבאויריס בבא"י כמש"ל פל"ד בס"ד · ונ"ל ענין המאמר כאן לומר שבזמן היה יפה להוליכה רק ע"פ הדיבור קברה שם על הדרך כדאי' בפסיקתא שם ופירוש רש"י סדר ויחי : (יב) טוב מי שהוא חוכר שדה כו' הרבה ומובירן · היינו ס"ד מרדף ריקים שרודף להשיג שדות הרבה שאין בו כח לעובדן ונשארו בורות וריקות ישבע ריק וכ"כ היפ"ת : (יג) אלא תאומה יתירה נולדה עם בנימין · וכשהוא דאמר אבא חלפוי בר קוריי כל שבט ושבט נולדה תאומתו כצ"ל : (יד) בר צערי בלשון ארמי וכו' בלה"ק · ע' רמב"ן · ונראה מפני שמלת און בלה"ק יתפרש ג"כ לשון כח כמו ראשית אוני לכן מפרש שקראה לו בל' ארמי שבל' זה אינו משמש רק ל' צער · והא דבנימין בלה"ק דקאמר אפשר בא להוציא מפי' רשב"ם שפי' לשון ימים כמו יומין בל' ארמי ולכן אמר שהוא לה"ק ופי' ימין ממש : (טו) סמוך למיתה · שאין משהין מתת נשים ובפרט של יולדת כדאמרינן שלהי מ"ק וכ"מ אח"כ להרמב"ן ר"פ ויחי : (טז) בלכתך היום מעמדי מעם קבורת רחל · במד"ש שם הגי' הן באין מקבורת רחל אתה הולך והן באין ומוצאין אותך בגבול בנימין בצלצח · וכ"ה בתוספתא פי"א · אבל כאן דמסיים וכך אתה למד שבגבול בנימין היה כו' משמע שגי'

חדושי הרש"ש

בבית אל שהם חדשים כדאיתא ספ"ק דמגילה ולעיל ס"פ ע"ח והוא כל ימות החורף וא"כ יצא משם בתחלת הקיץ שהאויר אז ממוזג יפה כדאיתא לעיל פל"ד ולפ"ז לא אתיא הא דאיתא בילקוט ריש שמות דבנימין נולד במרחשון אליבייהו · והילקוט צ"ל דאזיל כשטת ר"א בשם רב הונא שם דט' שנים נשהה שם : (ה) אסוף חרפתי · הוא לישנא דקרא אסוף חרפתינו (ישעיה ד') : (ו) בלכתך היום מעמדי עם קבורת רחל כו' · לכאורה ה"נ דהכוונה שהיה שמואל ושאול עתה עם קבורת רחל · וכן לא"ד היו בגבול בנימין וגם א"ש מה שאמר המדרש והאי דוקא כו' · אבל זה דוחק דמה לו לשמואל לומר אנה המה עומדים עתה כי הלא גם שאול יודע זה כמוהו · וכן לא משמע כן במקומות שאליין בסמוך ע"ש · וכן נראה דע"ש הוא לקמן ונ"ל והאי דווקא ור"ל דפירוש הראשון דוקא · והראיה טובה כיון שעתה היו בגבול בנימין ושאול ובית אביו ישבו ג"כ בארץ בנימין א"כ מה לו ליכך לביתו דרך קבורת רחל שהיא בארץ יהודה · וראיה לדברי דבתוספתא דסוטה פי"א ובמדרש שמואל ליתא רק פי' הראשון וכן הביאו רש"י והרד"ק : (ז) שבגבול בנימין היו דכתיב ויעבור כו' כצ"ל · ויתכן שארץ צוף נקרא חבל ארץ אשר היתה בה עיר רמה אשר גר בה שמואל ובית אבותיו מעולם · וע"ש ראש בית אבותם · צוף · כדכתיב ברא"ש הספר · נקרא כן חבל הארץ ההוא · ורמה היא מערי בנימין (יהושע י"ח כ"ה) ומאי דכתיב מהר אפרים אין סתירה כי כן מצינו הר שבחלקי בארץ אפרים (שופטים י"ב) וכן בתלק (ק"א ב') אמרו הוא מיכה הוא שבע בן בכרי · וכאן כתיב איש ימיני (שמואל ב' כ') ובראשון כתיב איש מהר אפרים (שופטים י"ז) וכן כתיב בשמואל שם על שבע בן בכרי גופיה כי איש מהר אפרים שבע ב"ב שמו · וכן כתיב תולע בן פואה כו' איש יששכר כו' בהר אפרים שם י' · וכן באהוד כתיב בן הימיני (שם ג')

רש"י

אותו הזמן היה בשעה שהארץ חלולה ונקובה ככברה להוציא תבואה והבר מצוי : שינו עטיפתם · כסותם שלא יכירום : אבטריוט · ממונה : אם בניה של תורה אתם : אנטידיקס · בעל דין : מוטב שהוא חוכר שדה אחת וחורש' נרה ומזבלה ומעדרה ממי שחוכר שדות הרבה ומובירן שדה בור : עובד אדמתו · זו תורה : ממסמסין · משדלין אותה בדברי תנחומין : אל תיראו כי גם זה לך בן · כדי להשיב נפשה : כל שבט ושבט נולדה תאומתו עמו · כי גם זה ליבוי להודיע שתיומתו נולדה עמו : קרא לו בנימין בלשון הקודש · בלשון המקרא אבל בן אוני לשון ארמית אבל רבי' סעדיה פירש

מתנות כהונה

הפך · לעיל פרשה ס"ט איתא שמפע לו מן השמים כמלא פי הפך ואולי הספר חסר כאן : והבר · הדגן היה מצוי מפני שהארץ חלולה להוציא פירותיה וכברת דרש נוטריקון לשון כברה ולשון בר : אשת פנחס · בן עלי הכהן : שפעת · שצעקה : שינו עטיפתם · עטיפת כסותם שלא יכירום שהם יהודים : סרדיוט · ממונה מבית המלך והכיר אותם שהם יהודים : תנו נפשכם · ולמה שניתם כסותכם למה אתם נהרגים · למה לא תשמדו עצמכם : אלא שאין דרכן כו' · ואם לא נשנה כסות שלנו הרי הכל יכירו אותנו וזהו איבוד לדעת : אנטידיקוס · פירש רש"י והערוך בעל דין לשון רומי ולכן עומד כבעל דין לפני הדיין : ומבירן · הניח אותם בור כד"א אם אוביר ולא אעביד ועיין בויקרא רבה פ"ג ובקהלת בפסוק מלא כף נחת : עד יום מותו · אדמתו דרש עד מותו : וממסמסין · לשון נענוע · ומשמוש כלומר משדלין אותה בדברים טובים כדי להשיב נפשה : תאומתו גרסי' כההיא כו' · כלומר ומקרא יתיישב כההיא דאמר אבא כו' : שתאומה יתירה נולדה עם בנימין · ולפיכך כתיב כי גם זה גם לרבוי אתא : בר צערי כו' · פירש רש"י בנימין בן זעף תהי לא יהך על איש ימינך מוזעף לך ועיין עוד ברמב"ן בפרשה זו : סמוך למיתה כו' · שכל עוד שאינו נקבר לא ינוח כמו שאמרו חז"ל המדחה מטתו הרי זה משובח : ה"ג א"ר ינאי לרבי יונתן אסוף כו' : חרפתי · שאנכי לא אדע להשיבו : הכי אמר בלכתך כו' · פי' כלומר עכשיו שאתה מדבר עמי הם בקבורת רחל וכשתפגע בהם תמצאם בצלצח בגבול בנימין וכן פי' רש"י ורד"ק בספר שמואל · וזה לשון מדרש שמואל למחר הן באין מקבורת רחל את הולך והן באין ואת מוצא אותן בגבול בנימין בצלצח : ואית דאמרי כו' · עכשיו בעת הדיבור היו בגבול בנימין ובעת המציאה היו בקבורת רחל והאי לישנא בתרא דווקא : הוו דכתיב גרסינן : תנן התם · בפרק ב' במסכת שקלים : הכי גרסינן יבנה לו נפש על קברו · נפש פירש הערוך בנין כעין שבונין על הקבר ובלשון מקרא שמו ציון :

יפה תואר

גרסה שהיתה עיר אחת בשבט יהודה הנקראת כרמל] : והבר מצוי · ע' ברש"י כתוסס ובר"א"ס ולפי גירסתנו הבר קאי על קצת השנים אשר לא יזרעו את השדות ומ"מ עושין להן ניר וכמו דאיתא בריש חזקת הבתים ובכשב"ם גבי דמוכרי כאגי : שלש הן שנתקשו בשעת לידתן ומתו · פי' אע"פ שאמרינן על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן כו' מ"מ לפעמים בשביל מקרה אחד לצדיק ולרשע יקרה כי גם תמות אשה בלי חטא וכמו שמצינו בשלש הצדיקות הללו : שינו עטיפתן כו' · ע' בזה בנימוקי יוסף בפרק בתרא דקמא ובב"י ביו"ד סי' קנ"ז : בשעה שהקב"ה דן את הצדיקים כו' · הטעם בזה כי הטעם גם כשיחטא הוא לא להכעיס רק לתוקף יצרם ורחויים הם לנשיאות פנים · משא"כ הרשעים הטאם יבוא להכעיס ולמרות את כבוד ה' · ומה דאמרינן בכמה מקומות וסביביו נשערה מאד שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה שניהם אמת · כי יקל להם בעונשם משום שהטאם אינו חמור כ"כ · אבל בעונש קל המוטל להם ידקדק הרבה ולא יותר להם : עד יום מותו · פי' שלא יתמין אלא תמיד יהיה עובד ה' · או שפירושו עד יום מותו אע"פ שהוא נוטל את נפשו : בר צערי בלשון ארמי · ע' בזה ברמב"ן · ואולי נודע לרז"ל כי השם אוני הבא בעברית על צער הוא לקוח משפת ארמי · כי שם הוא ראשית מקורה ומ"מ ואביו קרא לו בנימין בלה"ק כי לא תפרש בן ימין כמו בן ימים ובא שם הגו"ן במקום מ"ם כדרך לשון הארמי ויתפרש בן אשר יקום ימים רבים · אבל בן ימין הוא בלה"ק מלשון ימין המורה על תוקף ועוז ואולי פירש הדברים כי היא קראה לו בר צערי בל"א והתורה העתיקה את דבריה בלה"ק בן אוני · ויעקב שינה את שמו על בנימין כדי שיהיה שמו בלה"ק כשם כל בניו · וזה המדרש לא"צ בזה למה באמת שינה יעקב את שמו בשם בנימין · כי לא נוכל לאמר שלא חפץ שיזכיר את צער אמו בשמו אדרבה כי זה נכון הוא וכאשר מצינו בשם אי כבוד · אבל מטעם זה שלא ישים שמו בלשון ארמי · נכון הוא למה שינה את שמו בלה"ק : והלא צלצח בגבול בנימין · זה הוא לישנא יתירא דבקרא כתיב מפורש בגבול בנימין בצלצח · ולא היל"ל רק והלא קבורת רחל בגבול יהודה · אך כן הוא מדרך לישנא דאגדתא וכמו בסוף פ"ק דב"ק וכבוד עשו לו במותו זה חזקיה אף כי הכתוב מיירי בחזקיה · וכ"כ בפ' יש נוחלין אבינו מת במדבר זה צלפחד : וכתיב בית לחם אפרתה · וס"ד נעיר להיות באלפי יהודה משמע מיניה דבית לחם מיהודה : א"ל ר' ינאי לר' יונתן אחי אסוף חרפתי · כ"ה הגירסא באגדת שמואל : א"ל הכי אמר כו' · והנה ללישנא קמא היה שמואל ושאול כשמשחו בבית לחם אפרת · והאנשים ימצא בגבול בנימין ולאית דאמרי היו כשמשחם בגבול בנימין והאנשים ימצא עם קבורת רחל · ואמר שזה הלשון דוקא דהא מדכתיב ויעבור בארץ ימיני ולא מצאו המה באו בארץ צוף משמע שארץ צוף שבה היו שמואל ושאול כשמשחו בגבול בנימין ואלו ללישנא קמא נ"ל שהיו בארץ שהוא גבול יהודה · וע' באג"ש שמה הגירסא יותר מרווחת : תנן מותר המתים כו' · עיקר הדברים הובאו הנה להקשות למה בנה יעקב לרחל מצבה הלא אין עושין נפשות לצדיקים משום שדבריהם ומעשיהם הטובים הם זכרונם

פירוש מהרז"ו

וכלתו אשת פנחס · וס"ד וכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה : לעגלה אשתו · דורש מדה ע"ו · כאן כתיב ולא הי"ל ולד עד יום מותה · וכתיב הששי יתרעם לעגלה אשת דוד (ש"ב ג') כן בדה"ב ג' · ועל שהיתה בת המלך שאול היתה חביבה מכולן וע"כ קוראה אשת דוד ואשתו והרי היא מיכל וכתיב שהי"ל בן · והכרעה ע"פ מדה ט' · ומ"ש שפעת כעגלה שנענשה על שהתרעמה על דוד כהגלות נגלות כאחד הריקים · וע"ש כך קראו לבנה יתרעם ולה עגלה · ועי' במ"כ ספ"ד כל הענין וס"כ : והקשו ע"ז בסנהדרין כ"א והובא בילקוט שמואל · ולפי מ"ש שם ילדה את יתרעם בחברון ומיום שדברה נגד דוד לא ילדה עד יום מותה וביום מותה הי"ל עוד ולד ואינו דורש יתרעם על התרעומות : (ח) אנטידיקוס · פי' הערוך בעל דין ומטה כלפי חובה וזהו נצב לריב וכמ"ש ויק"ר פל"ג ס"ב על חומה אנך כבע"ח שעומד ושטרו בידו : עובד אדמתו · וס"ד ומרדף ריקים וגו' · שלשון עבודה נופל בעבד לאדון והאדם לאלהים ע"כ דורש עובד אלהים שע"פ מדה י"ז שמפורש בהרבה מקומות שהעבודה כתם לאלהים פי' כאן מדה ט' (וכמ"ש איוב ל"ו י"א) כאילו כתיב עובד אלהים וא"כ מ"ש אדמתו בהכרח לדרוש ע"פ נוטריקון וגימטריא אותיות עד מותו · ומ"ש מלחמו של עוה"ב כמ"ש במשנה והכל מתוקן לסעודה וכמ"ש לכו לחמו בלחמי : ויהי בהקשותה · וס"ד אל תיראי כי גם זה לך בן · ודורש ר"י שתי' גם בא לרבות התאומה שנולדה עמו וא"כ יקשה שהרי כל השבטים נולדו עם תאומותיהם וכמ"ש פר"א פל"ו וג"ע שבנותיו של יעקב נשי בניו היו וכ"ה לקמן פרשה פ"ד בכ"א דעת ר' יהודה · ובהכרח לדרוש על תאומה יתירה : (ט) בר צערי בל"א · של לא אכלתי באוני ות"א באבלי וכאן תרגם בר דוי · ודעת המדרש שאוני על הצער הוא ל' ארמי ולפ"ז קראתו בל' צער ובארמית · ויעקב תקן בן ימין ובל' הקודש : ר' ינאי ור"י · במד"ש פסוק זה בא"א · ועי' ילקוט שמואל פסוק זה בשם תוספתא בה"א : בלכתך היום מעמדי · וס"ד ומצאת שני אנשים עם קבורת רחל בגבול בנימין בצלצח · והוקשה לו שקבורת רחל בדרך אפרת בבית לחם בגבול יהודה כמ"ש ודוד בן איש האפרתי הזה מבל"י (ובית לחם לזבולן יהושע י"ט לא נקראת אפרתה) ואיך אמר בגבול בנימין

ידי משה

ד"ה לעגלה : וכלתו אשת פנחס וגו' · פי' לפי שכתוב בתריה הרה ללת ופירשו המפרשים הרה ללת הוא לשון קללה שפקסה ללדת : ומרדף רקים ישבע ריש כצ"ל וסוף פיסקא דקרא של עובד אדמתו ריש פות

גבי קברו וכו' · תני א ר' שמעון בן גמליאל אין עושין נפשות לצדיקים (יז) דבריהם הן זכרוניהם למדנו (יח) שנקראו ישראל ב על שם רחל שנא' (ירמיה לא) הבן יקיר לי אפרים · ד"א ותמת רחל ותקבר בדרך אפרת · מה ראה אבינו יעקב לקבור את רחל בדרך אפרת אלא צפה יעקב אבינו ג שהגליות עתידות לעבור שם לפיכך קברה שם כדי שתהא מבקשת עליהם רחמים · הה"ד (שם) קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה: יא ויהי בשכון ישראל א"ר יהודה בר סימון ד קשה היא שלשלת יוחסין לפני הקב"ה שתעקר ממקומה · הה"ד ויהי בשכון ישראל וכתיב ויהיו בני יעקב שנים עשר וגו' · בני ראובן בכור ישראל · אמור מעתה ה בכורת ממון ניטלה ממנו ולא ניטלה ממנו בכורת יוחסין · דכתיב (ד"ה א ה) ובני ראובן בכור ישראל · ר' לוי ור' סימון חד מנהון אמר (ח) לא לראובן להתייחס · ואוחרנא אמר ו אין מיחסין ליוסף אלא לראובן · ר' חגי בשם ר' יצחק אמר אפי' בשעת הקלקלה אין מיחסין אלא לראובן הה"ד ויהי בשכון וגו' · בני לאה בכור יעקב ראובן רבי יודן בשם רבי אחא ראובן בכור לעיבור בכור ללידה (ט) בכור לבכורה בכור לנחלה בכור לעבודה בכור לתשובה · ר' עזריה אמר אף בכור לנבואה · שנאמר (הושע א) תחלת דבר ה' בהושע · יב ואהליבמה ילדה וגו' · הה"ד (עובדיה א) איך נחפשו עשו · רבי סימון אמר ז קליפת בצלים כל כך למה (ירמיה מט) גליתי את מסתריו בשביל לגלות את הממזרים שביניהם · וכמה ממזרים העמיד רב אמר שלשה · ר' לוי אמר ארבעה · א"ר בנימין בשם ר' לוי קרח דהכא ממזר הוא: יג ויקח עשו את נשיו · א"ר יוחנן (קהלת י) ח לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו · לב חכם לימינו זה יעקב · דכתיב ויקם יעקב וישא את בניו ואח"כ את נשיו · ולב כסיל לשמאלו זה עשו · שנאמר ויקח עשו את נשיו ואח"כ את בניו · וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו · ט ר' אלעזר אמר מפני שטר חוב (בראשית טו) כי גר יהיה זרעך · (יט) ר' יהושע בן לוי אמר מפני הבושה: יד ותמנע היתה פילגש לאליפז בן עשו · תני ר' שמעון בן יוחאי למה לי לדרוש ולומר ותמנע היתה פילגש לאליפז להודיע שבחו של ביתו של אברהם אבינו עד היכן היו המלכיות ושלטונים רוצים להדבק בו · ומה היה לוטן הוא היה אחד מן השלטונים שנאמר אלוף לוטן וכתיב ואחות לוטן תמנע ותמנע היתה פילגש וגו' אמרה הואיל ואיני כדאי להנשא לו לאשה אהא לו לשפחה · והרי הדברים קל וחומר מה אם עשו הרשע שלא היה בידו אלא מצוה אחת ע"י שהיה מכבד את אביו היו מלכיות ושלטוניות רוצות להדבק לו· על אחת כמה וכמה שיהיו רוצין להדבק ביעקב אבינו הצדיק שקיים את כל התורה כולה: טו ואלה בני צבעון ואיה וגו' ואלה בני צבעון ואיה וענה מה ראה הכתוב לכתוב ענה ענה תרי זמני תרי נינהו ילעולם חד הוא כ אלא שבא צבעון על אמו והולידה ענה · ונעשה בן ענה

מסורת המדרש א ירושלמי שקלים פרק ב' הלכה ז' · ב לעיל פרשה ע"א · ילקוט ירמיה רמז שט"ו · ילקוט עמוס רמז תקמ"ד · ג אגדת בראשית סוף פרק נ"א · ד ירושלמי סוכה פרק ה' · שיר השירים רבה פרשה ה' פסוק ה' · ילקוט ... רמז קל"ו · ילקוט דברי הימים רמז תל"ף ע"ו · ה בבא בתרא דף קכ"ג · ו סוטה דף ל"א · ז ילקוט ירמיה רמז של"ג · ילקוט דברי הימים רמז תל"ף ע"ג · ח לעיל פרשה ע"ד · קהלת רבה פרשה י' · ט לקמן פרשה פ"ד · קהלת רבה סוף פרשה ט' · י עיין סנהדרין דף נ"ט · ספרי האזינו פיסקא של"ו · ילקוט האזינו רמז תתקמ"ח · כ פסחים דף נ"ד · בבא בתרא דף קט"ו · תנחומא סדר וישב סימן א' · ילקוט כאן רמז ק"מ:

חדושי הרש"ש

וכתיב שם ויהי בבואו ויתקע בשופר בהר אפרים · ואמר לי בני הר"מ כי בס' תבואות הארץ שנדפס בירושלים (תר"ס) הוכיח כי הר אפרים אינו הר אחד כ"א הרים גדולים מהלך כמה ימים וכולל כמה ערים · והביא ראיות ע"ז ובתוכם ג"כ הראיות שהבאתי אנכי : (ח) לא לראובן להתייחס · עמ"כ בזה פירש"י דדרים כאלו כתיב ולו בוי"ו וכ"ע אבל בספרים שלנו כתיב ולא באל"ף · ולפמ"ש ס"פ ס"ו אין מזה סתירה ע"ש : (ט) בכור לבכורה · עמ"כ ופי' תמוה דהלא בכר כתיב את נידון בכורו (בפ' נח)

חדושי הרד"ל

שני' הספר דייקינא ולא כמ"כ שרוצה להעמים בלשון הב"ר כדברי מד"ש הנ"ל : (יז) דבריהם הם זכרונם · ד"א ותמת רחל כו' מה ראה אבינו יעקב לקבר כו' על בניו למדנו שנקרא ישראל כו' כנ"ל : (יח) שנקראו ישראל ע"ש רחל · מפורש לעיל פע"א תני רשב"י כו' כאן קצרו בהעתק וכתבו רק סוף המאמר נפש בן בנה שנאמר הבן יקיר לי אפרים ועניין המאמר לכאן לפרש בדרך אפרת פי' בדרך שילכו ישראל הנקראים ע"ש אפרים בן בנה : (יט) רי"א מפני הבושה · לקמן ר"פ וישב הגי' ריב"ל ובקה"ר

מתנות כהונה

למדנו כו' · ונראה שזהו המצבה שהציב יעקב על קברה כלומר זכרון עולם שנקראו ישראל על שמה והאב"א מישבו בדרך אחר : מה ראה כו' · עיין בפי' רש"י בחומש : קשה היא כו' · שאע"פ שחטא ראובן כללו ביחוד שאר שבטים וכן פירש רש"י : ה"ג בני ראובן בכור ישראל וגו' ופסוק הוא בד"ה סימן ה' וסיפיה דקרא ובחללו יצועי אביו נתנה הבכורה ליוסף ולא להתייחס לבכורה : לא לראובן להתייחס כו' · והאי דכתיב ולא להתייחס חוזר על ראובן כלומר לענין זה נטלה ממנו הבכורה שלא להתייחס על הבכורה והוחרנא אמר שחזר על יוסף שלזה נתנה לו הבכורה לנחלה ולא להתייחס ובפירוש רש"י כאותי דמאן דאמר לא לראובן להתייחס דרש כאלו כתיב ולו להתייחס בווי"ו פירש לו ליוסף להתייחס ולא לראובן אבל בספרים שלנו כתוב ולא באל"ף וכן הוא במסורה : בכור לעיבור · שלאה אמו לא נתעברה מקודם לזה וכן ללידה ולא אירע לו כמו שאירע ליעקב שהיה בכור לעיבור ולא ללידה: בכור לבכורה · שלא נכתב בכתוב בכור פלוני עד ראובן כד"א בכור ישראל ראובן ומה שכתב אנכי עשו בכורך אני בנך בכורך הם דברי עצמו ולא שהכתוב קוראו בכור : לנחלה · ליטול פי שנים בנכסי יעקב וליטול חלק ראשון בארץ : לעבודה · להקריב קרבנות שהעבודה היתה בבכורות עד שחטאו בעגל ואולי שכל הקרבנות שהקריב יעקב הוא היה מקריב : לתשובה · ששב בתשובה על חטא בלהה כדאמרינן בכמה דוכתין והביאו הילקוט ריש הושע בשם פסיקתא תחלת דבר ה' בהושע הושע מראובן היה ועיין בילקוט ריש הושע : איך נחפשו עשו · פסוק הוא בעובדיה סימן א' ולפי גירסא זאת גרסינן בתר הכי למה נבעו מצפוניו והוא סיפיה דקרא בעובדיה וגירסת הילקוט הה"ד כי אני חשפתי את עשו ופסוק הוא בירמיה מ"ט ולפי זה גרס שפיר בתר הכי גליתי את מסתורין ואתי שפיר טפי הא דקאמר בתר הכי קליפתא בצלים כקליפת בצלים שנחשף ונגלה קליפה אחר קליפה עד ערמומיותה : שלשה · עי' בפי' רש"י בחומש : ארבעה · הוסיף קרח כדמפרש ואזיל ועיין מזה פרק יש נוחלין : לימינו · להיישיר לדרך המוסר להקדים הזכרים לנקבות ועשו היה בהול על הנקבות ונואף אשה חסר לב : שטר חוב · לומר אין לי חלק בארץ ולא בפירעון החוב כי גר יהיה זרעך כמו שפי' רש"י בסדר זה : הבושה · שמכר את הבכורה : להנשא ל. · לעשו לפי שהיה מזרע אברהם נתאוה להדבק בו : תרי נינהו כו' · פי' האב"א בתמיה הלא כתוב הוא ענה על"ל ועיין בפרק י"ג ובפ' מקום שנהגו די"ל בניחותא ועי' מזה בירושלמי דברכות בפ' אלו דברים :

רש"י

פירש בן זעף כמו תהי ידך על איש ימינך מוזעף לך : קשה לפני הקב"ה לעקור שלשלת יוחסים ממקומה · שאע"פ שחטא ראובן יחסו כשאר שבטים הה"ד ויהי בשכון ישראל וגו' עד וילך ראובן וישכב וסמיך ליה ויהיו בני יעקב שנים עשר : חד מנהון אמר ליוסף מייחסין ואין מייחסין לראובן והכי כתיב ולו להתייחס לבכורה ולו ליוסף ואין לראובן להתייחס ואחרינא אמר אין מייחסין ליוסף אלא לראובן : קליפת בצלים · כאדם שקולף בצלים כך גליתי אותו : לב חכם לימינו · ישרו של דבר דכתיב וישא את בניו תחלה : האם

פירוש מהרז"ו

ודורש ע"פ מדה ל"א שעבר לארץ בנימין עד הגבול של נוף שסמוך לגבול בנימין : י למדנו שנקראו כו' עד אפרים · מאמר זה נלקה בחסר וחילוף מקום שמקומו בסוף סימן זה וחסר כמ"ש בסמוך : ד"א מה ראה · תיבת ד"א ל"ע ובילקוט ליתא הוא גורס מה ראה כו' : צפה יעקב · לעיל פ"ע ס"י ושם מבואר : מבכה על בניה · אין פי' על בניה ממש אלא על כל השבטים וכאן מקום מאמר למדנו שנקראו ע"ש רחל שנאמר רחל מבכה על בניה ולא סוף דבר לשמה אלא לשם בנה שנאמר אולי יחנן ה' צבאות את שארית יוסף ולא סוף דבר לשם בנה אלא לשם בן בנה שנאמר הבן יקיר לי אפרים · כ"ה לעיל פע"א סס"ב וכ"ה במדרש רות פ' ויאמרו כל העם אשר בשער · ילקוט ירמיה ל"א : יא בני ראובן בכור ישראל · פסוק בדה"א ה' ג' הרי שקראו סתם בכור ישראל כמ"ש כאן בני לאה בכור יעקב ראובן · ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל · והם בכ"מ · ובא הכתוב הג' והכריע היינו סוף פר' א' ולא להתיחס לבכורה פי' ליוסף לא להתיחס לבכורה : וז"ש כאן בכורת ממון נטלה ממנו מראובן ולא בכורת יוחסין : לא לראובן להתיחס · שמ"ש ולא להתיחס לבכירה קאי על ראובן · וצ"ע איך יפרש פסוק ג' בני ראובן בכור ישראל · ואפשר בדקדוק לשון המדרש שראובן עצמו לא יתיחס לבכורה אבל אחרים יתסוהו וצ"ע : ר' יודן בשם ר"א · חושב ששה מיני מעלות של בכורה כנגד ו' פעמים שנזכר בכורת ראובן בתורה וזה ע"פ מדה יו"ד מדבר שהוא שנוי · והם · א' כאן בני לאה בכור יעקב ראובן · ב' בראשית מ"ו ח' בכור יעקב ראובן · ג' שם מ"ט ג' ראובן בכורי אתה · ד' שמות ו' י"ד בני ראובן בכור ישראל · ה' במדבר א' כ' כנ"ל שם ו' כ"ו ה' כנ"ל · ור"ע חושב עוד דבר א' כנגד פסוק וישבו לפניו הבכור כבכורתו ור"י לא חשיב ליה שלא נזכר כאן ראובן בפירוש ובזה פליגי : בכור לבכורה · שלאה בכורה היתה כמ"ש לתת הצעירה לפני הבכירה · וליעקב ד' בכורים מד' אמהות כמש"ל פ"ע סס"ז · וראובן בכור לבכורה ולא יתכן לפרש שהוא הראשון בתורה שנקרא בכור שהרי הכתוב מפורש וימכור את בכורתו : בכור לנחלה · פי' שבכך היה ראוי לו אם לא בלבל יצועי אביו : לעבודה · היינו בימי יעקב בבית אל ע' שנים כמש"ל ס"פ ע"ח וראובן עזר ליעקב ולא שבט אחר : בכור לתשובה · לקמן פפ"ד סימן י"ט אתה פתחת בתשובה תחלה : תחלת דבר ה' בהושע · ב"ב ד' י"ד ובכ"ע ר"פ כ' שההגבאה תחלה לד' נביאים שבימיו ישעיה עמוס מיכה והושע בן בארי ובארי מראובן דה"א ה' ו' בארה בנו הוא נשיא לראובני · וס' הושע הראשון בתרי עשר : יב גליתי מסתריו · ע' בבמ"ר רפ"ע : רב אמר שלשה · כמ"ש ב"ב דקט"ו ובתנחומא ריש וישב ולקמן ר"ס פ"ו על ענה · וכן אהליבמה בת ענה בת צבעון : יג לב חכם · לעיל פע"ד ס"ה וס"כ ועי' פר"א פ"ה באורך : מפני שט"ח · לקמן פפ"ד סימן ב' : מפני הבושה · לעיל ברים הפרשה : יד תני רשב"י · סנהדרין צ"ט ב' וילקוט האזינו כי לא דבר ריק וילקוט תהלים רמז תשס"א : וכתיב ואחות לוטן תמנע היתה פילגש · וכ"ה בסנהדרין שם והם ב' פסוקים · ובא לדרוש מ"ש ותמנע היתה פילגש והרי בפרשה זו עדיין לא נזכרה מי היא ע"כ סדר המדרש ע"פ מדה ל"א וצ"ב כאלו כתיב אלוף לוטן · וגם בזה כוונתו לפסוק כ' שם בפר' ולפסוק כ"ב אלה כו' לוטן וכו' ויהיו בני לוטן וכו' ואחות לוטן תמנע · אלא שהמדרש תפס בקיצור פכ"ט אלוף לוטן שהיה אלוף שר וגדול ואחות לוטן תמנע · וע"ז אמר בפר' הקודמת ע"פ מדה ל"ב ותמנע הזאת אחות האלוף היתה פילגש לאליפז : לשפחה · שהפלגשים נקראו שפחות כמו הגר שפחת שרה וכן נשי יעקב בלהה וזלפה היו פלגשים ונקראו שפחות ב"פ ואנו דורשים ק"ו סתום על יעקב שהיו כולם רוצים לדבק בו : טו ואלה בני צבעון · עי' הגירסא

יפה תואר

ומי לנו גדול במעשים יותר מרחל · ומשני למדנו שנקראו ישראל על שם רחל ומשום כבוד שם ישראל ראויה היא להציב לה מצבה לכבוד ולתפארת מלבד מעשיה הטובים המזכירים את שמה · ועוד תירץ משום שהגליות עתידות לעבור שם · והציב המצבה כדי שידעו העוברים את מקום קבורתה ומ"ש שנקראו ישראל ע"ש רחל ע' לעיל פע"א כי פה חסר מה שנפלם שם : קשה היא שלשלת היוחסין כו' · פי' אם יש אחד הראוי להתמנות לאיזה דבר מפני יחוסו לא נדחה מפני השני · אף שהוא יותר הגון ממנו במעשים וכמו דאיתא בחזית בפ' קמתי אני אע"פ שהיה עזרא יותר הגון מיהושע בן יהוצדק היה ראוי שיהושע ישמש בכהונה גדולה מפני שהוא כ"ג בן כ"ג · שלא תעקר שלשלת יוחסין ממקומה · וה"נ אע"פ שראובן חטא לא נוטל ממנו כבוד בכורתו הראוים לו מיחסו · ומ"מ צריך שיהיה ראוי לכבוד דאל"כ לא חיישינן לשלשלת היוחסין כדאמרינן בפרק כ"ג מתחתיו מבניו מלמד שהבן קודם לכל אדם שבעולם יכול אע"פ שאין ממלא מקום אביו ת"ל אשר ימלא את ידו · וראובן לא נדחה מכבודו כי באמת ראובן לא חטא כדאיתא בפרק במה אשה : בכור לבכורה · כלומר ליוחסין שהוא סתם בכורה כדכתיב ולא להתיחס לבכורה ואתי כמ"ד אין מיחסין ליוסף אלא לראובן · ומ"ש בכור לנבואה פי' כמו דאיתא בפסחים פרק האשה ובפ"ק דב"ב תחלת דבר ה' בהושע וכי עם הושע דבר תחלה והלא ממשה עד הושע היו כמה נביאים א"ר תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו באותו פרק ואלו הן הושע וישעיה עמוס ומיכה : הה"ד כי אני חשפתי את עשו (ירמיה מ"ט) כצ"ל · ומכתוב הזה יש באמת קצת אסמכתא על גילוי מומי ממזרותיהם אבל איך נחפשו עשו נאמר על גילוי אוצרותיו · ומביא את הכתוב הזה משום שהאבן לדרוש שהוליד ממזרים ועי' בבעל העקידה שכתב שכל כוונת התורה בכתיבת יחס עשו לא היתה אלא לגלות חרפתן וזה שממזרים שהולידו בסתר : רב אמר שלשה · וזה יעוש יעלם וקרח אשר שלשתם המה בני אהליבמה שהיתה ממזרת מב' צדדים כדלעיל שענה אביה ממזר היה וגם ענה בא על צבעון אמו והולידה · והאומר ד' מונה ג"כ את תמנע · וזה שאמר קרח דהכא ממזר היה לא נחית למנינא דג' או ד' אבל סובר דכולם בני ממזרות היו ובא רק לאפוקי את קרח הנזכר באלופי עשו שזה כשר היה שאין זה קרח דהכא שנים היו ובא לאפוקי ממ"ד שסיהם חד הוא : מפני שטר חוב · פי' כי הוא לא חפץ לקבל עליו העבדות אשר נאמר לאברהם כי גר יהיה זרעך ועבדום וענו אותם · לכן הלך מפני יעקב אחיו לבלי להיות גר בארץ אחרת · וכשם שלא יקוים עליו כי גר יהיה זרעך · כן לא תפול עליו העבדות : למה לו לדרוש ולומר כו' · פי' למה נכתב זה בקרא ללא צורך · ובתלק מקשה גם על ואחות לוטן תמנע והמדרש לא מביא את הכתוב הזה משום דמזכל לומר כי חפץ לספר פסלותן וכמ"ש לעיל בשם בעל העקידה : מה ראה הכתוב לכתוב ענה ענה תרי זימני · פי' למה כתב וענה בבני שעיר וגם בבני צבעון · דליכא למימר דתרי נינהו מדכתיב הוא ענה משמע דחד נינהו אשר כבר נזכר לעיל וכדאמרי' בגמ' הוא ענה דמעיקרא · ומשני לעולם חד נינהו אלא שבא צבעון על אמו כו' לכן נקרא בן צבעון ומה שנקרא בן שעיר משום דבני בנים הוו כבנים · ועי' בזה בפ' יש נוחלין ובתוס' בפרק מקום שנהגו : ונעשה ענה בן צבעון ובן שעיר כצ"ל :

ידי משה

זה שמה : שנקראו ישראל ע"ש רחל שנאמר הבן יקיר לי אפרים וגו' · כליבו לי ליונים והוציאו זה מדכתיב שיא קבורת רחל עד היום הזה דייק שלא היה ליון ממש אלא שם ישראל הוא ליון וקצ"ל : אפילו בשעת הקלקלה וכו' · דכתיב ויהי בשכון וגו' וילך ראובן וישכב וגו' והיה קלקלה מ"מ סמוך לי' בכור יעקב ראובן : והולידה ענה ונעשה ענה בן צבעון ובן שעיר כו' · אלא שבא צבעון על

ובן צבעון ובן שעיר מ"מ חד הוא · תני [א] האש והכלאים לא נבראו בששת ימי בראשית אבל עלו במחשבה להבראות · כלאים אימתי נבראו בימי ענה · הה"ד (בראשית לו) הוא ענה אשר מצא את הימים במדבר · ר' יהודה בר סימון אמר המיונס · רבנן אמרי המיסו · חציו חמור וחציו סוס · [ב] ואלו הן הסימנין א"ר יונה כל שאזניו קטנות אמו סוסה ואביו חמור · גדולות אמו חמורה ואביו סוס · ר' מנא הוה מפקד לאלין דבי נשיאה דיהון זבנין מן אלין דאודניהון דקיקין מפני שאמו סוסה ואביו חמור · מה עשה ענה הביא חמורה וזיווג לה סוס זכר יצאת ממנו פרדה · א"ל הקב"ה אני לא בראתי דבר של היזק ואתה בראת דבר של היזק · חייך שאני בורא לך דבר של היזק · [ג] מה עשה הביא חכינא וזיווג לה חרדון ויצאת מהם חברבר · [ד] מעולם לא אמר אדם שנשכו כלב שוטה וחיה · (ב) חברבר וחיה · פרדה לבנה וחיה · האש · [ה] ר' לוי בשם ר' נזירא שלשים וששה שעות שמשה אותה האורה · י"ב של ערב שבת · וי"ב של לילי שבת · וי"ב של שבת · [ו] וכיון ששקעה חמה בלילי שבת בקש הקב"ה לגנוז את האורה וחלק כבוד לשבת · הה"ד (שם ב) ויברך אלהים את יום השביעי · במה ברכו באורה · וכיון ששקעה חמה בלילי שבת והתחילה אורה משמשת התחילו הכל מקלסים להקב"ה · הה"ד (איוב לז) תחת כל השמים ישרהו · מפני מה ואורו על כנפות הארץ · וכיון ששקעה חמה במוצאי שבת התחיל החשך משמש ובא ונתיירא אדם הראשון · דכתיב (תהלים קלט) ואומר אך חושך ישופני · מה עשה לו הקב"ה זימן שני רעפים והקישן זה לזה ויצאה האור ובירך עליה · הה"ד (שם) ולילה אור בעדני · אתיא כדשמואל מפני מה מברכים על הנר במוצאי שבת · הואיל ותחלת בריתו · ר"ה בשם ר' יוחנן אף מוצאי יום הכפורים מברכין עליו מפני ששבת האור כל אותו היום :

פרשה פג א ואלה המלכים אשר מלכו וגו' · ר' יצחק פתח (יחזקאל כז) אלונים מבשן עשו משוטיך · א"ר יצחק [ז] נמשלו עובדי כוכבים כספינה · מה ספינה זו עושים לה תורן ממקום אחד והוגנין (א) ממקום אחר · כך עובדי כוכבים · (א) שמלה ממשרקה ושאול מרחובות הנהר · ואלה המלכים · (משלי כ) [ח] נחלה מבוהלת בראשונה · ואלה המלכים · ואחריתה לא תברך (עובדיה א) ועלו מושיעים בהר ציון : ב א"ר אייבו קודם שלא עמד מלך בישראל נצב מלך באדום · ואלה המלכים ר' יוסי בר חנינא בשעה שזה מעמיד מלכים זה מעמיד שופטים · ובשעה שזה מעמיד אלופים זה מעמיד נשיאים · ר' יהושע בן לוי אמר זה העמיד שמונה וזה העמיד שמונה · זה העמיד ח' · בלע יובב חשם הדד שמלה שאול בעל חנן הדר · וזה העמיד ח' · שאול ואיש בושת דוד שלמה רחבעם אביה אסא יהושפט · בא נבוכדנצר (ב) וערבב אלו באלו ובטל של אלו ושל אלו (ישעיה יד) שם תבל כמדבר ועריו הרס · בא אויל ונתן גדולה ליהויכין · בא אחשורוש ונתן גדולה להמן : ג וימת בלע · א"ר אבהו [ט] לבן מלכים שהיה לו דין עם אחד וכלו מזונותיו בא אחד וסיפק לו מזונות · אמר המלך אין לי עסק אלא עם זה שסיפק לו מזונות · כך אמר הקב"ה כבר היתה מלכות עקורה מאדום ובאת בצרה וסיפק להם מלכים · לפיכך אין לי עסק אלא עם בצרה שנאמר (שם לד) כי זבח לה' בבצרה וגו' · א"ר ברכיה אעפ"כ טבח גדול בארץ אדום : ד וימת בעל חנן · ר' לוי ור' סימון · ר' לוי אמר מטיבי אלוהות היו · מהטבאל · שהיו מטיבין עצמן לעבודת כוכבים · בת מטרד · שהיו מעמידין טוריות לעבודת כוכבים · ר' סימון אמר מטיבי נשים היו · מהטבאל · שהיו מטיבין אותה לבעלה ואחר כך טורדין אותה מבעלה · בת מי זהב · טרודים היו במזונותם · מן דעתירין מהו דהבא מהו כספא · אלוף מגדיאל אלוף עירם · יום שמלך לוטיינוס נראה לר' אמי בחלום היום מלך מגדיאל · אמר עוד מלך אחד נתבקש לאדום · אלוף עירם · א"ר חנינא ציפוראה למה נקרא עירם שהוא עתיד לערום תסוריות

מסורת המדרש א ירושלמי ברכות פרק ח' כל הענין · פסחים דף נ"ד · ב ירושלמי כלאים פרק ח' · חולין דף ע"ט : ג חולין דף קכ"ז · ד יומא דף פ"ד · ה שבת דף קי"ט · לעיל פרשה י"א ופרשה י"ב וס"ג · מדרש תהלים מזמור נ"ב · ו פסחים דף נ"ה · עבודת כוכבים דף ח' · פרקי דרבי אליעזר פרק כ' פסיקתא רבתי פסקא כ"ג · ז ילקוט כאן רמז ק"מ · ילקוט יחזקאל רמז שס"ז · ילקוט ד"ה רמז אלף ע"ג · ח ילקוט משלי רמז תתקנ"ט · ילקוט דברי הימים רמז אלף ע"ד כס"ט · ט ילקוט ישעיה רמז ד"ס ·

חדושי הרד"ל

ספ"ט הגי' רשב"ן ונכון : (ב) חברבר וחיה · שבעטתו פרדה לבנה וחיה · כ"ה בירושלמי ברכות שם ובערוך ערך חברבר וכצ"ל : (א) ממקום אחר כו' · עי' שמ"ר פל"ז · ועי' דברים (ז' ט"ו) · ועי' חולין נ"ו ע"ב ע"ש : (ב) וערבב אלו ואלו · כצ"ל וכ"ה בילקוט : לא

חדושי הרש"ש

בכור ישמעאל נביות (ס"פ חיי) ואולי יכוון המדרש שלאה אמו היתה ג"כ בכורה וכדכתיב לתת את הצעירה לפני הבכירה · וכמו שהעיר הא"ע על ותאמר הבכירה (י"ט ל"א) וזה רחוק קצת · ואפשר שיכוון דהרבע בכורות היו לו ליעקב מד' נשיו כדלעיל פ"ע וראובן היה הבכור ראשון בכולם : (א) שמלה ממשרקה כו' · עי' במ"ר פר' י"ד בקרבן נשיא ועי' גם כן במ"ר פר' ל"ז

רש"י

האש וכלאים דבהמה לא נבראו : המיונס · מן חיה : המיסו · הוא כמו אחינו המסו את לבבנו פלגון לבנא לשון חלוקה חציו סוס וחציו חמור : שרכיב סוס על גבי חמור ויצא מהן פרד : סימן זה יהיה מסור בידך כל שאזניו דקות · קטנות אמו סוסיא : אין בעיתו מולין · מולאות שהוון זבנין מן דאודניהון דקיקן וכו' : מה עשה ענה הביא חמורה וזווג לה סוס ויצא ממנה פרדה · והיינו דכתיב אשר מצא את הימים היינו פרדות : הביא חבינא וזווגה לחרדון · זה הצב ויצא חברבר : מעולם לא אמר אדם וכו' ובלבד שהיא פרדה לבנה : האש · מניין שלא נברא בששת ימי בראשית : ל"ו שעות · משעה שעלה במחשבה להוציא ליצירה לאדם הראשון דתניא בפסיקתא שעה ראשונה עלה במחשבה שנייה נתייעץ עם מלאכי השרת :

פרשה פג עושין לה תורן ממקום אחר ומשוטות ממקום אחר רימוס : והוגנין · אותו ברזל שקורין אנק"ר כמו עיגונין ארז מלבנון לקחו לעשות תורן עליך אלונים מבשן עשו משוטיך קרשך עשו שן בת אשורים כמו תדהר ותאשור כך זה ממקום זה וזה ממקום זה שמלה ממשרקה ושאול מרחובות הנהר : נחלה · מבוהלת בראשונה וגו' המלכים שקדמו בבהלה קודם מלכות ישראל אחריתם לא תבורך : הר שעיר שירשו תחלה באדומ' : בא נבוכדנצר וביטל של אלו ושל אלו · ובברייתא דר' יוסי דמ"ע מדות מפרש חזון עובדיה כה אמר ה' אימת בימי יהושפט ומלך אין באדום במקום שעיר ובמקום אחר נצב מלך בעיר הגדולה ובס"ע דר' יוסי מפורש משנפלו אדומיים בימי יהושפט שוב לא העמידו מלך במקום עד היום וכו' : ובאת בצרה וסיפק לה מלכים · יובב בן זרח מבצרה : טביחה גדולה בארץ אדום · לפום הורא · שור גדול דכתיב עשו בנו הגדול אף הקב"ה גדול : מהיטבאל מטיבי אלהות היו · מתקני כמו מטיבי נרים מקשטין לנסים : משהיו מטיבין אותה לבעלה · אח"כ היו טורדין אותה מבעלה בזנות ובתרגום ירושלמי מתרגם בת מטרד גברא טרודא דהוה לעולם כמטרידא כל ימי חייו : עד הרי מעמידין טיראות · פלטרין : דבר אחר בת מטרד · בתחלה טרודין היו לעסוק להרוית מזונותם : בת מי זהב · אמר כך משהעשירו לא היו חוששים לכסף וזהב מי זהב כלומר מהו זהב : עוד מלך א' נתבקש לאדום · עדיין עתיד להעמיד מלכים : ערות תסוריות · גלות אוצרות : בלוטין · ממונה עשיר :

מתנות כהונה

עלו במחשבה להבראות · בע"ש ולא נבראו עד מוצאי שבת ע"י אדם כדאיתא בפרק מקום שנהגו : המיונס · פי' רש"י מין חיה : המיסו · לשון חציה וחלוקה כלומר חצי סוס והמור כד"א הרמונים משימסו ועיין בפרשת שלח בפסוק אחינו המסו : הוה מפקיד כו' · היה מצוה לאותן הממונים על בית הנשיא שיהו קונין מאותן שאזניהם קטנות ועי' רש"י פ' אותו ואת בנו : הביא חכינא גרסינן : חכינא · נחש : חרדון · פי' רש"י צב : האש · מניין שלא נברא בששת ימי בראשית : שלשים וששה כו' · ע"ל פרשה י"א ופרשה י"ב : אך חושך וגו' · לעיל פרשה י"א וי"ב הגירסא יותר נכונה ועיין שם :

פרשה פג הוגנין · פי' רש"י אותו ברזל שקורין אנק"ר כמו אוגנין בפ' המוכר את הספינה וקודם זה כתיב ארז מלבנון לקחו לעשות תורן עליך הרי התורן מלבנון והמשוט מבשן כך אומות העולם הם ממקום זה ובוררים להם מלך ממקום אחר : הכי גרסינן שלא עמד מלך בישראל אבל משמלך מלך בישראל נצב וגו' · ונתבאר היטב בפי' רש"י בחומש ובדברי הימים : וערבב כו' · בילקוט לא גרס ליה : אויל · אויל מרודך : ה"ג וימת בלע אמר רבי אבהו כו' : שהיה לו דין עם אחד גרסי' : כלו מזונותיו · לאותו שהיה מדיין עם בן מלך : ובאת בצרה כו' · פי' רש"י דכתיב וימלוך תחתיו יובב בן זרח מבצרה : מטיבי כו' · מתקנין היטב אלוהות : טוריות · פי' רש"י היכלות ופלטריות ודרש מטרד לשון טוריות : ואה"ב טורדין כו' · מהיטבאל דרש נוטריקון משהטיבו אותה לבעלה אז כלומר לא שהתה אצלו : מטרדין אותה · פרש"י בזנות : ה"ג במזונותם מן דעתירין אמרין מהו דהבא · פירש רש"י בתחלה היו טרודים ואח"כ להעשיר ומשהעשירו אמרו מהו זהב מהו כסף : עוד מלך אחד · אלוף עירם אחר מגדיאל : לערום · לשון ערמה כלומר יצברו אוצרות למנחה לו ורש"י גרס לערות ופירש בו לגלות אוצרות מלשון ערות יסוד עד צואר [נ"א אבוה כל עוברי דרך] : תיכוריות · אוצרות : מלמהין

יפה תואר

ר' יצחק פתח כו' · בא לתרץ למה מנה פה הכתוב את מלכי אדום אשר מלכו לפני מלך מלך בישראל כי בא בזה לספר בגנותם כי לא מלאו להם מלך מקרבם · אבל הקימו להם ממשרקה מארץ אחרת וכן אינך לא היו בני אלים · ועמ"ש הרמב"ן ע"ז ואין דבריו מוכרחים ועמ"ש לקמן : נחלה מבוהלת בראשונה · כלומר כמה שקימו מלכים לפני מלך מלך בישראל לכן מלכותם לא תקום : זה העמיד שמונה · פי' בזה ברש"י בחומש אך טעות נפלה בדבריו כי מ"ש ובימי שאול כתיב אין מלך באדום נצב מלך נ"ל יהושפט במקום שאול : עקורה מאדום · לפי שלא היה להם מלך בן מלך כדאיתא בפ"ק דע"ז ולכן אילולי שהספיקה להם בצרה כמלך היתה המלכות עקורה מהם · ולפ"ז סובר המדרש שבצרה איננה מאדום וחולק על הא דאיתא במ"ר פי"ד דסובר שבצרה מאדום ע"ש : יום שמלך לוטיינוס · זה לאטינים שבימיו

פירוש מהרז"ו

הנכונה ב"ב ד' קט"ו ובתנחומא ריש וישב ועי' לעיל סי' י"ב : האש והכלאים · ירושלמי ברכות פ"ח על המשנה בש"א נר ומזון כו' כל הענין עד סוף הפ' היא משם ופי' שנתן בכח הבריאה ולא נבראו בפועל ממש : את הימים · על שתיבה זו זרה דרשה עפ"מ ממעל מל"י המיונס פרד והמיסו פי' חצי וכ"ה במ"ע: דאודנייהו דקיקין · עי' חולין דע"ט ושם אי' דלהוון דמיין להדדי ועיקר הכוונה שיקח תמיד מין א' ונתן סימן לקחת מין שאזניהם קטנים : דבר של היזק · פי' מין של היזק : האש · דאמר לעיל שלא נבראו אלא עלה במחשבה ופי' שנתן בכח הברואים · ואימתי יצא אל הפועל כו' במוצ"ש והמאמר בירושלמי שם ולעיל פי"א בכ"ב וס"ג ומבואר :

פרשה פג סימן א אלונים מבשן · וענין הפרשה שחושב שם כל עניני ספינה תורן גם משוט כו' ולא הזכיר העיקר היא הספינה וז"ש שנמשלו לספינה · ועי' שמ"ר ר"פ ל"ז ושני המאמרים מלמדים זע"ז · ומה שחסר כאן מילא כאן: ב קודם שלא כו' · נ"ע מאי קמ"ל הלא מפורש במקרא לפני כו' ונ"ל באמת שבא לדרוש פסוק שבסוף מ"א (כ"ב מ"ז) שהכוונה קודם מלוכת שאול וכמ"ש רש"י בחומש כאן · ועי' מ"ב (ח' כ') · ועי' שי"ר פסוק אל תראוני ראיה לזה : נשיאים · עי' שמ"ר פט"ו סי' ד' : בא אויל כו' · כמ"ש בסוף ירמיה ויתן את כסאו וגו' · בא אחשורוש ונשא את המן שבא מעמלק ואח"כ חזר והשפילו ונשא למרדכי והמדרש קיצר במה שהיה ידוע מהמקראות ומכאן ואילך נסתמה הנבואה כי אסתר סוף נביאים : ג עי' ירמיה מ"ט כ"ב ומ"ח כ"ד ועי' במ"ר פי"ד ס"ד : עקורה · עי' יפ"ת שפי' ע"פ גמרא דפ"ק דעבודת כוכבים (דף י' ע"א) ונ"ל לפרש מלת עקורה מלשון הז"ל פ"ב דמ"ק (דף י"ב סוף ע"א) הלכות מועד כו' לומר שהן עקורות כו' ופירש רש"י כאשה עקרה כו' ע"ש · מהרי"ב : ד וימת בעל חנן · וס"ד ושם אשתו כו' והוקשה לו מ"ש אלו שם אשתו ויחוסה ולא אצל כולם ע"כ דורש ע"פ מדה כ' אא"ע מדה כ"ו וממשל · ומ"ש מטיבים פי' מקשטים וכמש"ל פר' כ"ג סס"ב ופכ"ו ס"ה ודורש ע"פ מדת נוטריקון : טרודים במזונותם · בתחלה שהיו עניים היו מבקשים אוכל לנפשם ואח"כ כשנתעשרו היו מבקשים כסף וזהב : היום כו' · עי' פרש"א פל"ח באריכות מענין זה : לערום כו' · מלשון ערימה שפירש

ידי משה

על אמו והולידה ענה ונעשה ענה בן צבעון ובן שעיר כי שעולם שברו שהוא בן שעיר והקשה הרא"ם ודילמא שעיר בא על כלתו אשת צבעון והולידה ענה ונמצא ג"כ שהוא בן צבעון ובן שעיר ותירץ לפי שבאו זה צריך אתה לומר שקלקל צבעון ובא על כלתו אשת ענה והוליד את אהליבמה כמו שפי' רש"י בחומש בד"ה בת ענה בת צבעון ע"ש וזה אין הקלקלה במקולקל משא"כ שתטאו שניהם צבעון ושעיר ולא מצינו שחטא שעיר בשום מקום עכ"ל : נחלה מבוהלת בראשונה וגו' · פי' שמלכים שקדמו בבהלה קודם מלכי ישראל אחריתם לא תברך :

א"ר איבו כו' עד בא אחשורוש ונתן גדולה להמן · בל כוונתם רוצים לומר שיעקב ועשו אח"א שמלכי בפעם א' אלא ולאום מלאום וגו' ע"ד אתמלאה החרבה אמר עוד מלך אחד נתבקש לאדום פי' רבי אמי אמר מאמר שמלך היום לוטיינוס ונראה לו בחלום שהוא מגדיאל כמצא שלא יהיה לאדום עד ביאת משיח אלא מלך אחד שנקרא עירם ועל זה מביא לראיה דברי ר' חנינא וכו' אמר ר' לוי מעשה וכו' פי' שמביא ראייה לדברי ר"ח שנקרא אליהו בחלום לשלטון שלא יזוזו האוצרות כי הם מוכנים למלך משיח וק"ל : טרודים הם במזונותיהם · זה בילקוט ליתא וראיתי עוד גירסא טרודים הם בעשיה

למלך המשיח · א"ר לוי מעשה בשלטון אחד ברומי שהיה מבזבז תסווריות של אביו · נראה לו אליהו בחלום א"ל אבותיך מצמתין ואת מבזבז ולא זז עד שמלאן : ה) [א] התבן והקש והמוץ מריבים (מדינים) זה עם זה זה אומר בשבילי נזרעה השדה וזה אומר בשבילי נזרעה השדה אמרו החטים המתינו עד שתבואו הגורן ואנו יודעין בשביל מה נזרעה השדה · באו לגורן ויצא בעל הבית לזרותה הלך לו המוץ ברוח · נטל את התבן והשליכו על הארץ ונטל את הקש ושרפו · נטל את החטים ועשה אותן כרי וכל מי שרואה אותן מנשקן · המד"א (תהלים ב) נשקו בר פן יאנף · כך אומות העולם הללו אומרים אנו עיקר ובשבילנו נברא העולם · והללו אומרים בשבילנו נברא העולם · אמרו להם ישראל המתינו עד שיגיע היום ואנו יודעים בשביל מי נברא העולם · הה"ד (מלאכי ג) כי הנה היום בא בוער כתנור · ועליהם הוא אומר (ישעיה מא) תזרם ורוח תשאם וסערה תפיץ אותם · אבל ישראל ואתה תגיל בה' קדוש ישראל תתהלל :

סדר וישב

פרשה פד א וישב יעקב · [ב] כתיב (שם נז) בזעקך יצילוך קבוציך · תני פינוסו וכינוס בניו הצילו מיד עשו · ואת כולם ישא רוח יקח הבל זה עשו ואלופיו · והחוסה בי ינחל ארץ · זה יעקב · וישב יעקב : ב) (משלי כח) נסו ואין רודף רשע וצדיקים ככפיר יבטח · [ג] ערק רשיעא ולא רדיפין ליה דכתיב וילך אל ארץ · [ד] רבי אליעזר אמר מפני שטר חוב · ור' יהושע בן לוי אמר מפני הבושה · וצדיקים ככפיר יבטח · וישב יעקב : ג) (איוב ט) אם שוט ימית פתאום · [ה] אנטונינוס שאל את רבינו א"ל מהו דכתיב אם שוט ימית פתאום · א"ר גזור דיסב מאה מגלבין והוא יהיבין מאה דינרים דין סכום לדין ודין סכום לדין ולא מפקין מידיה כלום כענין הזה מלעיג על המוכה · (שם) למסת נקיים ילעג · א"ר אחא בשעה שהצדיקים יושבים בשלוה ומבקשים לישב בשלוה בעולם הזה השטן בא ומקטרג אמר לא דיין שהוא מתוקן להם לעולם הבא אלא שהם מבקשים לישב בשלוה בעולם הזה · תדע לך שהוא כן יעקב אבינו ע"י שבקש לישב בשלוה בעוה"ז נזדווג לו שטנו של יוסף · וישב יעקב · (שם ג) לא שלותי ולא שקטתי · (א) לא שלותי מעשו ולא שקטתי מלבן ולא נחתי מדינה · ויבא רוגז · בא עלי רגזו של יוסף : ד) ד"א וישב יעקב וגו' · אברהם גייר גיורים · הה"ד (בראשית יב) ויקח אברם את שרי אשתו · [ו] א"ר אלעזר בשם ר' יוסי בן זימרא אם מתכנסין כל באי העולם לבראות אפילו יתוש אחד אינן יכולין ואת אומר ואת הנפש אשר עשו בחרן · אלא אלו הגרים שגייר אותם אברהם ולמה אמר עשו ולא אמר גיירו ללמדך שכל מי שהוא מקרב את הגר · כאלו בראו · תאמר אברהם היה מגייר ושרה לא היתה מגיירת תלמוד לומר ואת הנפש אשר עשו בחרן אשר עשה אין כתיב כאן אלא אשר עשו · (ב) א"ר חוניא אברהם היה מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים · ומה ת"ל אשר עשו אלא מלמד שהיה אברהם אבינו מכניסן לתוך ביתו ומאכילן ומשקן ומקרבן ומכניסן תחת כנפי השכינה · יעקב גייר גיורים דכתיב ויאמר יעקב אל ביתו וגו' ויתנו אל יעקב וגו' ביצחק לא שמענו והיכן שמענו רבי יצחק ותאני לה משום רבי הושעיא

מסורת המדרש א שיר השירים רבה פרשה ז' פסוק ג' · מדרש תהלים מזמור ב' · אגדת בראשית פרק כ"ג · ילקוט דברי הימים רמז תתע"ס · ב אגדת בראשית פרק נ"ו · ילקוט כאן רמז קמ"ג · ילקוט ישעיה רמז תמ"ט · ג ילקוט משלי רמז תתקס"א · ד לעיל פרשה פ"ב וש"נ · ה ילקוט איוב רמז תתק"ד · ו ילקוט איוב רמז תתנ"ו · ז לעיל פרשה ל"ט וש"נ ·

חדושי הרד"ל

(א) לא שלותי מלבן ולא שקטתי כו' · כ"ה בילקוט איוב ובזוהר קע"ט וכצ"ל : (ב) א"ר חוניא אברהם כו' · כצ"ל :

מתנות כהונה

מצמתין · קבצו וצמתו האוצרות : עד שמלאן · פירש"י בעלילות בא על בני אדם ומלאן בשוחדות שהיו משחדין אותו : לזרותה · כל"א הנה הוא זורה הגורן :

פרשה פד קבוציך · דרש בזעקך לשון קבוץ כל"א ויזעק סיסרא וכן הרבה : כנוסו כו' · שכנסו עצמן לתפלה שנאמר הצילני גא כן הוא בילקוט ישעיה בהדיא : ערק רשיעא ולא רדיפין ליה גרסינן · פי' בורח הרשע ואין רודף אותו : אל ארץ וגו' גרסינן · ונתבאר לעיל פרשה פ"ב : גזור דיסיב כו' · כלומר משל למלך שגוזר על אחד שיקבל מאה מכות ויתנו לו מאה דינרין : מגלבין · רצועות · כלומר מכות ברצועה : דין סכום כו' · כלומר מנין המכות מכוונים נגד מנין הדינרים אם יקבל המכות יקח הדינרין ואם לא יקבלם לא יקח כלום והמוכה לא יוכל לסובלם כולם או מת בתוכם ולפיכך לא יקח כלום ונשאר בלעג ובחרפה כענין זה אין כל בריה יכולה לקבל יסורים כפי תגמולו ונשאר בלעג ובחרפה על היסורים שקבל בחנם : בשעה שהצדיקים כו' · דרש למסת כמו מסת נדבת ידך כלומר כשהם בשלוה ודי שלום בההיא ילעג להם והשטן מקטרג עליהם כדמפרש ואזיל : שטנו של יוסף · הענין של יוסף היה לו לשטן לטרדו ממנוחתו ודייק מדכתיב וישב יעקב : ה"ג שרי אשתו וגו' · ודייק סיפיה דקרא ואת הנפש אשר עשו וגו' : ר' חוניא משמע ליה אשר עשו עשייה ממש בגוף ונפש וזהו על ידי שמאכילם ומשקה אותם וכדמפרש ואזיל : אלא ביתו וכו' · משמע ליה עבדיו ובני ביתו דאי בניו היה לו לומר אל בניו כמו שאומר בכל מקום ועוד אנשי קודש כמותם ח"ו שימצא בידם אלהי נכר · ורש"י פי' דדייק מדכתיב עמו גרים שגייר היה עמו : ביצחק לא שמענו · מהכתוב שגייר גיורים :

רש"י

אבותיך מקבצין ממון ואתה מבזבז : ולא זז עד שמלאן · העליל על בני אדם ומלאן כסף וזהב משוחדות :

פרשה פד בזעקך · לשון כינוס כמו ויזעק סיסרא : כינוסו וכינוס בניו · שכינס בניו ונשיו למחנות : מפני שטר חוב · של גלות : מפני הבושה · שאבד הבכורה : מגלבין · רצועות : דין סכום לדין · זה מספיק לזה : אבינו יעקב על ידי שביקש לישב וגו' נזדווג לו שטנו של יוסף · דכתיב וישב יעקב וסמיך ליה אלה תולדות יעקב יוסף אירע מעשה יוסף : עמו · גרים שגייר היו עמו : מגוירי

פירוש מהרז"ו

קבוץ ואסיפה וכמש"ל פע"ח ס"ס י"ב מנחה ישיבו : ג מעשה כו' · ע"ל פס"ז ס"ו והכוונה שם כמו כאן שזה טעם מילוי האוצרות : ה התבן והקש · דורש סמוכין שאח"ז כתיב וישב יעקב · ועי' פסיקתא רבתי פ"ו ס"ד שי"ר ס"פ שרכך בטנך : כי הנה · ע"ל פע"ח ע"פ ויזרח לו השמש :

פרשה פד סימן א בזעקך יצילוך · גירסת הילקוט (ישעיה נ"ז) יצילוך שנאמר הצילני נא וגו' · ופי' בזעקך הצילני יצילוך דמאחר שלא פי' הזעקה בהכרח שמפורש כאן · שמהתשובה יצילוך הרי שהזעקה היה הצילני · וע"פ מדה י"ז דורש כאן מדה ס' · ויותר מבואר לפי מ"ש לעיל ריש פע"ד זעקתי אליך ה' אמרתי אתה מחסי חלקי בארץ החיים · בזעקך כמ"ש זעקתי · אמרתי אתה מחסי זהו מ"ש והחוסה בי · חלקי בארץ החיים · זהו ינחל ארץ · וישב יעקב בארץ ושם איתא מה אמרתי חלקי בארץ החיים שוב אל ארץ אבותיך וכן כאן ודוקי ומ"ש כינוסו וכינוס בניו והיל"ל כינוסו עם בניו · אך הענין שהתפלה נקרא כינוס כי בית התפלה נקרא ביה"כ ולא נקרא כן כל בית שמתכנסין בו כי התפלה עיקרה ההכנעה אסיפת האברים והכחות אל הלב · והגאוה היפך זה כמ"ש לעיל פס"ג ס"ח · וזהו קיבוציך כנוסו וכינוס בניו : ב נסו ואין רודף · ילקוט משלי ל"ח : מפני שט"ח · לעיל פפ"ב סי"ג וש"נ · וכן מ"ש מפני הבושה · ועי' פר"א פרק ל"ח באריכות : ג אם שוט · וס"ד למסת נקיים ילעג · ופי' לסכום ומנין מעות כנגד סכום של שוט שממית · והסכום מעות שהבטיח המכה בעד שיסבול המוכה · ואם לא יוכל לסבול יהיה ללעג שלקה ואינו מקבל מעות ועי' מ"כ · ויתכן לפרש סכום מעות שהמוכה נותן אחר שאינו יכול לסבול · וכמ"ש במכילתא ריש בשלח משל לעבד שקנה דג רע ומבאיש מן השוק וגזר עליו אדונו או שיתן מאה דינרין או שיסבול מאה מכות או שיאכל הדג ובחר לאכול הדג ולא יכול וקבל לסבול המכות ולא יכול ושילם מאה דינרין והיה ללעג : בשעה שהצדיקים · דורש למסת נקיים בא"א השייך לענין הפרשה לסכום הבטחת טובה שנתן לנקיים ילעג שאין קיום לשוחן בעוה"ז : לא שלותי ולא שקטתי · הפסוקים האלה אמרם איוב על צרתו ויסוריו ואיך דורש על יעקב · אך חז"ל דורשים מדה ע"ו שאיך יאמר לא שלותי ולא שקטתי הלא כתיב באיוב כ"ז שאמר שליו הייתי וגו' והם בכ"מ · והכריע מפסוקים שלפני פסוק לא שלותי לגבר אשר דרכו נסתרה ויסך אלוה בעדו כי לפני לחמי וגו' והגבר הוא יעקב כמ"ש בישעיה למה תאמר יעקב וגו' נסתרה דרכי מה' והוא אשר כי לפני לחמי אנחתי תבא וגו' כמ"ש ויתאבל על בנו וגו' · כי פחד פחדתי וגו' וכמ"ש וירא יעקב מאד ויצר לו · והוא אמר לא שלותי ולא שקטתי וגו' · ואמר ד' לבונה של נרות על ד' מיני נרות שהשיגוהו ועי' שמ"ר ריש פכ"ו ומש"ס · ואחר כתבי זאת מצאתי באג"ב פ' ס"א וז"ל ד"א למה תאמר יעקב וגו' נסתרה דרכי מה' וגו' זב"ב גבר אשר דרכו נסתרה ויסך אלוה בעדו וגו' ואמר איוב שהוא דומה לגבר אשר דרכו נסתרה : בא עלי רוגזו של יוסף · כמ"ש בעל החלומות הלזה בא ויהי כאשר בא יוסף ויפשיטו · וזהו ויבא רוגז : ד וישב יעקב · בארץ מגורי אביו והיל"ל וישב יעקב בחברון ע"כ דורש שבא להודיע מה עשה שם וה"ת מגורי כו' : ויק אברהם · עיין לעיל פל"ט ס"ד וש"נ : ומת"ל אשר עשו · פי' באיזה אופן עשו : ויאמר יעקב · הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם וכן ויתנו ליעקב את אלהי הנכר :

יפה תואר

שתחילה לשון לאטיין ועמ"ש בזה סרב ר"י אברבנאל בישעיה סוף נבואת כ"ג : התבן והקש כו' · מוכח הנה לפרש לנו כי עיקר התכלית בארץ היא התורה · ומביא פה שלשה מינים תבן קש ומוץ כי גם בין העמים הקדמונים נחלקו לשלש כתות · יש אשר שמרו ז' מצות בני נח בשביל שהקב"ה צוה להם והמה נמנו בין חסידי או"ה שיש להם חלק לעוה"ב · ויש להם תכלית כמו שיש תכלית לתבן לבהמה עניינים . ויש השומרים את המצות האלה בשביל כי הן נמוסיות ושכליות ולא בשביל שה' צוה להם · וגם להם יש תכלית כמו לקש אשר הוא דבר מועיל אבל לא יועיל כמו התבן · ויש שלא היה להם דת כלל והמה נחשבים כמוץ : כתיב בזעקך יצילוך קבוציך · משום דק"ל למה כתיב פה וישב יעקב וגו' הלא כבר כתיב למעלה כי יעקב בא אל אביו ועשו הלך לשעיר · לכן דרש כי בא לספר הזכות למה זכה יעקב לגור בארץ כנען ועשו נדחה מפניו · בשביל אלה תולדות יעקב · כי התפלה שהתפללו בקיבוץ עמדה לו וז"ב כינוסו וכינוס בניו כו' פי' שתפלה שהתפללו בכינוס וע' לעיל פע"ה כל חד וזכותיה תקים ליה : נסו ואין רודף וגו' · והע"ג דגם מפני השט"ח ועמ"ש לעיל פפ"ב סי' י"ג · אבל טעם בזה כי החוב לא יוכל לפול עליו כי לא יקרא זרע ביצחק אלא ביעקב וכדדרשינן כי ביצחק יקרא לך זרע ולא כל יצחק : גזור דיסב מאה מגלבין כו' · כ"ה המנהג גם היום בארץ ישמעאל שהמוכה צריך לשלם סכום הדינרין לפי סכום המכות שיקבל · ואם אין לו לא יוציאו מידו כלום · והמוכה ירויח את הדינרים · וז"ש איוב כדרך לעג כי אתם אומרים אשר ראוי לאדם לסבול יותר ולשלם ג"כ בעד המכות אשר יקבל וזה השוט המית פתאום ילעג למסת (פי' התשלומין וכמו מסת נדבת ידך) אשר יצא נקי מזה ולא ישלם : בשעה שהצדיקים יושבין בשלום · ודרש למסת מלשון גם להתנוסס ופי' הכתוב אם השוט העובר על העולם להמית · הוא רק ללעג על הנקיים שהפליס להתנשאות ולזכות בב' עולמות · ולא יספיקו נפשם בחלקם הצפון לעוה"ב · וטעם הקטרוג הזה משום שהצדיק צריך לשמור תמיד בלבו כי הוא פה בארץ רק באורח נטה ללון · ואין לו לדאג יותר מדאי על המלון אשר מהר יעבור ממנו · ולפעמים הדאגה הואת בעד העוה"ז תסיר לבו מעבודת ה' · לכן נחשבת זאת לחטאה לפניו : נזדווג לו שטנו של יוסף · י"ע דבא לתקן למה כתיב ביעקב וישב ובאביו כתיב לשון גור בארץ מגורי אביו ועוד · וז"ש ע"י שבקש יעקב אבינו לישב בשלום פי' במקום שאבותיו לא היו רק גרים · לכן נענש וקרה לו המקרה עם יוסף בנו : וישב יעקב לא שלותי וגו' · הנה הצרות המתרגשות לבוא על האדם הן מד' פנים · אם בגופו ואם בממונו · ואם בכבודו ואם בבניו · ולכן דרשו לעיל ויבוא יעקב שלם בגופו ובממונו ובניו ותלמודו כי תלמודו הוא כבודו הודו והדרו · והנה איוב לקה בארבעתן אלו · בגופו שנלקה בשחין רע וממונו כדכתיב הבקר היו חורשות וגו' ובבניו והנה רוח גדולה וגו' ובכבודו כדכתיב כבודי מעלי הפשיט וזו היתה לו לחרפה כי זה העם לא היה קמו כנגדו וכמ"ש ז"ל על פסוק כי אירון המוני רבה ובוז משפחות יחיתני · וע"ז אמר לא שלותי פי' בגופי כי עיקר השלוה היא בגוף אם בריא הוא · ולא שקטתי פי' בממוני כי הכסף וההון מביאים שקט לאדם · וכתיבה נשגבה ישב העשיר במשכיתו · ולא נחתי פי' בכבודי כי בכבוד ינוח האדם ע"ד והיתה מנוחתו כבוד · ואמר עוד ויבוא רוגז פי' כי כאשר אבדתי את בני בא הרוגז וזה ע"ד הנה נחלת ה' בנים וגו' כחצים ביד גבור כן בני הנעורים וגו' לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער ועתה יכעיסוהו בני נבל וירגיזוהו ואין לו תומך ועוזר · וככל הדברים האלה קרה ג"כ עם יעקב · ולכן מביא את הפסוק מאיוב על יעקב · כי גם הוא לקה בארבעתן · צרת עשו היתה בגופו כי ירא פן יפגעני בחרב והולך נגד מקומו וע"ז

ידי משה

ולא יכלתי להולמו פירושו ורש"י גורס בתחלה שרודים היו לסרוות טירותם ולא גרס במזונתם וגם מביא רש"י גירסת הירושלמי וז"ל מעשיו מטיבין אותם לבעלה היו טורדין אותה מבעלה בזנות ובתרגום ירושלמי איתא מתורגם בת מטרד גברא טרודא דשוה לעולם כמטרידא כל ימי חייו ולא ידעתי פירושו של רש"י והתרגום וגם גירסת המדרש מזונות מאי בעי הכא ול"נ לגרוס דקאי אכל על זנות ובמקום במזונתם ל"ל בזונתם וה"פ שהיו טורדין יותר אחר זנותם מן דעתרין פי' מן עשירות יותר היו רודפין אחר זנות מן כסף וזהב שהיו אומרים מה נחשב כסף וזהב נגד תאוות זנות כצ"ל או יכול להיות שרודים היו במזונתם מן דעתירן פי' מן העושר גדול שהיה להם מקדם ובשביל הזנות אבד העושר ההוא ולא היה להם אפי' מזונות עד שהיו אומרים למי כסף וזהב ע"ד בעד אשה זונה עד ככר לחם כצ"ל : ביקש לישב בשלוה נזדווג לו שטנו של יוסף וכו' ד"א שהיה מגייר גרים · פירוש לפי שאין מקבלין גרים בימי שלמה וכו' רק בזמן שישראל טרודים ואינם יושבים בשלוה ויעקב ביקש לישב בשלום

רבה בשם ר' יהודה בר סימון כאן כתיב וישב יעקב בארץ מגורי אביו מאי מגורי אביו מגיורי אביו: ה מה כתיב למעלה מן הענין ואלה המלכים וגו' וכתיב הכא וישב יעקב · א"ר חוניא א משל לאחד שהיה מהלך בדרך וראה כת של כלבים ונתיירא מהם וישב לו ביניהם · כך כיון שראה אבינו יעקב עשו ואלופיו נתיירא מהם וישב לו ביניהם · א"ר לוי ב משל לנפח שהיה פתוח באמצע פלטיא ופתח בנו זהבי פתוח כנגדו וראה הבילות של קוצים ונכנסו למדינה אמר אנה יכנסו כל החבילות הללו והיה שם פקח אחד א"ל מאלו אתה מתיירא גץ אחד יוצא משלך וגץ אחד משל בנך ואתה שורפן · כך כיון שראה אבינו יעקב עשו ואלופיו נתיירא · א"ל הקב"ה מאלו אתה מתיירא גץ אחד משלך וגץ א' משל בנך ואתם שורפים אותם כולם : הה"ד (עובדיה א) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה · (ג) וישב יעקב · כך אמרו חכמים אלה תולדות יעקב יוסף · התולדות הללו לא באו אלא בזכותו של יוסף ובשבילו · כלום הלך יעקב אצל לבן אלא בשביל רחל · התולדות הללו היו ממתינות עד שנולד יוסף · הה"ד (בראשית ל) ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף · ג כיון שנולד שטנו של אותו רשע ויאמר יעקב אל לבן שלחני ואלכה · מי מורידן למצרים יוסף · מי מכלכלן יוסף · ד הים לא נקרע אלא בזכותו של יוסף · הה"ד (תהלים עז) ראוך מים אלהים ראוך מים יחילו נתן תהום קולו · גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף · א"ר יודן ב"ר שמעון אף הירדן לא נקרע אלא בזכותו של יוסף · ד"א וישב יעקב · כך אמרו החכמים לא נהנה יעקב אבינו ממושב עד שגר במגורי אבותיו ואיזו זו ארץ כנען ששם גר יצחק אביו · ד"א מגורי בגימטריא מאתן וחמשין ותשע מיום שאמר הקדוש ברוך הוא לאברהם ידוע תדע עד שעה שנתיישב יעקב אבינו בארץ מגורי אביו : ו א"ר שמואל בר נחמן ה אלה תולדות יעקב יוסף לא היה צריך קרא למימר כן אלא אלה תולדות יעקב ראובן · אלא מה ת"ל יוסף אלא שכל מה שאירע לזה אירע לזה · ו מה זה נולד מהול (א) אף זה נולד מהול · מה זה אמו עקרה אף זה אמו עקרה · מה זה אמו ילדה שנים אף זה אמו ילדה שנים · מה זה בכור אף זה בכור · מה זה נתקשה אמו בלידה אף זה נתקשה אמו בשעת לידה · מה זה אחיו שונא אותו אף זה אחיו שונאים אותו · מה זה אחיו בקש להרגו אף זה בקשו אחיו להרגו · מה זה רועה אף זה רועה · זה נשטם וזה נשטם · זה נגנב שתי פעמים וזה נגנב שתי פעמים · (ד) זה נתברך בעושר וזה נתברך בעושר · זה יצא לחוצה לארץ וזה יצא לחוצה לארץ · זה נשא אשה מחוצה לארץ וזה נשא אשה מחוצה לארץ · זה הוליד בנים בחוצה לארץ וזה הוליד בנים בחוצה לארץ · זה ליוהו מלאכים וזה ליווהו מלאכים · זה נתגדל ע"י חלום וזה נתגדל ע"י חלום · זה נתברך בית חמיו בשבילו וזה נתברך בית חמיו בשבילו · זה ירד למצרים וזה ירד למצרים · זה כלה את הרעב וזה כלה את הרעב · זה משביע וזה משביע · זה מצוה וזה מצוה · זה מת במצרים וזה מת במצרים · זה נחנט וזה

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ק"מ כל הענין · ילקוט עובדיה רמז תקמ"ט · ב תנחומא כאן סימן א' · אגדת בראשית ריש פרק נ"ח · ועיין בבא בתרא דף קכ"ג · ג לעיל פרשה ע"ג · ילקוט ויצא רמז ק"ל · ד לקמן פרשה פ"ז · מכילתא בשלח פרשה ג' · תנחומא כאן סימן ט' וסדר נשא סימן ל' · מדרש תהלים מזמור ק"ד · ילקוט כאן רמז קמ"ו · ילקוט בשלח רמז רל"ג · ילקוט נשא רמז תשט"ז · ילקוט תהלים רמז תתי"ז · ה במ"ר פי"ד סי' ס' וש"נ · ו תנחומא סדר נח סימן ה' וסדר מקץ סי' ג' · אדר"נ פרק ב' · מדרש תהלים מזמור ט' · עיין לעיל פרשה ס"ג ·

חדושי הרד"ל

(ג) וישב יעקב וגו' · אלה תולדות יעקב יוסף כך אמרו חכמים התולדות הללו כו' כצ"ל : (ד) זה נתברך בעשר וזה נתברך בעשר · כצ"ל · וכ"ה לסדיא בבמ"ר שם ובילקוט כאן ובפר"א ס"פ ל"ב בעשר ברכות נתברך יעקב נגד י' מאמרות · וכן יסד הקליר ביוצר יום א' של ר"ה זכר מברך גביר בעשר ונמנו כאן כ"ד דברים שבוה יעקב ליוסף וסימנך כדכ"ד · (וזהו שמשותיך ששניהם נקראו שמם ביוסף

חדושי הרש"ש

(א) אף זה נולד מהול · נראה דיליף מהא דבלידתו אמרה אמו אסף אלהים וגו' ועפ"מ דאיתא לעיל פ"פ

רש"י

מגויירי אביו גריס שגייר אביו: הים לא נקרע אלא בזכות יוסף · גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה וסמיך ליה ראוך מים יחילו אלו היו מי הים : אף הירדן לא נקרע אלא בזכותו · דכתיב הים ראה וינס וילא התולה ואף הירדן תסוב לאחור בזכותו : זה רועה · את אחיו : וזה רועה · ללבן : זה נשטם · וישטום עשו את יעקב : וזה נשטם · וישטמוהו בעלי חצים : זה נגנב ב' פעמים · גנובתי יום וגנובתי לילה : וזה נגנב ב' פעמים · כי גנוב גונבתי : זה נתברך בעושר · ויתן לך : וזה נתברך בעושר · וממגד ארץ ומלואה וגו' : זה נתגדל על ידי חלום · דכתיב ושא עיני וארא בחלום והנה וגו' : וזה נתגדל על ידי חלום · של פרעה : זה נתברך בית חמיו · לבן דכתיב נחשתי ויברכני ה' בגללך : וזה נתברך בית חמיו · פוטיפר דכתיב ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף : זה מצוה · ויכל יעקב לצוות : וזה מצוה · ויצו יוסף את

מתנות כהונה

מגורי · דייק מלשון גירות דאל"כ בארץ ישיבת אביו מבעי ליה : כלבים כו' וישב לו ביניהם · שאז מניחים אותו ובספרים אחרים גרסי' כת של שונאים וצ"ל שכיון שיושב הוא ביניהם בטוחים הם ממנו שלא יפרסם רשעתם או כיון שמראה עצמו שלבו שלם עמהם ומבקש אהבתם מניחים אותו : פלטיא · רחוב גדול כמו סרטיא ופלטיא דמס' עירובין : ה"ג פלטיא ופתח בנו זהבי כו' : זהבי · צורף הזהב : גץ · ניצוץ כד"א בנ"ק גץ היוצא מתוך הפטיש : התולדות הללו היו ממתינות · הרי זה כמו ד"א : ויהי כאשר ילדה וגו' · עיין בפירש"י בפרשה ויצא : הים נקרע בזכות יוסף · פי' רש"י מים אלו מי הים מדסמיך ליה גאלת : אף הירדן כו' · כמו שדרשו חז"ל הים ראה וינס בזכות וינס החוצה זה יוסף כדלקמן בפרשה פ"ז וסמיך ליה הירדן יסוב לאחור : מאתים וחמשים ותשע · צ"ל דחשיב כפי מה שכתוב מיתת יצחק קודם ישיבת יעקב אע"ג שהיה י"ב שנה אחר מכירת יוסף כמו שהוכיח רש"י הרי ק"פ של חיי יצחק ובלידת יצחק היה אברהם בן ק' שנה וסבירא ליה שבשעה

שא"ל ידוע תדע היה אברהם בן כ"א שנה הרי מאותו יום עד ישיבת יעקב היה מאתים שנה והמשים ותשעה שנה ובסדר עולם יש שהיה אברהם באותו פרק בן ע' שנה ולפי זה לא הדע לכוון החשבון והאב"א כתב שלא ידע מבוא לחשבון הזה כלל : (אמר המגי"ה ואבא מורי היפים מוהר"ר פנחס נשיא הלוים י"ץ יגע ומצא החשבון לדק על דרך הכתוב ערם אלך בבטן וגו' ר"ל משנולד אברהם · ופי' שאמר לאברהם ר"ל על אברהם וכו' היו רל"ע שנים כי בן ק' היה כשנולד יצחק · יצחק בן ס' כשנולד יעקב · ויעקב בן ס"ג כשנתברך · וי"ד שנים נטמן בבית עבר · וכ' שנים בבית לבן · וב' שנים איחר בדרך ס"ה רל"ע שנים עד שנתיישב · או י"ל שפי' של ידוע תדע קאי מיום שהכיר את בוראו שהיה בן מ"ח שנים לדעת ר"י וכ' חניכא וזה היה בעת הפלגה שאז נפרדו איש מעל אחיו ומעת שהכיר את בוראו התחיל הגרות כידוע · לא וחשוב משם עד שנולד יעקב קי"ב שנים וימי שני חיי יעקב קמ"ז שנים ס"ה רל"ע שנים ולפי זה יהיה פי' עד שנתיישב יעקב בארץ עליונה ודוק ותמצא שמניהם כאחד טובים ועולים בקנה אחד) : לא היה צריך קרא גרסינן : נולד מהול · דכתיב איש תם ואמרו חז"ל שנולד מהול ועיין ברכי' בחיי : מה זה בכור · שלקחה מעשו גם היה הראשון ביצירה : אף זה בכור · לאמו גם נתנה לו בכורת ראובן : נתקשה אמו · דכתיב ויתרוצצו הבנים בקרבה : נשטם גרסינן ועיין בפרשת נשא פרשה י"ד : זה נגנב שתי פעמים כו' · יעקב כתיב גנובתי יום וגנובתי לילה ופי' גנגבתי אני בעצמי ועיין בסוף סדר זה ובפ' נשא וביוסף כתיב כי גנוב גנבתי : מחוצה לארץ גרסינן : זה ליווהו מלאכים · שנאמר והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו ופי' רבותינו שמלאכי א"י ליווהו ע"כ ועלו ומלאכי חוץ לארץ ירדו ללוותו לחוץ לארץ : וזה ליווהו · דכתיב וימצאהו איש וכדלקמן : זה נתגדל כו' · שנאמר וארא בחלומי והנה העתודים וגו' · או במראה הסולם שהובטח מפי ה' שנא' הנה אנכי עמך ושמרתיך וגו' : בית חמיו גרסינן · בית לבן שנאמר נחשתי ויברכני ה' וגו' : וזה כו' · בית פוטיפר שנא' ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף : זה כלה הרעב · כשירד יעקב למצרים פסק הרעב וכדפי' רש"י שם : וזה כלה כו' · שקבץ כל אוכל וכלכלם : משביע ומצוה · על הקבורה שנאמר השבע לי וישבע לו וכתיב בסוף הפרשה ויצו אותם ויאמר אליהם אני נאסף אל עמי וגו' : וזה משביע · שנאמר וישבע יוסף את בני ישראל : וזה מצווה · שנאמר ויצו יוסף

יפה תואר

יכון לאמר לא שלותי במקום אבי · וצרת לבן שהיה בממונו כי החליף את משכורתו עשרת מונים · נגד יכון עליו לאמר לא שקטתי · וצרת דינה שהיה בכבודו כי נבלה עשה בישראל ולכן יכון לאמר ע"ז ולא נחתי ועל צרת בנו יוסף אמר ויבוא רוגז : ונתיירא מהם כו' · דריש מה דכתיב בארץ מגורי אביו · ולא אמר וישב יעקב בחברון · לכן דריש מגורי מלשון מגור ופחד מאויביו אשר סקיפוהו · ולמען לא יתגרו בו ישב יעקב שם למען יאמרו כי הוא יחשוב אותם לאוהבים ולא יקוטטו עמדו · ומ"ש ישב לו ביניהם אף כי עשו גר בארץ שעיר והוא בארץ כנען · הכוונה כי הוא הוא מושב לו מקום בארץ כנען הקרוב להר שעיר ולא התרחק מהם : אף כי ארץ כנען היא רחבת ידים בחר לשבת בארץ מגורי אביו הקרוב להר שעיר למען לא יחשבוהו לאויב · וגם ר"ל הממשיל את המשל מן הנפח דורש ג"כ מגורי אביו מלשון מגור ופחד · אך מוסיף לדרוש כי בטחונו הי' בשביל אלה תולדות יעקב יוסף · וזכות שניהם יעמוד לו לשבת בטח : מי מורידן למצרים יוסף · חשב הורידתן למצרים לטובה כי בשביל זה זכו לפרות ולרבות וכדכתיב וכאשר יענו אותם כן ירבה וכן יפרוץ · וכן ע"י ירידתן למצרים הוכנו לקבלת התורה לכן נחשבת ירידתן למצרים לטובה : הים לא נקרע כו' · כמ"ש לקמן פפ"ז שבזכות עצמות יוסף שהי' עמהם נקרע ורק שם יליף מדרשא אחרת · והנה המדרש מונה שם טובות אשר באו ע"י יוסף אשר הן ראשית הטובות לאדם · הא' משך הזרע ופריה ורביה וכמו שזכה לכן ע"י יעקב והשוגמית ע"י אלישע וז"ש התולדות הללו לא באו אלא בזכותו של יוסף · הב' להיות בטוח מאויבים · ולהחסות תחת מגן ולנה מהקמים עליו ומהשעות המתרגשות לבוא בעולם ועז"א התולדות היו ממתינות וכו' וכיון שנולד שטנו כו' · הג' למוד התורה והעבודה ולשבת בבית ה' · ועז"א מי מורידן למצרים יוסף וכמ"ש לעיל כי ירידתן למצרים גרמה להם לקבל את התורה ולהתקרב לעבודת ה' · הד' שפע הברכה והמזון ועז"א ומי מכלכלן יוסף · הה' שפע העושר ע"ד ויברך ה' אותך לרגלי · ויברך ה' את בית המצרי · ועז"א הים לא נקרע אלא בזכותו של יוסף וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים כדאיתא בחזית · הו' הכבוד והתפארת ועז"א אף הירדן שהיה לנס ולכבוד ולתפארת לא נקרע אלא בזכותו של יוסף : שכל מה שאירע לזה כו' · ולפ"ז מפרש תולדות מהוראת מה ילד יום אשר פי' מקרה וכמ"ש הרמב"ן : מה זה אחיו שונא אותו כו' · מונה את השנאה והבקשה להורגו לשנים כי השנאה היתה לפני הבקשה להרגו וכדכתיב וישנאו אותו ואח"ז כתיב ויתנכלו אותו להמיתו · ומסברא הי' כן גם גבי יעקב ועשו ששנא אותו מקודם ואח"ז בקש להרגו · ומה שמונה עוד זה נשטם וזה נשטם נ"ע הלא השנאה והמשטמה אחת היא ובמ"ר הגירסא זה נטמן וזה נטמן · והטמנה דיעקב היא מה שנטמן י"ד שנה בבית עבר וכדלעיל פס"ח · והטמנה דיוסף אולי הכוונה מה שנטמן בבור אשר ראובן בקש להצילו בדרך זו · או מה שנטמן בבית הסוהר כי העם חפץ להרגו כדלקמן פפ"ז או מה שעלם מעיני אביו כל אותו הזמן נקראת הטמנה : זה נגנב שתי פעמים · אין פירושו שיעקב נגנב ב' פעמים כי זה לא נמצא בקרא · אבל פירושו כי מקרי הגניבה הי' ביעקב כמו ביוסף אף באין דומים זה לזה · וכן נראה מלשון התנחומא : זה מצוה וזה מצוה · במ"ר ליתא כי למותר הוא אולי הכוונה זה מצוה בכבוד המקום וכמו דאיתא לקמן פצ"ט שיעקב צוה בכבוד המקום וכן יוסף באמרו פקד יפקוד אלהים אתכם צוה כי לא ימהם לבנים בגלות · וילפו נגאל המושיע · או פי' כי שניהם

פירוש מהרז"ו

מאי ממגורי אביו · שהיל"ל בחברון וכמ"ש ויבא יעקב ממרא קרית הארבע אשר גר שם אברהם ויצחק : ה למעלה מן הענין · כלשון ויק"ר פל"ט ס"ה שהיל"ל ויגר כמ"ש אצל אברהם : משל בנך · וכמ"ש כאן וישב יעקב וגו' אלה תולדות יעקב יוסף כ"ה באג"ב ר"פ נ"ח · ובתנחומא הגירסא ניצוץ אחד יוצא ממפוח וכו' · וע"ש באריכות עיין ב"ב קכ"ג ובילקוט עובדיה א' : ממתינות כו' · כמש"ל פע"ג ס"ז ובאג"ב שם : ראוך מים · וכפ' הקודם גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה · ומ"ש נתן תהום קולו הוא בחבקוק ג' ראוך יחילו הרים זרם מים עבר נתן תהום קולו רום ידיהו נשא · ואין כאן ראיה על קריעת ים סוף ולא על יוסף ובילקוט כאן ובתהלים ל"ג ליה · אך מצאתי במכילתא בשלח ספ"ד שדורש נתן תהום קולו על קריעת ים סוף · ובהכרח לומר שדורש ראוך גז"ש מה ראוך מים ע"י יוסף כמ"ש לקמן פפ"ז ס"ח וש"נ אף כאן ראוך יחילו הרים על ידי יוסף : אף הירדן · כמ"ש הים ראה וינס הירדן יסוב לאחור וע"פ מדה כ"ב פי' הירדן ראה ויסוב ראה ארונו של יוסף : רנ"ט מיום וכו' · כמ"ש במ"כ בהגהה א' : ו תולדות יעקב ראובן · פי' וכן כולם כתולדותם ודורש תולדות מלשון ילד יום מה שנקרה היום · ועי' תנחומא כאן סוף סימן א' : זה נולד מהול · כמ"ש לעיל פס"ג סי"ז עי' מש"ש · וכן יוסף כמ"ש בתנחומא מדכתיב אלה תולדות יעקב יוסף כמו שנולד יעקב נולד יוסף ועי' במ"ר פי"ד ס"ה כל הענין ומש"ש ועי' מד"ת מזמור ט' פסוק גערת שחושב שם י"ג שנולדו כך ובתוכם יעקב ויוסף : נתקשה אמו בלידה · פי' שנתקשה אמו בעת עיבורה · וכ"ה במ"ר שם : זה נגנב שתי פעמים · יוסף נגנב תחלה ע"י אחיו שהשליכוהו הבורה ואח"כ גנבוהו הישמעאלים מן הבור כמפורש בספר הישר עי' לקמן פפ"ח ס"ה וביעקב בהכרח יתפרש על שגנבו ממנו מלאך לבן כ"פ · א' ביום והב' בלילה · ולשון התנחומא כאן יוסף אמר גנוב גונבתי ויעקב אמר גנובתי וגו' : נתברך בעושר · במ"ר שם הגי' זה נתברך בעשר וזה נתברך בעשר שברכת ויתן לך כולל עשר ברכות וכמפורש בפר"א פל"ב יו"ד ברכות . ברך יצחק את יעקב · וכן משה ברך את יוסף בעשר ברכות בזאת הברכה : לווהו מלאכים · כמ"ש לעיל פס"ח סי"ב ולקמן פר' זו סי"ד : בית חמיו · לקמן פ' פ"ו ס"ג פוטיפרע הוא פוטיפר שנשא בתו : זה משביע · יעקב ליוסף שיקבור אותו בחברון · ויוסף השביע לאחיו להעלות עצמותיו לארץ ישראל במ"ר שם : זה מצוה · בסוף ויחי ויצו אותם קברו אותי במערה וביוסף כתוב שם ויצו יוסף וכו' למנוע את

ידי משה

אז לא היה יכול לגייר גרים ע"כ נזדווג לו שטנו של יוסף מדה כנגד מדה שנתגלגל ע"י ונתקיים כי גר יהיה זרעך וגו' : בגמטריא רנ"ט וכו' · שמעתי החשבון במלואם אם לא קחשוב תשעה שנים שאז נקרא

נהנט · זה העלו עצמותיו וזה העלו עצמותיו: ז יוסף (ה) בן שבע עשרה שנה וגו' · א ואת אמר והוא נער אלא שהיה עושה מעשה נערות · ממשמש בעיניו מתלה בעקיבו מתקן בשערו · היה רועה · ויבא יוסף את דבתם רעה · מה אמר · ב ר' מאיר ורבי יהודה ורבי שמעון · ר' מאיר אומר חשודים הן בניך (ו) על אבר מן החי · ר' שמעון אומר (ז) תולין הן עיניהן בבנות הארץ · רבי יהודה אומר (ח) מזלזלין בבני השפחות וקורין להם עבדים · ר' יהודה בר סימון אמר על תלתיהון לקה (משלי יז) פלס ומאזני משפט לה' · אמר לו הקב"ה אתה אמרת חשודים בניך על אבר מן החי חייך אפילו בשעת הקלקלה אינם אלא שוחטים ואוכלים וישחטו שעיר עזים · אתה אמרת מזלזלים הם בבני השפחות וקורין עבדים (תהלים קה) לעבד נמכר יוסף · אתה אמרת תולין עיניהם בבנות הארץ חייך שאני מגרה בך את הדוב · (בראשית לט) ותשא אשת אדוניו וגו': ח וישראל אהב את יוסף · רבי יהודה ורבי נחמיה · ר' יהודה אומר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו · ר' נחמיה אמר שכל הלכות שמסרו שם ועבר ליעקב מסרן לו · ועשה לו כתונת פסים · ר"ל בשם רבי אלעזר בן עזריה אמר ג צריך אדם שלא לשנות בן מבניו שע"י כתונת פסים שעשה אבינו יעקב ליוסף וישנאו אותו וגו' · ד פסים שהיתה מגעת (ט) עד פס ידו · ד"א פסים שהיתה דקה וקלה ביותר ונטמנת בפס יד · פסים שהפיסו עליה איזה מהם יוליכה לאביו ועלה ליהודה · ה פסים על שם צרות שהגיעוהו פ"א פוטיפר (ג) סמ"ך סוחרים יו"ד ישמעאלים מ"ם מדינים · ד"א פסים · רבי שמעון בן לקיש בשם רבי אלעזר בן עזריה (תהלים סו) לכו וראו מפעלות אלהים · וכתיב בתריה (שם) הפך ים ליבשה · (ג) למה וישנאו אותו בשביל שיקרע הים לפניהם פסים פסים: ט ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם מכל אחיו · א"ר אהבה בר זעירא ו מתוך גנותן של שבטים אתה יודע שבחן · להלן (שמואל ב יג) ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב · די בליביה בליביה · ברם הכא ולא יכלו דברו לשלום די בליבהון בפומהון: י ויחלום יוסף חלום ויאמר אליהם שמעו נא · אמר כך יהיו הנביאים מוכיחין אתכם · (מיכה ו) שמעו נא את אשר ה' אומר · והנה אנחנו מאלמים אלומים · אתם כונסין פירות ואני כונס פירות (י) שלכם רקיבים ושלי עומדין · והנה קמה אלומתי וגם נצבה · ר' לוי ורבי אחא · רבי לוי אמר עתידין אתם לעשות אלילים אלמים לפני עגליו של ירבעם ולאמר אלה אלהיך ישראל ·

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ק"מ · ב ירושלמי פאה פרק א' הלכה י"ד · תנחומא כאן סימן ב' · ילקוט משלי רמז תתקנ"ד · ועיין פרקי דרבי אליעזר פרק ל"ח כל הענין · ג שבת דף י' · מגילה דף ט"ז · תנחומא כאן סימן ד' · ילקוט ויגש רמז קנ"ב · ילקוט אסתר רמז תנ"ף נ"ט · ד במדבר רבה פרשה י"ג · אגדת בראשית פרק ס' · ה תנחומא כאן סימן ד' · ו מדרש תהלים סוף מזמור כ"ח · ילקוט כאן רמז קמ"א · ילקוט שמואל ב' רמז קמ"ט ·

חדושי הרש"ש

ס"פ וע' בתרגום יונתן שם שמפרש גם הפסוק שאחריו על כוונה זו: (ג) סמ"ך סוחרים כו' מ"ש מדינים · נ"ל דצ"ל מדנים כי מדינים הם הם הסוחרים כדכתיב אנשים מדינים סוחרים · וע"ש זה נפל ג"כ בכה"ם כמו שהגהתי שם: (ג) למה וישנאו אותו בשביל שיקרע הים כו' · ר"ל שסבב הקב"ה שישנאו אותו ושעי"ז יתגלגל הדבר שיבוא למצרים ושם יבוא לידי נסיון מאשת אדוניו וסוסיה וינס ויצא החוצה ובזכות עליהם לגנאי היה מביא אל אביהם: (ט) עד פס ידו · בתג"ב פס שהיה התרגמן שלו מגיע עד פס

חדושי הרד"ל

פ"פ ס"ט סוף סימן ג' רז"ו): (ה) בן י"ז שנה ואת אמר והוא נער · משמע דנער כתמא הוא פחות מבן י"ז · וע' מדרש משלי פ"א דמשמע דלכ"ע עד כ' נקרא נער · וע' רמב"ן ר"פ שמות: (ו) על אמה"ח · דרש דבתם רעה קאי אדסמיך ליה הוא רועה את אחיו בצאן · ומן רעיית הצאן הבית דבתם שהיו אוכלים אליות כבשים חיים · כמ"ש בפר"א פל"ח וכת"י: (ז) תולין עיניהם כו' · ע' זוהר (קפ"ב) · אתה רעה: (ח) מזלזלין כו' · דרש דבתם של בני בלהה וזלפה שהיו אחיהם מזלזלים בהם ומדב יש ידו · וע' גיטין נ"ט א': (י) שלכם רקיבים · כי אפשר שבמצרים אוצרות כלם הרקיבו ושל יוסף נתקיים:

מתנות כהונה

את עבדיו: וזה העלו עצמותיו · שנאמר את עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם: ממשמש בעיניו · תמיד היה ממשמש בהם כדי ליפותן: מתלה בעיקבו · כלומר הולך בנחת ובגיאות והעקב נדמית תלוי למעלה בהליכתו: חשודים בניך כו' · דייק מדלקה בפלסתן וכדמפרש ואזיל ועיין ענין מאמר זה בביאורי מהר"ר אליהו מזרחי בסדר זה: וקורים להם כו' · בירושלמי בפ"ק דפאה גרס ומוהגים בהם כעבדים: פלם ומאזני וגו' · לפלם מדה כנגד מדה במדה ובמשקל: הקלקלה · שהם מקולקלים ומסורים ביד ילדם שמכרו אחיהם: אינם אלא גרסינן: וישחטו · דאל"כ למה לי לכתבו: לעבד נמכר יוסף · למה לי שכבר אנו יודעין שנמכר אלא להגיד שנעשה מדה כנגד מדה: ותשא אשת אדוניו · דאל"כ למה אנה האלהים לידו תקלה זו: אהב את יוסף וגו' גרסינן: זיו איקונין · נוטריקון של זקונים ופי' תמונת מראית פניו: שכל הלכות כו' · דרש זקונים לשון זקן שפירושו בכל מקום זה שקנה חכמה כדאיתא בפרק קמא דקידושין: הכי גרסינן צריך אדם שלא לשנות · פי' כל אדם צריך לנהוג כן שלא לשנות כו': וישנאו אותו · ונתגלגל הדבר שירדו אבותינו למצרים כדאיתא בפרק קמא דשבת: עד פס ידו · עד כף ידו כשהיד תלויה למטה: שהפיסו · שהטילו גורל עליה והוא ידוע בלשון רז"ל: הכי גרסינן לכו וראו מפעלות · ופסוק זה נדרש על מכירת יוסף א"ר יהושע בן קרחה בשעה שאתה עושה נוראות לי בעלילה באת עלי אשר בשביל לשון של תרגמן ירדו אבותינו למצרים אלא לקיים גזירת כי גר יהיה זרעך ותלה העלילה בהם הוי נורא עלילה על בני אדם עכ"ל ודרש ר"א ב"ע שתחלת העלילה לא היתה על כתונת הפסים אלא שלפו ברוח הקודש שעתיד שיקרע הים לפניו כמו שדרשו הים ראה וינס בזכות ויצא החוצה ועל זה נתקנאו בו וזהו נורא עלילה הפך ים ליבשה כלומר זה היה תחלת העלילה ודרש פסים לשון חלוקה שנחלק הים לגזרים כן פי' הערוך ועי"ל דרש פסים נוטריקון פס ים פי' חלוק הים: מכל אחיו וגו' גרסי': להלן · גבי מעשה אמנון ותמר כתיב ולא דבר וגו': די בליביה כו' · מה שהיה בלבו עליו היה נשאר בלבו ולא הוציא בפיו מאומה ואולי אמנון היה סובר שלבו שלם עמו אבל כאן כתיב ולא יכלו דברו לשלום מכלל שדברו עמו דברי ריב ומצה ולא גנבו את דעתו: מה דבלבהון כו' · השנאה שהיה בלבם לא היו כובשים אותה והיו מוציאים אותה בפיהם: אמר כך עתידים כו' דאם לא כן שמעו נא למה לו ידבר הוא דבריו לפניהם והם ישמעו בעל כרחם. ואולי צריך להיות אמר הקדוש ב"ה כך כו' וכדלקמן על ויגער בו: אלילים אלמים · אלומתי דרים נוטריקון לשון אלילים ולשון אלמים כד"א פה להם ולא ידברו: ירבעם · משבט יוסף היה וזהו והנה קמה אלומתי: ירבעם ולאמר גרסינן:

פירוש מהרז"ו

ישראל: ז ואת אמר והוא נער · ולעיל פ"פ ה"י שמעון ולוי נקראו איש שהיו בני י"ג שנה ויוסף בן י"ז שנה נקרא נער · וע"ל פנ"ג סי"ג ואת הילד: דבתם רעה · עיין לקמן פפ"ז ריש ס"ג: על אבר מן החי · מרומז במ"ש רועה את אחיו בצאן מענין הצאן היה הדיבה · וממ"ש וישחטו ע"פ מדת מנגד שהיה הדיבה מענין השחיטה · וכמ"ש פר"א פל"ח שאמר בני פלגשו אביו אוכלים אליות כבשים חיים: תולים עיניהם · פי' שנותנים דעתם ליקח מהן נשים · ומרומז במ"ש והוא נער וגו' נשי אביו ויבא יוסף את דבתם שהיה בדבה מענין נשי אביו שלא היו כנעניות והם רוצים ליקח · כמ"ש פר"א פרק ל"ו שבלהה וזלפה היו בנות לבן מפלגשו: מזלזלים בבני השפחות · בתנחומא כאן סימן ז' מוכיח ממ"ש והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו שהוא מחזיקן שהם בני נשי אביו ולא הם · ואחר כתבי זאת מצאתי בחיבור של ר"ע מברטנורה על רש"י בהומש ככל מה שכתבתי: את הדוב: וכן לקמן פפ"ו ס"ד דובא קפז ובפפ"ז סימן ג' וד' כלשון זה וצ"ע למה דווקא דובא · ולפי מ"ש לקמן פ' זו ס"ס י"ט חיה רעה זו אשתו של פוטיפר ואיתא בפר"א ריש פל"ז כאשר ינום איש מפני הארי ופגעו הדוב הארי יש לו בושת פנים והדוב אין לו בושת פנים · וכמ"ש לקמן כ"פ פ"ז העיזה פניה כו' ובזה דומה לדוב: ח אהב את יוסף · כי בן זקונים הוא לו · ולשון הפר"א והלא בנימין הוא בן זקונים כו': שמסרו שם ועבר · כדלעיל פר' ס"ג ס"ו: שלא לשנות · שבת דף י' וש"נ: עד פס יד · כל היד שנקרא פס עיין לעיל פר' ע"ח סי"ב ושמ"ר פל"ה ס"ה מתיר פס יד · והנוטריקון פס יד מגעת · וזה מורה שכרות שאינו בעל עבודה · וכן באורך מגעת עד פיסת רגליהם: נטמנת · פסים נוטריקון פס יד טמונה: שהפיסו עליה · פסים בהיפוך אותיות פס מי הפיסו מי יוליכה יהודה וע"ל סי"ט ועי' באג"ב ס"פ ס': לכו וראו · וס"ד נורא עלילה על בני אדם הפך ים וגו' ע"י יוסף כמ"ש לעיל בס"ה ועי' תנחומא כאן באריכות: פסים פס ים · כמ"ש לגוזר ים סוף לגזרים וכמ"ש אתה פוררת בעזך ים: ט ויראו אחיו · וס"ד וישנאו אותו ולא יכלו דברו לשלום · אפילו אם היו רוצים לא היו יכולים · אבל אבשלום אם היה רוצה היה יכול כמ"ש עליו ויגנב אבשלום את לב: י שמעו נא · מיותר שהיל"ל הנה חלמתי וגו' וכמ"ש בחלום הב' · אלא על שידע שלא יהרגו אחיו לשמוע הוצרך לבקש שמעו נא וכן יהיה אל הנביא לעתיד שלא ירצו לשמוע ויהיה מוכרח לבקש שמעו נא: שלכם רקבים ושלי עומד · שמ"ש תסובינה אלומותיכם מלשון סובין אבל שלי קמה אלומתי: חיה

נא בענין אחר · ומתרץ כי יש עוד כוונה בחלום זה · וה"ש הכתוב והנה תסובינה אלומותיכם הכוונה שאלומותיכם תסיינה לסובין וע"ל פנ"ח:

יפה תואר

שבטיהו אותם כי יגאלו באחרית הימים: ואת אמר והוא נער · עיין ברא"ם שהאריך בזה עד מתי נקרא נער ומתרץ כל הכתובים הנמצאים בהם נער וקאי על אנשים אשר הם יותר מבני י"ג שנים · אך מקשה ממה דמצינו במדרש משלי בפסוק לנער דעת ומזמה עד כמה שנים נקרא האדם נער ר"מ אומר עד כ"ה רע"א עד שלשים · א"כ לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא עד כ' שנה ובא בדוחק לתרץ את דברי המדרש במה שמקשה למה נקרא יוסף נער · אבל אין קושיא כלל מהמדרש משלי · כי שם מדבר רק עד מתי לא נקרא בר עונשין בב"ד של מעלה וכמו הנער בן מאה שנה ימות והחוטא בן מאה יקולל נראה לפי שלעתיד אינו בר עונשין עד בן מאה שנה לכן נקרא נער · וכן משמע שם מדברי המדרש אבל כאן מקשה שפיר דמדבר מענין מלאכה ואומנות וגבורה · למה נקרא נער אחרי שכבר הוא בן י"ז שנה: אלא שהיה עושה מעשה נערות · ולפ"ז והוא נער הוא מאמר המוסגר · וסדר הכתוב כן הוא הי' רועה את אחיו בצאן את בני בלהה ואת בני זלפה · ומלות והוא נער הוא מאמר המוסגר שעשה בעת המרעה מעשה נערות: ר"מ ור"י ור"ש כו' · פי' הרא"ם כי מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי ובדמוכח ממה דמסיים שמדרש כי באמת נלקה על שלשתם · וכולם ילפי ממלת רעה · כי האומר אבר מן החי יליף מן חיה רעה אכלתהו מה להלן אבר מן החי כדרך החיה · אף כאן אבר מן החי והאומר על עריות יליף מן ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת מה להלן עריות אף כאן עריות והאומר כי הדבה היתה בעבדות יליף מן אם רעה בעיני אדוניה דמיירי בעבדות · אבל באמת כולם סוברים כי רעה כוללת כל השלשה דברים אלו [ואולי דרשי את הכתוב דבתם רעה אל אביהם · הדבה אשר הוא רעה בעיני אביהם · ולכן אמרו כי תולין הן עיניהן בבנות הארץ וכאשר אמרה רבקה אם לקח יעקב אשה וגו' מבנות הארץ למה לי חיים · וכן על מה שקורין אותן בני השפחות ואין לבם יחם אחר אביהם כוודאי רעה היתה בעיני יעקב אשר בניו היו שנים עשר · ועל אמ"ה עיין מ"ש הרד"ל] וע"ע ברא"ם שהאריך לבאר כמה טעה יוסף שחשדם בזה · אף כי שבטי יה באמת היו נקיים מכל עון: שעל ידי כתונת פסים כו' · כשבת איתא שע"י משקל ב' סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו וכו' · וכתב רש"י משקל ב' סלעים לאו דוקא נקט ע"כ ולפ"ז הגמ' איננו חולק עם המדרש · אבל בתלמידי ר' יצחק הלוי מצאתי כתונת פסים סביב פס ידו נתן מילת ולא כל הכתונת · ולפ"ז חולק הגמ' עם המדרש דמשמע מהמדרש שכל הכתונת היתה פסים: שלא לשנות בן מבניו · ואע"ג דכתיב ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך הלא שינה אותו משאר בניו · תירץ בספר מנחת יהודה שמתחלה שאז הי' מלך לא נתקנאו בו אחיו בזה · שראוי לחלוק כבוד למלכות ולא נתקנאו בו רק במה שהרימוהו על כל אחיו בהיותו הדיוט · אבל יותר מתורץ שהשכם אחד אשר נתן לו הי' השכר בשביל שעסק בקבורת אביו · כי הוא הי' העיקר · ולכן לא נשכרו: פסים שהפיסו עליה · לכאורה טעמא ולטעמא על שם גרותיו בהגיעוהו קשה גבי כתונת הפסים דתמר ואמנון מאי איכא למימר [ובאמת אין לנו לבקש טעם כגדל רק על הראשון למה נהג כן · ואח"ז אין לנו לבקש טעם · כי נספך זה למנהג בעם לנשא בפסים את האהוב לו · ובפרט שחפצו רק לפסיר מיעקב האשמה למה שינה את יוסף מכל בניו וגרם רעה לכבו]: מתוך גנותן של שבטים כו' · כלומר דלא קשה איך קנאו בו השבטים על דבר מועט כזה · ואיך יספר הכתוב בגנותן של שבטים ומשני כי שבח הוא להם במה שלא החניפו אותו: כך יהיו הנביאים מוכיחין אתכם · כי אחר דכתיב ויוסיפו עוד שנוא אותו אמר להם שמעו נא וגו' ופי' שלא אנכי את אהבתכם אבקש · ולמה הבנאו אותי · ורמז להם בזה כי גם את הנביאים אשר ידרשו טובתם ישנאו · וכמו שמביא את הכתוב שמעו נא ושם כתיב עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך ומונה שם החסדים שעשה הקב"ה בהעלותם מארץ מצרים: אתם כונסין פירות כו' · בא לתרץ למה בא החלום דוקא באלומים הכוונה שאלומותיכם תסיינה לסובין וע"ל פנ"ח: לפני עגליו של ירבעם כו' · וזה שקנתרם כי ירבעם העמיד

משנת דרבי אליעזר

לבה וישנאו אותו שיקרע הים · דע"י שהוציא דיבה בהשודים על העריות לכך נכשל באדונתו ולא רצה וינס ויצא החוצה ולכך הים ראה וינס א"נ י"ל דה"ש דלפי עיקר שנאתם היה על שסיפר החלום והנה השמש וגו' ברומז על אביו ואמו וי"א אחיו וכאשר באמת גער בו אביו ואמר הבא נבא וגו' ולפי מה דאיתא לקמן פ שם ל"ז אמר יהושע לאו זבינא דאבא את דכתיב והנה השמש וגו' אם כן לפ"ז החלום כשנזכה דזכה של מעלה הבטחנו לו ובהגם שנלושו ולפ"ז האדם גדול מבריאת ש"ו וכל זכה רב שנבראו קודם האדם וכשתר טענת הים אני נבראתי תחלה דק"ו הוא מצא מעלה שבשתהוו לאדם ולאז צריך לזכות

ידי משה

נקרא זרע קיימא כך שמעתי מפי דודי וכו': לפי שקשה להו והלא בנימין היה צעיר והוא המש בן זקונים אלא ע"כ לדרשה אתא דרוש נוטריקון ור' נחמיה דרש לשון זקינים דהיינו שם ועבר: וישנאו אותו למה וישנאו אותו בשביל שיקרע הים לפניהם · וקמוה וכ"ל לפי שראו ברוח הקודש שעתיד הים להקרע לפניהם עיין פ' ע"ד דפירש"י והעליתם את עצמותי מזה אתכם ועצמות כל השבטים העלו ג"כ ואי' כל מי שאין בו קנאה אין עצמותיו מרקיבין והם היה להם קנאה ביוסף וקשה היאך לא נרקב אלא ע"כ שהקנאה והשנאה הי' כדין וק"ל: לפני עגליו של ירבעם · שמעתי פירושו מפי הגאון הגדו'

א"ר אחא עתידים אתם להעלים עלי דברים לפני אבא לומר חיה רעה אכלתהו ומאן קאים ליה משתיקותא דאימא · קמה · והנה קמה אלומתי וגם נצבה (ד) והנה (יא) תסובינה אלומותיכם · כנגד ה' פעמים שהן עתידין להשתחוות לו · ויאמרו לו אחיו המלוך תמלוך עלינו · רבי לוי ור' סימון · חד אמר מפני שענו אותו בעין רעה לפיכך מעמיד רשעים וחד אמר מפני שענו אותו בלשון (יב) כפול לפיכך הוא מעמיד מלכים : **יא** ויחלום עוד חלום אחר וגו' · א בשעה שאמר יוסף והנה השמש והירח אמר יעקב מי גילה לו ששמי שמש · א"ר יצחק ב אמר יהושע לשמש עבדא בישא לאו זבינת יתך בכספיה דאבא את · לא כך ראה אבא אותך בחלום והנה השמש והירח אף את דום מלפני · מיד (יהושע י) וידום השמש והירח עמד · ויספר אל אביו ואל אחיו ויגער בו אביו · ג אמר הקב"ה כך תהיו גוערים בנביאכם · שנאמר (ירמיה כט) ועתה למה לא גערת בירמיה הענתותי · ויאמר לו מה החלום הזה אשר חלמת · ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא כך היה אבינו יעקב סבור שתחיית המתים מגעת בימיו שנאמר הבוא נבוא · הבוא נבוא אני ואחיך ניחא שמא אני ואמך והלא אמך כבר מתה ואת אומר אני ואמך ואחיך ולא היה יעקב אבינו יודע שהדברים מגיעים לבלהה שפחת רחל שגדלתו כאמו : **יב** ויקנאו בו אחיו ואביו שמר · א"ר לוי נטל קולמוס וכתב באיזה יום ובאיזה שעה באיזה מקום · א"ר חייא רבה ואביו שמר את הדבר ורוח הקודש אומרת שמור את הדברים שעתידין הדברים ליגע · ר' לוי בשם רבי חמא בר חנינא אמר כך אבינו יעקב סבר וראה דברים ממשמשין ובאין · אמר אם נתבקרה פינקסו מה יכול אני לעשות : **יג** וילכו אחיו לרעות את וגו' · ד נקוד על את לומר שלא הלכו אלא לרעות את עצמן : ויאמר ישראל אל יוסף הלא אחיך רועים בשכם · ר' תנחומא בשם ר' ברכיה (יג) נהג בו בכבוד כמורא האב על הבן · ויאמר לו הנני · א"ר חמא בר חנינא הדברים הללו היה יעקב אבינו נזכר ומעיו מתחתכין · יודע היית שאחיך שונאים אותך והיית אומר לי הנני · ויאמר לו לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן · את שלום אחיך ניחא אלא מאי ואת שלום הצאן · הדא אמר שאדם צריך לשאול בשלום דבר שיש בו הנייה ממנו · והשיבני דבר וישלחהו מעמק חברון · והלא אין חברון נתונה אלא בהר וכתיב וישלחהו מעמק חברון · א"ר אחא ה הלך להשלים אותה העצה העמוקה שנתן הקב"ה בינו ובין חבר הנאה

מסורת המדרש א לעיל פרשה ס"ח · ב לעיל פרשה ו' ולקמן פרשה צ"ג · ילקוט יהושע רמז כ"ב · ג ילקוט כאן רמז קמ"א · ד במדבר רבה פרשה ג' · ספרי סדר בהעלותך פיסקא ס"ט · אבות דרבי נתן פרק ל"ד · ילקוט כאן רמז קמ"א כל הענין · ילקוט סדר בהעלותך רמז תשכ"ב · ה סוטה דף י"א · תנחומא כאן סימן ד' ·

חדושי הרד"ל

(יא) תסובינה אלומותיכם · נגד ה' פעמים · בילקוט משמע דדרש קמה · נצבה · וגם נצבה · תסובינה אלומותיכם (שזהו ג"כ ענין סבבוהו שסבבוהו עוטרים עליו סביב) · ותשתחוין לאלומתי · וכאן דלא פרש אפשר דדייק מן הא דתסובינה ולא כתיב תסובו כמו תשתחוין : (יב) כפול לפיכך הוא מעמיד מלכים · כמדומה שצ"ל מלכים ומושלים כמו שאמרו גו' · ומושלים היינו גדעון שנאמר בו משול בנו · וכן המשול בכם · או אפשר צ"ל מעמיד מלכים כפולים ור"ל כמ"ש פפ"ב מחלציך יצאו זה ירבעם ויהוא · שהיכם שעמידו שלשלת מלכים ירבעם הוא ובנו ויהוא דור רביעי (ועי' מ"כ מ"ש שאחאב מיוסף לא מצאתי מפורש זה) : (יג) נהג בו בכבוד · ולא כמורא האב על הבן כצ"ל · ופי' ביעקב א"ל כל' כבוד ובקשה לך נא · ולא דרך גזרה כמורא האב על הבן ובכ"ז מרוב צדקתו וזהירתו בכבוד אביו מיהר נקיים רצונו · וז"ש ריב"ח אח"כ הדבר הזה היה יעקב נזכר כו' והיה מצטער שהוא גרם לזה

חדושי הרש"ש

וכזכות זה היה לאה ויכם כדאי' שם במדרש סוה"ע ולקמן פפ"ז : (ד) והנה תסובינה אלומותיכם כנגד ה"פ כו' · עמ"כ ויתכן שדורש מה"פ ל' אלומה דכתיב כאן · מאלמים · אלומים · אלומתי · אלומותיכם

רש"י

ד"א מאלמים מעלמים אל"ף מתחלפת בעי"ן : משתוקיתא דאימא · ששתקה בנישואי אחותה: קמה והנה קמה · היה לו לומר קמה ואמר והנה קמה וכן היה לו לומר נצבה ואמר וגם נצבה הרי ד' לריבוי והנה תסובבנה הרי ה' כנגד כולן : לפי שעיינו אותו בעין רעה לפיכך הוא מעמיד רשעים · כירבעם וחביריו : לפי שענו בלשון כפולה · דכתיב המלוך תמלוך עלינו : כך אמר יהושע לשמש עבדא בישא לאו זבינת כספא דאבא את : שהדברים מגיעין לבלהה · שגדלתו ליוסף כאמו לפיכך אני ואמך : ואביו שמר את הדבר נטל קולמוס וכו' : דברים ממשמשין ובאין · גרוש : אם נתבקרה פנקסו · מה שכתוב בפנקסו לפשפש בעונותי : לרעות עצמן · באכילה ושתייה : ויאמר לו הנני · נהג בו כבוד והיית אומר לי הנני שזמנת עצמך לילך אצלן : גלגה דותינה לקיים מדותיו של הקב"ה שהיתה

מתנות כהונה

להעלים · מאלמים דרש לשון העלמה בחילוף עי"ן בא"ף וכן מצאתי בפירוש רש"י : שתיקותא דאימא · שתיקה ששתקה אמי רחל בשעה שהכניסו לאה ליעקב וזהו והנה קמה אלומתי : נראה דהכי גרסינן אלומתי נצבה וגם נצבה תסובינה והנה תסובינה אלומותיכם והשתחוין וגו' · והכי מוכח בילקוט ופירוש היה יכול לכתוב נצבה וכתב גם נצבה וכן היה יכול לכתוב תסובינה וכתב והנה תסובינה לרבויי אתו והרי הם ארבעה ואח"כ והשתחוין הרי חמשה וכולם כתובים אחר והנה קמה אלומתי שרומז לעגל ירבעם או לשתיקת אמו וכדדרש לעיל ומצאתי בפירוש רש"י דגרס וז"ל קמה והנה קמה נצבה הרי ארבעה לרבויי והנה תסובינה הרי חמשה עכ"ל וק"ל א"כ ג"כ נדרוש תסובינה והנה תסובינה ויהיו ששה ועוד הרי עוד כתיב והשתחוין לשון ברור מכולם ולא קא חשיב ליה כלל : רשעים · ירבעם ואחאב משבט יוסף קאתו : מי גילה לו · ליוסף ששמי שמש שנאמר כי בא השמש ודרשו הז"ל שאמרו המלאכים זה לזה אתא שמשא ולפיכך החליט יעקב שחלומו היה חלום אמיתי ולפיכך שמר את הדבר : אמר יהושע · שהיה מבני יוסף : הכי גרס רש"י וילקוט יהושע זבינת כספא דאבא את וע"ל פרשה ו' ולקמן פרשה צ"ז כלומר עבד נמכר וזהו על ידי ההשתחויה דכתיב והנה השמש והירח וגו' : שתחיית המתים כו' · שהרי האמין כל דברי החלום כמו שנאמר ואביו שמר את הדבר ואף על פי כן אמר הבוא נבוא אני ואמך ולא ידע שהדברים מגיעין לבלהה וכדמפרש ואזיל ועיין במהר"כ אליהו מזרחי בפרשה זו שגדלתו ליוסף כאלו היא אמו : ממשמשין ובאין · שמיום ליום היה יוסף הולך וגדול וכל אשר הוא עושה ה' מצליח אמר אם נתבקרה פנקס עוונותי שאני וכל אחיו ישתחוו לו מה אני יכול לעשות : פנקסו · כלפי יעקב מדבר בלשון כינוי : לרעות את עצמן · שהיו נרעים ע"י הצאן כאלו הצאן רועים אותם מה שלא יהיה כן פי' את צאן שהרעייה תסוב אל הצאן דוקא. ור"ל שהלכו שמה לאכול ולשתות וכן הוא בהדיא בספר במדבר רבה. פ' ג' וכן פי' רש"י כאן : רועים בשכם וגו' גרסינן דייק סיפיה דקרא ויאמר הנני לשון ענוה ויראה כמו שפי' רש"י בפי' החומש ואע"ג דגבי עשו כתיב ג"כ ויאמר הנני בפרשת תולדות לא קשיא שלענין כבוד אב היה נוהג בחסידות כדלקמן בפרשה פ"ה ועוד הרי על זה דרשו חז"ל גם כי יתן קולו וגו' שברמיה ענהו בדרך החסידות : נזכר · לאחר שנמכר : הכי גרסינן יודע היית שאחיך : והיית אומר כו' · שהזמנת עצמך לילך אצלם : הכי גרסינן בנייה ממנו וישלחהו : אלא בהר · פי' רש"י בחומש דכתיב עלו זה בנגב וכתיב ויעלו בנגב ויבא עד חברון : חבר נאה · זה אברהם ודרש חברון נוטריקון חבר נאה :

יפה תואר

אותם רק להחזיק שמלכות בידו ושמה הכירו אותם לאלהות : חד אמר מפני שענו אותו בעין רעה לאמר לו עוד המשול תמשול בנו ולא הספיקו במה שאמרו המלוך תמלוך לכן שלטה עין רעה במלכים אשר קמו ממנו והיו רשעים אשר היתה להם רק ממשלה לבד ולא מלכות · והשני אמר שכפל הלשון הוא לחזק וזכה בשביל זה להעמיד מלכים : כך תהיו גוערים בנביאכם · דק"ל למה ספר הכתוב כי גער בו אביו · ואף כי יעקב האמין בחלומו ושמר את הדבר · לכן מתרץ דבא לרמז כי מעשה אבות סימן לבנים והמה יגערו ג"כ בנביאים : שהדברים מגיעים לבלהה · הרמב"ן תמה ע"ז הלא בלהה וזלפה כבר מתו כדרתם למצרים דהא מונה שם ע' נפש מלבד נשי בני יעקב · ולא מנה את נשיו · ויש לתרץ קושיתו דכובר כמ"ד לאחיותיהם נשאו השבטים · ולכן הזכיר נשי הבנים ולא את נשיו כי ביוצאי ירך יעקב לבד הכתוב מדבר : נטל קולמוס כו' · כי הפשט שמר נופל רק על שמירת דבר שעומד חוץ ממנו וגם כי שמירת הדבר בזכרון אינהו ביד האדם לכן עשה לו רושם וסימן וכמ"ש בעה"ע בבאר ג' וטוב מזה ומזה לכתוב בספר · ולפי שחקירת הזמן והמקום הוא מחקירות העדות כדאיתא בסנהדרין לכ"א שבכלל הכתיבה היה באיזה יום כו' ומכ"ש שכתב השנה והחודש וי"ל עוד כי עד כ"ב שנה יש לצפות על החלום שיתקיים לכן כתב את הזמן לדעת עד מתי יש לו לצפות על קיומו : ורוה"ק אומרת כו' · ודרש ואביו על אבינו שבשמים כי הוא א"ל שמור את הדבר ולא תגער בו · ולפ"ז מפרש ויגער בו אביו לא לפנים ולהרגיע את אחיו · אבל גער בו כי הי' מסופק באמיתת הדברים : נקוד על את כו' · ע' ברא"ם והאמת כמ"ש רש"י בפ' השוכר את הפועלים גבי למה נקוד על אי' דכל נקודה מורה לרמז לנו שיש דרש לפון בזה מלבד הפשט הנראה לעינים · ומדריש הכתוב כי התקבצו אל צאן אביהם להסיר מהם את הדבה אשר הביא יוסף עליהם כי תולות עיניהם בבנות הארץ והתיעצו לקחת נשים הראויות להם אשר זה מקרי לרעות את עצמן כמו שנקראו לקמן פפ"ח בוא ונפרנס את עצמנו · ובזה תוסר הדבה מהם : נהג בו בכבוד כו' · פי' במה שהשיב לו יוסף הנני · אף שידע באחיו שונאים אותו מ"מ הי' זריז למלא דברי אביו בשביל מורא האב על הבן · וז"ש ר' חמא בר חנינא הדברים הללו הי' יעקב אבינו נזכר כו' : אלא שלום אחיך ניחא אלא מאי את שלום הצאן · פי' מאי נ"מ לדידן לדעת במה שחפץ יעקב לדעת את שלום רכושו ודי הי' לנו לספר אשר שלחו לדעת את שלום אחיו כי זה עיקר שליחותו · ותשני כי התורה תלמד לנו בזה דרך ארץ · שיהא אדם נזהר בשמירת קנינו כדי שלא יבוא לידי עניות · וכמו שמצינו בתורה כמה פעמים אזהרות על זה : הלך להשלים אותה העצה כו' ·

פירוש מהרז"ו

חיה רעה אכלתהו · לקמן סי"ט על אשתו של פוטיפר אלא שניצל ממנה ע"פ זכות שתיקת אמו וכמש"ל פל"ח ס"כ בהדיא : כנגד חמשה פעמים · א' בראשית מ"ב ו' ב' מ"ג כ"ו ג' שם פסוק כ"ח ד' פ' מ"ד י"ד ה' בסוף ויחי כנגד ה' פעמים שכתוב כאן אלומות · א' מאלמים · ב' אלומים · ג' אלומתי · ד' אלומותיכם · ה' לאלומתי : בעין רעה · שפתרונם היה הכרחי לקיום החלום אלא שדבריהם היפך רצונם : בלשון כפול · שהיה די כמ"ש המשול המשול שהיה מורה השתחואה ליהושע וגדעון שהיו שופטים · אלא שאמרו עוד המלוך תמלוך שעל כן העמיד שני בתי אבות של מלכים בית ירבעם מאפרים ובית יהוא ממנשה וכל זה ע"פ מדה י' : **יא** בשעה שאמר יוסף · לעיל ספ"ו ופס"ח ס"י וע"ל פל"ז ס"ד : לאו זבינת כספא · לעיל ספ"ו ולקמן פצ"ז הנ"ל · ובילקוט יהושע י' ליתא שם תיבת כספא ולשון גוזמא הוא : **יב** נטל קולמוס וכתב · שהיל"ל זכר את הדבר או האמין ודורש ע"פ מדת ממעל מל' שמיר כמ"ש ירמיה י"ז א' חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפורן שמיר וגו' וכאן פי' שמר את הדבר ע"י שמיר · על שהיה חלום של נבואה ניתן לכתוב ולדרוש · כמו נבואת אדם ונח ושל אבות חלום הסולם ושל פרעה וכמו כל ספר בראשית למ"ד מגילות נכתבה · אך מ"ש באיזה יום לכוונה אחרת · וכמ"ש במ"ר פ"א סס"א אבל משבא לגדלם וכו' מפרסם באיזה יום באיזה מקום וכו' וכן כאן לפרסם גדולת יוסף : ורוה"ק אומרת לו שמור · שהיל"ל שמר את החלום מהו את הדבר שנאמר לו ע"פ רוה"ק כמ"ש פר"א פל"ח מפ' מגיד דבריו ליעקב : כך יעקב וכו' נתבקרה פנקסו וכו' · כמש"ל פפ"א סס"א וסס"ב איחר אדם נדרו נתבקרה פנקסו וכמ"ש שם בשם התנחומא שע"י שאיחר נדרו באו עליו בדרך כל הצרות המפורשות · והיה יעקב סבור שגם זה שישתחוה הוא ובניו ליוסף נגזר עליו ע"י ביקור הנ"ל וא"כ יתקיים מיד ככל הצרות הנ"ל אך באמת לא היה בכלל ביקור הפנקס : **יג** נקוד על את · במ"ר פ"ג סי"ג וע"ש · ואע"ג איך דרשו לדעה ע: שבשי יה · ול"ל בזה שכיוונו למ"ש במ"ר פ"ב סס"ב שמשה ודוד זכו לגדולה על שנבחנו במרעה הצאן בחמלה ורחמים ולמדו כן מיעקב אביהם · וכן יוסף כמ"ש רועה את אחיו בצאן · וכתיב רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף כמו יוסף שנהג צאן בחמלה · אבל השבטים לא נהגו אתו בחמלה ומכרוהו על שלא רעו את הצאן בחמלה ועיין ע"ז יחזקאל ל"ד שנרמז כל זה : יודע הייתי · ובילקוט הגירסא היית פי' שיוסף היה יודע : אלא בהר · כמ"ש יהושע סוף י"ד תנה לי את ההר ויתן לו את חברון ומה שאל כהגו לו · והיך אמר מעמק חברון ועי' מ"כ בשם רש"י והם בכ"מ והכריע ע"פ מדה י"ז שמ"ש בעמק פירושו מעלה כמ"ש מים עמוקים עצה בלב איש ובתנחומא כאן כס"ג שעל זה נאמר מאד עמקו מחשבותיך · ועי' מ"ל פכ"ג ס"ג מלתא עמיקתא ולעיל פ"ח ס"ו המעמיקים לסתיר עצה · וא"כ מ"ש חברון בהכרח לדרוש נוטריקון על בעל העצה הוא אברהם כמ"ש זרע אברהם אוהבי (ותיבת עמק גימטריא ר"י של מצרים ע"י עצה זו) · ומ"ש שהיה קבור בחברון פי' שכבר היה קבור וכילקוט כאן גורס עוד כוונה בדבר · את

ידי משה

מ"ו מהורר נפתלי ב"ן שהיה אב"ד בק"ק לובלין לפי שבשם שנאו אותו ובקשו להרגו לפי שעתיד לצאת ממנו ירבעם שעתיד להעמיד שני עגלים בדן לזה אמר יוסף בנבואה עתידין לעשות אלילים אלמים לפני עגליו של ירבעם פי' הלא אתם עתידין לעשות, ע"ז קודם עגלי ירבעם פי' כשעשו את העגל וזה שסיים ולאמר אלה אלהיך ודו"ק ולפני פי' קודם לעגלי ירבעם ע"כ דפח"ח ז"ל וזה שמסיים אלילים אלמים פי' לפי דאי' גחזי פי' חוקק שם בפי עגלי ירבעם והיתה מכרזת אנכי ה' וגו' היה מקום לטעו' משא"כ העגל לא היה מכרזת ולזה קרא לעגל אלמים ודו"ק היטב וקרוב לאמת דפח"ח וב"ז : משתיקותא דאימא קמה · פי' ע"ד שאחז"ל בשכר צניעות שהיתה ברחל שמסרה סימנים ללאה יצא ממנה שאול דכתיב בי' וא"ד שמלוכה לא הגיד וזה שמסיים המדרש כנגד ה' פעמים שעתידין להשתחוות לו היה פי' שזכיתי למלוכה ע"י משתוקיתא דאימא ודו"ק : היה סבור שתחיית המתים מגעת בימיו · פי' הגאון מהורש"ק לפי דאי' בזוהר כ"י שנים יהיה התחיה לצדיקים קודם שאר העם ובשעת הבלת הבורה

משנת דרבי אליעזר

כל ויכם ויצא החולה וזהו פי' המדרש למה ויש או אותו על החלום. דלמא הפי' כפשוטה כנ"ל לכ"א בשביל שיקרע הוא היה בזכותו וזולת זה לא רצה היה ליקרע מטעם אני גדול. ולא קל וחומר כנ"ל משום שהחלום קאי אאב נאם ואחיו .לכך וישנאו אותו : מאן קאים ליה משתיקותא דאימי' · פי' דעל ידי שנתקם ובא על לאה ונעשה ראובן בכור ונתיירא שיתלו הסרחון בו כדאיתא במדרש לכן הצילו מידם מלשון אנס כדלעיל שעבתה עלמה כאלם ושתקה : א"ר חייא רבה וכו' ואביו שמר את הדבר · דק"ל הא כתיב ויגער בו אביו והיאך שמר את הדבר אלא ואביו קאי אאביו שבשמים שאמר לו שמור הדבר ולא ס"ל כפי' רש"י שנתכוין להוציא מלב בניו :

ויוסי

שהיה קבור בחברון ועבדום וענו אותם : **יד** וימצאהו איש והנה תועה בשדה · א"ר ינאי [א] ג' מלאכים נזדווגו לו · וימצאהו איש · וישאלהו האיש · ויאמר האיש · (יד) נסעו מזה · ממדותיו של מקום · ויראו אותו מרחוק · (ה) אמרו בואו ונשסה בו את הכלבים · ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות · רבנן אמרי הידדי ליה אתא וטעין חלמיה · א"ר לוי זה עתיד להשיאם לבעלים · ועתה לכו ונהרגהו · אמר הקב"ה (טו) אתם אומרים ונראה ואני אומר נראה · עתה נראה דבר מי יקום או שלי או שלכם : **טו** וישמע ראובן ויצילהו · [ב] והיכן היה · ר' יוסי ור' נחמיה ורבנן · ר' יוסי אמר כל אחד ואחד מהם היה משמש את אביו יומו ואותו היום של ראובן היה · ר' נחמיה אמר · אמר ראובן אני (טז) בכור ואין הסרחון תלוי אלא בי · רבנן אמרי אמר ראובן הוא מונה אותי עם אחי ואיני מצילו · אני הייתי סבור שנדחתי מכח אותו מעשה והוא מונה אותי עם אחי שנא' ואחד עשר כוכבים משתחוים לי ואיני מצילו · [ג] אמר לו הקב"ה אתה פתחת תחלה בהצלת נפשות חייך שאין מפרישין ערי מקלט תחלה אלא בתחומך · הה"ד (דברים ד) את בצר במדבר : **טז** ויהי כאשר בא יוסף אל אחיו ויפשיטו את יוסף את כתנתו · [ד] ר' אלעזר אמר בקילוס היה בא · ויפשיטו את יוסף · זה הפינס · את כתנתו · זה חלוק · את כתונת הפסים · זה הפרגוד · אשר עליו · זו פמלניא שלו · ויקחהו · ויקחהו כתיב מי היה זה שמעון ואימתי פרע לו להלן (בראשית מב) ויקח מאתם את שמעון · [ה] וישליכו אותו הבורה והבור רק אין בו מים · מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו · שני בורות היו אחד מלא צרורות ואחד מלא שרפים ועקרבים · א"ר אחא בור רק נתרוקן בורו של יעקב · אין בו מים · אין בו [ו] דברי תורה שנמשלו למים · הה"ד מה דאת אמר (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים · כתיב (דברים כד) כי ימצא איש גונב נפש מאחיו · ואתם מוכרים את אחיכם : **יז** וישבו לאכל לחם · א"ר אחוה בר זעירא עבירתן (יז) של שבטים זכורה היא לעולם תקוה היא לעולם · וישבו לאכול לחם · מאכיל לחם לכל באי העולם · וישאו עיניהם ויראו · א"ר אבא בר כהנא [ז] והלא אין דרכן של ישמעאלים להיות טעונים אלא עורות ועטרן אלא ראה מה זימן הקב"ה לאותו צדיק באותה שעה שקים מלאים בשמים כדי שתהא הרוח מנשבת בהם מפני (יח) ריחן של ערביים · ויאמר יהודה אל אחיו וגו' · א"ר יהודה בר אילאי · (יט) בשבח יהודה הכתוב מדבר · בג' מקומות דבר יהודה בפני אחיו ועשו אותו מלך עליהם · ויאמר יהודה אל אחיו · (בראשית מד) ויבא יהודה ואחיו ·

מסורת המדרש א לעיל פרשה ע"ה · ב מדרש משלי פרשה א' · ג מכות דף י"ד · מדרש שמואל פרשה ט' · ילקוט דברים רמז תתכ"ט · ד ילקוט כאן רמז קמ"ב · ה ב"ב דף כ"ב · תנחומא כאן ס"ן ב' · ו תענית דף י"ד · בבא קמא דף י"ז ודף פ"ב · עבודת כוכבים דף ס' · ז תוספתא ברכות פרק ד' ·

חדושי הרש"ש

אלומותיכם · לאלומתי (וכ"כ ביפ"ת) : (ה) אמרו בואו ונשסה בו את הכלבים · ע' פסחים קי"ח א' כל המספר

חדושי הרד"ל

לזה וז"ש כי אח"ד אל בני וגו' : (יד) נסעו מזה ממדותיו של מקום · ברש"י בחומש גרס נסעו מן האחוה (וע' בזהר קפ"ד · את אחי אני מבקש דהוא תבע את ה' דיליה) ובילקוט גרס כא דממדותיו של מקום על דוגמא ע"ש : (טו) אתם אומרים ונראה ואני כו' · נראה שלשון זה בעצמו אמר על הרשעים באומות כן כמ"ש ישעיה ה' למען נראה ותקרב וגו' · וה' אומר ונראה כמ"ש (שם מ"א) והרשעים ונראה יחדו · ואמר ונראה דבר מי יקום כמ"ש (ירמיה מ"ד) דבר מי יקום ועי' ויק"ר פט"ז סוף ותקרב כו' דמאן קייס כו' : (טז) בכור כו' תלוי בי · בהוא הגדול והיה לו לשמור כבן וי"ל עוד לפי שנטלה הבכורה ונתנה ליוסף יתגדוהו דאיקרי ביה · ועי' ברכות ז' ע"ב בזה וז"ש שילד אוגנו כו' : (יז) של שבטים זכות היא לעולם · כ"ה בפסיקתא דפ' החודש : (יח) ריחן של ערביים · עיין מ"כ ובמכילתא אותא ריח גמלים · ועתה הזמין המקום שבעביים היו נושאים סחורה של מדינים שהיה מסחרם בצרי גלעד כמ"ש כה נמדין כמ"ש הרמב"ן ע"ש : (יט) בשבח יהודה · ר"ל לאו קי [illegible]

מתנות כהונה

ג' כלבים כו' · איש דרש לשון מלאכים כדאיתא בפרקי ר"א וימצאהו איש זה גבריאל המלאך שנאמר והאיש גבריאל אשר מועף ביעף ועיין ברמב"ן : במדותיו של הקב"ה · שנקרא זה כד"א זה אלי ואנוהו ומדותיו הם דרכי חסד וחמלה והם נהגו עמו בהפך זה : מרחוק וגו' גרסינן · ודייק סיפיה דקרא ובטרם יבא אליהם ויתנכלו שימות על ידי גרמא קודם שיבא אליהם ויהיו פטורים מדין שמים : היידי ליה כו' · זהו שהחלומות שלו ורמוזין לו והוא אדון להם : הידדי · שתי תיבות הם היי די כמו הא וירושלמי המגא כן הרבה וכן לקמן פר' פ"ה בפסוק הן אדוני ולשון הנה דרש כן הלא אדון החלומות בא וטוען חלומותיו ודאי בא להגיד לנו חלומו ודכך קינטור אמרו כן : להשיאם לבעלים · להשתחות לבעל ובעל קדרים לשון בעלים ורמז נירבעם ואחאב שבאו מיוסף : אתם אומרים ונראה · בפי' רש"י משמע דגרסינן אתם אומרים ונהרגהו וגירסת הילקוט כגירסת הספר : והיכן היה · מדכתיב וישמע משמע שלא היה שם בתחלת מעשה : אני בכור · וזהו וישמע משמע ששמע והבין שתקלתו היתה זאת : הוא מונה אותי כו' · וכדמפרש ואזיל וזהו וישמע שהבין כי לא נכון לפניו לו רעה תחת טובה ולפיכך ויצלהו : אותו מעשה · שבלבל יצועי אביו : בקילוס כו' · בכבוד ושמחה מלובש בבגדים נאים כמקבל פני אוהבו בשמחה. ובמרובה בגדים כדמפרש ואזיל : הפינס · פי' הערוך קופ"א בלע"ז : פרגוד · פי' קמיז"א : פמלניא · מכנסיים : ה"ג ויקחהו כתיב זה שמעון וכן הוכיח רש"י ז"ל בפרשת מקץ שמעון היה העיקר במעשה זה : מים אין בו · עיין ברבינו בחיי דיליף ליה שפיר ועיין ברמב"ן וכפ' במה מדליקין : שתי בורות · דייק והבור יתירה : מלא צרורות · ולא השליכוהו אלא לאותו בור שהיו בו נחשים ועקרבים ודייק מים אין בו אבל שאר דברים הממיתים היו בו וזהו הנחשים הממיתים : בורו של יעקב · בניו יוצאי חלציו נקראים בורו ע"ד שאמר הכתוב זכור בוראך ודרשו חז"ל מאין באת מטפה סרוחה וקרי ביה נבוכך ונתרוקנו מד"ת שלא היו יודעין עונשו של דבר כן פירש רש"י וכדמפרש ואזיל : זכורה היא · זכורה ופקידה טובה : זכורה היא לעולם גרסינן : תקוה · תקוה ואחרית טובה בעל ידי מכירה זו ירד למצרים והציל כל העולם בבר ולחם ורש"י ז"ל גרס תקנה ובתנחומא פרשת כי תשא מסיים ביה זכותיהן על אחת כמה וכמה : מאכיל · קרי ביה להאכיל לחם : ויראו וגו' גרסינן : מנשבת · ומעלה ריח טוב : מפני ריחן כו' · שריחן רע מפני הסחורות : בשבח יהודה כו' · שלא תאמר שאמר כן שהיה מתיירא פן יבא אי ויבוא אל אביו ולפיכך אמר למכרו · ורש"י פירש השבח היה ששמעו מיד לעצתו שעשאוהו למלך עליהם עד כאן לשונו ומוכח כן קצת לקמן : ויעשו אותו מלך כו' · שקבלו דבריו מיד וכן מוכח גירסת הילקוט : אל אחיו גרסינן · ויבא יהודה ואחיו ביתה יוסף גרסינן :

רש"י

שהיתה גזרה מלפניו שע"י גלגול זה ירדו למצרים : ויתנכלו אותו להמיתו אמרו וכו' : הנה בעל · עתיד לצאת מיוסף שמעשה את ישראל לעבוד בעלים וזה ירבעם בעל דורש : ואותו היום היה של ראובן · והיה לו לחזור לאביו והי' מתיירא אם יעשו לו שום דבר : כך אמר ראובן בכור אני וכו' : הוא מונה אותי עם אחי · דכתיב ואחד עשר כוכבים וגו' : בקילוס היה בא · שמח : ויפשיטו · זה הסטטקיטא : כתנתו · זה חלוק : הפסים · זה הפרגוד · קמיס"א : אשר עליו זה כומלניא · מכנסים : שני בורות · הבורה והבור : נתרוקן בורו של יעקב · כלומר בניו שיצאו מחלציו נתרוקנו מדברי תורה שלא היו יודעין ענשו של דבר : עבירתן של שבטים זכורה לעולם התקנה לעולם · שעל ידם הציל יוסף במצרים מזון ובר וכלכל את העולם : וישבו לאכל להם · גרמו לו ליוסף שיהא מאכיל לחם לכל באי עולם במצרים דכתיב ויכלכל יוסף : מפני שריחן של ערביים רע · מפני העורות והעטרן : בשבח יהודה הכתוב מדבר : ועשאוהו מלך · שבמעשה עצתו ודבריו :

כנען

פירוש מהרז"ו

מלכה אשר בעמק המלך בעצה עמוקה של מלכו של עולם הנני מקים עליך : **יד** וימצאהו ג' מלאכים · לעיל פע"ה סי"ד ודורש מדה י' שכתוב ג"פ איש ג' מלאכים · וכמ"ש פר"א פר' ל"ח (עי' מ"כ) שאם פי' איש שהם איך שאל אותו איפה הם רועים : נסעו מזה ממדותיו · שיוסף שאל איפה הם רועים והיל"ל בדותן ומ"ש נסעו מזה וגו' מיותר ע"כ דורש ע"פ גז"ש מזה זה אלי וכל"ל בסימן הקודם שהלכו לרעות עצמן · ונאמרו חז"ל לומר ממדותיו של מקום ולא ממנו חלילה שהיו מאמינים · דלא כמ"ש לעיל פס"ג ס"ג : ונשסה בו את הכלבים · עי' מ"כ ויתכן רמז הכלבים בכאן ממ"ש ויתנכלו אותו ע"פ גז"ש לכלב תשליכון אותו · ולא הספיק הפ"י בידם : הידדי ליה · עי' ויק"ר פכ"ו ס"ד ב"פ וע"ל פפ"ז ס"כ הידי לדקמך ופי' המדרש לכי למוחר לך וכאן פי' הולך הוא ונושא וטוען חלומות : זה עתיד להשיאם · אם האחים אמרו כן היל"ל להשיאנו ובהכרח פי' שבשעת שכנתו היה עליו קטרוג גם בשמים · וכמש"ל פ' ל"ג סימן י"ד ע"ש ובילקוט הגירסא להשיאנו : אמר הקב"ה · שהיל"ל ויבטלו חלומותיו אך מה יהיה משמע שיהיה ע"כ דורש שמ"ש ונראה פי' דרך גאות נגד יוסף מי גואל הוא או אנו כי סברו שחלום יוסף הוא רק ע"פ רצונו והרהורי לבו · ולפי האמת שהיו חלומות של נבואה א"כ מ"ש ונראה הוא כנגד הש"י · ובהכרח ע"פ מדת ממעל ומנגד שהשיב הש"י כנגדם מי גואל אתם או אני וכמ"ש ישעיה ה' האומרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה פי' נראה מי גואל · הקב"ה דבר מי יקום ממני או מהם · וכן עתה תראה אשר אעשה לפרעה תראה מי גואל ועי' מ"ש בזה במ"ר פט"ז סכ"ה ד"ר פ"ה סי"ג ג"כ מתיבת נראה · וכמ"ש במדרש כאן כ"ה גם בילקוט אך רש"י בחומש הביא מאמר זה בשם ר' יצחק בגי' אחרת ע"ש : **טו** משמש את אביו יומו · ל"ע שא"כ למה הוצרך יעקב לשלוח לראות שלום אחיו · ואולי יומו ר"ל זמנו והיה כמה ימים וכמ"ש ביפ"ת · וכמ"ש בפר"א פל"ח אמר יעקב ליוסף יוסף בני הרי יש לי כמה ימים שלא שמעתי שלום אחיך וגו' · ולר"נ היה הכלם כשדברו אלא וישמע מלשון הבנה · עי' מ"כ : ואחד עשר כוכבים · ואף שכתוב מיד אחר מעשה בלהה ויהיו בני יעקב שנים עשר · זה היה כשכתב משה את התורה · אך ראובן ידע זה מחלום יוסף : את בצר במדבר · בארץ המישור לראובני ואחר שבכורת נטלה ראובן נתנה ליוסף גם הפרשת ערי מקלט היה לו להתחיל מיוסף את גולן בבשן למנשי : **טז** ויקחהו כתיב · ואנו קורין ויקחוהו שכולם הסכימו ואחד לקחו : אבל נחשים ועקרבים · שבת דף כ"ב ודייק על דברים שדרכם להיות בבור במים : שני בורות · ע"פ מדה י' הבורה והבור · ועל זה כתוב שני מעוטים והבור רק אך הבור הב' לא היה רק · שהיה מלא צרורות · ומיעוט הב' אין בו מים ב"ל כ"א נחשים ועקרבים : שנמשלה למים · במ"ר פ"א ס"ז תענית דף ז' הובא בילקוט ישעיה נ"ה שמ"ר פ"ב ס"ה ופכ"ה ס"ח · וגם התורה נקראת בור ע"פ משל של מים כמ"ש שתה מים מבורך וגו' : **יז** זכורה היא · שלא יתכן לומר שעל שמחת השלכת יוסף לבור ישבו לאכול לחם שהרי אמרו בסימן הסמוך שעברו אותן הדיינים של יוסף והתחילו לאהוב אותו ואף שהמכירה היה לדעתם דבר הכרחי עכ"ז הגמערו אלא לדרוש זכירה כמ"ש ויזכור אלהים את רחל שהוא לטובה ומ"ש תקוה היא היינו מ"ש וישאו את עיניהם שהיה די במ"ש וירא ע"כ דורש על התקוה כמ"ש כן עינינו אל ה' אלהינו עד שיחננו · ובתנחומא תשא ס"ם ב' אמר ר"י בר"ש ישיבה אחת שישבו השבטים בעצה אחת למכור את יוסף כלכל את העולם בשני רעבון אם עבירתם כך זכיותיהם עאכ"ו · והוא ק"ו שתוס : וישאו עיניהם · והנה וגו' וגמליהם נושאים נכאת וצרי וגו' שזה מיותר מה לנו לידע שחורתם אלא להודיענו שכל זה בהשגחה פרטית לטובת יוסף (וכ"כ רש"י בחומש יפ"ת) · והמאמר במכילתא בשלח פסוק ויבואו בני ישראל בתוך הים דרשת ר' טרפון · ויהודה ההגון בזה ע"כ השבים והבדל שימכרו לאהו להם : בשבח יהודה · כי לפי מ"ש לקמן פס"ה כ"ג שהיה לו ירידה שהתחיל במצוה ולא גמרה עכ"ז היה לו שבח בעצה זו שלך החזיקו

יפה תואר

ולפ"ז יתפרש הפ"ס של מעמק חברון לפי הסבה בשביל עמק חברון שאמרו : ממדותיו של הקב"ה פ' בזה כרש"י ורמב"ן וברא"ם : להשיאם לבעלים · י"מ שפירושו כי הוא יובילום למצרים אשר בעלים קשים ימשלו בם : הוא מונה אותי עם אחי כו' · ואם החלום אמת הוא אין ראוי לגנות אותו אחרי כי רוח ה' נוססה בקרבו ואם בדה מלבו · הלא חביב אנכי בעיני שהוא מונה אותי עם שאר אחי : אמר לו הקב"ה אתה פתחת תחלה כו' · נראה דזה הוא ענין בפני עצמו וקאי על הכתוב וישמע ראובן ויצילהו שהזכיר מקודם ויש לדחוק ולומר דקאי לרבי' על רבנן נגד ר' נחמיה · כי לר"נ דהפן להרחיק ממנו לזות שפתים לא נחשבת הצלה זו לזכות · ולמה זכה בערי מקלט · מבא"ר לרבנן וכ"ש לר"י א"ש דזכות הוא לו : בקילוס היה בא · מפני דק"ל למה כתיב ויהי כאשר בא יוסף אל אחיו הלא כבר כתיב הנה בעל החלומות הזה בא · וע' ברמב"ן ע"ז · ולכן דרשו שבא בקילוס כדרכו שהי' מסלסל בשערו ומתגאה על אחיו · או בפירושו שבא בקילוס ושבח וברכה בפיו לאחיו ולא כדרכם עמו שלא יכלו דברו לשלום : ויפשיטו את יוסף זה הפינם · מדלא כתיב ויפשיטו את יוסף את כתונת הפסים לכן דרשו דכל אחד בא לרבוי וכאלו כתיב בקרא ויפשיטו את יוסף · ואת כתנתו · ואת כתונת הפסים · ואת אשר עליו · וכן נראה מדברי רש"י ז"ל בחומש ע"ש · והנה רש"י והערוך גרסי זה הסיגום ע' בדבריהם · ובעל א"ת כתב לפי גרסתנו זה הפנס הוא כמו דאיתא לעיל בגדי אדם הראשון היו דומין לפנס (כפ"כ) ופירש"י מאירים כעששית ע"ש : ויקח מאתם את שמעון · ואע"ג דמיד הוציאהו והאכילהו והשקהו כדלקמן מ"מ הנער שהי' לו בשעה שהם אותו בבור הי' בשביל שהוא הי' העיקר לקחתו ולהשליך אותו הבורה : מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו · כמו מהר"י קרא"ע דאהי' מגז"ש נאמר כאן אין בו מים ובפ' עקב כתיב למאון אשר אין בו מים נחש שרף ועקרב מה להלן נחשים ועקרבים יש בו · אף כאן או דדריש אין בגוטריקון אבל יש נחשים · וע' ברא"ם שהאריך בזה וע"ע ברמב"ן מ"ש על עיקר הדבר הזה : נתרוקן בורו של יעקב · ונקרא מבן הזרע בשם בור ע"ד שכתיב וממי יהודה יצאו : זכורה היא לעולם · ולא ימחה כי אחרי שמכרו את אחיהם ישבו לאכל לחם · ובמקום תקוה היא לעולם י"ג תקועה היא לעולם והוא כפל הדבר במ"ש עם זכורה היא לעולם ולפ"ז מה שדרש עוד מאכיל להם לכל באי העולם הוא ענין אחר · אבל רש"י גריס במקום זכורה זכות היא ותקוה · וכ"ה בתנחומא · ולפ"ז הדרש של מאכיל להם הוא ענין אחד : זימן הקב"ה לאותו צדיק כו' · שאפי' בשעת כעסן של צדיקים זוכר רחמיו עליהם וכ"ה בת"כ גבי ויבאום בתנחומים : ועשו אותו מלך עליהם דכתיב וישתחוו לך בני אביך משמע שהמליכוהו עליהם · ואע"ג שבשם יהודה זכה

ידי משה

והיה כ"ב כדאית' בכל דיבור שבמשנו יצאו נשמתם וכו' : ויפשיטו את יוסף זה הפינם וכו' · פי' כדאית' בזוהר ע"ד ארבע בגדים שבהן הדיוט משמש בו לנ"א וישליכו אותו הבורה והבור רק אין

(סס) ויגש אליו יהודה · לכו ונמכרו לישמעאלים · אמרו נלך ונתפוס דרכו של עולם כנען שחטא לא לעבד נתקלל · אף זה לכו ונמכרו לישמעאלים · וישמעו אחיו : יח ויעברו אנשים מדינים סוחרים · (כ) עברו אותן הדינים · רבי יהושע בן בייתוס בשם ר' יהודה בר סימון כתיב (ישעיה סג) למה תתענו ה' מדרכיך · כשרצית נתת בלבם לאהוב וכשרצית נתת בלבם (כא) לשנוא · א אמר הקב"ה אתם מכרתם בנה של רחל (ו) בעשרים כסף מעות שהן חמש סלעים לפיכך יהיה כל אחד ואחד מפריש ערך בנו ב חמש סלעים במנה צורי · א"ר יהודה בר סימון אמר הקב"ה לשבטים אתם מכרתם בנה של רחל בעשרים כסף לפיכך יהיה כל אחד ואחד מגיעו בקע לגלגולת · הה"ד (שמות לח) בקע לגלגולת מחצית השקל : יט וישב ראובן אל הבור · ג והיכן היה · ר' אליעזר ור' יהושע · רבי אליעזר אומר בשקו ובתעניתו · כשנפנה הלך והציץ לאותו בור הה"ד וישב ראובן אל הבור · אמר לו הקב"ה (ז) מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה תחלה חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה תחלה ואיזה זה הושע · שנאמר (הושע יד) שובה ישראל עד ה' אלהיך · ויקחו את כתונת הפסים וישחטו שעיר עזים · ולמה שעיר עזים שדמו דומה לשל אדם · וישלחו את כתונת הפסים וגו' · א"ר יוחנן ד אמר הקב"ה ליהודה (ח) אתה אמרת הכר נא חייך שתמר אומרת לך הכר נא · ויכירה ויאמר כתונת בני · אמר לית אנא ידע מה אנא חמי כתונת בני חיה רעה אכלתהו וגו' · א"ר הונא נצנצה בו רוח הקודש חיה רעה אכלתהו · זו אשתו של פוטיפר : כ ויקרע יעקב שמלותיו · ר' פנחס בשם רבי הושעיא אמר ה שבטים גרמו לאביהם לקרוע והיכן נפרע להם במצרים · שנאמר (בראשית מד) ויקרעו שמלותם וגו' · יוסף גרם לשבטים לקרוע · עמד בן בנו ונפרע לו · שנאמר (יהושע ז) ויקרע יהושע שמלותיו · (ט) ו בנימין גרם לשבטים לקרוע והיכן נפרע לו בשושן הבירה שנאמר (אסתר ד) ויקרע מרדכי את בגדיו · מנשה גרם לשבטים לקרוע לפיכך נתקרעה נחלתו חציה בארץ הירדן וחציה בארץ כנען · וישם שק במתניו · א"ר איבו לפי שתפס יעקב אבינו את השק לפיכך אינו זז לא ממנו ולא מבניו ולא מבני בניו עד סוף כל הדורות · ואינו נוהג (כב) אלא מבני בניו גדולים · דוד שנאמר (ד"ה א כא) ויפול דוד והזקנים מכוסים בשקים · אחאב (מלכים א כא) וישם שק על בשרו · יורם (שם ב ו) וירא העם והנה השק

מסורת המדרש א ירושלמי שקלים פרק ב' הלכה ד' · במדבר רבה פרשה ד' · פסיקתא דרב כהנא פסקא ב' · תנחומא סדר כי תשא סימן יו"ד · ילקוט כאן רמז קמ"ב · ילקוט כי תשא רמז שפ"ו · ב בכורות מ"ט · ג מדרש משלי פרשה א' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא כ"ד וע"ש בהערות ותקונים · ילקוט כאן רמז רמ"ב · ילקוט הושע רמז תקל"ו · ד סוטה דף יו"ד · לקמן פרשה פ"ה · אגדת בראשית פרק ס' · ה מדרש תהלים מזמור יו"ד · ילקוט כאן רמז קמ"ג · ילקוט יהושע רמז י"ז · ילקוט אסתר רמז תתנ"ו · ו אסתר רבה ריש פרשה ח' כל הענין ·

חדושי הרד"ל

(סנהדרין ו') דהבוצע ה"ז מנאץ והמברך את יהודה כו' קמ"ל דשבח עדיף כמ"ד מצוה לבצוע (וכ"ה ביפ"ת ומוסיף עוד ממה דאיתא בשמ"ר ובתנחומא ומובא ברש"י גבי וירד מאת אחיו שהורידוהו מגדולתו אלא המה סוברים שעשה שלא כהוגן · והוא סובר שעשה כהוגן ובעבור זה עשו אותו למלך עליהם) · וכא דבג' מקומות כו' מתהיל ענין כפ"ע דלא כמ"כ : (כ) עברו אותן הדינים · כצ"ל · ופי' שכשהסכימו למכרו כבר עברה ונתקיימה הגזרה שהיה נגלך שימכר שיתגלגל הדבר שירד יעקב ובניו מצרימה · ולזה הקשה המקום לבב האחים · ועתה שעברה כבר חזרו רחמיהם והסכתם על אחיהם ושמעו לדברי יהודה שאמר כי אחינו בשרנו הוא וז"ש למה תתענו כו' כשרצית כו' שבהשגחה פרטית היה הדבר : (כא) לשנוא · וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף אמר הקב"ה אתם מכרתם בכורה של רחל כו' כצ"ל וכ"ה בירושלמי פ"ב דשקלים ה"ד ובבמ"ר פ"ד : (כב) אלא מב"ת גדולים · עיין

חדושי הרש"ש

המספר לס"ר כו' ראוי להשליכו לכלבים כו' והוא הביא דכתב רעה : (ו) בעשרים כסף מעות שהן חמש סלעים · ע"כ הכוונה בכאן על דינרים שד' מהם הוא סלע · וכדעת ר"י אר"א בקדושין י"א כל כסף האמור בתורה כסף צורי (וגם להמסקנא שם דדוקא כסף קלוב · פה ג"כ קלוב במספר עשרים) וכפי' רבותיו של רש"י שם שהדינר הוא מטבע הפחותה שבצורי (אולם בירושלמי ר"פ שבועות הדיינין הביאו סה"ן שם איתא סוף מטבע כסף מעה וצ"ע) וע' ב"ב קס"ה ב' בתד"ה אימא נסבא בסוף דבריהם : (ז) מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה כו' · ע' לעיל פכ"ב דקין עשה תשובה אולם תשובתו לא היתה שלימה כדאיתא שם : אמנם מבואר שם דגם אדם הראשון עשה תשובה · ובעירובין י"ח ב' אדה"ר חסיד גדול היה וכו' : (ח) אתה אמרת הכר נא · עמ"כ וכ"כ המהרש"א בסוטה (י' ב') בח"א אבל לעיל איתא שהפיסו עליה כו' וענה ליהודה : (ט) בנימין גרם לשבטים לקרוע · עמ"כ · ולפלא מדוע לא

רש"י

כנען שחטא לא לעבד נתקלל אף זה שהוציא עלינו דבה נמכרנו לעבד : עברו אותה המדינים · המחלוקת שביניהם ליוסף : אתם מכרתם בנה של רחל בחמש סלעים בכ' כסף וכסף הוא דינר לפיכך יהא כל אחד מהם מפריש ה' סלעים דכתיב איש כי יפליא אחרי יפרים ובערכין הכתוב מדבר וכתיב והיה ערכך הזכר חמשה שקלים כסף לפודה בנו בכורו בכ' כסף לפי שמכרו בכורה של רחל ונפל לכל אחד ואחד בקע יהא כל אחד מהם מגיע בקע לגולגולת מחצית השקל : עסוק היה בשקו ובתעניתו · על מה שפשע בבלהה : כל עורחתו של בית היתה מוטלת עליו של ראובן על שהיה בכור : שדמו דומה לדם האדם · להטעות את יעקב : ימים

מתנות כהונה

אמרו נלך כו' · דהל"ל לימר לכו : הדיינים · הקטטות והשנאה שהיו ביניהם ומיד חזרו לאהבתם אותי ואלו היו מוצאים אותו לא היו מניחים אותו בכל מה שיפסקו עליהם ודייק מדכתיב מדינים והלא ישמעאלים היו ורש"י גרס המדינים והיא היא : תתענו · פי' אתה מתעה ומטה לבנו לכל אשר תחפוץ : מעות · מטבע מעה כסף שהם חמשה סלעים ועשרה אחים מחצית השקל לכל אחד ואחד וכן הוא בירושלמי דשקלים בהדיא : הה"ד כו' · השקל כתיב בה"א הידיעה לרמז לאותה מחצית שקל שהגיע לכל אחד במכירת יוסף : בשקו ותעניתו · על שבלבל יצועי כו' הע"פ שדרשו חז"ל סוף פרק החובל יהודה שהודה במעשה תמר גרם לראובן שהודה גם הוא במעשה בלהה כבר תירצו שם התוספות שלא הודה ברבים עד אחר שהודה יהודה ברבים : ה"ג בילקוט וכן מוכח בפי' רש"י בסדר זה ולעיל בפרשה זו והציץ לאותו בור ר"י אומר כל ערחות של בית היה מוטל עליו וכיון שנפנה הלך והציץ לאותו בור הה"ד כו' וכן הוא במדרש משלי : לשל אדם · לדמו של אדם : אתה אמרת כו' · שודאי הוא היה המדבר כי הוא אמרם : לית אנא ידע מה כו' · אין אני יודע מה אני רואה וניבא ולא ידע מה ניבא וכדמפרש ואזיל · ודייק מיותרא דחיה רעה אכלתהו שהרי כתיב טרוף טרף : של פוטיפר · וכתונת רמז לשנת בגדו אצלה הכי גרסינן בילקוט של פוטיפר · ד"א זה יהודה שנאמר חיה רעה ואין חיה רעה אלא אריה שנאמר גור אריה יהודה ויקרע וגו' : יוסף גרם כו' · שנאמר ויקרעו שמלותם : בנימין כו' · על ידי שעכבו יוסף ונצטערו עליו וקרעו שמלותם : מרדכי · משבט בנימין היה : מנשה גרם כו' · הוא היה שרדף אחריהם על דבר הגביע כדאיתא התם במדרשות : את השק גרסינן :

יפה תואר

זכה למלכות בשביל שקפץ תחלה לים. וכמ"ש גבי היתה יהודה לקדשו וכן סובר ריב"א במ"ר פי"ג כנראה מדרשתו שם על הכתוב נודע ביהודה וגו' · אבל סובר שמתחלה זכה יהודה בעצמו למלכות בשביל ג' דברים אלו · ואחיו המליכוהו עליהם · אבל שבטו זכה למלכות בשביל נחשון שקפץ תחלה לים · ונראה שאמר סג' דברים אלו המליכוהו עליהם וטעם בזה שסגולות המלך ותועליותיו שלשה הם · הא' להדריך את העם בדרך ה' וכדכתיב והיתה עמו וקרא בו וגו' וכן בפרשת המלך · והב' לעשות משפט עמו כי מלך במשפט יעמיד ארץ · והג' לערוך מלחמה נגד אויביהם ולהושיעם · ושלש אלה נמצאו ביהודה כי במה שאמר מה בצע כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו מנעם מבוא בדמים והוליכם בדרך ה' · וכמ"ש מה נאמר לאדני מה נדבר ומה נצטדק דבר אתו משפט · וכמ"ש ז"ל מה נאמר בכסף ראשון כו' · ובגשתו ליוסף בקש לערוך מלחמה ולהציל את בנימין וכמו"ש ז"ל הגשה למלחמה והאריכו בזה בתוספתא · ולכן כאשר מצאו בו שלש התועליות האלה בחרו אותו למלך עליהם : עברו אותן המדיינים · כן גרס רש"י ז"ל וטעם הדרשה דכתיב ויעברו אנשים מדיינים וגו' ולא כתיב מדנים כדכתיב בפסוק ל"ו והמדנים מכרו אותו אל מצרים · כי מדינים ומדנים הם שני עמים שונים כדכתיב את מדן ואת מדין לכ"א שבא לרמז על העברת מדיניהם וריבותם ואח"ז נהפך לבם לטוב לו וכמו שמביא הכתוב למה תתענו ה' מדרכיך : לפיכך יהיה כל אחד מפריש ערך בנו כו' · אין זה טעם על מצות פדיון בכור · כי הטעם כתוב בתורה מפני שהלוים נתנו תמורתם · אבל הטעם הוא על ערך הפדיון · מפני שהבכור נפדה מיד הכהן כעבד · לכן יתן מחירו כמו שהעריכו את יוסף בשעה שנמכר לעבד · וכן גבי מחצית השקל עיקר הטעם של המצוה הוא משום כפר נפש · והטעם שזה במדרש הוא על הסך של מחצית השקל א"כ כדי שתהיה להם כפרה קצב ה' ערך שתי מצות אלו כפי הערך שהשיגו בחטאם ואע"ג שגם שבט יוסף ובנימין שלא חטאו נותנים השיעור · מ"מ כיון שקבע הקב"ה לשאר השבטים השיעור הזה לא פליג עוד בשיעורייהו : בקע לגולגולת · כי המה מכרו אותו בעשרים כסף וזה עשרים דינרים וכל סלע הוא ד' דינרים נמצא שקבלו בעדו ה' סלעים על חמשה אנשים · ומגיע לכל אחד מחצית השקל · וכ"ה מפורש בירושלמי ובתנחומא תשא ואע"ג דראובן לא הוי אז עמהם · מ"מ הניחו חלקו · כי חשבו שלא יחלוק על מעשיהם : כשנפנה הלך והציץ כו' · ודריש וישב מלשון בשובה ונחת · כי מיד כשנח והרגיע משקו ותעניתו הלך אל הבור : ואיזה זה הושע · ואע"ג דגם משה רבינו ע"ה אמר ושבת עד ה' אלהיך וגו' ומזה ילפינן שתשובה היא מ"ע מה"ת · וכן כמה נביאים שהיו לפני הושע הוכיחו על התשובה · מ"מ מעלת התשובה שמגעת עד כסא הכבוד ושזדונות נעשו לו כשגגות וכיוצא שילפינן בסוף מסכת יומא · זה הוא שהושע הודיע לנו · והושע הי' משבט ראובן כדאיתא בויק"ר פ"ו דבארה נזכר בבני ראובן בד"ה ובארה ובארי אחד הוא ע"ש : ולמה שעיר עזים שדמו מועט · ולא שחטו כבש או איל שדמו מרובה וילכו לטבול את הכתונת בדם יותר : אתה אמרת הכר נא וליערת בזה את אביך לכן גם אתה תצטער בהכר נא : והיכן נפרע להם כו' · פי' דלא מיבעי שנפרע להם על עיקר הצער במה שהעלילו עליהם מרגלים אתם וכמו שדרשו לקמן וגם דמו וגם דם הזקן · אלא אפילו ענין הקריעה נפרע להם כמדתם · ואע"ג דגם בנימין שלא חטא בקריעה זו קרע שמלותיו · אבל זה הוא משום בהדי הוצא לקי כרבא : לפי שתפס יעקב אבינו את השק כו' · כי באמת אין ראוי לאדם לענות נפשו ולקרוע לבושיו וכמ"ש הרמב"ם ז"ל · ורק לפי שמצאו שכן נהג אבינו הזקן · לכן התחזיקו במנהגו · וממנו למדו לעשות כן · ואע"ג דראובן קדם ליעקב בשק וכדאמרינן לעיל סי' י"ט אבל ראובן עשה זאת לתשובה על חטא ולהכניע את רוחו ובשרו וזה בוודאי מותר · אבל יעקב עשה זאת לצער ולאבל · וע"ז סמכו גם בני בניו ללבוש שק על אבל וצער · כי לזה אנו צריכים למצוא היתר : בבני בניו גדולים · כי רק הגדולים חשיבי להצטער כיעקב אבינו · אבל לקטנים מיחזי כיוהרא וכדאמרינן בפ' הכונס מי חשיבת לאיתאבולי על ירושלים וכו' · ואע"ג דגבי מרדכי כתיב

פי' ושי מהרז"ו

אחיו אותו לרחם · ויתכן שמאמר ריב"א חולק על מאמר ר"י ברי"ש שלא היתה גדולתו ע"י יעקב אלא מאחיו · כמ"ש יהודה אתה יודוך אחיך : נלך ונתפוס · כמ"ש המ"כ שתיבת לכו מיותר · ודורש שלהתנהג במנהג ודרך העולם בין לטוב ובין להיפך נקרא הליכה כמ"ש והלכת בדרכיו וכדומה הרבה לא תלכו אחרי אלהים אחרים וכדומה וזהו לכו וע"פ מדה י"ז במפורש בקללת כנען לעבד דורש כאן מדה ט' לכו ונתפוס וכו' : יח עברו אותם הדיינים · שתחלה אמר אורחת ישמעאלים באה וגו' ונמכרנו לישמעאלים ואח"כ כתוב וימכרו את יוסף לישמעאלים ואח"כ מ"ש ויעברו אנשים מדינים · מיותר והיל"ל ויבואו וכמ"ש באה ומאי אנשים ע"כ דורש על השבטים שנקראו אנשים כמ"ש האנשים האלה שלמים וגו' ויקחו האנשים את המנחה ומ"ש ויעברו מלשון עובר על פשע ומדיינים מל' דינים ומדון שהעבירו על המריבות והדינים וכמ"ש · במ"כ וכ"ז בהשגחת הש"י וכמ"ש ר"י בסמוך : למה תתענו · וס"ד שוב למען עבדיך שבטי נחלתך כמו שעשית עמהם · עשה עמנו ותן בלבנו יראתך : אתם מכרתם · עי' במ"ר פ"ד ס"י : מפריש ערך · לבכורה היינו מ"ש ואם מבן חודש וגו' והיה ערכך הזכר חמשת שקלים ול"ע מ"ש כל אחד מפריש ערך בנו משמע שיש חיוב על כל אחד לעשות כן ואין זה שייך בערכין · אך בירושלמי הגירסא בשקלים פ"ב סה"ד אתם מכרתם בכורה של רחל בעשרים כסף לפיכך יהיה כל אחד פודה בנו בכור בעשרים כסף אתם מכרתם כו' ונפל לכל אחד · טבע מחצית השקל שני כסף לפיכך יהיה כל אחד מגיעו מחצית השקל ב' כסף והיינו לעשרת השבטים בלא ראובן לבד בנימין · וז"ל הפר"א פל"ח ומכרו אותו לישמעאלים בכ' כסף פ"א נטל כל אחד ב' כספים לקנות מנעלים לרגליו וכו' מה עשו שתפו למקום וכו' עד שמע ראובן והקב"ה עכ"ל · ובאופן זה הוכרח גם לקבל המעות לחלקו : יט בתשובה · ע"ל ספ"ב ס"ח בכור לתשובה · וכאן חסר דעת ר"י ועי' מ"כ · ורש"י בחומש כתב וישב ובמכירתו לא היה שהגיע יומו לילך ולשמש את אביו · וכמ"ש לעיל סע"ו דעת ר"י · ובפר"א פל"ח שישב באחד ההרים לירד בלילה להעלותו וירד בלילה ולא מצאו שם וצ"ע לדעת ר"א שהרי מבואר לעיל ס"פ כ"ב שקין עשה תשובה · וכן אדה"ר ושמעתי לומר שתשובת אדם וקין אחר שקללם הש"י וענש אותם אך תשובת ראובן מעצמו וזהו אתה פתחת בתשובה וכ"כ היפ"ת. ומ"ש שב"ב יפתח תחלה כמ"ש לעיל פס"ב ס"ח י"ח : אתה אמרת הכר · לעיל ס"ח סוטה דף י' ולקמן פפ"ה ס"ח במ"ר פי"ג סוף סימן י"ד והדרשה בהיפך על שכתוב בתמר הכר הגו דורשים שמ"ש כאן הכר אמרו יהודה ע"פ מדת ממעל ומנגד וכמש"ל פפ"ה ס"ט : לית אנא ידע מה אנא חמי · לקמן פצ"א ריש ס"ו שמיום שנגנב יוסף נסתלקה ממנו רוה"ק וכו' והיינו מעת שהביאו לו הכתונת שעד עתה היה רואה ויודע מה שרואה ועתה רואה ואינו יודע מה שרואה ותמה עצמו על זה · וכמ"ש פר"א פל"ח מפסוק מגיד דבריו ליעקב ע"כ מעולם היה יודע רק עתה העלים ממנו : נצנצה בו רוה"ק · והוא עצמו לא ידע מה שאומר רק הסעדה בעלמא מאחר שמצאו בשדה במקום חיות · עיין לעיל סוף סימן ז' מגרה בך את הדוב עמש"ש : כ יוסף גרם לשבטים · היינו הקריעה הנ"ל ויקרעו שמלותם אף על פי שהיתה הקריעה לעונש על שגרמו לאביהם לקרוע עכ"ז נענש יוסף ע"ד שאמרו כל שחבירו נענש ע"י וכו' : בנימין גרם · וכן מ"ש מנשה גרם הכל על קריעה אחת הנ"ל נענש יוסף ובנימין ומנשה · ועל שמצאו חז"ל קריעת בגדים בכל הנ"ל כפי שמצאו בתורה ועל מנשה שלא מצאו קריעת בגדים

ידי משה

בו מים אבל נחשים ועקרבים היו בו פי' לפי שבגדי כהונה מכפרים על לה"ר ודווקא בעודם עליו אבל אם אינם עליו אינם מכפרים כדאי' גבי ציץ במס' יומא וא"כ הם בקשו לדונו על לה"ר שדינו בנחש מכיון ואם היה הכתונת עליו זהו ד' בגדים היו מגינים עליו ע"כ הפשיטו אותו והשליכו אותו ודו"ק היטב:

ויעברו אנשים מדינים סוחרים עברו אותן הדיינים · פי' לפי שקשה למדרש שכתיב ב' פעמים אחד מלא ואחד חסר מדינים בב' יודין אלא לדרשה אתא וקורא להסוחרים דיינים לפי שבדין קנו את יוסף : אתם מכרתם בנה של רחל בעשרים כסף וכו' · וקשה והלא כל כסף הוא שקלים וא"כ הגיע לכל אחד

 אחד

של בשרו · מרדכי (אסתר ד) וילבש שק ואפר · ויתאבל על בנו ימים רבים · אלו כ"ב שנה : **כא** ויקומו כל בניו וכל בנותיו · [א] כמה בנות היו לו חדא הוות והלואי קברה · אלא אין אדם נמנע מלקרוא לחתנו בנו ולכלתו בתו · רבי יהודה אומר לאחיותיהם נשאו השבטים · הה"ד ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו · וימאן להתנחם · מטרונה שאלה את ר' יוסי אמרה לו כתיב (ד"ה א ה) כי יהודה גבר באחיו · וכתיב וינחם יהודה ויעל על גוזזי צאנו · וזה אביהם של כלם וימאן להתנחם · אמר לה [ב] מתנחמים על המתים ואין מתנחמים על החיים · ויבך אותו אביו · זה יצחק · רבי לוי ור' סימון אמרו אצלו היה בוכה וכיון שיצא מאצלו היה הולך ורוחץ וסך ואוכל ושותה · ולמה לא גילה לו אמר · הקב"ה לא גלה לו ואני מגלה לו · א"ר סימון על שם [ג] כל שמתאבלין עליו מתאבלין עמו : **כב** והמדנים מכרו אותו · [ד] כמה אוניות נכתבו לו ר' יודן אמר ארבעה · אחיו לישמעאלים · וישמעאלים לסוחרים · (י) וסוחרים למדינים · ומדינים מכרו אותו אל מצרים · ר"ה אמר חמש · מדינים מכרו אותו לדמוסיא של מדינה · (כג) בא פוטיפר ולקחו מדמוסיא של מדינה :

פרשה פה

א ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו · (מלאכי ב) [ה] בגדה יהודה ותועבה נעשתה וגו' · א"ל כפרת יהודה שקרת יהודה · ותועבה נעשתה בישראל · יהודה נעשה חולין · (שם) כי חלל יהודה קדש ה' אשר אהב · ויהי בעת ההיא · (מיכה א) [ו] עוד היורש אביא לך יושבת מרשה עד עדולם יבא מלכן וקדושן של ישראל · עד עדולם יבא כבודן של ישראל · עד עדולם יבא דכתיב ויט עד איש עדולמי · ויהי בעת ההיא · רבי שמואל בר נחמן פתח (ירמיה כט) כי אנכי ידעתי את המחשבות · שבטים היו עסוקין במכירתו של יוסף · ויוסף היה עסוק בשקו ובתעניתו · ראובן היה עסוק בשקו ובתעניתו · ויעקב היה עסוק בשקו ובתעניתו · ויהודה היה עסוק ליקח לו אשה · והקב"ה היה עוסק בורא אורו של מלך המשיח · ויהי בעת ההיא וירד יהודה · (ישעיה סו) בטרם תחיל ילדה · [ז] קודם שלא נולד משעבד הראשון נולד גואל האחרון · ויהי בעת ההיא · מה כתיב למעלה מן הענין והמדנים מכרו אותו אל מצרים : **ב** ויהי בעת ההיא · [ח] ולא היה צריך קרייה למימר אלא ויוסף הורד מצרימה · ומפני מה הסמיך

מסורת המדרש א פרקי דרבי אליעזר פרק ל"ח · ב מסכת ספרים סוף פרק כ"א · ג מועד קטן דף כ' · ד ילקוט כאן רמז קמ"ג · ה ילקוט כאן רמז קמ"ד · ילקוט מלאכי רמז תקפ"ט · ו ילקוט מיכה רמז תקנ"א · ז ילקוט ישעיה רמז שע"א · ח ילקוט כאן רמז קמ"ד · ילקוט דניאל רמז א"ף ס"ג · כל הענין ·

חדושי הרש"ש

פי' כפשוטו שפ"י שנמלא הגביע באמתחתו קרעו שמלותם · ובפרט לפי המסופר בספר סיפר דיוסף שהודיע לבנימין מקודם וגלה לו מחבבת עלילת הגביע : (י) וסוחרים למדנים ומדנים כו' רס"א חמש מדנים כו' כנ"ל וכמש"כ לעיל :

חדושי הרד"ל

בירושלמי תענית פ"ג אין אדם חשוב רשאי ללבוש שק אא"כ נענה כיהורם : (כג) בא פוטיפר ולקחו מדימוסי' · והא דכתיב ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים אשר הורידהו ודרש לקמן פפ"ס שהן היו הערבים עבורו ומפני שהן היו הקונים ה אמונים וז"ש אשר הורידוהו שמה :

מתנות כהונה

אלו עשרים ושנים שנה · שהרי בן שבעה עשר היה כשפירש מאביו ובן שלשים היה כשעמד לפני פרעה הרי שלשה עשר שנה וז' שני השבע ושנתים רעב עד שבא יעקב הרי עשרים ושנים שנה וכל אותן עשרים ושנים שנה היה מתאבל שאין אדם מקבל תנחומין על החי וסבור שמת : בנעניות היו · נשי השבטים ואדם קורא לכלתו בתו כדמפרש ואזיל : כל בניו וגו' גרסינן : חדא הוות · ושלא לא היתה לו אלא בת אחת זו דינה : והלואי קברה · מי יתן שכבר קברה אפילו אותה אחת ופי' רש"י שקשה עליו גלוי עריות שנבעלת לשכם ועיין בילקוט הגירסא נשהגת למעלייתא : ולכלתו בתו · כמה דאת אמר מי את בתי : ולאחיותיהם · וקודם מתן תורה מותרות היו : וזה אביהם · יעקב אב לכל השבטים : זה יצחק · אביו של יעקב הנזכר בפסוק : אצלו כו' · דרש אותו כמו אתו כלומר אצלו וכן מלאתי שוב בפי' רש"י : על שם כל כו' · כדאיתא בפ' אלו מגלחין ופירושו כל אותן שמתאבלין עליו אם מת הוא מתאבלין עמו אם אירע לו אבל וזהו דווקא בפניו ושלא בפניו לא ולכן היה יצחק מתאבל לפניו דוקא : אוניות · שטרי מכירות : לדמו..יא · בערוך מפמע ממונה ומנהיג וכן בפי' רש"י ודייק מדכתיב והמדנים מכרו אותו אל מצרים משמע לדמוסיא של מדינה כו' :

פרשה פה ה"ג בילקוט פרשה זו ובספר מלאכי שקרת יהודה כי חלל יהודה יהודה נעשה חולין ובעל בת אל נכר ויהי בעת ההיא וגו' וענין הכפירה והשקר הוא במה שפסל יחוסי אביו המטהרים והמתקדשים מבת אל נכר : מלכן כו' · זה יהודה עד עדולם יבא בתמיה וכי היה לו ליטא כנעניות ול"ל דדריש מרשה נוטריקון מלכן וקדושן ובילקוט סדר זה ובספר מיכה הגי' יותר נכונה דדייק כבוד ישראל ותו לא וכן גירסת רש"י ז"ל : כבודן כו' · סיפיה דהאי קרא כבוד ישראל : המחשבות וגו' גרסינן : ויוסף היה עסוק כו' · שהיה שורה בצער על פרידתו מבית אביו וכן הוא בעקידה ריש פרשה זו ובילקוט ל"ג ליה : ובורא אורו כו' · שמפני המכירה ירד יהודה מאת אחיו והגלגל מזה שנזקק לתמר ויצא מזרעה מלך המשיח וזהו שמסיים בספר ויהי בעת ההיא וגו' · ובילקוט ל"ג ליה ללא צורך : משעבד הראשון · זה פרעה : גואל האחרון · משיח ט למימר

רש"י

ימים רבים אלו כ"ב שנה · שלא ראה את יוסף : כנעניות היו נשותיהן של שבטים : חדא הוית · דינה : ולואי קברה · שקשה עליו גלוי ערותה : וינחם יהודה · שניחם מבניו שמתו : ואין מתנחמין על החיים · ויוסף עדיין היה קיים : ויבך אתו אביו · קרי ביה אתו אלמד שהיה אביו של יעקב בוכה עמו על יוסף אביו של יעקב דהיינו יצחק בוכה ונוהג עצמו כאבל לכך נאמר ויבך אותו עמו אבל כיון שהיה יוצא מאתו היה רוחץ וסך אוכל ושותה שהיה יודע שהוא חי : למה לא גילה לו · יצחק ליעקב שהוא חי אמר הקדוש ברוך הוא לא גילה לו ואני מגלה לו : על שם כל המתאבלים עליו הוא מתאבל עמו · שאלו מ"ו מת יעקב היה לו ליצחק להתאבל עליו עכשיו כמו כן היה מתאבל עמו על יוסף ובמ"ק גמר לה : כמה אוניות · שטרי מכירה נכתבו עליו : לדימוס' על מדינה · לממונה על המדינה לעשות צרכיה : ונטלו מדימוסיא של מדינה · שנעשה מלך :

פ"ה פה עד עדולם יבא כבוד ישראל · עד עדולם היה לו ליהודה להתחתן שהיה כבודן של ישראל מלך עליהם ונשיא : בורא אורו של מלך המשיח · מבסיק אורו של משיח שעתיד לצאת מתמר : משעבד הראשון · פרעה שעבד בישראל : נולד גואל האחרון · פרץ שהוליד מלך המשיח : לא הוה צריך קרייה למימר

פירוש מהרז"ו

מצאו לו קריעת נחלה מבא"כ בכל השבטים · וכמש"ל פנ"ת ס"ד שהוא האיש אשר על בית יוסף : אלו כ"ב שנה · הנה בכמה מקומות דרשו ימים שנים רבים שלשה אך כאן לא יתכן לדרוש כן על שמפורש שהתאבל עד שנודע לו שיוסף חי כמ"ש ותחי רוח יעקב שהם כ"ב שנה מי"ז שנמכר עד ל' שעמד לפני פרעה ועוד ז' שני שובע וב' שני רעב הרי כ"ב שהיה אז בן ל"ט וכמ"ש מגילה י"ז ורש"י בחומש וכ"כ היפ"ת : **כא** כמה בנות · עי' ב"פ פ"ה ס"ס א' בפס אג"ב וס"ד בביאורי · וה"ג בילקוט כאן רי"א לאחיותיהן וכו' ר"נ כנעניות וכו' ר"נ אמר על הדא דר"י · וצ"ל דר"נ כמה בנות וכו' · ועי' פר"א ר"פ ל"ט ולעיל פר' פ"ב בסוף סימן ח' : וזה אביהם · וגירסת הילקוט וזה אביהם של כולם יצרו הקף עליו וימאן להתנחם · וע"ע בילקוט מאמר כפלא ומצויין לתנחומא ואינו בתנחומא : על המתים · שרואה מתו לפניו ומתיאש ממנו וכלתה תקותו וכן בשימע שמת אך אם לא ראה ולא שמע שמת אין תקותו נפסקת מלבו ואינו מתיאש : זה יצחק · עי' מ"כ שאם על יעקב הוא מיותר שבו מדבר · ומ"ש אותו פירוש על יעקב שבכה עליו יצחק כשהיה אתו בפניו : הקב"ה לא גלה · כמ"ש פר"א פ"ח ואף הקב"ה שתק וכו' וכתיב ביה מגיד דבריו ליעקב ואת הדבר הזה לא הגיד ליעקב עכ"ל וממעט זה לא שאל מיצחק שאם היה צריך לידע היה הקב"ה מגלה לו : **כב** ד"י אמר ד' ר"ה אמר ה' · דורשים מדה ע"ו בכ"מ שכתוב אורחת ישמעאלים באה · לכו ונמכרנו לישמעאלים · ואח"כ כתוב ויעברו אנשים מדינים סוחרים ואח"כ וימכרו את יוסף לישמעאלים ואח"כ והמדנים מכרו אותו אל מצרים. ע"כ דורש ר"י שמכרו אותו ד' פעמים · אחיו לישמעאלים וזהו וימכרו את יוסף לישמעאלים כמ"ש תחלה ונמכרנו לישמעאלים ומ"ש ויעברו אנשים מדינים בהכרח לדרוש ע"פ מדה ל"א שעברו המדינים אחר שמכרוהו לישמעאלים · ולמה נכתב לגמדינו ע"פ מדה ס' כאלו כתוב שהישמעאלים מכרו למדנים · ומאחר שכתוב מדינים סוחרים נדרש ע"פ מדה י' שהוו שתי כתות מדינים וסוחרים שמדינים מכרו עוד לסוחרים · ומאחר שכתב והמדנים מכר אל מצרים בהכרח לדרוש ע"פ מדה ל"ה כאלו כתיב סוחרים מדינים · שהמדינים היו אחרונים שמכרו אל מצרים הרי ד' · אחיו לישמעאלים · והם לסוחרים · והם למדנים · והם למצרים · ודעת המדרש שמדנים ומדינים אחד הוא · ורב הונא סובר ה' היינו מ"ש אל מצרים לפוטיפר שמ"ש אל מצרים מיותר שכבר כתיב ויביאו את יוסף מצרימה · ע"כ דורש ע"פ מדה כ"ב ומדה ט' כאלו כתיב והמדנים מכרו אותו אל מצרים ומצרים מכרו אותו לפוטיפר · ומ"ש מיד הישמעאלים אשר הורידוהו שמה דורש לקמן פפ"ו סס"ג שהם ערבו בעדו · ועי' בס' סיפר עוד בא"א · ומ"ש דימוסיא של מדינה פי' מקום ששם נעשים עניים של כלל המדינה עי' ויק"ר פ"א ס"א בשם מ"ע :

פרשה פה סימן א בגדה יהודה · מדלא כתיב בני יהודה דורש על יהודה וכן מ"ש ותועבה נעשתה בישראל על ישראל שבא עלמו בעודנו חי · ועי' מ"כ · וכמ"ש לקמן רס"ג · וסובר כל' נחמיה לעיל פפ"ד סכ"א : עוד היורש · עי' אג"ב פס"ג באריכות · ולמה אמר היורש ומרשה דווקא ועדולם היא עיר מה"י · ודורש לטובה ולגבורה וכמ"ש עוד אבך ונבית · עוד ישבו זקנים · ומרשה נוטריקון · ועי' מ"כ וילקוט כאן · ובילקוט מיכה קיל"ר · עד עדולם יבא משיח הכ"ל וכמו כבוד ישראל הוא יהודה שבא עד עדולם : כי אנכי ידעתי · כמ"ש באג"ב ס"פ ס"ג ד"א וירד יהודה וכו' כיון שנגלה אמר הקב"ה המשיח עתיד לעמוד מיהודה והלך ונשא אשה כנענית וכו' תמות כנענית כו' כדי שידבק בתמר שהיא כהנת בתו של שם בן נח שכ"ל וע"ל ס"י מ"ש בזה : **ב** ומפני מה הסמיך · פרשת נשואי יהודה לפרשת ירידת יוסף

יפה תואר

שק ואפר יוצא לרבים · שלא הכל נהגו כן · מ"מ שאני הנהו מלביהם · ובחזית על פסוק זאת קומתך דמתה לתמר איתא שרוב אותו הדור צדיקים היו · ולפ"ז ניחא טפי : כנעניות היו · ואע"ג שיצחק ויעקב נזהרו מלהדבק בכנען · מ"מ הותרו לשבטים ע"פ הדבור משום שלא יכלו ללכת לעבר הנהר : לאחיותיהם נשאו השבטים · ע' לעיל פפ"ב · והטעם בזה כי דוחק בעיניו לאמר אשר להם הותרו בנות הכנעניות וטע"ם הרמב"ן על זה ולקמן פפ"ס : אמרה לו כתיב כי יהודה גבר באחיו · כי להתנחם על הצער אפשר לפעמים מקוצר הדעת ותסרון ההרגשה ע"ד אין שוטה נפגע · או מפני אומץ רוחו מקשה לבו · וישא כל תלאה ופגע · וכמו שאמר החכם שההבלגה על הצער אשר אין בידו להטיבו הוא אות על חכמת האדם · אחרי כי אין תועלת לפניו בא"חה טוב לו לישא ולסבול ברוח שקטה ובמנוחת לב · וזה ששאלה אותו כיון שיהודה התנחם מגד גבורתו וחכמתו · למה קורא רוח יעקב להתנחם · שלא הוא היה חכם וגבור ממנו · וזה שהשיב לה כי מתנחמים על המתים אחרי אשר בדמעתו לא יחיינו עוד · ואין מתנחמים על החיים שיש תקוה להמצאם · ולמה יתיאשו מהם מלבקשם · וגם אבינו יעקב אף שאמר חיה רעה אכלתהו · אמר זאת רק דרך הסברה אבל עוד לא אבדה תקוה מלבו למצוא אותו · לכן מאן להתנחם כדי שיזכור זכרונו בלבבו · ולא יחדל לבקשו : הקב"ה לא גלה לו כו' · בתנחומא פ' מקץ איתא הטעם שלא גלה לו הקב"ה · כי פן ילך יעקב לפדותו · ולא ירד הוא ובניו לגור במצרים · ולא יקוים בהם ועבדום וענו אותם עיי"ש : וסוחרים למדינים · ע' בזה בא"ע ומה שהשיב עליו הרמב"ן וברת"ס : בא פוטיפר ולקחו מדמוסיא של מדינה · ויתפרש הכתוב והמדנים מכרו אותו אל מצרים ומצרים מכרו אותו לפוטיפר סרים פרעה · ולר' יודן הפירוש אל מצרים כמו במצרים :

בגדה יהודה וגו' · בא לדרוש וירד יהודה שהיתה ירידה לפניו מה שלקח לו אשה כנענית · ודורש כי הבוגדים ביהודה דבקו במעשה אביהם · וכן מה שדרש כבודן של ישראל עד עדולם יבוא הוא ג"כ משום שמעשה אבות סימן לבנים · ובעדולמי נתחלל יהודה · ובעדולם יתחלל כבוד ישראל : כפרת יהודה שקרת יהודה · כפירה נקראת כמה שכנגדו יודע · וע"ד הכופר בממון של חבירו · ושקר נקראת במה שמרמה בפיו · ואין שכנגדו יודע מזה ולפי שלשון בגדה כולל שתיהם קאמר שביהודה היו כפירה ושקר יחד · ואם יתפרש על יהודה גופא מצינו גם בו שקר וכפירה · כי במה שאמר זאת מצאנו הכתונת בנך היא · כי זה כפירה מגד ושקר מגד · שלפי הפרשום הוא שקר כי לא ידע אביו מהמעשה · ולפי האמת היה כפירה · כי אביו הבין כי התבולה היא והדרכה הי' הוסד שיהודה הרגו כדפי' גבי מטרף בני עלית · או אמר כפרת על מה שאמר ליוסף ואחיו מת · ושקר על מה שאמר לאביו זאת מצאנו : מלכן וקדושן של ישראל · זה הוא הקב"ה קדוש ישראל הוא יבוא עד עדולם נתפרע מהם וכדכתיב גם נקרא הנה ה' יוצא ממקומו וגו' · וזה הוא הפירוש לפי פשט הכתוב ובילקוט הגירסא מבוארת יותר דגרס מלכו וקדושו של עולם ואח"ז מפרש שמדרש ע"פ דקאי על יהודה ונקרא כבודן של ישראל כי הוא הי' המלך ביניהם והוא בא עד עדולם לקחת אשה כנענית · והורד מכבודו · וכמ"ש למעלה : ר' שמואל בר נחמן פתח כי אנכי ידעתי וגו' · בא לתרץ סמיכת הפרשיות למה נכתבה פרשת תמר ויהודה לפרשת מכירת יוסף לאמר לנו כי ה' המסבב הסבות הבין הכל בחכמה כי ע"י מכירת יוסף ירדו בני יעקב למצרים ונשתעבדו בהם · אך הקב"ה המכין את הרפואה לפני המכה סבב הדברים כי יולד להם גואל · וזה שמביא את הכתוב כי אנכי ידעתי את המחשבות בעוד שבני אדם עסוקים במחשבותיהם ובמעשיהם הקב"ה לבדו חושב מחשבות לטובתם : קודם שלא נולד משעבד הראשון כו' · ודריש

ידי משה

אחד יוסף משני שקלים וצ"ל ליישב. דאי' בר"ן טעם על שנתן יוסף לבנימין שלש מאות כסף ולכל השבטים לא נתן כלום לפי שקי"ל שמוכר עבדו לבין הנכרים קונסין אותו עד עשרה בדמיו ודמי עבד שיה שלשים שקלים ועשרה פעמים שלשים שקלים הוא שלש מאות שקלים א"כ כשכבון מכוון שנתן לבנימין שלש מאות כסף וקנס לשבטים בכך זה ודו"ק והנה ידוע שראובן לא היה בשעת המכירה ויהודה לא הסכים עמהם על המכירה כדאיתא כל המברך את יהודה פי' שמגדף לפי שלא היה דעתו ריסכמת למכירה ואף שאמר למכרו לא היה רק שנתיירא שמא ימות בבור וא"כ כשתיירו ח' שבטים שלקחו עשרים שקלים לא יתחשב הגיע לכל אחד מן השבטים שני שקלים ומחצה מן הראוי לקנוס עשרה בדמיו הוא כ"ה שקל ומי' בכתיי שכל אחד מן ישראל מגיע כ"ה שקל מן עשרים עד שבעים בנה וא"כ מתכוון מכוון כ"ה שקל שהוא עשרה בדמיו ודו"ק : שקרת יהודה וכו' · פי' במה שאמר הכר נא וגו' כדאיתא לעיל פסים שהפילו גורלות ונפל הגורל על

פרשה זו לזו · רבי אלעזר ור' יוחנן · רבי אלעזר אמר כדי לסמוך ירידה לירידה · רבי יוחנן אמר כדי לסמוך הכר להכר · ר"ש בר נחמן אמר כדי לסמוך מעשה תמר למעשה אשתו של פוטיפר · מה זו לשם שמים אף זו לשם שמים · דא"ר יהושע בן לוי רואה היתה באסטרולוגין שלה שהיא עתידה להעמיד ממנו בן ולא היתה יודעת אם ממנה אם מבתה · הה"ד (כס מז) מודיעים לחדשים מאשר יבואו עליך · ר' איבו אמר מאשר ולא כל אשר · ודכוותה (בראשית ג) ולא יתבששו והנחש היה ערום · א לא היה צריך קרא למימר אלא (שם) ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו וגו' · ר' יהושע בן קרחה אמר להודיעך מאיזה חטא קפץ עליהם אותו רשע מתוך שראה אותן מתעסקין בדרך ארץ נתאוה להם · א"ר יעקב דכפר חנין שלא להפסיק בפרשתו של נחש · ודכוותה (דניאל ד) ודי מהלכין בגווה יכיל להשפלה (שם ה) בלשצר מלכא · (שם ו) ודריוש מדאה · והיכן הוא אויל מרודך · ר"א אמר כדי לסמוך רשע אל רשע · קוצץ לקוצץ · גיותן לגיותן · ר' שמואל בר נחמן אמר כדי לסמוך הפסק מלכות להפסק מלכות · ודכוותה (שם ה) ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדיא ודריוש מדאה וגו' · (א) והן הוא (שם ח) בשנת שלש למלכות בלשצר המלך · ר"ה אמר שלא יאמרו דברי פיוטין הם כדי (א) שידעו הכל שאמרו ברוח הקודש · רבנן אמרי כדי לסרג על הספר כולו שאמרו ברוח הקודש · אף הכא נמי מתבעי מימר ויוסף הורד מצרימה · וכתיב וירד יהודה מאת אחיו אמר בואו ונפזר עצמנו שכל זמן שאנו מכונסין השטר מצוי להגבות · אמר להם הקב"ה ב עשרה בני אדם שנמצאו בגניבה אין אחד נתפס ע"י כולם וכיון שנמצאו בגביע אמרו (בראשית מד) האלהים מצא את עון עבדיך · א"ר יצחק מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו · א"ר לוי כזה שהוא ממצה את החבית ומעמיד אותה על שמריה · רבנן אמרי בואו ונפרנס עצמנו · לשעבר היה זקוק להשיאנו נשים ועכשיו הוא עסוק בשקו ובתעניתו אינו בדין שיהא עסוק להשיאנו נשים · אמרו לו ליהודה ולא את הוא הראש של כלנו עמוד אתה ופרנס את עצמך מיד וירד יהודה · ירידה היא לו שנשא לגויה · ירידה היא לו שקבר את אשתו ובניו : ג ר' יהודה בר סימון ורבי חנין בשם ר' יוחנן ג כל מי שהוא מתחיל במצוה ואינו גומרה קובר את אשתו ואת בניו · ממי אתה למד מיהודה ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע וגו' · היה לו להוליכו על כתיפו אצל אביו מה גרם לו קבר אשתו ובניו · רבי הונא בשם רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי כל מי שמתחיל במצוה ואינו גומרה ואחר בא וגומרה היא נקראת על שמו של שני · הה"ד (יהושע כד) ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל · וזהלא משה העלם שנאמר (שמות יג) ויקח משה את עצמות יוסף עמו · אלא לפי שנגזר עליו שלא יכנס לארץ ואלו נטפלו בהם לפיכך נקראת על שמם · ואת עצמות יוסף וגו' · מושלים אותו למה הדבר דומה ד לליסטים שנכנסו למרתף אחד של יין נטלו קנקן אחד ושתו הציץ עליהם בעל המרתף אמר להם יערב לכם יבושם לכם ימתק לכם שתיתם את היין החזירו את הקנקן למקומה · כך אמר הקב"ה לשבטים מכרתם את יוסף החזירו עצמותיו למקומן · ד"א אמר להם יוסף למקום שגנבתוני שם תחזירוני · הלוא אחיך רועים בשכם כן עשו בני ישראל שנאמר (יהושע כד) ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם : ד ויט עד איש עדולמי ושמו חירה · ה רבנן אמרי חירה הוא חירם שהיה בימי דוד · שנאמר

מסורת המדרש א לעיל פרשה י"ח · ילקוט סדר בראשית · ילקוט כאן רמז קמ"ד · ילקוט דניאל רמז תל"ף ס"ג · ב לקמן פרשה צ"ב · ילקוט סדר מקץ רמז ק"נ · ג סוטה דף י"ג כל הענין · דברים רבה פרשה ח' · תנחומא סדר עקב סימן ו' · ילקוט כאן רמז קמ"ד · ילקוט יהושע רמז נ"ס · ד שמות רבה סוף פרשה כ' · מכילתא ריש סדר בשלח · ה ילקוט מלכים רמז קע"ט ·

חדושי הרד"ל

(א) שידעו הכל שאמרו ברוה"ק · ע' סוה"ע מז' ג' שאלמלי נתנו על הסדר כל מי שקורא כהן מיד היה יכול

חדושי הרש"ש

(א) והן הוא בשנת שלש למלכות בלשצר · הן קודם זה ואחר ספור דריוש כתיב ג"כ בשנת אחת לבלשצר וא"ני

רש"י

למימר אלא ויוסף הורד מצרימה למה נכתבה פרשה זו · וירד יהודה באמצע : כדי לסמוך ירידה · דיהודה לירידה דיוסף : כדי לסמוך הכר נא · דתמר להכר נא דכתונת יוסף : מה זו לשם שמים · אשת פוטיפר כדי שתלד ממנו בן : אף זו לשם שמים · תמר כדי שיצא ממנה המלכות : רואה היתה אשת פוטיפר באסטרולוגיא שלה שעתידה להעמיד מיוסף בן : לא הוה צריך למימר אלא ויעש ה' אלהים ואמר והנחש היה ערום שלא להפסיק פרשה במעשה נחש ועכשיו פסק במעשה אדם : ודי מהלכין בגוה יכול להשפלה וסמיך ליה בלשצר מלכא עבד לחם רב והיכן הוא אויל מרודך שהיה בן נבוכדנצר שמזכיר מיד בלשצר היה לסמוך מעשה אויל למעשה אביו כדי לסמוך רשע לרשע נבוכדנצר ובלשצר שהיו שניהם רשעים אויל לא היה רשע שהרי בטל גזרות אביו : גיותן לגיותן · זה גבה רוח וזה גבה רוח נבוכדנצר אמר ומאן הוא אלה וגו' ובלשצר אפיק מאני מקדשא ואשתמש בהו : כדי לסמוך הפסק מלכות נבוכדנצר להפסק מלכות בלשצר ביה בליליא קטיל בלשצר וסמיך ליה ודריוש מדאה קביל מלכותא והן הוא בשנת שלש למלכות בלשצר המלך שאמר לאחר כן היה לו להקדים בשנת שלש ואח"כ ודריוש כדי שלא יאמרו דברי בדאי הן שאם היה כתוב בסדר היו אומרים שמי שכתב דברים בדאן מלבו וכאדם שמספר דברים שהיו בימיו עכשיו שנכתבו שלא כסדר י"ל ברוח הקדש נאמרו כלומר כסדר שנאמר לו בנבואה אמרן וכתבן : כדי לסרג על הספר כולו שאמרו ברוח הקדש · כלומר לפיכך הרחיק בשנת שלש וכתבן סירוגין שלא תאמר הואן דברים בלבד נאמרו לו בחזון אלא ללמד על הספר כולו שכשם שאותו דבר שאמר נאמר לו בחזון כמו שאמר הזון נראה לי כך כל הספר כולו אינו אלא דברי נבואות ודברי חזון : וירד יהודה מאת אחיו אמר בואו ונפזר עצמנו וכו' : השטר מצוי לגבות · ליפרע ממנו עון אחינו : עשרה בני אדם שנמצאו בגניבה אין אחד מהם נתפש ע"י כולן · בתמיהה כלומר למה אתם מתפזרים ומה הוא מועיל מאחר שתפוס אחד מכם כיון שכולכם בעצה אחת כולכם חייבין ויש לומר להיפך אין כולן נתפסין על ידי אחד בתמיהה : כזה שממצה את החבית · שמפרק"ה בלע"ז כך ממצה את חובינו לפרוע : לפי שנגזר עליו שלא ליכנס לארץ ואי אפשר לו להכניסן לארץ ואלו ישראל מטפלים בהן שנכנסו לארץ : קברו בשכם · מקום מכירתו :

למד

מתנות כהונה

דוד הבא מפרץ בן יהודה : ירידה לירידה · דאל"כ הרי נשואי יהודה היו הרבה קודם מכירתו של יוסף כמה שנים כמו שהוכיח יפה מהר"ר אליהו מזרחי : הכר להכר · להגיד שהקב"ה פורע מדה כנגד מדה : באסטרולוגין · חכמת חוזה בכוכבים : אם מבתה · ויוסף לקח בת פוטיפר ובני בנים הרי הם כבנים : ה"ג למימר אלא ויעש ה' אלהים : שלא להפסיק כו' · נתבאר לעיל סוף פרשה י"ח : ודי מהלכין בגוה · מדבר בנבוכדנצר ואח"כ מספר והולך מיד עניני בלשצר ואח"כ מספר והולך עניני דריוש והיכן הוא אויל מרודך שהיה ג"כ בן נבוכדנצר ומלך קודם בלשצר : רשע אל רשע · נבוכדנצר היה רשע וכן בלשצר ואויל לא היה רשע שהרי בטל גזירות אביו : גיותן · ונבוכדנצר אמר אעלה על במתי עב ובלשצר משתמש בכלי קדש : קוצץ · פירש הערוך קוץ ודרדר : הפסק מלכות · של בלשצר דכתיב ביה בליליא קטיל וגו' להפסק מלכות נבוכדנצר : ה"ג כשדאה ודריוש מדאה קבל מלכותא וגו' : והן הוא כו' · והיכן הוא בשנת שלש וגו' דכתיב אח"כ והיה לו לסיים קודם עניני בלשצר : פיוטין · כפייטן הזה שמחבר וכותב דברים מלבו ולא ברוח הקדש ועכשיו שנכתבו שלא כסדר הויתן ידעו הכל כמו שנאמר לו ברוח הקדש כך כתבן הנביא וכ"מ טוב בפי' רש"י : לסרג כו' · פי' רש"י לפיכך הרחיק בשנת שלש דכתיב אגל חזון נראה אלי ללמד על הכלל כולו · לסרג · לחבר ולארוג כמו אין מסרגין המטות : מתבעי מימר · היה צריך לומר : השטר מצוי כו' · חוב של החטא שחטאו במכירת יוסף שכולם יחד מכרוהו : אין אחד כו' · בתמיה פירש רש"י ומה מועיל לכם הפיזור כיון שכולכם בעצה אחת ועוד פי' רש"י ז"ל וי"ל להפך אין כולם נתפסין ע"י אחד עכ"ל : שהוא ממצה גרסינן · פי' מריקה וממצה אותה עד גמירא שלא נשאר בה כלום רק השמרים ודרש מצה לשון מילוי ומירוק : ונפרנס · להשיא לנו נשים וכדמפרש ואזיל היה יעקב אבינו זקוק כו' · וצ"ל שאתיא כמ"ד וכל בנותיו ממש ותאומות נולדו עם השבטים דאל"כ למה היו צריכין לו : על כתפו כו' · מאחר שהיה מלך אליהם לא היו ממרים את דבריו ככל אשר יאמר כמו שפירש רש"י בסדר זה : לפי שנגזר גרסינן : ואלו ישראל נטפלו בהם · מושלים אותו · ענין עצמות יוסף שקבורים בשכם דומה כו' : הציץ · הביט : יערב כו' · כלומר אין בלבי עליכם על היין ובנפש חפצה רוצה אני ששתו אותו רק אחר ששתיתם את היין החזירו הקנקן למקומו : ה"ג למקומו

כך אמר הקב"ה וכן הוא לקמן פרשת נגבים : עצמותיו גרסינן : תחזירוני · ובפסק נמכר כדמפרש ואזיל : בילקוט מוכח דה"ג קברו בשכם ר' אליעזר אומר מורידין אותו מגדולתו

שנאמר וירד יהודה ויט וגו' · וקאי אדלעיל על המתחיל במצוה ואינו גומרה : הוא חירם כו' · דייק מדכתיב כל הימים :

יפה תואר

ודריש בפרס תחיל בשעבוד ילדה הגואל · וכו' זה הוא נתן טעם לסמיכת הפרשיות : מה זו לשם שמים כו' · שבקשה להשבות מבית יעקב ופליג אהנך אגדות דלקמן פפ"ז דמשמע דכוונתה לזנות : בואו ונפזר עצמנו כו' · זה הוא ענין בפני עצמו ודרש אדם למה כתיב מאת אחיו משום שתפן כי יתפזרו לכן נגדל הוא תחלה מהם · ורבנן מפרשי כי מאת אחיו הפי' כי בשביל אחיו שאמרו לו ולא אתה הוא הראש ירד הוא לקחת אשה תחלה : כזה שהוא · ממצה את החבית ומוציא ממנו את כל היין ואינו מניח רק השמרים · כן הקב"ה פקד עונותינו בשלימות ולא נתן לנו תקנה כלל · רק את השמרים השאיר לנו : כל מי שהוא מתחיל במצוה כו' · אפשר הטעם בזה כי המתחיל לעשות מצוה נחשב כעולד לעשותה · וכעון נדרים אשתו ובניו מתים כדאיתא בפ"ב דשבת : ממי אתה למד מיהודה · אע"ג שגם ראובן התחיל במצוה ולא גמר · שאני ראובן שאמר כי אחיו מכרוהו שלא מדעתו · ומה שנתעצל בשעה אחת לא נחשבה כעצלות לו לחטא כי עסוק בתעניתו פי' כדלעיל וע' בפ"ק דסוטה שבעין זה כתב רש"י הטעם על מה שלא נענש משה למה לא גמר המצוה · ובזה א"ש מה דאמרינן חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה · כי לענין שכרו יקבל שכרו משלם ואין הקב"ה מקפח שכרו אחרי שבלבו הי' לעשותה ורק האונס עכבהו · אבל נהקרא על שמו לא נקראת רק על מי שגומרה כי אין שני בעלים למצוה אחת אשר ביד האחד לעשותה · והגומר הוא העיקר · אבל אם בלי אונס לא יגמר יקבל גם עונש ע"ז : החזירו את הקנקן למקומה · כדי שישאלו בו עוד הפעם · וכ"ה הנמשל החזירו עצמותיו למקומן כדי שתשובתם לקדמותן לקץ הימין : למקום שגנבתוני שם תחזירוני · פי' כדי שיכופר לכם עון הגזלה אם תשיבו את הגזלה למקומה : רבנן אמרי חירה הוא חירם · משום דק"ל למה הזכיר הכתוב את העדולמי ושמו אשר אינו ענין לאיתון יהודה ולזה אמר כי זהו חירם שהי' אוהב לבבע זה שהי' אוהב את יהודה ואת דוד ושלמה וסייע את שלמה בבנינו לכן זכה להאריך ימים

פירוש מהרז"ו

והכי קדמה לנשואי יהודה כמש"ל ס"ו בשם סד"ע · ומה שכתוב ירידה לירידה ירידת יהודה לירידת יוסף למטה והקדים ירידת יהודה שהיא בקיצור ואח"כ ירידת יוסף בארוכות · וכמ"ש בסימן הסמוך · ומ"ש הכר להכר היינו שסמוכה לפ' שלמעלה ולפיתחיה הז"ל לעיל פפ"ד סי"פ · ומ"ש רשב"ן ע"ל פפ"ז ס"ד ותשא : ואם מבתה · לקמן פפ"ט ס"ב עי' מש"ם : מודיעים לחדשים · ור"ל הוברי שמים החוזים בכוכבים : מאיזה חטא · לעיל ס"פ י"ח בביאור : אויל מרודך · שהיה איש טוב כמ"ש סוף ירמיה · וכל שמעשיו סתומין ופי' מעשה אחד לשבח כולם לשבח · וע"כ דלגו והסמיך בלשצר לנ"כ · ומ"ש גיותן עי' שמ"ר ס"פ י"ב : דברי פיוטין · שנזהרים שיהיו דבריהם בסידור בקדימה ואיחור · אך דברי רוה"ק אינם שומרים הסידור לטעמים עמוקים וע"פ מדת סמוכים וכמ"ש בפ"ק דברכות למה נסמכה פרשת אבשלום כו' : אמר בואו ונפזר · ע"ל פל"ב ס"ח וע' וזה מ"ש אמר הקב"ה · ומ"ש כיון שנמצאו בגביע אמרו יהודה אמר כן כמפורש · וזהי ראיה שגם כאן אמר יהודה : ממצה את החבית · שאין שייך לומר האלהים מצא ואין דבר נעלם ממנו · ע"כ דרש מלשון וימץ טל מן הגזה · ובדחז"ל כשתמצי לומר · ופי' שמצה הזכות והעמיד על עומק הדין : ירידה היא לו · שמ"ש וירד יהודה וגו' משמע שהיה עמם בהר ואח"ע לירידת מקום א"ע לירידת מעלה : ג שמתחיל במצוה : ד"ר פ"ח ס"ד כה"ע · סוטה די"ג וש"נ : ואת עצמות יוסף · אשר העלו בני ישראל ממצרים

קברו בשכם ובסדר בשלח כתיב ויקח משה את עצמות יוסף עמו והם בכ"מ ול' הגמרא סוטה שם קשו קראי אהדדי : למקום שגנבתוני · מה שיקשה הלא בדותן מכרו אותו עי' מ"ש בשמ"ר ספ"כ : יערב לכם וכו' · ובנמשל שהיה אותם ואת כל העולם ברעב כמפורש · וכמ"ש בסדר ויחי ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך ופירש"י שעל שקיבל עליו לקבר את יעקב בחברון נתן לו במתנה את שכם שיקבר בה · מצורף לזה עי' מש"ל פע"ם ס"ז · וע"פ משל זה מבואר שצוך לכל ישראל להחזיר ע"פ העצמות לשכם · ומ"ש אמר הקב"ה מאחר שכתוב ברוה"ק שעשו כן כל ישראל מן הסתם שהיה כן מפי הש"י ע"פ משה : א"ל יוסף · כשהשביע את בני ישראל והעליתם את עצמותי וגו' אז השביע אותם גם כן שיקברוהו בשכם · וכמ"ש והעליתם כך כתיב העלו בני ישראל וכמו שהעלו מן השבועה כך מ"ש קברו בשכם היא מן השבועה וזה על פי מדה י"ז :

ידי משה

יהודה ע"כ נעשה תולין והזכיר בו לשון ירידה כמה שאמר הכתוב וירד יהודה וגומר פי אלל יהודה קודם פ' סיפא דקרא של בגדים יהודה ועל שכפל ואמר כפרת יהודה שקרת לרמז על ב' מעשים אחד

(מלכים א ה) כי אוהב היה חירם לדוד כל הימים · למוד היה האיש הזה להיות אוהב לשבט הזה · רבי יהודה ב"ר סימון אמר חירם אחר היה · על דעתהון דרבנן (ג) חיה קרוב לאלף ומאתים שנה · ועל דעתיה דר' יהודה חיה קרוב לחמש מאות שנה · וירא שם יהודה בת איש כנעני ושמו שוע · א בר גברא תגרא (ב) בוצינא דאתרא · ותהר ותלד בן ותקרא שמו ער · שהוער מן העולם · ותהר עוד וגו' · אונן · שהביא אנינה לעצמו · ותהר עוד וגו' · שלה · (ב) שנשתלשל מן העולם · ותוסף עוד וגו' · כזיב · (ג) פסקת שם מקום · ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' · ב שהיה חורש בגנות (ד) ומערה לאשפות : ה ויאמר יהודה לאונן וגו' · יהודה התחיל במצות יבום תחלה · תני ג כל דבר שהיה בכלל היתר ונאסרה וחזר והותרה לא להתירה הראשון חזר אלא להתירה השני · יבמה לפי שהיתה בכלל היתר ונאסרה וחזרה והותרה יכול תחזור להתירה הראשון ת"ל יבמה יבא עליה מצוה · ד רבי יוסי בר חלפתא יבם

אשת אחיו וחמש בעילות בעל ודרך סדין בעל · ונטע חמש נטיעות בישראל ומאן נינהו · ר' ישמעאל ב"ר יוסי ור' אלעזר ב"ר יוסי ור' מנחם ב"ר יוסי ורבי חלפתא ב"ר יוסי ור' אבדימוס ב"ר יוסי הוין עינוהי זמורן ודמיין לאמיה · וידע אונן · היה דש מפנים וזורה מבחוץ · ויאמר יהודה (ה) לתמר כלתו · א"ר אלעזר ה אע"פ שאין נחש יש סימן כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו · רבנן אמרי בית תינוק ואשה · אע"פ שאין נחש יש סימן : ו וירבו הימים ותמת בת שוע אשת יהודה · ו וירבו הימים · שנים עשר חדש · על גוזזי צאנו · ז בכל מקום שנאמר גזיזה עושה רושם · וכן מצינו בנבל ולבן ואבשלום : ויוגד לתמר לאמר וגו' · (ג) רב אמר ח שתי תמניות הם אחת של יהודה ואחת של שמשון · ולמה הוא מזכיר בה עלייה וירידה אלא עלייה ליהודה שהוא מעמיד מלכים וירידה לשמשון שהוא נושא גויה · ר' סימון אמר תמנתה אחת היא ולמה הזכיר בה עלייה וירידה · א"ר איבו בן אגרי כהדא בת מעון דסלקין

מסורת המדרש א פסחים דף נ' · ילקוט דברי הימים רמז אלף ע"ה · ב יבמות דף נ"ד · ג יבמות דף נ"ט · ירושלמי יבמות פרק א' · ד שבת דף קי"ח · ה חולין דף צ"ה · ירושלמי שבת פרק ו' · ו כתובות דף נ"ז · סדר עולם פרק ב' · ז לעיל פרשה ע"ד וס"ג · ח סוטה דף י' · ירושלמי סוטה פרק א' · במד"ר פרשה ט' · ילקוט כאן רמז קמ"ה · ילקוט שופטים רמז ס"ט ·

חדושי הרש"ש

ואולי אשר זה מהספר : (ב) בוצינא דאתרא · כ' בני סר"מ נ"י אולי דריש שוע ל' פעוה · ור"ל נר ואבוקה של פעוה שמאירה מאד · וראיתי בפי' רש"י במדרש דברים אביינם (נ"ל אבגונם) דאתרא ופי' מיוחס וחשוב שבמקום עכ"ל והיא גי' נכונה מאד וכ"ה פי' שוע בכ"מ נכבד וחשוב עכ"ל : (ב) היה קרוב לת"ק שנה · אמר בני סר"מ נ"י · ע' רש"י ויפ"ת ומ"ע פי"ת · והנה בין לדעת רבנן ובין לדעת ר"י חירם דשלמה הוא חירם דנ"נ · לכן יפלא מאד מ"ש במס' דא"ז ספ"א דחירם מלך צור ירד בחייו לג"ע כמה זכה לכל הכבוד הזה · דלדעת חז"ל (ב"ב ע"ה ב') עשה א"ע לאלוה ואמר מושב אלהים ישבתי (יחזקאל כ"ח) ונקנסה מיתה על אדה"ר בשבילו · וכ"ה בב"ר פ"ט וע"ל פנ"ו · וע' חולין (פ"ט א') · ואנכי בשבר הימים שלחתי את ידי להגיה שצ"ל „חירם מצור" והוא אשר בנה בהמ"ק של שלמה (מ"א ז) ועכ"ז עדיין לא הונח לי · עד שזה מקרוב מצאתי בס' כו"פ (פי"א ס"ס ע"ב) וז"ל : מצאתי במימוקי ר' נתן ריש מתיבתא דסורא חירם מלך צור עובד כוכבים גמור היה והיינו דא"ר כ"ז שאני משפיע לכם טובה אתם ממעטים עצמכם אבל נתתי גדולה לנמרוד כו' וחירם בכללם כו' וכדאי' ס"פ כסוי הדם וחירם שהיה בימי שלמה בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי והוא שנכנס בחייו לג"ע בזכות הבית שסיים בו עכ"ל · ושמחתי מאד שכוונתי לדעת חד [illegible] אשר לפי הנראה דבריו מוסבים על המבוכה אשר הערנו עליה · ע"כ : (ג) רב אמר שתי תמניות הם כו' ולמה הוא מזכיר כו' אלא עלי' כו' · עי' סוטה (י' א') כי זה הוא דעה אחרת וצריך להגיה כ"ז · וכן הגיה היפ"ת וע' במדבר רבה פ' ט' דפס.

חדושי הרד"ל

יכול כו' לפיכך נתעלם סידורה ע"ש וז"ש במזה שלא נכתב על הסדר יבינו שהן בכרוס"ק ולכן העלימו הדברים : (ב) שנשתלשל ממנו העולם · כנ"ל : (ג) פסקת שם מקום · ע' רמב"ן שנראה שתיבות שם מקום אינו מן המדרש (רק איזה פירוש) : (ד) ומערה · לשון המשנה הוא בכתובות (ד' ע"ב א) ואמרו בירושלמי שם עלה כמעשה ער : (ה) לתמר כלתו · וגם כי אמר כו' כאחיו אר"א אע"פ שאין נחוש

מתנות כהונה

הכי גרסינן למוד היה האיש כו' · ופירש רש"י שהרי בראשונה אהב יהודה ואחר כך לדוד משבט יהודה : קרוב לאלף כו' · בפירש רש"י ביאר שכך הוא מאותו זמן עד שהרגו נבוכדנצר אחר החורבן והשנים החסרים הם אותם שנים שחי קודם שנדבק ביהודה ולפי שלא נדע בביאור כמה היו אמר קרוב : קרוב לה' מאות שנה · כי כן היה מימות דוד עד אחר החורבן והשנים החסרים הם אותן שחי קודם שנדבק לאהוב את דוד ולכן אמר קרוב לפי שאין ידוע כמה היו : בוצינא כו' · נר ת"א בוצינא כלומר החשוב שבעיר ומאור עיניהם ושוע קדרים כד"א ולא נכר שוע לפני דל : שהוער · לשון נער ביה סוף : נראה דהכי גרסינן שלה שנשתלשל בעולם כלומר העמיד שלשלת של יוחסין ככתוב בדברי הימים ובילקוט ל"ג ליה וכן בפירוש רש"י לא גרס ליה וכל המפרשים ז"ל הניחו מאמר זה ולא גרסו ליה : חורש בגנות · פי' רש"י בדברי הימים שבא עליה שלא כדרכה : פסקת שם מקום · פי' רש"י מקום הוא ששמו פסקא והביא ראיה מירושל' : יבמה היתה בכלל היתר קודם שנשאת לאחיו היתה מותרת לו ובנשואי אחיו נאסרה עליו משום אשת אחיו וחזרה והותרה לו במיתת אחיו : יכול תחזור להיתרו הראשון שהיתה רשות בידו ליקח אותה לאשה או לא ועכשיו מצוה : וחמש בעילות כו' · הוא סבור שאסור לבעול יבמה. כי אם בעילה ראשונה ועי' בתוס' שבת והמה יבמות נפלו לפניו : ודרך הדין כו' · פירוש הדין בינו לבינה כדי למעט הנאותיו שלא יהנה מגופה : זמורן · נראה דצריך לומר זהורין כדאיתא במס' שבת ולפיכך נקרא וורדימוס לשון וורד כדאיתא במס' שבת ועיקר שמו היה אבדימוס ונקרא וורדימוס על שפניו היו דומין לוורד ורש"י פירש זמורות אדומות כזמורות גפן : וידע אונן וגו' גרסינן : יש סימן כו' · אע"פ שאסור לנחש אבל מותר לסמוך דרך סימן כמו כאן שכבר מתו לה שני אנשים ויש חזקה אליבא דרבי דסבר שתי פעמים הוי חזקה אעפ"י שכאן לא מתו מחמת שהיא קטלנית מכל מקום הכתוב מודיענו טעם יהודה כך הבנתי בפירוש רש"י : שנים עשר חדש · כד"א ימים תהיה גאולתו ודרש המקרא מכורם וירבו הימים אחר שמתה אשתו : לאמר וגו' גרסינן : של יהודה · דכתיב ביה עלייה ואחת של שמשון דכתיב ביה ירידה : ה"ג של שמשון ר' אליעזר אומר תמנה אחת היתה ולמה כו' · כן הוא בפ"ק דסוטה ועיין בפרשת נשא פ' ט"ו ושוב מצאתי בפי' רש"י שגרס רבי סימון אומר תמנה אחת כו' : בית מעון · שם עיר יושבת בשיפולי ההר וכפר שותי על גב ראש ההר וטבריה בתחתיתו : דסלקין לה ·

רש"י

למוד היה אותו איש להיות אוהב לשבט הזה · שהרי היה אוהב ליהודה ואחריו היה אוהב לדוד ושלמה : על דעתהון דרבנן היה קרוב לאלף ושלש מאות שנה · המורה דקדק דהיה קרוב לאלף ומאתים שנה לא וחשוב משנמכר יוסף וירד למצרים שהיה בן י"ז שנה עד שיצאו ממצרים ונכנסו לארץ ובנו הבית וגלו והחשבון נמצא ובשנה רביעית לגלות כבש נבוכדנצר לצור והרג את חירם כדמפרש בס"ע ומה שחסר מהחשבון הן השנים שהיו לו קודם שנדבק עמו יהודה ולפי שאינם ידועים הוא אומר קרוב ועל דעת דר' יהודה בר סימון היה קרוב לת"ק שנה והחשבון שם המצא ממלכות בית דוד כשמלך חירם מימות דוד עד שנהרג לאחר הגלות והשנים החסרים שהיה קודם שנדבק בדוד הוא שאמר קרוב לפי שאין השנים של מעלה ידועים : ושמו שוע בת גבר אביינם דאתרא · מיוחס וחשוב שבמקום ושוע זהו ראש וקצין : שהוער מן העולם · שנתרוקן : שהביא אניניו לעצמו · דכתיב וירע בעיני ה' אשר עשה וגו' : והיה בכזיב · פסק' וכן מתרגמינן בירושלמי והיא בפסק' באותו מקום ששמו כך : ער בכור יהודה רע שהיה בגיגי' · ער רע למפרע כגיגית זו שאין יכולין להעמידה מפני שקצרה למטה אם לא שהופכין אותה והיא כלי חרס גדולה וכמו כן לא היה יכול לעמוד מפני רעותיו לפיכך וימיתהו ה' : לפי שהיתה בכלל היתר · קודם שניסאה : ונאסרה · משנשאה לאחר וחזרה והותרה משמת וכו' : תלמוד לומר יבמה יבא עליה למצוה להקים שם המת וגו' · במסכת יבמות בהחולץ : דרך הסדין בעל · מפרש בירושלמי שפירש סדין שלא ליהנות מגופה וכו' בתחלת מסכת יבמות : ר' אבדימס בר' יוסי הוו עינוהי זמורן דדמיין לאימיה · כזמורת הגפן שהיא אדומה ובמסכת שבת תני וורדימס שפניו דומין לורד : ושתא ארעא דש מבפנים וזורה הזרע מבחוץ : אע"פ שאין נחש יש סימן · כלומר אע"פ שאין מנחשין אם הקרה לו סימן רע מאמין בו לאחר ג' פעמים כדכתיב כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו וכבר מתו ב' בניו כרבי דאמר בתרי הוויין חזקה : כל מקום שנאמר גזיזה עושה רושם · כאבשלום כנבל כלבן : שתי תמנות אחת של יהודה ואחת של שמשון כאן עלייה וכאן ירידה : רבי סימון אומר תמנה אחת היא ולמה הוא קורא אותה עלייה וירידה אלא של יהודה שהיתה לשם שמים היתה לו עלייה שהוא מעמיד מלכים ושל שמשון שלא היתה לשם שמים שנשא אשה גויה כתיב בו ירידה : רבי איבו בר נגרי אמר תמנה אחת היתה ולמה מזכיר בה עלייה וירידה דהות כהדא דבית מעון דסלקי לה מן טבריה ונחתין

פירוש מהרז"ו

ד כל הימים · ממה שלא אמר כל ימיו משמע שכולל יותר כל זמן יחוסו של דוד · ויכלול מימי יהודה עד צדקיהו בחורבן ביהמ"ק · והחשבון מעת שנמכר יוסף שאז ירד יהודה ועד שירד עם יעקב למצרים כ"ב שנה ור"י במצרים ות"פ שנה מיציאת מצרים עד התחלת בנין הבית ות"י בנין הבית והן נחרב ע"י נ"נ כמ"ש ביחזקאל כ"ח אמור לנגיד צור והוא חירם מלך צור הנזכר וכמ"ש בברייתא ד"ב מדות בהדיא הרי אלף ומאה וכ"ב בודאי. לבד מה שחיה קודם שבא אליו יהודה הרי קרוב לאלף ור' שנה · ולדעת ר"י בר"ס שחירם אחר הוא א"כ היה מעת שמלך דוד בירושלים ל"ג עד שלמה וד' עד שהתחיל לבנות הבית ות"י של הבית הרי תמ"ז בודאי ולבד מה שהיה קודם שמלך דוד בירושלים הרי קרוב לה' מאות שנה [ועיין זה כתב היפ"ת והוסיף עוד כי בהגות דר' נתן חשב לחירם בכלל אותן שנכנסו חיים לג"ע וי"א הוציא חירם והכנס ריב"ל במקומו. ואגדה זו אליבא די"א · אבל עכ"פ לדעת שניהם האריך ימים מאד יותר מהנהוג] : בת גברא תגרא · כן ה"א · וכמ"ש פסחים נ' · שלא יתכן לומר כנעני ממש שהרי אברהם אסר על יצחק ויצחק על יעקב ליקח מבנות הכנעני כדעת ר"י בס"פ פ"ד ע"כ דורש מלשון כנעניה נכבדי ארץ · ור"ד הסר פריה סוחרים וכמ"ש והגור נתנה לכנעני גמרא שם · ומ"ש בדה"א ב'. פסוק ג' אלה נולדו לו מבת שוע הכנענית. הראה לי מהרי"ב בתרגום רב יוסף שתרגם פרגמטיא · ומ"ש בוצינא דאתרא עי' מ"כ ותולק על מ"ש ברים הפר' שהיתה כנענית כפשטיה, דקרא דד"ה שם וכן מ"ש כאן כנעני והרי הן שתי שיטות דלעיל פר' פ"ד סכ"א עיין שם היטב : שהוער · מג' והער כדה : אנינה לעצמו · כמ"ש וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע וגו' ולכן מת : והדר עוד וגו' שלה · כ"ם וצ"ל ותוסף עוד וגו' שלה : שנשתלשל · עי' מ"כ ובמפרשים לשלה משפחת השלני וע"ל פס"א ס"ד שלה שהעמיד י' ב"ד : בזיב בבקה ע"ש · יתכן פי' בתחלה אמר שמ"ש כזיב פי' פסקה מן אכזב מים שכזבה ופסקה מלהוליד ושם העיר היה כזיב כמ"ש רש"י בחומש וכמ"ש עוד בתי אכזיב לאכזב · גם יתכן כמ"ש במ"כ בפסק' הוא שם מקום וכמ"ש בת' ירושלמי כאן ובאיכה רבתי פסוק והרד פלאים ר' יצחק פתיחה : בגנות · כמ"ש בפר"א ר"פ כ"א בהדיא מפסוק גן נעול וכמש"ל פ"ל ס"ב לא יפנה וגו' · ועיין לעיל פנ"ח ס"ד ובלשון הירושלמי בסמוך ס"ה וכמ"ש במ"ר פכ"א סוף סימן ע"ו : ה יהודה התחיל · עי' פי"ר ס"פ ישקני : תני כל דבר · ירושלמי ריש יבמות ביתר ביאור : ישל ראשון ת"ל יבמה · צ"ל להיתרה הראשון לשם מותר ולשם תמון כ"ה בירושלמי שם ובילקוט : ר"י בן חלפתא · לפי מ"ש כאן משמע שיבם יבמה אחת ולא ה' יבמות וכ"ה בירושלמי שם וע"ש הגירסא · ועי' שבת קי"ח בא"ח ועי' בתוספות, גם שהיה להם גירסא אחרת בירושלמי : ו וירבו הימים יב"ח · כוונת המדרש למ"ש בס"ע ספ"ב נמצא שפירש יוסף מאביו שלא שמשו כ"ב שנה בתוך אלו השנים נשא יהודה את בת שוע (כך שמה בדה"א ב'. ג' בת שוע הכנענית) שנאמר וירא שם יהודה שנה א' לעיבור של ער · הגדיל ז' שנים ונשא אשה הרי ח' · שנה אחת לער פי' של ושמה את אשתו שנה אחת) וכן שנה א' לאונן מעמס זה · שנה א' לשבי אלמנה כו' · שנה א' לוירבו הימים והמת בת שוע · שנה אחת לעיבורו של פרץ · הגדיל פרץ ז' שנים ונשא אשה הרי כ' שנה · שנה א' לחצרון שנה א' לחמול הרי כ"ב שנה וירדו עמו למצרים עכ"ל · ושלא כמעה שמ"ש וירבו הימים כולל הרבה שנים או ימים רבים ממש. לכך פרש המדרש שנ"ז י"ב חדש להשוות המדות : בכ"מ שנאמר גזיזה · לעיל פע"ד כ"ה וכמ"ש אצל נבל (ש"א כ"ה) ואצל אבשלום (ש"ב י"ג) ובכולם היה קטרוג על היה שמחה של רשות וצ"ל וכן מצינו בלבן ובנבל : ויוגד לתמר · וס"ד לאמר הנה חמיך עולה תמנתה לגוז צאנו ואצל שמשון כתיב וירד תמנתה וכמ"ש סוטה דף י' פסס

יפה תואר

כל כך אבל ריב"ס לא תם לקושיא זו · ולא משמע לי' דחירם וחירם אחד הוא : בת גברא · תגרא כו' ע' בזה ברמב"ן : שנשתלשל מן העולם · כלומר שנאחז מן העולם כנאחז בשלשלת · ואידי דקאמר ער שהוער מן העולם אמר על שלה נשתלשל שנאחז מן העולם · ובעל אות אמת הגיה שנשתל : יהודה התחיל במצות יבום תחלה · כי באמת גם לפני קבלת התורה נהגו כן עמים רבים מצד החמלה לקחת אשת המת הקרוב אליו ממשפחתו וכמ"ש הרמב"ן · שלא תשאר עזובה וגלמודה · והמדרש בא ללמדנו כי יהודה הי' הראשון בזה · כי התמונה הוא נחלת אבותינו אברהם יצחק ויעקב · ובריש חזית על פסוק ישקני נראה כי יהודה הי' המיסד את היבום בישראל למצוה : יבמה יבא עליה מצוה · פי' דוקא לשם מצוה מותרת · אבל לשם נוי או לשם ממון הוה כפוגע בערוה · וזה כדעת אבא שאול בגמ' ומביא ע"ז המעשה מן ר' יוסי ב"ח שיבם אשת אחיו לשם מצוה ולא להנאת גופו וזכה להקים חמש נטיעות בישראל · וזה שמביא אבדימוס הוין עינוהי זמורן (אדומות) ודמיין לאימיה · ועינים אדומות כיעור הוא באשה · שלא יבמה לא לשם נוי רק לשם מצוה : אע"פ שאין נחש כו' · ניחוש מקרי כשסומך על הדבר הזה אם לעשות או להמנע · וזה אסור אבל לעשות זה לסימן בעלמא · שאם יצליח יהיה בענין ההוא · ואם לא יצליח לא בשביל זה ימנע לגמרי אלא לא ירגיל עצמו בזה זה מותר · כ"ה דעת רש"י ולא כן יהוא דעת הראב"ד וע' ברמב"ם בפ' י"א מהלכות עבודת כוכבים : בית תינוק ואשה · רש"י ז"ל מפרש בנה בית או נולד לו בן או נשא אשה · והרמב"ם מפרש תינוק כמו פסוק לי פסוקך

ידי משה

אחד שאמר הבר אא ובני שנשא כנענית לז"א בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל וגו' : הוין עינוהי זמורן ודמיין לאמי' · כצ"ל פי' דומי' לשושנה וכן מצאתי בירושלמי :

לה מן טבריה ונחתין לה מן כפר שובתי: **ז** ותסר בגדי אלמנותה מעליה ותכס בצעיף · [א] שתים הם שנתכסו בצעיף תמר ורבקה ושתיהם ילדו תאומים · רבקה ותקח הצעיף ותתכס · תמר ותכס בצעיף ותתעלף · [ב] ותשב בפתח עינים · א"ר אמי חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו מקום ששמו פתח עינים ומה הוא בפתח עינים אלא [ג] מלמד שתלתה עיניה בפתח שכל העינים תלויות בו ואמרה יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא אצא מן הבית הזה ריקנית · ד"א בפתח עינים מלמד שפתחה לו את העין אמרה לו טהורה אני (ו) ופנויה אני: **ח** ויראה יהודה · א"ר חייא בר זבדא צריך אדם להזהר עצמו באחות אשתו ובקרובותיו שלא יכשל באחת מהם ממי אתה למד מיהודה ויראה יהודה וגו' · [ד] למה כי כסתה את פניה עד שהיא בבית חמיה · ד"א ויראה יהודה לא השגיח כיון שכסתה פניה אמר אילו היתה זונה היתה מכסה פניה · אמר ר' יוחנן בקש לעבור וזימן לו הקב"ה מלאך שהוא ממונה על התאוה אמר לו יהודה היכן אתה הולך מהיכן מלכים עומדים מהיכן גדולים עומדים · (ד) ויט אליה אל הדרך · בע"כ שלא בטובתו: **ט** ויאמר מה הערבון אשר אתן וגו' · אמר רבי חוניא [ה] נצנצה בה רוה"ק · חותמך · זו מלכות · המד"א (שיר ח) שימני כחותם על לבך · (ירמיה כב) כי אם יהיה יכניהו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני · ופתילך · (ז) זו סנהדרין (ח) שהן מצויינין בפתיל · (ט) היך מה דאת אמר (במדבר טו) פתיל תכלת · ומטך · זה מלך המשיח · המד"א (ישעיה יא) ויצא חוטר מגזע ישי · (תהלים קי) מטה עוזך ישלח ה' מציון · ויתן לה וגו' ותהר לו · גבורים כיוצא בו וצדיקים כיוצא בו · וישלח יהודה וגו' · יהודה בר נחמן בשם ריש לקיש (משלי ח) (ט) משחקת בתבל ארצו משחקת לפניו בכל עת · התורה שהיא משחקת על הבריות · אמר הקב"ה ליהודה אתה רמית באביך בגדי עזים חייך שתמר מרמה בך בגדי עזים: **י** (ו) [ו] סומכוס אומר בשם רבי מאיר מנין שאין העובר ניכר במעי האשה אלא עד שלשה חדשים מהכא ויהי כמשלש חדשים · ר"ה בשם ר' יוסי לא סוף שלשה של ימים (ז) אלא רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם (ח) ולא סוף דבר ג' שלמים · וגם הנה הרה לזנונים · אלא מלמד שהיתה מטפחת על כריסה ואומרת מלכים אני מעוברת גואלים אני מעוברת: הוציאוה ותשרף · אפרים מקשאה תלמידו של רבי מאיר אמר משום רבי מאיר תמר בתו של שם היתה · דכתיב (ויקרא כא) ובת איש כהן · לפיכך הוציאוה ותשרף: **יא** היא מוצאת וגו' · א"ר יודן מכאן שנאבדו והמציא הקב"ה אחרים תחתיהן · המד"א (שם ה) או מצא אבדה וגו' · א"ר הונא הוא מוצאת · היא והוא צריכין לצאת: והיא שלחה (י) אל חמיה לאמר

מסורת המדרש א לעיל פרשה ס' · ילקוט סדר חיי שרה רמז ק"ט · ילקוט דברי הימים רמז תל"ף ע"ב · ב סוטה דף יו"ד · ירושלמי סוטה פרק א' · מדרש שמואל פרשה ז' · ג ילקוט כאן רמז קמ"ה · ד מגילה דף יו"ד · סוטה דף יו"ד · ה ילקוט כאן רמז קמ"ה כל הענין · ו נדה דף ח' · ירושלמי יבמות פרק ד' · וירושלמי נדה פרק א' · תוספתא נדה פרק א' ·

חדושי הרד"ל

נמוס יש סימן רבנן אמרין בית כו' כצ"ל · ועי' חולין נ"ה: (ו) ופנויה אני · כאן נ"ל מאמר שלהלן בפ' זו בבני עלי ובבני שמואל וכצ"ל ר"ח דריש ג' מקראות לשבח וזה א' מהן בבני עלי מהו אומר כו' ככתוב להלן עד בפתח עינים כדרשתם לעיל כצ"ל וכ"ה בירושלמי פ"ק דסוטה ה"ד ורפי"ג דכתובות ובמדרש שמואל פ"ת: (ז) זו סנהדרין · שרובן היו משבט יהודה כדלקמן פצ"ח: (ח) שהם מצויינים בפתיל · עמ"כ · ואפשר הכוונה שהם לבושי תכלת שהוא כנגד חשובים כמ"ש (יחזקאל כ"ג) לבושי תכלת: (ט) משחקת בתבל אלו ושעשועי את ב"א התורה היא משחקת כו' כצ"ל: (י) אל חמיה לאמר · לאיש אשר אלה לו וגו' שלך ושל בוראך הן בקש לכפור א"ל הכר נא בוראך הכר נא למי החותמת א"י כו' כצ"ל

דילדה לשבעה דנדחק לפרש הטעם דאזלינן בתר רוב נשים ע"ש ודו"ק: (ז) אלא רובו של ראשון ורובו ש"ה כו' · הוא כדעת ר"ה הגדול ביבמות (מ"ג א') ואפי' ביולדת לט' כדמוכח שם · ודלא כהרא"ש דמשמע מדבריו משום דאמר ילדה לשבעה דאין חילוק כצ"ל: (ח) ולא סוף דבר כו' · מכמ"כ נראה דל"ג כאן תיבות ג' שלמים וכ"מ בס"א · וגם כ"ל דמלת אלא דלקמי' נ"ל כאן וכר"ל ולא ס"ד אלא וגם

חדושי הרש"ש

סגי' מבוררת יותר ובמש"כ שם: (ד) ויט אליה א"ד בע"כ שלא בטובתו · כה"ג דריש ר' יודן לעיל פ"נ סורו נא אפי' אינו כדאי כו': (ה) המד"א פתיל תכלת · שמציין לשמות ל"ט טעה · כי לפי מה שפי' המ"כ הכוונה על פתיל תכלת שכתוב בפ' ציצית · וגם לפי טעותו היה לו לציין מהמוקדם (שמות כח): (ו) סומכוס כו' מנין שאין העובר ניכר עד ג"ח מהכא · הן בסנהדרין (ס"ט א') ס"ל לר"י מגהר פקוד אפילו יולדת לז' אין עוברה ניכר עד ג' חדשים ואפי' רביעא דדמי ליה שם א"ל דלא בא אלא לדחות ראייתו אבל דבריו לא נדחו · וכ"מ מסתמא דגמרא יבמות (מ"ב א') דפריך ותמתין מהו ותכנא וכי מלו ג"ח ליבדקה ע"ש בפירש"י · וכן ד"ה ורמי ב"ח דמהדר שם לתרוצי קושיא זאת ע"כ ג"כ הכי ס"ל · לזה כוון ג"כ סומכוס כו' בנדה (ח' ב') כמה שאמר זכר לדבר כו' · ותמיהני על רש"י שם בד"ה.

רש"י

לה מן כפר שובתי: לפתח שכל העינים תלויות בו · כלפי מעלה: להרגיל עצמו באחותו ובקרובתו שיכירנה יפה ולא יכשל בה: כי כסתה פניה בבית חמיה · ולא רגיל בה: מהיכן מלכים מהיכן גואלים יוצאין כי אם מכאן: ופתילך זה סנהדרין · שהיו מעופפין בעליונות שיש בהן ציצית: ותהר לו · מהו לו היה יכול לומר ותהר אלא שהרתה גבורים וצדיקים כמוהו: משחקת · בתבל ארצו זו תורה שהיא משחקת על הבריות אמר הקב"ה ליהודה אתה רמית לאביך וכו': הנה הרה לזנונים · יהודה אמר הרה לזנונים והיא אמרה לו אלו מלכים וגואלים: אפרים מקשאה · מקשה הלכות ד"א שומר קישואין: היא מוצאת · מולא קרי לומר שהיתה ראויה לשריפה: אמר ר' יודן לפיכך כתב מוצאת מלמד שאבדו חותמת ופתילים והמטה והמציא הקב"ה אחרים תחתיהם כמו דמימא או מצא אבידה: הוא והיא · יהודה והיא צריכים לצאת אלא אמרו מוטב לאדם

מתנות כהונה

שעולין לה: ונחתין לה · ויורדין לה: בפתח שבל העינים כו' · לשערי שמים ובירושלמי דפרק שני דייני גזירות ובמדרש שמואל פרק ז' גורס מצפות לו: מבית הזה · מבית יהודה: שפתחה לו כו' · כלומר היתה מראה לו פני היתר נראה לעינים ועיין בפ"ק דסוטה: להזהיר · פי' רש"י להיות זהיר ובקי להכיר אותה שלא יכשל בהם: היתה מכסה פניה · בחמיה · והכי דריש ויחשבה לזונה ולא השגיח בה אבל כאשר כסתה פניה מיד ויט אליה: ה"ג בילקוט אמר רבי יוחנן: מהיכן כו' · אם תלך מכאן ולא תזקק לה: מהיכן גדולים עומדים · נראה שצ"ל גואלים עומדים והכי איתא לקמן: בעל כרחו שלא בטובתו · דייק מדכתיב ויט דאל"כ וילך מבעי ליה ורלה מאתונו של בלעם: נגנזה בה גרסינן: מצויינין · כלומר מעופפין בעליונות: התורה · האי דכתיב משחקת מדבר בתורה שהיא משחקת כו' · שמודעת הפסוק שסוחק הקב"ה בבריותיו לשלם להם מדה כמדה: ה"ג לא סוף דבר שלשה שלמים: אלא רובו כו' · כדאמרינן במסכת נדה שיפורא לאדם

גרס פירוש שופר של ר"ה: ולא סוף דבר וגם הנה וגו' · כי מי הגיד להם לבריות שהיתה הרה אף ע"פ שהעובר ניכר לשלשה חדשים ה"מ לאחרים עינמה שיודעת שהיא הרה ולאחרים אינו ניכר אלא מלמד כו': מקשאה · פירש רש"י שהיה מקשה קושיות ד"א שומר קישואים: אים כהן וגו' גרסינן: שנאבדו גרסינן · ופי' הסימנים נאבדה ממנה והקב"ה המציאן לידה ודרש מוצאת לשון מציאה ובפ"ק דסוטה יליף ליה מדלא כתיב היא מתוצאת ופירש רש"י מתוצאת פירושו לשון הוצאה בעל כרחה היא מוצאת הוא לשון מציאה: היא והוא כו' · הוא כתיב היא קרי ופי' רש"י משמע ששניהם יהודה ותמר היו צריכין לצאת אלא אמרה מוטב לאדם להפיל עצמו לאש ואל ילבין פני חבירו ברבים מנלן מתמר שלפי שלא רצתה לגלות היא מוצאת ולא הוא ע"כ לשון רש"י ומה שהיו שניהם ראוים לצאת היינו לפי פסק דינו של יהודה וכדאיתא בהדיא בתרגום ירושלמי שיהודה בעצמו פסק כן על עצמו אא"כ כשהכיר הסימנים אלא שיצאה בת קול שהם פטורים ומותרים: ושלחה אל חמיה לאמר וגו' גרסי' · ודייק מדכתיב הכר נא כמו בפי' בעקידה פרשה זו · שכלפי הסימנים

יפה תואר

בפסוקין בגמ': שכל העינים תלויות בו · נראה דקאי על הקב"ה אשר עיני כל אליו ישברון והוא פותח את ידיו ומשביע לכל חי רצון · אבל בגמ' הגירסא מלמד שהלכה וישבה לה בפתחו של אברהם אבינו מקום שכל העינים מצפות לראותה וע"ש ברש"י ז"ל וברא"ם מביא הגירסא והיא מערת אברהם אבינו ולפ"ז נראה הפירוש שכל עונים מצפות לראותה ולהתפלל שם · כי היו בטוחים אשר שם תקובל תפלתם: צריך אדם להזהר עצמו כו' · פי' כיון שלבו גס בהן נקל לו להכשל בהן ולכן צריך להזהר בזה מאד · ומביא נראיה מיהודה כי הי' נזהר אשר בביתו הנשים אשר שמה תכסינה פניהן כדי שלא יכיר בהן · ומכאן גם תמר כסתה פניה שלא יסתכל יהודה בפני כלתה · ופירוש רש"י ז"ל רחוק הוא מפשט דברי המדרש: ד"א ויראה יהודה לא השגיח כו': ומפרש את הכתוב ויראה יהודה מרחוק ויחשבה לזונה ולא חשן לגשת אליה · כי כסתה פניה אלא שכסתה פניה כאשר קרב אליה כי הורתה כי הוא במקום אלא כדאיתא בסוף גיטין · ומזה הבין כי לא זונה היא · והמדרש מפרש למה קרב אליה משום שהמלאך הטהו אליו בעל ברחו: מהיכן מלכים עומדים זה מלכי בית דוד שעמדו מפרץ ומהיכן גדולים עומדים היינו נביאים שעמדו ג"כ ממנו · כדאמר בפ"ק דסוטה אמוץ ואמציה אחי הוו · ופירש"י אמוץ אביו של ישעיה ואמציה מזרע דוד היה והי' מלך ביהודה והי' את לאמוץ אבי ישעי' אלמא דגם נביאים נפיק מינה: בצנצה בה רוה"ק להוציא מפיה מה שעתיד להיות ממשך הזרע דהיינו מלכים וגדולים שיעמדו ממנו · ע"ד ניבא ולא ידע מה ניבא וטעם הדרשא כי מה היה צורך לכל כך משכנות בשביל גדי אחד אלא במאת ה' היה · כי שם בפיה דבר לאמר מה שעתיד להיות: שהן מצויינין בפתיל · טוב יותר לגרוס כפתיל ופי' כמו שהפתיל תכלת מצויין בציצית כן היו הסנהדרין מצויינים בעם · והנה המדרש מונה פה שלש מעלות · מלכות סנהדרין ומלך המשיח אשר יצאו מיהודה ותמר והכוונה בזה לכסות על פשע יהודה ולנקותו מכתם בא · כי מפני שלשה דברים הי' ליהודה להתרחק מהמעשה הזה · שאחד כי מלך שכמותו יזקק לאשת זנונים · הב' מפני ההטא לבוא אל כלתו אשר ענשו במיתה · ובפרט אם יהודה היה מהבוצעים וכמ"ש הוציאוה ותשרף · ותרפה הוא לאיש כמוהו שיכשל בדבר אשר ייסר ויענש את האחרים · והשלישית מפני מורא שמים ראוי להתרחק מזנות וכ"ש מדבר שבערוה ולכן אמר המדרש כי מפני שלשה דברים אלו אשר הי' ראוי לו להתרחק ממנה נצנצה בה רוה"ק להתקרב אליו · כי מה' יצא הדבר · כי אדרבה מזה תולד המלכות ותשגא גם המשפט והצדק יגדל בסנהדרין וגם מורא שמים יתגבר ע"י זה במשיח צדקנו · כי בו יהי' רוח דעת ויראת ד' וכמו דאיתא בכתוב: משחקת בתבל · אלו פי' כי ע"י זה שנעשה דין ומשפט בארץ כתורה וזה מדה כנגד מדה התורה תשעשע את ה' אשר הוא משפט אהב · ושעשוע גם את בני אדם כי שמחה לצדיק עשות משפט · וגא לתרץ בזה למה ספרה התורה את המעשה בגדי עזים · כי אין דבר יתור בתורה · ורק ללמדנו בזה כי משפט ה' הוא מדה כנגד מדה: לא סוף שלשה שלמים · פי' לאו דוקא בשלשה שלמים יוכר העובר א"א אפי' כרובו של א' כו' וע' בזה ברא"ם: ולא סוף דבר וגם הנה הרה לזנונים כצ"ל כלומר לא מיבעי שנתה אלא שגם היא הרה לזנונים וכדמפרש שהיתה מטפחת ומפרש את הכתוב וגם הנה היא הרה לזנונים שמתפארת עוד בזנוניה · ואולי דריש לזנונים מלשון מזון ומפרנס שיצאו ממנה מלכים וגואלים שיפרנסו ויזונו את העם · ומלכים הוא מלכי בית דוד וגואלים המה עתניאל ואבצן שהיו מושיעים את ישראל: תמר בתו של שם היתה · ע' בזה ברא"ם וכרמב"ן:

פירוש מהרז"ו

בכ"מ · אר"א שמשון שנתגנה בה כתיב ביה ויגד רשב"ן אמר ב' תמניות הוו וכו' רפ"א חדא הוי כו' כמ"ש כאן · ועי' ירושלמי סוטה פ"א ה"ח והמדרש כאן לקוח מהירושלמי ולא מהבבלי ושמות האמוראים יוכיחו וכצ"ל כאן רב"א ב' תמניות היו א' של יהודה כו' ר' סימון אומר תמנה א' היה ולמה הוא מזכיר בה כו' עליה ליהודה כו' ר"א בר גגרי תמנה אחת היה וכו' כהדא בית מעון · וכ"ה במ"ר פ"ע סימן כ"ד עיין שם: **ז** שנתכסו בצעיף · לעיל פ"ס סט"ו: חזרנו על כל המקרא · סוטה דף י' · לקמן סוף סימן י"ב: **ח** ולא השגיח · כמ"ש במשלי הרחק מעליה דרכך וע"פ מדה י"ז במשלי דורש כאן מדה פ' כאלו מפורש ויחשבה לזונה ולא השגיח ורחק ממנה · וכשראה שכסתה פניה שלא כזונה כמ"ש ומלא אשה זונה אז חזר להדרך והוקשה לו מ"ש ויט אליה אל הדרך שהטיה שיך מן הדרך כמ"ש ותט האתון מן הדרך וכמ"ש הטו מני אורח ודורש דרך ע"פ מ"ש ברים קדושין באריפות וכמ"ש בר"א ספ"ב דרך חתנים ועיין לקמן פנ"ח ר"ס י"ד נתם עלי דרך וזהו ויט אליה שזה היה בע"כ שהטה המלאך את דעתו אל הדרך הזה שלא כמדתו ומ"ש כי כסתה פניה דבוק אל ויט וגו' ע"פ מדה י"א: גדולים עומדים · עי' מ"כ וכ"ג הילקוט גואלים ול"ל שגם זה וזה צ"ל במדרש · וכמו שנזכרו שלשתן ברים סימן שאח"ז: **ט** נצנצה בה רוה"ק · כי למה ג"ד ולמה אלו ע"כ דורש ע"פ גז"ש טעם הדבר למה סיע משמים לפי שאמר מהיכן כו' במ"ש חותמך · ומהיכן גואלים במ"ש מטך · ומהיכן גדולים במ"ש פתילך · כי שהם שמלה רומז על ת"ח כמ"ש שמלה לכה וגו' וכמש"ל פ"ע ס"ה שמלה זו טלית זכה לתורה זכה לטלית · אך פתיל התכלת שבטלית רומז לסנהדרין עי' במ"ר פי"ח ס"ג מש"ם ראיה לכאן · ומכאן יש ללמוד הגירסא שבש"ס הקודם: משחקת בתבל · בפסוק היתה משחקת לפניו · ואח"כ משחקת בתבל · וע"פ מדה י"ז כמ"ש גם אני באידכם אשחק וכמ"ש יושב בשמים ישחק והיינו כשמראה הקב"ה לאדם איך משתלם מדה כ"מ על הרעה שעשה: רמית באביך · כמ"ש לעיל פפ"ד ס"ט ועי' במ"ר פי"ג ס"ס י"ד ביתר ביאור: **י** כמשלש חדשים · עי' נדה ח' ב' ועיין רש"י בחומש כהשלמת חדשים שיפול עליהם שם שלשה: מטפחת כו' · שלשון הנה הרה לשון שמחה כמו הנה הוא יוצא ורלך ושמח בלבו ועיין לעיל ס"פ כ"ב מתיבת יוצא וכאן מתיבת הנה שמשמחה והתפארה ותיבת וג"ם נוטריקון לג' אלו שזכר · וכצ"ל כאן כמ"ש לפני זה בראש הסימן: תמר בתו של שם · כמ"ש סס"א בשם אג"ב וכתיב ובת איש כהן כי תחל לזנות וגו' באש תשרף ובשם כתיב והוא כהן לאל עליון וכמ"ש אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק כמ"ש במדרש תהלים שם ובנדרים ל"ב דהיינו מ"ש וישכון באהלי שם · ומפורש כ"ז בפר"א פ"ח שמלכי צדק הוא שם והוא כהן ע"ש באריכות · ולע"ג שהרי שם מת כשהיה יעקב בן נ' שנה כמ"ש בס"ע ספ"א ויעקב היה במכירת יוסף בן ק"כ הרי שבעים שנה משמיתת שם ומעשה תמר אח"ז י"ב שנה כמש"ל כ"ו בשם סד"ע הרי שהיתה זקנה ואיך ישיא יהודה לבנו בן ז' אשה זקנה כ"כ ויתכן שהכוונה שהיתה מזרעו ומ"ש במקומות הל"ל הוא כהן ולא זרעו כהן פירושו על כהונה גדולה והקריב אך לענין היחום גם זרעו כהנים: **יא** והמציא לה הקב"ה · עיין מ"כ מהגמרא ורש"י שם · ומציאה הוא אחר אבידה ואחר שמצאה שלחה לו מביתה ·

וגו' יבקש לכפור אמרה ליה [א] הכר נא את בוראך שלך ושל בוראך הן · הכר נא למי החותמת · א"ר יוחנן [ב] אמר לו הקב"ה ליהודה אתה אמרת לאביך הכר נא חייך שתמר אומרת לך הכר נא :

יב ויכר יהודה וגו' · [ג] רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק בשלשה מקומות הופיעה רוח הקודש · בבית דינו של שם · בבית דינו של שמואל · בבית דינו של שלמה · בבית דינו של שם · ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני · מהו ממני · רבי ירמיה בשם ר' יצחק [ד] אמר הקב"ה אתם תהיו מעידים מה שבגלוי ואני מעיד עליו מה שבסתר · בבית דינו של שלמה · (מלכים א ג) היא אמו · מי אמר א"ר שמואל בת קול צווחת ואומרת היא אמו ודאי · בבית דינו של שמואל · (שמואל א יב) הנני ענו בי ויאמר עד ה' בכם ויאמר עד · יצתה בת קול ואמרה עד · [ה] מהו אומר בבני עלי (שם ב) ותהי חטאת הנערים גדולה וגו' · וכתיב (שם) אשר ישכבון את הנשים הצובאות וגו' · אפשר כן בניו של אותו צדיק היו עושין אותו מעשה אמור מעתה (ט) ע"י שהיו משהין את קיניהם לשילו להטהר והן משהין אותן הוץ לבתיהם לילה אחד העלה עליהם הכתוב כאלו שמשו עמהן · ודכוותה (שם ח) ולא הלכו בניו בדרכיו ויטו אחרי הבצע · [ו] אפשר בניו של שמואל הצדיק היו עושין אותו המעשה · א"ר ברכיה מברכתא היתה עוברת בבאר שבע והיו מניהין צרכי צבור ועוסקין בצרכי עצמן ומכה אותו מעשה מעלה הכתוב כאלו לקחו שוחד · ודכוותה ותשב בפתח עינים כדכתיב לעיל :

יג ויהי בעת לדתה · [ז] כאן חסרים ולהלן מלאים · והנה תאומים בבטנה תאומים מלא כאן שניהם צדיקים · ולהלן כתיב תומים חסר אחד צדיק ואחד רשע · ויהי בלדתה ויתן יד · אמר רבא בר רב חסדא [ח] ג' נאמנין לאלתר ואלו הן החיה והשיירא והמטהרת את חברתה · חיה · דכתיב ותקח המילדת ותקשור על ידו שני לאמר זה יצא ראשונה · שיירא · כדאמר ר' סימון אחוי דר' יהודה בר זבדי בשם רב תינוק כל זמן שמושלך בשוק (יא) אביו ואמו מעידין עליו · נאסף מן השוק צריך שני עדים · והמטהרת את חברתה · כדתנן [ט] שלש נשים ישנות במטה אחת ודם תחת אחת מהן כלן טמאות בדקה אחת ומצאה דם היא בלבד טמאה · (י) אמר רבא בלבד מעת לעת :

יד ויהי כמשיב ידו וגו' · זה רבה על כל הפריצים ממך יעמוד · (מיכה ב) עלה הפורץ לפניהם וגו' · רבי בשם רבנן אמרי כל הפורצים ממך עומדין שנאמר עלה הפורץ לפניהם · ואחר יצא אחיו · כמה ידות כתיב כאן · ר' יודן ור"ה · ר' יודן אמר ארבעה כנגד ד' חרמין שהוא עתיד לפשוט את ידיו

מסורת המדרש א סוטה דף יו"ד · ב לעיל פרשה פ"ד · אגדת בראשית פ"ס · ג מכות דף כ"ג · קהלת רבה פ' יו"ד פסוק ט"ז · מדרש תהלים מזמור י"ז ומזמור ע"ב · ילקוט כאן רמז קמ"ה · ילקוט שמואל רמז קי"ב · ד מדרש שמואל סוף פ' י"ד · ה שבת דף נ"ה · יומא ד"ט · ירוש' סוטה פ"א · וירוש' כתובות פ' י"ג · אגדת בראשית פרק מ"ח · אגדת שמואל פ"ז · ילקוט שמואל רמז פ"ט · ו עיין חולין קל"ג · ובתוספתא סוטה פ' י"ד · ילקוט שמואל רמז ק"ס · ז לעיל פ' ס"ג · ח קדושין ע"ג · ירוש' קדושין פ"ד · ט נדה ס"ו · י סנהדרין מ"ג · ירושלמי סנהדרין פ"ו · ילקוט יהושע רמז י"ח ·

חדושי הרש"ש

שנה הרה לזנונים מלמד כו' · ומש"כ המ"כ דהוכחת המדרש ה"א משום דלאחרים אינו נכר · עי' יבמות (ל"ז א') דמשמע שם להדיא דרוב היולדות עוברה ניכר לשליש ימיה לכ"ע (ושם מ"כ א') פריך וניבדקה בהילוכה · אבל פה הכוונה דאשה אשר הרה לזנונים ודאי דרכה לחפות א"ע וכדאמרינן שם : (ט) ע"י שהיו משהין את קיניהם כו' · בירושלמי פ"ק דסוטה הגי' מביאין והוא יותר נכון : (י) א"ר ובלבד מעל"ע קדושין (ע"ג ב') אר"ת שבדקה עצמה כשיעור כו' וע"ש בפירש"י · ויתכן דרבא דכאן ס"ל כר' אושעי' בנדה (ס' ב') ולדידיה לא בעינן שיעור כו' וכמש"כ הרא"ש שם ואשמעינן רבא דמ"מ בעינן תוך מעל"ע והרא"ש פסק שם כוותיה דר' אושעיא :

חדושי הרד"ל

כצ"ל ודרש לאים על יהודה ואשר אלה לו כלפי הקב"ה (כי הוא יוצר אלה) : (יא) אביו או אמו מעידין כו'

מתנות כהונה

אינו נופל לשון בקשה להכירם אם לא יכירם בשכבר : שלך ושל בוראך הן · יש לפרשו שעל הסימנים אמרה כן על שנאבדו והקדוש ברוך הוא המציא אחרים בדמותן ואם יכפור בהם יכפור בהקב"ה ומצאתי בפי' רש"י שעל העוברים שבמעיה אמרה כן : מה שבגלוי כו' · כלפי יהודה אמר כן שממנו נתעברה ודלמא כי היכי דאזיל איהו אזל נמי אינש אחרינא העיד עליה הקב"ה שלא בא עליה אדם אחר כדאי' בפ' אלו הן הלוקין : מעיד עליו · על מעשה זה : מי אמר · כדאיתא בפ' אלו הן הלוקין דדלמא עירומי קא מערמא : בכם ויאמר עד גרסינן : יצאת בת קול כו' · דא"כ ויאמרו מבעי ליה כדאי' בפרק אלו הן הלוקין ועיין עוד מזה במדרש קהלת בפסוק אי לך ארץ : משהין את קיניהון כו' · הטעם מפני שלא הגיע מקרבנם לכהנים כלום כדאיתא בפ' במה בהמה ופ"ק דיומא : העלה גרסינן : מברכתא · פי' רש"י שיירא סוחרים ועוסקי בסחורה בצרכי עצמם : ולהלן · גבי רבקה ולכן כתיב ויהי בעת לדתה כמו שפי' רש"י בחומש : הכי גרסי' ויתן יד אמר רבא : לאלתר · פירש רש"י בפ' עשרה יוחסין ולא לאחר זמן אבל כל שאר הנאמנים נאמנים אף לאחר זמן : חיה · דכתיב לאמר זה יצא ראשונה והבכור הוא ודוקא לאלתר כדאיתא בפ' עשרה יוחסין שאם יצאת וחזרה אין נאמנת והיינו שהם מ"ד שאם מהדרא אפה שוב אינה נאמנת : שיירא · כן הגירסא בירושלמי בפ' עשרה יוחסין ופירושו דהיינו מה שאמרו בתלמוד דידן אסופי ופירושו שיירא שעוברת ורואה אחד ואמר בני הוא זה נאמן והוקא לאלתר כדאיתא בפרק עשרה יוחסין שאם נאסף מן השוק אין נאמנין עליו כיון שיצא עליו שם אסופי וכן מצאתי שוב בפירוש רש"י : ישנות כו' · ומוקי לה במסכת נדה במשולבות ודבוקות זו לזו : מעט לעת · פי' רש"י משעה שראתה עד עת שישנה עמהם ולא יותר ועיין בפ' עשרה יוחסין ונתבאר לך יותר בפ' האשה במסכת נדה : זה רבה על כל הפריצים · פירש רש"י משיח שיגלה במהרה שנאמר עליו עלה הפורץ לפניהם : כל הפריצים · המלכים הפורצים דרך לעצמן ובילקוט לא גרס ליה : ואחר יצא אחיו וגו' גרסינן : רבי יודא ורבי הונא פליגי בטעם הארבע ידות : שהוא עתיד כו' · עכן שבא

רש"י

לאדם להפיל עצמו לאש ואל ילבין פני חבירו ברבים מנא לן מתמר שלפי שלא רצתה לגלות היא מוצאת ולא הוא : בקש יהודה לכפור אמרה חכים לבורייך עליהון הכר נא לבוראך עליהם · העוברים שלך ושל בוראך הן : בג' מקומות · הכריע בית דינו של מעלה כאן ובבית דינו של שמואל ובבית דינו של שלמה : מברכותא עוברת · שיירא ועוסקין בצרכי עצמן בסחורה : כאן לחסרים · לחדשים חסרים דלא נאמר כאן וימלאו : תאומים מלא · אל"ף שבניהם צדיקים : להלן תומים חסרים · בלא אל"ף אחד צדיק ואחד רשע : ג' הן שנאמנין על אחר לאלתר · בחזקת הכתים ירושלמי : החיה · בשעה שיושבת על המשבר מן הדא ותקח המילדת ותקשר על ידו שני וגו' : אסופי · כדאמר ר' סימון תינוק כל זמן שמושלך בשוק אביו ואמו מעידין עליו נאסף מן השוק צריך שני עדים · וכן שיירא שהיתה עוברת ורואה אחד ואמר בני הוא זה נאמן : והמטהרת חברותיה · כדתנינן תמן בנדה ג' נשים ישנות במטה אחת ונמצא דם תחת אחת מהן כולן טמאות : בדקה אחת מהן ומצאה טמאה היא טמאה וכולן טהורות : אמר רבי אחא ובלבד מעת לעת · משעה שראתה עד עת שישנה עמהן ולא יותר : מה פרצת עליך פרץ זה רבה על הפריצים ממך יעמוד משיח שנאמר בו עלה הפורץ לפניהם :

חרמו

פירוש מהרז"ו

ומ"ש שהמציא לה אחרים מדכתיב האלה שהוא מיותר וכמ"ש חז"ל אלה פוסל הראשונים וזה מ"ש שלך ושל בוראך הן אחרים בדמות שלו : ביקש לכפור : הוקשה לו מ"ש והיא שלחה היינו ע"י שליח ואח"כ כתוב ותאמר הכר נא שאמרה בעצמה · תחלה שלחה וביקש לכפור אז אמרה בעצמה הכר נא בלשון בקשה : הכר נא למי וגו' האלה · וכמ"ש מי ברא אלה וכן כאן : הכר נא · עיין לעיל פפ"ד סי"ט : יב בג' מקומות הופיע · מכות כ"ג ב' קה"ר פסוק אי לך ארץ · מד"ת סוף מזמור י"ז וע"ב · ובב"ד של שם היתה השכינה כמ"ש ויבכון באהלי שם · סנהדרין הגדול שבעולם אז · וכמש"ל פס"ז ס"ח שם ועבר יושבים עלי בדין עיין ירושלמי סוטה פ"ט הי"א במ"כ פי"ג ס"ד וכלה"ס גם האבות עד ל' של יעקב בב"ד של שם ועד ע"ז של יעקב בב"ד של עבר · שאז מת עבר ונשאר בבית דינו וסנהדרין שלו יעקב והשבטים וכמ"ש במ"ר פ"ל ס"ט כשהודה יהודה היו יצחק ויעקב וכל השבטים יושבים בדין תמר · ומה שקרוב אסור לדון אוני נתהדם אחר מ"ת : צדקה ממני · עי' רש"י בחומש פשוטו ע"פ מדה ט' ואם כן תיבת ממני מיותר · וכמו שאמרה למי אשר אלה לו אנכי הרה הל"ל שלי הם · ע"כ דורש שמ"ש דברי רוה"ק הם · ובקה"ר גם הגירסא ורוה"ק צווחת ממני ממני היו כל הדברים וכן הובא ברש"י בחומש בהוספת דברים · ומ"ש אתם מעידים כמ"ש מכות שם שמא תאמר שבא עליה אחר יצתה ב"ק ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים כבושים ע"ש : מהו אומר בבני עלי · לפי הגירסא שלפנינו צ"ע מה שייכות מאמר זה לכאן וכן מ"ש לקמן וכדכוותה באיזה ענין הם דכוותה · אך האמת יורה דרכו שכל המאמר לקוח ממדרש שמואל פ"ז רק שכאן חסר רים המאמר וה"ג ועלי זקן מאד וגו' אמר ר"י בר"ס בשם חזקיה זה אחד מן המקראות שהיה רבינו דורש לשבח · ואת אשר ישכבון את הנשים וגו' ודכוותא ולא הלכו בניו וגו' ודכוותא ותשב בפתח עינים וגו' והגב פסוק זה הובא כל הדרשה לכאן : משהין את קיניהן · עיין שבת דף נ"ה : בבניו של שמואל · כאן חסר וה"ג במדרש שמואל שם אמור מעתה ע"י שהיו נוטלים את המעשר ודנים (שמואל היה לוי מבני קרח) והם דברי ר"י בר"ס בשם חזקיה הל"ל בעל המאמר והגב הביא דברי ר"ב : ודכוותה ותשב · שגם פסוק זה דורש לשבח כמ"ש לעיל פר' זו ס"ז : יג כאן חסרים · שכתוב בעת לדתה לדת שלה ולא של אחרות שלא מלאו ימי הריונה אבל אצל רבקה כתוב וימלאו ימיה ללדת כחוק כל הנשים לט' חדשים ועיין לעיל פס"ג ס"ח ודרשה זו ע"פ מדה ע"ז וכן הדרשה של תאומים : רבה בר רב חסדא · ירושלמי קדושין פ"ד ה"ב ר' בא בשם ר"ח : אביו ואמו מעידין · בירושלמי גם הגירסא אביו או אמו מעידין עליו נאסף מן השוק צריך שני עדים ואביו ואמו כב' עדים דמי · ומ"ש שיירה · דברו בהווה שעוברים ממקום למקום עם נשיהם ובניהם וכשבאים לעיר חונים בשוק עם בניהם וטפם ובעת שהולכים יתכן שישכחו וכו' : יד ויהי כמשיב ידו · והנה יצא אחיו ותאמר מה פרצת עליך פרץ והל"ל פרצת עליו ע"כ דרש עליך שאחד מזרעך יתגבר על אחיו הנשיאים מזרעך וכמ"ש באג"ב ס"פ ס"ג פרץ זה משיח עלה הפורץ עכ"ל · שיהיה גדול על האבות ועל כל נשיאי דוד כמ"ש בפסיקתא ירום ונשא וגבה מאד ועי' מ"כ : כמה ידות · פי' הרבה ידות · א' ויתן יד · ב' על ידו · ג' כמשיב ידו · ד' אשר על ידו : שע"פ מדה י' על ארבעה ידים והם אינו ענין לעצמו שלא היו לו ד' ידים ת"ע על מעשה זרעו ולמוד מענינו שהוא לרעה שאם זכה היה הוא יוצא תחלה אלא שקטרגו עליו במה שעתיד לצאת מזרעו מכשול גדול על ידי שליחות ידים וכמ"ש באג"ב ס"פ ס"ג ביקש זרח לצאת תחלה אמר הקב"ה משיח עומד מפרץ ויצא זרח תחלה יחזור זרח ויצא פרץ עכ"ל · והד' חרמות · א' מלחמת עמלק עי' מ"כ מהירושלמי ורש"י · ב' חרם של סיחון ועוג בסוף חוקת עי' מ"כ בשם רש"י וצ"ע שכתוב מפורש הוא בדברים ב' אצל סיחון ונחרם ואצל עוג ג"כ ונחרם · וצ"ע שהרי מפורש אצל סיחון ועוג שהשלל בזזו להם שלא כחרם יריחו ובמה חטא ובהכרח שהכוונה על עבודת הכוכבים שלהם שמפורש בהם כי חרם הוא וכמ"ש בסמוך מהפר"א שעכן לקח מעבודת כוכבים שלהם · ג' חרמו של מדין · ד' חרמו של יריחו · אך בילקוט כאן ובילקוט יהושע ה' גורם של עמלק ושל סיחון ועוג ושל יריחו ושל כנענים · של עמלק · הוא מ"ש בסוף בשלח · וכנענים של חוקת והיינו הושב מדין · ובהדל"א בהמלצ פרק י"ח מצאתי שעכן ההודה שמעל גם בחרמו של מדין שאחיו נתנו חלקם והוא לא נתן חלקו · ועפ"ז יש לפרש גם המדרש שבכל מלחמות שבתורה מעל בחרם שלא מסר לשרי הצבא שיחלקו להגבי הצבא

יפה תואר

הופיעה רוה"ק כו' · רש"י מפרש הופיעה נגלה והוכיח בבית הכורך · ובנימוקיו מפרש הופיעה בהשמעת קול גדול · ועדיין קשה למה אמר בלשון הופיעה ולא כמו בכ"מ יצתה בת קול · ובפרט להמפרש השמעת קול גדול יקשה הקול הזה הגדול ל"ל שלא דברי הכמים בנחת נשמעים · אבל פירוש הדברים של הופיע הוא מלשון זריחה וכמ"ש הרלב"ג על הופיע מהר פארן הראה יפעתו וזהרו · וכן יתפרש כאן · הרוה"ק הופיעה והאירה הדבר באר היטב והוציאה כל ספק מזה · ולכן לא נאמר יצתה ב"ק · כי פה היו הדברים קרובים לוודאי שנקיים שם וכמו שאמר רבא בגמ' ורק להוציא מדי חשש רחוק בא הרוה"ק להאיר פני הדברים · אבל הלשון יצתה ב"ק תבוא במקום שיש ספק עצום כדבר ובלי הבת קול לא ידענו מזה : בבית דינו של שם · אע"ג דשם לא היה חי אז מ"מ נקרא הב"ד על שמו · וכמו דאיתא בשמ"ר פ' ל' ג' דברים נתן משה נפשו עליהן ונקראו על שמו ישראל והתורה והדינין כו' · ולפני משה נקראו הדינין על שם שם · ואח"ז נקראו על שם משה : זה רבה · נ"ל זה רבה הרב על כל הפורצים ממך יעמוד · ובא לדרוש הכפל של פרצת עליך פרץ דאתי לרבוי שמלך המשיח שהוא הגדול מכל מלכי יהודה וישראל יהיה מפרץ · וקרא למלכים פורצים משום עלה הפורץ וגו' דהיא הבוכה ארצות ופורץ בגבורתו כדכתיב התם ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם · ורבנן מפרשי דלא קרא פורץ רק למלכי בית דוד לבד

ידי משה

הכר נא בוראך שלך ושל בוראך פי' כתפילין : צדקה ממני וגו' מה שבסתר · פי' כדאי' לעיל ויש אגיה אל סדרך בצ"ב וכו' מכיכן מלכים עומדים ובמדרש ש"ט אי' שכי' ב"ק מעיד שלא הוסיף לבא עלי' רק מביאה ראשונה נתעברה וכ"ל בן המעבר לשכם וה"ק לפי דאי' בירושלמי אין משיחין למלכים אלא מכשרי כהונה לפי דדרשינן שמובים למען יאריך ימים על ממלכתו וכתיב בתריה והם יהיה משפט הכהנים וגומר . וא"כ קשה היאך היה ראוי לצאת מיהודה מלכים כיון שבא על יבמה שהיתה זקוקה ליבום ואסור לכהן לזה היה צריך שבת קול להעיד שלא בא עליה רק ביאה ראשונה לפי דאי' בסימן ד' בא"ע בשם הרמב"ן וז"ל כהן שבא על יבמה פירש שהיתה זקוקה ליבום אם מביאה ראשונה נתעברה הולד כשר לכהונה אמנם אם מביאה שני' נתעברה הולד פסול לכהונה שמביאה ראשונה נעשה זונה וא"כ הוצרך הבת קול להעיד שנתעברה מביאה ראשונה וא"כ הולד כשר לכהונה ראוי להיות מלך : ואני מעיד עליו מה שבסתר · פירש ע"ד שכתבתי שלפי מה שלא בא עליה רק ביאה ראשונה היה ראוי לצאת בני מלכים משא"כ אם לא היתה נתעברה מביאה ראשונה לא אינו ראוי לזרע הבא ממנו להיות כהן לפי שכל הולד פסול לכהונה פסול למלכות כדאיתא בתוספתא והוא"ל והיתה יראה לשלה כבן הבא על יבמה אם מביאה ראשונה נתעברה

בדן ואלו הן ד' · הרמו של עמלק · (יב) וחרמו של סיחון ועוג · והרמו של יריחו · והרמה של כנענים (נ"א מדין) · ר' הונא אמר כנגד ד' דברים שהוא עתיד ליטול מן החרם · הה"ד (יהושע ז) ואראה בשלל אדרת שנער אחת טובה וגו' · ר"ה אמר פורפריא בבליא · (יג) ומה בבל עבדא הכא אלא תני ר' שמעון בן יוחאי א כל מלך ושלטון שלא היה לו שולטן בארץ הוא אמר איני שוה כלום ומלך בבל אנטיקיסר שלו היה יושב ביריחו והיה (יד) זה משלח לו (לזה) כותבת וזה משלח לו (לזה) דוריות :

פרשה פו

א ויוסף הורד מצרימה · ב כתיב (הושע יא) בחבלי אדם אמשכם · אלו ישראל · (שיר א) משכני אחריך נרוצה · (א) בעבותות אהבה · דכתיב (מלאכי א) אהבתי אתכם אמר ה' · (הושע יא) ואהיה להם כמרימי עול · שרוממתי צריהם עליהם · כל כך למה על לחיהם בשביל דבר שהוציאו מלחייהם שאמרו אלה אלהיך · וסוף ואט אליו אוכיל אני מטה עליהם אכילות הרבה · (תהלים עב) יהי פסת בר בארץ · ד"א בחבלי אדם אמשכם · זה יוסף · וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור · בעבותות אהבה · וישראל אהב את יוסף מכל בניו · ואהיה להם כמרימי עול · שרוממתי צריו עליו ואיזו זו · זו אשת פוטיפר · כל כך למה על לחיהם בשביל דבר שהוציא מלחייו · ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם · (א) וסוף ואט אליו אוכיל אכילות הרבה : ב ד"א ויוסף הורד מצרימה · ויוסף הוא השליט · ויוסף הורד מצרימה (ב) שלט בהון · המד"א (שם) וירד מים עד ים · כבש בהון · המד"א (מלכים א ה) כי הוא רודה בכל עבר הנהר (ב) נסחין נחת עליהון · המד"א (שופטים יד) וירדהו אל כפיו · הוריד לאבינו יעקב למצרים · ר' ברכיה בשם ר' יהודה בר סימון אמר ג לפרה שהיו מושכין אותה למקולין ולא היתה נמשכת מה עשו לה משכו את בנה לפניה והיתה מהלכת אחריו על כרחה שלא בטובתה · כך ד היה יעקב אבינו ראוי לירד למצרים בשלשלאות ובקולרין אמר הקב"ה בני בכורי ואני מורידו בבזיון · ואם ליתן בלבו של פרעה איני מורידו פומבי אלא הריני מושך את בנו לפניו והוא יורד אחריו על כרחו (ג) שלא בטובתו ה והוריד את השכינה למצרים עמו · ר' פנחס בשם ר' סימון אמר מנ"ל שירדה השכינה עמו מדכתיב ויהי ה' את יוסף · מצרימה · תני בשם ר' נחמיה ו כל דבר שצריך למ"ד בתחלתו ניתן בו ה"א בסופו סדומה שעירה מצרימה · איתיביה והא כתיב (תהלים ט) ישובו רשעים לשאולה · א"ר אבא בר זבדא לביטי התחתונה שבשאול : ג ויקנהו · (ד) הקנויין קונין

מסורת המדרש א שמות רבה פרשה ל"ב · שה"ש רבה פ' ח' פסוק י"א · תנחומא סדר משפטים סי' י"ז וסדר ראה ס"ח · ספרי פ' עקב פיסקא ל"ז · ילקוט כאן רמז קמ"ס · ילקוט יהושע רמז י"ח · ילקוט ירמיה רמז רע"א · ב ילקוט כאן רמז קמ"ה · כל הענין · ילקוט הושע רמז תקכ"ח · ג תנחומא כאן ס"ד · מדרש תהלים מזמור ק"ס · ילקוט תהלים רמז תתס"ג · ד שבת פ"ע · ה מגילה כ"ט · ו יבמות דף י"ג · ירושלמי יבמות פרק א' · לעיל פרשה נ' ופרשה ס"ח · מדרש תהלים מזמור ע' · ילקוט תהלים רמז תרמ"ס ·

חדושי הרד"ל

כו' · כ"ה בקדושין וכצ"ל : (יב) וחרמו של סיחון ועוג · דכתיב בהו (דברים ג') כאשר עשינו לסיחון החרם כל עיר מתים (ולהמ"כ והפ"מ בירושלמי דסנהדרין שם אתמיעתייהו) : (יג) ומה בבל עבדא הכא · ע' בתנחומא משפטים סי' י"ז תמצא מבואר · וע' גם פ' ראה ס"ח ובשה"ר פ"ח פ"ת : (יד) וזה משלח לו כותבות · מיריחו עיר התמרים · ואף שבבבל מצוים תמרים ביותר כמ"ש מלא לגא בזוזא מ"מ היה חביב עליהם פירות הארץ :

(א) וסוף ואט אליו אוכיל אכילות הרבה אני אכלכל אתכם כו' ד"א ויוסף כו' כצ"ל : (ב) נסחין נחת להון מהתריסון הד"א וירדהו כו' · כ"ה בילקוט וכצ"ל וכמ"ש בסוטה שהוריד חרטומי פרעה מגדולתם ועיין זוהר קפ"ד : (ג) בלא בטובתו · ד"א הוריד את השכינה כו' כצ"ל : (ד) הקנהו קנין · כצ"ל · ור"ל שיוסף הקנהו לרבו קנין טוב שילא ממנו זרע כשר וכהנים כדלקמן ובילקוט שגירסא הא קניא

חדושי הרש"ש

(א) בעבותות אהבה דכתיב אהבתי אתכם כו' · גם בראש הפרשה שם בהושע כתיב כי נער ישראל ואהבהו אלא דמשם לא מוכח רק שאהבו בימי נערותו : (ב) שלט בהון כו' כבש בהון כו' · עמ"ש שמהפך

רש"י

וחרמו של מדין · שהטף היתה נחרמת : הרמה של יריחו · והיתה העיר חרם : חרמן של כנענים · והחרמתי את עריהם : כנגד ד' דברים שעתיד ליטול מן החרם שנאמר ואראה בשלל אדרת שנער אחת טובה ומאתים שקלים כסף ולשון זהב · היה לו לומר אדרת אחת שנער ומאתים שקלים מהו אחת טובה כלומר אחרת טובה אחת של שנער ואחרת כמותה שאם לא כן אין כאן ד' דברים : אדרת שנער פורפירא בבלאה ומה בבל עביד הכא ביריחו : אנטיקיסר שלו · משנה למלך : זה משגר לזה כותבת וזה משגר לזה דוריות מעילים :

פרשה פו אני מטה עלידם אבילות הרבה · לעתיד לבא אני מטה עליו אכילות הרבה דכתיב ויוסף הוא השליט הוא המשביר : ויוסף הורד כבשון · כבשם תחתיו כמו וירד מים עד ים : שלט בהון · כמו כי הוא רודה : הורד נסחון מאתריהון · טלטלם ממקומם דכתיב ואת העם העביר אותו לערים וירדהו אל כפיו · מתרגמינן ונסחיה : דבר אחר הורד שהוריד · לפרה שהיו מושכין אותה למקולין מקום שקולבין הטבחים את הבשר למכור : אם אתן בלבו של פרעה להורידו · אני מורידו : פופולא · בזיון בלשון יון : כתיב ישובו רשעים לשאולה · דאיכא ל' בתחלה וה"א בסוף לדיוטי התחתונה של גיהנם :

סים

מתנות כהונה

מזבח : עמלק · מצאתי בירושלמי פ' נגמר הדין זה מלחמות כנעני מלך ערד וקראו עמלק כי עמלק היה כמו שפירש רש"י שם בפרשת חקת וכתיב והחרמתי את עריהם : סיחון ועוג לא כתוב אצלו לשון חרם ומצאתי בפי' רש"י בפרק נגמר הדין וז"ל כיוצא בזה עשה בערים אחרים ולא נתפרשו עכ"ל : הכי גרסינן בירוש' וכן מצאתי בפירוש רש"י של יריחו וחרמה של מדין : של מדין · פירש רש"י שהטף היתה נחרמת : הכי גרסינן אחת טובה וגו' וסיפיה דקרא ומאתים שקלים כסף ולשון זהב · ופירש רש"י וז"ל היה לו לומר אדרת אחת שנער ומאתים שקלים מהו אחת טובה כלומר אדרת טובה אחת של שנער ואחרת כמותה שאם לא כן אין כאן ד' דברים עכ"ל ועי"ל מאתים שקלים חשיב להו בתרתי שני מאות : פורפירא כו' · לבוש מלכות מלך בבל : ומה בבל כו' · מה בבל עושה כאן ביריחו ועיין מזה מדרש חזית פסוק כרם היה לשלמה : בארץ · בארץ ישראל : הוא אומר · חשב בדעתו שאינו שוה כלום ובילקוט לא גרס ליה : אנטיקיסר · הערוך לא פי' ועניינו פקיד שלו וכן מצאתי בפירוש רש"י שני למלך : וזה כו' · המשנה היה משלח למלך בבל כותבות : כותבות · תמרים היו גדלים ביריחו · כי ע"כ נקראת עיר התמרים : וזה כו' · מלך בבל היה משלח למשנהו דוריות · פי' רש"י מעילים ולכן מצא שם אדרת שנער והערוך פירש דוריות דורנות ואדרת שנער שלח לו לדורון :

פרשה פו מפה עניין גרס בפירוש רש"י ובילקוט : יוסף כו' · עד בעבותות אהבה בשביל אהבה עזה שאהבו ישראל מכל בניו : הכי גרסינן בילקוט סדר זה ובהושע וכן גירסת רש"י אוכיל אני מטה עליו אכילות הרבה ויוסף הוא השליט וגו' ויוסף הורד וגו' : שלט בהון : בילקוט ורש"י גרס כבש : כבש בהון · בילקוט ורש"י גרס שלט : הכי גרס רש"י וילקוט נסחון מאתריהון היה מה כו' פירוש טלטלם ממקומם שנאמר ואת העם העביר אותו לערים : וירדהו אל כפיו · פירש רש"י מתרגמינן ונסחיה : הכי גרסינן אל כפיו ויוסף הורד הוריד כו' · כלומר קרי ביה הוריד לאחרים משמע : למקולין · פי' הערוך בבית המטבחים : על כרחה · מפני רחמה על בנה : יעקב ראוי כו' · כיון שירד שם לתוך הגלות היה ראוי שירד שמה דרך הגולים : בני בכורי · הוא יעקב שנאמר בני בכורי ישראל : ואני מורידו כו' · בתמיה : ואם ליתן בלבו כו' · פירש רש"י אם אתן בלבו של פרעה להורידו : הכי גרס רש"י מורידו פופילא ופיר' בו בבזיון בלשון יון והערוך ערך פרף גרס אני מורידו פרופי ופי' ג"כ בבזיון ובילקוט לא גרס ליה לא בסדר זה ולא ביהושע : מנן · כמו מניין : לשאולה · הרי שיש בו ה' בסופה ואע"פ כן למ"ד בתחלתה ואם ה"א בסוף תיבה כמו למ"ד בתחלתה הרתי למה לי : לביטי · נתבאר לעיל פרשה נ' ופרשה ס"ח : הקנויין כו' · יוסף הנקנה לעבד הוא היה קונה קניינים וכדמפרש ואזיל ודרים ויקנהו נוטריקון ויקנה הוא והכי קאמר קרא ויוסף

יפה תואר

שהם כבשו ארצות וה' הושיע את ישראל על ידיהם מצא"ן מלכי בית ישראל : חרמו של עמלק כו' · קשה דבפ' נגמר הדין איתא מה ת"ל קום לך אתה גרמת להם ופירש"י שלא היה לך לאסור עליהם החרם משמע דיהושע חדש ענין זה : דהלא כבר משה עשה כזאת יפה עשה ללמוד ממשה · וכ"ה בירושל' פ"ק דשבת ובמ"ר פי"ד ופכ"ג משמע דיהושע מדעתו משום שכבש יריחו בשבת או מפני שהיתה תחלה לכבוש וע"ע בשוח"ט מזמור כ"ז · וי"ל דיהושע גזר על כל הבזה שתהיה חרם אבל משה לא עשה כן אלא בחלק מה וכמו בענין המכס במדין · ובכנען מלך ערד נדרו לעשות הכל חרם שמתיך נראה נדרו כן וזה מקרי הנודר בעת צרה ואין זה ענין לחרם יהושע :

ויוסף הורד מצרימה כתיב כו' · משום דק"ל דהא כבר כתיב והמדנים מכרו אותו אל מצרים · ולמה כתב פעם שנית ויוסף הורד מצרימה ועמ"ש רש"י על זה לפי הפשט · ועפ"י הדרש מפרש שבלשון (בבי' ב') ובבשם והעתיקם ממקומם א"כ שהוריד את אביו מצרימה · והכתוב בא להשמיענו פה שגלגול מבית יוסף מאת ה' הי' להוריד את יעקב ובניו מצרימה וכמו שמביא הכתוב ע"ז בחבלי אדם אמשכם ולא דרך מקרה הי' · וכן דריש זה בתנחומא מהכתוב נורא עלילה על בני אדם : בחבלי אדם אמשכם אלו ישראל שנמשכו במסעיהם ע"י משה ממסע למסע וכמו שמפורש בחזית על פסוק משכני : אבילות הרבה · כי אוכיל הוא שם דבר כמו אוכל בכולל מאכלים רבים : בעבותות אהבה וישראל אהב את יוסף מכל בניו · פי' ע"י אהבה שאהב אותו אביו קנאו בו אחיו ומשכוהו מן הבור למכרו למצרים אחר שהשליכו אותו שם · ורמז הכתוב פה שמכירה עם גרת האהבה כי שניהם באו עליו בשביל הדבה כדלעיל פפ"ד : שלט בהן כו' כבש בהון כו' · כבש מקרי כמכניע תחתיו שעל פיו ישקו כל העם והוא מפקד עליהם · ושליט הוא רק אם העם יגישו לו מנחה אבל המה ימשלו בארצם ובמשפטיהם · והנך שלש לשונות פליגי במדרגת יוסף · לנוסחא קמא כיון שבשא פרעה גדל ממנו אינו רק במדרגת שליט · וללשון השנית כיון שעל פיו ישק כל העם הוא במדרגת כובש · וללשון השלישי נסחין נחת עליהון · הי' במדרגה כמו האדון על עבדיו בכבשיהם שלו שהעתיקם ממקומם והעביר אותם לעריהם : הקנויין קונין · ובילקוט הגי' אלא הא קנין קנין טב · ושני הדרשות אמת · משום דק"ל למה כתיב עוד הפעם ויקנהו הלא כבר כתיב והמדנים מכרו אותו וגו' · לכן דריש ויקנהו

פירוש מהרז"ו

כמפורש אצל מדין שכולם עשו כן · וחושב ב' מלחמות עמלק לאחד ושל סיחון ועוג לאחד שהיו סמוכים וחלקו השלל ביחד · והג' מלחמת מדין והד' מלחמת יריחו : כנגד ד' דברים · סובר כמ"ש בסנהדרין אם ג' חרמים או ה' חרמים ואין לדרוש על ד' ובהכרח לדרוש על ד' דברים שלקח מן החרם וצ"ע שבכתוב לא נמצא שלקח רק ג"ד כמ"ש ואראה בשלל אדרת שנער אחת טובה ומאתים שקלים כסף ולשון זהב אחד · אך מצאתי בפר"א פל"ח וז"ל עכן ראה את התרפים ואת הכסף שהיו מקריבים לפניו · ואת האדרת שהיתה פרושה לפניו ולשון זהב שהיה בפיו וחמד אותם בלבבו כו' עכ"ל וכמ"ש לא תחמוד כסף וזהב עליהם כי בשתים הרס אין החמדה אסורה רק בשעת כבישת הארץ מעבודת הכנענים אז היתה גם החמדה אסורה · הרי ד' דברים תרפים אדרת ר' שקלים ולשון זהב ועי' רש"י בחומש ואולי היה לפניו גירסא אחרת וכ"כ היפ"ת : אלא כל שלטון · עי' תנחומא סוף משפטים · שמ"ר פל"ב ס"ב · וע"ל פנ"ג ס"י : דוריות · דורונות ומתנות וכ"ה בילקוט יהושע דורנות :

פרשה פו סימן א בחבלי אדם · שאינם זכאים מושכם על ידי יסורין וזהו בחבלי כמו חבלי יולדה וכן בעבותות · ומ"ש כמרימי עול על לחייהם · ומקום העול בצואר ולא בלחי ע"כ דורש ע"י שדברו בלחייהם · ואינו מפורש העונש בעון העגל רק ביחזקאל כ' כ"א כ"ב כ"ג ואומר לשפוך חמתי לכלות אפי בם במדבר היינו בעגל והשיבותי ידי וגו' גם אני נשאתי את ידי להם במדבר להפיץ וגו' · וכ"ה לתכלית העתיד וכמ"ש באבות והכל מתוקן לסעודה ודרשו עתידה א"י שתוציא כו' וזש יהי פסת בר בארץ וסוף ואט אליו אוכיל כו' : זה יוסף · שנקרא אדם כמ"ש הל שכן באדם · אשר היו טמאים לנפש אדם כמ"ש במ"ר ס"פ כ' עמש"ש · וכ"ה בהג"ב פ"ס ולקמן פנ"ג ס"ה בחבלי אדם אמשכם כמ"ש ויעלו וימשכו את יוסף מן הבור · ובירמיה וימשכו את ירמיהו בחבלים וכן בעבותות כנ"ל ובסוף ואט אליו אוכיל שע"י זכה לכלכל את העולם כולו ברעב וכמ"ש בס"ב : ב ד"א ויוסף הורד · לפי גירסה זו הגהתי אצל הסימן תיבת ד"א · ושוב התבוננתי שהגירסא צ"ל כמו בילקוט הושע ד"א בחבלי אדם אמשכם זה יעקב (שע"י יוסף שנקרא אדם כמ"ש בסימן הקודם נמשכתי את יעקב למצרים · וסי"ל ניד) ויוסף הורד הוריד וכמ"ש כאן בסמוך הוריד לאבינו יעקב למצרים אלא אגב שאמר ויוסף הורד הקדים דרשות אחרות על תיבת הורד עד שהגיע לדרשה הוריד · והוא דרשה ג' על פסוק בחבלי אדם אמשכם וכמ"ש בהג"ב ומ"ש שם זה יוסף היינו על תיבת אדם וכאן זה יעקב על תיבת אמשכם · וגם בהג"ב מ"ש אמשכם על יעקב כמו בילקוט הושע הנ"ל · וגם כאן כוונת הסיום ואט אליו אוכיל כמ"ש בסימן הקודם על יוסף : הוא השליט · יותר נכון שכצ"ל ויוסף הורד שלט בהון כמ"ש ויוסף הוא השליט המד"א וירד כו' כבש בהון בע"כ : נבחין · עיין מ"כ בשם ילקוט וכצ"ל כאן ועיין במ"ר פ"א מדוע אמרו עמי רדנו · ופי' עוד נחת עליהון כפשוטו שירד למצרים ופי' עוד א"ת הורד אלא הוריד כ"ה בתנחומא בס"ד הוא הוריד לאבינו יעקב וזהו עיקר הדרשה שסייך למ"ש ד"א בחבלי אדם אמשכם כנ"ל : לפרה שהיו מושכין · מדרש תהלים ק"ה תנחומא בס"ד בא"ח : ואם ליתן כו' עד פומבי · פי' שמן הדין היה ליתן בלבו של פרעה שהוא יוליכהו אך אין רצוני שיוליכנו פומבי בפרהסיא · ודרש עוד הורד שהוריד השכינה למצרים כמ"ש ויהי ה' את יוסף : תני ר"נ · לעיל פ' ס"ח ס"ח ופ"נ : ג ויקנהו · שתיבת ויקנהו מיותר שכבר כתיב והמדנים מכרו אותו אל מצרים לפוטיפר ע"כ דורש שהכתוב

ידי משה

תעבירם הולד כשר לכהונה ואם מביאה שניה הולד פסול לכהונה ומשום זה הוצרך להעיד על מה שנסתר · וו"ק וכו' ודיוקתי' בפתח עינים כדלעיל פי' שקשה כמו כאן שהיתה לדקת והיתה יושבת בפתח עינים · כאחת מן הזונות אלא בפתח של אברהם וכדלעיל : מנלן שירדה שכינה למצרים מדכתיב ויהי ה' את יוסף · פי' מדלא כתיב ויהי ה' עם יוסף כדכתיב גבי דוד וה' עמו אלא ע"כ שירדה שכינה למצרים

וכל העבדים מחסרין את בית רבן · אבל זה ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף · א כל העבדים חשודים על הגזל · (ג) אבל זה וילקט יוסף את כל הכסף · כל העבדים חשודים על הערוה · אבל זה ולא שמע אליה · רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר כל העבדים רבן מאכילין תרומה לעבדיהם · אבל זה האכיל את רבו תרומה · דאמר רבי יהושע בן קרחה ב מבנות יוסף לקח אלעזר · פוטיפר הוא פוטיפרע · פוטיפר שהיה מפטם עגלים לעבודת כוכבים · פוטיפרע שהיה פורע עצמו לעבודת כוכבים כיון שירד הפר לשם (ח) נעשה פויטנון · סרים פרעה שנסתרס בגופו ג מלמד שלא לקחו אלא לתשמיש וסרסו הקב"ה בגופו · משל לדובה שהיתה משכלת בבני אדוניה אמר פכרון ניביה · כך מלמד שלא לקחו אלא לתשמיש וסרסו הקב"ה הה"ד (תהלים לז) כי ה' אוהב משפט וגו' חסידיו · חסידו כתיב ואיזה זה יוסף · לעולם נשמרו · וזרע רשעים נכרת מלמד שלא לקחו אלא לתשמיש וסרסו הקב"ה · ויקנהו פוטיפר איש מצרי גבר ערום ומה הוות ערימותיה אמר בכל מקום גרמני מוכר כושי וכאן כושי מוכר גרמני אין זה עבד אמר להם הביאו לי ערב ואין לשון מיד זה אלא ערב · (ו) המד"א (בראשית מג) אנכי אערבנו וגו' על כן אמר מיד הישמעאלים · א"ר לוי ד עבדא זבין ובר אמתא מזבין ובר חורין עבד לתרויהון : (ד) ויהי ה' את יוסף · ה הא עם שאר שבטים לאו · אמר ר' יודן לבהמי שהיה לפניו שתים עשרה בהמות טעונות יין נכנסה אחת מהם לחנותו של עובד כוכבים הניח י"א והלך לו אחריה · אמרו לו מה אתה מניח י"א והולך לך אחרי האחת אמר להם אלו ברשות הרבים הם ואיני חושש להן שמא יעשה יין נסך · כך אלו גדולים וברשות אביהם אבל זה שהוא קטן וברשות עצמו לפיכך ויהי ה' את יוסף · ויהי איש מצליח · רבי ברכיה אמר גבר קפוז כמה דתימא (שמואל ב יט) וצלחו הירדן לפני המלך · משל לדובה שהיתה עומדת בשוק מקושטת באבנים טובות ומרגליות אמרו כל דקפיז לה נסיב ביה מה דעלה · היה שם פקח אחד אמר להם מסתכלין אתון במה דעלה ואנא מסתכל בגביה · א"ר ברכיה (ז) כל אותה דובה קפוז קפז ואת רב מדין · אתמהא ; (ה) רבנן אמרי וירא אדוניו כי ה' אתו ובסוף שכח · דכתיב (בראשית מא) כי נשני אלהים את כל עמלי · ו ר"ה בשם ר' אחא אמר מלחש ונכנס מלחש ויוצא · הוה אמר ליה מזוג רותחין והוו רותחין · פושרין והוו פושרין · אמר מה יוסף ז תבן לעפרים אתה מכניס · (ז) קדרים בכפר חנינא · גזזין בדמשק · חרשין במצרים באתר דחרשין חרישין · עד היכן א"ר חייא ח עד שראה שכינה עומדת על גביו · הה"ד וירא אדוניו כי ה' אתו : (ו) וימצא יוסף · ויהי מאז תני ט רבי שמעון בן יוחאי בכל מקום שהצדיקים הולכים השכינה

מסורת המדרש א פסחים דף קי"ג · אבות פרק ב' · ב סוטה דף מ"ג · סנהדרין דף פ"ב וש"נ · ג סוטה דף יו"ד · ילקוט תהלים רמז תשל"ח · ד קהלת רבה פרשה יו"ד פסוק ז' · ילקוט קהלת רמז תתקע"ט · ה ילקוט כאן רמז קמ"ה כל הענין · ו תנחומא כאן סימן ח' · ז מנחות דף פ"ה · שמות רבה פרשה ט' · ח במדבר רבה פרשה י"ד · ט מגילה דף כ"ט · ועיין לעיל פרשה ע"ג וס"ג ·

חדושי הרש"ש

במהפך הגירסא כפס הילקוט ורש"י · וכ"מ באיכה רבתי בפסוק ממרום שלח אש בעצמותי וירדנה ע"ש : (ג) אבל זה וילקט יוסף כו' · פשוט דכוונת המדרש על הס"פ ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה · וכ"כ היפ"ת והמ"כ נדחק בזה : (ד) קדרים בכפר חנניא · עי' ב"מ (ע"ד א') דשם היה מצוי עפר שחור

חדושי הרד"ל

קנין טב : (ה) נעשה פוטיפון · פי' במ"ע סרים : (ו) הד"א אנכי אערבנו מידי תבקשנו ע"כ כצ"ל : (ז) כל אותה דובה קפוז קפז ואת רב מדין אתמהא · כלומר כל עיקר אותה דובה הוה היא על האדם ותהרגנו והכל קפצו קפצו ולא עשו דבר · ואת (יוסף) וכי אתה גדול ממנה שיצליח לך אתמהא

מתנות כהונה

הורד מצרימה ויקנה הוא : וילקט וגו' · ואנו היה נחשד לא הניחוהו ללקט : הכי גרסינן כל העבדים רבן מאכילים תרומה ופירושו אם האדון כהן שהרי העבד קנין כספו הוא : מבנות יוסף כו' · ויוסף לקח בת פוטיפרע ובת יוסף נשאת לאלעזר הרי שבת פוטיפרע אכלה בתרומה ובני בניה הרי הם כהנים : הוא פוטיפרע · ומפרש ואזיל למה פעם נקרא פוטיפר ופעם נקרא פוטיפרע : עגלים · היינו פרים וזה פוטיפר : שירד הפר לשם · ה"ג גם כן בערוך ופירושו כיון שירד לשם יוסף הנקרא שור דהיינו פר נעשה אדונו פויטנן פירש רש"י פויטנן עשיר ור"ל בעל מקנה כד"א בבמה דוכתי : אמר · האדון : פברון ניביה · שברו שיניה ובילקוט גרס שברון ניביה : מלמד כו' · דייק וזרע רשעים וגו' שנסתרס זרעו כלה ונחרץ : גבר ערום · חכם ולכן אמר איש מצרי שהמצריים היו חכמים וערומים ביותר : גרמני · פירש רש"י והערוך לבן ביותר והישמעאלים הם שחורים : ערב · שהוא עבד ושלא יתבעהו שום אדם ממנו : מיד זה · דכתיב מיד הישמעאלים : אערבנו וגו' גרסינן : עבדא זבין כו' · פוטיפר היה סרים פרעה ורש"י פי' שפרעה נתן את פוטיפר לשרה לעבד הוא היה קונה את יוסף וכן האמה הישמעאלים בני הגר שפחת שרה היו מוכרים אותו וכן חורין זה יוסף היה עבד לשניהם ובמדרש קהלת בפסוק ראיתי עבדים גרס ובר חורין מזדבן לתרוייהו והיא היא : לבהמי · מוליך בהמות : ה"ג בילקוט יין נסך וזה נכנס בחנותו של גוי ומתיירא אני שמא יעשה יין נסך כך כו' : קטן וברשות גרסינן : גבר קפוז · איש מקפיץ כלומר צהל ושמח ולב טוב מדלג על ההרים

תרגם מקפז : וצלחו · פי' עברו במהירות ובשמחה ובפי' רש"י מצאתי כדמתרגמינן וצלחו וקפצו ע"כ ובתרגום שלפנינו כתוב וגזר והוא ענין העברה : אמרי כל דקפז כו' · שמרו מי שידלג ויקפוץ עליה יקח מה שעליה : מסתכלין כו' · אתם נותנים עיניכם במה שעליה ואני נתתי עיני בשיניה שלא תשוך אותי כלומר מה יועילני מה שעליה אם תהרגני וכן יוסף לא היה חושש לפיתוי אשת פוטיפרע ולהבטחותה רק אל העונש הנמשך ממנו ועל זה אמר כל מה שהיא קופלת לפתותו היה הוא מקפץ יותר להנצל ממנה : כל אותה דובה כו' · כלומר כך אמר הקב"ה הוא אותה הדובה אשת פוטיפרע קופלת עליך הלוך וקפוץ ואתה גדול ורב ממנה לבלתי שמוע לה : הכי גרסינן בילקוט וירא כי ה' אתו רבי חנינא בשם ר' אחא אמר מלחש ונכנס ומלחש ויצא ובסוף שכח דכתיב כי נשני אלהים את כל עמלי רבנן אמרי הוה אמר ליה כו' : מלחש כו' · פי' רש"י היה חוזר תלמודו שלא ישכח מה שלמד מאביו ואעפ"כ שכח שנאמר כי נשני אלהים את כל עמלי כל מה שעמל בתורה : הוה א"ל · אדונו מזוג רותחין כו' : א"ל · אדונו א"ל ליוסף : מה זה יוסף תבן אתה מכניס לעפריים · עיר שכולה תבן : קדרים · קדרות לכפר חנינא שיש שם קדרות הרבה ובערוך ערך קר"ז גרס קריזים ולא פירשו : גזזין · גיזי צמר ושם יש הרבה צמר שכיח וכן חרשון אתה מכניס למצרים שהחרשין תרשין : עד היכן · היה סבור שיוסף היה מכשף :

פירוש מהרז"ו

כמחמה שהקנויים הם זרע חם שקללן נח לעבדים לזרע שם ויפת ועתה קנה הוא לעבד מזרע שם · ועמש"ל פ"ם ס"ב שמא יבא כושי א' ועיין פר"א פכ"ח · ובפסיקתא ס"פ כ"א שכל יוצאי חם קרוים עבדים וכמ"ש מבית עבדים · ועיין ב"מ דע"א א' דמקני קני כו' ע"ש ועפ"ז יש לפרש הקנויים קונין שבכאן : מחסרים · וכמ"ש חז"ל עבדא נהום כרסא לא שווי · ומ"ש על הגזל כמ"ש מרבה עבדים מרבה גזל : מאכיל לרבו תרומה · עיין מ"כ ועיין סוטה ד' מ"ג א' ובבא בתרא ד' ק"י : פוטיפר הוא פוטיפרע · כמ"ש ויתן לו את אסנת בת פוטיפרע כהן און ונקרא פוטיפר נוטריקון מפטם עגלים והוא בעצמו כהן און מפטמם להקריבם · ומ"ש פורע כו' שהיו עובדים לפעור גם כן וזהו בעל צפון של מצרים וכמ"ש במ"ר פ"כ סכ"ג בביאור ע"ש : פיוטנין · עי' כ"ז סוטה ד' י"ג ב' : הערוך הביאו בע' פוטיגון ולא פירשו · וכתב המ"ע אולי מלשון זה במדרש קהלת פסוק כל הדברים יגעים עבד בן אפטוגיות עיין שם ועיין בגד הילקוט ובגמרא שם תחלה כתיב פוטיפר ובסוף פוטיפרע בא כו' עיין שם : בבני אדוניה · בילקוט הגירסא בבני המדינה : משל לדוב · עין לעיל פרשה פ"ד סס"ז הריני מגרה בך את הדוב ושם נאמר ומבואר : חסידו כתיב · וכ"ה בילקוט · אבל בספרים שלנו חסידיו מלא ב' יודי"ן · ועיין סיום דברי הילקוט : איש מצרי · הוא מיותר שהרי היה במצרים · ע"כ דורש גבר ערום כמ"ש בי"ר פ' אחזו לנו שועלים ערומים הם המצרים לפיכך מושלן בשועלים וכמ"ש במ"ר פ"ח ס"ט וכמ"ש ותרב חכמת שלמה מכל חכמת מצרים : עבדא זבין · עי' רס"ג · ועיין קה"ר פסוק ראיתי עבדים : גרמני · פי' במ"ע מאנשי גרממיא שהנפיה לבנים · וע"כ כל איש לבן נקרא גרמני : ה ולבסוף שכח · מפורש במ"כ הגירסא והפירוש · וכמש"ל פע"ט ס"ה א"כ מ"ש מלחש על התורה שחזר וא"ל להחליף שמות האמוראים כי בילקוט לא נזכרו · אלא כצ"ל רבנן אמרי וירא אדוניו כי ה' אתו היה מלחש וכו' · ר"ה בשם ר"א אמר הוה א"ל מזוג כו' : תבן אתה מכנים · עי' שמ"ר פ"ט ס"ו וס"ז : עד שראה וכו' וירא אדוניו וכו' · וכבר אמר ויהי ה' את יוסף ואדוניו לא הבין עד וירא אדוניו בעצמו כי ה' אתו כמ"ש במ"ר פי"ד סס"ג ובתנחומא תולק וז"ל וכי פוטיפר היה רואה שהקב"ה עמו ומהו כי ה' אתו שלא היה שמו של הקב"ה זז מפיו כו' · וז"ש ה' מצליח בידו ממש נעשו רותחין ופושרין וכ"ה בתנחומא כ"ח אך ענין שלחם איתא שם ובמ"ר שהיה מתפלל שכן יהיה והיה ע"ש : ויהי מאז · ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף ועפ"ז דרש רשב"י עי' סנהדרין דף ל"ט ב' ולעיל פע"ג ס"ח שהוא עולה ברכה על ידיהם וכן הילקוט כאן מביא המדרש דשם :

פה תואר

שקנה את קוניו וכדאמרינן בשמות רבה פרשה כ' על הכתוב מה נורא מעשיך הגולגלין את גולגליהן ההרגים הורגים את הורגיהם וכן אמר כאן שיוסף שלט במצרים אף על פי שהיה קנין פוטופר · ודרים עוד שזה היה קנין טב וכמו שמפרש וכל העבדים מחסרין בית רבן כו' ולפי זה גם דברי הילקוט צריכין לגרוס פה במדרש : אבל זה וילקט יוסף בהגהות הרש"ש בשם היפ"ת ומוסיף עוד ואע"ג דהאי קרא בפרעה מיירי ולא בזמן עבדות ילפינן מיניה נאמנות יוסף : משל לדובה כו' · כלומר אע"פ שהיא מזקת לא תהרג כי לשמור את הבית ויסתפקו בזה לשבר את שניה · כן בפוטיפר לא המיתו ה' בעונו ורק סרסו שהי' צריך לגדל את בתו בעד יוסף : לעולם נשמרו · בתנחומא נראה דדריש נשמרו מכורת זרע רשעים · ולכן דריש על יוסף שנשמר מעבירה אשר אדוניו חפץ לעשות בו ע"י בזיון אר"ל עבדא זבין כו' · הוא בא לחלוק על דרשא זו דדריש מיד הישמעאלים פי בקש ערב הכתוב בא לספר מה עמקו מחשבות ה' להוציא כוונתו לפועל כי המצרי שהוא מבני חם לשם ויפת קנה · וישמעאל שהי' בר אמתא בן הגר שפחת שרה מכרהו ויוסף בן חורין הי' למען ירדו יעקב ובניו מצרימה : הא עם שאר שבטים לאו · דלא נוכל לפרש ויהי ה' את יוסף הי' בעזרתו וכמו בכ"מ · דהא כבר כתיב ויהי איש מצליח · וגם למה לא כתיב ויהי ה' ויצלח · ולכן מדריש ויהי ה' את יוסף כי השכינה ירדה עמו וכדלעיל ומטעם זה מפרש לקמן וירא אדוניו כי ה' אתו שראה שכינה עומדת על גביו · ולכן מקשה למה עזבה השכינה את שאר הרבים וירדה עם היחיד ומשני מפני שהוא צריך שמירה ביותר לכן ירדה עמו לשומרו : גבר קפוז · מפום דק"ל כמו דמקשה בתנחומא סוף פ' נשא למה כתיב איש מצליח ולא כתיב איש צדיק · לפרש איש מצליח שהיה מצליח בעסקיו דא"כ למה אמר איש ולא אמר ויהי מצליח · ובכ"מ שנאמר איש אבל התואר מורה על שלימות המעלות כמו איש צדיק איש אמת איש חיל וגם למה אמר עוד בבית אדוניו המצרי ולא אמר ויהי איש מצליח בבית אדוניו המצרי · ולכן מפרש ויהי איש מצליח כי ה' עמו וצלח לו להנצל מכל עון ונמשך אדלעיל דכתיב ויהי ה' את יוסף שה' סמך ידו שלא יחטא כדלעיל וכן קאי אלמטה שהי' איש מצליח בבית אדוניו המצרי וזה שמקשה בתנחומא לפי מה שפירש אדלעיל הי' לו לומר איש צדיק דלא נמצא הפרש צלח בתורה זו רק בעניני עסקי עוה"ז · ועל זה פירש המדרש כי פה פירושו מצליח קפץ · שהי' מדלג על השטן המסיתו לחטוא ועבר עליו (ובתנחומא מה שלא שום אדם וקשה לכוון שלשון הזה) : מזוג רותחין והוו רותחין כו' · דייק מדכתיב וכל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו · משמע כי בידו נעשו מעשיו להצלחה כפי חפץ השואל : הה"ד וירא אדוניו כי ה' אתו · ואע"ג דלפ"ז ודריש כי ה' אתו כי שם שמים הי' שגור בפיו ועתה דורש על השכינה שראה אבל תרתי שמע מיני' · כי לענין פ"ש בפיו הי' ל"ל כי ה' בפיו ומדכתיב אתו מוכיח שהשכינה עומדת על גביו : השכינה הולכת עמהם · ואין זה גלוי השכינה כמו לעיל אך הכוונה על השגחת ה' וברכתו ···

משנת דרבי אליעזר

ויהי ה' את יוסף הא עם שאר וכו' ר' ברכיה אמר גבר קפוז וכו' · נראה דבא לתרץ קרא דויהי בבית אדוניו המצרי דלא צורך ומתרץ ר' יודן דלכך הוצרך שהיה ה' עמו היינו לשמרו לפי שהיה לבדו בבית אדוניו ולא ברשות אביו כמו שאר שבטים ור' ברכיה פירש בע"א לכ"כ רב"א ב"ל פלוגתא וכו' וה"פ לפי שהיה איש מצליח היינו גבר קפוז זריז ומהיר במלאכת שמים לכך היה ה' עמו ע"ד הבא לטהר וכו' א"ל דויהי איש מצליח פירושו כפשוטו דמה לי בהצלחתו כיון שהוא עדיין עבד מושל מדינה אף בקפץ עליה עדיין אין שלו מה שפלים כיון שלא מתקיל ניבי' וזהו כל אותה דובה קפוז ואת רב במדבר לאדוניו הרי את רב לדין ומה לי בהצלחתו אתמהה א"כ במתמיה שהיה זריז במלוה וה' עמו ואעפ"כ ויהי בבית וגו' שאת רב מדין והוא עבדך ואפשר שהיו קורין ליוסף עבד מדין לפי שהיו ממדינים : שהיה
נמצא מי שהיה רוצה לקפוץ היה סומך עצמו על הצלחה או לחיים או למיתה : ואת רב מדיך · פירש יוסף ומה שאמר במדרש אתמהה פירוש בתמיה וכ"ש לא תידוש הוא זה שהיה איש מוצלח וה' עמו וכן הרבה במדרש שאול מדין ורצונו לומר שלא ברחת ממנה

ידי משה

לכך כתיב את פי' בשביל יוסף היה ה' גם כן במצרים וק"ל : ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח אמר וכו' עד רבנן אמרי · עיין מ"כ שפירש על אשת פוטיפרע אבל אין זה כוונת המדרש פוטיפרע אין כאן מקומה אלא אחר ויהי אחר הדברים האלה וגו' ונראה לי שהוקשה לר"ב באמרו ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח כי ההצלחה של אדם והיות ה' עמו שני דברים הם לזה לדובה שהיתה עומדת בשוק וכו' אמר פקח אחד רצונו של זה פקח לומר · אתם רוצים לשם בשביל הממון ורוצים אתם לקפוץ אולי יצליח אי לא אבל אני אראה להכות את ביניו ואח ממילא כדלעיל בזה הפרשה · פכרון ניביה נמצא זה הפקח היה יותר מבוכח מן הקפצן כי היה מסכן עצמו בשום דבר אלא ראה בשכלו אם יהיה אפשר לשבור שיניו לז"א ר"ב כל אותה דובה קפץ ר"ל מי שקפץ את הדוב קפץ ולקח הממון כי היה מצליח ומי שפגע אותו הדוב בביני ···
···יד · פירש יוסף רב מדיו דהיינו מן הקפצן כי הוא היה מצליח וה' עמו ודומה להפקח שלא סמך את עצמו על ··· וכן הרבה במדרש וק"ל · א"נ י"ל ואת רב מדיך פירוש בגדיך ארוכים שאינו יכול לנוס ולהציל מרלוג ··· שלא ברחת ממנה מפלה וקאי על אשת פוטיפרע וק"ל :

יוסף

הולכת עליהם • (ח) א שתים עשרה שנה עשה שם • שש בבית ושש בשדה • ויעזוב את כל אשר לו ביד יוסף • כי אם הלחם אשר הוא אוכל • לשון נקי • ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה • ב א"ר יצחק זרוק חוטרא לארעא ועל עיקרא נפיק • לפי שכתוב (בראשית כט) ורחל היתה יפת תואר וגו' • לפיכך ויהי יוסף וגו' :

פרשה פז א **ויהי** אחר הדברים האלה • (משלי ז) ג וארא בפתאים • אלו השבטים • אמר ר' לוי בערביא ד צווחים לינוקא פתיא • אבינה בבנים (א) נער זה יוסף • חסר לב • שהיה אומר לשון הרע על אחיו היש חסר לב יותר מזה • ומתמן נתגלגלה ירידתן למצרים • והנה אשה לקראתו • זו אשתו של פוטיפר שנזדווגה ליוסף • (שם ז) שית זונה • ליוסף • (ב) (א) ונצורת לב • למצרים • (שם) הומיה היא וסוררת שגשיא וטעיא • בביתה לא ישכנו רגליה אלא פעם בחוץ וגו' • שאלה ואמרה חמיתון ליה ליוסף • והחזיקה בו ונשקה לו • ותתפשהו בבגדו • העיזה פניה • ותאמר לו שכבה עמי : ב ויהי אחר הדברים האלה • כתיב (תהלים קכה) כי לא ינוח שבט הרשע וגו' • ה ר' אבא בר כהנא ור' יצחק • רבי אבא אמר אין לו נייחא בצד חבורה של צדיקים אלא בצד חבורה של רשעים למה למען לא ישלחו וגו' • (ב) ר' יצחק אמר אין לו הנחה בצד חבורה של רשעים אלא בצד חבורה של צדיקים למה למען לא ישלחו וגו' • ד"א כי לא ינוח שבט הרשע • זו אשתו של פוטיפר • על גורל הצדיקים • זה יוסף : ג ותשא אשת אדוניו • (איוב לד) לכן אנשי לבב שמעו לי • ו מה היא אומנתו של הקב"ה כי פועל אדם ישלם לו • ר' מאיר ור' יהודה ור' שמעון • ותשא אשת אדוניו את עיניה • מה כתיב למעלה מן הענין ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה • לגבור שהיה עומד בשוק וממשמש בעיניו ומתקן בשערו ומתלה בעקיבו אמר לי נאה • (ג) לי יאי • נאה גבור • אמרו ליה אי את גבור אי את יאי הא דובא קמך קום קפחינה : ד ויהי אחר הדברים וגו' • הרהורי דברים היו שם מי הרהר יוסף הרהר אמר כשהייתי בבית אבא היה אבא רואה איזה מנה יפה היתה שם והיה נותנה לי והיו אחי מכניסין בי עין רעה • עכשיו שאני כאן מודה אני לך שאני ברווחה • אמר לו הקב"ה הטלים חייך שאני מגרה בך את הדוב • ד"א אמר (ג) אבא נתנסה זקיני נתנסה

מסורת המדרש א סדר עולם פרק ב' • ב לעיל פרשה נ"ג • במדבר רבה פרשה כ' • תנחומא סדר בלק סימן י"ז • ילקוט סדר ויחי רמז נ"ס • ילקוט כאן רמז קמ"ה • ילקוט סדר בלק רמז תשע"א • ג ילקוט כאן רמז קמ"ה כל הענין • ילקוט משלי רמז תתק"מ • ד סנהדרין דף ק"ו • ה מדרש תהלים מזמור קכ"ה • ילקוט תהלים רמז תת"פ • ו ילקוט איוב רמז תתק"כ •

חדושי הרד"ל

אתמהא ור"ל אלא שם' שליחו ולא מכתו • ואפשר יש להגיה ואת רב מדין את חמא • ר"ל עתיד אתה לראות דבר גדול מזה ולשלוח והיינו נסיונו בפוטיפרע : (ח) י"ב חדש עשה שם כצ"ל • כמ"ש המ"כ והוא ברייתא בס"ע פ"ב :

(א) ונצורת לב למצרים • שהיו מחזיקים אותה לצנועה כדאיתא בתנחומא שקוראה בשם צנועה כו' :

(ב) ר"א אין לו הנחה בצד חבורה של רשעים אלא בצד חבורה ש"ל • עמ"כ והדבר קשה שיעקבו את המקרא להוסיף מלת אלא ונראה שט"ס וצ"ל בדר' יצחק ג"כ כמו בדר"א ב"כ אין לו הנחה בצד חבורה ש"ל אלא בצד חבורה של רשעים • ולא פליגי רק בפי' ינוח דמר דרש ליה לשון נייחא שאין לו לשבט הרשע נחת רוח ורצון כלל נסיות עם גורל הצדיקים (וכענין דדרש לעיל פ"ס שאפי' בריה לא תבע בה ע"ש לא ינוח שבט כו') ומר דרש לשון הנחה לומר שאפילו נתעורר לבקש לו גורל הצדיק לא ינוח שם פוטיפרע עם יוסף : (ג) לי יאי נאה גבור • בילקוט הגירסא אנא גבור וכו' :

חדושי הרש"ש

שחור שעושין ממנו קדרות : (א) נער זה יוסף • כדכתיב עליו והוא נער ברס"ס כן כתב היפ"ת :

(ב) ונצורת לב למצרים • נ"ל דמפרש נצורת לב כמו נצור לבך (משלי ד') דהמכוון שישמור לבו מחשוב און כן היא היה לבה שמורה ממחשבת זמה עם המצריים רק אל יוסף נפתה לבה ואליו נשאה עין :

(ג) אבא נתנסה זקני נתנסה • עי' בב"ר פט"ו דאיתא שם וכן יצחק נסהו כו' וכן יעקב אבינו נסהו כו'

רש"י

פרשה פז שית זונה • מגולה : ונצורת לב • נוצרת איבה לבעלה למצרי : הומיה • בכייה היא בוכה : וסוררת • טעיא : בביתה • לא ישכנו רגליה פעם בחוץ פעם ברחובות ואצל כל פנה תארוב שאלה ואמרה חמיתון ליוסף : אין לו לצדיק הנחה בצד של רשעים • וסרס המקרא לדרשו לא ינוח גורל הצדיקים עם של רשעים : וכאורח איש ימצאנו הוא אמר נושאין עיניהן בבנות הארץ לפיכך ותשא אשת אדוניו ויבא יוסף את דבתם רעה וגו' וכולא ענינא כדלעיל : לגבור יושב בשוק וממשמש בעינו אמר אנא נאה אדם הטוב : אי גבור את הא דובא קמך קפוץ אם גבור אתה קפוץ ע"ז הדוב כך אמר יוסף אמר ליה הקב"ה אם גבור אתה עמוד בנסיון הזה שאמרת על אחיך : אמר ליה הקב"ה איטילים • בטל אתה ותוסב דברים הללו אמר ליה :

מתנות כהונה

ה"ג הולכות עמהם כו' • ועי' לעיל פרשה ע"ג : ה"ג בבית ובשדה י"ב חדש עשה שם : שש בבית • ששה חדשים כשהבריות מתכנסים לבית נוהו בחורף וששה חדשים של ימות הקיץ כשהבריות מצויין בשדות : לשון נקי • כלפי אשתו אמר כן וכדפי' רש"י בחומש : זרוק חוטרא כו' • י"ל כשזורקין עץ על הארץ דרך גדילתו והוא מוצית משרשו נטיעה כדומה לו אבל רש"י וילקוט גרסו זרוק חוטרא לאוירא אעיקרא קאי פירוש כשזורקין עץ כלפי מעלה הוא יורד ונופל על הארץ למקום שרשו אשר לוקח משם וכן הוא לעיל גבי ישמעאל סוף פ' נ"ז :

פרשה פז צווחים כו' • קורין לתינוק פתיא : ומתמן כו' • בילקוט זה ובמשלי לא גרס ליה וצריך לומר שהיא נתינת טעם לשהיה לבי חסר שהרי בסוף ירדו בשביל זה למצרים : שית זונה • מלשון אשופי שת כלומר גלתה לו ערותה : למצרים • לבעלה המצרי היתה נוצרת איבה שרצתה לזנות תחתיו : שגשיא • הומה היא ונוהגה מנהג שגעון ויסה תרגום ושגים ורש"י וילקוט גרסו בוכה היא וטעיה : חמיתין גרסינן : שאלה לכל הראיתם את : ה"ג בבגדו העיזה פניה ותאמר לו שכבה עמי הכי גרסו רש"י וילקוט תהלים : אין לו נייחא כו' עד למה כו' • פי' אין לו ליצר הרע הוא שבט הרשע הנחה אלא אצל הרשעים וכמו שאמרו חז"ל אין תשוקתו ליצר הרע אלא לקין ותביריו : למה כו' • מ"ש למען לא ישלחו וגו' : ורבי יצחק כו' • סבר שהנחתו יותר אצל הצדיקים וכמו שאחז"ל כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו ומ"ע לא ישלחו וגו' • ויהיה להם שכר טוב בעולם על שנצחו יצרם הרע ובפירוש רש"י מצאתי וז"ל אין לו לצדיק נייחא בצד חבורה של רשעים אלא בצד חבורה של צדיקים וסרס המקרא ודרשו לא ינוח גורל הצדיקים עם של רשעים עכ"ל ונראה שלא היה כתוב בספרו דברי ר' אבא ודוק : הכי גרסינן ור' שמעון כו' • ודבריהם כתובים לעיל פרשה פ"ד בפסוק ויבא יוסף את דבתם רעה ועלייהו קאי הכא ודרש פסוק כי פועל אדם ישלם לו וכאורח איש ימצאנו שמשלם לו מדה במדה וע"ל : וממשמש בעיניו • כדי ליפותם : ומתלה בעקיבו • הולך בגיאות ובנחת עד שנראות עקיבו תולה למעלה בגובה : לי נאה • לי היופי והנוי : נאה גבור • אנכי : אמרו ליה • הבריות אמרו לו אם אתה גבור נאה הרי דוב לפניך עמוד וגלח אותו : קום קפחינה גרסינן • והנמשל על יוסף שהיה ממשמש בעיניו כו' • כדכתיב ויהי יוסף יפה תואר וגו' • א"ל הקב"ה הריני מגרה בך את הדוב וראה נא אם תעמוד בנסיון שספרת על אחיך שנתנו עיניהם בבנות הארץ : מודה אני לך • כלפי מעלה אמר כן : שאני ברווחה גרסינן : הטלים • פירש רש"י והערוך אדם יחידי ובעל בלי דאגה :

יפה תואר

בילקוט וכמ"ש לעיל פע"ג כל מקום שהצדיקים הולכים הברכה מתלחת כו' : שש בבית ושש בשדה • פי' ששה חדשים בימות החמה שהיה האדון בשדה מפני החמה הפקיד את יוסף על ביתו • וששה חדשים בחורף שהאדון הי' יושב בביתו הפקיד את יוסף על שדותיו • וז"ש הכתוב בבית ובשדה : אשר הוא אוכל לשון נקי • עי' ברא"ב"ע דטען ע"ז הלא סרים הי' ועי' ברא"ם מה שתירץ • ואולי הכוונה אשר הוא אוכל על מעשה הדודין :

חסר לב שהיה אומר לה"ר על אחיו • בא לדרוש למה כתיב בקרא ויהי אחרי הדברים האלה ולא אמר ואחר כן ותשא אשת אדוניו וגו' ודריש אחרי הדברים ולשון הרע אשר דבר על אחיו זאת היתה הסבה כי אשת אדוניו נשאה עיניה עליו • ואע"ג דכוונת יוסף היתה לש"ש כדי שיוכיחם אביהם • מ"מ נחשב לו להטא למה לא דן אותם לכף זכות • וקרי ליוסף נער ע"ש הכתוב והוא נער שעשה מעשה נערות • אבל ק"ק למה דריש עליו חסר לב הלא הי' בר חכים ; ומתמן נתגלגלה ירידתו למצרים כצ"ל וקאי על יוסף לבד • וזה מ"ש לעיל בפפ"ד אתה אמרת תולין עיניהן בבנות הארץ חייך שאני מגרה בך את הדוב ותשא אשת אדוניו וגו' • וגם כאן יתפרש בשביל. הלשה"ר ירד יוסף למצרים ואשתו של פוטיפר נזדווגה לו והנה לדרוש את הכתוב וארא בפתאים וגו' על יוסף קשה מאד • מלבד כי מה ענין יוסף לפסוק זה הלא יקשה כי שם כתיב הטתו ברב לקחה וגו' הולך אחריה וגו' עד יפלא חץ כבדו משמע שהנער היה כן אחריה ונכשל בה • ויוסף הלא גם מפניה ונלט בילדו • וי"ל דהדורש הזה סובר מ"ש הכתוב ויבא הביתה לעשות מלאכתו מלמד ששניהם לדבר עבירה נתכוונו באותה שעה נראה לפניו דיוקנו של אביו וזה הפריעהו מחטאו וכדאיתא בסוטה בארוכה • וע"ז מדרים ספיר הכתוב דנאמר מקודם אמור לחכמה אחותי את וגו' לשמרך מאשה זרה וגו' • וע"ז מביא ספיר את שמעשה מיוסף איך הי' קרוב להלכד בפח שכמעט הטתו ברב לקחה שהיה הולך אחריה לאבד נפשו כשור ההולך לטבח • וכמעט הי' קרוב שכתן יפלא כבדו • ורק חכמתו עמדה לו להנצל • ולכן לשמרך מאשה זרה אין עצה אחרת רק לאמר לחכמה אחותי את : שגשיא וטעיא • פי' שחשקה ביוסף הי' עגום כל כך • שאם יוסף הלך אנה ואנה הביטה אחריו ורצה אחריו לראותו ואמרה כי היא תבקש עבד לשרתה אבל באמת דבקה נפשה באהבתו כי לא יכלה להפרד ממנה : ר' אבא אמר אין לו נייחא כו' • פי' הדברים כי ר"א מפרש כי לא ינוח שבט הרשע פי' סיעת של פריצים לא ימצאו מנוחה אצל חברת הצדיקים א.א עם רשעים מין במינו ע"ד כל עוף למינו ישכון וכן אדם בדומה לו לפי שהצדיקים אינם שולחים בעולתה ידיהם כמותם ור' יצחק מפרש כי לא ינוח שבט הרשע שאין להניח את הרשע אצל הרשעים לפי שכנוס הרשעים רע להם ורע לעולם • ואם יתפרדו טוב להם וטוב לעולם • אבל בחברת הצדיקים טוב להם למען ילמדו ממעשיהם ולא ישלחו בעולתה ידיהם כאשר יראו זאת מן הצדיקים • ומפרש על גורל הצדיקים בצד חבורה כמו ועליו מטה מנשה שפירושו בצדו וסמוך לו : זו אשתו של פוטיפר • ודורש ויהי אחר הדברים האלה כאשר ישב יוסף בבית פוטיפר • והנה רעה נשקפה עליו להלכד בשבט הרשע לכן נתגלגלו הדברים שניתן בבית הסוהר ונמלט מבית רשע הזה • ואח"ז הובא לפרעה ולא ישב עוד בבית פוטיפר : מה היא אומנתו של הקב"ה כו' • דריש את הכתוב דכתיב כי פועל אדם ולא כתיב כפועל אדם וכמו דכתיב וכאורח איש ימצאנו כי מלת פועל עומדת במקום שניים • וכאלו כתיב כי פועל וזה הקב"ה אשר פעולתו ואומנתו היא לגמול לכל איש כמעשהו • פועל אדם ישלם לו גמולו ופעלו • ולפ"ז יתפרש פועל בשתי הוראות • האחת לשם התואר על הקב"ה והשנית לתואר על מעשי בני אדם • וז"ש מה היא אומנתו כו' • ונקרא הקב"ה אומן לשלשה טעמים • האחד יען כי זה מעשהו ואומנתו תמיד כאומן העוסק תמיד במלאכתו • והטעם השני לפי שהשכר והעונש במדה ובצדק היא מלאכה כדאיתא לעיל סוף פי"א • והשלישית להיות השי"ת אדון הצדק והיושר האמיתי • אשר ממנו ילמדו כל עושי צדק כאומן העושה מעשהו ללמד לתלמידיו : לגבור שהי' עומד בשוק כו' • לפי הפשט נראה דמפרש ויהי יוסף יפה תאר שהיה מסלסל בשערו והתיפה עצמו לכן שסה בו את הדוב לנסות את כחו אם יוכל לעמוד נגד הדוב • אבל בנוסחת ילקוט בנביאים איתא ויהי יוסף יפה תאר שהי' מתפאר בטוהר נפשו • ולא ס"ל דקרא מיירי בתפארת גופני כי שקר החן והבל היופי • ולפי זה צריך המשל שהוא להראות לכל כי נפשו מטוהרה באמת ולא יתפאר במתת שקר : אבא נתנסה • אע"ג

יותר מהם • אין להקשות א"כ למה א"א אלהי יוסף דהא מאי דלא אמרינן אלהי דוד הוא בשביל שלא עמד בנסיונו כאבות ושמא דאין ה' מייחד שמו אלא על אומה שלמה כמו אלהי ישראל ודוקא נקרא

פירוש מהרז"ו

י"ב שנה • ט"ס וצ"ל כמ"ש בילקוט י"ב חדש • ודורש ויהי ברכת ה' וגו' בבית ובשדה שהוא מיותר ובכלל מ"ש בכל אשר יש לו • וכמש"ל ס"פ ע"ח ראיה לכאן ע"כ דורש על הזמן של בית ושדה ביחד י"ב חדש וכמ"ש בס"ע פ"ב ירד יוסף למצרים ועשה בבית פוטיפר י"ב חדשים • שעל שכתוב יוסף בן שבע עשרה שנה כו' ואז נמכר • ובן שלשים עמד לפני פרעה הרי י"ג שנה ודורש כי בבית אדוניו י"ב חדש ואולי כצ"ל י"ב חדש בבית אדוניו וי"ב שנה בבית הסהר ; לשון נקי • כמ"ש אח"ז כי אם אותך באשר את אשתו • וכמ"ש בסוף משלי אכלה וגו' • ע"ל פ"ע ס"ד ומש"ש ועי' שמ"ל פ"א סי' ל"ב בראיות : א"ר יצחק לעיל סוף פ' נ"ג ג"כ ר' יצחק וע"ש :

פרשה פז סימן א וארא בפתאים • אבינה בבנים נער חסר לב עובר בשוק אצל פנה ודרך ביתה יצעד והנה אשה לקראתו שית זונה ונצורת לב וגו' • קראם פתאים וקראם בנים • גם ממ"ש והנה נער חסר לב משמע שהבנים אינם חסרי לב ולמה קוראם פתאים • ע"כ פי' פתאים נערים בלשון ערבי • וע"פ מדה י"ד בהכרח שמדבר על איזה מעשה מפורש בתורה והם השבטים שכולם בנים צדיקים ואחד מהם חסר לב שדבר לשון הרע • וכמש"ל פפ"ד ס"ס י"ז • ומ"ש ומתמן נתגלגלה ירידתן למצרים ר"ל תחלה ירידתו של יוסף ואח"כ כולם • עובר בשוק שמכרוהו בשוק לדימוסיה של מדינה כמש"ל ס"פ פ"ד ואח"כ ודרך ביתה יצעד שקנהו פוטיפר לביתו • ומ"ש ונצורת לב למצרים • בילקוט איתא לבעלה • וכ"פ רש"י ובמ"כ לבעלה המצרי • ומ"ש החזיקה בו כמ"ש ותתפשהו בעצמו • ומ"ש העיזה פניה ותאמר לו ע"פ מדה י"ז כאלו מפורש ע"פ מדה ט' ותאמר לו שכבה עמי (ומ"ש אח"כ זבחי שלמים עלי יתפן ע"פ מ"ש פרשה זו ס"ז שהיה יום של זבוח כו' ע"ש) : ב כי לא ינוח שבט • מדרש וילקוט תהלים קכ"ה דעת ר' אבא לבד ודורש איבת ימח הנחת רוח כמ"ש זה יניחנו וכמש"ל פכ"ה ס"ב נייחא וכו' • ושבט הרשע הוא היצה"ר וכמש"ל פ"ל ס"ז אין תשוקתו של יצה"ר כו' • וע"כ אין הצדיקים שולחים בעולתה ידיהם וכמש"ל פכ"ב ס"ו אין יצה"ר מהלך אלא באמצע פלטיא וכו' ע"ש • ור' יצחק דורש ע"פ מדת ממעל ודרך קצרה כי לא ינוח שבט הרשע על הרשעים כי אם על גורל הצדיקים וצ"ע למה שינה מלשון נייחא ללשון הנחה : ג לכן אנשי לבב וגו' • חלילה לאל מרשע ושדי מעול כי פועל וגו' אף אמנם אל לא ירשיע ושדי וגו' • ודורש אמנם מלשון אומנות וכמו שדרשו ע"פ האומנים אלם מה אומנתו כו' • ומאמר שכתוב בפסוק הב' אף אמנם כו' כוונתו שגם בפסוק הא' כאלו כתיב אמנם פועל אדם ישלם לו וגו' (ע"פ מדה ט') אף אמנם אל לא ירשיע • וז"ש מה אומנתו של הקב"ה כי פועל אדם וגו' לשלם מדה כנגד מדה • ומ"ש ר"מ ור"י ור"ש פירוש שהם באו לפרש איך חטא יוסף ואיך נשתלם מדה כ"מ והמדרש סמך עצמו על מש"ל ספ"ד ס"ז וכאן חסר עי' מ"כ : הא דובא קמך • כמש"ל פפ"ו ס"ד וש"כ וכן יוסף ודורש מדת סמוכים וכמש"ל פכ"ב ס"ו בהדיא : ד ויהי אחר • ע"ל פמ"ד ס"ה ופל"ב ס"ד ופנ"ז ס"ג • וכאן הוקשה לו שמאחר שאנו דורשים סמוכים א"כ מ"ש ויהי אחר הדברים מיותר • ע"כ דורש הדברים נוטריקון הרהורי דברים • ואינו שייך למעלה : הטלים • לעיל פ"כ ס"ח הטלים • אדם בודד : את הדוב • ע"ל ספ"ד ס"ז כלשון הזה ועיין מש"ש :

ידי משה

ואני איני מתנסה · א"ל הקב"ה חייך שאני מנסה אותך יותר מהם · רבי מנחמא בשם רבי ביבי אמר א כך היה וסתן של עובדי כוכבים כיון שהיה אחד מהם לוקח עבדים היה הולך לו אצל אסטרלוגוס (ד) וא"ל הנה טבא נחשא טבא אין לשון זה ותשא אלא לשון איסטרולוגין · המד"א (דברים ד) ופן תשא עיניך השמימה וגו' · ותאמר שכבה עמי · ב א"ר שמואל בר נחמן ארורים הם הרשעים · להלן (רות ג) ופרשת כנפיך על אמתך · אבל זו כבהמה ותאמר שכבה עמי: ה וימאן ויאמר אל אשת אדוניו וגו' · יהודה ב"ר אמר בדבר מצוה ממאנין · בדבר עבירה אין ממאנין · (ה) בדבר מצוה ממאנין מאן יבמי · בדבר עבירה אין ממאנין וימאן ויאמר הן אדוני וגו' · אמר לה למוד הוא הקב"ה להיות בוחר מאהובי בית אבא לעולה · לאברהם (בראשית כב) קח נא את בנך · אשמע ליך ושמא אבחר לעולה ואפסל מן הקרבן · ד"א ויאמר אל אשת אדוניו א"ל למוד הקב"ה (ו) להיות נגלה על אוהבי בית אבא בלילה · אברהם (שם טו) אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה · יצחק (שם כו) וירא ה' אליו בלילה ההוא · יעקב (שם כח) ויחלום והנה סולם · אשמע ליך ושמא יגלה עלי הקב"ה וימצא אותי טמא · ד"א הן אדוני · אמר לה מתיירא אני (ז) ומה אדם הראשון על מצוה קלה נצטוה ועבר ונטרד מגן עדן זו שהיא עבירה חמורה גלוי עריות על אחת כמה וכמה · הן אדוני · מתיירא אני מאבא שבארץ כנען · ראובן ע"י שכתוב בו (שם לה) וילך ראובן ג וישכב את בלהה · ניטלה בכורתו ונתנה לי · אשמע ליך ואדחה מבכורתי · ד"א הן אדוני מתיירא אני מאדוני · ג אמרה לו הורגתו אני · א"ל לא דיי שאמנה באסרטין של נואפים אלא באסרטין של רצחנים ואם הדבר הזה את מבקשת הן אדוני הידי לדקמך (פי' לכי למוהר לך דהיינו בעליך) א"ר יצחק חלב עזים שחורות וחלב עזים לבנות אחד הוא · ד"א הן אדוני · מתיירא אני מה' · אמרה לו איננו · אמר לה (תהלים קמ"ה) גדול ה' ומהולל מאד · א"ר אבין הכניסה אותו מחדר לחדר ומקיטון לקיטון עד שהעמידה אותו על מטתה והיתה עבודת כוכבים שלה חקוקה למעלה הימנה ונטלה סדין וכסתה פניה · א"ל יאות הדין אפה כסי מי שכתוב בו (זכריה ד) עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ עאכ"ו · ד ר"ה בשם ר' אמי אמר לא שבק קריא כלום · (ד) וחטאתי לה' אין כתיב כאן אלא לאלהים · לאלהים איני עושה את הדבר הרע הזה: ו ויהי כדברה אל יוסף יום יום · ר' יודן בשם ר' בנימין אמר ה בניה של רחל (ה) נסן שוה וגדולתן שוה · נסן שוה ויהי כדברה אל יוסף יום יום · (אסתר ג) ויהי

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קמ"ס · ב רות רבה פרשה ו' · ילקוט רות רמז תר"ו · ג תדא"ר פ' כ"ו · ד ויק"ר פ' כ"ג · רות רבה פרשה ו' וש"נ · ה אסתר רבה פ"ז · ילקוט אסתר רמז תנ"ד

חדושי הרש"ש

כו' ע"ש · וכן בסנהדרין (ק"ז א') מפני מה אומרים אלהי אברהם כו' יצחק כו' יעקב כו' אינהו מינסו לי ואולי דהנסיונות הם מה שאמרו שם (קי"ח א') אמרית לאברהם קום התהלך כו' בקש מקום כו' אמרתי ליצחק כו' אמרתי ליעקב כו' וכ"ה בב"ר ספ"ו : (ד) וחטאתי לה' אכ"כ · היד"מ בויק"ר פכ"ג הגיה לאדוני אכ"כ ור"ל לאדון שני דהוא פוטיפר כמו שאמר בראשית דבריו הן אדוני : (ס) ניסן שוה · כ"ל

חדושי הרד"ל

(ד) וא"ל גדא טבא נחשא טבא כצ"ל · פי' מז"ט כן א"ל האסטרולוגין לפוטיפרע וכדריב"ל לעיל פס"ה שאמר לה שעתידה להעמיד ממנו בן ובערוך ערך אסטרולוגוס הגי' סימנא טבא נכשא (זה נראה ט"ס וצ"ל נחשא כנוסחא שלנו) טבא : (ה) בדבר מצוה ממאנין · בלא נ"ט כלל שכ"ה ל' מיאון בכ"מ כמו מאן יבמי וכ"ה בדבר עברה יש להשיב בלשון מיאון בלא נ"ט ועי' בפי' הגר"א ריש משלי על אם יפתוך וגו' אל תאבה · אלא האי וימאן הוא לעצמו מופסק מן ויאמר וכן מורה פסוק הטעמים · והא דהן אדוני הוא ד"א להוכיחה בדברים של טעם כדי שלא תוסיף עוד לנסיתו : (ו) להיות נגלה בלילה כו' · שלא תאמר שהדבור ביום דוקא ותפתסו בלילה לז"א אף בלילה מדבר כחתן עמהם וכ"כ היפ"מ : (ז) ומה אדה"ר כו' · אפשר

מתנות כהונה

וסתן · מנהגם : אסטרולוגוס · חוזה בכוכבים : הנה טבא נחשא טבא · פירש רש"י היה מנהגם אי זה שעה טובה לקנות בו והוא א"ל הרי שעה זו טובה בנחום טוב לקנותו והיא גם היא עשתה כן לידע באיזה שעה תגלית עמו : להלן · גבי רות אמרה בלשון נקיה ופרשת וגו' : הכי גרסו רש"י וילקוט בדבר מצוה ממאנין ופירושו כך היה יוסף דן ק"ו בדבר מצוה ממאנין מאן יבמי בדבר עבירה אין ממאנין בתמיה ובילקוט מסיים עוד בדבר מצוה ממאנין אם מאן ימאן אביה בדבר עבירה אין ממאנין : אשמע לך · אם אשמע לך : אבחר כו' · ואדוני רמז לאדון העולם: לא ידע אתי · כלומר לא ידע לא ימצא אותי בהכשר: אדם הראשון · הוא היה אדון ואב לכל העולם : מאבא · וכדמפרש ואזיל שמא יעניסני : מתיירא אני · מאדוני פוטיפרע : שאמנה כו' · שאהיה נמנה בתוך חבורה של נואפים אלא אף בחבורה של רוצחים שיהרג אדוני על ידי : אסרטין · פירש הערוך לפי הענין פירושו חבורה : הדבר הזה · של שכיבה : הידי לדקמך · הרי זה בהיתר לפניך הודי כמו הלזה וע"ל ורש"י וילקוט גרס הדא לקומיך : חלב עזים כו' · כלומר כך היא שכיבתו כמו שכיבתי כחלב עזים שחורות ולבנות שטעמן שוה : מתירא אני מה' · שהוא אדון הכל הן בלשון יון א' כלומר מה' אחד מתיירא אני : ואיננו · פה אתנו ויוסף אמר גדול ה' וגו' · ואיננו גדול דייק היא אמרה ואיננו והוא אמר גדול ה' וכן דרשו בפסוק ועתה פן ישלח ידו ועיין לעיל פרשה כ"א : מקיטון · חדר קטן פנימי : יאות · יפה יפה עשית שכסית פניה שאתה מתיירא מע"ז שלך : מי כו' · עאכ"ו שאתיירא ממנו ובפי' רש"י ובילקוט לא נכס יאות : לא שבק כו' · כלומר לא היה חסר המקרא כלום אם אמר לה' וכן הוא בהדיא בויקרא רבה פ' כ"ג ובמדרש רות פרשה ה' : לאלהים איני כו' · נשבע ליצרו ואמר בשבועת אלהים אנכי נשבע שאיני עושה כו' · וכן פירש רש"י בפ' אחרי מות ובמדרש רות יש גירסות מתחלפות וגירסא זו פירשה רש"י כן והתנחומא פרשת מקץ גרס נשבע אני לאלהים שאיני עושה הרעה הגדולה הזאת : לאלהים כו' · השבועות שבמקרא ובתלמוד מצינו לשון אלהים ואולי על שהוא לשון דין ודיין ליפרע ובספרי הקבלה מצינו ביה טעמים לשבח ומי שיש לו חיך יבא ויטעום : ניסן · גם פ' הם :

רש"י

ליה יוסף אנא נתנסה וכו' : כך ווסתן של אומות העולם · מנהגן : כיון שרוצה אחד מהם ליקח לו עבד הולך לו אצל אסטרולוגוס חוזה בכוכבים ואומר לו הא עב נחשא טב לנחש איזו שעה טובה לקנות והוא אומר לו הא שעה טובה לקנות : אין לשון ותשא אלא לשון חוזה כמה דתימא ופן תשא עיניך השמימה (דברים ד' פ') וחוזים נושאין עיניהם לשמים : להלן · ברות ופרשת כנפיך על אמתך לשון נקייה אבל זו כבהמה שכבה עמי : איך דן יוסף אמר מה בדבר מצוה ממאנין לדבר עבירה אין ממאנין בתמיה : למוד הוא הקב"ה להיות בוחר וכו' אם אשמע לך שמא אהא נבחר לעולה ואהא נפסל לקרבן : אמר לה למוד הוא הקב"ה להיות נגלה על בית אבא אני אשמע לך וכו' : הן אדני אמר הן מצוה אחת נצטוה אדם הראשון ועל שעבר עליה נטרד וכו' : דבר אחר הן אדני אחת שעשה ראובן כנגד אבא נענש ואני אם אשמע לך אירד מבכורתו : אמרה לו אני הורגו לבעלי אמר לה לא דייני להיות מן אסטרטיין של נואפים כלומר מכת של נואפים אלא מאסטרטיין של רוצחים שתהרגהו על ידי איני רוצה להיות מכת נואפים ורוצחין : ואם הדבר הזה את מבקשת הן אדני שכב עמו הא דא לקמיך הנה הוא לפניך : אמר לה חלב עזים שחורות וחלב עזים לבנות חלב אחד הוא · כלומר כמו כן יש טעם לחלב של עז הלבנה כמו השחורה כלומר שכיבה שלו ושלי אחת הן : ד"א הן אדני מתיירא אני מה' אחד : אמרה לו איננו גדול אין הקב"ה כאן שנקרא גדול : מקיטון לקיטון · מחדר לחדר בירושלמי אמר לה הדין אפיא כסית אותו פנים כסית אבל אותו שכתוב בו עיני ה' המה משוטטים מי כסיה ולפניו הכל גלוי ואין להסתר מפניו : בניה כל יעקב כו' וידרוש סופו והעתתי לאלהים כלומר בשבועת אלהים איני עושה הדבר הרע הזה : ולא

ויהי

פירוש מהרז"ו

לשון כו' אסטרולוגין · כמש"ל פפ"ה ס"ב שראתה באסטרולוגין כו' : ארורים הם · מדרש רות ופרשת כנפך : ה בדבר מצוה · שתיבת וימאן מיותר שהרי מפורש מה שטען נגדה ע"כ דורש דכאן מרומז שידע יוסף מצות יבום וחליצה וכמ"ש אצל יהודה לעיל פפ"ה ר"ס ה' ועל שכתוב במצות יבום שיכול למאן דרש ק"ו שלא לחטוא : למוד הוא הקב"ה · כמ"ש הן אדוני שהיל"ל הן אישך וגם תיבת הן מיותר ע"כ דורש הן אדוני אחד אדוני בכן בל"י הן א' (כ"ב קס"ד) ותיבת אדני בטעם זקף המפסיק שהיא טענה מיוחדת לבד שבוטו : אפסול מן הקרבן · ושייך אל מ"ש ולא חשך ממני מאומה היינו מ"ם אצל העקדה ואל תעש לו מאומה פי' מום הפוסל כמו שדרשו אצל גחזי ולקחתי ממנו מאומה מומה ויק"ר פי"ז ס"ב · שלא חשך ממני מה שכבר עשה לזקני יצחק · ונכלל בזה שאם אשמע לך אפסל כמו במום : להיות נגלה · דורש הן אדוני כנ"ל על הקב"ה לא ידע אתי שלא יתחבר אתי כמו שרגיל להתחבר על אבותי · ומ"ש לילה נע"ק של ויהי כהיום הזה : ומה אדה"ר · דורש גז"ש מתיבת הן · הן האדם כו' ועי' ד"ר פ"ח ס"ח בהדיא · ומ"ש מצוה קלה בלא מעשה ובלא טורח וחסרון · ומ"ש מתירא אני ג"כ מתיבת הן המיותרת וכמ"ש כ"א ליראה וגו' הן לה' אלהיך וגו' שהן גורם יראה : מתירא אני מאבא · ג"כ מתיבת הן שיצחק אמר עליו הן גביר שמתיו וגו' והאב נקרא אדון כמ"ש רחל ללבן אל יחר בעיני אדוני : הורגתו · שתיבת הזאת מיותרת ודייק שתהיה כאן רעה אחרת שע"י שאנכי אעשה זאת את תעשי אחרת ע"פ מדה י"ז וע' · ועי' ירושלמי תרומות פ"ח · ומפרש הן על הירא כנ"ל ואדוני כפשוטו על פוטיפר : באסרטין · הערוך גורס באסרטיון ופי' במ"ע בל"י כתב קיוס : הידי לדקמך · ע"ל פפ"ד סי"ד סיידא לי ע"ש וש"נ : חלב עזים שחורות · שבעלך מגרי שחור ואני לבן : מתירא אני מה' · הן היא הירא כנ"ל ואדני הוא הקב"ה : איננו · א"ל גדול ה' · תיבת איננו פי' שאינו בעולם כמ"ש והאחד איננו ויקשה על מי אמר יוסף כן והיל"ל אין גדול וגו' · ודורש התיבות כמשמען שהוא אמר הן אדוני מתיירא אני מה' והיא הכחישה ואמרה איננו שהרי אין רואין אותו כאן והשיב לה גדול ה' ומלא השמים והארץ כבודו וזה ע"פ מדות כ' וכ"ח וע' כאלו כתיב כן בהדיא: חדר לפנים מחדר · דורש מלת בית שתי פעמים ע"פ מדה י' · ומ"ש ממני ע"פ מדה פ' שכסית ממני כמ"ש העלים ממני : אלא לאלהים · ' שביעה וכמ"ש בהד"א פל"ו וז"ל לא תנאף קיים יוסף שנאמר ואיך אעשה וגו' וחטאתי לאלהים · ומה ה"ל לאלהים אלא מלמד שנשבע ליצרו ואמר האלהים לא אעשה הדבר הזה ע"כ · וכ"ה בויק"ר פכ"ג ס"ס בהדיא וכן בתנחומא כאן ס"ח נשבע אני לאלהים וכו' עי' מ"כ · ועי' בבמ"ר פי"ד ס"ו במ"א : ו בניה של רחל · עי' מדרש אסתר פסוק

יפה תואר

דלא מצינו שיעקב נתנסה אבל זה וודאי שעמד בנסיון במה שהבטיחו ה' ושוב לא עלתה לו ולא הרהר אחר מדותיו כדלקמן בשמ"ר פ"ו : בדבר מצוה אין ממאנין בדבר עבירה ממאנין · כ"ה הגירסא בכל המדרשים ופי' הדברים אם תבוא מצוה לאדם אין לו לומר איני חפץ בה בלי נתינת טעם לזה · אבל צריך להגיד הטעם למה ימניע נפשו ממנה · משא"כ בעבירה אין לו לומר הטעם למה ימאן בה · אף בלי כל טעם ימניע עצמו ממנה ומביא לראי' מיבום דכתיב מאן יבמי להקים וגו' לא אבה יבמי משמע דאיכא תרעומות עליו למה ימאן ביבום כי אין למאן במצוה · אבל בדבר עבירה כתיב מיד וימאן אשר הוא למותר דהא כתיב ויאמר אל אשת אדוניו הן אדוני וגו' ולמה כתיב לפני זה וימאן ללמד כי מיד שבאה העבירה לידו מאן בה מגד שהטא לבדו · אבל בילקוט הגירסא כמו שהוא לפנינו במדרש ופי' דיוסף למד ק"ו אם ממאנין במצוה כ"ש שיש למאן בדבר עבירה · אבל קשה למה לן ק"ו שיש למאן בעבירה · ואולי משום שילדו פתכו שנכון לאדם להתערב עם הבריות · ולעשות רצונם ולא נכבית איבה עליו · ולכן אמר לה כי יש לו למאן בזה אחרי דמצינו כי ממאנין גם במצוה לבוא אל יבמתו אף שס' לוהו · מכ"ש שיש לי למאן בשאלתך אף כי גברתי את · ואין לך להתרעם עלי : נאה בי בית אבא לעולה · באמת לא חפץ ד' גם ביצחק כי יקריבנו לעולה · אבל רק לדתיתה אמר לה הן בית אבי קרובים לה' · ואת האהבים יקריב אליו ואם אחטא הלא ידיתני מעל פניו : לא דיי שאמנה כו' · ודרש הן כמו לק"ו וכמו הן בכסף אשר מצאנו וגו' הן בני ישראל לא שמעו אלי וגו' ופי' הן על ג"ע אנכי מקפיד מכ"ש על שפיכות דמים · וגם למה דאמר לעיל ומה אדם הראשון כו' נראה דמפרש הן לק"ו : חלב עזים שחורות כו' · ודרש הן מלשון אחד וכמו שאמרו בפרק הנשרפין על אותו ויתהן שהן בל"י אחד הוא · ופי' הן אחד הוא אנכי ואדני : עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ עאכ"ו · ודרש הן לק"ו וכמ"ש לעיל · והנה המדרש הביא פה שש טענות אשר חפץ יוסף לדחותה ממנו והרוב לומר כי שש רעות הנה המתרגשות לבוא לרודף זמה · הא' היא חליי הגוף שימיו מתקצרים ועיניו כהות כמ"ש הרמב"ם · הב' דעות ונגעים קשים ורעת באים עליו ובנגד זה אמר לה כי אבי' נפסל מן הקרבן אם אשמע לך כי מומים שונים יבואו בגופי · הב' טומאת הנפש ושגימתה כי הרודף זמה נמשל כבהמות נדמה · ובנגד זה אמר שמא יגלה עלי הקב"ה וימצא אותי טמא כי אטמא את נפשי · הג' העונש הגדול הבא ע"ז אשר כל הנוגע בזה לא ינקה · ובנגד זה הביא השונג מאדם הראשון · הד' הקלון והחרפה כשירגישו בו · ובנגד זה מביא מהעברת הבכורה שהוסר ממנו הכבוד והוזל מאד · הה' הסכנה מהבעל ואנשי משפט · כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם · ובנגד זה מביא מתירא אני מאדוני · והו' שיצטרך לכפור בהקב"ה ובהסגתו ובנגד זה מביא מתירא אני מה' : לא שבק קריא כלום · עיין בויק"ר פכ"ג כי פה חסר · ושם בא בשלימות · וע"ש מה שכתבנו בביאור המאמר זה : בניה של רחל · זה יוסף ומרדכי הבא מבנימין · ואלה הדברים ברחל כי זכותה גרמה אשר שני בניה יהיו דומים במעשהם וכמו דאמרינן בפ"ק דמגילה בשכר צניעות שהיתה ברחל זכתה ויצא ממנה שאול : נסן שוה · פי' אין נסיונם או דגלם שוה כי יוסף לא שמע אליה אף שדברה אליו יום יום וכן מרדכי משום לאו דעבודת כוכבים

ידי משה

אבות שעולם שכל אחד מהם חשיב כאומה שלמה ודוד ג"כ אם היה עומד בנסיון היה הקב"ה מייחד שמו עליו לפי שהוא גלגל אדה"ר שיצא ממנו כל העולם ופי' ראוי לייחד שמו עליו אם היה בנסיון וק"ל : למוד הוא כו' לעולם · קימה מה למוד הוא בכביל פעם אחת : ושמא אבחר לעולה · כלו' שאהיה ראוי לעולה לטיותי יותר אהוב לאבי מאשר אחי ואפסול מפני רשעתי : וימצא אותי טמא · דבעל קרי צריך שערב שמש ואולי יגלה עליו ה' קודם לכן וכו' : מצוה קלה · דלא"ג דהיתה בחיוב מיתה כמ"ש כי ביום וגומר לגבי ג"ע קלה עיקרי כיון דאונס אלא מאכל איסור דק"ל יהרג ואל יעבור :

בוכות

באמרם אליו יום ויום (שם) ולא שמע אליה (שם) ולא שמע אליהם · וגדולתן שוה · (בראשית מ״א) ויסר פרעה את טבעתו (אסתר ח) ויסר המלך את טבעתו · ויתן אתה על יד יוסף · ויתנה למרדכי · וילבש אותו בגדי שש · (שם ו) ונתון הלבוש והסוס וגו׳ ויקח המן וגו׳ וישם רביד הזהב על צוארו (שם ח) ותשם אסתר את מרדכי על בית המן · וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו (שם ו) וירכיבהו [על הסוס] ברחוב העיר · ויקרא לפניו אברך · ויקרא לפניו ככה וגו׳ · א ולא שמע אליה לשכב אצלה בעוה״ז · להיות עמה שלא יהיה עמה בגיהנם לעתיד לבא · ד״א ולא שמע אליה · אפילו בשכיבה בלא תשמיש · (ו) מטרונא שאלה את ר׳ יוסי אמרה לו אפשר יוסף בן שבע עשרה שנה היה עומד בכל חומו והיה עושה הדבר הזה · הוציא לפניה ספר בראשית והתחיל קורא לפניה מעשה ראובן ובלהה · מעשה יהודה ותמר · אמר לה מה אם אלו שהם גדולים וברשות אביהן לא כסה עליהם הכתוב · זה שהוא קטן וברשות עצמו עאכ״ו : ז ויהי כהיום הזה ויבא וגו׳ ואין איש מאנשי הבית · ב אפשר ביתו של אותו האיש משתייר בלא איש · רבי יהודה ורבי נחמיה · רבי יהודה אומר (ז) (ח) ג יום נבול של נילוס היה והלכו הכל לראות והוא לא הלך · ור׳ נחמיה אמר יום תיאטירון היה והלכו הכל לראותו והוא לא הלך אלא ויבא הביתה לעשות מלאכתו לחשוב חשבונות של רבו · ר״ש בר נחמן אמר ד לעשות מלאכתו ודאי אלא ואין איש בדק את עצמו ולא מצא עצמו איש · ד״א ר״ש אמר ה נמתחה הקשת וחזרה הה״ד

(בראשית מ״ט) ותשב באיתן קשתו · קשיותו · ר׳ יצחק אמר נתפזר זרעו ויצא דרך צפרניו שנא׳ ויפוזו זרועי ידיו · ר״ה בשם רבי מתנא אמר איקונין (ט) של אביו ראה וצנן דמו · דכתיב משם רועה אבן ישראל מי עשה כן מאל אביך ויעזרך וגו׳ · ברכות שדים ורחם ברכתא דאבוך ודאמך : ח ותתפשהו בבגדו וגו׳ ויצא החוצה · קפץ בזכות אבות · היך מה דאת אמר (בראשית טו) ויוצא אותו החוצה · שמעון איש קטרון אמר ו בזכות עצמותיו של יוסף נקרע הים לישראל · הה״ד (תהלים קיד) הים ראה וינס בזכות ויעזוב בגדו בידה וינס ותקרא (י) לאנשי ביתה נתנה אותו בפיהם של כולם · ותנח בגדו אצלה ר׳ אמי אמר מחבקתו ומנשקתו : ט ויהי כשמוע אדוניו וגו׳ כדברים האלה · ר׳ אבהו אמר בשעת תשמיש · ויקח אדוני יוסף אותו · אמר ליה ידע אנא דלית הוא מנך אלא שלא לערב פסולת בבני (פי׳ שלא פשעת בדבר אלא היא הטעתך ואפילו לא היה בדין אלא כדי להוציא מלבן של בריות אני מיסרך) : י ויהי ה׳ את יוסף (יא) ויתן שר בית הסוהר וגו׳ · רב הונא בשם רבי אחא אמר שמושו היה ערב לרבו והיה יוצא ומדיח את הכוסות ועורך את השלחנות ומציע את המטות והיתה אומרת לו בדבר הזה עשקתיך חייך שאני עושקתך בדברים אחרים · והיה אומר לה (שם קמו) עושה משפט לעשוקים · הותכת אני פרנסה שלך והיה אומר לה נותן לחם לרעבים · ו כובלתך אני והיה אומר לה ה׳ מתיר אסורים · כופפת אני את קומתך · והיה אומר לה ה׳ זוקף כפופים · מסמא

מסורת המדרש א יומא ל״ה · סוטה ג׳ · עבודת כוכבים ה׳ : במדבר רבה פרשה י״ד · תנחומא כאן סימן ח׳ · ילקוט ישעיה רמז שנ״ג · ילקוט איוב רמז תת״ק · ב סוטה ל״ו · ג שה״ר ריש פרשה ו׳ פסיקתא רבתי פיסקא ו׳ · תנחומא כאן סי׳ ט׳ · ילקוט כאן רמז קמ״ה · ד שבת מ״ט · סוטה ל״ו · ה ירושלמי הוריות פרק ב׳ · לקמן פ׳ צ״ח · מדרש שמואל סוף פ״ה · פדר״א פרק ל״ט · ו לעיל פרשה פ״ד דברים רבה פ״ג · מכילתא בשלח פ״ג · תנחומא כאן סי״ט וסדר נשא סי״ל · מדרש תהלים מזמור קי״ד · ילקוט כאן רמז קמ״ו · ילקוט בשלח רמז רל״ג · ילקוט נשא רמז תשט״ז · ילקוט תהלים רמז תתע״ג · ז יומא ל״ה · אדר״ן פרשה ע״ז · ילקוט תהלים רמז תתפ״ח ·

חדושי הרד״ל

יליף האי כן מאדוני מדכתיב כן האדם היה וגו׳ וז״ש כאן ונסרך כמש״ש ויגרש את האדם : (ח) יום נבול של נילוס · ברים שה״ר ובפסיקתא הגירסא יום זיבול ועי׳ במ״כ בשה״ר שם : (ט) של אביו ראה וצנן דמו · שנאמר מידי אביר יעקב · ר׳ הונא אמר איקונין של אמו ראה דכתיב משם רועה אבן ישראל כ״ה שם וכצ״ל (וכינה רחל בשם אבן ישראל כדלעיל פע״א עקרת הבית) וזהו שמסיים מי עשה כן ברכתא דאבוך ודאמך כו׳ ר״ל כמ״ש ברכת שדים ורחם : (י) לאנשי ביתה וגו׳ · ותאמר להם נתנה אותו בפיהם כו׳ כצ״ל · ולשון ותאמר לאמר קדרם · וי״ל ג״כ שדומז למ״ש בילקוט שאמרה להם שיאמרו גם אותו תבע כמ״ש לצחק בנו : (יא) ויתן שר בית הסהר וגו׳ · ואת כל אשר עושים שם הוא היה עושה ר״ה בפרא״א שימושו כו׳ כצ״ל · והאי כבו הוא שר בית הסהר · וכ״מ בילקוט ודלא כמ״כ · ואף דהיתה אומרת לו הוא ענין בפ״ע שהיתה משדלתו בדברים א״ל כשהיה בבית הסהר · אבל בש״ס (ביומא ל״ה) ובתנחומא פר׳ זו אמרי לה קודם שנתנוהו בבית הסהר :

חדושי הרש״ש

נ״ל פירושו לשון נסיון או לשון נס ודגל (יפ״ת) : (ו) מטרונה כו׳ אפשר יוסף בן י״ז שנה כו׳ · נעיין ס״פ פ״ו איתא ד״ב אדם היה שם שם בבית ושם בשדה וכתיב ויהי אחר הדברים האלה וא״כ כבר היה בן י״ח · אך המטרונא אולי לא קבלה דרשת חז״ל בזה : (ז) יום נבול של נילוס · נ״ל לפרש מלשון מבול ור״ל יום שנילוס עולה ומתפשט להשקות את הארץ · וגי׳ הילקוט גידול : כתיב

רש״י

ולא שמע אליה · ביוסף : ולא שמע אליהם · במרדכי : אפשר יוסף בן י״ז שנה עומד על פרקו ועושה את הדבר הזה · שימנע מאשמים : יום זיבול לנילוס היה · יום זיבוח וקרי ליה בלשון גנאי זיבול לפי שהיו משתחוים לנהר כדכתיב לי יאורי וגו׳ : יום תייטרים היה · תיטור אגר בלשון יון ועושים שם שחוק : לעשות מלאכתו ודאי · לעבירה נתכוון : נמתחה הקשת · האבר ממקומה וחזרה : איקונין של אביו ראה וצנן דמו · ונתמנע כמו שנאמר מידי אביר יעקב : איקונין של אמו ראה וצנן את דמו שנאמר משם רועה אבן ישראל זו אמו : מי עשה כן · שנמנע : מאל אביך ויעזרך · אבן לשון נקבה כמו ולאבן את ילידתני : בזכות עצמות יוסף · שהיו בארון שהיו מוליכין עמהם ממצרים נקרע הים : נתנה אותו בפי כולן · כלומר שמה הדברים בפיהם : מחבקתו ומנשקתו · לבגד מרוב חבת יוסף : כדברים האלה עשה לי עבדך בשעת תשמיש אמרה לו כך וכך עשה לי : ידע אנא דלית הוא מנך · שאין הפשיעה שלך אלא לערב בינינו לא נתכוונה אלא לשום קטטה בינינו : בדבר הזה עשקתיך · בתמיה כלומר

מתנות כהונה

ויהי כאמרם · מדבר במרדכי הבא מבנימין בן רחל : וילבש גרסינן : הכי גרסינן בעולם הזה להיות עמה שלא יהיה כו׳ · וכן הוא בבמדבר רבה פרשה י״ד ובפירוש רש״י בחומש : אליה וגו׳ · ודייק סיפיה דקרא להיות עמה משמע אפילו בלא שכיבה : חומאו · כמו חומו תגם שלו כלומר בבחרותו וחמימותו וכן פי׳ הערוך : הדבר הזה · שלא שמע אליה בתמיה : לא כסה · וגלה סרחונם : עאכ״ו · שאם היה נשמע לה שלא היה מניח הכתוב מלגלותו : אותו האיש · פוטיפרע היאך אפשר שיאמר ביתו בלא איש אחד : יום נבול · לשון נבלה ולשון ליצנות הוא כלפי עבודת כוכבים של נילוס שהיו עושין חג ביום שהנילוס עולה ופי׳ רש״י והיו מלחקים שם במיני שחוק : תיאטרון · שהיו משחקים בבתי תיאטראות שהוא בית שמשחקים בו במיני שחוק של ליצנות : מלאכתו ודאי · לעבירה נתכוון : ולא מצא כו׳ · נשען על ביתו ולא יעמוד : ויפוזו וגו׳ · עיין בפי׳ רש״י פרשת ויחי : הכי גרסינן בילקוט ובפירוש רש״י רבי חייא בשם רבי מתנה אמר איקונין של אביו ראה וצינן את דמו שנאמר מידי אביר יעקב ר׳ הונא בשם ר׳ מתנא אומר איקונין של אמו ראה וצינן את דמו שנאמר משם רועה אבן ישראל וגו׳ · ופירש רש״י אבן הוא לשון נקבה כמה דאת אמר ולאבן את ילידתני : ברכתא דאבוך כו׳ · שמברכתם זכה לכשירתא לפניו איקונין הבוהיו להנצל מן החטא : קפץ בזכות אבות · כלומר זכות אבות עמדה לו שנמלט ממנה : בזכות עצמותיו · שהיו עמהם בעת ההיא כמו שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו : מחבקתו ומנשקתו גרסינן · פי׳ היתה מנשקת הבגד לאהבת יוסף : כשמוע אדוניו וגו׳ · גרסינן · ודייק סיפיה דקרא כדברים האלה : ידע אנא כו׳ · פירושו כתוב בפנים ועיקר הכוונה שלא יאמרו כשם שתבעה לזה כך תבעה לאחרים ודייק מדכתיב ויקח אדוני יוסף שלקח אותו בדברים דאל״כ למה לקחו הוא בעצמו שלא כדרך ארץ ואף על פי שהיה סרים ובניס היו לו לאחר שבא יוסף אלין נסתרס כדלעיל פרשה פ״ו אבל קודם לזה היו לו בנים ואשת יוסף תוכית : היה ערב לרבו · פוטיפרע והיה יוצא מבית האסורין וכו׳ : בדבר הזה כו׳ · בתמיה וכי סבור אתה שביסורין אלו לבד עשקתיך עוד אעשוק אותך בדברים אחרים : כובלתיך · אאסר אותך בכבלי ברזל :

יפה תואר

כוכבים לא השתחוה להמן ועמד בנסיונו ובדגלו יום יום : שלא יהיה עמה בגיהנם · ואע״ג דעיקר טענתו הי׳ יראה מאדוניו או משאר הטענות הנזכרות לעיל · אבל אלה הטענות היו רק לדחות אותה מעל פניו · אבל לנפשו מאן לעשות הדבר מפני יראת ה׳ : יום גבול של נילוס הי׳ וי״ג יום זבול ועמ״ש רש״י ע״ז אבל בפ״ק דע״א איתא אין הולכין לאיטראות ולקרקסאות מפני שמזבלין שם זבול לעבודת כוכבים ופירש״י מבדרים שם צרכיהם להתנדב לה · מזבלין לשון יזבלני אישי ולפ״ז יש לפרש גם זבול דהכא מהורא זו : תיאטירון · כי ביום שפרץ הנהר נילוס לעלות על כל ארץ מצרים עשו שמחה יום שמחה וגיל : בדק את עצמו ולא מצא עצמו איש · ודריש ואין איש למעלה ולמטה · ויבא הביתה לעשות מלאכתו ואין איש · ואין איש מאנשי הבית וגו׳ · יש מפרשים שפירושו בדק את עצמו אם יעשה הנבלה הזאת · ואין איש · ורואה כי יחדל מלהיות איש אך ירד במדרגת בהמה : נתפזר זרעו כו׳ · בסוטה פי׳ רש״י שנעץ צפרניו בקרקע ונסמך עליהם כדי שיסיח דעתו ויטרד בילרו ויעבור תוקף ילרו · ודרש ויפוזו כמו ויפולו פי׳ שנפלו ונתפזרו · כי הו׳ והלד״י מתחלפים זה בזה : איקונין של אביו · בסוטה איתא שאביו אמר לו אם תשמע אליו ימחה שמך מבין שמות אחיך על אבני אפוד · ובאמת לפ״ז מאי רבותי׳ דיוסף כי מי פתי יסור לעבירה אחרי זאת · וביותר קשה לפי המדרש אבכיר (והובא במהרז״ו) היתכן כי אחרי אשר ראה יוסף איקונין של אביו וברח מפני הכופה · נכנס פעם שנייה עד שהזהירו הקב״ה באזהרה קשה כי יחריב את העולם · הלא תחת אשר ירבו הנפלאות יקטינו מעלת יוסף מאד · ובעל מגלה עמוקות כתב · כי הכוונה בזה שהשקיף עליו אור השכל שהוא דיוקנו של אביו וראה שאם יעשה כן ימחה מתוך אחיו וכן רמז בעל תהלה לדוד בת״ג פכ״ו · ולי נראה שהכוונה בזה כי בחלון בית משכיות עינו והכמתו הבין ביתו והיות השכינה שורה בבית אביו וזהו היא כתיבתן על אבני אפוד לזכרון לפני ה׳ תמיד ובהעתו זה יאבד טובה הרבה לכן פירש ולפי דברי מדרש אבכיר בכל זאת לא שב אף תוקף ילרו עד שהבין עוד כי אם יחטא ואשם ויקלקל סדר העולם אשר הושתת על מוסדות המוסר והמדות הלא יחריב את העולם · ומה נאוה עוד שם מה שאמר לה בת חמור את והחמור הינו רואה ואני מן הרואים שנאמר וירא את המקום מרחוק · אשר פי׳ כי הדבקים בתאותם נכבה אור שכלם ולא יראו את האחרית אשר תצא ממעשיהם הרעים · ואנכי ממשפחה הרואה את כל דבר מרחוק ואת כל אשר יולד ממנו · וזה הוא ג״כ כוונת המדרש איקונין של אביו ראה · כי זכר את הנור אשר ממנו חולב · כי הוא נקי וטהור מכל תאוה סוררה · ואל אביו הי׳ בעזרו כי יגבר עליו כח השכל ויכניע את יצרו הרע : נתנה אותו בפיהם של כולם · פי׳ שהרגילה את כל בני הבית להלעיז עליו ודרש ותקרא כמו ותקריא לאנשי הבית והזקיקם לדרוש כזה משום דכל אנשי הבית היו אצל שמחת נילוס ולא ישמעו את קולה אם תקרא להם לכן דרשו ותקרא כמו ותקריא ולא קאי על היום הזה רק על כל הימים : ידע אנא דלית הוא מנך כו׳ · כי אם חשד את יוסף · ואשתו אמת תדבר · אז נוח אותו להרגו · ולא להשים אותו בבית האסורים · אבל ידע כי נקי הוא מעון ורק להסיר לזות פתים מבניו שהבריות יאמרו כמו שזנתה עמו כן זנתה עם אחרים · כי כן דרכה · ובמדרש אבכיר איתא שבאמת חפץ להרגו רק אסנת בתו הגידה לו את הדבר לאמתו · ובשביל זה זכתה להנשא ליוסף ושיקומו ממנה ב׳ שבטים : שמושו הי׳ ערב לרבו כו׳ · דריש מדכתיב ואת כל אשר עושים שם הוא הי׳ עושה שעשה כל מלאכות אשר היו מוטלות עליהם לעשות · ולפ״ז יקשה מה זה שאמר הכתוב ויתן חנו בעיני שר בית הסהר · הזה יקרא חן כי הכביד עליו עולו · לכן מונה המדרש כי הטיל עליו רק המלאכות הנעשות לחבה · מזיגת הכוס · עריכת השולחן והצעת המטה אשר גם שאשה עושה לבעלה בשביל חבה : והיתה אומרת לו כו׳ · כי בכל יום היתה אשת אדוניו הולכת אליו גם בבית האסורים לפתותו פן ישמע אליה וכמ״ש בתנחומא ·

פירוש מהרז״ו

ויהי כאמרם ועי׳ במ״ר פי״ד ועי׳ סוטה ג׳ ב׳ ומ״ש להיות עמו לע״ל מפורש בתנחומא סס״ח וע״ש : ז ר״י ור״נ · עי׳ ריש שה״ר פסיקתא פ״ו ס״ב תנחומא ס״פ זו ושם הגי׳ יום זבוחו של נילוס · ובילקוט כאן יום גידול נילוס · ועי׳ כ״ז סוטה דף ל״ו ב׳ ועי׳ מ״ש בריש הפרשה : לחשוב חשבונות · כ״ה בתרגום אונקלוס למבדק בכתבי חושבניה · כי לא היה עבד למלאכות פשוטות שהרי גדול הבית היה וכ״ה בירושלמי שבת פ״ז שזה מן החשבון של מ׳ סעמים מלאכה שכתוב בתורה ובבבלי דמ״ע בספק וכאן בפלוגתא : מלאכתו ודאי וכו׳ · עי׳ ירושלמי הוריות פ״ב סוף ה״ה ובתנחומא כאן ולקמן פצ״ח ס״כ · ועיין בסוטה שם ועי׳ בפדר״א פל״ט : איקונין כו׳ · עי׳ מ״כ · וכ״ה לקמן ס״פ צ״ח כ״ה בשם ר׳ מתנא איקונין של אביו כו׳ ר״ח בשם ר׳ אמי איקונין של אמו כו׳ אבן ישראל רחל כו׳ · וכ״ה בירושלמי הוריות שם א״ר אבין איקונין של רחל ראה כו׳ · ומ״ש אבן ישראל על אמו כמ״ש ורחיתם על האבנים · ובילקוט בשם מדרש אבכיר ולא שמע אליה א״ר שמע לה אלא שהביא הקב״ה איקונין של אביו ונתביים וברח פעם שניה נכנס נטל הקב״ה אבן שתיה א״ל כו׳ הריני משליכו ומחריב העולם הה״ד כו׳ משם רועה אבן ישראל ע״כ ומה שנקרא כן אבן שתיה כמ״ש פר״א פל״ה וז״ל ומצא (יעקב) כלם אבן אחת מה עשה הקב״ה כו׳ וטבע האבן כו׳ לפיכך נקראת אבן שתיה כו׳ ע״ש וזהו אבן ישראל · ועי׳ בסוטה שם : ברכתא דאבוך ודאמך · כן תרגם אונקלוס וע״ש פירש״י בחומש : ח ויצא החוצה · תיבת החוצה מופנה ודורש גז״ש שבזכות אברהם ניצול · והכוונה שבדרך טבע לא היה ניצול כמש״ל בסימן ד׳ אלא על שזכה אברהם שהוציא אותו מהנהגת המזלות אל הנהגה למעלה מן הטבע כמש״ל פמ״ד סי״ב · ע״כ זכה יוסף שה׳ דרכיו שניצול ג״כ מן העבירה הזאת למעלה מן הטבע : בזכות עצמותיו · מכילתא בשלח פ״ג · לעיל פפ״ד ס״ה : ט ויקח אדוני יוסף · עי׳ מ״כ שלקחו בדברים וכמש״ל פע״ז ס״ה וס״כ ומבואר ע״ש ותבין : י שימושו ערב לרבו · דורש כן שהרי כתיב ויקנהו פוטיפר וגו׳ שר הטבחים ולקמן כתיב ויתן אותו במשמר בית שר הטבחים וגו׳ אשר יוסף אסור שם והרי מפורש שהיה יוסף אסור בבית פוטיפר שהוא שר הטבחים ועשה בבית האסורים גם צרכי ביתו ושם דברה אשתו עמו וזהו ואת כל וגו׳ לרבות : עושה משפט לעשוקים · ומפרש כל הפסוקים על יוסף על שכתוב שם בראש המזמור אשרי

ידי משה

בזכות עצמות יוסף נקרע הים · פירוש לפי שכל מי שאין בו קנאה אין עצמותיו מרקיבין וא״כ ע״כ היה קנאת יוסף לש״ש ולא חמה כלום בקנאתו ולכן עשו שלא כהוגן ע״כ נקרע הים בשביל יוסף ולא בשביל שאר השבטים ודו״ק ·

אני את עיניך · והיה אומר לה ה' פוקח עורים · עד היכן ר' הונא בשם ר' אחא אמר [א] עד שנתנה שרתוע של ברזל תחת צוארו עד שיתלה עיניו ויביט בה · אעפ"כ לא היה מביט בה · הה"ד (תהלים קה) ענו בכבל רגלו ברזל באה נפשו · אין שר בית הסוהר וגו' · [ב] עד עכשיו בשעת הצרה · ומנין אף בשעת הרווחה ת"ל וכל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו :

פרשה פח

א ויהי אחר הדברים האלה חטאו · (שם לט) [ג] מכל פשעי הצילני חרפת נבל אל תשימני ·

ר' חמא ב"ר חנינא ור' שמואל בר נחמן · ר' חמא בר חנינא אמר לא היו ראוין אומות העולם שיהיה בהם [ד] דווים (א) וסכופין ולמה יש בהם דווים וסכופין אלא שלא יהיו מונים את ישראל ואומרין להם אומה של דווים וסכופין אתם על שם חרפת נבל אל תשימני · ור' שמואל בר נחמן אמר לא היו אומות העולם ראוים שיהיה בהם מעלה חטטים ולמה יש בהם מעלה חטטים · אלא שלא יהיו מונין את ישראל ואומרים להם לא אומה של מצורעים אתם על שם חרפת נבל אל תשימני · ד"א מכל פשעי הצילני וגו' · זה יוסף לפי שכתוב בו ותקרא לאנשי ביתה וגו' · נתנה אותו בפיהם של כולם · אמר הקב"ה מוטב שיפגו אלו באלו ואל יפגו לצדיק הזה · הה"ד ויהי אחר הדברים האלה חטאו וגו' : ב רבנן אמרי שר המשקים (ב) זבוב נמצא בתוך פיילי פוטירין שלו · שר האופים צרור נמצא בתוך גלוסקין שלו · הה"ד חטאו משקה מלך מצרים והאופה לאדוניהם · בתשמיש אדוניהם · רבי אביתר אמר בקשו להזדווג לבתו של מלך · נאמר כאן חטאו ונאמר להלן ואיך אעשה וגו' וחטאתי לאלהים : ג ר' יודא בר סימון ורבי חנין בשם רבי יוחנן (א) כתיב (תהלים סו) לכו חזו (ג) מפעלות ה' וגו' · [ה] הקציף הקב"ה אדונים על עבדיהם ליתן גדולה לצדיקים · פרעה קצף על עבדיו ליתן גדולה ליוסף · עבדים על אדוניהם ליתן גדולה לצדיק · (אסתר ב) קצף בגתן ותרש · ליתן גדולה למרדכי · רבי יודן הוה משתעי אלין עובדא דבגתן ותרש · רב אמר קונדא מכירין נתנו בתוך מנעליהם · ר' חנין אמר מנגנין עשו לו לחנקו · [ו] שמואל אמר חכינא עשו לו בתוך ספלו · ויבוקש הדבר וימצא · (ד) רבנן אמרו זבוב נתנו בתוך פיילי פוטירין שלו מיד ויבוקש הדבר וימצא : ד ויתן אותם במשמר · ויפקוד שר הטבחים · ויחלמו חלום שניהם וגו' · רבי חייא בר אבא אמר (ג) [ו] חלמא ופתרוניה דחלם חבריה · ויבא אליהם יוסף · ויאמרו חלום חלמנו וגו' · הלא לאלהים פתרונים · [ז] תלה את הגדולה בבעליה : ה ויספר שר המשקים והנה גפן לפני · [ח] אלו ישראל' שנאמר (תהלים פ) גפן ממצרים תסיע · ובגפן שלשה שריגים · משה אהרן ומרים · היא כפורחת · הפריחה גאולתן של ישראל · עלתה נצה · הנצה גאולתן של ישראל · הבשילו אשכלותיה ענבים · גפן שהפריחה מיד הנצה · ענבים שהנצו מיד בשלו · וכוס פרעה בידי · (ה) מכאן קבעו חכמים ד' כוסות של לילי פסח · [ט] א"ר הונא בשם ר' בנייה כנגד ד' גאולות שנאמרו במצרים · והוצאתי · והצלתי · וגאלתי · ולקחתי · רבי שמואל בר נחמן אמר כנגד ארבע כוסות שנאמרו כאן · וכוס פרעה בידי וגו' · ונתת כוס פרעה וגו' · רבי לוי אמר כנגד ד' מלכיות · רבי יהושע בן לוי אמר כנגד ד' כוסות של תרעלה שהקב"ה משקה את עובדי כוכבים · הה"ד (ירמיה כה) כי כה אמר ה' אלהי ישראל אלי קח את כוס היין החמה · (שם נא) כוס זהב

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ח' · ילקוט תהלים רמז תתס"ג · ב במדבר רבה פרשה י"ד · מדרש תהלים מזמור כ"ד · ילקוט תהלים רמז ת"ש · ג ילקוט כאן רמז קמ"ו כל הענין · ילקוט תהלים רמז תשל"ס · ד עיין יבמות דף מ"ו וברש"י שם · ה מגילה דף י"ג · אסתר רבה סוף פרשה ו' · ילקוט אסתר רמז תתנ"ף נ"ג · ו ברכות נ"ס · ז לקמן פרשה פ"ט · תנחומא סדר מקץ סימן ג' · ח חולין נ"ב · ילקוט כאן רמז קמ"ו כל הענין · ט ירושלמי פסחים פרק יו"ד · שמות רבה סוף פרשה ו' · ילקוט ירמיה רמז ש"ז · ועי' במדרש תהלים מזמור ע"ה ·

חדושי הרש"ש

(א) כתיב לכו וראו מפעלות אלהים וגו' כצ"ל · והוא (שם ס"ו) דסיפי' נורא עלילה על בנ"א וכדדריש לים לעיל פ' פ"ד רשב"ל בשם ראב"ע לכו וראו כו' למה ויבגלו אותו כו' וע"ש במ"כ במש"כ שם וכ"ה גי' הילקוט : (ב) חלמא ופתרוניה דחלם חבריה · רש"י בחומש פי' דסוגיא זה מדכתיב חלום שניהם דמשמע דכ"א חלם חלום של שניהם ולפ"ז י"ל דהכתוב מפרש אח"כ שני החלומות של כ"א · ע"ש
כאן ומדלעיל נשתבשו לכתבו כאן · דזבוב מאי איכות יד איכא ביה שאינו אלא מאיסותא : (ח) מכאן קבעו חכמים לד' כוסות · הוא כמו מסיכן (עמש"ל פמ"ג בס"ד) ובירושלמי רפ"י דפסחים הגי' מניין :

חדושי הרד"ל

(א) וסכופים · בילקוט הגי' ושחופים פי' בעלי חולי השחפת : (ב) זבוב כו' צרור כו' · וי"ל שלכן מחל לשר המשקים ולא לשר האופים כענין מ"ש בגיטין (ו' ע"ב) ע"ש אף כאן בצרור סכנתא לבלעו ולחנק בגרונו : (ג) מפעלות ה' נורא עלילה על ב"א הקלית כו' · כצ"ל · והוא קרא (תהלים ס"ו) וכ"ה בילקוט · ור"ל מסבב עלילות על ב"א שיקלוף זה על זה · ובאסתר רבה גרס קרא דלכו חזו כו' אשר שם שמות בארץ (שם מ"ו) וע"ש סוף : (ד) רבנן אמרי זבוב נתנו תוך פיילי פוטירון · נראה מיותר

מתנות כהונה

עד היכן · שיתה מדברת עמו כך : שרתוע · פירש הערוך מסוד וכן הוא בילמדנו :
עד עכשיו · היה ה' עמו בשעת צרה :
פרשה פח דווים וסכופין · חולים ומעונים : סכופינן · כמו סגופים ועיין ערך סגף או הוא כמו סקובים ופירושו גם כן נגוע ולקוי כדאמרינן בקצא דשחא רגלא והטעם שהיסורים ממרקין העונות לזכות האדם לעולם הבא ואומות העולם אינם כדי כך לשון רש"י לפי שהעולם הזה שלהן הוא והוא היה : מונים · לשון אונאה : לא אומה של מצורעים · בילקוט תהלים גרס ואומרים להם אומה כו' : הכי גרסינן הצילני וגו' · ודייק סיפיה דקרא חרפת נבל אל תשימני : שכתוב בו גרסינן : אלו באלו · המצריים במצרים יפגו לדבר זה מזה : הכי גרסינן לצדיק הזה הה"ד ויהי אחר : פיילי פוטירין · פירש הערוך כוס של בשמים ששותין אחר המרחץ : קצף בגתן ותרש · בקשו לשלוח יד במלך אחשורוש : קונדרא · פי' הערוך קצר : מכירין · חרב כלומר חרב קצר והש"י גרס קיסרא מכירין ופירש סכינים חדים : בתוך מנעליהם · כדי שלא ירגישו בהן בני אדם והיו רוצים להרגו בהחבא : מנגנין · פי' הערוך ערמה : הכי גרסינן שמואל אמר חכינא · פירוש נחש הכי גרסינן בילקוט חכינא הטמינו לו בתוך ספלו הה"ד ויבוקש וגו' · ספלו שממנו הוא שותה כד"א בספל אדירים : חלמא כו' · חלום שלו ופתרון חלום של חבירו היאך יעלה לחבירו בסוף כן פירש רש"י בחומש בסדר זה : כ"ג הפורחת הפריחה : מכאן קבעו כו' · שד' פעמים כתיב כוס בפרשה : כנגד ארבע גאולות · ארבע לשונות של גאולה · הכי גרסינן בילקוט ורבינו בחיי ובירושלמי פרק ערבי פסחים : כוס זהב בבל וגו' · כי טוס ביד ה' אלא מסך · ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם · וכנגדן ט' :

רש"י

כלומר כך אמרה לו סבור אתה שלא אצטרך בענין אחר כי אם בעבודה זו שאתה עושה ? מותכת אני אינוגא שלך · פרנסה בלשון יון : באמר ה' אתו עד עכשיו בשעת הצרה :
פרשה פח לא היו ראויין אומות העולם שיהו בהן דוויין וסכופים · חולים ומעונים לפי שהעולם הזה שלהן הוא : פיילי פוטירין · בכוס של בשמים שהיה שותה לאחר המרחץ : מוטב שיפגו אלו באלו ולא יפגו בצדיק · הקציף מלך על עבדיו בשביל צדיק זה ליתן לו גדולה : מקציף עבדים על אדוניהם · בגתן ותרש : קיטרא מכירין נתנו בתוך מנעליהן · סכינין חדין בלשון יון לתוך מנעליהן כדי שלא להרגיש בהן והיו רוצין להורגו בהחבא : מנגנא עשו לו לחנקו · דבר המגלגל כמו מנגנא בלע"ז : חכינא · נחש : איש כפתרון חלומו חלמא ופותרנים : הלא לאלהים פתרונים · תלה את הגדולה בבעליה : כנגד ד' מלכיות · ואקח את הענבים · אלו ישראל כענבים במדבר : ואסחט אותם אל כוס פרעה · כלומר שיהו נסחטין תחת יד פרעה כך יהיו נסחטין

פירוש מהרז"ו

אשרי שאל יעקב בעזרו שברו וגו' וכמ"ש בברכת יוסף מאל אביך ויעזרך וגו' · ועיין לקמן פס"ט ר"ס ג' אשרי הגבר · וכמ"ש בתנחומא מקץ ס"ה שברו על ה' זה יוסף ע"ש אשר שם ה' מבטחו וע"כ דורש כל המזמור על יוסף ומהתשובות של יוסף אנו למדים מה שהיה נשאל והיה משיבם : ענו בכבל רגלו · ובפסוק הקודם לעבד נמכר יוסף : שרתוע · פי' במ"ע בל"י מתג שבו מושכין הבהמה : עד עכשיו בשעת צרה · כ"ה ג"כ גירסת הילקוט ור"ל שמפסוק זה אין אנו יכולים ללמוד שהיה אתו ה' רק בצרכי בית הסהר · מנלן שכן היה אתו ומצליח לו ברוחה כמש"ל פר' זו ס"ד מודה אני לך שאני ברוחה שגם שם כתיב וירא אדוניו כי ה' אתו · וכל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו · אך במדרש תהלים סוף מזמור כ"ד הגירסא בהפך אין לי אלא בשעת רוחה בשעת צרה מנין ומביא פ' אין שר בית הסהר וגו' :
פרשה פח סימן א ויהי אחר · כל סימן זה בילקוט כאן ותהלים ל"ט · ושם הגירסא ושחופים עי' ערוך ע' שחף · והוא מענין ען שחוף מקליפתו וכאן פי' ערומים ומעונים · ור"ח בר"ת מדבר לענין העניות ורשב"ן ביסורי הגוף : ואל יפגו לצדיק זה · משמע שזה היה סמוך למעשה יוסף ומוכר כמ"ד בכ"מ שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג ואצל פרשת יוסף כתיב אחר הדברים האלה חטאו משקה וגו' וזה צ"ע שהרי יוסף היה במצרים קודם שנתגדל י"ג שנה · שנה בבית אדוניו וי"ב שנה בבית הסהר וב' שנה מאלה הי"ב היו אחר שיצא שר המשקים כאמרו י' שנים ומהם השנה שישבו השרים עמו כמ"ש ויהיו ימים במשמר · הרי היה זה שנה ט' שהיה יוסף בבית האסורים וכמש"ל ס"פ פ"ו עי' מש"ש היתכן שכל הט' שנים דברו רק מיוסף עד מעשה השרים ובהכרח לומר שמ"ש אחר סמוך בא ללמד שגם תיכף אחר מעשה יוסף קרה מעשה כזה מהשרים שידברו מהם אך לא באו לבית הסהר עד שנה זו וצ"ע : ב לאדוניהם · כמ"ש לאדוניהם מיותר ע"כ דורש שחטאו בענין המיוחד לעבודתם לאדוניהם מלבד מה שהוא מלך מצרים : נאמר כאן חטאו · כאן דורש גם סמוכים שפר' א סמוכה לפר' יוסף מה שם חטא זנות אף כאן · ומ"ש כאן ר' אביתר לפי מ"ש גיטין דף ו' ע"ב הובא ילקוט סוף שופטים דר' אביתר סובר זבוב מלא יתכן דגם כאן סובר כן ונחלפה שיטתו עם רבנן : ג כתיב לכו חזו · מדרש אסתר פ' קצף בגתן ותרש · וכמש"ל פס"ז ס"ו שגדולתן שוה וכן כאן שגם בזה נהדמו ועי' מגילה י"ג · ומ"ש כתיב לכו חזו מפעלות אלהים משמע פעולות ניכרות ומקוימות בעולם ואח"כ אשר שם שמות בארץ והם השבחת הפעולות ע"כ דרש שע"י השמות בארץ ברשעים ניכר פעולתו המקוימת בעובדי ה' : משתעי אלין עובדא · משמע שאינם מדרשות הפסוקים אלא דרך סיפור מה ששמעו וקבלו · ואגב שמזכיר ענין בגתן ותרש סיפר אודותם : ד תלה את הגדולה · וע"ל ס"פ פ"ט כמו כאן וכמ"ש דניאל ב' ואנא לא מן חכמתא וגו' : ה אלו כו' · שלא פתר מ"ש והנה גפן לפני ומ"ש והיא כפורחת עלתה נצה וגו' ע"כ דרש שיוסף לא פתר מהחלום רק מה ששייך לשר המשקים ושאר החלום לדרשה : מיד הנצו מיד בשלו · שהתגאלו מיד בקטנותם וכשנולד משה נתמלא הבית אורה : מכאן קבעו · ירושלמי כ"פ ע"פ שמ"ר ספ"ו ועיין שם ס"ס · ועי' כל הענין חולין דף צ"ב הובא כאן בילקוט : א"ר הונא · בירושלמי שם הגירסא ר' יוחנן : כנגד ד' כוסות · ג' בדברי שר המשקים וא' בפתרון יוסף. ע"פ מדת מנגד ונ"ע שהרי יש עוד הפעם כוס בפסוק (כ"א) ויתן הכוס על כף פרעה · ויתכן שהפתרון להמעשה עם המעשה אין לחשבם יחד אך הפתרון עם החלום יש לחשבם יחד · ועיין מ"ש במ"ר פל"ב ס"ג ומש"ש ראיה לכאן שהמעשה עם פשוטו

יפה תואר

אבל ביומא פרק שמונה דרשי שהיה אמרה לו כל אלא טרם שניתן בבית הסהר · אבל מדברי שמדרש נראה שדברה אליו כל זה בהיותו בבית האסורים וכמו שמביא ג"כ את הפסוק ענו בכבל רגלו ברזל באה נפשו משמע שהי' זה גם בשבתו בבית האסורים · וע"ע בתנחומא שמוסיף עוד על הדרשות אלה : ת"ל וכל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו · זה הוא ק"ס וצ"ל ואשר הוא עושה ה' מצליח בהיותו בהיותו בבית הסהר :
ר' חמא בר חנינא ור' שמואל בר נחמן כו' · רחב"ח דורש חרפת נבל אל תשימני קאי על ראש הפרשה דכתיב נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וגו' כי סר וזעף אבי מעלכי ומרגזי · ולכן אמר דווים וסכופין דנאמר על חסרון הטוב ועל עצב ודוי · ורשב"ן דדורש על חטאים מוסך את הכתוב חרפת נבל על הכתוב שאח"ז הסר מעלי נגעך וגו' ולפי הדרש על יוסף קאי על מכל פשעי הצילני שלא ילעיזו עלי שעשיתי פשע : בקשו להזדווג כו' · ובכל זאת נשא לחטאת שר המשקים ולא לשר האופים אע"ג דחטאם שוה משום דעל שר המשקים נמצאו ע"כ מליצי יושר · או משום דמצא חן בעבודתו לכן נשא לו ולא לשר האופים : לכו וראו מפעלות אלהים כצ"ל וס"ד נורא עלילה על בני אדם ודורש עלילה מלשון תואנה ועלילה שהקב"ה עושה רצונו ותולה עלילה בבני אדם וכמו שמדריש בתנחומא גבי מכירת יוסף ותמה אדם · ומה שנמצא בזה שמעשה נוראות שאמר נורא עלילה · משום דמנהג העולם אשר העבדים יבקשו למצוא חן בעיני אדוניהם · ופה העיר ה' קצף המלך עליהם במעשם נגדו · וגם נורא הוא כי פה קצף המלך על עבדיו ובאחשורוש קצפו העבדים על מלכם : זבוב נתנו כו' · ושזבוב היה מהארכיים שממיתים את הבולעים אותם : תלה את הגדולה בבעליה · פי' דלא תפרש כי האלהים יפתור את החלום דא"כ מה יועיל במה שישמע החלום אבל פירושו כי ה' יתן לו חכמה לפתרו · ותלה את הגדולה בבעליה · וכן נוטה דברי הפ"א : והנה גפן לפני אלו ישראל · ע' בעקידה מ"ש בזה לסמוך ענין ישראל לחלומות של שר המשקים · והאמת כי ידע אשר לא חפץ הקב"ה להראות להם מה שיהיה עמהם אחר שלשה ימים · ורק כי ע"י זה יתגלגל כי הוא יצא מבית הסהר ויגיע הדבר לגאולת ישראל הכל הקב"ה כל סבבות האלה · ולכן הטיבו לדרוש כל הענין על ישראל אשר הם תכלית האומות כולם · ומה שנמשלו ישראל לגפן ע' בחולין בפרק גיד הנשה ובשוח"ט הרבה דמיונות שיש ביניהם · ובעיקר הדרשות יש בגמ' שנויים שונים ע"ש : ענבים שהנצו מיד בשלו · ובאו הרמז בשלשה מינים על גאולתן · נצה · אשכולות · ענבים · כי נצה הוא הרמז על התחלת הגאולה כאשר נגלה עליהם משה לבשר את גאולתם · והאשכולות הוא על יציאתם כי אז ראו פרי הגאולה · והענבים הוא על קריעת ים סוף אשר שם נשלמה גאולתם : מהיכן קבעו חכמים כצ"ל ומשני דלמדו מכאן כי בפסח ישתו הכוסות משום תורת ע"ד הכתוב כוס ישועות

בכל ביד ה' וגו' · (תהלים יא) ימטר על רשעים וגו' · וכנגדן הקב"ה משקה את ישראל ד' כוסות של ישועה לעתיד לבא · שנאמר (שם טז) ה' מנת חלקי וגו' · (שם קטז) כוס ישועות אשא · (שם כג) תערוך לפני שלחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה · כוס ישועה אין כתיב כאן אלא כוס ישועות אחד לימות המשיח ואחד לימות גוג · אמר לו את בשרתני בשורה טובה אף אני אבשרך בשורה טובה · בעוד שלשת ימים וגו' · כי אם זכרתני אתך · כי גנב גנבתי · א"ר אחא [א] מכאן שנגנב שתי פעמים · וגם פה לא עשיתי וגו' · ך וירא שר האופים · א"ר חמא [ב] ד' הם שפתחו באף ואבדו באף · והנה שלשה סלי חורי · אלו שלשה מלכיות הראשונות · ובסל העליון · זו מלכות הרביעית שהיא מכתבת טרימוסיאה מכל אומות העולם · והעוף אוכל אותם · ומשאכל את העליון אח"כ אוכל את התחתון · א"ל את בשרתני בשורה רעה אף אני מבשרך בשורה רעה · בעוד שלשת ימים וגו' · ויהי ביום השלישי · [ג] יום גנוסיאה של פרעה · ויעש משתה וגו' · וישב את שר המשקים וגו' (ו) ואת שר האופים · אירע לזה מה שנאמר לו ולזה מה שנאמר לו : ך ולא זכר (ז) שר המשקים וגו' · (ג) [ד] כל היום היה מתנה תנאים ומלאך בא והופכן וקושר קשרים ומלאך בא ומתירן · (ז) אמר לו הקב"ה את שוכחו ואני לא אשכחהו · הה"ד ולא זכר שר המשקים · ד"א שר המשקים שכחך (ח) ואני לא אשכחך · מי היה מחכה לאברהם ושרה שהיו זקנים שיולד לחם בן · מי מחכה ליעקב שעבר במקלו הירדן שיפרץ ויעשיר · מי היה מחכה ליוסף שעברו עליו כל הצרות האלו שיהיה מלך · מי היה מחכה למשה שהושלך ליאור שיהיה כמו שנהיה · מי מחכה לרות שהיתה גרה שחזרה למלכות ישראל · מי מחכה לדוד שיהיה מלך עד סוף הדורות · מי מחכה ליהויכין שיצא מבית האסורים · מי מחכה לחנניה מישאל ועזריה שיצאו מתוך האש · מי מחכה לישראל בימי המן שיצילם הקב"ה · מי מחכה לגליות שיהיו לשם ולתהלה · מי מחכה לסוכת דוד הנופלת שיקימנה הקב"ה · שנאמר (עמוס ט) ביום ההוא אקים את סוכת דוד · שיהיו כל העולם אגודה אחת שנאמר (צפניה ג) כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד :

סדר מקץ

פרשה פט

א ויהי מקץ שנתים ימים · (איוב כח) [ה] קץ שם לחשך · זמן נתן לעולם כמה שנים יעשה באפילה · ומאי טעם קץ שם לחושך (א) שכל זמן שיצר הרע בעולם אופל וצלמות בעולם · דכתיב (שם) אבן אופל וצלמות · נעקר יצר

מסורת המדרש א לעיל פרשה פ"ד · ב לעיל פרשה י"ט · אסתר רבה פרשה ס' · ילקוט סדר בראשית רמז כ"ו · ילקוט אסתר רמז תל"ף ג"ו · ג ירושלמי עבודת כוכבים פרק א' · ד ילקוט כאן רמז קמ"ו · ה ילקוט איוב רמז תתקט"ז · עיין תנחומא כאן סימן א' ·

חדושי הרד"ל

(ו) ואת שר האופים וגו' כאשר פתר להם יוסף אירע לזה כו' · כצ"ל · ובא לבאר שהפתרון גרס [illegible] הולכין אחר הפה : (ז) שר המשקים · את יוסף וישכחהו כל היום [illegible] נכון שעשה שה"מ סימנים רבים לזוכרו באותו יום (שאז היה מוכן [illegible] בו · וכיון שעבר היום לא הי"ל עוד מקום לזוכרו) ואעפ"כ וישכחהו [illegible] בטלו סימניו ועפו שישכחנו : (ח) ואני לא אשכחך · אלא שבב הדבר [illegible] מקץ הכתוב לכאן ולמדרש סמוכין קאתי :

אר"ש

חדושי הרש"ש

(ה) אם חלומו היינו כמו שספרו לקמן · מ' חלומו ליוסף · ב) אם כפתרון חלומו · ור"ל כפתרון חלומו של חבירו : (ג) כל היום היה מתנה כו' · עמ"כ · אבל יותר נראה פי' היד"מ דאדרבה שהיה עושה סמנים כדי לזוכרו והוציא זה ממלת וישכחהו דענין שכחה אינו נופל רק כשזכרו תחלה וכמש"כ התוי"ע בפ"ח דעירובין מ"ג ד"ה ששכחו ע"ש : (ד) א"ל הקב"ה כו' ואני לא אשכחך הה"ד ולא כו' · יתכן דדריש מלא ולא שברא הפסוק מוסב עצמו ואחר עמו ושב ג"כ על וישכחהו ור"ל שלא שכחו ומי לא שכחו ע"כ קאי אקב"ה · וזה מצוי במקרא שרבה · וכמו כי לא לנצח ישכח אביון תקות עניים (לא) תאבד לעד (תהלים ט) שוב מצאתי בס' ערוגת הבשם בפכ"ד שפי' כן לפי פשוטו ור"ל שלא שכח אותו ג"כ לאח"ז [illegible] ע"י חלום פרעה ע"ש · וכוא עפ"י מדה כ"ב מלב"מ דר"א בנו של ר"י הגלילי ע"ש ובמפרשיו : (א) שכ"ז שיצה"ר בעולם כו' דכתיב אבן כו' · ר"ל שיצה"ר נקרא אבן כדאי' (סוכה [illegible]

רש"י

[illegible] : מכל מאכל פרעה · זו מלכות הרשעה מכל דורש : יום [illegible] לידה בלשון יון : בכל יום היה מתנה תנאים · שהיה אומר [illegible] קושר קשרים כדי שיהא ערוד שלא להזכיר את יוסף : בכל [illegible] באף · ע"ל פר' י"ט : הכי גרסינן ובסל העליון זו המלכות הרביעית [illegible] ברוך הוא בא בטרוניא על בריותיו : ומשאכל את העליון · רמז לגדולי ישראל וחשוביהן והתחתון הם הקטנים מהם וכולם ברמז מכל מאכל כי כלחם אכלו שאר עמי עורים מעל ידם הפשיטו : גינוסיא · פירש"י וערוך יום לידת המלך : מתנה תנאים כו' · שר המשקים היה מתנה עליו תנאים כדי שלא יצא מפס שהיה מתיירא שלא יעבירהו המלך מעל כנו ויעמוד יוסף תחתיו וראייה לזה מה שדרשו לקמן בפסוק נער עבד עברי ודייק מיתורא [illegible] היה משכחו והמלאך היה מהפך תנאיו ומתיר קשריו שלא היו דבריו נשמעים ולא הועילו לו : ד"א שר המשקים שכחך · לנוכח היה מדבר עם [illegible] מחכה · כלומר מי הוא זה שיעלה בדעתו שסוף יבא לידי כך נראה דצריך להיות מי מחכה שיהו כל העולם כו' · וכן מצאתי שוב בספר אום אמת :

פרשה פט באפילה · באפילת יצר הרע וכדמפרש ואזיל : ומה טעם גרסינן :

מתנות כהונה

ישועות · תרתי משמע הרי שתי כוסות וראיתי ברבינו בחיי שכתב בפרשת וארא וז"ל וכתיב למען תינקו ושבעתם משוד תנחומיה והכוונה בו כוס של תנחומין וכתיב ולא ישקו אותם כוס תנחומין עכ"ל אבל כאשר פרשתי כך מצאתי שוב בהדיא בשוחר טוב מזמור ע"ה ובירושלמי פרק ערבי פסחים וז"ל והיין ישועות תרין : שנגנב שתי פעמים · עיין לעיל פרשה [illegible] : ט' ימוסיאה · במקומות אחרים גרס טירוניא וכן גירסת הערוך ופירושו [illegible]

יפה תואר

[illegible] לכן סמכו מספר הכוסות על המספר אשר נמצא בפרשה זו הרומזת על [illegible] בשביל זה : אלו שלשה מלכיות · ודריש ובסל מלשון סלסלה ותרוממך [illegible] היום הי' מתנה תנאים כו' · מצאתי בשם רש"י וז"ל מתנה תנאים שהי' [illegible] קשרים כדי שיהיה ערוד שלא להזכיר את יוסף · ורחוק הוא שיצאו מפי [illegible] הזכירו למה יעמול עוד לשכחו וגם למה יעשה כן לשכוח את מטיביו · אבל [illegible] מתנה תנאים להזכיר את יוסף וקושר קשרים לסימן להזכירו מיד והמלאך [illegible] שנתים ימים : מי הי' מחכה לאברהם כו' · כי אבותינו אברהם יצחק [illegible] לכל מקרי העם אשר יקרו עמהם עד אחרית הימים · לכן קבלם יחד [illegible]

[illegible]

פירוש מהרז"ו

הגווי אין לגרפס : ישועות · תרין ולכל ישועה כוס וכאלו מפורש כאן ב' כוסות הרי ד' : שנגנב ב"פ · לעיל פפ"ד ס"ו וש"כ ומבואר : ך שפתח באף · לעיל פי"ט ס"ב באריכות וש"כ : והנה שלשה · והמדרש חושב ד' שהיל"ל ובסל השליש ע"כ דורש העליון לבד הג' הרי ד' ועיין לעיל פ' ב' ס"ד ופ"ע ס"ח מכתבת טירוניא כו' : ך ולא זכר · וס"ד וישכחהו מיותר ע"כ דורש ולא זכר ועשה פעולות שיזכור ועכ"ז וישכחהו בהשגחה וכמ"ש בידי משה בפי' הא' · וענין הקשרים וכמ"ש וקשרתם לאות וקשירת הציצית על זכירת המצות ומ"ש כל היום פי' כל הזמן (וכ"כ ביפ"ת) : א"ל הקב"ה · פי' לשר המשקים · שמ"ש שר המשקים מיותר ע"כ דורש שר המשקים לא זכר אבל הקדוש ברוך הוא זכר · ועל שאנו דורשים כן מן התורה אמר בלשון אמר הקדוש ברוך הוא · וכן אמר הקדוש ברוך הוא ליוסף ממ"ש את יוסף לדייק גם כן כנ"ל : מי מחכה · שאין שום דרך להגיע לישועה עד שיגיע עת רצון מה' שהוא מחכה את האדם וכמ"ש לכן יחכה ה' לחננכם : כל העולם אגודה אחת · בא לסיים בדבר טוב וישועה :

פרשה פט סימן א קץ שם להשך · ס"ד ולכל תכלית הוא חוקר אבן אופל וצלמות · משמע לחושך לבד שם קץ · ואחר כך אמר ולכל תכלית לכל דבר שיכלה הוא חוקר · ודורש על חשך השכלי ועל האפילה שבאה על ידי יצר הרע שנקרא אבן · כשיקויים והסירותי את לב האבן וגו' אז לא יהיה אופל וצלמות ויהיה קץ רק לחשך ויתחיל אור האמתי · ומהם דמעה של צלמות מכל פנים · ועיין בזוהר ריש סדר זה ביתר ביאור ודרשה זו דרך אגב בעיקר השייך כאן היא הדרשה השניה · ועיין

[illegible]

תקוה גם לנו כי הקב"ה יגאלנו בתשובה · ויקימנו לשם ולתהלה ויבנה את סוכת דוד הנופלת :

[illegible]

ידי משה

[illegible] שלשה מלכיות וכו' · יש לדקדק כאן כיון שהסל העליון הוא מלכות הרביעית [illegible] העליון וסלה באמת הוא האחרון ונראה שהסלים הם המלכיות והמאכל [illegible] בתוכם וסעוף מרמז בו בגלות שיסבלו ומה שמהפך עליון לתחתון דרך [illegible] הסלים עם המאכל הם מלכיות כי חלום שר המשקים אומר לעיל שהוא ד' [illegible] טובה ולא היה שום רעה בחלום ע"כ אמר אף אני מבשרך בשורה [illegible] ד' מלכיות וסעוף הוא מלך המשיח ואכל מן העליון שהוא אדום שיהיה באותו פעם מלך משיח בכיפה ויאכל אותו ואח"כ יכלה אחרים שתחת ידי אדום ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד וק"ל ונמצא שבישר לו בשורות רעות שהן ד' מלכיות הגם שבישר לו ג"כ ביאת המשיח כנ"ל : כל יום ויום היה קושר קשרים וכו' · עיין מ"כ ולי נראה דה"פ שבר המשקים היה מתנה תנאים וקושר קשרים לזכור אותו ומלאך בא והופכן ומתירן לפי שעדיין לא הגיע השעה שיצא מפס אמר הקב"ה אע"פ שאתה שוכחו אני לא אשכחהו כשיבא הזמן וק"ל או י"ל שהיה יוסף קושר עם שר המשקים קשרים וסמנים שלא ישכח אותו :

הרע מן העולם אין אופל וצלמות בעולם · דבר אחר קץ שם לחשך · זמן נתן ליוסף כמה שנים יעשה באפילה בבית האסורים · כיון שהגיע הקץ חלם פרעה חלום : **ב** ויהי מקץ שנתים ימים · (משלי יד) בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור · (א) [א] אמר ר' שמעון בר אבא כגון בין שותה המין לשותה צונן · ודבר שפתים אך למחסור · מלקט עצמות אחד בציפורן ואית דאמרי ר' שמעון בר אבא הוה ובשעה שהיה רואה עצמות שחורות היה אומר אלו של שותי מים (ב) [ב] אדומות אומר אלו של שותי יין · לבנות אלו של שותי מים חמין · ד"א בכל עצב יהיה מותר · כל דבר שנצטער יוסף עם אדונתו היה לו יתרון ממנה למה שנטל את בתה · ודבר שפתים אך למחסור · [ג] על ידי שאמר לשר המשקים זכרתני והזכרתני ניתוסף לו שתי שנים שנאמר ויהי מקץ וגו' : **ג** (תהלים מ) אשרי הגבר (ג) אשר שם ה' מבטחו · זה יוסף · ולא פנה אל רהבים · ע"י שאמר לשר המשקים זכרתני והזכרתני ניתוסף לו שתי שנים · אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו : ר' יודן אמר המון ריבי רברבי' שהם שטים אחרי כזב (ד) אוי לו למי שהוא בוטח בהם (קהלת ה) כי בא החלום ברוב ענין · [ד] אמר פרעה מי מתקיים על מי אני על אלהי או אלהי עלי · אמר לו אתה על אלהיך · הה"ד ויהי מקץ וגו' · (שם ד) כי מבית הסורים יצא למלוך · [ה] זה יוסף שיצא מבית האסורים של פרעה · יצא למלוך וישלח פרעה · כי גם במלכותו נולד רש · במלכותו של יוסף נולדה רשתו (ב) של פוטיפרע · ד"א ויהי מקץ · (שם) ראיתי את כל החיים המהלכים תחת השמש · זה יוסף · עם הילד השני · אלו שתי שנים שנתוספו לו · ולמה ניתוסף לו ב' שנים כדי שיחלום פרעה ויתגדל ע"י חלום שנאמר ויהי מקץ שנתים ימים : **ד** (ה) ופרעה חולם · וכל הבריות אינן הולמין אתמהא · אלא חלום של מלך של כל העולם כולו הוא · ופרעה חולם · א"ר יוחנן [ו] הרשעים מתקיימין על אלהיהם · ופרעה חולם והוא עומד על היאור · אבל הצדיקים אלהיהם מתקיים עליהם · (בראשית כח) והנה ה' נצב עליו · והנה מן היאור · רמז רמז לו שאין השובע בא למצרים אלא מן היאור · [ז] ודכוותה אין הרעב בא אלא מן היאור · והנה מן היאור · בשעה שהשנים יפות הבריות נעשין אחין אלו לאלו · ותרעינה באחו · אהבה ואחוה בעולם וכן הוא אומר (ישעיה ל) ירעה מקניך ביום ההוא כר נרחב · [ח] כירי עבד קירי אדון · וכן הוא אומר (תהלים עב) ישאו הרים שלום · א"ר אחא נשאו

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קמ"ז · ילקוט משלי רמז תתק"ג · ב עיין נדה דף כ"ס · ג שמות רבה פרשה ז' · מדרש תהלים מזמור ק"ס · ילקוט תהלים תתס"ג · ד קהלת רבה פרשה ה' · ה קהלת רבה סוף פרשה ד' · ו לעיל פרשה ס"ט · ז עיין בבא מציעא דף נ"ט · ח עיין חולין דף קל"ט וברש"י שם ·

חדושי הרש"ש

נ"ב א') מקרא דוסטירותי את לב האבן כו' : (ב) אדומות אומר אלו של שותי יין · נראה דזה לא קאי לפרושי דבכל עצב כו' רק לתלום מאמר דמלקט ודלא כנ"אה מהמ"כ : (ג) אשר שם ה' מבטחו זה יוסף ולא פנה אל רהבים ע"י כו' נתוסף לו ב"ש · מתפרש ע"פ הא דאיתא במכות (כ"ד א) אותם אזנו כו' כגון אין זה הטא שישתדל האדם קצת עפ"י התבולות אנושיות כמאמרם ז"ל יכול אפילו יושב ובטל ת"ל למען דרכים ולא כמו ב' תיבות ווי לו כי יש לא במקום לו כמש"כ בס"ד לעיל ספס"ד : (ה) ופרעה חולם וכל

חדושי הרד"ל

(א) א"ר שמעון בר אבא כגון כו' · כצ"ל : (ב) של פוטיפרע · ראיתי את כל החיים כו' השמש עם הילד זה · כו' כגון רמב"ם · ופי' רש"י אלמא הוה רגיל לדקדק בכך הקפיד הקב"ה עליו על אותו פעם כו' · כי באמת ת"ל למען יברכך כו' בכל אשר תעשה (מס' ל"ת בהוס' ה"ה) : (ד) אוי לו למי שהוא בוטח בהם · נראה הבריות אינן חולמין כו' אלא כו' · ז"ל תל"ע § פס"ה על הכוכ יוקדם הפעל שהוא הנפוא להכם

מתנות כהונה

שותה חמין לשותה צונן · נתייגע. להתם מותר ויש לו בהם יתרון שהם טובים יותר להברות גופו ממים צוננים וכן מותר בשותי יין יותר משותי מים וכדמפרש ואזיל : על ידי שאמר כו' · לשון רש"י שפנה אל רהבים : שתי שנים · נגד שתי לשונות של זכירה שבטח בתשועת אדם : שלא היה ראוי לעכב בבית האסורים כי אם י' שנים נגד י' אחים שהוציא עליהם דבה כדלקמן בב"ר פרשה ז' : שנאמר ויהי מקץ וגו' · מאותה שעה שיצא שר המשקים מבית האסורים : רהבים · המצריים נקראו רהב : המון ריבי רברביא · נראה פירושו כמו ריבי רבבות ודריש רהבים בלשון נוטריקון : ה"ג אי לו למי · פירוש אוי לו למי שבוטח כו' : מי מתקיים כו' · מי תולה במי הוא תולה בי ואני מתקיים עליו או בהיפוך : אמרו לו אתה כו' · בחלום הראו לו כך : הה"ד כו' · סיפיה דקרא דייק מדכתיב והנה עומד על היאור והיאור אלוהו כדאיתא בב"ר בפ' פ' : מבית האסורים גרסינן : הכי גרסינן זה יוסף שיצא מבית האסורים כו' · הסורים דכתיב כמו האסורים : וישלח פרעה וגו' גרסינן : רשתו של פוטיפרע גרס בילקוט פירוש נעשה רש והביון שכל זמן שהיה אצלו נתברך ביתו בגללו שנאמר ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף ועכשיו נתדלדל וכן מצאתי בפי' רש"י וז"ל רשתו של פוטיפרע עניותו והכי גרסינן גם כן במדרש קהלת : תחת השמש זה יוסף · על שם שהיה נתון בבור כל"א ויריאהו מן הבור ולא זרחה השמש עליו : אלו שתי שנים כו' · דריש ילד מלשון מה ילד יום קורות הזמן נקראו תולדות ועל שהיו שתי שנים אמר הילד השני : כדי שיחלום · סיפיה דקרא קדייק אשר יעמוד כדי שיקים ויעמוד למלכות : הכי גרסינן ופרעה חולם ופרעה חלם וכל הבריות כו' דהוה ליה למכתב ויחלום פרעה וקל להבין : של כל העולם כו' · לפי שכל העולם בידו וכן פירש רש"י : באחו · דרש נוטריקון אהבה ואחוה : כירי עבד כו' · דרש כר כמו כירי שפירושו עבד כדאיתא בפרק כיצד מעברין גבי הא איתתא גלילאי דבעא למימר קירי שהוא אדון ואמרה כירי שהוא עבד ובפנה

ר ש" י

פרשה פט בכל עצב יהיה מותר · כלומר בכל עצב יש יתרון : לפי מעשיו נראין כמו העצב נבזה לשון עצם היינו נמי דגרסינן אין מעצבין את הקטן לייבש העצמות : ולא פנה אל רהבים היינו רברבייא דמתרברבין שמתגדלים עצמן על ידי שאמר לשר המשקים שפנה לרהבים : אמר פרעה מי מתקיים על מי אני על אלהי או אלהי עלי אמרו לו בחלום אתה על אלהיך דכתיב והנה עומד על היאור לי יאורי : רשתו של פוטיפר · עניותו : ופרעה חולם · וכי כל הבריות אינן חולמין אלא חלומו של מלך שכל העולם כולו בידו : כירי קירי · מרובה בעולם · כירי עבד קירי אדון עבדים הם כאדוניהם בשנת שיש שובע בעולם : ובה"א ישאו הרים שלום לעם וכי הרים נושאים שלום לעם אלא נשאו הרים משואתן פירות שלאן שלום לעם וכו' : לומהות

פירוש מהרז"ו

ועיין ילקוט איוב ריש כ"א : ד"א קץ שם · שכאן כתוב ויהי מקץ ולא פירש לאיזה דבר היה קץ ודורש נז"ש שהקץ היה לחשך של יוסף והקץ שבת החלום · וכמ"ש תהלים ק"ה עד עת בא דברו שלא מלך ויתירהו : **ב** בכל עצב · עצב מלשון יגיעה וטורח כמ"ש ועצביך בבית נכרי ופי' בכל טורח ויגיעה יהיה לאדם מותר וריוח וכמ"ש בעצבון תאכלנה ועי' מ"כ : מלקט עצמות · דורש עצב מל' אין מעצבין את הקטן מיסבין עצמותיו רש"י במדרש כאן ועיקרו מלשון יגיע כל"ל וע"פ מדת ממעל עצב של עצם שהיגיעה ניכר גם בעצם : כל שנצטער · דורש עצב לשון אבל ודאגה כמש"ל ריש פ' י' מפסוק נעצב המלך על בנו : שנטל בתה · עיין לעיל פפ"ה סימן ב' ופפ"ו ס"ג ופפ"ז סימן ד' : נתוספו לו שתי שנים · כמ"ש פר"א פל"ט ובתנחומא סוף וישב ושמ"ר ריש פ"ז על שאמר דיבה על יו"ד אחיו נגזר עליו י' שנים במאסר אלא שנתוספו לו עוד ב' שנים ועל ידי זה זכה שנתגדל על ידי חלום פרעה · ודורש סמוכים שבסוף וישב כתוב זכרתני והזכרתני וסמוך לו ויהי מקץ שנתים ימים וצ"ע למה דוקא ב' שנים על שאמר וזכרתני והזכרתני כן היה ראוי שיענש על שאמר והוצאתני מן הבית הזה · וי"ל שדעת חז"ל שברהם השנה יצא יוסף מבית האסורים (ר"ה דף י"א) ואם כן דיבר עם שר המשקים גם כן בראש השנה שהוא יום זכירה לבאי עולם ועת לבקש מהש"י שהוא יזכור אותו לטובה ע"כ נענש על שני לשונות של זכירה · ב' ימי זכירה שלא נזכר לטובה · ובתנחומא כאן וז"ל ולמה הוסיפו לו ב' שנים כו' ואמרת לו ב' זכירות הבתכת ב' שנים בבית האסורים ועיין מדרש תהלים ק"ה פסוק עד עת בא דברו · ועיין לעיל ריש פרשה ע"ג שהוא שייך כאן : **ג** אשרי הגבר · הכוונה ד"א ויהי מקץ · זה יוסף שמעולם היה בוטח בה' רק כאן פעם אחת שנכשל בלשונו ברהבים ושטי כזב ורהבים הם מצרים כמ"ש ומצרים וגו' לכן קראתי לזאת רהב : המון ריבי · שתיבת רהבים יחידית בתנ"ך ודורש נוטריקון וכמ"ש כל האדם כוזב וביותר במצרים כמ"ש על משענת הקנה הרצוץ על מצרים וכמ"ש ביחזקאל כ"ט : כי בא החלום · קה"ר פסוק זה בעל ידי רוב ענין שהאדם מהרהר ביום בא לו החלום בלילה וכן פרעה · ודורש מ"ש והנה עומד על היאור שתיבת הנה משמע הודעה חדשה כמ"ש והנה בוקר ובדומה · וכמ"ש שמ"ר פ"ט ס"ט וי' שהיאור היה אלוה של מצרים וגם פרעה עשה עצמו אלוה כמ"ש שמ"ר פ"ה ס"ט י"ג והיה בספק איזה מהם גדול וכאן נודע לו שהאדם עיקר בברואים שמעמד גברתו וביחוד המלך ועי' פר' זו ר"ס ד' : כי מבית הסורים · דורש מדה י"ז שמפורש כן על יוסף ומ"ש על פרעה כמ"ש מקום אשר אסירי וגו' וגירסת הילקוט מבית הסורים האסורים ממש : נולדה רשתו · וכמ"ש ילקוט תהלים בשם מדרש תהלים ק"ו לאסור שריו בנפשו זה פוטיפר · ופי' שריו שהיה תחלה שר עליו ועתה במלכו אסר אותו · ובילקוט הגירסא פוטיפר והיא היא כמש"ל ס"ב : ראיתי את כל · ג' פסוקים אלו שמובים טוב ילד מסכן וגו' ודרשו בקה"ר שם על יוסף שנקרא ילד כמ"ש הילד איננו ופסוק כי מבית הסורים וגו' ראיתי את כל החיים על אנשי מצרים שנעשו עבדים ליוסף וי"ם החיים כמ"ש כאן סוף הסדר שאמרו החייתנו עם הילד על יוסף כל"ל · ומ"ש תחת השמש זה יוסף על שם מלכותו נקרא שמש ומ"ש השני ואינו מדבר אלא ביוסף ע"כ דורש א"ת השני אלה השנים שלכן כל החיים הולכים עמו על שנתוספו עוד שתי שנים · שאם יצא לי' שנים לא היה מתגדל אלא עומד תחתיו וזהו נתוספו לו כו' ויתגדל כו' כדלעיל ס"ב : **ד** מתקיימים · לעיל פס"ט ס"ג ושם מבואר ועי' לעיל פר' ז ס"ג : ותרעינה באחו · סיל"ל בשדה ששם מקום המרעה ע"כ דורש נוטריקון אחו אחוה ואהבה : כירי עבד · עי' מ"כ ובערוך ערך כר י' גורס כירי מריבה בעולם ופי' המ"ע כר בל"י טובה

יפה תואר

זמן נתן ליוסף · שכתוב לא מיירי ביוסף לבד אבל מדבר בכל הצדיקים אשר יוסף נמנה עמהם וכדאיתא בתנחומא · וסדר הכתוב לפי הדרש הזה כן הוא כי לפני זה מגנה העונש לרשעים ואמר זה חלק אדם רשע עם אל (שם כ"ז) ועונשם הוא בלי קץ · ואמר את"ז כי לא כן הוא עם הצדיקים כי יש לכסף מוצא אם אבד יש לו תמורה ומדריש זה על הצדיקים לקמן פ' צ"א וגם שמבן והיסורים אשר ישיגו את הצדיקים יש קץ להם וימלטו מהר : בבל עצב יהי' מותר וגו' · מפירש"י נראה דמפרש עצב כמו עצם וכמו שעצב נבזה דמדריש בויק"ר פ"י כמו עצם ע"ש ודברי הכתוב הוא מליצה נפלאה כי גם בעצם קשה יש ביד האדם לתת מותר כי תהיינה אדומות או שחורות · אבל דבר שפתים הוא אך למחסור · ולפי הפשט נראה כי הכתוב אומר בכל עצב עמל ויגיעה אשר יעשה האדם ימצא מותר כי אם יעמול נפשו להשיג יין או עצמותיו תהיינה אדומות אבל דבר שפתים הוא אך למחסור · והכתוב לא מיירי בדבור תורה כי הדבור הזה בוודאי יתן לאדם יתרון גדול אבל מדבר רק בהתם דבור של בני אדם : שותי מים חמין · היינו ע"י שמים כי מים חמים לבד מזיקים לאדם כדאיתא בפ' כל הבשר : בבל דבר שנצטער יוסף כו' · בא לתרץ למה סבב הקב"ה שיוסי' אסור במאסר הלא הוא עמד לו בכל מעשיו ולא עוד אלא שניתוספו לו שתי שנים · וזה שמתרץ כי גם העצב הי' לו למותר שנטל את בתה · ומה שניתוסף לו ב' שנים אף כי היה מבטחו בה' וכמ"ש את"ז · אבל גם זה הוא לו למותר · כי אם נפדה מיד אז אמרו כי הצלתו היתה ע"י אדם יען כי אמר לשר המשקים זכרתני והזכרתני · לכן ישב עוד שנתים ימים ושר המשקים שכחהו ואז סבב הקב"ה כי יפדה ע"י חלום פרעה · וידעו הכל כי מאת ה' היתה הצלתו · ולא דברי שפתי שר המשקים אשר שמה אך למחסור : המון ריבי רברבים · פי' כי כמה מיני כזבים ימצא הבוטח בהם : מי מתקיים על מי · פי' מי הוא השומר והמשגיח על מי והחיה דר"י בסי' הסמוך : ויתגדל ע"י חלום · פי' אם חלם פרעה לפני שנתים ימים וימסרו אז להוציא את יוסף מן הבור אז לא נתגדל יוסף · כיון שיאריכו הימים עד שנות השובע ואמרו כי כזב ידבר · ועתה ראו מיד כי פתרונו אמת הוא לכן נתגדל : וכי כל הבריות אינן חולמין · עיקר הדרש מדכתיב חולם בבינוני אשר הוא ג"כ במקום תאר כידוע · ומשמע דפרעה לבדו מתואר בזה במה שהוא חולם ולכן מקשה הלא כל העולם חולמין · ומתרץ כי החלום כזה אשר הוא כולל את כל העולם מיוחד הוא רק למלך אשר הוא כולל כל העם בקרבו משא"כ חלומות כל העולם המה מיוחדים רק לגופם לבדם או לדברים פרטים כאשר גם הם כל אחד פרטי · ואע"ג דגם נבוכדנאצר היה מלך ותלם חלום הנוגע למלכיות ולכל הארץ ובכל זאת כתיב גבי' ובשנת שתים חלם נבוכדנאצר וגו' ולא כתיב ונבוכדנאצר חולם י"ל משום דגם דניאל חלם אז חלום הנוגע לד' מלכיות כדכתיב בדניאל בד' חיון רברבן · ולכן אין חלום נבוכדנאצר מפיק חלום שאר האנשים : הרשעים מתקיימין כו' · עיקר הדרש הוא מדכתיב על היאור ולא כתיב על שפת היאור לכן דרש כי הוא שמר את היאור ועמ"ש למעלה בסימן שלפני זה ובפרשה ס"ט : רמז רמז לו כו' · כי פרעה התפאר אשר הוא המועיל ביאור וכמ"ש גם פרעה האחרון לי

משנת דרבי אליעזר

שהיה רואה עצמות וכו' · בין שותה חמין לשותה צונן דזה תלוי בטרחא ויש לו מותר בבריאתו ודבר שפתים וגו' · היינו שתלוי בדיבור שמלוה ליתן יין לשתותו בלא טרחא אך למחסור שחסר יבואהו · ויין ביוקר לכך דרש שמדרש בכל עצב וגו' · שותה חמין ודבר שפתים וגו' מביא מעשה דמלקט עצמות : וכל הבריות אינן חולמים וכו' · דסיל"ל אלא לשון עבר ואמר חולם לשון הוה לומר דתמיד כן הוה החלום של

ידי משה

אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים זה יוסף ע"י שאמר וכו' כצ"ל · ורצונו לומר אע"י שאיש כזה עשה כמו יוסף שפנה אל רהבים כצ"ל או יראה לומר מדקאמר אשר שם ה' מבטחו ולא אמר אשר יבטח בה' נמצא דה"ק אשרי הגבר אשר ה' בטחונו זה יוסף שה' עשה בטחונו ולא פנה אל רהבים פי' שהקב"ה לא שם לבו אל בטחון שר המשקים כדלעיל שפי' קושר קשרים וגו' מלאך והסיקן ואורגין הרשעים שאין טובתם שלימה כדלקמן שאמר עבד עברי לשון גנאי נסיכן עשה הקב"ה מעלמו בטחונו וטוב הי' לו להמתין עוד ב' שנים כדי שיחלום פרעה ויתגדל ע"י חלום ולא על ידי הזכרה בעלמא לדא סמדרש את"ז ויתגדל ע"י חלום ודו"ק כל"ל : כי בא החלום ברוב ענין וגו' · שהוקשה למדרש למה לא אמר על שפת היאור זה א"ה דאין מראין לאדם אלא מה שיפול לראות בהקיץ דאין מראין לאדם ביעול פילא בקיפא דמחטא לזה דרשי בשינו מהרהר כך מתחלה : כדי שיחלום וכו' · ואין זמן החלום עד בתיים ימים שמאז היו מתחילין שני השבע ואלו חלם מתחלה במה יבחין יוסף שיתחילו אחר שתי שנים ויאמר הנה שבע שנים באות ויצאה כדאי וק"ל : הרשעים מתקיימין על אלהיהם · לשמרם שצריכין שמירה אבל הצדיקים וכו' וכו' אם עלה לשמרו : רמז רמז לו · וקשה מה ערך [illegible] [illegible]

הרים נשיאתן שלום לעם · והנה שבע שבלים דקות וגו' · בשעה שהשנים רעות גופן של בריות מעלה חטטין : ה [א] ויהי בבקר ותפעם · ולהלן הוא אומר (דניאל ב) ותתפעם רוחו · ר' יהודה ורבי נחמיה ורבנן · רבי יהודה אמר כאן חלמא ידע ופתרוניה בעא גביה ולהלן חלמא ופתרוניה · (ו) רבי נחמיה אמר חלום הצלם וחלום האילן · ורבנן אמרי ותתפעם רוחו להלן ליתן גדולה לארבעה כאן ותפעם ליתן גדולה לאחד · ותתפעם רוחו · כדי ליתן חיים לארבעה · ותפעם ליתן חיים לאחד · כאן על ידי שהוא סמוך לבקר ותפעם רוחו ולהלן שהוא בא מבערב כתיב ותתפעם רוחו · (ז) [ב] א"ר יוחנן כל חלום שהוא סמוך לבקר מיד הוא בא : ו [ג] וישלח ויקרא וגו' · ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי פתרין היו אותו אלא שלא היה קולן נכנס באזניו · שבע פרות הטובות שבע בנות אתה מוליד · שבע פרות הרעות שבע בנות אתה קובר · וכן אמרו שבע שבלים הטובות שבע מלכיות אתה מכבש · שבע שבלים הרעות שבע אפרכיות מורדות בך · הה"ד (משלי יד) [ד] בקש לץ חכמה ואין · אלו חכמי פרעה וחרטומי מצרים · ודעת לנבון נקל · זה יוסף · ד"א וישלח ויקרא · להודיעך שכל אומה ואומה שהיא עומדת בעולם מעמדת לה (ח) (ג) ה' חכמים שישמשו אותה ולא עוד אלא נתן בה הקב"ה שלשה דברים חכמה ובינה וגבורה · שכן סנחריב הרשע אמר (ישעיה י) בכח ידי עשיתי · וכשהקב"ה דן את העולם הוא נוטלה ממנה · שנאמר (עובדיה א) והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו וחתו גבוריך תימן · וכ"כ למה כדי שיבא יוסף באחרונה ויטול גדולה · אמר הקב"ה אם יבא יוסף תחלה ויפתור את החלום אין זה שבחו · יכולין החרטומים שיאמרו לו אלו שאלת אותנו כבר פתרנו אותו לך · אלא המתין להם עד שנתייגעו והוציאו את רוחו ואחר כך בא יוסף והחזירה · עליו אמר שלמה (משלי כט) [ה] כל רוחו יוציא כסיל · אלו חכמי פרעה · (ד) וחכם באחור ישבחנה · זה יוסף · שנאמר אין נבון וחכם כמוך : ז כיון שראה שר המשקים את פרעה שהיתה נפשו מבקשת לצאת היה מחשב בדעתו ואומר אם ימות פרעה זה ויעמוד מלך אחר איני יודע אם מעמידני באמונתי אם לאו · וידבר שר המשקים · אמר לו שני חטאים יש בידי אחת שלא עשיתי ליוסף טובה והזכרתיו לפניך ואחת שראיתיך מצטער על פתרונו של חלום ולא גליתי לך עליו שהיה יודע פתרונו · ושם אתנו נער עברי וגו' · אע"פ שהזכיר אותו הוא מבזהו שהוא יודע לאיזה גדולה הוא נכנס · מיד וישלח פרעה ויקרא · ושם אתנו וגו' · א"ר שמואל בר נחמן ארורים הם הרשעים שאין עושים

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ב' · ילקוט כאן רמז קמ"ז · ילקוט דניאל רמז א'ת"ף ס' · ב עיין ברכות דף נ"ה · ג ילקוט כאן רמז קמ"ז כל הענין · ד ילקוט משלי רמז תתקס"ג · ה ילקוט משלי רמז תתקס"ב · ו תנחומא כאן סימן ג' · ילקוט כאן רמז קמ"ז · ועיין במדבר רבה פרשה י"ד ·

חדושי הרד"ל

זה יוסף · השני אלו ב' שנים כו' · כצ"ל : (ג) ה' חכמים כו' · ממ"ש חרטומי מצרים ואת כל חכמיה דרש שהחרטומים היו מיוחדים למצרים שבהם הכשפים רבים · והחכמים פי' הכלולים לה כמו לכל אומה ולשון : (ד) וחכם באחור ישבחנה זה יוסף · ע' מ"כ · אבל יותר משמע שדורשו ל' שבח שלכן בא

חדושי הרש"ש

שהוא נוטה המשפט כו' אך בענין נכבד לעורר על הענין יוקדם השם כו וכזה יובנו היטב דברי המדרש בכאן · ואולי לזה כוון גם המ"כ : (ו) ורב"ה חלום הצלם וחלום האילן · לכאורה תמוה דנראה מהכתובים דהחלום האילן היה בזמן אחר · אבל נראה שפי' הכתובים שם הוא עפ"י מדת כלל שאחריו מעשה והיינו אלא פרטו של הראשון אשר בלב"מ של ר"א בשרים"ג · הביאה גם רש"י ז"ל בפיה"ת (דניאל ב' א') דבתחלה ספר הכתוב בכלל ובשנת שתים כו' חלם נ"נ חלומות (ר"ל בל"ר לכלול השתים. חלום הצלם והאילן שהיו בזמנים מתחלפים) ותתפעם רוחו (פי' מהב' חלומות לדעת ר"נ) ויאמר המלך כו' להגיד למלך חלומותיו (ג"כ ל"ר לכלול שניהם ופי' חלומותיו פתרון חלומותיו או שגם חלום האילן בתחלה העלים מהם כדי להבחינם וכמו שפי' קצת כן גם בחלום הצלם) ועתה התחיל לספר בפרט החלום הראשון ויאמר כו' חלום חלמתי ותפעם רוחי כו' ל"י ולכן לא אמר רק ותפעם (ולדעת ר"י מה שאמר כן ותפעם הוא מפני סיומו לדעת את החלום ולא זכר עדיין הפתרון) ואח"כ בקאפי' ד' ספר בפרט גם חלום השני : (ז) א"ריו"ח כל חלום שהוא סמוך לבוקר מיד הוא בא · כן יוסף מפני השנות החלום אמר וממהר האלהים לעשותו · לא מפני סמיכתו לבוקר · ובברכות סוף דנ"ה א"ריו"ח דחלום של שחרית הוא מתקיים · והיינו אומר מיד : (ח) חמשה חכמים · עמ"כ · ועמ"ש לעיל פע"ב בס"ד :

רש"י

נומחות אחריהן בזמן שהשנים רעות גופן של בריות מעלה חטטין נומחות נמחים : כאן חלמא הוה ידע ופתרוניה בעיא גביה · לכך כתיב ותפעם אחת : ולהלן חלמא ופשריה · לא הוה ידע נבוכדנצר : שתי חלומות חלם חלום הצלם וחלום האילן : ליתן גדולה לד' · דניאל חנניה מישאל ועזריה : כאן שהיה סמוך לבוקר ותפעם רוחו ולהלן שהיה בערב ותתפעם רוחו כל הלילה : חרטומי מצרים פותרין היו אלא שלא היה קולן

מתנות כהונה

השובע אין ניכר שוע לפני דל ואפילו העבדים נרחבים ונרהבים להיות אדונים וכר ישתנה לקר שמשתנים במגעא כדאיתא גבי ההיא אמתא גלילאה : נשיאתן · כלומר מה שעליהם לישא כלומר פירות הרבה ובילקוט תהלים גרס וכי ההרים נושאים שלום אלא בזמן שהפירות מרובים השלום בעולם כו' : הכי גרסינן בילקוט שלום לעם וכשהן רעות נעשים אחרים לחבריהם שנאמר שבע פרות אחרות ועוד יש גירסא אחרת בערוך ערך כר התביעי : חטטים · נומחות קדרים שגופן מעלה נמתין של שחין ואבעבועות. כדאמרי' באלו טרפות ריאה שהעלתה נמתים וכן נפקו ליה נמתי באפי בפרק חלק : חלמא ידע · פרעה ידע החלום והפתרון בקש מיוסף להגיד לו · ולהלן גבי נבוכדנצר החלום והפתרון בקש מהם שהכל שכח : לארבעה · שנתגדלו על ידי זה דניאל וחנניה מישאל ועזריה : לאחד · ליוסף : סמוך לבקר · שהרי שני חלומות חלם ובחלום השני נשלם החלום כדכתיב והנה חלום והיה סמוך לבקר : בא מבערב · דכתיב ושנתו נהיתה עליו כתיב ותתפעם פעימיות הרבה שרוחו היה מתפעם כל הלילה : פתרין היו אותו גרסינן ודייק מדכתיב אין פותר אותם לפרעה וגו' שלא נכנס הפתרון באזניו : וכן אמרו גרסינן : אפרכיות · מדינות : אלו חכמי פרעה כו' · בילקוט משלי גרס לץ זה פרעה · חכמה ואין אלו חרטומי מצרים · ודעת לנבון נקל זה יוסף · שנאמר אין נבון וחכם כמוך : ויקראו וגו' גרסינן : חמשה חכמים · דייק מדכתיב ואת כל חכמיה חכמי תרתי כל הרי ג' את ואת ב' הרי חמשה : בכח ידי עשיתי וגו' גרסינן וסיפיה דקרא ובחכמתי כי נבונותי הרי חכמה ותבונה וכח זה גבורה : ובכל כך למה · הניחו הקב"ה שישאל החכמים והחרטומים ואחר כך הזכיר שר המשקים את יוסף כדמפרש ואזיל : והוציאו את רוחו · רוח של פרעה הוציאו הכשפים והחרטומים : ישבחנה · פי' הרד"ק לשון השקט והנחה : באמונתי · שיאמין לו השרות להיות שר המשקה שלו ואולי צ"ל באומנתי : שני חטאים כו' · דייק מדכתיב חטאי בלשון רבים : מבזהו · הזכירו בלשון

יפה תואר

לי יאורי · לכן הראהו ה' בחלום כי שקר בפיו · והיאור היא סבת הרעב והשובע אם יעלה וישטוף את הארץ אז יהי' שובע וידוע : מעלה חטטין · ע"י רוע המאכלים · וגם בהעדר השלות האויר מפני מיעוט הגשמים ... ומצרים מפני האדים העולים מן היאור להרטיב את האויר · ואם זה יחסר ימותו בני אדם : ולהלן חלמא ופתרוניה · ואע"ג דגם בפסוק ג' כתיב ותפעם רוחו · י"ל כי הוא בקש מהחרטומים רק להגיד לו החלום לבד · ולר' נחמיה בקש מהם רק על חלום אחד · ולכן לא הגיד להם רק פעימה אחת · אבל באמת היו לו שתי פעימות : חלום הצלם וחלום האילן · כדכתיב חלם נבוכדנצר חלומות (בל"ר) להגיד למלך חלומותיו · ואע"ג דבתר הכא כתיב ותפעם רוחו לדעת את החלום (בל"י) וגם דניאל לא השיבו אלא על חלום הצלם · י"ל אף שבראשונה שאל על שני החלומות · מ"מ כאשר ראו כי לא יכלו להגיד לו את חלומותיו הסתפק את עצמו גם בחלום אחד ולכן לא הראו אז לדניאל מתמיה רק את פתרון חלום הצלם אשר הי' לפני נ"נ יותר מבהיל ובקש לדעת מראם את החלום אשר הבהילו ביותר ואח"ז נתן אל לבו וזכר מעצמו את חלום האילן · א"נ חלום האילן דקאמר היינו פתרונו שראהו בחלומו ונשכח ממנו ופי' להגיד למלך חלומותיו היינו גוף חלום הצלם ופתרון חלום האילן · ושכחו לשניו רצה לשאול שאלותיו אחת אל אחת · והזכיר תחלה בקשת חלום הצלם דחביבא ליה טפי שהיא הגדת גוף החלום · ולא הספיק לשאול על השני לפי שכעס עליהם על הראשון עד אחרי שהגיד דניאל את הראשון : ליתן גדולה לד' · לכן היתה ההתפעמות בו יותר חזקה כדי שנבהלו יותר ואלא הטובה לד' ומ"ב גבי נ"נ ותתפעם ג"כ י"ל דהוא לא ידע שיש התפעמות יותר חזקה : כדי ליתן חיים לארבעה · זה הוא למותר וגם בילקוט ליתא כי יוסף ודניאל בלא"ה היו חיים · וגם חיים וגדולה נראה כי גדולה בלי חיים ליכא · ומה בא להוסיף לשון השני על הראשון · אבל נראים הדברים כי הי' במדרש נוסחא אחרת חיים במקום גדולה וקאי על חיי הנאה וכמו ויוסיפו לך שנות חיים פירשו רז"ל חיי שמחה ועונג · והמעתיקים חשבו כי המה שתי לשונות ולכן כתבו כמו שהוא לפניו ובאמת הכל לשון אחת הוא · כל חלום שהוא סמוך לבוקר כו' · והא דלא הוכיח יוסף לפרעה כי ממהר האלהים לעשותו ממה שהי' החלום סמוך לבוקר · והוכיח ממה שנשנה החלום · י"ל שפרעה לא הגיד לו שהי' סמוך לבוקר ואנחנו מוכיחים זה רק ממה שכתבה התורה ויהי בבוקר : שלא הי' קולן נכנס באזניו · עי' בעקידה הטעם למה לא נכנס באזניו · ובאמת ראה פרעה בחלומו גם את הפתרון וכמ"ש לעיל רק ששכח ולכן לא נכנס פתרונם באזניו שידע כי לא זה הוא · אבל יוסף כשפתר אותו זכר מיד כי זה הי' הפתרון שראה בחלומו : אלו חכמי פרעה · בילקוט הגירסא בקש לץ זה פרעה (וקרא לפרעה לץ משום שהתגאה לאמר לי יאורי ואני עשיתני) חכמה ואין אלו חרטומי מצרים וגירסת המדרש דקרי לחרטומי מצרים לץ יתפרש מלשון שכל וכמו שמצינו כן במליצי השם לץ בהוראת שכל · ויען כי נואלו למצוא הפתרון לכן יקראם בשם לץ : ולא עוד אלא נתן בה הקב"ה · פי' גם בהמון העם נותן הקב"ה חכמה זולת החכמים : ומביא ראיה מסנחריב דהתפאר בכח ידי עשיתי וזה ע"כ נאמר על כח העם אשר עמו כי הוא לבדו לא יכבוש ארצות · וכ"ה גם סוף הפסוק ובחכמתי וגו' קאי על חכמת העם אשר עמו : ואחת שראיתיך מצטער כו' · והא דלא מנה החטא של פרעה קצף על עבדיו משום שזה כבר נרצה לו ובפרט שכבר נודע שהי' נקי מעוון כדאיתא לעיל פ"ח · [illegible] : מיד וישלח פרעה ויקרא · [illegible]

פירוש מהרז"ו

שבון חן וזה כבר נרמז : ה להלן הוא אומר · בדניאל ב' אצל נ"נ ותתפעם מורה שני הפעמות ע"פ מדה י' באותיות כפולות ועי' בזה ברמ"ס : בעי גביה · מיוסף ואולי צ"ל גבייהו היינו מחרטומים ויוסף : חלום הצלם וחלום האילן · כמ"ש חלם נ"נ חלומות שני חלומות וכן להגיד למלך חלומותיו ומאחר שמפורש אלו ב' חלומות א' בדניאל ב' ושם ד' ע"כ מ"ש חלומותיו על שנים אלו : גדולה לארבעה · כמ"ש בדניאל סוף ב' ודניאל בעא מן מלכא ומני לשדרך מישך ועבד נגו ועם דניאל הרי ארבעה : חיים לארבעה · כמ"ש שם די לא יהובדון דניאל וחברוהי : חיים לאחד · כמ"ש בספר הישר שגזר פרעה להרוג כל חכמי מצרים וגם יוסף בכלל : שהוא סמוך לבקר · כמ"ש ויהי בבקר ותפעם רוחו ולמה לא מיד אחר החלום אלא שגם החלום היה סמוך לבקר · אך אצל נ"נ מפורש ותתפעם רוחו ושנתו נהייתה עליו שהיה עדיין זמן שינה אלא שלא יוכל לישן : סמוך לבקר · סימן הוא שכמו שחלם לו סמוך לבקר עת המעשה כך יתקיים החלום במעשה ואם בתחלת הלילה רחוק הוא מקיום המעשה · ול"ע שהרי כתוב ועל השנות וגו' כי נכון וגו' ולא על שהוא סמוך לבקר והענין בזה שדורש ממ"ש כי נכון נלמד מההשנות שכל כופל דבר בא לחזק וכמ"ש שנה עליו הכתוב לעכב שבוודאי יהיה · אך אין מזה ראיה שיתקיים במהירות שהרי הרבה נבואות כפולות ומתקיימים לזמן רב · ע"כ דורש שמ"ש וממהר האלהים על שהוא סמוך לבקר · והנה בברכות דף נ"ה ב' איתא דר' יוחנן ס"ל ג' דברים הם סימן לקיום החלום ואחד מהם הוא על שהוא סמוך לבקר וי"א אף חלום שנשנה משמע דר"י לא ס"ל חלום שנשנה והוא מפורש בתורה ועל השנות כי נכון · ע"כ נראה לי ברור שמ"ש ועל השנות הוא מקור למדה י' וכמ"ש מפורש בברייתא דל"ב מדות מדה י' ובסוף פר' זו וס"ג ומבואר · וכך פירוש הפסוק ועל השנות כן יהיו מספר השנים שנויים וכפולים ע"פ מדת ממעל וד"ק ומה שהוא סמוך לבקר כי נכון וגו' וממהר · והי"א ס"ל שגם מ"ש כי נכון נמשך מההשנות ועיין בכל המקומות הנ"ל והתבונן בדברים : ך בקש לץ חכמה · על שבקשו בחלום פרעה לידע פתרונו על פי חכמתם בהצטגנינותם ולהטיהם ע"כ נעלם מהם הפתרון ויוסף בקש על פי חכמת הפתרון בדרך פשוט וקל פרות על החרישה ושבלים על התבואה ע"כ עמד על פתרונו ועי' בס' בינה לעתים : שהיתה עומדת בעולם · למשול על כל העולם פרעה וסנחריב בזמנם כמ"ש במכילתא בשלח [illegible]

[illegible]

ידי משה

[illegible]

משנת דרבי אליעזר

[illegible]

טובה שלימה • נער שוטה • עברי • שונא • עבד • שכך מוכתב בסקרידין של פרעה שאין עבד מולך ולא לובש כלידים (פי׳ אנעדה כלי ידים) : ח ונספר לו ויפתר לנו וגו׳ • כן [א] הוה עובדא בההיא אנתתא דאתת לגבי רבי אלעזר אמרת ליה חמית בחלמי שריתא דביתי תבירא • אמר לה (ט) (ה) את ילדת בר דכר והוא חיי • אזלת והוה לה כן • אתת זמן אוחרן למשאליניה אשכחיה תלמידיה יתבין תמן ורבהון לא הוה גביהן ואמרה להן ואן הוא רבכון • אמרו לה אימר לן מה דאת בעית ואנן אמרין ליך • אמרה להון חמית בחלמי שריתא דביתי תבירא • אמרו לה ההיא אתתא קברה בעלה • כיון דנפקת מן גבהון שריא מיללא • שמע קלה ר׳ אלעזר אמר להון מה אמרתון להדא איתתא אמרין ההיא איתתא דאתת למשאל יתך אמר להון ומה אמרתון לה אמרו ליה כדין וכדין • אמר להון אובדתון גברא (י) לא כן כתיב ויהי כאשר פתר לנו כן היה ולא כן א״ר יוחנן [ב] הכל הולך אחר הפתרון חוץ מן היין [ג] יש מי ששותה אותו וטוב לו ויש מי ששותה אותו ורע לו • תלמיד חכם שותה וטוב לו עם הארץ שותה ורע לו • א״ר אבהו [ד] דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין : ט וישלח פרעה ויקרא את יוסף וגו׳ • לחלוק כבוד למלכות • ויען יוסף את פרעה לאמר בלעדי אלהים • [ה] תלה הגדולה בבעליה : [ו] שבע פרות • ר׳ יהודה ורבי נחמיה • רבי יהודה אמר י״ד [שנה] היו שכן פרעה רואה • רבי נחמיה אמר כ״ח שנה היו שכן פרעה אמר ליוסף • רבנן אמרי (ו) מ״ב שנה היו שכן פרעה רואה ואומר ליוסף ויוסף חוזר ואומר לפרעה • א״ר יוסי בן חנינא ב׳ שנים עשה הרעב [ז] שכיון שירד יעקב אבינו לשם עלה הרעב • ואימתי חזרו בימי יחזקאל • הה״ד (יחזקאל כט) ונתתי את ארץ מצרים שממה בתוך ארצות נשמות ועריה בתוך ערים מחרבות תהיינה שממה ארבעים שנה :

פרשה צ

א ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה • (שיר ו) אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה וגו׳ •

מסורת המדרש א ירושלמי מעשר שני פרק ד׳ • איכה רבתי פרשה א׳ פסוק א׳ • ב ילקוט כאן רמז קמ״ז • ב ברכות דף נ״ה • ג שם דף נ״ז • מדרש משלי פרשה כ׳ • ד גיטין דף נ״ב • סנהדרין נ׳ • הוריות י״ג • תוספתא מעשר שני פרק ד׳ • לעיל פרשה ס״ח • ה לעיל פרשה פ״ח • תנחומא כאן סי״ג כל הענין • ילקוט סדר וישב רמז קמ״ז • ו ילקוט יחזקאל רמז שס״ז • ז במד״ר פ״ח •

חדושי הרש״ש

(ט) את ילדת בר דכר • עמ״ש בשם העקידה שחבלי לידה של זכר חדים וקשים משל נקבה • לכאורה סותר לגמרא ערוכה (נדה ל״א א׳) דמבואר שם לסדית ההיפוך : (י) לא כן כתיב ויהי כאשר פתר לנו כן היה • וכן איתא בברכות (נ״ה ב) אר״א מניין שכל החלומות הולכין אחר הפה שנאמר ויהי כאשר פתר לנו כן היה ע״כ • וצ״ל דסמכו על סיפיה דהך קרא „אותי השיב על כני ואותו תלה״ דלפי פשט הלשון מוסב זה על יוסף וכמש״כ הרא״בע „י״א שהוא בדבור השיב ותלה או בפתרון״ עכ״ל וכ״ה בזוהר ע״פ זה וז״ל ת״ח כתיב אותי השיב על כני ואותו תלה • מכאן דחלמא אזיל בתר פשרא כתיב ע״כ מאן ק אלא דא יוסף • ואותו תלה כההוא פשרא דקא פשר ליה כו׳ עכ״ל • (ז״ל בני הר״מ כ״ץ) :

חדושי הרד״ל

בא יוסף בהתרונה לסרחות שבתו (וכ״כ היפ״ת) : (ה) את ילדת בר דכר • שבירת הקורה הוא רמז למשכב בניה (וכן נגזר משרש בנה) : (ו) מ״ב שנה היו כו׳ • בברייתא דל״ב מדות מדה י״ד וע׳ ספרי עקב פסקא ל״ח :

מתנות כהונה

בזיון וגנאי כדמפרש ואזיל : נער שוטה • בבמדבר רבה פרשה י״ד יליף ליה מדכתיב אולת קשורה בלב נער ורש״י פירש נער בגימטריא שוטה ואין צורך כדפרישית : שונא • כד״א כי לא יוכלון המצרים לאכול עם העברים לחם כי תועבה היא למצרים : בסקרידין • פירש הערוך בדתי הנמוס שלו : כלידים • בערוך גרס כלידרים ופירש בו בערך זגר כשן הסוס נקרא כן בלשון יון ולקמן פרשה צ׳ פי׳ רש״י כלידרים כלי רכיבה שדורסין עליהם הרוכבים ברגליהם בשעה שרוכבים ובלשון אשכנז נקרא שטעגרף והמכתב פי׳ הגירסא אנעדה כלי ידים והוא בנוטריקון כלידים כלי ידים : כן הוה עובדא כו׳ • כך היה המעשה אשה אחת שבאת אצל ר׳ אליעזר ואמרה לו ראיתי בחלומי קורה שבביתי נשברה ואמר לה את תלד בן זכר : הכי גרסינן באיכה רבתי בפסוק רבתי עם שריתא בביתא ובפי׳ רש״י גרס תנייתא דביתא והכי גירסת הערוך וכן היא גירסת הירושלמי במסכת מעשרות פרק הכותב ויגיד עליו ריעו שפירושו קורה וכתב בעל העקידה שבבירת קורה רמז להפיכת ציריה מחבלי לידה וחבלי לידה של זכר חדים וקשים משל נקיבה עכ״ל מצאתי בספרי רפואות שהנקבות יש להם גלגלת שלימה בעצם אחד סביב מה שאין כן בזכר והוא כדי שלא יבקע מחמת חבלי לידה ואם כן שבירת הקורה רמז לתקרת הראש הנשבר מצער הלידה : והוא חיי • באיכה רבה ובעקידה ובירושלמי לא גרס ליה ובאיכה רבה ובעקידה איתא שרבי אליעזר פתר לה כן שתי פעמים ובירושלמי גרס כמו כאן : אתת זמן אוחרן כו׳ • באת זמן אחר לשאול אותו ומצאה תלמידיו של ר״א יושבים בבית המדרש ורבם אין כאן ר״ל ר׳ אליעזר לא היה אצלם אמרה להם אנה ואין הוא רב שלכם אמרו לה אמור לנו מה אתה רוצה ממנו ואנחנו נאמר לך אמרה להם ראיתי בחלומי כו׳ כדלעיל : כיון דנפקת כו׳ • כיון שיצאה מאצלם התחילה לקונן ולייליל על לא טובה השמועה שמע ר״א את קולה דביני ביני היה בא כדאיתא בירושלמי : ההיא איתתא דאתת כו׳ • היא האשה שכבר באת לשאול אותך לפתור חלומה ובאיכה רבה הגירסא נקהנה למעליותא ועיין שם אך גם שם צ״ל אמר לתלמידיו הסיא איתתא מאי בעאת למישאל : אובדתון גברא • אתם אבדתם בעלה בפתרון הזה : כאשר פתר וגו׳ • הרי שתלה הכתוב הוראת החלום וקיומו בפתרון יוסף : וטוב לו • פירש רש״י דכתיב ושתו ביין מסכתי : ורע לו • השקיתנו יין תרעלה : לחלק כבוד כו׳ • לפיכך ויגלח ויחלף שמלותיו ופירש רש״י שמלכות של מטה כעין מלכות של מעלה שחלק מכבודו לבשר ודם וכתב מהרז״ל אליהו מזרחי ולא כמנהג היוצא מבית האסורים כי לא ידע אם יצא לחפשי או ישיבוהו שמה : בבעליה • בהקדוש ברוך הוא שלא להחזיק טובה וגדולה בעצמו : ארבע עשר היו • שני הרעב נראים לו בחלומו ונראים לבא שכן ראה שבעה פרות וז׳ שבלים : הכי גרסינן שמנה ועשרים שנה היו שכן פרעה אמר ליוסף כו׳ • וסבר שההגדה והאמירה היא הגורמת לשיהיו עוד כך כמו שראה כי ברית כרותה לשפתים ואין להקשות הרי ע״כ היה צריך להגידה י״ל שכבר היה אפשר שיוסף ידע החלום מעצמו כמו דניאל חלום נבוכדנצר וגם יוסף יאמר אליו הפרות הרעות ולא יאמר שבע וכן בשבלים : הכי גרסינן שנים וארבעים היו שכן פרעה רואה ואומר ליוסף • ורבנן חשבו גם הראייה בפני עצמה הרי ארבע עשר והאמירה ליוסף גם הוא ארבע עשר ושוב האמירה מיוסף לפרעה הרי שנים וארבעים : עשה הרעב • שתים ונתעכב או עשה שליחות המקום ב״ה : עלה • נסתלק כד״א כעלות גדיש בעתו ובילקוט גרס כלה : ואימתי חזרו • שדבר ה׳ לא ישוב אחור ריקם הן לטוב הן למוטב : ארבעים שנה • לרבנן ניחא ולדעת ר״י ורבי נחמיה אם הוזכרו לא פיתחו ודבר ה׳ יקום לעולם :

רש״י

קולן נכנס באזניו של פרעה בזכות יוסף : נער שוטה • בגימטריא : עברי • (מולך) משונה : עבד שכן מוכתב בסקוטר של פרעה בכתבים שאין עבד מולך : תנייתא דביתא פוקעת • קורה שנייה שבבית פוקעת : תלמיד חכם שותה וטוב לו • ושתו ביין מסכתי : עם הארץ שותה ורע לו • השקיתנו יין תרעלה : ויגלח ויחלף שמלותיו לחלוק כבוד למלכות • שהוא מעין דוגמא של מעלה שחלק מכבודו לבשר ודם : אלהים יענה את שלום פרעה תלה הגדולה בבעליה : י״ד שנה היו • הרעב ראוי לבוא במצרים : שכן פרעה רואה • שבעה פרות ושבע שבלים : כ״ח היו ראוין לבא שכן פרעה וכו׳ רואה אומר ליוסף כ״ח ויוסף אמר לפרעה י״ד הרי מ״ב : כיון שירד אבינו יעקב לשם וכירכם כילה הרעב : אימתי אותן מ׳ שנה חזרו בימי יחזקאל הדא הוא דכתיב ונתתי את ארץ מצרים שממה וגו׳ תהיה שממה ארבעים שנה • וכל זה מפורש בל״ב נתיבות מדבר שהוא שמי :

מהלי

פירוש מהרז״ו

להזכירו לפניך זה שנתים • שאם הכוונה על חטאים שחטא לו מכבר הלא לא הזכירם כלל : ח כן הוה עובדא • ירושלמי מעשר שני פרק ד׳ איכה רבתא פסוק רבתי בגוים : אחר הפתרון • ברכות דף נ״ה א׳ : ששותה וטוב לו • כמ״ש ויין ישמח לבב אנוש ויש שותה ורע לו כמ״ש תנו שכר לאובד ויין למרי נפש גמרא שם והמדרש מכריע : דברי חלומות • לעיל פרשה ס״ח סימן י״ב העתקתי לשון הירושלמי עיין שם ותבין כאן : ט וישלח פרעה • ס״ד ויריצוהו מן הבור ויגלח ויחלף שמלותיו שמ״ש ויריצוהו פירוש על ידי אחרים ומ״ש ויגלח ויחלף על ידי עצמו לחלוק כבוד למלכות : תלה הגדולה • לעיל פרשה פ״ח סימן ד׳ ושם מבואר וכמ״ש דניאל ב׳ והנה לא מן חוכמתא וגו׳ להן די פשרא למלכא יהודעון : י״ד היו • על פי מדה י׳ בברייתא דל״ב מדות מדה י׳ באריכות עיין בהקדמה וצ״ע למה לא דרש בשנה השבע גם כן ועיין מ״ש בביאורי שם : ויוסף חוזר • פי׳ ויוסף פתר לו גם כן חלום הפרות וחלום השבלים הרי עוד י״ד • ועיין תנחומא כאן בסימן ו׳ : כלה רעב • שברכו שיכלה הרעב כ״ה בברייתא הנ״ל שם וכמפורש בסדר ויגש ויברך יעקב את פרעה ולא פירש מה היתה הברכה ולמוד מעניננו :

פרשה צ סימן א אחת היא יונתי • לקמן ר״פ נ״ד ש״ר פסוק זה :

יפה תואר

לקרות אליו : לא כן כתיב ויהי כאשר פתר לנו כן היה • משום שכל החלומות הולכין אחר הפה • והנה הדבר הזה הוא לכאורה נגד התורה ונגד הדעת • נגד התורה אשר מצינו כמה פעמים רבות כי הוא מוקיר את החלום • וגם איוב אמר בשעפים מחזיונות לילה (איוב ד׳) כי בחלום ידבר אל וגו׳ בחלום חזיון לילה וגו׳ (שם ל״ג) ואם נאמר כי הכל תלוי בדבר שפתי הפותר • אלא שהחלום בעצמו מאשר ואין נחשב • ונגד הדעת כי אם נאמר אשר החלום יש לו ענין אלהית ורוחני איך ימיר וימליצנו דבר שפתי גבר • ואם החלום הכל הוא ואין בו מועיל • מה יתן ומה יוסיף לו החלים בשגג שפתיו • וגם העקידה בשער כ״ט הרבה להקשות ע״ז מכתובים רבים וכמו כמ״ש יוסף הלא לאלהים פתרונים • אלהים יענה את שלום פרעה נראה כי יש כח אלהי בחלום ע״פ דעת התורה • והאריך מאד לסתור דעה זו כי הכל תלוי בפי הפותר מהתורה מהדעת ומהנסיון • וגם בעל עין יעקב הרבה לתמוה ע״ז ואין לנו להסתפק בדברי האומר כי זו רק דעת יחידי ואין לנו לקבלה כי רבים הם הסוברים כן • ורש״י גופא האומר כל החלומות הולכין אחר הפה הוא האומר על חלום רע והאלהים עשה שייראו מלפניו שלא יסתור דיש כח אלהי בחלום • ואיך יתלה בפי הפותר • ולהצדיק דעה זו נקדים ד׳ הקדמות • הקדמה הא׳ כי החלומות הנודקים מאת ה׳ והשגחתו על פני אדם יבואו • ומה שדחה אכן סיני את האמונה בחלומים כי מצינו אשר גם בעלי חיים יחלמו כמו שנראה כי הכלבים נובחים בעת שנתם כאשר הביא ע״ז הרלב״ג בספר המלחמות • והאמת כי נביחתם בחלום הוא רק תנועת שפתים מרוב הרגלם בהקיץ • וכמו שהתינוקות יונקים בשנתם מרוב הרגלם בהקיץ ולא נקשר כלל עם מחשבה כמו חלומות בני אדם אשר יחשבו בחלום וזוכרים אותו גם בהקיצם • וע״פ התורה מחויבים אנחנו להאמין כי יש תנועות אשר יבואו לבני אדם מאת ה׳ כמו שפע הנבואה שבה לאנשי רמי המעלה מאת האלהים • הקדמה השנית הוא כי גם לפתור החלום אי אפשר בלעדי רוח ממרום • והחכמה בעניינים כאלה לא תועיל לנו מאומה ואף שאי אפשר להכחיש אשר הפותר צריך להתבונן על האפשריות בפתרון הזה • ולכוון הפתרון עם החלום ומזגו ומצבו אשר לזה החכמה מוכרחת • מ״מ עיקר הפתרון צריך שיערה עליו רוח ממרום • ולפעמים תולה הפתרון במזל ובהצלחת הפותר • וכאשר כתב קצת מזה הרא״בע בפרשת בלעם וכמו שמצינו כי הרפואה אף שהיא נוסדה על חכמה ודעת מ״מ תלויה הרבה גם בהצלחת הרופא ועי׳ בזה במעייני הישועה מעין ה׳ תמר ד׳ • הקדמה השלישית היא אחרי שיתרון האדם על כל החי הוא גם כן במה שהוא מדבר יש לפעמים יתרון לבעל הלשון להביא טובה או רעה בדבורו שניתן לו מאת ה׳ • וכמו שמצינו כי הקב״ה נתן כח לאברהם וליצחק לברך את בני אדם ויתקיימו • וכ״ש גם בכל אנשים יראי אלהים אנשי אמת אשר שפתותיהם טהורות ולא עמלו אותן בכזבים ובדברי ריק ובלע • הקדמה הרביעית היא כמו שהריבומים מועילים לקיום הנבואה וכמ״ש הכתוב תן תנועה לה׳ • והרמב״ן כתב כי זה הוא מגזירת עירין אשר כל גזירה תתקיים אם יש דמיון גם בפועל וכמאמר ירמיהו והיה ככלותך לקרות את דברי הספר תקשור עליו אבן והשלכתו אל תוך פרת ואמרת ככה תשקע בבל • וכן ענין אלישע בשיתו זרועו על הקשת ויאמר אלישע ירה ויור ויאמר חץ תשועה לה׳ וחץ תשועה בארם וגו׳ כן יציאת הדבר מפי אנשים טהורי לב ובפרט מפי הנביאים יועילו מאד לקיום הדבר • והשתתף השפעת ה׳ עם אמרות טהורות מטהר לב תחול או השפעת ה׳ לטוב • ובכן נבוא אל הדרוש • כי אם יגזור ה׳ דבר מה ויגלה אוזן האיש בחלום הלילה וכמ״ש בהקדמה הראשונה בכל זאת עוד לא מוכרח כי יצא לפועל החזון אשר חזה בחלום עד אשר יצא פשר החלום מפי הפותר כאמיתי אשר בו נקבלו חכמה ורוח אלהים וכמ״ש בהקדמה השנית • ובכח דבריו יחזק ויקיים הדבר וכמ״ש בהקדמה השלישית • וזה לא יקשה איך תהיה גזירת ה׳ תלויה בדברי פי איש אחרי שמצינו כי גם בנבואה יצא הדבר לפועל אחרי מעשי ודברי הנביא וכמו״ש בהקדמה הרביעית • רק הנבואה אשר היא מעלה גבוהה מאד תקום לפעמים גם בלעדי פעולות אנשים • והחלום אשר הוא במדרגה שפלה מהנבואה גזר ה׳ בחכמתו כי בלעדי הפתרון לא יחול כלל • וכמו שמצינו כמה פעמים בדברי רז״ל שהפתרון לבד • לפי תמונתו יגלים ויגמור את מראה החלום • ובזה סרו כל הספקות כי בוודאי מה שאמרו רז״ל כל החלומות הולכין אחר הפה הוא רק פה טהור ודובר דבר על אופניו וכמו״ש לעיל • וגם הרשב״א בתשובותיו כתב כעין זה וז״ל אמרה שאמידך בכוונת אביי ורבא בבא ח בר הדיא וכי גזירת האל תשתנה בעבור פתרון בר הדיא • תשובה זו שאלת פילוסופית שתולין הכל בטבע אך לפי הנראה מהכתובים והסכמת חכמי התורה אינו כן אלא יש דברים לא נתבארו לנו סבתם וכיא שאמרו ברית כרותה לשפתים וזו היא שמגיעה בקללה והמזן בברכות ואמרו אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך • ואם נמשך בזה אחר הטבע מה תזיק הקללה ומה תועיל הברכה יקללו המה וה׳ יברך • ואמרו אל יפתח אדם פיו לשטן והביאו ראיה מן הכתוב כסדום היינו וגו׳ שמעו דבר ה׳ קציני סדום • וגם חכמי הפילוסופים אינם יכולים ליתן טעם לסגולות הגלויות לעין כל בעשבים ובאבנים כאבן השואבת הברזל והברזל יבוטש על פני המים ולא ינוח עד שיסיר פניו אל השדן • הים מגיד טעם בזה בכל חכמיהם יאמר פתרון החלומות כאחד מהם : לחלוק כבוד למלכות • פי׳ שלא תאמר כי הוא החליף שמלותיו להתהדר לפני מלך ולהתגדל בעיני רואיו אך משום כבוד המלכות עשה כאלה :

אחת היא יונתי וגו׳ • המדרש בא לפרש את הכתוב הסמוך כזה כי פרעה בא לספר בשבח יוסף והדבק שאמר שילמדנו ברוך הוא מכל החיים כגון פרעה ליוסף ובלעם ליעקב שאפי׳ אויבינו מספרים תהלתינו • ולא תבין לפרש הסמוך כזה בדרך שאלה אולי ימצא איש אחר ואין ראוי למנותו למלך את יוסף אשר הם עבד עליו • או ששאל אם יש עוד אחר הטוב מיוסף ונשאל את פיו בענין הזה • דהא לא מצינו

משנת דרבי אליעזר

קץ קודם הסוף מגלה כתיב בקץ לכך לא פירש״י בזוס מקום על מקץ ע״כ דו״ל באמת כנ״ל • מש״כ כאן דע״כ אחר כיומר כו׳ ימים בגילה שבאתיו תום לפרעה א״כ ע״כ אף דכתיב מקץ כמ״ש פירושו כתרגומו מסוף : ביום ד״ם ר״י אומר י״ד היו הכינ על המ״כ תום שהיו המדרש מוכח כפי׳ כמ״ש שהיה רעב בימי יחזקאל מ׳ שנה להשלום מ״ב שנה של חלום פרעה :

ידי משה

כיון שראה שר המשקים וקאי על וחכם נאחור יבנחנה שלא הזכיר שר המשקים ליוסף בפני פרעה אלא לאחר שראה שילא נשמתו ונדקה מפרש ואזיל : ר״י אומר י״ד היו • עיין מ״ב שפי׳ י״ד שני הרעב היו אבל ל״נ דבשני שבע ורעב יחד קא מיירי דר״י סבר י״ד דהיינו ז׳ דרעב וז׳ דשבע כפשטי׳ דקרא יק״ל וכן דברי ר״נ ורבנן כולם קמיירי אשני שבע ורעב :

(א) אחת היא יונתי תמתי · א זה אברהם · שנאמר (יחזקאל לג) אחד היה אברהם ויירש את הארץ · אחת היא לאמה · זה יצחק · שהיה יחיד לאמו׳ ברה היא ליולדתה · (א) זה יעקב׳ שהיה ברור ליולדתה שהוא צדיק · ראוה בנות ויאשרוה׳ אלו השבטים׳ (בראשית מה) והקול נשמע בית פרעה · מלכות ופילגשים ויהללוה · זה יוסף · ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה · (ב) אם מהלכים אנו מסוף העולם ועד סופו אין אנו מוצאים כזה : ב ויאמר פרעה אל יוסף וגו׳ אתה תהיה (ב) על ביתי וגו׳· שלא יהא אדם נושקני חוץ ממך · ועל פיך ישק כל עמי׳ שלא יהא פרוקופי חוץ ממך · רק הכסא · ב אמר ר״ל שתי פרשיות הכתיב לנו משה בתורה ואנו למדים מפרשת פרעה הרשע · כתוב אחד אומר והיית רק למעלה · יכול כמוני אתמהא · ת״ל רק גדולתי למעלה מגדולתכם ואנו למדים אותה מפרעה הרשע אתה תהיה יכול כמוני · ת״ל רק גדולתי למעלה מגדולתך · והדין (ויקרא יט) דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו · יכול כמוני ת״ל כי קדוש אני ה׳ אלהיכם · קדושתי למעלה מקדושתכם · ואנו למדים אותה מפרעה הרשע ג אני פרעה יכול כמוני ת״ל אני פרעה גדולתי למעלה מגדולתך׳ ד ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי אמר מן אני של בשר ודם את למד אני של הקב״ה · מה אני של בשר ודם ע״י שאמר פרעה הרשע ליוסף אני פרעה היה לו כל הכבוד הזה · לכשיבא אני של הקב״ה (ישעיה מו) אני עשיתי ואני אשא עאכ״ו : ג ויאמר פרעה אל יוסף · ויסר פרעה וגו׳ · ה א״ר שמעון בן גמליאל יוסף משלו נתנו לו · פיו שלא נשק בעבירה · ועל פיך ישק כל עמי · גופו שלא נגע בעבירה · וילבש אותו בגדי שש · צוארו שלא הרכין לעבירה · וישם רביד הזהב על צוארו׳ ידיו שלא משמשו בעבירה׳ ויסר המלך את טבעתו מעל ידו ויתן אותה על יד יוסף · רגליו שלא פסעו בעבירה · ייתון וירכבו על קרוכין · וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו · מחשבה שלא חשבה בעבירה · (ג) תבא ותקרא חכמה׳ ו ויקראו לפניו אברך אב בחכמה ורך בשנים · (ג) אבל נבוכדנצר טפסר טפש בחכמה ושר בשנים : ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה ובלעדיך לא ירים איש (ד) את ידו · כלי ידים · ואת רגלו · כלי רגלים : ד ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח · א״ר יוחנן צפונות מופיע ונהות לו

מסורת המדרש א לקמן פרשה נ״ד · שה״ש רבה פרשה ו׳ פסוק ט׳ · ילקוט כאן רמז קמ״ח · ילקוט שה״ש רמז תתקנ״כ · ב ויק״ר סוף פרשה כ״ד · ילקוט כאן רמז קמ״ח · ג במד״ר פ׳ י״ד סי״ס · ד ילקוט ישעיה רמז שכ״א · ה ויק״ר פ׳ כ״ג · במד״ר פ׳ י״ד · תנחומא סדר בראשית סי׳ י״ב · תנחומא כאן סוף סי״ג · ילקוט כאן רמז קמ״ח · ו ספרי פ׳ דברים פיסקא א׳ · ילקוט דברים רמז תשנ״ב

חדושי הרד״ל

(א) זה יעקב · שהיה ברור ליולדתו שהיה צדיק פי׳ לרבקה אמו היה ברור שהוא צדיק ואחיו לא כן (אבל יצחק היה חושב גם אותו לצדיק וע״ל פס״ה עלי לבנם ולומר נאביך כו׳) וד״א כמ״ש ולקמן פנ״ד תזר בו המ״כ ופי׳ כן ע״ש : (ב) על ביתי ועל פיך ישק כל עמי שלא יהא אדם נושקני חוץ ממך · ד״א שלא יהא אדם נוטל פרוקופי כו׳ כצ״ל · וללשון ראשון ישק ל׳ נשיקה ממש שדרכם היה שהעם נושקין המלך (ע״ל פנ״ד) ואמר שכל העם ישקו ליוסף על פיו רק לי לבדי הפה אתה · וללשון שני דרש ישק לשון משק ביתי : (ג) תבא ותקרא חכמה׳ בתנחומא ברא׳ סי׳ י״ב וכן בזהר כאן הגי׳ נכון

חדושי הרש״ש

(א) אחת היא יונתי תמתי זה אברהם כו׳ · וכן הוא נתבל ליונה לעיל פל״ט · וכן לקמן בש״ר פכ״א דרשו ויהי אפרים כיונה פותה אלא שם כיונה כל מה כו׳ עושים · וכן אברהם שמע לו בעשר נסיונותיו · וא״ל הקב״ה והיה תמים : (ב) אם מהלכים אנו כו׳ · עמ״כ · מה שהקשה על הרא״ם מה״א דהשופט לק״מ · דהתמיה הלא שכם על לא יעשה משפט · וה״א דהנגלה הוא תמי׳ קיימת · וכן לפי הדרש ה״א דהשופט ג״כ לתמי׳ קיימת כמ״ש בעצמו לעיל פמ״ט : (ג) אבל נ״נ טפסר כו׳ · בקרא (ירמיה נ״א) כתיב פקדו עליה (ור״ל על בבל) טפסר · וא״כ לא שב תואר טפסר על נ״נ לפי פשוטו · ובני הר״מ מילא דברי ז״ל : ראיתי ביפ״ת שהקשה כן · ול״נ שהדרש ידייק מדוע כתוב שם בל״י טפסר · ויותר היה נכון שכתוב ל״ר „טפסרים״ (וכמ״ש בנחום ג׳ וטפסריך) וכמ״ש באותו פסוק „גוים ממלכות״ ל״ר · ויונתן תי׳ גם הטפסר ל״ר „עבדי קרבא״ · לכן יפרש שהכ׳ מן עליה מוסב על תיבת טפסר · ושיעורו פקדו עלי׳ הטפסר ור״ל כמו יפקוד ה׳ על צבא המרום (ישעיה כ״ד) וזולתו · פקידה בקיצור על סמורה לרעה · והטפסר לפ״ז כינוי על נ״נ · וע׳ מש״כ לעיל פ׳ פ׳ · הרבה דוגמאות שדרשו חז״ל בכמה האותיות מתיבה אחת לרעיהם · ובהגהה הנז׳ יש השמטה וכצ״ל · וע׳ בבמדבר רבה (פ״א) שדרשו על הפסוק (ישעיה ס׳ י״ב) בסמ׳ נגיבה על תיבת מהורב · ועי׳ בש״ר (פ׳ י״ד) מהו חשך אפילה אר״א דמ״א אותו חשך כפול ומכופל היה · כ״ל ג״כ דדרים שהכ׳ מן חשך מוסב גם על תיבת אפילה . (והא׳ יבלע) ויהיה כמ״ש חשך כפולה (או אפשר שהא׳ הוא תחת אות הכפל כמו בזאו ת׳ בזזו · וכמ״ש גם כן בכתו״י ישעיה מ״א כ״ה) ע״כ : (ד) את ידו כלי ידים עיין מ״כ · ואולי צריך נסיות כנירין כדאיתא בחזית פ״א ר״ש ע׳ אם מאבד כלע או כנירין ופירש שם סמ״כ מין תכשיט עיין שם : רבנן

רש״י

פרשה צ מאני של בשר ודם ממה שאמר פרעה אני פרעה ע״י שאמר אני פרעה ריבה ליוסף לכל אלו הברכות : קרונין · מרכבה : נבוכדנצר · קראו ירמיה טפסר טפש בחכמה שר בשנים : ובלעדיך לא ירים איש את ידו כלי ידים את רגלו בלידרים · הן אותן הנקראין בלע״ז אישטריבו״ש שרגלי בני אדם דורסות עליהם כשהם רוכבין כלומר שלא ירכב אדם על סוס כי אם על פיך וכן מתורגם וית רגליה למרכב על סוסיא : צפנת פענח צפונות מופיע ונוחות לו לומר : צפונה

מתנות כהונה

פרשה צ ברור ליולדתה · ברור ונבדל מעשו כאוכל הברור מן הפסולת שהוא צדיק ועשו רשע. וגירסא זו ג״כ לקמן ריש פרשה נ״ד · אבל במדרש חזית הגירסא יותר נכונה ועיין שם : שבטים · שכולם מתאימים ושלא אין בהם : בית פרעה וגו׳ גרסינן · וסיפיה דקרא באלו אחי יוסף דרך שבח ותפארת : אם מהלכים כו׳ · הנו״ן של הנמצא היא כנוי לרבים המדברים בעדם ולא נו״ן נפעל עבר לומר וכי כבר נמצא כזה מעולם כי מה יועיל לו אף אם כבר נמצא כמוהו וגם לא נו״ן בינוני כלומר הים פה אתנו נמצא כזה בעת הזאת שהרי כבר ביקש כל חרטומיו וחכמיו ולא נלא ומהר״א מזרחי כתב שאין ה״א התימה נופלת על הבינוני ולא הבינוני יפה שכבר מלינו השופט כל הארץ הנגלה נגליתי השומר אחי אנכי ואולי חשב כל אלו לתואר ונגלה מקור · ובמדרש חזית משמע דדייק מדכתיב אח״כ אחרי הודיע כו׳ אין נבון וחכם כמוך הרי שאף אם יבוקש לא ימלא : נושקיני חוץ ממך · כלומר על ידך ודרים ישק נשיקה ממש רמז להקבלת פני המלך : הכי גרסינן שלא יהא אדם נוטל פרוקופי : פרוקופי · פי׳ הערוך כבוד בלשון יון ופי׳ ישק יהא נישק : הכתיב לנו גרסינן : רק · לשון מיעוט וכן הוא בויקרא רבה פרשה כ״ד : משלו · מפרי מעשיו וגמול ידיו נתנו לו שכרו מן השמים : בעבירה · לאשת פוטיפרע : הרבין · הטה כד״א הטי את כדך ת״א הרכיני ועיין כל זה בבמדבר רבה פרשה י״ד ביתרון הכשר : קרוכין · פי׳ רש״י וערוך עגלה חשובה למלך : ייתון · יבואו : ותקרא · ששה נקרא חכמה : ושר בשנים · גדול וזקן בשנים : כלי ידים · בערוך גרס כלידרים וכן גרס רש״י במקום כלי רגלים ופי׳ בו כלי הרכיבה שרגלי הרוכב דורסות עליהם בשעה שרוכבין ובל״א שטעגרי״ף וכלי ידים אולי גם הוא כלי מלחמה או ענין מטכסיסי המלוכה : מ ט״ע · מאור ומגלה ודרש פענח בלשון נוטריקון מופיע : ונוח לאמרם · בילקוט גרס ללמדם :

יפה תואר

קרא התמונה על זה · וע״כ לשבחו הגיד להם הנמצא כזה וגו׳ : שלא יהא אדם נושקני כו׳ · גירסת הילקוט נכונה דגרס ישק כל עמי שלא יהא אדם נושקני חוץ ממך שלא יהא אדם נוטל פרוקופי חוץ ממך · ופי׳ כמ״ש לעיל פנ״ד שדרך הנושקים שררה מהמלכות לישוק יד המלך ואמר לו פרעה כי כל זה לא יהי׳ בלעדיך שלא יהא אדם נושקני חוץ ממך משום שלא יקח אדם שררה בלתי רצונך והכל דבר אחד הוא · ובשמ״ר פ״ה על פסוק וישק לו נראה כי פרוקופי הוא כבוד וכמ״ש הערוך ולא ידעתי חבר לזה : שתי פרשיות הכתיב לנו משה כו׳ · כוונת המאמר כי גם כתת ה׳ את ישראל למעלה על כל העמים אל יעוזו להסירם מדרך המוסר ולהעבירם מעל שבע מצות שלהם אבל ידעו כי ה׳ המפקד על כל הארץ הוא למעלה מהם והוא שלא פקד לכל יצוריו לשמור דרך המוסר וכמו שמצינו בפרעה אף כי הגדיל את יוסף על כל · מ״מ לא עזב את כל ממשלתו בידו אבל הוא יהיה המפקד גם על יוסף · וכן במה שאותם סתורה לישראל להיות קדושים אל יטשו את החומר כולה ולא יבנו בתים ולא יטעו כרמים אבל ידעו כי ה׳ אשר ברא את התבל לעבדה ולשמרה הוא עליהם וכמו שמצינו בפרעה שהרים את יוסף רק על ביתו ועליו עוד לעסוק בצרכי הבית וע״ע מ״ש בזה בויק״ר פכ״ד : אני עשיתי ואני אשא · הנה באמת מצינו כמה פסוקים בהקב״ה בלשון אני וכמו ראו כי אני אני הוא · אך תפן להביא לשון אני המדבר בגאולה כי נאמן הוא להקים את דברו : פיו שלא נשק בעבירה כו׳ · כי לא לחנם פרט הכתוב כל פרטי גדולת יוסף כי לבשו אותו בגדי שש ונתנו רביד הזהב ועוד הפרטים ולא אמר דרך כלל כי פרעה רוממהו למשנה ואנחנו יודעים כי המשנה למלך נוחל כבוד גדול · ולכן דרש כי הכתוב בא לפרט כי הוא נגמל כצדקתו בכל פרט ופרט כי אפשר גם הנשמר מזנות מ״מ ילכד בנגיעה בנשיקה וכדומה ממיני פריצות ויוסף שלט ביצרו ומשל בכל אבריו שלא ינהגו בפריצות לכן מספר הכתוב כי כל אבר ואבר אשר משל בו זכה לגדולה לגמול על צדקתו · ויתכן עוד כי המדרש בא ללמדנו אשר שכר שמצוה איננו רק על המצוה בכלל · אבל יגמל על כל פרט ופרט מהמעשה ולמשל הנותן צדקה לעני יגמל על שפתיו לב נדבה וכן יגמל על פרטי המעשה אם עשאה בזריזות ובשמחה ובטוב שמחשבה וכדאמרינן בב״ב ולכן האדם הזהיר במצוה יהיה נזהר לעשות אותה בשלימות במדות ובכוונת הלב ויהא מהיר לעשותה כי יגמל על כל פרט ופרט · וכן השומר מעבירה אשר שכרו הוא כאלו עשה מצוה יגמל על כל פרט ופרט מבריחתו · אם היה זהיר בבריחתו ונמהר לפלט ממנה · וכן אם ישמר כי גידול מהעבירה ועוד פרטים כאלה שכרו אתו מלבד אשר יגמל על הכלל יגמל עוד על כל פרט ופרט וזה שמביא מיוסף כי נגמל על כל פרט ופרט במה שנבדל מהחטא : רגליו שלא פסעו בעבירה · כי מתחלה בקשה ממנו לבוא עמה חדר בחדר והוא לא הלך אחריה : מחשבה שלא חשבה כו׳ · והא דלא אמר לב שלא חשב וכמו שמזכיר לפני זה פיו צוארו ידו ורגלו · י״ל משום דלא פסיקא ליה אם המחשבה הוא בלב או במוח · וכאשר יחקרו בזה החוקרים · ובתנחומא הגירסא המחשבה שלא חשב בעבירה נקרא נבון וחכם · הלב שלא הרהר בעבירה קראו לפניו אברך וצפנת פענח · נראה שסובר שהמחשבה הוא במוח ונבדל הוא מהלב וי״ל עוד כי מחשבה פי׳ שלא בקש למצוא היתר לעשות החטא הזה ולא אמר אנוס אני ובהרהור כזה ודאי לא ליהנות מזה בלבו בהרהור עון : ותקרא חכמה · כי אין אדם עושה עבירה אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות · ולכן החכמה הוא הפך החטא וכ״ש זנות דנואף אשה חסר לב : ורך בשנים · פי׳ אע״פ שהוא רך בשנים מ״מ זכה להיות אב בחכמה כזקן כי באמת חכמת הזקנים טובה מחכמת הנערים · ונחות לו לאומרם · פי׳ כי טוב עין הוא ללמד לאחרים ג״כ ולא כבר אין שלומד

פירוש מהרז״ו

אלו השבטים · פירש הבנות הם בית פרעה ראו השבטים ומלכות ופילגשים ראו את יוסף ויהללו אותם : מסוף העולם · ופרעה היה מושל בכל העולם כמש״ל פרשה פ״ט סימן ו׳ בשם המכילתא היה יכול לידע שאין בעולם כמותו · ותיבת נמצא לשון רבים בעתיד ואין מציאה כי אם אחר החיפוש : ב שלא יהא אדם נושקני · מלשון נשיקה כמו שכתבתי לעיל ריש ס״ג שכל עמי על פיך ואתה על פי · וידמה שיוסף מביא כל העם לפני פרעה · ופי׳ עוד מל׳ קבלת שבורה ומזון ומתנה כמ״ש וכן משק ביתי · גם יתכן פי׳ שלא יהא אדם נושקני מלשון הזנה וכלכלה כמ״ש וכן משק ביתי וכמ״ש וכלכלו הנגבים וזהו ישק : ב׳ פרשיות · ויק״ר פכ״ה ס״ע כל הענין ועיין מ״ש בזה בספרי מדרש תנאים מדה ז׳ · ופי׳ שמ״ש רק למעלה רק הוא תמיד למעט ובא למעט בענין העליה שאם התבוב תמיד בגדולתי ובשפלתך ותהיה ממועט מן המעלה אז תהיה למעלה · והיינו יכולים ללמוד זה קל וחומר מפרשת פרעה אלא מלתא דאתי בק״ו טרח וכתב לן קרא והיית רק למעלה : כי קדוש אני ה׳ · שנאמר שאתם דבקים בה׳ שהוא קדוש צריכים גם אתם להיות קדושים ותיבת אני מיותר ללמדנו שיתבונן ההפרש שבין קדושת הב״ה ובין קדושת איש שרק אני ה׳ קדוש באמת ואם לא יתבונן ההפרש יתגאה בקדושתו ויכשל וכן בדרשה של רק למעלה : מאני של ב״ו · דורש קל וחומר ע״פ גז״ש : ג א״ר שב״ג יוסף · ויק״ר פכ״ג סימן ה׳ במ״ר פר׳ י״ד ס״ו והתנחומא כאן סס״ג בקיצור ובתנחומא בראשית סימן י״ב באריכות : אברך · תיבה זרה בתנ״ך ע״כ דורשה נוטריקון אב רך · וע״פ מדה כ״ף ולמוד מענינו אב בחכמה שלא היו לו בנים עדיין וכמ״ש וישימני לאב לפרעה · וכמ״ש פרעה אין נבון וחכם כמוך · ורך בשנים שהיה אז בן שלשים וכן ארבעים לבינה : טפסר · בירמיה נ״א כ״ז פקדו עליה טפסר · ולע״ג שזה כתוב במפלת בבל בימי בלשאצר שנ״נ כבר מת שיפקדו על בבל טפסר של מדי ופרס [וכן הקשה היפ״ת ונשאר בצ״ע] ואחר העיון נ״ל ברור שכוון לפסוק של נחום שניבא על נינוה ואשור וכתוב שם וטפסריך כגוב גובי היינו של מלך אשור · ונ״נ היה אחד מן השרים שנשתייר מן המחנה שהכה המלאך בימי חזקיה מלך יהודה כמ״ש שחירה כ״ם דאיכה וש״נ והאריך שנים מאד מימי חזקיה עד אחר חורבן ביהמ״ק קנ״א שנה לבד מה שהיה תחלה ואחר החורבן · ומ״ש פקדו עליה טפסר בהכרח פירש פקדו על מי שהיה עליה טפסר היינו בבל שעליה מלך נ״נ שנשאר משרי סנחריב ונקראו טפסריך ועל שקראו טפסר ולא שם אחר וגם תיבת טפסר אינו עוד בתנ״ך דורשו נוטריקון טפש שר כמו שר בים לו חיל גבה לב כך היה הרבה שנים ותחלה היה הכם כמפורש ברים דניאל ב״פ וכשר שרץ להחזיר הכהנים ובזקנותו נעשה טפש שאמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון : לא ירים איש את ידו · שלא יתכן כפשוטו ואא״ע לידו ורגלו א״ע לכלי ידים וכלי רגלים וכמ״ש בת״א ידוהי למיחד זין ורגלוהי למרכב על סוסיא : ד צפנת פענח · על שלא נמצא תיבת פענח ולא שם צפנת בכל התנ״ך צ״ל דורש ע״פ המלות השייכים לענין · ודורש

ידי משה

והיית רק למעלה יכול כמוני · פי׳ ע״ד שאחז״ל יכול יהיה כיבוד אב ואם דוחה שבת וכו׳ כמו כן הכא שה״א שאב תאמר להם שלא יקיימו ז׳ מצות יכול ישמעו לך לנ״א אני למעלה ממך הגם שעשיתי אותך למעלה על כל׳ מ״מ אתה והם חייבים בכבודי א״נ י״ל לפי שמלת רק בכל מקום מיעוט הוא ופן תאמר שממעט בכבודם יותר מדאי והמיעוט הוא בכבודם מן איזו דבר לנ״א שאינו ממעט ממלה רק אנא שהוא מהקב״ה לנ״א שאלו לא היה נאמר רק והייתי לומר כמוני וכו׳ ודו״ק : משלו ניתנה לו · פי׳ שהנשיקה נמי אינם לשון של נשיקות כבוד של יוסף שכיון בשעה אותו מתנה פשיטא שהיה לו כל הכבוד הזה נ״א דייק בכתוב לומר שנגמל ת״ס כנגד זה : צפונות מופיע ונוח לאמרם · נ״ל לצונות מופיע בגלה מפתורין ההלום ונהות לאמרם שהי׳ נוח ליוסף האומר אותו כי ע״י כך נתגדל יוסף א״כ י״ל שר׳ חזקי׳ דרש דברי ר׳ יוחנן ואומר מניין ... אמר

משנת דרבי אליעזר

אם מהלכים אנו מסוף העולם ועד סופו אין אנו מוצאים כזה · דיוקו מדכתיב הנמצא דשייך בדבר שמבקשים למצוא כדכתיב בקשתיו ולא מצאתיו בל״ז היה אלא פי׳ אם נלך ונבקשנו אין אנו מוצאין כזה · לפנ.ה

לאמרם · [א] רבי חזקיה אמר צפונות מופיע בדעת · מניח רוחן של בריות בהן · ורבנן אמרי צד"י צופה · פ"א פודה · נו"ן נביא · תי"ו תומך · פ"א פותר · עיי"ן ערום · נו"ן נבון · חי"ת חוזה · א"ר אחא (ד) צפונה אחת שיש כאן באת לגלות עליה שאת בנה · [ב] בכולן כתיב (בראשית לג) ותגשן השפחות ותגש גם לאה וגו' · וביוסף כתיב ואחר נגש יוסף ורחל · אמר יוסף הרשע הזה עינו רמה וכו' · אמר הקב"ה אתה הצנעת לאמך מן העין והגבהת עצמך אני פורע לך ומגביהך · ויוסף בן שלשים שנה : ה ותעש הארץ בשבע שני השבע (ה) לקמצים · [ג] ר' יוחנן אמר מן קוצץ (קומץ) לריחיא דקמצתא ובלא קמצתא · (ס) רבנן אמרי דקמצתא ודלא קמצתא · [ד] ויקבוץ את כל אוכל וגו' · אוכל שדה העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה · נתן מה שבתחום טבריה בטבריה ומה שבתחום ציפורי בצפורי מפני (ו) שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה · רבי נחמיה אמר [ה] נתן בהם (ז) עפר וקטמיות דברים שהן מעמידין פירות · ורבנן אמרי אם מתכנסין הם כל בני טבריה לאכול מה שבתחום טבריה וכל בני ציפורי לאכול מה שבתחום ציפורי אין בה קומץ קומץ · הדא אמרה שהברכה נתונה באוצרות · ויצבור יוסף בר כחול הים הרבה מאד וגו' : ו ותכלינה וגו' · יצאו מכוללות · ותחילנה וגו' · נכנסו חולניות עד שהם יושבים על השלחן בקשו אפילו פת קיבר ולא מצאו אמרו לא כך אמר יוסף והיה האוכל לפקדון וגו' · ויהי רעב (ו) בכל הארצות · בשלש ארצות (ח) בפנקיא ובערביא ובפלסטיני · [ו] ותרעב כל ארץ מצרים וגו' אשר יאמר לכם תעשו · ר' אבא בר כהנא אמר כפאן למול · ר' שמואל בר נחמן אמר חייתנו אין כתיב כאן אלא החייתנו נתת לנו חיים בעוה"ז וחיים בעוה"ב · והרעב היה וגו' · את כל אשר בהם את המאושרין שבהם :

פרשה צא

א וירא יעקב כי יש שבר במצרים · (תהלים קמו) אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על ה' אלהיו · [ז] וירא יעקב כי יש שבר במצרים · (איוב יב) הן יהרום ולא

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קמ"ח · ב לקמן פרשה נ"ח · לעיל פרשה ע"ח · פסיקתא רבתי פסקא י"ב · ילקוט סדר וישלח רמז קל"ג · ג ילקוט כאן רמז קמ"ח כל הענין : ד פרקי דרבי אליעזר פרק ל"ט · ח עיין שבת דף ל"ח · ו תנחומא כאן סי"ו · ז בילקוט תהלים מזמור קמ"ו הגירסא ולמה יעקב דכתיב וירא יעקב כי יש שבר במצרים :

חדושי הרש"ש

(ה) רבנן אמרי דקמצתא ודלא קמצתא עכ"ל · ול"נ לפרש (ע"ד פירושי) דקמצתא ר"ל מקום הראוי לקמצא (פי' בור) ודלא קמצתא ר"ל אפי' מקום שאינו מוכשר כלל להעשות בו קמצא · עכ"ז עשאום לבורות · דמפני רבוי התבואה לא הכילוה מקומות היפות לבדהן וזהו ותעש הארץ (פי' כל הארץ ראוי ושאינו ראוי) לקמצים : (ו) בכל הארצות בשלש הארצות כו' · עמש"כ לעיל פע"ס בס"ד :

סאומר

חדושי הרד"ל

נכון ותכס וסל"ב שלא סרסר בעבירה יקלאו לפניו אברך : (ד) צפונה אחת שיש כאן באת לגלות עליה כו' ושאנה · ויצא על ארץ מצרים · בכולן כתיב ותגשן כו' · כנ"ל · ופי' צפונה אחת על אסנת בהגדה אשת פוטיפרע ולא ידעו מי היא עד שבא יוסף והכירה וגלה עליה כמ"ש הש"ך בשם מדרש (וע' פר"א פל"ח ומש"ש בס"ד) ודרש סמיכת קריאת שם צפנת פענח לויתן לו וגו' לאשה · והדר דרש ויצא על ארץ מצרים שנשאו ראשו עליה למעלה שזכה לכך בשביל שנשא ראשו לכסות על רחל : (ה) לקמצים ויקבוץ את כל אכל ר"א מן קמצא לקרוויא רבנן אמרין לקמצתא ודלא קמצתא ויקבוץ את כל אכל כו' כנ"ל · ופי' משום דכתיב לקמצים דהיינו בורות שבשדות והדר כתיב ויקבוץ וגו' ויתן אוכל בערים וגו' נתן בתוכה · דהיינו שהכניסו באוצרות שבבתים (וכן כתיב אכל בערים ושמרו) ומפרש ר"י שתחלה אספום בבורות שבשדות ושוב הביאום אח"כ מן הבורות לאוצרות שבערים (תרגום בערים בקרוויא) ורבנן אמרין בבתי המקומות הכניסן ואותן שנתנו בקמצים נשארו שם · ואותן שלא יכלו עוד לאסוף בקמצים (שהן בורות שבשדות עשויות למדות תבואות השדות כפי שדרכם לעשות ועתה בשני השבע עשו יותר עד שקבלו המותר) ודלא קמצתא שלא נכנסו לקמצים ויקבוץ את כל אכל וגו' ונתנום בערים : (ו) שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה · לשון מעמדת משמע כפי' המ"כ בקה"ר פ"א פ"ס מעמדת פירותיה שפי' כדהכא שלא ירקבו : (ז) עפר וקטמיות · אפשר צ"ל וחומטיות · וכלשון קב חומטין שבשבת (דל"א א') ודרש אשר סביבותיה מהעפר אשר סביב מקום גידול הפירות נתן בתוכם : (ח) בפנקיא · הוא צור וסביבותיה · בפלסטיני הוא א"י וסביבותיה שנקראת כן ע"ש ים פלשתים :

מתנות כהונה

צפונה אחת כו' · אסנת היתה בת דינה ונקראת אסנת על שהלבישה יעקב בסנה כמו שכתב רבינו בחיי בשם המדרש ותלה שם בצוארה וכתב עליו בת יעקב ויוסף הכירה ולקחה לו לאשה ובזה גילה עליה שהיא מבני טובים ולא ממזרת כמנהג האסופים : שאת בנה · של רחל שנקראת ג"כ צפונה שהלבישה יוסף כדאיתא לעיל פרשה ע"ח כך הבנתי מפירוש רש"י ז"ל ואולי שגירסתו היתה בנה של רחל וכן כתב הא"ב"א ועי"ל צפונה אחת יש כאן כלומר היא נמצאת והיא רחל שהיתה צפונה ונסתרת אחוריך או ר"ל שהיתה צפונה פה בחוץ לארץ כפי משמעות לשון רש"י בפרשת ויחי ובאת אתה להיות נגלה עליה והיא תהיה נסתרת אחוריך מפני עשו או ר"ל לגלות באת בשביל כך לירד גילוי ועילוי. ותלוי ראש וכמו שדרשו לעיל בפרשה ע"ח עלי עין שנתעלה בשביל אותה עין וכן נראה עיקר וכדמפרש ואזיל שאתה בנה של אותה צפונה שהיא רחל : עינו רמה כו' · עיין לעיל פרשה ע"ח : הכי גרסינן בילקוט ומן קמצא לריחייא ופירשו הרמב"ן והערוך קמצא בור באחת הפתחים ת"י בחד קמצא שנתמלאו כל הבורות ומן הבור היו מוליכין אל הרחיים ורבנן סברי שאף חוץ לבורות היה כי לא הצפינו כולו בבורות כי רב הוא ורש"י פי' ז"ל דקמצתא ודלא קמצתא מה שקמצה ואחזה מן הזרע ויותר ממה שאחזה הכי גרסינן בילקוט ובא"ב"א. מן קמצא לריחייה רבנן אמרי דקמצתא ודלא קמצתא : הכי גרסינן טבריה בטבריא ומה כו' : מעמדת · מקיימת : וקטמיות · אפר ת"א קטמא ורש"י פי' שהוא עפר לאה אדומה ומעמדת הפירות : אין בה קומץ קומץ · אין בו להגיע לכל אחד ואחד כדי קומץ כך מצאתי והטעם שטבריה יושבת בעמק וכולו בנעי מים לא יוכל לצמוח וכן ציפורי יושבת בהר מקום מנוגב ויבש בלי מים : הכי גרסינן ותכלינה וגו' · יצאו מכוללות כלומר מעוטרות וכלולים מכל טוב ורוב דגן עד גמר כל השבע שנים בלי חסרון כלל : נכנסו חולניות · כלומר מיד בכניסה בא הרעב בפתאום ולא מעט מעט כמנהג שאר שנה הרעב : לא כך אמר יוסף כו' · ולפיכך לא רצו למכור ממנו : בשלש ארצות כו' · פירש הרמב"ן ז"ל אלו הארצות הם סביב ארץ מצרים כי אם היה רעב כזה בכל העולם היאך היו עושים הארצות הרחוקות מארץ מצרים הלא ימותו ברעב : כפאן למול · דאם לא כן מה יאמר להם לעשות וכפירוש רש"י בחומש ועיין בפרשה נ"ח והמילה כתיב בה אמירה כמו שנאמר שם אנכי על אמרתך ורבי שמואל בר נחמן נפקא ליה מדלא כתיב חייתנו כו' וכדמפרש ואזיל כו' שחייתנו פירושו נתת לנו חיים ההייתנו ה"א הסימן מורה עוד על מעשה עובר רומז לשני מיני חיים חיי העולם הזה וחיי עולם הבא · וזה במה שנימולו ע"י גזירתו וכתב מהרא"ם המילה נקראת חיים כד"א בדמיך חיי : המאושרים · האוצרות הטובים והחזקים שבהם פתח גם כן כי כבד הרעב ולשון אשר קדרים ומצאתי בפירוש רש"י המאושרים מבר מיד אל העשירים כי תבואתם נרקבת מיד ולשון אשר קדרים כמו אשר נשיא יחטא עד כאן לשונו :

פר"ה צא שברו וגו' · דרש שבר כמו שבר בשיבולת וכדבסמוך פרשה זו :

רש"י

צפונה אחת יש כאן שהיתה כבושה באת לגלות עליה שאת בנה של רחל : גבה קומתו וכיסהם אותה כיכתה קומתו : בפרות רבית יוסף על פתרון הפרות עלי לפרוע לך על אותה העין שלא שלט בה עינו של עשו : מ' קרנא לרהייא דקמצתא ודלא קמצתא · מה שקמצה שאחזה מן הזרע ויותר ממה שאחזה : מה שבתחום טבריה בטבריא : עפר ואפר כמו קיטמא עפר אדומה שם בתוכה כדי שלא תרקב והיא ארץ מליחה : אין בהם מקומץ קומץ · אין מגיע קומץ לאחד ויוסף נתן לכל העולם אוכל מתחום מצרים לומר שהברכה נתונה באוצרות : ותכלינה יצאו מכוללות · שהיו בריאים ושמנים : ותחילנה · נכנסו חלשות : אשר יאמר לכם תעשו כפאן למול : חייתנו אין כתיב כאן אלא החייתנו בזה ובזה במה שנימולו : המאושרין שבהם · אשר זרים וכן הוא אומר אשר נשיא יחטא :

מבהרם

פירוש מהרז"ו

ר"י פענח לב' תיבות מופיע נח נוח לו לאומרו ע"פ מדת ממעל וד"ק וכמ"ש פפ"מ סס"ה על יוסף ודעת לנבון נקל · ור' חזקיה דורש הנוטריקון לאותיות פ' מופיע ע' בדעת נ' מניח ח' רוחות כולם באותיות האמצעיות ומ"ש של בריות הוא מד"ק והכוונה של צ"א ותיבת צפנת שניהם דורשים ע"פ מדת ממעל שנמצא דוגמתו צפנת לירחיך וכדומה · ורבנן דורשים גם תיבת צפנת כמו פענח שהוא שם אחד כולו לנוטריקון · צופה פודה כי שאר נביאים שמתנבאים טובות אינם בעצמם השלוחים להיטיב אך יוסף צופה ופודה שהציל מרעב נקרא פדיה כמ"ש ברעב פדך ממות · והוא בעצמו נביא תומך במשען לחם ופענח נוטריקון על ענין שלום שלענין הפתרון צריך ידיעה רחבה בכל עניני עולם ורוב לשונות וכמ"ש באיכה רבה פסוק רבתי בגוים ולעיל פס"ח סימן י"ב וזהו פותר ערום היה עוד נבון ותוזה ברוה"ק : צפונה א"ת · היא רחל · שבכל נשי יעקב תחלה האם ואח"כ הבנים וברחל תחלה הבן ואח"כ האם · וחכמתו והצלחתו ומדותיו מעידים שהוא בנה · ועיין לעיל פע"ה ס"י · ולא שפרעה ידע כן אלא חז"ל דורשים כן מן התורה : ה מן קמצא לריהיא ורבנן אמרי דקמצתא ודלא קמצתא · כן הגירסא בילקוט כאן · ופירושו שכתוב אחריו ויקבוץ את כל אוכל וגו' ויתן אוכל בערים והוכל פי' הראוי לאכילה ודורש שאחר שנתן התבואה בבורות ובאוצרות נתן אותם לריחים וטחנם ועשאם קמח · ורבנן דרשי לקמצים לא קמצים שלא החזיקם הקמצים ועשה הקמה גם שלא מן הקמצים : טבריא בטבריא וכו' · וכן לקמן טבריא וציפורי · משמע שגם בטבריא וציפורי היה שבע גדול שהם ערי ארץ כנען ויוסף אמר בפירוש שבע גדול בכל ארץ מצרים · וצ"ל שהמדרש על שהוא אגדת א"י ובעיר טבריא וציפורי היו שם מקום הגאונים והאמוראים והישיבות תופס ערים אלו לדוגמא · וע"ל פע"ד סי"ג ועיקר על כל ערי מצרים : עפר וקטומיות · שהיל"ל אוכל סביבות העיר נתן בתוכה ותיבת שדה מיותר ע"כ דורש מצדה העיר בתוך התבואה : אין בה קומץ · בשיטת רבנן דלעיל לקמצים לא קמצים וכאן לא קומץ · וטבריא וציפורי לדוגמא כנ"ל : ו ותבלינה יצאו מכ ללות וכו' · שפסוק זה מיותר שהיל"ל ויבואו שני הרעב ע"כ דורש שבא ללמדינו ע"פ מדת ממעל איך יצאו שני השבע ובאו שני הרעב שפתאום בכלות השבע שהיו עדיין בשמחה בא הרעב ונעשו חולים · ומ"ש אשר אמר יוסף שהם סברו שגם מה שהכינו הם יהיה לפקדון אך כוונת יוסף רק על שתחת ידו ולא שלהם וכמש"ל פל"ה ס"ה : בשלש ארצות · דורש מ"ש בכל הארצות שהיל"ל בכל הארץ ע"כ דורש ארצות שנים ובכל מרבה עוד אחד הרי ג' והכוונה על ארצות שבסביבות מצרים · וצ"ע למה לא חשב ארץ כנען כמ"ש כי כבד הרעב בארץ כנען · ויתכן שארץ כנען בכלל פליסטינא שגם היום נקראת כן בלשון העמים גם יתכן שעל שכנען מפורש אין צריך ריבוי · ומ"ש פנקיא בילקוט הגירסא קפוטקיא וצ"ב תרגום כפתורים קפוטקאי : החייתנו אב"ב · שיש כאן שם י"ה בתיבת החייתנו לרמוז על חיי עוה"ז והבא כי ביה ה' צור עולמים כמש"ל פ' י"ב ס"י · בהדיא · ותיבת החייתנו כתוב בסוף ויגש ועי' רש"י שם שהפרשה דשם הוא הפרשה דכאן ע"פ מדה ל"ב :

פרשה צא סימן א כי יש שבר · שהיל"ל בר או תבואה ע"כ דורש שבר כמ"ש שברו על ה' וכדלקמן ס"ו ומ"ש וירא פי' ברוה"ק וכמ"ש בתנחומא כאן ס"ה שברו על ה' זה יוסף שברו של עולם שהיה במצרים והראה הקב"ה ליעקב שסברו במצרים שנאמר וירא וגו' : הן יהרום ולא יבנה · וס"ד יסגור על איש

יפה תואר

רק לעצמו ואינו מלמד לאחרים או פי' כי יש בו לשון למודים ונוח לו ללמד לאחרים ולהבינם בלי כבדות כלל ויש למצוא טעם במה חולקים ר"י ר"ח ורבנן · ר"י סובר כי בחכמת העיונית יתהלל גבר יותר ולכן אמר ונוח לו לאמרם פי' דבר הנוסג לו לבדו ואין לאחרים תועלת בזה · ור"ח סובר כי חכמת המדינית אשר יש בזה תועלת לבני אדם יתהלל גבר ולכן אמר מניח רוח של בריות כהן כי הוא ידע לנהל את הבריות בדרך ישרם · ורבנן סברי כי שתיהן כאחת טובות ולכן אמרו צופה על חכמה העיונית והיא נקראת ג"כ פודה כי נפשו נפדה בזה ממאסר הסכלות ועל המדינית אמרו תומך פותר · כי הוא יודע לסמוך את בני אדם בהליכתם בארץ ופותר את משפטם והספקות אשר ביניהם : מן קוצץ לריחיא' וי"ג מן קומץ ופי' שהקוצר מלא כפו מסקליר קמצים קמצים ומיד היתה התבואה מתוקנת לטחינה ברחיים · וכ"ש שכוונה גם לגירסא מן קוצץ פי' מיד אחר שקצר : כפאן למול · קרוב לפרש כי זה דרך מלים שכפאן להסיר מעליהם התאוה אשר המצרים גדלי בשר ירונו אחרים :

וירא יעקב כי יש שבר במצרים · משום דק"ל שאם במצרים היה יעקב שראה שם שבר וכדמקשי לקמן בסי' ו' · לכן מפרש וירא יעקב ברוה"ק שהראהו לו הקב"ה כי יש שבר במצרים · ומייתי את הכתוב דכתיב אשרי שאל יעקב ולא אמר אשר שאל אברהם או שאל יצחק בעזרו · משום דמדבר משבר שאמר שברו על ה' אלהיו · וליעקב הראה הקב"ה המקום שיש שבר · וכ"ה בתנחומא : הן יהרוס ולא

משנת דרבי אליעזר

צפונה אחת. י"ל דבא לפרש פי' צפנת פענח שמגלה צפונות וסמיכות ויתן לו את אסנת דא"ל שייכום לכאן וגם למה תוך ואמר ויצא יוסף על א"ץ מצרים שכבר כתיב ונתון אותו על א"מ לכ"פ צפונה א' פי' שעתה נתקיים חלום של יוסף רק דבר אחד היה. צפון וטמון שקשה והלא אמי כבר מתה ולא ידע יעקב שהדברים מגיעים לבלהה שגדלתו וזהו לגלות שאת בנה פי' בנה של בלהה ולכ"כ ויתן לו את אסנת בת פוטיפרע וכי בתו היתה והלא היא בת דינה שילדה לשכם אלא לפי שגידלה קרוי בתו וכדאיתא בתו' ס"ה כאן נרמז על בלהה לפי שגדלתו ובזכותו שהגביה עצמו לסגיע את אמו בת מיתה לכך זכה לכל זה שויצא יוסף שליט ונעשה גבוה : ותעש הארץ וגו' רבי יוחנן אמר מן קמצא לריחיא ורבנן אמרי דקמצתא ודלא קמצתא וכו' · י"ל דס"פ דת"ק סובר פי' ותעש הארץ תבואה הרבה שמקומץ מלא קומצו אשר שנזרעו עשתה כ"כ הרבה יצאה לרחים למתנן ולרבנן קשה לפ"ז מהו ותעש הארץ לקמצים אלא דקמצתא וכו' אף שלא זרעו קומץ היה כ"כ טובע שגדלה תבואה וגפנים הארץ בריא חדשם ופירות המפרשים קשה לסכין כפרש פי' כהב"ת אין מקומו כאן : כפאן לכולו · עיין במ"כ בפ' נ"א מבואר דנלמד מיתורא דלכם וכ"כ שם הוא בעצמן :

ידי משה

אמר דברים המתיישבים על הלב ויונעם על שומעיהן כדלעיל שהיו פותרין אותו אלא שלא נכנסו דבריהם באזניו אבל דברי יוסף היה בהם טעם ונחת רוח וק"ל : צפונה אחת · פי' בחלום שהיתה צפונה ונגלית לי מכח זה אני יודע שגם אתה נולד מן הסוס והיא רחל וניבא ואינו יודע מה ניבא וק"ל :

משהרם

יבנה · משהרס הקדוש ברוך הוא עצתן של שבטים עוד לא נבנה · (שם) (א) יסגור על איש ולא יפתח · אלו עשרת השבטים שהיו נכנסין ויוצאין למצרים ולא היו יודעים שיוסף קיים (ב) וליעקב נתגלה שיוסף קיים · שנאמר וירא יעקב כי יש (ג) שבר במצרים · כי יש שבר זה הרעב · כי יש סבר זה השבע · כי יש שבר ויוסף הורד מצרימה · כי יש סבר ויוסף הוא השליט · כי יש שבר ועבדום וענו · כי יש סבר (בראשית טו) ואחרי כן יצאו ברכוש גדול · (איוב ט) (א) האומר לחרס ולא יזרח · א זה יעקב · ובעד כוכבים יחתום · אלו עשרת השבטים שהיו נכנסים ויוצאים למצרים ולא היו יודעים שיוסף קיים וליעקב נתגלה שיוסף קיים: ב ויאמר יעקב לבניו למה תתראו · ב אמר להם אל תוציאו בידכם פרוסה · (נ"א פרוטות) · ואל תכנסו כלכם בפתח אחת מפני העין · ויאמר הנה שמעתי וגו' ·

רדו ושברו לנו משם · א"ר אבא בר כהנא ג בישרם שהן עתידין לעשות שם ר"י שנה מנין רד"ו · וירדו אחי יוסף עשרה · א"ר בנימין ממשמע שנאמר אחי יוסף · איני יודע שהם עשרה אתמהא · (ד) אלא תשעה חלוקים לאחוה · ואחד לשבר בר · ואת בנימין אחי יוסף וגו': ג ויבאו בני ישראל לשבר וגו' · ומנין לעדה שהיא עשרה · ר' אבא בר כהנא ור' יוסי בשם רבי יוחנן (ג) ד נאמר כאן עדה · ונאמר להלן עד מתי לעדה הרעה · מה עדה שנאמר להלן עשרה אף עדה שנאמר כאן עשרה · א"ר סימון נאמר כאן תוך · ונאמר להלן תוך · מה תוך שנאמר להלן עשרה · אף תוך שנאמר הכא עשרה · א"ר יוסי בר אבון (ג) אם בתוך אפילו עד כמה · אלא נאמר כאן בני ישראל ונאמר להלן בני ישראל · מה בני ישראל שנאמר להלן עשרה אף בני ישראל שנאמר כאן עשרה ·

מסורת המדרש א ילקוט איוב רמז תתק"ד · ב ילקוט כאן רמז קמ"א כל הענין · ג במדבר רבה פרשה י"ג · ד ברכות דף כ"א ; מגילה דף כ"ג · סנהדרין דף ע"ד · ירושלמי ברכות פרק ז' הלכה ג' · ירושלמי מגילה פרק ד' הלכה ד' · ירושלמי סנהדרין סוף פרק א' ·

חדושי הרד"ל

(א) יסגור כו' השבטים שהיו נכנסים כו' · שסגר הקב"ה דלתי שכלם ולא יפתח לכנס להבין דבר מתוך דבריהם שזהו יוסף: (ב) וליעקב נתגלה · לא גילוי ממש אלא כמש"ל רואה ואינו רואה: (ג) שבר במצרים האומר לחרס כו' שיוסף קיים כו' כי יש שבר זה הרעב כו' וברכוש גדול ויאמר יעקב · כצ"ל: (ד) אלא ט' חלוקים לאחוה ואחד לשביר בר · כצ"ל · ודרש אחי יוסף עשרה לשבור בר חלק עשירי לשבור בר · והמותר ט' חלוקים בשביל אחוה של יוסף · וגי' חלוקים הוא גי' רש"י לשון חלוקי

חדושי הרש"ש

(א) האומר לחרס ולא יזרח זה יעקב · עמ"כ בשם רש"י וכ"ע ולא יחתוא כו' · ונ"ל דלפירושו שיעור הכתוב כך הוא · האומר לחרס (שאמר ליעקב שעוד יוסף חי) והוא יזרח (אבל לא זרחה עליו האמירה בבירור גמור) וכמו שפירש"י בתומה בפסוק זה ע"ש: (ב) נאמר כאן עדה כו' · מה בפי' המ"כ דהכוונה על ויבואו כל העדה כו' תמוה דלאיזה ענין נלמד ממילא עלה דפי' עשרה · ופשוט דיכוון פה לעדה דהכדלו את ד העדה כדאיתא במגילה (כ"ג ב') או לעדה דדבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו כפי' הק"ע בירושלמי פ' הקורא עומד ה"ד · ויתכן ג"כ לומר דיכוונו

לוכחתו אותו כל קהל עדת ישראל וכדאי"ל בפסחים (ס"ד ב') אין שפכה נשחט כו' של בבים שלבים כנ"א ג"ע קהל ועדה וישראל · ודע דהך ילפותא דעדה היא עשרה מן עד מתי לעדה כו' ככר נזכרת במשנה ספ"ק דסנהדרין · ונ"ל דלכן לא הביאו בגמרא דברכות שם וסנהדרין (ע"ד ב') ואתיא עדה עדה כו' משום דבזה סמיך אמתניתין וכון כעז"ה · והגרי"פ בהגיה שם ושם הך סיומא מפני דכן איתא במגילה שם · לדעתי אדרבה שמי תלא מקמי תרתי וכן ברא"ש ניתא גם שם וכן נ"ל מפירש"י דהתם דלא היתה בגרכתו הך סיומא דואתיא עדה עדה: (ג) אם בתוך אפילו עד כמה · עי' יד"ג תינוק

רש"י

פרשה צא משהרס עצתן של שבטים · שבקשו להרוג את יוסף: האומר לחרס ולא יזרח זה יעקב · שנאמר והנה השמש והירח שגלוי היה לפניו שיוסף קיים: ובעד כוכבים יחתום אלו השבטים · דכתיב ואחד עשר כוכבים אתוס היה מכס הדבר: כי יש שבר כתיב זה הרעב כי יש סבר קרי ביה זה השובע: עשרה חלקים לאהבה בשביל אהבת יוסף וחלק אחד לשבר בר: מניין לעדה שהיא עשרה שנאמר כאן אלהים נצב בעדת אל: ונאמר להלן עדה עד מתי לעדה הרעה הזאת כתוב במרגלים מה עדה האמורה להלן עשרה יצאו יהושע וכלב אף כאן עשרה: נאמר כאן תוך · בני ישראל לשבור בתוך הבאים: ונאמר להלן תוך · נקדשתי בתוך בני ישראל מה תוך שנאמר כאן עשרה שעשרה אחים היו אף להלן עשרה: אם מן תוך הבאים אתה מלמד אפי' עד כמה אתה יכול לומר שהרי באים היו כמה אלפים אלא נאמר כאן בני ישראל דכתיב ויבאו לשבור ונאמר להלן בני ישראל מה בני ישראל שנאמר כאן י' אף בני ישראל:

מתנות כהונה

לא נבנת · עלתם שנתיעצו על מכירתו: זה הרעב · שברון והוה על הוה: סבר · כלומר קרי ביה סבר בשיבולת לשון אחרית ותקוה כדא אמרת שברתי לישועתך ה': האומר לחרס · זה יעקב שנאמר והנה השמש והירח: כוכבים אלו השבטים שנאמר ואחד עשר כוכבים: זה יעקב · שלא ידע כי עוד יוסף חי ואף על פי שנתגלה לו כדמפרש ואזיל ההוא ניבא ולא ידע מה ניבא וכדלקמן בפרשה זו והכי איתא בהדיא בילקוט איוב וזה לשונו האומר לחרס שנים ועשרים שנה היה יוסף במצרים ונגנז רוח הקודש מיעקב ומבניו ולא היה רחוק מהם אלא מהלך ד' ימים ולא היו יודעים ע"כ ובפי' רש"י ראיתי וז"ל האומר לחרס זה יעקב שגלוי היה לפניו שיוסף היה קיים עכ"ל ולא ידענא שפיר פירושו דקרא לפי פירוש זה: וליעקב נתגלה · דכתיב וירא יעקב כי יש שבר במצרים וכדדרים לעיל: פרוסה · כלומר פרנסה מזונות וה"ג בילקוט פרנסה והטעם כדי שלא יקומו עליהם עמי הארץ ויהרגום על הלחם ופירושו אל תהא נראים שבעים בלחם או שלא ינהיגו עצמן בעידונין ובפנים מאירים בפני

הרעבים ורואייה לזה דבפ"ק דתענית נפקא מהאי קרא ההולך ממקום שאין מתענין למקום שמתענין ושכח. ואכל שאל יתראה בפניהם ואל יראה עידונין בעצמו ובפי' רש"י בחומש יש שמתראה הוא כמו תתרוו ועיין שם במזרחי ועיין עוד לקמן פרשה זו: מפני העין · שלא יתנו בהם עין הרע שכלם אנשי צורה נאים וגבורים כך פירש רש"י בחומש: לעשות שם · לשהות ולעכב שם מאתים ועשר שנים ודייק מדנקט לשון ירידה והיה לו לומר לכו ופי' חכם אחד ודיקדק בלשונו וכמו שאמר להלן אלכה ואראנו בטרם אמות ומהר"ר אליהו מזרחי הניח זה בתימה: תשעה חלוקין כו' · בכוונת ירידתם היה תשעה חלקים לאהבת יוסף ולפדותו אם ימצאוהו או ימסרו נפשם עליו וחלק אחד מכוונתם היה לשבור אוכל ופי' רש"י בחומש לא פי' כן ואולי לא היה לפניו גירסא זו: נאמר כאן עדה · ויבאו כל העדה מדבר סין וכן כל העדה כלם קדושים: מה העדה שנאמר להלן כו' · יצאו יהושע וכלב שהיו מן המגשים ונשארה עשרה: נאמר כאן תוך · ונקדשתי בתוך בני ישראל הכי איתא בהדיא בפרק הקורא את המגילה עומד: ונאמר להלן תוך · ויבואו בני ישראל לשבור בתוך הבאים והתם עשרה הוו בלא בנימין ויוסף: ה"ג אם בתוך אפילו כו' · ופי' אם באת לדרוש תוך כמה וכמה פעמים הנאמר בכתוב תוך והכי גרסינן בירושלמי דפרק הקורא עומד אם מתוך את למד שגי איתן: נאמר כאן בני ישראל · ונקדשתי בתוך בני ישראל ונאמר להלן ויבואו בני ישראל

יפה תואר

יבנה · גם כזה בא לפרש למה כתיב וירא יעקב הלא כל הארץ באו מצרימה לשבור שבר · וגם השבטים דעו שהיה שבר במצרים והיל"ל ויאמר יעקב לבניו לכו למצרים לקנות שבר · לכן מפרש כי יש שבר על יוסף · ואע"ג דאחיו ידעו יותר שהוא במצרים. דהא הם מכרוהו לישמעאלים ההולכים מצרימה ואמרו לקמן שנכנסו בקובה של זונות לבקשו נהי מייתי האי קרא שהקב"ה נעל בפניהם דרכי התבונה ולא ידעו שיוסף חי עדנה · משא"כ יעקב ראה ברוה"ק שיוסף הוא קיים עדנה במצרים: עוד לא נבנה · פי' כי תבונתם הרס מהם · ובתנחומא פ' ויגש איתא שכשהתודע יוסף אל אחיו בקשו להרגו ובא מלאך ופיזרם · ואולי ע"ז הכוונה עוד לא נבנה שלא שהתחדר עוד בעצתם להרע לו: ליעקב נתגלה שיוסף קיים שראה באספקלריא המאירה כדלקמן · ואע"ג שהשבטים החרימו שלא יגלו ליעקב כי יוסף הוא חי ושיתפו גם להקב"ה · מ"מ אין רוה"ק מחויבת לקבל החרם · ואע"ג דמכמה כתובים נראה שחשב את יוסף למת גם את"ז כמ"ש אותי שכלתם יוסף איננו וגו' · כי אחיו מת · ויפג לבו כי לא האמין להם וגו' · וי"ל שידע שהוא חי אבל לא ידע מקומו וסימניו להכירו ולכן אמר יוסף איננו כי לא ימצא אותו עוד ומ"ש כי אחיו מת אמר לדברי בניו כפי שהגידו לו · וגם אם לא יראנו עוד נחשב לפניו כמת ואמר ע"ז כאשר שכולתי שכלתי · ואולי חשיב שכבר התערב בין המצריים ונפרד ממשפחתו ולכן התאבל עליו וחשבהו כמת · וכאשר אמרו כי יוסף עודנו חי פי' חי בצדקתו וכי הוא מושל אז פג לבו ולא האמין להם בזה עד אשר ראה בעיניו · ויען כי שנבואה תבוא לנביא לשלש תועליות · אם להזהיר ולשמרו מהנזק האורב עליו ללכדו וכמו שמצינו באלישע שאמר אל מלך ישראל השמר לך מעבור המקום הזה כי שם ארם נחתים וכנגד זה אמר פה · כי באה הנבואה ליעקב שבר זה הרעב סבר זה השובע לפדותו מרעבו והתועלת השנית היא לבשר טוב ורע שעתידים לבוא ולשמח נפשות המקבלים הטוב וכנגד זה אמר כי יש שבר ויוסף הורד מצרימה כי יש סבר ויוסף הוא השליט וזה לשמח נפש הזקן · התועלת השלישית לגלות משפטי ה' אשר יעשה וכנגד זה אמר כי יש שבר ועבדום וענו אותם כי יש סבר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול · ואולי הכוונה להורות לו שלשה הקשרים הנקשרים זה בזה להביא את בניו למצרים ולפדותם · הקשר הראשון הוא כי יוסף הורד מצרימה ואחריו יעקב אשר הי' ראוי לבוא בשלשלת של ברזל כדאיתא בפ"ק דשבת · ואח"ז השעבוד בבניו ופדותם · ולפ"ז הכל נבואה אחת היא עם השבות אשר לה: זה הרעב · אע"ג דהכל ידעו מהרעב פי' ע"כ במה שהרעב יחדל לרגלו · וכמ"ש לעיל סוף פפ"ט · ופי' שהראהו לו אף בהרעב הוא בארץ מ"מ בבואו שמה יחדל הרעב: האומר לחרס ולא יזרח זה יעקב · שמעתי מהר"ר יחיאל מפולם ז"ל משום שהראוי לנבואה אם תחדל ממנו באיזה זמן הוא מן הנפלאות כשינוי הטבע וכמ"ש הרב במו"נ ח"ב פל"ב · וזה כמו שאומר לחרס ולא יזרח ככה מנע הקב"ה לעת קצרה את הנבואה מיעקב עד אשר גלה לו · ופי' ולא יזרח לפי שעה זאת"ז יזרח: פרוסה נ"א פרוטה

ולנ"א מפרש למה תתראו עצמכם לעשירים: אלא י' חלוקים לאחוה ואחד לשבר בר כנ"ל · ופי' כי לענין אחוה היו שם עשר דעות · ורק לענין לקנות בר סו' לשם דעה אחת · ובילקוט גרס שתחת אלא חלוקים לאחוה ופי' כדברינו כי לענין אחוה היו עדנה חלוקים כי מעת שמכרו את יוסף באה קטטה ביניהם ולא השתלמו זה עם זה · ומה דאמרינן לקמן שנתנו דעה אחת נהזירו · זה רק בענין לעדותו

פירוש מהרז"ו

ולא יפתח דורש על העצה שקיום העצה נקרא בנין והפרת העצה הריסה שע"י הפרת העצה יסגור על בעל העצה · וע"פ מדה י"ז הדבר מפורש בתורה אגל השבטים · ובפסוק הקודם שם באיוב עמו חכמה וגבורה לו עצה ותבונה וע"ז אמר הן יהרוס עצת אחריכ וכו' · ועי' קה"ר פסוק והחכמה תעוז ועי' בסוף מסכת סופרים איך בזה · וידע שיוסף קיים לדברים נפלאים: שבר זה הרעב · שתיבת שבר יש לה ג' משמעות · א) מלשון קנין · ב) שברון ממש · ג) מלשון תקוה וכאן כוון לג' הפירושים וכדמפרש והולך והכל במצרים ודו"ק: לחרס זה יעקב · שנקרא שמש וזהו האומר לחרס שאמר ליעקב ברוה"ק ולא יזרח שלא אמר לו בפירוש ובעד הכוכבים יחתום לגמרי וכמש"ל פס"ח ס"י ועי' ילקוט איוב ט' בביאור · וע"ע שם במאמר הב' שבו מבואר המאמר הא': ב רדו ושברו · עי' במ"ר פ' י"ג ס"כ: ט' חלקים לאחוה · עי' מ"כ ורש"י פירושים שונים גם יתכן פי' חלק עשירי מהם לשבור בר לבד ולא לאחוה הוא שמעון שנאו יותר מכולם ומ' מאחיו לאחוה ע"ל פפ"ד סע"ז: ג ומנין לעדה שהיא עשרה · עיקר המאמר השייך כאן הוא דברי ר' סימון נאמר כאן תוך וכו' ואגב זה הובא כל המאמר לכאן · ומאמר זה הוא בירושלמי ברכות פ"ז ה"ג לענין בהמ"ז בשם ביו"ד ובירושלמי מגילה פ"ד ה"ד לענין פורס על שמע ולענין קידוש החודש וכן בירושלמי סנהדרין ס"פ א' · פר"א פ"ח וצריך ביאור מ"ש ומנין לעדה וכו' נאמר כאן כו' · איזה עדה ולאיזה עדה קורא נאמר כאן: והמפרשים בכל מקומות הנ"ל לא נסתוו בפירושם והמבוכה רבה למעיין ובמשנה דאבות פ"ג מ"ו עשרה שיושבין וכו' שנאמר אלהים נצב בעדת אל וכן הוא בפר"א פ"ח ואחר העיון שבכל המקומות שציינתי אב לכולם מפסוק זה בעדת אל ועל זה אמר ומנין לעדה שהיא עשרה וע"ז דרשו האמוראים ע"פ גז"ש וכמ"ש במשנה דר"ס סנהדרין בפירוש · ור"ס דורש כל הנ"ל מגז"ש דתוך ודוק כי קצרתי מאד · וכל הנ"ל כפי שיטת הירושלמי והמדרש אך בתלמודא דידן במגילה כ"ג ב' שיטה אחרת בזה: אם בתוך כו' עד כמה · שהרי

ידי משה

משהרס הקב"ה עצתן של שבטים · שהסכימו אותו שלא ימלך עליהם ועל כרחם מלך עליהם · א"נ י"ל כיון שהרס הקב"ה באותו פעם עצתם שוב לא מצינו שהיה להם עצה אחת אלא דיעות מחולקות כדלקמן אחי יוסף עשרה וכו': האומר לחרס ולא יזרח זה יעקב · שנעלם ממנו רוה"ק כ"ב שנים שלא קיים כיבוד אב ואם לז"א ולא יזרח דהיינו לפי שעה אבל אח"כ נתגלה לו אבל גבי שבטים אמר יחתום ב"א היו יודעים מאומה וק"ל: שהן עתידין לעשות שם ר"י שנה כמנין רד"ו · אף שא"י גבוה מכל הארצות ונופל כאן שפיר לשון רדו מ"מ הוא"ל וירדו לשם לא לשם תעלג רק מחמת צער והית' במ"ק לכל אומרים שב חוץ מן האבל אלא ע"כ לרמז א"ל ודו"ק: אם בתוך אפילו עד כמה · מביא בעל מ"כ פי' לשון הירושלמי וז"ל אם מתוך אתה למד שגי איתן והבין בעל מ"כ פירושו שגי איתן פי' כמה פעמים כתיב בתורה תוך אבל ל"נ דה"פ הואיל וכתיב ויבאו אחי יוסף בתוך הבאים וא"כ כתיב תוך גבי הבאים והבאים היו הרבה לכן לא תלמוד מזה תוך עשרה ודו"ק: הג"ה ול"נ ע"ד דאיתא ברש"י בחומש וז"ל בתוך הבאים מטמינים עצמן שלא יכירום לפי שצוה אביהם שלא יתראו כולם בפתח א' אלא יכנס כל אחד בפתחו כדי שלא תשלוט בהם ע"ה וכו' לפ"ז נ"ל שלא היו במקום א' ואי' בטא"ח סי' נ"ה צריך שיהיו כל י' במקום אחד ע"כ וזהו שאמר ר"י אם בתוך אתה למד אפילו עד כמה ר"ל דהכי י"ל עתה אף דעשרה אינן במק"ם א' ילפינן דמקום שכאלו לא זוד שם היו מרוחקים שכל אחד היה נכנס בפתח מיוחד כדילפינן מהיכא בתוך ·לכן יליף ר"י ג"ש ויבאו בני ישראל וגו' שבביאתם לפני יוסף היו כולם יחד ובמקום אחד וק"ל וכדי לייש גי' הירושלמי דגרס שגי איתן שגם אליע משום כפ' הקורא דעלה קאי הירושלמי וז"ל אין פורסין את שמע וכו' נושאין את כפיהם וכו' פחות מי' ואיתא הטעם בגמרא דאין נושאים בפחות מי' משום דכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל כל דבר שבקדושה אינו בפחות מי' ונלמד ג"ש דתוך תוך ע"ש ואיתא בטוי"ע וז"ל ונושאין את כפיהם דכתיב וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וכתיב כה תברכו את בני ישראל ובני ישראל עשרה משמע כדילפינן מונקדשתי בתוך בני ישראל ואע"ג דהכוא יליף בג"ש דתוך תוך דבר הלמד בג"ש חוזר ומלמד בגזירה שוה עכ"ל ואיתא בזבחים דף נ' וז"ל דבר הלמד בג"ש מהו שילמד בג"ש אמר רמי בר חמא תניא סולת מרבכת למדנו לרבוכה שבאה סולת ולא קמח חלות מניין פירוש חלות שבתודה מניין שג' מינים מצות יש בה חלות רקיקין ורבוכה חלות שבה מניין שבן סולת ת"ל חלות חלות נאמר בסולת חלות ונאמר ברבוכה חלות מה להלן סולת וכו' רקיקין מניין ת"ל מצות מצות נאמר ברקיקין מצות ונאמר בחלות מצות וילפינן רקיקין מחלות וחלות למדו מרבוכה ושניהם בג"ש א"ל רבינא ממאי דמצות מצות מחלות גמור דלמא ממאה תגור גמור פירוש דלמא ממצות דכתיב גבי רקיקין מנחת מאפה גמרי והתם סולת בהדיא כתיב ע"כ העולה מזה דמסתבר טפי ללמוד ג"ש הכתובה בהדיא ממאי דיליף ג"ש בחוזר ומלמד וזהו כוונת הירושלמי אם מתוך את למד שגי איתן ר"ל דצריכות ללמוד ג"ש בחוזר ומלמד אבל נלמד מבני ישראל דלמד ברכת כהנים בהדיא משום דגבי' כתי' כתיב בני ישראל או י"ל שגי איתן ר"ל דהרבה דברים צריכין י' וא"א ללמוד רק דחוזר ומלמד אבל בג"ש דבני ישראל:

ר' סימון בשם *ר' יהושע בן לוי בשם רבי אמר (ד) תינוק עושין אותו סניף לעשרה · (ה) והא תני (ו) אין מדקדקין בקטן · אמר רבי סימון בשם ר' יהושע בן לוי לשני קטנים נצרכה · אחד ספק ואחד קטן עושין את הספק עיקר ואת הקטן לסניף · תני קטן וספר תורה עושין אותו סניף · (ז) אמר רבי יודן כן הוא מתניתין ב קטן לספר תורה עושין אותו סניף · מאימתי עושין אותו סניף · רבי אבונא אמר איתפלגון בהא ר' יודן ור"ה תרויהון בשם ר' שמואל · חד אמר כדי שיהא יודע טיב ברכה · ואוחרנא אמר כדי שיהא יודע למי הוא מברך · ר' יהודה בר פזי בשם ר' אסי תשעה נראים כעשרה מזמנין · מאי עביד מסויימין אלא אפילו קטן ביניהם · (ח) ר' ברכיה בשם ר' יעקב בר זבדי בעא קומי רבי יוסף כשם שעושין אותו סניף לי' כך עושין אותו סניף לג' · א"ל הדא היא ולא כל שכן להלן שהוא מזכיר את השם עושין אותו סניף כאן שאינו מזכיר את השם אין עושין אותו סניף · א"ל הדא אמרה עושין אותו סניף בבהמ"ז אבל לקריאת שמע ולתפלה אין עושין אותו סניף עד שיביא שתי שערות · א"ר אסי זמנין סגיאין אכלית עם רבי תחליפא וזמנין סגיאין אכלית עם רבי הנינא בר סיסי חביבי ולא זמנין עלי עד שהבאתי שתי שערות · ומאימתי הוא קורא בתורה · א"ר אבינא איתפלגון ר"ה ור' יהודה תרויהון בשם רבי שמואל חד אמר משהוא יודע לברך ואוחרנא אמר עד שיודע טיב ברכה שיודע למי מברכין · רבי שמואל בר שילת בעא קומי רב · ואית דאמרין בעון קמיה שמואל בר שילת · ג תשעה פת ואחד ירק מהו · אמר להון מזמנין · שמונה פת ושנים ירק מזמנין · שבעה וששה פת וארבעה ירק מהו א"ל מזמנין · ר' אבינא בעא ומחצה על מחצה מהו · (ט) אמר ליה ר' זעירא עד דאנא תמן (י) איצטרכית למשאליה ומיצרי לי מינה דלא שאלתיו · ר' ירמיה בעי אותו שאכל ירק מהו מזמנא עלוהי · תני ד שלש מאות נזירין סלקין בעיין למקרבה ט' מאה קורבנין ביומי דשמעון בן שטח · למאה וחמשין מצא להם פתח ומאה וחמשין לא מצא פתח · סליק ר' שמעון בן שטח גבי ינאי מלכא · אמר ליה תלת מאה נזירין סלקו בעיין למיקרבא ט' מאה קורבנין ולית להון אלא יהיב את פלגא מן דידך ואנא פלגא מן דידי ויזלון ויקרבון · יהב ינאי מלכא פלגא מן דיליה ואזלון וקרבון · אתון ואמרין לישנא

מסורת המדרש א ברכות דף מ"ז ומ"ח כל הענין · ירושלמי ברכות פרק ז' · ילקוט כאן רמז קמ"ה כל הענין · ב מגילה דף כ"ג ועיין ברכות דף מ"ח תוספות ד"ה וליה · ג ברכות דף מ"ח · ד ירושלמי ברכות פרק ז' · ירושלמי נזיר פרק ה' · קהלת רבה פרשה ז' פסוק י"ב · ילקוט כאן רמז קמ"ח ·

חדושי הרש"ש

(ד) תינוק עושין אותו סניף לעשרה · בגמרא (ברכות מ"ז ב') איתא קטן המוטל בעריסה · וזהו ג"כ בהפריהם · וכן בילקוט ליתא · וכן ליתא שם הא דבסמוך מאימתי עושין אותו סניף כו' כי הוא כפול הכוונה כאן מדקאמר תינוק ולא אמר קטן ולכן הקושיא כפשוטו ודלא כמ"כ : (ה) והא תני כו' · וכ"ה לקמן · ובירושלמי שם ליתא הא דלקמן : (ח) ר"ב כו' בעי כו' כשם כו' כך כו' לשלשה כו' · עי' גי' בירושלמי בפ' ג' שאכלו וע"ש במפרשים והתוס' שם הקשו קושיא זאת מעצמם ותירצו באופן אחר או שמא המ"כ בשם הירושלמי · ונראה דהוא לשון קושיא (ולא בלשון איבעיא) ור"ל א"כ יקשה מתניתין דתנן פליגי אהדדי ע"ש : (ו) אין מדקדקין בקטן · עמ"כ בשם רש"י · ובגמרא שם (ר"ד מ"ח) מפרש ליה דקטנים אין מזמנים עליהם וכדאיתא בגמרא דילן : (ט) א"ל ר"ז עד דאנא תמן כו' · ופי' המ"כ בא"י לאתויי קטן פורח וע"ש בפירש"י וגם בתוס' שם · ואולי מה שדחקו לרש"י לפרש כאן כענין אחר · ועמש"כ לעיל פ"ג אות ו' בס"ד · וכאן בלא"ה מוכח דפי' תמן היינו בבבל דר' זעירא הוא ר' זירא משום דקרי ליה המדרש בסמוך ספק · ועי' בבאורי הגר"א ז"ל בא"ח סימן נ"ה סק"ד : (ז) א"י כן דגמרא דילן והוא עלה מבבל לא"י · אך לפמש"כ בסס"ד דב' פעמים עלה לא"י אין מזה ראיה · אולם הוא מתניתין קטן לס"ת כו' · וכ"ה בירושלמי שם · והתוס' שם הגיהו כן בשם ר"י · ונ"ל שלא היה זה בברכות איתא דבפת מרב יסודה והוא היה בבבל : (י) איצטרכית למשאלים כו' · ובגמרא שלנו משמע דמתנה

מתנות כהונה

לפנור : ה"ג בירושלמי פרק שלשה שאכלו ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי ר' יוסי בן שאול בשם רבי כו' : סניף לעשרה · פי' רש"י לזימון אם היו תשעה גדולים מצרפין ומצרפין הקטן להשלים מנין עשרה : אין מדקדקין · פירש רש"י אם בא לכלל י"ג שנה אין מדקדקין אם הביא שתי שערות אם לא וא"כ אינו סניף אלא עיקר כאחד מהם : ה"ג בירושלמי ובילקוט וכן מצאתי בפירוש רש"י לשני קטנים נצרכה אחד כו' · ספק אם הביא שתי שערות אם לא אבל הגיע לכלל י"ג שנה : ואחד קטן · קטן ודאי שלא הגיעו עדיין לכלל י"ג ורש"י פירש קטן ודאי בן עשר שנים ויום אחד : עיקר · כאחד מן הגדולים וזהו שתנה אין מדקדקין לשון ירושלמי שאם היה קטן עושין אותו ספק-ספק עושין אותו ודאי : כן הוא במתניתין · כך היא כוונת המשנה : קטן לספר תורה · להשלים למנין שבעה הקרואים בס"ת ביום השבת : איתפלגון · חולקין בזה : מה עביד מסויימין · כלומר היאך עושה אותם מגויין שהם תשעה ונראים כעשרה ורש"י גרס מה הינון מסויימין וגירסת הספר היא גירסת ירושלמי : אלא אפילו כו' · והעשירי הוא קטן ובו הם נראים כעשרה : ה"ג בירושלמי וכן הוא בילקוט ופי' רש"י סניף לג' מה אם תמן שאומרים את השם עושין אותו סניף כאן שאין אומרים השם לא כ"ש : א"ל הדא כו' · עד אין עושין אותו סניף הדא אמרה כו' · הדא היא ולא כ"ש כו' · אין זה כל שכן והיא הנותנת כיון שמזכירין את השם מצרפין אותו להזכרת השם דעל כל בי עשרה שכינתא שריא ואין הקטן בא להוציאם ידי חובת זימון דכלהו הכי מחוייבים הם בזימון שכל ג' חייבין בזימון אבל ג' שבלעדו אינם חייבים בזימון כלל אין הקטן מצטרף עמהם כדי לחייבם בזימון ולכן מסיים הדא אמרה דדיוקא ליה שלברכת המזון מצרפין הקטן כיון שבלעדו גם הם חייבים אבל לקריאת שמע ולתפלה שאם אינם עשרה אינם חייבים כלל אין הקטן מצטרף עמהם כך נראה לפרש הסוגיא אע"פ שאינו כמסקנת התלמוד שלנו בפרק שלשה שאכלו סוגיא ירושלמי שאני וכן מצאתי שוב פי' הסוגיא בפירש"י : זמנין סגיאין כו' · הרבה פעמים אכלתי עם כו' : חביבי · דודי דוד אהרן ת"י חביבא דאהרן : ה"ג בירושלמי ואית דאמרין בעון קמיה שמואל כו' : ה"ג שבעה פת וג' ירק מהו א"ל מזמנין ששה פת כו' : עד דאנא תמן · בעוד שהייתי בארץ ישראל הייתי רוצה לשאול על זה : וביצרה כו' · בירושלמי גרס ומי צרה לי מינה לא שאלתיה · וכך מצאתי נקוד ומי צרה הגדי"ק בפת"ח ופירושו לדעתי וצר ומר עלי שלא שאלתיו ועיין בתלמודא דידן בפרק שלשה שאכלו בפי' רש"י דף מ"ח ויתבאר לך כי כן הוא ונראה דה"ג ומי צרה לי מינה לא שאלתיו ודוק ותשכח : מהו מזמנא עלוהי · מהו שיצאו בזימון שלו וה"ג בירושל' מהו שיברך וכן הוא בתלמוד שלנו ובתוספות פרק שלשה שאכלו אית דהיירי לאצטרופי והאי אשר מצאתי כתבתי : דתנן כו' · פשיטותא הוא למפשט אם יוצאין בברכתו אם לא וכדמפרש ואזיל בסוף הענין : שלש מאות נזירין כו' · עלו לירושלים ורצו להקריב קרבנם כשמלאו ימי נזירתן : תשעה מאה כו' · כבש וכבשה ואיל לכל אחד ואחד ככתוב בפרשת נשא : מצא להם פתח · שמעון בן שטח מצא פתח לנדריהם והתיר להם נדרן ולא הוצרכו לקרבן : לא מצא · לא היה יכול למצוא להן פתח : ה"ג סליק רבי שמעון בן שטח גבי כו' · פי' עלה ר' שמעון בן שטח אצל ינאי המלך ואמר ליה תלת מאה כו' · ולא גילה לו שהותר הנדר למחציתן : סלקו כו' · עלו לכאן ורצו להקריב ט' מאות קרבנות ואין להם אלא נעשה כך תן אתה המחצה משלך ואני אתן להם החצי משלי וילכו ויקריבו נתן ינאי המלך החצי מכל ג' מאות משלו והספיק למאה וחמשים והלכו והקריבו : אתון כו' · באו מלשינים ואמרו לשון הרע לפני ינאי המלך על ר' שמעון בן שטח וכך אמרו תהוי כו' פי'

רש"י

ישראל שנא' להלן י': תינוק עושין אותו סניף לי' לזימון והא תני אין מדקדקין בקטן · אם התחיל להביא ב' שערות אם לאו ובלבד שיהא ראוי להביא ב' שערות שבא לכלל י"ג שנה ומאחר דאין מדקדקין אינו סניף אלא כאחד מהם : בב' קטנים נצרכה א' ספק וא' קטן · כלומר לא קשיא דהך דקתני אין מדקדקין בקטן ספק שאין ידוע אם הביא אם לאו אבל הגיע לכלל השנים הילכך עושים את הספק עיקר ודקאמר רבי סימון עושין אותו סניף בקטן ודאי שהוא ממש בן י' שנים ויום אחד : קטן וספר תורה שעושין אותו סניף בקטן ודאי : אמר רבי יודן כן היא מתניתא קטן לקרות בתורה עושין אותו סניף : היו ט' נראין כעשרה מזמנין : מה הינון מסויימין · כלומר היאך אפשר לט' שיהיו נראין כעשרה אלא קטן ביניהן עשירי מזמנין : כשם שעושין אותו סניף לעשרה כך עושין אותו סניף לג' מה אם תמן שאומר את השם עושין אותו סניף כאן שאין אתה אומר את השם לא כ"ש : אמר ליה הדא הוא לא כ"ש · כלומר מאי כ"ש הוא זה : להלן שהוא מזכיר את השם · כלומר ט' שיש שם ג' חבורות שראויין לזימון בלא קטן ואין צריכין לקטן כי אם להזכרת השם לפיכך עושין אותו סניף לי' : כאן שאינו מזכיר את השם · שאינו בא להצטרף להזכרת השם אלא לזימון שנים אין עושין אותו סניף : הדא אמרה · זאת אומרת : עושין אותו סניף לברכת המזון · בעשרה דסגי התם בג' לזימון אבל לקריאת שמע ולתפלה דלא סגי להו בפחות מעשרה אין עושין אותו לסניף עד שהתחיל להביא ב' שערות : במה זמנים אכלית עם תחליפא אבא עם חביבי וכו' : ומאימתי יהא קטן קורא בספר תורה חד אמר עד שהוא יודע לברך · נברך לאלהינו : ואחרינא אמר משהוא יודע בטיב ברכה למי מברך : שמואל בר שילא בעא קומי דרב ט' פת וא' ירק וכו' מחצה פת ומחצה ירק מזמני' או לא כולהון אתמהא : א"ר זעירא עד דאנא תמן בארץ ישראל בעיא נפשאיך הא ומדכרי לי מנך לא שאלתא : רבי ירמיה בעי דין דאכל ירק מהו שיברך הוא עצמו : הני ש' נזירים עלו וכו' ואינון בעיין תשע מאה קורבנין ג' בהמות לכל אחד ואחד כמו שכתוב בפרשה : יהיב ליה ת"ג לצורך ק"ן ועבד להון : אזלא לישנא בישא

פירוש מהרז"ו

שהרי הרבה באים : תינוק וכו' בקטן · תינוק שלא הגיע לי"ג שנה וקטן שהגיע לי"ג שנה אין מדקדקים אם הביא ב' שערות : לב' קטנים נצרכה · פי' בברייתא מדבר בקטן שהוא ספק בן י"ג וספק אם הביא ב"ש ור"ס בשם ריב"ל מדבר בקטן שאינו בכלל ספק בן יו"ד וי"א רש"י וקאמר בברייתא שאם יש ח' גדולים וב' קטנים אלו וכו' : קטן וס"ת · משמע שאם יש ט' וקטן או ס"ת עמהם נחשבים ליו"ד ויקשה וכי ס"ת גברא : כן הוא מתניתין · כך פירוש הברייתא ולשון הירושלמי כיני מתניתין קטן לס"ת פיעלה לז' קרואים : מסויימים · איך הם נראים כיו"ד ותירץ אם יש קטן עמהם : כך עושים אותו סניף וכו' · דכך שאלה אם כך הוא : הדא הוא · שזה הוא להנ"ל ועוד ק"ו : אבל לק"ש · לומר קדיש וברכו וקדושת יוצר שהוא שייך לק"ש וברכותיה : ומאימתי וכו' עד לבי מברכין · הייט מ"ש לעיל בסמוך מאימתי עושין אותו סניף וכו' עד למי הוא מברך · וכאן נכפל בשיבוש ובירושלמי שם ובילקוט כאן ליתא : שבעה וששה · ז' פת וג' ירק או ו' פת וד' ירק כ"ה בירושלמי וילקוט כאן : ר' זעירא · הוא ר' זירא בגמרא דילן : איצטריכת לי למשאל · הייתי בספק בדבר זה והייתי צריך לשאול וצר לי שלא שאלתי · ומ"ש עד דאנא תמן פי' עד שאני פה בבבל : מהו מזמנא עלוהי · גירסת הירושלמי מהו שיברך פירוש שיברך הוא להוציא אחרים ידי חובתם ובירושלמי גורס כאן מתאפי שמתיה דר' ירמיה וכמו כאן לקמן אחר מעשה זו וכל המעשה בירושלמי פרק ה' ה"ג ובמדרש קהלת פסוק טובה חכמה : ט' מאה קרבנין · לכל אחד ג' קרבנות כמ"ש במדבר ו' י"ד כבש לעולה כבשה לחטאת איל לשלמים. מצא להם פתח · של חרטה והתיר נדרם ונפטרו וזהו פלגא מן דידי :

יפה תואר

אבל האחרים סרה מהם : לשני קטנים נצרכה · והא דנא משני כי אין מדקדקין בקטן קאי לשלשה בזימון · כי לשלשה גם קטן הפורח אינו מצטרף · וכדר' אסי בסמוך דבעינן עד שהביא שתי שערות וזה דלא כהפוסקים שאומרים דברייתא זו משמע גם לשלשה : קטן לס"ת עושין אותו סניף כדאיתא במגילה שכל עולין למנין שבעה ואפי' קטן כו' וע"ש בתוס' וע"ע בב"י סי' קל"ה ורפ"ב : מאימתי עושין אותו סניף · ע"כ לא מיירי לענין עשרה דלעשרה גם תינוק מצטרפין · ומיירי לשלשה · ואע"ג דלשלשה בעינן שתי שערות וכמ"ש מכל מקום בעינן גם כן שידע בטיב ברכה או למי הוא מברך ולפי זה בעינן לשלשה שתים שיביא שתי שערות ויודע למי מברכין ועיין בתוספות בפרק שלשה שאכלו אר"נ קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו וכתבו התוספות דבעינן גם כן שיהא פורח · ועיין עוד במסרי"ק סוכה בב"י סימן קנ"ט : מסויימין פי' נכרים ומפורסמים וכמו דבר המסוים בפרק הגוזל בתרא : ומיצרי לי מינה כו' · פירש פשטתי לשאלו מהם על מתנה [?] סן

משנת דרבי אליעזר

בעי קומי ר' יוסף כשם שעושין אותו סניף וכו' לא כל שכן להלן וכו' · עיין שם במתנת כהונה וידי משה דתקו עצמם לפרש כוונת המדרש דר"י בעי אם קטן מצטרף לג' כמו שמצטרף לי' והשיב פשיטא מצטרף דלכ"ש הוא דמה במקום הזכרת השם מצטרף כ"ש שלא במקום הזכרת השם וכמו שפסקינן באחד שהנך קוראים לו ומזמנים עליו אבל עשרה עד שישב עמהם כיון שצריך להזכיר השם ואף דכל הב' הוא בלא כש.כהא [?] מ"מ הם פסקו כך שלא כגמרא שלנו דהרי קי"ל דאף לעשרה א"פ אותו סניף וכיוס שמדרש מבואר

ידי משה

ישראל יש ללמוד סכל וק"ל · ע"כ הג"ה מפי האלוף מוהר"ר ישראל לוי סעליר מפפד"א · בשל שמנים : סניף לעשרה · פירוש לברכת המזון כדי שיאמרו נברך לאלהינו כי לק"ש ולתפלה אין עושים סניף עד שיביא שתי שערות כדלקמן והא תני' אין מדקדקין בקטן עי' מ"כ אבל נ"ל דס"פ אין מדקדקין בקטן פי' אם הביא שתי שערות או לא או שכבר התחילו לצאת אבל אינן כדי לכוף ראשן השערות לעקרן אין מדקדקין בו ומצרפין אותו לעשרה משמע הא קטן ודאי אינו נעשה סניף דהא נעשה סניף ומשלים מאי קאמר אין מדקדקין בו תינוק ניה דאפילו קטן ודאי משלים ותירץ ר"ס שבברייתא מיירי בשני קטנים אחד ספק וא' קטן דאם נחזיק את הספק בחזקת קטן אינו ראוי לעשות שני סניפין אלא כיון שאין מדקדקים בו ומחזיקין אותו בחזקת גדול עושי' את הקטן האחד סניף כמו שאמר ר"ס בשם ר' יהושע ב"ל וכו' : לשני קטנים · והא דנא משני דסתם לג' וריב"ל איירי לעשרה ונראה דלשלשה אפי' ספק קטן אינו מצטרף וכדר' אסי בסמוך דאמר ולא זמנון עלי עד שהבאתי ב' שערות : א"ל הדא היא ולא כל שכן · עי' מ"כ וכ"נ דס"פ בשבואל שאל מכח ק"ו והשיב דלאו ק"ו הוא ואמר שמתרך כאן שאין צריכין לקטן אלא להזכרת השם דאמר שכינה שריא אפילו יהיו אחד מהם קטן אבל כאן של שיפור [?] בזימון צריך שיהיו כולם גדולים שיהיו חייבים בזימון וק"ל : ומי צרי לי מינך לא שאלתיך כנ"ל · פי' עד אנא תמן בא"י בעיא לשאלינך הא ומדכרי לי מינך לא שאלתיך :

ביזא לינאי מלכא על שמעון בן שטח · תהוי ידע דכל מה דקרבון מדידך קרבון ברם שמעון בן שטח לא יהיב מן דידיה כלום · כעס ינאי מלכא על שמעון בן שטח · שמע דהוא כעס עלוהי צרת (נ"א צ־ח) ליה וערק · לבתר יומי הוון בני אינשא דרברבין מן מלכותא דפרסאי יתבין נגסין על פתורא דינאי מלכא · אמרון ליה מרי מלכא נהרין אנן דהוה הכא חד סב והוה אמר לן מילי דאורייתא · אמר לאחתיה שלחי בתריה ואייתיתיה · אמרה ליה הב לי מילא ושלח ליה עזקתך והוא אתי יהב לה מילא ושלח ליה עזקתיה ואתא · מדאתא יתיב ליה בין מלכא למלכתא · אמר ליה למה ערקת · שמעית דמרי מלכא כעים עלי וצרח לי מינך דלא תקטלני וקיימת הדין קרייא (ישעיה כו) חבי כמעט רגע עד יעבור זעם · אמר ליה למה אפליית בי · א"ל ח"ו לא אפליית בך אלא את מממונך ואנא מן אורייתא · דכתיב (קהלת ז) כי בצל החכמה בצל הכסף · אמר לו ולמה לא אמרת לי. א"ל אי אמרת לך לא הוה יהבית · אמר ליה למה יתבת לך בין מלכא למלכתא · א"ל בספר בן סירא כתוב סלסלה ותרוממך ובין נגידים תושיבך · אמר מזוג ליה יברך · [א] אמר ברוך על המזון שאכל ינאי וחביריו · אמר עד כדון את בקשיותך לא שמעית מן יומוי ינאי בברכתא · אמר ומה אית לי למימר נברך על שאכלנו ואני לא אכלתי · אמר איתון ליה וייכול · מן דאכיל אמר ברוך שאכלנו · אמר ר' יוחנן חלוקין עליו על שמועת שמעון בן שטח · רבי אבא אמר על הראשונה · רבי ירמיה אמר על השניה · מחלפא שיטתיה דרבי ירמיה תמן צריכה ליה והכא פשיטא ליה · מאן דצריכה ליה כרבנן · ומאן דפשיטא ליה כרבן שמעון בן גמליאל · (יא) דתני עלה והסיב עמהן וטיבל עמהן אף על פי שלא אכל כזית דגן מזמנין עליו (יב) דברי חכמים · רבי יעקב בר אחא בשם רבי יוחנן אמר לעולם אין מזמנין עליו עד שאוכל כזית דגן · והא תני שנים פת ואחד ירק מזמנין מתניתין כרבן שמעון בן גמליאל: ד ויוסף הוא השליט וגו' · [ב] שלש גזירות גזר שלא יכנס עבד למצרים · ושלא יכנס אדם (יג) בשני חמורים · ושלא יוליכו חמרים תבואה ממקום למקום · שלא יכנס אדם עד שלא יכתוב שמו ושם

מסורת המדרש א עיין ברכות דף מ"ח כל הענין · ובילקוט משלי רמז תתקנ"ו · ב קה"ת רבה פרשה ט' פסוק י"ד · ילקוט כאן רמז קמ"ה כל הענין ·

חדושי הרד"ל

ליקוי דעות: (יג) בשני חמורים שלא יוליכו החמרים כו' · כצ"ל · והוא פי' ונת־ת טעם גזירתם חמורים כדי שלא יבאו תגרים נבואות תבואה ממקום · ולכן בקה"ר פ"ט ס"ע וכן בילקוט כאן ובערוך

חדושי הרש"ש

דמגלה ע"ח לא נתבטא ליה דודאי לא מיצטרפו וכד' אכלו ירק מספקא ליה: (יא) דתני רשב"ג עלה כו' · כצ"ל וכ"ה בילקוט וכן בגמרא דילן איתא כן בשם רשב"ג: (יב) דברי חכמים · ר"ל ומה דעת חכמים

רש"י

ביזא אמר ליה לינאי מלכא לא יהיב מדידיה כלום: שמע ינאי מלכא וכעס דחיל רבי שמעון בן שטח וערק: ניגסין · אוכלין: נהירין · זכורים אנו דהוה הכא חד סב והמר לן מילי דחכמה: תני לון עובדא · ספר להון את המעשה אמרו שלח ומייתיתיה אמר לאחתיה שלח ולייתיה יתיה: והב לי מילא · אמונה: מהו כדין · שישבת ביני לאחתי: למה אפליתא בי · שחקת בי: את יהבת ממה דהוה לך · שלא מצאת להם פתח ונתת להם קרבנות אני מרוב חכמתי מצאתי להם פתח והיתר ולא הוצרכתי ליתן להם כלום: ינאי ובים בין · מסובין ש.ו: חלוקין עליו חבריו על שמעון בן שטח: ר' ירמיה אמר על הראשונה היו חלוקין עליו על מה שמצא להם פתח לפי שאינו מהוגן להרן ומצא להם פתח חלקו עליו דהא גרסינן במסכת נזיר שאין נזירות אלא בארץ: ר' אבא אמר על השנייה היו חלוקין עליו שאמר כוס ובירך דודאי כוס מצטרף לזימון אבל להוציא אחרים עד שיאכל כזית דגן: מחלפא שיטתיה דרבי ירמיה תמן צריכא ליה לעיל בעי לה מי שאכל ירק מהו שיברך לאחרים ויקר כיין לגבי מברך בזמן שלא אכל פת והכא פשיטא ליה דאמר על הראשונה היו חלוקין עליו ועל השנייה מודים בהם שאם כוס יין מברך: ומהדר קך דצריכא ליה · כלומר הך דמבעי ליה כרבנן דפשיטא ליה כר' שמעון בן גמליאל דתני רבן שמעון בן גמליאל אומר וכו': תני שנים פת ואחד ירק מזמנין ומן תניתא רבן שמעון בן גמליאל: ג' גזירות גזר שלא יכנס לה עבד · שמא שלא יעקב עבדיו לשם: שלא יכנס אדם בשני חמורים · כדי שיבא כל אדם בהמוכו ויביאו הם בעצמם שאם היה נכנס בשני חמורים היה אחד שולח ביד חבירו י' חמורים ולא יבא הוא בעצמו:

מתנות כהונה

פי' תהא יודע שכל מה שהקריבו אותן נזירין משלך הקריבו ובאמת ר' שמעון בן שטח לא נתן משלו כלום: שמע כו' · שמע ר' שמעון שהוא כועס עליו: צרח ליה כו' · היה מצטער ומתיירא ממנו וברח לו כן פי' בערוך ובירושלמי גרס דחיל ר' שמעון וערוק: לבתר יומין כו' · לאחר ימים היו שם אצל ינאי המלך אנשים חשובים ממלכי פרס יושבים ואוכלים על שלחנו של ינאי המלך: נגסין · פי' הערוך אוכלין והרבה תמצאם בספר זה: אמרו ליה כו' · אמרו הפרסיים לינאי המלך אדוני המלך זכורין אנחנו שהיה פה זקן א' והיה אומר לנו דברי חכמה: ה"ג בירושלמי וילקוט מילין דחכמה ועכשיו איננו פה ובירושלמי גרס תני לן עובדא פי' ספר להם המעשה למה ברח לו: אמר לאחתיה כו' · אמר ינאי המלך לאחותו של ר' שמעון בן שטח שהיתה אשתו של ינאי כדאי' בקהלת בפסוק טובה חכמה עם נחלה ופרק ג' שאכלו שלחי אחר ר' שמעון והביא אותו: הב לי מילא כו' · תן לי אמונה כלומר הבטחה שלא תעשה לו מאומה רעה ושלח לו טבעתך לסימן והוא יבא ובירושלמי הגירסא קצת בענין אחר והכל עולה במסלה אחת: מן דאתא כו' · משבא ר' שמעון בן שטח ישב עצמו בין המלך והמלכה א"ל ינאי המלך לר"ש למה ברחת מפני וא"ל רבי שמעתי שאתה אדוני המלך כועס עלי והייתי מתיירא ממך שלא תמיתני וקיימתי פסוק זה שנאמר חבי וגו' · חבי פירושו היה מתחבא עצמך רגע עד שיעבור הזעם: א"ל למה אפלייה בי · למה התלת בי ושחקת בי לדבר כזבים שלא נתת משלך כלום שלא היו. אלא מאה וחמשים נזירים · א"ל ח"ו לא שחקתי בך אלא אתה נתת למאה וחמשים ממון שלך ואני נתתי למאה וחמשים מהורתי שמצאתי להם פתח לנדריהם ועל זה אמרתי אני אתן משלי מאותו ממון שיש לי דכתיב בצל החכמה גו' ובירושלמי ובילקוט יש גירסות שונות ואין בהם שינוי ענין: ולמה לא אמרת כו' · ולמה לא אמרת לי שאינם אלא מאה וחמשים אמר ליה אלו אמרתי לך לא היית נותן ומאחר שמעתה שאני נותן החצי נשאת ק"ו בעצמך: למה יתבת גרסינן · וכן בירושלמי פרק ג' שאכלו ובמס' נזיר פרק בית שמאי ובקהלת במדרש קהלת: אמר מזוג כו' · ינאי המלך אמר לאחד מן המשרתים מזוג לו לר' שמעון כוס ויברך ברכת המזון: אמר כו' · ר' שמעון לקח הכוס ובירך עליו ואמר ברוך על המזון שאכל ינאי כו' · ה"ג בירושלמי ובמדרש קהלת ברוך על המזון שאכל ינאי כו' · א"ל ינאי עד עתה עדיין אתה עומד בקושי ערפך להתל בי מימי לא שמעתי ינאי בברכת המזון: ה"ג אמר ומה אית לי למימר · פי' אלא מה יש לי לומר כו' · בירושלמי גרס ומה נימר נברך על המזון שלא אכלנא: ה"ג יהבון ליה ויכול ליה ואכל מן כו' · פי' ינאי אמר למשרתיו תנו ויאכל נתנו לו ואכל ופירוש נתנו לו מיני ירק ואכל ולפיכך לא הוזכר כאן נטילת ידים והכי איתא בתלמודא דידן שתה אותו כוס ראשון שנתנו לו לברך עליו וה"ג רש"י כאן והכי מוכח לקמן: חלוקין עליו כו' · כלומר ליכא למאן דאמר דסבר כוותיה שמי שאוכל רק מיני ירק שיוצא את מי שאכל פת והכי איתא בתלמודא דידן בפרק שלשה שאכלו: ה"ג רבי ירמיה אמר על הראשונה ורבי אבא כו' על הראשונה פי' רש"י שמצא פתח לנזירים והתיר להם דהא תנן במסכת נזיר אין נזירות אלא בארץ ישראל ע"ל · ונראה שכל שכן לא יפה עשה במה שהניחם להקריב קרבנם והאבא פירש על הראשונה שאמר ברוך שאכל ינאי כו' · דהא קיימא לן שבברכת הנהנין אין מוציא אחרים אלא אם יתחייב גם הוא עד כאן ולי היה נראה שמה שאמר בראשונה ברוך על המזון שאכל ינאי שאמר כן כדי שיתביישו בו ינאי ויתנו לו לאכול דאם לא כן למה חזר בו ולא סיים ברכתו כמו בהתחיל והכי מוכח בתלמודא דידן דמיד שתה כוס ראשון ואי איתא דסבירא ליה דיכול להוציא אחרים אע"פ שלא אכל ושתה עמהם למה שתה אותו כוס שמזגו לברך עליו וכבר המזגו הכוס ליה ויברך ועוד שהוא נגד דרך המוסר: תמן צריכא ליה כו' · לעיל שאל ר' ירמיה אם אותו שאכל ירק יכול לברך לאותן ע' שאכלו פת וכאן היה פשיטא לו שאמר על הראשונה חולקין עליו חביריו אבל על השנייה שבירך להם אע"פ שלא אכל פת לא פליג עליה כן פירש רש"י ומתרץ זה שמבעיא ליה היינו אליבא דרבנן שלא מנינו בהדיא היאך סברי וזה שהיה פשיטא ליה אליבא דר' שמעון בן גמליאל וכדמסיים ואזיל דרשב"ג סבר אפילו לא אכל עמהם אלא ירק יכול לברך: וטבל עמהן · בציר: ה"ג בירושלמי פרק שלשה שאכלו ובמסכת נזיר פרק ב"ש אע"פ שלא אכל כזית דגן מזמנין עליו דברי חכמים כו': ר' יעקב אמר כו' · רבי יעקב בשם ר"י פליג על דתני בשם חכמים שהם אכל ירק מזמנין עליו ואמר שחכמים סוברים שלעולם אין מזמנין כו' ולהכי היה ר' ירמיה מסופק אליבא דרבנן היאך קסברי: ה"ג בירושלמי ובילקוט לעולם אין מזמנין כו' · עד כזית דגן תני שנים כו': מתניתא · דתני בה שיוצא בירק אתיא כר' שמעון בן גמליאל ולפיכך הא דפשיטא ליה לר' ירמיה היינו אליבא דרשב"ג כך נראה לפרש סוגיא זו אע"פ שבתלמוד שלנו גרס רבי שמעון בן גמליאל אומר עלה והסיב עמהם כו' וכן גירסת הילקוט את אשר מצאתי בירושלמי קלף ישן גוסן כתבתי והוא הנכון לפי הסוגיא: גזר · יוסף: עבד למצרים · לעבור בר וה"ג בילקוט בהדיא: ושלא יוליכו כו' · בילקוט לא גרס ליה וכן במדרש קהלת בס' עיר קטנה לא גרס ליה ונירסא זו צריך להיות שמנים הראשונים גזירה אחת היא שאם יוליך אחד שני חמורים אולי יוליך אחד חמור חבירו ונמצא עבד לו והטעם לכולם כדי שיבואו כל אחיו בעצמם

יפה תואר

יקנוף שלי דודאי לא מצטרפין · ולענין הלכה פסקו הפוסקים דהוצא דמיפרא בעינן: כעס ינאי מלכא כו' · כ"ש גם בירושלמי דפרק ג' שאכלו ויבגמ' דילן מסופר המעשה באופן אחר: על השניה · על השנים הוא מה שמצטרף רשב"ם לברך · דהא כיון שאמרו מזוג לי יברך הסיתו דאתם מאכילה ואין אחר מצטרף עוד וכמ"ש התו' בס' ג' שאכלו גבי עובדא דרב ושמואל דהיכא דאמר הב לן ונברך ובא אחר ואכל וודאי אינו מצטרף · וה"ג ר"א על הראשונה ור"א על השנים וכ"ה בירושלמי ותקשה שפיר על ר' ירמי' שמן צריכא לי' כו' כי הראשונה הוא מה שמוציא אחרים · וניחא למימר דאתי הכא דלא אכל מידי והוא שמבמע שאמר מזוג ובריך · והשם מספקא לי' אם אכל ירק · וי"ל דהם אכילת ירק מהני · גם אם לא אכל כלל יוכל לברך · ובירושלמי מבמע דר' ירמיה בעי אם לא אכל כלל ג"כ ומשני מאן דפשיטא לי' דחלוקין על רשב"ם בראשונה הוא כרשב"ג דבעי כזית דגן · ומה דמספקא לי' הוא לרבנן ומיבעי עוד וכדברי חכמים (כ"ה הגי' במדרש עם פיפ"ת) פי' היך סוברים רבנן באמת בזה אחר דר"י מספקא לי' ופשיט ראב"י בשם ר"י לעולם אין מזמנין כו': שלש גזירות גזר כו' · טעם הגזירות פי' כדי שאחיו יהיו מוכרחים לבוא בעצמם לקנות בר · ולא ישלחו את עבדיהם או יקנו מן החמרין · וצוה לכתוב גם שמות הבאים כי סן לא יכירם כאשר יראה אותם ויודעו לו רבנן ומה דפשיטא ליה לרשב"ג · וכן הגירסא בילקוט ומ"ש מזמנין עליו תיבת עליו ל"ע

פירוש מהרז"ו

צרח לו · שהיה לו וגהירא וברח: הב לי מילא · תן לי הבטחתך וגם הטבעת שלך לסימן שלא תרע לו: למה ערקת למה אפיילת בי · וכ"ה בקה"ר הנ"ל אך בירושלמי וילקוט כאן הגירסא למה אפליית בי למה ערקת כסדר שתחלה שחק בו שלא נתן חלקו ואח"כ ברח וע"ש עוד שינויים: עד יעבר זעם · ובירושלמי גורס עוד וקרא עליו ויתרון דעת החכמה תחיה את בעליה: א"ל ולמה כו' עד יהבית · וכ"ה בילקוט כאן לך בירושלמי ובקה"ר שם ליתא · א"ל מזוג · ינאי אמר לעבדו ועי' בקה"ר: נברך על המזון שאכל ינאי · משמע שהתחיל לברך בלשון זה ול"ע איך בירך בדברי קפידא אך בקה"ר הגירסא אמר מה הברך נברך שאכל ינאי וחבריו משלו ועי' ילקוט כאן: אייתון ליה וכו' · בילקוט כאן הגירסא מזוג ליה תניינא וכ"ה בגמרא דילן: על השניה · מה שהוציאם ידי חובתם בכוס וכנ"ל: צריכה ליה · לשון ירושלמי על אבעיא וספק וכאן פשיטא ליה דעל השניה חולקין: מאן דצריכה ליה · פי' מה שהסתפק היינו לדברי ובירושלמי ליתא · ומ"ש דברי חכמים ל"ע שהרי עד כאן דברי רשב"ג אך לדברי חכמים

אמר ר"י ב"ח וכו' · כלל הדברים בדברי הסימן הקשה הזה יגעתי בו כי יש בו ד' נוסחאות במדרש כאן ובירושלמי הנ"ל ובקה"ר ובילקוט כאן לבד מ"ש בגמרא דילן ובכולם נוסחאות שונות ובררתי המובחר הש"י יאיר עינינו: ד ויוסף הוא השליט · הוא המשביר לכל עם הארץ ויבואו אחי יוסף וגו' · והנה פתח המדרש בג' גזירות וסיים בד' ועי' מ"כ · ולפי מ"ש בס' היכר ניחא שהג' גזירות היו על כל האוצרות וציווי כל כתיבת שמות רק על שומרי שערים שלו וכ"ה בתנחומא כאן ס"ח ולקמן ס"ו וכן הכוונה כאן ואינם אלא ג' גזירות ומה שציוה על שמות אביו וחקינו כדי שידע מיד ע"י הכתבים קודם שיבואו אחיו לפניו ובשמות משולשים אין לחוש לאחר (וכמ"ש בשמות גימין): והוה

ידי משה

שלש גזירות גזר · והפרטן אשה מועלה ד' פי' מ"כ שנים הראשונים חדא היא ולי נראה בהאחרון חדא הוא כשיכתוב שם אבותיו יכיר אם עבד הוא גלו ומה שאמר וש. שנזרם באחרונה מפני מנשה · מקבל שפקין הצריך לזה:

יבוס

ושם אביו ושם זקינו · (יג) והוה תמן מנשה קאים מקבל פתקין · אמרין נעול ונחמי אי אשכחן יתיה טעון לן במדיו דמכסא הא טב ואם לאו בצפרא נחמי (ו) מה נעבוד: ה דבר אחר וירא יעקב כי יש שבר במצרים · כתיב (משלי יא) א מונע בר יקבוהו לאום וברכה לראש משביר · מונע בר יקבוהו לאום · זה פרעה · וברכה לראש משביר · זה יוסף · יקבוהו לאום · זה פרעה שגנז התבואה בשני רעבון והיו הבריות מקללין אותו · אבל יוסף ב זן את העולם בשני רעבון כרועה הזה שמנהיג את צאנו · עליו אמר דוד (תהלים פ) רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף · כשהיה רעב בימי דוד בקש עליהם רחמים מלפני הקב"ה ואמר רבון כל העולמים נהוג את צאנך כיוסף שזן את העולם בשני רעבון · ג כיון שחזק הרעב בארץ נתקבצו המצרים ובאו אצל יוסף אמרו לו תנה לנו לחם אמר להם אלהי אינו זן את הערלים לכו ומולו את עצמיכם ואתן לכם · הלכו אצל פרעה והיו צועקים ובוכים לפניו שנאמר ותרעב כל ארץ מצרים ואמר לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו · אמרו לו הלכנו אצלו מדבר אלינו דברים רקים ואומר מולו את עצמכם · אמר להם שוטים לא כך אמרתי לכם (ז) מתחלה עבדוהו וקנו לעצמכם תבואה · וכי לא היה קורא לכם כל אותן השנים שני השבע וצוה לכם היו יודעים שרעב בא אתם פשעתם בנפשותיכם מפני מה לא הנחתם בבתיכם תבואה של שנים ושלש וארבע שנים · אמרו לו כל תבואה שהיה בבתינו הרקיבה אמר להם לא נשתייר (ח) לכם קמח מאתמול אמרו לו אף פת שהיה בסל הרקיב · אמר להם לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו · אמר להם אם גוזר על התבואה ונרקבת (ט) שמא יגזור עלינו ויהרגנו · אמר להם לכו אל יוסף אם יאמר לכם (י) חתכו מבשרכם שמעו לו שנאמר אשר יאמר לכם תעשו · והרעב היה על כל פני · ראוי היה למקרא לומר על הארץ מה ת"ל על פני · אמר רבי שמואל בר נחמן ללמדך שלא התחיל הרעב אלא בעשירים · שאין פני הארץ אלא עשירים · לכך נאמר (משלי יא) מונע בר יקבוהו לאום · בזמן שאדם עשיר יש לו פנים שמחים לראות את חבירו · ובזמן שאדם עני אין לו פנים לראות מפני שהוא מתבייש מחבירו לכך נאמר מונע בר יקבוהו לאום: ו ד"א וירא יעקב כי יש שבר במצרים · וכי במצרים היה יעקב שראה תבואה במצרים שאמר הכתוב וירא יעקב כי יש שבר במצרים והלא אמר לבניו ויאמר הנה שמעתי · אלא מיום שנגנב יוסף ז נסתלקה רוח הקודש ממנו ורואה ואינו רואה ושומע ואינו שומע · ומפני מה לא נאמר יש אוכל במצרים שאמר הכתוב כי יש שבר במצרים · והלא כבר נאמר ותרעב כל ארץ מצרים ומה ת"ל יש שבר אלא אל תהי קורא יש שבר אלא יש סבר שראה באספקלריא שסברו במצרים ואיזה זה · זה יוסף · ח ויאמר לבניו למה תתראו · אמר יעקב לבניו אתם גבורים אתם נאים אל תכנסו בשער אחד ואל תעמדו במקום אחד שלא תשלוט בכם עין הרע · הנה שמעתי כי יש שבר במצרים רדו שמה מהו רדו שראה שירדו וישתעבדו במצרים · ד"א רדו שמה ט שכל הלוקח תבואה מן השוק יריחה כתיב בו · וירדו אחי יוסף · בני ישראל צריך המקרא לומר אלא בתחלה לא נהגו בו אחוה ומכרוהו ולסוף מתחרטין ואומרים אימתי נרד למצרים נחזיר את אחינו לאביו וכשאמר להם אביהם לירד למצרים נתנו כולם דעת אחת להחזירו · אמר רבי יהודה בר סימון י אף יוסף יודע היה שאחיו יורדין למצרים לשבר אוכל · מה עשה הושיב שומרים על כל הפתחים ואמר להם ראו כל מי שנכנס לשבור אוכל כתבו שמו ושם אביו · לערב הביאו פתקים · ועשו כך · כיון שבאו בני יעקב כל אחד ואחד נכנס בשער שלו וכתבו את שמותם לערב הביאו לו הפתקים זה קורא ראובן בן יעקב ואחד קורא שמעון בן יעקב ואחד לוי וכן השוערים כל אחד שלו · מיד אמר להם יוסף סתמו את האוצרות ופתחו אוצר אחד ונתן שמותם לבעל האוצר ואמר לו ראה כשיבואו האנשים אלו לידך תפוש אותם ושגר אותם לפני · עברו שלשת ימים ולא באו מיד נטל יוסף שבעים גבורים מבית המלך ושגר בשבילם לבקש אותם בשוק הלכו ומצאו אותם בשוק של זונות ומה טיבן בשוק של זונות אלא אמרו אחינו יוסף

מסורת המדרש א תנחומא כאן סי"ז כל הענין. ילקוט כאן רמז קמ"ח. ילקוט משלי רמז תתקמ"ז. ב עיין מדרש תהלים מזמור פ'. ובילקוט תהלים רמז תתכ"ז. ג לעיל פרשה ל'. ד עיין תוספות כב"ב קכ"א ד"ה יום. ה תנחומא כאן סי"ח. ו עיין מנחות ק"ג. אסתר רבה פתיחתא א'. ירושלמי שבת פ"ח. ירושלמי בקלים פ"ג ה"ג. ילקוט תבא רמז תתק"מ. ז ילקוט כאן רמז קמ"ח כל הענין:

חידושי הרש"ש

מחולקין על רבב"ג ר"י כו': (יג) והוה תמן מנשה קאים מקבל פתקין. עי' לקמן וכאן הכוונה לערב שביאו שמוהן למנשה והוא מקבלן מהם. ושכנהו גידו במותן כל השבטים מיד בלא ההריכה. (והייט דכתיב

חידושי הרד"ל

ערך דיטגמא בשם הילמדנו ליתא כלל להא דבלא יוליכו המרים כו': (ו) מה נעבד דבר אחר וירא יעקב כו'. מן ד"א זה עד סוף המאמר היינו עד וירא יוסף את אחיו הוא ביטה אחרת בפסוקים ומאמרים שכבר נדרשו והוא תוספה מלשון תנחומא תוך דברי הב"ר: (ז) מתחלה עברו וקנו לעצמכם תבואה. כצ"ל. לנוסחא בספרים אבל בילקוט יש כאן מאמר שלם עיי"ש: (ח) לכם קמח מאתמול. כצ"ל או אפשר צ"ל לכם קימעא מאתמול ועי' תנחומא: (ט) שמא יגזור עלינו ונמות. כ"ה בתנחומא וכצ"ל: (י) חתכו מבשרכם. והאכיט

מתנות כהונה

מעמם לשם וכדלקמן: והוה תמן מנשה קאים כו' · והיה שם מנשה בן יוסף עומד ומקבל כל הכתבים שנכתבו עליהם כל הבאים לשבור בר: אמרין · אמרו בני יעקב נכנסים אנו ונראה אם נמצאנו שיטעון ממנו מדה ושיעור המכס הרי טוב ואם לא שיבקש ממנו יותר מן השיעור נלין הלילה ובבקר נדע מה נעשה ועל מנשה אמרו כן שהיה מקבל כל האגורות וחשבו שבשביל המכס עשה יוסף כן וי"ל על פדיון יוסף אך בדרך רחוקה וכן לאיתי טוב באב"א והגהא מפשוטו כתבתי: שגנז את התבואה כו' · כי כן אמינו בשנות רעבון בימי אברהם ויצחק שהוצרכו לעקור דירתם ולירד למצרים ולגור שם: והיו הבריות כו' · דרש לאום לשון מלכות כד"א ולאום מלאום יאמץ: לכו ומולו · דייק לכם יתירה דהוה ל"ל את אשר יאמר תעשו וכדלקמן: עבדוהו כו' · עי' בילקוט הלשון יותר ברור: לכך נאמר מונע בר יקבוהו לאום בילקוט ובערוך ערך פן הפליטי לא גרס ליה וכן בסמוך: ה"ג שאמר הכתוב וירא כי יש שבר: והלא כו' · כלומר ועוד הלא אמר לבניו כו' ודו"ק: רואה ואינו רואה כו' · נגלה בו רוח הקדש קצת ולכך אמר פעם וירא ופעם שמעתי כזה שהוא מגמגם בדבר: והלא כו' · כלומר ועוד הרי כבר נאמר ותרעב כל ארץ מצרים והיאך אמר יש שבר במצרים: שסברו · תקותו: מהו רדו · שהיה לו לומר לכו כמו שאמר להלן אלכה ואראנו בטרם אמות וע"ל ריש פרשה ע: בני ישראל צריך כו' · שהיה לו להתלותם בהביהם למשפחותם לבית אבותם: בתחלה · כשמכרוהו: ונחזיר גרסינן: הפתחים · פתחי שערי העיר: בשער שלו · כי כן צוה עליהם יעקב כדלעיל ריש פרשה צ: כל אחד שלו · שם אותו שנכנס בשער שלו: ונתן שמותם · של עשרה אחיו:

רש"י

יקבוהו לאום · מלכות: וברכה לראש משביר · זה יוסף דכתיב הוא המשביר את כל עם הארץ: והרעב היה על כל פני הארץ · היה לו לומר והרעב היה על כל

פירוש מהרז"ו

והוה תמן מנשה קאים · ע"ל פפ"ד ס"כ מנשה גרם לשבטים לקרוע עי' מש"ש ועי' לקמן פר' צ ס"ו מיד עמד מנשה וכן לקמן ס"ח בסופו כי המליץ בינותם זה מנשה · (וצ"ע שהרי כתוב וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב שמנשה נולד בשנה ששית לשובע ואפרים בשנה ז' ושנתים של רעב שאז באו בשנה הב' · וא"כ היה בן ד' ואף אם נאמר שנולד בשנה הא' של השובע א"כ היה כאן בן ח' שנה ובספר הישר איתא שמתחלום של פרעה עד שהתחילו שנות השובע היו ד' שנים וא"כ יתכן שהיה נער בן י"א וי"ב שנה אך אין זה במשמע של מ"ש בטרם תבא שנת הרעב · ואולי היה גדולים בדרך נס ופלא · ועי' לעיל פע"ד ס"ס י"ג שקרא לכל השבטים אחיו של יעקב ויוסף היה אז בן שש וכסה את אמו) · ודעת חז"ל שלא ידע לשון הקודש כ"א זרע האבות: אמרין נעול ונחמי · כמ"ש לעיל פר' צ ס"ב ולקמן ס"ו ופי נכנס ונראה אם נמצא את יוסף ונוכל ליקח אותו בקל לטעון בכנף בגדינו · ושיבת במדוי פי' כמ"ש ויכרות את מדויהם מלשון מדו בד · ומ"ש דמכסיה פי' שמכסים בו וכ"ה בספר הישר כ"ז ודרשו כן ממ"ש ויצעק העם משמע ברעש ורעש · שחשב שבדרך הטבע לא יספיקו הם לבד נס ופלא בברכה עליונה · וכמש"ל פ"ל ס"ה ובפר"א פל"ט שהאוצרות שכנס יוסף לא כלו עד יום מותו: רועה ישראל האזינה · דעת חז"ל שדוד התפלל מז' זה בימי שלש שנים רעב שבאו בסוף ימיו כמ"ש במזמור זה האכלתם לחם דמעה וגו' וברים מזמור זה כתוב על שושנים לאסף מזמור · אך דעת חז"ל שדוד אמר כל ספר תהלים וכמ"ש בפ"ר פסוק כמגדל דוד וש"נ וכמ"ש ברכות דף ס' ק"ג מזמורים אמר דוד וכו' וכמ"ש בד"ה א' פ"ז ז' אז נתן דוד וגו' ביד אסף וגו': נהוג צאנך כיוסף · שנהג ברחמים וחמלה · וכמ"ש ביחזקאל ל"ד בביאור וכן נהג את מצרים כמ"ש וינהלם בלחם כלשון הכתוב בצאן עלות ינהל: אינו זן את כו' · לעיל ס"פ נ' · והענין בזה כי מה שזכה יוסף להחיות העולם כולו ברעב בברכה אלהית כל"ל מהפר"א לא היה כ"א ע"י שעמד בנסיונו כאות שכרת ה' ברית עם אברהם זקנו ולא יתכן שיחיה בברכתו כ"א מי שיבא באות הזה: דברים רקים · עי' בילקוט כאן הוספת דברי חרפות על יוסף: קמח מאתמול וכו' · לעיל פר' נ' ס"ו עי' מש"ש: לכך נאמר מונע בר · לכאורה הוא מיותר וכפול בסוף הסימן והפסיק במאמר פני הארץ וגו' · ובאמת שהדרש זה העתק מתנחומא ושם הוא סיום הדרשה וכאן הביא עוד נוסחא אחרת ע"פ מונע בר ושם חותם במאמר בזמן שאדם עשיר וכו' עד לכך נאמר מונע בר · ופירושו כמ"ש בריש הסי': ך והלא כבר נאמר ותרעב · והם ג' כ"מ והכריע א"ח שבר אלא סבר כמ"ש בריש הפר' וכל הענין בתנחומא · וכבר נתבארו מקצת דברים בסימן א' ובסימן ב' אלא שהיא העתקה בנוסחא אחרת: שירדו וישתעבדו · דורש רדו מלשון רדיה ושעבוד וכמש"ל פ"ח ס"ס י"א ורדו זכו ירדי לא זכו ירדו · ובתנחומא הגירסא כמנין רדו כמש"ל ס"ב: תבואה מן השוק · לקמן פצ"ב סימן ד' ובריש מדרש רות ובריש מדרש אסתר: בשער שלו · פי' בשער מיוחד ולא שנים בשער אחד כדלעיל שכן צוה יעקב: וכתבו את שמותם · שתחלה אמר וירדו אחי יוסף ואח"כ אמר ויבואו בני ישראל שכתבו שמותם ושל אבותם ע"פ מדה ע"ז: פתחו אוצר אחד · מרומז כמ"ש הוא המשביר לכל עם הארץ שנראה היה הוא לבדו המשביר לכולם ופע"כ ויבואו אחי יוסף וישתחוו לו: עברו ג' ימים · מרומז במ"ש ויבואו בני ישראל לשבור ואח"כ כתוב ויבואו אחי יוסף אלא לאחר שכתבו שמותם נעשו אחי יוסף מדה פ"ז · ומ"ש ג' ימים צ"ע מנין לו · ואפשר מדכתיב ויאסוף אותם אל משמר שלשת ימים שע"פ מדה מנגד היה זה לקנס על שהיו ג' ימים

יפה תואר

בשמותם: ד"א וירא יעקב כי יש שבר במצרים · זה ט"ס וצ"ל ד"א ויוסף הוא השליט וגו' המשביר לכל עם הארץ · וע"ז יבין הדרש וברכה לראש משביר זה יוסף כי הוא לבדו נתן אוכל לכל אחד לפי צרכו וכמו בסימן שלפני זה · וז"ש בשוח"ט נוהג כצאן יוסף מה יוסף כלכל כל אחד לפי מעשיו אף אנו כלכלנו לפי מעשינו · ולפי גירסא דילן י"ל דדייק מלשון שבר ולא כתיב אוכל · משום שהיה יוסף המשביר לכל איש ואיש כפי סיפוקו ולכן שלח יעקב את כל עשרה בניו כדי שיביאו אוכל לצורך כל הבית · כי כל אחד יטעין את חמורו שיספיק לכל בית יעקב: לכו ומולו עצמכם · כבר פירשנו לעיל פ"ל שהכוונה שיסירו התאוה וזרמתם מבשרם · ולאו בערלה תליא מילתא: עבדוהו וקנו לעצמכם תבואה · פי' אע"פ שצויתי לעבדו ולתת לו התבואה לגניזה מ"מ הרשיתי גם אתכם להצפין תבואה לנפשותיכם · כי לא אמרתי את הכל יקח: ד"א וירא יעקב וגו' וכי במצרים היה יעקב נראה דאגדה זו עד וירא יוסף את אחיו איננו ממדרשנו · וכן האגדה שקודמת · אלא ממדרש ר' תנחומא העתיקו פה · כי כל זה נמצאים גם שם · כי מאחר שכבר פירש המדרש הזה עד ויוסף הוא השליט איך השיב אחור ימינו לפרש וירא יעקב כי יש שבר במצרים · גם מסדר הלשון יראה הרואה שאינה מעיקר מדרשנו: והלא כבר נאמר ותרעב כל ארץ מצרים · פי' ולא נוכל לפרש שבר במצרים מלשון תקוה ואחרים בספר הישר שהסכימו או לפדותו או ללחום עליו: ה מונע בר · תנחומא כאן כל הענין ספיקו הם ימבור לכל ובהכרח לגנוז התבואה למכור במקום גדול · ויוסף ידע שכל זה היה ויוסף לא כלו עד יום מותו:

ידי משה

הוה מנשה תמן מקבל פתקים · פי' שהיה מנשה עומד בשער העיר לקבל פתקין והיו השבטים אומרים וכו' פ רוב שבמטו שמנשה עומד בשער והיו אומרים וכו' שלא רצו לילך לעיר כולם עם התמורים כי יראים היו אולי עומד שם מנשה בשער מפני איזו עלילה לכן אמרו ניעול איזה מאתנו לעיר מתחלה לראות מה עסקיו של מנשה העומד בשער אם הוא עסק מכס מה טוב ואם לאו איננו אלא עלילה בלפתא נחמי מה נעבד פי' אם יכוי' איזו עלילה אפשר שנחזור לארצנו בלא תבואה מאשר יכתוב אותנו בשער לאיזו עלילה וק"ל והוליאו זה מדכתיב ב' פעמים ויבאו אחי יוסף בתוך הבאים ואח"ז אמר עוד ויבאו וישתחוו אלא שבתחלה הלכו בתוך הבאים לראות עסקו של מנשה ובשראו שיצאו ובאו בשלום אח"ז נכנסו כולם לז"א ויבאו פעם שנית לז"א מתחלה ויבאו בני ישראל כי לא הלכו כולם ובפעם בני אמר ויבאו אחי יוסף וק"ל: עבדוהו וקנו לכם תבואה · כלומר אע"פ שצויתי לעבדי לתת לו התבואה לגניזה מ"מ לא אמרתי שיקח הכל אלא שתקנו ג"כ לעצמכם תבואה ושבגו פי' לשון הכנה ותיקון אבל

נפי

יפה תואר ויפת מראה שמא בקופא הוא ותפשו אותן והביאום לפני יוסף · מיד ויתנכר אליהם וידבר אתם קשות מלמד שנעשה להם כנכרי · נטל את הגביע והקיש בו א"ל אני רואה בגביע מרגלים אתם · אמרו לו כנים אנחנו אלא כך ציונו אבינו אל תכנסו בשער אחד וכו' · אמר להם בשוק של זונות מה טיבכם לא הייתם מתייראים מן העין · לא כך צואת אביכם · אמרו לו אבידה אבדה לנו והיינו מבקשין אותה שם · אמר להם איזו אבידה אני רואה בגביע ששנים מכם החריבו כרך גדול של שכם ואח"כ מכרתם אחיכם לערביים · מיד נזדעזעו ואמרו לו שנים עשר אחים אנחנו בני אבינו · אמר להן והיכן הם השנים · אמרו לו האחד איננו מת והקטן היום את אבינו · אמר להם הביאו אחיכם הקטן אלי וגו' · א לקח את שמעון ואסר אותו לעיניהם מפני שהוא דחפו לבור ופירש אותו מלוי שלא יטלו עליו עצה · אמר שמעון לאחיו כך עשיתם ליוסף כך אתם מבקשים לעשות לי · אמרו לו מה נעשה ימותו אנשי בתינו ברעב אמר להם עשו מה שתרצו עכשיו אראה מי מכניס אותי בבית האסורים · באותה שעה שלח יוסף אצל פרעה ואמר לו שלח לי ע' גבורים מאצלך שמצאתי ליסטים ואני מבקש ליתן עליהם כבלים · באותה שעה שלח לו והיו מסתכלים אחי יוסף מה היה מבקש לעשות אמר יוסף לאותן גבורים הכניסו את זה בבית האסורין כיון שקרבו אצלו צווח בהם כיון ששמעו קולו נפלו על פניהם ונשתברו שיניהם · שנאמר (איוב ד) ב שאגת אריה וקול שחל ושני כפירים נתעו · והיה מנשה יושב לפני אביו אמר לו אביו קום אתה · מיד עמד מנשה והכהו מכה אחת והכניסו בבית האסורים ונתן עליו כבלים ואמר להם זה יהיה חבוש עד שתביאו את אחיכם ויאמנו דבריכם · מיד ויצו יוסף וימלאו את כליהם · הלכו אצל אביהם וספרו לו את כל המאורע השיב אביהם ואמר להם היכן שמעון אמרו תפש אותו בשביל אחינו הקטן אמר להם אותי שכלתם · ויאמר ראובן אל אביו את שני בני תמית · אמר לו וכי בניך אינן בני אמר להם יהודה הניחו לזקן (יא) עד שתכלה הפת ·

אמר לו יהודה · אבא אם הולך בנימין עמנו ספק נתפס ספק לא נתפס ואם אינו הולך עמנו כלנו מתים ברעב מוטב תניח את הספק ותתפוש את הוודאי · אמר מי מערב בו · אמר לו אני שנאמר אנכי אערבנו מידי תבקשנו · לכך נאמר וירא יעקב כי יש שבר במצרים :

ז) וירא יוסף את אחיו וגו' · אמר ר' יהושע בר נחמיה נעשה נכרי להם · ויכר יוסף את אחיו וגו' ר' לוי ורבנן · ר' לוי אמר בשעה שנפלו בידו ויכר יוסף את אחיו בשעה שנפל בידן והם לא הכירוהו · ורבנן אמרי ג הוא שהניחן בחתימת זקן · ויכר יוסף את אחיו · והם לא הכירוהו · שלא הניחוהו בחתימת זקן · ויזכור יוסף וגו' · ויאמר אליהם וגו' כלנו בני איש אחד · נצנצה בהם רוח הקודש אמרין ליה אנן ואת בנוהי דגבר חד אנן · ויאמרו שנים עשר אנחנו · אמר להון ואן הוא · זבנן יתיה · אמר להון בכמה זבנהון יתיה · אמרין ליה בחמש סלעין · אמר להון ואין הוה אמר לכון בר נש יהבון לי חמש סלעין ואנא יהיב יתיה לכון אתון עבדין אמרין ליה אין · ואם אמר לכון בר נש יהבון לי בכפלא ואנא יהיב יתיב לכון אתון עבדין אמרין הין : ואם הוה בר נש אמר לכון אין הויתון יהבין ביה אלפא לא יהבינא ליה לכון מה הויתון עבדין אמרין ליה על מנת כן נחתינון אי למקטל אי לאיתקטלא אמר להון הוא אשר דברתי אליכם מרגלים וגו' · בזאת תבחנו חי פרעה · ד בשעה שהיה מבקש לישבע לשקר היה נשבע בחי פרעה א"ר לוי משל לגדי שברח מן המרעה ונכנס אצל אשה אלמנה מה עשתה עמדה ושחטתא והפשיטתו ונתנתו בתוך המטה וכסת עליו סדין · אתון בעין ליה מן גבה אמרה כן תהא ההיא אתתא מנכשא מבשריה הדין ו כלה אם ידע ביה · כך חי פרעה אם תצאו וגו' · שלחו מכם אחד · ויאסף אותם אל משמר שלשת ימים · ה לעולם (יד) אין הקב"ה מניח את הצדיקים בצרה שלשת ימים · וכן למדו ליוסף ליונה למרדכי לדוד · וכן הוא אומר (הושע ו) יחיינו מיומים ביום השלישי של שבטים יקימנו · ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי : ח אם כנים אתם וגו' ואת אחיכם הקטן ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ח' וסדר ויגש סימן ד' · מדרש משלי פרשה א' · ב עיין לקמן פרשה נ"ד · וכילקוט איוב רמז תתצ"ז · ג יבמות דף פ"ח · כתובות דף כ"ז · בבא מציעא דף ל"ט · ד ע' במדבר רבה פרשה י"ד · ותנא דבי אליהו רבה פרק כ"ו · ה לעיל ריש פרשה נ"ו · אסתר רבה פרשה ט' · מדרש תהלים מזמור כ"ב · ילקוט סדר ויצא רמז נ"ט · וילקוט כאן רמז קמ"ח · ילקוט יהושע רמז י"ב : ילקוט אסתר רמז תל"ף נ"ו ·

חדושי הרד"ל

ונמיום · כ"ה בילקוט : (יא) עד שתכלה הפת · בלשון בעל המאור (חולין ד"ת א') סלשון עד שתכלה פרוסה

חדושי הרש"ש

דכתיב ויבואו אחי יוסף וישתחוו לו פי' דודאי אין סברא כי כל הבאים לשבור בר יבואו לפניו אלא וזהו דאמר המדרש אמרינן בעול כו' כי נכהלו מה זאת שעשתנו מגולפים בגוה שיבואו הם לפניו : (יד) אין

רש"י

כל הארץ פה תלמוד לומר על כל פני הארץ : הוא שהניחן בחתימת זקנם ויכר וגם

מתנות כהונה

בקובה · של זונות שנמכר שם לקלון : והקיש · לשון הכאה : אלא כך כו' · כלומר אל תשגיח במה שנכנסנו כו' שערים ולא בשער אחד כי כן צוה אבא עלינו מפני עין הרע ואמר להם אם יראתם מן העין בשוק של כו' לא כך צואת אביכם שתשמרו עצמכם מן העין : איננו מת · כלומר איננו כי מת וכמו שאמרו לו ליוסף אח"כ כדכתוב בפרשת ויגש : ופירש כו' · כלומר עשה כן כדי להפרידו מלוי ולולי זה לא היה אוסר אחד מהם אך את שמעון ולא לוי מפני שהוא דחפו לבור : שלא יטלו כו' · ויהרגוהו : כך עשיתם כו' · שעמדתם על דמו גם לי אתם עושים כן ולא ידע כי שומע יוסף בלשון עברי או אח"כ אמר להם כן שלא בפני יוסף : בניך אינן בני גרסינן : לכך נאמר כו' · דרשו לשון שבר ממש שברון רוח שאירע לו במצרים : התימת זקן · משנה הכרת פנים כדאיתא בפרק המפקיד גבי מרי בר איסק : אמרין ליה כו' · אמרו לו ליוסף אנו ואתה בניו של איש אחד אנחנו ודייק מדכתיב כלנו : שנים עשר אנחנו וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא והאחד איננו אמר להם יוסף ואנה והיכן הוא עונהו מכרנו אותו : ואין כו' · ואם היה אומר לכם בן אדם תנו לי חמש סלעים ואתן לכם אחיכם תעשו אתם כן לתת לו חמש סלעים או לא אמרו לו הן אמר להם ואם יאמר לכם לא אתן אותו לכם אלא בכפל דמי מכירתו והם עשרה סלעים אתם עושין כן לתת לו י' סלעים אמרו לו הן ואמר להם יוסף ואם יאמר לכם אדם לא אתננו לכם אפילו באלף סלעים מה הייתם עושים אמרו לו על מנת כן ירדנו פה או להרוג אחרים או ליהרג עליו : אתון כו' · באו בני אדם ובקשו אלגדי אמרה להם האשה כן תהא אותה אשה מנכם וקורעת ותוכך מבשרו של זה המונח במטה ואוכלת אם ידעתי ממנו והם סברו שהמונח במטה הוא בנה : ג' ימים · במגילת אסתר ובילקוט פרשה זו ובספר יהושע גרם יותר משלשה ימים והכי מוכח יונה במעי הדגה שלשה ימים וג' לילות ואולי שמקצת יום ג' ככולו וכן מוכח גירסת הילקוט בספר יהושע דגרם ביום השלישי של יונה ובמדרש אסתר איתא שביום השלישי פי' בסוף יום שלישי : למרדכי · דכתיב ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות : לדוד · ככתוב בסוף ספר שמואל ובדברי הימים סימן כ' : ביום השלישי של שבטים · כלומר כמו שנהג יוסף עם השבטים דכתיב ויאמר אליהם יוסף

יפה תואר

לונם אשר לבני מצרים · כי שם אין רעב דהא כתיב ותרעב כל ארץ מצרים ומשני דשבר קאי על שברו וזה יוסף שהוא במצרים : כך עשיתם ליוסף כו' · ואע"ג דיוסף עשאו כרצונם ובאן הם אנוסים · מ"מ קנטרם בזה כי בעצת יהודה נמכר לישמעאלים והוא היה מוכרח להסכים לאחיו אשר הסכימו לעלם יה זה · ולולא זה טוב היה לו למות בבור מלבת בשבי הקשה מכולם · ואיך יקבלו עתה למסרו לשבי ש:אוי שימסרו נפשם להצילו אחר שאין בו חטא : שנאמר שאגת אריה וגו' · פי' שאגת שמעון שנמשל לאריה ובתו וכמו דאמרינן בפ"ק דסוטה על הכתוב מה אמך לביאה שכל השבטים נמשלו לאריים כמו יהודה · עי"ז שיני גבורי מצרים שנחשבו ככפירים נתעו : ויכר יוסף את אחיו וגו' ר"ל ורבנן כו' · משום דק"ל דהא כבר כתיב וירא יוסף את אחיו ויכירם · לכן מפרש דמה שנאמר עוד ויכר יוסף את אחיו קאי על הכרת הלב והאחים וכמו ואת אחיו לא הכיר · יהי מכירך ברוך · ורבנן מפרשי על הכרת פנים ממש וכפשטא · והכתוב בא לתת טעם למה הכיר יוסף את אחיו · משום דהם לא נשתנו · משא"כ יוסף שצמח בו זקן אשר מלפנים לא היה בו לכן לא הכירוהו אחיו · וע"ע מ"ש בזה ברמב"ן : חי פרעה · ע' בזה בעקידה שער ל' שעמל בזה להסיר העון מיוסף למה הקל בכבוד פרעה : אין הקב"ה מניח את הצדיקים כו' · ולכן אספם אל משמר שלשה ימים ולא יותר · אבל בניר שלשה

פירוש מהרז"ו

בשוק לחפש · ומ"ש שנטל גבורים וכו' מרומז במ"ש ויוסף הוא השליט שהראה עליהם מעשה שליט וגירסת הילקוט והביאום לפני יוסף שנאמר ויוסף הוא השליט (כאי' לדברי ד"א ויוסף הוא השליט על הארץ ג' גזירות גזר וכו' וכמ"ש בס"ד ומ"ש שהיו ע' גבורים נ"ע מנין לו : נטל את הגביע · כמ"ש בסוף הסדר כי נחש ינחש וגו' ועל שבאו בי' שערים אמר מרגלים אתם : בשוק של כו' · מרומז במ"ש לא כי ערות הארץ באתם לראות · שהוא כפול לשון ומיותר ע"כ דורש ע"פ מדה פ' לא · שלא עשיתם כדבריכם כי ערות וגו' והלכתם כולכם יחד והשיבו אבידה אבדה לנו כו' ולא כיונו הם על יוסף שהרי אמרו בסמוך והאחד איננו מת אך יוסף חפשם בלשונם איזה אבידה שתצטרכו לעבור צוואת אביכם אין זה אלא שאתם רוצים לעשות כאן על ענין אחיכם כמו בשכם על ענין אחותכם ולכן תחפשוהו בשוק ש"ז הוא אשר דברתי וגו' אך מאחר שהאשים מרגלים אתם איך אמר בזאת תבחנו · אלא שמ"ש מרגלים אתם היה קודם שאמרו שנים עשר עבדיך וגו' ע"פ מדה ל"א שעל שאמר להם שרוצים לעשות כאן כמו בשכם על שמכרו אחיהם ובזה נזדעזעו והבחישו אותו לומר שנים עשר וגו' והאחד איננו מת כמש"ל פר' כ"ה ס"ם א' אלל המוך וכמפורש ברים ויגש ואחיו מת והביאו ראיה ממ"ש והקטן את אבינו לא כשאמרת שמכרנו אחינו הקטן · ויוסף אף שידע האמת תפסם בלשונם ואמר הביאו אותו הנה ואדע שכן מה שאמרתם אמת · והנה בפסוק כתוב תחלה והנה הקטן וגו' ואח"כ והאחד איננו והמדרש מהפך שעל טענת יוסף שמכרו אחיהם הוצרכו להכחישו והאחד איננו כנ"ל והראיה והנה הקטן וגו' · דוק והתבונן כי קצרתי : לקח את שמעון · ע"ל פפ"ד סט"ז וכ"ה בתנחומא ויגש סימן ד' : אמר שמעון לאחיו · דייק תיבת מאתם שהוא מיותר ללמד שאמר אל תפרדו ממני תעשותם כמוני שכלו העונש כמוני : והיו מסתכלין · וזהו ויאסור אותו לעיניהם : שאגת אריה וקול שחל · כמש"ל פנ"ג ס"ז וכן צריך לומר כאן שגם יהודה ודן נעקו וע"ל פנ"ח סי' י"ב : והיה מנשה · ע"ל פר' צ ס"ם ד' · ודורש מ"ש ויסוב וגו' וידבר ויקח ויאסור הכל לשון יחיד · שלא יהכן לפרש הכל על יוסף אלא שצוה לאחר לעשות והאחד בדמיון יוסף והיינו מנשה בן השליט על כן יכול הוא לעשות ולא אחר : זה יהיה חבוש · כמ"ש אחיכם אחד יאסר : בניך אינם בני · לקמן ס"ט והדבר מובן מעצמו ולא הוצרך לפרש : אמר להם יהודה · בתנחומא הגירסא שאמר ויהי כאשר כלו לאכול עכ"ל · ואח"כ ויאמר יהודה : כולנו מתים ברעב · כמ"ש ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם טפינו ועי' לקמן סוף סימן י' : אמר מי מערב · שאמר יהודה אנכי אערבנו תיבת אנכי מיותר אלא שאלו מי וכו' והשיב אנכי ע"פ מדה ס' ועד כאן מהתנחומא סימן ח' ע"פ המדות ובכימן הסמוך כפי הפשט : ז ויכר יוסף · שזה מיותר שכבר כתוב ויכר יוסף וגו' אמ"ע להכרת פנים מ"ע להכרת רחמים וכמ"ש רות מלאתי חן בעיניך להכירני : אנן ואת · שתיבת כולנו מיותר שדי במ"ש בני איש אחד וכן בפסוק י"ג שנים עשר וגו' ואן הוא · פי' היו' אין כאן אלא י' והיכן עוד שנים והשיבו שאחד אלל אביהו ושלש על עוד אחד והשיבו שאיננו שמכרוהו וחולק על מ"ש בסימן הקודם שאמרו מת ול"ע שהרי מפורש ברים ויגש והאחד מת ולפי דברי המדרש הם בכ"מ · ויהכן שכאן שאמרו איננו כי חשבו שנמכר למצרים ועדיין ימצאו אותו כאן יכבשוהו ש"מ מצאוהו אמרו מת · והמדרש הרבה דברים לפרש מ"ם והאחד איננו באופן שיתכן שישיב להם מרגלים אתם וזה ע"פ מדה ע' : בצרה שלשה ימים · לעיל ריש פנ"ו וש"נ : ליוסף ליונה וכו' פירוש מה שעשה יוסף לאחיו · ליונה עי' מ"כ · לדוד היינו בצקלג שכתוב בבא דוד ואנשיו צקלג ביום השלישי שהיו הגנים והסף בצרה שלשה ימים · גם יתכן שנודע לדוד ביום שבא וב' ימים במלחמה כמ"ש מהנשף עד הערב למחרתם הרי שלשה ימים · והראשון נראה עיקר : של שבטים · עי' מ"כ לעמיד כשיתאחדו יהודה עם י'

ידי משה

לפי גירסת הספר שגורס וקנו יש"ל דה"פ אפילו אתם עניים עבדו אותו בבכירות (תבואה) וקנו לכם תבואה ...

משנת דרבי אליעזר

מבואר כדברי א"ל דהא אמרת עושי' וכו' לנפ"מ וק"ל ובפרש גירסא הרש הול נוח שפי : א"ל בבכה שבויהו

אנחנו · ר' אבא בר כהנא אמר לשון דרומי הוא · אבל · ברם · אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו · ר"ל בשם רבי יוחנן בר שאילה אפשר יוסף בן שבע עשרה שנה היה רואה את אחיו מוכרים אותו והוא שותק אלא מלמד שהיה מתחבט לפני רגליו של כל אחד ואחד כדי שיתמלאו עליו רחמים ולא נתמלאו : ויען ראובן אותם לאמר וגו' · הלא כדין אמרית לכון הלא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד אלא כך אמרתון ועתה לכו ונהרגהו · וגם דמו הנה נדרש דמו וגם דם הזקן · והם לא ידעו כי שומע יוסף כי המליץ · זה מנשה · ויסוב מעליהם : ר' חגי בשם רבי יצחק אמר לעיניהם אסרו כיון שיצאו להם היה מאכילו ומשקו מרחיצו וסכו : (ט) ויצו יוסף וימלאו וגו' וישאו את שברם על חמוריהם (טו) ויפתח האחד וגו' · ויאמרו איש אל אחיו וגו' · [א] כד דמיך רבי סימון בר זבידא עאל רבי אלעא ופתח עלוהי (איוב כח) והחכמה מאין תמצא וגו' · ונעלמה מעיני כל חי וגו' : תהום אמר לא וגו' · ארבעה דברים הן הן תשמישו של עולם וכולן אם אבדו יש להם חילופין · ואלו הן (שם) כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב יזוקו ברזל מעפר יוקח ואבן יצוק נחושה · ת"ח שמת אין אנו מוצאים תמורתו · אמר רבי לוי (יב) שבטים מציאה מצאו כתיב ויצא לבם ואנו שאבדנו את ר' סימון עאכ"ו · [ב] ויבאו אל יעקב אביהם וגו' · מלמד שהיו הדברים קשים עליהם כקורות · דבר האיש אדוני הארץ וגו' (טז) ויהי הם מריקים שקיהם וגו' · מלמד שחשדן אביהם · ויאמר אליהם יעקב אביהם וגו' · כבר יוסף איננו ושמעון איננו (יג) עלי להעמיד שנים עשר שבטים · ויאמר ראובן אל אביו וגו' · רבי אומר (יד) הרי זה בכור שוטה · בניך (טו) לא בני הם אתמהא · ויאמר לא ירד בני עמכם וגו' · רבי חנינא ורבי מרינוס תרויהון אמרין בשם אבא נהוראי בשעה שהיה אדם אומר דבר מתוקן לפני ר' טרפון היה אומר כפתור ופרח ובשעה שהיה אומר דבר של בטלה היה אומר לא ירד בני עמכם · בדרך אשר תלכו בה וגו' · הא בבית לא · א"ר אליעזר בן יעקב [ג] מיכן שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה : (י) והרעב כבד וגו' · ויהי כאשר כלו וגו' · ויאמר אליו יהודה וגו' · אם ישך משלח וגו' ואם אינך משלח וגו' · אמרו לו מה הוא אומר לנו דברים של אמת ואנו משיבים אותו דברים של בטלה · ויאמר ישראל למה הרעותם לי וגו' · רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינא מעולם לא אמר יעקב אבינו דבר של בטלה אלא כך אמר הקב"ה [ד] אני עוסק להמליך את בנו במצרים והוא אומר למה הרעותם לי · (יז) היא דהוא אמר (ישעיה מ) נסתרה דרכי מה' ומאלהי וגו' · ויאמרו שאול שאל האיש וגו' · אמר רבי אבא בר כהנא אפילו עצי עריסותינו גלה לנו · ויאמר יהודה (טז) אל ישראל אביו · מוטב תהא נפש אחת בספק ולא כולם בודאי · אנכי אערבנו כל הימים · זה העולם הבא שכולו יום : (יא) כי לולי התמהמהנו וגו' ·

מסורת המדרש א ירושלמי ברכות פ"ב · ירושלמי הוריות פ"ג · שה"ש רבה פ"ו פ"ב קהלת רבה פ"ס פסוק י"א · ילקוט איוב רמז תתקט"ו · ילקוט כאן סוף רמז קמ"ח · ב ילקוט כאן רמז קמ"ט כל הענין · ג עיין שבת ל"ב · ירושלמי שבת פ"ב · ד איכה רבתי פ"ג פסיקתא דרב כהנא פסקא י"ז · ועמ"ש בהערות ותקונים · ילקוט סדר חוקת רמז תשס"ד · ילקוט ישעיה רמז שנ"ב · ועי' אגדת בראשית פ' ס"ד ·

חדושי הרש"ש

הקב"ה מנית אח"ל בררס ג"י כו' לדוד · אולי הכוונה למה שאמר לו גד בשם ה' ואם היות שלשת ימים דבר בארצך (שמואל ב' כ"ד) : (טו) ויפתח האחד וגו' ויחרדו איש כו' · כצ"ל : (טז) ויהי הם מריקים שקיהם וגו' מלמד שחשדן אביהם · יתכן שהכוונה שחשדן שגנבו בד שמה בלתי נתינת מחירו ושע"י כן נתפס שמעון · ורש"י בפיה"ת כתב על אותי שכלתם מלמד שחשדן שמא הרגוהו כו' ע"ש : (יז) הוא והוא אמר נסתרה דרכי כו' · וכן רישא דקרא למה תאמר יעקב יל"פ למה (כ"ל היינו למה) תאמר אתה יעקב ויכוון על אמרו כן למה הרעותם לי :

הזקן

חדושי הרד"ל

פרוסה מן הבית · ומ"ש מוטב תהא נפש אחת בספק ע' בבעה"מ שם (ובמו"א ד' כ"ו ע"ב) : (יב) שבטים מציאה מצאו כו' ואנו שאבדנו כו' · פרשתי בהספד על בני יקירי שהריף י"א מרבים מוהר"ר חיים יונה לוריא ז"ל (שנפטר כ"ס טבת תר"ב ונקבר כ"ו טבת) מפני שמיתת צדיקים היא טובה ומנוחה לנפש הצדיק כי תשוב נפשו למנוחתה לחזות בנועם ה' ואבדתו הוא לדורו · לכן אמרו מה השבטים מציאה מצאו בעצמן אך מפני שהיו חושבין שלא יתגולל עליהם בדבר הכסף חרדו ויצא לבם אנחנו שאבדנו את ר"ס אף שהר"ס עצמו הוא שמחה אבל לנו הוא אבדה מכל צד שמלבד שאבדנו במיתתו חכמתו להספינו לבני דורו עוד יש לחוש כי תתגולל ח"ו מדה"ד עלינו על כי מפני רעת הדור נאסף הינו דין שיש לנו ליראה מפני מדה"ד : (יג) עלי להעמיד י"ב שבטים · כאג"ב פע"ב מפרש שנאמר לו ויתן לך את ברכת אברהם וזהו שנתברך הבט נא השמימה וגו' כה יהיה זרעך דדרש י"ב שבטים כי"ב מזלות ע"ש : (יד) ס"א בכור שוטה · ן מפני שהבכור לנתלם נתנה ליוסף קראהו בכור שוטה כמו בכור נאם ולא נאב : (טו) לא הם בני אתמהא · ולכן אמרו עליו בהדר"ן ר"ש לא שואל שלא כענין : (טז) אל ישראל אבי וגו' · ונחיה ולא נמות מוטב תפש כו' · כצ"ל · ודרש כפל ונחיה כלומר עתה נחיה אנו ודאי ואף הוא אפשר לא ימות :

מתנות כהונה

כיום השלישי ועיין בילקוט בפסוק ונתבאתם שמה ג' ימים ובמדרש אסתר לא גרס של שבטים : ברם · פי' באמת : והוא שותק · ולא בקש מהם על נפשו אלא ממה דכתיב בהתחננו למדנו שנחבט כו' : שנתחבט · כלומר הפיל והכה את ראשו על הארץ לפני כל אחד ואחד : הלא כדון כו' · הלא כזאת כדברי תחנה ובקשה שאנחנו מתחננים עכשיו אמרתי לכם בעת מכירת יוסף : אלא כך אמרתון · דייק מדכתיב לאמר משמע שהם השיבוהו דבר : דם הזקן · וגם קדרים לשון רבוי : זה מנשה · ה"א הידיעה של המליץ קדייק : מעליהם וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא לעיניהם : דמיך · מת ולשון נקי הוא כלפי גוף קדוש שאין מיתתו אלא כזה שהוא ישן : עאל כו' · נכנס ר' אלעא ופתח לדרוש עליו בדברי תורה ועיין זה במדרש חזית בפ' דודי ירד לגנו ובמדרש קהלת בפ' מתוקה שנת העובד ובירושלמי סוף מסכת הוריות : כקורות · דרש את כל הקורות לשון קורה שמתקרין בו הבית : שחשדן אביהן · שאת מכרו את שמעון ודייק מדכתיב המה ואביהם וכן מצאתי טוב כפירש"י : עלי להעמיד כו' · פירש"י וז"ל עלי עונש מה שתחסר מהם : הרי זה · כך אמר יעקב : בכפתור ופרחי כלומר נאים ועגולים הדברים ככפתור ויפים כפרח : לא ירד בני כו' · פי' רש"י דרש בני לשון בינה כלומר בינה שלי והסכמתי או בנייני : בבית לא · בתמיה : בשעת הסכנה · וכל הדרכים בחזקת סכנה : כה · כלומר מה הוא זה : הוא אומר · כלומר האדוני הארץ אומר לנו דברים של אמת כלומר דברים של עיקר שיהיה כן על כל פנים ואנו משיבים כו' : של בטלה · בלי טעם ולמה פתח פיו בדבר של תקלה והשיב שכבר תפס עליו תגבית על זה שנאמר למה תאמר יעקב נסתרה דרכי מה' וגו' · שהיה לו לדעת כי הכל מיד ה' ואין דבר רע יורד מן השמים : עצי עריסותינו · דייק מדכתיב ולמולדתנו כמו לעריסה וק"ל ופי' רש"י הם הקטנים המוטלים בעריסה הנולדים על ידי העריסה וכן פי' מהר"א מזרחי ורש"י לא גרס עצי ואולי משנה היא שבכל הספרים גרסינן ליה : נפש אחת · בנימין בספק שן יקראהו

רש"י

וגם דמו הנה נדרש דמו ודם · הזקן · וגם דורש : כי המליץ בינותם זה מנשה · שהיה מספר להם בלשון כנען או בלשון ארם והוא אומר ליוסף בלשון מצרי : כל הקורות אותם דברים קשים כקורות : ויראו את צרורות כספיהם המה ואביהם ויראו היה לו לומר ויראו לצרורותם ויראו מהו המה ואביהם מלמד שחשדן אביהן על הכסף : עלי היו כולנה עלי י"ב שבטים כלומר עלי ליתן דין עליהם שנתן לי הקב"ה ועכשיו חסרתים : בשעה שהיו אומרין דבר תיקון לפני ר' טרפון הוה אומר כפתור ופרח · יפין הדברים הללו ככפתור ופרח : ובשעה שהיו אומרים דבר של בטלה היה אומר לא ירד בני עמכם · בני כמו בנייני וכמו בינה שלי : וקרהו אסון בדרך הא בבית לא שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה · דהיינו בדרך : לנו ולמולדתינו אפי' עריסותינו גילה לנו · קטנים המוטלים בעריסה : והנחתי לאבי כל

הימים

פירוש מהרז"ו

השבטים · ע"ל פ' נ"ג סימן ה' ובריש פר' נ"ה : ח לשון דרומי הוא · פי' בארץ יהודה דדייקי בלישנא כמ"ש בעירובין וא"ת כאן ובפסוק אבל שרה אמך בקושטא · כמש"ל פע"ו ס"ב אלו אחינו שנדרוש : אפשר יוסף · עי' מ"כ וידל"מ וזה עצמות מדה י"ו שאם לא היה כתוב כאן הייגו תולים ביוסף שלא ביקש שאם היה מבקש היו שומעים לכך הוצרך לפרש כאן שלא כן היה : והלא כדון וכו' · נ"ע מה כוונתו ומה מוסיף על הכתוב : כך אמרתם · הסיבותם על דברי אף לאחר שאמרתי לכם אל תחטאו וע"כ כתוב ב"פ לאמר כשאמר להם אל תשפכו דם ואח"כ אמר ויאמר וגו' אל תשפכו דם והם השיבו לו לכו ונהרגהו : זה מנשה · כמ"ש לעיל פר' ז ס"ד פי ישמעאל ובני קטורה לא ידעוהו על בוריו : ר' חגי · ע"ל פנ"ב כ"ס ד' : ט כד דמך ר' סימון · עי"ר פסוק דודי ירד לגנו קה"ר פסוק מתוקה שנת העובד ירושלמי ברכות ס"פ ב' וירושלמי הוריות פ"ג ה"ה : ר' דברים וכו' · הם זהב כסף נחושת וברזל יש להם מציאה כשאובדים והחכמה אין תמצא כשהיא אבודה והיינו במות חכם · ואם מצטער אדם באבוד זהב וכסף שיש להם מוצא להשיג אחרים · כמה יצטער במות חכם שאין תמורתו · ועי' ענין האיופים במ"כ פ"ג סס"א ומש"ש · וכאן מדבר בחכמה אלהים שאדם זוכה לה על ידי יראה כמפורש בסוף הפרשה שם הן יראת ה' היא חכמה וגו' · ופסוק והחכמה מאין תמצא מקומו אבל פסוק א' · וכן פסוק ונעלמה הוא פסוק כ"א מקומו אבל פסוק י"ג לכתוב כל ענין למה שייך לו פ"ס מדה ל"א · והובא כאן אגב מאמר ר' לוי שהוא שייך כאן : מציאה מצאו · שמצאו מעות באמתחתם ובשעת המציאה שהיה בבתיהם היה להם לשמוח לשעה רק על שראו מה שיתכן לצמוח מזה רעה לאחר זמן ע"כ חרדו ק"ו במות חכם שהרעה לשעה ולאחר זמן : קשים עליהם כקורות · שמ"ש את כל הקורות וכי חשבו שהיה דקך מקרה אלילה והלא מפורש אמרו מה זאת עשה אלהים לנו ע"כ דורש קשה כקורות : [וכ"כ היפ"ת] : שחשדן אביהם · שמ"ש יוסף איננו וגו' הול"ל מיד אחר שספרו לו למה המתין אחר שראו המעות אלא שמחשד המעות אמר כן על שמעון וחשם גם על יוסף שעשו ועל בנימין שיעשו : עלי להעמיד · שמ"ש עלי היו כולנה איך הם כולם עליו הרי אינם אלו רק בנימין ודורש הכוונה שעלי החוב להעמידם ובמעשי גרמתי שיחסרו ואני ירא מדין השאול · פי' לעיל פס"ח סי"ב : הרי זה בכור שוטה · כוונה דבי שיעקב אמר כן כמש"ל פס"ו שהדבר מובן מעצמו : כפתור ופרח · שהמנורה להדר של משכן כמ"ש שמ"ר פס"ו סימן כ"ח וכפתור ופרח הדרה של מנורה : לא ירד בני עמכם · כמו שלא הסכים יעקב עם השבטים כך לא הסכים על הדבר שאינו מתוקן · וצריך ביאור למה לא תפס מליצות הקודמות שהמובן מהם מניעת ההסכם עם שבנגדו והם רבים · ויתכן על שר' טרפון היה מנהג לערב בניו עם שמיעת ההלכות כמ"ש הקפת אה בני וזה אמר כשמשמע הלכה מקופחת רק כששמע דבר שאינו מתוקן כל רך ואינה מקופחת אמר לא ירד בני : בשעת הסכנה · עי' שבת דף ל"ב א' : י דברים של בטלה · שאלים אדון מצרים יאמר שהם דברי בטלה ולא יקבל התוכחה שאמרת וקראו אסון של בנימין : לא אמר כו' אלא כך · להשבטים לא אמר דבר בטלה שראה שמדת הדין מתוחה כנגדו בשכול בניו · אלא שהמ"ש למה הרעותם גבול בלשונו · שלא שיש לו לתלות בהם אלא בהש"י · עיין לעיל פפ"ד בבה"נ ולהמו פל"ד בס"נ פי"ר פסוק מכבני איכה פסוק מי זה אמר קה"ר פסוק וכו' מכניהם : כל הימים · וכמו שדרש

יפה תואר

ימים הוי זמן מועט ובאקראי בעלמא ועמ"ש בזה באסתר רבה פ"ס: אבל ברם פי' כי לא תפרש כמו שפירש"י שהוא לשון בירור הדברים וכן ת"א בקושטא · אלא לשון נופל על דבור שקדום או לשלול הדבר או לא ייב הדבר נגד המחושב · כלומר אין זה הדבר לבד כי גם זה · או אין זה כי אם זה · והוא כמו רק או אבל או אולם שתרגומו ברם · וכמו שנשתמשו בלשון והסרכם בגמ' · גם במקראות נמצאו רבים אשר הם מזה השמוש : לעיניהם אסרו כו' · פי' כי מיד אח"ז הסיר מעליו הכבלים והפקידו בבית נאמן בכבוד גדול לאכול ולשתות ולהנהג שלא כדרך האסירים · ולכן כתיב ויוצא אליהם את שמעון לאו מבית הסוהר אלא שהביאו ממקום אשר הפקידו שם · ובא הכתוב לספר לנו מצדקת יוסף כי גם עם שמעון אף שהיה העיקר בצערו נהג במדת החסד : כד דמיך ר' סימון · עמ"ש בזה הענין בחזית על פסוק דודי ירד לגנו : קשים עליהם כקורות · פי' לפי שדבר לאביהם · אחרי שכבר ידעו את צערו ויגונו אשר לו מיוסף · ואיך יוסיפו לו יגון על יגונו משמעון ובנימין : הוא אומר לנו דברים של אמת כו' · כלא לפרן למה כתיב עוד בקרא כי האיש אמר אלינו לא תראו פני וגו' הלא כבר אמרו לו העד העיד בנו האיש לאמר ולכן מפרש כי אם לא נביא את אחינו אתנו יהיה נחשד מן יוסף עלינו דברים של אמת כי אם כנים אנחנו למה תדלגו להביא אותו הנה · ואם נאמר לו כי פחדנו פן יקראנו אסון לא יכניס דברינו באזניו ויאמר כי דברי בטלה הם : מעולם לא אמר יעקב אבינו דבר של בטלה כו' · לא שגירסא שלפנינו יתפרש כן · כי הדרש קאי על הפסוק למה תאמר יעקב · והקב"ה אמר לו שלא בכל ימיך בטחת בי · וכל מקרה ופגע אשר קרה לך ידעת כי לטובה היו לך באחריתם ועתה למה האמר הרעותם לי ולא האמנת כי גם זה לטובה הוא · ותאמר אשר דרכך נסתרה ממני · ויותר נראה כי צ"ל אלא כאן אמר הקב"ה כו' ופי' כי בכל תלונותיו עם בניו לא אמר דבר של בטלה · כי מה שאמר היה רעה אכלתהו אמרינן לעיל שנגנלה בו רוה"ק · וכן מה שאמר טרוף טורף יוסף לא היו דברי בטלה כי יש לפרשה שנגנב ע"י אחיו · וכן מה שאמר אותי שכלתם יפה אמר כיון שהם מכרוהו · שלא שכול הוא על ידיהם · ואף כי חי הוא מ"מ לגבי דידיה מקרי מת · וזה נוכל לכוון בדבריו כמה שאמר ואחיו מת כי לגבי יעקב נחשב כמת · ורק מה שאמר למה הרעותם לי במה שהגידו לו כי יש להם עוד את את בנימין · זה הוא דבר של בטלה · כי לא נמשכה לו רעה מזה ורק טובה באה לו ולכן קנטרו הקב"ה נאמר למה תאמר יעקב וגו' נסתרה דרכי מה' : אפי' עצי עריסותינו גלה לנו · פי' שהגיד לנו מאיזה

משנת דרבי אליעזר

מכרתן אותו בה' סלעים · נקט שהשיבו ה' סלעים ובקרא מפורש עשרים ככף דנלמד מדכתיב האחד איננו זה' פיופרת אף דה' סלעים הוא הן כ' כסף מ"מ נקט בלישנא שלא כלשון הכתוב : מלמד שחשדן אביהם

ידי משה

במד הסכירות : אפשר יוסף בן י"ז שנה וכו' · לא שהמקרא צריך ספר לדבריו אלא שלא לותר שלא יקשה לך מה שקלר הכתוב ולא הגיד תחנוני יוסף במקומן כי סמך על הענין דמסברא נפקי : ואנחנו שאבדנו את ר"ש וכו' · שמעתי רמז על מה שדרשו זה דוקא על ר"ש כי תרגום של סימון הוא סימא

יק"ל: וכי בניך הם ולא בני וקשה למה נתן את בנימין אח"כ על ערבות יהודה דזה הוא בנו וצ"ל דכוונת יעקב לא [illegible] יעקב לא היה רק שיתנו לו ערבות למסור את נפשם בשביל בנימין · והנה ראובן שאמר ליעקב את שני בני תמית [illegible]

[illegible]

ויאמר אליהם ישראל אביהם אם כן איפוא ׳ ר׳ לוי בשם רבי תנחום בן חנילאי תאמר אותה החרדה שהחרדתי את אבא (בראשית כז) ויאמר מי אפוא הוא ׳ שנזדעזעה עלי כאן אתמהא ׳ [א] קחו מזמרת הארץ בכליכם ׳ רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי דברים שהן מזמרין בעולם חלזון ׳ חמר קטף ׳ ומור ׳ איגורי ׳ ומעט צרי בלסם קטף ׳ מעט דבש ׳ רבי יהודה בר רבי אמר דבש בריא כאבן ׳ ונכאת ׳ שעוה ׳ ולוט מוצטבה ׳ בטנים ושקדים ׳ משח דבטנים משח דשקדים ׳ וכסף משנה קחו בידכם ׳ רבי יצחק אמר שמא הוקר השער ׳ ואת הכסף המושב וגו׳ ואת אחיכם וגו׳ ׳ אמר להם הרי הכסף והרי הדורון והרי אחיכם צריכין אתון מלתא אוחרי אמרי ליה צלותך אנן בעיין אמר להון אם צלותי אתון בעיין ואל שדי יתן לכם רחמים וגו׳:

פרשה צב

א ואל שדי יתן לכם רחמים ׳ [ב] ר׳ פנחס בשם ר׳ חנין דציפורין פתח (תהלים צד) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ׳ ואם בא להקפיד ומתורתך תלמדנו ׳ מה כתיב באברהם (בראשית יב) ואברכך ואגדלה שמך ׳ כיון שיצא קפץ עליו רעבון ולא הקפיד ולא קרא תגר ׳ אף את אם באו עליך יסורין לא תהא מקפיד ולא קורא קטיגור ׳ אמר ליה רבי אלכסנדרי אין לך אדם בלא יסורין ׳ אשריו לאדם שיסורים באים עליו מן התורה שנאמר ומתורתך תלמדנו ׳ [ג] א"ר יהושע בן לוי כל יסורים שהם באים על האדם ומבטלין אותו מדברי תורה יסורים של תוכחת הם אבל יסורים שהם באים על האדם ואין מבטלין אותו מדברי תורה יסורים של אהבה הן ׳ כדכתיב (משלי ג) כי את אשר יאהב ה׳ יוכיח ׳ רבי חמא חזא חד סגי נהורא יתיב לעי באורייתא ׳ א"ל שלום לך בר חריא ׳ א"ל מהיכן שמע לך דההוא גברא בר עבדים ׳ אמר ליה לא אלא שאת בן חורין לעולם הבא ׳ אמר ר׳ יודן כתיב (שמות כא) ואם שן עבדו או שן אמתו יפיל לחפשי ישלחנו ׳ ומה הללו שאינן בכל גופו של אדם אלא באחד מאבריו אמרה תורה לחפשי ישלחנו מי שיסורים באים עליו שהן בכל גופו של אדם על אחת כמה וכמה ׳ רבי פנחס בשם רבי הושעיא אמר אשרי הגבר אשר תיסרנו ה׳ אין כתיב כאן אלא אשר תיסרנו יה כזה שהוא נדון לפני הדיין צועק ומצטער ואומר יה יה די די ׳ כך אמר יעקב מי שעתיד לומר ליסורים די הוא יאמר ליסורי די ׳ שנאמר ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש וגו׳: ב (תהלים לב) על זאת יתפלל כל חסיד ׳ [ד] זבדי בן לוי ורבי יהושע בן לוי ורבי יוסי בר פטרון תלתיהון אמרין אלין קריא כד דמכין ׳ חד מנהון אמר על זאת יתפלל כל חסיד ׳ (שם לג) כי בו ישמח לבנו ׳ ואוחרנא אמר (שם כג) תערוך לפני שלחן ׳ (שם ה) וישמחו כל חוסי בך וגו׳ ׳ ואוחרנא אמר (שם פד) כי טוב יום בחצריך ׳ (שם סג) כי טוב חסדך מחיים ׳ וי"א (שם לא) מה רב טובך ׳ (א) רבי פנחס בשם ר׳ הושעיא אמר נטל הקב"ה

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קמ"ט ׳ ב לעיל פרשה מ׳ ׳ ילקוט סדר לך לך רמז ס"ז ׳ ילקוט תהלים רמז תת"כ ׳ ג ברכות דף ה׳ כל הענין ׳ ד ירושלמי עבודת כוכבים פרק ג׳ ׳ לעיל פרשה כ"ב ׳ שמות רבה פרשה נ"ב ׳ מדרש תהלים סוף מזמור פ׳ ׳ ילקוט סדר חיי שרה רמז ק"י ׳ ילקוט ישעיה רמז ש"ל ׳ ילקוט תהלים רמז תשי"ט ׳

חדושי הרד"ל

(א) רבי פנחס בשם ר׳ הושעיא אמר נטל הקדוש ברוך הוא רגליו של אבינו יעקב כו׳ עד נגד אבותם עשה פלא ׳ לכאורה אין לו שייכות לכאן ואפשר לעת מצוא דרש שיצאו ממצרים וסיפיה דקרא שדה צען

רש"י

יומים זה העולם הבא שכולו יום: דבש בריא כאבן ׳ קשה: נכאת ׳ שעוה: ולוט מנטיכי ׳ מסטינה בלע"ז: עבידה בול ׳ מגולגלת חתיכה אחת בטנים ושקדים משח דבטנים ומשח דלוזים והם גרגרים: כסף משנה ׳ שמא הוקר השער:

פרשה צב ואם בא להקפיד ׳ על היסורין: ומתורתך תלמדנו ׳ שיקבלם מאהבה: שלום לך בר חורין: מה את ידע דהוא בר עבדין ׳ שאביו היה עבד משוחרר: לחפשי ישלחנו ׳ בשביל אבר אחד כך בשביל כל גופו לא כל שכן שאם יסורים באים עליו עונותיו מחולין: אשר תיסר יה אין כתיב כאן דמשמע שמביא עליו יסורין מרחיק וכן הוא אומר וגבוה ממרחק יידע הקב"ה מביא עליו יסורין מרחוק כדי שלא יהא קובל ומתענה אלא אשר תיסרנו יה דמשמע שמייסר אותו פנים בפנים כדי שיהא קובל ומתענה אסרנו לזה כזה שהוא נדון לפני הדיין ואומר לדיין די ׳ שכל מי שנדון לפני הדיין כדי שיהא קובל ומתענה אבל שלא בפניו אינו רוצה שיהא קובל ומתענה כך אמר יעקב אבינו מי שאמר לעולם די הוא יאמר ליסורי די שנאמר ואל שדי יתן לכם רחמים: תלתיהון אמרין תלת קריין מן דמכין ׳ שלשתם אמרו ג׳ מקראות כשנפטרו

מתנות כהונה

אסון ולא כולם במיתה ודאית ברעב: מזמרין בעולם ׳ שבח וזמר הם בעולם שהבריות מזמרין ומשבחין עליהם להקב"ה ועיין במהר"א מזרחי: חלזון ׳ שצובעין מדמו תכלת: חמר ׳ יין המשמח אלהים ואנשים: קטף ׳ שרף הנוטף מעצי הקטף: מור ׳ מין בשמים שקורין ביזמ"א: איגורי ׳ זית שמשמנו אגור בתוכו: בריא כאבן ׳ קשה כאבן: משח דבטנים ׳ שמן עשוי מן הבטנים ומן השקדים ובערוך ערך לוז גרס ומשחא דלוזים: צריכין אתון כו׳ ׳ וכי צריכים אתם עוד לדבר אחר אמרו לו תפלתך אנו רוצים וצריכים אמר להם אם תפלתי אתם צריכים דבר זה לא יעכב בידכם ואל שדי יתן לכם רחמים:

פרשה צב ואם בא להקפיד ׳ שלא לקבלם באהבה הרי למדנו מתורתך מק"ו שיקבלם כל אדם באהבה: כיון שיצא ׳ בדבר ה׳ מארצו וממולדתו: רעבון ׳ כמה שנאמר ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה: נראה דה"ג אשריו לאדם שיסורין באין עליו מן התורה שנאמר ׳ וה"ג בילקוט אלים בשם התנחומא אין לך אדם בלא יסורין חושש בשינו או בעינו אינו יכול ליגע בתורה אינו ישן זה ער וזה ער אשרי הגבר וגו׳ עכ"ל ׳ כלומר אשריו לזה שיסורין באין עליו מכח שעוסק בתורה: נראה דה"ג של אהבה הן כדכתיב אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו ר׳ חייא בר אבא אמר ר׳ יוחנן אילו ואילו יסורים של אהבה הן דכתיב אשר יאהב וגו׳ והכי מוכח בפ"ק דברכות ועי"ש: חזא כו׳ ׳ ראה עור אחד שישב ועסק בתורה וא"ר חמא לאותו עור שלום עליך בן חורין אמר ליה מהיכן שמעת שאני בן עבד שאבי היה עבד ונשתחרר והיה סבור שלכך קראו בן חורין שאביו נשתחרר ועכשיו אינו עבד וא"ל רבי חמא לא בשביל כך קראתיך כן אלא שאתה בן חורין לעולם הבא על שהוא בעל יסורין והפ"ה היה עוסק בתורה: יה יה ׳ לשון צעקה אלל כמו הה הה: די ׳ די יסורים הבאת עלי ומעתה חדל ממני ולפני הדיין דוקא שבידו לרחם עליו משא"כ אם נמסר ביד השליח שמשלחוהו עושה בלי חמלה ומצאתי יה הוא הדיין הממונה על בית של עולם כדלעיל בפרשת בראשית פרשה י"ב והוא קצת רחוק: שעתיד כו׳ ׳ כן היה ג"כ גירסת הילקוט ורש"י גרס מי שאמר לעולמו די הוא יאמר לצרתי די: כד דמכין ׳ כשמתו כלומר בשעת מיתה ועיין כ"ז לעיל פרשה

יפה תואר

מין עץ היו עשויות עריסותינו שהיינו ישנים שמה בקטנותנו ׳ ומפרש מולדתנו מלשון עריסה כמו שקראת המטה שישנים בה בשם פוריא משום שפרים ורבים בה ׳ כן נקראת העריסה בשם מולדתינו משום שהילדים ישנים בה ׳ כ"כ הר"ר אליקים ז"ל ׳ הובא בספר מנחת יהודה: חמר קטף ׳ אין פירושו יין חשוב שזה נמצא במצרים שהרי יוסף שלח לאביו יין ׳ אבל פירושו כמו תומרתא דקטיפתא שהזכירו בפ׳ במה אשה ופירש"י קשר שעושין לרפואות ע"ש ׳ וע"ע בערוך: מור איגורי ׳ נראה מור הטוב ואגורי לשון שכר שמכרו הזכה: דבש בריא כאבן ׳ שהיא חשובה ׳ גם בתורת בפסוק כמעט אמרו על ויראה אות ב"ת נכתה דבש בריא כאבן הראה להם:

פתח אשרי הגבר ׳ עיקר הדרש הובא פה נדרש למה מזכיר פה שם שדי ולא ה׳ או אלהי אבי וכל"ש שנזכר שם שדי מצינו דרש ע"ז וגם פה דרש מי שאמר ליסורי די וכדמסיים ואגב זה דריש את הכתוב אשרי הגבר המדבר ביסורין וכדרך המדרש: אשריו לאדם שתורתו יסוריו כן גרס הבדרשי ׳ ומפרש זה המאמר על דרך מאמרם ז"ל כי אדם לעמל יולד אשרי מי שעמלו בתורה ׳ וליישב גירסתנו י"ל אשריו לאדם שיסורים באים עליו מן התורה פי׳ שהיסורים מחודשים בו בהשגחה אשרי שלא היו בו לפני זה ובאו רק לכפר ולזכותו ׳ ולא מי שיש בו יסורין מטבעו כמי שנולד פסח או עור או חולה מטבעו שאין לו שכר כ"כ ע"ז ׳ וע"ז הביא ומתורתך תלמדנו כי היסורים שמצינו בתורה שהם מוכים את בעליהם כולם מחודשים הם כגון שן ועין דמייתי בסמיך וכן ירצו את עונם דמייתי במכילתא או ברית ביסורים שאמר בפ"ק דברכות וזה שמדייק גם ריב"ל בלישנא באמרו כל יסורין שהן באים על האדם ׳ גם י"ל שמדייק באמרו באים עליו פי׳ עליו לבדו ולא במקום שהיסורים הם מכת מדינה: יסורין של אהבה הן ׳ פי׳ אפשר דהם יסורים של אהבה ׳ אבל לא דודאי הם יסורים של אהבה וכן מוכח בגמ׳ דברכות במה שאמרו אם רואה אדם שיסורין באים עליו יפשפש במעשיו כו׳ ע"ש ולכן לא אמר בלשון וכל יסורים שהם באים על האדם ואין מבטלין אותו מדברי תורה יסורין של אהבה הן כמו שאמר בריש: כך אמר יעקב מי שעתיד לומר ליסורים די כו׳ ׳ יתכן לומר כי כל אלה השלמים המדברים פה מהיסורים אינם חולקים זה עם זה אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי ׳ דמצינו בזוה"ע מזמור כ"ו ׳ ד׳ הן שלקו ׳ אחד לקה והי׳ מבעט זה איוב ׳ והב׳ לקה והי׳ משחק זה אברהם ׳ והג׳ היה לוקה מבקש מאיסבו שלא ילקה זה חזקיהו ׳ והד׳ אמר לגמה הרצועה תלויה הכוני בה זה דוד ׳ והנה כל אחד לפי דעתו הי׳ נמוקו עמו ׳ כי אברהם היו יסוריו באופן שיכול לסבלם ׳ וכאו הי׳ יפה נסבלם ולכן לא בקש על הסרתם ׳ כי טובים לו לזכותו ׳ ומ"מ לא ברח על מניאותם כי לא ראה עון בנפשו שצריך מירוק ביסורין ׳ אמנם חזקיהו שהי׳ מלך רך וענוג ולא נסה ללכת באלה כי תיון היו בהשקט ובבטחה כל מר והיתה מנוחתו כבוד ׳ וגם מכותיו היו קשים לסבול יותר משל איוב כמו שאמר שם וגם הי׳ צריך לו השקט ומרגוע ונעסוק בתורה כדאיתא בסנהדרין שהוא הרבה להגדיל התורה בישראל לכן בקש על הסרת היסורין ׳ אמנם דוד היה כחו יפה לסבול ׳ כי מנעוריו היה נרדף ונלאה ׳ ונוסף ע"ז היו צריכים לו למרק עונו לכן היה מבקש אותם לכתחלה ׳ ור׳ חנין דליסורין מדבר ממין היסורים שבשתיקה יהם טובה ואין להקפיד עליהם אבל אין נבקשם וכמו באברהם וכמ"ש ואם בא להקפיד ומתורתך תלמדנו מה כתיב באברהם ׳ ור׳ אלכסנדרי דאמר אשריו לאדם שהיסורים באים עליו כו׳ מדבר מיסורים שראוי לאדם לבקש עליהם שיבואו ׳ ובפרט לפי גירסת התנחומא והילקוט (ומובא במ"כ) במדבר ביסורין הבאים על האדם מלמוד התורה כוודאי ראוים הם לבקש שיסורים כאלה יבואו עליו וע"ז בא ריב"ל והגיה שהיסורים האלה טובים הם לאדם אם לא יבטלוהו מדברי תורה ׳ כי יוכל לסבלם ולא יעיקו אותו מהשלמות ור׳ חמא המביא המעשה מסגני נהור נותן הטעם אחרת והוא ׳ אם הם צריכים לכפרת עון כי אז ראויים הם להתבקש ואף ע"פ שיהיו קשים ולזה הזכיר ענין הסומא והק"ו ור׳ הושעיא מפרש שגם מהכתוב אשרי הגבר אשר תיסרנו יה למדנו למין היסורין שראוי לבקש עליהם שיבורו ויסלקו וכמו ביעקב ׳ וי"ל עוד שהיסורים הבאים על האדם הם מתמנה פנים ׳ המין הא׳ הוא לנסיון וכדכתיב ה׳ צדיק יבחן ועי׳ לעיל פנ"ב ׳ וכנגד זה הביא ר׳ אבין ענין אברהם שיסורין באו עליו לנסותו כי בעשר נסיונות נתנסה אברהם אבינו וכידוע ׳ והמין הב׳ הם יסורים טבעיים כי האדם באשר הוא דק המזג ומורכב יותר מכל החי ומכל בשר אשר על פני האדמה לכן ימצאו בו היסורים בקלה ברוע המזג וכדומה וכדאמר לעיל בפ"ט שיהן יסורין מצויין בבני אדם וכנגד זה אמר ר׳ אלכסנדרי אין לך אדם בלא יסורין ויש אומרים כזה כשיהיו היסורין לתורה ולתעודה ׳ והמין הג׳ יסורין של אהבה הבאים להרבות שכרו וכמו שכתב רש"י בברכות ׳ וע"ז אמר ריב"ל שראוי שיהיו באופן שלא יבטלו מת"ת שא"כ יצא שכרם בהפסדם ׳ והמין הד׳ לכלא הפשע ולהתם החטאת כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא וע"ז הביא עובדא דר׳ חמא עם הסגי נהור והק"ו ׳ והמין הה׳ להגן על הדור ׳ כי הוא נושא את עון כולם כענין יסורי יחזקאל שנביא ׳ וכן מה שנאמר במלך המשיח אכן חליינו הוא נשא ומכאובינו סבלם וגו׳ והוא מחולל מפשעינו מדכא מעונותינו מוסר שלומנו עליו ובחבורתו נרפא לנו ׳ ועי׳ לעיל בפ׳ ל"ג בדברי רבא ׳ וכנגד זה פירש ר׳ הושעיא הנקרא ביעקב כי רוב צרותיו היו בעבור גדול בניו כדאיתא באיכה רבתי בפתיחתא דרבי יוחנן: מי שעתיד לומר ליסורין די ׳ זה לעת קץ בעת הגאולה והתחיה: זבדי בן לוי ׳ עמ"ש לעיל בפס"ב:

פירוש מהרז"ו

בהגדת פסח כל ימי להביא לימות המשיח ׳ ומ"ש שכולו יום כמ"ש לא יבא עוד שמשך ׳ וכמ"ש והיה ה׳ לך לאור עולם: יא החרדה ׳ דשם כתוב ויחרד יצחק חרדה גדולה וגו׳ ע"פ מדת ממעל ומנגד: מזמרין בעולם ׳ כתרגומו מדמשבחן בארעא ודורש על דברים מפורסמים לכל אלו המפורסמים ׳ יין הטוב וחלזון של תכלת: קטף ומור ׳ מעט צרי ת"א זעיר קטף וכמ"ש שבת דף כ"ו א׳ הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף ׳ ומ"ש ומור מין אחר הוא והוא מור דרור של סדר תשא וב׳ אלו מי"א סממני הקטורת ׳ ומ"ש אגורי הוא זית אגורי ברכות דף מ׳ ומ"ש חלזון בשבת דף כ"ו א׳: ומעט צרי בלסם וקטף ׳ נ"ע שכבר חשב קטף ׳ ובערוך ע׳ בלסמון הביא מדרש זה וז"ל מעט צרי בלסם ולא גרס קטף ובערך סטכת כתב דצרי הוא מור דרור ׳ ובשבת כ"ו דצרי הוא אפרסמון וא"כ הכל אחד שמעט צרי הוא קטף כתרגומו כנ"ל ׳ והיינו בלסם ומור ואפרסמון ומירא דכיא ובסממני הקטורת חשיב ליה בתרתי וע"ע בערוך ערך קטף וערך מור ובמ"ע שם: בריא כאבן ׳ שאם דבש פשוט דבר קטן הוא אין בו חידוש: משח דבטנים וכו׳ ׳ שהפרי עצמו דבר נמצא והדבש ממנו יקר ועיין תרגום ירושלמי: צריכין אתון מילתא ׳ שהיו"ל וקומו שובו אחר התפלה אלא בא לנסותן אם סומכים על הסבות ואם על רחמי שמים והשיבו שסומכים על תפלתו בעודם עמו שתהיה תפלת רבים וכמ"ש לעיל ר"פ פ"ד ׳

פרשה צב סימן א אשרי הגבר ׳ ע"ל ר"פ מ׳ ומש"ש ׳ ועי׳ ברכות דף ה׳ א׳ ׳ ומ"ש אם בא להקפיד דייק מ"ש ומתורתך וכו׳ ופי׳ שבאיזה אופן הוא באשרי כשילמוד מן התורה איך לקבל היסורים בלא קפידא ׳ ממקום שיש ללמוד והראשון הוא מאברהם: עי׳ שמ"ר פ"ג פ"ד שכן מיצחק ויעקב ועוד מכמה מקומות: אין מבטלים אותו ׳ שהיסורים כשיגוה שיכול לסבול ולא לבטל מן התורה: כי את אשר יאהב ׳ וכמ"ש בספרי ואהבת את ה׳ אלהיך איך והיו הדברים אשר אנכי מצוך וגו׳ וכן אהבת הקב"ה לאדם על ידי התורה כמפורש הרבה: ואם שן עבדו ׳ דורש ק"ו סתום שהוא באשרי וזהו ומתורתך תלמדנו וכנ"ל ׳ וכפשטת ר"פ ברים הפרשה: ואומר יה יה די ׳ במ"ע יה הוא צעקה בלשון יוני ופי׳ אשרי וכו׳ באופן שלא יבעט מתפלה וצעקה יה די הושיעני ׳ וע"פ מדת ממעל בל"י דורש כאן מדה ע"ז מיוחד במקומו ומדה ט׳ וע"ל פ׳ י"ב ס"י ע"ש ביה שמו וכן כאן: כך אמר יעקב ׳ בזה שהזכיר יעקב שם שדי נוטריקון שיאמר די היינו לצרות ומאחר שבסוף תעשה כן גם עתה עשה ואמור די ליסורי ׳ ועי׳ מ"כ: ב זבדי בן לוי ׳ לעיל פס"ב ס"ב שמ"ר פל"ב סימן

ידי משה

אין לך אדם בלא יסורין ׳ פירוש קושיא הוא זה ותירץ אשרי לאדם שיסורים באים עליו מכח התורה וק"ל: אמר לא אלא שאתה בן חורין לעוה"ב ׳ פירוש מה שקראתי אותך בר חורין לפי שע"י יסורין רגליו

(כביכול) רגליו של אבינו יעקב והעמידן על הים ואמר לו ראה נסי שאני עושה עם בניך · הה"ד (תהלים קיד) בצאת ישראל ממצרים · ישראל סבא : רבי הונא בשם ר' אחא אמר אף רגליהם של אבות העמיד על הים · הה"ד (שם עח) נגד אבותם עשה פלא · לעת מצוא · לעת מצוא היום · [א] לעת מצוי הדין · לעת מצוי הנפש · לעת מצוי החשבון · כיון שראה יעקב אבינו שנתמצה החשבון התחיל שופך תחנונים ואל שדי יתן לכם רחמים וגו' : (ג) ר' יאשיה בן לוי פתר קרא בגליות [ב] ואל שדי יתן לכם רחמים · (שם קו) ויתן אותם לרחמים · לפני האיש [ג] הקב"ה · שנאמר (שמות טו) ה' איש מלחמה ה' שמו · ושלח לכם את אחיכם · אלו עשרת השבטים · אחר ואת בנימין · זה שבט יהודה ובנימין · ואני כאשר שכולתי · בחורבן ראשון · שכלתי · בחורבן שני · כאשר שכולתי בחורבן ראשון ובשני לא אשכל עוד · ד"א ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש · זה השלטון · ושלח לכם את אחיכם · [ד] זה יוסף · אחר זה שמעון · ואת בנימין כמשמעו · ואני כאשר שכולתי ביוסף שכלתי בשמעון לא אשכל עוד : (ד) ויקחו האנשים וגו' וירא יוסף אתם וגו' · והכן · [ה] ואין הכן אלא שבת · היך מד"א (שם טז) והיה ביום הששי והכינו וגו' · הדא אמרה ששמר יוסף את השבת קודם שלא תנתן · ויעש האיש וגו' · וייראו האנשים וגו' · ויגשו אל האיש · מלמד שהיה דוחפן בפנים והן דוחפין אותו לחוץ · ירוד ירדנו · ירידה היא לנו · בארצנו היינו מפרנסים לאחרים · עכשיו צריכין אנו לפרנסתך · ויאמר שלום לכם (ב) אל תיראו · בין בזכותכם בין בזכות אבותיכם · אלהיכם נתן לכם מטמון וגו' · מכל מקום כספכם בא אלי · ויוצא אליהם את שמעון · ר' חגי בשם רבי יצחק אמר כהדין צרצורא עביד בשאסרו כדכתיב ויאסור אותו לעיניהם · ויכינו ויבא יוסף וגו' : (ה) וישאל להם לשלום וגו' ויאמרו שלום וגו' [ו] רבי חייא רבה חמא חד בבלאי א"ל מה עבד אבא · א"ל אמך שאלה בך · א"ל אנא אמר לך כדין ואת אומר לי כדין · א"ל שואלים על החיים ואין שואלים על המתים · כך השלום אביכם זה יעקב · (א) הזקן אשר אמרתם זה יצחק · ויאמרו שלום לעבדך לאבינו · וישא עיניו וירא את וגו' · א"ר בנימין [ז] לפי ששמענו חנינה בי"א שבטים ולא שמענו חנינה בשבט בנימין והיכן שמענו כאן שמענו ויאמר אלהים יחנך בני · וימהר יוסף וגו' וישבו לפניו וגו' · [ח] נטל את הגביע והיה עושה עצמו כמעריח (ג) ומריח בגביע · אמר יהודה שהוא מלך יושב בראש · ראובן שהוא בכור ישב שני לו · וכן כולן · אמר אנא לית לי אמה ובנימין לית ליה אמה כד ילידת ליה אמיה מיתת מן בגין דא ייתי ויתן ראשיה גביה דידי · לפיכך ויתמהו האנשים וגו' · וישא משאת מאת פניו וגו' · נתן לו יוסף ונתנה לו אסנת · נתן לו מנשה · נתן לו אפרים · וחלקו עם אחיו · הה"ד ותרב משאת בנימין ממשאות כולם · וישתו וישכרו עמו · עמו שתו אבל חוץ ממנו לא שתו :

מסורת המדרש א ברכות ח' · ירושלמי ברכות פ"ד · תנחומא כאן סי' יו"ד · ב ילקוט כאן רמז קמ"ט · ג סוטה מ"ב · ודף מ"ח · סנהדרין ל"ג ודף נ"ז · ד אגדת בראשית פ' ע"ד · ה במד"ר פ' י"ד · תנחומא סדר נשא סימן כ"ח · תנא דבי אליהו רבה פרק כ"ו · מכילתא ריש בשלח פ"א · ו עיין פסחים ד' · ז לעיל פרשה ע"ח · ח לעיל פ' צ"א · תנחומא סדר ויגש ס"ד · מדרש משלי פרשה א' ·

חדושי הרש"ש

(א) הזקן אשר אמרתם זה יצחק · והיכא לי ניחא בקרא · ואולי הכוונה למאי דאיתא לעיל בפ' הסמוכה שגזר יוסף שכ"א יכתוב שמו ושם אביו ושם זקינו · ואח"כ ע"כ גם הם זכרו שם זקנם יצחק

חדושי הרד"ל

רבים דריש על קריעת ים סוף שהתפלל יעקב שיעברו בו ישראל · או אולי היה כתוב כאן הדרשה הכתובה בתנ"ב פע"ב אהאי קרא דדריש ליה על תפלת יעקב דהכא ודרש שם לשטף מים רבים כד"א הוי המון וגו' · וע"ז היה חוזר ודורש לשטף מים רבים על קריעת ים סוף כמ"ש : (ב) אל תיראו · אלהיכם ואלהי אבותיכם בין בזכותכם בין בזכות אבותיכם נתן לכם מטמון מכ"מ כספכם בא אלי כנ"ל · ופי' נתן לכם מטמון מ"מ מאיזה מקום שהיה בא לכאן ואינו שלי כי כספכם בא אלי (וע' ב"מ דכ"ז א' יר"ק) : (ג) ומריח בגביע · לעיל פצ"א ומדרש משלי פ"א הלשון מקיש בגביע (ושם הלשון כבליד והוא תרגום גביע) · והשמיענו בלשונם שלכן נקראו מכשפי בבל כלדאי שהיו משמשין בכוסות · והם שתי כוס

מתנות כהונה

ס"ב : של אבות · אברהם ויצחק : ה"ג לעת מצוא · והוא סיומא דקרא דלעיל על זאת יתפלל כל חסיד : מצוי היום · שנתמלא ונגמר היום ויתפלל מנחה עם דמדומי חמה וכן הוא בירושלמי פ' תפלת השחר בהדיא ובפרק תמיד נשחט : מצוי הדין · י"ל שמדבר בדיין בזמן שלא יכשל בעלוי וגמר הדין להוציאו לאמתו וכמו שאמרו חז"ל בסנהדרין בפ"ק ברעות כפשה לקטלא קאזילנא והלואי שתהא יציאתי כביאתי וכן אמר הכתוב וקבע את קובעיהם נפש וכן מצאתי במב"א : מצוי הנפש · כלומר בשעת מיתה וכמו שדרשו חז"ל בפ"ק דברכות לעת מצוא זו מיתה שנאמר ולמות תוצאות ומצאתי בילקוט תלים בשם תנחומא וז"ל לעת מצוי הנפש וכן שנו רבותינו ז"ל אל תאמין בעצמך עד יום מותך עד כאן לשונו פי' שיתפלל כל אדם שתצא נפשו בטהרה בלי חטא ועון ולא יהיה צדיק בעיניו : מצוי החשבון · שנגמר ונתמלא כל החשבון ועשה כל מה שבידו לעשות יתפלל אח"כ להש"י כמו שמצינו שעשה כן יעקב בפגעו בעשו אחיו וכן כאן אחר כל המעשים אמר ואל שדי וגו' וכן משמע בפירש"י שפי' וז"ל שנתמלא החשבון שהיה מדקדק הקב"ה : שנתמלא גרסינן : ויתן אותם לרחמים סיפיה דקרא לפני כל שוביהם תהלים ק"ו : ה"ג כאשר שכלתי בחרבן : שהוא דוחפן כו' · עיין בפירש"י בחומש : ה"ג רש"י וילקוט כהדין צרצורא עביד וי"ל שהיה הומה ונוער וכועס עליהם על שהניחוהו לאסור אותו ולכן לא אמר ויוצא את שמעון אלא ויוצא אליהם היה היציאה שלהם ואליהם שביטל מאליהם הרעומות שמעון וכה"ג דרשו גבי נבוכדנצר נר כצרצור · והוא כלי צר למעלה ורחב למטה וכשמכניסין היין לתוכו ומוציאין ממנו עושה צר צר ובפירש"י מצאתי וז"ל כצר צור של שמן שהוא רחב כך היה רחב ושמן עכ"ל ודייק מדכתיב לעיניהם וכדלעיל : חמא · ראה : א"ל מה עבד אבא כו' · מה עושה אבי כלומר העודנו חי א"ל אמך שאלה עליך מה אתה עושה א"ל אנכי אמרתי לך כזאת כלומר שאלתי על אבי ואתה השיבותני על אמי : א"ל כו' · וממילא ידע במית אביו : ה"ג בילקוט על המתים כך השלום כו' · ועל יצחק לא השיבוהו וממילא ידע שמת ולא אמרו לו בפירוש שאין משיבין על הקלקלה ועיין עוד בערוך ערך אבא : חנינה בי"א שבטים · שנאמר הילדים אשר חנן אלהים את עבדך ועדיין לא נולד בנימין : יחנך בני · דאל"כ יברכך מבעיא ליה או כה"ג : כד ילידת כו' · כשילדתו אמו מתה : מן בגין כו' ·

רש"י

כשנפטרו לעולמם : כיון שראה יעקב אבינו שנתמצה החשבון · שהיה מדקדק הקב"ה : ויוצא עליהם את שמעון עבד כהדין צרצורא · כצרצור של שמן שהוא רחב כך היה רחב ושמן : שלום לעבדך לאבינו · אבל יצחק כבר מת : לפי ששמענו חנינה על י"א שבטים · דכתיב הילדים אשר חנן אלהים את עבדך : בגין כך ויתן רישיה גבי דידי · בשביל כן יבא וישב אצלי : וישכרו עמו עמו שתו חוץ ממנו לא שתו

פירוש מהרז"ו

ג' בגליות : רגליו של יעקב · דורש מ"ש רק לשטף מים רבים משמע שמי שהיה בשטף מים רבים הם ישראל בים סוף התפללו שבשטף מים רבים אליו לא יגיעו · ומ"ש כל חסיד לרבות יעקב שהיה עמם בים · וכמ"ש בצאת ישראל וגו' הים ראה וינוס שישראל ראה את הים כשנס · וזהו מ"ש כאן ראה נסים · וכן כולל אברהם ויצחק במ"ש כל חסיד ועי' לעיל פס"ט סס"ה וס"ג עי' ילקוט תהלים ע"ח : נגד אבותם · ואין אבות אלא אברהם ויצחק ויעקב וס"ד בקע ים ויעבירם : לעת מצוא וכו' · ולא פי' מה מצא ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל מלשון מילוי וסוף ועי' בסוף הפרשה : מצוי היום · לעת מנחת ערב שהוא עת רצון כאליהו בהר הכרמל : לעת מצוי הדין · כשבאים צרות תכופות ר"ל ומתפללים מתוך צרה · וכן לעת מילוי החשבון היסורים כנגד העונות שהוא דקדוק החשבון · וכמ"ש קה"ל פסוק אחת לאחת למצא חשבון ע"ש ובירושלמי ברכות פ"ד ה"א ועיל' פמ"ט סי"ג ועי' במ"ר פ"ט סכ"ד : ג ויתן אותם לרחמים · תהלים ק"ו מ"ו אלו י' השבטים כמ"ש הושע ב' ג' אמרו לאחיכם עמי : אחר ואת בנימין · עי' לעיל ס"ו בן אחר : שבולתי שכלתי · ע"פ מדה י' ב"פ ולא יותר : זה שלטון · כפשוטו שמ"ש ההיא כמ"ש דבר האיש אדוני הארץ העיד בנו האיש אחיכם זה יוסף כמ"ש וירדו אחי יוסף לעיל פצ"א ס"ב : אחר זה שמעון · שנחשב ליעקב לאחר שקללו ולא ברכו והעיקר על שמעון ולא על לוי שלוי היה קודש לה' וכן משה לא ברכו : ד ואין הכן אלא שבת · ואין הכנה אלא מע"ש ויתכן שהיה ע"ש וגוה שלבד שיכין על כעודת צהרים עם האורחים יכין על השבת : היה דוחפן לפניו · שכתוב ויבא האיש את האנשים ביתה יוסף היינו בפנים ואח"כ כתוב וידברו אליו פתח הבית וכתוב עוד הפעם ויבא האיש את האנשים ביתה יוסף ע"כ דורש שתחלה הביאם הביתה ומיראתם שמטו עצמם לצד החוץ שהולך עוד להביאם הביתה לסעודה ועי' רש"י בחומש : ירידה היא לנו · כמש"ל פצ"א ס"ו שהיל"ל הלך הלכנו : בין בזכותכם וכו' · לכך אמר אלהיכם ואלהי אבותיכם : ה ר' חייא רבה · עי' פסחים דף ד' : אמרתם לי · תיבה לי אינו בכתוב ודברי המדרש הוא לפרש מ"ש אשר אמרתם למי אמרו · ופי' שאמרו ליוסף במ"ש שאל האיש לנו ולמולדתנו ולשכתבו את שמותם ואז לא שאל רק מי הם אבותם וכאן שאל אם הוא חי · ועל שהיכא האקן מיותר דורש על יצחק · אך ברש"י ויגש יש לנו אב זקן לא דרש דשם טענת יהודה לעורר בזה רחמי יוסף ויוסף כאן לא היה צריך לעורר רחמים · ויצחק מת כשהיה יעקב בן ק"כ שנה שהרי בן ס' הולידו ובן ק"פ מת ויעקב היה בן ק"ל כשעמד לפני פרעה הרי זה י' שנה שמת : לפי ששמענו · ע"ל פע"ה סימן י' : יהודה שהוא מלך · מרומז במ"ש הבכור כבכורתו ע"פ מדה יו"ד שני בכורים . וכמ"ש אף אני בכור אהיהו ומ"ש וכן כולם שנתן כבוד לבכורים מהאם להושיבם לפני הצעירים ולפי זה ישבו כולם כסדר תולדותם רק יהודה וא"כ מ"ש הצעיר כצעירתו ג"כ על יוסף ובנימין שנקראו צעירים כמש"ל פע"ג ס"ג ורש"י בחומש כשיטת התנחומא וע"ל פנ"ג ס"ב ופנ"ו ס"ה ופר' ק' ס"ח : ממשאות כולם · חמש ידות פי' בחמש ידות נתנו לו משאות · ופירש הש' ותרב משאת בנימין וגו' ואיך רבה כי חמש ידות נתנו לו וא"כ לא רבו רק ד' משאות : עמו שתו ·

יפה תואר

רגליו של אבינו יעקב · רגליו פירושו זרעו היוצא ממנו ולצאצאיו הבאים אחריו ועמ"ש שמורס בח"א פכ"ח והכוונה בזה שכאשר הביא את בניו על הים · הראה לו מה שעשה כדי שיראה וישמח · והכוונה שנתאמת לו הדבר בהיות באי כחו שם כאלו הוא עצמו הי' שם · וי"מ שפירושו כי בזכות יעקב נקרע לבניו הים וז"פ נטל הקב"ה רגליו פי' לדקתו ואמונתו אשר לרגל זה יקרע לבניו את הים : לעת מצוי הדין · פי' כאשר כבר נחתם גזר הדין וכמו ביוהכ"פ שאז קשה לקרוע · א"נ פירושו שיתפלל שהקב"ה יסלק מעליו הרעות השלוחות בדין · ומצוי החשבון פי' שבדברים קלים אשר כבר קבל ותמלא חשבון עונותיו ויגובה לו ולא יסבול עוד רע על עונותיו · א"נ פירושו אם יראה האדם שהוא עת מצוי חשבונו · פי' שכבר הגיע מספר מפקד העונש הראוי לו ועכ"ז הוא בצרה ראוי לו לבקש רחמים מלפני ה' · וכענין דוד שכשחשב שכבר נשלם קץ בבל נתן אל לבו להתפלל שמא גרם החטא · וכמו כן ביעקב שראה מלוי חשבונו פירושו שיעקב חשב כמו שהוא כפרד מאביו כ"ב שנה כן יפרד יוסף ממנו כ"ב שנה · ועתה כבר נשלם הזמן הזה · שהרי בן שבע עשרה שנה נמכר יוסף ובן שלשים שנה עמד לפני פרעה ושבע שני השבע ושתי שנות הרעב וכמו דכתיב כי זה שנתים הרעב וגו' הרי כ"ב שנה ועדיין לא נמצא יוסף לכן התחיל לשפוך תחנונים ואל שדי יתן לכם רחמים · ובזה ניחא למה אמר יעקב בשם שדי כי פירושו שכבר סבלתי די לפי מספר עוני · וי"מ כן גם שכתוב כאשר שכולתי שכלתי · פי' כמספר השנים אשר הייתי שכול מאבי · אנכי שכלתי גם מיוסף : פתר קריה בגלות · ומפרש שדי כי די בגליות מה שעברו עלינו · ואע"ג דפשטי' דקרא מדבר ביעקב ובניו מ"מ כיון שמה שאירע לאבות סימן לבנים שפיר ימצא במקרה יעקב ובניו סימן לגליות שעברו על בניו וע' מ"ש בזה הרמב"ן : לפני האיש זה הקב"ה · ופי' הכתוב ואל שדי אשר הוא מדת הדין יכבוש כעסו ויהפך למדת הרחמים וכמ"ש בפ"ק דברכות שהקב"ה מתפלל שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי · ועמ"ש הרמב"ן כי יש בזה סוד גדול : אלו עשרת השבטים · שהם רחוקים ויצדק עליהם הפעל ושלח · ואמר לבניו כי עוד יבוא יום אשר יפדם ה' את אחיכם ואת זרעכם מארצות העמים · וקרא יעקב לבניו בשם אחים למו שמצינו ויאמר יעקב אל אחיו וקאי על בניו כדלעיל פע"ד : אחיכם זה יוסף כו' · ברש"י בחומש הגירסא אחיכם זה שמעון אחר זה יוסף · וכ"ה הנכון כי יוסף הוא הנדרש מהרבוי · ולפי הגירסא דידן נראה דהשיב גם אחיכם ליתור אחרי שכבר אמר לעיל ואת אחיכם קחו היל"ל ושלח לכם את אחר · וע' ברש"י בחומש : ואין הכן אלא שבת · מפורש במקום אחר כי הכנה מקרי מיום אחד לחבירו · ואין דרך השרים לאכול מאכלים המוכנים מאתמול לכן דריש דקאי על שבת וע' בתנחומא פ' נשא : ירידה היא לנו כו' · בעיקר סדרש הזה ע' בזה ברא"ם · אמנם למה אמרו ליוסף כן כי ירידה היא לנו · הלא אין מדרך אנשים להשתבח בשפלתו · אבל אמרו לו כן להוכיח כי אי אפשר לחשדם שגנבו את הכסף אחרי שבביתם היה פתוח לרוחה לכל איש ועל נדיבות קמו מעולם : יהודה שהוא מלך כו' · ופי' הבכור כבכירתו כמו גם אני בכור אתנהו · ובתנחומא איתא בא"א ע"ש : נתן לו יוסף כו' · ע' בזה בתנחומא פ' ויגש · ואין הפירוש כי בנימין אכל חמש פעמים נגד כל איש אשר ישב על השולחן אבל פי' המנות הוא המגדנות וגם מהם אכל מכל מנה מעט והמותר נשאר על השולחן : הה"ד ותרב משאת בנימין · וה"פ ותרב משאת בנימין ממשאת כולם עד היותה ה' ידות כנגד משאת כל אחד מהם · ונמצא שהוא מוסף עליהם ד' ידות : עמו שתו חוץ ממנו לא שתו · כי כזר נחשב לפניו שיספר הכתוב בגנות השבטים ששתו עד כי ישכרו · כי השכרות מדה מגונה היא מאד · לכן מפרש כי שמה לא שתו יין חוץ

משנת דרבי אליעזר

אביהם · פי' מדאמר יוסף אינו ובמעין [illegible] דדומה [illegible] וגם מדאמר במעין אינגו והלא כה אמרו שבניתו במצרים וכשיביאו את בנימין יצא חפשי ולמה אמר שאינגו א"א שהבדן וכאלה דרש המ"כ וכ"ל דיש [illegible]

ידי משה

הוא נעשה בן חורין כמי שעבד יוצא על ידי שן ועין לחירות לכן קראהו אותך בן חורין ודו"ק : כהדין צרצורי · עי' מ"כ אבל שמעתי פירושו שנעשה שמעון עב ושמן ורחב כהדין לגוחית של שמן [illegible]

ויש משאות מאת פניו וגו' נתן לו יוסף · מ"ש לבנימין חמש ידות לסורות בבואו אחיו גם מאמו ויש לו ה' [illegible] יותר מכאשר אחיו ע"פ הגמרא דנדה דנ' שותפים יש באדם [illegible] [illegible]

דא"ר לוי [א] כל כ"ב שנה שלא ראה אותן לא טעם טעם יין · אף הן לא טעמו טעם יין עד שראו אותו · הה"ד וישתו וישכרו עמו · עמו שהוא הוציא ממנו לא שתו : (ו) ויצו לאשר על ביתו · הבוקר אור וגו' · א"ר לוי [ב] עובדא הוה בדרומית מן חד פונדקי והוה קאים ולביש זוגוי בליליא ואמר להון דהוו תמן קומו פוקו לכון דלויתא אנא עבדא והוון נפקין ולסטיא קדמין להון ומקפחין עליהון ועלין ומפלגין עמיה · חד זמן אזל רבי מאיר ואתקבל תמן · קם ולבש זוגוי א"ל קום פוק לך דלויתא אנא עבדא · א"ל אית לי אח ואנא יתיב מסכי ליה · א"ל ואן הוא א"ל בכנישתא א"ל ומה שמיה ואנא אזיל וקרי ליה · א"ל כי טוב · כל ההוא ליליא אזל ההוא פונדקאה צווח על תרעא דכנישתא כי טוב כי טוב ולא הוה שום בר נש עני ליה · בצפרא קם רבי מאיר ושוי חמרא דיזל ליה · א"ל ההוא פונדיקאה אן הוא ההוא אחוך דאמרת · א"ל הא אתא ליה (בראשית א) וירא אלהים את האור כי טוב : (ז) הן כסף וגו' · תני רבי ישמעאל [ג] זה אחד מעשרה קלים וחמורין שכתובים בתורה הן כסף וגו' השיבנו אליך ק"ו ואיך נגנב · (שמות ו) הן בני ישראל לא שמעו אלי וק"ו ואיך ישמעני פרעה · (במדבר יב) ויאמר ה' אל משה [ד] ואביה ירוק ירק בפניה · ק"ו לשכינה י"ד יום · (דברים לא) הן בעודני חי עמכם היום ממרים הייתם · ק"ו ואף כי אחרי מותי · (ירמיה יב) [ה] כי את רגלים רצתה וילאוך · ק"ו ואיך תתחרה את הסוסים · (שם) ובארץ שלום אתה בוטח וק"ו ואיך תעשה בגאון הירדן · (שמואל א כג) הנה אנחנו פה ביהודה יראים וק"ו ואף כי נלך קעילה · (משלי יא) הן צדיק בארץ ישולם ק"ו ואף כי רשע וחוטא · (אסתר ט) ויאמר המלך לאסתר המלכה בשושן הבירה וגו' · וק"ו בשאר מדינות המלך מה עשו · (יחזקאל טו) הנה בהיותו תמים לא יעשה למלאכה ק"ו אף כי אש אכלתהו ויחר : (ח) ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא · [ו] עשרה בני אדם שנמצא אחד מהן בגניבה (ד) אין כולם באסירה · אני איני עושה כן אלא אשר ימצא אתו יהיה לי עבד · ויחפש בגדול החל ובקטן כלה · ולמה עבד כן שלא יאמרו יודע היה היכן הוא מונח · וימצא הגביע באמתחת בנימין · כיון שנמצא הגביע אמרו לו מה גנבא בר גנבתא · אמר להון גברא דיוסף יש כאן · שעירים יש כאן · אחים שמכרו אחיהם אתמהא · ויקרעו שמלותם וגו' · רבי פנחס בשם רבי יהושעיא [ז] שבטים גרמו לאביהם לקרוע לפיכך לקו גם הם · ויעמוס איש על חמורו וגו' · חד מנהון הוה נסיב טעוניה בחדא ידא ויהיב ליה על חמריה · וישובו העירה וגו' · א"ר אבהו מטרפולין היתה ואת אמרת וישובו העירה אלא מלמד שלא היתה חשובה בעיניהם (ג) אלא כעיר של עשרה בני אדם : (ט) ויאמר יהודה [ח] מה נאמר לאדוני בכסף ראשון · מה נדבר בכסף שני · מה נצטדק בגביע · מה נאמר לאדוני במעשה תמר · מה נדבר בבלהה · ומה נצטדק בדינה · מה נאמר לאבא שבארץ כנען ביוסף · ומה

מסורת המדרש א שבת קנ"ט · לקמן סוף פרשה צ"ח · ב ילקוט כאן רמז קנ"ג · ג ילקוט שמואל א' רמז קל"ב · ד ב"ק כ"ה · ב"ב קי"א · זבחים ס"ט · ה ל"ב מדות דר"א בספרי"ם מדה ה' וע' בספר כ"ע מ"ם ע"ז · ו ילקוט כאן רמז קנ"ג · ז לעיל פר' פ"ד · עיין אסתר רבה ריש פ"ח · מדרש תהלים מזמור יו"ד · ילקוט סדר וישב רמז קמ"ג · ילקוט יהושע רמז י"ז · ילקוט אסתר רמז אל"ף נ"ו · ח תנחומא כאן סוף סימן יו"ד ·

חדושי הרד"ל

כוסות שהזכירו בפ' חלק דף ק"א א') : (ד) אין כולם בסירה · כצ"ל וכ"ה בילקוט : כא

חדושי הרש"ש

יצחק : (ג) אלא כעיר של עשרה בנ"א · עיין סנהדרין ס"ד פ"ו פלוגתת ר' יאשיה ור' יונתן גבי עיר הנדחת :

רש"י

שתו : זוגותי · מנעליו : ג' בני אדם שגנבו ונמצא אחד מהן בגניבה אין כולן בסירה · בתמיה וכי אין כולן חייבין בבית הסוהר : מטרופולים · אם של מדינות : ויאמר

מתנות כהונה

בשביל זה יבא ויטן ראשו אצל ראשי כלומר ישב אצלי : לא טעם טעם יין · דכתיב ולקדקד נזיר אחיו נזיר ממש היה כדלקמן סוף פרשה צ"ח : תמן כו' · שם בארץ דרום היה פונדקי אחד שהיה עומד בכל לילה ולבש מלבושיו : זוגוי · פירוש מלבושיו ועיין בערוך ערך זג השני : והוה אמר כו' · והיה אומר לאותן אורחים שהיו שם קומו צאו לכם שאעשה לכם לוויה והיו יוצאים האורחים וגזלנים היו מקדימין לפניהם והיו גוזלים אותם ואח"כ היו הגזלנים נכנסים עם אותו פונדקי והיו חולקים עמו את אשר גזלו מן האורחים : ואתקבל תמן · ללון שם : קם · הפונדקי בלילה והיה לובש מלבושיו וא"ל לר"מ קום כו' : מסכי · ממתין וצופה לשון סוכה : ואנא כו' · ואנכי יושב ומצפה לו מתי יבא ואלך לי עמו א"ל הפונדקי והנה הוא אותו אח א"ל בבית הכנסת והטעם שכן היה דרך האורחים ללון בבהכ"נ כדאמרי' בפ' ערבי פסחים או י"ל שכוון אל התורה המונחת בבהכ"נ והיא מזהרת האדם להיות נשמר שלא לצאת בלילה שנאמר את האור כי טוב וכדלקמן א"ל הפונדקי ומה שמו של אותו אח ואנכי אלך ואקרא אותו : כל ההוא ליליא כו' · כל אותו לילה היה הולך אותו פונדקי וקרא על שערי ב"ה כי טוב כי טוב ולא היה שם בן אדם עונה אותו : ושוי חמריה · י"ל שהיה מתקנו כד"א מטוי גומות ובילקוט גרס שרי כלומר סתירו ממקום שהיה אסור שם או י"ל העיר החמר שהיה מחמר אחריו ועיין ערך שו השני : אן הוא כו' · אנה הוא אחיך שאמרת שאתה מצפה עליו : א"ל הא אתא · פי' הרי כבר בא לו שנאמר וירא אלהים וגו' · וכן נאמר כאן הבקר אור והאנשים שולחו : ק"ו לשכינה י"ד יום · והא דכתיב אח"כ תסגר שבעת ימים היינו מטעם דיו לבא מן הדין להיות כנדון כדאמרינן בגמרא : ביהודה יראים גרסינן : באסירא · בתפיסה בבית האסורין כן פי' רש"י וערוך : אין כולם · בתמיה ועיין ברמב"ן : ולמה עבד כן · למה עשה כן ולא התחיל מיד באמתחת בנימין : מה גנבא כו' · כלומר מה זאת אתה גנב בן רחל שגנבה את התרפים ובילקוט גרס הא גנבא כלומר הרי זאת לו שנטה אחר הטבע ומדת אמו והשיב להם בנימין לא כן הוא אלא יש כאן כו' · נתעורר עתה עונש שעיר עזים ששחטתם לרמות אביכם ועונש מכירת אחיכם וזהו שגרמה לכם ולא ירושת אמי · ה"ג בילקוט אמר להם יש כאן שעיר ולגירסא הספר פירוש אמר להם בנימין האיש הממונה על בית יוסף עשה כזאת או אולי י"ל עבדא דיוסף או עובדא דיוסף : שבטים גרמו כו' · במכירת יוסף שנאמר ויקרע יעקב שמלותיו וע"ל פ' פ"ד : לקו גם הם · במדה כנגד מדה שקרעו גם הם שמלותם : חד מנהון כו' · כל אחד מהם היה לוקח משאו ביד א' ונתנו על חמורו ולא הוצרך לעזרה ודייק מדלא כתיב ויעמסו : בחד ידא · דייק הכי מדכתיב איש להודיע כי כאיש גבורתו ביתר עוז : עיר · בכל מקום פירושו עיר קטנה לאפוקי כפר וכלך היא עיר גדולה וכדאיתא בכתובות בפ' הנושא בהגדת פטירתו של רבינו הקדוש : מטרפולין · פי' הערוך אם של עיירות בלשון יון מטרא אם ופולין עיירות : הכי גרסינן נאמר לאדני בכסף ראשון :

יפה תואר

ממנו ולא סורגלו ביין · ודרך האיש שאינו רגיל ביין נסיות שכור גם אם ישתה מעט יין : עובדא הוה בדרומי כו' · מהך עובדא דמייתי הכא נראה הטעם שלא יצא אדם יחידי בלילה הוא מפני הליסטים וכמ"ש רש"י בריש פסחים ובתעניות ובפ' הכונס · וע"ש בתו' וברשב"א דיש סוברים הטעם מפני הפתאים או מפני המזיקין · ובאמת כולהו איתנייהו בי' וכדאיתא בפרק היה נוטל משל לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפילה ומתירא מן הקוצים ומן הבקעים ומן הפתאים ומחיה רעה ומהליסטים : שכתובים בתורה · ואע"ג דיש מהם ק"ו מנביאים ומכתובים קרי להם תורה כמו שמצינו כמה פעמים בגמ' דקרי לנו"ך תורה דרך העברה וכמו בחלק דיליף תה"מ מה"ת ומביא אז יבנה יהושע מזבח · אשרי יושבי ביתיך · קול צופיך נשאו קול · שאול ועובר רחם וגו' · והטעם שהביא פה כל זה משום ד.כאורה איכא למפרך · משום דנוכל לומר כי הכסף לא נחשב להם כ"כ · משא"כ הגביע שעשוי לנחש בו חשיב להם יותר · אבל נר' ישמעאל לא חשיב זאת לפירכא דסובר כי לא נחש בגביע וחולק על הא דאמר לעיל וע' ברש"י וברמב"ן ובבעל העקידה ·וכן בכל הק"ו המובאים פה יש למצוא קצת פירכא ולהפריד בין הדמויים ובין הנדרים אשר מהם יליף אך ר"י סובר כי הם ק"ו גמורים והחילוקים שיש להלק בין הנדדים לא נחשבים זאת לפירכא אבל זה יש לתקפות שלא מצינו כמה וכמה ק"ו בתנ"ך ולמה מנה ר"י רק עשר וכמו בירמיה כי הנה בעיר אשר נקרא שמי עליו אנכי מחל להרע ואתם הנקה תנקו לא תנקו · וכן כתוב גבי אדום הנה אשר אין משפטם לשתות הכוס שתו ישתו ואתה הוא נקה תנקה לא תנקה כי שתה ישתה · וכן הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי · וכן שאול ואבדון נגד ה' אף כי לבות בני אדם · וכן לא נאוה לכסיל תענוג אף כי לעבד משול בשרים · וכן זבח רשעים תועבה אף כי בזמה יביאנו וכן הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה אף שוכני בתי חומר וכן הן בקדושיו לא יאמין וגו' אף כי נתעב ונאלח וכן עד ירח ולא יאהיל אף כי אנוש רמה וכן תחתיו שחחו עוזרי רהב אף כי אנכי אעננו · וכן הנה שני המלכים לא עמדו לפניו ואיך נעמוד אנחנו · וכן הנה כה מבטנו אשר נסנו שם לעזרה להנצל מפני מלך אשור ואיך נמלט אנחנו · וכן הנה אשר בניתי אני הורס ואתה תבקש לך גדולות · וי"ל שכל אלו הק"ו המנויים פה באו למילף איזה דבר אשר בלעדי הק"ו לא הוה ידעינן זה · כמו בלי הק"ו של הן כסף וגו' מאין ידענו שהם לא גנבו וכן בלעדי הק"ו הן בני ישראל וגו' לא ידענו כי פרעה לא ישמע אליו · וכן הק"ו ואביה ירוק ירק בפניה מסברא לבד בלי הק"ו ובלי דיו הוה אמינן טובא · וגבי הן בעודני חי וגו' מאין ידע משה כי אחרי מותו ישחיתו את דרכם · וגבי כי את רגלים רצתה שעינינו שמשכר הזכות המועט של נבוכדנאצר לבניו ילפינן לרבויי לנו בשביל אבותינו הקדושים כדאיתא בפ' חלק · בלי הק"ו לא הוה ידע · שהרי ירמיה היה מתרעם מדוע דרך רשעים צלחה וגו' · וגבי הנה אנחנו פה ביהודה וגו' בלי הק"ו למה יראו מלכת ביהודה · וכן הן צדיק בארץ ישולם וגו' בלי הק"ו לא ידענו דגם רשע ישולם אחרי שאנחנו רואים שדרכיו מוצלחים בעוה"ז · וכן הק"ו באסתר בשאר מדינות המלך בלי הק"ו משושן הבירה לא הוה ידענו זה · וכן הק"ו ביחזקאל הנה בהיותו תמים וגו' בלעדי הק"ו לא ידענו זה כי אנחנו רואים עצים רבים אשר שתי קצותיו אכלה אש · מ"מ אפשר לתקנם למלאכה קצת · אבל הגפן אשר לא יצלח גם בהיותו תמים שפיר ילפינן שלא יצלח כאשר הרית אש · אבל אלו הכתובים אשר מניתי לפני זה נוכל לדעת כל אלה גם מסברא והק"ו בכתובים הוא רק להרחיב ולחזק את המובן מזה · ובילקוט שמואל רמז קל"ב נראה שלא נמנו רק ט' ק"ו ונמצא כתוב בשם קלונימוס איש רומי וז"ל וכן פי' ביחזקאל זה הכתוב הנה בהיותו תמים וגו' ק"ו אף כי האש כו' · ונראה כי לכן נמנה הק"ו מיחזקאל באחרונה משום שהוא הגהה נוספת ולא נמצא במדרש : עשרה בני אדם כו' · פי' כי הוא אמר להם אשר מן הדין ראוי הוא להיות כדבריכם שעשרה שנמצאת גנבה בידם מן הדין הי' שיתפסו כולם · ולכן אמר להם גם עתה כדבריכם כן הוא · פי' כן ראוי להיות · אבל אנכי אתנהג עמכם במדת החסד ולא אעניש אלא את האיש אשר ימצא הגביע באמתחתו · וע' ברש"י · וכן הביא בעל צרור המור בשם המדרש · וז"ל גם עתה כדבריכם והלא לא הטיבם כן · א"ר אידי אמר להם יפה אמרתם וכך הוא הדין עשרה בני אדם שנמצא ביד אחד מהם הגנבה סוא נהרג והשאר ניתפים בסירה שיאמר להם אלולי שקבלתם ממנו לא היה גונב ואני איני עושה כן כו' · ועי' ברמב"ן וברא"ם שהביא עוד נוסחא אחת במדרש וע"ע בבעל העקידה : ולמה עבד כן כו' · פי' מן הסברא הי' לו לחפש באמתחת בנימין או באמתחת שמעון שהם לא הוחזקו עדנה לאנשים ישרים · משא"כ שאר האחים שלא כבר הוחזקו באמונתם כי השיבו את הכסף אשר מצאו באמתחותיהם אבל יוסף חפץ להסתיר מעשיו מהם · ולכן החל בגדול · אבל אם הה: מאמתחת בנימין אז תשדוהו כי הוא הלפין שם · ובערמה ומרמה ילך עמהם : מה גנבא בר גנבתא · המדרש בא לתת טעם למה לא הפכו אחיו בזכותו כי גם הם לא ידעו אולי באמת גנב בנימין את הגביע ובתנחומא מוסף ע"ז מבין כתפיו שכן היו עומדים ומהכין לבנימין על כתפו ואומרים לו אי גנבא ברא דגנבתא בישתנו כן אמך את · כך ביישה אמך את אבינו כו' ע"ש · ובנימין במר נפשו אמר להם איך לא תבושו להזכיר אותי ולא אמי בגנבה · אתם שמכרתם את אחיכם ורמיתם את אביכם בדמי השעיר : מה נאמר לאדוני בכסף ראשון · ולפ"ז מפרש מה נאמר לאדני לא להרחיק מהם החשד וכמו

פירוש מהרז"ו

לקמן ס"פ צ"ח נזיר אחיו ופי' שהיה נזיר עם אחיו ובעבורו : עד שראו אותו · ואף שלא ידעו בו איהו לא חזו מזלייהו חזו אך הוא שידע הפליר בם ונתישב בדעתם כאלו ידעו בו : (ו) על ביתו · לעיל פפ"ד ס"ב מנשה גרם לשבטים לקרוע היינו מ"ש כאן ויקרעו שמלותם וע' פצ"ח ס"ד · והוה תמן מנשה : את האור כי טוב · פסחים דף ב' תענית דף י' : (ז) זה אחד מעשר ק"ו · מאמר זה פליאה דלא חשיב אלא י' ק"ו ונמצאים בנביאים וכתובים הרבה יותר והיו מנוים אצלי בקונטרס ערך ארבעים ק"ו על יו"ד אלו ושם חירלתי שעיקר כוונת חז"ל שמנו הק"ו היינו שנדע אנחנו ג"כ לדון דיני ק"ו מקל לחמור ומחמור לקל דרך מענה ונאוה לנצח שכנגדו וזה אינו כ"א בי' ק"ו בתנ"ך אך השאר אינם כ"א להרחבת הענין ולא לנצח ואין ללמוד מהם · ויען שאחר כתבי כן מצאתי הכל ביפ"ת כדברי על כן קצרתי פה · אלא שלפי דברי היפ"ת עדיין יקשה שהק"ו מיחזקאל הנה בהיותו תמים וגו' אף כי אש אכלתהו ויחר שמאחר שאנו רואים שאש אכלתהו ויחר אין צורך להק"ו ואינו דומה להע' הנ"ל · והאמת כדברי היפ"ת שאינו מהמדרש רק הוספה מדברי חכם אחד ע"ש · וכ"ל אחר העיון שהק"ו הבא להשלים העשרה הוא של סיף נחמיה הלא על אלה חטא שלמה וגו' ולכם הנשמע שהוא ק"ו של גנוה ודו"ק : ואביה ירוק ירק · בריש ת"כ ב"ק דף כ"ה וע' בספרי מדרש תנאים מדה ה' · ומדה ו' בביאור : (ח) עשרה ב"א · הוקשה לו שהוא סותר עצמו תחלה הספים כדבריהם כן הוא ואח"כ אמר אשר ימצא וגו' ואינו כדבריהם · ע"כ הוסיף המדרש שמן הדין יהא כדבריכם אך אני איני עושה ולשון רש"י בחומש אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין · וגם זה לשיטתם שהוא מנשה שילו כיד יוסף ויכול לעשות עמהם לפנים משורת הדין וכמ"ש ס"ו וש"נ : בר גנבתא · בכשלונם רצו לסלק הבזיון מהם מצד אביהם ותלו על טבע אמו וגברא דיוסף אמר להם שיש לכולם צד טבע בזה שעיר שרמו אביהם שעיר עזים של יהודה לתמר שאין לתלות ברחל וזהו מ"ש יש כאן שעירים · יש כאן אחים שמכרו אחיהם · ובנימין לא השיב כמדתו לשתוק : שבטים גרמו · לעיל פפ"ד ס"ב : טעוניה בחדא ידא · שהיל"ל ויעמסו · אלא ויעמוס איש וגו' שכל אחד העמיס בלא עזר חבירו : מטרפולין היתה · עד פירושו כפר כמ"ש רות רבה כ"פ א' ובאסתר רבה פסוק ויהי בימי ב' ע"ש וכאן היל"ל וישובו מצרים אלא להודיענו מחשבותם שחשבוה לעיר קטנה לענין המלחמה : (ט) מה נאמר לאדוני · שיש כאן ג' לשונות ודורש ע"פ מדה י' על ג' ענינים שיש בהם לחוש שיתבעו אותם היינו כסף א' וכסף ב' אף שלא תבע אלא הגביע חשבו כמו תביעת הגביע בעלילה כך הכספים והשמיע יהודה מן הנד כסם שאין עלינו אשם בכסף ראשון שכבר הודה להם האיש כספכם בא אלי כך בגביע ובכסף ב' · ודרשו בתיבת אדוני ג' משמעות · א' כפשוטו על יוסף · ב' על הש"י אדון הכל · ג' יעקב · וכדלעיל פפ"ז ס"ה הן אדוני ג"כ ג' פירושים אלו : במעשה תמר · הנה בווידוי הא' ליוסף ובווידוי הג' ליעקב חשב כסדר אך בווידוי הב' להש"י לא חשב

ידי משה

צב מאד וקורין אותו צלורי בן היה שמעון מרוב טוב המאכלים שהאכיל אותו בבית האסורים

נדבר בשמעון · ומה נצטדק בבנימין · אם נאמר לך חטאנו גלוי וידוע שלא חטאנו · ואם נאמר לך שלא חטאנו האלהים מצא את עון עבדיך · אמר רבי יצחק [א] מצא בעל חוב מקום לגבות שטרו · אמר רבי יצחק כזה שהוא ממצה את החבית ומעמידה על שמריה · ויאמר חלילה לי וגו' · רבי הונא בשם רבי אחא נער פורפוריה האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד ואתם עלו לשלום אל אביכם · אמרין ליה (ה) השלום דכוליה נשפה · ורוח הקודש צווחת (תהלים קיט) שלום רב לאוהבי תורתך :

סדר ויגש

פרשה צג א ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדוני ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני ואל יחר אפך

בעבדך כי כמוך כפרעה · (משלי ו) בני אם ערבת לרעך וגו' נוקשת באמרי פיך וגו' עשה זאת וגו' · [ב] א"ר חנינא ברח מן שלש והדבק בש"ש · ברח מן הפקדונות ומן המיאונים ומלעשות ערבות בין אדם לחבירו · הדבק בחליצה · ובהפרת נדרים · (א) ובהבאת שלום שבין אדם לחבירו · א"ר ברכיה א"ר שמעון בר אבא לית שמיה פקדון אלא פוק דון · ד"א [ג] בני אם ערבת לרעך · זה יהודה · אנכי אערבנו · (שם) (ב) תקעת לזר כפיך · מידי תבקשנו · נוקשת באמרי פיך · אם לא הביאותיו אליך · עשה זאת בני והנצל · לך והדבק בעפר רגליו וקבל מלכותו ואדנותו · ויגש אליו יהודה : ב (תהלים מח) כי הנה המלכים נועדו עברו יחדיו · כי הנה המלכים · זה יהודה ויוסף · עברו יחדיו · זה נתמלא עברה על זה · וזה נתמלא עברה על זה · (שם) המה ראו כן תמהו · (בראשית מג) ויתמהו האנשים איש אל רעהו · (תהלים מח) נבהלו נחפזו · ולא יכלו אחיו וגו' · רעדה אחזתם שם · אלו השבטים · אמרו מלכים מדיינים אלו עם אלו אנו מה איכפת לנו · יאי למלך מדיין עם מלך · ויגש אליו יהודה (איוב מא) (ג) אחד באחד יגשו · זה יהודה ויוסף · ורוח לא יבא ביניהם · אלו השבטים · אמרו מלכים מדיינים אלו עם אלו אנו מה איכפת לנו : ג ד"א ויגש אליו יהודה · כתיב (משלי כה) [ד] תפוחי זהב (ד) במשכיות כסף · תרגם עקילס הגר חזורין דדהב בגו דיסקרין דכסף (שם) דבר דבור על אופניו · מה אופן זה מראה פנים מכל צד · כך היו דבריו של יהודה נראים לכל צד בשעה שדבר עם יוסף : ד ד"א ויגש אליו יהודה וגו' · כתיב (שם כ) [ה] מים עמוקים עצה (א) בלב איש וגו' · לבאר עמוקה מלאה צונן והיו מימיה צוננין ויפין ולא היתה בריה יכולה לשתות הימנה [ו] בא אחד וקשר חבל בחבל ונימה בנימה משיחה במשיחה ודלה הימנה ושתה התחילו הכל דולין הימנה ושותין · כך לא זז יהודה משיב ליוסף דבר על דבר עד שעמד על לבו : ה ויגש אליו יהודה · (עמוס ט) [ז] הנה ימים באים נאם ה' ונגש

מסורת המדרש א לעיל פרשה פ"ה · ילקוט סדר וישב רמז קמ"ה · ב יבמות דף ק"ט · ירושלמי יבמות פרק י"ג · ילקוט כאן רמז ק"כ · ג ילקוט משלי רמז תתקל"ח · ד ילקוט משלי רמז תתקס"א · ה ילקוט משלי רמז תתק:"ט · ו עיין בשיר השירים רבה פרשה א' פסוק א' · ז ילקוט עמוס רמז תקמ"ט ·

חדושי הרש"ש

(א) ובהבאת שלום בין אדם לחבירו · עיין יד"מ דקמ"ל דאפי' לשנות (והקדימו בזה היפ"ת) · וכ"א באדר"נ ר"פ י"ב על אהרן שהיה עושה שלום ע"י שינוי ובמאמרם ז"ל יבמות ס"פ הבע"י דמותר לשנות משום ד"ש וכו"א בה מלוה ע"ש : (ב) תקעת לזר כפיך מידי תבקשנו · ר"ל שתקע כפו להשיב את בנימין ושלא יעכבנו מושל ארץ מצרים אשר נראה להם לאיש זר : (ג) אחד באחד יגשו זה יהודה ויוסף · אולי סמך המדרש על מה דכתיב קח לך עץ אחד וכתוב עליו ליהודה וגו' ולקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף וגו' וקרב אותם אחד אל אחד וגו' וכל הנבואה (יחזקאל ל"ז) : (ד) במשכיות כסף תרגם כו' בגו דיסקרין · יתכן דפניסס הם לשון רבים כי תרגום וישקף ואסתכי · ולעיל פי"ת ולא מן העין שלא תהא סקרנית וכאן

חדושי הרד"ל

(ה) הא שלום דכוליה נשפה · כצ"ל ולשון נער ודאגה הוא · עיין ערוך ערך נשף השלישי : (א) בלב איש כו' לבאר עמוקה כו' שהכל דולין ממנה · שעלה עמוקה היה בלב יוסף להתפייס עם אחיו

מתנות כהונה

ממצה כו' · ממרק אותו היטב מכל אשר בו עד שלא נשאר בו רק השמרים כך הקב"ה מדקדק אחרינו וממלא עלינו מדת דינו ודרש מלא כמו מלה : נער פורפריה · היה מנער ומנענע מלבושיו כלומר דרך ריתוק דעת וחיזוק דבריו ויאמר חלילה כו' · אין אתם חשודים בעיני כלל רק הנער לקחו כלי לקסם על אחיו היכן הלך כך מצאתי בילקוט ודרים חלילה שבבגדיו משמיע קול ועושה חלילה כעין שדרשו אלא הכי קרא שמו יעקב וגבי נבוכדנצר : השלום דכוליה נשפה · לשון השופה יין כלומר נשפה והורק כל השלום אם תעכב את זה ובילקוט וכן בפי' רש"י גרס נשפה כלומר נשף והלך לו ובפי' רש"י ראיתי וז"ל זהו שלום שניטפה החבית כולה כלומר שבכר אנו חסרים והולכים ואתה פורץ לחסרנו עד לא שארים עכ"ל ומתוכו נראה שגירסתו היתה נשפה : ורוח הקודש כו' · כלומר כי לא מחשבותי מחשבותיכם כי כל הגלגולים אלו לעשות שלום בזה ובהבא :

פ"ה צג ויגש אליו יהודה : מן הפקדונות · שלא לקבל פקדונות : מן המאונים · שלא ילמוד את בתו קו השה אחרת שתמאן ומפרש בגמ' במסכת יבמות כפ' ב"ש דלמה גדלה ומיחרפא בה : ערבות · מפרש בגמ' בפרק ב"ש בערבי ליון דעבדי שלוף דון פי' רש"י שולף עצמו מן הלוה וחוקע עצמו על הערב ליפרע ממנו קודם שתובע ללוה : בחליצה · שיותר טוב לחלוץ ליבמתו מליבמה ומפרש טעמא התם כאבא שאול דאמר הבא שאול הכונס יבמה לשם נוי לשם אישות לשם ד"א כאילו פוגע בעריות וקרוב בעיני להיות הולד ממזר : ובהפרת נדרים · כדר' נתן דאמר רבי נתן הנודר כאילו בנה במה פי' בשעת איסור הבמות והמקיים כאילו הקריב עליה קרבן : ובהבאת שלום · שנאמר בקש שלום ורדפהו ואתיא רדיפה רדיפה וכתיב רודף צדקה וחסד וגו' : פוקדון · הוציא זה מביתך שלא תקבלנו ורש"י גרס פוקדין כלומר הבריות פוקדין אותו כל שעה היאך נגנבו ממנו : לך והדבק בעפר כו' · התרפס דרש נוטריקון התא נרפס ונידוש תחת כפות רגליו : וקבל מלכותו כו' · דייק ורהב לשון מלכות ואדנות וכן כתיב בי אדוני : יהודה ויוסף · יהודה מלך באחיו ויוסף מלך במצרים : נתבלא כו' · עברו יחדו דרש מלשון עברה וזעם : יאי למלך כו' · נאה והגון למלך שידין ויריב עם מלך דוגמתו והנחנו נשתוק : חזורין · על שם שהתפוח עגול כמו כפתור שתרגומו חזור : בגו דיסקרין · בתוך השולחן של כסף כן פי' רש"י והערוך : אופן · גלגל הכוכב ועל כן מראה פנים לכל צד : כך היו כו' · שהיה מדבר דברי פיוסין ומרמז מתוכן דברי יושר בעבר והוה ועתיד וכמו שדרשו רז"ל לקמן מלשון ויגש שהכין עצמו לפיוס ותפלה ומלחמה : לשתות הימנה גרסינן : נימה · חוט · והערוך גרס נימא וגם הוא חבל ועיין בויקרא פ' כ"ב : משיחה · גם הוא חבל דק : עד שעמד על לבו · שגלחו ורכך את לבבו מקשיותו וזהו ויגש אליו יהודה כאומר אל

פירוש מהרז"ו

כסדר שתחלה היה מעשה דינה ואח"כ בלהה ואח"כ תמר אלא שהתוודה תחלה על עצמו ואח"כ על ראובן הבכור ואח"כ על דינה : אם נאמר לך חטאנו · שבפסוק מכחיש עצמו תחלה אמר מה נצטדק שיש להצטדק לומר לא חטאנו אך לא יועיל ואח"כ אמר האלהים מצא את עון עבדיך הרי שחטאו ואין להצטדק · וזהו שאמר אם נאמר לך וכו' אלהים ענה בנו על חטאים אחרים שבידינו : מצא בעל חוב · לעיל פפ"ה ס"ב על שנמצאו יחד : ממצה את החבית · מצא מלשון מיצוי כמ"ש ונמצה דמו ובלשון חז"ל כשהמצי לומר וכמ"ש לעיל ס"ב לעת מצוא וש"נ והמשל מחביה וכו' והנמשל שכלו זכיותינו ולא נשארו רק עונותינו וגובה ממנו : נער פורפיריה · דורש מעשות זאת מבמע שמראה באצבע על איזה דבר כמ"ש חז"ל החדש הזה וזה לכם הטמא וכדומה וכן כאן החזיק הפורפירא בידו ונערה ואמר חלילה לזאת מעשות · וכמ"ש אגל נהמיה כשהוכיח אותם על שהחזיקו הבנים שלקחו מאחיהם ברעב אמר גם חצני נערתי ואומר ככה ינער אלהים וגו' : אמרין ליה השלום כו' · ע"ל פנ"ג ריש ס"ז ומ"ש נשפה מלשון דשף מגוכתיה לנשוף מדוכתיה פי' איך תאמר שזהו שלומנו שנעלה לאבינו שכל שלומנו קשלה ממנו ורוה"ק הדורשת שלום הצדיקים קראה עליהם שלום רב שכן יהיה בסוף שתעלו לשלום לאביכם ויאמר רב עוד יוסף חי וזהו דרך המדרש שכל ענין שנעשה בארץ · רוה"ק היא החכמה העליונה עונה ממרומים וכמ"ש משחקת בתבל ארצו ושעשועי את בני אדם משחקת כמש"ל בפ"ה ס"ט לעונש · ושעשועי לטובה כמו כאן וכדומה הרבה :

פרשה צג סימן א בני אם ערבת · משמע שלכתחלה יתרחק מן הערבות אך בדיעבד שכבר ערבת המסור נפשך להפטר והתלה דורש כפי פשטו על ענין ערבות ואח"כ דורש על יהודה ע"פ מדה י"ז : אם לא הביאותיו אליך · והדבק בעפר · היינו מ"ש לך התרפס כמ"ש במ"כ כמ"ש ושארה ברגלא רפשה · ועי' שמ"ר פכ"ז ס"ט שמ"ש וקבל שררותו היינו מ"ש ורהב רעך ורעך הא' הוא יעקב ורעך הב' הוא יוסף : ב כי הנה וגו' · ולא פי' מי הם וכל הענין סתום ודורש ע"פ מדה י"ז על יהודה ויוסף וכמש"ל פל"ב ס"ה וש"נ : נועדו · שנתוועדו יחד כ"ה בילקוט כאן : זה יהודה ויוסף · יוסף כמ"ש והאחד איננו · יהודה כמ"ש דן וגו' כאחד שבטי ישראל ודרשו לקמן פל"ח סי"ג כמיוחד שבשבטים זה יהודה וגם נקראו אחד העם : ורוח וכו' שבטים · כמ"ש כי כארבע רוחות השמים וכמו שדרשו ע"ז ועי' במ"ר פ"ב ב"י איך נדמו לרוחות : ג דיסקרין דכסף · בערוך כתב בשם י"מ קערה ולפי מ"ש הרמב"ם בפירוש הפסוק כלי כסף מלאה נקבים דקים · ובתוכה תפוח של זהב כשמביטים היטב דרך המשכיות הדקים נראה התפוח אך מבחוץ הוא כלי של כסף : כך החכמה כוונתה עמוקה בתוך מלות יפות · יתכן שלזה כוון עקילס די בלשון יוני כפול סקרין פי' מלשון סיקור עין כשמביטים היטב אז נראה התפוח של זהב וכל"ל : כך דבר דבור על אפניו סגורה מגינה שביטה ויש לו כמה פנים לכל צד כמו האופן המתגלגל שכולו נראה כמו הפנים לא כן הדבר הנח ושם שני מעגים ודמיונים ודו"ק : ד מים עמוקים עצה ·

יפה תואר

מה נדבר וגו' אך כמו מה נאמר לפניך יושב מרום הלא כל הנסתרות אתה יודע · וז"ש מה נאמר לפניך בכסף ראשון הלא הוא גלוי לפניך כי אמתו לא תמצאים בזה אחרי שהשבנו לך · וכן מה נדבר בכסף שני ולהצטדק בגביע · כי לדעתנו גלוי לפניך שאנחנו לא גנבנוהו בהם יד · ואח"ז מביא פירוש שני על מה נאמר כי זה קאי על שאלהים מצא את עון עבדיך ואמרו אף כי אין בנו עון הגניבה אבל העלתינו מלפנים השבו עלינו כל אלה · וזה שרמזו על עון תמר בלהה ודינה · ופי' השלישי הוא דקאי מה נאמר לאדוני לאבינו יעקב אם ירצה ברעה אשר נגעה אותו גם היום בבנימין כמו שקרה לו לפני זה ביוסף ושמעון · ולפ"ז הם פירושים שונים וכן בעל נזור המור הביא זה בכל אחד דבר אחד · ובילקוט כתמט ספירות השלישי מה נאמר לאבא שבכנען · ותחת זה הוא שם פירוש אחר ע"ש : השלום דכוליה נשפה · זה הוא מלשון נשף ותחת שכמקרא ופי' כי הוא שלום של חשך ואפלה · וכדי לבאר בדבר טוב אומר ורוה"ק צווחת שלום רב לאוהבי תורתך וכמ"ש הרמב"ם בסוף מסכת ידים : אם ערבת לרעך וגו' · משום דק"ל בקרא למה כתיב ויגש אליו יהודה הלא כל אחיו היו לפני יוסף · וגם כבר השמיע יהודה קולו לפניו באמרו מה נאמר לאדני מה נדבר וגו' · לכן מפרש כי נגש אליו להדבק בעפר רגליו וכדמסיים : זה יהודה · פי' דהכתוב הזה נתקיים יפה ביהודה · אבל עיקר שכתוב הוא תוכחת מוסר לכל בני אדם · ולפ"ז מדרים לרעך בשביל רעך וזה בנימין אחיו : כי הנה המלכים נועדו · בא לתרץ למה נגש יהודה דוקא · ולפי הדרש הזה נגש יהודה למלחמה · ויען כי יהודה היה מלך יאות לו לגשת לפני מלך אחר · ומענין זה הוא גם הדרש אחד באחד יגשו כי כמ יגשו שבהמות והלויתן שזה מלך בחיות וזה מלך בדגים וכמ"ש בפסיקתא ורוח לא יבוא ביניהם אין רוח אלא מלאכי השרת · כי בהגשת המלכים לא יתערבו גם מה"ש · ומעין זה מביא פה כי השבטים לא התערבו בזה כאשר נגש יהודה אל יוסף : כתב תפוחי זהב וגו' · ולפ"ז בא לפרש ויגש מלשון לחילופ ונגישה וכמו לא יגוש את רעהו והכוונה כי בטוב טעמי דבריו דחק ולחץ אותו ולא יכול להתאפק מלהשיב על דבריו · וזה שמביא כי דברי יהודה היו דברים נאמרים על אפניהם ויתכן כי לטעם זה מייתי נמי קרא בסימן שאח"ז מים עמוקים וגו' וכמו דמסיים כך לא זז יהודה משיב ליוסף דבר על דבר עד שעמד על לבו : תרגם עקילס · אינו אונקלוס הגר דאונקלוס לא תרגם אלא התורה · וגם יונתן בן

וחפשתי לאבי כל הימים וזהו נוקשת נלכדת כמ"ש חז"ל שאף שקיים לא יצא מנערה :

משנת דרבי אליעזר

דברים והאם ס' דברים ע"ב : אמרין לו השלום דכוליה נשפה · וי"ל לשון נשף וערב דגבי שלום כתיב יהיה ס' וישם לך שלום וכן מצינו בגמרא נר שבת קודם מפני שלום בית והספוק הוא נשף וחושך א"כ פירושו לשון קפילה כמו נשף יעמא וכו' במסכת ברכות ודייק מדהוי ליה למיכתב לאביכם וכתיב אל אביכם כמו אל בפס"ה כלומר שלאביו אין שלום כיון שבנימין במאסר נקפן :

ידי משה

ובהבאת שלום · וא"ת פשיטא בשלמא בחליצה קמ"ל אע"ג דעיקר מצוה הוא ביבום רק משום דאבא שאול אשמעינן שלא יהיה משום נוי וכן בנדרים ומה איצטריך לאשמעינן בידבק בהבאת שלום וי"ל דקמ"ל אף שישנה מפני דרכי שלום ויאמר לפעמים שקר בין בנים (א) וק"ל : התחילו הכל דולים · כצ"ל במדרש

(א) לשון ובהבאת שלום שיהא אשר דיבר ידי משה לבקשות ולפרש וצ"ע דבה לפורות כמ"ד שלום לבצוע ולא כמ"ד אסור בגמרא דסנהדרין עיין שם רק אהרן היה רודף שלום ואפשר לפי שלא היה דיין

חורש וגו' · חורש · זה יהודה · בקוצר · זה יוסף · שנאמר (בראשית לג) והנה אנחנו מאלמים אלומים · ודורך ענבים · זה יהודה · (זכריה ט) כי דרכתי לי יהודה קשת · במושך הזרע · זה יוסף · שמשך זרעו של אביו והורידו למצרים · כדכתיב (הושע יא) בחבלי אדם אמשכם · (יואל ד) והטיפו הרים עסיס · אלו השבטים · אמרו מלכים מדיינים אלו עם אלו אנו מה איכפת לנו : ד"א ויגש אליו יהודה · ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן · ר' יהודה אומר הגשה למלחמה · היך מד"א (שמואל ב י) ויגש יואב והעם אשר עמו למלחמה · רבי נחמיה אומר הגשה לפיוס · המד"א (יהושע יד) ויגשו בני יהודה אל יהושע לפייסו · רבנן אמרי הגשה לתפלה · (מלכים א יח) ויגש אליהו הנביא ויאמר ה' אלהי וגו' · ר"א אבא פשט להון אם למלחמה אני בא · אם לפיוס אני בא · אם לתפלה אני בא · בי אדוני · בי ולא ביה אם לממלא מיא אנא · אם לשמשא אנא · אם למפצע קיסין אנא · ד"א בי אדוני · בייה את מעביר עלינו אדוני שכך אמרת לנו הורידוהו אלי וגו' · זו היא השמת עין נהפך הדבר שאמרת לסמיות עינים · אמר רבי סימון בנימוסות שלנו כתיב (שמות כב) ואם אין לו ונמכר בגניבתו · וזה יש לו לשלם · ידבר נא עבדך · יכנסו דברי באזנך · (ב) זקנתו של זה על ידי שמשכה פרעה לילה אחת לקה בנגעים הוא וכל ביתו · דכתיב (בראשית יב) וינגע ה' את פרעה · הזהר שלא ילקה אותו האיש בצרעת · אמו של זה לא מתה אלא מקללתו של אבא ומן תמן מיתת לה (שם לא) עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה · הזהר שלא יחול בך קללה אחת ואותו האיש מת · שנים ממנו נכנסו (ס) לכרך אחד שלם והחריבוהו · להלן בשביל נקבה · כאן בשביל זכר · על חיבת העין בא · ג על אכסניא של הקב"ה · שנאמר בו (דברים לג) חופף עליו כל היום על אחת כמה וכמה · ד"א ידבר נא עבדך וגו' · ד אמר רבי ירמיה בר שמעיה דבר אני מוציא מבפנים ומכניס דבר בנא ומכלה אתכם · אמר רבי חנין בשעה שהיה יהודה מעלה המה היו שערות לבו בוקעות כליו ויוצאות והיה נותן עששיות של ברזל לתוך פיו ומוציאן כאבק · כי כמוך כפרעה · מה פרעה גוזר ואינו מקיים אף את גוזר ואינך מקיים · ו מה פרעה להוט אחר הזכרים אף אתה כן · מה פרעה מלך ואתה שני לו בארץ מצרים · כך אבא מלך בארץ כנען ואני שני לו · ואם שולף אני את חרבי ממך אני מתחיל · ובפרעה רבך אני מסיים · אלו אמר מפרעה אני מתחיל היה מניחו · כיון שאמר ממך אני מתחיל רמז למנשה ורפש חד רפש וזעת כל פלטין · אמר דין רפש מן בית אבא כיון דחמי מיליה כן שרי משתעי מילין רכיכין אדוני שאל : ז ד"א ויגש אליו יהודה · ה זו היא שנאמר ברוח הקודש על ידי שלמה (קהלת ז) החכמה תעוז לחכם וגו' · כנגד מי אמר שלמה המקרא הזה לא אמרו אלא כנגד יוסף הצדיק · אמר רבי יוחנן בשעה שתפס יוסף הצדיק את בנימין ואמר להם לאחיו האיש אשר נמצא הגביע

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ק"נ · ילקוט יהושע רמז כ"ב : ב יומא דף י"ב · מגילה דף כ"ו · זבחים דף נ"ג · ודף קי"ח · אבות דרבי נתן פרק ל"ס · ג ילקוט כאן רמז ק"נ · ד תנחומא כאן סי"ס · עיין תנחומא כאן סימן ד' · ה קהלת רבה פרשה ז' פסוק י"ט · ילקוט איוב רמז תתנ"ו ·

חדושי הרד"ל

(א) כסוף ויהודה ע"י תבונתו דלה העלה מעמקי לבבו והשקה לכל אחיו שנהנו כולם מעלה זו · יוסף וכלכלם · (וכרים שה"ר וקה"ר משל זה ושם שייך לשון התחילו הכל דולין ממנה ולכן נקט כן לשון זה אע"פ דאינו שייך כ"כ) : (ב) זקנתו של זה כו' · את פרעה על דבר שרי וגו'

חדושי הרש"ש

שכוונה כעין שכתב מעשה רשת שנראה השפות מכל עבריו משכיל למסתכל בו בבינה פקיחה (ס) לכרך אחד (שלם) · כדפוסים ישנים שכם : ובקשה

רש"י

יטפו ההרים עסים אלו השבטים · דברו דברים נעימים כמו והטף אל דרום : בי ולא בו · מוטב להשתעבד בי ולא בו : אם לממלא אנא מוטב · אם למלאות מים מזומן : אם למשמשא אנא · כלומר אם לשמש כעבד הריני מזומן : אם למפצע קיסין · לבקע עצים אני : בייא אתה מעביר עלינו · זעקה אתה מעביר עלינו אתה הוא אותנו שנזעק ונכריז עוות דיננו בשווקים : שכך אמרת לנו ואשימה עיני עליו אין זה השמת עין אלא אסימות עין : אמרו לו בנמוסותינו כתיב · בחוקי התורה שלם ואם אין לו וגו' וזה יש לנו לשלם : על חיבת עין וכו' · אשה שהיא חיבת עין כלומר על אחותינו כך על אחינו בנימין אכסניא של הקב"ה לא כ"ש : דבר נא אני מוציא מבפנים ומכנים דבר : בנא · אלכסנדריא דכתיב התטבי מנוא אמון : כשהיה יהודה מעלה חימה היו שערות לבו בוקעות כליו · בגדיו : ורפש חד רפש · בעט בעיטה אחת : אמר ווי דין רפיש מדבית אבא הוא :

ס"א

מתנות כהונה

אל עצמותו ולבו נגש גם יכול לו : חורש · זה יהודה בילקוט מסיים דכתיב ארכיב אפרים יחרוש יהודה : ה"ג זה יוסף · שנאמר והנה וגו' : ה"ג זה יהודה שנאמר כי וגו' : אלו השבטים · שבכל מקום הגדולים נקראים בשם הרים כדכתיב שמעו הרים את ריב ה' ודרשו חז"ל אין הרים אלא אבות ונטפו שפתותיהם עסים כלומר דברים נוחים וטובים כיין עסים ולא היה נפתים לנאת לריב מהר : והטיפו הרים גרסינן : פשט להון · יהודה היה מפרש כל אותן כוונות ליוסף ואמר לו אם למלחמה אתה רוצה הריני מוכן כו' · ובילקוט גרס ר' אלעזר פשט להון : בי אדוני כו' · כלומר בי תמצא כל מה שאתה רוצה ולא בו בבנימין : אם לממלא כו' · אם אתה רוצה ממנו להיות שואב מים אני טוב ממנו ואם לשמש גם אנכי טוב ממנו ואם לבקע עצים אנכי טוב ממנו : בייה · לשון צער ויללה שית עלינו לצעוק עליך חמס וע"ל בפרשה י"ב : אלי וגו' גרסינן : לסמיות עין · לשון נופל על לשון בחילוף שנ"ך בסי"ן : בנימוסות · בסדר חוק ונימוס שלנו : ומן תמן כו' · הם דברי הספר ולא דברי יהודה : מן תמן · משם מאותו דבר שאמר עם אשר וגו' : על חיבת עין כו' · מצאתי פירושו על אשה שהיא חיבת עין כד"א טוב מראות עינים כפי מדרש חז"ל טוב מראות עינים באשה יפה כו' כלומר על אחותינו כך החרבנו כרך גדול על בנימין שבחלקו נבנה בית המקדש והוא אכסניא של הקב"ה על אחת כמה וכמה ועוד י"ל שהמשך הדיבור כך הוא כאן בשביל זכר שהוא חיבת עין ואכסניא של הקב"ה עאכ"ו ויהיה מלה על אחת כמה וכמה הנושא לכל הדיבור ושוב מצאתי און לי ברבינו בחיי ועי' שם והכי מוכח גירסת הילקוט ועיין שם : דבר אני מוציא כו' · בילקוט גרס מפי וצ"ל קול צעקה ולגירסת הספר י"ל על השערות הבוקעין בגדיו וכדמפרש ואזיל ; דבר בנא · במצרים כד"א (נחום ג') התטבי מנוא אמון ודרים דבר כמו דבר מפני שהוא מיותר ונא כמו הוא ; כאבק · שהיה מכתתן בשיניו : אחר הזכרים · שבשביל כך בחר בך בשביל יפייך : היה מניחו · ולא היה מדבר אליו מאומה שלא היה מתיירא ממנו : ורפש כו' · בעט בעיטה אחת ברגלו על הארץ ומרדה ונזדעזעה כל הפלטין וכן פי' רש"י וערוך : אמר דין גרסינן : פי' יהודה אמר בעיטה זאת היא מזרע בית אבא והיה רואה ולא ידע מה ורש"י גרס ווי דין רפוש כו' · כיון דחמי מיליה כן · כיון שראה יהודה הדבר כן ובילקוט לא גרס מיליה : שרי כו' · התחיל מדבר דברים רכים

יפה תואר

[illegible] שתרגם שנביאים אפשר שלא תרגם הכתובים מפני דיש בהם קץ משיחנו ולהאיתא בפ"ק דמגילה · שהוא משום דאונקלוס ויונתן תרגמו ע"פ הקבלה · ולכן לא תרגמו הכתובים כדי שלא יתגלה אבל תרגם עקילס אינו רק לפרש הענינים כפי הסברא כתרגומו של רב יוסף בכתובים : חורש [illegible] · אגדה תמוה זו הולידה בלבב רי"א בפירושו לנביאים הרעיון לומר כי בא לרמוז אשר המלכות [illegible] יחד לעת היעוד · אבל לפי פשט המדרש נראה כי בא לרמוז אשר יהודה היה המתחיל בכל דבר [illegible] היה הגומר והמשלים · וכמו החורש הוא המתחיל והקוצר הוא הגומר · וכנגד הרעב אשר [illegible] המשביר לכל הארץ וזה ההשלמה והגמר היה יהודה המתחיל כי בעצתו נמכר לישמעאלים [illegible] ממצרימה · וע"ז סובב כדרש וגם חורש בקוצר · וכנגד ירידת ישראל למצרים גם זו היה יהודה [illegible] שהורידו את יוסף למצרים · ויוסף היה המשלים שאמר רדה אלי אל תעמוד · וע"ז ודורך ענבים [illegible] דורך בקשת שהוא המתחיל במלאכה · ויוסף היה מושך הזרע והורידו למצרים : בי לא ביה · [illegible] בכל מקום נוכל לפרש בי למלאת הגוף · ויתפרש בכל מקום ומקום לפי ענינו · וע' בזה כראב"ע [illegible] : לסמיות עין · פי' כי אמר ליוסף אשר כל הדבר הזה עלילה היא מאחד מאנשי ביתו · [illegible] עינו מראות משפט צדק : בנימוסיות שלנו כו' · וזה הוא הבייה והתמה אשר יש לנו [illegible] עליך · ואע"פ שגם הם אמרו הננו עבדים לאדוני י"ל שאמרו כן רק לדרך הפלגה : זקינתו של זה [illegible] מונה פה שלשה דברים הנכונים לו לעכבו כי לא יקח את בנימין · האחד מצד בנימין עצמו · [illegible] יקום את נקמתו ממך כמו שנקם בפרעה ויגעהו · השני מצד אביו שלא יקללך ותחול עליך [illegible] כמו שחלה קללתו באמו רחל · והשלישי מצד אחיו כי לא ישקוטו עד אשר יפדו אותו · וע"ע [illegible] : על חיבת העין בא · יש גורסים בעל חיבת העין · בעל אכסניא · ואין צורך לזה שבנימין [illegible] חיבת העין שעיני אביו עליו כיון שהוא לבדו נשאר לאביו · ומה שמביא את הכתוב חופף עליו [illegible] עי' בפ"ק דיומא מה שמדרים על זה הכתוב : להוט אחר הזכרים · חשב כן על שבחר ביוסף [illegible] אשר · וכ"ה בתנחומא כשם שפרעה רבך אוהב נשים ומחמדתן כך אתם רואים לבנימין שהוא [illegible] מחמדו להיות לך לעבד : מה פרעה מלך · ויתפרש כי כמוך כפרעה כי יש עוד אחד הסוה [illegible] כמוך וכפרעה · ופירושו כי גדול ונכבד הוא כארנו · וכ"ה בתנחומא כשם שאתה ופרעה גדולים [illegible] כך אנו גדולים במקומנו : רפש חד רפש כו' · לא רחוק לפרש כל הענין על דרך משל [illegible] מעניני הויכוחים שאמר יהודה כי ינצח את פרעה ואת יוסף בויכוחיו ויראה לכל שהם מעבירים [illegible] ויעשקו משפט · ולכן כאשר אמר ליוסף ממך אני מתחיל במה שיחזיק את בנימין שלא כדין [illegible] כי תגלה נבלותו ורמז למנשה אשר גם הוא היה חכם לב מאד · ורפש חד רפש פי' נעד [illegible] אחד בחכמתו ובדבריו ורגז כל הארמון מרוב חכמתו · ואמר יהודה כי חכם לבב כמוהו ממשפחת [illegible] הוא : זו היא שנאמר ברוה"ק · והנה לעיל פל"ט מדרים זה הכתוב באברהם · ובפ' ל"ד מדרים [illegible] ולכן אמר זו היא שנאמר ברוה"ק · כי הדברים הנאמרים ברוה"ק מכלכלים ענינים הרבה · [illegible] דברי בני אדם אשר רק על ענין אחד יסובו דבריו אבל אחת דבר אלהים ושתים זו שמענו · [illegible] החכמה תעוז לחכם איננה כתחבולותיו אבל הוא בישועת ה' כי ה' יושיע לחכם · ומאי קאי על

[illegible] עבדך דבר שיוצא דבר מעצמו ודבר אינו לשון דיבור אלא לשון חפץ בדברי חז"ל על טבר שיוצא מלבו ועששיות של ברזל מפיו · ועי' שמ"ר ס"ס ו' · ועי' כל זה בספר [illegible] מה פרעה · לעיל פנ"ח ס"ה : כך אבא · כי כמוך וגו' משמע כן אני עם אבי עם אבי שהיל"ל כי אתה כפרעה ודו"ק : ממך אני מתחיל · תחלה כמוך ואח"כ כפרעה :

פירוש מהרז"ו

[illegible] ואיש תבונה ידלנה · איש זה יוסף כמ"ש דבר אלים · לפני אלים ורצה להסתיר מהם שהוא אחיהם ויהודה בצירוף דבריו בתבונה גלה מה שבלב יוסף · ועיקר משל זה הוא בשי"ר פסוק א' דברי ר' חנינא ושם שייך גם מ"ש התחילו הכל דולין ושותין ע"ש ותבין אך המשל שייך גם כאן : ה חורש זה יהודה · עי' מ"כ וכוונת דרשה זו מבואר לקמן פצ"ה סס"א : מאלמים אלומים · ואלומים עושים מיד אחר הקצירה · וכמ"ש הזורעים בדמעה ברנה יקצרו וגו' עד נושא אלומותיו : דורך ענבים · ואע"פ דשם הדריכה של קשת · וכאן של ענבים שם דריכה אחת לגז"ש : בחבלי אדם אמשכם · לעיל ר"פ פ"ו ותבין כאן : והטיפו ההרים · וכמש"ל ר"פ נ"ט הרים נכנוים על השבטים וצ"ע שהרי לא אמרו כלום אלא מירא[?]תם מהם חשבו כמו כן בלבם · ויתכן שפירש שאמרו זה לזה : ז ר"י ור"נ · כאן חסר ורבנן וכ"ה לעיל פמ"ט כס"ח וכדמפרש והולך : למלחמה · לקמן פר' צ"ז ס"ז : ויגשו בני יהודה · לבקש מיהושע על נחלתם · וכאן כמ"ש בסוף הסי' מילין רכיכין : לתפלה · לה' וכמו הראיה מאליהו ואולי הכוונה בקשה מיוסף כמ"ש ועתה ישב נא עבדך : ר"א אמר פשט להון · עיין מ"כ גירסת הילקוט וכ"ה לעיל פמ"ט ר"א פשט לון ופי' דר"א סובר כדעת כולם : בי ולא ביה · עי' שמ"ר פ"ג סי"ד וכמ"ש בי נשבעתי : בייה את מעביר · צעקה על דין קשה לעיל פנ"ב ס"ה א' ע"פ מדת ממעל בל"י : הורידוהו אלי · ואשימה עיני עליו ועמ"כ ולא די שהעלמת עיניך מלהטיב לו עוד אתה רוצה להרע לו הכי נסמו עיני לבך : בנמוסיות שלנו · שמ"ש ידבר נא עבדך דבר שתיבת דבר מיותר לדרשה על דבר תורה כמ"ש שמ"ר פל"ח ס"ג וס"ד וזה הדבר ע"ש ופי' דבר תורה השייך לענין מכירת עבד בעבור גניבה · ודעת חז"ל שהאבות והשבטים ידעו כל התורה וכמש"ל פנ"ד ס"ג עגלה ערופה וכמ"ש אצל אברהם וישמור מצותי חקותי ותורותי ודרשו אפילו ע"ת ועירובי תבשילין : דברי באזנך · דייק דבר באזני אדוני והיל"ל לפני אדוני הנהוגה : זקנתו של זה · רמוז במ"ש דבר כמ"ש על דבר שרי וגו' : עם אשר תמצא · לעיל פע"ד ס"ד וברים ס"ע ובתיבת דבר שהוא מיותר כולל דברים שנשתתיב בהם לא יהר אפו בעבדך : על חיבת עין · בנימין שנקרא ידיד ה' יבנין לבטח עליו וזהו אכסניא של הקב"ה שבהמ"ק יבנה בחלקו · ומ"ש עין כמ"ש והיה עיני ולבי שם כל הימים : דבר אני מוציא ומכניס דבר · דורש ידבר מלשון ידבר אלימו באפו : ותיבת נא על מצרים כמ"ש במ"כ וכמש"ל רים פ"א · ופי' ידבר שיכנים דבר בעיר

ידי משה

[illegible] זה סובר שגם הם דברו רק שיהודה סידר דבריו כמו שמשל וק"ל : דבר אני מוציא מפי מה מכנים דבר בנא אין לו פירוש כלל ואפשר להיות שאמר דבר אני מוציא מבפנים פי' איזו שם אז פורש ומכניס דבר · בסגו"ל כנ"ל נז"א ומכלה אתכם ולא אמר ואכלה כי קאי על הדבר כי לשון נופל יפה בדבר כנ"ל : מה פרעה גוזר ואינו מקיים אף אתה · פי' שאמר ואשימה עיני עליו וכי זה הוא שימת עין : מה פרעה להוט אחר זכרים וכו' פי' שחמדהו ברוצה ליקח את בנימין למשכב זכר :

משנת דרבי אליעזר

וע"ש ועיין ביפ"ת : בשעה שתפס יוסף וכו' את תפוס ושלום בבית אבא · פירוש בתמיה הוא אמר אתם עלו לשלום אל אביכם וכי יהיה שלום בבית אבינו כיון שאת תפוס ומ"כ דחק עצמו לפרש שלא כפשוטו וגם גירסת הילקוט א"א לפרש כע"ח ועיין מה שכתבתי לעיל :

בידו הוא יהיה לי עבד אמר לו יהודה בנימין את תפוס ושלום בבית אבא · א מיד כעס יהודה ושאג בקול גדול והלך קולו ד' מאות פרסה (ג) עד ששמע חושים בן דן וקפץ מארץ כנען ובא אצל יהודה ושאגו שניהם (ו) ובקשה ארץ מצרים ליהפך · עליהם אמר איוב (איוב ד) שאגת אריה וקול שחל · שאגת אריה · זה יהודה · שכתוב בו גור אריה יהודה · וקול שחל · זה חושים בן דן · ששניהם נמשלו כארי · שנאמר (דברים לג) ולדן אמר דן גור אריה · שיני כפירים נתעו · אלו גבוריו של יוסף שכיון שכעס יהודה נשרו שיניהם של כולם · אמר רבי יהושע בן לוי אף אחיו כיון שראו יהודה שכעס אף הם נתמלאו חמה ובעטו בארץ ועשו אותה תלמים תלמים · שנאמר (איוב ד) ליש אובד (ד) מבלי טרף · זה יהודה שמסר עצמו על בנימין אמר שמא ימחול הקב"ה על אותו עון שהטעיתי את אבא ואמרתי לו אני מביאו לך · באותה שעה נתמלא חמה על יוסף כיון שראה יוסף סימנין של יהודה מיד נזדעזע ונבהל אמר אוי לי שמא יהרגני · ומה הן סימנין שהיו בו ביהודה של בית שילו אמרו שני שילטונין זולגות דם · ויש אומרים כמין שליטי הגבורים וחמשה לבושים היה לובש · נימה אחת היתה לו בלבו כיון שהיה כועס קורע את כולם · מה עשה יוסף באותה שעה אותו עמוד של אבן שהיה יושב עליו בעט בו ועשאו גל של צרורות · מיד תמה יהודה ואמר (ה) זה גבור ממני באותה שעה אחז יהודה חרבו לשולפה מתערה ואינה נשלפת לו אמר יהודה ודאי זה ירא שמים הוא · (ז) לכך נאמר (קהלת ז) החכמה תעוז לחכם: ח אדוני שאל את עבדיו וגו' · ב אמר לו מתחלה באת עלינו בעלילה כמה מדינות ירדו למצרים לשבר אוכל ולא שאלת אחד מהם שמא בתך באנו ליקח או אתה סבור לישא את אחותנו · אף על פי כן ראה כסינו ממך · אמר לו אני רואה בך שפטיט אתה · יש באחיך פטיט כמותך · אמר לו כל זאת שאתה רואה אני ערבתי אותו · א"ל מפני מה לא עשית כן את אחיך כשמכרת אותו לישמעאלים בעשרים כסף וציערת את אביך הזקן ואמרת לו (בראשית לז) טרוף טורף יוסף · כיון ששמע יהודה כך צעק ובכה בקול גדול אמר כי איך אעלה אל אבי · ג אמר יהודה לנפתלי לך וראה כמה שווקים במצרים קפץ וחזר אמר לו שנים עשר · אמר יהודה לאחיו (ח) אני אחריב מהם שלשה וטלו כל אחד ואחד אחד ולא נשאר בהם איש · אמרו לו אחיו יהודה מצרים אינה כשכם אם אתה מחריב את מצרים (ו) תחריב את כל העולם · באותה שעה ולא יכול יוסף להתאפק · כיון שראה יוסף שהסכימה דעתם להחריב את מצרים אמר יוסף בלבו מוטב שאתודע להם ואל יחריבו את מצרים · אמר להם יוסף לא כך אמרתם שאחיו של זה מת אני אקראנו ויבא אצלכם · והיה קורא יוסף בן יעקב בוא אצלי · יוסף בן יעקב בוא אצלי · והיו מסתכלין בארבע פינות הבית · אמר להם מה אתם רואים אני יוסף אחיכם · מיד פרחה נשמתן שנאמר ולא יכלו אחיו וגו' · ולא האמינו לו עד שפרע עצמו והראה להם המילה: ט א"ר חייא בר אבא כל הדברים שאת קורא שדיבר יהודה ליוסף בפני אחיו עד שאת מגיע ולא יכול יוסף להתאפק · היה בהם פיום ליוסף · ופיום לאחיו · ופיום לבנימין · פיום ליוסף · לומר ראו היך הוא נותן נפשו על בניה של רחל · (ז) פיום לאחיו · לומר ראו היאך הוא נותן נפשו
על

מסורת המדרש א ילקוט איוב רמז תתצ"ו · כל הענין · ב תנחומא סדר זה סימן ס' · ילקוט כאן רמז קנ"א · ג ילקוט כאן רמז ק"נ בשם מדרש אבכיר ·

חדושי הרש"ש

(ו) ובקשה ארץ מצרים להפך · עליהם אמר מי' כצ"ל הפסק הנקודה · ודבר כאן המדרש ע"ד הכתוב והאנים תבנם להשבר: (ז) לכך נאמר החכמה תעוז לחכם · וסופיה מעשרה שליטים (היינו עשרת השבטים לבד יוסף ובנימין) אשר היו בעיר (היינו מצרים שנקראת עיר כדכתיב ס"פ מקץ וישובו העירה): (ח) אני אחריב מהם שלשה וטלו כאו"א ה' א' כו' · ע' מ"כ · ול"י מי הביאו אל הלשון הזה שלא התשבון מכוון אם יהיה שמעון בלתי אסור · וכ"מ מדרשתם לעיל מעשרה שליטים על אחיו וכמש"ש · ואולי חושב שמ"כ לחושים בן דן אשר היה נמצא עתה עמהם כדלעיל · אבל המדרש אמר אמר יהודה לאחיו · וזה יש לדחוק די"ל שהוא ע"ד שאמר אברהם אל לוט אחים אנחנו:
אחת

חדושי הרד"ל

הזכר כו' כצ"ל · ולשון דבר קדרים מן על דבר שרי: (ג) עד ששמע חשים בן דן · י"ל דדווקא חושים הרגיש בקול יהודה (אף שהיה חרש כאזנו) מפני שהי"ל שייכות זל"ז בשרשן ושניהם נקראו אריות · ובעין מ"ש בפי' תמיד שמיותם להראב"ד פ"ג על הקולות שהיו נשמעין ביריחו · שדוקא ביריחו שהיו בה דברים מעין ירושלים ע"ש (ואני מוסיף לומר שלכן נתנה דושנה של יריחו למי שיבנה בהמ"ק כמ"ש בספרי בהעלותך · והדר"ן) אבל לא היה נשמע לנדדין ע"ש: (ד) מבלי טרף · ובני לביא יתפרדו זה יהודה כו' כצ"ל · ובני לביא הם כל השבטים ושנקראו בני לביא כד"א מה אמך לביא כמ"ש בתנחומא ר"פ ויגש ויתפרדו היינו שהיו מפרדים הארץ לתלמים: (ה) זה גבור ממני · בילקוט הגי' כמותינו ולגירסא דהכא צ"ל ממנו פי' משלנו: (ו) תחריב את כל העולם · שמצרים היו מושלים אז בכל העולם והצריך להלחם עם כולם · ובילקוט הגי' כאן שנאמר כגן ה' כארץ מצרים · משמע כפי' ב' של המ"כ שכל העולם צריך לו ללחם: (ז) פיום לאחיו · מפני שאמרו לעיל פרשה פ"ה שהורידוהו מגדולתו לכן

מתנות כהונה

תפס · נתפס כאן: ושלום כו' · בבית אבא חושבים כי שלום יש והכי מוכח גירסת הילקוט דגרס ושלום יש בבית אבינו: חושים · קל ברגליו היה ועל שם כך נקרא חושים כד"א ולאחנו נחלץ חושים: תלמים תלמים · כמו תלמי מחרישה: מבלי טרף וגו' גרסינן: שמסר כו' · וזהו ליש אובד שמסר עצמו לאיבוד כדא אמרת ארמי אובד אבי על מחשבתו: ה"ג אמר שמא ימחול לי הקדוש ברוך הוא · פי' בתמיה ודאי הוא שלא ימחול לי: אני מביאו לך וזהו מבלי טרף שהבטיחו שלא יבא לכלל טרף מאריה וגנבים כדאיתא בפרק אילו נערות ובילקוט ריש פרשה זו גרם אותו עון שאמרתי לאבא טרף טרף יוסף וזהו מבלי טרף אכן בילקוט איוב גרס כגירסת הספר: הכי גרסינן בילקוט מביאו לך ובני לביא יתפרדו אלו אחיו באותה שעה כו': הכי גרסינן בילקוט פרשה זו ובספר איוב בית שילו אומרים עינו של ימין זולגת דם ויש אומרים ה' לבושין היה לובש ונימה כו' · וטעות הסופר נגלה לעין ודו"ק: הכי גרסינן קורעת את כולה מה כו' · פירוש השער היתה קורעת את כל הבגדים ויוצאת וכן הוא בילקוט בהדיא: הכי גרסינן חרבו לשולפה מתערה לכך נאמר כו' כדלעיל: שפטיט · משמיע קול ומדבר דברים הרבה הלא יש באחיך דברנים ורמויים לדבר יותר ממך ולמה אתה מדבר לפניהם שלא כדרך הארץ: את אחיך · עם אחיך: לנפתלי · הוא היה קל ברגליו כמה שכתוב נפתלי אילה שלוחה: אני אחריב כו' שלא נשארו כי אם תשע שהיו שליטים בנפשותם כי יוסף איננו ושמעון ובנימין היו נתפסים ואף על גב דכתיב ויוצא אליהם את שמעון אולי לא יצא עדיין לחירות לגמרי וקרא דייק הכי דכתיב ויוצא אליהם וגו' משמע אליהם הוציאו להראות להם כי הוא חי עדיין בלי פגע: כל אחד ואחד אחד אחד · כלומר כל אחד ואחד מכם יקח לו שוק אחד ויחריבנו והוא לבדו יחריב שלשה מהם כי יהודה גבר באחיו: תחריב את כל העולם · כלומר אי אפשר שנחריב למצרים כמו שא"א שנחריב כל העולם או רצה לומר שכל העולם תולה במצרים לשבור משם אוכל ואם יחריבוה נמצא כל העולם חרב ולאו דוקא כל העולם אלא כל הארצות אשר שם הרעב ועיין לעיל פרשה נ': שאתודע להם · אהא נודע וניכר להם כדא אמרת אל תתודע לרבות: שפרע · גלה כל בגדיו עד על המילה: על בניה של רחל · וכך היתה כוונתו בשעה

רש"י

ס"א שני כפירים נתעו: של בית שילו אמרי שהיו שני שלטין זולגות דם מקלותיו בשבט מתורגם בשולטן: פיום ליוסף · שהיה אומר ראו היאך נתן נפשו על בני רחל:
כסף

פירוש מהרז"ו

ז ושלום בבית אבא · כמ"ש עלו לשלום אל אביכם וכדלעיל ס"פ נ"ב: ד' מאות פרסה · מצרים מחזקת יד' מאות פרסה כמ"ש שמ"ר פ"כ סימן י"ע וכן א"י ועיר מצרים באמצע המדינה ומקום יעקב ובניו באמצע א"י חברון קרוב לירושלים הרי מעיר מצרים לחברון ד' מאות פרסה לפי חשבון הגס המפורסם ואינו בצמצום · וחושים היה חרש ומקול החזק שמע גם הוא · ודברים אלו לא יתכנו שאין קול בעולם שישמע עשרה פרסה · ודרך נס הוא מ"ש מיריתו היו שומעים קולות מביהמ"ק י' פרסה. (ע"י מערת דקיהו) · אלא הכוונה על הרגש פנימי מגודל צערם כמ"ש חז"ל אצל אבישי בירושלים מצער דוד בארץ פלשתים וריעי איוב הרגישו לצערו ברחוק ג' מאות פרסה · וע"פ גם של קפיצת הדרך קפץ חושים למצרים כמש"ל פל"ע ס"א וש"נ · וחושים בן דן נקרא ג"כ אריה גבור כיהודה ורוב דברים אלו לקוחים מספר הישר דרך ספור מקובל ומהם לקוחים מפסוקים: שאגת אריה וקול שחל · ובפסוק הקודם כאשר ראיתי חורשי און וזורעי עמל יקצרוהו מנשמת אלוה יאבדו וגו' שאגת אריה וגו' ומצרים היו חורשי און וזורעי עמל כמש"ל ס"פ נ' שנרקב כל תבואתם מנשמת אלוה של השבטים יאבדו וגו' משאגת אריה וקול שחל שיני כפירים נתעו כמ"ש כפירים רשו ורעבו וכנ"ל: ליש אובד · וס"ד ובני לביא יתפרדו פסוק זה סמוך לפסוקים הנ"ל שמדברים במצרים: פי' בני לביא כמ"ש בני חיל שנקראו כולם לבאים כמ"ש שמ"ר פ"א סמ"ז בהדיא · יתפרדו שהפרידו רגבי אדמה ועשוה תלמים: שהטעיתי את אבא · לעיל פפ"ד סי' י"ע שאמר יהודה הכר נא הכתונת בנך היא ואמר יעקב טרוף טורף יוסף וכ"ה בילקוט כאן · ואובד פירש שמסר עצמו להיות עבד ואבוד על בנימין שלא יהיה עליו חטא של טורף יוסף וזהו מבלי טרף · ודורש עוד על בנימין וזהו מ"ש ואמרתי לו אני מביאו לך · ומבלי טרף כמ"ש בנימין זאב יטרף: שני שלטונים וכו' שליטי הגבורים · פי' חבורות נוטפות דם כמ"ש ונמר חברבורותיו ותרגם יונתן שילטוני רקמתיה וכן שלטי גבורים כשלובשים גבורה נעשים חבורות של דם (וכ"ה ביפ"ת) · ול"ל שאל שני שלטונים זולגות דם כמין שלטי הגבורים וי"א חמשה לבושים וכו' וכ"ה בילקוט כאן ובילקוט איוב כמובא במ"כ · ולעיל בסימן ג' אמר יתלכדו ולא יתפרדו על יהודה ויוסף וכאן יתפרדו על האחים שנפרדו מהם שלא דברו גם נתפרדו בעיר לספור הסוקים: זה גבור ממני · ובילקוט כאן ובאיוב זה גבור כמותינו: החכמה תעוז לחכם · בילקוט כאן ובאיוב הגירסא החכמה העוז לחכם זה יוסף אין נכון וחכם מי' שליטים אלו י' אחיו ובילקוט איוב מוסיף דבר נפלא ע"ש וכאן חסר העיקר איך עמדה החכמה ליוסף · אך בתנחומא כאן סימן ד' החכמה תעוז לחכם זה חכמתו של יוסף שלא רצה להלחם עם אחיו אלא כיון שראה עשרה גבורים עומדים לפניו שאחד מהם יכול להחריב עשרה מדינות נזדעזע וחכמתו הגלתו שנאמר החכמה וכמ"ש עוד ס"ג שם חמת וכו' זה יהודה ואיש חכם יכפרנה זה יוסף וכו' כיון שהרגיש פעלתה חמתו מיד אמר אני יוסף אחיכם וגו' עכ"ל: ח אדוני שאל · פי' שיש להרגיש למה שאלת: שפטיט אתה · שתחלה כתוב והורידו עבדיך לשון רבים ואח"כ כי עבדך ל"י ואיזה פעם הוא על והורידו עבדיך כי עבדך ערב והיל"ל ועתה ישב נא עבדך וגו' כי עבדך ערב · ע"כ דורש ע"פ מדה ע' שיהיה מ"ש כי עבדך ערב לטעם על דברי יוסף: ואמרת לו טרוף · ופי' שאמרת הכר נא וגו' והיתה כוונתך שיאמר יעקב טרוף טורף: צעק ובכה · בתחלה אמר פעגה הזקה והורידו עבדיך את שיבת עבדך אבינו ברעה שאולה ואח"כ אמר פן אראה ברע מטענת עצמו ע"כ דורש שאחר שראה יהודה שכל טענותיו לא הועילו לו בסוף הכל אמר לו מפני מה לא עשית וכו' ענה בקינה על עצמו כי איך אעלה וגו' והוא פשט המקרא וכן באסתר כי איככה וגו': אני אקראנו שיבא · בתנחומא הגירסא אני קניתיו אקראנו ויבא אצלכם: מה אתם רואים · שהיל"ל יוסף אחיכם אני · והתחיל בתיבת אני על שהיו סבורים שיבא אחר: מיד פרחה נשמתן · לשון גוזמא היא ופי' שנבהלו מאד עד שלא יכלו לדבר · ובתנחומא הגירסא עשה הקב"ה להם נס וחזרה נשמתן ויתכן שגם כוונת התנחומא על בימול ההרגשות שלא למנות והנס

יפה תואר

על כל אים ואים אשר חכמת אלהים בלבו · וכל אגדה זו נאמרה ע"ד מליצה מחכמת יהודה שהרגיזה את כל ארץ מצרים ברב טענותיו המתוכמות · ומחכמת ה' שיש להראות את העוסק אשר יעשוק יוסף וע"ז בערה כאש חמתו וגם אחי יהודה בראותם את החמה אשר העלה יהודה בטענותיו אזרו גם הם חיל ולא נדמו · ויוסף פחד פן יגלחהו לקח את העמוד של אבן אשר נגב עליו בהגידו את חכמתו לפני יועצי פרעה ועשאו גל של צרורות פי' כי הראה להם כי גם הוא חכם ויכול לפוצץ לרסיסים כל דעה ודעה וכאשר ראה יהודה כי ירא שמים הוא ואלהים בעזרו אז נכנע מפניו: בנימין את תפוס כו' · שגיד זאת לבנימין שלא ימס לבבו כי בוודאי לא ישקוטו עד אשר יפדוהו ואולי צ"ל בנימין אחי תפוס וליוסף ידבר כי מה לנו ולשלום אם בנימין אחינו הוא תפוס וכמ"ש בסוף פנ"ב: אמר איוב צ"ל נאמר באיוב כי הדבר הזה אליפז אמר בספר איוב: אני יוסף כצ"ל. ולא גרסינן אחיכם כי במאמרו הראשון לא אמר אלא אני יוסף לבד: והראה להם מילה · ע' בסוף סי' י' · ואף שיוסף נולד מהול מ"מ יש הכר בדבר: היה בהם פיום ליוסף כו' · לא נגרס את הכתוב ולא יכול יוסף להתאפק מלהתודע לאחיו כי תחנוני יהודה ודבריו נכנסו באזניו ועשו רושם · וקרוב לזה פי' בה"ע · ומ"ש לכל הנצבים

ידי משה

וקול שחל זה חושים בן דן · שמעתי פי' ע"ד דפי' שהי' כתוב בתורתו של ר"מ בני דן חושים [ע' לקמן פצ"ד סי' ח'] לפי שהיו כתובים של קנים וק"ל שחל ר"ם חושים של קני': ואמרת טרוף טורף יוסף · משכרא אמר כן וליסנא דקרא נקט כי יהודה לא אמר זה אלא יעקב וק"ל: באותה שעה ולא יכול להתאפק · פי' שהיה מתיירא מפני חכמי מצרים:

רננו

על אחיו · פיוס לבנימין · אמר לו כשם שנתתי נפשי עליך כך אני נותן נפשי על אחיך · ולא יכול יוסף להתאפק וגו' · רבי חמא בר חנינא אמר לא עשה יוסף כשורה שאלו בעטו בו אחד מהם מיד היה מת · רבי שמואל בר נחמן אמר כהוגן וכשורה עשה · יודע היה צדקן של אחיו אמר ח"ו אין אחי חשודים על שפיכות דמים : (י) ויתן את קולו בבכי ולא יכלו אחיו לענות אותו · אבא כהן ברדלא אמר · א אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה בלעם חכם של העובדי כוכבים לא יכול לעמוד בתוכחתה של אתונו · הה"ד (במדבר כב) ההסכן הסכנתי לעשות לך כה ויאמר לא · יוסף קטנן של שבטים היה ולא היו יכולים לעמוד בתוכחתו · הה"ד ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו · לכשיבא הקב"ה ויוכיח כל אחד ואחד לפי מה שהוא · שנאמר (תהלים נ) אוכיחך ואערכה (ח) לעיניך על אחת כמה וכמה · גשו נא אלי ויגשו · הראה להם את המילה · אני יוסף ועתה לא אתם שלחתם וגו' · וישימני לאב לפרעה · לפטרון בסיליון · לאדון · לרבון · מושל · לשליט · מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו · (ט) שלא תעמיד את השעה · ב כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש : (יא) ר' אלעזר בן עזריה אמר ג אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה · ומה יוסף הצדיק שהוא ב"ו כשהוכיח את אחיו לא יכלו לעמוד בתוכחתו · הקב"ה שהוא דיין ובעל דין ויושב על כסא דין ודן כל אחד ואחד עאכ"ו שאין כל ב"ו יכולים לעמוד לפניו : (יב) ויפול על צוארי בנימין אחיו ויבך · ד וכי שני צוארים היו לו לבנימין אלא אמר רבי אלעזר בן פדת יוסף ראה ברוח הקודש ששני בית המקדשות עתידין ליבנות בחלקו של בנימין ועתידין ליחרב · ובנימין בכה על צואריו · ראה שמשכן שילה עתיד להעשות בחלקו של יוסף ועתיד ליחרב · ה ויתן את קולו בבכי · כשם שלא פיים יוסף את אחיו אלא בבכיה · כך הקב"ה אינו גואל את ישראל אלא מתוך בכיה · שנאמר (ירמיה לא) בבכי יבואו ובתחנונים אובילם :

פרשה צד

א והקול נשמע בית פרעה · ו כתיב (שיר ו) (א) אחת היא יונתי תמתי · זה אברהם · שנאמר (יחזקאל לג) אחד היה אברהם · אחת היא לאמה · זה יצחק · שהיה יחיד לאמו · ברה היא ליולדתה · זה יעקב · שהיה ברור לאמו שהוא צדיק · ראוה בנות ויאשרוה · אלו השבטים · שנאמר והקול נשמע בית פרעה וגו' · מלכות ופילגשים ויהללוה · זה יוסף · שנאמר (בראשית מא) הנמצא כזה וגו' : ב זאת עשו וקחו את אביכם וגו' · את טוב · (א) ז זה גריס של פול שהוא על עיקת נפש · לכולם נתן לאיש וגו'

מסורת המדרש א חגיגה ד' · תנחומא כאן סי"ה · ילקוט כאן רמז קנ"ב · ילקוט תהלים רמז תשס"ב · ב ויק"ר פרשה ל"ג · ג תנחומא כאן סי"ה · ד מגילה ט"ו · ה תנחומא כאן סוף סי"ה · ילקוט כאן רמז קנ"ב · ו לעיל פ"ל · בש"ה רבה פ"ו פסוק ט' · ילקוט סדר מקץ רמז קמ"ח · ילקוט שיר השירים רמז תתקצ"ב · ז תוספתא נדה פרק ח' · ועיין הגירסא בילקוט כאן רמז קנ"ב ·

חדושי הרד"ל

פיוס ביאתו לו · וע' תנא מה כאן : (ח) לעיניך עתכ"ו · ר"א בן עזריה אומר אוי לנו כו' לעמוד לפניו גופו נא כו' בלבה"ק ויפול כו' כנ"ל : (ט) שלא תעמיד את השעה · שהגיעה השעה שתרד למצרים רק הקב"ה ריחם עליך וגלגל הדבר דרך כבוד ואם תעבור השעה אפשר תקוים הגזרה ח"ו כדלעיל פפ"ו : והבריח
(א) זה גריסין של פול · שהן עקת נפש · עיקר הפי' נראה כמו שמצאתי בערוך ערך הלק ג' ועיין נעמ"ן דגי' הגאונים במתני' דנדה ס"ב הוא לעיבת גריסין · פול של עיקת נפש · ופירשוהו שהוא כלעס כ"כ שהכבד עומד לבוא מפני עיקה הגרון בבית הבליעה שדומה לעיקות בית הכבד ועקת מים עכ"ל · ויתפרש כאן ג"כ גריסין של פול שהם קשין ללועסו לזקנים שבטלו הטוחנות שלהם ויורדין בקו

חדושי הרש"ש

(א) אחת היא כו' זה אברהם כו' · עיין מ"כ לעיל רפ"ל .

רש"י

כשם שנתתי את נפשי על אחיך שהציל את יוסף שאמר מה בצע : הוציאו כל איש מעלי לא עשה יוסף כשורה · שנשאר יחיד עמהם שמא יהרגוהו : אבא כהן ברדלא · כך היה שמו : וישימני לאב לפטרון : בסוליום · מלך בלשון יון : רדה אלי אל תעמוד שלא תעמוד בפני השעה הוי נדחה מפני השעה שעומדת לי ולא לך : כי פי המדבר אליכם בלשון הקדש : ובנימין בכה על משכן שילה שעתיד ליחרב בחלקו של יוסף וצואריו לשון יחיד הוא כמו בעליו אדוניו אבל צוארי משמע שנים : ואחיו מת · וכי אדם כיהודה יאמר דבר שאין ברור לו שאחיו מת : כששיב בנימין יושב אצלי היתה דעתי מיושבת עלי אחיו יוסף ועל אמו שמתה ועכשיו דומה לי כאלו שלשתם לקחתם ממני בבת אחת : בקש לכבות בפה אחד בנימין כבתה כל הנר כולה : אני מעי · קמטין עלי כחבל :

פרשה צד את טוב ארץ מצרים גרים של פול · פולים גריסים הלכו

מתנות כהונה

שאמר לכו ונמכרנו כדי שלא ימות בתוך הבור וכמו שהעיד עליו הכתוב וידינו אל תהי בו : אני נותן כו' · על יוסף אם אמלא אותו : להתאפק וגו' גרסינן : בעטו בו · דרסו בו דריסה אחת ברגל מפני בושה או המורא פן יגאלם כמעשה ידם : ברדלא · בן איש ששמו היה דלא וכן הוא בירושלמי בכמה וכמה מקומות ובמדרש קהלת ובזולתו מהמקומות אין מספר ולהוציא מלב הדוברים על צדיק עתק כתבתי זאת וע"ל סוף פרשה ע"ו : עאכ"ו · שלא יוכל לענות : בסילון · פי' הערוך מושל וכן פי' רש"י מלך בלשון יון : ועלו אל אבי גרסינן : שלא תעמיד · תעכב ותעבור השעה כיון שהשעה שעת רצון כד"א ויעמוד השמש פי' השקיט : בלשון הקדש · עיין ברמב"ן ובמהר"א מזרחי ונראה שאע"פ שבארץ כנען היו מספרים בלשון עברי לא היה שפתם ברורה וטהור בפיהם כמו בפי עם קדש שלהם נתייחד לשון קדש וכמו שאמרו גבי בלעם גוי אע"פ שמסיח בלשון קדש לשונו סרוח : צואריו · לשון יחיד כד"א בעליו אדוניו וכן כתיב בסוף הפרשה ויפול על צואריו ויבך על צואריו עוד וכן על חלקת צואריו ומדצואר בנימין אתי לדרשה צוארו של יוסף נמי אתי לדרשה דמשמע שני הבכיות היו על כוונה אחת גם צואריו מיותר הוא דהל"ל בכה עליו כדלקמן ויבך עליהם ומהר"א מזרחי כתב וזה לשונו ולגבי יוסף דכתיב על צוארו בלשון יחיד והל"ל על צואריו בלשון רבים כו' · עד אלא גבי יוסף דכתיב צוארו ולא צואריו כו' · ואני בעניי יגעתי בכל הספרים קטן וגדול וכתוב בכולם צואריו וכן מצאתי שוב בפי' רש"י וז"ל צואריו לשון יחיד כמו בעליו צוארי משמע שנים עכ"ל וראיתי ושמחתי : הכי גרסינן בילקוט ותנחומא ליחרב ויתן את קולו וגו' :

פרשה צד ברור לאמו שהוא צדיק · שהרי סמכה על צדקתו ואמרה עלי קללתך בני וכדמוכח מ"א : זה יוסף · עיין במדרש חזית ותמצא הגירסא נכונה לשבח : גרים כו' · פולין גריסות : על עיקת נפש · על צרות נפש מלשון עקא כלומר מיישב הדעה ומעביר הדאגה וכן כתבו ספרי הרופאים שהגריסים של פול מפילין פינה

יפה תואר

שנצבים עליו פי' עד שיצאו מלפניו כל הנצבים שם · וכ"פ הרמב"ע : אוי לנו מיום הדין כו' · כוונתו לפרש מה שנבהלו מפניו לא היה מפני היראה אלא מפני הבושה ועי' ברש"י וברא"ם · אבל בתנחומא משמע כי שתים היה בהם היראה והבושה ע"ש : הה"ד ולא יכלו אחיו לענות אותו וגו' · ואע"ג דעד השתא לא הזכיר מכירתו ואיך אמר המדרש ולא היו יכולים לעמוד בתוכחתו מ"מ במה שאמר אני יוסף הזכירם היטב כל אשר עשו עמדו · ואולי מפרשים גם במה שאמר העוד אבי חי בתמיה איך אפו עדנה ולא מת מרוב יגונו בזמן רב כזה שנפקדתי ממנו · ולפ"ז גם זה הוא תוכחה מזכרת עונם : ויוכיח כל אחד ואחד לפי מה שהוא · אמר בלשון לפי מה שהוא ולא לפי מעשיו · משום שיש אנשים שיש להם התנצלות קצת על חטאם · אמנם לפי טבעם איננה כלום ויכלו להתגבר על הסבה אשר הביאה אותם לחטא זה · וגם יש צדיק אשר לפי כחו והכנתו יכול להיות צדיק יותר ולכן יתחשב לפני ה' לרשע ועמ"ש לעיל פ"ג על פסוק ויבדל אלהים בין מעשיהם של צדיקים למעשיהם של רשעים · וזה שאמר לפי מה שהוא כי ה' יוכיחהו לפי מה שהוא בתכונתו ויכול להיות · ולא לפי מעשיו · וזה שמביא את הכתוב אוכיחך ואערכה לעיניך פי' יעריך ה' את מעשיו כפי הכנתו ויוכיחהו : לפטרון בסיליאון · בסיליאון הוא מלך וכמו דאיתא בירושלמי פ' הרואה בסיליאוס אגוסטוס קיסר בלשתם שם אחד הם · והוא פירוש על לפטרון · ומפרש אב לפטרון אשר זה הוא אב בלע"ז פטירה ומפרש לאב לבסיליאון · ולא"ז מפרש לאדון הוא לרבון ופי' לשון גדולה · ואיננו כמו בכ"מ אשר האדון הוא ההפך מן עבד אבל הוא ההפך מן קטן · ומושל מפרש לשליט · ושלטון הוא ענין הנהגה אלא שהראשון בבחינת פרעה כי היה לו לאב וליועץ · והשני לאדון לרבון בבחינת ביתו שהיה אדון גדול ונכבד בכל בית פרעה · והשלישי מושל ושליט הוא בבחינת ארץ מצרים שהי' הוא השליט עליה : שלא תעמיד את השעה · ודרשו רדה אלי אל תעמוד כמו אל תעמיד בהפעיל · ופי' כי עתה הוא עת רצון לבא אלי ולא תעמיד את השעה פן יקום לך מכשול ולא תוכל לבוא : ראב"ע אמר אוי לנו מיום הדין כו' · ממה שבא ה' יאמר הזה פה ולא בסימן שלפני זה אלא דברי אבא כהן אשר הוא מעניננו נראה כי ראב"ע מפרש כי פי המדבר אליכם שאמר להם בלשון פיוס שאין לבו עוד עליהם אחרי אשר בפיו ידבר אליהם ובפיו כן לבו וכמ"ש בפ"ק דמגילה · ובכ"ז לא שקט לבם ולא יכלו דבר עמדו עד אשר נשק לכלם ויבך עליהם ואח"ז כתיב ואחרי כן דברו אחיו אתו · ולכן אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום תוכחה כי מה נעשה אנחנו ביום הדין אשר נשמע רק קול מדבר בצדקה ולא דברי פיוס ואהבה : שהוא דיין ובעל דין כו' · פי' כי הוא בעצמו השופט והתובע ובעל הריב וכדתנן באבות הוא העד הוא הדיין הוא בעל דין ולא עוד ויושב על כסא דין וזה ביום הדין הגדול שאינו דן ברחמים אלא בדין גמור ועליו נאמר והפכו כל פנים לירקון ואפי' צדיקים מתיראים ממנו כמ"ש רז"ל ואמר ודן כל אחד ואחד בפרט שכלם עוברים לפניו כבני מרון · ולא ישפטו בכללות כמו לפעמים שנאמר ועל המדינות בו יאמר איזה לחרב וכו' · והזכיר כל אלה לפי שביוסף אין גם אחת מחמש הבחינות האלה · ועכ"ז לא עמדו בתוכחתו · ואלה הן · הא' שיוסף הוא בשר ודם ואין להבהל ממנו כל כך · וכנגד זה אמר הקב"ה כי אין ערוך אליו ומי יעמוד לפניו בהראותו · והב' שיוסף אף אם היה מבקש דין לא היה הוא הדיין אבל יקריב משפטו או לפני פרעה הגדול ממנו או לפני אביו וכנגד זה אמר בהקב"ה שהוא בעצמו הדיין · והג' שיוסף כאשר הוא אלהים לא יכול להיות בעל ריבם ומנגדם כל כך אפילו אם יגשו למשפט · וכנגד זה אמר בהקדוש ברוך הוא בעל דין כי אין לו יחס עם האדם וראוי לו להיות בעל דין על החטא · והד' שיוסף לא הגישם למשפט והדרכה נתמלא רחמים וצדקה עליהם וכמה שכתוב ולכן קראו פה יוסף הצדיק וכנגד זה אמר בהקדוש ברוך הוא יושב על כסא דין כי במשפט יבוא וכמו שכתבנו · והה' בתוכחת יוסף היתה על כל עשרה אחיו יחד ולא יכלמו כל כך : כי איש יחד פני רעהו ויחזיק זה את זה · וכנגד זה אמר בהקדוש ברוך הוא ודן את כל אחד ואחד כי בהיות כל אחד לבדו תרבה הבושה · ועל החמש בחינות אלה אמר ומה יוסף הצדיק שהוא בו"ד כו' : וכי שני צוארים כו' · מ"ש הרא"ם בזה (והוא בקיצור במ"כ) לא נכונים המה ועי' בשלהי פ"ק דמגילה כי שם הובא אגדה זו ומה שכתב רש"י על זה ועיקר הדרש הזה הוא מבואר דק"ל למה כתיב ויפול על צוארי בנימין אחיו ויבך וגו' אחר והורדתם את אבי הנה · ולא כתיב מיד אחר שהתודע עליהם · לכן דרש דירידתם למצרים הוא רמז גם לגלותינו האחרונות וכמ"ש הרמב"ן (וע' בדבריו ברים פ' ויחי) ולכן זכר יוסף עתה במה שאמר והורדתם את אבי הנה את שתי החורבנות אשר תעבורנה על בני יעקב : ששני בית מקדשות כו' · עמ"ש בחזית על פסוק כמגדל דויד : ד"א ויתן את קולו בבכי · (כ"ה הגירסא במדרש עם היפ"ת) ופי' כי לפי מה שאמר לפני זה שבכה עתה בשביל ירידתם למצרים שזה הוא רמז ג"כ לשתי החורבנות · אמר עתה טעם אחר למה הזכיר פה את הבכיה · כי היתה בכיה לפיוס יען כי ראה שעודם נבהלים מפניו וכמ"ש רש"י בחומש ע"ש · וקרוב הדבר שטעות נפלה בספרים וה"ג ד"א ויפול על צוארי בנימין אחיו ויבך :
אחת היא יונתי תמתי · עמ"ש ברים פ' ל' : זה גרים של פול · פי' פול המצרי אשר לא נמצא רק במצרים וכדאת בפ' הנודר מן הירק והרמב"ם שם · ומ"ש על עיקת נפש היה נראה שפירושו כי לא נמצא רק בצער ודחק אבל ממשנה בנדה פ' האשה דתנן גריסין של פול הלוקח נפש ופירש"י שנחלק האוכל מן הקליפה · והערוך פי' שנחלק לשנים ע"י בישול ע"ש נראה שגם כאן צריך לגרוס שכן

פירוש מהרז"ו

שנתחזקו שיוכלו לענות : (ט) לא עשה יוסף כשורה · במה שצוה שיצאו כל איש מעליו ואחיו היו עליו בכעס גדול להרוג ולהחריב וביתו היה מלא גבורים לשמרו : אין אחי חשודים · והגם שעתה הסכימו להרגו ולהרוג מצרים אך מאחר שאינם חשודים בכך וכשיראו ביוסף שקרא הוציאו כל איש ישיבו אל לבם להיות מתון אולי כוונתו לעשות רצונם ואינו רוצה שישמעו אחרים בדבר : (י) אוי לנו מיום הדין · תנחומא כאן ס"ד ביתר ביאור בשם ר' יוחנן · וזה ע"פ ק"ו פשוט : גשו נא · כדלעיל ס"ח וכאן הועתק ממקום אחר ע"כ הוכפלו הדברים : בסיליון · ע"ל פ"ח ס"י בסיליוס : ומ"ש לאדון לרבון מושל לשליט צ"ע מה כוונתו בזה הלא שם אדון ומושל ידוע בתורה : שלא תעמיד השעה · דורש מ"ש אל תעמוד דמשמע אבל ישב ויסבב ע"כ דורש ה"ת תעמוד אלא תעמיד · וכמ"ש רש"י כאן שלא תעמיד השעה שהשעה עומדת לי ולא לך : כי פי המדבר · והלא הכל מדברים בפיהם אלא פי' פה מיוחד ולשון מיוחד · וכמש"ל פנ"ח ס"ד וס"ג ומבואר : (יא) ראב"ע · ויתכן שבסימן הקודם מדבר ביום הדין הגדול לעתיד וכאן בדין של כל יום · וזה ע"פ ק"ו כנ"ל : (יב) וכי שני צוארים · כמ"ש המ"כ בשם רש"י · וביפה"ק דומה לצואר כמ"ש בשיר פי' כמגדל דויד וגו' צוארך וגו' עיין מג"ב פע"ט : בחלקו של יוסף · כמ"ש תהלים ע"ח ויטש משכן שילה אהל שכן באדם וימאס באהל יוסף וכמ"ש במ"כ סוף פ"כ : כשם שלא פיים · שכל ישראל נקראו על שם יוסף כמש"ל פע"א ס"ב ומה שהיה מעין ליוסף סימן לישראל : בבכי יבואו · וס"ד כי הייתי לישראל לאב ואפרים בכורי הוא :

פרשה צד סימן א והקול נשמע בית פרעה · לאמר באו אחי יוסף וייטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו · שלשמחו בהם והללו אותם וכמש"ל ריש פ"ל : ב זה גרים של פול · עיין בספרי מדרש תנאים בילקוטים וחידושים כ"פ הירושלמי רים כלאים וז"ל שם במשנה פול הלבן והשעועית ואמרו שם בגמרא מאי השעועית שמשעשעת את הלב עכ"ל ופי' מלשון שעשוע וחדוה וזהו מ"ש כאן שבא על עיקת נפש

ידי משה

הוציאו כל איש מעלי · הקב"ה אמר לא עשה יוסף כשורה כצ"ל פי' מה שנשאר עמהם לבד והיה מסכן עצמו וא"ל : בהוגן וכשורה עשה · פי' כי לא נביא אחיו שהם חשודים על ש"ד :
ואת טוב מצרים זה גרים של פול · פי' לפי דאיתא בירושלמי [illegible] טוב למה נקרא שם ח"ל עוד לפי שעור ממעבר ואחרינא אמר טוב [illegible]

וגו' · ולאביו שלח כזאת עשרה חמורים וגו' · אא"ר יאשיה הלכו בנדרים אחר שיחת ב"א · בר · עיבור · לחם כמשמעו · מזון · א"ר אחא בר אילא מכאן ב שכל הדברים קרוים מזון · ג רבי יוחנן כד הוה אכיל חלוטין הוה אמר לא אכלית מזון יומא דא · וישלח את אחיו וגו' · אמר להם ד אל תפסעו פסיעה גסה ואל תעמידו עצמכם מדברי תורה · והכניסו חמה לעיר: ג ויעלו ממצרים ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי ויפג לבו · תני ר' חייא ה מה טיבו של בדאי הזה אפילו אומר דברים של אמת אין מאמינים אותו · ו וירא את העגלות · אותן עגלות ששלח פרעה לשאת אותו היתה עבודת כוכבים הקוקה עליהם עמד יהודה ושרפן · (ב) למוד הוא השבט להיות שורף עבודת כוכבים · ר' לוי בשם ר' יוחנן בר שאול אמר להם אם יאמין לכם הרי מוטב ואם לאו אתם אומרים לו בשעה שפרשתי ממך לא (ג) בפרשת עגלה ערופה הייתי עוסק · הה"ד וירא את העגלות ותחי רוח · ויאמר ישראל רב · רב כחו של יוסף בני שכמה צרות הגיעוהו ועדיין הוא (ד) עומד בצדקו הרבה ממני שחטאתי שאמרתי (ישעיה מ) נסתרה דרכי מה' · ובטוח אני שיש לי במה רב טובך: ד ויסע ישראל וכל אשר לו ויבא בארה שבע · להיכן הלך אמר רב נחמן ז שהלך לקוץ ארזים שנטע אברהם זקינו בבאר שבע · היך מד"א (בראשית כא) ויטע וגו' · כתיב (שמות כו) והבריח התיכון בתוך הקרשים · אמר ר' לוי (ג) והבריח התיכון שנים ושלשים אמה היו בו · מהיכן מצאו אותו לשעה · אלא מלמד שהיו מוצנעין עמהם מימות יעקב אבינו · הה"ד (שם לה) וכל אשר נמצא אתו עצי שטים · אשר ימצא אתו אין כתיב כאן אלא אשר נמצא אתו · א"ר לוי ממגדל צבעיא קצצום והביאום עמהם למצרים ולא נמצא בהם לא קשר (ג) ולא פקע · ח אעין דשטים הוה במגדלא והיו נוהגים בהם איסור משום קדושת הארון · אתון ושאלון (ד) לרבי חנינא חבריהון ורבנן · אמר להם אל תשנו ממנהג אבותיכם: ה ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק · אמר רבי יהושע בן לוי חזרתי על כל בעלי אגדה שבדרום שיאמרו לי

מסורת המדרש א נדרים דף מ"ט · ירושלמי עירובין פ"ג הלכה א' · וירושלמי נדרים ריש פ"ו · ירושלמי נזיר פרק ו' · ב ברכות ל"ס · ג עיין עירובין ל' ע"א · ד תענית דף יו"ד · ה סנהדרין דף פ"ט · אבות דרבי נתן פרק ל' · וילקוט כאן רמז קנ"ב · ז עיין סוטה דף יו"ד · בס"ע רבה פרשה א' פסוק י"ב · תנחומא תרומה סימן א' · ח ירושלמי פסחים פ"ד · תענית פ"א ·

חדושי הרש"ש

(ג) והבריח התיכון ל"ב אמה היה בו · ס"ל כברייתא דמלאכת המשכן שהביאו התוס' בשבת (צ"ח ב') ע"ב · וד"א כגמרא דילן שם שהיה מקיף הג' רוחות דא"כ היה קיוב לע"ב אמה · אך לקמן סדר נשא פי"ג כתב המדרש כשיטת הגמרא וכמ"ש שם בס"ד · ורש"י בפיה"ת בסדר תרומה כתב ג"כ כהברייתא דמלה"מ · וכתב שלא היה ארכו רק שלשים אמה · ואני כתוב כן בברייתא הנזכרת · שוב ראיתי ביד"מ כתוב כפ' עד שהמלך במסבו בפי' שנים ר"ל ע"י בריחים היו · ושלשים אמה היה אורך כאו"א ע"ש: (ג) ולא פקע · נראה פי' כמו בקע ור"ל שלא היו בהם סדקים: (ד) נר"ח חבריהון דרבנן · כ"ה

חדושי הרד"ל

לפקת נפש לבית הבליעה: (ב) למוד הוא השבט הזה לשרוף כו' · אפשר ירמוז לזה מ"ש תהלים פ"ו עגלות ישרוף באש: (ג) בפרשה עגלה ערופה · ע' מ"כ בשם הזהר · ושם (דר"י) סיים דאגא גרימנא (וע' מהרי"ו סי' קכ"ס וע' בו"ת ג"ל ס"ו) וז"ש לעיל פס"ד ומיעוט מתחתכין · ומ"ש המ"כ שמשנה ש"יקוד מעגלה לעגלה באמת נראה כי שם עגלות במקרא היה על שהיו נמשכות בעגלות בקר וכמ"ש בעגלות הנביאים (ע"י בקר ופי' רשב"ס כאן שלכן נתנו עגלות ע"פ פרעה שאין סרה יוצאים ממצרים כו' ע"ש): (ד) עומד בצדקו · דרש עוד יוסף חי שהוא צדיק שנקרא חי כמ"ש איש חי רב פעלים

מתנות כהונה

שינה על אדם וכן מצאתי בירושלמי פ"ק דיומא שבשביל כך היו מונעין מן כ"ג גריסין של פול מפני שמפיל את השינה על האדם: ה"ג א"ר יוחנן הלכו בנדרים אחר שיחת בני אדם א"ר יאשיהו הלכו בנדרים אחר לשון תורה בר כו' · והכי איתא בהדיא בירושלמי בפרק הנודר מן המבושל ובפרק בכל מערבין: חלוטין · קמח חלוט ברותחין מעשה קדירה לכיבא: לא אכלית כו' · לא אכלתי מזון ביום הזה ור' יוחנן לטעמיה דלא ס"ל שכל הדברים קרויין מזון אלא מה שבני אדם קורין מזון והכי איתא בירושלמי כד ר' יוחנן אכל חליטה כו' והא הניין הנודר מן המזון מותר במים ובמלח פתר לה כרבי יאשיהו דאמר הלכו בנדרים אחר לשון תורה כו' · עד ומזון שכל הדברים קרוים מזון ובערוך גרס אלימון ופי' בו פירות גינוסר אבל גירסת הספר היא בירושלמי בהדיא: ואל תעמידו כו' · אל תפסקו מדבר הלכה וכמו שאמרו חז"ל ב' שמהלכים בדרך ואין ביניהם דברי תורה ראוים ליטרף שהיה חושש שימהרו לרוחם עד שלא יוכלו לעסוק בתורה אעפ"י שרש"י פי' בפירש החומש אל התעסקו בדבר הלכה זהו גירסת תלמוד שלנו בפ"ק דתענית אבל לפי גירסת הספר שלפנינו פירושו כמו שפירשתי ואח"כ מצאתי כדברי במהר"א מזרחי וע"ש: ה"ג בילקוט ובפ"ק דתענית והכניסו בחמה לעיר פי' תכניסו עצמכם לעיר בעוד שהחמה זורחת וכדאמר בפ"ק דתענית דאמר רב לעולם יצא אדם בכי טוב ויכנס בכי טוב וגירסת הספר גם היא יש לייסבה וק"ל: ויפג לבו וגו' גרסינן: מה טיבו כו' · וכן כאן בראשונה אמר הכר נא וגו' לומר כי מת הוא ועכשיו עוד יוסף חי: העגלות וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא אשר שלח יוסף והג"ל אשר שלח פרעה וה"ג בילקוט בהדיא ועגלות ששלח פרעה היכן היו אלא אותן עגלות כו': למוד הוא כו' · בספר צרור המור מביא מאמר זה וז"ל למוד הוא כו' שנאמר ויעזבו שם את עצביהם וישאם דוד ואנשיו מהו וישאם וישרפו כד"א ותעל משאת העיר עכ"ל צרור המור: אמר להם · יוסף לאחיו: אם יאמין לכם גרסינן: עגלה ערופה כו' · כתב מהר"א מזרחי וז"ל ופי' וירא את העגלות וישמע דבר העגלות כמו וירא יעקב כי יש שבר במצרים עכ"ל אבל לקמן בפרשה נ"ה איתא שנתן להם עגלות ממש וא"כ יהיה פי' העגלות כמו עגלה משולשת וכן לעגלות בית און הע"פ שנקהנו בנקודתן ומ"מ כל ימי הייתי קושה בו מטעם שלפי המדרש הזה פשוטו של מקרא אלף הלך לו לגמרי ונהפך מעגלה לעגלה והנה מצאתי בפי' רש"י בספר הזה וז"ל הלא בפ' עגלות של המשכן הייתי עוסק עכ"ל וכן בפ' נ"ה וז"ל בפר' עגלות פירש ממנו עגלות המשכן במסכת שבת אם עשה יוסף נתן להם עגלות כדי שיהיה ניכר שבפרשה עגלות פירש ממנו עכ"ל אכן גירסת הספר היא בכל ספרי רש"י חדשים וגם ישנים וכן מצאתי בפי' רש"י כתב על קלף ישן נושן מאד ובילקוט ותנחומא וזולתם רבים וז"ל הזוהר ל"א אמר רמז ליה יוסף ליעקב על עגלה ערופה דהא בההוא פרקא אתפרש מיניה ואוקמוה עגלה ערופה דאיהי אתיא על דאשתכח קטולא ולא אתידע מאן קטיל ליה ומה שכתבתי בשם רש"י שעגלות ממש היו אולי נכתב כן על שמו ומעולם לא יצא מפיו ע"כ: ה"ג וירא את העגלות אשר שלח יוסף ותחי רוח יעקב ויאמר ישראל רב וגו' ה"ג בילקוט הרבה ממני שחטאתי כו'. ויוסף עמד בתומתו עם ה' ולא הכיר אחר מדותיו יתברך דא"כ לא היה ה' עמו ובפירוש רש"י גורס הרבה ממני הוצאתי מפי ובשעה שהביאו לו כתונת יוסף אמר נסתרה דרכי וגו' דא"כ לא הגיע לידי כך כן מצאתי בפי' ישן בפיוט של ר"ה: ה"ג ובטוח אני שיש לי כו': ובטוח אני כו' · פירושו כעין ד"א וכן מצאתי בפי' רש"י וז"ל ועוד בטוח אני כו': ודרש רב על עוה"ב כד"א מה רב טובך אשר צפנת ליראיך והטעם כמו שפי' רש"י בחומש מאחר שראה שי"ב בניו היו שלמים שעל דאגה זו אמר בתחלה כי ארד אל בני אבל שאולה: להיכן הלך כו' · כלומר מ"ע הלך לו לבאר שבע: נמצא · משמע שכבר היה מצוי בידיהם בשבכר הימים עיין במדרש חזית בפסוק עד שהמלך במסבו: ממגדל צבעיא · שם מקום וכדלקמן: אעין דשטים · ועצי שטים: איסור · איסור מלאכה והכי איתא בירושלמי בהדיא בפ' מקום שנהגו: משום קדושת הארון · כיון שנעשה מהם ארון הקודש לא רצו להשתמש בהם תשמיש חולין: אתון כו' · בניהם העומדים אחריהם באו ושאלו אם מותרים הם לעשות בהם מלאכה או לא: שיאמרו לי כו' · למה לא נאמר אלהי אביו אברהם כי הוא היה הראשון שהודיע אלהותו וכן משמע

רש"י

הלכו בנדרים אחר שיחת בני אדם: בר עיבור · שאם נדר מן הבר זהו עיבור: לחם כמשמעו: כד הוה אכל חליטא · כדגרסינן יהא פת חלוט של בעלי בתים: כי לא האמין להם מה טיבו של בדאי זה אפילו הוא אומר דברים של אמת אין מאמינין אותו כך לפי שבתחלה כזבו לו במעשה הכתונת לפיכך לא האמין להם: בשעה שפרשתי ממך הלא בפרשת עגלות של משכן הייתי עוסק: הרבה ממני הוצאתי מפי כלומר יותר ממנו שאמרתי נסתרה דרכי: ועוד רב בטוח אני שיש לי במה רב טובך מאחר שהבטיחו שלמים: שיאמרו לי פסוק זה · שיאמרו

פירוש מהרז"ו

שמסיר הדאגה וכ"ה בערוך ע' סול ולא כגירסת הר"ם ע"ש: א"ר יאשיה · ירושלמי נדרים ריש פ"ו עירובין פ"ג ה"א ושם הגירסא א"ר יאשיה הלכו בנדרים אחר לשון של תורה מזון כל דבר הזן כמ"ש כאן בר ולחם ומזון הרי שכל הדברים אפילו חוץ מלחם ובר קרוי מזון כמ"ש בהדיא בירושלמי שם ועמ"כ ור' יוחנן שם ס"ל שהלכו בנדרים אחר לשון בני אדם: חלוטין · רקיקין החלוטין ברותחין · וצ"ע שהרי הוא מה' מינים ובברכתו במ"מ ובברכת עה"מ ע"כ נראה כגירסת הערוך המובא במ"כ וכמ"ש בברכות דף מ"ד בהדיא ע"ש: וישלח את אחיו · וס"ד ויאמר אליהם אל תרגזו בדרך דמשמע שבדרך אל תרגזו ובעיר ובבית ירגזו חלילה ע"כ דורש שמ"ש בדרך פירושו בעניני הדרך · שפסיעה גסה נוטלת א' מה' מאות ממאור עיניו של אדם וזהו הרוגז · ואם יפסקו מד"ת ירגז להם כמ"ש אבות המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו וכו' וכן המהלך בלילה כמ"ש ריש פסחים תענית דף י': ג ויפג לבו · וס"ד כי לא האמין להם ודורש לפי שלא האמין להם מכבר שהוחזקו אצלו לבדאים ע"כ ויפג לבו: אותן העגלות · שהרי כתוב ויאמר פרעה וגו' קחו לכם עגלות וכמ"ש בסוף הענין בעגלות אשר שלח פרעה וכאן אמר אשר שלח יוסף והכריע ממ"ש בשמואל ב' ה' כ"א ויעזבו את עצביהם וישאם דוד ואנשיו וכמפורש בדה"א י"ד ב' ויאמר דוד וישרפו באש הרי שמ"ש בש"א וישאם פירושו ששרפם וכן תרגם יונתן ואוקידינונין בנורא · וחולק על גמרא דילן ע"ג דף מ"ד ע"ש וכן כאן שמ"ש שלח פרעה לשאת פירוש לשרוף · וזהו מ"ש למוד הוא השבט כמו ששרף דוד שבא מיהודה כך שרף יהודה וכן יאשיה ממלכי יהודה ששרף כל גלולי מלכי ישראל ויהודה · וכמו שדרשו מגילה דף י"ג ואשתו היהודיה על שכפרה בעבודת כוכבים: וירא את העגלות · והלא שלח גם אתונות ונמנים ולמה דוקא היתה רוחו מעגלים אלא שהיה בהם אות שיוסף חי ע"פ מדת ממעל על עגלה ערופה שהוא שייך לענין זה כששלח יעקב את יוסף ולווה אותו או עסק עמו בדיני לויה וכמ"ש בעגלה ערופה ידינו לא שפכו הדם הזה ודרשו שלא ראינוהו ופטרנו אותו בלא לויה ועוד דמיון על שחשב יעקב שנהרג יוסף בדרך ותחלה לא רצה יוסף להזכיר ליעקב נערו אך אם לא יאמין בהכרת להזכירו ע"י פרשת העגלות ומצאתי כן בזהר סדר וישב ונזכר כמ"כ · וע"ל פצ"ה ס"ג: רב כחו של יוסף · שמ"ש רב אינו מפורש לאיזה ענין ודורש על כח כמ"ש גדול אדונינו ורב כח · ויותר קרוב מפסוק התבטח בו כי רב כחו אל הראם בתיוב ל"מ י"א ויוסף נדמה לראם כמ"ש וקרני ראם קרניו א"כ מ"ש כאן רב פי' רב כח מדה פ' עפ"מ י"ז · ודורש עוד ע"פ מדות הכ"ל רב טוב כמ"ש מה רב טובך אשר צפנת ליראיך · ולא ארד אבל שאולה · ומ"ש עומד בצדקו מתיבת חי · כמ"ש ברים ברכות בן איש חי: שאמרתי נסתרה דרכי · לעיל פנ"א ס"י וס"ג: ד להיכן הלך · שאין זה הדרך למצרים ולמה הלך לשם · ודורש כמ"ד לעיל פנ"ד ס"ו אשל פרדס: ל"ב אמה · כ"ה גם בשי"ר פ' עד שהמלך במסבו כל הענין · ומ"ש ל"ב אמה צ"ע שהרי מדת הכותל הארוך היה עשרים קרשים כל קרש אמה וחצי הרי ל' אמה וכן מפורש בברייתא דמלאכת המשכן וברש"י בחומש שהיה ל' אמה · אך מאחר שכן הגירסא בב' מקומות במדרש אין לשנות · ויסכן לומר בזה שהכותל עצמו ל' אמה וקרש המקצעות נ"כ אמה שעמדו ברחבן ועבר גם בעוביו זה במערב · וגם במזרח היו חמשה עמודים ועמדו שהם אצל עובי הקרשים הרי עוד אמה שעבר הבריח בהם הרי ל"ב אמה · שבזה נתחזק עמידת הכותל ועי' בשמ"ר פנ"ב ס"ד: אשר ימצא אתו · עי' מ"כ ועי' שמ"ר סוף פל"ג בה"א ובשי"ר שם דייק מתיבת אתו שמשמע מכבר: אעין דשיטין · פי' שהיו במגדלא דצבעין שמשם לקחו העצי שטים בימי יעקב לצורך הארון והיו חוששים שמא נשתירו מהם ע"כ יש עיקר למנהג לנהוג בהם איסור ולפי זה חששא רחוקה היא מאד לאסור משום שפעם אחת לפני אלפים שנה לקחו מהם לארון · אך בתנחומא תרומה סימן ט' וז"ל ולא האמר באהרן שעשה משה לבד אלא בכל ארון שישראל עושין צריכים ליתן ארז של שיטה בו וא"כ יש לחוש לעולם: חבריהון ורבנן · נ"ל חבריהון דרבנן: ה לאלהי אביו יצחק · שכנ"ל

יפה תואר

חלוקת נפש ויתפרש כמו שמפרש שם: א"ר יאשיהו לא הלכו בנדרים אחר שיחת ב"א כנ"ל · ופליג על מתניתין דנדרים גבי הנודר מן המבושל מותר בצלי אף דבלשון תורה גם צלי מקרי מבושל דכתיב ויבשלו את הפסח מ"מ הולכין אחר נגון ב"א ור"י תנא הוא ופליג: לחם כמשמעו · אומר הר' אליקים דאתא לאשמעינן שהוא לחם ממש ולא לשון מזון כמו לחם אשה קרבני לחמי · שהרי כתיב אחריו ומזון: והכניסו חמה לעיר · הנה הזהירם על שלש רעות המתרגשות לבוא על האדם וביותר אם הוא בדרך · האחת מצד עצמו ולכן הזהירם מפסיעה גסה · כי ישימו עיניהם על דרכיהם ולא יזיקו בעצמם בפסיעה גסה · השנית מצד הזולת ולכן הזהירם שיכנסו ויצאו בכי טוב ויגלו מפני שלסטים · והשלישית מצד הטבע ולכן הזהירם שיתעסקו בדברי תורה דמגנא ומצלא: וירא את העגלות ועגלות ששלח פרעה היכן היו אלא אותן עגלות ששלח פרעה כו' כן צריך להיות והקושיא היא למה כתיב וישאו בני ישראל וגו' בעגלות אשר שלח פרעה (מ"ו ה') וכאן כתיב וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא כתיב אשר שלח פרעה · לכן דרש כי העגלות אשר נתן פרעה לא ראה יעקב כי יהודה שרפן ולא ראה רק את העגלות אשר שלח יוסף · ומה דכתיב שם בעגלות אשר שלח פרעה זה נאמר על ראשית המעשה כי פרעה היה המפקד לתת להם העגלות · ואם היה כתוב בשני המקומות בחד לישנא לא הוה ידענו להוכיח זה: והביאו עמהם למצרים · פרש"ב שקשה אלא המה אמרו כי לזבות הם הולכים ואח"ז ישובו ואיך הוליאו קרשים רבים אורך כל קרש עשר אמות · ואם יוכלו להשיב לשואליהם למה לכם כל אלה · וע' ברא"ם שתירץ ע"ז פירוץ נכון · אבל הקושיא מעיקרא ליתא · כי בעת לאתם ממצרים לא עת שאלה היתה לבני מצרים כי היו עסוקים לקבור את מתיהם כדכתיב ומצרים מקברים וגו' ועסוקים היו בהספדם · ומי יתוש לשאול לבני ישראל מה שהם מוליאים: חזרתי על כל בעלי אגדה שבדרום כו' · הנה להבין את דברי המדרש אשר קושיותיו ותירוציו תמוהים גם יחד יש לנו לפרש את הכתוב ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק אינני מכוונה כי לאלהי יצחק זבח הקרבנות · כי על הקרבן לא שייך כלל להזכיר זכות אבות · והיה לו לומר ויזבח זבחים לאלהים · ורק בתפלה שייך להזכיר שמות אבותיו כי זכותם יזכר גם היום ואלהים יהיה בעזרינו · אבל בקרבנות לא שייך כלל זכר האבות

פסוק זה ולא אמרו לי עד שעמדתי עם יהודה בן פדייה בן אחותו של בן הקפר · [א] ואמר לי (ה) הרב והתלמיד שהיו מהלכין בדרך · בתחלה שואלים בשלום התלמיד ואח"כ שואלים בשלום הרב · א"ר הונא כד אתא רבי יהושע בן לוי לטבריה שאליה לרבי יוחנן ולריש לקיש · רבי יוחנן אמר [ב] שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקינו · וריש לקיש אמר (ח) על ברית השבטים הקריב · בר קפרא ור' יוסף בר פטרוס חד מנהון אמר מה אבא היה להוט אחר גרונו אף אני להוט אחר גרוני · ואוחרנא אמר מה אבא משנה בן מבניו אף אני משנה בן מבני · חזרתי ואמרתי אבא לא היה עליו אלא טרחות נפש אחת בלבד · אבל אני יש עלי טרחות שבעים נפש · ר' יודן אמר חמש ברכות ברכני אבא כנגדן נגלה עלי הקב"ה חמשה פעמים וברכני · רבי יודן אמר חורי · רבי יודן אמר הייתי סבור שהוא מטעימני מאותן הברכות ומה היו אותן הברכות (בראשית כז) יעבדוך עמים וישתחוו לך לאומים · זה יוסף · רבי ברכיה אמר תרתי · רבי ברכיה אמר [ג] אין הקב"ה מייחד שמו על בריה כשהוא חי אלא על בעלי יסורין · לפיכך אין כתיב כאן ויזבח זבחים לאלהי יעקב אלא לאלהי אביו יצחק שכבר מת · רבי ברכיה אמר אוחרי שהיה בעל יסורין · רבנן אמרי [ד] רואים אפרו של יצחק כאלו צבור על גבי המזבח לכך הזכיר את יצחק : ו ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר (ו) אנכי האל בית אל · ואנכי אעלך גם עלה ·

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קנ"ב · כל הענין · ב עיין יורה דעה סימן ר"מ בהג"ה · ג תנחומא סדר תולדות סימן ג' · ד עיין ברכות ס"ב · ובתענית ט"ז ·

חדושי הרד"ל

פעלים : (ח) על ברית השבטים · פ' מ"כ וכ"ה בילקוט · והיינו שנתבשר כאן שחזרו שמעון ובנימין ליוסף

חדושי הרש"ש

כן הוא בספרים אחרים וכן הוא בחזית : (ה) ה"ב והתלמיד שהיו מהלכין בדרך כו' · עיין מתנות כהונה · וע"ל ספ"ל ולקמן ר"פ צ"ז דל"א נשיא מהלך וזקנים לפניו : (ו) אנכי האל וגו' ואנכי אעלך

רש"י

ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק : בתחלה שואלין בשלום ה"ב ואחר כך שואלין בשלום התלמיד · משל הוא כלומר שלא רצה לתלות הדבר ביעקב אלא ביצחק אביו לאלהיו לא כתיב אלא לאלהי אביו : שאליה לרבי יוחנן ולריש לקיש · מהו לאלהי אביו יצחק : רבי יוחנן אמר שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו · לאלהי אברהם אביו לא כתיב כאן אלא לאלהי אביו יצחק : על ברית השבטים הקריב · כלומר הקריב קרבן להקדוש ברוך הוא על אותה הבטחה שהבטיח הקדוש ברוך הוא לשבטים דכתיב שבועות מטות אומר סלה כלומר ברית כרותה עמהם שלא יכרת זרעם לעולם וכן הוא אומר וזכרתי להם ברית ראשונים ומפרש בתורת כהנים אלו השבטים וכיון שראה יעקב שהיו השבטים שלמים הקריב עליהם קרבן כדי שיתקיים הברית לאלהי אביו יצחק : מה אבא להוט אחר גרונו · אהגנו של עשו שהיה מאכילו : אחר גרוני · אחר יוסף שיאכילני : מה אבא משנה בין בניו · שאוהב עשו יותר ממני אף אני אוהב את יוסף מכל בני : אני יש עלי טרחות ע' נפשות · בעל כרחי אירד למצרים : ה' ברכות ברכני אבא · ואל שדי יברך עד אשר נתן אלהים לאברהם : רבי יודן אמר הורי · דבר אחר סבור הייתי שהוא מטעימני מאותן ברכות · שיתקיימו בי אותן ברכות ונתקיימו ביוסף בני שנעשה שליט והכל משתחוין לו : אין הקב"ה מייחד שמו על אדם חי · אלא לאחר מיתה דכתיב לאלהי אביו יצחק ולא לאלהיו : אלא על בעלי יסורין · והרי יצחק שהיה בעל יסורין : רבנן אמרי · לפיכך הזכיר יצחק רואין אפרו כאלו

מתנות כהונה

משמע לקמן וע' עוד ברמב"ן ובחיי ובמהר"א מזרחי : שהיו מהלכין בדרך · ע' בספר רבינו בחיי והמלא ד"ה גרס ל"ה וכן נראה עיקר ויתיישב היטב דבר דבור על מכונו ומדבר כשיושב הרב עם תלמידיו בבית המדרש שהרב יושב לפנים מן התלמידים והמה יושבים לפניו פנים בפנים והבא לו מן החוץ פוגע בתלמידים תחלה ולפיכך הוכרח לשאול בשלומם תחלה שאין מעבירים על המצות ואח"כ שואל בשלום הרב וכן עשה יעקב אבינו ששאל בשלום אביו שהוא היה האחרון לאברהם והקרוב אליו וגירסת הספר קשה ליישב שהרי אמרו חז"ל גבי חנניה מישאל ועזריה וז"ל וריוה דקדמאה לא נאמר אלא וריוה דרביעאה זה גבריאל שהיה מהלך אחריהם כתלמיד אחר הרב : ברית השבטים · שנכרת להם ברית עולם שלא יכלה זרעם שנאמר שבועות מטות אומר סלה וכן דרשו חז"ל וזכרתי להן ברית ראשונים זה ברית השבטים ולפי שראה שהיו כולם שלמים וקיימים הביא קרבן על בריתו זאת ולפי שיצחק ברכו בברכה זאת שנאמר והיית לקהל עמים וגו' אמר לאלהי אביו יצחק כך מצאתי בפי' רש"י : להוט אחר גרונו · לפיכך אהב את עשו כי ציד בפיו : אף אני כו' · שירד אל יוסף לכלכלו שם : משנה בן כו' · שאהב את עשו : אף אני כו' · שלאהבת יוסף ירד למצרים כמו שנאמר אלכה ואראנו בטרם אמות : טרחות ע' נפש · ולפיכך יורד אני שמה בלי פשע מפני דוחק הרעב התלויה בי : חמש ברכות ברכני כו' · פירש רש"י ואל שדי יברך אותך עד אשר נתן אלהים לאברהם עכ"ל עוד יש לומר הראשונה דכתיב בברכה הראשונה וירח את ריח בגדיו ויברכהו וגו' וכן כתב בעל העקידה שזה היה עיקר הברכה · השני דכתיב ויתן לך האלהים מטל השמים וגו' · הג' יעבדוך עמים וגו' שבפעם הזאת נתן לו הממשלה והאדנות על כל העמים · הד' ואל שדי יברך אותך ויפרך וירבך וגו' · הה' מתנת ארץ ישראל לו ולזרעו אחריו שנאמר ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את ארץ מגוריך : נגלה עלי הקב"ה חמשה פעמים · אחד במראות הסולם · השני בבית לבן שנאמר שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך · הג' בבית לבן ג"כ כמו שנאמר ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב וגו' עד אנכי האל בית אל וגו' ושם היה ברכת העתודים · הרביעי אחר מעשה שכם שנאמר קום עלה בית אל ושב שם וגו' · הה' בבואו פעם ויראה אלהים אליו עוד בבואו מפדן ארם ויברך אותו ומדכתיב עוד הוקשו מראה הראשונה לשנייה מה השנייה ויברך אותו אף הראשונה כן וגם שם כתוב ושב שם בהשקט ובבטח ואל תירא מיושבי הארץ שיאספו עליך ומה שכתוב פה אל תירא וגו' בעת שדבר יעקב דבריו אלה אליו לא נגלה אליו עדיין במראה א : כנגדן נגלה כו' · לפיכך אמר אלהי אביו יצחק : הייתי סבור כו' · מצאתי בפי' רש"י הייתי סבור שיתקיימו בי אותן ברכות שברכני יצחק ונתקיימו ביוסף ועי"ל הייתי סבור כו' · חושב אני שעכשיו בא הקב"ה להטעימני מברכת אבי יצחק שנאמר וישתחוו לך לאומים ואין לאום אלא מלכות זה יוסף שנעשה מלך והשתחוו לו שנאמר וירא אליו ויפול על צואריו : לפיכך אין כתיב כו' · מלתא באפי נפשה היא ובא ליישב למה לא אמר ויזבח זבחים לאלהיו שהיה בעל יסורין שעיניו היו כהות והיה כלוא בבית ולכן ייחד הקב"ה שמו עליו אפילו בחייו שנאמר אנכי אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק ואף כי אחרי מותו ולכן כתב אלהי אביו יצחק כלומר למי שמייחד הקב"ה שמו עליו בחייו : ה"ג אנכי האל בית אל

יפה תואר

האבות אבל מזכיר פה שם אביו יצחק בשביל קדושת המקום בבאר שבע אשר שם נתגלה אביו כאמרו את הבארות ובנה שם מזבח וקרא בשם ה' ולכן בחר גם יעקב את המקום הזה לזבוח זבחים · וע"ז מתמיה ריב"ל למה לא הזכיר את שם אברהם אשר הקדיש את המקום הזה לפני יצחק כדכתיב ויטע אשל בבאר שבע וגר שם שנים רבות · וע"ז משני ר' יהודה בן פדייה כי הרב והתלמיד שהיו מהלכים בדרך לא ימלאו לבות בני אדם לגשת מיד אל הרב · ורק יקרבו לפני זה לשאול בשלום התלמיד ואח"ז ימלאו לב להתקרב גם אל הרב · וכן יעקב לא מלא לבו להזכיר את אברהם אבי אביו · אשר הוא הגדול והזכיר את שם אביו יצחק הקרוב אליו · ור"י השיב כיון שזה הוא כבוד לאבותיו במה שמזכיר קדושת המקום על שמם לכן הזכיר את שם יצחק שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקינו · ור"ל השיב כי הקרבנות שהקריב פה היו על ברית השבטים אשר חשב כי כבר הופרה הברית כאשר אבד את יוסף ורק עתה מצאהו · ויען כי ליצחק הבטיח שם הקב"ה והרביתי את זרעך בעבור אברהם עבדי לכן הזכיר פה את שם יצחק אשר אליו היתה ההבטחה בבאר שבע להרבות זרעו · ולבר קפרא וריב"פ הטעם שהקריב פה הזבחים לפי שהיה מסופק פן יחשוב ה' לו עון במה שנדמה לאביו בגלל מה · ולכן הקריב הקרבנות במקום שהקריב אביו ולראות במה שיענהו ה' · ונאד ידע יעקב עון בנפשו במה שהיה להוט אחר גרונו פי' אף שהלך מצרימה מפני עקת רעב מ"מ היה לו לסמוך בגבורים פן יאמר לו אל תרד מצרימה כמו שאמר ליצחק וזה חשב לו לעון בנפשו · והעון הזה היה גם ביצחק · והשני אמר כי חש עון בנפשו במה ששנה בן בין הבנים כיצחק · אבל בעון זה חזר יעקב והתהפך בזכותו נאמר אבא לא היה עליו כו' · ור' יודן אמר כי הזבחים היו הודאה לה' במה שקיים הקב"ה עתה בו את הברכות אשר ברך את יצחק אביו ומבאר את דבריו הייתי סובר כו' פי' כי זו היתה ההודאה של יעקב · האם יכולתי לחשוב כי בי יקוים הברכה של יעבדוך עמים אשר אחזה כעת כי נתקיימה בי ע"י יוסף · ור' ברכיה סמיך על דברי ר' יודן אבל בא לתרץ למה לא אמר אלהי יעקב או יזכיר גם שמו ע"ז ויאמר אלהי אבי יצחק ואלהי · כי הברכה זו נתנה ליעקב ומתרץ בשני טעמים או משום שאין הקב"ה מייחד שמו על בריה כשהוא חי משום הן בקדושיו לא יאמין כדאיתא בתנחומא ולכן הזכיר שם אביו לבד או משום שהיה בעל יסורין · ורבנן נותנים טעם אחר למה הזכיר שם יצחק בשביל רואים אפרו של יצחק כו' · ובשם רש"י מ"כ אין הקב"ה מיחד שמו דכתיב לאלהי אבי יצחק ולא לאלהי · ור"ב אמר אין הקב"ה מיחד שמו אלא על בעל יסורים רבנן אמרי לפיכך הזכיר יצחק כו' כאלו היה אפרו צבור בשעת עקידה כו' (ע' ברש"י שלפנינו) ונראה מדבריו שנוסחא אחרת היתה לו · ולא היה גורס בר"ב אלא טעם אחד · ולפי פי' לא באו רבנן לתת טעם על יחוד ה' על יצחק לפי שנחשב כמת · אלא למה נזכר שמו לפי שהוא כזכור ונראה תמיד · וכדבריו משמע בפ' ברואה דאמר ובפסחים ס' ראה ה' אפרו של

פירוש מהרז"ו

שהיל"ל לאלהים או לאלהי אבותיו : שהיו מהלכין בדרך · עיין מתנות כהונה בשם ר"ב וכמה שכתוב בספרי פ' פנחס על פסוק ותקרבנה בנות לפחד לפני משה ולפני אלעזר הכהן אם משה לא הגה ידע אלעזר היה יודע אלא סרס המקרא ודרשהו דברי רבי יאשיה אבא חנן משום רא"א בבית המדרש היו יושבים שיושבים התלמיד לפני הרב · אך בילקוט איתא ג"כ שהיו מהלכין בדרך וליישב גירסת זו צ"ל כמש"ל פמ"ז ס"ב · כשיא שהיה מהלך בדרך והזקנים מהלכין לפניו ע"ש · ופוגעין תחלה בזקנים ומ"ש מהלכין בדרך הוא משל והנמשל כמבואר בזהר ריש במדבר ע"ל פ"ק סי"ב ובד"ר ריש פ' י"א ותבין כאן ויעקב פגע בסמוך לו ביצחק ובמה שחתם יצחק פתח יעקב והבן ורש"י בחומש כתב כשיטת ר"י כאן · וברש"י במדרש כאן גורס תחילה שואלין בשלום הרב ויצחק רבו של יעקב : על ברית השבטים · כמ"ש בראשית י"ז י"ט וקראת את שמו יצחק והקימותי את בריתי אתו וגו' לזרעו אחריו וכמ"ש כי ביצחק יקרא לך זרע · וע"ע לעיל פמ"ז ס"ה · והקריב יעקב שלא יחסר אחד מהם ויקויים ברית יצחק בהם : להוט אחר גרונו · פי' להוט שחסרה עליו סכנה ע"י גרונו שע"כ נטל יעקב הברכות ברוה"ק שסרה על יצחק · וכן אבל יעקב שעל שנמשך למצרים אחר גרונו והתפלל והקריב שהסרה עליו הסכנה תמיד ויזכו גם בניו הברכות ממנו · וכלשון הזה במדרש להוטים היו ישראל אחר השכינה · כעת נעלם ממני המקום : משנה בן · כמ"ש הן גביר וגו' ויצא מזה תקלה והקריב יעקב והתפלל שלא תצא תקלה על ידו ג"כ : טרחות נפש אחת · על שכהו עיניו בזקנו לא היה אפשר לו לזון ביתו ולא דאג רק על עצמו · ואני הולך לזון ע' נפש ויפה אני עושה שאני משנה · וע"כ אבל ברכה יוסף כתוב האלהים הרועה אותי מעודי עד היום הזה · וע"כ שינה אותו בברכתו ומכאן דרשו שאמר כן : ר' יודן אמר · בילקוט כאן הגירסא ר' יודן אמר תרתי וכמ"ש בסמוך ר"י אמר חורי : חמש ברכות · ה' פעמים נזכר בלשון ברכה · א') וירח ריח בגדיו ויברכהו · ב') ויתן לך וגו' שעל זה אמר יצחק ויקח ברכתך וגו' הן גביר וגו' וכן מ"ש על הברכה אשר ברכו · הכל הכוונה על ברכת ויתן לך · ג') גם ברוך יהיה · ד') ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו · ה') ואל שדי יברך אותך · וה' פעמים שנגלה עליו הקב"ה וברכו · א') במראה הסולם ברכו · ב') בסוף ויצא ויאמר ה' אל יעקב וגו' והיה עמך · ג') בראשית ל"ה א' ויאמר אלהים אל יעקב אע"פ שלא כתוב כאן ברכה הרי שם בפ' ט' כתוב כשנראה לו בפעם ד') וירא אלהים אל יעקב עוד בבואו מפדן ארם ויברך אותו כמו שברכו בשניה כך ברכו בראשונה · וה') היינו כאן בבאר שבע כי לגוי גדול אשימך שם · ומ"ש ויאמר אלי מלאך וגו' אנכי האל וגו' היא הנבואה של פסוק ג' בקיצור ובפסוק י"ג בארוכות ע"פ מדה י"ג מכלל שאחריו מעשה ודו"ק ודרש יעקב מדת מנגד · ה' כנגד ה' ועל כן כתוב לאלהי אביו יצחק · ואף שפסוק ויזבח קודם לפסוק ויאמר אלהים לישראל על הדורש לדרוש מה שמוצא בתורה ואין להבינה על מוקדם ומאוחר ועל זה נמסרה מדה ל"א · ומ"ש ר' יודן אמרו עוד הפעם מיותר ובילקוט ליתא ועי' תנחומא ברכה סימן א' הה' ברכות באופן אחר ומדרשים חלוקים הם : שהוא מטעימני · שעיקר ברכת יצחק על העתיד ויעקב הקריב והתפלל שעכ"פ יטעום מהם מעט בעצמו : שכבר מת · ומ"ש ויקרא לו אל אלהי ישראל ע"ל פ"ס ס"ט מש"ם בזה : בעל יסורים · ול"ע שמאחר שכבר מת למה הזכיר שהיה בעל יסורים · והולי בא לתרץ על שלא אמר לאלהי אביו אברהם · ויותר נראה על שמפורש שיחד ה' שמו עליו בחייו ברים ויצא לכן אמר עוד טעם שהיה בעל יסורים · אך יקשה מ"ש ר"ב אמר אוחרי שהרי בא לישב הטעם הא' · ובילקוט כאן אינו גורס ר"ב אמר הרתי אלא לשון אחד ע"ש שנ"ע · וברש"י במדרש לא גרס מ"ם בלשון הא' אלא על בעל יסורים · שמ"ש אלא על בעלי יסורים הוא לשון הב' של ר' ברכיה · ומ"ש שכבר מת כמ"ש פ' נ"ב ס"ה : באלו צבור · ולכך אף בחייו נחשב שכבר נצרף וכמ"ש ויק"ר פל"ו ס"ה ג"כ רב

ידי משה

אמר כאן טוב לו"א [illegible] : עד שעמדתי עם יהודה בן פדייה בן אחותו של בן הקפר [illegible] : בר קפרא ור' יוסף בר פטרוס [illegible]

משנת דרבי אליעזר

עד שעמדתי עם וכו' ואמר לי · כאן סיים דבריו מה שלא פירש לו רב יוסי [illegible]

פס

אותך ואת כל הצדיקים כיוצא בך · ויוסף ישית ידו וגו' · רבי חגי בשם ר' יצחק אמר על מנת ויוסף ישית ידו על עיניך · ויקם יעקב וגו' ויקחו את מקניהם בניו ובני בניו · א"ר יהודה בר אלעאי [א] בנות בנים הרי הן כבנים · (ו) [ב] ובני בנות אינן כבנים : ז ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה · ובני יששכר תולע ופוה ויוב ושמרון · רבי מאיר חמא חד שמראי אמר ליה רבי מאיר מהיכן אתית (ז) א"ל מן דיוסף · אמר ליה רבי מאיר לא · אמר ליה שמראי ואלא דמאן · אמר ליה מן דיששכר · א"ל מנא לך אמר ליה דכתיב ובני יששכר תולע ופוה ויוב ושמרון אלין שמריא · אזל לגבי אפטוריקיא אמר ליה אמר לי סבהון דיהודאי חדא מילא והיא תמהא · א"ל מה היא א"ל אמר לי מן דמאן אתית · אמרית ליה מן דיוסף אמר לי לא מן דיששכר דכתיב ובני יששכר תולע ופוה ויוב ושמרון אלין שמריא · א"ל חייך מן דיוסף אפקך מן דיששכר לא אעלך : ח ובני בנימין בלע וגו' · בשעה שעמד יוסף עם בנימין שאליה אית לך בנין א"ל אין · א"ל כמה אמר ליה עשרה אמר ומה שמהון · א"ל הוה לי חד אח והיו מעשיו נאים ונעימים ונשבה ממני והוצאתי להם שמות לשם המאורע שלו · [ג] בלע שנבלע ממני · בכר שהיה בכור לי · אשבל שנשבה ממני · גרא שגר בארץ אחרת · נעמן שהיו מעשיו נאים ונעימים · אחי שהיה אחי ודאי · וראש שהיה לי לראש (ח) והוא ראשון של אחיו · שנאמר (דברים לג) תבואתה לראש יוסף · (ט) מופים שהיה יפה מאד בכל דבר · ושכל הלכות שמסרו שם ועבר ליעקב מסרו לו · וחופים שלא ראה בחופתי ולא ראיתי בחופתו · ושחיפו עליו דברים ואמרו (בראשית לז) חיה רעה אכלתהו · וארד שהיה דומה לורד · וארד על שם כי ארד אל בני אבל שאולה · ובני נפתלי · (י) (ז) שהיו מופתלין על שבעים ושתים ניר שהיו פותלין את עבודת הניר · יחצאל · שחיצו אלוהות בידן · והן מצחצחין בשיניהם ומלעיגים בשפתותיהן · וגוני · שהיו מגונים בלשונם · ויצר · שהיה יצרן קשה מכל בני אדם · ושלם · שהיו מושלמים ליצרם ומשלמין רעה תחת טובה : ט כל הנפש הבאה וגו' · ובני יוסף אשר יולד לו וגו' · [ד] רבי לוי בשם רבי שמואל בר נחמן ראית מימיך אדם נותן לחבירו ששים וששה כוסות וחוזר ונותן לו אף שלשה והוא מונה אותם שבעים אלא [ה] זו יוכבד שהשלימה מנין של ישראל במצרים · רבי לוי בשם רבי שמואל בר נחמן אמר יוכבד עבורה בארץ כנען · ולידתה בארץ מצרים · הה"ד (במדבר כו) ושם אשת עמרם יוכבד וגו' · על פיילי דמצרים נולדה · (יא) ורבי לוי בשם רבי שמואל בר נחמן למוד הקב"ה להיות מונה את השבט הזה עד שהוא במעי אמו · הה"ד (ד"ה א כ"ה) (יב) לידותון בני ידותון גדליהו וצרי וישעיהו חשביהו ומתתיהו · חמשה בפרט ובכללן ששה · אלא אף שמעי מנאו הקב"ה עד שהוא במעי אמו · ואם יאמר לך אדם עשירי שמעי · אמור לו עשירי לדוכן · ור' לוי בשם

מסורת המדרש א יבמות ס"ב · ודף ע' · קדושין ד' · ירושלמי יבמות פ"ו · תוספתא יבמות פ"ח · פדר"א פרק ל"ו · ועיין בבא בתרא קמ"ג ע"ב · ב עיין סוטה מ"ט ע"א · ג סוטה ל"ו · תנחומא כאן ס"ד · ילקוט סדר מקץ רמז ק"נ · ד מדרש שמואל פ' ל"ב · ה סוטה י"ב · בבא בתרא קכ"ג · שמות רבה פרשה א' · במדבר רבה פרשה י"ג · פסיקתא דרב כהנא פיסקא יו"ד · ילקוט כאן רמז קנ"ב · ילקוט שמואל רמז קנ"ב

חדושי הרש"ש

א' כצ"ל · ומלת בית אל למחוק : (ז) א"ל מן דיוסף · יתכן דסבר שנקראו כן · ע"ש שמר אדון הר שמרון (מ"א ט"ז) והוא היה בנחלת מטה אפרים עיין בספר א"ק : (ח) והוא ראשון של אחיו : כצ"ל וכן מצאתי בש"א · וכן בסוף פרשת ויחי אתם סגוף ואני הראש כו' · ויש לייבב גם כן נוסחת האבונה על פי המבואר בספרי בפסוק זה דתבואתה לראש יוסף : (ט) מופים כו' ושכל הלכות כו' מסרן לו כצ"ל · ונקראו מופים על שם שהן נמסרין מפה לפה : (י) שהן מופתלין על ע"ב ניר · נראה שהוא מלשון דור עקש ופתלתל · (וע' ברש"י בפירושו לפסוק נפתולי אלהים נפתלתי) ור"ל שהיו פעוקשים ומעוותים מאד כמוש שהוא מופתל על ע"ב ניר וכו' לשון גוזמא במספר זה שכן היתה אריגת הפרוכת : (יח) ור"ל בשם רשב"ן למוד כו' · נראה דצ"ל ר"ל בלא ו' ופי' כמו ועוד אמר רבי לוי כו' ור"ל בזה דלא נצרך לומר שנולדה על המשבר אלא אף אם לא נולדה עד אחר כניסתן (וכרווית בזה שנוכל לומר שהיה עבורה בדרך עמש"כ לקמן בש"ר פ"א מ"מ נכנסה במנין לפי שלמוד כו' ועיין מ"ש בבמ"ר פ"ג לתמוה על לשון רש"י ז"ל שם בפיס"ת) ומה שדקדק לומר להיות מונה את השבט הזה נ"ל דאתי לאפוקי מדעת הרמב"ן ז"ל בפר' פנחס שכתב על האגדה שהביא רש"י שם (כ"ו כ"ד) דאמן של ארד ונעמן בני בלע היתה מעוברת מהם כשירדה למצרים · דע"כ דנ"ל דס"ל דיוכבד נולדה בין החומות דוקא דאל"כ מפני מה לא נמנו גם ארד ונעמן · לכן הומר בכאן למוד הקב"ה כו' את השבט הזה עד שהוא במעי אמו הס"ד כו' לאפוקי ארד ונעמן שלא היו מלוי · ועוד אמר רבותא עפי שמ"ש כו' ור"ל דאפי' לא נקלט עדיין · ובבמ"ר שם איתא מאמר הראשון בשם ר"ש בן לקיש והוא יותר נכון : (יב) לידותון כו' ומתתיהו ששה המשה בפרט כו' כצ"ל :

חדושי הרד"ל

ליוסף ונילול מלעד שלי היו כולנה כדלעיל ס"פ נ"א עמש"ם : (ו) ובני בנות כו' · ע' ביאורי הגר"א יו"ד סי' ר"א ס"ק ל"ד · ובבאורי לפר"א פל"ו באורתי בזה בס"ד : (ז) שהן מופתלין · ע' במ"כ · ובס' צרור המור הביא בשם המדרש נ"א · יתגאל שעשו חלילה בין הקב"ה לעבודת כוכבים שבטחו בהקב"ה ומאסו בעבודת כוכבים · וגוני שנעשה להם הקב"ה מגן בעדם · ויצר שהיה יצרם קשה · ושלם שהשלימוהו (ליצה"ר) להקב"ה · ואפשר כן ראוי גם הנוסחא כאן · ונפתלי ג"כ גרסינן לשבח שהיו פותלין ע"ב ניר כלומר עוסקים במלאכת פרוכת (וע' רות רבה רפ"ב לשבח על דוד) כי הנוסחות בב"ר מפרשיות אחרונות

מתנות כהונה

ואנכי כו' : ואת כל הצדיקים · רבוי של גם דרש ואולי רמז לו על בניו שכולם מתאימים ומום אין בם ואף עצמותיהם הע"ס בני ישראל בצאתם ממצרים או רמז שלא ישתקעו שם בגלות ויעלם גם עלו וכן הוא בסוף שלא נשארו כי אם הרשעים שמתו בשלשת ימי אפלה : על מנת ויוסף כו' · הודיעו שימות שמה וע"מ כן ירד ואל יאמר שהבטחת העלייה יהיה בחייו : ובני בניו וגו' גרסינן : בנות בנים וכו' · דכתיב ובנות בניו : ובני בנות כו' · דלא כתיב בני בנותיו אלא בנות בניו : שמראי · איש אחד ממשפחת שמרי : מהיכן אתית · מאיזה משפחה באת : ואלא דמאן · ואלא של מי אנו ומאיזה שבט באנו : אפטוריקא · פי' רש"י והערוך נשיא שלהם : א"ל סבהון כו' · זקן היהודים אמר לי דבר אחד והיא תמוה : מן דיוסף אפקך כו' · משבט יוסף הוליך בדברים של טעם ובשבט יששכר לא הכניסך שיאמרו לך הבא ראייה מאחר שמוחזקין אנו בשבט יוסף : אחי ודאי · מאב ואם : ושכל הלכות גרסינן : שהן מפתלין כו' · מצאתי בא"א שהיו בקיאין במעשה הפרוכת שהיה נארג על ע"ב נירין ולי נראה בהיפך שהיו אורגין אריגות לעבודת כוכבים ככתוב במלכים סימן כ"ג וכדמפרש והולך ואי לאו דמסתפינא אמינא דה"ג נפתלי שהיו פוסלים את עבודת הניר שהן הפותלין של ע"ב נירין פי' במה שעובדין עבודת כוכבים ואורגים בתים לעבודת כוכבים היו פוסלין ומחללין עבודת פרוכת הקדש שהיא נארגת על ע"ב נירין כדאיתא בסוף מסכת שקלים והוא בעיני כפתור ופרח : שהיצו כו' · חלקוהו ותקנוהו על אופנו : מצחצחן כו' · ענין שריקה כד"א שרקו ויחרקו שן כלומר שהיו מתלוצצים בבני אדם : שהיה יצרן גרסינן : אשת עמרם יוכבד וגו' גרסינן : על פיילי מצרים גרסינן · פי' על שער של מצרים : למוד · רגיל : אף שמעי · שמנאו אח"כ בגורל ולא נמצא לא בבני הבן וידותון והימן : עשירי שמעי · פסוק הוא בדברי הימים סימן כ"ה : עשירי לדוכן · ואז כבר היה גדול בשנים ועיין טוב בפירוש רש"י ורד"ק בד"ה

רש"י

כאלו צבור על גבי המזבח כאלו היה עפרו צבור בשעת העקידה וכל שעה נזכרת לפניו כאלו עפרו מונח וצבור על גבי המזבח ובפיק הזכיר יצחק שזכור הוא תדיר לפניו : בני בנים הרי הם כבנים ובני בנות אינם כבנים · בני בנותיו לא נאמר כאן : שמרי שמרונים : אלא מן דמאן · מאיזה שבט אתה · תולע ופוה ויוב ושומרון אילין שמרייא · שמרונים : אזיל לגבי אפטריבא דילהון · נשיא שלהם פטריארך בלע"ז : יש לי עשרה בני' וקראתי' על שם אחי : שהיה אחי ודאי : מאב ומאם : והריה

פירוש מהרז"ו

ורבנן עי' מש"ש : ז ואת כל הצדיקים · עי' מ"כ וכמ"ש במכילתא ריש בשלח פ' כי השבע השביע · ודעת המדרש שמ"ש אנכי אעלך כולל שתי כוונות · א' שיעלה את יעקב בעצמו · ב' שיעלה ויגאל זרעו ממצרים כמ"ש בהדיא שמ"ר פ"ג ס"ד וכאן פי' לפי הכוונה הא' : בנות בנים · סרח בת אשר בחשבון ע' נפש ולא בני דינה כמ"ד לעיל ס"פ פ"ן שלקחה איוב ונקראו הבנים על שמו : ז חד שמראי · מן השמרונים כן פירש"י במדרש והם הנקראים כותיים · כמ"ש מ"ב י"ז · כ"ד ויבא מלך אשור מבבל ומכותא וגו' ויושב בערי שומרון והם מערי שומרון והם עובדים לעבודת כוכבים שמן יעקב בשכם כמש"ל ספ"א ס"ג בהדיא · וע"כ הם אומרים שהם מבני יוסף שעיר שכם היא של יוסף כמ"ש בסוף יהושע · ושם הוא הר גרזים ואמר לו ר"מ לדבריך שאתה מישראל · מבני יששכר אתה ממשפחת שמרון ואין לך חלק בשכם ולא בגלולים · והאמת שהיה כותי ושמראי על שם שומרון כנ"ל : פוטריקי · פי' רש"י במדרש (פאטריארך) : ח שמות לשם המאורע · עי' סוטה ל"ו ב' תנחומא כאן ס"ד וכל השמות ע"פ מדה ממעל ונוטריקון ובגמרא בשינוים : אחי וראי · בפשוטו כ"ה לשון המדרש בכמה מקומות : יפה מאד · על שתיבת מופים ביו"ד מ"ס סימן הרבים ע"כ אמר בכל דבר · ודורש עוד נוטריקון מו פים שכל מה שהיה בפיו של יעקב מסר ליוסף ורש"י בסוטה הביא בשם מדרש תנחומא מופים שהיה פיו כפיו של יעקב בהלכות שקבל משם ועבר · אך בתנחומא שלפנינו הגירסא שהיה יפה ומיופה · וא"כ קרוב הדבר שכוונת רש"י לדברי מדרש זה וצ"ל במדרש ב"ר : וחופים · ג"כ לשון רבים שתי חופות ולשון חיפוי דברים : ט כל הנפש · כל מאמר זה במדרש שמואל ב' בסופו : ששים וששה · שבאו עם יעקב וג' של יוסף · פי' ב"ב דף קכ"ג ודף קכ"ג סוטה די"ב עי' שמ"ר פ"א ס"ט ומש"ש במ"ר פ"ג ס"ח ופי"ג ס"כ : עיבורה בארץ כנען · ושם במקומות שציינתי הגירסא עיבורה בדרך ולידתה בין החומות . וצ"ט על ב' הגירסאות שלא בשני רעבון היה או בדרך שאסור וי"ל שיעקב צוה ע"פ הדבור כמ"ש הפ"י ליעקב פרה ורבה וגו' : ושם אשת עמרם · וס"ד אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ולא עיבורה במ"ר י"ג שם : חמשה בפרט · בד"ה א' כ"ה לידותון בני ידותון גדליה וצרי וישעיהו חשביהו ומתתיהו ששה וחסר אחד והם ב' ל"ת · ומכרים מפסוק י"ז שם העשירי שמעי וגו' שמנה שם בפרשה כ"ד משמרות לויה ד' בני אסף ה' בני ידותון י"ד בני הימן וחשבם שם בשמותם והם כ"ג וחסר עוד אחד · אך אח"כ כשחשבם איך נפל גורלם נוסף אחד שלא חשב תחלה והיינו מ"ש העשירי שמעי שלא נזכר תחלה ועליו כוון במ"ש ששה וכשמנאם תחלה היה שמעי עדיין במעי אמו ע"כ לא חשבו בפרט רק בכלל ואצל הגורל כבר נתגדל וחשבו · ומ"ש עשירי הרי לבנים היה שפי כנ"ל ופירך שלדוכן נפל גורלו עשירי ורוממתי עזר הוא שם אחד ודו"ק:

יפה תואר

של יצחק כו' · ויש לפרש עוד לפי שיצחק כאלו מונח ע"ג המזבח הוזכר בזבחים : אותך ואת כל הצדיקים כיוצא בך · פי' כי גם עלה בא לרבות כל השבטים שנקברו במצרים שיעלו משם ג"כ בתוהו ובדקדקן בפ"ק · או פי' כמו שהוא יעלה לתחיה מיד בשביל שנקבר בא"י כן יעלו כל הצדיקים הנקברים בחו"ל אחרי גלגול מחילות כדלקמן פצ"ו : ע"מ ויוסף ישית ידו על עיניך · פי' פי ויוסף ישית ידו איננו הבטחה חדשה אבל הבטחה אחת היא · כי אעלך שמה ע"מ שיוסף יתעסק בקבורתך וישתדל בהעלאתך : והערוך פי' באופן אחר : בנות בנים הרי הן כבנים כו' · הך מילתא לענין פריה ורביה איתמר דבעינן שיהיה לו בן ובת ואם מתו ויש להם בנים קי"ל דבני בנים הרי הן כבנים · ובירושלמי פ' הבא על יבמתו איתא בני בנים כבנים בני בנות אינם כבנים בן בן ובת בת עולין בת בן ובן בת אינן עולין והרי כי פשט המדרש הוא כב"מ כהירושלמי טוב לגרוס גם הכא כן בני בנים הרי הן כבנים · אבל אין זה אליבא דהלכתא כי בני בנות עולים · והוכח המדרש כאן לתרץ למה כפל הקרא נאמר בניו ובני בניו הלא כבר כתיב יעקב וכל זרעו אתו · אלא בא לרמז דבני בנים הרי הן כבנים : אשבל שנשבה ממני · אין זה מסכים עם הוראת השם אשבל · אך אין העברי מסגית בזה בשמות הנגזרים מן הפעלים וכמו ראובן ושמואל וזולתם ובפ"ק דסוטה איתא ששבו אל : שהיה לי לראש · פי' שאני קבלתי ראשיותי וגדולתו עלי מפאת שאר אחי · שהיו ממאנין בגדולתו · אבל באמת הוא ראש וראשון לכל אחיו שנתנה לו הבכורה : שחיצו · מלשון ומחצה ותלפת · ימחץ ראש אויביו · ופי' שכיתתו את העבודת כוכבים (וזה עפ"י דעת הא"א שמותם נדרשים לשבח) ובספר צרור המור מביא המדרש שדורש יחצאל שעשו חלילה בין הקב"ה לעבודת כוכבים · ופי' שבטחו בכל עת בה' ומאסו באל אחר · ומפרש וכן מצחצחין בשיניהם שמבזים את העבודת כוכבים בליצנותם דכל ליצנותא אסירא בר מליצנותא דעבודת כוכבים : שהיה יצרן קשה · גם זה לשבח דכל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו · וכן שה דמושלמים ליצרם פי' כי היצר המושל על כל אדם ומתעיאם היה נמסר בידיהם · ובספר צרור המור הביא מדרש וגוני שעשה להם הקב"ה גם ומגן ויצר

ידי משה

אבותינו למצרים אל בחורתי ואמרתי לא חטאתי בזה כי פרדות ע' נפש מוטלים עלי ואין בזה שום עון גדול וכן הביא רק שלמים ולא השלם עולה כנ"ל נמצא בר קפרא ורב יוסף מפרשי תרי דקדוקים · כאחד מה שהקריב שלמים ולא עולה · והשני שלא יצחק ור' יודן בא להבין ג"כ שנין שלמים ואמר שהקריב מלונו הטוב כנגד מה שעגלם הקב"ה עליו ס' פעמים ולא משום איזה עון וכן כוונת רב יוסף אבל ר' ברכיה רוצה לתרץ שלא יצחק ואמר לפיכך אין כתיב לאלהי יעקב אלא לאלהי יצחק כנ"ל ודו"ק : ראית מימיך אדם [illegible]
ובנותיו ל"ג ואינם אלא ל"ב וי"ל משום דאיכא לתרוצי דל"ג דקאמר היינו עם יעקב גופא דרישא דמניינא יעקב ובניו ופי' כל נפש בניו ובנותיו ל"ג כל נפש שנזכר דהיינו יעקב עם בניו וכן מה שנאמר ברישא ואלה שמות בני ישראל יעקב ובניו פי' בני יצחק שנקרא ישראל כדיליף לעיל פ' ס"ג מהכא וכמר הכא דכתיב כל נפש הבאה ליעקב מצרימה יוצאי ירכו דאין יעקב בכלל ל"ק אלא ס"ו ומ"ש אח"כ ע' היינו משום שהוא סך חשבון ואין להקפיד בחשבון לכן אמר דהא ליתא דכיון דנחים למנינא דקאמר ברישא ס"ו א"א שיאמר בתר הכי אלא חשבון מדוקדק כמו נותן ס"ו כיסות דאי מעיקרא היה נותן ס"ט היה [illegible]

ר' שמואל בר נחמן שימש אבינו יעקב מטתו והקב"ה קורא אותם נפשות · הה"ד (במדבר כו) ומספר את רובע ישראל · א א"ר ברכיה כשרף הזה שאינו מספיק לצאת עד שמספיגין אותו · ויש אומרים יעקב השלים עמהם את המנין · אמר רבי יצחק משל לשתי לגיונות של מלך דיוקמניאות וגאוסטיינא בשעה שהמלך נמנה עם אלו נמצאו שלמים · ובשעה שהמלך עוד נמנה עם אלו נמצאו שלמים · וי"א הקב"ה השלים עמהם את המנין · ויש אומרים חושים בן דן השלים עמהן את המנין · בתורתן של רבי מאיר מצאו כתוב ובן דן חושים · הה"ד (שמואל ב כד) ב ויבואו הגלעדה ואל ארץ (ח) תחתים חדשי וגו' · בית ירח · ירח סינים · מדה כנגד מדה · דן נכנס בצלמוניתו אצל אביו ומתברך בשבעים אלף · ובנימין נכנס בעשרה ומתברך בארבעים אלף · וי"א סרח בת אשר השלימה עמהן את המנין · הה"ד (שם כ) ג ותקרא אשה חכמה מן העיר ויקרב אליה ותאמר האשה האתה יואב אמרה שמך יואב לומר שאתה אב לישראל ואין אתה אלא קוצר ולית את לפום שמך ולית את ודוד בני תורה · עד כאן תמו דברי תורה · לא כתיב (דברים כ) כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום · ואמר לה מן את אמרה ליה (שמואל ב כ) אנכי שלומי אמוני ישראל · אני הוא שהשלמתי מניינן של ישראל במצרים · ד אני הוא שהשלמתי נאמן לנאמן · (ט) יוסף למשה · מה אתה מבקש להמית עיר ולי שאני אם בישראל · מיד (שם כ) ויען יואב ויאמר חלילה חלילה לי וגו' · חלילה חלילה שתי פעמים חלילה לדוד חלילה ליואב חלילה למלכות בית דוד · אלא לא כן אלא (שם) כי איש מהר אפרים שבע בן בכרי שמו נשא ידו במלך בדוד · אם במלך למה בדוד ואם בדוד למה במלך · אלא אמר ר' עזריא בשם ר' יהודה בר' סימון כל שמעמיד פניו במלך כאלו העמיד פניו בת"ח כ"ש במלך ות"ח · רבי יודן אמר כל המעיז פניו במלך כאלו מעיז פניו בשכינה · (שם) ותאמר הנה ראשו מושלך אליך · מנא ידעה אלא אמרה כל דמחציף אפיה במלכות בית דוד מרים הוא ראשיה מלעיל · מיד (שם) ותבא האשה אל כל העם בחכמתה · אמרה להון לית אתון ידעין מיליא דדוד הידא אומה קמת בהון הידא מלכותא קמת בהון אמרין לה ומהו בעי אמרה להון אלף גוברין ולא טב אלף גוברין מלמחרבה מדינתכון · אמרו לה כל חד וחד ליהב לפום מה דאית ליה · אמרה להון דלמא אגב פיוסא שביק ציבחר · עבדא נפשה כמה דאזלא מפייסא והדרה מאלף לחמש מאין למאה לעשרה לחד והוא אכסנאי ומנו שבע בן בכרי מיד ויכרתו את ראשו · תני ה סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים תנו לנו אחד מכם ונהרגנו ואם לאו אנו הורגים אתכם יהרגו כולם ואל ימסרו נפש אחת מישראל · ואם יחדוהו להן כשבע בן בכרי נותנין ואל יהרגו כולם · אר"י בד"א בזמן שהוא מבפנים והן מבחוץ אבל הוא מבפנים והן מבפנים הואיל והוא נהרג והן נהרגים יתנו להם ואל יהרגו כולם ·

מסורת המדרש א תנחומא במדבר סי' ט"ז · ב אג"ב סוף פ' ל' ופ' ל"ב · ג קה"ר פ' ט' פ' י"ח כה"ע · אג"ב פכ"ב ו אג"ב פל"ב כה"ע · ילקוט ב"ב רמז קנ"ב · ד סוטה י"ג תוספתא סוטה פ"ד · דברים רבה פי"א · מכילתא ריש סדר בשלח סי' ב' · תנחומא בשלח פ' א' · פסיקתא דרב כהנא פסקא י"ב ילקוט בשלח רמז רכ"ז · ה ירושלמי תרומות פרק ח' · תוספתא תרומות סוף פרק ז'

חדושי הרד"ל

אתרוגות אלו מקולרות ומשובשות מאד בכ"מ : (ח) תחתים חדשי · בסוף מדרש שמואל איתא ויבאו דנה יען מגלעדה גרס תחתים חדשי בית ירח דנה פניים יען מדה כנגד כו' · וכצ"ל ולשון בית ירח וירח הכתוב כאן היינו ב' דעות דר"א ורשב"ן לקמן פל"ח על כנרת ת"א ירח ות"י בית ירח : (ט) יוסף לנאמן · יוסף נקרא נאמן שלא גנב משל פרעה כלום כמ"ש וילקט את כל הכסף וגו' ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה ועי' תדא"ר פכ"ו :

בעוס"ז

מתנות כהונה

ה"ג א"ר ברכיה כשרף הזה כו' · וה"ג ג"כ בילקוט ריש ספר עזרא, ופירש שרף הנוטף מעצי הקטף ומיד מידי נאתו מן העץ מקבלין אותו ומספגין אותו בספוג שלא יאבד שפה ממנו : חושים בן דן · אע"פ שכבר נמנה במנין הפאר מדכתיב בני דן לשון רבים הורה לנו כיון שיצא ממנו משפחה רבה שעל שם כך נקרא חושים כחושים של קנים כדאיתא במסכת בבא בתרא היה נחשב לשנים כך כתב הה"א : ובתורתו כו' · פליג ולא ס"ל שחושים השלים המנין ולפיכך דקדק לכתוב ובן דן ומ"מ צריך עיון עיין סוף מדרש שמואל : חדשי וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא ויבואו דנה : בית ירח סינים שמות מקומות הן כדלקמן בפר' נ"ח ומדכתיב חדשי דרשו לשון ירח : מדה כנגד מדה · דייק מדכתיב ויבאו דנה יען יען הוא מדה במדה כדא"ת יען וביען כן הוא בהדיא סוף מדרש שמואל : בצלמוניתו · בתשובה ונכה רוח כי לא היה לו אלא בן אחד והוא היה חרש והאב"א פירשו לשון צלם ודמות שלא היה בו אלא הצורה ועל שם שהיה חרש קראו כך : בע' אלף · בפ' במדבר כתיב גבי בנימין ל"ה וה' אלף וד' מאות וגבי דן ס' ושנים אלף וז' מאות ובפ' פנחס כתיב גבי דן ארבעה וששים אלף וד' מאות וכן גבי בנימין כתיב שם חמשה ומ' אלף ושש מאות ובין כך ובין כך בני דן רבו למעלה מבני בנימין אבל המספר הכתוב פה לא מצאתי בשום מקום אך את זה לבד מצאתי במדרש שמואל גורס גבי בנימין ל' אלף וגבי דן ס' אלף ולא מנה אלא העשיריות ולא מספר האחדיים דהיינו ה' אלף מבנימין ושנים אלף מדן וכ"ש על המאות לא הקפיד ותפס לו המספר הנאמר בפ' במדבר לכן נראה שטוב להגיה גבי דן ס' אלף שכן עולה יפה לפי שני המספרים שבפרשת במדבר ושבפרשת פנחס וגבי בנימין תפס לו המספר המרובה הכתוב בפרשת פינחס מלבד האחדים וכדלעיל ובמדרש שמואל שכתבתי תפס לו המספר של פרשת במדבר לבדו אמנם סוף מדרש שמואל גרס כמו כאן · וא"ל שלכך הלך יואב תחלה לדן בעבור שהיה עם רב ואולי בין כך ובין כך יתחרט המלך וימנע אותו ונמצא שלא יהיה נפקד אפילו א' מן השבטים היפוך פירושו של הרד"ק ז"ל ובילקוט שמואל יש עוד טעם אחר עיין שם : ולית את כו' · אין אתה עושה לפי הוראת שמך : ע"ב תמו · דייק מדכתיב בקרא וכן התמו נוטריקון ע"כ התמו וכן הוא לקמן במדרש קהלת בפסוק טובה חכמה מכלי קרב : נאמן · יוסף שהיה נאמן בבית אדוניו : לנאמן · למשה שנאמר בכל ביתי נאמן הוא וסרח גלתה למשה היכן היה יוסף טמון בצאת ישראל ממצרים ומשה העלה עצמותיו וכן הוא במדרש קהלת בהדיא : ואם בישראל · על שם שהיתה זקנה מאד קראה עצמה אם לכל ישראל כמנהג בני אדם שקורין לאשה זקנה אם : ה"ג אלא כי איש מהר כו' : אם במלך כו' · כלומר למה נאמרו שניהם במלך בדוד : שמעמיד · כלומר שמעיז וה"ג במדרש קהלת : כל שמעמיד פניו במלך כו' · במדרש קהלת הגי' הפוכה : בשכינה · במלך דרש על הקב"ה וכן הוא במדרש קהלת : מנא ידעה · שהעלה בידה מן השמים שהאמר מושלך משמע כאילו כבר הוא מושלך שמא אינו חייב מיתה ולא העלה בידה והוסיף עוד חרון אף על חרון : מרים · מורים הוא מעליו מן השמים ולקמן במדרש קהלת איתא שהיא שאלה אותו מנלן שבשביל כך חייב מיתה : לית אתון כו' · וכי אין אתם יודעין דברין ועניני של דוד איזה אומה עמדה בפניהם ואיזה מלכות עמדה בפניהם אמרו לה ומה היא רוצה ממנו שיתפייס בו וילך לו אמרה להם אלף אנשים הוא רוצה מכם וילך לו וכי אין טוב לתת לו אלף אנשים משיחריב את כל העיר שלכם : אמרון לה גרסינן אמרו לה כל אחד ואחד ממנו יתן מנפשות ביתו לפי החשבון שיש לו אמרו להם שמא עם הפיוס שאלך ואפייסנו יניח מעט מן האלף ועשתה את עצמה כאילו הולכת ומפייסת אותו וחזרה מאלף לחמשה מאות כלומר אמרה להם אינו חפץ מכם אלא חמשה מאות וכן חזרה והלכה ואומרת להם אינו מבקש אלא ק' ושוב אינו מבקש אלא י' ושוב אמרה אינו מבקש אלא א' ואותו א' גם הוא אינו בן עיר אלא אכסניא ובשבילו הנו נתפסים כולנו : תני סיעה כו' · חבורה של בני אדם וכל זה תמצא בירושלמי פרק שמיני דמסכת תרומה ובתוספתא שם מסיים עלה אמר רבי יודא במה דברים אמורים כו' ככתוב פה : אמר רבי יהודה כו' · כלומר הא דתני שאם אמרו תנו לנו א' מכם שאל ימסרוהו היינו אע"פ שאמרו תנו לנו זה האיש אל יתנוהו בזמן שהוא בלבד בפנים

והם

יפה תואר

יגר ופ"ס כ"כ למה על שהיה יגרם שלם לה"ה : אר"ב כשרף הזה כצ"ל · ופי' שרף שנוטף מאילנות : וי"א שהקב"ה השלים המנין · מדברי פר"א משמע דמוכיח זה מהמקרא אנכי ארד עמך מצרימה ובפסיקתא מייתי לה מהוא תהלתך והוא אלהיך מה כתיב בתריה בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה : חושים בן דן השלים המנין · פי' שהיו לו שני בנים ולא הזכיר הכתוב אלא שם האחד כי השני מת וכמ"ש הראב"ע ובעל המדרש שדא בי' נרגא מתורתו של ר"מ דכתיב וכן דן בל"י ולא הי' לו אלא בן אחד ונקרא בל"ר וכמו ובני פלוא אליאב וכן מבית הדרש מן דן נכנס בצלמוניות אצל אביו נראה שלא היה לו אלא אחד · לכן מוכרחים אנחנו לומר כי סרח בת אשר השלימה את המנין · שהיא חשובה כשנים לפי שהיתה חסידה וחכמה והאריכה ימים הרבה ויחיד השלם נחשב לרבים · אמנם הכתוב לא חשב אותה לשתים רק כשבאו להשלים למנין שבעים · אבל במנותו את בני זלפה לא נחשבת רק לאחת וכן אנו מוכרחים לחלק גם לשאר הפירושים · כי להשלים למנין שבעים בם לכלל אשר לא עשה כן ברשעונם : אני הוא שהשלמתי מניין · דרים אמוני מלשון מנין · והנה קצת כתבו שזה רחוק שהוא שהיה סיתה סרח בת אשר דא"כ חיתה יותר מת"ם שנה · ויפה כתב הרי"א דע"כ חיתה ר"ן שנה כיון שנמנית בין יורדי מצרים ובין באי הארץ וכיון שיצאה מטבע החיות אין פלא שחיתה יותר · ועי' בב"ב בפרק יש נוחלין ת"ר ז' קפלו את כל העולם כו' וכתו' שם : אלא לא כן הדבר כי איש מהר אפרים כצ"ל : אם במלך למה בדוד · מיתורא דב' קדרים דהיה לו לומר במלך דוד לכן מדרים כאילו כתיב נשא ידו במלך נשא ידו בדוד · וללמד לנו כי ראוי לעונש בין בשביל שנשא ידו במלך גם אם לא היה דוד ובין שנשא ידו בדוד גם אם לא היה מלך וכיוצא בו מדרים לעיל פל"ג : כל שמעמיד פניו במלך כאלו העמיד פניו בת"ח ל"ג · דהדרבה כבוד מלך גדול מכ' · כי רב שמחל על כבודו כבודו מחול ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול · אלא ה"ג שכל המעיז פניו בת"ח כאלו מעיז פניו במלך וכ"ה במ"ק · וזה שדרים במה שהעיז פניו בדוד שהיה ת"ח נחשב לו לעון כאלו העיז פנים במלך :

פירוש מהרז"ו

דקאומניא וגאוסטניא · פירש במוסף ערוך בלשון רומי אחיל החשוב הנכבד · וצריך ענין איך שייך המשל כאן וי"ל שייך למטה למ"ש ויש אומרים שהקדוש ברוך הוא השלים עמהם המנין והוא בפר"א פל"ט ואמר עוד שם שהקדוש ברוך הוא השלים גם כן המנין ביציאתם ממצרים לששים רבוא שהיה חסר אחד כמה שכתוב כשש מאות אלף ובא בשלימות ועל זה שייך המשל שנמנה עם אלו ועם אלו ונמצאים שלמים : חושים בן דן · צ"ע איך חושב אחד לשנים · אך במד"ש שם הגירסא וי"א בן דן השלים המנין יתכן שהכוונה שהיו לדן שני בנים ולא נתקיים לו אלא חושים לבד אך בעת חשבון השבעים היה קיים : בתורתו של ר"מ · שלא היה לדן אלא בן אחד והולך על הנ"ל · וצ"ע איך היה תורתו של ר"מ משונה משאר תורות · אך במד"ש שם כתוב בתורתו של ר"מ מ"כ ובני דן חושים ובני דן חשים · יתכן שמצא כתוב בספר תורה שלו מן האלף בני דן חשים פי' מלשון חש ברחשו אלופים בתמונתם נוטים לפסל מיכה כמ"ש ויקימו להם בני דן את הפסל וכן ירבעם וישם את האחד בדן ומעולם היו חשודים על זה · ולפ"ז ניחא מ"ש הה"ד ויבואו הגלעדה וגו' שלפי מ"ש כאן אין לו שום ביאור ושייכות לכאן וז"ל במד"ש שם הה"ד ויבואו הגלעדה ואל ארץ תחתים חדשי ויבואו דנה יען וסביב אל צידון · הגלעדה גרם ארץ תחתים חדשי בית ירח (ע"ל פל"ח סי"ז בית ירח) דנה פנייסו · דנה יען מדה כנגד מדה שעל שהיו חשים בתמונתם ע"כ כשצוה דוד למנותם לא היה הדבר לרצון על יואב הלך תחלה אל דן וכמ"ש בהדיא בפסיקתא רבתי פי"א בסי' ג' וז"ל כיון שראה שדבר המלך חזק עליו יצא וכו' הלך לשבט דן אמר יודע אני שהם עובדי פסל מיכה שמא תפגע השעה בעובדי פסל והעיקר חסר כאן ומ"ש דנה יען מדה כנגד מדה כמ"ש פתיחה כ"ה דאיכה רבתי דנה יען וביען מדה כ"מ ועי' שמ"ר פ"ט ס"י דן אנכי ומש"ש : בצלמניתו · פי' ביחידי על בל"י בדד · ומוניתא אחדות · ומ"ש ע' אלף חסר מספר שלש ועי' מ"כ ואגב שהביא ובני דן חושים הביא גם זה לכאן : סרח בת אשר · קה"ר פסוק טובה חכמה מכלי קרב · ובא לפרש מ"ש אנכי שלומי אמוני ישראל : לית את ודוד בני תורה · כמ"ש דבר ידברו בראשונה וגו' וכן התמו לשון רבים על דוד ויואב שנכרתו. מהם ד"ת כמ"ש המו נכרתו וקוצר מלשון כורת : אמר לה מאן את · מדקאמרה אנכי שלומי מכלל ששאל אותה מי את המדברת בלב גם · וכמש"ל פל"ג סס"ח אני יוסף וכמ"ש אנכי בנך וכן אלך אנכי · ה' מכילתא פסוק אנכי פסיקתא פ"כ שבכל אלו דרשו שנשאלו : השלמתי מנינם · אנכי שלומי הילי"ל מבקשת שלומי כו' ע"כ דורש השלמתי השלמה אמוני מלשון עשרה מונים. וע"פ מדה י"ז השלמה במקום שחסר המנין היינו כאן במצרים : נאמן לנאמן · עי' סוטה י"ג א' שמ"ר סס"כ שהראתה למשה היכן יוסף קבור שבזה היה תלוי גאולתם ממצרים · ועי"ל פ"א סי"א : שאני אם · שמ"ש עיר ואם איך העיר אם ע"כ פי' שעל עצמה אמרה שהיא אם של ישראל ערך ז' מאות וכו' שנה מעת ביאת יעקב למצרים עד סוף ימי דוד · ושלומי השלמתי · ואמוני מלשון מנין ומל' נאמן ועיין מתנת כהונה : חלילה לדוד · כו' ב"פ חלילה והב' חלילה לי א"כ הא' חלילה לדוד : סיעה של בני אדם · ירושלמי תרומות פ"ח ועי' מ"כ ומ"ש בפנים פי' בסכנת מות :

ידי משה

ג' כן הוא בי"פ"ת : בתורתו של ר"מ מצאו כתוב בן דן חושים · כבר נתחבטו בפירוש זה הקדמונים ולי בן נמתכר נראה לפרש ולקרב הדברים לפשוטא לפי שאמר י"א חושים בן דן השלים המנין פי' הואיל ויצא ממנו משפחה רבה לכן נמנה לשניים וכתיב בני דן חושים לשון רבים משא"כ לר"מ כלאו הכי א"ש ויש שהשלמה כלאו הכי לפי דאי' בפר"א וז"ל יצב גבולות עמים למספר בני ישראל לפי שיש ע' שרים למעלה והם סנהדרין של מעלה לכך ירדו אבותינו במצרים בע' נפש נגד הסנהדרין ואיתא בתוספתא לר"י שס"ל כמתניתין שסנהדרין הם שבעים ומקשי' מגמ' דסוכה באמר ר"י בעצמו ע"א פרי' דראיה אין בירושלים נגד סנהדרין ומשני שס"ל לר"י שאחד היה המופלא ב"ד ולא נכנס עמהם בחשבון ולר"מ הוא סתם מתניתין ס"ל שמופלא ב"ד הוא בחשבון הסנהדרין וא"כ לר"מ אם היה חסר מן הע' הקב"ה שהוא המופלא משלים המנין משא"כ לר"י ודו"ק וא"כ בתורתו של ר"מ זכו סתם מתניתין ר"מ שס"ל שסנהדרין הם ע"א כ"א המופלא ב"ד הוא בחשבון וא"כ כאן שהיה חסר מן ע' השלים הקב"ה ודו"ק היטיב ואין צריך להגיה בני דן חושים ודו"ק : א"ל אנכי שלומי אמוני ישראל אני היא שהשלמתי את המנין במצרים · כ"ל ג"כ לקרב אל הפשוטא לפי שבע בן בכרי היה סובר שהשאול לא חטא במה שהשאיר את עמלק ולא מחה אותו לגמרי

כגון שהוא אומר (שם כ) ותבא האשה אל כל העם הואיל והוא נהרג ואתם נהרגים תנוהו להם ואל תהרגו כלכם · ר"ש אומר [א] כל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה · [ב] עולא בן קישר תבעת׳ה מלכותא קם וערק לגבי רבי יהושע בן לוי ללוד שדר פרדיסקי בתריה · איטפל ליה רבי יהושע בן לוי ופייסיה ואמר ליה מוטל דלקטיל ההוא גברא ולא ליענשי ציבורא על ידיה · איפיים ליה ויהבי ניהליה · הוה קא משתעי אליהו בהדיה כיון דעביד הכי לא אתא לגביה צם עלוי תלתין יומין ואתחזי ליה · אמר ליה מ"ט אפגר מר · א"ל וכי חבר אני למוסרת א"ל ולא מתניתא היא סיע של בני אדם וכו׳ אמר וכי משנת חסידים היא מיבעי להאי מלתא מתעבדא על ידי אחריני ולא על ידך · תני [ג] בשעה שעלה נבוכדנצר לכבוש את יהויקים עלה וישב בדפני של אנטוכיא ירדה סנהדרי גדולה לקראתו אמרו לו הגיע זמנו של בית הזה ליחרב אמר להם לאו אלא יהויקים מלך יהודה מרד בי תנו אותו לי ואני אלך אזלון ואמרין ליהויקים נבוכדנצר בעו לך אמר להו וכך עושים [ד] דוחים נפש מפני נפש לא כן כתיב (דברים כג) לא תסגיר עבד אל אדוניו · אמרו לו לא כך עשה זקנך לשבע בן בכרי · הה"ד (שמואל ב כ) הנה ראשו מושלך אליך בעד החומה · כיון שלא שמע להם עמדו ונטלוהו ושלשלו אותו ופיליה:

פרשה צה א ואת יהודה שלח לפניו · כתיב (ישעיה סה) [ה] זאב וטלה ירעו כאחד ואריה כבקר יאכל תבן · בא וראה כל מה שהכה הקב"ה (א) בעולם הזה מרפא אותן לעתיד לבא · העורים מתרפאים שנאמר (שם לה) אז תפקחנה עיני עורים · והפסחים מתרפאים שנאמר (שם) אז ידלג כאיל פסח ותרון לשון אלם · [ו] וכשם שאדם הולך כך הוא בא · (א) הולך עור ובא עור · חרש ובא חרש · אלם ובא אלם · [ז] כשם שהוא הולך לבוש כך הוא בא לבוש · ממי את למד משמואל שראה אותו שאול מהו אומר לאשה מה תארו ותאמר (שמואל א כח) איש זקן והוא עוטה מעיל · שכך היה לבוש · שנאמר (שם ב) ומעיל קטן תעשה לו אמו · ולמה כשם שהאדם הולך כך הוא בא שלא יאמרו כשהם חיים לא ריפאן משמת ריפאן הקב"ה ואח"כ הביאן דומה שאינן אותן אלא אלו אחרים הם · אמר הקב"ה אם כן יעמדו כמו שהלכו ואח"כ אני מרפא אותן (ב) למה (ישעיה מג) לפני לא נוצר אל · ואני מרפא אותן · ואף החיות מתרפאות · שנאמר (שם סה) זאב וטלה ירעו כאחד · הכל מתרפאים מי שהביא מכה על הכל אינו מתרפא אלא (שם) ונחש עפר לחמו · למה שהוא הוריד הבריות לעפר · ד"א [ח] זאב וטלה · זאב · זה בנימין · וטלה · אלו השבטים · שנאמר (ירמיה נ) שה פזורה ישראל · ירעו כאחד · אימתי כשירד בנימין עמהם והיה יעקב אומר להם (בראשית מב) לא ירד בני עמכם · וכיון שהגיע השעה וירד עמהם היו ממצעים אותו והיו משמרין אותו · (ג) וכן ביוסף אומר (שם מג) וישא את עיניו וירא את בנימין · אריה · זה יהודה · (שם מט) גור אריה יהודה · כבקר · זה יוסף · (דברים לג) בכור שורו הדר לו · נמצאו אוכלים כאחת (בראשית מג) וישבו לפניו וגו׳ וישא משאות · הוי ואריה כבקר יאכל תבן · לפיכך ואת יהודה שלח לפניו:

ב אמר הכתוב (ישעיה יא) וסרה קנאת אפרים · לפי שהיה יעקב אבינו סבור (ג) שיהודה הרג את יוסף בשעה שהביאו לו את הכתונת · שנאמר (בראשית לז) ויכירה ויאמר כתונת בני חיה רעה · ואין חיה

מסורת המדרש א מגילה דף י"ד · ב ירושלמי תרומות פרק ח׳ · ג ירושלמי שקלים פרק ו׳ · ויק"ר פרשה י"ט · ד סנהדרין ע"ב · אסלות פרק ז׳ · ה תנחומא כאן סימן ח׳ · אגדת בראשית פרק ע"ח ילקוט כאן רמז קנ"ב · ילקוט שמואל א׳ רמז ק"מ · ו פסחים דף ס"ח · כתובות דף קי"א · סנהדרין דף צ"א · ספרי האזינו פסקא ש"ט · פרקי דר"א ... ילקוט האזינו רמז תתקמ"ו · ז קהלת רבה פרשה ה׳ פסוק ברכות הטובה וש"נ · ח תנחומא כאן סימן ח׳ · אגדת בראשית פרק ע"ח · ילקוט ישעיה רמז בס"ע ·

חדושי הרש"ש

(א) הולך עור ובא עור · בתלק (צ"א ב׳) יליף לה מרומיא דקראי ע"ש : (ג) שיהודה הרג כו׳ בשעה שהביאו

חדושי הרד"ל

(א) בעוה"ז מרפא כו׳ · שתחלת סדרשה אקרא דמחצתי ואני ארפא (דברים ל"ב) ומחץ מכתו ירפא (ישעיה ל׳) שדרשו מחץ מכתו של עולם ירפא וז"ש כל מה שהכה כו׳ בעולם כו׳ מרפא : (ב) למה לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה וכו׳ · כמ"ש (דברים שם) ראו עתה כי אני אני הוא (ודרשו בפר"א ר"ס ל"ד אני בעוה"ז ואני בעוה"ב) וגו׳ (אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא) ובמקרא שלפניו כתיב הולך עם עור ועיגים יש וחרשים ואזנים למו והיינו כדהכא שעומדין כמומן ואח"כ מרפא כדי שיאמינו : (ג) וכן ביוסף אומר · וירא יוסף אתם את בנימין אמר ר"י כו׳ כנ"ל ומדכתיב אתם מכלל שהיו ממצעין

מתנות כהונה

הם מבחוץ ויוכלו למלט את נפשם אבל אם כולם בפנים הואיל כו׳ · וזהו שמסיים ואם יהרגוהו כדאי עובדא דשבע בן בכרי שהיו כולם בפנים ולא יוכלו להמלט מסרוהו אע"פ שאין בו חטא משפט מות ור׳ שמעון פליג עליה וסבר דהא דתני כשבע בן בכרי היינו לענין חיוב מיתה דוקא אבל אם אינו חייב מיתה לא ימסרוהו והכי פליגי נמי ר׳ יוחנן ור"ל בירושלמי ומייתי לה הסמ"ג סימן קס"ה והא לך לשון ירושלמי פ׳ ח׳ דמסכת תרומה ייחדו להן אחד כשבע בן בכרי ימסרוהו ריש לקיש אמר והוא שחייב מיתה כשבע בן בכרי ור׳ יוחנן אמר אף ע"פ שאינו חייב מיתה ע"כ הרי שרים נקיט סבר דרישא דאמר תנו לנו אחד מכם כו׳ היינו אע"פ שייחדוהו לא ימסרוהו כיון שאינו חייב מיתה כשבע בן בכרי וכרבי שמעון דבתוס׳ ור׳ יוחנן סבר דרישא קמיירי ש וכלו להמלט אז לא ימסרוהו אבל אם הייחוד הוא באופן שלא יוכלו להמלט כמעשה של שבע בן בכרי מותר למוסרו אף ע"פ שאינו חייב מיתה כי כן אמרה להם סרח בת אשר כסברת רבי יהודה בתוס׳ : ס"ג ר"ש אמר כך אמרה להם כל המורד כו׳ : עולא בן קישר תבעתיה מלכותא גרסינן · וכן הוא בירושלמי דמסכת תרומות בפ׳ האשה שהיתה אוכלת ופי׳ המלכות תבעה אותו להמיתו : שלח המלך פרדיסקא אחריו פירש הערוך שליח וכתב המלך בידו איטפל ונזקק רבי יהושע לעולא והיה מפייס אותו וא"ל וכי לא טוב הוא לך לפני ה׳ יתברך שימיתו אותך לבדך ולא יענשו כל הציבור על ידך ונתפייס לו ונתנוהו לו לאותו שליח המלך : ניהליה גרסינן : הוה קא משתעי ב׳ · קודם לכן היה רגיל אליהו הנביא לדבר עם ר׳ יהושע בן לוי כיון שעשה כן לא בא אליהו אצלו והיה ריב"ל צם עליו ובשבילו ל׳ יום ונראה אליו : אפגר · לשון ביטול כדאמרינן בעלמא יומא דמפגרא ביה רבנן כלומר בטלת עצמך מלבא אצלי : למוסרות · המוסרים נפש מישראל למיתה : מבעי כו׳ · הדבר הזה היה צריך ליעשות על ידי אחר ולא על ידך : בדפני כו׳ · פי׳ הערוך רבלה מפסם הרבלה ת"י דפני : הגיע לו כו׳ · דרך שאלה וקובלנא ברוח נשברה : אזלון כו׳ · הלכו הסנהדרין ואמרו כן ליהויקים נבוכדנצר מבקש אותך : שלא שמע להם גרסינן וכן הוא לקמן סוף פרשת מצורע : ושלשלו · הורידוהו אליו חוץ לחומה : ופייליה · בקעהו ותלקו אותו אברים במיתה משונה וע"ש פ׳ מצורע :

רש"י

פרשה צה ואריה כבקר יאכל תבן לפיכך ואת יהודה שלח לפניו · לפי שהיה שלם עמו

פרשה צה כתיב זאב וגו׳ · רבינו בחיי גרס אהמול שור ואריה מנגחין זה עם זה ועכשיו הולך אליו בשליחות הה"ד זאב וגו׳ ה"ג בילקוט שמואל ותרון לשון אלם וכשם שהאדם בא לבוש בילקוט מסיים שנאמר תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש : שכך היה לבוש · בחיין : בילקוט ישעיהו גרס הכי ואח"כ אני מרפא אותן ואף החיות כו׳ : מי שהביא כו׳ · זה הנחש וכדמפרש ואזיל : שהוא הוריד כו׳ · שמאז נקנסה מיתה על כל חי : כשירד · כלומר כשהוא עליהם יוסף שירד בנימין עמהם ובילקוט גרס בשיבא : ממצעים אותו · היו נותנים אותו באמצעיתם כדי לשמרו היטב מאריה ונגבי : ה"ג וכן ביוסף אומר וישא וגו׳ · פי׳ וכן גבי יוסף מצינו שאמר הכתוב וישא כו׳ משמע שהיה צריך לכוין עיניו היטב עד שראה אותו מתוך שהיה מובלע בתוכם : לפיכך ואת יהודה כו׳ · פירש"י לפי שהיה שלם עמו לפי׳ שלחו ע"כ כלומר לפי׳ שלחו אל יוסף וס"ג רבינו בחיי שלח לפניו אל יוסף : ואין חיה רעה אלא אריה · ויהודה נקרא אריה כמ"ש גור אריה יהודה ועכשיו שלחו אליו הרי שסרה השנאה מכל הנודדים :

פירוש מהרז"ו

תני בשעה שעלה · ויקרא רבה פרשה י"ט סימן ה׳ עיין שם בביאור :

פרשה צה סימן א ואת יהודה שלח · אל יוסף עי׳ כ"ז תנחומא כאן ס"ח : זאב וטלה · כל ענין הפרשה מדבר לעתיד וס"ד לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי אמר ה׳ · ובישעיה ל"ה כתוב ג"כ לא יהיה שם אריה ופריץ חיות בל יעלנה לא תמצא שם והלכו גאולים וכתוב שם אז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה אז ידלג כאיל פסח ותרון לשון אלם והמדרש הביא על פ׳ זאב וטלה העורים מתרפאים כו׳ היינו מ"ש בישעיה ל"ה וכן פ׳ לפני לא נוצר אל שם מ"ג וריש דקרא הוציא עם עור וע ניהם יש וחרשים ואזנים למו וגו׳ כי אני הוא לפני לא נוצר וגו׳ · ופי׳ תחלה הוצא מן הארץ עם עור ואח"כ עינים יש וחרשים ואח"כ ואזנים · וכן הפסחים והאלמים ובכן ידעו וישכילו שה׳ אחד · ועל הקורא להתבונן בשלשה מקומות אלו בישעיה ל"ה ומ"ג וס"ה שדרשה המדרש כאלו כתובים יחד ע"פ מדה י"ז · והעיקר השייך כאן הוא הדרשה הב׳ : וכשם שהאדם · סנהדרין צ"א ב׳ וע"ל ס"פ נ"ד · ובתנחומא דורש מפסוק תמהסך וגו׳ · וכ"ה בילקוט שמואל א׳ כ"ח כמ"ש במ"כ : משמואל · דורש בנין אב משמואל שהיה סבור שמעמידים אותו בתחיית המתים ליום הדין ועלה במעיל כמו בחייו : ומעיל קטן · וס"ד והעלתה מימים ימימה משמע אפילו אחר שנתגדל ועי׳ יפ"ת ועי׳ ירושלמי סוף כלאים וירושלמי כתובות פ׳ י"ב ה"ג פלוגתא דר׳ ור"ג וכאן ובמקומות שציינתי כר׳ נתן : אלו אחרים הם · ובתנחומא הגירסא יאמרו אחרים המית ואחרים החיה : ואף החיות · בא לתרץ על הפסוק שהתחיל זאב וטלה וגו׳ וס"ד ונחש עפר לחמו וכמ"ש בקללת הנחש בתורה ועפר תאכל כל ימי חייך (כמ"ש חז"ל להביא לימות המשיח) שהכל יתרפאו ולא אתה · ע"ל פ"י ס"ד פי"ב ס"ו ופ"כ ס"ה : ר"א זאב וטלה · גם זה בתנחומא הנ"ל ואג"ב פע"ח ודורש ע"פ מדה כ"ו ממשל וע"פ גז"ש זאב זה בנימין כמ"ש בנימין זאב יטרף · ועי׳ יחזקאל ל"ז הפטרת סדר זה לכוונה זו : אימתי כשירד · נ"ע שהפסוק מדבר לעתיד ואיך אומר שנתקיים לשעבר · והענין בזה כמ"ש ויק"ר פכ"ו ס"ד קה"ר פסוק מה שהיה כבר הוא שכל מה שיהיה לעתיד כבר היה מקצת מזה בעוה"ז בעבר · ומעשה אבות ושבטים בעבר סימן לבנים לעתיד ועל זה שואל אימתי היה מקצת מזה בעוה"ז · (וגירסת הילקוט שהובא במ"כ אין בו תיקון שהרי המדרש מפרש והולך והיה יעקב וכו׳ וגירסת המדרש עיקר ודו"ק) · שיעקב אמר לא ירד בני עמכם שזה סימן על פירוד השבטים וכשנתאחד בנימין עם השבטים ואח"כ עם יוסף זה סימן על התאחדות השבטים לעתיד ואז יתקיים גם פשט הכתוב : ב וסרה קנאת אפרים · תנחומא כאן ס"ט · גם בסימן זה בא לרמוז על הענין המבואר בסימן א׳ · ותסר כאן כל הדרשה שסמך המדרש על המבואר בתנחומא בארוכות וז"ל שם בסוף המאמר וכו׳ הוכן הבנים

יפה תואר

כתיב זאב וטלה וגו׳ · הנה בא לתת טעם למה שלח דוקא את יהודה ולא אחר משאר בניו ומייתי הא קרא דמדרים לקמן ואריה כבקר על חבור יהודה ויוסף · ויש לתת טעם למה בחר לשלוח את יהודה מפני שיהודה היה מלך ויוסף היה מלך וזה חיבור שאריים אשר הוא מלך שבחיות עם השור שהוא מלך בבהמות · ומתנחומא נראה מפני דיהודה היה לפני זה בר פלוגתיה של יוסף ועתה השלימו יחד ונספחו לאוהבים לכן בחר ביהודה אשר הוא הנאהב ליוסף · ודורש ע"ז את הכתוב עושה שלום במרומיו : כשם שהאדם הולך כו׳ · בקה"ר יליף זה מהכתוב דור הולך ודור בא ומכתוב מחצתי ואני ארפא · ופה במדרש הסר תגר ובא תגר נגד ידלג כאיל פסח ובתנחומא מזכירו : ממי את למד משמואל אף כי שמואל עלה ע"י בעלת אוב ופה ראיה ממעשה אוב אל כתחיית העתידה · וכן עלה בתוך י"ב חדש ואולי בזמן קצר כזה לא נקרע המעיל · ונראה דהמדרש סובר ששמואל עלה ע"י השי"ת ולא ע"י בעלת אוב ובדעת רבינו סעדיה ורבינו האי · והקב"ה החיהו כענין תחית העתידה כדי שיגיד לשאול שמילאות אותו ולכן נבהלה האשה כראותה אותו · ושביר ילפינן מנה ... תחית העתידה : שראה אותו שאול · לאו דוקא ראה דהא אמרינן לקמן בויק"ר פכ"ו שאול שמע קולו ולא ראהו אלא פירושו שנזקק לו שנאמר ומעיל קטן וגו׳ משמע שדרכו ללבוש מעיל תמיד והוא שאמר בתוספתא שמעיל בו גדל בו נקבר בו עלה כלומר על ידי מעיל גדול כל ימיו ולכן נקבר עם מעיל לא שמעיל אחד גדל בו כל ימיו דא"כ מאי והעלתה לו מימים ימימה · ורי"ת כתב שמדברי רז"ל נראה שמעיל אחד היה לו מנעורותו ואמו היתה מביאו ברגל ותוספת לגוליכו ונקבר במותו מעוטף בו · ונ"ע במקום התוספתא : כשהן חיים לא רפאם כו׳ · פי׳ אם לא היה להם זכות להתרפאות בחייהם · הלא כמותם שהם חפשים מהמצות פשיטא שאין להם זכות להתרפאות ואם רואים אותם כי נרפאו · ע"כ יאמרו שהם אחרים · ואע"ג שהמתים אשר יחיו יעידו ויגידו כי זה שמה אשר היו לפנים · מ"מ יתעו לומר כיון שעמדו בתכונת הראשונים ושבעים ממש גם רוח הראשונים בקרבם עד שיחזבו בעצמם שהיו כמותן ממש בתחלה : ואף החיות מתרפאים · כי תכונות החיות לטרוף ולהזיק נתחדשה גם אחר חטא האדם שאז נתקלקלו סדרי בראשית וכמ"ש הכתוב ארורה האדמה בעבורך · וזה כולל כל החיים באדמה · אבל מתחלה לא הרעו ולא השחיתו וכלכלו נפשם בדרך אחרת · ולכן עתה כאשר תוסר הרעה מקרב הארץ ישובו לקדמותם וזאב וטלה ירעו יחד · וזו היא רפואה כרפואת המומין · ולא רק נאמר כי גם רפואת העורים והפסחים הוא על דרך זה כי כאשר תוסרנה התכונות הרעות אשר בקרב לבם אז ירפאו גם מהמומים אשר בהם כי ע"פ הרוב השחתת אשר הוא בגוף האדם תעבור גם על הנפש : מי שהביא מכה על הכל · וכיון שהרע לרבים עונו לא יכופר לעד : להתקין לו בית

ידי משה

לפי שנ"ל ע׳ שרים וע"כ הפירוש מלתחה לה׳ בעמלק מדר דר מדורו של שאול לדור שהיתו כתרגומו דאלת"ם יתפסר מן ע׳ שרים ומכת זה נתיב ויעבר שבע בן בכרי שביקש להעביר המלוכה מן דוד לשבט בנימין ומכת בת אשר אמרה הואיל והכי השלמתי המנין א"כ ע"כ מוכח בסנהדרין ע׳ עם הקב"ה וא"ל שר עמלק וק"ל : שלשלו אותו ופיליה · פי׳ אכתו כמו פיילי פוטירין פי׳ כוס בשותין כו ולשון נקיס הוא על אכתו כ"מ :

ואת יהודה שלח לפניו וגו׳ ותד אמר להתקין לו בית ועד שהיה מורה בו ד"ת · נ"ל לפי דאיתא בתוספות במגלה שמקשין היאך כנה תיני מזבח במלכים לש"ם והא גזון טומאה על ארץ העמים ודחקו לתרץ ואיתא את יעקב איש וביתו באו שהשכינה באה עמהם ואי׳ שמשמאין ליטא אתם ולתלמוד תורה וידוע שהחכמים במחשבת שקב"ה אין שם הלכה פסוקה וז"פ אין להקב"ה בעולמו א.א ד׳ אמות של

רעה אלא אריה: ג) ד"א ואת יהודה שלח לפניו • א ר' חנינא בריה דרבי אחא ורבי חנינא • חד אמר להתקין לו בית דירה • וחד אמר להתקין לו בית ועד שיהא מורה בו דברי תורה ושיהיו השבטים לומדים בו • תדע לך שהוא כן • כיון שהלך לו יוסף מאצלו היה יודע באיזה פרק פירש ממנו שהיה משנה אותו • כיון שבאו אחי יוסף אצלו ואמרו לו עוד יוסף חי ויפג לבו נזכר באיזה פרק פירש הימנו • ואמר בלבו יודע אני שבפרק עגלה ערופה פירש ממני יוסף • אמר להם אם אתם יודעים באיזה פרק פירש ממני אני מאמין לכם • אף יוסף היה יודע באיזה פרק פירש הימנו • מה עשה יוסף נתן להם עגלות שנא' (בראשית מה) ויתן להם יוסף עגלות על פי פרעה • ללמדך שבכל מקום שהיה יעקב יושב היה עוסק בתורה כשם שהיו אבותיו • ועד עכשיו לא נתנה תורה וכתיב באברהם (שם כו) וישמור משמרתי • ב ומהיכן למד אברהם את התורה • רבן שמעון אומר נעשו שתי כליותיו כשתי כדים של מים והיו נובעות תורה • ומנין שכן הוא שנאמר (תהלים טז) אף לילות יסרוני וגו' • רבי לוי אמר מעצמו למד תורה • שנאמר (משלי יד) מדרכיו ישבע סוג לב ומעליו איש טוב • ר' יונתן שר הבירה אמר אפילו ג עירובי תבשילין היה אברהם יודע • שנאמר (בראשית כו) עקב אשר שמע אברהם וגו' • ד ובן כמה שנים הכיר אברהם את בוראו בן מ"ח שנה הכיר את בוראו • ריש לקיש אמר בן שלש שנים דכתיב עקב מנין עק"ב • ואברהם חיה קע"ה שנים נמצאת למד שבן שלש שנים הכיר את בוראו והיה משמר דקדוקי תורה והיה מלמד את בניו שנאמר (שם יח) כי ידעתיו וגו' • אמר לו הקב"ה אתה למדת בניך תורה בעולם הזה • אבל בעולם הבא אני בכבודי מלמד לכם את התורה שנאמר (ישעיה נד) וכל בניך למודי ה': ד) ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים • מפני מה אמר הכתוב (ג) ומקצה אחיו ללמדך שלא היו גבורים • ה ומי היו הללו חמשה אנשים • ראובן לוי (ד) בנימין שמעון יששכר • ומפני מה לקח יוסף הצדיק הללו חמשה אנשים מאחיו שהיה יודע באחיו כל גבור וגבור שהיה בהם ועשה הדבר בחכמה • אמר אם מעמיד אני גבורים לפני פרעה רואה אותן ועושה אותן אנשי מלחמתו • כל מי שכפל שמו בברכתו של משה היה גבור וכל מי שלא כפל שמו לא היה גבור • יהודה שהיה גבור כפל שמו שנאמר (דברים לג) וזאת ליהודה שמע ה' קול יהודה לפיכך לא העמיד אותו לפני פרעה • (ה) וכגון נפתלי שנאמר (שם) ולנפתלי אמר נפתלי • וכגון אשר (שם) ולאשר אמר ברוך מבנים אשר וכגון דן שנאמר (שם) ולדן אמר דן • וכגון זבולן שנאמר (שם) ולזבולן אמר שמח זבולן • וכגון גד (שם) ולגד אמר ברוך מרחיב גד לפיכך לא העמיד אלו לפני פרעה • והשאר שלא כפל שמותם לא היו גבורים לפיכך העמידם לפני פרעה • לכך כתיב ומקצה אחיו לקח ולא זכר שמותם כאן לפי שלא היו גבורים • ויאמר יוסף הבו (ו) מקניכם וגו' • הסוס לקבלי וקלף בצליא (פירוש כבר הלכו מנגדינו מהם מתו מהם נמכרו ומכספנו ומחמורנו אנו ערומים מהם וקלופים כבצל הנקלף • מתו הסוסים והשלכנו בחוץ מנגדנו והכלבים אכלום וקלפו את עורם)

סדר ויחי

פרשה צו א ויחי יעקב בארץ מצרים • למה פרשה זו סתומה מכל הפרשיות של תורה אלא כיון שנפטר אבינו יעקב התחילה שעבוד מצרים על ישראל • דבר אחר למה הוא סתומה ו מפני שבקש יעקב אבינו לגלות את הקץ ונסתם ממנו • ד"א למה היא סתומה מפני שסתם ממנו כל צרות

מסורת המדרש א תנחומא כאן סי' י"א • ילקוט כאן רמז קנ"ב • כל הענין • ב לעיל פ' ס"א • אדר"נ פ' ל"ג • מדרש תהלים מזמור א' ומזמור ט"ז • ילקוט סדר חיי שרה רמז ק"ט • ילקוט תהלים רמז תרי"ד • ג יומא כ"ח • קדושין פ"ב • לעיל פ' מ"ו ופ' ס"ד • אגדת בראשית ריש פ' י"ג • תנחומא סדר לך לך סי"א וסימן י"א • וסדר בהר סי"א • מדרש תהלים מזמור א' • ילקוט סדר תולדות רמז ק"י • ד נדרים ל"ב • לעיל פ"ל ופ' ס"ד • במד"ר פ' י"ד • אסתר רבה פ"ו • שיר רבה פ' ... פ"ו • פסיקתא רבתי פיסקא כ"א • תנחומא סדר לך סי"ג • וסדר בהר ס... • ילקוט נח רמז מ"ח • ילקוט תולדות רמז קי"א • ילקוט אסתר רמז תתרנ"ב • ה ב"ק צ"ב ע' ספרי ברכה פ' שנ"ד • ו פסחים נ"ו

חדושי הרד"ל

אותו ביניהם לשמרו: (ד) מקניכם וגו' • ויתן להם יוסף לחם בסוסים ובמקנה הצאן ובמקנה הבקר ובחמורים • הסוס לקבלי וקלף בצליא כן צריך להיות • ומפרש זה שנתנו לו תחלה הסוסים להשיב באוכל נפש כמשל שאומרים טוב להשליך הסוס מנגדו (למוכרו) ולקלוף בו בצלים לקנות במעותיו בצלים ונפש בצלים שהם מאכל רע ומאכל עניים • ודומה המשל בפיהם של המצרים להוציא מלב שביניהם שערביים שמחבבים את סוסיהם כנפשם • ולפי גי' שם במכילתא מקרא קמא ויאמר יוסף הבו מקניכם • י"ל שזה מוסב על מ"ש ליוסף ולמה נמות לנגדך כי אפס כסף וא"ל יוסף הבו מקניכם • וע"ז אמרו

חדושי הרש"ש

שהביאו כו' • בס"א ראיתי הגי' שהביאו ל"י ושב על יהודה הנזכר ע' לעיל פס"ד: (ג) ומקצה כו' שלא היו גבורים • ע' מ"כ • ובס"פ בהעלותך דרש ותאכל בקצה המחנה בקצינים שבמחנה • ובפירש"י שם במוקצים שבהם כו' ומשמע שכן היה לפניו הגירסא בספרי: (ד) בנימין שמעון יששכר • לא עמדתי ע"ד המדרש מדוע הציג את שמעון בין בנימין ליששכר • וברש"י בפיה"ת מסודרים כתולדתן: (ה) וכגון נפתלי כו' • לא עמדתי על טעם סדורן בכה שהוא לא כסדר תולדתן ולא כסדורן בברכת משה וגם ברש"י שם אין סדורן עולה יפה כאלו:

רש"י

לפיכך שלחו: להתקין ליה בית תלמוד • להורות דרים: בפ' עגלות פירש ממני עגלות המשכן במסכת שבת מה עשה יוסף נתן להם עגלות כדי שיהא ניכר שבפרשת עגלות פי' ממנו: במקצה אחיו • מוקלין שבהן שלא היו גבורים כשאר שבטים ומי היו אותן וכו': ולא זכר שמותן • בכפל לפי שלא היו גבורים: שלא

מתנות כהונה

שיהא מורה כו' • להורות דייק מלשון הוראה: נראה דגרסינן לומדים בו והכי מוכח גירס' הילקוט דגרס ושיהיו השבטים הוגים שם תורה: משנה אותו • כלומר לומד עמו כד"א ושננתם לבניך: אם אתם יודעים כו' • בודאי יוסף אמר זה לסימן עגלות על פי פרעה והא"כ כתיב אשר שלח יוסף משמע שסלחם יוסף לסימן ברשות פרעה דאל"כ למה לו לשלח עגלות וכי לא נמצא עגלות בארץ כנען כך משמעות מאמר זה ולא כמאמר הכתוב לעיל פ' צ"ד ודוק גם כאן פירש"י וזה לשונו בפ' עגלות עגלות המשכן במסכת שבת מה עשה יוסף נתן להם עגלות כדי שיהא ניכר שבפ' עגלות פי' ממנו עכ"ל: שבכל מקום כו' • שהרי אף בשעה שבאת את יוסף מאתו היה עוסק בתורה: עד עכשיו כו' • כלומר שהרי עד עכשיו כו': וישמור משמרתי וגו' גרסינן: אשר שמע אברהם וגו' גרסינן סיפיה דקרא וישמור משמרתי פי' משמרת למשמרתי כגון עירובי תבשילין ועיין לעיל פרשה ע' ופרשה ס"ד: שלא היו גבורים • ומקלה דרים לשון מוקלה ודבר שפל: ה"ג מלחמתו כל מי כו' • וגירסת הילקוט יותר ברורה ועיין שם: ה"ג אשר ולאשר אמר ברוך וגו': ולא זכר שמותן • פירש רש"י בכפל לפי שלא כו': מתו הסוסים • הוא פירוש אחר: מנגדינו • הוא פי' של לקבלי מנגד ת"א לקבלי ומלאחי בלות אמת וז"ל ולפי' רש"י זה בצלייא פי' עור כדאיתא בנדרים ובכמה דוכתין:

פרשה צו התחילה שעבוד • עיין בפירש"י בחומש: שסתם ממנו כו' • מיעקב אבינו נסתה כל צרה בהיותו במצרים וכדאיתא בספר הזוהר שאלו י"ז שנה היה עיקר

יפה תואר

להתקין לו בית דירה • אף כי בלי ספק יוסף לבדו יכין לו מקום לדור • מ"מ יעקב אשר שנא את הכבוד ירא פן יביאנו יוסף באחד מהיכלי המלך לכן שלח את יהודה לראות לו מקום דירה אשר כלבבו: שיהא מורה בו דברי תורה • פי' לאחרים וכמו שעשה אברהם • ועוד שיהיו השבטים לומדים בו • אבל מהתנחומא נראה שהכל דבר אחד הוא • וקאי רק על השבטים: אבל לעולם הבא כו' • אגדה זו לקוחה מדברי רבי תנחומא ודרכו לסיומא בסוף במילתא דמשיחא כדי לסיים בדבר טוב: מפני מה אמר הכתוב ומקצה אחיו ולא אמר סתם ומאחיו לכן מפרש ומקצה הוא מהגרועים וכדדרים בספרי ותאכל בקצה המחנה במוקצין שבהן לשפלות • וכן דרשו ויעש כהנים מקצות העם מהקוצים שבעם: ומנין שלא היו גבורים את מוצא מברכת מרע"ה כל מי שנכפל שמו כו' • כנ"ל וכן הוא בילקוט: לפיכך לא העמיד אלו לפני פרעה נ"ב ליה הכא ועמ"ש רש"י ע"ז: פירוש כבר הלכו מנגדנו • אין זה מדברי המדרש • וב' פירושים הם • האחד שהלכו מנגדם הסוסים ונשארו ערומים מנכסיהם • והב' שמתו הסוסים והשליכום בחוץ והכלבים קלפום • והמדפיסים הכניסם בפנים • אבל שני הפירושים רחוקים מדברי המדרש וכוונת המדרש הסוס לקבלי וקלף בצליא הוא כי הסוסים אשר לנגדנו יגלו הנסתר שאין כסף בבתינו וע"ד דאיתא לעיל פפ"ב איך נחפשו עשו קליפיה בצליא ע"ש:

למה פרשה זו סתומה • ע' בזה ברא"ם ובדבריו הוא ג"כ בהגהת מיימוני פ"ח מס"ת ומ"ש התחלה השעבוד פי' סימני השעבוד כי בכל הזמנים אשר הי' אחד מהשבטים חי לא עבדו בישראל בפרך וכמו"ש

פירוש מהרז"ו

שהיה יוסף חוץ לאביו היה בלבו של יעקב שיהודה הרגו כו' כיון שנתן נפשו על בנימין ונתוודע יוסף נמצא יהודה נקי מכל אותן הדברים הוי וסרה קנאת אפרים לפיכך כתיב ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף וכשם שסרה קנאת יהודה ויוסף אז כך לעתיד יסור קנאת י' השבטים שנקראו יוסף ואפרים ושבט יהודה ויתאחדו יחד עכ"ל • וכמ"ש עוד לעיל פ' נ"ג ס"ה: ג ואת יהודה • וגו' להורות לפניו גושנה • וכל הענין בתנחומא כאן סי' י"א: בית וועד • שלפי פשוטו יקשה שעדיין אין ידוע שיהודה היה יודע הדרך יותר מכולם שהוא יורה הדרך לפניו לגושן גם אין זה עבודת איש גדול כיהודה ע"כ דורש שיורה בגושן בית דירה או בית ועד על שיהודה גבר מאחיו בכל דבר מן הכתם שגם בתורה וחכמה גבר מהם ועליו היה להתקין לו בית תלמודו • ופירוש הפסוק ע"פ מדת ממעל ואת יהודה שלח לתקן לו מקום לפניו להורות או להורות ליושבים לפניו: באיזה פרק • ע"ל פנ"ד ס"ג ומ"ש: וכתיב באברהם • עי' כל הענין לעיל פס"ד ס"ד ופ"ג ומבואר: אף לילות יסרוני • ור"ל אברך את ה' אשר יעצני ואיתא במ"ת מזמור י"ו שדורש הכל על אברהם שהוא אמר אברך את ה' וגו': מדרכיו ישבע סוג לב • עי' במ"ר פר' י"ד כ"ב שעיקר הלמוד מס"ד ממ"ש ומעליו איש טוב שמעצמו למד איש הטוב זה אברהם ולא מר"ד: עירובי תבשילין • לעיל פס"ד הנ"ל הגירסא עירובי חצירות • ודורש תורותי שתי תורות שבכתב ושבעל פה: בן מ"ח • לעיל פ"ל ס"ד דעת ר"י וס"ל ומבואר: דקדוקי תורה • מדכתיב תורותי כנ"ל וכמ"ש בת"כ סדר בחוקותי בראשו וכופו • מכאן שנתן להם כללותיה ודקדוקיה ופירושיה מסיני • וכמ"ש סוף מסכת קדושין: כי ידעתיו • למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו • ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט: ד ומקצה אחיו • לקח חמשה אנשים ומ"ש מקצה אחיו מיותר • ע"כ דורש שבכל דבר יש ראש וסוף וראש הוא המובחר והסוף הוא החלק השפל • ועיין במד"ר פט"ו סכ"ד בקצה המחנה ב' דעות כמו כאן ע"ש בפי' • אך בספרי ברכה ובגמרא בבא קמא דף צ"ב איתא בהיפך שאותם שהוכפל שמותם העמיד ובספרי הוכפל המאמר ה' פעמים אבל הה' פסוקים שהוכפלו ואת יהודה לא חשב אע"ג שהוכפל שמו • ובגמרא הקשו והאיכא נמי יהודה דאיכפל והוא פלאי מגלן דלא חשב יהודה שהקשו ולחשוב אלא שכוונת הגמרא על הספרי שלא חשב יהודה וזה חדש הוא:

פרשה צו סימן א סתומה מכל הפרשיות • ר"ל שפטירת יעקב הוא בסוף סדר זה • והיה לו להעמיד הסתומה הזו אצל מיתתו ולא אצל חייתו • ויש הרבה פרשיות פתוחות וסתומות ביניהם אך בהכרח הכוונה שכל הסתומות יש להם ריוח ט' אותיות • וכל הסדרים תקנו חז"ל אצל פרשה פתוחה או סתומה • רק סדר ויחי אין בו שום ריוח ככל הפסוקים והתיבות • ועל זה נתן ג' טעמים • א' על שעבוד מצרים ומ"ש ויחי יעקב פי' כשחיה יעקב י"ז שנה והגיעו לקמ"ז אז קרב למות • אז נפל על זרעו פחד מגלות מצרים וכ"ה בזהר סדר זה אף שבאמת לא התחיל השעבוד עד שמתו כל השבטים שבאו למצרים כמ"ש שמ"ר פ"א ס"ד וס"ח • והב' כמש"ל פצ"ח ס"ב שנתן דעתו לגלות הקץ מעת שקרבו ימיו למות ורמז כן על הסתימה • והג' על סתימת צרותיו שבארץ כנען היה פתוח לצרות ובמצרים נסתמו וכ"ה בזהר שם שלפי ג' טעמים הנ"ל היה יותר

ידי משה

הלכה פי' לצורך הלכה פסוקה והשתא א"ש ואת יהודה שלח לפניו לקבוע בית וועד שלולי זאת לא היה יכול יעקב לבוא עם השכינה רק שהואיל ויתקן בית וועד ואז יהיה הלכה פסוקה שיהיה מורה שם ד"ת וא"כ רשאי הקב"ה לטמא עצמו כדי ללמוד תורה ודו"ק: אני מאמין לכם • משמע הא לאו הכי לא היה מאמין וא"ת שמא יוסף היה שכח וי"ל הואיל ונפטר ממנו מתוך דבר הלכה זו לא ישכח ע"ד דאיתא לעולם אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו וק"ל: הסוס לקבלי וקלף בצליא • זה הוא לשון המדרש ומ"ש פי' כבר הלכו וכו' זה כתב איזה מפרש ולא לשון המדרש • וכתב ע"ז יפ"ת ולא נ"ל זה הפי' כי אין לשון המדרש סובלו וכתב ולי נראה שפי' הסוס לנגדי ומגלה הנסתר והוא ע"ד מ"ש לעיל בפ' פ"ב איך נחפשו עשו קלפי' בצלי' ע"ש כלומר אף אם תטמנו הכסף המקנה לא תוכלו להעלים כי הוא מפורסם והוזקק לזה דהל"ל אם אפס הכסף נ"ל הא פשיטא דמשום דקאמרי כי אפס הכסף בקש מהם המקנה אלא שהבין שעדיין יש להם כסף ומעלימין אותו ליקח בחנם ולזה אף כי תאמרו כי אפס הכסף הבו מקניכם כי אין בזה יכולת לומר ג"כ כי אינו ולפי שעיקר המקנה הסוסים והוא מה שנזכר הכתוב תחלה הזכיר המדרש הסוס ועיין לעיל פרשה פ"ב וז"ל ר"ם אומר קליפת בצליי ועיין שם במתנות כהונה:

למה פרשה זו סתומה מכל פרשיות שבתורה • יש לדקדק והרי כמה פרשיות הם סתומים וי"ל שאלו פרשיות

שבעולם : **ב** [א] ויקרבו (א) ימי ישראל למות · כתיב (תהלים לט) כי גר אנכי עמך תושב וגו' · (ד"ה א כט) כי גרים אנחנו לפניך וגו' כצל ימינו על הארץ ואין מקוה · [ב] והלואי כצלו של כותל או כצלו של אילן אלא כצלו של עוף בשעה שהוא עף דכתיב (תהלים קד) כצל עובר · ואין מקוה · ואין מי שיקוה שלא ימות הכל יודעים ואומרין בפיהם שהן מתים · אברהם אמר (בראשית טו) ואנכי הולך ערירי · יצחק אמר (שם כז) ואברכך לפני ה' לפני מותי · אף יעקב אמר ושכבתי עם אבותי אימתי בשעה שנטה למות : **ג** ויקרבו ימי ישראל · כתיב (קהלת ח) [ג] אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח ואין שלטון ביום המות · רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי חצוצרות שעשה משה במדבר בשעה שנטה למות גנזם הקב"ה (ב) שלא יהא אחר תוקע בהן והן באים אצלו דכתיב (דברים לא) הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם לקיים מה שנאמר ואין שלטון ביום המות · דבר אחר ואין שלטון ביום המות כשעשה זמרי אותו מעשה מה כתיב שם (במדבר כה) ויבא אחר איש ישראל אל הקבה · והיכן היה משה · ופנחס מדבר לפני משה אלא לקיים ואין שלטון ביום המות · ואין מות אלא לשון השפלה (ג) ניתנה הישועה לפנחס והשפיל את משה · ואף דוד כתיב בו (מלכים א א) והמלך דוד זקן · וכיון שנטה למות מה כתיב בו (שם א ב) ויקרבו ימי המלך דוד אין כתיב כאן אלא ויקרבו ימי דוד · ואף יעקב כיון שנטה למות (א) התחיל משפיל עצמו לפני יוסף ואמר לו אם נא מצאתי חן בעיניך אימתי כשקרב למיתה שנאמר ויקרבו ימי ישראל למות : **ד** אמר ריש לקיש חייך אתה שוכב [ד] ואין אתה מת שנא' ויקרבו ימי ישראל למות מהו ויקרבו [ה] אמר הקב"ה היום קובל עליך לומר כי הוא יקום כאדם שאומר פלוני קרב על חבירו הוי ויקרבו · וכל מי שנאמר בו קריבה למות לא הגיע לימי אבותיו · דוד כתיב בו קריבה ויקרבו ימי דוד למות לא הגיע לימי אבותיו · בועז ועובד · ישי · אמרו חכמים (ד) יותר מד' מאות שנה היו חייו · ודוד לא חיה אלא ע' שנה לא הגיע לימי אבותיו לפיכך כתיב בו קריבה · עמרם חיה קל"ז שנה · ומשה לא חיה אלא ק"כ שנה לפיכך כתיב בו קריבה (דברים לא) הן קרבו ימיך למות · ויעקב כתיב בו קריבה שלא הגיע לימי אבותיו · אברהם חיה קע"ה שנה יצחק ק"פ ויעקב קמ"ז · לפיכך כתיב בו קריבה · ויקרבו ימי ישראל : **ה** ויקרא לבנו ליוסף · [ו] למה לא קרא לא לראובן ולא ליהודה וראובן הוא הבכור ויהודה הוא המלך והניחן וקרא ליוסף · למה כן · בשביל שהיה סיפק בידו לעשות לפיכך ויקרא לבנו ליוסף ·

מסורת המדרש א תנחומא כאן עד סוף הפרשה · ב קהלת רבה פ"א פ"ב · ילקוט כאן רמז קנ"ס · ג במדבר רבה פ' ט"ו · דברים רבה פ"ט · קהלת רבה פ"ח ס"ח · תנחומא סדר בהעלותך סי' יו"ד · אגדת בראשית פ' ל"ס · ילקוט כאן רמז קנ"ו · ילקוט סדר בהעלותך רמז תשכ"ד · ילקוט מלכים רמז קס"ט · ילקוט קהלת רמז תתקע"ח · ד תענית ס' · ה ילקוט מלכים רמז קס"ח · ו ילקוט כאן רמז קנ"ו –

חדושי הרש"ש

(א) התחיל משפיל עצמו כו' אם נא כו' · עמ"כ · ובספ"ק דמגילה אמרו על וישתחו ישראל על ראש המטה תעלא בעידנא סגיד ליה · והמדרש אולי סובר כפירש"י דהשתחוה לשכינה על שהיתה מטתו שלמה

דד"ה א' וכ"ה בתנחומא אשר כל הפרשה זו הועתקה משם ואינה מן הב"ר כאשר הלשון ניכר (וגם עובדת דר"י ור' יהאיה ודרבי דלהלן כתובים לקמן פ"ק בשינוי מדהכא כי שם הוא מן הב"ר) ובטעות כתבו כאן קרא דתהלים שאינו ענין לכאן : (ב) שלא יהא אחר תוקע בהן והם באים כו' · אף בגאמה כ"ה בספרי פרשת בהעלותך פע"ה שלא היו כשרים לדורות כ"א למשה מ"מ כ"ה כא, לענין המאמר גרס' שלא יהא תוקע בהן ול"ג אחר ועל משה קאי שביום מיתתו לא היה שלטון לסקהל אליו בחצוצרות ועי' בקה"ר ספ"ח : (ג) נתנה הישועה לפנחס והשפיל כו' כצ"ל : (ד) יותר מד' מאות שנה היו · בתנחומא הגי'

חדושי הרד"ל

שמשל למאמר יוסף בניותא סבי הסוס לקבלי לגבי (ואפשר גרסינן לקבלך) שן אותו לי בלתם ולך קוף בגינית :

(א) ימי ישראל למות · כתיב כי גרים אנחנו ותושבים ככל אבותינו כצל ימינו כו' · כצ"ל : והוא מקרא

מתנות כהונה

חייו בלא גרה : הכי גרסינן תוסב ככל אבותיו : של אילן · שהוא עומד זמן מה : הקהילו אלי · ולמה לא נוה לתקוע בחצוצרות אלא שהקב"ה גנזם : והיכן היה משה · כלומר והלא שם היה : ואין מות במקום הזה אלא לשון השפלה וכמו שאמר הכתוב כי מתו כל האנשים : ימי דוד · ושם המלכות לא נזכר על שם ואין שלטון וגו' : אם נא · לשון בקשה : כשקרב גרסינן : ה"ג אמר ר"ל א"ל הקב"ה חייך : חייך · לשון שבועה : אתה שוכב כו' · דייק מדכתיב בתר הכי ושכבתי ולא אמר אמות כמ"ש ראשונה ויקרבו

רש"י

פרשה צו שלא יהא תוקע בהן · משה וישראל באין אצלו : לפי השעה נתנה הישועה לפנחס והשפיל משה עצמו : ויקרבו ימי דוד המלך אין כתיב כאן אלא ימי דוד למות ואף יעקב שנטה למיתה התחיל משפיל עצמו לפני יוסף ואמר ליה אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תקברני במצרים אימתי כשקרב למיתה שנאמר ויקרבו ימי ישראל למות : היום קובל עליך כי הוא יקום : בשביל שהיה ספק ביד יוסף · יכולת

ימי ישראל למות גם הוא עצמו אמר בטרם אמות ש"מ שכל זה נאמר לפי דעתו אבל ברוח הקדש נאמר לו שלא יהיה כן אלא שכיבה לבד והוא ענין יקר ממיתה שע"ז אמרו חז"ל יעקב אבינו לא מת ובילקוט גרס נטמן אתה כלומר הסתלקות מן העוה"ז כמו שנאמר אצל חנוך ואיננו כי לקח אותו אלהים : ה"ג ואין אתה מת ויקרבו וגו' : היום קובל עליך · דרש ויקרבו לשון מריבה וקרב כאדם הקובל על חבירו לפני הדיין : לומר כי הוא יקום · יעמיד ולא ישקע אלא אם מת אתה ועיין בסוף פ' נצבים ובילקוט לא גרס ליה אבל בתנחומא גרס ליה ג"כ : קרב על חבירו · נגש על חבירו לקרב וקובל עליו ואי אפשר לעשות כי אם משפט כתוב : וכל מי כו' · כעין ד"א הוא על למה נאמר ויקרבו : ה"ג בועז ועובד וישי אמרו כו' עד היו חייהם ועיין בילקוט סדר זה ובספר מלכים ופירושו משמע בילקוט מלכים שכל אחד מג' אלו היה חי ד' מאות שנה : ספק בידו · ביד יוסף :

פירוש מהרז"ו

נכון להעמיד השתומה להלן אצל ואגידה לכם או אצל ויגוע · רק לפי טעם הג' נכתבה אצל ויחי ודו"ק : **ב** כתיב כי גר וכו' · כי גרים וגו' בילקוט תהלים סוף ל"ט כמו כאן · ובתנחומא כאן נשמט פסוק כי גר וטובים השנים כאן ובילקוט ולהגיה בתנחומא ולא בהיפך : והלואי כצלו · עי' ברים מדרש קהלת פסוק הבל הבלים מאמר זה כתיקונו וכאן בקיצור ורמז : הכל יודעים · שהם מתים · ומ"ש ואומרים בפיהם כוונתו למ"ש במדרש תהלים קט"ז על פסוק יקר בעיני וגו' ואלולי שאלים הצדיקים מיתה בפיהם כו' ע"ש בארוכות ובילקוט שם · וע"ל בסימן ה' לאותה הפעם : אברהם אמר וכו' עד אימתי וכו' · פי' שאברהם אמר כשהיה בן ע"ה שנה לא אמר רק ואנכי הולך ערירי · ויצחק כשהיה בן קכ"ג שנה כשבירך לבניו אמר לא ידעתי יום מותי · לפני מותי · רק יעקב אמר בפירוש ושכבתי וגו' על שהרגיש שקרב למות וזהו שאמר אימתי בשעה שנטה למות · ומ"ש אף יעקב · כי זה כלל גדול במדרש לעניננו, אומר אף או וכן : **ג** כתיב אין אדם · קה"ר פסוק זה · ותנחומא כאן במ"ר פט"ו כט"ו עי' מש"ש : שלא יהיה אחר · וכ"ה במ"ר שם ובתנחומא אדם אחר ובילקוט כאן שום אדם · ובקה"ר שם הגירסא ויהיו בניו תוקעים · ואין להגיה כאן : הקהילו אלי · והיכן החצוצרות אלא שגנזו כ"ה שם ושם · ובתנחומא חסר : ואין מות וכו' · עי' מ"כ · ועי' במ"ר פ"כ סכ"ד : ואף דוד · עי' ד"ר פ"ט ס"ג ובקה"ר שם הגירסא קרוב לג"ב פעמים כתוב והמלך דוד פי' ב' אלו יחד לבד מ"ש תיבת דוד לבד או המלך לבד · ובהכרח לצרף מ"ש דוד המלך או מלך דוד איזה פעמים וזהו קרוב כו' והמלך דוד · ויתכן שהעתיק מאיזה מקום דשם הוא סוף הענין ועיקרו בדוד ע"כ אומר ואף דוד : **ד** שנאמר ויקרבו · בתנחומא כאן כל הענין · וז"ל התנחומא סוף סדר ברכה אמר רשב"ן וכי ימים הם מתים אלא אלו הזכאים אע"פ שהם מתים ימיהם בטלים מן העולם אבל הם עצמם קיימים כו' ע"ש וזהו ויקרבו ימי ישראל למות · ובתנחומא כאן הלשון חייך אתה נטמן ואין אתה מת : היום קובל עליך · ד"ר פ"ט ס"ט עי' מש"ש וכאן פי' שיעקב נקרא שמש כמש"ל פס"ח ס"י וש"נ והאלים כח השמש ששקע למטה בלא בעונתו וכן הזריח למעלה כמבואר שם וכשהגיע זמנו למות ואחרע מזלו אז קטרג השמש עליו · ומ"ש כהאומר פלוני קרב על חבירו פי' לקטרג עליו והוא מענין קרב ומלחמה : בועז עובד ישי · בתנחומא כאן הלשון בועז עבד וישי · ועובד אמרו רז"ל יותר מד' מאות שנה חיה וכן הגירסא במדרש שעם יפ"ת · אך בילקוט כאן ובילקוט מלכים א' רים פ"ב בועז עובד וישי ארבע מאות שנה חיו משמע כל אחד חיה ד' מאות שנה וברש"י בחומש הובא בהגהה שישי חי ת' שנה ולפי שמבואר החשבון בכתוב שבנין ביהמ"ק היה ת"פ ליצ"מ לא מהמ' של מדבר כ"ח של יהושע ואז מת שלמון אבי בועז ולפי דעת הס"ע היה בועז ואלימלך בימי עגלון ואהוד ושמגר אחר עתניאל בן קנז הרי חסר עוד מ' שנה של עתניאל ולבד מ' שנה של דוד שישי נהרג ע"י מואב קודם מלוכת דוד כמ"ש במ"ר פי"ד בס"א · וד' של שלמה קודם שהתחיל לבנות וכשתחסר כל זה ממנין ת"פ הנ"ל לא נשארו רק ש"ל שנה ואין כאן ד' מאות שנה אפילו לכולם יחד · ואיתא בילקוט רות שבועז מת בלילה שלקח את רות · ובמדרש רות פסוק ברוכה את איתא שהיה בועז פ' שנה כשלקח רות · ואף שסך של ת' שנה לא יתכן עכ"ז חיו יותר מדוד שחיה ע' שנה ואח"כ מצאתי להיפ"ת שהקדמני במקצת דברים וקצרתי בחשבונות ונ"ע : עמרם חי · שמות ו' כ' · משה ק"כ בסוף התורה · אברהם קע"ה בראשית כ"ה ז' ומ"ש ויהודה וכו' לעיל פפ"ב ס"ה וש"נ : **ה** בידו לעשות · לעמוד בגוואתו · בתנחומא · וסייע לפעל מפרעה שניחנו גם רכב גם פרשים לעמור

יפה תואר

וכמ"ש רז"ל ועי' בזה בחזקוני וברא"ם : כתיב כי גר אנכי עמך וגו' · משום דק"ל למה לא כתיב וימלאו ימי ישראל למות וכמו דכתיב (שמואל ב' ז') כי ימלאו ימיך · וגם יום המיתה רק אחד הוא והיל"ל ויקרב יום ישראל למות (וע"ע בד"ר ריש פ"ט) לכן מפרש כי ימי ישראל קאי על ימי העוה"ז וכמו שמדרים למען יאריכון ימיך לעולם שכולו ארוך והלא הימים קרבו לישראל לבוא · ולזה היתה הסבה למותו · ולכן הביא הכתוב כי גר אנכי עמך כי הימים האלה אשר בעוה"ז אין בהם ממש ושתם הימים קאי על היום שכולו ארוך : והלואי כצלו של כותל · משום דקשה ליה למה כתיב כצל ימינו על הארץ ולא כתיב כצל ימינו באהרן · לכן דריש שצלו איננו כצל הכותל והאילן אשר הם עומדים על מקומם · והשתנות הוא רק בצל כי יחלוף · אבל ימינו על הארץ הוא כצל עוף הפורח אשר גם העוף לא יעמד על מקום אחד גם רגע וכן הוא האדם שסבת קיומו על הארץ הוא היסודות וגם המה הולכים ומתפרדים ויגוסו · וכמו שמפרשים כי הולך האדם אל בית עולמו כי בכל יום ויום יתמעט והוא הולך תמיד אל בית עולמו וכן דרשו ויום המות מיום הולדו · כי יום המות מתחיל מיום הולדו : אברהם אמר ואנכי הולך ערירי כו' · משום שיש ג' טעמים על המיתה שבאה לעולם · האחד כדי לפנות מקום לדור הבא וע"ד שאמרו בפרק בני העיר הבאים אחריך בהמית ירעו · ובפ"ק דע"א בואו ונחזיק טובה לאבותינו שאלמלא הם אנו כאלו לא באנו לעולם · וכנגד זה מביא מאברהם אף שאמר ואנכי הולך ערירי ואין לו צורך מיתה מפני זה הטעם כי אין לו בעד מי לפנות מקום מ"מ היה יום המיתה לנגד עיניו · והטעם השני הוא כדי להנצל מיצר הרע וכדאיתא לעיל פ"ט מפני מה נגזרה מיתה על הצדיקים שכל זמן שהם חיים הם נלחמים עם יצרם וכנגד זה מביא את יצחק אף שהיה עור ובעל יסורין ובר הי"ר הרע תמנו ולכן יחד הקב"ה שמו עליו גם בחייו בכל זאת ראה שימות · והטעם השלישי הוא להנצל מתלאות העוה"ז וע"ד כי מפני הרעה נאסף הצדיק · וכנגד זה הביא מיעקב שאף שלבו היה שמח במצרים וראה עתה בטובה וכדלעיל בכ"ז אמר במצרים ושכבתי עם אבותי וראה את מותו לנגד עיניו · ולפ"ז אנו לדעת כי אין מקום לאדם שלא ימות : אף יעקב אמר · מה שאמר בלשון אף משום דאמרינן בתענית יעקב אבינו לא מת · לכן אמר כי בכ"ז בחייו לא היתה לו תקוה להנצל מן המות ואמר ושכבתי וגו' : כתיב אין אדם שליט ברוח וגו' · משום דק"ל למה כתיב ויקרבו ימי ישראל ולא כתיב ויקרבו ימיו למות · דהא כבר נזכר שמו וימי יעקב ועליו קאי ויקרבו ימיו למות · ולכן מביא את הכתוב ואין שלטון ביום המות וזה אשר מרמז לנו הכתוב ויקרבו ימי ישראל אף כי שמו היה ישראל יען כי שרה עם אלהים ואנשים ויוכל · בכל זאת לא הועילם לו גבורתו וצדקתו ביום המות וקרבו ימיו למות : שלא יהא אחר תוקע בהן · פי' שכשירצה משה להקהיל את העם בשעת מותו וכמ"ש הקהילו אלי וגו' לא יהיה ע"י חצוצרות כמו שהיה דרכו בחייו למקרא העדה ע"י חצוצרות · משום אין שלטון ביום המות ואין ראוי לנהוג בשולטנות ביום המות ועי' בקה"ר ובתנחומא · ועי' במ"ר פט"ו כי החצוצרות דרך מלכות ושולטנות הוא : ופנחס מדבר לפני משה · שנתעלמה ממנו הלכה ופנחס ראה מעשה ונזכר הלכה הבועל ארמית קנאין פוגעין בו כדאיתא במ"ר פ"כ · וז"ש נתנה הישועה לפנחס והשפיל את משה · כי מאת ה' היתה זאת שתתעלם ההלכה מאת משה · כיון שכבר באה שעת כי הישועה תנתן לפנחס ואין מלכות נוגעת בחבירתה אפילו כמלא נימא לכן נתגדל פנחס · וזה הוא פירושו אין שלטון ביום המות כי לא תועיל השולטנות כלל ביום שהגיעה העת להסתלק ולהעביר השררה לאחר : חייך אתה שוכב ואין אתה מת · כי יעקב אבינו לא מת וכדאיתא בפ"ק דתענית ועיין בזה ברמב"ן : היום קובל עליך · שהיה מתקשה כנגדו וכדאמרינן בד"ר פ"ט במשה שיום קבל לפני הקב"ה ואמר אני זז ומשה קיים · ופי' הדברים כיון שהגיע היום שהבא אחריו ימלא מקומו ואין מלכות נוגעת בחבירתה · ולפי שפי' חלק השלמים במשפחם כמשפטם בדורות זה אחר זה · דור דור וחכמיו וכאשר הגיע קץ השלם הזה והגיעה עת הבא אחריו הרי הוא כאלו היום קובל ומבקש דין על הראשון שהוא כגוזל יומו של הבא אחריו וכ"ב בד"ר · ויש לפרש עוד משום שהזמן ניתן לשיג בו שלימות · ולא יהיה לבטלה · והצדיק כשהגיע קצו שהשלים לפי תקן השנה כל ימי חייו פוד בעוה"ז הם לבטלה ולא יאמר בדרך משל שהיום קובל שמתמהם בהם שלא לצורך : לומר כי הוא יקום · כלומר שהוא מתענה בדין על שיגלה וכמו על כן לא יקומו רשעים במשפט שפי' לזכות במשפט : לא הגיע לימי אבותיו · דקריבה משמע שמיהרו לבוא שלא בעונתם וזה אם לא הגיע לימי אבותיו כי מדרך הטבע היה ראוי לחיות כמותם וכמ"ש הרמב"ם בהא דתנן בעדיות האב זוכה לבן בשנים כלומר שימי חיי הבן שוים הם במספר לפי הטבע לימי אביו : בועז ועובד וישי · וכלם האריכו ימים הרבה מדוד שהרי מבשנולד בועז עד שנולד דוד אין פחות משל"ח שנה שהרי משבאו ישראל לארץ עד שנולד דוד שס"ו שנה שהרי בת"פ שנה לצאת בני ישראל ממצרים בנה שלמה ביהמ"ק והיא היתה שנה רביעית למלכותו · דל ד' דשלמה וע' דדוד ומ' שהיו במדבר נשארו שס"ו ושלמון מבאי הארץ היה ומת אחרי יהושע כדאיתא בס"ע נמצא שמת שלמון כ"ח שנה לביאת הארץ · דל כ"ח מן שס"ו נשארו של"ח והנה אפילו תימא שבועז נולד הרבה

ידי משה

פרשיות יש להם הבדל והרמק שמניחין חלק בין זו לזו מש"כ כאן וק"ל : היום קובל עליך · פי' יפ"ת ע"ד וזלת הבמה ובא הי"ח אין מלכות נוגעת בחבירתה וק"ל ול"נ לפי דאיתא ויקרבו ימי ישראל ימות

ולפי שהשעה מסורה לו · אל נא תקברני במצרים · (ח) בשבילך ירדתי למצרים בשבילך אמרתי אמותה הפעם · א ועשית עמדי חסד ואמת · וכי יש חסד של שקר שהוא אמר חסד ואמת למה כן משל הדיוט אומר מית בריה דרחמך טעון · מת רחמך פרוק · אמר לו אם תעשה לי חסד לאחר מיתתי הוא חסד של אמת · אל נא תקברני במצרים · למה שסופה של ארץ מצרים ללקות בכנים ויהיו מרחשות בתוך גופי לפיכך אל נא תקברני במצרים · ד"א ב מפני מה בקש יעקב אבינו שלא יקבר במצרים שלא יעשו אותו עבודת כוכבים שכשם שנפרעין מן העובד כך נפרעין מן הנעבד דכתיב (שמות יב) ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים · וכן אתה מוצא בדניאל כיון שפתר את הלומו של נבוכדנצר מה כתיב (דניאל ב) באדין מלכא נבוכדנצר נפל על אפוהי ולדניאל סגיד ומנחה וניחוחין אמר לנסכא ליה · אבל דניאל לא קיבל למה שכשם שנפרעים מעובדי עבודת כוכבים כך נפרעים הימנה · ג וכן אתה מוצא בחירם כיון שעשה עצמו אלוה מה היה סופו · כתיב ביה (יחזקאל כח) יען גבה לבך ותאמר אל אני · אמר לו הקב"ה (שם) הנה חכם אתה מדניאל שנבוכדנצר בקש להקריב לו ולא רצה ואת עושה עצמך אלוה · מה היה סופו כתיב ביה (שם) על ארץ השלכתיך לפני מלכים נתתיך לראוה בך · ד"א יעקב אמר שלא יפדו בי המצרים · הם משתחוים לשה · ואני נמשלתי בשה שנאמר (ירמיה נ) שה פזורה ישראל · ובמצרים כתיב (יחזקאל כג) אשר בשר חמורים בשרם · וכתיב (שמות לד) ופטר חמור תפדה בשה · הוי אל נא תקברני במצרים · ולמה כל האבות תובעין ומחבבין קבורת א"י · א"ר אלעזר דברים בגו · רבי יהושע בן לוי אמר מהו דברים בגו (תהלים קטז) אתהלך לפני ה' בארצות החיים · אמרו רבותינו שני דברים בשם רבי חלבו ד למה האבות מחבבין קבורת א"י שמתי א"י חיים תחלה בימות המשיח ואוכלין שנות המשיח · ר' חנינא אמר מי שמת בח"ל ונקבר שם שתי מיתות יש בידו שכך כתיב (ירמיה כ) ואתה פשחור וכל יושבי ביתך תלכו בשבי ושם תמות ושמה תקבר · הוי יש בידו שתי מיתות לפיכך יעקב אומר ליוסף אל נא תקברני במצרים · א"ר סימון א"כ הפסידו הצדיקים שהם קבורים בחוצה לארץ אלא מה הקב"ה עושה · עושה להן מחילות בארץ ועושה אותן כמערות הללו והן מתגלגלין ובאים עד שהם מגיעין לארץ ישראל והקב"ה נותן בהם רוח של חיים והן עומדין (ג) מנין שכן כתיב (יחזקאל לז) הנה אני פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל אדמת ישראל ואח"כ ונתתי רוחי בכם וחייתם · אמר ריש לקיש מקרא מלא הוא שכיון שהן מגיעין לא"י הקב"ה נותן בהם נשמה שנאמר (ישעיה מב) נותן נשמה לעם עליה · (ו) מעשה ברבי ורבי אליעזר שהיו מהלכין בפילי שחוץ לטבריא ראו ארון של מת שבא מחוצה לארץ להקבר בארץ ישראל · אמר רבי לר' אליעזר מה הועיל זה שיצתה נשמתו בח"ל ובא להקבר בא"י אני קורא עליו (ירמיה ב) ונחלתי שמתם לתועבה · בחייכם · ותבאו ותטמאו את ארצי · במיתתכם · א"ל כיון שהוא נקבר בא"י הקב"ה מכפר לו דכתיב (דברים לב) וכפר אדמתו עמו · ו רבי יוחנן כשהיה מסתלק מן העולם אמר לאותן שהיו צריכין להטפל בו קברו אותי בכלים צבועים דבריקא לא לבנים ולא שחורים · שאם עמדתי בין הצדיקים לא נבוש ואם עמדתי בין הרשעים לא נכלם · ר' יאשיה כשהיה נפטר מן העולם אמר למי שהוא עומד עליו קראו לי לתלמידי · אמר להם קברו אותי בכלים לבנים למה שאיני בוש במעשי להקביל פני בוראי · ז רבינו כשהיה נפטר מן העולם צוה שלשה דברים אמר להם אל תזוז אלמנותי מתוך ביתי ואל תספדוני בעיירות שבא"י ואל

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קנ"ו כל הענין · ב ילקוט דניאל רמז תל"ף ס' · ג ילקוט יחזקאל רמז שס"ז · ד כתובות קי"א כה"ע · ירושלמי כלאים פ"ט · כל הענין · וירושלמי כתובות פרק י"ב ה"ג · לעיל פרשה ע"ד · שמות רבה פרשה ל"ב · תנחומא כאן כי"ג · פסיקתא רבתי פיסקא א' · ילקוט סדר ויצא רמז ק"ל · ילקוט תהלים מזמור קמ"ב · ועיין ילקוט ישעיה רמז שט"ו · ה ילקוט ירמיה רמז ש' · ו שבת קי"ד · נדה דף כ' · לקמן פרשה ק' · ילקוט איוב רמז התקכ"ד · ז כתובות ק"ג · ירושלמי כלאים פרק ט' · כל הענין · וכתובות פרק י"ב · לקמן פרשה ק' ·

חדושי הרד"ל

הגי' זה של עובד לבדו · ולפי גי' דהכא אפ"כ לפרש הר"ל כולם יחד אין יותר מד' מאות שנה · ע' מ"ש הרמב"ן פ' ויגש · כי מיצ"מ עד לידת דוד ש"ע שנה והיו אותם ד' דורות שלמון בועז עובד ישי (וקשה מ"ע לא חשב כאן שלמון) ועד שמת ישי היו יותר מן ת' שנה: (ח) בשבילך ירדתי למצרים · וגם לא רציתי לפרש ממך לחזור לא"י קודם מותי · ואם אקבר פה מעלה אני כאלו אתה תקברני במצרים לכן אל נא כו': (ו) מעשה ברבי ור"א כו' · בירושלמי דכלאים

חדושי הרש"ש

שלמה · או כמו דדרשו לעיל רפע"ה ע"ש: (ג) מנין שכ"כ הנה אני פותח את קברותיכם כו' · נראה דדרים לשון פתוחי חותם ור"ל שיהא מפתח מחילות מקברותם עד א"י · ולשון הירושלמי פ"ט דכלאים שהבית המ"כ וכן בפסיקתא בתחלתה. גרס נרכי ברקוריא ור"א וכצ"ל: מנחיל הקב"ה לפניהם את הארץ כו':

רש"י

יכולת: מת בריה דרחימך טעון · נבוה עמו נער: מת רחימך פרוק · נפדה אתה ממנו: שסופן של מצרים ללקות בכנים: נבוכדנצר נפל על אנפוהי ומנחה וניחוחין אמר לנסכא ליה אבל דניאל לא בקש אמר וכו': למה כל האבות תובעין קבורת ארץ ישראל: דברים בגו: כלומר לא־על חנם שיש טעם בדבר: מהו דברים בגו לפי שנאמר אתהלך לפני ה' בארצות החיים בסוף מסכת כלאים ירושלמית ובכתובות ירושלמית בפרק הנושא את האשה:

מתנות כהונה

ולפי כו' · פירושו כמו ועוד לפי שהשעה משחקת לו היה גם הוא מכבד אותו וקרא לו בפני אחר אחיו וה"ג בתנחומא הכל מכבדין למי שהשעה עומדת לו: אמרתי אמותה · ובזה גרמתי מיתה לעצמי כמו שדרשו חז"ל בפסוק יקר בעיני ה' המותה לחסידיו אמר הקב"ה אילולי שהצדיקים גוזרים על עצמם מיתה לא הייתי גוזר · אברהם אמר אנכי הולך ערירי וגו' ולפיכך אל תגרום לי מיתה ג"כ וכדאיתא לקמן ולכן אמר אל נא תקברני ולא אמר לא אקבר וכן מצאתי בהב"א: מת בריה כו' טעון · שא עליו קינה וטעון עליך נער והספד אולי ישלמנו לך חברך פן תמות אתה בחייו אבל אם מת אוהבך היה פורק מעליך הנער כי מעתה לא ישלמנה לך מאחר שמת ולכן מי שגומל חסד עמו נקרא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול וכן משמע בפי' רש"י: ויהיו מרחשו' גרסינן: בתוך גופי: בילקוט ובתנחומא גרס תחת גופי: אבל דניאל לא קבל · דייק מדכתיב אמר לנסכא ליה משמע אבל לא נעשה כך: ה"ג מה היה סופו כתיב ביה כו' · והכי מוכח בתנחומא ובילקוט: הנה חכם אתה · פסוק הוא ביחזקאל סימן כ"ח: להקריב לו גרסינן וכן הוא בילקוט: ה"ג לראוה בך · ופי' בו רש"י ורד"ק כמו לראות והוא ענין בזיון כד"א אל תראוני שאני שחרחורת וכן המה יביטו יראו בי ועיין בסרד"ק ב' ה"ג בילקוט ובתנחומא שלא יפדו בי המצרים אני נמשלתי כו' ובמצרים כתיב. גרסינן ונראה שענין הפדיון הוא שיהא להם למזכרת זכות וכפרה מה שנביא ה' קבור בארצם וזה שאמר הם משתחוים לשה כו': כלומר שיעקב הנקרא שה יכפר עליהם על שעובדים לשה ולפי זה גירסת הספר ברור וקיים: דברים בגו · כלומר יש בו סוד. ומעם טוב שלא על חנם חבבו קבורת א"י: אתהלך וגו' · כדמפרש ואזיל שמתיה חיים תחלה בימות המשיח וכן הוא בהדיא בירושלמי סוף מסכת כלאים ובכתובות בפרק הנושא ובבבלי פרק שני דייני גזירות: שתי מיתות · כלומר הקבורה נחשבה לו למיתה בפני עצמה ובילקוט ירמיה בשם פסיקתא רבתי גרס יש בידו שתי צרות צרת המיתה וצרת הקבורה וזו היא גירסת הירושלמי והיא היא: לפיכך יעקב כו' · שלא ימות רק מיתה אחת או אתיא כמ"ד בירושלמי בפרק הנושא שקבורת א"י מכפרת על מיתה שבבבל וכדלקמן וא"כ אפילו אחת לא יהא בידו: ה"ג הקב"ה עושה להם כו': בארץ · בקרקע: ה"ג ועושה אותן כמערות וכן הוא בתנחומא ופי' אותן מחילות עושה כאותן מערות: והן מתגלגלין ב' · כנודות הללו המתגלגלין · הכי איתא בירושלמי נזהו נער להם כדאיתא בפרק שני דייני גזירות ולפיכך צוה יעקב לבניו שישאוהו ממצרים: והקב"ה גרסינן: בפילי · דרך שער ועיין בערוך ערך פל: לתועבה · שלא היתה א"י חביבה עליהן שיבאו שמה בחייהם: וכפר אדמתו · שהאדמה מכפר עליהם ובירושלמי דכלאים איתא וזה לשונו כיון שמגיעין לא"י נוטלין גוש עפר ומניחין על הארון שנאמר וכפר אדמתו: צבועים דבריק' גרסינן · וכן הוא לקמן פרשה ק' ובילקוט איוב סימן ל"ח ובירושלמי בפרק הנושא ובמסכת כלאים ופי' צבע ברק שאינו לא לבן ולא שחור: לא נבוש · שאם יהיו שחורים יהיו לו בושה שהוא לבוש בגדי רשע ולקמן פרשה ק' מבמע שאם יהיו בגדיו שחורים יאמרו הרשעים הרי זהו רשע כמותנו והוא עומד בין הצדיקים ומ"ו מסוא פנים יש בדבר: אל תזוז כו' · עיין עוד בפרשה ק':

יפה תואר

ימים טרם מות שלמון והאריכו ימים האבות בימי הבנים וכענין עובד שמסורת בידם שחי ת' שנה ויותר כדמפרש נאזיל ומסתנא גם בועז ויש האריכו ימים דלא מסתבר לדחוקי. דעובד לבדו האריך ימים ובועז ויש נתקצרו שנותיהם כל שלא נתפרש כמו בדוד · ומ"מ לפי שיש לדחות כן לא פירש המדרש בכועז ויש דבר אלא סזכיר חיי עובד דמינה ילפינן להו מסברא: בשבילך אמרתי אמותה הפעם · וכיון שהוא חזקה כי אהבתי אליך טוב ויפר הוא כי גם אתה תאהבני ותעשה את רצוני · ויש לפרש עוד ע"פ מה שכתב בתנחומא אמותה הפעם עתה אמות רק פעם אחת בעוה"ז ולא אמות בעוה"ב אשר מזה שהקדימו ברמאותם ולכן אמר אחרי כי בשבילך אמרתי אמותה רק פעם אחת אל נא תקברני במצרים כי זה הגורם לי למות פעמים וכדלקמן בפרקין בסימן ה' מי שמת בחו"ל שתי מיתות יש בידו: וכי יש חסד של שקר · דה"א לפרש חסד לחוד ואמת לחוד וכמו בכ"מ דחסד מחובר עם אמת קאי על שני נושאים נפרדים ויהיה פ או חסד או אמת · אבל הכא לא יתפרש כן דהא יעקב בוודאי ידע מה לו לבקש אם חסד לבד או אמת לבד ולמה אמר חסד ואמת יתפרש ע"כ כנוסח אחד חסד של אמת: כך נפרעין מן הנעבד: לעיל פל"ת על פסוק אסף אסף כל ובפרק רבי ישמעאל משמע שהנעבדים קיימים ולא יאבדם ה' וכמו העובדים לחמה ולבנה · אבל שם מיירי בדברים שהעולם צריך להם · אבל בדברים שאין העולם צריך להם יעשה ה' לפעמים פלאות להראות להתועים כי אין הנעבד נחשב למאומה ויפרע ממנו · וע"ד והאלילים כליל יחלוף וכדומה: א"ר אלעזר דברים בגו · פי' סוד יש בדבר סזה והכי לא ידעתי את הסוד וע"ז אמר ריב"ל כי הטעם הוא בשביל אתהלך לפני ה' בארצות החיים · וכדמפרש בשביל שמתי א"י חיים תחלה · ואוכלים תחלה שנות המשיח · מסא"כ מתי חו"ל יתאחר להם זמן קצת · אבל לעיל פע"ד ובירושלמי לא נזכר הדברים ואוכלין בימות המשיח: שאם עמדתי בין צדיקים כו' · נראה שהיו קוברים את המוחזקים לצדיקים בלבנים כמו שמעשיהם נקיים והרשעים בשחורים ·

פירוש מהרז"ו

הטעמים וגודל ההוצאה · ואפילו לא היה צריך לכל זה הרי השעה כו': אל נא תקברני שמאחר שיקברנו בקבורתם לא הוצרך לומר אל תקברני במצרים · ע"כ דורש ד"ק שיבין שהוא גרם ביאתו למצרים וגרם לו שימות עכ"פ אל תקברני במצרים: בשבילך אמרתי · מד"ת מזמור קט"ז פ' יקר וגו' ועי' מ"כ כמש"ל ס"ב · ועי' בתנחומא כאן ס"ד וזה טעם ג' שהוא חייב בזה יותר מאחר אחיו: בריה דרחמך טעון · משא של מטתו על שכמך לקוברו כי אוהבך יחזיק לך טובה וישלם גמולך · אך אם מת אוהבך בעצמו והטעון אותו לא ישלם לך כנו גמולך וזה חסד של אמת: ללקות בכנים · וזהו אל נא תקברני במצרים אפילו לשעה עד יצ"מ · אלמיך · כי כל עפר ארץ היה כנים וזה מה שנחפר פעם אחת ובכלל זה הקברים שנחפרו · ואין כן בשאר המכות: שלא יעשו אותו עבודת כוכבים · כידוע מתועבת מצרים שהיו עובדים לכל דבר שהיה להם הנאה · ומיעקב נהנו שכלה הרעב ונתברך הנילוס בשבילו והחזיקו אותו לאיש קדוש ונביא · ובחייו לא קיבל והיה מתיירא שלא יעשו אחר מותו: כך נפרעים · ויק"ר פכ"ו בס"א אגל שמואל: דניאל לא קבל · וכמ"ש אמר לנסכא ליה שהיל"ל אמר ונסכו ליה וכמ"ש דניאל ה' כ"ט אמר והלבישו אלא אמר ולא עשה שלא קיבל (ופשט הכתוב ומנחה וניחוחין אמר להקריב קדמוהי והכין אמר לנסכא ליה ע"פ מדה ע'): אתה מדניאל · למה דוקא דניאל ולא חכם אחר אלא ע"פ מדה י"ו ולזה אמר ותאמר אל אני שדניאל לא קבל · מפלת חירם בימי דניאל ע"י ל"ג: לראוה בך · עי' שמ"ר פ"ח רים ס"ב ומס"ם ותבין כאן: שה פזורה ישראל · ישראל סבא עי' במ"ר פ"ד ס"ה ומס"ם שהוא שייך כאן: ובתיב פטר חמור כו' · שיגין עליהם זכות שכבדו אותי בחיי ובמותי כמ"ש פר"א פי"ז אתם גמלתם חסד עם יעקב אף אני אתן לכם שכר טוב ולבניכם ואף כי אם היה קבור שם שיגין זכותו גם עליהם ולא יצאו משם: ולמה כל האבות · כתובות קי"א תנחומא כאן פסיקתא רבתי פ"א וירושלמי כתובות פי"ב ה"ג וירושלמי כלאים פ"ט שמ"ר פ"ג ס"ב ובמקומות הנ"ל ביתר ביאור: נותן נשמה · לעיל רים פע"ד פירשתי: ר' יוחנן · בירושלמי שם ושם פליגי בזה ר' ור"נ ועי"ל רים פנ"ה ומס"ם: דבריקא · במ"ע בלשון רומי בגדים צבועים כגון ירוק וגורם דבורדיקא וכ"ה בירושלמי שם ושם: בין הצדיקים · כמ"ש אגל ריב"ז שיש לפני שני דרכים כו': רבינו כשהיה · לקמן פ"ק ס"ב באריכות ·

ידי משה

נאמר בימים מתים וצדיקים קיימים לעולם פי' לפי שהסית דוד בן כמותו לא נאמר בו שוכב אלא ע"כ פירש קאי על שימים וז"ש כאן שיום קול עליך ודו"ק: בשבילך אמרתי אמותה הפעם · פי' אם לא תעלני ממצרים אמות שתי פעמים כדלקמן שמי שנקבר בח"ל הוא מת שתי פעמים דהיינו מיתה וגלגול מחילות וק"ל: שנאמר הנה אני פותח והעליתי אתכם · רמז כמלת והעליתי על גלגול מחילות וק"ל ותיה

תניחו לנכרי שיגע במטתי אלא מי שנטפל עמי בחיי יטפל בי במותי • בחייו היה דר בציפורי שבע עשרה שנה והיה קורא על עצמו ויחי יעקב בארץ מצרים י"ז שנה וחיה יהודה בציפורי י"ז שנין • [א] רבינו י"ג שנה השש בשניו וכל אותן י"ג שנה לא מתה חיה בא"י ולא הפילה אשה עוברה בא"י • בסוף י"ג שנה כעס רבינו על רבי חייא הגדול נכנס אליהו ז"ל אצל רבינו בדמותו של רבי חייא ונתן ידו על שינו ומיד נתרפא • למחר נכנס רבי חייא אצלו א"ל רבי אותה שינך מה היא עשויה • אמר משעה שנתת ידך עליה אתמול נתרפאה • באותה שעה א"ר חייא אי לכם חיות שבא"י • אי לכם עוברות שבא"י • אפילו כן אמר לו לא הייתי אני שנתתי ידי על שינך • ידע רבינו שאליהו זכור לטוב היה • מאותה שעה התחיל לנהוג ב"ר חייא כבוד :

פרשה צז א (תהלים לד) יראו את ה' קדושיו • א"ר עזריה בשעה שבירך יעקב אבינו את יוסף יצא ופניו מצהילות • והשבטים אומרין דין כל עמא עם קיימא בשביל שהוא מלך • עם מן דקיימין קיימין • אמר להם יעקב אבינו יראו את ה' קדושיו אנא מספקא לכוליה : **ב** ויברך את יוסף ויאמר • ר' ברכיה ואמרי לה בשם ר' יוחנן וריש לקיש ר' יוחנן אמר [ב] לרועה שהוא עומד ומביט בצאנו • ר"ל אמר לנשיא מהלך והזקנים לפניו • על דעתיה דר' יוחנן אנו צריכין לכבודו • על דעתיה דריש לקיש הוא צריך לכבודנו : **ג** המלאך הגואל אותי מכל רע וגו' • אמר ר"י בר חלפתא [ג] קשה הוא הפרנסה כפלים כלידה • בלידה כתיב (בראשית ג) בעצב תלדי בנים • בפרנסה כתיב (שם) בעצבון תאכלנה כל ימי חייך • ר"א ורבי שמואל בר נחמן • רבי אלעזר אמר [ד] הקיש גאולה לפרנסה • ופרנסה לגאולה • מה גאולה כפלים אף פרנסה כפלים • מה פרנסה בכל יום אף גאולה בכל יום • ורבי שמואל בר נחמן אמר וגדולה מן הגאולה • שהגאולה ע"י מלאך ופרנסה על ידו של הקב"ה • גאולה ע"י מלאך • המלאך הגואל אותי • [ה] ופרנסה ע"י הקב"ה (תהלים קמה) (א) פותח את ידך ומשביע לכל חי • רבי יהושע בן לוי אמר קשין מזונותיו של אדם (א) כקריעת ים סוף שנאמר (שם קלו) לגוזר ים סוף לגזרים • (ב) וכתיב תמן (שם) נותן לחם לכל בשר • יברך את הנערים • (ב) זה יהושע וגדעון • הה"ד (יהושע ה) ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וגו' • ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי • רבי יהושע בשם ר' חנינא בר יצחק (ג) [ו] צעק מתוך צפורני רגליו • ויאמר שר צבא ה' שר צבא של מעלן אני וכל מקום שאני נראה הקב"ה נראה • זה סימן (ד) בכל מקום שהיה רבי יוסי ארוך נראה היה רבי נראה • [ז] עתה באתי • עם משה רבך באתי אלא שהיה מתפלל ואומר (שמות לג) אם אין פניך הולכים וגו' • לעלות למעלה לא הייתי יכול שעדיין לא עשיתי שליחותי • ולמטה לא הייתי יכול שעדיין היה מתפלל ואומר אם אין פניך הולכים • אלא הזהר שלא תעשה כשם שעשה לי משה רבך ונדחתי • וידגו לרוב בקרב הארץ • [ח] מה הדגים הללו אין העין שולטת בהן • כך בניך אין העין שולטת בהן • הה"ד (יהושע יז) וידברו בני יוסף אל יהושע וגו' • אמר להם אין אתם מתיראין מן העין • אמרו לו זו היא ברכה שברכנו אבא וידגו לרוב בקרב הארץ • [ט] מה הדגים הללו אין נתפסין אלא בגרונם •

מסורת המדרש א ירושלמי כלאים פ"ט • לעיל פרשה ל"ג • תנחומא כאן סי"ג • ב לעיל פ"ל • ילקוט סדר נח רמז כ' • ג פסחים קי"ח • כל סעניין • לעיל פ"כ • ד מדרש תהלים מזמור פ' • ומזמור פ"ט וקל"ו • פסיקתא רבתי פסקא ל"ג סי"ה • ילקוט כאן רמז קנ"ז • ילקוט ישעיה רמז שנ"ו • ילקוט תהלים רמז תתפ"ד • ה תענית ד"ב • ו תנחומא סדר משפטים סי' י"ח • ילקוט משפטים רמז שנ"ט • ילקוט יהושע רמז ט"ו • ז אגדת בראשית פ' ל"ב • ח ברכות כ' ודף נ"ה • סוטה ל"ו • בבא מציעא פ"ד • בבא בתרא קי"ח • אגדת בראשית סוף פ"ב • ילקוט יהושע רמז כ"ט • ט תנחומא כאן סוף סי' ו' •

חדושי הרש"ש

(א) פותח את ידך כו' • פ' במ"כ • וכו ע"ש פ"ק דברכות וצ"ל דתענית • אולם בפ' ע"פ (קי"ח א') מביא קרא דהאלהים הרועה אותי : (ב) וכתיב תמן נותן לחם כו' • עמ"כ • ובפסחים שם הגי' וסמיך ליה • ומהרש"א שם בח"א הקשה דהא כמה קראי אפסיקא בינייהו • ול"נ דרש"י פי' בתהלים שם שבשפלנו זכר לנו במצרים • ולפ"ז שפיר ילפינן ויפרקנו מצרינו דסמיך ליה על קריעת ים סוף דכתיב ביה

(ד) בכ"מ שהיה ר"י ארוך כו' • אפשר זהו יוסף תפני שאמרו לעיל פ"ק וירושלמי ובבלי כתובות שהיה משמש לרבי • כן ע"ש ברד"ק) ופי' שנפל אל המלאך שהיו פניו ארצה וע' תנחומא משפטים סי"ח :

חדושי הרד"ל

(א) כקריעת ים סוף • לעיל פ"כ הגי' גדולה מקריעת ים סוף אבל הגי' דהכא עיקר וכ"ה בפסחים קי"ח וסנ"כ לעיל הביא בשם סוגיא דפסחים מה שלא נמצא שם ע"ש : (ב) זה יהושע וגדעון • עיין יד"מ • ועליהם אמר יעקב וזרעו יהיה מלא וגו' זה יהושע כדלהלן וגם הוא יהיה לעם זה גדעון כמ"ש בת"י שם : (ג) צעק מתוך צפרני רגליו • וע' מ"כ לפי' ב' שהמלאך נופל לרגליו של יהושע • יש לדרוש שמ"ש ויפול יהושע אל פניו ארצה ולא נכתב על פניו כמו בכ"מ (רק ביואב ש"ב י"ד כתוב

מתנות כהונה

איש נכרי • כלומר זולת מי שנטפל בו בחייו : אלא מי כו' • ה"ג ג"כ בתנחומא ולפי זה אתיא סוגיא זו דלא כסוגית הבבלי בפ' הנושא במסכת כתובות ועיין שם ובירושלמי לא גרס אלא : רבינו הוה חשש כו' • עיין מזה לעיל פרשה ל"ג ולקמן פרשה ק' ובקהלת בפסוק טובה חכמה עם נחלה ובירושלמי סוף כלאים ובפ' המשא ושם בתלמוד בבלי : חיה • יולדת יסורי הצדיקים מכפרים על הדור וכדאמרינן בעלמא יומא דאתיך ביה רבי אתא פורענותא לעלמא : בדמותו של ר' חייא • עיין מזה לעיל פרשה ל"ג ובמסכת בבא מציעא פרק השוכר את הפועלים : אי לכם • אוי לכם שמעתה פסק מהם אותו זכות : לא הוי תני כו' • שלא רצה להחזיק טובה לעצמו על הנס כההיא דמסכת שבת מי ידעיתו דקאתינא כו' : לנהוג כבוד • ע"ל פרשה ל"ג :

פרשה צז דין כל עלמא כו' : זה מנהג כל העם להטות רצונם עם מי שהשעה עומדת לו שהרי יוסף בשביל שהוא היה מלך נטה אחריו יעקב אבינו הרי מי שהשעה עומדת לו עומדין ומקיימין עמו מכל צד : אנא כו' • אני אספיק לכולכם בברכתי ודייק סיפיה דקרא כי אין מחסור ליראיו : ואמרי לה • רבי ברכיה אמר זה בשם רבי יוחנן וריש לקיש דפליגי בה כדמפרש ואזיל : ומביט כו' • לראות ולהשגיח עליהם לרעות אותם במרעה טוב ושמן ולבל יגיע להם שום נזק ולפיכך כתיב אשר התהלכו אבותי לפניו שהקב"ה השגיח עליהם בהשגחה פרטית מעולה כרועה עדרו ירעה וכמו שנאמר הרועה בשושנים וכן דרשו בפסוק התהלך לפני והיה תמים וע"ל סוף פרשה ל"ו : ור"ל סבר שלפיכך כתיב לפניו הנשיא זה שהזקנים הולכים לפניו והוא אחריהם ולהודיע שהוא נשיא כי המה סבות נשיאותו כך האבות הודיעו ופרסמו אדנותו של הש"י בעולם וכן מצאתי שוב בהב"א ממש ע"ד זה : בעצבון גו' • נתבאר לעיל פרשה כ' בסדר בראשית גורס מה גאולה פלאים אף פרנסה פלאים וה"ג בילקוט ופירושו דגבי גאולה כתיב לעושה נפלאות גדולות לבדו וסמיך ליה ויפרקנו וכה"א בגאולת מצרים נורא תהלות עושה פלא ולגי' הספר י"ל שמצינו כפל לשון גבי גאולה נחמו נחמו אנכי אנכי וכן רבים והוא מורה על הקושי : ומשביע לכל חי רצון • הא דלא מייתי פסוק של האלהים הרועה וגו' משום דפס"ק פותח וגו' כולל כל מיני פרנסה כדאיתא בספר הזוהר ועוד האלהים י"ל שהוא מלאך מבה"כ פסוק פותח וכן בפ"ק דברכות מביא פסוק זה על ד' מפתחות שאינם נמסרים ביד שליח : ה"ג ים סוף שנאמר לגוזר : וכתיב תמן כו' • וכתיב שם סמוך לזה נותן לחם : יהושע • בא מאפרים וגדעון ממנשה : צעק • המלאך דרך תפלה והתחנה שלא ידחנו וכדלקמן וזה היה בשעה שאמר לו הלנו אתה והכי איתא בילקוט יהושע : מתוך צפורני כו' • מי שהוא צועק בחזקה ובכל כחו הוא נועץ ומהדק צפרני רגליו על הארץ בחזקה • או ר"ל שכך היה מתחנן מתוך צפורני רגליו של יהושע שהיה נופל לפניו על רגליו והילקוט מכריעו שגורס מתחת צפרני רגליו : הקב"ה נראה • לפיכך אל תדחה אותי : רבי יוסי ארוך גרסינן : היה רבי נראה • נראה על שכל תלמודו היה לו ממנו וכל דבר שהיה אומר היה כאילו שמעו אותו מפי רבי והביאו לרמז שהמלאך אינו עושה דבר אלא על פי ה' כתלמיד מפי רבו : עם משה רבך • שנאמר ושלחתי לפניך מלאך וגו' : שליחותי • להנחיל ישראל את הארץ וכן הוא בהדיא בילקוט יהושע : אלא הזהר כו' • דרך תחנונים אמר כן : וידגו • לשון דגים : אין אתם מתייראין כו' • שאמרו רב עם אנחנו : זו היא ברכה • שנאמר וידגו לרוב וכדמפרש לעיל וכן הוא בפ' יש נוחלין : בגרונם •

פירוש מהרז"ו

וכן בירושלמי שם עיין שם • עיין לעיל פר' ע"ח סט"ו : רבינו י"ג שנה • לעיל פר' ל"ג ס"ב באריכות וש"נ ומבואר וכאן הובא אגב עניני מיתה וקבורה שלו • וכאן חסר חתימת המאמר והוא בתנחומא כאן :

פרשה צז סימן **א** יראו את ה' קדושיו • כי אין מחסור ליראיו וביעקב ובניו מדבר כמ"ש בפ' הסמוך לכו בנים שמעו לי וכמ"ש במ"ר פ"ב ס"ב באריכות ובאג"ב ס"פ פ"א פ' לכו בנים וגו' • ע"ע במ"ר פט"ו ס"ו בדומה לזה ואמר להם יעקב יראו את ה' כי יוסף זכה לברכות בעבור יראתו את ה' ולא בעבור גדולתו : **ב** ויברך את יוסף • מה שחסר כאן בביאור הפסוקים סמך המדרש על שמבואר בפסיקתא פ"ג כ"ה דרשות נפלאות ומקלתה הרבה בתנחומא כאן ס"ו : ר' ברכיה בשם ר"י ור"ל • ולעיל ס"פ ל' לא נזכר ר"ב וזהו ואמרי לה : לרועה • כמ"ש האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו וגו' האלהים הרועה אותי בדמיון רועה וצאן : **ג** קשה היא • לעיל פ"כ כ"ט וש"נ וכמד"ת מז' פ"ט וקל"ו : בעצבון • הוסיף ב' אותיות על בעצב להורות כופל העצב • והמאמר דרך אגב מאמר רשב"ן דבסמוך : כפליים וכו' • עיין הגירסא במ"כ : אף כו' בכל יום • כמ"ש בסנהדרין צ"ח היום אם בקולו תשמעו : פותח את ידך • במד"ת מזמור קל"ו מביא מפסוק הרועה אותי דהיינו פרנסה וזהו שייכות המאמר לכאן : יהושע וגדעון • יהושע כמ"ש למטה אפרים הושע בן נון • וגדעון כמ"ש שופטים ו' ואלפי הדל במנשה ולשניהם נראה המלאך ודורש מדכתיב הנערים שהיו נקראו נערים ויהושע בן נון נער • וגדעון כמ"ש והנכי הצעיר היינו נער שהמלאך הגואל יברך אותם ויהי עמהם וגזה הביא פסוק ויהי בהיות וגו' על שדורש בו • והגדעון כמפורש בשופטים ו' : מתוך צפורני • כמ"ש במ"כ בפי' הב' בשם הילקוט מתחת לפורני רגליו • והכוונה שהמלאך ביקש ממנו כדמפרש והולך ואמר בלשון גוזמא כאלו נפל המלאך תחת רגליו לבקש : שר צבא של מעלן • גם יהושע השיג שהאיש היה מלאך כענין שכתוב את אימתי אשלח ושאל לו הלנו אתה אם לצרינו ולא עלה על דעתו שהוא המלאך שכתוב עליו הנה אנכי שולח מלאך לפניך וגו' השמר מפניו וגו' שהיה במקום שכינתו יתב"ש עד שהשיב לו של מעלן אני כו' : עתה באתי עם משה רבך באתי • ר"ע שהרי מפורש כהוב עתה באתי משמע ולא מקודם ואיך דורש עם משה כו' • והענין בזה שעם משה רבך באתי ולא באתי אך אליך • וכמ"ש תנחומא משפטים סימן י"ח הובא בילקוט יהושע ה' וז"ל התחיל צועק כו' עתה באתי הרי שתי פעמים באתי להנחיל כו' ודחה אותי ולא רצה שאלך עמו ועתה באתי מיד ויפול יהושע עכ"ל • ומ"ש אלא הזהר כו' כי משה שהיה כחו גדול אמר אם אין פניך הולכים הועיל בדבריו שהשיב הש"י פני ילכו • אך אתה אם תדחה אותי ותאמר אם אין פניך וגו' אולי לא יענה לך כמו למשה ותאמר קרא מכאן ומכאן : היה רבי נראה • עיין במ"ר פ"ב ס"ה ושם סוף פ"ב • וזהו שר לבא ה' שם' הוא כאן ומחנה שכינה צריך תפלת מגעלים של נעליך עד קודם הוא על שכאן שורה השכינה : ולמטה לא הייתי • לקיים שליחותי בארץ לא כו' : וידגו לרוב • שהיל"ל וירבו לרוב ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל ול"ק וידגו כדגים בקרב המים וירבו לרוב בקרב הארץ : אין אתם מתיראים • כמ"ש ב"ב דף קי"ח • היינו מ"ש שם ואני עם רב אשר עד כה ברכני ה' ויהושע השיב אם עם רב אתה וגו' שיהושע השב שהם כמספר המפורש עליהם בתורה וע"פ זה נתן להם נחלה • והם הודיעו לו שעם רב הם שנתרבו מאד ולא יספיק להם האחלה • והשיב יהושע מאחר שנתברכת בעם רב יש לך להיות מכוסה מן העין כמפורש בגמרא הטמינו עצמכם ביערים וזה חסר במדרש • והשיבו ליהושע אשר עד כה ברכני ה' זה ברכה שברכני אבא וידגו לרוב ע"פ מדה י"ן ול"א • שתחלה אמרו ואני עם רב והשיב יהושע אם עם רב אתה עלה לך היערה להטמין עצמכם והשיבו אשר עד כה ברכני ואין חששא מע"ר כמו דגים שמכוסים במים רק ממיעוט נחלה ובגמרא חסר מה שדרש כאן עד כה ברכני הג"ל ע"כ הדברים סתומים כאן ובגמרא ונלמדים זה מזה • ובאג"ב ס"פ פ"ב בשינוי וז"ל אמרו לו כבר התפלל עלינו יעקב אבינו שלא ישלוט בנו ע"ר שנאמר עלי עין עכ"ל ודרש אל תקרא עלי אלא עולי עין : אינם נתפסים • ד"א הוא על ס"פ וידגו וכמ"ש ירמיה פט"ז ס"ז אשלח לדיגים רבים ודיגום • לנודס כמו שצדים דגים במים • שיפתח הרב מאפרים מ"ב אלף באופן שצדים

יפה תואר

ולכן בקש ר"י שלא יקברוהו לא בלבנים ולא בשחורים כי לא בטח בנפשו אם לדיק הוא • ופן יבוש בקומו עם הרשעים בלבנים • וכן לא בשחורים פן יתגנה אם יקום עם הצדיקים • וע' בזה בירושלמי ובגמרא דילן בפרק כל היד • וע' לעיל פל"ג ולקמן פ"ק כיתר דברי הסימן הזה • ובביאור הדברים : לרועה שהוא עומד כו' • עמ"ש לעיל פ"ל • והסימן שאח"ז מבואר לעיל בפ"כ • ועל הדרש של עתה ע' בביאור הרי"פ בשם היפ"ת • ועוד שם על המאמר הזה שלא תעשה וכו' : מה הדגים הללו אין נתפסין אלא בגרונם • פי' כי לא ימעטו ויסוהו ממה שאחרים יגזלו מהם • רק בגרונם במה שיבלעו זה את זה והם נפסידים את עצמם כן היה בעת הזאת שע"י מריבתם זה עם זה • ובמה שלא

ידי משה

וחית יהודה י"ז שנין • כי שם רבינו היה ר' יהודה וקל"ל : יברך את הנערים זה יהושע וגדעון • פי' שהוקשה להם למה בקשו הברכה ע"י מלאך ולא הספקיב"ה בעצמו ועוד מאי את הנערים לו"א זה יהושע

כך בניך אין נתפסין אלא בגרונם (שופטים יב) ויאמרו לו אמור נא שבולת ויאמר סבולת · מה דגים הללו גדלין במים (ה) כיון שיורדת טפה אחת מלמעלה מקבלין אותה בצמאון כמי שלא טעמו טעם מים מימיהון · כך הן ישראל גדלין במים בתורה כיון שהן שומעין דבר חדש מן התורה הן מקבלין אותו בצמאון כמי שלא שמעו דבר תורה מימיהון · אמר רבי לוי ששים רבוא תינוקות עיברו נשותיהן של ישראל בלילה אחד וכולן הושלכו ליאור (ג) ועלו בזכותו של משה · * הוא שמשה אומר (במדבר יא) שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו · כולן לרגלי עלו · רבי זכאי רבה מייתי מן הכא וידגו לרוב בקרב הארץ · מה בקרב הארץ ששים רבוא כך בגבול דגים ששים רבוא · מה בקרב הארץ לא מתו אף בגבול דגים לא מתו · (ד) מי ששמו כשם הדג בנו מכניסן לארץ (דה"א ז) נון בנו יהושע בנו : **ד** וירא יוסף כי ישית אביו וגו' · א"ר ברכיה (ו) ידא דדחת תליתאה דעלמא את מבקש לדחותה · ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי וגו' · וימאן אביו ויאמר ידעתי בני ידעתי · ידעתי (ז) מעשה ראובן ובלהה ומעשה יהודה ותמר · (ח) מה דברים שלא נתגלו לך נתגלו לי דברים שנתגלו לך על אחת כמה וכמה · גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל · ואפשר כן אלא [ג] זה יהושע שהוא מדמים גלגל חמה ולבנה שהן שולטין מסוף העולם ועד סופו · א"ר יצחק [ד] עבדא בישא לאו זביניה דאבא את וכו' : **ה** ויברכם ביום ההוא · [ה] כשם שקדמו כאן כך קדמו בכל מקום · קדמו בתולדות · אלה תולדות בני אפרים ואחר כך אלה תולדות בני מנשה · ביוחסין (במדבר א) לבני אפרים תולדותם למשפחותם · קדמו בנחלה (יהושע טז) זאת נחלת בני אפרים ואח"כ זאת נחלת בני מנשה · קדמו בדגלים (במדבר ב) דגל מחנה אפרים ואח"כ ועליו מטה מנשה · קדמו בנשיאים (שם ז) ביום השביעי נשיא לבני אפרים ואח"כ (שם) ביום השמיני נשיא לבני מנשה · קדמו בשופטים יהושע משל אפרים וגדעון משל מנשה · קדמו במלכים ירבעם משל אפרים ויהוא משל מנשה · קדמו בברכה כך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים (ט) כאפרים וכמנשה · קדמו בברכה וישם את אפרים לפני מנשה : **ו** ויאמר ישראל אל יוסף אנכי מת והיה אלהים עמכם והשיב וגו' · בר אחוי דרבי יוסי ג' סימנים נתן להם הזקן · הבא בסיגנון שלו אנכי והממנה מכם זקנים (י) ואומר לכם פקוד זה הוא הגואל · רבי חוניא מוציא אנכי (ס) ומכניס שם המפורש תחתיו · ואני נתתי לך · (יא) בין שהשכים ולא עשית כמעשיהן לפיכך תהא השכם בחלקך · א"ר פנחס בשכם נפרצה הערוה וגדרה אותה

מסורת המדרש א סוטה י"ב · שמות רבה פרשה א' סימן כ"ד · ב חולין נ"א · לעיל פרשה ס"ת · תנחומא כאן סוף סי"ו · פסיקתא רבתי פסקא ג' ס"ד · ילקוט ישעיה רמז שי"א · ילקוט דניאל סוף רמז תתנ"ף ס"ו · ג עבודת כוכבים דף כ"ה · ד לעיל פרשה פ"ד · ה במדבר רבה פרשה י"ד · פסיקתא רבתי פסקא ג' סימן ה' ·

חדושי הרד"ל

כמיין ובמותו : (ח) כיון שיורדת עפה אחת כו' · אפשר שיינו טפה של גשמים וכמש"ל פ"ס י"ג גס"ד ; (ו) ידא · דדחת תילתא דעלמא כו' כנ"ל ומשמע בפסיקתא דחנוכה ס"ד דמפרש ויתמוך יד אביו להסיר אותה שהיה רוצה להסירה בע"כ של אביו ולא יכול ע"ש : (ז) מעשה ראובן בבלהה ומעשה יהודה בתמר · כ"ה בקה"ר פ"ט וכנ"ל ; (ח) מה דברים שלא נתגלו כו' · בפסיקתא שם א"ל מה אתה סבור מפני שהייתי שולך בכל יום מה עשו בך אחיך ולא הייה א"ל סבור אתה שלא הייתי יודע ידעתי בני ידעתי ע"כ : (ט) כאפרים וכמנשה · קדמו בברכה (ר"ל גם בברכת משה קדמו) והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה הוי וישם את אפרים כו' כנ"ל : (י) ואומר לכם פקוד · עי' מ"כ ובתוס' עה"ת כתבו שמ"ב יוסף אנכי אנכי כדבריך היינו שגם הוא ילוה את בניו לעשות כדבר יעקב להעלות עצמותיו כביכול ומצא צוואת יוסף הן הן דברי יעקב : (יא) בין שהשכים · ולא עשה כמעשיהם כנ"ל ע' מ"כ · ופי' בהשכים נראה שהוא שנטה שכמו לקבל עול נרת אשת פוטיפר ולא רצה לעשות כמעשיהם ורגוס (וכד"א תהלים פ"א) הסירותי מסבל שכמו :

חדושי הרש"ש

פים ויושע ותרגומו ופרק : (ג) ועלו בזכותו כנ"ל כו' כבוף : (ד) מי ששמו כשם הדג בנו מכניסן כו' · מש"כ המ"כ כלומר שגם יהושע נקרא נו"ן כו' · נ"י מה דחקו לזה : (ה) ומכניס שם המפורש · וזה אשר אמר

מתנות כהונה

שהחכה נתפסת בתוך הגרון : שבולה · הרי שע"י הגרון היו נתפסים שלא יוכלו לדבר נכון : בגבול דגים · ביאור שהוא גבולן של דגים : נון בנו יהושע בנו גרסינן · פסוק הוא בד"ה א' סימן ז' כלומר שגם יהושע נקרא נון והוא דג : ידא דדחת כו' · כך אמר יעקב ליוסף אותו יד שהיתה דוחה ונולחת המלאך שהוא כשליש של עולם אתה מבקש כו' : מה דברים · עיין במדרש קהלת בפסוק שבחתי ורואה : ואפשר כן · שכל כך יהיה זרעו עד שיתמלא מהם כל העולם כולו : מדמים · הפתיק כד"א שמש בגבעון דום וכפי' רש"י גרם מעמיד : עבדא בישא · כך אמר יהושע אל החמה וע"ל פרשה פ"ד וכפ' ו' : ה"ג קדמו בתולדות אלה תולדות : ה"ג לבני אפרים תולדותם למשפחותם ופסוק הוא ריש פרשת במדבר ואח"כ כתיב לבני מנשה : קדמו בברכה וישם וגו' · בברכת יעקב עצמו הקדימו : ה"ג אל יוסף אנכי מת והיה אלהים עמכם והשיב וגו' : בר אחוי כו' · היה אומר כן שלשת כו' הבא בסיגנון · כלומר בסוגיא שלו ובדברי שליחותו מזכיר אנכי וכן מצינו בכל דברי שליחות שדבר משה אל בני ישראל ולפרעה : שם המפורש · וכן כתיב אהיה אשר אהיה וגו' וכתיב וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה' אל משה וגו' ומנוי זקנים דכתיב: ויאספו את כל זקני ישראל ופי' רש"י סנהדראות וכמו שפירש"י שם ולא נתבאר לי היאך נלמד זה מדברי יעקב ואולי דייק אלהים לשון דיין ושבעים זקנים היו יושבים על מדין ומשפט האמת ולשון פקוד למדין הנו מיוסף שאמר להם ואלהים פקוד יפקוד ואי לאו דאמר לו יעקב כן יוסף מנא ליה או י"ל ילפינן ואלהים פקוד יפקוד מן והיה אלהים עמכם · או י"ל שמ"ש ואלהים פקוד יפקוד אמר כן בשם אביו דאלו לדידיה הא כתיב אח"כ וישבע יוסף וגו' פקוד יפקוד ותרתי למה ליה וכן פי' רש"י בפ' שמות וז"ל יעקב אמר ואלהים פקוד יפקוד עכ"ל הרי שהוא ז"ל סובר שזה נאמר בשם יעקב וכן עיקר וכך מצאתי טוב בהרמב"ן : בין שהשכים · בספר אות אמת גרס בין שהשכם וקרוב למשמע דל"ל כיון שהשכם בא לידך ולא עשית כו' ופי' שבא לידך לשלם לאחיך גמול מעשה שעשו לך בשכם כי אתה גברה ידך עליהם ולא עשית להם כמעשיהם או פירושו שבא לידך מעשה שכם עם אשת אדוניך וכדמפרש ואזיל בשם ר' פנחס : נפרצה · גדר הערוה שהיו גדורים בו מדור המבול וכמו שדרשו שם ע"ג וכן לא יעשה : וגדרת אותו · באשת פוטיפרע שלא נשמע אליה :

יפה תואר

מסרו בלשונם נוקשו ונלכדו כדגים הנאחזים במצודה : ידא דרחת תליתאה דעלמא כו' · כי ממה דכתיב ויתמוך יד אביו להסיר אותה וגו' ויאמר וגו' משמע דהגן להסיר ולא יכול עד שהולרך לבקש מלפניו שים ימינך על ראש וגו' כי היד החזקה של יעקב אשר דחתה את המלאך שהוא שליש של עולם כדאיתא בפרק גיד הנשה לא יכל יוסף לדחותה · וכ"ה בתנחומא א"ל ידי אתה מבקש להסיר שרפה לשר המלאכים · אבל ק"ק מה זו ראיה הלא שם בעזרת ה' עשה כל אלה ולא ידו פעל כל זאת · ולמה לא הביא מויגל את האבן לראיה על גבורתו : כשם שקדמו כאן כו' · פי' כמה דכתיב וישם את אפרים לפני מנשה הוא מכלל הברכה שלעולם יקדם אפרים למנשה וכן יתפרש דברי רש"י בחומש מ"ש וישם את אפרים בברכתו לפני מנשה להקדימו בדגלים ובנשיאים : קדמו בתולדות · קדמו ביוחסין · הספרש בין תולדות ליוחסין מבואר שהתולדות הוא מספר הבנים כמה הם · והיוחסין הוא לדעת יחס כל אחד ואחד ממקורו · ויש לפרש עוד שאפרים הוליד תחלה בנים · וכן משמע ממה דכתיב וירא יוסף לאפרים בני שלשים גם בני מכיר בן מנשה · ומ"ש בתולדות אלה תולדות בני אפרים אין זה בכל המקרא · ונראה דה"ג בתחלה תולדות אפרים ואח"כ תולדות מנשה · דקים ליה שאפרים הוליד תחלה · ואולי יליף מהמקרא וירא יוסף לאפרים וגו' וכמ"ש : קדמו ביוחסין לבני אפרים וגו' · ואע"ג דבסדר פינחס מצינו איפכא · אבל עיקר ענין יוחסין הוא במנין ראשון · והטעם למה במנין שני הקדים את המאוחר י"ל משום דמנשה הוסיף עשרת אלפים על המנין הראשון ואפרים הכיסף פיחת שמנת אלפים · וגם בנשיאי חלוק הארץ בפ' מסעי הקדים נשיא מנשה · ושמא משום דהוא חשיב מנשיא אפרים : שלשה סימנים נתן להם יוסף כנ"ל (זע' במפרשים) ומה שמסר לו שלשה הסימנים כי אולי זאת לא יאמינו לו משום שבא קודם זמן הקלוב · והסימנים האלה היו מסורים בידי הזקנים לבד · ולא יחשבו שבא עמהם שידעם מהקבלה · והיינו דקאמר משה וכן לא יאמינו לי כי לא ידעו שיש להם סימנים · ונ"ע בשמ"ר פ"ג ומ"ש שם · ומה שהולרך לג' סימנין י"ל שזה כנגד ג' טענות שבעבורם אפשר שלא יאמינו בגאולה · הא' שעדיין לא הגיע הקץ · והב' מפני שלא היו בידם מעשים טובים הראויים לגאולה · והג' מפני שהיו עובדי עבודת כוכבים וכמ"ש בחזית בפסוק קול דודי ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן · וכנגד שלש הטענות האלה באו שלשה הסימנין · כי הטענה הא' הוא שלא הגיע הקץ וע"ז בא הסימן פקוד שנושא הוראתו ג"כ מספר וחשבון וזה כי הקב"ה מונה סופר ופוקד את הקץ כפי רלונו כ"י גם קודם הזמן · וכנגד טענה הב' שלא היו בהם מעשים טובים אמר כי ימנה בהם זקנים והם עמרם וכית דינו ויביט על מעשיהם ולא על מעשי ישראל הרעים וכדאיתא התם בחזית · וכנגד הטענה הג' שהם עובדי עבודת כוכבים מסר להם הסימן של אנכי שיביע בהם כאלו כולם מאמינים באנכי ה' אלהיך · ולדעה ר"ח הוא שם המפורש תחת אנכי והכל אחד הוא : בין שהשכיל ולא עשית כמעשיהם לפיכך תהא השכם בחלקך כנ"ל · ופירושו השכם הוא הבכורה כמ"ש רש"י בסמוך וקאמר לפי

פירוש מהרז"ו

דגים בחכה בגרונם אחד אחד שלא יכול לומר שבולת · שפי' שבולת הנהר כמ"ש אל תשטפני שבולת מים · וכמש"ל פנ"ו סי"א אגינו שבולת נהר : כך הם ישראל · כי ברכת יוסף היא ברכת כל ישראל כמש"ל פע"א ס"ב שהריה יוסף · ועוד שכללם כולם בברכותיו כמש"ל פנ"ט ס"ד : ס' רבוא תינוקות · כמ"ש שמ"ר פ"א ס"ס י"ג שהחזיר עמרם את אשתו החזירו כולם נשותיהם · ונתעברו כולן והושלכו כולן ליאור כמו משה : הוא שמשה · עי' סוטה י"ב ב' שמ"ר שם סכ"ד וש"נ והובא אגב דרשה ר' זכאי שהיה העקרית כאן · ודורש מ"ש אנכי בקרבו שהיו"ל אנכי עליהם או אגלם · ודורש שמרמז על שהוא גרם שיהיו יחד בקרב אמם ובקרב המים · ומ"ש רגלי פי' בשבילי כמ"ש ויברך ה' אותך לרגלי עיין רש"י בגמרא שם · וזהו לא אתה וכל העם אשר ברגליך שעל"ר לרגליך ור' זכאי מפיק לה מפסוק וידגו (כדגים במים וירבו) לרוב בקרב הארץ כדלעיל אלא שדורש עוד ע"פ הקדם : מה בקרב הארץ לא מתו · רומז למ"ש שמ"ר שם ס"ס י"ב כשהרג על גביהם וזהו בקרב הארץ : ששמו כשם דג · ד"א וידגו לרוב שמרמז שמהדג יבא מי שיהיה רב על אותם שירבו בקרב הארץ ופ"כ לרב חסד וכמ"ש רב לך אל תוסף ודרשו שיש לך רב זה יהושע עי' סוטה י"ג ב' · ומה שהביא פסוק נון בנו וגו' ובתורה כתוב יהושע בן נון י"ל על שבתורה מנוקד בן בחיר"ק שיתכן שכן הוא שמו של יהושע אך בד"ה מפורש נון בנו וגו' · ומהרי"ב אמר כי אולי נון בחול"ס הוא בלשון תרגום דג (ומטיקוד התרגומים אין ראיה) וכן כתיב בדה"י נון בחול"ס וכמו שיש והריתו יהיה מנון בתוס' מ"ס המסקל על שר ואדון וע"מ מקום משה"כ בתורה נון בשורק ע"כ : **ד** וירא יוסף · וגו' עד וימאן אביו · בפסיקתא ס"ס ג' הגירסא המלאך שליטו של עולם יש בו (כמש"ל פס"ח סי"ב ג"כ ר' ברכיה ושם מבואר החשבון) א"ר ברכיה זו שהפסה שר לבא של מעלה את מבקש לדחותה עכ"ל : מעשה ראובן וכו' · דורש ידעתי בני ידעתי ב' ידיעות ע"פ מדה י' וכאלו כתוב ידעתי בני ידעתי בני ע"פ מדה כ"ב וי' ב' בנים ג"כ והיזה ידיעה דורש מלשון והאדם ידע ובהכרה שהכוונה על ראובן ויהודה : דברים שנתגלו · דורש ידעתי בני מה שבני יודע · וכאלו כתוב ידעתי ידיעת בני ע"פ מדת ממעל וה"ק · וידעתי הב' פי' ידעתי בעצמי מה שאין בני יודע ובני הוא יוסף טעמו מדבר · והכי הוא ק"ו מפורש · עיין קה"ר פסוק שבחתי ורואה ופסיקתא שם פ"ג : וגם הוא יגדל · וס"ד וזרעו יהיה מלא הגוים וזהו שאול אפשר כן שיהיו כל כך בריבוי ובמקום · שלא נמצא כן בתנ"ך · ודורש אם אינו ענין על מלואם בגופם כנ"ל ה"ע על מלואם בשמם ופרסומם שעשה דבר שהוא מסוף העולם ועד סופו וזהו מלא הגוים · ע"ל ספ"ו דשם המאמר בשלימות וש"נ ומבואר : **ה** קדמו בתולדות · במ"ר פי"ד ס"ד וב"ו פסיקתא רבתי כ"פ ג' · ומ"ש אלה תולדות בני אפרים ואח"כ אלה תולדות בני מנשה אין פסוקים כאלו בתנ"ך ושם ל"ג להו · ובד"ה מקדים תולדות מנשה · וכאן בהכרח כמ"ש במ"כ הכוונה למ"ש במדבר א' פל"ב ול"ד לבני יוסף לבני אפרים תולדותם ואח"כ לבני מנשה תולדותם · ומ"ש ביוחסין היינו לבית אבותם : זאת נחלת · ביהושע ט"ז וסס י"ז ואינו לשון הפסוק כ"א לשון המדרש : דגל מחנה אפרים · במדבר ב' י"ח ואח"כ בפר' כ' ועליו מטה מנשה : בנשיאים · במדבר ז' וסס ז' : בשופטים · כמש"ל בס"ג את הנערים וגו' : יהוא משל מנשה · מרומז במ"ש בן נמשי בהיסוף אותיות מנשי : בברכה · כאן ב"פ בפסוק כ' : **ו** בסגנון שלו · בסגנון שאמר כאן אנכי מת · וכמ"ש במ"ר פ"ג ס"ד וכמ"ש אנכי ארד ואנכי אעלך : וממנה מכם זקנים · היינו מ"ש שמות ג' ט"ז לך והספת את זקני ישראל ומרומז כאן במ"ש והשיב הלא השיבו לא היו שם ואין שייך שם השבה והיל"ל והעלה כמ"ש בסוף הסדר אלא מ"מ והשיב אלא והושיב מל' ישיבה במינוי שופטים נקרא בהרבה מקומות בלשון ישיבה אל לוט לעיל פ"כ ס"ג אל עלי ישב כתיב ועי' במ"ר פי"ג סט"ז ואין ישוב אלא בתי דינים : ואומר לכם פקוד · עי' במ"ר פ"ה סי"ג וש"נ · וכמ"ש רש"י בחומש שמות ג' י"ח ושמעו לקולך ע"פ ועי' מ"כ · ורש"י כתב שם בשם המדרש שיוסף אמר אנכי מת ואלהים פקוד יפקוד זה פסוק שאמרו יוסף בשם יעקב שאמר כאן אנכי מת · ואח"כ פסוק וישבע יוסף וגו' פקוד יפקוד פקידה של יוסף · וההכרח ע"פ מדה כ' שאח"ע שיוסף אמר ג' הפקידות · ח"ע ליעקב · שיעקב בעצמו לא מצינו אלא פקידה : שם המפורש · כמ"ש שמות ג'

ידי משה

וגדעון שנקראו נערים כדכתיב ויהושע בן נון נער ובגדעון כתיב והצעיר בבית אבי וגדעון ממנשה · יהושע מאפרים ונתברכו על ידי מלאך כדכתיב בגדעון ה' עמך גבור החיל : שלשה סמנים נתן להם · יוסף כנ"ל שהרי בדברי הזקן לא אמר שום פקידה ושלא דנקט שאי קרא הכא והאלהים פקד יפקוד פ"ס הוא והא דלייתי הכא סימנים שמסר יוסף משום דקאמר למוזים בדברי ישראל אליו הכוזר שם ועיין כפי'

לפיכך תהא בחלקך · רבי יהודה ורבי נחמיה · ר"י אמר ואני נתתי לך שכם א זו הבכורה ולבושו של אדם הראשון · אשר לקחתי מיד האמורי זה עשו · וכי עשו אמורי היה אלא שעשה מעשה אמורי · בחרבי ובקשתי · במצות ובמעשים טובים · רבי נחמיה אמר ואני נתתי לך שכם אחד זו שכם ודאי · אשר לקחתי מיד האמורי · זה חמור אבי שכם וכי אמורי היה אלא חוי בכלל אמורי · בחרבי ובקשתי · לא היה אבינו יעקב רוצה שיעשו בניו אותו מעשה (ו) כיון וכו׳ :

פרשה צח א (תהלים נז) אקרא לאלהים עליון · אקרא לאלהים עליון ב בראש השנה (א) לאל שגמר עלי ביום הכפורים לידע איזה לשם ואיזה לגזרה · (א) ג ד"א אקרא לאלהים זה יעקב אבינו · לאל גומר עלי · שהסכים הקב"ה עמו ליתן לכל אחד ואחד לפי מה שהוא : **ב** ויקרא יעקב אל בניו (משלי טז) בחיק יוטל את הגורל · זה גורלו של יום הכפורים · ומה׳ כל משפטו · לידע איזה הוא לשם ואיזה לגזרה · ד"א בחיק יוטל את הגורל · זה גורלן של שבטים · (ב) ומה׳ כל משפטו · שהסכים הקב"ה עמו ליתן לכל אחד ואחד לפי מה שהוא · ויקרא יעקב אל בניו · רבי יודן ורבי פנחס · רבי יודן אמר ויקרא יעקב לאל להיות עם בניו · ר"פ אמר זימנו לבניו · א"ר אבון עשאו אפוטרופוס על בניו · ויאמר האספו וגו׳ · (ג) האספו מארץ מצרים (ב) והקבצו לרעמסס · האספו מעשרת השבטים והקבצו לשבט יהודה ובנימין צוה אותן להיות נוהגין בשבט יהודה ובנימין בכבוד · ד ר׳ אחא אמר הטהרו · היך מה דאת אמר (נחמיה יג) ויאספו וגו׳ (ד) ויטהרו את הלשכות · ורבנן אמרי צוה אותן על המחלוקת אמר להון תהוו כלכון אספה אחת · ה הה"ד (יחזקאל לז) ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וכתוב עליו וגו׳ לבני ישראל וגו׳ · חבירו כתיב נעשו בני ישראל אגודה אחת · התקינו עצמכם לגאולה מה כתיב אחריו ועשיתי אתכם לגוי אחד וגו׳ · את אשר יקרא אתכם באחרית הימים · רבי סימון אמר ו מפלת גוג הראה להם · המר"א באחרית הימים תהיה · רבי יהודה אמר בנין בית המקדש הראה להם · המד"א (מיכה ד) (ה) והיה באחרית הימים יהיה הר בית ה׳ נכון · רבנן אמרי בא לגלות להם את הקץ ונתכסה ממנו · ז רבי יהודה בשם ר׳ אלעזר בר אבינא שני בני אדם נגלה להם הקץ וחזר ונתכסה מהם · ואלו

מסורת המדרש א עיין ב"ב בתרא דף קכ"ג · ב עיין ירושלמי כתובות פרק א׳ · ובירושלמי נדרים פרק ו׳ · ובירושלמי סנהדרין פרק א׳ · ובשמות רבה פרשה ט"ו · ילקוט תהלים רמז תשנ"ז · ג תנחומא כאן סימן א׳ · ד תנחומא כאן סוף סימן א׳ · ה אגדת בראשית פרק פ"א · ו פסחים דף נ"ו · ז מדרש תהלים מזמור ל"א · ילקוט תהלים רמז תשי"ו ·

חדושי הרש"ש

אמר משה להקב"ה ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם : (ו) כיון וכו׳ · תשלומו לעיל פ"ס בסופה : (א) לאל שגומר עלי ביוה"כ כו׳ כצ"ל : (ב) ומה׳ כל משפטו שהסכים הקב"ה עמו כו׳ · כ"ל עם הגורל עיין לקמן פ׳ פנחס ועד שלא יעלה הגורל אלעזר אומר ברוה"ק כו׳ וכ"ה בב"ב (קכ"ב א׳) : (ג) האספו מא"מ והקבצו לרעמסס כו׳ · כי שרש אסף עקר ענינו כניסת דבר מחוץ לפנים ונופל אף על יחיד כמו ויאסף משה אל המחנה (במדבר י"א) מאסף אותי הביתה (שופטים י"ט) וע׳ בפירש"י עה"ת לקמן בפ׳ אני נאסף אל עמי (מ"ט כ"ט) ושורש קבץ עקר הנחתו על קבוץ המפוזר אחד לאחד · וע"ל פל"ט נאמר האספו כו׳ שהן גולין ב"פ וכמ"כ שם : (ד) ויטהרו את הלשכות · בנחמיה (י"ג ט׳) כ"ה ויטהרו הלשכות אבל ויאספו לא כתיב שם · לכן נראה למחוק את הלשכות והכוונה על פסוקי כ"ח ל׳ (י"ב שם) וכן בד"ה ב׳ (כ"ט ט"ו) כתיב ויאספו וגו׳ לטהר בית ה׳ : (ה) והיה באחרית

חדושי הרד"ל

(א) ד"א אקרא לאלהים עליון זה הקב"ה · לאל זה יעקב גומר עלי שהסכים הקב"ה כו׳ וכצ"ל ור"ל שקרא יעקב להקב"ה עמו שיסכים עמו על ברכתו לבניו ויעקב נקרא אל כדלעיל ס"פ ע"ט ורע"ב דמגלה א׳ : (ב) והקבצו לרעמסס · משמע שנאספו כולם תחלה לרעמסס ומשם יצאו כמ"ש ויסעו ב"י מרעמסס (שמות י"ב) וכן אידך דרשה דהקבצו לשבט יהודה ובנימין אפשר פירושו כן שמעשרת השבטים יקבצו

מתנות כהונה

ולבושו של אדם הראשון · הם הם בגדי חמודות שהלבישתו לו אמו בשעה שקבל הברכות במקום עשו ונקרא חמודות על שם שעשו חמד אותן ולקחן מנמרוד ונמרוד מאדם הראשון כדאיתא שם וכן הוא בתרגום ירושלמי פסוק זו : מצות ומעשים טובים · הם כתרים בפני הפורענות ומגינים על האדם יותר מכל כלי קרב : כיון כו׳ · עיין לעיל פ׳ פ׳ : **פרשה צח** בראש השנה · בהזכרת מלכיות זכרונות ושופרות ותפלה ותחנונים על כפרת עונותינו והקב"ה גומר עלינו להודיע שקבל תחנונינו ביום הכפורים

רש"י

פרשה צח ויקרא יעקב אל בניו · (*) לא היה צריך המקרא לומר אלא ויקרא עשו אל בניו שהיה גדול ובכור אלא אמר הכתוב וכו׳ · אדם אם אינו בן תורין אינו עושה דייתיקי יעקב דכתיב חי חי הוא יודך כמו שהיה חי על מטתו אבל עשו נהרג בפתאום היאך יעשה נואה : אמר ליה הקב"ה · כבוד אלהים הסתר דבר ואתה רצית

(*) דברי רש"י בכל הפרשה זו נמשכין אחרי ביטה חדשה במדרש על ברכת יעקב הנספחת סוף פרשה זה · וכ"ה בילקוט בשם הב"ר ·

כמה שמודיע איזה שעיר עולה לה׳ ועולה בימין ואיזה לעזאזל ארץ גזירה ועולה ביד שמאל : לפי מה שהוא · לפי מה שבירכו יעקב לכל אחד ואחד קיים הקדוש ברוך הוא ועיין בפרשת פנחס : ויקרא יעקב לאל · להש"י ודייק מדלא כתיב את בניו משמע שקרא אל אל לצורך בניו : זימנו לבניו · פירש האב"א כזה שמזמן חבירו לסעודה כך זימן להקב"ה על ראש שמחתו שיבא ויראה בשמחתו ושמטתו שלימה בלי עון ומכשול : האספו וגו׳ גרסינן : והקבצו לשבט יהודה כו׳ · שיהיו נקבצים אליהם כמו שנקבצים העם אל מלכם : נעשו בני ישראל כו׳ · אם נעשו : התקינו עצמכם גרסינן : ה"ג באחרית הימים תהיה והביאותיך על ארצי וגו׳ ופסוק הוא ביחזקאל סימן ל"ח כך מצאתי בספר אות אמת :

פירוש מהרז"ו

י"ג הנה אנכי בא וגו׳ מה שמו ומרומז כאן בדברי יעקב הנה וגו׳ והיה אלהים עמכם זה ידיעת אלהותו ושמו הגדול : ואני נתתי לך · שכם אחד על אחיך : בין שהשבים · עי׳ מ"כ שהגירסא בן שהסכים ופי׳ שהזדרז והתגבר ולא עשה רצון יצרו ולשון הסכמה הוא זריזות כמ"ש וישכם אברהם בבקר ואמרו חז"ל כל זריזות מלפרא ומ"ש על אחיך הם ראובן ויהודה שלא עמדו בנסיון זה · לפיכך ניתן לו עיר שכם ע"פ מדה ממעל ומנגד · ור׳ פנחס מוסיף ע"פ מדות הנ"ל ומ"ש בחלקך כתרגומו חולק חד ואיזה חלק הוא עיר שכם על שהשכים הרי ג׳ משמעות בתיבת שכם וכמ"ש רש"י בחומש כדעת ר"נ בסמוך : זו הבכורה · דורש שכם כתרגומו חולק ע"פ מדה י"ז שמפורש בד"ה א׳ ה׳ שנתנה בכורת ראובן ליוסף · ומ"ש לבושו של אדה"ר מבואר לעיל פס"ג סי"ג ופס"ה ר"ם ע"ז · ובפר"א פרק י"ד ופכ"ד והבכורה עם הבגדים מתנה אחת וכמ"ש לעיל פס"ג סי"ג ולכך קנה יעקב הבכורה ולקח הבגדים וכמ"ש ירושלמי מגילה פ"א הי"א בגדי חמודות שבהם משמש בכהונה גדולה וכמ"ש במ"ר פ"ד ס"ח שמאדם עד כו׳ היו משמשים בכה"ג בבגדי אדה"ר : במצות ומע"ט · ועיין מכילתא בשלח פסוק ויירא מאד ויצעקו : שכם ודאי · כפשוטו עיר שכם ומ"ש לקחתי פירושו קניתי ומ"ש זה חמור אבי שכם כמ"ש ויקן את חלקת השדה וגו׳ מיד בני חמור אבי שכם · וא"כ מ"ש בחרבי ובקשתי הכוונה למעשה אחרת וכמש"ל פ"פ ס"ם י׳ המאמר בשלימות :

פרשה צח סימן א אקרא לאלהים עליון · וס"ד לאל גומר עלי · הוקשה לו מ"ש ויקרא יעקב אל בניו שלא היו כולם לפניו תמיד · ע"כ דורש ע"פ מדה י"ז מפסוק אקרא שמ"ש כאן ויקרא שקרא אל הש"י בעת שצוה לבניו ואגב שהביא הפסוק דורש בו · וחסר כאן הניון בריש הפרשה · ויקרא יעקב אל בניו : בראש השנה · עי׳ שמ"ר פט"ו ס"ב וס"כ ובילקוט תהלים מז׳ ל"ז וירושלמי נדרים פ"ו סה"ח וירושלמי ריש סנהדרין וריש כתובות שדורשים כל הפסוק על ראש השנה שמסכים על מה שב"ד עושים ומעברים את ר"ה וזהו לאל גומר עלי · ומ"ש ביוה"כ לידע איזה לה׳ ואיזה לגזירה מקומו לקמן אצל דרשה בחיק יוטל כדלקמן ולא מצאתי לשון המדרש שבכאן בשום מקום ולפי מ"ש בתנחומא סדר וישלח רס"ב על פסוק וה׳ נתן קולו לפני חילו קול שופר בר"ה לפני יוה"כ שעי"כ זוכין לסליחה ביה"כ יתכן פירש המ"כ ול"ע : שהסכים הקב"ה · ובתנחומא כאן ומנין שהסכים הקב"ה עמו · את מוצא כל ברכה וברכה שבירך יעקב את השבטים כך ברכת משה כו׳ ומ"ש כפי מה שהוא פירוש כפי זכותו וכפי מה שצריך לדורותיו : לגזירה · לעזאזל שכתוב אל ארץ גזירה : גורלן של שבטים · מרומז בברכת השבטים איזה חלקו וגורלו בארץ כמ"ש זבולון לחוף ימים ישכון וגו׳ וכן כולם : **ב** ויקרא יעקב אל בניו · כמ"ש ריש ס"א שהיל"ל לבניו ודורש ע"פ מדה ממעל ודי"ק לאל אל בניו שיהיה עמהם · עי׳ מ"כ וכמ"ש בריש מ"א ויקרא את כל אחיו וגו׳ וכן בריש איוב ויקראו לשלשת אחיותיהם לאכול וגו׳ ולשון חכמים הוא המזמין את חבירו לסעודה כך יעקב הכין הברכות כמו סעודה : אפוטרופוס · כדרך האב קודם מותו כשמניח יתומים ממנה עליהם אפיטרופוס שיחלק להם נחלתו ונתקיים בימי משה ויהושע : ויאמר האספו · משמע שמדבר לנוכח הרי כולם לפניו ומאי האספו וא"כ עוד הקבצו ע"כ דורש על העתיד בעת גאולת מצרים : והקבצו לרעמסס · כמ"ש מכילתא יתרו ואשא אתכם על כנפי נשרים ר"א אומר זה יום רעמסס לפי שנתקבצו כולם ובאו לרעמסס לשעה קלה · וכמ"ש במ"ר פר׳ י"ט כ"ה נתכנסו כל ישראל אצל משה כו׳ ע"ש · ורעמסס שם ארץ ומדינה כמ"ש ויושב יוסף וגו׳ בארץ רעמסס על שם עיר רעמסס שבתוך הארץ · וכמ"ש ערי מסכנות את פיתום ואת רעמסס · כמ"ש ויסעו ב"י מרעמסס סוכותה מעיר רעמסס לעיר סוכות · וכמ"ש במכילתא בא פסוק ויסעו ב"י מרעמסס לסוכות שהלך קולו של משה מ׳ יום בכל מצרים ובאו ממצרים לרעמסס ומרעמסס לסוכות בשעה קלה א"כ מ"ש כמדרש הקבצו לרעמסס יתכן שצ"ל והקבצו מרעמסס והיינו לסוכות וצ"ע : האספו מי׳ השבטים · על גאולה אחרונה גם כן ב׳ אסיפות תחלה יתקבצו י׳ השבטים יחד ויהודה ובנימין יחד ואח"כ יתאחדו יחד · ובתנחומא בפ"א : ויאספו אל ירושלים ויטהרו הלשכות · וצ"ע שאין פסוק כזה בתנ"ך · והיפ"ת גורס פסוק של נחמיה י"ב כ"ח כ"ט ויאספו בני המשוררים וגו׳ עד ויטהרו הכהנים והלוים הכי ויאספו כולל מהרה · ומ"ש ויטהרו הלשכות צ"ל שכוונתו להביא עוד ראיה על הקבצו שכולל ג"כ טהרה כמ"ש נחמיה י"ג ואומרה ויטהרו הלשכות וגו׳ עד ואקבצם ואעמידם על עמדם שעל ידי קבילה זו שיטהרו הלוים עושי מלאכת המנחה והלבונה כמ"ש שם פסוק ה׳ וזה עומק פשט המקרא ע"פ מדה י"א ודי"ק ובתנחומא כאן ובילקוט הגירסא האספו הטהרו כענין שנאמר תסגר שבעת ימים אחר תאסף ובעל המאמר בם ר"י ור"פ כמו כאן במאמרים הקדמים · גם יתכן שכוונת המדרש כמ"ש ד"ה ב׳ כ"ט ט"ו ויאספו את אחיהם ויתקדשו לטהר את בית ה׳ : חבירו כתיב · שאף שכל הפרשה מדבר שם מענין התחברות יהודה וישראל יתכן שהיחידים יהיה להם פירוד לגבום ע"כ מדייק ממ"ש חברו שכל י׳ השבטים כאיש אחד חבירו של יהודה ובנימין שהם ג"כ כאיש אחד : באחרית וכו׳ · פסוק כזה אינו בתנ"ך אך הוא מורכב משני פסוקים מיחזקאל ל"ח ט"ז וכן מצאתי בהדיא באג"ב פ"א · ומיסעיה ל"ד כמש"ל פר׳ ל"ב ס"ח באריכות פל"ד ס"א ודרשה זו ע"פ מדה ז׳ וי"ז : לגלות ·

יפה תואר

שהיה בן משכיל ולא עשה כמעשה אחיו אשר היו ראויים לבכורה דהיינו ראובן ויהודה שגבר באחיו · ושניהם נכשלו בבלהה ותמר · אבל יוסף נזהר מזנות באשת פוטיפר לכן תהיה הבכורה בחלקו · וזה ע"ד ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו ליוסף · ויתכן לפרש ולא עשית כמעשיהם · שהמה גמלוך רעה ואתה גמלת אותם טובה : שכם זו הבכורה · ע׳ בזה ברש"י בחומש וברא"ם : במצות ובמעשים טובים · כי אלו הם חרבם וקשתם של צדיקים כאומרו רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם כי לא בחרבם ירשו ארץ וגו׳ · ואע"פ שהבכורה לקח מעשו בלחם ונזיד עדשים · אבל זה לא היה רק לסתום פי עשו אבל עיקרה מה שהסכים הקב"ה על זה כדלעיל פס"ג · וזה לא היה אלא בזכותו :

אקרא לאלהים עליון · מפני שמשמע שיעקב סמך על עצמו בברכותיו ולא התפלל לה׳ תחלה שיהיה עמו כמו שאמר יצחק ואברככה לפני ה׳ · וכן משה הקדים ואמר ה׳ מסיני בא וגו׳ · וזה שתפסו עליו בתנחומא שאמר · אמר לו הקב"ה לבניך אתה קורא ולי אין אתה קורא שכן ישעיה אומר ולא אותי קראת יעקב · לכן הקדים המדרש כאן זה הכתוב לומר שיעקב קרא תחלה לה׳ שיסכים עמו וסמך הענין על שכתוב אקרא לאלהים עליון כדמפרש ואזיל ומרומז קריאת ה׳ בויקרא יעקב אל בניו כדר"י ור׳ פנחס בסמוך : ויקרא יעקב לאל להיות עם בניו · משום דק"ל למה לא קרא את ה׳ לפני ברכתו וכמ"ש לפ"ז · לכן דריש אל בסגול כמו אל בגירס · ויתפרש ויקרא מלשון תפלה שקרא והתפלל לה׳ שיהיה עם בניו · ור"פ מפרש ויקרא מלשון הקרה נא לפני היום ופירושו שהזמין את הקב"ה לשמוע בקולם · ועיקר מחלוקתם הוא בזה · ר׳ יודן מפרש מענין הלמוד ושיפרת הדרך ולכן אמר להיות עם בניו ע"ד הכתוב ואנכי אהיה עמך והוריתיך · או ע"ד יהי ה׳ אלהינו עמנו וגו׳ להטות לבבנו אליו וגו׳ · ור"פ ידבר בענין הכבוד שיתפרסם כי שם ה׳ נקרא עליהם ושוכן בתוכנו · ור"א ידבר בכחינת השגחה בצרכי חייהם כאפוטרופוס הדואג ליתומים וי"ל עוד שר"י אומר שבקש יעקב שנחת ה׳ כי ישמע את תפלתם · ור"פ הוסיף שהתפלל כי ה׳ יהיה מזומן להם מיד ע"ד והיה טרם יקראו · ור"א הוסיף שאפי׳ בעת שלא יהיו הגונים ירחמם ד׳ וכמו האפוטרופים על יתומים קטנים שמספק להם צרכיהם אע"פ שאין דעת בהם : התקינו עצמן לגאולה · והכא נמי אמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים שע"י האסיפה יזכו לגאולה שבאחרית הימים : מפלת גוג הראה להם · ולפ"ז מפרש את אשר יקרא אתכם מלשון מקרה ופגע וכמו וקראת אתכם הרעה וזה במפלת גוג ומגוג שאז תהיה עת צרה לבני יעקב · כי ישלול שלל ויבוז בז וסודיעם יעקב שלא יפחדו מזה כי הוא יפול ולא יקום ולר"י פירושו אשר יקרא מלשון קריאה והכרזה וזה בבית המק שע"י יקראו הכל בשם ישראל ויחפצו לבוא אליהם · וכמו דכתיב לכו ונעלה וגו׳ אל בית אלהי יעקב · ולכן זה אמר הדא וזה אמר הדא ולא אמרו כי שניהם הראו להם יען דסניהם לא נוכל לכלול בכתוב הזה רק או זה או זה : לגלות להם הקץ · שצדיקים היו ובטוח היה בהם שאע"פ שיתארך הקץ לא יסורו מאחרי ה׳ ונתכסה מהם פן יהיה לרועץ · אם יודע להבאים אחריהם ויתיאשו מן הגאולה אם תהיה לעתים רחוקות · וכתב הרב ש"ט בן ש"ט כפרשה זו שיש אנשים שאינם עובדים להשי"ת רק משום שיקוו אל הגואל ואם ידעו שרחוקה העת ימרדו בו ובתורתו : נגלה להם הקץ · הא פליגא על הא דאמרינן בשוח"ט מזמור ט׳ על

ידי משה

בפי׳ הרמב"ן בפסוק שמעו לקולך כו"ל : זו הבכורה ולבושו של אדה"ר · וקשה מלשון פרוזיסו ול"ל דהדא הוא לפי שהיה עודם מ"מ עבודה בבכורים ובגדי אדה"ר היה בגדי כהונה כדאיתא בנוסר פרשה בראשית ויעש ה׳ לאדם כתנות עור יש כאן ח׳ סיבות כנגד ח׳ בגדי כהונה וק"ל : אשר לקחתי מיד האמורי זה עשו · פי׳ כדאיתא ברש"י פ׳ תולדות בגדי החמודות שחמדן וגזלן מנמרוד וע"כ נמרוד

הם׳ יעקב ודניאל • דניאל (דניאל יב) (ו) ואתה דניאל סתום את הדברים וחתום • יעקב • את אשר יקרא אתכם באחרית הימים • ראובן בכורי אתה • א מלמד שבא לגלות להם את הקץ ונתכסה ממנו • משל לאוהבו של מלך שהיה נפנה מן העולם והיו בניו סובבין את מטתו אמר להם בואו ואגלה לכם מסטורין של מלך • תלה עיניו והביט במלך אמר להם הוי זהירין בכבודו של מלך • כך יעקב אבינו תלה עיניו וראה שכינה עומדת על גביו (ז) אמר להם הוו זהירין בכבודו של הקב"ה • ורבנן אמרי ב כך היתה עדתו של קרח שוקעת ויורדת שוקעת ויורדת עד שעמדה חנה ונתפללה עליהן (ש"א ב) ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל: ג הקבצו ושמעו בני יעקב • רבי ברכיה זימנין אמר לה בשם רבי חייא וזימנין אמר לה (ח) בשם רבנן דתמן • מכאן שהיו מפוזרין וירד מלאך וכינסן • אמר ר' תנחומא מכאן שהיו מפוזרין וכינסן ברוח הקודש • ושמעו אל ישראל אביכם • רבי יודן ורבי פנחס • רבי יודן אמר שמעו לאל ישראל אביכם • ורבי פנחס אמר (ט) ג אל הוא ישראל אביכם • מה הקב"ה בורא עולמות (י) אף אביכם בורא עולמות • מה הקב"ה מחלק עולמות אף אביכם מחלק עולמות • אלעזר בן אחוי אמר מכאן זכו ישראל לקריאת שמע • ד בשעה שהיה יעקב אבינו נפטר מן העולם קרא לשנים עשר בניו אמר להם שמעו אל ישראל שבשמים אביכם שמא יש בלבבכם מחלוקת על הקב"ה א"ל (דברים ו) שמע ישראל אבינו כשם שאין בלבך מחלוקת על הקב"ה • כך אין בלבנו מחלוקת אלא ה' אלהינו ה' אחד (ד) אף הוא פירש בשפתיו ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד • רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רבי שמואל הדא הוא שישראל משכימים ומעריבים בכל יום ואומרים שמע ישראל אבינו ממערת המכפלה אותו דבר שצויתנו עדיין הוא נוהג בנו ה' אלהינו ה' אחד: ד ראובן בכורי אתה • רבי היה אומר בו דבר לשבח ודבר לגנאי • את בכור ועשו בכור (בראשית כז) וילך עשו השדה לצוד ציד • ה אם מצא מוטב ואם לאו להביא מן הגזילות ומן החמסים • ו ואת (שם ל) וילך ראובן בימי קציר חטים וגו' • כחי וראשית אוני • (י) (ה) אלו זקפי המלחמה • יתר שאת ויתר עז • (ד"ה א יב) ופני אריה פניהם • והיה אומר בו דבר לגנאי ראובן בכורי אתה • את בכור ואני בכור • אני בן פ"ד שנה ז לא ראיתי טפת קרי • ואת וילך וישכב את בלהה • (יא) כחי וראשית אוני • שירוי צערי • (ו) ושירוי חילי • יתר שאת ויתר עז •

מסורת המדרש א פסיקתא רבתי פיסקא כ"א • אגדת בראשית פ' פ"א • תנחומא כאן ס"ח • ילקוט כאן רמז קנ"ז • ילקוט איוב רמז תתק"ו • ב סנהדרין ק"ח • ירושלמי סנהדרין פרק י"א • מדרש שמואל פ"ה • ילקוט במואל סוף רמז פ"ד • ג מגילה י"ז • ד פסחים נ"ו • דברים רבה פ"ב • ספרי סדר ואתחנן פסקא ל"א • אגדת בראשית פרק פ' • תנחומא כאן סי"ח • ילקוט כאן רמז קנ"ז • ילקוט ואתחנן רמז תתל"ג • ה לעיל פרשה ס"ס • ו סנהדרין דף נ"ט • פ' לעיל פרשה ע"ב • ז יבמות דף ע"ו • אגדת בראשית פרק פ"ב • תנחומא כאן סימן ט' •

חדושי הרד"ל

יקבצו כולם יחד תחלה עם שבט יהודה ובנימין (ולנהוג בהם כבוד כדלהלן) וכמ"ש הושע ב' ונקבצו ב"י יהודה ובני ישראל יחדיו וגו' (ואפשר עיקר הני' וסקבצו שבט יהודה ובנימין) וכמ"ש ישעיה י"א יאסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ וגו' ועמ"כ לקמן פנ"ט ד"ה גלו ב"פ וע' רבינו בחיי כאן: (ג) אף אביכם כו' • עי' ויק"ר פל"ו: (ד) אף הוא פירש בשפתיו • ר"ל בלחש והכוונה שלכן אומרים אותו בלחש וע' בפסחים נ"ו א': (ה) אלו זוקפי המלחמה • כמו מעמידין זקפין לפניהם ולאחריהם (סוטה מ"ד) • ע"ש בפי' רש"י ושבט ראובן היה הולך לפני המחנה וכמ"ש במ"כ: (ו) ושירוי צערי • בהג"ב

חדושי הרש"ש

סימנים יהיה כו' • לא ידע מדוע לא הביא קרא דיבעים ב' בקדמו: (ו) ואתה דניאל סתום וגו' • ור"ל דבתר כהוא עינגא כתיב ואני שמעתי ולא אבין ואומרה וגו' לך דניאל כי סתומים וגו': (ז) אמר לו היו זהירין בכבודו של הקב"ה • כמו שדרשו לקמן במאמר ושמעו אל ישראל אביכם: (ח) בשם רבנן דהמן • ע' מ"כ וע' מש"ל בפי"ג • ומצאתי עוד ראיה דהמן פי' בבבל בגמרא רפי"ד תמן אמרו כתיב עלי פלשת התרועעי וגו' ע"ש והלשון זה ממש איתא בגמרא דילן בחלק ריש דף ק"ה: (ט) אל הוא ישראל אביכם • לעיל ס"פ ע"ט א"ר בשם ר"ל שנעשה על זה שקרא עצמו אלוה: (י) אלו זעקפי המלחמה • עמ"כ • ובסוטה (פ"ח מ"ו) ומעמידין זקיפין לפניהם כו': (יא) כחי וראשית אוני שירוי

רש"י

לגלות מסתורי: נאמן רוח מכסה דבר • הברהם שנאמר בו והאמין בה' לא עשה כן: ומנאו איתו חותם • שחתם בו הקב"ה חותמו אמת: פרוקי פאות • שנתן להם מתנה לחלוק עליהם: ראשית אוני • כחי • זה קירי ושפי ראובן צדיק חסיד זכה:

בעת

מתנות כהונה

אשר יקרא אתכם באחרית הימים ואח"כ כתוב ראובן בכורי אתה וגו' • ולא מצינו שגלה לו מענין הקץ כלום: נפנה • נפטר ופונה והולך והניח חיים להנשארים: מסטירין • דבר סתר ודוגמתו תמצא לעיל פרשה ס"ח: והביט במלך • נתקיים בפניו שיגלה מסטיריו והזהיל בדבר אחר ונוה אותם על כבודו: ורבנן אמרי כו' עד ויעל אין כאן מקומו ומקומו הוא לקמן וכן מצאתי בהג"א: דתמן • בבל: שמעו לאל • דאם לא כן אל למה לי הוה ליה לומר לישראל: בורא עולמות • נראה במה שפסק הרעב מיד בואו למצרים גם הנילוס עלה לקראת פרעה מדי בואו שמה מברכתו של יעקב אשר כל זה כענין בריאה חדשה: מחלוקת • חלוקה וספק: להביא • מיותר להביא אף מן הגזל וכמו שפי' שם: ואת לא עשית כן אלא וילך וגו' • ועיין עוד בילקוט: קציר חטים • בשעת ההפקר ועיין שם בפי' רש"י ולפיכך ולך נאה הבכורה ולא לו: זעקפי • כמו זוקפי מלחמה פי' גבורים ורמז לראובן שהלך חלוצי צבא ברפסי הגייסות ודריש כחי ואוני שניהם מלשון כח וגבורה: שאת • עיין בילקוט: ופני אריה פניהם • פסוק הוא בד"ה א' סימן י"ב ואע"פ שהם מדבר בבני גד ראובן וגד שניהם עברו חלוצים לפני בני ישראל: שירוי חילי כו' • כן הוא בתרגום ירושלמי חילי לשון חולי ובמעשה בלהה הוא היה ראשית צערו וחליו •

יפה תואר

פו שכתוב כי יום נקם בלבי ורבי יוחנן פרק חלק שהקץ לא נגלה לשום אדם ע"ש: משל לאוהבו של מלך • נ"ל ד"א משל שמלך כי לפי המשל הזה לא נתכסה ממנו הקץ רק שפחד מפני הקב"ה לגלותו: וירד מלאך וכנסן • דריש מדכתיב הקבצו בנפעל משמע שקבוצם היה ע"י אחר אשר קבצם • וזה או ע"י מלאך או ברוה"ק אשר נוספה בלבבם • ויתכן דדריש מכח היתור של האספו והקבצו כי הקבוץ הב' מכוונה להתאחד בדעותיהם אשר היו מחולקות עד היום וכדרך החכמים • ועתה ע"י אור השכל שנגה עליהם בלמודו של יעקב שאמר להם שמעו אל ישראל אביכם נתאחדו בדעה אחת ככל אשר הורם הזקן ויהכן שהפזור היה בהבנם כל אחד שהוא ההכיב מזולתו לגרות בו השכינה • והשאר יהיה בו כקליפות כמו שהיה בבני אברהם ויצחק • אבל במעמד זה נודע שמטתו שלמה וכמ"ש בסמוך כשם שאין בלבך מחלוקת על הקב"ה כו' וזה כנוסן להיות לעם אחד • ולפי ההשפעת החכמה והלמוד מלמעלה הוא מב' פנים • אם כדרך החכמה שהשכל הפועל מוציא את השכל האנושי מן הכח אל הפועל • או כדרך נבואה שהוא למעלה מהשכל הפועל • ובזה נחלקו ר"נ ור"ת • דמר סבר שהלמוד מהמין הראשון שיעקב הכינס והישיר שכלם לקבל אור השכל הפועל וז"ש מלאך ירד וכינסן • כי השכל הפועל נקרא מלאך כידוע • והשני סובר שהלמוד הזה היה מהנבואה המושפעת על יעקב וז"ש שכינסן ברוה"ק: אל הוא ישראל אביכם • ודורש מלת אל במקום שנים וכאלו כתיב ושמעו אל אל ישראל אביכם • פעם הראשון בסגול ופעם השניה בציר"ה וכמו אֵל אֶל • ועיקר דרשותם הוא מדכתיב ושמעו אל ישראל ולא כתיב ושמעו אני: אביכם בורא עולמות • שבזכותו נברא העולם וכמ"ש על הדן דין אמת לאמתו וזולתו שנעשים שותפים להקב"ה במעשה בראשית: מכאן זכו ישראל לק"ש • אין הכוונה על המצוה זו כי ק"ש היא אחת מכל מצות ה' אשר זכו בהן במתנה • אבל קאי על לשון שמע ישראל במה שיזכירו שם ישראל בקבלת עול מלכות שמים • וכן במה שאומרים ה' אלהינו שנתייחד שמו עלינו וכן הוא בספרי • ועוי"ל שנעשין האמונה היה די בהאמינו זאת בלב ולזכרון בין עינינו די בתפילין ומזוזות וכיוצא מהמצות • אבל הקריאה בפה היה בזכות יעקב שהתאוה לזה שבניו יפרסמו האמונה בפה • וכן אמר בספרי • אמר לו הקב"ה ליעקב הרי שהיית מתאוה כל ימיך שיהיו בניך משכימים ומעריבים וקורין ק"ש ומכאן אמר הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו לא יצא • ומה נאה לפ"ז מ"ש בסמוך שמע ישראל ממערת המכפלה אותו דבר שצויתנו כו' • שנראה שיגל יעקב בשמיעה • כי זה היה תאות נפשו: שמא יש בלבבכם מחלוקת על הקדוש ברוך הוא • משום שהזכירם גרת השעבוד פחד פן בקלפם ירע לבבם ויקלפו גם על אלהי ישראל: אף הוא פירש בשפתיו • כלומר אף שיעקב בודאי היה חזק באמונתו מ"מ הראה להם שצריך להוציא האמונה הזאת בשפתיו ולא די במחשבת הלב וכמ"ש למעלה • ולפ"ז מ"ש ברוך שם כבוד מלכותו הוא קיום האמונה וכמו שנראה מפשט דברי המדרש אבל בספרי משמע שהוא שבח לאל והודאה כמה שלא יצא פסולת ממנו • ואפשר דתרוייהו איתנייהו במאמר זה • ויתכן שמפני שאמרו ה' אלהינו משמע שאלהותו תלויה בהם לכן אמר בשכמל"ו בין קודם שנברא העולם ובין אחר שנברא וכמו שדרשו על פסוק ה' מלך עולם ועד • ומ"ש פירש בשפתיו נראה דתולק על הא דאיתא בד"ר פ"ב דאמרה בלחישה ע"ש: דבר לשבח ודבר לגנאי • פי' דדרש מילת אתה דמיותרת היא לשתי הוראות כי אתה בכור מיוחד ולא אחר וזה לשבח וכמו דאיתא במדרש אבכיר בכורי אתה לך נאה הבכורה שאר בכורות גזלנים • וכן דריש לגנאי וזה בלשון תמיהה ראובן בכורי אתה • שאם אתה ראוי לבכורה כמותי: אלו זקפי המלחמה כנ"ל ובמדרש אבכיר ילפינן שגבורי המלחמה הי' מראובן מדכתיב ביהושע ויעברו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה הארבעים אלף חלוצי הצבא עברו לפני ה' למלחמה: ופני אריה פניהם • והיינו יתר עז כי מי עז מארי • ואע"ג דהאי קרא בבני גד כתיב מפרש יתר עז שראובן היה יותר גבור מהעז דהיינו גד דבני ראובן ובני גד היו הארבעים אלף חלוצי הצבא: לא ראיתי טפת קרי • וענין הבכורה אלא זה לפי שהיותו גבור וחזק המזג הוא יותר מוכן לשלוט בו

פירוש מהרז"ו

בהג"ב פפ"א באריכות וכ"ה בתנחומא • והאי דניאל כתוב בדניאל י"ב פ' ד' סתום הדברים וגו' הרי שהיה יודע ואח"כ בפסוק ט' כתוב ואומרה אל אדוני מה אחרית אלה והשיב לו כי סתומים וחתומים הדברים. וגו' משמע מהכל אפילו מדניאל והם ב' כ"מ והכריע שתחלה היה יודע ואח"כ נסתם גם ממנו • ועיין מד"ת מזמור ל"א: כך היתה עדת קרח • מאמר זה כפול לקמן סס"ד • ויתכן שכאן היה כתוב מענין ברכת לראובן כמ"ש לקמן ושלא לכפול הדברים דלג ומאמר זה נשאר במקומו כי בענין הברכות יש לשנות ושיטות הרבה וכאן העתקת שיטה אחת. ולקמן העתקת שיטה אחרת • ולקמן יתבאר: ג שהיו מפוזרין • מדקאמר האספו הרי שהיו מפוזרין וא"כ מה הועיל שאמר האספו לנוכח שמשמעו שמדבר עמהם ודורש שהיה על ידי מלאך שהשמיע לכל אחד במקומו בשעה קטנה האספו • והתבוננתי שהמדרש דורש על מ"ש הקבצו ושמעו בני יעקב כי פ' האספו ואגידה לכם הוא לנוכח משמעו שהיו כולם לפניו וכמ"ש בס"ב אך בפ' הקבצו כתוב ושמעו בני יעקב ושמעו אל ישראל אביכם שאחר אמר להם כך והיינו על ידי מלאך ובהכרח שתחלה היה הענין של הקבצו ע"י מלאך וכשבאו לפניו אמר להם לנוכח ע"פ מדה ל"א: שכנסן ברוה"ק • שאם ע"י מלאך היל"ל הקבצו אל אביכם שצריך לכם אך ושמעו אל ישראל אביכם הוא ענין מצוה והיינו רוה"ק למען יעקב והו"ק: לאל של ישראל • שהיל"ל ושמעו לישראל אביכם • וכמו שדרשו על פסוק חי ה' צבאות אשר עמדתי לפניו על שעמד לפני רבו כאלו עמד לפני השכינה: ורבי פנחס • עי' ד"ר פ"ב ושל"ה ספרי ואתחנן פסוק שמע ישראל באריכות ע"ל ס"פ ע"ט וכמ"ש ויק"ר פר' ל"ו ס"ד: מחלק עולמות • כמ"ש בהנחל עליון גוים • שהנחילם ארצותם • וכמ"ש אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים וכן יעקב חלק ארצות לשבטים בברכותיו: זכו לק"ש • ספרי וד"ר פ"ב שם ותנחומא כאן ומ"ש שבשמים כמש"ל פס"ח סי"ב שדיוקנו חקוקה כו' • והם השיבו שמע ישראל בשעה שאמר ושמעו אל ישראל ע"פ מדת ממעל ואף שאין קורין לאב ולרב בשמו היינו בשמו העצמי אך בשם כבודו מותר וישראל הוא שם כבודו ורבנותו כמ"ש כי שרית וכן שבשמים: ד בכורי אתה • שתיבת אתה מיותר לדיוק אתה ולא אחר לשבח ולגנאי • עי' בילקוט כאן בשם מדרש אבכיר ביתר ביאור: אם מצא • לעיל פס"ה ס"ס י"ב: ואת וילך • לעיל פע"ב ס"ב באריכות: כחי וראשית אוני • אף שהוא תוכחה עכ"ז דרך ברכה הוא • וכמ"ש כל אלה שבטי ישראל וגו' ויברך אותם איש אשר כברכתו בכך אותם הרי שבירך אף לראובן ושמעון ולוי: זעקפי המלחמה • ירושלמי סוטה ספ"ח על המשנה • ופקדו שרי צבאות בראש העם ובעקיבו של עם מעמידים זקופים מלפניהם ואחרים מאחוריהם • ובגמרא שם ופקדו שרי צבאות בראש העם אין כי אלא בראש העם בסוף העם מנין ת"ל פקדו ופקדו עד כדון כר' עקיבא כר' ישמעאל (פי' מנין לר"י) ר"י כר' מאיר דר"מ אמר לסיפא דחבולא (פי' לסוף החבל) רישא אר"מ כתיב ההכם עיניו בראשו וגו' גד גדוד יגודנו והוא יגוד עקב גיים אתי מגייסתיה והוא מגיים ליה עכ"ל ואין שום חיבור למאמר זה שם ול"נ פשוט על שכתב והוא יגוד עקב שעל זה אמרו במשנה שם ובעקבו של עם מעמידים זקופין מלפניהם ואחרים מאחריהם • ומ"ש ואחרים מורה שהיו מיוחדים מי מלפניהם ומי מאחריהם ופי' שם בגמרא שגד שכתוב בו והוא יגוד עקב שהוא היה הזקיפי שמאחריהם וראובן שכתוב בו ראשית אוני שהיו הזקיפין שמלפניהם בראש העם ומהירושלמי והמדרש יחד תצא הדרשה לאמיתה שמ.מדים זה על זה: ופני אריה פניהם • צ"ע דפסוק זה אצל גד כתוב ואיך דורש על ראובן • והענין בזה שבד"ה א' י"ב פסוק ל"ז כתוב ומעבר לירדן מן הראובני והגדי וחצי שבט מנשי וגו' • בשנה הז' למלכו על יהודה • ובפסוק ח' שם כתוב כשבאו אל דוד למלך שבאו מן הגדי והיה כמו ז' או ח' שנה בין זה לזה • והם אותם שבפסוק ל"ז שמפורש שם והגדי שעליהם כתוב בפסוק ח' ופני אריה פניהם • והרי זה נידון ע"פ מדה כ"ה שהיה בכלל שהגדי בכלל פסוק ל"ז שהיו גבורי מלחמה ויצאו מן הכלל ללמד ופני אריה פניהם וכצבאים על ההרים לא ללמד על עצמו יצא כ"א ללמד על הכלל כולו יצא שגם ראובן ומנשי פני אריה וכצבאים וגו' • וכמש"ל פנ"ט ס"ד בדרך מדה זו וש"נ • ומ"ש יתר שאת על מ"ש וכצבאים על ההרים שהיו נושאים עצמם בקלות ויתר עז ופני אריה פניהם: בן פ"ד שנה • ע"ל פנ"ט ס"ו: שירוי חילי • שירוי בלשון ארמית התחלה

ידי משה

גזלן מאדה"ר וע"ל מ"ש על בגדי החמודות ובסיותי בק"ק נ"ש שמעתי מפי הגאון המפור' מופת הדור רבן של בני גולה ה"ה כבוד מהור"ד ג"ב דברים אלו ושמחתי מאד וזכאי חלקי שכוונתי לדעת הגדולים: כך היתה עדת קרח וכו' • מה שהתפללה חנה עליהם לפי שהמואל היה מבני קרח כ"ע: א"ל שמע ישראל • ובתנחומא איתא ביקש לגלות את הקץ ונסתם א"ל שמא יש פסול במטתי מיד פתחו ואמרו שמע יש אל מכאן זכו לקריאת שמע וכ"ל בן המחבר לפי דאי' גדולים לדיקים יותר ממ"ש שמ"ם אין מזכירין את השם רק אחר ג' תיבות וישראל מזכירין אחר שתי תיבות והנה כאן קשה על שביקש לגלות את הקץ ונלא איתא' כי יום נקם בלבי למ"ס לא גלי' אלא ע"כ שלדיקים עדיפין וא"כ בל"ז לא היו אומרים שמע ישראל שמה מ"ם עדיפין מספ"כ עכשיו שביקש יעקב לגלות הקץ קשה ונלא מ"ם אינם ידעים אלא ע"כ לדיק עדיף עכשיו פתחו ואמרו שמע ישראל וגו' ודו"ק היטב: שמע ישראל ממערת המכפלה • ואמום מאד פי' מדרש זה ונ"ל ג"כ לייסב ע"ד הנ"ל לפי שאי' שאמר יעקב שמעו לאל שמ...

משנת דרבי אליעזר

מה הקב"ה וכו' בורא עולמות • שי"ב שבטים הוא נגד י"ב מזלות וכו' כנודע ועיין מ"כ: בפסוקים

הבכורה היתה שלך והכהונה היתה שלך והמלכות היתה שלך [א] ועכשיו שחטאת נתנה הבכורה ליוסף והכהונה ללוי והמלכות ליהודה · א"ר אחא לא שלך היתה הבכורה · כלום הלך יעקב אצל לבן אלא בשביל רחל כל החרישות שחרשת באמך לא ברחל הייתי ראוי לחרשן עכשיו חזרה הבכורה לבעליה · פחז כמים אל תותר · רבי אליעזר ור' יהושע · [ב] רבי אליעזר אמר פחז"ת חטא"ת זנ"ית · רבי יהושע אמר פרק"ת עול הלל"ת יצועי ז"ע יצרך עליך · רבי אליעזר בן יעקב אמר פסע"ת על דת · חבת"ה בבכורתך · ז"ר נעשית למתנותיך · אמרו עד עכשיו אנו צריכין למודעי · בא ר' אליעזר המודעי ופירש זע"ת חרד"ת פר"ח חטא מעל ראשך · א"ר פנחס (יג) עשית (ז) כפחזים שנשתברו שוקיהן במים : כמים · רבנן אמרי [ג] אתה חטאת במים יבא משוי ממים ויקרבך · יחי ראובן ואל ימות · כמים מה מים ניתרין ממקום למקום כך הותרה לך · רבי אליעזר המודעי אומר אין עושין מקוה של יין של שמן אלא של מים · כך עשית לך מקוה של מים וטהרת עצמך בו · אל תותר · ר' אליעזר ורבי יהושע תרויהון אמרי כך לא וותרת לך כלום · רבי אליעזר המודעי אומר (ח) אל יהי לך ויתרון עון שלך · כי עלית · רבי אליעזר ורבי יהושע תרויהון אמרי (יג) כי עלית בודאי · רבי אלעזר אמר כי עלית היכן בדודאים · משכבי אביך · אמר רבי ברכיה משכב אביך אין כתיב כאן אלא משכבי אביך משכב בלהה ומשכב זלפה · רבי אבהו ואמרי לה רבי יעקב בשם רבי חייא רבה ור' יהושע בן לוי בשם רבי שמעון בן יוחאי · תנינן [ד] החשוד על דבר לא דנו ולא מעידו · [ה] אפשר שהוא עתיד להיות בששה שבטים העומדים בראש הר עיבל ואומרין (דברים כז) ארור שוכב עם אשת אביו והוא עושה הדבר הזה · אלא עלבון אמו תבע שכל ימים שהיתה רחל קיימת היה מטתה נתונה אצל מטתו של יעקב אבינו כיון שמתה רחל נטל יעקב אבינו מטתה של בלהה ונתנה אצל מטתו · אמר לא דיה לאימה לאתקנא בחיי אחותה אלא אף לאחר מותה · עלה וקלקל את היצועין · (ט) רבי יהודה בר סימון פליג עליה · ור' יהושע בן לוי משום ר' שמעון בן יוחאי לאחד שחשדוהו מוכר תרומה בשל חולין בקשו אחריו וראו ולא מצאו בדברים ממש · ומינו אותו משער בשוק · אז חללת · רבי אליעזר ורבי יהושע תרויהון אמרין אז חללת ודאי · עלה · רבי אליעזר ורבי יהושע תרויהון אמרין עלה מחטאתיך · רבי אליעזר המודעי אמר עלה ממתנותיך · רבנן אמרי איני לא מרחקך ולא מקרבך אלא הרי אני תולה אותך ברפיון [ו] עד שיבא משה שכתוב בו (שמות יט) ומשה עלה אל האלהים · מה שדעתו רואה לעשות בך עושה · כיון שבא משה התחיל מקרבו יחי ראובן · ורבנן אמרי כך היתה עדתו של קרח (היך דכתיב לעיל) : (ה) שמעון ולוי אחים · [ז] אחים לדינה ולא ליוסף · כלי חמס מכרותיהם · אמר להם הכלים הללו שבידכן גזולים הם בידכם · למי הם ראוים למכרותיהן לעשו שמכר את הבכורה · [ח] בסודם אל תבא נפשי · בשעה שהן באים ליטול עצה בשטים · בקהלם אל תחד כבודי · [ט] בשעה שהם נקהלין על משה בעדת קרח · בקהלם אל תחד כבודי · אבל לדוכן יזכר שמי · כשבניו עומדין

מסורת המדרש א עיין בבא בתרא דף קכ"ג · אגדת בראשית פרק פ"ב · תנחומא כאן סימן ט' · כל הענין · ב שבת דף נ"ה · ג סנהדרין דף נ"ב · אגדת בראשית פרק מ"ח ופרק פ"ב ; ילקוט כאן רמז קנ"ז · ד בכורות דף ל' · ה שבת נ"ה · ו סנהדרין דף ל"ב · ז תנחומא כאן סימן ט' · אגדת בראשית פרק פ"ד · ח במדבר רבה פרשה י"ח · לקמן פרשה נ"ט · תנחומא סדר קרח סימן ד' · ילקוט כאן רמז קנ"ז · ילקוט סדר קרח רמז תש"נ · ט סנהדרין דף ק"ט ·

חדושי הרש"ש

חילי כו' · כי מלת ראשית מוסבת אחרת עמה ויהיה ענינו ראשית כחי וראשית אוני ות"א כחי חילי · וזה דלא כמ"כ : (יג) עשית כפחזים שנשתברו שוקיהן כמים כו' כצ"ל בכ"ף והוא ליון על תיבת כמים שבפסוק : (יג) כי עלית בוודאי · פי' כפשוטו וכן לקמן אז חללת ודאי ר"ל ג"כ כפשוטו · וכן לשון המדרש בכ"ד על כוונה זו · ע' יד"מ לעיל פע"ז אות ה' ולקמן ס"פ שמות :

חדושי הרד"ל

באג"ב פפ"ד שמיום שנולדת הייתי אומר שמא ראובן עולה לגג ויפול ירד ויפול כו' : (ז) כפחזים שנשתברו שוקיהם במים · ואפשר הם קנקנים של חרס מלאים מים ויהיה לשון פחזים כמו נפיש אפחזייהו פסחים דף כ' ולשון שוקיהם הם רגלי הכלים כמו שקורין אזן ויד הכלי · ואפשר פחזים הוא הנמהר בלכתו ובמקום שנשפכו במים הוחלקו רגליו בהחפזו ונופל ונשברו רגליו · והוא רומז לאן ברגלים במקום מים : (ח) אל יהי לך יתרון מעון שלך כצ"ל : (ט) ר"י בר סימון · פליג על הדא דריב"ל

מתנות כהונה

בהינה · דרש באות מלשון נשיאות כפים לברכת כהנים : עז · זה מלכות כד"א ויתן עוז למלכו : בכורה · בהדיא כתיב בכורי אתה : כל החרישות גרסינן · ורמז לשמוש מטתו ולשון ערומים תבחר לשון נקיים : ברחל הייתי ראוי כו' · שכל יגיעו של יעקב לא עשה עם לבן אלא בשביל רחל ובספר הזוהר מפרש יותר שיש עיניך עליו : לבעליה · ליוסף בכורה של רחל : זע יצרך גרסינן לקמן פ' נ"ט כלומר נזדעזע וגבר עליך ודוגמות דרשות אלו עיין בפ' במה בהמה : פסעת על דת גרסינן : למתנותיך · למתנות כהונה : עד עכשיו כו' · אחר כל הדרשות האלו אין הדיעה מתיישבת אלא בדברי ר"א המודעי : זעת כו' · הופך התיבה ודורשה : זעת · נזדעזעה ונתחרטת והיית חרד ומסיר לשוב בתשובה ופרח החטא ממך : כפחזים · הנמהרים : שוקיהן · נראה פירושו כלי משקין שלהם נשתברו ומן המים לא נשתייר בו כלום וה"נ בתנחומא ולקמן בפרשה נ"ט מהו כמים אדם אם יש בו בידו קיתון של מים ונשפך אין משייר בו כלום אבל יש בו שמן או דבש נשתייר לכך נאמר כמים אל תותר : משוי ממים · משה רבינו שנאמר בו כי מן המים משיתיהו : ויקרבך · שנאמר יחי ראובן ואל ימות וכמו שפי' רש"י שם : הותרה לך · נמחל ונתוותר לך אותו עון ויש לומר להיפוך : מקוה של מים · רמז לתשובה גמורה וטהורה : לא ויתרת לך כלום · מן הבכורה וכהונה ומלכות : ויתרון עון · יתור עון אל יותר לך שנמחל לך לגמרי : עלית בודאי · נסתלקת לגמרי מן אותן ג' מעלות הנ"ל : עלית · נסתלקת כד"א כעלות גדיש בעתו : ר"א כו' · היינו ר"א המודעי דלעיל ודריש עלית כמשמעו לשון מעלה והיכן בדודאים שפי' מן הגזל ומחמתן נולד יששכר או דרש עלית כמו העלית משכבי אל לאה ויצא יששכר אכן לקמן פרשה נ"ט לא משמע הכי : תנינן · במסכת בכורות פרק ד' : שהוא עתיד גרסינן : שהוא · ראובן : והוא עושה כו' בתמיה והיאך ידין עליו טוב : עלבון · חרפה : להתקנא · להיות שנואה ורחוקה כד"א בקנאו את קנאתי פירושו בקנפו את הקנף שהיה לו לקנוף : פליג עליה · על הא דאמר לעיל שר' יהושע בן לוי אמר בשם רשב"י כך אלא כך אמר משמו לאחד כו' : בקשו · בדקו וחפשו : ומינו אותו כו' · שיהא הוא ממונה על השער שבשוק שלא יעשה בו עול ובזה הכל יודעין שלא מצאו אחריו כלום וכן כשראו שצוה הקב"ה שיהא ראובן עומד על הר עיבל ידעו שלא נמצא עולתה בו : אז חללת ודאי · ור"א המודעי לא פליג ע"ז שודאי חלל אלא שעשה תשובה ופרח החטא מעליו : נראה דה"ג ר"א ור' יהושע אומרים עלה ממתנותך ור"א המודעי אומר עלה מחטאתך וכן עולה יפה כל אחד ואחד כפי שיטתו וסברתו דלעיל : עלה ממתנותיך · מעון אל משכבי אביך נסתלקת ממתנות כהונה ובכורה ומלכות ור"א המודעי דרשו שנסתלק מחטאת במה שעשה תשובה שלימה וכמ"ש למעלה : איני לא כו' · כך אמר יעקב : ברפיון · באויר כלומר לא לרחק ולא לקרב ודוגמתו תמצא למעלה פרשה כ"ג ועיין עוד בערוך ערך דפן : יחי ראובן · ע"ש בפירש רש"י : היך דכתיב לעיל · בפרשה זו כתובים דברי רבנן השייכים פה : לדינה · שמסרו נפשם עליה בשכם ולא ליוסף שהם היו שאמרו זה לזה לכו ונהרגהו כמו שהוכיח שם רש"י ז"ל וכן הוא בתנחומא בהדיא בפרשה זו : הכלים הללו · כלי זיין הם ראוין לעשו שמכר בכורתו ליעקב ודרש מכרותיהן לשון מכירה ממש : ליטול עצה · עיין זה בפי' רש"י בחומש : בקהלם וגו' · פי' הרד"ק בד"ה כשנקהלים מעצמם שם אל תחד כו' אבל כשמקהילים אותם לעבודת הש"י יזכר שמי :

פירוש מהרז"ו

וחילי תרגום כחי · ושירוי לערי אוני מלשון לער כמש"ל ספ"ב ס"ט בן אוני בר לערי ודורש עפ"מ כ"ב שתיבת ראשית שייך גם לתיבת כחי וזהו שירוי חילי וכמ"ש באג"ב ר"פ פ"ב על פי' זה שמיום שנולדת הייתי אומר שמא ראובן עולה לגג וימות ושמא ירד למטה ויפול את היית ראשית אוני : כהונה כו' · עי' מ"כ כמש"ל פל"ט ס"ו וכמ"ש במ"ר פכ"ג סט"ו : פחזת החטאת וכו' · עי' שבת נ"ה · פחזת ענין מהירות מהתיבות המהופכות · חפז (כמ"ש בחפזי) פחז · ועל שינוי התיבה דורשה נוטריקון שבתיבה עצמה מבואר החטא במיהר ולא התישב בדבר נכשל וחטא בשוגג · ודעת ר"י שלא חטא רק בלבל יצועיו אלא שהיה במזיד ופריקת עול · והנוטריקון פרקת חללת זע וע"פ מדה ט' פרקת עול (כמ"ש ופרקת עלו) חללת יצועי כמפורש כאן אז חללת יצועי זע יצרך לעבירות אחרות שעבירה גוררת עבירה : פסעת על דת · דורש הנוטריקון פסעת חבת זר וע"פ מדה ט' לענינו פסעת על דת שדלג בדברים שאדם דש בעקביו ומיקל יותר מר"א ור"י שלא היה לא חטא ולא מזיד · אלא נכשל עד שנענש שלקחו ממנו הבכורה שכבר זכה והמתנות שהיה עתיד לזכות בהן מלכות וכהונה : וחבת · כמ"ש דניאל א' י' וחייבתם ובלשון משנה הרבה : אמרו עד עכשיו · שלדברי כולם אף שהקטינו חטאו עכ"פ חטא לזה אמרו שלפי דרשת ר"א המודעי לא חטא רק במחשבה · והנוטריקון כסדר פרח חרדה זעה · והכוונה שע"י בזע ועורר עצמו נגד יצרו לשום פחד אלהים בלבו ע"כ פרח מחשבת החטא מעל ראשו על כן היפך התיבה ודרש : כפחזים הללו · גורע הכ' מתיבה כמים ומוסיף על תיבה פחז · תיבת פחז · ופחזים הם הכלים שרצים בהם המים בחפזה שנקרא שוקה על שמלקה ומ"ש אל תותר בהכרת הדמיון לפחזים שנשברו שלא נזהרו בהם כלום וע"ל פל"ט ס"ו דכאן הסר ועי' מ"כ : חטאת במים · שחטא שלך נמשל למהירות מים · וכולל בתיבת מים החטא והמחילה יחד ע"פ גז"ש שמים הוא משה · ורמז בתיבות אל תותר במשה יאמר אל ימות ודורש ע"פ מדה כ"ב כמים אל (בפת"ה) כמים תותר וזהו מ"ש מה מים נתרים מלשון לנהר בהן על הארץ ונכנין התר אגודת מוטה · וזהו מ"ש נתרים כו' הותרה לך ע"פ מדת ממעל · והיל"ל מה מים נתרים כך ניתר לך אלא שדורש גם מל' היתר כנ"ל · וזה בשיטת ר"א המודעי ור"א המודעי עצמו אזיל לשיטתו כשם שטהר גופו כך טהר מחשבתו כנ"ל וזהו כמים : לא ויתרת · ממתנותיך כשיטתם : כי עלית · משכבי אביך ור"א ור"י לשיטתייהו שחטא וזהו כי עלית בוודאי כפשוטו וכמש"ל ס"פ נ"ז שכם וודאי : ור"א המודעי כשיטתו שלא חטא א"כ כי עלית מלשון עלית מעלה על ידי משכב אביך בדודאים שכתוב שם לכן ישכב וגו' וכמ"ש בתנחומא בהדיא וז"ל בדודאים המעט קחתך וגו' לכן ישכב וגו' וילדה יששכר ונתעלה ראובן כמו שדרשו בשי"ל הדודאים נתנו ריח ע"ש : ר' ברכיה · דורש בשיטת ר"א ור"י : רשב"י · שבת נ"ה איתא כגב"א : ארור שוכב · ואיך יגזור הקב"ה שיקלל עצמו ואיך יצוה לאחרים הלא קשוט עצמך תחלה עי' רש"י בגמרא הנ"ל : פליג עליה · נ"ע על מי ואיך : משער בשוק · עי' מ"כ : אז חללת · כנ"ל ר"א ור"י אמר אז חללת ודאי כנ"ל ר"א ב"י אומר עלה ממתנותיך כדלעיל זר נעשית למתנותיך ר"א המודעי אומר עלה מחטאתיך · גם יתכן דכנ"ל ר"א ור"י א' עלה חטאתך ר"א המודעי אמר עלה מתנותיך : תולה אותך ברפיון · פירוש באויר בחלל העולם כמש"ל פל"ב ס"ם י"ב ע"ש פי' ויתכן שדורשים כאן תלה על חלל העולם לא בשמים ולא בארץ ותיבה עלה לגז"ש וכמו שאמרו רבנן על ראובן במשה כך אמרו על עדת קרח בתנה כהנא. פ"ס ב' : (ה) אחים לדינה · כמ"ש ויקחו שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו · ולא ליוסף כמ"ש לקמן פל"ט ס"ז באריכות : בסודם · סנהדרין ק"ט ב' במ"ר פר' י"ח

יפה תואר

יתר הרע : שירוי חילי · ראשית חליו ולערי ודרים אוני מגשון לער מהורלאת ותקרא שמו בן אוני ואע"ג דבכור מקודש הי' לו לער מעשו ומלבן · אבל הלער שקודם לא היה רק בענין עוה"ז ולכן לא תקף עליו כ"כ · אבל זה הלער בראותו פסולת בבניו היה לער של עוה"ב וירד עמוק בחדרי בטנו ומזה הענין פי' תחלת לערו וכ"ה בספרי פ' ואתחנן ויהי כשכון ישראל כיון ששמע יעקב כן נזדעזע ואמר אוי לי שאירע פסולת בבני כו' : לא שלך היתה הבכורה · ודריש את הכתוב ראובן בכורי אתה בתמיהה וכדלעיל · האם אתה בכורי · אלא לכחי וראשית אוני ראוי יתר שאת ויתר עז · וכחי וראשית אוני הוא יוסף אחרי אשר היתה כל מחשבתי · כחי ואוני : חטאת במים : זה כנוי לשכבת זרע : בטל יעקב אבינו מטתה של בלהה · שהיתה שפחת רחל ותקן לעשותה גם תחת גבירתה שמתה : איני לא מרחקך כו' · כי מסופק הי' אם נתקבלה תשובתו ואם לאו · או שמסופק לי' אם בבלבול היצועים תחשב לו לעון כאלו חטא ממש · ולכן אמר אל תותר אני איני נותן לך יתרון עד שיבוא משה שעלה אל האלהים ויודע אמתת הדברים או שתפלתו מקובלת יותר : ולא ליוסף · ונרמז יוסף בדבריו כמ"ש וברצונם עקרו שור דקאי על יוסף ע"ד בכור שורו הדר לו : גזולים הם בידכם · פי' החמס אשר הי' בידכם לכלי זיין גזול הוא בידכם מעשו ואין זה חלק יעקב ובניו : לעשו שמכר את הבכורה · מה שתלה מכירת הבכורה בזה יגעש לפי מ"ש בספר אמרי נועם שחרבו של אדם הראשון היתה ביד יעקב ובעבורה מכר לו הבכורה · ומ"ש ויעקב נתן לו לחם ונזיד עדשים לא הי' אלא כדרך השותים האוכלים איזה דבר בקיום המקח · ולזה אמר לו ועל חרבך תחיה שלא יחיה אלא על אותה חרב שהפסיד כל טוב בכורתו

משנת דרבי אליעזר

פחזים שנשתברו בקיהן במים · פי' כמהרים לרוץ במים ולא נזהר מהמכשול עצים ואבנים שבתוך המים

ידי משה

עצמו אל אל הוא ישראל אביכם מה הקב"ה מחלק עולמות א"כ לפ"ז אף שמ"ם אינם יודעים יעקב ידע בהוא אל וא"כ הדרא קושיא לדוכתי' מנ"ל לומר השם אחר ב' סיבות רק דא"ת' שיעקב חטא בשתי אחיות מכח שאסור להשתמש בשרביטו של מלך וא"כ פ"כ אין הפירוש שקרא עצמו יעקב אל ודו"ק ואי' שלא נקבר רחל במערת המכפלה לפי שהיה גנאי ליעקב שנשא שתי אחיות וא"כ ממערת המכפלה יש ראיה לומר השם בק"ם אחר שני סיבות וק"ל : חטאת במים · פי' נשכבה זרע : אפשר שהוא עתיד לסיום בששה שבטים העומדים בראש הר עיבל וכו' · ובגמרא איתא וז"ל אמר רשב"ג כל האומר ראובן

על הדוכן שנא׳ (דה״א ו׳) ואלה העומדים וגו׳ · (י) ובניהם הימן וגו׳ יר״ה ורבי חנינא ורבי פנחס תלתיהון אמרי בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל · כי באפם הרגו איש · זה חמור אבי שכם · עקרו שור · עקרתון שורן של גרים · רבי חוניא ורבי ירמיה בשם רבי אחייא בר אבא דכתיב וברצונם עקרו שור בשביל לעשות רצון יצרכם עקרתם שורן של גרים · א עיקרו אבוס זה אחד מהדברים ששינו להלמי המלך · ארור אפם כי עז · רבי חוניא ורבי עזריה בשם ר׳ יוחנן ריבה בהן בוהקנין מעלה חמה · הדא אמרה על מי שהוא בהקן שהוא מעלה חמה · א״ר יהודה בר סימון למלך שהיה לו בן וצפה המלך שהנחש עתיד לישוך את בנו אמר יהי ליט חויא דבעי למיכת ית ברי · כך בא לקללן וקלל את אפם ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה ועבירתם כי קשתה · אחלקם ביעקב · זה שבטו של לוי (במדבר יח) אני חלקך ונחלתך · ואפיצם בישראל · זה שבטו של שמעון · הדא אמרה רובן של עניים משבט שמעון היו · אמר רבי תנחומא (יא) אע״ג דאנו מפרשין ואמרין (שם לה) והערים אשר תתנו מאחוזת בני ישראל ששה עיר אתהן ואת מגרשיהם כולן משל שמעון היו · כיון שראו אותו שהוא מקנטרן התחילו מסתלקין לזויות · כיון שראה שהן מסתלקין לזויות התחיל קורא לכל אחד ואחד : ך יהודה אתה יודוך אחיך · אחיך מודים בך אמך מודה בך אני בעצמי מודה לך · אמר רבי שמעון בן יוחאי יהיו כל אחיך נקראין על שמך אין אדם אומר ראובני אנא שמעוני אנא · ב אלא יהודי אנא · אמר רבי יהודה בר סימון משל למלך שהיו לו שנים עשר בנים והיה שם אחד והיה חביב עליו יותר מכולם ונתן לו חלק בפני עצמו וחלק עם אחיו · ידך בעורף אויביך · ג כמה נתחבט יהושע שינתן לו עורף ולא נתן לו · שנאמר (יהושע ז) בי אדוני מה אומר אחרי אשר הפך וגו׳ · ולמי נתן לדוד (שמואל ב כב) ואויבי תתה לי עורף · למה שהיו פטיריקון שלו שכתוב בו ידך בעורף אויביך · וישתחוו לך בני אביך · ד הכא הוא אומר וישתחוו לך בני אביך · ולהלן הוא אומר (בראשית כז) וישתחוו לך בני אמך · אלא יצחק על ידי שלא נטל אלא אשה אחת הוא אומר וישתחוו לך בני אמך · אבל יעקב על ידי שנטל ארבעה נשים כתיב וישתחוו לך בני אביך : ז גור אריה יהודה · מלמד שנתן לו גבורה של ארי וחוצפה של גוריו · מטרף בני עלית · מטרפו של יוסף עלית ונתעלית · ה מטרפו של תמר עלית ונתעלית · (יב) כרע רבץ · מפרץ עד דוד · כרע שכב · מדוד עד צדקיהו · יש אומרים כרע רבץ מפרץ עד צדקיהו · כרע שכב מצדקיהו עד מלך המשיח ·

מסורת המדרש א מגילה ט׳ · ירושלמי פ״א · מכילתא סדר בא פ׳ י״ד · מסכת סופרים פ״א · תנחומא סדר שמות סי׳ כ״ב · ב ובזה נוכל להבין בתרגום אונקלוס למה בכל ספר בראשית יתרגם עברי עבראי ובספר שמות ולהלן יתרגם עברי יהודאי · ג מדרש תהלים מזמור י״ח · ילקוט שמואל רמז קס״ג · ד לעיל פרשה ס״ו. ילקוט סדר תולדות רמז קט״ו · ה אגדת בראשית פרק פ״ב ·

חדושי הרד״ל

מבוס רבב״י כו׳ כצ״ל · ופי׳ שמפרש ומסייע ליה במשל זה דקאמר : (י) ובניהם הימן וגו׳ בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל · כי באפם הרגו איש · ר״ה ור״ח ור״פ תלתיהון אמרין זה חמור כו׳ כצ״ל : (יא) אע״ג דאנן מפרשין ואמרין כו׳ · אשר תתנו מאחוזת ב״י מאת הרב תרבו וגו׳ וכתיב את בית שמש ואת מגרשי ערים תשע מאת שני השבטים האלה (יהושע כ״א) כולן משל שמעון הוו כצ״ל · ור״ל אע״ג שהיה ראוי לומר שט׳ ערים אלו שניתנו למקום מאת ב׳ שבטים אלו (יהודה ושמעון) היה החלק הרב בזה משל יהודה והמעט משל שמעון מ״מ כולן של שמעון היו והיינו מפני שרובן עניים היו ונפוצים בישראל והיו עריהם פנויים ותרבים וניתנו לערי מקלט · (אלא שלפי המבואר ביהושע ערי יהודה ושמעון נראה לכאורה שהרבה מאלו ט׳ ערים הן מערי יהודה וצ״ע) : (יב) כרע מפרץ עד דוד · רבץ

מתנות כהונה

תלתיהון כו׳ · שלשה אמרו שכן כתוב בדברי הימים א׳ סימן ו׳ בן קהת בן לוי בן ישראל : שורן של גרים · חומה שלהם ובטחונם שכל הגרים היו להם כמו לחלות לאמר הלא שכם מדינה כולה נתגיירו וניצולו מן המיתה ועתה אתם עקרתם אותו חוזק ויאמרו להיסוף : ששינו לתלמי · כדאיתא בפרק קמא דמגילה : ריבה בהן בוהקנין · היה מקלל אותם שיהיו הבוהק נראה בפניהם והם סימן כעס : ליט חויא כו׳ · מקולל וארור יהא הנחש שעתיד לנשוך את בני וכן עשה יעקב שקלל חרי אפם הכעס הבא מזוהמתו של נחש : ועבירתם · ועברתם קרי ביה ועבירתם : דאנו מפרשין גרסינן · פי׳ שאנו מצינו כתוב מפורש שאמר הכתוב כו׳ : הכי גרסינן מאחוזת בני ישראל וגו׳ מאת הרב תרבו וגו׳ כולן כו׳ וכ״כ בפרשת מסעי : כולן משל שמעון היו גרסינן · ואותן הערים מפוזרין היו בכל גבולי ישראל נמצא ששבט שמעון היה מפוזר בכל תפוצות ישראל והיה זה לפי שאותן עשרים וארבע אלף שנפלו במעשה זמרי כולם היו משבט שמעון כמו שפי׳ רש״י שם וכן מצאתי בתנחומא בפרשת ויחי בפסוק אחלקם ביעקב והם היו ראויין ליטול חלק בארץ שהרי באותו פרק כבר כלו מתי מדבר כמו שפי׳ רש״י בפרשת חקת בפסוק ויבואו בני ישראל כל העדה ואע״פ שהרמב״ן ז״ל קיהה בזה מ״מ יש להוכיחו שמיד לזה הפ״י שאו את ראש וגו׳ לידע מנין הנותרים ואם היו מכלל מתי מדבר על חטא המרגלים לא היה הכתוב מקפיד עליהם כמו שלא הקפיד מדי שנה בשנה וחלק נחלתם הראוי ליפול בגורלם היה נוסף על נחלת כל השבטים עד שמהתוספת ההוא באו כל מ״ח ערי הלוים שני ערים לכל אלף ופי׳ זה נתאמת אצלי ממה שכתוב בתנחומא פרשת ויחי ולקמן פרשה צ״ט וזה לשונו אחלקם ביעקב עשרים וארבע אלף נפלו משבט שמעון במעשה זמרי ואלמנותיהם כ״ד אלף והאלקם שני אלפים לכל שבט ושבט שנאמר אחלקם ביעקב עכ״ל ולא מצינו שעשה כן לשאר אלמנות של מתי מדבר אלא אלו הלכו להפקרם מנחלת בעליהם כדין ארמלתא דמתזנא מנכסי עזבון בעלה כל ימי מיגר ארמלותא : היו מסתלקין כו׳ · שאר השבטים הלכו להם מן הצד : ה״ג יודוך אחיך אחיך מודים בך אמך כו׳ · וכן מצאתי טוב בספר אות אמת והגאי : מודים בך · שאתה צדיק ויושר ואינם בושים ממך : אני בעצמי כו׳ · על שהצדקת בחיה רעה אכלתהו ועכשיו אני מודה לך כי צדיק אתה : יהיו כל אחיך גרסינן : וחלק עם אחיו · כן יודוך אחיך הרי חלקו עם אחיו ואח״כ ברכו חלק חלקו בפני עצמו : ידך כו׳ · פטיריקין · פי׳ הערוך מתנה מן שלו כלומר מאותה ברכה שברכו אביו ידך בעורף אויביך : בני אמך · ולעולם האם יותר ודאית וברור מן האב : בני אביך · שכולם היו מאב אחד : עלית כו׳ · דרשו מלשון הסתלקות ולשון עלייה ומעלה וכרע לשון שפלות כמה דאת אמר ויכרעו ויפולו וכן רבץ כמה דאת אמר רובץ תחת משאו : כרע שכב · הנאמר בנבואת בלעם משמע לו שכיבת מנוחה וכבוד וכמה דאת אמרת והשכבתים לבטח הושע סימן ב׳ וכן כרע כמו שפי׳ רש״י בחומש : מפרץ כו׳ · שלא בא יהודה לכלל מלוכה עד דוד : ויש אומרים כו׳ · עתה חזר לפרש כרע רבץ לשון קיום וחוזק כאדם המאמן ברכיו לעמוד על עמדו ואין מחריד כארי על טרפו וכן פי׳ רש״י בחומש וכן רבץ כמה דאת אמרת ורבצת ואין מחריד איוב סימן י״א וזה מפרץ עד צדקיהו שלא היתה לו נפילה ומשם והלאה היה שוכב ונרדם ולא

יפה תואר

כוונתו בעבורם : רבי הונא ורבי חנינא ורבי פנחס תלתיהון אמרי לא גרסינן הכא : דכתיב וברצונם דכתיב ל״ג : ריבה בהן בוהקנין · דרים מלשון ארור שהוא לשון צרעת וכמו שדרשו לעיל בארור דנחש כי בהק הוא קרוב לנגעים : כך בא לקללן כו׳ · פי׳ אותם בעצמם לא קלל אבל קלל את האף והעבירה כי יסורו מהם ולא יבואו לידם : ואמרין והערים וגו׳ · פי׳ אע״ג דכתיב והערים אשר תתנו מאחוזת בני ישראל מאת הרב תרבו וגו׳ דמשמע שארבעים ושמנה עיר שיתנו ללוים יפרישו אותן מהשבטים כפי הראוי לו בין רב למעט מ״מ שש עיר אתהן ואת מגרשיהן היו משל שמעון כי שבט יהודה ושבט שמעון נתנו תשע ערים מהארבעים כדכתיב בספר יהושע ושם היו משל שמעון ושלא משל יהודה ושלא כמשפט הכתוב מאת הרב תרבו שהרי ערי יהודה היו יותר משבעים וערי שמעון לא היו רק כ״ז אלא שזה היה מרוע מזלם שיתמעט חלקם דעניותא בתר עניא אזלא · ולא חששו בזה לדברי הכתוב מאת הרב תרבו כי על פי נבואת עשו כי כן גזר ה׳ שאין משפט זה אלא בשאר שבטים ולא בשמעון · כדי לקיים מלות הזקן ואפיצם בישראל מפני עניותם או שכך קבלו הל״מ שאין דין זה נוהג בשמעון כמו שקבלנו דמצות כל בת יורשת נחלה לא היתה אלא לאותו הדור · וצ״ל דגמרא גמירא לה לר׳ תנחומא כי אין רמז לזה בכתובים · ואין להקשות עליו מדאשכחן שמונה מהתשע הערים נזכרות בשמותן בנחלת מטה יהודה שכל ערי שמעון נזכרו ג״כ בנחלת יהודה כדכתיב ומחבל יהודה נחלת בני שמעון · וע״א דבשאר השבטים נמי אין מספר הערים שנתנו ללוים שוה לשבטיהם שהרי מיהודה ושמעון ובנימין ערי י״ג וכן מיששכר אשר ונפתלי וחצי שבט מנשה ואלו מרובים על הראובנים במנינם · וממטה אפרים נתנו ערים ארבע וכן ממטה דן ובני דן היו כפלים כבני אפרים ומ״מ נצריך לומר שנתקיים בהם מאת הרב תרבו מפני שווי הערים שהיו חשובות זו מזו · כי בשומא נתחלקה הארץ כמ״ש הרמב״ן · ולפ״ז אפשר לומר כי כן לגבי שמעון שנתנו שם ערכם מפני מיעוט ערכם בשווי הערים י״ל דהא נמי גמרא אית ליה לר׳ תנחומא שלא היה זה אלא מפני הטעם הנזכר · א״נ י״ל כיון שנזדמנו בין ערי שמעון שש ערים פחותות הערך לתת נגד השלש ערים אשר ליהודה מזה מוכח כי ערי שמעון היו קטנות ופחותות וזה לרוע מזלם : אביך מודה בך (כ״ה הגירסא במדרש של יפ״ת) · וזה קאי על יצחק שנקרא ג״כ אב לבני יעקב · ודרשת המאמר הזה הוא ממה דכתיב יהודה אתה שלא ילדך הטעב מלת הגוף אתה אחר שמו העצמי · ורק על איזה תואר כמו בכורי אתה כי חכם אתה וכיוצא תכון מלת אתה אחריו · לכן דריש יהודה כמו שם התאר כי אתה נושא כל ההודאות מאב ואם וכאשר נקראת מהם בשם יהודה · ומכ״ש שיודוך גם אחיך · ויתכן דדריש מיותרא דכיון דכתיב ישתחוו לך בני אביך מה צריך לומר יודוך ולכן אמר שבא לרבות אב ואם : והיה חביב עליו יותר · וזה המשל על יהודה שהי׳ חביב ליעקב מפני שהודה במעשה תמר ולכן זכה למלכות · א״נ מפני שהשפיל נפשו לפני יוסף וכדלקמן במ״ר פ״ג אבל לא כמ״ד מפני זכות נחשון כדאיתא התם : חלק בפני עצמו · כאשר נחלקה הארץ לשבטים נטל גם הוא חלק בעד שבטו וחלק עם אחיו כאשר הוא מלך שיתנו לו מעשר מכל כאומר גאולם ובקרבם יעשיר · ועוד שיורש אויביו וירחיב את גבולו כמו שעשה דוד : כמה נתחבט יהושע כו׳ · בא לפרש את הכתוב ידך בעורף אויביך אין זה ברכת נצחון בלבד כי גם נגד כתיב וטרף זרוע אף קדקוד · ועוד למה אמר ידך בעורף אויביך ולא אמר תמצא ידך לכל אויביך · אבל הוא ברכה מיוחדת ליהודה שגם יהושע אשר נגח ל״א מלכים לא זכה לזה · ופירושו כי האויבים ינוסו מפניו ולא יקומו להלחם בו · ויש בזה שתי תועליות · האחת העדר הצער והפחד · והשנית הכבוד שאין מסים פנים נגדו ע״ד ויך צריו אחור חרפת עולם נתן למו · ומה שזכה יהודה לזה ע׳ בשוח״ט מזמור י״ח ולפ״ז מה דכתיב ונתתי את כל אויביך אליך ערף (שמות כ״ג כ״ז) נאמר בזמן שמלכי יהודה ימשלו על ישראל : וחוצפה · כלומר אומץ הלב להתקומם נגד אויביו : כרע שכב שנאמר בבלעם ומשמע לי׳ דעל יהודה קאי ולא על כלל ישראל

פירוש מהרז״ו

ס״ה בא״ת ובתנחומא כאן כמו במדרש כאן : ובניהם הימן · בד״ה א׳ ו׳ י״ח ובניהם מבני הקהתי הימן וגו׳ עד פ׳ כ״ג בן קרח וגו׳ עד בן ישראל והלל אסף ואיתן בני גרשון ומררי אינו מזכיר שם ישראל על שבני קהת גדולים מגרשון ומררי ע״כ ביקש יעקב שאלים יזכר שמו : זה חמור · על שהוא הגדול והשר של העיר כשהרגו אותו תחלה ע״כ הרגו לכולם · ואע״פ שכתוב ואת שכם בנו הרגו לפי חרב לבסוף בהכרח שהרגוהו תחלה ע״פ מדה ל״ח · ודרשה זו שאיש הוא חמור הוא ע״פ מדה כ״ג על שהוא התקיף שבהן : רצון יצרכם · שמ״ש וברצונם אין פי׳ היפך האף וכמ״ש כי בקצפי הכיתיך וברצוני רחמתיך אלא פי׳ רצון יצרם שהוא האף והכעס ויגיד עליו רעו כי באפם : שורן וכו׳ : למה פרש דוקא שור ע״כ דורש מלשון חומה וא״ת שור בחו״ם אלא שור במלאפו״ם ועי׳ מ״כ גם יתכן פי׳ מלשון שורה ויושר · שלא כן עשו אברהם ויצחק עם הנפש אשר עשו : ששינו לתלמי · מגילה דף ט׳ ירושלמי מגילה פ״א ה״ט כי באפס הרגו שור וברצונם עיקרו אבוס : שהנחש עתיד · והנמשל על היצה״ר שהסיתם שבסוף יעלה ויסטין עליהם לענשם וקלל אותו ועי׳ פר״א פל״ח : אחלקם ביעקב · לקמן פצ״ט ס״ז בביאור : והערים אשר תתנו · הודפסו הפסוקים בערבוב ועי׳ סוף מסעי : כולן משל שמעון היו · זה פלאי שהרי מפורש בדברים ד׳ את בצר במדבר וגו׳ לראובני וכן כולם מכל השבטים וכמ״ש יהושע כ׳ וכ״א בחשבון מ״ח עיר ואיך אומר שהיו כולם משמעון · ובהכרח שכך פי׳ שאע״פ שכתוב שיתנו מ״ח עיר לשבט לוי לבד עכ״ז היו דרים גם משבט שמעון בכל הערים · שזה הכוונה במ״ש ואפיצם בישראל · ועל שחשבם כרוצחים נתנם כולם בערי מקלט לזכרון לעולם · ונחלת שמעון שבתוך יהודה עד מלוך דוד כמפורש בד״ה א׳ ד׳ ומפורש שם שבקשו להם נחלה · ובתנחומא בזה שיטה אחרת וכמש״ל פצ״ט ס״ז שאין לו שייכות לכאן כלל ודו״ק : קורא לכל אחד · כמ״ש יהודה אתה פי׳ אבל אתה איך כראשונים ואמר כן לכל הבנים בנין אב מיהודה או שדורש תיבת אתה ע״פ מדה כ״ב שנמשך לכל השבטים : ך מודים בך · שאתה ראוי למשול בנו כי יהודה גבר באחיו ואינו מלשון הילול ושבח אלא הודאה היפך הכחשה · וכמש״ל פצ״ג ס״ב וג׳ : על שמך · וזהו יודוך אחיך שאתה העיקר וכולם תלוים בך ובשמך יוכלל כמו ביעקב : בפני עצמו · זהו יהודה אתה בעצמך וגם יודוך אחיך חלקו עם אחיו · וצ״ע כוונתו בזה : בי אדוני · וס״ד אחרי אשר הפך ישראל עורף ולא שונאיהם · ועי״ל פר׳ נ״ט ס״ח : פטריקין · במ״ע בל״י ירושה ונחלת אבות : בני אביך · לעיל פס״ו ס״ד עי׳ מש״ש : ך גור אריה · גור אריה קטן ואריה הוא גדול והוקש לשניהם עפ״מ כ״א כח היפה שבשתיהן · והארי אמרו חז״ל שהוא אחד מג׳ שכ״ז שמזקינים מוסיפים גבורה וזה כח היפה שבארי וכח היפה של הגור הוא הזריזות : מטרפו של יוסף · כמ״ש כתונת בני וגו׳ טרוף טורף יוסף כי יהודה היה נחשד אצל יעקב על יוסף כמ״ש רש״י בחומש וכתרגומו ועליה מלשון סילוק ולשון עליה : מטרפה של תמר · שע״י הודאתו הציל אותה ובניה משריפה ע״ל פפ״ה ס״ח ובתנחומא כאן : כרע רבץ · כאן כתוב כרע רבץ כארי וכלביא מי יקימנו ובנבואת בלעם כתוב כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו ודורש גז״ש שגם כוונת בלעם על יהודה והרביצה הוא שכופף רגליו בארץ אך הגוף והראש בקומה והשכיבה שגם הראש והגוף לארץ וכולל מנוחה יותר מהרביצה והם ב״כ מכתיבים והכריע שעד דוד שלא היו מלכים · בדמיון רביצה ושכב עם צדקיהו שהיו מלכים · וי״א בהיפך שהרביצה מורה

ידי משה

תמה וכו׳ מוצל אותו צדיק. מאותו עון ולא בא אותו מעשה לידו אשר שפיר זרעו לעמוד כאשר עיבל וכו׳ ויבא תמה זה לידו פי׳ שלא היה להקב״ה להביא תמה זה לידו והקשה בעל חדושי אגדות ובלא אחז״ל הכל בידי שמים ופי׳ הוא דס״ק אם בא החטא לידו לא היה להקב״ה להעמידו כאשר עיבל אמנם גירסת גמ׳ לאו הכי הוא עכ״ל מ״א ור״ל דס״ם דאלו ואלו דברי אלהים חיים וה״ק לפי דאית׳ רגלי חסידיו

כרע רבץ בעוה"ז · כרע שכב לעתיד לבא · כרע רבץ בשעה שאין שונאים · כרע שכב בשעה שיש לו שונאים עמד כל קבל שונאים: **ח** לא יסור (יג) שבט מיהודה · זה מכיר וגו' · ומחוקק מבין רגליו · שבא ונתחבט לפני רגליו · [א] עד כי יבא שילה · זה מלך המשיח · ולו יקהת עמים · שהוא בא ומקהה שיניהם של עובדי כוכבים · ד"א לא יסור שבט מיהודה · זו סנהדרין שהוא מכה ורודה · ומחוקק מבין רגליו · אלו [ב] שני סופרי הדיינים שהיו עומדים לפניהם אחד מימין ואחד משמאל · עד כי יבא שילה · נמנו ואמרו הלל משל מי · אמר רבי לוי [ג] מגלת יוחסים מצאו בירושלים וכתיב בה (יד) הלל מדוד · [ד] ר' חייא רבה מן דשפטיה בן אביטל · דבית כלבא שבוע מדכלב · דבית ציצית הכסת מן דאבנר · דבית כובשין מן דאחאב · דבית יצאה מן דאסף · (טו) דבית יהוא מן ציפורן · דבית ינאי מן דעלי · רבי יוסי בר חלפתא מן דיונדב בן רכב · רבי נחמיה מדנחמיה התרשתא: **ט** אוסרי לגפן עירה · רבי יהודה ור' נחמיה ורבנן · רבי יהודה אמר גפן שכחה רע אוסרין לה (יז) ברקום אחד · ולשורקה שני בני אתונו · כבס ביין (טו) לבושו · זה החלב · [ה] ובדם ענבים סותה · זה האדום · (טז) ר' נחמיה אמר אוסרי לגפן עירה · מאוסרי לגפן עירה (טז) העיר אשר בחרתי בה · ולשורקה בני אתונו · בנים האתנים ראוים לעמוד ממנו · ורבנן אמרי אני נאסר לגפן ושורקה עירו והאתונו לכשיבא אותו שכתוב בו (זכריה ט) עני ורוכב על חמור וגו' · כבס ביין לבושו · שהוא מחוור להן דברי תורה · ובדם ענבים סותה · שהוא מחוור להם טעותיהן · א"ר חנין אין ישראל צריכין לתלמודו של מלך המשיח לעתיד לבא · שנא' (ישעיה יא) אליו גוים ידרושו לא ישראל · א"כ למה מלך המשיח בא ומה הוא בא לעשות · לכנס גליותיהן של ישראל · וליתן להם שלשים מצות · הה"ד (זכריה יא) ואמר אליהם אם טוב בעיניכם וגו' · רב אמר אלו שלשים גבורים · רבי יוחנן אמר [ו] אלו שלשים מצות · א"ל לרבי יוחנן לא שמיעא לרב שאינו מדבר אלא באומות העולם ·

מסורת המדרש א עיין סנהדרין דף נ"ח · ב סנהדרין דף ל"ו · ג ירושלמי תענית פרק ד' · ד עיין כתובות דף ס"ב · ה כתובות דף קי"א · ו עיין חולין דף צ"ב · וירושלמי עבודת כוכבים פרק ב' · מדרש תהלים מזמור כ"ח · ילקוט תהלים רמז תרפ"ב ·

חדושי הרש"ש

(יד) הלל מדוד · העירני בני ה' מוהר"מ שבהיפ"ת כתב שאפשר דלא אתי רבי מהלל אלא מן האם עכ"ל · שבמת"כ שגה בזה מאד · דשלשלת יוחס רבי גלוי וידוע לפנינו שהיה נכד הלל מצד אביו שהוא רבי היה בן ר' שמעון בן גמליאל (דיבנה) בן ר' שמעון בן ר' גמליאל (הזקן) בן ר' שמעון בן הלל הזקן עכ"ל: (טו) דבית יהוא מן ציפורן · נראה דצ"ל בהיפך דבית ציפורן מן יהוא · עיין ערכין פ"ב מ"ד: (טז) העיר אשר בחרתי בה · הוא ציבנא דקרא (מלכים א' י"א): שהן התלבון כנ"ל ור"ל זהו יין תלבון דכתיב יחזקאל כ"ז: (טז) ר' נחמיה אמר כו' · עירה מי אוסר לגפן

חדושי הרד"ל

מדוד עד צדקיה כו' כנ"ל וכן בכל הני דלהלן וק"א דכרע שכב הנאמר בברכת בלעם לא על שבט יהודה אלא לכל ישראל נאמר: (יג) שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו · זה מכיר שבא ונתחבט לפני רגליו כנ"ל · והיינו מכיר בן מנשה שלקח חצרון בתו ועי"כ זכה מני מכיר ירדו מחוקקים · דכ"ב הרי הן כבנים כדאי' ביבמות ס"ד · ובא מכיר ונתחבט לפני רגליו של חצרון שיקח בתו וע"ש בתרגום דה"י שם: (יד) ברקום א' · במ"ע הגי' ברקום בכ"ף ופירשו יחד שסומכין בו הגפן · אבל הראה דקרא ריה אין מתיישב לה · ואשר הנוסחא הנכונה גי' א"א שהביא המ"כ דגרס צודקים: (טו) לבושו · זה המ"ע: אתונו בנים שאיתנים שראוים לעמוד ממנו כנ"ל · ור"ל מי אוסר אותו כלומר את שכינת הקדוש ברוך

מתנות כהונה

יכול קום כמה דאת אמר וישכב וירדם יונה סי' א': בעולם הזה · חזר לפשטו דרהטונה וקל להבין: שאין לו שונאים · הנכון היה שיהיה הגירסא בהיפוך · שבשעה שאין לו שונאים ישכב במנוחה ומרגוע וכן מצאתי את"כ בהב"א שהגיה כן: כל קבל שונאים · נגד שונאיו: זה מכיר כו' · לא שמעתי ולא מצאתי בזה דבר המתיישב ונראה שרמז למפיבושת בן יונתן שנאמר מי מכל בית שאול והיה נחבא בבית מכיר בן עמיאל ככתוב בספר שמואל ב' סימן ט' ואף הוא נאמר שם וישלח המלך דוד ויקחהו מבית מכיר בן עמיאל וגו' עד ויפול על פניו וישתחו ובזה נשאר שבט מלכותו שריר וקיים בלי יורש עצר שיערער עליו ועוד להגיה זה מפיבושת שנאמר הנה הוא בית מכיר וגו' וכעין רמז לזה מצאתי בהב"א ועיין שם: זה מלך המשיח · ושילו פי' שהמלוכה שלו כמו שפי' רש"י בחומש וכן הוא בתרגום ירושלמי: נמנו ואמרו כו' · מדכתיב לא יסור שבט הממשלה מיהודה נקיט ליה הכא שהרי הלל בא מיהודה ושוב כל הנשיאים שעמדו מבני בניו של הלל היו: דבית כלבא שבוע גרסינן: דבן ציצת כו' · כל אלה שמות משפחות גדולות הם: שכחה רע · שאינה טוענת פירות כל צרכה: אסרין לה ברקום אחד · קוסרין בו עיר אחד לטעון פירותיה · ברקום לא מצאתי פירושו ולפי הענין הוא עיר בן אתון וכדאיתא בפרק שני דייני גזירות: ומצאתי בספר אות אמת דצ"ל אוסרין לה ברקום והוא הנזכר בפרק במה בהמה מין חמור והם דברים המתיישבים על הלב: זה החלב · כלומר יין לבן והאב"א כתב שבלשון ערבי קורין ליין לבן חלבין: האדום · יין אדום: מאוסרי לגפן כו' · נראה דה"ג מאסר לגפן כו' ופירושו יאסר הק"י ויקשר ישראל הנקראו גפן ממצרים תסיע: עירה · לעיר ירושלים ה"א בסוף התיבה משמשת במקום למ"ד בתחלתה כן מוכח בתנחומא בהדיא: ולשרקה · ישראל שנקראו שורקה כד"א ואנכי נטעתיך שורק יעמוד מהם בנים האיתנים הצדיקים והנביאים החזקים וכן תרגם אונקלוס: אני נאסר · כמו אני אוסר ואולי צ"ל כן ופירוש אני קושר לישראל הנקראו גפן ושורקה עירה ואתנו וכדמפרש ואזיל: שהוא מחויר גרסינן · פי' שמלך המשיח מלבן להם דברי תורה בהר היטב: טעויותיהן · במה שטעו בדברי תורה עד עתה יחזור להם מלך המשיח ודרים סותה ל' טעות כד"א כי יסיתך הכי איתא בהדיא בתנחומא ועיין לקמן בפרשה צ"ט: וליתן להם · פירוש לאומות העולם והכי איתא בירושלמי ריש פרק אין מעמידין וזהו לשונו אילו שלשים מצוה שאומות העולם עתידין לקבל עליהם: ל' מצות · היינו כדלקמן אליבא דר' יוחנן: שלשים גבורים · שלשים צדיקים הנקראים כסף כמו שפירש רש"י ז"ל בפרק גיד הנשה ובירושלמי וז"ל אילו שלשים צדיקים שאין העולם חסר מהם כו' עד שנאמר ואברהם היה יהיה וגו' יהיה בגימטריא שלשים ובשוחר טוב מזמור ה' גרס שלשים צדיקים כאברהם: **לא שמיעא ליה** · כלומר לא סבירא ליה שאינו מדבר אלא באומות העולם לפרש על השלשים

רש"י

בעת ההיא יובל שי · דרש המקרא ודרשהו עד כי יבא שילה עד שיובל שי לה: סנהדרין היא משלמת למשיח · משלמת הגדולה שבסנהדרין פסקה סנהדרין ממשם והילך לא גלתה ושם

פירוש מהרז"ו

על גבורה ומעלה · והשכיבה על שפלות ופיגה: רבץ בעוה"ז · כפי דעת הא' ולדעת הי"א הוא בהיפך: **ח** זה מכיר וגו' ומחוקק וגו' · כאן כתוב אצל יהודה ומחוקק מבין רגליו ובשופטים ה' כתוב מני מכיר ירדו מחוקקים ומכיר הוא ממנשה והכריע מפסוק ד"ה א' ב' כ"א ואחר בא חצרון אל בת מכיר ופירוש מאמר זה זכה בו הרב בעל נשנה דר"א וז"ל זה מכיר שבא חצרון אל בת מכיר מפסוק מני מכיר ירדו מחוקקים עי' יבמות ס"ב שבא ונתחבט לפני רגליו דכשהוליד יאיר נתנו לו כ"ג ערים ליתן לו אחת מבנותיו עי' בד"ה א' ב' וברש"י שם עכ"ל ותצרון בן פרץ מיהודה וסידור המדרש כנ"ל ומחוקק זה מכיר מבין רגליו שבא ונתחבט לפני רגליו · שמכיר הכניע עצמו לחצרון שיקח בתו לפלגש כמ"ש רש"י שם ומשיהם באו מחוקקים · ומחוקק פי' חכמים גדולים בתורה חוקקים הלכה למעשה: שמלך המשיח: דורש שילה שי לו נוטריקון כ"ה בילקוט כאן וברש"י וכמ"ש ישעיה י"ח ז' יובל שי לה' צבאות ובתהלים ס"ח לך יובילו וגו' ושם ע"ב יובל שי למורא וכל זה במשיח מדבר ועיין תנחומא כאן וכדלקמן ס"ח: מכה ורודה · מכה מלקות ארבעים · ורודה מכת מרדות בשבט וזהו שבט: עומדים לפניהם · סנהדרין דף ל"ו במשנה ע"ש: הלל משל מי · כאן חסר והכוונה על מ"ש סנהדרין דף ה' לא יסור שבט מיהודה אלו ראשי גליות שהיו בבבל שהיו רודין ישראל בשבט · ומחוקק מבין רגליו אלו בני בניו של הלל שמלמדים תורה ברבים (כה"י) ועל זה שאל הלל משל מי · וכ"ה בהוריות י"א ב': בן אביטל · שם אשת דוד כמ"ש שמואל ב' ג' ד' והחמישי שפטיה בן אביטל: דבית יהוא מן ציפורין · צ"ל בהיפך דבית ציפורין מן דיהוא האחרונים מן הראשונים הכתובים הידועים ולא בהיפך: **ט** גפן שכחה רע · עי' ברכות דף נ"ז דשם איתא אין לך כל גפן שאינו צריך עיר אחד לבצרה. והובא ילקוט כאן ומ"ש כאן ברקום אחד לא מצאתי פירושו · ואולי הוא מענין סוסיא ברקא שנזכר בסנהדרין נ"ה עי' ערוך ערך ברקא שפירושו סוס משובח וכאן פי' עיר משובח ושורק הוא גפן טוב כמ"ש ויטעהו שורק ובירמיה ב' ואנכי נטעתיך שורק כולו זרע אמת ומ"ש בני בני אתונו מדכתיב בני ביו"ד דורש כאלו כתוב בני בני כניר"ה: זה החלב · מדקאמר כבס וכביסה שייך בלבן · ומדקאמר בס"ד ובדם ענבים סותו מכלל דרישא בלבן מדבר · ור"י פירש המשל ור"נ פירש הנמשל ע"פ נז"ם: מאוסרי לגפן · הס' של מאוסרי בדוחק עי' תנחומא כאן ולקמן פצ"ם ס"י וכן הכוונה כאן · ומ"ש עירה בהיפוך אותיות העיר וע"פ נז"ם על ירושלים או שדורש עירה כפי הניקוד עיר שלו וכ"ה בתרגום יסחר ישראל לקרתיה: האתנים · כמ"ש והאיתנים מוסדי ארץ שדרשו במ"ר פט"ו ס"ז וברכ"ה י"א בנ ההבות עיין לקמן ריש ס"כ · וג"ע למה אמר רהוים · ויתכן בדורש איתנו תגאו כמ"ש ... היס לאיתנו להגאו וכאן פירש בהגאי אם יהיה רהוי יזכה לאיתנים · אם לא יפכיד בחטאו: אני נאבר · דורש אוסרי בי' אוסר שלי למי שנקרא גפן ושורקה כנ"ל · ואיתתי אני נאסר לכשיבא כו' וס"ד ועל עיר בן אתונות: לא ימודו · כמ"ש בהדיא בירמיה ל"א ולא ילמדו איש את רעהו כי כולם ידעו אותי וגו' וכמ"ש וכל בניך למודי ה' כמ"ש ישעיה י"א ט': אם טוב בעיניכם · וס"ד הבו שכרי וגו' וישקלו שכרי שלשים כסף ובפסוק הקודש וידעו כן עניי הצאן הרי שמדבר בעת משיח כמ"ש עוד בענין כס · ונקראו ככף כמ"ש במ"ר פי"ד סי"ד ובשאר סימנים שם: ל' גבורים · לדיקים גדולים כאברהם כמ"ש פמ"ט ס"ג וש"נ · ומ"ש גבורים כי סתם גבור סיל שכתוב בתנ"ך

יפה תואר

ישראל דכתיב שם ותנשא מלכותו: שהוא בא ומקהה שיניהם · ופי' ולא יקהת כי בעבורו תקהינה שיני מתקוממיו · ומ"ש זו סנהדרין ע' בזה ברמב"ן: הלל מדוד · וזה ודאי מצד האב דאין יחוס מצד האם · יפה דאיתא בירושלמי פ"ט ה"ג דכלאים על ריש גלותא דהוא מיהודה ור' מבנימין דהוא מן דכריא ור' מן נוקביא · ל"ק דאפשר לא אתי ר' מהלל אלא מן האם [וכיפה מראה במסכת כלאים שם כתב בזה"ל דהוא מן דכריא מפרש להא דקאמר דהוא מיהודה והא מבנימין דלאו לגמרי מבנימין דר' נמי מבני יהודה הוא אלא דהוה מסנקבות ורב הונא הוה מהזכרים עכ"ל וע' בכתובות ס"ב ע"כ רבי אתי משפטיה בן אביטל וכתב רש"י בן דוד היה אביטל · שם אשת דוד · ובהגהות הגאון המנוח מו"ה אליעזר סג"ל לנדא ז"ל על מסכת שבת דף נ"ו ע"א רבי דאתי מדוד כתב ובירושלמי דמסכת כלאים פ"ט אמר רבי אי אתא רב הונא הנא מותיב ליה לעיל מינאי דאיהו מיהודה ואנא מבנימין וצ"ל דאתי מנקיבות שבאות מבית דוד וכן הייס שם בירושלמי דאיהו מדוכריא ואנא מנוקבתא ע"כ · וכל זה לע"ג ובפרט מה דאמר כאן רבי חייא רבה מן דשפטיה בן אביטל ובכתובות איתא ר' חייא אתי משמעי אחי דוד (*)]: זה החלב · פי' יין לבן וכמו יין חלבון ומזה הענין גם שתיתי ייני עם חלבי · וביין לבן נוכל לכבס כמו במים · ובדם ענבים סותה זה האדום פי' כי באדום טוב לצבוע סותה שתהיה אדומה כיין: מאוסרי לגפן עירה כו' · כוונת הדרש הזה הוא · כי משיבות דוד לירושלים אשר נקרא עיר ה' אז הבנים אשר יוליד יהיו ראוים להוד מלכות ובהם יתקיים הכתוב לא יסור שבט מיהודה כדכתיב ואלה שמות הילודים לו בירושלים שמוע ושובב ונתן ושלמה ולאפוקי אותן שנולדו לו בחברון שלא היה בהם ראוי להוד מלכות · ויתפרש הכתוב לפי הדרש הזה אוסרי לגפן עירה מיאסור ויחזיק את ישראל הנקרא גפן לירושלים אשר היא עירו · אז ולשורקה המה בניו הנקראים שורק יהיו בני אתונו · בנים האתנים ראוים לעמוד ממנו · כי בניו יהיו אתנים ומולקים אשר מהם לא יסור שבט מיהודה · ועל כבס ביין לבושו לא פי' ר"נ מידי · ונראה דסמיך בזה על פירושא דר"י: אני נאסר לגפן כו' · ופי' הדברים שבשיבות מלך המשיח שהוא עני ורוכב על החמור אז ידבק הקב"ה בישראל לעד ולא יזנחם עוד · מאח"כ לפני זה יקרה לפעמים שינתק מהם: שהוא מחוור להם ד"ת · ודרש כבס ביין לבושו כי יין הוא ד"ת וע"ד שדרשו רז"ל כי טובים דודיך מיין מיינה של תורה · וכבס לבושו הוא כמו שדרשו ופרשו השמלה דברים שמחוורים כשמלה · ומה שהוא מברר ד"ת מדכתיב ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה: א"כ למה מלך המשיח בא · הלא הקב"ה בעצמו יקבצם כדכתיב מזרה ישראל יקבצנו · וכתיב ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל · וכן והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' · וזו דעת ר' הלל בפרק חלק שאמר אין משיח לישראל ופירש"י ז"ל אלא ה' בעצמו ימלוך עליהם · ולכן מקשה כיון שאין ישראל צריכין לתלמודו של מלך המשיח למה הוא בא כי ה' שופטנו הוא מלכנו · ומשני שיש בו צורך בעת ביאתו וגם אחרי כן · כי בעת ביאתו צריך לכנס את ישראל להיות להם לראש אשר אליו יפנו העמים בהביאם את ישראל לארצם · כי הקב"ה יתנהג עמהם גם אז במנהג דרך ארץ וגם אח"כ צריך לו ליתן להם ל' מצות אשר זו היא נבואה מתודעת · וע' שוח"ט מזמור כ"א רק דהתם כתיב אין מלך המשיח בא אלא ליתן לאו"ה ו' מצות כגון סוכה ולולב ותפילין יזה ט"ס וצ"ל ל' מצות · וכ"ה בירושלמי ריש פרק אין מעמידין · וזה אין קושיא הא אמרינן אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה ואיך יתן להם ל' מצות · דהכתוב אלה המצות רק לישראל נאמר ולא לב"נ · וגם כי המצות הללו אינן מחודשות לגמרי רק הן מאשר כבר מפורשות לישראל ומחודשות רק לב"נ ובפרט לפי מה דאיתא בפ' גיד הנשה על הפסוק וישקלו את שכרי שלשים כסף אלו ל' מצות שקבלו עליהם ב"נ ואין מקיימין אלא

(*) וע' בזה בפתח עינים בשבת בי"ז גזרות ובשם הגדולים להגאון חיד"א ז"ל אות ב' ·

משנת דרבי אליעזר

במים באים נראים ועי"כ נשתברו שוקיהן ועיין מ"כ: זה מכיר שבא חצרון אל בת מכיר. וכתיב מני מכיר ירדו מחוקקים · עיין במסכת יבמות דס"ב שבא ונתחבט כו' דכשהוליד יאיר נתנו לו כ"ב ערים ליתני לו אשה מבנותיו עיין ד"ה א' ב' וברש"י שם בפסיקתא ובחנם נתקשה המ"כ: ומפטפט

ידי משה

הבידיו ישמור שהקב"ה משמר את הצדיק גמור מן שוגג וידוע שעין הוא מזיד והגל הוא שוגג ואח"כ ה"ק מילל אותו לדיק מאותו עין ולא בא אותו מעשה לידו פי' שאם הי' בא לידו המעשה בעצמו במזיד לא היה הקב"ה מליח להעמידו בתוך השבטים האומרים ארור שוכב עם אשת אביו רק שמא תאמר שהיה שוגג לו"א ויבא הטא זה לידו פי' שהקב"ה משמר את הצדיק מן השוגג ודו"ק: עד כי יבא שילו זה מלך המשיח · פי' ע"ד שאמר הכתוב כל איים יובילו שי לו והיבם שי לו מרמז לשתי תיבות הללו שילו ועי' פי' מ"כ שילא מן הפשוטא ופירש עם השירים: אוסרי לגפן עירה גפן שכחה רע · כ"ימר אפילו השתות והגרוע שבגפן יצא ממנו משא חמור אחד ולשורקה שהוא מעולה צריך ב' חמורים להטעינם מפירותי': אני נאסר לגפן · מפרש גפן ישראל ועירה הוא עיר בן אתון ושורקה אלו ישראל כדלקמן

על דעתיה דרב א בשעה שישראל זוכין רובן בארץ ישראל ומיעוטן בבבל: יב חכלילי עינים · רבי עזריה ורבי יונתן בן חגי ור' יצחק ברבי מריון גאמרין לה בשם רבי יוסי בר חנינא רובן של סנהדרין משל יהודה היו · ומה טעמ"ה חכלילי עינים מיין וגו' · (יז) ב שהן יושבין וסודרין דברי תורה בשינים עד שהן מוציאין אותן נקיים כחלב · ד"א חכלילי עינים מיין · אלו בני דרום שעיניהם כחולות וכחם יפה לתלמוד תורה · ולבן שנים מחלב · יפה יין לבן שנים (יז) יותר מחלב לתינוק · עמד אחד עם חבירו בדרום א"ל אם יין חרדלי שתית יין הוא ואם יין גורדלי שתית יין רע שתית: יא זבולן לחוף ימים ישכון · ג רבי יהודה בר נחמן ורבי לוי הוון נסבין מן תרתין סלעין בכל שבת למצמתא ציבורא דרבי יוחנן · עאל רבי לוי ואמר הדין יונה משל זבולן הוה · הה"ד (יהושע יט) ויעל הגורל השלישי וגו' · (שם) ומשם עבר קדמה מזרחה · וכתיב (מלכים ב יד) כדבר ה' אלהי ישראל אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי · (יח) אלין גובבתא דציפורין · עאל רבי יוחנן ודרש הדין יונה משל אשר · הה"ד (שופטים א) אשר לא הוריש את יושבי עכו ואת יושבי צידון · וכתיב (מלכים א יז) (יח) קום לך צרפתה אשר לצידון · א"ל רבי לוי לרבי יהודה אע"ג דשבתא דידך סב תרתין סלעין ושבקי דניעול · עאל רבי לוי אמר יפה למדנו רבי יוחנן בשבת זו שעברה · הדין יונה משל אשר היה אלא אביו משל זבולן ואמו משל אשר · וירכתו על צידון · ירך שיצא ממנה מצידון היתה · (יט) א"ל אמרת (יט) נחמן קיים תיתי למימרנא מן יתיב ושמש דרוש שתים ועשרים שנה ·

ד"א

מסורת המדרש א ירושלמי עבודת כוכבים פרק ב' · מדרש תהלים מזמור ס' · ב רות רבה פרשה ב' · ג ירושלמי סוכה פרק ה' · ילקוט יונה רמז תק"נ

חדושי הרד"ל

כרוך הוא (במדברת מתוך נבואת יעקב) שהיה מקברה עם הקדוין גפן ושורקה ואומר שהוא ע"י עיר אשר בחר בה וע"י בנים החינוכים שיעמדו מהם : (יז) יותר · מחלב לתינוק כצ"ל וכ"ה בכתובות קי"א ובמ"כ ע"ס מ"ס בפ' הזאת : (יח) קום לך צרפתה כו' · ע' מ"כ דנקטינן שהיתה אמו של יונה · והוא בפר"א פ"ק ל"ג וסמכו עליו בירושלמי והכ"ר בכתב כאלו כתוב במשנה ובריית' · ולפי שמוכר מכבר והיא מפורסם בימיהם כמו המשנה : (יט) א"ל · אמרית יתיה קיים תיזכי מימרניה מן יתיב כצ"ל וכן כי"ב

חדושי הרש"ש

(יז) שהן יושבין וסודרים ד"ת בשינים · ז"ל בני ה' מהור"מ נ"י · ע' במ"כ ויפ"ת · ול"נ ברור של"ל בבינים ר"ל שהם סודרים את ההלכה זוגות זוגות עד שתתברר היטב · וכ"ה בחזית (ע"פ עיניו כיונים) רוחצות בחלב אלו ההלכות שהן רוחצין אותו בשנים עד שעושים אותם נקייה כחלב · ע"כ וע"ש במ"כ עכ"ל : (יח) אלין גובבתא דלפורין · עמ"כ · ואיתא בר"ז במגילה (ו' א') דאמר קטרון זו לפורי והיא היתה בחלק זבולון כדאיתא שם : ושעיר בני ה' מוהר"מ שי' · שבירושלמי כלאים (פ"ט) וכתובות (פי"ב) גבי מיתת רבי איתא ואז: קלא דקרעין לגו ספתא מהלך ג' מילין מליפורין ופי' הפ"מ והק"ע בשמעה קול הקריעה לתוך ספתא שהיא שם מקום ע"כ · שהינו שפירשו מ"ס לגו ר"ל לתוך · ושגו בזה שבאמת הוא ט"ס ול"ל בחד מילא לגופפתא · והיינו גובבתא דכאן · ובקה"ר (ע"פ כל אשר תמלא ידך) סני' גובהתא וג"כ ט"ס ול"ל גובבתא עכ"ל : (יט) נחמן קיים · מש"כ במ"כ וקראו נחמן בשם אביו כמו שקרא רבה לאביי נחמני ע"ש אביו · תמוה דנחמני היה שם אביו של רבה (וע' רש"י גיטין ל"ד ב')

מתנות כהונה

השלשים מלות שיתן להם לאומות העולם אלא על השלשים לדיקים שנקבעים בישראל : על דעתיה דרב · מילתא באפי נפשיה היא לומר אליבא דרב שפירש הכתוב על שלשים הלדיקים שבישראל שבשעה שישראל זוכין רובן מהם בארץ ישראל כי שם נוה ה' את הברכה ביתרון הכשר טובה וברכה והכי מוכח בירושלמי דמלתא באפי נפשיה היא כן נראה פירשו על סוגיא זו אליבא דירושלמי והכי סליק שפיר ואע"פ שאינו מיושב לפי הסוגיא דגיד הנשה ולפי פי' רש"י ז"ל שם : ה"ג רובן בארץ ישראל ומיעוטן בבבל וכן הוא בשוחר טוב מזמור ה' והתם גרס כשישראל זוכין שמנה עשר בארץ ושנים עשר בחולה לארץ : חכלילי עינים מיין · הסנהדרין הם עיני העדה ויין בגימטריא שבעים והם שבעים שבסנהדרי גדולה : בשינים · כלומר בדיבור ובשנים שהעיקר בו השינים : כחולות · כלומר מאירים ובהירים כאלו הם מכוחלים בכחול ודרש חכלילי בחלילי כלומר מכוסלליס : לבן שנים · כלומר זקן שבע בשנים ודרים לבן שנים כלומר לבן שנים וכדאיתא בפרק הרואה : יותר מחלב גרסינן : אחד עם חבירו גרסינן : חרדלי וגורדלי · שני מקומות הם ובחרדלי היה יין אדום ובגורדלי היה יין לבן כדאיתא בפרק במה אשה ויין אדום לעולם הוא יותר טוב מיין לבן : הוו נסבין כו' · הוו לוקחין כל אחד מהם שני סלעים בכל שבת לקבץ העם לדרשת רבי יוחנן ובשבת זה היה רבי יהודה המקבלם ובשבת אחר היה רבי לוי המקבלם ובעוד שהיה האחד מקבץ העם היה חבירו נכנס לבית המדרש והיה דורש דבר מה קודש שבא רבי יוחנן כדי שלא יבזו הליבור בבטלה וכן הוא בירושלמי בפרק החליל : עאל ר' לוי · לבית המדרש ואותו שבת היה ר' יהודה המקבץ הליבור : הדין יונה · זה יונה בן אמתי הנביא משבט זבולן היה : מזרחה וגו' גרסינן · ושיפיה דקרא גתה חפר : בן אמתי וגו' גרסינן ושיפיה דקרא אשר מגת החפר : גובבתא דציפורין · הערוך לא פירשו ובירושלמי דפרק החליל ליתא ונראה שהוא לשון גבשושיות וגבעות וציפורי היא יושבת במקום הרים : אעל ר' יוחנן כו' · נכנס ר"י ודרש שיונה בא משבט אשר : קום לך צרפת · ונקטינן שאותה צרפית היא היתה אמו של יונה והכי איתא בספר הזוהר וכן הביא הרד"ק בשם מדרש : ה"ג אמר ליה רבי לוי לרבי יהודה אע"ג כו' : אע"ג כו' · אע"ג שבשבת זה הוא שלך שתדרוש אתה בבית המדרש קודם שיבא ר"י קח לך שני סלעים ולך וקבץ את הליבור אל הדרשה והנח אותי שאסכים גם היום לדרוש בבית המדרש והכי איתא בירושלמי : הכי גרסינן בירושלמי דפ' החליל עאל ר' לוי ואמר יפה למדנו : ירך שיצא ממנו · והוא אביו כד"א יוצאי ירך יעקב : א"ל אמרת כו' · הענין הוא שבראות הליבור או ר' יוחנן שיפה דרש אמרו שלא ישמש עוד אלא יכנס וידרוש בקביעות ואולי היה דורש עם ר' יוחנן בשוה זה בשבת זה וזה בשבת אחר וכן פי' האב"א ומ"ש נחמן קיים ר"ל רבי יהודה בר נחמן יעמוד וישמש תחתיך ואתה תבא למימרא שלנו כלומר לדרוש והוא יותר ראוי לפי כבודך משמשמש וכן עשה ונמשך כן כ"ב שנה וקראו נחמן בשם אביו כמו

יפה תואר

ג' כו' א"כ גם להם אינן מתודשות כלל דמעיקרא נמי הוו נהם : בשעה שישראל זוכין רובן בא"י ומיעוטן בבבל ובשעה שאין זוכין רובן בבבל ומיעוטן בא"י כצ"ל והיינו טעמא משום דא"י ה' דורשה תמיד וזכות לדיקים מהני טפי · ועוד שלדיקי א"י גדולים טפי מדחו"ל כדאמר בפרק סדר תעניות מה בין תקיפי ארעא דישראל לחסידי בבל: רובן של סנהדרין משל יהודה היו אע"ג דבכ"מ משמע דשבט יששכר יחכם מכל השבטים וכדאיתא במ"ר פי"ג שקרבנו על התורה שהוא בן תורה וכן איתא באסתר רבתי על הכתוב ויאמר המלך לחכמים דהיינו שבט יששכר דכתיב ומבני יששכר יודעי בינה לעתים וכן משמע בכמה דוכתי י"ל משני שישיבת סנהדרין גדולה ושררה והמלכות נתנה ליהודה לכן היו רוב הסנהדרין מיהודה · ואע"ג דאמרינן לעיל פע"ב מאתים ראשי סנהדראות היה יששכר מעמיד וכל אחיהם מסכימים הלכה על פיהם היינו שהם חכמים לבורות בתורה וראוים לסנהדרין אבל סנהדרין ממש שהם השבעים ואחד שבלשכת הגזית העומדים למשפט כל ישראל אינן רובן אלא מיהודה · ויתכן שסנהדרין כ"ג שהיו בכל עיר יהיו מיששכר וגם יהיו מאתים ראשי סנהדראות ממש מיששכר אבל סנהדרי גדולה רובן מיהודה · או שבשנים בכלל כל הסנהדרין אשר בלשכת הגזית ובשאר מקומות יהיה רובן מיהודה אף שיש בהם מאתים מיששכר · ומה דאמרינן ביומא בפ' בראשונה אמר רבה לא משכחת לורבא מרבנן דמורה אלא דאתי משבט לוי או משבט יששכר · ומקשה ואימא נמי יהודה דכתיב יהודה מחוקקי ומשני אסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא קאמרינן · ואי קיימי בסנהדרין ע"כ מסקי שמעתתא אליבא דהלכתא דהא לדון ולהורות עומדים וכ"ש אם רובן מיהודה · וי"ל דהתם בהוראת יחיד לבדו קמיירי שידע להורות הלכות בישראל מדעתו לבד · כתבם שמורה הוראה בישראל ובזה יפה כח לוי ויששכר · אבל במשפט והוראה שהוא ע"י משא ומתן דרבים כגון סנהדרין כל השבטים נמי ראוים לכך דמסתמא כל שבט יעמיד שופטים משבטו ואתי רבותיה דלוי דכתיב ביה יורו משפטיך ליעקב ודיששכר דכתיב ביה יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל : וסודרין ד"ת בשינים · שמחזרים על שמועתם עד שהיא סדורה בפיהם · ותפס השינים תמורת הפה · וע"י כן מוליאין אותו נקיים כחלב · כי ע"י רוב החזרה עליהן מבינים אותן כהוגן כי אין מדרש בלא חידוש · ופי' ולבן שינים מחלב מלבינים ד"ת בסדורם יותר מלבון החלב : אם יין חרדלי שתית כו' · בפרק במה אשה נזכר גורדלי לשבח · ונראה דגם כאן גרסינן אם יין גודלי שתית יין הוא ואם יין חרדלי שתית יין רע הוא וז"ש ולבן שינים מחלב שיינם משובח לפי שהוא לבן שמלבן השינים יותר מחלב · ויש לקיים גם גירסא דידן שהיין אדום משובח · ומה דאמר בפ' במה אשה את הלבן לשבח זה רק לענין המראה שהוא המשל שם באשה וכוונת הכתוב פה ולבן שינים לשבח את א"י כי גם היין הלבן אשר בתוכה משובח מאד ושלא כדרך יין דעלמא : הוון נסבין · פי' ר' יוחנן היה ראש הלבור וריב"ן ור"ל תלמידיו דרשו לפני המון עם כל אחד בשבתו ולקחו שכרם כל א' ב' סלעים להקהיל את העם ובירושלמי הגירסא מזמנא קהלא קומי ר' יוחנן כי שמה דרשו בכל עת לפני ראש הקהל וכדגרסינן בפ' ר' עקיבא דרש השוא גלילאה לעילא מרב חסדא ובפ"ק דקדושין דרש רבא אפיתחא דבי נשיאה ואירע דר"ל דרש בשבתו דיונה מזבולון ובא ר' יוחנן וחלק עליו ואמר שהיה מאשר ובשבת אחרת רצה ר"ל להשיב על מה שהוכיח ר' יוחנן שהי' מאשר ואמר לר' יהודה שאע"פ שבשבתו היתה יכתוב לדרוש במקומו ויתן לו ב' הסלעים הראוים לתת לו כשהיה דורש ואמר לי' ר' לוי לר' יהודה גרסינן וכן הוא הגירסא בירושלמי דהחליל: גובבתא דציפורין · נראה שהוא מקום בצפורי שיש בו גבים גבים מים ועל כן נקרא גת החפר דגת ונבא עניינים קרובים כדתנן בפרה פ"ו המפנה המעיין לתוך הגת או לתוך הגבי [ובכילה בפרק יום טוב מטבילין מגב לגב דמפרש פרולה לעשות גתו על גב כדו נראה דגב הראשון יתפרש כמו גת] : א"ל אמרת נעמן קיימתיה למימרנא · מן הסיא יתיב ושמש ודרש כצ"ל · ופירוש שדברים יפה ונעים אמרה דבר אשר קיימית מאמר שניכו · ומאז מינהו ר' יוחנן לשיות דורש ומשמש לבדו

פירוש מהרז"ו

פירושו עובדי ה' בגבורה כמ"ש אנשי חיל מכל ישראל · וכמ"ש שמואל א' ט' א' על קיש גבור חיל וכן על בועז וכן מלאתי את"כ בירושלמי ע"ג רים פ"ב שהדרשה דכאן היא עצמה הדרשה של פמ"ע הנ"ל ברוך ה' שהנחני בדרך אמת : יב חכלילי עינים · שלא יתכן שכל הברכה שישתו יין הרבה עד שיאדימו העינים וסותר למ"ש משלי כ"ג למי אוי וגו' למי חכלילות עינים למאחרים על היין והם ג"כ מכחישים והכריע ע"פ מדת ממעל וגימטריא ויין הם סנהדרין גי' עיי"ן שהם עיני העדה כמ"ש ס"ר פסוק עיניך ול"ע מ"ש רובו של סנהדרין שמיין משמע מקלתו : נקיים בחלב · דורש ס"ד ולבן שינים מחלב כמ"ש ש"ר ס"פ כי טובים · מה חלב נקי אף ד"ת נקיים ע"ש בביאור : בני דרום · הם בני יהודה כמ"ש יהושע י"ח ה' יהודה יעמוד על גבולו מנגב ע"ל פע"ו ס"ג (גם דייקי בלישנא וזהו ולבן שינים) : יין לבן שנים · שהחלב הוא מאכל תינוקות ולגדול לחם בשר ויין ע"כ דורש שתיבת מיין ע"פ מדה כ"ב נמשך גם למ"ש ולבן שינים וא"ת שינים אלא לבן שנים פי' באים בימים ושנים וכמ"ש בהדיא בברכות נ"ז ושמח האמר לנערים ת"ל וגו' כמ"ש כאן כו' יפה יין לזקנים כחלב לתינוקות ואם א"ע החלב לגדולים ת"ע לקטנים וע"פ מדה ט' כאלו מפורש מחלב לתינוקות : יין חרדלי · עי' שבת דף ע"ג ביין גורדלי או ביין חרדלי ופירש"י גורדלי לבן חרדלי שחור · וא"כ צ"ע מכאן ואולי הכוונה שמרוב האדמימות נוטה לשחור וכמ"ש האי שחור אדום הוא אלא שלקה · ובערוך הביאו ולא פירשו : יא ר"י · ירושלמי סוכה רים פ"ה ומה דאיתא כאן בשם ר"ל איתא שם בשם ר"י : למצמתא צבורא · שר"י לא היה בא עד שיתכנסו כל הליבור כמ"ש אצל רבי ועי' מ"כ · ומלמתא פי' להחזיקם שלא יתפרדו מלשון לומת הגידין וכמ"ש מבעד ללמתך : הדין יונה · פי' הנביא יונה · שמ"ם והוא לתוף אניות תיבת והוא מיותר ע"כ דורש על יונה שבא לחוף אניות וכ"ה בילקוט בחיתום דרשה זו הוי והוא לתוף אניות · שכל ברכה על האים היותר גדול שיהיה בשבט זה ברכת אפרים על יהושע דן על שמשון וזבולון על יונה וכן כולם : ויעל הגורל השלישי · לבני זבולון והושב שם הערים של זבולון שעבר עליהם הגבול · וס"ד ומשם עבר קדמה מזרחה גתה חפר עתה קלין · וביונה כתוב אשר מגת החפר מזבולון : אשר לצידון · כמ"ש פר"א רים פל"ג וז"ל הלך לצרפת וקבלתו אשה אלמנה בכבוד גדול אמו של יונה היתה וז"ל הילקוט יונה תני בשם ר"א יונה בן אמתי בן צרפית אלמנה היה וכוונתו על דברי הפר"א הנ"ל ע"ש בילקוט שכוונתו בזה לפרש דברי המדרש ואף שבעל המאמר בפר"א הוא ר"ם על שהספר ע"ש ר"א אמר תני בשם ר"א ודו"ק כי דבר חדש הוא כפי' הילקוט · וכן מלאתי בזהר ויקהל דף קע"ז דפום אמשטרדם יונה כו' מבטרא דאליהו אתי ובגין כן אקרי בן אמתי וכתיב ודבר ה' בפיך אמת : אמר לו ר' לוי · בירושלמי שם בשבתא חורייתא וכ"ה בילקוט : אע"ג דשבתא דידך · עי' מ"כ : אלא אביו · מה שאמרתי שהוא משל זבולון · פי' אביו משל זבולון מגת החפר על שם נחלתו אך אמו מאשר ממ"ם וירכתו שהיל"ל וירכו ע"כ דורש התי"ו הנוסף לסימן נקבה על אמו : א"ל אמרת נחמן קיים תיתי למימרנא מן יתיב ושמש דורש כ"ב שנה · המאמר סתום וחתום · ובירושלמי סוכה שם ליתא כל זה ובמדרש טעם יפ"ת הגירסא אמרת ניהלן קיים ולא נחמן ופירושו האיר ה' עיני בירושלמי סוף הוריות וז"ל קם ר' אבא בר כהנא ונשקיה לרישיה [פי' לר' לוי הנ"ל בריש המאמר] · אמר זכותו מתריני יקים תזכי ממריני מיתיב · ובן נ"ל כאן אמרת ניהלן קיים תזכי ממריני מיתיב · וכמ"ש שם ביפ"ת פי' זכית להמרו מעומד תזכה לאמר ולדרוש מיושב שדרך התלמיד לדרוש מעומד והרב המוסמך דורש מיושב · ומסיים המדרש שזכה וישב

ידי משה

כדלקמן כדכתיב ואכי נטעתיך שורק והכוונה כשיבא משיח שהוא עני ורוכב על החמור ·על עיר בן אתונו אז והיה ה' דבוק בישראל לגמרי שלא יעזבם עוד משא"כ מתחלה שלפעמים היה רחוק וה"פ דקרא מאוסר אני לגפן פי' מקושר בו ולשורק כשיבא עירו ובני אתונו והמקרא מס רס כמו אוסר לגפן ולשורקה עירה ובני אתונו וק"ל וכן מלאתי הגירסא א"כ אני נאסר קאי על יעקב שאמר אוסרי בחירק תחת הרי"ש פי' שאמר יעקב אני נאסר עם ישראל עד שיבא משיח פי' שזכותי יעמוד להם בגלות כדאי' בכל זמן שישראל בגלות נקראים על שם יעקב או י"ל דקאי על השכינה ע"ד עמו אנכי בצרה וק"ל : הדין יונה משל זבולון · פי' שהיה עוסק בו לכן אמר יונה זה דקיימין ביה כי אם לא תימא הכי נקרא אספרות כדאמרי' בגמ' הטוא דאמר הנהו רבנן נקרא אספקרותא וק"ל : הה"ד ויעל הגורל לבני זבולון ה"ג ושיפא של זה הפסוק של ויעל הגורל כתיב ומגת חפר וגם אצל יונה כתיב אשר מגת החפר משמע דמזבולון אתי וק"ל : אילן גובבתא דליפורי · פי' מ"כ הערוך לא פירשו אבל מלאתי פירושו שיש מקום בליפורי שיש בו תל גבים מים וע"כ נקרא גת החפר דגת וגבי חדא היא כדאיתא בפ' הפרה המשנה מעין לתוך הגת או לתוך הגבי עש"ל : מאשר היה דכתיב וכו' · ויונה מלידון היה וכא דכתיב גבי זבולן וירכתו על לידון יכולים לומר עד לידון ולא עד בכלל : ירך שיצא ממנו : כך היא גירסת מ"כ אבל א"א להולמו שלא ר"י הביא ראיה שלידון היה משל אשר לכן הגירסא שלפנינו היא מתוקן ירך שיצא ממנה וה"ק ירך שילא ממנה והיא אמו מלידון היתה ועוד יש לפרש גירסת ממנו אבל מילת ירך שילא לא קאי על אב או אם אלא פי' ירך הוא הבן וה"ק בן אחד מזבולון דהיינו יונה היה מלידון שיקרא לידוני על שם אמו שהיה משם וק"ל : אמרת נעמן · קיימתא למתכתא כצ"ל פי' אמיך נעימן

ד"א וירכתו על צידון · ר"א אמר זבוד דגלילה · רבי יוחנן אמר בגדל דיו : יב יששכר חמור גרם · מה חמור זה גרמיו ברורין כך היה תלמודו של יששכר ברור עליו · רובץ בין המשפתים · א אלו שלשה שורות של תלמידי חכמים שהן יושבים לפניהם · וירא מנוחה כי טוב · זו התורה · שנאמר (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם · ואת הארץ כי נעמה · זו התורה · (איוב יא) ארוכה מארץ וגו' · ויט שכמו לסבול · עולה של תורה · (כ) ויהי למס עובד · אלו ב מאתים ראשי סנהדראות שהיו משבטו של יששכר וכו' · ד"א יששכר חמור גרם · מדבר בארצו מה חמור זה נמוך מכאן ונמוך מכאן וגבוה באמצע · כך בקעה מכאן ובקעה מכאן (כ) והר מכאן · רובץ בין המשפתים · אלו ב' בקעות · בקעת פסלן ובקעת יזרעאל · וירא מנוחה כי טוב · זו תנעם · ואת הארץ כי נעמה · זו נעים · ויט שכמו לסבול · עולה של ארץ ישראל · ויהי למס עובד · רבי אלעזר ורבי שמואל בר נחמן · רבי אלעזר אומר כל השבטים הניחו יתירות ושבטו של יששכר לא הניח יתירות · רבי שמואל בר נחמן אמר אף שבטו של יששכר הניח יתירות אלא שהיו בעלי מסים · (כא) א"ר אסי הם מעלה מסין היו כמו שנשתעבדו · ד"א יששכר חמור גרם · פרותיו (פירותיו) של יששכר גסין היו והיה שבטו של יששכר נוטל מהם ומפרש בים והיו אומות העולם רואין אותן ומתמיהין עליהם והיו אומרים להם ישראל על אלו אתם מתמיהים אלו הייתם רואים לאדוניהם של אלו עוסקין בתורה היה לכם להתמה עליהם ג והרבה גרים היו באים ומתגיירים · רבי יהודה ב"ר סימון בשם ר' אחא אמר ד יששכר חמור גרם יששכר חמור לגרמיה : יג דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל · כמיוחד של שבטים · א"ר יהושע בר נחמיה אילולי שנדבק למיוחד שבשבטים אפילו שופט אחד שהעמיד לא היה מעמיד · ואיזה זה · זה שמשון בן מנוח · ה כיחידו של עולם מה יחידו של עולם אינו צריך סיוע · כך שמשון בן מנוח אינו צריך לסיוע אלא (שופטים טו) וימצא לחי חמור טריה · מהו טריה בר תלתא יומין · רבי אבון אמר בטנה תרין · היא דעתיה דר' אבון דאמר רבי אבון בלחי החמור חמור (כב) חמורתים וגו' · ויצמא מאד · דמפטפט צחי · אמר רבי חוניא ורבי עזריה בשם רבי יוחנן אפילו היה צרצור של מים לא היה יכול לפשוט את ידו וליטלו · אלא (שם טו) ויקרא אל ה' ויאמר אתה נתתה ביד עבדך וגו' · אמר לפניו רבון העולמים אם אינו ביני לבינך אלא המילה הזאת כדאי הוא שלא אפול בידן · מיד (שם) ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי · רבי לוי ורבנן · רבי לוי אמר המקום ההוא שמו לחי · רבנן אמרי המקום ההוא מכתש שמו · רבי אבא בר כהנא ור' ברכיה בשם רבי אליעזר · מלמד שהביא לו

מסורת המדרש א סנהדרין דף ל"ו · לעיל פרשה פ' · תנחומא כאן סימן י"א · ב לעיל פרשה פ"ב · במדבר רבה פרשה י"ג · אגדת בראשית פרק ס"ב · ג עיין ספרי פרשה וזאת הברכה פסקא שנ"ד · ד עיין נדה דף ל"א · ה סוטה דף יו"ד · תנחומא כאן סימן י"ב · ילקוט כאן רמז קס"א · ילקוט שופטים רמז ס"ט · ו סוטה דף יו"ד ·

חדושי הרש"ש

ב') ושם אביו של אביי היה כיילי (זבחים קי"ח ב') ולפי' הערוך היה שמו הטעמי (של אביי) נחמני ורבה שבוש הא לקראו בשם אביו קראו אביי : (כ) ויהי למס עובד כו' · שם מס הונח על מס ממון וכן על עבודת הגוף · כמו ויהי שמם שלשים אלף איש (מלכים א' ה') אולם מס עובד אינו רק על עבודת הגוף · ולדעת ר"א פי' ויהי (ר"ל יששכר בעצמו היה) למס עובד ר"ל שלא הניחו יתידות להיות להם עבדים אלא הוא היה לו לעבד לעצמו ע"ד טוב נקלה ועבד לו (משלי י"ב) וזהו נ"ב כוונת ר' אסי לקמן הם מעלה מסים היו (ר"ל הם בעצמם) כמו שנשתעבדו פי' כמו אלו נשתעבדו לאחרים · ורש"ל סובר דויהי כו' קאי על האויבים שכבשם וכפי' אונק' :

חדושי הרד"ל

פ"ג בירושלמי שלשי סדרות אמ' ר' אבה' ב"ב גל' גוי זה צלמו כו' (עיין רז"ו מ"ש בזה) : (כ) ושר כאמצע כנ"ל · וזה סר טבור שבנחלת יששכר : (כא, אמר ר' אסי הם מעלי מסין היו כמו שנשתעבדו · כן הוא בירושלמי ס"פ השביעית וכצ"ל · ור"ל לענין קדושת ארץ ישראל דינן כמו שנשתעבדו : (כב) חמורותים וגו' · ויהי ככלותו לדבר וגו' ויצמא מאד מי מפטפט לחי כנ"ל · ומדכתיב ככלותו לדבר דרש שעיי' מדבר

מתנות כהונה

מקרא רבה לאביי נחמני ע"ש אביו וכהב"א פי' נחמן שם אחד של התלמידים לזה לשמש במקומו ובירושלמי ליתא להאי : זבוד דגלילה · בגדל דיו · מיני ארצות הן : ברורין · חזקים וברורין וכו' · ר"ל כמו שנאמר ראשיהם מאתים וכל אחיהם על פיהם כמו שהביא רש"י ז"ל בחומש : והר מכאן · כלומר שהיא ארץ הרים ובקעות והיא מעלה טובה כמו שפי' רש"י ז"ל בפרשת עקב : בקעת פסלן כו' · שמות מקומות הן : יתירות · מצאתי פירושו מיושבי ארץ כנען שלא הורישו ולעיל סוף פ' ס"ב גרס יתידות על שם הכתוב והיו לשכים וכיינו יתידות : אף שבטו כו' · וזה למס עובד : אלא שהיה גרסינן : הם מעלה מסים כו' · כלומר הם שבטו של יששכר בעצמם היו מעלים מסים ונראה שהמס הוא מה שהיו מספיקים הוראות לכל אחיהם בני ישראל וכן הוא בתנחומא : כמו שנשתעבדו נ"ל לבני זבולן שיאלו ועוסקין בפרקמטיא ושבט יששכר נשתעבדו לספק להם הוראות של תורה : לכאורה נראה דה"ג והיה שבטו של זבולן נוטל מהם ומפרש כו' · אבל המעיין לקמן בפרשה צ"ט יתבאר לו דה"ג שבטו של יששכר נוטל מהם על החמור והביאם לזבולן וזבולן נוטל מהם ומפרש כו' · וכן מצאתי שוב באב"א שכתב שעל כל פנים יש פה טעות סופר והמעיין יראה ויבחר : ומתמיהין · על גודל הפירות : ה"ג אומרים להם ישראל על אילו : לאדוניהם כו' · בני יששכר שעוסקין בתורה יומם ולילה היה לכם לתמוה ולפיכך אין לכם לתמוה על גודל הפירות כי זה לעומת זה עשה האלהים : גרים · גרס דרש לשון גרים : לגרמיה · כלומר לעצמו יהיה שכרו לעולם הבא ולא יתערב עמו זולתו ודרש גרם לשון גרמיה ונראה דה"ג גרמיה כלומר החמור היה גורם שבא לעוה"ב וכדלקמן פר' צ"ט וכן מצאתי שוב בספר אות אמת : כמיוחד כו' · זה שבט יהודה : אילולי שנדבק כו' · אמו של שמשון היתה משבט יהודה וכן הוא בספר במדבר רבה פרשה י' : בר תלתא יומין · בן ג' ימים היה אותו חמור שכן בלשון יון קורין לשלשה טרי"א ואין לומר ג' שנים שבכל מקום תפסת מועט תפסת תפסת מרובה לא תפסת : בטנה תרין · שהיה מעוברת שני חמורים שנולדו עבר ת"י תוריה מבטין וכן התלל גבס ועיין באיכה רבה במאמר חד מן אתנוס השביעי וכן פירש הערוך : חמור חמורתיים · משמע רמוז של תאומים משני חמורים וזה הלחי היה של אחד מהם ואינו גדול כלחי משאר חמורים בעולמא : דמפטפט · מי שמדבר הרבה הוא צמא למים וגם הוא מדבר ללא צורך שאמר בלחי החמור חמור חמורתים וגו' : צרצור · כלי זכוכית רחבה למטה וקצרה למעלה ופירושו היה צלצול מונח לפניו ולא היה כו' · ואולי שהספר חסר מונח לפניו : אם איני כו' · אפילו אם איני כו' : אלא המילה · דייק מסיפיה דקרא ונפלתי ביד הערלים ולא כתיב הפלשתים : שלא אפיל גרסינן : המקום כו' · ופירוש הכתוב המכתש שהיתה מונחת במקום שנקרא לחי : מכתש שמו · ופירוש הכתוב במקום מכתש שהיה שם מונח הלחי :

רש"י

זהו ממתנת התורה עד שיבא מלך המשיח : שהיה שבט יששכר מעמיד מאתים ראשי סנהדראות

פירוש מהרז"ו

ודרש כ"ב שנה · ובמדרש אחר הגירסא י"ב שנה והמדרש סובר שאמר לו כן על דרשה של יונה והירושלמי סובר שמ"ל על דרשה של פסוק אין אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וכבוד הובאה במדרש קה"ר בלא חתימה זו וכבר הדפסתי חידוש זה בליקוטים וחידושים בס' מדרש הגאים בשנת הקנ"ט · וראיתי לגדול אחד שהביא חידוש זה וחתם בו מ"כ מצאתי כתוב ויתכן שכוון לספרי הנ"ל: יב גרמיו ברורין · עגם בל' ארמית גרם ופי' בעל עצמות חזקים : ג' שורות וכו' לפניהם · סנהדרין ל"ז במשנה ולעיל פל"א ס"ח · ולפניהם פי' לפני סנהדרין שמבואר במשנה: וירא מנוחה · ואח"כ כתוב ויט שכמו לסבול ויהי למס עובד ואין זה מנוחה והם ב"כ מכחישים · והכריע ע"פ גז"ש תיבת טוב · וכן ואת הארץ כי נעמה עי' לעיל פל"ו ס"ג · וע"כ דורש גם כן גז"ש על התורה וע"ל ר"פ י' ומ"ש כי נעמה כמ"ש דרכיה דרכי נועם וכמ"ש כי נעים וגו' · עי' ש"ר פסוק כי טובים שמרמז ע"ז ודו"ק : אלו מאתים · לעיל פע"ב ס"ה וש"נ ומבואר כמ"ש במ"ר פי"ג סס"ז ע"ש · ועי' ש"ר פסוק יפה את רעיתי ופסוק כרמי שלי ומד' אסתר פסוק ויאמר וגו' להכמים : עול של א"י · עול מצות שבה · וע"כ לא יצא ממנה : יתידות · עי' מ"כ וע"ל פס"ב ס"ד נתגרו בהם יתידות הארץ · ומ"ש כל השבטים כו' כמ"ש שופטים א' שמושב עם יהודה ובנימין ובני יוסף וזבולן ואשר ונפתלי ודן ולא חשיב שמעון שהוא בכלל נחלת יהודה ולוי אינו מנוחלי ארץ ורהובן וגד וחצי"מ בארץ גלעד ובשן שכבש משה שהחרימם ולא הניח מהם · ויששכר לא חשיב על שלא הניח: אלא שהיו בעלי מסים · שמ"ש ויהי למס אה"ע שהיה עצמו למס א"ע שעשה את הכנעני למס · ואע"פ שכתוב על כל ישראל ויהי כי חזק ישראל וישם את הכנעני למס ההפרש שיששכר עשה כן מתחלה וישראל אחר שחזק בהורה · ור' אסי בא לפרש מ"ש למס עובד שהמס פי' שמשלמים מס ממון ועובד פי' עבודת שעבוד · אלא שהכנענים היו משלמים להם פי': מפרש בים · אין פי' שיששכר מפרש בים שהרי דרש לעיל ויט שכמו כו' אלא פי' שהיו עוסים לסחורה בביתם ושולחים בים ע"י זבולן כמש"ל פצ"ט ס"י בהדיא · ומ"ש כאן ואדוניהם של אלו · השלוחים מזבולון אמרו כן על אדוניהם יששכר : חמור לגרמיה · פי' מ"כ וידו"מ : יג אלולי שנדבק · עיין מ"כ · כמש"ל ס"א שברכות השבטים על הגדולים שבדורותיהם ודן על שמשון כמ"ש במ"ר פ"י : כיחידו ש"ע · הוא ד"א · סוסה י' לקמן פצ"ט סי"א ועי"ל פס"ו ס"ג שצריך כאן שכל מלחמות שמשון היה בעצמו בלא סיוע אחר ובלא כלי זיין : בטנה תרין · עי' מ"כ · גם יש לפרש שהיה בבטנה ב' ולדות · (ומהר"י בעהא"ק בבאורי שלו אמר שמה שפי' לחי חמור טריה לועז דחמרא בם י כ ת א ר"ל גם כן כדעת המדרש פה מ ע ו ב ר ת והרד"ק לא הבין כן · ואחריו בספר המתורגמן א': שהביאהו בשרש בטן יפרשו מל' עין ומים עיין שם · והמתרגם תרגם כל ותהר ובטנית כמ"ש בכר"ש נד ל"ב · ובאונ"ל נד ק"ג כ' כי שרש בטן מצמת בלשון סורי גם על ההריון גם על הלידה · ע"כ) · מפטפט צחי · עי' מ"כ דכאן כתוב ויהי ככלותו לדבר וגו' ויצמא מאד משמע שהרבה לדבר לבד המפורשים שהם מעטים · ודקדק המדרש לומר מפטפט שמ"ש בלחי החמור לא היה דרך שבח ותהלה להש"י אלא דרך התפארות שהחזיק טובה לעצמו על גודל גבורתו · וע"כ נענש בצמאון: לא היה יכול לפשוט · שעל כן היה בהכרח שיצא לו מים במקום שינו כפיו כדבסמוך: לחי שמו · כמ"ש הוא בא עד לחי וגו' ויקרא למקום רמת לחי · ורבנן לא פליגי על לחי שהוא ודאי שם מקום · אך

יפה תואר

נגדו כ"ב שנה : ד"א וירכתו על צידון כו' · כלומר לא הקשי מ"ש צידון בזבולון עם היותו מגבול אשר (ולפי פי' הראשון מפרש וירכתו עד ולא עד בכלל · כי אין צידון תגבולו) דצידון זה הוא זבול דגלילה או בגדל דיו שהם מגבול זבולון ואיקרו הכי ואין זה צידון דאשר : גרמיו ברורים מפום שהם נסים לכן הם נכרים לכל וכן היה תלמודו של יששכר הכל ברורים שהם חכמים ואמ:ו כי תנם הוא השבט הזה : זו התורה · ונקראת התורה מנוחה מפום שבה ימצא האדם נחת רוח בחלקו אשר ישיג משא"כ שאר דברים בעבל גם אם יגיעו לו רב מהם לא ישמח בחלקו אבל יתאוה עוד יותר ולא ינוח · ומדמה עוד התורה לארץ וזה בכמותה פי' כי התורה ארוכה ורחבה היא בכמותה מרחבי הארץ · וזה לענין רב הגירסא והדמיון הראשון למנוחה הוא באיכותה . כי נעימה ועמוקה היא ברב תבונתה ונותנת מנוחה ונעימות הנפש אל ההוגים בה · והטעם שנטה שכמו לסבול עול תורה בין ברב העיון והדעת ובין לאפוסי גירסא בבקיאות : מאתים ראשי סנהדראות · ועי' בעורת משה הכזור עליהם לכן נקראו עבדים וכמו דאיתא בפ' כהן משוח גבי אם תהיה עבד לעם הזה : עולה של א"י · כיון שארצו היתה הרים ובקעות לכן טורח עבודת האדמה בארצו היה רב יותר מהמורח אשר לשאר השבטים · ואולי פירושו של עול א"י מה שלא הניח יתדות וכדלקמן ודרשו ויהי למס עובד שטרח מאד לסורים כל אויביו ולהכניעם כעובד למס [ואולי יתפרש כי השבטים אשר השאירו בחלקם מהכנענים שמו אותם למס כדכתיב בשופטים א' כ"ח ל' ועוד ויששכר אשר ירש את כל חלקו היה לבדו עובד למס] : הם מעלה מסין היו כמו שנשתעבדו · פי' כי היתרות היו מעלי מסים של יששכר · והיה יתרון למעלי מסים של יששכר על מעלי מסים של כל השבטים שהם העלו מסים כמו שנשתעבדו פי' כעבדים גמורים אשר כל הונם ורכושם הוא למלך · משא"כ מעלי המסים של שאר השבטים לא נתנו רק מנדה כ"ו והלך כרוב המסים · אבל הם עצמם לא נשתעבדו להם : פירותיו · של יששכר גסין היו · ואף לחמור גרס כמו שעצמות החמור גסין : והיו אומרים לישראל והיו ישראל אומרים להם כו' כנ"ל : יששכר חמור גרמיה כנ"ל וכדלקמן פצ"ט חמור גרם אותו : כמיוחד של שבטים · ולכן אמר בלשון כאחד שבטי ישראל ולא אמר כשבט מישראל · וגם דרשו במ"ר פ"י כי כ"מ שנאמר אחד הוא הגדול ופי' כמיוחד שבשבטים או שישראל היו אז בשלוה גמורה ולא פחדו מפני הפלשתים מפני שעשה נקמה בהם וזה כמו בימי דוד שהיה המיוחד שבשבטים · או שפירושו שהיה שופט בצדק גמור כמו דוד דכתיב בי' ויהי דוד עושה משפט וצדקה וכן אמרו בסוטה כל ימיו של שמשון לא אמר לאדם העבר לי מקל זה ממקום למקום : אלולי שנדבק כו' · פי' אם לא נדבק ליהודה או לא זכה לזה כי שבט דן היה סירוד בשבטים בשביל פסל מיכה וכן ואת האחד שם בדן : אינו צריך לסיוע · כי גם בלחי החמור בן שלשה ימים יכול לנצח ויען דלשון הוא ל"ו בכ"מ ומרים היא נקבה · לכן דריש על החמור דנקראת ג"כ אתון לשמים וכמ"ש התיו"ש

משנת דרבי אליעזר

[illegible] שלא היה יכול לילך למקום אחר ועיין מ"כ :

ידי משה

[illegible] לז"א תרי צידון הוי וכן רש"י כך אמר ודו"ק הימנו בתבין [illegible] : ח"ג יששכר חמור גרמים שהחמור גרם שנולד יששכר כראוי' לקמן פרשה צ"ט ע"ש : אפי' שופט וכו' לא היה מעמיד כי שבט [illegible]

אן ידוד שבשבטים היה ע"י פסל מיכה וכן את האחד שם בדן וק"ל : בטנה תרין · אמו של החמור היה לה תאומים בבטנה וחמור זה היה אחד מהם ולכבי קרא' מריו' דהיינו ג' וזה יורש שהיה תלוש מאד וח"ם שיא דמשים דר' אבון דקמפרש חמור חמיר · חמורתים דהיינו ג' הלא והתאומים וכין לגמר וכין לגמר פירושו שרייש שאיסי בלשון יון : מלמד שברא לו הקב"ה מעין מבין שיניו וכו' · פי' מבין

הקב"ה מעיי מבין שיניו · באיזו זכות מברכתו של משה שאמר יזנק מן הבשן מבין שיניו: **יך** יהי דן נחש עלי דרך · * מה נחש זה (כג) מצוי בין הנשים · כך שמשון בן מנוח מצוי בין הנשים · מה הנחש נאסר בשבועה · ב כך שמשון בן מנוח נאסר בשבועה · (שופטים טו) ויאמר להם שמשון השבעו לי · מה נחש זה כל כחו אינו אלא בראשו · כך שמשון (שם טז) אם גולחתי וסר ממני כחי · מה הנחש הזה ריסו מחלחל לאחר המיתה · כך (שם) ויהיו המתים אשר המית במותו וגו' · הנושך עקבי סוס · (שם) קראו לשמשון וישחק לנו · אמר ר' לוי כתיב (שם) ועל הגג כשלשת אלפים · אלו מה שהיו על שפת הגג אבל מה שהיו לאחוריהם ולאחורי אחוריהם אין בריה יודעת · ואת אמרת (שם) וירדו אחיו וכל בית אביהו וישאו אותו ויעלו ויקברו אותו וגו' בקבר מנוח אביו · אלא יעקב אבינו בקש רחמים על הדברי ויפול רוכבו אחור · (כד) יחזרו דברים לאחוריהם · לפי שהיה יעקב אבינו רואה אותו וסבור בו שהוא מלך המשיח · כיון שראה אותו (כה) שמת אמר אף זה מת · לישועתך קויתי ה' · אמר רבי יצחק הכל בקווי · יסורין בקווי · קדושת השם בקווי · זכות אבות בקווי · תאותו של עוה"ב בקווי · יסורין · הה"ד (ישעיה כו) אף אורח משפטיך ה' קוינוך · אלו יסורין · לשמך זו קדושת השם · ולזכרך זו זכות אבות · תאות נפש זו תאותו של עוה"ב · חנינה בקווי (שם לג) ה' חננו לך קוינו · סליחה בקווי (תהלים קל) כי עמך הסליחה · מה כתיב בתריה קויתי ה' · לפי שהיה יעקב אבינו רואה אותו וסובר בו שגאולה מגעת בימיו · כיון שראה שמת מיד אמר לישועתך קויתי ה': **טו** גד גדוד יגודנו · בשעה שהיו ישראל מכבשין ומחלקין את הארץ היה שבט ראובן וגד עמהן והניחו את בניהם קטנים · מי שהניחוהו בן י' מצאו אותו בן כ"ד · מי שהניחוהו בן כ' מצאו אותו בן ל"ד · נזדווגו להן שלש משפחות רעות יטור נפיש וקדמה · הה"ד (ד"ה א ה) ובימי שאול עשו מלחמה עם ההגריאים וגו' · אמר רבי יהושע בר נחמיה בימי שאול זה יהושע ולמה הוא קורא אותו שאול שהיתה המלכות שאולה בידו והיו אלו מגדלין שער ואלו מגדלין שער · היו אלו מגדלין שער עד שיראו את בניהם · ואלו מגדלין שער עד שיראו את אבותם · (כו) וישמעאלים מגדלין שער · ונתן הקדוש ב"ה בלבם של בנים והיו אומרים עננו ה' עננו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי ישראל עננו · הה"ד (שם) ויעזרו עליהם וינתנו בידם ההגריאים · באיזו זכות · רבי לוי ורבנן · רבנן אמרי

מסורת המדרש א שבת קי"ז · ב עיין ויקרא רבה פרשה כ' · קהלת רבה פ"ט פסוק ט' · תנחומא סדר אחרי סימן א' · וסדר ואתחנן סימן א' · פסיקתא דרב כהנא פסקא כ"ו · ילקוט קהלת רמז תתקפ"ט ·

חדושי הרד"ל

שדבר הרבה וילמא: (כג) מצוי בין הנשים · שפיתה לחוה ולא לאדם · וע' מ"כ וכמ"ש בפר"א פי"ג ע"ש: (כד) יחזרו · רוכביו לאחוריהם כצ"ל: (כה) שמת · אמר אף זה מת לישועתך כו' כצ"ל וכ"ה נוסחן: (כו) וישמעאלים מגדלין שער · עמ"כ · ואפשר צ"ל כאבלים מגדלי שער וסוף פי' על לשון מגדלי שער

רש"י

סנהדראות שכל המופלאים שבהם בשבט יששכר ונתפלל עליו שינתן לו כח היינו דכתיב יהי דן יהי לו כח: ויפול רוכבו אחור וכה"א ויך אותם שוק על ירך פרשאין עם רגלאין (א"ס בן תרגם יונתן) והוא שנאמר ה' אלהים זכרני נא זכור לי תפלת אבי: הגיל

מתנות כהונה

מבין שיניו · מכאן דרש נוטריקון מבין שיניו: נחש · ידרש לשון לא תנחשו: נאסר בשבועה · שהמחבר נחשים משביע אותם לאיזה מקום שירצה: ריסו · הוא לשון קלר כמו ארסו וכן הוא במדרש קהלת בפסוק טוב אחרית דבר ופירושו ארס שלו הוא מפיל חללים אף לאחר מיתתו כהאי עובדא דויקרא רבה פרשה כ"ב שנגע בו במקלו לאחר מיתתו וניטל אברים

אברים: מחלחל · נימוק ומפיל חללים: במותו וגו' גרסי': קראו לשמשון וגו' · כלומר כמו שהנושך הנחש עקבי סוס נשמט הסוס ונופל גם רוכבו לאחור כן שמשון היה שומש שני עמודי התוך ושעל הגג נפלו: על שפת הגג · דכתיב על הגג שהיו נראים רק על הגג: ואתה אמרת כו' והיאך מצאו אותו בין כל ההרוגים האלו: בקש רחמים · דכתיב ויפול רוכבו אחור שכולם נפלו לאחוריהם ולא עליו: אף זה מת · לשון תימה מאחר שאף גם זה מת צריך אני לצפות עוד לתשועת ה' וכדמפרש ואזיל: אילו יסורים · שנקראו משפט כד"א ויסם את בניו שופטים שמואל א' סימן ח': והניחו את בניהם · בארץ סיחון ועוג ככתוב בפרשת מטות: בן עשרים וארבע · שהיו שם י"ד שנה של כבוש וחלוק: שאולה בידו · שהרי במותו פסקה ממנו המלוכה: היו · אלו בני ראובן וגד מגדלים שער כדמפרש ואזיל: ואלו · בניהם שנשארו בערי מבצר בעבר הירדן מגדלים שער דרך אבל ודאגה: וישמעאלים מגדלים שער · נראה שהוא טעות: ההגראים וגו' גרסינן וסיפיה דקרא כי לאלהים זעקו:

יפה תואר

פתוי"ט בכ"מ פ"ו מ"ב: באיזו זכות כיון שה"ך אחר עיניו לא היתלו זכות עצמו: מצוי בין הנשים · שהשוף כזמה או לאהבתו אל האשה מצוי בין הנשים לרית אשה שדיכן: כך שמשון נאסר בשבועה · ולא לאסר בשבתו שהיה נוסר בשבועה והאמינו לו ע"י שבועה וכן משמע לקמן בויק"ר פ"כ: אלא בראשו · מפורש בילקוט בקונטרס אחרון סי' ל"ה כשם שנחש אם לוקה בזנבו אינו מת כיון שהוא לוקה בראשו הוא מת שנאמר הוא ישופך ראש כך שמשון אסרו אותו בידיו וברגליו ולא מת כיון שגלחו ראשו והוא לא ידע כי ה' סר מעליו ואעפ"כ הנושך עקבי סוס שאחז בשני העמודים והפיל הבית: קראו לשמשון וישחק לנו ע"ע בזה ברמב"ן על התורה: ואת אמרת וירדו אחיו וגו' · פי' שהיה לו לכתוב בקרא ויבקשוהו בין החללים וימצאוהו וישאו אותו · ומן הכתוב משמע שמצאוהו מיד והוא היה נבדל מכל ההרוגים ומשני ביעקב אבינו בקש רחמים על הדבר וזה ממה שאמר ויפול רוכבו אחור מפרשי אחור ורחוק ממנו ולא יתערבו ההרוגים עמהם: הכל בקווי · לפי שאמר לפני זה כי כאשר ראה יעקב שמת האיש אשר אמר בגלו ימיו בניו ויהיו תפשים מהפלשתים אמר לישועתך קויתי ה' · לא אמר נואש לתקותו אבל קוה כי הישועה אשר תבוא מידי ה' לכן אמר ר"י הכל בקווי כי לעולם אל יתיאש אדם מישועת ה' ויקוה לו · והנה האדם יתיאש לפעמים מהישועה ע"י שש סבות · האחת בשביל תוקף הצרות אשר לא יאמין עוד כי ימלט מהן וכמו שאמר איוב רוחי חבלה ימי נזעכו וגו' ואיה איפה תקותי · וכן אמר הכתוב ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה לכן התיאשו עוד מהישועה וכנגד זה מביא כי יסורין בקווי פי' גם אם האדם מדוכא ביסורין בכל זאת יקוה לד' כי אותו יסירם ממנו וכמו שמביא הכתוב אף ארח משפטיך ה' קוינוך פי' גם בארח אשר ה' יוכיחני וישפטני ביסורים בכ"ז אקוה לה' כי יוציא מצרה נפשי · השנית אם הדבר המקווה הוא קשה למצוא בזמן ההוא כמו מרפא לחולה או פרי אשר לא ימצא רק על דרך זרות · ולכן יתיאש מהישועה וכנגד זה מביא קדושת השם בקווי · פי' לקדש שם ה' צריך מעשה נסים וכמו בחנניה מישאל ועזריה ודניאל עכ"ז יקוה לה' אולי יעתר לו ויתגלגל מגרה בתורת פלא · השלישית אם הוא נשכח מלב האיש אשר עיניו תלויות בו כי יגילהו וכמו העבד אשר רבו שכחהו ולא יחשוב עוד ממנו · וכנגד זה מביא זכות אבות כי גם אם יראה שהאדם שזכות אבות לא עמדה לו לא יאמר עוד כי ה' שכחהו ועזבהו · אבל יאמר כי אולי מאיזה סבה מנע הקב"ה הטוב ממנו עד עתה · ובשובו לה' יזכרהו ירחמהו ויושיעהו · הרביעית היא ליוקר הדבר בערכו · ולמשל אם צריך להושע מרגלית שוה אלף כסף ובידו גם קשיטה אחת אין · וכנגד זה אמר תאות העוה"ב אשר פירושו ימות המשיח אשר זו היא הגאולה בלי קצבה וערך ובכ"ז יקוה לה' · הלא נחזה כי יד ה' לא קצרה להושיע גם בערך רב ובשפע · החמישית אם האיש אשר עליו יקוה הוא קשה לב ולא ידע רחום ואיך ישים עוד תקותו בו · וכנגד זה אמר חנינה בקווי כי ה' הוא אל רחום וחנון · ולא ישקץ ולא יתעב כל הבוטחים בו והמקוים אליו · הששית אם האיש המקוה הוא כבד עון · ופשע וחטא למרבה נגד האיש אשר עליו יקוה · ואיך ימלא עוד את תקותו · וכנגד זה אמר סליחה בקווי כי ה' הוא אל טוב וסלח וגם אם הרבה האדם לחטוא כנגדו יקוה עליו כי ישא לעונותיו ויכפר את חטאתיו · והחטא והעון לא יעכבו עוד את הישועה: והיו אלו מגדלים שער כו' · בעל אות אמת הביא לשון המדרש מרבה רבתי דנסיך שפי וז"ל גד גדוד יגודנו הה"ד ויעזרו עליהם וינתנו בידם ההגריאים · אמרו רבותינו כשחזרו ראובן וגד מכבוש הארץ והיו הולכים להם לאהליהם מצאו ד' אומות נלחמים בבניהם שנאמר ויעשו מלחמה עם ההגריאים וגו' והיו בניהם מגדלים שערותם והיו נלחמים אלו כנגד אלו ולא היו מכירים לבניהם שהניחום קטנים · באותה שעה נתן בלבם הקב"ה ואמרו עננו ה' אלהי אבותינו עזרנו שמעו אבותיהם והכירום נפלו על הישמעאלים והרגום הס"ד ויעזרו עליהם וגו' ולמה כן כי לאלהים זעקו באיזה זכות כו' · וגם דברי המדרש שלפנינו מכוונים לדברים אלו רק צריכים לשנה קלה והכוונה היא כי כששבו בני ראובן ובני גד לאהליהם לא הכירו את בניהם מפני שהיו קטנים וגדלו וגם הגדילו שער כהישמעאלים ולכן כאשר ראו את מלחמתם עם שכניהם לא חפצו להתערב בזה כי לא ידעו אשר הם בניהם עד אשר זעקו אל אלהי אברהם יצחק ויעקב אבותם וידעו כי הם בניהם עזרו אותם וההגריאים נתנו בידם: בימי שאול זה יהושע · דאי שאול ממש למה לא נזכרה מלחמה זו בתוך מלחמותיו · אבל על יהושע אין קושיא דדי לפניו מה שיסופר ממנו

פירוש מהרז"ו

פליגי על מכתש לר"ל מכתש שם כלי כמ"ש אם תכתוש האויל במכתש וגו' ורבנן לא משמע להו לפרש לכלי שבמקום לחי ודורשים מה לחי מקום אף מכתש מקום · מקום קטן בתוך מקום גדול: יזנק מן הבשן · הלא בשן נחלת גד מעבר לירדן ומה לדן שם ע"כ דורש ע"פ נוטריקון בשן מבין שיניו וכמ"ש גיטין נ"ו ילקוט תהלים ס"ח איכה רבתי פ' על אלה אני בוכיה: **יך** נאסר בשבועה · כמ"ש כמו פתן חרש יאטם אזנו אשר לא ישמע לקול מלחשים חובר חברים מחוכם הרי שהנחש שאינו חרש נאסר בשבועה: לאחר מיתה · פי' אף לאחר מיתה כמו בחייו: וישחק לנו · ובסוף הענין כתוב שהפיל את הבית על עצמו ועל פלשתים וכולם עליו וכמ"ש ר"ל וכתוב שם הרואים בשחוק שמשון פי' אותם שעמדו בשפת הגג והיו יכולים להסתכל דרך חלונות ולבד אותם שעמדו לאחוריהם שלא יכלו לראות וכשהטה העמודים נפלו הכל אל תוכו על שמשון וכן התקרה והמעזיבה ואיך מצאו אותו אלא מברכת יעקב ויפול רוכבו אחור והמשל כמו הנחש שהולך אחר רוכב הסוס ונושך את הסוס ברגליו האחרונים והסוס בהכרח נופל לאחריו ואף שלא נגע כלל ברוכב עכ"ז גם הרוכב נופל לאחוריו וכן שמשון הפיל העמודים ולא נגע בהרוגים שלו וע"פ תפלה לא נפלו כולם עליו אלא סביבו וע"כ מצאו אותו ומ"ש דבר לאחוריהם תיבת דבר מיותר: לישועתך קויתי ה' · שהיה סבור על שמשון מיהודה הוא הגואל האמתי אך כשראה שמת אמר שיש עוד לקוות לה' כו': הכל בקווי · בכל דברים אלו כתובים קווי שזוכים להם ע"י תקוה לה': משפטיך ה' קוינוך · וס"ד לשמך ולזכרך תאות נפש · משפטיך היסורים שבאים ע"י משפט · וכמ"ש הרב כבשני מעוני וכמ"ש ירמיה יסרני ה' אך במשפט וכענין רפב"א וכו' · לשמך שמקוה שיתקדש שמו יתברך · ולזכרך כמ"ש זכור לאברהם וזכרתי את בריתי יעקב וגו' וזוכר חסדי אבות: תאות נפש · מה שהנפש מקוה לאיותה · וכמ"ש משלי כי אם יש אחרית ותקותך לא תכרת אחרית הוא העוה"ב ע"י תקוה שלא תכרת הנפש: לפי שהיה יעקב · המאמר כפול ויתכן שהוא העתקה ממקום אחר בשינוי לשון מעט: **טו** יטור נפיש וקדמה · בדה"א ה' י"ט ויעשו מלחמה עם ההגריאים ויטור נפיש ונודב והמדרש כתב וקדמה במקום ונודב כמ"ש בתורה אלא בני ישמעאל מהגר שעל שם כך נקראו הגריאים וא"כ נודב הוא קדמה שיש לו שני שמות ומ"ש בתורה יטור נקרא בד"ה ויטור · וההגריאים הוא כלל ואח"כ פרט ויטור נפיש ונודב כנ"ל וזהו דעת המדרש שאמר ג' משפחות רעות: ובימי שאול · אבל בני ראובן כתוב בד"ה ה' פסוק י' · ומ"ש פ' י"ט הנ"ל ויעשו מלחמה עם ההגריאים הם עצמם ההגריאים שבפסוק י' · ומ"ש בימי שאול לא יתכן כפשוטו על שאול המלך · שהרי כאן בפסוק י"ח כתוב בני ראובן וגדי וחצי שבט מנשה וגו' ארבעים וארבעה אלף ושבע מאות ושתים יוצאי צבא ולהלן בדה"א י"ב ל"ז כתוב ומעבר לירדן מן הראובני והגדי וחצי שבט מנשה בכל כלי צבא מלחמה מאה ועשרים אלף וגו' להמליך את דוד וגו' · ואם נאמר שמ"ש ובימי שאול הוא כפשוטו על שאול המלך איך יתכן שבימי שאול לא היו כ"א מ"ד אלף גבורים ובימי מלוכת דוד שלא היו ביניהם כ"א כשבע ושמונה שנים היו ק"כ אלף ולא כתב שבאו כולם אלא מן הראובני כו' והם ב' כ"מ והכריע שהא"ע לשאול המלך ת"ע ליהושע כמ"ש ביהושע ד' י"ג שהיו ג' שבטים אלו כארבעים אלף חלוצי צבא · וכאשר מצאתי מפורש במדרש שו"ט פ' כמגדל דוד וז"ל ר"י בר חזקיה אמר כל מקום שנאמר כעשר כעשרים כשלשים כארבעים או חסר או יתר תמן אתמר כארבעים אלף חלוצי צבא והכא את אמר כארבעים וארבעה אלף ושבע מאות ושתים · וזה פלאי שפסוק כארבעים אלף כתוב אצל יהושע ופ' כארבעים וארבעה וגו' כתוב אצל שאול אלא שדעת חז"ל ששאול שכתוב כאן הוא יהושע ומ"ש כארבעים שפי' או פחות או יותר ופירש כאן כמה היה היתר · ומה שקרא ליהושע שאול הוא ע"ש מדה פ"ז דכאן שכתוב שעשו בני גד וראובן מלחמה עם ההגריאים בלא דעת יהושע שעל שיהושע היה שופט ולא מלך ולא משל עליהם אלא בעת שכבש וחלק אבל משהיה מלך לא היו עושים מלחמה בלתו כמ"ש אלא חנן בן נחש עם יבש גלעד שלא עשו בלתי שאול כ"ום ולכן כאן קראו שאול שהיתה ממשלתו שאולה בידו: מגדלים שער · לסימן נער ואבילות · ויתכן שהיה מענין נזירות · וגם הישמעאלים מגדלים שער כמנהגם · ודורש פ' כ' ויעזרו עליהם וינתנו בידם ההגריאים וכל שעמהם כי לאלהים זעקו וגו' והיל"ל ויזעקו לאלהים ויעזרו וגו' ועוד מ"ש וכל שעמהם שלא נזכר כלל שהיו עמהם לבד ג' אומות הנ"ל ע"כ דורש שהבנים התערבו בהם ההגריאים כנ"ל ותפסו ההגריאים עם הבנים יחד וזהו וכל שעמהם כי לאלהים זעקו שהבנים שהיו עם

ידי משה

שיניו של שמשון זה קאי אדלעיל על מה שאמר אפילו לגרגר של מים לא היה יכול לפשוט ידו וליטלו ולמ"ד שמים היה בארץ אפשר שנפל על המעין ושתה עד ששבה נפשו אליו אבל בגמרא דסוטה משמע שנקרא מבין שיניו של חמור שבן אי' בם הוא נתאוה לדבר טמא וכו' ע"ש שפי' רש"י שקאי על לחי החמור: מה נחש מצוי בין הנשים · וז"ל לפי שהסיתה לחוה ולא לאדם נראה שדעתה מעורבת עם נשים יותר מאנשים וק"ל: אילו מה שהיו על שפת הגג · דכתיב הרואים בשחוק שמשון וא"א שיראו בו אלא העומדים על שפת הגג: הכל בקיווי · פי' כל הדברים יזכה האדם להם ע"י קווי וקא מביא ראיה על חמשה דברים דהיינו יסורים וקדושת השם וזכות אבות וכו' והנה נדפס בדפוס אמשטרדם חמשה נקודות קודם מלת בקווי וצ"ל שנקודה אחר מלת בקווי ודו"ק: וישמעאלים מגדלים שער ·

טברכתו של יעקב אבינו שאמר (א) גד גדוד יגודנו גייסא אתי למגיים
יתהון ואינון מגייסין גייסא · ורבי לוי אמר (כז) מברכתו של יהושע ·
הה"ד (יהושע כב) ויאמר אליהם לאמר בנכסים רבים וגו': טז מאשר
שמנה לחמו · שארצו שמנה · (כח) שלחמו שמן · שהוא מעמיד
בגדי שמונה · והוא יתן מעדני מלך · (כט) כפליות (ב) ואנפקיטן:
יז נפתלי אילה שלוחה · מדבר בארצו שכולה בית השלחין · (ל) הה"ד
(דברים ג) מכנרת ועד ים הערבה · מכנרת ר' אלעזר אמר ירח · ר'
שמואל בר נחמן אמר בית ירח · ר' יהודה ב"ר סימון אמר סנבראי
ובית ירח · אמר רבי לוי על ההיא תחום בית שאן ושמה כנרת ·
אמר רבי ברכיה כל תוף ים של טבריא נקרא כנרת (ג) ולמה הוא קורא
אותה גנוסר · רבנן אמרי גני שרים · א"ר יהודה בר סימון ע"ש (ד"ה א יב)
ומנפתלי (לא) שרים אלף · הה"ד (שופטים ד) ותשלח ותקרא לברק וגו'
ומשכתי אליך אל נחל קישון · דבי רבי נתן אמרי שפר זו שירה
שאמרו (שם ה) ותשר דבורה · רבי יוסי בריה דרב יעקב בר אידי
בשם רבי אחא הנותן אמרי שפר שופר שהן משפרין אמרים
שנתנו בשופר ובתרועה · (ד) את מוצא בשעה שעלו לקבור את אבינו
יעקב באו בני חת להתעורר עמהן על הקבורה ורץ נפתלי כאילה
והביא את הספר ממצרים ושיפר על ידן: יח בן פורת יוסף · בן
שהפר לאחיו · בן שהפירו לו אחיו · בן שהפר לאדונתו · בן
שהפירה לו אדונתו · א"ר אבין בן פרות רביתה · בן פירות רביתה
יוסף · בן פורת יוסף רבית יוסף · (ה) בכולן כתיב (בראשית לג) ותגשן
השפחות וגו' · היא דהוא אמר ליה עלי לפרוע לך אותה העין ·
בנות צעדה עלי שור וגו' · (ו) את מוצא בשעה שיצא יוסף למלוך
על מצרים היו בנות מלכים מציצות עליו דרך החרכין והיו משליכות
עליו שירין וקטלין ונזמים וטבעות כדי שיתלה עיניו ויביט בהן
אעפ"כ לא היה מביט בהן · אמר לו הקב"ה אתה לא תלית את
עינך והבטת בהן · חייך שאתה נותן לבנותיך צעידה בתורה · מהו
צעידה פרשה: יט וימררוהו · בן שהמר לאחיו · בן שהמירו לו
אחיו · בן שהמר לאדונתו · אבל איני יודע מי ירבה ת"ל ורבו ·
וישטמוהו בעלי חצים · אלו בעלי מחיצתו שהשליכו עליו דברים
קשים כחץ · (תהלים קכ) חצי גבור (לב) שנונים · (ז) ומה ראה למשלן
בחץ מכל כלי זיין אלא כל כלי זיין מכין במקומן וזה מכה מרחוק ·
כך הוא לשון הרע דאמור ברומי וקטיל בסוריא · ולא ככל גחלים
אלא כגחלי רתמים · שכל גחלים כבים מבפנים אבל גחלי רתמים
אע"פ שהוא כבה מבחוץ עדיין הוא בוער מבפנים · כך כל מי
שהוא מקבל לשון הרע אע"פ שאתה הולך ומפייסו והוא מתפייס
עדיין הוא בוער מבפנים · (ח) מעשה ברותם אחד שהציתו בו את האור
והיה דולק י"ב חדש · חורף וקיץ וחורף: כ ותשב באיתן קשתו ·

מסורת המדרש א ירושלמי סוטה פרק ח' · ב עי' מנחות דף פ"ה · ג עיין מגילה דף ו' · ד עיין סוטה דף י"ג · ה לעיל פרשה ע"ח · ופרשה ל' · פסיקתא רבתי פסקא י"ב · ילקוט סדר ויחי רמז קנ"ג ·
ו פרקי דרבי אליעזר פרק ל"ט · ועיין במדבר רבה פרשה י"ד · ז ערכין דף ט"ו · ירושלמי פאה פרק א' · מדרש תהלים מזמור ק"כ · ועיין שם במזמור י"ב · ח בבא בתרא דף ע"ד ·

חדושי הרד"ל

שער דבסמוך: (כז) מברכתו של יהושע כו' · רבים וגו' חלקו שלל אויביכם עם אחיכם כצ"ל · ודרש שברכם שיחלקו עוד שלל אחר עם אחיהם שהניחו בעבר הירדן שהן שללו מן הגריאים: (כח) שלחמו שמן · שנשאו לכהנים אוכלי מנחות בלולים בשמן: (כט) כפליות ואנפיקינון · כ"ה בספרי פ' ברכה ספקא שנ"ה וכצ"ל ואנפיקונון הוא שמן המור כדאי' בשבת וכב"ג · וקפליאות מלשון קפילא כלומר מיני מעדנים לתבשילי שרים (וכתוספתא דנגעים פ"ח קפליאות מין לפור דרור ע"ש) וגי' המ"כ כפליות אין כנין כידוע שהוא מאכל שאין הגוף נהנה מהם: (ל) הה"ד מכנרת וגו' · וכנרת בחלקו של נפתלי כמ"ש בס"ד בביאורי לפ"ל פ' י"ח בארוכה בזה: (לא) ב יש אלף · (דה"א י"ב) ד"ל אולם שלוחה הה"ד ויפגע וגו' מקדש נפתלי וגו' עבדת אלהים היה מבני נפתלי · וי"ל כדכתיב בה בן ברק בעמק שולח ברגליו: (לב) שנונים עם גחלי רתמים · ומה ראה כו' כצ"ל:

מתנות כהונה

גייסא כו' · חיל הבא לשלול ולקפח אותם היו הם מסוללים אותם וזהו גד גדוד וגו' חיל הבא לשוללם יגודנו הוא לשוללו: בגדי שמונה · דרש שמנה כמו שמונה ר"ל שמונה בגדי כהונה וכדאמרי' לעיל ס"פ ע"א שבטו של אשר היה משיא בנותיו לכהנים גדולים שנאמר הוא אבי ברזית: כפליות כו' · מיני פירות הם ועיין בערוך ונראה שצריך להיות כפניות: בית השלחין · שלוחה דרים מלשון בית השלחין: ירח כו' · מיני שמות מקומות ועי' לעיל פרשה נ"ד: ושמה כנרת · תחום של בית שאן היה קורא כנרת: גני שרים · גנות של שרים כלומר גנות חשובות מגדלות כל מיני פירות וגנוסר דרש כן בלשון נוטריקון: על שם גרסינן: שופר · דרש אמרי שפר לשון שופר תרועה ולשון יפוי כמשמעותו מייפים הם דברי תורה כו' וכן דרשו בתנחומא נפתלי נופת לי כלומר דברי תורה שנקראו נופת צוף ועיין עוד בספר צרור המור: את מוצא כו' · מלתא באפי נפשיה היא: הספר · שטר מכירה ושיפר כו' · הפקיע המריבה שביניהם: שהפר · היה מפר עמהם ברית אחוה והביא דבתם רעה אל אביהם: שהפירו כו' · שמכרוהו לישמעאלים: שהפר לאדונתו · שלא היה נשמע אליה: שהפירה לו · שנתנה אותו בבית האסורים: ה"ג בן פירות רבית בן פרות רבית ודרשו תלשון פרות ופירות ולשון גדולה ורום קומתו כלומר שנתגדל על ידי תלוש הפרות והשבולים ושנתרבב קומתו לפני אמו ועי' עוד לעיל פרשה ע"ח · ובתנחומא פרשה זו: אותה העין גרסינן: עלי לפרוע · עלי דרש כמו עלי ועיין בפרשת נשא פרשה י"ד: מציצות · מביטות כמו דלת אמר מליץ מן החרכים: שירין וקטלין · פי' הערוך טבעות ותמידין [illegible] סביב הצואר: שיתלה עיניו · להביט למעלה ואעפ"כ לא עשה: צעידה · שיעור מדה כמו מצעדי גבר: פרשה · פרשת נחלה בת במקום שאין בן נאמרה על ידי בנות צלפחד בן חפר משבט יוסף: ה"ג בן שהמר לאדונתו בן שהמירה לו אדונתו: ומי ירבה · ר"ל מי הם הרבה והזכיר ולא הניח מ"ל ורבו שהם החזיקו במריבה: בעלי מחיצתו · אלו אחיו השוכנים עמו במחיצה ובחבורה אחת והלים דרש לשון מחיצה ושוב דרשו מלשון חץ: מה ראה · הכתוב להמשיל לשון הרע אל החצים: דאמור כו' · לשון הרע נאמר כאן דרך משל ברומי וממית בעיר סוריא: ולא ככל גחלים · אינו ממשיל לשון הרע לגחלים בעלמא אלא כו': לפי נרסת הספר שגורס קיץ וחורף וקיץ נ"ל י"ח חדש אבל גופא דעובדא הביא שוחר טוב מזמור ק"כ ושם גורס י"ב חדש:

עכסילו

יפה תואר

ממנו כי סורים את הארץ לישראל · וגם מדכתיב הבא יביבם בני גד ובני ראובן במקומותם במוסבותם משמע דמלחמה זו היתה לפני זה · אך קשה דהבא כתיב דבני ראובן וגד וחצי מנשה היו מ"ד אלף ותפ"ם יוצאי צבא ואלו בעוברים חמושים לפני בני ישראל ביהושע כתיב כארבעים אלף חלוצי הצבא עברו וי"ל כי החלוצים היוצאים למלחמה לא היו רק מ' אלף · והנותר גם הם יצאו אתם אך לשרתם ולבאת לפניהם מגן ו[illegible] ובדומה כמי מה שהיה לפנים: שארצו שמנה · משום שלשם הוא בכ"מ נ"ו והיל"ל שמן לחמו לכן דריש על ארץ שהיא נ"כ · ובכ"ו גם שפשם אמת ולחמו שמינה ומשמע זה דריש ג"כ בגדי שמונה וגם מדכתיב מאשר במים ולא כתיב אשר דורש דקאי על הבנות שבאות משבט אשר ולא אשר ממש: שכולן בית השלחין · שהיה שמנה שעומדת בכה ולריך נהשקותה תמיד וחלק נפתלי גבוה כדכתיב ונפתלי על מרומי שדה · ושלוחה היא מלשון שלחין ואילה הוא כאילו תדרוג על אפיקי מים · והנותן אמרי שפר שמודה על נהלתו כי שבחם עליו וכדאיתא בב"ק דמגילה: הה"ד מכנרת ועד ים הערבה · זה הוא פירוש אחר על שלוחה כי קאי על הגנים וכמו שלחיך פרדס דמונים כי כנרת הוא גנוסר אשר כוונתו גני שרים וע"ע בתנחומא וברש"י בחומש: אר"י בר סימון כו' · פירוש שבא להליץ על מה דאמר גנוסר משום גני שרים והוא אומר על שם נפתלי שיש בו שרים רבים ושכי איתא בילמדנו פ' שלא אמרו רבותינו נמה גנוסר גני שרים אלו המלכים שהיו להם גנות בתוכה · ובב"ר אמר למה גנוסר שהיה לנפתלי חלק בתוכה ש[illegible] ומנפתלי שרים אלף: הה"ד ותשלח ותקרא לברק וגו' · זה היה פירוש אחר על שלוחה כי קאי על ברק שבולא ורץ כאילה במלות דבורה · וכ"ה כמה שמביים את מוצא בשעה שעלו לקבור את אבינו יעקב גם זה לכוונה זו שרץ כאילה: בן שהפר לאחיו כו' · כדכתיב שתי פעמים פורת דרש אחת בן שהפר לאחיו ושנית בן שהפרו לו אחיו · או דמצרים על בן שהפר לאדונתו וכן שהפרה לו אדונתו: בן פרות רבית כו' · דרש הכפל לשון של פורת אחת על פרות פרעה והשנית על פריה ורביה · ומ"ש עוד בן פורת יוסף רבית יוסף שהויה ברכה ונתגדל וכמ"ש לעיל פע"ח: אבל איני יודע מי ירבה · פי' אם יוסף הרבה לתגוד מפני שהוא הקדים במריבה או אחיו מפני שעמדו על דמו:

פירוש מהרז"ו

ההגריאים זעקו ונעתר להם: גיים אתי למגיים · עי' מ"כ · והמאמר בירושלמי סוטה ס"פ ח' העתקתיו לעיל פ' זו ס"ד ע"ש: ור' לוי · שלדעת רבנן מברכת יעקב הכי רק ברכת גד הוא אלא מברכת יהושע שבירך לכל ג' אלו · כדלעיל פל"ה ס"ג · וברכת יהושע הוא מ"ש בנכסים רבים שובו אל אהליכם וזהו מ"ש בדה"א ה' י' וישבו באהליהם · עוד שם בברכת יהושע חלקו שלל אויביכם הם ההגריאים וגם מכאן ראיות לדרשה הקודמת ודו"ק ושייכות המאמר לכאן לדעת רבנן: טז שארצו שמנה · ע"ל ס"פ נ"ט · ומ"ש בגדי שמונה עי' הדקדוק לעיל ס"ט ומעמיד בגדי שמונה ע"י לחמו שרומז על הלחם · ע"ל ס"פ ע"א וש"נ ומבואר: כפליות ואנפקטון · עי' ספרי סדר ברכה. ברכת אשר הובא ילקוט שם · ת"ל שם אשר מתרצה לאחיו באנפקינון ובקפליאות · אנפקינון כמ"ש שבת ד' ע"ב וש"נ · וקפליאות מיני מעדנים והרקחות שהמבשל נקרא קפילא והמאכלים קפליאות: יז אילה שלוחה · שהיל"ל כאילה קלה ע"כ דורש עפ"מ ממעל בית השלחין כמ"ש במשנה א' דמ"ק ב"ב דף ס"ח עי' ערוך ערך שלח א': מכנרת עד ים · וביהושע י"ט ל"ה כנרת בין ערי נפתלי · וחכמים ידעו שהמקום הוא בית השלחין: בית ירח · ע"ל פנ"ד ס"ט: גנוסר · כמ"ש במדבר ל"ד י"א ים כנרת ות"א ימא גינוסר על שהיה המקום חשוב ויקר מאד לא היו קונים שם שדות כ"א השרים והעשירים בהון רב ובנפתלי כתוב כדה"א י"ב ל"ד ומנפתלי שרים אלף: הה"ד ותשלח · לדרוש שמ"ש שלוחה ע"פ מ"מ וי"ז שכתוב בזרעו ותשלח וכן בעמק שולח ברגליו בהשירה שם · וכמ"ש בסימנים הקודמים שכוונת יעקב בכל ברכת השבטים על האנשים היותר גדולים שיעמדו מהם: אמרי שופר · כמ"ש בנתינת התורה ויהי קול השופר · וקול שופר נרמז ומכביל מורים על שמירה מאויבים כמ"ש בירמיה ויחזקאל · ומורה שהיה דרך הכרת והפחדה והם היו מרגלים טובה ויפיה לנקמה וישרוהם ושיבת שפר כולל משפרון ושופר: את כוצא כו' · הוא פי' אחר על נפתלי עלמו שע"י קלות רגליו כהן אמרי שפר ואיך הוא · אלא ע"ש מ"מ ודו"ק שתיבת שפר כולל ספר ושפר ברך והביא ספר ושיפר · ובסוטה י"ג א"ה שפר אלא ספר ומ"ש להתעורר ולשון הגמרא בעבו ערער וכ"ה בספר הישר: יח שהפר וכו' · דורש כופל לשון פורת ועיין מ"כ · וע"ל פר' ע"ח ס"י וש"נ ומבואר · הרי שפה משמעות בתיבת פורת · פוהר · פרות · פירות · פרה וגדל · פורע · הפרה: בנות צעדה · היל"ל צעדו או הלכו ע"כ דורש א"ח צעדה אלא אצעדה · ושור מל' הבטה והגלה וכמ"ש ומגבעות אשורנו · שור שחקים · עי' במ"ר פר' י"ד סס"ו: שירין וקטלין · שירין הוא שיר הנזכר במשנה יוצאין בשיר וכו' טבעת וקטלין כמ"ש שבת נ"ז ב' מין תכשיט שעל הצואר שהאשה כו' ע"ש · ואצעדה הוא שירין כמ"ש בת"א מדר מטות על אצעדה ותמיד שירין ושבכין · ונראה שהמדרש חושב כאן כל התכשיטין הכתובים שם אצעדה ותמיד טבעת עגיל וכומז ע"פ נ"פ של צעדה שהוא אצעדה · שירין הוא אצעדה כל"ל · קטלין הוא צמיד שמעמדת בשרה · ובטבעות הוא טבעת · ונזמים הוא עגיל · וכמ"ש ביחזקאל ועגילים על אזניך רק כומז לא חשיב המדרש דלא מסתבר שישליכו לפניו דבר כזה וביחוד יוסף שהיה גדור מן הערוה · ומ"ש ויבים מרומז במ"ש צעדה עלי שור שהשליכו לצודות כדי שיסתכל בהן · אלא שהוא עלי עין עולה ומתגבר על ראות העין: צעידה פרשה · דורש גנ"ש שכאן כתוב בנות ובזרעו כתוב בפרשת נחלות בנות צלפחד גם צעידה ופרשה ענין א': יט בן שהמר · שתיבת בן נסמך גם לתיבת וימררוהו עפ"מ כ"ב · ותיבת וימררוהו דורש כופל הכריסין וכאלו כתוב שתי פעמים מר ומ"ש ורבו מלשון רוב והרבה שהם הרבו למררו וכמ"ל פנ"ו ס"ז: בעלי מחיצתו · ופי בקשת וחצים גלחמו בו ע"כ פי' בעלי מחיצתו וכ"ה בת"א כאן בעלי פלוגתא · ועי' ירושלמי פאה פ"א מד"ש מז' ק"כ וכמ"ר פ"ט ס"ב: י"ב חדש · עמ"כ ובירושלמי שם הגירסא מפסח עד עצרת · וע"ל פל"ב ס"ח שקיץ וחורף הם י"ב חדש · ולעיל פל"ד כ"ש י"א שקין הוא ב' חדשים וכן החורף · שבדרך כלל נחשב הקיץ ג' חדשים שכולל קציר וחום וחורף כולל זרע וקור ביחד ו' חדשים · וליישב הגירס' חורף וקיץ וחורף יתכן שהיה המעשה באמצע החורף עד אמצע החורף הבא: כ באיתן קשתו · ולא מצינו שנלחם יוסף בקשת ע"כ דורש על מזל קשת ונ"ע שמזל קשת הוא בכסליו שהעת קר וכסיל הוא תם כמ"ש ברכות דף ס' כימה ליגה וכסיל חמה וכן הוא בקינה של ציון ב' נראה בתמוז כסיל · כך יעלה הייגו כסיל בסרטן בעת חום ואולי עכסילו הוא כסיל:

משנת דרבי אליעזר

ואנפיקטן · ר"ל שצריך להיות ואנפקיגון והוא כמן זית ודרש שמנה מלשון ושמן ולכך היו בנותיו יפות שמוקיכה בכחולם שאנפקינון מפיר השער ומעדן הבשר עי' פרשת ברכה ע"פ כגון מבנים אשר משה

ידי משה

כתב בעל מ"כ שהוא טעות אבל מלאתי פירושו דס"ק לפי שהיו מגדלים שער כישמעאלים ולא היה ספרא ביניהם לולי שלמקו ענבו ופ"י זה הבירו אותם אבותיהם ועזרום וק"ל: הה"ד ותשלח ותקרא · פירוש פרולה לפרש אילה שלוחה על ברק שרץ והשלח מדבורה: בן פרות רבות יוסף · כצ"ל ולכן ר"א לדרוש מלת פורת ג' ענינים ירות ופירות ופרעון כמו שמביא אחר זה עלי לפרוע וכל זה דרשו מתלת פורת הכתוב שתי פעמים ומגירסא כך היא אמר רבי אבין בן פרות רביתה יוסף בן פירות רביתה יוסף בן פורת רביתה יוסף כגון כתיב וגו' היא דהוא אמר עלי לפרוע וגו' בן נראה לי ודו"ק ואחר זה מלאתי גירסא זו כרש"י לעיל פרשה ע"ח ינכתוי מאד ·

(לג) זו עכסילו שהוא עושה במזל קשת · א"ר יוחנן מי גרם לך להדהות מן האתנים קשיות שנתקשתה עם אדנותך · א"ר שמואל בר נחמן א נמתחה הקשת וחזרה הה"ד ותשב באיתן קשתו · קשיותו · ויפוזו זרועי ידיו אמר יצחק נתפזרו זרעו ויצא לו דרך צפרניו · מידי אביר יעקב · ר' הונא בשם רב מתנה ב איקונין של אביו ראה וצינן דמו · רבי מנחמא בשם רבי אמי איקונין של אמו ראה וצינן דמו · משם רועה אבן ישראל · אבן ישראל ראה וצינן דמו · מי עשה כן · מאל אביך · מעל זו (לד) אזכרות שבבעל · רובצת (לה) תחת · זו בית שאן בבית השריו · ברכות שדים ורחם · רבי לולייאני בן טורין משם רבי יצחק בולד בהמה ברכו · אמרת צא וראה איזו הוא שדדיה במקום רחמה ואי אתה מוצא אלא בבהמה · ר' אבא בר זוטרא אמר בוא וראה עד היכן חיבב אבינו יעקב את רחל אפילו בשעה שבא לברך את בנה עשאו טפילה לה · ברכות שדים ורחם · יתברכון דדיא דהכין אוניקו ומעיא דהכין אפיקו · ברכות אביך · על מלמדי (לו) ועל מעבדני · עד תאות גבעות עולם · מה שנתאוו גבעות עולם · תהיין לראש יוסף · הכא את אמר תהיין ולהלן את אומר תבואתה · רבי אבא בר כהנא אמר תבואתה (לז) תאכל בעוה"ז והקרן קיימת לך לעוה"ב · ולקדקד נזיר אחיו · שרחקו אותו אחיו ועשו אותו נזיר · א"ר יצחק מגדלאה את הוא כליליהון דאחוך · רבי לוי אמר נזיר ממש היה דא"ר לוי ג כל שתים ועשרים שנה שלא ראה אחיו לא טעם טעם יין אף הם לא טעמו יין עד שראו אותו · הה"ד (בראשית מג) וישתו וישכרו עמו · עמו שתו חוץ ממנו לא שתו :

פרשה צט א

(תהלים סח) למה תרצדון הרים גבנונים · ר' יוסי הגלילי ור' עקיבא · רבי יוסי הגלילי פתר קרא בהרים ד בשעה שבא הקב"ה ליתן תורה בסיני היו ההרים (א) רצים ומדיינים אלו עם אלו זה אומר עלי התורה ניתנת וזה אומר עלי התורה ניתנת · תבור בא מבית אלים (א) (ב) וכרמל מאספמיא · הה"ד (ירמיה מו) חי אני נאם ה' וגו' כי כתבור בהרים · זה אומר אני נקראתי וזה אומר אני נקראתי · אמר הקב"ה למה תרצדון הרים וגו' כולכם הרים אלא כולכם גבנונים · היך מד"א (ויקרא כא) או גבן או דק · כולכם ה נעשה עבודת כוכבים על ראשיכם · אבל סיני שלא נעשה עבודת כוכבים עליו (תהלים סח) ההר חמד אלהים לשבתו · (שמות יט) וירד ה' על הר סיני · (ב) אעפ"כ אף ה' ישכון לנצח בבית עולמים · רבי עקיבא פתר קרא בשבטים בשעה שאמר שלמה לבנות ב"ה היו השבטים רצים ומדיינים אלו עם אלו זה אומר בתחומי יבנה וזה אומר בתחומי יבנה · אמר להם הקב"ה שבטים למה תרצדון · כולכם שבטים · כולכם צדיקים · אלא גבנונים · מהו גבנונים גנבים · כולכם הייתם (ג) שותפין במכירתו של יוסף · אבל בנימין שלא נשתתף במכירתו של יוסף (תהלים סח) ההר

מסורת המדרש א סוטה ל"ו · ירושלמי הוריות פ"ב הלכה ה' · לעיל פ' פ"ז · מדרש שמואל פ"ה · פרקי דרבי אליעזר פרק נ"ט · כל הענין · ב תנחומא סדר וישב ס"ט · ג שבת קל"ט · לעיל פרשה נ"ב · ילקוט סדר מקץ רמז ק"נ · ד מגילה כ"ט · מכילתא יתרו מסכת דבחדש פ"ד · ילקוט סדר יתרו רמז רפ"ו · ילקוט שופטים רמז מ"ז · ילקוט תהלים רמז תשצ"ו · ה עיין עבודת כוכבים מ"ה ·

חדושי הרד"ל

(לג) זו עכסילו שהוא עושה במזל קשת עמ"כ · וכס' רזי"א להרוקח ד"א די"ט א' מבואר שכסיל הוא מזל תאומים (ע' רא"ם איוב ט') שהוא סמוך לכימה מזל טלה · ואפשר צ"ל זה כסלו שמזלו קשת ור"ל בחדש כסליו היה מעשה פוטיפרע (ולפמש"ל פפ"ז יום זיבול נילוס היה צ"ע אם יסיר אם כחדש כסליו) ואפשר צריך להיות עכסילו השבוי כמין קשת והוא שם עיר או הר בגלות יוסף :

חדושי הרש"ש

(א) וכרמל מאספמיא · כדמשמע מגילה (כ"ט א') דמקודם לא היו קבועין בא"י ע"ש וכן בבמ"ר פי"ג איתא שבאו מסוף העולם והוא אספמיא שהוא בקצה המערב כידוע במפת העולם : (ב) אעפ"כ כו' ישכון לנצח בבה"ע · ר"ל אע"פ שפסל ההרים הגבוהים מטעם ע"ג שנעשה עליהם וכדברי ר"ע בעב דת

(לד) אזכרות שבבעל אשר למטר השמים תשתה מים : (לה) תחת · זו בית שאן בית השלחין כצ"ל · ר"ל שבוסה ממעיינות שמתחת או צ"ל בית שקיי שהוא ג"כ בית השלחין עי' במ"ר ס"פ י"ז ובמת י' (לו) על מלמדי ועל מעבירני כצ"ל בי"ש · וע"ל ר"פ ס"ח : (לז) תאכל בעוה"ז והקרן קיימת לעולם הבא · שקיים מצות כבוד אב ואם ושארי מצות שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה כו' : (א) רצים ומדיינים כו' · עי' מגילה דף כ"ט א' : (ב) וכרמל מאספמיא · כן הוא גם במכילתא יתרו פ' מ"ת · אבל צ"ע דאספמיא רחוקה מא"י הרבה (עי' ב"ב נ"ח) והר הכרמל מהרי א"י הוא סמוך לים גדול (ואפשר צ"ל) והוא כסוכי' כדאי' שלפי אלה אבל ג"ז צ"ע לפון יפה) : (ג) שותפין במכירתו ש"י · עיין ספרי ברכה פיסקא שנ"ב · ועל יוסף עצמו י"ל דכתיב וימאס באהל יוסף ובשבע

מתנות כהונה

עכסילו · כתב בערוך כוכב כסיל והוא קבוע במזל קשת והוא חם מאד וכן יוסף נתחמם מאד וקרוב היה להיות קשה : להדהות · להיות נדחה מבין האיתנים גדולי מלכות ולהיותך בבית הסהורים ודרש ותשב בלשון ביטול ושביתה כד"א תשביתו שאור : ה"ג א"ר שמואל : הקשת : בלשון נקי מדבר : דרך צפורניו · כמה שכבש מעיינו לבעל חזקו וקשיותו : ראה וצינן דמו · דייק מדכתיב מידי אביר יעקב כן הוא במדרש שמואל ובירושלמי בהדיא : ה"ג בירושלמי בפרק שני דמסכת הוריות אף איקונין של אמו ראה וצינן את דמו משם רועה אבן ישראל ע"ש ודרש אבן ישראל על רחל כי היא היתה אבן פנה ועקרת בית ישראל אבינו לפי זה נראה שחסר הספר וצ"ל איקונין של אמו ראה וצינן דמו משם רועה אבן ישראל אבן ישראל ראה וצינן דמו ודרש רועה כמו ראה בחילוף אה"ע בעיי"ן כמשפט אותיות אחה"ע ומשם מאותו זכות זכה למלכות וכמו שדרשו נוחר שלא פשע לעבירה יצא וילבש רביד כו' · עד שעל ידי זה נתפרנסו כל בית ישראל וזאת היתה בסבת אל כו' : זו אזכרות כו' · לפי הענין שם מקום בגובה ההרים : בית שאן · שם מקום בעמק של בית שאן ושם היו פירות טובים מאד : טפילה לה · טפלו ודבקו אחריה כדמפרש ואזיל : יתברכון כו' · יהיו מבורכים הדדים שכן היניקו בן חכם ויתברכו המעיים שכן הוציאו בן חכם וכן תרגם תרגום ירושלמי : ברכות אביך וגו' גרסינן : ללמד · נראה דצ"ל על מלמדי ועל מעבדני והורי דרש לשון הריון כלומר האבות מעבדיי פירוש האבות כד"א הלא הוא אביך קנך הוא עשך וכתיב ותבל את מעשי ידיך ודרשו חכמים ז"ל איזה מעשה ידיו של אדם זה בניו ובנותיו וכה"ג הוא דכתיב ישמח ישראל בעושיו כפי מדרש הזוהר בפרשת פנחס וגם דרשו לשון הוראה כלומר רבותיו שם ועבר שלמדוהו תורה ובודאי לא יצא מהם בלא ברכה ועי' לעיל ריש פרשה ס"ח : מה שנתאוו כו' : עי' בפי' רש"י והלך בפ' וזאת הברכה : תבואתה גרסינן : תבואתה תאכל כו' · כלומר הפירות אכל בעולם הזה : והקרן כו' · תהיין דרש דבר שהוא בהווייתו וקיומו בלי שינוי וחילוף וזהו עולם הקיים : ועשו אותו נזיר · מרוחק ומגוזל מהם כד"א נזורו אחור : כלילהון · עטרה ונזר שלהם : הכי גרסינן עמו עמו שתו ועיין לעיל פרשה צ"ו :

פרשה צט רצים ומדיינים · תרצדון דרש נוטריקון לשון רצה ודין : תבור הר תבור : מבית אלים · שם מקום וכן כרמל באספמיא : אמר הקב"ה למה כו' · למה אתם רצים ומדיינים : ה"ג כולכם הרים אלא כולכם גבנונים ר"ל אע"פ שכולכם הרים אבל סיני כולכם בעלי מומין · והכי מוכח לקמן בדרוש השבטים

יפה תואר

דמו ה"ל וכו' וקרי כיס סרי"ס בקמ"ץ שהם סרנו : זו עכסילו · נראה שהוא שם חג ושמחה שהיה בכסלו שהוא מזל קשת · ואולי היינו חג ה' אשר בשילה מימים ימימה ולא נתפרש מתי הוא יום החג וסי' בכסלו · ועוד יותר לגרוס תחת עכסילו חג שילה : מי גרם לך להדחות · צ"ל שלא להדחות ופי' בשביל שגבר על יצרו לכן לא נדחה מהשבטים :

היו ההרים רצים ומדיינים · לפי הפשט נראה כי עם שרי ההרים דבר וכמ"ש התוס' בחולין פ"ק גבי גיגלי נסרא וכן בפ"ק דע"א גבי אלעזר בן דורדיא שדבר עם ההרים והגבעות [וגם י"ל כי דרך משל ומליצה דברו רז"ל להראות לבני אדם כי ה' ישנא את הגאים · ומאס בהרים הגבוהים ובחר בהר שפל להורות כי התורה לא נקנית רק בענות רוח ובנפש נמוכה · וגם צריך להיות המתאבק והמעשה רק לאלהים בורא שמים וארץ ולא יהיה לו אם טפש לבו בדברים זרים אותו יתעב ה'] אבל י"ל עוד הכוונה בזה שהמאמר להראות לנו אף כי יאמין האדם במציאות ה' ובשכר ועונש אשר זה הוא עיקר גדול ויסוד התורה מ"מ אם לא יאמין בתורה מן השמים · ומביא את הכרמל אשר הוא רמז לעיקר מציאות ה' וכמ"ש מהרי"י טאיטצק ז"ל על מה שאמרו רז"ל על הכתוב נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים עתיד הקב"ה להביא הר תבור וכרמל וסיני ובונה ביהמ"ק עליהם שהכוונה בזה שעל ג' עיקרים ותבור הוא עיקר ההשגחה לשכר ועונש כי בו נפרע הקב"ה מסיסרא · וכרמל רמז למציאות השם כי שם נגלה הודו ואמרו ה' הוא האלהים וסיני רמז לתורה מן השמים · וכרמל וזה מציאות ה' · והאמונה אשר תלא מהר תבור וזה שכר ועונש עוד לא מועילות אם לא יאמין בתורה מן השמים אשר מסיני כי היא אבן פנה לכל האמונות וסדת אלה : זה אומר אני נקראתי · הנה לא מצינו קריאה להם אבל הכוונה כי כאשר קרא ה' לסיני תבור וכרמל טעו לאמר כי השם הזה נכון להם ואותם קרא ה' : היו השבטים כו' · צ"ל דכבר בנה דוד מזבח בגורן ארונה וזה היה בהר המוריה כמ"ש לדוד בנה את היסודות מ"מ השבטים היו מערערים גם על זה · עד שהודיעם ומטעם שנאמר כאן כי שמה גנבים · ואין כבוד השכינה שתשרה במקום סוס

פירוש מהרז"ו

האיתנים · איתנים הם האבות כמ"ש ר"ה י"א ע"א שהם בלשון איתן נדחה מן האיתנים עפ"מ ממעל ומנגד וע"ל פפ"ז ס"ז : של אמו · דורש אבן מלשון אבנים כמ"ש שמ"ר פ"א ס"ד האבנים שהולד נבנה בו : ברכות אביך · גברו על ברכות הורי · וכמפ"ל פס"ח ס"ה אל ההרים למלפני ולמעבדני · הורים מלשון הוראה ומל' הריון וברכותיו גברו על ברכתם כמ"ש שבת קי"ח נחלה בלא מצרים : גבעות · הם האבות והאמהות שנתאוו לברכות אלו ולא נתנו : תהיינה · יעקב כאן אמר תהיינה · ומשה אמר תבואתה לראש יוסף בוזאת הברכה · ודורש שיעקב ברכו בהויה וקיום לעוה"ב · ומשה ברכו בתבואה ופירות גם בעוה"ז : נזיר ממש · לענין איסור שתיית יין זה שלא בפני זה ולא בחומר של נזיר ממש דא"כ אף כשהיו יחד היו אסורים ע"ל פנ"ב סס"ה :

פרשה צט סימן א פתר קרא בהרים · כפשוטו דלא כר"ע בסמוך · וכוונתו להרים בשעת מ"ת כמפורש בפסוקים שם אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון סלה ארץ רעשה אף שמים נטפו מפני אלהים זה סיני וגו' הר אלהים הר בשן הר גבנונים הר בשן למה תרצדון הרים גבנונים ההר חמד אלהים לשבתו אף ה' ישכון לנצח וכל אלו שמות של הר סיני כמ"ש שמ"ר פ"ב סס"ד · וכאן לא פי' מעשה ההרים שבשאל למה תרצדון ומפורש בתהלים קי"ד בצאת ישראל וגו' ההרים רקדו כאילים וכן בשופטים ה' פ' ד' ה' ובתהלים י"ח ושמואל כ"ב ובחבקוק ג' שההרים אלו רקדו בעת מ"ת ונעקרו ממקומם · ועל זה שאל למה תרצדון ההרים · ותיבת תרצדון יחידית וזרה · ודורשה נוטריקון רצים ומדיינים ולמוד מענינו שהדין בענין מ"ת · ולמוד מסופו ממ"ש ההר חמד אלהים לשבתו · ורצים הוא ענין הריקוד שרקדו כאילים · ומ"ש ובא

זכור כו' ממ"ש כי כתבור בהרים וככרמל בים יבא כלי גולה עשי לך יושבת בת מצרים ומה שתלה נבואת גלות מצרים בהרים אלו פי' כמו שנעקרו הרים אלו ממקומם ובאו למקום אחר כך מצרים ע"פ שהיה יושבת בחזקה תעקר ותלא בגולה · וע"פ מדה י"ב מדבר שבא ללמד ונמצא למד שתבור וכרמל באו ללמד על מצרים ונמצאו למדים שנעקרו ממקומם ובאו וזהו וככרמל בים יבא ותיבת יבא נמשך גם לר"ד כי כתבור בהרים שרקדו יבא וככרמל בהרים רקדו בים יבא · ומאין באו · תבור מבית אלים כמ"ש הרים רקדו כאילים ותיבת כאילים מיותר ופי' עפ"מ ממעל וד"ק כאלים מבית אלים · וככרמל בים יבא דרך הים שאספמיא בחוף הים · כמ"ש ב"ר פ"ה ס"ט · וכ"ה במכילתא יתרו פסוק אנכי וז"ל ד"א אנכי ה' אלהיך כשעמד הקב"ה ואמר אנכי ה' אלהיך היו ההרים מתרעשים והגבעות מתמוטטות ובא תבור מבית אלים וכרמל מאספמיא זה אומר אני נקראתי וזה כו' · ודעת המדרש שלא נתנה עליהם התורה שלא כדברי המכילתא (ואיתא במכילתא ובמגילה כ"ט שנקבעו ההרים במקומם שעמדו בא"י ע"ש ושם) וע"ע ילקוט שופטים ה' ומ"ש זה אומר אני נקראתי כו' הועתק מהמכילתא ומ"ש זה אומר עלי נתנה תורה הועתק ממגילה הנ"ל שכן דרך המדרש להעתיק מכמה מקומות : כולכם נעשית הרים · תיבת נעשית מיותר ודרשו מלשון התורה הסמוכה ומ"ש כולכם הרים פי' חשובים וכדבסמוך בדברי ר"ע · וגבנונים פי' שהם גבוהים ורמים · בידוע שנעשה בהם עבודת כוכבים · וכמ"ש אשר עבדו שם וגו' על ההרים הרמים וזהו מומם : חמד אלהים לשבתו · עי' שמ"ר פל"ב ס"ב ועי' במ"ר פ"א ס"ח · ונעשו כל ההרים בעלי מומים ונאסרו על שנתלשו ונעקרו ממקומם ובמקומם אינם נאסרים והר סיני שלא נתלש לא נאסר וזהו לשבתו · בספר בינה לעתים : אעפ"כ ה' ישכון לנצח · שבסיני לא ישב אלא לשעה · אך בבית המקדש ישכון לנצח · כמ"ש זאת מנוחתי עדי עד : ר"ע פתר · שנראה לו דוחק לפרש חמד לשבתו בסיני וישכון לנצח בבית עולמים ע"כ דורש כל הענין על בית עולמים · א"כ מ"ש הרים אינו כפשוטו אלא ע"פ מדת ממשל על השבטים : גנבים וכו' במכירתו של יוסף · שנקרא גניבה כמ"ש כי גונב גונבתי אבל בנימין שישב עם אביו ולא נשתתף עמהם

ידי משה

מי גרם לך שלא להדהות גרסינן · וה"פ שלא נדחה מן האתנים דהיינו שבטים מן אבני אפוד על ידי קשיותו שלא בא על אשת פוטיפרע וכו' : אף הם לא טעמו טעם יין · וא"ת א"כ מ"ש יוסף נזיר אחיו י"ל דיוסף מסובה ע"ז דהוא ידע שאחיו בשלום וגם הוא בשלום מאח"כ ולא ידעו מה היה לו א"כ י"ל דה"ק הוא היה נזיר לגמרי מאח"כ הם לא שתו יין ומ"מ לא היו נזירים שאסורים בתגלחת וזגים וכו' :

כולכם גבנונים · אלא כולכם מיותר ושמעתי פירושו מפי הגאון מהור"ר העשיל מ"ו ז"ל לפי שאי' אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם שמחובר מותר רק הואיל ונתלשו פעם אחת א"א לבנות ב"ה עליהם שנעשו תלוש ודוק : אבל בנימין שלא נשתתף וכו' · וא"ת וליוסף מאי איכא למימר וי"ל ע"ד שמצינו במעשה דר"י ור"ג דאמר שם לאוקמי לר"י הוי בעל מעשה ואלבי דעתיה ועי"ל לפי שנענשו ע"י ע"ד ענוש לצדיק לא טוב שאין מכניסין אותו במחילתו של הקב"ה א"נ י"ל שבכר זכה יוסף למשכן שילה

חמד אלהים לשבתו · וכן אתה מוצא (ד) שקודם לארבע מאות ושבעים שנה בני קרח מתנבאין עליה שהיא עתידה להיות א בתוך חלקו של בנימין · (ג) (ה) הה"ד (תהלים פד) נכספה וגם כלתה נפשי · וכן הוא אומר (שם קלב) הנה שמענוה באפרתה וגו' · (ו) ר' יהודה אומר ביהמ"ק נבנה בתוך חלקו של יהודה · דכתיב (ד) (ז) (שמואל א יז) אפרתי מבית לחם יהודה · רבי שמעון אומר בתוך של מי שמתה באפרתה ומי מתה באפרתה רחל · יכול בתוך חלקו של יוסף שהוא מבניה ת"ל (תהלים קלב) מצאנוה בשדי יער · ב בתוך חלקו של מי שנמשל כחית היער · ומי נמשל כחית היער בנימין דכתיב בנימין זאב יטרף: ב (עמוס ג) כי לא יעשה ה' אלהים דבר וגו' · יעקב זיווג שנים כנגד שנים · ומשה זיווג שנים כנגד שנים · ג יהודה כנגד מלכות בבל · זה נמשל באריה וזה נמשל באריה · זה נמשל באריה גור אריה יהודה · וזה נמשל באריה קדמייתא כאריה · ביד מי מלכות בבל נופלת (ח) ביד דניאל שהוא בא משל יהודה · בנימין כנגד מלכות מדי · זה נמשל בזאב וזו נמשלה בזאב · זה נמשל בזאב בנימין זאב יטרף וגו' · וזו נמשלה בזאב (דניאל ז) וארו חיוא אחרי תנינא דמיה לדוב · ד רבי חנינא אמר לדב כתיב דב היה שמה · היא דעתיה דרבי יוחנן דא"ר יוחנן (ירמיה ה) על כן הכם אריה מיער · זו בבל · זאב ערבות ישדדם · זו מדי · ביד מי מלכות מדי נופלת ביד מרדכי שהוא בא משל בנימין · לוי כנגד מלכות יון · זה שבט שלישי וזו מלכות שלישיה · זה אותיותיו משולשין וזו אותיותיה משולשין · (ט) אלו תוקעי קרנים ואלו תוקעי סולפירים · אלו לובשי כובעים (ס) ואלו לובשי קיסים · אלו לובשי מכנסים (ו) (י) ואלו לובשי פמלליא · אלו מרובים באוכלסין ואלו מועטין באוכלסין · (יא) באו מרובים ונפלו ביד מועטין · באיזו זכות מברכתו של משה שאמר (דברים לג) מחץ מתנים קמיו · ה ביד מי מלכות יון נופלת ביד בני חשמונאי שהם משל לוי · יוסף כנגד מלכות אדום · זה בעל קרנים וזה בעל קרנים · זה בעל קרנים (ז) (שם) בכור שורו הדר לו · וזה בעל קרנים (דניאל ז) ועל קרניא עשר די בראשיה · זה פירש מן הערוה וזה נדבק בערוה · זה חס על כבוד אביו · וזה ביזה על כבוד אביו · זה כתיב בו (בראשית מב) את האלהים אני ירא · (ח) וזה כתיב בו (דברים כה) ולא ירא אלהים · ו ביד מי מלכות נופלת ביד משוח מלחמה שהוא בא משל יוסף · ז רבי פנחס בשם רבי שמואל בר נחמן מסורת הוא שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל · הה"ד (ירמיה מט) אם לא יסחבום צעירי הצאן · ולמה הוא קורא אותן צעירי הצאן שהן צעיריהן של שבטים: ג בנימין זאב יטרף · ח מדבר בשופטיו (יב) מה הזאב הזה חוטף כך חטף אהוד לבו של עגלון · הה"ד (שופטים ד) ואהוד בא אליו והוא יושב בעיליתא קרירתא ויאמר דבר סתר וגו' · א"ל כן א"ל מריה דעלמא נסיב חד חרבא וניתנגה בגו מעך · (שם) ויצא הפרשדונה פרתיה · ויצא אהוד המסדרונה · ר' יודן אמר (יג) ערפלא טורא · אמר רבי ברכיה ששם ישבו מלאכי השרת מסודרין · ד"א מדבר במלכותו · מה הזאב הזה חוטף כך חטף שאול את המלוכה · שנאמר (שמואל א יד) ושאול לכד את המלוכה על ישראל · בבקר יאכל עד · (שם) וילחם סביב בכל אויביו · ולערב יחלק שלל · (ד"ה א י) וימת שאול במעלו אשר מעל · מדבר במלכותו · מה זאב חוטף כך אסתר חוטפת המלוכה · הה"ד (אסתר ב) ותלקח אסתר וגו' · בבקר יאכל עד · (שם ח) ביום ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה את בית המן · ולערב יחלק שלל · ותשם אסתר את מרדכי על בית המן · מדבר בארצו · מה הזאב הזה חוטף ט כך היתה ארצו של בנימין חוטפת את פירותיה · בבקר יאכל עד · זו יריחו שהיתה מבכרת · ולערב יחלק שלל · זו בית אל שהיא מאפלת · ר' פנחס פתר קריא במזבח · מה הזאב הזה חוטף כך היה המזבח חוטף את הקרבנות · בבקר יאכל עד · (במדבר כח) את הכבש אחד תעשה

מסורת המדרש א יומא י"ב · מגילה כ"ו · סוטה ל"ז · זבחים נ"ד ודף קי"ח · אדר"נ פרק ל"ה · ב זבחים כ"ד · ג תנחומא כאן סימן י"ד · ד ויק"ר פרשה כ"ט · אסתר רבה פ"א · ה שבת כ"א · ו בבא בתרא קכ"ג · לעיל פ' ע"ג · במ"ר פ' י"ד · ז בבא בתרא קכ"ג · לעיל פ' ע"ג ופ' ע"ה · פסיקתא רבתי פסקא י"ב · תנחומא כאן סי' י"ד · ילקוט סדר ויגש רמז ק"ל · ילקוט שופטים רמז נ"א · ילקוט ירמיה רמז של"ג · ילקוט עובדיה רמז תקמ"ט · ח תנחומא כאן סימן י"ד · כל הענין · ט תוספתא שביעית פרק ז' ·

חדושי הרש"ש

נפגודת כוכבים (מ"ס א) מ"מ כתר בגס"ע מטעס שכ' התוס' שם בשם ירושלמי: (ג) הה"ד נכספה וגו' · ר"ל דבסוף ענינא כתיב יראה אל אלהים בציון: (ד) דכתיב אפרתי הזה מבית לחם יהודה (ש"א י"ז) כצ"ל: (ה) ואלו לובשים קיסוס · אולי צ"ל קיסדים כדתנן בשבת (ס' א') ולא בקסדא ומפרש בגמרא (ס"ב א') סנוארתא ופירש"י כובע כו': (ו) ואלו לובשי פמליא · אולי צ"ל פמלניא כדלעיל פ' פ"ד וכנדה י"ג ב' ועיין בערוך ערך פלניא: (ז) בכור שורו הדר לו צ"ל וגו' והכוונה על וקרני ראם קרניו דכתיב שם: (ח) וזה כתוב בו ולא ירא אלהים · המציין לתהלים טעה וצריך לציין דברים כ"ה

חדושי הרד"ל

אפרים לא כתר וכ"כ היפ"ת וכתב הטעם על זה כיון שאחיו נענשו על ידו וכדאיתא בסנהדרין בענין נכות: (ד) שקודם לת"פ שנה · כצ"ל · וכן שמן יצ"מ עד בנין בהמ"ק: (ה) הה"ד נכספה וגם כלתה נפשי · אמר מריצא מה ידידות משכנותיך דרים · בחלקו של ידיד זה בנימין משכנותיך · (ועי' תנחומא כ"ג) וכ"כ היפ"ת: (ו) רי"א בית המקדש נבנה בחלקו של יהודה · ר"ל לטעמיה במגילה כ"ו א' דירושלים נתחלקה לשבטים וסה"ב ולשכות ועזרות בחלקו של יהודה: (ז) דכתיב באפרתה · וכתיב אפרתי מבית לחם יהודה (רות א') כצ"ל: (ח) ביד דניאל · ר"ל בזכותו ותפלתו כמ"ש דניאל י' נשמעו דבריך וגו' · וכ"ה ביד מרדכי היינו בזכותו נתבטלה גזרת המן · וגם בנין בהמ"ק אח"כ ע"י דריוש ששני בנס של אסתר כמ"ש במדרשות: (ט) אלו · תוקעי הלולות ואלו תוקעי קרנות וסלפורין כצ"ל ושניהם במלחמה שהכהנים תקעו בחצוצרות ועי' בויק"ר פרשה ל': (י) ואלו · לובשי פמלניא כצ"ל וכמש"ל פ' נ"ו בס"ד: (יא) באו מרובים כו' · לשון נוטבע הפלה דבימי מתתיהו נקט: (יב) מה הזאב הזה · חוטף את הלב כך חטף כו' · כצ"ל · וכמ"ש רש"י בשבת דף כ"ג שדרך הזאב לחטוף הלאן גלגם: (יג) ערפלא טורא · הדרים טורים של אפלה שהן מסוככים מן השמש לחקר:

מתנות כהונה

ובילקוט תהלים בשם תנחומא הגירסא נשתנה קצת: שנים כו' · ב' שבטים כנגד שני מלכי אומות שאנחנו משועבדים תחתיהם וכדמפרש ואזיל: קדמייתא וגו' · פסוק הוא בדניאל ז' ונאמר שם על בבל: דמיא לדוב · דוב הוא זאב בנימין זאב ת"י מדמי ליה לדוב לדב כתיב חסר וי"ו והוא ממש כמו זאב בחילוף ד' בז' כמו אחז אחד זה דא אזנו אודניה וכן רבים וכן פי' רש"י בדניאל: דב היה שמה · עיקר שמה היא זאב וכדמפרש ואזיל: הוא דעתיה כו' · כלומר הא דרבי חנינא אתיא כי הא דאמר רבי יוחנן ועי' זה סוף פרשת שמיני: משולשין · משלש אותיות לוי וכן יון: סולפירים · פירש הערוך מיני חצוצרות והלוים בדוכן היו משוררים בכינורות ומיני חצוצרות ובתנחומא הגירסא יותר ברורה: קיסים · פי' הערוך מין כובע: אלו · הכהנים משבט לוי היו לובשים מכנסים: פמלליא · כעין מכנסים הוא לבוש לרוכבי הרכש: מועטין באוכלוסין · הלוים מפני שאהרן מכלה אותם כדאיתא לקמן סוף פרשת במדבר: ונפלו כו' · בימי חשמונאים הכהנים כדמפרש ואזיל: מלכות · הרביעי: וזה · עשו הוא אדום נדבק בערוה כמו שדרשו חכמים זכרונם לברכה בפסוק ויהי עשו בן ארבעים שנה וגו': זה · יוסף: חס על כבוד אביו · בשעה ששלחו אל אחיו כתיב ויאמר הנני לשון זריזות אף על פי שידע בשנאת אחיו אותו: וזה · עשו: ביזה כו' · שנאמר יקום אבי ויאכל וגו' דרך גזוי והגערה: משוח מלחמה · עיין בפרשת נשא פרשה י"ד: חטף · כלומר גנב את לבבו ודעתו: בעיליתא קרירתא · והוא התרגום של עליית המקרה: בן אמר לי · זהו פירושו של דבר סתר שהחרב יהא נסתר ונחבא תוך בני מעיו: נסוב חד חרבא גרסינן · פירושו ליקח חרב אחד וליתן אותו בתוך מעיך וזהו דבר סתר: פרתיה · הפרש והזבל שבתוך מעיו ודרש והפרשדונ' נוטריקון הפרשה שדא פירוש נפל וכן פי' רש"י זכרונו לברכה והרד"ק בספר שופטים: ערפלא טורא · לא מצאתי פירושו ונראה פירושו לפי הענין ענן של ערפל והסך נזדמן לו מן השמים ולפיכך נמלט ועין לא ראהו · טורא פירושו מסודר כד"א ארבעה טורי אבן או יהיה פירושו כמו שפי' רבינו בחיי פרשת יתרו ורבי אליהו המדקדק בהגהות השרשים ערפל הוא ענן זך ובהיר אין עין שולט בו ויהיה ערפלא טורא כמו ערפלי טוהר דכתיב בתפלת ראש השנה: וימת כו' · ודרש יחלק כמו יחלק שיהא הוא לחלק לשלל אויביו: מדבר כו' · פי' כענין ד"א: מדבר בארצו · גם זה הוא כענין ד"א: מבכרת · ממהרת לבשל פירותיה: מאפלת · מאחרת לבשל פירותיה כד"א כי אפילות הנה:

פירוש מהרז"ו

וזהו לשבתו ע"כ חמד אלהים להר שלו ושכון בו לנצח: קודם לת"ע שנה · קודם שנבנה בהמ"ק ת"ע שנה כשהיו במדבר כמ"ש מ"א ו' א' ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים ויבן הבית וגו' · ונתנבאו בעת שנבלעו כמ"ש במדרש תהלים מ"ה הובא ילקוט שם שאמרו שירה בעת שנבלעו כמ"ש ובני קרח לא מתו · עוד שם מנין אתה יודע שהיה משה ואהרן וכל הגדולים באין לשמוע שירתן של ב"ק · ובמזמור מ"ה כתוב לבני קרח משכיל שיר ידידות · וכאן במז' פ"ד לבני קרח וגו' מה ידידות משכנותיך · הרי שאמרו שיר זה קודם לת"ע שנה שבהמ"ק יבנה בחלקו של בנימין מה ידידות משכנותיך וכמ"ש במד"ת פסוק זה שבהמ"ק נקרא ידיד ידידות משכנותיך ומי שנבנה בחלקו נקרא ידיד ולבנימין אמר ידיד ה' ישכון וגו' וכ"ה בספרי סדר ברכה ע"ש ולבנימין אמר הובא ילקוט שם: הה"ד נכספה · תהלים פ"ד שאמרו בני קרח מה ידידות וגו' נכספה וגו' וס"ד לחצרות ה' וגו' את מזבחותיך וגו' אשרי יושבי ביתך וגו' · הרי שהתנבאו בני קרח על ביהמ"ק מבנימין: הנה שמענוה באפרתה · ובפסוקים הקודמים עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב הנה שמענוה באפרתה וכדעת ר"ש שאפרתה רומז על בנימין והקדים דעת ר' יהודה שגם יהודה רמוז במ"ש אפרתה וכמ"ש בספרי ברכה וביומא דף י"ב ועי' זבחים ובילקוט ברכה שם איך שנבנה חלק מבהמ"ק ביהודה גם כן: דכתיב ואפרת מבית לחם יהודה · חסר וכצ"ל ואפרת מבית לחם יהודה דכתיב האפרתי בדוד כתיב וכן מצאתי בדפוס פפד"א: שמתה באפרתה · כמ"ש בראשית ל"ה י"ט ותמת רחל ותקבר בדרך אפרת היא בית לחם · ודורש גז"ש אפרתה מאפרתה ולא מאפרתי: כחית היער בנימין · עי' ויק"ר פי"ג ס"ה שחית היער חזקה וטורפת וזהו זאב יטרף ולא כחית הים · ובשביל דרשה זו הובא כל המאמר לכאן: ב כי לא יעשה · שייך לפ' בנימין זאב יטרף כמ"ש לקמן · ודברי שני סימנים אלו מהתנחומא כאן · ושם בלישנא אחרינא דלקמן ס"ה: זיווג שנים שנים · כוונתו למ"ש עמוס ג' פ' ג' הילכו שנים יחדו בלתי אם נועדו הישאג אריה על יהודה ויער וטרף על בנימין כו' עד כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים · וע"פ מדה י"ג דורש שגלה סוד זה של שנים יחד ליעקב ולמשה ליעקב גלה אריה כנגד אריה ויער וטרף כנגד יער וטרף · ובסוף נפלה בבל ביד דניאל כמ"ש בדניאל ה' · ובנימין זאב יטרף ומרדכי מבנימין נפל תחלה ביד מדי ע"י המן ואח"כ נהפך ע"י מרדכי להשמיד וגו' את חיל וגו' הצרים אותם: לדב כתיב · עי' ויק"ר פי"ג ס"ה ובכוים מדרש אסתר שע"כ כתוב לדב חסר לדרוש על זאב · ומ"ש דוב היה שמה צ"ע · ובויק"ר ובמדרש אסתר ליתא: לוי כו' · בא לפרש השנים שזיווג משה שבברכת לוי אמר מחץ מתנים קמיו והיינו במלחמת החשמונאים כמ"ש רש"י בסדר ברכה · ובמשלי ל' כתוב ליש גבור וגו' ודרשו במדרש משלי שם ליש זו בבל כו' וכמש"ל פמ"ד ס"ו ע' מ"ש ועי' מד"ת ס"ו: מסורת · לעיל פע"ג ס"ז ופ"ג: משוח מלחמה · הוא משיח בן יוסף ע"ל פע"ה סי"ב שור זה יוסף בכור

יפה תואר

שיש בו שמן גנאי · ובספרי על פסוק ובין כתפיו שכן איתא משום שלא היו רחמים על אחיהם לכן לא נאה הוא לבנות בית הבחירה בחלקם אבל זה המקום שנוסד לבקש רחמים · וע"ש בספרי עוד טעמים למה זכה בנימין לזה: אלו מרובין באוכלסין כו' · עד כאן הביא מה שהיו זה לזה ועתה מביא במה שיבדלו זה מזה · והכוונה כן היא אף כי יש הבדל ביניהם שאלו מרובין ואלו מועטין מ"מ כיון שיש דברים רבים במה שישוו יחד לכן יפלו אלו ביד אלו · ולכן באל ע"ז באיזה זכות כיון דנפילתם ביד אלו היתה דרך פלא · כי רבים נפלו ביד מעטים: מדבר בשופטיו · בא לתרץ למה השוה אליו לזאב ולא לארי ותירץ מפני שחוטף בערמה כזאב וכמו כאהוד · אמנם הלשון בשופטיו ל"ע דהא אהוד רק אחד הוא · ועי' בזה בתנחומא: ערפלא טורא · הר שנקרא ערפלא וקים לנו דזה מסדרונה: ששם ישבו מה"ש מסודרים להציל את אהוד · ואוני פירושו כי במה שנתנה הישועה לישראל ישבו מה"ש מסודרים איש על דגלו: בבוקר יאכל עד ביום ההוא נתן המלך וגו' · ופי' של בבוקר בראשית המעשה נתן המלך אחשורוש וגו' ובערב זה באחרית המעשה שמה אסתר את מרדכי על בית המן · ודברי התנחומא בזה הענין לא מובנים שמה ע"ש: חוטף את הקרבנות ע"י האש היורדת מן השמים ושורפן מיד לקיים

ידי משה

שילה וק"ל: ת"פ שנה · שהרי כת"פ שנה ליציאת מצרים נכנס ב"ה ואיך בני קרח שהיו ביציאת מצרים היה קודם ת"פ שנה לבנין ב"ה: מה זאב חוטף כך חטף שאול וכו' · פי' מה זאב טורף ואוכל ואינו שגית

בבקר · ולערב יחלק שלל · (שם) ואת הכבש השני תעשה בין
הערבים: ד כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וגו' · (ט) א כבר כתיב
ויברך אותם ומה ת"ל איש אשר כברכתו ברך אותם · אלא לפי
שבירכן יהודה באריה · דן בנחש · נפתלי באילה · בנימין בזאב ·
חזר וכללן כולן כאחד ועשאן אריות ועשאן נחשים · תדע שהוא כן ·
יהי דן נחש והוא קורא אותו אריה · הה"ד (דברים לג) דן גור אריה ·
לקיים מה שנאמר (שיר ד) כולך יפה רעיתי ומום אין בך: ה (לישנא
אחרינא) ויקרא יעקב אל בניו למה קרא להם ב לגלות להם את הקץ ·
כתיב (איוב יב) מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח · ג ומי הם
נאמנים וזקנים · יצחק ויעקב אהרן ומשה · במשה כתיב (במדבר יב)
בכל ביתי נאמן הוא · וכן אהרן (מלאכי ב) תורת אמת היתה בפיהו ·
ומפני שאמרו (במדבר כ) שמעו נא המורים (יד) נידונו בשפתותיהם (שם)
לכן לא תביאו את הקהל הזה · הוי מסיר שפה לנאמנים וטעם
זקנים יקח · זה יצחק ויעקב · יצחק היה מחבב את עשו שהיה
הקב"ה שונא אותו · ואמר לו (בראשית כז) ועשה לי מטעמים · ובקש
לברכו ולגלות לו את הקץ מה עשה הקב"ה העביר טעמו הימנו
ולא ידע אלא התחיל חרד שנאמר (שם) ויחרד יצחק · וגו' כיון שלא
מצא מה לומר אמר (שם) גם ברוך יהיה · ואף יעקב ד בקש לגלות לבניו
את הקץ שנאמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא · וגו' והעלים
הקב"ה ממנו והתחיל אומר ראובן בכורי אתה הרי טעם זקנים יקח:
ו האספו ואגידה לכם שמינה אותן זקנים · כמו שנאמר (במדבר יא)
אספה לי שבעים איש מזקני ישראל · נאמר האספו ונאמר הקבצו
ושמעו · אלא הודיען שהן גולין שתי פעמים: ראובן בכורי אתה ·
אתה הוא בכורי אתה הוא דומה לי (י) ה אני עשיתי פ' שנה אפילו
טיפת קרי לא ראיתי · כחי וראשית אוני · אתה היית טיפה
ראשונה שלי · יתר שאת ויתר עז · שלשה כתרים היו בידך ·
הכהונה והמלכות ובכורה · הכהונה · דכתיב יתר שאת ואין שאת
אלא כהונה · דכתיב (ויקרא ט) וישא אהרן את ידיו · והמלכות ·
דכתיב ויתר עז ואין עז אלא מלכות · דכתיב (שמואל א ב) ויתן עוז
למלכו · הבכורה · דכתיב ראובן בכורי אתה ואיבדת אותן · מי
גרם לך פחז כמים אל תותר · ומהו נוטריקון רבי אליעזר אומר
פחז"ת · (טו) השלכת עול מעל צואריך · ז"ע יצרך עליך · ר' יהושע
אומר פחז"ת חטא"ת זני"ת · ר' לוי אמר פחז סרסהו · זע"ת חרד"ת
פר"ח חט"א מעליך · ד"א פחז פסע"ת על דת · חלל"ת בכורתך ·
ז"ר נעשית · כמים · מהו כמים אם יהא ביד אדם קיתון של מים
והוא נשפך אינו משתייר בו כלום · אבל אם היה של שמן או של
דבש משתייר בו · לכך אומר כמים אל תותר · כי עלית משכבי
אביך · בשעה שהבאת דודאים והיתה אמך אומרת לאחותה
(בראשית ל) המעט קחתך את אישי · את עלית משכבי וחללת יצועי ·
ומפני שחללת אותו הוי מרחוק עד שיבא משה שכתוב בו (שמות יט)
ומשה עלה ויתר אותך ויקרבך הה"ד (דברים לג) יחי ראובן יצא ראובן
ואזניו מקוטפות · התחיל קורא שמעון ולוי אחים · אחים דפחתא ·
אמר להם אחים הייתם בדינה דכתיב (בראשית לד) ויקחו שני בני יעקב
שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו · ולא אחים ליוסף שמכרתם אותו ·
א"ה שמלאי בראובן כתיב (שם לז) למען הציל אותו מידם להשיבו
אל אביו · הרי ראובן לא היה במכירתו של יוסף · ואף (יא) יהודה
אומר להן (שם) מה בצע · הללו הם הגדולים נמצאת ששניהם מכרו
אותו · תדע לך שבשעה שירדו למצרים לא לקח מאתם אלא שמעון
שנא' (שם מב) ויקח מאתם את שמעון · לכך קרא לשניהם כאחת · כלי
חמס · מהו כלי חמס אמר להם גזולים הם בידכם אינן שלכם · של
עשו הן שנא' בו (שם כז) ועל חרבך תחיה · כליו של חמס הן ואין חמס
אלא עשו שנאמר (עובדיה א') מחמס אחיך יעקב · מכורותיהם · א"ר
יוחנן לשון יוני הוא מכירין (פי' קורין לחרבות מכירין) · וי"א מכורותיהן
מגורותיהם · כד"א (יחזקאל טז) מכורותיך ומולדותיך · בסודם אל
תבא נפשי · כשיעמוד זמרי ויעשה אותו מעשה בכזבי אל יזכר
שמי שם · שנאמר (במדבר כה) ושם איש ישראל המוכה וגו' · בקהלם
אל תחד כבודי · כשיקהיל קרח את עדתו לחלוק לא יתיחד שמי
עליהם · אלא (שם טז) ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי · ולא אמר
בן יעקב · כי באפם הרגו איש · וכי איש אחד הרגו והרי כתיב
(בראשית לד) ויהרגו כל זכר · אלא שלא היו כולם לפני הקדוש
ברוך הוא אלא כאיש אחד · וכן הוא אומר (ישעיה מ) הן גוים כמר
מדלי וגו' ומהו הן לשון יוני הן אחד · וכן הוא אומר (שופטים ו)
והכית את מדין כאיש אחד · כיוצא בו (שמות טו) סוס ורוכבו
רמה בים · כסוס אחד ורוכבו · ארור אפם לא קלל אלא אפם ·
וכן בלעם הרשע אומר (במדבר כג) מה אקוב לא קבה אל ·
ומה אם בשעת הכעס לא קלל אלא אפם · ואני בא לקללן ·
אחלקם ביעקב · כיצד כ"ד אלף נפלו משבטו של שמעון בזמרי ·
והיו אלמנותיו כ"ד אלף ונחלקו שני אלפים לכל שבט ושבט שנאמר
אחלקם ביעקב וכל מי שמסבב על הפתחים משבטו של שמעון ·
אמר הקב"ה (יב) אף לוי יהא מסבב מה עשה הקב"ה האכילו פרנסתו
בנקיות ונתקיימה גזירת יעקב גידלו הקב"ה ונתן לו א' מעשרה
והוא מסבב ואומר תנו לי חלקי · לכך נאמר אחלקם ביעקב: ח הרי

מסורת המדרש א במדבר רבה פי"ג · שה"ש רבה פ"ד פסוק ו' · פסיקתא רבתי פיסקא ז' · תנחומא כאן סימן ט"ז · ילקוט כאן רמז קס"א · ב פסחים דף נ"ו · ג לעיל פנ"ח · תנחומא כאן סימן ח' · ילקוט כאן רמז קנ"ו · ילקוט איוב רמז · תתק"ו · ד פסיקתא רבתי פיסקא כ"א · אגדת בראשית פרק פ"א · ה יבמות דף ע"ו · לעיל פרשה נ"ח כל הענין וש"נ ·

חדושי הרד"ל

(יד) נידונו בשפתותיהם · דרש מסיר שפה כמו מיסר בבבל השפה (כמש הפ"ת) ; (טו) השלכת עול · דרש פ' כמו ש' · וכן בשבת דנ"ס ב' דרש ר"א המודעי כאן סרהעת על א' דפחז · וכמ"ש בירושלמי בכ"מ דרדפי

חדושי הרש"ש

כ"ה [וכ"כ בשמ"ר פ' י"ז יפ"ת] : (ט) כבר כתיב ויברך אותם ומה ת"ל כו' · משמע דמית רא' קדרים וכפירש"י עה"ת דייק מדלא כתיב איש וגו' ברך אותו והוא מהתנחומא ע"ש : (י) אני עשיתי פ"ד שנה כצ"ל ע"ל ספ"ע ובפנ"ח : (יא) יהודה א"ל מה בצע · אף שאמר לכו ונמכרנו וגו' הוא ע"ד שאמרו עיין (נ"ו ב') על ריב"ו שלא בקש מאספינוס דלבקינתו דדילמא כולי האי לא עביד ופירש"י ואפילו הצלה פורתא לא הוית: (יב) אף לוי יהא מסבב · פי' בתמיה:

מתנות כהונה

אמת · היינו אמת היינו נאמנות: טעמו · שכלו וטעם נבונתו: שתי פעמים · בבבל ובאדום ועל גלות בבל אמר האספו על שלא גלו אלא במלכות אחת ולא היו צריכים אלא אסיפה ועל גלות אדום אמר הקבצו על שנתפזרו בד' קצות הארץ: דומה לי · נראה דדרש בכורי לשון הכרת פנים והכי מוכח בתנחומא: עשיתי · נתעכבתי: בידך · שהיו ראוים לך: זר נעשית · למתנות כהונה ועיין לעיל פרשה נ"ח: מקוטפות · כנפש שפלה ורוח נמוכה ואזניו מטים לצד הארץ והוא מלשון קטף וגטף: דפחתא · של הפחותה רוצה לומר דינה אחותם וכן אמרו לעיל וכל בנותיו כמה בנות הוו ליה חדא והלואי קברה: הללו · שמעון ולוי הם שוב הגדולים שבאחים ואחיהם אחריהם ודאי לא ידברו בפניהם וכמו שפירש רש"י בחומש: גזולים הם · מנהגים הללו: של חמס · של או הנקרא חמס וכדמפרש ואזיל: המוכה וגו' גרסינן: ואני בא כו' · בתמיה: וכל מי · כעין

יפה תואר

לקיים מה שנאמר כולך יפה רעיתי · ופי' הדברים מה שאמר חזר וכללן כולן כאחד הוא · שיש בכל השבטים כל המעלות האלה · אבל יש יתרון לשבט אשר מפורסמת בו המעלה יותר משאר השבטים אשר בהם היא המעלה רק במקצת וכמו יהודה באריה אשר הוא הגבור מכל השבטים אף שיש גם בהם גבורה וכן הוא באילך וכיון שיש בכל השבטים המעלות האלה · אף שיש לאחד למרבה ולאחר למעט שייך שפיר כולך יפה רעיתי · אף שיש חילוק ביניהם: בקש להם לגלות את הקץ והדכתיב את אשר יקרא אתכם באחרית הימים · ומה שהטה את דבריו לענינים אחרים הוא משום טעם זקנים יקח וכדמפרש ואזיל: וכן אהרן כו' · והא דקרי ליה לאהרן בשמ"ר פ"ה חסד ולמשה עבד אמת · פי' כי באהרן היו שתי המדות חסד ואמת ובמשה אמת לבד משום שאמר יקוב הדין את ההר כדאיתא בפ"ק דסנהדרין וע"ש: הוי מסיר שפה לנאמנים · ודריש מסיר כמו מיסר ומוכיח מסרת יסר · ופי' כי אף שנאמנים הם מ"מ יסרם והוכיחם על שפתם שלא דברו נכונה וע"ד נורא עלילה על בני אדם: שתי פעמים · ולא חשיב גלות מצרים · כי במצרים לא היו מפוזרים במקומות שונים ולא שייך ע"ז לשון אסף וקבץ: אתה הוא בכורי בתמיה כאלו אתה הוא בכורי · האם אתה תדמה אלי הלא אני עשיתי פ"ד שנה כו': יהודה אומר להן מה בצע · פי' הדברים כי מה שאמר יהודה לכו ונמכרנו לישמעאלים לא היה זה דעתו ורק חפץ להטות את לבם כי לא יהרגוהו · אבל אלה הישמעאלים אשר באו מגלעד כבר עברו · ולכן האמין בלבו כי בין כה וכה שככה חמתם וישיבוהו אל אביו · ולכן עבר יהודה מהם ויעברו אנשים מדינים סוחרים אחרים ולהם מכרוהו האחים בחשבם כי עצת יהודה היתה כפיו כן לבו · ולא הבינו כי רק למנעם מהריגה אמר כן · ואולי גם יהודה היה עמהם במכירתם אך האחרים להם פן ירא פן ישובו שנית למחשבתם הראשונה ויהרגו: מכורותיהם מגורותיהם · והכ"ף באה במקום גימ"ל כמו ויסכרו מעינות תהום · וכנה אשר נטעה · תמורת ויסגרו · וגנה אשר נטעה · וע' ברש"י וברמב"ן ובאר

פירוש מהרז"ו

סורו · עי' פסיקתא פי"ב ס"ו באריכות: ד כבר כתיב · עי' במ"ר פ"ג ס"ח ושם מפורש שכלל את ראובן ושמעון ולוי בברכת כל השבטים אע"פ שקנטרם וקללם ומ"ש כבר כתיב היינו בפסוק זה עצמו: תדע וכו' יהי דן · ודורש בנין אב מדן על כל השבטים גם יש לפרש דסמיך על מש"ל ר"פ נ"ח שהסכים הקב"ה עם יעקב על ידי ברכת משה וזה כלל על כל השבטים ונידון ע"פ מדה כ"ה דבר שהיה בכלל שהשוה משה עם יעקב ויצא מן הכלל אבל דן שיעקב קראו נחש ומשה קראו אריה כמו יעקב ליהודה לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא שנמשלו ליהודה וכולן זה לזה וע"ל פ"ק ס"ט נמשלים כחית השדה עי' שמ"ר פ"א סט"ז: ה לישנא אחרינא · ברכה כל השבטים באופן אחר מהמבואר בפרשה נ"ח הקודמת חוץ מברכת בנימין: תורת אמת · ואמת והאמונה ענין אחד ובאהרן מדבר שם כמ"ש להיות בריתי את לוי כי שפתי כהן וגו' · הוי מסיר שפה · שהשפה של הנאמנים הסירה אותם מכרותם וחייהם: וטעם זקנים · שני זקנים יצחק ויעקב נקראים זקנים יצחק ויהי כי זקן יצחק יעקב כמ"ש יש לנו אב זקן · ומ"ש לגלות לו את הקץ · כמ"ש פר"א שמ"ח שסימן של גאולת מצרים של פקוד יפקוד שמאברהם גלה ליצחק ויצחק גלה ליעקב ויעקב ליוסף ויוסף לאחיו וכן על גאולה העתידה · ואצל יצחק כתוב מטעמים וזהו וטעם זקנים כו' ואצל יעקב יתכן כמש"ל ר"פ צ"ז ואמר גם פ' הקודם טעמו ורא"ו · שהרי אמר כל ס' תהלים: ואף יעקב · לעיל פנ"ח ס"ב וש"נ ומבואר: ך אספה לי · שמינה אותם לרבנים להורות ולדון במקומו: - אתה דומה לי · בתמיה כמש"ל פנ"ח ס"ד: פ' שנה · נ"ל פ"ד שנה כדלעיל פפ"ד ס"ד שזהו מ"ש כחי וראשית אוני וכמ"ש הנה נא כחו במתניו ואונו בשרירי בטנו ועי' ב"ב דף ע"ד ב' ומעשה ראובן ובלהה כשהיה בן י"ד שנה: כהונה וכו' · ע"ל פ' נ"ח ס"ד כל הענין ופלוגתתם בתיבת פחז וש"נ ומבואר ואין לכפול · ומ"ש הכלכה בחילוף ה' בח' של פחז וכאן שיטת ר"א ור"י בחילוף · ומ"ש כמים של תוהר לפי פיסוק הטעמים תיבת כמים שייך לתיבת פחז אלא שדורש ע"פ מדה י"א: בשעה שהבאת דודאים · ובתנחומא כאן הגירסא כי עלית אימתי בשעה · והנה ענין הדודאים היה כשהיה ראובן בן ה' שנה ומעשה בלהה כשהיה בן י"ד שנה אך פירוש המדרש כמש"ל פנ"ח ס"ד שלדעת ר"א המודעי מ"ש כי עלית שנתעלה בדודאים ולדעת ר"א ור"י כפשוטו שחטא וכאן ב' הדעות בקיצור שסמך על מש"ל פנ"ח הנ"ל: ך אחים דפחתא · לעיל פנ"ח ס"ה ותנחומא כאן שלדבר מכשול ורע נעשו אחים: מבירים · ויק"ר ר"פ ל"ג פר"א פר' ל"ח: מגורותיהם · כמ"ש כי רעות במגורם בקרבם שלקחו החמס והשלל לבתיהם: המוכה · וס"ד נשיא בית אב לשמעוני ולא הזכיר ישראל: וכי איש · מכילתא בשלח פסוק אשירה לה': לכך נאמר אחלקם ביעקב · על לוי ואפיצם בישראל על שמעון וכדלעיל נ"ח ס"ס:

ידי משה

גניא לבניו אחריו כך תטף שאול המלוכה ולא ירשו בניו גדולתו: אתה הוא דומה לי · פי' בתמיה וכי אתה דומה לי שאני עשיתי פ' שנה שלא ראיתי קרי ואתה וילך ראובן וישכב ומיתורא דקרא שאמר אתה קדייק: אתה עלית משכבי אביך · פירוש כשנתפשרה לאה עם רחל שישכב אצלם יעקב ואע"פ שבדלין רחל היה זה בדבר מ"מ לא היה לראובן לעשות זה שבגלוי הוא שיגל יצועי אביו וק"ל: אחים דפחתא · פי' לגריעותא:

שמעון ולוי יצאו אף הם פניהם מכורכמות · והיה מתירא יהודה שלא יזכור לו מעשה תמר התחיל קורא לו יהודה אתה יודוך אחיך · אמר לו הקב"ה אתה הודית במעשה תמר יודוך אחיך להיות מלך עליהם · [א] ידך בעורף אויביך · זה דוד שהוא עומד ממנו · דכתיב ביה (שמואל ב כב) ואויבי תתה לי עורף · ישתחוו לך בני אביך · [ב] יצחק א"ל ליעקב בני אמך שלא היתה לו אלא אשה אחת רבקה · אבל יעקב (יג) שהיה לו ארבע נשים אמר לו ליהודה בני אביך · גור אריה יהודה מטרף בני עלית · מטרפו של יוסף שאמרת (בראשית לז) מה בצע · [ג] ד"א מטרף מטרפה של תמר שהצלת ד' נפשות (טו) עצמך ותמר ושני בניה · א"ל הקב"ה אתה הצלת ד' אף אני אציל ד' מבני בניך דניאל חנניה מישאל ועזריה · וקרא לו (יז) ד' שמות גור אריה יהודה · (יד) כרע שכב כאריה וכלביא · לא יסור שבט מיהודה · זה כסא מלכות (תהלים מה) כסאך אלהים עולם ועד שבט מישור · אימתי · ומחוקק מבין רגליו · כשיבא אותו שהמלכות שלו · (יח) שכתוב בו (ישעיה כח) ברגלים תרמסנה עטרת וגו' · [ד] עד כי יבא שילה · מי שהמלכות שלו · ולו יקהת עמים · מי שמקהה שיני כל האומות · שנאמר (מיכה ז) ישימו יד על פה אזניהם תחרשנה · ד"א ולו יקהת עמים · מי שאו"ה מתקהלין עליו · שנאמר (ישעיה יא) שורש ישי אשר עומד לנס עמים אליו גוים ידרושו · אוסרי לגפן עירה · משיכנים [ה] כל ישראל שנקראו גפן · שנאמר (תהלים פ) גפן ממצרים תסיע · ולשרקה בני אתונו · זה שכתוב בו (זכריה ט) עני ורוכב על חמור וגו' · ד"א ולשרקה בני אתונו · מי שנוטע כל ישראל כשורק · שנאמר (ירמיה ב) ואנכי נטעתיך שורק · והיאך הוא עושה (יחזקאל לו) וזרקתי עליכם מים טהורים · כבס ביין לבושו · שהיין הרבה בגבולו · ובדם ענבים סותה · ואין סותה אלא טעות · כדכתיב (דברים יג) כי יסיתך אחיך וגו' · אם יטעו בהלכה (יט) תהא מתכבסת בתחומו · חכלילי עינים מיין · מכאן אתה למד (כ) שהיין הרבה בתחומו · כאדם שאומר לחבירו מזוג לי ושנה לי [ו] שחיכי ערב לי חיך לי לי · ולבן שינים [ז] מחלב · בזכות התורה (ישעיה א) אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו : **יג** זבולן לחוף ימים ישכון · הרי זבולן קדם לישכר שכן מיהסן יששכר זבולן · ולמה כן [ח] אלא שהיה זבולן עוסק בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה · וזבולן בא ומאכילו לפיכך קדמו · עליו אמר הכתוב (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה · יששכר כונס וזבולן מביא באניות ומוכר ומביא לו כל צרכו · וכן משה אומר (דברים לג) שמח זבולן בצאתך · למה שיששכר באהליך שלך הן שאת מסייעו לישב בהן : **י** יששכר חמור גרם · יששכר מביא בחמור וזבולן באניות שנאמר והוא לחוף אניות · ד"א יששכר חמור גרם · [ט] חמור גרם אותו וכי מנין היתה לאה יודעת שבא יעקב אלא נהק החמור ושמעה קולו ויצאת לקראתו · ד"א יששכר חמור גרם · כשם שהחמור טוען את המשא כך יששכר טוען את התורה · (טו) רובץ בין המשפתים · אלו התלמידים שיושבים בארץ לפני חכמים · שנאמר (תהלים סח) אם תשכבון בין שפתים · וירא מנוחה כי טוב · [י] זו תורה · דכתיב (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם · ויהי למס עובד · מהו מס זו הלכה שהיו טוענים בה היו מבקשים מידם · וכן הוא אומר (שופטים ה) בעמק שלח ברגליו · בעומקה של הלכה : **יא** דן ידין (כא) עמו · כמיוחד שבשבטים זה יהודה · ד"א כאחד · כיחידו של עולם שאינו צריך סיוע במלחמה · שנאמר (ישעיה סג) פורה דרכתי לבדי · כך שמשון העומד מדן אינו צריך אחרים שיסייעו אותו בלא חרב אלא בלחי חמור · יהי דן נחש עלי דרך שפיפון · כל החיות מהלכות זוגות זוגות והנחש אינו מהלך בדרך אלא יחידי · ד"א יהי דן נחש עלי דרך · כשם שהנחש נקמן כך היה שמשון · שנאמר (שופטים טז) ואנקמה נקם אחת · כיון שראה אותו יעקב אמר לישועתך קויתי ה' אין זה מביא את הגאולה אלא מגד שנאמר גד גדוד יגודנו והוא יגוד עקב לאותו שהוא בא בעקב (מלאכי ג) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא · שהוא משבט גד לכך נאמר והוא יגוד עקב : **יב** מאשר שמנה לחמו · שבנותיו נאות · שנאמר (בראשית ל) כי אשרוני בנות · וכן הוא אומר יהי רצוי אחיו בבנותיו · והוא יתן

מסורת המדרש א לעיל פס"ו ופצ"ח · תנחומא כאן סי' י' · ילקוט סדר תולדות רמז קט"ו · ילקוט שמואל ב' רמז קס"ג · ב לעיל פס"ו ופצ"ח · ג מדרש שמואל פ"ט · אג"ב פ' פ"ב · ד עיין סנהדרין צ"ח : ילקוט תהלים רמז תת"ו · ה חולין נ"ב · ו ע' כתובות קי"א · ז עי' תענית ז' · ח לעיל פנ"ב · ויק"ר פכ"ה · אג"ב פב"ב · ילקוט משלי רמז תתקל"ד · ט לעיל פצ"ח כה"ע וש"נ · י ברכות ס' וש"נ ·

חדושי הרש"ש

(יג) שהיה לו ארבע (בלא ה"א בסוף) נשים כצ"ל : (יד) כרע שכב כארי (בלא ה"א בסוף) כו' כצ"ל · ויתכן דלהכי הביא מזה ולא מכרע רבץ וגו' דהכא · דשם כתיב כלביא ואם כן הויין ד' שמות נפרדים · גור · אריה · ארי · לביא · אולם בתלק (נ"ה) לא חשיב ארי ואריה לשני שמות · והא דל"ת שם גור משום דשם גור מלינו גם בשאר בני בע"ח הקטנים · גם תנים חלצו שד היניקו גוריהן (איכה ד') : (טו) רובץ בין המשפתים כו' שנאמר למה ישבת בין המשפתים וגו' (שופטים ה') וכ' להגיה ע"פ פירוש המ"כ וגם שם יש ט"ס ולו : (כ) שהיין · ערב בתחומו כו' כצ"ל ·

חדושי הרד"ל

דדרשי הסי"ן חית"ן אבל בתנחומא כאן הגי' תשכת עול : (טז) עצמך ותמר · האי עצמך צ"ל דהיינו מאורה של גיהנם אבל מן השרפה בכ"ד הרי מאליה היה מודה לא היה נשרף ובמד"ש פ"ט וכן בכ"מ חדשה מב"ר לברכת יעקב (סנהדרין בסם משפטי שבועות לרב האי גאון) הגי' תמר ושני בניה מן השור ויוסף מן הבור : (יז) ארבעה שמות כו' · יהודה כרע רבץ כו' כצ"ל · וחשיב אריה בשעולה מן הטרף וכשהוא רובץ לשני שמות שכן שתי מיני גבורות שונות : (יח) שכתוב ברגלים כו' · צ"ל דכתיב תרמסנה רגל רגלי עני פעמי דלים (ישעיה כ"ו) : (יט) תהא מתכבסת בתחומו · ר"ל בלשכת הגזית שבחלקו של יהודה : וכדמסיים שחכו ערב לי : (כא) עמו · כאחד המיוחד כו' כצ"ל :

מתנות כהונה

כעין ד"א : נתכרכמו · מפני הבושה נהפכו פניהם לירקון ככרכום הלז : אלא אשה אחת · ויותר טוב לייחם אחר האם היכא דאפשר שהיא ברורה כי היא אמו : עצמך · שאלו לא הודה היה מתחייב בנפשו : גור אריה · הרי שנים : שילו · כתיב חסר יו"ד קרי בי' שלו : משיכנים כל ישראל · אל העיר ירושלים עירה כמו לעיר ה"א בסוף כלמ"ד ברא"ש : שהיין הרבה כו' · יין כמשמעו וכן משמע בהדיא בתנחומא : ובדם ענבים וגו' · מכאן ואילך דורש כבס ביין על התורה שנקראת יין וכן הוא בתנחומא בהדיא : שחיכו ערב גרסינן כלומר טעמו או שחכי וכדמפרש ואזיל · חיך לי לי וכמו שדרשו חז"ל כל חיך הטועמו אומר לי לי : שכן מייחסן · בסדר תולדות : יששכר זבולן · נמצא שהקדימו פה : ה"ג עליו אמר הכתוב עץ גו' ובספר אות אמת הגיה על שם עץ כו' : למחזיקים · המחזיקים ותומכים ידי לומדי תורה ובספר הזוהר דרש ותומכיה מאושר תומכיה מראשו כלומר ראשון קודם ללומדיה : כונס · סחורה לחוף הים לגבול זבולן וזבולן מגיעו לארצות אחרות ע"י הספינות : שלך הן · על שמו של זבולן נקראו אהלי יששכר : מביא בחמור · הסחורה מוליך בחמורים עד גבול זבולן ועיין כל זה לעיל פרשה צ"ח : נהק החמור · חמורו של יעקב : המשפתים גרסינן : שפתים וגו' גרסינן וסיפיה דקרא לשמוע שריקות עדרים פירוש דברי חכמים ופלפולן של עדרי ישראל : כך שמשון גרסינן : בלא חרב · לשון קצרה כלומר בלא חרב היה עושה מלחמה אלא בלחי כו' : אלא יחידי · דרש שפיפון מלשון וילך שפי תרגום אונקלוס ואזל יחידי : נקמן · נוהם ונוטר וכמו שאמרו חכמים ז"ל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש : שהוא משבט גד · עיין לעיל פרשה ע"ח ·

רש"י

פרשה צט הציל הקב"ה זרעו ד' אחד מן הבור ושלשה מן האש דניאל מן הבור חנניה מישאל ועזריה מן האש כנגד תמר פרץ זרח : והניחם · חונים תחלה שנאמר החונים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה אות רביעית בא"ב בי"ת ולפיכך הזה יהו דלי"ת אות רביעית לשמו : לא יסור שבט מיהודה · כלומר מפיה שנמשל לשמש שנבראת ברביעי יהא תחלה וסוף כשם שברביעי נבראו המאורות כך יהודה וכו' ומונין מהן שנות עולם שכן מונין למלכות בית דוד : יהודה נמנה ראש לשבטים · בארבעה מקומות בדגלים ובנשיאים ובכיבוש הארץ יהודה יעלה בתחלה שהוא רביעי לשבטים בכולן כתיב קרבנו לבד בנחשון שכתוב בו וקרבנו וביששכר כתיב הקריב אע"פ שהוא שני כיון שהיה בן תורה נתקרב אצל מלך וכתב בדניאל כל קבל די רוח יתירה ביה וגו' ואחוית אחידן ומשרא קטרין מגיד חידות ומתיר קשורים של חכמה : מהו כמשלם · חדשים היה לו לומר כשלם מהו כמשלם אמר ליה אתה הגלת ג' כמשלם דורש כמו כן ג' : כשהוכיח יעקב לוי ושמעון הוריקו פניו של יהודה ונתיירא כו' : (*) אמר ליה מטרף בני עלית · בני מסולק אתה מאותו עון שאמרתי טרוף טורף יוסף

(*) ד"ה זה צ"ל בתחלת הפרשה ואח"כ ד"ה לא ואח"כ ד"ה הציל :

פירוש מהרז"ו

ח יהודה אתה · תנחומא כאן כל הענין ולעיל צ"ח סי' ו' ומ"ש כרע שכב שם ס"ז : אתה הצלת ד' · שכך פסקת הוציאוה ותשרף כ"ה בתנחומא · ובזה שהודה הצילה מהשריפה · ועיין שמ"ר ס"פ ע"ז · ג' מן השריפה כי דניאל לא היה מן השרפה ובמד"ש פ"ט הגירסא אתה הצלת ד' ג' מן השריפה וא' מן הבור (היינו יוסף) ואני מציל לך ד' ג' מן השריפה חמו"ע ודניאל מן הבור : שבט מישור · וס"ד שבט מלכותך : אימתי ומחוקק · פי' וכמ"ש מבין רגליו וכמ"ש ד"ר פ"ג ס"ב · ומרומז במ"ש ברגלים תרמסנה ע"פ מדה ל"ח אפרים ברגלים תרמסנה בעקב כצ"ל וכן הגירסא בתנחומא וחלילה מלהגיה ודורש כופל הפסוק ודו"ק : שמקהה שיני · ירמיה ל"א כ"ט ויחזקאל י"ח ב' וע"פ מדה י"ז שמפורש שם ושיני בניו תקהינה דורש כאן מדה ט' ומדת ממעל על קיהת שינים והנמשל כאן מניעת הדיבור כמ"ש באג"פ אף אתה הקהה את שיניו וזהו מ"ש ישימו יד וגו' : מתקהלין · ע"פ מדה י"ז דורש כאן א' ממעל : כשורק · הוא הגפן הטוב המובחר ושואל היאך עושים שיהיה הגפן מובחר ותירץ שהוא ע"פ מים במשל · ובנמשל נ"כ ע"פ וזרקתי עליכם מים ומרומז כאן במ"ש כבס שסתם כביסה במים · מאחר שלא כתב ביין כבס אלא כבס תחלה דורש כמ"ש כמה פעמים וככם במים וכמו שדרשו בגיטין ונתן מ"מ מדלא כתיב ובידה יכתן : אלא טעות · מדלא אמר כסותו · דורש ע"פ מדת ממעל מלשון הסתה בטעות : חיך לי לי · מדלא קאמר אדומי עינים מיין ע"כ דורש נוטריקון ומ"ש ושנה לי ע"פ מדה י' ב"פ וכמ"ש בגמ' מחיר יין וחלב המכבסת הלב מכתמי יצה"ר ועי' לעיל פנ"ח ס"י : **ט** זבולן קודם · לעיל פע"ב ס"ה וש"נ : שכן מייחסן · פי' שבכל התורה חושב יששכר קודם זבולן כוילא ובויגש ובריש שמות ובריש במדבר ובפינחס יחס יששכר קודם זבולן כתולדותם ולמה בברכת יעקב ומשה הקדים ליששכר · ודורש מדה ט"ז שבברכות ההכרח להקדים זבולן : עוסק בפרקמטיא וכו' יששכר כונס וכו' · ב' נוסחאות מהעתקות שונות : **י** גרם החמור · במ"ע לשון תרגום הוא כמ"ש אנכי הסיבותי ת"י אנא גרמית : נהק ושמעה · ולאה שהיתה צריכה לדבר שמעה ורחל לא שמעה לא שמעה וכענין אילפא ור"י : אם תשכבון בין שפתים · וס"ד כנפי יונה נחפה בכסף · ועי' בתנחומא כאן כ"ה : **יא** שאינו צריך סיוע · פל"ח ס"ג וש"נ ומבואר כ"ה : אין זה מביא · שהיה לו להקדים נפתלי לגד כמו שנולדו דן ונפתלי ודורש סמוכים ומדה ע"ז דכאן צריך להקדים גד : והוא יגוד עקב · על הגדול שבשבטו לעתיד וכמ"ש פר' נ"ח ס"ח והוא לחוף ועי' לעיל פע"ח ס"פ שאליהו מגד : הנני שולח · לפני בא יום ה' וזהו יגוד עקב : **יב** שבנותיו נאות · עי' תנחומא עד סוף הפרשה · וכמ"ש לעיל ס"פ ס"ה לחם לחטל ובסוף פע"ח ועי' ילקוט ברכה בשם תד"א אודות בנותיו : כי אשרוני בנות ·

יפה תואר

הדברים בסימן זה מבוארים למעלה : מתקהלין עליו לדרוש תורה מפיו · ומפרש יקהת מסורגת קהל כמו שפירש"י ז"ל : מי שיכנים כל ישראל שנקראו גפן כצ"ל וכמו שאמר לקמן מי שנוטע כל ישראל ודרים אוסרי לגפן עירה כמו אוסרי גפן לעירה : והאיך הוא עושה שיטעם אשר לא ינתקו עוד ממקומם · ואמר ע"י שיזרק עליהם מים טהורים יהיו תמיד כגפן השתולה על מים רבים אשר לא תבול עוד : שחיכך ערב לי כצ"ל וכ"ה בספרים ישנים ודרים על התורה כי יבקשו לשמוע עוד תורה מפיך משום שתכך ערב להם וכן דרש ולבן שנים על התורה · דדרים שנים כמו שנים · ע"ש הכתוב אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו כי התורה מכבסת ומלבנת החטאים : הרי יששכר קודם לזבולן כצ"ל והוא לשון קושיא למה הקדים פה זבולן קודם ליששכר הלא יששכר קודם לו ומקשה ממה שמיהם שכתוב בכ"מ יששכר קודם לזבולן · ולא מקשה ממה שידענו בתולדותם שיששכר הוא חמישי וזבולן הוא הששי · משום דבזה יכולנו לומר כי זבולן הוא חשוב מיששכר לכן הקדימו מפני חשיבותו וכמו בשם חם ויפת כדלעיל פל"ז ולכן מקשה כי שכתוב מיחס יששכר קודם זבולן בכ"מ · אלא תירץ כי גם במעלה יששכר קודם ועמ"ש לעיל בזה בפע"ב · ובויק"ר פכ"ה : חמור גרם אותו כו' · כי לולי זה בא יעקב לאהל רחל ולא שם לבו לבאות רחל ולאה ורק בזה הכין ממה שגרם ד' שינער החמור ולאה שמעה את נהקת החמור כי כן היה אתנן הקב"ה · ויעקב מזכירו פה כיון דיששכר נולד בחפץ ה' לכן נתה לו להטות שכמו לסבול עול תורה · ועמ"ש מזה לעיל פנ"ח : אין זה מביא את הגאולה · פי' כי עד עתה חשב יעקב כי מדן תבוא הגאולה והוא יגרום למלך המשיח אשר מיהודה

ידי משה

הרי זבולן קודם ליששכר ופי' כן מיחסין כצ"ע : והנחש אינו מהלך אלא יחידי · פי' כן שמשון הלך לגלוס נקמותיו יחידי וקצ"ע :

מעדני מלך · שבנותיו ראויות למלכות שנאמר (שמואל ב א) המלבישכן שני עם עדנים · נפתלי אילה שלוחה · זו בקעת גנוסר שהיא ממהרת את פירותיה כאילה · הנותן אמרי שפר · שארצו מתברכת שנאמר (דברים לג) נפתלי שבע רצון וגו' · והם מבכרין מפירותיהם למלכים ומשפרים דבריהם ואם היה בלבן עליהן היו מתרצין להן · בן פורת יוסף · וכי פורת לית הוא יוסף אלא מהו בן פורת שעל ידי פרות נתגדל :

פרשה ק

א (תהלים ק) (א) דעו כי ה' הוא האלהים · רבי יהודה בר סימון ורבי אחא · רבי יהודה בר סימון אמר דעו כי ה' הוא האלהים הוא עשנו ולא אנחנו בראנו את נפשנו · לא כפרעה שאמר (יחזקאל כט) לי יאורי ואני עשיתני · ורבי אחא אמר דעו כי ה' הוא האלהים הוא עשנו (א) ולא אנו משלימים את נפשותינו · ויכל יעקב לצות את בניו · שלשה צווים נאמרו בענין · ויצו אותם (ב) ויאמר אליהם (ג) אני נאסף אל עמי · א אם זכיתם לכם זכיתם בעצמי · ואם לאו משאני מסתלק מן העולם אצל אבותי אני הולך שנאמר אני נאסף אל עמי · כיון שנסתלק מיד ויעשו בניו לו כן כאשר צום חנטו אותו והעלוהו במטתו : ב ויכל יעקב לצוות את בניו ויעשו בניו לו כן כאשר צום · (ד) הראשון ב על עבודת כוכבים המד"א (הושע ה) כי הואיל הלך אחרי צו · השני על ברכת השם · המד"א (ויקרא כד) ונוקב שם ה' מות יומת וגו' · השלישי על נשיאת המטה · ג אמר להם תנו דעתכם שלא יגע ערל (אחד) במטתי שלא לסלק את השכינה מעלי · אלא כסדר הזה עשו לי שאו אותי שלשה מן הצפון ושלשה מן הדרום שלשה מן המזרח שלשה מן המערב ד כשם שאתם עושין לי כך אתם עתידין להעשות ד' דגלים במדבר והשכינה באמצע · ה רבינו צוה ג' דברים לפני מיתתו · אמר להם אל תספדוני בעיירות · ואל תזוז אלמנותי מתוך ביתי · ומי שנטפל בי בחיי הוא יטפל בי במותי · אל תספדוני בעיירות מפני המחלוקת · ואל תזוז אלמנותי מתוך ביתי ולא מתניתא היא אלמנה שאמרה אי אפשי לזוז מבית בעלי אין יורשין יכולין לומר לה לכי לבית אביך ואנו זנין אותך אלא זנין אותה ונותנין לה מדור לפי כבודה · אלא לפי שדרכו של נשיא להיות כל חפציו משל צבור וזה ע"י שלא נהנה משל צבור כלום לפיכך הוא אומר אל תזוז אלמנותי מתוך ביתי · א"ר דוסתאי (ב) דלא יאמרון לה ביתא דנשיאותא הוא ישתעבד לנשיאותא · מי שנטפל בי בחיי יטפל בי במותי · א"ר חנינא ציפוראה כגון יוסי הפינוס ויוסי הפרתי · ר' חזקיה מוסיף עוד תרתי אל תרבו עלי תכריכין ותהא ארוני נקופה לארץ · אל תרבו עלי תכריכין מפני רמה · ותהא ארוני נקופה לארץ מפני המבול · (ג) מלתא דרבי אמר לא כמה דבר נש אזיל הוא אתי · מליהון דרבנן דאינון אמרין כמה דבר נש אזיל הוא אתי · ו ר' יוחנן מפקד ואמר לא תלבישוני לא חיוורין ולא אוכמין אלא מאנין דבריקה אם מתבעית עם צדיקיא לא ידעין בי רשיעיא · ואם אתבעית עם רשיעיא לא ידעין בי צדיקיא · ר' יאשיה הוה מפקד ואמר אלבישוני מאנין חיוורין חפיתין אמרין ליה רבך אמר כדין ואת אמר כדין אמר להון מה אנא בהית בעובדאי · רבי ירמיה הוה מפקד ואמר

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן י"ז · ב עיין סנהדרין נ"ז · ג במדבר רבה פרשה ב' · תנחומא במדבר סימן י"ב · ילקוט במדבר רמז תרפ"ס · ד עיין רש"י בהוריות ו' ע"ב · ה כתובות ק"ג · ירושלמי כלאים פרק ט' הלכה ד' כל הענין · וירושלמי כתובות פרק י"ב הלכה ג' · לעיל פרשה נ"ו · תנחומא כאן סימן ג' · ו שבת קי"ד · נדה כ' · לעיל פרשה נ"ו תנחומא כאן סימן ג' ·

חדושי הרד"ל

(א) דעו כי ה' וגו' · אין שייכות לדרשה זו כאן · ובודאי חסרון הניכר יש כאן · (כאשר בכל פרשיות אלו יש קיצורים ודילוגים כנראה לעין) ואפשר על שאי קרא דויאסוף רגליו אל המטה היה דרשה שסכין עצמו להשלים נפשו בשעת מיתה להשיבה למנוחתה למקור חוצבה לעמוד לפני ה' ולבקר בהיכלו : (ב) ויאמר אליהם אני נאסף כו' כאשר צום · ג' צווים נאמרו בענין כו' כצ"ל וע' יפ"ת : (ג) נאסף אל עמי · קברו אותי אל אבותי אם זכיתם כו' אל עמי קברו אותי אל אבותי וכיון כו' כצ"ל · ואל עמי דרש שאם זכיתם הנני תמיד נאסף עמכם (כמ"ש יעקב אבינו לא מת כו') ואם לאו קברו אותי אל אבותי · אל אבותי אני הולך : (ד) הראשון על כו' · כמש"ל פצ"ח שמא יש בלבבכם מחלוקת כו' : קאים

חדושי הרש"ש

(א) ולא אנו משלימין את נפשותינו · מש"כ המ"כ ולא כתיב · ליתא כן בספרים שלנו · וגם המ"כ לא הביא נוסחא זה · וטעם פלוגתתן הוא ע"פ מש"כ בפס"ד בס"ד ע"ש : (ב) דלא יאמרון לה ביתא כו' · עמ"כ · דבניו של רבי היו מאשה אחרת כדאיתא בבבלי פ' הנושא בהאי עובדא : (ג) מילתא דרבי אמר לא כמה דב"נ כו' · ע' כתובות קי"א ב' בתוס' · וצ"ל ביאור דבריהם דר"ל דלכאורה היה משמע דפי' בלבושיהם היינו באותן שנקברו עמם · אבל מתה דאיתא בירושלמי כו' מעטו בתכריכין כו' שיעמדו בלבושיהן (כן היה הגי' שלפניהם) א"כ מוכח דפי' בלבושיהן היינו אותן שלבשו מחיים · והגר"א ז"ל שם בגה"ש הביא בד"א ולכן הניחם בצ"ע · וע' בנדה (ס"א ב') תד"ה אר"י ז"א מלות

מתנות כהונה

מבכרין · מקדימין מלשון בכור ובתנחומא גרס מכבדין : ומשפרין · אמרי שפר דרש לשון חלקות אמרים ושבע רצון : ואם היה בלבם · של מלכים עליהם היו מתרצין : וכי פורת לית הוא יוסף גרסינן · ופירושו ולמה אמר שהוא היה בנו של פורת : בגאיו אתהלך כו' · בטעות נפל לכאן ומקומו הוא בפרשה צ"ו ועיין שם אמר ר"א דברים בגו בגאיו היינו בגו ובירושלמי דכלאים ופרק הנושא גרס הכי דברים בגאוו :

פרשה ק עשיתני · פירושו עשיתי את עצמי : ולא אנחנו כו' · כתיב ולוא מלא בוי"ו קרי ביה ולו : ה"ג את נפשותינו ויצו אותם גו' : אם זכיתם כו' · כלומר אם תטיבו מעשיכם תזכו בי בעצמי והייה אצלכם כאילו אינו מת ודרים הכי אליהם אני נאסף כלומר אליהם ואצלם ואם לאו קרי ביה אני נאסף אל עמי : הכי גרסינן והעלוהו במטתו שלשה צווים נאמרו בענין ויכל יעקב לצוות את בניו ויצו אותם ויעשו כו' : מות יומת וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא ובני ישראל עשו כאשר צוה וגו' : רבינו צוה כו' · כל זה הוא לעיל פרשה נ"ו ובירושלמי סוף מסכת כלאים ובכתובות בפרק הנושא : מפני המחלוקת · שאם יספדוהו בעיירות הקטנים יריבו בני העיירות לומר אין אנו הולכין אחר בני העיר הזאת להיות נגררים אחריהם ונטפלים אליהם מה שאין כן בכרך גדול שכל העיירות הקטנים טפלים אליה ובפרק הנושא בתלמוד בבלי יש טעם אחר וזו היא גירסת הירושלמי : לפיכך כו' · לומר שתהא ניזונית מנכסיו דוקא ולא משל ציבור כמו בחייו : דלא יאמרון כו' · שלא יאמרו לה היתומים הבית הזה משועבד לנשיא ומי שהוא נשיא ידור בדירה בו ולא את שאת ממשפחה אחרת לפיכך הוצרך לצוות עליה כך משמע בירושלמי דסוף מסכת כלאים ובפ' הנושא : הפינוס כו' · שמות מקומות הן כן פי' רש"י בפרק הנושא : עוד תרתי · עוד שני דברים צוה להם : נקובה · כמו נקובה וה"ג בירוש' בהדיא וכן הביאו בתניא וכל בו ויורה דעה סי' שס"ב : רמה · שמרוב התכריכים מתרבים הרמה והתולעה : המבול · ר"ל שיבול ויכקב מהרה שמחמת האדמה נרקב מהרה וכן משמע הטעם בתניא שכתב הטעם משום עפר אתה ואל עפר תשוב וכן כתב בכל בו ויורה דעה ועיין בי"ד שפירש בו שיטלו כל הדף התחתון והאב"א כתב שלא יגיפו המים את ארונו והוא קצת רחוק : ה"ג בירושלמי מלתא דרבי אמר לא כמה כו' · פי' לא כמו שהולך האדם לבית עולמו הוא בא הנה לעת התחייתו לפיכך לא הקפיד שיהיו עליו תכריכים הרבה ובירושלמי איתא שלא היו לו רק חלוק אחד והוא שלא כדרך העולם ובתוס' סוף מסכת כתובות כתב שלא יעמדו בתכריכיהם אלא בלבושיהם כמחיים : מליהון כו' · כלומר אבל דברי רבנן פליגי וסברי כמו שבן אדם הולך כן הוא חוזר ולפיכך לא סברי שימעט אדם בתכריכין ובירושלמי יליף ליה מדכתיב תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש : דבריקה · נתבאר לעיל פרשה נ"ו : מתבעי כו' · אם אהא נתבקש להיות בין הצדיקים לא יכירו בי הרשעים שיאמרו אף הוא רשע כמונו ותם ושלום משוא פנים יש בדבר שהרי הלבוש נוטה אל הלבנות כמעשה הצדיקים : מפקד · מצוה : אלבישוני כו' · הלבישו אותי לאחר מותי בלים לבנים : חפיתין · שספתי החלוק על הזרועות יהיו נכפלים ומתוקנים לאחוריהם כמנהג הולכי אורח ועיין בערוך ערך חפת ומלאתי פירושו שהוא מלשון חפיפה כלומר שיהיו מגוהצים ומכובסים היטב : א"ל רבך כו' · רבך אומר שלא ילבישוהו לבנים ואתה מצוה שילבישוך לבנים הטוב טוב אתה מרבך : ה"ג אמר לון מה אנא כו' · וכן הוא בירושלמי ופי' וכי צריך אני להיות בוש ממעשי מובטח אני בעצמי שלא אבוש

יפה תואר

מיהודם כי יבוא · ועתה ראה כי גד ימשוך ויביא את מלך המשיח ודרים והוא יגוד עקב מלשון ארמי כי גוד בל"א הוא משיכה ועקב הוא לשון סוף וכאלו והיה עקב תשמעון : שארצו מתברכת · נראה דצ"ל שארצו מתברכת וכדאמר והם מבכרים פירותיהם למלכים · כי הבכורים נחמדים הם יען שאינם נמצאים במקום אחר ולכן מביאים אותם למלך · וכאן נ"ג נפתלי שבע רצון רק אילה שלוחה כי הפירות המתבכרים ילפינן מן נפתלי אילה שלוחה · ואחר למלכים נ"ל והם מתרצים להם (פי' ע"י הפירות הבכורים) שנאמר נפתלי שבע רצון · ולפי הגירסא שארצו מתברכת ניחא מה שמביא את הכתוב נפתלי שבע רצון ע"ד משום דכתיב אח"ז ומלא ברכת ה' · ולגירסא זו נ"ל והם מכבדין פירותיהן למלכים ומשפרים דבריהם : וכי פורת הוליד יוסף כצ"ל · ומ"ש בספרים אחר שע"י פרות נתגדל אתהלך לפני ה' בארצות החיים · זה ט"ס ושייך לראש הפרשה שאחריה דדורש ולו אנו משלימים את נפשותינו ומתחיל מהכתוב הזה אתהלך לפני ה' בארצות החיים שיעקב בטוב רצונו מסר עצמו למיתה כדי שיהלך בארצות החיים וכן אמרינן בפ' ברכה על נפש משה שבקשה לצאת משום אתהלך לפני ה' בארצות החיים : שע"י פרות נתגדל בגאון כצ"ל ופי' שע"י חלום הפרות נתגדל בין שרי פרעה :

דעו כי ה' הוא האלהים · משום דק"ל למה אמר יעקב אני נאסף אל עמי ולא אמר אנכי מת וכמו שאמר יוסף אל אחיו אנכי מת ואלהים פקוד יפקוד אתכם וכן אמר יעקב אל יוסף הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם לכן מביא את הכתוב הזה ודורש ולו אנו משלימים את נפשותינו כי ברצון טוב קבל יעקב עליו את יום המות ולכן אמר בלשון אני נאסף אל עמי דמשמע בחפץ ורצון טוב הוא הולך להאסף אל עמו · אבל אם אמר אנכי מת היינו יכולים לפרש גם בע"כ ושלא ברצון כי המיתה תבוא לאדם גם בע"כ שלא ברצונו : ולא אנחנו בראנו את נפשנו · הנה מי פתי יפתה לבו לאמר כי הוא ברא את עצמו · ולמה לדוד להודיע לנו כזאת · אבל הטעם בזה כי יש טועים האומרים כי המציאות נמשכת מאתו ית' בחיוב ולא מרצונו ומזה הטעות חשב פרעה את עצמו שהוא אלוה · פי' כי הוא היה מחויב להברא במעלה גבוה כזו ולא ה' פעל כל זאת ברצונו · לכן כאשר בא דוד להודות לה' אמר הוא עשנו · ולמען שלא נשגה לאמר כי אנחנו מחויבים היינו להעשות מצד הסבה וכאשר טעו ג"כ בזה קצת הפילוסופים החכמים בעיניהם לזה אמר ולא אנחנו בראנו את נפשנו מהסבה רק ה' היוצר כל ברא הכל בחכמתו כטוב בעיניו : שלשה צווים נאמרו בענין לא גרסינן הכא : אני נאסף אל עמי · בא לתרץ למה אמר אני נאסף ולא אמר אני מת וכמ"ש לעיל לכן מתרץ דיעקב אמר אני נאסף אל עמי בין אם תקברוני או לא תקברוני · אבל מה שאני מצוה לכם לקברני הוא רק לזכות לכם · ועמ"ש בזה הרמב"ן בסדר זה על המדרש הזה : ג' צווים נאמרו בענין ויצו אותם ויאמר אליהם ויכל יעקב לצוות את בניו · ויעשו בניו לו כן כאשר צום כצ"ל ומה שצריך לצוותם על עבודת כוכבים וברכת ה' · חלילה לאמר כי חשד את שבטי יה אשר אמרו כה אחד לפני מטתו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד · כי יתעו אחרי עבודת כוכבים ויקללו את ה' · אבל פחד לבניהם אחריהם כאשר יתחזק עליהם קושי השעבוד פן יכנעו לפני המצרים וידבקו בגלוליהם · וגם במר נפשם ומרב תלאותם פן יקצפו ופנו למעלה ויקללו את ה' · לכן צוה לבניו כי ילוו לבניהם אחריהם כי יזהרו מזה וידעו כי יש תקוה לאחריתם · ולכן לא צוה אותם על שאר מצות בני נח כי אין שכם לו לירא פן ילכדו בניו לחטוא בהם : שלא יגע ערל כו' · במ"ר פ"ב איתא כי גם על בני בניו צוה ע"ש והמדרש הזה פליג ע"ז וע"ש : רבינו צוה ג' דברים · יתכן שמוכח פה כמו שיעקב צוה ג' דברים כן צוה רבינו כי דמה לו ג"כ בשאר מילי וכדאיתא לעיל פצ"ו דקרא על נפשו ויחי יעקב · והנכון דמוכח פה כי כמו שלום

פירוש מהרז"ו

שהאוסר של אסר על ידי בנותיו וכן רצוי אחיו שברכת משה מעין ברכת יעקב : עם עדנים · ור"ל בנות ישראל הכי הגז"ש על נשים אך כאן עוד מעדני מלך : גינוסר · עי' לעיל פצ"ח סי"ז · ומ"ש מבכרין בתנחומא הגירסא מכבדין : ע"י פרות · עי' לעיל פצ"ח סימן י"ח וש"נ ומבואר :

פרשה ק סימן א דעו כי ה' · הוא הקדמה למ"ש כאן ויצו אותם שדורש ברים ס"ב ג' צווים והא' על עבודת כוכבים לז"א שיעקב אמר לשבטים דעו כי ה' וגו' שיעקב אמר כל ספר תהלים כל פסוק למה ששייך לו · והגב שהביא הפסוק דורש בו : ולא אנחנו · כפי הכתיב ולא בא' ולא פירש מה כוונתו ודורש עפ"מ ממעל וד"ק ולא אנחנו עשינו עצמנו · ור' אחא דורש כפי הקרי ולו בו' שאנו מושלמים לו בחיינו ומותנו · ויתכן שדורש ויכל יעקב מלשון כלתה נפשי שהשלים נפשו לה' כאשר כלה לצוות לבניו : ג' צווים · (ויתכן שמקום מאמר זה ברים ס"ב וכ"מ ממ"כ כי כאן לא פי' אלא ב' צווים) הא' ויצו אותם · ב' ויכל יעקב לצוות · ג' ויעשו בניו לו כן כאשר צוום : זכיתם בעצמי · דורש ויצו אותם מלשון צוותא והברותא · כמ"ש שמ"ר פ"ז ס"ג ויצום אל בני ישראל וכן כאן ויצו אותם שחברם אליו בצוותא חדא ועי' במ"ר פ"ב ס"ח כבאור : ב אחרי צו · ע"ל פע"ז ס"ו : ונוקב שם ה' · וכתיב שם ובני ישראל עשו כאשר צוה ה' · גז"ש : רבינו צוה ג"ד · ירושלמי כלאים סוף פ"ט ירושלמי כתובות פרק י"ב ולעיל ס"פ נ"ו עי' מ"ש ע"כ כמו שצוה יעקב ג"ד כך צוה הוא · כתובות ק"ג בארוכה : בעיירות · הם עיירות קטנות מפני המחלוקת עי' מ"כ : לפי שדרכו · ובמותו צריכים הצבור להספיק לנשיא החדש וגם הבית אשר בו הנשיא הא' צריכים לפנות לנשיא הב' ורבי על שהיה עשיר גדול ולא נהנה מן הצבור וע"כ אין לזוז האלמנה מתוך ביתו : יוסי הפינוס · ירושלמי כתובות שם הגירסא יוסי אפרתי ויוסי חפני · ובירושלמי כלאים בא"ח : נקופה בארץ · בירושלמי שם · ושם הגירסא נקובה באהרן

ידי משה

וכי פורת לית הוא יוסף ז"ל וכי פרת הוליד ליוסף ה"ג א"נ וכי פורת לית אלא יוסף פי' למה לא מכנה שאר אחיו בן א"נ ה"ק דמקשה על מה שקראו בן פורת ולא פורת דתואר פורת הוא על יעקב והלא יוסף בעצמו פורת ולמה אמר כן :

אלבשוני מאנין חיוורין חפיתין ואלבשוני דרדסאי והבון חוטרי בידי וסנדלאי ברגלי והבו יתי על אורחא · דאם אתבעית אנא (ה) קאים אוטמים · הדא הוא דאמר רבי יונה בשם רבי חמא [א] רגלוהי דבר נש ערבתיה מקמאתיה בכל אתר דמתבעי : ג ויפול יוסף וגו' · ויצו יוסף את עבדיו · למה מת יוסף בפני אחיו רבי ורבנן · רבי אמר על שחנט את אביו · אמר ליה הקב"ה לא הייתי יכול לשמור את צדיקי לא כך אמרתי לו (ישעיה מא) אל תיראי תולעת יעקב · (ו) אל תראי תולעת את יעקב · ורבנן אמרי הוא שצוה אותן שיחנטו אותו הה"ד ויעשו בניו לו וגו' · על דעתיה דרבי ניחא · על דעתהון דרבנן (ז) [ב] קרוב לה' פעמים יהודה אומר עבדך אבי והוא שומע ושותק : ד וימלאו לו ארבעים יום ויעברו ימי בכיתו · הכא את אמר ויעברו ימי בכיתו · ולהלן את אמר (דברים לד) ויתמו ימי בכי אבל משה · (ח) אלא משה ע"י שלא היו לו בוכים כתיב ויתמו · אבל יעקב ע"י שהיו לו בוכים כתיב ויעברו ימי בכיתו · (ט) וידבר יוסף · למי אמר לגדלת שתפיים למלכה והמלכה תפיים למלך · ולמה לא נכנס הוא · ר' יהושע דסכנין בשם ר' שמואל שאין אבל נכנס בפלטין של מלך : ה אבי השביעני לאמר וגו' אשר כריתי לי · בשעה [ג] שעמד יעקב עם עשו אמר ליה מה את בעי ממון או קבורה · א"ל מה לההוא גברא קבורתא הב לי ממון וסב לך קבורתא · הרבה ממון תכרה עליה · הה"ד (בראשית נ) בקברי אשר לקחתי לי אין כתיב כאן אלא אשר כריתי לי הכרתי עליה · ויאמר פרעה עלה · ויעל יוסף וגו' · עד כאן להספד מכאן ואילך למלחמה · ויעל עמו גם רכב (י) גם פרשים וגו' · [ד] א"ר יצחק גדול העולמים היה שם ואית דאמרין כבוד חי העולמים : ו ויבאו עד גורן וגו' · [ה] א"ר שמואל בר נחמן חזרנו על כל המקרא (ד) ולא מצאנו מקום ששמו אטד · וכי יש גורן לאטד אלא אלו הכנענים מלמד שהיו ראוים לדוש כאטד באיזה זכות ניצולו בזכות חסד שעשו עם יעקב אבינו · ומה חסד עשו רבי אליעזר אמר אזורי מתניהם התירו · ור"ש לק"ש אמר קשרות כפתותיהן התירו · ר' יהודה בר שלום אמר הראו באצבע ואמרו אבל כבד זה למצרים · ורבנן אמרי זקפו קומתן · והרי דברים [ו] ק"ו ומה אלו שלא הלכו לא בידן ולא ברגלן אלא ע"י שהראו באצבע ניצולו מן הפורענות · ישראל שהם עושין חסד עם גדוליהם ועם קטניהם בידיהם וברגליהם עאכ"ו · א"ר אבהו אותן שבעים יום שבין אגרת לאגרת כנגד שבעים יום שעשו מצרים חסד עם אבינו יעקב : ז ויספדו שם וגו' · [ז] ומנין לאבל שהוא שבעה · ר' אבא מייתי לה מהכא ויעש לאביו אבל שבעת ימים · ולמדין דבר קודם מתן תורה · (ס) ריש לקיש בשם בר קפרא מייתי לה מהכא (ויקרא ח) ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים וגו' · מה אתם

מסורת המדרש א סוכה דף נ"ג · ב פדר"א פרק ל"ט · ג שמ"ר פרשה ל"א · פסיקתא רבתי פיסקא א' · פדר"א פרק ל"ח · ד ירושלמי סוטה פרק א' כל הענין · ה סוטה דף י"ג · ו סוטה דף מ"ו · ז ירושלמי מ"ק פרק ג' הלכה ה' כל הענין · דברים רבה פרשה ט' · פנחומא כאן סימן י"ז · פדר"א פרק י"ז · ילקוט כאן רמז קס"א ·

חדושי הרש"ש

מלות בטילות לע"ל : (ד) ול"מ מקום ששמו אטד · י"ל דנפרש הסמיכות כמו אנשי העיר אנשי סדום וכדומה · ומה שאמר עוד וכי יש גורן לאטד ר"ל דנפרש הסמיכות ע"ד כלי כסף וכלי זהב וכדומה : (ס) ר"ל משום בר קפרא מ"ל מהכא ומפתח א"מ לא תצאו וגו' מה אתם כו' כצ"ל ול"ג ז' ימים כי הכוונה

חדושי הרד"ל

(ה) קאים אטימום · ויאסוף רגליו אל המטה · הדא דא"ר יונה בשם בר חמא רגלוהי כו' כצ"ל · והדא דר' יונה הוא בירושלמי שלהי כלאים : (ו) אל תראי יעקב את תולעת ורבנן כו' כצ"ל · ועי' ספ"ק דב"ב : (ז) קרוב לעשרה פעמים יהודה אמר כו' כצ"ל · וכ"ה בפדר"א פל"ט שלכן נתקצר לו י' שנים · והיינו משמע מפי המלין ה"פ כמ"ש ביד"מ וזהו ל' קרוב דקאמר וכ"כ היפ"ת : (ח) אבל משה ע"י שלא הי"ל בוכים · אפשר בניו מתו במדבר ולא נכנסו לארץ : (ט) וידבר יוסף · אל בית פרעה למי אמר כו' כצ"ל · ולבית פרעה דרש ביתו זו אשתו וכיון שאין אבל נכנס בפלטין ועי"כ דבר עמו ע"י אחר · אמרינן שע"י הגדלת של המלכה שמלויה אצלה מדיר דבר עמה · וכ"ה בויק"ר בפי"ט ע"ש : (י) גם פרשים וגו' · ויספדו שם מספד גדול וכבד · א"ר יצחק גדולי עולם היו שם · ואית דאמרין כבוד חי העולמים

מתנות כהונה

אבוש ולא אכלס : דרדסאי · פירושו בתי שוקיים ועיין בירושלמי סוף מסכת כלאים ותמצא כי כן הוא : והבון כו' · ותנו מקלי בידי ומנעלי ברגלי תנו אותי על הדרך כלומר שיקברוהו סמוך ועל הדרך שאם יבקשו אותו לעמוד לימות המשיח שאעמוד מוכן ומזומן : אוטמים · מוכן בזריזות ובירושלמי גרס אין אתי משיחא והנא מעתיד פי' ואהיה מוכן ומעותד ומזומן : הה"ד ר' יונה · בירושלמי לא גרס הה"ד ומלתא באפי נפשיה היא להורות שאין חכמה ועצה מועיל להמלט מגזירת ה' ית' והביא שם מעשים לראייה : רגלוהי כו' · רגליו של אדם הם ערבים בעדו להעמידו בכל מקום שיתבקש שם בגזירת האל ית' : אל תראי וגו' · דרש תראי מלשון ראיית עין שהתולע לא יראה את יעקב : הוא שצוה · יעקב הוא שצוה כו' : בניו לו וגו' גרסינן : ניחא · שמת יוסף לפני אחיו אלא לרבנן מאי טעמא ומתרץ קרוב כו' : קרוב להמשה פעמים כו' · ארבע פעמים בפרשת ויגש ופעם אחת סוף פרשה מקץ ויאמרו שלום לעבדך אבינו ועל שהשיב זה אל שאלת שלומו שאמר השלום אביכם לא נחשב לו כ"כ לעון אשר חטא : בוכים בניו שמצטערים אחריו כל שנים עשר חדש : לפיכך כתיב ויעברו · העברה בעלמא אבל לא תמו שעדיין נשארו בוכים עליו בניו שנים עשר : לגדלת · אומנת שמגדלת בני המלך וי"ל דדייק מדכתיב בקרא לשון רבים דברו נא הרי שהאמצעיים היו רבים : אמר ליה · יעקב לעשו מה אתה חפץ יותר או ממון שאתן לך בעד ירושת קבורה במערת המכפלה או קבורה במערה ואמר ליה עשו לאותו איש אבקש קבורה בדמים וכי לא אמצא בחנם חלק אדמה ליקבר בו . וסב · וקח : תכרה עליה · לשון כרי כלומר צבור כרי חמורת הקבורה : הכרתי · צברתי העמדתי כרי : למלחמה · אם יעמדו כנגדם עשו ובניו וכן הוא ליה ועיין ברמב"ן ובילקוט : גדול העולמים כו' · שמליא של מעלה ודייק מדכתיב גם רכב לרבות שמליא של מעלה וכד"א והנה רכב אש וסוסי אש דאליהו והוא עולם העליון הגדול שבשלשה עולמות : כבוד חי עולמים · הקב"ה ויתורא דגם קדריש והאב"א פי' שניהם על הש"י ואמר שיש בו סוד מסתרי הקבלה : חזרנו כו' · עיין כל זה בירושלמי פרק קמא דסוטה ובמדרש חזית בפסוק סמכוני ובבבלי : וכי יש גורן לאטד · והרי אטד אילן סרק הוא ואינו עושה פירות להעמיד ממנו גורן כן פירש רש"י בפרק קמא דסוטה : אזורי מתניהם · חגורי מתניהם להניח מעליהם כלי זיינם דרך אבל והספד : קשרות כו' · קשרי המרכבה אבל אזורי מתניהם לא התירו : כפתותיהן · קשוריהן ובירושלמי סוף פרק קמא דסוטה גרס כתפותיהן לשון כתף כמשמעו : באצבע · זה קדייק כזה שמראה באצבע : זקפו קומתן · עמדו על רגליהם לכבודו של יעקב : שבעים יום · שבין אגרת המן לאגרת מרדכי ומלאכי בין שני רוחות רעות שבין זה לזה שבעים יום ואגרת הוא כהאי דאמרינן אגרת בת מהלת ואם קבלה נקבל : ה"ג ולמדין כו' · פירושו בתמיה וכן הוא בירושלמי בפרק מי שהפך : ומפתח וגו' · כן צוה משה לאלעזר ואיתמר אחר מיתת נדב ואביהוא :

פירוש מהרז"ו

בארץ פי' תחוב בקרקע שלא ישלטו בו הגשמים כדרך הכוכים · פי' אחר שיהיה הארון נקוב נגד הקרקע שאם יכנסו הגשמים יכנסו בקרקע כ"ה בפי' פני משה על הירושלמי : דרדסאי · פי' המ"ע מין מנעלים כ"ה בירושלמי ויתכן פי' על שדורסים בהם נקרא דרסאי : חורין חפיתין · לבנים מהודרים בבתי ידים כמש"ל פע"ה ס"ה יהסבתיה בהפתי : אוטמים · בערוך אטימום מוכן בל"י וע"ל פ' מ"ח ס"ז : רגלוהי דבר נש · עי' סוכה פרק החליל מעשה דאלי חורף ושני כופרים ובירושלמי שם בא"א וע"ז אמר שם רגלוהי דבר נש ושם המאמר קודם המעשה ועי' רש"י בגמרא שם : ג את עבדיו · וגו' ויחנטו הרופאים את ישראל לעשות הגוף מקשה כאבן שלא ירקב ולא יאכלנו התולעת וזהו שאמר לא הייתי יכול לשמור את צדיקי : אל תיראי תולעת · איך קורא ליעקב תולעת · ודורש תראי מלשון ראיה וזהו מתי ישראל כשימות ישראל : הוא שצוה · כמש"ל פנ"ו ס"ה שבקבורת יעקב שלא יעשו אותו עבודת כוכבים במצרים לכך צוה שיעשו לו כנהוג באשר בני מצרים : קרוב לה' פעמים · כמ"ש ברים ויגש כתוב שאמר יהודה ד"פ עבדך אבינו ואחד בסדר מקץ ויאמרו שלום לעבדך אבינו שאינו מפורש שאמרו יהודה וזהו קרוב לה"פ · והוא שומע ושותק בפדר"א פל"ט י' פעמים אמרו בני יעקב ליוסף עבדך אבינו · ושמע יוסף את הדבר ושתק ושתיקה כהודאה דמיא לפיכך נתקצרו חייו י' שנים עכ"ל שמה שגרם שיאמרו הם נחשב לו לחטא כאלו אמר בעצמו · ועוד ה"פ מה ששתק ולא מיחה שהודה שאביו הוא עבדו · עי' מש"ש בפדר"א מענין ה"ו"ד שנים שכבר כתוב והיו ימיו מאה ועשרים שנים וכמש"ל פר' נז ס"י ועי' סוטה י"ג והאבות והשבטים היו כולם יותר אך יוסף היה מאה ועשר וחסר י' שנים : ד ויתמו בכי · ויתמו משמע שתמו לגמרי מלבכות שלא היה מי שיבכה עוד אך ויעברו ימי בכיתו משמע מלשון העברה ממקום למקום שלא פסקו ואלו התחילו · וזהו שדורש על שמשה היה במקום אחד עם בניו וכל ישראל בכו יחד ופסקו יחד אחר שלשים יום והאומות שבסביבות שנאו את משה ולא בכו עליו אך יעקב אהבוהו המצרים וכנען והיו ימי בכיתו עובר ממקום למקום : לגדלת שתפיים למלכה · מגדלת וקולעת שער וכמ"ש במס' חגיגה דף ה' מרים מגדלת שער ועי' מ"כ כמש"ש מרים מגדלת דרדיקא · ודורש וידבר יוסף אל בית פרעה ביתו זו אשתו וכתיב דברו נא ע"י אמצעים · וכמ"ש ויק"ר פ"פ י"ט על סנהדרין שבקשו לגדלת וגדלת למלכה ע"ש ומ"ש שאין אבל נכנס כמ"ש באור פני מלך חיים : ה כריתי · פשט הכתוב אשר כריתי אשר חפרתי כמ"ש כי יכרה ושל שלא אמר חפרתי דורש עוד מלשון קניה כמ"ש חז"ל שקורין למכירה כירה · והיל"ל לקחתי דורש עוד מל' כרי · ועי' סוטה י"ג · ר"ה כ"ו : ויעל יוסף · ויעלו אתו כל עבדי פרעה זקני ביתו וגו' וכל בית יוסף ואחיו זהו עד כאן להספד ואח"כ גם רכב גם פרשים וגו' וזהו למלחמה : גדול העולמים · יליף ממ"ש מספד גדול וכבד שהיל"ל מספד מר או תמרורים ומאחר שכתוב מאד אם כן מ"ש גדול וכבד מיותר · ודורש גדול כמ"ש גדול ה' · וכבד א"ת וכבד אלא וכבוד על כבוד ה' ויתכן שלזה כיוונו בגמרא סוטה י"ג עד שלא ראו בכבודו וכו' ע"ש · וע"ל פנ"ג ה"י משחה גדול על גדול העולמים · ובירושלמי פ"א דסוטה יליף ממ"ש ויהי המחנה כבד מאד · ופי' מחנה אלהים של מלאכים והשכינה בתוכם : ו חזרנו · כמ"ש כאן כן הוא גם בירושלמי סוטה ס"פ א' · ובגמרא בא"ת ובתנחומא הובאו שני הנוסחאות : אטד · כמ"ש ודשתי את בשרכם : אזורי מתניהם · כי חיגור מתנים סימן למלחמה והיתר המתנים סימן הכנעה ואבילות : קשרי כתיפיהם · שהלכו חלוצי כתף כמ"ש אצל הספד של חזקיה מלך יהודה ל"ו אלף חלוצי כתף : הראו באצבע · לשון התנחומא באצבע הראו הארון ואמרו אבל כבד זה וגו' ע"ש ועי' שמ"ר פמ"ו סכ"ח וש"נ לכמה מקומות שכתוב זה ודרשו על הוראה באצבע : זקפו קומתם · שמגודל המחנה שסבבו משם לא היו יכולים לראותו ולהראות עד שהגביהו עצמם על אצבעות רגליהם : והלא דברים ק"ו · עי' פי"ר פסוק סמכוני באשישות ובסוף ברכות ולעיל פ"ס ס"ז · וזה נקרא אפטרה : בין אגרת לאגרת · בירושלמי סוטה שם הגירסא אלין שבעין יום שבין אגרות לאגרות · ראיה לפי' הב' של המ"כ וניתן להם שלימים מזכות יעקב וזה ע"פ מדת מנגד · ותשבון ע' יום מבואר שבי"ג בניסן נכתבו אגרות ראשונות ובכ"ג סיון נכתבו השניות : ז ומנין לאבל · ד"ל כים סדר ויגש ובתנחומא כאן ובירושלמי מ"ק פ"ג ה"ה : ומפתח אה"ם · מה שמצוין כאן

יפה תואר

יעקב שלא יגע זר למטתו כן גזר רבינו מי שנטפל בו בחייו יטפל בו במותו ולא אחר : רגלוהי דבר נש כו' · הנכון כי זה המאמר סובב על יעקב דק"ל למה לא שב יעקב לא"י בעבור שני הרעב ולמה לו לצוות לבניו שישאו את מטתו לארץ כנען אחרי מותו · ומשני שהוכרח למות במצרים משום רגלוהי דבר נש · וגם בירושלמי נראה דקאי זה על יעקב : למה מת יוסף בפני אחיו הלא הוא היה הצעיר ביניהם ויראת ה' תוסיף ימים · ובפרק הרואה מתרץ מפני שהנהיג עצמו ברבנות והמדרש לא יחשוב זאת לו לעון כיון שהיה משנה למלך היה מוכרח להתנהג כן בפני המצרים : גדול העולמים כו' · וז"ש ויהי המחנה כבד מאד זה מחנה אלהים הידוע · אבל על העם אשר היו שם לא מצא קראי דא"כ היל"ל ויהי מחנה כי לא נזכר מחנה לפני זה · ופי' שם ענין מוחש לעין ע"ד וה' הולך לפניהם יומם וזה נקרא כבוד כמו וכבוד ה' מלא את המשכן : שהיו ראוים לדוש כאטד כדכתיב והעבור תיש השדה ותרמוס את החוח · ופי' הקרא ויבואו אל המקום אשר נעשה חסד לאטד כי הי' ג"כ אשר שם מקיימין כל דבר : אזורי מתניהם התירו · לאבל ולהספד כלומר שאזו הילם · והאומר קשרות כתפותיהם התירו פי' כי הלכו חלוצי כתף כמו שהולכין על המת · וגמרו כמ"ש ד' דברים שעשו ליעקב · וזה אזורי מתניהם התירו קשורי כתפותיהן · הראו באצבע · וזקפו קומתן כנגד ד' מעלות אשר תראינה על הארץ מהבגדים ותמימים · הא' כי השם כעיר מבצר להגן על בני דורם וכנגד זה אמר שהתירו אזור מתניהם להראות על חילם ואונם כי רפו ואין מגן בעדם · הב' כי השם ילמדו את העם ליראה את ה' ולשמור דרכי תמימים וישרים וכנגד זה אמר קשרי כתפותיהם התירו שידעו כי ערומים הם ממצות ומעשים טובים ואין להם עוד מי שיכסה אותם מערומיהם · הג' כי השם ילמדו את העם חכמה ודעת וע"ז נאמר זקפו קומתן לעמוד מפניו כמו מפני הרב · והד' הכבוד וההדר אשר יביאו לעם אשר המה יושבים בקרבו וכנגד זה אמר שהראו באצבע ואמרו אבל כבד זה למצרים כי אבד הכבוד למצרים אשר היה להם בשבת יעקב עמהם : הרי דברים ק"ו · מדברי ריב"ש הם ודברי רבנן צריך להיות קודם דברי ריב"ש וכ"ה בירושלמי : כנגד שבעים יום שעשו מצרים חסד · והחסד הזה היה תועלת לישראל לסבול עליו וכמו דדרשינן בכ"ב על הפסוק וחסד לאומים חטאת : ומנין לאבל שהוא שבעה . אבילות

משנת דרבי אליעזר

משה ע"י שלא היו לו בוכים וכו' · פי' דמקשה למה כתיב ביעקב בכיתו בכינוי ובמשה כתיב בכי אבל ולא כתיב בכיתו ומתרץ לפי שלא היו לו בוכים שלא ידעו את קבורתו ולא היו אבלו אבלו

ידי משה

קרוב לה' פעמים יהודה אומר עבדך אבי והוא שומע ושותק · פירוש לפי שהשכר של כיבוד אב הוא הוא אריכת ימים ולסיפוך שעונש הוא קצר ימים ואע"פ שנתקצרו שנותיו עשרה שנים וי"ל לפי שהיה אלין ביניהם וא"כ היה עשרה פעמים וק"ל : שהיו ראויים לדוש כאטד · עיין יפ"ת א"י: גרסי' באטד כי מכות האטד רע מאד מחמת עוקציהן : שזקפו קומתן · פירוש בקמו מפניו להדרו ע"ד מפני שיבה תקום : כנגד ע' יום שעשו מצרים חסד · ומצרים היו מלכים באותו זמן

נמשחתם בשמן המשחה שבעה ימים אף אתם שמרו לאחיכם שבעה ימים · רבי הושעיא מייתי לה מהכא (ויקרא ח) ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים · מה הקב"ה שימר לעולמו שבעה ימים אף אתם שמרו לאחיכם שבעה ימים · דא"ר יהושע בן לוי שבעה ימים נתאבל הקב"ה על עולמו · (ו) ר' יוחנן מייתי לה מהכא (במדבר יב) אל נא תהי כמת אלא תסגר · מה ימי הסגר שבעה אף ימי אבל שבעה · הד ברבי אמר הדא דרבי יוחנן קומי ריש לקיש ולא קיבלה · ולמה לא קיבלה · אמר תמן הוא עבד לה הֶסגר והכא הוא עבד לה הֶחלט · דאתא (ז) ר' אבהו בשם רבי יוחנן ואמר אל נא תהי כמת מה ימי המת שבעה אף ימי החלט שבעה · רבי ירמיה ורבי חייא בר אבא בשם ריש לקיש (עמוס ח) והפכתי חגיכם לאבל מה ימי הח"ג שבעה אף ימי האבל שבעה · אמר רבי חייא שמיני רגל בפני עצמו הוא · אי מה עצרת יום אחד אף האבל כן · אמרו לו מיכן לשמועה רחוקה · ותני כן שמועה קרובה יש לה שלשים ושבעה · ורחוקה אין לה שלשים ושבעה · (ח) אית תני שמועה רחוקה לאחר י"ב חדש · קרובה בתוך שלשים · רבי אבהו בשם ר' יוחנן אמר הלכה כמי שהוא אומר שמועה קרובה בתוך שלשים יום ורחוקה לאחר ל' יום · ר' ברכיה ור' יונה בשם ר"ל בשם רבי יהודה הנשיא כתיב (דברים לד) ויתמו ימי בכי אבל משה · ימי שנים · בכי שבעה · אבל שלשים · ואית דמחלפין ימי שבעה · בכי שנים · (יא) אבל שלשים · מהא שבעה ושלשים שמא ימי · אלא שאם היה עני מדוקדק בראשון ובשני אינו עושה מלאכה ובשלישי הוא עושה בצינעא · אבל אמרו תבא מאירה לשכיניו שהצריכוהו לכך · בר קפרא אמר אפילו בשלישי אל יעשה כל עיקר מפני שהוא תקפו של אבל · תני בר קפרא כל תקפו של אבל אינו אלא בשלישי · עד תלתא יומין נפשא תייבא על קברה סבורה היא שהיא חוזרת · כיון דהיא חמי דאשתני זיוהון דאפוי אזלה לה ושבקא ליה הה"ד (איוב יד) אך בשרו עליו יכאב וגו' · לע"ל הפה והכרם מדיינין זה עם זה הפה אומר לכרם כל מה שגזלתי וחמסתי בך נתתי · ולאחר ג' ימים היא נבקעת והיא אומרת לו הא לך כל מה שגזלת וחמסת שנאמר (קהלת יב) ותשבר כד על המבוע · מהו ליתן תפילין רבי אליעזר ור' יהושע · ר' אליעזר אומר בראשון אינו נותן ובשני הוא נותן ואם באו פנים חדשות חולץ ור' יהושע אומר בראשון ובשני אינו נותן ובשלישי נותן ואם באו פנים חדשות אינו חולץ (ט) ואם ביום שני אינו מניח איצטריכא למימר מי שמתו מוטל עליו פטור מן התפלה ומן התפלין · אלא (י) כיון דתנא הדא תנא הא · דר' זעירא רבי ירמיה בשם ר' זעירא ומר עוקבא בשם שמואל הלכה כר' אליעזר בנתינה וכר' יהושע בחליצה · ר' זעירא בעי מהו ליתן בשני כר' אליעזר · מהו שיעשה ר' אליעזר כר' יהושע שלא לחלוץ · ומנין שאין אבל בשבת ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי מייתי לה מהכא (משלי י) ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה · ברכת ה' היא תעשיר (בראשית ב) ויברך אלהים את יום השביעי · ולא יוסיף עצב עמה זה האבל · המד"א (שמואל ב יט) כי נעצב המלך על בנו · אמר רב חזרה זקיפה חובה · פריעה נעילה רשות · חזרת קרע זקיפת מטה חובה · פריעת הראש ונעילת הסנדל רשות · שמואל אמר פריעה חזרה זקיפה חובה · נעילה תשמיש רחיצה

חדושי הרד"ל

כצ"ל · ולשון מספד גדול קדריש · דר' יונתן דרש ליה גדולי עולם יוסף וכל שרי פרעה · וא"ד דרפי גדול ה' כבוד חי העולמים · וכי"ב לעיל פנ"ג ובמש"ב בב"ד : (יא) אבל שלשים ניתא · שבע ושלשים שמת

חדושי הרש"ש

הכוונה על פסוק דויקרא י' עמ"ש : (ו) ריו"ח מייתי לה מהכא אל נא תהי כמת תסגר וגו' כצ"ל ותיבת אלא למחוק וכן ליתיה בירושלמי דמו"ק ודנזיר שהבאתים בסמוך : (ז) ר"א בשם ריו"ח כו' מה ימי המת אינן עולין אף ימי החלט אינן עולין כצ"ל וכ"ה בירושלמי פ' ואלו מגלחין ועי' יד"מ · וע"ע בירושלמי נזיר פ' כ"ג סוף הלכה ג' בתוס' בעל קס"ע ותראה איך נעלם ממנו שם סוגיית הירושלמי הזה דף' וה"מ והכא גם דברי עצמו שם · (ומה שרצה לפרש שם דברי הירושלמי לענין שאין הכהן רשאי לטהר המוחלט בפתוח מז' ימים · אך כתב שלא מצא כן בשום מקום · ולי האיר עיני לפרש בזה דברי התוס' בנזיר (נ"ה ריש ע"ב) במש"כ שם ואתיליד ביה נגעת וי"ד יום כו' ונדפס שם בגליון בד"ה ר"ל ב' הגלחת מצורע · והיינו ע"כ דגם תגלחת הראשונה נמי אינה פתוחה משבעה ימים) ומה שמקיש ימי החלט למת אע"ג דמרים לא היתה אלא מסוגרת · יובן ע"פ פירש"י ביבמות (ק"ג ב') וז"ל שם במרים מסוגרת הואי וקא"ל אהרן למשה אל נא תיחלט אלא תהא כמת וגם היה נעלם גם מהיד"מ ע"ש : (ח) אית תני שמועה קרובה בתוך יב"ח ורחוקה לאחר יב"ח · וא"מ קרובה בתוך ל' ורחוקה לאחר ל' ר' אבהו כו' כצ"ל : (ט) ואם ביום שני א"מ איצטריכא למימר מי שמתו כו' · במ"כ הביא בשם הירושלמי גיר' אחרת · אבל לפנינו בר"פ מ"ש ובפ' וא"מ סגי' כבמדרש · ופי' כיון דאפילו ביום ב' דחייב בק"ש ובכה"מ א"מ תפילין כש"כ במי שמתו מוטל לפניו דפטור מק"ש ומכה"מ אינו דין בפטור מן התפילין · ומשני כיון דתנא הדא (ר"ל ק"ש וכו') תני הא (פי' תני נמי פטור דתפילין אף על גב דלא איצטריך) : (י) כיון דקתני הדא תני הא · ר' זעירא ר' ירמיה בשם רב · ר' זעירא מר עוקבא בשם שמואל הלכה כו' כצ"ל ועיין בירושלמי :

מתנות כהונה

נמשחתם · שהייתם במשחתכם שבעת ימים ודייק מדכתיב כי שמן וגו' : שימר לעולמו · קודם שירד המבול נאמר ויהי לשבעת הימים ועיין לעיל באותה פרשה : אף אתם כו' · שבעת ימים קודם שימותו אחיכם : ברבי · בכל מקום פי' רש"י אדם חשוב בתורה : אמר כו' · לימוד זה שלמד ימי אבל מימי ההסגר אמרה לפני ר"ל : תמן כו' · שם באותה לימוד עושה מהסגר מרים הסגר ולא החלט : דאתא גרסינן : מה ימי כו' · הרי שההסגר הוא עשאו החלט ונלמד מן המת וכאן אותו . מה הלמד וההסגר עשה אותו הסגר בעצמא והוא הלימוד ובירושלמי הגירסא באופן אחר בפרק מי שהפך : שמיני רגל כו' · בא לתרץ ולומר שא"כ יהיו ימי האבל שמונה כימי החג ועל ז"א השמיני הוא רגל בפני עצמו לענין פז"ר קש"ב וכן הוא בהדיא בירושלמי : שמועה רחוקה · שאינה אלא יום אחד אנו למדים מעצרת : ה"ג ותני כן וכן הוא בירושלמי : ה"ג מחלפין ימי שבעה בכי כו' · ומקשי מיהו שבעה ושלשים יש היתר אחריהם אחר שבעה הותר . האבל אחר שלשים הותר גיהוץ ותספורת אלא אחר שני ימים מה הותר ומשני אלא כו' : שהצריכוהו · ולא פרנסוהו משלהם : עד תלתא כו' · עד ג' ימים הנפש חוזרת על הקבר כו' : כיון כו' · כיון שהיא רואה שנשתנה זיו קלסתר פניו הולכת לה ומניחתו : יכאב וגו' גרסינן : ליתן תפילין · האבל מהו שיניח תפילין : ה"ג בראשון אינו נותן ובשני הוא נותן : חולץ · בירושלמי מסיים כל שבעה : ה"ג בירושלמי דפ' ואלו מגלחין ואם ביום שני אינו מניח ביום ראשון איצטריכא למימר כמי שמתו מוטל לפניו דמי : אלא כו' · פי' כיון דתנא ביום שני תני נמי ביום ראשון : בנתינה · שביום שני נותן תפילין : בחליצה · שביום שלישי אינו חולץ : ה"ג רבי זעירא בעי נתן בשני כר"א מהו שיעשה ר"א כרבי יהושע שלא לחלוץ אמר רבי יוסי בר בון זכינו אם נתן ביום שני כר"א נעשה כר"א כרבי יהושע שלא לחלוץ אין כיני נימר הלכה כר"א ופירושו אם הניח תפילין ביום שני כר"א דפסק הלכתא כוותיה מהו שנעשה כדברי ר"א כמו שסבר רבי יהושע שלא לחלוץ מיום שמותר להניח ופסקינן הלכתא כוותיה דבשלישי פסקינן הלכתא כרבי יהושע שאינו חולץ אבל בשני לא ידענא ודלמא בעי למחלוץ ופן פי' רש"י בפ' ואלו מגלחין דאיתא להתם כל הסוגיא כמו כאן רק שנהפך דברי ר' אליעזר לדברי רבי יהושע · ופשט א"ר יוסי בר בון כלומר באמת כן הדין שלא לחלוץ דא"כ שנעשה כר"א לגמרי ושיחלוץ הוי ליה למפסק הלכתא סתמא כר"א דבשני מניח וחולץ ולמה אמר הלכתא כר"א בנתינה אלא בנתינה הוא דהוה הלכה כר"א אבל בחליצה לא כך משמע לפי סוגיא ירושלמית אע"ג דבבבלי לא פסקינן הכי בפ' אלו מגלחין : ומניין שאין אבל כו' · בירושלמי פרק היה קורא וסוף מועד קטן ולעיל ריש פרשה י"א : חזרת הקרע לאחוריו · בשבת קמיירי והכי איתא בהדיא בפרק ואלו מגלחין בבבלי ובירושלמי : פריעת הראש ·

יפה תואר

אבילות שבעת ימים לד"ה מדרבנן היא ורק דרך אסמכתא בקש למצוא מן הכתוב תדע לך דכן הוא דהא שבעת ימי אבל ביעקב היה קודם הקבורה : ולמדין דבר קודם מ"ת · זה דוקא בדבר הנלמד מקראי אבל מצוה מסורה בתורה קיי"ל כל מצוה שנאמרה לבני נח ולא נשנית בסיני לישראל נאמר ולא לבני נח : כל תקפו של אבל אינו אלא בשלישי · לפי גירסא זו משמע כי ביום השלישי לבד הוא תוקף של אבל מפני דעד יום השלישי יש תקוה לנפש לשוב אל גופה וזה שמייתי הקרא אך בשרו עליו יכאב דדריש כשבשרו יכאב שמשתנה ומתחיל להרקיב דהיינו בשלישי אז נפשו עליו תאבל אבל בירושלמי הגי' אין תקפו של אבל אלא עד ג' ימים וגם בויק"ר ובקה"ר על פסוק ותשבר כד ג"כ גרסינן ב"ק אמר עד ג' ימים תקפו של אבל קיים למה שצורת פנים ניכרת כו' ע"ש · וגם כאן יש לגרוס תני ב"ק כל תקפו של אבל אינו אלא עד שלישי וכלל הג' ימים מתאבל לשוב ומצטערת ואח"ז מתיאשת עוד לשוב ויחדל לה הצער והכתוב אך בשרו עליו יכאב מדרש כל זמן שהבשר יכאב ולא נרקב אז נפשו עליו תאבל ואח"ז יחדל האבל · וזה דאמרינן בפ' שואל כל י"ב חדש נשמה עולה ויורדת צריכין אנחנו לפרש כי בג' ימים הראשונים לא תתפרד מהקבר כלל אלא סובבת והולכת עליו · ואחר ג' ימים עולה והולכת למעלה שמתיאשת מן הגוף וכשאינה יכולה לעלות לשמים תשוב ותרד פה על הארץ : הפה והכרם זה הכל כד"מ כי הפה מרביע את הכרם הלא בך נמצא הגזל · והכרם תרביע את הפה כי על שמך תקרא הגזלה כי כל עמל האדם לפיהו ואתה הוא הגורם או במה שמרמה את האנשים בפיו לגזול מהם · ודרש ותשבר כד על המבוע ע' בפ' שואל כי שם מבואר יותר : זקיפה הא זקיפת המטה בשבת ונעילה היא נעילת הסנדל

פירוש מהרז"ו

ויקרא פ' ע"ש וצ"ל ויקרא י' · ומ"ש ז' ימים דברי המדרש הם וס"ד כי שמן משחת ה' עליכם : מה הקב"ה · צ"ע שהרי פסוק ופתח אה"מ תשבו הוא בסוף צו קודם מיתת בני אהרן ואיך דורש על אבילות שלהם · אך בירושלמי שם איתא מה הקב"ה שמר לעולמו קודם המבול כך על בני אהרן כו' וכ"ה בתנחומא ריש סדר שמיני וז"ל אמר להם משה לאהרן ולבניו שמרו אבילות ז' ימים עד שלא יגיע בכם וכ"ה כוונת המדרש : דאמר ריב"ל · לעיל פ"ב כ"ז וש"נ : כמת אלא תסגר · אהרן ביקש ממשה שלא תהיה מרים מצורעת כמת בהחלט אלא התרפא · ומה אנו לומדים בדמיון של כמת הרי זה בא ללמד ונמצא למד ממצורע מה מצורע ז' ימים אף מת ז' ימים מדה י"ב : אף ימי החלט ז' · צ"ע שהרי ימי החלט הוא לעולם ואם הכוונה על הנרפא מן ההחלט הרי מפורש בתורה וישב מחוץ לאהלו ז' ימים · אך גירסת הירושלמי שם במ"ק הכא הוא עבד לה הסגר והכא הוא עבד לה החלט · דאמר ר"י בשם ר' ינאי אל נא תהי כמת מה ימי המת אין עולין אף ימי החלט אין עולין ופי' דכאן דורש ר"י כמת לענין הסגר של ז' ימים ובשם ר"י דורש שאין עולין למנין נזירות כמו מת כן החלט ובודאי שצ"ל במדרש כאן כמו בירושלמי שם והמדרש והירושלמי למדין זה מזה בגירסא ע"ש : א"ר חייא שמיני · ר"ה ד' וש"נ · ה"ג בירושלמי שם א"ר אמי לרבנן אי מה ימי החג ח' אף ימי אבל ח' והשיב שגם ימי החג ז' כי שמיני רגל בפני עצמו ושואל עוד שנלמוד מחג השבועות על יום אחד והשיב שכן אנו לומדים על שמועה רחוקה שאינו נוהג אלא יום אחד ולאבל גדול ילפינן מחג של ז' ימים ועל אבל קטן ילפינן מחג של יום אחד : אית תנא תני · כאן חסר וה"ג בירושלמי אית תנא תני שמועה קרובה בתוך ל' רחוקה לאחר ל' ואית תנא תני קרובה בתוך יב"ח רחוקה לאחר יב"ח · ר' אבהו בשם ר"י וכו' כמ"ש כאן : מיהא ז' ול' שמא ימי · שעל ז' ול' אנו יודעים שז' לאיסור מלאכה ול' לאיסור כביסה ותספורת אך ימי ב' לאיזה ענין : תני ב"ק · בירושלמי שם הגירסא בר קפרא כדעתיה וכו' : דאשתני זיוהון · כמש"ל פס"ה ס"כ וכ"ה במדרש קהלת פסוק עד אשר לא ירתק בהדיא עם ראיה וש"נ : אך בשרו · זהו בשלישי שמשתנה ואז ונפשו וגו' : היא נבקעת · שבת קנ"ב ובירוש' הגירסא נבקעת על פניו ובקה"ר שם הגירסא נבקעת ומושלכת לפה וענין של המדיינים ליתא לא בירושלמי ולא בקה"ר : מהו ליתן תפילין · פירוש האיסור של תפילין שאנו לומדים מפסוק פארך חבוש עליך כמה ימים הוא אסור ועי' ירושלמי מ"ק שם וירושלמי ברכות ר"פ ג' : חולץ · בירושלמי ברכות כמו כאן ובירושלמי מ"ק הגירסא חולץ כל שבעה : ומן התפילין · ואא"כ כשאין מתו מוטל לפניו חייב וקשיא להרווייהו · ומ"ש דמ"מ מן התפילין דלך אגב דלא אמר כן נמי פטור · דר' זעירא כאן אין הגירסא מיושבת ובירושלמי הגירסא ר' זעירא ר' ירמיה כר"א בנתינה שבשני אינו נותן וכר"י בחליצה שאינו צריך לחלוץ בפנים חדשות : מהו ליתן בשני · בירושלמי הגירסא אם נתן בשני כר"א וכאן חסר הפשיטות ומבואר בירושלמי מ"ק ועי' מ"כ : שאין אבל · לעיל ר"פ י"א וש"נ ומבואר : חזרה זקיפה · שם בירושלמי מ"ק ה"ג רב אמר לח"ז חובה פ"ן רשות · ושמואל אמר פח"ז חובה נת"ר

ידי משה

והיו רוצה דעלמא כן מלאתי : מה הקב"ה שומר וכו' · פירוש דושמרתם את משמרת ה' קדרים מש הקב"ה שומר לעולמו ז' ימי אבילות קודם המבול אף הם ישמרו לאחיהם העתידין למות ביום השמיני למלואים וק"ל : אלא תסגר · המ"כ לא כוון יפה פה ואעתיק לך לשון הירושלמי איתקשיה למת ומכיון דאסכתן בה תסגר ז' ימים ולפיכך אנו לומדים מת מני' כי כן המוקשים שילמוד זה מזה וקאמר דר"ל לא קיבלה להך ילפותא דתמן הוא עביד ליה פירושו דאיסו דרים בדוכתי' אחריתא היקשא דכמת לימי החלט דהיקש זה במצורע מוחלט כדהוה מרים התם והיקשא דימי החלט היינו לומר מה ימי המת אין עולים אף ימי החלט אין עולים פירוש דנזיר ומצורע ימי חלוטו אין עולים למנין ימי נזירותו כדתנן בנזיר והיכא דרים הכא היקשא דכמת לימי הסגר וה"ג הכא עביד לה הסגר והתם עביד לה החלט דאמר ר"י בשם רבי ינאי אל נא תהי כמת מה ימי המת אין עולים אף ימי החלט אין עולים ול"ג אתא רבי אבהו וכו' עד ימי החלט ז' ודוק : אי מה עצרת יום אחד · פירוש עצרת חג שבועות קושיא וכן הוא

משנת דרבי אליעזר

אלו בשעת מיתתו לכן כתיב בכי אבל משה שבכו לאבלו וגם לפניו משא"כ ביעקב שבכו אלו ולפני מטתו כתיב בכיתו ודברי מ"כ דחוקים שפי' בוכים דוקא אבנים ואף לפ"ד קשה הלא סי"ל גרסינן ואליעזר · עוד י"ל דדייק מדכתיב ויתמו וסי"ל בפס"ת אלא דקאי אק"ם שהסכימו לבכות ועדיין לא היו בוכים לכ"כ ויתמו שפי' לשון תמימות עיין בע"מ מח"ד ת"ב פי"ג ובפי' יד ה' שכן מפורש שם ולכך כתיב ימי אבל משה היינו ער"ם ולא ימי אבלו ממש שעדיין היה חי וראשון עיקר :

רשות • פריעת הראש וחזרת קרע וזקיפת המטה חובה • ונעילת הסנדל ותשמיש המטה ורחיצה רשות • חד תלמיד מן דשמואל שמש מטתו הלך ורחץ א"ל להלכה אמרתי לך שמא למעשה' איקפיד עליה ומית • א ר"י בר חלפתא הוה מתני שבחא דרבי מאיר קמי ציפוראי אמר להם אדם גדול אדם קדוש פעם אחת מצאן עומדין בשורה בשבת אמר להם שלום לכם אמרין ליה דין הוא דאת משבח ביה אמר להם דעו שבחו של אותו האיש שבא להודיענו שאין אבל בשבת • ר' הושעיא אזל לחד אתר מצאן שהן עומדין בשורה בשבת אמר להם לית אנא ידע מה הוא מנהגכון אלא שלום עליכם כמנהג מקומנו • תרין בנוי דרבי חד מנהון נפיק וראשיה מכסי ולביש סנדלוי ואוחרנא נפיק חפיה וראשיה מגלי • ר' יונה אזל למחזייה אפין לאחוי דר' גוריון נפיק לגביה לביש סנדלא אמר ליה אמור לר' גוריון אחוך לית ילפין עובדא מבר נש זעיר • ב ר' חנינא בר אפא אזיל למחזייה אפין לרבי תנחום בר חייא דכפר אגין נפיק לגביה לביש סנטרוי מאי סנטרוי מאנין דלא בזיען אמר ליה היכדין עבדין אתמהא אמר ליה כן הוה ר' יוחנן עבד • אמר ליה צלי עלי אמר ליה פסיג תרעך אמר ליה לא תימר כן אלא יסוג תורעך • תני ג חבורה ומשפחה כך הן דומים לכיפת אבנים את נוטל ממנה אבן אחת וכולה מתרועעת את נותן עליה אבן אחת וכולה עומדת • כך ד כל שבעה ימים חרב שלופה ועד שלשים יום היא מתרפרפת ואינה חוזרת לנדנה עד י"ב חדש • א"ר אלעזר נולד בן זכר במשפחה מיד היא רפה • אם כן למה מראין פנים בשבת ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר מפני האיבה : ח וישב יוסף מצרימה וגו' • ר' לוי ור' יצחק [ר' לוי] אמר שלא זמנן לסעודה א"ר תנחומא הוא לא נתכוון אלא לשם שמים אמר לשעבר אבא מושיב לי למעלה מיהודה שהוא מלך ולמעלה מראובן שהוא בכור ועכשיו אינו בדין שאשב למעלה מהן והן לא אמרו כן אלא לו ישטמנו יוסף • רבי יצחק אמר ה הלך והציץ באותו הבור ה א"ר תנחומא הוא לא נתכוון אלא לשם שמים והם לא אמרו כן אלא לו ישטמנו יוסף • ויצוו אל יוסף לאמר אביך צוה וגו' • ו תני ר' שמעון בן גמליאל אומר גדול השלום (יב) שאף השבטים דברו דברים בדוים בשביל להטיל שלום בין יוסף לשבטים • הה"ד ויצוו אל יוסף לאמר וגו' והיכן צוה לא מצינו שצוה • כה תאמרו אל יוסף וגו' • אמר כך אחי חושדין אותי • וילכו גם אחיו • אמרו ליה חד בעית לך לעבדא הא כולנא לך לעבדין : ט ויאמר אליהם יוסף וגו' ואתם חשבתם עלי רעה וגו' ועתה אל תיראו וגו' וידבר על לבם • וכי יש לך אדם שמדבר על הלב • אלא ז דברים שהן מנחמין את הלב אמר להם נמשלתם כעפר הארץ מה עפר הארץ מי יכול לסייף את עפר הארץ • נמשלתם כחית השדה ומי יכול לסייף את חית השדה • נמשלתם ככוכבים מי יכול לסייף את הכוכבים • עשרה כוכבים בקשו לאבד (יג) כוכב אחד ולא יכלו לו • שנים עשר שבטים מה אני יכול לשנות סדרו של עולם מפני שהם כנגד שנים עשר שעות ביום וכנגד שנים עשר מזלות ברקיע • א"ר שמלאי אתם הגוף ואני הראש • תבואתה לראש יוסף • אין נסיב גופא מה רישא טב • ולא עוד אלא עד שלא

מסורת המדרש א ירושלמי ברכות פרק ב' • ב ירושלמי מועד קטן פרק ג' • ג שבת דף קי"ו • ד עיין מועד קטן דף כ"ז • ה ת' תנחומא כאן סימן י"ז • ו יבמות דף ס"ה • ירושלמי פאה פרק א' • ויקרא רבה פרשה ט' • דברים רבה פרשה ה' • מסכת דרך ארץ פרק י"א • תנחומא סדר תולדות סימן א' • תנחומא כאן סוף סימן י"ז • וסדר נח סימן ז' • וסדר שופטים סימן י"ח • ילקוט כאן רמז קס"ב • ילקוט נשא רמז תשי"א • ילקוט תהלים רמז תשי"ב • ועיין ספרי פרשה נשא פיסקא מ"ב • ז מגילה דף ט"ז • ילקוט כאן רמז קס"ב •

חדושי הרד"ל

אמא כו' כנ"ל : (יב) שאף השבטים דברו דברים בדויים כו' כנ"ל • וכ"ה בויק"ר ספ"ט ובכ"מ : (יג) כוכב א' ולא יכלו לו • כוכב א' איך יוכל לאבד י"ב כוכבים • ולא עוד מה אני יכול לשנות סדרי

מתנות כהונה

מנהגו האבל ראשו בשבת ואינו מתעטף כן פירש רש"י בפ' ואלו מגלחין : שמש מטתו • בימי אבלו : אמר לו • שמואל לאותו תלמיד להלכה אמרתי לך שרחיצה ותשמיש רשות : שמא למעשה • בתמיה : איקפד עליה גרסינן • פי' שמואל התקצף עליו ומת אותו תלמיד : מתני כו' • ספר בשבחו של רבי מאיר לפני אנשי צפורי : פעם אחת • מצאן רבי מאיר לאנשי צפורי שעמדו כו' : הכי גרסינן אמר להם שלום לכם אמרין כו' • פי' רבי מאיר היה שואל בשלום האבלים ואמרו אנשי צפורי לר' יוסי בן חלפתא וכי זה הוא שאתה משבח בו אמר להם רבי יוסי דעו כו' • שאין אבילות נוהג בשבת : לית אנא כו' • אין אני יודע מנהג מקומכם אי הוא אם אתם שואלים בשלום האבלים בשבת אם לא : תרין בנוי כו' • שני בניו של רבי אחד מהם יצא בשבת בימי אבלו וראשו היה מכוסה ומעוטף כאבל והיה לבוש סנדליו ברגליו וסבירא ליה פריעה רשות ונעילה חובה והא' היה יצא יחף בלי סנדליו וראשו מגולה בלי עיטוף דסבירא ליה נעילה רשות ופריעה חובה ובירושלמי גרס חד רישיה מגלי וחד רישיה מכסיה חד רישיה מגליה ולבוש סנדליו וחד רישיה מכסי ושליף סנדליו ע"כ שליף פי' מופשט : רבי יונה כו' • הלך להתראות פנים לאחיו של רבי גוריון ובשבת בימי אבלו היה והיה יוצא לקראת רבי יונה והיה לבוש בסנדליו וע"פ אחיו רבי גוריון עשה כן ואמר לו רבי יונה שילך ויאמר לרבי גוריון אין אנו מנהיגין במה שהוא עשה מאחר שאין אנו למדין הלכה למעשה מאיש קטן ושפל ובירושלמי גורס שהמעשה היה ברבי גוריון בעצמו ופנים בפנים דבר אליו כן : מאנין כו' • כלומר בגדים שאינן קרועין וא"ל הכזה עושין בתמיה ובחול היה כדמשמע לקמן כן משמע בירושלמי ותימה לי שרבי יוחנן יאמר כן שאין צריך לקרוע בגדיו אם נאמר שבת היה קשה מאי קמתמה רבי חנינא הא רב ושמואל סברי תרווייהו חזרת הקרע חובה יגעתי ומצאתי בירושלמי דגרס מאנין דלא חפיתין א"ל הא מנא לך א"ל כן הוה רבי שמעון עבד ואולי בגם פה צ"ל כן : חפיתין • נתפרש לעיל ריש פרשה זו : צלי עלי • התפלל עלי מפני שהאבל הוא השה יום ובעי רחמי וכמו שאמרו חז"ל אבל שלשה ימים הראשונים יראה עצמו כאילו חרב מונחת לו בין כתיפיו כו' • ועיין בספר תנ"א ולקמן : פסיג תרעך • יכרת ויפסק שברך וא"ל שלא יאמר כן שלשון פסיג ישכול פירושו יתחלק לכמה חלקים כד"א תנתח לנתחיו תרגום יונתן תפסג לפסגוי ועיין בערוך ערך פסג גם תרעך ישכול פירושו לשון שער ופתח ויהיה חס ושלום קללה במקום ברכה ובתפלה צריך אדם לדקדק בלשונו דלא ישתמע לתרי אפין כדאיתא בספר הזוהר בפרשת ויגש אלא יאמר יסוג תורעך שפירושו תוגדר פירצתך יסוג מלשון סוגה בשושנים תורעך הוא ל' פירצה וכדאיתא לעיל פרשה פ' וכן מצאתי פירושו בספר תנ"א ובירושלמי ראיתי גירסא תמוהה בעיני לא ראיתה לכותבה : חבורה ומשפחה גרסינן • ופירושו כדאמרינן בעלמא אחד מן החבורה שמת ידאגו כל החבורה אחד מן המשפחה שמת ידאגו כל אותה משפחה : את נותן עליה כו' • ובנמשל הוא שאם נולד בה בן זכר מיד היא נתרפאת וכדרבי אליעזר לקמן : רפה • מדת הדין המתוחה כנגדם היא נעשית רפה ובספר הות אמת הגיה נתרפאה וה"ג בירושלמי אך לשון הסוגיא נשתנות שם הרבה : אם כן למה כו' • לעיל קאי ומקשה למאן דאמר אין אבילות נוהג בשבת א"כ למה הולכין אליו ומראין לו פניו והוא כעין תנחומין : מפני האיבה • שלא יאמר שהם שונאים אותו שכן המנהג להראות פנים איש לרעהו בשבת : מצרימה וגו' גרסינן • ודייק סיפיה דקרא ויראו אחי יוסף כי מת אביהם וגו' משמע שהרגישו בו סימני שנאה : שלא זמנן • לאכול על שלחנו ועיין בפי' רש"י בחומש : רבי יצחק אמר • לפיכך אמרו לו ישטמנו לפי כשחזר יוסף מקבורת אביו הלך והציץ באותו בור שהשליכוהו בו אחיו : אלא לש"ש • לברך ברוך שעשה לי נס במקום הזה : לא כן חשבו אלא כו' • שחשבו שבשביל כך הציץ באותו בור להראות שאותו צער עדיין נוגע בלבו וחששו שלא ינקום לבסוף : כך אחי חושדים כו' • דא"כ למה בכה בדברם אליו : חד בעית כו' • אחד היית חפץ לך לעבד [illegible] הוא יהיה לי לעבד ואתם עלו לשלום אל אביכם : לעבדא גרסינן : לסייף • לכלותו מן העולם : עשרה כוכבים כו' • בילקוט הגירסא יותר ברורה ועיין שם : אין נסיב כו' •

יפה תואר

ספ"ל : והיכן צוה לא מצינו שצוה ואע"ג דמצינו כמה מילי דלא כתיבי בדוכתייהו [illegible] מסורים אחרים כמו ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו שלא נזכר כן במקומו וכאלה רבים • וי"ל כיון דשבת יעקב הוא שדאג מראש לפני מותו כי יהיה שלום ביניהם • ולא סמך על לב יוסף אף כי טוב הוא • לא היה לו להכתוב לשתוק מזה • כי אין דרך הכתובים להעלים מה שהוא שבח לצדיקים : וכי יש לך אדם שמדבר על הלב • ומה דכתיב וידבר על לב הנערה גם זה מפרשי לעיל דברים שמיישבים את הלב : נמשלתם כעפר כו' • הנה מפני שלשה דברים א"א לכלות את ישראל • הא' מצד שיש לעולם צורך בהם וכמ"ש קטיעא בר שלום כשם שאי אפשר לעולם בלא ד' רוחות כך אי אפשר לעולם בלא ישראל כדאיתא בפ"ק דע"ז וכנגד זה אמר נמשלתם כעפר אשר בלי עפר אין תבל • הב' מצד שהם מפוזרים בין כל העמים וכמו"ש בפרק האשה נפסחים צדקה עשה הקב"ה בישראל שפזרם בין האומות ואין יד אחת שולטת בהם לכלותם • וכנגד זה אמר ומי יכול לסייף את חית השדה [illegible]

פירוש מהרז"ו

רשות תחלה אמרו סימן ואח"כ מפרשים וכ"ז איירי בשבת : מתני • מלשון שם יתנו צדקות ה' והוא בירושלמי ברכות פ"ב על המשנה רחץ בלילה א' ועיין ירושלמי מ"ק שם. ושם איתא חמת אבילות בשבת ושאל כו' ומ"ש בשורה ליתא שו"ש וצ"ע דאין עומדים בשורה בשבת • ואולי הכוונה שהיו האבלים עומדים בבהכ"נ בפני עצמם בשורה וכמ"ש פר"א ס"פ י"ז התקינו שיהיו חתנים ואבלים הולכים לבתי כנסיות ולב"מ בשבת • ואנשי המקום רואים כו' את האבל ויושבים עמו כו' ע"ש • ובירושלמי שם מביא הדרשה של ברכת ה' היא תעשיר לראיה לר"מ : ר' הושעיא • בירושלמי ל"ג גם כאן בשורה וכאן ע"כ פי' כנ"ל : ואוחרנא נפיק • עי' מ"כ ועשו היכר בדבר אחד זה בגילוי וזה בסנדלים וכאן צריך לגרוס ואוחרנא נפק יחף וריסיה מגלי : ר"ח ב"פ • כאן משמע שמעשה זו היתה בשבת אך בירושלמי מ"ק משמע שהיתה בחול וכאן הגירסא סנטרוי מנין דלא בזיען ושם הגי' מנין דלא חפיתין פי' שאינם מהודרים לדעת המדרש בשבת דלא בזיען ולהירושלמי בחול דלא חפיתין : פסיג תרעך וכו' יסוג תורעך • עי' מ"כ • ועי' בערוך ערך תרע ב' פרץ ה' פרץ בעוזא פי' תרע ה' תרעיתא ולעיל פ"ע ס"ה את הוא תרעיתא דימא • ופסיג הובא בערוך ערך פסג שם מפרשין מל' סמיכה וגם פי' מלשון כריתה לשנים [illegible] : מיד הוא רפה • וגירסת הירושלמי שם מתרפאת כל אותה משפחה : מפני האיבה • [illegible]

ידי משה

[illegible]

ירדתם לכאן היו קוראים אותי עבד ומאחר שירדתם (יד) לכאן הודעתי הוגנוסים שלי אם כן אני הורג אתכם אתמהה · א אם הורג אני אתכם הם אומרין אין לשמור אמנה עם זה · עם אחיו לא שמר אמנה עם מי הוא משמר אמנה · הן אומרין לא היו אחיו אלא כת של בחורים ראה וקרא אותן אחיו · תדע לך שהרי הוא בסוף הביא עליהן עילה והרגן· אמר מה אני נעשה אנטידיקוס לאבא· אבא מוליד ואנא קובר · מה אני נעשה אנטידיקוס להקב"ה הקב"ה מברך ואני ממעט הדא הוא דכתיב וינחם אותם · ב והרי דברים קל וחומר ומה יוסף שדיבר דברים רכים על לבן של שבטים כך ניחמו · לכשיבא הקב"ה לנחם את ירושלים על אחת כמה וכמה הה"ד (ישעיה מ) נחמו נחמו וגו' : י וישב יוסף במצרים וגו' · (יא) ג ששה זוגות שנותיהם שוות רבקה וקהת · לוי ועמרם · יוסף ויהושע · שמואל ושלמה · משה והלל הזקן · ד ר' יוחנן בן זכאי ורבי עקיבא · (יב) משה עשה בפלטין של פרעה ארבעים שנה ובמדין (ובמדבר) ארבעים שנה ושמש את ישראל ארבעים שנה · רבי יוחנן בן זכאי עשה פרגמטיא ארבעים שנה ולמד תורה ארבעים שנה שמש את ישראל ארבעים שנה · ר' עקיבא עשה בור ארבעים שנה ולמד תורה ארבעים שנה ושמש את ישראל ארבעים שנה : יא (יג) ה וישבע יוסף את בני ישראל וגו' שומע אני מיד ת"ל אתכם כשתהיו עולין · ומנין אף עצמות של שבטים העלו עמו שנאמר אתכם · וימת יוסף בן מאה ועשר שנים ויחנטו אותו · מי חנטו · רבי פנחס ורבי יהודה בשם ר' נחמיה · ר' יהודה אמר רופאים חנטו אותו ור' פנחס אמר שבטים חנטו אותו הה"ד ויחנטו אותו ויישם בארון במצרים ומי הן ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה : יב לישנא אחרינא ו וזאת אשר דבר להם אביהם יעקב אין כתיב כאן אלא אביהם עתיד אדם אחד כיוצא בי לברך אתכם וממקום שפסקתי הוא מתחיל שנאמר וזאת אשר דבר · כיון שעמד משה פתח בזאת שנאמר (דברים לג) וזאת הברכה · אמר להם ז אומר לכם הברכות הללו אימתי הם מגיעות לכם בשעה שתקבלו את התורה שנאמר (שם ד) וזאת התורה הוי וזאת אשר דבר להם אביהם · במה שסיים להם יעקב אביהם פתח להם משה · אמר משה (תהלים קיט) (יד) מזקנים אתבונן · יצחק כשבירך את יעקב אמר לו (בראשית כח) ואל שדי במה התם ויקרא יצחק את יעקב ואף יעקב במה שפסק אביו משם התחיל שנאמר ויקרא יעקב אל בניו וחתם כשבירכן בזאת וזאת אשר דבר · ממקום אשר פסק משם התחיל משה וזאת הברכה ובמה חתם משה (דברים לג) אשריך ישראל ואף דוד כשבא לומר תהלה ממקום שפסק משה משם התחיל (תהלים א) אשרי האיש וגו' הוי מזקנים אתבונן : יג ויעש לאביו אבל שבעת ימים · ח ולמה עושים שבעה כנגד שבעה ימי המשתה א"ל הקב"ה בעוה"ז נצטערתם עם הצדיק הזה ושמרתם לו אבל שבעת ימים לעולם הבא אני מחזיר אותו האבל לשמחה שנאמר (ירמיה לא) והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם כשם שאני מנחם אתכם כך אני מנחם לציון ולכל חרבותיה כענין שנא' (ישעיה נא) כי נחם ה' ציון נחם כל חרבותיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה' ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה :

מסורת המדרש א פסיקתא דרב כהנא פיסקא ט"ז ע"ש בהערות ותקונים · ב ילקוט ישעיה רמז ש"ז · עי' בפסיקתא רבתי פיסקא כ"ט סימן ו' ובמסרז"ו שם אות א' · ג ספרי פרשה וזאת הברכה פיסקא ש"ז · ילקוט וזאת הברכה רמז תתקס"ז : ד ר"ה דף ל"א · סנהדרין דף מ"א · ה מכילתא ריש פ' בשלח · ע' סוטה דף ז' וברש"י · ילקוט בשלח רמז רכ"ח · ו תנחומא כאן סימן ט"ז · ז דברים רבה פרשה י"א · ספרי פ' הברכה ש' שמ"ב · מדרש תהלים מזמור א' · ילקוט כאן רמז קס"ה · ילקוט סדר הברכה רמז תתקמ"ט · ילקוט תהלים רמז תרי"ב · ח תנחומא כאן סי' י"ז :

חדושי הרד"ל

(יד) לכאן הודעתם הוגנוסים שלי · ועיין בילקוט · צריך להיות · כן כנגד כו' מפני שהן הוא כל"ל · פי' יחוס משפחתי :

חדושי הרש"ש

(יא) ששה זוגות שנותיהם שוות רבקה וקהת · עיין תוספות יבמות דף ס"א ב' דמדרש זה הולך על הא דאיתא בס"ע דרבקה היתה בת שלש שנים כשנשאה יצחק ועמש"כ לעיל פ"ו · וכ"ל דפליגי בפלוגתת ר"מ ורבנן בכתובות מ' ב' · דגם בפרשתה כתיב נער וקרינן נערה · והנה התוס' ביבמות שם כתבו דמדרש זה היתה רבקה בת י"ד שנה כשנשאה יצחק ע"ש התבונן · ובמהרז"ו שם הביא בשם הרא"ם שהיתה בת י"ד ותמי : (יג) משה עשה כו' ובמש"ה מ' שנה · בספרי סוף ברכה איתא ג"כ הלל עלה מבבל בן מ' שנה ושמש חכמים מ' שנה ופרנס את ישראל מ' שנה וכל"ל כאן : (יג) וישבע יוסף וגו' שומע אני מיד כו' · עי' יפ"ת שנדחק · ול"נ שפי' מיד שיהיו תיכף אחר הפקידה · והפקידה היתה בעת אשר נגלה הקב"ה למשה בסנה כמ"ש שם פקד פקדתי אתכם · ואמר וישמעו כי פקד ה' וגו' : (יד) מזקנים אתבונן יצחק כו' · עיין לקמן ריש ברכה דמביא שם ממדרש דגם יצחק התחיל ממקום שפסק אברהם אביו :

מתנות כהונה

אם לוקח הגוף מה טובו ויפיו של הראש לא כלום : הוגנוסים · פי' הערוך בוז משפחות ת"י ובסיר גניסתא : אין לשמור כו' · כלומר אין לכרות ברית ולשמור אמונה עם זה : הן אומרים כו' · כעין דבר אחר הוא וכן מוכח בפי' רש"י בחומש : ה"ג בחורים ראה וקרא אותן אחיו : עילה · עילה כמה דאת אמר עילה ותחיה : אנטידיקוס · כך גרס הערוך ופירש בו בעל דין בלשון רומי : כך ניחמן · דברים נכרים שלב אדם מתיישב בהן : על אחת כמה וכמה · שידבר דברים ראוים להתנחם בהם : עשה בור · ערב מ' שנה קודם שלמד תורה והיה בור ורק מתורה : מיד · שיעלו עצמותיו מיד אחר מיתתו : אתכם · משמע עם עצמות שלכם : ומי הן ואלה וגו' · וי"ו העטוף קדרים : אביהם יעקב כו' · צריך עיון בתנחומא ובילקוט וגירסת הספר יש לומר מדכתיב אביהם בתם דרשינן עוד אבי רכב ישראל וזהו משה אבל בילקוט איתא בהדיא שלמד זה מדלא כתיב זאת וכן הוא לקמן : ה"ג מתחיל שנאמר וזאת אשר דבר וגו' כיון וכן הוא בילקוט : אמר להם יעקב לבניו והוא כעין ד"א : לומר תהלה גרסי' · פי' תהלה ושבח לאל עולם שהם תהלים :

יפה תואר

עי' בזה בעקרים בשער ג' דברים נחמדים : היו קוראים אותו עבד ומרננים אחריו כדאיתא בסוט"ע על פסוק לאסור שריו בנפשו : שומע אני מיד · לאו דוקא אלא לומר קודם פקידה אחר שיתעכל הבשר · דהא והעליתם את עצמותי אמר משמע דוקא עצמותיו ואף על גב דכתיב בקרא פקוד יפקוד אלהים אתכם והעליתם את עצמותי משמע דוקא בעת פקידה · וי"ל דיתפרש הכא מאחר שאלהים יפקוד אתכם ותעלו נא"ו לכן תעשו לי הנחת הזה שתעלו את עצמותי שמה · אבל העלאה ע פסיה מיד : וזאת אשר דבר להם אביהם כו' · בתנחומא הגירסא אליהם אין כתיב כאן אלא להם · ופירוש הדברים כי כל לי לו ולהם הסמוכין אל דבור מתפרש בלשון על וכדפירש"י גבי ואשר נשבע לי ולכן אם היה כתיב אליהם היינו מפרשים עמהם וכפשוטו ומדכתיב אשר דבר להם דמתפרש כמו עליהם מדרים כמו וזאת אשר ידבר עליהם עוד אביהם וזה משה אבי ישראל · ובא פה דבר עבר במקום עתיד : וממקום שפסקתי הוא מתחיל · לכאורה אם האחד למד ממי שלפניו ומזקנים אתבונן היה לו ג"כ להתחיל ממה שהתחיל הוא ולא ממה שפסק · וגם טעם הדברים זר הוא מהבין · אבל הענין הוא כי החיתום הוא העיקר והשרש ולכן יתבונן האחרון במה שחתם המברך אשר היה לפניו · כדי לעשות מזה יסוד ועיקר לברכותיו וזה מזקנים אתבונן · והנה אברהם התם בנתינה כדלקמן בד"ל ריש ברכה ללמד לנו כי אין אדם כדאי בזכותו אל הברכות ורק במתנה הן לו וע"ז הודה יצחק ועשה זה לשורש והתחיל ויתן לך והוסיף עוד שורש אחד במה שסיים ויקרא בקריאה לאמר כי המתברך צריך להכין לבו ונפשו אל הברכות כדי שתחול עליו · ואת זה הודה יעקב ועשה זאת לעיקר והתחיל בקריאה כדי שיכינו לבבם לזה · ויעקב הוסיף עוד על זה כי מלבד אשר המתברך צריך להכין לבו ונפשו לזה צריך עוד לדעת כי לא כל דבר אשר יבקש בלבו ונפשו הוא קטוב האמיתי · ופעמים יבקש אדם דבר הנראה בעיניו ונתעב לה' ולכן סיים בזאת לרמז אל התורה שנקראת זאת ולבקש רק דבר אשר טוב ויפה הוא גם לפי התורה · ומשה הודה ע"ז ועשה זאת לשורש ויסוד לברכותיו והוסיף עוד כי לא טוב לאדם לבקש רק אושר זמני אשר יעוף כלל רק יבקש אושר נצחי ולכן מסיים בלשון אשריך בל"ר דקאי גם על אושר נצחי ודוד הודה לו בזה והתחיל ג"כ בלשון אשרי בל"ר שכולל ג"כ אושר נצחי וקיימי : ולמה עושים שבעה · כבר פירשתי למעלה כי זה רק אסמכתא דהא אבילות מדרבנן ולכן מקשה למה עושין שבעה ולא ראו למעט את ימי הצער והאבל כי כל המתקשה על המת יותר מדאי הוא נענש · ומשני כנגד ז' ימי המשתה וימי המשתה שהיו ז' ילפינן מתמן כדאיתא בפר"א · ויען כי טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית המשתה · ולב חכמים בבית אבל ולב כסילים בבית המשתה לכן השוו מספר הימים של שניהם · ואולי הוא הטעם במה שקבעו מספר שבעה בתחלת היותו נאים לבנות את הארץ ובאחריתו בצאתו ממנה יען דמספר שבעה הוא המספר המקיף את כל העולם וכמו שהאריך בזה בעל העקרים בשער ג"ט · ויש לתת עוד טעם לזה כי ימי המשתה יש להם שייכות לימי הקבורה · כי באשר שהאדם מעותד למות לכן מוכרח הוא להוליד בנים ולהשאיר אחריו זרע וכמ"ש על המאמר בברכות ווי לן דמיתנא שהרו בעת החתונה · כי הקבורה והחתונה אחוזות יחד וכמו שכתבנו · ולכן קבעו ימי האבל שבעה אחרי הקבורה כמו שבעת ימי המשתה אחר החתונה : א"ל הקב"ה בעוה"ז כו' · כדי שלא נסיים בעניני אבל מוכה פה הפסוק והפכתי אבלם לששון כדי לסיים בדבר טוב · וגם באשר הכתוב הזה סיומו הוא מיגונם לכן לא חפץ להשאר בכתוב זה ומסיים כשם שאני מנחם אתכם כדי לסיים בקרא ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה :

פירוש מהרז"ו

תהיינה לעוה"ב הביא פ' סבואתה במכוון : הוגנסים שלי · יחוסי ומולדתי עי' ערוך ערך גנס ובשם פסיקתא גנוסיא : דברים ק"ו · ועי' לעיל פנ"ג ס"ה ובסוף הפ' שם וכולל כאן ג' כוונות · א' מב"ו על הס"י · ב' שכאן כתוב פעם א' וינחם ושם כתיב ב"פ נחמו נחמו : י וישב יוסף במצרים · ויחי יוסף במצרים מאה ועשר שנים ועל זה הביא ששה זוגות · והמאמר בספרי סוף ברכה הובא ילקוט שם : רבקה וקהת · בקהת מפורש ברים ואנא ושני חיי קהת שלש ושלשים ומאת שנה שהספרי והגמרא יבמות ס"א והמדרש כאן סוברים שהיתה רבקה בת י"ד כשנשאה יצחק ויצחק היה בן ארבעים שנה וכן ס' היה בלדת אותם הרי לרבקה ל"ד ועוד ס"ג כשבירך אותם הרי ליצחק קכ"ג הרי ל"ז לרבקה עוד י"ד בבית עבר וכ' בבית לבן הרי קל"ה ב' שנים בדרך ואז מתה הרי קל"ג · וכ"ה בתוספות ביבמות שם · וע' ביפ"ת לעיל סוף פ' פ"א : לוי ועמרם · מפורש ברים ואנא כל א' קל"ז שנה : יוסף ויהושע · יוסף כאן בן ק"י שנה ובסוף יהושע שיהושע מת בן ק"י שנה : שמואל ושלמה · מפורש בס"ע פי"ג במ"ר פ"ג ס"א שחיה שמואל נ"ב שנה וכ"ה בהגדת שמואל פ"ב (יפ"ת) ובס"ע פי"ד ששלמה חיה נ"ב ג"כ בן י"ב כשמלך ומ' שנה מלך ועל משה מפורש בסוף התורה שחיה ק"כ שנה והלל וריב"ז ור"ע מדברי חז"ל בקבלה ועי' הרד"ג פ"ו : משה עשה · שמ"ר פ"א סכ"ז וש"ל בעת שאמרו לו מי שמך לאיש היה אז בן ארבעים שנה וכ"ה בתנחומא : יא וישבע יוסף · וס"ד והעליתם את עצמותי מזה ומ"ש שומע אני מיד כ"ה במכילתא ריש בשלח ופי' שמ"ש יוסף והעליתם וגו' היה כוונתו מיד לאחר מיתה כמו ביעקב ת"ל ברים בשלח והעליתם את עצמותי מזה אתכם פי' כשתעלו ממצרים אז והעליתם עצמותי וזה כשתהיו עולין · ונ"ע דאפילו לפי מ"ש כאן הרי כתוב פקוד יפקוד וגו' והעליתם ולא קודם לכן ואיך אומר יכול מיד · וי"ל שפי' שבזכות שתעלו אותי מיד פקוד יפקוד אתכם בעת הגאולה · ומ"ש אתכם נ"ע עם מי מדבר אם עם אחיו השבטים הרי כולם מתו במצרים · ואם הכוונה על זרע ישראל לדורות בעת הגאולה איך הוכיח שהעלו עצמות כל השבטים ממ"ש אתכם · ויתיישב לגירסת הילקוט כאן דיליף ממ"ש מזה אתכם זה בגימטריא תריכר שהשבועה היתה על כל ישראל כשיעלו יקחו עצמות כל השבטים ועצמות יוסף עמהם · וכ"ה בסוטה דף ז' שעלו עצמות כל השבטים דהם איתא שהיו עצמות יהודה מתגלגלים בארון במדבר הרי שגם יהודה עלה וכן כל השבטים : רופאים חנטו · כמ"ש אצל יעקב ויחנטו הרופאים את ישראל : שבטים חנטו · שלא יגעו הרופאים בגופו שהרופאים גוו והשבטים חנטו · ויתכן שמיוסף למד ק"ו על יעקב שלא נגעו בו הרופאים כמ"ש בהדיא לעיל ריש ס"ב שלא יגע אחר במטהו כל שכן בגופו · ודורש כמוכים ויחנטו אותו ע"י אלה שמות בני ישראל : יב לישנא אחרינא וזאת · בילקוט כאן הגירסא זאת אכ"כ אלא ואת · וגירסת התנחומא כאן כט"ז נ"ע : כיוצא בי · שיעקב נקרא שמם ופני משה כפני חמה ומ"ש אביהם על משה כמ"ש ויק"ר פ"א ס"ג אבי גדור כו' ולעיל נ"ט ס"ה לישנא אחרינא על כל הברכות וכאן על פסוק זה לבד גם כן מהתנחומא : במה שסיים · רומז לאופן תיקון העולם ע"י אבות כמש"ל פי"ט ס"ז שבמקום שפסק הראשון התחיל הבא אחריו וכמ"ש בזהר פסוק זה ובריש במדבר : וזאת התורה · דברים ד' י"ד וזאת התורה אשר שם משה וגו' : מזקנים אתבונן · מד"ת מזמור א' כל הענין ועי' ד"ר ר"פ י"א ושם התחיל באברהם שחתם ויתן ויצחק פתח ויתן : ויקרא יצחק · ויברך אותו וכן ואל שדי יברך אותך וכן יעקב קרא לבניו ובירך אותם וכן אמר אל שדי נראה אלי בלוז ויברך אותי והברכה האחרונה של יצחק היה הראשונה של יעקב · ועיין ספרי ריש ברכה הובא ילקוט שם : לומר תהלה · היינו ספר תהלים אמר אף אבקך את ישראל באשרי מד"ת מז' א' שם : יג כנגד ז' ימים · שענין ימי המשתה שמחים על אכילתן של פו"ר וכמ"ש בנוסח שבע ברכות והתקין לו ממנו בנין עדי עד כו' ובהעדרו תקנו נגד זה ז' ימי אבילות וכמש"ל פכ"ז ס"ו לעת תהיית המתים כשימחה ה' דמעה מעל כל פנים יקויים בנו והפכתי אבלם לששון והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים : כן יהי רצון במהרה בימינו אמן :

ידי משה

לעבדי · ואין לך להרע יותר : וזאת אשר דבר להם אביהם וכו' · יש כאן גרס' שונות דהיינו בילקוט ובתנחומא אמנם אין לנו אלא גירסת הספר מה שעיניו רואות וה"פ דדייק מדלא קאמר אשר דיבר להם יעקב או ישראל אלא דאתא לומר דמשה רבינו ע"ה דהוי אביהם בתורה ויהיו בזאת וה"פ א"ל וזאת אשר ידבר להם אביהם וק"ל :

סליק ליה ספר בראשית רבה · ובו פרשיות מאה :

שיטה חדשה לברכת יעקב (א)

נדפס בווניציא עם ספר משפטי שבועות לרבינו האי גאון ז"ל :

ויקרא יעקב אל בניו · לא היה צריך קרא לומר אלא ויקרא עשו למה שהוא גדול · אלא אמר הכתוב כי לא שאול תודך מות יהללך · ומי מידה מי שהוא חי ומשתהוה לחי שנאמר חי חי הוא יודך כמוני היום · אמר ר' חנינא בנוהג שבעולם עבד [בתנ"ב פ' פ"א הגירסא אין לודר · פי' רולה] אינו עושה דיאתיקי וחי עושה דיאתיקי בני חורין כך עשו בן יעקב (ב) גורר מת ואינו עושה דיאתיקי לא מת עשו על מטתו [בתנ"ב הגירסא · אין לודל עושה דייתיקי · למה שאינו יודע מתי נהרג כך הם עשו ט' כי עיף אנכי כו' כי עיפה נפשו כו'] ומי עשה דיאתיקי יעקב שנא' חי חי הוא יודך · לפיכך ויקרא יעקב אל בניו · זהו שאמר הכתוב מסיר שפה לנאמנים זה יצחק ויעקב ששניהם בקשו לגלות מסטירין של הקב"ה יצחק קרא לעשו בקש לגלות לו את הקץ תגנזו הקב"ה ממנו שנאמר ויקרא את עשו בנו הגדול · ואף יעקב בקש לגלות את הקץ לבניו שנא' האספו ואגידה לכם · למה הדבר דומה לעבד שהאמינו המלך על כל מה שיש לו בא אותו העבד למות קרא לבניו לעשותן בני חורין ולומר להם היכן הוא דיאתיקי שלהן והאוני שלהן ידע המלך והלך ועמד לו מלמעלן ממנו ראה אותו העבד והפליג את הדבר שהיה מבקש לגלות להם התחיל אומר להם בבקשה מכם עבדים של מלך אתם היו מכבדים אותו כדרך שהייתי מכבדו כל ימי · כך יעקב אבינו אמר אקרא לבני להודיע להן אימתי הוא הקץ מיד נגלה עליו הקב"ה ואמר לו לבניך אתה קורא ולי לאו שכן ישעיה אמר ולא אותי קראת יעקב כיון שראה אותו יעקב התחיל אומר לבניו בבקשה מכם בני היו מכבדין להקב"ה כדרך שכיבדוהו אבותי שנאמר האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו · אמרו לו יודעין אנו מה בלבך · שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד · כיון ששמע יעקב כן השתחוה שנאמר וישתחו ישראל על ראש המטה · התחיל אומר בלחישה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד · אמר לו הקב"ה כבוד אלהים הסתר דבר · אין המדות הללו שלך שנאמר הולך רכיל מגלה סוד וגו' · דבר אחר ויקרא יעקב אל בניו · זהו שאמר הכתוב אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי · אמר ר' יהושע בן לוי שלשה דברים גזרו בית דין של מטה והסכים הקב"ה מלמעלה ואלו הן · אחד בימי עזרא בשעה שעלו מבבל ביקש הקב"ה להתיר להם את המעשרות · מה עשו הלכו וגזרו על עצמן שהן מעשרין שכן הוא אומר את ראשית עריסותינו ותרומתינו ופרי כל עץ ותירוש ויצהר וגו' מה עשו כתבו בספר ותתמו אותו ונתנו אותו בהיכל · למחר נכנסו ומצאו אותו חתום · ומנין שהסכים הקב"ה עמהם ובכל זאת אנו כורתים אמנה וכתבים ועל ההתום שרינו לוינו וכהנינו : ואחד בימי מרדכי ואסתר שנאמר קימו וקבל היה דים ומנין שהסכים הקב"ה עמהם וקבלו אין כתיב כאן אלא וקבל היהודים מכאן שהסכים הקב"ה עמהם · ואחד בימי יהושע בשעה שנכנסו ישראל לארץ · אמר להם יהושע והיתה העיר חרם ואין אתה מוצא שאמר לו הקב"ה אלא מעצמו עשאו · ומנין שהסכים הקב"ה על ידו שנאמר חטא ישראל וגם עברו את בריתי וגו' · מכאן שהסכים הקב"ה עמהן · הוי אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי · (ג) מדבר ביעקב בשעה שנכנסו בניו לברכה התחיל מחלק להם פרוקופאות · ומנין שהסכים הקב"ה עמו שכן אתה מוצא בברכה שברך יעקב אבינו את השבטים כך ברכן משה · תדע לך שהוא כן את מוצא ממה שהסכים הקב"ה עמו על כל ברכה וברכה אימתי בשעה שהיה מסתלק מן העולם · הוי ויקרא יעקב אל בניו · האספו ואגידה לכם ר' פנחס הכהן בר חמא ור' יהודה (הלוי) בר שלום אומר מהו האספו הטהרו כמה דאת אמר תסגר שבעת ימים מחוץ למחנה ואחר תאסף · דבר אחר האספו העשו אסופות אסופות · מה עשו כיון שנכנסו התחיל מקנתרן · ראובן בכורי אתה :

פרשה ב

ראובן בכורי אתה · אמר ר' לוי ב"ד שלום שלא ראה קרי יעקב אביהם פ"ד שנה עד שנולד ראובן · יתר שאת · אמר ליה ראוי היה לך ליטול שלשה חלקים יתר על אחיך הבכורה והכהונה והמלכות וכשחטא ניתנה הבכורה ליוסף והכהונה ללוי והמלכות ליהודה · פחז כמים · נוטריקון הוא פ"זותה ח"טאת ז"נית · וכי ראובן זנה חס לצדיק אלא כשמתה לאה אמו הביא יעקב בלהה והושיבה על המטה · כיון שראה ראובן קינא ועמד והפך את המטה והעלה עליו הכתוב כאילו שכב עמה : אז חללת יצועי עלה · יצועי קלקל ועלה · אמר לו אביו בני אין לך רפואה עד שיבא מי שכתוב בו ומשה עלה · וכיון שבא משה ועלה ועמד בהר עיבל ומנה שבטו של ראובן תחלה על הקללות ופתח פיו שבטו של ראובן ואמר ארור שוכב עם אשת אביו ידעו כל ישראל שהיה ראובן זכאי ונתרפא ומחל לו הקב"ה :

שמעון ולוי · ארור אפם · בשעה שהרגו שכם וחמור וכל אנשי העיר ולא נמלכו באביהן ואירר כעסן שהיה קשה ביותר שנא' ועברתם כי קשתה שבכה חמתם ואף שלהם לפיכך אחלקם ביעקב וגו' · סופרים להעמיד משמעון בבתי כנסיות · ותלמידים ומשנאים משבט לוי בבתי מדרשות עוסקין בתורה :

יהודה אתה יודוך אחיך · לפי שהודית יודו לך אחיך בעולם הזה ובעולם הבא · ולפי שברכתו של יעקב אבינו עמדו ממנו שלשים מלכים שנאמר אלה תולדות פרץ · ותחשוב דוד ושלמה רחבעם ואביה אסא יהושפט · וכן לעולם הבא ודוד עבדי נשיא להם לעולם ולפי שזכה יהודה והציל לתמר וב' בניה מן המיתה הציל את יוסף מן המיתה שנאמר ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע וגו' והציל לפרץ וזרח וכבר נשתלמו צורתן במעי אמן תמר שהיו לה ג' חדשים מעוברת שנאמר ויהי כמשלש חדשים · לפיכך הציל הקב"ה מזרעו ארבעה אחד מן הבור ושלשה מן האש · דניאל כנגד יוסף · חנניה מישאל ועזריה כנגד תמר פרץ וזרח שנאמר הוציאוה ותשרף · וזכה להקרות גביר באחיו שנאמר כי יהודה גביר באחיו · ועוד משבט יהודה יצאת אלישבע בת עמינדב אחות נחשון (לו לאשה) · ועוד משבט יהודה יצא נחשון בן עמינדב ראש לנשיאים שנאמר ויהי המקריב ביום הראשון · ועוד משבט יהודה יצא בצלאל שעשה את המשכן · ומשבט יהודה הקריבו בראשונה לחנוכת המזבח · ומשבט יהודה יצאו מלכים ונביאים · ומשבט יהודה יצא ר"לב · ועוד במסעות יהודה בראשונה שנאמר ונסע דגל מחנה יהודה בחנייתם כן שנאמר והחונים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה · ובברכת משה החסיד בירך בראשונה שנאמר וזאת ליהודה ויאמר · ועוד שבט יהודה נחלו בראשונה שנא' זאת הארץ · וחלקת הארץ שלקחו הרבה משאר שבטים שנאמר והארץ שקטה ממלחמה ויגשו בני יהודה אל יהושע בגלגל ויאמר אליו כלב בן יפונה הקנזי · וחלק הארץ שנתן מנחלתו ללוים ישבו בה בני אהרן ויתנו להם את קרית ארבע · ועוד אחר מיתת יהושע שאלו מי יעלה לנו בכנעני בתחלה להלחם בו ויאמר יהודה יעלה · ומשבט יהודה יצא עתניאל ראשון לשופטים שנאמר ויזעקו בני ישראל אל ה' ויקם ה' את עתניאל בן קנז · ומשבט יהודה יצא בועז · ועוד מלכות ישראל נתנה לשבט יהודה לדוד הצדיק לו ולבניו ברית מלח · שנאמר ויאמר ה' אל שמואל עד מתי אתה מתאבל על שאול וגו' עד כי ראיתי בבניו לי מלך · בכל מקום שנאמר לי לעולם הוא וכן אמר דוד ויבחר ה' אלהי ישראל לי כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי כי רצה להמליך על ישראל ועוד משבט יהודה יצא שלמה המלך והוא בנה בית המקדש ורצה הקב"ה ליתן שכינתו בה · שנאמר אז יקהל שלמה ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן וכתיב וכל בית ישראל רואים ברדת האש · ועוד משבט יהודה יצא יהושפט איש צדיק שנאמר בו ויעש הישר בעיני ה' · ומשבט יהודה יותם המלך איש צדיק שנאמר בו ויעש הישר בעיני ה' · ומשבט יהודה יצא יאשיהו איש צדיק שנאמר בו וכמוהו לא היה לפניו מלך ומשבט יהודה יצאו חנניה מישאל ועזריה אנשים צדיקים וחכמים שכן כתוב בהם והילדים האלה ארבעתן נתן להם האלהים מדע והשכל בכל ספר והכמה ונעשה להם נסים ומופתים בבבל דכתיב באדין קרב נבוכדנצר לתרע אתון נורא יקדתא · ארין דניאל עם מלכא מליל די שלח מלאכיה ובסוף כתיב ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין · ועוד משבט יהודה יצא זרובבל בן שאלתיאל וכתוב אומר אל זרובבל בן שאלתיאל פחת יהודה · וכתיב ביום ההוא נאם ה' אקחך זרובבל בן שאלתיאל · וכתיב ידי זרובבל בן שאלתיאל יסדו הבית הזה וידיו תבצענה · וכתיב כי מי בז ליום קטנות · וכתיב מי אתה הר הגדול לפני זרובבל למישור ועוד משבטו עתיד וכו' שנאמר והיה ביום ההוא שורש ישי · ומשבט יהודה יצאו שלמה שבנה בית ראשון ובצלאל בנה את המשכן · זרובבל בנה בית שני · ומלכנו [נ"ל ואלהינו] עתיד לבנות בית המקדש ושני שבטים הללו מצינו שהם מתיחסים מכל שבט · יהודה ולוי · ובהם המלכות והכהונה יהודה רביעי הוא נולד לשבטים כנגן ד' שהוא אות רביעית באל"ף בית ולשם הזה · וביום הרביעי נבראו המאורות וכתיב במשיחנו וכסאו כשמש נגדי ונוצל לו מזרעו ארבע · אחד מגוב אריות ושלשה מכבשן האש · דוד אות רביעית הוא ראש וסוף שנאמר לא יסור שבט מיהודה · ועוד כתיב ונאמן ביתך וממלכתך וכתיב לעולם אשמר לו חסדי · ומה שאמרנו כשם שברביעי נבראו המאורות כך יהודה נולד רביעי לשבטים ומהם אנו מונים שנות עולם · השבטים נכנו בתורה במ"ו מקומות ויהודה נמנה ראש לשבטים בד' מקומות כנגד ילידתו ועוד כתיב בקרבן נחשון שהוא משבט יהודה וקרבנו קערת כסף אחת ובכולם כתיב קרבנו הוסיף לנחשון וי"ו רמז ליהודה ששה צדיקים יצאו משבטו ונתברכו כל אחד ואחד בשש מדות · כתיב בדוד יודע נגן וגבור חיל איש מלחמה ונבון דבר ואיש תואר וה' עמו · וכתיב בחנניה מישאל ועזריה ילדים אשר אין בהם כל מאום וטובי מראה ומשכילים בכל חכמה ויודעי דעת וגו' · וכתיב ביה בחזקיהו שש ונקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום · וכתיב ביה בדניאל באדין כל קבל די רוח יתירא ביה ומנדע ושכלתנו וגו' וכתיב במשיחנו ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' :

יהודה אתה יודוך אחיך · זו שנאמרה ברוח הקודש על ידי איוב אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם כנגד מי אמר איוב המקרא הזה לא אמרו אלא כנגד הצדיקים שהם כובשים את יצרם ומודים במעשיהם שכל מי שמודה במעשיו זוכה לחיי העולם הבא שנא' זובח תודה יכבדנני ושם דרך אראנו בישע אלהים · וכן אתה מוצא ביהודה בשעה שבא מעשה תמר לידו והוציאוה לישרף שלחה ואמרה לו הכר נא מהו הכר נא שא נא עיניך והכר את בוראך ואל תתבייש מבשר ודם מיד כבש יצרו והודה במעשיו · ובשביל שהודה במעשיו הציל הקב"ה את בניו מן השריפה והוא רמז שרמז לו הקב"ה מתחלה שנאמר ויהי כמשלש חדשים אמר לו הקב"ה אתה הצלת את תמר ואת שני בניה מן השריפה אף אני אציל את בניך מן השריפה ואלו הן חנניה מישאל ועזריה הא למדת שכל מי שמודה במעשיו הקב"ה מצילו ומביאו לחיי העולם הבא וכל מי שאינו מודה במעשיו הקב"ה מקללו שכן מצינו בקין בשעה שהרג את הבל אמר לו הקב"ה אי הבל אחיך אמר לפניו רבונו של עולם אני והבל הנחנו דורון לפניך להבל קבלת ולי חזרת בפחי נפש ממני אתה מבקשו והלא אינו מתבקש אלא ממך שאתה משמר כל הבריות · אמר לו אני מודיעך היכן הוא מיד קללו שנאמר ועתה ארור אתה מן האדמה וגו' מיד עמד ונשתטח לבקש רחמים מלפני הקב"ה שנאמר גדול עוני מנשוא אמר לפניו רבונו של עולם לא יהא עוני גדול מאותן ששים רבוא שעתידין להכעים לפניך במדבר וכיון שאמר נושא עון מיד מחלת להם שנא' ויאמר ה' סלחתי כדברך · באותה שעה אמר הקב"ה אם איני מוחל לקין הרי אני נועל דלת בפני כל בעלי תשובה מיד מחל לו הקב"ה מחצה שבתחלה אמר לו נע ונד תהיה בארץ ולאחר שעשה תשובה מה כתיב בו וישב בארץ נוד קדמת עדן · מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועוזב ירוחם זה יהודה הצדיק שבייש עצמו במעשה תמר ואף ראובן לא הודה במעשיו אלא מכחו של יהודה כיון שראה ראובן את יהודה שהודה עמד הוא והודה על מעשיו · ולפי שגרם יהודה לראובן לעשות תשובה לפיכך סמכו משה רבינו לו שנאמר יחי ראובן ואל ימות וגו' וכתיב בתריה וזאת ליהודה ויאמר · על שניהם הוא אומר אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם ומה שכר נטלו על כך להם לבדם נתנה הארץ ולא עבר זר בתוכה :

יהודה

(א) כבר הערונו למעלה כי דברי רש"י ז"ל מפנ"ח וכלאם נמשכים אחרי השיטה הזאת וכן נראה מסילקוט כי הי' לנגד עיניו השיטה החדשה [ועי' מ"ש סרד"ל כפ' ג"ש אות ט"ו] וכן נמצא קצת מדבריו בתנחומא ובב"ר פנ"ח וג"ש וש"נ : (ב) בילקוט הגירסא עשו הרשע אינו עושה כו' ועי' בספר הגוש : (ג) בתנחומא הגירסא דה"א אקרא לאלהים וגו' מדבר ביעקב

שיטה חדשה לברכת יעקב

יהודה אתה יודוך אחיך · **בא** וראה מה כתיב למעלה מן הענין שמעון ולוי אחים · וכלם **אינם** אחים · אלא אחים הם בעצה · נטלו הם עצה על שכם והרגום **שנאמר ויקחו** שני בני יעקב שמעון ולוי **אחי** דינה איש חרבו · והם נטלו **עצה על** יוסף ובקשו **להרגו** שנאמר ויאמרו איש אל **אחיו** הנה **בעל** החלומות הלזה בא · ועתה **לכו** ונהרגהו · ומי הם אם תאמר ראובן הלא **ראובן** בקש להצילו שנאמר וישמע ראובן ויצילהו מידם · **אם תאמר** יהודה הרי כבר נאמר ויאמר יהודה **אל אחיו** מה בצע · ואם תאמר **בני** השפחות והלא כבר **נאמר והוא** נער את בני בלהה וגו' · **אלא** מי הם ויאמר **איש** אל **אחיו זה** שמעון ולוי דכתיב בהם שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרותיהם · וכיון **שבאו** במצרים אמר יוסף אם אני מניחם במקום **אחד** נוטלים עצה עלי ומחריבין את כרך מצרים · לפיכך הפריש שמעון מלוי שנא' **ויקח** מאתם את שמעון · וכיון **שהפריש** נעשה לוי יחידי שנאמר ויפתח **האחד את** שקו וכי **אחד ה**יה **והלא** כבר נאמר ויהי **הם** מריקים שקיהם **אלא** הא' **זה לוי** שנעשה יחידי · **ותשש כחו באותה** שעה לכך נאמר **שמעון** ולוי **אחים** · וכיון שהוכיחן **אביהם הוריקו פניו** של יהודה · **מיד** קרא **לו** ופתח **יהודה** אתה יודוך אחיך · **א"ר** תנחום **ב"ר** חנילאי בשעה שהוכיח יעקב אבינו **את** שמעון ולוי הוריקו פניו **של יהודה** ונתיירא שמא הוכיחו במעשה תמר מיד קרא ופייסו שנאמר יהודה אתה יודוך אחיך · **מה** ה"ל **אתה** יודוך **אחיך** · **אלא** כך אמר לו יעקב יהודה בני גלוי וידוע לפני הקב"ה שהצלת **את יוסף** מן המיתה שאלמלא אתה היו הורגים אותו שמעון ולוי **ואתה** תזכה שיודו לך אחיך בעולם הבא שהצלת אותם משפיכות דמים ולא נטרדו אחיך לגיהנם אף בעוה"ז תזכה שיקראו כל השבטים על שמך יהודים **כשם שנקראת** אתה יהודה · ידך בעורף אויביך · אמר לו בני **אתה הקשית ערפך** שעה **אחת וביישת** עצמך **במעשה** תמר תזכה **שתהרוג** את אויביך בדבר **נוקשן על** ערפן ומניחו הולך והורג ואיזה זה הקשת · **גור אריה יהודה** · **א"ר חמא בר חנינא** זה מלכנו **בן דוד שיצא** מב' שבטים אביו מיהודה **ואמו מדן** ובשניהם כתיב **אריות גור אריה** יהודה דן גור אריה · **אמר לו** יהודה בני מסולק אתה מאותו עון שאמרת טרף טורף יוסף · **לא** יסור שבט מיהודה · **זה** ראש **גלות** שביהודה שבבבל שרודין את עם ישראל במקל · ומחקק מבין **רגליו אלו נשיאים של** בית ר' שמלמדים תורה ברבים בא"י · ד"א לא יסור וגו' · **זה בן** דוד שעתיד לרדות את המלכות במקל שנא' תרעם **בשבט** ברזל · ומחקק מבין רגליו **אלו יושבי** יעבץ הרעתים שמעתים סוכתים שמורים הלכות בישראל בסנהדרי גדולה **שהיא** יושבת בלשכת הגזית בחלקו של יהודה · זבולון לחוף ימים ישכן · **בכחורתו** · **וישש**כר בתורתו · זה עם זה שותפים בעוה"ז ובעוה"ב · **זבלון וגו' מה ראה** יעקב **שברך** זבלון **תחלה** ואח"כ יששכר **והלא** יששכר **גדול ממנו והוא היה** ראוי **לברך** תחלה · **צפה** וראה ביהמ"ק שעתיד **ליחרב** ועתיד סנהדרין **שתעקר** משבטו **של יהודה** ולהקבע בשבטו של זבולון שבתחלה גלתה סנהדרין **וישבה** לה ביבנה ומיבנה לאושה ומאושה לשפרעם ומשם **לבית שערים** ומשם **לציפורי** וצפורי היה בחלקו של זבולון ואח"כ גלתה לטבריה וכן ישעיה **אמר לה** ישפילנה ישפילה עד ארץ · א"ר יוחנן טבריה היא משלמת למלכנו שנא' הרמסנה רגל רגלי עני · מה כתיב אחריו והוכן בחסד **כסא** · באותה שעה יפרע הקב"ה מעובדי כוכבים מ"ה פורענות גדולה שאין **לה** הפסק **ואין** לה קץ ומורידין לגיהנם ונידונין **בה** לדורי דורות שנאמר **ויצאו וראו** בפגרי האנשים · וכ"כ למה שנתן הקב"ה קץ ליסורין של צדיקים שמתיסרים בעוה"ז **באותה שעה** מגעת **פורענות** של רשעים שאין לה קץ לעולם · **וקץ יסוריהן של** צדיקים מעביר **מן העולם** · שנאמר קץ שם לחשך · **ומה** קץ **שם** לחשך · **א"ר יוחנן אלו** צדיקים שדומים בעוה"ז כמי שהוא **יושב בחשך ואפלה** באותה שעה משלם הקב"ה מתן שכרן של צדיקים שאין לה **קץ ואין** לה הפסק · **אשריהן** הצדיקים שהן מרבים את התורה **ורודפין** שלום לישראל **שמשלמין** שכר פועל שאין לה קץ ואין לה הפסק **לעולם** ולעולמי עולמים שנאמר ולמרבה המשרה ולשלום אין קץ · (ענייה אחרת) [ענין אחר] · מפני מה **ברך** זבולון התחלה מפני שזבלון לחוף ימים ישכון וכל הסחורות למחוז **באין** כדכת' **והוא** לחוף אניו' ויששכר (כיס פת) [משתכר] בסחורותיו כדכתי' יששכר **חמור** גרם שנוטל הסחורו' מזבלון ומשתכר בהם הוא שאמר משה **רבינו שמח** זבולון **בצאתך** לפרש ים ויששכר באהלך שמשתכר באהליו **מסחורות** של זבלון · **אשר תכמים** יגידו ולא כחדו מאבותם · (סליקו ברכות יהודה וזבלון) :

יששכר חמור גרם · כשם שהחמור **שובר** את העצים כך שבטו של **יששכר** יודעי בינה **לעתים** לדעת שהיה שבטו מעמיד מאתים סנהדריות :

יהי דן נחש **עלי דרך** זה שמשון שצפה אותו יעקב והוא **עומד בין שני** עמודים **והתפלל עליו** שתנתן בו כח שנא' ה' אלהים זכרני נא וחזקני נא :

גד גדוד יגודנו · **זה** שבטו **של גד** שכשהיה **אחד מהם** יוצא **למלחמה היו** נוצחין **והיו** הורגין **מפרק הראש** עם **הזרוע** :

מאשר שמנה לחמו שהיו **מספקין** שמן המשחה · **נפתלי אילה** שלוחה · מלמד שקפץ במצרים בחיל והביא שטר המערה לקבור את אביו **עד** שהוא **הולך בא** חושים **בן דן** והיה **חרש** וכשראה עשו **מונע** מלקבור את **אבינו** יעקב **דקרו בידו** על צוארו **והתיז את** ראשו **ונפלו שתים על מטתו של** יעקב **אבינו ופתח** עיניו וראה **נקמה** ושמח **שנאמר ישמח** צדיק כי חזה **נקם** פעמיו ירחץ בדם הרשע · **ונתקיימה** נבואת **רבקה שאמרה** למה אשכל גם שניכם יום אחד · **הגותן** אמרי **שפר שהיה לשונם של שבט** נפתלי **בתורה** מתוקים מדבש :

בן פרת יוסף · מלמד שאין **עין הרע** שולט **בהם** · **בנות** צעדה **עלי שור** שהיו המצריות בנות מלכים **מבקשות לראות את פני** **יוסף** ולא תלה **עיניו** באחת **מהם וזכה לירש ב'** עולמים **שלא הרהר** באחת מהן :

בנימין זאב יטרף · שבט גדול וחזק · ענין (אחרת) [אחר] · בנימין זאב יטרף וגו' פי' בנימין חלקו בין בני יהודה ובין בני יוסף · כשהולך **למרוף ועבר** בארץ **יהודה** בבקר **לא** ישוב **עד** הערב **וכשהולך** בערב **לא** ישוב **עד** הבקר כדכתיב בבקר יאכל עד שטורף ולערב יחלק **שלל** ששולל · ומנין שבנימין בין אלו השבטים דכתיב ויעל גורל מטה בני בנימין וגו' **ויצא** גבול **גורלם** בין בני יהודה ובין בני יוסף · כתיב כי **לא יעשה ה' אלהים** דבר כי אם גלה סודו וגו' · **בראשונה היה הסוד ליראי ה'** שנאמר **סוד ה'** ליראיו · **חזר** ונתן אותו לישרים שנאמר כי לא יעשה ה' **אלהים דבר** כי **אם** גלה **סודו** אל עבדיו **הנביאים** · כל מה שהצדיקים עושים **ברוח הקדש עושים** · יעקב כשברך את **שבט** יהודה הוא מברכו באריה שנאמר **גור אריה יהודה** מטרף **בני** עלית כרע רבץ כאריה וכלביא מי יקימנו ומזווגו כנגד מלכות בבל ודניאל חנניה מישאל ועזריה מזדווגין לה · יוסף מזווגו כנגד המלכות ומסורת היא שאין עמלק נופל אלא **ביד בני בניה של** רחל ומשה זיווג שבטו **של** לוי כנגד מלכות יון שבני **חשמונאי** היו כשבטו **של לוי** · **ומקים** לבנימין כנגד מלכות מדי שמרדכי נפרע ממנו שהוא **משבטו של** בנימין וכתיב במלכות מדי וארו חיוא **אחרי תניינה** דמיא **לדוב** שהוקשה כנגד **שבט** בנימין שנמשל **בזאב** · **זאב יטרף** · **מה** הזאב הזה חוטף כך היה שבטו **של בנימין** חוטף שנאמר וראיתם והיה **אם יצאו** בנות **שילו** · מלמד שהיו חוטפין נשים לבניהן משום שבועה שנשבעו ישראל עליהם **שלא** ישאו נשים · בבקר **יאכל** עד · **אלו** הקרבנות שמקריבין בבית המקדש · דכתיב את הכבש **האחד** תעשה בבוקר :

פרשה ג ויכל **יעקב** לצות **את** בניו · מה ציום לטעון **את** מטתו · **אמר** להם אל יטעון מטתי **אחד** מבני בניהם שיש להם מבנות כנען **וקבלו** עליהם מצות אביהן וברכתו באהבה רבה וגמורה שנאמר **איש אשר** כברכתו · וברכתו קימת לעולם ולעולמי עולמים שנאמר ברוכים אתם לה' עושה שמים וארץ · **סליק ברכת** י"ב שבטים **כל אחד ואחד** בשמו :

כל אלה שבטי ישראל שנים עשר · **לא** פחות ולא **יותר אף** רבקה ראתה שנים עשר שבטים שנאמר ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך ושני לאומים **הרי** ארבעה · ולאם מלאם יאמץ הרי ששה · ורב **יעבוד צעיר** הרי שמנה · **וימלאו** ימיה ללדת והנה תומים בבטנה הרי עשרה · **ויצא הראשון** אדמוני ואחרי כן **יצא** אחיו הרי שנים עשר · ויתרוצצו הבנים **בקרבה** · **אמרה** כך **אני** מצטערת בשנים עשר שאמר לי הקב"ה שהוא מעמיד ממני למה זה אנכי אין ז"ה אלא י"ב בגימטריא שנים עשר שבטי ישראל · וזאת אשר **דבר** להם אביהם ויברך אותם איש כברכתו ברך אותם אין כתיב כאן **אלא** ויברך אותם למה כן אלא בשביל שנתן ליהודה גבורתו של ארי וליוסף גבורתו **של** שור ולנפתלי קלתו של איל ולדן נשיכתו של **נחש** האמר שזה גדול מזה כללן באחרונה איש אשר כברכתו ברך אותם לפי שחלק להם את הארץ · ונתן ליהודה ארץ שהיא עושה שעורים · ולנפתלי ארץ **שהיא** עושה **חטים אף** עפ"כ כללן באחרונה שיהו אוכלין אלו משל אלו הוי וזאת **אשר דבר** להם **אביהם** זאת אשר דבר אין כתיב כאן **אלא** וזאת **אשר** ועוד עתיד אדם אחר כיוצא בו לברך אתכם ומהיכן שפסקתי הוא מברך אתכם כיון שעמד משה רבינו ע"ה פתח להם וזאת הברכה מהיכן שפסק להם אביהן הוי וזאת **אשר** דבר **להם** **אביהם** · **אמר** להם אומר לכם הברכות **הללו** אימתי מגיעות אתכם בשעה שתקבלו את התורה שכתוב **בה** וזאת התורה הוי **וזאת אשר דבר** · ממה שחתם אביהם פתח להם משה · מזקנים אתבונן **יצחק** כשברך **את** יעקב **אמר לו** ואל שדי יברך אותך במה חתם בסוף ברכתו בקריאה · **ויקרא יצחק אל יעקב** ויברך **אותו** · ואף יעקב ממה שפסק אביו התחיל שנאמר ויקרא יעקב אל בניו · וחתם יעקב כשברכן **בוזאת** שנא' **וזאת אשר** דבר · **ואף משה** כשעמד לברך את השבטים ממקום שפסק יעקב משם התחיל שנאמר **וזאת** הברכה אשר **ברך** משה · ובמה **חתם** משה באשריך ישראל · **אף** דוד **כשבא** לברך את ישראל **ממקום שפסק** משה משם **פתח** שנאמר אשרי **האיש** · **הוי** מזקנים **אתבונן** · **ויצו** אותם ויאמר אליהם · וכיון שנסתלק משם ויעשו **בניו לו כן** כאשר צום · כה עשו **חנטו** אותו והעלו אותו · כתיב **ויבאו** עד **גורן** האטד **וכי יש** גורן לאטד שהוא אומר ויבאו עד גורן האטד **אלא** אלו כנענים שנטלו את כתריהן והקיפו **ארונו** של יעקב **כגורן** זה שמקיפין **אותו** באטד · ר' אליעזר **אומר** כיון שראו ארונו של יעקב **אבינו** התירו **אזורי** מתניהם **וחלקו** כבוד ליעקב **אבינו** · ר' שמעון **ב"ר** נחמני אמר קשרי כתפותיהן התירו · ורבנן אמרי באצבע הראו את הארון · **ויאמרו** אבל כבד זה למצרים בשביל כן נתן להם הקב"ה גורן שנאמר עד גורן האטד · ויעש לאביו אבל **שבעת** ימים ומנין שהאבל שבעת ימים שהוא אומר ויעש **לאביו** אבל **שבעת ימים** · אמרו רז"ל **שבעת** ימים מנין מדכתיב ומפתח אהל מועד **לא** תצאו שבעת ימים לפיכך ויעש לאביו אבל שבעת ימים · ולמה עושין שבעת ימים כנגד שבעת ימי המשתה · **אמר** להם הקדוש ברוך הוא בעולם הזה ניצטערתן עם הצדיק הזה **ושמרתם** לו אבל שבעת ימים · **ולעולם** הבא אני **מחזיר** לכם **אותו האבל לשמחה** שנאמר והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם · **וכשם שאני** מנחם אתכם כך אני מנחם לציון ולחרבותיה שנאמר **כי נחם** ה' ציון **נחם** כל **חרבותיה** וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה' **ששון ושמחה** ימצא **בה** תודה וקול זמרה : **ב' י' ל' א' ר'**

פרשה א יום יום · היינו ב' ימים של הקב"ה שאלפים שנה קדמה לבריאת עולם: **אמון פדגוג** · פדגוג (הוא המגדל תינוקות) כסדר בני מלכים (שאומן הוא הפועל · ואמון הוא הפעול) · כלומר שהתורה היתה אמונה ומגודלת בחיקו יתברך מאז עוד קודם הבריאה · והוא נגד הפשט שהוא מגולה כאשר ישא האומן את היונק בגלוי: **אמון מכוסה** · הוא נגד רמז והדרוש שהם מכוסים אלא שבקל נוכל להסיר הכיסוי: **המד"א האמונים** · פי' המכוסים תמיד עם תולע דהיינו בגדי לבושים של פני פתח הבקו לשפחות בלא כיסוי · אלמא אמון הוא לשון מכוסה: **אמון מוצנע** · היינו הח"ק הנסתר שמוצנע הוא דבר טמון ונעלם ביותר: **המד"א ויהי אומן** · פירוש שהיה מרדכי מצניעה ומטמינה מפני שלוחי אחשורוש · והיינו אמון מוצנע שהוא נעלם ביותר ולא נמצא אלא אחר החיפוש היטב כמו שהיה באסתר · וכדאי' בילקוט ובתרגום שני שבאמת לא נמצאה כלל אלא שסוכרה מרדכי עד לגלותה ע"ש: **והתורה אמרה בראשית ברא אלהים** · דלפי משמעו קשה דהו"ל למימר בראשונה מפני שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיבה שלאחריו · כמו ראשית דגנך וכפירש"י בחומש · ולכך דרש בראשית עם התורה שנקראת ראשית דרכו ברא אלהים את השמים ואת הארץ: **מי עשה כן אתה אלהים** אבל בהשגחת השרים והמזלות אי אפשר להיות זה · כי כלל זה מסור בידינו שכל פעולת השרים והמזלות לא יפסיד אלא בהנהגת הטבע טבע המציאות ולא כמה שהוא חוץ לטבע · ואין בידם לשנות סדר הטבע אלא שהקב"ה לבדו אשר ברא הנהגת הטבע · וממילא עיקר הוייתם בתיקון הגוף מעשה הגוף שהוא כנגד המלא נקבים אינו אלא ע"י השגחתו יתברך המפליא לעשות דרך גם חוץ לטבע: **אימתי נבראו המלאכים** · ניראה שלפנינו קשה להולמה והעיקר כנוסחת השו"ט והילקוט שגירסתם הפוכה · וה"ג הכא ד"א כי גדול אתה ועושה נפלאות בנוהג שבעולם מלך ב"ו מתקלס במדינה וכו' עד אתה לבדך בראת העולם · ועל זה אמר אימתי נבראו המלאכים וכו' עד והכל מודים שלא נברא ביום ראשון כלום: **מאתי מי אתי כתיב** · דהא דקרינן רוקע הארץ מאתי · ר"ל מאתי בלי עזר וסיוע משום נברא · וכדי להכריח זה כתיב מי אתי כנומר וכי מי היה אתי באותו הפרק לסייע לי · שאף המלאכים עדיין לא נבראו ביום א': **ד"א כי גדול כו'** · לכך כתבתי לעיל כי אין כאן מקומו והוא שייך לעיל בתר פירושא קמא דהאי קרא: **מלך ב"ו מתקלס** · מתקלס בבנין המדינה שבנה על מתכונתה · וגדולי המדינה מתקלסים ג"כ עמו שנושאים במשאו בהנהגת המדינה · אבל הקב"ה אינו כן אלא הוא לבדו ברא את העולם · ולכן הוא לבדו מתקלס בעולמו מצד הבריאה · וכן הוא לבדו מתהדר בעולמו מצד הנהגתו והשגחתו בעולם · ולא כאותן שאומרים כי עזב ה' השגחתו מעולם השפל · וזהו"ש כל גוים אשר עשית דייקא כלומר מצד מציאת מעשה גופם הנמשך מבריאת עולם יבואו וישתחוו לפניך · ולא עוד אלא גם ויכבדו לשמך · ר"ל אף גם מצד הנהגת העולם · ועל זה אמר לראיה על השגחתו בעולם כי גדול אתה ועושה נפלאות חוץ לטבע משום שאתה אלהים לבדך · אתה לבדך בראת את העולם כלומר אתה לבדך שבראת טבע העולם ג"כ יכולת בידך לשנות הטבע · אבל האמצעים אין בידם לשנות הטבע · וממילא מן הנפלאות הנעשים חוץ לטבע ניכר השגחתו בעולם: **ה' קנני ראשית** · וע"כ בפועל מיירי שהרי היתה כלי אומנתו של הקב"ה כדאיתא לעיל סימן ב': **נכון כשאך כאז** · וע"כ בפועל משמע · דנכון הוא לשון תקון ושכלול כתרגומו · ולא שייך תיקון ושכלול אלא בהיותו כבר נגמר בפועל: **הוא גלי עמיקתא כו'** · פי' הוא גלי הגיהנם והג"ע בתחלת בריאתו של עולם · וחושך זה גיהנם כדלקמן פ"ב ופ"ד ופל"ג · יהי אור ויהי אור היינו ג"ע הוא אור הגנוז לצדיקים כדאיתא בפ"ב דחגיגה: **בתחלת בריאתו של עולם כו'** · ר"ל שעמיקתא ומסתרתא היה בתחלת בריאתו של עולם שלא נתפרסו וגלה אותם אח"כ לעבדיו הנביאים איך היתה בריאתם וכדמסיק בראשית ברא כו' ולא פי' והיכן פי' מ': **בכולם כתיב** בהו בריאה · שהן עצמן נבראו · ומה שלא הזכיר בהן בריאה במעשה בראשית היינו לפי שהם בכלל בריאת הארץ הנזכרת תחלה שהם מחלקי הארץ ודביקים בה ונבראו עמה: **למה נברא העולם בב"ת** · כמו ד"א למה נברא בב': **להודיעך שהם ב' עולמים** · להוציא מדעת הכוזבים האומרים שאין העולם אלא אחד וכדאיתא בפ' הרואה: **שהוא** לשון ברכה · ויש להקהיל בשבח משום פתח דבריך יאיר כדאמרינן ברים פתחים · ועוד שיהיה סימן טוב לעולם · ואע"ג דמגיעו ב' בל' קללה · בוקק הארץ · ואשיתפו בתה · וכהנה

נחמד למראה

פרשה א רבי הושעיה רבה פתח ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים וכו' · אע"פ דמקרא זה חיירי בבנייתו של עולם · דוק ותשכח שם במשלי · מ"מ איכא קראי אחריני בענין · והמאי פתח בהאי קרא ונראה במסורת היא בידינו שר' הושעיה רבה חיבר המדרש רבה וראוי לכל מחבר ספר לרמוז שמו בתחלת דבריו · ע"כ ר' הושעיה רבה שם רמז לשמו בקרא הדין שבשני תיבות אלו ואהיה שעשועים תמנה אותיות הושעיה · ואם תשכיל לחשב ב' תיבות הללו ואהי"ה שעשועי"ם יעלו בידך כמנין ז"ס רבה הושעיא רב"ה · דוק ותשכח שהוא רמז נפלא: אמון פדגוג · תיבת פדגו"ג עם הכולל כמנין אמון דוק: אמון מכוסה · ואהי"ה אצ"לו עולה בגימטריא כמנין ז"ה מכוס"ה עם הכולל: אמון מוצנע · אם תחשוב ואהי"ה אצ"לו אמו"ן תשכיל בגימטריא עולה מצנ"ע עם הכולל: ר' הושעיא רבה פתח כו' · נראה דקשה ליה דהו"ל בראשונה ברא וכו' · לזה אמר שאין הכוונה לומר סדר הבריאה איזה ראשית וכו' וכמו שפירש רש"י בחומש · אלא שבכוונה מתחיל בראשית לומר בשביל התורה שנקראת ראשית נברא העולם וזש"ה ואהיה אצלו אמון שהתורה היתה קודמת אלפים שנה לבריאת עולם דכתיב יום יום ויומו של הקדוש ברוך הוא אלף שנה · והנה מפרש הטעם שנקראת התורה אמון: מכוסה · היינו דבר שמכוסה בבגדים · ומצינו לשון אמון בדבר המכוסה דכתיב האמונים עלי תולע ופירש"י המכוסים בתולעת שני: מוצנע · הוא דבר טמון יותר ממכוסה כדכתיב ויהי אומן וגו' · ופירש בתרגום מגילה מרדכי היה מצניע ומסתיר מפני שלוחי אחשורוש · והטעם שמכנה התורה באלו כדברים דכולהו שייכי בה · פדגוג · שהתורה מדריך האדם בדרך הישר כאשר ישא האומן ליונק · מכוסה · שהתורה מגינה ומכסה לאדם ומשמרו מכל רע · ומוצנע · שמגלה לומדיה מגינתם והגנתם מוצנע כאוצר חיים: ד"א אמון וכו' · שבאת גמי מתרץ למה אמר בראשית ולא בראשונה · דר"ל עם ראשית שהיא התורה ברא אלהים וגו' כי התורה היתה כלי אומנתו וכו' שכל התורה שמותיו של הקב"ה ובהם ברא את העולם כמ"ש רז"ל יודע היה בצלאל לצרף האותיות שנבראו בהם שמים וארץ · וא"ת וכי היה צריך הקב"ה כלי אומנות בהדי בדבר ה' הכל נעשה · וי"ל שהקב"ה הכתיב על עצמו כך כדי להראות לאדם חשיבות ומעלות התורה כדי לחבבם על לומדיה שהרי מי שבראה מתפאר בה שהיתה כלי אומנתו · ומעין זה מצינו לחז"ל בעשרה מאמרות נברא העולם והלא במאמר א' יכול להבראות וכו': שלא יהיו מונין וכו' · אף על גב דלטעם זה היה די בפסוק ראשון בראשית ברא וגו' ושפיר שמעינן מינה דהוא הבורא הכל וכולי עלמא דיליה ולמה פרט מעשה כל יום · מכל מקום אפשר לומר שלא היה נתקרר דעת האומות בכך לומר שברא כל דבר ולא היו הדברים עושים רושם כ"כ ביאמינו זה משא"כ עכשיו שפרט כל מעשה ובריאת דבר יום ביומו נכרים הדברי אמת ביותר בבירור ואין להם פתחון פה לפקפק בה · דהאי לא תימא שכי קשיא לן דלא היה צריך בשביל טעם זה להזכיר כלל ממעשה בראשית ואף על פי כן שפיר ידעינן שברא הכל ממה דכתיב בדברות כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וגו' ובפ' כי תשא כתיב כי ששת ימים עשה ה' וגו' ומינה שמעינן שהוא הבורא וכולי עלמא דיליה אלא ודאי אי לאו דפרט מעשה הבריאה דבר יום ביומו ואיך נברא כל דבר למינהו לא היה נתקרר דעתם בזה והיו מפקפקין בכך: הלא אומה של בוזזים אתם וכו' · עיין מ"ש הרא"ם למ"ד דא"י נחלקו של חם נפלה מה שא"ה קורים אותם לסטים הדברים כפשטן לפי שא"י שלהם אמנם למ"ד בחלקו של שם נפלה מה שקורין אותם לסטים היינו לפי שלא נתנו חלק הנוגע לשאר בני שם · וא"ת לפי זה דין לקרותם לסטים אבל למ"ד שהארץ היא של חם למה יקראו לסטים והרי כנען עבדו של שם ומה שקנה עבד קנה רבו · וי"ל דעבד עבדים יהיה לאחיו כתיב וא"כ אין לנו לכבוש אלא חליו שהתני הוא של יפת · ע"כ ת"ד בקיצור · והקשה עליו הרב פרשת דרכים בדרך הקודש דקושיא מעיקרא ליכא לפי דבריו דהא דלמ"ד בחלקו של שם נפלה קורין להם לסטים משום שלא נתנו חלק של שאר בני שם ה"ה למ"ד בחלק חם נפלה אף שנאמר שלא היה כ"א עבד לשם שפיר דמי דקורין להם לסטים כיון שלא נתנו חלק שאר בני שם · אלו דבריו בקיצור והניחו בתימה ע"ש · ונלע"ד ליישב דברי הרא"ם ז"ל דנ"ק כפי מה שדקדק בלשונו וכתב וז"ל אלא לפי' לסטים אתם שכבשתם ארץ ז' עממים שהיא שלהם למה קראו לסטים והלא וכו' עיין שם · נמצא שכל טענתם היא שהיא שלהם והם נטלום וגזלום מהם וא"כ לא טכל להרץ תירוץ הרא"ם שזו הפך טענתם וע"כ הוכרח לתרץ דטענתם היתה דלא היה להם לכבוש כ"א חלקם ומצילא התני האחר היה שלהם · דמי זה אמר שיבא יפת ויקח מידם התני אפשר שלא יבא ומה"ם קורין אותם לסטים בגזנו שלהם דוקא ומ"מ דייק הרא"ם ז"ל בדבריו וכתב וז"ל ואם כן אין לנו לכבוש מהם אלא חליו וכו' ולא אמר ואם כן היה לנו לתת חליו ליפת דוק ותשכח · ומה שיש לעמוד עוד דלפי הטעם למה ישראל נטלו חלק יפת דבר שאינו שלהם · עיין מ"ש כאן בס' נח ותמצא נחת: בזוזים · פירש רש"י בוזה ושלל בעל ידי גזל ותמצא בא לידכם: בזוזים הוא בידכם · גם אתם שנושבתם בה עד שלא בא לידינו בגזל שהרי כפתורים היו יושבים בה בתחלה ובאו עוים ובזזו את מקומם והשמידום וישבו תחתם עכשיו מה אתם יכולים לומר נגדו הלא כל העולם אינו משום אדם אלא משל הקב"ה כשלה וכו' ואגב שמתחיל לדרוש בענין שהוא לבדו ברא את עולמו הולך ודורש כאותו ענין וכולם מודים שהוא לבדו הבורא · ובן אימתי נבראו המלאכים הכל סובב על ענין הלשון כפירוש רש"י: מיכאל היה פותח וכו' · כאן דנקט מיכאל וגבריאל לפי שמיכאל הוא מים וגבריאל הוא אש כדאיתא בר"מ פרשת פינחס ואיתא בחגיגה שע"כ נקראו שמים אש ומים והיה מקום למינים לטעות שהם סייעו במלאכת שמים · ואמר מיכאל בדרומו שכך מדתו מים חסד הוא ימין וגבריאל בצפונו שכך מדתו אש דין הוא שמאל · וגיתא נמי הא דאיתא בתנחומא פר' וישב דמלאך המות נברא ביום א' מכל מקום אין תשובה בזה לפי שאין זה ממדתו וגם אין לו ממשלה בשמים אלא שהוא ממונה על המות שאין זה שייך למעלה · ויפ"ת תי' במלאך המות ליכא למיחש שיאמרו שסייע שאין מעשהו אלא להשחית לא לבנות ולקיים: שנושאים עמו כו' · לחזק את המדינה איש איש לפי כחו כפירוש רש"י: ששה דברים · רצה גם כן לתרץ למה אמר בראשית ולא בראשונה לפי שבראשית הוא נוטריקון בהל שית לרמוז על ששה דברים שקדמו לבריאת עולם ומצינו אתא למעוטי הא דתנן בפסחים (דף נ"ד) ובנדרים (דף ל"ט) שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם קמ"ל דששה הם ובשם נכלל מה דקחשיב בהם · תשובה ג"ע וגיהנם דלא קחשיב הכא נכלל בתורה דכתיב בה ושבת עד ה' אלהיך וכן ואתה תשוב וכמוהו רבים במורים על התשובה · וכן החוטאים היו מביאים קרבן ומתכפר להם ועם הקרבן היה צריך וידוי ותשובה · וכן גן עדן וגיהנם נרמזים בתורה כי הוא השכר והעונש אמיתי: יהי שמו לעולם · ויפה דקרא לפני שמש ינון שמו וינון שמו של משיח כדאיתא בסנהדרין (דף צ"ח) וגם פירש"י לפני שמש עד שלא נברא השמש היה ינון שמו ומפורש במדרש תהלים (מזמור ע"ג) ובפדר"א (פרק ל"ב) למה נקרא שמו ינון שהוא עתיד לינון פי' להקיץ ישיני עפר · ובעל מוסף הערוך פירש להוליד ולהחיות ישיני עפר · נין בלשון עברי ילד · וכתב היפ"ת אין להקשות איך כלל זה בלשון בריאה דבשם לא שייך בריאה אלא קריאה כיון דברובה שייך בריאה לא חש לשנויה זה מן הכלל שמנהג חכמים כך גם בתורה ונביאים לא חשו להוציא דבר א' מן הכלל וידברו על הרוב כמו אלה בני יעקב אשר יולדו לו בפדן ארם וכמוהו רבים עכ"ל · ולי נראה דלשון בריאה דקאמר הוא על הפעולה שיעשה על ידו שיגון ויקיץ ישיני עפר וסוב מגלתי קרוב לבא כח"ב: אף התשובה וכו' · ואין צריך ללמוד מכללא דתורה אלא ראיה מפורשת יש · ומ"ד דלא קחשיב תשובה ס"ל דאין מקרא זה ראיה לפי שנו נרמז יסורין שכבר אנוש עד דכא שהקב"ה מדכא לאדם ביסורין משמע שתשובה עם יסורין מכפרין ומיהו פליגי בהא דבגמרא משמע שכולם נבראו והכא משמע שמקצתן עלו במחשבה להבראות ובמדרש תהלים (מזמור צ"ג) אמר שכל בשבעה דברים עלו במחשבה · ובמדרש משלי (סימן ח') אמר שבעה דברים נבראו קודם לבריאתו של עולם · ואפשר לומר דאף מ"ד שנבראו ס"ל גם כן במחשבה ולא בריאה ממש וכפירש"י בנדרים ע"ש · ותנא דידן דס"ל ששנים נבראו ממש הוא התורה כבר אמרינן שקדמה אלפים שנה והיא היתה כלי אומנתו של הקב"ה · והכסא כבוד הוא לכבוד המקום ב"ה על כן נתן גם עילוי ומעלה יתירה על שאר הדברים: בזכות התורה · ועל כן התחיל בבראשית שהתורה נקראת ראשית שהכל נברא ע"מ שיקבלו ישראל התורה וזה גם כן כוונת ר' ברכיה שאמר בזכות משה לפי שהוא היה מוכן וראוי לקבל התורה ובזה לא תקשי על ר' ברכיה דכאן אמר בזכות משה ובויק"ר (פרשה ל"ו) אמר ר' ברכיה בזכות ישראל נברא העולם שלא דבית היא והכל הולך אל מכוון א' דאי לאו ישראל לא היה זכות התורה בעולם ואי לאו משה לא היה אדם שהיה ראוי ליתן התורה על ידו וא"כ שלשתן לדבר א' נתכוונו: ר' מתנא אמר בזכות שלשה דברים נברא העולם בזכות חלה וכו' · עיין במפרשים ול"נ במאי דאיתא בדורות הראשונים שעבדו עבודת כוכבים היו טועים בחשבם שהעולם הוא קדמון ובאמת שהקב"ה הוא קדמון לכל והוא ראשון ואין ראשית לראשיתו והוא ברא את העולם יש מאין · וכדי להקוק בלב ישראל זאת צוה ה' ליתן לו כל ראשית בכורים ראשית בכורים הלה מעבירים להורות כי הוא ראשית הכל לכך א"ר מתנא בשעולם נברא בזכות ג' דברים שלנו שעושים ישראל ומורים על חידוש העולם: אתפרבן · יש"מ ל' בהירה: א"א לאומרו · פירש"י אפילו היה יכול להבינו מדעתו לא היה רשאי לגלותו: ד"א הוא גלי עמיקתא ומסתרתא אלו מעשיהם של רשעים וכו' · קשה דמאי נ"מ לגלות מעשיהם של רשעים ולמאן גלי · ועוד קשה תאמרי ומסתרתא מעשה הצדיקים קשה דמעשה הצדיקים הם בפרהסיא כדכתיב וזרח לצדיקים כאור נגה · ונראה ממ"ש רז"ל בפרק הספינה ת"ר אין עושים את המחק לדו א' צבה וכו' ועל כולן א"ר יוחנן בן זכאי אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר אוי לי אם אומר שמא ילמדו מגני הרמאים ואוי לי אם לא אומר שמא יאמרו הרמאין אין ת"ח בקיאין במעשה ידינו אמרה או לא אמרה א"ר שמואל ב"ר יצחק אמרה ומהאי קרא אמרה כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם ע"כ · הרי שגילה הקב"ה מעשה הרשעים הרמאים לחכמים כדי שידעו הצדיקים ויזהרו מהם על דרך שפי' מהרש"א שם ונמצא דג"ם סובא · עוד נקדים מה דאיתא במסכת ע"ז פ"ג אמר רבא כל העוסק בתורה מבפנים תורתו מכרזת עליו בפרהסיא דכתיב חכמות בחוץ תרנה ע"ב · נמצא שהצדיקים מסתירים מעשיהם הטובים כדי שלא יתזיקו להם הבריות טובה והקב"ה מפרסמם וז"ש ונהורא עמיה שרא אלו מעשיהם של צדיקים וכו': ואי"צ לקנים · שהשניים טובים בקנים ולא כעשירים: צייר גדול · הקשה היפ"ת תיבת ברא בשמים מאי איכא למימר דהא לא אשכחן כהוא שמנים י"ל שדעת הפילוסוף דבזמן דבריאת הארץ שהיא יותר קלה לא היתה אלא בקדימת שמנים כ"ש לבריאת השמים אלא שאת בזכירה הבורא שמשני השמים לפי שאין נקל אצלנו את בריאת שמים בהיולם כמו שהוא נקל אצלנו גלייר בבריאת הארץ עכ"ל · ועי"ל שמני השמים לפי סברת הפילוסוף הם רוח ומים כדאמרינן לקמן שהשמים הם כלולים ממים וכתיב בריתו שמים ספרה: למה נברא בב' · פירוש שהתחיל סיפור הבריאה בב' ולא בא"לף שהיא ראש לאותיות וגם מורה על האחדות וי"מ על בריאת עולם ממש קאמר וקשה דאם כן קשיא דר' לוי אדר' לוי דלקמן (פ' י"ב) א"ר פנחס בשם ר' לוי בה"א בראם · ודוחק לומר דתרי תנאי אליבא דר' לוי אלא דהכא מיירי של בתחלת סיפור הבריאה דבהכי איירי כולי עניינא ולהלן על פסוק אלה תולדות השמים והארץ בהבראם מפרש באיזה אות נברא העולם: בהדיה בר קפרא · פי' רש"י כלומר שם בר קפרא היה דורש במעשה בראשית בשנים א"נ דהכא מיירי שא' היה הרב וא' תלמיד ויחיד מותר לשאול נגב כדאיתא בחגיגה: שני עולמים · לאפוקי מסברת האפיקורסים שאומרים אין עולם אלא א' כדאיתא סוף ברכות: לשון ברכה · פי' שבנ"א לפי שהבי"ת היא מלשון בית והיא פתוחה בבית קבול לקבל הברכות ולכמוו שסעיפי"ן הוא בית קבול לקבל הברכות והשפע מלמעלה אבל אל"ף אין לה בית קבול ולזה נתנה בלשון ארירה אמנם אח-

אבל

ביאור מהרי"פ

פרשה א אמון אומן · התורה אומרת אני הייתי כלי אומנתו וכו' נ"ב דפשט באומן שהוא הפועל וסיים בבני אומנית ועי' יפ"ת ונזה"ק: הכפתורים וגו' · (דברים ב כ"ג) והעוים היושבים בחצרים עד עזה כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם · פי' העוים פלשתים היו ולפי שלא היו יכולים ישראל ליקח מידם מפני שבועת אבימלך שהשביע את אברהם אם תשקור לי ולניני ולנכדי סבב הקב"ה שיבואו הכפתורים ויקחו מידם כדי שיבואו אחר כך ישראל ויטלו מידם כדאיתא בחולין פרק אלו טרפות (ס ע"ב) וכן הוא ביפ"ת: רבי תנחומא פתח וכו' · הכי גרסינן רבי תנחומא פתח כי גדול וכו' עד הסיום כי אתה אלהים לבדך וסמוך לזה צריך לגרוס דבר אחר כי גדול אתה וגו' כנוהג שבעולם מלך ב"ו מתקלס במדינה עד הסיום · אתה לבדך בראת את העולם · ואחר כך צריך לגרוס אימתי נבראו המלאכים וכו' עד הסיום היה שותף עמי בברייתו של עולם · ואח"כ מתחיל בראשית ברא אלהים ששה דברים קדמו לבריאת העולם וכו' · והגירסא הזו מבוארת למבין ומבואר כן בילקוט סימן ס"ו ויותר מפורש בשוחר טוב סימן הנ"ל וכן הסכימו היפ"ת ומה"ק: אנכי ה' · (ישעיה מד כ"ד) כה אמר ה' גואלך ויוצרך מבטן אנכי ה' עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מיאתי (מי אתי כתיב מאתי קרי): ששה דברים · נראה דדריש מלת בראשית כמו שתי תיבות ברא שית (יפ"ת): מחשבתו של ישראל קדמה לכל דבר וכו' · הפיסקא הלזו מתחלת יש מהן שנבראו ויש מהן שעלו במחשבה וכו' עד סוף דברי רב הונא ור"י בשם ר"ש ברי"ל · נ"ב · כי אין בגרע מהמקראות שהביא מהן ראיה על הבריאה בפועל · או מה שמביא ראיה על הבריאה במחשבה · ועי' יפ"ת ונזה"ק אולי יערב לך ויגעם לך ביאוריהם: את מוראך הרב · בעל א"א אינו גורם אלא הרב: מתוך תהו ובהו אינו פוגם · הענין מוקשה ועיין יפ"ת ונזה"ק: מתחלת בריאתו של עולם · פי' עמיקתא ומסתרתא של מעשה בראשית בכתבה התורה מתחלת בריאתן בהסתר ובהעלם גילה אחר כך לנביאיו וכמ"ש מ"כ: עושה שלום כו' · ה"ג תוהו ובוהו שנאמר עושה שלום ובורא רע · חשך שנאמר יוצר אור ובורא חשך · כ"ה הגירסא הנכונה · ופי' דמלת רע כולל בריאת תוהו ובוהו · שהם שרש ההפסד והכליון · ומה שמביא סוף המקרא תחלה מפני שהוא ראיה על תוהו ובוהו שהם מוקדמים בתורה לחשך · ואח"כ מביא תחלת המקרא מפני שהוא ראיה על חשך המאוחר בתורה לתוהו ובוהו: למן היום שנבראו · ה"ג למן היום שנברא אדם אתה דורש · וז"ל הכתוב (דברים ד' ל"ב) כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו · וה"פ · כי שאל נא וגו' למן היום אשר ברא וגו' אתה רשאי לשאול ולדרוש אפילו ברבים · אבל קודם בריאתו היינו מזמן בריאת שמים אי אתה רשאי לדרוש ברבים רק בחקירת הלב ביחיד · ולמקצה השמים וגו' אתה דורש וחוקר אלא דורש שיטפא דלישנא דרישא הוא · אבל כאן אבל למקצה השמים צריך לגרוס רק מלת חוקר ולא מלת דורש והיינו דמסיק עלה · דרש ר"י כ"פ במע"ב בהדיא דבר קפרא בייני דלא דרש וחקר במע"ב אלא ביחיד · ולפבר מ"ש המדרש ולמקצה השמים אתה דורש וחוקר כוונתו על דרישת וחקירת הלב ביחיד ועיין בירושלמי חגיגה פ"ב ס"ס י"א ע"ש · נזה"ק: וכתב היפ"ת כי אח"ל בהדיא דב"ק על דרשה דבסמוך למה כו' שבניהם הסכימו בענין זה · שהרי לאו במע"ב הוא כ"א בטעמי הכתובים וודאי דלא אסר רק ברמזי סתרי

ופיהם רבות · וי"ל דל' קפדינן אלא על מה שמלא בתורה לא בגו"כ: י ולמה לא באל"ף · שגב האלף יש לה מב.. בהיא רהבוגה לאותיות ונרמז בה שם המיוחד כדקא ר נסמוך שהבי"ת מרלה בעוקצו שלאחריו על האל"ף לומר ה' שמו · אבל השתא דאיכא הרתי דהבי"ת לשון ברכה והא' לשון ארירה וודאי בבי"ת עדיפא: שני עוקצי, בזה ב': ה' שמו · פי' שרומזות אל האלף שבאחורי הבית · ופי' המת"כ וז"ל האל"ף התלא אותיות של אדני ושל אהיה ושם של הויה קריאתו אדני וכן אל אלהים · או יש לומר ה' שמו האל"ף כותבין שני יודי"ן וי"ו באמלע כזה א גימטריא שלו כ"ו שם של הוי"ה · ואם נפשך לעיין בזה עיין בפ"ג מחלק היחוד בספר עבודת הקודש · ובספר יצירה בפי' הרמ"ב: היה האל"ף קורא תגר כי האותיות למעלה רותגיות כדמפורש בזוהר: למחר אני בא כו' · כלומר לעתיד · ובאשר לא היה זמן קלוב לדבר לא נתפייסה האל"ף עד שהגיעה עת פקודתה במתן תורה בימי משה רבינו: יב לזה נאה לקראו אלוה · דק"ל דה"ל למימר אלהים ברא בראשית לכן אמר רבי יודן שבזה בא להורות שלזה נאה לקראו אלוה כו' · ברם יחידו של עולם בתחלה פעל בתיקון העולם ואח"כ נתקלס מן הדין בקבלת אלהותו · לכן אמר בראשית ברא ואח"כ אמר אלהים להורות שקבלת אלהותו ועול מלכותו על כל באי עולם הוא מן הראוי מלד פעולת הבריאה שקדם לשני קילוסו · לא כב"ו שמתקלס קודם הפעולה: בן עזאי אומר כו' · בא לפרש טעם אחר על קדימת בראשית ברא לאלהים · שהוא מדרכי הענוה שדרך ב"ו להזכיר שמו ואח"כ שבחו פירוש שבח שררתו וכדמסיק פלן אגוסטלן · פלן פראטאטא שהם מיני שררות ידועים · והוא מקדים שמו בעשותו שמו עיקר כאילו שמו מפורסם מלד עלמותו ויחוסו · ושבח השררה טפל אליו · אבל הקב"ה אינו כן שהזכיר שברא צרכי עולמו שממנו נמשך שבח שררתו על בריותיו אח"כ מזכיר שמו שם אלהים · בראשית ברא ואח"כ אלהים כאילו שמו טפל לשבח שררתו · אף כי גדול ה' ומהולל גם מלד עלמו · ולפ"ז סברת בן עזאי הפוכה מדרכי יודן דלרבי יודן תואר אלהים הוא שם שררה: ולבן עזאי הוא שם עלמותו ובהא מילתא גופא פליגי: יג תנא רבי שמעון בן יוחאי כו' · גם רשב"י בא לפרש טעם אחר על קדימת בראשית ברא לאלהים · לפי שאין ראוי להזכיר השם בתחלת הדבור כדאזהר לן גבי קרבנות שלא יאמר לה' עולה אלא עולה לה' · ויליף לה בת"כ מדכתיב אדם כי יקריב מכם קרבן לה' · והענין מבואר ע"פ מ"ש בזוהר יתרו שהמוליא שם שמים לבטלה על דברי חול פוגם בקדושת השם ובכלל זה הוא אף המזכיר ש"ש על דבר מלוה שפוגם בהזכרת ש"ש תחלה · אלא אחר אי זה דבור תחלה · ויליף לה מדכתיב בראשית ברא אלהים · ולא כתיב אלהים ברא בראשית · ומפרש שם הטעם לפי שאין ראוי להזכיר ש"ש על דבר ריקן · ולכן אפילו בהזכרת ש"ש על דבר מלוה אין ראוי להיות מתחלה קודם שום דבור כיון שעכ"פ באותו רגע שכ"ד מתעורר קדושת שם שמים על דבר ריקן אף על פי שמסיים דבורו לשם מלוה · וזהו שאמר והרי דברים ק"ו מה אם מי שהוא עתיד להקדים אמרה תורה לא יחול ש"ש להקריב · ר"ל שלא יתחלל שם שמים להזכירו לבטלה בתחלת הדבור אף ע"פ שסופו לדבר מלוה · ק"ו למחרפים ולמגדפים בשם עאכ"ו שפוגמים בקדושת השם · ולכך ראוי שימחו מן העולם לגמרי: ב"ו בונה בנין כו' · דק"ל דהא שמים וארץ מיבעי ליה · דהא אכתי לא היו מקדמת דנא לרמוז עליהן בה"א הידיעה לכן אמרו את השמים שעלו במחשבה כבר נבראו בלא שינוי: בשעה שהבנין אם נזדמנו לו חלקי הבנין והמקום במוב · אז יוכל להגביה הבנין כרלונו · ואם לאו יקלר מלמעלה אבל הקב"ה ביכולתו המוחלט כאשר שיער במחשבתו הקדומה כביכול כן הלא וכן נגמרו: כבר הם ברואים והיינו בכח מחשבה · ולא בפועל · וגמר בריאתו יהיה לעתיד: יד נחום איש גם זו · שכל הבא עליו היה מקבל בשמחה ואומר גם זו לטובה: אכין ורקין מיעוטין · שנחום איש גם זו היה דורש כל אכין ורקין למעוטין וכל אתין וגמין לרבויים: השמים וארץ אלהות הן · ומפרש ואזיל כי האלהים הוא שמים וארץ · שהיו טועים לומר שהם שמותיו · וזה הוא כדעת הטועים שאומרים שאין הסבה הראשונה משגחת בהנהגת עולם השפל לשפלותו אלא השמים והארץ הן הם עלם אלהות ועל ידם נגמר כל פרטי תולדותיהם · אבל השתא דכתיב את השמים נעשה הפסק בין אלהים לשמים וארץ להורות שאלהים הוא הפועל והמה פעולים:

פרשה ב א ר' ברכיה פתח גם כו' · משום דק"ל מדוע היה מתחלה הארץ תהו ובהו · היד ה' הקלר מלברא מיד מתוקנת כראוי · לזה אמר שהיה הכל לסימן על העתיד: ג ר"י ב"ר סימון פתר כו' · שהיה בארץ בתחלת הבריאה תהו ובהו וחשך על פני תהום לסימן ופועל דמיון על הדורות החוטאים מימות אדה"ר ואילך שנתקללה האדמה בעבורם · כי אין דבר מהוה בעולם אלא מה שהיה לו שורש ויסוד במעשה בראשית כדלעיל סימן א' ומשום דכתיב הכא ד' לשונות דריש להו כלפי ד' חטאים שגרמו ד' אלו בעולם: ויעבר אלהים רוח כו' · אך אע"פ שהעביר ה' רוח רחמים להשקיט מי המבול · מ"מ עדיין לא נתקן העולם כראוי · כי בזמן מועט כבר שבו לאולתם בדור הפלגה · והיה מתמשש באפילה עד כי הזריח ה' את אברהם שפרסם אמונת ה' בעולם · ונמשך ממנו שלשלת יוחסין הוא יעקב ובניו שהיתה מטתו שלימה · והיינו דמסיק אמר הקב"ה עד מתי יהיה העולם מתנהג באפילה תבא האורה כו' זה אברהם: א"ת העיר אלא הא"ר · שאותיות אחע"ה מתחלפות · והאור בא מן המזרח · וזהו מי העיר ממזרח: לאור יום זה יעקב שיעקב נקרא שמש · והיום ע"י השמש · שאברהם לא היה רק תחלת התיקון · באשר עדיין יצא ממנו פסולת · וכן יצחק · ולא נשלם התיקון כי אם ביעקב · והוא היה אור החמה ונקרא שמש: לאור יום זה יעקב כו' · פי' שנגזר על יעקב שימשול כיום היינו בעוה"ב שכולו יום · ועל עשו שימשול בלילה בעוה"ז שדומה ללילה · וסוף מעשה במחשבה תחלה · וע"כ בגזירה הקדים יום ללילה · אך במעשה היה בהיפך שהלילה והערב קדמו לפני האור · ועל כן אמר ויהי ערב ויהי בקר: ויהי ערב ערבו ש"ע · השתא דרש בענין אחר ויהי ערב ערבו ממש · ר"ל כשיהיה סוף מלכותו · אז יהיה בוקרו של יעקב כי כשזה נופל זה קם: ביקרו של יעקב יום אחד כו' · פי' הוית בוקר זה כלומר התחלתו יהיה ביום אחד העתיד הידוע להשי"ת: ד"א יום אחד שנתן לו כו' · וה"ק עיקר אור הבוקר דהיינו

ביאור מהרי"פ

אחרי הבריאה שרמוזים בהם כענין ס' יצירה אלא מ"ש דרש ריב"פ כו' דבק אלמעלה המבריאת העולם ואילך דרשינן דסוס עובדא ודרש ריב"פ בהדיא דב"ק במע"ב · ומ"ב למה נברא העולם כו' דבור בפ"ע הוא: י ואחד מלמטה מאחריו · ז"ל הב"י טוא"ח סימן ל"ו · בי"ת מרובע מפני הסוד ויהיה לה מקל על פניה בלד שמאל ועוקץ קטן למעלה בלד הימין נוטה ללד האל"ף כדאמרינן בירושלמי פ"ב דחגיגה מפני מה יש לב' שני עוקצים אחד למעלה וא' וכו' · (כלשון שמדרש שבכאן): יא מנצפ"ך צופים אמרום · פי' · כמ"כ שהביא לשון רש"י על המדרש שבל"מ היה להיות מחוברים כן וגו' ולא הבינותי דבריו: ביום סגריר · עיין מ"כ וע"ד המקרא דלף טורד ביום סגריר (משלי כ"ז): באנבי דר"מ · עי' מ"כ נראה וכו' עד מגומגם קלת הכל ד"א הוא ומ"ש באמלע אחר תיבות של ר"י דבסמוך ר' יודן לריך למחוק: יב דמוסיות · ז"ל הערוך ערך דמס ג' פי' מים חמין שיולאים מן הקרקע כגון חמי טבריא · וז"ל המעריך ערך דמס דמוסיות ומרחלאות בפי' זיעה שהאדם בלע"ז · וביפ"ת מפרש בריש ב"ל דמוסיות מרחלאות של חמין נובעין · ולא היא כי מה לי נובעין מה לי שאובין סוף סוף הכל נקרא מרחץ עכ"ל · ותמיה לי הכותב על מ"ש ולא היא והלא מפורש כן בערוך באר היטב: פריבטאות · הערוך הביאו ולא פי' כלום והמוסיף כתב וז"ל א"ב פי' בלשון רומי בניינים העשויים לצורך האדם ובהם יכנסו פעם בפעם איש אחד לבדו כמו בית הכסא · עכ"ל וכן פי' המעריך בתי כסאות: קטיזמא · הערוך מביאו ערך קטיזמא ולא פירשו וז"ל המוסיף א"ב פירש בלשון יווני בנין ופועל: בתחלה מזכיר שמו ולבסוף קטיזמא שלו · אלו שבע תיבות יתרים המה כאן · ואינם שייכים כלל לדברי ר"י כמבואר לכל מבין · וכן דברי בן עזאי דבסמוך · אך במקום תיבת קטיזמא כתוב כאן בדברי בן עזאי תיבת שבחו ובמדרש ש ת"ע (תהלים י"ח) מבואר בדברי בן עזאי תיבת קטיזמא במקום שבחו ומכל זה מובן דלא שייכים ו' תיבות הנ"ל לדברי ר"י (וכ"כ היפ"ת) ידלא כפירוש המ"כ עיין שם: אגוסטלי · הערוך ע' אגוסטלי מביאו ולא פירשו וז"ל המוסיף א"ב הרומיים קראו לשלטון שלהם קיסר ע"ש המושל הראשון · כי כן שמו · ולמושל שני קראו אוגוסטוס וטעם המלה מוסיף ומגדל · ועל שמו קראו כן לבאים אחריו · ולאשת הקיסר קראו אוגוסתא · במדרש תהלים מז' למה ה' תעמוד ברחוק יתומה אחת נשתייכה לו זו ושתי עשיתה אגוסתא במלכות שאינה שלה עכ"ל: פראטאטא · ז"ל הערוך ערך פרט סט' בויק"ר אמור ולקחתם לכם מה עשו בני המדינה רחוק עשר מיל יצאו פרטוטי לקראתו וקלסוהו · פי' שלטונו מדינה בלע"ז פרוטי עכ"ל: יג לא יחול ש"ש להקריב · ס"ג בתו"כ · לא יחול ש"ש אלא על הקרבן: יד ובצלאל בן אורי כו' · מביא זה לסייעתא שהידיעה בתורה מביאה לרוה"ק · ולכוון דעת עליון · ומנה שמעינן שהגיעם בתורה היא עקרית: טו ואח"כ הארץ · עיין מ"כ שליין לעיין בויקרא רבה פ' ל"ו · ושם באתי המאמר הזה ע"ש: ולשבלול הארץ קדמה כלילת יופי · תרגום מככלא בשופלא: אם כדעת אבא וכו' · מלשון הילקוט ומלשון אגדתין דמותל ומל' רש"י על המדרש משמע דר"א בא לסייע לר"ם אביו · אף שהלשון דחוק לייסבו על אופן זה:

פרשה ב באוני אחת · ז"ל תרגום ירושלמי על מקרא נפתלי אילה שלוחה וגו' · והוא נחית למצרים בשעה זעירה ואייתי אוניתא דחלק כפילא מן פלטין דיוסף ע"כ · א"כ נראה דט"ס הוא מלת דחלק ול"ל דחקל כפילא · את"כ מלאתי בערוך ע' אן ס' וז"ל בב"ר וכו' ובפסיקתא דר"כ ובתרגום ירושלמי נפתלי אילה שלוחה אונתיא דחקלא · פי' אונו שטר המכר · בלשון יווני נקרא שטר אונו עכ"ל הערוך: בטימי אחת · ז"ל הערוך ע' טם ג' בטימי פי' בדמים · עכ"ל · וז"ל המוסיף א"ב תרגום אין שוה להכניסם לית טימי מנסון פי' בל"י מחיר ושווי ע"כ · וז"ל המעריך · טימי הערוך פי' בדמים ואני אומר בלשון יווני ערך ע"כ: זה גיזון מטמיון · ז"ל הערוך ע' טמיון בפרשה קחו מוסרי ואל כסף שלא המלך גבה · טמיון לגזבתה פי' גבאי ממונה · על אולר של מלך ע"כ · וז"ל המוסיף א"ב פי' בל"י אולר · הן של מלכים הן של מזון עכ"ל: מתחת ידיו של אדם · נראה דסרמז בכאן על האדם הוא בלירוף הדרשה דבסמוך · והארץ היתה תהו ובהו · זה אדה"ר ועיין נז"ק

נחמד למראה

שבא רמז הברכה בבי"ת שהתחילה התורה בה דאל"ף שהיא אות הראשונה של אור שהתורה נקראת אור ומאירה בכל העולמות והיא משפעת ואינה נשפעת: י ולמה לא באל"ף · אף על פי שהיא לשון ארירה כיון שהיא אות הראשונה מן אור והתורה נקראת אור ה"ל להתחיל בה שהתורה היא יסוד העולם ואומנתו של הקב"ה כדלעיל ומרומז באות אל"ף אומן ועוד יש בה מעלה נוספת שמורה על האחדות וגם נכלל בה ב' יודי"ן וו' כמנין שם הויה והיא תחלה לאותיות ומשני מ"מ ברכה עדיפא ליה כיון שבלא"ה לא היה קיום העולם בשום דבר אי לאו ברכתו של הקב"ה הנשפע בכל הבריות וגם בבי"ת יש מעלה שיש לה שני עוקצין וכו' הרי גם היא מורה על האחדות וע"כ התחיל בה · ואין להקשות דבלא"ה לא היה יכול להתחיל באל"ף דאז היה לריך לכתוב אלהים ברא בראשית וגו' והקב"ה לא רלה להזכיר שמו קודם שמזכיר פעולותיו כדבסמיך על ועכותן תרבני דמכל מקום היה יכול לכתוב את השמים ואת הארץ ברא אלהים בראשית: יא מנצפך · איידי דאיירי מאות ב' לעיל מייתי הא דמיירי נמי בדרשת האותיות · יפ"ת ועיין ביפ"ת מה שהקשה בזה בפ"ק דמגילה · ואפשר לומר מ"ש שנגמרת שבכתו הי באמלע תיבה והי בסוף תיבה אין הכוונה על סדור האותיות כי זה לא יתכן וכי לא נאמר בכל ישראל זוג תפילין או מזוזה שיכולין לראות הי בראש והי בסוף כמו שהקשה היפ"ת אלא הכוונה שלא היו יודעין שעולת מספר אלו האותיות דידוע שיש במספר מנצפך מספר גדול ך מורה על ת"ק ם על ת"ר וכן כולם ובהם דורשין נוטריקון וגמטריאות ע"פ סודות התורה והיה ידוע להם עד שבטלו מן התורה ונשכח מהם עד שבאו הצופים וחזרו ויסדו כפי הקבלה שבידם שהכפופים מורים על מספר קטן והפשוטים על מספר גדול: מ"ם מ"ם · כ' האלב"א אפשר שהזכירו המ"ם הראשונה לפי שבה יש קושיא כפולה שאפי' נאמר שהיתה הכוונה לשום הכפופה בראש ובאמלע התיבה והפשוטה בסוף תיבה לפשוטות שאין ראוי להיות באמלע תיבה והוא יפוי ותפארת הכתיבה אלא המ"ם הכל כמעט לוגם א' ולא היה לריך שניס · ועוד קושיא כוללת למה לא נכפלו גם כן שאר האותיות לתת היכר הי בראש תיבה והי בסופה מה נשתנו אלו עכ"ל · ולפי מה שכתבתי אין זה קושיא כי לא היה לריך לכפולים אלא לענין המספר עד אלף ובזה די באלו: יב דמוסיות · פירש"י מערות של בנין: פריבטאות · מושבות נאות בחלר המלך · ורש"י גרס פרונסיאות כגון זיזין היולאין מן הכותל ובונין עליהם בנין ומטיילין שם על פתח ביתם: ועדיין לא בנה · כלומר מי יודע שיוכל לקיים הבטחתו ואף על פי כן מתפאר בו כדאיתא בויקרא רבה (פכ"ז): יד אלהות הן · הקשה היפ"ת היאך אפשר לומר שהן אלהות כיון שהם נבראים שמענין האלהות הוא היותו בורא לא נברא והיותר קשה מי פתי יסור הנה ולא יראה הכתוב הסמוך דכתיב והארץ היתה תהו ובהו וכל הפרשה וכל התורה המלאה משמים וארץ אבל אין מקום שיפרשו שהם אלהות או שמותיו של הקב"ה · ושמא י"ל דמשום דקשיא לון דכיון דפתח בשמים בריתא אמאי קמפרש מילי דארץ תחלה דהכי מקשי בגמרא מכדי שמים מתחיל בריתא אמאי קחשיב תחלה מעשה ארץ לכן היינו דוחקים לומר דשמים וארץ דריתא אלהות הן ושמים וארץ המתפרשים אח"כ הן כפשוטן ותרי גווני שמים וארץ ואף על פי שאין מתק שאלוה להיות נברא נהו כ"ע חכמה גמירי · וא"ת הא הארץ נ"ל הא הקשו כן בגמרא ותי' לסקדים שמים לארץ ר"ל שבתחלה נבראו השמים וכתב בתוספות דאלטריך את דאל"כ ה"א דכאחת נבראו אלא בא"ת לכותבם כאחת עכ"ל · והאב"א תירץ שהיינו טועים לומר שמים וארץ אלהות הן והיינו מפרשים כך בתחלה ברא שמים והוליא שמים פעולותיו ואח"כ ארץ והוליאה פעולותיה שמים הוליא אור ורקיע והארץ הוליאה יבשה ואילנות ודשאים וכן חזר שמים והוליא חמה ולבנה וככבים והארץ הוליאה חיות ובהמות ואדם ולדחות זה הולרך הכתוב לכתוב את השמים וגו' עכ"ל: מן העבירה · שע"י שמעסוק בתורה היא תצילך שלא תבא עבירה לידך כי התורה מגינה ומללה וכחז"ל אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש: מן המזיקין · שכל העוסק בתורה מזיקין בדילין ממנו כדאיתא בפ"ק דברכות: טו אם כדעת אבא · קושיא הוא אם כדברי אבא ש"ל בכל מקום להזכירם בסדר א' שמים תחלה ואחר כך הארץ ואין לומר דס"ל שהשמים נבראו תחלה · זה אינו מדכתיב קורא אני אליהם יעמדו יחדיו ש"מ בבת אחת נבראו והא דהקדים שמים תחלה כיון שנבראו בימין והארץ בשמאל וימין חשוב משמאל · אבל עכשיו שמקדים פעם זה ופעם זה להורות בא שבניהם שקולים כאחד ולא שנבראו יחדיו כמו שמלינו שפעמים מקדים האבות זה לזה להורות ששקולים זה כזה ולא נבראו כא' ה"נ גבי שמים וארץ אף על פי דכתיב יעמדו יחדיו בא ללמד ששקולים זה כזה וכן משמע נמי בויקרא רבה (פל"ו) עיין שם ובעל מ"כ פי' באופן אחר ויש רמז לשני פירושים אלו בפירש"י: שלשתן שקולים · היינו לענין חביבותם לפני המקום ב"ה ובחסידות אבל במעלה משמע בתנחומא (פ' מקץ) שכל אחד גדול מאביו ודימו לאברהם לפדה סנהדרין ויצחק לגורע וליעקב לעומד בקמה ולקמן (פ"ע) קראו ליעקב בחיר שבאבות: ששניהם שקולים · היינו לענין שאר מעלות אבל לענין נבואה הרי אמור ולא קם נביא עוד בישראל כמשה: יהושע לכלב וכו' · שבניהם נקראים עבד למקום ועבדי כלב · יהושע בן נון עבד ה' · מ"מ נראה שהיו מעלות ביהושע מכלב שדבר ה' עמו והיה מנהיג לישראל ונתחלם הארץ וכמה נסים נעשו לישראל על ידו: אב לאם וכו' שבניהם שקולים · שבניהם שותפין בו והיינו בכבוד ומורא ומ"מ מעלת האב על האם שהיא והוא חייבין בכבוד האב וכן מלינו כמה דברים שיש לאב מה שאין באם כמו בהפרת נדרים ולמכור בתו קטנה ולקדש בתו קטנה ולסדיר בנו במזיר ועוד כמה דברים:

פרשה ב א ר' ברכיה פתח וכו' · דק"ל למה אמר והארץ היתה תהו וכו' לא הל"ל אלא והארץ תהו ובהו לכך אמר שלא בא לספר מענין הארץ שהיא היתה תהו אלא אמר שהארץ עצמה היתה מתמיה עלמה ומילר ומלטערת וכדמפרש ואזיל והנה מלינו שגבי האדם יש ג' מעלות כמלאכי השרת וג' כבהמה ואלו הג' שהם כמלאכי השרת הם בחוס מחלק הנשמה שהיא משמים והג' כבהמה הם מלד הגוף שהיא מהארץ ועל זה היתה הארץ תהו ומתמיה ומילר ומתאוננת על הדבר כיון ששניהם נבראו ע"י רלון המקום ב"ה למה תהיה בריאת הארץ גרוע מבריאת שמים ומכיון לזה ג' מעלות כנגד הג' דברים שהאדם כבהמה שהם אוכלים ושותים כבהמה ופרים ורבים כבהמה (כך היה הגרסא בחומש אלי' סובא בר"ח בסופו ועיין חגיגה דף י"ו גירסא אחרת וכן לקמן פ"ח) וכנגד אוכל ושותה [illegible]

דהיינו יעקב הוא ביום הכפורים שהוא קדוש ושלם כמלאכי השרת ואין לו מקטרגים למעלה ואידם כד"א לומר שאף בעוה"ז ניתן ליעקב יום אחד של אורה: ד רשב"ל פתר קריא בגליות כו' · שתהו ובהו ומיפך על פני תהום שהיה בהתחלת הבריאה לא היה אלא לסימן על העתיד · ולכן אמר שד' דברים הללו יצאו לפועל אחר כך: ה לנטוע שמים וליסוד ארץ ולאמר לציון עמי אתה · שזה עיקר נטיעת שמים וארץ שיאמר לציון עמי אתה · פי' שיבנה ציון ויכוננה · ויכנים את עמו לשם · ובנין ציון הוא בנין ביהמ"ק:

פרשה ג ח אלו מעשיהם של רשעים · רמז למעשיהם של רשעים שהמה תהו:
אלו מעשיהם של צדיקים · ומ"ש וירא אלהים את האור כי טוב · להכריע שחפץ במעשה הצדיקים כדלעיל ספ"ב: בין האור ובין החושך בין מעשיהם כו' · שהחשך הוא אחד מהאחרי מעשי הרשעים: בין מעשיהם של צדיקים כו' · שהבדיל מעשיהם של צדיקים ויחדם לעצמו · והרחיק ממנו מעשי הרשעים שאין חפצו בהם ע"ד לא יגורך רע · או פי' שהבדיל בין מעשיהם של צדיקים כו' היינו מה שהודיע לנו גמול הצדיקים ועונש הרשעים או פי' שהבדיל ביניהם לצדיקים לג"ע והרשעים לגיהנם · אלה לחיי עולם ואלה לחרפות עולם: לאור יום אלו מעשיהם של צדיקים · שיתאחד במציאות האור וזמניו כעונש של רשעים · שמשם שוקע והשכה להם · והחשך של צדיקים שנהפך לבקר: יום אחד · שהיה לו לומר יום ראשון כדלקמן על כן דרש על יום הכפורים שבו נעשים ישראל גוי אחד כמלאכי השרת אגודה אחת ושלום ביניהם · והרשעים ע"י תשובה נעשים צדיקים · יום רצון יום חסד יום סליחה וכפרה · וכן או מתאחד הרית בסוף להיות הכל כלו טוב כמו שאחז"ל דהשטן גימטריא שס"ד למימר דבכולא שתא אית ליה רשות לאסטוני · וביום כפור לית ליה רשות לאסטוני · דהשנה הוא שס"ה ימים:

פרשה ד ב בקדוח אש המסים כו' דודאי עיקר קרא התם מיירי במ"ת כמבואר שם · אלא מדכתיב כקדוח את המסים בכ"ף הדמיון · וכן המסים בה"א הידוע [ע' כרי"ף] · משמע דמדמה ליה למקום אחר · והיינו מעשה בראשית · ולכן אמר המסים שהוא לשון התכה כתרגומו · והיינו שתכה השם בין העליונים לתחתונים במעשה בראשית ולפי שלא נתפרש כן במקום אחר במעשה בראשית לכן אמר הרי זה בא ללמד · ונמצא למד · ומה שדימה מ"ת למעשה בראשית בזה · היינו לפי שבשעת מ"ת נתבסס כל העולם על מכונו · ונגמר תוקן מעשה בראשית כראוי כמבואר בכמה דוכתי: ה רבי שמעון בן פזי כו' · גם הוא סובר דשמים וארץ אין שום בשיעורן · ומאילא אפשר לומר דגם המימות אין שיעורן שוה · ולכך דרש דהמים העליונים יתירים על התחתונים שהם כשוסטאות: מחצה על מחצה · דס"ל דהקב"ה משוה שיעור העליון לתחתון · והיינו

נחמד למראה

מגא"כ עשו שלא היה מאמין באחד וע"כ אין לו חלק ביום א' זה יו"כ והכי איתא לקמן (פס"ה) ע"ש:
ד בגליות · שמתחלת הבריאה ראה הקב"ה מעשיהן של ישראל שיחטאו וע"כ תיקן להם גלות למרק כדי שלא ידונו בגיהנם כדלקמן (פמ"ד) וזה חוזר למה שאמר לעיל בתכלית הכוונה מהבריאה על יום ראשון שהוא יומו של הגאולה ושיהיה זה על ידי יו"כ שמכפר עונות · וע"ז אמר רשב"ל פתר קריא בגליות דס"ל אין יו"כ מספיק למרק עונות הקודמים אלא צריך לזה גלות כדי להצילם מגיהנם וע"י שיתמרקו בגלות בגשל לחשך ותהו ובהו יזכו לאור הגאולה: על קרן השור · שגזרו בכל מי שיש לו שור יחקה על קרנו אין לו חלק באלהי ישראל כדאיתא בתנחומא (פ' תזריע) וענין זה שיתפרסמו לכל כפירתם בה' עד שיהיה הדבר רשום במקנה קניינם ויתכן שרצו לרמז במעשה העגל שהרחקו מה' ושוב אין להם חלק בו · יפ"ת: שאין להם חקר · כי אין להם להקור ולידע קץ הגלות: בזכות התשובה · כמשז"ל וכו אתיבנה: ה באיזה מהם חפץ כו' · כלומר אלו לא כתיב אחריו וירא אלהים את האור כי טוב היה מקום לכופרים לומר שבמעשה הרשעים חפץ כיון שראין רשע וטוב לו וצדיק ורע לו ס"מ שיותר חפץ במעשה הרשעים לסיכך דרכיהם צלחה ומזינו במלאכי שאמרו כך כל עושה רע טוב בעיני ה' ובהם הוא חפץ או איה אלהי המשפט ופירשו המפרשים שאמרו זה על שראו רשע וטוב לו וצדיק ורע לו וכמ"ש שהרשעים אומרים למען במי יכבד ה' ואומר האומרים קרב אליך אל תגש כי כי קדשתיך ופירש"י שהרשעים אומרים לצדיקים קדשתי וטהרתי יותר ממך וכל זה בשביל טובת הרשע ורעות הצדיק ע"כ כתיב ויאמר אלהים וגו' להורות שחפץ במעשה הצדיקים ומשלם לרשעים בעוה"ז כדי שיאבדו מעוה"ב וכמו שהטיב להם הנביא מלאכי ומתה לצדיקים לעוה"ב וזהו כי טוב לעולם שכולו טוב: בה"מ בנוי · בית ראשון ותרבנו ובית ג' שיבנה במהרה בימינו ולא הזכיר בית שני לפי שלא היתה בנינו שלם שחסרו בו ה' דברים שיותר חשובים כדאיתא ביומא (דכ"א) וגם לא היתה יד בני ישראל וממשלתם או באיתנה שהיו משועבדים תמיד למלכי האומות · יפ"ת · ומיהו אפשר לומר שבלשון בה"מ כולל ראשון ושני:

פרשה ג א האורה נבראת תחלה · נראה דפליגי בפירושו דקרא בראשית ברא רבי יהודה סבר שלא בא להורות סדר הבריאה אלא כאלו נכתב בראשית ברוא וגו' כפירש"י כשרצה לברוא את השמים וגו' ויאמר אלהים יהי אור ברא האורה תחלה ואע"פ שלא צריך לאור כי נהורא עמיה שרא מ"מ עשה הקב"ה זה כנהוג מלך ב"ו כשרוצה לבנות פלטין וכו' והטעם מפרש הפסוק פתח דבריך יאיר שבבריאת האור תחלה מבין פתיים כדי ליתן לפתאים ערמה ותכמה שיהיו תחלת מעשיהם באורה של עולם שהיא התורה כדכתיב ותורה אור · ורבי נחמיה סבר שפירוש הפסוק כפשוטו בראשית ברא וגו' ואחר כך ויאמר אלהים וגו' והטעם כדי שלא יאמרו לאורה הוא צריך ובלי אור לא היה יכול לברוא העולם כיון שהיה במקום חושך ופירוש הפסוק פתח דבריך המאמר הראשון מעשרה מאמרות הוא ויאמר אלהים יהי אור ומזה יבין וישכיל האדם שתהא תחלת דבורו בדבר טוב ואין טוב אלא תורה שנקרא אור: ב והיה אין כתיב · לפי שיותר ראוי לומר והיה לפי שהוא לשון שמחה בכל מקום משא"כ ויהי לפעמים לשון צער · ושמחה שייך גבי אור כדכתיב מאור עינים ישמח לב וכתיב אור לצדיקים ישמח: ד שאתה בעל אגדה · דהטעם שאסרו לדרוש במעשה בראשית שמא לא יפה אזנו לשמוע דברי הרב כראוי ויבא לטעות בו על ידי שלא יבין הענין על בוריו כמ"ש הרמב"ם וע"כ אמר כיון שאתה בעל אגדה ויודע להמשיך לב האדם לשמוע הדבר על בוריו ומותר לשמוע ממך דברי מעשה בראשית ע"כ אני שואל אותך: מקמי כן · קודם שהיינו יודעים זה הדרוש מה היו אומרים מהיכן נבראת האורה: ממקום בה"מ · לפי שבהמ"ק ממש לא היה אז עדיין אבל מקומו אפשר שקדם לעולם למ"ד שהעולם נברא תחלה · יפ"ת · וזה לפי דעת המדרש (פ"א) מה שעלה במחשבה להבראות קודם בריאת העולם משא"כ לפי סברת תלמודא דידן במסכת פסחים ונדרים משמע שבהמ"ק נברא בפועל ממש קודם שנברא העולם ועיין מ"ש בזה לעיל · ומפרש בויקרא רבה תלונות היו בבה"מ ומשם האורה יוצאה לעולם: ה שבו נתעסק וכו' · כלומר שבו נזכר שנתעסק וכו' וכן כולם: וברא את עולמו · ונרמז בויהי אור שה' גזר שיתהוה העולם ויצא מהעדר לאור המציאות: יצאו ישראל · נרמז בויהי אור כדכתיב ולכל בני ישראל היה אור: שהוא מבדיל וכו' · שהבדיל בין בתי הארץ לאור כאור החיים שא"י נקרא ארץ החיים ובין יוצאי מצרים להושיבם במחשכים: ו לא הוא אור · אין להקשות בשאר פסוקים שנכפלו שכולם דרשינן מיניה דבר כמו ויקרא אלהים ליבשה ארץ ברצתה לעשות רצון קונה וכן ויקרא אלהים לרקיע שמים דרשינן לקמן שא מים או אש ומים אבל בזה קשה שלא אור ויום א' הוא ומשני תני וכו' ויש מקשים איך יפורש ולחשך קרא לילה שלא חשך היא לילה וי"ל להורות שאין הקב"ה מייחד שמו על הרעה כבסמוך וי"א איידי דאמר אור יום אמר נמי חשך לילה דתנינו איידי בקרא כפ' כהוכל (דפ"ד) איידי דכתיב יד ביד כתיב נמי רגל ברגל וכן בבכורות (דף ט'): והלא ברביעי וכו' · ואז התחילו להאיר וכל"ל כאור ארבעת הימים אלא וכו' כאדם שמכין לפניו מנות יפות ואמר זו וזו אני מגיע לו' ימי המשתה שאעשה להם לעתיד: של מתושלח · וה"ק כאור שבעת הימים כאותו אור שהאיר להם ז' ימי אבלותו של מתושלח כך יהיה להם לעתיד: מדיינין · שעד כאן לא נקבע להם זמן דאי הוה ממשלתם מתחלה על כך זה ביום וזה בלילה אין כאן מחלוקת · יפ"ת: אין כתיב כאן · הקשה היפ"ת כיון דאמר ויקרא אלהים לאור יום ל"ל למימר אלהים שנית אדרבה מלת קרא שנית לא הוה צריך למימר דויקרא קמא עולה לכאן ולכאן · ותי' דה"ק דמן הראוי שיאמר ולחשך לילה דקריאה קמייתא סגיא לתרווייהו אלא דלהכי כתיב קרא תניינא להורות דשני בדיבוריה למימר הכא קרא בלא אלהים ללמוד שאינו מייחד שמו על הרעה · ובעל נזה"ק תי' דכיון דבכ"ייהו של עולם היה הלילה קודם ליום הל"ל איפכא ויקרא אלהים לחשך לילה והדר ולאור יום אלא ע"כ היינו טעמא לפי שאין הקב"ה מייחד שמו על הרעה ואי הוה קאמר הכי תחך בריתא ע"כ היה צריך לייחד שמו על הרעה שבכה"מ נזכר השם בריתא דקרא ע"כ ול"נ דק"ל גם אלהים קמא מיותר דכיון דכתיב בריתא ויבדל אלהים בין האור וגו' הל"ל ויקרא לאור יום ולחשך לילה אלא לכך כפל וכתב ויקרא אלהים כדי להבנות בין קריאת אור לקריאת חשך ללמדך שאינו מייחד שמו על הרעה · ולזה לא תקשי הא כתיב ויקרא אלהים ליבשה ארץ וגו' דהתם לא כתיב בריתא דקרא ויבדל אלהים אלא ויבדל בין המים ע"כ הוכרח לומר ויקרא אלהים ליבשה וגו' · ואע"ג דעלינו קראי מוכח שמייחד שמו על הרעה כמו וה' המטיר על סדום ויככה ה' וכמוהו רבים כולהו אפיא לדרבא כמו וה' המטיר שאילו שבו היו גשמי רחמים כמו שפירש"י בחומש וכן ויככה ה' אע"פ שמכה אותך יהיה ברחמים שלא יכלה אותך לגמרי וכן כולם · ובתנחומא (פ' תזריע) שנו רבותינו על ג' דברים הזכיר הקב"ה שמו אע"פ שהם לרעה וכו' עיין שם הרי שיש טעם ללמוד ממנו איזה לימוד:
ח ד' דברים · ובשאר הימים לא נבראו כ"א ג' דברים והיינו א' יותר משאר הימים או א' מיוחד משאר הימים ואו"ת הרים בכלל הארץ הם תי' היפ"ת לפי שהם עומדים יותר גבוה משאר חלקי הארץ ע"ש · ובנזה"ק תי' ע"פ גמ' דחגיגה הארץ עומדת על העמודים ועמודים על המים ומים על ההרים שנאמר על הרים עמדו מים וממילא הרים כלא הינה בכלל העולם שהרי הם תחת העמודים והמים שמתחת לארץ ע"ש · ועוד אפשר לפי המדרש שאמר שהיו עשין כגגורות של מים ושיכן שראה הקב"ה מקום עמוק היה טומן בתוכו הר גדול ומ"ש לא אותו ע"כ וז"ש בטרם הרים יולדו ותחולל ארץ הרי שמחלק אותם בשני לשונות וכא דאמרינן בחגיגה עשרה דברים נבראו ביום ראשון וכולהו יליף להו מקראי וי"ל דכולהו בכלל ד' דברים תהו ובהו בכלל ארץ כדכתיב והארץ היתה תהו ובהו מדת יום ומדת לילה בכלל אור הוא כדכתיב ויקרא אלהים לאור יום ור' מתום מזכיר הכללים והגמרא נחית לפרושי הפרטים · יפ"ת:
ט שותפותי לדור ולהברות שכינתו בתחתונים וע"כ שיתף תשכון שלו של בריאת עולם עם תשכון הנשיאים דכתיב ויהי המקריב ביום הראשון ולא הל"ל ביום הוקם את המשכן: למלכים · פירוש ר"ח ניסן נקרא מלך לפי שבות ראשון למדינים וקורא אותו בשם מלך לפי שהי"ב מזלות מולכים בעולם כי הכל לפי המזל והכא שנתן להם בפ"י בשעת בריאת עולם: לכהונה · שעד שלא הוקם המשכן היתה העבודה בבכורים: לעבודה · עבודת לגור דהיינו קרבן לגור והכי איתא בסדר עולם בו ביום הקריבו תמידין: לשחיטת צפון · ס"ג בסדר עולם (פ"ז) ולפי שפשטיהם היא התלת העבודה מהקרבן קא חשיב גם וכלל בזה שאר עבודות שלא היו בבמה ועי"כ נקרא הקרבן זבח על שם הזביחה:

פרשה ד ב האמצעית · ודרש בתיך בתוך: יפה לימדנו · מדכתיב ברוחו שמים שפרה ורוחו הוא אש כדכתיב נשמת ה' כנחל גפרית ללמד על מתן תורה שכשם שתלה הלם במעשה בראשית בין עליונים להתחתונים כך היה במתן תורה דהכי כתיב בישעיה לו קרעת שמים ירדת מפניך הרים נזולו וכתיב בקדוח אש המסים מים תבעה והכי משמע כלשב הקדחת את האש וכבעת את המים במעשה בראשית כך היה במתן תורה · רש"י וע"ש עוד: ג אלו מי גשמים · כדכתיב מפרי מעשיך תשבע הארץ: ד של כסף וכו' · לפי שהוא קשה וחזק אינו בוקע בנקב כמו בשר האצבע: אצבעו של הקב"ה · היינו מאמרו ולפי שמאמרו עשה מה שעשה האצבע אמר אצבעו: אשר פלג וכו' · דהיינו קיבוץ מים העליונים הוא מלא ולא חסר כלום מכל הגשמים שירדו משבת ימי בראשית ועד עתה ועיין בשוחר טוב מזמור וידבר דוד ובמסכת ברכות ירושלמי הנוסחא כאוון אחר: ו תפתחה · כגיהנם נקרא כך ע"ש שכל המתפתה מילדו נופל שם כדאיתא בעירובין: שלא נגמרה וכו' · דקשה היפ"ת מ"מ הל"ל לכתוב כי טוב בשביל גמר מלאכת הרקיע ופי' אע"פ שנעשה הרקיע תשלם בשני לא הוה גמר מלאכה כיון שלא נגמרה כל מלאכת המים שמתנו נעשה הרקיע ע"ש ועיין בבה"ב

ביאור מהרי"פ

נזה"ק: ד רוחה שייפה · פי' מ"כ שהביא בשם הערוך · וחפשתי ולא מצאתי עדיין [כ"ה בערך שף השעיפין]: ורוח אלהים מנשבת וכו' · כלומר המים העליונים הרוחניים הם מכונים בשם רוח אלהים · נזה"ק:

פרשה ג א רבי יצחק פתח פתח דבריך כו' · נראה דר"י סובר כר' יהודה דבסמוך שהאורה נבראת תחלה ומפתיחת מאמרו של הקב"ה נבראת האורה והכי פירוש של המקראות בראשית ברא וגו' את השמים וגו' והארץ היתה וגו' פי' קודם בריאת שמים וארץ · ויאמר אלהים יהי אור · והיינו דאמר בסמוך ע"כ דכ"ש ר"י אלא ר"פ וכו' בשם רשב"י פתח פתח דבריך וכו' מפתח פומך הוה לן נהורא · והמה באו לסייע לרבי יוחנן: לכך פתח רי"ל גם כן המקרא הזה לומר שהאורה נבראת תחלה ע"כ דברי היפ"ת · א"ה אולי ר' יצחק דפתח פתח כו' היה אביו של ר' שמואל בר"י · וא"ש יותר פי' של היפ"ת · ועי' נזה"ק שהקפק בדברי היפ"ת · ולעד"ל דברי היפ"ת קרובים יותר אל פשט המדרש מדברי נזה"ק ע"כ העתקתים: תימל וסים · ז"ל הערוך ערך תמליום · בילמדנו כי מראה לורים אראנו היה תופר ויורד ומבקש ליתן תמליום · פי' הן הפיתין והן הסתות והן היסודות ע"כ וז"ל המוסף א"ב פי' בל"י יסוד ונקרא גם תמליום · ירושלמי דסוטה פ' מי שקינא · מילה דלית בה תמליוסים עכ"ל · א"ה עדן לא מצאתי ירושלמי הלזה: ובערוך ערך דמים א' וז"ל בברכות ובסוף פרק מצות מלחמה את הוסיף בו דמוס א' תוזה פי' נדבך ע"כ · וז"ל המוסף א"ב פי' דמוס בל"י יסוד ובנייה הבנין וגם נקרא כן סדר לבנים ואבנים לבנות ע"כ: ב וכבר שמים נעשו · פי' בהברת קול בעלמא בלא דביר · נזה"ק: ד אלולי שדרשה ר' יצחק ברבים וכו' · ז"ל היפ"ת · נראה דה"ר שמואל בר' נחמן קאי דלא הוי ניחא לדרשה ברבים אלא לאומרה בלחישה כדעבד רשב"ג אלא שכבר הורה זקן ושבאת בעי מקודם שבאו ר"י ורשב"ג: שדרשו בענין זה מה היו אומרים העולם בדרוש הלז אמר ר' ברכיה בשם רי"ל שהיו אומרים ממקום בה"מ נבראת האורה וכו' אבל מליבנא דביה"ש משמע דס"ל אלולי שדרשה ר' יצחק ברבים לא קאי אלמעלה אדר"ש בר"נ אלא אלמטה על מ"ש ממקום בה"מ נבראת האורה דגרסינן הכי הפם א"ל ברכיה אלולי דשמעיה לר' יצחק שדרשה ברבים וכו' ומזכן בניה הקב"ה את האור א"ר ברכיה בשם ר' יצחק מביהמ"ק נבראת האורה וכו' ודולג תמשה תיבות הללו מקמי' כן מה הוו אמרי דאל"כ (אלא כדפרשינן דאלולי וכו' קאי אדר"ש ב"ר נחמן) קשה דידיה אדידיה [אבל] לא ידעתי מה דבר סתר יש בזה שלא לדרשו ברבים ומאי חסורי מחסרא (פי' התם בעוה"ע) וה"ג מקמי כן מאי הוו אמרי מהיכן בניה הקב"ה האורה ר"ב בשם רבי יצחק מבית המקדש בניה האורה וכו' (ומעתה לא קשה דר' יצחק אדר' יצחק) דמהיכן בניה האורה לאו היינו מהיכן נבראת האורה (דבריאה לחוד ובנאה לחוד) וה"פ מהיכן בניה הקב"ה את האורה היינו כשהשפיע הקב"ה אור בעולם באיזה מקום מיוחד בניהו שממנו יבוא האורה לכל העולם · א"ר מבהמ"ק ע"כ דברי היפ"ת בתוספות המוסגר: מדרך הקדים · והארץ האירה מכבודו וברא את עולמו · פירש היפ"ת כלומר שהוציא את עולמו מתוך ההעדר לאור המציאות · שהוא מבדיל בין יוצאי מצרים כו' פירש שהבדיל בתי הארץ לאור באור החיים · ויוצאי מצרים מפו במהפכי ארץ במדבר: ה מתיבין חבריא כו' · הענין מוקשה ועיין יפ"ת: ו אלו שבעת ימי אבלות כו' · עיין מ"כ · עד אמרו לדיק כו' כ"ז מפורש בס"ע בהרחבת דברים עיין שם: ר' זעירא בריה דר"א וכו' · מילתא באפיה נפשיה הוא ולא קאי אלמעלה: ט שמא אחד שני כו' · פי' מדכתיב מלת אחד במקום ראשון ש"מ שביום ההוא שנברא העולם שיתף הקב"ה שמו עמו לסורות שהוא מתאוה לדירת התחתונים: ראשון למלכים · עיין מ"כ שפירש לאכילת קדשים וכו' · וז"ל היפ"ת פירש ראשון לאכילת קדשים היינו במחילה דעד עכשיו היו נאכלים בכל מקום · והוזקקו לפרש כן דהא אשכחן אכילת קדשים בתוך שבעת ימי המלואים כדכתיב בשלו את הבשר פתח אהל מועד · אבל פשתא ל"ק דהתם שלא במחילות הוה · ומ"ש פתח א"מ · לאו פתח ממש הוה · אלא כוונת המקרא במקום פתח אהל מועד · דע"כ לומר שלא היה פתח בשבעת ימי המלואים שבכל יום היה משה מקימו ומפרקו פעמים כמה שכתב הרא"ם ר"פ שמיני עיין שם: ראשון לנשיאים · פירוש לקרבן הנשיאים בחנוכת המזבח: ראשון לכהונה · ז"ל היפ"ת דעד שלא הוקם המשכן הותרו הבמות ועבודה בבכורות משהוקם המשכן נאסרו הבמות ועבודה בכהנים וכדתנן בזבחים (פ' פרת חטאת) והא דכתיב והכהנים הנגשים אל ה' · דמשמע דמסיני שמשו הכהנים ל"ק דהתם מוקי לה בבכורות · וביום ח' למלואים שבו הוקם המשכן · הקריבו אהרן ובניו ע"כ: ראשון לשכינה · פירש לקביעת השכינה בתחתונים ולכך מביא המקרא ועשו לי מקדש וגו' שזה מורה על קביעת דירתו בתחתונים: ראשון לאיסור הבמה · כדכתיב ואל פתח אהל מועד לא הביאו וגו' · וכח' למלואים הוא דהוה פתח אהל מועד ולא קודם כמ"ש ד"ה ראשון למלכים עיין שם: ראשון לברכה · פירוש לברכת כהנים כדכתיב התם וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם: ראשון לעבודה · פירש"י על המדרש וז"ל ראשון לעבודה פירוש לעבודת לגור וכו' · והכי תניא בס"ע · בו ביום הקריבו ישראל תמידים נדרים ונדבות חטאות ואשמות בכורות ומעשרות ע"כ:

פרשה ד ב גלדה טיפה האמצעית · פי' כדי שישארו המים שלמעלה והמים שלמטה בשוה: יעשת משלית · בירושלמי דברכות הלשון יותר מתוקן דגרסינן יעשה כמין מטלית ופירוש שביום א' כשנבראו היו כמין פקעיות כמבואר בפ' אין דורשין ובשני נעשו כמין מטלית שהיא מתוחה · יפ"ת · ועיין כל הענין בירושלמי שם: ברוחו שמים שפרה · ורוחו של הקב"ה אש הוא · ע"ד המקרא (ישעיה ל) · כי ערוך מאתמול כו' מדורתה אש כו' נשמת ה' כו' בוערה בה: ולהשה את פני הרקיע · פי' מלשון להט החרב · שלהלהם ומירקה פני הרקיע שיאירו והיינו ברוחו שמים שפרה לשון יופי והדור: בקדוח אש המסים וגו' · (ישעיה ס"ד א' ב') כקדוח אש המסים עד מפניך הרים נזולו · וכתב היפ"ת · בוודאי אלו המקראות מתמעם במ"ת · [ועיין למעלה בנזר הקדש מה שכתב בזה וכן המסים בה"א הידיעה (כנ"ל) זה תמוה מאד כי ידוע הוא מטעם הדקדוק אשר ה"א הידיעה יבוא בפתח ובדגש אחריו וכמו השמים או בק"ג לתשלום דגש וכמו הארץ ובמה כתיב המסים הה"א בחטף פתח ובלי דגש אחריו ועל כן הה"א הוא למשקל או לטעם אחר אבל לא יוכל לבוא לידיעה כלל]: ג בחלל שבין הארץ לרקיע וכו' · במדרש תהלים הגירסא יותר נכונה · וה"ג · בחלל שבין המים התחתונים לרקיע וכו': ופירותיהם קיימת · פי' מפני שהמים אינם חסרים כלום רק זיעה בעלמא יוצא מהם כמובא במ"כ לכך נקראו פירות מן המים עליונים שהקרן היינו המים העליונים קיימים לעולם ואינם חסרים עכ"ד היפ"ת: ד אצבעו של הקב"ה וכו' · פירוש מאמרו · ומפני שהוא פועל במאמרו כמו ב"ו באצבעו · לכך קורין מאמרו אצבעו: פלגא · פירוש מלת פלג פירושו לשון מחלית והוא בלשון ארמי פלגא: ה הרקיע רומה לבריכה · פי' כמו שהבריכה נושאת המים כן הרקיע שהמים עליו דומה לבריכה · ואף על פי שהם תלוים באויר · ואינם על הרקיע אחר שהם סובבים עליו קרי הרקיע בריכה: ולמעלה מן הבריכה כפה · כדאמרינן פרק קמא דתענית כמין קובה יש לרקיע שממנה גשמים יורדין · ופרש"י אהל מים · אבל זה ל"נ לי אלא שהמים עומדים כאהל שיש בו חלל · עכ"ל היפ"ת: ומחמת הבריכה הכפה מזעת · ופירוש שעל ידי אשו של רקיע מתחממים המים: והן יורדים לתוך המים המלוחים וכו' · כתב היפ"ת הדבר מבואר שאינו מדבר בכאן במה שהגשמים יורדין כל טפה וטפה כפ"ע · דהכא לאו בעת ירידת המטר מיירי אלא בעת ירידתם הטפות בתחלה נים קודם שאינם העבים מהים להמטיר מטר · אלא מיירי כאן במה שאינם מתערבים עם מי הים אף על פי שהם מתגועעים תמיד עם הטפות כלנו יפ"ת: מעשה נסים יש בדבר · א"ה · אולי נכלל בזה גם כן מה שהטפות אינם מתערבות אלו עם אלו בירידתן מן השמים לאוקינוס אף על פי שהוא מהלך רב מאד · ועיין יפה תואר: כשושטאות · זה לשון

והיינו כמ"ד דכשוביה של ארץ כך שוביה של רקיע : ז משתוממים · דרש שמים מלשון שממה כמ"ש שומו שמים · כשאדם מתמיה על דבר הוא משתומם · וכן כאן אי אפשר לבריות לעמוד על החקירה זו · אם הם של אש או של מים שהרי אנו רואים שכל אש נמשך למעלה וכן שמים אנו רואים שיורד למטה : הוא אתא וקם עליו · הכתוב בא והעיד שהם של מים :

פרשה ה א כתיב מן גערתך וגו' · וכתיב בתריה גבול שמת בל יעבורון וגו' כלומר ביהיה להם גבול ומדה קצובה · והאי דרים הכא יקוו המים ישפה מדה למים מדלא כתיב לשון אסיפה בהדיא : ב מרובנים אנו · פי' נכנעים אנו שדכך ה' עלינו וכבשנו : המים היו עולים כו' · פי' שבדכך הכרה באו לאוקיינוס שעלו הרים וירדו התהומות ולא מלאו מנוחה עד שהגיעו באוקיינוס : יעלו הרים כו' · דקראי בהקוות המים שמבראשית מיירי : זה אוקיינוס · הוא הים הגדול שבכל הימים וגם הוא בנקוו מימי בראשית : גבוה מכל העולם · דכתיב הקורא למי הים וישפכם : מימיו הם שותים · שכל מעיינות והנהרות הנובעים מן הארץ באים מסילונות הים · ואם כן ממילא הכל שותים ממימיו : ה והעורבים מביאים · היה צריך להביא קרא ואת העורבים צויתי לכלכלך · אלא דניחא ליה לאתויי קרא דקיום הנגאי : שיפתהו לפני יחזקאל · וכן הוא גירסת הילקוט · וס"ל דפתיחה זו לאו במראה נבואה היא · דאם כן אמאי האי ליכנא ביחזקאל טפי מבשאר נביאים · אלא וודאי פתיחת השמים ממש הוי והטעם מבואר בזוהר שמות ע"ש : ו א"ר אליעזר מהחלת ברייתו של עולם כאן חסר ותשלומו בד"ר פרשה יו"ד ובקהלת רבה פסוק וידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם כו' להוסיף ולגרוע והוא מתקיים כך תמיד · ושמא תאמר א"כ הרי מהחלת בריאתו של עולם גזר ואמר יקוו המים אל מקום אחד ולמה הציף הים את העולם ב"פ אחד בדור אנוש ואחד בדור המבול · וע"ז אמר והאלהים עשה שייראו מלפניו · והיינו דמסיק משל למדינה שמורדת במלך שלא · המלך לגיון קשה והקיפה כו' : ז בנודע שבעולם כו' · שמך מימרא זו לכאן לומר בנס בזה · היה גם שהחזיק כלי מלא בתוך כלי מלא · ופליג אמ"ד לעיל שהוציא רוחן : במלא פי כברה קטנה היה : פי הסלע כמ"ש בשבת דף ל"ה שהבאר של מרים היה דומה לכברה · וכתיב ויקהילו משה ואהרן את כל הקהל אל פני הסלע : וכל ישראל עומדין כו' · דייק מדכתיב ויקהילו משה ואהרן את כל הקהל אל פני הסלע משמע שכולם עמדו אל פני הסלע · וצורך הנס הזה שלא יחשבו שמתוך הסלע להוציא מים וכדלקמן ס"ד פי"ם : ואף בירושלים כן · כלומר כבהמ"ק שבירושלים היה כן תמיד דהתם · הוי קדושה שפי' דקדושתו קדושת עולם : ח שרצתה לעשות רצון קונה · מלשון ריצה שהיתה רצה ומתרחבת לעשות רצון קונה · או מלשון רצון שהיתה רוצה לעשות רצון קונה · שחשבה שרצונו שתרחיב והלך : והלא יש אחד הוא · שכל הימים מחוברים או למעלה או בתחתיות מתחת לארץ · אם כן למה אמר ימים לשון רבים · ע"כ פי' שהוא מתחלק בטבע לפי אוירי המדינות כאלו מתחלק לכמה ימים : העולה מעכו · אף אותן הדגים שהם בעכו אם יורדין בגבולת הנהר מעכו לאספמיא משתנה טעמם : ט דברים ארורים · שמגעררים הנולדים מאליהם מעיפוש האויר והם לא נתחדשו אלא מחטא האדם ואילך בקללות ארורה האדמה בעבורך : אף הן יש בהן הנאה · כדאמרינן לקמן פ"י אפילו זבובים פרעושים ויתושים אף הן בכלל ברייתו של עולם הן · והוי נו לרפואה וכדמפרש בשבת בפרק המוציא · דאף קללתו של הקב"ה יש בה ברכה · וקודם החטא היה האדם בריא אולם ולא הוצרך לרפואה · ובקללת האדמה שנתחדש החולי ע"י עפוש אויר הארץ נעשה לו גם כן תיקון על ידי דברים הארורים הנולדים מעיפוש אויר הארץ : י יום שלישי יום שנבראו בו גבורים בא לפרש טעמא מדוע נקראו הגבורים

ביאור מהרי"פ

לשון המוסף ערך כסוכסאות פי' שם מדה בל"י מחזקת סין ע"כ · ומה שפירש מ"כ על תיבה כסוכסאות בשם הערוך לא מצאתי · וזה לשון הערוך ע' קס"ט (פסחים ק"ט) אמר ר"י קיסטא דמורייסא דהוות בציפורי היא הוות לגונא דמקדשא : פירוש סוא לגין · ובלשון ישמעאל הוא קסט · עשוי מכל דבר בין ממתכת בין מחרס בין מעץ בין מזכוכית ע"כ : ז ופתכן · עמ"כ · וז"ל המוסף פי' בל"י פעל במשל והמערב תרגום (איוב כ"ה ב') · המשל ופחד עמו כו' מיכאל מן ימינא והוא דאשא גבריאל משמאליה והוא דמיא · ובריתא קדישתא פתכין אשתא ומיא וברבותיה ובדחלתיה עבד שלמא בשמי שמיא דיליה ע"כ : הגידו השמים צדקו · (תהלים נ"ז ו') ונ"ע דהאי קרא בצדקת הקב"ה מיירי ולא בצדקת ישראל · ויותר נראה להבין כאן המקרא (תהלים נ' ו') ויגידו שמים צדקו דזה מיירי בצדקת ישראל כדמוכח מהמקראות שלפניו (שם ג' ד' ה') יבא אלהינו ואל יחרש כו' · יקרא אל השמים מעל כו' · אספו לי חסידי כו' · ופי' הכתובים כ"ה · יבא אלהינו ואל יחרש שיבוא לנקום נקמת ישרים ויקרא אל השמים ואל הארץ לדין עמו ועבדיו ע"ד כי ידין ה' עמו כו' · ואז ויגידו שמים צדקו של עם ה' ושנעשה להם שלא כדין : ונתן טעם לזה · כי אלהים שופט הוא סלה · ע"כ ראוי לו לעשות דין בכנענים ויצדיק את ישראל · ואם אמנם הספרי ואבן עזרא מפרשים ויגידו שמים צדקו · היינו צדקו של הקב"ה · מכ"מ המדרש סובר דויגידו שמים צדקו קאי על ישראל · וכ"מ ברש"י בפירש' על המקראות האלה עיין שם [וכ"כ היפ"ת] : אתיא כרב · פי' הא דאמר משל לתלג וכו' אתיא כרב דר"פ ז · דאלו לרשב"ל דפליג עליה התם בר"פ מעולם לא היה מרופרפים · כי ברגע הא' גלדה טפה שאמצעית ונקרשה ונעשו השמים מהמים בגבורנם וחוקם [וכ"כ היפ"ת] · אך צ"ע המקרא שמביא ויהי ערב כו' יום ב' · לענין מאי הוא מביא · ורב בר"פ מביא ראיה מויהי רקיע בתוך המים וצ"ע :

פרשה ה א כתיב מן גערתך ינוסון וגו' · צ"ע שמביא המקרא ואינו דורש כלום עליו · ועיין ידי משה : ב ונעשה קילוסין וכו' · עיין מ"כ שכתב שהערוך ורש"י גרסי קלווסין · וז"ל הערוך ערך קלוון א' · קלווסין פירוש לווי בל"י ע"כ וז"ל המוסף א"ב פי' קלוון בל"י מלוה אני ע"כ : לדיכסאים · עיין מ"כ · וז"ל הערוך ע' דכסמן · בילמדנו פ' קח את המטה · על מי מנוחות ינהלני · שהיתה הבאר נעשית לכל אהל ואהל דכשמני לא היה אחד מהן מלטער לילך למלאות ממקום אחר כלומר שביל היה עושה המים יהולך עד אהלו עכ"ל הערוך · וז"ל המוסף א"ב פי' בל"י מקוה מים בבת ס · וז"ל המעריך ע' דכסמן באר הפירוש שהיתה הבאר נעשית לכל אהל ואהל דכשמוני ל"י סוא ופירושו מקובלת כלומר שהיא היתה הולכת לשם · בב"ר פ' ה' לדוכסאים פי' למקום שמקבלים והיינו דאמר בסמוך קבלנו וכיפ"ת פי' לשון ממשלה · ולא נהיר כלל · והתימה עליו איך לא הגיה כי חז"ל כותבין לעולם דוכסין בוי"ו אחר הד' · וכאן יו"ד אחר הד' גם מ"ש שם דוכס שרים לא נהיר מהלא אמר דוכסין · אלא דוכים פירוש מקומות מי הים לן מקום ירוות לנו ויקבלונו ע"כ · אולם פירוש היפ"ת לקוח מפירש"י על המדרש · וז"ל רש"י לדוכסאים נגד הים הסמוך למלכות פלן דוכסי דוכסא יש לשון דוכים כך שמעתי עכ"ל רש"י : קלטן הים וכו' · ז"ל רש"י על המדרש ר"א אמר קלטן הים ומאי משמע דהאי דכים לישנא דקליטה הוא · דכתיב בבאת עד נכבי ים · עד קליטן ימא · עד יש הקלוט והקרוב וסכי משמע ליה כמו נבוכים הם בארץ · נקלטין הם בארץ ונשברים הם במדבר · עכ"ל רש"י · א"ה לא ידעתי אם העתקת איזה מאמר חז"ל היא עם הוספת נופך משלו או כ"ה גירסת המדרש שבידו והמעיין יבחר · וז"ל המוסף ע' קליטין ב"ר וכו' עד קלוטין דימא פירוש בל"י מים רבים נגרים למקום מדרון עכ"ל · ועל המעיין לייחב לשון המדרש ע"פ פירושו : ד מטטרון למשה · ז"ל הערוך ע' מטטר בילמדנו וכו' ראה התלותי מאי איכפת לך אני מיטטר שלך ולא תתמה עליהון · ולא עתיד אני לעשות מיטטר לפני · כורש שנאמר אני לפניך אלך כו' · לפני אשה אני עתיד לקדם לפני דבורה ובדק שנאמר הלא ה' יצא לפניך · נראה שענין הקדמה הוא · ויש לומר ענין שמירה · וישמור משמרתי תרגום ונטר מטרת מימרי עכ"ל הערוך · וז"ל המוסף א"ב פירש בלשון רומי ממונה הולך לפני הגבא לתור לאנשי המלחמה מנוחה ובית מלון ע"כ · וז"ל המעריך ע' מיטטור בילמדנו וכו' פירש הערוך מתרגם משמרת מטרת ולא נהיר כי אין זה לשון ארמי אלא יווני · ועוד כי המ"ם במלת מטרת אינה שרשית אלא שמושית וכ"ל פירושו משרת ושמש בערבי האשיר עכ"ל המעריך : ה לקול יחזקאל · צ"ע מאי לקול יחזקאל · ובילקוט פרשת בשלח סימן רל"ו ד"ה אמר רבי ירמיה ב"א וכו' נויתי את השמים שיפתהו לפני יחזקאל עכ"ל · והיא גירסא נכונה : ו כונס כנד וגו' · פירוש שמקבץ מי הים כנד וישפכם לארץ · יפ"ת : ז כמלא פי כברה קטנה · א"ה · צ"ע למה אמר פי כברה ולא אמר כמין כברה כלשון הגמ' שבת (פ"מ) הרוצה לראות באר של מרים יעלה לראש הכרמל ויראה כמין כברה בים · וצ"ע · ועיין יפ"ת : ויאמר ה' אל משה ואל אהרן וכו' · ל"ד ההוא דחפן וכו' · פירש דחופן פי שנים בקומץ דחופן הוא ממלא ידו כדתפני אינשי כדאיתא יומא (פרק הוציאו לו) והקומץ אינו חופה אלא ג' אצבעותיו על פס ידו כדאיתא מנחות (פ"ק) וצ"ע מה צריך להזכיר הקומץ בכאן · לא הל"ל אלא וכי חפנו של משה מחזיק מ"ח שלו ומ"ח של אהרן · וי"ל דלא נטעי לומר דחופן וקומץ כי הדדי נינהו · ומלא חפנים היינו ארבעה קומצין לבד · ואין הנס כ"כ גדול שלא החזיק ידו של משה אלא ארבעה קומצין · יפ"ת : נמצאת חפנו של משה מחזקת ח' קומצים · פי' דמלא חפניכם אמר ה' אל משה ולאהרן הרי ארבעה חפנים דל"ל ב' חפנים לבד קאמר חד דמשה וחד דאהרן · דא"כ ל"ל לומר לאהרן · לימא למשה לחודא מלא חפניך . דאע"ג דהשתא נמי לבסוף הספיק חפנו של משה · נ"ק אמאי איצטריך לאהרן · כי זה עשה ה' להם להראות בנס להם · יפ"ת : אורך החצר כו' · (שמות כ"ז) וכתיב (ויקרא ח') ואת כל העדה הקהל אל פתח אהל מועד · והיינו בחצר שלפני אהל מועד וכדמפורש בפירוש רש"י שם שזהו אחד מן המקומות שהמועט מחזיק את המרובה · מזה"ק : בעת ההיא וגו' · ה"ג בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה' · ונקוו אליה כל הגוים · א"ל רבה וכי מחזקת היא אותם · א"ל הקב"ה אמר לה הארכי וכו' אוכלוסיך · הה"ד כו' · ול"ג וכי מחזקת ירושלים כסא ה' · כי אין לה מובן כלל · כמובן לכל מבין · גם התירוץ של קבלי אוכלוסיך · אינו מובן כלל לפי גירסא זו · וגירסתנו · ה"פ וכי מחזקת אותם פי' כל הגוים שיקוו אליה שלא רבים המה מאד · והתשובה שילווה הקב"ה את ירושלים שתתרחב · כי גם ב"י רבים ינתר מאד · כמד"א כי רבים בני שוממה מבני בעולה · אלא על פי ציווי הקב"ה תתרחב ותקבל אוכלוסיה · וממילא יתקבלו גם הם בתוכם · מזה"ק : ח שרצתה לעשות רצון קונה · אולי פי' כמו ורץ לקראתם שמיהרה מאד לעשות רצון קונה כמה שנבראת תחלה וכב"ה דאמר הארץ נבראת תחלה · וכן משמע מפורש סוף פ' י"ב עיין שם נדוחק : לייטין בזיזא : דהדרין מניק · עיין מ"כ שהביא פירושו בשם הערוך · וז"ל הערוך ערך בז א' לייט בזיזא כו' פי' בל"י שדים בזיזא וכו' ·
עטיכין

נחמד למראה

בהרא"ם תי' אתר : חזר ואמר לה · קושיא מפורסמת איך לא ידע ר"י שתקשה המטרונה האי קושיא והנ"ל מיד לפי שלא נגמרה מלאכת המים · ואפשר לומר שזה ר' יוסי הוא רבי יוסי בן חלפתא שאמר לעיל שלא נאמר בו כי טוב בשביל שנברא בו גיהנם וזה לא היה יכול להשיב לה שלא תאמין לזה לפי שאינו מפורש בקרא ואי הוה אמר לה מיד בשביל שלא נגמרה היה לנו מקום לטעות ולומר שחזר ר' יוסי מסברתו מה שאמר בשביל שנברא בו גיהנם וס"ל כמ"ד בשביל שלא נגמרה מלאכת המים לכך דחה אותה בתחלה בתירוץ אחר ואמר וחזר · וכללן כולם בסוף וכיון שכללן הרי הוא כאילו כתיב ביה כי טוב בהדיא דאלו היה בו רעותא לא היה כוללן בהדא מחתא וכיון שראה שלא נתקרר דעתה בזה כי סוף סוף יש טעם בדבר שבכל הימים יש בו כי טוב בפרט ובכלל ובשני אינו אלא בכלל הוכרח לומר הטעם דמפורש בקרא משום שלא נגמרה וכו' אע"ג דליה לא ס"ל האי טעמא והטעם דלא כ"ל הכי דק"ל אי ס"ד דמלאכה שלא נגמרה גורם מ"מ הל"ל בו כי טוב משום מלאכת הרקיע שנגמרה ומלאכה בפני עצמה היא אלא ש"מ האי יומא גרם כיון שנברא בו דבר רע ולזה מאריך המדרש בלשון חזר ואמר לה כהאי דא"ר שמואל בר נחמן וזה נראה מיותר ולא הל"ל אלא אמר לה לפי שלא נגמרה וכו' אלא להורות שהוכרחת להשיב לה כההיא דא"ר שמואל וכו' וליה לא ס"ל · והיפ"ת הקשה למ"ד לקמן (פ"ט) והנה טוב מאד זה גיהנם הרי קרא לגיהנם טוב ותי' דהתם לא מיירי קרא מיום בריאתו והוא לייסר את החוטאים ראוי לומר בו כי טוב אבל ביום בריאתו לא יאות לומר כי טוב כיון דמצד עצמו רע · ונראה לי דהאי מאן דאמר דס"ל טוב זה גיהנם לא ס"ל דבשביל זה לא נאמר הכא כי טוב אלא חדא מטעמים אחרים דקאמר הכא : דור המבול · הקדים דור המבול לדור אנוש לפי שמפורש בקרא : ז אש ומים · כתב בעל הפליאה כי השי"ן שקמוצה במלת שמים אחרים. אל"ף נחה ובהיפוך האותיות יהיה אש ומים ומה שאין האש כסדר האותיות הוא להודיענו שכשם שאין מוקדם ומאוחר בפסוקים כך אין מוקדם ומאוחר באותיות ע"כ · ובעל נזה"ק דחה זה מהא דאמרינן בפ"ק דפסחים דאפילו בפסוקים דווקא בתרי ענייני אין מוקדם ומאוחר אבל בחד ענינא אמרינן מאי דמוקדם מוקדם ומאי דמאוחר מאוחר דאל"ה היכי דיינינן בכלל ופרט וכו' ע"ש שתי' באופן אחר · ומיהו אפשר לומר שגם בעל הפליאה מודה בזה דהיכא שיש נפקותא לדינא או לשום לימוד לא אמרינן באותיות אין מוקדם ומאוחר אלא לענין דרוש קאמר שיש לנו לדרוש ולהפך האותיות לדרוש מהנו שום דבר מה שאין נפקותא לדינא כי הכא וכמוהו מצינו רבים אין מספר :

פרשה ה א יעשה מדה · יעשה להם מקום מוגבל שלא יתפשטו חוץ לגבולם ואותו מקום הוא כמו מדה למים והכי משמע במדרש תהלים (נ"ג) : ד אלא בבכיה · כתב הא"ח בהיות שמים עליונים הם זכרים והמים התחתונים נקבות כנודע כשהיו יחד מחוברים זכר ונקבה שין פרים ורבים ומתגברין לאין תכלית ואז המים התחתונים ישמחו ויעלו לפני אלהים והיו מקלסים לבוראם ומראים כחו וגבורתו אמנם כשנסתלקו מים העליונים ונבדלו מהתחתונים ניטל מהם אותו כח המוליד אותם ולזה צעקו ובכו כאשה שנתגרשה מבעלה בע"כ בלי סבה ולא די שלא נתגברו עוד אלא שהיו הולך וחסר שהכח שקבלו ממים · הזכרים היה יוצא מתוכן · אמנם במעשה בראשית דר' ישמעאל ור"ע אמרו שהמים התחתונים היו מתרגשין וצועקין ומקד ימין ובוכים ואומרים אוי לנו שלא זכינו לישב אצל יוצרנו וכן אמרו בתיקונים שבכייתם היתה על התרחקם מיוצרם ועל האמת שאין לתמוה מענין בכיה ודבור המים כי כבר אז"ל שכל מי שאין לו פה ודבור לפני הבריות יש לו פה ודבור לפני המקום וכו' ע"ש עוד · והיפ"ת הביא עוד אגדה בשם ס"ע וז"ל מים התחתונים נקראו מים הבוכים לפי שבשעה שחלק הקב"ה את המים נתן אלו למעלה ואלו למטה שתחילו המים התחתונים בוכים זהו שכתב מבכי נהרות חבש א"ר אבא בבכי נתפרשו המים התחתונים מן העליונים אמרו אוי לנו שלא זכינו להיות למעלה שלהיות קרובים ליוצרנו מה עשו העיזו פניהם ובקעו תהומות ובקשו לעלות עד שגער בהן הקב"ה שנאמר הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה וכתיב גוער בים ויבשהו אמר הקב"ה הואיל ולכבודי עשיתם כל כך אין להם רשות למים עליונים לומר שירה עד שיטלו רשות מכם שנאמר מקולות מים רבים אדירים משברי ים ומה הן אומרין אדיר במרום ה' ולא עוד אלא שעתידין אתם ליקרב ע"ג המזבח במלח ובנסוך המים : ה התנה וכו' · אע"פ שבידו הכל בכל עת שירצה מ"מ התנה זה הסתאי כדי להודיע שהכל גלוי לפניו ומגיד מראשית אחרית וגם להודיע חבה יתירה לישראל וחסידי כל דור שמתחלת הבריאה בא זכרון לרכיהם לפניו מאז וגם כדי שלא יתאחר הענין אפילו רגע אחר זמן שצווי אלא שתיכף ומיד יעשו וכמ"ש מה תצעק אלי וגו' ועיין בשמונה פרקים להרמב"ם מזה עוד (פ"ח) : וישב הים · גם זה נכלל בקריעת ים סוף שיטבעו המצרים כי זה היה עיקר קי"ס כמו שאז"ל : האזינו השמים · ואע"פ שאין בזה כמו שהתנה הקב"ה כך בבריאת עולם מ"מ פירשו ישעיה באמרו שמעו שמים וגו' כי פי ה' דבר היינו במעשה בראשית א"נ אי לאו דהוה ידע משה שכבר גזר הקב"ה כך במעשה בראשית לא היה אומר לשמים ואיך נידום וכן יהושע ואפשר שגם ביהושע יש רמז כמה שאמר הלא היא כתובה בספר הישר הוא ספר בראשית היינו בבריאת עולם ומה שאמר גבי משה שתיקה הכי איתא בספרי בשעה שאמר משה האזינו השמים וגו' היו דוממים עיין שם וביהושע כתיב וידום השמש : והעורבים מביאים · דהו"ל ועורבים מאי והעורבים אלא הידועים לזה משמת ימי בראשית וגם קאי אדכתיב לעיל מינים ואת העורבים צויתי לכלכלך דהל"ל אצוה לכלכלך אלא צויתי כבר בששת ימי בראשית : את האור · מדכתיב נפקין מן גו נורא והל"ל נפקין מן אתונא היינו הכבשן מאי מן גו נורא אלא תלה הדבר באש שנגזר עליו שלא ישלוט בהם וזה מבריאת עולם : את האריות · אע"פ שנא' ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ א"כ כבר ניתן זה בטבע שיהיו כל החיות מתיראין מבני אדם כבר פירשו ז"ל שזה היה אלו היה האדם בלא חטא והיה נשאר עליו צלם אלהים בשלימות משא"כ אחר שחטא אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ואז אין באדם הצלם אלהים בשלימות ושולטים בו החיות משא"כ גבי דניאל אע"פ שבא לו זה דרך עונש על שהשית עצה לנ"נ כדאיתא בפ"ק דב"ב א"פ הצילו השם על ידי שהתנה עם החיות להצילו : נפתחו השמים · ולא כתיב ויפתחו דמשמע עכשיו אלא נפתחו משמע כבר נגזר זה עליהם בשעת הבריאה : שיקא את יונה · אבל בליעתו אף על גב דבצווי הים כדכתיב וימן ה' וגו' לא חשביה שכן מנהג הדגים תמיד · יפ"ת : ח שמה ארץ · שהיה ראוי לקרותה יבשה או אדמה וא"ת א"כ לשמים גם כן הל"ל לקרות בשם רוצה שהיו נמתחין והיו רצין לעשות רצון יוצרם י"ל שהשמים נמתחו בצווי האל ית' שאמר יהי רקיע כד"א וירקעו וגו' אבל הארץ עשתה בלי צווי כשבראתה שהשמים נמתחים ואתיא כמ"ד עולם מאמצעיתו נברא והים יכול להרחיב אבל למ"ד עולם מקצותיו נברא לא היה יכול להרחיב יותר עד אמצעו ולפי זה צריכין לומר שנקראת ארץ בשביל שילתה בזריזות גדול יותר מדאי כמשמעות לשון ריצה : ים אחד הוא · לפי שהוא קרקע מקוואות המים נקראים כדכתיב כמים לים מכסים וכן ואת הים הוריד מעל הבקר וא"כ זה הים והכל אחד הוא והל"ל קרא ים ומשני דהאי ימים קאי על הדגים היוצאים ממנו דנשתנו לטעמים הרבה ע"כ אמר לשון רבים ואף על גב דגבי ארץ נמי שייך האי טעמא שאינו דומה טעם פרי הבא מעכו להבא מאספמיא שאני התם שבכל א' נוטה פרי אחר ולפיכך חלוקין בטעמם אבל הם מביאין פרי עכו לאספמיא הוא נשמר בטעמו אבל הדגים אף אותן הדגים שהם בעכו אם יורדין בגבולת הנהר מעכו לאספמיא משתנה טעמן בעלייתן שמה · מזה"ק · ופי"ל דבשלמא גבי ארץ כל ארץ יש לו גבול בפני עצמו ומשונה בטבעו כי יש לך ארץ שמנה ורזה וע"כ ספרי הוא משונה בטעמו לפי טבע ושמינת הארץ משא"כ המים הכל א' וכולם יונקים מים אוקינוס וכל הנחלים הולכין לשם וחוזרין ללכת משם אל מקומם ואף על פי כן הם משונים בטעמם ע"כ קראו ימים · וכתב בגדה לכך הא דנקט עכו ואספמיא משום שהם מגויין : דגים מגנים הרבה יותר מאחר מקומות כדאיתא בשמות רבה (פ"ט) וז"ל כלום מביאין מורייס לאספמיא דגים לעכו : ט דברים ארורים · שנפשו של אדם קצה בהן ואף על פי שזבובים ויתושים בכלל שרץ העוף ופרעושים בכלל שרץ הארץ וכבר נבראו קודם לאדם ודאי דאין כל חדש נתקללה הארץ להוליד כמותם ע"י עיפוש האויר ובמקום בני אדם לנעלו ומ"מ מקרי קללה כמו לארץ שמתעפש להוליד דברים אלו · יפ"ת · והנזה"ק תי' דארץ הנגבה במעשה בראשית לא קאי אלא אאחר שרצים השרים ורבים דרך זכר ונקבה וכתיב עלייהו ברכה פרו ורבו אבל יתושים זבובים ופרעושים הנולדים מאליהם מעיפוש אויר הארץ הם נתחדשו מחטא אדם ואילך בקללת ארורה האדמה בעבורך · ורש"י בחומש שכתב גבי שרץ נפש כל חי כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ העוף לא נקטי' אלא לדוגמא בעלמא לכתב לשון שרץ הנזכר בתורה וכ"מ לאיסור שרצים : הנאה · לרפואה ותתבושת כדאיתא לקמן (פ"י) ובמסכת שבת : על הצווי · כלומר אלו לא חטא אדם לא היתה האדמה נענש עדיין כדי שלא יהא נזק לאדם ע"י

קללת

הגבורים גבם שלישים • לפי שנברא שורש הגבורים ביום ג' שבו נבראת היבשה וברזל מעפר יוקח ונמתו האילנות ומשיכם כלי זיין נעשו • וכלי זיין הוא שורש הגבורה • ועוד לפי שכוכב מאדים שולט ביום ג' והוא שורש הגבורה : (כיון שנברא הברזל • שלא נברא הברזל אלא במשך זמן מתוס הארץ : עץ מכם אל יהנם בו • שאין הגרזן הוגב אלא על ידי עים בו בית יד של עץ) :

פרשה ו רבי יוחנן פתח כו' אלא ג"ה בלבד • לפי שמימשו ביום • אבל הלבנה שמושה בלילה לא נבראת אלא למועדים וכדכתיב עשה ירח למועדים ומסיק ליה השם חושך ויהי לילה • ובפסיקתא דייק לה מדכתיב יהי מארת חסר וי"ו ומ"ש גם הלבנה נבראת נאותו אלמר דהכא מארה למאן דבים משמע : דרך ארץ כו' • כן הוא דרך העולם שכתב בנותן ב' חלקים אחד גדול ואחד קטן לשני בניו אחד גדול ואחד קטן • מן הסתם הוא נותן חלק הגדול לבן הגדול וחלק הקטן לבן הקטן וזה שיום ללבנה על מיעוטה נמה שישראל מונין לה : (גבלו יהושע לספר מבנה התורה והראה אותו לגלגל חמה • כתוב בתוכו רמז שיעמיד חמה ולבנה כמ"ש רבי חג) : הוכבתי טוה • כלומר בשכר שאני לא דוממתי מזה כאוי שתדום מלפני • ועיין בתנחומא סדר אחרי סימן ט"ו : עבדא בישא • דייק מדכתיב אז ידבר יהושע • דלשון דבור קשה הוא • ועל כי היה השמש משרב הוגנך יהושע לגעור בה : לא זבינא • דהכא אם דמהשתחויתו כאילו שהוא משועבד אליו לשרתו • וכאילו היה קנין כספו : לא כך רלה אומר • כשום דהוס חלום נכותי שהוא אמיתי ע"כ גם הנמשל אמת • ועוד דהא ההשתחויית אליו ולמו לא נתקיימה בפועל • ע"כ היה זה הוראה על השמש והירח בעמם שהשתחוו לו להיות נכנעים לעבודתו בהיותו צדיק יסוד עולם • ונתקיים זה בזמן יהושע הממלא מקום אבותיו דכתיב ביה וידום השמש וירח עמד וגו' :

פרשה ז א אין כמוך באלהים וגו' כמוהו כו' • הישא דקרא ואין כמעשיך • שאפילו ע"פ הדמיון אי אפשר לעשות כמוהו • ועל זה אמר בנוהג שבעולם כו' (ר"ל כי ב"ו אין יכלתו לעשות אלא ים ביום ובמקום ברוחה ובמקום אויר אבל הקב"ה כו') : מה עוף ששון שחיטה כדכתיב ליד חיה או עוף ושפך את דמו וכדהנית בתורת כהנים אלמלא שפיכת דם העוף כשפיכת דם חיה • והכא איתקיש דגים לעוף : זה רוחו של אדם הראשון • דכתיב תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה • לכן מפרש נפש חיה זה רוחו של אדם הראשון • ולכך כתיב נפש חיה למינה כי הוא מין מיוחד בפני עצמו • וזהו מ"ש אח"כ ונפשה אדם • ואח"כ מתחיל בד' וחשב ד' : (זה רוחו של אדה"ר • פי' הרמב"ן ז"ל דרוח זה הוא הנפש החיונית כי כל נפשות הנוגעה נבראו יחד • ואח"כ ברא להן גופות • ונברא תחלה גופות הבעלי חי • ואח"כ גוף האדם • ונתן בו הנפש הזו • ואח"כ נפח בו נשמה העליונה) : זה הנחש • והקדימו לחשיבותו בהיותו ערום מכל • ומשום דלבסוף אחר החטא נעשה ארור מכל • לפיכך במאמר ה' נזכר באחרונה כי ה' נוטה ומביא מראשים אחרים : בנפשות אמר כו' • דרש שמ"ש תוצא הארץ הוא על הנפשות • ומ"ש נפש חיה נמשך על כולם כאלו אמר נפש חיה • נפש בהמה • נפש רמש • נפש חיתו ארץ • וז"ש בנפשות • שפסוק הא' כולו על הנפשות • ואח"כ ויעש הוא על הגופות שהם שייך לשון עשיה • ואם כן קשה שהתחיל בד' נפשות ואח"כ אמר ג' גופות • ומי הוא הרביעי נפש בלא גוף • ע"כ דרים אמדים שנבראו נפשם וגופן לא נבראו : אלו השדים • וכא דמסיק הכא שלא ברא גופן • היינו גופן בשלימות :

פרשה ח במי נמלך דנעשה אדם משמע לשון המלכה : הודיע ה' דרך צדיקים למ"ש • פרש"י פסוק כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' • וזהו כי יודע ה' כלומר שמחשב דרך הצדיקים • להודיעם למה"ש להכריע דעתם להסכים לבריאה ובהיפך דרך רשעים תאבד • שאיבדה מהם ולא גילה להם מעשיהם : ח חסד אמר יברא כו' • משום שע"י מעשה האדם בא תיקון ופגם בעולמות העליונים לכן חסד אמר יברא לפי שהוא גומל חסדים ומחזיק מדתו : ואמת אמר אל יברא שכולו שקרים ופוגם במדתו • וכן הוא בצדק ושלום : ח מה אתה נותן פ"פ באמת דנעשה אדם פירוש אני והארץ הנזכרת בתוצא הארץ הגוף מיסודותים כאשר עשתה בבהמה וחיה • ושפי

ט

נחמד למראה

קללה כאדמה ח"ש עצבון שהוא סובב כמעלו שיפקד עונה ואע"פ שהיה אדם בג"ע קודם החטא ולא באדמה זו ולא היה לו חק עוה הקללה ואע"פ מ"מ לא נפקד מיד כשהם"ה יש אשר היה אדם גם כן והנה אבל העולם כדלאיה במכילתא פרשת בשלח ולקמן בפרשה שמות (פכ"א) • והנוס"ך שיין באופן אחר עיין שם :

פרשה ו ב למה יצאתה הבינות באור ושמש • היכא למה קשה טובא דמשמע דמפני שעשה אהור ושמש כאוי לומר שיהיה וזה אינו דהביורה סות על הנסים ונראה דאיתא לעיל (פ"ג) ויקרא אלהים לאור יום א"ר אלעזר לעולם אין הקב"ה מייחד שמו על הרעה אלא על הטובה ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא אלהים לילה אין כתיב כאן אלא ולחשך קרא לילה ע"כ • מש"ה כשאמר כך לילה שיקבה בתדרש שאיך מכנה שמו על לילה וזהו שאמר למה ותי' בשיר כיון שהמש בבינום מאור בלילה דהיינו הלבנה שייך שפיר לכנות שמו גם בלילה אבל כשאמר ולחשך עדיין לא היה המאור ולפיכך לא כתב ולחשך קרא אלהים לילה ודו"ק : ז דאמר רשב"י ספר משנה תורה וכו' • הדבר צריך ביאור אם באמת היה לו איזה שעה להמש שלא לעמוד צריך עיון היאך בכראום לו ספר משנה תורה כודה ולא בוש ולא אין לבוא ונ"ל דכוונו בזה למאי דאיתא בעיל וז"ל למשול ביום ובלילה אלו הצדיקים שהם שולטים כמה שמאיר ביום ובלילה שנאמר וידום השמש וכו' ר' שמואל ב"ר יצחק מייתי ליה משיפא דהורייתא בכור שורו הדר לו זה יהושע שהוא עומד ממנו שהוא מעמיד גלגל חמה יע"ש מגלה דבספר משנה תורה כתיב בכור שורו דפירושו שיעמוד חמה לפני יהושע שנה מיוסף ולכן ודאי כשראה יהושע שלא היה רוצה כתנה לעמוד לפניו מיד הראה לו ספר משנה תורה וראה מה כתיב בו פסוק בכור שורו ומוכרח בעצמו לעמוד ומש"ה כשראה החמה הספר מיד וידום וזה וודאי ע"פ רז"ל [ע"ז כ"ה] שניאו הרב מסביר"א ז"ל על פ' וידום השמש וירח עמד שלא היה כתובה על ס' הישר אייזו היא ספר הישר זו ספר משנה תורה ואמאי קרו ליה ספר הישר דכתיב ועשית הטוב והישר :

פרשה ח א אם זכה אומרים לו אתה קדמת וכו' • קשה טובא דכיון דהאדם נברא אחר כל הנבראים איך אפשר לומר אתה קדמת למלאכי השרת שנבראו בשני ונראה כמאי דאיתא בב"ר סדר בחוקותי אם בחקותי תלכו וכו' אמר הקב"ה אם שמרתם את התורה מעלה אני עליכם כאילו בריתם את עצמכם שאני עשיתי בהבהמות נבראו ביום ראשון כנודע והגוף נברא ביום ששי נמצא שהאדם מורכב מחומר וצורה היה הבהמה בחינת רוחניה וכשהאדם נוטה אחר החומר הנה הוא פוכר נפשו ומגשימה ולהפך אם נוטה אחר נשמתו העליונה ע"י קיום המצות או מוכן החומר והגוף אלו עושה אותו רוחני והוא כדוגמת המלאך הרי שהוא עושה את עצמו בריה חדשה וז"ש אם שמרתם את

ביאור מהרז"ו

עוזיו מלאי תלג תרגום כיוסי איתמליאו תלגא • ל"א חדיוסי • עכ"ל • וז"ל המוסף א"ב • בנוסחא דידן אין ביוסי כתיב עכ"ל : י יום שנבראו בו גבורים • סמד"א וגו' כיון שנברא הברזל וכו' • לכאורה יפלא מאד דהמאמר כיון שנברא וכו' אין לו שייכות כלל עם המאמר למעלה • והנה אעתיק לך מאמר א' מתדרש כהן פ"א וז"ל • יום ג' ברא כל עצים ואילנות בגן עדן • וכשעו"ז ברא כל אילני סרק ומאכל • כיון שראו אז זי לבנון כו' כי נבראו תחלה בארץ • מיד גבהו למעלה וגבהו בעצמן • אמר הקב"ה אני שונא גאון וגובה ואין גאה בעולם אלא אני • מיד ברא הברזל כיון שראו כן האילנות כו' בכו • לכך נקראו האילנות בכאים שנאמר ממול הבכאים ומתורגם מקבל אילניא • אמר להם הקב"ה למה תבכו • א"ל לפי שברא הברזל שיעקרנו ממקומנו כו' א"ל הקב"ה מכם יצא בית יד הגרזן ביקון אתכם כו' אתם תלטו בו • והוא בכם • ועשה שלום ביניהם עכ"ל המדרש כונן • ולהמעיין היטב בשתעריך דברי המד"ר נגד דברי מש"כ שהעתקתי לפניך תראה שמה שאמר כאן יום שנבראו גבורים • כוונתו על ארזי הלבנון ושאר הגבורים • ואולי צ"ל גבוהים במקום גבורים • גם התבונן כי השון דברים יש פה • ודבריו צריכים להיות מותאמים עם דברי מד"ר שהעתקנו :

פרשה ו א רבי שילה דכפר תמרתא וכו' • עשה ירח וכו' • א"ה • אם רצונך לעמוד על בוריה של הלכה זו • צריך אתה לעיין בר"ה (ך' •) ובירושלמי ר"ה סוף פ' אם אינן מכירין • ובפסיקתא (ר"פ ט"ו) אז תבין ותשכיל : לא נברא להאיר אלא גלגל חמה וכו' • ר"ל כבס ר"ה וכו' • שנאמר והיו למאורות וגו' • וכתב בעל המקיש • יהי מארת מלת מארת חסר בלי וא"ו כלל • והיו למאורת מלא ו' קדמאה • ותסרה ו' בתראה • ועתה יובן קלת האסמכתא של הדרשה על ב' מלות הללו : שניהם נבראו וכו' • ותסרון וא"ו דיהי מארת דריש ליה להא (תענית פ"ד) ברביעי היו מתענין על האסכרה שלא תפול לתוך פיהם של תינוקות • וכ"ה בירושלמי שם : ב מה היום ברשותך כו' • הענין מוקשה • ואולי הכוונה כי לפני הקב"ה כחשכה כאורה • כי אף כל הנסתרות גלויות לפניו • ועי' יפ"ת : ד בולי ודימוס • ז"ל הערוך ע' בולי • בב"ר וכו' בולי פירוש שילום • וז"ל המוסף • א"ב פי' בל"י אנשי העצה וקרואי העדה • ופי' דימוס המון העם • ע"כ : ה אין עיילת וכו' • עיין במ"כ בכתב כלבור מתפללין על המטר וכו' • יותר נראה לגרוס מתפללין משיב הרוח ומוריד הגשם וכ"מ ביפ"ת • וכן הסברא נותנת כיון דהציבור מתפללין משיב הרוח אז הרוחות מצויות והספינות בסכנה : ו ברקיע השמים • פירוש כמו הרקיע של השמים : אין צל לכל בריה • פירוש אין צל מועיל לכל בריה להנצל מחום השמש : ז את סבור שהוא שף וכו' • ז"ל היפ"ת פי' מתגלגל על שטח הרקיע • ואינו אלא שהכנס בגוף הרקיע ותופך אותו כהלוכו כתוס

כמסר הטוסר בען עכ"ל : ח רבנן אמרי מאחורי הכיפה ולמטה כו' • ז"ל היפ"ת דעת ת"ל שביום חמה מהלכת בתוך הכיפה לצד הארץ וכן הלבנה בעת שמושה בעולם • אבל בשקיעתם נכנסים בתוך עובי הרקיע ויוצאים לאחורי הכיפה • וכן בעת זריחתם נכנסין מאחורי הכיפה בעובי הרקיע עד בואם לשטח הרקיע לצד הארץ • וכן בפסחים פרק מי שהיה טמא עובי הרקיע מזמן כהלך מעלות השחר שמתחיל השמש ליכנס בעובי עד הנץ החמה • וכזה מסכימים כאן ריב"ל ורבנן וכולא לחוד קמיפלגי דרבנן סברי כי בלילה לאחורי הכיפה במערב הולכים ומסבבים מתחת לארץ עד בואם למזרח ושם חוזרים ונכנסים בתוך הכיפה בעת הזריחה לסבב על הארץ • וזהו כדעת חכמי או"ה דפסחים שם • וריב"ל סובר שבשקיעתם חוזרים ומסבבים ממערב למזרח מאחורי הכפה שלמעלה בגבהות הרקיע ומה שאינו נראה בעולם להפסק עובי הרקיע מה שאין כן בלילה ממזרח למערב שהולכים מבפנים לכיפה בשטח הפונה לארץ • ולע"ש אלו גם כן הרקיע מפסיק ביניהם דהרקיע הבני הם מתונים • אסבר במתוך עובי רקיע הא' יראנו • ומתוך עובי פנים דמתחקי מפני לא יראנו : שכל העולם כולו רותח • פירוש בלילה העולם רותח ומעינות צוננים נראה שהשמש מלמעלה • ולכן העולם שהוא קרוב השמש רותח • והמעינות הנובעות מתהום שמתחת לארץ צוננות שאין חום השמש מגיע שם ואלו היה השמש מלמטה • כיון שהעולם רותח מכ"ש שהיה ראוי שהמעינות יהיו חמות •

[illegible]

בו הקב"ה הנשמה העליונה וכמו שכתב הרמב"ן ע"ש · אלא דקשה ליה מה כלע"ש כתיבתו בהיות מזה פ"פ למועים: א"ל כתוב שהרי השוכתו מפורש בלדו ויברא אלהים את האדם · ולא נאמר ויבראו · ואם עדיין ירצה להתעקש להחזיק בטעותו יטעה · ומה דקשה לך מ"מ מה בלע בכתיבתו · אני אומר לך ד"מ שובא · דאדם הזה שבראתי לכך נכתב בילירתו נעשה אדם שהוא לשון המלכה ועלה עבור ענוה כדי שהאדם יתפוש ג"כ דרכי ענוה: ט אלהים קדושים הוא · מה שלא אמרו התלמידים אלו דהיא כו' · נפי שים לומר דה"פ אלהים של קדושים דהיינו מה"ש והצדיקים הנקראים קדושים: את שהוא בצלמנו כדמותנו ירדו · כלומר אם זכה שהוא בצלם ודמות והיא נשמה עליונה ירדו בכ"ח · ואם אינו בצלם ודמות שבהשאו מסתלק ממנו צלם אלהים כנודע הז אדרבה ירדו לפני הכ"ח · וביאר הטעם כי מה שהאדם רודה בכ"ח הוא לפי שהוא בצלם ודמות · בי יבא צלמנו ודמותנו הוא האדם וירדה שאינו דומה לצלמנו כדמותנו הם הכ"ח · ולפיכך דוקא אם זכה שהוא בצלם ודמות ירדו בכ"ח · ואם לא זכה שמסתלק ממנו הצלם ודמות ונמשל כבהמות נדמה אדרבה החיה שולטת בו כחיה המושלת בבהמה להזיקה:

פרשה ט ה רבי יוחנן ורשב"ל · באו לפרש טעמים למה המות טוב · לזה הביא דברי ר' חמא לעיל · ודברי ר' יוחנן ור"ש ב"ל דהכא דמיירי בהו

חסחייס שכל טובת המות: מפני מה נגזרה מיתה על הרשעים כו' · רבי יוחנן ורשב"ל חולקים על ר"ח ור"י וס"ל שהמיתה נגזרה בשביל טובת כל אחד ואחד · רשעים שלא יוסיפו לחטוא וצדיקים שינוחו מיגיעת יצרם הרע הנלחם עמהם תמיד: מבעיסים להקב"ה · ר"ל לפי שהרשעים מכעיסים תמיד להקב"ה שבועטים מתוך היסורים ואין להם תקנה אלא בקבורה: שם רשעים חדלו רוגז שם חדלו מלהכעים כו' · שאם כששומו יקשה הלא במותם יחדלו מהכל · ע"כ דרש שפירושו שיחדלו מלהרגיז להקב"ה ולהכעיסו וליגעו: דיינו מה שינענו הצדיקים אומרים כן · ודורש ינוחו · שישיגו נחת רוח בג"ע · ואע"ג דבעוה"ז מקריבים למות · בהשבם שעדיין לא קנו שלימות כראוי · מ"מ אחר מיתתם בראותם שכרם אתם ופעולתם לפניהם מתנחמים בזה: שכר לצדיקים בכפלים · הוא מה דאיתא בפ"ב דחגיגה שהצדיקים נוטלים חלקם וחלק חבריהם בג"ע · ובהיפך הרשעים נוטלים חלקם וחלק חבריהם בגיהנם והיינו לפי שקיבלו מיתה עבור הרשעים: יא זו מדת הטוב כפי רצון מנהיג העולם · זכוי"ו מרבה מדת פורעניות ולא היינו מדת יסורים דלעיל סימן ח' דמדת יסורים

היינו לצדיקים למרק מיעוט עונם בעולם הזה לזכותם בעולם הבא · וזה ודאי טוב מאד עבמו · אבל ר' שמואל בר אבא נקט מדת פורעניות הנוהג ברשעים אם לא ישובו · ולכן קאמר דמ"מ הוא טוב מאד שניכר מזה השגחתו · וגם הנסתרים ישמעו ויראו ולא יזידון עוד: שוקד על הפורעניות · פי' משוקד ומעיין על הפורעניות היאך יבילגה להיות העונש כנגד העבירה שיבין האדם איך נענש על חטאו מדה כנגד מדה · ויבין שהוא בהשגחה וישוב בתשובה · וכלשון הכתוב וישקוד ה' על הרעה · מלשון דקדוק והקנה · וכלשון חז"ל שקדו חכמים על תקנות בנות ישראל · ור"ם לפרש אתא ואמר כל המדות בטלו · כלומר מדת העונש של ד' מיתות ב"ד בטלו · ומדה כנגד מדה להיות מן העונש כמין החטא לא בטלה · ומסיק מתחלת ברייתו של עולם לפה הקב"ה היינו מ"ש וירא אלהים כו' מאד · ומאד הוא מדה כמ"ש בברכות נ"ד בשנה ובכל מאדך בכל מדה שמודד לך · כי זה היה תכלית הבריאה להכיר השגחתו יתברך בארץ · והשגחתו מתפרסם ע"י בחינת דין מדה כנגד מדה: יב מאוד הוא האדם · לפי שהאדם הוא היה תכלית כל הברואים והוא היה גמר מלאכו של עולם כדלקמן פר' י"ד · ומתחלה נברא העולם בדין · ובבריאת אדם שיתף מדה"ר · ונתקן העולם בטוב · לכן אמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד זה אדם שעל ידי האדם נתקן הכל בטוב ונעשה טוב מאד:

פרשה י ד אין לשון ויכלו כו' · מפרש דרמיז בויכלו לשון מכה וכליון שמהלך הכוכבים בחטא אדם הראשון · ועל זה אמר משל כו' הרבה להם בדיגה פי' בחדוה · והרבה להם בהדיוכין לאמר תיקון בנייני המדינה · ומשהכעיסוהו כו' · כך עד שלא חטא אדה"ר הלכו המזלות דרך קצרה ובמהירות לאמר תמיד הקציב ומשחטא אדה"ר שבבן דרך ארוכה ובמתינות כדי לאחר הקציב כבנות אוח שעושות לשלש שנים · ובאותו יום עשו פירות בני יומן · ולכך נאמר ויכלו שנעשה מכה וכליה בשמים ובארץ ובכל צבאם לאחר החטא: ומחץ מכתו ירפא · לשון הכתוב והיה אור הלבנה כאור החמה כו' כאור שבעת הימים ביום חבוש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא ועל ישראל כבר נאמר ביום חבוש ה' את שבר עמו · אלא ודאי מחץ מכה של עולם מחטא אדה"ר ירפא לעתיד לאמר טוב ברכת הפירות · וכדכתיב לעיל מיניה ונתן מטר זרעך וגו' והיה דשן ושמן: ו אין לך כל עשב כו' · כלומר שמגדל מכה השפעתו למעלה · והוא כמושל ושוטר עליו: ח א"ר חנינא כו' · דהיינו בזמן תוספת חול על הקודש

ביאור מהרי"פ

עיין מ"כ · וז"ל שערוך בכ"ר כו' אדריכטוס פי' ענין היכל הוא · ולא זכר מלת נאה · וז"ל רב"מ א"כ פי' בל"י צלם וצורת אדם ומשפט המלה אנדריאטוס · וגם בנקודות אחרות בל"י ענין היכל · ואז משפט המלה אנדרוגיטוס ע"כ: ט לשעבר וכו' · מכאן ואילך בצלמנו וכו' · כתב היפ"ת וז"ל פירש דנעשה אדם לא מיירי מתחלת ברייתו אלא בהוויות הנמשכות אחרי בריאת אדם וחוה (ועמהם דבר הקב"ה) דמכאן ואילך נעשה אדם בצלמנו כדמותנו בשותפות כי אין איש בלא אשה וכו' וכ"ל שהמקרא מסורס ופעורו כך · ויברא אלהים את האדם בצלמו כו' ואח"כ ויאמר אלהים נעשה אדם · א"כ ויברא אלהים את האדם פירושו כבר נברא מתחלה עכ"ל היפ"ת · ובעל נזה"ק כתב עליו שפירושו דחוק ומפרש קצת בדרך נסתר · ואינו כוונתנו לפרש ע"ד הפשט ע"כ לא העתקנו דבריו: בסילוגום וכו' · ז"ל הערוך בכ"ר וכו' עד בירושלמי פרק הרואה אל אלהים ה' שלשתן שם אחד כדאמרי אינשי בסילאוס אגוסטוס קיסר ע"כ ופי' רב"מ מלך · עיין בביאורנו לעיל פר' א' בשם הרב"מ ע' אגוסטלא · ולסביבך דבריו אעתיק לך לשונו ע' קסר וז"ל א"כ קיסר שם המושל הראשון אשר בחוזקה כבש הרומים תחת ידו ואחריו נקראו כן על שמו מושלי הרומים · ואוגוסטטים בן אחותו היה · ומשל התהיו אחר הריגתו · ועל שמו נקראו המושלים אחריו וזה ענין קיסר אוגוסטטים עכ"ל ומזה יובנו דבריו שבערך אגוסטלא: י דומינו · ז"ל רב"מ פי' בלשון רומי אדון · וז"ל בערך אמפרטור במדרש איכה ו' ביבי דומינו אמפרטור פי' בל"ר תחיה אדון מושל ובלשון זה היו נוהגים ליתן שלום לקיסר עכ"ל: יא זכר ונקביו · נראה דאתיא כמ"ד לעיל בר"פ דאנדרוגינוס בראו ושפיר משמע זכרות ונקבות · וכזה ניחא ויקח אחת מצלעותיו שלקח הצלע של צד הנקבות ובנה אותה לאשה ושוב לא יתלונן תלמוד מזה המקרא נזה"ק: יב ויברך אותם אלהים · (בראשית א' כב) ברכה דגים · וגם שם (ך"ח) ויברך אותם וגו' היינו ברכה דאדם ביום השני ומה שמביא כאן המקרא ויברך אותם אלהים לאמוד עיין יפ"ת: יג וירא אלהים אל יעקב עוד · (בראשית ל"ה ט') ותמת דבורה וגו' ויקרא שמו אלון בכות · וירא אלהים וגו' ויברך אותו · ובמדרש פ' פ"א רשב"ל אמר אלון תרי עד שהוא מטמר אבלו של דבורה באה לו בשורה שמתה אמו הס"ד וירא וגו' ויברך וגו':

פרשה ט א כבוד ד"ת · פירש שהחקירה תהיה ע"פ התורה ולא בשכל האנושי לבד · יפ"ת: ג קודם עד שלא נוצרה וכו' · הענין מוקשה ועיין יפ"ת ומ"כ: ה וקבלו עליהם טעם מיתה · כתב היפ"ת וז"ל ומה שקבלו הצדיקים מיתה בשביל הרשעים מבואר למעלה דהל"כ יעשו הרשעים תשובה של תמי' ועיין נזה"ק: משנה שברון ירושו · (ירמיה י"ז י"ח י'). כתיב משנה שברון שברם: כי היא קנאת וגו' · ליתה דקרא וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון המעשה כי היא קנאת איש מרעהו פי' עמל וכשרון המעשה של עוה"ז שנה שלהם היא קנאת איש מרעהו: ט אוצר על פתחו · ובית האסורים · כל"ל: וכל מי שאינו מתכשר כו' יכנס לבית האסורים · כך מלא היפ"ת הגירסא בכ"י: י תמחוי מלא כל טוב וסייף · כל"ל: יג דקיון · ז"ע הערוך בכ"ר וכו' פירש עלבון עכ"ל · וז"ל רב"מ א"כ פירש דיקי והקיון בל"י דין ומשפט עכ"ל · וכ"ם המעריך: שנאמר אנכי עשיתי וגו' · לכי אומר לי בים פה ט"ס: והבורא קרא בייך למעלה בסמוך להמימרא והנה טוב מאד זה אדם ועיין מ"כ שכתב יום א' בשבת וכו' וכמו שכתב במכילתא · זכור את יום השבת לקדשו · כלא יסיה השבת זו מפיק יום א' בשבת יום ב' בשבת וכן כולם:

פרשה ט ז והנה טוב מאד והנה טובה שינה · רמז ע"ה בגימטריא כמנין השינ"ה עם האותיות: ח טוב מאד זו מדת יסורין · טו"ב מא"ד עולה בגימטריא ז"ס ת"ל עם הכולל: ט והנה טוב מאד זה גן עדן · יסיה הרמז והנ"ה טו"ב מא"ד עם הכולל בגמטריא הע"דן: והנה טוב מאד זה גיהנם · אם התשוב הנ"ה טו"ב מא"ד יעלה בידך כמנין ז"ו גיהנ"ם עם הכולל: י הנה טוב מאד זה מלאך המות · יסיה הרמז עם"ה והנ"ה טו"ב עולה כמנין ז"ה מות בדיוק: יג הנה טוב מאד זה מלכות שמים · הרמז כ"ל אש"ר עש"ה והנ"ה עולה בגימטריא כמנין עול מלכו"ת שמים בדקדוק: הנה טוב מאד זה מלכות הארץ · יסיה הרמז כ"ל אש"ר עשה עם הכולל כמנין ז"ה הו"א עו"ל מלכו"ת הארץ עם החמשה תיבות:

פרשה י א סיקוסים · ז"ל הערוך ערך סקס · בב"ר פר' ויכולו השמים וכו' · וכפר' מ"ח ויגע ה' כו' לא עומקים ולא סקוסים ובויק"ל פר' ויהי ביום השמיני ר' עזריה אמר רבי סימון לקרבנות נתתי סיקוסים לעצמך אין אתה נותן סיקוסים עכ"ל וז"ל רב"מ א"כ פי' בל"י משקל ומדה ומענין זה לכל יש סקיסים וכו' · ויש סיקוסים אשר פירושו מין מום שן באדם שן בעץ והוא שאת אשר צורתו כמין תאנה נולד מן לחלוחית מעופש · ומענין זה לא עומקים ולא סקוסים והנוסחאות שלנו כתיב לא עקומים · ויש לדקדק הפרש הגירסא של בעל הערוך לגירסת שלנו כי בפ' יין ושכר כו' לא נזכר ר' עזריה ובעה"ע מביאו כאן ובערך שפרפרא · ועוד כי מימרא לקרבנות נתתי סיקוסים הביאה בעה"ע בשם ר' סימון והנוסחאות שלנו הובאה בשם ר' פנחס עכ"ל · וז"ל המעריך ערך סקס סיקוסים עניינו ידוע שהוא סוף וקץ אבל פירש המלה הוא סגבהם בל"י ועניינו כי בל"י וטורקי כשרוצים לומר שסירו אומרים סגביהו · וכן בלשון חז"ל דל מהכא · דליו שוקים · אריסון ריש' · יכול את מרים הדין עבבא מן ריבך · כיון דהריס יתיה · יתא פרעה את האבן מעליך כו' עכ"ל המעריך: זו מלאכת שמים וארץ · פירש דמלת ותכלה לשון שלמה הוא ואין עוד תוספות בם כי אין כל חדש תחת השמש אבל כחורש יש חדשות · וזהו רחבה מלותך מאד שהרי היא מתרחבת והולכת מדי יום יום: ב דיוסקוסים · ערוך ערך דיוסק ברכות כו' ובלשון ישמעאל אלכרג עכ"ל וז"ל רב"מ א"כ תרגום בירושלמי ויהי הם מריקים שקיהם · והנה כד אינון מריקין דיסקיהון עכ"ל וז"ל המעריך בש"ר פר' ט"ו הלכנס כראשון של ניסן מהתא להאיר וכל שהיא הולכת מאירה עד ט"ו ימים ודיסקוס שלו מתמלא · דיסקום פירש צורתה · בכ"ר פ' דיסקוסים גלים פירש צורות גלות עכ"ל · ובערוך ערך דסקוס וז"ל ובכ"ר פסוק ויכולו וכו' דיוסקוסים וכו' פירש לשון לע"ז הוא · וז"ל רב"מ א"כ פירש דיסקוס בל"י ודומי מין כלי עגול וקערה אשר מביאין בה על השולחן ופי' דיסקרן קערה קטנה עכ"ל: נעשו כלים · עיין מ"כ שכתב דהכ"ף קמוצה אבל היפ"ת ונזה"ק פירשו מלת כלי בסגו"ל מלשון כלי ממש וזהו הנו סיגים מכסף פירש כשנסתלקו תוהו ובוהו ויצא לצורף כלי · והכלים הם שמים וארץ ומלאת ויכולו דורש לשון נשתכללו שמים וארץ עיין שם: ג כההוא דאמר רבי חמא בר חנינא וכו' · ונ"ע אם הוא סובר כרתב"ח למה לא תביא למעלה ולמטה גם כן דסא רתב"ח סובר שסם: ד בהדריובין · ז"ל רב"מ ערך סדיך א"כ פירש בל"י הצלחה ורצון היכול להטיב לאחרים ומלה זו שייכת להסך ויכול לבדו כשהוא מטיב לבריות עכ"ל: בנות שוח · (שביעית פ"ה · מ"א) בנות שוח שביעית שלהן שנייה שהן עושות לג' שנים · וכתב הרע"ב בנות שוח תאנים לבנות שמגדלות מג' שנים לג' שנים שביעית שלהן שנה שניה של שמיטה · דפירות הם נוטים בשביעית אין נגמר בשולם עד שנה שניה של שמטה שהיא שלא לתניתה ואז נוהג בהם דין שביעית דבתר חנטה אזלינן ע"כ: וז"ל רב"מ ערך בנות שוח · א"כ בנות שוח מין תאנים לבנים מדבריים ומתבשלין באילן אחר ג' שנים וכתבו התוספות (ע"א פרק אין מעמידין) שבנות שוח ובנות שבע מין אחד והראיה דאמרינן בב"ר תאנה שאכל אדה"ר איכא דקריה ליה בנות שוח לפי שגרמו שוח לאדם · ואיכא דקרו להו בנות שבע שגרמו שבע אבלות לאדם ע"כ: ואותו היום · פי' יום שנברא העולם וכמאמר חז"ל דבקומתן נבראו ובלביונן נבראו יפ"ת: ה חליפתי · (כ"ב קט"ז) אשר אין חליפות למו מ"א שאין מנית תלמיד: הלא צבא לאנוש כו' · פי' לבא חיל של יסורין וכן מורים המקראות שם כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל מנו לי יפ"ת: וכל צבאם וכו' · ז"ל רש"י על המדרש ד"א שלא לבא לשון לבין כל לביונו של אדם אינו אלא על הארץ · אכנס לי בית אטע לי כרם · ושאר תפלי העוס"ז · אבל מה יתרון לו ומה הנאה יש לו כי לבסוף יעזוב הכל וכימי שכיר ימיו: ו העלה סמים · עיין מ"כ ודרש לבא וכו' · ואולי כוונתו על מלות לבאם של ויכולו: כימה מעדנת · עיין ברכות פרק הרואה אלמלא חמה של כסיל לא מתקיים עלמא מפני לנה של כימה · ואלמלא לנה של כימה לא מתקיים עלמא מפני חמתה של כסיל · וגמירי אי לאו עוקצא דעקרבא דמנח בנהר דנור כל דסוה עקיצי' ליה עקרבא לא סוה חיי והיינו דאמרו ליה לאיוב התקשר מעדנות כימה ועיין ערוך ערך כימה: בין קשר לקשר · נ"ע ספי' · (איוב כ') · עין שזפתו תרגומו עינא דסקרתיה ערוך ערך סקר ב': משוניתא · כתב הערוך ע' אבניתא כו' (ב"מ ק"ח) ואי מפסקא משוניתא וכו' פי' מקום גבוה מפסיק בין שתי שדות כגון איזהו סונית מקום שהים עולה מזעפו (זו לשון המשנה אהלות פרק י"ח מ"ו) ויש אומרים כמין גומא · וי"א כגון אילני ס"ק עכ"ל · וז"ל רב"מ פי' מושין בל"י גדר או תל או מקום גבוה של עלים · ופי' מלת סונית עיין ערך סנית עכ"ל וז"ל הערוך ערך סנית (אהלות פרק י"ח) כו' פי' משונית בארמית היא מקום שמגיע לשם הים בעת סערה · בכ"ר פר' י' וכל צבאם · בויק"ר סדר אחרי פ' ויתרון ארץ · ריב"א הוא מטייל בשנותיה דימא · עכ"ל הערוך · א"ה לא סבינותי למה מחלק לשני ערכין וגם שלשון בערך משונית צריך ישוב: בלדר · ז"ל רב"מ ע' בלדר א"כ פי' ברדר בלשון רומי רץ ולוי"ה ובמלות נכריות אותיות למ"ד ורי"ש מתחלפין (כמו ואלו ואדי) ע"כ · וז"ל המעריך בלדר פי' הערוך שם (א"ס ז"ל הערוך בכ"ר כו' עבר חד בלדר וכו' ובויק"ר (שם) חד בלדרין וכו' ספר אחר חד מן רברבני עכ"ל הערוך · ולזה כוון סמ"כ והמעריך שכתבו פי' הערוך שם עכ"ל הכותב) ותסיים המעריך ואני אומר לא כי אלא פי' כך: · וכן מוכח במדרש אסתר פ' והשתיה כדת: פיילי פוטירי · וז"ל הערוך ערך פטר בכ"ר וכו' · ובויק"ר כו' פוטירן וכו' · כוס בלשון ירושלמי פיילי ובל"ר פוטירי ע"כ וז"ל רב"מ פי' פוטירן בל"י ורומי כוס וגביע מיוחד לשתות · ופי' פיילי בלשונם כוס וצלוחית · וטעם הכפל · כוס אשר שותים בו עכ"ל · וז"ל הערוך ערך פייל (סוטה ע"ז) כו' הים מביא פיילי של חרס חדשה · בספל אדירים תרגומו פיילי גיברא · כוס התרעלה תרגומו פיילי כסא דלווטא · כוס בל"י פיילי ובלע"ז פטרס · השותים במזרקי יין תרגומו דשתיין בפיילי חמר · ועפים קערותיו תרגום ירושלמי פילוואות עכ"ל הערוך · וז"ל המעריך ערך פטר · שמע מני פירוש האמיתי בזה ידוע כי אחרי המרחץ אדם צמא מאוד כי בקרבו יקד יקוד כיקוד אש · ואז אין מספיק לו כוס דעלמא · אבל צריך הוא כוס גדול · וזהו פיילי פוטירן · פיילי בל"י מזרק · ככתוב השותים במזרקי יין תרגומו דשתיין בפיילי חמר · ופוטירן כוס כלומר כוס מזרקי · ובעניים שאין להם כוס כזה כוס כוסלין את הכוס · וז"ש בירושלמי סוף פסחים · על מקרא ורוח ונפשות מנה כוסם דיפולי פוטירי · ר"ל כוס כפול · ומ"ש הערוך כוס בלשון יוונית פיילי ובל"ר פוטירי לא נסיר כי למה יאמר כוס כוס ב' פעמים וכב' לשונות גם מ"ש א"כ (הוא בעל אות אמת) בהג"ה בכ"ר פ' י' שרש"י פי' מבקה של בשמים לא נהיר כי אין שותין בשמים אחר המרחץ בן יוסיפו אש על אש · ואדרבה שותין דבר קר במבואר (שבת ק"מ) אשקיין חד כסא ותשאי בנפשאי מבינייתא דרישא עד טופרא דכרעאי · ופי' הערוך ערך תם כ' כנעננאי וכו' עכ"ל המעריך · ועי"ש מענייני השתיה אחר המרחץ: שני · פירש אתא שני חי וכו' · ויוסף גרלה לפרש ע"פ הערוך ערך שן א' (תענית י"ט) זורעים שלחתו וחזרו ושנו פירש כחשו (ירמיה ס') כחם ועבירותים וגו' תרגומו תימא ושנו עכ"ל הערוך וכן כאן פירושו כל מה דהוי תדין שני לשון כחוש ותלוב וכ"ם היפ"ת וז"ל פירש דמני ענין כחישות וכמישות וכו' · ובערוך גרס כל דהדן שת וכו' גם הוא לשון התמעטות ותשישות כמו ידכה ישות · ונראה שהיה היתום מעטמק ומתמעט · וכן פיה סיטוק ממטע עד שעמד סיתום על שימורו הבלשון ואז פתח כדרכו תחילה עכ"ל ועיין יד"מ ומד"א · ועוד כתב המ"כ והערוך ערך שת ג' בויק"ר פר' אחרי ויתרון ארץ נתנום בקטרס כל מה דהוי הדין שת וכו' עד עמד על עיקרו ופרח · וחם ססמם וגמס תרגום ירושלמי הוס · שייתי גלה אליר ונראה דשא תרגום שוות עמילה ואתחו דיתאה · עכ"ל: ח אברוז כו' · עיין מ"כ וססמם מסורה בהלכות גדולות במסכת ברכות כל"ל: ט מהו ויכל כו' אלא כוה כו' · היפ"ת פירש מתשובת ר"י ברי"י היתה מלאכת הקב"ה היתה ביום השביעי כל היום גם בנקודות אתחוה של כלות היום בבבי

בקודם דתכיב בשבת · וממילא ה"נ דכתיב ויכל אלהים ביום השביעי קאי אזמן תוספת שבת דמיקרי ביום השביעי ובאותה שעה נגמרה מלאכת הכל כדלעיל בס"פ : ר' יוחנן מקשה כאן התפלל כו' · דהא עכ"פ מצוה להתפלל בשעה שהצבור מתפללים (וכמו שס"ל לרבי יוחנן כן בפ"ק דברכות) ותירצו דרבי חנינא בן דוסא נהג כן תמיד בעירו · וה"נ כמך דרבי יוסי אליבורו של רבי חנינא בן דוסא :

פרשה יא ו מגלח פאת ראשו · הגבורה עמו ומנה פאת זקנו שנתגדל לו אח"כ · אלא וודאי לפעמים הנוסף אחר סגירה חביב יותר · ועל זה ענה כי אין ראיה דהתם טעמא מפני שהשער הראש נתרבה ונתגדל הרבה בשנות דהיינו בימי הנערות · אבל שער הזקן לא נתגדל אלא בגדלותו זמן החכמה והבינה לפיכך הוא חביב יותר : להוציאך חלק א"א · ולפיכך קנה התשובה מספקה כי פקח עיניך וראה שכל מה שנברא בששת ימי בראשית כולם צריכין תיקון ושביה כגון החרדל צריך למתוק כו' אף אתה אל תתמה באדם שלא נברא בשלימות והוא צריך תיקון מילה · כי עמקו דרכי ה' ומחשבותיו : ז ירש את העולם בלא במדה · כלומר בזכות אברהם ירשו ישראל הארץ במדה · אבל בזכות יעקב ירשו ישראל בלא מדה וזה יהיה לעתיד : ט אע"ג דאת אמר כי בו שבת מכל מלאכתו · מ"מ רק ממלאכת עולמו שבת אבל לא שבת ממלאכת השגחת ה' בהנהגת העולם שהיא מלאכת הרשעים והצדיקים שעבור הרשעים והצדיקים ה' בעצמו פועל בהשגחה בהנהגת העולם לבל יהיה מקרה אחד לצדיק ולרשע כפי סדר המערכה אלא לפעמים משדד את המערכה לתת לכל אחד כפרי מעלליו ולגמול לאיש החסיד במפעלו ולרשע כרשעתו · ועל זה אמר מראה לאלו מעין דוגמתרין שלהם וכו' כלומר שמראה לשניהם גמול כפי ענין מעשיהם מדה כנגד מדה שממנו ניכר השגחת ה' בעולם וכדלעיל פר' ט' סימן י"ג :

פרשה יב א כתיב הן אלה קצות דרכיו · וס"ד ומה שמץ דבר נשמע בו ורעם גבורותיו מי יתבונן וקמפרש הכי שמים וארץ דכתיב בהן אלה תולדות השמים וגו' הם רק קצות דרכיו · בהיות עוד עולם העליון המכוון נגד עולם התחתון · ולפיכך מי יוכל להטיל בו שמץ דופי בהיות שורשו הרוחני נעלם ממנו · כי אפילו על סידורו של רעם שפעמים בא בחוזק ופעמים בנחת א"א לעמוד · כי הוא עמוק מי ימצאנו · ואין בכח של האנושי להשיגו על בוריו כראוי · ואמר נתבונן אין כתיב כאן כדרשא דכתיב ומה שמץ דבר נמצא בו לשון רבים וכתיב מי יתבונן לשון יחיד משמע · דאף יחידי הדור היודעים רמז זו והגיעו על דרך כלל מ"מ איך יכולים לעמוד על סידורו דרך פרט · והיינו דקאמר הפקחים יודעים רמוזו והגיעו כלו' רק דרך כלל ולא דרך פרט · ועז"א אם על סידורו של רעם אין אתה יכול לעמוד על סידורו של עולם שהוא יותר נפלא עאכו"כ : ואם יאמר לך אדם כו' · אמור לו שעה אחרת ·

כי אחרי מלך כ"ו מי אתה יכול לעמוד כדכתיב לב מלכים אין חקר · אחרי מלך מה"מ הקב"ה אתה יכול לעמוד בתמיה שהוא אדוני האדונים · ולשון האגדה פה חסרה ונראה לגרוס הה"ד כי מה האדם שיבא אחרי המלך את אשר כבר עשהו · וכמבואר במדרש קהלת : עשוהו כנוי לפועלים רבים · רבים עשו אותו : כביכול כו' לפי שהאדם עולם קטן וכולל מכל העולמות · הוצרך להמלך עמהם : אלה פסל את הראשונים · דמשמע אלה הם החשובים לא הראשונים : ואלה מוסיף כו' · להשוות אלה לאלה : מה פסל תהו ובהו וחשך · שלמות הראשונים שנחרבו מצד התהו ובהו וחשך כדלעיל פ"ד סימן פ' : ה ומהו גמר מלאכתן מאורות · כי זולתם אינה ניכרת פעולת השמים : ותוצא הארץ עקר ברייתה · כי הארץ בעצמה גוף דומם ועקר חיותה וצורתה הוא כח הצמיחה שלה · ואח"כ החי כמ"ש תוצא הארץ נפש חיה ואח"כ המדבר : ומהו גמר מלאכתה אדם · שהוא תכליתו של עולם והוא גמר תיקונה ואין הארץ מתקיימת אלא בזכות האדם הצדיק : ו כנגד ו' דברים · ולכן תולדות השמים מלא שקודם החטא היו על מליאותן · וכן תולדות פרץ מלא לפי שכולן חוזרים לתיקון בביאת בן פרץ משיח צדקינו · והטעם ע"פ מ"ש דורשי רשומות דאדם נוטריקון אדם דוד משיח · ובהיות משיח תיקונו של אדם לפיכך בימיו ישוב הכל לאיתנו כמו קודם החטא ויהיה נשלם בששה דברים הללו : לאדה"ר לאחר החטא · אבל לקומתו קודם החטא לא היה ראוי אלא אדה"ר מחמת שהוא יציר כפיו של הקב"ה : ז לכל יש תולדות · הכוונה שהכתוב אלה תולדות השמים וגו' בא לבטל דעת האומרים שהעולם קדמון ח"ו שהרי לכל יש תולדות · וכל מי שיש לו תולדות נברא ואינו בורא · וממילא ע"כ הכל מחודש בבריאה : ח שנאמר בראשית ברא אלהים כו' · כוונתו שלא ידומה ח"ו כי הבריאה נמשך מעצמות הבורא ית' כמו התולדה מאביה · כמו שהיה דעת הקדמונים הטועים · ולכן כתב בשמים ובארץ בריאה להורות שנבראו שמים וארץ מאין ממש : בטרם הרים יולדו · ילדו כתיב ויש אם למסורת : היש למטר אב כו' · או מי הוליד אגלי טל הכוונה שהתולדות הטל והמטר היינו הטל והמטר עצמו שמתרבה מעצמו בטבעו דרך הולדה : אלו מרגליות של טל · כלומר טיפי הטל היורדים כעין מרגליות והם נמסכים ובאים משרש של העליון כאמור : מת ובלה · הם ב' דברים · האחד הנפסד · והשני הבליה בעודן קיימין ור"ל שכל הנמצאים תמיד חסרים והולכים בטבען · אלא שהקב"ה מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית להוסיף להם שפע חדש לקיימם : יהי רקיע · אבל השמים לכ"ע נברא ביום א' ואפילו למ"ד לעיל פ"ג גלדה טיפה האמצעי ונעשה ממנה השמים כו' · מ"מ כח שהיולי שמים כבר נכלל ביום א' במים · והטיפה האמצעית שנעשה ממנה השמים הוא ממוצע בין מים העליונים הרוחניים לתחתונים הגשמיים : עכשיו העליונים כו' ואין שלום · הענין בקצרה כי העולם השפל הוא מכוון ממש למול עולם העליון ·

שכל

נחמד למראה

פרשה יא ה אוכלי המן מעידין עליו וכו' · קשה דזה הוא סתירה לדבריו דאם מוריד גשמים משום דכ"ע דיליה למה לא הוריד מן בשבת והרב יפ"ת תירץ בדוחק · ונ"ל דאיפשר במה שיש לדקדק לישנא דנקט אוכלי המן מעידין והול"ל בקיצור מן יוכיח כמ"ש לו בריסא נהר סמבטיון יוכיח ברם בקושטא לית הוא יכיל למימר כך לפי שהוא ראיה לסתור ומש"ה אמר אוכלי המן מעידין וכו' ירצה שהם מודים שמה שלא הוריד להם מן הוא בשבילם שלא יחללו את השבת כדכתיב שבו איש תחתיו אל יצא איש ונמצא שה' מכבד את השבת · והרב זרע ברך ספר בחקותי כתב דבזה טעו ישראל שבאותו הדור כשראו ירידת גשמים וכו' סברו דכיון דבששת ימי בראשית ברא הקב"ה הכל והכין להם בטבע לעשות כן ימי עולם ה"ז כדין נותן אדם קורת ביתו הבד על הזתים ועל הענבים בע"ש וכו' וכיון מאליהם בשבת ה"נ בגשמים ובית הבדם · לא כן בענין המן שהיה דבר חוץ מן הטבע ולא נברא בששת ימי בראשית אלא בערב שבת בין השמשות ולכך אינו יכול להורידה בשבת ומשם יוצא שרש פורה ראש לתת מקום למינים לומר שתי רשויות ח"ו אבל האמת אינו כן דודאי כ"ע דיליה הוא ומה שלא המטיר להם מן בשבת הטעם הוא משיבתם שלא יעברו ויכשלו באיסור הוצאה מרה"ר לרה"י ויעברו על התורה ע"ש שפירש בזה כמה מאמרים · וע"פ דרכו הנזכר יראה לע"ד לפרש הני קראי שאמורים בענין בספר בשלח ויאמר משה אכלוהו וגו' היום לא תמצאהו בשדה וגו' ויצאו מן העם ללקוט ולא מצאו ויאמר ה' אל משה עד אנה מאנתם לשמור וגו' ראו כי ה' נתן לכם השבת ע"כ הוא נותן וגו' אל יצא איש ממקומו ביום השביעי ע"כ · ונדקדק תחלה אומרו לשמור מצותי ותורותי והלא לא עברו כ"א מצוה זו ואיך אמר מצותי ותורותי כי רבים הם ומה זה הלשון אומרת נתן לכם השבת דפשיטא הל"ל נתן השבת לא הו ראו כי ה' נתן לכם השבת · ותו דמעיקרא לא נאמר כאזהרה אל יצא איש ושבו איש תחתיו דמכאן ילפינן איסור הכנסה והוצאה ותו למה אמר אל יצא איש ולא אמר שבו איש תחתיו ולא תצאו ממקומכם ומעיקרא פתח בלשון רבים וסיים בלשון יחיד ותו דהעה"ם דקי"ל השמר פן ואל אינו אלא ל"ת מ"מ טעמא בעי אמאי נקט אל ולא לא · אמנם עם האמור יובן דישראל שקו שלילים כשראו שהמן לא ירד בשבת ואמרו אם הוא יחיד שלים בעולמו ה"ל להוריד המן בשבת דאדם רשאי לטלטל בחצירו ומשם עלו במחשבתם שבילה מב' רשויות ח"ו ונמצא א"כ שכפרו בכל התורה וז"ש עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי וכי בזאת הפעם שאתם מבקשים מן אתם כופרים בעיקר ואתם טועים שהרי ראו כי ה' נותן לכם השבת לכם דייקא דלגבי דידים דכל העולם כולו שלו יכול להורידה ע"כ הוא נותן וכו' שבו איש תחתיו וכ"ת ואם כן הוא ס"ס למה אינו מוריד לנו המן אמור להם כי זה הוא כדי שאל יצא איש ממקומו ויכשלו באיסור תורה שאם לאו אני הייתי יכול להורידה להם אלא העיכוב הוא מסיבתם וע"ש זה יובן מאי דדרש במ"א בנים גדלתי ורוממתי במן והם פשעו בי בעגל · ודוק : ז נכנס עם דמדומי חמה וקבע תחומין וכו' · פירוש שקבע תחומין לילך אלפים אמה לכל רוח · וקשה דהא אין מערבין עירובי תחומין בין השמשות ויעקב אבינו שנכנס בע"ש עם דמדומי חמה הוא בין השמשות כדאיתא בפ' במה מדליקין (דל"ד) איזהו בין השמשות כל זמן שפני מזרח מאדימין הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון בין השמשות הכסיף העליון והשוה לתחתון לילה · אם כן איך קבע תחומין · ונראה דרבי יוחנן לא ס"ל כרבה אלא כרב יוסף דאמר התם משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימין יום וכו' מש"ה דייק בלישניה בהא עם דמדומי חמה דוקא וקבע תחומין מבע"י כלומר דדמדומי חמה הוא יום ובדין קבע התחומין אי נמי אתי נמי כרבה דהיינו שקודם בואו לשם עודנו בדרך מבע"י קבע תחומין וזהו שסיים · וקבע תחומין מבע"י ודוק :

ביאור מהרי"פ

הששי · והכליון של מלאכת יום ששי נעשה בנקודה הראשונה של כניסת יום השביעי · וזהו ויכל אלהים ביום השביעי · שהכליון מהמלאכה היה ביום הז' · וכ"מ לשון רש"י על המדרש · וז"ל והדרס משתחך והחזיר ידו משתחך עכ"ל ונירסתו והדרס במקום והורידה ונ"ע ובעל נזה"ק מפרש דהשי משני דודאי ויכל וכו' ביום השביעי היינו שביעי ממש · אלא דמכ"מ לא עביד ביה מלאכה ממש אלא כזה שהוא מכה בקורנס וכו' והורידה משתחך פי"ס דגמר הורדתה היתה משתחך בתחלת רגע שבת · דלא חשיבא מלאכה כיון דעיקר המלאכה היה מע"ש והפסק מלאכה במגוע האמרין בנקודת שבת לא חשיבא מיד · ועל אופן זה היה מלאכת שמים וארץ שהיו מותחים עד יום השבת ובהגע נקודת השבת אמר להם די עכ"ל נזה"ק · ועל המעיין לבחור א' מב' הפירושים : ומאותה שעה כו' · פירוש מפני שהבריאה היתה רק בששת ימי המעשה ושוב אין כל חדש תחת השמש נמצא מוכח שגם הגיהנם נברא מאז וניסקת עד עתה : לא בעטל כו' · הענין של המאמר כולו מוקשה ועיין נזה"ק ויפ"ת : איסטאטיבה · וז"ל הערוך ערך דגטיב בב"ר כו' פירוש איסטטיבה עמידה לשון לע"ז כלומר שנח ממלאכה דגטיבה בלשון לע"ז שכרכו במזוזות עכ"ל · וז"ל רכ"מ היינו הם ובערך איסטטיבא · איסטטיבא פירש בל"ר בניינים מוכנים לאנשי המלחמה בזמן שהם שוקטים ופירוש דגטיבא בל"ר מתנוש שמתלק שר הצבא לחילות בעת צאתם נגד אויביהם :

פרשה יא ב וברכו בעטיפה · ע"ד לשון חז"ל (שבת פרק כל כתבי) ר"ח מעטף וקאי בפניא דמעלי שבתא אמר בואו ונצא לקראת שבת מלכתא ע"כ · וברכו בעטיפת בגדים לכבוד שבת · ואסתלקת גולתיה דר"י · פירוש אסתלק לעילא ובלבלה גמפה : ברכו במאורות וכו' אף על פי שנתקללו וכו' · כתב נזה"ק וז"ל ולע"ג דהגניזה היה באור הגנוז שנברא ביום א' והכא נקט מאורות לשון רבים היינו כך · דאור הגנוז היה קבוע בחמה · ואור הלבנה היה כאור החמה דשבתא ואח"כ נתמעטו · והיינו דילפינן לקמן פר' י"ב חזרת המאורות מדכתיב והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה כו' עכ"ל · ומי שרוצה לעמוד על מכונו של המאמר הזה יעיין פר' י"ב ויתבאר לו היטב גם דע דדברי המ"כ בזה מסובכים : ניטל ממנו זיוו · פירוש מאור פניו כמבואר פר' י"ב וכיון דגופו לא לקה עד מו"ש · מסתמא גם המאורות שלקו בעבורו לא נלקו עד מו"ש נזה"ק : כיון ששקעה חמה בלילי שבת וכו' · פ"ם הוא בכאן וציין לקמן בסמוך אגל דברי ר' לוי · וכן מבואר בפר' י"ב ע"ש נזה"ק : מפני שהוא תחלת ברייתו וכו' · אף מוצאי יוה"כ וכו' · (פסחים נ"ד ע"א) תני חדא אור היוצא מן העצים ומן האבנים מברכין עליו ותני חדא אין מברכין עליו · ל"ק כאן במו"ש כאן במוצאי יוה"כ · פי' לפי שביוה"כ אין מברכין אלא על אור ששבת שדלק היום ומכ"מ שבת ממלאכת עבירה שדלק בהיתר כגון של חיה ושל חולה או נר הדולק מעיוה"כ מברכין אף במוצאי יוה"כ דשהוא ברכה משום דבר חידוש הוא לו שלא נהנה מן האור היום · אבל אור היוצא מן העצים דנבראת עכשיו אין מברכין עליו במוצאי יוה"כ אלא במו"ש שאף הוא תחלת בריית אור כן מבואר בפירש"י שם ועיין בספר מהלים הסקל סימן תרכ"ד סק"ב שהוא מעיים את הדברים ע"ש : ג בשבעה מאי אית לך למימר · פירוש דכתיב ויברך אלהים את יום השביעי : ה בזכורו · פירוש אוב או ידעוני תרגום בידן או דכורן : מותר בכל החצר : ר"ם לפמוס מה ענין תשובה זו לעשיית מלאכה שהוא מגמית עבכים וכיוצא בו · ועיין יפ"ת פי"ח : ולאנעוד וכו' · נע"ק דלכאורה מעשה לסתור הוא דאם מותר לו לטלטל למה לא הוריד את המן כמו שמוריד גשמים ועיפ"ת ונזה"ק : ז זרעך וגו' · נסמך על סיפיה דקרא ופרצת ימה וקדמה וגו' שהוא מורה על פריצת גבול בלי מדה · וכן מבואר בשלימות המאמר הלזה שבת פרק כל כתבי : ו ממלאכת עולמו שבת · פירוש בריאת שמים וארץ וכל צבאם נקראים מלאכתו מפני שהכל בידי שמים ומלאכת צדיקים ורשעים אינם נקראים מלאכתו מפני שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שבבחירה נתונה לאדם : דוגמא גמורין · עיין במ"כ · הערוך ערך דגם מביאו ולא פירשו · וז"ל רכ"מ א"ב פירש דוגמא בלי תבנית וסימן ודמיון וכן פירש דגמטרין · אבל פירש דוכימא בלי כתיבה ותקיפה וזהו טעם דוגמא הפקוס עד כאן לשונו :

פרשה יב א על סדרו של רעם כו' · מדרש קהלת פ' ופניתי מסמיך דרשה זו על המקרא כי מה האדם שיבוא אחרי המלך וגו' ע"ש : אמר ר"ב משל לחרישת זבו' · נראה דכאן חסרה האגדה · וז"ל מדרש חזית ויותר שהיה קהלת וגו' את מוזנה בעד שלא עמד שלמה לא היתה דוגמא · ר' נתן תרתין וכו' לפלטין גדולה וכו' ליטנא תורי לחורשת של קנים וכו' ע"ש : והוא שבחו · עיין מ"כ שעיקר חיותו תלוי בתוקמו כו'. ונ"ע אם ענין החיות לכאן · דכאן מורה דעיקר פרצוף פנים ניכר בתועמו והוא שבחו : אשר יצר וכו' · ויש"ע ה' וגו' ויפח שם את האדם אשר יצר · והוא טעם למה שם אותו הקב"ה במעלה עליונה כ"כ מפני שהקב"ה מתפאר בו : ב שנאמר ואת כל אלה ידי עשתה · סיפיה דקרא ויהיו כל אלה נאם ה' : ג פסל תוהו ובוהו · פי' היינו העולמות שהיה בונה ומחריבן והחזירם לתוהו ובוהו כמבואר : ד שבו ביום נבראו · נראה דדייק מסיפיה דקרא ביום עשות וגו' דמשמע אלה תולדות השמים והארץ שנבראו ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים · ולא קדייק ממלת בהבראם דקאי אתולדות ולא על שמים וארץ : ה כי ששת ימים כו' · (שמות כ') כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם כו' ומדלא כתב בהדיא אלא שלשה דברים הללו שמים וארץ וים ושארי הברואים כללינהו באת כל אשר בם · ש"מ דג' דברים הללו עקרי הבריאה הם : הארץ בראשון כב"ה כו' · הנה בפ' א' איפליגו ב"ש וב"ה מר סבר שמים נבראו תחלה ואח"כ הארץ ומ"ס איפכא · אבל משמע דגיסם מודים דשמים וארץ נבראו ביום ראשון · וכאן דאמר דר"נ כב"ש ס"ס דר"נ דקאמר הארץ דוקא נבראת בראשון ושמים בשני · אמר למילתי' כשיטת ב"ה דאמר הארץ נבראת תחלה והשתא מני למימר דהארץ נבראת בראשון ושמים בשני · דהא לב"ש דשמים קדמו · כיון דהארץ בראשון ע"כ שמים נמי בראשון יפ"ת : וגן עדן · אולי הוא נכלל בכלל עץ פרי · ומצינו בפר' א' את השמים לרבות תולדותיהן חמה ולבנה ומזלות · ואת הארץ לרבות תולדותיהן אילנות ודשאים וג"ע · ועיין נזה"ק · ובכלל ג"ע ומה לא חשיב בכלל תולדות הארץ בהמה ורמש לחיתו ארץ ואדם שנברא ביום ששי דודאי בכלל תולדות הארץ המה כמו שמבואר בר"פ יום הששי ול"ע מאד · ועיין יפ"ת ונזה"ק : ולויתן · וזה התנינים הגדולים : כב"ש · מפורש ע"ד שמפורש למעלה אלא ר' נחמיה בראשון כב"ש עיין שם : ותוצא הארץ · עיקר ברייתה · והוא קרי ביה ופלא · ואין מבינן על הדרש ועיין מ"כ שהביא גירסת הירושלמי · וז"ל הירושלמי (חגיגה פ' ב' ה"א) שמים בראשון כב"ש עשה ג' ימים ועשו תולדות ראשון ושני ושלישי · ברביעי יהי מאורות · ים בשני כב"ש ועשה ג' ימים ועשו תולדות שני שלישי רביעי · בחמישי ישרצו המים · ארץ בשלישי כב"ש · עשה ג' ימים ועשה תולדות שלישי רביעי חמישי · בששי תוצא הארץ נפש חיה · (ה"ג קרבן העדה) ארץ בראשון כב"ש עשה שני ימים ועשו תולדות ראשון ושני · בשלישי תדשא הארץ · שמים בשני כב"ש עשו שני ימים ועשו תולדות שני ושלישי · ברביעי יהי מאורות · ים בשלישי כב"ש עשה שני ימים ועשו תולדות שלישי ורביעי בחמישי ישרצו המים · עכ"ל הירושלמי · ומעתה שפיר כמעיין הענין וגו' עמ"כ : ו ר"ש ב"י אומר כ"ע · לא מייתי מדר"ש דאמר שלא נתקלקלו המאורות עד מוצ"ש סייעתא למאי דאמר דהמאורות הוא אחד מהששה הדברים בחטא אדם · דמכ"ם לר' יוסי דאמר לא לן אדם וכבודו עמו · דה"ס · אלא משום דלא אשכחן בהדיא מאן דאמר שהמאורות נטלו בחטא אדם (דהלא ר"י גאמר שהם דניטל כבודו ממנו · ורבנן אמרי זיוו · ואין מפורש הללו מאורות) ואפשר מעולם לא ניטלו המאורות · ואם ניטלו אולי בשביל מעשה דור אנוש ודור המבול וכו' נגנזו כדברי ר' יודא בר"ס בסמוך לכך מייתי דר"ש דאמר בהדיא במאורות שניטלו בשביל קללת אדם · והוא' דהזכיר הא דר"ש קאמר דאתיא כרבנן וכו' דממחלוקתם בזיוו ילפינן. דה"ס למאורות כמבואר בביאורנו בפ' י"א ע"ש : ומנין שגנזו לצדיקים · פירוש דמקרא וירא אלהים כו' לא מוכח אלא שראה הקב"ה שראוים היה האור לצדיקים · ולכך שאל מנין שעשה כן בפועל וגנזו לצדיקים : כל היום וכל הלילה · אולי צ"ל להיפך : שני רעפים וכו' : (כילה ל"ג) (מנחות ז') פירש הערוך פלי חרס בעל התקרה ומביא גם כן רעפים שבכאן ולא פירש כלום : בקומה זקופה וכו' · אולי ס"ל דהיה קומתו זקופה כמו קודם החטא · ופליג אדרבי יוחנן ואדר"ש ובראב"ש דבסמוך דאמרי מה מאתים ג' מאות כמו שמבואר ביפ"ת ד"ס וקומתו ע"ש : גרומה · ז"ל הערוך ערך גרם ה' ב"ב פ"ח נותן לו גירומני פי' שו תוספות עכ"ל הערוך · וכתבו המפרשים דלאמר גרומה יתירה בגימטריא אמה על שאר האמות · וכיון דבעל מדרש שיבב במעי אמו גדל אמה גרומה שהיא פ' שמיניות נמצא מגיע הגידול לכל חודש שמינית אמה ולשנה י"ב שמיניות אמה לי"ג חודש שבה אמה ומחצה · ולפ"ז שלא מגיע הגידול לפ' מאות אמה חוץ מאמה גרומה שמתגדל בימי העיבור : צא וחשוב וכו' · פירש שמלך שיגדל בכל שנה כפי ערך הגידול במעי אמו · ועוד שכתוב שמעיס. זה מגידול הבעה"ת והאדם · ועיין יפ"ת ונזה"ק ודורש כימי העץ על הגידול ואף שהיא דרשה רחוקה · ולא כפשוטו על אריכת ימיהם · דהא לעתיד יהיו חיים נצחיים בלי קצבה לשנותם : ז בטרם הרים יולדו · פירוש ילדו כתיב · ויש אם למסורת : היש למטר אב · פרש"י הא בן יש לו ע"כ ודוחק · ועיין יפ"ת ונזה"ק : כלפי מעלה וכו' · ז"ל נזה"ק כלומר · כיון שאין זה אמור אלא כנפי מעלה. מגולה בכברת לא שמים ואין יש להם תולדות וכל מה שאתה רואה מפורש בכתוב אינם ברואים בפ"ע אלא כולם מתולדות שמים וארץ הם ע"ש : ח דאמר רשב"ל · כוונתו להביא

ראיה

מכל מה שיש בעולם העליון יש כדוגמתו בעולם השפל · רק שהם בעליונים הם ברוחניות ושם הוא בגשמיות · מכוון אלה כנגד אלה · וזה עיקר קשר המציאות המחבר עולם העליון שהוא המשפיע לעולם התחתון שהוא מקבל השפע · ולכן לא יתכן שימצא דבר אחד בעולם השפל שלא יהיה כדוגמתו בעולם העליון אחר שהתחתון מושפע מהעליון ואין דבר נשפע בלא משפיע · וכן לא יתכן להיות משפיע בלי מקבל השפע · ולכן עשה ה' בריאה חדשה שיהיה קצת מהעליונים · שזהו הנפש וקצת מן התחתונים שזהו הגוף והוא הקשר העיקרי המקשר העליון עם התחתון · כי ע"י מעשיו שהוא מכוון לכולם מגיע השפע מהעליון לתחתון : מן האדמה · כלומר מן התחתונים : אמר רשב"ל המשל כו' · מביא ראיה שאפילו העליונים צריכין שלום : המשל זה גבריאל כו' · המתרגם כתב מיכאל מן ימינא והוא דתלגא · וגבריאל משמאליה והוא דאישא · והפסר דריב"ל ס"ל הכי ולכן אמר המשל זה גבריאל שנוטריקון משל שלג · ולשון פחד יצול יפה על אש אוכלה · אבל במדבר רבה ובחזית פסוק נאוה ורהיטה גרס המשל זה מיכאל ופחד זה גבריאל וגירסא זו עיקר כי כן מבואר גם בזוהר בכמה דוכתי דמיכאל מצד החסד וגבריאל מצד הגבורה והפחד : · אוי דמובדין · אוי ואבוי יש לזעוק על שנאבדו ממנו חכמים הראשונים · כגון ר"א כי שאלתיו ולא אמר כן : אלא כי ביה ה' כו' · וזהו סולו לרוכב בערבות ביה שמו והיינו שישבחוהו בשם יה דווקא על שם בריאת העולם שנבראת בשם יה עולם הבא ביו"ד · והעוה"ז בה' כדמסיק : בלא עמל כו' · דורש בהבראם כאלו נבראו מעצמם בלא עמל ובלא יגיעה דתחלת בריאת שמים היה במחשבה רק גמר השמים בגערה בעלמא שנתחזק בגערתו כדדרש לעיל פ"ג סימן ב' · עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו שנתחזקו ביום ב' בגערה בעלמא : יא הללו את ה' מן השמים כו' · ולא קאמר בשמים ובארץ · שבריית משם ממש · שחמה ולבנה ומזלות בריאתן מן השמים · וכל בריות שבארץ בריאתן מן הארץ : יד מחשבה בלילה כו' · בששת ימי בראשית היה המחשבה בלילה והמעשה ביום ודייק מדכתיב ביום עשות וגו' דהמעשה היה ביום אבל המחשבה בלילה :

פרשה יג ג שם מלא בירידת גשמים · כי גם הגשמים ענין כולל מעמיד את כל העולם ושקולה ככל מעשה בראשית כדלקמן : ג' דברים שקולים · דמה"ש הזכיר שלשתן יחד מטר ארץ ואדם ללמדך שהשקולים הם זה כזה : ה מרצה בקרבנות · כי בירידת גשמים מתחברים העליונים לתחתונים ויוצא מקור שפע הברכה ממקור רצון העליון ממילא הם מרצים כקרבנות : רצית ה' ארצך · ורצוי הארץ ע"י גשמים · וע"ז מורה שם הרחמים שצירף לגשמים כמ"ש רצית ה' ארצך : מכנסת את הגליות · דומה בשובתה לקבוץ גליות ויתכן עוד מפני שעל ידי רעב בני אדם מוכרחים לכתת רגלם בארצות אחרים רחוקות לשבור רעבונם · ולכן פקידת הארץ בגשמים נחשבה כמעט לקיבוץ גליות : שהיא אוכפת את העברה · כי בהתעורר מקור רצון העליון נמתקו כל הדינים ונאסף כל העברה מעולם · ועברה הוא הכעס הגדול ורבי תנחום הוסיף שאף מכפרת על החטאים · היינו ע"י שפע רחמים הבא ממקור רצון העליון : ז לא נברא אדם כו' · ולפ"ז ה"פ ואדם אין בריאתו בעולם כי אם לעבוד את עבודת ה' בתורה · ומסיק תו ואדם אין וגו' אלמלא אדם אין ברית כרותה לארץ להמטיר עליה אלא בזכות האדם המטר יורד ע"י תפלתו · בהיות עמל בתורה תמיד כענין שנאמר אם בחקותי תלכו · ומפרש בתורת כהנים שתהיו עמלים בתורה וכתיב בתריה ונתתי גשמיכם בעתם : ט כיצד היתה הארץ שותה מפני דכתיב כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ ואדם אין לעבוד את האדמה ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה וגו' ופרש"י ואד יעלה לענין בריאתו של אדם העלה התהום והשקה העננים להשרות העפר ונברא אדם כו' וע"ז אמר כיצד היתה הארץ שותה מלמטה תחלה קודם בריאת אדם · כלומר באיזה אופן היתה אז השקאה הארץ מלמטה : ורבנן אמרי כמין תויי נהר בבבל שכ מן בהגא עולה אין המים נבלעים ונקראו תויי מלשון המהון בהיותו עולה רק פעם אחת לארבעים שנה והוא מספיק · וכך היתה הארץ שותה מתחלה היינו קודם בריאת אדם : וחזר בו הקב"ה אחר בריאת אדם ושינה הקב"ה מעשהו שלא ישקה אותה עוד מלמטה אלא מלמעלה · מהני טע"י דמפרש בסמוך : לשום שפלים למרום בקרא עושה גדולות עד אין חקר וגו' · הנותן מטר על פני ארץ וגו' · לשום שפלים למרום וגו' ומפרש הכי עושה גדולות ואין חקר וגו' במה הנותן מטר מלמעלה · ומדוע אינו משקה את הארץ מלמטה · לשום שפלים למרום שמשים את הבריות שפלים לשוכן מרום · בהיות הכל תולים עיניהם כלפי מעלה · וקודרים הם העניים שגבו ישע שאין ביד בעלי הזרוע להונן מהשקאת שדותיהם וגם כן פירושו לשום שפלים למרום שתהיה שתיית שניהם בשוה לא יעדיף הנמוך ולא יחסר הגבוה משניה · וקודרים שגבו ישע דהיינו דחיית המזלים הרעים ויושעו הנזוקים בהם : ו ואד יעלה מן הארץ · ואע"ג דהאי קרא משתעי קודם יצירת אדה"ר שהיתה הארץ שותה מלמטה · מ"מ מדלא כתיב ואד הארץ עלה רמז ימי אלעתיד : יא רבי יוחנן ורשב"ל ר"א אין עננים אלא מלמעלה · לא מלמעלה ממש אלא באויר השמים · דכל למעלה מעשרה מן השמים מיקרי · וכיון דמ"מ העבים סמוכים לארץ שפיר קאמר כל שעה הגשם ואד יעלה מן הארץ : לאחר ששבר את חבירו כו' · דמדמה לה ליין עם הקנקן שדרך ליתנה לו עם הקנקן שלא שהיין מפיג טעמו כשמורק מכלי אל כלי : הלוני סאה כו' · רשב"ל מדמה ליה להלוואת חטין במדה שאין דרך לקחת עם הכלי מדה · רק להריקו לתוך קופה : יב שהוא מעבב · פי' שהוא מחשיך את פני הרקיע : ענוים אלו לאלו · שבימי השובע הבריות עיניהם יפים זה לזה ושלום בעולם : נשיאים אלו לאלו · מפני ששדה אחת מתברכת וכל חבירו אינה מתברכת אי נמי בימי השובע שהעשירים מפרנסים העניים הם נעשים כנשיאים על העניים שהם שרים למשמעתם עבור ריוח הפרנסה · ובירושלמי פ"ק דתענית גרס שעושה בעלי בתים כנשיאים : חזיז שהוא עושה חזיונות ברקיע · מראות ירוקים ואדומים : משרה רוח הקודש · מלשון חזון נבואה · והטעם איתא בזוהר שעם המטר יורד שפע העליון למטה וכאור שפע עליון גם רוח הקודש מתרבה למטה : יג תהום אל תהום קורא · כלומר תהום עליון קורא לתהום תחתון · לקול צינוריך צינורי שפע הגשמים : והשקה את כל פני האדמה · סיבת כל מרבה כל מה שיש באדמה משא ומתן הכל מרויחים בעת הגשם · ופני האדמה פירושו העשירים הסוחרים · משום שעם הגשמים היורדים מלמעלה גם השפע העליון יורד עמו למטה וע"י זה הכל מתברך : אני ה' נוצרה כו' · לעיל מיניה כתיב ביום ההוא כרם חמר ענו לה שמעת מיניה שיש השקאה לכרם לזמנים ידועים כפי צרכו · וזהו על ידי התהום · כי הגשמים אין להם עת קבוע · וממילא ה"ה בכל הצמחים כחרוב ושקמה :

פרשה יד א זה אדה"ר · לפי שברא העולם בדין היה אדה"ר סיבת חורבנה שנענש בדין : ד קודם אדה"ר · לפי שהיה גדול ממנו במעלה בכח שרשו לפיכך אליו היה ראוי להיות יציר כפיו ית' : ך אף חוה על מליאתה נבראת · דרש את לרבות חוה · ולכן גם היא נענשה בת יומה בהיותה שלימה בדעת כבת עשרים : אמר רבי יצחק כו' · דשפיר נמשל לכלי יוצר שלא נמשל לכלי חרס אחר תיקונו בכבשן אלא

ביאור מהרי"פ

ראיה דאפילו העליונים צריכים שלום : ט האונקים · עיין מ"כ בשם הערוך · והערוך לא פירשו · וז"ל רב"מ פירש בל"י כוכב גדול ועלום : חזזית · הערוך ערך חזז פירש רוח רעה : תחת שקפה · ערוך ערך שקף א' בקיפן (פ"ג דאהלות) וכו' שעיפי הסלעים מתורגמינן תחות שקפי כיפיא : י ממונה על בית שלו וכו' · הענין מוקשה אבל באמת עיקר הגירסא ממונה על ביה שלו בה"א וז"ל הרמב"ן בספר מקן ד"ה כי אדוני · בייא היא לשון צעקה על שבר ועל עוות דבר כמו מלת אבוי בלה"ק והיא ידועה בלשון ערב יגגילו אותה בקינותיהם כולן בפתח הב' ובל"י בייא הב' רפה כשו"א יאמרו על הצער והדוחק · ובב"ר ספר בראשים כו' ביה שמו אין לך כו' שאין לו ממונה על בייא שלו כו' כך מי ממונה כו' כלומר שבכ"מ יש איש ממונה על הצעקה והעוות והקב"ה ממונה על צעקת העשוקים בעולם הצועקים בייא עכ"ל ובערוך ערך ביאה פירש בייא ענין זעקה על עוות הדין · וז"ל הרב"מ א"ב פירש בל"י בייא עול ועוות דין וביית בל"י ענין צעקה ע"כ ועיין במ"כ ד"ה ה"ג ביה וכו' וכן אמר כאן בשבראם וכו' כלומר בוראם וכו' · נ"ע דבריו · ואולי הוא מפרש מלת בשבראם לב' תיבות בה בראם · והיבת בה דורש כמו ביה ופירושו על ביה שלהם · בוראם ממונה עליו ודוחק היא : מה ה"א זה פתוח · עיין בבלי פרק הקומץ ובירושלמי : יא ומייתי לה מן הכא וכו' · נ"ע מאי ראיה מכאן ועיין נזה"ק : יג אנגקי וכו' · (ירושלמי ברכות פ"ק גם מובא זה המאמר ול"ג מלת אנגקי לא אגל ר"י ולא אגל רשב"ל · וז"ל הערוך ע' אנגקי · בתרגום ירושלמי היא מוציאת את רוח ס' אלהים דעני לעייקיא בשעת עקתהון עני יתי בהדא שעתא דהיא שעת אנגקי : בב"ר וכו' אנגקי פ"י שסות וכו' רשב"ל אמר ב"ו מוסך בולם אנגקי וכו' וכן ישנו בברכות ירושלמי וז"ל רב"מ א"ב אנגקי בל"י דוחק ואונס ע"כ וז"ל המעריך ע' בלם ב' (שבת קנ"ד) בבלוסא פירש חתיכות גדולות של זכוכית כדכתיב ברזל עשית · ובב"ר וכו' בולם אנגקי וכו' ובס"פ דפרה אדומה יקרות וקפאון לשם צפון כהדין בולוס כו' בולוס מראה של זכוכית והיא תרקייא האמור בב"ר לענין בולם אנגקי · וי"א תרקייא הוא לשון זוהר והוא תרגום לשם שבו · וי"א בולוס הוא גל (א"ה לא הבינותי זה) וז"ל רב"מ א"ב פירש בל"י עופרת נקשר בחבל ארוך לידע עומק קרקע הים וזה ענין מאמר והולכתי עורים בדרך אתן להם בולים ועוד פירש בולים בל"י השמים והכוכבים וזה ענין המאמר יצפון לכם כהדין בולוס ועוד פירש בל"י חן ותנית ותכב וזה ענין המאמר מוכן בולם פירוש לנוטם החן ומשחו א"כ ג' ענינים נפרדים בערך זה עכ"ל · הנה על המעיין יש לייטב הפי' לפי הגירסאות אך זה נראה לכל הגירסאות בדברי רשב"ל כן מוצק כלים כן מוסך כל ה הן מוסך בולים מלת אנגקי ל"ג בדבריו אלא בדברי רבי יצחק ומובן זה לכל מעיין וכן בעל נזה"ק גורס כן ע"ש · וכמ"כ אנגקי פירש"י וכו' פירש אע"פ שמותחו בחוזק ודוחק מאד להיות לו חוזק וקיום אעפ"כ בהמשך הזמן נעשה רפוי והוא סייעתא למה שכתבנו למעלה אנגקי אינו שייך רק בדברי ר' יצחק אבל בדברי רשב"ל היא אך למותר : שזה יוצא אלה תולדות וכו' · פירוש אע"פ שמנה נכנס ושנה יוצא ועברו זמנים הרבה מיום בריאת העולם אעפ"כ אלה תולדות פירוש מראיהן כיום הבראם : טו ארץ ושמים משל כו' · מלתא באפי נפשיה למה שאמר עשתה לביוני וכו' נראה ביאורו ע"ד האמור למעלה פרשה ה' ויקרא ליבשה ארץ כו' שרצתה לעשות רצון קונה נזה"ק וע"ש : פרוקופי · במ"כ פירש הערוך וכו' ז"ל הערוך פרוקופי בב"ר וכו' ספר לנו ר' דניאל ז"ל בשאל לדיין א' פילוסופי גרמטיקו מהו פרוקופי השיב כבוד הוא בלשון גרמטיקו · וז"ל רב"מ א"ב פירש בל"י כבוד וגדולה ע"כ :

פרשה יג א הכא אמר וכל שיח כו' · ולהלן כו' ויצמח · עיין בפסוקים (בראשית ב' ה' ז') וזהא פליגי ר' חנינא סובר דבג"ע ירדו גשמים קודם בריאת האדם והצמיחו כדי שיהיה הכל מזומן לסעודה ומ"ד ויצמח כו' אחר וישם שם את האדם וכו' אין מו"מ בתורה ור' חייא פליג וסובר שאפילו בג"ע לא ירדו גשמים עד אחר בריאת האדם והמקראות כסדרן שנטיעה היה קודם בריאת האדם כדי שיהיה הכל מוכן ואח"כ וישם שם וכו' ואח"כ התפלל וירדו גשמים ויצמח וגו' אבל ר' חנינא סובר שהצמיחו בג"ע קודם בריאת האדם ובלי ירידת מטר רק בגם נזה"ק : ב שקולין וכו' · פירוש מפני שבלשם אלו נזכרו בפסוק אחד כי לא המטיר ה"א על הארץ ואדם אין וגו' הרי מטר וארץ ואדם : ד ואין חקר וכו' · (תענית פ"ק) עושה גדולות עד אין חקר · וכתיב התם הלא ידעת וכו' אין חקר לתבונתו ע"כ ואתא חקר חקר מבריותו של עולם : ך כנגד תחה"מ · בירושלמי ברכות פרק ה' מפרש טעמא כשם שתחה"מ חיים לעולם כך ירידת גשמים חיים לעולם · שנאמר יחיינו מיומים כו' ויבא כגשם לנו כו' : היתה עלי יד ה' כו' · כתיב אצל המתים שהחיה יחזקאל כמבואר שם : יפתח וגו' · ס"ד לתת מטר ארצך וגו' : ירונו וגו' · כדאמרינן בספרי ירונו יושבי סלע היינו מאכות והמסים דהכי ענינא בתח"ה איירי יפ"ת : לבשו כרים וגו' · היינו בירידת גשמים כדכתיב לעיל מינה פקדת הארץ ותשוקקה וגו' : ח לא איש מדבר לא אדם בו כצ"ל : ט על דעתיה דר"א וכו' · ז"ל רש"י ר"א שאל את ר"י כיון שהגיעו למים בולעים למלאות משם לבין אחד שהוא היה יודע קודם · לכן שהן בולעים כל מימי בראשית · ומנין לו לר"א הלא לא היה שם קודם לכן אלא מקרא היה דורש אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת ואותן המים בולעים · אותן ור"י הלא אף הוא נזכר למקרא ומפני מה לא אמר למלאות משם לפי שלא היה דורש המקרא כמו שר"א דירשו אלא משם הם שבים מצד אחד נכנסים ומצד אחר יוצאים כדקין הללו של בהמה שנכנס המאכל יוצא ע"כ · והיפ"ת מעורר תמיהות הרבה ובאמת הענין מוקשה ועיין יפ"ת ונזה"ק שהוא מפרש המאמר ע"פ סוגיא דבכורות (נ"ה) : י יזלו · במ"כ יזלו ימתקו · ז"ל המכילתא סדר בשלח פרשה ו' יצא להם מים מתוקים מתוך מלוחים שנאמר ויוציא נוזלים מסלע ע"כ וכ"ה ביפ"ת : יב חזיינות וכו' · ונראה שלשון נבואה היא כמו חזון ישעיה דבסמוך והיינו דמסיים ומפרש רוה"ק על שבריות (מד"ח) דלא כמ"כ : בולין בולין וכו' · במ"כ ועיין בערוך וכו' וז"ל הערוך בול א' שנת וכו' וז"ל רב"מ א"ב פירש בל"י ורומי גוש עפר וחתיכת דבר מה ויש מין מלח גדול במחצב כמו אבן ושלשה בולי אלו ענין אחד להם ע"כ · א"ה נראה מ"ש ושלשה בולי אלו וכו' כוונתו ע' ג' ערכין של בול המובאים בערוך · וז"ל ערך בול ב' ב"מ כו' מביא בול מתוכו שמין ע"כ וז"ל ערך בול ג' ירושלמי ריש ר"ה בירת בול שבו העלה נובלת והארץ עשייה בולות בולות · שבו בוללין לבהמה מתוך הבית עכ"ל : טו הקרמיד · ז"ל הערוך · בב"ר וכו' ובירושלמי וכו' ובספרא וכו' פירש בלע"ז קגליקלי · וז"ל רב"מ א"ב פירש בל"י רעפים של חרס לכסות את הגגות ע"כ וכ"פ המעריך : יז שרשי תאנה בוקעים בצור · במ"כ ה"ג בירושלמי וכו' · וז"ל הירושלמי (פרק ט' דברכות) ר' חנינא בריקא בשם ר"י שרשי חסה בוקעין בארץ כ' אמה שרשי תאנה רכים בוקעים בצור · תני ר' ישמעאל בן אלעזר אומר אין הארץ שותה אלא לפי תחומה · אם כן מה יעשו שרשי שקמה א"ר חנינא א' לשלשים יום תהום עולה ומשקה אותו · ומ"ט אני ה' נוצרה לרגעים אשקנה עכ"ל הירושלמי · ודברי מתנת כהונה לא הבינותי :

פרשה יד ב יצירה לשבעה · היפ"ת פירש שהולד נוצר לפעמים לז' ימים ופעמים לט' · ואע"ג דנקלט לג' ימים לפקידה וכל שאינו קולט בתוך ג' ימים מסריח ושוב אינו קולט כדאיתא בפרק ר"ע מכ"מ אין הצורה מצטייר עד יום ז' או ט' לקליטה ע"כ ובעל קה"ע בפירושו על הירושלמי (יבמות פרק החולץ) כתב יצירה לז' חדשים ולידה לט' חדשים · נוצר לשבעה פירוש אם היתה תחלת יצירתו של הולד בענין שיולד לשבעה פעמים מפתחה לבא כשמונה וחי וכש"כ אם מפתחה עד החודש הט' שהוא חי · נוצר לתשעה · פירוש בענין שיולד בחודש הט' אם נולד בשמיני וכש"כ בשביעי אינו יכול לחיות שעדיין לא נגמרה יצירתו עכ"ל · והרוצה לעמוד על עיקרן של דברים בענין הזה יעיין ביפ"ת ובירושלמי יבמות שם : זיטא אכטא וכו' · ערוך ערך זיטא בב"ר וייצר וכו' בברכות ירושלמי פרק כ"מ אמר ר' יונה הד"א דפטים גו מיכליה אסיר למימר ליה זיט בגין סכנתיה דנפשיה פירוש שלא יקדים קנה לוושט שאין בית הבליעה פנוי זט פירוש יחי' · עכ"ל · וז"ל רב"מ א"ב בל"י אות זיט"א שמונה · וראיה ברורה זה שהיוונים לקחו מספר האותיות מן העבריים אחר אחר זיטא להם אות שבי ואוטא אות שביעי אך במספר זיטא אוטא · כמו ז' ח' · ופירוש מלת זיטא חתיה ופירוש מלת אוטא שבחתה ואבדון · א"כ הנולד באחטא אחר פירושו בל"י שבעה חי · והנולד באכטא אחר פירושו שמנה הולך לאבדון עכ"ל וכמ"ש · ובירושלמי כו' גרס וכו' · כל המפרשים הסכימו שהגירסא שבכאן היא הנכונה בלי שום פקפוק : ד שאילו היה לבהמה כו' · ז"ל היפ"ת כלומר וייצר דכתיב באדם (בראשית ב' ז') · משום דאית ביה ב' יצרים · ובבהמה דכתיב וייצר בחד יו"ד (שם שם י"ט) שאין בה ב' יצרים שאלו היה כו' · וכתב עוד בד"ס שני יצרים שני דרים ר"ל בר ר"ה וייצר וגו' ב' יצרים ברא הקב"ה באדם א' יצ"ט וא' יצה"ר · מתקיף לה רבנ"י אלא מעתה בהמה דלא כתיב בה וייצר לית לה יצרא והא קחזינן דנגחה ובעטה · אלא אוי לי מילדי · אוי לי מיוצרי · ולדעת רבנ"י יתוארו שבהמה וב"ח ביצ"ט וביצה"ר אף על פי שאינה ממין יצרי אדם כ"א מה שהוכן בטבעם מהבחנת המועיל לה כדמיון יקרא יצ"ט · ובחינתה להזיק מבלי תאוה ותועלת יקרא יצה"ר · אמנם דעת מאמר זה שאין לה מבוא היצ"ים אחר שאין לה בחנה שכלית ועיון בדברים כו' והקרבתה המועיל · ובריכתה וביעטתה אינם אלא במקרה · עכ"ל · והוסיף נזה"ק וז"ל ירצה לומר שכל מעשיה שלא בדעת וע"ז אמר נראיה באלמלא היה לה דעת היתה מפסדת מתיקה ברצונה ככין שהיטה אבל יצ"ט ויצה"ר שאדם הם מבחירת הדעת עכ"ל נזה"ק : ה וגומר בגידים ובעצמות · נ"ע הלא במקרא מקדים עצמות לגידים דכתיב עור ובשר כו' ובעצמות וגידים וכו' ועיין יפ"ת : לזה שהיא נכנס למרחץ · פירוש כיון שנשארו עדיין העצמות אבל מתי יחזקאל לכך כשהחיה אותם נהג שמהם כאדם היוצא מביה"מ מה שפושט ראשון לובש אחרון ומה שפושט אחרון לובש ראשון ומתי יחזקאל ודאי נפשט מהם העור תחלה ואח"כ הבשר ואח"כ הגידים · וכשחיו לבשו תחלה הגידים שהם סמוכים לעצמות · ואח"כ הבשר הסמוך לגידים ואח"כ העור הסמוך לבשר · אבל אם היו העצמות ג"כ כלים היה שהחיה מתחיל בעור ואח"כ בבשר ואח"כ בגידים ולסוף בעצמות : משו · בירושלמי (מעשרות פ"ק) הרמונים משימשו ר"ז בשם ר"י משיתמעך האוכל תחת ידיו ר"ז ב"פ בשם ריב"ל משיכניסו מתלא · ר' יונה בעי דילמא מן רבנן דאגדתא כוא שמע לה אחינו המסו את לבבנו · פלגין לבבינו עכ"ל הירושלמי והנה העתיק לך דברי המעריך בפירוש מלת דילמא המורגל בלשון ירושלמי וז"ל דלמה פירוש בכל סיפור דברים מתחיל דלמה כלומר אין זה מן הגמרא אלא דברים בעלמא · ופירוש המלה דא למה כמ"ש בב"ר פרשה ב' מיהו זה אדה"ר שהיה גם ולא כלום עכ"ל : ך שמא יקלקל · נ"ע מה"ג אם אברהם אינו עומד א"ו בחזקת בשרות שמא גם לבסוף לא יתקן · ועיין נזה"ק : ז מעשת בא' בצפורי וכו' · הענין מוקשה ועיין נזס"ק :

נחמד למראה

פרשה יד ח ממקום כפרתו נברא · יהיה לרמז דתיבות אלו נ"ב"ל מ"ן שהדמ"ה עולים כמנין נט"ל ממזב"ח כפר"ה עם ג' תיבות והכולל ודוק :

אלא לכלי יוצר בתחלתו לפני צירוף בכבשן · וכלי יוצר שלא הובקו יכולין הם לחזור : ט נפש זה הדם · הוא חוש הטבעי המתפשט בעורקי הדם אשר בו תלוי כח הצומח והגידול · ולכן נקרא נפש מלשון גידול והרחבה : רוח שהיא עולה ויורדת · היא הנפש המשכלת שהיא עולה ויורדת בעת השינה לתת דין וחשבון כמבואר בסמוך . וכענין שנאמר מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה · ועל שם העליה והירידה נקרא רוח שהיא כרוח ההולך ושב : נשמה זו האופיא · כלומר הוא רוח החיוני הכולל שורש מדת המזג והטבע של האדם · ולכך נקרא אופיא שהוא לשון מנהג ומדה בלשון ארמי · והיינו דבריית' אמרין שאופיתא טבא · שאומרים על איש שמזגו טוב אופיתא דיליה טבא ונקראת נשמה לפי שבה תלוי כח הנשימה : חיה שכל האברים מתים והיא חיה בגוף · כלומר היא משפעת כח שחייב לכל איברי הגוף שהיא ממלאת כל הגוף כמ"ש בסמוך · ומהרז"ו פירש אפילו לאחר שכל האברים מתים עוד נשאר איזה ניצוץ חיות בגוף : יחידה · שכל האברים משנים שנים · שכל אבר נמצא לו חבר בדוגמת פעולתו כמ"ש הטבעיים · אבל הנשמה היא יחידה בגוף שאין דומה לה ומשום דאמר דהרוח עולה ויורדת דהיינו בעת השינה · מסיק הה"ד אם ישים אליו לבו רוחו וכו' דדרים נמי אשעת השינה שהרוח עולה למעלה והנשמה מחממת הגוף כדבסמוך : ר' יהושע בר נחמיה אמר אם ישים כו' · הכוונה דבשעת היקיצה הרוח המשכלת ממלאת כל הגוף ומחיה אותו וכן הנשמה הוא רוח החיוני במקום אחד בלב האדם כנודע אבל בשעת השינה הרוח מתפשט מאיברי הגוף אל מקום הלב · ומשם מתפשט אל העולם העליון לתת דין וחשבון כדמיון החבל שקצהו אחד קבוע למעלה וקצהו השני למטה · כן הרוח העולה למעלה עוד קצהו תקוע למטה בלב מקום הנשמה רוח החיוני · וכאשר אז נתפשט הרוח מאיברי הגוף לעלות למעלה שוב כח הנשמה שבלב יוצאת להתפשט לכל איברי הגוף לחמם את איברי הגוף לבל יצטנן וימות · וזהו בחסד עליון לקיים בריותיו ועל זה אמר ריב"נ אם ישים ה' לבו על האדם הזה להפרע ממנו · בנקל היה נפסד אם רוחו ונשמתו אליו יאסוף ויהיו שניהם אסופים במקום אחד בתוך הגוף הוא הלב אשר שם קצה הרוח תקוע בעת השינה · וכן הנשמה אם לא תשנה מדתה בעת השינה להתפשט אז בכל הגוף לחמם את כל הגוף · אז כבר יגוע האדם שהיו האיברים מצטננים ומתים · ולפ"ז מלת אליו קאי על גוף האדם כמו אליו קמא : רבנן אומרים אם ישים כו' · מפרשי דאליו מוסב על ה' שיאסוף אליו למעלה · דס"ל דבעת השינה הרוח מסתלק למעלה לגמרי · והנשמה שהיא רוח החיוני הוא רק בלב · ומשם מחמם גם כן את כל הגוף · ולכן אומרים אם ישים אלהים לבו לאדם הזה רוחו כבר הוא בידו בעת השינה · וגם נשמתו אליו יאסוף למעלה · בהיותם שניהם ממקור אחד · ובטבע תהיה נמשכת הנשמה למעלה אחר הרוח · ואז כבר יגוע כל האדם יחד · רק בחסד אל נעשה פירוד בין הדבקים שלא תהא נמשכת הנשמה למעלה · אלא היא למטה מחממת הגוף לבל יצטנן וימות · ועל זה אמר הה"ד נר ה' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן · כלומר שמחמם כח כל איברי הגוף : רבי בישני כו' · בשם רבי מאיר כו' ס"ל שגם הנשמה ממלאה תמיד כל הגוף · וכן היא עולה למעלה בעת השינה לשאוב לו חיים · וס"ל דבעת השינה שמספיק הנפש בבדם לבד לחמם הגוף · וממילא אתי קרא כפשטא דקאמר רוחו ונשמתו אליו יאסוף ששניהם עולים למעלה בעת השינה · ואם ירצה לא יחזירם אליו :

פרשה טו א ישבעו מטעתן · פי' ישבעו בנטיעתן שיצמחו ויגדלו הרבה מאד וישבעו הרבה בתולדות פירות נאים · והוא שביעה כמשמעו וכבר כתבו התו' ב"ב דף פ' דיש מין ארז העושה פירות : ב ורבי יוסי אומר עדן גדולה מגן שנא' ויטע ה' אלהים גן בעדן · מפרש קרא כמשמעו שנטע גן בתוך העדן · והעדן מקיפו · והא דכתיב ויקנאוהו כל עצי עדן אשר בגן אלהים לאו למימרא דהעדן הוא בתוך הגן אלא ה"ק עצי העדן של הגן כי עצי הגן נקראו גם עצי עדן לפי שהגן נטוע בעדן והא דכתיב בעדן גן אלהים היית פי' בעדן של הגן כי הוא נטוע בעדן : על דעתיה דר"י דגן גדול · דרך השקאה הוא שמעין שבאמצע הגינה משקה הגינה ועדן עומד באמצע הגן כפיני (פירש במוסף הערוך בלשון יון מעין · ענות מים ת"י פינין דמיין) ומשקה את כל הגינה מכל עבריו : והא רבי יהודה יש לו שני מקראות · ויקנאוהו כל עצי עדן · ובעדן גן אלהים היית · ואע"ג דרבי יוסי נמי דחי ליה כדלעיל · מ"מ פשטא דקראי משמע שפי כר' יהודה : ורבי יוסי אין לו אלא מקרא אחד · אע"ג דר' יהודה נמי דחי ליה מ"מ פשטא דהאי קרא משמע שפי כר' יוסי עכ"פ הא דרבי יהודה עדיפא שיש לו שני מקראות : שבריע על גביו · בהנא נוטה יותר לסברתו : ויישם מדברה כעדן מדבר שהוא גדול ישם כעדן · וערבתה שהוא קטן כגן ה' · אלמא עדן גדול מגן · ומכל מקום ר' יהודה נמי דחי כשיטת המפרשים שם דמדבר וערבה הכל אחד : ג את שבור קודם לברייתו של עולם . כמ"ש לעיל פ"א קדם קודם לברייתו של עולם · וכן הוא דעת הפדר"א פ"ג שנבראת קודם העולם · ומדרשנו חולק על זה · וקאמר והינו אלא קודם אדם הראשון כדמסיק הה"ד ואלהים מלכי מקדם : הה"ד ואלהים מלכי מקדם כו' · פירוש דמייתי סייעתא דמקדם אינו קודם בריאת העולם אלא קודם בריאת אדם מדכתיב פועל ישועות בקרב הארץ דייקא · דאילו קודם הבריאה הוא קודם לארץ : ד עילה אותו שעשאו מלך על כל הנבראים · כי כל הבעלי חי נמצאו גם שמה וכמבואר בספור התם · וכן משמע לקמן פר' י"ט : פתח אותו · כמזמין אורח לסעודה דרך פיוס והפלגה כדי לקבלו בסבר פנים יפות לכבודו : ו אותן האשכלות הביאו מרורות לעולם · כלומר המות נקרא מר כדכתיב מר המות · ולכן אמר ענבימו ענבי רוש זה אדה"ר שהיה ראש לכל הדורות :

פרשה טז ג פרת שמפרה והולך כו' · כך הוא הגירסא בהרבה מדרשים ומפרש פירוש שמחסר כמו ופרא מן מה דאת אמר לבים דלקמן סוף פרשה כ' · ור"ל שמצד רחבו למעלה מתמעט והולך עד שכלה במקום אך כמגריפה : ד בנימוסן כו' · שלקחו מהם הנימוסים הם החוקים והמנהגים אשר בהם יתנהגו : בפנקסים · הוא כתיבת הספרים והאותיות : ובלישן · כמו שכתב רש"י בע"ז כתב ולשון של רומיים מן אומה אחרת באה להם · אחרים תקנו להם אבל גירסת הערוך בגווסין ובפניקסין ובלשין · וכתב המוסיף הערוך שגירסתו היא עיקר ובגווסין פירוש בלשון יוני חכמת הנהגת הספינות · ובפניקסין פי' חכמת בנייני היכלות : נקראים על שם אשור · נפקא ליה מדכתיב בישעיה לשבור אשור בארצי וגו' וסמיך ליה זאת העצה היעוצה על כל הארץ וגו' : ע"ש שהיו מתעשרות · וא' מתחלף בע' מאותיות אחה"ע · או מפרש אשור מלשון חוזק · שהם מתחזקים מישראל כלומר שמקבלים שפע הטוב על ידי ישראל שגלו ביניהם בהיות שכינה עמם בגלות : ו מיתה לאדם כו' · מרבוי דמות תמות יליף לה : מיתה להוה · דאף היא היתה בכלל האזהרה · ותולדותיו כאוי מכחו והוטבעו בחותמו :

פרשה יז א ואלו הן בראשית · כלומר שזה שמבר בראשית דהיינו שמים וארץ נחשב מאמר אחד כדכתיב בדבר ה' שמים נעשו : מאמר ניתן לרוח בפ"ע דמהאי טעמא כתיב ורוח אלהים · ור"י ס"ל כת"ק ור' מנחם בר"י ס"ל דהיינו רוחו של אדה"ר ומלך המשיח · וכבר נאמר מאמר מיוחד על בריאת אדם : ב בלא ברכה · שבשבילה שבית מתברך כי איש ואשה שכינה ביניהם · וגם זה לפי הטבע שהיא מתחלת בברכי הבית : בלא כפרה · בפרק הבא על יבמתו אמר ר' חמא ב"ח כיון שנשא אשה עונותיו מתפקקים : בלא עזר העשה לו עזר כנגדו · כדאיתא בגמרא במה אשה עוזרתו לאדם א"ל אדם מביא חטים חטים כוסס · פשתן פשתן לובש לא נמצאת מאירה עיניו ומעמידתו על רגליו : אתה וביתך · ומשמע ליה דבית זו אשה שהיא עקרו של בית : וכפר בעדו ובעד ביתו · ולא הוה מצי הכהן גדול להתכפר ביום הכפורים כשאין לו אשה ומדתלה רחמנא כפרתו באשה שמך גדול לכל אדם שהעדר האשה מעכבת הכפרה : להניח ברכה אל ביתך · כשיש לך בית זו אשה

נחמד למראה

פרשה טו ו ענבים היו · אם תתבונן הדעת עולה כמנין מלמ"ד שאכל הטעני"ס עם הג' תיבות : ז אתרוג היה · אם תתבונן ומע"ן הדע"ת טו"ב עולה בגמטריא כמנין אתרו"ג עם הכולל ודו"ק : תאנים היו · אם התבונן הדע"ת טו"ב עם הכולל עולה בגמטריא כמנין ז"ה הי"ה תאנ"ה עם האותיות :

פרשה טז ג גיחון זו מדי · תיבת גיחו"ן עולה כמנין ז"ו מד"י ודו"ק : ד' הן שפתחו באף וכו' · הרב יפ"ת האריך הרבה ונכנס בכמה דוחקים על הדקדוקים שיש לדקדק במדרש זה ואתה תחזה שם כי לקצר אני צריך ולפי דעתי הכל יתיישב במה שאפרש והוא ד' אלו פתחו באף ר"ל באף ותימה · ודברו בלשון עזה ואע"פ שבר האופים והמן לא דברו בלשון הקודש מ"מ אותם הדברים שדברו בלשונם היו בלשון חרון אף והענין כי הנחש התחיל לדבר עם חוה אף כי אמר אלהים לא תאכלו וכו' הנני בחרון אף על אשר גזר ה' עליכם שלא תאכלו מכל עץ הגן כי למה מנע מכם אכילתם כ"א שלא תהיו כאלהים · ועל זה יעבן אפו · ולפי שדבר סרה על ה' ופתח דבריו שיו באף ותימה כדי שתתפתה חוה נאבד מן העולם · שר האופים אמרו רז"ל שם במדרש איש כפתרון חלומו חלמנו שכל אחד חלם חלומו ופתרון חלום חבירו · וגם כתיב וירא שר האופים כי טוב פתר כי הוא בעצמו ראה הפתרון התחיל לתרות אפו על יוסף אף אני בחלומי כלומר לא מחכמה פתרת אותו כי אם זה פשוט שאני אפילו בחלומי ידעתי זה אם תוכל לפתור את חלומי אז תהיה נבון וחכם ולפיכך יוסף פתרו לרעה ונאבד מן העולם · דתן ואבירם אמרו אף לא אל ארץ זבת חלב וגו' ותתן לנו נחלת וגו' התחילו לדבר בחרון אף ואמרו תרה אפינו שקודם שקיימת הבטחתך להביאנו אל הארץ כבר נתת לנו נחלת וכו' כיאומן כי יוספר כי לא האמינו בה' ולכך נאבדו מן העולם · המן ג"כ התחיל בזעף ותימה לומר ימה אפי במרדכי כי ראותו מעלתי שלא הביאה אסתר אל המשתה כי אם אותי ואעפ"כ לא קם ולא זע היה חרון אף בעולם יותר מזה ולפיכך נאבד מן העולם · דוק ותשכח כי בפירוש זה יתיישב המדרש כפשוטו דבר דבור על אפניו וסרו משם כל הדקדוקים שדקדק הרב יפה תואר :

ביאור מהרי"פ

ט שנאמר ונשמתו וכו' · מלת שנאמר אין לה הבנה ואולי צריך למחקה · ואי גרס אולי כן צ"ל שנאמר בידך אפקיד רוחי · כ"מ כתוב [כיפ"ת וכ"ה בשו"ט מז' כ"ה] ועיין נזה"ק מ"ש בזה ענין ארוך ע"ל הדרש : הנשמה הזו ממלאה וכו' · כתב נזה"ק שהם חולקים את"ד דלעיל שסוברים שהנשמה הוי' רק במקום הלב ע"ש : י עבד מבודן וכו' · עיין ערוך ערך כדן א' ויק"ר זאת תהיה ובמגילת איכה סורו טמא עבאן שפחות מכודנות מאי מכודנות אמבן מטעבדן · ירושלמי ריש פאה שכודנו לאביו כריחים ויורש ג"ע עכ"ל : לעי באוריתא וכו' · כתב נזה"ק דה"ג לעי ביממא ובלילא לא אוכל קוס באורייתא כלומר ביום יגע הרבה בטורח מזונותיו ע"כ נדדה כל הלילה ולא אוכל קוס וכ"ה הגירסא בקה"ר ס"פ ובנחתי את שחיים ע"ש : כאן הוא עושה נשמה נפש · דבתר דכתיב ויפח באפיו נשמת חיים כתיב ויהי האדם לנפש חיה · ולהלן הוא עושה אותה רוח כל אשר נשמת רוח חיים באפיו ומשנויא דליכני ה"א דאיכא תרי מיני נשמה הא' נפש החיונית והב' נפש המשכלת ובאמת מקור אחד לשניהם ועז"א מנין ליתן האמור כאן וכו' ת"ל חיים כו' להורות שהחיונית והמשכלת אחת היא כו' נזה"ק :

פרשה טו א ארז שטה · והדס ועץ שמן אשים במדבר ברוש תדהר ותאשור יחדיו · ועיין יפ"ת ונזה"ק : ר' אחא וכו' · הוסיפו וכו' · הרוצה לעמוד על עיקרן של הדברים כללו · יעיין ר"ה (כ"ג ע"א) : ב והכתיב ונהר וגו' · עיין מ"כ דכתב לר' יוסי פריך כו' · לא הבינותי דבריו · אבל יפ"ת ונזה"ק כתבו דה"ג וכתיב ונהר כו' כלומר דהני תנאי דלעיל פליגי נמי בהאי קרא · וכ"א מפרש לטעמיה : ב תתמצית בית כור כו' · תמצית דהכא היינו כדתנן במקואות (פ"א מ"ד) מי תמצית ומפרש בתוספות שהרים זוחלין כלומר זוחלין ומטפטפים מגשמים שיורדים בהם ונמשכים למטה ותרקב שוה אחד מששים בבית כור ועז"א תתמצית בית כור כלומר מים הזוחלים מגשמים של בית כור יש בהם כדי שתית לתרקב שהוא אחד מס' ממנו · וכן הגן שוה א' מס' מעדן והיינו דאשמעינן קרא ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן שנהר היוצא מתמצית העדן יש בו כדי השקאה לגן · נזה"ק : לר"י יש לו ב' מקראות · אחד ויקנאוהו · ב' בעדן גן אלהים : ג קודם לאדם · פירוש דקאי אקרא דלעיל וייצר ה' אלהים את האדם ואח"כ אמר ויטע ה' כו' בעדן מקדם היינו מקדם יצירת האדם : ד ורבנן אמרי כו' · ז"ל הירושלמי ברכות פ' כיצד מברכין · ורבנן אמרי מוציא לחם מן הארץ אתיין אלין פלוגתא כאלין פלוגתא דפת ר"א בר יצחק ור"ש בר אמי וכו' עכ"ל הירושלמי : שלא לערב האותיות · פירוש ולא משום דהמוציא משמע שכבר הוציא : ברבי נחמיה · במ"כ ובירושלמי מסיים וכו' · וז"ל הירושלמי שלא לערב האותיות מעתה המן הארץ שלא לערב ראשי האותיות עכ"ל · וז"ל המפרש מעתה נאמר נמי המן הארץ להפריד בין לחם ובין מן הא' : וודאי כר"נ עבידא עד כאן לשונו :

פרשה טז א מגרופית · ויעיין תרגומו ומגרופיתיה : ב שהוא חד · פ"ג שהוא חד בקולו (פירוש שקולו נשמע למרחוק) הוא ההולך קדמת אשור ועדיין לא עמד אשור אלא מגיד מה להבית אחרים · והכלר סרביטי הוא פרת רב אמר פרת אוותגטין כו' : אוותגטין · הערוך מביאו ולא פירשו וזה לשון רב"מ אוותגעי בלשון יון מלכות ובדרך פי' אוואיגטין מלך ומנהיג : אובל · דניאל (ח' ב') · ואראה בחזון ואני הייתי על אובל אולי (בס' י' ד') ואני הייתי על יד הנהר חדקל · עיין מתנת כהונה ופירושו מוקשה גם המאמר מוקשה · וזה לשון נזר הקודש לכן נראה לי עיקר כגירסת הילקוט כאן דגרס הכי א"ר פרת אוותגטין של ד' נהרות דכתיב ביום ההוא כרת ה' כו' מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת · והכתיב על יד הנהר הגדול הוא חדקל · אלא לפי שדניאל ראה ב' חלומות א' בחדקל ואחד באובל ונראה גדול מאובל לפי' קורא אותו גדול והכר שכי גרס ר"א וכו' בשם ר"ל אמר אובל אוותגטין של נהרות והרי פרת בברייתו של עולם אינו קורא אותו גדול אלא לפי שעלה והקיף את כל א"י וכו' וא"כ ניחא דמעיקרא פריך דא' פרת אוותגטין כו' והא כתיב הנהר הגדול הוא חדקל אלמא חדקל הוא גדול ומשני לפי שדניאל ראה כו' וחדקל גדול מאובל לפי' קורא אותו גדול כלפי אובל דכתיב לעיל מיניה אבל גבי פרת לא שייך לומר כן וכתיב גביה גדול ע"כ צ"ל שהוא אוותגטין של כולם (א"ס נ"מ אלא גם כאן כתיב מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת ודלמא גם כאן פירושו גם כן גדול כלפי נהר מצרים כדדרשינן גבי חדקל שהוא גדול כלפי אובל ד"ה) ור"י דסכנין בשם ר"ל סבר אובל אוותגטין של נהרות שהוא הנהר היוצא מגן עדן שנאמר (ירמיה י"ז) והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו שהוא נהר אובל שיוצא מעין החיים שבגן עדן · וכה"ג דרשינן (בכורות נ"ה ע"ב) ונהר יוצא מעדן זה אובל וד' נהרות הם חוץ מאובל וחדקל הוא הגדול שבשאר נהרות ולא פרת ועז"א לראיה והלא פרת בברייתו ב"ע וקורא אותו גדול אלא אגב א"י לפי שעלה והקיף את א"י נקרא גדול כלומר שנתעלה בחשיבות למעלה להיות מקיף א"י ע"כ דברי נזה"ק : אעברת נהרא בנה · עיין מ"כ · ובערוך כו' · ז"ל הערוך ערך ואני · קדושין (ע"א ע"ב) עד היכן היא בבל כו' ושמואל אמר עד נהר ואני בב"ר א"ל עברת נהר ואני : שפרה כו' · עד שעוברין בספינות · כלומר אף שהוא קלה בתחילה מאוד · שוב פרה ורבה מימיו עד שעוברין בספינות : שמפרה והולך · מפרש פירוש מתחסר והולך רחבו למעלה כמו ופרא מן דהא לבים לקמן פס"כ ע"ש : ד והקיף את כל א"י · פירוש שהנהר מגוד עליה מסביב כדכתיב סוף ירמיה ויבנו עליה דיק סביב : דכתיב בים הוחילי · פירוש אבל ישראל כתיב שהם אומרים אלה אזכרה מתי אבוא ואראה פני אלהים כו' כי אעבור בסך כו' היינו זכרון עליית הרגלים בשמחה ועז"א הוחילי וגו' ומפני שא"י היה תוחלת ישראל נקראת ארץ המויגם · כלומר ארץ התוחלת · יפ"ת : שף כו' · אולי הוא מלשון תשופנו שאמור אצל נחש : בג' דברים קדמת כו' · וזהו פירוש של ההולך קדמת וקורא למלכות דאמולוס אשור מפני שכל המלכיות (קודם חורבן בית השני) נקראו אשור על שהיו מתעשרות מישראל ויחד כשם עליה · שר מכל המלכיות (קודם חורבן בית שני) מפני שמלכות דאמולוס היתה מתעשרת מממונם של ישראל יותר מאחרים כדכתיב אמלאה החרבה · ולכך מיחד לה הכנה זה בפרט אע"פ שהוא בם כללי יפ"ת · (פירוש של מתעשרות כמו מתאשרות בהלף) : ע"ש אשור · נפקא ליה מדכתיב בישעיה לשבור אשור בארצי וסמיך ליה זאת העצה היעוצה על כל הארץ ש"מ שכל המלכיות (קודם חורבן בית שני) נקראו ע"ש אשור : ע"ש נינוה כו' · נפקא ליה מדכתיב בנחום מצא נטוה וגו' ושם מתנבא על הישועה מכל האומות הקדמונים אלא ודאי כולן נקראו ע"ש נינוה : על שם כשדים · אולי נפקא ליה מהא דדרשינן לקמן פרשה מ"ד והנה אימה כו' אימה זו בבל חשיכה זו מדי גדולה זו מלכות אנטיוכוס נופלת זו מלכות דאמולוס וכתיב בתריה ידוע תדע כו' ועבדום כו' וזה קאי על גלות מצרים ומה שייכי ארבע מלכיות (שקודם החורבן) כאן אלא מפני שמצרים הוא ראש ומקור לכל הגליות וע"כ נקראו במקומות בוגות שארי מלכיות (קודם החורבן) על שם מצרים · מהר"ק : ה תעבדון כו' · פירוש דלא אשכחן שעשו מצות מעשיות קודם סיני כ"א עבודת הקרבנות כדכתיב וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות וגו' : ו על ו' מצות · במ"כ אע"פ שר"ל גופא סובר כתנא שבע מ"כ צ"ע דבריו : רבנן פתרי ליה כל עניינא וכו' · ז"ל נזה"ק כלומר אינהו פתרי פנינה דקרא בענין אחר · ולדידהו לא כתיב בה אלא ברכת ה' וג"ע · ואידך מצוות דב"נ ילפינן מקרא אחרינא כתנא דבי מנשה פרק ד' מיתות ועיין שם : מתי יתכשר וכו' · פירוש ולכך כפל לומר אכל תאכל כלומר מי שהוא עומד בסתם לאכילה דהיינו לאחר שחיטה אז תאכלנו ולא בהמה בחיים העומדת לגדל ולדות נזר הקודש :

פרשה יז ב א"ל משגח רבי · במ"כ ר' יוסי אמר לר"א לכאורה משמע להיפך דהא בסמוך מצינו שר"א קורא לר"י רבי · א"ל רבי לא אמרית כו' · א"ל רבי שבקים כו' · ועל המעיין לבחור

א יט ברכה: בלא שלום · שנעדר ממנו שלום: וביתך שלום · דהי נו אשתו: בלא חיים · דעל ידה מאריך ימים וחיים יותר: אינו אדם שלם · כדאיתא בזוהר ויקרא דכר בלא נוקבא פלג גופא איקרי ואינו נקרא אדם: ה שלשה נובלות הן · כשהאילים דברים קטנים וקלים מדברים גדולים וכבדים נקראים נובלות · וכמ"ש כנבול עלה מגפן · שהשינה חלק קטן מן המיתה וכו': נובלות מיתה שינה · כמו שאמרו חז"ל שינה אחת מששים ממיתה: נובלות נבואה חלום · חלום האמיתי שהוא ע"י מלאך הוא קצת מעין נבואה דעלה כתיב בחלום אדבר בו: נובלות עוה"ב · שהוא עולם שכולו שבת הוא שבת שבתון שהוא קצת מעין דוגמתו בתענוג הנפש יתירה לצדיקים גמורים: ז מעשה בחסיד אחד כו' · לפרושי הא דכתיב עזר כנגדו וכדדרשינן זכה עזר לא זכה כנגדו באם זכה וזכה לאשה כשרה להיות לו לעזר להדריכו למוטב · ואם לא זכה היא כנגדו להכשילו ברע: ח מפני מה ניתן לה מצות נדה · מצות שמירת דם נדה להיות מטמא · ומפרש שהוא לכפר על חוה ואילולי כן לא היה מטמא כעין דם מוהל של אשה:

פרשה יח ז לא היה צריך קרא לומר אלא ויעש כו' · לקמן פ' פ"ה: שלאיזה ענין אמר שהם ערומים · לומר שלבך עשה להם בגדים וכמ"ש ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם וא"כ היה צריך להסמיך כאן מיד פ' ויעש · שהלבים בערומים ולמה כתב כאן פ' והנחש היה ערום: להודיעך כו' · שלכך סמך פה הכתוב והנחש היה ערום להודיעך כו' · מתוך שראה אותם מתעסקים בתשמיש כי אז לא התבוששו והתעסקו בזה לעין כל · כי עדיין לא הכירו דרך הצניעות באשר לא היה בהם יצה"ר · ומה נתאוה הנחש לחוה ועלה בלבו להכשילם · וכדלקמן פ"כ:

פרשה יט א כין היה · שהאמין בקדמות העולם וכמו שכתוב והייתם כאלהים באמר מן האילן הזה אכל וברא את העולם כדלקמן בפירקין · והיה רבה ערום מן המלות לדרש לקמן גבי וידעו כי עירומים הם ע"ש: בגמל היה · מתוקן לכל מאחיות כבידות להיות שמש גדול לאדם כדמסיק · ולכך קרי ליה ערום שהיה חרוץ ומשכיל לעמוד במקום הענשים: ב שפתחו באף · ר"ל שהאף לא פגע בהם מעצמו · אלא הם פתחו באף שהתחילו לעורר כחו בדבורם לפי שהם התחילו בו לעורר כחו לסוף פגע בהם ואבדו: ושר האופים · שדבר עם יוסף בלה"ק או בלשון תרגום שהוא לשון עבר נהר · ובמלת אף אין חילוק בין לשון הקדש ללשון תרגום כדחזינן גבי אף אני בחלומי דמתרגמינן אף אנא בחלמי · ודרשו גבי נער עבד עברי אפי' לשוננו אינו מכיר · לכך דיבר עמו או בלה"ק או בלשון תרגום: שלא תעשה את הגדר כו' · ר"ל שלא תעשה את הגדר גבוה מאד ומכביד על העיקר · שלא יפול הגדר ויקצץ הנטיעות בהיותו מכביד עליהם כ"כ וכן הוא בנמשל · כי אע"פ שאנו מוזהרים לעשות גדר וסייג לתורה כדכתיב ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי · מ"מ אין לעשות הגדר תוספת על העיקר שלא יכלול אזהרה הגדר עם משמרת התורה כי היה נראה להמון עם שהכל משמרת ד"ת מפי הגבורה · וע"ז אמר אל תוסף על דבריו שלך לכלול אותו בדבורו פן יוכיח בך ונכזבת כלומר פן החולק ימצא בתוספת שלך איזה דבר כזב ושגיאה · ומזה יכזיב ויכחיש גם העיקר לומר כי הכל אין בו ממש · כאשר אירע לחוה: ג א"ל הא לא מיתת כו' · שהנחש ידע שלא צוה אלא על האכילה לבד כמפורש בבהלתו אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן · אבל חוה לא ידעה האמת · שאדה"ר עשה סייג וגדר והוסיף לעצמו בנגיעה · וכן אמר לה שהאכילה והנגיעה אסורה · והיא לא ידעה שהנגיעה היא סייג · וכשראתה שאין מיתה בנגיעה סברה ששקר אמר לה אדם והקב"ה לא צוה לא על הנגיעה ולא על האכילה ולפיכך אכלה · ומ"מ חטאה שהיה לה לשאול את פיו: ד וכי סומים היו · דהכא כתיב סתמא ותפקחנה עיני שניהם ולא כתיב בהדיה לדעת טוב ורע אלא וידעו כי ערומים הם · א"כ משמע ותפקחנה כמשמעו · לכן קשה ליה וכי סומים היו · לכן דריש שפקח עיניהם לראות בעתיד כמה דורות איבדו · והיינו נמי ראיה כמשמעו · כי אם ראו לפניהם בנ"פ כל הרוחות והנשמות העתידים לצאת מהם אשר כולם נפגמו בחטאן להיות מעותדים למות: נתערטלו הימנה · כי אף הסומא יודע כשהוא ערום · אלא שלא היה להם בושה בעירומם · ואחר האכילה שהיינו בושה · וא"כ הו"ל למימר ויתבוששו כי ערומים הם · לכך דרשו שהיינו וידעו כי נתערטלו מן המצוה שבידם: עלה שהביאה תאנה · פי' יללה ובכיה לעולם · דרש תאנה מלשון תאניה ואניה ואבילות · וס"ל כמ"ד דעץ הדעת תאנה היתה · ולכן לעיל גבי הצווי קראו כתם עץ הדעת אבל לאחר החטא פרש בו שם התאנה על שהביאה תואנה לעולם מחמת החטא: חגורה אב"ב כו' · וא"ל דנקט חגורות לשון רבים אחדים והוה דהו"ל למימר ויעשו להם חגורה דמשמע נמי חגורה לכל אחד · לכך דרש חגורות הרבה לכל א' ואחד: ז עיקר שכינה בתחתונים היתה · שמתחילה היה עיקרה בתחתונים ונתפשטו משם ניצוצי אורה למעלה · ואח"כ בחטא אדה"ר נהפך הדבר: ח ד"א שמע קולן כו' · המלאכים השמיעו קול מבשר שה' אלהים בא ומתהלך לאותו שבגן לדונו על חטאו · ומה שדברו הם בזה · היינו מפני שמלאכי השרת קטרגו על בריאתו ואמרו מה אנוש כי תזכרנו · לכן עתה אמרו זה לזה בקול מבשר ה' אלהים הולך לאותו שבגן להפרע ממנו: מת אותו שבגן כאילו אמר מת הולך בגן · כי המלאכים השמיעו ג"כ קול לפני ה' אלהים דרך בלגם אם כבר מת זה ההולך בגן · לקיים מש"כ כי ביום אכלך ממנו מות תמות · או לא: מת הלך לו אתמהא · כלומר כאשר ראו שאין ה' עושה דין באדם הבינו וידעו כי ה' רוצה להאריך אף · וע"ז אמרו מת הלך לו אתמהא · וכי הלך לו גזרת מות אשר גזרת ואמרת ביום אכלך ממנו מות תמות: וכי דבורך בטל ח"ו · ואמרו כן דרך קטרוג באשר נתקנאו בו כאמור: א"ל הקב"ה לרוח היום כו' · תשובה זו היא בין לר' לוי ובין לר' יצחק · שהשיב להם הקב"ה למלאכים לרוח היום · ודרשינן לריוח היום · שאמר הקב"ה הריני רוצה להרויח לו היום להיות זה מתקיים ביום אחד משלי שהוא אלף שנים · ובכך אין דברי בטל אלא הוא אמת וקיים לעד: ומניח לבניו שבעים · אפשר שהכוונה על דוד המלך כמ"ש במדבר רבה פ' י"ד · וע' זוהר ויבלא דף קמ"ח ע"א: רב אמר ר' זבדי בן לוי כו' · פליגי באיזה צד בא הקב"ה לג"ע לדונו · דרב ס"ל לרוח העולה עם היום דהיינו לרוח מזרחית · וזבדי בן לוי ס"ל דלרוח היום היינו רוח מערבית שהוא שוקע עם היום · ומפרש ע"ז דרב הקשה עליו לדונו במדת הדין כפי טבע רוח מזרחית העולה עם היום והוא חם כי כל שהיום עולה הוא מרתיח · וע"כ לזבדי בן לוי שהקיל בדינו לדונו ברחמים כפי טבע רוח מערבית השוקע עם היום והוא קר כי כל שהיום שוקע הוא צונן: ט אתמול לדעתי התבונן איך נפלת ממדרגתי · כי מתחלה לא היה בך כח הדין מאומה ונמשכת לדעתי ורצוני: והיום לדעתו ותפלו של נחש לכח הרע ואתמול הכוונה כמו קודם החטא:

באור מהרי"פ

לנחור: פרפריין · מ"כ פי' מיני לפתן · וז"ל ערוך ערך פרפרת ברכות פי' מיני לפתן · עד שהוא מגיע לפרפרת הפת פי' כיוון לפניו השולחן עד שהוא מגיע כו' לפרפרת הפת וכיון את אכילת המלה ע"כ וז"ל רב"מ א"ב פי' פרפרת בל"י מיני מטעמים מובאין לפני המסובין בשולחן וכל"ר פרפרת שם כללי לדבר מתוקן ומוכן עכ"ל: פרגיין · במ"כ פי' הערוך כו' לא מצאתי בערוך מלת פטימות וז"ל הערוך פרגיות ב"מ כו' פרגין פי' תרנגולים קטנים ובלשון ישמעאל קורין בהם פלריג ולאחד פארגומא וי"א לפורים קטנים ע"כ: גרמגן תוכין · כתב במ"כ ועיין ערוך ערך לך הכי לא מצאתי שם: ועיין ערוך ערך הגל ז"ל הערוך לבתר יומין אתו יסורין עליו וזות הגלא נגידה לה בכל קרחה עכ"ל · ולא הבינותי דבריו: אודיק · ערוך ערך דק ג' · וישקף על פני סדום ת"י ואודיק: תרדמת מרמיטא · עיין מ"כ · וז"ל הערוך · בב"ר וכו' תרדמת מרמיטא פי' בלשון לע"ז מרמורו כדכתיב ידמו כאבן וברים גמ' דפ' שהוספין באבני שייש כוחלא ומרמרא עכ"ל · וז"ל רב"מ א"ב בנוסחאות כתיב מרמטא וכ"ל שבעל הערוך גורס מרמרא אע"פ שבספרי הערוך כתובים ונדפסים והערך הוא מרמטא · ופי' מרמרא בל"י ורומי מין אבן שיש בהט ושם תרגום קרוסטלנין ומרמרין ועמודי שש ועמודי מרמרין עכ"ל: רוח תרדמה · ויעלם את עיניכם והוא רמז על שטות: כיון שנבראת כו' · קאי על ויסגור וגו' שהמלא בסמ"ך: בנהרות שכתוב מדבר וז"ל היפ"ת · ולא דמיא לסא דכתיב בבעל נפש חיה דכא ודאי רומז לשטן אבל הסמ"ך שכתיב במס שאינו בעל נפש כו' אין שייכות לשטן עכ"ל: עשה לו מגעול וכו' · פירשו היפ"ת ונזה"ק · וז"ל לשון הפי' כלומר שבים נקובתו סגור בבשר והפיפורין כבוש עליו הוא בשר מעגבות שסביב תחתיתו כמין ארכוף · והיינו דכתיב ויסגור בשר תחתנה לשון סגירה ובשר הוא הבשר שסביבותיו: כדי שלא יעטער · כתבו היפ"ת ונזה"ק ל"ג הכא אלא מגעל והפיפורין כדי שלא יעטער · אלא ה"פ כדי שלא יתבזה כבהמה אלא מ"ד עשה לו כסתות ברכי' כדי שלא יעטער כשהוא יושב: למה במטמוניות · ז"ל נזה"ק כלומר מה שאמרתי למה בגניבה · לא נתכוונתי לומר מדוע עשה גניבה ודאי כה"ג דהוי לטובתו לא מקרי גניבה אלא הכי קאמינא למה עשה כן במטמוניות דרך גניבה ולא בפרהסיא: בתחלה בראה כו' · פי' מתחילה ברא אותה לעיניו בפרהסיא בתוך שלא וראה אותה מלאה רירין ודם ונמאסה בעיניו · לכן חזר בטלה ובראה שנית בצינעה וסומך אהא דדרים לקמן פ' י"ח זאת הפעם זאת היא של פעם הראשון מכלל שבראה ב' פעמים ע"כ נזה"ק: מעשה בחסיד כו' · נסמכת על המקרא דלמעלה אעשה לו עזר כנגדו ודרים לעיל שהיא לו לעזר או לנגד בצרכי הגוף · וכאן מפרש דגם לענין הנפש כן הוא: נבראת מעלם · פי' ובשר ג"כ היה עם העלם כמ"ש למעלה שהיתה מלאה רירין ודם · וכתב היפ"ת אע"פ שהאדם גופי' בעל עלם אין זה קושיא שכל דבר דומה לשרשו אשר הוצב ממנו בשעתו · והאדם בשעה שנחצב נחצב מן האדמה נשארה בו טבע אדמה · וחוה שנבראת מן העלם נשאר בה טבע העלם כמו שהיתה בשעה שנפרדה מן האדם ושאר הנשים ג"כ אע"פ שהם נולדים מזו"ג בשוה · טבע כל נקבה נמשך לטבע הנקבה הראשונה · וטבע כל זכר נמשך לטבע הזכר הראשון ע"כ · (א"ס אע"פ שיש לפקפק בדברים אלו אולם מפני שהסכימו לדברים האלו שני גדולי עולם · בעל יפ"ת ובעל נזה"ק ע"כ העתקתים · ועל המעיין היושר ליישב הדברים על מכונם): ואחריו וגו' · איוב (כ"א · ל"ב · ל"ג) עד ולפניו אין מספר · ודרשינן גז"ש כתיב כאן אין מספר · וכתיב להלן ועלמות אין מספר · ודרשינן מכאן שהנשים הם עלמות הולכים לפניו · והאנשים הולכים אחריו · שנאמר ואחריו כל אדם ימשוך כל אדם היינו הזכרים:

נחמד למראה

פרשה יט ח וישמעו אל תקרי וישמעו אלא וישמיעו שמעו קולן של אילנות שהיו אומרים הא גנבא דגנב דעתיה דברייה · יש לדקדק למה אמרו אל תקרי שרי וישמעו משמע יותר שמעו ממה שמשמע זה ממלת וישמיעו · ונראה לי משום דקשה להו יתור מלת וישמעו באומר וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן וגו' ויתחבא האדם ואשתו וגו' · לפי שאם קול ה' אלהים היה מתהלך בגן אין ספק ששמעו הקול וא"כ למה נאמר וישמעו · והולם לפעמים נקראת הפעולה על שם אדם אשר לא יעשנה לפי שהוא סבת הפעולה ע"פ דבורו מה שצוה לעשותה כמ"ש רז"ל ושחטו אותו כל קהל ישראל וכי כל קהל ישראל שוחטים אלא שלוחו של אדם כמותו · וכ"כ החכם אבן עזרא בפ' כי תצא וז"ל והפילו השופט בצווי וכן והכהו והעד לפניו עכ"ל · או שהוא גורם להיות אחר לעשות הפעולה כמ"ש החכם אבן עזרא בפ' כי תצא וז"ל לא תשיך לאחיך יש הפרש בין תשך לתשיך והטעם שלא תקבל מאחיך שיתן לך מרבית גם הוא עובר על מצות רבית והנה המלה יוצאה לשני פעולים עכ"ל · וכזה מ"ש בפ"ק דסוטה ויקרא שם בשם ה' אמר ר"ל אל תקרי ויקרא אלא ויקריא מלמד שהקריא שמו של הקב"ה בפה כל עובר ושב ע"כ · כלומר אל תפרשהו שקרא בשם ה' אלא שהיה גורם שקראו בשם ה' · ובמס' שבועות (דף ל"א ע"א) מניין לבע"ד שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבא בע"ד חבירו דכתיב לא תשא ולא תשיא פירש"י לא תשא אזהרה למקבל קרי ביה לא תשיא אזהרה לבע"ד · שמע שוא שמטעים דבריו שלא בפני בעל דינו אינו בום מדבר שקר עכ"ל · פי' דבריו תשמע נמי בגורם לדיין לשמוע שמע שוא וזהו אומרו לא תשיא · וזהו המכוון ג"כ מ"ש בשבועות (דף מ"ז ע"ב) ר"ט אמר אזהרה לעוקב אחר ניאוף מניין ת"ל לא תנאף לא תנאיף ע"כ · ובמס' ע"ג (דף כ"ז ע"א) ומי איכא למ"ד אשה לא תמול והכתיב ותקח צפורה צר קרי ביה ותקח והכתיב ותכרת קרי ביה ותכרת דאמרה לאינש אחרינא ועבד ע"כ · הרי לפניך שבנין הקל יבואר לפעמים כענין בנין הפעיל באופן שנעשה הפעולה ע"י אמצעי באופן שהפועל יוצא לשני פעולים · ומ"מ יש ביניהם הבדל כי עיקר גדול בטבע הלשון שאין הוראת בנין אחד מהוראת בנין אחר מבלי שינוי · ויהיה ההבדל בזה כאשר תהיה הוראת בנין הקל יוצא לשני פעולים לא ימנע מהחלוקה אם שיהיה ע"י גרמא או ע"י צווי או שהפועל הראשון או הפעול השני חוזר אל גוף הפועל הראשון: ואולם בנין הפעיל היוצא לשני פעולים הוראתו שהפועל השני הוא מוכרח בדבר או הפעול השני הוא גוף שלישי דוק ותשכח · וזהו ענין מ"ש במדרש אל תקרי וישמעו אלא וישמיעו שמעו קולן של אילנות שאמרו הא גנבא דגנב דעתיה דברייה · ירצה כי תרתי עבד · הא' שגנב פרי עץ הדעת אשר נצטוה לבלתי אכול ממנה · והב' שגנב דעתיה דברייה במה שהיה מתחבא וכתיב היסתר איש במסתרים ואנכי לא אראנו נאם ה' · ובזה נתן פתחון פה וגלות שפתים וגרם שהאילנות השמיעו קולן לומר הא גנבא שגנב דעתיה דברייה ר"ל כבר גנב הפרי והשתא נמי גנב דעתיה דברייה · וזהו המכוון במלת וישמעו שהיא מיותרת לכן פרשוהו שגרמו לאילנות שהשמיעו קולן · וזהו אמרם ז"ל שמעו קולן של אילנות כלומר לפי שאינו בנין הפעיל ממש ע"כ יהיה פירושו שהפועל השני חוזר אל הגורם לומר שהגורם להשמיע הקול הוא שבמע הקול · ומה שאמרו האילנות הרימו קולן ואמרו כן לנגדו

פרשה יח נדריה נבדקין · משתהיה בת י"א ויום א' עד י"ב ויום א' אם ידעה לשם מי נדרה נדרה נדר · אבל קודם לזמן י"א ויום א' אפי' יודעת לשם מי נדרה אין נדרה נדר · ואחר זמן י"ב ויום א' אפי' אין יודעת לשם מי נדרה נדריה קיימין · אבל לזכר צריך שנה יתירה על הנקבה די"ב ויום א' לזכר כי"א ויום א' לנקבה וטעמא לפי שבינה יתירה באשה יותר מבאיש עכ"ל היפ"ת: ויבאה · במ"כ ויבאה בגי' כ"ד כל"ה ויבאה חסר יו"ד בין ב' לה' מנחת שי · ע"כ היא בגי' כ"ד וגם כ"ד קישוטין שנזכרים בס' ישעיה · ומסיים המ"כ וע' במ"כ ס' מ"א ומדרש חזית פ' אשת תטופנה ע"כ · ועיין בישעיה ג' מן פ' י"ח עד כ"ד שם מפורש הכ"ד קישוטין והגורם ומעשה מקשה ופתיגיל נחשבים בכלל הכ"ד קשוטים אבל בושם לא חשיב כמבואר במ"כ: הכלל מוספת לפרט וכו' · ז"ל נזה"ק למ"ד אחד עשר ס"ל דהכלל מוסף על הפרט וס"ל אחד עשר והיינו דהופס י"א של הכלל הנוסף היינו כל אבן יקרה מסוכתך היתה כוללת כל מיני אבן יקרה יחד ע"כ · הדין דהב כו' עיין מ"כ דקחשיב לבסוף וכו' ולא הבינותי דבריו · אבל נזה"ק פי' מדכתיב כל אבן יקרה מסוכתך משמע דהמסוכה היינו התופס היה מאבן יקרה ולא מזהב · דזהב אינו בכלל אבנים טובות אלא תוספות היו רק ט' והיינו התקרה שלמעלה שעשוי כחופה והכתלים היו של זהב עכ"ל: קורקסים · ז"ל הערוך ערך קרקס ב' בריה בריית' דר"א קורקסי השמים כו' ועשית קרסי נחשת בב"ר פ' י"ח אפילו קורקסין של זהב כו' עכ"ל הערוך: א"ה ת"פ הערוך ועשית קרסי נחשת ולא פי' כלום ע"ז אולי חסרון של איזה תרגום יש כאן · וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י טבעת ע"כ: סקרנית · עיין מ"כ וז"ל הערוך ערך סקר ב' סקרנית פי' ענין ראיה עין שזפתו תרגומו עינא דסקרתי' עכ"ל: זו היא שהיתה וכו' · פ"ג זו היא שהיה מפעמתני וכו': שנאמר עלם כו' · כתבו היפ"ת ונזה"ק דפ"ג שנאמר ויישן ויקח אחת מצלעותיו וגו' ומ"ש עלם כו' מילתא בא"ג הוא וקאי אמימרא דר"ת נשא אדם אשה וכו': כי מאיש לוקחה · מכאן שנתנה תורה וכו' כתבו היפ"ת ונזה"ק דיותר שייך לומר מכאן שנברא העולם בלה"ק ופירושו שכך הוא לשון האדם מתחילת בריאתו ומה שנתנה תורה בלה"ק נלמד מעשה לך שרף (כמבואר במ"כ) עכ"ד והמעיין היושר עיין הגי' בב"ר הנה תמצא שכדבריהם כן הוא: בין מן הצד כו' · מי שרוצה לעמוד על בוריין של הסוגיא הזו ועיין ירושלמי יבמות פ' נושאין פ"ב ובירושלמי קידושין כפ"ק · ועיין יפ"ת שהאריך בסוגיא הזו: לא היה צריך כו' אלא ויעש וגו' · (בראשית ב' כ"ה) ויהיו שניהם ערומים כו' והנחש היה ערום כו' ושם בפרשה מבואר פתוי הנחש וחטא אדם וחוה ואחר כך כתיב ויעש ה' אלהים כו' וילבישם · וא"כ איפוא צ"ע מהו איך ס"ד לסמוך ויעש ה' וגו' לויהיו שניהם ערומים הלא ערומים היו קודם החטא · וההלבשה היה אחר החטא וע"כ יהיה צריך להפסיק בפ' הנחש ביניהם · אולם דעת היפ"ת נוטה דהמקשה לא היה צריך קרא וכו' ור"י ב"ק שמהרך להודיעך כו' סוברים דהאי ויעש כו' לא הוי אלא קודם החטא ואין מוקדם ומאוחר בתורה וכן מבואר להדיא במד' אבכיר · וז"ל הן האדם היה כו' מה כתיב למעלה מן הענין ויעש ה' אלהים כו' מלמד שעשה לו הקב"ה בגדי כהונה כענין שנאמר והנה האיש לבוש הבדים וגו' למלך שחבב עבדו ועשה לו מוניק של זהב כרת ונטלו ממנו ונתן עליו כבלים כך עשה לו הקב"ה בגדי כהונה וכשחטא העבירן ממנו ונתן עליו עלי תאנה עכ"ל המד' אבכיר · ואע"ג דלכאורה משמע דהאי ויעש כו' היה אחר שחטא דקודם החטא לא הוצרכו למלבוש כי לא יתבוששו ולאחר החטא שנתביישו מערומיהם הוצרכו למלבוש כדכתיב וידעו כי עירומים הם ויתפרו כו' · עכ"ז הרי מפורש מהמדרש הנ"ל דהיה זאת קודם החטא ואין מוקדם כו' [וכ"ה דעת היפ"ת]:

פרשה יט חכבים · עיין מ"כ וז"ל הערוך ערך אכיבות בב"ר כ' אכבית עליה ובפ' נ"ג וכו' נכנסה בי חמה ועבעביתי עכ"ל ולא ידעתי אנה מצא המ"כ שהערוך פי' על אכבית קור: הארביילין · במ"כ והערוך גורס ארכל (בכ"ף) בערך ארכל וז"ל רב"מ ול"נ סדין עם הערוך כי היתה נקראת ארכל העיר ע"ש מלך ארכלאוס: דיקרטים · במ"כ עיין בערוך וכו': וז"ל רב"מ בל"י בעל שתי רגלים ובל"ר דרקטוס זקוף ישר עומד ע"כ: אפיקורוס כו' · במ"כ והאמין בקדמות כו' עיין ביד"מ פי' נכון לדבריו: שליש בחבירו כו' · המאמר הזה מוקשה ודברי המ"כ אינם מספיקים לפירושו על שני ושלישי יותר לפירושו של שלישי ורביעי כמבואר למעיין וגם דברי היפ"ת ונזה"ק לפע"ד אינם מספיקים ע"כ לא העתקתים ועי"ש: משכיל לאיתן האזרחי · פי' זה אברהם כמבואר במדרש קהלת בפ' כל זה נסיתי בחכמה ומביא ראיה דפי' של משכיל היא תוספת חכמה כידוע לכל מתוספת חכמה שהיה אצל אברהם יותר מכל ב"ג יפ"ת: השלים · עיין מ"כ מ"ש בשם הערוך · וז"ל הערוך בב"ר וכו' ובפ' פ"ת וכו' פי' הסלים יחידי · וז"ל רב"מ א"ב וכן פי' מלה זו בל"י בדד עכ"ל · וז"ל הערוך הסלים פי' בוטע מרוב טובה בערבי בלטרן · ומ"ש המ"כ בשם הערוך לא מצאתי: דייפרוטין · ז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י כלי עשוי באומנות פתיה במקלעות ופטורי ליצים: אסטכיון · פ"ג בערוך: מקפץ וכו' · פי' שהיה מסתמם ממטה ועולה למעלה ודברי המ"כ צ"ע: א"ת וישמעו כו' · פירש מ"כ הבל נוס"ב פי' דאי מלת קול קאי על ה' אלהים קשה קול זה מהו דהכי לא דבר ה' כלום עם האדם ע"כ דרשו א"ת וישמעו (י' בפתח) אלא וישמיעו (י' בחירק) דהאילנות השמיעו קול ומפרש

אבו

יהמה כאדם עברו ברית · הוקשה לו מ"ש כאדם · וכי כמלאך או כבהמה אלא פירושו כאדה"ר מה אדה"ר שהכניסו לג"ע כו' · והענין כי אינו דומה עבד המורד ברבו כשר לא הקדים לו טובה · לעבד המורד ברבו אחר שהקדים לו טובה · וע"ז אמר אדה"ר שהכניסו לג"ע כלו' אני הקדמתי לו טובה להכניסו אל ג"ע מקום קדוש · והיה לו שם טובת הגוף וטובת הנפש · והוא שילם רעה תחת טובה במרוד בו ית' שם במקום שטובה ובמקום שקדוש · וגם אינו דומה החוטא לנגד אדונו בלא אזהרה וצווי למי שחוטא אחר אזהרה וצווי · וכלפי זה אמר וצויתיו כו' והוא עבר על הצווי שנאמר המן העץ אשר צויתיך וגו' דלכך דייק למימר אשר צויתיך להורות כי גדול עונו מנשוא באשר חטא אחר הצווי · ודנתי אותו ע"ז בגירושין ובשלוחים שנאמר וישלחהו ה' מג"ע · כי בזה נידון כראוי מכ"מ : וקוננתי עליו איכה כלו' איכה ירד פלאים · וע"ז אמר אף כך בניו שישראל הייו להם ג"כ בדוגמא זו שהקדמתי להם טובה והכנסתים לא"י המעולה מכל הארצות ויש בהם שלימות הגוף ושלימות הנפש בתורה שאין תורה כתורת א"י · והם במעו רעה תחת טובה וחטאו במקום שטובה ופגמו במקום הקדוש וגם אחר הצווי · לכן נידונו בגירושין היינו גירושי הנפש ממקור הקדושה · ובשילוחים היינו שלוחי הגוף אל ארץ נכריה אשר שם נדונו בכמה גרות · ואח"כ קוננתי עליהם איכה ישבה בדד וגו' : ו לשואלת חומץ כו' · אשה מרשעת החפצה לחרחר ריב בין אשה לבעלה אשר היא כמומן לשניס · ותכלית המשל הוא כי היא אמרה לאשה שלרעתה מנעה בעלה מחבית זו · והאשה שמעה לקולה ופתחה החבית וגבלה ומצא בה בעלה וא"ל שמא באותה חבית נגעת · וא"ל כן כדי להוכיחה על פניה כי חשדתו ברע : שנתכוון לרעתה במניעת החבית · והוא לא נתכוון אלא לטובתה · אף הנחש א"ל כי יודע אלהים וגו' כלומר שלא מנע מכם אלא לרעתכם לבל תהיו כאלהים וכדלעיל סי' ד' · ובאמת נתכוון ה' לטובתם במניעת עץ הדעת באשר בו היה כלול טוב ורע : גירני כו' · ממלת השיאני דרים תלתא ליבנא דכולהו משתמעי מיניה · ומ"ש גירני ר"ל פיתני וגירני למרוד בך באומרו כי יודע אלהים וגו' · וגם השיאני בזה שדחפני ליגע בעץ לומר כשם שאין מיתה בנגיעה כו' · חייבני שגרם לי חיוב מיתה ושאר עונשים :

פרשה כ א איש לשון וגו' · איש חמס וגו' · מגרש איש לשון על המלשין כי האיש חמס רע מן המלשינים יצודנו גם לאיש · לשון לנדחפת של גיהנם : זה הנחש · שרמז גם לנחש לפי שהם הופכים אומנתו וכדכתיב התם שננו לשונם כמו נחש : איש חמס רע כו' · איש חמס מרמז על היצה"ר החומס וגוזל נפשו של אדם · והוא היה רוכב על הנחש כדי לגרום על ידו תקלה לאדם וחוה : יצודנו למדחפות · יצודנו לנחש לגרום ע"י מדחפות וקללות הרבה בעולם לאדם וחוה ונחש : ב שהיפך דברים על בוראו · כי השי"ת הזהירם על עץ הדעת להנאתם ולטובתם מפני שהוא גורם המות והוא אמר בהיפך כי הזהירם לרעתם לבל יהיו כאלהים · ובזה שלח מדון בין האדם לבוראו · למרות פיו ית' : שהפריד אלוף כו' · הוא השי"ת אדונו של עולם · הפרידו מן העולם שבחטא זה נסתלקה שכינה מן העולם כדלעיל פ' י"ט סי' י"ג ומיד נתקלל (וכמ"ש בסוף סי' ג' קפץ עליו ופסק את דינו) ומזה יוצא תוכחת מוסר לדורות לכל בעלי לשון הרע כי לא ינקה ה' את עונם ולא יאריך מהם אף · אלא מיד מתקללים מפי ה' · כי הם גורמים להפריד אלוף מסלק השכינה מן העולם בעונם שע"ז נאמר רומה על השמים אלהים : עם אדם נשא ונתן · היינו מ"ש מי הגיד לך המן העץ וגו' : עם חוה נשא ונתן · כי שאל אותה מה זאת עשית ועם נחש לא נשא ונתן · לומר מדוע עשית כך : כמפני מה הניחו צווך וכו' · דדברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים : מן הגדול · אחר שהוא דבר טוב לכן לו ראוי משפט הקדימה והקללה ראוי להיות מתחלה להפחות : ג ויאמר משה אל אהרן כו' · והתם גדולה הוי דכתיב ראשיכם אל תפרעו וזו מדרך גדולה וחשיבות אבל בכל הספרים בגמרא ובמדרש גרסו שנא' וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים · ואמירה זו לגדולה היתה לפי שנאמר גם קחו את המנחה וגו' ועוד כי שם נאמר שניתן להם מתנות חזה ושוק וזהו גדולה וכהא דאמרינן בפ' הזרוע שהמתנות נאכלין בצלי ובחרדל דרך גדולה כדרך שהמלכים אוכלים : וכל מה שעשית כו' · ר"ל שכל הפיתוי לא עשית אלא בשביל חוה במיתת אדם ואתה תקחנה כדלקמן בפרקין · ואמר כל הכשילה שלך לא בשביל זאת כלו' העשי"ה דהכא לאו עשייה ממש אלא פעולה · דמעשה נאמר על מנהגה גופניות ופעולה על הרעיון והעיון השכלי · וכן הפתוי נקרא פעולה · ה קולה כנחש ילך · בתמיהא וכי קול יש לנחש · כלו' קול גדול · ולמה המשיל אליו קול חיל מצרים אלא זו נחש הקדמוני שהלך קולו מסוף העולם ועד סופו בקציצת רגליו הרי שהכתוב הזה בא ללמד על מצרים ונמצא למד הימנה · במצרים כתיב שם וצוחתך מלאה הארץ ש"מ דנחש קול הנחש הלך מסוף העולם וע"ס בקציצת ידיו ורגליו : וממילא ילפינן מדכתיב הכא כי בחיל ילכו ובקרדומות כחוטבי עצים משמע גם על הנחש באו חיל בקרדומות לכרות ידיו ורגליו · לקיים מה שנאמר על גחונך תלך · וחיל זה שמה מלאכי השרת : ו מעולם לא נזקק כו' · ה"ג בירושלמי סוטה ריש פ"ז ר"י בשם ר"א לא מצינו שדיבר הקב"ה עם אשה אלא עם שרה לבד · והא כתיב ואל האשה אמר ר' יעקב דכפר חנן ע"י תורגמן וכו' וע"ש · והיינו ע"י אדם : שלא היה תורגמן אחר בעולם : להשיח עם אשה : הנה מצאנו שהיו כמה נשים נביאות שדיבר ה' עמהן · אמהות נביאות היו · וכן חנה ודבורה שאמרה שלא נוה ה' אלהי ישראל : אך הענין בזה שהנביאים הם שדיבר ה' עמהם ונראה להם בשביל ישראל · אבל שיהיה עסוק עמהם בשביל עסקי עצמם זה לא מצאנו אלא באבות שדבר עמהם בעסקי עצמם ג"כ · אך לא הנשים האמהות שלא דבר עמהם על צרכי עצמם · רק עם שרה לבד שדבר עמה בצרכי עצמה כמ"ש ויאמר לא כי צחקת : ואף היא ע"י עילה ע"י שבה · שהיא הכחישתו לאברהם לא צחקתי וחשבה דאברהם מדעתיה קא"ל שהרגים בדבר · לפיכך נתייחד עליה הדיבור לברר דברי אברהם : פעמים שהיא פוחתת כו' · כלומר כך שנו בברייתא פעמים שהיא פוחתת ופעמים שהיא מוספת פוחתת אינה פוחתת מימות הלבנה שהם שנ"ד מוספת אינה מוספת על ימות החמה שהם שס"ה יום · ובהאי חמרתא כבר נשלמו ימי הלבנה ועדיין לא הגיעו שנות החמה · וממילא כל הי"א יום עומדת בספק לידה : תספור ירחים תמלאנה · משמע שהם ירחים מלאים ואין פוחתין ומוסיפין כלל אף מה שבין חדשי הלבנה לחמה : זה צער הנפלים הוא צער שאחר העיבור · שהו"ל למימר הלדי בעצב : בנים זה צער גידול בנים · כי תיבת בנים מיותר ואתא לצער גידול בנים : ז תשוקות הן · כי לא נמצא תיבת תשוקה בכל התנ"ך רק ד' אלו שמנה · וד' אלו על שאין להם קיום בעולם כי אם ע"י התחברות לאלו שמקיימים אותם · נתן בהם כח התשוקה שיחשקו להדבק בהם ויתקיימו · ובלא תשוקה זו היו מתפרדים וכלים והולכים · כי האשה עיקר קיומה ע"י בעלה · וכן היצה"ר אין קיומו כ"א ע"י רשעים · וכן הגשמים לארץ שאם אין ארץ אין מטר · וכן הקב"ה לישראל · וכפי הגרסא בשיר רבה פסוק ועלי תשוקתו בהיפך אין תשוקת ישראל אלא להקב"ה · וכפי שדרש אנו הג' הנ"ל שהתשוקה לצורך קיומו למי שמקיים אותו ומושל בו · כמ"ש אל האשה והוא ימשול בך והיא תשה ומקוה לו ואל היצה"ר כתיב ואתה תמשול בו · וכן הקב"ה עם הצדיקים · וכן הארץ עם הגשמים : תשוקתה של אשה כו' · אע"פ שהאשה משתוקקת לתכשיטין ושאר דברים · מ"מ עיקר תשוקתה לבעלה : לפי שרפרפה בלבה · מלשון הן ולאו ורפיא בידיה · כלומר אע"פ שנשבעה שלא תזקק לבעלה · מ"מ לא היתה השבועה בלב שלם אלא מיד יודעת שקרוב הדבר שלא תוכל לקיים · והיה הדבר מרופרף בלבה · ולא החליטה הדבר לגמרי בלב שלם לפיכך תביא קרבן מרופרף דהיינו תורים ובני יונה שאינו קרבן גמור · ואע"ג דעשירה מביאה קרבנה כבש ובן יונה · מכל מקום מה שבא על חטא הוא בן יונה שהיא לחטאת : רבי יהודה אומר כו' · ר"י מפרש ריבא דקרא וקוץ ודרדר תצמיח לך שהיה טבע הארץ טוב ומתוקן · עכשיו שלא זכית נתקלקל טבע הארץ עד כי קוץ ודרדר תצמיח לך : רא"א עם כל חי · דרים דרמיז נמי בהא עם כל חי (דאותיות אחה"ע מתחלפים להורות שהיא עם הטובה והחיות · לא עם הירידה והעוני כדתנן האשה עולה עמו כו' והפשט והדרש עולים בקנה אחד דלפי שהיא אם כל חי להחיות זרע על פני הארץ · לפיכך גם היא לחיים נתנה ולא לצער : מכל עץ הגן אכל תאכל · כפול להורות שיאכל כל צרכו ולא יצמצם · ואע"ג דלעיל ספט"ו ילפינן מיניה אזהרת גזל מקרא אחד יוצא לכמה טעמים :

לעולם

נחמד למראה

למדו לומר כן מדכתיב ויתפרו עלה תאנה שהוא העץ שאכלו ממנה לפי שהיה מחזר על כל האילנות שיקבלו אותו ולא היו מקבלין והיו צועקין ואומרים הא גנבא דגנב דעתיה דברייה כדאי' לעיל פ' מ"ו :

פרשה כ ויעש ה' אלהים וגו' כתנות עור · בתורתו של ר' מאיר מצאו כתוב כתנות אור (באל"ף) ע"כ · וקשה דמה שלשון אומרת בתורתו כאילו חס ושלום תורה אחרת היתה לו חלילה כי תורה אחת לנו · ונראה שיובן בהקדים קראי דתהלים (א') כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה והיה כעץ וגו' אשר פריו יתן בעתו וגו' ובתורתו מיותר הל"ל חפצו ובה יהגה · ועוד למה המשילו לעץ שתול אשר פריו יתן וגו' · אכן נראין הדברים ע"פ מ"ש במ"ר ס' יתרו בפ' את אשר ישנו פה ואת אשר איננו דרבו ולא כל הנביאים בלבד אלא כל החכמים שעומדים בכל דור ודור כל א' וא' קבל את שלו וזהו מה ששנינו במס' מכות ר"מ אומר כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו שנאמר רק השמר לך וגו' דאיך אפשר דמפני ששכח דבר מהתורה יתחייב בנפשו והלא שכחה מצויה וא"כ לא שבקת חיי · אמנם התירוץ הוא דדייק ר"מ ממשנתו דייקא דהיינו מה שחדשה תורתו מתקנו שקבל מהר סיני דתורה דיליה באופן דמה שקבל זה לא קבל אחר ואם תשכח מפיו אין לנו תמורתו וז"ש כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו דייקא תורה דיליה מה שהוא קבל מהר סיני יהגה יומם ולילה כי לא תשכח מפיו וא"כ המשילו יפה לעץ שתול וכו' אשר פריו דייקא יתן בעתו ודו"ק · וזהו כוונת המ"ר נמשך לסברת ר"מ עצמו שהחידושים שלו תורה דיליה מיקרי וכיון שר"מ קבל מהר סיני דכוונת עור היינו אור יפה נקט בתורתו של ר"מ מצאו כתוב כתנות אור באל"ף · אמנם עדיין צריך להבין מה טעם יש בקריאת אור באל"ף והלא לא יכון הכא כפשט הכתוב דמיירי שהיו ערומים ומפני הבושה הלבישם ואם היו אותם המלבושים מאירים אור גדול מאי אהני להו ואכתי נראה מבחוץ את כל בשרם · אכן נראה דהסבר ר"מ מילין נגד עיניהם ימלל ונבין סמיכות כתנות

באור מהרי"פ

מהו שקול של האילנות שאמרו ה' אלהים מתהלך בגן וגו' לראות מה מעשיהם כו' ויתפרו עלה תאנה ע"כ : מת הלך לו · עיין מ"כ אבל נזה"ק פי' כשראו מה"מ שהקב"ה מאריך לאדם אמרו מת הלך לו פי' קנס המיתה שקנס על האדם וכו' ולא קיימת דבריך ח"ו וע"ז באה התשובה לרוח היום אני מצוה לו שביום אכלך הוא יום שלי ע"כ : ריתה · ז"ל הערוך ערך רת ב' בב"ר וכו' ריתה עליו כדאמרינן רתוי לו (והוא ספ"ק דקידושין חגיגה י"א) נות לו וכאן פירושו סניה לו ע"כ : לשואלת חומץ · עיין יפ"ת ונזה"ק שגם פירושם מתאימים עם פי' המ"כ עם יתר המתקה ע"ש : קוזמיקון · עמ"כ · הערוך גורס קוזמין ומביא בערך קוס וז"ל בילמדנו וכו' בב"ר פי"ט קוזמין שלו בתוכו וכו' פי' תכשיטין ומדיים בל"י שמן קוזמין ע"כ ותיבת קוזמיקין מביא הערוך בערך קוזמיקן וז"ל בב"ר פכ"ד וכו' ופירושו חזק · וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י דבר של העולם כלו ע"כ · וז"ל המעריך קוזמיקן בב"ר פכ"ד פירושו כולל כל העולם ולשון יווני הוא · ובעל יפ"ת פי' חזק · ולא נסיר כי גם של יונה ושל איוב חזקים היו והוא חשב לדחות פירושי ואני עומד במקומי עכ"ל המעריך · וממשמעות לשונו נראה קצת שבעל יפ"ת ראה פירושו של המעריך אבל רחוק ממני הדבר הלזה :

פרשה כ אלו ואלו מורידין לגיהנם · פי' דמקודם איירי באופן שהלשינו את לישראל · ואח"כ אמר איש לשון בל יכון בארץ : לכך דרש אלו המלשינין · ואלו בעלי לשון מורידן לגיהנם · נזה"ק : שנאמר ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר וגו' · מקרא זה הוא בויקרא (י' ו') ויש לתמוה על הנ"ס מהמקרא הלזה · אבל בכל הספרים בגמ' ובמד' גרסינן קרא אחרינא ויקרא (י' י"ג) וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר כו' קחו את המנחה וגו' ומזה ראיה נכונה על הגדולה שמתחילין בגדול : שהשכינה דברה עמהם · אני פירושו מפני שדברה השכינה עמהם ומסתמא דברה שא"פ לכן זכן כו' · וכ"מ קצת מדברי נזה"ק ע"ש : ארור בלרעת וכו' · פי' דכתיבה זאת נכלל זאת תורת הלרעת : ארור אתה מכל הבהמה כ"ש כו' · א"ס הרוצה לעמוד על עיקרו של הכה זו יעיין היטב ביפ"ת ובנזה"ק ובמזרחי על התורה · אז יגעש לו מאד : בא נחש ללמד וכו' · לפי שגם פרעה ומצרים נקראו תנין ונחש כמפורש בהרבה מקראות : ונמצא למד · פי' כי באמת אין מפורש שקול הנחש כ"כ גדול · ואדרבא קול הנחש נלמד ממצרים כי כמו שקול מפלת מצרים הלך מסוה"ע ועסה"ע כמ"ש (ירמיה מ"ו י"ב) שמעו גוים קלונך וצוחתך מלאה הארץ · אף קול הנחש הלך מסוה"ע ועד סוה"ע בעת קציצת ידיו ורגליו נזה"ק : קולה כנחש ילך וכו' · בילקוט משלי רמז תתקס"ח · וז"ל · קולה כנחש ילך וכי קול יש לו לנחש · אלא כאותו נחש שנקצצו ידיו ורגליו עכ"ל בשם הילמדנו : בוקע ויורד כו' · הענין קצת מוקשה מכ"ל כא · ועיין יפ"ת ונזה"ק : מנחש וגבעונים כו' · הנה לקמן במד"ר ספר ד' פ"ח מבואר ומפורש הטעם הנכון שהשוו הגבעונים לנחש ע"ש : יעבדוהו וגו' · ז"ל המד"ר שם אף לע"ל הקב"ה מרחקן שנאמר ושעובד העיר יעבדוהו וגו' יאבדיהו · ע"כ פי' כלומר שיהיו אבודים שלא יבואו בקהל לעולם : מלך על הבהמה וכו' · חסרון הניכר יש כאן וכצ"ל אני עשיתיך מלך על כל הבהמה וחיה ואתה לא בקשת לפיכך ארור אתה כו' וכן הוא בסוטה פ"ק : ברכורים וכו' · א"ס צ"ע אם ר"י ב"ס וכו' ור"א ב"כ חלוקים הם אם לאו · וז"ל רב"מ ערך כרכר (אשר הערוך מביאו ולא פירשו) א"כ כרכר הוא מלשון המקרא מפזז ומכרכר עכ"ל · וז"ל הרד"ק בשרשיו ל' כרכר · מכרכר בכל עוז פירושו מרקד ומזה נקראו הגמלים והבהמות הקלות בהליכתם כרכרות · כגנים והפרדים והכרכרות לפי שברוב קלותם ומהירתם דומים שהם מרקדים · וי"ת מכרכר משבח וכרכרכות ובתושבחן עכ"ל ועי"פ הפי' שהגעתי על המעיין ליישב דברי ר"א ב"כ אם הוא חולק על דברי ר' יודן או לא : וז"ל ירושל' פ"ז דסוטה ה"א א"ר בורי כמה כרכורי כרכורים שהקב"ה מתאוה לשמוע שיחתן של צדקניות ויאמר לא כי צחקת עכ"ל מזה משמע קצת דר"א ב"כ חולק על ר"י ודורש לשבח לצדקניות · גם משמע קצת מהירושל' כפי' מלת כרכר נוטה לפי' של ת"י ועיין ביפ"מ וביפ"ת ונזה"ק והמעיין הישר יבחר · וז"ל היפ"מ ופ"מ כמה כרכורים כרכר כמה עילות וסיבות עשה כדי לדבר עמה עד שהולך מתחלה לומר לאברהם למה זה צחקה שרה ולא דבר עמה תחלה · מתאוה וכו' כלומר לא שאין חפצו יתברך לספר עם שרה אלא מפני שהקב"ה מתאוה כו' ולפי' דבר לאברהם ואז ענתה לא צחקתי ואם היה יתברך מדבר מתחלה עם שרה לא ענתה כלפי שמיא כן ע"כ ומכאן נראה דרא"ב"כ סובר נ"כ כן וחולק על דברי ר"י ובעל קה"ע מביא ראיה שאם היה הקב"ה מדבר עם שרה תחלה לא היתה עונה אותו דבר שהרי גם לבסוף כשאמר לה הקב"ה לא כי צחקת שתקה ולא ענתה כלום כלפי שמיא ולכך דבר עם אברהם תחלה כמו שמבואר לעיל : והכתיב ותקרא שם ה' וכו' · כתב הנזר הקדש חסרון הניכר יש כאן שהרי בירושלמי מקשה על זה והכתיב אל האשה אמר וגו' ר"י דכפר חנין על ידי תורגמן ע"כ וכאן דהאי קרא דזהל האשה אמר כו' קאי כל הקושיות כל שכן דצריך לגרוס כאן קושיא והתירוץ של הירושלמי הלזה ומעתה מצילא נסתר מה שכתב כמ"כ בד"ס לא נזקק כו' דהקשה קושית הירושלמי והירץ תירוץ אחר מדנפשיה ובלי ספק כי נעלם ממנו הירושלמי הלזה לפי שעה : צער העידוי · ז"ל הערוך ע' עד ז' עלבונך והרונך תרגום נעדייתי ועדוייתי תרגום ירושלמי ועדוניתי בב"ר פ' מ"ח אחרי בלותי היתה לי עדנה כו' תכשיטין סס"ד ואעדך עדי כ"ז שאשה ילדה יש לה ווסת ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה תרגום ירושלמי עדוין ע"כ : לפי שרפרפה בלבה וכו' · נדה פ' המפלת שאלו תלמידיו את רשב"י מפ"מ אמרה תורה יולדת מביאה קרבן א"ל בשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעת שלא תזקק לבעלה וכו' ע"כ כל הענין · וא"כ מפורש שנשבעת בפה ממש · ופ"ק שאשה היא מהרהרת רק בלבה צ"ל כפרה כלל הא כתיב גבי נדר ושבועה לבטא בשפתים ואמרי' כפ"ג דשבועות דאין נדר ושבועה חלים עד שיבטא בשפתיו והרים שבלב אינם דברים · יסוד למה לא קאמר לפי שלא דברה אלא בלבה ולמה דקדק לומר שרפרפה בלבה לכן נראה דודאי ה"נ איכא שבועה בפה ומ"ש שרפרפה בלבה הוא מל' הן ולאו ורפי' בידיה כלומר אע"פ שנשבעת בן בפה מכ"מ לא היתה השבועה בלב שלם אלא מיד היה הדבר מרופף בלבה אם תוכל לקיים א"ל כי מיד יודעת כי קרוב הדבר שלא תוכל לקיים הדבר ולפי' בלבה לא החליטה הדבר לגמרי בלב שלם אלא היה כמו ספק קצת וגבי שבועה ונדר קי"ל בשבועות שם דבעינן פיו ולבו שוין וא"ל הנדר בטל לגמרי וכאלו שהדבר ממולא שלא בטלה ולא החליטה בלב אלא היה הדבר מרופרף בלבה לפי' יצא נ"כ פשר דבר שלא תפטר מקרבן לגמרי וכן לא תביא קרבן גמור כבשה או שעירה כמו קרבן שבועה אלא קרבן מרופרף היינו תורים וב"י שאינו קרבן גמור כענין שבועתה שאינה בשבועה גמורה · ואע"ג דעשירה מביאה כבש וב"י מכ"מ מה שבא על חטא הוא בן יונה שהוא לחטאת וזהו פשוט כ"ש בעל נזה"ק ועיש ויפ"ת : ותעלה לך גמל · עמ"כ ויפ"ת י פ"ס שפי' פי' רחוק מאד מכוונה אבל אמת יורה דרכו שנוסחא מוטעת נזדמן להם ונוסחא האמיתית היא ותעלה לך גמלים וכתבה ת' מלים לגמלים וכ"ה הנוסחא בפרש"י עפ"ם ס' בראשים ותעלה לך גמלים : עכביות וכו' · עמ"כ ז"ל הערוך בפ' אהרון דציקלין וכו' בילה (נ"ד) אבל מתקנין את הקונדס ואת העכביות פי' ירקות שהם מרים וצריך למתקן ע"י האור ברותחין דאע"פ שקודם שמתקן אינן ראוין לאכילה יכול לטלטלן כדי לתקן לאכילה ב"ר פ"כ קון זו עכביות וכו' וסיס כמרעב בערבה סגוב ויהא בעיכביתא במדברא וי"א עכביות בלע"ז רוסי שהן ממין מטלטלת קודם בלע"ז קרדי עכ"ל : איגיאה · הערוך מביאו ולא פירשו וז"ל רב"מ א"כ פי' איגיאה בל"י עור צוים מכ"ע : אגגייה · ורב"מ גירס הגניגה וז"ל ר' הונא אמר אגמנה פי' בל"ל עור כבש בעוד נמרו עליו פ"כ : ריב"ל אומר לגאי · הערוך בערך לגא בב"ר וכו' ולא פי' כלום וז"ל רב"מ פי' לגיא בל"י עור אגנבת עכ"ל : סיסרשון · הערוך גורס סיסרנון ולא פי' כלום · וז"ל רב"מ א"כ פי' בל"י לבוש של עור כעוד כשמר עליו עכ"ל : רשב"ל אומר גלא קסינון · בערוך ולא פי' כלום וז"ל רב"מ פי' בל"י עור בעוד שפרו עליו של מין תולדה יקרה ותבונה כעגלם במדינות לדוי ואולי היא תולדת הסנאים הנזכר במשנה דכלאים פי' · גלא תולדת כסנאי דבר נחמד כא מלבן אחרת בל"י · ירושלמי שבת פ' במה

מדליקין

פרשה כא א לעולם היה אתמהא · כלומר ה"א בתמיד הוא ה"א התימה · כלומר וכי יתמיד גזירתו · כי לא לנצח יקצוף ואמר נ"כ והפשע שומם וכי ך תמיד פשעו יהיה עליו שממה ולא יקום ח"ו לתחיה : **ה** בהדין קמצא כו' · הכדים משמע הידועים שקבועים בו תמיד כהדין קמצא מין שרץ שלבושו גדל עמו · ומייתי לפירושו אמאי מדמה ליה לגבריאל· ללמדך מה גבריאל יש לו לבוש רוחני הגדל עמו תמיד · אף זה קודם החטא היה לו לבוש רוחני הגדל עמו תמיד כדלעיל סוף פ"ק : **ו** כשבראו בראו במדה"ר כו' · כי היכי דבבריאתו כתיב וייצר ה' אלהים משמע שמדה"ד נמתק ברחמים · דאל"כ לא הו"ל תקומה ומצד הדין לא היה נברא וכדלעיל פ"ב סימן ז' · הכי נמי ה' אלהים דכתיב גבי הטירוד ראוי לפרש כן שהדין נמתק ברחמים להיות לו תיקון. לעה"ב · למסקנא שניהם באופן אחד נאמרו :

פרשה כב ב וידע אב"ב דהל"ל וידע האדם · ע"כ פירושו שהאדם הודיע ד"א לכל וקרינן ביה ידע בחיר"ק שהודיע לאחרים : לשעבר האדם נברא כו' · עתה נתחדש דבר שקניתי איש את ה' כלומר עם ה' בשותפות · ומפיק לה בלשון את לרבות גם האיש שגם הוא משותף עמה בולד וכדאמרינן ג' שותפין באדם כו' : **ו** נתפיים ממנו הבל · שהיה כונתו רצויה ושלימה לשמים להקריב בשמחה ובטוב לב בעין יפה נתפיים ממנו לפנות אליו לקבל מנחתו ברצון · ולכן אמר נתפיים ממנו שאין ענין הפיוס בא מצד המנחה אלא מצד כוונת המקריב אבל קין שהקריב בעין רעה ולא היה כוונתו רצויה ושלימה לשמים לא נתפיים ממנו לפנות אליו לקבל מנחתו ברצון : וא"ת שאינו ברשותך היצה"ר להכניעו כרצונך · לאחר שכבר נתגבר יצרו עליו א"א לדחותו טוב ממנו : ה"ל כי בן בשוה · בך ובידך הוא · וזהו בשוה שהמשל בו · שכבר כתבתי בתורה ואתה המשל בו · כי אף לאחר שכבר נתגבר יצרך עליך אם תרצה אתה טוב תמשל בו : **ט** משל לאיפרכוס כו' · הממונה לשמור את בני המדינה שלא יזיק איש לרעהו · שהיה הולך באמצע פלטיא והוא רחוב גדול · ומצא הרוג ואחד עומד על גביו · וא"ל מי הרגו וחשב הוא ששואלו כמסתפק מחסרון ידיעה · ואמר לו אנא בעי ליה גבך כו' פי' אני שואלו ממך ואתה שואלו ממני · כלומר כאשר אתה שמסירתו עליך איך יודע · גם אני שאין שמירתו עלי איני יודע · וא"ל לא אמרית כלום כלומר לא השבתני כלום שאני לא אמרתי לך דרך שאלה · אלא דרך טענה וכי מי הרגו לזה לא אתה באשר אתה עומד סמוך לו וקרוב · ולא נמצא שם אחר · ובזה לא השבתני כלום · אף כך ה' אמר לקין אי הבל אחיך וחשב קין ששואלו ח"ו כמסתפק ועז"א לא ידעתי השומר אחי אנכי הלא אין שמירתו עלי · ענה ה' ואמר לו מה עשית וגו' כמו במשל · בא עמו בטענה לברר לו כדבר לבל יהיה לו פתחון פה כלל להשיב · ואמר עוד במשל לאחד שנכנס לגינה כו' וכן במשל לאחד שנכנס לפרדס כו' כי לע"ע ... בכל הגינה והרועה ראו שגנב · מ"מ לפי שהיה מכחישם הוכרחו לברר הדבר בשמנה בלכלוך ידיו ובקול האמן · שלא יהיה לו פ"פ כלל להשיב : **י** ריב"ח אמר לא לך ולא לאחר · ר' אליעזר אומר כחה אינה נותנת לך · כחך נותנת לך · ריב"ח אמר כל כחה אינה נותנת לך · נותנת היא לך מקצת כחה · ודכוותיה זרע רב תוציא השדה רבי יהודה אומר זורע סאה ומכנים סאה · אמר רבי נחמיה א"כ ברכה מנין אלא הראוי לעשות עשרים עושה עשרה כו' · כצ"ל וכן מצאתי נוסחת ספרים ישנים · והיא גירסא ישרה ונכונה ופירש"י כחה אינה נותנת כו' כפי הראוי לגדל כפי כח האדמה כל כפי כחך ופרחך שעבדת התן לך וכל כחה אינה נותנת לך · אלא היא נותנת לך מקצת כחה · שהראוי לעשות קודם החטא עשרים עושה עשרה וכו' והאי מסיק ספיר ודכוותיה זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף וא"כ קשה ליה ברכה מנין · אלא הראוי לעשות עשרים עושה עשרה · וממילא כי היכי דפליגי הכא התם ה"נ פליגי הכא גבי קללת קין אי זורע סאה ומכנים סאה דהיינו שבא רק מנחו · או הראוי לעשות עשרים עושה עשרה · דהיינו מקצת כחה של השדה : **יא** על מצוה קלה עבר · פליגי אמ"ד לעיל פ' י"ט שלא נטרד אדה"ר עד שחירף וגידף : לא היה לו ממי ללמוד · בתמיה ה"ל קין רבש"ע לא ראיתי הרוג מימי וכי הייתי יודע שאני מכה באבן והוא מת וזהו מ"ש ולא היה לו ממי ללמוד · וכוכר כמ"ד באבן הרגו : **יב** שהזריח לו הצרעת · כלשון הפסוק דה"ב כ"ו והצרעת זרחה במצחו · והצרעת נקראת אות ולפי שהמצורע חשוב כמת היה זה לאות שכבר קיבל עונשו מאת ה' : **יג** פגע בו אדה"ר · שקין גלה לקדמות עדן בארץ נוד מקום שהיה אדם שם כדלעיל פרשה כ"א : עשיתי תשובה והפשרתי · דבתחלה כתיב נע ונד תהיה בארץ · ואח"כ וישב בארץ נוד · והוא כעין פשרה :

פרשה כג א קרבם בתימו כו' · לעיל מיניה כתיב ועזבו לאחרים חילם וכתיב בתריה קרבם בתימו לעולם משכנותם לדור ודור קראו בשמותם עלי אדמות · ואמר קרבם בתימו לעולם בתמיה · וכי מה סבורים הרשעים שיאמר בידם וביד זרעם בתימו לעולם לדורי דורות ולא תבוא נחלתם ליד זרים · וכי סוברים שיתקיים משכנותם לדור ודור ולא יחרב לעולם עד שקראו בשמותם עלי אדמות כי באמת תבא נחלתם ליד זרים ותהיה קריאת שמותם עלי אדמות לשמץ וקלון להם : ורבי פנחס אמר כו' · בפ"ק דמ"ק אל תקרי קרבם אלא קברם · וה"ק קרא קברם יהיו בתיהם לעולם כמו בדור המבול ששטפו המים אותם ואת בתיהם יחד והיו לשם הבתים לקברים · ולא זו בעוה"ז אלא אף בעולם התחיה תהיה שם משכנותם לדור ודור שאינן לא חיין ולא נדונין ולא זו שלא שמו אל לבם כי תהיה כליונם לנצח אלא אף זו שקראו בשמותם עלי אדמות ויהי בונה עיר וכו' ולבסוף נאבד שמם וזכרם לגמרי במבול : נרעובה כו' · עוד קדרים לשון ריבוי

באור מהרז"פ

מדיקין עורות התבים ר"ל אומר גלאקסימון עכ"ל: וכ"א וכו' · (ירושלמי כתובות פ"ס ה"ו) נמצא הבנות נוטלין תרין חולקין פרא ליבחר (פי' פחות מעט) והבן נוטל חד חלק יאוף ליבחר (פי' יותר מעט) וכן בירושלמי (עירובין פ"ב ה"ס) שבעין משבעין (פי' שבעים פעמים שבעים) הא המאה אלפא פרא אלא ע"כ ועיין מ"כ ד"ה פרא וכו' וכ"מ בערוך ערך פר א' · (פסחים כ"א) מפרר וזורה לרוח פי' ענין חתיכה ושבירה ופרידה ובקיעה וכו' וז"ל רב"מ א"ב פר בל"ר פועל החותך ומפריד ופרא כמו פרד עכ"ל:

פרשה כא א דבר גזירות קשות · פי' מדכתב ויאמר לפלמוני המדבר ולא פירש מה דבר ש"מ שבמלת המדבר מרומז שגזירות קשות דבר : על בריותיו · עיין מ"כ · ולפי פירוש פ"א נ"ע : לפלניה · ולפלמוני פי' כמו פלוני אלמוני דמתרגם כסי וטמיר שלא נתפרש שמו · ועל שלא נודע במי אמר לפלוני דהיינו לאותו המדבר וכדפי' המפרשים בם · ואותו הפלוני היה מדבר ואומר עד מתי החזון התמיד לאיזהו מליץ יושב על בני האדם : תרגם עקילס כו' · פי' התרגום עקילס חולק ואומר כי מלת לפלמוני מרמז על אדה"ר ומ"ש גזירה שנגזרה על אדה"ר ולא אמר גזירה נגזרה עלי בלשון כזה הוא לדברי רב הונא שאמר לפלמוני הוא פלוני אלמוני ועי' נזו"ק : לעולם תהיה · פי' שאות ה' של מלת התמיד היא ה"א התמיה כלומר וכי יתמיד גזירתו ח"ו ולנצח יקצוף ח"ו : שומם עליו בקבר · פי' מלת שימם מרמז על הקבר שהוא מקום חורבן ושממון : באותה שעה ויאמר ה' אלהים וגו' · נ"ע וע' נזו"ק ויפ"ת : **ב** נהרסה וישלחהו ה' · פי' כיון שנשלח ונגרש מג"ע נתקיים אלו המקרא וגדר אבניו נהרסה אע"פ שגדר הג"ע חי וקיים לעולם : הוה · במ"כ לשון שבר וכו' · אולי דורש מלת כאחד בהשמטת אות הא' לשון כותד כלומר כותד ונכרת ממנו כלומר מאתנו (יפ"ת) ואין מסיבין על סדרם ושם במ"כ או ר"ל עתה הוא כאחד ונמנע וכו' · מוקשה ואולי קאי אדבור שלמעלה ד"ה הוה ונ"ע : **ה** כאחד ממה"ש · ספנין מוקשה קצת ועיין יפ"ת ונזו"ק : ובירר לו דרך אחת · אולי פירש על פי פירוש ת"א על פסוק הן האדם כו' ע"ש : ר"ל אמר כיונה · פי' דכתיב (מלכים ב' ט') ואלישע הנביא קרא לאחד מבני הנביאים וגו' · ואמרו חז"ל דאחד מבה"נ יונה ב"א היה הובא שם ברש"י ורד"ק · וילפינן כאחד מלאחד בגז"ש : לא לן כבודו עמו · (יבמות נ"א ע"א) שנים דברים עמו שליבית לא דברה עמו השכינה ע"כ וזהו לא לן כבודו עמו : כאליהו · נ"ע סמו לזה : שהיה אדם וכו' · פי' כל זמן שהיה אדם שלם בגופו היה כאחד היינו בגדר האחדות ממנו פי' כשנפרד לצלעותיו ממנו ונעשה פירוד בגופו נהפך לדעת טוב ורע שהוא ג"כ מדרגה שב' (נזו"ק) : **ו** והוא אומר פן כו' · פי' והוא היינו אדה"ר אמר פן שהוא לאו פי' לא אעשה תשובה : **ז** ריותה · כמו רתוי פי' נוח לו כמה שמבואר לעיל פי"ט : אני מגדיקו · אולי ט"ס מלת אני וצ"ל ה' מגדיקו כמבואר למבין (יפ"ת) : כשבראו וכו' · פי' בשעת בריאתו כתיב וייצר ה' אלהים וכן בשעת טרדתו מג"ע כתיב וישלחהו ה' אלהים : הן האדם וכו' · מלתא בא"כ הוא ולא קאי אלמעלה : **ח** שישמרו אותו · פי' מן הנזקים ועל העבים אליה שלא ימטירו עליו מטר בכדי שלא יצטער ויהיה באיתנו כך פי' יפ"ת ונזו"ק · אע"פ דריש הקרא אינו מסכים ע"פ פשוטו לדרשה זו דכתיב ואשיתהו בתה כו' אין מסיבין על סדרם : **ט** פעמים רוחות וכו' · לקמן בשמ"ר פכ"ה בתחלתם יליף לכולהו ממקראות אך זה שנויים ביניהם דהתם נקט אש ולא נקט מלאכים : מקודם לג"ע נבראת גיהנם · פי' האבא"ת דלפ"ז קרא כרובים למלאכי חבלה הממונים על הגיהנם ודנים את הרשעים ובס"ב כתב הנזו"ק בס' זו סי' י"ב בשם הזוהר דהכרובים ולהט החרב היינו מלאכי חבלה ע"ש : מי מציל את בני וכו' חרב מילה · כתב נזו"ק דרשינן כאלו כתיב ואת להט המתהפכת החרב כו' ע"ש : ורבנן אמרי חרב זו תורה · שזכות התורה ג"כ מציל מאור של גיהנם כמבואר בסוף חגיגה · ת"ח אין אור של גיהנם שולטת בו וכו' ע"ש ור"א ורבנן ל"פ בעניינא ר"א ברמיזה של מלת החרב אהייא רמיזא יפ"ת ונזו"ק : כיון שראה וכו' עתידין לקבל את התורה וכו' · אולי דורש מדסמיך ואת להט כו' כדדרשינן למעלה לוהאדם ידע את חוה אשתו ר"ל כיון שנסתכל בחרב הורה מיד נזקק לתולדות יפ"ת ונזו"ק :

פרשה כב א הרא מסייעא לריב"ק וכו' · פי' מדקאמר ותוסף ללדת ולא קאמר ותוסף והרה כדכתיב בהאר דוכתי והסר עוד ש"מ שהריון בב"א היה לקין והבל וכדאמר ריב"ק עלו למטה שנים וירדו ז' יפ"ת ונזו"ק : **ד** מן החג ועד החנוכה וכו' · נ"ע מאי קאמר מן החג וכו' או פן ספסת וכו' דהא אדם בר"ה נברא כמבואר בכ"מ · ואולי דהא אתי כמ"ד (סנהדרין פ' א"מ) דבו ביום עלו למטה שנים וירדו ד' ופי' התוס' · היינו אדם וחוה וקין ותאומתו · אבל הבל לא נולד באותו ספעם אלא אח"כ כדכתיב ותוסף ללדת דמשמע עיבור אחר ולא כריב"ק דלעיל וכבר כתבו המפרשים שגם קודם מתן תורה נהגו בעצמן גדר פרישת טומאת נדה · בהיותה נזק ארסיי המזיק כשבע ולכן כאשר המרה רחל ללבן דרך נשים לי ואז התרים מלדבר עמה מאומה כי אפי' הבל היה של הנדה מזיק כנודע וממילא ודאי גם אדה"ר נזהר מטומאת נדה · וכש"כ מה שממנה בא מקור טומאת נדה כדכתיב הרבה ארבה עצבונך כו' ומפרש לעיל פ"כ על דם נדה וכן הוא בכ"מ בש"ס ומקרא מלא דבר הכתוב ואם נקבה תלד וטמאה שבועים · והטעם כתבו המפר' דנקבה טומאת נדה מתגברת ביותר ואינה פוסקת עד שבועים וא"כ ניחא דודאי אדה"ר נולד בר"ה או בניסן או בתשרי ובו ביום הוליאו תולדות קין ותאומתו ועיבור התאומה שהיתה נקבה הוכרחת להפסיק שבועים כנדתה · ושוב לא נזקק לה עד יום ס"ו וא"כ ע"כ לא נולד הבל אלא או בחג הסוכות שהוא ט"ו לתשרי או בח"פ שהוא ט"ו לניסן ע"כ נזו"ק : הכל מודים וכו' · כתב יפ"ת ט"ס הוא וכתב בעל ידי"מ שבכ"ל הכל מודים שלא עשה הבל בעולם פחות מג' יום דאפי' למ"ד מפסח עד עצרת לא היה חי פחות מג' יום כש"כ למ"ד מחג עד חנוכה היה חי לערך ע' יום : **ו** ויפלו וכו' · במ"כ שלא שב וכו' · פי' דאם ויפלו פניו הוא מחמת בושה ושב והתחרט למה אמר לו הקב"ה למה נפלו פניך : ובעבות כעגלה · נ"ע פתח בספינה וסיים בעגלה ועיין יפ"ת: תצור שלום · פי' תצור ל' שמירה · ואח"כ פי' מלת תצור ל' בריאה ויצירה וזהו כאלו בראת את שלום : **ז** ארעא דאת קאים כו' · במ"כ והערוך גרס חלום · ז"ל בע' חלם ג' בב"ר וכו' ודיים ויפלח חלם. פורפורי · ופלקי' קומי' עכ"ל וז"ל רב"מ תרגום ירושלמי והפשיט את העולה ויחליש ית עלתא : על חום הראשונה וכו' · א"ר תאומה יתירה וכו' · הנה למצוא רמז במקרא על ב' דעות הללו הוא ממלת בשדה שרומזת לדבר ערוה דילפינן (ב"ב פ"ק) ויבא עשו מן השדה שבא על נערה מאורסה דכי בשדה מצאה · שוב מצאתי בפדר"א וז"ל ר"צ אומר נכנסה שנאה גדולה בלבו של קין על הבל מפני מנחתו שנתרצית ולא עוד אלא שהיתה תאומתו של הבל יפה מנשים וחמד אותה בלבו שנאמר ויהי בהיותם בשדה זו אשה שנתגלה כשדה וכתב היפ"ת והענין מבואר כו' ויולדות כצמח השדה עכ"ל : **ח** בקנה וכו' · וילד לחבורתי · אלא למך כתיב ויאמר וגו' כי איש הרגתי לפצעי וילד לחבורתי · ומפרש הקרא כדלקמן פכ"ג אמר להן כי איש הרגתי לפצעי שיבואו עלי פצעים בשבילו וילד לחבורתי שיבואו עלי חבורות בשבילו אתמהא קין הרג וכו' ואני לא הרגתי וכו' ומת כו' ילפינן דקין הרג להבל או בפצע שהיא מכת חרב או בחבורה שהיא מכת אבן ועיין שם ובנזו"ק יבוא מלת לפצעי למ"ד שהרגו באבן ומלת לחבורתי למ"ד שהרגו בחרב : **ט** דמי נכות וכו' · דמו ודם זרעיותיו · והא דכתיב וגו' דמי בניו היינו בניו הנולדים כבר לנכות · דלא קיימו בכלל דמי הכיגתו : בדם יהוידע כו' · (דה"ב כ"ד כ"ה) ובלכתם וגו' בדמי בני יהוידע הכהן ויהרגהו וגו' · והעיקר כגירסת הילקוט בדם בן יהוידע א"כ אלא בדמי בני יהוידע דמו ודם זרעיותיו · וכיינו לפי שלא המית יואש אלא את זכריה בן יהוידע ולכן דרש דמו ודם זרעיותיו וכיון דאיצטריך למימר דמי בל"ר קאמר נמי בני בל"ר מה"ט (נזו"ק) : אתליטין וכו' · עיין במ"כ וז"ל הרב"מ פי' בל"י ורומי אבנים פוחזים ורקים אשר אומנתם להתאבק ערומים לשמח העם ונוטלין שכרם מאת בעלי השוק והפרים ע"כ וז"ל המעריך אתליטין פי' הפרוך ברים ואני אומר לא כי אלא גבורים ועיין ילמדנו פרשת ויגש שני אתליטין תפוסין זה בזה אלו גלדיטורס בלע"ז ובלשון טורקי · ובב"ר פע"ז פי' יפ"ת מבית המלך ושיבוש הוא עכ"ל המעריך : מן האדמה וכו' · מילתא בא"כ הוא ולא קאי אלמעלה : לא נקבר וכו' · פליג אדלעיל דא' ר"ח כ"פ היום ועופות טהורות קברוהו : **י** ועתה ארור וכו' · בג"כ שלא פירש במה נתקל סובר דהא דכתיב בתריה כי תעבוד כו' לא תוסף כו' מילתא אחריתא הוא דאל"כ היינו סך וכ"פ הרמב"ן וז"ל ויתכן שארור מן האדמה שלא תתן מעצמה כחה אליו וכו' וחזר ואמר גם כי תעבוד את האדמה לתרום ותזריע לא תוסף תת כחה לך ע"כ : א"כ פרנסה מנין · תימא מאי קאמר שלא היה בכלל הפרנסות הגדולות אשר כתוב עליהם ובאו עליך כל הקללות האלה וגו' וא"כ מאי קושיא פרנסה מנין ופי' פרנסה מנין ועיין יפ"ת ונזו"ק : **יב** ממי ללמוד · פי' שלא ידע שימות ממכת אבן או חרב אי בחתיכה סימנין (יפ"ת) · ופליג אמ"ד לעיל דאמר נתכונן קין מהיכן שמעו אביו וכו' ע"ש :

פרשה כג א לא חיים וכו' · במ"כ ונדונין כו' נ"ע שלא כמדרש אומר ולא נדונין ויפ"ת פי' שאינם חיים ולא נדונין רק שלא יקומו בתח"ס ויהיו קבריהם משכנותם לדור ודור : **ב** הברור · במ"כ ובערוך גרס המרוד · א"ס ינעתי לחפש ולא מצאתי עדיין : **ג** אדריכליון · במ"כ ע' סרדלום · ז"ל הערוך ערקין וכו' זכב"ר עדלון וכרבלין וכו' · וז"ל רב"מ א"ב סדרלום בל"י מין עוגב (היינו כד' קודם נר') ואולי יש טעות בגיר' אשר בשם קדם הר' לד' · או בל' תלמוד הוחלפו האותיות · וכן היה במלות ספסל וקלוסקא ואחרות ופי' כרבלום בל"י עוגב ידים ועשם ארדבלום עוגב של מים והיא כלי נגון ידוע אצלם והוסיף כלים אלו נקראים הדרולין וכרבלון עכ"ל וז"ל רב"מ ע' ספסל א"ב פירושו בל"י כסא נמוך ותז"ל שהחליפו האותיות וכן עשו במלות אחרות תרגים ירושלמי ויהי השמש בלה די ספסלין אסתדרו עכ"ל · א"ס לא ידעתי כוונתו במ"ש והז"ל החליפו האותיות · וז"ל רב"מ ערך קלסקי קלוסקא יפיפיה ס"ח גלוסקא · א"ב פי' קוליקס בל"י מין פת עגול ועוגה ובס"ט מין פת קטן

והותיפו

נחמד למראה

כתנות עור וילבישם וסמיך ליה ויאמר ה' אלהים. הן האדם היה כאחד וגו' ועתה פן ישלח ידו וגו' וחי לעולם דהנה ראיתי לאיזה מפרש הקשה דהן לו יהי דיאכל ויחיה אשו ינפ בעיניו והא כתיב כי לא אחפוץ במות המת כ"א בשובו מדרכו והיה א"כ למה סגר בעדו דלתי תשובה · והשיב כי אף זו חסד אל דמתחלה היה אדם בג"ע עומד ונהנה מזיו השכינה אור העליון ובחטאת נשבר רוחניותו ונעשה גשמי ונטרד אדה"ר משם ואלו אכל מעץ החיים טוב לא היה לו תקנה לחזות בנועם ה' כי לא יראני האדם וחי כתיב דהיינו בעודני חי ומש"ה טוב מאד זה המות כדי שיפריד ממנו גשמותו כדי לחזור לאיתנו הראשון לראות אור השכינה וז"ש הן האדם היה וגו' חומר גשמי ואם יאכל מעץ החיים וחי לעולם לא יוכל להביט אור פני מלך חיים ועי"כ וישלחהו ונטרד משם כדי שלא יהיה וכו' וסנה בספ' מ"ב משם הרמב"ם ז"ל פי' דכתנות אור היינו שהפשיט ממנו גשמיותו והלבישו אותו מחלצות רוחניות יע"ש · והדבר קשה לשמוע דהא קא חזינן היה גשם · אך עם האמור יובן דה"ק ר"מ שהלבישו גשמיות כדי שימות ומשם ימשך לו כתנות אור רוחניות לע"ל ע"י שאמר אלהים הן האדם וגו' פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם וטרדו משם כדי שלא יאכל וימות ויזכה לאור כאור החיים · זאת היתה כוונת ר"מ תורה· תחלתה ג"ח דהיינו במה שהלבישם ה' כתנות עור גשמיות ולא הניחם לאכול פרי עץ החיים נחיות כדי שימות וזכות הוא לו וראיה מסרי סוף התורה שהיא ג"ח שנט ורחם שהוא מרע"ה בסולך גמות וגמה כדי לעלות ולראות יותר אל מקום הקודש וכין תבין לשאר איבשי בק"ו והו"ק :

פרשה כב ה ויבא קין מפרי הארמה מן הפסולת · ראוי שתדע שיש הבדל בין מלת מן ובין מ"ם שמשמשת כטעם מן · כי מלת מן מורה על הפלגה בעבור קושי מבטא הנו"ן שמנהגה להיותה חסרה מפני קושי · לכן כאשר היא כתובה במקומות שהתכן להיותה חסרה תהיה שם הוראת הפלגת הענין · כי עיקר גדול אצלנו כי קושי המבטא יורה על הפלגת הענין · ומזה אמרו רז"ל בב"ר ויבא מן היין שתה יתר מכדי מדתו ונתבזה ע"כ · ובנדרים (דף נ"ז ע"ב) הנודר מן הבית אסור מן האגף ולפנים דכתיב מן הבית עד שיצא מן הבית כולו ע"כ · ומ"ם המשמשת מורה על קלות הענין · וזהו מה שאמרו מפרי האדמה מן הפסולת · מדלא כתיב מן פרי האדמה · וכן מצאתי במדרש ילקוט מפרי האדמה מן פרי האדמה אין כתיב כאן אלא מפרי האדמה ממותר מאכלו ע"כ : **יג** ויצא קין מלפני ה' יצא שמח המד"א הנה הוא יוצא לקראתך וגו' פגע בו אדה"ר וכו' אמר כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע מיד עמד אדה"ר ואמר מזמור שיר ליום השבת · צריך להבין אומר כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע דמשמע דהשתא ידע שיש תשובה אבל שיהא כחה כ"כ גדול לא היה יודע · ונראה שיובן לע"ד כמ"ש רז"ל כל השומר שבת כהלכתו אפי' עובד עבודת כוכבים כאנוש מוחלין לו שנאמר אשרי אנוש יעשה וגו' שומר שבת מחללו א"ת מחללו אלא מחול לו ע"ש ואיכא למידק למה דוקא שמירת שבת עוכר על פשע ע"ש · ונראה עפמ"ש מהרלנ"ח כי ע"י שבת יקבל עליו הג' עיקרים אשר בהם יבחן נכון עליהם והם מציאות ה' ותורה מן השמים ושכר ועונש והסמיך בס' תאוה לעינים כי סעודת הלילה היא לנגד שכר ועונש כי הלילה דומה לגיהנם · וסעודת שחרית תורה מן השמים ע"ד ישמח משה במתנת חלקו · ומציאות ה' סעודת מנחה ע"ש · וכיון שיש ג' עיקרים יכולים היא בתנן והמחול אשם · עוד נקדים דמהתם משמע בתנחומא וישם ה' לקין אות שנתן לו שבת כנראה שהיה בע"ש קודם הלילה ומיד יצא שמח ואמר עשיתי תשובה ונתפשרתי ותימה דעדיין לא עשה התיקון ולא שבת אלא ודאי למן היום אשר קבל עליו לשבות תשוב כאילו כבר תיקן כמ"ש רז"ל בגמ' מדניאל דכתיב למן היום אשר נתת לבך להתענות נשמעו דבריך וז"ש עשיתי תשובה דהיינו שמסר לו שבת · אמר אדה"ר כך היא כחה של תשובה דקבלה בעלמא מהני מיד קבל עליו לשמור שבת ואמר מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה' וגו' ויש להבין דמי לא ידע דטוב הוא להודות לה' · אמנם יראה דטוב קאי אשבת ר"ל טוב הוא השבת גם להודות וטעם שאדם בעל ממלאכה וכמ"ש רז"ל לא נתנו שבתות וימים טובים אלא לעסוק בתורה :

כתורת

רבוי • ולפי שכל הק"ל שנה שפירשו זה מזה היה כל אחד במקום מיוחד : לכן אמר שאחר הק"ל שנה ניתוסף לו האות להיות נזכר בה אף בהיותה במקום אחר לשוב אליה • והיה זה בפועל דמיון וסימן על העתיד לזכרון למפרשי ימים כו' : ך הן הן שגרמו לעצמן להיות חולין למזיקין דהוי אמרו מה בין דנחין כנ"ל : אז הוחל לקרוא בשם ה' • ופי' אז נתחלל ה' בהיותם קוראים את שמות העצבים בשמות של הקב"ה והרי הוא כאילו כתיב אז הוחל בקרוא בשם ה' :

פרשה כד א ומפני מה אתם מטמינים כו' • הוי המעמיקים לסתיר עצה מה' לסלק ידיעתו באומרם כי אם יש בחירה אין ידיעה • הפכתם אם כחומר היוצר יחשב כלומר מה שחשבתם שהם שני הפכים אין זה אלא אם כחומר היוצר יחשב לדמות ידיעתו כידיעתנו • אכן אין לדמות צורה ליוצרה • ולגבי היוצר ית' יש לקיים שניהם ואינם הפכים : מדמין הצורה ליוצרה • כלפי הסתר מחשבת הלב שהוא מלך הצורה דהיינו הנפש • אמר מדמין הצורה ליוצרה • וכלפי הסתר מעשה הגוף אמר מדמין הנטיעה לנוטעה : ושב לבנון ביהמ"ק שהוא עתה כיער שאינו עושה פרי • ישוב לכרמל העושה פרי ותבואה • כלומר שישוב לבית מלכות כבראשונה כי ביהמ"ק נקרא כסא ה' : להורשי דבני אינש • פי' יתמלא בני אדם כיער מלא עצים : ושמעו ביום ההוא • באותו הפרק תמלא הארץ דעה את ה' ויסתם פי המדברים סרה כי א"ו אינו יודע נסתרות : ב ספר תולדות אדם • הוא ספר של אדם הראשון • שנכתבו בו כל הדורות מיום ברוא אלהים אדם וגו' : ג מספר תולדות של מטה • מספר חיים המיוחד לתולדות של מטה היי הצדיקים בעוה"ז : מספר תולדות של מעלה • דהיינו ספר הזכרון המיוחד לצדיקים של מעלה בשכר עוה"ב : בב"מ שנא' חי כו' • ואף רישא דקרא ימחו מספר חיים איירי בצדיקים בחיי עוה"ז : ד"א ימחו מספר כו' • והכוונה על שם חיי עוה"ז • וז"פ כספר תולדות אדם כי בו נרשמו כל יצורי עולם והנמחק משם נאבד מן העולם : ה ראה ויספרה חד • שהוי"ו של ויספרה מחבר תיבת ראה לתיבת ויספרה • וכן תיבות הכינה וגם חקרה מחוברים יחד • ועל ענין האותיות והתיבות והפסוקים והפרשיות שייך לומר ראה ויספרה והכינה וגם חקרה שייך על תוכן הענינים ופנימיותם • ורבי אחא סובר שד' תיבות אלו מורים על ד' ענינים • ולמדנו שממנו ראה וכן נעשה בענין קריאת התורה • שלרבנן די בשני פעמים שישנה בתורה • ולרבי אחא צריך ד' פעמים • וזהו שאמר ויאמר לאדם כו' היינו התורה שנתנה למשה : ראוי היה אדה"ר כו' • לפי שהיה יציר כפיו : מ"ט זה ספר תולדות אדם • הוא הספר תורה שניתן עתה לתולדות אדם היה ראוי ליתן מיד ביום ברוא אלהים אדם וגו' אלא שגרם החטא : ואיך אני נותן לו י"ב • אמר לא לאדם אני נותן אלא לבניו שנאמר זה ספר וכו' :

פרשה כה ב שתי פעמים שהיו המים כו' • פי' שעלו המים הזידונים ממעמקי התהום לעשות דין בגופן שתי פעמים ביום אחת בשחרית ואחת בערבית כלפי מה שפגמו במדת יום ובמדת לילה : כמו חללים שוכבי קבר • רומז לבני דור אנוש שקדמו לנח שאף שוכבים שלהם בקבר היו חללים • שנידונו גם בקבר במי התהום העולים עליהם בכל יום ב"פ ודי בזה חרפה ובוז לנפש שאין לה מנוחה ע"י בזיון הגוף : ואף נייחא האמור כאן נייחת קבר • ועל שם זה נקרא נח • דבודאי שנקרא נח מן הטעם המפורש בכתוב זה ינחמנו וגו' שגם נחמה נקרא מנוחה כדלעיל • אלא דמפיק לה בלשון מנוחה לרמוז בו אגב גם כן ענין נייחת קבר • וכן נ"ל למ"ד שנקרא נח ע"ש קרבנו • וכן למ"ד ע"ש נחת התיבה : ג לשמוע את דבר ה' היינו שכח התורה • שהתורה מתמעטת דור אחר דור ולעת קץ ה"ח מתמעטים ביותר וכמעט שהיא מתשכחת מלומדיה לגמרי וכמבואר בפרק חלק : והא תני כו' • עד אפילו סאה בסלע לא יצא לחו"ל • רש"י ז"ל מסיים בגירסתו ואילו אלימלך יצא לפיכך נענש • ולפ"ז הא דקאמר והא תני לא יצא כו' בניחותא היא כלומר דלכך נענש מן הדין • וכן פירש במ"כ • ויש גורסין ותניא לא יצא כו' וכן עיקר :

פרשה כו א כתיב אשרי האיש כו' • מפרש דמיירי בנח האיש שידוע דכתיב ביה איש צדיק תמים • ולכך נקט ג' כתות כלפי שלשה כתות הרשעים שהיו בימיו ומכולם נתרחק : בדור אנוש קטן היה • שהרי כל ימי אנוש תתק"ה שנה היו • וכשנולד נח כבר היה אנוש בן ההכ"א • וא"כ הגיע נח להיות בדור אנוש בן פ"ד שנה • ועדיין קטן היה לפי השנים הנוהגים אז • כי לא היה בן עונשים עד בן מאה כדבסמוך • ורבי יהודה ס"ל דאדרבה בזה ישובח יותר : על דעתיה דרבי יהודה דאמר בג' דורות אמרי כו' כנ"ל : בעצת רשעים זה דור אנוש • כדאיתא לעיל פרשה כ"ג שעבדו עבודת כוכבים ולכן קראם רשעים • ובדרך חטאים זה דור המבול שהיו שטופים בזימה שנא' כי דרך אבה מנאפת • וקראם חטאים ע"ד ובחטאת יחמתני אמי • ובמושב לצים זה דור הפלגה שנא' ויבנו שם • והיו לצים כדאי' לקמן פ' ל"ח : שבע מצות שנצטוו אדה"ר • ולנח הוסיף אבר מן החי : שהגה דבר מתוך דבר • דלשון הגיון הוא העיון ומחשבת הלב ע"ד והגות לבי תבונות • ור"ל שנח היה מעיין בשבע מצות ובפנימיותם ובסודותיהם העיונים ומוציא דבר מתוך דבר : ששתלו הקב"ה בתיבה שקיימו הקב"ה בתיבה על המים • והיינו על פלגי מים : זה שם שהוא עיקר שממנו יצא אברהם וזרע קודש • ולכן הוא הפרי • ועליו זה חם שהוא הטפל לפרי כמו העלה שאינו אלא לשמירת הפרי דאלמלא עלייהו לא קיימין אתכלייא • כך חם אינו אלא להיות עבד לאחיו ולהכין צרכיו • וכל אשר יעשה יצליח זה יפת שאע"פ שאינו עיקר הפרי מ"מ גם לעצמו יש הצלחה בעוה"ז ואינו משועבד לאחיו כדכתיב יפת אלהים ליפת : שתולים בבית ה' זה נח כו' • רמיז נמי לנח שמתלו הקב"ה בתיבה הנקראת בית ה' וכמפורש בזוהר פ' נח ע"ש : עוד ינובון זה נח כו' • שנתחדש כנשר נעוריו להעמיד תולדות לעת זקנתו • ומייתי מימרא דר"י כי למובהו כבש ה' מעיינו בנחרותו : ב ראוי לכלל עונשים • ר"ל מיתת בית דין אבל מיתה בידי שמים ליכא ושפיר קאמר ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים • דבהדוני ב"ד ליכא אלא אמינות בלב ולא בפרהסיא : מסייע ליה לר"ח • ועל הרשעים נאמר כאן לשאול וגו' בהם מוכנים למיתה ולא יאריכו ימים ומפני דהאי קרא לא קאי כלל אגזירת מות : ג ש"מ שנה • ארפכשד נולד שנתים אחר המבול • ומולידת ארפכשד עד מות פלג של"ח שנה • והפלגה בסוף ימי פלג היה כמ"ש בס"ע וכדלקמן פ' ל"ז כאותיות שם להורות שתלה ה' בזכותו • שהתחילו בעצת דור הפלגה מיד אחר מעשה המבול כדלקמן פ' ל"ח : ך ואין גיהנם לע"ל כו' • נתבאר לעיל פרשה ו' • ומייתי ליה הכא משום מילתא דר"י בר"א למדרש לא ידון רוחי באדם לעולם כדמסיק בפרק חלק אפילו בשעה שהקב"ה מחזיר נשמות לפגרים מתים • כמתן קשה ליה כגיהנם שנאמר רוחכם אש תאכלכם : רב הונא בשם כו' מפרש לא ידון לשון נדן ונרתק שהגוף הוא נדן • ונרתק הנשמה • כלומר שאינו מחזיר עוד רוחן לנדניהן בתחית המתים ומוסיף רבי חייא בר אבא שהוא לשון מילוי כדבר הניתן בנרתק שממלא את כולו להורות שלעתיד לבא הרוח ממלאת כל הגוף : משגמן אלו באלו • היינו איש אחד חוטא וחבירו הורגו ונענש על חטאו וגם חברו נענש על שהרג ונהרג ג"כ וזהו בשגם הוא בשר משמע שגם הוא בשר כמו חבירו ואשגם אלו באלו דעת ר"נ שאפי' זאב וכלב שגם זה נכלל בכלל בשר כמ"ש כל בשר אשר הוא חי • וכמ"ש שנים מכל בשר • ועיין קהלת רבה פסוק את כל זה : כי את עול שבלו כו' שבם כו' כיום מדין ביום הדין • ר"ל שכמו שנידון סנחריב ביום דינו כן יהיה נידון אפילו המקל והרצועה ביום הדין והכוונה ללמד לאדם שיקח מוסר שיעפל עצמו לעובה טוב וחסד ולא לדבר רע שלא להזיק לשום אדם כי יענש ביום הדין ק"ו משבט ועול : אפילו אילני סרק עתידים ליתן דין וחשבון • להאבידן מן העולם כשנכשל והוזק

נחמד למראה

פרשה כו א בתורת ה' חפצו אלו ז' מצות • ובתורתו יהגה שהגה דבר מתוך דבר וכו' • נראה דס"ל דלא למד נח תורה היפך ממה שפירש"י על פסוק מן הבהמה הטהורה • שהעידה להיות טהורה לישראל מכאן שלמד נח תורה עכ"ל • וכתב ספר ווי העמודים בהרב גור אריה הקשה מהא דאמרינן פ' ד' מיתות בן נח שלמד תורה חייב • והירץ דהיינו לאחר מתן תורה ליתא : אבל קודם מ"ת מותר לו ללמוד • והקשה עליו מהר"ם יפה ז"ל דגבי בן נח אין לחלק בין קודם מ"ת לאחר מ"ת שאין שייך לחלק בזה אלא בישראל שהותר אז נאסר לנו אח"כ מפאח"כ לגבי דידהו עכ"ל • ולא הבינותי דברי הרב מהר"ם יפה ז"ל דקושטא קאי כוותיה דהרב גור אריה דהרי איסור לעובד כוכבים ללמוד תורה נפקא לן בגמ' מדכתיב תורה צוה לנו משה מורשה וגו' למר משום גזל כדכתיב מורשה לשון ירושה • ולמר הייב דקרינן מאורשה • וא"כ בודאי לא שייך איסור זה אלא לאחר מ"ת שהתורה היתה מורשה או מאורסה להם לישראל • אבל קודם מ"ת דלית ביה לא משום ירושה ולא משום מאורסה מותר לבן נח ללמוד תורה • ובזה אתי שפיר שם ועבר ואבותינו שלמדו תורה • והתירוץ שתירץ מהר"ם יפה ז"ל שנח נולד מהול והוי כגר שנימול ומותר ללמוד תורה • ואיסור לבן נח ללמוד תורה הוא משום ערל • ובעיני דוחק גמור • ומה שתירץ הרב ווי העמודים ז"ל דבשעה שאמר הקב"ה לנח מן הבהמה הטהורה תקח לך מנא ליה לידע אם לא שנתן לו רשות ללמוד תורה עכ"ל • גם זה דוחק • איך שיהיה מ"מ במדרש ובתורתו יהגה שהגה דבר מתוך דבר אתא לאפוקי שלא למד נח תורה שאין שום דבר המכריח שלמד תורה כמו שהאריכו בזה הרא"ם ונחלת יעקב ודו"ק : שהגה דבר • עיין במהר"ם יפה שפי' לשון הגה מלשון מחשבה והקשה מההיא דאמרינן במנחות פ' שתי הלחם אפילו לא קרא אדם אלא קריאת שמע וכו' קיים והגית וכו' ובק"ש מאי עיון איכא וכו' ע"ש • ונ"ל דלשון הגה נופל אם על העיון והמחשבה כמו והגות לבי תבונות וכמוהו רבים • ואם על הדבור כמו כי אמת יהגה חכי • וכן ולשוני תהגה צדקך וזולתם רבים וכל אחד יתפרש לפי ענינו • ומצינו לרז"ל שנשתמשו בלשון הגה על הדבור כמו ההוגה את השם באותיותיו ושם לא שייך כ"א דבור • וכאן ענינו הוא על המחשבה והעיון • והרד"ק כתב בס' השרשים שורש הגה שכולם לשון דבור • ומשם אביו הריק"ם כתב שהיה משרש כולם לפעול וצ"ע :

אלה

באור מהרי"פ

ושותלו מקומות מהאותיות וכן בספסג ע"כ : ך למחר המבול בא וכו' • פי' שידעו דלו' דורות הקב"ה יכרית זרעו של קין כד"א כי שבעתים כו' ואתם כבר הוא דור שביעי • קין חנוך עירד מחויאל מתושאל למך ושני בניו יבל ויובל (יפ"ת) : שיבואו עליו • כלומר כי ובזרעי שמניעתן לפחד הזרע היתה בשביל קין ולא בעבור חטא למך (יפ"ת) : ה למפרשי ימים • במ"כ אע"פ שהתנו בא וכו' אולי פי' כ"ש למפרשי ימים שהם עומדים בסכנה וזרעם יהיו חיים וקיימים שיפקדו נבואתיהם סמוך לפריצתן להגיה אחריהם זרע : נסתכלה וכו' • במ"כ ובערוך ערך כוית • ז"ל הערוך שם ר"ה בשם ר"ש כווית אמר וכו' פי' כנוי שם הוא ע"כ וז"ל רב"מ א"ב ובניתאתו נו מסרה מלת כווית ע"כ : ך אדם בת וכו' • כתב במ"כ בהיס ד"ס וכו' ושגיאה היא • אלא כוונת המדרש על שם הכתוב (בראשית ד' כ"ה כ"ו) וידע אדם עוד וגו' ותקרא את שמו שת וגו' ולשת גם הוא יולד בן ויקרא את שמו אנוש וגו' ושוב הפסיקה התורה מלחשוב סדר התולדות והתחילה פ' אחרת זה ספר וגו' וע"ז כעון קומי אבא כבן בדלא מ"מ שתיק מאנוש ואילך (יפ"ת ונזה"ק) וניכרין דברי אמת שהפי' הנכון הוא כמ"ש שהמדרש השמיך התיבות שלו על המקרא ולשת גם הוא כו' כעון קומי וכו' וגם שהירך של מדרש ע"כ וכו' מכאן ואילך קינטורון נסמך על סוף המקרא אז הוחל וכו' ודי למבין : ע"כ בגלם וכו' • פי' גם אנוש בכלל ה"ס ומקינן בנו ואילך מתחיל קונטורין • ועיין מ"כ בשם הערוך וז"ל בערך קנתר • בב"ר וכו' מכאן ואילך קינן קנתורין פי' דברי כעס עכ"ל • א"ס אולי כוונת הערוך על קינן בנו של אנוש וז"ל רב"מ ערך קינטורין • פי' בל"י ורומי מין אנשים בלי תרבות ובדאו הפייטנים שמתאים ולמעלה היו אנשים ומתאים ולמטה נרמז שהיו כסוס כפרד אין הבין ע"כ : טרשים וכו' • במ"כ פ"א וכו' ז"ל רש"י טרשים וכו' עד לחרוש ולזרוע ג"א טרשים שפלים בתחלה היו גבוהין למי שאין לו אלא בית כור נמצא יכול לזרוע בשיפוע ד' כורין מד' צדדים • והכי אמרינן בספרי ארץ הרים ובקעות המקרא הזה שקול הוא • כשהוא אתה בגבוהה של א"י הכתוב מדבר אינו מדבר אלא בגבהה של א"י שמי שאין לו קרקע אלא בית כור יכול לזרוע בה כמה כורין א' מלמעלה וד' בצדדין וזהו שבחה של א"י • וע"כ יסד הפייט ארץ קודש מטעתה בכפל להכין תרעיתו • עכ"ל רש"י : ך לאשה שאמרה • עיין מ"כ • ויתכן דדרים הלום ל' הלום והכוונה מה שחטאו דור הפלגה יהיה להם בפועל כלומר מה שעלה במחשבתן סמורא והפחד מן נפוץ וגו' אמר הקב"ה כן יהיה להם בפועל • ויהי כן • כדכתיב ויפץ ה' אותם כו' וכמשל דומה לנמשל : כפי וכו' • במ"כ • ועיין בערוך וכו' וז"ל בסוף ערך כף כב' • וכירדן מלא על כל גדותיו תרגום על כפותי :

פרשה כד א לארכיטיקטוס • ז"ל הערוך ערך אך ד' בב"ר כו' ובילמדנו כו' משל לארכיטיקון שעשה מדינה ובנה בתוכה מחילין מערות ושימוגיות וכו' פי' גדול האומנין שעשה קטנות וחדרין ע"כ • וז"ל רב"מ א"ב ארכי פי' בל"י נגידות ובררה כו' ארכיטיקטון ראש הבונים והאומנים ארכוגטוס וארכון בר אבל ארכי וארכיון אולי פירוש ארכי לבד בל"י לווי פירושו מקום ועוד ספרים והפוספטים ושם גמתרים כתבי העיר עכ"ל : ושב לבנון לכרמל • עיין בפרש"י ורד"ק ורדי"א וכולם דחוקים ע"ש : ושמעו החרשים דברי ספר זה ספר וגו' • פי' אז תמלא הארץ דעה ואז לא יאמר מעשה לעושהו לא עשני וידעו כולם ויבינו זה ספר תולדות אדם ביום ברוא ה' אלהים את האדם כו' פי' שהקב"ה ברא כולם (יפ"ת) : ג שלמעלן • במ"כ שלא יעמדו בצדקתן כו' פי' לכן דורש היבת לצדיקים של חיי עוה"ב שבעוה"ז אינם יכולים לקרא צדיקים בהחלט ע"ד אל תאמין בעצמך כו' : ד מרשלו • וכל ידים תרפינה תרגום וכל ידיא יתרשלן • וכן חזקו ידים רפות : קוזמיקון • עי' לעיל פ"ב בבאורנו שם : ך אלהות • במ"כ ויגיד עליו רעו דבסמוך אולי כוונתו על מה דמבואר בסמוך אלו תולדות וכו' עד ומה שן רותות ע"ש : ך ר"ע וכו' בן עזאי וכו' • גי' מ"כ הוא עיקר וכ"ה בירושלמי פ"ט דנדרים וכ"ה באות אמת :

פרשה כה א טימוסין • במ"כ פי' הערוך וכו' וז"ל רב"מ שמם פי' בל"י ספר כולו או קנתו ע"כ • ב כיון שעמד נח נתו וכו' • הענין של התירוץ הוא מוקשה ועיין יפ"ת ונזה"ק : שוכבים שלהם וכו' • אולי דייק מדלא כתיב שוכבי קבר מגוף דתיבת שוכבי הוא לשון משכב ומלוחה ולהם לא היה מנוחה כדרבא דרבנן : ולא שמעו • במ"כ וא"כ מהו בחודש השביעי כו' אולי כוונתו אם לא שמעו השלום אין הרגשה לחדשים וא"כ מהו בחדש השביעי : ג עיקר אוונתסיא • עיין בערוך ערך אונטי :

פרשה כו בג' א דורות • במ"כ ג' אלה תולדים כולם מדברים מדור המבול • א"ה עדן לא מצאתי זה מפורש • והדרשה על אדר"כ והג' תולדים על הנתם הוא בילקוט ריש תהלים : ב ששתלו הקב"ה בתיבה • עיין נזה"ק שפי' טעם שנקראת התיבה בית ה' ע"ד המפורש בזוהר ריש פ' נח שהתיבה נקראת ארון הברית ע"ש : יפת שהוא הגדול • כדר"ל לקמן פל"ז מאחי יפת הגדול : ראוי לעונשים • והיינו מדכתיב לע"ל כי הנער בן מאה שנה ימות ומפרש ריב"ל בסמוך פי' ראוי לעונשים כי מפני שאז יהיו חיים ארוכים לכן עד בן ק' שנה יחשב כקטן וה"ה קודם המבול שהיו ג"כ חיים ארוכים ואע"ג דל"ד ממש לעתיד דשם ליכא מיתה כלל מ"מ קצת דמיון י"ל למה כבש הקב"ה מעינו של נח עד ת"ק שנה (נזה"ק) ע"ש : פרעה כשעהו וכו' • כלומר לפי שעה דן אותם ביסורי הגוף בעוה"ז ואחר ששבו לעפרם נפסק מהם עונש הגוף ולא נידונו בעולם הנשמות אלא בנפש ולא בגוף לכן שוב יהיו בנית לדונם בגוף ונפש • ומלאך המות יהיה סטטיונר שלהם לדונם ולבוששם תמיד וכן מבואר בספרי ג' פ"ד ע"ש (נזה"ק) : סטטיונר • ז"ל הערוך ב"ר פכ"ו וכו' • פי' שליט הוא לפי ענינו ע"כ וז"ל רב"מ א"ב סטטיונר פי' בל"ר נופה עומד על מנסה עכ"ל : ישרים לבוקר • פירוש לימות המשיח וימות המתים אשר אז יהיה בוקר לישראל : ש"מ שנה • החשבון הוא ע"פ הכתובים (בראשית י"א) מן אלה תולדות שם כו' עד פסוק ויחי פלג וגו' • עיין שם ותמצא החשבון מכוון שמלידת ארפכשד עד מות פלג היא של"ח שנה • והפלגה היתה בסוף ימי פלג כמבואר בס"ע • והמבול היה שנתים קודם לידת ארפכשד • הרי מן המבול עד הפלגה ש"מ שנה : ד דכתיב ויהי כי החל וכו' • פי' דדריש ויהי כי החל האדם לרוב וכו' והיפיים דקרא מפרש טעמא לרבוי הלזה משום דבנות יולדו להם ע"כ הרבים הלזו באה לעולם : לא ישלם כו' • ועיין ערך של החמישי • א"ה אולי כוונתו על של סדי • אר"י א"ר על עסקי פי' באלם שאלו בענין אלילה כדכתיב של נמלך וכו' ע"ש : ה כדי שיטלו וכו' • פי' ע"ד ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו • שנותנים להם שכר זכיותם בעוה"ז משלם עד שלא יבאו יום זכות לבניהם הבאים אחריהם • וזהו כדי שיטלו שלהם ושל דורות כו' ואז יקבלו הם ובניהם הרשעים פורענותם בשלימות (יפ"ת) : גימומסיות • עיין במ"כ בשם הערוך וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י נמוסים : ך נדנה וכו' • במ"כ כמו לנדן הבנין • כוונתו למ"ש בפיוט לתוכף יום א' דר"ה תשיב לנדן בדק הבנין • ותמיה למה לא הביא ראיה ממקרא מפורש (דה"א כ"א) וישב חרבו אל נדנה • ומפורש באחר הינב • שנרתק הגוף לרוח נקרא נדן ומלת לא ידון וגו' נגזר משם נדן והוא פועל • וכ"ש הרד"ק בשרשיו בשם י"א לא ידון מש' נדן שהגוף לרוח כנדן ע"ש : נבוקת • במ"כ פרש"י והערוך נסורת • וכ"ש הרד"ק בשרשיו ע"ש : מי מעמידו בגמיו • במ"כ פרש"י והערוך צירי הדלת • א"ה עדן לא מצאתי פי' זה בערוך • וז"ל רב"מ בערך בגם א"ב פי' בל"ר חתיכה קטנה מעץ או מד"א כמו כעין הנוסר מן המפסלת עכ"ל ולא יכולתי לכוין יפה פירושו בל' המדרש וז"ל המעריך בגמיו פי' עלים כמו רצועות בלוחות הדלת מסומרות בהם • והיינו דתנן נסרים שבגמן במרחן • מבגמן אני ביסורין • פי' רוצען כדא' אליבו רוצען ויפ"ת פי' מקשרן ואינו נ"ל • גם מ"ש שגמיו בריחין או צירין אינו נ"ל • וכמד' קהלת בפ' טובה חכמה פי' ע"ב ציר וביבוש הוא עכ"ל • הוא חולק גם על הערוך ואינו מזכירו כלל : שאין דין יש דין • הענין מוקשה • ויפ"ת פי' שהמקרא לא ידון וגו' דריש בלשון תמיה וכי לא ידון רוחי באדם לפ"ש שהוא אינו עושה דין בשגם הוא בשר ועושה שלא כהוגן אבל אני אעשה דין למעלה אם אין דין למטה : רב ביבי וכו' בשיטת ר"א • מוקשה ואולי קרוב לומר דר"ב דורש כשיטת ר"א המקרא דלא ידון רוחי ומ"ש לא ידון רוחי אמר ר"מ מילתא במ"כ היא • וכ"מ תולה בדרשתו על ר"א ועיין יפ"ת ונזה"ק : דור המבול נב' וכו' • ודרים ויאמר

דור

אדם בהם: גמי גרם כו' • ד"ל גמי בשנם על היסורים • אלא דס"ל דקאי אדורות של אחר המבול לאדם בהם יסורים כדי להחזירן למוטב • ועל זה אמר הדלת כזו מי מ-מידה שגמיה • הם הנזירים אשר הדלת תסוב עליהם והיא נבקעת ונפגמת על ידם • ומ"מ שם עיקר העמדתה בכותל • אף כך שברון היסורין מעמידין האדם: ז גבורים כו' מות קוליתו כו' • פי' שנקראו גבורים בשיעור הגוף שמות קוליתו (פי' המנח שבעצם הירך הגדול) של אחד מהם היה נמדד י"ח אמה • ועיקר גבורת האדם ע"י העצמות והמוח • ומיהו איש ספרים דלא גרסי הכא כלל מלת גבורים וקאי ארפאים דבסמוך שנראו גבורים בשיעור הגוף שמות קוליתו כו' והכרת פניהם ענתה בם על גבורתם: אהראי לא ילפון מן קדמאי כו' • דורש שהכתוב מתמיה שמאחר שנענשו דור אנוש היה להם לדור המבול ללמוד ולא למדו • ומ"ש שדור הפלגה לא למדו מדור המבול • דורש מפסוק שלהלן בסוף נח ויולדו להם בנים אחר המבול • כמפורש לקמן פ' ל"ח בהדיא: מעמדת בה והכיוצא בו • כלומר כמו הנואף • ודייק מדלא כתיב ויולדו מהן וכתיב ויולדו להן ללמד שילדו כמוהן: אילו לא בא איוב • פי' ספר איוב שנמנא בו סיפור הגלאת הרשעים של דור המבול שנאבדו מן העולם:

פרשה כז ד משל למלך כו' • דקשיא ליה מאי ויתעצב אל לבו דהוי ליה למימר ויתעצב בלבו לזה אמר משל כי לפי שהלב הוא האומן המגלה המלאכה סיבת העצבות יאמה ללב שהמציאה • או לפי שהוא הסרסור שעל ידו נקנה מציאות העולם • ומה שהוסיף ר' אשי במשל הסרסור • לפי שהיה במשל האדריכל מקום לטעות בשתי רשויות כי יאמר האדם אע"פ שהמלך מלך • האדריכל חכם ממנו באותה מלאכה • ואין הדבר כן ח"ו כי הכל אחד מיוחד בלי פירוד • ע"כ הביא משל הסרסור שאין להסרסור שום כח בסחורה ואין לו חלק בה כלל: אדריכל הוא האומן לחשוב מחשבות לעשות ולסדר הבתים וליתן שיעור גבהם ולרחבם: והא כתיב ויתעצב אל לבו • וכיון שהקב"ה רואה את הנולד ממילא ע"כ כבר ידע זה מתחלת הבריאה שסופו לאבדם במבול • וא"כ מדוע לא נהג אבילות זה אלא עכשיו בזמן המבול • על זה השיב לו ואמר לו נולד לך בן זכר וכו' אמר לו ולא ידעת שסופו למות והשיב לו דמ"מ בשעת חדוה חדוה וכו' דדי לצרה בשעתה • וממילא כך היה כביכול ג"כ לפני הקב"ה דאע"פ שראה את הנולד מ"מ לא התעצב אלא עד שעת המעשה:

פרשה כח ב א"ר ברכיה כו' • אשר בראתי דבק עם מעל פני האדמה כלומר אמחה במים את האדם אשר בראתי כו' שנבראת מעפר האדמה כי המים ממחה העפר: ח עובד כוכבים שברת בריתי שמעמידים את הכותים בברית בברית קדם ואמר אעפ"כ לא יעמוד להם זכות זה אלא לפי שעה • אבל לעתיד והאבדתיך בבל מאין יושב:

ט ונח מצא חן אתמהא • כי נחמתי כי עשיתם משמע דיצירת האדם בכלל שלא לצורך והיכי קאמר תו ונח מצא חן על כן דורש שגם נח בכלל כי נחמתי ורק נח מצא חן בתורי הבד לקרבו אצלו • והיינו בזכות תולדות הצדיקים העתידים כדלקמן סוף פרשה כ"ט:

סדר נח פרשה ל א הה"ד בעבור סופה כו' • זה דור המבול שנכרתו בסופת ובסערת המבול • וצדיק יסוד עולם זה נח שלא נתקיים העולם אלא בזכותו ולפיכך נקרא הכל על שמו: הפוך רשעים ואינם כו' • כמ"ש בתנחומא סדר תבים כ"ז שהקב"ה מהפך במעשה הרשעים לדקדק בהם אין להם תקומה • דור המבול וימח את כל היקום כו': ובית צדיקים יעמוד זה נח • כלומר ביתו של נח וזרעו שהוא מיחוס שלשלת הצדיקים הוא מתקיים: בית רשעים כו' • כי דור המבול אף בהיותם בים משפחה רבה לא נשאר מהם שארית • ואהל ישרים זה נח • באף שלא היה נח וזרעו המעוטים אלא כאהל ערבי • מ"מ הפריחו מאד בתולדות של קיימא למלאות פני תבל: ח שנאמר בו תמים נח שנאמר בו צדיק תמים • אברהם והיה תמים • דוד ואהיה תמים עמו • והתבונן כמ"ש המהר"כ בשם רש"י נח מעת המבול עד שמת ש"נ שנה • חמשים פעמים ז' הרי כולם שביעיות • אברהם שנצטוה על המילה היה בן צ"ט וחיה קע"ה הרי ע"ז עם שנת הנ"ע י"א שביעיות • וכן דוד חיה ע' שנה עשרה שביעיות • ודורש בגז"ש שבע שבתות תמימות תהיינה • וז' ז' כנגד ז' ארצות ז' רקיעים ז' מזלות שהן יסוד עולם • כן שנות הצדיקים הן הן יסוד עולם עכ"ל • והענין כי נשלמו במדרגת שבע ימי הבנין הידועים ליודעי חן:

פרשה לא א לא מהם ולא מהמונם ולא מהמהם • סיפא דקרא • ומפרש לה מגוננו החמס קם • ואמר לא מהם ר"ל לא מגונן עצמם וזהו בין אדם למקום • ולא מהמונם • ר"ל שיש אנשים רשעים שהם זכאים בין אדם לחבירו • ויש בהם תועלת לקיום המדינה אף שאינם כשרים בעבודת ה' לזה אמר ולא מהמונם זהו בין אדם לחבירו • וכדמפרש ולא ממונם • שלא עשו חסד זה עם זה בממונם • ולא מהמהם ולא מן המהמהון • פי' פרי ועלין • ע"ד נפלה המהמה דפ' אלו טרפות • וכלומר צאצאיהם וזרעם הנמשך מהם • והכונה שהחמס קטרג לומר שחטאו בכלם לה' בין אדם למקום והיינו בגופם • ובין אדם לחברו היינו בממונם • ובמעשיהם שלא היה להם זרע כשר • ולכן ראוי לאבד כולם גופם וממונם וזרעם: לא נה בהם לא נה בהם • דורש לה בחילוף ה' בח' מלשון נחת • וכמ"ש לא היה לפום בריה נחת רוח מהם ולא היה להקב"ה נחת רוח מהם • כלומר שהיו רע לבריות ורע לשמים: לא נח בהם כהניא דאמר כו' • הוא ד"א ולא נה בהם לא נח מהם • דרמיז ביה על נח שגם הוא לא היה ראוי בהם • וכהא דאמר ר"ה ב"כ נחמתי כי עשיתים

באור מהרי"פ

דור המבול כ' לא ידון ולפי דרשה זו מלת כ' קאי על למטה ולא על ויאמר • אע"ג דלפ"ז לא יתכן כלל סיפי' דקרא רוחי באדם • אין מבינין על הדרש כדרך שאין מבינין ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים שדרשו בשמ"ר שלא הוליכם כדרך ארץ • שד"א המלך הולך אחר העם וכו' • ומלת פלשתים לא יתכן לדרשה זו • אך אין מבינין על הדרש ויש קרבה כזה (יפ"ת): ז מנטרומין • ז"ל המעריך ע' מטרומין בב"ר פכ"ו פי' יפ"ת שם מקום וזו נכואת בקר כי אינו אלא כנוי ע"ש גבורתם וזדונם • ואע"פ שלא נודע פירושו עכ"ל וז"ל רב"מ פ' מנטרומין • פי' טרמון בל"י ורומי מרדים א"כ מנטרומין מהרידים ומטילים אימה עכ"ל: מגיסטי מלחמה • ז"ל הערוך • ד"א דמגיסתא פי' דין של הדיוטות שדנין בגסות וכו' • וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י גדולים וראשי העם כו' ע"ש וז"ל הערוך ערך מגסטרון • כאסטרטגים והפחות תרגום מגיסטרי ורברבניא וכו' • וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"ר פקיד שר ורואה וכו' ע"ש ומ"ש המ"כ פירש"י והערוך מלומדי מלחמה • ברש"י מצאתי ובערוך לא מצאתי: עונקים וכו' • במ"כ הן לגו מטר וכו' • פי' ע"י כשוף עשו זאת במכתשים במ"א של מעלה: בה וכו' אף אנשי שם וכו' • צ"ע דמשמע שהנ"ש בא לומר דהיה מחלוקת בדור המבול • והיך יליף מזה דקשה מחלוקת בדור המבול • וצריך לדחוק ולומר דס"פ מה אנשי השם דהתם במחלוקת מיירי כ"ג אנשי השם דהכא לענין מחלוקת קאמר כלומר דאנשי המבול ואנשי השם דהיינו מחלוקת שוים הם (יפ"ת ועיין נזה"ק):

פרשה כז ב דור אנוש ודור המבול • ז"ל היפ"ת לא הוזכר כי זכירת דור אנוש במקום זה דסיפי' דקרא גם בגילה לא שבב לבו קאי אריפי' דקרא וסיפא מיירי ודאי בדור המבול לחוד כי ע"ז אמר וכל יצר מחשבות לבו ולמד אף ביום והאי קרא ליתא אלא בדור המבול • וניכרין דברי אמת כי במדרש קהלת לג הכא אלא דור המבול לחוד: ומנין אף היום וכו' • צ"ע שלא מפורש בישא כל ימיו מכאובים • ועיין יד"מ ונזה"ק: וה' המטיר וכו' • כמ"כ וכמו השחר עלה כלומר בעת שהחמה והלבנה עומדים: בחצי הלילה • פי' מכת בכורות היתה בלילה וזה ידוע שכל המכות היו ביום וא"ל ראיה ע"ז: ג והא כתיב וכו' • כמ"כ זהו עיקר הגניבה • כלומר הסכנה הגדולה בזו לגניבה נחשבה לגניבה ממש והגניבה בעצמה נחשבת לפי ערכה כגניבה ולא גניבה ממש ועיין נזה"ק קרוב לזה: אפופילסמון וכו' • ז"ל הערוך ערך אפרסמון ובב"ר וכו' היה מביא וכו' • פי' שמן אפרסמון הוא צרי ואילן שלו קטף שמו כדכתיב נכאת וצרי ותרגומו שעף וקטף • ואמרינן צרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף כלומר שרף של קטף שהוא עץ ואם מעמידו כנגד הנר אע"פ שמרוחק מיד עף ובא קטף ודולק בו וכו' • וז"ל רב"מ מלה זו ארמית נעתקה מל"י אופיבלסמון כו' וז"ל רב"מ בערך אופופיבלסמון כו' פי' בל"י ורומי אופובולסמון שרף הנוטף מעץ בלסמון הגדל בעיר יריחו אשר נקרא בשם ע"ש ריח • ול"נ שמלת בלסמון אצל טעמיה נעתקה מלשוננו בעל שמן והעד עץ שמן אפרסמן וכו' עכ"ל: הוה נהון אפופלסמון • פי' אלו אותן הגנבים שעשו ג' מאות מחתורין בצפורי היה להם אפופולסמון מה היו בני צפורי עושים שלא היו יכולים לעמוד מפני הגנבים באף שלא אפופולסין עשו גניבות עלומות כ"ש עם אפופולסין פ"א מה הוה ציפוראי עבדין קאי על הגנבים היינו גנבי צפוראי (יפ"ת): ד מתנחם וכו' • ונתן בארץ פי' מה שמת ונקבר לבסוף זו היא נחמה דאל"כ היה עושה עצמו אלוה כדלעיל פ' ט' (יפ"ת): אדרכל • מבואר לעיל:

פרשה כח א אנאלוגין • עיין מ"כ וז"ל רב"מ א"ב בנוסחאות דידן כתיב אנאלוגין וכל אלו הגירסאות לפ"ד מבובלות ויש לגרוס אלוגין: וז"ל בערך אלוגין א"ב פי' בל"ר ספר זכרון אשר בו יסובת או יגונה דבר וגם ספר עדות עיין אנוגלוגין שלמעלה עכ"ל • וז"ל המעריך ערך אלוגין בשמ"ר שהיה אלוגון שלו כו' • וזהו נוטריא הכתוב לקמן כיון שקרא את נוטריין שלו כו' • אלא שזה ל"י וזה ל' רומי • ועניינו הדברים הכתובים עליו • עכ"ל: ב בבגוולין • ז"ל הערוך בבראשית רבה וכו' ובמדרש איכה ובסודרין ע"כ ולא פי' כלום ע"ז: ג גסטריות • הערוך. והמעריך ע' גסטר וע' קסטר אינם מביאים מדרש זה עם שמלה זו • ומה שפירשו בשני ערכין שלנו לא יכולתי לכוין כאן • וז"ל רב"מ בערך קסטינר • א"כ פי' ב"ר דיין שהוקר ובוטר החוקר ביסורים את המחויבים ע"כ • וז"ל בע' קיסטנר • פי' שכגון רומי חוקר ושופט של אנשים שופטים והוא נקרא ג"כ קסדור וקסטונר ובנוסחאות כתיב קסנטור והוא טעות עכ"ל ואולי היתה הגי' אריות וקיסטורות שהיא קלת שכון לענין שבכאן: סרן • פי' הערוך חתיכה ברזל גדולה שמרדדין עליה ברזל וכל כלי מתכות בלע"ז אנקודייי ע"כ • וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י עץ עב וחזק תקוע בארץ עכ"ל: ד בלוסים • ז"ל הערוך ערך בלס א' עיסה בלוסה פי' שאינה נקיה כו' על הבלוסים כו' פי' כמו מלוכלכין כמו עיסה בלוסה ובב"ר אמתה כו' עד סריות ע"כ הנך רואה שעל מלת בלוסים האמור כאן לא פי' כלום ועל המעיין לפרשו כפי הענין הנאות לו וז"ל רב"מ א"ב שהוא בל"ר דבר נבזה עכ"ל: ובלאו את כל המדינה סריות • אולי המשל נסמך על מ"ש בסמוך שנמחו תתקע"ד דורות ולא נבראו וע"ז קשה שלא גם הכ"ו דורות שנבראו היו רעים וחטאים דור אנוש דור המבול דור הפלגה סדומיים • ומדוע לא נמחו או להיפך מדוע לא נבראו ג"כ התתקע"ד דורות ע"ז אמר המשל של אוצרות בלוסין והמשל שבראם הקב"ה הכ"ו דורות שהיו המאוצרים שבאוצר הבלום ונתמלא העולם סריות כ"ש התתקע"ד דורות שהיו גרועים מהם נזה"ק וע"ש: זה התורה • דכתיב וידבר אלהים את כל הדברים האלה: זו המילה • המילה נקראת דבר • דכתיב וזה הדבר אשר מל יהושע: ה שהיה ראוי כרת ובאיזו זכות עומדין • אע"ג דכתיב בקרא (צפניה ב' ה') הוי יושבי חבל הים גוי כרתים וגו' והאבדתיך מאין יושב • וא"כ מאי נוקשה באיזה זכות עומדין דילמא באמת נאבדו כמ"ש והאבדתיך וגו' • וכתב היפ"ת נראה שהיה ידוע שלא נתקיימה גזירה זו מיד אלא לעתים רחוקים כנבואת הנביא • וכתב נזה"ק ראיה נכונה לזה דכתיב בתריה והיתה חבל הים וגו' • והיה חבל לשארית בית יהודה וגו' ממילא משמע שגם הורכן אלו לא תהיה אלא לעתיד • ומידם תהיה א"י לבני יהודה לעתיד • עכ"ל נזה"ק: לשבת וכו' • שברת ברית • פי' אברהם כרת ברית עם אבימלך ואעפ"כ זכות זה לא יעמוד לו לעולם והיה נוה כרות רועים וחבל לשארית בית יהודה • יפ"ת • ועיין נזה"ק: ז בלורית • כמ"כ פי' הערוך תתיכות • א"ה עדן לא מצאתי פי' זה הערוך • וז"ל ורב"מ כתב בכלל ד' פי' בל"י גבעה קטנה עכ"ל • וז"ל המעריך בב"ר פכ"ח בבלוריות של זהב לשון לעז הוא ופירושו כדורים שם פ"ת בלורין פי' אבן סוסם זכה עכ"ל: בכסף וגו' • ודרשינן מדלא כתיב כסף היה סיגים דאז היה משמעותו כפירש"י שנעשו מעות נחושת בכסף נרמית • אבל מדכתיב כסף היה לסיגים משמע שהכסף עצמו שב להיות סיגים היינו שעשו ממנו עכבים ששם סיג והלאה • יפ"ת ונזה"ק: ט משפט דוהמ"ב וכו' • ה"ג ממשפט דוהמ"ב י"ב חודש ואין להם חלק לעוה"ב (יפ"ת ונזה"ק):

פרשה כט א אינוניתא אונקיא וכו' • עמ"כ ב' פירושים בשם הערוך • וז"ל בערך תתיה אמר ר"ח אין תתיה אונקיא אחת ביד נח פי' שהות מאונקיא אחת היתה ביד נח מוכיות תתיה תחת כלומר למטה מאונקיא וה' מובלעת • ור"מ כלפו ז"ל היה אומר אוון התניה אונקיא אחת ביד נח פי' ב' אונקיות אוון היה ביד נח • עכ"ל • וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י יונק ועויל ופי' אוון אחד כלומר ימלט יונק ויולד אחד ומפרש בנוטריקון אינקי אחד יונק וחוזר ומפרש אי נקי מל' אונקיא הרי לפניך לשון הערוך ולשון רב"מ כאורחם ועל המעיין להבין ולהגיה לפי דעתו והנה פי' ר"מ כלפו שהועתק כמ"כ יותר ברור לשונו מאשר הועתק בערוך והפי' הפשוט הוא פי' של המעריך • וז"ל ערך תתיה בב"ר וכו' איגוניתא ס"א עגתניא וכ"ה בירושלמי ברכות ובערלה ובשבת וכן עיקר • וכ"ל שהוא תואר פ"ב מקומו כמו ענותיו וגו' הערוך ופירושו גם פי' הר"מ כלפו לא כ"ל כדם נראין דברי רש"י ז"ל שכתב אונקיא א' של זכות היה בידו כלומר זכות מועט • ודע כי אי נקי דריש כמו אנקיא עכ"ל: ב לברך עליה • פי' ברכת שהחיינו או ברכת שככה לו בעולמו (יפ"ת): בזכות דור המדבר • פי' דכאן גם מני מתני הכ מגאו והקב"ה לא מצא דכתיב כענבים במדבר מצאתי ישראל • ולכן משני שמצאו דורות העתידים חן בזכות דור המדבר • יפ"ת ונזה"ק: ג ומצאת את לבבו נאמן לפניך • אלו החמשה תיבות צריכין לבמתך • יפ"ת ונזה"ק: ד להלן ויצא יוסף וכו' • צריך לגרוס ונאמר להלן והוי אתר נובאת. חן שאצל אסתר היה חן של אהבה ואצל רבב"ל צריך לגרוס ונאמר להלן וימצא יוסף חן בעיניו שהוא חן של שליטה: עד שנתן לו בתו וכו' • פי' היפ"ת שהמשיל החכמה והתורה לבת כדאיתא בפסיקתא גבי שלמה • וכ"ה לקמן בשמ"ר פל"ג ע"ש: ושפכתי וגו' • אולי פי' ע"פ מ"ש לקמן ויק"ר פי"א • ויתונך יעמיד ממך נביאים כמד"א ושפכתי על בית דוד רוח חן ותחנונים • כלומר דרוח חן הוא רוה"ק • ולכן כתיב כו' לשון שפיכה כמד"א אשפוך רוחי על כל בשר דמיירי נמי בשפיכת רוה"ק ורוח חכמה • נזה"ק:

סדר נח פרשה ל ב קל הוא וגו' • גזירה וכו' • פירש"י דתיבת קל היא לשון גזירה כמו קל מן שמיא נפל: שלא היתה כוונתם וכו' • שלא היתה כוונתם לנטוע כרמים וכ"ה בירושלמי פ"ז דיבמות לא יפה דרך כרמים שלא כו' ע"ש (נזה"ק): ה נייחא לאבותם • פי' דורו של נח: בייתא לבנים • דור שלאחריהם: ז תמן אמרי • במ"כ פי' הערוך וכו' • ז"ל הערוך בלחו מתם פי' מא"י לבבל ע"כ וכו' רב"מ מתם פי' מתם כו' • והרגים אשר שם הזהב די תמן דהכא • ובלשון גמרא התם • וכן מן כם אמרו שלא • עכ"ל: ח לבדת שבוע • במ"כ אחר המבול ש' שנה ש"ם הוא וג"ל ש"נ שנה • כם כמ"כ וכן אברהם חי אחר המילה ע"ז שנה • צ"ע דכתיב (בראשית י"ז) ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמולו כו' • וכתיב (שם כ"ה) ואלה ימי כו' אברהם אשר חי מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים • נמצא חי אחר המילה רק ע"ו שנה: מתחלתו ועד סופו • הוא צדיק • וצ"ע שלא אצל אדם כתיב הן היה והוא הרשיע מתחלתו ועי' יפ"ת: משה וכו' לגאול מרדכי וכו' לגאולה • שינוי הלשון בין משה למרדכי עי' יפ"ת: חמשה הן • צ"ע שלא ר' לוי אמר כל מי שנאמר בו וכו' • אולי אין למדין מן הכללות • יפ"ת ונזה"ק: בא לו ת.ב וכו': חולק על דברי ר' יודן דלא מדלא מצא מניקות הניקה אלא משום דלא לו אלא הניקה בדדיו מזה הכיר כי מאת ה' הוא שיניקנה בעצמו יפ"ת:

פרשה לא א ו"א נח בהם • בספרא כתיב ולא נה בהם • והמדרש דורש כמו נח נח' בחילוף אחכ"ע • וצ"ע מה ענין נח לכאן • דבענין של ישראל הכתוב מבתעי • אך אין מביא

של

נחמד למראה

סדר נח פ' ל א אלה תולדות נח פס"ד בעבור סופה וכו' הפוך רשעים ואינם וכו' • צ"ל מאי קמ"ל ונראה דק"ל דהוה ליה למימר אבוד רשעים ואינם מאי הפוך דקאמר ותו קשיא ליה דבסיפיה דקרא הול"ל וצדיקים יעמדו דומיא דרישא ולמה קאמר בית צדיקים • ועל דא קא דריש ליה על דור המבול שאף שהגבורים שבדור היו באים לשבר את התיבה או להכנס את כח יהיו רגליו מתערבלות כדאיתא לקמן • נמצא שאם רגליהם לא היו נבוות היו שוברים את התיבה אלא במסיבה שהיו היו מתהפכין ונופלים וז"ש הפך רשעים ואינם זה דור המבול שהיו מתהפכין רגליהם מכח הכויים וזה היה הסיבה שבית צדיקים שהוא התיבה יעמוד שלא יוכלו לשברה • אי נמי ממ"ש המפרשים בטעם שהציל הקב"ה לנח בתוך התיבה ולא הציל אותו במקום שהיה עומד בארץ כי אין מעצור לה' מהושיע הוא משום דכיון שהיתה רשות למשחית נתנה אינו מבחין בין צדיק לרשע ולכך הסגירו בתוך התיבה כדי שלא יראהו שמשחית בענין ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר • ועל זה קדרש הפוך רשעים ואינם זה דור המבול • וא"ת ונח אף שהיה צדיק איך ניצול שהרי אין המשחית מבחין בין צדיק לרשע • וע"ז אמר ובית צדיקים יעמוד כי מפני שהיה בבית היא שעמדה לו • א"נ למה לא התפלל • וי"ל כדי שלא ילמדו בניו ממעשיהם וז"ש הפוך רשעים ואינם אז ובית צדיקים יעמוד • אלה תולדות נח: בית רשעים ישמד • פירוש למה הציל גבי נח שלא היו ראויים וכי תימא ולקיום המין א"כ הו"ל להציל ג"כ שאר רשעים • לזה אמר בית רשעים כו' ופרשם רע אין עושה טוב סוף סוף ישמד אבל אהל צדיקים שהם בניו אף כי אינם כדאים עכשיו מ"מ יפריח לבסוף הואיל ששורש שלהם הוא טוב: ב קל הוא על פני המים גזירה שנגזרה עליהם שיאבדו במים • עיין בידי משה ב' פירושים • ונ"ל לפרש עם מה שכתב האר"י ז"ל והר"ב עברה מאמרות דדור המבול ואנוש והפלגה וסדום תוך הקב"ה ושתן בדור מצרים כדי לבלע להם גמולם אחר השחיתו והתעיבו עול לגרפם וכאן הלוות גזרת היאור והשלכת משה בתיבה שעולם הבן בעדו וקושי השיעבוד בחמר ובזפת הרי אנוש מבול הפלגה כמ"ש • נמצא שאנשי דור המבול שהשחיתו והתעיבו עול אין עושה טוב כמו שמפרש באיוב קודם המקרא הזה דקל הוא על וכו' היו ראויים לעונשים גדולים ועצומים שיסבלו עונשם בגזירות קשות ימים רבים וכולי האי ואולי יספיק להם לתת נכה כדרכם ובעלילותם • אמנם כיון שלא היו יכולים לסבול הקיל להם הקב"ה ששפו תמו כרגע במים ומאריך אפים וגבי דיליה שעמד ושלם זה ג' פעמים לחזור ליפרע מהם כאמור • על פי זה יובן המדרש קל הוא על פני מים • ר"ל הקיל להם הקב"ה הרבה בעונש שנגזרה גזירה שיאבדו במים כמו רגע ויישב שאין להרהר על זה שהרי תקולל חלקתם בארץ שנפרע מהם הקב"ה כד' פעמים ובילם להם חלקם בגמול ידיהם וחילק עונשם לד' חלקים ולא עוד אלא שנאמר שמה נקללה לעולם מי שפרע מדור אנוש ומדור המבול ומדור הפלגה ואנשי סדום והמצריים וכו' • ובזה יתיישב שפיר מה שהקשה מהר"ש יפה ז"ל דהכא קאמר מי שפרע מדור המבול ובמתני' ובגמ' איתא מאנשי סדום והמצריים וכו' והירך דאיידי דלוקת קללה מדור המבול מזכירין שאר שנפרעין נמי • אבל עיקר התקנה לקלל מדור המבול שהתחיל בהם עכ"ל • ותרוייהו דחיקי ניהו • ולפי דרכי אתי שפיר דהנך כולהו הן הנה דור המבול ודו"ק: ד נשכו ארי ושיברו • ובתנחומא מפיק ליה מדכתיב וישאר אך נח • וקשה דהיכי מפיק ליה מהאי קרא אימא דהאי קרא מיירי שהיה גונח מפני הצינה כדאיתא לקמן פרשה ל"ב • או כמו שפירש"י כתומא שהלה מפני הטורח • ותו דמנא ליה דהכישו ארי לא זאב או דוב וכו' • ונ"ל שהם תצרף אותיות שתי תיבות אלה ויש"אר א"ך הם בעצמם יהיו אכב"ו אר"י אהוון דדין כאהוון דדין • ותדע שהגירסא הנכונה אכבו באל"ף כדאיתא בזוהר הקדוש וזה רמז נחמד:

ונפי

עביתים ונח אפילו נח שנתחייב מהם אינו כדאי אלא שמצא חן · ומשום דקאמר ההמס קם למטה רשע דמשמע שהחמס קם לקטרג עליו · ועי"ז נפרע ממנו גם על שאר עונות · לכך מסיק ואמר ולפי שהיו שטופים בזימה נמחו מן העולם · אבל על הגזל לא נתחייבו כליה אלא שע"י קטרוג הגזל נתקרב קצם: ב בין שדרותם יצהירו כו' · עד ולפי שהיו שטופים בגזל ובזימה נמחו מן העולם · כתב היפ"ת שגם' כ"י לא גרס הכא אלא ולפי שהיו שטופים בגזל · ולא זימה · וכן נראה לי עיקר · וביאור מאמר זה בין שורותם שורת הגפנים של ענבים של אחרים דרכו יין ביקבים קטנים לשתות היין החמוצים כפי גרכם ירוה צמאם · ואמר עוד אף אם יקבים גדולים דרכו משלהם עצמם אעפ"כ ויצמאו · לפי שביהה מארה מצויה בעמלו של רשע · וזה היה סמוך למבול אבל מקודם לכן מילא בתיהם של טוב · פב"פ ממילא שמעינן מהאי קרא שהיו שטופים הרבה בגזל: ד מרוב עשוקים כו' · כי חמס הוא לשון צער ומריבה כמו חמסי עליך · וממילא גם באוכלת דברים יפול לשון חימוס · ולכן אמר כי מלאה המס שקצתם נכשלו בזה וקצתם נכשלו בזה · וכדי לבאר זה מייתי הא דכתיב מרוב עשוקים וגו': אלו הנעשקים שהעושקים יזעיקו את הנעשקים · שהם זועקים על דבר חימוס ממון אשר עשו להם: אלו העושקים · שהם זועקים ג"כ על הנעשקים על דבר חימוס דברים אשר עשו להם אף מה שלא היה נוגע לענין הגזל וחמס · והיינו דקאמר אלו רבים על אלו וכו' כלומר אלו מריבים על אלו עבור החימוס ממון ואלו מריבים על אלו מפני חימוס דברים: ש"ם קילין היו בה כו' · קילין פירש בתוסף הערוך בל"ר שם כללי לחדר קטן ובפרט מיוחד החדר לדבר מאכל ומשתה · וכתב היפ"ת שהעיקר כפי גירסת הערוך והכי גרסינן ר' יהודה אומר שלש מאות ושלשים קילין היו בה · הקיל עשר אמות על עשר אמות וכו' · ר' נחמיה אומר תשעה מאות קילין היו בה וקיל שש אמות על שש אמות וכו' · על דעתיה דר"י ניחא · על דעתיה דר"נ לא ניחא · א"ר נחמיה כאמתא מלמטה כך אמתא מלמעלה ר"י אמר כמין קומרטין היתה והיה משקיף בה ועולה כו' עד שהעמידה על אמתא שנא' ואל אמה תכלנה וגו' · וכן מוגה בספר יפה ובזה יבא הכל על נכון · והוא דר"י ור"נ פליגי בתרתי · הדא דר"י ס"ל קיל היה עשר על עשר · ור"נ ס"ל שכל קיל היה שש על שש · ותו דר"י ס"ל שבמדור העליון היה מקצר ועולה עד שלא היה בה כי אם ג' שורות של קילין וממילא לפי חשבונו סך הכל הוא ש"ל קילין · ורבי נחמיה ס"ל שגם במדור העליון היה שוה לתחתון והיה לפי חשבונו תשע מאות קילין והא קאמר ע"ד דר"י ניחא משום דכתיב ואל אמה תכלנה מלמעלה · אבל לר"נ דאמר שהמדור העליון היה שוה לתחתון מאי ואל אמה תכלנה מלמעלה · ומשני דר"נ אמר כאמתא מלמטה כך אמתא מלמעלה · כלומר הא דכתיב ואל אמה תכלנה מלמעלה הכי פירושה באותה אמה שהיה משער ומודד למטה בה עצמה היה מודד ומשער גם למעלה שהיו כל המדורים שוים במדה · ור"י אמר כמין קומרטין היתה והיה משקיף בה ועולה וכו' · כלומר מדור העליון היה משופע ועולה כמין כיפה עד שלמעלה היה רחבו אמה · ולא התחיל השפוע אלא במדור השלישי מלמעלה כדרך הבנינים · ועתה אבאר לך בשם הערוך פירוש הדברים שר"י ס"ל שרוחב התיבה שהיתה חמשים אמה ד' קילין היו בה ברוחב · והן מ' אמות · ב' קילין שהיו באמצע אחורי הקילין היו מדובקים · ולפניהם היו ב' פלטיות אחת מכאן ואחת מכאן כל אחת רחבה ז' אמות · ומצד אחד של פלטיא קיל אחד · וכן קיל אחד מצד פלטיא האחרת · ועלו בין הקילין לפלטיות מ"ח אמות · וב' אמות לצדדים עולים נ' אמה · פירנסת רוחב התיבה · אורך התיבה ש' אמות תעלה שורה אחת של ש"ם מאות אמה ש"ם קילין · שהרצועה של קיטונות באורך התיבה מראשה לסופה זו בצד זו ואין ביניהם הפרש כלום · וכבר פירש ד' קילין היו ברחבה וכל שורה היתה שלשים קילין וד' פעמים ש"ם יעלו מאה ועשרים קילין התחיים · וק"ך קילין השניים יעלו ר"מ · שלישים העליונים לא היו אלא שלש שורות שהיה מיצר ועולה ולא היה רוחב התיבה אלא מ' אמות · ושלשה שורות עולין תשעים ור"מ · הנה ש' מאות קילין לדברי ר"י · ר"נ אומר תת"ק קילין היו בה · קיל ו' אמות על ו' אמות · ושמה פלטיות של ארבע ארבע · קיל מכאן וקיל מכאן ושתי אמות לצדדין · פי' רוחב התיבה נ' אמות · ושם שורות של קילין היו שם וכל קיל שש אמות ועולין ל"ו אמות · וג' פלטיות של ד' ד' וב' אמות לצדדין עולין חמשים · וכיצד נעשין אלו ששה קילין ברוחב התיבה · ד' חדרים באמצע התיבה · שנים לבד דבוקים מאחוריהם ושנים לבד דבוקים מאחוריהם · וביניהם פלטיא של ד' אמות וחדר מכאן מצד הב' וביניהם פלטיא של ד' אמות · וחדר מצד ב' האחרון וביניהם ד' אמות רוחב הפלטיא · וב' אמות מצדי קילין היחידים · פירנסת רוחב התיבה · אורך התיבה ש' אמות וכל קיל שש אמות ששה פעמים חמשים עולין ג' מאות נמצאת השורה של קילין חמשים קילין זה בצד זה מדובקים ואין ביניהם הפרש והיו בה שורות בתיבה כל אחת חמשים עולין שלש מאות · וכן שניים וכן שלישים עולין תת"ק עכ"ל · אבל קשה למ"ן דאמר בסמוך התחיים לזבלים למה לי קינים ומדורים למטה · וכן בהיפך למ"ד זבלים מלמעלה אין צריך קינים ומדורים למעלה · ושמא יש לומר דלאו דוקא קינים ומדורים ממש קאמר בכולהו · אלא הכי קאמר שהיה שיעור מספיק לעשות מהם קינים ומדורים בשיעור הנזכר לכל חד כדאית ליה: יב לב נתבנם אל התיבה · שהולך לבריח בכניסתו לתיבה שאלמלא הברית לא היה יכול ליכנס לתיבה:

פרשה לב א ג"ע וש"ד · ש"ד מרומז באיש דמים · וג"ע אפשר ג"כ מרומז באיש דמים שבקולה כש"ד וכמ"ש כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש וגו' · או מרומז במרמה כי מה שיעץ אחיתופל לאבשלום לשכב עם פלגשי אביו עשה כן במרמה לבל יתרצה עוד הבן אלא אביו וכן דואג יעצו ליקח ממנו בתו · ונמצא שהיתר ג"ע בשניהם בעבור מרמה כדי להנקם מדוד להרגו: ה לפיכך מ' יום ומ' לילה · ואף על פי שנידונו כל י"ב חדש כדאמרינן לעיל פרשה כ"ח מ"מ עיקר לערם היה בארבעים יום של ירידת המבול · וכן מפורש בזוהר פרשה זו: זה קין דכתיב ויקם קין · ובודאי דקרא אכולהו קאי · אלא מדנקט לה בלשון יקום דרים דרמז אקין או על השר או על הממון: שהיה תלוי ברפיון · פירש הערוך באויר · ואולי הכוונה שהגזרה היתה רפויה ותלויה עד המבול · וכדאיתא בקה"ר פ' אם יוליד שקין חי עד המבול: וימח את כל היקום אשר על פני האדמה · דמשמע שהיה תלוי ברפיון ע"פ האדמה · אבל מקרא דהכא ליכא למידרש דמוכח על ומחיתי לומר שנמחו מעל פני האדמה: ז מחוסר אמנה היה · שלא בא אל התיבה אלא אחר שהתחילו מי המבול ונגיעו המים עד קרסוליו · ומה שטרח בתיבה כמה שנים לפי שמ"מ היה מסופק בדבר שחשב שהקב"ה ירחם על עולמו · ובזה נחשב למחוסר אמנה כי לא ישיב ה' דברו אחור בלתי ע"י תשובה ותפלה וזכות: ח בעצם היום הזה · בעצומו של יום דהיינו באמצע היום ומ"מ אין מוחה כי ה' סגר פי כולם: מה איכפת לך דמאליהן יבואו · והא דייקינן לה מדלא כתיב מובאים דהיה משמע על ידי אדם

נחמד למראה

פרשה לא ב ולפי שהיו שטופים בזמה ובגזל נמחו מן העולם · מ"כ קשה דמהא משמע דעל שניהם נימוחו ומדרז"ל נראה כי לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל · והרא"ם הקשה כן גם הוא כדבור לא נחתם גזר דין אלא על הגזל ע"ש · ולע"ד נראה דס"ל להאי תנא דדוקא משום כי בתים רעות עשו זימה וגזל נימוחו · דאפשר דאם לא היה בידם אלא אחת עון גזל או זימה לא היו נימוחים · אך כהלמדם יחד מצא בע"ח מקום לגבות מהם את חובו · וכהתנא ס"ל דמ"ש שהיו שטופים בזימה אינו בא"א דאם היה להם העון הזה א"כ קשה קושית הרא"ם שהקשה על פי' ויקחו להם נשים אלו נשי אנשים · והקשה לפ"ז נמה לא נחתמו דגי הים וכמ"ש בפ"ק דקדושין דעל עון א"א גם דגי הים נחתמו ע"ש · והרב ז"ל כתב דמדרשים חלוקים הם ופירש דלתנא דקדושין ז"ל דס"ל דבדור המבול לא היה להם עון עבודת כוכבים וכן מצאתי למהר"ש יפה ז"ל בסדיה שלא חטאו באשת איש ע"ש פרשת נח ולדעתי י"ל ג"כ דהאי תנא דס"ל דלקחו נשי אנשים ז"ל דס"ל דגם דגי הים נגזר עליהם וכנ"ל · איך שיהיה לתנא דקדושין בודאי דנ"ל דכ"ש לא עשו זימה בא"א ומה שהיו שטופים בזימה היינו בבתולות מאורסות לאיש בשעת כניסתן לחופה קודם שנבעלה · וכן אמרו ז"ל דכשהיו מטיבין אשה לאיש היו בועלין אותה קודם שנבעלה · והטעם כתב מהר"ש יפה ז"ל דלדידהו כיון שעדיין לא נבעלה לא מיקרו נשים דהא נכנסה לחופה ולא נבעלה אין להם כמ"ש בפ' ארבע מיתות · ובהרמב"ם פ"ח מהל' מלכים דבני נח אין חייבין על מאורסה לחבירו קודם שנבעלה אבל בישראל חייב יע"ש · ומ"ש ז"ל בעשו ה' עבירות עשה אותו יום ומני בהדייהו שבא על נערה מאורסה · כבר תירצו התוס' ז"ל בפ' ד' מיתות דף נ"ז ד"ה לנערה יע"ש · ואפשר דמפני כך לא פקרו עצמם כ"כ לשכב עם בעולת בעל כי כן לא יעשה בדיניהם אך בנכנסה לחופה ולא נבעלה מצאו מקום ע"פ דתם · ודייניהם לא היו דנין על זה · אך קשה דלמה באמת נענשו ועוד שהרז"ל מבלי מגיס דייניס יאבדו כנראה משום שלא דנו דייניהם על זה נאבדו · ומה היה להם לדון אחר שכפי דתם אין חיוב · בש"מ אם דינם היה אז כישראל ניחא כי כל איש שעושה זאת לשכב אצלה להיות עמה בכניסתה לחופה קודם שנבעלה אחת דתו להמית בחנק · ואפשר לומר דמ"ש גם על הגזל אינו שגזלו ממון דהא בפחות מש"פ לא היו חייבים על זה אלא על שגזלו נערה המאורסה · והגם שנכנסה לחופה ולא נבעלה אין להם וא"כ למה נימוחו על הזימה והיינו על שנכנסה לחופה ולא נבעלה כנ"ל נ"ה דעל הגזל וכמ"ש הר"מ ז"ל דמה שנענשו הנכי שכם היינו מדין גזל יע"ש וכמ"ש הרב מהרימ"ט ז"ל ריש פ' תולדות יצחק יע"ש · כיוצא בזה י"ל הכא ועל הגזל דקאמר דעל הזמה נתחייבו והיינו על הגזל כאמור · וידוע מ"ש ז"ל על פ' קץ כל בשר דכל א' היה גוזל פחות מש"פ עד שאינו יכול להוציאו ממנו בדין ואין דייניהם דנים ע"ז להוציאו · וכתבו רז"ל בלבי פ' בראשית על מ"ש ז"ל במקום שאין דין יש דין וכו' דנראה דמשום שלא דנו דין להוציא הפחות מש"פ מש"ה נאבדו יע"ש ב' וק' והיאך היו עושים כן דהא לא נאמר זה אלא לישראל אבל בן נח נהרג עליו וכו' וכדאיתא בפ' ד' מיתות ומוכרח לומר שהם תפסו נעלמם בדיני ישראל בפחות מש"פ שאין להוציאה כי ניתנה למחילה ולא היו חולקין בין בן נח לבני ישראל אלא דין א' הוא בין באותו זמן בין לאחר מ"ת שדין פחות מש"פ אין דנין עליו · מעורף לזה כתב הרב ז"ל על מ"ש ימותו ולא בחכמה בחכמת התורה יע"ש וכתב דהם עשו ערמה לגזול פחות מש"פ כי הבינו שאין ניתן להוציא אותה בדין ישראל · אבל על האמת טעו ולמה לא דנו דיניהם ע"ז ימותו · וקשה למה · לז"א בלא חכמת התורה כי לא רצו לקבל התורה כמ"ש ז"ל ובשלמא אם היו מקבלים התורה לא היו מתים כי כן היה להם הדין שאין דנין על פחות מש"פ מאחר שהם בלא תורה ע"כ · הרי דמוכרחין אנו לומר כי הם ניתא לכן בדיני ישראל ועפ"ז לא דנו דייניהם להוציא הגזילה ולפ"ז שביעא דהייבים מיתה על עון הזמה והגם שלא היה בא"א אלא בנכנסה לחופה מה בכך דהא לאו שבני נח פטורים אבל הם נתרצו בדיני ישראל דא"כ אלא שדין בני נח רוצים א"כ למה גזלו פחות מש"פ הלא בן נח נהרג עליה ולמה דייניהם לא היו דנים בזה ונ"ל שדייניהם ע"פ התורה כדיני ישראל · מעתה חל עליהם חובת ביעור מן העולם דהא דייניהם למה לא דנו במיתה למי שעשה זימה בכלה שנכנסה לחופה כדין ישראל · וז"ש בעל המדרש ולפי שהיו שטופים בזמה וגם על הגזל · דבשלמא על הזמה לבד לא היו נימוחין מן העולם ד"ל דינם כבני נח ופטורין אבל כיון שגזלו והיינו פחות מש"פ א"כ נפל פיתא בבירא וחייבין על הזמה כאשר פסקו לעצמן שדינם כדין ישראל וא"כ מבלי מגיס שלא דנו דייניהם על הזמה כי כפי סברתם בגזל הו"ל לדון ע"ז יאבדו וכן אם לא הזמה היו פטורים על הגזל אבל כיון דהוו תרווייהו ע"ז נימוחו · ע"כ: ה חכם אינו שוה פרוטה וכו' · הקשה הרב יפ"ת ז"ל דבן נח נהרג אפי' על פחות מש"פ ומה מועילו בתקנתם וכו' ע"ש מה שתירץ · ול"נ דאה"נ דבן נח נהרג על פחות מש"פ כבגזל בע"כ של בעל הבית אבל אם נוטל בפני בעל הבית וברצונו שלא עכב על ידו אינו נהרג על זה · וזה היה ערמת דור המבול כשהיה אחד מהם מוליך קופתו מלאה תורמוסין והיה בא על אחד ונוטל פחות משוה פרוטה לא היה מקפיד בעל התורמוסין על מה שהיה סבור שרוצים לטעום כדי לקנות ממנו כדרך הקונים ולפעמים קונים ולפעמים אינם קונים ואינו מקפיד · אבל כאן מאחר שהיו מריקים כל הקופה למפרע היה מקפיד שהיה מפסיד הכל והרי זה גזל ולכך נענשו:

פרשה לב ה ומחיתי את כל היקום ר' לוי בשם ר"ל אמר זה קין היה תלוי ברפיון · היאך מאן דכר שמיה דקין ונ"ל דנפקא ליה בגימטריא קי"ן עם הכולל עולה היקו"ם ודו"ק:

מכל

באור מהרי"פ

על הדרש ועי' יפ"ת ונזה"ק: ג שנאו בשער מוכיח · (עמוס ה ע' י') המבליג שוד על עז וגו' · שנאו בשער וגו' · לכן יען בושסכם על דל וגו' · והדרשה של ריקים אתם מגיחים כו' נסמך על המבליג שוד על עז שהוא מורה על גבורות ה' · והדרשה ולפי שהיו שטופים בגזל כו' · נסמך על לכן יען בושסכם וגו' שמדבר מגזל עניים: ד בחימוס דברים · פי' שהנעשקים מבזים את העושקים בדברים אחרים חוץ מענייני גזל · יפ"ת: ח אעין דקדין · בערוך אעין דקדרינון וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י ורומי שם כולל לדבר העשוי מעץ גופר שהוא עץ שעיס · וכן תרגום עצי גופר דאעין דקדרוס עכ"ל: בברא כלה"ק וכו' · כפי"ת מבואר כל המאמר: ט מפני הריח · כמ"כ מפני הריח הבא מן החוץ · צ"ע מה מכריח אותו לפרש כן: י במדה הראשונה וגו' · ולא מפרש מאי היא אלא דהיינו מלת התיבה שהיא מדה ראשונה מאמות הנזכרים בתורה · ולפי שאמה מדהה משונה · בת ה' ובת ו' טפחים וכו' כדתנן שלש אמות היה במקדש לכך אמר שהאמה היא כמו אמות נח בתיבה שהיתה בינונית וכמו שמבואר בסמוך · מתמצית דברי יפ"ת: תביקין · עיין מ"כ · וז"ל רב"מ ע' תבקיון א"ב פי' שמואל למה אמר במדה הראשונה ומתרץ הוא תבקיון כלומר אמתו של בנין בית שליבי תהיה כאמות תיבת נח תבקיון פי' דבר של תיבה ע"כ וכוונתו כמ"ש המעריך ע' תבק וז"ל בב"ר פ"ל תביקין כמו תב קינא פי' אמה של תיבת נח ע"כ ופירושו מלת תביקין היא נחלק לב' מלות ופי' תיבה העשויה קנים וכיא תבת נח · אבל בעל מ"כ נראה שהוא בורא מפי' של רב"מ דכתב ולמה הוא קורא אותם אמה תביקין גרס וכל המאמר קושיא היא ור"ה ורבנן מתרצים הקושיא · וז"ל בעל א"א אמה תביקין · הר"ן ז"ל בפי' הפרשיות א"ר יודן מדכתיב וזה ולא כתיב זה שעתיד אחר למוד בנין הבית באמה גדולה כאמתך והיו מקובלים מרבותיהם שאמה של יחזקאל נקראת תביקין ע"ש מובאת כלומר בינונית ובזה לאמתו של נח ודומה לו כמש' נגעים פ"ו כעדשה מובאת · והגי' שם בבי"ת ופי' הרמב"ם מכוונת השיעור כמאמרם מצומצמת · וכן גי' הערוך ערך מבת כעדשה מובת פי' כעדשה מכוונת · והוא כגי' ופי' הרמב"ם ולפ"ז צריך לגרוס כאן א"ר ה ע"ש שהיתה מובאת וכו' עכ"ל בעל א"א ועל שמעיין לייתב ענין כל המאמר על מכונו: שתהא עומדת בלמין · פי' אם צריכה להיות כן שאם אינה רק להסילם נים לסרקם ולהוציאם מהם כמו ספינות הקטנות אינם צריכים למדה זו · יפ"ת: יא בשעה שהיתה כהה · במ"כ שרגא בטיהרא וכו' · וכתבו ביפ"ת וביפ"מ. אע"ג דהתיבה היתה סתומה מכל צד · מכ"מ נילוני השמש המתפשטין בעולם נכנסין בתוכה ומכהה את אור הנרות ומ"ש המ"כ בשם הירושלמי למה שיש חי' וכו' פי' למה היה צריך נח לדעת אימת יום ואימת לילה · ומש"י מפני דים חי' והיה צריך לידע זמן אכילתה: בוטיטא · עיין מ"כ בשם הערוך · וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י מקום עמוק · ובפי' ובסיתא אחד הוא ע"כ: פתחי מן הצד · עיין מ"כ · ומ"ש ר"י שאם יעשה סרקלין י' על י' צ"ע מנ"ל דהא התיבה היתה ג' מאות על נ' ואולי מפני שפתח מעבר על עבר אין בם סרקלין עליו · יפ"ת · ונזה"ק כתב אולי מפני שהקילין היו י' על י' וממילא הפתח שהיה בקצה הקן הסמוך לכותל הוא כאלו היה הפתח בצדו לבד שכל אחד נחשב בפני עצמו והוא היה עבר על עבר עכ"ל נזה"ק: תחתיים לזבלים · בפ' חלק גרס עליונים לאדם אמצעיים לבהמה ונהיה התחתונים לזבל ע"כ ואולי גם כאן צריך לגרוס כן וע' נזה"ק: כיצד הוא עושה · פי' איך מחליפין בעי היאך יהיה הזבלים בעליונים הלא יפלו על השניים דרך הארובה שבעלה אותם ממנה להעליונים ומשני שמן הצד דהיינו אצל דופן התיבה או בקרן זוית עשה כמין קטרקטין והיא מחילת קרבים בהיקף פי' הארובה ומשם היה מעלה הזבלים ודוחה אותם כלפי פני אחורי המחילה · ומפני שלא היתה הארובה באמצע שיהיה המחילה מעכבת שלא יפלו · יפ"ת · והנה מלת קטרקטין בערוך הביאה ולא פירשה · וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י ורומי אשנב או דלת פתוחה מלמעלה למטה במקום משופע עכ"ל ולא אוכל לכוין דבריו עם פירוש היפ"ת: פוססן · הערוך מביאה ולא פירשה וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"ר פועל החופר ע"כ: תעשה אף היא כו' · דייק מדה"ל למימר תעשים ביו"ד וכתיב חסר יו"ד קרי ביה תֵּעָשֶׂה שנעשית מעצמה כדדרש בתנחומא גבי מנורה דכתיב בה תעשה את המנורה יפ"ת ונזה"ק: יב מתערבלות · ז"ל המעריך ערך ערבל בב"ר פל"א מתערבלות פי' משתמטות ומתליקות ואולי דגרס מתערטלות עכ"ל · והנה רב"מ בערך ערבלא ז"ל כאשר יגוע בכברה תרגום כמה דמדזרין בערבלא וכו' וענין קרוב לזה תרגום נבוכים הם בארץ מערבלין אינון עכ"ל ואולי גם כאן לפי גירסתנו מתערבלות פי' נבוכות: יחוללו וגו' · פי' ובוכניהם היינו נח והנגולים שבוכנים על המים ובעבורם היו רגלי הגבורים מחוללים כדי שלא יזיקו אותם · יפ"ת ונזה"ק: יג התקשר ראם וגו' · פי' שהקב"ה אמר לאיוב אם יש בו כח לקשר ראם כמו שקשרו נח בצווי שלם ומדכתיב ותלם ואם ישדד עמקים דרים שהיו מתלים תלמים ותשוי גומות אחריו · יפ"ת:

פרשה לב א קינעתו · עיין מ"כ וז"ל המעריך בב"ר רפל"ב ורפל"ח פי' הערוך אשתו ואני אומר לא כל אשת איש נקראת כן אלא מטרוניתא ב"בד שהיא עטרת בעלה קונעתו כמו עונקתו מלשון וענקים לגרגרותיך כו' אלא שדואג כדי שלא להזכיר שם של כבוד על דוד החליף סדר האותיות עכ"ל: זיבוטוטום · ז"ל רב"מ פי' בל"י דל ותסר דבר מה ע"כ · וז"ל המעריך זיטוטום הערוך הביאו ולא פירשו · ואולי רפל"ח זיטיוטום וכן עיקר ול"י הוא ופי' שואל לדקה בלע"ז סידיינשי מיגדיקו בערבי שאתם וסרי זה היסך יעברנו המלך עובר גדול ואת בתו יתן לו לאשה וביפ"ת פי' מסולק מהחיים ולא נכיר עכ"ל: וש"ד דכתיב ולא אבו וכו' · א"ה מתיבת וש"ד עד בכבני פ' מיותר וצ"ע אותם בר"פ ל"ח מפני שנכללים בדברי נתמן בריש דרשב"ן: ג אמרו לאלהים מה נורא מעשיך · דזה מורה רק על קצת נסים שהם גלוים ומפורסמים כדרשת חז"ל המשתקעים בים שוקעים את שוקעיהם וכו' וזהו בעניו אומרים מקצת שבחו היינו נסים גלוים פרסיים · אבל בעצמת הקב"ה עושה נסים עמנו תמיד כנוסח ההודאה שבתפלה ועל נסיך שבכל יום עמנו וגו' אך שאין בעה"נ מכיר בנסו · וזהו שלא בפניו אומרים לו' כ"ש כל"ח · פי' בכל עת ובכל רגע · נזה"ק: ה יקימוניה · ובמדרש קהלת גרס ר"ב אמר קיומיה ר' בון אמר אקומינו רה"א היקום הוא הממון שמעמיד רגליו של בעליו · ולפ"ז יש דר"א אתי לפרושי דר' בון · דאקלימינו היינו הממון · נזה"ק: ברפיון · עיין מ"כ וז"ל הערוך בב"ר כו' פי' אויר בלע"ז ריפ"א ע"כ: ח והבאים וז"ל וגו' פרס לסרוחים ומחוסרי אברים וכו' · צ"ע הא מתוכו היברים מכל לפור כל כנף ילפינן · ועיפ"ם שכתב כי נראה מהילקוט דדרים כל הפסולים כמאון כאן מכל לפור כל כנף ע"ש: דרולומוסיא · ז"ל הערוך ערך דרלמוס בב"ר וכו' פי' דבר כבד מאד וכו'

אדם · אלא כתיב הבאים מאליהן היו באים · ומ"ש תביא · שכאשר יבואו תקבלם : דרשו מעל ספר ה' כו' · דלעיל מיניה כתיב כי זבח לה' בבצרה וגו' וירשוה קאת וקפוד וגו' ופגשו ציים וגו' שמה קננה קפוז וגו' דרשו מעל ספר ה' וקראו · ומפרש דספר ה' היינו התורה שכתוב הבאין מאליהן · שלא יפלא בעיניהם כגון החיות והעופות למשתה הזבח הנזכר · כי ידרשו מספר ה' כי לא נפקדה אחת לבא לתיבה כי פי ה' קבלם לבא מאליהן · ודרשא זו הוא סייעתא למ"ש הבאים מאליהן :

פרשה לג א ושלח ליה · אלכסנדרוס שלח למלך קציא שיבא אליו : נפק ליה כו' · יצא והיה טוען ונושא לו מנחה חתיכות של זהב העשוי בדמות לחם בתוך קערות של זהב ורמז לו בזה כי הוא נבהל להון בבואו עד אחורי הרי חושך לגבור כל כסף וזהב שבעולם כלחם הנאכל : ב אנא מנהר ליה · להזכירו לבשת ולטובה שהקב"ה מפרסם בעולמו שבח מעשי הצדיקים לגדלם ולרוממם : ד אר"א לרעה כו' · לפי שכל הבקיעות היו לרעה ואילו לא נתבקעו כולם לא היתה הרעה גמורה · אבל כשנהפך לטובה לא נסכרו כולם כי מצורך הטובה שישארו קצת כמו מעין טבריא וחבריו שהם לצורך העולם : חוץ ממעין טבריא כו' · שהם מעיינות המים לרפואה · וקודם המבול לא הוצרכו לכך שאז היה להם אויר יפה וממוזג ולא היה חולי מצוי בעולם · וכדלקמן פ' ל"ד ולפיכך מאז נשארו אלו לרפואה · ור"א הזכיר אלו המעיינות המצוים בארצו · וכן כיוצא בהם בשאר ארצות :

פרשה לד א מדבר בנח שלא יצא מן התיבה בלא רשות כמו שלא נכנס אלא ברשות · אע"פ שכבר נתבטל הטעם · לפי שאין לאדם לסמוך על דעתו · כי באולי יש למושל המצוה איזה טעם כמוס מה שלא נתבטל עדיין : זה נח · שחכמתו עמדה לו להעלותו ברום המעלות יותר מעשרה דורות שמאדם ועד דורו · ועז"א מעשרה שליטים אשר היו בעיר הוא העולם הנקרא עיר קטנה כדלעיל פ' ל"ג : ה ומכולם לא דברתי כו' · דדיבור הוא לשון חיבה יותר מאמירה כדאיתא בפ' דברים פ' ויהי כאשר תמו ברש"י · וזהו שאמר כאן ומכולם לא דברתי כו' · גם כאן יש הבטחות גדולות ושבועה על קיום העולם ומצות לדורות עולם : ו לכל זמן כו' · דורש זמן לכניסה ועת ליציאה · שאף שהיה חפץ לצאת · עכ"ז לא יצא בחפצו עד שיצוהו : משל לפרנס שמ"ם לא משמע שמגרשו ומוציאו · משל לפרנס כו' א"ל לא ממקומך ואין זה יציאת מקום ממש · אלא לענין מה שיצא ממדרגת הנהגתו · ועל שעתה הגיע העת שהשי"ת ישוב למלאות הארץ ולפרנס אותם (שבזמן המבול מינה לפי שעה את נח למנהיג ולפרנס) בהכרח לסלק את נח ולוקח מידו מפתח הפרנסה לכן אמר לו לא מהנהגת פרנסת הבעלי חיים שבתיבה · כי אני בעצמי חוזר למקומי לפרנס העולם : ח בארץ ולא בתיבה · הטעם שקדושת התיבה היתה קדושה יתירה מאד · ויחזקאל ראה במראה הנבואה דהבית האחרון יומדד במדת האמה שמדד בה נח את התיבה כמש"ל פ' ל"א : ט ותיטב לה' משור פר · הרי דאדה"ר הקריב קרבן · דבאדה"ר מיירי קרא כדאיתא בגמרא שהקריב שור שקרניו קודמין לפרסותיו · והיינו שור הראשון שיצא מן הארץ בריה שלימה קרניו קודם פרסותיו ומדסמך ליה התם כי אלהים יושיע ציון וגו' דמיירי בבהמ"ק למדנו שאדה"ר הקריב במקום בית המקדש : הקריבו בני נח שלמים · נתבאר לעיל פרשה כ"ב סימן ח' ע"ש · ומייתי לה הכא סייעתא לריב"ח דלכך הקריב נח הכל עולות ולא שלמים · ובספרים ישנים לא

גרסינן הכא קרא דוירח ה' את ריח הניחוח א"א קרא דויעל עולות במזבח ובפיסקא הסמוכה גרסינן וירח ה' את ריח הניחוח : הריח ריחו של א"א כו' · מדכפל לומר וירח ה' את ריח הניחוח להורות שעם ריח הקרבן הריח עוד ריח אחר של צדיק · ומתחלה כמו לאברהם שהשליך נפשו באש כקרבן אשה לה' עבור קדושת שמו ובזכותו הציל נהקייה ובאומרו את ריבה עיד חמ"ע אשר אחזו מעשה אבותיהם למסור נפשם לכבשן האש · ובעבורם נתעורר טוב זכות אברהם · באשר עוד נגר משליו יפרה סדומה לו : והיינו דמסיק הכא משל לאוהבו של מלך כו' עד מה דמי דורון דידן לדורון של סבך · כלומר שנתעורר בעבורם זכות אברהם בהיותם דומים לו במעשיו · (ועיין בשה"ש רבה פ' זאת קומתך) ושוב דרש עוד הניחוח בה"א הידיעה על דורו ש"ש שמסרו נפשם על קידוש השם גם בפועל ונשרפו : שבכל אלה לפה יהבים ה' מראשים אחרית בימי נח · ובעבורם כרת ה' עמו ברית לבל ישוב למבול עוד · ואהא ... משל למלך שהיה מבקש לבנות פלטין על הים כו' עד הה"ד כי הוא על ימים יסדה וגו · בזכות דור דורשיו וכו' כלומר בזכות צדיקים העתידים : יא עוד כל ימי הארץ כו' מה סבורים כו' · שהוא נדרש לשלפניו שאמר לא אוסיף עוד להכות כל חי בזה לא יהיה אלא עוד כל ימי הארץ זאת לבד ולא לעתיד בזמן תחיה אחר ביטולה שאז יתבטל גם ברית נח : יב מורא וחתית חזרו · דבאדה"ר כתיב רדיה ורדו בדגת הים ובכל עוף וגו' · וממילא בכלל זה הוא מורא וחתית דכיון דרודה בהם בהכרח יראו ויכנעו מפניו ואחר העונש ניטל מהם הרדיה והחתית כמ"ש לעיל פרשה כ"ג · וכשהקריב נח קרבנות חזרו מורא וחתית אך לא הרדיה ור"ל שחזרו מורא וחתית לבל יפגעו בהם הב"ח אבל רדיה לא חזרה כי אין האדם רודה בב"ח אלא בזמן שהם בני תרבות עד שבא שלמה וחזר לו גם הרדיה על כל חיה ועוף ומזיקין : יד לכשיבוא האדם כו' · שהוא יום הדין הגדול שיחיו בו המתים · והיינו באדם דמו ישפך כלומר לכשיבוא אדם ובד"ר פ"ב הגירסא יותר ברורה :

פרשה לה ב בפחות משלשים צדיקים · כלומר בכל דור ודור והכי קאמר אין העולם יכול לעמוד עמידה שלימה בשפע טובה וברכה · אבל בפחות מל' צדיקים אע"פ שאינו נחרב לגמרי אין לו עמידה שלימה : ג שנטלו ממנו רשות כו' · שמתחלה רצו ללכת ביום כ"ג ונטלו ממנו רשות ביום כ"ב על יום כ"ג · ושוב נתחרטו להתעכב שם עוד עד יום כ"ד ונטלו ממנו רשות ביום כ"ג על יום כ"ד : אוכלים ושותים · שזהו עיקר החגיגה שאין שמחה בלא אכילה ושתיה בבישול · וגלוים והדלקת נרות הרבה · ואפשר שהדלקת נרות הללו הוו בבית המקדש שהרבו בו נרות לכבוד הבית : והברכה האחרונה כו' שנא' וילכו כו' · אע"ג דל"ז כתוב נ"כ בקרא דביום השמיני · מ"מ מדכתיב וילכו לאהליהם שמחים כו' משמע דביום הליכתם דהיינו ביום כ"ג אז זכו להיות שמחים כו' : שמצאו נשותיהן טהורות מדכתיב אל אהליהם שמחים · ואין אהלו אלא אשתו · וכן דרשו על פסוק וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא והיינו בבואו מן הדרך · ועיין יבמות ס"ב · ומ"ש שילדו זכרים היינו כמ"ש שמחים וטובי לב שהיו טובי לב מעין השמחה · ועיין בפ"ק דמ"ק : יצאה ב"ק ואמרה כו' · במועד קטן מפיק לה מן כל הטובה וע"ש בה"א : ואוחרנא מפרש · משום דבדרשות הנ"ל קאמר ה רבה האחרונה היתה גדולה מהראשונה · משום הכי דרש איהו נמי גהך דרשא דאית בה כה"ג : ותלך מאתו מה ת"ל ותבא ותגד כו' · דכיון שכבר הלכה מאתו ולא השפה

באור מהרי"פ

וכו' · וז"ל רב"מ א"ב פי' אנדרולומוסיא בל"י הרג ומגפת אנשים זו היא סגי' סנכוגס ע"ש עכ"ל : ספרגוס · ז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י תותס ונקרא ג"כ סימטרין עכ"ל : ט ויגברו המים וגו' · וסיפי' דקרא ותלך התבה ע"פ המים · ודריש מע"פ המים · כעל ב' קורות פי' כמו שהיתה הספינה נתונה על ב' קורות ונפסה מלמעלה ולא היתה משוקעת כלל במים והקורות היו א'וכות כמן טב"י לסוסיתא : י דלא טף כמוי דמגולא · ובפ' עקב היתה שבכית ראים מדכתיב (יחזקאל כ"ב) בן אדם אמר לה את ארץ לא גושמה ביום זעם וכ"מ בזבחים פ' פרת חטאת ע"ש · אבל מכ"מ קשה אהאי כותי מאי ראיה מייתי מהאי קרא לגבי גריזים טפי מבאר א"י דהא' מהאי קרא י"ל ... שם בזבחים דלא ירד המבול לא"י · היינו כל א"י וג"ע ועיפ"ת ונזה"ק :

פרשה לג א בטפיסין · נ"ל בטפיטין וכ"ה בערוך ע' טפיט וז"ל פי' בלע"ז הוא טפיטו יושבין עליו ב"א ועושין אותו לשוב בדיל"א ע"כ וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י ורומי מכסה מרוקס יש לו גוונים שונים עשוי לכסות הכתלים או למכסה סוסים עכ"ל : גידומי · במ"כ גידומי פי' הערוך לחם · חפשתי בערוך ולא מצאתי אבל באמת טעות נפל במדרשים וצ"ל גרדומי דדהב וז"ל הערוך ערך גרדום ג' בב"ר וכו' גרדומי דדהב כו' פי' לחם של זהב כו' ס"א גרודמי דדהב עכ"ל הערוך : ההוא דזבין כו' · פי' במ"כ ובירושלמי כו' א"ס ע"ש בירושלמי ותמלא כמעשה מכוון כמו כאן : ג טוב ה' לכל וכו' · כדרשות שנדרשו עליו מוקשה וע' יפ"ת ונזה"ק : והוא כו' · בירושל' גרס דהוא מן דכרייא וא"כ טפי דקמפרש להא דאמר דהוא מן יסודה והנא מבנימין דלא לגמרי מבנימין ולא מן יסודם דרכי נמי מבני יסודם הוא אלא דהיה מן הנקבות ור"ה מן הזכרים · יפ"ת : והרי הוא עומד בחוץ · פי' דבתר דקאמר רבי למילתיה מיד א"ל ר"ת כ"ה עומד מבחוץ ולפיכך הקפיד עליו רבי דהוה משמע לרבי דלכנסתו בא אם יקיים דבריו · ועיין ביפ"ת ומזה"ק שנושאים ונותנים באגדה זו מלשון הירושל' וע"ש : איתנשימת · פירש הערוך חזרה נשמתו כלומר נתרפא : לאשונה · עמ"כ · וז"ל הערוך ע' אשן ג' בב"ר פל"ג כו' לאשונה דלא יפשי ותגעל נפשיה · פירש לאשונה כמו באישון חשך כלומר בחדר של מרתף שלא יבא אומד יחידי ומעשה זו בקדושין (ל"ג) עכ"ל הערוך · וכתב ותגעל במקום אלא ותגעל : שלא יבסי · במ"כ וע' בערוך ערך בס · א"ס בערך בו לא מצאתי זולת בע' ... כתב רב"מ הרגוס ופתמהו תמהו אתמהו בוהו · אבל בעל המ"כ לא כוון לדבריו דהרב"מ היה מאוחר בזמן מהמ"כ שנים רבים וכ"ל דל"ל וע' בערוך ערך בס ע"ש בערך שם א' וצ' : בכלל שבכתו אר"י לא שמשו כו' · פי' לפיכך נקרא נח שנתו המזלות בימיו ולא שמשו : ה וקרא עליהם · פי' על דור המבול דקראי דלעיל בדידהו מיירי גבולות ישיגו וגו' כמבואר לעיל פכ"ו · והאי קרא נמי מפרש להו בהו : זה דור הפלגה · שלא חזרו לגמרו בהיו שפה אחת ומקובצים במקום א' אבל דוהמ"ב היה להם ארוכה עמנה ובניו נתמלא כל העולם כבתחלה ומ"ש עליהם ותשבר כעץ עולה אע"פ שלא היה חמס וגזל בהם כ"א אהבה ואחוה כמפורש לקמן פל"ח י"ל דעולה קאי על דבריהם וכפירותיהם כמפורש שם וכו' ואע"ג דליתא דקרא מיירי בדור המבול וקהל דכתיב רועה עקים וגו' ג"כ מיירי בדוהמ"ב והיאך דרש אמנע הענין על דוה"פ אין מבינין על הדרש יפ"ת ע"ש : ו ג' שבועות ימים · פי' מדכתיב בתר שליחות העורב וישלח את היונה וגו' ותשב אליו וגו' וכתיב בתריה ויחל עוד ז' ימים אחרים ויוסף וגו' ומדכתב עוד ז' ימים אחרים מכלל זה אתה למד שאף בראשונה הוחיל ז' ימים וכפירש"י בחומש והו כתיב בשליחות הב' וייחל עוד ז' ימים אחרים וגו' הרי מנין ג' שבועות של ימי השליחות · נזה"ק : ז בתקופת תמוז · פי' מפני שאז השמש בסיר מאד ומכוון יפה מקומו · יפ"ת :

פרשה לד ב שנאמר צא מן התיבה · פי' דהבתיבה היתה דאף על גב שהיה יכול לצאת מקודם לא יצא עד שאמר לו הקב"ה צא וזו היא הבחינה והנסיון וע' נזה"ק פ"ב סי' ג' : ו כשל לכופר וכו' · והמשל שהקב"ה אמר לו לא אתה מפרנסתך ואני אפרנס אותם במקומך · ומ"ש קיבל עליו וכו' לא שייך להמשל אלא מילתא באנ"ב הוא ולא קאי אדלעיל · יפ"ת : ח היוצא קרי · כלו' בעל כרחך : ט בארץ ולא בתיבה · הטעם שקדושת התיבה היתה קדושה יתירה מאד · ויחזקאל ראה במראה הנבואה דהבית האחרון יומדד במדת האמה שמדד בה נח את התיבה כמש"ל פל"א אר"י זו עתיד א' למדוד באמתך הה"ד אורך האמה במדה באחרונה פי' במדה שמדד בה נח · וכן התיבה נעשית מאה בדמות בהמ"ק שנאמר בו והבית בהבנותו במאליו נבנה וכן גבי התיבה דרשו (ס' זו) תעשה אף היא היתה מסייעת א"ע · וכן מפני קדושתה נאסר בה תשה"מ אף אחר שהורשו לצאת · נזה"ק עם תוספת כ פך מהזותב : י משיצא ממעי אמו · פי' שנער לצאת כדר' יודן לקמן : מאימתי נשמה כו' · כבר הוכיח היפ"ת כי יש פה ט"ס והעיקר כדגרס בפ' חלק נשמה מאימתי נתנה באדם בשעת פקידה או בשעת יצירה א"ל משעת יצירה א"ל אפשר חתיכה של בשר עומדת ג' ימים בלי מליחה ואינה מסרחת אלא משעת פקידה והכא א"ש בקאמר שהודה מפני שמקרא · שלא מפני חוזק טענתו דהרי אין כאן בשר ממש משעת פקידה אבל מכ"מ כיון דיהיב טעמא לדבר דגם השתי דקרא מסייע דפקידתך משמע שעת פקידה אודי ליה · עכ"ד היפ"ת : יא יולדין ולא קוברין · הוא פי' של זורעין ולא קוצרין · יפ"ת : יג זה המוסר את חבירו לגוים · דאי כפשוטו הא מי' לאו בת דעת היא ולאו בת שכר ועונש היא : השוכר את אחרים · ופי' מיד איש אחיו מיד איש שמשכיר את אחיו להרוג חבירו דאי בהורג ממש היינו מיד האדם : יד בלא עדים · פי' וכגון שהודה בעצמו : בדיין אחד וכו' · פי' דכולהו ילפינן מכלי קרא שופך דם האדם באדם וגו' שאין ת"ל באדם אלא ה"ק באדם א' דמו ישפך היינו דיין א' או עד א' וכן דריש האדם באדם · באדם עצמו היינו בהודאתו דמו ישפך · ודריש נמי באדם אחר היינו ע"י שליח ודריש נמי באדם היינו כמין אדם כגון עוברין נ"כ דמו ישפך : טו אילטים · ז"ל רב"מ פי' בל"י יער : אדרמוני · פי' בערוך סממנים : לב בוסר וכו' · כי דבר ה' בזה תרגומו פתגם דה' בסר רב"מ ע' וסר ה' :

פרשה לה ב אי בעי אברהם למקרביה כו' · וכה"ג איתא בסוכה דמ"ס יכולני לפטור את כל העולם מן הדין וכו' ופירש"י כלומר לפוטרם בזכותו מעונשי עוה"ב כו' וז"ל הערוך ערך פטר א' ופירש רשב"י היה במערה י"ג שנים ונראה לו אלהים בדרך גודל כבודו והיה אומר יכול אני לפטור את העולם כגון האמור בסדום אם אמצא שם וגו' ונשאתי וגו' · מיום שנבראתי וכו' כלומר בזכותי יתקיים העולם ולא ישחיתהו ה' כו' ואם יותם ב"ע עמנו מגינים על כל באי העולם שלא תהא כלייה כגון המבול · ומ"ש כו' ע"ש וכ' היפ"ת ולפירש"י א"ש לשנא דהכא למקרביה פירוש שיקריב כל רשעי העולם הרחוקים מה' בפשעיהם ובחטאתם היינו לפטרם מפשעיהם ולזכותם לעוה"ב ויקרבם לה' · אבל לפי' הערוך קשה מאי קאמר מיום שנבראתי · ועד עכשיו הא באמת לא הוי כלייה ע"ש ובנזה"ק : אנא ובני מנהון · הקשה היפ"ת איך הוא בעצמו יתפאר כך הא כתיב יהללך זר ולא פיך וכו' · וכה"ג מאמר ב"ז בפ' הרואה שאמר ברוך שברא כל אלו לשמשני · ונראה ע"ד דאיתא בפה"מ האדם נברא יחידי לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם פירש"י חשוב אני כעולם מלא ולא אטריד עצמי בעבירה אחת · ולפיכך כשהבנו שלימים הללו כי רב כחם להגין על כל העולם להודיע גודל מעלת הצדיק שהוא תכלית העולם כדי להחרתק כל אדם מן העברה (נזה"ק) : ג ר"י בשם ריב"ש לאחד שהיה בידו כו' · מקומו לפנן אלא כמאמר אלא אותו מדת הדין כו' מתוקה כנגד הפגרים : ימים אחדים · ע"ש סוא ונ"ל יום אחד שהרי שליחות הראשונה היה ביום כ"ה ושניה ביום כ"ג נמצא שלא המתינו אלא יום אחד שהרי יום השמיני הוא עצרת והוא יום כ"ב : וחזרו ונטלו ממנו רשות · ביו"ד פי' רמ"ב בהג"ה כתוב ודוקא שלא א"ל מתחלה שרוצה ללון בעיר כו' וא"כ נ"ל שמתחלה רצו ללכת ביום כ"ג ונטלו רשות ביום השמיני שהוא כ"ב על יום כ"ג ושוב נתחרטו להתעכב שם עד יום כ"ד ונטלו שוב רשות ביום כ"ג על יום כ"ד וביום הפטירה עצמו לא רצו ליטול רשות לפי שרצו ללכת בו בהשכמה ע"ד ופנית בבקר והלכת לאהליך ואז אין עת הכושר לקבל פני המלך וכ"מ בס"ו שם סק"ט ע"ש וכן עיקר והלא כיפ"ת וס"מ שנדחקו בזה · נזה"ק : ומדליקין נרות · אולי נרמז במ"ש ויעש ש'מה וגו' את החג וגו' לפני ה' אלהינו ודרים לפני ה' זו נרות ע"ד באורים כבדו ה' (פכ"ל) : והברכה אחרונה וכו' · בקרא לא הוזכר שברכם שלמה בעת פטירתם לא בראשונה ולא בשניה ואלו ממ"ש שלא את העם שמעינן שברכם דאין דרך לבלות אלא בברכה כמו לכו לשלום וקבלו חז"ל דהבשורה והברכה היתה שהם מזומנים לחיי עוה"ב ונסמכה על מלת שמחים וטובי לב שהלכו בשמחה וטוב לב מחמת הבשורה והברכה הגדולה הזאת · אך זה מוקשה דהא בשליחות הא' והב' בשניהם כתיב שמחים וטובי לב ובמה הברכה האחרונה גדולה מהראשונה · לכן נראה כפי' נזה"ק דברכה ראשונה דנקט הכא לאו היינו ברכת שילות אלא היינו הא דכתיב (מ"א ח' י"ד ודה"ב ו' ג') ויסב המלך את פניו ויברך את כל קהל ישראל וגו' וקאמר דהברכה האחרונה היינו ברכת השילות גדולה מן הראשונה דהראשונה בעוה"ז והאחרונה לעוה"ב ע"כ : כתיב ותלך מאתו מה ת"ל כו' · דכיון דכבר הלכה מאתו ולא חששה לשאול מה תעשה בזמן דודאי הברכה שיותן לה הוא ע"ד שתמכרנה לשלם נשיה ומה נתחדש לה עכשיו שחזרה להגיד לו · לז"א שנתיקר השמן · ושלא ותעמוד הוא כמו קוף ושומד ע"כ באה לשאול אם תמתין עד שתתייקר יותר או שתמכור מיד (נזה"ק ויפ"ת) : הברכה אחרונה · היינו מן הנותר היתה גדולה מברכת הקרן שלא היתה רק לשלם נשיה · וברכת הנותר היתה

נחמד למראה

יא מכל אשר בחרבה מתו פרט לדגים וי"א אף הם היו בכלל מתוספים · עיין מה שהאריכו בזה כל המפרשים · ול"נ דהכוונה לומר דמדכתיב ומכל החי מכל בשר שנים מכל תביא אל התיבה נכלל בזה שיאסוף לדגים תוך התיבה ב' ב' מכל מיני הטהורים וכן היה דעתו של נח לאסוף אותם בתוך התיבה ולשום אותם בגיגית מלאה מים ולזון אותם שם אלא כשהתחילו המים להתחמם · ... בהם הקב"ה לכל מיני ב"ח הרות מן המזיקין נתעוררו בהם והיו בורחים מן המימות עד שבאו לים אוקינוס שלא ירד שם המבול והיו המים קיים ויבאו שם והיו וז"ש אף הם היו בכלל מתוספים ר"ל בכלל האסיפה שעשה נח שהיה בדעתו לאסוף מהם כמו שאר בעלי חיים אלא שברחו כמו שאמרנו ודו"ק :

פרשה לג ה עתיד צדיק אחד לעמוד וליבש את העולם וכו' · פי' הוא אליהו ז"ל · קשה היכא רמיזא · ונ"ל דתיבת השב"י למפרע הוא יבש"ת לרמז על אליהו התשבי מדלא קאמר עד שיבשה הארץ ודו"ק :

פרשה לד ח היוצא כתיב היצא קרי · כך היא גירסת בעל יפ"ת ונכון הוא עם היות שבכל הספרים נמצא בהיפך · וזהו מה שפירש"י בחומש הוצא כתיב היצא קרי · הוצא אמור להם שיצאו · שיצא אם אינם רוצים לצאת הוציאם אתה עכ"ל · כי עיקר גדול בטבע הלשון שקושי המבטא יורה על הפלגת הענין · וכן דעת הרה"ס כמה שאמר בהיות הפ"א נע יתרבו תולאותיו ובהיות הפ"א נח יתמעטו תולאותיו עכ"ל · וטעם נכון נראה לי בקיום הגירסא הזאת · והוא כי בכל מקום שדרשו רז"ל ענין קרי וכתיב תמיד הקדימו ענין הכתיב אל הקרי · כמו אשר לא תומה (ויקרא כ"ה) לו קרי · ודרשו מזה במגילה (דף ג') שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן · וכן אשר לא כרעים (ויקרא י"א) לו קרי ואמרי' בחולין (דף ס"ה) שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן · לכן גם בנדון דידן ראוי לדרוש הוצא שהוא הכתיב ואח"כ היצא שהוא הקרי · ומה שהקדימו תמיד לדרוש הכתיב לפני הקרי אומר אני שיש להכתיב דין קדימה אל הקרי שהוא הניקוד · שהרי בתחלה נכתב ואח"כ ננקד · כי הנקודות נקודות כפי כתיבת הומר אותיות המלה ולא בהיפך · עיין בסדר לך לך פרשה ל"ט : יד שופך דם האדם וגו' אמר ר' לוי הרי שהרג ולא נהרג אימתי הוא נהרג לכשיבא אדם · עיין מ"ש בזה המפרשים ז"ל שנדחקו בזה · ול"נ שכך פירושו דר' לוי מילין נגד עילאה ימלל בסוד הגלגול שמי שהרג לחבירו ולא נהרג יבא פעם אחר בגלגול באדם אחר ויהרג · וזה רמז הפסוק דתיבת באדם מלבד שהיא מיותרת אין לה מובן · לכך דרש הרי שהרג ולא נהרג זהו שופך דם האדם יבא באדם אחר ויהרג · מ"מ אימתי הוא נהרג לכשיבא באדם · ולפ"ז צריך לגרוס לכשיבא באדם כלשון הכתוב שופך דם האדם באדם דמו ישפך וק"ל :

רבי

נא רך

לבאו' דבר מאתו • מה נתחדש לה שכשיו שחזרה להגיד לו : ויעמוד השמן שכוקר השמן • דלא ויעמוד שהיה לו עמידה אחר שנפל • שהיה מקח השמן בזול • ועתה נתייקר והבינה שנעשה כן ע"י הנביא למענה ובאת לשאול איך תעשה אם תמתין עוד שיתייקר יותר או תמכור מיד : עד שיחיו המתים • שאפילו יאריכו ימים עד תחה"מ יספיקו שמן זה לפרנסתם וכן לבניהם אחריהם תהיה פרנסה מדמי השמן הזה שישאר בידם או חלופיהם עד תחיית המתים • ודרש תחיי בתחיית המתים : הברכה האחרונה • היינו מה שנתייקר השמן לאורך ימים • היתה גדולה מברכת הקרן שלא היתה רק לשלם נשיה : וביון שראה כו' • אדלעיל קאי דשב"י ראה רבי יודן ורבי יוחנן שהם אנשים מיושבים בדעת ובדרך א"ץ : ויסע מלאך האלהים כו' • דס"ל כדפי' הרא"ע שע"י נסיעת ה' מלאך מלאחריהם נסע גם עמוד הענן מלאחריהם ועליו נאמר וה' הולך לפניהם יומם וגו' • והוא די נקרא המלאך בשם כבו • ולכך קשה ליה כיון דכבר כתיב ויסע מלאך האלהים דהיינו מלאך המוליך הענן • ממילא שנסע עמו הענן • ומה ת"ל עוד ויסע עמוד הענן וגו' : דאנא צריך כו' • שאני צריך לשמרו מן הגניבה ואנכי שלחתי לך דבר באתם יפן והיא השמר אותך • כי המזוזה מלבד הטעם הכמוס שיש בסוד מצוה נמשך מנה ג"כ תועלת מפורסם שהיא על פתח הבית לשמור את האדם אף בשעת שינה מכל שטן ופגע רע • ובזה המזוזה רק חלק אחד מן התורה משמרת לאדם מכל רע • כ"ש העוסק בכל התורה והיינו דמסיק ומייתי עלה הא דכתיב בהתהלכך תנחה אותך כו' דמיירי בכל התורה • והוא ש"ל ליה מזוזה לדוגמא להיות החלק מעיד על הכל :

פרשה לו א והוא ישקיט כו' • דרש ר"מ בדור המבול אמרו והוא ישקיט מעולמו מלהיות משגיח בו לעשות הדין בעושקים הרשעים • ומי ירשיע מי ירשיעם לחייבם בדין • ולפיכך גם הם לא עשו דין בקרב הארץ באומרם שהעולם הפקר • וכן אמרו והוא יסתיר פנים מעולמו בהבוצת הנעשקים והצדיקים נעשות עמהם לטובה • ואם הוא מסתיר פנים מעולמו מי ישורנו וישגיח בו לטובה • ולפי שכפרו דור המבול בהשגחה לגמרי אמר בה אליהו במעניהו שאמרו דור המבול והוא יסתיר פנים וגו' ועל גוי ועל אדם יחד • כלומר בין על גוי כלל האומה ובין על אדם פרטי בשניהם יחד אינו משגיח כלל • ועז"א בעל המאמר שהוא כדיין שמותחין כילה (פי' יריעה) על פניו ואינו יודע מה נעשה בחוץ • ומביא ר"מ ראיה שאליהו אומר זה בשם דור המבול • שהרי כך אמרו דור המבול בפירוש עבים סתר לו ולא יראה • וממילא אף מקרא זה והוא ישקיט וגו' נדרש בדור המבול שאליהו אמר זה בשם אומרו דהיינו דור המבול : ב הריעו אנשי דור המבול • דבדור המבול משתעי • ועליהם אמר ירוע כבירים המה הגבורים אשר מעולם • המה הרביעו במעשיהם הרעים בלי חקר וערך על כן השמיד אחרים התחם אלו בני נח שנתמלא מהם העולם בזמן מועט כ"ל : שפעלתי עם דור המבול • במה שהשפיע להם שלוה שלא בדרך טבע כדלעיל • וגם כן כשדן בדינין קשים במיתה ורותחין כדלעיל : אבל נח נכנס בשלום כו' • ר"ל אף שנקמתי נקמתי בדור המבול לגמרי על כל זה ניצל נח מתוך ההפכה ונכנס בשלום : ג נהלל ונעשה חולין • דבא לרמוז ג"כ לשון תלין וחליל • וכא בכא הליא דלכך נעשה חולין עבור מה שהתחיל בנטיעת כרם ולא בנטיעה אחרת • וטעמם שלא הוה ליה להתחיל בדבר תקלה שכמה פעמים היין מביא תקלה : יחורה • הענף מן הגפנה נקרא יחור ומן הזית נקרא גרופין ומן הגפנים זמורות • פנים לאדמה • כי בימות המבול נמחו אפילו ג' טפחים של המחרישה כדלעיל פ' ל"א היתה האדמה נראית שממה וחריבה והוא התחיל להשוות פניה ועשה לה פנים במחרישה וזריעה • ועוד שבשבילו נתלחלחה האדמה ביד ירדו גשמים שבעבור מי המבול נתייבשה הארץ כדכתיב יבשה הארץ ולא זרעו עד שירדו גשמים כדלעיל סוף פ' ל"ג • ועוד שמילא פני האדמה שנתייבשה האדמה נמשך זרעו בזכותו • מלבד כל אלו נקרא האדמה כקנינו והוא כאדון לה באשר העמידה על מתכונתה: בורגרותי פי' הערוך נקרא איש האדמה על שעבד את האדמה שעל שם העבודה נקרא כן : חביב משה מנח • שגם בזה היה חביב משה מנח • כי נח היה עולה ויורד ומשה בהיפך יורד ועולה • שנח משנקרא איש נקרא צדיק טוב איש האדמה ע"ש גנאי בהיות לנוטע אחר האדמה והיה אפשר להתקיים ע"י בניו • והוא היה לו להתבודד בדרכי קונו כאשר עשה מתחלה • אבל משה היה מתעלה והולך בקודש : ד שיתפחמו פניו להיות רשומו ניכר וקלונו מפורסם לכל • וכן יפסל מטבעו • כך חם וכלב שמשו בתיבה הדומה לאהלו של מלך כי היה בה קדושה יתירה כדאי' בזוהר • לפיכך יצא חם מפוחם להיות רשומו ניכר וקלונו מפורסם לכל • ולפי שזה לא היה בחם לבד אלא גם בבניו כמו בכוש • לכן אמר עוד במשל ויפסל מטבעו כמטבע שנפסלה צורתה אף כך נפסל זרעו בקלקול צורתם ברושם שחרות :

פרשה לז א באים ור דים • שהם הקשו על ישראל עול יותר מכל האומות וכמ"ש ביוסיפון שצפו בן אליפז מלך בכתים ונשארו זרעו לעולם. דכתיב באטליא והיו קרובים לישראל ורדו בהם : ב שנתבלעה משפחתו של פוט בתוך משפחות כוש ומצרים וכנען ולא נהיה ממנו לאום מיוחד וממלכה מיוחדת מאחר דלא נודע איה מקומם • אבל ממה שפרש יחזקאל במה נדורות נידע כי עדיין הם קיימים • ומה שלא נתפרסם שמם לדורות נ"ל לפי שהיו ממלכה שפלה נטפלים לבני כוש : ג הדא טבא מן כלהון כו' • כלומר מתחלת בריאת העולם ועד סופו. תמיד הוא רק טוב ברחמים והוא טב מכלהון כי האדם אף בהיותו צדיק הרי כבר נאמר אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ובהכרח נגלה בו לפעמים שינוי קלת :

פרשה לח א דברים אחודים • כלומר דברים נעלמים וסגורים • והדלת סגרו ה"א אחדו • שמעשה דור המבול נתפרש דכתיב כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ כי מלאה הארץ חמס • אבל מעשה דור הפלגה לא נתפרש סיבת חטאם ובמה חטאו כי בנין המגדל אין זו כ"כ עון פלילי כפי הנראה ממשמעו • אלא ודאי יש דבריב בגו דבר סתר ונעלם : ובסוף מצאו • אחר החיפוש כמד"א ויבוקש הדבר וימצא • ומן הדין היה שלא ימצאו אלא לכסות את הרשעים נותן להם מקום למצות • ועיין במ"כ פ' כ' : ור"נ אמר אם ללצים הוא יליץ כלומר וימצאו הוא לשון המצאה שהקב"ה המציאם להם ללמדך שבדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו : ב ב"מ שאתה מוצא ישיבה כו' דוישבו שם מיותר אלא ללמדך שבכל מקום כו' • ורבי חייא בא לפרש זו ישיבה שיש ישיבת שלוה וכאשר ישבו ישיבת שלוה היה השטן מקטרג ואמר ר' לוי כל מקום שנאמר

נחמד למראה

פרשה לו ד רבי יהודה א"ר חנין בשם ר' שמואל בר יצחק ויגל אין כתיב כאן אלא ויתגל גרם גלות לו ולדורות • עשרת השבטים לא גלו אלא בשביל יין וכו' • ראוי להתבונן במה שבולית מלת ויתגל מענין גלוי לענין גלות • גם לא מצאנו שהיה נח מטולטל בגלות עד שנאמר שגרם גלות לו • ואתבונן אני לפי שיש פעלים שאינם עומדים ולא יוצאים אבל מקבלים הפעולה בדרך מקרה או בדרך הטבע באופן שאין הבחירה ביד האדם לעשות הפעולה או למונעה • ומה שנמצא מזה המין בבנין הקל או בבנין נפעל הוא כמו ויַלאו למצוא הפתח (בראשית י"ט) ונלאו מצרים (שמות ז') ושאר הקטן (בראשית י"ו) לא נשאר בהם עד אחד (שמות י"ד) ודומיהם • והטעם לפי שאינם פועלים אמתיים ולא נפעלים אמתיים • כי הפועל בטבע או במקרה לא פועל אמתי הוא כי אין הבחירה בידו לעשות הפסק הפעולה או למנוע הפעולה • ומכל כזה כי אם יאמר האומר התרב את פלוני או האם ברך הבית אינכו מאמר בכור אחרי שהם פועלים בטבע ואינם בחיריים • אבל נאמר פלוני הרג פלוני או פלוני ברך הבית • וכיון שהוראת בנין התפעל היא שהוא פועל הפעולה בעצמו בבחירתו • טוב לא יתכן לומר ויתגל בתוך אהלו מבנין התפעל כיון שלא היה לו בחירה בענין הוא אלא בדרך מקרה כגבר עברו יין נפל ונגלה ערותו • גם אין בו אחת מאלה הוראות בנין התפעל • ולכן לא הול"ל ויתגל אבל הול"ל ויגל מבנין נפעל כמו תגל ערותך (ישעיה מ"ז) • ולפי שיש שתי הוראות בשרש זה • האחת היא מענין טלטול ותנועה • והשנית מענין גלוי • גם מבואר מטבע היין כאשר ישתה אותו אדם יותר מכדי מדתו שיהיה מטולטל וגוע ינוע כנוע עלי היער מפני הרוח וכענין שנאמר יחוגו וינועו כשכור (תהלים ק"ז) • לכן מדכתיב ויתגל אשר לא יצדק כאן כמו שהתבאר • נכון הוא מ"ש שגרם גלות לו ולדורות • כלומר לו גרם הטלטול והעתקה מצד אל צד כמנהג השכור • ולבניו גרם הגלות כאמתי כי גם עשרת השבטים שנקראו בשם אהלה לא גלו אלא בשביל היין • והוא רמז להם במה שנטע כרם • וזהו ג"כ מה שפירש"י בתומם ויתגל מבנין התפעל • כלומר דלא מיתוקמא שפיר בענין אחר • ובזה החזיק דבריו מה שאמר קודם לכן כי אהלה רמז לעשרת השבטים ע"ש :

פרשה לח ג אמר ר' שמעון בר אבא לא סוף דבר מטיב רעה תחת טובה אלא אפי' מטיב רעה תחת רעה וכו' • עיין בזה מה שנדחקו המפרשים ז"ל ול"נ דפשוטה דקרא דשונה מטיב רעה תחת טובה הוא שאם איש אחד כוון לעשות רעה לרעהו אבל מאותה הרעה נמשכה טובה לו שמתחת הרעה היתה נמשכה הטובה לבא עליו • איש כזה אינו ראוי שישלם לרעהו רעה מפני שהוא כוון לעשות לו רעה • כיון שאדרבה נמשך ממנו טובה כענין אחי יוסף שגמלוהו רעה ומזה נמשך לו טובה כדכתיב ואמר להם אתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטובה ולא פרע להם אלא אדרבה היטיב עמהם • וז"ש שמה מטיב רעה למי שעשה לו רעה אבל ההיא עמדה הטובה לזה לא תמוש רעה מביתו • והיינו יכולין לומר שדוקא בענין זה שנמשכה ממנו טובה אם יעשה עמו רעה ענוש יענש אבל אם עשה לו רעהו רעה ולא נמשכה לו ממנו כ"א רעה והוזק רשאי לשלם לו מדה כנגד מדה ולעשות לו רעה • כך היה נראה כוונת שלמה המלך • ולאפוקי זה אתא ר' שמעון בר אבא ואמר לא סוף דבר מטיב רעה תחת טובה כדאמרן אלא אפי' מטיב רעה תחת רעה שגרם רעה לבד לו אם ישיב לו גמולו בראשו ענוש יענש מפני שהיה לו לתלות שהרעה הזאת מן השמים באה עליו על עונותיו וגלגלו מן השמים שע"י זה יוזק כענין שנאמר ופקדתי בשבט פשעם וגו' ועל כן לא יעשה עמו רעה • וק"ל :

באור מהרי"פ

לאורך ימים : מה ת"ל ויסע עמוד הענן • נראה דס"ל כפי' הרא"ב"ע דע"י נסיעת המלאך מאחריהם נסע גם עמוד הענן כי הוא השר הגדול ההולך בענן וכו' ע"ש ולכן קשיא ליה כיון דכתיב ויסע מלאך האלהים וגו' היינו המלאך המוליך הענן ממילא בנסע עמוד הענן עמו ומה ת"ל ויסע עמוד הענן • יפ"ת : ומתהה כנגד המצרים • כאן שייך המשל דלעיל לאחד שהיה קלוב בידו כו' כמ"ש שם : ו מדה"ד של מעלה • עד סוף המאמר : א"ש המאמר הזה הביאו הרמב"ן וסיים שם וכבר ידעת מאמרם כמסתכל בקשת כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם ואם זכית להבין דבריהם תדע פי' הכתוב כן את קשתי שהוא מדה"ד הנוגה בענן בעת הדין שהיה לאות ברית עכ"ל ועדן לא זכינו להבין • וה' יאיר עינינו : אטימסום • כתב רב"מ פי' בל"י דבר שאין לו ערך ע"כ :

פרשה לו ה בשן ועין מהכא וירא ויגד • פי' מפני שכל עבודתו לא היה אלא בעונג קלקולו באברים הללו בראיה ובגדה וכיון שלקה באברים הללו נמשל לו עונו וזנה לתירוש • מזה"ק וע"ש : במוקסיהון • הערוך הביאו ולא פירשו • וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י כובע ומצנפת של ראש עכ"ל : ז קטן מסכיל • פי' פסול לדעת ר"י בזבחים (נ"ו:) : ח אף מיפת יעמדו באהלי שם • פי' הסופים דקרא קאי יפת כו' וישכון באהלי שם היינו באהלי הקדושים ויתכן במוכב על ימי כורש שהיה מבני יפת ונתרחב גבולו שנכבש גם א"י תחת רשותו ואז נתישבו שמה שרבה מבני יפת • מזה"ק : בלשונו של יפת • פי' לשון יוונית והא כרשב"ג דאמר בפ"ק דמגילה אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יוונית • ואמרינן התם מ"ט דרשב"ג א"ק יפת כו' וישכון וגו' יפיפותו של יפת יהיה באהלי שם ופרש"י יפיפותו כו' הוא לשון יון שלשונם יפה מכל בני יפת • מזה"ק : מכאן לתרגום מן התורה • פי' ממ"ש יפת שהוא תרגום של ירכתיב שמעינן שמעתם התורה בל' תרגום היינו ל' ארמי ע"ד שאמרו לקמן ספ"ד אל יהיה לשון סורסי קל בעיניך כו' יפ"ת וע"ש • וכתב הערוך בע' סרס ב' פי' לשון סורסי הוא לשון ארם צובה ובארי ארצות שכבשם דוד והיא הנקראת ארץ סוריא כו' ע"ש : זה המקרא • פי' לשון עברי של תורה : תרגום • הוא פירוש הכתוב : ושום שכל אלו הטעמים • בפ"ק דמגילה גרסינן היפכא ושום שכל אלו הפסוקים ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים • ופרש"י הפסוקים היכן יפסקו • פסקי טעמים הנגינות קורים טעמים : ההכרעות והראיות • ההכרעות כגון פסוקים שאין להם הכרעה כמו שאת מאוקדים מחר ארור וקם וע"ל פכ"ב ומכריע אותם מצד הכוונה והראיות כגון ב' פסוקים המכחישים זא"ז דמייתי כתוב ג' להכריע ביניהם • וכיו"ב דברים שאין להם הכרע ממקומם ומכריעין ממקום אחר וס"ל דהיינו ויבינו במקרא דצריך הבנה וסברא אבל הפסוקים והטעמים יודעים מפי סרב : מכאן למסורת • בכ"מ אמור יש אם למקרא ויש אם למסורת והיינו ויבינו במקרא שהבינו מה שרמוז עוד עם המקרא דהיינו מסורות • א"נ כגון קריין ולא כתיבן כתיבן ולא קריין דמייתי בפ' אין בין המודר שהכל בקבלה נמסר • יפ"ת • ופי' הכ' ה"נ כו' סותר לכאורה מ"ש בדיבור הקודם דדברי קבלה מפי סרב לא שייך ויבינו : ור' חגלא כו' לא יהא קורא מפיו וכותב • בפ"ב דמגילה מבואר שר"ח כתב ספרים שלא מן הכתב • ואם הוא ר"ח דכאן י"ל שאמתר במ"ש ר' חסדא שם ראוים כל התורה כו' אלא כך אמרו חכמים אסור לכתוב אפי' אות אחת שלא מן הכתב קיבלם מנייה ואסמכי' אקרא דויקראו כו' • מדברי היפ"ם :

פרשה לז א בני יפת גומר ומגוג • וס"ד ומדי ויון ותובל ומשך ותירס • ועז"ז אמר כי גומר זה אפריקא ומגוג גירמניא ומדי זו מדי ויון ■ מקדוניא ותובל זו ביסניא ומשך זו ותניא • ותירס רס"ל כו' • וכן את"ז ובני יון אלישה ותרשיש ס"ד כתים ודודנים • ועי"ז אמר כי אליסם

ליפותך

■ אלפנסיום ופרשים איטליא ופל כתים ודודנים יחד אמר דרדניא שבניהם הם דרדנייא • וטעמם כתב היפ"ת מדכתיב כתים בלא וי"ו בא להורות שמחובר אל ודודנים שלאחריו ששניהם נחשבים כא' וכתב היפ"ת כי הודיענו המדרש שמכ"א מהנזכרים כאן נהיה אומה אחת וירש מחוז א' וזה מפום דכתיב את"ז מאלה נפרדו איי הגוים וגו' משמע מכ' איים שמכ"א נתיישבה מחוז א' ולכן פירש בניהם של גומר ויון ולא בניהם של שאר האחין מפני שאלה המפורסמים הם ממלכות ומחוזות • שמלבד מה שנשים מגומר וזרעו אפריקא ומיון וזרעו מקדוניא יצאו ג' מבני גומר וזה אשכנז וריפת ותוגרמה והיו לג' ממלכות בפ"ע וכן ג' מבני יון • אבל שאר האחים לא נהיה מכ"א רק ממלכה אחת : בני דודנן אנן • עיין בנזה"ק בתו"ך : ב שנתבלעה משפחתו • פי' מדכתיב ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען • ואח"ז לא הזכיר תולדות פוט כלל ולכך היינו סבורים שנתבלעה משפחתו וכו' • יפ"ת ונזה"ק : בנגד בימס • עמ"ש • וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י בנין גבוה מוכן לדרוש ברבים או לדון או לזבח ומלס ו נעתקה ליוונים מל"ס במה עכ"ל : ובני כוש הוא • פי' שלא כתיב ויצא הראשון אדמוני : ד חרן נליגין כו' • פי' ג' מדינות מלויבום בבבל ופי' דקרא והיו וגו' • בבל ומלכותו היתה אכד וכלנה וכל זה בארץ שנער היא בבל המוכרת יפ"ת : בתשבוק • עמ"ש וז"ל הערוך שם אשר התעללתי כו' פ"י דשניקא כו' נרס ולוקה עקתו ושניקה וכו' ע"ש : בלא מתמן • כמ"ש ומביא ראיה מאגדה • ז"ל רש"י כסדה דסנין באגדתא גם ברושים שמחו לך ארזי לבנון וגו' בתחלה לא היו ארזים בבבל ע"ש : מכונן כבילס • במ"ש ועי' בערוך כו' • ז"ל שם המכוון את התבל כו' פי' המסבב את התבל על ידו כשנפתח וכו' ע"כ : את לסן • וכתב הרא"מ תימה היה לו להסתפק גם בכלח ועיפ"ת ונזר הקודש : ה מוניטא כו' • עמ"ש • ובילקוט ל"ג כו' • וזה ג"י הילקוט מוכיחן של מצרים אינן אלא פסולין פתרוסים וכסלוחים היו מעמידין תועלין כו' ומדלג כל המאמר המוקשה שלפנינו במדרש : פלשתים גבורים כו' • מילתא בא"ג היא ולא קאי אדלעיל • יפ"ת : ו קלדה • וז"ל רב"מ ערך קלדהי א"ב פי' בלשון כשדים ארץ כשדים והם היו בקיאים בחכמת הכוכבים כו' שנקראים בדניאל כשדאי ובגמרא כלדאין ע"כ : ז מן מה דכתיב גו' הוי יפת הוא הגדול • פי' שהרי בן ת"ק שנה היה נח כשהתחיל להוליד כמפורש בכתוב והמבול היה בשנת ת"ר שנה לחיי נח נמצא שהגדול שבבניו היה בעת המבול ק' שנה • וחם לא הגיע לק' שנה עד שנתים אחר המבול ש"מ דיפת הוא הגדול כי הספק שיש לנו איזהו הגדול הוא רק בין יפת לשם ועיפ"ת ונזה"ק : נביא גדול היה עבר • מפורש בס"ע ועי' ביפ"ת וברא"מ : ח פפייר • עמ"ש בשם הערוך • וז"ל רב"מ שם א"ב פי' בל"י ורומי מין עשב גדל ביאור מצרים וממנו היו עושים גליונים לכתוב עכ"ל : צור לייר • שמות מקומות הן • יפ"ת : בין הנהרות כו' • פומבדיתא קרי גולה (ר"ס כ"ג) והיו מיוחסין ע' פ' ר' יוחנן ע"א וע"ב • ובירושלמי שם פ"א ומנה הלוסי גירבאות מענין הלוז ע"ש :

פרשה לח א קונעתו • מבואר רס"ל כ : סומכו מן המזרח • פי' מפני שהמגדל היה במזרח כמ"ש ויהי בנסעם מקדם וגו' : ב דוהמ"ב ודופ"ם • פי' הקב"ה עשה עמהם טובה להציל להם פליטה מדוה"מ ע"י נח ובניו • והם גמלו רעה למרוד בו יתב' • נזה"ק : שנתים אחר המבול ויהי כל הארץ וגו' • (כ"כ במדרש יפ"ת ונזה"ק אבל בדפו"י ליתא מלת שנתים במדרש) יש להפליא שלא מדוהמ"ב עד דופ"ם היה ש"מ שנה והפלגה היתה בסוף ימי פלג • (ועי' בראשית י"א מפ' י' עד פ' כ') ואם כן איך אמר שנתים אחר המבול ויהי כל הארץ וגו' ועוד שלא הפסוקים הנ"ל הם רחוקים זה מזה • ואולי הכי כוונתו שנהיה אחר המבול התחיל דופ"ם לבא בעולם דאז הוליד שם וכל הנולדים אחר המבול נקראו דור הפלגה • יפ"ת : ג אם קדמך חבירך בעדשים וכו' • פי' ר"י סובר דאם קדמו חבירו בעדשים והוא לא גמלו נגד זה בבשר אלא בעדשים נחשב בכלל מטיב רעה תחת טובה • מפני שבקדמת חבירו בעדשים התלה נחשב כמו בבשר • דאי כפשוטו מאי קמ"ל קרא תחת טובה וגו' • הא אפילו רק גמל רעה למי שלא גמל לו רעה • ראוי בזה שלא תמוש רעה מביתו • יפ"ת : ד הנפילים וגו' • דרים • הנפילים שהפילו את העולם ונפלו כמפי' ספכ"ו ובימים ההם בימי דור אנוש וגם אחרי כן פי' אע"פ שראו באבדן דור האנוש שעלה אוקיינוס והציף שליש עולם לא נכנעו דור המבול לקחת מוסר מהם ואשר יבואו בני האלהים הוא ספור אחר בפ"ע ופירושו שע"י שהיו בזים בני האלהים אל בנות האדם היו יולדות ענקים כמותם • הרח"ם : ה בדור אנוש • פירוש בעונש דור אנוש • בזת המבול בעונש דוהמ"ב : שפה אחת וכו' • פירש הערוך בע' שף התמישי לשון בורקה כמו שמו פורק ופירש כאן בוריקו • תרים א' ושניה ושליפים וכולן אתא סיינו הומן : ו או אני וכו' • פירוש מפני שאמרו מה שדי וגו' שלא רצו להיות בשעבודו והכרתו ומכ"מ לא רצו להכבד עליו וזהו או אני או אתה בפלטין שאין הכוונה אלא להפרד ממנו • אבל דופ"ם שרצו לעבוד עבודת כוכבים וכו' כלומר אני ולא אתה בפלטין

אבילה ושהיה היינו ברבוי · השטן מקטרג וגם כאן היה ישיבת שלוה · ברבוי האבילה כדאיתא לקמן במד"ר פ"ס ע"ש: ח מי אבר למי שמאחר שהיו כאן כל בני עולם בשפה אחת אין צריך לומר בהמרו יחידים איש אל רעהו · על כן דורש על משפחות ודורש במצרים אמר לכוש שכאן כתיב הבה נלבנה לבנים והכא מצרים כתיב הבה נתחכמה וגו' בחומר ובלבנים · ונקט מצרים וכוש שהם מבני חם המפורסם ברשעות ואחריהם נמשכו גם בני יפת ובני שם: ט מעשר ירידות · בפדר"א פ"א מפרש עשר ירידות ירד הקב"ה על הארץ · אחד בג"ע · וא' בדור הפלגה · וא' בסדום · וא' בסנה · וא' במצרים · וא' בסיני · וא' בנקרת הצור · וב' באהל מועד · וא' לעתיד לבא · וכן הוא בילקוט בראשית סי' כ"ו: בני הבריא · וכי כ"ד דבני חמרי אינון דאצטריך למימר בני האדם: בנוי דאדם קדמאה · שיחסם להביאם הראשון שנדמו אליו במה שהיו כפויי טובה כמותו כדמפרש ואזיל: האשה אשר נתתה כו' · שכפר בטובתו שנתן לו הקדוש ברוך הוא · שכל השרוי בלא אשה שרוי בלא טוב: שנתים מדור המבול כו' · מיד שנתים אחר המבול התחילו בעצה זו ובילקוט גרס כך שלש מאות וארבעים שנים מדור המבול כו' כלומר שעדיין לא היה זמן ארוך שבגלל את נח ובניו בתיבה לשום להם שארית בארץ שלפני שנותיהם שהיו ימים מרובים · ש"מ שנים למועט נחשב: הואיל והם עם אחד כו' דגדול כח השלום כדלעיל בפרקין · ואלולי זה היה ננעל מהם דרכי התשובה לכובד חטאם: אם עושים תשובה אני מקבלן: סמך אהא דדריש במוך ועתה לא יבצר מלמד שפתח להם פתח של תשובה · ודריש ריש דקרא נמי דכה"ג דה"ק הואיל והם עם אחד ושפה אחת לפיכך ועתה היא תשובה שבזכות זה פתח להם פתח של תשובה: ר' נחמיה כו' הוא משרש קרא כמשמעו ולא מוקי ועתה לתשובה: מהיכן עמדו מאברהם · לפי שהוא נתגרה בדור הפלגה ומיחה בידם כדאיתא בפדר"א לפיכך ירש חלקם:

סדר לך לך

פרשה לט א שמעי בת וראי · שהוקשה לו מ"ש לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך שה"ל למימר בהיפך לך לך מבית אביך וממולדתך ומארצך ע"כ דרש שהכוונה על הליכת הנפש שתעזוב ותשכח מנהגי ארצה ואח"כ הסדר בהיפך תחלה שוכחים מנהגי ארץ ואח"כ של המשפחה ואח"כ של בית אביו · וסדר זה מפורש בפסוק שמעי בת וגו' ושכחי עמך ובית אביך שהמזמור הזה כולו מדבר באברהם יפיפית מבני אדם דרשינן ליה בפ' נ"ם באברהם · וכן בתנחומא · ובפרקין דרשינן ביה אהבת צדק וגו' ולקמן פ' נ"ם דרשינן ביה בנות מלכים ביקרותיך כו' · להכי דריש נמי ביה קרא שמעי בת וגו': וראה בירה · ענין המשל מי שרואה בנין יפה ומסודר מבין ומודה שיש אדון ובעל לבירה זו ואומן חכם בנה אותה · אך רואה שהבירה נשרפת באש · אז חשב שאדונה ובעלה עזב אותה · עד שאמר לו בעל הבירה אני הוא אדון הבירה ובעלה וכו' וגם מאתי היא בוערת · כך העולם מעיד על עצמו שיש לו בורא מנהיג בחכמה ובהכרח אך כשראה הבורא שהרשעים מפסידים העולם והאבדון והכליון בוער בהם · ומזה נתבלבלה דעת אברהם · עד שנגלה אליו הקדוש ברוך הוא ואמר לו אני הוא בעל העולם ואדונו · ובכוונה נעשה כל הכליון והפוגע · וזהו מ"ש ויתאו המלך יפיך כי הוא אדוניך והשתחוי לו שרוצה בעבודתו: ליפותך בעולם · דהיינו שיתגדל שמך בעולם בפרסום השגחתו על ידך · ומזה תדע נאמנה כי הוא אדוניך המשגיח עליך · לפיכך והשתחוי לו להיות נכנע לעבודתו יתברך כעבד לאדוניו · וממנו יראו וכן יעשו עמים רבים · כענין הנפש אשר עשו בחרן אלו הגרים שגיירו · ואהא מסיק וקאמר הוי ויאמר ה' אל אברם לך לך · כלומר בעבור זה צוהו ה' להרחיק נדוד מארצו ומבית אביו ולטלטל עצמו · כדי לפרסם השגחתו בעולם על ידו: ב ר' ברכיה פתח לריח כו' · כלומר שהוא כשמן הטוב שריחו מתפרסם לשאת בהיותו מורק מכלי אל כלי ומיטלטל ממקום למקום · אף כך אברהם ע"י טלטול נתגדל שמו בעולם בפרסום השגחת ה' עבור מעשיו הטובים · ומזה יתדבקו בו הרבה גרים · והיינו דמסיק ודריש עלה במדרש הזית כיפא דקרא על כן עלמות אהבוך אלו גרים שגיירו: ג ר' ברכיה פתח אחות-בו' · מבואר ע"פ מה דאי' במדרש שבחטא אדה"ר נסתלקה שכינה למעלה · וכן בחטא דור אנוש ודור המבול והפלגה נתרחק יותר אור קדושת השכינה מלמטה למעלה · ושהלם שתיקן היה אברהם שעל ידו נעשה שוב חיבור וקישור בין עליונים לתחתונים · אחות שאיחה פי' שחיבר ותפר את כל באי עולם אל הקב"ה (תרגום לתפור לאחאה) וע"ז מפרש בר קפרא כזה שהוא מאחה את הקרע · כי מתחלה היו העליונים ותחתונים לאחדים · ואח"ז בחטא אדם נעשה כקרע ביניהם · וא"א בכח צדקתו איחה את הקרע לחברם יחד: קטנה שעד כו' · אחות קטנה היא ציון על תיבת קטנה שבפסוק: שעד שהוא קטן כו' · וכמ"ש לעיל פ"ל בן ג' שנה הכיר אברהם את בוראו: לא הניקוה לא מצות כו' פי' שלא היה לו מי שילמדוהו להכיר להקב"ה אלא הוא מעצמו הכיר וקיים הכל מעצמו כמ"ש לקמן פ' נ"ה נעשו כליותיו כב' כדים של מים והיו נובעין חכמה כו': מה נעשה לאחותנו כו' ביום שגזר עליו נמרוד גזירה קשה לירד לתוך כבשן האש (כדאי' לעיל פ' ל"ח) והוא כי אף אם ימסור נפשו יש לדדים אם להצילו אם לאו כי מצד עצמו יותר היה טוב לו למות על קידוש השם לזכות נפשו באור הנצחי ולא ינצל אלא כדי להקים ממנו זרע קדוש ולפי שיצאו ממנו גם כן רשעים היו בזה מיימינים ומשמאילים · וכן אם לא ימסור נפשו יש לדדים אם להרחיקו מאז מהשגחה העליונה · או אם עדיין ראוי לקרבו באשר לא עשה כן אלא מחמת אונס מיראה וכ"ש למ"ד ב"נ אינו מצווה על ק"ה: אם חומה היא כו' אם מעמיד כו' · כדמפרש בתנחומא אם נותן נפשו כחומה זו שהיא עומדת מפני מלחמות הרבה וימסור עצמו על קידוש השם נבנה עליה טירת כסף אלו ישראל שקראם כנפי יונה נחפה בכסף · אבל אם הוא דל במצות ומש"ה לעבוד את השם בלב שלם ולפיכך לא ימסור עצמו על ק"ה ובתנחומא הגי' ואם דל הוא מלמסור עצמו על ק"ה · נצור עליה לוח ארז מה הצורה הזו בבארז נוחה לשטש ואינו מתקיים אלא לשעה · כך אין אני מתקיים עליו להשגיח בו אלא לשעה בימיו באשר עכ"פ לא עשה כן אלא מיראה · אבל מ"מ לא אתקיים עליו לדורות להקים ממנו זרע הגון המתקיים לדורות: אמר לפניו כו' אני חומה · למסור נפשי על ק"ה · וכן גם שדי כמגדלות זה המ"ו · כלומר בעבור זה גם זרעו יהיו בדוגמתו כי ידמו לשרשם · והמדרש סידר כן הדברים כדרך שאלה ותשובה · ועיקר הכוונה לומר שאברהם מסר נפשו בכל לב בלבב שלם · ולכן זכה להעמיד צדיקים כמוהו והוקם ממנו גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו ושמו יתב' נקרא עליהם כדכתיב כי חלק ה' עמו: רפאנו את בבל כו' · לעיל פ' ל"ח · והם מבואר מה שכתוב ונלך איש לארצו שהפילם ה' על פני כל הארצות כל אחד לארץ המיוחד לו כפי מדרגתו · והיינו דמסיק ויאמר ה' אל אברם לך לך כלומר גם לאברהם נאמר לך לך היינו אל ארץ המיוחדת לך: ד לך לך שתי פעמים לך בקמץ גם כן לשון הליכה · היינו אחד מארם נהרים ואחד מארם נחור · כי יש שני ארם כמ"ש ריש תולדות פדן ארם ופרש"י שני ארם ארם נהרים וארם צובה ומפורש בתורה סדר חיי שרה וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור · וכן בריש ויצא וילך חרנה והיינו פדן ארם שכתוב בסוף תולדות וילך פדנה ארם · וא"כ מ"ש מארם נהרים היינו מה שכתוב מארצך · ואחד מארם נחור היינו מעיר נחור · ואלו ב' המקומות היו סמוכין זה לזה אלא שהיה נהר מפסיק ביניהם ואברהם היה מתגורר בשניהם יחד שבאחד היה מתגורר מצד רכושו ומקנה קנינו · ובאחד היה מתגורר בעיקר שכונת דירתו וצוה לו הקדוש ברוך הוא להסיע עצמו משניהם יחד: יא איתה אומה כו' שאחד שלך יקר שאותה אומה כו' אני מעמידה ממך · שמ"ש ואעשך לגוי גדול היינו גדול במעלת החשיבות והוא גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו: ברם את כו' · פי' אבל באמת אתה לא יחסר לך כלום · וזהו והיה ברכה שיעמוד בברכתו: אלא השמים · ז"ל הלא השמימה ויש כאן בני ההי"ן מיותרים האחד לרמוז על שבה"א ברא השמים כמ"ש לעיל פ' י"ב · והה' הב' לרמוז שעל ידי שיוסיף לו ה' על שמו יהיה פרה ורבה · ומייתי הא הכא לפרושי הא דכתיב הבא ואגדלה שמך והיה ברכה כלומר אגדל ה' בשמך והוא אות ה' של שם

באור מהרי"פ

בפלטין · יפ"ת: ח מגדל בנו עיר לא בנו · פי' מגדל בנו לגמרי ועיר לא בנו לגמרי שלא נגמר בנינה ופריך והכתיב כו' את העיר ואת המגדל אשר בנו משמע דכי הדדי נינהו ואדרבה מקדים נמי עיר למגדל · ומשני מדכתיב ויחדלו לבנות העיר ולא כתיב המגדל מכלל שהמגדל כבר נגמר והעיר לא נגמרה · יפ"ת ונזה"ק · וע"ש טעם למה שהקדים בקרא העיר למגדל · ולי הכותב נראה שבנו שתיהם כאחת כת של אומנים התחילו לבנות העיר וכת שניה המגדל ונגמר המגדל ועדיין לא נגמרה העיר מפני שהעיר יותר גדולה מהמגדל והכתוב מקדים העיר למגדל מפני שהיא במעלה גדולה מהמגדל: אין שם אלא עבודת כוכבים · דילפינן גז"ש נאמר כאן שם ונאמר להלן ושם אלהים אחרים לא תזכירו (סנהדרין דף ק"ט ע"א) · נזה"ק: י קולב · עמ"כ וז"ל רכ"ם ערך כלב ג' א"ב ואת קרדומו תרגום וית כולביה ובעל הערוך ערך כלך ג' גורס כולביה בכ"ף הקרדומות טלפיא ע"כ: מגרופיה · ויעין תרגום ומגרופיתיה: ערוך: ויפץ כו' רי"א כו' · וזהו ויפיצם שלא בא טוב לארצו: באו"א תופס ארצו · ז"ל האב"א דייק למה לא נקט לשון פזור או הגלה אלא הכוונה שנכנסו כל הארצות כו' ונפץ אותם כמפיץ שזרע בתוך התלמים · כן נפץ כל אחד בארצו · ומ"ש כראשי ההרים דקדק כן ממ"ש על פני כל הארץ דהיינו ההרים שהם פני הארץ ופירוש בולעת ומובבת ומקבלת לתוכה אנשי מקומה באופן שלא יוכלו להתקבץ עוד עכ"ל · וע' יפ"ת ונזה"ק: יד רני עקרה · באיכה רבתי לא מייתי האי קרא וכ"ה מן הראוי שהרי הדרשה אין לה והוא לה הוא רק במלת אין ולא במלת לא · ואולי איידי דעסקינן בקרא דעקרה מסיים סדרא בקרא דגאולה דמיירי בעקרה · וה' יראנו בנחמות ציון וירושלים א"ס:

סדר לך לך

פרשה לט א ליפותך בעולם · לך לך מארצך שייך לשכחי עמך וגו' · ואגדלה שמך שייך ליתאו המלך יפיך ליפותך: ב אפופילסימין · מבואר לעיל ר"פ כ"ז ע"ש: ג לא הניקוהו · פירוש שלא הי"ל ממי לינק ומה שקיים מעצמו קיים וכמבואר לקמן פנ"ה נעשו כליותיו כב' דדין כו' והיו נובעות חכמה כו' (יפ"ת): ח אחד מארם נהרים ואחד מארם נחור · ירצה דארם נחור היא ארם צובה לפי שסמוכה לארם נהרים והוא מ"ש רש"י ז"ל גבי מפדן ארם ע"ש בשני ארם היו ארם נהרים וארם צובה קורא אותו פדן ל' צמד כו' · וכדמשמע מדכתיב בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה שבשניהן סמוכות · וכוונת המדרש אחד מארם נהרים וכו' לפי שב' נסיעות עשה האחד לאחר מארם נחור שהיא חרן (על"ך עיר נחור היא חרן ע"ד כנ"ש) והב' לאחר עוד מארם נהרים אשר לא בא בבואו מארם נחור הסמוכה לה כמ"ש באליעזר ויבא אל ארם נהרים אל עיר נחור שפירש שבא לארם נהרים ועוד בא לעיר נחור שהיא יותר להלן סמוכה לה · ואע"ג דסול"ל אחד מארם נחור ואחד מארם נהרים · כי ארם נחור שהיא חרן שבה היה אברהם היה

נחמד למראה

פרשה לט ג ליפותך בעולם וכו' · נראה עם מה דאיתא דאוירא דארץ ישראל מחכים ועוד אמרו רז"ל חד מינן כי סליק להתם (פי' לארץ ישראל) הוא כתרי מינן · ועוד אמרו רז"ל כל הדר בח"ל דומה כמי שאין לו אלוה · וז"ש לך לך מארצך חוצה לארץ אל הארץ אשר אראך ארץ ישראל כדי שתתחכם יותר ותתיפה בעולם ועוד כי שם אדוניך כענין שאמר יעקב והיה ה' לי לאלהים ודו"ק: ה ר' עזריה פתח רפאנו את בבל וכו' בדור אנוש וכו' · המאמר הזה תמצא מבואר בס' הר"ב עמודים שבעה ובעמוד אברהם דהיינו כי לא נתקנו וצריכים היו לבא עוד למצרים כדי לסבול עול גלות ולתקן יע"ש · וכ"ל טעם זה יתבאר שכתוב בירמיה (נ"א) רפאנו את בבל ולא נרפתה עזבוה ונלך איש לארצו כי נגע אל השמים משפטה ונשא עד שחקים ע"כ · דסיפיה דקרא גלי לן דאמאי לא נענשו משפט חזק כל אחד כדורו כדי שיתוקן ונתן טעם כי זה לא היה באפשרות משום שהמשפט צריך שיהיה תקיף מאד שלא היו יכולין לסבול מאום כי נגע אל השמים משפטה ונשא עד שחקים ולכן חזר והביאם פעמים אחרים לצרפם צירוף אחר צירוף · ודו"ק: יא רבי אבהו אמר הכא לא השמים אין כתיב כאן אלא השמימה אמר הקב"ה בה"א בראתי את העולם הריני מוסיף ה"א על שמך ואתה פרה ורבה · כתב הרב יפ"ת ותימה דה"א שבסוף התיבה לא תמצא אלא במקום למ"ד שבראשה עכ"ל · ולדעתי נכון הוא שה"א שבסוף התיבה מאותיות האמנתי"ו הנוספת היא ואינה משמשת במקום למ"ד שבראשה · כי כבר התבאר שיש הבדל בין הוראת מלת אל ובין הוראת למ"ד המשמשת כי למ"ד המשמשת מורה על הקירוב מה שאינו נוגע בגוף אחר ובעבור זה מורה לפעמים על ענין עצמו כמו וילך לו אל ארצו (שמות י"ח) טוב נקלה ועבד לו (משלי י"ב) ואולם מלת אל מורה על הנגיעה והדיבוק בגוף אחר או שיורה להפלגת ענין · וכ"כ רש"י ז"ל בסוטה (דף ל"ב ע"ב) דאמרינן התם אלו נאמרין בכל לשון · פרשת סוטה מנלן דכתיב ואמר הכהן לאשה בכל לשון שהוא אומר ופירש"י וז"ל ה"ג ואמר אל האשה בכל לשון שהיא שומעת ומאי קרא יליף לה בספרי · וה"ג ואמר הכהן לאשה · אל האשה משמע דברים הנכנסים בלבה שתהא מכרת בלשון עכ"ל · וכל זה לפי שמלת אל מורה על הנגיעה ולמ"ד המשמשת מורה על הקירוב · ובאולי שתדע שלפעמים תחסר מלת אל כאשר הענין מובן בכח המאמר · ואולם לא יתכן חסרון למ"ד המשמשת אבל תמיד נאמר שם רומם · והוא באלו תיבה ה"א בסוף התיבה שמשלמת חסרונה · וזהו ענין אמרם ז"ל כל תיבה הצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה הכתוב ה"א בסופה · פי' שה"א בסופה היא משלמת חסרון שלמ"ד בתחלה באופן שתהיה בה הוראת הקירוב · אבל אינה משלמת חסרון מלת אל להורות על הנגיעה והדיבוק · והעד על זה מהא דאיתא במסורת על פסוק והמדנים מכרו אותו אל מצרים · ג' סבירין מצרימה והכן זה · ואשר ראוי עוד בתדעתו הוא שיש הבדל בין לשון ראיה ובין לשון הבטה · כי ענין ראיה הוא להורות שלא נעלם ממנו הדבר אשר נראה לעיניו אבל יודע תמונתו בראייה בעלמא כמו ביום השלישי וישא עיניו וירא (בראשית כ"ב) ויגל ה' את עיני בלעם וירא (במדבר כ"ב) · ואולם ענין הבטה הפלגת הראיה הוא להכיר הדבר במהותו בהשגחה גמורה · לכן תמצא תמיד שלשון ראיה נקשר עם למ"ד המשמשת כמו האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב (ש"א ט"ז) לפי שלמ"ד המשמשת מורה על הקירוב דומיא דלשון ראייה שאינה מורה על הפלגת העיון · ולשון הבטה נקשר תמיד עם מלת אל המורה על ההפלגה במה שנוגע בגוף אחר דומיא דלשון שבפה התורה על הפלגת העיון כמו והביט אל נחש הנחושת וחי (במדבר כ"א) שהוא ענין הבטה מושכלת · וזהו מה שאמרו במס' ר"ה וכי נחש ממית או מחיה אלא בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים מתרפאין ואם לאו היו ניזוקין ע"כ · ולפי מה שהתבאר נכון הוא מה שאמר רבי אבהו הבט נא השמים אין כתיב כאן וכו' · ור"ל אם היה כתוב הבט נא השמים היה נכון כפי משפט הלשון להיות המכוון בו כאילו כתוב הבט נא אל השמים · כי כבר יתכן שתחסר מלת אל · השתא דכתיב הבט נא השמימה לא יתכן לומר כי הה"א שבסוף התיבה תשמש במקום למ"ד בתחלתה שהרי כבר התבאר שלשון הבטה אינו קשור עם למ"ד המשמשת רק עם מלת אל · וא"כ מוכרחין אנו לומר שתחסר מלת אל כאשר יתכן חסרונה וא"כ הה"א שבסוף התיבה היא מאותיות האמנתי"ו הנוספות וז"ש בה"א בראתי את העולם הריני מוסיף וכו' והבן זה: א"ר לוי לא שם אדם פרה מאברהם עד שנתברך · ולא שמה לו עד שנתברך ר' הונא אמר לא סוף דבר אברהם הולך אצל החולה אלא החולה רואה אותו ומרויח · א"ר חיננא אפי' ספינות שהיו משרשות בים הגדול היו ניצולין בזכותו של אברהם · מה שאתכוב אני בזה הוא כי כבר התבאר לעיל (פ' נ"ו) שיש פעלים שאינם עומדים ולא יוצאים אבל מקבלים הפעולה בדרך מקרה או בדרך הטבע וכיוצא בהם באופן שאין הבחירה ביד האדם לעשות הפעולה או למונעה · והנה כאשר נמצאו פעלים כאלה בבנין נפעל לא יתחייב מציאות בנין הקל כיון שלא נמשך בנין נפעל שהוא מפעולת פועל שמכוין לעשות הפעולה ההיא · ואפי' כאשר יהיה בנין הקל במציאות תהיה הוראות במין הקל ובנין נפעל בוה כמו ויבאו למצא הפתח (בראשית י"ט) ויבאו מצרים (שמות ז') יעוד שאר הקטן (ש"א י"ז) לא נשאר בהם עד אחד (שמות י"ד) ודומיהם רבים · והנה כאן נאמר ונברכו בך כל משפחות האדמה מבנין נפעל ולא נמצא ענין זה בבנין הקל בכל · המקרא כי מה שנמצא משורש זה בבנין הקל מענין אחר הוא כמו ויברך על ברכיו (ד"ה ב' ו') וא"כ יתכן לפרשו בבחינת הפעלים שאינם עומדים ולא יוצאים אבל מקבלים הפעולה בדרך מקרה כיון שלא נמצא בנין הקל ממנו · לכן דרשו מה שדרשו מר כדאית ליה ומר כדאית ליה · ובזה מתורץ ג"כ מה שפירש"י בחומש על ונברכו בך · וז"ל יש אגדות רבות · כי לכאורה יש להקשות מה הורה לנו הרב בזה · אלא שנתכוין לכדאמרן וזו"ק: והיה ברכה קרי ביה בריכה · להיות כי מלת והיה לא מתוקם שפיר על מלת ברכה עד שהמפרשים פירשוהו בחסרון מלת איש כדלקמן · לכן היה דעת המדרש לפרשהו מענין בריכה ותלשון הנה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני (יהושע ט"ו) שענינו בריכה ויגיד עליו ריעו ויתן לה את גולת עלית ואת גולת תחתית וז"ש קרי ביה בריכה כלומר תפרשהו ענין בריכה כלומר אתה תשפיע על אנשים זולתך כמו הבריכה שמשפעת מימיה אל השדות וזהו מה שסמוך אחריו ונברכו בך כל משפחות האדמה: והיה ברכה עד כאן שייתי זקוק לברך את עולמי מכאן ואילך הרי הברכות מסורות לך למאן דחזי לך למברכא ברוך · ככר אמרו המפרשים כי והיה ברכה פירושו והיה איש ברכה כמו ואני תפלה (תהלים ק"ט) פי' איש תפלה · ורש"י פי' בפ' נח וז"ל איש האדמה אדוני האדמה כמו איש נעמי (רות א') עכ"ל · וכפי זה יהיה גם כאן המכוון במאמר איש ברכה אדוני הברכה · ולז"א הברכות מסורות לך כלומר שאתה אדון עליהם: טו ויט אהלו אהלה כתיב מלמד שנטע אהל שרה תחלה ואח"כ נטע אהלו · עיין מ"ש ביפ"ת · וז"ל כ' הרא"ם ז"ל ואע"ג דלא אשכחן בשום דוכתא למדרש קדימה ואיחור בין המקרא והמסורת שאני הכא דאמרו צריך לכבד אשתו יותר מגופו והסמיכוה בעלמא היא · ותמהני דעכ"ל דקמ"ל שהקדימה דאל"כ מאי קמ"ל וכי הוה סלקא אדעתין שלא יתגדל על אשתו · וא"כ אין זו אסמכתא ואם על הדרש עצמו דדריש מסורת קאמר ליתא דהא לכ"ע דרשינן מקרא ומסורת כדכתבו התוס' בפ"ק דסוכה עכ"ל · ולכאורה אין זו השגה על הרא"ם ז"ל דאיהו קאמר דבשום דוכתא לא אשכחן דדרשינן קדימה ואיחור דוקא מן המקרא והמסורת ולא נעלם ממנו דלכ"ע דרשינן מקרא ומסורת · ומה שהקשה עוד דעכ"ל דקמ"ל דאל"כ מאי קמ"ל אין זו קושיא

המיוחד שבו נברא העולם • והעיקר בזה כגירסת הילקוט שגרס הכי הנה השמים אל"ב אלא כשמיכה כו' : יג וילך אתו לוט • שהוא נטפל אליו מעצמו לפי שלא רצה להרחיקו ולקחו ג"כ בחברתו • והוא שבאו על לוט ובהירתו שהוכה בכך ואח"ר שלא יפנו בניו בעי • והיה השני שבנים בשנעתק הערה שנפסה שעתידין בניו להגנף כמו בשון שכן • ומה שהקדים הג' שהוא לקנין הארץ משום דמאריך בדרשה בענין המזבח דעי שבקים לבסוף : שלא יפלו בניו בעי שנאמר ובעי מקדם ויבן שם מזבח • זכותו של אברהם דרים לבוך עליה ויבנו שם ונו' נשון עליית זכרון : כלומר שהקריא כו' שקריאתו כאן היה לנוהג שהרים • שבזה הקריא שמו של הקב"ה בפי כל בריות • ר"ל שהיבב תלמיד אלוהו והשגחתו בעולם :

פרשה מ ד הנה נא ידעתי וכו' • ר"ל דלא הוה"ל אלא הנה אשה יפת מראה את • וידעתי למה לי • אלא ע"כ נ"ל שבאלו כעת חידוש ידיעה : ד הבהיקה כל ארץ מצרים מזיוה • ופסר שהכוונה שמגודל השלגם היופי נשמע הקול בכל ארץ מצרים היה מפי איש עד כי כמעט כולם כאחד באו לראותה וע"ד זה הבהיקה כל מצרים מזיוה : ה"ד ויעתכו ויעלו אותו • דהו"ל למימר ויעלוהו • אלא ללמדך בהיי מעלין אותו נדמים לזכות בעלייהו שלהם שאלה המלך הפלבים אנשים להעלותה מן הבור באו עוד שם להרים לזכות במצוה זו מפני עילוי הדמים לצדקה :

פרשה מא א מה התמרה כו' • לפי שדוד אחז דמיון מאמר והרי אשר אין מעלתן דומים זה לזה כדמפירש לכן אמר הדמיון בשניהם לבורות על מעלות כל אחד לא על חסרונם • שדבר שהוקש נבתי מדות אתם • נותן לו כח היפה שבשתיהם : לא עקומים • בערוך גרס עומקים : בקובים פי' סוף וקוץ • וים עליו קבורים הנקראים בלע"ז שלנו ששקעם • שהעלים החלקים סולבים נידי העץ מהשורש עד ראש העץ • כך הצדיקים כל משיהם לשם השי"ת והם ישרים • והגבעים דומים לקבורי שגן בהם עקומים ועקבים : צלן רחוק שהם גבוהים והענפים מתחילין לגדל בגובה האילן • ולמטה הם בלי ענפים • כן בצדיקים עיקר הצליחה גלמה רק לבסוף בעוה"ב כי מפני שהם גבוהים וגדולים במעלת נפשותם מוכרחים לגרוף גדול מאד בעוה"ז עד שלבסוף יושלם נפשותם בתכלית הזכות והטוהר : לבן כבוון למעלן • כי במין הנימה הלב הוא הדבר הפנימי • ואם הוא חזק או הוא מכוון למעלה בלי עקמימות • וכן בצדיקים לבם וחזקם הוא רק למעלה לה' וע"ז יתחזק לבם תמיד בבמחון חזק : התמרה ואיזו יש להם תאוה להתדבק למיניהם כמובדא דבכמוך • וכך הוא המדה בכל האומה • אף הצדיקים שהם חלק אלוה ממעל מגד מקור נפשותם יש להם ג"כ תאוה לה' להתדבק בו בדרכיו • ועל זה אמר שנאמר קוה קויתי לה' כלומר כל תוחלתי ותאותי הוא לה' להתדבק בו : ג לפרוע הקפותיו • יתכן שבעת הרעב פיזר כל אוצרותיו לצדקה על כן הוכרח בלכתו למצרים ליקח בהקפה על במהון השי"ת • ובחזירתו ממצרים פרע הקפותיו : ד בשם שהיה ריב כו' • שגם לוט לא היה מקפיד על הגזל • ומהגמא בירושת אברהם וע"ז היה קטטה בינו ובין אברהם : ויאמר אברם כו' וקמ"ל ריב"ם דלא תימא דמדלא קאמר בריבה אלא ויהי ריב בין רועי כו' לא היה ריב בין אברם ולוט אלא ריב ממש היה ביניהם כשם שהיה בין הרועים : וכי אחים היו • דמה שהקרובים והחברים נקראו אחים היינו לפי שמן הכתם יש אהבה ואחוה ביניהם כאילו הם אחים אבל הכא שהיה מריבה בין אברהם ולוט ודאי הותר קשר האהבה שביניהם וא"כ מדוע אמר כי אנשים אחים אנחנו : כך אי אפשר לאותו הכים כו' • ואף ע"פ שהנקבות מותרים נגא בקהל • מ"מ הכל הולך אחר מבכחת הזכר • וכן הרמז בלשון פרד אינו אלא על פרד זכר שהוא עקר ואינו עושה פירות ולא על פרדה נקבה : בולמוס • פי בערוך מלשון מי שאחזו בולמוס • פי' בגשון יון גרונו של שור • כלומר שאוכל הרבה כלהוך השור וי"א לשון לע"ז הוא שקורין בולימו למי שאוכל הרבה • ור"ל שאחיו תאוה בלא גבול הן לאכילה והן לעריות • אף בתו ואחותו אין דרך אדם להתאות להם אלא מי שהוא משולח בתאותו סוף שמאכילין אותו מבשרו כלומר שנכשל בקרובותיו אשר הם אף עצמו ובשרו • וכמו שאירע ללוט שנכשל בבנותיו בעבור היותו להוט בעריות וכדמסיק : ד לא באברהם ולא באלוהו • ומה שנתן אברהם נפשו עליו כשנשבה • היינו עבור כשני פרידות טובות שיצאו ממנו אשר מהם נבנה מלכות בית דוד ומבית נדקנו :

פרשה מב ב והמה לא ידעו כו' • כמו ע"י אסיפת אמרפל וחבריו בימי אברהם כי מאה ה' נתקבצו כדי להפילם ביד אברהם ומעשה אבות סימן לבנים • ועל זה אמר והמה לא ידעו מחשבות ה' בזמן העבר בימי אברהם • וכן לא הבינו עצתו גם לעתיד : ג עלה בידינו מן הגולה • קבלנו מחכמי גלות בבל : וחמשה הן • שהיכה אלא ה' דלא הבינן אלא ויהי בימי שהיכן אלא ה' אבל ויהי שהם לפעמים משמש גם שמחה כרבי יוחנן דלקמן • ובא לפרש מה צרה כוללת היה כאן לכל העולם • לזה אמר משל לאוהבו של מלך כו' : ברברים תוגרמה תרגום ירושלמי ברבריא • ומעם ליעז תרגום יונתן ועם ברבריא : שאין המלך מקק כו' וכן הקדוש ברוך הוא אינו משגיח להיטיב לעולם אלא מפני אברהם אוהבו • ואילו יהרג יסלק השגחתו לפיכך היה זה צרה כוללת לכל העולם : וישובו ויבואו אל עין משפט היא קדש • לרמז שלא באו להזדווג

הלא לאוך גלגל שינו כל עולם ה"א אברהם אשר בשבונו הגנית ה' על עולמו • ושינו שמתחלה באו על אברהם לשרפו באש כשור כשדים היינו נמרוד שהוא אמרפל מכריי כדלקמן • ואח"כ ויבוטו ויבואו ונו' • להכנו בחרב : שעשה מדת הדין בענין סדום שהפך בזה שם • וכן דרכו תמיד כדכתיב כי ידעתיו וגו' • ועיין בספרי סדר האזינו פיסקא ש"ה : מה צרה היתה שם • למה נאמר דוקה במלחמה זו ויהי בימי יותר משאר מלחמות ומפני שהאמת היתה שם • נה מופלגת יותר משאר מלחמות • שנתחברו עליו יחד מלך ישראל ומ"ך הרם היה ג"כ כוה שהיה זה מכאים וזה מאחור : ונפיקו ויגע לבבי ונו' : צור תעודה באותו נער וקבל והבגיל התעודה מבתי מדרשות שהם מקום בית ועד לתורה כדי להיות זה כ תורה בנמודו להשכית התורה מישראל ולבלק הבגינה מישראל : ומה הועיל לו שהרי לא עלה בידו לבטל הלימוד ולהשכית התורה • כי אבי והלדיש הם התלמידים אשר מחזיקים בעמוד התורה מהם התגלם הוראה בישראל להחזיר עטרה ליושנה וז"ש כי יסיי גלוסות ולמוחבים גם לדורות שלא תשכח התורה מישראל : שאחז ב"ב כו' ככל אותיין וי • כי קיום כל העולם אינו אלא על ידי התורה כדכתיב אם לא בריתי וגו' : שה"ה לו ברה כו לבד לא נכתב ויהי בימי גם בבי פרעה ונבוכדנצר שהירו את ישראל את שלינו דומה לה זו בהיא צרה כוללת בבאו לעקור הנפש כולה והחבואות הסכים על ידו : ההרגל שהיינו נאכל מגד תריפותו נריך להמתיקו : ויט ה' את יוסף • פירוש בבית פוטיפר : שנזדוגה לו כו' • בשאר מקומות שים מאמר זה הלבון שמתוך כך מזדוגה לו על ידי כך שהיה ה' עמו והיה שמח במצוה יפה תואר ויפה מראה • ולכן על ידי יפיו נתגרה בו אותה הדוב פי' אשת פוטיפר : לקרוע בגדיו • בע"י שהיה ה' עם יהושע והסכים עמו על הדם ירחו שגזר לכן בא הדבר שנענשו עליו ישראל על מעל עכן בחרם • והולך יהושע לקרוע בגדיו : אופבי נדולה • פי' קורא דוח וכפרה גדולה על עונותיהם נטלו ביום שחרב בית המקדש כמו שנאמר תם עונך וגו' שאילולי הירבן הבית לא היה נכלה ה"י מישראל בריך ופלים הלא ששפך המתו על העלים ועל האבנים וכו"ל גרם אופבי כלימה נטלו ישראל : ד שהיתה אמירתו אפילה • ר"ל נמרוד נקרא אמרפל שהיתה אמירתו אפילה • ודרש אמרפל נוטריקון ופירושו גזירתו או פתויו כ"ל בפיו להמריד כל העולם על הקב"ה • ובערוך ערך הספרון מפ' אמירה בל"י חסך • והיינו מה שהיים כמדרש דאמרי ואפילו בעלמא פי' שהחשיך כל העולם במרדו : דאמרי והפילו באברהם • מפ' אמר לשון ממכלה מגזרת במדום שמריה שע"י שמלך גזר על אברהם להפילו לכבשן האש : או מפרש אמר לשון כעס כמו אמריית דא"ג ייס • ועניינו שע"י כעסו גזר על אברהם שירד לכבשן האש : לרגלו של משיח • שע"י הגזרות המלכיות בא הגאולה לאברהם וכן בהתגרות האחרונים תבא הגאולה בשלימות לזרעו של אברהם • ודקדק לומר רגלי משיח בסוד ובמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים : ז זו מטרפולין של המדינות • ונקראת חורי שבררו אותה והוצאת להם לחירות בדור הפלגה כאשר נגעו הגמים אים לאחלו הם באו אל אותו המקום שהוא מטרפולין • ומתוך כך נעשו בני תורין ושם האומה שעיר כמ"ש בסדר וישלח :

פרשה מג ב הן הוריקו כנים • פי' שנעשו כנגדו • ודרך הבושם פניו מוריקות או מתאדמות • והא דכתיב וירק את חניכיו היינו שהוא היה סיבה לדבר במה שאמר להם שילכו עמו : ג יתן לפניו גוים ומלכים ירד • וה"ד יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו • ופירוש חרבו של אברהם • שאברהם היה משליך עליהם עפר ונעשו חרבות קש ונעשו חצים : יתן עפר לא נאמר • ר"ל שנשי דברי ר"י יותר היה ראוי שיאמר הכתוב יתן עפר • אע"ג כפירוש הכתוב הן היו משליכין חרבות על אברהם ונעשה עפר כו' ולפ"ז מ"ם יתן כעפר חרבו הוא מוסב על חרב המלכים • וה"ק יתן כעפר חרבו הנטויה עליו על אברהם • וכן קש נדף קשתו הנטויה עליו על אברהם מן המלכים • ובפוה"ע מבואר שלר' נחמיה מ"ם חרבו קשתו הכוונה על אמרפל שהוא העיקר במלחמה זו כמ"ש לעיל פרשה מ"ב : יעבור שלום • אורח ברגליו לא יבוא אלא הלך בשבע הפליכה ברגליו • אלא דרך נס • וכדאיתא בזוה"ם ק"י כשבא לרדוף אחריהם נקפלה הארץ לפניו ג' מילין : שיל שבא אורח כו' • דייק לשון אורח שהוא שם למהלך : ד ושף לא החזיר • וכוונתו היה להדריכם שילכו בדרכיו ולהפרידם מאבותם אנשי סדום אשר היו אנשים רעים וחטאים לה' מאד לבל ילמדו מעשיהם • כי נקטנים מועיל הלימוד לא לגדולים שכבר נשחתו ואע"ג דפשטיה דקרא בהשבתם מיד השבאים מיירי • יש לומר דה"ק אנשים ונשים השיב ממקום השביה והביאם אל ארנם • אבל הטף לא החזיר אלא שהניחם אחר שהרג כל האוכלוסים • והגדלו שלא במקום אבותם לבל ילמדו ממעשה אבותם : ז אמרו ברוך אל עולם • וע"י זה היו מכירין אותו ית' • לכן אמר מעלה אני עליך כאילו אתה שותף בברייתו של עולם • כי כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא אלא לכבודו : קונה שמים וארץ • הזכיר את השם באומר קונה שמים וארץ שעל ידו נתחדשה הכרתו ית' בעולם אשר הוא תכלית הבריאה והיה כאילו עתה נתחדש לו להקב"ה קנין בעולם : ויען כל איש בו' • נסמך על מ"ם בפדר"א פ' כ"ז לקח אברהם את ג' תלמידיו (ענר אשכול וממרא) ואת אליעזר עבדו עמו ורדף אחריהם עד דן כו' • ושם בגית תלמידו כו' ולקח אליעזר עבדו עמו כו' ורדף אחריהם עד משמאל לדמשק ע"כ • הרי שענר אשכול וממרא נשארו בדן וישבו שם על הכלים והמתינו

נחמד למראה

קושיא דו"ל דאתא לדרשא אחריתי וא"כ סרו משר תלונותיו משל הרא"ש ז"ל • אך קשיא לי דלפי דברי הרא"ש ז"ל הנ"ל הסגו ולא היינו לריכין אל שמסורת דמסילא ידעינן שבתחלה נשא אשל אשתו כיון שצריך לכבד אם אשתו יותר מגופו • לכך תומר אני דילפותא גמורה היא • ומ"ש דבשום דוכתא לא אשכחן למדרש קדימה ואיחור בין שמקרא ושמסורת • איברא כבר שמבאר בס' נח (פרשה ל"ד) שבך הוא דרך רז"ל בכל דוכתא למדרש קדימה ואיחור בין שמקרא ובמסורת שיש לכתב שהוא שמסורת דין קדימה על שניקוד שהוא שקרי לכן דרשינן בכתב תחלה ואח"כ הניקוד ונכון הוא מה שדרשו בתחלה נשא אשל אשתו ואח"כ את שלו :

פרשה מב ה ר"מ היה דורש שמות • ריב"ק היה דורש שמות וכו' • הנה מה שדרשו שני תנאי השמות האלו בדרך שהכבה מפני שהיים הינו לפי שרובם הן שמות מרובעים או מתומשים • ומבואר שאין ברע בלשון הקודש יותר משלש אותיות לכך אמרו שהם מורכבים משני שרשים • וכפירש"י בס' כי תצא וז"ל בטעמנו גשון עירוב והבותיטו פירשו שוע שווי וגוז עכ"ל • וכן נהגו רז"ל לפרש כל השמות המרובעים והמחומשים בדרך הרכבה כדאי' בשבת (דף פ"ב ע"ב) שטיבל שתהים שמביאים נידי גילם • וכר"ם (דף כ"ו ע"א) מאי גלמודה גמולה דא מבגלם • וביומא (דף כ"ח ע"ב) דמשק אליעזר שדולה ומשקה מתורתו של רבו לאחרים • ובחגיגה (דף י"ג כ"ף ע"א) מאי חשמל חיות אש ממללות • ובמתניתא הנא עתים חשות ועתים ממללות • ובחולין (דף מ"ג ע"א) דוכיפת שהודו כפות וכן כולם :

פרשה מג ב וירק את חניכיו ר' יהודה אומר הם הוריקו פנים וכו' ר' נחמיה אומר אברהם הוריק פנים וכו' • קשה איך ילידי ביתו של אברהם הפיוו פנים כנגדו ולא רצו ללכת בשפנה זו שהמשה מלכים לא יכלו לעמוד כנגדן • ולמה לא במאו בזכותו של אברהם ובפרט יתכן בעדו כי אין מעצור לה' מהושיע בין רב למעט • ועוד קשה לדברי ר' נחמיה שאמר אברהם הוריק פנים כנגדם אמר אנא ואפול על קדוש השם בשם שהיה שם לפבנם בשבים שלומה הוא • ונראה ליישב ע"פ מאי דאיתא בפ' דלעיל ויבא הפליט זה עוג שמגאו לאברהם שהיה עסוק בעוגות של חג המצות ובליא אברהם לבלהם היה בליל פסח כדלקמן על פסוק ויחלק עליהם לילה • ואף דקי"ל דעובדי כוכבים שנרו של ישראל מחללין עליהם את השבת כדי לבגילם ולאפי' בימיד בדרך דינא כבי כדאיתא בפ"ט או"ח סי' שכ"ח פ"ם כני מילי כיבא שהם יכולים לבליל אבל אם אין כח בידם לבליל או אין רשאין לסכנים עלמן בסכנה • ומש"ה אמרים לחלל שבת ויו"ט זהו שסבת ילידי ביתו של אברהם שהוריקו פנים כנגדו ואמרו שאין רשאין לחלל יו"ט מפני שאין בהם כח לבליל ואפי' בחול אסורים לסכנן בעלמם • וזהו שטענו נגד אברהם שהמשה מלכים לא יכלו לעמוד בפניהם ואיך אנחנו מחי תסגר נוכל להושיע • אבל אברהם מפני שנבין לבו בשית כי' שיהיה לו עזר מאדי ויכול יוכל להם לא הביט בשטענם • וכבי נחמיה אתא לאשמעינן שלאברהם הוריק פנים כנגדם מפני שהובר כדדרשינן בפרשה הקודמת שכל עלמם של מלכים האלו לא באו אלא כדי שיפול לוט בידם מפני שהיה דויקנו של אברהם ויהיה נדבר הילול השם שיאמרו שהולם שבבו את אברהם בעצמו • אי נמי כדאיתא בפרקי דרבי אליעזר שהשם באו מתלה על לוט ואח"כ מגמת פניהם היתה לבלוע עם אברהם וביתו • ועל כן הוא מוכרח להקדימם על דרך קדמיה לבישא עד לא יקדמינך ומצוה וחובה על אברהם למסור נפשו ולא ליפול בידיהם בשבי כדי שלא יבא הילול השם בדבר אב יהיה בבוי בידם ומצוה שמותר לו לחלל יום טוב ולמסור עצמו למיתה ועל כן אמר ר' נחמיה שאברהם הוריק פנים כנגדם ואמר אנא אפול על קדוש השם • ומאן דאמר הוריקן בכלי זיין אתא לאשמעינן שלא די שהלך הגן לחתוך ביום טוב אלא גם זיינן בכלי זיין כמו שהוא הדין שיוצאין בכלי זיין • ודו"ק : ד וישב את כל הרכוש • ר' יודן אמר אנשים ונשים השיב וכו' • אע"ג דהך קרא בתיב קודם יציאת לוט לק-את וצאלו בשבי

באור מהרי"פ

שיא סיוטר רחוקה מא"י וממנה יצא מהרם נהרים • וי"ל דארם נהרים גדולה מתרן ומש"ה אקדמה קרא בהלותו את ארם נהרים וגו' וכן במדרש יפ"ת וע"ש שהארין : ט עד עכשיו • והכנעני או בארץ קאי :

פרשה מ ד אלך פתך נתאור • ר"ל נתגור כדכתיב ומשמא כשר שבור כי שמלחמה היתה בנהל קישון לא נתגור • (יפ"ת ונזה"ק) :

פרשה מא ב סיקוסים • עיין רש"י : תבן • פירש במ"כ בבבל • ושנה שיבה שמן רגיל על ארץ ישראל והמדרש שהוא אגדה א"י קורא לבבל תמן : ד ב' אוהלים • שנשים נקראות אהל כמו כי שלום אהלך • שובו לכם לאהליכם וזולתם : ובנימת העמונית • שיתה אמו כל רחבעם בן שלמה (יפ"ת) : פורנא • בערוך ערך פרן ו' פירש ענין זנות (פ"ם רב"מ) ובערך פולא כתב לבלה ניאוסים תרגמה עקילם פליאה פורני פירוש בל"י לבלה קורין פליאה ולזונה פורני עכ"ל : כעס שיש לא"ה כו' • פ"י אסמכתא דכם ר"י וה' אמר לשון כעס לשון מאן אימריין דאימרים (ב"מ ד' ס"ם) בפ"י בערוך מי שכעיסן : ט דמלחלחין כו' • פ' מ"ב • וגם בערוך ערך מג ל"ג ל"ם • וע"ש ערך שק ג' : בפלטריות • בחצובות (יפ"ת) • ורכ"מ בערך פוליטיר מבית ירושלמי דבכותים ובלבד שלא יעשו פוליטיר פירוש בל"י מקום מוכן למכור דבר מה • עכ"ל רכ"מ :

פרשה מב א ד"א תרב פתחו כו' • ל"ג נר' אלא ה"ם ויהי בימי אמרפל רכב"ש פתח כו' (יפ"ת) : ג ברבשמא • רכ"מ פי' בל"י דת וגוזם : ובדור המבול ובדור הפלגה • נ"מ למה מדלג דור אנוש : גיפבי • רכ"מ פי' בל"י ורומי שטר פרעון כמו שוכר : ד פירונייא • עמ"כ וכ"ם בערוך בערך פרן א' שאין הקב"ה נא במרוניא כו פי' בכח ובעלילה • וכתב רכ"מ פירנין בל"י גרומי בריס ומוכלים פי' פירניא מעלה כו' וע"ם ערך ערן כ' : ו בה מקיים רשב"ג כו' • ס"ג סיפ"ת מה מקיים רשב"ג ושלא עשרה ובלא עשרה • מה מקיים ר"י וכי"ד אלא כי"ד למרן וע"ש ובזוה"ק :

פרשה מג ב ומכה מלפניו ומלאחריו • פי' מכה קודם שמעשה דהיינו בימי אברהם שהשם כחו בהצאת עבודת כוכבים שעתידה ומכה מלאחריו אחר שנתכשלה היינו בימי נבוכדנצר וכמ"ש בס' חלק וירדוף עד דן כיון שבא אותו צדיק עד דן תשש כחו כו' • ואף כו' לא נתגבר עד שהגיע לדן שנאמר מדן נשמע וגו' (יפ"ת) : ז שהיה מאיר לי כו' • אוני הוא דורש מלת כפיר כמו כאיר : מגנון • ז"ל רכ"מ פי' בל"י שתבולה ומלאכת ערמנות ומגנון אלה אחם שיא כמו שיודעים הבקיאים בל"י עכ"ל : י עשאן שירה • פי' שע"י נשקדש ב"ש ושרום עלמו גביה לשבת ושודש לה' בשם שבהורו (יפ"ת) :

חכם

בשאל

עד במזל אברהם · ואברהם עם אליעזר רדפו אחריהם והצילו הרכוש · ועכ"ז מפורש בתורה שנתן להם חלקם · ומזה למד דוד ג"כ : ט והלאה אין כתיב כאן אלא ומעלה · דמשמע גם לשעבר ועיקר ילפותא מיתורא דקרא בכבר נאמר ויבימה דוד לחוק ולמשפט לישראל עד היום הזה · ומה ת"ל ויהי מהיום ההוא ומעלה · אלא ללמדך שכבר היה כן מימי קדם מימות אברהם · ואי הוי כתיב והלאה לא הוי מצינן למידרש הכי :

פרשה מד א דרכיו תמימים כו' · שאמר שדרכיו היינו דברי התורה כולם תמימים שנתן לנו כדי שיתישרו מדותינו · מכ"ש שהוא עצמו תמים · כי מה איכפת לו להקב"ה אם שוחט מן הצואר או ישחוט מן העורף אע"כ נ"ל שצונו על מצוה הטוב כדי לייסר ולצרף אותנו מכ"ש שהוא עצמו תמים : לצרף בהם כו' · להדריך ברואיו בנתיבות היושר והאמת · וכל זה הוא ממדת חסדו וטובו · כי כן הוא מטבע הטוב להטיב : האל תמים דרכו כו' · כלומר שאל דרכו והלוכו עם התמים · כאברהם שהיה תמים שנא' ומצאת את לבבו נאמן לפניך · שנאמנות לב הוא התמימות : מגן הוא לכל כו' · זה אברהם כי כן מצינו לשון מגן באברהם שנא' אל תירא אברם אנכי מגן לך : ב חכם ירא זה אברהם אף בהיותו צדיק גמור לא נתיהר מפורעניות ונתירא שמא עדיין לא יצא ידי חובתו כראוי ויגרום החטא או שמא נתמעטו זכיותיו · וכדלקמן בפרקין עד שהבטיחו ה' ואמר לו אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד · אף כיוצא בו כל חכם לב הוא ירא תמיד ואינו מתיאש מן הפורעניות והיינו נמי היינו קרא אל תהי חכם בעיניך ירא את ה' וכו' מרע באברהם בגמתפק ואמר תאמר שאני מוליד האמר שאיני מוליד כאשר ראה ע"פ האצטגנינות · והקב"ה א"ל אל תהי חכם בעיניך בדבר זה וצא מאצטגנינות שלך כאשר אתה ירא את ה' וסור מרע כי ישתנה מנהג הטבע בזכותך : זה נמרוד · כי אע"פ שהצליח מאד במלחמת ה' מלכים שנפלו לפניו ולקח את כל רכושם מ"מ לסוף היו כל פעולותיו פעולה שקר · כי לא נתקיים בידו שעמד עליו אברהם והשמידו ולקח הכל מתחת ידו : זה אברהם · שהיה זורע צדקה שנאמר ג"כ זרעו אחריו כדכתיב כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' · היה לו שכר אמת שהוא קיים וגלוי תמיד כמ"ש אל תירא אברם וגו' שכרך הרבה מאד שלא ינכו לך כלום מזכיותיך בעוה"ז : ג אף המבהתיך בימין צדקי · שכאשר נודע אח"כ הדבר ליצחק בא לקללו · וה' הסיבו אחור והפך הקללה לברכה שאמר גם ברוך יהיה כדאיתא לקמן פ' ס"ז · ודבר זה נעשה ע"י הקב"ה בעצמו ועל זה אמר אף תמכתיך בימין צדקי : עושין מצות עמך · דהיינו שבולחים בך יד ממש כמכת חרב וכיוצא בו : אל תירא שנא' אל תירא אברם · כלומר מה שאמר לאברהם אל תירא לא נאמר אלא כלפי זרעו לבל יירא שיפלו זרעו ביד שונאיהם : ה אדרי כמוך לענין של מעלה · ואחר מופלג מענין של מעלה : אחר כופלג · כלומר מה שהבטיחו ה' על זה אל תירא זה לא היה אלא לאחר זמן כי לא נתייחד עמו הדיבור אלא לאחר זמן מופלג : ו משם נתירא על שהרג את בניו · ונתירא שמא יקללו וכדאיתא בתנחומא וה"פ אל תירא ממה כי אנכי מגן לך לגלות אזנו ברוה"ק כי יצא הדבר מאתי בהיותם רשעים ושכרך הרבה מאד במה שנערת קוצים מן הכרם : זה שרוי בקלו של עולם · שארץ מולדתו של אברהם היה בעבר הנהר וזה היה שרוי בקלו של עולם בירושלים כדכתיב ומלכי צדק מלך שלם · ועל שמתחלה היו דרים רחוקים זה מזה לא היו מכירין זה את זה בצדקתם ולפיכך נתיראו שמא ישטום א' את חברו · אבל לבסוף קרבו ויאחיו כלו' שסיבב ה' הדבר לקרבם יחד בקריבות הלב שנעשו אוהבים ורעים עד כי איש את אחיו יעזורו זה עוזר לזה בברכות וזה עוזר לזה במתנות כו' : את צרף זה אברהם · שהיה צורף את הבריות לקרבן אל השכינה מחנה כרסום הנם : יא ה' אליו לחוד היה שני ומ"ש דבר היספת הוא · ומ"ש ג"כ והנה תוספת שני · ולכן נדרשו אלו ג' פעמים לרמוז על העתיד שיתגלה אליו כבוד ה' עם ג' מלאכים · בבשורת בנו שנולד לו : והנה ה' בא ודבר עמו · דורש שאין לרבו · דבר מלאכים במקום דבור ה' · וקאמר שזה רומז למדה האחרונה המכונה בשם דבר כנודע ליודעי חן בהיות מדה זו מקור נשמת בני ישראל · לפיכך נתגלה אורה פה בשעת בשורת זרע כנסת ישראל : יב נביא את וגו' · דאין הנבואה זו כמשמעו · אלא הוצאה הדעת בהוציא דעתו ולבו אל החוץ מן הכמת האצטגנינות לבל יסתכל עוד בחכמה זו · אלא ידבק דעתו למעלה בעולם העליון ועז"א נביא את ואין את אסטרולוגוס כו' : יד ואין מבדילין בחטאת העוף · והיינו ואת הצפור לא בתר בחטאת העוף הוא שהראה לו · ופי' לא בתר שלא הבדיל בסימנין אלא שחט אחד או רובו לבד כדין חטאת העוף : טו זו בבל וגלות מצרים · לא רמז בזה דההוא בהדיא אמר לו כי גר יהיה זרעך וגו' · וההוא לא הוה לפשע ישראל כאלו : זו בבל דכתיב בה תפושו כעגלה דשה : ועז משולשת זו יון · שהעמידה שלשה מלכים · וא"ל משולש זו מדי דא"כ אלעזר כל הרוחות כבשו בני מדי ורוח מזרחית לא כבשו · א"ר יוחנן מ' מה דכתיב ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה וגו' הוא דעזיה דר"א דאמר רוח מזרחית לא כבשו · וכן הוא נוסחת ספרים ישנים והכי פירושו ועז משולשת זו מלכות מקדוני שהעמידה ג' מלכים מפורסמים במעלה ובשלמות הוא אלכסנדר מוקדן · ואחרי הד' שרים המפורסמים במעלה ובשלמות שנחלק להם אחר מותו ממשלת מלכותו וכולם היו מבני יון ונחשבו לממלכה אחת · אחריהם עמד אנטיוכס מלך יון אשר מלך על ארץ הצבי והתפשטה ממשלתו בעולם הרי ג' · ואחריו נשפל מלכותם כי נפלו ביד החשמונאים · ועליו שנו למה קרן מלכות ד' · ואיל משולש זו מדי ומספר זה לא נאמר על מנין המלכים כי הם שעמדו יותר במבואר להדיא בספר דניאל · אלא היינו לפי שכבשו רק ג' רוחות ולא רוח מזרחית · ומפרש ר"י דר"א יליף מהא דכתיב ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה ואינו קדמה לא קאמר מכלל שלא כבשו רוח מזרחית · ואיל זה הוא מדי וכדכתיב התם האיל אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס · והצפיר השעיר מלך יון ולכך מפרש נמי הכא עז משולשת מלך המקדונית · ואיל משולש זה מדי : ואת הצפור לא בתר כו' הראה לו כו' · ר"ל ואת הצפור מרמז על ישראל שכל מי שיהיה כצפור הזה שבורת ונמלט כשמרגים דחייה מועטת יהיה לו קיום בגלות ולא יבא לכלל ביתור והיינו דקאמר כל מי שהוא מעמיד פנים בגל הגל שוטפו · כאומר כל מי שאינו נדחה מפני השעה השעה דוחקתו · וכל הנדחה מפני השעה השעה נדחית מפניו וכההוא עובדא דר"ע סוף יבמות דאמר כל גל וגל שבא עלי נענעתי לו ראשי : ונסב אברהם כו' · ר"ל וירד העיט על הפגרים מרמז על נבוכדנצר וחבריו שיתקבצו על פגרי ישראל בגלות לכלותם · וכלפי זה אמר וישב אותם אברם שהבריחם והגין על בניו · והא דלא אמר בפירוש לשון גירופין בא לרמוז דהוה כגיד אברהם מכוסה פי' בערוך מקל והוה מכים להון ולא היו מכהשין שלא היה לאל ידו לגרשם בחזקה בכח ידו דהיינו בזכותו לבד כי אם וישב אותם אברם במקלא ברוח פיו בצירוף תשובת בניו · כי התשובה בצירוף זכות אבות שניהם כאחד מועילים : כבר היא ברואה ומתוקנת · כי על ידי שבדבורו של ה' נתגלה שפע מ"ב בכח לכן היא כבר ברואה ומתוקנת למעלה בכח אלא שיוצאה אח"כ אל הפועל למטה :

פרשה מה א אשת חיל · לקמן פ' מ"ז דורש אשת חיל זו שרה · וכן במדרש משלי כי' למ"ד וכן דרש כל הא"ב בתנחומא על שרה · וקצר כאן וסמך עצמו על המקומות הנ"ל : מהו כברה כו' עבורה כמד"א מכורותיך ומולדותיך שפתרונו עבורך ומולדתך והכוונה שהאשה הצדקת קשה לה עבורה יותר מהשגת הפנינים כמו שמצינו בשרה : לך לאברהם נו ילדה · שאברהם היה במזל שלא יוליד כדלעיל פרשה מ"ג · אבל שרה אילו נבאת לאחר היתה יולדת · שהמניעה היתה מאברהם : ב יודעת אני מהיכן הוא סבתו כו' · (מלשון סבה) יודע אני הסיבה שלי וגירסת הילקוט מכתו לא כשם שהיו אומרים לי קמיע היא צריכה · הימים היא צריכה (והערוך גרס מיימים פירוש רפואה מלשון מתי ומסי והמוסיף הערוך כתב בבל"י מיימים אומנת המילדת) באמרם שאני עקרה בטבע מחמת חולי · אבל באמת לא כן הדבר אלא הנה לא עצרני ה' מלדת בהשגחה פרטית לכן צריך אני לחזור אחר רפואת הנפש בכח איזה זכות להתרצות פני עליון : שאין לו בן כאילו כו' · כדאמרי' ג' חשובים כמתים וחד מינייהו מי שאין לו בנים · כי אין לו שלוה השוב כמת ואמר עוד שהוא כאילו הרוס כלומ' שבנינו הרוס לעוה"ב כי לא תשוב נפשו למקורה לנוח כי אם בהשאיר אחריו שארית זרע : ד מביאה ראשונה כו' · ותרא כי הרתה כלומר ראתה דבר חידוש שהרתה מביאה ראשונה ולפיכך ותקל גברתה בעיניה · והיינו כדמפרש בסמוך שאמרה שרי גברתי אין שהרה כגלויה וכו' ואני בלילה אחד נתעברתי כלומר מביאה ראשונה : ה חימבה בבניו · ר"ל דיברה בחלקלקות לשונה כמתלהלה יורה זיקים דמשמע לאחרי אפי ואברהם לא הרגיש בדבר כי לא ידע האיבה שביניהם · ושרה ידעה והרגישה בדבר וחשבה ברה בגם אברהם הרגיש והבין הדבר כמותה ושתק · ולכך התרעמה עליו : ד' מרדה נאמרו בנשים · כלו' אף בנשים צדקניות כאמהות הקדושות שגם הם לא יצאו נקי לגמרי מגנות מדות הללו : צייתניות · נסדר כי תצא הגירסא ציותנית ר"ל שמבקשים לידע כל דבר סתר : ושרה שומעת · ואין אדם צריך לשמוע אלא דבר שנאמר לו ולא מה שנאמר לאחר אולי דבר סוד וסתר הוא · ומזה הגיע לה שנצחקה : מהרי שלש סאים · מדכתיב מהרי מכלל שהיתה מתעצלת : איסטטניות · מלשון אסטנית · ועיין בסדר כי תצא הגירסא · ופי' שם המ"כ דחלה היא ר"ל בדעתה קצרה ואינה יכולה לסבול שום דבר נגד רצונה מיד · וכן אמרה מיד חמסי עליך ובעל מ"ע פירש איסטנית בלשון יון מחלוקת ערעור וקטטה : כל מי שהרתיק כו' · פי' כל מי שדופק על מדת הדין ורודף אחריו לעורר אותו · והיינו מוסר

דין

באור מהרי"פ

פרשה מד ב חכם ירא · שמא יגרום החטא ויבא עליו לרס ח"ו : ג מששפוטמיא · פ' מ"כ וז"ל רב"מ פי' בל"י ורומי ארם נהרים שהיא יושבת תוך שני נהרים מסו פי' סוף סוסמו נהר בל"י עכ"ל : ה ולא עוד · לא מבעיא מגינים הרבה אלא אפי' מגן א' יגונן על סדור ויכפר (יפ"ת) : ז זה שרוי בקלו של עולם · אע"פ שעכשיו הם קרובים אברהם באלוני ממרא ושם בירושלים אבל מתחלת הלידה נולד אברהם בעבר הנהר באור כשדים · ושם היה שרוי בירושלים (יפ"ת): ט רע הפורשים ממני · אולי נרמז בס"ד בתנני ודע שרעפי והוא כמו סרעפותיו בסמ"ך ופי' סעיפיו ושם הבנים כמו פארותיו ותחלה מיירי ברשעים אם תקטל אלוה רשע וגו' : יא והנה ה' בא · שהשכינה נגלה אליו כדלעיל : טו ואין מציל מידו · מזה משמע שכל הרוחות כבש : יח לאספטיא · פ' מ"כ וז"ל הערוך פי' אספטיה שם עיר ע"כ וז"ל היפ"ת ולפ"ז לא נתן קצבה לזמן הענוי והעבדות כי לא אמר אלא מסוף ת' שנה מתיסים לך זרע יבואו לארצם ולעירם עכ"ד ולא כמו שפי' מ"כ בעיר שמוכן להם וזהו במצרים · ואולי כוונתו לפרש לפי הני' שבמדרש גרות בארץ לא להם ועבדום וענו לאספטיא שלהם · פי' הגירות לא נאמר דוקא על מצרים אלא תבון גם מה שהיו גרים בארץ ארצות אבל עבדות ועינוי לאספטיא שלהם פי' בעיר המוכן להם וזה הוא במצרים וכ"ד נזה"ק וז"ל רב"מ פי' בל"ר גירות והמלה היא כמו אושפיזו שענינה מלון גר ובמדרש שה"ש פ' עד שיפוח היום גרס לאושפוטליס וכענין אחד עכ"ל : יט בשתי אותיות · פי' לא פחות מב' אותיות ואם יזכו יוסיף עד ע"ב אותיות מלבוא וגו' עד מורחים גדולים כו' · פי' סיבת לבוא ותיבת גדולים בכלל שם ותיבת גוי שני אינו מן המנין פי' היפ"ה מפני שהוא נאמר על מצרים אינו נמנה בכלל קדושת השם :

פרשה מה א הא אגרך · על צערך ולפיכך היתה שפחה מצוג בלשרה נתנה · יפ"ת : הה"ד בנות מלכים · וכל המזמור באברהם משתעי כדכתיב בר"פ נ"ט (יפ"ת) : ב היכום · ע'מ"כ · וז"ל הערוך ערך מיימים : מיימים היא לריכה פי' קמיע כלומר רפואה מלשון מתי ומסי ורב"מ פי' בל"י אומנת המילדת : הה"ד ואתם תשמע · נ"ל יעתה שמע וגו' (ישעיה מ"ד טו נ"א) : ד למה עקרתי · רמז העקרות בתגוי הסלע שכן כסלע שאין עושין פירות (יפ"ת): ה שלשים ושמנה שנה · נ"ל ארבעים ושמנה שנה · נזה"ק ועיין יפ"ת : ו ובבריות · פ' מ"כ בשם הערוך בבריות וז"ל רב"מ בנוסחאות שלנו כתב בבריות ובברי יבנכרי שכל אחד אבר עינים מופתות מיוחדות בבית המרחץ לנשים עכ"ל : ט גדל במדבר · כדכתיב בו וישב במדבר ואמר שהיו שם גדלין בישוב דמדכתיב והוא משמע שהוא לחודי' ולרבב"ל מיעוטא דהוא שהכל בוזזים ממון והוא כוונתו לבוז נפשות (יפ"ת) : בוזז נפשות · עיין מ"כ וז"ל הערוך ערך פר ד' ירושלמי בסוף במה אשה מוצי' פרי בהרך פי' פרא רך ע"ש :

פי"ל

נחמד למראה

שאל ממנו תן לי הנפש וגו' · ומ"מ הוכרח ר' יודן לדורשו דקאי נבתר שאלת לוט תן לי הנפש על פי ההכרחיות שכתב הרב יפ"ת ע"ש · ונ"ל להוסיף עוד הכרח אחר כי הוא זה דאם כוונת הכתוב הוא לומר שהציל מיד המלכים הללו כל הנזכר ולקחם מהם הו"ל ויקח מהם את כל הרכוש וגם את לוט ורכושו לקח וגו' לא שיאמר וישב אלא ודאי דקאי הדין קרא על לבתר תן לי הנפש כדכתיבנא · ודו"ק :

פרשה מד ד ורבנן אמרי הרא וכו' ירדתי לכבשן האש ונצלתי וכו' · וקשה דאדרבה היה לו לבטוח שיקבל שכר על שקידש שמו ברבים אם בכבשן האש ואם בצאתו להלחם באלו המלכים שיצא כדי שלא יתחלל שם שמים כדכתיבנא לעיל · ונראה דהא דאמרי' בסנהדרין דע"ד ופ"ד ועבודת כוכבים יהרג ואל יעבור הוא היינו דוקא בדאיכא עשרה מישראל אבל בדליכא עשרה מישראל יעבור ואל יהרג · וכתב הרמב"ם בהלכות יסודי התורה פ"ה הלכה ד' כל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג ונהרג הרי זה מתחייב בנפשו · וממילא שלא היה ראוי אברהם אבינו שיפיל עצמו לכבשן האש ולא במלחמת המלכים · וזהו שהיה מתפחד שלא די לו שלא יקבל שכר אלא אדרבה ינכו לו כנגד זה כל זכיותיו אשר עשה ואמר לו הקב"ה אל תירא אברם וגו' כל זה שעשית עמך בתנאי · ר"ל דבלאו הכי אברהם שהיה אדם גדול ותמיד ירא שמים · ואף הרמב"ם ז"ל יודה בזה שהרשות בידו למסור עצמו למיתה ובפרט הרבה יטול כיון שכל זה לא עשה אלא כדי שלא יתחלל שם שמים ולפרסם לגדולתו ית' בעולם · ודו"ק : ח אמר ר' יונתן ג' הן שנאמר בהם שאל וכו' · הרב נזר הקדש כתב וז"ל כלומר שנתרצה לתת להם משאלות לבבם ועל זה אמר לו שאל מה שנתרצה וא"ע כאשר כבר נתרצה להם ליתן משאלות לבבם למה אמר להם שאל הלא ה' הוא בוחן כליות ולב ויתן להם משאלות לבבם מעצמו בלא שאלה · ומיהו גבי שלמה יש ליישב קצת שאמר לו שאל כדי לפרסם שבחו במה ששאל החכמה ולא העושר והכבוד כמפורש שם בכתוב אבל במלך המשיח שלא אמר לו שום שאל אלא שתי דבר שאלתו מפורש כאומר שאל ממני ואתנה גוים נחלתך ודאי יפלא אם רצונו יתב' יתן גוים נחלתו בלא שאלתו · ויותר תמוה ענין אחז · והוא כי מפורש שם הדבר שאחז היה לו מלחמה עם רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו וביקש לו הנביא בשם ה' שהוא ינצח במלחמה והוא לא רצה להאמין אלא שלח למלך אשור לבקש ממנו תשועה כמפורש בס' מלכים וכו' והאריך הרבה ליישב אלו הקושיות · גם הרב יפ"ת דקדק עוד מניינא למה לי למנקט ג' והאריך הרבה בביאור המדרש הזה וגם על דרך דרש יעוין שם · ונ"ל דהא שלכל העולם כשרצונו יתב' לתת לאחד מבריותיו איזה מתנה טובה עושר וכבוד וכדומה אינו אומר לו שישאל כי הוא יודע תעלומות לבו ומה שהוא חפץ אלא כהני תלתא דוקא היה צריך שהם בעצמם ישאלו ממנו · והענין הוא עפ"ש במדרש שיר השירים פ"א ובריש מדרש קהלת וז"ל ר' במפיין בשם ר"ש בן חלפתא משל לבלוונטוס שהיה גדל בביתו של מלך אמר לו המלך שאל מה אתן לך אמר הבלוונטוס אם שואל אני כסף וזהב הוא נותן לי ואם אבנים טובות ומרגליות הוא נותן לי אמר הריני שואל בתו של מלך והכל בכלל · כך בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום ויאמר אלהים שאל מה אתן לך אמר שלמה אם אשאל ממני כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות הוא נותן לי אלא הריני שואל את החכמה והכל בכלל · שנאמר ונתת לעבדך לב שומע להבין אמר לו הקב"ה חכמה שאלת לך ולא שאלת עושר וכבוד חייך החכמה והמדע נתון לך בעושר ונכסים וכו' עכ"ל · יש לדקדק בזה המדרש מדא מה לו צורך להביא משל הבלוונטוס עם המלך בלא זה היה יכול לדרוש על שלמה שחשב אם אשאל כסף וזהב וכו' · ותו איכא למידק מה הלשון אומרת הוא נותן לי הוה ליה למימר אם אשאל ממנו כסף וזהב וכו' יתן לי · ושמעתי פירושו שכל הדברים שרוצה המלך לתת במתנה לאחד כסף וזהב וכיוצא יותר מתכבד המלך אם יתנם מעצמו בלי שאלה מאותו אדם אבל אם רוצה להביא את בתו לאיש אחד אין זה כבוד למלך שיתננה לו מעצמו בלתי שיקדים אותו האיש לבקש ממנו שיתננה לו · וזהו דבר נהוג במלכים אף בזמן הזה שפחיתות הוא למלך להם את בתו למלך אחר או לבן מלך מעצמו כי אם ע"י שאלה שישאלום ממנו · ולזה הביא המשל שהבלוונטוס היה רצונו לתת לו בתו · ואין זה כבודו לתתה לו מבלי שישאלנה · ועל כן אמר לו שאל · ואותו בלוונטוס היה חכם וחשב בלבו למה שואל ממני המלך שאשאל לו והרי בעצמו הוא היה יכול ליתן כסף וזהב כו' הוא נותן לי כלומר מעצמו אלא ודאי שרוצה המלך שאשאל ממנו בתו שפחיתות הוא לו לתתה לי בלי שאלה וממילא אם אקח בתו יהיה הכל בכלל והפורש שהיא החכמה הוא כמו בתו של הקב"ה כדלקמן גבי קרח ויקחו לי תרומה דרשו משל למלך שהיתה לו בת יחידה בא אחד מן המלכים ונטלה וכו' פ"ש · וכיון שהיא בתו של מלך מלכי המלכים שהקב"ה כבודו הוא ליתנה נמי שישאל אותה ממנו · ועל כן אמר לשלמה שאל מה אתן לך · ושלמה שהיה חכם מכל האדם אמר אם אשאל ר"ל אם כוונתו ית' שאשאל ממנו שיתן לי כסף וזהב וכו' לא היה לו צורך בשאלה אני בעצמי אלא הוא היה נותן לי מבלי שאשאלם אלא ודאי שכוונתו הוא על חכמת התורה שהוא דבר שצריך שאלה כדאמרן ושרי הכל בכלל כדכתיב אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד · עכ"ל שמעתי : ועל פי זה יתבאר המדרש הלזה אמר ר' יונתן ג' הם שנאמר בהם שאל · ג' דוקא שלא היה רוצה ה' ליתן כי אם דוקא ע"י שאלתם · שלמה על חכמת התורה שהיה צריך שהוא ישאל ממנו וכו' כדאמרן · וכן מלך המשיח שלפניו יכרעו ציים ואויביו עפר ילחכו ומלכים ירד וכו' · וזה יהיה לא בחיל ולא בכח כי אם בחכמתו הנפלאה שיתן לו ה' כענין והריחו ביראת ה' וכתיב ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה וגו' ועי"ז ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע · וזהו שאמר לו שאל ממני ר"ל שישאל ממנו החכמה שאין כבודו לתתה לו בעצמו מבלי שאלה ע"י זה אתנה גוים נחלתך ואחוזתך אפסי ארץ ודו"ק · ובאחז אם היה מוכיח לו לשבות לו אות או מופת מבלי שישאל פוי ויפרים הנס לא היה בכלל · ולפיכך הוצרך לומר לו הקב"ה שהוא

ישאל

דין על חבירו: **לא יצא פוסי** • (לשון פוסי) ושקט מתחת ידו וכדאמריק בפ' החובל כל המוסר דין על חבירו נענש תחלה: **ראויה** היתה שרה כו' • לפי שמניהם ממקור אחד תוצאו: נמנע מחייה מ"ח שנה • כי שני חיי שרה קכ"ז שנה והיתה ראויה לחיות עוד מ"ח שנה להשלים קע"ה כמנין חיי אברהם: **אלישע** הנביא כו' אלא שזכתה לדבר עמה המלאך מיותר כאן ושייך לקמן אצל ויאמר לה מלאך ה' הנך הרה וגו' אמר רבי חנינא איל אלישע הנביא אמר כך ברוה"ק די אלא שזכתה לדבר עמה המלאך • א"ר יצחק שלשה הן שנקראו כו"ל בם • ופירושו שאלישע אמר לשונמית כעת חיה את חובקת בן והשונמית שאמינה ושמחה • אף כי הגר שזכתה לשמועה זו מפי מלאך ה': **ך** א"ל לא איכפת לי כו' • שכרם דה"ק עשי לה הטוב בעיניך. אע"פ שאינו הגון וטוב בעיני • ולא איכפת לי לא בטובתה ולא ברעתה שאיני מקרבה ואיני מרחקה באשר באמת אינו טוב והגון בעיני לעשות לה פיטי ועבדות אחר שכבר לקחתיה. אבלי לאשה ומה בא לעורר לב שרה באשר טוב ויפה בעיניו: **כתיב** לא תתעמר • בעל המאמר הביא ראיה מענין שנא' ביפת תואר לא תתעמר בה תחת אשר עניתה וכן ממה שנא' באמה העבריה לא ימשול למכרה בבגדו בה ומפרש שפירש טליתו עליה כו' וכן זאת אחר שכבר לקחתיה לאשה אין ראוי לעשות לה עוד עינוי ועבדות: **מנעתה מתשמיש** • ס"ל דבאמת דבריו של אברהם עשו רושם בלבה של שרה ולא עינתה אותה בעבדות ממש • אלא שמנעתה מתשמיש המטה: **ר"ב** אמר ספחתה כו' • עינוי ממש של הכאה שספחתה בקורדקייסין פי' במנעל על פניה • ולא השגיחה שרה כלל בדברי אברהם ועשתה הטוב בעיניה וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל:

פרשה מו ב לכל זמן כו' • שהיה זמן מכוון למצות המילה דוקא לצ"ט שנה מטעמא דלקמן ולא היה הדבר במקרה • וכן כיוצא בו היה זמן מיוחד לבניו למילה כ"פ אחד במצרים שלא היה להם זכות ליגאל אלא בזכות דם פסח ודם מילה • ומ"מ הנולדים במדבר לא יכלו למול משום סכנה • אבל אח"כ בבואם לארץ הוצרכו לימול שלא היה להם זכות ליכנס לארץ אלא על ידי המילה וכדלקמן: **ג** נמתחים והולכים • לעשות רצון קוניהם הרוצה במצות: **אין העולם** ומלואו • עולם השפל כדאי לאלהותו • ומייתי הא דתרגום עקילס על לשון אל שדי אכסיום ואנקום • כלומר נצחי וקיים בלי הפסד ולכן בהיות עולם השפל מוכן תמיד להפסד שכל חומרי נפסד ואינו מתקיים כנודע • לפיכך לא היה ראוי לייחד שמו ית' עליו אשר הוא נצחי וקיים • כי אם ברוב רחמיו ורוב חסדיו: **ישראל** עיקר ויעקב טפל • בקרא כתיב שמך יעקב לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך ויקרא את שמו ישראל וס"ל לת"ק דלהכי כתיב ב' פעמים ישראל • לאשמועינן בישראל יהיה עיקר השם • ומ"ד איפכא דיעקב עיקר וישראל תוסף עליו ס"ל דאדרבא מדכתיב ברישא דקרא שמך יעקב משמע דעיקר השם הוא יעקב וישראל מוסף עליו:

פרשה מז א כתיב אשת חיל כו' • מייתי הא דרבא הכא משום הא דמסיק א"ר יהושע ב"ק י' שנטל הקב"ה משרה נחלק חציה לשרה וחציה לאברהם • שעם זה נתקיים בה אשת חיל עטרת בעלה שמן אות שלה ניתן חציה לאברהם: **מרתא** לבעלה • שאף גם בדבר שנגד רצונו בהתנהגות ישמעאל נטשית מרתא עליו לעשות כדבריה • והיינו נמי לפי שהיה טפל לה ברוה"ק: **נחלק חציו** כו' • כי כן הוא מסגולת אות ה' בשם להצליח לזרע וכמ"ש בזוהר על פסוק הא לכם זרע: **היה** שם ופורח להתרעם על מה שהוציאו משם הצדקת • כי האותיות הקבועים בשם הצדיק הם מתגלים ע"י כשרון המעשה של הצדיק: **ב** וברכתי אותה כו' וברכתיה וסובר ר"י שבירכה בשני מיני ברכות הראשון של ברכת הבן • וה"ק וברכתי אותה כבן ממך שהוא קשה מלידה ומלדך • וברכתיה אחר שתלד בחלב שתהיה כמו בריכה של חלב • כדאי' לקמן פ' נ"ג: **ה** בן הגבירה למד מבן האמה • ה"ג בש"י ר' יוחנן בשם ריב"ח אמר כאן בן האמה למד מבן הגבירה הנה ברכתי אותו זה יצחק וכו' • ר' אבא ב"כ בשם ר"ב אמר כאן בן הגבירה למד מבן האמה ולישמעאל שמעתיך • כבר שמעתי אותך על ידי מלאך הנה ברכתי אותו זה ישמעאל וכו' וק"ו ואת בריתי אקים את יצחק • דר"י מפרש ולישמעאל שמעתיך עתה שמעתי תפלתך וכתרגומו • דכאן נתחדש ברכה לישמעאל נוסף על הברכה שנתברך כבר ע"י המלאך שנתגלה להגר • והטעם כי עתה נתברך יצחק בברכה יתירה גם הוא נתברך עמו באשר הוא אחיו ולכך נכנס ונסמך ברכת ישמעאל לברכת יצחק ללמד ברכה מיצחק לישמעאל ר"ל ללמדך כי ישמעאל נתברך על ידי יצחק הנה ברכתי אותו זה יצחק והפריתי אותו זה יצחק כו' כלו' דבא לרמוז במלת אותו גם ליצחק ללמדך דישמעאל נתברך ע"י יצחק מעין ברכתו • אבל ר' אבא ב"כ מפרש ולישמעאל שמעתיך כבר השמעתיך ע"י מלאך ו"ן הגבירה למד מבן האמה וה"ק הנה כבר ברכתי אותו והפריתי אותו זה ישמעאל כשמשא דקרא והייט ע"י המלאך • ק"ו ואת בריתי אקים את יצחק שהוא בן הגבירה ולכן הוא יתברך עוד ביתר שאת ויתר עז: **בעצם** היום הזה • שהיה בעצומו של יום • דאע"פ דמילה כשירה תהנך. ההמה ואברהם היה מן הזריזין למצות • מ"מ כאן המתין אברהם עד עצומו של יום • כמו אחר ג' שעות ביום בשעה שהכל נעורים כדי לפרסם הדבר:

סדר וירא

פרשה מח א אילולי שעשיתי כן • אלא הייתי מעכב מילת עבדי איזה ימים עד שבאתי לבריאותי לא היתה קד שת השכינה הנגלה עלי אלא במקום שאתבודד בו אני לבדי בבדה • אבל עכשיו בגימוט כולם נגלה עלי הקב"ה באני ממרא שהוא אהלי ותגרי: **ך** פחדו בציון חטאים וכו' • משום דבעי למידרש בסמוך סיפא דקרא מפרש אגב נס רישא דקרא: **במינות** הכתוב מדבר • ונקראו חנפים כי כמו שחנף הוא גונב לב ודעת חבירו בהלקלקות לפיו אף כך הם בעליהם נאמר נופת הטופנה שפתי זרה וחלק משמן חכה וגו' מגכרים אמריה החליקה וכמבואר בם במפרשים ובמדרשות: **ובנין** אב שבכולן פחדו בציון כו' • בתא קורסית הכתוב מדבר שבאים לעקור יסוד כל התורה כולה • ולכן גדול עונם יותר משאר חוטאים: **לארכיליסטים** כו' • משום דקשה ליה דהכא משמע דליכא פחד לעתיד אלא בחוטאים המפורסמים ותניא בנבואת הושע נאמר אחר ישבו בני ישראל וגו' ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים דמשמע דלעתיד כל ישראל יהיו בפחד ואימה מהדין • ליה בא ריב"ש לתרץ שאין פחד לישראל הכשרים (ובשיה"ש הגירסא כן לע"ל הצדיקים מתפחדים והרשעים מתפחדים מתפחדים לדיקים כו') כפחד החוטאים כי פחד החוטאים הוא מאימת הדין ואילו פחד הצדיקים השלמים אינו אלא שמא לא יזכו כל כך למדרגה גדולה בבחינת הטוב כחפצם ורצונם • וכדי לבאר זה אמר שהוא משל לארכיליסטים הוא שר הליסטים שמרד במלך אמר שמלך שמרדו כו' • כי לילה עדיין לא היה עת הכושר לעיין במשפטם ודינם • ולכן כל הלילה שניהם מתפחדים • אלא שמ"מ יש הבדל ביניהם כי זה מתפחד מצד השכר לומר איני יודע איזה שכר ש"ב יתן לי • וזה היה מתפחד מצד דין העונש • אף כך לע"ל כו': **ך** איטימוס • פי' הפרוך מוכן ומזומן • להיות עתידים • מתורגם דיהון אטימוס • כלומר שהוא כעומד כביכול מוכן להשלים בקשתם והפצם כדרך העומד אצל היושב • וכמד"א ונצבת על הצור שפי' שהיה משה רבינו ע"ה מוכן להקביל פני השכינה • אף אלהים נצב בעדת אל היינו שעומד מוכן להשלים בקשתם לפני תפלתם וכדכתיב והיה טרם יקראו ואני אענה: **ח** פתח טוב פתחת • כל הני דרשות הללו מיתורא דפתח האהל דרים להו דרמיז בהא הא דקאמר ליה פתח טוב פתחה לעוברים ושבים כו' ונאמר לו זה כאן שלאחר שקיבל אות ברית קודש זכה לגילוי שכ נה במדרגה גבוהה בזכות שפתח פתח ע"ב לעוברים ושבים • וכן בזכות שפתח פתח טוב לנכנסין תחת כנפי השכינה זכה ג"כ להקביל פני השכינה: **כחום היום** בו' שעות • הטעם מבורם בגלדו במ"ש כיקב נקב מגיהנם והרתיח כו' דלאחר שש שעות מתחיל להתגבר יותר אור של גיהנם כי אז נוטים צללי ערב בהם מתורם תוקף הדין הקשה: **וחם השמש** ונמס בד' שעות • וטעם קביעות המן בד' שעות היינו לפי שד' הוא זמן סעודה לכל וכדאיתא בפ"ק דשבת: **ט** א"ל הקב"ה עד כו' • הכוונה במה שנגלה עליו הוא ובני פמליא בא להורות לו תשובה על תלונתו כי אלו הא"ל הרי עכשיו אני ובני פמליא שלי נגלים עליך בדמות אורחים • ולאחר המעשה אז הבין אברהם הדבר מעצמו: **מפולש** היה • משום דקשה ליה כתיב נצבים עליו וכתיב וירץ לקראתם ולכן אמר שהיה פילון מפולש וממילא מתחלה עברו בדרך כמלד פתח האהל האחד והייט נצבים עליו כלו' בסמוך לו מן הצד • אך כאשר נהרחקו קצת משם בדרך הגיעו אל נד פתח האהל השני אז פנה אברהם מפתח אהל הראשון ורץ לקראתם מפתח האהל השני: **ר' יודן** אמר כהדין כו' • שהיה פילון שלו כהדין דרומילוס הוא פונדק גדול שיש לו ד' פתחים (שערים) לכל צד להיות ביתו פתוח לרוחה לכל אורח שובר לכל צד ופינה:

נחמד למראה

ישאל שאל לך אות וגו' העמק שאלה או הגבה למעלה ואם היה עושה כן בודאי שהיה מאמין בבורא עולם אלא שלא רצה כענין שאמר הכתוב לא אשאל ולא אנסה את ה' ודו"ק: **ר' ברכיה** ור' אחא ובו' עוד שנים מן ההגדה וכו' • נראה לפרש על דרך שפירשנו לעיל הטעם שלג' מהם אמר להם שאל • ה"נ אברהם ויעקב אע"פ שה' היה יודע תאות לבם אמר להם שישאלו תחלה לפי שאברהם היה חפץ שיהיה לו בנים ויעקב שיתן לו מזונות וידוע מה שאמרו במו"ק אמר רבא חיי בני ומזוני לא בזכותא תליא מלתא אלא במזלא תליא מלתא ועל זה כתבו בתוס' ד"ה אלא במזלא והקשו בתוס' הא דאמרן בסוף שבת אין מזל לישראל ויש לומר דלפעמים משתנה ע"י מזל כי הנהו דהתם ופעמים שאין משתנה כדאמרי' בתענית גבי ר"א בן פדת דאמר ליה ניחא לך דאחריב עלמא דאולי אברי בעידנא דמזוני עכ"ל • א"כ אף שהיכולת בידו ית' לשנות את המזל אינו רוצה לשנותו אלא ע"י שהצדיק ישאל ממנו שאז יקיים דברו וישנה המזל כענין ותגזר אומר ויקם לך ולפיכך אמר לאברהם ויעקב שישאלו ממנו ית' לבדר מערכת השמים כדי לתת להם בני ומזוני ודו"ק:

פרשה מו ב לכל זמן וגו' זמן היה לו לאברהם וכו' • עיין מ"ש הרב יפ"ת וכ"ל לפרש את הביאור עוד בזה שבהיותם במצרים היו גוי מקרב גוי מה הללו עובדי עבודת כוכבים וכו' מדת הדין היתה מעכבת בגאולתן ולהורות שלא עבדום כי אם מתוך אונס ועירוף הדעת ושלבם נכון עמו לוה להם הקב"ה למול את עצמם סמוך לגאולתם משם וג"כ לוה להם לעשות קרבן פסח • והיה מקום לישראל לברב בעיניהם שלא לעשותם • אם על הפסח שהיה יראתו של מצרים ובשחיטתו היו נכנסין בסכנה גדולה כמו שאמר משה הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו • ואפי' שאילו לא לוה ה' להם על המילה היתה יכולה מדת הדין לומר כי מה שלא סירבו הוא כי בטחו על גבורתם לבלל מסכנה זו • לכן לוה ה' שימולו קודם ואז היה פתחון פה להם שלא לעשותו כי אז יהיו בסכנה גדולה ורבה מפני חולשת המילה כענין אנשי שכם בסרגום שמעון ולוי בשביל שהיו חלשים מן המילה וישראל לא סירבו בדבר ומסרו עלמם על קידוש השם ולא היה פתחון פה למדת הדין לקטרג ונגאלם מיד • וזהו שאמר זמן היה לבניו שימולו שתי פעמים אחת במצרים • ומה שאמר ובמדבר פירושו יום מה שדרשו חז"ל על פסוק היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם מפני שפרעה אמר להם ראו כי רעה נגד פניכם כוכב אחד יש ושמו רעה והוא סימן דם והריגה והפך הקב"ה את הדם לדם מילה שמל יהושע אותם כדאיתא במדרש והביאו רש"י על הפסוק בסדר בא • נמצא שבאותו זמן היה ראוי על כל פנים למול אותם • וזהו שאמר זמן היה לבניו שימולו שתי פעמים אחת במצרים ואחת במדבר • אי נמי כדדרשינן לקמן בפרשה זו כתיב וזה הדבר אשר מל יהושע דבר אמר להם ומנן אמר להם מה אתם סבורין שאתם נכנסין לארץ ערלים וכו' ודו"ק: **ך** ויפול אברהם על פניו וגו' • ר' סנחס בשם ר' לוי שתי פעמים כתיב באברהם נפילה על פניו כנגדן נימלה מילה מבניו שתי פעמים וכו' • הדברים כפשוטן שמפני שתי נפילות הללו שנפל אברהם גרם שפעמים נימלה מילה מבניו שנטלו המילה עד שבא משה ומנן וכן במדבר בטלו המילה כדכתיב וכל הילודים במדבר בדרך לא מלו עד שבא יהושע ומנן נאפוקי מה שפירש הרב ידי משה לנסך שמפני שנפל שתי נפילות זכה שימולו בניו שתי פעמים ע"ש • אין זה פשט המדרש:

פרשה מז א ויאמר אלהים שרי אשתך וגו' כתיב אשת חיל וגו' א"ר אחא בעלה נתעטר בה וכו' • עיין ביפ"ת וידי משה • ונ"ל דמה שדרשו לעיל פרשה מ' על פסוק וירד אברם מצרימה אברם היה עיקר ויקח אברם את שרי אשתו עשה עצמו טפלה אמרי נא אחותי את ונעשה טפלה לה ולאברם היטיב בעבורה • ועוד דרשו בפרשה מ"ה וכל אותו הלילה היתה שרה שוטחת על פניה ואומרת רבון העולמים אברהם יצא בהבטחה וכו' ואני בתוך הסירה אמר לה הקב"ה כל מה שאני עושה בשבילך אני עושה וכל אומרים על דבר שרי אשת אברם ע"כ • והרב ידי משה נדחק הרבה בזה • ונ"ל דבאותו פרק שירד אברהם למצרים בלי רשות קונו נתחב לו לעון אשר חטא כמו שכתוב בזוה"ק שהיה לו לבטוח בה' שבירעב יפדנו ממות • ועל כן לא עמדה זכות של אברהם באותו ענין שתנצל אשתו בעבורו • ומה שעשה לה גם בכל בזכות שרה וזהו שאמר כל מה שאני עושה בשבילך אני עושה כלומר לא בשביל אברהם וזהו שאמרו שאברהם היה עיקר ונעשה טפל באומר ולאברם היטיב בעבורה ואע"כ זהו מה שדרש ר' אחא שבלה נתעטר בה שהגם נעשה בזכותה וכיון לא נתעטרה בבעלה שהרי לא היה מספיק זכות אברהם להצילם ומשום דדבר זה לא היה אלא פעם אחת בירידתו למצרים שאגב אברהם אבינו שלא דרש את פי ה' וגם באמר אמרי נא אחותי את אבל בזמנים אחרים אברהם היה עיקר ולזה דרשו רבנן מרתא דבעלה שלעולם היה אברהם טפל לנביאות שרה:

באור מהרי"פ

פרשה מו ב הו"ל לימול בן פ"ה • שבזה חולק על המ"ד שאמר בן פ' שנה היה בעת ברית בין הבתרים אלא הוא סובר בן פ"ה שנה היה אז (יפ"ת ונזה"ק וע"ש): **ג** תרגום עקילס • על לשון אל שדי: **אכסיום** • עמ"כ • וז"ל רב"מ אקיום פי' בל"י בלתי נפסד ופי' אוקינוס מסופק בעצמו ע"כ • אוגי נ"ל מספיק בעצמו: **ה** נגדא אמר כו' כל זכר לדורותיכם • פי' אם היה מצות מילה רק לפי שעה לא היה קשה כ"כ אבל לדורות קשה הלא דרכיה דרכי נועם: **ויהיה** יכול לתשוב • נ"ע דפרש רק המחשבה להוד: **ובי** יש ערל נקבה • בס' המדויקים ה"ג ובי לא יש ערל נקבה • וס"פ א"ת דהמילה הוא בשאר איברים כמו באוזן וכו' ובי לא יש ערלה זו בנקבה • אלא ממקום כו' (נזה"ק): **ך** ב' פעמים כו' נפילה כו' • נ"ע דהנפילה השניה היא בבשורת הזרע ולא במילה ועיין יפ"ת ונזה"ק: **ז** דהוה הסיר רי"ש • כלומר כאלו חסר רי"ש • וסרי"ש שהיה מתחלה לא זו ממקומה כדי שלא יתרעם • נזה"ק: **י** פסטון • עמ"כ • וז"ל רב"מ פי' בל"י אנשי הצבא הסולכים ברגליהם: **יב** הלכה כדברי התלמיד • פי' כדברי ר"א בנו של ריה"ג • יפ"ת: **יג** ר"ח אמר וכי יש כו' • נ"ל וכי לא יש כו' כדלעיל:

פרשה מז ב נותן אני יראתה • אולי דריש וברכתיה מלשון אברך • והכוונה שתהיה מוראה עליהם כמורא מלכות • יפ"ת: **עיקר** מטרון כו' • נראה דקאי אריישא דקרא וברכתי אותה בעיקר מטרון תחלה להיות ראוי לגס שכנס ללדת • ואחר כך ונתתי וכו' להוליד בפועל • נזה"ק: **ג** למה שנים וכו' רע"א אף לואת וכו' • פ' נזה"ק שבכיאה בי' שנים ישנים ר"א הכהן ק' שנה יולד אף זו שנים כו' • רע"א לואת לא נלרך כו' • וע"ש פירושו באורך: **ך** פעם א' וכו' • דעת היפ"ת שאין זו עובדא דג' מלאכים שבס' וירא אלא גמרא במילי לנו דכך היה מעשה באיזה זמן • אבל הנזה"ק סובית שהיא עובדא דרים פ' וירא • והביא בשם מס' ד"א פ' ד' וז"ל ג' מלאכים באו אצל א"א כו' באתה שכינה ועמדה למעלה ממנו • א"ל רבוני המתינו לי עד שאפטר משכינה תחלה כו' • שנאמר ויאמר וגו' אל נא תעבור מעל עבדך • ובתנחומא איתא כשהקב"ה היה מדבר עם אברהם ובקש לפרוש ממנו נטל רשות מאברהם שנא' וילך ה' כאשר כלה לדבר ע"ש וי"ש המדרש כאן בין גדול בין קטן ע"כ מנזה"ק:

סדר וירא

פרשה מח ג אם אמאס משפט זה אברהם • עיין בויק"ר פכ"ז לשון משפט על המילה ע"ש אדם ובהמה וגו' • יפ"ת: **יא** המר"א יוסי בן ה' פתכם • בזו לם בגנ"ם דיסי כן

סדר וירא

פרשה מח א והוא יושב וכו' ר' ברכיה משום ר' לוי אמר ישב כתיב • בקש לעמוד אמר לו הקב"ה שב אתה סימן לבניך וכו' • וכן פירש"י בחומש וכל מפרשי דברי רש"י כולם נתקשו בסגנון אמר כאותם כיון דכתיב ישב חסר וא"ו לכך דרשינן ביה שאילו כתוב יושב בהוא"ו לבון עבר סבין הקל • ולא נכירא שהרי כפי המסורת לא יתכן לקרותו ישב בקמץ היו"ד כיון שאין אל"ף כתוכם אחרי הקמץ כמו בבילתי במקום אחרי ומו איך משמע מהא שבקש לעמוד ואמר לו הקב"ה שב • והרא"ם כתב וז"ל שאילו היה בוא"ו שהוא פועל בינוני היה מתפרש יושב כמו ופרעה היה פירושו שכשר נראה אליו ה' ישב כמקום שהיה לו לעמוד אם היה יושב לפיכך דרשו שאמר לו הקב"ה שב ספל עבר משמע שבאשר נראה הייתה הריאה גראה ככלא רואה • וכיון שכתוב אומר וירא אליו ה' בלשון נפעל יתיב א"כ שראהו ודאי לא היה לא יודע אלבנן יושב סב"ל • והכי לא אוכל לבוין במה שבוא מחלק בין עם הנראה לבין הרואה שהרי אין נראה כלא רואה

אם רואה אותן כו' · כלומר שינטו מדרך הנגוסה לרבים אל פני השדה להתקרב אל האהל אני יודע שכוונתם לבא אצלי · וראוי לי לרוץ לקראתם לחלוק להם כבוד · אבל אילולי זה אין נכון לעשות כן כי אפשר שהם נוטים לדרכם · ועל זה אמר וירא וירץ דכיון שראה אותם שהטו דרכם כו' מיד וירץ לקראתם כי אע"פ שכבר הרגיש בהם שרוצים להתארח אצלו מ"מ אפשר שעדיין מתביישין ליכנס שלא ברשות : יב תישע סאין לפתה כו' · מפרש שהיה כאן שלשה מינים · עוגות ותבין ומיני מלפוטים · ושנות שזה היא שתים שם הנאכל בסעודה עם בשר ושאר מיני מאכל וזה היה מן קמח כשהוא פת שהיא קיבר · ושוב אמר סולת לושי על מיני תבין קדרה דהיינו קמחא ומשחא · ונעשה מסולת · ושוב אמר ועשי עוגות על מיני מלפוטים כלומר עוגות של מיני מתיקה קדפירס"י שאכל לאחר הסעודה לקנוח ולתענוג · והם נ"כ נעשים מסולת · ומ"ד שהיה כל אחד ג' סאין ס"ל דמדסמך ג' סאין לקמח משמע קמח לבד ג' סאין · ולמוד שנה מן הסולת כן ג' סאין וכן ג' לעוגות · ורבנן ס"ל דהכל יחד היו ג' סאין · דג' סאין דרישא אכל שנינים קאי : יח אמר הקב"ה כו' · ה"ג בס"י אמר הקב"ה אזה מילדת את עצמך ומזקנת את חברך · ואני זקנתי מלעשות נסים · והיינו כמ"ש בסמוך שהיה אמרה ומני הוא אלא ואדוני זקן · וע"ז אמר הקב"ה וכי אני זקנתי מלעשות נסים בתמיה כמו שעשיתי עד עכשיו שנגע את פרעה בעבורם ונהלם בכבוד והדר בכל מקומות ישיבתם : משל לאחד כו' · קפלאים שבורות (כן גרס רש"י · ופי' קפלאות פותחות או מנעולים · יפ"ת ומעריך) וכו' עד כך הבא לבראתן מתחלה אני יכול · להחזירם לימי נערותן איני יכול · וזה א הני' הנלינים · כלו' שבריאה מאין לים אני יכול · ואף כי יש מים להחזיר מה הוקנה לבא לילדות שעכ"פ מים כח כמלא בו ולכך דקדק לומר היפלא מה' דבר כו' שם היה הוא מורה על בהוא מהוה הויות :

פרשה מט א ואברהם היו יהיה · ואע"ג דאיכא למימר שאני אברהם דנפיש זכותיה מ"מ מדכתיב בכפל היו יהיה בא לרבות גם בניו להתברך כיוצא בו בזכירתם אפי' ו יחידים : אף כך אמר הקב"ה כו' · אבל מ"מ מה בכך ומלך בו כדי לחלוק לו כבוד בהיותו אוהבו וידידו · והיינו דכתיב בתריה ואברהם היו יהיה וגו' כי ידעתיו וגו' שלכך בא לספר בה בשבח מעלתו של אברהם כדי לא הראוי לחלוק לו כבוד ליטול ממנו רשות : יש שם לוט · והיינו דכתיב המכסה אני מאברהם בהיותו גם לוט בן אחיו · ואברהם היו יהיה לגוי גדול וגו' כו' בהיותו חביב לפני כל כך ראוי לעשות תקנה בזכותו גם ללוט בן אחיו · ולכך ראוי לגלות לו כדי שינצל ע"י תפלת אברהם : ב רבנן אמרי דה"ק כבר קראתי אותו אביהם של כל העמים שנא' כי אב המון גוים נתתיך ואין ראוי לדון את הבן חוץ מן האב בהיות האב חביב עלי כל כך · והיינו דכתיב בתריה ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ ובאשר כולם נתברכו בו נקרא אב המון גוים לפיכך אינו ראוי לדונם חוץ מדעתו בהיות נקרא אביהם : מ"ת גליתי לו כו' · וכדלעיל פרשה מ"ד וע"ז אמר כי ידעתיו במצות התורה למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' הוא דרך התורה ועבור זה גליתי לו גם הגיהנם להיות זהירים וזריזים במצות ה' מפני יראת העונש · והרי דינה של סדום למחר ואיני מגלה לו הדבר שהיה בהשגחה פרטית בעונש עון כי הרי בזה יהיה אזהרה יתירה לבניו ממה שראה בדורו מהשגחת דין הרשעים בגפרית ואש שהוא כעין עונש גיהנם וכדלקמן פ' נ"א : ג ר' אחא כו' · כלו' לכך המכסה אני שכבר גילה לו הכל ולא כיסה ממנו אפילו הלכות דרבנן המתחדשים לעתיד כהלכות ערובי חצרות וכן כיוצא בזה שם חדש של ירושלים כל ההלכות שהקב"ה מחדש בכל יום תמיד : אליו לא נאמר · שאז היה פירושו שדבר לו ה' מה שיהיה לבניו אבל עליו משמע שדבר לצרכו ובעבורו וזהו כתיב ודור רביעי ישובו הנה · אלא לפי שהעמיד בניו צדיקים ות"ח כי הבן נחת מהאב ושורש מגזעו ואחרי שבנו חי והוא יגע בתורה שזהו חיי הנפש א"כ הוא ממש בחיים והרי הוא כאילו דבר עליו : ד זו אחת מעשר כו' · עיין לעיל פרשה ל"ח ושם נתבאר : מלמד שפתח כו' · והענין כי הבחירה ניתן ביד האדם וכביכול ה' סילק רשותו ממנו · אך לפעמים יותן האלהים מלמעלה ללב האדם אולי ישוב ובהיות התשובה תלוי בבחירתו שייך למימר ביה לשון מכופף אע"ג דליכא ספיקא קמי שמיא : המעתיק הרים כו' · ובסדום איירי מדכ' בסיפא אשר הפכם באפו דהיינו הפיכת סדום וז"ש והביא עליהם זועות יליף מסיפא דקרא המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון והיינו זועות : ח הגשה למלחמה · כלו' שבא להלחם עם כח הדין שהוא מ"ד תוקף הדין להצלים כמו ע"י פיוס ותפלה לה' המעורר מקור הרחמים המבטל כח הדין : הגשה לפיוס כו' ורבנן אמרי הגשה לתפלה · ההבדל שבין פיוס לתפלה · דפיוס נאמר על דבר שאינו בדין גמור ואינו בחסד גמור · אלא היא במדה הממוצעת בדבר שיש פנים לכאן ולכאן · ועל זה הוא הפיוס לפיים את המושל להיות נוטה לו לכף זכות ולא לכף חובה · אבל ענין התפלה והתחנונים הוא על דבר שהוא חסד גמור שאינו בא אלא דרך בקשת רחמים ותפלה · וא"כ הפיוס בא על הצלת הצדיקים משום דאמרינן לקמן בפרקין כל הצדיקים האמורים בסדום חסר כתיב דאינם אלא צדיקים גרועים ואם מן הדין אף הם לא היו ראוים להצלה · ולכן אמר אברהם דרך פיוס שלא יתום התחת פליטת האף · ולשון תפלה נאמר על הצלת הרשעים שיגינו עליהם הצדיקים אע"פ שאינם אלא צדיקים גרועים שהוא לפנים משורת הדין לגמרי · ואין זה אלא בדרך תפלה ובקשת רחמים כאמור : זה שהוא עובר לפני התיבה א"א לו בא והתפלל אלא בא וקרב עשה קרבננו מלחמתנו · בל"ל וכן הוא בש"ע ובירושלמי כלו' דרכה היה לומר לעובר לפני התיבה לשון בא וקרב · וע"ז מפרש שנרמז בזה לשון קרבא שהוא מלחמה · להורות שנכלל בתפלה ג"כ ענין מלחמה וכלו' שאומרים לו שיכוין היטב לבקש רחמים להלחם עם כח האף : בלא משפט מקומו · כאשר בא איש ממקום אחר לאותו המקום שנגזר עליו פורעניות שמתחלה לא היה בכלל המשפט הנגזר וכאשר בא לאותו המקום נתפס גם הוא עמהם · והרי הוא כנספה בלא משפט · והייתי דוגמא לזה ויקך עובדא דמובה תם בעברית שנתפסש שם גם אחד מבני לפורי בהיותו שם · אע"פ שבא אח"כ הרוחה למקומו · והיה נספה בלא משפט מקומו : ר' לוי כו' ר' סימון כו' · לפרושי קך מילתא אתו למה האף מכלה גם הצדיקים · ור' לוי אמר שהוא משל לדוב שהיה דרכו לשכל בחיות בתוקף כעסו ובשעה שאינו מוצא לשכל בחיות כפי רצונו אז הוא משכל אף בבניו כדי להשקיט את רוגזו וכעסו · כן הוא במלאך המשחית חלילה · וא"כ בכוונה אינו מבחין מחמת תוקף כעסו ופוגע גם בצדיקים לפי שאין צדיקים גמורים וכדאמרן · ור' סימון מדמה ליה למגל התוקף שאין לו את לה עין · ולכן כשיש לו לקצור קוצים ומגלא בידיהם שוגה אינו מבחין וכורת גם השיבים אף כך המלאך המשחית אינו מ ד הכעס רק אין לו כח להבחין בין צדיק לרשע ואינו יכול להציל אלא דוקא גם ולדיק שאינו גמור אינו כדאי לזה · וי"מ לכ"ע תחלת הגזירה אינה אלא מפני הרשעים · ולכן אמר אברהם האף תספה צדיק עם רשע : ט ערבובי שאלות יש כאן · באברהם אמר חלילה לך להמית צדיק עם רשע · והקב"ה אמר והיה כצדיק כרשע · כלומר שאינו אלא כצדיק ולא צדיק ממש וקרוב לרשע · ובא להשיב זה כלפי מ"ש אברהם שיתלה לרשעים בשביל הצדיקים · ועל זה אמר הקב"ה הלואי צדיקים כלו' הלואי שהיה לצדיקים הללו זכות אף להציל עצמם · דהא אינם אלא צדיקי ניבלי כלומר צדיקים גרועים כמו פירות הנובלות · וי"ג ניכלי כלו' רמאים כמו בנכליהם · והא מסיק דלכך כתיב צדיקם חסר לאשמועינן שלא היו צדיקים ממש אלא צדיקי ניבלי : אלא צדיקים ניבלי · ומ"מ קאמר תו חלילה לך · כי יצרף מעשיו או צדקתו יה' עמהם כדבסמוך ויחשבו לצדיקים ראוים · וה' הודה לו ואמר אם אמצא וגו' חמשים צדיקים · ואע"ג דלדיקם כתיב : שבי דבהתא · זקני בושת : אמר אברהם צרף מעשי כו' · שהצדיק בכל מקום הוא מגין על הדור · וכ"ש על סדום שהכרכים הללו משלו · וריב"ש אמר דה"ק לא את הוא צדיקו של עולם כו' ויעלו למנין חמשים : תולין לו אנקלימון · שופט בשר ודם תולין לו אנקלימון (בלשון לעז אפילאציא"ה) כלומר שאפשר להעביר משפטיו ודיניו אל השופט הגבוה ממנו לראות אם הוא משפט כדת · ולכן לעולם השופט הקטן יש לו עליו אימת השופט הגבוה ממנו בסדר מדריגות השרים גבוה מעל גבוה · עד המלך שאין למעלה הימנו · ואעפ"כ אין לו להטות דין מצד היותר האמיתי ומאימת דין שמים · וא"כ יאמרו המינים הרשעים כי בשביל שאין לך מי שיתלה לך אנקליטין להעביר משפטך למקו"ה לא תעשה משפט ח"ו ויהיה חילול ש"ש בדבר : אריב"ש כשבקשת · משום דלפי דבריו הראשונים ה"ל למימר השופט העליון לא השופט כל הארץ · לכן אמר כשבקשת הקב"ה לדון עולמו בממשלת ארם המושלת בכיפה · לא מסר ביד אחד לגמרי לבל יעבור הדת הראוי לגמרי · אלא מסרו ביד שנים רומוס ורימולוס · עמ"כ · שאם בקש אחד מהם לעשות דבר שאינו ראוי נגד הכלל · חבירו מעכב על ידו · ועתה יאמרו כי את בשביל שאתה לבד שופט כל הארץ שאין לך מי שיעכב על ידך לא תעשה משפט ח"ו ויהיה חילול שם שמים בדבר : מערים על השבועה · שאינו לשון חולין על המחלל שבועה כמו שנאמר לא יחל דברו וזה חולין הוא להערים על השבועה · ויהיו אז כן שתי תמיהות · אחד חלילה לך · ועוד להמית צדיק עם רשע : אם עולם · כי העולם הגשמי ואנשיו מוכנים לחטוא על ידי היצר · ולכן אי אפשר להתנהג עמהם בדרך דין גמור לחייבם · ואם אתה מתנהג עמהם בדין אז אי אפשר לעולם שיתקיימו וזהו השופט כל הארץ להשגיח עליה ולקיימה א"כ לא יתכן לעשות משפט ודין עמהם לגמרי : ום עולם לא דברתי כו' · אף שנמצא עכ"פ בדורם אנשים צדיקים אבל לא היו רק להשלמת עצמן לא להצדיק את הבריות ולבקש בעדן · וזה הוא על טוב לבך ועל אהבתך לקדוש השם · ולכך זכית לנבואה יותר מכולם ועיין לעיל פ' ל"ט : י נשאתי לא אחבול בלעדי · אחזה אתה הורני אם עול פעלתי לא אוסיף · במענה אליהוא לאיוב שהוכיחו על מה שקרא תגר על משפטי ה' לומר כי הנה מתנהג עם ברואיו בתוקף מדה"ד ולא ברחמים · וע"ז אמר ליה כי לא יתכן לומר כן אל אל האומר נשאתי אף לסדומים הרשעים לומר אם אמצא בסדום חמשים צדיקים ונשאתי לכל המקום בעבורם · נשיאת עון גמור : וגם לא אחבול · ר"ל וגם לא אמשכן לצדיקים עבורם · אלא בין הצדיקים ובין הרשעים ימלטו · וא"כ אין לנו רחמים גדולים מזו · ואמר עוד שם' אחר שהבריות · הן תובלים עלי דברים · מלשון תבילות תבילות שמאספים עלי דברים מדור אנוש ודור המבול ודור הפלגה לומר איני דן כשורה ח"ו : בלעדי אחזה · בר מיני · כלומר מלבד מה שאני כאיתי ועיינתי בדינם · אתה הורני גם אתה לעיין ולפשפש בדינם · ואם טעיתי לפי דעתך אתה הורני · ואם עול פעלתי עם הדורות הראשונים לא אוסיף עם האחרונים : לא אחריש בדיו · שנתחסד ה' עמו לשתוק לדבריו כמודה לו כי טוב דבר : לא אחריש בדיו · דלעיל מיניה כתיב מי הקדימני ואשלם וגו' ודרשינן ליה לקמן בבמד"ר פ' י"ד באברהם ע"ש · וה"נ פי' סיפא דקרא באברהם : ולבדים היוצאים ממך · פי' בדיו וענפיו · והם בניו (כמו ותעש בדים ותשלח פארות) ודע דבפסוק זה הכתיב לא אחרים · והקרי לו אחרים · והמדרש דורש הקרי והכתיב · ולפי הקרי הוא בניחותא לו אחרים וגם לבדיו הם בניו · ולפי הכתיב הוא בתמיה וכי לא אחרים גם לבדיו היינו לבניו הצדיקים הממלאים מקומו שהם כמו ענפיו · כי הענף דומה לטבע שרשו שהוא מקור מהלבו · ועיין במנחת שי : ודבר גבורות וחין ערכו כו' · ר"ל סיפא דקרא פירוש לרישא דקרא ·

שכן

באור מהרי"פ

כן ה' שמאת ה' היתה זאת מתחלת הבריאה · יפ"ת : יב מלוטמיה · פירש הרב"מ בל"י מאכל עפוקן בדבש : טן מפני היחוד · פירוש מפני שלא יתיחד ישמעאל עם שרה היה עומד בחוץ אחר המלאך · או אחר אברהם שכשיבואו אברהם ליכנס שאהלה יכנס התיה ולא נתיחד ישמעאל עמה · יפ"ת : המד"א וכי תחדל לנדור · מדברי המ"כ מבואר דה"ג חדל המד"א וכי תחדל לנדור · ד"א פסק המד"א ותדלה וגו' · מס"ק :

פרשה מט א כלי קוריים · פירש רב"מ בערך קר האחרון בל"י חוט הערב ונקראו כן כלי אריגה ע"כ : ב פטריקון · פי' רב"מ בל"י ירושה ונחלת אבות ע"כ · וז"ל המעריך פירש מפרוך פטרון ולא נכון אלא פי' מנחלת אבותיו וכן מוכח בב"ר פ' נ"ח עכ"ל : ח הגשה למלחמה וכו' · ההגשה היא התעוררות הלב אל המלחמה וכן הגשה לפיוס ותפלה · דקאמרינן בויגש יואב היינו שנתעוררו בלב אמיץ להמלחמה · דאי שקרבו עצמם לאדם הרי היו כבר ביניהם · וכן ויגשו אל יהושע וכן ויגש אליהו · דאל"כ היכן נגש שלא מתחלה היה שם · יפ"ת : המד"א ויגשו בני יהודה · רש"י בחומש הביא ויגש אליו יהודה · והמדרש לא הביאו · דבההיא הגשה גופא איכא פלוגתא בפ' נ"ג יפ"ת : ט אנקלישין · רב"מ פירש בל"י קריאה מב"ד תחתון אל עליון ממנו להפוך הגזרה · ע"כ :

כל

נחמד למראה

הומרו בירא וזה פשוט · והרב יפ"ת כתב וז"ל יושב כתיב והא דכתיב ולוט יושב בשער סדום וכן ועפרון יושב · הא דרשי לכן בדוכתייהו · אך קשה ביושב אהל ומקנה · וכתי יושב בארץ · והוא יושב בסדום ודוגמתם רבים שכולם חסרים ולמה לא דרשום עכ"ל · ואנכי נפלאתי על המ"אם וכי יש בידינו כל דרשות חז"ל שלא אמרו בהוריות ת"ר סדרי משנה נשנו בימי רבי · ובמסכת עבודת כוכבים איתא ע"ז דאברהם אבינו ארבע מאות פרקי הוו ואנן אין לנו אלא חמשה · וא"כ באמת כולן נדרשו כמו שכתב רש"י ז"ל בפסחים (דף ג' ע"ב) על הא דפרכינן התם והא רוכבת ויושבת כי הדדי נינהו וכתיב רוכבת ומשני רכבת כתיב ופירש"י וז"ל רכבת כתיב ואע"ג דמאי נמכתב גמי יושבת חסר ומיהו כל אתירות שבתורה לדרוש הן באין · וכאן למדך בחסרון זה שתפשו לשון קצרה ואפי' הוא מגונה שהרי כאן תפס לשון מגונה וקראו עכ"ל : ט וירא בשכינה וירא במלאכים · שמפרשים ז"ל שהאריכו בזה ול"נ שאברהם אבינו היה נבוך מאד כשראה את המלאכים ולא היה יודע מה לעשות אם ללכת לקראתם ולהניח פני השכינה או לקבל פני השכינה ולהניח המלאכים שילכו · כי גדול כבוד ה' וכדדרשינן לעיל בפרשה מ"ז ממי אתה למד מאברהם פעם אחת היה אברהם מדבר עם הקב"ה באו מלאכי השרת לדבר עמו אמר להן נפטר מן השכינה שהיא גדולה מכם תחלה ואח"כ אני מדבר עמכם כיון שדבר עם הקב"ה כל צרכו אמר לפניו רבון העולמים צריך אני לדבר אמר לו הפטר בשלום הדא הוא דכתיב ויעל אלהים מעל אברהם ע"כ · נמצא דקים ליה לאברהם שהוכה ומלוה עליו להיות עומד עם השכינה ולא ליטפל במלאכים · אמנם שתם המלאכים היו ממתינים לו והיה לו זמן לדבר עמהם בהסתלקות השכינה אבל כאן שהמלאכים היו רחוקים ממנו ואם לא ירוץ לקראתם ילכו לדרכם ולא יוכל אברהם לקיים מצות הכנסת אורחים שבשביל זה יושב פתח האהל ולא היה יודע מה לעשות : וזהו שאמר וירא בשכינה וירא במלאכים נתחכם ליטול רשות מהקב"ה להמתין לו עד שירוץ ויכניס את האורחים כמו שדרשו רז"ל וזה נראה פשט המדרש הלזה ודו"ק · א"נ יותר נראה דברים כפשטן ממש שאברהם אמר שאחר שמל לא באו לו אורחים והסיב לו הקב"ה עד שלא מלת היו בני אדם ערלים וכו' עכשיו אני ובני שמלית בלי וכו' הדא הוא דכתיב וירא וגו' שהיכף בא הקב"ה והמלאכים וזהו שאמר וירא בשכינה וירא במלאכים שקיים לו הקדוש ב"ה הבטחתו שבא עם שמילה שלו ודו"ק : טן תבורך מנשים וגו' מנשי דור המדבר וכו' · יש לדקדק במאי פליגי ר"א ור' שמואל בר נחמן דמר אמר מנשי דור המדבר ומר אמר מן האמהות · וי"ל דפלוגתייהו תליין בפלוגתא אחריתא דבפרק מצות חליצה איתא גבי יעל אמר ר' יוחנן שבע בעילות בעל אותו רשע שנאמר בין רגליה כרע נפל שכב בין רגליה וגו' · כמאן דהא מיהו עשתה עבירה לשמה · ואיתו במדרש רבה לקמן ס' ויקרא היתה התם ותכסהו בשמיכה במי כה במי מעיד עליה שלא נגע בה אותו רשע הכי דס"ל דלא עשתה עבירה כלל · וא"כ ר"א דריש תבורך מנשים מנשי דור המדבר דס"ל כר' יוחנן דאמר שבע בעילות בעל וכו' ואין ראוי שתתברך מן האמהות ור' שמואל בר נחמן ס"ל כמדרש רבה דקאמר שלא נגע בה אותו רשע ואם כן ראויה זו שתתברך מן האמהות :

פרשה מט ב בזכות מי בזכות המילה · שנאמר סוד ה' ליראיו אמר לו הקב"ה דיו לעבד להיות כרבו · שמדרש סוף קשה לתוכו והמפרשים נדחקו מאד בפירוש דיו לעבד להיות כרבו הלא בספרתם · ול"נ שבשהקדוש ב"ה אמר לאברהם ימול יש לו שכר הרבה כמנין סוד וגו' או לא מצינו שאברהם השיב להקב"ה. על זה ונראה שחשב בלבו שאם ימול יחשדוהו העולם שעשה זה כדי לקבל פרס ובוחן לבות ידע מחשבתו ואמר לו דיו לעבד להיות כרבו דאיתא בב"ק דקדושין על פסוק יודוך ה' כל מלכי ארץ וגו' בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהיה לך אמרו אומות העולם לכבוד עצמו הוא דורש כיון שאמר כבד את אביך וגו' חזרו והודו למאמרות הראשונות וכו' ע"כ · נמצא בשעתם חשדו שלכבוד עצמו הוא דורש חלילה ואח"כ חזרו והודו שטעו בזה · כן יאמרו באברהם שבתחלה יחשדוהו שנימול על מנת לקבל פרס אלא באח"כ כשיראו ממעשיו של אברהם אבינו שהכל עושה לשם שמים ולא ע"מ לקבל פרס · וזהו שאמרו אמר הקב"ה לאברהם דיו לעבד ר"ל די לך שיהיה כמוני שבתחלה יחשדוך ואח"כ יכירו וידעו שלא עשית ע"מ לקבל פרס וזהו שאמר להיות כרבו ודו"ק · כך במעטי מאחד קרוב אדבר וגנין הוא :

ילום

שכן ה' יפתוך לבניו בהיותם מדברים קשות לנגדו · משום שכך עשה גם אברהם שהיה מדבר נהירות וקשות לנגדו · ואעפ"כ היה אין ערכו שיתן לו מן בעריכת שבחים בהיות כון תו רנויה להצדיק בריותיו · ע"כ יתרים גם להם : יא אמר אילו הרגני כו' מדגל לומר עפר ואפר דרים דרמיז בזה נמי ענין אמרפל ונמרוד : יג כבר נשתייר בדור המבול כו' · היינו נח ושלשת בניו ונשותיהם ואע"ג דחם רשע היה מ"מ לא נאבד על הגזל ועל החמס שנעשו נחתם עיקר הגזר דין : ובירושלים אפילו אחד · ומה שנאמת הקיל ה' בדין ירושלים היינו מפני שהיה להם זכות אברהם וזכות בית המקדש וכדלעיל פ' כ"ח · ע"ש :

פרשה נ א והחיות רצוא ושוב · דעת חז"ל שהחיות הם המלאכים הרוחניים · וכיון שדרך המלאכים למהר בשליחותם ואיך נתעכבו שישבו מאברהם בשש שעות ובאו לסדום בערב : רצות אכ"כ כלו' דאי מל' ריצה ה"ל רצות שהוא כינוי לנקבות ל' הנופל על חיות · לכן דרש בו לשון רצון וגילוי (ובילקוט הגי' רצוא · רוצים לעשות שליחותם) כלומר שהם שהיו לעשות רצון קונם · ומתוך שהם רוצים לעשות שליחותו בשמחה הם ג"כ רצים וממהרים לשוב : נפטרים מאברהם בשש שעות · כדאמרי' בפ' ת' כחום היום בו' בשעות היינו בתחלת שעה ששית שאז הוא זמן סעודה ת"ח · ובסוף שעה ו' נפטרו כו ו · ובאין סדומה בערב בהמיה · ומפרש שמלאכי רחמים היו והמתינו אולי הועיל תפלת אברהם · וממתינו תפלותיו עד הערב : ב והוא באחד מאי והוא באחד · דאין שני מלאכים עושים שליחות אחת והוא עושה שליחותו באחד · ואפ"ה ומי יביכני נמחות בידו : ואין ב' מלאכים כו' · ודכתיב ויחזיקו האנשים בידו ויוציאוהו היינו בהוש' שמיהם הוציאוהו חוץ לעיר ואפ"ה הלך כמו עד צוער · וגבריאל היה מנוה אותו למהר ע"ש : ורפאל להציל כו' · ואף על גב דאמרינן בפרק השוכר ברפאל ריפא נמי לאברהם הינלו התוס' שם דרפואה והצלה חדא מילתא היא : להלן באברהם קורא אותן אנשים · ולמה קראן כאן מלאכים : להלן שהיתה שכינה ע"ג וכו' · שנראה כאנשים של גירס כדמות נורא ומבדיל מאד הדומה למלאך · וכענין ומראהו כמראה מלאך אלהים נורא מאד · וכל זמן שהיתה השכינה ע"ג קראן אנשים · כי לא נתגלה זיו מראיהם כלפי נהירות אור השכינה : אברהם שהיה כחו יפה · להבנת מראות המלאכים נוראו בעיניו אלא כמו ראיית האנשים אבל לוט שהיה כחו רע פי' שלא היה רגיל בנבואה נדמו כמלאכים : עד שלא נכנסו בל הוהן בעדיין לא הגיעו למקום שליחותן לא נתלבשו בדמות נורא · אבל משעשו שליחותן כלו מבהחחילו לעשות שליחותן נתלבשו מלאכות בדמות נורא כדוגמת המשל שקודם שהגיע אל מקום ממשלתו הוא הולך כמו הדיוט בעלמא · אבל משהגיע אל מקום ממשלתו הולך בקומה זקופה ובלבוש מושל : ג בערב בא ערבה של סדום · דרים בערב בא ערב כאילו הוא בתי תיבות · לרמוז לא נחתם גזר דינה של סדום אלא בערב פי' באותו לילה אז בא ערבה ושקעה שמשה : אין הקב"ה כו' · ולהכי היה גמר דינם דוקא בלילה שאין הקב"ה דן כו' שהם ישנים מן העבירות כי רחמיו על כל מעשיו והוא הפן להצדיק בדין · אבל אנשי סדום לא היה להם תקומה בדין אפילו בלילה כי גם בלילה לא שכב לבם מן העבירות · כדאיתא לעיל פרשה כ"ז : אותו היום מינוהו כו' · דיושבי הם השופטים · ואמר שמינוהו ארכי עליהם דהיינו ראש הדיינים ומדכתיב וישפוט שפוט דרש שהיה שופט את שופטיהם : ה שגילו מסמורין כו' · באמרם כי משחיתים אנחנו וגו' שמזה נודע כי הם מלאכים כי עבור הנ"ת לוט היה די במה שיאמרו כי הם נביאים ונשאו אליו לגלות אזנו כי משחית ה' את העיר למען ימלטו משם הוא וכל הנלוים אליו בחמלת ה' עליו : נדחו ממחיצתן שלא היו יכולים לשוב למדרגתם ומחיצתם אשר הם שמים ושמחים לעשות רצון קונם בלבד : נדחו ממחיצתן קל"ח שנה · דמלאכים אלו הם אותם שראה יעקב עולים במראה הסולם שעד הזמן ההוא היו נדחים ואז עלו · ומכאן ועד התם קל"ח שנה · דהפיכת סדום שנה אחת קודם לידת יצחק דבאותה העת נתבשרה שרה למועד אשוב אליך · ומשנולד יצחק עד שנולד יעקב ס' שנה כדכתיב ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם ומשנולד יעקב עד מראה הסולם ע"ז שנה דבן ששים ושלשה היה כשנתברך ועשה עוד בבית עבר ארבע עשרה שנה כדלקמן פרשה ס"ח : הוה מפיק ליסנא קלה · שהיה מפרש העונש על קלות הלשון באמרם בלשון גאוה כי משחיתים אנחנו · כאילו הדבר בידם שהיה להם להזהר בדבריהם · ואע"ג דקאמרי נמי וישלחנו ה' לשחתה · מ"מ לא הוה להו למיתלי בתחלת דבריהם הגדולה בדידהו : וכרבולין גם כן כלי זמר · כלומר כל מיני כלי זמר במדינה שהעיר נהלם ושמחה · ואיך נהפכת · והיינו לפי שבדרך הטבע הפורענות אינו בא אלא בהדרגה · אבל באמת נשתנה המדה בחטאים הללו והיתה נפילתם פתאום : ד פעמים פותחות כו' · כלו' פעמים שנראה אותו הכוכב קרוב מאד לבקר והוא פחות משיעור ד' מילין עד אור המזרח · ופעמים שהוא נראה זמן רב קודם הבקר והוא נוסף על שיעור ד' מילין עד אור המזרח · וכיון דאיפשר בסמוך מקרא דלעולם שיעורו מכוון ד' מילין ע"כ אותו הכוכב אינו אילת השחר אלא הוא כמין תרתין קרנין דנהור שמתגלים תמיד בשיעור זה לפני אור הבקר באור המזרח : יא תמהון אחר תמהון · דרים ויתמהמה מלשון תמהון שהיה לו בלב תמהון אחר תמהון איך יצא נקי לגמרי מנכסיו · כי אמר הרי כמה אבוד יש לי בכסף ובזהב באבנים טובות ומרגליות · ורש"י גרס אמר כמה אבדר בכסף ובזהב אי באבנים טובות ומרגליות · כלומר שע"ז היה עומד ותמה ולא ידע שתוך הצלה כדת מה לעשות : קרון דבהדריה · קראו המקרא הכתוב אחריו ויאמר המלט ולא כתיב ויאמרו המלטו מכלל שלא היה מציל אלא אחד · ומה שבשניהם הוציאוהו היינו מפני שגם גבריאל לא היה רשאי להפוך את סדום אלא לאחר שיצא לוט ובני ביתו מן המקום · לפיכך גם הוא מסייע בדבר להוציאם · ומ"מ ההוצאה מן העיר עדיין לא היתה רק סכנה להצלה ועיקר ההצלה היתה במה שנתרחק מסדום לגמרי · ולא היה לו כח להתרחק לשעה קלה אלא בסיוע המלאך כדאיתא לעיל סי' י' שהמלאך היה מקדר לפניהם את הדרך כדי למהר ביאתו לצוער ודבר זה עשה רפאל לבד לפי שהוא היה מוכן להצלתו : בזכות אברהם · ברמז ליה שימלט אל אברהם היושב בהר שזכותו הוא כהר גבוה ומייתי נמי ראיה שנקרא האבות הרים כמ"ש מדלג על ההרים בזכות האבות שנמשלו להרים וכן שמעו הרים את האבות כמבואר בפ"ק דר"ה : ר"ב נשם ר"ל כו' · ר"ל ברבי לוי מפרש קרא בענין אחר · משום דתנינן כשם שהנוה הרעה בודק כך נוה היפה בודק · ובזיות סדום בעמק שהיה נוה הרעה לגבי ההר דבכים איירא · לכן אמר ואנכי לא אוכל להמלט ההרה מטעם שאן הדבקני הרעה משינוי וסת ומתי : ע"י שעיבד את המלאך כו' · ודאי עיקר הצלתו היתה בזכות אברהם שהרי עוד קודם כבוד האכסנאי כבר בלא ה' מלאך להציל את לוט וכדלעיל אלא דבהא לחוד לא היה נמלט אלא בהר וכמ"ש ההרה המלט · אבל עבור כבוד האכסנאי נבא שניו ג"כ להציל עבורו גם את צוער הקרובה לסדום להצילו לגמרי מידי סכנה · ומסילא לפי שכבר היתה עיקר הצלה בזכות אברהם הועיל לו ג"כ כבוד האכסנאי לנשות לו הצלה גמורה · והיינו דקאמר לא אשא פנים מפניך ומפני אבותיך דמשמע דתרוייהו נעיין : יב אלו היתה לבנה שם כו' · עובדי לבנה יאמרו להתגל כו של מפלתן לומר שלא עמדה להם ירחם לפי שהיתה המכה שלא בזמן ממשלתה וכן בהיות המכה בלילה יאמרו כן בהיפך עובדי החמה ולפיכך בא להתנקם מהם בפ"ז בניסן בבקר בשעה שחמה ולבנה עומדים ברקיע הה"ד השמש יצא על הארץ וכו' וכדלעיל וכמו השחר עלה היינו משהאיר המזרח והא דכתיב השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה היינו בנץ החמה ובתחלת הנץ החמה עוד הלבנה ברקיע ובאותה שעה נגמר פורענותם :

פרשה נא א כאישית זו שאינה כו' · נפל אשת בל חזו שמש כאישות זו (והיא מתביישת דמתרגמינן איבותא והיא ברים שאין לה עינים שאינה מבפקת לצאת מחורה להתראות בשמש כך שהיא חוזרת לעפרה · ותו דרים נפל אשת דהיינו הנפלים של אשת אים שהם בל חזו שמש ועז"ה ד"א כאשת אים · ב"ב שא"א שזינתה כו' והכוונה הוא בנמשל שכך הרשעים נופלים בגיהנם שהוא חשך ולא יראו שמש · ומסיק בילקוט ד"א מדבר באנשי סדום וכו' בל חזו שמש שלא חזו שמש אנשי סדום · אלא השמש יצא על הארץ מה כתיב שם וה' המטיר וגו' · והיינו נמי דמסיק הכא הה"ד השמש יצא על הארץ וגו' וה' המטיר וגו' שבא לרמוז שבאה עליהם המכה מיד בתחלת יציאת השמש עד שלא זכו לראות שמש : ב לב' מדינות כו' · דק"ל מ"ש בסדום שהמטיר אש וגפרית עליהם מן השמים ואילו בארם נהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית · ע"ז השיב שהוא משל לשתי מדינות כו' תסרף אחת (שמרדה ביותר) משלה שהוא עגמת נפש ביותר במה שנשבבת אף משלה · ואחת (שלא מרדה ביותר) תסרף מממון פי' מתוך אוצר המלך · כך לכן בארם שהרשיעו ביותר שסרפו את ביתו · לכן ונהפכו נחליה כו' ברם הכא נמשם שלא מרדו כל כך וה' המטיר על סדום וכו' : ג ימטר על רשעים כו' · דרים דרמיז ביה על דינה של סדום שהמטיר עליהם מלמעלה אש וגפרית והיה זה תוספת על עונש הרשעים בגיהנם לעתיד : אין דבר רע יורד · אין הרעה באה מלמעלה אלא מלמטה באה מאליה פי' שלוחי הדיינים · וע"ז נאמר לא יגורך רע : והא כתיב אש וברד כו' · העיקר כגי' הס' המדויקים דה"ג והכתיב אש וגפרית וגו' מן השמים · א"ל כתיב אש וברד שלג וקיטור רוח סערה הוא שעושה דברו · וזה מכוון למ"ש בילקוט והרא בענין הברד של מצרים וז"ל וימטר ה' בתחלה מטר כשירד נעשה ברד שנאמר וימטר ה' ברד · למה שאין הרעה דרה אצל הקב"ה · המטר היה יורד והיה הרוח נכנס בו ועושה אותו ברד · שנאמר רוח סערה עושה דברו ע"כ · וכן הוא באש שהרוח סערה מערב בו כח אש מן האש היסודי ונהפך לאש וגפרית בכח הרוח סערה · ופעולה זו נעשה ע"י גבריאל לממה בארץ : ד ששתק לאברהם כו' · שזכר ללוט הטובה שעשה לאברהם בשתיקה ששתק לאברהם בשעה שאמר על שרה אחתו כו' בזה הצילו לאברהם מסכנת מות · ולכן בעבור שעשה טובה אל הצדיק הגין זכותו עליו · כי כל המטיב עם הצדיק זכותו מגין עליו כמבואר במה דוכתין : שהיה שרוי בהם · דייק מסיפא אשר ישב בהן ואיך ישב בכולן אלא שהיה שרוי כו' גם בשאר הערים כעם בזה ופעם בזה עד כי הגיע לסדום אשר נתיישב שם בישיבת קבע : רבנן אמרי שהיה כו' · שלא נתיישב אלא בעיר סדום · והא דכתיב אשר ישב בהן היינו שהיה לו ישיבת הרווחה על ידם בהיותו מלוה להן ברבית וכן ע"ש זה היה בכולם כחושב דעבד לוה לאיש מלוה וקמ"ל קרא דלפי שהיה מתחבר להם היה ראוי לו ללקות עמהם אילולי

נחמד למראה

פרשה נ ג ולוט יושב ישב כתיב אותו היום מינוהו ארכי דיינים וכו' · כתב הרא"ם וזה לשונו מה שאמרו שהיה ארכי הדיינים שהחמשה דיינים היו בסדום קץ שקר רב שקר רב מסהירין רב נבל וקלא פנדר · ולזה היה ארכי הדיינים שפירושו ראש הדיינים גמרא הוא בידם עכ"ל · הא מה שמסיים גמרא הוא בידם אינו מענין הפתיחה שאמר מה שאמרו שהיה ארכי הדיינים דמשמע שבא ליתן טעם לזה · ואולי דעתו לומר כיון שחמשה דיינים היו בסדום ולא קא חשיב לוט בהדייהו מנוא כי ארכי הדיינים היה · אך לפי שיש לפקפק כיון שהשמות האלו מורים על גנותם א"כ בשמות תוארים הם ומאן לימא לן שלא היה לוט חד מינייהו וכפי זה ברוכתא קיימא מנלן שהיה ארכי הדיינים ולכך מסיים ביה שגמרא היה בידם · ולי נראה שהכרחת צריך לומר כי ארכי הדיינים היה מדכתיב ולוט יושב בשער סדום · פירוש שכבר היה שופט עליהם · כי יושבי שער הם השופטים · ומדכתיב ישב חסר וא"ו צריך לומר כפי המסורת ישב כתיב מבנין שלא נזכר שם פועלו מסכבד ולזה אמר אותו היום מינוהו ארכי דיינים · ועיין לעיל תחלת פרשה מ"ח מה שכתבתי שם : ד ויאמר הנה נא אדני סורו נא וגו' · צריך לדעת במאי קא מפלגי ר' יודן ור' הונא דמאי נפקא מינה אם אמר איני כדאי או שלא תהיו נראים כבאים אצלי כיון דתרוייהו מודו שאמר עקמו עלי את הדרך · ונ"ל דר' יודן ס"ל שבאו נדמו לו בדמות מלאכים כדסבירא ליה לר' לוי לעיל בפרשה זו · ומש"ה פירש שאמר להם סורו נא אל בית עבדכם אע"פ שאיני כדאי שאתם מלאכים ואני הדיוט אפ"ה עקמו עלי את הדרך ר"ל דרך ארץ בהטעו עמי לפנים משורת הדין אף ע"פ שאין זה כבודכם · ורב הונא ס"ל שבאו אליו בדמות אנשים ממש ולא הכיר בהם שהיו מלאכים ולפיכך פחד מאד מאנשי המקום שלא ישבו עמהם וממו לעם במנהגם ועל כן הזהירם שיעקמו את הדרך שלא יהו נראין כבאים אצלו : סורו נא וכו' עקמו עלי את הדרך כדי שלא תהיו נראים באים אצלי · כתב החכם אבן עזרא בפ' שמות וזה לשונו · גזרת סר אם בא אחריו מ"ם היא למרחוק כמו ממני הוא אומר רחקו ממני · ואם אחריו אל תסכך כמו סורה אלי סורה ממקומך ובוא אלי עכ"ל · ודאוי שהדע כי לשון הסרה לא יפול אלא באחד משני פנים · אם בדבר שהוא נח ושוקט במקום מן המקומות ויסור משם כענין שאמר החכם אבן עזרא שהוראתו סורה ממקומך ובוא אלי · או כמי שהולך לדרכו ללכת אל מקום מן המקומות וקודם שיגיע לשם יסור מן הדרך הישרה לנטות אל מקום מן המקומות לסבה מן הסבות כמו דאת הומר סורו מני דרך כמו מני אורח (ישעיה ל') · ואולם במלאכים האלה לא יצדק לשון הסרה כיון שכל מגמתם היה לבוא סדומה כדכתיב ויבואו שני המלאכים סדומה בערב · וא"כ הוי ליה למימר בואו נא אל בית עבדכם · ומדקאמר סורו נא לזה דרש עקמו עלי את הדרך כדי שלא תהיו נראים באים אלי : ויפצר בם מאד הכנים בהם אף וצרה · הרב יפ"ת פירש שלוט התאנף בהם שלא היו רוצים לבוא אצלו · ולפירושו קשה דהכנים גם מורה שלוט הכנים במלאכים אף וצרה · ולא"ה פירש שהכנים במלאכים אף וצרה בלא היה כדאי · והרב ידי משה כתב שפירושו דחוק דלא שייך במלאכים אף וצרה · ועוד יש להקדק לפי פירושו דלמה הלכו המלאכים בעל כרחם ומי הכריחם לעשות כדברי לוט שילינו ברחוב · גם מה שפירש הרב ידי משה עצמו ובמשנת דר' אליעזר פירושם דחוק מאד כאשר יראה המעיין · ול"נ לפרש שלפי שלוט היה מיושב בהיו אנשים אורחים כדברי רב הונא דפירשנו לעיל כשאמר למלאכים סורו נא שיעקמו את הדרך כדי שלא יהו נראין כבאים אצלו מפני שיש סכנה בדבר להם אם ירגישו בם אנשי העיר בתוקה עשה נראו כמלאכים באלו נתמלאו אף וחימה מרבעת האנשים שעיבים שפטים באורחים וכמי שמלאית אותה כמו שהוא הטבע בבן אדם כשיודע לו כיונא בזה כדי להעלים הדבר מלוט שלא ידע שהם מלאכים ועל כן ויסורו אליו שעקמו את הדרך שלא לא היו נראים את עצמם והיו נראים דרך ישרה היה מקום ללוט להכירם שהם מלאכים מדלא הגיעו בקול פחדים ובשתא אתי שפיר הרא דמשייעא לנא דאמר רב הונא עקמו עלי את הדרך דס"ל שבאו אליו כאורחים כדפירשנו לעיל דאילו לר' יודן דאמר שבאו אליו כמלאכים אין בהם אף וצרה ולא היו מעקמין את הדרך כי אין פחד אנשי העיר עליהם ודו"ק :

פרשה נא א כאשת איש שזינתה והיא מתביישת וכו' · כתב בעל ידי משה וזה לשונו והיא כו' צריך להיות והיא מתקנתו בלילה רש"י פכ"ל · טעות סופר יש בדבריו וכן צריך להיות והיא מתקנתו בלילה · וזה לשון רש"י ד"א כאשה אשה שהיא יוצאת ומתביישת שלא יראה עוברים לחוץ יוצאת מתקנתו בלילה קודם שתחזגו שמש וכו' ע"כ · ונראה דתיבת יוצאת היינו זינתה דיוצאת ר"ל נפקא בס ונראה שרש"י ז"ל היה גורס במקום יוצאה מביכתו בלילה והיא מתקנתו · אבל גירסא דידן נמי אתי שפיר באשת איש שזינתה פירושו כשהרתיק בעלה נדוד יותר משנה וזינתה והיא מתביישת שלא יראה עוברים והתבייש בזינתה היא מביכתו בלילה במקום שיתחשכו הוא וכני אדם ולא ידעו בן מי זה העלם · או נמי מבואתו בלילה למקום אחר פ"י אם הימן לם שלא יגלה סודם ודו"ק :

באור מהרי"פ

יא כל מאן דלא משא כו' · עמ"ש בשם הירוש' מי · וז"ל הירושלמי ר"י בן פזי כד הוה נפיק לתעניתא הוה אמר קמיהון אחונן כל דלא מטא שמשא לגביה יסב עפרא ויתן גו' רישא ע"כ משמע מלשון זה דר"י בן פזי היה המכריז ליקח עפר מי שלא הגיע לו השמש אפר · ומהמ"כ משמע דרבי יודן היה המכריז · ונ"ע ועי' יפ"ת דכתב דרבי יודן הוא ר"י בן פזי ע"ש : יג וכאן הוא אומר · היפ"ת גורס וכן הוא אומר :

פרשה נ א רצין לעשות · פי' לשון רוצין שהם שמים לעשות רצון קונם לפיכך הם רצין ושבין במהירות : ב לבית אורין שלו · רב"מ פי' בל"י גבול ובערוך למיתורין שלו · ופי' רב"מ בל"י גבול ותחום מקום הממשלה · כפגן פי' רב"מ בל"ר פרזי ואיש כפרי : ג לבישי · פי' רב"מ בל"י מקום עמוק : ג קלפנדר · פי' רב"מ בל"י גונב אדם : ד סוניתא · פי' בערוך בל"י ענסינג סונתיאה : יא וחזר למה דהוה · פי' וחזר לעשרו וזה לדעתו וכמ"ד בפ"ק דב"ב נתן לו שכרו בעוה"ז כדי לטורדו מעוה"ב ע"ש נזה"ק :

פרשה נא ב את בן המלך אנ"כ · ס"ס הוא ונ"ל את עבדי אנ"כ אלא עבדי אדוניכם כו' · יפ"ת : ג מכל מקום אדם מרית כו' · שרית זה מסובת מכל בריאות הרעות שאין בו סרתון והנפש סולדת ומלמעלת כאלו נכנס ממש בגוף האדם · יפ"ת : והכתיב אש וברד וגו' · העיקר כגי' ספרים מדוייקים דה"ג והכתיב אש וגפרית גו' מן השמים א"ל כתיב אש וברד שלג וקיטור רוח סערה רוח סערה הוא שעושה דברו · וזה מכוון למ"ש בילקוט והרא בענין הברד של מצרים וז"ל וימטר ה' בתחלה מטר וזה"כ כשירד נעשה ברד שנאמר וימטר ה' ברד למה שאין הרעה דרה אצל הקב"ה המטר היה יורד והיה הרוח נכנס בו ועושה אותו ברד שנאמר רוח סערה עושה דברו ע"כ וכ"ה באש שהרוח סערה מערב בו כח אש מן האש היסודי ונהפך לאש וגפרים · וכה"ג משני הכא בסדום שלמעלה היה מטר ולמטה נהפך לאש וגפרית (נזה"ק) : ד משום ר' שמואל · בערוך הגי' משום ר' שמואל כוזית ופי'

ועוד

וכות אברהם : ד למנצח אל תשחת · דרש דלשון במערה הוא משם שאומרו אל תשחת כי בהיותו אז במערה נזכר לענין המערה של לוט ובנותיו שנפקדו שם בזרע · וכן ניצולו בזכות דוד העתיד לצאת מהן כדאיתא בפרק הגזל ולעיל פ' מ"א ופ"נ · ולזה אמר דוד אחרי כי עשית חסד לאחרים בשבילי אלו לוט ובנותיו שהיו במערה · עכשיו שאני במערה יה"ר מלפניך אל תשחת כלומר אל תשחת עתה טובת מערה הראשונה כי אם תרפה ידך ממני תהיה למגרע טובה הראשונה לבטלה · ואע"ג דלוט ניצל בזכות אברהם וכדלעיל אבל מכל מקום בנותיו לא ניצלו אלא בזכות דוד העתיד לצאת מהם כדדרים במאמרות : ח שנתכלה העולם · ואע"פ שראו שנמלטים לצוער בעוד שהכרכים נהפכות חשבו כי בצאת אביהם משם נשחתה ולא נשארו אלא הם לבדם לחיות זרע : והיה מ כינו בן אכ"ב · דהו"ל למימר בן כסיות עיקר מבוקשתם לבן לחיות זרע על ידו אף כשימות הזקן · אבל בלידת בת אין להם תקנה לכך דרש שנרמז בזה על משך זרע העתיד הוא מלך המשיח · שמשם זרע הולך גם על בניו ובני בניו הרחוקים עד סוף כל הדורות · והיו כמתנצלות ואינן יודעות מה : מחביאין אותו במערות והמערות הללו היו מבל אנשי סדום ועמורה כי היה הכל סמוך להם · וכאשר מתו כולם זכו בהם לוט ובנותיו מן ההפקר ולא היה גזל : דוגמא של עוה"ב לימות המשיח · לרמוז בעתיד משיח לצאת מהן : ר"ל אתה התגלעו כו' · ר"א דייק לה מס"ד דכתיב בכל חוטיה יתגלע ולא כתיב התגלעו לשון רבים על לוט ובנותיו · אלא ודאי כי הוא לבדו נתכוון לדבר עבירה · ומשיך דמהאי טעמא נמי האנשים נתרחקו והנשים נתקרבו : ר' הונא בר פפא ור"ש · כל הני הנך מפרשי עבירתו מלשון עיבור כלומר תחלת עיבורו של מואב שהיה מבנות לוט שנתעברו מאביהם · ובדיו היינו בניו וכענין שנאמר יאכל בדיו בכור מות · אלא דפליגי בפירושא דקרא כמו שיתבאר : רה"א ההל"ז עבורו של מואב לא היה לשם זנות אלא לש"ב · ולא כן בדיו לא כן עשו לא עשו לש"ש אלא · כל"ל מפרש רישא דקרא לשבח וסיפא לגנאי · וס"ל דהכי קאמר תחלת עיבורו של מואב לא היה לשם זנות אלא לשם שמים ואמר ולא כן כלו' שלא נשארו כך כפי טבע שורשם שהיה בכוונה טובה שהרי בדיו לא כן עשו במעשה השיטים כשאמר ויחל העם לזנות אל בנות מואב כי בנות מואב פיתו אותם לדבר עבירה וכמבואר שם : רש"א תחלת עבירה · של מואב לא היה לשם שמים אלא לשם זנות ולא כן בדיו לא כן עשו לשם זנות אלא לש"ש שנאמר ותרד · כל"ל ור"ל שר"ש מפרש איפכא תחלת עבורה של מואב לא היה לש"ש אלא לשם זנות כי גם בנותיו נתאוו לו לזנות · ואמר ולא כן כלומר שמ"מ לא נשאר בכולם טבע שורש הרע · שהרי בדיו לא כן עשו זו רות במעשה בועז שלא עשתה אלא לש"ש שנאמר ותרד הגורן ותעש ככל אשר צותה חמותה · שכוונתה היתה לש"ש :

פרשה נב ד פרישות עולם · שהרי אפילו עכשיו שהלך לוט להר אשר שם אברהם להתקרב אליו נסע משם להפרד ממנו · וטעם הנסיעה לפי שגרם לעבות מריבה בין אברהם ללוט כדאיתא לעיל פרשה מ"א · וגם הכוונה על פרישת עילוב הזרע כי על שנפרד מאברהם גרם לריחוק זרעו כדלעיל ומשעה שפירש ממנו אברהם כמו לו זה כדאמר לעיל פ' מ"א מה הפרדה הזו כו' : על כרחה שלא בטובתה · שפי' אל שרה כמו על שרה · ובכה"ג פרש"י בחומש וז"ל כאן לא נטל רשות אלא על כרחה שלא בטובתה לפי שכבר נלקחה בית פרעה פע"ב [...] · ואע"פ שבתוב ויהי גם היא אמרה אחי · ע"כ הודים לדברי אברהם בטוב [...] · וכן פירש התרגום ואמר אברהם על שרה אתתו : ח שדרך ב"א לפרוש זה מזה · דהיינו בלילה אשר אז הוא זמן ממשלת החיצונים · וה"ה במקומות חרבים אשר שם משכנם גם ביום [...] זוכים להוד הנבואה מאת ה' לגמרי אלא בהתלבשות מדרגת החיצונים : כמלך [...] הוא כו' · ר"ל כמו המלך [...] עם מי שהיא אוהבו אלא ע"י הפסק הוילון · כך גם נביאי העובדי כוכבים המתנבאים בלילה בזמן ממשלת החיצונים · אשר הם כוילון ומסך מבדיל בינם לבין קונם [...] אבל בנביאי ישראל מקפל הוילון הוא מסך המבדיל ומדבר עמם פנים אל פנים אלא במ[...] הגיעו כולם למדרגת משה שהשיג יותר להתגלות באספקלריא המאירה כדלקמן בויק"ר פ"א : הולך במטמוניות · וכן על נביאי עובדי כוכבים אינו נגלה אלא בלילה בהתלבשות מדרגת החיצונים אשר השפע הקדוש בא אליהם בטמוניות : כחוק ה' כו' · דהע"כ בהוה מתגלה להם בנבואתם · מ"מ נקרא כחוק לפי שבוא רק דרך מסך מבדיל · ולפיכך גם תפלתם אינה נשמעת : ד מחטוא לי מחבובך כו' · כלומר ימשך שמהמלך מסור בידי שהוא ברשותי · ועל זה אמר על כן לא נתתיך וגו' והדמשיך משל לגבור רוכב על הסוס כו' כד מחבובך לי כו' ולא משך סוס הדבר שבשלתי [...] : [...] הוי לרוכב כי הסוס אין נשכלו לבטוח מדרכו · כן [...] רק ה' [...] ע"י התגלות שלום : ח מי מפייסו שלא נגעתי בה ועל זה אמר [...] כי נביא הוא · ויהיה כי נביא הוא תשובה למה שלא נזכר בכתוב [...] בכמה מקומות · והכי קאמר מפוים הוא כי נביא הוא : ומי מודיע לבר · שאע"פ שאברהם יודע כי טהורה היא · מ"מ לא יהיה מפוים מכיון שהעולם יחשבו כי נטמאה [...] ולא המתה : ויתפלל בעדך ומזה ידעו הכל כי אמת שלא נגע בה · מאחר שאברהם מתפלל בעדו : ט הוא [...] עשה של סדום · ברואתם ענין מעשה אברהם שלקו כולם בעוצר רחם ועצירת שאר נקבים כדלקמן · גזרו אומר כי השגחת המכה [...] של סדום [...] גם לכאן בהיותם קרובים אל [...] · ולפי שגם הנה נתפשטו [...] לכדו [...] · והיינו דקאמר אמרו אותן המלאכים [...] לכאן להשגיח בהוצאים ולפיכך ויראו האנשים אחד : י ויקרא אבימלך לאברהם ויאמר לו מה עשית לנו ומה חטאתי לך · ומפרש דמה עשית לנו לשון רבים הוא כלפי מה שאמר לו ה' ואם אינך משיב דע כי מות תמות אתה וכל אשר לך שהעונש הוא על רבים · ושוב אמר ומה חטאתי לך בלשון יחיד · כלפי מה שאמר לו ה' הנך מת על האשה אשר לקחת שלא הזכיר בעונש אלא לו לבדו דבעינן משיב כולם בכלל העונש · ואם ישיב אז רק הוא לבדו ראוי לעונש : בב"מ היתה רוחה שקלמתך · שבא שמה בבבוך [...] טוב וכתיב ונברכו בך כו' ומפרש לעיל פ' ל"ט

הנשמים והצללים בזכותך · כאן מעשים שלא הורגלו לעשות על ידך עשית עמדי שקדמה רעבון בעיצור גשמים ומתיקר הבער של תבואה · ונרמז קללה זו במה שכפל לומר עצור עצר לרבות עצירת גשמים כמד"א ועצר את השמים וגו' : יא הלואי נדרש הדין קריא כו' · הלואי נדרוש זה הפסוק בג' פנים ולא ידי חובתו לכוין האמת · כי ודאי בכל אלו הפירושים יש איזה צד דוחק · אלא שמ"מ אין קפידא בזה בהיות המקרא נדרש בג' פנים דבאמת רמיז לכולהו : יב וכסי עינא כיניה · וה"פ ולשרה אמר הנה נתתי אלף כסף לאחיך ר"ל לזה שאמרת עליו אחי הוא · הנה הוא לך כלומר אותו הממון הוא לך בשביל כסות עינים לכל אשר אתך דהיינו כדי לכסות העינים לכל שהנכנסים אשר אתך במקום אשר תהיה שם לבל יתנו עיניהם בך · לפי שלא יעשה אברהם עוד כהנה · כי לא העלים הדבר מתחלה אלא עבור הגוזות ממון והרי עתה נתתי והשביע עיניו בממון : עשה לה כסות כו' · פי' עשה לה כסות חשוב מן האלף כסף שיהיו הכל מביטים בכסות החשובה ולא בנוייה כי יאמרו שהלבוש גורם היופי : כסות עינים כו' · הוא ד"א כסות עינים כסות שהיא עשויה עינים עינים דהייט מסות חשוב שהוא מעשה אורג העשוי נקבים נקבים לבל יוכלו להביט בהוד יפיה : בקש להקנותה כו' · דעשה לה כסות חשוב כדי להקנותה להכנים קנאה ושנאה בלב שרה על בעלה לומר כל השנים כו' וחשב כי עבור זה יתעורר לה איבה ושנאה על בעלה והפריד בו ושלא מהתת רכותו לסיות אצת המלך שמיפק בידו למלאות רצונה במלבושי כבוד אשר יתאוו להם הנשים : אתם בסיתם כו' · וה"פ הנה נתתי אלף כסף כו' ומעשה זה הוא לך כסות עינים לסמיות עינים שלפי שהתם כסיתם ממני שלא גליתם לי שהיא אשת איש · לכן הכן שתמידו יהיה כסוי עינים שיכהו עיניו מלראות : כבר הוכחתיה כו' · מפ' ונוכחת מל' תוכחה ומוסר בעונש ופירשו על הגל קבלתי תוכחה ומוסר בעונש הראוי לי שאף גם עז ביטול השמים לילה אחד קבלתי עלי עונש ממון אלף כסף · והא קאמר כבר הוכחתיה דהאי גברא גביה גם בממון על ביטול השמים · ומייתי עלה לדוגמא הא דתנן המורדת כו' דשמעינן מהא כי יכופר עון זה בממון :

פרשה נג א וידעו כל עצי השדה כו' · ה"ג בילקוט ובס"מ זס"ה וידעו כל עצי השדה כי אני ה' השפלתי עץ גבוה הגבהתי עץ שפל הובשתי עץ לח והפרחתי עץ יבש וידעו כל עצי השדה אלו הבריות כמד"א כי האדם עץ השדה · כי אני ה' השפלתי עץ גבוה זה אבימלך · הגבהתי עץ שפל זה אברהם · הובשתי עץ לח אלו נשי אבימלך דכתיב כי עצור עצר ה' וגו' · והפרחתי עץ יבש זו שרה · אני ה' דברתי ועשיתי א"ר יודן לא כדין דאמרין לא עבדין אלא אני ה' דברתי ועשיתי · אר"ב אני ה' דברתי ועשיתי והיכן דיבר למועד אשוב אליך ולשרה בן ועשיתי הה"ד ויעש ה' לשרה כאשר דבר ע"כ · ודריש דקרא רמיז נמי על העבר בענין אבימלך ואברהם כי מעשה העבר היה סימן על העתיד · והוא כי לשעבר השפיל עץ גבוה זה אבימלך הגביה עץ שפל זה אברהם · כי אע"פ שאברהם היה כבר בארצו מ"מ הולרך אבימלך להכניע עצמו לפני אברהם וליתן לו דורון כדי לפייסו שיתפלל עליו · ולבסוף נכנע לפניו ביותר לבקש ממנו כריתת ברית גם לדורות : הובשתי עץ לח כו' · שהיו לחים להפרות זרע ושוב יבשו כמ"ש כי עצור עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך : והפרחתי עץ יבש זו שרה שהיתה יבשה להפרית זרע ובאותו הפרק הופרחה להוציא פרי קדוש כדכתיב בתר הך עובדא וה' פקד את שרה וגו' : דאמרין ולא עבדין · פי' שאין הקב"ה כב"ו שאומרים ולא עושין מחמת שינוי רצון או מקולר יכולת שכל אלו ליכא בהקב"ה · והיינו דמסיק דכי כרכים אני ה' דברתי ועשיתי היכן דבר למ עד אשוב אליך כעת חיה ודכתיב ששרפ לו בריסה בכוהל וכו' וכן עשה לו באותו רגע כדכתיב ויעש ה' לשרה כאשר דבר : ב ובי אפשר כו' יוהב מבורלאו · שהרי כל שלימות הלדק ויושר מושפע לאדם מבורלאו : להיות בה"ר כו' · כי בשום אופן אי אפשר שיוסיף העלול מעלה על עילתו : אותן מלאכים כו' · מייתי זה למילף מילתא בק"ו מאליפע שאע"פ שהיה ב"ו נתקיימו דבריו כ"ש דברי הקב"ה וה"ל שאמר כן מעלמו דרך ברכה · וכדי להכרית זה מסיק ומייתי הא דדרשי' דהשונמית הפרשמה על אלישע על מה שלא אמר זה גם כן למועד הזה · ואמ"ד שאמר כן מפי ה' מה הלונהה עליו אלא ודאי מעלמו אמר כן ובפיר איכא ק"ו : אמרו לה למועד אשוב כו' · ביאור הענין כי מה שהבטיחה המלאך לשוב אליה בשעת לידתה היא להיות פקידת לידתה דרך נס לפי שכבר היתה זקנה לכן אע"פ שהיתה מקבלת הריון מ"מ נמנע כח הלידה בטבע לפי שכבר נתכוונו בני מעיה כאופן שבטבע לא היה לה כח הלידה בכן של קיימא לכן הוצרך להשגחת הנס בשניהם · בעיבור ובלידה מחמת זקנתה · ובכדר"א מבואר שגם אשה השונמית היא היתה עקרה וזקנה באה בימים · לכן התרעמה על אלישע על כי לא הבטיח אותה לשוב אליה גם בפקודת הלידה דרך נס להיות לה כח ללדת בן של קיימא ולא נפל שעל זה אמרה אל תכזב בשפחתך שלא לתת לי אלא בן של קיימא · ובאה ללמד מוסר מענין המלאכים המבשרים לשרה בשעתו ג"כ כזה : ד לא להשו סופו · דברישא כתיב שלא יכזב ובסיפא כתיב בזה אומר והינו פושה · דקרא בלשון בהמיה קאמר ובדפרש"י · וק"ל המאי מעיקרא קאמר לה בכיהותא ובתר הכי בלשון בתמיה וה"ש שבא לרמוז עוד לחלק בין טובה לרעה · ולפי דרשא זו הכוייסו בניהותא קא כ · וה"ק לא אים אל ויכזב וגו' בטובה · וההוא אמר ולא יעשה היינו ברעה ולפי דרשא זו במים הה"א של ההוא אינו ה"א התימה אלא ה"א הידיעה ההוא הידוע זה הקב"ה כמ"ש הוא ה' אלהינו : ך אינו דין בתפקיד · ר"ל בק"ו מה אשה שנרמזה לעצמה גיולה להיות מבתרת וג הנה מרוס לקנאה ומ"מ נפקדת · זו שלקחוה בעל ברחה לפרעה ולאבימלך שהכניהו אותה ועכ"ז ונקתה אינו דין שתזרע זרע : הוא בכבודו · כי לא נתחדש בה הלה מבעית כהך כל הנביא אשר זהו גלל במלאך הממונה על התאוות כפי' בתורה בפרקין כי על כל כח מיוחד אשר באדם יש מלאך ממונה עליו מלמעלה הנותן בו כחו של אהבה כו' · אבל היא נהרבתה ע"י כבין אלהי · ולכן לא היה ע"י התאוה טבעית : ד"ב והדר והלך ברה לאחרים מנמד שלא נגנבת זרע מח"א בן לזקוניו מלמד דהיה זיו איקונין דומה לו · שלא נגנב זרע מח"ב · כלומר שלא נתעברה שהאבימלך אלא מאברהם · ושב:

באור מהרי"פ

רש"י שביגוי שם סוף ע"ש : ח התגלעו אכ"ב כו' · לא כתיב התגלעו ל' רבים על לוט ובנותיו אלא יתגלע ל' יחיד דליכא קלון אלא ללוט ולא לבנותיו דהוא לבדו נתכוון לדבר עבירה ולא בנותיו ומסיק דמכ"ם נמי האנשים נתרחקו והנשים נתקרבו · נזה"ק : י ועברתו · ע' מ"כ בכם הערוך · ונ"ע שכרי שסבוך הבית מאמר זה בפרק עבר שחמישי מלבון סיבור לא מלבון זמורות וע"ש ערך ד' :

פרשה נב ד ד' שמות נקראו · דרום וכו' · ומין הדר · וסינים · כנ"ל · דרום שנאמר הולך אל דרום וסובב אל צפון · נגב · נגובה ונגבה · תימן אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי · עורי צפון ובואי תימן · ים · אע"ג דים ברוב המקומות מערב · ס"ל דהוא נמי דרום מדכתיב ממזרח וממערב ומצפון ומים · וכת"י דלא כהרמב"ע ז"ל · ימין · כמ"ש ואם הימין ואשמאילה · ואם את נדרומה אלא לגיבוחא · ונקרא מזרח קדם ומערב אחור ודרום ימין וצפון שמאל · גם הדר ירחה שבוא רוח דרומי · ממה שנאמר מן החדר תבוא סופה ואמר בס' לא יתפור זה רוח דרימית · וכ"מ מדכתיב וחדרי תימן · וסינים · מדכתיב והלה מארץ סינים ות"י מארע דרומא והטעם לפי שכתיב אלה מרחוק יבאו והלה מצפון ומים · והלה מארץ סינים נראה שנזכר ד' רוחות · וא"כ יהיה מרחוק רוח מזרח כפי' כרהב"ע וסינים דרום · ומה שלא אמר דים דרום · וסינים מערב ואפשר דים אוקמינן ני' במערב כבהם לשון ים · וגם סנינים לא ידעתם · ע"כ מיפ"ת : והבתיב ולא ממדבר הרים · מכיון דכתיב ממולא וממערב גם מדבר הרים היינו מזרח ומערב דהיינו רוח העולם כו' ולפ"ד המהרג מדבר הוא לפוני והרים דרומי · ומשני אף הוא וכו' פי' כי הרים ג"כ הוא שם דרום וה"ל ה' שמות · וקרוב אלו דברים אלא במקום אשר לכם כי לא נזכר אומר נמקשה דומא אמר לכם · יפ"ת ·

נחמד למראה

פרשה נב א וצוד יעתק ממקומו · כ"ל בזה משם וזה לשונו נ"ל פירושו דר"ש יפה היא עכ"ל · שם שכתב מקומה היא טעות סופר וצ"ל מקימו אל מה שבתב יתר ע"ש וצ"ל מקומו הוא תמוה שהרי מדרת מלה ש"ח ממקומו · וצ"ל בדברי הרב לא קאי אקרא אלא אדרשה דקא דריש יעתק ממקומו בשם ממקימו ועלה קאמר כנ"ל שנה מקומו כ"ל שהוא פנה מקיים ביים בו והלך אל מקום אחר ולפיכך נ"ל מקומו אבל ששבח הוא ממקומו וכליון דק בטעות ונ"ל למעט בשנה ממקומו · וזה שכבילו נס כפי שנראה הוא ממה שאלה בים ת שהביא גירסת הילקוט כן · פנה מקומו · אבל איש מוכרם בספרי הת"כ הוד וכתב כגירסא ממקימו · וכן מתמום כהוגה שהיה גירסת הילקוט שפנה ממקומו אלא בבילקוט גורס · שנכם לו ששנה מתקומו והמדרם אינו גורס שנ"ם לו ובלאו הכי אין שם כפקודת בין אם גרסינן פנה מקומו או פנה ממקומו בפירושו פיה עצמו מתקומו · ודכוותה אשכחן לקמן בסדר ויצא יעקב פנה משם פנה זיוו וכו' כ"ל פנה את עצמו משם ודו"ק : ב הביא עליו מדינים כבריתו בתמ"ק ז.ו' אף כאן לא יבא עמוני וכו' · הקשו המפרשים דלא משמע ליש נאמו כמון ומואב שהרי הטעם מפ רם בתורה על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים וגו' והאריכו הרבה בזה · ונ"ל במפני של ש פשע באברהם היתה עברתו שמורה נצח ונלאה זו במכבה לזרעו אחריו בדרך טבע עד מדה זרעו היתה שמונה שנאתו בקרבו לזרעו של אברהם ומפני זה לא קדמו אותם ב' הסיבמים מבגלתם אותם ובל דבר זה נתרחקו וכהן טעם הכתוב על דבר אשר לא קדמו אתכם ונמדרש גילה הסיבה לזה שהיה נוס והו"ק : יב וכסי סיגה עינא · כתב הרב ידי משה וכסי סינה עינא סיתה בהוציאתם ולא אנך לסמוך בה מכאן אלכנא כפ"י עכ"ל · כפ"י לא פירש כן וזה הפירוש הוא מאכ"א :

ויפי

ויאמר מה עשיתי לך וכו' · כ"ג רבי"י ז"ל מה עשית לנו כמד"א ואם אינך משיב דע כי מות תמות אתה וכל אשר לך · ומה חטאתי לך כמד"א הנך מת על האשה וגו' · והדבר מבואר דבריבה נקט לשון רבים ובסיפא לשון יחיד לכך מפרש דמה עשית לנו לשון רבים הוא כלפי מ"ש לו ה' ואם אינך משיב וגו' אתה וכל אשר לך · ומ"ש ומה חטאתי לך לשון יחיד כלפי מ"ש לו ה' הנך מת וגו' שהזכיר העונש לו לבדו · נזה"ק : יב כבר הוכחתיה דהאי גברא גבי' דתנן וכו' · מביא ראיה לדוגמא אשר יכופר עון דאמינא שוגג נדמים · וח"ש אבימלך שסבל קבלתי תוכחה ומוסר · כי גם על מה שמנע אותה הבעלה נתן אלף כסף · וכ"ת ולוט שרם אמר פה יסבים כו' אלף דאם כסית מן הבעלין לילה אחד כו' · ולהכי מפרש נמי טעמא דחכמים בקלבו שיעור הקנס כם ז' דינרין · ובו ג' דינרין וכו' · תה"ק :

פרשה נג ה אשר שמרת לכנגד זה אברהם · משום דכתיב לעיל מינים שומר הברית והחסד למעריך ההולכים לפניך בכל לבם · אמר לעתיד כו' רמז ג"כ לאברהם · נזה"ק ע"ש :

ועל זה אמר שנתפרסם על זה מופת גדול ממה שילדה בן לזקוניו שהוא נוטריקון זיו איקונין ללמד שהיה זיו איקונין שלו דומה לאברהם ומזה נודע לכל שיצחק היה מאברהם : לשבעה שהם ט' מקוטעים · ולי נראה עיקר כדפירש רש"י והאב"א לקיים גירסתנו והכי פירושו לשבעה בלמים שהם ט' מקוטעין שאוחזים יום אחד מחדש שלפניהם ויום אחד מחדש שלאחריהם · ושבעי ימים חשובים כשני חדשים מקוטעים · ונדידיה נ"ל שנתבטל החסד מאבימלך ממה שהיה זיו איקונין של יצחק דומה לאברהם · וא"כ הא דכתיב למועד אשר דבר אותו אגהים משמע איפכא שלפי שהוליד בן לזקוניו שהיה זיו איקונין דומה לו לפיכך נולד למועד הקבוע אשר דבר אותו אלהים לשבעה חדשים כי כבר נסתלק החשד שהיה זיו איקונין דומה לו : ונאמר להלן כנא הקמש וכו' · דס"ל שמשם פעות ולמעלה יצאו ממצרים כדאיתא במכילתא ויליף בג"ש מיציאת מצרים שנולד יצחק ג"כ בט"ו בניסן בחצות היום להיות מכוון לזמן והעת שיצאו בו ממצרים להורות שעמדה זכותו לבניו להגמיח זמן גאולה בשעת וזמן לידתו : ך ניהן דרייה לעולם · כלומר מירות והרווחה כעשה המלך אחשורוש שנתן הנחה למדינות בניבואי אסתר · אף כאן נתן הקב"ה דורייתא לעולם בהיות אז עת רצון בפקידת שרה הצדקת : ח כל מי שבא לש"ש · דהיינו כדי לקדש את בנה בחלב הצדקת עלתה בידה כי בן נעשה בנה ירא שמים · וכ' אחא היפיף כי אף מי שלא בא לשם שמים אלא כדי להבחין הגם מ"מ בעבור שקיבל שפע חלב מן הצדקת קיבל הוא ממנה ג"כ שפע גדולה וניתן לו ממשלה בעו"ז : שהפריגו עצמן בסיני · כלומר שהבדילו עצמן מבני שרה בשעת קבלת התורה שלא רצו לקבל התורה מאז ניטל מהם אותה הממשלה : י נגמל מיצה"ר · פירוש שנעשה בן י"ג שנה שאז נגמל הנער מיצה"ר שהוא כח החמוה החומרית ונכנס בו כח היצר טוב · ולכן מאז הוא מצוה ועושה · ולשמחה זו עשה אברהם משתה : נגמל מהלבו · והא דכתיב ויגדל הילד ויגמל · הוא ללמדך שלא נגמל מהלבו קודם זמנו מפני חסרון החלב בהיות שרה זקנה · אלא היה לה חלב רב בשופי ולא גמלתו אלא עד שהיה גדול · ומהאי טעמא נמי עשה אברהם סעודה עבור החסד והנס הנעשה לשרה שאף גם לעת זקנותה היה לה חלב בריבוי ליתן לנער מלא סיפוקו : יב מופת גרון במה בהוגיא מפיו כי ביצחק יקרא לך זרע במי שמודה בשני עולמית יקרא לך זרע כו' · כן הוא בב"מ ומכרם דה"ק מופת נתן להכיר מי הוא זרע אברהם במשפטי פיו במה שהוציא מפיו · כי ביצחק יקרא לך זרע שעם הב' לבד שהוא ממונה השבתים של הפה כנודע בזה שם מופת להכיר מי הוא זרע אברהם שאינו אלא בני יעקב בחיריו המודים ברמז הוא הב' שהוא על ב' עולמות : יג בני ביתו של א"א והרגים היו · שלהיות אנשי בית אברהם ותרגים פחד פן יפתחו ידם לו במתנות כסף וזהב לזה הסכים לשלחו בלחם ומים לבד ו. זה כל רואיהם יכירו וידעו כי נהג בה אברהם מנהג שפחה וזרעה אינו בנו המתייחס אחריו : ע"כן דרך עבדים שיהיו כו' · שלהיות דרך העבדים למלאות כדיה על שכמם עשה להם כן כדי לפרסם שה·חה שפחה וולדה כמותה ואינו מיוחס אחריו ואינו יורשו · ואף על גב דאיתא לעיל פרשה מ"ה ונתן אותה לאברהם אשה לו לאשה · לאשה ולא לפלגש · לא שנעשית משוחררת גמורה אלא רק לגבי אברהם מחלה זכותה אבל אם תגא מתחת רשות אברהם שוב תחזור לעבדות · וזהו אשר אמר לה המלאך הגר שפחת שרי אי מזה וגו' : טו על עיקריה הוא קאים · שנופל לארץ כדרך גדולהו שהשורש למטה כמו שהיה עומד כשגדלו שכל דבר חוזר לשרשו · וכך הגר אע"פ שנדבקה לאברהם הצדיק חזרה לשרשה ליקח לו אשה מארץ מצרים :

פרשה נד ג

אמר ר"ל כו' · נקט לשון דמיירי בתוכחה שבין שתי אנשים שנתעוררה בנאה ביניהם לסבת איזה דבר שוב באו להשלים יחד · בזה לא יתקיים השלום אלא לאחר תוכחה מפורשת המסיר האיבה והנטירה מן הלב : וגם אתה לא הגדת לי · ה"ג בילקוט למה לא הגדת לי על ידך וגם אנכי לא שמעתי על ידי מלאך · וה"פ למה לא הגדת לי על ידך ואף אם לא היית אז אצלי בעיר ממלאכתי להגיד לי · מ"מ היה לך להודיעני ע"י מלאך שליח · ובאמת אנכי לא שמעתי מאומה אף על ידי מלאך שליח : ך אשל סנהדרין · דהסנהדרין נקראים אשל רברבי · והכוונה פה שאברהם עשה בית ועד לחכמים כמו אסיפת סנהדרין ללמד עמהם תורה וחכמה כדי לפרסם על ידו כבוד שמו יתברך · וע"ז נאמר ויקרא בשם ה' אל עולם :

פרשה נה א

כתיב נתתה ליראיך נס כו' נסיון כו' · דרשו מלת נס מלשון נסיון · וכן מלשון גדולה שהנסיון היה כדי לגדלן בעולם ומדכתיב נס להתנוסס אמר נסיון אחר נסיון · וכל כך למה בא לנסותם שהרי הכל גלוי וידוע לפניו ית' מפני קושט בשביל שתתקשט מדה"ד בעולם לפרסם שאינו נושא פנים לשום אדם אלא הכל הוא באמת ותמים : ב ד"א ה' צדיק יבחן זה אברהם כו' · העיקר כגירסת המדרש חזית דלא גרס ד"א אלא מייתי סתמא קרא דאברהם : ג ואת נוקם ונוטר שנאמר נקום נקמת בני ישראל · וכן הוא אומר אל נקמות ה' וגו' · א"ל כתבת בתורה לא תקום ולא תטור את בני עמך ולא לעובדי כוכבים אף אני לישראל לא אטור דכתיב לא לנצח אריב אבל אני נוקם לצרי שנא' נוקם ה' לצריו ונוטר הוא לאויביו · כצ"ל וכן הוא בב"מ ובק"ר : ד מה"ש אמרו כו' · אף שבאמת לא נחשב זה לחטא בעיני ה' כי הוא יודע תעלומות שכוונתו רצויה לש"ש אלא דמה"ש קטרגו בזה · ובא להשקיט פיהם בנסיון : ה אע"פ שהדברים אמורים במישע · כלומר שיפא דקרא האמן בכורי פשעי רמז על מגך מואב שהקריב בנו בכורו ·

מ"מ רישא דקרא במה אקדם לה' אכף לאלהי מרום שהזכיר להיות רק נכנע נפניו אומר מדבר אלא ביצחק שבהיותו כפוף ונכנע לפניו יתברך והיתה כוונתו רצויה לשם שמים עלה לרצון לפניו יתברך ומזה בא לבאר שאין הדבר הולך אחר המעשה אלא הכל הולך אחר טוב הכוונה · שהרי יצחק אע"פ שלא נעשה בו מעשה עלה לרצון מפני טוב הכוונה · ומישע מלך מואב אע"פ שעשה מעשה לא עלה לרצון מפני שלא היתה כוונתו רצויה לשם שמים : ך בבקשה ממך · דנא הוא לשון בקשה וכדאיתא בפרק הנחנקין אמר רשב"א אין נא אלא לשון בקשה מש: למלך כו' שעמדו עליו מלחמות הרבה והיה לו גבור אחד נצחן · לימים עמדה עליו מלחמה חזקה א"ל בבקשה ממך עמוד לי במלחמה זו שלא יאמרו ראשונות אין בהם ממש · אף הקב"ה אמר לאברהם נסיתיך בכמה נסיונות ועמדת בכולן עכשיו עמוד לי בנסיון זה שלא יאמרו אין ממש בראשונים : למקום שהה רואה יוצאה כו' · ונקרא הארץ ע"ש מעלה ההר אשר בה · ואע"פ שעדיין לא נתחדש זה · ה' מגיד מראשית אחרית : לאתר מרוותא ידעלמא ה א לשון מרות ורבנות של מיני שררות וחשיבות שהיתה יוצאה משם · כי הבית המקדש נקרא גאון עוזם של ישראל כדפרש"י גבי ושברתי גאון עוזכם : שהקטרת קריבה שנקראת מיריה ע"ש המור דרור שהיה בתוך סימני הקטורת החביבה מכל הקרבנות : ח בשבר ב' בקיעות כו' · וגה"ג נמי א"ר בניה לקמן ס"ר פ' כ"א שנבקע הים בזכות אברהם אלא דהכא מפרש שהיה בזכות בקיעת העצים מדה כנגד מדה נדרש ויבקע עצי עולה לרמוז לבקיעת הים בזכות זה נבקע הים :

פרשה נו א

ביום ג' של עולי גולה · ויצאתה מנרה שוא מה שנתייסבה דעתם מטורח הדרך והשיג לב לדעת להבין בטעם שאין שם מבני לוי ושלחו אליהם ובאו : לבשה מלכות בית אביה · שמאז סייעו לה מן השמים להלבישה שבט מושל משפט מלכות בית אביה בשאול המלך ונמשך עליה חוט של חסד ודמתה למלכה כבושה · וזה היה הכלית החשעה שצ"ז משלה אח"כ כאויב : לבשה מלכות · ונופל לשון לבישה בכזה כמגינת הש"ס (ברכות כ"ח) מאן דלבש מדא ילבש מדא : באיזה זכות כו' · דכתיב ויהי ביום השלישי וגו' · משמע שע"י יום השלישי קנתה הויה ללבוש מלכות · לכן בשל באיזה זכות שלישי : ג הדל להיות לשרה אורח · יבואר על פי הנודע כי זה היה למעלת יצחק להיות נולד לעת זקנותה כאשר כבר עבר ממנה אורח כנשים ולא נולד מכח זוהמת דם נדה אלא בקדושה ובטהרה · ועז"א איך יאבד אנוש כזה מן העולם : וישב בין קדש ובין שור · שנסע שם אברהם כדי להתעסק בהכנסת אורחים כדלעיל פ' נ"ב והזכירו גם את זה להפליג בזכותו שנעתק ממקומו כדי לחזר אחר אורחים : לא חשב אנוש כו' · כלומר אם לא עמד זכות לאברהם שוב לא נחשב אדם בעולם עוד כי מי לנו גדול מאברהם : ומי יאמר לך שאין השביק כו' · כלומר דודאי ליכא מידי דלא רמיזא באורייתא ועז"א שהוא נרמז בג"ש דלשון ממעל רמז למלאכי השרת העומדים ממעל לו בכסא הכבוד : ך אבל אם מן הולפין כו' · כלומר אבל אם אמר כן מתוך ההלכה ולענין הדין אינו חוזר בו · דהשתא נ"ל דהא מילתא בלאו הכי גמרא גמירי לה אלא דאסמכוה אקרא · ומסיק ומייתי ראיה דאינו אלא אסמכתא מדתני לוי אליבא דרבי היו נטועים מתחלתן הרי אלו פסולים · תלושים ונטועים הרי אלו כשרים · ואי הא קרא ילפותא גמורה היא אפילו תלושים ונטועים ליפסל דהא אברהם לא לקח אלא מאכלת שהוא תלוש ממש אלא ודאי אינו אלא אסמכתא בעלמא · וכדי להחזיק שיטת לוי דמחלק · בין מחובר מעיקרו לתלוש ואחר כך חברו מסיק הא דתנן השוחט במגל יד (במגל קציר פ"ם וצריך למחקו עיין חולין דף ט"ו) ובצור ובקנה שחיטתו כשירה · והשוחט משמע דיעבד אין · לכתחלה לא · ואי במחובר גמור מיירי אפילו בדיעבד פסול לרבי ואי בתלוש ממש מיירי אפילו לכתחלה וכו' חייא לא מלינן לאוקמי במחובר דאיהו מכשיר בפ"ק דחולין מחובר ממש אפי' לכתחלה אלא ע"כ צ"ל דאתי כרבי ומיירי בתלוש ולבסוף חברו וכשיטת לוי : ואין מקנחין בה את הידים · כתב היפ"ת דל"ג את הידים דבפרק קמא דחולין מסיק דקיגוח שי מכם קאמרי' · וכן הא דכיים מפני שרוח רעה שוכנת עליה ל"ג לה דבגמרא משמע דטעמא משום דקסמים ניתזים ממנה ואיכא סכנתא · ואינו מוכרח דבכמה מקומות פליגי תלמוד ירושלמי אתלמודא דידן ולכך אין צריך להגיה : ך וסבין היכן הוא · דהל"ל אל תשלח את המאכלת · כי עיקר השחיטה נעשיה ע"י הסכין · ומפני שנפנס הסכין על ידי דמעות מה"ש ולכך א"ל אתנקנו · ועל זה אמר אל תשלח ידך אל הנער : ח אר"י בשעה שבקש אברהם לשחוט את יצחק בנו · כצ"ל וכן הוא בב"מ ובתנחומא : ט א"ר חנינא כו' · בקרניו לשון רבים רמז לקרן השופר של ר"ה שהוא ג"כ זכר לאילו של יצחק · וכן לגאולה כדלעיל · והא בהא תליא כי לכך מתערבב השטן בשופר ר"ה בהיותו נזכר על ידי זה לשופר העתיד אשר בו יתבטל כחו לעתיד : רבי בניה אמר · אמר לפניו רבש"ע הוי רואה דמו של איל זה כאילו דמו של יצחק בני · אימוריו כאילו אימוריו של יצחק בני · ר' פנחס אמר א"ל רבש"ע הוי רואה כאילו הקרבתי יצחק תחלה ואח"כ הקרבתי את האיל הזה תחתיו · המד"א וימלוך יותם בנו תחתיו · כהדא דתנן הרי זה תחת זה וכו' הרי זו תמורה · תנן באימרא כהירים ר"י אמר כאומר המידת ר"ל אמר כאילו של יצחק כו' עד סוף הענין · כן הוא בספרים המדויקים · והענין מבואר עפ"י מה שאמרו בפ"ה דתמורה תחת משמעות לא הורעתו

נחמד למראה

פרשה נג טו

ויהי רובה קשת · רבה וקשיותו עמו · עיין מה שפירשו מתנות כהונה וידי משה · ולי נראה שהוא כענין והאיש קשה ורע מעללים וזהו כבר מקום שהוא הולך לא הניח קשיותו דהיינו רוע מעלליו ודו"ק :

פרשה נד ב

מה שניתן לאברהם לז' דורות ניתן לאבימלך לשלשה · מצאן קשה למה שפירש מהרי"ו מטראני בספר לפנת פענח על התורה בסדר תולדות יצחק שאברהם אבינו נשבע לו לשלשה דורות ויצחק כנו נשבע לו לעד לעולם יעוין שם · ואינו כן שיצחק לא נשבע לו אלא קיים מלות אביו לשלשה דורות · ובמקום אחר פארכתי :

פרשה נה א

ויהי אחר הדברים האלה א"ר יונתן הפשתני הזה וכו' היוצר הזה כשהוא בודק את הכבשן וכו' א"ר אלעזר לבעל הבית שהיו לו שתי פרות וכו' קשה במאי קא מיפלגי זה אומר פשתן וזה אומר כלים וזה פרות · ונראה כי כוונת המאמר הוא כי האחד אמר כי הנסיון הוא לתועלת המנוסה כי השם ית' אינו מנסה לרשעים לפי שהכבר יודע שלא יעמדו בנסיון ויהיה סבה אל שיענישם אמנם הוא מנסה לצדיקים לפי שיודע שיעמדו בנסיון כמו הפשתן הטוב שכל מה שמכין אותו הוא טוב וכן הצדיקים · והד אמר כי הוא ג"כ לתועלת הרואים כמו היוצר הזה שהוא בורר הכלים החזקים לשיראו הלוקחים כך הקב"ה בורר לצדיקים לפי שיודע שיעמדו בנסיונם ויראו שאר העם וילמדו מהם · אמנם ר' אליעזר אומר שהוא ג"כ להועלת המנסה כמו בעל הפרה שאינו רוצה להשתמש אלא בפרה שיש לה כח · מצאתי כתוב בכתיבת יד ממהר"י עאינטק וזה לשונו וצריך אתה לידע בנוסחא שכתוב במדרש לפנינו א"ר יונתן הפשתני הזה וכו' הוא טעות סופר וצ"ל א"ר יוסי שהרי אח"כ א"ר יונתן היוצר הזה והכי גרסינן בהדיא לעיל בסדר נח פרשה ל"ג אמר רבי יוסי הפשתני הזה וכו' :

פרשה נו ה

בכו מלאכי השרת הה"ד הן אראלם צעקו חוצה מהו חוצה ר' עזריה אמר חוצה חוצה וכו' · יש להקשות מאי קא בכו מלאכי השרת דמאי איכפת להו · ועוד דקדקו כמפרשים דהיינו נשמו מסלות וסיימו שבת עובר אורח וכולא מלתא חדא היא · והו יש להקשות דפתחו בלשון רבים נשמו מסלות דהיינו עוברים ושבים רבים וסיימו בלשון יחיד שבת עובר אורח · ועוד הקשו ממה שתרגמו היך מה דאת אמר חדל להיות לשרה אורח וגו' מאי ביאוריה דהאי קרא הכא ונדחקו בישובן של דקדוקים הללו · ונ"ל דהכי פירושו שהקדים שני מלאכים שהלכו לסדום הם רפאל וגבריאל נדחו ממחילתם מפני שאמרו כי משחיתים אנחנו ונשארו למטה בארץ מאה ושלשים שנה ובשבא יעקב ופגע במקום המקדש ראה מתוך בדי וירא והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו דהיינו עולים תחלה שהם רפאל וגבריאל שנדחו ממחילתן עלו למעלה בזכות יעקב אבינו וירדו מלאכים אחרים גלות את יעקב כדמוקמן בסדר ויצא פרשה ס"ח · והנה אותם המלאכים שנדחו היו בטוחים בכשיעבור יעקב לעבור בבית אל בזכותו יעלו למדרגתם העליונה וא"כ עכשיו שראו שאברהם היה אותו את המאכלת לשחוט את יצחק בשל סברם ואבדה הבטחתם באם לא יבא יעקב לעולם יהיו דתויים ממחילתם לגמרי ומש"ה לעקו ובכו בלב מר ודיקא נמי דכתיב לעקו חולה מה הלשון אומרת חולה אלא לפורות שכן כן היו המלאכים שהיו תוך למחילתם ועל זה נתרעמו ואמרו כמו מסלות דהיינו עוברי דרך רבים · ומה שביותר מר לנו הוא מה שבטה אחד מהם עובר אורח דהיינו יעקב שהיה עתיד יצחק להולידו · ולפי גירסת שבת משמעת לתרין אנפין הדא לשון מנוחה ועניינו שאותו דבר או האיש יבטו בעולם אבל שבת במקומו · ויש לו פירוש שני כמו וישבות המן ממחרת וגו' שפירושו שאינו בעולם לעולם וכמו שבת משום לבכו ועניינו חדל כמו חדל להיות לשרה אורח כנשים שלא היה לה כלל אורח בזמן ההוא · ומפני זה שיהי כמדרש הך קרא דחדל להיות לשרה אורח כנשים כדי לפרש הך שבת עובר אורח שאינו לשון מנוחה

באור מהרי"פ

ה יראתה כו' · עיין במ"ש פ' מ"ז : ך ואנטקיסר ש.ו · פי' רכ"מ בל"ו משנהלקיסר : טו רבת מתלמד בקשת · שפי' רבה קשת ש.ומד ומרגיל עצמו להיות קשת אבל לא ידעתי מאיזה לשון יהיה רובה לומד או מרגיל יפ"ת (ויתכן שהוא מלשון היינו רביתיה בתלמוד · ר"ל הרגלו ובל' מקרא תרבות אנשים חטאים ובדומה) :

פרשה נד ד

ז' משכנות כו' · אוה"מ · המשכן שהיה במדבר מ' שנה · וכשעברו את הירדן הוקבע בגלגל י"ד שנה של כבוש וחלוק · ואחר כך קבעוהו בשילה · וכשמת עלי ונלקח הארון לפלשתים חרבה שילה · ובאו לנוב · וכשחרבה נוב בימי שאול באו לגבעון עד שבנה שלמה ביהמ"ק כדאיתא פ' פרת חטאת · וביהמ"ק נקרא בית עולמים שקדושתו קדושת עולם ושוב לא הותרו הבמות כדאיתא התם וביה"ע תרין · היינו מקדש ראשון ומקדש שני · ויש לתמוה מאי בניין מתיבין כו' דאפילו תימא שבשחרב שילה ע"י פלשתים כשנלקח הארון · מ"מ אוה"מ וגלגל לא היה בו חורבן רק שעתיקוהו ממקום למקום · וכן גבעון לא נחרב אלא כשבנה שלמה ביהמ"ק נגנז המשכן · ונוב נמי לא נחרב ע"י פלשתים אלא ע"י שאול שהרג את נוב עיר הכהנים ומקדש ראשון נחרב ע"י כשדים · ומקדש ב' ע"י רומיים · ומיהו בשא י"ל דפלשתים הוו בהדייהו כדכתיב פלשת עם יושבי צור אבל באוה"מ וגלגל ונוב וגבעון קשה · ושמא לפי שהארון היה עומד תמיד במקום הראשונים כשנחרב הארון ה"ל כאלו נחרבו שבעתם · והא דחשיב נוב וגבעון קודם שילה · אף שילה קדם להם כנזכר · אפשר דאסמכינן לביה"ע לפי שעמד שנים רבות שס"ט שנה קרוב לב' ביה"ע שהיו ת"י ות"ך · אבל שארי המשכנות עמדו ימים מועטים כדאיתא שם · א"נ שבשילה דמי טפי לביהמ"ק שהיה בנין אבנים מלמטה ויריעות מלמעלה כדאיתא שם · א"נ לפי שבשילה ובי"ע היתה בם יד הפלשתים ממש כדפרישית אסמכינהו אהדדי (יפ"ת) : ך תחת האשל ברמה · בפ"ק דתענית וכי מה ענין גבעה אצל רמה אלא שאול היה יושב בגבעה בזכות האשל הגדול ברמה והוא שמואל הא ילפינן דאשל סנהדרין מדקרי לשמואל שהוא ראש הסנהדרין אשל (יפ"ת ונזה"ק) :

פרשה נה ז

ממקום שהדברות יוצאות · מ"מ ראשונים פ"ס וכן באידך · וכן למ"ד דלמקום דבסמוך גבי ארון · ואגב שיטפא דלעיל במוריה דקאמר למקום כתבו לה (יפ"ת) :

ח בשבר ב' בקיעות כו' · ר' בניה אזדא לטעמי' דדייק בשמ"ר פכ"א מדכתיב מה תצעק אלי וגו' · שאינך צריכין להתפלל שבזכות אברהם יבקע הים לפניהם · ודייק שבזכות הים על מה שבקע עצי עולה לבד · מדכתיב כתם ויבקעו המים · ולא אמר ויחרבו כמ"ש מקודם וישם את הים לחרבה · אלא שרמז לבקיעה דאברהם · (יפ"ת) וע"ש :

פרשה נו ח

דלא יזרוק בו' אבן כו' · שענין שפחד אברהם פן ישוב השטן ויזרוק בו שום טענה

ליסנא דחלולי דכתיב תחת הנחושת אביא זהב · וליסנא דאתפוסי דכתיב ואם תחתיה תעמוד הבהרת · פי' ליסנא דחלולי היינו פדיון שהא' נפדה בהב' שנכנס במקומו ואז הוא חולין לגמרי · רק שהב' הוא קודש במקומו · כמו תחת הנחושה אביא זהב פירוש בעבור הנחושת שלקחו מישראל בימי גלותם בבבל ומדי ופרס ואדום ישלמו להם אז בימי המשיח זהב · אבל לא הנחושת ג"כ · וליסנא דאתפוסי הוא שקדושת ההקדש במקומה עומד ונתפס עמו גם התמורה במקומה · ר"ל במקום ובמדרגת הקדושה הראשונה נכנסה ונתפסה גם התמורה במדרגה זו ונעשית ג"כ קודש (וכמו תתיה העמוד הבהרת פי' בעומדת במקומה) ודכתיב הוא ותמורתו יהיה קודש וצריך להקריב שניהם · ובהאי ענינא פליגי תנאי דהכא · דר"ב סבירא ליה דתחת דהכא הוא ליסנא דחלולי ולכן אמר שאמר אברהם הוי רואה דמיו של זה כאילו דמיו של בני להיות לו כופר נפש ופדיון לפוטרו מהקרבה · ור"פ ס"ל שלא הוצרך פדיון וכופר נפש שכבר נצטרף מחשבתו למעשה כאילו כבר הקריבו · ותחת דהכא הוא ליסנא דאתפוסי להיות הוא ותמורתו קודש · ולכן אמר הוי רואה כאילו הקרבתי יצחק בני תחלה ואח"כ הקרבתי האיל הזה תחתיו דהיינו אחריו כמו"ש וימלוך יותם בנו תחתיו דמשמע אחריו · ועז"א כהא דתנן הרי זה תחת זה כו' הרי זה תמורה דהיינו דין תמורה שהוא ותמורתו קודש : י אשר יאמר היום בהר הרי חרב · פי' שיהיה חרב כהר כדכתיב על הר ציון ששמם וגו' · ה' יראה להיות שוב בנוי ומשוכלל לע"ל כי בנה ה' ציון נראה בכבודו : יא ד"א מה צורך כו' · לשון דבר אחר קשה · דהא היינו דרשא דלעיל · ובילקוט באמת לא גרס לה דכולא חדא דרשא היא · וכן עיקר : אבד את הכל · ור"ל דודאי היה מקבל שכר על נסיונות הראשונות לעוה"ב · רק מה שהבטיחו לו להיטיב גם לזרעו אחריו שזה לא היה אלא בתורת חסד כענין שנאמר ועושה חסד לאלפים לאוהבי · זה לא היה מתקיים לפי שההבטחה גורם לבעל הבטחה בתורת חסד : מפני העין · שחשש שלא תשלוט עין הרע על הנס שנעשה לו · וכענין מה"ע דבסמוך אליבא דר"י ותם לעין הרע של נעריו כי המה עמדו מרחוק · ולפו וראו בעקידתו ולפיכך גם הכתוב העלים שילוחו להורות שהסתירו ושלחו בלילה :

פרשה נז א חיי בשרים כו' (מפרש בשרים לשון בשורה) לפי שעד עתה נצטער על שלא מצא בת זוג לבנו ממשפחת בית אביו אשר רצה להתדבק בהם שעבד זה עדיין לא השיאו אשה · ועל דבר זה נצטער יותר בהר המוריה בשעת העקידה כחושבו שילך אז ערירי וכעין מ"ש באגדה השמ כה · ולכן מאת ה' היתה זאת שבעוד היותו בהר המוריה בא ה' טוב לצחק לבנו וגופו שם בבשורה טובה המשמח הלב אשר נתרבה זרע משפחת בית אביו כי ילדה מלכה גם היא בנים רבים לנחור אחיך · ובכן היה לבו במות שימצא בהם בת זוגו לבנו מזרע בנים הללו : הן אתם כולכם חזיתם כו' · היינו כדאמרינן בפ"ק דב"ב דבימי שפוט השופטים היה שנאמר למה זה הבל תהבלו וגו' · איזה דור שכולו הבל היה הוי אומר זה דורו של שפוט השופטים בשפטו את שופטיהם :

סדר חיי שרה

פרשה נח א ומלו בה ד' צדיקים כו' · מדקדק לומר וגמה בעלי ברית אברהם בא לרמוז על העתיד שנכנסו במסורת ברית מילה ע"י אברהם : גר דייר · כלומר שהוא מתגורר בארץ ואין לו אחוזה בה ותושב הוא שיש לו אחוזה בה · והרי זה כשני הפכים בנושא אחד · אלא כך אמר אם רציתם גר ואם לא נאמרי בית אחוזה שאשלוה בע"כ ובדין בהיות עיקר הארץ שלי : שכך אמר לי הקב"ה לזרעך כו' · ואע"פ שלא ניתן הארץ אלא לזרעו ולא לו ועדיין היה מתבקש להם זכות הארץ וכדאמר לעיל פרשה ל"ט גבי והכנעני אז בארץ וכה"א ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמורי עד הנה · היינו בעיקר הארץ להוריש יושביה · אבל מ"מ כיון שבזכותו ניתן כל הארץ לזרעו לדורות כ"ש שיהיה לו עכ"פ מעכשיו אחוזת נחלה בה במה שהוא לצרכו לבד כפי חפצו ורצונו כתושב ואזרח בארץ : מת א' שנאמר תנו לי אחוזת קבר ואקברה מתי מלפני אם לא תרצו ליתן לי מקום קבורה למתים · הרבה על כל פנים אקברה מתי מלפני דהיינו מת אחד : מלך את עלינו כו' · כלומר ומלך פורץ גדר ואין ממחין בידו · והוא הוסיבן דכך מוסר אל יתחר העולם מלכו (ועיין לעיל פרשה מ"ב ואמנם הם לפי שימתן שהחזיקו כנשיא ומלך אמרו לו במבחר שבקברינו קבור את מתך אפילו מתים הרבה דאת בא לרבות : ך מכאן שמודים כו' · וכאילו כתיב וישתחו אברהם לפני ה' עם הארץ · ולכן דוקא אחר קנין שדה עפרון דקדק לומר לפני עם הארץ · שכיון שזכה למערת המכפלה שהוא מקום קדוש זה ודאי נחשב לו כ"כ לבשורה טובה והשתחוה והודה לה' : ך נבהל להון כו' · מילתא בא"כ ואקרא דכתיב וישקול אברהם לעפרן חסר וי"ו קאי · ודריש ליה בעפרון שנתקיים בו מקרא זה נבהל להון כו' · וי"מ רע עין בגימ' ת' וכן עפרן חסר וי"ו בגימ' ת' שבשביל הת' כסף היה רע עין וחסרו התורה וי"ו : עין רעה בממונו · שחמד ממונו ליקח אותו לו: שחסרתו התורה וי"ו להיות עולה בגימטריא רע עין שבזה נתגלה קלונו לדורות · או על פי שנודע שאות הוי"ו משם הקדוש הוא מקור הברכה · ולזה חסרתו התורה וי"ו להורות שעי"ז נחסר ממנו ג"כ ברכת ה' :

פרשה נט א לבושה של תורה · דכל פרשת אשת חיל משתעי בתורה · והענין ע"פ הנודע מחכמי אמת שהתורה יש בה נגלה ונסתר שהיא כולה שמותיו יתב' ומדרגת הנגלה הוא כלבוש לבחינת הנסתר · והעושר והכבוד הבא לצדיקים בעוה"ז אינו אלא מכח אור לבושה של תורה · אבל עיקר שכרה בבחינת אור פנימותה אינו מתגלה להם אלא לעוה"ב ועז"א עוז והדר לבושה של תורה כלומר אף גם באור לבושה של תורה עוז והדר שממנה בא לצדיקים עושר וכבוד · דעוז היינו עושר · והדר היינו כבוד · אבל ותשחק ליום אחרון כלומר היא בעצמה משחקת לצדיקים להראות להם פנים מסבירות ופנים שוחקות בשמחה רוחנית ליום אחרון דהיינו לעוה"ב : ממי אתה למד כו' · כמ"ש בתנחומא הוד והדר לבשת מהודך והדרך הלבשתו לאברהם שנתת לו הדר זקנה וכו' והיה לו לכבוד מפורסם שהיא מדרגת הדר · וכן זכה למדרגת עוז שהיא עושר כדכתיב בתריה וה' ברך את אברהם בכל : ה יפיפית מבני אדם כו' · מזמור זה נדרש באברהם כדלעיל פ' ל"ט ויפיפית דריש ביה יופי כפול שנתיפה בעליונים ותחתונים · ומפרש נתיפית בעליונים שנאמר הן אראלם צעקו חוצה במעשה עקידה כל מלאכי השרת היו מליצי יושר בעדו להציל את בנו ממות כדלעיל פרשה נ"ו · ונתיפה בתחתונים שאמרו לו בני חת נשיא אלהים אתה בתוכנו ולעיל פ' נ"ה שא"ל מלך את עלינו כו' וזה היה לפי שהוצק חן בשפתותיך בדבורו בנחת ודרך ענוה · על כן ברכך אלהים לעולם וה' ברך את אברהם בכל : אברהם היה מברך · כי נתברכו כולם בעבורו מן השמים כדכתיב ונברכו בך כל משפחות האדמה וכדדרשינן מיניה הגשמים והטללים בזכותך · ועז"א ומי ברך את אברהם הקב"ה מברכו וה' ברך את אברהם בכל כלומר הקב"ה בעצמו ברכו בלי שום אמצעי וכה"ג נמי מסיק במשה ודוד וירושלים כי כל אלו לא קבלו שפע מן האמצעי אלא מן הקב"ה בעצמו ומהם נתפשט אור השפע לכל העולם : משה נסן של ישראל · פי' שהיה נותן להם הכנה ליעשות להם נס בזכותו · והקב"ה נסו של משה בהוצאת הנס לפועל לכל האותות והמופתים אשר עשה משה · שלעיני ישראל משה הוא היה העושה : ירושלים אורה של עולם · כדאמרינן שהיה בבהמ"ק חלונות שקופים אטומים שקופים מבחוץ ואטומים מבפנים להורות שהוא מאיר לכל העולם דהיינו אור השפע · והקב"ה האיר בכבודו ובעצמו אור השפע של ירושלים : חטיא דקרתך זונין כו' · משל הדיוט הוא

באור מהרי"פ

פנה להשיבו מאחרי ה' · (יפ"ת) : ח בשעה שבקש אברהם לעקוד כו' · אולי ט"ס הוא וצ"ל לשחוט וכמ"ש בתנחומא (יפ"ת) : בן ל"ז · תדע שהרי שרה היתה בת צ' שנה כשנולד יצחק ושרה מתה תיכף לאחר העקידה בהיותה קכ"ז שנה : ב"א בן כ"ו שנה · ס"ל שלא מתה שרה בו בפ"ק · ומדכתיב לעיל ויגר כו' ימים רבים והיינו כ"ו שנה כדלעיל ספנ"ד ומכיון דבתר הכי הוה הנסיון כדכתיב ויהי אחרי הדברים האלה ע"כ יצחק היה אז בן כ"ו לפחות שבשנה הראשונה שבא אברהם ארצה הנגב ויגר בגרר נפקדה שרה שאז היה אברהם בן צ"ט שנה ומל א"ע וביום שמילה נתבשר על פקידת שרה ולידתה בשנה האחרת (יפ"ת) :

פרשה נז א חיי בשרים וגו' · רפאות תהי לשרך וגו' · אולי בשרים לשון בשורה הוא דורש · או לשון שאר בשרי ושרך גם כן לשון שאריך הוא כמ"ש בילמדנו רפאות תהי לשרך נגאלך · אדם זוכה לו ולקרוביו וכו' ועיין יפ"ת : ד בימי שפוט השופטים כו' · למה זה הבל הכבו : וכדאיתא בפ"ק דב"ב איזה דור שכולו הבל הוי אומר זה דורו של שפוט השופטים (יפ"ת) : ה הוא לבן הוא קמואל · לפי שלא נזכר כאן לבן בתולדות נחור ומצינו בכתוב הידעתם את לבן בן נחור הוצרך לומר שלבן הוא קמואל אבי ארם וע"ש שקם כו' · וכמ"ש ארמי אובד אבי · ומה שנקרא את לבן [illegible] היינו קרוב לא אח ממש ע"ד כי אנשים אחים אנחנו · אך קשה דהכתיב אל לבן בן בתואל הארמי · ובמא לפי שבתואל לא ה"ל בנים לקח את אחיו קמואל להיות בן ביתו ויגדל אותו וקרא בשם בנו ופליגא אמ"ד במ"א קמואל זה בלעם כמ"ש בילקוט סימן תשס"ו · וליכא למימר דלבן הוא בלעם דבפרק חלק תנא הוא בעור הוא לבן ולפ"ז א"א גם כן לומר שיהיה קמואל בלעם דהא לבן אבי בלעם ולא נחור (יפ"ת) :

נחמד למראה

אלא לשון חז"ל : ודרך אגב ראיתי לכתוב כאן מה שמצאתי כתוב לאחד קדוש מדבר ז"ל פירוש נאה בפיוט המתחיל עת שערי רצון להפתח · אשר אנו הספרדים קורין אותו בראש השנה קודם תקיעת שופר · שאמר שם המשורר וידמו כל מלאכי מרכבה · אופן ושרף שואלים בנדכה · מתחננים לכל בעד שר צבא · אנא שנה פדיום וכופר הנה · אל נא יהי עולם בלי ירח · אמר לאברהם אדון שמים · אל תשלח יד אל שליש אורים · שובו לשלום מלאכי מרום וכו' · שדקדק אומרו בעד שר צבא · שיצחק לא הוליד כי אם שני בנים ולא יתכן לקרותו שר צבא · אבל יעקב שהוליד שנים עשר בנים יקרא בעצם שר צבא · וגם שנלחם מלאכות ה' כדאיתא במדרש ילקוט · גם אומרו אל נא יהי עולם בלי ירח · שיצחק היה מדת הגבורה ולא נמשל לירח · ואז אמרו אל שליש אורים · שיצחק היה אור שני ויעקב אור שלישי ולמה קרא ליצחק שליש אורים : ויישב על פי הדברים הנאמרים לעיל שכל צעקת ובכיות המלאכים שהיו מתחננים שלא ימות יצחק הוא כדי שיצא ממנו יעקב שבזכותו היו מובטחים לעלות למדרגתם והם המלאכים רפאל וגבריאל מלאכי מרכבה שנלחמו [illegible] היו מתחננים שינצל יצחק כדי שיוליד שר הצבא הוא יעקב · ושלא יהיה העולם בלי ירח דהיינו עקרת בית של יעקב היא רחל · כדכתיב והנה השמש והירח · ולפיכך אמר אל תשלח יד אל שליש אורים דהיינו יעקב אור שלישי · ועל זה השיב להם הקב"ה אל תיראו כי לא ישלח ידו אל הנער לשחוט אותו ויוליד את יעקב ותשובו אתם למדרגה שלכם בזכותו כשתהיו שתי מחנות דהיינו עולים ויורדים בו ודו"ק היטב כי נכון הוא : ז כי עתה ידעתי ידעתי לכל שאת אהבני · כתב הרב מתנות כהונה ידעתי קרי ביה ידעתי ביו"ד בחיר"ק עכ"ל · ונכון הוא שר"ל שהוא בנין פועל יוצא · והרב יפה תואר כתב וזה לשונו אין להפלא ממה שדרשו שבנין העומד במקום יוצא כי זה דרכם וכבר דברנו בהתנצלותם לעיל ריש פרשה נ"ב עכ"ל · אמנם כפי מה שהתבאר כבר שלפעמים נקראת הפעולה על שם הגורם הפעולה נכון הוא ואין צורך לשום התנצלות לגמרי ויהיה המכוון כאן כמה שאמר עתה ידעתי כלומר עתה גרמתי שידעו כולם כי ירא אלהים אתה · וזהו שאמר ידעתי לכל שאת אהבני

סדר חיי שרה

פרשה נח א כשם שהם תמימים כך שנותם תמימים וכו' · יש להקשות במאי קא מיפלגי דהד אמר כשם שהם תמימים כך שנותם תמימים ואידך אמר ימי תמימים שהיתה תמימה במעשים · וצ"ל דהני תנאי כהני תנאי דלקמן בפרשה זו בפסוק ויבא אברהם לספוד לשרה · דר' לוי אמר מקבורתו של תרח וכו' דס"ל דלא מתה שרה מפני עקידת יצחק שא"כ נמצא שחסרה משנותיה שהיתה ראויה לחיות וחלילה לא' שיקצר שנותיה של אותה צדקת כי יראת ה' תוסיף ימים ורבי יוסי סבר שמהר מוריה בא ומתה שרה מאותו צער לפיכך נסמך העקידה לויהיו חיי שרה ובהך פלוגתא נמי פליגי הכא דת"ק סבר כר' לוי שלא מתה מפני עקידת יצחק ונחסרו לה משנותיה חלילה אלא הקב"ה השלים שנותיה מיום אל יום · ולפיכך דריש יודע ה' ימי תמימים כשם שהם תמימים כך שנותם תמימים ר"ל שלא נחסרו לה משנותיה כלום · והדבר אחר ס"ל כר' יוסי שמתה מפני העקידה ונחסרו משנותיה ולא דעות ה' למה · ומש"ה דריש יודע ה' ימי תמימים שהיתה שרה תמימה במעשיה : ן ויקם אברהם מעל פני מתו מלמד שהיה רואה מלאך המות מתיים כנגדו · המדרש הזה קשה להולמו · והמפרשים ז"ל לא הרוו צמאונינו עיין עליהם : ול"נ שיובן היטב עם מאי דאיתא במדרש לקמן סדר וארא פרשה ז' שאמר הקב"ה למשה חבל על דאבדין ולא משתכחין · אמרתי לאברהם קום לך בארץ לארכה ולרחבה וגו' בקש מקום לקבור את שרה ולא מצאו עד שקנה בדמים ולא הרהר אחר מדותי ע"כ · כבר נודע כי הוא שטן הוא יצה"ר הוא מלאך המות ומלאך המות דנקט הכא הוא יצה"ר וכן פירשו מן המפרשים · ובזה נבא אל מכוון המדרש כשמתה שרה ולא היה לו מקום לקבור אותה התחיל היצה"ר להתריס כנגדו היכן הבטחת ה' שהבטיחך קום התהלך בארץ ראה עתה שאין לך אחוזה בארץ אפי' ארבע אמות כדי שתקבר שם אבינו יהרהר אחר מדותיו של מקום · כיון שראה אברהם כך תיכף קם מעל פני מתו והלך לו לקנות לו אחוזת קבר מאת בני חת ולא הרהר אחר מדותיו יתברך ודו"ק : ן ועפרון יושב בתוך בני חת · ר' יצחק אמר אותו היום מינו אותו ארכוסטריגוס וכו' · עיין במתנות כהונה שפירש בשם הערוך ארכוסטריגוס גדול שבגליבים · ורש"י בחומש כתב אותו היום מינוהו שוטר עליהם מפני חשיבותו של אברהם שהיה צריך לו עלה לגדולה עכ"ל · ויש לדקדק מנלן שמינוהו שוטר עליהם מדכתיב ועפרון יושב בתוך בני חת · דילמא המכוון בו שהיה יושב בתוכם בשלום שלא היה לו קטטה ומריבה עם שום אדם · כמו שפירשו המפרשים על פסוק בתוך עמי אנכי יושבת (מ"ב ד') ותו למה אמר כאן שמינוהו שוטר עליהם וגבי לוט אמר שמינוהו שופט עליהם · ועוד מנא ליה דמשום חשיבותיה דאברהם עלה לגדולה · דילמא שמינוהו לשוטר לפי שהיה אוהב אל הבריות במה שהיה דובר שלום לכל אדם · ואולם עיין אומרו ועפרון יושב בתוך בני חת · יתכן לפרש שהיה יושב בתוכם בשלום כמו שהתבאר · ומדכתיב ישב חסר וא"ו סנה כפי מסורת הכתיב ישב קרינן מבנין הכבד שלא נזכר שם פועלו שהמכוון בו שהושב ע"י אחר · ולהיות המקרא הוא שמעצמו היה יושב בשלום בתוך בני עמו · א"כ מה דכתיב ישב שפירושו שע"י אחר הושב צריך לומר שהושב לשוטר עליהם לא לשופט כי השופטים הם הדיינים והשוטרים הם הרודים במקל כמו שכתב רש"י בפרשת שופטים · וכיון שנאמר ועפרון יושב בתוך בני חת · והשופטים אינם יושבים בתוך העם אבל הם יושבי שער · מש"ה גבי לוט דכתיב ולוט יושב בשער סדום · אמר שמינוהו שופט עליהם · וכאן דכתיב ועפרון יושב בתוך בני חת · אמר אותו היום מינוהו שוטר עליהם · ולפי שלא מינוהו קודם לכן לשוטר אלא בו ביום מבואר ג"כ שמפני חשיבותיה דאברהם מינוהו לשוטר עליהם : ועל פי זה פירשתי אני המדפיס קאשמן בן הר"ר יוסף ברוך זצ"ל מה שכתב הרשב"ם על פסוק וישמע אברהם אל עפרון וזה לשונו לחכימא ברמיזא עכ"ל · בודאי רצונו לומר שוישמע האמור כאן הוא לשון הבנה · וטעמו שאין לפרשו לשון שמיעה ממש · דא"כ מאי קמ"ל ששמע אברהם מה שאמר לו עפרון פה אל פה · וגם אין לפרשו ולומר ששמע אברהם למשמעתו של עפרון לעשות כמו שאמר עפרון · דא"כ הוה ליה למיכתב וישמע אברהם לקול עפרון כמו שנאמר וישמע אברם לקול שרי אבל מדכתיב וישמע אברהם אל עפרון מוכח שהבין אברהם מה שהיה עפרון רוצה לומר אע"פ שלא אמרו · שהרי כבר מבואר בספרים שבין למ"ד המשמשת ובין מלת אל · שלמ"ד המשמשת מורה על הקירוב · ומלת אל מורה על הנגיעה והדיבוק · וא"כ מדכתיב וישמע אברהם אל עפרון משמע שהבין אברהם מה שהיה טמון בקירות לבו של עפרון אף שלא הוציאו בשפתיו · אך לכאורה קשה דהו"ל להרשב"ם למימר וישמע לשון הבנה · ומה רמז לנו בזה שאמר לחכימא ברמיזא · אך בודאי רמז בזה לדברי רש"י סנ"ל שעלה לגדולה לפי שאברהם היה צריך לו · כי כבר ידוע שמה שאמרו די לחכימא ברמיזא · הוא שיודע ומבין מה שרומז לו חכם כמותו · אך מי החכם יודע להבין רמזי שוטים זהו בודאי אינו · לפי שאינם במדרגה אחת · וא"כ גם רמזיהם שונים זה מזה · וכמו כן רמזי בן כרך ובן כפר או מלך והדיוט שאף שביניהם חכמים אינם מבינים רמזיהם מזה לזה · ובענין זה אף בני חת רצו שידבר עפרון לאברהם ברמז וסם כבר אמרו לאברהם נשיא אלהים אתה בתוכנו · וא"כ כשיהיה עפרון הדיוט וידבר לאברהם ברמיזא · לא ידע ולא יבין אברהם אף שחכם הוא · מ"מ אינו דומה רמזי הדיוט לרמזי נשיא ולפיכך מינוהו שוטר עליהם ועלה לגדולה לפי שאברהם היה צריך לו ועתה יכול להבין רמזיו והוי דומיא דלחכימא ברמיזא ממש :

פרשה נט א ואברהם זקן וכו' · ר"מ אזל לממלא ראה אותן כולן שחורי ראש אמר לאם תאמר ממשפחת בית עלי אתם וכו' · עיין מה שהאריכו בזה המפרשים ז"ל · ועדיין מקום הניחו לנו לדקדק שני דקדוקים שהם לא הרגישו בהם ואלו הם · אחד במאי דנקט שראה אותם שחורי ראש שפירושו שהיו מתים כולם בחורים כמו ונות לתשחורת מ"מ למה לא אמר שהיו כולם בחורים · וזאת ב' שאם היה עיר שכולה כהנים וכולם היו מתים בקצרות שנים ולא אחד בהם שהיה מאריך בשנים מלתא דפשיטא היא שהיו ממשפחת בית עלי והיכי קאמר ר"מ בלשון ספק תאמר ממשפחת בית עלי וכו' : ונראה לעניות דעתי דהכי פירושו דאיתא במפרשים דשני גזירות נגזרו על בית עלי · א' שימותו בחורים ואם יזכו לאריכות ימים ע"י עסק התורה או ע"י גמילות חסדים כי בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בתורה · אביי שעסק בתורה חיה ארבעים שנין ורבא דעסק בגמילות חסדים חיה שיתין שנין כדאיתא במס' ר"ה · גזר עליהם עוד גזירה אחרת [illegible]

אלא אם חטים שבעירך הם זונין דהיינו חטים גרועין אעפ"ה זרע מהון כי חטים שבארצו אף כשהם חטים גרועין מ"מ הם טובים יותר להצליח באלו מן החטים שבמקומות אחרים שאינם בטבע הארץ · אף כך בחר אברהם יותר בבני ארצו ומולדתו שהם משרשו וקרובים יותר לטבעו להגלות בהם זרע קדוש ולא בחר בשאר עובדי כוכבים אף שאינם מן הז' אומות: כנען בידו כו' · דרים דרמיז בהא אליעזר שהיה מבני כנען כי גם הוא היה אוהב לעשוק אוהבו של עולם הוא יצחק להזדווג אותו עם בתו: יושב ומשקל כו' · משום דאיתא לקמן פרשה ס' דאליעזר יצא מכלל ארור לברוך · וזהו דקאמר שהיה יושב ומשקל את בתו אם היא ראויה כו' · דהוה מספקא ליה בבתו אי בתר דידיה השתא אזלינן · או בתר לידתה שנולדה כבר בפסול בהיותו בכלל ארור: אתה ארור כו' · ר"ל דבתו לא יצאה מכלל ארור לפי שנולדה בפיסול בשעה שהיה אליעזר בכלל ארור: זו דייתיקי · כי לא יתכן שיוליך עמו כל נכסי אדוניו · והיינו כפרש"י בחומש שטר מתנה כתב לו ליצחק על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם · ומ"מ לא הקנה לו אלא מהיום ולאחר מיתה · ולכן היה בידו עוד רשות ליתן מתנות לבני הפילגשים:

פרשה ס א מי בכם ירא ה' וכו' · דרים מי בכם ירא וגו' באברהם שנקרא ירא ה' כדכתיב עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה · שומע בקול עבדו כו' זה אליעזר בהיותו מבקש רחמים לפניו יתברך להצליח דרכו ונעתר לו ה' בזכות אברהם אשר בטח בה' לילך מארצו ומולדתו והלך חשכים מאספמיא וחברותיה אשר הוא ארצו ומולדתו לעבור ארצות זרים · וטרם שהראה לו ה' הארץ הנבחרת לא ידע להיכן הולך כמי שהולך חשכים ואין נוגה לו · ואף על פי כן יבטח בשם ה' כדכתיב ומצאת את לבבו נאמן לפניך שהיה לבו שלם לפניו יתברך בבטחונו עליו: ירא ה' זה אליעזר כו' · שהיה שומע בקול עבדו של ה' הוא אברהם להיות נאמן בשליחותו · אשר היה מתחלה כהולך חשכים ואין נוגה לו והיינו בשעה שהלך להביא את רבקה כי אז הלך כחם אל ארצו ואל מולדתו של אברהם במקום אשר לא עבר בה מעולם ובעבור שבטח בשם קדשו יתברך היה הקב"ה מאיר לו בזיקים ובברקים כלומר ברמזים · במופת קפיצת הדרך ובמה שנתקיים סימנו ומופתו באשה ההולכת לקראתו להשקות בהמותיו מבאר המים · ואף כי היה זה שאלה שלא כהוגן וכדלקמן בפרקין: ב כבר קללתו כו' · בקללות העבדות כמו שנאמר ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו ולכן אע"פ שעדיין לא נשתעבד אצל שום אדם מ"מ מפחדו שמא תתקיים בו הקללה ואז שמא יצא כושי או ברבר (מעם לועז פי' מעם נברברי) וישתעבד בו לפיכך ברצותו מעלת אברהם מסר את נפשו אליו ברצון שלם ונפש חפצה · כי אמר מוטב לי להשתעבד בבית זה ולא בבית אחר: אף זה מזכיר זכות אבות שנאמר ה' אלהי אדוני אברהם · הקרה נא לפני היום התחלת גמור · ועשה חסד עם אדוני אברהם ר' חני בשם ר' יצחק אמר הכל צריכין לחסד כו' שנאמר ועשה חסד עם אדוני אברהם הנה אנכי · כצ"ל וכן הוא בילקוט ע"ש · וכל הספרים שלפנינו משובשים וגלקים בחסר ויתיר · ופי' אף זה מזכיר זכות אבות דהיינו שהזכיר זכות אב המון גוים זה אברהם לעשות לו חסד עבורו כדכתיב ויאמר ה' אלהי אדוני אברהם הקרה נא לפני היום כלומר היום מיד כדי שלא אצטרך לטלטל לבקש בכל עבר הנהר ארצו ומולדתו של אברהם אשה הראויה ליצחק בנו · שכיון שהתחלת בתשועה היום הזה שקפלה הארץ לפני שנראה כי היום עת רצון הוא · לכן גמור נא הדבר היום: אפי' אברהם שהחסד כו' · שבזכותו היה ה' עושה חסד לכל · וממילא היה ראוי כי משרי מעלליו יאכל מן הדין · אפ"ה גם הוא נצרך לחסד עליון כדכתיב ועשה חסד עם אדוני אברהם · ק"ו לשאר אנשים: ג אשר יכה את קרית ספר · אשר יכבוש את העיר ששמה קרית ספר · חה יכול להיות אפילו ע"י עבד או ממזר: הוא נגיד אב"ב · המדרש דייק משתים · א' מדכתיב היה משמע אבל לא עכשיו · ב' מדכתיב לפנים ה' עמו משמע מתחלה ולא עכשיו: ד ג' הם שנענו כו' · כלומר דשבח הוא לו שנענה מיד בעוד שהמענה בפיו · מכיון דאשכחן הך מילתא בג' אלה זה לאות על מעלתם הגדולה ובקשתם הנרצה לפני ה' ע"ד והיה טרם יקראו ואני אענה · וחשב ג' ענינים: אחד גם נסתר כמו שהיה באליעזר · הב' גם מפורסם מאד כמו שהיה במשה · הג' בעניני נסי התגלות האלהות כמו שהיה בשלמה המלך ע"ה שמרתה שכינה תיכף בכלותו להתפלל: ובכלות שלמה להתפלל כו' · שבסוף תפלותיו נענה מיד: מוכת עץ · שנתקע לה עץ באותו מקום ונשרו בתוליה: אם נבעלה מעץ בתולה · דבתר דכתיב בתולה ואיש לא ידעה למה לי אלא דה"ק בתולה לפי שאיש לא ידעה: מעץ איננה בתולה · מפרשי קרא דה"ק קאמר בתולה שלא נבעלה מעץ ואיש לא ידעה כמשמעה · ואי הוה כתיב בתולה לחוד · ה"א מאיש · אבל השתא דכתיב נמי ואיש לא ידעה אייתר לשון בתולה לומר אפילו מעץ: לא נבעלה אשה כו' · וה"ק איש לא ידעה אשה כידיעת רבקה שהיה ממהול לבמוגה · ולפ"ז הכתוב בשבח יצחק קא מיירי שלא נזקק רק לרבקה וכתב המת"כ וצ"ל שילידי ביתו של אברהם לא היה אחד מהם נימול לשמונה: ה א"ר יוחנן ממשמע כו' · בירושלמי דכתובות גרסי' לה בשם ר' יצחק בן אליעזר: לא תבע בה · ר"ל דקמפרש ואיש לא ידעה שלא ידע והכיר בה אדם מעולם כי מאת ה' היתה זאת · כי אילו ידעו ממנה בודאי היו לה הרבה קופצים בהיותה טובת מראה מאד · לכן היה סיבה מאת ה' להעלים ממנה עין הרואים באשר מעולם לא יצאה הוצה · כי אם בשעה הזאת · ובכן נתקיים בה מאמר הכתוב כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים: שיר עלה דלא ה"ל למימר אלא ותמלא כדה ותעל אלא לרמוז שגרמה להעלות שמים כנגדם: אתה סימן לבניך · שכל מעשה אבות סימן לבנים: לקראת מעשיה הבאר עולה כנגדה שלכך רץ ביחוד דוקא אליה יותר מלנגד שאר נערות מפני שראה והכיר בה שיש גם מעשים טובים במה שעלה הבאר כנגדה: ו כאן שמודים על בשורה טובה · כי ברצותו שנענה בתוך מענה פיו שנזדמן לו מיד אשה שא"ל שתה וגם גמליך אשקה כפי דבריו · ושמע ג"כ כי אשה זאת היא בת אחי אדוניו · ראה וידע שאמת כי הצליח ה' דרכו · ולזה נתן תודה לה': ז ר"י אמר לשבח כרדוכום · פי' הערוך לבן כיותר שהיה מבוזה כלובן וגירסתו פרדכסוס · ורש"י ז"ל גרס כמו כאן פרדוכום · ופי' שני לדוכוס (כי פרא הוא בלשון רומי כמו במקום ותחת · אגעטעם בלשון אשכנז) ר"ל שהיה מושל והיה תובע דקיון של הבריות ומלבן את הדין ועושה דין בין אדם לחבירו עכ"ל רש"י ז"ל · וזה שבח גדול לו · ושמו העצמי היה קמואל או בלעם כדאיתא במדרשות · ובבמד"ר פ"י וברות רבה פסוק ולנעמי מודע לאישה גורסים פרדוכסים והיא מלה יונית · ופירושה על דבר נפלא ומשונה מהמורגל · וכן כאן על שם מראה לובן שרו שהיה נפלא נקרא לבן · וכן לדעת ר"ב על גודל רשעתו הגלויה ונודעת לכל כמו מראה הלובן שהוא מבהיק ביותר וניכרת לכל נקרא ע"ש זה לבן והוא גנאי לו: מעייניה ליה כלומר כדי לתת העין עליו לעיין בו מה מהותו וטיבו · וכה"ג והנה עומד על הגמלים על העין מעיין גרמיה כלומר אליעזר היה מעיין בעצמו כדת מה לעשות אם ללכת לבית אחי אדוני · או ימתין עד שיקרא לו · ונתמלא חפצו אז שקרא לו לבן לבא אל הבית: עביד ליה אפטרה · פי' כשהיו החכמים נפטרים מהכנסיות שלהם שנמלוס חסד היו רגילים לדרוש מקראות הנוגעים לכבודם ועו"א דר"י היה עושה הפטרתו מכאן · שבא ללמוד ק"ו לישראל דבלאו הכי מבורכים דרך כלל שמתברכים גם על דרך הפרט כל יחיד ויחיד · בברכה הראויה לו בעשותו חסד עם גדוליהם וקטניהם כלומר עם החכמים ותלמידיהם לעשות צרכיהם בידיהם ולרוץ לפניהם ברגליהם כעבד · ולכן ראוי מכ"ש ביותר לכלל ברוך בברכת ה': מעבודת כוכבים · דהוי כגי דלימא ואנכי פניתי לך מקום ולגמלים · ולזה דרש דה"ק אנכי פניתי הבית מעבודת כוכבים שהיה דרכם לעמוד בבית כי בהיותך ברוך ה' במדרגת אברהם בודאי תתרחק מהם שענין אברהם כבר היה מפורסם ביניהם: ח אין הוון קדמאין כו' · עכשיו כבר נתמעטו הדורות ואין אנו אפילו כחמורו של רבי פנחס בן יאיר · ואע"פ שנמצא גם בדורות אחרונים בני אדם גדולים מאד במעלה · מ"מ באשר אין דורם זכאי גם הם יורדים ממדרגתם: ט על ימין זה ישמעאל כו' · וקרי לישמעאל ימין שהיה טוב בערך אל לוט כימין שהוא העיקר מול שמאל שהוא טפל ואינו עיקר · ומה שגילה אליעזר זה להם כי נתירא פן בשמעם שאברהם מחזר לקחת אשה לבנו ממשפחתו דוקא יבקשו תואנה להרבות להם מוהר ומתן · לפיכך אמר והפנה על ימין ושמאל ישמעאל ולוט · אשר גם הם מבני משפחתו וכשמעם זה יהרגו מיד: י ומהיכן יצא וגו' · כלומר כאשר אז באתו הברק נולדה רבקה וכדאתא בפ' נ"ז שאז נתבשר אברהם הנה ילדה מלכה גם היא בנים · והיה לבו בטוח שימצא בהם בת זוג לבנו · אבל מבוש שמ"מ לא אמר הקב"ה זה מבורש שרבקה זוגו של יצחק · לכן אמרו עוד ותהי אשה לבן אדוניך · כאשר דיבר ה' היום להזמין את רבקה לפניך כפי דברך · שזה לא היה בודאי במקרה שבא גדולים הנא לשאוב מים · אלא מאת ה' שפועל כל פעולותיו בעולם בכח היבור: ורבנן אמרי כו' · דסיפא מ"רע לרישא וכולא חדא מילתא שהדבר יצא מאת ה' מאשר דיבר ה' היום להזמין את רבקה לאליעזר וכאמור: יב וברשעתו כו' זה בתואל · כלומר הרשע נדחה מן העולם כדי שלא יגרום רשע לצדיק וכזה נתקיים פה בבתואל שבא לגרום רעה ליצחק ולפיכך נדחה מן העולם: אלו ז' ימי אבילות · שמת בתואל כצ"ל · והכי קאמרי עכ"פ תשב הנערה אתנו ימים · אלו ז' ימים של אבילות אף אם לא תבקשו מאתנו פרנסת המלבושים · אלא שיהיה לה הכל מבית בעלה · או עשור חדשים אם תרצה פרנסת המלבושים מאתנו · כי הוא צריך הכנת י"ב חדש ואנו נמהר לעשות בעשרה חדשים · וא"ם אלו י"ב חדש כו' כלומר אלו צרכי הפרנסה שנותנין לבתולה י"ב חדש אנו עושים לה בעשור · אבל עכ"פ פחות מעשור אי אפשר: אלא מדעתה אין ביד האחים לקדשה בעל כרחה · ואם ממאנה בפירוש בשיעה דמהני אלא אפילו שתיקה לא מהני אלא לדעתה פי' בשאלת פיה · כי שמא היא מתביישת למאן ולכן רבקה שמת אביה ונתקדשה ע"י אחיה הוצרכו לשאול את פיה · שאע"פ שכבר אמר בתואל בחיין מה' יצא הדבר · זה לא היה אלא הסכמה בעלמא: יג לא היו מפרינין אלא בפה · ולא היו מפייסין לה אלא בפה (ערוך) או פי' לשון שבח וברכה (רמב"ן סדר ויחי) · ודייק זה דלא הל"ל אלא ויאמרו אחותנו את היי וגו' · ומה ת"ל ויאמרו לה אלא ללמדך שהאמירה לא היתה אלא לה להפטר ממנה בברכה כפי דרך הארץ · אבל לא בשום עמה לפי שעברה על דעתם:

פרשה סא ב יזקין בארץ שרשו כו' · פי' אף שאחר כך הזקין וחדלה להלותית שלו · וזה היה כאשר ימות גזעו זו שרה (וקרא לשרה גזעו כי היתה אחותו בת אביו) מכל מקום מריח מים · אלו מצות ומעשים טובים הנמשלים למים יפריח ויצץ ציץ לחזור לימי נערות בתולדות בנים: יד שמקוטרת כו' · שמאז הוסיפה עוד מצות ומעשים טובים יותר מבראשונה · ועבור שינוי מעשיה נשתנה גם שמה למוטב ורמז לזה יפה לומר שבעבור כך זכתה להנשא שוב לצדיק זה: טו אף על גב דאת אמר כו' · דקטורה זו הגר ונקראת קטורה מענין קשירה שקשרה עצמה · אע"פ שהיתה נודדת אנה ואנה נשר נפשה לא הפקירה עצמה · והא דרמיז להא מילתא הכא · רייש

נחמד למראה

שראה שאינם ממשפחת בית עלי ותמה שפיו רובם מתים בקצרות שנים אין ראיה שאפשר שהארץ מכלם · ומצד אחר שראה אותם כולם בחורי ראש מיכה שהם ממשפחת בית עלי · והם השיבו לו דהאמת כן הוא דמדבית עלי קאתו ובשל הגזירה כדאמנם דימותו אנשים · אבל עדיין רמיא עלייהו הגזירה הבנים ד:ח יפיה זקן וגו' · על כן בעו מיניה שיתפלל עליהם ואמר להם שילכו ויעסקו עצמם בצדקה ואתם זוכים לזקנה דהיינו לעשר לכן תמי אתם לומד מאברהם דעד אברהם לא היה זקנה דהיינו שער לבן ואברהם זכה לזה כדאיתא בבבא בתרא והו"ק כי נכון הוא:

פרשה ס ו הגידי נא לי וגו' לינת אחת · ותאמר וכו' גם מקום ללון · לינות הרבה; ורש"י בחומש כתב וזה לשונו ללין לינה אחת · ללין שם דבר והיא אמרה ללון כמה לינות עכ"ל · והקשה הרא"ם לא שמעתי זה כי לא מצאנו בשום מקום לין שם דבר כו' ללין מקור לא שם דבר כו' ורוצה לתרץ ובסוף דבריו אמר וצ"ע · כן אמת נכון כדבר כי ללין הוא מקור מבנין הפעיל · ללון הוא מקור מבנין הקל · ומבואר כי בנין הקל יורה על קלות הענין ורכות הפעולה · ובנין הפעיל יורה על חוזק הענין וכבדות הפעולה שכל כפי ענין נושא המאמר כאשר המבואר באר היטב בספר צוהר התיבה תיבת הפעלים אות ג' ופ' פ"ם · והנה שורש ענין זה רצוני לומר ענין לינה אינו יוצא לגוף אחר בין בבנין הקל בין בבנין הפעיל · ואע"כ ראוי להבדיל ביניהם בדבר מן הדברים כדי שלא תדמה הוראת בנין אחד להוראת בנין אחר זולתו כי זה הוא עיקר גדול אצלנו בכל המבוררים אשר חברנו · והנה דעת רש"י ז"ל כי ללון שהוא מקור מבנין הקל הוא על דרך קלות הענין · רצוני לומר ללון בלי טורח במקום שמוכן לכך · אבל ללין שהוא מקור מבנין הפעיל · הוראתו שצריך להטריח עצמו להכין מלון ללין שם במקום שאינו מוכן לכך · וא"כ יהיה שמכוון באמת ללין כאלו אומר לעשות מלון · והנה מבואר שאין אדם נדחק כל כך ללון במקום בלתי מוכן כי אם לילה אחד על פי הדחק · וזהו ג"כ מה שפירש"י לקמן בפרשה וילינו · כל לינה שבמקרא לינת לילה אחד עכ"ל · ומבואר מדרך דקדוק הלשון כי כל פעל מן הפעלים שם הפעל בכחם · רצוני לומר שם דבר הנגזר מן הפעל שהוא אשר הוא מובן מכח ענין הפעל כמו שהתבאר כבר במקום אחר [illegible] בם התכם אבן עזרא · וזהו מה שאמר רש"י ללין שם דבר פירוש דבריו כיון שהוראתו לעשות מלון כמו שהתבאר · וא"כ שם דבר הנגזר מן הפעל שהוא אשר מובן מעניינו · וזהו כוונת אומרו ללין שם דבר · כלומר ללין מלון שהוא שם דבר הנמשך ממנו · לא שהוא מלת לין שם דבר · וממילא מבואר שבל פצ"ל הוא כוונת המדרש באומר לינה אחת וכו' גם מקום ללון לינות הרבה וכסף זה · וכמושאתות שלנו שעום שיפר הוא מה שנדפס בפירש"י לין שם דבר · וצריך להיות ללין שם דבר כי כן נוהג הרב תמיד במה שהוא תואר ומזכיר שהלה שהיה מפרש כבר כדי לפרשה בתכלית הביאור: ז מה' יצא הדבר מהיכן יצא ה' יהושע וכו' [illegible]

על כן צריך לומר דר' יהושע ורבנן כל חד וחד שאל בענין אחר · ואף שהלשון דנקטו הלוויתו שום בלא שאלהם אינם שום · והענין הוא שרש"י נרגש מתה שיש לדקדק בכתוב שאמרו מה' יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב בשלמא רע לחיי אלא טוב אמאי לא · אלא דהכא איכא ג' חלוקות בענין רבקה · א' שלא תנוה ליצחק אף אם יצא הוא בעצמו לגור שם ולהשתקע · ב' שלא יתנוה ללכת למקום אשר בוחן שם יצחק · ג' שאם יצא שם יצחק להשתקע ולשבת בית אביה יתנוה לו כי מי להם גדול כיצחק ובפרט היותו עשיר מופלג שראו בשטר מתנה שכתב לו אביו ושאין לו לישמעאל חלק בהם וראו הצמידים והנזם נקט משקלו אבן יקרה א"כ רע נקרא אם לא ירצו לתתה לו מכל וכל וטוב נקרא אם יתנוה לו כד אי שהוא בעצמו יבא לביתם · ועל כן לא נוכל דבר אליך רע שלא נתנה לו מכל וכל · ולא טוב לומר שיבא יצחק לכאן · א"כ אם כוונת מה' יצא הדבר הוא ע"י ניחוש אליעזר הנה בניחושים אף שיהיו ע"פ תמה התבונה אמרינן כמו מאשר ולא כל אשר ובפרט שהם היו בקיאים בניחושים ונוסח הניחוש היה והיה הנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך ואמרה וגו' אותה הוכחת לעבדך ליצחק ולא נתבאר אם רבקה תלך לבית יצחק או שיצחק יבא לביתה יכולים היו לומר דדברים שבלב אינן דברים ויניבא תלתא שרבקה זיווגו של יצחק אך בתנאי שיבא לשכון כבוד בבית רבקה ויאמרו אברהם על מה שאמר רק את בני לא תשב שמה כי על כל פנים מה' יצא הדבר שרבקה אשת יצחק והם אינם רוצים לשלוח לרבקה למקום אחר א"כ מוכרח שצריך יצחק לבא שמה ואיך אמרו הנה רבקה לפניך קח ולך ולא נוכל לדבר אליך אפי' טוב דהיינו שיבא יצחק לכאן · כי על כן הוקשה לרש"י מהיכן יצא שרבקה תלך אצל יצחק · ועל"כ אמר משה הגורים יצא בשם נתקדש ונעשה עולה תמימה וקי"ל דעולה שיצאה חוץ לקלעים נפסלת כי על כן יצחק אין לו שום צד לבא אצל רבקה אשר על כן בהכרח שאלכי ניחוש שתלך רבקה לבית יצחק ודו"ק · ורבנן לא ניחא להו בהך דרשא דר"י דא"כ היה לו לומר מה' היה הדבר שמשום שמסר המוריה נתקדש יצחק אי אפשר שיבא לדור שמה בבית רבקה ואכתי הקושיא במקומה עומדת דנקט קרא לשון יצא וצריך לדעת מהיכן יצא ומש"ה קא דרשי מותהי אשה לבן אדוניך ר"ל ממה שאנו שיכף מודים לך בלי שום עירוב ואומרים ותהי אשה לבן אדוניך זה מורה כי מה' יצא הדבר על דרך פרש המקרא ודרשהו ודו"ק: יב ותאמר אלך שילכם אני על כרחכם שלא בטובתכם · אחשוב שדרשו שכי מדשני קרא בדיבוריה דכתיב ויאמרו נקרא לנערה ונשאלה את פיה · ואח"כ נאמר ויקראו ויאמרו אליה התלכי עם האיש הזה · והיה ראוי לכתוב ג"כ וישאלו אותה התלכי וגו' ולמה אמר ר' יצחק מרמזים בה התלכי התלכי · ורצה בזה כי ב"א התלכי הביה ב"א הטימה לא ה"א השאלה ולזה אמר מרמזים בה:

פרשה סא א אשר פריו יתן בעתו זה ישמעאל ועלהו לא יבול זה יצחק וכו' · עיין במ"כ וידי מסה · וצ"ל דקרא דכתיב פריו יתן בעתו לא קאי ליצחק [illegible]

לומר שמתוך כך הוכרחה לחזור לאברהם :. אמר אותו ארים כו' · בעל הפרדס אינו מכור לי כי אם לפי שעה · לא עלי המלאכה לגמור ואשלים אריסותי בשנה זו בשאר אילנות ואח"כ יראה בעל הפרדס בעצמו כדת מה לעשות וכן אמר אברהם לא עלי המלאכה לגמור לעשות בברכה פירוד בין הדבקים בין יצחק ואחיו · אלא הקב"ה שמקור הברכות הוא שלו מה שהוא רוצה לעשות בעיניו יעשה כחפצו ורצונו לברך את מי שיהיה נבחר בעיניו : ובני קטורה בבלל · שגם הם יבקשו שיברכם · ובבמד"ר פרשה הנ"ל לא נקט אלא ישמעאל · בהיות לו הלוה ביותר שהוא הבכור וראשית אונו של אברהם · אבל באמת גם בני קטורה יבקשו שיברכם בהיותם עכ"פ דומים לו ליצחק שגם יצחק פסום : שלוף מנעליך כו' · משום דקי"ל דאסור ליכנס להר הבית במנעל · וכדאיתא בפרק הרואה · והוא נתירא לומר למלך שאין לו רשות ליכנס שמה במנעליו · לפיכך תיקן הדבר בחכמה לומר לו שלוף מנעליך לסובתך לפי שהרצפה חלקה שלא תחליק רגליך אלא נעול לך שני הנפילאות · ונתן בהם שתי אבנים טובות להיות מתוקנים לו לפי כבודו : עד כאן יש לנו רשות ליכנס · בזה נמי התחכם שלא א"ל אין לך רשות ליכנס · אלא הוא תלה הדבר רק בנו דהיינו בישראל · כלומר אנו מוזהרים כך מפי הקב"ה שלא ליכנס שמה · ולכן א"א לנו ללכת עוד עמך מכאן והלאה · ומ"מ מזה ממילא יבין וישכיל מדרך מוסר שגם הוא לא יכנס · והמלך בחכמתו הבין זה ולכך א"ל לכשאצא אני משוה לך פדחתך כלומר עקמנותך לפי שהיה מטופרת עולה בגבו · ואמר כך דרך חידה שהואר עקמנותו בגופו הוא אות ומופת גם על ערמתו בעקמות הדעת : א"ל אם בן העשה כו' · עשה עצמו כאינו מבין · וא"ל דרך צחות ונחוק אם תעשה להשוות פדחתי רוצה אומן תקרא · ורצאות המלך איך דבריו המה מתוקנים ומסודרים בחכמה · נהפך אצלו הדבר לנחוק · ובכן נתפייס ממנו ולא עשה לו מאומה :

פרשה סב ב הנר הזה : כלו' כלי שמן הדולק הנקרא נר · בשעה שהוא כבה מאליו בכלות לחלוחית שמנו · אז יפה לנר ויפה לפתילה שאינם נמאסין משמן · ובשעה שאינו כבה מאליו רע לו ורע לפתילה שהם נמאסים משמן והם נשחתים ונפסדים · וכן הפתילה עושה פחם · כך נר אלהים נשמת אדם · כשהיא נכבית מאליה לעת זקנות הגוף אחרי תום כח לחות השרשי שבו אז יפה לו לגוף שהוא כדמיון הכלי נושא הנפש שנפרדה ממנו בלא נער · ויפה לנפש · נפש החיוני שהוא בדמיון הפתילה אשר בו נאחז אור הנשמה הוא נפש המשכלת העליונה באשר כבר השלים חקו וזמנו · אבל אם מת בנערותו שעדיין קיים כח לחות השרשי שבגוף אז רע לו לגוף ולנפש שנפרדים זה מזה בנער :

סדר תולדות

פרשה סג א גיל יגיל כו' · דלהכי כתיב אברהם הוליד את יצחק למימר שהיה צדיק בן צדיק שגילה אחר גילה בזמן שהוא צדיק בן צדיק : גילה אחר גילה בזמן שצדיק בן צדיק נולד · כן הוא בילקוט · ודייק זה מדכתיב גיל יגיל בלשון כפול : ואינו יבול לפשוט את ידי בו · באותו המלחמה שהיה באותו הפרק כמפורש שם : **ה** קורין לחתירתא עתירתא ; כלו' והכי נמי דרשינן ויעתר מלשון ויחתר שעי"ן והחי"ת מתחלפין · ור"ל שחתר הקב"ה לקבל תפלתם מפני קטרוג מדת הדין שלא לעשות לה נס מפני עשו שעתיד לצאת ממנה : **ו** שהיתה אמנו רבקה כו' · ר"ל דא"כ משמע שהיא הטובה שרבקה שאלה לנשים אם אירע להם ככה ותאמרנה לא · והאמר א"כ הוא אללי נעכן של בנים הלואי לא עיברתו : להעמיד י"ב שבטים · כלומר אפילו שיולדו מגני הי"ב שבטים שזהו התכלית העיקרי אינו כדאי לער העיבור כזה · דזה בגימטריא י"ב : סנאיהון דברייך במעיך כל"ל פי' שונאו של הקב"ה והוא עשו · ולכך נאמר גיים חסר : שהוא יודע כו' · פי' כל היודע על נכון היטב התחלת זמן השעבוד ימצא שיום אחד מיומו של הקב"ה ישב יעקב בשלוה בצלו של עשו ר"ל בזמן שליטת עשו בעולם · והיינו מזמן יציאתם ממצרים עד זמן התחלת השעבוד בישראל בימי בית שני · וזה היה עבור הנאי אותה המכירה : **יד** שנטל יעקב את הבכורה · שמאת ה' היתה זאת להזמין תבשיל זה לידו עבור שיקח הבכורה · דאי משום הברכה גרידא הוה סגי אף בביעי : בא גם **טו** בזיונו עמו · ר"ל מיד בבואו מן השדה · בא לבזות תה"מ והיינו כלדרשינן לעיל שאמר ליעקב מה טיבו של נזיד זה כו' · א"כ לא מתן שכר ולא תה"מ · הרי מיד בא לבזות תה"מ ומזה בא אח"כ לידי מכירת הבכורה ואהא מסיק עם קלון חרפה שנתלוה לו קלון הנקרא חרפה והיינו רעב כמד"א וחרפת רעב ולכן בקש מיעקב לחם ונזיד עדשים זבא לידי מכירת הבכורה :

פרשה סד א יודע ה' ימי תמימים כו' · לשון חיבוב והשגחה · ור"ל שחיבב ה' והשגיח על כל ימי התמים שגם בימי רעבון ישבעו וכדמסיק · ולפי שיצחק נקרא עולה תמימה לפיכך ונחלתם לעולם תהיה שנאמר גור בארץ הזאת שלא הורשה לצאת חוצה לארץ לפי שהיה עולה תמימה : **ד** מנין עקב שמנותיו של אברהם קע"ה · וכיון דבן ג' הכיר את ה' נמצא ששמע בקול. מנין עקב · ומ"ד בן מ"ח ס"ל משום שבדור הפלגה היה אברהם בן מ"ח ולא נשתתף עמהם · הרי שבן מ"ח הכיר · ונראה דמודו דכשהתחיל לדבר הכיר את ה' כדאיתא בהד"א ול"פ אלא נגמר ההכרה באמיתת השם : אפי' הלכות ע"ח : שהם נקרא משמרת שהם סייגים ותקנות ע"ד עשו משמרת למשמרתי · ובתנחומא סדר לך ובסדר בהר איתא אפילו עירובי תבשילין · וכן איתא בי מא דף כ"ח ובאג"ב פרק נ"ג : אפי' שם רדיש · כלו' אל תתמה מאברהם שידע בנבואה כל התורה כי גם שם ירושלים החדש ידע : ושם העיר מיום ה' שמה · והיינו ה' יראה שהכוונה שה' משגיח שם והא דכתיב ושם העיר מיום ה' שמה הכי פירושו כבר מיום העקידה ה' שמה ע"י אברהם שקראה אז כן ע"ש העתיד : נעשו בניו ד' דגלים · מפני שכתיבת ענין אלו באורות בתורה נראה דבר בלי צורך · לזה קאמר ר"י שיש בהם סימן ורמז כנגד הדגלים : **ח** חמשה ספרי תורה · ובזה יש רמז קצת לבאר כי התורה והחכמה נמשלה לבאר ע"ד שתה מים מבורך · מים עמוקים עצה וגו' : שהוא משלים ז' · שהוא נחלק לג' ספרים כדי להשלים המנין ז' כנגד חצבה עמודיה שבעה וכדאיתא בפרק כל כתבי חצבה עמודיה שבעה כנגד ז' ס"ת : שבעה ס"ת · ואפ"ה הבארות היו ה' לבד כנגד ה' ס"ת הנגדלים בהדיא · אבל הבדל ספר במדבר לג' ספרים אינו בהפרש מבואר בה' שיעין חלק כאשר בין כל חלק וחלק מהחמשה · אלא בסימניות אשר בפסוק ויהי בנסוע הארון מלמעלה ולמטה כדאיתא בפרק כל כתבי : ויקרא שמה רחובות כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ כנגד משנה תורה על שם כי ירחיב · ואבימלך הלך אליו מגרר כנ"ל :. מגורר · מגרר דרים כמו מגורר שנכנסו ליסטים לתוך ביתו וכו' והוא מלשון אל תתגר בם : **ט** שעלו בו צמחים · מיני נגעים כמד"א באיוב להתגרד בו עבור הגרעת והטעם שהנגעים באים על לשון הרע והוא דבר לשון הרע על יצחק לפיכך נענש בנגעים ומזה הרגים שחטא ביצחק ודרים ד' במקום ר' : אחוזת מרעהו היה שמו · יתכן שהוא המשנה למלך שהוא כריע המלך במדינה ופיכול שר צבאו הוא הראש במלחמה :

פרשה סה ט אדם ובנו נכנסים כו' · דבאינשי דעלמא אין קפידא כל כך אף אם א' זקן מחבירו · אבל באב ובן לעולם ראוי להיות הבן טפל לאביו בכבוד · ולפיכך תבע זקנה · ונעתר לו שנאמר ואברהם זקן בא בימים וכבר נאמר ואברהם ושרה זקנים וגו' · אלא ודאי זה נאמר על עטרת שיבה : וממך אני מתחיל · שאף בהיותו צדיק גמור כבר נא' אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא דהיינו בחטא הקרוב לשוגג · וכן כזה נכשל יצחק במה שהצדיק רשע בשוגג שלכך כהו עיניו : **י** כי קמו עיניו משיבו · הרי שכהו עיניו · וכיון דהוי צדיק גמור איך לא נתקיים בו עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו · אע"כ בעבור שהעמיד תלמיד רשע : ירבעם תלמיד · כדאמר בפ' חלק והוא מתכסה בשלמה חדשה שחדשו דברים שלא שמעתן אוזן מעולם : מבח אותה ראיה בשעת העקידה · מ"מ לא כהו עיניו מיד רק שעשו בו רושם קצת נזק · וכיון שהזקין אשר אז נחלש בטבע לעת הזקנה מאז יצא אותו הרושם אל הפועל שכהו עיניו לגמרי : והביט בשכינה שהיתה למעלה מאברהם · והיה ראוי לו להסתיר פניו כמשה שהסתיר פניו · ולכן היה ראוי שימות כדכתיב לא יראני האדם וחי · ולא המיתו כדי שלא להכריע דעת אברהם אוהבו להחליש דעתו בצער מיתת בנו ומ"מ לא כהו עיניו מיד מפני כבוד אברהם לבל להצטער על בנו שנעשה סומא החשוב כמת ולכן מאז לא נעשה בו אלא רושם כדלעיל : **יא** כי שבעים תועבות · מבואר ע"פ הנודע ליודעי חן שיש בחיצונים שבע מדרגות וכל אחד כלול מעשרה הרי שבעים : **יב** טובים לך כו' · דרים טובים לך ולבניך · דאי טוב לו לחוד דהיינו לקבל הברכות הא כבר כתיב בעבור אשר יברכך לפני מותו · אלא טובים גם לבניך

באור מהרי"פ

סדר תולדות פרשה סג א מלמד שכולן כלנן · ולבן הארמי הוא כמו פרט היוצא מן הכלל ולַלמד על הכלל כלו יצא שהם כולם רמאים : פרביטא · בערוך גרס פרכיטא (וכצ"ל במ"כ) ופירש כלן · ורב"מ פי' בל"י שמש הכלן הזורק מים על הנכנסים : עם מטעמי : בת"י כי כא הפמש טמעת שמשא · ערוך : מטכסא · גי' הערוך טכסא ופי' רב"מ בל"י קיר ותל וחומת עיר · ובנוסחתנו מטכסא ופי' בל"י תוך ואמצע :

נחמד למראה

פרשה סב א ואלה ימי שני חיי אברהם וכו' יודע ה' ימי תמימים זה אברהם וכו' · נראה דאתא לאשמועינן שימי אברהם היו שלמים ולא נחסרו שהקב"ה יושב וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום כדאיתא בפ"ק דקדושין · לאפוקי ממאן דאמר שנחסרו משנותיו של אברהם חמש שנים כדי שלא יראה את עשו עושה עבירות כדאיתא לקמן בפרשה ס"ג : **ב** כד דמך ר' אבהו אחוי ליה תלת עשר נהרי דאפרסמון וכו' · מדרש הזה תמוה מאד והוא שלא שאיך חשב שיגע לריק ולבהלא · מפרשי המדרש שאריכו בזה ונדחקו הרבה · ואני שמעתי משם קדוש גאון ישראל זלה"ה שהיה דורשו כמין חומר בהקדים מה שאמרו רז"ל והובא בספר ראשית חכמה בפרק הדייגין מעשה בר' אבהו שבא לִהסתלק מן העולם נכנסו חכמי ישראל אצלו מצאוהו שהיה בוכה אמרו לו למה אתה בוכה הלא כל ימיך יגעת בתורה וכל כך תלמידים העמדת ולא עוד אלא שמדה יתירה בך שלא נתעסקת בדינים אמר להם עליה אני בוכה שלא נשאתי במשאם של ישראל וקיימתי מה שנאמר ואיש תרומות יהרסנה ע"כ · נמצא שר' אבהו לפני מותו היה מתאונן על מה שלא נשא במשאם של ישראל והוא היה חושב שכל צדקותיו אשר עשה לא תזכרנה כיון שקיים בעצמו ואיש תרומות יהרסנה והרס את העולם ולכן היפך הראו לו באותו פרק כי ח"ו אינו כן והנה שכרו אתו תלת עשר נהרי דאפרסמון ועל זה תמה ואמר כל אינון דאבהו ואני אמרתי לריק יגעתי וכו' שהייתי אומר כיון שלא נשאתי במשאם ודינם של ישראל לא מועיל התורה שלי אכן משפטי את ה' ופעולתי פעולת התורה את אלהי · ושפתים ישק ודו"ק :

סדר תולדות

פרשה סג א ואלה תולדות יצחק בן אברהם · גיל יגיל אבי צדיק וגו' · גילה אחר גילה בזמן שהצדיק נולד כו' · תימא בשנולדו במה יודע אם יהיה צדיק שישמחו בו גילה כפולה בעת הלידה · ונראה דהסימן הוא שאם אבי הנולד ששון ושמחה ישיג כפולה בעת אשר נולד לו בן · זאת אות שעתיד שבן נסיה צדיק · ואם ישיג יגון וצער לו בהולד לו בן · זאת אות שיהיה רשע וזהו שנתן בכאן סימן המדרש שלזה גילה אחר גילה בזמן שהצדיק נולד כעי"ן אע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי · ולהיפך אם יהיה עצב זו היא סימן שיהיה רשע ועל זה מייתי ויהי בימי אחז שבזמן שנולד אחז היה וי שנעצב אביו עליו ודו"ק : אמר ר' לוי מנין שכל מי שיש לו בן יגע בתורה שאביו מתמלא עליו רחמים וכו' : קשה טובא דפשיטא דמי שיש לו בן יגע בתורה אביו אהבו אהבה רבה אבל במה שיגע בתורה תוטת הוא כדי שצריך שיתמלא עליו אביו רחמים · ותו מה שאמרו מנין שאפילו הקב"ה וכו' קשה להולמו · ונראה בהקדים מאי דאיתא בזוהר הקדוש דף רכ"ט ע"ב בסדר פינחס ברעיא מהימנא וז"ל ודא סלע דאתמר ביה ודברתם אל הסלע ונתן מימיו אלין דמשתדלין בה לשמה נפיק לון מיא דאורייתא מתיקן ואתמר בהון ותשת העדה ובעירם · ואולין דלא משתדלין בה לשמה נפיק לון מים מרירן דאתמר בהון וימררו את חייהם · בעבודה קשה דא קושיא : בחומר דא קל וחומר · ובלבנים בלבון הלכה ע"כ · ועיין בתיקונים דף מ"ג בארוך · וכתבו המקובלים דעוד היום מי שלומד תורה לשמה זוכה בלא טורח לסוגיא מים מתוקים מן התורה · ולהיפך מי שלומד שלא לשמה צריך יגיעה רבה כדי להוציא לאור חידושי תורה · ועל פי זה יבא אלי נכון כוונת ר' לוי מנין שכל מי שיש לו בן יגע בתורה שזהו סימן שלומד שלא לשמה ושום מקום באביו יתרה אפו בו ומנין שמתמלא עליו רחמים כלומר שאומר מתוך שלא לשמה בא לשמה · תלמוד לומר בני אם חכם לבך · אין לי אלא לב אביו של בשר ודם מפני שאינו יודע מה בלב בנו וסובר שאפשר שלומד לשמה אבל מפני שהוא טיפש צריך שיגע בתורה · מנין שאפי' הקב"ה שהוא בוחן לבות וכליות ויודע שלומד שלא לשמה ועונשו הוא שתורתו נעשית לו סם המות מנין שמתמלא עליו רחמים מהטעם האמור תלמוד לומר ישמח לבי גם אני ודו"ק : ורב יעבוד צעיר אמר רב הונא אם זכה יעבוד ואם לאו יעבד · כבר אמרו המדקדקים כי פעל עבד הנקשר עם מלת את פירושו עובד לזולתו כמו ואת אחיך תעבוד (בראשית כ"ו) ואם הוא נקשר עם בי"ת השמשת פירושו משעבד לזולתו כמו לא תעבוד בו עבודת עבד (ויקרא כ"ה) והנה כאן נאמר ורב יעבוד צעיר שאינו נקשר לא עם מלת את ולא עם בי"ת השמשת וא"כ בזכיים תליא מלתא וזהו שאמר רב הונא זכה יעבוד לא זכה יעבד : **י** ורבקה אוהבת את יעקב כל שהיתה שומעת קולה וכו' · כתב הרב ידי משה לפי שקשה למדרש למה נתן הכתוב טעם לסבת אהבת עשו ואמר כי ציד בפיו ולאהבת יעקב לא נתנה התורה טעם · לזה אמר שהטעם הכתוב כי ציד בפיו מספיק גם לאהבת יעקב שכל שהיתה שומעת בקולו ר"ל בקולו של עשו שאמר בכל פעם לאביו קופרא עבם וכו' ע"ש · אך קשה דסבת אהבת יעקב היא גלויה ומפורסמת בכתוב ויעקב איש תם וגו' לכן נ"ל שהעיקר כפירוש המתנות כהונה · עיין שם :

פרשה סד א ויהי רעב בארץ הה"ד יודע ה' ימי תמימים וגו' לא יבושו בעת רעה ברעתו של אבימלך · קשה לי אומרו ברעתו של אבימלך מה רעה היתה לו · ותו דמסיקה תיתי שיבושו ברעתו של אבימלך · ובעל מתנות כהונה פירש ברעתו של אבימלך שנכנסו לסטים בביתו והיו מקרקרים כל הלילה כמו שאמרו רז"ל ע"ש · ועדיין אינו מתיישב דהתחתא . ואם יבושו בושת שמימי דרך · וני"ל בהקדים מה שחקר מהרימ"ע זלה"ה בספר צפנת פענח בסדר זה דשבועה זו שנשבע יצחק לאבימלך מה טיבה שהרי כבר מושבע ועומד בשבועת האלה שנשבע לו אברהם אביו אם תשקור לי ולניני ולנכדי ואלה עליו ועל זרעו עד תם נין ונכד לאבימלך · ועוד נראה דמגרעות נתן שהרי שבועת אברהם היתה לעשות עמהם חסד וזאת שנית לא נזכר כי אם מניעת הרעה דה"ק אם תעשה עמנו רעה ועוד דשבועת אברהם לא היתה כי אם לשלשה דורות · אמנם שבועת יצחק היתה לעולם ע"ש · ומש"ה הוצרך שבני אבימלך יפרצו את הגדר תחלה כמו שאמרו בסוטה והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים הואלה שבועתו של אבימלך וכו' כלומר שעברו על השבועה כדכתיב ובעת ההיא פלשתים מושלים בישראל וכיון שכן הותר גם לישראל להומם ולהכם כדין שנים שהתקשרו בשבועה זה עם זה שכיון שעבר האחד על השבועה הותר השני יעוין שם : אמור מעתה שבעל המאמר הוקשה לו הדבר דלמה זה בא יצחק לגור בארץ פלשתים ולא חשש שישביעהו אבימלך שבועה עולמית כמה שחשש יעקב לזה כמש"ל · ותו יש להפליא שהשבים הקב"ה עמו ואמר לו גור בארץ הזאת כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל · דאדרבא איפכא מסתברא דהיה הנותנת שלא יוכל לרשת את ארצו מכח השבועה ולזה אמר דע וראה כי יודע ה' ימי תמימים זה יצחק כלומר שהיה עולה תמימה ולא היה יכול לצאת לח"ל ונחלתם לעולם תהיה אעפ"כ ינחלו את ארצם ; וכי תימא ואיך יהיה זה והלא אם יעברו על השבועה חרפה וכלימה היא להם לזה השיב לא יבושו בעת שיעשו עמהם רעה ויקחו את ארצם מידם מפני רעתו של אבימלך שהם יפרצו את הגדר תחלה ויחללו את השבועה וימשלו בם וכי תימא שהעדר טוב לזה אמר והשכרת לא יגונה · ובימי רעבון ישבעו שהרי הוכרחו לבא שמה מפני כי ויהי רעב בארץ · כל זה הוא לפי שיטת מהרימ"ע זלה"ה בסנית בסנתה סוברת שבשבועת יצחק היתה לעולם :

פרשה סה י בקום רשעים יסתר אדם מכאן אמרו כל המעמיד בן רשע וכו' · יש לדקדק דהא אמרו בגמ' לעולם אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך שהרי אבימלך קלל את שרה הנה הוא לך כסות עינים ונתקיים בזרעה ויהי כי זקן יצחק וגו' · וראיתי בגמ' הקשו קושיא זו ותירצו הא והא גרמא ליה וכו' · אבל איני יודע אי הא והא גרמא ליה היכי יליף הכא מבום שהעמיד לעשו דמשמע דהא לבד גרמא ליה · ונראה לעניות דעתי לתרץ במה שכתב הרב מהרש"א במה שאמרו בגמ' לוי אחוי קידה וכו' ותירצו הא והא גרמא ליה כתב ז"ל דהכוונה שאחת היתה סבה לאחרת שנכשל בקידה ואיטלע ע"ש בספר רגוף אסבה · א"כ ה"נ נאמר בו דלעולם הסבה שהעמיד בן רשע היה חייב יצחק עונש אבל היה אפשר שיהיה עונש אחר על דרך ארבעה חשובים כמת · אבל מה שנתחייב יצחק בעונש שמיות עינים היה סבת קללת אבימלך · וזהו הכוונה הא והא גרמא ליה כלומר הסבה שהעמיד בן רשע היה הסבה קללת אבימלך שסמיות עיניו הוא בשביל קללת הדיוט דהנה הוא לך כסות עינים וקיל וכוון ע"כ מלאתי כתוב ; בן רשע שיצחק ויהי כי זקן יצחק וגו' · כתב הרב יפ"ת ז"ל דפום אני למימר מעלי אלא שאינו צריך ועוד דאיכא למידחי שאני הכם דהוי פרי עפ"ל · ותימה על הרב דבגמ' שבת מפיק כל האומר בני עלי חטאו

לבניך כלומר בהיותם מודים לך יהיו נ"כ מודים לבניך · כי אתה סימן לבניך לדורות שיזכו בכפרת העוני גדיים ביום הכפורים : מן כמת וכתועה כו' · דרשו נוטריקון כמת שהוא הפלג אותיות ראבוגות וכתועה ומתעתע ישן עבודת אלילים כד"א הבל המה מעשה תעתועים · והענין כי אמר אולי ימושני אבי ויכיר כי יעקב אני ואהיה בעיניו כמת פי' כרשע אשר בחייו קרוי מת · שהיה יחשבני לתועה בעשותו עיקר מטובות העוה"ז שאמדתים מעשו · שאישים כי הלא לא כל אדם זוכה לשתי שולחנות נמצאתי כבוחר בעוה"ז ובמולאם בעוה"ב או כופר בו אליליה וזה דומה לעבודת כוכבים כנודע · ועל כן מטעם דברים אלו והבאתי עלי קללה : אפילו ברכה אחת וכו' · שאע"פ שיברך את עשו לבסוף ישאיר לו איזה ברכה וכמו שאמר עשו הלא אצלת לי ברכה ונמצאתי מפסיד אף זו : אדם שהטא כו' · כך הסיבה לו דע בני כי לא יחשדך אביך רע כמו שתדמה רק בודאי יתלה העון בי כי אנכי מסיתך · כי אביך כל מה שיוכל להצדיק נפש בודאי יצדיק כי כן טבע אנשים צדיקים שנמשכים אחרי מדות הקב"ה והנהגתו · כי כן מצאנו אצל אדה"ר אף שהוא חטא בבחירתו עכ"ז קילל ה' את האדמה שהיא אמו (כמ"ש ערום יצאתי מבטן אמי וערום אשוב שמה והיא עיקר הסיבה לחטאת האדם) עלי ליכ:ם ופירוש הכתוב גלי להסיר קללתך : ויבא לאמו אנוס כו' · דייק מדלא כתיב וירץ כמ"ש ואל הבקר רץ אברהם · ויעקב היה ג"כ זריז במצות · אלא ע"כ שהיה אנוס : מה שחמד כו' · החמודות דרשו שחמדן מנמרוד וגם קרא זה מסייעו דכתיב חמד רשע מצוד רעים שפי' שחמד מצידו של נמרוד הרשע : והרגו ונטלו · זה פליג אדאמר לעיל הנה אנכי הולך למות שהיה נמרוד מבקש להרגו בשביל אותו הבגד · שנראה שבחיי נמרוד היה לו הבגד הזה : שבהן היה משמש כו' · דאל"כ מה ענינם בבית רבקה אחר שהיו לו כמה נשים · אלא להיות שם מוכנים לעת שימושו את אביו : בגדי מלכות · היינו מפני שבכח הבגדים הללו מלך אדה"ר על כל הברואים ונכנעו לפניו כדאיתא בפדר"א · ואין זה אלא לפי שהיה בהם קדושה יתירה שנבראו בשם מלא שנאמר ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם · וכמו שנברא העולם בשם מלא · וממילא נכלל בהם ברכת כל העולם · ולפיכך השתדלה רבקה להלביש את יעקב בגדי החמודות הללו בשעת ברכה : מה עובדיהם · מה מעשים יש בידן בהם רעים וחטאים · לכן לא היו מאמינים לשמור הבגדים האלו אעפ"י שהיו אוהבות אותו והיא מאמין יותר באמו הצדקת אע"פ שאינה אוהבת אותו · וכעובדא דפריצים דמייתי · דיותר האמין הפרינץ באויבו הצדיק מבאוהביו הפריצים : רן מקריבין בחג · שלכבוד החג לקחו הכבשים היותר גדולים ואירע הדבר פעם אחת שהיו מרכיבין אותן על שני הוגני. הם העיירים והגמלים הגבוהים ואעפ"כ היו רגליהם שפוכות פי' נגרות בארץ בהיותם גדולים מאד כשיעור הזה : יתן מהרת למצא את הברכה · דהל"ל מהרה לצוד או להביא ואמר למצא כמוצא מציאה שלא בזמנו ושיא הברכה · ובודאי אין מקרא יוצא מידי פשוטו · אך משינוי לשון דרשינן שנגלה רוה"ק בפיו לרמוז גם על מהירות הברכה · וגם התשובה כי הקרה ה' אלהיך לפני יתיישב על דרך זה כי ענה לומר שבזכותו נתברך קודם זמנו · וכן יתפרש ג"כ כמשמעו : ב נכנס עמו גיהנם · כדיליף לקמן · וסמיך ליה הכא אבא זדון ויבא קלון שבגיהנם נתגלה קלון הרשעים · והענין שבזה היה סימן ומופת ליצחק כי יעקב צדיק היורש ג"ע וראוי לברכה והיפך אחיו :

פרשה סו ב נכנסין לתוכה לשלום כו' · שלימות האמונה קאמר כי אע"פ שנכנסו לגלות אשר לא הורגלו בה מ"מ לא המירו דתם אלא נתקיימו בשלימות אמונתן · וכן אע"פ שיתארך הגלות מ"מ יתקיימו תמיד בשלימות אמונתן ויוצאין בשלום : ששלום חי העולמים כו' · כלומר חי העולמים הנקרא שלום הוא מתנהג מאהל לאהל כדכתיב (ד"ה א' י"ז) ואהיה מתהלך מאהל אל אהל וממשכן · וכתב רש"י כלומר ואהיה מתהלך מאהל אל אהל וממשכן אל משכן מגלגל לשילה ומשילה לנוב ומנוב לגבעון ע"כ : ושמו את שמי וגו' וכתיב וישם לך שלום · על ידי כח ברכתם ישימו שמי על בני ישראל להיות כבוד שכינתי שורה בתוכם הנקרא שלום · לכן הוא כולל לכל הברכות וכדאמר אין כלי מחזיק ברכה אלא שלום : אומה שאני נותן בה שלום שנאמר ונתתי שלום בארץ · כצ"ל כן הוא בס"מ ומיירי גם בעוה"ז : ה מזוין לצוד נפשות · כצ"ל מצידו בא לרמוז שהיה מזוין לצוד נפשות : ד"א מברכיך ברוך · נראה שצ"ל קודם ויהי כאשר כלה כו' : עונין אחריו אמן · ולא חיישינן דלמא מכוין לשם עבודת כוכבים · דכיון דמזכיר שם שמים מסתמא לשם שמים מכוין : בשם · פי' אבל אם מברך את ישראל אף בשם אין עונין אחריו אמן · להורות שאינו מועיל אלא ברכת ישראל שיש לו זכות להתקיים ברכתו : א"ר תנחום כו' · ס"ל דיש לענות אמן אחריו · דאע"פ שאין לו זכות מ"מ לפעמים השעה מצלחת לו להתקיים ברכתו · ומייתי ראיה מדכתיב ברוך תהיה מכל העמים אלמא ברכתם מועילה לפעמים :

פרשה סז א כתיב חרדת כו' ובוטח בה' ישגב אף בברכה שלא די שלא קללה אלא אף ברכה לפי שבטחה בה' והיתה כוונתה רצויה לשם שמים וכה"ג נמי דריש לה ביצחק ולכך מייתי ליה הכא : ב מאד מחרדה כו' · שהיה גדול מחרדה שחרדה על גבי המזבח בעקידה כי שם לא היה החרדה אלא מצד הפעולה לצער הגוף אבל מ"מ הלב היה שמח לעשות רצון קונו · אבל כאן היה לו חרדה בגוף ונפש שנכנס עמו גיהנם : בזיון שהזכיר בשר כו' · באמרו אני קערה אחת של עדשים האכילני ורימה בו ליטול את בכורתי · אתה שהאכילך בשר עאכ"ו שהועיל ערמתו להשיג על זה ממך ברכה מרובה : יאות ברכתי יפה ברכתי · שאע"פ שמתחלה חרד חרדה גדולה מ"מ לבסוף הסכים ואמר גם ברוך יהיה וכבר אמר ר"ב שכיון ששמע עשו רק התחלת דברי אביו בענין הבשר נעק אני קערה אחת של עדשים האכילני ונטל בכורתי כו' ולכן אמר יצחק גם ברוך יהיה כי יאות ברכתי לו בהיותו לו משפט הבכורה : ג בא לקללו · כי הרע לו הערמה שעשה יעקב ועל זה בא לקללו והיה קשה דברכה זו אין בה ממש כיון דהוה בטעות · ולזה נתגלה עליו רוה"ק להודיע לו כי מאתו יתברך יצאו הדברים כבושים : א"ר לוי כו' · ס"ל ג"כ שאין השמים סבבוהו לומר גם ברוך יהיה · ועז"א ששה דברים משמשין את האדם וכו' שלשה אינן ברשות וכו' : בך היים אומר וכו' · כלומר שמצטער עליו מה יעשה לו · ותפש עליו הקב"ה כי למה יצטער עליו · והשיב יצחק יוחנן כלומר שראוי לרחם עליו בדרך חנינה בזכות אבות · וא"ל הקב"ה רשע הוא ואין זכות אבות מועיל לו · והשיב לו כל למד צדק וכי לא כיבד את הוריו · ועז"ז א"ל הקב"ה בארץ נכוחות יעול עתיד לפשוט ידו בביהמ"ק שהוא נוכח ביהמ"ק של מעלה · ואז הודה יצחק ואמר בל יראה גאות ה' בארץ החיים אלא השפיע לו שלוה בעוה"ז : ט כמה הוא תוהא כו' כדפרש"י בחומש מתנחם לך נחם על האחוה לחשוב במחשבה אחרת להתנכר לך ולהרגך · וזה כמה הוא תיהא עליך ומדהל"ל נחם מאי · מתנחם דריש עוד מתנחם ב' מלות מת נחם שאתה כמת כבר בעיניו וכבר שתה עליך כוס תנחומין :

פרשה סח ה מהיכן הורשה · כלומר מהיכן בקש ליטול רשות לא מבאר שבע דיצחק היה אז בגרר · ובאר שבע היה בנחל גרר · וזהו לנתינת הרשות בבאר שבע לפי שעומדת על הגבול : הריני הולך לבאר שבע · ס"ל דיצחק היה מתגורר אז בחברון ומעשה הברכה בחברון היה · אבל באגדה הסמוכה משמע דס"ל דגם יצחק היה אז בבאר שבע : ואם לאו אייתי יוצא · דהוה אפשר ליה להסתר ממנו במדרשו של עבר · ולא היה מצוה מאביו ואמו רק לישא אשה משם · והיה יכול להביאה על ידי שליח : ו ר' עזריה כו' · ר"ל דהיכא נפקא מהכרת היציאה לאשמועינן שיציאת צדיק עושה רושם · ובזה היא כאילו יצא יעקב לבדו כי יציאת האחרים לא עשה רושם אלא יציאת יעקב : דהוה יצחק ורבקה · מהא משמע דס"ל דיעקב ויצחק ורבקה היו דרים בבאר שבע · ופליג אמ"ד לעיל דיצחק היה דר בחברון ולא בבאר שבע : ט אילך ואילך · כלומר הרוכב עליהם בהתלבשות מדות העליונות והוא יתברך מקיפן מכל צד · ולכך נקרא מעוטו של עולם : במנחה צריך כו' · ני' שלפנינו מגומגם קצת · ובירושלמי גרס במנחה צ"ל מודה אני לפניך כשם שזכיתני לראות החמה במזרח כך תזכני לראותו במערב · וממילא היכא שינוי · בערבית תפלה · ובשחרית אורה מן החמה במזרח · ובמנחה אורה מן החמה במערב ומיהו בשחרית ומנחה דאיכא אורה שייך ביה לשון הודאה על הטובה אבל בערבית דאיכא אפילה לא יתכן בו הודאה אלא לשון בקשה להוציאו מאפילה לאורה : י בקש לעבור כו' · השמש מפרש ויפגע לשון פגיעה שכל העולם נעשה ככותל לפניו · וה"ל כאילו פגע בכותל · והכוונה שאז שקעה חמה שלא בעונתה ובא לפניו עמוד חשך וערפל ככותל : לדבר עם יעקב בצינעא · בדרך חלום הבא בעת השינה בלילה · ולפיכך שקעה השמש

נחמד למראה

חטאו אינו אלא טועה דכתיב ושם שני בני עלי חפני ופנחס סבר לה כרב דאמר פנחס לא חטא מקיש חפני לפנחס מה פנחס לא חטא אף חפני לא חטא ומסיק בגמ' במסקנא מתוך שהיה לפנחס למחות בחפני ולא מיחה מעלה עליו הכתוב כאלו חטא · נמצא דאליבא דכ"ע פנחס לא חטא א"כ הוא מאי לאשוויי ראיה מעלי כך שמעתי מקשין : ול"נ דלא נעלם מעיני הרב יפ"ת ז"ל סוגיא זו · אמנם מה שכתב הוא לפי פשטן של כתובים המורים דתרוייהו חטאו ומש"ה לא הוה מצי לאשויי מעלי : יב שבעה דברים מכוסים וכו' יום המיתה ויום הנחמה ועומק הדין וכו' · הרב יפ"ת הקשה אמאי לא קאמר בהני תלת ראשונות אין אדם יודע וכו' · ולעניות דעתי נראה שיש הפרש בין אלו ראשונות לאחרונות מפני שבשלשה אלה מכוסים הם אבל אם ירצה לחקור ולשום על לבו היטב ישיגם בדרך חקירה רבה אבל השאר אינו כן דאפי' אם יחקור בהם לידע אינו משיג כלום לכך שינה לשונו ונכון · כך מצאתי כתוב לאחד קדוש : ול"נ דאין צורך לכל זה דהמדרש לאו לדיוקא קא נקיט · תדע לך שהרי כתוב שם אין אדם יודע מה בעומקו של דין שנאמר כי המשפט לאלהים הוא וזה כותב מה שתירצו הרב יפ"ת והמצא כתוב דו"ק ותשכח : יג כי הקרה ה' אלהיך וכו' וכו' אם לקרבנך המציא לך וכו' אם לזיווגך המציא לך וכו' · הדקדוקים מבוארים : ונראה בהקדים מאי דאיתא במדרש ילקוט איל שנברא בין השמשות היה רץ ובא להקרב תחת יצחק וס"מ היה מסטינו לבטלו ונאחז בשני קרנותיו בין האילנות והנים אחריו אברהם וירא והנה איל ישויין שם · עוד והנה אחר שאמר לו יצחק מה זה מהרת לצוד ציד להביא דשאין אפשר לומר דהיכך שנתחיך לצוד מיד בא לידך לזה אמר בזכותיה למאן דאמר לקרבנך המציא לך שאותו איל לא היה שם בשר המוריה והוא רץ לבוא שהתיך · והגם כי ס"מ לא היה מניחו · עם כל זאת ה' המציא שנאמר והנה איל אחר נאחז וס"י שהיה נאחז בסבכו לעולם · למאכלך על אחת כמה וכמה ר"ל דבהיה עצמה אשר נדתי היא מעצמה היתה רץ ובא · וכהיפך אמרו על עשו דכל מה שהיה צודה המלאך מפירו · ולמ"ד אם לזיווגך המציא לך ר"ל שהיה מקום שלא להמציא לך מפני שאליעזר שאל שלא כהוגן דיכול אפי' חיגרת או סומא וכתבו התוס' מאי דלא נקט שפחה או ממזרת משום שעדיין לא ניתנה תורה ואין איסור ממזרות אבל מהרש"א כתב שאע"פ שאברהם אבינו קיים כל התורה והוא מלי למימר ממזרת · עיין פ"ק דתענית ותעש"ב הזמין לו רבקה וא"כ אתה דן ק"ו מעצמך אם לזיווגך שאמר אליעזר שלא כהוגן מן השמים סייעוך והזמינו לך אשה הגונה מכל שכן למאכלך שאין הקב"ה מכשיל את הצדיקים על אחת כמה וכמה ודו"ק :

פרשה סו ג דבר אחר : טל השמים זו מקרא ומשמני הארץ זו משנה וכו' · פירוש שבזכות שיעסוק בתורה יזכה למזונה מרווחים מטל השמים וגו' כדדריש כרים פרשה זו ע"י שסייתי פוסק בתורה שנמשלה כמים זכיתי לשתברך כטל ודו"ק : ה עמד לו יעקב אחר הדלת עד שנכנס עשו ויצא לו הס"ד אך יצוא יצא יעקב נראה כיוצא ואינו יוצא · לכאורה קשה מאין יצא להם זה מהפסוק אך יצוא יצא יעקב · אך כבר התבאר כי כאשר יבוא מקור ופעל מן הפעלים רצופים שנייהם מש רש אחד ואת־יהם בענין שהוא מקור או פעל אשר הוא משורש אחר או מענין אחר · אזי תהיה הוראתם שנעשה פעולת שני הענינים השם בזמן אחד וברגע אחד · והנה כמדון דידן נאמר ויהי אך יצוא יצא יעקב מאת פני יצחק אביו ועשו אחיו בא מצידו · שיהוא פעל אחרי מקור ופעל בשם מענין אחר · מתחייב שיציאת יעקב וביאת עשו שתיהן היו בעת אחת וברגע אחד כאלו שבפתח הבית נשגבו זה מזה לצאת וזה נכנס לבוא וזהו שאמרו שיעקב עמד אחר הדלת עד שנכנס עשו ויצא והיה נראה כיוצא ואינו יוצא · ר"ל בהיציאה יצא ישבה היו כמו ברגע אחד ודו"ק :

סדר ויצא

פרשה סח א אם תשכב לא הפחד מעשו ומלבן · כתב הרב ידי משה אם תשכב שהוא לשון ספק לפירך דרשו מעשו ומלבן פי' אפי' אם תשכב לא יכולים לשבות לך מאומה אבל ושכבת דרשו על שכיבת הסולם כי שכב שם ויפל עליו לשון ושכבת ולא לשון אם תשכב ע"כ לשונו : ולעניות דעתי נראה דדייק בשיר יקרא אם תשכב בלשון ספק דאיתא בפ' גיד הנשה כד מטא לחרן אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו בו אבותי ואני לא התפללתי בו יהב דעתיה למיהדר קפצה ליה ארעא מיד ויפגע במקום כד בעי למיהדר מיד אמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה מיד בא השמש ע"כ · נמצא שיעקב אבינו לא היה בדעתו לשכב במקום ההוא · וכן דרשו ואנכי לא ידעתי שאילו ידעתי לא שכבתי אלא שמן השמים עכבוהו ושכב שם ונפקא מינה שאם לא היה שוכב שם היה הולך ומתפחד מעשו ומלבן אבל אחר ששכב שם ועכבוהו ששם יתברך ומתפחד בכל אשר תלך והשיבותיך וגו' שלך לבטח דרכו ומש"ה קא דריש הך קרא על יעקב אבינו אם תשכב בלשון ספק לפי שהיה בדעתו של יעקב שלא לשכב אמר לו אם תשכב לא תפחד מעשו ומלבן אבל האמת כלאי שכב וזאת שתשכב וערבה שנתך במראה הסולם ומה שהבטיחך ודו"ק : ה אף אני הריני הולך לבאר שבע אם נתן לי רשות הרי אני יוצא וכו' · כתב הרב יפ"ת ז"ל שהורשה שם ואע"פ שלא נתבאר בכתוב · וקצת קשה לי א"כ כל מה שבשרו הכתוב במקום הר המוריה למה לא בשרו מיד בבאר שבע כשהרשהו בשליחה וכו' · ע"ש שנדחק הרבה בזה : ולעניות דעתי נראה דכן אמת שיעקב היה רוצה להתעכב בבאר שבע עד שניתן לו רשות מאת ה' · אבל חשב שאם ימתין עוד שם יהיה לו השבר גדול ויצא משם בלי רשות כדדריש לקמן במון ונראה מבאר שבע מבארה של שבועה שלא יעמוד עלי אבימלך וכו' מבארה של בכורה שלא יעמוד עלי עשו וכו' מבארה של ברכות וכו' · משו"ה יצא יעקב משם בלי רשות עד שבא להר המוריה לשם הורשה · ודו"ק היטב כי נכון הוא : ו ויצא וכי לא יצא משם אלא הוא הרי כמה חמרים וכמה גמלים יצאו וכו' ר' עזריה בשם ר' יהודה בר סימון אמר בזמן שהצדיק בעיר הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה זיוה פנה הדרה · ודכוותיה ותצא מן המקום וגו' וכי לא יצאו מן המקום אלא הוא והרי כמה חמרים וכמה גמלים יצאו וכו' כשהצדיק בעיר הוא איתא ותצא מן המקום וגו' וכי לא יצאה משם אלא היא והלא כמה גמלים יצאו וכו' עד וכן אם תמצא כיעקב אבינו כשיצא מבאר שבע וכו' · יש מקשין כמה שהמדרש מביא ראיה מהכא להתם ומהתם להכא · ועוד יש לדקדק בפירש"י בחומש וז"ל ויצא לא היה צריך לכתוב אלא וילך חרנה ולמה הזכיר יציאתו אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה · יצא משם פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה · וכן ותצא מן המקום האמור בנעמי ורות עכ"ל · והתם גבי נעמי ורות מפרש וז"ל ותצא מן המקום למה נאמר והלא כבר נאמר ותשב משדי מואב ומהיכן תשוב אם לא תצא מן המקום שהיתה שם · אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום ניכרת ועושה רושם פנה זיוה פנה הדרה פנה שבחה של עיר וכן ויצא יעקב מבאר שבע עכ"ל · הרי יש להקשות על רש"י ז"ל אותה הקושיה עצמה שמקשין על המדרש במה שמביא ראיה מהכא להתם ומהתם להכא · ועוד יש לדקדק במה ששינה רש"י ז"ל לשונו בין הכא להתם · דהכא אמר שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם והתם מוסיף מלת ניכרת באמרו שיציאת צדיק מן המקום ניכרת ועושה רושם · ועוד כאן במדרש לא הוזכר רק פנה זיוה פנה הדרה ולא נזכר כאן פנה הודה גם לא נזכר כאן פנה שבחה · ורש"י הוסיף כאן פנה הודה והתם הוסיף פנה שבחה · והתם לא הזכיר פנה הודה כי הכא · והכא לא הזכיר פנה שבחה כי התם · וכל זה צריך טעמא : ונראה לי להיות שכבר התבאר שיש הבדל בין הוראת מלת מן ובין הוראת מ"ם המשמשת · והוא כי מלת מן מורה על הפלגת ענין · ומ"ם המשמשת מורה על קלות הענין · רצוני לומר על המקצת · וכאן אמר במדרש ניחא דהתם דלא היתה שם אלא אותה הצדקת אלא הכא דהוה יצחק ורבקה · ר' עזריה בשם רבי סימון אמר לא דומה זכותו של צדיק אחד לזכותם של שני צדיקים ע"כ · והתבונן אף כי לטעם זה נאמר כאן ויצא יעקב מבאר שבע במ"ם המשמשת המורה על המקצת להורות שלא פנה משם כל הזיו וההדר אלא חלק ממנו לפי שעדיין היו שם יצחק ורבקה · וגבי נעמי שלא נשאר בעיר שום צדיק לכך נאמר ותצא מן המקום לפי שפנה משם כל זיוה והודה · ובזה יכוונו גם דברי רש"י במה שאמר כאן בזמן שהצדיק בעיר · הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה · ר"ל כאשר אם יהיו בה צדיקים אחרים מ"מ הוא מוסיף בה הוד והדר · וכאשר יצא משם פנה ההוד וההדר ההוא · ואולם גבי נעמי לא היה בה שם צדיק אחר אלא היא · לא היה שם הוד כל כך · על כן לא הזכיר רש"י שם מלת הוד · ואולם בעבור שאותה הצדקת לבדה היתה שם · היה יציאתה עושה רושם גדול · לזה אמר התם שיציאת הצדיק מן המקום ניכרת ועושה רושם · לכן נאמר התם ותצא מן המקום להורות על הפלגת הרושם · ואולם כאן השמיט מלת ניכרת לפי שאין הרושם ניכר כל כך לפי שהיו שם יצחק ורבקה · לכך נאמר כאן ויצא יעקב מבאר שבע במ"ם המשמשת להורות על המיעוט · וזהו ג"כ מה שאמר כאן פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה · לפי שיש הוד והדר בשני צדיקים יותר מבצדיק אחד · ואמר התם פנה שבחה מה שלא אמר כאן לפי שלא נשאר שם צדיק אחר · וא"כ בצאתה מן העיר פנה משם שבחה שהעיר היתה נשבחת בה · משא"כ הכא עם היות שפנה משם ההוד וההדר מ"מ השבח לא פנה משם כיון שעדיין נשארו שם יצחק ורבקה ושבן זה · ואחרי שהתבאר שרש"י ז"ל היה מייסד דבריו הכא והתם לבאר סימנו מה שנאמר כאן ויצא יעקב מבאר שבע במ"ם המשמשת ומה שנאמר התם ותצא מן המקום · באופן את הפלגת ענין במלת מן וקלות ענין במ"ם המשמשת · על כן נכון הוא מה שאמר המדרש כאן ודכוותיה יתא

השמש שם שלא בעונתה כדי שילין שם במקום קדוש המוכן לרוה"ק ונתגלה עליו שם בלילה במראות החלום · ומה שבאמת לא היה אז יעקב מוכן לנבואה בהקיץ כבר פירש המעם כזוהר לפי שעדיין לא היה נשוי אשה ואין השכינה שורה אלא בנשוי אשה : **יא** במין מרזב כו' · להקיף עצמו באבנים ולכן נפל הרבה · אלא דמ"מ על אבן אחת סמך ראשו על זה אמר ויקח האבן אשר שם מראשותיו · וז"ל הגי' עשאן כמין מרזב ונתנן סביב ראשו · וכן העתיק רש"י בחומש · ובאמת נתנן סביב כל גופו · ומפני שהראש הוא עיקר כל הגוף אמר סביב ראשו ועל אותו אבן שכנגד ראשו אמר ויקח את האבן : **ה'** יוצא ממקומו · כלומר אל תתמה מהמשת אבנים להחד דהא כתיב כי ה' יוצא ממקומו · וכתיב בהרים ונמסו ההרים תחתיו · אף כי יצא ממקומו למעלה לכך נמסו הרים תחתיו · מי שנגלה עליו הקב"ה זה יעקב עאכ"ו שימסו האבנים תחתיו : **כמטה וכפרנום** · רש"י גרס פרכום · ופי' בל' כנען כסת · ובחזית כוף פ"א כמטה וכפלוסא ופי' מוסף הערוך בערך פלוסא שהוא בלשון רומי נוצות עוף · והכוונה שעל ידי המסת האבנים נעשו רענן ורך עד שהיו תחתיו כמטה וכסת · ובהכי דרים הא דכתיב להלן ערשנו רעננה על ערש מטתו של יעקב : וע"ז"א מה רעיבה הכתיב כלומר מה הרחיב והתפשט מהן · קורות בתינו ארזים אלו צדיקים כו' הנקראים ארזים כמד"א צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה · כי לכך נעשו האבנים תחתיו כמטה · במקום המקדש לסימן שתהא מטתו שלימה בבנים ירחים ושלמים אשר שרשם ומנכם ממקום קדוש הוא בה"מ : **פתח קריה בגלות** · שכל מה שאירע לאבות סימן לבנים : **שלח מעל פני ויצאו** · ופי' ויצא יעקב מבאר שבע מא"י שהוא מקור הטובה והצלחה : **ביום חרון אפו** · ופי' וילך חרנה שהלכו משם עד חרון אפו יתברך : **עד אבם מקום** · ר"ל ויפגע במקום ירמוז למה שאמר על זמן החורבן עד אפס מקום · והיינו כדדרים באיכה רבתי הוי מגיעי בית בבית הגעהם חורבן ראשון לחורבן שני וכו' עד אפס מקום וכו' : **מעלים בו** · כלומר שהיה להם ע"י זה עליה מעלה גדולה באותם מכבשן האש : **יג ומורידים בו** · פי' לגלם ודמות שהעמיד שעל ידם היה לו ירידה : **אפזים בו** · ור"ל שנתגרו בו בצלם להשפיל מעלתו שהרי היה בידם לכרוע ולא כרעו ודברו קשות בנבוכדנצר · כדלקמן בויק"ר פ' ל"ג : **והנה ה' נצב כו'** · על יעקב לעשות הצלה לזרעו זרע קדש אלו חמו"ע עד שנבוכדנצר בעצמו אמר להם לצאת מתוך כבשן האש : **יד יורדים ועולים** · אין כ"כ · כלומר כיון דאין מלכות נוגעת בחברתה על כרחך הראשון יורד תחלה ואח"כ האחרון עולה · אלא ללמד שעלייתן הוא דרך ירידה שכל אחד יורד מחברו :

פרשה סט א והנה ה' נצב עליו ויאמר אני ה' וגו' ר"א בשם ר"י בר זמרא פתח צמאה לך נפשי כמה לך בשרי א"ר איבו ככמהות · כצ"ל · פי' צמאה לך נפשי ככמהות הללו שהן צמאים למים כי אין צמח שמתאוה כל כך למים ככמהות לפי שאין יונקים מן הארץ אלא מאוירא רבו לפיכך הם צריכים הרבה למים מלמעלה · וכן הצדיקים אין להם יניקה למטה אלא מלמעלה מאת ה' מן השמים : **רבנן אמרי כשם כו'** · דכמה הוא מל' כמו הנאמר על הדוגמא והדמיון · ועז"א כשם שנפשם העליונה נפש המשכלת צמאה לך כמו כן צמאה לך בשרי הם הרמ"ח אברים בים בי דהיינו רוח החיוני שבהם הם צמאים לך לקדושתך · כי גם הרמ"ח אברים הם מתוקנים בקדושה שהם מכוונים כנגד הרמ"ח מצות עשה שבתורה · ועז"א היכן נפשי ובשרי צמאים לך כל כך בארץ ציה ועיף בלי מים באשר עתה נגרשתי מפניך מא"י אשר שם משכן השכינה אל ארץ ציה ועיף בלי מים הוא קדושת השכינה הנמשל לבאר מים חיים · ובהיותי רחוק ממקום קדושתך נפשי ובשרי צמאים לך ולקדושתך לקבל ממך שפע רוה"ק · ועז"א על כן בקודש חזיתיך בקדושה חזיתיך כלומר על כן באתי לחזות מקום קדושתך המשכן ובית המקדש שהוא מקום קדושה כדי לראות שם עוזך זו שמלאה שלך שגראה על ידם תוקף עוזך בעולם בשליחותם וכבודך השופע עליהם : **ב** אין שכין כו' · כי מלא מין את מינו לחדדו ולחקנו : **כך אין ת"ח מתחדד אלא בחבירו** · כצ"ל ופשטות המקרא גם שופו ואיש יחד פני רעהו מוסב על ת"ח כלומר כמו הברזלים מתחדדים זה מזה · כך ת"ח מתחדדים זה את זה בתורה · ושנה המדרש והזכיר כל המקרא עוד הפעם לדורשו בחידוש נוסף על פשטותו · ודרש מלת יחד מענין התיחדות ודבקות איש לרעהו כמבואר · ואולי צריך להיות ד"א ברזל בברזל יחד : **ה שיהא נקבר עליה** · ר"ל דהנאה קאמר דדוקא אם יהיה נקבר עליה תהיה הארץ ההיא לזרעו · והוא הרמז אשר אתה שוכב עליה בתנאי אם תשכון עליה לאחר מיתה · כי אז זכותך עומד עליהם · ואע"ג שאין זה ביד יעקב ובהחלט · מ"מ היה מוטל עליו להשתדל ולטרוח בדבר בכל אשר היה לאל ידו כאשר מצינו שהשביע על זה יוסף בנו : **ו אם יהיה אלהים עמדי** · שיהיה כבוד ה' חונה תמיד עמו באהלו : **ז עתיד השער הזה כו'** · שהראה לו הקב"ה בזה סימן לדורות לומר עתיד השער הזה להפתח להרבה צדיקים כיוצא בך · שבעת השינה נפש הצדיק עולה ויורד דרך אותו השער : **מה אם** זה שלא הלך ברגליו ולא דבר בפיו אלא ע"י שהראה כצ"ל :

פרשה ע ג ד' הן שנדרו כו' · טובא אשכחן בקרא · אלא דחשיב הכא רק אותן שעשה בהם רושם על ידי הנדר הן לטובה והן לרעה · שאלו נזהרו בו ונשתכרו להיות נענה מיד ואלו לא נזהרו והפסידו : **ח הרי כל שבחו כו'** · דקס"ד שזהו עיקר שכרו להיות לו רק מזונות מצומצמים ועז"א שזה הוא דבר קטן · וחשב שאין זה אלא לפי שהנדר אינו חביב כל כך בעיני הקב"ה · אך ר' אליעזר העיר לבבו כי לקדושים אשר בארץ אשר כל מגמתם לדבק בה' וזה כל מאויים וחפצם · להם הבטחת דבר זה ההכרחי דבר גדול · שבא להם מיד ה' לרכם והמה ינוחו ויתעסקו בעבודת ה' באין טרדה ועמל : **אפילו עבדי לא מסגיחין עליהם** · כצ"ל : **א"ל תלמידיו כבי כו'** · ר"ל שאמרו לו שלא ה"ל לתמוה בדברי גערה לבד אלא לדבר על לבו · דדבר שנתחבט בו הזקן הוסיפה לזה בקנה ואח"כ דבר גדול הבטיחו ה' וכך צ"ל בהנוסח אחר נזף ביה · א"ל תלמידיו רבי דבר שנתחבט עליו אותו זקן את מושיטו לזה בקנה · ועד כאן הנוסח אחר · ואח"כ צריך להיות נכנס אצל ר' יהושע התחיל מפייסו כו' : **מפייסו בדברים** · וא"ל שלא היה כוונת יעקב כפשוטו על לחם לבד · כי אם עיקר בקשתו היה על ענינים נפשיים · שעל זה בקש בדרך רמז וקרא לתורה שהוא מזון הנפש בשם לחם שמשביע לנפש כלחם לגוף · וטלית הוא לבוש הנפש לזכות בחיים הנצחיים וכן קרא בגד לבגדי כהונה וזהו הבטחה שהבטיח ה' לגר ג"כ שיזכה לשלימות הנפש עד למדי : **טוב ארך אפים מגבור** · טוב ר' יהושע שהשיב בארירות אפים מר"א שהשיבו בכעס כגבור ואיש מלחמות · בקה"ר גרס טוב הכך רוח מגבה רוח : **י נכרי אחד שאליה כו'** · זה השואל היה מכת שאינם מאמינים בתורה שבע"פ אלא בתורה שנכתב לבד · ולזה בא לפקפק על קבלת החכמים האומרים שפדיון פטר חמור הוא אף בגדי · ובא ר"מ לברר לו הדבר מתוך הכתוב : **זאת הבהמה אשר תאכלו כו'** · ומתרגמי ן תורין אמרין דרחלין וגדיין דעזים : **הפריש שבטו של לוי כו'** · שכך היה קבלה בידם וכמ"ש שלא היו המצרים משתעבדין בהם כי יודעים היו שהם חלק ה' : **והלא י"ד הם אפרים כו'** · ואע"ג דאפרים ומנשה הם במקום יוסף ואיך מנה יוסף וגם אפרים · י"ל דס"ל דכיון דבכל אל מתחלה חובת מעשר על יוסף קודם שהקדים את אפרים ומנשה במנין השבטים · נם היא לא נפיק ולא נפטר ממעשר אפילו לאחר הקדש מנשה ואפרים כי אין דין תמורה במעשר. ולפיכך נכנסו שניהם בכל חובת מעשר : **מלחמת בנה של זו דוחה שבת** · מלחמת יהושע ביריחו אחז"ל שהיה בשבת ומלחמת דוד שהוא מלאה דחה שבת כדאיתא בפ"ד דעירובין גבי מלחמת דוד בקעילה שהיה דוחה שבת :

נחמד למראה

ותצא מן המקום · ובמדרש הוא אמר וכן אתה מוצא ביעקב אבינו כשיצא מבאר שבע · נפי שכוונת המדרש לבאר בשני מקומות האלה ההבדל שבין מלת מן ובין מ"ם המשמשת · ומבואר שהוראת הפלגת ענין במלה מן היא הוראה גדולה על קצות הענין שבמ"ם המשמשת · וכן בהיפך שהוראת קלות ענין שבמ"ם המשמשת היא הוראה גדולה על הפלגת הענין שבמלת מן · על כן נכון הוא מה שמביא המדרש וגם רש"י ז"ל ראיה מהכא להתם ומהתם להכא · וגם מה שאמר רש"י כאן וכן ותצא מן המקום · מה שאמר התם וכן ויצא יעקב מבאר שבע ודו"ק : **ח וילך חרנה** · ר' ברכיה בשם ר' יצחק אמר כלישנהון דברייתא הוא פלן אזיל לקיסרין ועד כדון הוא על זוודיא · זה לשון רש"י בחומש וילך חרנה · יצא ללכת לחרן עכ"ל · וכתב הרא"ם וזה לשונו יצא ללכת לחרן · אינו רוצה לומר שפירוש וילך ללכת · שלא מצינו בשום מקום עתיד או עבר במקום מקור אלא הכי פירושו שההליכה הזאת היא העברית שדרך בני אדם לומר על מי שיצא ממקומו ללכת למקום פלוני כבר הלך למקום פלוני וכך אמרו בבראשית רבה רבי ברכיה בשם רבי יצחק אמר כלישנהון דברייתא וכו' · ולא שהלך ממש דא"כ מאי ויפגע במקום והלא כשפגע בו קודם הגעתו לחרן היה · אלא על כרחך לומר שפירוש וילך בהליכה העברית קמיירי ולא הנה כה אמתית · שאין דרך המקרא לומר שהלך עד מקום פלוני ואח"כ יבוא לבאר המקרים שקרו לו בדרך קודם הגעתו שם אלא כשיחזור הענין מתחלתו לומר ויהי בלכתו קרה לו כך וכך · והתימה על הרב אבן עזרא שאמר שהוא כמשמעו ושב לבאר מה שפגע בדרך · גם אי אפשר לפרש ויפגע וכבר פגע מפני שפירוש וכבר פגע קודם הסיפור הנזכר למעלה שהוא היציאה והליכה · לא קודם ההליכה לבדה כי אין לשון וכבר נופל רק על קודם הסיפור הקודם בכללו עכ"ל · וכל דבריו אלה אינם אלא דברי תימה · כי מה שאמר בתחלת דבריו שלא מצינו בשום מקום עתיד או עבר במקום מקור · תמהני איך נעלם ממנו מה שכתב הוא עצמו בפ' בראשית על שפירש רש"י שם וזה לשונו בראשית ברא אלהים כמו בראשית ברוא עכ"ל · ופירש הרא"ם זה לשונו שיהיה ברא בקמ"ץ כמו ברוא הבי"ת בשו"א והרי"ש בחולם כו' עכ"ל · הרי שיבוא לשון עבר במקום מקור · גם מה שאמר כאן · גם מה שאמר בסוף דבריו שאין לשון וכבר נופל רק על קודם הסיפור הקודם בכללו · לאו מלתא היא בהרי הכתוב אומר ויט משה את ידו על הים וגו' וישם את הים לחרבה ויבקעו המים (שמות י"ד) שפירושו וכבר נבקעו המים קודם וישם את הים לחרבה · היתכן לומר כן שיהיה לשון וכבר נופל על קודם הסיפור הקודם בכללו שהוא ויט משה את ידו על הים : **ול"נ** כפי מה שהתבאר כבר כמה פעמים ההבדל שבין מלת אל ובין למ"ד המשמשת שמלת אל מורה על הנגיעה והדיבוק · ולמ"ד המשמשת מורה על הקירוב · והה"א בבסוף התיבה היא במקום למ"ד בתחלתה נהורות על הקירוב ואינה במקום מלת אל המורה על הנגיעה והדיבוק · גם כבר אמרו המדקדקים כי כל וא"ו שמהפכת העתיד לעבר תהפכו לעבר בלתי נשלם · על כן נכון הוא מה שפירש רש"י ז"ל וילך חרנה יצא ללכת לחרן כלומר היה עסוק בהליכתו ועדיין לא היה שם · ומה שאמרו כאן במדרש כלישנהון דברייתא הוא פלן אזל לקיסרין ועד כדון הוא על זוודיא · היינו לפי שהמכוון במלת וילך הוא שהתמיד בהליכתו לחרן ולא נתעכב בדרך ואח"כ נאמר ויפגע במקום שנתעכב בו ולזה אמרו ליגנא דברייתא הוא · והא דאיתא בפ' גיד הנשה כתיב ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה וכתיב ויפגע במקום · כי מטא לחרן אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו בו אבותי ואני לא התפללתי · כד יהב דעתיה למיהדר קפלה ליה ארעא מיד ויפגע במקום כו' · ופירש רש"י כתיב וילך חרנה דמשמע דמטא לחרן והדר כתיב ויפגע במקום דהיינו בית אל דהכתי לא מטא לחרן כו' עכ"ל · היינו נמי לפי שמלת וילך חרנה משמע שהתמיד הליכתו לחרן בלא עכוב ואח"כ נאמר ויפגע במקום שנתעכב שם לזה דרשו כי מטא לחרן יהיב דעתיה למיהדר · ומה שמפרש רש"י שם הוא כפי דרשת רבותינו ז"ל · ומה שפירש כאן הוא כפי פשטות המקרא והכל נכון : **יא** ר' לוי ור' אלעזר בשם ר' יוסי בר זמרא אמר עשאן כמין מרזב ונתן תחת ראשו שהיה מתיירא מן החיה · ורש"י בחומש כתב וז"ל · עשאן כמין מרזב סביב לראשו שירא מפני חיות רעות · התחילו מריבות זו את זו זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו וזאת אומרת עלי יניח · מיד עשאן הקב"ה אבן אחת וזהו שנאמר ויקח את האבן אשר שם מראשותיו עכ"ל · הרכיב שתי אגדות יחד · דהיינו האחת מה שכתוב כאן במדרש · והשנית מה דאיתא בפ' גיד הנשה (דף צ"א ע"ב) כתיב ויקח מאבני המקום וכתיב ויקח את האבן אמר רב מלמד שנתקבצו כל אותן האבנים למקום אחד וכל אחת ואחת אומרת עלי יניח צדיק זה ראשו תנא וכולן נבלעו באחת · ופירש"י שם וז"ל מאבני המקום · משמע טובא וכתיב ויקח את האבן עכ"ל · וזהו מה שאמר רבי לוי כאן עשאן כמין מרזב וכו' כלומר שהאבנים הרבה לקח · דאי לאו הכי הוה ליה למימר ויקח אבן כדכתיב ויקח אבן וישב עליה (שמות י"ז) והתוס' כתבו בפ' גיד הנשה בד"ה כתיב ויקח מאבני המקום וכתיב ויקח את האבן לפי פשוטו יש לפרש שלקח אבן אחת מאבני המקום עכ"ל · ולכאורה פשטות המקרא סותר הדרש וזה שאם לקח אבן מאבני המקום מנלן למדרש שכולן נבלעו באחת · ונראה שדרשו הכי מדלא כתיב ויקח אבן וישם מראשותיו · ומדכתיב ויקח מאבני המקום צריך לומר שהמכוון בו שלקח אבן אחת אשר היתה מחוברת ומורכבת מאבני המקום כי כולן נבלעו בה · וזהו מה דאמרי' בגמ' כתיב ויקח מאבני המקום וכתיב ויקח את האבן כלומר דסוף ליה למימר נמי ויקח אבן וישם מראשותיו · כיון שכפי פשטות הענין לקח רק אבן אחת ; ולזה אמרו כולן נבלעו באחת · לכך נאמר ויקח מאבני המקום כלומר ויקח אבן שהיתה מחוברת מאבני המקום כמו שהתבאר ודו"ק :

פרשה סט ג מי מתקיים עליו · א"ר יוחנן הרשעים מתקיימים על אלהיהם ופרעה חולם והנה עומד על היאור וכו' · עיין בפירוש מתנות כהונה · ע"פ מדרש זה ישבתי מה שהקשה בענין חלומו של פרעה שפרעה אמר שהיה עומד בעצמו על היאור וכשסיפר החלום ליוסף אמר הנני עומד על שפת היאור · וקשה למה לא אמר על היאור כמו שחלם · אמנם לפי שהיאור היה אלוהו של פרעה והראו לו מן השמים שכליתו כי הוא הבל שאם הוא אלוה היאך הוא עומד על גבי אלהיו · ולכן כאשר סיפר ליוסף לא אמר על היאור מפני הבושה שיאמר לו יוסף למה אתה מחזיק אותו לאלוה מאחר שאתה עומד עליו · לכן שינה ואמר הנני עומד על שפת היאור : **ז ויאמר אכן יש ה' במקום הזה** · אכן השכינה שרויה במקום הזה ולא הייתי יודע · פירוש שאם ידעתי לא ישנתי · עיין מה שפירש הרב ידי משה · ול"נ על פי מאי דקי"ל אסור לישן בבהכ"נ אפי' שינת עראי · וגם קי"ל דמי שכנס בית שפתח והקדישו אח"כ לבהכ"נ דינו כבהכ"נ אבל אינו קדוש עד שיתפללו בו אפי' אם בנאוהו לבהכ"נ · וכיון שהתפללו בו אפי' אורחים וכו' כדאיתא בטו"ע או"ח סי' קנ"ג · והטעם משום דהזמנה לאו מלתא היא · וא"כ כבהכ"נ הזה שלא התפללו בו מותר לישן · וזאת היתה כוונת יעקב אבינו שאף ע"פ שהיה יודע שהמקום היה הר המוריה והיה מיוחד מאת השם שיבנה שמה בהמ"ק היה חושב שעדיין השכינה לא שרתה באותו מקום כי אם כשיבנה לעתיד אז תשרה השכינה בה והוי כדין בהכ"נ שלא התפללו בו ועדיין שמותר לישן בו · על כן התיר לעצמו השינה אבל כשראה בחלומו שהשכינה היתה שרויה שם נתחרט על מה שישן שם · וע"פ זה יתפרש המדרש אכן השכינה שרויה במקום הזה ולא הייתי יודע שהיה אם הייתי יודע לא ישנתי דמדינא היה אסור לי מק"ו מבהכ"נ שהתפללו בו · ודו"ק כי נכון הוא :

פרשה ע ה ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש · עקילס הגר נכנס אצל ר"א אמר לו כל שבחו של גר שאמר ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה · נראה דדייק ליה עקילס הגר מדכתיב ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה שהוה ליה למימר ואוהב גר ונותן לו לחם ושמלה ומדכתיב לתת לו מורה שכל אהבה של הקב"ה עם הגר אינו אלא כי אם לתת לו לחם ושמלה לבד · והשיב לו ר' יהושע נתם זו תורה וכו' · ופשטיה דקרא נ"ל על פי מה דאיתא במדרש שלשה מיני גרים הם · אחד שבא לשם שמים · ואחד שבא לשם פנייה כהנהו שלשה גרים דאתו לקמיה דשמאי והלל כדאיתא בפ' במה מדליקין · וא' שבא משום עניות · מי שבא לשם פנייה הוא נמאס בעיני ה' ובגלוי · והשנים האחרים · לא מיבעיא הראשון שבא לשם שמים בלי שום פנייה אחריתי שהקב"ה אוהבו · אלא אפי' השלישי שבא משום עניות לאכול לשבעה ולמכסה שהיה מקום לומר שלא יאהב אותו ה' דהרי בא לשם פנייה · אפ"ה אוהב אותו הקב"ה · וזהו שאמר דכתיב ואוהב גר אע"פ שלא נתגייר אלא מפני שיתנו לו לחם ושמלה · ותיבת לתת מוסב על תיבת גר שלפניו ולא על תיבת ואוהב שלפני פניו רצוני לומר ואוהב הקב"ה את הגר שבא כדי שיתנו לו הבריות לחם ושמלה ודו"ק : **יא על שם חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם לסובבים ליראיו** · כתב הרב יפ"ת וזה לשונו ואת"ת דצפורה נמי חסידה היתה וילדה בה נמי חונה מלאך ה' ועם כל זאת בקשו להזיקה ועל כרחך צריך לומר דרוע השכונה גרם · א"נ מאי מייתי חונה מלאך ה' סביב · לרחל · הא לא מהני זה אלא תסידות השכונה · ושמא יש לומר דלא נגע בה בריה דקאמר רוצה לומר לא אדם ולא חיה רעה וכו' ע"ש שנדחק הרבה בתירוץ קושיא זו · ואני קודם ראות דבריו ז"ל הוקשה לי באופן זה דלמה נרמז הועילה צדקתה וזכות יעקב להיות חונה מלאך ה' סביב לה ולא נגע בה אדם · ובצפורה שהיתה צדקת למה לא היה חונה מלאך ה' סביב לה בעבור צדקתה ובזכות בעלה · כי מי לנו גדול ממשה ואיך היו מזדווגים לה הרועים · והנראה אצלי בזה דגבי צפורה סילק הקב"ה ממנה השגחת המלאך והניחה למקרה הרועים כדי שעי"ז זה יקום משה להושיע אותן · והיא היתה הסבה שאמר אביהן קראן לו ויאכל לחם ומשם נמשך שנשא משה לצפורה שהיתה צדקת · דאלו היה מלאך ה' סביב לה לא היה מקום למשה להיטיב עמהן ולא היה נכנס כלל לבית יתרו ולא היה נושא אותה · משא"כ ביעקב ורחל דבלא"ה יעקב הולך לבית לבן · ועל כן היתה השגחת אלהים על רחל ולא על צפורה בעבור צדקתה וצדקת משה ודו"ק : **יב ויגש יעקב ויגל את האבן** · א"ר יוחנן כזה שהוא מעביר פקק מעל פי צלוחית · כתב הרב יפ"ת שהוציאו זה מדכתיב ויגל מלשון גלוי ולא ויגלגל מלשון גלגול · וכן כתב הרא"ם ע"ש · ולא נסירא כי בלשון גלוי ראוי שתהיה יו"ד הלמ"ד כשו"א כמו ויגל ה' את עיני בלעם (במדבר כ"ב) משא"כ הכא שיו"ד הלמ"ד בקמ"ץ · ולי נראה כי כבר מבואר כי לשון הקודש מיוסד להקל על המבטא כפי מה שאפשר לכן מנהג לשון הקודש שתחסר אות משתי אותיות הדומות בגזרת הכפולים ודגש השנית יורה על חסרונה לפי שקשה לבטא שתי אותיות דומות רצופות · ואולם כדי להורות על הפלגת הענין נכתבו שתיהן כי עיקר גדול בטבע הלשון שקושי המבטא יורה על הפלגת הענין · וכן כיוצא בזה יש בו דרש אצל רז"ל כדאיתא בפרק הרואה בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע · ובבראשית רבה פרשה י"ד א"ר אחא ובעדו לבבכם אין כתיב כאן אלא וסעדו לבכם הדא אמרת שאין יצה"ר בולט במלאכים הוא דעתיה דרבי חייא דא"ר חייא שיתו לבבכם לחילה אין כתיב כאן אלא לבכם הדא אמרת שאין יצה"ר שולט לעתיד לבא ע"כ · ובפסיקתא זוטרתא פרשת שלח ולא תתורו אחרי לבבכם מלמד בשני לבבות יש לו לאדם יצר טוב ויצר הרע אבל לעתיד לא יהיה אלא יצר הטוב בלבד שנאמר וראיתם ושש לבכם · ובמגילה (דף ט"ז ע"א) וחמת המלך שככה שתי שכיכות למה אחת של מלכו של עולם ואחת של אחשורוש · ודרשי הכי מדלא כתיב וחמת המלך שכה כמו וישבו המים (בראשית ח') ומדכתיב שככה בשתי כפי"ן שלא כמנהג דרשו מיניה שתי שכיכות · וביבמות (דף ג' ע"ב) אין לי אלא היא צרתה צרת צרתה מנין ת"ל לצרור ולא לצור ע"כ · הרי שדרשו צרת צרתה מדכתיב לצרור בשני רישי"ן שלא כמנהג הלשון לפי שהיה ראוי לכתוב בגזרת הכפולים לצור כמו רי"ש · הכי נמי בנדון דידן ויגל מגזרת הכפולים הוא ומקרון

פרשה עא ב וישתחו ישראל על ראש המטה רומז על לאה שהיתה ראש מטתו · כי כאשר אז נשבע לו יוסף להעלותו לארץ הקדושה ולקברו בקבורת אבותיו במערת המכפלה אשר נקברה שם גם לאה ידע נאמנה כי היתה ג"כ בת זוגו הראויה אליו עד אשר גם במותם לא נפרדו · ולפיכך נתן אז תודה לה' על דבר ראש מטתו היא לאה: עקרה עיקרה רחל · רבו עקרה מלשון עיקר · וה"ק אע"פ שנפתח רחם לאה להוליד תחלה רוב הבנים אעפ"כ ורחל עיקרה של בית לפי שלא הלך יעקב אצל לבן אלא עבור רחל: ג גידי גידיו ומרדן כצ"ל · והוא ענין נער ויסורין קשים · ובתנחומא מייתי או נחבי שהתבונא(?) דבריו של הקב"ה · ופשי שפשט על מדותיו של הקב"ה כדאיתא בפרק א"נ · ואי' שם עוד מיכאל שעשה שונאו של הקב"ה אך: ראו בן בין הבנים כו' · כי לפי הטעם המפורש בדברי לאה הו"ל למימר ראה בן ולא ראו בל' רבים · וכן בשמעון שמע מיבעי ליה · אלא נ"ל נרמז בלשונם ג"כ ענינים העתידים שהיה בכח ולא בפועל כנזכר כאן · ונבאה ולא ידעה מה נבאה: אין שמותן של שבטים כו' · פי' אין שמותן מבולבל כמו ליעזר(?) מותך דפרק הגוזל · והכוונה כי רוב דרך השמות הוא להיות בהם קצת מהבלבול ואינם צודקים כ"כ מכוון על טעם השם · כגון נח זה ינחמנו כו' · ה"ל למימר מנחם וכן משה כי מן המים משיתיהו הל"ל משוי · וכן בשמואל לפי טעמו כי מה' שאלתיו · אבל שמות השבטים אינם מבולבלים: ד עתיד להעמיד שונא כו' · שנגלה רוה"ק בפיה ולהזכיר בזה לשון שנאה לרמוז על העתיד שעתיד זה להעמיד שונא למקום · וכן זה נרמז באומרה ויתן לי גם את זה לרבות בו מי שיבא אחריו שירפא את אתו של זה והוא פנחס שריפא מתלתו של זמרי: עתיד ללות את כו' · משום דהכא לא כתיב קראה או ותקרא אלא קרא ודרשינן שהקב"ה קרא לו שם זה · על זה אמר הטעם מפני שעתיד ללות הב יה לאביהם שבשמים ויבא לתקן כבוד שמים · לפיכך הקדוש ברוך הוא בעצמו קרא לו השם לכבודו: זה עתיד ללות כו' · זה פנחס שהיה מלוי שהשיב חרון אף ה' ומחנו מעל בני ישראל במעשה זמרי ורילה את הבנים לאביהם שבשמים · א"נ אהרם בני לוי קאי · כי הם היו נאמנים תמיד בעבודת ה' · ולא נשתתפו עם ישראל במעשה העגל ושאר החטאים והיו שומרים תמיד משמרת ה' במשכן ובמקדש · וכן לדורות נאמר יורו משפטיך ליעקב וגו': בכ"מ שנאמר על כן מרובה באוכלוסין · דרים על מלשון פילי ותשיבות(?): מ"ב ה באוכלוסין · דהיינו שבט יהודה ודן שנמצאו מרובים מאשר השבטים כי שום שבט לא עלה סכומו אלא עד חמשים אלף ויהודה עלה לע' ודן לששים · אף שבלוי נאמר על כן ומצינו בהם אוכלוסין מועטים הארון היה מכלה בהם: לכהן שיורד לגורן כו' · הענין מבואר שנתן טעם למה לא הודית לה' אלא בבן הד': אמהות סבורות · שהאמהות נביאות היו וידעו דד' נשים יצא ויוליד י"ב בנים · אבל לא ידעו עדיין כמה תלד כל אחת ולזה חשבה שכל אחת תלד ג' · אבל אחר שראתה שהוסיף לה על חלקה נתנה לב שלא יוסיף לה עוד ונתנה הדודאים כדי שיבא יעקב אליה: ה וקח מאתם · מילתא באנפי נפשה היא · דיהיב טעמא למה בהודית ברביעי טפי מבראשונים דהיינו מפני שזכתה לשבט כהונה ושבט מלכות · שהן ב' מעלות מיוחדות לב' שבטים ומתחלה כשזכתה בלוי לא הודית · שחשבה שבשבט המלכות יצא מאחותה והיא שיה לה · ולכן אין לה חיוב הודאה טפי מאחותה · אבל עתה כראתה שילדה את יהודה שממנו יצא המלכות הודית על טוב חלקה כי נעים מאד: מטה מטה לבית אב · דריש שבא לרמוז במטה לשון מטי דהיינו נטיה והמעדת רגל כלו' שנטו ישראל מדרך האמת והיסר ב' פעמים במעשה העגל ובמעשה מרגלים · ובשניהם היו הלוים מנוקים מן העון לפיכך נבחרו הלוים לעבודת המקדש יותר מכל ישראל שבעבור זה פרח שם מטה אהרן לבית לוי · ואף על גב דמשיטתו בעגל נדחו הבכורים · י"ל דאי לאו חטא המרגלים לא היו נדחים אלא לפי שעה והיו ראוים להתקרב שוב לדורות · ומבחנו גם במרגלים נתמלא סאתם ונחתם גזר דינם: עלו בהם שני שבטים · שלכך דקדק לומר מטה מטה לרמוז מה שעלו בהם בעליית מעלה שני שבטים שבט כהונה לבית לוי ושבט מלכות לבית יהודה · ואע"ג דהתם לא הוי אלא מטה אהרן לבית לוי ולא נודעת אלא מעלת לוי · הא אמרינן בבמד"ר פרשה י"ח דמטה אהרן הוא המטה אשר היה ביד יהודה · והוא היה ביד כל מלך ומלך עד שחרב בהמ"ק · ועתיד להיות ביד מלך המשיח · ולפיכך היה זכרון אחד עילה לשניהם · ולפיכך הוציא פרח ויצץ ציץ לרמוז שניהם: ו מי שאין לו בנים וכו' · ר"ל הא דקאמרה מתה אנכי ע"כ פירושו אני כבר כמה מעשיו · ואמרה כן כדי לעורר רחמי יעקב שיתפלל עליה: ח ד"א נופת עצתו כו' · כלומר דברי תורה שנמשלים לנופת צופים אשר נתגדל בהם יעקב עד כי זכה לבניו אחריו שממלאים מקומו בתורה · הנה עתה שלי הם שיש לי חלק בהם כבן זה הנולד על ברכי כי עתידים דברי תורה שיהיו נאמרים בחלקו של נפתלי · ויליף לה מדכתיב ביה הנותן אמרי שפר דהיינו דברים המשופרים אלו ד"ת: ט הה"ד ובני אשר כו' הוא אבי ברזות · דדריש ברזות ברזית לשון שמן זית · ומפרש ר' לוי שהיו בנותיהם נאים והיו נשואות לכהנים שנמשחו בשמן המשחה דהיינו כ"ג · ואפי' כ"ג בן כ"ג מעין משיחה · ור' סימון מוסיף אף מלכים ויליף לה מדכתיב והוא יתן מעדני מלך וכדמפרש לה לקמן ס"פ צ"ט שבנותיו ראויות למלכות שנא' המלבישכם שני עם עדנים:

פרשה עב ב לאה הפסידה דודאים ובכורה ונשתכרה ב' שבטים · ורחל נשתכרה דודאים ובכורה והפסידה ב' שבטים · כצ"ל וכן הוא בחזית · ויבואר ע"פ דאיתא לקמן פרשה צ"ט כי עלית משכבי אביך בשעה שהבאת דודאים והיתה אמך אומרת לאחותה המעט קחתך את אישי אז עלית משכבי וחללת יצועי ואז נטלה ממנו הבכורה וניתנה ליוסף שהוא מבני רחל · והיינו דקאמר לאה הפסידה דודאים ובכורה ורחל נשתכרה דודאים ובכורה: ג שלא הניחה כו' · כלומר לרחוץ רגליו באהל רחל שהיה רגיל שם שאילו כבר נכנס שמה לא היה מחוק המוסר להוציאו משם: הוצרך הכתוב לומר וישמע כו' · כי על טוב כוונתה לשם שמים נאמר וישמע אלהים אל לאה: ד שעל ידי הדודאים כו' · אע"פ שלאה אמרה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי · אפשר ע"י מעשה הדודאים הגיעו ב' שבטים אלו מאד בתורה וכדאמרינן בפ"ו דנדרים כל אדם שאשתו תובעתו לדבר מצוה הוו ליה בנים נבונים · ויליף לה מלאה: ה השדה הוו כו' · אסיפא דקרא קאי הפעם יזבלני אישי ודריש יזבלני לשון זבל · ובא להורות בזה שלא השתדלה בחיבור בעלה אלא לשם שמים עבור עשיית פירו' דהיינו להעמיד תולדות הגונים מזוהו הצדיק:

פרשה עג א זה יעקב · דריש ליה ביעקב כי ילדק(?) ענינו נ"כ ביעקב אבל קשה דהל"ל זה רחל כי היא נפדית מיד עשו · לכן נראה דגי' הילקוט עיקר דגרס זה רחל דפי' של רשע זה עשו: ח חוטר חיור דלוז ודלוף · ה"ג בספרים המדויקים חוטר חיור ולוז ודלוף כלומר מקל לבנה היינו חוטר חיור פי' לבן · וכן מקל לוז · וכן ערמון שהוא דלוף · וה"כ הא דכתיב ויפצל בהם פצלות לבנות קאי אלוז וערמון · אבל במקל לבנה דריש מתרגם יונתן חוטר דפרת לבן · כלומר חוטר שיש עליו קצת פרחים לבנים בעודו לח · וממילא היה נראה כמנומר גם בלא פיצול פצלות: עולים על הצאן אכ"כ · דהוה משמע כפשטיה דרך עיבור · אלא העולים דמשמע מאליהן היו עולים והיינו ע"י מה"ש · ובאשר יעקב מתחלה לא ידע סבת הריבוי גלה לו הקב"ה בחלום כי הוא · גם ע"י מה"ש:

פרשה עד א שוב אל ארץ אבותיך · שמפני שכל עיקר מגמת יעקב היה אלך(?) קדושת הארץ לפיכך גם ה' א"ל שוב אל ארץ אבותיך שתשוב אל קדושת הארץ ארץ החיים · ולמולדתך דריש אביך מצפה לך אמך מצפה לך · ואהיה עמך דריש אני בעצמי מצפה לך כדי שאהיה עמך בקביעות קבע להיות נעשה לו מרכבה שאין זה אלא בארץ הקדושה: ג דלמא חוזר ביה · רמיז לו רמז חיבה דאמר דלמא חזר ביה ר"ל לחזור עוד לארצו שהקב"ה לא הזהירו אלא מדבר על לבו לשוב ממש לקבוע שם דירתו בביתו · אבל לפי שעה לא: את חמדת לילך כו' · מאחר שאתה חמדת לילך אל בית אביך אשר הם דבקים שם באמונת השם ומתרחקים מעבודת תרפים כפי קבלתם מאברהם אביהם · א"כ ודאי לא לקחתו אלא לצערני · וכבן הרעות אשר עשית: כיון ששמעו השבטים כו' · דייק זה משום דמן הסתם היה ג"כ אהל מאחד אל השבטים ולמה לא היה לבן מחפש גם באהל השבטים · אלא על כרחך שהשבטים אמרו לו בושנו כו' · כלומר מאחר שהוא נגנב ודאי אין בו ממש · ומתוך שאמרו לו כך לא חשב עליהם ולא חפש באהליהם: קריין לו גנבא כו' · כדקאמר בתרים הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה ותדד שנתי מעיני · ור"ל משמר שמירה יתירה משאר הרועים בין ביום ובין בלילה ולא עייל למתא כדעיילי אינשי · מתוך כך היה נחשד כגנב יום וגנב לילה · שאם נגנב ונאבד דבר מהם תלו בו ואמר שבכל זה לא השגיח וסבל עלבון כדי לעבוד את לבן באמונה: בשן הזה של עבריא · שהיה גדול מאד עד כי לא יכלו הם להקימו · ויעקב ברוב כחו הקימו לבדו: פגע במואבים כו' · שגם הם לא הניחום לעבור דרך גבולם · ואף כי ידע יואב שהיה אזהרת ה' ג"כ עליהם · כי הוא בהמ"ת(?) לא בא לקחת את ארצם אלא חשב שמא מפחד

נחמד למראה

בחסרון אות הכפל · וגבי הרועים נאמרו וגללו את האבן בשתי למדי"ן · והיינו לפי שהיה קשה עליהם לגלול את האבן · וגבי יעקב נאמר ויגל את האבן לפי שהיה נקל לו לעשותו · וזהו מה שאמר רבי יוחנן כזה שהוא מעביר פקק מעל פי צלוחית ודו"ק:

פרשה עא ז ותאמר רחל דנני אלהים דנני וחייבני · דנני וזיכני · דנני וחייבני שנאמר ותהי עקרה · דנני וזיכני שנאמר ויתן לי בן · כתב הרב יפ"ת וז"ל דנני וחייבני דנני וזיכני · דמדלא קאמר דנני אלהים ושמע בקולי אלא וגם שמע · צריך לומר דתרתי מילי נינהו דין לחובה ודין שני לשמוע בקולי · וליכא לפרש דנני וחייבני אבל עתה שמע בקולי ברחמים ולא בדין כי מה ענין להזכיר עכשיו בדין שהיה לשעבר אם לא לענין בהווה לומר שכמו שנתחייבה בדין ג"כ עתה זכתה בדין עכ"ל · הנה פירוש זה הוא כפי מה שגורס רש"י ז"ל וז"ל דנני וחייבני וזיכני · אך לפי לשון המדרש שאמר דנני וחייבני דנני וזיכני משמע ששניהם ממלת דנני דרשו · לכך נ"ל שדרשו הכי לפי שהנו"ן היא דגושה במלת דנני ואינו לצורך לגמרי · כמו שכתב יהב"י שנקדן בספר עין הקורא פרשת ויצא וז"ל דנני אלהים הנו"ן דגושה כנו"ן בעודני חי (דברים ל"א) יסר יסרני (תהלים קי"ח) פרחון עכ"ל · וכן כתב החכם אבן עזרא וז"ל דנני · דגשות הנו"ן לתת נו"ן נו"ן בנוסף עכ"ל · ולמאורים אין נכון להיות דגש להורות על חסרון נו"ן הנוספת דכיון שאינה לצורך שורש ולא לצורך שמוש מי יבקש השלומה · איברא מ"מ נכון שהוא שתהיה נוספת לצורך דרש ולזה אמרו דנני וחייבני דנני וזיכני · ואע"ג דלא דרשינן ביה תרתי אא"כ כאשר שתי אותיות הדומות תהיינה נכתב אבל כאשר תהיה אחת מהדומות מובלעת בדגש לא דרשינן ביה אלא חדא · כמו שנתבאר לעיל פרשה ע' ע"ש: היינו דוקא התם בשתי אותיות הדומות לצורך שורש הן · לכן כאשר שתיהן נכתב דרשינן ביה תרתי וכאשר תחסר אחת מהן והיא מובלעת בדגש לא דרשינן ביה אלא חדא · כיון שהדגש הוא נכון כפי מנהג הלשון · משא"כ בנידון דידן שהנו"ן המובלעת בדגש אינה לצורך שורש ולא לצורך שמוש אבל היא נוספת לגמרי · וא"כ גם הדגש אשר יורה על חסרונה הוא נוסף כיון שהוא יורה על חסרון תוספת נו"ן · ולא נכתבה הנו"ן עצמה משום דלא אפשר · כי יסוד מוסד במבטא הלשון כל שתי אותיות דומות והראשונה בשו"א ושתיה בגינה כאות שלפני שתי האותיות הדומות אזי נכנסת תחסר אחת מהדומות ודגש השנית יורה על חסרונה והטעם מבואר במקום אחר · לכן בנדון דידן כיון שהדגש עצמו הוא נוסף דרשינן ביה תרתי כאלו הנו"ן כתובה · ומכ"ש אם אי אפשר שתהיה הנו"ן עצמה כתובה: ח ותאמר רחל נפתולי אלהים נפתלתי וגו' נסיסי(?) פתיתי תליסי אחותי עלי א"ר יוחנן וכו' · יש לתמוה הרבה שכל אלו הדברים שדברה רחל בלידת הבן השני הוא נפתלי היו צודקים יותר בלידת דן הוא הבן הראשון · ונראה אלי שיובן בהקדים מה שתרגמו אונקלוס ויונתן בן עוזיאל בפסוק זה ותאמר רחל נפתולי אלהים נפתלתי עם אחותי · דיהא לי ולד כאחותי · דתקשי נמי עלייהו דהבן הראשון דהיינו דן הוה לה למימר הכי דמקודם לא היה לה בן וניתן לה כאחותה · לא כן בבן שני · ועוד דפירוש נפתולי פירש רש"י תחלה שהוא לשון חבור ואח"כ פירש שהוא לשון עקש ופתלתול · נתעקשתי והפצרתי פצירות ונפתולים הרבה להיות כאחותי יעויין שם · גם זה קשה דלמה הוצרכה לשתעקש ולהפציר בזה יותר מן הראשון דהיינו דן · ובפרט למה שתרגם יונתן בן עוזיאל ואתרה רחל מרחקא רחיקא קדם ה' בצלו ברם קבל בעותי דיהא לי בר כאחותי · דלמה זה היתה רחוקה מלבשתם(?) הפעם · וגמירי דהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים: הביאור עם מאי דאיתא במדרש תנחומא וז"ל וירא ה' כי שנואה לאה · כי הוא ידע מתי שוא וירא און ולא יתבונן · מדבר בלאה כשבקש הקב"ה ליתן בנים ללאה אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה לזו אתה נותן בנים שע"י זמרי בן בנה יפלו ארבעה ועשרים אלף · אמר לו הקב"ה עכשיו זאת כשרה אינה מקפחת מן הבנים הוי אומר כי הוא ידע מתי שוא · לכך נאמר וירא ה' כי שנואה לאה עכ"ל: אמור מעתה דאם יצא יצא בן שאינו הגון יש קטרוג למעלה דמוטב שלא יברא ולדקת הצדקת היא הבריה שיולד · והנה בענין נפתלי איתא לקמן בפ' צ"ד ח"ל · ובני נפתלי שכן מוסחין על שבטים ובנים ניר שהיו פוסלין את עבודת הניר · ישראל שאינו הלכות בידן · והן מלוחלחין בשיניהם ומלעיגים בשפתותיהם · ונגד שהיו מגורים בלשונם · ויצר שהיה יצרן קשה מכל פני אדם · ושלם שהיו משלמין ליצים ומשלמין רעה תחת טובה עכ"ל · חם לשון השמות כפונם(?) · מלאכי בלא"ה שהיו נקיאין במעשה השתוכת שהיה נהרג על שבטים ושתים נירין · ולי"נ בהיפך שהיו אורגין אריגות לעבודת כוכבים · ככתוב במלכים סימן כ"ג וכדמפרש והוא ואו דמשתכינא אמינא דה"נ נפתלי שהיו פוסלין את עבודת הניר שכן הפוסלין של שבטים ושתים נירין · פירוש כמה שעובדין עבודת כוכבים ואורגין בתים לעבודת כוכבים היו פוסלין ומחללין עבודת פרוכת הקודש שהיא נארגת על שבטים ושתים נירין כדאיתא בסוף מסכת שקלים והוא בעיני כפתור ופרח עכ"ל: הא קמן שהרעו לעשות בני נפתלי יותר מבני שמעון וא"כ הדברים ק"ו אם בעבור שמעון היו מקטרגים שלא תלד לאה כל שכן בשביל נפתלי שהיו מקטרגים שלא תלד בלהה אלא דכמו דצדקת לאה הועילה ובטלה את המקטרגין כמו כן צדקת רחל ותפלתה הועילה: מעתה קום קרא הוא הדבר אשר אמרה רחל בלידת נפתלי דוקא · דעל דידים היה הדין נותן שלא יצא לאויר העולם מפני זרעו שלא יהיו מהוגנים · וזהו שאמרה רחל נפתולי אלהים נפתלתי אף שיהיה זרעי עקש גם פתלתול כאחותי שקרה לה כן בשמעון גם יכולתי ע"י בקשתי תפלות במוסר · ועל פי זה ממילא יובן תרגום יונתן בן עוזיאל · ועל פי הדברים האלה יתיישב מה שהקשינו על מדרש זה דכל הדברים שדברה רחל הם צודקים בלידת נפתלי ולא בלידת דן · ודו"ק היטב כי נכון הוא:

פרשה עב ה וכשבא משה לברך את השבטים הקדים ברכת זבולן לברכת יששכר וכו' · הקשה הרב ידי משה למה לא הקדים ג"כ בחנוכת המזבח ועיין מה שתירץ · ול"נ דהטעם משום דהקרבת הקרבן היה צריך לכוונות גדולות וזה היה יודע לכוין יששכר יותר מזבולן שהוא היה עוסק בתורה ויודע סתריה לכן הוא קודם למעשה הזה · אבל לענין ברכת השבטים צריך משה תחלה לזבולן מפני שהיה נושא ונותן · אליו שייך שברכה במעשה ידיו כדי לפרנס את יששכר:

פרשה עג י והיתה בהמה באה לשתות ורואה את המקלות ונרתעת לאחוריה והזכר רובעה והיתה יולדת כיוצא בו · א"ר הושעיה נעשו המים זרע בתוך מעיהם ולא היו חסרות אלא צורת הולד בלבד ע"כ · וכ"כ רש"י בפירוש החומש ומשיים וזהו ויחמנה עכ"ל · ונ"ל לפי שמלת ויחמנה היא חד מלת אנדרוגינוס כדאיתא במסורת · רצוני לומר שהיא מורכבת מן ויחמו ומן ותחמנה · לזה אמר שבהמה רואה את המקלות כו' · ירצה שבתחלה היו הנקבות מתחממות מהמקלות עד שהיו נרתעות לאחוריהן והזכרים אשר היו אחרי הנקבות היו מתחממין מן הנקבות בראותם שהיו נרתעות לאחוריהן כא"ו הנקבות היו פועלות כמה שהיו ממלאות עצמן לגבי הזכרים והיו מרביעין אותן וזהו ויחמנה · ולדעת ר' הושעיא היו המים מתחממין במעיהן בדרך גם כדמיון זרע אחרי שהן היו מתחממות מהמקלות וזהו ויחמנה כלומר שהן היו פועלות ומקבלות · לכך נאמר ויחמנה במלת אנדרוגינוס כאילו כתוב ויחמו גם ותחמנה: אמר רב הונא דבית חורון מלאכי השרת היו טעונים מתוך צאנו של לבן באים ונותנין בתוך צאנו של יעקב הדא הוא דכתיב שא נא עיניך וראה כל העתודים העולים על הצאן · עולים על הצאן אין כתיב כאן אלא העולים מאליהן היו עולים · ביאור דבריהם נ"ל כפי מה שהונח בטבע הלשון כי כאשר תהיינה שתים או שלש מלות רצופות בה"א הידיעה · אזי תהיינה כולן מתכונת הנושא או כולן מתכונת הנשוא כמו כל הדבר הגדול יביאו אליך (שמות י"ח) והקימותי את הדבר הטוב (ירמיה ל"ג) · ואולם אם המלה שאחרי ה"א הידיעה היא בזולת ה"א הידיעה · אזי תהיה המלה שהיא בה"א הידיעה היא מתכונת הנושא והמלה שהיא בלא ה"א הידיעה היא מתכונת הנשוא כמו הן עוד היום גדול (בראשית כ"ט) וזהב הארץ ההיא טוב (שם ב') וזהו שאמר רב הונא עולים על הצאן אין כתיב כאן · לפי שאז היה מתכונת הנשוא · וכפי זה אומרו עקודים נקודים וברודים לא על העתודים הוא חוזר · אבל רצה לומר עם היות שהעתודים עצמן לא היו עקודים נקודים וברודים · עם כל זאת עולים על הצאן ויולידים מהם עקודים נקודים וברודים · באתי דכתיב העתודים העולים על הצאן עקודים נקודים וברודים · ואם כן העתודים העולים שניהם מתכונת נושא המאמר הם · ויתחייב מזה כי אמרו עקודים נקודים וברודים על העתודים הוא חוזר שהם היו עקודים נקודים וברודים ולכאורה לא יתכן זה שהרי כבר נאמר ויסר ביום ההוא את התישים העקודים והטלואים וגו' ויתן ביד בניו · ולזה אמר ר' הונא שמלאכים היו טוענים מתוך צאנו של לבן ונותנים בתוך צאנו של יעקב · וזה שאמר מאליהם היו עולים היינו מדכתיב העתודים העולים ולא כתיב העתודים אשר עלו על כן אמר מאליהם היו עולים:

פרשה עד ט ותהי כשגגה שיוצא מלפני השליט · כתב הרב יפ"ת וא"ם והא עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה קאמר ולא עם אשר ימצא ולבן לא מצא את התרפים · ועי"ל כיון שמצא קיפוניות וכו' · והוא דחוק · ול"נ דיעקב דבר בטוח כי הגונב גניבה כזאת ילבישנה ברשותו

וכוונו

ומלחמה ימיתום לעבור דרך ארצם · ובאמת גם הם באו בטענה זו · לפיכך מאז הוצרך שאלה לדוד: הה"ד מכתם כו' · דמכתם הוא מלשון רופס וכתב כמד"א נכתם עונך לפני · ומ"מ מדכתיב מכתם ולא מכתב דרשינן נמי מיניה מך ותם:

פרשה עה א א"ל הקב"ה לדרכו היה מהלך כו' · כלומר באשר עשו הלך לדרכו ולא עלה על לבו כלל להתגרות ביעקב אלא שיעקב עוררו עליו בהיותו משלח לו שלוחים דרך הכנעה לאמר כה אמר עבדך יעקב ומזה נתעורר עליו לצאת לקראתו במלחמה · ולפיכך אז כעס ה' ולא ענהו בתפלתו עד כי הוכרח להכניע עצמו מאד ונענש בגופו ובממונו כדלקמן · וכן עבור זה נתחייבו זרעו אוכת גלות ושיעבוד תחת יד זרע עשו לפי שקיבל עליו אדנותו כדלקמן: שאי אפשר למעין להרפש כו' · דודאי מעצמו אין מעין נרפש ומקור משחת אלא א"כ האדם גורם בקלקולו בהיותו מרפיש המעין ברגליו לעשותו עכור · וכן המקור מוצא המעין סותם באבנים ועפר כדי להשחיתו · וכן הוא בנמשל דמעצמו אין צדיק מט לפני רשע בהיות לבו בטוח בה' · אלא אם כן האדם גורם לקלקל הדבר בהיותו מסיר בטחונו מה' מפחד הרשע להכניע עצמו לפניו · שמאז גם ה' מסתיר פניו ממנו · מדה כנגד מדה: ג להוא גברא עשו כו' · ואף שהוא בא לפניו דרך פיוס לא נחשב זה לדבר קינטור · דאדרבה הוא חביב טפי פיוס ורצוי בהיות לו כח לעמוד נגדו במלחמה בתחבולות המרמה ואעפ"כ הוא מבקש שלומו וכריתו דרך הכנעה בהיות לבו שלם עמו ובא לחלוק לו כבוד: ד ד"א אל תתן ה' כו' כשם כו' · מפרש ליה דה"ק יעקב ה' אדני עוז ישועתי שכבר היית לי לישועה · סכותה לראשי ביום נשק ביום המלחמה כשבא לבן להלחם בי · וכאשר ההלוה להראות לי מדת טובך להצילני מיד לבן · כך אל תתן ה' מאויי של עשו הרשע שהפר רוח מחשבתו ותצילני מידו: זה א' משלשה בני אדם כו' שעליהם נאמר שאמרו בלבבם · שעל זה אמרו חז"ל הרשעים ברשות לבם · ודייקי מזה שנאמר ויאמר בלבו · ועניינו שזה מורה שלבם רע מאד עד שנהפך כל יצורי לבם לרע · ולכן לא עמדו בידם כי להגשים כאלה הנקם מכלה בהם: אבל אני ההרוג את יצחק אבי תחלה · כצ"ל וכן הוא במדרש שעם היפ"ת · והמדרש הזה מכוון למה דאי' לעיל פ' ס"ז שהלך עשו אל ישמעאל והתחתן עמו כדי לקרב דעתו עמו ופיתה אותו שיהרוג את יצחק כו' וע"ש מ"ש · ועז"א לכך נאמר זממו אל תפק בהריגת אביו · דזמם הוא ענין מחשבת מרמה ותחבולה שבא לסבב הריגתו דרך מרמה ע"י ישמעאל אבל לא עלתה בידו: ז והבטיחו שהוא מושיע לזרעו מכל צרותם בזכותו שנאמר יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב · כצ"ל וה"ג בספרים המדוייקים וכלו' שהבטיחו להיות סימן לבניו כי כאשר הושיע ה' לו והצילו מיד אחיו · כן יציל ה' את זרעו מזרע אחיו בזכותו · ועל זה נאמר יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב ולא קאמר אברהם ויצחק אלא לפי שהוא בצרותיו נעשה סימן לבניו:

פרשה עו א אם ראיתם שמים שמטו כו' · מפרש ימדו אלשון ההתמוטטות הנדוד ממקומו · ויחקרו מוסדי ארץ הוא כמו ויעקרו · שאותיות אחה"ע מתחלפות ותלה ירמיה ביטול ומיאוס ישראל בקיום שמים וארץ לפי שישראל היו סבה לבריאתם כמו שאחז"ל בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ · וא"כ לא יתכן שהמסובב יהיה קיים והסבה בטלה חלילה: ב לא היא יראה ולא היא צרה · בתמיה כי כשיראה ידענו שהוא מיצר: אלא ויירא שלא יהרג ויצר שלא יהרוג את אחרים · כצ"ל · וכן הוא בש"י בחומש: האמר עד כאן כו' · שהמפרש ויצר לו על העתיד דאפי' ינצל עכשיו בכח ההבטחה מ"מ שמא רק עד כאן היו התנאים ושמרני בדרך הזה ולא יותר: ה בתורה כי במקלי וגו' · דריש דרמיז ביה שנתן מקלו בירדן ונבקע וכדפרש"י בחומש בשם המדרש · ובודאי לא נעשה בו נס זה אלא להיות סימן לבניו שבזכותו נבקע הירדן לבניו: עבר ישראל את הירדן הזה ישראל סבא · דריש דרמז זה ישראל סבא · גם הוא עבר את הירדן ועשה סימן לבניו לפי שגם הם בזכותו עברו את הירדן: ח במוצאכם אותו בגדולתו · שרמז בזה ג"כ את הדרך לדורות לעשות כמותו כי כמו שיעקב הכניע עצמו לפני עשו לומר עבדך יעקב וקראו אדון · כן הדבר הזה הדברון אל כפו במוצאכם אותו בגדולתו שהכניעו לפניו לבל יתגרה בכם:

פרשה עח א מי גדול הנושא כו' · דלא מיבעיא שמירה שאינו אלא השגחה בעלמא וגם אינו אלא הרחקת הנזק ולא תוספת טובה והועלה · אלא אף זו שמוטל עליהם לעבדם בפועל ממש לנשאם כדכתיב על כפים ישאוך והוא ענין תוספת טובה ותועלת: ר' שמעון אומר מי גדול המשלח או המשתלח מן מה דכתיב ויאמר · כצ"ל וכן הוא בילקוט כאן ובבוח"ס והוא הוסיף עוד דלא מיבעיא שמירה ונשיאה שהוא ע"פ ציווי ה' כדכתיב כי מלאכיו יצוה לך לשמרך וגו' על כפים ישאוך וגו' אלא אף זו שהצדיק יש לאל ידו לגזור מכחו על המלאך לעשות כחפצו ורצונו אף בלא גזירת ציווי ה' וכדאשכחן ביעקב שא"ל המלאך שלחני דמשמע שלא היה יכול לזוז משם מבלי רשותו של יעקב אע"פ שלא היה גזירת שמים בדבר להיות מתעכב תחת רשותו של יעקב אלא יעקב תפסו בעצמו · ועז"א מי גדול המשלח או המשתלח:

פרשה עט א שלם בגופו לפי שכתוב והוא צולע וכו' · דאע"פ שכבר נרפא מאז כשזרחה לו חמה כדלעיל פרשה ע"ח · היינו שמאז התחיל להתרפאות אבל מ"מ לא נרפא לגמרי אלא עד בואו לארצו שהוא שכם · והטעם כי צולעת הירך היה רמז לצער בניו בגלות · ולא תהיה להם רפואה שלימה עד זמן הגאולה בבואם לארצם: שלם בבניו לפי כו' · שכל זמן שלא שב יעקב לארצו בגבול שכם לא נח לב יעקב שהיה מפחד מעשו והיה תמיד חלוק לשתי מחנות אבל נכנסו שכבר יצא ממקום סכנה נעשה שלם בבניו להיותם שוב באגודה אחת: בק' אונקיות · דריש קשיטה נוטריקון והק"ף מורה על אונקיות · והשי"ן נקראת בשמ"ך והיא מורה על סלעים · והטי"ת מורה על טלאים · והיו"ד ה"א הנשאר מורה על שם יה וכדמפרש בסמוך:

פרשה פ ב כה הם נוהגים כו' · בא לבאר שלא שכם לבד נתחייב מיתה אלא אף כל בני העיר בכלל עונש לפי שנהגו בהם הפקר במה שלא מיחו בשכם לעשות דין שהרי בני נח מצווים על הדינים ואזהרתן זהו מיתתן · ועז"א זמה עשו שהם גרמו הזמה באשר לא עשו הדין בשכם: ה ויענה שלא כדרכה · מפרש דכל חד מילתא נ"כ · כי השכיבה היה כדרכה והעינוי היה שלא כדרכה שזהו שלא ברצון לגמרי אף לא היתה סופה ברצון: ח ומגבאי קטע · רש"י בש"פ הגוזלין פי' מגבאי שם אים · והערוך פי' מגבאי ל' גבא כלומר עובדי אדמה שהם אנשי הכפרים אשר סביבותיהם אגר

קס

נחמד

וכוונתו לומר על מי שגנבו · ומוכח לומר כן דאם הפירוש של עם אשר תמצא את אלהיך רצונו לומר אפי' אם ימצא ביד מי שלא גנבו והוא לא ידע שהוא גנבה · היאומן כי יסופר שתקולל אלקתו ויאמר יעקב עליו לא יחיה והגנב בעצמו ישאר מעובב זה אין הדעת סובלתו כי הנמצא בידו למה יומת מה עשה אלא ודאי שכוונת יעקב לקלל מי שגנבו · וא"כ אזדא לה קושית הרב · ויש להשיב עליו שכיון דלעיל בסמוך כתב וז"ל וכן יעקב לא נתכוין אלא למי שלקח אלהיו דרך גנבה לעבדו או למכרו וכו' · הרי שהודה שכוונת יעקב היתה על מי שגנבו · ואיך מצי תו לאקשויי · ואין לומר דקושייתו קאי אתירוץ שני דאי נמי · דזה אינו כאשר יראה המעיין וק"ל:

סדר וישלח

פרשה עה ד מלאכים אלו שלוחי בשר ודם · רבנן אמרי מלאכים ממש · ראוי להתבונן מנא להו לרבנן לומר שמלאכים ממש היו · ועיין בהרב ידי משה מה שכתב על פי הדרש · אך נ"ל לפי הפשט משום דקשה להו לרבנן דלא הוה ליה למימר אלא וישלח יעקב לפניו אל עשו אחיו · וזה שאם שלוחי בני אדם היו לא היה ראוי לכתוב מלאכים · לפי שאם שלח אותם ממילא ידעינן שהיו שלוחים כי כפי מנהג הלשון אין ראוי להזכיר השם הנמשך מן הפעל כי כבר הוא מובן מעניינו כמו שהתבאר כבר במקום אחר · אבל כל כיוצא בזה יש בו דרש כדאיתא בפ"ק דתענית הסך נסך בשני ניסוכין הכתוב מדבר אחד ניסוך היין ואחד ניסוך המים ע"כ · ודרשו הכי מדאיצטריך למימר נסך · ובמכות (דף י"א ע"א) ת"ר לא יקרחו קרחה יכול אפי' קרח שלש וארבע קריחות לא יהא חייב אלא אחת ת"ל קרחה לחייב על כל קרחה וקרחה ע"כ · וה"נ בנדון דידן מדכתיב מלאכים שלא היה צריך לכתבו · לזה אמרו כי מלאכים ממש היו · ומ"ד שלוחי בשר ודם סבר ליה דברה תורה כלשון בני אדם ולא אתא לדרשה זו: יא דבר אחר ויהי לי שור וחמור שור זה יוסף · שנאמר בכור שורו הדר לו וכו' · ירצה כוונת זה המדרש לפי שאמרו רבותינו ז"ל על פסוק והאלהים עשה שייראו מלפניו שיתייראו הבריות מן הצדיקים כראות מעלתם שגוזרים והקב"ה מקיים גזירתם כענין מלחמת גבעון שגזר יהושע שמש בגבעון דום · א"כ שלח יעקב לומר לעשו ויהי לי שור זה יוסף כדי לייראו משום דמפסוק זה בכור שורו נלמד שעתיד היה השמש לעמוד ולא אץ לבוא כיום תמים כמו שאמרו ז"ל על פסוק בכור שורו הדר לו יעויין שם · וכמו שאמר ה' ליהושע אל תירא מהם דהא יש כח בידך שיעמוד השמש בחצי השמים וכמו שאמרו בבראשית רבה סוף פרשה ו' יעויין שם · ומשום דקשה שעשו יש לו זכות כבוד אב ואם וכמו שאמרו במגילה נקראת ביעקב היה מתיירא מזה · וכמו שכתב הרב ב"י ז"ל בשם בפסוק ויאמר ה' אל יהושע אל תירא אותו שבקשה בשלמא גבי משה רבינו ע"ה אמרו ז"ל שהיה מתיירא מעוג שבא לבשר את אברהם כדכתיב ויבא הפליט וגו' יעויין שם · וכן יש לומר גבי יעקב שהיה מתיירא וכמו שאמרו בפרשת תקח שני בני אדם נתייראו וכו' · והיינו נמי משום שהיה לעשו כבוד אב ואם · לזה אמרו וחמור זה יששכר · וקשה והלא יששכר היה בן תשיעי ולמה לא הזכיר אלא ליששכר · ונ"ל משום מה שאמרו ז"ל שהקריב יששכר בחנוכת המזבח ביום שני משום שהיה לו מעלת התורה יעויין שם · וידוע מה שאמרו שם במגילה גדול ת"ת יותר מכבוד אב ואם יעויין שם · נמצא יש לומר שאמר עם לבן גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ותורה גדולה מכבוד אב ואם · והראיה מחמור שיש לי זה יששכר ולא אמר לוי או יהודה אלא ביששכר יש לו מעלת התורה וגדול ת"ת מכבוד אב ואם · כי כן הנהגו רואים ביששכר שאע"פ שהיה בן תשיעי מ"מ הקריב ביום השני בעבור מעלות התורה כדאיתא בבראשית רבה פרשה ע"ב יעויין שם: ומה שאמרו וצאן אלו ישראל היינו כמו שאמרו שם בבראשית רבה פרשה ע"ה דמבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל דהיינו ע"י התורה יודעים בזוה"ק מה יעשה ישראל מן הקמים עליהם וכמו שאמרו בבראשית רבה פרשה ע"ב יעויין שם · ומה שאמרו ועבד זה דוד היינו שיעקב אבינו ע"ה היה מתיירא מעשו שהיה בא"י והוא היה בח"ל וכמו שאמרו כאן בפרשה · לזה אמרו ועבד זה דוד והיינו כמו שאמרו כאן בפרשה שאמר יעקב יש לי גבירים שאומרים לפני הקב"ה דבר והוא עושה להם · לפיכך בא דוד ליתן שבח והודאה בברחו מפני שאול היינו כשיצא מא"י לחו"ל וכמו שכתב הרב נזר הקודש יעויין שם: ומה שאמרו ועבד זה דוד היינו מה דהוה סלקא אדעתין מעיקרא דאף שהיה לעשו זכות כבוד הורים וישיבת א"י · מ"מ זכות התורה שהיה ליעקב הוא יותר גדול והראייה מיששכר וכאמור מ"מ היה לו ליעקב אבינו ע"ה לירא על שלקח בתי אחיות · וכן אמרו ז"ל בפרשת תולדות שהיה מתיירא שמא נתלכלך בבית לבן יעויין שם · וכיון שיש לחוש בזה החטא היה לו · היה לו לירא מעשו · לזה אמרו ועבד זה דוד דאמרינן בפ"ב דסוטה שדואג היה אומר על דוד אלהים עזבו רדפוהו כי אין מציל והוא לא ידע כי עבירה מכבה מצוה ואין מכבה תורה יעויין שם · וכיון שיעקב אבינו ע"ה כשהיה בבית לבן היה עוסק בתורה הגם שהיה לו איזה לכלוך מ"מ לא היה לו לירא שירדפוהו כי עבירה אינה מכבה תורה והראייה מעבד זה דוד ודו"ק מצאתי כתוב:

פרשה עו א ויירא יעקב מאד וגו' ר' פנחס בשם ר' ראובן שני בני אדם הבטיחן וכו' · קשה למה לא אמר גם יהושע הגם שהובטח מפי הקב"ה כאשר הייתי עם משה אהיה עמך ועם כל זאת נתיירא מתחת גבעונים מדאמר ליה הקב"ה אל תירא מהם ע"ש: ולכאורה קשה למה נתייראו והא הקשו התוס' בפרק הניזקין על מה שאמרו שם אשרי אדם מפחד תמיד והא כתיב פחדו בציון חטאים · ותרצו דהפ' הרואה הקשו קושיא זו ותירצו התם בדברי תורה כתיב שמפחד שלא ישכח ממנו התורה אבל ליראה בחנם לא ע"ש · ואפשר דהדא מתרץ להבהתם והיינו כמו שכתב הרב ב"י ז"ל שם ביהושע דקשה דלמה נתיירא יהושע בחנם דבשלמא משה רבינו ע"ה נתיירא מעוג שהיה לו זכות אברהם אבינו שכן כתיב ויבא הפליט ויגד לאברם העברי זה עוג ומשו"ה נתיירא משה רבינו ע"ה ממנו ע"ש · וכיוצא יש לומר גבי יעקב אבינו ע"ה שנתיירא מעשו יען היה לו זכות ארץ ישראל וכבוד הוריו מה שלא היה ליעקב אבינו לפעה וכמו שאמרו ז"ל בפ' ויירא יעקב ויצר לו יעויין שם · וא"כ יעקב אבינו ומשה רבינו ע"ה לא היה יראתם בחנם וכמו שכתבו התוס' שם בהניזקין דיראה בחנם אינה טוב · ועל זה דייק ר' פנחס שני בני אדם שנם דהובטחו נתייראו דמנייהו למה לן אלא לאפוקי יהושע דשליו לא יתום לו

למראה

שיראה אלא דוקא לשנים אלו יעקב ומשה רבינו עליו השלום · ודו"ק מצאתי כתוב: ט ודינה היכן היא · אמר המדפיס הקטן בן כהר"ר יוסף ברוך זצ"ל כבר הקשו כל המפרשים על מדרש זה דמאין היה להם זה שדינה היתה חסירה · דלמא אחד משאר הילדים · ותירצו כל אחד ואחד כפי מעלתם ומדרגתם עיין עליהם · ואף שקטנם עבה ממתנים שלי · מ"מ אמרתי הניחו לי מקום להתגדר בו ואענה אף אני חלקי ויהא רעוא דתיהוי מלתא דתתקבל · והוא דהמדרש דייק מגופה דקרא שדינה היתה חסירה ולא שום ולד אחר · בהקדים הידוע שכל התורה כולה בלשון זכר נאמרה וכמו שכתבו התוס' ריש מסכת קדושין בד"ה ליתני שלשה ע"ש · ר"ל שאם הענין מדבר ביחיד ויחידה יחד או ברבים ורבות בכלל ואי אפשר לומר בהם לשון זכר ולשון נקבה וא"כ מוכרח לומר או לשון זכר או לשון נקבה שאז כל התורה כולה נאמרה בלשון זכר · והנקבה או הנקבות נכללו באותו לשון זכר · ובהיות כן לכאורה קשה דכתיב באותו הענין ותגשן השפחות הנה וילדיהן ותשתחוין · דבכאן היו זכרים ונקבות והכתוב אומר ותשתחוין בלשון נקבה · וישתחוו בלשון זכר הוה ליה למימר ובפרט שהזכרים בכאן היו ארבעה והמה יותר מהנקבות שהיו רק בתים · רק יש לתרץ על זה · דזיל בתר טעמא מפני מה נאמרה כל התורה בלשון זכר לפי שהזכרים הם העיקר והנקבות טפילות להם כי לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת · ובכאן הנקבות היו עיקר לפי שהן האמהות והזכרים שהם הילדים טפלים להן ומשו"ה קאמר ותשתחוין בלשון נקבה · אך לפי זה יקשה הפסוק שאחריו ותגש גם לאה וילדיה וישתחוו ואם הטעם הוא משום שהילדים נגררים אחר אמם · גם בכאן היה לו לומר ותשתחוין שהילדים טפלים לאמם שהיא לאה · ועל כרחך צריך לומר שיש חילוק דהני מילי דאזלינן בתר העיקר היכא שהענין סובל לדבר בשניהם בלשון רבים או רבות · דהיינו שיש בכל אחד מהם יותר מאחד · אבל כשיש בהעיקר לא יותר מאחד · ובהטפלים יש יותר מאחד מן ההכרח הוא להפוך המרובים אף שהם טפלים לפי שהם סובלים הלשון רבים או רבות ולהניח העיקר לפי שהוא אחד ואין שני לו להקרא בלשון רבים או רבות · וא"כ בנדון דידן אם לא היתה דינה חסרה בודאי הוה ליה למימר ותשתחוין בלשון נקבות לפי שהילדים היו נגררים אחר אמם לאה וטפלים לה וגם היו בכאן שתי נקבות שסובלים לשון רבות · ומדקאמר קרא וישתחוו בלשון זכר בוודאי צריך לומר שלא היתה כאן נקבה יותר כי אם לאה לבדה ומשום כך לא יכול הכתוב לדבר בלשון נקבות רבות וא"כ מוכרח שדינה היתה חסרה · אך לפי זה יש להקשות על לשון הפסוק שלאחריו ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו · שלא היה בכאן כי אם זכר אחד ונקבה אחת ומתוך שניהם היו רבים ורחל היתה עקרת הבית שהיא אם יוסף והיה לו לומר ותשתחוין · ויש לומר שלזה כוון המדרש בפ' ע"ח וז"ל ביוסף כתיב ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו אלא אמר יוסף הרשע הזה עינו רמה שלא יתלה עיניו ויביט את אמי וגבהם קומתו וכסה אותה וכו' דלכאורה קשה היכי משתמע זה מהאי קרא · אלא בודאי שהוקשה להם דהול"ל ותשתחוין לפי שרחל היתה העיקר ויוסף טפל לה ומשו"ה קאמר שגבהה קומת יוסף וכסה את רחל שלא יביט בה אותו הרשע · וא"כ יוסף היה העיקר ובדין הוא לומר וישתחוו בלשון זכר ודו"ק:

פרשה עח יב אמר ליה כל אותן הדורונות שנתן אבינו יעקב לעשו עתידין אומות העולם להחזירן למלך המשיח לעתיד לבא מה טעמיה מלכי תרשיש וגו' · וקשה ממה דאמרי' לקמן בסדר תרומה פ' ל"ה כשיבואו כל האומות להביא דורון למלך המשיח יקבל מכולם חוץ ממלכות אדום שלא יקבל מהם שנאמר גער חית קנה וגו' · א"כ נמצא שזה המדרש סותר מה שכתוב כאן שכל אותן דורונות עתידין אומות העולם להחזירן למלך המשיח נמצא שיקבל מהם · ונראה שלכך דקדק המדרש לומר כל אותן דורונות שנתן אבינו יעקב ע"ה לעשו עתיד להחזירן לו לא שיביאום בעבור דורון אלא מפני מה שחייב לפרוע מה שקבל מיעקב מפני שלא נתנם לו אלא מפני אונסו והוא גזל בידו וזה מקבלים ממנו · אבל בביאת אדום דורון מנכסי עצמו כמו שאר מלכים לא יקבל ממנו · וזהו שאמרו בסדר תרומה כשיבואו כל האומות להביא דורון למלך המשיח יקבל מהם ומלכות אדום לבדה לא יקבל ממנה · אך עדיין קשה בזה המדרש כאשר הקשה הרב יפ"ת דאף כי כל אחד מהעובדי כוכבים יביא כזאת מלתא זוטרתא היא למלך המשיח · ותירץ עם מה שכתוב לקמן במדרש דכל תשעה שנים היה מכבדו באותו דורון ועל זה אמר כאן כי כל אותן הדורונות יחד יביאו למלך המשיח דהיינו כל הדורונות של תשע שנים שהיה מכבד יעקב לעשו · ולפי שהוקשה להרב דאכתי מלתא זוטרתא היא למלך המשיח לזה כתב בכל יום · ואני שמעתי מהם הרב מהר"ש פרימו ז"ל לאו דוקא את הדורונות לבד שהביא לו הוא מה שעתידין להשיב עובדי כוכבים למלך המשיח אלא כל מה שפרו ורבו מאותה השעה שנתן יעקב הדורון לעשו עד שיבוא מלך המשיח חייבים הם להחזיר כההיא דאמרי' בפ"ב דתענית בעזי דר' חנינא בן דוסא ובתוס' שם מעשה באדם אחד שעבר על פתח ביתו של ר' חנינא בן דוסא והניח שם תרנגולים והרבו ביצים ותרנגולים ובשבא נתנם לו בגידולי גידוליהם · וכשנדפס ספר פרשת דרכים ראיתי דמייתי לה בדרך מלפה · ועל פי זה פירש מה שאמרו על פסוק עזים מאתים ותישים עשרים א"ר אלעזר מכאן לעונה האמורה בתורה ופירש"י בפי' החומש שמסר לכל תיש עשר נקבות שדרכן להרבות תשמיש וכו' ע"כ · והקשה שאין דרכן של משלחי דורונות להיות מדקדקים בעניינים כאלו אלא שנתכוין לכך כדי שיפרו וירבו בידיהם · וכולם יהוייבו להחזירן לעתיד לבא ע"ב והמצא נחת: וע"פ הדברים האלה יש לי לפרש מסורה אחת בסדר זה ולמי אלה לפניך ולמי כל חמדת ישראל ולמי אני עמל · ירצה שלעתיד לבוא מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו זאת המנחה וכל אשר לקחו מישראל עם ולדות גיזות וחלב כאמור · ומקרא מלא הוא תחת הנחושת אביא זהב וגו' מכל מה שנוטלין להם וזהו ולמי אלה לפניך דהיינו לאדוני לעשו וגם בגלות למי כל חמדת ישראל שלא לך · והוא מתאונן לאמר ולמי אני עמל דודאי כל מה שאני עמל הוא להשיב לכם הדורונות החמסים והגזילות כדאמרן:

פרשה פ ח ויענו בני יעקב את שכם וגו' מה את סבור רמיזת דברים יש כאן · ורוח הקודש אומרת אשר טמא את דינה אחותם וגו' · ואשר הכריח לרז"ל לפרש דאשר טמא דברי רוח הקודש הם ולא שיהיה פירושו וידברו עם שכם אשר טמא · נ"ל שלמדו לומר כן לפי שמלת וידברו בטעם אתנחתא · ואלו מאמר אשר טמא על וידברו הוא חוזר היה ראוי להנקד בטרחא באתנחתא · ומלת וידברו היה ראוי לנקד בטעם זקף גדול · וזה ברור ונכון למי שיודע בטיב שנות פסקי טעמים ונקי

בגן

הם כפופים תחת ממשלת יושבי העיר · ור"ל שיושבי העיר חשבו כי יהיה להם תועלת מזה · כמ"ש מקניהם וקנינם לנו הם שבהמשך הזמן יקחו מהם את ממונם וקנינם · לכן הם נתרצו לזה והם יושבי העיר ואדוני הארץ אבל בני הכפרים מה הנאה יגיע להם ולכן לא רצו להמול : בני י"ג שנה היו · שאז הגיעו לכלל גבורת איש שנעשו בני י"ג שנים · ולהודיע תוקף גבורתם כי אף בהיותם עוד צעירים בני י"ג עכ"ז מלאם לבם ללחום נגד עיר מלאה : יב ר"י בר סימון אמר אמרו עכורה היתה החבית וצללנו אותה כצ"ל (רש"י וא"א) וכ"ה בילקוט · ור"ל כי יעקב אמר עכרתם אותי וגו' · וכדמפרש לעיל וע"ז ענו ואמרו נהפוך הוא שעד עכשיו היתה החבית שלנו עכורה בידם אבל עכשיו שעשינו בהם נקם נקמת חרב והקב"ה היה עוזר לנו בזה צללנו חבית שלנו לבל יפגעו בנו עוד כבני אדם של הפקר כי הנשארים ישמעו וייראו ולא יזידון עוד : מי גרם ותצא' דק"ל מדוע לא נסוג יעקב אחור מדעתו שבסוף ימיו אמר לשמעון ולוי ארור אפם כי עז · לכן מסיק מי גרם ותצא דינה בעבור היותה יצאנית ולזה נענשה וממילא אין ללמוד מזה כלום למקום אחר שאחרים לא ילמדו ממעשה שכם :

פרשה פא א ותהי לחרדת אלהים · ואחד בימי יהושע · אמר ר"א בקשו לרדוף ולא הניחן הקב"ה והיכן נתכנסו לאזור דכתיב כו' שרף יהושע ואמר ר"א במסורת שרפה · כצ"ל · וכן הוא בס"מ · וכן גרס הא"א ור"ל ואחד בימי יהושע · והיינו דכתיב ויהי כשמוע המלכים אשר בעבר הירדן וגו' החתי והאמורי הכנעני והפרזי החוי והיבוסי ויתקבצו יחדו להלחם עם יהושע ועם ישראל פה אחד · ולא נאמר שם אח"ז ספור מלחמה כי אם ספור בני גבעון ושמלך ירושלים קבץ אליו חמשה מלכים להלחם עם יושבי גבעון · והאחרים להיכן הלכו · אלא שנתפרדה החבילה לחרדת אלהים אשר נפלה עליהם :

פרשה פב ז חלולה כבברה · עי' מ"ש רש"י בחומש שבא לפרש הטעם למה נקרא כדי מהריסה לי כברת · לכן אמר בטעם שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה דהיינו ע"י המחריסה והבר של התבואה מצוי אח"כ ולכך נקרא מקום. המחריסה כברת שהוא נוטריקון לשון כברה ולשון בר · ורבנן מפרשי שלכך נקרא כדי המחריסה כברת מלשון בר וכבר ונוטריקון היא : שנקראו ישראל ע"ש רחל · ולכן אף דאין עושין מצבה לצדיקים הציב יעקב מצבת אבן על קבורת רחל לפי שהיתה עקרת הבית ונקראת אף ישראל שנקרא ישראל על שמה : ד"א ותמת רחל בדרך כו' · כלומר מה שהקים יעקב מצבת אבן על קברה כדי לידע מקום קבורתה שיבואו שמה בני הגולה לבקש רחמים : יב שלשה אחד ענה מצבעון שבא צבעון על אמו והולידה ענה · והשני אהליבמה מצבעון מדכתיב בה בת ענה בת צבעון שבא צבעון על כלתו אשת ענה וילדה אהליבמה מביניהם · והשלישית תמנע מאליפז · וכפרש"י בחומש : ארבעה דגם קרח דהכא ממזר הוא מפני שמנאו הכתוב בבני אהליבמה אשת עשו ועם אלופי אליפז נראה שבן אליפז היה שבא על אשת אביו וכפרש"י בחומש · ומ"ד ג' ס"ל ב' קרח היו כדפרש"י בפ"ק דסוטה ע"ש · ואע"ג דענה ואהליבמה לא נולדו מעשו וזרעו · מ"מ קאמר בהו שעשו העמיד ממזרים כי ע"י שהתחתן בהם העמיד פסול ממזרות במשפחת זרעו :

סדר וישב

פרשה פד ג לא שלותי מעשו ולא שקטתי מלבן · ולפי גירסתנו דגרס מעיקרא עשו משמע דקאי על מה שהולך תחלה לצאת מבית אביו מפחד עשו · אבל בילקוט איתא גרס לא שלותי מלבן ולא שקטתי מעשו כו' דס"ל דתחלה יציאתו מבית אביו לא נחשב לצרה כיון דהלך לשם לקחת לו אשה אבל בצאתו מבית לבן ופגע בו עשו בדרך עם ת' איש ובקש להרגו ולהכותו אם על בנים מאז נאמר ויירא יעקב מאד ויצר לו שאז היה בצרה גדולה : ד ואת אמר והוא נער · אע"ג דאשכחן לשון נער אף יותר משיעור זה כמו ביהושע ואבשלום ורחבעם ודוגמתן · מ"מ דייק לה מיתורא באומרו שהוא בן י"ז כבר ידענו. שהוא נער ומה ת"ל והוא נער : וישחטו שעיר עזים · דהוי מצי למימר שחטא ויטבלו את הכתונת בדם שעיר ודייק למימר וישחטו שעיר עזים משמע דאתי לאשמועינן ששחטוהו ממש · שהנהיגו עצמם בשחיטה כמו נאמר ת"ת : ותשא אשת אדוניו · שאלולי זה היה ה' מבטל דעתה שלא להזמין תקלה לפני הצדיק וכמ"ש לא יאונה לצדיק כל און וכן נאמר לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים : יא כך אבינו יעקב כו' · שלא נתקנא בו אלא שמר את הדבר לקבלו עליו ברצון · משום שראה הדברים שמתממשים ובאים הי"ת יוסף הולך וגדול ואחיו לפניו הולכים ודלים · אמר יעקב יום נתבקרה פנקסו של יוסף לטובה מן השמים מה אני יכול לעשות נגד רצון שמים · אלא ראוי לקבל באהבה וברצון : יג אלא מאי את שלום אחיך · כלומר דלא הוה ליה להזכיר שלום מיוחד בצאן · אלא הדא אמר שאדם צריך לשאול בשלום דבר שיש בו הנייה ממנו · כלו' שראוי להזכיר עליו שלום מיוחד כמו על אדם : יד ונשכה · על מה שסיפר עליהם לאביהם לשה"ר כדאמרי' בפ' ע"פ כל המספר לשה"ר ראוי להשליכו לכלבים : בשבח יהודה · שלכבודו שמעו לדבריו אע"ג דלא היה ניחא להו · אבל בעצת ראובן מטוב הפלס ורצונם עשו כן ולא לכבודו : בג' מקומות כו' חדא הכא · ואידך ויבא יהודה ואחיו שהוא נכנס תחלה · וכן היה שם ראש המדברים · ואידך ויגש אליו יהודה שבא לבדו תקרב אליו שחלקו כבוד ליהודה ושמו דבריהם בפיו והכי נמי אמרי' לקמן פ' צ"ג שאמרו מלכים מדיינים אלו עם אלו אנו מה איכפת לנו : כ בבני אדם גדולים · וכוונו · לא כל הרוצה ליטול את השם יטול אלא בבני אדם גדולים וגם הם לא זכו לזה אלא מיעקב שלא הניל מורשה מדרגה זו אלא לממלאים מקומו בחכמה וביראה : כב סוחרין למדינים ומדנים מכרו אותו אל מצרים כצ"ל :

פרשה פה חירה הוא חירם · כי אף שנים רבות לפי שהיה אוהב שבט יהודה וסייע את שלמה בבנינו ור"י בר סימון ס"ל דחירה וחירם לאו אחד ממש הוא אלא דחירם מלך צור היה מזרע חירה שהיה מאוד אוהב משפחה להיות אוהב לשבט הזה ולכך אף שנים רבות והצליח במלכותו ושמעינן מיניה מעלת השבטים שנתדבקו בהם גדולי מלכות : ולא השגיח כו' · וה"פ ויראה יהודה ויחשבה לזונה ולא השגיח בה · אבל בראותו כי כסתה פניה אמר אלמלא היתה זונה מופקרת לכל לא היתה מכסה פניה לפיכך ש"ב ויט אליה אל הדרך וכל זה לא היה במקרה אלא מאת ה' היתה זאת · ועז"א דאר"י בקש לעבור כו' · ומיהו לספרים דגרסי אר"י מלאך באנפי נפשה הוא דפליג על הת"ק · ס"ל דויט אליה היינו בעל כרחו שלא בטובתו : שימני כחותם כו' · יבואר ע"פ מ"ש בזוהר ויחי שמקרא זה נאמר על מדת מלכות של מעלה והיא מדרגת מלכות ב"ד של מטה כי היא מרכבה אליו והא מייתי ראיה ממ"ש לשון חותם במלך יהודה :

פרשה פו ד כל אותה דובה קפוץ קפז ואת רב מדין אתמהא · ר"ל שהקב"ה אמר ליוסף שאותה הדובה פוטיפרע אורבת עליך תמיד בקפוץ קפז לקפוץ ולדלוג עליך להכשיל לך בחטא · ובכן גם אתה תאזור כגבר חלציך למהוי רב מדין להתגבר כנגדה בקפוץ ודלוג לאחוריך להתרחק ממנה בכל היכולת : לשון נקי · דרים שבא לרמוז ג"כ על אשתו וכמ"ש ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו והענין שכל החדרים מסר תחת ידו לבד מן החדר המיוחד לאשתו שלא רצה שתתיחד עמו כי גם הוא אירא פן תתן עיניה בו :

פרשה פז א נצורת לב למצרי כצ"ל ובילקוט גרס לבעלה · כלו' לבעלה המצרי היתה נוצרת איבה למעול בו מעל לזנות תחתיו ורצתה להרגו וכדלקמן במד"ר : ג לי נאה לי יאי אני גבור כצ"ל ופירש לי נאה ויאי להלוך בדרך גדולה וכבוד מצד מעלתי בהיותי גבור העומד בפרץ · ובזה גרם רעה לעצמו להתגרות עליו עול מלחמה כבדה · וכן הירע ליוסף בהיותו רואה כי הוא אהוב למטה ונחמד למעלה · ולפיכך התנהג עצמו ברבנות הרבה להחזיק עצמו לאדם חשוב לפיכך היה לו למכשול שמאז נתגרה בו השטן והולך

נחמד למראה

אן ובהלכותיהן · כי השתא שנקוד וידברו באתנחתא מבואר כי מאמר אשר טמא לאו בכלל דברי בני יעקב הוא אבל הכתוב אומר פרות הקודש אומרת כן : י איש חרבו · ר"א אומר בן שלש עשרה שנה היו · עד כאן · קשה טובא דאפילו דיכול להיות שמעון כאותו פרק בן שלש עשרה שנה בצמצום אבל מקום לוי לפי החשבון שאבאר לא היו לו כי אם שתים עשרה שנה ואני בקירוב · והיכי קאמר רבי אלעזר דתרווייהו הוו בני שלש עשרה שנים וזה לא יתכן · וראיתי להרב יפ"ת וזה לשונו דאתא לאשמועינן שבאו לכלל אנשים שהיו בני י"ג שמיד כשנשא יעקב את לאה הוליד את ראובן וכשטיהרה מנדת לידתה הוליד את שמעון וכן כשטיהרה מלידת שמעון הוליד ללוי ונולדו לשבעה חדשים או למקוטעין הרי ללוי בבית לבן עשתי עשרה שנים. ובחדשים שעמד בדרך הרי שלש עשרה · עכ"ל · ובמסכת אבות (פרק ה') תנן בן שלש עשרה למצות · וכתב על זה התוספות יום טוב וז"ל · ולוי כאותו פרק בן י"ג שנה היה כשתחשוב י"ג שנה שעשה יעקב עם לבן אחר שנשא את לאה וילדה אחר שתי שנים בקירוב שעלו בהריון לבשת האחים ראובן שמעון ולוי לחשבון שבעה חדשים לכל אחד · נמצא לוי בן י"א שנה כשיצאו משם הוסף עליהם ששה חדשים שעשה בדרך · ושמונה עשרה חדשים שעשה בסוכות קיץ וחורף וקיץ שהם שתי שנים · הרי לוי בן י"ג שנים כלכתם לשכם ונקרא איש · רש"י ולא דייק רש"י בפי' פ' וישב בפסוק ויתאבל על בנו ימים רבים שפירש ששה חדשים בבית אל שהוא אחר מעשה שכם ע"כ לשון הרב תוי"ט · ויש להפליא הפלא ופלא אם על רש"י ואם על הרב תוי"ט והרב יפ"ת · שהרי בהדיא אמרינן בגמ' סוף פ"ק דמגילה דבסוכות עשה שנה ומחצה ואחר מעשה שכם נסע לבית אל ששה חדשים · וכן איתא במדרש לעיל פרשה ע"ח · נמצא שמשכם נסע לבית אל · וכן מפורש בתורה שאחר מעשה שכם אמר לו ה' קום עלה בית אל · ומדבריהם משמע שישיבת יעקב ששה חדשים בבית אל קדמה לישיבתו בסוכות שמונה עשר חדשים וזה אינו · ומה שיותר יש לתמוה הוא מה שכתב התוי"ט ז"ל ולא דייק רש"י בפי' פ' וישב בפסוק ויתאבל על בנו וגו' והוא פלא · דמה שכתב בפרשת וישב הוא אמת ויציב · וא"ת ואיך רש"י סותר את עצמו בפירושו למסכת אבות והוא נגד גמרא ערוכה · ונראה לעניות דעתי שנזדמנה להרב תוי"ט נוסחא משובשת בפי' רש"י דאבות · והנוסחא האמיתית היא הכתובה בספר מדרש שמואל של מסכת אבות וז"ל · ואינו קרוי איש עד שהוא בן שלש עשרה וכדאשכחן בהם ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ואז היה לוי בן שלש עשרה שנה כשתחשוב שתי שנים שעשה יעקב בבית אל עכ"ל · הרי לך שלא כתב שבית אל קדם לישיבתו סוכות אע"פ שקשה מה שכתב שישב שתי שנים בבית אל אבל התמיהה קיימת על הרב תוי"ט ויפ"ת : ומעתה לפום סוגיא שנזכרת כך הוא החשבון · שלש עשרה שנה שהה בבית לבן אחר שבע שנים שעבד · ושמונה עשר חדשים שעשה בסוכות ועוד איזה ימים בהליכתו לשכם עד שאירע מעשה דינה · ועי' במהרש"א בעין יעקב סוף פ"ק דמגילה · הן הכל ארבע עשרה שנה ומחצה ועוד איזה ימים מועטים · צא מהם שנה ותשעה ימים ללידת ראובן בשמונה ולוי שילדתם לשבעה חדשים מקוטעין · תמצא שעל צד הדוחק היה לוי כאותו זמן בן שלש עשרה שנים מצומצמים · ובזה אתי שפיר מה שפירש"י בנוסחא זו האמיתית · ואז היה לוי בן י"ג שנה · וא"כ שפיר קאמר ר"א בן שלש עשרה שנה היה שאפי' לוי היה בן שלש עשרה :

סדר וישב

פרשה פד ט וישנאו אותו בשביל שיקרע הים לפניהם · עיין מה שפירשו הרב יפ"ת וידי משה ומנחת ר' אליעזר · ואינו מדוקדק המדרש הזה לפי דבריהם ז"ל : ולעניות דעתי נראה לפרשו בהיפך שהשבטים ידעו שהיה עתיד לקרע לפני ארונו של יוסף ובזכותו ולא לפני ארונות שלהם · לכן נתקנאו בו ובקשו להוציאו מן העולם כדי שיקרע הים לפניהם דוקא כי הם ג"כ צדיקים היו וכדי להם שבזכותם יקרע הים וידעו בנפשייהו כי צדיקים גמורים הוו · ובזה יהיה לשון המדרש מדוקדק ביותר · למה וישנאו אותו כדי שיקרע הים לפניהם דוקא ולא לפני ארונו של יוסף · ואפשר שזה כוון הרב מתנות כהונה אע"פ שדבריו סתומים ודו"ק : טז וישליכו אותו הבורה והבור רק אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו שני בורות היו וכו' · הרא"ם הקשה כיון שהיו בו נחשים ועקרבים ושנינא בפרק כתרא דיבמות נפל לחפירה מלאה נחשים ועקרבים מעידין עליו שמת וכו' · וא"כ לא כוון ראובן להצילו · ותירץ שלא ידעו שיש בו נחשים ועקרבים עכ"ל · ובספר פענח רזי תירץ הוא אמר להם להשליכו לבור אחר דכתיב השליכו אותו אל הבור הזה והם השליכו אותו הבורה משמע בור אחר עכ"ל · ולאו להתבונן איך משמע בור אחר מדכתיב וישליכו אותו הבורה הרי כתוב הבורה בה"א הידיעה דלאותו הבור שהוא הבור שאמר ראובן וצ"ל על פי מה שנתבאר כבר איזה פעמים · כי כל ה"א שבסוף התיבה המשמשת במקום למ"ד בתחלתה היא משמשת להורות על הקירוב כהוראת למ"ד שמשמשת ואינה משמשת כטעם מלת אל המורה על הנגיעה והדיבוק · וכתיב וישליכו אותו הבורה בה"א בסופו המשמשת במקום למ"ד בתחלתה שמורה על הקירוב ויהיה א"כ המכוון שהשליכו אותו אל בור אחר אשר היה קרוב לבור שאמר ראובן וסמוך לו · א"כ מוכח כי שני בורות היו וזה ברור :

פרשה פה א ויהי בעת ההיא רבי שמואל בר נחמן פתח כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אנכי חושב וגו' השבטים היו עסוקים במכירתו של יוסף ויוסף היה עסוק בשקו ובתעניתו · ראובן היה עסוק בשקו ובתעניתו ויעקב היה עסוק בשקו ובתעניתו ויהודה היה עסוק ליקח לו אשה והקב"ה היה עוסק ובורא אורו של מלך המשיח · המדרש הזה אומר דרשוני שבפי לשון הנביא היה צריך לומר תחלה עסק הקדוש ברוך הוא שכן נראה מלשון הנביא באמרו כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אנכי חושב מחשבות שלום. דמשמע מחשבת אורו של משיח ואחר כך עסק יהודה דמחמת שהקדוש ברוך הוא היה צריך לברוא אורו של משיח והיה צריך שיהיה משבט יהודה שהוא מלך על שאר אחיו נתן בלבו שישא אשה וימותו בניו וכל הענין לבסיבות להזדווג בכלתו ויצא ממנו מלך המשיח · ועל דרך זה להפוך כולם עד שהשבטים היו עסוקים במכירתו של יוסף · והענין ירצה דבר דבור על אפניו ואתי שפיר מאמר המדרש במה דנקט תחלה עסק השבטים ואחר כך עסק יוסף וכו' וזה סדרו · שאם לא היו השבטים מוכרים את יוסף דהיינו עוסקים · לא היה עסוק יוסף בשקו ובתעניתו אלא היה אצל אביו בתענוגו · ומסיבת יוסף שהיה עסוק בשקו ובתעניתו שמכרוהו וראובן מחמת שלא היה יודע שמכרוהו כיון שלא היה בפניו היה סבור שטרפו אותו ומתוך זאת הוא גם כן היה עסוק בשקו ובתעניתו · זאת ועוד אחרת דיעקב גם כן מחמת דהוה סבר שיוסף נטרף כמו שאמר טרוף טורף יוסף היה יושב ועסוק בשקו ובתעניתו · ועל ידי שיעקב היה עסוק בשקו ובתעניתו · ולא היה עסוק להשיאם אשה כמה דאיתא במדרש פרשה זאת רבנן אמרי אמרו השבטים בואו ונפרנס עצמנו · לשעבר היה זקן להשיאנו נשים ועכשיו הוא עסוק בשקו ובתעניתו אינו כדין שיהא עסוק להשיאנו נשים · אמרו לו ולא אתה הוא הראש של כולנו · עמוד אתה ופרנס את עצמך · מיד וירד יהודה הורידוהו מגדולתו על שנצטער אביהם עד מאד אמרו לו אתה אמרת למוכרו אילו היית אומר להשיבו אל אביו היינו שומעים לך · ומסיבה זו נטפל לאיש עדולמי ונזדווג לשם ועל ידי שנשא אשה לבנו נתגלגל הדבר כמו שהיה ובא אל כלתו ויצא מאתה מלך המשיח · וכל הגלגול הזה מסיבה שהיה הקדוש ברוך הוא עוסק באורו של משיח דהוי משבט יהודה · וק"ל :

פרשה פו א ואם אליו אוכיל · אבי משה עליהון אבילות הרבה · כך היא גירסת הרב מתנות כהונה · ולי נראה שכך צריך להיות ואם אליו אוכל · אני מטה עליהן אבילות הרבה פירוש מן במדבר ואם כן שייך שפיר מה שאמר אחר כך יהי פסת בר בארץ וק"ל : ויוסף הורד מצרימה שלט בהון כמה דאת אומר וירד מים עד ים · כתב הרב יפה תואר וזה לשונו שלט בהון כבר כתבתי דדרים הכי משום דמיותר · ואף על גב דהורד פעול ולפי הדרשה הוא לשון פועל אין לתמוה כי נשתנה דרך רז"ל בענין הדקדוק ממני · עד כאן לשונו · ובעל נזר הקודש כתב וזה לשונו · ומה שטען היפ"ת דלשון הורד פעול ולפי הדרשה הוא לשון פועל · אינה טענה כלל · דודאי אין המקרא יוצא מידי פשוטו שהוא לשון ירידה אלא שם דרשה בעלמא היא מיתורא דרמיז נמי על לשון שליטה וכיבוש עד כאן לשונו · ולא הועיל בזה כלום דעדיין לא הודיע לנו טעם דרשתם ז"ל כי עדיין הקושיא בדוכתא קיימא · איך יפול לשון פעול על ענין פועל · ותו שהרי הורד הוא מנחי פ"א יו"ד ואיך ירמוז על ענין רדייה ושליטה שהוא מגזרת נחי למ"ד ה"א · ולי נראה כי כבר מבואר מדרך הדקדוק שלא נמנעו לבוא שני שרשים מוחדים בענין אחד · וכיון שמצאנו ויהודה עוד רד עם אל (הושע י"א) שהוראתו כמו וירד מים עד ים אף על פי שאינו מגזרתו אבל הוא מגזרת נחי העי"ן · והנה בנין הפעל הוא שיהיה בגזרת נחי העי"ן ובגזרת נחי פ"א יו"ד · כי בשתיהן תהיה ה"א הבנין גם אותיות איתן בהוראה · ובעבור זה יתכן להיות הורד מנחי העי"ן מענין ויהודה עוד רד עם אל שאף על פי שבפי פשטות הענין הוא מגזרת נחי פ"א יו"ד ומענין ירידה · וזהו שאמרו ויוסף הורד מצרימה שלט בהון · והולם את דרים לשון פעיל בענין פועל אמר אני שיהיה מתכונת הפעול · והמכוון בו שיוסף הומלך והושלט מפרעה אשר המליכו והשליטו כדרך ואני נסכתי מלכי (תהלים ב') שהוא מתכונת הפעול כלומר מלכי אשר המלכתיו וזה ברור ונכון · ועל פי זה אתי שפיר מה דאיתא במסכת סוטה (דף י"ג) ויוסף הורד מצרימה אמר רבי אליעזר אל תקרי הורד אלא הוריד שהוריד אצטגניני פרעה מגדולתן · עד כאן · לפי שפרשה הקודמת היא מתחלת ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו · ואמרו רז"ל שהורידוהו אחיו מגדולתו · ודרשו הכי מדלא כתיב וילך יהודה מאת אחיו · ומדנקט לשון ירידה לכן דרשו שירידה היתה לו · ולהיות שגם פרשה זאת מתחלת בלשון ירידה והוא אומרו ויוסף הורד מצרימה · דהיה לו לומר ויוסף הובא מצרימה ואם כן לכאורה נמי היכא למימר שירידה היתה · לזה אמר רבי אליעזר שהאמת אינו כן וזהו שאמר אל תקרי הורד אלא הוריד וכו' כלומר אל תפרשהו לומר שהורד מגדולתו אלא שהוא עלה לגדולה והוריד כלומר הומלך והושלט מפרעה אשר המליכו והשליטו להוריד אחרים מגדולתן · ויהיה הורד מענין ממשלה גדולה כענין וירד מים עד ים כדאמרן : אמר רבי ברכיה כל אותה דובה קפוז קפז וכו' · עיין מ"ש המפרשים · ול"נ דפירוש ואת רב מדין הוא בגדו כמו שכתב הרב ידי משה וכוונת רבי ברכיה לומר שהיה יושב ומתנאה בבגדים חשובים ועל ידי זה אדונתו היתה מתאוה לו ביותר · וזה שאמר דובה קפוז קפז רצונו לומר אדונתך קופצת עליך ואתה מתנאה בבגדים טובים · כדאיתא לקמן פרשה פ"ז :

רבי

יאורך נעמוד בנסיון בענין אשת פוטיפר להתגבר כלפי היצה"ר: **אצל איצטרולוגין** ׳ חוזה כוכבים לשאול לו אם העבד מוגלה לו אם לא · וכן היה ביוסף · ועז"א אין לי זה ותשא אלא לפין אסטרולוגין כו׳ וכדלעיל פ׳ פ"ה: **בדבר מצוה כו׳** · דהיינו אפילו בדבר מצוה שאינו חיוב גמור ויש נד היתר אפ"ה אין מתרבין וממאנין נגד היוצר והמוב · ויליף לה מדכתיב מאן יבמי שהיא מתרעמת עליו בפני ב"ד · אבל בדבר עבירה ממאנין אע"פ שיש ג"כ נד היתר בדבר · וילפינן לה מיוסף דכתיב ביה וימאן שבא לרבות מיאון גמור אף בשכיבה בלא תשמיש אע"פ שהיה לו קצת היתר בדבר שלא להכניס עצמו לסכנה על דבר כזה שאין זנות גמור אפ"ה היה ממאן כדי להתרחק מן העבירה בכל יכלתו וכאמור: **על מצוה קלה** · דחשיב מצוה קלה לגבי ג"ע דחמירא טפי · ולמ"ד דאיסור עץ הדעת היה מפני שמעורר תאות שמסגל בזמה ניחא טפי · כיון שאדה"ר היה נטרד עבור עון המביא לידי זמה כ"ש דבר זמה עצמה: **נטלה בכורתו** · כדכתיב ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו ליוסף · וס"ל דהבכורה נטלה ממנו עוד קודם מכירת יוסף · וכמבואר להדיא בפ"ק דברכות גבי הא דדרים שם ראובן שאמרה ראו מה בין בני לבן חמי כו׳ · ואילו בבי"ר אע"ג דעל כרחיה שקל יוסף בכירותיה מיניה דכתיב ובחללו וגו׳ אפ"ה לא איקני ביה דכתיב וישמע ראובן ויצילהו מידם: **א"ל ואינני** אינו רואה ת"ו האדם כי הוא בשמי מרומים · וע"ז השיב יוסף גדול ה׳ ומהולל מאד ולגדולתו אין חקר · ובכן הוא נמצא בכל מקום ואין דבר נעלם ממנו: **איקונין של אביו ראה כו׳** · דכתיב משם רועה אבן ישראל · נ"ל ר׳ חייא כו׳ איקונין של אביו ראה ולינן את דמו שנא׳ מידי אביר יעקב (היה לך זה דויפוזו כו׳) ר"ה בשם ר"מ אומר איקונין של אמו ראה ולינן את דמו שנאמר משם רועה אבן ישראל (ומלינו שמכונה האם בשם אבן ולאבן את ילדתנו) וכן הגירסא בילקוט ועיין בירושלמי פ"ב דהוריות ולקמן פ׳ נ"ח: **קפץ בזכות אבות** · דרים לג"ם מוילא החולה דכתיב באברהם שקפץ בזכות אבות להיות ניצול בזכותם מן אותו החטא: **שמעון איש כו׳** · מילתא באנפי נפשה הוא דדריש מדכתיב התם היש ראה ויגום ומה ראה ראה עצמותיו של יוסף ויגום מדה כנגד מדה שגם יוסף גם החולה: **עד שנתנה שרתוע** · פי׳ ספוד · ובתנחומא גרסי׳ ויהי כדברה אל יוסף יום יום י"ב חודש היתה מתגרה בו כו׳ · מה עשתה א"ר הונא בר אידי עשתה לו שרתוע של ברזל מתחת זקנו שאם ירכין פניו יהא השרתוע מכהו שנאמר ענו בכבל רגלו ברזל באה נפשו כו׳ · משמע שענין השרתוע היה קודם שנתנו אותו בבית הסוהר · אבל המדרש דהכא מפרש שגם אח"כ כשהיה בכבל רגלו באה לפתותו וכיון שלא שמע לה נהגה **השרתוע תחת גוארו: עד שכביו בשעת הגרה כו׳** · **העיקר** כגירסת השוח"ם וכן במד"ר פ׳ י"ד כתיב **ויוסף** הורד מצרימה · מה כתיב שם ויהי ה׳ את יוסף · אין לי אלא בהרווחה · **בצרה** **מנין** שנאמר אין שר בית הסוהר רואה את כל מאומה בידו באשר ה׳ אתו · כלומר בשעת הצרה בהיותו בהסתר פנים מנין שגם באותו הפרק היה ה׳ עמו · ת"ל אין שר בית הסוהר וגו׳ באשר ה׳ אתו שאף בשעת צרה היה ה׳ עמו:

פרשה פח א עבדים על אדוניהם · כדאמר באסת"ר מה קצפון היה שם מעביר שנים ומושיב אחד · ר"ל שהעבירם שהם שנים והושיב למרדכי שהוא אחד · ובודאי על דבר זה לא היה ראוי להם לבקש לשלוח יד במלך · אלא ש"מ את ה׳ היתה זאת להגביר קצפם יותר מן הראוי כדי ליתן ע"י זה גדולה למרדכי: **ר"י הוה משתעי כו׳** · אידי דמייתי להאי מלתא מפרש ליה הא דכתיב ויבוקש הדבר וימלא דמשמע שנמלא איזה דבר בפועל עד שהיה ניכר ממנו דברי אמת · **שרב אמר** קונדא קנר **מכירין** חרב · כלומר חרב קצר נתנו בתוך מנעליהם כדי שלא ירגישו בהם והיו רולים להרגו בהחבא ועי"ז נאמר ויבוקש הדבר וימלא · וכן הוא לסברת אידך תנאי: **ד׳ כוסות** של תרעלה · דהשכתן בקראי ד׳ פעמים כוס התרעלה בפורענות עובדי כוכבים · דכתיב קח את כוס היין החמה · כוס זהב בבל ביד ה׳ וגו׳ · כוס ביד ה׳ ויין חמר וגו׳ ימטר על רשעים פחים וגו׳ מנת כוסם וגו׳ ובודאי לא בזמן אחד היו אלא בזמנים · מחולפים זה אחר זה וכדמוכחי קראי: **שר המשקים** שכחך כו׳ · ר"ל שהיה זה תוכחת מוסר לנוכח כנגד יוסף · שלא היה לו לבטוח בשר המשקים וכדלקמן פרשה פ"ט ס"מ ב׳ · ואף כי יוסף רצה לקרב הדבר אל הטבע · מ"מ שנה בזה · כי השגחת ה׳ על הצדיקים הוא חוץ לטבע · כל הצלחתם בא לאחר היאוש בטבע · ועל זה אמר מי היה מהכה לאברהם כו׳ מי מבשר ליעקב כו׳ להורות שכולם נפקדו בתשועה לאחר היאוש בטבע לפרסם בהם השגחת ה׳ בדרך נפלא:

סדר מקץ

פרשה פט א זמן ניתן לעולם כו׳ באפילה · כלומר באפילת יצה"ר הנקרא חשך המחשיך פני הבריות וכדאיתא בתנחומא · שעתיד הקב"ה להעבירו מן העולם · וקאמר ומאי טעמיה כו׳ · ר"ל ומאי טעמא יתבטל היצר הרע לעתיד לבוא · הא הצדיקים מקבלים שכר טוב על ידו ומשני מפני שכל זמן שיצה"ר **בעולם כו׳** שמפני שבא ממנו לעולם ג"כ אופל וצלמות הוא כח המות שהוא משורש הרע ע"כ יתבטל לעתיד שהוא עולם שכולו טוב: **להודיע שבל כו׳** · יתכן שאלו ה׳ הם ה׳ יועצים רואי פני המלך שהם חמשה · כדאיתא בפ"ג דמגילה · ועל ידם הוא הנהגת המדינה: **כיון שראה שר כו׳** · זה קאי אדרשא דבסמוך גבי את חטאי אני מזכיר היום:

פרשה צ א בלי רגלים פרש"י הם הנקראים אסתרוגי׳ בלע"ז שרגלי אדם דורכות עליהם כלומר לא ירכב על סוס למלחמה אלא ברצוחן דומיא דכלי זיין · כי על נרכי המדינה כבר אמר למעלה ועל פיך ישק כל עמי: **נכנסו חולניות** · מפני שהרעב בטבע מוליד חולי כדלעיל פ׳ פ"ט בשעה שהשנים רעות גופן של בריות מעלה תפעין:

פרשה צא א הן יהרום כו׳ · הן יהרום ענת השבטים כשבקשו להרגו · ולא יבנה עלתם כשרצו להחזירו שהיה בהם ט׳ חלקים לאחוה להחזירו מעצמם כדבסמוך · ובאשר כבר ידעו שהיה במצרים מאז נמכר בקל היה בידם לדרשו ולחוקרו · והקב"ה השיב חכמתם אחור לבל יתגלה להם אלא אחרי כמה גלגולים וסבות שעבר להם עם יוסף בענין בנימן כדי לכלות הפשע ולהתם חטאתם וכמבואר במדרשות ועז"א יסגור על איש ולא יפתח ללמדך שאף במראה רוח הקודש לא פתח להם פתח של רמז כאשר עשה לאביהם: **אל תוציאו בידכם פרוסה** · היינו כדפירש"י בחומש למה תתראו למה תראו עצמכם מפני בני ישמעאל ובני עשו כאילו אתם שבעים שבאותה שעה עדיין היה להם תבואה · וכן הוא לי"א פרוטות שלא תראו עצמכם עשירים מפני הקנאה · אתם לעין הרע שנמשך מן הקנאה שעה"ר מזיק ושולט ביותר בזמן הרעב שהבריות עיניהם צרות זו לזו והיינו דמסיק ואל תכנסו כולכם בפתח אחד מפני העין דהאי מפני העין אתרוייהו קאי דטעמייהו הוא מפני שליטת עה"ר והאי אל תכנסו כולכם בפתח אחד בוודאי לא נפקא מקרא דהכא שהרי עדיין לא הזכיר כלל ירידתן למצרים · אלא הא נפקא מתוך הבאים וכדפרש"י בחומש · ולא מייתי לה הכא אלא להחזיק בו שהקפיד יעקב בבניו על ענין עין הרע וכדפרישית: **ט׳ חלקים** לאחוה כו׳ · לעורר שוב אהבת האחוה כלפי יוסף להשיבו אל ארצו ואל בית אביו והלק אחד לשבור בר · כאילו זה לא היה אלא טפל · ועיין יוסף עיקר · כי לשבור בר היה מספיק באחד מהם · אבל בעבור יוסף ירדו כולם שמה לבקשו בכל לד ופנה: **מאימתי עושין כו׳** · אע"ג דריב"ל אמר בסמוך תינוק עושין אותו כניף והיינו אפילו מוטל בעריסה יש לדחות ולומר דהכא לא קאי אזימון אלא אסניף לס"ת דסמוך ליה קאי דהתם בר שמיעה בעינן היינו היודע טיב ברכה מאי היא · או היודע למי מברך: **מהלפא שיטתיה דר׳ ירמיה כו׳** · כלומר שדבריו סותרין זא"ז · דתמן נריכין ליה ט׳ · כלומר שם נסתפק בדבר זה אם יכול לברך על ירק או לא · והכא פשיטא ליה דחולקין בזה חביריו על ר"ם ב"ם וס"ל שאין יכול לברך בלא פת · ומשני מאן דצריכא ליה כו׳ · וה"ג בס"מ מאן דצריכא כרשב"ג ומאן דפשיטא ליה כרבנן דתנא רשב"ג אומר עלה והסב וכו׳ · וכ"כ הפני משה שכ"ה שני׳ בתוספתא פ"ה רשב"ג אומר עלה והסב כו׳ · ומספקא ליה לר"י אליבא דרשב"ג

נחמד למראה

פרשה פח א רבי חמא בר חנינא אמר לא היו ראוין אומות העולם שיהיו בשם דווים וכו׳ · עיין מתנות כהונה · וקשה דבילקוט ראובני סדר מצורע מייתי מדרש רז"ל כשמעו ישראל פרשת נגעים והצלות נתייראו אמר להם משה אל תתייראו אלו לאומות העולם אבל אתם לאכול ולשתות ולעסוק בתורה · עד כאן לשונו · דנראה דפליגי אהך דהכא · ויש לייסב ודוק: **ויחלמו חלום שניהם וגו׳** רבי חייא בר אבא אמר חלמא ופתרוניה דחלם חבריה · נראה דלפי פשוטו של מקרא הוה ליה למיכתב ויחלמו שניהם חלום כדפירש רש"י בפירוש החומש · ומדכתיב ויחלמו חלום שניהם אם כן מקרא מסורס הוא ומשום הכי דרש רבי חייא שחלם חלום ופתרון חבירו · ובמסכת ברכות בפרק הרואה (דף נ"ה ע"ב) איתא וירא שר האופים כי טוב פתר אמר רבי אליעזר מלמד שלכל אחד הראוהו חלומו ופתרון של חבירו · עד כאן · ודרים הכי משום דהוה ליה למימר וישמע שר האופים כי טוב פתר ומדכתיב וירא משמע שראה פתרון של חלום חבירו בחלומו · וזהו מה שמסיים רש"י בפירוש החומש על מה שכתב ומדרשו כל אחד חלם חלום שניהם שחלם את חלומו ופתרון חבירו מסיים וזהו שנאמר וירא שר האופים כי טוב פתר · ודוק · אך קשה על רש"י ז"ל במה שכתב בדיבור שאחר זה · וזה לשונו · איש כפתרון חלומו · כל אחד חלם חלום הדומה לפתרון העתיד לבוא עליהם עכ"ל · דלכאורה סותר עצמו וגם דברי זה המדרש שהביא בדיבור שקודם לזה שפס נאמר שחלם כל אחד חלום ופתרון חבירו ובדיבור זה מפרש כל אחד חלם חלום הדומה לפתרון וכו׳ · שאינו הפתרון ממש רק הדומה לפתרון · אך נראה דקשה לרש"י דאם כל אחד ראה פתרון חלום חבירו ממש · מן הראוי היה לכתוב איש פתרון חלומו בלא כ"ף המשמשת · ומדכתיב כפתרון · לכך פירש כל אחד חלם חלום הדומה לפתרון וכו׳ · ירצה בזה לא שכל אחד הלם פתרון חבירו ממש כאלו תאמר כי שר האופים חלם שלשת השריגים שלשת ימים הם · ועל דרך זה חלם שר המשקים פתרון חלום של שר האופים · דאם כן לא היו צריכין לפתרונו של יוסף כי כל אחד היה יכול לפתור את חלום חבירו · לזה אמר שלאחד חלם חלום הדומה אל הפתרון · רצונו לומר כי שר האופים חלם שישוב שר המשקים על משקהו · ושר המשקים חלם שיתלו את שר האופים · ולפי זה שום אחד מהם לא היה לפתור את חלום חבירו · כי מי יגיד לשר האופים בשלשת השריגים שלשת ימים הם · ומי יגיד לשר המשקים שבשלשת הסלים שלשת ימים הם · על כן נכון הוא מה שכתוב כפתרון חלומו בכ"ף המשמשת לסורות על דמיון כלומר שחלם חלום שיש בו היקש ודמיון אל הפתרון לא שחלם הפתרון עצמו:

סדר מקץ

פרשה פט ו בקש לץ חכמה ואין אלו חכמי פרעה וחרטומי מצרים ודעת לנבון נקל זה יוסף · נראה דקשה למדרש אומרו בקש לץ מאי לשון בקשה דנקט · וכן מה שאמר ודעה לנבון נקל קשיא ליה תיבת נקל דהוה ליה למימר והנכון יש בו דעת משו"ה דרש ליה על חרטומי מצרים ויוסף: ויובן על פי מה ששמעתי משם אחד קדוש על ענין מלכת שבא ששמעה את שמע שלמה המלך ובאה לנסותו את שלמה במו שאומרים עליו שהוא חכם מכל האדם ככתוב בתורך במלכים א׳ סי׳ י׳ · וכתיב ותבא לנסותו בחידות · איתא במדרש שהחידות היו דברים קלים יש להפליא על מלכת שבא שבודאי היתה חכמה גדולה מאחר שהיה באה לנסות ולראות חכמתו שלא יוכל להבחין אם הוא חכם אם לאו אלא מי שהוא חכם · וא"כ היאך מלכת שבא באלה משלמה דברי חידות כאלה דברים שאם תשאל לנערים היו משיבים לה ואם ישיב עליהם שלמה במה יודע לה היפוא גודל חכמתו ובפרט שראינו שהפליגה על זה בחכמתו ככתוב הוספת על השמועה וגו׳ · אלא הענין הוא שיש אדם שדעתו שלימה בחכמתו ויש חכם אחר שג"כ הוא חכם גדול אבל אינו מושלם בחכמתו · החילוק שביניהם הוא אם יבא חכם אחד וישאל איזה שאלה קלה מחכם אחר אם אינו מושלם בחכמתו יפלא בעיניו שזה החכם השואל לא הבין דבר קל כזה וחושב שאינו שואל ממנו אותה השאלה קלה כמו שהיא אלא שיש דברים בגו רצוני לומר נסתר ועל זה נותן דעתו ומשיב לו דברים עמוקים לפי מה שחושב ששאל ברמז תשא"כ שאלה שלא ששאל אלא אותו הדבר הפשוט · אבל מי שהוא מושלם בחכמתו תיכף הוא מבין אם שואל הדבר כפשוטו בלי שום עומק ואז תיכף משיב לו דברים כפשטן · והנה מלכת שבא שלא ידעה שלמה היה חכם גדול ובאה לנסותו לידע אם הוא מושלם בחכמתו ואם תשאל ממנו דברים עמוקים תיכף ישיב לה ולא יודע שלימות חכמתו לכן שאלה מאתו דברים קלים וחידות ששואלים לנערים כדי לפסטות לשלמה שיחשוב שלמה איך אפשר שתבא מלכת שבא מארץ רחוקה כדי לידע ממנו פתרון חידות כאלו התמו הנערים שיפתרונו לה ויחשוב ששואלה לו דברים נפלאים דרך משל על שבעה רקיעים וכיוצא · אבל שלמה בהיותו מושלם בחכמתו הבין כוונתה שהדברים כפשטן והשיב לה תיכף · ועל זה אמרה אמת היה הדבר אשר שמעתי בארצי וגו׳ ע"כ שמעתי: ובזה נבא אל הענין שאחר שאמרו שפותרים היו אותו שבע בנות אתה מוליד וכו׳ שבע מלכיות אתה מכבש וכו׳ פוקפם נר׳ יהושע דבהיות החלום כפשוטו מורה על שובע ורעב · איך נואלו חרטומי מצרים לפתור החלום בדברים רחוקים וזרים · לכן אמר במסכת

שחכמי פרעה לא היו שלמים בחכמתם חשבו שאין החלום כפשוטו אלא שהוא רמז לענינים אחרים ובכלו בזה וזהו שאמר הכתוב בקש לץ חכמה ואין · רצונו לומר הלץ שאין בו חכמה ומבקש לפתור החלום בדברים אחרים ולא כפשוטן שבזה מראה בעצמו חכמתו ואינו כן וזהו שאמר ואין · אבל ודעת לנבון נקל זה יוסף שבהיותו מושלם בחכמתו הבין שפתרון החלום הוא כפשוטו ואין בו שום עומק ודו"ק היטב כי נכון הוא:

פרשה צ א ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה · אם מהלכים אנו מסוף העולם ועד סופו אין אנו מוצאים כזה · וכן כתב רש"י בפי׳ החומש וזה לשונו הנמצא כזה · הנשבה כדין אם נלך ונבקשו הנמצא כמוהו · הנמצא לשון תמיהה וכן כל ה"א המשמשת בראש התיבה ונקודה בחטף פת"ח · עכ"ל · וכתב הרא"ם וז"ל ואשר הכריחו לתרגם הנו"ן הזה נו"ן האית"ן ולא נו"ן הנפעל עבר או בינוני מפני שאלו היה נו"ן הנפעל עבר או בינוני היה פירושו היתכן שנמצא בשום זמן כמוהו או היתכן שיהיה נמצא בזה הזמן כמוהו וזה לא יתכן מפני שה"א התמיהה לא תבא רק על העבר או על העתיד לא על הבינוני וא"כ ה"א שתתפרש מלת הנמצא כזה המסתכח כדין להיותו בינוני ולא שאלתכח כדין שהוא פעל עבר מפני שמה לו לפרעה לחקור אם נמצא בשום זמן כזה עכ"ל · ואנכי לא ידעתי מי הגיד לו שלא תבוא ה"א התימה על הבינוני שלא בכדית כתיב המכסה אני מאברהם אשר אני עושה (בראשית י"ח) ועיין מתנות כהונה שהקשה ג"כ על הרא"ם כיוצא בזה · גם הרג"א והרנ"א תמהו עליו ואמרו בפה מלא היתכן שתבוא ה"א התימה לשמש על הבינוני והדין עמהם · ולדעתי פשוט כי מה שהכריח לרש"י ז"ל לומר בנו"ן הנמצא היא נו"ן האית"ן ולא נו"ן נפעל · לפי שאמר כך על מה שאמר יוסף ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וישיתהו על ארץ מצרים · ועל זה אמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה איש וגו׳ · והנה לא יתכן להיותו נפעל עבר כי מה יועיל לו אם היה נמצא בזמן העבר גם לא יתכן היותו בינוני נפעל שאמר הנמצא כמוהו בעולם · כי גם זה לא יועיל לו · כי אולי יהיה נמצא תחת יד מלך גדול ממנו אשר לא יתן אותו להלוך מארצו · ולזה אמר הנמצא כזה הנשבה כדין והורה בזה כי לבון עתיד לרבים מדברים הוא · ומה שהוסיף לומר אם נלך ונבקשנו הנמצא כמוהו · רצונו לומר אם נלך ונבקשנו כדי להושיבו על ארץ מצרים שאם נמצא כמוהו · וכן הן הדברים הנאמרים כאן במדרש · והורה בזה כי ה"א הנמצא ה"א התימה היא ולא ה"א השאלה · ומה שמסיים רש"י לומר · וכן כל ה"א המשמשת בראש התיבה ונקודה בחטף פת"ח · ותימה הרי בעבר מבנין הפעיל מגזרת הכפולים ומגזרת נחי העי"ן תהיה ה"א בראש התיבה והיא בחטף פת"ח ואינה משמשת לשון תימה · אבל היא לסימן הבנין כמו וגם הקימותי את בריתי אתם (שמות ו׳) ואתה הסבות את לבם אחורנית (מלכים א׳ י"ח) יש לומר כי הה"א שהיא לסימן הבנין לא קרא רש"י בשם אות משמשת אע"פ שאינה משרש המלה · כי רש"י ז"ל לא קרא אות משמשת אלא א"כ כאשר היא משמשת במלה מיוחדת · רצוני לומר כאשר לא תתקיים בכל נטיות המשקלים · משא"כ אות הנוספת על השורש אשר תתקיים בכל נטיות המשקל קורא בשם יסוד נוסף לפי שהיא נגרשת במשקל שהוא באופן שלא נמצא המשקל ההוא זולתם · אלא שהיא נופלת במשקלים אחרים · לכך קראו בשם יסוד נוסף · לכן במה שאמר וכן כל ה"א המשמשת בראש התיבה · אין ה"א שבנין נכללת במאמר זה · כיון שה"א שבנין אינה נעדרת מכל חלקי העבר ובכל כנוייהם ובנין זה:

פרשה צא ב וירדו אחי יוסף עשרה · א"ר בנימין ממשמע שנאמר אחי יוסף איני יודע שהם עשרה · אתמהא · אלא תשעה חלוקים לאחוה ואחד לשבור בר · כבר ששבאר כי עֲשָׂרָה מספר מתוכר אל המתואר ויורה על דברים מתגים שאינם דומים זה לזה כשום · אבל עֲשֶׂרֶת מספר מופשט מן המתואר הוא ויורה על דברים המתדמים ומתיחסים זה עם זה כשום · והנה בנדון דידן לא היה ראוי לכתוב עשרה לגמרי · כיון שכבר נודע כי עשרה היו ומדכתיב עֲשָׂרָה ולא כתיב עֲשֶׂרֶת כדרך מופשט מהמתואר אין זה אלא לסורות כמה שהיו חלוקין לעשות בבחינת האחוה שלא היתה אהבת כולם ושנאת כולם שוה לו · איברא מה שאמר ר׳ בנימין ואחד לשבור בר · היינו לפי שיש כאן שני פרטים נלוזים מענין אחד ויש עוד פועל אחר מענין אחר לפניהם במאמר הזה וזה יורה על השווי ועל התהוות שני הפעלים בעת אחת וברגע אחד כמו שהתבאר כבר במקום אחר · והנה לשבור בר מקור הוא והוראת המקור הוא על המחשבה הקודמת למעשה · וא"כ המכוון וירדו אחי יוסף לשבור בר שבשעת ירידתם היו שוים במחשבתם לשבור בר והבן זה: **ד** ויוסף הוא השליט וגו׳ שלש גזירות גזר וכו׳ · קשה דנאמר שלש גזירות גזר והפרשן אתה מוצא ארבעה · עיין פירוש מתנות כהונה וידי משה · ול"נ שאלש ראשונות הם גזירות שגזר ופרסם אותן ע"י כרוז כדי שידעו בהם הקרובים והרחוקים · אבל הרביעית שהיא שלא יכנס אדם עד שלא יכתוב שמו וכו׳ זה אין לורך להכריז עליה ולא תקרא גזירה כבואם אם ישאל מהם הפקיד שמם ושם אבותם על כרחם צריכים הם להגיד לו · תדע לך שכן הוא שהרי לקמן בפרשה זו א"ר יהודה בר סימון אף יוסף יודע היה שאחיו יורדין למצרים לשבור אוכל מה עשה הושיב שומרים על כל הפתחים ואמר להם ראו כל מי שנכנס לשבור אוכל כתבו שמו ושם אביו וכו׳ · הרי בהדיא דלא יפול על זה לומר לשון גזירה ודו"ק: **ז** וירא יוסף את אחיו וגו׳ · א"ר יהושע בר נחמיה נעשה נכרי להם · פשוט הוא

דרשב"ג מהי שיכך הוציא אחרים כדלעיל מי נימא כי היכי דמגרף ס"נ מוציא אחרים · או דלמא לא מרפי מגרפי אבל אינו מוציא אחרים · והא דפשיטא ליה הכא דהלוקין סבירא על ר"ש · כ"ש היינו כרבנן דלדברי חכמים בשם ר' יוחנן לעולם אין מזמנים עליו עד שיאכל כזית דגן · וכיון דאין מזמנים עליו כ"ש שאינו מוציא אחרים: מתניתין כרשב"ג · דבצירוף זימון ודאי מודה ומ"מ מספקא ליה לר"י אם יכול להוציא אחרים או לא כדאמרן: ביוסף שזן העולם · כ"ומר כאשר נכמרו רחמי יוסף על הבריות לזון אף בארצות הרחוקים · אף כך גם אתה תזון לכל עמך אף לרשעים הרחוקים ממך מצד החסד והרחמים: אלא מיום שנגנב יוסף נסתלק ממנו רוה"ק · מפני העצבות · ועתה שוב השפיע ה' עליו רוה"ק · שראה שיש לו איזה סבר ותקוה במצרים בבניו ולא ידע על מה הוא רומז · ולפיכך הסכים לשלוח כל בניו למצרים אע"פ שלא הוצרך לכך שעדיין היה להם הבואה באותו הפרק אולי יתקיים בהם התקוה · ובאמת היה רומז על יוסף: בשוק של זונות מה מיבכם · והוא כי לבסוף כולם נקבצו יחד בשוק של זונות לחפש שם את יוסף בבתי הזונות בהיותו יפה עינים · וזהו שא"ל א"כ בשוק של זונות מה פיבכם ולמה לא יראתם שם מן השין · ועז"א לא כי ערות הארץ באתם לראות · ואומר לשון ערוה לרמוז ג"כ על הליכתם לדבר ערוה בשוק של זונות כי מיה נהחזק. עליליתו בענין מרגלים: א"ל אבידה אבדה לנו ובקשנוהו שם · שנאמר שנים עשר עבדיך אחים אנחנו וגו' והאחד איננו ובקשנוהו שם · א"ל אי הוה בר כך אמר לכון אפי' אי הויתון יהבין ביה כמה אלפי לא יהבינן לכון מה הוא יתון עבדין · אמרו ליה על מנת כן נתחיננו אי למיקטל או לאקטלא · אמר להו הוא הדבר אשר דברתי אליכם מרגלים אתם · ולהרוג בני העיר באתם · מנחש אני בגביע שלי ששנים מכם החריבו כרך גדול של שכם · מיד נזדעזעו ולא השיבו · אמר להו · בזאת תבחנו וגו · הביאו אחיכם הקטן וגו' · כצ"ל וכן הוא בספרים המדויקים · וזה עולה כגירסת רש"י ז"ל בחומש: מפני שהוא דחפו וכו' · כי למה בחר דוקא בשמעון ומשום דקשה הא כתיב לא תקום ולא תטור וגו' לכך מסיק שנתכוין להפרישו מלוי שלא יטלו עליו עצה כמו אז · דעלייהו כתיב ויאמרו איש אל אחיו וגו': לכך נאמר וירא יעקב כי יש שבר · כתב היפ"ת ולא הבינותי מה ענין זה לכאן · והמת"כ פירש דדרים לשון שבר ממש שנכרון רוח שאירע לו במצרים עכ"ל וכה"ג נמי דרשי' לעיל יש שבר ויש סבר ע"ש · ומ"מ יותר נראה לי דל"ג ליה: לדוד · היינו מה שנסתר דוד בשדה ג' ימים בברחו מפני שאול ונתיעץ שמה עם יהונתן כמבואר בספר שמואל א' כ': לשון דרומי אבל ברם · כלומר שביאורו הוא אין זה אלא כך · ולכן אמר אבל אשמים אנחנו כלומר אין זה אלא לפי שאשמים אנחנו ולא במקרה · וכן בכל דוכתי וכן מה שא"א אבל בקושטא כך פתרונו שאינו באופן אחר אלא כך הוא אמיתת הדברים: כל הימים זה העוה"ב · דכי הוה אמר שתמא וחטאתי לך מתילא הוי משמע תמיד ולמה ליה למימר כל הימים · אלא בא לרבות גם העוה"ב: שמא הוקר השער · שפי' כסף משנה פי שנים כראשון זולת הכסף המושב בפי האמתחת · וה"פ"ג דבסיפור המעשה לא כתיב אלא משנה הכסף לקחו בידם ולא הזכיר כלל כסף המושב · יש לומר כי לא הזכיר אלא מה שלקחו מאת אביהם · אבל כסף המושב כבר היה בידם מאז: צריבין אתין כו' · וכי צריכין אתם עוד ד"א · אמרו לו תפלתך אנו רוצים וצריכים · אמר להם אם תפלתי אתם צריכים דבר זה לא יעכב בידכם ואל שדי יתן לכם רחמים · ומה שלא הזכיר על התפלה מקודם · היינו להורות כי אין לאדם לסמוך על גם על ידי התפלה לבד אלא בצירוף השתדלות אנושי ואח"כ ישען על ה' אלהיו בכח התפלה:

פרשה צב אשריו לאדם שיסורין באין עליו מכח התורה שנאמר ומתורתך תלמדנו · כצ"ל: מי שעתיד לומר ליסורין די · פי' לעת"ל ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים וגו' · ולפי שאין דבר לעתיד אא"כ יש כבר מעין דוגמתו קצת בעולם הזה כדאיתא בפ"ב דשבת לכן אמר מי שעתיד לומר ליסורים די יאמר ליסורי די: כי טוב חסדך מחיים · כלומר כי טוב חסדך נשכר עולם הבא מחיים של עולם הזה · ואמר שפתי ישבחונך · היינו כדאמרינן במדרשות שהצדיקים גם בקבר שפתותם דובבות בדברי שבח ותהלה: לעת מצוי היום · מפורש בירושלמי אמר ריב"ח יהי חלקי עם מתפללים עם דמדומי חמה · כל יום · מ"מ על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא · לעת מצוי של יום כלומר בעת יציאת החמה ובעת שקיעת החמה שהיום נגמר ומתמלא: לעת מצוי הדין · כלומר ברצותו כח הדין המתמתם ובא לעולם מ"ז יתפלל לכל יהיה נספה בלא משפט ע"י פגעים רעים דמסתגפ רפות לתחתית אינו מבחין כו': ושלח לכם את אחיכם אלו עשרת השבטים · כלו' שדיבר עם כנ"י מדלת עם הארץ אשר נשארו שוממים בקרב הארץ הקדושה כי עוד תהיה לכם נחמה בשוב ה' את שיבת אחיכם אלו עשרת השבטים: מה נאמר בכסף ראשון כו' · שבא לבאר כי ענין הגביע הוא עולה כי היה זה כענין כסף ראשון ושני שלא היה אלא דרך עלילה וכן אף זו עלילה · וזהו מה נאמר בכסף ראשון ומה נדבר בכסף שני שלא היו אלא דרך עלילה · ומה נצטדק בגביע שהוא ג"כ עלילה כזה ומשום דמ"מ קשה דלא הו"ל לסתום אלא לפרש שיאמרו לזה אמר שסתם הדברים כדי לרמוז בו עוד שאר ענינים: מה נאמר לאבא כו' · דרים שבאו לומר שקבלו על עצמם עול עבדות שמם מצד תוקף צער אביהם והרעותו עליהם בכמה ענינים עד כי לא יוכלו עוד לראות פניו · וזהו מה נאמר לאדוני לאבא שבארץ כנען ביוסף ר"ל במה ינחמוהו עליו · ומה נדבר במה שנצערנוהו לפי שעה בשמעון · ומה נצטדק בבנימין כי האחרון הכביד: אם נאמר לך חטאנו בדבר הנביא זה לא יתכן באשר גלוי וידוע שלא חטאנו · ואף אם נאמר שלא חטאנו בגביע · עכ"פ האלהים מצא את עון עבדיך מצד אחר דהיינו ממכירת יוסף ואלו הוא האלהים הנזכרים:

סדר ויגש

פרשה צג א בנימוסים שלנו כו' · לאו דיהודה קאמר האי לישנא אלא הוא לישנא דר"ש שהביא ראיה ממש"ה בענין זה בנימוסין שלנו · וס"ל דמסתמא בזה כך היה הדת גם בדין בני נח כי הוא נימוס שכלי כי בהיות לו לשלם מדוע יהיה נמכר לעבדות · וזה שאמר יהודה בייא אתה מעביר עלינו לקחתו לעבד שלא כדין: ידבר נא עבדך דבר באזני אדני · לשום לב לדברי לעשות רושם על לוח לבך · ב"ש אני אינו מדבר לתועלתי לבד כי אם גם לתועלתך להצילך מנזקין ופגעים רעים · ובא לבאר מה התועלת שיש לו בזה · וע"ז אמר זקנתו של זה כו': הזהיר שלא ילקה כו' · קרוב לומר דאיד אתיא כמ"ד בסמוך שא"ל מה פרעה להוא אחר הזכרים כו' כלומר שחשדו שלקחו למשכב זכור לכן אמר כי כמו שלקה פרעה ע"י זקנתו של זה בעבור שרצה לטמאה אף אותו האיש ילקה בצרעת בבואו לטמאו לבנימן: ובלה"ק · וזו ראיה שאני יוסף שזה הלשון לא נחשד כי אם לבני ישראל מדור הפלגה ואילך · ולא נתגשם לה"ק לאו"ה אלא ממתן תורה ואילך מהעתקת התורה: ומהולה כשהיה הפלנין ביגותה זה לא היה אלא בשפה כנען באינו לשון הקודש כרור ומהור:

פרשה צד א אשר ימצא · אכ"כ אלא אשר נמצא אתו · גירסא זו אין לה בחד · כי מה טעם לומר אשר ימצא אתו שהוא עתיד · הלא הוא שהוא עבר · אבל יותר מחוור גירסת החזית פ' עד שהמלך במסבו (א' י"ב) אשר מצא עני שטים אכ"ב אלא אשר נמצא אתו מתחלה · דמצא משמע לשעבר · אבל נמצא משמע לשעבר שנמצא בידו מקודם · והאי קשה ליה דבפלוגתא בתכלת ותרגמן ושאר המינים שפיר כתוב בהו אשר נמצא אתו שנמצא מינים הללו ביד האנשים לתשמרת לנרכס · אבל על' שטים גדולים ועבים כאלו

מי

נחמד למראה

פי' דעת ר"י בר נחמיה לומר שהמכוון באמרו ויתנכר מבנין שהתעל להורות על הראות בעצמו פעולה מן הפעולות ואינו כמו שיתדמה כמו יש מתעשר ואין כל (משלי י"ג) פירושו יש מראה עצמו עשיר ואין לו שום דבר וכן ויצטירו (יהושע ט') פירש"י עשו עצמן כהולכין בשליחות עכ"ל · כלומר שבאמת לא היו שלוחים · וכן שכב על מטתך ותחל (שמואל ב' י"ג) פי' הרד"ק הראה עצמך כאלו אתה חולה עכ"ל · וה"נ ויתנכר אליהם · הראה עצמו כאלו הוא נכרי וההתנכרות היה כמשך אליהם · ונכון בזה מה שמפרש מלת אליהם במלת להם במה שאמר נעשה נכרי להם · וכבר התבאר שיש הבדל בין מלת להם ומלת אליהם · והוא כי להם נגזר מן הלמ"ד המשמשת שמורה על הקירוב · ומלת אליהם ממלת אל היא נגזרת שמורה על הנגיעה והדיבוק · אלא שוא הדבר אשר דברתי · כי עם היות שבבחינת מה שאליו הראה עצמו כנכרי מ"מ בבחינת מה שממנו לא היה בו שום התנכרות לגמרי · ובזה נכון הוא מה שמפרש ויתנכר אליהם נעשה נכרי להם · להם דייקא · כי לא היתה שום הפלגה בהתנכרות ההוא · וזהו מה שפירש"י בפירוש החומש נעשה להם כנכרי בדברים קשים עכ"ל · והורה בזה שההתנכרות לא היה אלא בדבור לא במעשה · כי כל מה שעשה לא היה אלא לפנים · וזהו מה שאמר ר' חגי בשם ר' יצחק בפרשה זו לעיניהם אסרו כיון שיצאו להם היה מאכילו ומשקהו ומרחיצו וסכו: ח והם לא ידעו כי שומע יוסף כי המליץ זה מנשה · דלכאורה יש להפליא כמה שאמר הכתוב ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו וגו' · איך אמרו כדברים האלו לפני יוסף והם ראו שבא עליהם בעקיפין · ועל זה אמר הכתוב והם לא ידעו כי שומע יוסף כי המליץ בינותם · ופירש"י בפירוש החומש כי כשהיו מדברים עמו היה המליץ ביניהם היודע לשון עברי ולשון מצרי והיה מליץ דבריהם ליוסף ודברי יוסף להם לכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברי. עכ"ל · אך מ"מ קשיא טעם היותו שחשבו כי יוסף אינו מבין דבריהם · איך לא חשבו שהמליץ יגיד דבריהם ליוסף · ולזה אמרו המליץ זה מנשה · כי הם אמרו כדברים האלה על מה שאמר יוסף אחיכם אחד יאסר בבית משמרכם · וכתיב ויקח מאתם את שמעון · הוא שהשליכו לבור הוא שאמר לנוי שנה בעל החלומות הלזה בא · ועל זה אמרו אבל אשמים אנחנו על אחינו וגו' ואיתא במדרש פרשה זו כי כאשר צוה יוסף לקחת מאתם את שמעון לא יכלו כל גבורי פרעה לכפותו עד שעמד מנשה ואסרו והכניסו לבית האסורים · וכאשר נסתלק המליץ זה מנשה לאסור את שמעון אמרו מה שאמרו: ר' חגי בשם ר' יצחק אמר לעיניהם אסרו כיון שיצאו להם היה מאכילו ומשקהו ומרחיצו וסכו · לכאורה יש לדקדק מנא ליה לר' חגי הא שלא יהיה. המכוון בו שעשה כן לעיניהם ולא יכלו לעכב · ולדעתי למד לומר כן מדכתיב ויאסר בחטף סגו"ל שהוא לשון קל כיון שאחריו רפי כמשפט אחרי שו"א נע אע"פ שבספרים שלנו לא נמצא כך · עיין בספר לוהר התיבה תיבת הדגש אות י"ד ואות ט"ו · וכן כתב יפה"ע הנקדן בספר עין הקורא בפרשה הזאת וז"ל ויאסר ליה רפה באורייתא וכל כתיבה דשמשון כוותיה · וכן אמר ר' יוסף הנקדן לכך אלו האסירות רפויות כי לא חזקות וקשות היו לאסוריהם עכ"ל · וכן כתב הרד"ק בשורש אסר וז"ל ויאסר אותו לעיניהם בשו"א וסגו"ל והמסורת עליו לית רפה וכל כתיבה דשמשון דכוותיה עכ"ל: י ויאמר שאול שאל האיש וגו' · א"ר אבא בר כהנא אפי' עצי עריסותינו גלה לנו · רש"י בפי' החומש כתב וז"ל · ולמולדתנו · למשפחותינו · ומדרשו אפי' עצי עריסותינו גלה לנו עכ"ל · בא לפרש כפל לשון שאול שאל האיש · ויראה בזה כי הרבה שאלות שאל · והנה במלת לנו נכלל גם יעקב שאליו היו מדברים · ולמולדתנו · ר"ל למשפחתנו · והיא תשובה מספקת על מה שאמר להם אביהם למה הרעותם לי להגיד לאיש העוד לכם אח · והם השיבו באמת לא הגדנו לו כל מה ששאל אך על פי רבוי שאלותיו ששאל לא יכולנו להמלט מלהשיב לו שום דבר והגדנו לו זה שיש לנו אח ולא היה לנו לחשוב שיאמר אלינו הורידוהו אלי · וזהו מה שפירש"י לקמן וז"ל על פי הדברים האלה · ע"פ שאלותיו אשר שאל שהוזקקנו להגיד עכ"ל · ואולם עדיין יש להקשות שהיה להם לומר שאין להם אח אחרי שראו כי בתחלה בא עליהם בעלילה · ולזה א"ר אבא אפי' עצי עריסותינו גלה לנו · כלומר שלא היה נעלם ממנו שום דבר ובעבור זה הוזקקנו לומר לו באמת · ומה שלמד ר' אבא לומר כן · ר"ל כי כבר התבאר שכאשר יבא מקור עם פעל מן הפעלים שניהם משורש אחד · ויהיה אחריהם במאמר ההוא פעל מן הפעלים אשר הוא משורש אחר · אזי יהיה תמיד ענין התהוות שני הפעלים ההם בעת א' ובזמן אחד · והוא הדין בנדון דידן נאמר שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו לאמר · בעבור זה דעת רבי אבא לומר כי פעל לאמר אינו חוזר על בני יעקב שיאמרו לו · אבל על יוסף הוא חוזר שהוא עצמו אמר · ויהיה המכוון באמרו שאול שאל האיש לאמר · כלומר שלא שאל כדרך השואלים שהם מסופקים במה ששואלים · אבל הוא עצמו היה משיב על מה ששאל ולא היה נעלם ממנו דבר · אבל היה שואל על מנת לאמר ולהודיע לנו שלא נעלם ממנו דבר · ובעבור זה הוזקקנו להגיד לו האמת בכל מה ששאל ממנו להגיד לו · ובזה נכון מה שאמר רבי אבא אפילו עצי עריסותינו גלה לנו:

פרשה צב א אמר ליה אלכסנדרי אין לך אדם בלא יסורים אשריו לאדם שיסורים באים עליו מן התורה שנאמר ומתורתך תלמדנו · קשה לכאורה אומרו מן התורה · ונראה בהקדים מה שאמרו פרק קמא דברכות כל העוסק בתורה יסורים בדילים ממנו שנאמר ובני רשף יגביהו עוף · עד כאן · ויש לדקדק דמה טעם יסורים בדילים ממי שעוסק בתורה · ונראה דהכוונה על מה שכתוב בילקוט אין לך אדם בלא יסורין חש באזנו חש בעינו אינו ישן בעינו אינו ישן עוסק בתורה אינו ישן זה של זה ער ויעוין שם · באופן דעסק התורה נחשב ליסורין · וזהו שאמרו כל העוסק בתורה יסורין בדילים ממנו משום דכל תנמת עניו הוא שלא יהיה אדם בלא יסורין כדי שלא יאכל עולמו · ואם כן זה שעוסק בתורה הרי יש לו יסורין ואין צריך ליסורין אחרים · וזה שאמר ר' אלכסנדרי אין לך אדם וכו' אשריו לאדם שיסורים באים עליו מן התורה מכח עסק התורה שבזה ניצול מיסורין אחרים הבאים על האדם בגופו ודו"ק: ד ויגשו אל האיש · מלמד שהיו דוחפין בפנים והן דוחפין אותו לחוץ · לכאורה יש להקשות מנא להו שתי דחיפות הללו · אך יתירץ על פי מה שכתב רש"י בפירוש החומש על פסוק אנחנו מובאים · וזה לשונו · אל תוך הבית הזה עד כאן לשונו · וכבר התבאר ההבדל שבין מלת אל שהוא מורה על הנגיעה והדיבוק ובין למ"ד המשמשת שהיא מורה על הקירוב · גם התבאר כי מה שאמרו רז"ל כל תיבה הצריכה למ"ד בתחלתה הטיל הכתוב ה"א בסופה · תמיד הוא מורה על הקירוב · אבל כאשר אין בה למ"ד בתחלתה ולא ה"א בסופה אזי התחסר מלת אל ומורה על הנגיעה והדיבוק · כי לא יתכן חסרון הלמ"ד מלל ובלל אבל תמיד הכתיב ה"א בסופה · וכיון דלעיל מיניה נאמר בפסוק זה וייראו האנשים כי הובאו בית יוסף שאין שם למ"ד בתחלת מלת בית ולא ה"א בסופה · יתחייב מזה שתחסר מלת אל המורה על הנגיעה והדיבוק · ויתיישב נמי כי מה שאמרו על דבר הכסף השב באמתחותינו אנחנו מובאים · שהמכוון בו אל תוך הבית הזה שהיא הנגיעה והדיבוק · כיון שמלת הובאו לשון עבר הוא · ומלת מובאים לשון בינוני · ומבואר כי העבר הוא קודם בזמן אל הבינוני ואם כן אין ספק שגם הבינוני הזה יורה על הנגיעה והדיבוק שהוא אל תוך הבית הזה · וכאן נאמר ויגשו אל האיש וגו' וידברו אליו פתח הבית ואחר כך נאמר ויבא האיש את האנשים ביתה יוסף בה"א בסוף התיבה במקום למ"ד בתחלתה המורה על הקירוב · ולכאורה נראין הכתובים סותרין זה את זה לזה אמרו מלמד שהיה דוחפן בפנים והן דוחפין אותו לחוץ · לומר שלאחר שהיו בפנים דחפו אותו לחוץ לדבר עמו פתח הבית · ודו"ק: וישובו העירה וגו' · אמר רבי אבהו מטרפולין היתה ואת אמרת וישובו העירה אלא מלמד שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר של עשרה בני אדם · כבר התבאר כי ה"א שבסוף התיבה היא משלמת חסרון הלמ"ד שבראשיתה שמשמשת להורות על הקירוב · ואם אין שם למ"ד בתחלתה ולא ה"א בסופה אזי תחסר מלת אל המורה על הנגיעה והדיבוק · והנה לשון שיבה הוא בבחינת מה שאליו כמו וישב ראובן אל הבור (בראשית ל"ז) על כן הוא נקשר תמיד עם מלת אל · לא עם למ"ד המשמשת · וכאן נאמר וישובו העירה · והיה נכון לומר וישובו אל העיר או וישובו העיר בחסרון מלת אל כי הוא מתוקנת בלישנא כמו שהתבאר כבר במקום אחר ומדקאמר וישובו העירה צריך לומר שתחסר מלת אל כמנהג הלשון והה"א היא מאותיות האמנתי"ו הנוספות שהוראתו להקטין על הענין · וזהו שאמר ר' אבהו ואת אמרת וישובו העירה · ואולם מה שנא' אחריו ויבא יהודה ואחיו ביתה יוסף בה"א בסוף אף על פי שהיא נקשרת עם לשון ביאה · ולכאורה ליכא למימר שתהיה הה"א במקום למ"ד בתחלתה אחרי שיש היא נדרשת דאיתא במדרש ילקוט ויבא יהודה ואחיו ביתה יוסף והוא עודנו שם · למוד היה לצאת בכל יום לבימה לדון ואותו יום לא הלך שלא לבייש את אחיו מפני מצריים · עד כאן · ובפי זה נכון הוא שהה"א שבסוף התיבה משמש במקום למ"ד בתחלתה להורות על הקירוב · והוא שהם לא הלכו בתחלה אל בית יוסף אבל הלכו אל הבימה בחשבם ששם ימצאו אותו לפי שמנהגו היה לצאת לבימה אלא שלא מצאוהו שם כמש שנאמר והוא עודנו שם · וזהו מה שפירש רש"י שם שהיה ממתין להם · עד כאן לשונו:

סדר ויגש

פרשה צג ובהבאת שלום שבין אדם לחבירו · הקשה הרב ידי משה דמאי אצטריך לאשמועינן שידבק בהבאת שלום · רצונו לומר שהיא ממצות אחרות · ועיין שם מה שתירץ · ולי נראה דנקט הך · משום דשייך להכהו תרי דתלייא איירי ברובא דרובא משום שהיבם אינו חפץ בה או להפך · ואם ינשאו יהיה ביניהם קטטה ומריבה · ועל ידי חליצה כל אחד יבוא על מקומו בשלום · וכן התרת נדרים · יש מהם שנודרים שלא להיטיב עם חבריהם או שלא לדבר עמהם · וממה להפר · וכולם הם אהבת שלום בין אדם לחבירו · ומשום הכי נקט גם כן אהבת שלום בין אדם לחבירו בעלמא ודו"ק: נבהלו נתפזו · ולא יכלו אחיו וגו' · רעדה אחזתם שם · אלו השבטים אמרו מלכים מדיינים אלו עם אלו אנו מה איכפת לנו וכו' · יש לדקדק דהכתוב דבר שלא כסדר · כי תחלה אמר נבהלו נתפזו שהוא כשנגלה להם יוסף ואחרי כן רעדה אחזתם שם שהיה כשהיו מדיינים אלו עם אלו · ועוד דהכתוב אומר רעדה אחזתם · והוא דורש שאמרו מה איכפת לנו · ולפי זה מה רעדה היתה להם · ונוכל לפרש כי כוונת בעל המאמר הוא לומר שבשעה שנכשלו נתפזו דהיינו כשלא יכלו אחיו לענות אותו דוקא באותה שעה רעדה אחזתם שם ולא קודם · והקשה בעל המאמר למה עכשיו ולא קודם · לזה אמר שקודם זה שהיו מדיינים יהודה עם יוסף אומרו לא איכפת לנו · אבל עכשיו שנתגלה להם נתיראו שלא יעשה עמהם כאשר עשו לו · וזהו כי נבהלו מפניו · ודו"ק:

פרשה צד ויסע ישראל וכל אשר לו ויבא בארה שבע · לסיכן כלך · אמר רב נחמן שהלך לקוץ ארזים שנטע אברהם זקנו בבאר שבע · לכאורה צריך ביאור זה שלשון לסיכן כלך כיון שהכתוב אומר שהלך בארה שבע · אך כפי מה שנתבאר כבר באיזהו מקומן של שבחים הוה ליה למימר ויבוא אל באר שבע או ויבא באר שבע בחסרון מלת אל ומדכתיב בארה שבע בה"א בסוף התיבה שהיא במקום למ"ד בתחלתה המורה על הקירוב · מורה שלא בא אל תוך באר שבע ממש · רק שבא קרוב

יסמוך

פי מוליך עמו בדרך · לכך מפרש אשר נמלא אתו מימות יעקב והשמים כי הם התחלות לבניהם לצורך המשכן והיה רז זה מסור בידם · ולכך הול כום עמם : שיאמרו לי פסוק זה · פי' שיפרשו לי פסוק זה ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק דקשה מדוע לא אמר לאלהי אביו אברהם שהוא הראשון בפירסם והודיע אלהותו בעולם · אבל יצחק היה טפל לו · ועכ"פ ה"ל לומר שניהם לאברהם וילחק · או ה"ל למימר סתם זביחה לה' ומה צורך להלות פה אלהותו בילחק : חד מנהון אמר מה אבא להוט כו' · ה"ג בס"מ חד מנהון אמר מה אבא להוט אחר גרונו אף אני להוט אחר גרוני · מזרחי ומפרשי אבא לא היה עליו אלא פרנסת ד' נפש בלבד · אבל אני יש עלי פרנסות ע' נפש · ואוחרנא אמר מה אבא משנה בן מבניו אף אני משנה בן מבני : ר' יודן אמר תורי · עוד שיטה אחרת בזה · לפי בזה אמר יעקב וכי הייתי סבור שהוא משעימני מאותן הברכות שברכני יצחק אבי כי חשבתי שלא יתקיימו בי מיד אלא אחר כמה וכמה דורות · אבל עכשיו אני רואה שנתקיים בי בימי מאותן הברכות שברכני אבא · ומהו יעבדוך עמים וישתחוו לך לאומים כי זה נתקיים ביוסף בני : אשר נעשה מושל בארץ נכרים בארץ מצרים וישתחוו לו לאומים · כי אז היתה ארץ מצרים מושלת בכיפה ויכנעו כולם לפני פרעה ויוסף מפני תיקון הרעב בהיותו משביר בר לכל הארצות וכמפורש בפרקי דר"א · ולכן עתה אשר נידע לו מענין יוסף הקריב קרבן תודה לה' על שנתקיים בו ברכת אביו יצחק · ולפיכך נאמר ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק : ואם יאמר לך אדם עשירי שמעי כו' · הנכון כגי' הספרים המדויקים ואם יאמר לך אדם מי יאמר לך כן אמור לו שמעי עשירי לדוכן · ופי' אם יאמר לך מי מגלן דדוקא זה הוא שמעי שנמנה עדנה בבטן אולי הוא איש אחר מהמנויים שם · אמור לו שהוא נלמד ממה שבשמעי נמנה שם (בפסוק י"ז) ולא מכר כלל מקודם לא בבני אסף וידותון והימן רק שנאמר סתם בבני ידותון ששה ע"י ידותון אביהם · ובפרשם אינם כי אם חמשה ש"מ הוא הששי ולא נזכר בשמו כי לא נולד עדיין ונרמז רק במספר הכולל · ואחר היותו גדול מוכשר למלאכת השיר אז נזכר בשמו : אר"א בד"א בזמן שהוא בפנים כו' · העיקר דה"ג א"ר יוחנן אפי' יחדוהו אין נותנין בד"א בזמן שהוא מבחוץ והם מבפנים · אבל הוא והן מבפנים הואיל והוא והן נהרגין יתנו להן ואל יהרגו כולם · כגון שהוא אומר והבא האשה אל כל העם · וה"פ אר"י אפילו יחדוהו אין נותנין בד"א שהוא מבחוץ כלומר שהוא מחוץ לעירה ויוכל להמלט משם והם נלכדו במלכדת רעה מבפנים שהם במצור ומסובבים מן האויבים ואין לאל ידם להמלט משם · לפיכך אע"פ שיחדוהו הואיל שהוא מבחוץ והם מבפנים נכתחפה עדיהם ואין נותנין · אבל אם הוא והם מבפנים לסירה הואיל והוא והן נהרגין יתנו להם ואל יהרגו כולם · ועז"א כגון שהוא אומר כשבע בן בכרי ותבא האשה אל כל העם בחכמתה וגו' שכוונה בדעתה לדבר משפט אמת דבמקום דהוא והן נהרגין יתנו להם ואל יהרגו כולם :

סדר ויחי

פרשה צו א אמר ר"א דברים בגו · יש סוד בדבר · וריב"ל בא לפרש הסוד ואמר מהו דברים בגו אתהלך לפני ה' בארצות החיים כלומר שסודו מבואר מתוך מקרא זה · וכדי לבאר זה מסיק תנן רבותינו ב' דברים וכו' · וה"ג בס"מ ב' דברים בשם רבי חלבו ורבי חנינא · רבי חלבו אמר למה האבות מחבבים קבורת א"י שמתי ארץ ישראל חיים תחלה בימות המשיח ואוכלין שנות המשיח ור' חנינא אמר מי שמת בחוצה לארץ ונקבר שם ב' מיתות יש בידו וכו' · ור"ל שרבי חלבו אמר שלפיכך נקרא א"י ארצות החיים לפי שמתיה חיים תחלה וכו' כדאיתא שמתי א"י חיים מ' שנה קודם מתי חוצה לארץ · וגם הלינו סברת חז"ל שימות משיחנו מ' שנה · נמצא שמתי א"י החיים תחלה מ' שנה אוכלים שנות משיחנו · לא כן מתי חו"ל · ור' חנינא מפרש בארצות החיים לפי שהמת בח"ל ונקבר שם ב' מיתות יש בידו לפי שמלבד עיקר המיתה בסילוק הרוח מן הגוף עוד מת שנית בקבר מצד עצמותיו שנשאר עוד בהם כח חיוני מעט הנקרא הבלא דגרמי שיורד תמיד שפע של עליון הנמשך מנחלות העליונים על עצמות הצדיקים להשביע בצחצחות כח נפשם הכלול עוד בתוך עצמותם בקבר שאין שפע זה יורד כראוי אלא בא"י המכוונת כלפי ארץ החיים שעליונה אשר משם יורד זיו של העליון מקור החיים :

פרשה צו א כך אין ישראל · אע"ג דאין זה מיוחד לבני יוסף · וכן הא דר' לוי בסמוך · י"ל שתלוי הדבר בזרע יוסף לפי שכל ישראל נקראו על שמם כדאית' לעיל פ' ע"א · ומברכת בני יוסף יתברכו כולם וכדכתיב להדיא בך יברך ישראל לומר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה : ועלו בזכותו של משה · אחר שהושלכו ליאור עלו דרך נס בזכותו של משה ואתי כמ"ד בפדר"א שכל הילדים שהושלכו ליאור עלו דרך נס שהיה היאור פולטם במדבר ושוב עלו ובאו ממצרימה אל אביהם ואמם · וקאמר הכא שהיה הדבר בזכותו של משה בהיותו השורש הכולל לס"ר נשמות שבדורו והוא האיר מאורו לכולם : מי ששמו כשם הדג כו' · דדייק למימר וידגו לרוב בקרב הארץ לרמוז כי מי ששמו כשם הדג בנו מכניסן לארץ נון בנו יהושע בני דדג תרגומא נונא : קדמו בנחלה · זאת נחלת בני אפרים ואח"כ זאת נחלת בני מנשה · נראה דצ"ל ואח"כ נחלת בני מנשה ומה שמצינו בפרשת פינחס ופ' מסעי שהקדים מנשה לאפרים · י"ל שלא הקדים תמיד אפרים אלא בקדימת מעשה כמו בנחלה וכדומה · אבל לענין קדימה בכתוב מקדים לפעמים גם למנשה מפני כבוד בכורתו אע"פ שאפרים גדול ממנו : בן שהשכיל ולא עשית כמעשיהם · כצ"ל פי' ולא עשית כמעשיהם של אנשי שכם כדמפרש שבשכם נפרצה הערוה וגדרת אותה לפיכך תהא שכם בחלקך :

פרשה צח א האספו מארץ מצרים · שהוא יעוד על הגאולה גאולת מצרים שבהיותם מפוזרים בארץ מצרים אמר האספו והקבצו יחד לרעמסס לצאת משם יחד ביד רמה כדכתיב ויסעו בני ישראל מרעמסס סכותה · וכה"ג נמי דרים לה בגאולה העתידה שאמר האספו מעשרת השבטים והקבצו יחד למקום יהודה ובנימין ומשם יעלו יחד למלחמת בית דוד : כך היתה עדתו של קרח כו' · עד סוף הסימן אין לזה קשר פה וכבר כתב בא"ב"ח שטעות נפל בהעתק · ומקום מימרא זו היא לקמן בפרשה זו גבי כיון שבא משה התחיל מקרבו · וכן כתב המת"כ וכנ"ל עיקר : לא שלך היתה הבכורה כו' · מפרש דה"ק ראובן בכורי אתה בתמיה הלא אתה כחי וראשית אוני טיפה ראשונה שלי שנתעברה אמו

באור מהרי"פ

פרשה צו א עם משה כך באתי · נראה דמפרש עתה באתי בתמיה כלומר וכי סבור אתה שמחדש באתי עתה שלא מקדם באתי עם משה · דאל"כ מאי קאמר פשיטא שעכשיו בא שלא נראה קודם לכן · ויתכן דמשום דק"ל מאי לא דקאמר כמש"ל דרש קרא בסירוס (ע"פ ימדס ל"א) כאלו כתיב כי אני שר צבא ה' לא עתה באתי (יפ"ת) : הוזהר שלא תעשה כשם שעשה לי משה כו' · טעם הדרשה מדכתיב לא כי אני שר צבא ה' ומאי לא והלא יהושע אמר הלנו אתה אם לצרינו וכיון דהוא שר צבא ה' לעזרתם בא ומאי לא דמשמע לא לכם ולא לצריכם אלא ד"ה לא תעשה לי כמו שעשה משה כי אני וגו' (יפ"ת) : שלשה סימנים נתן להם הזקן · נראה דיוסף גרסינן שהרי בדברי הזקן לא נזכר פקידה והא דנקט בהאי קרא הכא ואלהים פקוד יפקוד וגו' ס"ם הוא והא דמייתי הכא סימנים שמסר יוסף משום דכולהו רמוזים בדברי ישראל אליו שנזכר פה ועיין בפי' הרמב"ן בפ' ושמעו לקולך (יפ"ת) : בסגנון שלו · עיין ערוך ערך סגנון וז"ל רב"ע שם פירש בל' רומי סימן רושם ואופן · וגם פירושו נס ודגל עכ"ל : בין שהשכים כו' · היפ"ת הגיה בן שהשכיל כו' ע"ש :

נחמד למראה

וסמוך לה ולא תנו לא נדע עדיין איזהו המקום הקרוב לבאר שבע אשר הלך שם · וזהו שאמר להבין הלך אמר רב נחמן הלך לקצץ ארזים שנטע אברהם זקנו בבאר שבע · וזהו מה שאמר הכתוב בארה שבע בה"א בסיפא המורה על הקירוב כי מבואר שאין נוטעים ארזים בתוך העיר ממש כי אם בעיבורה של עיר · והוא מקום הקרוב לבאר שבע ·

סדר ויחי

פרשה צו ולמה כל האבות תובעין ומחבבין קבורת ארץ ישראל אמר רבי אלעזר דברים בגו · רבי יהושע בן לוי אמר מהו דברים בגו אתהלך לפני ה' בארצות החיים · אמרו רבותינו שני דברים בשם רבי חלבו למה האבות מחבבין קבורת ארץ ישראל שמתי ארץ ישראל חיים תחלה לימות המשיח ואוכלין שנות המשיח וכו' · ומדעתי כי קשה בקצת טעם למה שהאבות תובעין ומחבבין קבורת ארץ ישראל · דהא ודאי תיבה יתירה שנודעת להם קדושתה ומעלותיה ומשום הכי שכל רצין אחריה ומה צריך טעם אחר וזולת זה · תו קשה דהנה רבי אלעזר דאמר דברים בגו ולא פירש כיוון דהא קאמר רזי לי רזי לי ולא מיפק לפרשי · אמנם רבי יהושע בן לוי דאתא לפרושי מהו הסוד סתם את דבריו שהרי קרא כדכתיב הרעט וכתב · ולא ידעתי למה · שהרי לא בא לנסתם אלא לפרש · וראיתי למהר"ש יפה ז"ל שכתב דכוונת ר' יהושע בן לוי הנה דברי רבנן בשם רבי חלבו שמתים חיים תחלה ואוכלים שנות המשיח יעויין שם · ואין נראה כן מליצתא אלא אחת מתרתי זו או דר' חלבו אתא לפלוגי עליה · או דאתא לטפויי עלה דמילתא · אבל אין אנו יכולים לומר דכולהו טעמא חדא קאמרי · ועוד לפי דבריו יקשה למה לא פירש דבריו רבי יהושע בן לוי לומר כזאת וכזאת · ותו דר' חלבו לא מפיק ליה מקרא דאתהלך לפני ה' בארצות החיים · ואמאי · ובדברי רבי חלבו צריכין אנו למודעי מהו זה שאמר שמתיה חיים תחלה לימות המשיח · שאם הוא כמו שכתב מהר"ש יפה שהנקברים פה כיון שפה היא קבורתם חיים תחלה דלא נותן נשמה לעם עליה · אבל מתי חוצה לארץ עד שהם מתגלגלים במחילות עפר לבוא לארץ ישראל לקבל נשמתם נמצא שמתאחרים זמן מה עד שבאים ומקבלים נשמותיהם · לא כן מתי ארץ ישראל השרויים שם שתיכף ומיד קמים על רגליהם · יעויין שם · קשה דודאי לחיי שעה לא חיישינן · ולאכתי קשה מה יתרון יש למתי ארץ ישראל · כיון שגם מתי חוצה לארץ חיים אחריהם שעה אחת או שתים · דודאי אין הדעת סובלת שצדיק אחד אשר משכן שלו בחוצה לארץ רחוק מארץ ישראל שנה או שנתים בדרך רחוקה כשמתגלגל ובא במערות צורים ובמחלות עפר צריך שיעכב כשיעור הימים שהיה בא ברגליו בהיותו בחיים · זהו רחוק מן השכל · דודאי בכלל הנס הגדול והנורא שעושה להם הקדוש ברוך הוא מחילות בעפר שיבואו הנה עושה להם קפיצת הדרך ומתגלגלים ובאים · באופן דלפי דברי מהר"ש יפה ז"ל היתרון וחשיבות מתי ארץ ישראל על של חוצה לארץ הנה הוא שמתי ארץ ישראל חיים שעה או שתי שעות קודם מתי חוצה לארץ · ולעניות דעתי נראה דאין זה מעלה ויתרון וכדאמרן דלחיי שעה לא חיישינן · אלא ודאי משמע דדברים כפשטן דמתי ארץ ישראל חיים תחלה · ואחר זמן ומנס תהיה התחיה לשל חוצה לארץ · ובודאי דדברים הללו צריכים ביאור איך ומה · עוד קשה אומרו ואוכלים שנות המשיח וזה תימה כי למה מתי ארץ ישראל יאכלו שנות המשיח ומתי חוצה לארץ לא · זה פלא · והנה הרב מהר"ש יפה ז"ל על פי דרכו שכתב שאחר זמן בקיבוץ יחיו גם כן מתי חוצה לארץ אוקמה לו שאם כן גם מתי חוצה לארץ אוכלין שנות המשיח ומהו זה שאומר שמתי ארץ ישראל אוכלין · וסוף דבר הסכים דענין תחלה שהזכיר לעיל מוספת עצמה ואחר עמה וכאילו אמר אוכלין התחלת ימי המשיח יעויין שם · ושפי התשובות בדבר · חדא דכבר מת את אמורה דלחיי שעה לא חיישינן ואין זה עונש למי שלא נקבר בארץ ישראל · ועוד דהא רבנן אמרי שני דברים משמיה דרבי חלבו והשתא לא משכחת לה אלא חדא · דהרי הא בהא תליא שכיון שהם חיים תחלה קודם שאחרים ודאי שאותה השעה הם אוכלים ולא מתי חוצה לארץ · והנה כדי לבאר המאמר הקדוש הלזה · צריכין אנו להקדים מה שכתב הרב חסד לאברהם בעין הארץ (דף נ"ד) וזה לשונו דע כי מסורת יש בידינו כי באותו יום מלך המשיח עם קיבוץ גליות לא"י ימצא שם בארץ ישראל שבעה אלפים מבני ישראל ובאותו היום יחיו המתים שבארץ ישראל וכו' ויחזרו את המתים שבארץ ישראל בעת תחייתם לבריה חדשה רוחנית · וכן השבעת אלפים הנמצאים חיים בעת ההיא במה גם כן יהיו בריה חדשה כלם גופות רוחניות כמו אדם הראשון קודם החטא והגוף של חנוך ומשה רבינו ע"ה ואליהו · וישוטטו כולם באויר ויעופפו כנשרים · וכל זה יהיה לעיני אנשי קיבוץ גליות · וכאשר יראו אותן האנשים כאשר אחיהם נעשו בריות חדשות ופורחים באויר ללכת לדור בגן עדן ללמוד תורה לפני הקדוש ברוך הוא · אז יתקבצו יחד בני קיבוץ גליות ויקחו דאגה בלבבם ויהיה להם דאבון נפש ויתרעמו אז על מלך המשיח ויאמרו הלא אנחנו עם בני ישראל כמותם ומנין זכו הם לגוית רוחניות בגוף ונפש מה שאין כן אנחנו ולמה נגרע · וישיב להם המשיח הלא כבר נודע ומפורסם מדותיו של הקדוש ברוך הוא שהם הכל מדה כנגד מדה · ואותם שהיו בחוצה לארץ אחר יגיעות רבות השתדלו לבוא בארץ ישראל כדי לזכות לנפש טהורה וכו' ואתם נתרשלתם בעבור חמדת ממון ותאוותם לאיבוד גופכם ומאודכם וכו' ונפשותיכם עשיתם טפל וכו' ונותן להם ממון בלי שיעור ועכ"ל · ובזה נבוא אל מאמרנו · אמר רבי אלעזר דברים בגו · כלומר שהוא סוד · ואתא רבי יהושע בן לוי לפרש הסוד ואמר שהסוד הוא מה שאמרנו שהקבורים בארץ ישראל בזמן התחייה יזכו לחיים ויעשו בריה חדשה כולם בגוף ונפש יהיו רוחניים כמו חנוך ואליהו · ויהיה בהם כח לעוף כנשרים וילכו לגן עדן שנקרא עץ החיים וארצות החיים ללמוד תורה מפי הקדוש ברוך הוא · וכל זה רמז רמז לנו בכבילו קרא כדכתיב אתהלך לפני ה' בארצות החיים · והיינו שיהיה לי כח לקום ולהתהלך מעצמי לפני ה' דייקא בארצות החיים בגן עדן ללמוד תורה מפי הגבורה כי הוא ודאי מעלה יתירה אין ערוך אליה · לא כן הנקברים בחוצה לארץ חיים או מתים שאינם זוכים לכך · ולהבין דברי רבי חלבו צריכין אנו להקדים מה שכתב הרב חסד לאברהם ז"ל בסימן הנזכר עוד · וזה לשונו · בסוד תחיה בארץ ישראל מסורת קבלה היא בידינו שתחית המתים יהיה בארץ ישראל ארבעים שנה קודם התחיה של חוצה לארץ · אמנם כל מי שנפטר בחוצה לארץ ויש לו ממשפחתו קרוב שם בארץ ישראל שהוא חייב באבילות בן איש או אשה · יש כח ביד קרוב ההוא אשר בארץ ישראל להחיות אותם שבחוצה לארץ · וזה סוד נרמז בפסק תמיד נשחט עתידים צדיקים שיחיו מתים וכו' · יעויין שם · נמצא שמתים של ארץ ישראל חיים תחלה ארבעים שנה קודם מתי חוצה לארץ · ובפרק חלק ר"א אמר ימות המשיח ארבעים שנה וכו' · יעויין שם · וזהו בעצמו אמר רבי חלבו שמתי ארץ ישראל חיים תחלה ואוכלין ימות המשיח כדאמרן שהם חיים קודם מתי חוצה לארץ ארבעים שנה שהם ימות המשיח ואחר כך חיים מתי חוצה לארץ · נמצא דשתי מעלות טובות יש למתי ארץ ישראל ממתי חוצה לארץ · האחד שחיים ארבעים שנה קודם והם אוכלים ימות המשיח שהם ארבעים שנה שנזכרים : ור' חנינא אמר מי שמת בחוצה לארץ ונקבר שם שתי מיתות יש בידו שכך כתיב ואתה פשחור וגו' ושם תמות ושמה תקבר הרי יש בידו שתי מיתות · לפיכך יעקב אמר ליוסף אל נא תקברני במצרים · ויש לדקדק האיך קבורת חוצה לארץ חשיבה ליה כמיתה שנייה · ותו מאי ראיה מייתי מדקאמר ושמה תקבר שהיא מיתה שנייה והא גבי קבורה לא נזכר בכתוב מיתה ואיך יובן כך מהכתוב · וזאת שנית מאי היא המיתה שנייה · ומהר"ש יפה פירש דרומז על חיבוט הקבר · כי לדעת חכמי האמת אין חיבוט הקבר בארץ ישראל · ועוד פירש דאפשר דהמשכת מיתתן אחר תחית המתים דארץ ישראל היינו מיתה שנייה · יעויין שם · וקשה דהיינו נמי דברי רבי חלבו · ונראה לעניות דעתי בהקדים מאי דאמרינן בכתובות כל הקבור בארץ ישראל כאילו קבור תחת המזבח כתיב הכא וכפר אדמתו עמו וכתיב התם מזבח אדמה תעשה לי · עד כאן · ופירש מהרש"א ז"ל שם הכוונה דהאדם ממקום כפרתו נברא עפר מן האדמה ממקום שנאמר בו מזבח אדמה הלואי תהא לו כפרה כמ"ש ז"ל · ולמעלת האדם אמר שהוא כאילו הוא קבור שם · כי כמו שרוחו ונשמתו שב במהרה למקום אשר חוצב ממנו · כן עפר גופו שב למקום טהרה למקום מזבח אדמה אשר משם חוצב עפרו · ועל זה אמר למעלת ארץ ישראל ולקדושת ארץ ישראל וטהרתה וכפר אדמתו עמו כאילו קבור במקום הכפרה אשר משם ניטל גופו · ע"כ · עוד נקדים מה שכתב רש"י בפסוק אמותה הפעם · ומדרשו סבור הייתי למות שתי מיתות בעולם הזה ובעולם הבא שנסתלקה ממני שכינה והייתי אומר שיתבעני הקדוש ברוך הוא מיתתך · עכשיו שעודך חי לא אמות אלא פעם אחת · וגבי קרא כי ארד אל בני אבל שאולה פירש · וזה לשונו · ומדרשו גיהנם · סימן זה היה מסור בידי מפי הגבורה אם לא ימות אחד מבני בחיי שלא אראה גיהנם · עד כאן לשונו · נמצא כי ראיית גיהנם נחשבת למיתה : ובזה נבוא אל הענין דהנה המת בחוצה לארץ הנה הוא מוכרח לראות גיהנם על פי הרוב כי הא כתיב אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא · ועל כן הוא מוכרח למרק עון אשר חטא בגיהנם · אבל הנקבר בארץ ישראל שהוא מת בלא חטא ובלא עון כנ"ל הולך בדרך ישר לגן עדן ואינו רואה גיהנם · וזהו שאמר רבי חנינא כל הנקבר בחוצה לארץ יש בידו שתי מיתות · אחת היא מיתה עצמה והשנייה ראיית גיהנם · לא כן הנקבר בארץ ישראל שאינו מת אלא מיתה אחת · שכיון שהוא טהור ונקי מחטא ועון · הרי הוא כאילו לא נקבר בארץ אלא תחת מזבח כפרה · לא כן הנקבר בחוצה לארץ · שכיון שאי אפשר לומר ונקה לא חשבינן כאילו הוא קבור תחת המזבח אלא שם תהא מיתתו שם תהא קבורתו · וזהו מה שהביא ראיה מקרא כדכתיב שם תמות ושמה תקבר · דלפי האמת ושמה תקבר הוא מיותר דודאי שם תהא קבורתו כיון שמת שם ולא על מגן דברו הנביאה אלא מוכרח דרמז רמז שאם היה נקבר בארץ ישראל היה נחשב לו כאילו לא נקבר במקום שמת אלא במקום אחר במזבח · אמנם בחוצה לארץ שם ימות ושם יקבר · וכיון שכן מוכרח למות מיתה אחריתי לראות גיהנם וכדאמרן : אמר רבי סימון אם כן הפסידו הצדיקים שהם קבורים בחוצה לארץ אלא מה הקדוש ברוך הוא עושה להן מחילות בארץ וכו' והן מתגלגלין ובאים עד שהן מגיעין לארץ ישראל והקדוש ברוך הוא נותן בהם רוח של חיים והם עומדים וכו' · כדי לבא אל הענין צריך להקדים את הדבר הקשה של הקדמה היא מוצאת מהרב חסד לאברהם ז"ל דהוא אומר שמתי חוצה לארץ חיים ארבעים שנה אחרי חיות מתי ארץ ישראל · והנה מהר"ש יפה כתב כלאחר יד הקדמה הלזו ודחאה בשתי ידיו · שהוא אמר דלא ניתן ליאמר שמתי ארץ ישראל יחיו זמן מה קודם למתי חוצה לארץ דאם כן משה ואהרן לא יחיו כשיבא המשיח שהרי הם קבורים בחוצה לארץ · וזה תימה שהרי בגמרא יומא דקמתמה תלמודא על השואל אשר שאל מצנפת ואבנט איזה מהן קודם אמר לכשיבנה בית המקדש ומשה ואהרן עמהם דנראה שהוא דבר פשוט · ואני אגדיל המדורה ואומר כי למה יפסידו הצדיקים ·מורים הנקברים בחוצה לארץ לשובע שמחות ימות משיחנו · ושנראה לעניות דעתי כי זאת בעצמו היא היא קושית רבי סימון וכמו שנבאר פירוש ואומר דהנה כפי דברי הרב חסד לאברהם מוכח דטעם הדבר פירושו שמתי ארץ ישראל חיים

אתו בלילה ראשונה ולכן לא בלך היתה הבכורה שאז היה כל מחשבתי ברחל ותופשין לזרע האב: עכשיו חזרה כו' · ר"ל דמגד החטא לאוד לא היה נענש בכך שתנטל הבכורה ממנו · משום דקשה לבלבלת היוחסין שתעקר כדלעיל פ' פ"ב וכן אילו לא חטא אע"ג דהיה מחשבתו ברחל מ"מ לא היה נטלה ממנו בכורתו · אבל עכשיו שחטא ובלאו הכי יש לך קטרוג על בכורתך בהיות מחשבתו ברחל · נטלית אתה מן הבכורה בקל כדי להחזירה לבעלים הראשונים: ר"י אומר פרקת עול כו' · דריש נוטריקון כה"ג דרבי אליעזר: פרקת עול ומפרש במה פרק עול · ועז"א שהיה בשני דברים · האחד חללת יצועי ופגעת בכבודי · ועברת על מצות כבוד אב · והשנית זה ילרך עליך בזנות: ראב"י אמר פשעת כו' · ס"ל שלא שכב ממש אלא שבלבל יצועי אביו לבד ודריש פשעת על דעת לכנוע בכבוד אביך · ועי"ז חטא בבכורתך שאבדת בכורתך · וכן זר נעשים למתנותיך בכהונה ומלכות כדלעיל · ולא כלום יחד עם הבכורה · משום דהבכורה מיד היה · והכהונה והמלכות לאחר זמן: ועברתם כי קשתה · דריש עברתם לשון עבירה · וקללת העבירה הוא כח המבחית הנבראת מעון כנודע: והלק עם אחיו · וכן הוא במשל שיהודה הי"ל חלק בבני עצמו שיקראו בני שבטו על שמו · וכן הי"ל חלק עם אחיו שכולם נקראו על שמו: זה בלך המשיח · כלומר שבט ממשלתו יהיה נמשך בקרב ישראל עד כי יצא משיח שנקרא שילה שהמלוכה שלו · או על שם שי לו שנאמר לו יובילו שי למורא · ומאז יתפשט מלכותם כמ"ש ולו יקהת עמים וכ"ש בישראל · אבל בעוה"ז אין שבט ממשלתו אלא בישראל: זו סנהדרין · וכה"ג נמי אמרינן בפ"ק דסנהדרין אלו ראשי גליות שבבבל כו' · ואף כי גם אלה פסקו בזמנינו · כבר פירשו המפרשים שמ"מ נמצאו שרים מושלים כדוגמתם הקרובים למלכות אשר ממשלתם מתפשט בקרב ישראל · והכא נקט סנהדרין לדוגמא בעלמא: שעיניהם בתולות · כלומר בני דרום שהם מיהודה עיניהם כחולית והדומות על ידי היין · ומשום דקשה מנ"מ בהא · ולכן אמר וכחם יפה לה"ת והיינו כדאמרינן חמרא וריחנא פקחין: אם יין חרדלי שתית · הוא אדום · יין הוא · ואם יין גורדלי שתית הוא לבן אינו יין אלא מים: ולכן אמר חכלילי עינים מיין שהיו עיניהם אדומות מיין האדום: עולה של א"י בהפרשת תרומות ומעשרות בהיותם בני תורה רובם ככולם וכדאמרינן בעלמא חזקה לחבר שאינו מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן · אבל שאר השבטים שהיו רובן ע"ה נחשדו בכך שבעבור זה תיקנו חכמים מעשר דמאי וכנודע · ולכן אמר על בני יששכר ג"כ ויהי למס עובד דהיינו כלפי הכהנים והלוים והעניים לתת להם חוקם הראוי להם כנותן מס למלך: אלא שהיו בעלי מסים · כלומר שאר השבטים אע"פ שמתחלה הגיחום שם ע"מ להיות להם למס עובד מ"מ לאח"ז הרבה מהם מרדו בם והיו להם לשכים ולצנינים · אבל העמים אשר ישבו בגבול בני יששכר נשארו להם תמיד למס עובד ולא ערב לבם לפרוק עול מפחדם ואימתם ונתנו תמיד מסים כפי מה שנשתעבדו בתחלה בזמן כיבוש הארץ והיינו דקאמר הם בעלי מסים היו כמו שנשתעבדו משא"כ בשאר השבטים: ומשפטם צחי · העיקר כפי' המת"כ מי שמפטפט דהיינו המדבר הרבה פטפוטי דברים למה למים מכת הדיבור · ונראה דדייק לשון הכתוב שם ויהי ככלותו לדבר וגו' וילמא מאד דלענין מאי אמר יתור לשון זה אלא להורות שע"י הרבות בפטפוטי דברים זה היה כל עיקר הסבה לצמאונו: הכל בקווי · כלומר שאפי' אין האדם כדאי זוכה לכל המתנות בזכות הקווי כדמפרש והיינו בזכות האמונה והבטחון ועז"א לישועתך קויתי ה' שאפי' לא יהיו כדאים כל כך לגאולה וישועה מ"מ תהיה הישועה בזכות הקווי והבטחון: גד גדוד יגודנו בשעה שהיו ישראל מכבשים כו' · לשון ההגדה מגומגם · ועיקר הכוונה כנוסח שהביא בעל א"א וז"ל גד גדוד יגודנו הה"ד ויעזרו עליהם וינתנו בידם ההגריאים אמרו חז"ל כשחזרו ראובן וגד מכבוש הארץ והיו הולכים להם לאהליהם מצאו ד' אומות נלחמים בבניהם שנאמר ויעשו מלחמה עם ההגריאים וגו' והיו בניהם מגדלים שערותם והיו נלחמים אלו כנגד אלו ולא היו מכירים לבניהם שהניחום קטנים באותה שעה נתן הקב"ה בלבם ואמרו עננו ה' אלהי אבותינו עזרנו · שמעו אבותיהם והכירום ונפלו על הישמעאלים והרגום הה"ד ויעזרו עליהם וגו' ולמה כן כי לאלהים זעקו באיזה זכות כו' ע"כ · וכן אמר כאן שבני ראובן וגד הניחו בניהם קטנים ומי שהניחו בן עשר מצא אותו בן כ"ד כו' · די"ד שנה עברו בכיבוש והילוק · וקאמר שנזדווגו להם שלש משפחות רעות יטור נפיש וקדמה (בד"ה ונודב) אלא דלא אשכחן בתורה שם נודב נ"ל דהם קדמה הנזכר בתורה · והן הם משפחות הישמעאלים וכדמפרש בס"פ חיי שרה: שאתה נותן לבנותיך · פי' לבנות יוסף ניתן צעידה בתורה עלי שור כלומר בשביל הסבה שלא הביט במצריות · ומדאפיק לה בלשון בנות ולא קאמר נשים דריש דרמיז נמי אבנותיו של יוסף והא בהא תליא שזכו בנותיו לכך ע"י שלא הסתכל בבנות מצרים: מה צעידה פרשה מפרש צעדה מלשון תכשיט וקישוט כלשון אצעדה וצמיד דמפרש לה בתרגום יונתן בכלילא דדהבא דבריתא · וכבר נודע לי"ח כי הנפש המשכלת מתקשטת בקדושת דברי תורה הנקראים קישוטי כלה · וזהו שאמר כי בעבור שיוסף לא רצה להסתכל בקישוטי הבנות בנות מצרים · לכן בנותיו דהיינו בנות צלפחד שהיו מזרעו זכו לצעידה היא פרשה בתורה שנכתב על שמן שנעשה לנפשם כמין קישוט תכשיט וכתר לראשן מאור קדושת התורה:

פרשה צט א כי בתבור בהרים · גבי גלות מצרים ע"י נבוכדנצר כתיב · וה"ק קרא כי כמו שהר תבור וכרמל נעקרו ממקומן לקבלת התורה ושוב נסוגו אחור בבושה · אף כך המצרים ישובו אחור מן המלחמה בבושה וכענין שנא' שם מדוע ראיתי המה חתים נסוגים אחור ובהיותם המון רב נמשלו לעקירת הרים גדולים ממקומם כהר תבור וכרמל: זה אומר אני נקראתי כו' · דאיתא במכילתא שהחזיר ה' התורה על שעיר ובאר אומות ונשמע קולה מסוף העולם ועד סופו שבא ליתן התורה על אחד ההרים · ועז"א כל ההרים בגבנונים אני נקראתי בקולו יתברך ולבסוף לא נבחר אלא סיני מטעמא דלקמן: ביד דניאל · לפי שנבוכדנצר עשאו שליט עליהם ונכנעו לפניו שרי קיה כנופלת בידו · וכ"ה במרדכי במדי שנעשה שליט בארץ עליהם: ומי הם נאמנים כו' · דקרא משמע שלפעמים מסיר את השפה אף לנאמנים כדבורה במה שנבלל מוצא שפתיהם ומפרש רישא דקרא במשה ואהרן והוא מבואר ע"ד מ"ש בתנחומא סדר וישב לכו חזו מפעלות אלהים נורא עלילה על בני אדם אף הנוראות שאתה מביא עלינו בעלילה את מביאן ודריש ליה התם בענין משה בחטא מי מריבה שנגזר עליו שלא יכנס לארץ שגזירה זו כבר היתה קדומה מחטא המרגלים כו' ועלילה נתלה בו בחטא מי מריבה שהיה רצונו יתברך שבזכותו יצא דור המדבר להחיות המתים לעתיד לפיכך כביכול הכשילו בלשונו לומר שמעו נא המורים כדי לתלות העלילה בו · וכן בחטא זה נכלל גם אהרן לפי שהיה עם משה באותו מעמד ועז"א מסיר שפה לנאמנים שלנו להכשילם בדבורים לצורך תקון דור המדבר: ועשה לי מטעמים ומבקש לברכו כו' · ר"ל שלא נתכוין יצחק בהמטעמים להנאת גופו ח"ו אלא להרחיב לבו בשמחת המטעמים כדי להשרות עליו רוה"ק מתוך שמחה כדי לברכו ולגלות לו את הקץ: וכשבעה מתחלה ביעקב גילה לו את הקץ ואח"כ שבא עשו נפלה עליו חרדה גדולה מן השמים כדי להעלים ממנו סוד הקץ ע"י חרדה זו · וכן כיוצא בזה ביעקב היה שעלם הקץ בסילוק השכינה ע"י עצבות וכמפורש להדיא בזוהר סדר זו ע"ש: מה בצע · ר"ל דעל ידי שבקשו שמעון ולוי הריגה הוכרח יהודה להתפשר עמם במכירה: ובי פורת ליה הוא יוסף · ר"ל דפורת הוא לשון תוספת ורבוי והרי גם שם יוסף מורה על כך · וא"כ מה הברכה מורה יותר מן השם שהוא יוסף · ומתרץ דכן פורת אתא לרמוז שע"י פרות נתגדל:

פרשה ק א השני על ברכת השם · שהמגדף ג"כ כופר בעיקר כעובד עבודת כוכבים והוקשו יחד כדכתיב גבי עובד עבודת כוכבים והנפש אשר תעשה ביד רמה וגו' את ה' הוא מגדף וגו' ומגילא נמי הוא בכלל לשון לו המורה על עבודת כוכבים: אמר רבי דוכתאי דלא יאמרון כו' · רבי דוכתאי אתי לפרושי מלתא דת"ק דע"י שלא נהנה רבי משל צבור לכן אמר אל תזוז אלמנתי מתוך ביתי כדי שלא יאמרו לם ביתא דנשיאותא הוא משתעבד לנשיאותא כלומר שמא ההמון עם יטעו לומר שהיה ביתו משל צבור וכפי הנהוג ליתן ביתו משל צבור אל הנשיא לכבודו וממילא יהיה הבית משועבד ג"כ לנשיא הבא אחריו · לכן אמר אל תזוז אלמנתי מתוך ביתי להודיע שלא נהנה משל צבור בדירת ביתו אלא משלו בנה לעצמו הבית · ולפיכך הבית משועבד לאלמנתו: ע"י שלא היו לו בוכים · כלומר שלא היו לו עוד בוכים לפי שנקבר מיד אחר מותו · אבל ביעקב לא נשלם אלא בכיית מצרים · אבל לא ימי בכיית אבל בניו אלא אחר קבורתו בארץ כנען וכדקי"ל בפרק ואלו מגלחין (וביו"ד סי' שע"ה) שאם הוליכו המת למקום אחר ההולכים עמו אינם מונים אלא משיקבר · ולכן כתיב ויעברו ימי בכיתו דמשמע רק העברה מצד בכי מצרים אבל עדיין לא תמו לגמרי בהיות עוד לו בוכים מבניו עד לאחר הקבורה: למי אמר לגדלת · דאמר שתם בית פרעה לרמוז לנשים וכדדרשינן כה תאמר אל בית יעקב אלו הנשים ומדכתיב דברו נא וגו' בלשון רבים לכך אמר שדבר לגדלת לפיים המלכה והמלכה תפיים למלך: שומע אני מיד כו' · גירסא שלפנינו קשה להולמה · אבל בספרים המדויקים ה"ג שומע אני מיד ת"ל פקוד יפקוד אלהים אתכם ומנין שאף עצמות של השבטים העלו עמם שנאמר והעליתם את עצמותי מזה אתכם והוא מקרא דפרשת בשלח · והוא מבואר דק"ל הרי כבר אמר יוסף מקודם אנכי מת ואלהים פקוד יפקוד אתכם ומדוע אמר שוב בשעת השבועה שנית פקוד יפקוד אלהים אתכם ומשני דאצטריך דאי לאו הכי שומע אני מיד כאשר השביע יעקב ליוסף ת"ל פקוד יפקוד אלהים אתכם ואח"כ והעליתם את עצמותי · והיינו משום יעקב שהיה סיפק ביד יוסף להעלותו מיד · אבל השבטים לא היה סיפק בידם לפי שלא יניחום המצרים · וקאמר תו ומנין שאף שאר עצמות השבטים העלו עמו ה"ל בסדר בשלח והעליתם את עצמותי מזה אתכם: אמר משה מזקנים אתבונן יצחק כשבירך כו' · גי' זו משובשת וכצ"ל אמר דוד מזקנים אתבונן יצחק כשבירך את יעקב פתח בויתן וגו' במה חתם ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו (וזהו שדייק שחתם ברכתו בויקרא) · וכן לשון סדר ברכה וה"ג התם כיצד אברהם ברך את יצחק מנין (כי לא מצינו ברכה מפורשת לבנו) דכתיב ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק ומה נתן לו כו' ר' נחמיה אומר ברכה נתן לו כענין שנאמר ויתן לך האלהים (ולמד ג"ש ויתן מויתן) · עמד יצחק לברך את יעקב אמר ממקום שפסק אבא אני מתחיל · אבא הפסיק בויתן (ר"ל שהתורה רמזה ברכת אברהם ליצחק בלשון ויתן לא שאברהם ברכו בלשון ויתן וכדלעיל בגז"ש) ואני מתחיל בויתן שנאמר ויתן לך האלהים · ובמה חתם יצחק בקרייה שנאמר ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו עמד יעקב לברך את השבטים אמר איני פותח אלא בקרייה שנאמר ויקרא יעקב אל בניו ובמה חתם בזאת שנאמר וזאת אשר דבר להם אביהם עמד משה לברך את ישראל אמר איני פותח אלא בזאת וזאת הברכה כו' ומתוך זה תבין ותשכיל כי יש פה חסרון הניכר · וכן מה נשמט ענין דוד שמסיים כאן ואף דוד כשבא כו' והכל הוא מטעות המעתיקים כי כן נמצא ע"פ הרוב במדרשות וצריך לתקן הלשון על מכונו בשניהם · ויגיד עליו רעו בשוח"ט פרשת אשרי האיש · וכן בריש ילקוט תהלים שנמצא שם הלשון בשלימות אות באות כדלעיל ואין צורך להאריך בזה:

נחמד למראה

חיים ולא מתי חוצה לארץ הוא משום שאלו לא חסו על נפשם וממונם ובאו לארץ לפיכך יתענגו על רוב שלום והמתים בחוצה לארץ אשר היה סיפק בידם לבא לארץ ישראל וחסו על גופם וממונם · הם גרמו לעצמם מדה כנגד מדה אשר הוצאת לנו מזה כי לא יבצר אחד מעיר ושנים ממשפחה אשר חמדת לבבם בכל לב ובכל נפש ותמיד מחשבתם לעלות ולראות בסבר ה' וגומרים בלבבם מי יתן והיה כוס יום מחר אבל אין סיפק בידם לעשותו מאיזה סבה מהסבות ועל הרוב הצדיקים גמורים מוכרחים תמיד להיות כבש"ק אלא לא יכלו וה' יראה ללבב ובוחן כליות הוא יודע כי רוצים ואין לו יכולים · שנה כדבר כוס אמרו במת' מחשבה טובה הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה · ועוד אמרו גדולה מזו חשב אדם לעשות מצוה ולא עשאה נחשב לו כאילו עשאה · מכל זה מוכח לומר שכל אלו המתאוים תאוה לשבת בארץ ואין ידם משגת לכך יזכו לחיות בעת שחיים מתי ארץ ישראל דאנוסים הוו ואנוס רחמנא פטריה ומאי הוא לסו למיעבד · השתא זאת לא יראו גאות ה' אין זאת כי אם מחשבה טובה הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה · והרי נחשב להם כאילו באו לארץ ישראל וחיים עמהם · אכן כלפי מאי דאיכא ביניהו דאינו דומם הבא מצון ריקם · שנקברים בארץ ישראל אין להם צער גלגול מחילות אמנם מתי חוצה לארץ אשר באוו תאוה מתגלגלים ובאים · וזהו מה שאמר ר' סימון ואם כן הפסידו הצדיקים וכוונתו כי קושיין · והשיב תשובתנו דודאי לא הפסידו אלא הקדוש ברוך הוא עושה להם גלגול מחילות ונותן בהם רוח חיים · ובזה מתורץ גם כן קושית מהר"ש יפה דמ"ב והכן נפשם וגם כלתה נפשם ליכנס לארץ אלא דמן השמים עכבום ודו"ק:

א ואלה

שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו • הה"ד (משלי יג) חושך שבטו שונא בנו ואוהבו שחרו מוסר • [א] בנוהג שבעולם אדם שאומר לו חבירו פלוני הכה לבנך יורד עמו עד לחייו • ומה ת"ל חושך שבטו שונא בנו ללמדך שכל המונע בנו מן המרדות סוף בא לתרבות רעה ושונאהו • שכן מצינו בישמעאל שהיו לו געגועים על אברהם אביו ולא רידהו ויצא לתרבות רעה ושנאהו והוציאו מביתו ריקם • (א) מה עשה ישמעאל כשהיה בן ט"ו שנה התחיל להביא צלם מן השוק והיה מצחק בו ועובדו (א) כמו שראה מאחרים • מיד (בראשית כא) ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק וגו' • [ב] ואין מצחק אלא עבודת כוכבים כד"א (שמות לב) ויקומו לצחק • מיד (בראשית כא) ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה שמא ילמד בני אורחותיו • מיד (שם) וירע הדבר מאד בעיני אברהם וגו' (ב) על (ב) שיצא לתרבות רעה (שם) ויאמר אלהים אל אברהם אל ירע בעיניך וגו' • מכאן אתה למד שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות • מיד (שם) וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וחמת מים ללמדך שהיה שונא לישמעאל על שיצא לתרבות רעה • ושלחו הוא ואמו הגר ריקם וטרדו מביתו על כך • וכי תעלה על דעתך שאברהם שכתוב בו (שם יג) ואברם כבד מאד במקנה וגו' • היה משלח אשתו ובנו מביתו ריקם בלא כסות ובלא מחיה • אלא ללמדך כיון שיצא לתרבות רעה לא נפנה עליו • מה היה סופו כשנעשה יושב בפרשת דרכים והיה מלסטם את הבריות • שנא' (שם טז) והוא יהיה (ג) פרא אדם • כיוצא בו (שם כה) ויאהב יצחק את עשו • לפיכך יצא לתרבות רעה על אשר לא רידהו • כמו ששנינו [ג] חמש עבירות עבר עשו הרשע באותו היום • בא על נערה המאורסה • והרג את הנפש • וכפר בתחיית המתים • וכפר בעיקר • ובזה את הבכורה • ועוד שתאב מיתת אביו • וביקש להרוג את אחיו • שנאמר (שם כז) יקרבו ימי אבל אבי וגו' • וגרם ליעקב לברוח מאבותיו • והלך אף הוא אצל ישמעאל ללמוד ממנו תרבות רעה ולהוסיף על נשיו שנאמר (שם כח) וילך עשו אל ישמעאל • כיוצא בו דוד שלא ייסר לאבשלום בנו ולא רידהו יצא לתרבות רעה וביקש להרוג את אביו • ושכב עם פלגשיו • וגרם לו לילך יחף והוא בוכה • ונפלו מישראל כמה אלפים וכמה רבבות • וגרם לו דברים קשים הרבה שאין להם סוף • דכתיב (תהלים ג) מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו • מה כתיב אחריו ה' מה רבו צרי וגו' • (ד) וקשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם ממלחמת גוג ומגוג • דאלו במלחמת גוג ומגוג כתיב (שם ב) למה רגשו גוים • ולהלן כתיב ה' מה רבו צרי • וכיוצא בו עשה דוד באדוניה שלא רידהו ביסורין • ולא גער בו • ולפיכך יצא לתרבות רעה • דכתיב (מלכים א א) ולא עצבו אביו מימיו • (שם) ואותו ילדה אחרי אבשלום • (ג) והלא אבשלום בן מעכה ואדוניהו בן חגית • מהו ואותו ילדה אחרי אבשלום • (ד) אלא (ה) מתוך שיצא לתרבות רעה ולא רידהו אביו • וכתיב באדוניהו ולא עצבו אביו מימיו • אף הוא יצא לתרבות רעה לפיכך כתיב

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן א' כל סענין • מדרש משלי פרשה י"ג • תדא"ר פרק י"ח • ילקוט משלי רמז תתק"כ • ב תוספתא סוטה פרק ו' • ספרי פרשה ואתחנן פיסקא ל"א • בראשית רבה פרשה נ"ג • ילקוט סדר וירא רמז צ"ד • ג בבא בתרא דף ט"ז • ב"ר פרשה ס"ג • מדרש תהלים מזמור ט' • פסיקתא רבתי פיסקא י"ב סימן ד' • פסיקתא דרב כהנא פיסקא ג' • תנחומא סדר תצא סימן ד' • ילקוט תולדות רמז ק"י • ילקוט תצא רמז תתקל"ח • ילקוט תהלים רמז תתס"ח :

חדושי הרד"ל

(א) כמו שראה מאחרים • כלומר שבבית אברהם וודאי לא ראה עבודת כוכבים כלל אלא שראה מאחרים ועיין יד"מ : (ב) שיצא לתרבות רעה • לכן נאמר וירע הדבר מאד בעיניו דבר זה רע וקשה עליו יותר מכל הרעות שבאו עליו כן מבואר בפדר"א רפ"ל ע"ש : (ג) פרא אדם • ידו בכל וגו' כנ"ל : (ד) וקשה ת"ר וכו' דאלו במלחמת כו' • סוף מלשון הש"ס (ברכות ס') : (ה) אלא מתוך שיצא אבשלום

חדושי הרש"ש

(א) מה עשה ישמעאל כשהיה בן ט"ו שנה • ולכאורה היה נראה נהגים ס"ז שהרי בעת המולו היה בן י"ג שנה ולמועד הזה בשנה האחרת נולד יצחק (ע' ר"ה י"א תוס' ד"ה אלא בהגה) • הרי י"ד • וכמדרש בכאן הולך בשטת רבנן לעיל בב"ר פנ"ג דויגמל פירושו שנגמל מתוכו • והיינו לשתי שנים כשיעור זמן יניקת הולד (גיטין עה ב) וא"כ היה אז ישמעאל בן ט"ז שנה ואחריו כתיב ותרא שרה כו' • ואולי י"ל דהמדרש ס"ל כר"י בגיטין שם דזמן הנקה י"ח חדש דכן איתא אמוראי טובא (כתובות

פ' כ') דפסקו כוותיה • ואף את"ל דשנות הדורות קודם מ"ת היה למנין עולם כדמוכח בר"ה י"ב (ועיין במ"ר פ"א בפסוק ויהי כל הפקודים וברש"י ר"פ תצא וברמב"ן שם) א"ש למ"ד בניסן נברא העולם כמ"ד דיום א' בשנה חשוב שנה ולמ"ד בתשרי נברא העולם כר"א דל' יום בשנה חשוב שנה ודו"ק • אבל לקמן בפסוק ויגדל הילד שהם המדרש כדעת הת"ק • ואפשר דשם קאמר לרבותא ומאי דאיתא בפדר"א שישמעאל היה בן כ"ז כשיצא לת"ר • משום דאזיל בשיטת רשב"ל (בב"ר שם) שפי' ויגמל שנגמל מיצה"ר שהוא בי"ג שנה ואם כן היה אז ישמעאל בן כ"ז שנה • וכן שתם המדרש שם בפסוק שם על שמחה ואת הילד בן כ"ז שנה כו' וזה ברור ודלא כיד"מ שהשוה את החלוקים : (ב) על שיצא לת"ר • כי לפי פשוטו דהיינו על שאמרה לו לגרשו (כפרש"י שם) יקשה הלא גם על גרוש הגר הרע לו מדא"ל בש"י אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך : (ג) והלא אבשלום בן מעכה כו' • ע' ב"ב ק"ע דדרש מכאן שתוין שקלקלה כמקולקל : (ד) אלא מתוך שלא רדהו אביו לאבשלום יצא לת"ר וכתיב כו' כצ"ל

מתנות כהונה

פרשה א ומה תלמוד לומר חושך כו' • מאחר שמוסר נפשו עליו ויורד עם חבירו עד לחייו בשבילו היאך אמר שלמה כשהוא מונע שבטו ממנו שהוא שונא בנו [והכא מוכח במדרש משלי] : [והיה מצחק בו ועובדו • פי' שהיה מראה עצמו כמצחק בעלמא ועושה מה שרואה אחרים עושים כדרך השוחקים או המלעיגים וכוונתו לעבודה היתה אבל בפירוש לא היה עובדו • והוזקק לומר כן משום לישנא דמצחק : שמא ילמד בני • ולולא זה אעפ"י שזר מעשהו לא היה ראוי לדחותו בשתי ידים אלא ליסרו למשפט אולי ישוב אבל השתא שפחדה מיצחק פן יאסף אורחותיו ראוי לרחקו מיד : בנביאות • דפי' שמע בקולה בקול נביאותה דומיא דוישמע אברהם לקול שרי שאמרו בב"ר לקול רוה"ק שבה דשרה אתת משבע נביאות וכו' : מביתו • פי' שלא שלחו לפי שעה אלא לגמרי וטרדהו שלא ישוב עוד לביתו : בלא כסות • דייק מדכתיב ויקח לחם וחמת מים משמע שלא נתן רק לחם ומים ואף זה אינו אלא מעט על יום או יומים מפני שהוכל לשאת הילד] : נפנה • לא היה חושש ופונה אליו : לא נפנה עליו • בתנחומא יש פה תוספת מעט : חמש עבירות • בפ"ק דבבא בתרא יליף כולהו חמש מקרא • ועי' מזה בב"ר פ' כ"ג

פירוש מהרז"ו

פרשה שמות סימן א חושך שבטו • בא לדרוש מ"ש את יעקב וכמ"ש בסוף הסימן ועיין כל זה בתנחומא כאן ובמדרש משלי וילקוט פסוק זה בקיצור : יורד עמו לחייו • לקפח פרנסתו : בן ט"ו שנה • עי' מ"ש בזה בפדר"א פרק ל' ג' שיטות בחשבון זה ודעת המדרש כאן שיטה רביעית וכן הוא בתנחומא כאן וחשבון ט"ו עמ"ש בב"ר פר' נ"ג סימן י"א על פסוק ויעש אברהם וגו' ביום הגמל : התחיל להביא • תיבת התחיל הוא רגיל במדרש הרבה עי' לקמן פר' כ' ס"ם א' ס' פעמים התחיל בענין אחד והיינו בדוקא עי' ב"ר פנ"ג שם דעת ר' ישמעאל שאין מצחק האמור כאן אלא עבודת כוכבים ע"ש גז"ש ועי' לקמן ריש פ' מ"ב : מיד וירע הדבר • לא יתכן לפרש שמ"ש וירע וגו' על שיצא לתרבות רעה שהרי כתוב אחריו ויאמר אלהים אל ירע בעיניך על הנער וגו' ובהכרח שפי' שהרע בעיניו על שאמרה שרה לגרשו הרי שאהבו • אך כוונת המדרש על פסוק שאחריו ויקח לחם וחמת מים וכמ"ש בסמוך ללמדך שהיה שונאו ויהבן שמ"ש וירע וגו' כשמע היה על אשתו ואב על בנו וכמ"ש אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך הרי שהרע לו על שניהם אך עוד הרע לו מאד על שיצא לתרבות רעה וזהו מ"ש וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודות בנו ושלא לגרשו ברשעתו אולי

בביתו יחזור למוטב עי' ד"ר פר' ד' ס"ס ה' ותוספתא סוטה פ"ה ופ"ו : לחם וחמת מים • ולא כסות ולא מחיה כדלקמן : כמו ששנינו • עי' ב"ב ט"ז ב'. תנחומא סוף תצא ב"ר פס"ג סימן י"א וי"ב ובפסיקתא פרשת זכור וגירסת התנחומא כאן וכולו מן המקרא ומגז"ש וכמפורש במקומות שציינתי : ועוד שתאב • בעת הברכה מדכתיב יקרבו ימי אבל אבי שכך היה רצונו שיקרבו ועיין מ"ש בזה בב"ר פס"ז ס"ס ה' בשייך כאן ומ"ש וביקש להרוג וכו' כמפורש בס"ד ואהרגה את יעקב : ולהוסיף על נשיו • כמ"ש בב"ר ס"פ ס"ז ומ"ש ללמוד ממנו ע"ש ססה"ח : שלא יסר לאבשלום • כל הענין בשמואל ב' ט"ו ט"ז י"ז : מזמור לדוד • ברכות דף ז' : אחרי אבשלום • משמע שהיו מאם אחת שילדה זה אחר זה עי' מדרש תהלים מזמור ג' פסוק אספרה : מתוך שיצא • היינו אבשלום וכ"ה בתנחומא ומ"ש ילדה פי' שגדלה כמ"ש אשר ילדה לעדריאל ומ"ש אחרי אבשלום פי' בדרכי אבשלום וכמ"ש בדרך טובה אחרי ה' אלהיכם תלכו ובדרך רעה ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וכדומה וכמ"ש ילדה אחרי אבשלום בא אבשלום ללמד על אדוניה

יפה תואר

הה"ד חושך שבטו שונא בנו • מלבד דק"ל נמה כתיב את יעקב ולא קאמר יעקב ובניו כמו דכתיב בפ' ויגש ומתרץ שבא להשוות ליעקב שהיו כולם צדיקים וכמו דמסיים בסוף הסימן • קשה עוד למה מנה רק את השבטים ולא מנה כל השבעים נפש ומשני כי מוסרו של יעקב לא הגיע רק לבניו אבל בני בניו היו נמשכים אחרי אביהם • וזה שמביא את הכתוב ואוהבו שחרו מוסר פי' לבנו וגם יעקב שחר מוסרו רק לבניו המנויים פה • ויתכן עוד לפי מה בדרש ואוהבו שחרו מוסר זה הקב"ה שנתן להם התורה ואח"כ כו' ע"י מוסר לכן מביא פה לתת טעם על שעבודם במצרים אשר לזה ירדו למצרים כדי שיזכו עי"ז לתורה ולא"י : אדם שאומר לו חבירו כו' • שמיעצו ואומר לו אתם

[illegible]

ידי משה

מה עשה ישמעאל כשהיה בן ט"ו שנה התחיל להביא צלם מן השוק והיה מצחק בו ועובדו כמו שראה מאחרים • וקשה להבין אריכות הלשון ומאי מדייק בלישנא והיה מצחק בו ועוד מאי מדייק כמו שראה מאחרים למאי נ"מ אומר המדרש כל זה ונ"ל לפי דאיתא בפדר"א וכסדר עולם שיצא ישמעאל לתרבות רעה כשהיה כ"ז שנים וכאן סוא אומר כשהיה בן ט"ו שנה שהתחיל לעבוד ע"ז וזה היה קשה למדרש לזה אמר כשהיה בן ט"ו שנה וכו' והיה מצחק בו ועובדו כמו שראה מאחרים פי' שלא היה עובד לעבודת כוכבים כלל אלא רק דרך צחוק וכמו שראה מאחרים ועבד רק בליצנות וזה"ש ותרא שרה פי' היא לבדה הבינה הדבר ולא אחרים שלא היה עובד עבודת כוכבים בפרהסיא עד שנעשה בן כ"ז

[illegible]

ואותו ילדה אחרי אבשלום · (משלי יג) ואוהבו שחרו מוסר · [א] זה הקב"ה על שאהב את ישראל · דכתיב (מלאכי א) אהבתי אתכם אמר ה' · (ס) (ו) שהוא מרבה אותן ביסורין · אתה מוצא [ב] שלש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל · וכלם לא נתנם להם אלא על ידי יסורין · התורה · וארץ ישראל · וחיי עוה"ב · התורה דכתיב (תהלים צד) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו · ארץ ישראל דכתיב (דברים ח) וידעת עם לבבך וגו' · מה כתיב אחריו כי ה' אלהיך מביאך וגו' · העולם הבא דכתיב (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור וגו' · וכל המייסר את בנו מוסיף הבן אהבה על אביו והוא מכבדו · שנאמר (שם כט) יסר בנך ויניחך וגו' · ואומר (שם יט) יסר בנך כי יש תקוה · ומוסיף עליו אהבה · שנאמר ואוהבו שחרו מוסר · לפי ששחרו מוסר לכך אוהבו · אתה מוצא שאברהם ייסר את יצחק בנו ולמדו תורה והדריכו בדרכיו · דכתיב באברהם (בראשית כו) עקב אשר שמע אברהם בקולי · וכתיב (שם כה) ואלה תולדות יצחק בן אברהם · [ג] ללמדך שהיה דומה לאביו בכל דבר · (ז) בנוי בחכמה בעושר ובמעשים טובים · תדע לך [ד] שבן שלשים ושבע שנה היה כשעקדו אביו · וכתיב ואברהם זקן בא בימים ועקדו וכפתו כשה (ח) ולא נמנע · לפיכך (שם) ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק · הוי ואוהבו שחרו מוסר · כיוצא בו היה יצחק משחר מוסר ליעקב שלמדו יצחק תורה ויסרו בבית תלמודו · (ט) שנאמר (שם) ויעקב איש תם וגו' · ולמד מה שלמדו אביו · ואח"כ פירש מאביו [ה] ונטמן בבית עבר ללמוד תורה · לפיכך זכה לברכה וירש את הארץ · (י) שנאמר (שם לז) וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען · ואף יעקב אבינו ייסר את בניו ורידה אותם ולמדם דרכיו · שלא היה בהם פסולת · שכן כתיב ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה וגו' · השוון כלם ליעקב שכולם צדיקים כיוצא בו היו · הוי ואוהבו שחרו מוסר :

(ב) ד"א ואלה שמות א"ר אבהו [ו] כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף שבח על הראשונים · (שם ב) אלה תולדות השמים והארץ פסל לתוהו ובוהו · ואלה שמות הוסיף שבח על שבעים נפש שנאמרו למעלה שכולם היו צדיקים :

(ג) (ו) ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו איש וביתו באו · שקולים הן ישראל כצבא השמים · נאמר כאן שמות · ונאמר בכוכבים שמות · שנאמר (תהלים קמז) מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא · אף הקב"ה כשירדו ישראל למצרים מנה מספרם כמה היו · ולפי שהם משולים לכוכבים קרא שמות לכלם · הה"ד ואלה שמות (יא) בני ישראל וגו' :

(ד) הבאים מצרימה [ז] וכי היום באים והלא ימים רבים היו להם שבאו למצרים · אלא כל זמן שיוסף היה קיים · לא היה להם משוי של מצריים · מת יוסף נתנו עליהם משוי · לפיכך כתיב הבאים כאלו אותו יום נכנסו למצרים · את יעקב · כל אלה מכחו של יעקב שסבל מצות ומעשים טובים · וזכה להעמיד י"ב שבטים : (יב) איש וביתו באו :

(ה) ואלה שמות בני ישראל · על שם גאולת ישראל נזכרו כאן · ראובן · שנאמר (שמות ג) ראה ראיתי את עני עמי · שמעון · ע"ש (שם ב) וישמע אלהים את נאקתם · לוי · ע"ש שנתחבר הקדוש ב"ה (יג) לצרתם מתוך הסנה · לקיים מה שנאמר (תהלים צא) עמו אנכי בצרה · יהודה · על שם (יד) שהודו להקב"ה ·

מסורת המדרש א מדרש משלי פרשה י"ג · ב ברכות דף ה' · מכילתא סדר יתרו פרשה י' · ספרי ואתחנן פיסקא ל"ב · מדרש תהלים מזמור צ"ד · תנחומא כאן סוף סימן א' · ילקוט תהלים רמז תת"ג · ילקוט סדר יתרו רמז ש"ג · ילקוט ואתחנן רמז תת"ז · ג בבא מציעא דף פ"ז · אגדת בראשית סוף פרק ל"ז : ד בראשית רבה פרשה נ"ו · פדר"א פרשה ל"א · תדא"ר פ' כ"ז ותדא"ז פ' ב' · ס"ע פ"א · תנחומא סדר וירא סימן כ"ג · ה מגילה דף י"ז · ו ויק"ר פרשה י"ב ובפרשה ל' וש"נ · ז תנחומא כאן סימן ג' · ילקוט כאן רמז קס"ב ·

חדושי הרש"ש

וב"ה בתנחומא : (ס) הוא מרדה אותם ביסורין כצ"ל : (ו) ואלה שמות בנ"י הבאים מצרימה את יעקב איש כו' · כ"ג דצ"ל ככתוב בפרשה זו שלפנינו · ויתכן דהביא המדרש מקרא זה לראיה לענין שלפנינו שכולם

חדושי הרד"ל

אבשלום לת"ר ולא דהסו כו' · כ"ה בתנחומא וכצ"ל : (ו) שהוא מרבה · מסתברא שצ"ל שהוא מרדה אותן כד"א. וה' חפץ דכאו החלי כמ"ש בברכות שם : (ז) בנוי בחכמה · בכח בעושר ובמע"ט כ"ה בתנחומא והן ה' דברים שבמשנה ספ"ב דעדיות שהאב זוכה לבן (ובמקום בשנים נקט כאן במע"ט) · וגם כשנים היו יצחק ואברהם שוין רק שנפחתו לו ה' שנים לאברהם שלא יראה יוצא לתרבות רעה כדאיתא בב"ר פס"ג) וכן בירושלמי פ"ק דקדושין חשיב לכן לחמשה דברים הניאו הראב"ד כפי' עדיות שם : (ח) ולא נמנע · כלומר משום כבוד אביו · ומפני שלווי הקב"ה היה לאברהם ולא ליצחק עצמו לכן תולה זה בכבוד אביו · ועי' סנהדרין (פ"ט) : (ט) שנאמר ויעקב איש תם יושב אהלים · ותורה איננה באה אלא ע"י יסורין כדלעיל : (י) שנאמר וישב כו' מגורי אביו · אפשר דרש מגורי לשון מורא אביו כמ"ש בזוהר שם (ק"פ ע"ס) : (יא) בני ישראל הבאים מצרימה · וכי היום באים כו' כצ"ל : (יב) איש וביתו באו · חסר כאן שדרשה ע"ז עי' בתנחומא : (יג) לצרתם שנאמר מתוך הסנה · כצ"ל ועיין לקמן פ"ב וכפדר"א פ"ו : (יד) שהודו להקב"ה · כדא"ת ויאמן העם וגו' ויקדו וישתחוו · ובתנחומא מסיים כד"א

פירוש מהרז"ו

ובאלדוניה מפורש ולא עלבו וגו' ונמצא אבשלום למוד ממנו מדה י"ב : ואוהבו וכו' זה הקב"ה · ובתנחומא הגירסא זה אברהם וכמו שהתחיל כאן בר"ד מאברהם כך בס"ד וע"פ הגי' בשינוי הסדר : שהוא מרבה · אולי צ"ל מרדה כמ"ש בכל הענין בלשון רידוי : ג' מתנות טובות · ברכות דף ה' ובתנחומא כאן בשם רשב"י ועי' ב"ר פ"ע ס"ה מדרש תהלים צ"ד : אשרי הגבר · ב"ר ר"פ נ"ב וס"ג ומבואר : וידעת עם לבבך · וס"ד כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה : כי נר מצוה · וס"ד ודרך חיים תוכחות מוסר דרך חיים עוה"ב ע"י תוכחות מוסר : וכל דמיסר את בנו · פי' שני על פסוק ואוהבו שחרו מוסר : יסר בנך · וס"ד ויניחך ויתן מעדנים לנפשך : ואומר יסר בנך · מוזר לפי' הראשון ועי' ב"ר ר"פ ס"ג : אשר שמע · וס"ד וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי : את לרות יצחק · הראיה מס"ד אברהם הוליד את יצחק וכ"ה בתנחומא וכמ"ש רש"י בחומש שהרי ראיה יש שהולידו שהיה דומה לו בחכמה ובמע"ט : ואברהם זקן · פי' אלא מהזקנה : איש תם · יושב אהלי תורה של שם ועבר וכן מה טובו אהליך יעקב : זכה לברכה · שלא דעתו ובלא דעת יצחק אלא בזכות מאת ה' : הבאים מצרימה · את יעקב מיותר שכבר מפורש בסדר ויגש אלא לדרוש שהושוו לו וזהו עיקר הדרשה ששייך כאן ועל כן סיים ואף יעקב שזהו דרך המדרש שהמאמר העיקרי מביאו בסוף בלשון ואף וזה הקדמה לכל המבואר בס' שמות כמ"ש לקמן ס"ה : ב אלה פסל הראשונים · ב"ר פי"ב ס"ג ופ"ל ס"ג שמ"ר פ"ל ס"ג באריכות וביאור במ"ר פ"ג ס"י ותנחומא כאן ירושלמי יבמות פרק הבא על יבמתו ועיקר חיבה אלה פי' שבח והתפארות כמ"ש ב"ר שם שם"א אלה וכו' בורא משבחם וכו' וגם לדייק אלה ולא שנזכרו תחלה ואלה הוי"ו מוסיף על ענין ראשון ושניהם בשבח ועיין במכילתא רים משפטים : השמים והארץ · בשבראם שקודם שנבראו התולדות היה תוהו ובוהו ופסל אותם כמ"ש לא תוהו בראה ובתנחומא גורס ובענין הזה אתה פותר את כולם פי' כל המקומות שכתוב בתנ"ך אלה ואלה : שנאמרו למעלה · בסדר ויגש שהזכיר השבעים נפש ויותר נראה פירושו שמוסיף שבח על אותם שכתובים למעלה לשבחם עוד הפעם בתוך השבעים נפש וכאן חשבם בעצמם ובא להוסיף שהם השובים יותר מאחר שבח וכזוהר שמות וז"ל והשתא דכתיב ואלה שמות משמע דעל הראשונים מוסיף מה הראשונים בני יעקב אף כאן בני יעקב ובתנחומא מפשפים סי' ג' א"ר אבהו וכו' ואלה מוסיף על עוד הפעם וגם בסדר ויגש כתוב תחלה דרך כלל בניו ובני בניו ואח"כ ואלה להוסיף להם האחרונים ועל הראשונים : ג נאמר כאן שמות · והוא מיותר שכבר המה ידועים אלא בא להודיע חיבותם ע"פ גז"ש : ואף הקב"ה · כלומר ואף כשירדו למצרים מנאם הקב"ה וכוונתו שעל ענין השמות היה לו להביא מכל התנ"ך שמזכיר שמות הצדיקים אלא שקיצר וחתם ובחתימת המאמר אומר אף ויתכן שהעתיק המאמר ממקום שכתוב שם הרבה מעניני שמות ומסיים בסיבת אף ועי' לעיל ס"ם א' : ד וכי היום באים · כי בסוף ויחי סיים במיתת יוסף ואח"כ ואלה שמות וגו' וזה לשון התנחומא הבאים מצרימה וכי היום באו והלא ימים רבים היה משבאו עכ"ל כי כשבאו למצרים היה יוסף בן ל"ט שנה וכשמת היה בן מאה ועשר הרי ע"א שנה משבאו ודורש סמוכין · ולקמן בס"ח הלה באחרון מהע' נפש והענין שכל זמן שהיה יוסף קיים היו חשובים ונכבדים בעבור יוסף ולא היה עליהם אפילו משא של שאר אנשי מצרים וכשמת יוסף ירדו מכבודם וניתן עליהם משא של אנשי מצרים אך אח"כ במות כל אחד מאחיו והע' נפש נתוסף עליהם מעט מעט עד שבמות האחרון החזיקום לעבדים · ובסדר עולם פ' ג' איתא שכל זמן שהיה לוי קיים לא נשתעבדו ע"ש : איש וביתו באו · הגי' הנכונה כמ"ש בתנחומא כאן איש וביתו באו אמר רב הונא מלמד שלא ירד יעקב למצרים עד שהגיע לפרץ ולחצרון לזה שנה ולזה ב' שנים וזיווג להם נשים ומ"ש לפרץ ולחצרון לא יתכן ובהכרח שהוא ט"ס וצ"ל לחצרון ולחמול שני בני פרץ שגם עליהם אמר איש וביתו כצ"ל וכדאיתא בסדר עולם הובא בילקוט ויגש פסוק וירא שם יהודה שנה אחת לחצרון שנה אחת לחמול וירדו עמו למצרים : ה על שם גאולתם · הוקשה לו שכל פסוקים אלו מיותרים שהרי שמותם כבר מפורשים בסדר ויגש ויגם ודורש שלכך הוזכרו ברים ספר זה שמדבר בגאולת ישראל ממצרים וקריעת הים והמן והבאר ומתן תורה והמשכן שעל כל דברים אלו מורים שמות השבטים שבזכותם זכינו להם ומ"ש גאולת ישראל לאו דווקא שהרי גד מורה על המן וזבולן למשכן ונפתלי לתורה אלא הכוונה על גאולתם וכל טובתם הנ"ל ועי' במ"ר פי"ד ר"ס י' וכל זה ע"פ מדה ע"ז וי"ז ומדה כ' וממעל ולמוד מעניינו : ראובן וכו' עני עמי · דורש בכולם מעין קריאת לאה ורחל לכל השבטים ראובן קראתו לאה על שראה ה' בעניה וכן כאן על שראה ה' בעני ישראל · שמעון ששמע ה' שהיתה שנואה וכאן ששמע נאקתם משנאת המצרים · לוי ע"ש הפעם ילוה אישי וכאן על שנלוה להם השי"ת כמ"ש לקמן פר' ב' ס"י ה' שנלוה להם בסנה כי עמו אנכי בצרה · יהודה ע"ש הפעם אודה ה' וכאן על שיר הפסח והשירה על הים · יששכר על שילום שכרה וכאן על שילום שכר עבודתם · זבולן ע"ש יזבלני אישי וכאן על דיבוק השכינה במשכן

מתנות כהונה

ס"ג : שלשה מתנות כו' · בפ"ק דברכות : [קשה תרבות רעה כו' · פי' בפ"ק דברכות] : (אהבתי אתכם וגו' גרסינן) : כאלו אותו היום · שנוה עליהם עבודת פרך : [מתוך הסנה · שדיבר עם משה מתוך הקוצים לומר שהש"י הוא שותף בצערן : הה"ר וכו' · יפה תואר לא גרס הה"ד אלא אמר ר"י] : שסגל · שאסף ואצר · כל דבר שחביב על האדם ומצניעו ומאספו ואוצרו נקרא סגלה · כד"א סגולת מלכים : שנתחבר · לוי לשון חבור : כמד"א

ידי משה

הגירושין דא"כ על אודות בנו ל"ל היה לו לומר סתם וירע הדבר וגו' ואנו ידעינן שהיה על הגירושין אלא מדכתיב על אודות בנו פי' שלא ילמד ח"ו בנו זה יצחק ממנו כמו שלמד ישמעאל מאחרים וק"ל : ואומר יסר בנך · נראה דמסיפא דקרא נפקי דכתיב בסיפא דקרא ואל המיתו אל תשא נפשך ר"ל שאל התשוב עליו אם הייסרנו יתשוב הוא עליך להמיתך כי אדרבה יאהב אותך : לפי ששחרו מוסר לכך אוהבו · פי' דנקט קרא רבותא לפי שאחז"ל ההוא צורבא מרבנן דרחמים לי' בני מתא משום דלא מוכיח אותם במילי דשמיא לז"א אפי' הוכחת אותו יאהב אותך וא"ל שקאי על אביו פי' שיאהב אביו לבנו זה נשמע מרישא דקרא דמכלל לאו נשמע הן אלא ע"כ הפי' שבנו יאהב לאביו וק"ל : ואף יעקב אבינו · מאי דנקט גבי יעקב לשון אף י"ל לפי שהיה ליעקב טורח גדול לייסר י"ב בנים ואפי' הכי לא נמנע א"נ י"ל לפי שכאן הוא סיום המאמר ורוצה לתרץ יתורא דקרא שאמר את יעקב דלא צורך ורוצה ללמוד מכאן שיעקב יסר אותם כמו אברהם ויצחק ואין זה מפורש בקרא כמו הנזכר לכן אמר אף יעקב

יפה תואר

גרא ומרד שבע בן בכרי ועיגון פילגשיו והשמועה רעה שנולד ממנו בן רשע : שלש מתנות טובות כו' · משום דיש מתנות טובות זולת אלו כמו גשמים ומאורות כדלעיל בב"ר פ"ו · וגם גבורה ועושר כדלקמן פכ"ב אבל כל אלה שמה טובות כוללות לכל אדם · ופה מונה הטובות אשר לישראל בפרט וכמ"ש נתן הקב"ה לישראל · וכ"ה במכילתא מפורש · ומה דבעי יסורין לשלשה מתנות אלו כתב מהר"ש ששמואל שבע וז"ל משום שיש לכל אלו מונעים · ויצר ימה את לבב גבר לסור מהן לכן צריכים יסורים מקודם להכניע את רוחם ויצרם כדי שיקבלו הטובות האלה · והנה התורה לפעמים ימנע האדם לשגות בה בחסרון אמונתו בהקב"ה או שיתעצל ולא יאבה לתת ראשו בעול התורה אשר יכבד עליו לשאתו · לכן הקדים גלות מצרים והכניע רוחם בשעבוד מצרים ויקל להם לשאת עול התורה · וגם ראו את המסות הגדולות אשר עשה ה' במצרים ויאמינו בו כי יגמול טוב לשומרי תורתו · וגם א"י ימנע האדם עצמו ממנה או מפני זכות האויר אשר לא הורגלו בזה כי הורגלו לשבת רק במצרים וגם נוה שיפה בודק את האדם כדאיתא בסוף כתובות · או בשביל קושי מזונותיה וכמ"ש ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם דמשמע אבל לא בשופע וכמ"ש בב"ר פע"ד ושלא אין ארץ החיים אלא צור ומכרותיה תמן שובעא תמן זולא (ועמ"ש שם) ולכן הקדים הקב"ה לענות את ישראל במדבר ארבעים שנה כדי שירגילו עצמם באלו השנויים · ואע"ג דבנתם במדבר מ' שנה הי' בשביל עונש המרגלים מ"מ הא והא איתא · כי עונש המרגלים גלה את עונש אשר יבעטו בא"י ולכן יסרם יום לשנה יום לשנה כדי שיסורו מסרגלם ומנטייתם למוטב אל ארץ אחרת · וכן עוה"ב מי גבר שלא יחטא · יבואו היסורים למרק חטאם בעוה"ז · כ"כ דברי מהרש"ם ז"ל · אבל בשוח"ט מזמור צ"ד משמע כי רק בזכות היסורין באו להם שלש מתנות אלה אבר בלעדי היסורין לא היו ראויים לזה בגלל חטאם · ובכר דברנו בזה המאמר ועיר שם בב"ר : ואומר יסר בנך כי יש תקוה · זה הכתוב לא מובא בתנחומא וגם כאן נראה כמותר : לפי ששחרו מוסר הוא אוהבו · ומפרש ואוהבו שהבן יאהבהו בשביל ששחרו מוסר : הוסיף שבח על שבעים נפש פי' על רובם מהע' נפש וזה בני השבטים · כי באמת גם השבטים בעצמם נמנו שם וכדאיתא לקמן פ"ל ומי היו אלו שכתוב למעלה בני ראובן ובני שמעון · ומ"ש שכולם היו צדיקים זה הוא מהכלל בכ"ב מדות שהרי זה בא ללמד ונמצא למד כי אנחנו ידענו שהשבטי יה היו צדיקים ויהלכות היו צדיקים כבנים · אבל קשה הלא גם בפ' ויגש כתיב ואלה שמות בוי"ו וי"ל דלא דריש ר"א הוי"ו של ואלה רק במקום שהפרשה איננה נקשרת למה שלפניה אבל שמה מקושרות הפרשיות יחד אין לדרוש את הוי"ו של ואלה : שקולים הם ישראל כצבא השמים · שבוטי שהם חביבים כמותם וכמו"ש רש"י בחומש · והא דאמרינן לקמן בפ' בירה וכן בפרק גיד הנשה דהם עדיפי ממלאכי השרת · י"ל דהכא מתפרש כי המספר י"ב שמות השבטים כמה המספר י"ב המזלות ברקיע שעל פיהם העולם מתנהג וכמ"ש לקמן פ' ס"ז וכן שבתנחומא על פסוק כל אלה שבטי ישראל שנים עשר : כל אלה מכחו של יעקב כו' · כבר ביארתי

יששכר • שנתן להם הקב"ה שכר שעבודם בזת מצרים ובזת הים • לקיים מה שנאמר (בראשית טו) ואחרי כן יצאו ברכוש גדול • זבולן • ע"ש שהשכין הקב"ה שכינתו בקרבם • שנאמר (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם • ואין זבולן אלא בית המקדש שנא' (מלכים א ח) בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים • ובנימין • ע"ש (שמות טו) ימינך ה' נאדרי בכח • דן • ע"ש (בראשית טו) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול • נפתלי • ע"ש תורה ומצות שנתן להם הקב"ה שכתוב בהם (תהלים יט) ומתוקים מדבש ונופת צופים • גד • ע"ש המן שהאכילם הקדוש ב"ה שהוא (שמות טז) כזרע גד • אשר • ע"ש שהיו מאשרין אותן כל שומעי גאולתן וגדולתן • דכתיב (מלאכי ג) ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ אמר ה' צבאות • יוסף • ע"ש שעתיד הקב"ה להוסיף ולגאול את ישראל ממלכות הרשעה כשם שגאל אותם ממצרים דכתיב (ישעיה יא) והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו וגו' וכל הענין: (ו)(ז) הדא הוא שא"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי א למה אין שמותם של שבטים שוים בכ"מ • אלא [פעמים] שזה מקדים לזה וזה מקדים לזה • שלא יאמרו בני גבירות תחלה ובני השפחות אחרונה • ללמדך שלא היו גדולים אלו מאלו • ד"א למה הקדים אלו לאלו לפי שהם תקרת העולם • ב זה שמתקן תקרה כראוי (ח) נותן עביה של תקרה זו בצד ראשה של אחרת שאינה שוה • לפיכך מקדים אלו לאלו • ומנין שהם תקרתו של עולם • שכן ישעיה הנביא אומר (שם מח) שמע אלי יעקב וישראל מקוראי: (ז) ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב וגו' • עם יוסף שהיה במצרים היו ע' • ד"א ויוסף היה במצרים • ג אע"פ שזכה יוסף למלכות • לא נתגאה על אחיו ועל בית אביו • (ט) כשם שהיה קטן בעיניו מתחלה שהיה עבד במצרים • כך היה קטן בעיניו אחר שהיה מלך: (ח) וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא • ד ללמדך שכל זמן שהיה אחד מהם קיים מאותן שירדו למצרים לא שעבדו המצרים בישראל • ובני ישראל פרו וישרצו אע"פ שמת יוסף ואחיו (טו) אלהיהם לא מת • אלא ובני ישראל פרו וישרצו • (י) ד"א ה כל אחת ואחת (טז) ילדה ששה בכרס אחד • שנאמר ובני ישראל פרו וישרצו וגו' • וי"א שנים עשר דכתיב פרו שנים • וישרצו שנים • וירבו שנים • (יא) ויעצמו שנים • במאד מאד שנים • ותמלא הארץ אותם שנים • (טו) הרי י"ב • ויעצמו יש אומרים ששה בכרס אחד • ו ואל תתמה שהרי עקרב שהיא (יז) מן השרצים (יג) יולדת שבעים • רבי נתן אומר ותמלא הארץ אותם (יח) כחושים של קנים • ויקם מלך חדש • כיון שראו המצרים כך חדשו גזירות עליהם • הה"ד ויקם מלך חדש • (יט) ז רב ושמואל • חד אמר חדש ממש • וחד אמר שנתחדשו גזירותיו שחדש גזירות ופורעניות עליהם • טעמא דמאן דאמר חדש ממש דכתיב חדש • טעמא דמאן דאמר שחדש גזירותיו דלא כתיב וימת וימלוך • אשר לא ידע את יוסף • על דעתיה דמאן דאמר חדש ניחא • ועל דעתיה דמאן דאמר שחדש גזירותיו מאי דרש ביה • דהוי דמי כמאן דלא ידע ליה ליוסף כלל • רבנן אמרי למה קראו מלך חדש והלא פרעה עצמו היה • אלא שאמרו המצריים

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ג' • ילקוט כאן רמז קס"ב • ב ירושלמי סוטה פרק ז' • ספרי פרשה האזינו פיסקא של"ד • ילקוט האזינו רמז תתקמ"ז • ד סדר עולם פרק ג' • ה מכילתא סדר בא פרשה י"ב • וסדר בשלח פרשה א' • אגדת בראשית פרק ס' • תנחומא פקודי סימן ט' • פסיקתא דרב כהנא פיסקא יו"ד • ז עירובין דף נ"ג • סוטה דף י"א •

חדושי הרד"ל

[illegible] ס' כי אנפת בי: (טו) אלהיהם אלא ובני ישראל פרו כו' • כהבטחתו ליעקב כי לגוי גדול [illegible] שם וכד"א והפרתיך והרביתך וגו' • ומכוין למ"ש (זכריה א') אבותיכם איה הם והנביאים [illegible] יחיו אך דברי וחקי אשר צויתי וגו' אלא השיגו וגו': (טז) כאו"א ילדה ששה כו' • תנחומא פקודי: [illegible] בכרי י"ב • וי"א ס' כו' כצ"ל: (יז) מן השרצים • ויולדת ס' כצ"ל וכן הוא בויק"ר פי"ג (ועיין [illegible] פקודי ס"ט): (יח) כחושים של קנים • בתנחומא הגי' כחרסים פי' כיערים • (ולפשר דרש [illegible] ותמלא הארץ אותם • כד"א בקנה אף מלאות וגו' • וגם לשון מלא נופל על צמחים רבים [illegible] תקדש המלאה הזרע (דברים כ"ב): (יט) רב ושמואל כו' • כ"ז המאמר כלשון הש"ס פ"ק דסוטה

חדושי הרש"ש

שכולם צדיקים דבשוה כיתם נסה • כמו דדרש לעיל מאת יעקב הכוון כולם ליעקב: (ו) הדא דאר"י כו' • בתנחומא הגירסא אר"י כו' וכצ"ל כאן: (ח) נותן עביה של תקרה זו כו' • ר"ל והמסתכל ב' זה מזה רואה את זו עבה • ובקצה מזה רואה את חברתה עבה: (ט) כשם שהיה קטן כו' עבד במצרים כו' נראה דדריש היה • שהיה בהויתו כל ימי היותו במצרים • וברש"י כתומם הגי' הוא יוסף הרועה את צאן אביו כו' • ונראה דדריש כעין גז"ש היה היה מן היה רועה את אחיו בצאן: (י) ד"א כל אחת כו' • בתנחומא הגי' ר' ינאי אומר כאו"א כו' וכצ"ל כאן: (יא) ויעצמו י"א ששים כו' • דריש ויעצמו כעצום שבשרצים והוא העקרב: (יג) יולדת שבעים • טעות סופר וצריך להיות ששים עי' ילקוט המפסיקתא ובעיני

מתנות כהונה

[illegible] הפעם ילוה אישי: הדא הוא שאמר כו' • בתנחומא הלשון יותר ברור: בני [גבירו]ת תחלה • למנין ולכל דבר מפני שהן בני הגבירות: [גדולים • פי' בני הגבירות [מבני] השפחות מצד יחוסם שכולם נשים כשרות בשיחרור וקידושין וכש"כ לפי רז"ל שגם [השפח]ות בנות לבן לבן הקדים: שכן ישעיה • לפי שנעגם כמו שאמרו רז"ל לכן אמר דהוא [מ]קאמר שנמלא הודאת בעל דין]: מקוראי • לשון תקרה [והוא דבק למ"ש אח"כ [א]ף ידי יסדה ארץ וכו' שקירה הארץ והשמים בהם]: ששה • ו' לשונות של רבוי כתובים [ב]זה • פרו • וישרצו • וירבו • ויעצמו • במאד מאד • ותמלא וגו' • הרי ששה [וודאי [כ]ל אחד היתה קבלה בידו ואסמכה אקרא]: כחושים • כמו יער של קנים [הצומח קנים [ע]יין בערוך ערך חש השלישי]: [הלא • שם הסותר אלא מלא קאמר וימת וימלוך דייק: רב ושמואל כו' • פרק קמא דסוטה:

פירוש מהרז"ו

ובמקדם ואינו דומה לשם לוי בהוא על החיבור בלרה: בנימין קראתו רחל בן אוני על צערה ואבלה ויעקב תיקן שקראו בנימין ע"ש ישועת ימין ה' כמבואר בזוהר וילא באריכות • דן על שדן אותה וכאן דן אנכי • נפתלי על שנפתלה עם אחותה ויכלה לה והעיקר הוא מה שיכלה לה ואינו מרומז בשם נפתלי ולפי מ"ש כאן גם זה מרומז בנוטריקון נופה לי וזהו וגם יכולתי ונלאתי וערב לי וכאן מ"ש נפתולי אלהים מורה על מ"ש עליה למרום שבית שבי כמ"ש לקמן ריש פכ"ח ונופת לי ע"ש לקחת מהמה • גד ע"ש בא גד והוא מזל טוב וכאן על המן כזרע גד שניתן במאור פנים של חסד כמ"ש במכילתא בפ' המן הובא ברש"י • אשר ע"ש אשרוני בנות וכאן שיאשרו אותם לעתיד • יוסף ע"ש יוסף ה' לי בן וכאן על הוספת גאולה וישועה: שנית ידו • וס"ד לקנות את שאר עמו וגו' כאשר וגו' ביום עלותו מארץ מצרים: (ו) זה מקדים לזה • שהיה לו לחשוב כמו שחשבם בראשית ל"ה כ"ג בני הגבירות תחלה וזהו שהשיב שלא יאמרו וכו' שמצד לדקתם וחכמתם כולם שקולים ושוים גם מצד [illegible] על גאולת ישראל כנ"ל בסימן הקודם אין שייך בהם עיקר וטפל שכולם עקרים • ובאופן זה יש לקיים הגירסא הה"ד אר"י דסכנין שהוא שייך למעלה: שאינה [שוה •] לד העב הסמוך לשורש בצד הדק שכלפי ראשו: מקוראי • שלפי פשוטו שפירש שאני קוראו היל"ל מקראי כמ"ש ישעיה סוף ד' ועל מקראיה ע"כ דורש מלשון קורה גם כן [ש]אני קורא בשמו על שהוא כקורה: (ז) ויהי כל נפש • וס"ד שבעים נפש ויוסף היה במצרים וזה מיותר שכבר מפורש שהיה במצרים ופירש תחלה כפשוטו עם יוסף [ש]כבר במצרים היה שבעים וההכרח שפי' יוסף ובניו שהם גם כן בכלל כל יוצאי ירך יעקב: כשם שהיה קטן • כמ"ש ב"ר פר' ל' סימן ח' כל מי שנאמר בו היה [ה]ו ועד סופו וכן בתנחומא סדר זה על פסוק ומשה היה רועה: (ח) וכל הדור ההוא • ואח"כ ויקם מלך חדש שעבדם בפרך: לא שעבדו • עיין לעיל סימן ד' מ"ש [בו]: לא מת • פירוש ההבטחה שהבטיח לאבות שירבה זרעם לא בטלה אלא קיים אמונתו ליתני עפר ובתנחומא הגירסא וימת יוסף וגו' אף על פי כן ובני ישראל פרו [וגו'] ד"א • בתנחומא ליתא וגם כאן הוא מיותר וגורס רבי ינאי אומר כל אחת ילדה ששה וזה ע"פ מדה י': ויעצמו י"א ס' עד שבעים • בשיבוש וכצ"ל וישרצו י"א [ששים שה]רי עקרב מן השרצים יולדת ששים וכ"ה בויק"ר פי"ג ס"ה מה עקרב משרצת ששים ששים וכילקוט כאן ובני ישראל פרו וישרצו וגו' אם לגדול שבשרצים את מדמה אותם הדא [הי]א יולד שיה אם לקטן וכו' הדא עקרבא יולדת שיתין ובפר"א פכ"ב וכ"ד כמין שרץ גדול ששה בכרס אחד כדברי הילקוט: ר' נתן אומר • עיין ב"ב דף קס"ג על פסוק ובני [ישראל ו]פים כחושים של קנים ופירש רש"י הרבה יוצאין ממקום אחד ולשון התנחומא כאן רבי יונתן אומר ותמלא הארץ אותם מלאו את הארץ כחורשים של [קנים] פי' כיער שגדלים זה אצל זה הרבה מאד ואולי צ"ל גם כאן כן: כיון שראו כו' • הה"ד ויקם • כאן יש חסרון ובלבול וגירסאות פי עד כאן מהתנחומא והגיר' שם הה"ד ויקם [מלך] חדש וכי חדש היה אלא שחידש גזירות פורעניות עליהם ומ"ש רב ושמואל הוא מגמרא סוטה י"א ומ"ש וחד אמר שחידש גזירות וכו' הוא מהתנחומא ולא מהגמרא: וימת וימלוך • [כמ"ש] בסוף ויגלה ז"פ ולדעת יזו האריך פרעה הרבה שנים שהרי היה יוסף במצרים שמונים שנה: רבני אמרין • בתנחומא הגי' ד"א ויקם מלך חדש והלא פרעה עצמו היה היינו

יפה תואר

[illegible] כי לא לתרץ למה כתיב את יעקב ובויגש כתיב יעקב ובניו: הדא הוא דאר"י כו' • בתנחומא [אית] אר"י דסכנין וכצ"ל כאן • ונראה דמלות הדא הוא שייך לסימן שלפני זה וכן צ"ל וכל הענין [וכ]ו הוא • והיה כתוב שני האי"ן והמדפיסים טעו ותפסו שפירושו הדא הוא כמו בכ"מ במדרש: [פ]עמים שזה מקדים לזה • כי בפ' ויגש מזכיר בני הגבירות תחלה בסדר תולדותם ושוב בני [השפח]ות בסדר תולדותם וכן בפ' שמות וכן בפרשת במדבר וכן בנשיאים בדברי הימים • אלא בשם [בנימין] בין זבולון ובין יוסף • ובפ' ויגש נזכר תחלה בני לאה ואחריהם בני שפחתה ואחריהם בני רחל [ובנ]יהם בני שפחתה • ובברכת יעקב תחלה בני לאה ואח"כ דן גד אשר ונפתלי ואחריהם בני רחל • [ובפ'] במדבר במנין השבטים תחלה בני הגבירות אלא שהכניס גד בין שמעון ויהודה ואחריהם נזכרו [בני] השפחות ומקדים אשר לנפתלי • וכן בפ' פינחס ובסדר הדגלים וכן בנשיאים שבפ' נשא נזכרו [יהודה] יששכר זבולון ראובן שמעון גד יוסף בנימין דן אשר ונפתלי • ובמרגלים נזכר ראובן שמעון [יהודה] יששכר אפרים בנימין זבולון מנשה דן אשר נפתלי וגד: ובנשיאים המנחילים את הארץ שבפ' [מסעי] נזכר יהודה שמעון בנימין דן יוסף זבולון יששכר אשר נפתלי • ובפ' תבוא על הר גריזים [שמע]ון לוי יהודה יששכר יוסף ובנימין • ועל הר עיבל ראובן גד ואשר זבולון דן ונפתלי • ובברכת משה [ראובן] יהודה לוי בנימין יוסף זבולון יששכר גד דן נפתלי אשר ובנחלות ט' השבטים ביהושע יהודה [יוסף] ובנימין שמעון זבולון יששכר אשר נפתלי גד • ובנחלות ביחזקאל דן אשר נפתלי מנשה אפרים [ראו]בן יהודה בנימין שמעון יששכר זבולון גד ובשערים ראובן יהודה לוי יוסף בנימין דן שמעון יששכר זבולון גד אשר נפתלי • ויש טעם לסדר שמותם בכל המקומות כאשר הרא"ם קצת מזה ברמב"ן ויגש ובפרשת שלח • ועל השאר מקומות הטעם גלוי ורק לסדרם כהר"עיבל לא מצאתי טעם: וישראל מקוראי • מדרים מלשון קורה וכמו מקרה עלי • וכמשך למ"ש אח"ז אף ידי יסדה ארץ וגו': לא [נתג]אה על אחיו • משום דכתיב לפי זה ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש שכולם נחשבו כנפש אחת וכדאיתא בויקרא רבה פ"ד לכן אמר ויוסף שעלה לגדולה גם כן מכללם ולא נתגאה: ששה [בכר]ים אחד • לא ירחק זה מסדעת אחרי שבזמן מועט שהיו במצרים רבו כמו רבו • בע' נפש ירדו ובשם מאות אלף רגלי גלאו • ובעל מגלה עמוקות כתב כבר העיד הרופא ן' זכריה שראה אשה אחת [יל]דה עשרים בנים בארבע פעמים וכולם חיו • וכן ראה אשה שהפילה בכרס אחד ששים צורות מצויירות בצורת אדם • אבל הפלא היה שאירע כן לכולם • ועיין בזה ברא"ם ודבריו נכונים ובילקוט [...] ובני ישראל פרו וישרצו פרין אמורלאי וכו': והלא פרעה עצמו היה • לאו מדאיקרי פרעה דייק כי אין פרעה שם העצם אלא שם התואר לכל מלכי מצרים וכמו אבימלך לכל מלכי פלשתים • פלשתים

ידי משה

יעקב יש כאן רמז שייסר את בניו ודו"ק: וימת יוסף וגו' ללמדך שכ"ז שאחד מהם היה קיים וכו' ובני ישראל פרו וישרצו אע"פ שמת יוסף וכו' פרו. וישרצו כל אחת ואחת ילדה ו' בכרס אחד • הנה קשה מאד להבין חיבור המדרש ואין לו שחר וגל"ל בן המתחבר לייאב על פי פשוטו לפי דאיתא בפסוק והצעיר יהיה לאלף וגומר אני ה' בעתה אחישנה כשמגיע הקב"ה את הגאולה קודם זמן אזי ישראל פרים ורבים שהצעיר יהיה לאלף בזה מושלם השעבוד בהיות שנקצב השעבוד דרך משל על ו' דורות הן כשישראל פרים ורבים מאד בב' דורות יהיו כך אנשים כמו ו' דורות וכן היה במצרים לפי שעיקר השעבוד לא היה רק פ"ו שנים כדאיתא לקמן החשבון ונלמד מדרש זה סומ"ל וכל זמן שאחד מן השבטים היה קיים לא שעבדו בהם א"כ לא ותשוב שלא היה השעבוד רק פ"ו שנים והאיך נתקיים שיהיו ת"ל שנה אלא מכת וחמוכים עלו בני ישראל חמשה חלקים חמשה פעמים פ"ו הוא ת"ל ולכך כ"ל הטעם שהיו יולדות ו' כי שנים הוא טבע העולם וילדו ד' יותר כדי שיהיה החשבון חמשה פעמים פ"ו ודוק וזה כוון המדרש ללמדך שכ"ז שאחד מהם קיים וא"כ לא וחשוב שלא היה השעבוד רק פ"ו שנים וקשה מאי תקנה בדבר הלא יהיה מכל מקום ת"ל שנה ומאי נ"מ ומאי איכפת בה התלת הזמן שלא עכ"פ מוכרחים להיות ת"ל שנה לז"א אע"פ שמת יוסף אלהיהם לא מת ולא הוצרכו להיות ת"ל שנה שהקב"ה עשה תקנה בבני ישראל פרו וישרצו שהיו יולדות ששה בכרס אחד א"כ נשלם השעבוד באותן פ"ו שנה שהיו בני ישראל ד' חלקים יותר

משנת דרבי אליעזר

[אע]"פ שזכה למלכות כו' • מה שנכתב זה כאן דהכתוב בא ליתן טעם למה שמות כל השבטים מרמזים [ל]אגאולת מצרים ושם יוסף רומז אגאולה דלעתיד שהיא גדולה ועיקרת כדלעיל ולזה אמר ויוסף [היה] במצרים שנעשה מלך ועמד בצדקו ע"כ רב חילו ועיין מ"ר בפסוק ליני הלילה אלו גדולים ברשות [...] כו' ע"ש: שמת יוסף כו' • בא לתרץ שלא אף כעוד יעקב חי כתיב ויפרו וירבו מאד ואיתא במדרש [...] ויגלה שלא מת יעקב עד שראה ס' ריבוא מבניו וא"כ קשה למה כתיב וימת יוסף ובני ישראל פרו משמע ולא קודם • לכן בא הכתוב כמתרץ דאף שמת יוסף ותהיה סבר שפסק זכותם אע"פ כן אלהיהם לא מת: ד"א שבאמת רבו יותר שילדה ששה בכרס אחד או י"ב וכו' מפא"כ קודם זה כתיב רק ג' לשונות ויפרו וירבו מאד: נרונם בחרב וכו' • וי"ל דידע דאין בליה וכו' עכ"ל יפ"ת • זה מפורש במדרש לקמן •

(מדרש רבה שמות)

לפרעה [א] בא ונזדווג לאומה זו · אמר להם שוטים אתם עד עכשיו משלהם אנו אוכלים והיאך נזדווג להם · אלולי יוסף לא היינו חיים · כיון שלא שמע להם הורידוהו מכסאו שלשה חדשים · עד שאמר להם כל מה שאתם רוצים הריני עמכם והשיבו אותו · לפיכך כתיב ויקם מלך חדש · [ב] רבנן פתחין פתחא להאי קרא (הושע ה) בה' בגדו כי בנים זרים ילדו עתה יאכלם חודש את חלקיהם · ללמדך כשמת יוסף הפרו ברית מילה · אמרו נהיה כמצרים · (כ) מכאן אתה למד שמשה מלן ביציאתן ממצרים · וכיון שעשו כן (כא) הפך הקב"ה האהבה שהיו המצריים אוהבין אותן לשנאה · שנאמר (תהלים קה) הפך לבם לשנוא עמו להתנכל בעבדיו · לקיים מה שנאמר (הושע ה) עתה יאכלם חודש את חלקיהם · מלך חדש · שעמד וחדש עליהם גזרותיו · אשר לא ידע את יוסף · וכי לא היה מכיר את יוסף · א"ר אבין משל לאחד שרגם אוהבו של המלך · אמר המלך התיזו את ראשו כי למחר יעשה בי כך · לכך כתב עליו המקרא כלומר היום אשר לא ידע את יוסף · למחר הוא עתיד לומר לא ידעתי את ה' : (ט) ויאמר אל עמו · [ג] הוא התחיל בעצה תחלה לכך לקה תחלה · הוא התחיל בעצה תחלה · דכתיב ויאמר אל עמו · והוא לקה תחלה · דכתיב (שמות ז) ובך ובעמך ובכל עבדיך · [ד] הבה נתחכמה לו · להם לא נאמר אלא לו · אמר ר' חמא ב"ר חנינא · אמר בואו ונתחכמו לאלהיהם של אלו · נדונם בחרב · כבר כתיב (ישעיה סו) ובחרבו את כל בשר · לא נדון אותם אלא במים · שכך נשבע הקב"ה שאין מביא מבול לעולם · שנא' (שם נד) אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ · והם אינם יודעים שעל כל העולם כלו אינו מביא אבל על אומה אחת מביא ועליהם אינו מביא אבל הם באים ונופלים לתוכן · (יג) שנאמר (תהלים סג) יגירהו על ידי חרב מנת שועלים יהיו · (שמות יח) [ה] כי בדבר אשר זדו וגו' · בקדרה שבשלו בה נתבשלו · א"ר חייא א"ר סימון [ו] ג' היו באותה עצה · בלעם · ואיוב · ויתרו · בלעם שיעץ נהרג · (יד) איוב ששתק נידון ביסורין · יתרו שברח זכו בניו וישבו בלשכת הגזית · דכתיב (ד"ה א ב) ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתים שוכתים המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב וגו' · וכתיב (שופטים א) ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה · ועלה מן הארץ · ועלינו לא נאמר אלא ועלה · א"ר אבא בר כהנא כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים · ד"א [ז] ועלה מן הארץ כל זמן שישראל בירידה התחתונה הם עולים · ראה מה כתיב ועלה מן הארץ · אמר דוד (תהלים מד) כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו · אותה שעה (שם) קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך : (י) וישימו עליו · עליהם לא נאמר אלא עליו · תנא דבי ר"א ב"ר שמעון מלמד שהביאו מלבן ותלו בצוארו של פרעה · שאם היה אחד מישראל שאומר להם איסטנים אני · אומרים לו כלום איסטנים אתה מפרעה · שרי מסים · (טו) דבר שמשים עליו לבנים · למען ענותו בסבלותם · למען ענות פרעה בסבלותם של ישראל · ויבן ערי מסכנות לפרעה · רב ושמואל · חד אמר שמסכנות את בעליהן · וחד אמר (טז) שממסכנות את בוניהם · שכל העוסק

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ה' כל הענין · ב ילקוט כאן רמז קס"ב כל הענין · ילקוט הושע רמז תק"כ · ג סוטה דף י"א · תוספתא סוטה פרק ד' · ד סוטה דף י"א · לקמן פרשה כ"ב · שיר השירים רבה פרשה ב' פסוק ט"ו · ילקוט תהלים רמז תשפ"ו · ילקוט בה"ב רמז התקפ"ז · ה פסיקתא דר"כ פיסקא י' וש"נ · ו סוטה י"א וש"נ · ילקוט ד"ה רמז אלף ע"ד · ז תנחומא כאן סימן ו' ·

הדושי הרש"ש

ולעיל בבראשית רבה פרשה מ"ד מה עקרה יולדת לששים שנים : (יג) שנאמר יגירוהו על ידי חרב · יתכן שמפרשו לשון חרבה בים. ידי שדמו המצרים אשר רוח הקדים בה את הים לחרבה לכן באו גם הם אחריהם כדפי' בש הרמב"ן ז"ל · וכיפיה דקרא מנת שועלים דכתיב אשר ילי"ם לפ"ז שעלו של ים ור"ל דיהיו המצרים מנה להם ועי' לקמן רפכ"ב : (יד) איוב ששתק נידון ביסורין · ע"כ זה לא היה כמ"ד לעיל בב"ר פנ"ז דבעי למימר דהכי חי אחר יסורין ק"מ שנה וא"כ היה עצתו אחר היסורין · ואולי הכוונה כאן על יסורים שהיה לו בעת מיתתו ע' מ"ש שם בשם היפ"מ · ועי"ע מ"ש לקמן פרשה כ"א : (טו) דבר שמשים עליו לבנים · עיין מ"כ שהעתיק דברי רש"י ז"ל בש"ס שם בהווייתן ובח"ס כתב עליו היד"מ שנ"ד וקרוב לומר דלפירש"י דבר הוא מלשון דבר אחד לדור · מהדורא דאומתיה · ולולא פרש"י היה נ"ל פי' הכתוב ע"ד המדרש וישימו עליו שרי (השרים השימו על פרעה) מסים (דבר שמשים כו') כי רבות מצינו במקרא שם סמוך ומובן כמו נפרד · הרי בגלבוע (שמואל ב' א') גמולי מחלב עתיקי משדים (ישעיה כ"ח) : (טז) שמסכנות את בוניהם · טעות סופר וצריך להיות שממסכנות

חדושי הרד"ל

דסוטה בקצת שינוי לשון ממסדרי הילמדנו : (כ) מכאן אתה למד · כמו מהיכן כלו' מזה שמפרש ממה שהולך משה ממולן נלמד שלא מלו תחלה : (כא) כיון שעשו כן הפך הקב"ה האהבה כו' · שהיו רוצין להתחבר לדבוק לאהבה בהן הפך הקב"ה בחמלתו עליהם (שלא יתערבו בהם וילמדו תועבת מצריים) את לבן לשנאה וכמ"ש בת"כ פ' בחקותי מי גרם לך דבוקי עמו :

וכן

פירוש מהרז"ו

היינו אותו שהיה בימי יוסף : רבנן פתחין · כשבאו לדרוש פסוק ויקם מלך חדש היו פותחים מפסוק זה : הפרו ברית · לקמן פי"ט סימן ה' ומ"ש שמשה מלן פי' מדהולך משה למלן כולם הרי שעד עתה לא מלו ובפר"א פכ"ט איתא עד שעמד פרעה וגזר עליהם גזירות קשות ומנע מהם ברית מילה ועי' חד"א ס"פ כ"ג וריש פכ"ד שחולק על זה : הפך לבם · ובפסוק הקודם שם ויפר את עמו וגו' הל"ל וירב כמ"ש כאן וירב העם ויעצמו ע"כ דורש ויפר לשון הפר ברית ואז הפך לבם לשנוא ופי' שאותו פרעה ועמו שאהבם נהפכה אהבתם לשנאה שאם פרעה אחר אין זה הפיכה ומ"ש את חלקיהם היים. בילקוט הושע שנתלקו על הקב"ה : וכי לא היה · למ"ד שאינו חדש ממש ועי' תנחומא : שרגם אוהבו · בתנחומא וילקוט כאן הגי' שרגם איקונין של דוכס : ט הוא התחיל בעצה · סוטה י"א לקמן פ"י ס"ג ופ' י"א ס"ג : נתחכמה לאלהיהם · בתנחומא הגי' למושיען וכו' וכאן חסר וה"ג בגמרא שם נדונים באש כתיב כי באש ה' נשפט · וכתיב כי ה' באש יבא נדונם בחרב כתיב ובחרבו וכו' סיפא דקרא הנ"ל והנה חז"ל סדרו הענין כמ"ש בפסוקים ושמו בפי המצריים שלא ידעו הפסוקים שאמרו הנביאים בדורות האחרונים אך המצריים ידעו שמדתו לשלם מדה כנגד מדה וכמ"ש בהדיא לקמן פכ"ב ס"א ובפ"ר פסוק אחזו לנו · וכן לקמן בפרק זו סי"ח בהדיא : ועליהם אינו מביא · ושם בגמרא הגירסא אי נמי הוא אינו מביא אבל הם באים וכו' : יגיר הו על ידי חרב · יגיר וימשוך את מצרים שנקראו שועלים כמ"ש בש"ר שם ולקמן פכ"ב הל"ל · ומ"ש ע"י חרב מלשון חרבה ויבשה על ידי שהפך הים לחרבה ובילקוט תהלים ה"ג הגירסא מנת שועלים שעל ים מלשון משעול ודרך · או כמ"ש מי מדד בשעלו מים : בה נתבשלו · בגמרא שם מסיים מאי משמע דהאי זדו לישנא דקדרה היא דכתיב ויזד יעקב נזיד היינו בקדרה ע"פ מדה כ' שעל שהשליכו ילדי ישראל לתוך היאור להמיתם ע"כ השליכם לתוך הים ומתו שם וזהו דמיון הקדרה וכמ"ש ביחזקאל כ"ד ונדרש בפתיחה ה' דאיכה רבתי ע"ש אך בשאר מקומות אין הכרח לפרש תיבת זדון מלשון קדרה וביש(ו)ל : א"ר סימון · בגמרא שם הגי' אמר ר"ח ב"ל הבא אמר ר' סימאי ועי' סנהדרין ק"ו : משפחות סופרים · מ"ש במ"כ בשם רש"י הוא בספרי סדר בהעלותך פסוק ויאמר משה לחובב המה הקינים וכו' המה בני יתרו שנקראו קינים כמ"ש ובני קיני חותן משה ומ"ש ג' היו באותה עצה על יתרו דייק ממ"ש עתה ידעתי וגו' כי בדבר אשר זדו משמע שידע מה שחטאו ומה שדברו מזה · ועל איוב כמ"ש ב"ר פנ"ז ס"ד שהיה איוב במצרים אז והיה יועץ שם כמ"ש איוב ריש כ"ט בהדיא ועל זה נאמר באיוב כ"א פ"ז י"ז עצת רשעים רחקה מני וגו' יבוא עלימו אידם חבלים יחלק באפו יהיו כתבן כמ"ש אבל מצרים יאכלמו כקש · אך על בלעם צ"ע שהרי ענין בלעם ובלק היה בסוף ארבעים שנה במדבר ובמ"ר פ"כ ס"י איתא שלא היה זקן וכמ"ש סנהדרין ק"ה שנהרג בן ל"ג שנה וכאן חולק על זה והוכר שהיה זקן גדול ומצאתי בפ' תוספות על התורה בסוף סדר בלק פסוק לך איעצך ג' היו באותה עצה וכו' ע"ש וצ"ע : ועלה מן הארץ · שמאחר שאמר וניסף גם הוא על שונאינו שנתירא שיגרשו את המצריים א"כ הי"ל ועלינו אלא כאדם כו' : הם עולים · ופירש של מצרים הכשילם שבסוף היה כן ועי' לקמן פכ"ה ס"ח ועיין רש"י שם בסוטה : י עליהם לא נאמר · וכן הדקדוק שמבואר בגמרא שם ענותם מבעי ליה : של פרעה · ויהי כל המאמר נמשך אל מה שכתב ויקם וכו' וישימו וגו' למען ענותו וגו' עיין רש"י בגמרא : דבר שמשים עליו · תיבת עליו ליתא בגמרא והיבא לבנים היתה ומסוגרת בב' חצאי לבנה · וכן משמע ברש"י שם שאינו גורס ב' תיבות אלו · ובילקוט גורס כמו במדרש. כאן שכתוב וישימו עליו שרי מסים שפי' כל"ל שהרי המסים שמו על פרעה ולא פי' מה שמו ודורש ע"פ מדת ממעל וד"ק וישימו עליו דבר שמשים · ומ"ש עליו לבנים למוד מעניינו וסופו שעיקר הכל הם הלבנים והיינו המלבן שמשים לבנים ושעל ידי כן ישראל ג"כ ירבו לעשות לו לבנים · גם יתכן שדורש תיבת מסים ע"פ מדות הכ"ל דבר שמשים : שמסכנות את בעליהן · שלפעמים נופל מן הבנין ומת · ממסכנות שמביא

מתנות כהונה

פתחין · איכא רבנן דלעיל] : ה"ג פתחא להאי פרשתא בהאי קרא : יאכלם חודש כו' · דרש ביה לשון חדש · כד"א מלך חדש : למחר הוא עתיד לומר כו' · ואפשר לא ידע פירושו כמ"ד לעיל עשה עצמו כאלו לא ידע · וכ"ה בס' רבינו בחיי : ובך ובעמך · אלו מכת הצפרדעים כתיב בפר' וארא : ה"ג לאלהיהם · של אלו במה נידונים · נידונים באש הנה ה' באש יבא : נדונים בחרב כו' · ועי' בפ"ק דסוטה (דף י"א רוב ס' זו) · ולקמן ר"פ כ"ב : ועליהם אינו כו' · פירש ועוד עליהם כו' : בקדרה שבשלו כו' · כלומר במים חשבו לאבדם והם עצמם נאבדו במים : יושבי יעבץ גרסינן · וכתיב סופרים והיינו סנהדרין · וכן תרעתים תרגום של שער תרע · על שם שסנהדרין יושבים בשער : כן פירש"י בפ"ק דסוטה : כל זמן שישראל כו' · ולפ"ז רוח הקודש אומרת ועלה מן הארץ : [ה"ג דבי ר' אלעזר ב"ר שמעון וכ"ה בפ"ק דסוטה] : מלבן · פירש"י דפוס שעושין בו לבנים : אסטנים · מעונג ורך בטבע : דבר שמשים · רדוי של שוטה שמרגילין ומאמנין לעבודה אותו המלבן שתלו לו היה לישראל כרדוי של השוטה · אן נאמנ"ם בלע"ז : למען ענותו · לפרעה בשביל סבלותם של ישראל שישראל ימו שכם לסבול [ועיין סוף

כל

ידי משה

יוסף ממש שהיו ראוים להיות ואז ה' פעמים פ"ו עונה פ"ל כנ"ל כן שמחבר : א"ר אבין · מילתא כלפי נפשי היא ורוצה לתרץ סמיכות שלא ידע את יוסף ויאמר אל עמו והוא מאמר אחד עד א"ר חייא אמר ר"ם ודו"ק : שרי מסים · הוא דברי רמב"ם והוציא משמעות הכתוב מפשוטיה אלא שרי מסים הוא דפוס של לבנים אחר דבר שעושין עליו לבנים ולא אנשים ויהיה פי' וישימו על פרעה דפוס של לבנים שנקרא שרי מסים וכן משמעות לשון רש"י ובעל מתנות כהונה לא דק בדברי רש"י ופי' מה שפירש : ויבן ערי מסכנות וגו' שמסכנות את בעליהן · פי' שנסתכנו מצריים לטבוע בים :

ד

יפה תואר

ולכן מצינו כי גם בימי שלמה נקרא מלכם פרעה נכה · אבל דוקא הוא מדלא כתיב וימת וימלך : עד שאמר להם כל מה שאתם רוצים כו' · ומה דכתיב בקרא ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל דמשמע שזו היתה עצת פרעה · זה אמר לעמו אחרי אשר שרי המלוכה הורידוהו מכסאו והשלוהו שגית רק באופן אם יהיה יועץ רעה לישראל כמוהם : וכי לא היה מכיר את יוסף כו' · ולפי המשל ופשט המדרש בא הכתוב להודיענו איך הרבה פרעה להרע אשר כמעט לא היה כמוהו · וזה רק כי פוטר מים ראשית עון · מתחלה כתב בטוב אשר עשה לו יוסף ואח"ז ירד ברעתו עד שאול תחתית כי כתב בס' ושחת גם רחמיו נגד עם בזוי ושפוי : הוא התחיל בעצה תחלה כו' · ודלא כרבנן דאמרי לעיל דהמצריים אכפוהו לעשות כן · והראיה שהוא לקח תחלה : להם לא נאמר אלא לו · פי' בזה כר"ם אבל שאר הדברים מורה כי עד וימררו את חייהם כתיב הכל על ישראל בל"י ומהכתוב הזה והלא מדבר בישראל בל"ר וזה שקשה להמדרש · ודורש כי ראשית עצתם היתה להתחכם ולהשלים מאף ה' כי לא ימלא לבני ישראל מושיע ולכן דברו מבני ישראל בל"י · וכאשר גמלה רעתם נגעה פרעה אל כל בני ישראל ולכן מן ויעבידו וגו' מדבר מישראל בל"ר : שאין מביא מבול לעולם · ואע"ג שאמרו למילדות אם בן הוא וסמתן אותו ולמה לא יראו פן יענשו על זה בחרב · י"ל שלא פחדו להענש על זה אחרי כי אין עליה לדבר עבירה · ולכן לא הכריחו אותן בשלא רצו : בקדרה שבשלו כו' · בפ"ק דסוטה מסיים בה מאי משמע דהאי זדו לישנא דקדרה הוא דכתיב ויזד יעקב נזיד · ומוכח ברש"י בחומש וכתב ע"ז הרא"ם ותימא מנ"ל שרז"ל דרשו ויזד מסוראת נזיד ולפ"ז לא היו"ד בנח קמורת דגש · והיה ראוי להיות ויזד דגש בזיי"ן להבליע חסרון הנו"ן ואלו ראה שדברי רז"ל הם לא היה קשיא ליה מה שאין כפי' מסכים לשרשי הדקדוק כי כבר כתב בס' ארמי אובד אבי כי נסמך עליהם אפילו בשרש חדש · כי הם ידעו משפט הלשון מפי ספרים שנאבדו בגלותנו [וכאשר אין כאן קושיא כי מי יגיד לנו אשר השם נזיד הוא מגזרת חסרי פ"א נו"ן · הלא מסקלי השמות רבים הם וכמ"ש הא"ע בספר המאזנים ובכמה מקומות · ואולי שרשו הוא זוד והנו"ן הוא למשקל וכאשר מצינו פעמים רבות הנו"ן למשקל וכמו נמבוז ונמס · ואף כי לא מצינו דמיון לזה המשקל בנע"ו לא רחוק לאמר כי המשקל הזה בודד הוא בגזרה זו וכאשר מצינו בכל גזרה משקלים רבים בודדים ומלבד זה כלל הוא בדקדוק כי גזרות הנחים והחסרים מתחלפים זה בזה] : בלעם איוב ויתרו · כי קמו על ישראל להרע להם בשלשה אופנים · או בקסמים ולהטים אשר בהם הצטיין בלעם · או בחכמת הטבע אשר בה הצטיין איוב וכאשר כתב הרמב"ם ז"ל במורה ועוד מפרשים רבים כי בספר איוב יש עדים נאמנים שהיה גדול בחכמה זו · או בחכמת המזלות והאלהות אשר בה הצטיין יתרו כי היה כומר לעבודת כוכבים והכוללת בכל אלילי הארץ וע"ד משל אמרו רז"ל כי נתיעצו בשלשה אנשים אלה · פי' כי השיאו לפרעה להם בדרכים אלו אשר שלשה אנשים הלכו בהם אבל כל אלה לא הועילו למו כי המכשפים בלטיהם לא יכלו לעשות כמעשה משה ואהרן · וגם הקב"ה שנה את דרכי הטבע · וגם באלהי מצרים עשה שפטים · והא"כ כאשר נודע לכל מפי הארץ כי הקסמים הוא ידברו אחרי כי גברה זרוע ה' על המצרים אשר קוו לטובת כהם ובכל זאת דבק בלעם בהם לכן נהרג · ואיוב אשר כפר בהשגחת ה' ותשב כי הטבע לבד שורר בהכל נידון ביסורים · כי למה לא למד מהפלאות אשר נעשו במצרים כי יד ה' עשתה כל אלה · ויתרו אשר אמר עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים וברח מהעבודות מצרים לכן זכו בניו לשבת בלשכת הגזית · [כן תקנתי את דברי בעל מג"ע עמוקה אשר חגן להצדיק דברי המדרש באופן זה · ובעל יפ"ת דחה את דבריו · ולפי דברי נכונים דברי המדרש ע"פ דעת מגלה עמוקות אף כי הוא קצר במקום שהיה ראוי לו להאריך ולבאר יותר] : ראה מה כתיב ועלה מן הארץ כו' · יספרו הכתובים כי הם לא השתתפו כמה שעבדו עם ישראל והכניעו את רוחם · אבל בקצו שהבולה

כי

בבנין מתמסכן · ורבנן אמרי בתי אוצרות · כמה דתימא (ישעיה כב) לך בא אל הסוכן הזה · את פיתום ואת רעמסס · רב ושמואל · חד אמר פיתום שמה · ולמה נקרא שמה רעמסס שראשון ראשון מתרוסס · וחד אמר רעמסס שמה ולמה נקרא שמה פיתום שראשון ראשון פי תהום בולעו : יא וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ · כן רבו וכן פרצו לא נאמר אלא כן ירבה וכן יפרוץ · א"ר שמעון בן לקיש רוח הקודש מבשרתן כן ירבה וכן יפרוץ · ויקוצו מפני בני ישראל · מלמד שהיו דומין ישראל בעיניהן כקוצים : ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך · א"ר א אמר בפה רך · רבי שמואל בר נחמן אומר בפריכה · (כב) וכן עשו לכל אחד מישראל כל מה שעשו הלבנים ביום ראשון שמו עליו לגזרה שיעשה כנגדן בכל יום ויום · וימררו את חייהם בעבודה קשה וגו' · בתחלה בחמר ובלבנים · (כג) ולבסוף בכל עבודה בשדה · ולבסוף את כל עבודתם · מהו את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך · ר' שמואל בר נחמן א"ר יונתן ב מלמד שהיו מחליפין מלאכת אנשים לנשים ומלאכת נשים לאנשים א"ר אויא מודה ר"א שהוא בפריכה : יב ד' גזירות גזר פרעה עליהם · בתחלה גזר וצוה לנוגשין שיהיו דוחקין בהן כדי שיהיו עושין הסכום שלהן · ולא יהיו ישנין בבתיהם · והוא חשב למעטן מפריה ורביה · אמר מתוך שאינן ישינין בבתיהם אינן מולידין · אמרו להן הנוגשים · אם אתם הולכין לישן בבתיכם עד שאנו משלחין אחריכם בבקר · היום עולה לשעה ולשתים ואין אתם משלימין את הסכום שלכם · שנאמר והנוגשים אצים לאמר וגו' · והיו ישנין על הארץ · אמר להן האלהים · אני אמרתי לאברהם אביהם שאני מרבה בניו ככוכבים · דכתיב (בראשית כב) כי ברך אברכך והרבה ארבה וגו' · ואתם מתחכמים להן שלא ירבו · נראה איזה דבר עומד או שלי או שלכם · מיד וכאשר יענו אותו כן ירבה וגו' · דרש ר"ע ג בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים · ומה עשו בשעה שהיו הולכות לשאוב מים · הקב"ה מזמן להם דגים קטנים בכדיהן ושואבין מחצה מים ומחצה דגים · ומוליכות אצל בעליהן ושופתות להם שתי קדרות אחת של המין ואחת של דגים · (יז) ומאכילות אותן ומרחיצות אותן וסכות אותן ומשקות אותן · ונזקקות להם בין שפתים · שנאמר (תהלים סח) אם תשכבון בין שפתים כנפי יונה נחפה בכסף בשכר ששכבו בין שפתים זכו ישראל לביזת מצרים · שנאמר כנפי יונה נחפה בכסף · ד וכיון שמתעברות באות לבתיהן · וכיון שהגיע זמן מולידיהם הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח · שנאמר (שיר ח) תחת התפוח עוררתיך · והקב"ה שולח מלאך משמי מרום (כד) ומנקה אותם (יח) ומשפר אותם כחיה זו שמשפרת את הולד · שנאמר (יחזקאל טז) ומולדותיך ביום הולדת אותך וגו' · ומנקט להם שני עגולין אחד של שמן ואחד של דבש · שנאמר (דברים לב) ויניקהו דבש מסלע וגו' · וכיון שמכירין בהן המצריים רצו להרגם · ונעשה להן נס ונבלעין בקרקע · ומביאין שוורים וחורשין על גביהן · שנאמר (תהלים קכט) על גבי חרשו חורשים · ולאחר שהולכין מבצבצין ויוצאין כעשב השדה · שנאמר (יחזקאל טז) רבבה כצמח השדה נתתיך וגו' · וכיון שמתגדלין באין עדרים עדרים לבתיהם · שנאמר (שם) ותבאי בעדי עדיים · אל תקרי בעדי עדיים · אלא בעדרי עדרים · וכשנגלה הקב"ה על הים · הם הכירוהו תחלה שנאמר (שמות טו) זה אלי ואנוהו : יג כשראה שהם פרים ורבים גזר על הזכרים · הה"ד ויאמר מלך מצרים למילדות וגו' · מי היו המילדות · רב אמר כלה וחמותה יוכבד ואלישבע בת עמינדב · רבי שמואל

מסורת המדרש א סוטה דף י"א · במדבר רבה פרשה ט"ו · תנחומא סדר בהעלותך סימן י"ג · ילקוט כאן רמז קס"ב · ב לקמן פרשה י"ח · ויקרא רבה פרשה ל"ז · תנחומא סדר ויצא סימן ט' · ג סוטה דף י"א · יומא דף ע"ה · ילקוט כאן רמז קס"ג · ילקוט בשלח רמז רמ"ס · ילקוט יחזקאל רמז שנ"ד · ד לקמן פרשה כ"ג · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ב · תדא"ר פרק ז' ·

חדושי הרד"ל

(כב) וכן עשו לכ"א מישראל כו' · חסר כאן תחלת המאמר והוא בבמ"ר פט"ו · ובילקוט כאן מביאו ונרשם תנחומא (וכמ"ש בהעתקה שם' במדבר הוא תנחומא):(כג) ולבסוף את כל עבודתם כו' ומפרש בתנחומא וילא כ"ט שמעביה גומר מלאכתו בטיט ובנים א"ל לא לקוט לי ירק בקע לי עץ מלא מים (ושם כתוב דדרש ניה מל' עבודתם בשדה · אבל יותר נכון כדסכא דדרש ליה מכל עבודתם) וע' ב"ר פפ"ו מאמר שהיה גומר מלאכתו היה א"ל עדור כו' בקע כו': (כד) ומנקט · כצ"ל ובסוטה הגי' מנקר ופירש"י מנקה :

חדושי הרש"ש

את בעליהן וכ"ה בגמרא סוטה : (יז) ומאכילות אותן ומרחיצות כו' · בגמרא סוטה הסדר · מרחיצות סכות · מאכילות · משקות · ועיין רמב"ם פרק ד' מהלכות דיעות הלכה ב' : (יח) ומשפר אותם כו' רש"י

מתנות כהונה

כל הענין עד ארבע גזירות בפ"ק דסוטה : כקוצים · היה דומה להם כאלו עיניהם מלאים קוצים בראותם את ישראל פו"ר · כקוצים ולמה לא כפשוטו בחייהם מקרא קצר שסיל"ל ויקוצו בחייהם כמו קצתי בחיי] : א"ר אויא מודה ר"א · שאמר בפרך הראשון פי' פה רך מודה שזה בפרך השני ודאי פי' פריכה פירוש שברון הגוף ומתניס שהרי כתיב וימררו כן פירש רש"י בפ"ק דסוטה : [ועי' עוד במ"ר פר' ע"ו : שהם פו"ר · כלומר שמפני שאף על פי שהיה מפרים בין הנשים לנשים כדלעיל לא הועיל והיו פו"ר לכן הוצרך לגזור על הזכרים כי לולא זה טוב לו לגזור שיפרשו מד"א ולא שיגזור מגונה כזו לשפוך דם נקי] : דגים קטנים · כדאמרינן בע"ז בפרק אין מעמידין שמברין את הגוף · ומרבים זרע : גזר על הזכרים · וזו היא גזירה השניה · ועי' לקמן ריש פרשה כ"ו :

פירוש מהרז"ו

את האדם לידי עניות לשון רש"י בגמרא · ושניהם ע"ש מדת ממעל ובגמרא הגי' בשניהם בעליהן : הסוכן הזה · וס"ד על שבנא אשר על הבית שהיה ממונה על האוצרות בהמ"ק כמ"ש ויק"ר פ"ה ס"ג : את פיתום ואת רעמסס · שניהם סוברים שהב' שמות הם של מדינה אחת אלא דפליגי איזה הוא שם העצם ואיזה הוא הכינוי · דהנה שם רעמסס מבורש בסוף ויגש בארץ רעמסס הרי שהוא שם ארץ שבגלל עריה הרבה · ולכן כתוב ערי מסכנות את פיתום ואת רעמסס הרי שרעמסס שם עיר והם שני כתובים מכחישים מדה פ"ו והכריעו שבאמת הוא מדינה וארץ שיש לה שני שמות אלו · ופי' שכנו בארץ רעמסס ופיתום ערי מסכנות הרבה : רעמסס · מטריקון ראשון מתרוסס · ופירש רש"י בגמרא כשהיו בונים קצת היה מתרוסס ונופל וכו' וגי' הערוך ראשון מתמסמס : פי תהום בולעו · נבלע בארץ · שכוונת פרעה היתה רק להרבות עליהם העבודה ע"כ בחר במקומות לחים אלו שלשה שבנין כבד נבלע בארץ ויצטרכו לבנות לעולם · ובזה חולקים זה סובר שיותר טוב לקרא שם על דבר שנראה היינו הרסיסה אך פי התהום אינו נראה · וזה סובר שיותר טוב לקרא שם על דבר שישנו תמיד בעולם אך הרסיסה אינו אלא שעה מקרית · ובמכילתא פר' בשלח פסוק לפני פי החירות לשעבר היתה נקראת פיתום שנאמר ערי מסכנות לפרעה את פיתום כו' חזרו להקראות פי החירות שהיא מאחרת לעובדיה · וצ"ל שדורש כן ממ"ש וישובו ויחנו לפני פי החירות משמע שכבר חנו שם ועתה ישבו לחנות שם והלא מקומם היה ברעמסס ופיתום ע"כ דורש שפי החירות הוא פיתום ורעמסס : יא רוה"ק מבשרתן · אומר למצרים אין מועיל לכם · כן ירבה המיד וכן יפרוץ · רש"י בגמרא : ישראל בעיניהם כקוצים · תיבת ישראל אינו בגמרא ולא בילקוט · וכן נראה מלשון רש"י שפי' כאלו עיניהם וגופם מלא קוצים בראותם ישראל פרים ורבים וכמ"ש במ"ר פ"כ ס"ג ויקץ מואב · שהיו רואים עצמן כקוצים בפניהם וכן כאן : בפה רך · ע' לקמן פ"ה סי"ח ועי' במ"ר פ' ע"ו ס"כ ובתנחומא בהעלותך ותבין דברי ר"א : ולבסוף את כל עבודתם · אינוא אלו ליתא בגמרא ובילקוט והגירסא בגמרא את כל עבודתם וגו' אמר רשב"נ א"ר שהיו מחליפין : יב ד' גזירות · מפסוק ט' עד פסוק ט"ו גזירה א' של עבודת פרך ומפסוק ט"ו עד פסוק כ"ב גזירה ב' להרוג הזכרים ע"י המילדות ומבואר בסימן הסמוך ופסוק כ"ב ויצו פרעה · גזירה ג' להשליך הבנים ליאור ומבואר בסי' י"ח · ובסוף סדר שמות ויצו פרעה · גזירה ד' שלא לתת תבן וכמ"ש לקמן פ"ה ר"ס י"ח זו גזירה רביעית ועי' לקמן ספ"ו וריש פ' כ"ו וגם מפורשים ג' גזירות הראשונות : והנוגשים אצים · כלו מעשיכם וגו' כאשר בהיות התבן ומה בא ללמד כמ"ש כאשר בהיות התבן והרי זה בא ללמד ונמצא למד שבהיות התבן היו ג"כ אומרים כלו מעשיכם מדה י"ב : והרבה ארבה · וס"ד את זרעך ככוכבי השמים : וכאשר יענו אותו · היינו מהעונה כמ"ש אם תענה את בנותי כפי' רש"י שם כמ"ש וירא את ענינו א פרישות ד"א : דרש ר' עקיבא · בסוטה י"א הגי' ר' עוירא · וג"ב ס"א רבי עקיבא ועי' פר"א פרק מ"ב מאמר רבי שילא בא"א : ומוליכות אצל בעליהן · כי מחמת שהיו משוקעים בצרתם בעבודתם לא היו פונים כלל לנשותיהם ע"כ אחלה היו מרחיצות וסכות אותן ואח"כ מאכילות ומשקות ומקרבים לבבם לפנות אליהם · ובגמרא הגי' ובאות ושופתות שתי קדירות אחת של חמין ואחת של דגים ומוליכות אצל בעליהן · וכאן בשיבוש ובגמרא בגי' מתוקנת : בין שפתים · בין מצרי השדות מקומות נמוכים מצד גבולי השדה גבוהה מכאן וחבירו מכאן וחריץ באמצע לשון רש"י בגמרא · אך אמיתת כוונת הגמרא והמדרש לדרוש שפתים על שפיתת הקדרות ג"כ כדלקמן : כנפי יונה · שנאמר יונתי תמתי רש"י · ובמכילתא בדר בא פסוק וישא העם את בצקו כנפי יונה נחפה בכסף זו ביזת מצרים · ואברותיה בירקרק חרוץ ביזת הים תורי זהב נעשה לך ביזת הים עם נקודת הכסף ביזת מצרים · וכן הוא בשה"ש פסוק תורי זהב : זמן מולדיהם · שתלדנה וולדותיהן : תחת התפוח · וס"ד שמה חבלתך אמך שמה חבלה ילדתך הרי דשם היו מולידים והיינו בהכרח במצרים דשם היו צריכין לכך כמ"ש לקמן ריש פכ"ב ע"ש ומסיים לקמן פכ"ג ס"ח שהיו אומרות רבש"ע עשינו את שלנו עשה את שלך : שולח מלאך · עיין לקמן פ' כ"ג שם הגי' מיד הקדוש ברוך הוא יורד בכבודו וכו' ומנקה וכו' וכמ"ש ביחזקאל ט"ז ותושלכי על פני השדה בגועל נפשך ביום הולדת אותך ואעבור עליך וגו' כל הענין מפורש כדברי המדרש · ואעבור פי' הקדוש ברוך הוא בעצמו כ"י : ומנקט להם · נותן ביד התינוק לאחוז שני עגולין · ובגמרא וילקוט הגירסא ומלקט להם היה מלקט מאבני השדה וזהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור וכמו שכתוב בפסוקים הקודמים · ימצאהו בארץ מדבר ובתוהו וגו' ויניקהו וגו' בעת שצריכים יניקה והיינו התינוקות וזהו מ"ש ביחזקאל שם שמן וסולת ודבש אכלת : הריגו דורשים · כמ"ש בפסוק הקודם רבה צררוני מנעורי כו' היינו במצרים שהם ימי נעורי ישראל כמ"ש יחזקאל ט"ז שם ולא זכרת את ימי נעוריך בהיותך ערום ועריה וזהו מנעורי : רבבה בצמח השדה · מה שהפריתיך והרביתיך היה באופן של צמח השדה שמציץ מן הארץ וס"ד והרבי ותגדלי וזהו מה שכתב המדרש וכיון שמתגדלים : א"ת בעדי עדיים · שמשמע שהיה עליהם עדיים רבים ויקשה שהרי כתוב בס"ד ואת ערום ועריה והם בכ"מ · ועוד מהו ותבואי מאין באה עם עדיים · ועוד שהרי אח"כ כתיב ואעדך עדי וגו' ותעדי זהב וגו' אחר הלבישה ולא בהיותה ערום ע"כ דרש והכריע אל תקרי בעדי עדיים אלא בעדרי עדרים · ע"פ מדה כ' ומדת ממעל : וכשנגלה הקב"ה · וכמ"ש לקמן פכ"ג ס"ח ולפי מ"ש לעיל שולח מלאך צ"ע : יג כשראה שהם פרים · שלא הועיל לו העצה של גזירה הא' שמבואר בסימן הקודם וכאן בא לפרש הגזירה הב' : מי הם המילדות · סוטה י"א לקמן פ"מ ס"ם א' · וה"ג בגמרא שם רב ושמואל חד אמר אשה ובתה וחד אמר כלה וחמותה מ"ד אשה ובתה יוכבד ומרים · ומ"ד כלה וחמותה יוכבד ואלישבע בת עמינדב אשת אהרן כמ"ש

יפה תואר

כי לא ירבו ויתמעטו מן הארץ אחרי אשר פחדו כי אם ירבו עד תכלית השפלות ושחה לעפר נפשם אז הקום להם עזרה ויעלו מן הארץ למעלה : שהיו דומין ישראל בעיניהם כקוצים · כי אם תפרש כי חייהם קלו הלא יתחבר הנשוא והיה צ"ל ויקוצו חייהם ולכן בכ"מ שנחסר הנשוא דרשו מלשון קוצים · ועי' במ"ר פ"כ על פסוק ויקץ מואב · ובפר' ראה על פסוק אל תקוץ בתוכחתו : ומלאכת אנשים לנשים כגון הריבה והריעה ובנין · ומלאכת נשים לאנשים כגון כביסה ואפיה וביבול וטויה והכי איתא בתנחומא פרשה ויצא : ד' גזירות גזר פרעה כו' ובקה"ר על פסוק עיר קטנה לא מני אלא ג' ע"ש : והיו ישנים על הארץ על ידי שלא היו בבתיהם אלא בבתי הנוגשים וגם זה היה למעטם מפו"ר שלא תהיינה נשותיהם נזקקות להם מפני מיאוסם ועוד שעל ידי שינה יתלכלכו המתעורר לתאוה · ובכל זאת נשותיהם זקוקות להם בין שפתים וכדלקמן : בשכר נשים צדקניות כו' · פי' בשכרן דלג הקב"ה על הקץ ונפדו אחרי ר"י שנה ולא המתין עד ארבע מאות שנה · ואע"ג דבחזית על פסוק מדלג על ההרים אמר בזכות אבות ואימהות דלג על הקץ וכן בויק"ר פל"ד אמרינן בזכות ד' דברים נגאלו שלא שינו שמם כו' · וי"ל דהא והא גרמו · ועי' בויק"ר פ"ג יש אומרים בזכות יעקב וי"א בזכות אמהות וי"א בזכות שבט לוי וי"א בזכות נשים כשירות ובד"ר פ"ב קאמר מתוך ה' דברים נגאלו וכו' נראה דכל ההגדות חולקות זו עם זו ודעות שונות יש בדבר : אחת של חמין לרחוץ רגלי בעליהן בשדה כדפי' רש"י ועוד להעמיס מלאכתם שהיו ישנים על הארץ כדלעיל : בין שפתים · פי' פירש"י (ומובא במהרז"ו) ויותר נראה אף כי הוא מקום צר ומאוס לא חששו לזה · ולכן זכו לעושר לחיות בעונג ולדור במקום יפה ידיב : כשראה שהם פרים ורבים · פי' ולא הועילה עצתם במה שהרחיקו אותם מנשיהם וכדלעיל לכן הוכרחו לגזור על הזכרים כדי שתקום עצתם הרעה למעט את בני ישראל : כלה והמותה · ר' בזה כתב הרא"ם כי קבלה היתה בידם · ונראה כי רב ורבנן לא פירשו שמיתן רך זה אמר כלה וחמותה וזה אמר אשה ובתה והמדרש מפרש את שמות הנשים האלה וכן נראה מגמרא סוטה · ובמעתי דדייקי דכתיב המילדת העברית שניהם חסרים וי"ו · ולפי זה לפי הכתיבה משמע אחת ולפי הקריאה משמע שתים לכן אמרו כלה וחמותה · או אשה ובתה שמגיד מספרן הנה רבות ומגיד הרבת המשפחה · נחשבות כאחת : אלישבע · אחתו של אהרן ואע"פ שלא היה אז רק ג' שנה יתכן שהיה לו אשה הראויה לזווג לפי מה שהיו אז פרים ורבים שלא כדרך העולם :

ידי משה

ד' גזירות גזר פרעה · מכאן עד מע"ל כל הד' גזירות דוק ותשכח : ולא

בר נחמן אמר אשה ובתה · יוכבד ומרים · (יט) ולא היו למרים אלא ה׳ שנים · שאהרן גדול ממשה ג׳ שנים · אמרו רז״ל הולכת היתה עם יוכבד אמה ועושה צרכיה · והיתה זריזה · שעד שהתינוק קטן הוא ניכר · (כ) הוא שאמר שלמה (משלי כ) גם במעלליו יתנכר נער וגו׳ : אשר שם האחת (כח) שפרה שהיתה משפרת את התינוק · כשהוא יוצא מלא דם · פועה שהיתה נופעת יין בתינוק אחר אמה · ד״א שפרה שפרו ורבו ישראל עליה · פועה שהיתה מפיעה את התינוק כשהיו אומרים מת · ד״א שפרה ששפרה מעשיה לפני האלהים · א ד״א פועה שהופיעה את ישראל לאלהים · ד״א פועה שהופיעה פנים כנגד פרעה · וזקפה חוטמה בו ואמרה לו אוי לו לאותו האיש כשיבא האלהים ליפרע ממנו · נתמלא עליה חמה להרגה · שפרה שהיתה משפרת על דברי בתה ומפייסת עליה · אמרה לו אתה משגיח עליה תינוקת היא ואינה יודעת כלום · רבי חנינא בר רב יצחק אמר שפרה שהעמידה ישראל לאלהים שבשבילם נבראו השמים · שכתוב בהם (איוב כו) ברוחו שמים שפרה · פועה · שהופיעה פנים כנגד אביה · שהיה עמרם ראש סנהדרין באותה שעה כיון שגזר פרעה ואמר כל הבן הילוד · אמר עמרם ולריק ישראל מולידים · מיד ב הוציא את יוכבד ופירש עצמו מתשמיש המטה · וגרש את אשתו כשהיא מעוברת מג׳ חדשים · עמדו כל ישראל וגרשו את נשותיהן · אמרה לו בתו גזרתך קשה משל פרעה · שפרעה לא גזר אלא על הזכרים · ואתה על הזכרים ונקבות · פרעה רשע הוא וגזירתו ספק מתקיימת ספק אינה מתקיימת · אבל אתה צדיק וגזירתך מתקיימת · עמד הוא והחזיר את אשתו עמדו כל ישראל והחזירו נשותיהם · הוי פועה שהופיעה פנים כנגד אביה :

ירך ויאמר בילדכן את העבריות · למה צוה להרוג אותם על ידי המילדות · (כח) כדי שלא יתבע הקב״ה ממנו ויפרע מהן · וראיתן על האבנים · מקום שהולד (כו) נפנה בו · ד״א האבנים א״ר יהודה בר סימון שהקב״ה עושה אבריה של אשה קשה כאבנים בשעה שיושבת על המשבר לילד · שאלולי כן מתה · ור׳ פנחס החבר אומר בשם ר׳ יונה מסייע ליה לרבי יהודה בר סימון אין אבנים אלא סדן שהוא דבר קשה · דכתיב (ירמיה יח) וארד בית היוצר והנה הוא עושה מלאכה על האבנים · א״ר חנין סימן גדול מסר להם מה יוצר זה ירך מכאן וירך מכאן וסדן באמצע · אף אשה ירך מכאן וירך מכאן וולד באמצע · ואית דאמרי בשעה שכורעת לילד ירכותיה מצטננות כאבנים · אם בן הוא והמתן אותו · אמר להם אם זכר הרגו אותו · ואם נקבה אל תהרגו אותה · אלא אם חיתה חיתה ואם מתה מתה · אמרו לו מהיכן נדע אם זכר אם נקבה · א״ר חנינא סימן גדול מסר להם ג אם פניו למטה דעו שהוא זכר שמביט באמו בארץ שממנה נברא · וכשהוא פניו למעלה היא נקבה · שמבטת בברייתה בצלע · שנאמר (בראשית ב) ויקח אחת מצלעותיו · אמר לו הקב״ה · רשע מי שנתן העצה הזאת טפש הוא · ד היה לך להרוג את הנקבות אם אין נקבות זכרים מהיכן ישאו נשים · אשה אחת אינה יכולה ליטול שני אנשים אבל איש אחד יכול ליטול עשר נשים או מאה · הוי (ישעיה יט) אך אוילים שרי צען וגו׳ שנתנו לו זו העצה : טו ותיראן המילדות את האלהים · עליהן נאמר (משלי לא) אשה יראת ה׳ היא תתהלל · ולא עשו כאשר

מסורת המדרש א סוטה דף י״א · קה״ר רבה ריש פרשה ז׳ · ספרי סדר בהעלותך פיסקא ע״ח · מדרש שמואל פרשה כ״ב · ועי׳ תנחומא ויקהל סימן ד׳ · ב במדבר רבה סוף פרשה י״ג · פסיקתא רבתי פיסקא מ״ג סימן ד׳ · ג נדה ל״א · בראשית רבה פרשה י״ז וש״נ · ד תנא דבי אליהו רבא פרק ז׳ ·

חדושי הרש״ש

רש״י בסוטה פי׳ מיישב אבריהם שניתקין מלעד הלידה · אבל לקמן שאמרו משפרת את התינוק כשהוא יוצא מלא דם משמע דפי׳ יופי מהלכלוך : (יט) ולא היו למרים אלא ה׳ שנים שאהרן גדול ממשה ג׳ שנים · מלשון המד״ש נראה דדייק מדאהרן גדול ממשה ג״ש ה״ה דמרים גדולה מאהרן ג״ש וכ״נ להדיא מתוס׳ בכורות (ד׳ א׳) ד״ה ואהרן שפי׳ כן · וזה המעשה היה קודם לידת משה קרוב לשנה א״כ היה אז אהרן בן ב׳ שנים ומרים בת ה׳ שנים : ועמ״כ · ולדבריו יקשה דיהיה משה בעת מיתתו קכ״א שנה : (כ) הוא שאמר שלמה גם במעלליו כו׳ · עמ״ש בב״ר פ״א אות י׳ : (כח) כדי שלא יתבע הקב״ה ממנו ויפרע מהן כנ״ל · לעיל בב״ר פל״ד איתא דב״נ חייב ע״י שליח · (וכן הפי׳ בישראל חייב בדיני שמים כדמוכח בר״פ האיש מקדש) ואפשר דהכוונה התם דוקא בשוכרו וכמו שדרשו גם לעיל מיד איש אחיו זה השוכר את אחרים להרוג את חבירו · וכ״מ ברמב״ם בפ״ב מהל׳ רוצח ; ועיין במל״מ מ״ש בשם הריטב״א · והמהרש״א בח״א בסנהדרין (נ״ז ב) כ׳ דלוה להן להרגן קודם שיצאו לאויר העולם משום דישראל אינו מוזהר על העוברין · ותמוה דהלכה לדעת רבינא (בב״מ סוף דף י׳) היכא דשליח

חדושי הרד״ל

(כח) שפרה שהיתה משפרת כו׳ · ספרי בהעלותך פסקא ע״ח קה״ר רפ״ז מדרש שמואל פ׳ כ״ב ע״ש. (כו) שהולד · נכנס כו׳ כצ״ל :

א״ר

פירוש מהרז״ו

בסדר וארא · ולמדו כן כמ״ש לקמן פר׳ ו׳ סימן י״ז ושם נאמר ויעש להם בתים וע״פ נז״ש בית אהרן ובית לוי מיוכבד בית לוי ממשה ובית אהרן מאלישבע · ובתי מלכות ממרים · וזה צ״ע שהרי אהרן לא היה גדול ממשה רק ג׳ שנים כמפורש בסדר וארא ואיך יתכן שקודם הריון של משה שהיה לאהרן שתי שנים איך היה לו אשה שהיתה מילדת לכל ישראל וגם מרים לא היתה אז רק שש שנים · ויתכן הענין בקירוב כמ״ש לעיל פר׳ א ס״ס ד׳ · ועוד צ״ע איך יתכן שיסתפקו ישראל בשתי מילדות לבד · ויתכן שבאמת היו מילדות רבות אך התחכם פרעה למנות בראש כולן שתים אלו שהן ישגיחו על כולן שלא ימרכך לדבר עם כולן רק עם שתים אלו שבראשן שהיו הגדולות שבישראל שעמרם היה ראש הדור : אלא ה׳ שנים · שנקראת מרים ע״ש המירור של קושי השעבוד כמ״ש וימררו את חייהם וגו׳ שהיה פ״ו שנה קודם הגאולה כמ״ש בסדר עולם פ״ג ובפי״ר פסוק כי הנה הסתיו עבר ובעת הגאולה היה משה פ׳ שנה ואהרן פ״ג ומרים פ״ו וקודם לידת משה היתה בת ה׳ שנה וכן הוא בפסיקתא רבתי פט״ו סימן י״א : גם במעלליו · וס׳ אם זך ואם ישר פעלו ועי׳ ילקוט בשלח בשם מדרש אבכיר טעות עזא שר של ים · ו לקמן ריש פכ״ז ומש״ש ועי׳ ב״ר פ״א סי״א ומש״ש : משפרת · מנקה ומיפה · נופעת מלשון נפיחה ובעבוע שנופלת יין בפיה ומנפחת על התינוק ויוצא כמין אבעבועות של יין ועי׳ ערוך ערך פע ב׳ : ישראל עליה · בזכותה ותפלתה כמ״ש וייטב אלהים למילדות וירב העם וגו׳ ועוד כשהחזירה החזירו כל ישראל נשותיהם · ובגמרא הגירסא שפרו ורבו ישראל בימיה : מפיעה את התינוק · מאירה באור החיים בתפלתה כדלקמן סימן פ״ו · ובגמרא הגירסא פועה שהיתה פועה לולד פי׳ רש״י מפעפעת אותו כדרך שמשחקין לתינוק ועיין ערוך ערך פע א׳ בא״ח : ד״א פועה · תיבות ד״א מיותרים וכצ״ל פועה שהופיעה כו׳ ד״א פועה וכו׳ : זקפה חוטמה · העמידה פניה משיחה וכעסה והכעס ניכר בחוטם : ברוחו שמים שפרה · איוב כ״ו י״ב י״ג · בכחו רגע הים ובתבונתו מחץ רהב · ברוחו שמים שפרה חוללה ידו נחש בריח בכחו רגע הים להשקיע מצרים · בתבונתו מחץ רהב מצרים כמ״ש ומצרים רהב הם · חוללה ידו נחש בריח ג״כ מצרים כמ״ש ישעיה כ״ז על לויתן נחש בריח וגו׳ וכן התנים הגדול ביחזקאל כ״ט ועי׳ לקמן פ״ג ס״ס י״ב מבואר ולמה מחץ כי ברוחו שמים שפרה והם בקשו לכלותם ע״פ מדה י״ז ומדה ט׳ : שה ה עמרם · לקמן פר׳ ו׳ סימן י״ט עיין סוטה י״ב א׳ כל הענין : וגרש את אשתו · שהרי בשמות ו׳ ובבמדבר כ״ו כתוב ושם אשת עמרם יוכבד וגו׳ ותלד לו

מתנות כהונה

שלשה שנים · [ס״נ גדול ממשה ג׳ שנים ומרים גדולה ממשה חמשה שנים · אמרו כו׳] שנאמר בפרשת וארא ומשה בן שמונים שנה ואהרן בן שלש ושמונים שנים בדברם אל פרעה : ומרים גדולה כו׳ · שהרי משנולדה מרים התחילו למרר חייהם בעבודת פרך · ועל שם כך נקראת מרים על שם המירור והמשך ימי המרר היו שמונים ושש שנים · כדאיתא במדרש חזית בפסוק כי הנה הסתיו עבר וזו׳להו בכ״מ · ומאז בא משה ואהרן אל פרעה עד צאת ישראל ממצרים היה שנה תמימה כמו שדרשו ז״ל במסכת עדיות בפרק שני משפט מצרים שנים עשר חודש וכל אותה שנה היו מתייסרין בעבודת פרך · כד״א המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים · ואיתא בפרקי ר׳ אליעזר שבו בלילה שהכה בכורי מצרים היתה שם רחל בת בנו של מתושלח שהיתה הרה ללדת רמסה בחמר היא ובעלה · ויצא הוולד ממעיה ונתערב בתוך המלבן וירד מיכאל והעלהו לפני כסא הכבוד כו׳ · נמצא ביציאתם ממצרים היו למשה שמונים ואחד שנים · ואז נשלמו ששה ושמונים שני המירור שהתחילו כשנולדה מרים הרי שהיו למרים חמשה שנים קודם לידת משה · ואף מה שדרשו חז״ל בפ״ק דר״ה השנה שבראש השנה בטלה עבודה מהם אין פירכא שמחשב חלי השנה ככולה : ועושה צרכיה · לילד הנשים : נופעת · נ״ל נובע או שופה : מפיעה את התינוק כו׳ · רגיל הוא כשהוולדות יוצאות לעולם הם נראים כמתים מפני קושי הלידה והנשים הזריזות מפיחים בנקביו ומשיבים נפשו אליו במיני הרופות : מפיעה · כמו מפיחה בחילוף אותיות אחה״ע או יהיה פירושו האירה פניו ונפשו · כד״א הופיע מהר פארן : שהופיעה פניה · האירה והעיזה פניה : [ועי׳ מזה בפ״ק דסוטה ובקהלת בפסוק טוב שם] : שפרה שהיתה כו׳ · א יוכבד : סנהדרין · חכמים ומנהיגים עושי משפט נקראים כן : כשהיא מעוברת · ממשה כדאיתא לקמן · ובפ״ק דסוטה ואע״פ דכתיב אח״כ ותהר האשה כו׳ · [בפ״ק דסוטה יליף ליה בגז״ש וע״ש] : ולכן היתה מצפינו שלשה חדשים · שהמצריים היו מונין מיום שהחזירה תשעה חדשים · והיא היתה מעוברת שלשה חדשים קודם לזה וילדתו לששה חדשים ויום אחד אחר חזרתה : וגזרתך מתקיימת · כמו שנאמר ותגזור אומר ויקם לך הכי מסיק בפ״ק דסוטה : ויפרע מהן · מן המילדות כי הם הממיתים בידים : אם היתה היתה · והאי דכתיב וחיה אינו צווי שיחיו דא״כ אלא תאמר בחיים מצדכם שאתם אינכם מצווים להמיתם : שממנו נברא · הזכר הראשון הוא אדה״ר : אינה יכולה · מפני הדת ואף אם תעבירנו לא

מפני

את משה ואת אהרן ואת מרים · ומרים ואהרן ילדה קודם משה ואיך אמר כאן אצל לידת משה ויקח וגו׳ והם בכ״מ וע״כ דרש שקודם לידת משה גרשה וחזר ולקחה ואף שכבר היתה מעוברת עשה כן שילמדו ממנו ישראל ויחזירו נשותיהם · ועי׳ ב״ר פנ״ז בס״ג שהייך כאן · ומ״ש ג׳ ירחים מדכתיב ותצפנו ג׳ ירחים ולא יכלה עוד הצפינו · ואיך יכלה תחלה אלא שמנין מלקוחים שניים ובגמרא גורם עוד שפרעה לא גזר אלא בעוה״ז וכו׳ עי׳ רש״י שם פרשוים למי שאמרם : ירך שלא יתבע · כמ״ש ה׳ לנח שופך דם האדם באדם דמו ישפך · ומ״ש ויפרע מהן פי׳ מ״כ : נפנה בו · צ״ל נכנה בו · ודורש אבנים מלשון בנין ע״פ מדת ממעל : קשים כאבנים · ואמר להן לסימן שכאשר יתקשו אברים כאבנים אז עת הלידה ויאמרו להרוג הבנים : א״ר חנן · בסוטה י״א הגירסא אמר ר׳ חנן סימן גדול מסר להם אבה בשעה שכורעת לילד ירכותיה מצטננות כאבנים · ואית דאמר כדכתיב וארד בית היוצר והנה הוא עושה מלאכה על האבנים מה יוצר זה וכו׳ וכאן בשיבוש : והמיתן אותו · וס״ד ואם בת היא וחיה משמע מעצמה עי׳ לקמן ס״ס י״ח (ועי׳ רש״י בגמרא שם שהרגים שדבריו אינם כדברי המדרש וע״כ הראה מקום לנדה ל״א וצ״ע ודו״ק) : ובשהוא פניו למעלה היא נקבה וולד הוא לשון זכר : שרי צוען וגו׳ · וס״ד חכמי יועצי פרעה עצה נבערה ולא פי׳ איזה עצה נבערה · וע״כ דורש ע״פ מדה י״ז על הסתבר כמפורש בתורה ועיין לקמן פר׳ ה׳ סוף סימן י״ד :

ידי משה

ולא היה למרים אלא ה׳ שנים · פי׳ זה קושיא היא איך אתה יכול לומר שהיא מרים מילדת והלא לא היתה באותו פעם רק בת ה׳ שנים ומשני אמרו רז״ל הולכת היתה עם יוכבד ועושה צרכיה אבל היא לא היתה מילדת בפני עצמה יק״ל : וגרש את אשתו כשהיא מעוברת מג׳ חדשים · פירש בעל מ״כ שלמד המדרש זה שגרש אותה כשהיתה מעוברת ג׳ חדשים מדכתיב ולא יכלה עוד הצפינו ע״ש ואני אומר שכוונת המדרש הוא לפי שאמרו לעיל שפרעה לא הסכים לגזרה זו והורידו אותו מכסאו ג׳ חדשים ואחר ג׳ חדשים שהסכים עמהם הושיבו אותו על כסאו והמליכו אותו לכך לא פירש עמרם מן אשתו עד אחר ג׳ חדשים כנגד ג׳ חדשים שהורידו מן הכסא שסבר שמא שלא הסכים פרעה לגזרתם יתבטל הגזירה שגזרו שלב מלכים וביום ...ד ה׳ ונשמת מן השמים הוא שיתבטל הגזירה משא״כ אחר ג׳ חדשים שהמליכוהו והסכים פרעה ג״כ עמהם אז עמד וגרשה והיא היתה מעוברת קודם שורידו אותו ודוק ובזה מיושב ג״כ דקדוק הלשון שאמר כיון שגזר פרעה שהיא פרעה גזר ולא אמר אלא שר״ל כיון שהסכים פרעה אחר ג׳

לדבר עבירה : מקום שהולד נפנה לצאת לאויר העולם · וזה הרחם · ודריש אבנים כמו אפניים בחילוף סב׳ בפ״א : סדין פירש״י ען עב שעליו יושב ומגלגל הכילים לפשותן בדפוס הכלי לפי גדלו וקטנו : מה יוצר זה כו׳ אף אשה כו׳ · כנה פרעה צוה להמית את הולדות תיכף בהולדם למען יאמרו כי נולדו מתים · ולא ישימו הון כו׳ · אבל לא ימסרו להושיט ידם אל הולד בעודם בבטן · אף כי נראים הדברים כי הלידה קרובה פן יזיקו בזה את האם ועל זה מסר להם הסימנים · כי ידעו מתי תתאל הלידה ולכן מסר להם הסימן לדעת מראש אם בן זכר הוא לתקנו · ולא יחכו עד אשר יצא לאויר עולם : שנתנו לו זו העצה · דמסתמא לא יעשה המלך דבר בלתי עצת חכמיו · ואע״ג דאמרינן לעיל הוא התחיל בעצה תחלה פירושו שהתחיל לבקש עצה :

יפה תואר

והיתה זריזה בכבוד אמה ובעבודת ה׳ וסיינו דמייתי גם במעלליו יתנכר נער אם זך ואם ישר פעלו : שהופיעה את ישראל לאלהים · שהיתה נביאה ומלמדת אותם דעת : שהעמידה ישראל כו׳ · פי׳ שקיימה אותן ושתים אותם במים ומזון כדלקמן · ומ״ש בשבילן נבראו השמים כדאיתא בבראשית רבה פר׳ א׳ · וכ״ש הוא על הארץ · ורק מודיע לנו שגם השמים הגבוהים אינם גבוהים ממעלת האדם : עמד הוא והחזיר · הנה באמת אין טעם מספיק בדבריה להחזירם ולהוליד בנים להצלה ובוודאי שב ואל תעשה עדיף וכמו דאמרינן בבבא בתרא מוטב שיכלה זרעו של אברהם אבינו מאליו · ואל יכלה אותו רשע · אבל עיקר דבריה הוא אם אתה לא תשמה אל גזירת פרעה · בוודאי יעשה הקדוש ברוך הוא נס וגזרת פרעה תתבטל : למה צוה להרוג אותם על ידי המילדות שיכולות להסתמם ממלותו כמו שהיה ולא צוה לעבדיו כמו שאמר אחר כך כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו · ומפני כדי שלא יתבע הקב״ה ממנו ויפרע מהם · פי׳ מהמצריים · כי עבדים שלוחים יד במעוברות וביולדות · משא״כ עתה כאשר צוה למילדות תבב בנפשו כי לא יתחוב לו ה׳ עון אחרי כי אין שליח

לכן

דבר אליהן מלך מצרים · להן לא נאמר אלא אליהן · א א"ר יוסי בר חנינא (כג) מלמד שתבע אותן להזדווג להם ולא קבלו ממנו : ותחיין את הילדים · וכי מאחר שלא עשו כאשר דבר אליהן אין אנו יודעין שקיימו את הילדים · למה הוצרך הכתוב לומר ותחיין את הילדים · יש קילוס בתוך קילוס לא דיין שלא קיימו את דבריו אלא עוד הוסיפו לעשות עמהם טובות · יש מהם שהיו עניות והולכות המילדות ומגבות מים ומזון מבתיהם של עשירות ובאות ונותנות לעניות · והן מחיות את בניהן · הוא שכתוב ותחיין את הילדים · ד"א ותחיין את הילדים · יש מהם שראוים לצאת חגרים או סומים או בעלי מומין או לחתוך בו אבר שיצא יפה · ומה היו עושות עומדות בתפלה ואומרות לפני הקב"ה אתה יודע שלא קיימנו דבריו של פרעה · דבריך אנו מבקשות לקיים · רבון העולם יצא הולד לשלום שלא ימצאו ישראל ידיהם להשיח עלינו לומר הרי יצאו בעלי מומים שבקשו להרוג אותם · מיד היה הקב"ה שומע קולן ויוצאין שלמים · אמר ר׳ לוי הרי אמרת את הקלה אמור את החמורה · יש מהן שראוין למות בשעת יציאתן או אמן לסכן בם ולמות אחר יציאתן והיו עומדות בתפלה ואומרות להקב"ה רבונו של עולם תלה להם עכשיו ותן להם נפשותיהם שלא יאמרו ישראל הן הרגו אותן · והקב"ה עושה תפלתן לפיכך ותחיין את הילדים · (כג) ותחיין אלו האמהות · הילדים · הילדים ממש · ד"א ותיראן המילדות · קשטו עצמן למעשה זקנן · זה אברהם כמה שהקב"ה מעיד עליו (בראשית כב) כי עתה ידעתי כי ירא אלהים וגו׳ · אמרו אברהם אבינו עליו השלום פתח לו פונדק והיה זן את העוברים ואת השבים בני אדם ערלים · ואנו לא דיינו שאין לנו להאכילן אלא להרוג אותן אנו נחיה אותן · כיון שראה פרעה שלא עשו גזירתו שלח וקרא אותן · הדא הוא דכתיב ויקרא מלך מצרים למילדות : טז כי חיות הנה · אם תאמר מילדות הנה וכי מילדת אינה צריכה מילדת אחרת לסייעה · (כד) אלא כך אמרו לו ב אומה זו כחיות השדה נמשלות שאין צריכות מילדות · יהודה נמשל כאריה · דכתיב (שם מט) גור אריה יהודה · דן · יהי דן נחש · נפתלי · אילה שלוחה · יששכר · חמור גרם · יוסף · (דברים לג) בכור שורו · בנימין · (בראשית מט) זאב יטרף · (כה) ועל שאר כתיב (יחזקאל יט) מה אמך לביאה בין אריות רבצה · וייטב אלהים למילדות · מה היה הטובה הזאת שקבלו דבריהם מלך מצרים ולא הזיק להן · ד"א וייטב אלהים · (כז) א"ר ברכיה בשם ר׳ חייא ב"ר אבא הה"ד (איוב כח) ג ויאמר לאדם הן יראת ה׳ היא חכמה · (כח) מהו שכר היראה תורה · לפי שיראה יוכבד מפני הקב"ה העמיד ממנה משה שכתוב בו (שמות ב) כי טוב הוא · וניתנה התורה על ידו שנקראת לקח טוב · ונקראת על שמו · שנאמר (מלאכי ג) זכרו תורת משה עבדי · (כו) ד ומרים יצא ממנה בצלאל (כט) שהיה מלא חכמה · דכתיב (שמות לה) ואמלא אותו רוח אלהים וגו׳ · ועשה ארון לתורה שנקראת טוב · הוי וייטב אלהים למילדות · וירב העם · לקיים מה שנאמר (איכה ג) מי זה אמר ותהי ה׳ לא צוה · אם פרעה צוה להרוג את הזכרים · מה הועיל בגזרתו ה׳ לא צוה · אלא וירב העם ויעצמו מאד : יז ויהי כי יראו המילדות וגו׳ · רב ולוי · ה חד אמר (ל) בתי כהונה ובתי לויה · וחד אמר בתי מלכות · בתי כהונה ולויה ממשה ואהרן · (כז) בתי מלכות ממרים · לפי שדוד בא ממרים · דכתיב (ד"ה א ב) וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה ואת יריעות ואלה בניה ישר ושובב וארדון · ו עזובה זו מרים · ולמה נקראת שמה עזובה שהכל עזבוה · הוליד והלא אשתו היתה · א"ר יוחנן ללמדך שכל הנושא אשה לשם שמים מעלה עליו הכתוב כאלו ילדה · יריעות שהיו פניה דומין ליריעות · ואלה בניה אל תקרי בניה אלא בוניה · ישר זה כלב שיישר את עצמו · שובב ששיבב את עצמו · וארדון שרידה את יצרו · ותמת עזובה מלמד שנחלית ונהגו בה מנהג מתה · וגם כלב עזבה (שם) ויקח לו כלב את אפרת זו מרים · ז למה נקרא שמה אפרת שפרו ורבו ישראל על ידיה · מהו ויקח לו שאחר שנתרפאת עשה בה מעשה ליקוחין · הושיבה באפריון ברוב שמחתו בה · וכן אתה מוצא במקום אחר שקורא למרים שני שמות ע"ש המאורע שאירע לה · הה"ד (שם ד) ולאשחור אבי תקוע היו שתי נשים חלאה ונערה · אשחור זה כלב (כח) לפי שאשחור בן חצרון היה · ולמה נקרא שמו אשחור שהשחירו פניו בתענית · אבי שנעשה לה כאב · תקוע שתקע לבו לאביו שבשמים · היו שתי נשים · כשתי נשים · חלאה ונערה לא חלאה ונערה הואי · אלא מרים היתה · ולמה נקראת חלאה ונערה שחלתה ונגערה מחלייה והחזירה הקדוש ב"ה לנערותה · (שם) ותלד לו נערה · לאחר שנתרפאה ילדה לו בנים את אחוזם ואת חפר (שם) ובני חלאה צרת (כט) וצחר ואתנן · צרת

מסורת המדרש א סוטה דף י"א כל הענין · ילקוט כאן רמז קס"ד · ב בראשית רבה פרשה צ"ט · במדבר רבה פרשה י"ג · שיר השירים רבה פרשה ד׳ · תנחומא סדר ויחי סימן ע"ז · ילקוט ויחי רמז קס"א · ג לקמן פ׳ מ׳ · ד לקמן פמ"ח · ה סוטה י"א · ספרי בהעלותך פיסקא ע"ח · ו אגדת בראשית פרק מ"ח · ילקוט דברי הימים רמז תתל"ף ע"ד · ז לקמן פמ"ח · תנחומא תבא סימן י"ג

חדושי הרד"ל

(כז) א"ר ברכיה · בב"ר אבא שכר יראה כנ"ל לקמן רפ"מ : (כח) מהו שכר היראה תורה לפי שיראה כו׳ העמיד ממנה · מכאן קצת סמך לגירסת הגר"א ז"ל שהגיה בשבת (כ"ג) דדחיל מרבנן הוה ליה בנין רבנן · (מיהו אפילו לגי׳ דידן איהו גופיה הוה צורבא מרבנן י"ל כאן בנשים לא שייך זה לכן זכו לבנים של תורה) גם אולי י"ל בין דחיל מרבנן ליראה שמים : (כט) שהיה מלא חכמה · משום לישנא דקרא הן יראת ה׳ היא חכמה נקט ליה ועי׳ לקמן שם : (ל) בתי כהונה ומלכות · ע"ל ויקהל פמ"ח :

דעות

חדושי הרש"ש

לאו כל הזוכה הוא מחייב בגלוהו · וכ"פ הרמ"ה בתו"מ ר"ס קפ"ב · וי"ל אך אין זה מקומו : (כג) מלמד שתבע אותן כו׳ · וא"ש לפ"ז ששינה כאן לכתוב לשון דבור (ולמעלה כתיב ויאמר וגו׳) שהוא כינוי לאותו דבר כדתנן כתובות (פ"א מ"ח) ראוה מדברת עם אחד · ובגמרא שם מאי מדברת כו׳ ע"ש · ושם פ"ז מ"ו ומדברת עם כל אדם ובגמרא שם אריב"ה במשחקת עם הבחורים · ופו"ש במשנה ובפסיקתא מדברת כו׳ ובגמרא שם · ועי׳ בסוטה (ה׳ ב) תד"ה הא גופא : (כג) ותחיין אלו האמהות · כ"ל דמרבוי דאת קדרש כדאשכחן דאת לרבות (עי׳ פסחים כב ב) · ולכן צריך להגי׳ פה ותחיין את אלו

שאמהות וכו׳ : (כד) אלא כך אמרו לו כנ"ל : (כה) ועל שאר כתיב מה אמך לביאה כו׳ · זהו תגמרא דסוטה · ולעיל בב"ר פצ"ט דרים נמי איש אשר כברכתו ברך אותם לפי שברכן יהודה כאריה כו׳ חזר וכללן כו׳ ועשאן אריות כו׳ ע"ש · ורש"י ז"ל בנימוקיו הביא ב׳ הראיות : (כו) ומרים יצא ממנה בצלאל · כדכתיב (דה"א ב׳) ויקח לו כלב את אפרת (והיא מרים כדלקמן) · ותלד לו את חור וגו׳ עד בצלאל : (כז) בתי מלכות ממרים כו׳ · ומשה אף שהיה מלך כדאיתא לקמן רפנ"ב תובל למלך זה משה כו׳ ובויק"ר פ"כ · יבמה מלך · ובר"פ קרא משה מלך · מ"מ מפני שניטלה המלוכה מזרעו (עי׳ לקמן ספ"ב) לכן לא יקרא בית מלכות · ועיין זבחים (ק"ב א׳) · אבל לקמן ספ"ח איתא יוכבד נטלה כהונה ומלכות כו׳ משה מלך שנאמר ויהי בישורון מלך · ועמ"ש לקמן ס"פ קדושים בס"ד : (כח) לפי שאשחור בן חצרון היה · כדכתיב (שם פסוק כ"ד) ואשת חצרון אביה ותלד לו את אשחור אבי תקוע : (כט) וצחר כו׳ צחר שהיה כו׳ כנ"ל בהי"ת ודריש כאלו כתיב בה׳ בחלוף אהה"ע :

מתנות כהונה

מפני כך תלד יותר : אליהן · משמע על עסק ביאה ל׳ ויבא אליה · כן פירש"י בפ"ק דסוטה : קלס · שבח והלול : שיצא · כדי שיצא יפה : [שלא ימצאו ישראל ידיהם גרסי׳] : הקלה · חסרון בעל מומין : תלה · המתין והיה תולה להם הדין : אנו נחייה · כלומר לא נעשה כן ח"ו אלא נחיה אותם : שהכל עזבוה · פירש רש"י בפ"ק דסוטה שמתחלה היתה חולנית כדלקמן ובחורי ישראל עזבוה מלישא אותה : אשתו · של כלב היתה וע׳ שוב כל הענין בפ"ק דסוטה : נעשה לה כאב גרסינן · ופי׳ שטרח ברפואות כאב לבתו : [שתקע גרסינן ·

היתה

פירוש מהרז"ו

טז והן מחיות · פע"י שהיה להן לאכול היה לכן חלב להניק להחיות הילדים : את הקלה · בפי׳ תיבת ותחיין על מזון או רפואה אמור החמורה ותחיין ממש ממות לחיים : אלו האמהות · שאחר שכתוב ולא עשו וגו׳ א"כ מ"ש ותחיין את הילדים מיותר ודורש ותחיין את לרבות האמהות · או את כמו עם שעם הילדים החיו האמהות מדה ש׳ : קשטו עצמן · ובזה שהביאו את עצמן לסכנה של מות בעבור יראת אלהים כמו אברהם באור כשדים ובעקידת יצחק : שאין לנו להאכילן · משל עצמנו אלא גובות מאחרים כדלעיל : טז ועל שאר כתיב · שאר שבטים שלא פירש שנקראו בשם חיות בתורה והם ראובן שמעון לוי גד ואשר הרי כנסת ישראל בכלל נקראו בשם לביאה והנה לקמן פ׳ כ"ע ס"ע מביא ראיה מפסוק זה על מלכי בית דוד · אך כוונת המדרש כאן על ס"ד מה אמך לביאה בין אריות רבצה · לביאה על בית דוד כמ"ש בר"ד נשיאי ישראל · בין אריות רבצה הם שבטי ישראל · והנה יותר היה לו להמדרש להביא פסוק מפורש בתורה הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא · ועי׳ ב"ר פצ"ט ס"ד ותמלא נחת : הה"ד הן יראת · לקמן פ"מ סימן א׳ ושובר כמאן דאמר לעיל סימן י"ג אשה ובתה ועיין לקמן פרשה מ"ח ס"ד בביאור : יז בתי כהונה ולויה · כמ"ש ספרי בהעלותך פסוק ויאמר משה לחובב בתים אלא איני יודע מה הם ע"ש בה"א עד זכתה יוכבד לכהונה ומרים וכו׳ וכאן דורש גם בית אהרן בית דוד : עזובה זו מרים · ממ"ש בפסוק הב׳ ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת משמע שעזובה היתה אשתו · וכשמתה לקח את אפרת · וא"כ מהו הוליד משמע שהיתה בתו והם בכ"מ · גם מ"ש ואלה בניה אינו מפורש אם בני עזובה ואם בני יריעות ולא ניתן ד"ה אלא להדרש כמ"ש ויק"ר פ"א ס"ג מגילה י"ג ע"כ דרש והכריע שעזובה היתה אשתו ולא בתו וזהו עזובה אשה : שנשאה לש"ש · להוליד ממנה בנים וכמ"ש רש"י בגמרא על שבדק באחיה משה ואהרן ורוב בנים הולכים אחר אחי האם : כאלו ילדה · כמ"ש לקחה לו לבת : פניה דומים ליריעות · לשבח כמו יריעות המשכן מרוקמים בצבעים יפים בארגמן ותולעת שני שהם אדומים ובשש שהוא לבן שזהו עיקר היופי כמ"ש צח ואדום וע׳ רש"י בגמרא : ואלה בניה ישר ושובב ובו׳ · וכתוב אחריו ותלד לו את חור וגו׳ והם בכ"מ · והכריע ע"פ מדה כ׳ וממעל א"ת בניה אלא בוניה וכמ"ש חז"ל א"ת בניך אלא בוניך וכמ"ש ב"ר פע"ו ס"ז ובניהם שלשים ובנאיהם ע"ש שכל אלו ישר ושובב וכו׳ שמותיו של בעלה לראיה שלקחה לש"ש ולא לשם יופי : שיישר את עצמו · מעקמומית שבלב הוא היצה"ר כמעלות ההבות שנקראו ישרים : ששיבב את עצמו · ובגמרא הגי׳ שסיבב יצרו והכוונה שהיה תמיד לבו נשבר וכמ"ש הושע ח׳ ו׳ כי שבבים יהיה וגו׳ וע׳ רש"י בגמרא : ותמת עזובה · ויקח לו כלב את אפרת וסובר שעזובה היא מרים ואפרת · ואיך אמר שמתה : אפרת זו מרים · פר"א פר׳ מ"ה ולמה נקרא שמה של מרים אפרת בת פלטוני בת מלכים ע"ש עוד וכמ"ש ויק"ר פ"ב סי׳ א׳ ע"ש והבין כאן : מהו ויקח · הרי כבר לקחה כמ"ש בפסוק הקודם הוליד כדלעיל : אשחור בן חצרון · כמ"ש בדה"א ב׳ פסוק כ"ד ואשת חצרון אביה ותלד לו את אשחור אבי תקוע ור"ל ואחר מות חצרון בכלב אפרתה ודרשו לקמן פ"מ ס"ד שאחרי מות חצרון בא כלב בנו אל אפרת · הרי שכלב בן חצרון ואשחור בן חצרון הכל אחד ועל זה כתוב ולאשחור אבי תקוע היו שתי נשים שאפרתה הנ"ל בפסוק הקודם נחשבת לו לשתי נשים : שנעשה לה כאב · כמ"ש לעיל הוליד את עזובה : ובני חלאה צרת וגו׳ · שאף בעת חליה נעשית צרה לחברותיה מהוד יפיה כנהרים :

יפה תואר

להן לא נאמר אלא אליהן כו׳ · [ולפי הדרש יתפרש כאשר דבר אליהן מלך מצרים שהוא כמו וידבר על לב הנערה (בראשית ל"ד) אך זה הדרש לא יקום רק מדכתיב אליהן כי אל אליהן יתחלפו פעמים רבות בתנ"ך עם על עליהן · אבל אם היה כתוב להן אז לא היה מקום להדרש הזה ולפרש כמו וידבר על לב ועיין] : אם תאמר מילדות הנה · כדמתרגמינן מילדות חייתא ופעמים יבוא במקרא לשון תרגום וכמו ואתה מרבבות קדש ויתא ראשי עם : לקיים מה שנאמר מי זה אמר ותהי וגו׳ · משום דק"ל למה שנה הכתוב עוד הפעם לאמר וירב העם ויעצמו מאד הלא כבר כתיב למעלה ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד · לכן אמר כי בא להשמיענו אשר הכל הוא מיד ה׳ · הוא הטיב למילדות יען כי לא שמעו בקול פרעה · והוא ליה אשר העם ירב ויעצם למרות רצון פרעה · ולפ"ז כל הכתוב הזה הוא ענין אחד : בתי כהונה ובתי לויה כו׳ · וקראו כהונה מלכות ולויה בית · יען כי בית נופל על משפחה מיוחדת וכמו בית אהרן בית הלוי · וכן ובית המלך שמענו גם בית דוד · ובית דוד כאלהים · אשר בכולם בא משפחה בשם בית · ועיין ברש"י בחומש שכתב באופן אחר · והנה האומר בתי כהונה ולויה סובר כמאן דאמר לעיל שהיו יוכבד ואלישבע · ומ"ד מלכות סובר כמאן דאמר יוכבד ומרים ופירש מלכות אף מלכות · דלגבי יוכבד לעולם אמרינן בתי כהונה ולויה · וז"ש בתי מלכות ממרים · ובסוטה גרסינן ומ"ד בתי מלכות דוד נמי ממרים קאתי משמע דמוקי בתי מלכות במרים ויוכבד · וקאמר דלא דוקא מיוכבד יצא מלך דהיינו משה כדכתיב ויהי בישורון מלך אלא דוד נמי דסוף מלך ממרים קאתי · ומיהו לקמן פמ"ח מפרש בתי כהונה ומלכות · דיוכבד נטלה כהונה ומלכות ומרים נטלה חכמה ומלכות משמע דאפי׳ מ"ד בתי מלכות לא כפר בכהונה : עזובה זו מרים · אין ספק שכל הדברים היה להם בקבלה בספרי היחס אשר נאבדו מאתנו · כי רבים היו בפירוש יחוס הנזכרים בדברי הימים כמ"ש בפרק י׳ יוחסין · ואחר הידוע להם מפרשים כבת השמות שהוא למה נקראת עזובה ויריעות וכל הני דמפרש ואזיל : ששיבב עצמו · שהסיב עצמו מעצת המרגלים לשון הבת השובבה וכן נקרא מרד ע"ש שמרד בעצת המרגלים : ונהגו בה מנהג מתה · שנצטרעה והיינו ותמת דקאמר : וכן אתה מוצא וכו׳ · פי׳ דמקרא אחרינא נמי ילפינן דדוד ממרים קאתי בן

ככום

שנעשית צרה לחברותיה · צחר שהיו פניה דומין לצהרים · ואתנן שכל הרואה אותה מוליך אתנן לאשתו · ולכך כתיב ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור · ומנין שדוד בא ממרים דכתיב (שמואל א יז) ודוד בן איש אפרתי הזה מבית לחם יהודה · וכן אתה מוצא שכתוב אחד אומר ובני חלאה וגו' (ד"ה א ד) וקוץ הוליד את ענוב · וקוץ זה כלב שקצץ עצת מרגלים הוליד את ענוב סיגל מעשים טובים בעת שהביאו אשכול ענבים · שאלולי כלב לא הביאו · את הצובבה שעשה צביונו של הקב"ה · ומשפחת אחרחל (ל) בן הרום · (לא) אחרחל זו מרים · ולמה נקרא שמה כן ע"ש (שמות טו) ותצאן כל הנשים אחריה וגו' · מהו משפחות זכה להעמיד ממנה משפחות · בן הרום זכתה שיצא ממנה דוד שרימם הקב"ה מלכותו · כד"א (שמואל א ב) ויתן עוז למלכו וגו' : **יח** ויצו פרעה לכל עמו · א"ר יוסי ב"ר חנינא [א] אף על עמו גזר · ולמה עשה כן שהיו אסטרולוגין אומרים לו גואל ישראל נתעברה ממנו אמו ואין אנו יודעין אם ישראל היא או מצרי הוא · באותה שעה כנס פרעה כל המצרים ואמר להם (לב) השאילו לי את בניכם ט' חדשים שאשליכם ליאור · הה"ד כל הבן הילוד היאורה וגו' · כל הבן של ישראל אין כתיב כאן · אלא כל הבן בין יהודי בין מצרי · ולא רצו לקבל ממנו שאמרו בן מצרי לא יגאל אותן לעולם אלא מן העבריות · היאורה תשליכוהו · למה גזרו להשליכן ליאור לפי שהיו רואין האסטרולוגין שמושיען של ישראל ע"י מים ילקה והיו סבורין שבמים יטבע · ולא היה אלא ע"י באר מים נגזר עליו גזירת מות · שנאמר (במדבר כ) יען לא האמנתם בי וגו' · ורבנן אמרי [ב] העמיקו עצה שלא יפרע הקב"ה מהן במים · לפי שהיו יודעין שאין הקב"ה משלם אלא מדה כנגד מדה · והיו בטוחים שלא יביא מבול לעולם · לכך גזרו להטביעם במים · וכל הבת תחיון · מה צורך לפרעה לקיים הנקבות · אלא כך היו אומרים נמית הזכרים ונקח הנקבות לנשים · לפי שהיו המצריים שטופים בזמה : **יט** וילך איש מבית לוי · להיכן הלך · א"ר יהודה ב"ר זבינא שהלך בעצת בתו · תניא [ג] עמרם גדול הדור היה וכו' (כדאי' לעיל) · ויקח את בת לוי · והחזיר לא נאמר אלא ויקח · א"ר יהודה ב"ר זבינא שעשה לה מעשה לקוחים · הושיבה באפריון ומרים ואהרן מרקדין לפניהם ומלאכי השרת אומרים (תהלים קיג) אם הבנים שמחה · את בת לוי · (לג) אפשר בת ק"ל שנה היתה וקרי לה בת · והא"ר חמא בר חנינא יוכבד היתה · [ד] והיא היתה (לד) הורתה בדרך ולידתה בין החומות · שנאמר (במדבר כו) אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ולא הורתה וקרי לה בת · א"ר יהודה ב"ר זבינא שנולדו בה סימני נערות : **כ** (לה) ותהר האשה ותלד בן · א"ר יהודה מקיש לידתה להורתה · מה הורתה שלא בצער אף לידתה שלא בצער מכאן לנשים צדקניות שלא היו בפיתקה של חוה · [ה] ותרא אותו (לו) כי טוב הוא · תני ר"מ אומר טוב שמו · (לז) רבי יאשיה אומר טוביה שמו · רבי יהודה אומר הגון לנביאות · אחרים אומרים שנולד [ו] כשהוא מהול · ורבנן אמרי בשעה שנולד

מסורת המדרש א סוטה דף י"א · תנחומא סדר ויקהל סימן ד' · ב סוטה דף י"א · לקמן פרשה כ"ב · שיר השירים רבה פרשה ב' פסוק ט"ו · תנחומא כאן סימן ס' · ילקוט כאן רמז קס"ב · ילקוט תהלים רמז תכפ"ו · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ו · ג סוטה דף י"ב · בבא בתרא דף ק"כ · פסיקתא רבתי פיסקא מ"ג · ד בראשית רבה פרשה נ"ד · במדבר רבה פרשה ג' ופרשה י"ג · פסיקתא דרב כהנא פיסקא י' · תנחומא במדבר סימן ט"ז · ילקוט וישב רמז קנ"ב · ילקוט שמואל רמז קנ"ב · ה ויקרא רבה פרשה א' · קהלת רבה פרשה ד' · ילקוט כאן רמז קס"ו · ילקוט ויקרא רמז תכ"ת · ילקוט ד"ס רמז תל"ף ע"ד · ו דברים רבה פרשה י"א · אבות דרבי נתן פרק ב' · תנחומא סדר נח סימן ס' · מדרש תהלים מזמור ט' ·

חדושי הרש"ש

(ל) בן הרום כצ"ל בס"א וכן לקמן · ולפי המדרש הס"א בא לגדעם · המרומם הידוע והוא דוד : (לא) אחרחל זו מרים כו' ע"ש ותצאן כל הנשים אחריה וגו' · אחרחל דרים בשתי תיבות · אחר ע"ש אחריה חל ע"ש במחולות : (לב) השאילו לי את בניכם ט' חדשים · ובפירש"י עה"ת משמע שלא גזר אלא על יום אחד יום שנולד בו משה · וצ"ע דמקראי גופייהו מוכח דלבה"ע נמשכה הגזירה ג' חדשים ימי הצפנה · ולפי המדרש דלמעלה שגרש עמרם את יוכבד מפני גזירה זו והיתה אז מעוברת מג"ח א"כ ע"כ נמשכה ט' חדשים כמו שהוא כאן במדרש שלפנינו : (לג) אפשר בת ק"ל שנה היתה וקרי לה בת · ר"ל כיון דהיתה זקנה כ"כ ודאי היתה נודעת לכל בשמה לבדה · ובפרט שהיתה מן המילדות מי לא ידעה · והכתוב אינו מזכיר שמה רק שמכנה בבת לוי דמשמע שאינה מפורסמת רק שהיתה בת לוי : (לד) הורתה בדרך ולידתה בין החומות · כ"ה ג"כ בסוטה (י"ב א' וב"ב קי"ט א') · ופי' הרשב"ם בין החומות כלומר בתוך מצרים (כוונתו מבוארת · כיון דהורתה בדרך איך אפשר שנולדה בזמן קצר כזה) · ואתיא כמ"ד לעיל בב"ר פנ"ד ונתקן במ"ר פ"ג למוד הקב"ה להיות מוגה כו' עד שהוא במעי אמו · ומה שדייקו לומר בדרך ולא בעודם בכנען · נ"ל ברור דבאו ליישב בזה קושיית התוס' בתענית (י"א א') על מה דאיתא התם אסור לשמש מטתו בשני רעבון ועוד שתי' הר"ן שם ע"ש · ולהרב ב"י בטור א"ח סי' תקע"ד איסתמיט במחכ"ת דברי הרשב"ם שהבאתי · ולכן כתב על דברי הר"ן איני יודע כו' · ואמ"ה בב"ר ובבמ"ר שם על פייל' דמצרים נולדה יתכן הקושיא בהגך תירוצים אחרים שהביא הב"ר שם : (לה) ותהר האשה ותלד בן · והא הות מיעברא ביה תלתא ירחי מעיקרא · כ"ה בסוטה : (לו) כי טוב הוא תני רמ"א טוב שמו · כי לא יתכן לפרש שהוא טעם על ותצפנהו כו' כי א"נ טעם על השתדלות אם להצלת בנה · לכן מפרשו שהוא מקרא קצר וחסר המסובב והוא על בן קראה שמו טוב (וכמו בפרש"י בכן כל הורג קין (בראשית ד' ט"ו) והביא שם עוד דוגמא לזה · וכן אם ענה תענה אותו פרש"י ולא פי' עונשו · וכן ועתה אם תשא חטאתם עפירש"י שם ובמדרש לקמן (פמ"ו) וכמו כן ביהושע (כ"ב ל"ד) ויקראו בני ראובן וב"ג למזבח כי עד הוא · חסר שם שמו · והוא עד כמו שפי' המפרשים שם : (לז) ר' יאשיה אמר טוביה שמו · בגמרא (י"ב א') הגירסא ר' יהודה א' טוביה ור' נחמיה א' הגון

פירוש מהרז"ו

צחר בצהרים · הה' וח' מתחלפין באחה"ע גמטריא וענין תמורת אותיות · וע"פ מדת ממעל נאר כנהרים ומזה הטעם אתנן וכו' וכמ"ש לעיל יריעות · ולכך כתיב ויקח לו כלב את אפרת זו מרים שנקראת עזובה' יריעות · ת.הה נערה נרת לאר אתנן אשת כלב שנקראת אשחור ישר שובבי ארדון קוץ וענוב וכדמפרש ואזיל עוד כל הפסוקים הסמוכים וקוץ הוליד את ענוב ואת הצובבה הכל על כלב · ומאחר שהוכיח שמרים היא אפרתה היתה אשת כלב בן חצרון מזה נדע פי' הפסוק ויעש להם בתי מלכות בית דוד מיהודה היינו כלב בן חצרון ממרים : וקוץ זה כלב · וקוץ משמע שכבר נזכר למעלה ולא נזכר כלל · ע"כ דורש שכבר נזכר בפסוק ולאשחור הנ"ל שהוא נקרא קוץ שקצץ מרגלים · והנה בתורה מפורש שענין מרגלים היה כלב בן יפונה · ודעת הז"ל בגמרא ומדרש שכלב בן יפונה הוא כלב בן חצרון ונקרא בן יפונה על שפנה מעצת מרגלים ולבד כל השמות שדרש עליו המדרש נקרא עוד הקנזי גמרא שם וראיה פשוטה לדברי הז"ל שבאותה פרשה של וכלב בן חצרון בד"ה ב' כתוב שם בפסוק מ"ט ובת כלב עכסה ומפורש ביהושע ט"ו ובשופטים א' שעכסה היתה בת כלב בן יפונה · ובם בד"ה א' ד' פסוק ט"ו במדבר מכלב בן יפונה לא זכר את בתו ושמה הרי שהם אחד · אמת ונכון · שקצץ מרגלים · שסתר דבריהם והכריתם בחרבו ליקח אשכול ענבים וכמ"ש במ"ר פי"ד כ"ד : שעשה צביונו · כמ"ש וימלא אחרי : אחרחל זו מרים · ע"פ מדת נוטריקון אחר חל והחי"ת הב' מתחלף בא' באחה"ע וע"פ גז"ש מתיבה אחריה : שרימם הקב"ה · כמ"ש כבאו כשמש נגדי וכמ"ש וישב שלמה על כסא ה' ולעתיד כתיב ובית דוד כאלהים : ויתן עוז למלכו · וירם קרן משיחו · ודרשת אחרחל הוא בספרי בהעלותך · ודורש כמה פסוקים שהם אחד על כלב · וכן כמה פסוקים שהם אחד על מרים · וכמ"ש מגילה י"ג כל דבריך אחד הם ואנו יודעים לדורשם : יח אף על עמו גזר · זו גזירה ג' כנ"ל בסי' י"ג, וע' סוטה י"ב : אלא מדה כנגד מדה · ע' לעיל ס"ע ומס"ם : ונקח הנקבות · לעיל סי' י"ד כשצוה למילדות להרוג הזכרים כתוב ואם בת היא וחיה אבל כאן אמר התיון שבני עמו יחיו אותן לטובתן : יט שהלך בעצת · סוטה י"ב א' ב"ב ק"כ · ולשון הליכה שייך בעצה כמ"ש לכה איעצך וכמ"ש אשר לא הלך בעצת וכדומה : כדאי' לעיל · פ' זו סי' י"ג · אם הבנים שמחה · כמ"ש בר"ד מושיבי עקרת הבית שדורשו מלשון השבה וחזרה שהחזירה ומלשון ישיבה שהושיבה באפריון ומ"ש הבית כמ"ש ויעש להם בתים · ויוכבד היתה העיקר ע' ב"ר פע"א סס"ב : את בת לוי · ואם הכוונה ממשפחת לוי הי"ל מבית לוי כמ"ש איש מבית לוי ע"כ בהכרח נדרש שהיתה בת לוי ממש וכן הוא ברשב"ם בב"ב שם וא"כ הי"ל את יוכבד דודתו כמפורש בוארא ובפנחס ועוד דבת משמע קטנה בבית אביה · ובמדרש רות פסוק ותאמר רות המואביה איתא שאין קורין בה אלא עד ארבעים שנה וזהו שאמר בת ק"ל שנה וכו' והחשבון כמ"ש במ"כ והוא במ"ר פי"ג ס"כ : הורתה בדרך · ובב"ר פנ"ד ס"ט הלשון עיבורה בארץ כנען ולידתה בארץ מצרים · ע' במ"ר פי"ג ס"כ דשם איתא ר' לוי בשם רשב"ן אך בסוף מדרש שמואל ג"כ ר"ל בשם רשב"ן והלשון כמו כאן ודעת רש"י בסוטה כמ"ש בב"ר נ"ד ודעת רשב"ם בב"ב כמ"ש כאן וצ"ע איך שימש לוי בשני רעבון וגם לפי מה שכתב בדרך יקשה שהרי אכסנאי אסור וההכרח לומר שעשה ע"פ הדיבור להפליא ע' נפש : אשר ילדה אותה · ור"ד ושם אשת עמרם יוכבד אשר ילדה אותה וגו' במדבר כ"ו נ"ט : ראיתי בספר תולדות אדם · בשם איזה ספר שהיה שם אשת לוי · אותה · שילדה את יוכבד וזהו אשר ילדה אותה שלפי הפשט אותה במפסיק על יוכבד אך א"כ יקשה שלא פי' מי ילדה ולא בא לסתום ובהכרח שמפורש ע"פ מדת ממעל ודייק אשר ילדה אותה · אותה · וכמ"ש ב"ר ס"פ נ"ז שכם וכן בכמה מקומות · ובזה מיושב קושיתו שם : סימני נערות · כמ"ש בשרה אחרי בלותי היתה לי עדנה · ובהכרח לומר שזה היה קודם לידת מרים ואהרן שהרי במדבר כ"ו כתוב בת לוי קודם שילדה למרים ולאהרן ואז היתה בת קל"ד שנה : כ ותהר האשה ותלד · לשון הגמרא והא הות מיעברא תלתא ירחא מעיקרא וכדלעיל סי"ג · והפשטנים הקשו על גם זה שא"כ היה גם זה גדול מנס שהיה אצל שרה שהיתה בת תשעים שנה והיה ראוי להיות גם זה מפורש בתורה יותר מנס שרה אך הענין האמתי בזה שעיקר הנס היה אצל שרה · שאצל האבות והאמהות חידש הקב"ה נסים ונפלאות לסימן לכל הנסים שיעשה לבניהם · ואצל האבות היה לבריאה חדשה ושינהג כן תמיד אצל הבנים מי שיזכה וע"כ לא פירש גם זה רק אצל שרה : פתקה של חוה · לשון משנה בשבת אף מקבלי פתקין ופי' חוק וגזירה · ופתקה של חוה הוא מ"ש בעצב תלדי בנים ודורש מדה כ"ה ללמד על אחרים שבכל הנשים בכלל קללת חוה ויוכבד יצתה מכלל זה כמ"ש ותהר ותלד לא על עצמה יצתה אלא ללמד גם על צדקניות אחרות שלא יתכן לומר שיצאה ללמד על הכלל כולו והלא אנו רואים שאינו כן כי בהכרח לקיים קללת חוה אלא כנ"ל ויתכן שזהו ההבדל בין מ"ש במדה כ"ה ללמד על אחרים ולא על הכלל כולו ובין מ"ש בי"ג מדות על הכלל כולו ודו"ק בזה : טוביה שמו · בסוטה י"ב הגי' ר' יהודה אומר טוביה שמו ר"נ אומר הגון לנביאות (וכמ"ש ד"ר פי"א סי' י"ג שהתנבאת כשהיה בן ג' חדשים) כי יקשה שמצינו אצל האבות והשבטים שנקראו

מתנות כהונה

לחברותה גרסינן] : ולכך כתיב כו' · כלומר והיא היא עזובה הנזכרת בראש הענין : שאילולי כלב · כדאיתא לקמן בפ' שלח שאמר הרבו כנגד המרגלים ואמר או הרגו או הרגנו אם לא תקחו מפרי הארץ : [שרימם הקב"ה גרסינן · השאילו לי גרסינן] : בין החומות כו' : ומשה היה בן שמונים שנה בדברו אל פרעה הוציא פ' מן רד"ו שנתעכבו במצרים ונשארו ק"ל : בפיתקה · בפסק דין [וכן איתא הענין בפ"ק דסוטה] :

מבכין

ידי משה

ג' חדשים שהשליכו אותו אז עמד וגירסא כנ"ל : שכל הרואה אותה מוליך אתנן לאשתו · וקשה והא בגמרא דתמורה א' בסיא נקראת עכסה על שם שכל הרואה אותה היה כועס על אשתו מפני הנהין מהרש"ק · אך ראיתי ברש"י במס' סוטה שפי' מוליך אתנן מפני תאוה נשים וע"י זה מיושב הקושיא הנ"ל וכ"ל שהיה קשה לרש"י ג"כ קושיא זו כן יש ליישב על פי דוחק ולא שמעתי תירוץ אחר על קושיא זו : השאילו וכו' · פי' לפי שהיאור היה ע"ז של פרעה וא"ל שישאלו בניהם ליאור לאלוה שלי ואלוה שלי יפרע לכם הילדים ע"ד משל באחז"ל לוו עלי ואני פורע ומסיים ומצרים לא רצו לפי שמצרים היו עובדים לטלה ופרעה לבד עבד ליאור לכך לא רצו וק"ל : תני ר"מ אומר טוב שמו כו' אחרים אומרים שנולד כשהוא מהול רבנן אמרי בשעה שנולד משה נתמלא הבית כולה אורה · ובמדרש אחרי מות איתא ר"מ אומר שנולד כשהוא מהול וקשה לי מגלי' לר"מ ללמוד שתי דרשות מתיבה אחת ועוד דאיתא במ"ת ריב"ב אומר כולהו איתנהו בי' קשה פשיטא מגלי' וכ"ל בן המחבר על פי פשוטה לפי' הרמב"ן למה לא נאמר בבריאת אדם כי טוב וי"ל לפי שלא היה בכי טוב שעדיין היה חסר מילה ודבר שאינו נגמר מלאכתו אין לומר בו כי טוב וא"כ זה כוונת ר"מ הואיל שהיה שמו טוב ע"כ מוכח שנולד מהול דאל"כ לא היה נקרא טוב רק בע"ז קשה והלא גבי מאורות ג"ה נגמר מלאכתם רק ביום ד' אליבא דרא"י בב"ל שויהי אור כן כן אמה ולבכה ולא נגמרו קביעתם עד יום ד' ומ"מ נאמר ביום א' כי טוב אלא ע"כ אפי כרבנן דאמרו שם אור לאו כן המאורות רק אור הגנוז ולכך אמרו רבנן הכא ג"כ שנתמלא הבית אורה פירוש אור הגנוז היה זה האור כדאיתא בזוהר וא"כ ע"כ הלכה כרבנן דהוא אור הגנוז ולאו מהמאורות ודו"ק וא"כ מיושב ג"כ מ"ת הנ"ל דפ"ב כולהו הוה בי' כנ"ל על פי פשוט' דמשך המדרש : אחרים אומרים שנולד כשהוא מהול · שמעתי פירושו מפי הגאון מוהר"ר העשיל ז"ל דאית' בירושלמי וילך יעקב לדרכו מיב ר' הב"פ אומר שהלך אחו"ל לפי שהו"ל פטור מן המעשר ולפיכך נקרא טוב וידוע שהמילה הוא מבוא מעשר וא"כ היה קשה נאהגים האיך היה משה נקרא טוב שלא לא נימול עדיין וחייב במעשר

יפה תואר

הרום שילא ממנה דוד וכו' ובני חלאה לא גרסינן הכא : צביונו של הקב"ה · רצונו ותאוו כמו לעושים צביונו דפ"ק דמגילה : תשעה חדשים · בסוטה כתב רש"י דרש ר' שמואל יום שנולד בו משה אמרו איצטגניניו היום נולד מושיען של ישראל ואין אנו יודעין אם מצרי הוא אם יהודי .ועמד וקבץ כל עמו ובקש מהם ליתן לו הנולדים בו ביום וגזר אף על עמו וכיון שעבר היום ועדיין רואין איצטגניניו שלא לקה העביר הגזירה · וקשה ע"ז שלא משה נצפן ג' חדשים ואם נאמר שאחר שעבר היום בטלה הגזירה למה הוצרכו להשליכו ליאור · וי"ל שלא העביר הגזירה אלא מעל עמו אבל הגזירה שגזר קודם לכן על בני ישראל במקומה היתה עד יום שהושלך משה ליאור · וע' ברש"י בחומש וצריכין אנו לפרש את דבריו כמו שכתב ברש"י ס סה · ולאו דוקא בא תו היום לבד גזר אלא איתו היום גזר עד שהלא שלקה : להיכן הלך כו' · ע' בזה הענין ברמב"ן על התורה : שלא היו בפתקה של חוה · ע' רש"י בש' שואל גבי הנהו קפולאי שכתב שגזירות אדם הראשון שוין בבן צדיקים ורשעים וזה נגד דברי המדרש הזה · וגם קשה מנ"ל שכל הצדקניות לא היו בפתקה של חוה שמא זה הטבה מתוקבת נעשה לאם בחיר שבנביאים וצ"ע : טוב שמו · הנה דברי השלמים האלה יתפרשו ע"פ מעלות הנחמדות אשר היו למשה · הא' שהיה טוב ומטיב לכל אדם · ונשא וסבל למרבה ובכ"ז היה רועה נאמן וענוו מכל האדם ולזה אמר טוב שמו · הב' שהיה זך בלי פשע צדיק וישר וע"ז טוביה שמו פי' שהי' טוב לשמים · כי זה השם הוא מרכב מן טוב ומן יה · והג' במעלת נבואתו כי לא קם עוד נביא בישראל כמשה · וע"ז אמר הגון לנביאות · והד' כי היה פרוש מכל דרכי החומר עד שפירש גם מן האשה וע"ז אמר שנולד מהול שעיקר סיבת המילה הוא תיקון המדות וכמ"ש בכ"ד · ופי' שנולד מהול הוא שהיה קדוש טהור ובדוש ומתוקן בכל מדותיו מבטן אמו · והה' שלימות החכמה שחמישים שערי בינה נמסרו לו וכמ"ש ותחסרהו מעט מאלהים · וע"ז אמר שנתמלא הבית אורה כי האור רמז לחכמה ע"ד והורה אור · חכמת אדם תאיר פניו : אחרים אומרים · אע"ג דאמרינן בסוף הוריות כי אחרים הוא ר"מ וע' בתוספת סוטה בפ"ק

משה נתמלא כל הבית כולו אורה · כתיב הכא ותרא אותו כי טוב הוא · וכתיב הת̇ם (בראשית א) וירא אלהים את האור כי טוב · ותצפנהו שלשה ירחים · (לח) שלא מנו המצרים אלא משעה שהחזירה והוה מיעברא ביה תלתא ירחי מתחלתו · ולא יכלה עוד הצפינו · למה [א] לפי שהמצריים היו הולכין בכל בית ובית שהיו חושבין בו שנולד שם תינוק ומוליכין לשם תינוק מצרי קטן והיו מבכין אותו כדי שישמע תינוק ישראל קולו ויבכה עמו · והיינו דכתיב (שיר ב) אחזו לנו שועלים שועלים קטנים וגו' : **כא** ותקח לו תבת גומא · ולמה של גומא אר"א [ב] שחביב עליהם לצדיקים ממונן יותר מגופן · וכל כך למה [ג] שאין פושטין ידיהן בגזל · ר' שמואל בר נחמן אמר דבר רך שהוא יכול לעמוד לפני רך ולפני קשה · ותחמרה בחמר ובזפת · תנא חומר מבפנים וזפת מבחוץ כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע : ותשם בה את הילד וגו' · ר"א אמר ים סוף שים סוף מגיע עד נילוס · ר' שמואל בר נחמן אמר אגם כמה דתימא (ישעיה יט) קנה וסוף קמלו · ולמה השליכו אותו ביאור כדי שיהיו הושבין האסטרולוגין שכבר הושלך למים ולא יחפשו אחריו : **כב** ותתצב אחותו מרחוק · למה עמדה מרים מרחוק · אמר רב עמרם בשם רב [ד] לפי שהיתה מרים מתנבאת ואומרת עתידה אמי שתלד בן שיושיע את ישראל · כיון שנולד משה נתמלא כל הבית אורה · עמד אביה ונשקה על ראשה · אמר לה בתי נתקיימה נבואתך · היינו דכתיב (שמות טו) ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התוף · [ה] אחות אהרן ולא אחות משה · אלא שאמרה נבואה זו כשהיא אחות אהרן ועדיין לא נולד משה · וכיון שהטילוהו ליאור · עמדה אמה וטפחה לה על ראשה · אמרה לה בתי והיכן נבואתיך · והיינו דכתיב ותתצב אחותו מרחוק וגו' · לדעת מה יהא בסוף נביאותה · ורבנן אמרין [ו] כל הפסוק הזה ע"ש רוח הקודש נאמר · ותתצב · על שם (שמואל א ג) ויבא ה' ויתיצב · אחותו · על שם (משלי ז) אמור לחכמה אחותי את · מרחוק · ע"ש (ירמיה לא) מרחוק ה' נראה לי · (לט) לדעת מה יעשה לו · ע"ש (ש"א ב) כי אל (לא) דעות ה' (וכל הענין) : **כג** לרחוץ על היאור · [ז] לרחוץ מגלולי בית אביה · ונערותיה הולכות · א"ר יוחנן אין הליכה האמורה כאן אלא לשון מיתה · וכן הוא אומר (בראשית כה) הנה אנכי הולך למות · אמרו לה גבירתנו מנהגו של עולם מלך גוזר גזירה וכל העולם אינן מקיימין אותה ובניו ובני ביתו מקיימין אותה ואת עוברת על מצות אביך · מיד בא גבריאל וחבטן בקרקע · (מ) ותשלח את אמתה ותקחהו · ר' יהודה ור' נחמיה [ח] חד אמר ידה וחד אמר שפחתה · טעמא דמ"ד ידה (מא) דכתיב אמתה · וטעמא דמ"ד שפחתה דלא כתיב ידה · על דעתיה דמאן דאמר שפחתה כשבא גבריאל וחבטן בקרקע הניח לה אחת מהן דלאו דרך בת מלך לעמוד יחידה · איתיבון אליבא דמ"ד ידה לכתוב ידה · לא תברא שלכך כתיב אמתה דאישתרבובי אישתרביב · (מב) ותנינן [ט] וכן אתה מוצא (תהלים ג) שיני רשעים שברת א"ת שברת אלא שרבבת · רבנן אמרין [י] בת פרעה מצורעת היתה לפיכך ירדה לרחוץ · כיון שנגעה בתיבה נתרפאת · לכך חמלה על משה ואהבה אותו אהבה יתירה : **כד** ותפתח ותראהו · ותרא לא נאמר אלא ותראהו · אמר רבי יוסי בר חנינא שראתה עמו שכינה (כלומר ותראהו לשכינה עם הילד) · והנה נער בוכה · קרי ליה נער וקרי ליה ילד · תני הוא ילד וקולו כנער · דברי ר' יהודה · אמר לו רבי נחמיה (מג) א"כ עשיתו בעל מום למשה רבינו ע"ה · אלא מלמד שעשתה לו אמו חופת נעורים בתיבה · בוכה · היה בוכה ואומר שמא לא אזכה

מסורת המדרש א שה"ש רבה פ"ב פסוק ט"ו · ילקוט שה"ש רמז תתקפ"ו · ב סוטה י"ב · חולין נ"א · ילקוט ויקרא רמז קנ"ב · ילקוט כאן רמז קס"ו · ג סנהדרין נ"ט · ד מגילה י"ד · סוטה י"ב כל הענין · מדרש משלי פי"ד ופל"א · ה במד"ר פי"ג · ו ירושלמי סוטה פ' א' הלכה ט' · מדרש משלי סימן י"ד · ז תנחומא כאן סימן ז' · ח סוטה י"ב · ילקוט כאן רמז קס"ו · ט ברכות נ"ד · מגילה ט"ו · י פדר"א פמ"ח ·

חדושי הרד"ל

(לא) דעות ה' וכל הענין כמו שמסיים עוד במאמר זה במ"א · והוא בירושלמי דסוטה פ"ק ה"ט דדרש נמי מה יעשה לו כד"א לא יעשה ה' דבר כי אם גילה סודו לעבדיו הנביאים : וכי

חדושי הרש"ש

כו' · וכן לקמן בויק"ר פ"א הגי' ר' יהודה בר' אלעאי והוא סתם ר"י · ומה שנד מדעת ר"מ נראה משום דשם טוביה נמצא בזכריה ו' ובנחמיה אבל שם טוב לא מצאנו כי אם יגאלך טוב אינו שם הגואל כמ"ש היפ"ע בפסוק וכוונו על הספר · וכן בארץ טוב אמרו בירושלמי פ"ו דשביעית דח"ל נקראת כן מפני שספורה מן המעברות · אמנם בתנחומא ס"פ בהר איתא דהיה שמו טוב : (לח) שלא מנו כו' והוא מעברת ביה תלתא ירחי כו' · ורש"י בפיה"ת כתב מפני שילדתו לו' חדשים ויום אחד שהיולדת לז' יולדת למקוטעין וע' ברא"ם · אבל מ"ש ויום אחד וכן התוספות ביבמות (מ"ב א') ד"ה רוב כתבו לו' חדשים ויום אחד ע"ש · ק"ל דהא זה כ"ל מן וימי לתקופות הימים מיעוט תקופות שתים ומיעוט ימים שנים · וא"כ לכל הפחות בעינן ב' ימים בחדש הז' · ואם לא יהיה ג' חדשים שלמים · גדולה מזו אמרו לקמן רובו של ראשון כו' : (לט) נ"ל לדעת מה יעשה לו כו' וכל הענין עי' בגמ' שם (י"א א') : (מ) ותשלח את אמתה ותקחה כנ"ל : (מא) דכתיב אמתה · פי' ולא כתיב נערתה כדכתיב ונערותיה הולכות כו' : (מב) ותנינן וכן אתה מוצא בשני רשעים וכו' · עי' בגמרא שם (י"ב ב') גירסא אחרת יותר מבוררת : (מג) א"כ עשיתו בע"מ למרע"ה · עא"כ והוא מפרש"י בסוטה · וכבכורות (מ"ד א') גבי גופו גדול מאבריו פריך נמי כה"ג אף שאין מום כזה פוסל בלוים (כדאיתא חולין כ"ד) התם שאני כיון דהוא מום גמור הפוסל בכהנים · כל מי שיש בו מום כזה נקרא פגום · ע' בזהר פ' אמור שהצריך בזה · וגם מ"כ היה ראש סנהדרין · ואיתא בסנהדרין (ל"ו ב') כשם שב"ד מנוקים בצדק כך מנוקים מכל מום ועי' תוספות שם ד"ה אתך · ורש"י בפיה"ת תפס דעת ר"י והרמב"ן טען עליו שהרי ר"נ דחה דבריו ועי' רא"ם · אבל ידוע דרך רש"י ז"ל להמשך אחר התנחומא ופה סתם כדברי ר"י :

מתנות כהונה

מבכין · גורמין לו שיבכה : שאין פושטין כו' · ולפיכך נריכים לקמן שלא יצטרכו לפשוט ידיהם בגזל ונומא דבר הפקר הוא : ולא אחות משה · בתמיה : וטפחה · הכתה אותה בטפח על ראשה : [וכל העולם אינו כו' · כלומר · אע"פ שכל העולם כו' בפ"ק דסוטה גרס אם אין כו'] : לא תברא · אינה שבר ופרכא : דאשתרבובי כו' · נעשית ארוכה : ותנינא · גבי שרביט הזהב דאחשורוש במסכת מגילה : [שיני רשעים כו' · במס' ברכות ריש פרק הרואה] : עשיתו בעל מום · והוא לוי ונפסל בקול לעבודת השיר : ה"ג במסכת סוטה בפ"ק : חופת נעורים בתיבה · אמרה שמא לא אזכה לחופתו : ומנהגו

פירוש מהרז"ו

בשם ביום הולדם וכאן לא פורש שמו ע"כ דרשו שמרומז במ"ש כי טוב הוא ור"מ סובר שנקרא שמו טוב כמ"ש בפדר"א פרק מ"ח רש"א טוב קראו אותו ור"י סובר טוביה נוטריקון טוב יה · ור"נ בא לפרש דברי ר"נ על שהיה הגון לנביאות נקרא טוב ליה וכמ"ש אצל שלמה שנתן הנביא קרא שמו ידידיה בעבור ה' · ודעת אחרים על שנולד בשלמותו ולא הוצרך לתיקון וכמ"ש אצל הבריאה כי טוב וכמ"ש ד"ר פי"א סי"א : הבית כולו אורה · כמ"ש בזהר פסוק האור כי טוב ויהיב יתיה למשה ואטמרו ביה תלתא ירחין דאשתארי מעיבורא דיליה ודורש שם מפסוק מה רב טובך אשר צפנת וכאן כתיב כי טוב הוא ותצפנהו ע"ש בארוכות · וכמ"ש ב"ר פ"ד ס"ו ע"ש וע' ויק"ר פ"א ס"ג : הצפינו למה · לשון הגמרא אמאי תצפנו ותזיל : אחזו לנו שועלים · תד"א פ"ז · לקמן ריש פכ"ב · שיר פסוק זה · ומצרים נקראו שועלים ע' לעיל פ' זו ס"ט והשועלים גדולים אחזו לנו שועלים קטנים והם בניהם שעי"כ מחבלים כרם ה' ע' במקומות הנ"ל ורש"י בגמרא : **כא** תיבת גומא · הוא עץ רך וניקח בזול כי עיקר שמיכתה על הש"י שילילהו ויבמרהו ע"כ אין קפידא בסיבת התיבה שיהיה מעץ טוב ורשב"נ חולק שאם היה עץ יקר וחזק יותר טוב לשמירה אף שאין סומכין על הסיבות היה לה לבחור בעץ טוב אלא שעץ רך טוב יותר לשמירה שנכפף ולא נשבר : ותשם בה · וס"ד ותשם בסוף על שפת היאור ונזכר שמ"ש בסוף פי' ים סוף לרמוז אחה מטביע את משה בים סוף מירתת המצרים · סוף להיות משה מטביע את המצרים בים סוף כמ"ש לקמן פ' זו סי' כ"ד : ולמה וכו' ביאור · היה לה להשליכו בשדה כאשר הנשים כדלעיל סי"ב אלא השליכתו ליאור כדלקמן סי' כ"ד : **כב** למה עמדה מרחוק · שאם כפשוטו רחוק מהילד הרי כתוב ותאמר אל בת פרעה הילך ותקרב ותאמר אלא שעמדה בקרוב הגלה ואמרה · ותיבת מרחוק מיותר וסותר · ודורש שמ"ש מרחוק · פירוש רחוק מאביה על שגזף בה על כן הלכה לראות מה יהיה מנבואתה וכמ"ש סוף בהעלותך ואביה ירוק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים ע' רש"י שם שע"פ מדה י"ז זה כלל גדול בתורה שכל דבר שכתוב בתורה בדרך אם היה כך באמת שכך היה המעשה כמש"ל פט"ו סט"ו חיאל שנטמן ולעיל סי"ב והרי זה בא ללמד ונמצא למד שאביה ירק בפניה וגער בה וכמ"ש במסכתא מ"ק ד' ע"ז שלמדו מפסוק זה ענין נידוי · ומה מתוקנים הדברים לפי התרגום שתרגם ואביה מנזף נזף בה וכמפורש במכילתא פסוק ותקח מרים הנביאה שאמרה לאביה שעתיד ליולד בן וכו' עד ולא יכלה עוד הצפינו נזף בה אביה אמר לה בתי היכן נבואתך ע"ש באריכות וכן במדרש משלי י"ד ורמז לדבר במ"ר פ"ג ס"ב שדרש על פסוק ויעמוד בית המרחק שנדוהו הרי שריחוק פי' נידוי ואח"כ הראני בתוספות על התורה על פסוק ואביה ירוק כו' בשם איזה מדרש מה שכתבתי וברכתי ברוך ה' שהגנתי בדרך אמת ואחרון חביב שהראני הרב וכו' מוה' אליה פרץ נ"י מוזלנא במדרש משלי ל"א פסוק חגרה בעוז מתניה זו מרים שקודם שנולד אמרה עתידה אמי שתלד בן וכו' וכיון שנולד וכבד עליהם עול שעבוד עמד אביה וטפח לה על ראשה ועומד ומרקק בפניה ועכ"ז מאמנת בנבואתה עכ"ל וזהו ירוק ירק ועל זה שמתי כעל כל הון כי פלאי הוא לאמתה של תורה ובקונטרס נתיב חדש הדפסתי חידוש זה ביתר ביאור · ומ"ש כאן עמדה אמה ע"ש וצ"ל עמד אביה כלשון הגמרא בסוטה שם ובכל המקומות שציינתי וכמו שהתחיל עמד אביה ונשקה : לדעת מה יהיה · לפרש מ"ש לדעת מה יעשה לו : על שם רוה"ק · על שם נבואתה ועל נבואת משה וכמ"ש בגמ' שם ובמכילתא וכל המקומות הנ"ל שציינתי דרשו כל התיבות על רוה"ק וכאן קצרו : **כג** לרחוץ מגלולי · שתיבת לרחוץ מיותר מה לנו בזה אם הלכה לרחוץ או לטייל ע"כ דורש עפ"י מדה ז' וי"ז על רחיצה מעוונות כמ"ש רחצו הזכו וכדומה שע"כ זכתה שיתגלגל ע"י זכות גדול כזה וכל ענין הנערות לא פירש בפסוק ולמה הוזכרו ע"כ דרש עפ"י גז"ש שמתו ולמה אלא בהכרח שרצו למנעה שלא תציל אלא תטביע אותו ביאור ע"כ נהרגו וכמ"ש בגמרא כיון דחזו דבעי לאצולי אמרו לה וכו' : בא גבריאל · אולי יליף ממ"ש דניאל י"ב ו' לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאור ולבוש הבדים הוא גבריאל כמ"ש ויק"ר פר' כ"ו ס"ה בהדיא ובב"ר פרשה כ"א ס"ה ע"ש ומ"ש ממעל למימי היאור פי' אצל וסמוך כמ"ש שרפים עומדים ממעל לו וכמ"ש כאן על יד היאור · וע' איכה רבתי פסוק ולא זכר שהוא האספקליטור לב עבהים וזהו מ"ש שחבטן בקרקע : דכתיב אמתה · כמ"ש באמת אים שהיו"ל ותשלח נערה כמ"ש ונערותיה : דאשתרבובי · בערך שתוכל להשיג התיבה כמה אמות ומרומז בתיבת אמתה על האמות ולא כן בתיבת ידה : ותנינן · ברכות נ"ד מגילה י"ט : מצורעת היתה · בפדר"א פרק מ"ח ז"ל והיתה בת פרעה מנוגעת בנגעים גדולים ולא היתה יכולה לרחוץ בחמין וירדה לרחוץ ביאור וראתה נער בוכה ושלחה ידה והחזיקה בו ונתרפאת ואמרה הנער הזה צדיק הוא וקימתו לחיים · ודורש רחיצתה ביאור מענין רחיצת נעמן בירדן : **כד** עם הילד · סוטה י"ב ב' · כי מ"ש ותראהו את הילד הוא כפל לשון ע"כ דורש נוטריקון ותראה ה"ו את הילד עם הילד שאותיות ה"ו מן השם הוא כמ"ש אני והו הושיעה נא · ולא דרש תיבת את לרבות השכינה כי זה כלל גדול שתיבות הריבוי באים לרבות דבר קטן מדבר המפורש · את אביך לרבות אחיך הגדול · את אמך לרבות אשת אביך את בשרו את הטפל לבשרו את ה' לרבות ת"ח ולא בהיפך לרבות דבר גדול מהמפורש · ואם ימצא איזה מקום בהיפך הוא למוד מכאן בגז"ש כנ"ל : וקרי ליה נער · נער גדול הרבה מילד כמ"ש והנער שמואל משרת את ה' תנחומא · ותיבת נער מכחיש לתיבת ילד (ד"ר פי"א ס"ה שביום שנולד דבר עם אביו ואמו והלך ברגליו) : בעל מום · וא"ו שיספר הכתוב בגנות לדיקים כמ"ש ב"ר פר' ע' סי' פ"ו ועי' לקמן פי"ג בסי' י"ג : חופת נעורים · לשון הגמ' שמא לא אזכה לחופתו ע"כ עשתה לו חופה בתיבה לקינה ואבל ובילקוט בשם מדרש אבכיר והנה

יפה תואר

דף י"ב ע"א ד"ה אחרים אומרים מ"ש בזה · ודבריהם דחוקים · ולפי הפשט נראה אף כי מצינו כי ר"מ נקרא בשם אחרים מ"מ יוכל להיות כי גם אחר אשר לא נודע שמו יקרא בשם אחרים · ולכך בשנכתב דעת אשר לא נודע שמו וגם דעת ר"מ מזכיר את ר"מ בשמו : והיינו דכתיב אחזו לנו שועלים וגו' · ע' ברש"י בשיר השירים שהאריך בזה ודבריו לקוחים ממדרש חזית : שחביב עליהם כו' · פירש"י בסוטה שדמיו מועטין · ולעניות דעתי ביאור מאמר גופו יותר כגל עלים קשים וחזקים : שים סוף מגיע · לשון אחד מהים בא ומתחבר עם נילוס · ומה שהניחוהו שם נראה דלא רדיפי מיא כמו מי נילוס שהסוף סעלום · ולמ"ד אגם הניחתו שם שלא יטבע ושלא יוליכו שטף הנהר · אולי יש תקוה · ופי' אגם כתב רש"י בסוטה אגם של עלי ערבה וקנים דקין והוא קנה וסוף דקרא קנה קנים סוף ערבה דקה : למה עמדה מרים מרחוק · עפי מאביה ואמה · דודאי הם היו מצטערים יותר על בנם מאחותו : כל הפסוק הזה על שם רוה"ק נאמר · בלי ספק גם רבנן לא מפקי קרא מפשטי' כי היתה אחותו · אבל מוסיפין כי הכתוב בא לרמז ג"כ כי השכינה נצבה שם · יען כי הקב"ה הוא משגיח על בחירי הזוכים מלאתם שכבן אתם · והוא כתר כמשה להושיע את ישראל · ועיין במדרש משלי על פסוק חכמות נשים : בניו ובני ביתו מקיימין · אותה וכל העולם אינם מקיימים · פי' גם אם יקרה שהוא בכל שעולם אינם מקיימים · מ"מ בניו ובני ביתו מקיימים תמיד : וחבטן בקרקע · ומפרש על יד היאור וזהו חבטן בקרקע שפת היאור : בת פרעה מצורעת היתה · נראה שבא לתרץ למה כתיב אמתה ולא ידה לרמוז שנתרפאה מצרעתה ודרים אמתה כמו אימתה ופחד והיא צרעת שהיא אימה חשוכה גדולה עליה : ואהבה אותו אהבה יתירה שהיה לה לבן וכדכתיב בקרא ויהי לה לבן ·

ידי משה

לזה אמר שנולד מהול ודו"ק ע"כ דפת"א : ר"א אומר ים סוף דשב"נ אומר אגם · נ"ל דפליגי בפלוגתא דר"י ור' נחמיה בזה העמוד וז"ל ותשלח את אמתה חד אמר ידה וחד אמר שפחתה ולמ"ד ידה ממש למה לא כתיב ידה בהדיא אלא דאשתרבובי וכו' פי' שנעשת ידה ארוכה וסבר כר"א ים סוף ממש והיתה צריכה ליד ארוכה שדרך אניה בלב ים ומד אמר שפחתה ס"ל שהיה אגם ולא היתה צריכה ליד ארוכה ועי"כ

ואראה אחותי הממתנת לי · ד"א והנה נער בוכה ילד היה ומנהגו כנער · בא גבריאל והכה למשה כדי שיבכה ותתמלא עליו רחמים · ותחמול עליו · כיון שראתה אותו בוכה חמלה עליו · ותאמר מילדי העברים זה · (מד) א מנין הכירה בו · אמר רבי יוסי ב"ר חנינא שראתה אותו מהול · זה מהו זה · זה נופל ליאור ואין אחר נופל ליאור שכיון שהפילו משה ליאור בטלה הגזירה · כההיא דאמר ר"א מאי דכתיב (ישעיה ח) וכי יאמרו אליכם דרשו אל האובות ואל הידעונים המצפצפים והמהגים · צופין ואינן יודעין מה צופין הוגין ואינן יודעין מה הוגין · ראו שמושיען של ישראל במים הוא נדון · עמדו וגזרו כל הבן הילוד · כיון שהושלך משה למים אמרו כבר מושלך מושיען במים מיד בטלו הגזירה · והם אינם יודעים שעל מי מריבה הוא לוקה · כההיא דאמר ר' יוסי בר חנינא ב מאי דכתיב (במדבר כ) המה מי מריבה · המה ראו אצטגניני פרעה וטעו היינו דקאמר (שם יא) (מה) ג שש מאות אלף רגלי העם וגו' · אמר להם משה לישראל בשבילי נצלתם כלכם · ר' חנינא בר פפא אמר אותו היום כ"א בניסן היה · אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבון העולמים מי שעתיד לומר שירה על הים ביום זה ילקה במים ביום זה · א"ר אחא בר חנינא אותו היום ששה בסיון היה · אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מי שעתיד לקבל תורה מהר סיני ביום זה ילקה ביום זה · איתיבון ד בז' באדר נולד משה · על דעתיה דמאן דאמר בששה בסיון נשלך ליאור ניחא שמז' באדר עד ו' בסיון יש שלשה חדשים שנטמן · אלא למ"ד בכ"א בניסן לא ניחא · ולית תברא אותה שנה מעוברת היתה · רובו של ראשון ורובו של אחרון והחדש האמצעי שלם חשיב להו תלתא ירחי : כה ותאמר אחותו אל בת פרעה וגו' · ה למה אמרה מרים מן העבריות · (לב) וכי אסור לו למשה לינק מחלב הנכרית לא כן תנינן ו בת ישראל לא תניק בנה של כותית אבל כותית תניק בן ישראל ברשותה · אלא למה אמרה כן ז לפי שהחזירתו למשה על כל המצריות להניק אותו ופסל את כולן · ולמה פסלן אמר הקב"ה הפה שעתיד לדבר עמי יינק דבר טמא · והיינו דכתיב (ישעיה כח) את מי יורה דעה וגו' · למי יורה דעה לגמולי מחלב וגו' · ד"א למה פסל דדיהן אמר הקב"ה זה עתיד לדבר עמי · למחר יהיו המצריות אומרות זה שמדבר עם השכינה אני הניקתיהו · (מו) ותלך העלמה · למה קראה הכתוב עלמה שהלכה בזריזות · ר' שמואל אמר שהעלימה את דבריה · ותאמר לה בת פרעה היליכי · א"ר חמא ב"ר חנינא נתנבאת ולא ידעה מה נתנבאת · היליכי שליכי הוא · ואני אתן את שכרך · א"ר חמא בר חנינא לא דיין לצדיקים שמחזירין להן אבידתן אלא שנוטלים שכר · ותקח האשה את הילד ותניקהו · באותה שעה נתן לה הקב"ה מקצת שכרה · שהיא היתה מחיה את הילדים וכן הקב"ה החזיר לה את בנה ונתן לה שכרה : כו ויגדל הילד · כ"ד חדש הניקתהו ואתה אומר ויגדל הילד · אלא שהיה גדל שלא כדרך כל הארץ · ותביאהו לבת פרעה וגו' · ח היתה בת פרעה מנשקת ומחבקת ומחבבת אותו כאלו הוא בנה ולא היתה מוציאתו מפלטרין של מלך · ולפי שהיה יפה הכל מתאוים לראותו מי שהיה רואהו לא היה מעביר עצמו מעליו · והיה פרעה מנשקו ומחבקו והוא נוטל כתרו של פרעה ומשימו על ראשו כמו שעתיד לעשות לו כשהיה גדול · ט וכן הקב"ה אמר (מז) לחירם (יחזקאל כח) ואוציא אש מתוכך הוא וגו' · וכן בת פרעה מגדלת מי שעתיד ליפרע מאביה · ואף מלך המשיח שעתיד ליפרע מאדום יושב עמהם במדינה שנאמר (ישעיה כז) שם ירעה עגל ושם ירבץ וגו' · והיו שם יושבין חרטומי מצרים ואמרו מתיראין אנו מזה שנוטל כתרך ונותנו על ראשו · שלא יהיה זה אותו שאנו אומרים שעתיד ליטול מלכות ממך · מהם אומרים להורגו מהם אומרים לשורפו · והיה יתרו יושב ביניהן ואומר להם הנער הזה אין בו דעת אלא בחנו אותו והביאו לפניו בקערה זהב וגחלת · אם יושיט ידו לזהב יש בו דעת והרגו אותו · ואם יושיט ידו לגחלת אין בו דעת ואין עליו משפט מות · מיד הביאו לפניו ושלח ידו ליקח הזהב ובא גבריאל ודחה את ידו ותפש את הגחלת והכניס ידו עם הגחלת לתוך פיו (לג) ונכוה לשונו · וממנו נעשה כבד פה וכבד לשון · ותקרא שמו משה · מכאן אתה למד שכרן של גומלי חסדים · (לד) אף על פי שהרבה שמות היו לו למשה לא נקבע לו שם בכל התורה (מח) אלא כמו שקראתו בתיה בת פרעה ואף הקב"ה לא קראהו בשם אחר : כז ויהי בימים ההם (מט) ויגדל משה · (לה) י בן עשרים שנה היה משה באותה שעה · ויש אומרים כ בן ארבעים · (נ) ויגדל משה · וכי אין הכל גדלים אלא לומר לך שהיה גדל שלא כדרך כל העולם · ויצא אל אחיו · שתי יציאות יצא אותו צדיק וכתבן

מסורת המדרש א סוטה י"ב כה"ע· ילקוט כאן רמז קס"ו כה"ע· ב סנהד' ק"א· ג ב"ר פ' פ"ו · ד מגילה י"ג · קידושין ל"ח · ה תנחומא כאן סימן ז' · ו עבודת כוכבים כ"ו · תוספתא עבודת כוכבים ריש פ' ג' · ז ילקוט ישעיה רמז ש"כ · ח תנחומא כאן סי' ח' כה"ע· ט עי' בילקוט יחזקאל רמז שס"ז · י תנחומא כאן סי' ח' · כ ב"ר פ' ק' · ספרי פ' ברכה פיסקא שנ"ז · ילקוט סוף סדר ואת הברכה רמז תתקס"ו ·

חדושי הרש"ש

(מד) מנין הכירה בו · בת"א פי' כיון דטל עמו ג"כ גזר · אך לפי המדרש לעיל דלא רצו לקבל לא תכן פירושו · וק"ק דאימא משום שראתה עמו שכינה כדלעיל או מפני שלא רצה לינק מן המצריות כדלקמן · וזה י"ל משום דמשמע לשון דמיד דראתהו אמרה מילדי העברים זה : (מה) שש מאות אלף רגלי כו' בשבילי נצלתם כו' · עמ"כ וידו"מ · ולעיל בב"ר פנ"ז מוכח להדיא כפי' המ"כ (והוא מרש"י) דמסיים שם כולן לרגלי עלו : (מו) ותלך העלמה כו' שהלכה בזריזות · עמ"כ שהעתיק בשם רש"י תזק ואמן כו'. ואלים · ברש"י הגירסא ועלם בעיין אבל בנוסחא שלפנינו באונקלוס שציין המרש"ם שם (דברים לג) הגי' ואלם כא' ואולי כיון רש"י ז"ל על תרגום יונתן בישוב א' עיי"ש : (מז) לחירם ואוציאה אש מתוכך · עיין בויק"ר פי"ח דהוא היה בעל אמו של נ"נ והוא הרגו : (מח) אלא כמו שקראתו בתיה כו' כנ"ל : (מט) ויגדל משה בן כ' כו' וי"א בן מ' · פ' לעיל סוף סדר ויחי משה עשה בפלטין של פרעה מ' שנה · וע"ע לקמן שזה פלוגתא ר"י ור"נ · וע' מש"כ שם שיש עוד דעה שליטים בזה : (נ) ויגדל משה וכי אין הכל גדלים כו' · פי אם תפרש ויגדל כו' ויצא כו' במשפט מתייחם ומצטרף זע"ז היה בא הראשון במקור בשמוע ב' או כ' בשמוע עשו כו' ויצעק (בראשית כ"ז)

חדושי הרד"ל

(לב) וכי אסור למשה לינק כו' · עיין חידושי הרשב"א יבמות (קי"ד) ובהגר"א י"ד סי' פ"א ס"ק ל"א : (לג) ונכוה לשונו כו' · והיה זה רמז על שעתיד לו שנתפס בלשונו שאמר שמעו נא המורים : (לד) אע"פ שהרבה שמות כו' שקראתו בתיה · עיין ויקרא רבה פ"א : (לה) בן כ' כו' וי"א בן מ' כו' · כדלקמן

פירוש מהרז"ו

נער בוכה זה אהרן שאהרן עמד שם ובכה עליו · עוד שם והנה נער זה המלאך כמ"ש רוץ דבר אל הנער הלז זכריה ב' ז' : בא גבריאל · כצ"ל בשם מדרש אבכיר שהיה שם מלאך וע' לעיל סי' כ"ג ומש"ש : מנהגו כנער · שיש בו דעת כנער וזה לשבח ולא לגנאי : מנין הכירה בו · הרי אף על עמו גזר כדלעיל סי' י"ח וא"כ אולי מצרי הוא : מהו זה · משמע ולא אחר ולשון הגמרא אמר ר' יוחנן מלמד שהתנבאה שלא מדעתה זה נופל ליאור וכו' : צופים ואינם יודעים מה צופים · שלפי פשוטו שמצפצפים כצפור ומהגים כיונה משמע שאינם מדברים כבנ"א והלא גם האובות והידעונים מדברים מעט כבנ"א ע"כ דרשו מצפצפים נוטריקון ובהיפך אותיות צופים הוגים מה הוגים : רגלי העם · וס"ד אשר אנכי בקרבו ע' ב"ר פנ"ז סוף סי' ג' וש"נ ומבואר הדרשה כולה באר היטב : כ"א בניסן · ז' של פסח שבו נקרע הים והחשבון מבואר ברש"י בגמרא בשם סדר עולם וע' לעיל ס"ס כ"א · כי להגאל מטביעת היאור ולהציל כל ישראל צריך זכות גדול וע"כ שיום זה מוכן להצלת כל ישראל מטביעת ים סוף על ידו : בז' באדר · ע' רש"י בגמרא : כה ותאמר אחותו · האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העבריות : וכי אסור · וע' ע"א דף כ"ו : על כל המצריות · לשון גוזמא הוא והכוונה על הרבה מיניקות מהן או על כל העומדות שם ונשו ונודע להן שלא ינק מכולן : את מי יורה דעה · וס"ד ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים וקשה איזה דעה ושמועה יורה ויבין לקטנים כאלו ע"כ דורש על שכתוב בכתובים הקודמים כהן ונביא שגו בשכר ועל זה אמר לנביאים כאלו אין ללמד דעת כ"א לקדושים מתולדתם כמו משה שלא ינק מהמצריות : עלמה שהלכה בזריזות · שהיל"ל אחותו כמ"ש ותאמר אחותו ע"כ דורש ע"פ מדה ס"ז מיוחד במקומו דכאן שייך שם עלמה בזריזות אף שלא היתה אז אלא בת ו' שנה וכמ"ש לעיל ס' זו סי"ג וע"ש מענין זריזותה ועי' ויק"ר סוף פי"א בעלמות בזריזות ועי' שה"ש פסוק על כן עלמות : ר' שמואל אמר · בגמרא הגירסא ר' שמואל בר נחמני אמר שהעלימה דבריה שלא אמרה שהיא אמו וכל זה עפ"י מדה ס"ז וממעל וע' ילקוט כאן : שליכי הוא · שהיל"ל היניקי את הילד הזה ותיבת היליכי מיותר : נתן לה הקב"ה שכרה · דורש ואני אתן שכרך שתיבת ואני מיותר ודורש על הקב"ה שנקרא ואני כמ"ש אני והו הושיעה נא וזהו שכרך שמגיע לך מכבר : כו כ"ד חודש · שלא נתנתו לה אלא שתניקהו ולא לגדלו וכמ"ש והניקהו לי ותניקהו ימי יניקה כ"ד חודש ולא יותר ומהו ויגדל הילד ותביאהו ע"כ דרש שבימי היניקה נתגדל : ותביאהו וגו' · ויהי לה לבן שנהגה בו אהבה כמו לבן : כמו שעתיד לעשות · פי מה שעשתה לו עתה הוא לסימן ורמז נבואה על שעתיד לעשות ביציאת מצרים ועי' לקמן פי"ח ס"ו וע' ד"ר פי"א : ליפרע מאביה · דעת מדרש זה שפרעה חיה כל הרד"ו שנה של ימי הגלות לבד מה שהיה תחלה וכמ"ש לעיל חדש שנתחדשו גזירותיו ומ"ש וימת פי' שנצטרע וכמ"ש ברים ס"ט הוא התחיל בעצה תחלה הוא לקה תחלה · ובספר הישר מבואר כמה מלכים במצרים כמסך זה וצ"ע : ואוציא אש מתוכך · וס"ד היא אכלתך וכמ"ש ויק"ר ס' י"ח ס"ב שחירם בעל אמו של נבוכדנצר וגדל בביתו ובסוף הרגו כמבואר ביחזקאל כ"ח : שם ירעה עגל · ור"ל כי עיר בצורה בדד היינו נצרה · וכמ"ש סנהדרין צ"ח במעשה דריב"ל וכאן מפורש דלא כפירש"י שם שהיה שם יתרו כדלעיל ס"ט וע"כ ברח משה אל יתרו וזכה שהיה חתנו וע' בילקוט בשם ד"ה של משה והוא בספר הישר : שהרבה שמות · וע' ויק"ר פ"א ס"ג כל הענין שם משמותיו : כז בן כ' שנה · ע' לקמן פ' א ס"ל וע' בב"ר סוף פר' ק' ובתנחומא סדר זה שינוי דעות בזה : שלא כדרך · כמ"ש ברכות פרק הרואה

מתנות כהונה

ומנהגו כנער · שלא היה בוכה כדרך הילדים עד שהוצרך גבריאל להכותו : [מ"ז זה זה נופל · ואעפ"י שזה דבק עם ילדי העברים הוצרכו לדרשו בפ"ע מפני שחסר הוא שהיל"ל הוא זה ולכן הוצרך אונקלוס לתרגם הא הדין] : המצפצפים והמהגים · הנביא קורא אותם בלשון גנאי שאינן אלא כעופות המצפצפים והמהגין ומוציאין קול ואינם יודעים מה הם אומרים כן האצטגנינים כו' : בשבילי כו' · רגלי דרש בשבילי כד"א ויברך אותך לרגלי : בשבילי נצלתם · שבשעה שהושלך ליאור בטלו המצריים גזירתם כן איתא בפ"ק דסוטה : שירה · ביום זה בשביעי של פסח כמו שפי' רש"י בסדר בשלח ובפ"ק דסוטה : ה"ג בששה בסיון נשלך כו' · עד ו' בסיון יש שלשה : ה"ג לית תברא · פי' אינה סתירה וקושיא : רובו של ראשון · חדש אדר שלם לבד ו' ימים ורובו של ניסן לבד תשעה ימים ואדר שני שלם : לא תניק כו' · מפני שמגדלת בן לעבודת כוכבים כדאיתא בפרק ב' דעבודת כוכבים : ברשותה · אבל לא ברשות הנכרית דחיישינן שמא תהרגנו : פסל את כולן · כלומר לא רצה משה לינק מאחת מהן : לגמולי חלב · פי' רש"י למי שגמל והפריש עצמו מחלב טמא ונעתק משדים טמאים לאותו למד הקב"ה התורה : שהלכה בזריזות בעלמה · כפירש"י שכל כחה עליה כמו חזק ואמיץ ה' תקיף ואלים : [בפ"ק דסוטה גרס זריזה כעלמה] : שהעלימה כו' · שלא אמרה כי היא אמו : שליכי הוא · שלך הוא כלומר בנך הוא :

ה"ג

ידי משה

וע"כ אמתה כפשוטה הואיל ולא צריכה ליד ארוכה א"כ מסיכי פיתי לומר אמתה הוא פי' ידה ודו"ק : בשבילי נצלתם כולכם · עיין פי' מ"כ ואני אומר שגוליאו זה מסיפא דקרא דכתיב אשר אנכי בקרבו שהוא שלא לצורך לכן דרשו שבשבילי נצלתם כולכם וק"ל : שהעלימה את דבריה · עיין מתנות כהונה

אבל

יפה תואר

שראתה אותו מהול · ואע"ג דאמרינן לעיל שנולד מהול וזה יוכל להיות גם במצרי אבל היא הכירה כיון שמחויב להטיף ממנו דם ברית ולפרוע את המילה · והכירה שזה היה מעשה בני אדם : המה ראו אצטגניני פרעה · כי המה הוא כנוי הרומז על הנזכרים כבר ומי מריבה עדיין לא נזכרו בשום מקום ולכן דריש המה שראו אצטגניני פרעה וטעו כי אינם אלא מי מריבה וכ"כ רש"י בחומש : רחבה"א אותו היום כ"א בניסן היה כו' · גם הוא קאי לתרץ מהו זה ומתרץ דבא לרמוז מה שאמרו מה"ש מי שעתיד לומר שירה ביום זה ילקה ביום זה : ופסל את כולן · כלומר שלא יינק מהן ומשמע דמעברית ינק ופליגי על הא דאמרינן בד"ר פ' ברכה דלא ינקתי חלב : היליכי שליכי הוא · בסוטה גרסינן הא שליכי · ולפי' היליכי הוא מורכב משתי תיבות · ובא שם ליכי בארמית במקום לך בעברית · וכן מצינו כמה פעמים במקרא לשון ארמית : שהיא היתה מחיה את הילדים כי המילדות היו יוכבד ומרים : וכן ה' אמר לחירם וכו' · כי זה מנפלאות ה' שהיה נפרע מהאדם ע"י היוצא ממנו ע"ד מינייהו וביה אבא ניזל ביה נרגא דאיתא בסנהדרין על מוכרים : יושב עמהם במדינה · כמ"ש בפ' חלק שיושב ברומי : בן כ' שנה · נראה שמפרש ויגדל שגדל מנעורים לבחרות ולכן אמר בן כ' שנה כי אז הוא בא בכלל אנשים בקומה ודעת · והאומרים בן ארבעים סוברים ויגדל בתבונתו וכן ארבעים לבינה · ומה שמקשה וכי אין הכל גדלים קושיתו היא למה כתיב משה ולא ויגדל סתם דהא כמשה עיירי בכל הפרשה ומשני כי בא לדיוקא דמשה גדל יותר מזולתו ולמעלה מטבעו עד שנגמל וכאן בא לאשמועינן גדולתו מנערותו עד שבא לכלל אנשים בקומתו : שתי יציאות יצא כו' ·

הקב"ה זו אחר זו · ויצא ביום השני · הרי שתים · וירא בסבלותם · מהו וירא שהיה רואה בסבלותם ובוכה ואומר חבל לי עליכם (לו) מי יתן מותי עליכם · שאין לך מלאכה קשה ממלאכת הטיט · והיה נותן כתיפיו (לז) ומסייע לכל אחד ואחד מהן · ר' אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר [א] ראה משוי גדול על קטן ומשוי קטן על גדול · ומשוי איש על אשה ומשוי אשה על איש · ומשוי זקן על בחור · ומשוי בחור על זקן · והיה מניח דרגון שלו והולך (לח) ומיישב להם סבלותיהם ועושה כאלו מסייע לפרעה · אמר הקב"ה אתה הנחת עסקיך והלכת לראות בצערן של ישראל ונהגת בהן מנהג אחים · אני מניח את העליונים ואת התחתונים ואדבר עמך · הה"ד וירא ה' כי סר לראות · ראה הקב"ה במשה שסר מעסקיו לראות בסבלותם · לפיכך ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה :

כח ד"א וירא בסבלותם ראה שאין להם מנוחה. הלך ואמר לפרעה מי שיש לו עבד אם אינו נח יום אחד בשבוע הוא מת · ואלו עבדיך אם אין אתה מניח להם יום אחד בשבוע הם מתים · אמר לו לך ועשה להן כמו שתאמר · הלך משה ותקן להם את יום השבת לנוח · וירא איש מצרי · מה ראה א"ר הונא בשם בר קפרא [ב] בשביל ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים · אחד שלא שנו שמותם (כמו שכתוב בשיר השירים רבה · ובויקרא רבה פרשה ל"ב) · [ג] ומנין שלא נחשדו על הערוה שהרי אחת היתה ופרסמה הכתוב שנאמר (ויקרא כד) ושם אמו שלומית בת דברי וגו' · אמרו רז"ל [ד] נוגשים היו מן המצריים ושוטרים מישראל · נוגש ממונה על עשרה שוטרים · שוטר ממונה על עשרה מישראל · והיו הנוגשים (נא) הולכים לבתי השוטרים בהשכמה להוציאן למלאכתן לקריאת הגבר · פעם אחת הלך נוגש מצרי אצל שוטר ישראל ונתן עיניו באשתו שהיתה יפת תואר בלי מום · עמד לשעת קריאת הגבר והוציאו מביתו וחזר המצרי ובא על אשתו והיתה סבורה שהוא בעלה ונתעברה ממנו · חזר בעלה ומצא המצרי יוצא מביתו שאל אותה שמא נגע בך אמרה לו הן וסבורה אני שאתה הוא · כיון שידע הנוגש שהרגיש בו החזירו לעבודת הפרך והיה מכה אותו (לט) ומבקש להרגו · והיה משה רואה אותו ומביט בו וראה ברוח הקודש מה שעשה בבית וראה (מ) מה שעתיד לעשות לו בשדה · אמר ודאי זה חייב מיתה · כמו שכתוב (ויקרא כד) ומכה אדם יומת · ולא עוד אלא שבא על אשתו (מא) של דתן על כך חייב הריגה · שנא' (שם כ) מות יומת הנואף והנואפת · והיינו דכתיב ויפן כה וכה וגו' · ראה מה עשה לו בבית ומה עשה לו בשדה :

כט וירא כי אין איש · כי בן מות הוא · ר' יהודה אומר כי אין איש (נב) שיקנא להקב"ה ויהרגנו · ר' נחמיה אומר ראה שאין מי שיזכיר עליו את השם ויהרגנו · ורבנן אמרי ראה שאין תוחלת של צדיקים עומדות הימנו ולא מזרעו עד סוף כל הדורות · כיון שראה משה כך (מב) נמלך במלאכים ואמר להם חייב זה הריגה · אמרו לו הן הה"ד וירא כי אין איש שילמד עליו זכות · ויך את המצרי · במה הרגו ר' אביתר אמר (מג) הכהו באגרוף · וי"א מגריפה של טיט נטל והוציא את מוחו · רבנן אמרי הזכיר עליו את השם והרגו שנאמר הלהרגני אתה אומר · ויטמנהו בחול · שלא היה שם אלא ישראל טמנו בפניהן של ישראל שנמשלו לחול · אמר להם אתם משולים כחול מה חול הזה אדם נוטלו מכאן ונותנו לכאן ואין קולו נשמע כך יטמן הדבר הזה ביניכם ולא ישמע · וכן אתה מוצא שלא נשמע הדבר אלא ע"י העברים שנא' ויצא ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים · זה דתן ואבירם (נג) קראם נצים על שם סופם · הם הם שאמרו דבר זה (נד) הם היו שהותירו מן המן · הם היו שאמרו (במדבר יד) נתנה ראש ונשובה מצרימה · הם שהמרו על ים סוף ·

מסורת המדרש א לקמן פרשה י"ח · ויקרא רבה פרשה ל"ז · תנחומא סדר וישלח סימן ט' · ילקוט כאן רמז קס"ג · ב ויקרא רבה פרשה ל"ב · במדבר רבה פרשה כ' · שיר השירים רבה פרשה ד' פסוק י"ב · מכילתא סדר בא פרשה ה' · תנחומא סדר בלק סימן ט"ז · פסיקתא דרב כהנא פיסקא י' · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ח · מדרש תהלים מזמור קי"ד · תדא"ר פרק יו"ד ופרק כ"ג וכ"ד · ילקוט סדר בשלח רמז רכ"ו · ילקוט סדר אמור רמז תרנ"ז · ילקוט סדר פינחס רמז תשע"ג · ועיין במדבר רבה פרשה י"ג · ג מדרש תהלים מזמור קכ"ב · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ח · ד ויקרא רבה פרשה ל"ב כל הענין · תורת כהנים סדר אמור · תנחומא כאן סימן ט' · ותנחומא סדר אמור סימן כ"ד · סדר"א פרק מ"ח · ילקוט אמור רמז תרנ"ז ·

חדושי הרד"ל

כדלקמן בפרשה זו פלוגתא דר"י ור"נ : (לו) מי יתן מותי עליכם · אפשר דרש בסבלותם בסבלו מה : (לז) ומסייע לכל אחד ואחד · בסבלותם בסבלו אתם עם כל אחד ואחד (ואפשר ילפינן מדלעיל למען ענותו בסבלותם בשעה עשה עמה) : (לח) ומיישב להן סבלותיהם · דרש וירא ויתבונן בסבלותם דבר הצריך תיקון בו והיינו ליישב לכל אחד ואחד שראוי לו ולאידך דרשה להניח להם יום א' בשבוע לנוח בו כבדי שע"י כן יוכלו לסבול ולא יכשלו כח הסבל · ואפשר זהו שיש בשבת זכר ליצ"מ כמו שתקנו במטבע קידוש היום ואיתא בדברות שבמשנה תורה וזכרת כי עבד היית בא"מ וגו' על כן צוך ה' לעשות את יום השבת · ובויק"ר פל"ב · ועיקרה שנויה במכילתא דבא רפ"ח : (לט) ומבקש להרגו · כדאמרינן שלשה נדרים אי עבד איסורא ניחא ליה דלימות כדכתיב כי נאפו ודם בידיהם : (מ) מה שעתיד לעשות לו בשדה · שהיה בדעתו להכותו שימות : (מא) של דתן · כמדומני שעיקר הגי' על אחותו של דתן · וכדאית' בילקוט בשם ד"ה של משה שהרשע (שהוא שהכה רעהו ליום המחרת דתן או אבירם) היו אחי האשה שנטמאה מן המצרי והיא בעלה לגרסא ע"ז אלא שצ"ע דהאשה היתה בת דברי למטה דן ודתן ואבירם ממטה ראובן : (מב) נמלך במלאכים · באדר"נ פ"כ איתא הושיב לו משה סנהדרין של מלה"ש כו' · ובילקוט בשם אבכיר למלאכים המקיפין אותו שאל דכתיב זה אומר בכה וזה אומר בכה [ומקרא זה במלאכים המקיפין נצא השמים לכסא הכבוד ואפשר פ"ס וצ"ל בילקוט כן] ור"ל דיליף שאי ויפן כה וכה מהתם : (מג) הכהו באגרוף · מפרש בויק"ר פל"ב כד"א להכות באגרוף רשע

חדושי הרש"ש

וכן הרבה · אלא ע"כ מתפרש הראשון למשפט בפ"ע ולומר שהיה גדל שלא כדרך כה"ע : (נא) הולכים לבתי השוטרים כו' להוציא למלאכתן · פי' מלאכה המוטלת עליהם היינו לאסוף עשיריותם לעבודתם ולעמוד עליהם · וגדולים מזו פירש"י על לכו לסבלותיכם · למלאכתכם שיש לכם בבתיכם כו' ע"ש · ואולי יכוון להוציא פי' שהשוטרים יוציאו עשיריותם למלאכתן ממש · אבל מלאכת עבודה לא הוטלה על השוטרים פי' רש"י בפסוק ויוכו שוטרי בני ישראל · ולשון הילקוט בשם אבכיר ז"ל זיל כנוש עשירויתך · וכ"ה לקמן בויק"ר פ' ל"ב כנוש לי תכורתך · וצ"ל מה שאמר בסמוך החזירו לעבודת פרך היינו באותו הפעם · ובתנחומא לא הוזכר שהיה אותו עברי שוטר · אבל ונדכתיב גבים איש משמע שהיה לו איזו שררה דאיש הוא לשון אדון ומשוב כמו הלא איש אתה (שמואל א' כ"ו) דאבנר ובלשון משנה פ"ק דיומא אישי כה"ג : (נב) שיקנא להקב"ה כו' מי שמזכיר עליו את השם כו' · יתכן שיכוונו לדרוש איש האמור כאן על השי"ת כמו שאמרו בסוטה (מ"ב ב' וס"ג) אין איש אלא הקב"ה כו' : (נג) קראם נצים ע"ש סופן · דכתיב בהו אשר הצו גו' (במדבר כ"ו) וגלים הוא הם שהוא כמש"כ הבאור : (נד) הם היו שהותירו מן המן · מש"כ המ"כ דבערכין יליף ליה מגז"ש כו' ·

מתנות כהונה

[ה"ג ומשוי איש על אשה וכ"ה בויק"ר פל"ז] : דרגין כו' · מכסים של מלכות כן משמע בערוך : ותקן להם כו' · וזהו שתקנו ישמח משה במתנת חלקו שהי' שמח על שבחר הקב"ה שיכותו ישראל ביום שבחר הוא להם : לקריאת הגבר · כשקרא התרנגול : שנאמר מות יומת · ובני נח מוזהרין על הניאוף אזהרתן הוא מיתתן : אתה אומר · דאל"כ היה לו לומר הלהרגני אתה מבקש כדלקמן : בחול כו' · פי' בפני אותם הנמשלים לחול : על שם סופם · שחלקו על משה במחלוקתו של קרח : הם היו שהותירו כו' · מצאתי בילקוט בשם מדרש אבכיר ולמה

פירוש מהרז"ו

שבת דף ל' שהיה עשר אמות גבהו : בסבלותם ובוכה · שבכלל וירא בסבלותם נכלל שהשתתף בצערם ובוכה ובתנחומא מסייע ולכך כתיב וירא בסבלותם למוד מענינו עפ"י מדה ט' : משאוי גדול על קטן · ע' בויק"ר פל"ז סי' ב' ומ"ש משאוי קטן על גדול ומשא אשה על איש ומשא זקן על בחור ליתא שם וכאן בשיבוש כי להכביד נתכוון ולא להקל : דרגין · פי' במ"ע בל"י נושאי כלי מלחמה לפני השרים ע' במ"ר פ"ד ס"כ וקדשן שיהיו עושין דרגין לפניו וע' עוד בערוך שם : הנחת עסקיך · פי' שררותך וגדולתך ומ"ש כאלו מסייע פי' שלמצרים נראה כאילו מסייע שלא ידעו שהוא עברי כדלקמן ס"ל ובאמת שהשתתף בצערם והדרשה עפ"י מדה מנגד : שכר מעסקיו · שמ"ש כי סר לראות מיותר שהכר כתוב אסורה נא ואראה לכאן תנהו ענין למ"ש וירא בסבלותם · וע"ל פ"ב ס"ו בא"א :

כח את יום השבת · ע' לקמן פ"ה סי"ח שהיו בידם מגילות שהיו משתעשעין בהם בשבת וכו' ע' מש"ש : מה ראה · כמ"ש ולקמן סימן זה שראה מה שעשה לו בבית ובשדה · וכאן הסר המאמר והגי' בתנחומא · וירא איש מצרי מי היה המצרי אביו של מגדף שנאמר ויקרא כ"ד והוא בן איש מצרי מכה איש עברי בעלה של שלומית בן דברי וכו' עיין בשיר פסוק גן נעול · חז"א סוף פרק כ"ג ושם ברים פרק כ"ד ובמכילתא בא פסוק והיה לכם למשמרת מדרש תהלים קכ"ב ויק"ר פר' ל"ב ס"ד ובמ"ר פי"ג ס"כ ע"ש השינוים : וסבורה אני שאתה הוא · לפי מה שכתב כאן והיתה סבורה שהיא בעלה א"כ גם היא לא נחשדה ואיך אמר אחת היא ופרסמה הכתוב אך בויק"ר ל"ב שם איתא שהיה רמזה למצרי שיבא עליה ניחא גם לפי מה שכתב כאן יש לייחב שהם לא היתה חשודה לא בא לידה מכשול גדול כזה : מה שעתיד לעשות לו בשדה · שהבין שכוונת הכאתו אותו להרגו אם היה מניחו : שבא על אשתו של דתן · שמ"ש וירא כי אין איש היינו שלא היה שם איש אחר רק המוכה לבדו שראה וידע מה שעשה משה למצרי ולמחר בהכרת שהוא אמר למשה הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי כי לא היה שם אדם אחר והוא דתן שהכה לאבירם כדלקמן סי' זה התבונן בדברים וע' יד"מ :

כט וירא כי אין איש · והלא המכה והמוכה בוודאי היו שם על כן דורש על המכה שלא נחשב עוד לאיש חי : שיקנא להקב"ה · כמ"ש ישעיה ל"ט ס"ו וירא כי אין איש וגו' שפי' לקנא להקב"ה ודורש גז"ש · ע"כ במקום שאין אנשים השתדל להיות איש וא"כ היו שם הרבה מישראל : עומדת הימנו · וזהו כי אין איש הטוב מזרעו שיהיה ראוי שבזכותו ירוחם ויחיה ע"ד שאמרו ב"ק ל"ח שלך כתוב אל תצר את מואב על שרות עתידה לצאת מהם : שראה משה כך · מוזר לתחלת דבריו שראה מה עשה לו בבית ובשדה ובא לפרש פירוש אחר על מ"ש וירא כי אין איש : נמלך במלאכים · כמ"ש מלכים א' כ"ב כ' · ויאמר זה בכה וזה אומר בכה ובפסוק הקודם וכל צבא השמים עומד עליו וגו' · אחר זמן רב מצאתי כן בילקוט בשם מדרש אבכיר וז"ל ד"א למלאכים המקיפים אותו שאל שנאמר זה בכה וזה אומר בכה : הכהו באגרוף · כמ"ש ולהכות באגרוף רשע כן הוא בויק"ר פל"ב ס"ד · ומ"ד במגריפה של טיט הדבר למוד מענינו שעמדו במקום עבודתם בטיט ולבנים : הלהרגני אתה אומר · כאשר הרגת את המצרי · הרי המצרי בא ללמד ונמצא המצרי למד ממנו כמ"ש אתה אומר שבאמירה הרגו מדה י"ב ועיין לקמן פר' זו ס"ל ועי' פר"א פמ"ח : ויטמנהו בחול · ס"ל ויקברהו ומה לנו לידע אם בחול ואם בעפר הארץ · ע"כ דורש שטמן סוד זה בין ישראל שנדמו לחול כמ"ש בראשית כ"ב י"ז וכחול וגו' ועי' במ"ר פ"ב בסי"ב : זה דתן ואבירם · פר"א פמ"ח הכ"ל לקמן פ"ה ס"ד ד"ר פ"ב סכ"ט תד"א פרק י"ח קרוב לסופו כל הענין עד שכל מה שאמר יכול לתלות ברשעים תלה על"ל וזה כלל גדול בתורה וע' לקמן פכ"ה סי"ו ופ"ל ס"י : נצים על שם סופן · כמ"ש במדבר כ"ו דתן ואבירם קריאי העדה אשר הצו וגו' בהצותם וגו' ודורש גז"ש משם גם דורש נצים בהווה שתמיד הם נצים · ובתנחומא מסיים הוא דתן ואבירם הם שעמדו ברשעתם מתחלתם ועד סופם · ובילקוט בשם מדרש אבכיר מסיק לה מדכתיב הלהרגני

יפה תואר

כלומר מפארמון יצא רק ב' פעמים מבוס שהיה אסור ונתמד שמה [illegible] פעמים אלו יצא רק לטובת אחיו · וזה שבא הכתוב לספר בשבחו : שהיה רואה בסבלותם [illegible] ודרים מלכתיב וירא בסבלותם בב' ולא כתיב וירא את סבלותם · ולכן מפרש כמו אם ראה [illegible] כי אמתך · ירא ה' בעני · וכן ר"א בנו של רי"ה דדריש ראה משוי כו' מפרש וירא בסבלותם [illegible] שינו משהם : אני מניח את העליונים ואת התחתונים וכו' · כנס על הקב"ה לא שייך רק מניח [illegible] עליונים · ומ"ש ואת התחתונים [illegible] סיגירם · אמר עתה כי [illegible] חקי הטבע התחתונים ומשה יעשה אותות ומופתים לשנות את חקי הטבע : וירא איש מצרי מה ראה כו' · כי על הכאה לבד לא היה בו עונש מיתה לכן מפרש מכה איש עברי שחפץ להמיתו וכמו ומכה אדם יומת · והשב כרודף שניתן להצילו בנפשו : כי בן מות הוא · ופי' שהוא כמת · כי העומד למות כמת דמי ולא נחשב לאיש ויתכן דקשה להם דלא שייך ראיה על ההעדר ואיך יאמר וירא כי אין איש · והיל"ל ולא ראה איש · ולכן מפרש ת"ק שראה במציאותו שבן מות הוא · ור"י אומר שראה באנשים אשר סביבו כי אין איש [illegible] כי אין איש שיקנא להקב"ה וכן ר"נ מפרש כי הראים קאי על האנשים אשר סביבו כי אין איש בתוכם המזכיר את השם להרגו וסובר שבשם המפורש הרגו כדלקמן · ורבנן מפרשי כי ראה בעה"ד בהמשך זרעו שיהיו כולם רשעים : שאין תוחלת של צדיקים · זה לקוח מלשנא דקרא תוחלת צדיקים שמחה · וכתר בלשון זה לומר דלאו דוקא צדיק גמור לא יקום ממנו אבל גם תוחלת קלה שראויה לחגין עליו כמו אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף דמדרש בשבת על תוק קטן מהזכות ממעשה הטוב לא תקום ממנו · וסנה באמת אין בזה חיוב מיתה · דאשו איש אשר יצא ממנו זרעא דלא מעליא יומת · ברק משה ברוה"ק בראותו כי אין טוב ותועלת ממנו הרגו במשפט בשביל העתיד אשר בו : במה הרגו · כי אין סברא אשר משה האמין בשטון של מגן יצא לתון או חרב בידו או חרב מתחת למדיו · ופי' בזה ברמכין על התורה : שלא תי' שם אלא ישראל כו' · רמז לדרש הזה כי בכ"מ השפל שמן נופל רק על דברים הנמצאים

ידי משה

אבל אין הלשון משמע כן ואולי אומר שהעלימה את דברי בת פרעה שאמרה לה הוליכי וגו' : ר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר ראה משוי גדול על קטן · כאן משובשת הגירסא והגירסא הנכונה עיין בויקרא רבה פרשה ל"ז : שבא על אשתו של דתן · וקשה להבין כי מי הגיד למדרש זה שהיתה אשתו של דתן ואין זה אלא דברי נביאות וכ"ל שג"ל שיבם אחם שלדתן פירוש לפי דת שלהן פירוש דין של ב"נ חייב הריגה ע"ז ותמהני על כל המחברים שלא שינו הגירסא ואולי שניחו לי מקום להתגדר וק"ל : וירא כי אין איש כו' ראה שאין תוחלת וכו' · פי' דאי כפשוטא הא הרגו בשם המפורש ומאי

ד"א נצים שהיו מתכוונין להרוג זה את זה · (נח) כמה דתימא (דברים כה) כי ינצו אנשים יחדו · ואמר ר"א במצות של מיתה הכתוב מדבר · [א] ויאמר לרשע למה תכה רעך הכית לא נאמר אלא תכה · מכאן שמשעה שאדם מרים ידו להכות חבירו אע"פ שלא הכהו נקרא רשע · [ב] רעך · שהוא רשע כיוצא בך מלמד ששניהם רשעים : **ל** ויאמר מי שמך לאיש שר וגו' · (נו) [ג] ר' יהודה אומר בן כ' שנה היה משה באותה שעה אמרו לו עדיין (מד) אין אתה ראוי להיות שר ושופט עלינו לפי שבן ארבעים שנה לבינה · ור' נחמיה אמר בן ארבעים שנה היה · אמרו לו ודאי שאתה איש אלא שאי אתה ראוי להיות שר ושופט עלינו · ורבנן אמרי אמרו ליה והלא בנה של יוכבד אתה והיאך קורין לך בן בתיה ואתה מבקש להיות שר ושופט עלינו נודיע עליך מה עשית למצרי · הלהרגני אתה אומר · אתה מבקש לא נאמר אלא אתה אומר מכאן אתה למד ששם המפורש הזכיר על המצרי והרגו · כיון ששמע בן נתיירא מלשון הרע · ויאמר אכן נודע הדבר · רבי יהודה בר רבי שלום בשם ר' חנינא הגדול ורבותינו בשם רבי אלכסנדרי אמרו · היה משה מהרהר בלבו ואומר מה חטאו ישראל שנשתעבדו מכל האומות · כיון ששמע דבריו אמר לשון הרע יש ביניהן היאך יהיו ראויין לגאולה לכך אמר אכן נודע הדבר עתה ידעתי באיזה דבר הם משתעבדים : **לא** וישמע פרעה · [ד] שעמדו דתן ואבירם והלשינו עליו · ויבקש להרוג את משה · [ה] שלח פרעה והביאו סייף שאין כמותה (סה) ונתנו י' פעמים על צוארו ונעשה צוארו של משה כעמוד השן ולא הזיקתו שנאמר (שיר ז) צוארך כמגדל השן · ויברח משה מפני פרעה · א"ר ינאי וכי אפשר לבשר ודם לברוח מפני המלכות אלא בשעה שתפסו את משה וחייבוהו להתיז את ראשו ירד מלאך מן השמים ונדמה להם בדמות משה ותפשו את המלאך וברח משה · אריב"ל נעשו כל הסנקליטין שהיו יושבין לפני פרעה מהם אלמין מהן חרשין מהן סומין והיה אומר לאלמין היכן משה ולא היו מדברים · לחרשין ולא היו שומעין · לסומין ולא היו רואין · זה שאמר הקב"ה למשה מי שם פה לאדם מי שם פה לפרעה שאמר בפיו הביאו את משה לבימה להורגו · או מי ישום אלם מי שם הסנגים אלמים חרשים וסומין שלא הביאוך · ומי עשה עצמך פקח שתברח הלא אנכי ה' שם הייתי עמך (מו) והיום אני עומד לך : **לב** וישב בארץ מדין וישב על הבאר · [ו] קלט דרך אבות · שלשה נזדווגו להם זווגיהם מן הבאר · יצחק יעקב ומשה · ביצחק כתיב (בראשית כד) ויצחק בא מבוא באר וגו' · ועוד שנזדווגה רבקה לאליעזר למעין · יעקב (שם כט) וירא והנה באר בשדה · משה וישב על הבאר · ולכהן מדין שבע בנות · והלא הקב"ה שונא עבודת כוכבים ונתן מנוס למשה אצל עובד עבודת כוכבים אלא אמרו רבותינו [ז] יתרו כומר לעבודת כוכבים היה וראה שאין בה ממש וביסר עליה והרהר לעשות תשובה עד שלא בא משה וקרא לבני עירו ואמר להם עד עכשיו הייתי משמש אתכם מעתה זקן אני בחרו לכם כומר אחר עמד והוציא כלי תשמישי עבודת כוכבים ונתן להם הכל · עמדו ונדוהו שלא יזדקק לו אדם ולא יעשו לו מלאכה ולא ירעו את צאנו ובקש מן הרועים לרעות לו את צאנו ולא קבלו לפיכך הוציא בנותיו · ותבאן ותדלנה · [ח] מלמד שהיו מקדימות לבא מפני פחד הרועים · ויבואו הרועים ויגרשום · אפשר הוא כהן מדין והרועים מגרשים בנותיו אלא ללמדך שנידוהו וגרשו בנותיו כאשה גרושה · כד"א (שם ג) ויגרש את האדם · ויקם משה ויושיען · (מז) מלמד שישב להן בדין אמר דרך אנשים דולים ונשים

מסורת המדרש א סנהדרין דף נ"ח · תנחומא כאן סימן י · ילקוט כאן רמז קס"ז · ב במדבר רבה פרשה י"ח · ג תנחומא כאן סימן י' כל הענין · ד אבות דרבי נתן פרק כ' · ה ירושלמי ברכות פרק ט' · דברים רבה פרשה ב' · שיר השירים רבה פרשה ז' פסוק ה' · מכילתא סדר יתרו פ"א · מדרש תהלים מזמור ד' · ו תנחומא כאן סימן י' כה"ע · ז קה"ר פרשה ג' מ' · ח אדר"נ פ' כ"א ·

חדושי הרש"ש

שם ליתא · רק לקמן פכ"ה איתא במדרש עלמו : (נח) כמד"ת כי ינלו אנשים יחדו · פ"ס וז"ל וכי ינלו אנשים ונגפו (שמות כ"א) וכ"ה בכתובות (ל"ג א') ובסנהדרין (ע"ט א') וטעות זה נפל ג"כ בגמרתינו שם ע"ד א' ע"ש : (נו) רי"א בן כ' שנה כו' · עיין לקמן פ"ס א"ר ממא בן י"ב שנה נטל

חדושי הרד"ל

וילפינן סך הכתוב מהתם : (מד) אין אתה ראוי כו' שבן מ' לבינה · כמ"ש בסוטה (כב:) שזהו זמן הגיע להוראה ע"ש בתוספות : (מה) ונתנו י"פ על לוארו · אפשר רמז לדבר וילילני מחרב (פרעה) עשרה אותיות : (מו) והיום · אני עומד לך כצ"ל פי' בתמיה וכן נראה שם ושם : (מז) מלמד שישב כו'

פירוש מהרז"ו

אתה אומר נתכוונה על עלמו שבאמירה הוא מבליען · ולשם בריאה יברא ה' : זה את זה · נ"ס כאן נלים ושם ינלו מה שם מריבה של מיתה אף כאן של מיתה · עי' סנהדרין ע"ד ילקוט משפטים ולקמן פ"ל סי' י"ז ועי' במ"ר פי"ח סי' י"ב שמוכר דכאן לא היו דתן ואבירם ומדרשים חלוקים הם : **ל** בן כ' שנה וכו' · לעיל סכ"ז ובתנחומא כאן ולקמן פ"ה סי' י"ב איתא בן י"ב שנה וכך נוטים דברי התנחומא על פסוק מי שמך לאיש ועדיין אין אתה איש ועודך נער ועי' ב"ר סוף פ"ק מ' שנה היה בפלטרין של פרעה כר' נחמיה כאן : עלינו · שאנו אנשים חשובים וגדולים כ"א על אנשים קטנים : בנה של יוכבד · משמע שפרעה היה סבור שהוא בנה של בתיה בתו ולא ידע שהוא מן העברים וכמ"ש ויהי לה לבן שאם ידע פרעה היה מקיים בו גזירתו · וע"כ כתוב לבן ולא כבן וכמ"ש בילקוט בשם מדרש

מתנות כהונה

ולמה אני אומר שדתן ואבירם היו שכל מה שאתה יכול לתלות ברשעים תלה · ובמסכת ערכין יליף ליה מגזירה שוה מן סורו מעל אהלי האנשים : [במלות של מיתה כו' עי' בפרק אלו נערות] : קורין לך כו' · ובשביל כן אתה רולה להיות שר ושופט עלינו : סנקליטין בעלי עלתו וכפול הוא בפרשת ואתחנן ובמדרש חזית בפסוק לוארך כמגדל השן · ועי' שם : קלט · כלומר קבל ונהג בעלמו דרך האבות שבחרו ישיבתן על הבאר : וביסר · לשון בוסר כלומר שבעט בה ומאס אותה : הוציא בנותיו · לרעות לאנו : כאשה גרושה · שאסורה לדור בשכונה שבעלה דר בה כך היו מגרשין אותן מביניהם : דרך · דרך העולם ומנהג האנשים דולים מים מפני שהיא מלאכה כבדה והנשים באות ומשקין מן המוכן וכאן

אזכיר הלכו ואמרו לפרעה מבזה הוא על פורפירא וכו' עד שאמרו אינו בן בתך וכו' ועי' בד"ר פ"ב סל"ט : נודיע עליך · שזהו כוונתם במ"ש הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת וכו' וא"כ אתה חייב הריגה וכתוב מיד וישמע פרעה כי הם הודיעו : שם המפורש · כמ"ש לעיל סכ"ט ע"פ מדה י"ב : אכן נודע הדבר · שאם כפשוטו על דבר המלרי עדיין לא נודע עד שהלכו ואמרו והיל"ל עתה ילדע הדבר ע"כ דורש מדה כ' אא"ע לדבר המלרי מ"ע לדבר משה שעד עתה לא ידע ועתה נודע לו : **לא** והלשינו עליו · כמ"ש בסימן הקודם בשם מדרש אזכיר וד"ר : שלח פרעה · דייק מ"ש ויבקש להרוג והיל"ל ויגו להרוג אלא כמ"ש ויצילני מחרב פרעה הרי שרלה להרגו בחרב ועל שהיה משה גבוה יו"ד אמה וכן מדת עביו ע"כ ביקש חרב שאין כמותה וזהו ויבקש להרוג שביקש חרב שיהיה ראוי להרגו בו ע"פ מדה ט' וי"ז : יו"ד פעמים · נ"ע מנין לו ואולי דורש ויבקש להרוג נוטריקון י' ביקש להרוג ויש רמז לזה כפי דברי הפייטן בשם המדרש נחרתו בו מיתות עשר שי' פעמים כתוב מיתתו בתורה ע"פ מדה י' שבעת שהיה עומד להריגה היה י' פעמים : צוארך כמגדל השן · ע' שה"ר פסוק זה כל הענין ד"ר פ"ב סל"ט ובשה"ר פסוק שני שדיך הא' וכמ"ש לקמן סל"ט שמ"ש בפסוק הקודם שני שדיך על משה ואהרן ומ"ש לוארך הכוונה על משה : אלא בשעה שתפסו · כאן חסר דברי ר' ינאי והגי' בד"ר שם ובשה"ר שם א"ר ינאי בא הקוסטינער ליתן החרב על לוארו וכו' אמר ב"ק מלאך ירד בדמות משה וכו' כמ"ש כאן ובמדרש תהלים מזמור ד' הגי' וקהת החרב מעל לוארו ונשברה וכו' והיא נהפכה על לוארו של קוסטינר · ובירושלמי ריש פ' הרואה הגי' ניתז החרב וכו' : **לב** דרך אבות · יצחק ויעקב וזה לסימן טוב כמו המקור והמעין הנמשך ואינו פוסק כך ימשוך זרעו ולא יפסוק וכמו שמשחו את שלמה על גיחון לסימן זה : ויצחק בא · וס"ד וישא עיניו וירא והנה גמלים באים ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק : ועוד שנזדווגה · פי' אם תאמר שאין מכאן ראיה שהרי כשראה את רבקה לא היו אצל באר אלא שבא לבדו מהבאר הרי אליעזר השיג את רבקה אצל הבאר בשביל יצחק : יעקב והנה באר · וכל הענין עד והנה רחל באה וגו' · ובזוהר מאריך בזה : שונא עובד גלולים · ובתנחומא ביתר באור וז"ל כל שבחו של הוהו נדיק להיות הולך אצל עובד כוכבים אלא יתרו כומר היה לעבודת כוכבים ולעולם עבודת כוכבים בזויה על עובדיה וכו' ע"ש ועי' מ"כ וביסר : ותבאנה ותדלנה · ואח"כ כתיב ויבואו הרועים ויגרשום · שאחר שרחקוהו היו מקדימות לבא קודם שיבאו הרועים שיוכלו להשקות מעט מקודם שיבואו והשאר אחר שילכו ועל כן היו תמיד מאחרות לבא לביתם · וכמ"ש יתרו מדוע מהרתם בא היום : ויגרשום · היל"ל וידיחום ויהדפום אלא רומז על גרושי אשה כמ"ש ואשה גרושה מאישה ופי' שהסכימו שלא ישאו נשים מהם : ויגרש את האדם · ע' ב"ר פכ"א ס"ח פלוגתא דר"י ור"ל ויתכן גם כאן דלר"י כאשת כהן שלא ישאו מהן לעולם ולר"ל על איזה זמן ועי' ברים תד"א : שישב עליהן בדין · שמ"ש ויקם מיותר שהיל"ל ויושיען משה אלא לדרוש שתחלה ישב וכמ"ש וישב על הבאר וכמ"ש ב"ר פ"נ ס"ג ולוט ישב עי' מש"ש ותבין כאן וכשהסכים על הדין קם

ידי משה

ומאי איכפת לי' אם ישיה שם איש או לא הלא לא ידעו ולא יכינו שהוא הרגו אלא שראה וכו' ועוד י"ל דס"ם דאי כמשמעו לא שייך למימר וירא כי אין שייך ראיה על אין ראיה שאין בו ממש ודו"ק : והנה שני אנשים נלים זה דתן ואבירם · קשה מנ"ל זה נ"ל מדקאמר שני אנשים נלים ובאמת לא היה רק אחד שא"ל רשע למה תכה אלא ע"כ שקרא אותן הכתוב נלים על שם סופן שהיו שניהם בעלי מחלוקת במעשה קרח : ותבאן ותדלנה מלמד שהיו מקדימות לבא מפני הפחד · פי' מכיפא דקרא נפקא מדכתיב מדוע מהרתן בא היום א"נ י"ל מדקאמר ותבאן ותדלנה ואח"כ ויבאו הרועים משמע שהיה ביאתן לבאר קודם ביאת הרועים מפני שפחד אע"פ שמדיין לא עשו להם הרועים שום דבר היו מפחדים מפני הנדוי וא"כ ע"כ ויגרשום פי' בשביל הנדוי דאל"כ על מה היו מפחדים קודם שעשו להם הרועים כלום וזה שמביים ויגרשום מפני הנדוי ואמר שא"א לומר שיגרשן אותם הרועים בידים ממש אפשר הוא כהן מדין וכו' אלא ללמדך וכו' מפני הנדוי כאשה גרושה ומעלמה היא מגורשת כשימלא בה ערות דבר כמו כן הכא היה בלתי מעשה בידים וק"ל ואין להקשות האיך לא נתייראו לנדות אותם בקובית כמדרש אפשר הוא כהן מדין וכו' וי"ל שסברו שהוא כדין הואיל ופרש עלמו מעבודת כוכבי' מאח"כ המיקרא היה פ"א שבאו עליהם בעקיפין מקשה שפיר אפשר מאח"כ אם אמרינן בנידוהו מחמת שמאס בעבודת כוכבים לא קשה כלום : מלמד שישב עליהם בדין · מדקאמר ויקם מכלל שהיה יושב קודם לזה ולמאי נ"מ הורה לנו כתוב זה ומאי איכפת לן בזה אלא להורות שישב בדין שלריך ישיבה בדין ואמר שהדין נוטה לאחריכן כי לא די שאין אתם דולים והם ישקו אלא אפילו מה שהם דלו אתם גוזלים להשקות בהמים ויוחל

יפה תואר

שנמלאים אח"ז ומבוקשים · ולא על דבר שעומד ליקבר בעפר · כי פ"ז היה לו לומר ויקברהו או ויכסהו וגם למה בא בחול הכ' בפתח ולא בשו"א משמע חול סידוע וזה זרעו של ישראל [א"ס ראיה זו אין לה מקום בכללי הדקדוק אחרי כי הוא סוף פסוק] ומ"ש וכן אתה מולא שלא נשמע הדבר כו' פי' גם זה נראה כי כחול הכוונה על עם ישראל שנמשלו כחול · אחרי כי זה הדבר נודע רק ע"י עברים והנה אגדה זו חולקת על הא דאמרינן לעיל שהמוכה היה דתן · כי לפ"ז לא מוכח כלל מזה דסות כוודאי רלה את המעשה : והלא בנה של יוכבד אתה · ודריש מי שמך לאיש ממי נולדת כי סוממת לשר ושופט והלא איך מזרע המלוכה · ורק עברי כמוני : שם המפורש הזכיר · הוא שם בן ד' · והרן אבו אל רבי כתב כי ראשי התיבות מן הלהרגני אתה אומר הוא שם משם המפורש : ונתנו י' פעמים על לוארו · פי' פעמים רבות ותפס מספר י' כמו ואפו עשר נשים וכדומה על מספר גוזמא וסכום בלי קלוב · ומ"ש שלח פרעה והביא סייף כו' כתב הר"ם אלמבוני והר"ם אל בילדה ז"ל כי הוכיח מדלא כתיב ויבקש את משה להרגו וכתיב ויבקש להרוג משמע שמשה היה מלוי בידו והיה מבקש איך יהרגנו ולז"א שהכוהו בסייף ולא הזיקתו ושמתים יתך : ולא הזיקתו · ועכ"ז הולרך לברוח כי לא כל בעתא ובעתא מיתרחיש ניסא · וע"ע בזה הענין מ"ש ביפה קול בשה"ר על פסוק שני שדיך : וסומין שלא הביאוך היינו אחר שברח · כי מתחלה הוכא שם ונתנו חרב על לוארו ומשם ברח · ומ"ש מי שם הסנגים אלמים זה היה קודם שברח : ומי עשה עלמך פקח · ואע"ג דאין לריך פקחות לזה י"ל שמשה לא היה מרגיש שנעשו אלמין וחרשין וסומין להתעורר לברוח · כי מי יתן לבו לברוח מבית המלך · א"א שה' נתן בלבו כך : שלשה נזדווגו להם זוגיהם מן הבאר · משום דק"ל מה בא

סבתור לאשמעינן בזה שאמר וישב על הבאר ועמ"ש בזה בב"ר פ' ויצא : ונתן מנוס למשה כו' · פי' שישא את בתו ולא לקח לו אחת מבנות ישראל ופי' בזה בב"ר : וראה שאין בה ממש · והא דאמרינן בד"ר פ"ב רבנן אמרי יתרו נתן ממש בעבודת כוכבים דכתיב עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים · וי"ל שנתן ממש בכוכבים ומזלות שהם יפעלו טוב או רע · ולזה שאין ממש בפסלים ובתמונות הכוכבים והמזלות הנעשים מגול עץ ויסגדו אליהם · והנה כאן נראה כי גם טרם שלקח משה את בתו ידע שאין ממש בזה · והא דכתיב בקרא עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים משמע אחר יציאת ישראל ממצרים נודע לו · וי"ל כי מתחלה חשב שאין הקב"ה נוקם נאויביו ועולם כמנהגו נוהג ע"י המזלות ובצאת ישראל ממצרים נודע לו כי הקב"ה עושה נסים ונפלאות למעלה ממזלות [illegible]

משקות וכאן נשים דולות ואנשים משקים · ויצילן לא נאמר אלא ויושיען · א רבי יוחנן בשם ר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר דבר של גילוי עריות באו לעשות עמהן ועמד משה והושיען נאמר כאן ויושיען ונאמר להלן (דברים כב) צעקה הנערה המאורסה ואין מושיע לה מה להלן גלוי עריות אף כאן גלוי עריות · ב ורבנן אמרי מלמד שהשליכו אותן למים והוציאן משה ואין ויושיען אלא לשון הצלת מים שנאמר (תהלים סט) הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש · וישק את צאנם · (מח) ג מלמד שדלה משה להם והשקה את צאנם כשם שעשה יעקב לרחל · ותבאן אל רעואל אביהן · ד זה יתרו · ולמה נקרא שמו רעואל שנעשה ריע לאל · ויאמר מדוע מהרתן בא · מיכן אתה למד (מט) שכל הימים באחרונה היו באות · ותאמרנה איש מצרי הצילנו מיד הרועים · ה וכי מצרי היה משה אלא לבושו מצרי והוא עברי · ד"א איש מצרי משל לאחד (נז) שנשכו הערוד והיה רץ ליתן רגליו במים נתנן לנהר וראה תינוק אחד שהוא שוקע במים · ושלח ידו והצילו · אמר לו התינוק אילולי אתה כבר הייתי מת · אמר לו לא אני הצלתיך אלא הערוד שנשכני וברחתי הימנו הוא הצילך · כך אמרו בנות יתרו למשה יישר כחך שהצלתנו מיד הרועים · אמר להם משה אותו מצרי שהרגתי הוא הציל אתכם · ולכך אמרו לאביהן איש מצרי · כלומר מי גרם לזה שיבא אצלנו איש מצרי שהרג · (נח) דלה דלה · דליה אחת דלה · והשקה את כל הצאן שהיו שם ונתברכו המים על ידו · הה"ד וישק את הצאן צאנינו לא נאמר אלא הצאן ו שאף צאן הרועים השקה · ומה לנו · (נ) שאף לנו דלה שהרועים השליכונו למים והוא הוציאנו · ויאמר אל בנותיו ואיו וגו' · אמר להם סימן שאתן אומרות שדלה והשקה את כל הצאן זה מבני בניו של יעקב שעמד על הבאר והבאר מתברכת בשבילו · (נט) למה זה עזבתן את האיש וגו' · שמא ישא אחת מכם · ואין אכילת לחם האמור כאן אלא אשה ·

ודומה לו (בראשית לט) כי אם הלחם אשר הוא אוכל · מיד רצתה צפורה אחריו כצפור והביאה אותו · ולמה נקרא שמה צפורה (ס) (נא) שטיהרה הבית כצפור: **לג** ויואל משה · ז ר"י אומר שנשבע לו ואין ויואל אלא לשון שבועה · שנאמר (שמואל א יד) ויואל שאול את העם · ולמה השביעו אמר לו יודע אני שיעקב אביכם כשנתן לו לבן בנותיו נטלן והלך לו חוץ מדעתו שמא אם אתן לך את בתי אתה עושה לי כך · מיד נשבע לו ונתן לו את צפורה · ורבי נחמיה אמר קבל עליו ללון עמו · ואין ויואל אלא לשון לינה שנאמר (שופטים יט) הואיל נא ולין · ורבותינו ז"ל אמרו קבל עליו לרעות את צאנו ואין ויואל (נב) אלא לשון התחלה כיון שנשא בתו התחיל וקיבל עליו לרעות את צאנו · ותלד בן ויקרא את שמו גרשום · דרך הצדיקים לשום שם לבניהם לענין המאורע · ביוסף מהו אומר (בראשית מא) ויקרא שם הבכור מנשה · ואת שם השני קרא אפרים · כדי להזכיר את הנסים שעשה הקדוש ברוך הוא עמו · אף משה קרא שם בנו גרשום על הנס שעשה לו ה' שגר היה בארץ (נג) נכריה (סא) והצליחו הקב"ה משם: **לד** ויהי (סב) בימים הרבים ההם · (נד) ח ימים של צער היו לפיכך קורא אותן רבים · ודכוותה (ויקרא טו) ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים לפי שהיו של צער קורא אותן רבים · וימת מלך מצרים · שנצטרע והמצורע חשוב כמת שנאמר (במדבר יב) אל נא תהי כמת · ואומר (ישעיה ו) בשנת מות המלך עוזיהו · ויאנחו בני ישראל · למה נתאנחו לפי שאמרו חרטומי מצרים אין לך רפואה אם לא נשחוט מקטני ישראל ק"נ בערב וק"נ בבקר ורחץ בדמיהם שתי פעמים ביום · כיון ששמעו ישראל גזירה קשה התחילו מתאנחים וקוננים · (סג) ואין ויזעקו אלא לשון קינה כדכתיב (יחזקאל כא) זעק והילל בן אדם · ותעל שועתם אל האלהים · אינו אומר צעקתם אלא שועתם כמה דתימא (איוב כד) ונפש חללים תשוע · וישמע אלהים את נאקתם ·

מסורת המדרש א תנחומא כאן סי' י"א · ב ילקוט כאן רמז קס"ט · ג אדר"נ פ' כ' · ד ספרי פ' בהעלותך פיסקא ע"ח · ה תנחומא כאן סי' י"א · ו ויק"ר פל"ד · שה"ש רבה פ"ב פסוק ה' · ז נדרים ס"ה · מכילתא יתרו פ"א · ספרי ת"ב פיסקא כ"ו · תנחומא כאן סי' י"ב · ח ויק"ר פי"ט · אסתר רבה פ"ב · תנחומא מצורע סימן ו' · ילקוט מצורע רמז תקנ"ח · ילקוט מלכים רמז ר"ו ·

חדושי הרד"ל

כו' וכאן נשים דולות כו' · באדר"נ פרק כ' מסיים עוות הדין יש כאן עמד והושיען · ורש"ל פא"נ לומר שהושיען מג"ע או שהשליכן למים אלא על עוות הדין לבד מסר נפשו וכמו שכתוב במכילתא בשלח ר"פ שירה ולקמן ריש פרשת משפטים ובתנחומא פרשת משפטים אות א' ופ' שופטים שנתן משה נפשו על הדינין : (מח) מלמד שדלה כו' · כדכתיב להלן לשדית גם דלה דלה : (מט) שכל הימים באחרונה היו באות · וביום זה גלגל הקב"ה שיצאו בהשכמה שיגרשום הרועים ויושיען משה ויקראהו יתרו לביתו : (נ) שאף לנו דלה שהרועים השליכו כו' · עיין בויקרא רבה פל"ד ובשה"ר פ"ב פ"ד פלוגתא דר"י ורבנן בזה · ולפי המאמרים דהכא היה נראה לומר דהאי שהרועים השליכו כו' הוא פי' בפנים · ובאמת מ"ד הכי לעיל שהרועים השליכו לא יליף לה מדלה לנו רק מויושיען · ודאמר הכי לנו דלה היינו בדלה נפשם מן התועים וקרבם לתחת כנפי המקום : (נא) שטהרה עצמה כצפור · נ"א בטיהרה ור"ל כציפור מצורע שמטהרת וכן נראה שהיה גירסא המ"כ · וכי"ב בילקוט בשם אבכיר ע"ש : (נב) אלא לשון התחלה · כד"א הואיל משה באר · הואלתי לדבר אל ה': (נג) נכריה והצילו הקב"ה משם כצ"ל : (נד) ימים ש:

חדושי הרש"ש

נתלה משה רבינו מבית אביו (ובמ"כ שם) : (נז) שנשכו הערוד והיה רץ ליתן רגליו במים · ע' ברכות (ל"ג א') ברש"י במעשה דערוד עם רחב"ד מה שהביא בשם בה"ג : (נח) דלה דליה אחת דלה · לכאורה זה סותר לסוגיא דב"מ דדרש מסמקור אפי' מאה פעמים · וכן לקמן ב"ה ומה ת"ל ראה ראיתי ב"פ אלא מאמר שהיו מטביעין כו' היו תולין כו' וכן בפ"ג ראה ראיתי כו' ואני רואה שתי ראיות · ויש ליישב עפ"י שמתרץ הגמרא סוטה (מה א') הלא מעניא דקרא והתם מעניא דקרא כו' ע"ש וכן בב"ק סוף דף ע"ג : (נט) למה זה עזבתן כו' שמא ישא כו' · כי מלינו לשון עזיבה לענין אישות כי כאשה עזובה (ישעיה נ"ד) לא יאמר לך עוד עזובה (שם ס"ב) וכן דרשו לעיל הוליד את עזובה כו' שהכל עזבוה פי' מלישאנה · וכן לעיל בב"ר פי"ח דרשו ע"כ יעזב איש את אביו כו' לענין עריות וש"נ : (ס) שמיטהרה עצמה כצפור · מהמ"כ נראה שהיה גורס שטיהרה · ולפ"ז צריך לגרוס ד"א למה כו' וכ"ה בילקוט : (סא) והצילהו הקב"ה משם · בד"י הגי' והצליחו : (סב) בימים הרבים ההם ימים של צער כו' ובויק"ר פי"ט הגי' וכי רבים היו כו' לכאורה תמוה דהלא באמת היו רבים דלר"נ לעיל דבן מ' שנה הי' ע"כ נצטרע משה מ' שנה ולר"י ס' שנה ולר"א (כמו שליינתי שם) ס"א שנה אלא שיכוונו דמיתתו דהיינו ימי צרעתו כדלקמן ושע"י כן ויאנחו כו' לא נתמשך הרבה שהרי עשה לשם נס ונתרפא כדלקמן : (סג) ואין ויזעקו אלא ל' קינה · ר"ל על נראתם כדכתיב ... סוחדה חרב כו' לתת אותה

מתנות כהונה

וכאן המנהג בהיפך וזהו והושיען במדת הדין ומשפט : והיה רץ כו' · כן הוא הסגולה מי שנשכו הערוד אם הערוד קודם למים הנשוך מת ואם הנשוך קודם הערוד מת · כן פירש"י בפרק אין עומדין במעשה דר' חנינא בן דוסא : ערוד · פי' רש"י שם מין נחש ובא מן הנחש והצב בנתקקין זה לזה : לכך אמרו · גרסינן : איש מצרי שהרג · לכן ויברח משה וגו' : ה"ג דליה אחת דלה והשקה כל הצאן וכן הביא בילקוט בשם מדרש אבכיר : שאף לנו כו' · כלומר אף אותנו דלה מן המים : ה"ג שאתן אומרים שדליה אחת דלה והשקה כו' עד הבאר והבאר מתברכת כו' : בצפור · המטהר אורחותיו וע"ש כך נקראת צפורה : בצפור · כדם הצפור המטהר את המצורע : [יודע אני גרסי' לשון התחלה · כד"א הואיל משה באר : ויקרא שמו גרסינן] : להזכיר את הנסים · ככתוב כי בשני אלהים וגו' כי הפרני וגו' : גזירה קשה · כזו וזו היא גזירה השלישית שהגיע

פירוש מהרז"ו

והושיע אותן ולענין הישועה שייך הקימה כמ"ש קומה ה' הושיעני : ויצילן לא נאמר · וכמ"ש אח"כ איש מצרי הצילנו שלפי הפשט יקשה שלא עשו רק מה שגרשום שלא ישקו הצאן ואיזה ישועה היו צריכים ואיזה הצלה אלא להשקות הצאן אלא שע"פ גז"ש אנו יודעים מתיבת ויושיען איזה ישועה היו צריכין : ריע לאל · ע"ד שאמרו חז"ל שהדן דין אמת נעשה שותף להקב"ה ויתרו תיקן שופטים בישראל אנשי אמת : ליתן רגליו במים · כמ"ש ברכות (דף ל"ג) ברש"י : איש מצרי שהרג · וכמ"ש איש מצרי מכה איש עברי וגו' : דליה אחת דלה · שכתוב דלה דלה לנו וישק את הצאן ע"פ מדה י' שני דליות אחת לצאן ואחת להבנות עצמן וע"פ מדה ל"א כאלו כתוב וגם דלה וישק את הצאן ודלה לנו שהשליכון הרועים למים והעלן עם הדלי : והבאר מתברכת בשבילו · לשון התנחומא שהבאר מכרת אדוניה וכמ"ש פר"א פרק ל"ה ר"ע אומר כ"מ שהיו אבותינו הולכים היתה הבאר מהלכת לפניהם וכו' ע"ש עוד · והיינו הבאר שנבראת בה"ש והיא בהרה של מרים במדבר ועתידה לצאת מירושלים וזהו מכרת אדוניה ראשי דורות ישראל : עזבתן את האיש · קראן לו ויאכל לחם לפי הפשט שיסעוד אצלו וע"פ מדה ט' כאלו מפורש ויקראהו לו ויאכל לחם ומ"ש ויואל משה לשבת את האיש ע"פ מדה הנ"ל כאלו מפורש ויבקש מאתו שישב אתו ויואל משה וכו' אך חז"ל דורשים שיתישב הפסוק גם כפי מה שכתוב קראן לו ויאכל לחם על נשיאת בתו ועל זה אמר ויואל משה לשבת את האיש ויתן לו את צפורה בתו לאשה וזהו מ"ש חז"ל הפך בה והפך בה ודו"ק : כי אם הלחם · עי' ב"ר פ"ע ס"ה ומש"ש וכמ"ש נתן הנביא לדוד מפתו תאכל וגו' · ובתנחומא וכן הוא אומר ולחם סתרים ינעם · וכה"א עד ככר לחם · (ויהכן פי' שעל האשה נקראת לחם ע"כ מדה כנגד מדה עד ככר לחם ודו"ק) : שטהרה הבית בצפור · שמלקט כל פירור אפילו קטן מאד עד שנטהר המקום נקי וגו' הילקוט בשם מדרש אבכיר מיד יצאה צפורה כצפור והביאתו וי"א שטהרה כל בית אביה בדם הצפור עכ"ל · (וע' מ"כ שכוון לשני פירושים אלו) · והכוונה בפי' הב' כמו שמטהרים בית מצורע והמצורע בדם צפור כך טיהרה בית אביה מכל טומאה ועבודת כוכבים ומ"ש לבן לאליעזר ואנכי פניתי הבית וע' ב"ר פ"ס ס"ח ז' : **לג** ויואל שאול את העם · וס"ד ואמר ארור האיש וגו' והוא השבועה כמ"ש שם בפסוק הסמוך כי ירא העם את השבועה וגו' ויהונתן לא שמע בהשביע אביו וכאן היתה השבועה מ"ש לשבת את האיש שלא ילך מאתו בלא רשותו · ובמכילתא ריש יתרו מביא עוד ראיה מפסוק הואל וקח ככרים · וכן הוא בערכין (דף טו) שאמר נעמן לגיחזי השבע וקח ככרים · וע' לקמן פ"ה ס"ם א' להתיר שבועתו : ללון עמו · שתיבת ויואל פי' רצון וקבלה ולא פי' מה שקבל ודורש ע"פ גז"ש על הלינה והכוונה שלא ינהג פרישות מעונת בתו וכמ"ש לבן ליעקב אם תענה את בנותי שדרשו ביומא פר' ח' ובתנחומא מהעונה וע' לעיל ריש סי' י"ב : לרעות את צאנו · דורש סמוכין שכתוב מיד ומשה היה רועה את צאן יתרו ולדעת כולם למד מיעקב עם לבן : התחיל וקיבל עליו · עי' ספרי דברים פסוק הואיל משה אין הואל אלא התחלה ע"ש הראיות ובמדרש שמואל פט"ז ר"י אומר אין הואל אלא התחלה וכו' ר"נ אומר אין הואל אלא לינה כו' וכמ"ש ר"נ כאן ורבנן אמרי אין הואל אלא שבועה ומ"ש וקיבל עליו בתיבת ויואל נכלל קבלה וכנ"ל : ויקרא את שמו גרשום · כי אמר גר הייתי בארץ נכריה · משמע שקובל על גרתו וגירותו וא"כ היה כפוי טובה חלילה שהרי כאן מצא הצלה ומנוחה אשה טובה ובנים ע"כ דורש ע"פ מדה ט' אע"פ שהייתי כאן גר ועכ"ז הצליחני כאן בע"פ מדה י"ז ביוסף וכדומה דורש כאן מדה ט' · אך לשיטת המכילתא ריש יתרו שהתנה יתרו עמו שהבן הראשון יהיה לעבודת גלולים ע"ש יתכן שקראו משה גרשום על גירותו שהוכרח להתרצות וע"כ זכר הנס על בן השני ולא על הראשון : **לד** בימים הרבים · הוקשה לו מ"ש בימים הרבים ההם וימת וכו' וכי בימים רבים מת ועוד איך גרס במיתתו מ"ש ויאנחו וכו' יותר מאשר מקודם ע"כ דורש מ"ש ימים רבים על הצער של שחיטת הבנים שנתחדש ע"י וימת שנצטרע וכמ"ש בספר הישר : בשנת מות המלך עוזיהו · כמ"ש בתרגום יונתן שם ובתנחומא סדר צו סי' י"ג · ודורש כאן שהרי פסוק זה הוא תחלת הספר כמ"ש מכילתא בשלח פסוק אמר אויב · ובמדרש קהלת פסוק אני קהלת הייתי מלך · וכתיב חזון ישעיה בימי עוזיה · ואם נאמר שמ"ש בשנת מות כפשוטו אחר שמת אם כן לא נתנבא בימיו · והם בכ"מ ע"כ בהכרח לדרוש ולהכריע שמצורע חשוב כמת כמ"ש אל נא תהי כמת : אלא לשון קינה · וקינה שייך במתים כמ"ש זעק והילל בן אדם וכו' ובפסוק הקודם לתת אותה (החרב) ביד הורג וכן שועתם ונאקתם ע"פ גז"ש

יפה תואר

באו לעשות עמהן · ופי' ויבואו הרועים ויגרשום שעל ידי שהיו רוצים לתפשן לזנות היו בורחות ונגרשו משם · ולמ"ד שהשליכו אותם למים פי' ויגרשום שרצו לגרשן מן העולם : ולמה נקרא שמו רעואל כו' · וחולק על הא דאיתא בספרי כי רעואל היה אבי אביהן משום שהתינוקות קורין לאבי אבא אבא וע' בזה ברמב"ן וברא"ם : וכי מצרי היה משה · כי המצרים נכרים בהכרת פניהם גם היום ·

ידי משה

ויואל משה רי"א שנשבע לו שלא ילך חוץ מדעתו ור"נ אומר אין ויואל אלא לשון לינה במאי קמפלגי כ"ל לפי דאית' בנדרים ויאמר ה' אל משה במדין נדרת והתיר נדרך במדין כי המשביע את חבירו אין מתירין לו בלתי דעת המשביע אמנם בי"ד סי' רכ"ח אי' שלצורך מצוה מתירין אף בלי דעת המשביע וי"א

ובפרש משה אחר מראהו היה כמראה מלאך האלהים ואיך טעו לחשבו למצרי · וכן נראה בתנחומא : שאף לנו דלה ויהיה לנו במקום אותנו ע"ד פרגו לאבנר : שמא ישא אחת מכם מדה"ל למכתב עזבתן אותו ואמר את האיש דריש מענין אישות : שטיהרה הבית נ"ל ד"א שטהרה וכו' וכ"ה בילקוט : ואין ויואל אלא לשון שבועה · עי' בזה ברא"ם אבל עיקר הדברים הוא לפי שקבלו שפי' ויאמר ה' אל משה במדין נדרת לך והתר נדרך במדין כדאיתא בנדרים וסוטה וכן פי' לקמן וישב אל יתר חותנו שהלך להתיר שבועתו לכן מפרשי ויואל מלשון שבועה · ואע"ג דכאן ויואל משה הוא פעל עומד ושם ויואל בהואל את השם הוא פעל יוצא אין זה קושיא בדרשות רז"ל : לפיכך קורא אותן רבים · כי השנים שהצער מרגיש אחד בזמן · וזמן מעט יהיה רב בערכם · ועיי"ע בויק"ר שמה יש שינוי בנוסחאות גם כן : לפי שאמרו חרטומי מצרים כו' · ואע"ג דבקרא כתיב ויאנחו בני ישראל מן העבודה פי' על ידי שהמצרים משעבדים בהם בעבודה לכן שלשו גם על בניהם לשחטם · וע' בזה ברמב"ן וברא"ם · ואע"ג יכבד שכלו הגזירה של כל בן הילוד היאורה תשליכוהו · ב"מ ירע לאדם ויאנח יותר כראותו ילדיו אשר יפה ורבם נשחטים מאשר ישליכו את בניהם אשר לא ראו אותם מבטן ליס : אינו אומר נעקתם בלשון

נאקת החללים · כמה דתימא (יחזקאל ל) ונאק נאקות חלל · וכמה דתימא (איוב כד) מעיר מתים ינאקו · ויזכור אלהים את בריתו · ולא היו ראוין ישראל להנצל לפי שהיו רשעים · אלא בזכות אבות נגאלו · הה"ד ויזכור אלהים את בריתו · אמרו רז"ל נעשה להם נס ונתרפא מצרעתו : לה וירא אלהים את בני ישראל · כמה דתימא ראה ראיתי את עני עמי · וידע אלהים · כי ידעתי את מכאוביו · ד"א וירא אלהים · שלא היה בידם מעשים טובים שיגאלו בשבילם · וכן הוא מפורש ע"י יחזקאל (יחזקאל טז) רבבה כצמח השדה נתתיך · (נד) לא היה צורך לומר אלא ושערך צמח ואח"כ שדים נכונו · שקודם בא סימן התחתון מן העליון · אלא מהו שדים נכונו [א] זה משה ואהרן שהיו נכונים לגאלם דכתיב (שיר ד) שני שדיך כשני עפרים (נה) ושערך צמח · הגיע הקץ של גאולה · ואת ערום ועריה · בלא מעשים טובים · לכך נאמר וירא אלהים שאין בידם מעשים ליגאל בהן : לן וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים · ידע הקב"ה שעליו לגאלם למען שמו בעבור הברית שכרת עם האבות · וכן הוא אומר ויזכור אלהים את בריתו · וכך הוא אומר על ידי יחזקאל (יחזקאל כ) ואעש למען שמי · ד"א וירא אלהים · אמר ר"ל שראה שהן עתידין להמרות על ים סוף דכתיב (תהלים קו) וימרו על ים בים סוף · וידע אלהים · ידע שהן עתידין לומר זה אלי · ריב"ל אמר ראה שעתידין לומר (שמות לב) אלה אלהיך ישראל · וידע אלהים · שעתידים להקדים נעשה לנשמע · ורבנן אמרי וירא אלהים (סו) (נו) [ב] שעשו תשובה הבינונים וגם הרשעים הרהרו לעשות תשובה דכתיב (שיר ב) התאנה חנטה פגיה · וידע אלהים · שאפילו אחד בחבירו לא היה יודע אלא הקב"ה לבדו · וזה מכוון את לבו וזה מכוון את לבו ועושין תשובה · ואע"פ שעשו תשובה לא יצאו משם אלמלא זכות האבות · מפני שמדת הדין מקטרגת עליהן על העגל שהיו עתידין לעשות · ועל זה נאמר (שמות יב) ולקחתם אגודת אזוב כנגד (נז) שהשפילו עצמן לעשות תשובה כאזוב · וטבלתם בדם אשר בסף בזכות התורה שעתידין לקבל דכתיב במתן תורה (נח) (שם כד) ויקח משה את הדם · וכתיב (שם יב) והגעתם אל (נט) המשקוף · [ג] שאברהם גדול בגרים · וכשם שהמשקוף גבוה כך היה גדול שבאבות · ואל שתי המזוזות בזכות יצחק ויעקב · ללמדך שבזכות כל אלו יצאו · ד"א וירא אלהים פרישות שביניהן · וידע אלהים ידע שקרב הזמן שאמר לאברהם (ס) ונגלה על משה להודיעו כשהיה רועה :

פרשה ב

א ומשה היה · הה"ד (תהלים קג) יודיע דרכיו למשה לבני ישראל עלילותיו · [ד] בשר ודם מדותיו ועלילותיו מעוותות הן שנאמר (דברים כב) ושם לה עלילות דברים אבל מדותיו ועלילותיו של הקב"ה רחמניות הן (א) שנאמר (תהלים קג) רחום וחנון ה' · ואותן מדות הודיע למשה · בשעה שאמר לו (שמות לג) הודיעני נא את דרכיך · אמר לו הקב"ה (שם) (א) וחנותי את אשר אחון · הוי רחום וחנון ה' · יודיע דרכיו למשה · (ב) שהודיע דרך הקץ למשה שנאמר ומשה היה רועה · לבני ישראל עלילותיו · שעשה עלילותיו במצרים כדי שיספרו ישראל עלילותיו שעשה הקב"ה למצרים · הה"ד (שם י') ולמען תספר (ב) באזני בנך · (ג) ורחום שריחם על ישראל ולא נגעו בהן המכות · וחנון שנתן חן העם בעיני מצרים · ארך אפים (ד) שהאריך (ג) אף עמהם שהוא מטה כלפי חסד (ה) ונסתכל בטוב ולא ברע שהיו עתידים לעשות ·

מסורת המדרש א שיר השירים רבה פרשה ד' פסוק ה' · מדרש שמואל רבתי ריש פרשה ט"ו · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ו · ב לקמן ריש פרשה ט"ו · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ח · ב לקמן ריש פרשה ט"ו · שיר השירים רבה פרשה ב' פסוק י"ג · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ו · ג לקמן פרשה י"ז · ד מדרש תהלים מזמור ק"ג · ילקוט תהלים רמז תתנ"ט ·

חדושי הרש"ש

ביד שורק : (סד) שעשו תשובה הבינונים כו' דכתיב התאנה כו' · לקמן רפט"ו דריש ליה בדרך אחר קצת : (א) וחנותי את אשר אחון וגו' הוי כו' כצ"ל : (ב) שהודיע דרך הקץ · ר"ל דרך התחבון מהקץ וכוונת השד' מאות שנה שנגזרו עליהם מתחילים מלידת יצחק שנאמר ומשה כו' ר"ל לעיל כתיב וידע אלהים ודרשו לעיל ידע שקרב הזמן כו' ותיבת ומשה שב למעלה ור"ל וידע אלהים ומשה : (ג) רחום שריחם כו' כצ"ל בלא ו' : (ד) שהאריך אף עמהם · ורב חסד שהוא מטה כו' כצ"ל : (ה) ונסתכל בטוב ולא ברע כו' · כמו שדרשו לעיל וירא אלהים כו' שהן עתידין להמרות כו' וידע אלהים ידע שהן כו' : הס"ד

חדושי הרד"ל

של נער כו' · עיין בויק"ר פי"ט : (נד) לא היה צריך לומר אלא כו' שדים כו' · עיין נדה (מ"ח ב) : (נה) ושערך צמח הגיע הקץ כו' · אפשר ר"ל כמו אצה השערות שיוצאים בסימני נערות הבאה ב' שערות : (נו) שעשו תשובה הבינונים וגם הרשעים הרהרו כו' · התאנה חנטה פגיה והגפנים סמדר נתנו ריח · דרש פגים על הרשעים (וכן דרש בשה"ר שם בע"ת) והמה חנטו דהיינו שהתחילו ברך תשובה וזהו משל לשהורי תשובה בלב והגפנים בינונים שהיו סמדר עתה נתנו ריח ועשו תשובה במעשה : (נז) שהשפילו עצמן לעשות תשובה · שעיקר התשובה היא ההכנעה לפני ה' בלב נשבר : (נח) ויקח משה חצי הדם · ויש באגנות כצ"ל ואגנות הוא כלי שמקבלין בו הדם כמו סף : (נט) המשקוף שאברהם כו' · שתי המזוזות בזכות יצחק ויעקב · עיין זוהר בא (ל"ה:) : (ס) ונגלה על משה להודיעו דרש וידע שהודיעו למשה כמ"ש (תהלים קג) יודיע דרכיו למשה כדמסורש : (א) שנאמר רחום וחנון כו' · סיפיה דקרא דיודיע עלילותיו הוא · ודרש מיניה שאף עלילותיו בנרחין נב"א כעלילות על האדם · אינן אלא רחמים ותינה אלא שהן נעלמים מב"א עד שילא לאור בסוף דבר (וע"ש שמואל א' כ') ולו נתכנו עלילות שלפניו יתברך גלויים תוכן עלילותיו שהן נכונים לטובתו של עולם : (ב) באזני בנך · את אשר התעללתי במצרים ורחום שריחם כו' כצ"ל : (ג) אף עמהם ·

מתנות כהונה

שהגיע קץ · דרש ביה ל' שיעור ושיעורך הגיע וצמח : למען שמו · וזהו וידע אלהים וידע שלמען שמו יגאלם : [פגיה וגו' גרסינן] פרישות כו' · פרישה דרך ארץ :

פירוש מהרז"ו

על המתים : מעיר מתים ינאקו · וה"ד ונפש חללים תשוע שהאנקה נ"כ על החללים · וגזירה זו אינה בכלל הד' גזירות שהד' גזירות כולן מפורשות בקרא וכמ"ש לעיל פ' זו ריש סי' י"ב : אלא בזכות אבות · שועתם ונאקתם הועיל להם שיזכור להם ברית אבות לגאולה · ומ"ש שרשעים היו כמ"ש בסל"ו מרומז לעיל ס"ס ל' וגם הועיל להם שיתרפא מצרעתו : לה וירא אלהים את בני ישראל · כאן אינו מפורש מה שראה בהם ומפורש לקמן בענין שראה בעניים וכן וידע אלהים וכו' : רבבה כצמח השדה · וסיפא דקרא ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדיים שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה וגו' כל הפרשה ע"ש · והשדים רמז על משה ואהרן כמ"ש לעיל סל"ב והשער שבסוף הגוף משל על הקץ ועי' עוד במ"כ ועי' תנחומא ובחד"א פרק כ"ז : לן את בריתי · את אברהם את יצחק ואת יעקב · וזה ואעש למען שמי שנשבע להם בשמו · ועי' לקמן פ' י"ג ס"ם א' ושי' ב' והפרשה של יחזקאל כ' מדברת מסוף גלות מצרים ומגאולתם · ופי' הפסוק וירא אלהים את בני ישראל שאינם ראוים מצד עצמן וידע אלהים מצד אלהותו יתו"ש וכבוד עצמו וע"פ מדה י"ז מיחזקאל דורש כאן מדה ט' : שעשו תשובה הבינונים · הדבר למוד מענינו דכאן מדבר ברחמים לזכותם וחולק על הל"ל וכמ"ש ותעל שועתם ויעמע נאקתם שמלבד שהיה גם הרבה צדיקים גמורים כיהושע וכלב והנשיאים וע' זקנים אלא אפילו סתם בני ישראל כולם הם הבינונים ואפילו אותם שהיו תחלה רשעים וכמ"ש לקמן ריש פט"ו בגירסאות שונות ועי' מכילתא יתרו פסוק בחודש השלישי : ויקח משה את הדם · ויזרוק על העם ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם · ובזכות התשובה זכר להם זכות התורה וזכות אבות במ"ש המשקוף ושתי המזוזות ועי' לקמן פי"ז ס"ג : פרישות שביניהם · כמ"ש בהגדת פסח וירא את עניינו זו פרישות ד"א כמ"ש וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים · ולעיל בסל"ה הביא על פסוק וירא אלהים את בני ישראל כמ"ש וירא את עניינו וכו' היפך מ"ש בהגדת פסח ודברי המדרש כאן כמ"ש בהגדת פסח : שאמר לאברהם · ידוע תדע כי גר וכו' עד ואחרי כן יצאו וכו' ומשנולד יצחק כבר עבר הזמן · וכמ"ש תהלים כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו ויוצא עמו בששון · וכאן דורש גז"ש וידע ידוע תדע ועי' ד"ר פ"ב סכ"ב מתוך הקץ וידע אלהים : כשהיה רועה · דורש סמוכין שסמוך לו מיד ומשה היה רועה וגם מרומז במ"ש ומשה בוי"ו המוסיף על ענין ראשון ולחברו :

פרשה ב א הה"ר יודיע דרכיו למשה · וס"ד רחום וחנון ה' ארך אפים ורב חסד · לא כחטאינו עשה לנו ולא כעונותינו גמל עלינו וגו' כדלקמן · ופי' יודיע דרכיו הם כלל מדותיו ואח"כ פרט איזה מדות רחום וחנון ה' ולא כל מדותיו וזהו מ"ש אבל מדותיו וכו' דרכיו כלל רחום וחנון פרט ואין בכלל אלא מה שבפרט עי' מדרש תהלים ק"ג ברכות (דף ז) ועי' בספרי מדרש תנאים בליקוטים על מדרש זה · ודורש ע"פ מדה י"ז שכתוב בתורה שבקש משה הודיעני את דרכיך ולא פירש אם הודיע לו וכאן מפורש יודיע דרכיו למשה וכו' רחום וחנון ה' ובתורה כתוב וחנותי כו' ורחמתי לתשובה על שאלה של הראני את כבודך וכאן דורש מדה ל"א ע"פ מדת ממעל וי"ז הנ"ל שפסוק י"ט וחנותי וכו' שייך לפסוק י"ג הודיעני את דרכיך או שפסוק י"ג מקומו אצל פסוק י"ט · וזה מוכרח לפי מה שכתבתי לקמן פל"ב ס"ג והדברים מאירים אחר העיון · ועיקר הדרשה השייך כאן הוא הדרשה הסמוכה : יודיע דרכיו · הכוונה ד"א יודיע דרכיו למשה על ענין גאולת מצרים כמ"ש בסוף פ' הקודמת ומ"ש כאן דרך הקץ הוא הסיבות והעלילות שנתגוללו בזמן זה כמפורש בסדר וארא בא בשלח : תספר באזני בנך · את אשר התעללתי במצרים : רחום שריחם וכו' · שהצילם מעלילות שעשה במצרים הם היו"ד

ידי משה

וי"א פליגי בה והכרתה הוא מכח משה שהלך למדין להתיר לו יתרו והרי לדבר מצוה היה אלא ע"כ אף לדבר מצוה אין מתירין בלתי ידיעת המשביע א"כ בהנהו שתי דעות נ"ל קמפלגי ר"י ור"נ : ד"א וירא אלהים פרישות ביניהן וידע אלהים ידע שקרב הזמן · פי' מ"כ פרישות וזהו פרישת דרך ארץ וקשה מהיכן הוציאו זה הדרש וידע שקירב את הקץ ונ"ל ליישב ע"ד מה שכתבתי בפרשה א' אות ו' הטעם שהיו יולדות ו' בכרס אחד היה כדי למהר הזמן של ת"ל שנה כי ה' פעמים פ"ו עולה ת"ל ואח"כ ה"פ נ"כ כאן וירא אלהים מה שעשו שפרשו אותם מנשותיהם וידע הקב"ה וקרב הזמן פי' שידע מה לעשות תחבולה שבפעם אחת שהיו נזקקים לנשותיהן היו יולדות הרבה ועי"ז קרב הזמן שאמר לאברהם אבינו שהוא ת"ל ומתוך שילדו הרבה היה יכול לקרב הזמן וז"ש הפסוק נ"כ כאשר יענו פי' רש"י כמו שנתנו לב לענות אותם כן הקב"ה נתן לב להפרות אותם פי' שהם היו מענים אותם בעינוי של תשמיש כדי שיהיה הזמן ת"ל שנים במלואו כן דימה הקב"ה שזממו בל תפק ובפעם אחת שהיו נזקקים לנשותיהן היו יולדות הרבה וזה וירא וידע הם בקשו לעשות ערמה והקב"ה ידע לעשות נ"כ תחבולה לדבר זה ודו"ק כנ"ל ב"ה · וזהו הפי' פן ירבה הם אמרו פן ירבה והקב"ה אמר כן ירבה לפי שהם אמרו פן ירבה ועלה מן הארץ קודם זמנם והקב"ה אמר כן ירבה וק"ל :

על

יפה תואר

כלשון שפחת ויזעקו : שלא היו בידם מעשים טובים · אין זה חולק למ"ש שנגאלו בזכות דם פסח ודם מילה כי ה' במלותיו הערים לזה שיהיה להם סיוע קצת · ועי' בויק"ר פכ"ג מ"מ יש אגדות רבות החולקות ע"ז : זה משה ואהרן · ובזה ניחא למה הקדים השדים לשער כי הגואלים נולדו בטרם שבא הקץ · ועמ"ש בזה בחות על פסוק זה : הגיע הקץ כו' · נ"ע מה יתם הגאולה אל השער וגם במכילתא דריש בעדי עדים ביזת מצרים וביזת הים ואח"כ הקדים הכתוב הביזות לגאולה ונ"ע : ידע הקב"ה שעליו לגאלם למען שמו ובעבור הברית שכרת עם האבות כנ"ל · ושני טעמים הם למה ידע אלהים לגאלם האחד למען שמו וכמו שמביא מיחזקאל ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים והשני למען בריתו וכדכתיב ויזכור אלהים את בריתו : להמרות על ים סוף שנעשה להם טינא ואומרים אלו לאלו מטיט ולבנים יצאנו ובטיט ולבנים באנו כדאיתא בשוח"ט מז' ק"ו : ידע שהם עתידים לומר זה אלי כי וידע אלהים משמע שנודע לו לבדו אשר לא נודע עדנה בארץ לעת הזאת : ריב"ל אמר ראה שעתידים לומר כו' · פי' אע"ג דידע שיחטאו בעגל ולא היו ראוים לגאולה מ"מ ידע ג"כ את לדקותם שיקדימו נעשה לנשמע ובא זה ויכפר על זה · ואע"ג דבלא"ה אינם ראוים להציל בשביל מה שעתידין לחטוא כי האדם נידון רק באשר הוא שם ואיך יעכב את הגאולה בשביל מה שעתידין לחטוא · מ"מ בלי האמונה בנעשה ונשמע לא היו ראוים לנסים כאלה בשביל שהביט הקב"ה עון בהם לעתיד · ומ"ש בלשון להקדים נעשה לנשמע ולא אמר שאמרו נעשה ונשמע נראים הדברים · כי נעשה שנאמר על המעשה ונשמע שנאמר על התלמוד הוא שני דברים · ופי' אף כי במה שעשו את העגל הפסידו את המעשה וזה מה שאמרו נעשה · אבל את שנשמע שנאמר על התלמוד לא הפסידו ולפי הכלל כי התכלית והעיקר יבואו באחרונה לכן במה שבא התלמוד באחרונה ירוחמו ויגאלו וכמו שאמרינן לקמן פכ"ו גבי מבל לב' כוונות וכו' : [ובעיקר דברי המדרש נ"ל עפ"י מה שאמרו בירושלמי שקלים פ"א (בע"י סי' י"ז) אי אתה יכול לעמוד על אופי של אומה זו כו' כי המה עושים דבר והפוכו · ולכן גם תשאלם אינם תשאלות שלא יוכלו להמחות וז"ש ראה שעתידים לומר אלה אלהיך ישראל וידע ג"כ שעתידים להקדים נעשה לנשמע · לכן גם עונם לא נכתם בקרבם] : אלמלא זכות האבות · לא שובות אבות גדולה מזכות עצמו רק בסימן הזה הוא בשביל מה נגאלו · חד אמר מתוך רחמים וחד אמר מתוך זכות אבות וקידוש ה' · וחד אמר בזכות התורה וחד אמר מתוך תשובה וכו' ולא ס"ל כמאן דאמר לקמן בד"ר פ"ב מתוך המשה דברים נגאלו : ונגלה על משה · עיקר המתוקת בסימן הזה הוא בשביל מה נגאלו :

הה"ד יודיע דרכיו למשה וגו' · כי הכתוב ומשה היה רועה הוא מחובר אל הכתוב שלפני זה וידע אלהים · ובא לבקש חבורם בזה כי הקב"ה גלה למשה את הקץ · וכמו שמפרש בד"א ואגב זה מפרש את הכתוב באופן אחר : בשר ודם מדותיו ועלילותיו כו' · כי קשה לו' בקרא דכתיב יודיע דרכיו למשה וגו' ומונה בה רק חנון ורחום ה' ולמה לא מנה כל הי"ג מדות אשר הודיע או הקב"ה למשה · וגם קשה מ"ש לבני ישראל עלילותיו שלא לבני ישראל לא הודיע מאומה · ומ"ש המפרשים שהודיע למשה אשר היא יודע לישראל · זה אינו בפשט המקרא · ולכן דרש כי מונה שתי המדות האלה רחום וחנון לומר כי כל מדותיו מיוסדות הן על שתי המדות האלה כי רחום וחנון הוא · ולמשל גם המדה וקנה לא ינקה נוסדה על מדת רחום וחנון · ומ"ש לבני ישראל עלילותיו פי' כי בני ישראל אשר להם הראה את מדותיו כמה ירצו בסוף שמעשה כי רחום וחנון הוא · והיינו כמעשה בשר ודם אשר מדותיו ועלילותיו מעוותות הן · ואין להם דרך קלוכה · אבל פעם הן כן ופעם לא כן · ולפי הדרש הזה הני פדרש על הקץ יספרו ברחמה כי אף שקרב הקב"ה ארבע מאות שנה לבהם בארץ מצרים מ"מ ברחמיו דלג על הקץ וכמו שמפרש עוד · ולפ"ז נמשך הכתוב יודיע דרכיו אל הכתוב שלפניו · ומשפטים לכל עשוקים כי דן את המצרים אשר עשקו את ישראל · ופ"ע בזה בשוח"ט מזמור י"ח אמר משה להקב"ה רבש"ע כבר חשבתי מה שאמרת לאברהם כו' · עד והיינו דכתיב יודיע דרכיו למשה לבני ישראל עלילותיו עלילה שעשה לבני ישראל ע"כ · ונראה דדריש עלילה על הקץ ולא כמדרש דידן דדריש עלילה על את אשר התעללתי במצרים : אלא מבלא כן בעכות · פי' אף כי גם בין בני ישראל היו מורדים

ב ומשה היה רועה · (ו) (ד) הה"ד (חבקוק ב) וה' בהיכל קדשו · א"ר שמואל בר נחמן א עד שלא חרב ביהמ"ק היתה שכינה שורה בתוכו · שנאמר (תהלים יא) ה' בהיכל קדשו · ומשחרב ביהמ"ק נסתלקה השכינה לשמים שנאמר (שם קג) ה' בשמים הכין כסאו · ר"א אומר לא זזה השכינה מתוך ההיכל שנאמר (ד"ה ב ז) והיו עיני ולבי שם וגו' · וכן הוא אומר (תהלים ג) ב קולי אל ה' אקרא ויענני מהר קדשו סלה · אע"פ שהוא חרב הרי הוא בקדושתו · בא וראה (ז) מה כורש אומר (עזרא א) אל האלהים אשר בירושלים אמר להן אע"פ שהוא חרב האלהים אינו זז משם · א"ר אחא לעולם (ח) ג אין השכינה זזה מכותל מערבי (ה) שנאמר (שיר ב) הנה זה עומד אחר כתלנו · וכתיב (תהלים יא) עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם · ד א"ר ינאי אע"פ ששכינתו בשמים עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם · משל למלך שהיה לו פרדס ובנה בו מגדל גבוה וצוה המלך שיתנו לתוכו פועלים שיהיו עוסקים במלאכתו · אמר המלך כל מי שמתכשר במלאכתו יטול שכרו משלם · (ט) וכל מי שמתעצל במלאכתו ינתן בדימוס · המלך זה מלך מלכי המלכים (י) והפרדס זה העולם שנתן הקב"ה לישראל בתוכו לשמור התורה והתנה עמהם ואמר מי שהוא שומר את התורה הרי גן עדן לפניו ומי שאינו משמרה הרי גיהנם · אף הקב"ה אע"פ שהוא נראה כמסלק שכינתו מבית המקדש עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם · ה ולמי בוחן לצדיק שנאמר (שם) ה' צדיק יבחן · [ובמה הוא בוחנו במרעה צאן] · בדק לדוד בצאן ומצאו רועה יפה שנא' (תהלים עח) ויקחהו ממכלאות צאן · מהו ממכלאות צאן כמו (בראשית ח) ויכלא הגשם · ו היה מונע הגדולים מפני הקטנים והיה מוציא הקטנים לרעות כדי שירעו עשב הרך ואחר כך מוציא הזקנים כדי שירעו עשב הבינונית · (ז) ואח"כ מוציא הבחורים שיהיו אוכלין עשב הקשה · אמר הקב"ה מי שהוא יודע לרעות הצאן איש לפי כחו יבא וירעה בעמי · הה"ד (תהלים עח) מאחר עלות הביאו לרעות ביעקב עמו · ואף משה לא בחנו הקב"ה אלא בצאן · אמרו רבותינו כשהיה מרע"ה רועה צאנו של יתרו במדבר ברח ממנו גדי ורץ אחריו (ח) עד שהגיע לחסית כיון שהגיע לחסית נזדמנה לו בריכה של מים ועמד הגדי לשתות · כיון שהגיע משה אצלו אמר אני לא הייתי יודע שרץ היית מפני צמא עיף אתה (ט) הרכיבו על כתיפו והיה מהלך · אמר הקב"ה יש לך רחמים לנהוג צאנו של בשר ודם כך חייך אתה תרעה צאני ישראל · הוי ומשה היה רועה : ג ד"א ומשה היה רועה הה"ד (משלי ל) (י) כל אמרת אלוה צרופה · אין הקב"ה נותן גדולה לאדם עד שבודקהו בדבר קטן ואח"כ מעלהו לגדולה · הרי לך שני גדולי עולם שבדקן הקב"ה בדבר קטן ונמצאו נאמנים והעלן לגדולה · בדק לדוד בצאן ולא נהגם אלא במדבר להרחיקם מן הגזל · שכן אליאב אומר לדוד (שמואל א יז) ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר · מלמד שהיה דוד מקיים המשנה אין מגדלים בהמה דקה בארץ ישראל · אמר ליה הקב"ה נמצא אתה נאמן בצאן · בא ורעה צאני · שנאמר (תהלים עח) מאחר עלות הביאו · וכן במשה הוא אומר וינהג את הצאן אחר המדבר להוציאן מן הגזל · ולקחו הקב"ה לרעות ישראל · (י) שנאמר (שם עז) נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן : ד ד"א ומשה היה · ז כל מי שכתוב בו היה מתוקן לכך · (בראשית ג) הן האדם היה · מתוקנת היתה המיתה לבא לעולם שנאמר (שם א) וחשך על פני תהום זו מיתה שמחשיך פני הבריות · (שם ג) והנחש היה ערום

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור י"א · ילקוט מלכים רמז קנ"ס · ב שוח"ט מזמור ג' · ג שה"ש רבה פרשה ב' פסוק ט' · ילקוט שה"ש רמז תתקפ"ו · ד ילקוט תהלים רמז תרכ"ד · ה שוח"ט מזמור י"א · ו שוח"ט מזמור ע"ח · ילקוט תהלים רמז תתכ"ג · ילקוט כאן רמז קס"ט · ז ב"ר פ' ל' · אסתר רבה פ"ו · תנחומא כאן סי' י"ג · ילקוט סדר נח רמז מ"ח · ילקוט אסתר רמז תל"ף כ"ג ·

חדושי הרד"ל

ורב חסד שהוא מטה כו' כצ"ל : (ד) הה"ד ה' בהיכל קדשו · (תהלים י"א) כצ"ל שהסיפה עיניו יחזו כו' דדרש ליה לקמן ו' א"שב"ג עד שלא חרב כו' · שח"ט שם : (ה) שנאמר הנה זה עומד אחר כתלנו · שה"ר שם ע"ש : (ו) והפרדס זה העולם · והמגדל גבוה זה בהמ"ק שמשם ההשגחה יוצאה לכל העולם כמ"ש והיו עיני ולבי שם ואף שחרב בהמ"ק שלמטה שכינה שרויה כנגדו בשמים בזה שער השמים וז"ש אע"פ ששכינתו כו' אע"פ שנראה כמסלק שכינתו מב"ה גו' : (ז) ואחר מוציא הבחורים שיהיו אוכלין עשב הקשה · הנשאר עם העקרים כאכן · וכ"ה להדיא בשו"ט מזמור ע"ח רק ששם הגי' מהופכת בחורים וזקנים · וגי' דכאן עיקר : (ח) עד שהגיע לחסית · עמ"כ · ונראה דצ"ל לחזור כלומר שכבר שהגיע משה ורצה לחזור מלרדוף אחריו וע"י שנזדמן להגדי מים ועמד לשתות הוא שהגיעו (ואולי שכמו בזה לרועה נאמן שירדוף תמיד להחזיר הרשע בתשובה לעדר צאן קדשים ואף אם ירדוף אחריו כ"כ עד שכבר יגע ואין מגיעו לא יתיאש ממנו כי אולי יסבב ה' שיעמוד במקום מים של התשובה ע"י יסורים הבאים עליו וכי"ב ואז יגיעו ויגהלנו לאט בחיקו להשיבו למקומו אל ה') ואפשר צ"ל לשר סיני (או להסגנס) וזהו ששם ברכת מים כמ"ש אל הנחל היורד מהסר וכן בשנה אמרו בפר"א פ"מ שאינו גדל אא"כ יש מים תחתיו · ושם הוא שהיה משקה אגדי ושם הוא שנכתר לרעות צאן קדשים : (ט) הרכיבו על כתיפו · כמ"ש (ישעיה מ) בחיקו ישא עלות ינהל : (י) שנאמר נחית כצאן · וכתיב

חדושי הרש"ש

(ו) הה"ד וה' בהיכל קדשו · נ"ל ה' בלא וי"ו · והכוונה על פסוק דתהלים י"א · וכן לקמיה ה' בשמים הכין כסאו · מלת הכין צריך למחוק כי דרים ואזיל הפסוק דתהלים הנזכר וכדמוכח לקמן דדריש עיניו יחזו וכו' : (ז) מה כורש אומר האלהים אשר בירושלים כצ"ל בלא מלת אל והוא בעזרא א' : (ח) אין השכינה זזה מכותל מערבי כו' אחר כתלנו · יתכן שדורש אחר כמו אחור שהוא שם למערב כמו לעיל בב"ר רפ"ח מן המזרח למערב מנין שנאמר אחור וקדם צרתני · וכ"כ ארם מקדם ופלשתים מאחור (ישעיה ט') וכתיב קדם אהלך ואיננו ואחור כו' שמאל כו' ימין כו' (איוב כ"ג) (ט) וכל מי שמתעצל במלאכתו ינתן בדימוס · עמ"ל ומזה קלת סתירה לפי' התוס' בעבודת כוכבים ע"ז ב' ד"ה דימוס · אבן בר"פ קדושים במדרש עצמו משמע כפירושם ע"ש וכ"מ באמור ר"פ כ"ט : (י) כל אמרת אלוה צרופה אין הקב"ה נותן גדולה כו' · נראה דדרש אמרת מלשון האמרת והאמירך (דברים כ"ו

מתנות כהונה

פרשה ב מהר קדשו · משמע שהוא חרב כהר : [אינו זז משם גרסינן] : מתכשר · זריז וכשר ונאמן : בדימוס · בדין ויטול עונשו · ועיין בערוך ערך דמס : לחסות · לפי הענין הוא שם מקום ובקשתי ולא מצאתי מאמר זה בשום מקום זולתי פה : הכי גרסינן הן האדם היה : תהום · אותיות המות : נתקנו

פירוש מהרז"ו

· מכות וחנון מלשון חן כמ"ש וה' נתן את חן העם בעיני מצרים ויפאלוס ע"פ מדת ממעל וגז"ש ומ"ש שהאריך אף עמהם כמפורש ביחזקאל כ' פסוק ח' ט' ואומר לשפוך חמתי עליהם וגו' בתוך ארץ מצרים ואעש למען שמי לבלתי החל וכמ"ש לעיל פ"א בס"ל"ה ומ"ש שהוא מטה כלפי חסד כוונתו על מ"ש בפסוק יודיע דרכיו הנ"ל שדורש עתה ורב חסד וכמ"ש ר"ה (דף י"ז) ורב חסד מטה כלפי חסד · ומ"ש שנסתכל בטוב כו' שהיו עתידין כוונתו למ"ש בפסוק הסמוך לא לנצח וגו' לא כחטאינו עשה וגו' וכמ"ש לקמן פ"ג ס"ב ע"ש ותבין כאן : **ב** ומשה היה · כוונתו ד"א ומשה היה ועל זה מביא לדרוש פסוקים של תהלים י"א ה' בהיכל קדשו ה' בשמים כסאו עיניו יחזו עפעפיו יבחנו ב"א ה' צדיק יבחן ומה שנסמן כאן חבקוק ב' הוא ט"ס גם מ"ש כאן הכין כסאו והוא בתהלים ק"ג וכאן הוא בטעות הנ"ל וכמ"ש במדרש תהלים י"א כל הענין ועיקר הדרשה השייך כאן הוא בסוף הסימן על פסוק ה' צדיק יבחן הנ"ל ואגב דורש גם הפסוק הקודם שסותר עצמו. תחלה אמר ה' בהיכל קדשו היינו בביהמ"ק ואח"כ אמר ה' בשמים כסאו מדה ע"ז והכריע רשב"ג וכמ"ש הושע ה' אלך ואשובה אל מקומי היינו בשמים וזהו הפסוק המכריע וכדומה ודעת ר"א שאין כאן בכ"מ וכך פי' ה' בביהמ"ק אף לאחר החורבן שבשמים כסאו והביא ראיה מפסוק מהר קדשו סלה שבעת חורבנו נקרא הר כמ"ש ב"ר פנ"ו ס"ס י' וכן הוא במדרש תהלים שם · כורש אומר · עזרא א' דרש אמר זה קודם שהתחיל לבנות בהמ"ק הב' והודה ששכינתו בירושלים ובמד"ת שם הביא עוד ראיה מפסוק כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה ושכנתי כתיב אע"פ שחרב כמ"ש ציון שדה תחרש שכינתו עומדת שם : אחר כתלנו · ולא בבית היינו אחר החורבן שכותל מערבי קיים כמ"ש במדרש איכה פסוק היו צריה לראש באריכות : רבי ינאי · מדרש תהלים מבואר שכוונתו כדעת ר"א ורא"ח וכמ"ש בסמוך בנמשל אע"פ שנראה כמסלק וכו' שבאמת לא סלק עכ"ז עיני השגחתו פתוחות · ועפעפיו שפעולתו לכסות העינים כשפועל ם הכוונה רק לבחון בני אדם : אף הקב"ה · פי' אף בפסוק זה כך פירושו אע"פ שבשמים כסאו עכ"ז עיניו וכו' ומ"ש תחלה בני אדם ואח"כ ה' צדיק יבחן הוא כלל ופרט צדיק יבחן ולא כל בני אדם ע' ב"ר פנ"ב ס"ג ובמ"ת שם באריכות : ויקחהו ממכלאות · דיר שסוגרים בו הצאן הלא דוד היה רועה בשדה במדבר וכמ"ש בסיפא מאחר עלות הביאו מסדיר ע"כ דורש ממכלאות מחמת ובעבור מכלאות ומניעות הצאן ומאחרם לזקנים ובחורים וזהו מאחר עלות שבעבור העלות היה מאחר הצאן : ואף משה · כשחוזר לענינו אומר ואף שהקדים תחלה דוד שאינו לענינו · וע' לקמן פכ"ד ס"ג פר"א פרק מ' ילקוט יחזקאל ל"ד מענין צאן יתרו : אמרו רבותינו · ממ"ש וינהג את הצאן וכו' · ויבא אל הר האלהים משמע שבא בעצמו בלא צאן ע"י צאן שברח לו גדי לשם במכוון מאת ה' כדי שיבא משה לשם · שעי"כ וירא מלאך ה' אליו וכו' : חסית · ע' בערוך והוא מין ירק וענין חוריס דרשו ממ"ש חורבה ולא אמר לסיני ע"כ דורש מלשון חורב ויבש שבא אל ההר בחורב ויובש אף קודם לכן היה מים לצאן ועי' לקמן בס"ה שהסנה גדל על המים ושם נמצא גם צאן : אתה תרעה את צאני · וכמ"ש בסמוך ס"ס ג' : **ג** כל אמרת · פסוק זה בג' מקומות בש"ב כ"ב בתהלים י"ח אמרת ה' ובמשלי ל' כל אמרת אלוה ובכולם הס"ד מגן הוא לכל החוסים בו ואם יפורש מלשון אומר אין לו חיבור לסיפא דקרא מגן הוא ע"כ דורש מלשון גדולה כמ"ש את ה' האמרת וה' האמירך וזהו שאמר אין הקב"ה נותן גדולה לאדם עד שבודקו ומצרפו וזהו מגן הוא וכו' וכ"כ היפ"ת : מקיים המשנה · ב"ק (דף ע"ט ב') וע' בגמרא שם (דף פ') ועי' ב"ר רים פע"ב ומש"ם וכל זה בתנחומא כאן ס"ז : נחית כצאן · בא ללמוד מה שרעה ביד משה את ישראל ממרעה הצאן ונמצא למד שרעה משה את הצאן יפה וע"כ זכה לרעות את ישראל מדה י"ב וע' פר"א פ"מ וכמ"ש בסימן הקודם ועי' ילקוט תהלים ע"ז · וכאן בתורה מרומז ומשה היה רועה וכו' אחר המדבר ויבא עד הר האלהים וזכה להיות גואל ולעלות אל אלהים : **ד** ומשה היה · מיותר לדרשה שעל דבר שהיה מתוקן מכבר עתה נהיה ע' ב"ר פ"ל ס"ג ובמדרש אסתר פסוק איש יהודי באריכות וז"ל התנחומא כאן סימן י"ז הרבה נתיחדו עד שלא באו לעולם המות מתוקן היה בא לעולם שנאמר וחושך על פני תהום זה מלאך המות וכו' · ולא הביא המות אלא ע"י הנחש שהיה מתוקן שנאמר והנחש היה וכן מהלך אלא כל אלו שתושב כאן עד עתידין היו ישראל להגאל ממצרים והיה משה מתוקן להם שנאמר ומשה היה רועה : מתוקנת היתה המיתה · בב"ר פ"ל שם הגי' הן האדם היה מתוקן למיתה וכן הוא במדרש אסתר שם :

יפה תואר

אחר מאנו לצאת ממצרים · וראוי היה כי גם הם יגועו מ"מ חמלה ה' בחסדו ולא נגעו בהן · ומה דאמרינן לקמן פי"ד כי בשלשת ימי אפלה מתו הפושעים בבני ישראל · אבל המה לא מתו מצד העונש אלא שהמיתם ה' באותם הימים · וז"ש את"ז שהאריך אף עמהם פי' אף כי היו ביניהם רשעים האריך אפו עד בואם במדבר ושמה נפרע מהם כל עונותיהם · ולפ"ז חולק על מה שנאמר בפ' שלפני זה בטעמו השובה : הה"ד ה' בהיכל קדשו · תוכן הדברים לחבר את וידע אלהים אל ומשה היה רועה ודורש וידע אלהים כי ה' בחן וידע ג"כ לבחר את הגואל וכמו דמסיים ה' צדיק יבחן · ואגב דורש גם את הכתובים הנאמרים בתהלים לפני זה הכתוב : ומשחרב ביהמ"ק וכו' · והכוונה כי בין כשהיה קיים ובין כשהוא למעלה השגחתו כוללת בעולם וה' עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם · ולדעת ר"א פירושו אע"פ שנראה שהקב"ה סילק שכינתו לשמים עכ"ז עיניו יחזו וכדלקמי' : ה' בשמים הכין כסאו · יש מוחקים מלת הכין ונ"ל דהכי פירושו כי ה' בשמים כסאו הוא כמו ה' בשמים הכין כסאו דמשמע שם שכינתו וכסאו נכונים בשמים ולאפוקי מדר"א דמשרש ה' בשמים כסאו שנראה כמסלק שכינתו לשמים וע' הגי' בשוח"ט דשם איתא אע"פ שבשמים כסאו שכינתו בב"ה : שנאמר והיו עיני ולבי שם · ומה דכתיב אשובה אל מקומי שראשון כבר תירצו את זה בירושלמי בפ"ד דברכות : אע"פ שהוא חרב · בשוח"ט גרסינן ואף עכשיו שהוא הר ויענני מהר קדשו סלה · לא ממלת הר דייק דמצינו כמה פעמים השם הר כמו הר הקודש גם אם לא נחרב · אבל עיקר דרשתו הוא מן סלה כי תמיד הוא בקדושתו גם אם נחרב : מכותל מערבי שלא נחרב לעולם · כדאיתא באיכה רבתי · והנה מחלוקת רשב"ן ור"א א"א לפרש כפשטן דבריהם דזה ידוע שמציאת השכינה א"א להיות במקום מוגבל כי היא בכל מקום וכמ"ש בפ"ק דב"ב שהשכינה בכ"מ · וא"א לפרש רק או על האור שנברא או על יחוד ההשגחה שם וכמ"ש הרב המורה · ומאחר שעל האור הנברא א"א לומר שהוא בביהמ"ק בחורבנו כי עינינו רואות [illegible] המקום הקדוש כזה · וע"כ יתפרש על ענין ההשגחה וטעם הדבר הוא אף דאמרינן בכמה מקומות בכל מקום שגלו שכינה עמהם מ"מ זה רק בהשגחה מסותרת · אבל להפך סדרו של עולם ולעשות אותות ומופתים גלוים לעיני כל העם זה חדלה מעת אשר חרב ביהמ"ק ונמסרנו למקרי העתים · וזה פירושו של סילוק השכינה מביהמ"ק וישיבתה בשמים ואמר שעכ"ז עיניו יחזו וגו' שכוונה בכל זאת עיניו צופות בשלם לכל איש ואיש כצדקתו וכגמול ידיו אם בעוה"ז או בעוה"ב · זה הוא דעת רשב"ן · אבל ר"א אומר כי גם עתה לא זזה השכינה מהיכל קדשו · וגם עתה עושה נפלאות לקיימנו בגלות וכמ"ש גדול הרועה שמצילם · אלא שאין הנסים מפורסמים כבתחלה וזה עצמו מ"ש בכל מקום שגלו שכינה עמהם ומה שכתוב ויענני מהר קדשו סלה שפי' כמה שעונה אותנו בצרותינו להצילנו מאויבינו ניכרת השגחתו שלא כמנהג הטבע · ואולי זה הכוונה הנה זה עומד אחר כתלנו שהשגחתו איננה מפורסמת אלא כנסתרת אחרי הכותל · ואולי מחלוקתם תלויה בזה · כי רשב"ן סובר אשר מהקב"ה לא יצא רק הטוב · והרעה הבאה לאדם הוא רק בשביל שהסתיר ה' פניו ממנו · וז"ש כי משחרב ביהמ"ק נסתלקה השכינה לשמים והרעות הבאות לישראל הוא בבחינת הסתר פנים · ור"א סובר כי גם הרעה תבוא לאדם מאת ה' ליסרו ולהוכיחו ולהיטיבו באחריתו וז"ש לא זזה השכינה וכו' והיו עיני ולבי שם פי' גם להרע לרעים : ינתן בדימוס · פי' בבית האסורים : ובמה הוא בוחן במרעה צאן · פי' אם ירגיל עצמו לרעות את בית השפלים כמו הצאן בשובה ונחת אז את"ז יוכשר ג"כ להיות מנהיג לבני אדם לבעלי חיים הגבוהים : כל אמרת אלוה צרופה · גם אגדה זו באה לפרש ומשה היה רועה שידע ה' כי הוא הגון לגאול את ישראל אבל לפי אגדה שלפני זו היה הבחינה בצאן לדעת סדר ההנהגה ולנסות את ענות רוחו ועתה מפרש כי הקב"ה יבחנהו אם הוא זהיר בממון חבירו וכמו שמביא את הכתוב וינהג את הצאן אחר המדבר · כי בזה יעשה משפט לעשוקים · וירחיק עושק וגזל מן העם · ונראה כי הנסיון הזה הוא רק לתועלת הרואים שיראו את מעשי ה' · כי הוא בוחן רק בראוי לזה · כי להקב"ה שבוחן כל הלבבות [illegible] איננו צריך לכל זה : ד"א ומשה היה

מתוקן לפירעניות היה · בנח כתיב (שם ו) תמים היה מתוקן לגאולה · ביוסף כתיב (שמות א) ויוסף היה מתוקן לפרנסה · במרדכי כתיב (אסתר ב) איש יהודי היה מתוקן להצלה · ומשה לגאולה · מתחלת ברייתם נתקנו לכך · וינהג את הצאן אחר המדבר · [א] א"ר יהושע למה היה רודף למדבר לפי שראה שישראל נתעלו מן המדבר שנא' (שיר ג) מי זאת (יא) עולה מן המדבר (יא) שהיה להם מן המדבר המן והשליו והבאר והמשכן והשכינה כהונה ומלכות וענני כבוד · ד"א אמר הקב"ה למשה עתה עתיד להעלות ישראל ממצרים בזכות מי שדברתי עמו בין הבתרים זה אברהם · (יב) ואין מדבר אלא דבור שנאמר (שם ד) ומדברך נאוה · ואמר ר' לוי א"ל הקב"ה למשה סימן זה לך במדבר אתה מניחן ומן המדבר עתה עתיד להחזירן לעתיד לבא · שנאמר (הושע ב) לכן הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדבר · ד"א למה היה רודף למדבר שצפה שהוא עתיד להחריב כרכי אומות העולם · כמה דכתיב (ירמיה נ) הנה אחרית גוים מדבר (יב) ציה וערבה · ד"א וינהג את הצאן אחר המדבר בישרו שישראל הקרויים צאן ימותו במדבר · (יג) וכן בשעה שתבע משה צרכיהן של ישראל אמר לו הקב"ה (שיר א) הגידה לי שאהבה נפשי וגו' · [ב] כמה חיות בהן (יד) כמה מעוברות כמה מיניקות התקנת לתינוקות כמה ריבובין התקנת למעוברות · השיבו הקב"ה (שם) אם לא תדעי לך · אם לא ידעת סופך לידע · צאי לך (יג) בעקבי הצאן כלומר הצאן והגדיים אתה רועה (כלומר האבות ימותו במדבר והבנים נכנסים) ואין אתה רועה הבנים · אלא על משכנות הרועים (יד) בארץ סיחון (שלא תכנס משם והלאה) · ויבא אל הר האלהים חורבה · (טו) [ג] ה' שמות יש לו · הר אלהים · הר בשן · הר גבנונים · הר חורב · הר סיני · הר האלהים · ששם קבלו ישראל אלהותו של הקב"ה · הר בשן · שכל מה שאוכל אדם בשיניו בזכות התורה שניתנה בהר · וכן הוא אומר (ויקרא כו) אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם · הר גבנונים · נקי כגבינה (טו) נקיים מכל מום · הר חורב · (טז) שממנו נטלו סנהדרין רשות להרוג בחרב · ורבי שמואל בר נחמן אמר [ד] שמשם נטלו עובדי גלולים איפופסין שלהם שנאמר (ישעיה ב) והגוים חרב יחרבו · מחורב יחרבו · הר סיני · (טז) שממנו ירדה שנאה לעובדי כוכבים:

ה וירא (יז) מלאך ה' אליו · הה"ד (שיר ה) אני ישנה ולבי ער · [ה] אני ישנה מן המצות ולבי ער לעשותן · תמתי בסיני שנתממו עמי בסיני ואמרו (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · א"ר ינאי מה התאומים הללו אם חשש אחד בראשו חבירו מרגיש כן אמר הקב"ה כביכול (תהלים צא) עמו אנכי בצרה · ד"א מהו עמו אנכי בצרה כשיש להם צרה אינם קוראים אלא להקב"ה · במצרים ותעל שועתם אל האלהים · בים ויצעקו בני ישראל אל ה' וכאלה רבים · ואומר (ישעיה סג) בכל צרתם לו צר · [ו] א"ל הקב"ה למשה אי אתה מרגיש שאני שרוי בצער כשם שישראל שרוים בצער הוי יודע ממקום שאני מדבר עמך [ז] מתוך הקוצים כביכול אני שותף בצערן · וירא מלאך ה' · ר' יוחנן אמר זה מיכאל · רבי חנינא אמר זה גבריאל · (יח) ר' יוסי הארוך בכל מקום שהיו רואין אותו היו אומרים שם רבינו הקדוש (יט) כך כל מקום שמיכאל נראה שם הוא כבוד השכינה · אליו · (יז) מהו אליו מלמד שהיו אנשים עמו ולא ראו (כ) אלא משה בלבד · כשם

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן י"ד. כל הענין · ילקוט כאן רמז קס"ט · ב לקמן פרשה ג' · שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ז' · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ב · ג שבת דף פ"ט · לקמן פרשה נ"א · במדבר רבה פרשה א' · תנחומא סדר במדבר סימן ז' · ילקוט סדר במדבר רמז תרפ"ד · ילקוט תהלים רמז תשנ"ו · ד שיר השירים רבה פרשה ד' סימן ג' · ילקוט ישעיה רמז שס"ג · ה שה"ש רבה פרשה ה' פסוק ב' · פסיקתא רבתי פיסקא ט"ו סימן ו' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ה' · ילקוט שה"ש רמז תתקפ"ח · ו תנחומא כאן סימן י"ד · ילקוט תהלים רמז תתמ"ג · ז פדר"א פרק מ'

חדושי הרש"ש

כ"ו) שהוא לשון גדולה ורוממות : (יא) שהיה להם מן המדבר המן כו' · בתנחומא איתא ג"כ התורה מן המדבר · ועי' בתוס' בפסוק זה : (יב) ואין מדבר אלא דבור כו' · וכיונה בו פי' הרד"ק בשם אביו ז"ל גם הם האלהים המכים את מצרים בכל מכה במדבר (שמואל א' ד') דפי' בדברו והביא ג"כ מן ומדברך נאוה : (יג) וכן בשעה שתבע כו' · משה צרכיהן ש"י א"ל להקב"ה כצ"ל בלמ"ד : (יד) כמה מעוברות כמה מיניקות כו' · פי' בהוית דהני' שם יותר מתוקנת · וכן לקמן פ"ג : (טו) נקיים מכל מום · כדאיתא בבמ"ר פי"ג ובחזית בפסוק כולך יפה רעיתי : (טז) שממנו נטלו סנהדרין רשות להרוג בחרב · תמוה הא ארבע מיתות נמסרו לב"ד · ולכאורה הייתי רוצה להגיה דצ"ל נטלו מסנהדרין כו' דקודם מ"ת היו דנים בב"נ שכל מיתתן בסייף (סנהדרין נ"ז א') ועמש"כ בויקרא פ"א וע"ע מש"כ בב"ר ר"פ ל"ד · או בלתי הגהה וס"ל להמדרש כתנא דב"מ (שם נ"ז ב') דכ"מ שאמורה לב"נ אינה אלא חנק · אבל לא יתיישב יפה לפ"ז · שהא דבבמ"ר פ"א מביא ע"ז פסוקי' מות יומת הנואף והנואפת מות יומת הרוצח דהא' הוא מיתת חנק והב' הוא סייף עמש"כ שם · וי"ל דיכוונו למאי דדרשינן (שם מ"ה ב') מנין שאם אי אתה יכול להמיתו במיתה הכתובה בו שאתה ממיתו בכל מיתה כו' ת"ל מות יומת מכ"מ · ועי"ש בתוס' והרמב"ם בפט"ו מהלכות סנהדרין פסק דה"ה בכל חייבי מיתות ממיתין אותן בכל מיתה שאתה יכול · ומגב שאמורה בכאן כמשמעו בכמה מקומות במקרא שכולל כל מיני מיתה שע"י אדם : (יז) מהו אליו מלמד כו' שהיו אנשים ולא ראו כו' : פי' יומא ד' ב' קול לו קול אליו מאהל

חדושי הרד"ל

(שם ס"ג) ויזכור ימי עולם משה עמו וגו' את רועה צאנו : (יא) עולה מן המדבר · שדרשו בשה"ש ותנחומא כאן עילויה מן המדבר : (יב) ציה וערבה · ודרש אחר שיהיה כמדבר אז יהיה נהוג כצאן : (יג) בעקבי הצאן · ורעי את גדיותיך שכאן אתה רועה ואין אתה רועה הגדיים אלא על משכנות כו' כצ"ל והכתוב הוא פי' הספר בפנים : (יד) בארץ סיחון ועוג · ע' ידי"מ · ואף שיפה פי' · אבל בב"ר שם מפרש דדרש הרעים הרעיון של רעים וקשים : (טו) ה' שמות יש לו כו' · לקמן בבמ"ר פ"ב חשיב גם הר חמד וכאן ס"ל דההר חמד אלהים על הר ציון קאי · וכדאיתא לקמן פל"ב · (ולקמן ס"פ נ"א הובא רק שלשה · שאין חושב שם כ"א הכתובין בתורה ולא בכתובים) : (טז) שממנו ירדה שנאה כו' · שבת (פ"ט) : (יז) מלאך ה' אליו מתוך הסנה הה"ד אני ישנה כו' · כצ"ל לעשותן פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי תמתי בסיני שנתממו עמי בסיני כצ"ל : (יח) ר"י הארוך כ"מ שהיו רואין אותו כו' · ב"ר פנ"ז ושם בהגהותי פי' בש"ד שהיה מתמם נרבי והולך לפניו תמיד (ומפני שהיה ארוך בקומה היה קומתו נראה מרחוק קודם שראו את קומת רבי שבא עמו) : (יט) כך כ"מ שמיכאל נראה כו' · ע' רמב"ן וכדבריו כ"ה בזוהר וירא (קי"ג) : (כ) אלא משה בלבד · ולכן היה תמה ואמר אסורה ואראה

פירוש מהרז"ו

מתוקן לגאולה · שם בב"ר הגי' מתוקן לנס : ויוסף היה · בריש שמות ויוסף היה במצרים ומה שלא הביא פסוק הקודם לזה יוסף בן י"ז שנה היה רועה על שמפסיק : מן המדבר · תנחומא כאן ושי"ר פסוק זה וכי כל המדבר בעמק שאמר מי זאת עולה ע"כ דורש מלשון עלית מעלה על ישראל : אתה עתיד לעלות · כמ"ש ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה אעלה אתכם מעני מצרים המעלך מארץ מצרים והמדרש דורש מ"ם עולה היינו ממצרים ע"פ מדה י"ז וא"כ מהו מן המדבר ע"כ דורש ע"פ מדה ממעל א"ת המדבר אלא הדיבור שעליתם מן הדיבור לאברהם וכמ"ש תהלים ק"ה כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו ויוצא עמו וכו' וכמ"ש בס"ד של זאת עולה מקוטרת מור זה אברהם בשי"ר שם : ומדברך נאוה · ובר"ד כתוב השני שפתותיך ומדברך מלשון דיבור וזהו וינהג את הצאן אחר המדבר שבזכות הדיבור לאברהם נהג צאן ישראל כמ"ש לקמן פכ"ד ס"ד : ואמר ר' לוי · צ"ל אמר ר' לוי בלא ו' ודורש אחר המדבר שהיה צ"ל במדבר ומאי אחר ומרומז ע"פ מדה ל"א מדבר אחר לרמוז מדבר לעתיד וע' במ"ר פי"ט סי' י"ג : עתיד להחריב כרכים · פי' של מצרים ומדין ושל סיחון ועוג : הנה אחרית מדבר וזהו אחר המדבר גז"ש : ד"א וינהג · לשון התנחומא כאן : הקרוים צאן · כמ"ש ואתנה צאני צאן מרעיתי וכמ"ש ואנחנו עמך וצאן מרעיתך : וכן כשתבע משה · ולשון התנחומא שאמר לו הקב"ה לך בשליחותי וא"ל משה הגידה לי וכצ"ל כאן אמר לו להקב"ה הגידה לי ואף שם בשרו שעתידין שלאן למות במדבר כדלקמן וכן הוא בשי"ר פסוק הגידה ולקמן פ"ג ס"ד בתיקון וכאן חסר ובשיבוש : אם לא ידעת · הוקשה לו מ"ש אם לא תדעי איזה תשובה הוא על מ"ש הגידה וא"כ השאלה במקומה ע"כ דורש ע"פ מדה מ' וממעל אם לא ידעת מהעבר תדעי לך מן העתיד אם אין לך ליקח ראיה מן העבר איך אפרנס את כל ישראל תדע ממה שאעשה בעתיד מן החררה שהוציאו ישראל ממצרים אכלו שלשים יום הדע איך אפרנסם כמ"ש בהדיא לקמן פ"ג ס"ד : הצאן והגדיים · הצאן הם הדור שיצאו ממצרים הם הזקנים והגדיים הם הדור שנולדו במדבר ושניהם אתה רועה אלא שהזקנים ימותו במדבר ותראה עקיבם וסופם וזהו צאי לך בעקבי הצאן אך הגדיים תרעה : שלא ימותו · על משכנות הרועים ובתנחומא מסיים לפיכך וינהג את הצאן אחר המדבר : הרועים בארץ סיחון ועוג · בשי"ר שם הגי' על משכנות הרעים והקשים זה סיחון ועוג · ומצאתי בזוהר בלק בדפוס אמשטרדם דף קצ"א הרעים חסר ו' אינון בישין אינון מלכי אמורין דנטלי ישראל ארעיהון לרעי' מקניהון : ה' שמות · לקמן פנ"א ס"ח ג' שמות ובמ"ר פ"א ס"ח ו' שמות עשו"ש · ושם במ"ר חושב הר חמד ועי' ב"ר ריש פנ"ט דבזה פליגי ר"ע וריה"ג ע"ש בביאורי וכאן כר"ע ע"כ לא חשב אותן כאן : הר אלהים הר בשן הר גבנונים · הוא בתהלים ס"ח עד זה סיני ובתורה נקרא הר אלהים חורבה עי' שבת פ"ט ושם בא"ח ומ"ש כאן על הר סיני שם בגמרא באריכות : נקי כגבינה · שהגבינה נעשה מחלב שאין בו פסולת כמ"ש בשי"ר כשחושב מעלת החלב כך ישראל בסיני כמ"ש בשי"ר פסוק כולך יפה רעיתי ומום אין בך שנתרפאו כולם ממומם וכל זה ע"פ ממעל ודרך קצרה ומדה י"ז : ה וירא מלאך ה' אליו · בלבת אש מתוך הסנה והו"ל בלהבת אש ע"כ דורש מלשון לב ע"ש ולבי ער וכמ"ש שי"ר פסוק זה ובפסיקתא פס"ו ס"ו ע"ש כל הענין וכאן חסר : תמתי בסיני · סוף הפסוק של אני ישנה פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי וכאן קיצר עשו"ש : שנתממו עמו בסיני · וכמ"ש שבת (פ"ח א') אנן דסגינן בשלמותא כתיב בן תומת ישרים תנחם וזהו תומתנו שהקדמנו נעשה לנשמע : התאומים הללו · דורש תמתי תאומתי מלשון תאומים עי' רש"י שם : בכל צרתם לו צר · שמודיעים לו צרתם ויתכן יותר שפסוק זה שייך לדרשה הא' של עמו אנכי בצרה שחבירו מרגיש ועל זה אמר אי אתה מרגיש שאני שרוי וכו' : מתוך הקוצים · כמ"ש מתוך הסנה כמ"ש בפדר"א פרק מ' והסנה צרה וצוקה וכלו קוצים ודרדרים : זה מיכאל · כמ"ש בדניאל מיכאל אחד השרים הראשונים ושם י"ב העומד על בני עמך וכאן שנראה אלא בגאולת ישראל מן הסתם שהוא השר מיכאל : זה גבריאל · שעליו מפורש שנראה ליחזקאל ולדניאל שהוא הנקרא איש לבוש הבדים עי' מ"ש בזה לקמן פר' י"ח ריש ס"ה שם ועל מיכאל אינו מפורש שנראה לאדם : ר' יוסי הארוך · שהיה ארוך וגבוה בקומתו והוא יוסי

מתנות כהונה

נתקנו · נתכנו: נתעלו · וקבלו עלייה מן המדבר : אתה מניחן · שימותו כל הדור ההוא במדבר בעון המדבר: [להחריב כו' · ולעשותן מדבר: א"ל הקב"ה גרסי'] : אחרית כו' · על בבל נאמרה הנבואה כמבואר שם בירמיה (נו) : כמה ריבוכין · [כמה ריכוכין גרס' · ה"נ במדרש חזית בפסוק הגידה לי והם מיני לחמניות רכוכין בשמן] · הם מיני לחמניות רכוכין : ה"ג הצאן ימותו והגדיים כו' · ופי' הכתוב כן תראה בינותן וסופן כלומר שימותו והרעה הגדיים : בעקבי · בסופן כד"א בשמרם עקב רב : בארץ סיחון · נראה שנקרא משכנות הרועים על שם שנגזרו כלו למות שלשה רועי ישראל אהרן מרים ומשה שמשה מת שם באחרונה [ועיין עוד במדרש חזית] : בשיניו · קרי ביה הר בשן הב' לשיניים : נקיים מכל מום · שבשעה שקבלו ישראל התורה בהר סיני נתרפאו כל בעלי מומין : כגבינה · שנקי מכל סיג מי החלב שהכל נתמצה ממנו : איפופסין · גזר דין שלהם על שהקב"ה חזר עליהם אם יקבלו התורה ומיאנו מלקבלה · ועיין במדבר רבה פ"א שמנה ששה שמות וגתן בהם טעמים שונים · ועיין שם : לעשותן כו' · כדאיתא במדרש חזית עד תמתי תמותי שנתממו : [ה"ג ונשמע רבי ינאי אמר תאומתי א"ל יונה כו' · ועי' במדרש חזית] : שם רבינו הקדוש · נראה שהיה בעל מדות טובות וחכם כרבינו הקדוש :

ללבב

ידי משה

על משכנות הרועים בארץ סיחון ועוג · עיין בפי' מ"כ שנדחק מאד ול"נ שלכך נקרא משכנות הרועים כדכתיב בסוף דברים כי ידעתי כי מקנה רב לשם ולפיכך נתן לראובן ולגד ולחצי שבט מנשה ארץ סיחון ועוג לפי שהיא ארץ מרעה ולשם היה הרבה מקנה לפיכך נקרא ארץ סיחון משכנות הרועים וק"ל ובשל מ"כ יצא מן הפשט וגאולות מי יכין : אני ישנה מן המצות · פי' שעשיתי מצות ולבי ער נעשה תן ישן ישנה היא רמז לאדם שעשה כבר מלאכתו וגמרה וישן לו ותשב"כ ולבי ער לעשות עוד מצות וזה שמסיים המדרש שאמרו נעשה ונשמע פי' אף שעשינו מצות נשמע עוד לעשות עוד מצות בלי פוגה וק"ל :

כלכת

יפה תואר

כל מי שכתוב בו כו' · כמ"ש בזה בב"ר פל"ח · ושם מוסיף קין שחסר פה וכן מוסיף כאן יוסף מה שלא נזכר שם : אמר הקב"ה למשה כו' · ולפי זה פי' וינהג את הצאן שרמז למה שינהיג את ישראל הנקראים צאן כדכתיב ואתנה צאני צאן מרעיתי אחרי זכות אברהם שנדבר בין הבתרים : במדבר אתה מניחן · כי שם מת כדכתיב וימת שם משה ולעתיד כשיקום במתים משם יקחם ויביאם לארץ וכמ"ש לקמן בד"ר פ"ב גבי ויהא רחבי עם : שנאמר לכן הנה אנכי מפתיה וגו' · בפסיקתא מייתי על הלי קרא הא דאמרינן לקמן במ"ר פי"ח בגואל האחרון נכסה מ"ה יום ומעלה אותן במדבר ואוכלים שרשי רתמים ולבסוף מ"ה יום נעלה להם ומוריד להם את המן ולפ"ז יתכן שלכן היה מס' פיתוחים משם משם כי על ידו הוא שירד המן כמו שהיה גאולת מצרים בזכותו כדאיתא בתענית : ה' שמות יש לו כו' · לא לפרש הר אלהים חורבה · כי חורבה אינה שם מקום אלא שם ה"ה הר אלהים אבי הוא תוספת ביאור לשר אלהים כי שניהם אחד הוא כי הר סיני נקרא הר אלהים והר חורב : ישינה מן המצות · פי' אף כי עול השעבוד ימנעני מלעשות מצות ה' אבל לבי חפץ לעשותם : מה התאומים הללו ידרים תמתי כמו תאומתי : אינם קוראים אלא להקב"ה · והוא מענין רישיה דכתיב יקראני ואענהו · ופי' שקוראים להקב"ה ולא לנוגשיהם וג"כ אינם קוראים להמלאכים להיות מליצים לפני ה' אלא יקראו לה' ממש וכמ"ש בירוש' מי דפ' ברכות כל הנקרא כשם ה' ימלט לא תהא קורא לא למיכאל ולא לגבריאל : אני שותף בצערן · שהדברים עתיקים כי מה שיושם צער וככים וכיוצא לשי"ת בעמל ישראל היא על ב' פנים · הא' מצד היות מדה טובה להטיב ולהשפיע וכאשר יפסק השפע הוא הצער והחרון כתק טובתו · והב' מצד היות שמו מתקדש ומתפרסם ע"י ישראל ובצערם ח"ו בהפך ע"ד באמור נסם עם ה' אלה וגו' : זה מיכאל · כיון דמיד נגלים השכינים כדכתיב ויקרא אליו אלהים וכל מקום שמיכאל נראה השכינה שם כדמשמע וכ"ח אני הגר שמעמים נגלה השכינה ע"י גבריאל · ומה שהזקיקו

גומר

שכתוב בדניאל (דניאל י) וראיתי אני דניאל לבדי את המראה · בלבת אש · א ללבבו כשיבא לסיני ויראה אותן אשות ולא יירא מהם · ד"א בלבת אש משני הלקיו של סנה ולמעלה כשם שהלב נתון משני חלקיו של אדם ולמעלה : מתוך הסנה · ב שאל גוי אחד את ר"י בן קרחה · מה ראה הקב"ה לדבר עם משה מתוך הסנה א"ל אלו מתוך (כ) חרוב או מתוך שקמה כך היית שואלני אלא להוציאך חלק א"א למה מתוך הסנה ללמדך שאין מקום פנוי בלא שכינה אפילו סנה : בלבת אש · בתחלה לא ירד אלא מלאך אחד שהיה ממוצע ועומד באמצע האש ואח"כ ירדה שכינה ודברה עמו מתוך הסנה · רבי אליעזר אומר מה הסנה שפל מכל האילנות שבעולם כך היו ישראל שפלים ירודים למצרים · לפיכך נגלה עליהם הקב"ה וגאלם שנאמר וארד להצילו מיד מצרים · רבי יוסי אומר כשם שהסנה קשה מכל האילנות וכל עוף שנכנס לתוך הסנה אין יוצא בשלום כך היה שעבוד מצרים קשה לפני המקום מכל השעבודים שבעולם שנאמר ויאמר ה' ראה ראיתי (כא) את עני עמי · ומה תלמוד לומר ראה ראיתי ב' פעמים אלא מאחר שהיו מטביעין אותן בנהר היו חוזרין וכובשין אותן בבנין · משל לאחד שנטל את המקל והכה ב' בני אדם ושניהם קבלו את הרצועה ויודעים צערה · כך היה צערן ושיעבודם של ישראל גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שנאמר כי ידעתי את מכאוביו · רבי יוחנן אמר מה הסנה הזה עושין אותו גדר לגנה כך ישראל גדר לעולם · ד"א מה הסנה הזה גדל על כל מים · כך ישראל אינן גדילים אלא בזכות התורה ג שנקראת מים שנאמר (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים · ד"א מה הסנה הזה גדל בגינה ובנהר כך ישראל הם בעוה"ז ובעוה"ב · ד"א מה הסנה עושה קוצין ועושה וורדין כך ישראל יש בהן צדיקים ורשעים · א"ר פנחס הכהן ב"ר חמא מה (יח) הסנה הזה כשאדם מכניס ידו לתוכו אינו מרגיש וכשהוא מוציאה מסתרטת כך כשירדו ישראל למצרים לא הכיר בהן בריה כשיצאו יצאו באותות ובמופתים ובמלחמה · ר' יהודה בר שלום אמר מה הסנה העוף נכנס לתוכו ואינו מרגיש וכשהוא יוצא כנפיו מתמרטות כך כשירד אברהם אבינו למצרים לא הכיר בו בריה וכשיצא וינגע ה' את פרעה · ד"א מתוך הסנה ר' נחמן בנו של ר' שמואל בר נחמן אומר כל האילנות יש מהן עושה עלה אחת ויש מהן שתים או שלש · הדס עושה שלש שנקרא (ויקרא כג) עץ עבות · אבל הסנה יש לו ה' עלין · א"ל הקב"ה למשה אין ישראל נגאלין אלא בזכות אברהם יצחק ויעקב ובזכותך ובזכות אהרן · ד"א מתוך הסנה רמז לו שיחיה ק"כ שנה כמנין הסנה : וירא והנה הסנה בוער באש · מיכן אמרו ד האש של מעלה (כב) מעלה לולבין (כג) ושורפת ואינה אוכלת (יט) (כד) והיא שחורה · האש של מטה אינה מעלה לולבין (כ) והיא אדומה ואוכלת ואינה שורפת · ולמה הראה לו הקב"ה למשה בענין הזה לפי שהיה מחשב בלבו ואומר שמא יהיו המצריים מכלין את ישראל · לפיכך הראהו הקב"ה אש בוערת ואיננו אוכל · א"ל כשם שהסנה בוער באש ואיננו אוכל · (כה) כך המצריים אינן יכולין לכלות את ישראל · ד"א לפי שהיה הקב"ה מדבר עם משה ולא היה מבקש לבטל ממלאכתו · הראה לו אותו דבר כדי שיהפוך פניו ויראה וידבר עמו · שכך אתה מוצא מתחלה וירא מלאך ה' אליו ולא הלך משה · וכיון שבטל ממלאכתו והלך לראות מיד ויקרא אליו אלהים : ך ויאמר משה (כא) אסורה נא ואראה · רבי יוחנן אמר (כו) ה' פסיעות פסע משה באותה שעה שנאמר אסורה נא ואראה · ר"ש בן לקיש אמר הפך פניו והביט שנאמר וירא ה' כי סר לראות · (כז) כיון שהביט בו הקב"ה אמר נאה זה לרעות את ישראל · א"ר יצחק מהו כי סר לראות אמר הקב"ה סר וזעף הוא זה לראות בצערן של ישראל במצרים לפיכך ראוי הוא להיות רועה עליהן מיד ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה: ויאמר משה משה · אתה מוצא (בראשית כב) באברהם אברהם יש בו פסק · (שם מו) יעקב יעקב יש בו פסק · (ש"א ג) שמואל שמואל יש בו פסק · אבל משה

מסורת המדרש א תנחומא כאן סי' י"ד · ילקוט כאן רמז קס"ט · ב במדבר רבה פי"ב סימן ד' · שיר השירים רבה פ"ג פסוק ט' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא א' · ג בבא קמא דף י"ז ודף פ"כ · עבודה כוכבים דף ה' · ב"ר פרשה פ"ד · דברים רבה פ"ב · שה"ש רבה פ"א פסוק ישקני · ספרי פ' עקב פיסקא מ"ח · שוח"ט מזמור א' · ילקוט ישעיה רמז ת"פ · ד יומא כ"א · תנחומא כאן סי' ט"ו ·

חדושי הרד"ל

ואלפא וכילקוט בשם אבכיר שאמר כן לרועים : (כ) חרוב או מתוך שקמה כך כו' · שנאמר ואגד כו' ר"ל לשכון את דכא וע' סוטה (ה'): (כא) את עני עמי כי ידעתי את מכאוביו ראה ראיתי כו' כנ"ל : (כב) מעלה לולבין · הוא כל' נבת שמעלה כמו לולבין כלפי מעלה : (כג) ושורפת ואינה אוכלת · דכתיב והסנה בוער באש ואיננו אוכל : (כד) והיא שחורה · בש"ק דיומא (כ"א) אמרו על אש של מערכה ברה כחמה (וכאן היסודית כתב שהיא שחורה ועי"ש בביאורי לפר"א בזה בס"ד) : (כה) כך המצרים אין יכולין לכלות · עי' פר"א פ"מ : (כו) ה' פסיעות · שנאמר אסורה נא והוי"ל אסור ומיותר ה"א לדרוש ה' פסיעות ובתנחומא הגי' ג' פסיעות : (כז) כיון שהביט · כן אמר הקב"ה נאה כו' כנ"ל ור"ל כיון שראה הקב"ה שהוא לראות וכדרשב"ל שהפך פניו (ובתנחומא שעקם צוארו) ולא רצה לבטל ממלאכתו ונמצא נאמן לאדוניו אמר הקב"ה שראוי זה להיות רועה נאמן :

חדושי הרש"ש

שמע וכ"י לא שמעו : (יח) הסנה הזה כשאדם מכניס ידו לתוכו אינו מרגיש כו' · בילקוט בשם אבכיר לפי שקוצין כולן כפופים למטה אבל כשמבקש להוציא הקוצין תופסין לו ואינו יכול להוציא : (יט) והיא שחורה · בחזית פסוק ראשו כתם פז בסופו איתא תורה שנתן הקב"ה היתה עורה של אש לבנה וכתובה באש שחורה וכ"ה בירושלמי שקלים פ"ו סוף הל' א' אש לבנה חרותה באש שחורה (והק"ע בפי' הא' פי' דהאותיות היו באש לבנה ע"ג אש שחורה ונעלם ממנו המדרש הנ"ל · וכ"כ רש"י בפסחים כ"ד א' ד"ה ראשית דרכו באש שחורה ע"ג לבנה) ובתנחומא פ' שמיני בענין ומעשה המנורה שנתקשה משה איתא שהראה לו הקב"ה אש לבנה ואש אדומה ואש שחורה ואש ירוקה וכן בחזית פסוק לאינה וראינה שעלה אותו למעלה והראהו אש אדומה ירוקה שחורה ולבנה ולע"ג : (כ) והיא אדומה · עי' ברכות (נ"ב ב') הרבה מאורות יש באור · ופירש"י אדומה לבנה וירקרקת וי"ל ; (כא) אסורה נא ואראה רי"א תי'

מתנות כהונה

ללבבו · לחזק לבו כד"א ואיש נבוב ילבב : [חלקיו של סנה גרסינן] : משני חלקיו כו' · משליש העליון ולמעלה היה בוער וכן לבו של אדם גם הוא נתון בשליש העליון של גבהו : [של אדם ולמעלה גרסינן] : [לפי' נגלה גרסינן] : ה"ג הם בעולם הזה והם בעולם הבא ד"א כו' עד צדיקים ויש בהן רשעים א"ר פנחס : אברהם גרסינן] : ה"ג ממלאכתו מרעיית צאנו : [הראה לו אותו דבר כדי שיהפוך גרסינן : נאה זה לרעות גרסינן] : סר וזעף · אבל וחפוי

פירוש מהרז"ו

הפרתי כמ"ש בירושלמי כלאים פרק ט' ב"ר פ"ק בס"ב ועי' כתובות (ק"ג ע"א) שגזר רבי שישמשו במותו ע' ב"ר פל"ז ס"ג ועי' לקמן סוף פל"ב : וראיתי אני לבדי · וס"ד והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה אבל חרדה גדולה נפלה עליהם ויברחו בהחבא ומן הסתם גם כאן היה כך : ללבבו · לקרב לבבו למראה אותו העליונות הרמוזים במ"ש והסר בוער באש וכמ"ש במ"ר פי"א ס"ג שבע מחילות בוססות זו בזו והוא בהוכן על ראש הסר : משני חלקיו של סנה · שמ"ש בלבת קאי על מתוך הסנה כי אצל האש לא מצינו כתוב תיבת לב ואצל האילן מצאנו כמ"ש אצל אבשלום בלב האלה וכן כאן ועי' מכילתא בשלח פסוק קפאו תהומות בלב ים ואפשר שגם כאן רמז על זה ודו"ק : את ריב"ק · במ"ר פר' י"ב סוף סימן ד' הגירסא כ"ג : מלאך אחד ממוצע ועומד באמצע · שתחלה כתוב וירא מלאך ה' ואח"כ וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו אלהים פתח במלאך וסיים באלהים ומ"ש מלאך אחד פי' סתם מלאך דלא כר"י ור"ח וכמ"ש אצל הגר ואברהם וגדעון ומנוח ומ"ש ממוצע ועומד באמצע הם ב' דברים ממוצע שהמלאך היה ממוצע בין השכינה ומשה כמ"ש בילקוט שלא יתבהל וגם היה המלאך עומד באמצע האש וזהו בלבת אש ואח"כ ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ולא מתוך האש : לפיכך נגלה עליהם · מתוך הסנה הירוד וכמש"ל פר' א' ס"ם פ' כשישראל בירידה פחתותה הם עולים ע"ש ועי"כ אמר וארד להצילו במצרים הירודה בסנה הירוד לישראל הירודים להעלותם ע"פ מדת ממעל : אין יוצא בשלום · שהענפים עקומים וסבוכים וחדים וקוציה וז"ל הילקוט בשם מדרש אבכיר דרכו של סנה אדם מכניס ידו לתוכו אינו ניזוק לפי שקוציו כולן כפופים למטה אבל כשמבקש להוציאה הקוצים תופסים לו ואינו יכול להוציאה וכמ"ש בסמוך : ב' פעמים · ע"פ מדה י' ב' ראיות : כי ידעתי את מכאוביו · פי' משותף בצרתו ומרגיש מכאוביו לא בידיעה בעלמא : גדר לעולם · שהצדיקים מגינים על הדור מכל צרה : על כל מים · פי' דווקא על המים ולא במקום אחר : בגינה ובנהר · בגינה במקום מים וכמ"ש בפר"א פ"מ והסנה אינו נצמח אלא א"כ יש מים תחתיו עכ"ל : שנקראת מים · כמ"ש ב"ר פר' פ"ד בסט"ז : באותות ובמופתים · דברים ד' ל"ד שעי"כ נתפרסמו בעולם : בזכותך ובזכות אהרן · לקמן פט"ו ס"ג : כמנין הסנה · דאל"כ הי"ל סנה וזהו אליו דבר הסייך אליו לבד ע"פ מדת גמטריא : מעלה לולבין · ממ"ש בלבת ע"פ מדת ממעל ומ"ש שורפת פיר' גומעה הלחלוחית כמ"ש שורפה חיה ואינה אוכלת גוש הגוף וכמ"ש בוער באש והסנה איננו אוכל וצ"ע שהרי אש של מעלה שירדה על המזבח במשכן ובמקדש היתה אוכלת העולה וחלבי השלמים תמיד בכל יום וכן אש של אליהו וכדומה בהרבה מקומות ואולי הכוונה שרק כאן היה באופן זה וזה דוחק שהרי אמר זה לכלל · ומ"ש והיא שחורה צ"ע שהרי במ"ר פ' י"ב ס"א איתא שהראהו אש אדומה שחורה לבנה וירוקה ואצל התורה אמרו אש שחורה ע"ג אש לבנה וביומא כ"א על אש המערכה שהיתה ברה כחמה ומנין דורש כאן שהיתה שחורה · ומ"ש שאש של מטה אוכלת ואינה שורפת צ"ע שהרי אנו רואים שאוכלת ושורפת · אולי תיבת ואינה ט"ס וצ"ל ושורפת : כשם שהסנה בוער · כל דמוים אלו שדורש הם בכלל מדה כ"ו ממשל שניתן לדרוש : מדבר עם משה · פי' שזה ענין הקריאה וההתראות כדי שיכין עצמו וכשהראהו דבר חדש ונפלא אז אמר אסורה ואראה וכן עשה כמ"ש וירא ה' כי סר לראות ואז ויקרא : ך ג' פסיעות · וכן הוא בתנחומא וצ"ע מנין הוא לו ובמדרש אחר ה' פסיעות ועי' רד"ל ורש"ש : הפך פניו · מדכתיב כי סר ולא כתיב כי הלך : שהביט בו הקב"ה · שמ"ש וירא ה' כי סר לראות מיותר אלא פ' וירא ה' שהביט בו כי ה' יראה ללבב ומ"ש לראות דורש בחילוף א' בע' באחה"ע א"ת לראות אלא לרעות : מהו כי סר · שהוא מיותר כנ"ל ודורש שהוא לשון נער ועצב וכמ"ש במ"כ ומ"ש לראות כמ"ש וירא בסבלותם אצל משה ולכך ויקרא לו להיות רועה ע"פ מדת ממעל ומנגד עי' לעיל פ"א סכ"ז : אברהם אברהם · בראשית כ"ב י"א יעקב שם מ"ו ב' שמואל ש"א ג' י' ובכל אלו יש הפסק קו בין שני השמות ואצל משה אין הפסק : וקורא פלוני פלוני · במסירות

יפה תואר

לומר זה גבריאל משום דהוא שרו של אש ומכיון דנגלה בלבת אש היינו גבריאל · ולר"י י"ל דלבת אש היינו אור השכינה ולא אש ממש · ויתכן שרמזו לדין ורחמים · כי דעת ר"י שנגלאו ברחמים כי לא היו כדאים להיותם רשעים ולז"א שהאמצעי היה מיכאל שהוא על מדת רחמים ולכן אמר שהוא של שלג וכידוע · ודעת ר"ח שהי' בדין כאומר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ולכן היה האמצעי גבריאל שהוא ממונה על מדת הדין שעז"א גבריאל של אש · וע' בזה ברמב"ן : ויראה אותן אשות ולא ירא מהם · כאשר היה לישראל באומרם וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק · ובעל מגלה עמוקות כתב שע"י השגה זו שנתחזק שכלו זכה והוכן עוד להשיג מראה הכבוד האמיתי בסיני · וזה שהדריך ה' למשה להשגת הנבואה מתחלה במראה אש רואי עד שנפרד מהמריותו ובשבא לסיני הי' קדוש ולא יעלרכו גדר אמרו מהשגה שהיא : משני חלקים של סנה · וזה היה להגדיל הפלא כי מלבד שאיננו אוכל גם אין האש נאחזת בכולו וז"ש מדוע לא יבער הסנה · ובא לרמז בזה כי נבואת משה לא היתה מהמדרגות התחתונות וזה כחלום או בביטול הרגשים וכמ"ש על הא דלקמן ג' פסיעות פסע וכו' אלא ביקיצה וזו הכוונה משני חלקיו של סנה : שנאמר וארד להצילו מיד מצרים · ותרגמו ואתגליתי ופי' הכתוב יען כי באת להציל את השפלים ואת הנדכאים לכן נגליתי על הסנה : קשה מכל האילנות מזיק ומצער שהוא קוץ מכאיב · וכן היה שעבוד מצרים קשה כי כביכול הוא הרגיש בצערן : היו חוזרין וכובשין · אחר שהיו מתים בנהר הוציאו אותם וקבעו בבנין : מה הסנה הזה כשאדם מכניס וכו' · אין פירושו כי המצרים נמשלו לסנה ואברהם וישראל יצאו וידיהם שרוטות ומתמרטות · דהא המצרים שבלו המכאובים והיסורים ולא היו ישראל ואברהם אשר יצאו מזה · אבל עיקר המשל הוא כי בבואם לא הרגיש איש ובצאתם נתפרסם הדבר ע"י המכאובים אשר באו על המצרים · ובמדרש אבכיר הובא המשל לסנה · כי המצרים לא הניחו את ישראל כמו שיכבד לצאת מהסנה : הדס עושה שלש · זה עפ"י הרוב כי יש אשר קיימי ז' ז' בקינא כדאיתא בפרק לולב הגזול : ושורפת ואינה אוכלת · פי' מייבש הלחות (וכמו שורפה חיה) שבותה את הלחות אשר בקרבה · אבל אש של מטה הוא להפך : ג' פסיעות פסע משה כנ"ל · ודריש מדכתיב אסורה נא וגו' משמע שלא סר עדיין ואח"כ מה אמר כי סר לראות דמשמע שכבר נתקרב לראות · לכן אמר ר"י כי בשעה שאמר אסורה נא כבר פסע ג' פסיעות ועז"א כי סר לראות כי מג' פסיעות אלו לא מנעו ה' אבל לפסוע יותר לא עזבו ה' ואמר אל תקרב הלום ומ"מ לא אמרינן שפסע שתות מג' פסיעות דא"כ כמאן דליתא דמי ולא אמר הכתוב · כי סר לראות · ורשב"ל סובר כי על הפיכת פניו אמר הכתוב כי סר לראות · ומ"כ שר"י כוון לשלש מדרגות הנבואה שיש לנביא וכמ"ש המורה וזה הראשונה בחלום ואח"כ ברוה"ק בנבואה ואח"כ בהקיץ וז"ש ג' פסיעות פי' שבאותו המקום הגיע לג' מדרגות הנבואה ורשב"ל סובר שלא הלך ממדרגה למדרגה כשאר הנביאים אלא הפך פניו שמיד זכה לנבואה בהקיץ · וזה דרך דרש : אבל משה משה

ידי משה

בלבת אש ללבבו כשיבא לסיני · ושמעתי רמז לזה שדרש נוטריקון ב"ל ב"ת ב' לוחות ב' תורות תורה שבכתב ותורה שבע"פ ופי הכם תן : וכשיצא וינגע ה' וגו' · פי' שנתפרסם הדבר כמו העוף שבשעת יציאה ניכר שהיה בתוך הסנה : ר' יוחנן אמר ה' פסיעות פסע שנאמר אסורה · לא ראיתי שם רמז בפסוק זה לאותן ה' פסיעות ואפשר שמלת נא קדרים בגמטריא חמשים ואחד כמו שדרשו חז"ל גבי לוט שאמר אמלטה נא פי' רש"י נא בגימטריא נ"א שנה שלוער איחרה ישיבתה אחר סדום שנה אחת שהיה ישיבתה מדור הפלגה עד עכשיו נ"א שנה סדום כ"ב שנה וכמו כן יצא למדרש דרש זה הכא שפסע חמשים פסיעות ומלת נא למד כן שגמטריא הכי הוה והמדפיס טעה בין חמשה לחמשים ומיתורא דנא קדרים ולאפוקי מרשב"ל שאמר שלא פסע אלא שהפך רק פניו ודרש כי סר שלא סר רק פניו לאחוריו ולא גופו ורגליו והואיל שלא פסע ועמד במקומו וגמירא לה' לי מפני השכינה אלא הפך פניו זכה לרעות את ישראל וכן מצינו בפרשה ג' בזכות מהביט זכה לתמונת ה' יביט מאח"כ לר' יוחנן שברח מפני השכינה ס"ל כמ"ד לקמן שאלוני וכו' כנ"ל אמנם קשה לי בן המחבר למה אמר חמשים פסיעות הלא נא בגימטריא נ"א פסיעות ולפי פירוש א"א ז"ל מוכרח אני לומר כיון שהגיע לתכון השכום וכלל לא

משה אין בו פסק למה כן · משל לאדם שנתן עליו משאוי גדול וקורא פלוני פלוני קרובי פרוק מעלי משוי זה · ד"א עם כל הנביאים הפסיק מלדבר עמהם אבל במשה לא הפסיק כל ימיו · (כח) א תני רשב"י מהו משה משה לשון חיבה לשון זירוז · ד"א משה משה הוא שלמד תורה בעוה"ז והוא עתיד ללמד בעוה"ב · שעתידין ישראל לילך אצל אברהם ואומרים לו למדנו תורה · והוא אומר להם לכו (כט) אצל יצחק שלמד יותר ממני ויצחק אומר לכו אצל (ל) יעקב ששימש יותר ממני · ויעקב אומר להם לכו אצל משה (לא) שלמדה מפי הקב"ה · הה"ד (תהלים פד) ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון · ואין אלהים אלא משה שנאמר ראה נתתיך אלהים לפרעה · ר' אבא בר כהנא אמר (לב) ב כל מי שנכפל שמו הוא בשני עולמות : ויאמר הנני (לג) ג הנני לכהונה ולמלכות · א"ל הקב"ה במקום עמידו של עולם אתה עומד · אברהם אמר הנני ואתה אומר הנני · בקש משה שיעמדו ממנו כהנים ומלכים א"ל הקב"ה אל תקרב הלום כלומר לא יהיו בניך מקריבין שכבר מתוקנת הכהונה לאהרן אחיך · הלום זו מלכות כמה דתימא (שמואל ב ז) כי הביאותני עד הלום · ואומר (שם א י) הבא עוד הלום איש · א"ל הקב"ה כבר מתוקן המלכות לדוד אעפ"כ זכה משה לשתיהן · כהונה (כג) ששימש בז' ימי המלואים · מלכות דכתיב (דברים לג) ויהי בישורון מלך : של נעליך · (לד) כל מקום שהשכינה נגלית אסור בנעילת הסנדל · וכן ביהושע (יהושע ה) של נעלך · וכן הכהנים לא שמשו במקדש אלא יחפים :

פרשה ג א ויאמר אנכי אלהי אביך · הה"ד (משלי יד) פתי יאמין לכל דבר [וגו'] · מהו פתי נער שכן בערביא (א) קורין לנער פתיא · ד"א אין פתי אלא לשון פתוי כמה דתימא (שמות כב) וכי יפתה איש · אמר רבי יהושע הכהן בר נחמיה ד בשעה שנגלה הקב"ה על משה טירון היה משה לנבואה · אמר הקב"ה אם נגלה אני עליו בקול גדול אני מבעתו · בקול נמוך בוסר הוא על הנבואה · ה מה עשה נגלה עליו בקולו של אביו · אמר משה הנני (א) מה אבא מבקש · אמר הקב"ה איני אביך אלא אלהי אביך בפתוי באתי אליך כדי שלא תתירא · אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב · שמח משה ואמר הא אבא נמנה עם האבות ולא עוד אלא שהוא גדול שנזכר תחלה : ויסתר משה פניו אמר אלהי אבי עומד כאן ואיני מסתיר פני · ר' יהושע בן קרחה ור' הושעיא (ג) אחד מהן אומר לא יפה עשה משה כשהסתיר פניו שאלולי לא הסתיר פניו גלה לו הקב"ה למשה מה למעלה ומה למטה ומה שהיה ומה שעתיד להיות ובסוף בקש לראות שנאמר (שם לג) הראני נא את כבודך ו אמר הקב"ה למשה אני באתי להראות לך והסתרת פניך עכשיו אני אומר לך כי לא יראני האדם וחי כשבקשתי (ב) לא בקשת · וא"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי אעפ"כ הראה לו ז בשכר ויסתר משה פניו (שם) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים · ובשכר כי ירא (שם לד) ויראו מגשת אליו · ובשכר מהביט · (במדבר יב) ותמונת ה' יביט · ור' הושעיא רבה אמר יפה עשה שהסתיר פניו א"ל הקב"ה אני באתי להראות לך פנים וחלקת לי כבוד והסתרת פניך חייך שאתה עתיד להיות אצלי בהר מ' יום ומ' לילה לא לאכול ולא לשתות ואתה עתיד ליהנות מזיו השכינה שנאמר (שמות לד) ומשה לא ידע כי קרן עור פניו · אבל נדב ואביהוא פרעו ראשיהן וזנו עיניהן מזיו השכינה שנאמר (שם כד) ואל אצילי בני ישראל לא

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה נ"ו : במדבר רבה פרשה י"ד · תורת כהנים סדר ויקרא · תוספתא ברכות פרק א' · מדרש שמואל סוף פרשה ט' · ילקוט סדר וירא רמז ק"א · ב בראשית רבה פרשה ל' ופרשה ל"ח · תנחומא כאן סימן י"ח · ילקוט ריש פרשה נח · ילקוט דברי הימים סוף רמז תל"ף ע"ב · ג זבחים דף ק"ב · בראשית רבה פרשה ס"ה · דברים רבה פרשה ב' · תנחומא כאן סימן י"ט · ילקוט סדר וירא רמז נ"ו · ד לקמן פרשה מ"ה כל הענין · ה תנחומא כאן סימן י"ט · ו ברכות דף ז' · ילקוט כאן רמז קע"ח · ז ויקרא רבה פרשה כ' · במדבר רבה פרשה ב' · תנחומא סדר אחרי סימן ו' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא כ"ז · ילקוט שמיני רמז תקכ"ד ·

חדושי הרש"ש

פסיעות · נ"ל ה' וע' ידי"מ ול"נ דדרש מן ה' דאסורה בהיא נוספת (שהוא מנחי פ"ו) לרמוז על ה' פסיעות ע' ברכות ל"א ב' תד"ה עמהם ובפ"ט דפסחים מ"ב בהרע"ב · ובבראשית רבה ספ"ס ביד"מ בשם הא"ב"ח : (כב) ששמש בז' ימי המלואים · ועי' לקמן פנ"ז דעת רבנן ור"ב בשם ר"ס דכל מ' שנה שמש בכה"ג :

(א) מה אבא מבקש · והיינו יאמין לכ"ד שהאמין שבא אביו לכאן · ודלא כמ"ש הכ' לקמן פמ"ט שאמר בלשון תמיהה וכי בא אבי ממצרים ועמש"כ שם : (ג) אחד מהן אמר לא יפה כו' · היינו ריב"ק כדמוכח ממשה נקט כן · ובדבריו מתפרש בירושלמי רפ"ק דעירובין כמ"ש בהגהותי שם"ד : (ב) לא בקשה עכשיו שבקשת איני מבקש · כן מסיים לקמן ס"פ מ"ה במאמר זה וכ"ה פ"ק דברכות :

חדושי הרד"ל

(כח) תני רשב"י · לשון חבה כו' · ב"ר פ' נ"ו ע"ש : (כט) אצל יצחק שלמד יותר ממני · שהי' ה' שנים יותר מאברהם (ולמד מילדותו ואברהם לאחר מ"ד בן מ"ח שהכיר בוראו) : (ל) יעקב ששימש יותר ממני · ור"ל אף שיעקב לא חי כ"כ כיצחק אבל שימש ת"ח יותר ממני כמ"ש יושב אהלים · ונטמן י"ד שנה בבית שם ועבר : (לא) שלמדה מפי הקב"ה · וכמ"ש בעירובין (נ"ד) כיון דמשה מפי הגבורה למד מסתייעא מילתא : (לב) כל מי שנכפל שמו · ב"ר שם : (לג) הנני לכהונה ולמלכות כו' · זבחים (ק"ב) : (לד) כ"מ שהשכינה כו' · עיין רמב"ן :

(א) קורין לינוקא פתיא · סנהדרין (ק"ו:) טירון היה ופי' מ"ע איש שלא נתחנך עדיין לאיזו מלאכה

פירוש מהרז"ו

בלא הפסק מכובד המשא והצרה · וכמ"ש לעיל ס"ה אך אצל כל הנ"ל לא היה מתוך צרה : לשון חבה · במ"ר פי"ד סכ"א וע"כ כפל שמו שמשתעשע בזכרו · וכמ"ש ירמיה ל"א כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד : בעוה"ז וכו' בעוה"ב · ע"פ מדה י' וכמ"ש ראב"כ בסמוך וכן הוא בתנחומא כאן ובב"ר פ"ל ס"ד ופל"ח סי' י"ב : שעתידין ישראל · לעתיד כשיבואו לציון : שלמד יותר ממני · שאברהם היה נרדף מנמרוד ודור הפלגה והיה גולה הרבה כמ"ש לך לך וכו' וכמ"ש הלוך ונסוע וכו' ויתהלכו מגוי אל גוי וכו' אך יצחק לא יצא מארצו ואברהם היה לו מלחמות ולא יצחק גם חי יותר מאברהם : ששימש יותר ממני · כמ"ש ויעקב איש תם יושב אהלים וא"א משמש בבית אולפנא בבית מדרשה של שם ועבר וכמ"ש ב"ר פס"ג ס"ט י' ילכו מחיל אל חיל מישיבה לישיבה עד יראה אל אלהים בישיבת משה כשישוב משה עם ישראל לציון כמ"ש לעיל פ' ז ס"ד ר' לוי : הנני לכהונה · ע' זבחים ק"ב ב"ר פנ"ה ס"ו ד"ר פ"ב ס"ז ובתנחומא ושם המאמר בשלימות וכאן חסר ודרש כן על מ"ש אברהם משה משה · כי כהונה ומלכות הם השני כתרים הגדולים והעליונים · ודבר ה' עליון כשקורא לאדם קוראהו ומקרבו לממשלה היותר גדולה היינו לכהונה ולמלכות ואברהם ביקש לזרעו אחריו לכלל האומה ונתקבלה בקשתו · אך משה ביקש לו ולזרעו אחריו ביחוד ועל כן לא נתקבלה בקשתו רק על עצמו כמ"ש בסוף הסימן ולא לזרעו : במקום עמודו של עולם · שם בד"ר הגי' מפסוק אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדולים אל תעמוד וכן בב"ר שם : אל תקרב · משמע שלא יקרב למקום הקודש ואח"כ אמר שהמקום שעומד קודש הוא ולדעת ר"ל לא רצה רק להפוך פניו ולא ילך כלל ולדעת ר"י רק ג' פסיעות למה הוצרך להזהירו אל תקרב על כן דורש אל תקרב מלשון הקרבת קרבן ע"פ מדת ממעל : עד הלום · דוד אמר כן על שהביאו למלכות : עוד הלום · אבל מלכות שאול כתיב · ודורש ע"פ מדה כ"ב כאלו כתיב אל תקרב אל הלום : זכה משה · לעצמו ולא לבניו : ששימש בז' ימים · לקמן פל"ז בס"א וס"ג : ויהי בישורון · במ"ר פט"ו ס"ט י"ג וס"ג עמש"ש : וכן ביהושע · ויאמר שר צבא ה' אל יהושע וגו' כי המקום אשר אתה עומד עליו קודש הוא · וכמ"ש עוד בב"ר פנ"ז ס"ג שר צבא של מעלה אני ובכל מקום שאני נראה הקב"ה נראה ולזה כוון המדרש :

פרשה ג א אנכי אלהי אביך · משמע אביך ממש הוא עמרם ולא מצאנו בתורה שיקרא הש"י אלהי פלוני רק על השלשה אבות ע"כ דורש דכאן הוצרך להזכיר אביך לפיתוי למשה וכמ"ש לעיל פ"ב ס"ה ללבבו ולקרבו · כי היה עדיין נער וטירון לנבואה וטירון פי' המ"ע אדם שלא נתחנך ולא הורגל וע' לקמן פמ"ה ס"ה באיזה שינויים ועל שדורש הפסוק על משה ע"כ בא לדרוש שמ"ש פתי אין פי' שוטה כמשמעו ברוב מקומות אלא נער או מפותה ובפסוק הקודם מדרכיו ישבע סוג לב ומעליו איש טוב ומשה קרוי טוב כמ"ש לעיל פ"א כ"כ ועליו אמר פתי יאמין לכל דבר שהאמין שאביו מדבר אליו ושנקרא אלהי אביו : בקולו של אביו · דורש כן שתחלה כתיב ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה וכו' ויאמר הנני משמע שידע שהש"י מדבר אליו וענה לו הנני ואח"כ אמר אנכי אלהי אביך אלהי אברהם וכו' ויסתר משה פניו היה לו להסתיר פניו מיד כשקרא לו קודם שאמר הנני · ע"כ דורש שתחלה אצל ויקרא אליו וגו' היה סבור שהיא אביו ע"כ אמר הנני עד שאמר לו אנכי אלהי אביך וגו' אז הסתיר פניו : אחד מהם אומר · ולקמן אמר בהדיא ר' הושעיה רבה אומר הכי שהדעה הראשונה היא דעת ריב"ק וכן הוא בהדיא לקמן פ' מ"ה שם וצריך להגיה ריב"ק אומר : אני באתי להראות לך וכו' · דורש שמשה אמר הראני את כבודך והיה לו להשיב מיד לא תוכל לראות את פני ומה זה שהפסיק בפסוק אני אעביר כל טובי וגו' וקראתי בשם ה' לפניך ע"כ דורש שהשיב לו אני אעביר כל טובי על פניך היינו מה למעלה וכו' היינו בשעה שנראה לו בסנה ואז קראתי בשם ה' לפניך שאמרתי לך אנכי אלהי אביך ואז אלו רצית היית יודע כל טובי אך עתה לא תוכל לראות פני וגו' · וזה לפי סידור הכתוב · וע' לעיל ריש פ"ב שדורש בא"א דוק והתבונן : אעפ"כ · סובר כריב"ק שלא יפה עשה ולא זכה כפי שאלתו ורצונו עכ"ז זכה שעל שמתחלה היתה כוונתו לכבוד הש"י ומוראו · אך לשון הגמרא ברכות (דף ז') ופליגא דרשב"ל א"ר יונתן בשכר שלש זכה לשלש ואם כן היה לו להביא דברי ר"י דסכנין בדברי ר' הושעיא · וע' כל זה לקמן פמ"ה ס"ה ויק"ר פ"כ סי' י"א : ודבר ה' אל משה · שמות ל"ג · ויראו מגשת · שם ל"ד · ותמונת ה' · סוף בהעלותך : ליהנות מזיו השכינה · שזה יהיה מתייחד כמ"ש לקמן פל"ב ס"ס ד' ופמ"ז ס"ס ה' בהדיא וכן בס"ז שם במ"ר פכ"א סע"ז : קרן עור פניו · וזה בא לו מזיו השכינה : לא שלח ידו · ויחזו את האלהים

מתנות כהונה

ותפוי ופסוק הוא במלכים א' כ' : קרובי · גשה הנה ובוא הנה : ה"ג ויאמר הנני הנני לכהונה : עוד הלום איש גרסינן · ופסוק הוא בשמואל א' סימן יו"ד :

פרשה ג [כי יפתה גרסינן] : טירון נראה שהוא לשון טרוניא שפירושו עלילה כמה דאת אמר אין הקב"ה בא בטרוניא על בריותיו כלומר שהנבואה לא מצאה מקום היאך תחול עליו · והרב ש"ע כתב בפרשה זו וז"ל שהיה משה טירון לנבואה פירוש תינוק · גם נוכל לומר שהוא ל' שררה ושלטון · ועיין בערוך כלומר שהנבואה היתה צריכה לשרות עליו כפי רצונו וכחו שהיה יכול לסבול ולא כפי מעלתה ורצונה ומנהגה : [וכל זה הוא גם לקמן פרשה מ"ה] : בוסר · קוהה ומבזה על הנבואה ובתנחומא פרשה זו וזה לשונו ולעולם עבודת כוכבים בסורה על עובדיה פירוש קוהה ומואס וכאן ר"ל שלא יאמרו שאין בה כח להגלות בקול גדול · ועי' לעיל : [הנני גרסינן : כדי שלא גרסינן] : ה"ג בקשת עכשיו שבקשת איני מבקש : ה"ג הראה לו שלש בשכר שלש בשכר כו' : ודבר ה' אל משה וגו' · בעין יעקב פ"ק דברכות לא גרס הכי אבל בויקרא רבה פרשה

ידי משה

לא דק בהדא כמו שמצינו כמה פעמים והאחד בגיטין גבי ונושאים באורך ע"ש אבל נ"ל דס"פ שצריך לדקדק בדברי רשב"ל שאמר שהפך פניו והביט שהפך פניו מן השכינה לאחוריו ולא רצה לראות ממש בשכינה רק שהביט קצת מן הצד ורשב"ל הוא מפרש דברי ר"י שאמר חמשה פסיעות והיכא עוד פסיעה אחת לנ"א שהיא היה מן הסברה כדי שיסתכל מן הצד ולא רצה להסתכל לסדיא ולזונות עיניו מן השכינה ולכך לא קתני פסיעה זו וכו' המדרש לקמן אבל נדב ואביהוא פרעו ראשיהם וזנו עיניהם פי' שהסתכלו כל צרכם לסדיא ולא מן הצד כמו משה עליו השלום ודו"ק היטב : פלוני פלוני וכו' · נמצא שדרך

יפה תואר

אין בו פסק · לפי סדרם שלפ"ז יתפרש כי הוא עלה במדרגה הגבוהה של הנבואה בלי שום הפסק זמן : אבל ממשה לא הפסיק כל ימיו · ומה דאיתא בסוף מסכת תענית וכפ' יש נוחלין עד שלא כלו מתי מדבר לא היה דבור עם משה כבר פירש"י ז"ל שלא היה הדבור פה אל פה אלא בחזיון לילה : וע' ברמב"ם ובעין יעקב מה שכתבו בזה באופנים שונים : שלמדה מפי הקב"ה אבל האבות קבלו התורה מקבלת שם ועבר :

טירון היה משה · לפי הענין נראה שפי' נער או רך בשנים · וכן פי' הרמב"ם בספר האמונות ולכן נבעת אם נגלה עליו הקב"ה בקול גדול · אבל בירושלמי איתא על אליהו שהי' טירונין של נביאים ופי' בצריך שהוא לשון חשיבות וגדולה · וזה שבא לתת טעם למה היתה הנבואה זאת בזקין ולכן היה לכוזהר פן יהיה נבעת מהקול ולא באה לו הנבואה בחלום או במראה ולא יפחד עוד · ומפני כי משה הטוב מאד ולא יאות לו הנהגה עכשו אלא בזקין : בוסר הוא · פי' הדברים כי קול הנבואה ראוי להיות נורא מאד · ולכן יחשוב על קול נמוך שהוא קול זר ולא יחוש להשיב על זה · לכן בא בקול אביו וע"ז יחסר וודאי להשיב · והנה הקולות המוזכרים הוא הוא מדבר ממדרגות הנבואה וכמ"ש בעל מגלה עמוקות וזה חורף דבריו · לפי שהרגל על כל דבר שלטון ואין שום שלימות נתנה בלי הרגל · לכן מרע"ה עם היותו מוכן מאד לנבואה לא ידע דרכי ה' לבלתי הרגלו עדין כה וזה טירון ר"ל נער בלי מורגל ולכן באה אליו הנבואה דרך פתוי בהרגל והדרגה שלא נגלה אליו בקול גדול בשנוי גדול הנה פתאום אי אפשר שלא יזיק ולא הרס לראות כאלילי בני ישראל וג"כ לא בקול נמוך ומדרגה קטנה כי אולי יחשוב לו שהיא ידיעה מחקרי ולא יתבונן נבואה ולכן נקרא בקול אמצעי והוא קול אביו שגדלו מנעוריו שהוא שכלו ולכן אמר מה אבא מבקש שחשב היותו משיג כשאר השגות שכלו הקודמות · ואולי פירושו של קול גדול הוא הנבואה בלי כל הקדמות וזה יוכל להבעיתו לדעת הכל פתאום · וקול נמוך הוא השגה שידעה אחרי הקדמות ההנהגות לזה · וזה הי' זלזול בנבואה כי לפי זה אין יתרון לו על המחקר · ולכן למדהו הדרושים עם סבותיהן יחד וזה ההגלות בקול אב שהם הקדמות המקובלות והלמודיות אשר לבנים וטוב נעתק ללמדו עיקר הדברים כפי אמתתם בנבואה היתרה על המחקר וזה קול אלהים : הנני מה אבא מבקש · והא דאמרינן לעיל פ"ב הנני לכהונה הנני למלכות פליגא אהא · ואע"ג דמדכתיב אנכי אלהי אביך ע"כ סבר את שאין ה' מיחד שמו על הצדיקים בחייהם כדלעיל בב"ר לא יקשה שיחשוב משה כי אביו קרא לו · כי אולי לא שמע עדיין במותו ואפי' שמע יחשוב עכשיו שסבר בפרושו וע' לקמן בפמ"ס אמר בא אבי ממצרים : אחד מהן אומר זה לא גרסינן ונ"ל ריב"ק אומר וכמו שאומר בסמוך ור' הושעיא רבה אמר וכן הוא בברכות וכן לקמן פמ"ה : לא לאכול ולא לשתות ·

שלח ידו (ג) והם לא קבלו על מה שעשו: ב ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי הה"ד (איוב יא) כי הוא ידע מתי שוא: ידע הקב"ה (ד) העם המתים על השוא לעשותו · ד"א ידע הקב"ה העם העתידים לעשות שוא ונהרגים כמה דתימא (ישעיה ג) מתיך בחרב יפולו · אלא (איוב יא) וירא און ולא יתבונן · כיצד אתה מוצא בשעה שיצאה הגר מביתו של אברהם היא ובנה מה כתיב (בראשית כא) ויכלו המים מן החמת ותלך ותשב לה מנגד · א"ר ברכיה [א] התחילה מטחת דברים כלפי מעלה אמרה רבון העולמים אתמול אמרת לי (שם טז) הרבה ארבה את זרעך והיום הוא מת · מיד ויקרא מלאך אלהים אל הגר · א"ר סימון [ב] בקשו מלאכי השרת לקטרגו אמרו לפניו רבון העולמים אדם [ג] שעתיד להמית בניך בצמא אתה מעלה לו את הבאר · נאה להעלות לששים רבוא שהן עתידין לומר לפניך (שמות טו) זה אלי ואנוהו · אמר להם עכשיו צדיק הוא או רשע אמרו לפניו צדיק הוא · אמר להם איני דן את האדם אלא בשעתו לכך כתיב (איוב יא) וירא און ולא יתבונן · וכן כשהיו ישראל במצרים ראה הקב"ה מה שעתידין לעשות · הה"ד ויאמר ה' ראה ראיתי · ראיתי לא נאמר אלא ראה ראיתי · אמר לו הקב"ה משה [ד] אתה רואה ראיה אחת ואני רואה שתי ראיות · אתה רואה אותן באין לסיני ומקבלין תורתי ואני רואה אותן מקבלין תורתי זהו ראה · ראיתי זו ראיית מעשה העגל שנאמר (שמות לב) ראיתי את העם הזה: כשאבא לסיני ליתן להם את התורה אני יורד בטטראמולי שלי שהן מתבוננים בי ושומטים אחד מהן ומכעיסים אותי בו אעפ"כ איני דנם לפי המעשים העתידין לעשות אלא לפי הענין דהשתא · כי שמעתי את צעקתם · אע"פ שידעתי מכאוביו שעתידים לעשות הוי ראה ראיתי · מהו כי ידעתי את מכאוביו יודע אני כמה עתידים להכאיבני במדבר · כמה דתימא (תהלים עח) כמה ימרוהו במדבר יעציבוהו בישימון · ואעפ"כ איני נמנע מלגאלם · א"ר שמואל בר נחמן (ה) הדבר הזה שפט עתניאל בן קנז לפני הקב"ה · אמר לפניו רבון העולם כך הבטחת את משה בין עושין רצונך בין לא עושין רצונך אתה גואלם · שנאמר (שופטים ג) ותהי עליו רוח ה' וישפוט את ישראל · לכך כתיב כי ידעתי את מכאוביו אעפ"כ אני גואלם: ג וארד להצילו מיד מצרים וגו' · אמר הקב"ה למשה (ו) אני אמרתי ליעקב אביהם (בראשית מו) אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך וגו' · ועתה ירדתי לכאן להעלות בניו כמו שאמרתי ליעקב אביהן ולהיכן אני מעלן אל המקום אשר הוצאתים משם אל הארץ אשר נשבעתי לאבותם · הדא הוא דכתיב ולהעלותו מן הארץ ההיא · ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי · עד עתה לא בא צעקתם לפני שלא הגיע הקץ שאמרתי לאברהם (שם טו) ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה · ועתה לכה ואשלחך אל פרעה · א"ר אלעזר (ז) לכה וודאית (הה"א שבסוף התיבה) לומר אם אין אתה גואלם אין אחר גואלם: ד ויאמר משה אל האלהים מי אנכי · א"ר יהושע בן לוי משל למלך שהשיא את בתו (ג) ופסק ליתן לה מדינה ושפחה אחת מטרוניות ונתן לה שפחה כושית א"ל חתנו לא שפחה מטרונית פסקת ליתן לי · כך אמר משה לפני הקב"ה רבון העולמים כשירד יעקב למצרים לא כך אמרת לו אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה · ועכשיו אתה אומר לי לכה ואשלחך אל פרעה (ד) לא אנכי הוא שאמרת לו ואנכי אעלך גם עלה · ד"א מי אנכי רבי נהוראי אומר אמר משה לפני הקב"ה אתה אומר לי לך והוצא את ישראל (ח) היכן אני משכים בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצנה · מנין לי לספק במאכל ובמשתה · [ה] כמה חיות יש בהן כמה מעוברות יש בהן כמה תינוקות יש בהן כמה מיני מזונות התקנת להם להחיות שבהן כמה מיני רכוכין התקנת למעוברות · כמה קליות ואגוזין התקנת לתינוקות · והיכן פירושו של דבר זה בשיר השירים שנאמר (שיר א) הגידה לי שאהבה נפשי · א"ל הקב"ה (ט) מן

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה נ"ג כל הענין · תנחומא סדר וירא סימן ה' · ילקוט וירא רמז צ"ד · ב עיין ראש השנה דף ט"ז וברש"י ד"ה שנאמר · ירושלמי שם פרק א' · מדרש תהלים מזמור ה' · ג עיין ירושלמי תענית פרק ב' הלכה ה' · ואיכה רבתי פרשה ב' פסוק ב' · ותנחומא סדר יתרו סימן ה' · ילקוט ישעיה רמז רפ"ט · ד לקמן פרשה מ"ב ופרשה מ"ג · דברים רבה פרשה ב' · תנחומא כאן סימן ב' כל הענין · ה לעיל פרשה ב' · שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ז' · תנחומא כאן סימן י"ד · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ב ·

חדושי הרד"ל

(ג) והם לא קבלו על מה שעשו · עיקר הפי' שהוא לשון בתמיה וכי לא קבלו הן עונשן ע"ז ע"כ יפה עשה משה שהסתיר פניו: (ד) העם המתים · על השוא מלעשותו כצ"ל · (וי"ל גם גי' הספר ופליגי ב' הדרשות בהא · לדרשא קמייתא שהן ממיתין עצמן לעשות שוא ולד"א הן נענשין ונהרגין על שעושין השוא): (ה) הדבר הזה שפט עתניאל · דכתיב הא' וישפוט בין ותהי עליו רוח ה' לויצא למלחמה לכן דרש ליה שאינו לשון שפיטה שדרש על ישראל (ורש"י בשופטים העתיק דרשה זו בשם התנחומא על ותהי עליו רוח ה' אלא ששפט משפטן לפני ה' ומלפניו הוציא כאור משפטם (ונראה שהדרשה שדרשו בירושלמי פ"ב דתענית ה"ז ובמדרש שמואל פר' י"ג נתעטף שמואל בתלוקן של ישראל כו' עיקר הדרשה הוא על וישפוט שמואל האמור שם שאין פי' לשון משפט בין אדם לחבירו כדפרש"י שם אלא ששפט משפטן לפני ה' כדהכא שאף שלא עשו עדיין תשובה שלימה יושיעם · וכ"מ הכתובים (בשופטים ב') ויעזבו את ה' וגו' ויצר להם מאד ויקם להם שופטים וגו' ואין מזכיר שם שעשו תשובה · וכן אחר כך כתיב וגם אל שופטיהם לא שמעו כי זנו וגו' · אעפ"כ כתיב והיה ה' עם השופט כל ימי השופט כי ינחם ה' מנאקתם מפני לוחציהם ודוחקיהם: (ו) אני אמרתי ליעקב אנכי ארד כו' · ועתה ירדתי כו' בא לפרש שמ"ש ליעקב אנכי ארד עמך מצרימה · אין פירושו כפשוטו בשעת ירידה לגלות מצרים · שא"כ למה אזר לכתוב כאן וארד להצילו · אלא עיקר ירידה זו על הירידה הלזו להצילם נאמרה: (ז) לכה וודאית הה"א שבסוף התיבה · כלומר אליך ובך הדבר תלוי (ויהיה פירושו כמו לכה לישועתה (תהלים פ') פ"ש כפרש"י) ולא יתפרש לשון הליכה כפשוטו · וא"כ שהיא לשון אליך הה"א יתירה שנכתוב תמיד לך בלא ה' (רק ה' נמנו במסורת הכתובים עיין בפרש"י תהלים שם) לכן אמר שהה"א וודאית כלומר נכתבה לבירור הדבר בוודאי שלך הדבר תלוי אם אין אתה גואלם אין אחר גואלם (ונראה מ"ש בירושלמי פ"ד דסוכה ה"ג על קרא דלכה לישועתה לך יודייה היא ע"ש וצ"ל וודיה ופירושו כדהכא · עי' בסוה"ע שם ובויק"ר פ"ט) · ועיין במ"כ ויק"ר פ"א מ"ש בזה: (ח) היכן אני · משכינם בקיץ כו' כצ"ל: (ט) מן תרדה שהיא יוצא עמהן · דרש כן על נאי לך בעקבי הצאן כדדרש ר"א בשי"ר שם:

חדושי הרש"ש

כדמוכח לקמן וכו' סוגיא רבה אמר יפה עשה כו' וכ"ה לקמן פמ"ה: (ג) ופסק ליתן לה מדינה ושפחה כו' · מדינה היא כנגד מה שהבטיחם לתת להם את ארץ כנען: (ד) לא אנכי הוא שאמרת לו כו'

מתנות כהונה

פרשה ג' גרס כמו כאן: והם לא קבלו כו' · זהו פירוש של ואל אגילי וגו' לא קבלו עונש על מה שעשו שלא כהוגן מכלל שהיו ראוים לשליחת יד וכמו שפירש רש"י שם: המתים · נראה שהוא לשון המתנה ואולי צ"ל הממתינים: ולא יתבונן · עושה עצמו כאלו אינו מתבונן בה: מטוית · משלכת וזורקת · ודרש לשון כמטחוי: בצמא · כדאיתא בפרק חלק ובאיכה רבה בהגולים מבני ישראל הלכו אצל בני ישמעאל ובקשו מהם שישקום מים והם לא עשו כן אלא המיתום כדאיתא שם: [אלא בשעתו גרסינן]: טטראמולי שלי · הרמב"ן ז"ל בפרשת כי תשא פי' ארבע פרדות שטרא בלשון יון ארבע מולין פרדות כלומר במרכבה שלי והרמז לדמות ארבע חיות הקבועים בכסא הכבוד כדכתיב ברים ס' יחזקאל וכתיב ופני השור מהשמאל והם שמטוהו ועשו את העגל (והרמב"ן בפרשה כי תשא ורבינו בחיי פ' זו הביאו מדרש זה בלשון יותר ברור · ועיין שם ולקמן פר' מ"ב): [אף על פי שידעתי גרסינן]: ודאית · הה"א שבסוף מורה על הברור [והודאי כמו שדרשו ישובו רשעים] לשאולה לדיוקא התחתונה שבשאול וכהנה רבות: [הכי גרסינן לא אנכי הוא]: מיני רכוכין גרסינן · ועיין לעיל בפרשה ב':

ה"ג

פירוש מהרז"ו

ויאכלו וישתו כמ"ש ויק"ר פ"כ סי' י"א מכאן שהיו ראוים להשלחת יד וכו': ב ראה ראיתי · שני ראיות ע"פ מדה יו"ד · תנחומא כאן סי' כ': כי הוא ידע · וס"ד וירא און ולא יתבונן וגו' ועיר פרא אדם יולד · ודורש על ישמעאל ע"פ גז"ש שכתוב בו והוא יהיה פרא אדם · מדרש תהלים מזמור ה': המתים על השוא · שמוסרים נפשם למיתה כדי לעשות שוא: לעשות שוא ונהרגים · שאע"פ שעתידים לחטוא מאד עד שיהרגו עליהם עכ"ז אינו מענים מקודם שיחטאו כמו בלעם ועל שעתה דורש מתי על מיתה של הריגה הולכך לגז"ש מתיך בחרב: ביצד אתה מוצא · תנחומא וילא סי' ה' כל הענין: ותשב לה מנגד · הרחק כמטחוי קשת ודורש בב"ר פ' נ"ג סי' י"ג שמטחת דברים כלפי מעלה ומ"ש קשת פי' דברים קשים שעל הריחוק דורש שם מתיבת הרחק לר"ב ע"ש ועי' לקמן סי' פ' השיח · ופי' זורקת ומשלכת דברים בכעס נגד הש"י: לקטרגו · מרומז במ"ש כאן מלאך אלהים ובסדר לך לך כשנראה לה המלאך כתוב שם מלאך ה' ד"פ · דכאן מלאך של דין: להמית בניך בצמא · איכה פסוק בלע ה' ולא חמל ירושלמי תענית פרק ד' סוף הלכה ה' שמ"ר פר' כ"ז סי"א: מעלה לו את הבאר · מבואר בב"ר נ"ג סי' י"ד: שעתידין לומר זה אלי · על גם מי הים ולא לזה שיחטא במים · וצ"ע שהיל"ל שעתידין לומר לפניך שירה על הבאר: אתה רואה אותם · תנחומא כאן · לקמן פמ"ב ס"ה כל הענין וסוף פמ"ג · ד"ר פ"ג ס"ט · ומ"ש אתה רואה אותם וכו' שע"כ נקרא הר אלהים וע"כ נתקרב משה לשם · לעיל פ"ב ס"ד: טטרומולין · עי' במ"כ וכ"ה במ"ע: שומטים אחד מהם · וכמ"ש ריש יחזקאל ופני השור מהשמאל ועגל הוא שור כנ"ש וימירו את כבודם בתבנית שור וכמ"ש לקמן פ"ל ס"ז שור גנגנו ועשינו עגל: אע"פ שידעתי וכו' · דורש מ"ש בפסוק ראה ראיתי כי ידעתי את מכאוביו פי' אע"פ שידעתי · וכן וסלחת לעוני כי רב הוא אע"פ שרב הוא · וכן כי קרוב הוא אע"פ שקרוב הוא: מהו כי ידעתי · הרי כבר אמר את עני עמי הם הצרות שלהם וזה מיותר ע"כ דורש אא"ע על הצרות ת"ע על עונות וחטאים כמ"ש ימרוהו יעציבוהו בלשון עתיד ובפסוק הקודם ויזכור כי בשר המה אע"פ שכמה ימרוהו וכו': שפט עתניאל · דרש כן ממ"ש ותהי עליו רוח ה' וישפוט את ישראל ויצא למלחמה והנה אצל גדעון ושמשון שכתוב ותהי עליו רוח ה' הוא רק לענין המלחמה והגבורה וכאן לענין המשפט ע"כ דורש אא"ע לענין הדין ת"ע לענין שפיטת ווכוח לזכות ישראל נגד מדת הדין שע"כ ויצא למלחמה: ג וארד להצילו · היינו מ"ש ליעקב אנכי ארד עמך מצרימה לכוונה שבעת גלותם ונרתם לא יאבדו וזהו להצילו שירדתי כבר עם יעקב ועתה ירדתי להעלותו וזהו ולהעלותו כאלו אומר וארד להעלותו שהוי"ו מוסף לתיבת וארד: אשר הוצאתים וכו' אשר נשבעתי וכו' · שע"פ מדה י"ז שמפורש במקום אחר שהאבות דרו כבר בא"י וגם מפורש בסוף ויחי והעלה אתכם אל הארץ אשר נשבע דורש כאן מדה פ' כאלו מפורש גם כאן אמר ולהעלותו וכו' אשר נשבע וכו': עד עתה לא בא · אע"פ שזעקו והתפללו תמיד לא עלתה זעקתם לפני אך עתה וכמ"ש ואני תפלתי לך ה' עת רצון וכמ"ש בזוהר על פסוק עד עת בא דברו ולעיל סוף פ"א באה תפלתם לפני: ה' בסוף התיבה · שה"א יתירה באה לחזק התיבה שהוא לעכב בל ישובה · ועי' ויק"ר פ"א ס"ה: ד מי אנכי · לקמן פט"ו סי' י"ד בביאור התשובה על זה ובסי' י"ח שם · שהיל"ל מי אני · דורש גז"ש על הש"י שאמר אנכי ארד וכמ"ש בסי' הקודם שבא לקיים פסוק זה ומאחר שבאת לקיים הירידה והעלייה קיים גם כן מ"ש אנכי: מטרונית · שרית ואדונית וכושית מבני חם המכרים לעבדי עולם כמ"ש עבד עבדים יהיה לאחיו ואיני יודע איך שייך כאן משל של שפחה: ד"א מי אנכי · הכוונה על ס"ד וכי אוציא את ב"י כנגד מ"ש והוצא את ב"י: בשיר השירים · כמ"ש בשי"ר שם פסוק זה הובא לעיל פ"ב סי' י"ד וס"ג ומ"ש מן חררה מבואר שם מפסוק אם לא תדעי · וכמ"ש במכילתא פסוק ויבואו אלימה · ומן החררה שהיו טועמין בו טעם מן כמפורש בסדר עולם סוף פ"י שהיו אוכלים עוגה שהוציאו בידם ממצרים שהיתה יפה להם כמן ל' יום · מזה תדע איך אכלכלם כמן ·

יפה תואר

פי' אשר אין בו לאכול ולשתות: יודע הקב"ה העם המתים · כלומר שלשוטים ומתים לעשות שוא · והכוונה גם לפ"ז מ"ש בסמוך וירא און ולא יתבונן שלא יסתכל בעתיד כי גם לפי פי' זה בידיעת העתיד מיירי שלשוטים לעשות ועדיין לא עשו · ואין הפרש בין שני הפירושים אלא בטעם מתי שוא מאי לשון מיתה · ואע"ג דפשט של מתי שוא הוא אנשים כיון שהמ"ם מנוקד בשו"א וכמו אל תיראי תולעת יעקב מתי ישראל ומלשון מיתה הוא בציר"ה וכמו מתי מלחמה · מ"מ כיון דאמר בלשון מתי דורש שבא לרמז גם לענין מיתה ומשלי טעמא דריש נמי הכתוב מתיך בחרב יפולו מלשון מיתה וכמו דמשמע בסמוך: העם העתידים לעשות שוא · אבל שעושים בפועל בוודאי לא ינקו במשפט אבל על העתיד אינו מסתכל · ואע"ג דבן סורר נידון על שם סופו זה רק בידי אדם · וגם כי הוא כבר התחיל לעשות רע: אתה רואה ראיה אחת · פי' האדם כשרואה שני דברים רואה כל דבר בראיה אחת והראיות שונות אבל הקב"ה צופה ומביט עד סוף כל הדורות בראיה אחת · ואין לפניו שינוי בראיה: אעפ"י שידעתי · ופירוש כי ידעתי אע"פ שידעתי וכמו כי עם קשה עורף הוא · רצה נפשי כי העלתי לך שיתפרשו אע"פ: ועתה ירדתי לכאן להעלות כו' · ואע"ג דכבר ירדה השכינה עמהם · אולי בחטאם נסתלקה ועתה ירדה שנית לכאן להעלותם: עד עתה לא באה צעקתם לפני כו' · פי' אף כי שמע הקב"ה את צעקתם מ"מ לא נעתר להם כיון שלא הגיע הקץ להגאל ועתה הגיע הקץ אם נמנה מלידת יצחק: לכה וודאית · כלומר לך לבד יאתה הגאולה · ונראה שהמדרש הזה חולק על הא דר' עקיבא במסכת שמחות שמשה ואהרן זכו לגאלם: לא אנכי הוא שאמרת לו ואנכי וגו' · ודרש הקרא מי אנכי כי אלך וכי אנכי הוא אותו אנכי שאמרת ואנכי אעלך וגו' שאלך אל פרעה ולפ"ז שמלת אנכי עומדת במקום שתים · ותשובת הקב"ה היתה תייך אני יורד ומגילן אלא לכו אתם תחלה והודיע לבני שאני גואלם וכדאיתא לקמן פט"ו: היכן אני תושבם לתור לשם מגוחם בקיץ מפב סתמם

ידי משה

שדרך העולם כך הוא לקרות שתי פעמים בשעת הצרה ודברי תורה כלשון ב"א ולפיכך לא נאמר כאן פסיק וק"ל:

אמר רשב"נ הדבר הזה שפט עתניאל בן קנז וכו' · נראה לפי שבכל שופטים שנזכרים בספר שופטים לא נזכר זה הלשון ותהי עליו רוח ה' אלא עתניאל לפי ששפט לפני הקב"ה שאמר לפניו וכו' פי' שהיה עליו רוח ה' ששפט לפניו ואמר כמו שהיה הקב"ה אומר כי ראה ראיתי אעפ"י שידעתי מכאוביו שעתידין לעשות וכו' וק"ל: אם אין אתה גואלם וכו' · לפי שהמזלות היו עוזרים למצרים והולך הקב"ה

חרדה שהיא יוצאת עמהן ממצרים * מספיק להן שלשים יום אתה יודע איך אני עתיד להנהיגם · ד"א מי אנכי אמר לפניו רבש"ע היאך אני יכול ליכנס למקום לסטים ולמקום הורגי נפשות הוי מי אנכי כי אלך אל פרעה וגו' · וכי אוציא את בני ישראל · מה זכות יש בידם שאוכל להוציאם · א"ל הקב"ה כי אהיה עמך · (ה) אין אומר אהיה עמך (י) אלא למי שהוא מתירא · (יא) וזה לך האות כי אנכי שלחתיך · ובדבר הזה תהיה ניכר שאתה שלוחי לפי שאהיה עמך וכל מה שתרצה אעשה אני · בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה מה שאמרת באיזה זכות אוציאם ממצרים הוי יודע שבזכות התורה שהן עתידין לקבל על ידך בהר הזה הם יוצאים (יב) משם · (ו) ד"א האלהים · מהו שאמר לו כי אנכי שלחתיך · אמרו רבותינו ז"ל סימן לגאולה הראשונה שבאנכי ירדו ישראל למצרים שנאמר (בראשית מו) אנכי ארד עמך מצרימה (יג) ובאנכי אני מעלה אתכם · וסימן לגאולה האחרונה שבאנכי הם מתרפאין והן עתידים להגאל שנא' (מלאכי ג) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא : ח ויאמר משה אל האלהים (ז) הנה אנכי בא · אמר ר' שמעון לודייא בשם ר' סימון בשם ר"ל (יד) אמר משה עתיד אני להעשות סרסור בינך וביניהם כשתתן להם את התורה ותאמר להם אנכי ה' אלהיך · אלהי אבותיכם (טו) שלחני אליכם · אותה שעה (טז) [ב] נתברר משה על עסקיו שנתיירא אם ישאלו לו מה שמו מה יאמר להם · באותה שעה היה מבקש משה שיודיענו הקב"ה את השם הגדול : ו ויאמר אלהים אל משה · אמר רבי אבא בר ממל [ג] אמר ליה הקב"ה למשה שמי אתה מבקש לידע · לפי מעשי אני נקרא פעמים שאני נקרא באל שדי · בצבאות · באלהים · בה' · כשאני דן את הבריות אני נקרא אלהים · וכשאני עושה מלחמה ברשעים אני נקרא צבאות (יז) וכשאני תולה על חטאיו של אדם אני נקרא אל שדי · וכשאני מרחם על עולמי אני נקרא ה' · שאין ה' אלא מדת רחמים שנאמר (שמות לד) ה' ה' אל רחום וחנון · הוי אהיה אשר אהיה אני נקרא לפי מעשי · (יח) ר' יצחק אומר א"ל הקב"ה למשה אמור להם אני שהייתי ואני הוא עכשיו ואני הוא לעתיד לבא · לכך כתיב אהיה שלשה פעמים · ד"א אהיה אשר אהיה · רבי יעקב ב"ר אבינא בשם רבי הונא דציפורין אמר · [ד] אמר הקב"ה למשה אמור להם בשעבוד זה אהיה עמם ובשעבוד הן הולכין · ואהיה עמם · אמר לפניו וכך אומר אני להם (ח) דיה לצרה בשעתה · אמר לו לאו כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם · לך אני מודיע להם איני מודיע · ד"א אהיה · רבי יצחק בשם רבי אמי אמר בטיט ובלבנים הן עומדים (יט) ולטים ולבנים הן הולכים · וכן בדניאל (דניאל ח) ואני דניאל נהייתי ונחליתי · אמר לפניו וכך אני אומר להן אמר לו לאו אלא אהיה שלחני אליכם · אמר ר' יוחנן אהיה לאשר אהיה ביחידים אבל במרובים על כרחם שלא בטובתם כשהן משוברות שיניהן מולך אני עליהם שנאמר (יחזקאל כ) חי אני נאם ה' אלהים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם · ד"א דא"ר ענניאל ב"ר ששון אמר הקב"ה לכשאני מבקש אחד מן המלאכים שהוא אחד משלישו של עולם פושט ידו מן השמים ומגעת לארץ שנאמר (שם ח) וישלח תבנית יד ויקחני בציצת ראשי · וכשבקשתי ג' מהן עשיתים יושבים תחת האילן שנאמר (בראשית יח) והשענו תחת העץ · וכשאני מבקש כבודו מלא כל העולם שנאמר (ירמיה כג) הלוא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה' · וכשבקשתי דברתי (כ) עם איוב מן הסערה שנאמר (איוב מ) ויען ה' את איוב מן הסערה · וכאשר אני מבקש מתוך הסנה : ז ויאמר עוד אלהים אל משה כה תאמר לבני ישראל ה' אלהי אבותיכם · לך ואמור להם בשמי שהוא מדת רחמים בו אני מתנהג עמהם בזכות אבותם ותדע שעל אבות אברהם יצחק ויעקב אני אומר · הה"ד ה' אלהי אבותיכם אלהי

מסורת המדרש א קידושין דף ל"ח · סדר עולם סוף פרק יו"ד · מכילתא בשלח מסכת דויסע פרשה א' · לקמן פרשה כ"ה · שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ז' · ילקוט בשלח רמז רנ"ו · ב מדרש תהלים מזמור י"ח · ילקוט שמואל ב' רמז קס"א · ג תנחומא כאן סימן כ' · ד ברכות דף ט' ·

חדושי הרש"ש

כו' כנ"ל : (ה) אין אומר אהיה עמך אלא למי שהוא מתירא · זה לראיה דפי' מי אנכי היינו שהיה מתירא ליכנס למקום לסטים כו' : (ו) ד"א מהו שאמר לו האלהים כי אנכי כנ"ל : (ז) הנה אנכי בא כו' · עתיד אני לעשות סרסור כו' · כדכתיב אנכי עומד בין ה' וביניכם כו' (דברים ה') : (ח) דיה לצרה

חדושי הרד"ל

(י) אלא למי שהוא מתירא · והיינו מפני שלא היה להם זכות · והב"ר ר"ס ע"ג (ואפשר נתכוונו כאן לענין מאמר ההוא) : (יא) וזה לך האות כו' · לפי שאלהים עמך · והו כענין פי' הרשב"ם ע"ש וכפי פשוט הטעמים נמשך וזה לך האות למעלה · ושלא כפירוש של הרמב"ן ע"ש : (יב) משם ד"א מהו שאמר האלהים · כי אנכי כו' כנ"ל : (יג) ובאנכי אני מעלה אתכם · אפשר רמזו למ"ש בפסוק באנכי

(פסית עיקר תכלית ההעלאה לישראל ממצרים) · וז"ש כי אנכי שלחתיך וגו' תעבדון את האלהים על ההר הזה : (יד) אמר משה עתיד אני להעשות סרסור כו' · עיין רמב"ן שמפני מ"ם שהודיעו הקב"ה הוא שבאל משה מה שמו שידע שהתורה לא הנתן בשלחי שמות אלא בשמו הגדול שבו היה העולם · ונראה דיליף ג"ש מאי הנה אנכי בא מהא דכתיב הנה אנכי בא אליך בעב הענן במ"ת · וגם דרש שהם אני בא לומר להם בשמך לשון אנכי (אע"פ שאמרו מפי הגבורה שמעו אנכי ולא יהיה לך מ"מ ע"י משה היו) : (טו) שלחני אליכם · וה"ל מה שמו אותה שעה כו' כנ"ל : (טז) נתברר משה על עסקיו · עיין ויק"ר פ"א ומ"ש בהגהותי בס"ד (ואם האי באותה שעה נמשך ג"כ למעלה עם מ"ת דקאמר וכמו שנראה מלשון הרמב"ן · אפשר לומר שמפני שהם אמרו בני ישראל רצוננו לראות את פני מלכנו כמ"ש בשמו"ר פ"א פ"ב לכן היה צריך משה לברר להם יפה מה שמו) : (יז) וכשאני תולה על חטאיו של אדם אני נקרא א"ש · שהם א"ש הוא היסוד שהוא המכריע (ובו השם תלוי) ולכן נמצא בו במקרא תמיד שמייחס לו הטובה והתוכחה ומייסר על עון כמ"ש ברות ובאיוב בכ"מ וכן נמצא בו הברכה בפרט על פריה ורביה וכן הרחמים · ועי' עס"ק לסר"מ ז' גבאי חלק היחוד פי"ב · וכאן אפשר רמז למ"ש למשה בר"פ וארא אל אברהם וגו' בא"ש · שהזכיר לו למשה שבזה נגד מה שהשם"ש שמות בסמוך לו בקשה מדת הדין לפגוע במשה על שאמר למה הרעותה כו' ותלה לו במדת הרחמים הטובה על נהגת כמ"ש במדרש שם עתה תראה במלחמת פרעה ולא אתה רואה במלחמת ל"א מלכים : (יח) ר' יצחק אמר כו' · אני שהייתי כו' עי' רמב"ן : (יט) ולטים ולבנים הם הולכין · אולי ידרש הכתוב (נחום ג) באי בטיט דמסי תומר החזיקי מלבן (האמור על נינוה) ג"כ על גלות ישראל וכי"ב מצינו נדרש במדרשות בכ"מ : (כ) עם איוב מן הסערה שנאמר כו' · כנ"ל · כלומר מבין סערות ראשו וכ"ה בב"ר פ"ד :

פירוש מהרז"ו

ומזה תלמוד בנין אב על כל צרכיהם שיהיו בכל למעלה מן הטבע : למקום לסטים · כמ"ש סר"א פ' מ' וז"ל ולא עוד אלא שאהא מבוחי ליד אויבי ומבקשי רעתי לא על כן ברחתי מפניהם וכו' א"ל אל תירא מהם שכבר מתו כל האנשים המבקשים את נפשך וכדלקמן פר"ה סי' ד' · והשיבו על ראשון שהיה מתירא כי אהיה עמך · ובי אוציא באיזה זכות והשיבו בזכות התורה ומהתשובה כי אהיה עמך אנו למדים ע"פ מדה ט' שהיה מתירא היינו שלא יהרגוהו וזה ע"פ מדה י"ז כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך הרי שזה היתה יראתו · ועי' לקמן סוף פ' ז' ואנכי אהיה עם פיך וע' ב"ר ריש פ' ע"ו ופ' מ"ד סי' ג' : וזה לך האות · יהיה לך האות והיכר בדבר שאהיה שלוחי · וכמ"ש פר"א ריש פרק מ"ה שביקש שישבע לו שכל מה שיבקש יעשה לו ונשבע לו שהכל יעשה חוץ מב' דברים וכו' ע"ש : ד"א האלהים · פ"ם וכך נ"ל ד"א וזה לך האות כי אנכי שלחתיך ותיבת האלהים נמשך לכאן מסיפא דקרא · וכמ"ש ב"ר פ' נ"ז סי' ו' וש"נ הכא בסיגנון שלו אנכי וע' פסיקתא פ' ל"ג סי' ח' בענין אנכי : ח הנה אנכי בא · הי"ל אם הבא או כשאבא וסייך לפסוק שקודם תעבדון את האלהים וכו' שדורש על מ"ת על זה הפי' הנה אנכי בא למתן תורה שפותח באנכי אך לא להוציא ממצרים : נתברר על עסקיו · ע' לקמן ריש פ' ד' וכר לבב שנתברר על עסקיו ואמרו לי מה שמו וע' מ"ש ויק"ר פ"א סי' ב' : היה מבקש משה · ע"פ מדה ט' שמאחר שאמר ואמרו לי מה שמו וכו' הכי בכח מאמר זה אמור לי שמך שאומר אליהם : ו לפי מעשי אני נקרא · פי' שמ"ב אהיה אשר אהיה אין זה שם המיוחד שהרי לא נמצא בתנ"ך שנקרא בשם זה רק כאן · ע"כ דורש שזה הודעה על כל שמותיו המפורשים בתנ"ך שהוא נגלה ונקרא כפי המעשה שעושה והנה שם הויה והאדני ואלהים ואל שדי כבר הודיע ע"פ האבות מפורשים בתורה רק צבאות הוצא דכך אגב כי אינו בתורה רק בנביאים וכתובים : כשאני דן · שאלהים הוא דיין כמ"ש עד האלהים יבא דבר שניהם אשר ירשיעון אלהים וכדומה : מלחמה ברשעים · כמ"ש ש"א ט"ו ב' אגל מלחמת עמלק · וכמ"ש ישעיה י"ג ד' ה' צבאות מפקד צבא מלחמה ובתנחומא הגיר' כשאני עושה נקמה ברשעים כמ"ש קנאת ה' צבאות תעשה זאת ישעיה ט' : תולה על חטאיו · שאיני מעניש כפי חטאו ואומר ליסורים די וכמ"ש ב"ר פר' נ"א סס"א ע"ש · והמדרש פי' פעם אחד בשמות אלו אבל יש עוד טעמים גלוים ונסתרים : ג"פ אהיה · ע"פ מדה י' על ג' זמנים עבר הוה עתיד ולדעות הנ"ל יוכל לומר גם לישראל אך ר"י ב"ר אבינא מחלקם שנים אמר למשה ואחד לישראל כמ"ש כה תאמר לבני ישראל אהיה וכו' ולא ב' אהיה הנ"ל : נהייתי ונחליתי · לכך הודיע לו עתה שם אהיה על שעתה עומד עם ישראל במעמד של מכאוב וצרה וע"פ מדת ממעל : ביחידים · הרשות נתונה אהיה עם הצדיק ולא עם כל היחידים וזהו אהיה ולא בהכרח : ד"א דאמר ר"ע ב"ר ששן · פי' ד"א אהיה אשר אהיה על פי מה שדרש רעב"ש במקום אחר כן · ודרש ג"כ כאן : וישלח תבנית יד · מן השמים לארץ : אחד משלישו של עולם · כמ"ש ב"ר פס"ח סי' י"ב וש"נ · ופי' שאני עושה מעשה כפי רצוני שלא בהכרח כלל וזהו אשר אהיה פעם כך ופעם בהפכו · ועי' ב"ר פ"ד בסי' ד' : ז ויאמר עוד אלהים · פתח באלהים ואח"כ אמר ה' אלהי אבותיכם ע"כ

מתנות כהונה

הכי גרסינן עמהן ממצרים ומספיק להם שלשים יום · ועיין מזה במדרש חזית בפסוק הגידה לי] : ה"ג [הם] יוצאים משם · ד"א מה שאמר לו האלהים וגו' : שבאנכי הם מתרפאין כו' · עיין בילקוט ישעיה פסוק אנכי אנכי (רמז ש"ו) : מה אמר להם · גרסינן · וזהו ענין הבירור שלא רצה לילך בשליחות עד שידע היאך ישיב להם על שאלתם שלא יתפס בדבריו ובספר עבודת הקודש גרס כמו כאן וא"כ מלתא באפי נפשיה היא : הוי אהיה כו' · ופירושו אהיה נקרא לפי מה אשר אהיה במעשה : וכך אני כו' · בתמיה : לאו · לא אמרתי שתאמר להם כך אלא לך הודעתי ולא להם : לאשר אהיה · פירושו יחיד שיחפוץ ויבחר בי אהיה לאלהים ואם לא יחפוץ בידו הוא לפרוק עול אבל הרבים לא אניחם לפרוק עול שמים · וזהו מה שכתוב שליפית · אהיה שלחני אליכם : לטים ולבנים כו' · רמז להם שיחזרו לשעבוד בגלות ודרש אהיה וגו' לשון הוה ושעבוד · כד"א נהייתי ונחליתי שפירושו ענין שבר : אלא אהיה · אהיה להם לעזרה בגלות זה ולא תודיע להם גלות אחר : משוברות כו' · כלומר אע"פ שהוא להם שברון כח וקהיון שינים : ה"ג אמלוך עליכם · ד"א דאמר כו' · וחוזר לפרש אהיה אשר אהיה שמשנה פעולותיו ויהיה כמו שירצה להיות :

לשעבר

ידי משה

שקב"ה לבדד שמערכות והמזלות וזה לא היה יכול להיות רק על ידי משה שמולד במזל המשדד כל המזלות וזה פירושו ומשה היה שהיה מתוקן לגאולה פי' מתחלת בריאתו וכמוזכר אית' ועברתי בארץ מצרים פי' שהעביר שם של הוי"ה במשה ונתלבש משה בשם זה כדי לבדד המזלות וזה היה מעלות משה נוסף על כל הנביאים : פושט ידו מן השמים ומגעת לארץ · פי' אף שהמלאך הוא רק שליש של עולם מ"מ כשאני

רוצה

יפה תואר

שתמה וע' בחזית : מה זכות יש בידם · ולא ס"ל שמשני שהגיע הקץ וזכות אבות ולמאן שמו יגאלו כדלעיל פ"א כיון דאין בידם מעשים · ואע"ג דמשה אמר הוא בכל עת סניגור על ישראל איך נהפך לקטיגור להם לשאל מה זכות יש בידם · וע' ברש"י בחומש · ויתכן כי משה כשמעו את דבר ה' לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי וגו' שלא הגאולה במשה מדלא אמר והוציא את עמי · והבין משה כי הוא בזכותו יוציאם ומשה מענותנותו מי אנכי וגו' כי אין בי זכות ועתה הודיעני אמר להקב"ה

מה זכות יש בידם וכו' · אולי זכותם תעמוד להם להוציא : אלא למי שהוא מתירא כמ"ש לגדעון כי אהיה עמך לפי שאמר במה אושיע את ישראל הנה אלפי הדל במנשה וכן ליעקב הנה אנכי עמך ושמרתיך וגו' וכן כי אתך אני להצילך כי תעבור במים אתך אני : הוי יודע שבזכות התורה · פי' אף כי יש להם זכות להגאל מה שיקבלו את התורה · מ"מ על ידך יקבלו ואתה תהיה הנה לדבר וז"ש שהן עתידין לקבל על ידך : סימן לגאולה הראשונה כו' · ומפרש הקרא וזה לך האות כי אנכי שלחתיך פי' אחרי שאני שולח אותך במאמר אנכי זה הוא הסימן לגאולה · ומ"ש שבאנכי ירדו וגו' קרוב לפרש עפ"י מה שנודע כי תכלית גלות מצרים היתה כדי שיקבלו עול תורה בצאתם ולא יקשה עליהם אחר שהורגלו בעבודה קשה מעתה"כ אלו נתן להם התורה מתוך שלום והשקט היה כבד עליהם לשאת · וז"ש שבשביל אנכי כדי לקבל התורה ירדו למצרים · ובאנכי בשביל קבלת התורה אני מעלה אתכם : אותה שעה נתברר משה על עסקיו · משום דקים לן שמשה פעם בא בחסידות ופעם בא בתמימות ופעם בענוונות ופעם בירר עסקיו כדדרשינן בי' בויק"ר פ"א ובשוח"ט מז' י"ח את הפסוק עם חסיד תתחסד · ולהכי קאמר הכא דבירור עסקיו היינו בשעה שאמר מה שמו · ודלא כדלקמן דאמר באותה שעה בא בענוונות שכוונתו היתה לידע שמו ית' ובקש תואנה לאמר ואמרו לי מה שמו · ודלא כדאמר בשוח"ט שאותה שעה בא בתמימות ע"ש : באל שדי · בצבאות · באלהים · בה' · הזכיר ד' שמות אלו ולא הזכיר כל השבעה שמות שאינם נמחקים · משום דאלו המרכבה שמות נגלו ממצרים · כי באל שדי יען שלא היו ראוים להגאל ותלה על חטאם וגאלם במדת הרחמים שהוא ה' ועשה דין במצרים שהוא אלהים וכמ"ש וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי · וגאלם בצבאות : ולטים ולבנים הם הולכים · טיט ולבנים לאו דוקא אלא שגר קשה כטיט ולבנים דשעבוד מצרים : אהיה לאשר אהיה ביחידים · כלומר שלא אהיה בוודאי אלא אהיה פעמים לאשר יקרא שאהיה עמו וזה יצדק ביחידים שבשבתו עליו שתלוים בזכותו ברחמים לפעמים ע"ד ותנותי את אשר אחון אע"פ שאינו הגון · אבל במרובים בוודאי אהיה עמהם שאפי' יחטאו לשוב ממני ע"כ אמלוך עליהם · וזהו שאמר לאמר להם אהיה שלחני אליכם כי להיותם מרובים בוודאי יהיה עמהם אפי' בהיותן חוטאים : אמר הקב"ה לכשאני מבקש כו' · ודרש אהיה אשר אהיה שפעמים אהיה מלא עולם ופעמים אהיה מצמצם שכינתי בתוך הסנה · ולפירוש זה יתפרש שאלת ואמרו לי מה שמו שישאלו על מציאות ה' ומקומו

יכמ:

אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם · וכששמע משה כך שלא הזכיר אביו כשם שעשה בתחלה אמר לפניו רבש"ע (ט) יש חוטאים בשאול א"ל לאו · אמר לפניו לשעבר אמרת שמך על אבי ועכשיו סלקת אותו · א"ל בתחלה פיתוי פתיתי אותך מכאן ואילך דברי אמת אני מדבר עמך · א זה שמי לעלם · (כא) חסר וא"ו שלא יהגה אדם את השם באותיותיו · וזה זכרי לדור דור · שאין אומר אותו אלא בכינוי: ח לך ואספת את זקני ישראל · ב לעולם זקנים מעמידים את ישראל · וכה"א (יהושע ח) וכל ישראל וזקניו ושוטריו ושופטיו עומדים מזה ומזה לארון · אימתי ישראל עומדים כשיש להם זקנים למה כשהיה בהמ"ק קיים היו שואלים בזקנים שנאמר (דברים לב) שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך · שכל מי שנוטל עצה מן הזקנים אינו נכשל · תדע לך ג כששלח בן הדד אל מלך ישראל שנאמר (מלכים א כ) כה אמר בן הדד כספך וזהבך לי הוא שלח לו מלך ישראל כדברך אדוני המלך לך אני וכל אשר לי · פעם שנייה שלח לו (שם) כי אם כעת מחר אשלח את עבדי אליך וחפשו את ביתך ואת בתי עבדיך והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו · וכי כל מה שתבע בראשונה אינו חמדה · בקש כסף וזהב והם חמדה (י) שנאמר (חגי ב) ובאו (כב) חמדת כל הגוים · בקש נשים והם חמדה שנאמר (יחזקאל כד) בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך וגו' · בקש בנים והם חמדה שנאמר (הושע ט) והמתי מחמדי בטנם · הוי אומר כל מה שתבע בראשונה חמדה · ומהו כל מחמד עיניך דבר שהוא חמדה מתוך חמדה · זו התורה שנאמר (תהלים יט) הנחמדים מזהב ומפז רב · כיון ששמע מלך ישראל זה אמר אין זו שלי אלא של זקנים היא · מיד (מלכים א כ) ויקרא מלך ישראל (יא) לכל זקני ישראל וגו' ויאמרו אליו כל הזקנים וכל העם אל תשמע ולא תאבה · כיון ששמע לעצת הזקנים מיד (שם) ויצא מלך ישראל ויך את הסוס ואת הרכב וגו' · הוי ישראל נמלכים בזקנים · ולכך אמר הקב"ה למשה לך ואספת את זקני ישראל: אמור להם פקוד פקדתי · א"ל ד מסורה היא בידם מיוסף שבלשון הזה אני גואלם לך אמור להם זה הסימן · מהו פקד פקדתי פקד במצרים (כג) פקדתי על הים · פקד להבא פקדתי לשעבר · ואת העשוי לכם במצרים כלומר אני פוקד על המצריים מה שעושים לכם · כד"א (שמואל א טו) פקדתי את אשר עשה לך עמלק · ואומר אעלה אתכם · אמור להם כמו שאמרתי ליעקב אביהן כן אעשה · ומה אמר לו (בראשית מו) ואנכי אעלך גם עלה · וכן יעקב אמר לבניו (שם מח) והיה אלהים עמכם והשיב אתכם וגו' · מיד ושמעו לקולך למה שמסורת גאולה הוא בידם שכל גואל שיבא ויאמר להם פקידה כפולה גואל של אמת הוא · ואח"כ ובאת אתה וזקני ישראל וגו' · (כד) חלק כבוד לזקנים · (יב) ואמרת אליו ה' אלהי העברים נקרא עלינו · (כה) למה קורא אותם עברים על שום שעברו ים · ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים · למה אמרו שלשה ימים ולא אמרו נלכה נא לעולם · למה אמרו כן כדי שיטעו המצריים וירדפו אחריהם בשעה שיצאו ויאמרו לא גאלם אלא על מנת שילכו ג' ימים ויזבחו לו והם עכבו עצמן כל כך וירדפו אחריהם בסוף ג' ימים ויטביעם בים למדוד להם במדה שמדדו שאמרו (שמות א) כל הבן הילוד היאורה וגו': ט ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך · ראה הקב"ה מה עתיד פרעה הרשע לעשות ולהכביד העבודה על העם מעת שילך בשליחותו וכדי שלא יטעה בדבר (יג) הודיעו הקב"ה כך וכך עתיד פרעה לעשות בזמן שתלך בשליחותי כדי שלא ישיח דברים כלפי מעלה ואעפ"כ הטיח דברים כלפי מעלה ועליו נאמר (קהלת ז) (כו) כי העושק יהולל חכם: י ושלחתי (כז) את ידי · אעשה מה שדברתי לאברהם וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי · (כח) כדי למדוד בהם במדתם לכך אסרב בהם ואחר אשר אשלם להם אל חיקם ישלח אתכם: יא ונתתי את חן העם מה שאמרתי לאברהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול · אני עתיד לעשות אתכם לחן בעיני מצרים כדי שישאילום וילכו מלאים ה בכדי שלא יהא פתחון פה לאברהם אבינו לומר ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם · ושאלה אשה משכנתה וגו' · מלמד שהשמלות חביב

מסורת המדרש א פסחים דף נ' · קידושין דף ע"א · ב עיין לקמן פרשה ה' ופרשה ט"ו וט"ז ופרשה ל"א · ויקרא רבה פרשה י"א · ספרי בהעלותך פיסקא נ"ב · ילקוט ישעיה רמז רנ"ד · ג סנהדרין ק"כ · עיין ילקוט מלכים רמז רי"ט · ד עיין בראשית רבה פרשה נ"ו · לקמן פרשה ה' וט"ו · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ח · תנחומא כאן סימן כ"ד · ה ברכות דף ט' ·

חדושי הרד"ל

(כא) חסר וא"ו שלא יהגה כו' · כמ"ש בפסחים (נ') : (כב) חמדת כל הגוים · וכתיב בתריה לי הכסף ולי הזהב וגו' : (כג) פקדתי פקד על הים · פקדתי במצרים פקד להבא כו' כצ"ל ונשתבש בנוסחא מלשון הברייתא במכילתא ר"פ בשלח דדרש שם כן על לשון פקד יפקד ע"ש וטעם לכתוב כאן על לשון פקדתי ג"כ כן : (כד) חלק כבוד לזקנים · ע"ל פ"ה : (כה) למה קורא אותן עברים כו' · עב"ר ס"פ מ"ב · מכאן נראה דדרש מדכתיב הכא עבריים בשני יודי"ן · ולהלן וכן בכ"מ כתב העברים בחד יו"ד · לכן דרש עברו ים (ועמ"ש בהגהותי בב"ר ס"פ נ"ו על לודיים) : (כו) כי העושק יהולל חכם · הדרשה מפורשת בקה"ר שם שכתב ע"י עסק דתן ואבירם עמו ע"ש · וכאן לענין המאמר אפשר ר"ל העושק שעשק פרעה לישראל דמעות העשוקים ההם העבירו למשה להטיח דברים מרוב לערו וכמ"ש במדרש סוף סדר זה שבשביל צערו של ישראל אמר כן : (כז) את ידי וגו' · אשר אעשה בקרבו אעשה מה שדברתי כו' כצ"ל · ולשון אשר אעשה דרש כד"א עד אשר אם עשיתי אשר דברתי לך (בראשית כ"ח) : (כח) כדי למדוד כו' · אשלם להם אל חיקם · רומז ללשון המקרא (ישעיה ס"ה) ומדותי פעולתם

חדושי הרש"ש

נ"ה בשעתם · מפירש"י בחומש משמע דמפרש דה"ק בנ"ה זו שהם עתה בה · אבל בברכות ט' ב' מפרש דקי גאולה העתידה בשעה שתבא : (ט) יש חוטאים בשאול דכיון · שאמר אלהי אביך הכין משה שכבר מת אביו דאין הקב"ה מייחד שמו על הצדיק בחייו (לעיל בב"ר פנ"ד ותנחומא תולדות בפסוק ויהי כי זקן יצחק) והאיתי ביד"מ לקמן בסה"פ של' דמה שאה"ל הקב"ה של נעליך מעל רגליך היינו שיתאבל על אביו שמת וא"י מאין לקח זה והרי הטעם מפורש בכתוב כי המקום כו' · וכן ביהושע נאמר לו של נעלך כו' כי המקום כו' והתם איזה אבלות היתה · וכן אמר המדרש לעיל ספ"ב ע"ז כ"מ שהשכינה נגלית אסור בנעה"ס : (י) שנאמר ובאו חמדת כל הגוים וסמיך ליה לי הכסף ולי הזהב וגו' : (יא) לכל זקני הארץ ויאמרו כו' · וכל העם אל תשמע כו' כצ"ל : (יב) ואמרתם אליו כו' כצ"ל : (יג) הודיעו הקב"ה כך וכך עתיד פרעה לעשות כו' · לכאורה אין בפסוק זה שום הודעה מה שעתיד להרע להם עוד · וי"ל דהמפרשים נדחקו מאד בכאור ולא ביד חזקה · לכן מפרשו המדרש ע"ד בפירש"י שלכן כל הורג קין זה אחד מן המקראות שקבלו דבריהם ורמזו ולא פירשו (ועיין מש"כ לעיל פ"א) וכן כאן רמז לו במלת ולא · וכ"ל ולא יתן לכם גם תבן וכיוצא · וכן מצאנו אשר המובן אחר תיבת ולא בשמואל (א' כ'

(י"ד) ולא אם עודני חי ספי' הרד"ק ולא אבא ממך כו' · וגם נ"ל דביד חזקה שב על הסי"ת (כי מצאנו לשון זה אצלו ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה (דברים ז') וכן בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים) וכ"ל

מתנות כהונה

לשעבר כו' · שאמרת אני אנכי אלהי אביך : באותיותיו · ככתיבתו אלא כקריאתו · וכמו שפירש"י בסדר זה : שעברו ים · ברדתם למצרים : אלא על מנת כו' · ומ"מ המצריים הטעו את עצמן שהרי לא אמרו נלך שלשה ימים ונשוב או רק שלשה ימים אלא אמרו דרך שלשה ימים שהם והרי הלכו ג' ימים והותר : ישיח · נראה דצ"ל יטיח : מכסיף

פירוש מהרז"ו

דורש שהוא שייך לפ' ו' שכבר אמר אנכי אלהי אביך אלהי אברהם וכו' וכאן אמר עוד הפעם לתקן מ"ש תחלה אלהי אביך וכמ"ש בריש הפרשה שהמת על הזכרת אביו ובהכרח שכאן עגב ושאל · וע' תנחומא כאן סי' י"ט: בשאול א"ל לאו · כמ"ש בקהלת כי אין מעשה וחשבון בשאול אשר אתה הולך שמה: חסר ו' · כפי הכתוב בתורה מלשון העלמה וסתר שיסתור אותיות השם שיזכירנו בכנוי וזהו וזה זכרי · חבירה הוא בפה כמ"ש מכילתא

פסוק זכור את יום השבת פסחים ק"ו : ח לעולם זקנים מעמידים · ופי' הפסוק כשישראל ביחד עם זקניו ושוטריו ושופטיו שתיבת עומדים מיותר על כן דורש אם אינו ענין על העמידה ה"ע על הקיום ועי' ספרי בהעלותך פסוק אספה לי בארוכות. ולקמן פ"ה ס"ו ופ' כ"ו ס"ג וס"ד וריש פט"ז ופ' ל"א ויקרא רבה סוף פרשה י"א: כשהיה בית המקדש קיים · כמ"ש דברים י"ז ו' ועשית ע"פ הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא אשר יבחר ה' : ובאו חמדת · וכתיב אחריו לי הכסף ולי הזהב הרי שהכסף והזהב הם חמדה : את מחמד עיניך · וכתיב שם ותמת אשתי בערב : מתוך חמדה · חמדה נבחרת וזה כל מחמד עיניך · ועיין סנהדרין ק"ב ביתר ביאור : מסורת בידם מיוסף · כמ"ש פר"א פמ"ח פ"ף בו נגאלו אבותינו ממצרים שנאמר פקוד פקדתי אתכם ולא נמסרו האותיות אלא לאברהם אבינו ולאברהם מסר ליצחק ויצחק ליעקב ויעקב ליוסף ויוסף לאחיו ואשר בן יעקב מסר את הסוד לסרח בת אשר וכו' · אין באותות האלו ממש והלא אמר לנו פקוד פקדתי אתכם אמרה להם הוא האיש שעתיד לגאולי ישראל ממצרים שכך שמעתי מאבא פ"פ שנאמר פקד פקדתי אתכם מיד האמינו וכו' ע"ש וכן הוא בתנחומא סכ"ד · וע' לקמן פ"ה ס"ב וסי' י"ג ופ' ט"ו סי' כ"ג ב"ר פנ"ו ס"ו : מהו פקד פקדתי · כופל התיבה ע"פ מדה י' · כמו במצרים י' מכות כך בים כמ"ש אבות ריש פר' ה' ועשרה על הים · ועי' במ"ר פר' י"א ריש סימן כ"א מה שהעתקתי שם בשם הפר"א פרק מ"ח ותנחומא שם וע' מכילתא ריש בשלח על פסוק ופקדתי אף שהוא עבר דורש על הים כי עיקר הדרשה מהכפל ולקיים מ"ש פקד יפקוד בעתיד : בלומר אני פוקד · שמ"ש פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי שהוי"ו מתיבת ואת מוסף אליו תיבות פקוד ופקוד פקדתי כאלו מפורש ופקדתי את העשוי לכם במצרים ואין הפקידות טוים שהראשון פי' לטובה לגאולה והב' על מצרים כמ"ש אצל עמלק לרעה וסידור הפסוק לדעת המדרש ופקד פקדתי במצרים את העשוי לכם ע"פ מדה ל"א : ליעקב אביהם · לעיל סי' ג' : חלק כבוד לזקנים · מכילתא בא פסוק ויקרא משה לזקני ישראל : למה קורא אותם העברים · שהם על שם אברהם העברי או על שם מ"ש בעבר הנהר ישבו אבותיכם כמ"ש ב"ר סוף פר' מ"ב הי"ל בני העברים וכמ"ש בני ישראל ולמה קורא אותם בעצמם עברים ע"כ דורש על שעברו ים ומגיד מראשית אחרית · וע"פ נוטריקון ועי' שיר פסוק גן נעול ולא שינו לשונם להלן כתיב ויגד לאברהם העברי וכן אלהי העברים : למדוד להם מדה במדה · שכל מכות מצרים היה על עבודה פרך ושאר גזירות מפורש בפרשת הבאים אלא כל מכה אף על שפיכת דמים לא נתכפר כ"א בדם שופכו וע"פ מדת מנגד בים כנגד יאור : דרך ג' ימים · ע' לקמן פי"א ס"ג ועי' פט"ו בסי' ט"ו ופ' י"ח בסי' א' ומס"כ : ט ראה הקב"ה · עי' לקמן סוף פ"ה ופ"ו ס"א וס"ב : כי העושק יהולל · לקמן פ"ו ס"ב וס"ג ומבואר : י אעשה מה שדברתי לאברהם · ע"פ מדה י"ז וכמ"ש בסי' הסמוך ושני הבטחות אלו דן אנכי ורכוש גדול הם בפסוק אחד לאברהם : יא על לא יהיה פ"פ · שבאמת יש לפקפק על הבטחה זו שההבטחה של רכוש גדול היה בתנאי של ועבדום וענו אותם ד' מאות שנה ומאחר שלא היו במצרים אלא רד"ו שנה אין לקיים ההבטחה של הרכוש · אלא שלא יאמר אברהם · שעכ"פ נתקיים ענוי ועבדות והרכוש לא קיים כלל: שהשמלות חביב עליהם

יפה תואר

וכמו שפירש הרב המורה וחיתה ההשגה אף כי במי הוא אחים · שמלא כל הארץ כבודו מ"מ לפעמים אמצא שבינתי במקום פרטי · ומביא ראיה ע"ז מהמלאכים · כי גם בהם יש שנוי במקום כי משלח מבנית יד קאי על המלאכים דכתיב לעיל מיניה למות במראה אש וגו' כמראה · זהר כעין החשמל והחשמל הם למלאכים כדאיתא בפ"ב דחגיגה : יש חוטאים בשאול · והא דאמרינן בעירובין שפושעים בי ספושעים והולכים אפי' על פתחה של גיהנם · וכן מ"ש שאול הטילו דהתם בחוטאים מיירי והכא מיירי בצדיקים בעוה"ז הכה בוודאי לא יחטאו בעוה"ב : בתחלה פתוי פתיתי · לכן הזכרתי את אביך כדי שישמח משה במה שישמע שאביו נמנה עם האבות · ומכאן ואילך דברי אמת כי באמת לא נמנה עמהם עם האבות : לעולם חסר · ע' בפרק ערבה יוחסין ופרש"י שם : לעולם זקנים מעמידים את ישראל · בא לפרש את זקני ישראל לא כל הזקנים בשעה אף על החכמים קאי אשר עמהם נמלכים ויועצים בכל מקום : זו התורה · ורצה להתעולל בה או כי חפץ להשיא זמנין ודת ולכן חפץ לקחת את הס"ת מיד כדי להשכית דבר ה' מפיהם : מסורה היא בידם מיוסף · ולכן אמר ושמעו לקולך כי קבלה היא בידם שהגואל יאמר בלשון כפולה כדלקמן וע' בזה ברש"י בחומש וברמב"ן : הודיעו הקב"ה כו' · ומפרש את הכתוב ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה שלא יניחם בכחו אלא יתיש כחם בעבודה קשה : ואעפ"כ הטיח דברים שאמר למה הרעותה לעם הזה ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה · ופי' שהרע במה שהכביד פרעה והרע · ונגד מ"ש הקב"ה ראה ראיתי את עני עמי אמר הלא היה להפך כי הרעות לעם הזה וכ"כ הרא"בע ומה שהקשה על זה הרמב"ן מדכתיב והצל לא הצלת י"ל כי אין הגלה רק היציאה מן הגלות : אעשה בה שדברתי לאברהם · ומפרש אשלח את ידי אקיים את נבואתי מלשון שיתה עליו יד ה' : כדי למדוד בהם כמדתם · ומפרש דן אנכי במדתם כמדת דינו יתברך ולכן הוצרך הקב"ה להכותם בכל הפלאות שעשה במצרים שהיו כנגד הרעות שהרעו לישראל כדאיתא במדרשות ובילקוט : כדי שלא יהא פתחון פה לאברהם אבינו כו' · כי בני ישראל חששו לצאת גם בידים ריקניות וכמ"ש בברכות

ידי משה

רוצה ידו מגעת מן שמים לארץ שהוא כל העולם · יפ"ת : ישרא יאמר איתו צדיק ועינו אותם קיים ואח"כ יצאו ברכוש גדול לא קיים · פי' רש"י בגמ' שלא יאמר אותו צדיק קאי על אברהם וקשה שלא הקב"ה בעצמו צריך לצאת ידי הבטחתו ובוודאי רש"י ז"ל כוון לדברי המדרש שבכאן שקאי על אברהם נ"ל שכוונת הגמ' יכול להיות שקאי על יוסף לפי שתיבת צדיק דייק שבכל מקום מצינו יוסף נקרא צדיק בגין דנטר אות ברית על דא נקרא צדיק יסוד עולם ואית' בזוהר שמקשה בשלמא כל השבטים נתגלגלו וירדו למצרים בשביל חטא שמכרו את יוסף אבל יוסף בעצמו למה סבל כל הסבות ונתגלגל למצרים וי"ל כי היה סבה מן הש"י שיקויים ואח"כ יצאו ברכוש גדול וכדי שלא יאמרו מצרים אח"כ שהוא

עליהם ביותר שבזמן שאדם יוצא לדרך אם אין לו שמלה (כט) הוא מבסיף · ונצלתם את מצרים · עתידים לעשות מצרים (ל) כמצולה שאין בה דגה : יב ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי אותה שעה דבר משה שלא כהוגן הקב"ה אמר לו ושמעו לקולך והוא אמר והן לא יאמינו לי · מיד השיבו הקב"ה בשיטתו נתן לו אותות לפי דבריו · ראה מה כתיב אחריו ויאמר ה' אליו מזה בידך ויאמר מטה כלומר [א] מזה שבידך אתה צריך ללקות שאתה מוציא שם רע על בני הם מאמינים בני מאמינים · מאמינים שנאמר ויאמן העם · בני מאמינים שנאמר (בראשית טו) והאמין בה' · תפש משה מעשה הנחש שהוציא לשון הרע על בוראו שנאמר (שם ג) כי יודע אלהים כשם שלקה הנחש כך זה עתיד ללקות ראה מה כתיב ויאמר השליכהו ארצה וישליכהו ארצה ויהי לנחש לפי שעשה מעשה נחש לכך הראה לו את הנחש כלומר עשית מעשה של זה : וינס משה מפניו · מטרונה אמרה לרבי יוסי אלהי גדול מאלהיך א"ל למה אמרה לו בשעה שנגלה אלהיכם למשה בסנה הסתיר פניו משה אבל בשעה שראה את הנחש שהוא אלהי מיד וינס משה מפניו · אמר לה תיפח עצמותה בשעה שנגלה אלהינו בסנה לא היה לו מקום לברוח (ל) אנה היה בורח לשמים או לים או ליבשה מה נאמר באלהינו (ירמיה כג) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה' · אבל הנחש שהוא אלהיך כיון שאדם בורח ממנו שתים או ג' פסיעות יכול להנצל ממנו לכך כתיב וינס משה מפניו · ד"א למה נס לפי שחטא בדבריו שאלו לא חטא לא היה נס שאין נחש ממית אלא החטא ממית · (יד) (לא) כמו שכתוב במעשה ר' חנינא בן דוסא · ויאמר ה' אל משה (טו) שלח נא ידך ואחוז בזנבו · [ב] והרי אמרנו למה היה הנחש כנגד משה אלא מה אות היה לישראל בכך · א"ר אליעזר לכך נהפך המטה לנחש כנגד פרעה שנקרא נחש שנאמר (יחזקאל כט) התנים (לב) הגדול · ואמר על לויתן נחש בריח לפי שהיה נושך את ישראל · אמר לו הקב"ה ראית פרעה שהוא כנחש עתיד אתה להכותו במטה וסוף הדברים הוא יעשה כעץ מה המטה אינו נושך כך הוא לא ישך · הה"ד שלח ידך ואחוז בזנבו : (לג) למען יאמינו כי נראה אליך ה' לך עשה להם אות זה כדי שיאמינו שאני נראה אליך : יג ויאמר ה' [לו] עוד הבא [נא] ידך בחיקך · אמר לו מה הנחש כשהלשין הכיתי אותו בצרעת שנא' (בראשית ג) ארור אתה מכל הבהמה · כד"א (ויקרא יג) צרעת ממארת · א"ר אליעזר הלין סלעין דביה צרעין אינון אף אתה ראוי ללקות בצרעת · ולמה הכניסה בחיקו לפי שדרכן של לשון הרע לומר בסתר [ג] וכן הוא אומר (תהלים קא) מלשני בסתר רעהו אותו אצמית · אין אצמית אלא לשון צרעת כמה דתימא (ויקרא כה) לצמיתות ומתרגמינן לחלוטין · ותנן [ד] אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט: ויבא ידו בחיקו ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלג · לקח את שלו על שהלשין · ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר מכאן אתה למד [ה] שכל החושד חבירו בדבר ואין בו לוקה בגופו : ויאמר השב ידך אל חיקך · וכי מה אות היה לישראל בזה · לך אמור להם מה מצורע מטמא אף המצריים מטמאים אתכם וכשם שהוא נטהר (לד) כך הקב"ה עתיד לטהר לישראל כמו שכתוב : והנה ידו מצורעת כשלג · וברפואה כתיב ויוציאה מחיקו והנה שבה כבשרו · אמרו רבותינו (טז) (לה) שלא להוציא לעז על בשרו של משה לכך לא נצטרע היד עד שיצא מחיקו אבל לענין הרפואה מתוך חיקו נתרפאת · ד"א [ו] מכאן שהפורעניות שוהה על הצדיקים לבא ומדת הטוב ממהרת לבא · והיה אם לא יאמינו גם לשני וגו' למה עשה לו הקב"ה שלש אותות כנגד אברהם יצחק ויעקב · ולקחת ממימי היאור · רמז לו (לו) שע"י דבר שיאמר אל ישראל עתידין המים להפוך לדם והוא ילקה על ידיהם שכן כתיב (במדבר כ) שמעו נא המורים · (יז) [ז] והכה הסלע והוציא שנא' (תהלים עח) הן הכה צור ויזובו מים · ואין ויזובו אלא לשון דם שנאמר (ויקרא טו) ואשה כי יזוב זוב דמה · ולכך הכה הסלע פעמים שבתחלה הוציא דם ולבסוף מים · בשני האותות הראשונים את מוצא שחזרו לכמות שהיו אבל אות הדם לא חזר לכמות שהיה לפי שלא רצה למחול למשה על חטא המים · ומה

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן כ"ג · ב פרקי דרבי אליעזר פרק מ' · ג עיין ערכין דף ט"ו · ילקוט תהלים רמז תתנ"ס · ועיין סנהדרין ק"ו · ד מגילה דף ח' · ה שבת דף צ"ז · יומא דף י"ט · ו שבת דף צ"ז · ז עיין במדבר רבה פרשה י"ט · תנחומא חוקת סימן ט' · מדרש תהלים מזמור ק"ה ·

חדושי הרש"ש

ור"ל שידי תהיה עליו הזקה לחזק את לבו כנ"ל · וכמ"ש במדרש לקמן ר"פ וארא וז"ל שם שסבר הודיע הקב"ה למשה כו' שנאמר ואני ידעתי כו' ואני אחזק את לבו : (יד) כמש"כ במעשה דר"ח ב"ד · ברכות ל"ג א': (טו) שלח ידך כו' כנ"ל ומלת נא למחוק : (טז) שלא להוציא לעז על בשרו של משה · פירוש שלא יאמרו שהיה גופו לקוי בצרעת · ולכך נדבקה בידו כשנגעה בו וכ"כ היפ"ת : (יז) והכה הסלע והוציא דם

חדושי הרד"ל

פעולתם (הראשונה כמ"ש כאן ואח"כ יצאו כו') אל היקש : (כט) הוא מבסיף · עמ"כ · ובב"ר פ"ס סגי' הוא מסתגף וכן הלשון לקמן פכ"ו ובמכילתא שם ובענין בכמה : (ל) כמצולה שאין בה כו' · ברכות (ט') : (ל) אנה היה בורח לשמים לים או ליבשה · נראה רומז ללשון המקרא (תהלים קל"ט) אנה מפניך אברח אם אסק שמים וגו' אשא כנפי שחר (כלומר כנפות קצות הארץ) אשכנה באחרית ים וגו': (לא) כמ"ש · במעשה דרחב"ד (ברכות ל"ג) : (לב) הגדול · ואומר (ישעיה כ"ז) על לויתן נחש בריח כנ"ל : (לג) למען יאמינו כו' לך ועשה כו' · כי במקרא לא נאמר זה שיעשה רק כתיב אח"כ והיה אם לא יאמינו וגו' לקול האות הראשון · לכן הוצרך לבאר שזה נרמז במאמר למען יאמינו כו' · ועי' רמב"ן : (לד) כך הקב"ה עתיד לטהר לישראל כמו שכתוב · אפשר רמז למ"ש וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם · אך יותר נראה דהאי כמו שכתב ר"ל כמ"ש המאמר הזה במ"א · והוא בפר"א פמ"א שמשם הועתק מאמר זה ע"ש (וכאשר כתבתי בהערה בס"ד שבימי סדור הילמדנו לס' שמות כבר נכתב הס"פ וכמה ספרי דאגדתא) : (לה) שלא להוציא לעז על בשרו של משה · כלומר על בשר גופו לומר כשנצטרעה ידו שבפנים בחיקו נדבקה ח"ו הצרעת גם בגופו (כי בשר הגוף מפני חומו והזיעה שעליו קרוב יותר לסדבק בו כידוע לרופאים) : (לו) שע"י דבר שיאמר לישראל כו' · והוא ילקה על ידיהם · ואומר

פירוש מהרז"ו

עליהם · שכתוב כלי כסף וכלי זהב כסדר יקרותם ואח"כ השמלות שכתב אחר הזהב יקרים יותר מפני נרכס בדרך עי' מכילתא בא פסוק וישא העם את בצקו : הוא מבסיף · מתביים בבואו לעיר וישראל במדבר עברו כמה מדינות של גוים כמ"ש בסדר נצבים ואת אשר עברנו בקרב הגוים אשר עברתם · וע"כ היו צריכים בשמלות יפות · וכמ"ש במ"ר פי"ט סי' ט"ו שהיכו להם כספם שלא יאמרו עניים הם הראו להם עשרכם וכו' : מצולה שאין בה דגה · ברכות דף ט' ע"ב שהדגים מסובים בנהר לצד העליון שמצולים מזונות יותר מאשר בתהומות ומצולות שאין בהם כלום וזהו ונצלתם ע"פ מדה ממעל מלשון מצולה : יב בשיטתו וגו' לפי דבריו · שאם לא אמר כן היה מסתייע מילתא שיאמינו לו ולא היו צריכין לאותות אך מאחר שיצא מפיו שלא יאמינו לו הוצרך לאותות בשיטתו והאותות ג"כ מורים על חטאו בזה : מזה בידך · בתנחומא הגי' מזה כתיב תיבה אחת · וכן הביא רש"י בחומש והכוונה א"ת מזה בידך אלא מזה שבידך ועפ"י מדה ט' מזה שבידך תפולם ותלקה כי המטה עומד להכאה כי החושד בכשרים לוקה בגופו · כפי' הסמוך : כי יודע אלהים · ע' ב"ר פי"ט ס"ד התחיל לומר דלטוריא על בוראו וכו' ודרשה זו ע"פ מדת מנגד : אנה היה בורח · כמ"ש תהלים קל"ט אנה מפניך אברח · ומה שהסתיר פניו שמגודל היראה היה לו כובד ראש : במעשה דר"ח ב"ד · ברכות דף ל"ג שנתן רגלו על החור של הנחש שיגע בו וכן משה שלח ידך ואחוז בזנבו : מה אות היה לישראל · שהרי כתוב למען יאמינו ועפ"י מדה ט' פירושו עשה לפניהם למען יאמינו ע"כ שואל מה אות לישראל : התנים הגדול · בפסוק הקודם שיש פניך על מצרים ובס"ד והרג את התנים אשר בים ועי' לקמן פ"כ ס"ו : על לויתן נחש בריח · ישעיה כ"ז א' והורם על מצרים כאן ע"פ גז"ש והדבר הלמד מסופו שם עד נחל מצרים עי' לקמן פ"ט ס"ד : עשה להם אות זה · שכתוב למען יאמינו ולא זירם שיעשה לפניהם ובהכרח שזה הכוונה ע"פ מדה ט' כאלו מפורש עשה להם למען יאמינו : יג הכיתי אותו בצרעת · ב"ר פ"כ סס"ד במ"ר פ"ז ס"ה : צרעת ממארת · משמע מכבר ולא פירש היכן הארו ודורש מדה ז' וי"ז שנאמר אלל הנחש : ולמה הכניסו בחיקו · למה נוה לו הש"י הבא נא ידך בחיקך ושם יוכה בצרעת ולא הכהי בגלוי : אותו אצמית · ע' ערכין דף י"ד ב' ט"ו א' · ותחלה הביא ראיה שלשון אצמית פי' מוחלט לעולם וכמ"ש לצמיתות וכו' ולשון מוחלט שייך בצרעת הטומאה לעולם כלשון המשנה : וכשם שהוא נטהר · לשון התנחומא וישב ידו אל חיקו והנה שבה כבשרו כך אני מטהר את ישראל מטומאת מצרים וכן כוונת המדרש במ"ש כמו שכתוב והנה ידו מצורעת כשלג ובסיפא דקרא והנה שבה כבשרו : וברפואה כתיב · דרשה אחרת היא תחלה כתוב ויוציאה מחיקו והנה ידו מצורעת כשלג אחר שהוציאה וברפואה כתיב מחיקו והנה שבה כבשרו מחיקו כבר נטהר : לעז על בשרו · וע' לעיל פ"א סי' כ"ב ב"ר פרשה ע' סי' ע"ז שאין לחשוב שום חסרון ומום על הצדיקים : שהפורענות שוהה · אף אותו הפורענות שצריך לבא מתעכב כל מה דאפשר וע"כ נצטרע כשהוציא ידו לא בחיקו ונתרפאה בחיקו ועי' שבת נ"ז ע"א : ולקחת ממימי היאור · ושפכת היבשה והיו לדם ביבשת · והיה בזה אות למשה בעל שחטא בכן לא יאמינו לו עתיד להכשל שלא יאמינו לו ולא ישמעו בקולו ויאמר להם שמעו נא המורים ויהפכו המים שבצור לדם וזהו מ"ש והכה הסלע והוציא פי' שהוציא דם והוא לא יאמין ועתיד ללקות כמפורש יען לא האמנתם בי וגו' · כמ"ש ב"ר פ"ד סס"ו וכמ"ש שבת נ"ז שם לא יאמינו לי אתה אין סופך להאמין וכו' ועי' ש"ר פסוק ישקני מדה ז' וי"ז ועי' במ"ר פ' י"ט סי' ט' ותנחומא וילקוט שם בפ"א · ובמדרש תהלים מזמור ק"ה פסוק שמח מצרים כמו כאן : לא חזר לכמות שהיה · מרומז במ"ש והיה

מתנות כהונה

מבסיף · נתביים מפני הבריות דוגמת מה שאמרו חז"ל בלא מתא תותבאי · או ר"ל יתלה מפני הצינה ויכסיפו פניו ויתקלקל : דגה · דגים : כלומר מזה כו' · דייק מדכתיב מזה תיבה אחת ולא כתיב מה זה וכן פירש"י בסדר הזה : ה"ג ויאמר ה' אליו מזה · מזה שבידך מן זה שיש בידך כלומר שדברת עכשיו : [תפש · הכי גרסינן תפש משה מעשה הנחש : תפח עצמיתה גרסינן · כמעשה דר' חנינא בפרק אין עומדין : הבא ידך גרסינן · ה"ג מכל הבהמה כמה דאת אמר] : כנגד משה · כלומר לרמז שתפס מעשה נחש : צרעת כו' · ודרש ארור לשון מארת דכתיב גבי צרעת : הלין סלעים כו' · אלו סלעים שבו צרעת הם : סלעים · הנחש מנומר חברבורות עגולות כמו סלעים : לומר בסתר · לאומרו בסתר : החושד כו' · ומשה חשד לישראל שנאמר והן לא יאמינו לי · [ה"ג כמ"ש והנה שבה כבשרו והנה ידו מצורעת כו' · וכ"ה בתנחומא] : שיאמר אל ישראל גרסינן · ופי' שעתיד שיאמר להם שמעו נא המורים כדמפרש ואזיל :

וכי

ידי משה

שהוא גזילה בידם ע"כ ירד יוסף למצרים לגבור כל הכסף שבעולם ואח"כ יצאו ישראל ברכוש מכחו של יוסף ומידו היתה להם הרכוש והשתא א"ש וה"ק דבר נא אין נא אלא לשון בקשה שאם לא ירצו לשאול ליקח את הרכוש מדוע נתגלגל שיסבול גם הוא כל הסבות והרפתקאות דעדו עליו ככ"ל כן כ"ל בן המחבר

במצרים : כלומר מזה שבידך אתה צריך ללקות כו' · פי' אחרי שמשאת בלבוך ראוי אתה ללקות רק בצרעת לפי שעה · וע' בזה ברש"י בחומש : בני מאמינים · ועל סרוב מעשה אבות יסמכו שבני בסימן מאמ"ז : בסנה הסתיר פניו כו' · כלומר היה דבר סכלות כי שם לא היה ירא מהנזק מפניו · אבל היא חשבה כי גם שם היה ירא מהביט פן תזיק לו הבטתו · ור"י השיב לה כשיטתה ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ וגו' ורק כשיחטא האדם אז נדמה להם כבהמה וישלטו עליו מפני שבהנהגה היה לפניו : הכיתי אותו בצרעת · כי הנגעים באים על לשון הרע כדאיתא בערכין שבזה ג"כ לו בעונש : לוקה בגופו · שהוא נתן מום בעצמו מה שאין בו כן יתנן בו מום לקות כי ישבחו מכל הגליהם : כמו שכתוב · נ"ל למה כתוב והנה ידו מצורעת כשלג כו' : כנגד אברהם ועונש והוראה מן השמים · והנה מציאות ה' נודע על ידי אברהם כי הוא החל לקרוא בשם ה' · ונתיחד נסם לה' לתת להם תורה מיוחדת כאמרו מורשה קהלת יעקב · והפיכת המטה לנחש הוא כנגד על שהבין כהלשיל · והפיכת המים על היבשה רמז לשפיכת רוח הנבואה ותורה ע"ד כי אצק מים על צמא

יפה תואר

בברכות ולואי שלא בעצמנו · ורק לצאת את הדבר אשר דבר לאברהם בקש מהם כי ישאילו ונתן את חן העם להשאילם : כמצולה שאין בה דגה · ואע"ג דבמכילתא אמרינן שביזת הים גדולה מביזת מצרים וכיון שעשאוה כמצולה שאין בה דגה איך מגדל עוד ביזת הים · וי"ל כי ביזת מצרים היתה מהרכוש אשר ליושבי הארץ · וביזת הים היתה מנכסי אנשי הצבא ומגנזי פרעה אשר לא לקחו מהם לסלקות בנחשים וכמו שלקו ישראל ע"י הנחשים השרפים מפני שדברו באלהים ובמשה ורק אותך ארחם והנקם יסמכו שבנים ובפ"ק הוצרך מוסיף עוד ע"ז ואתה אין סופך להאמין כו' ע"ש : כשם שלקה הנחש בצרעת · כדאיתא ירא מהנזק ורק מיראת הכבוד היה ירא מהביט ולכן די לו בהסתרת פניו · משא"כ בנחש שירא פן יזיקנו ולכן גם כשיטתה גם אם תאמר שזה היה פחדו פן יוזק לו · מ"מ אין מקום לנוס מפני ה' : שאין הנחש ממית · כי כתיב וישלטו עליו וכדאיתא בפרק שואל · ולפ"ז מה שאמר שאין הנחש ממית ה"ה בכל בהמה וחיה · והקב"ה הראה למשה בנחש בערוכין · ומה שבקש הדמיון כאן מנחש ולא אמר כי זה ענשו ללקות בצרעת משום דחפץ להשוותו במעשה לנחש מום לקות : אף המצריים מטמאים · כי מצד למדו ישראל ללכת בתועבותם ולעבוד את גלוליהם והקב"ה הבטיחם כנגד אברהם יצחק ויעקב · יתכן שבא לרמוז על שלשה עיקרי האמונה המפורסמים שהם מציאות ה' והשגחה לשכר בשם ה' · והשני נתפרסם ע"י יצחק וכמ"ש ראה ריח בני כי היה ה' עמך · והשלישי נתקיים ביעקב שהיתה מטתו שלמה הוא כנגד מציאות ה' שהוא הממציא כל נמצא כחומר ביד היוצר · והצרעת ורפואתה רמז לשכר ועונש שנגע מאת מים על צמא ונוזלים על יבשה אצוק רוחי על זרעך : אלא לשון דם · ולא לרמז לו שימות בעון זה והכתוב ויזובו

מים

אות היה לישראל. אמר להם בזה האות ילקו המצריים תחלה:
ידך (יח) ויאמר משה אל ה' בי ה'. אמר משה להקב"ה אתה אדון
העולם ובי אתה רוצה שאהיה שליח הרי לא איש דברים אנכי
וגו'. אמרו חכמים [א] ז' ימים קודם היה הקב"ה מפתה למשה
שילך בשליחותו. ולא היה רוצה לילך עד מעשה הסנה הה"ד
(יט) לא איש דברים אנכי חד: מתמול שנים. גם ג'. משלשום
ד'. גם ה'. מאז ו'. דברך ז'. א"ר פנחס הכהן אמר משה אני
איני איש של דברים. ואיני רואה כאן דברים כי האדם שאני
הולך אצלו עבד הוא ואינו מקבל מוסר שנאמר (משלי כט) בדברים
לא יוסר עבד (נ"א אם איני הולך לרדותו איני הולך. מיד ויאמר
ה' וכו') אם אני הולך לרדותו אני הולך. מיד: מן ויאמר ה'
אליו מי שם פה לאדם. אמר לו אם אין אתה איש דברים אל
תחוש הלא אני בראתי כל פיות שבעולם ואני עשיתי אלם מי
שחפצתי וחרש ועור (לו) ופקח לראייה ופקח לשמיעה: ואם אני
חפצתי שתהיה איש דברים תהיה כמו כן (לח) אלא לעשות בך נס
אני חפץ בעת שתדבר שיהיו דבריך נכונים שאני אהיה עם פיך.
הה"ד ואנכי אהיה עם פיך: מהו והורתיך. רבי אבהו אמר מורה
אני דברי לתוך פיך כמו חץ: כד"א (שמות יט) או ירה יירה: ר'
סימון אומר בורא אני אותך בריה חדשה כמד"א (שם ג) ותהר
האשה: מן ויאמר בי אדני שלח נא ביד תשלח. א"ר חייא הגדול אמר
לפניו רבש"ע בי אתה רוצה לגאול בניו של אברהם שעשה אותך
אדון על כל בריותיך שלח נא ביד תשלח אמר לפניו איזה חביב
לאדם בן אחיו או בן בנו. הוי אומר בן בנו: כשבקשת להציל
את לוט בן אחי אברהם ביד המלאכים שלחת להצילו. בניו של
אברהם שהם ששים רבוא בידי אתה משלח להצילם. שלח ביד
המלאכים שאתה רגיל לשלח. ד"א הגר המצרית ה' מלאכים שלחת
אצלה. לששים רבוא בניה של שרה בידי אתה משלח להצילן.
ורבנן אמרי סבור אתה שהיה מעכב משה לילך אינו כן. אלא
כמכבד לאהרן שהיה משה אומר עד שלא עמדתי היה אהרן אחי
מתנבא להם במצרים פ' שנה. הוא שכתב (יחזקאל כ) ואודע להם
בארץ מצרים. ומנין שאהרן היה מתנבא שכן הוא אומר (שמואל
א ב) ויבא איש האלהים אל עלי ויאמר אליו כה אמר ה' הנגלה
נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים לבית פרעה ובחור אותו
מכל שבטי ישראל לי לכהן. אמר משה עכשיו אכנס בתחומו של
אחי ויהיה מיצר. בשביל כך לא היה מבקש לילך. מיד ויחר
אף ה' במשה: יד מה חרון אף היה שם שנטלה כהונה ממשה
ונתנה לאהרן. אמרו רבותינו ז"ל [ב] הלא אהרן אחיך הלוי (מ) וכי
מאחר שאמר אחיך איני יודע שהוא לוי. אלא אמר לו ראוי היית
להיות כהן והוא לוי. ולפי שאתה מסרב על דברי תהיה אתה
לוי והוא כהן. ידעתי כי דבר ידבר הוא. לפי שאמרת לא
איש דברים אנכי לכך דבר ידבר הוא ומה שאתה סבור שהוא
מיצר לא כן אלא שמח שנאמר וראך ושמח בלבו: (לט) א"ר
שמעון ב"ר יוסי [ג] הלב ששמח בגדולת אחיו ילבש אורים ותומים
שנאמר (שמות כח) והיו על לב אהרן. מה שאתה מתיירא לדבר כל
אלו הדברים אני אהיה עם פיך: ודבר הוא לך אל העם והיה הוא
יהיה לך לפה. למתורגמן. ואתה תהיה לו לאלהים. אע"פ שהוא
אחיך הגדול ממך יהיה מוראך עליו. מכאן אמרו מורא רבך כמורא
שמים. אמר לו כשם שמוראי עליך כך מוראך עליו: ואת המטה
הזה תקח בידך. אמרת לא איש דברים אנכי (משלי כט) בדברים
לא יוסר עבד מה עושין לעבד רודין אותו במקל. כך אתה קח

מסורת המדרש א ויק"ר פ' י"א · במדב"ר פ' כ"א · שה"ש רבה פ"א · סדר עולם רבא פ"ה · מדרש תהלים מזמור י"ח · תנחומא סדר חיי שרה סי"ו · וסדר ויקרא סימן ג' · וסדר ואתחנן סימן ס' · ילקוט שמואל ב' רמז קפ"א : ב זבחים דף ק"ב · ילקוט כאן רמז קע"ג · ג שבת דף קל"ט · שיר השירים רבה פרשה א' פסוק י' ·

חדושי הרד"ל

והורמז מ"ש ולא ישמעו לקולך ולקחת ממימי היאור · שע"י זה שלא ישמעו לקולו יהא כן (ואפשר דרש ולקחת שיקח עוגבו מזה וכן רגיל הלשון במדרשות לקח את שלו מתחת ידו) : (לז) ופקח לראיים ופקח לשמיעה · וכן פי' הרא"ש והרמב"ן : (לח) לעשות בך נס כו' · בעת שתדבר כו' שאני אהיה עם פיך · בזה יבינו שדבר ה' בפיו (כמ"ש שהשכינה מדברת מתוך גרונו של משה) וכמ"ש מורה אני דברי לתוך פיך כו' : (לט) א"ר שמעון · בר יוחאי הלב ששמח כו' · כ"ה בשה"ר פ"א פט"ו וכצ"ל · ועי' שבת (קל"ט) :

חדושי הרש"ש

דה שנאמר כצ"ל : (יח) ויאמר משה אל ה' בי אדוני כצ"ל וכן לקמן ויאמר בי אדוני שלח כו' כצ"ל : (יט) לא איש דברים אנכי גם חד כו' כ"נ להגיה : (כ) וכי מאחר שאמר אחיך כו' · ונשנו בגמרא (זבחים ק"ב א') והלא כהן הוא · ולא הבנתי יפה וכי מאז נתכהן :

עד

מתנות כהונה

[וכי אתה רואה גרסי'] : קודם שנגלה עליו בסנה · ובפרשה שמיני איתא שפתוי ז' ימים היה הכל בסנה · וע"ע במדרש חזית [בפסוק הגידה לי שאהבה נפשי] : דברך שבעה · בסדר עולם גרס משלשום ג' ימים וג' גם נס גם וביום שהיה מדבר הרי ז' ימים מיד ויאמר · ובש"ט מזמור י"ח גרס גם א' תמול ב' מתמול ג' שלשום ד' משלשום ה' גם ו' מאז ז' : ותהר כו' · והוריתיך דרש לשון הריון : חמשה מלאכים · הוא דעת ריב"ח בדאיתא בב"ר פ' מ"ה : מה חרון אף כו' · כלומר מה רושם היה עושה שבכל מקום שמצינו חרון אף הוא עושה רושם חוץ מזה כן פירש"י בסדר זה : במורא שמים · דכתיב לאלהים :

מה

פירוש מהרז"ו

והיו לדם ביבשת שתיבת והיו השני מיותר לדרוש והיו בהווייתן יהיו שישארו תמיד דם · וג' אותות הראשונים שהיה על חטא לשון הרע שאמר רק לפני הקב"ה נמחל לו ולא חזר הפורענות אך אות הג' שרומז לחטא המים שנהפכו לדם שהיה בפני רבים לא נמחל לו ולא חזר הפורענות · וכמ"ש במ"ר פ' י"ט סי' י"ד : אמר להם בזה אותי · פי' משה בשעה שעשה אות זה אמר לישראל על מה רומז. ובהכרח שתחלה הודיע הקב"ה כך למשה וזה ע"פ מדה פ' : ידך אתה אדון העולם · שתחלה אמר ויאמר משה אל ה' ואח"כ בי אדני · ודורש ע"פ מדה ע"ז שתיבת אדני מיוחד במקומו כאן · ומ"ש בי אדני שמשמעו בקשה ואינו מפורש כאן שום בקשה ע"כ פי' בי כמו עמדי ועמי · וכמ"ש ב"ר פ' נ"ג סי' ו' · ופי' אתה אדון העולם ויש לך מלאכים ושלוחים רבים ובי אתה רוצה לשלוח וזה ע"פ מדה פ' : ז' ימים · קודם מעשה הסנה ומעשה הסנה היה ביום הז' : לא איש דברים חד · מדקאמר גם מהמול הרי שמ"ש לא איש דברים אנכי היה היום · תמול חד הרי ב' גם מתמול ג' שלשום ד' גם משלשום ה' מאז ו' דברך ז' · וג"ע שאין כתיבת דברך רמז על יום · על כן נראה שהכוונה מאז דברך ו' גם מאז דברך ז' ובשי"ר פסוק הגידה גירסא אחרת ובויק"ר פר' י"א סס"ב איתא שהיה כל ז' הימים בסנה · ובזה מרומז שיש כאן ז' הפצרות · א' מי אנכי כי אלך אל פרעה · ב' ואמרו לי מה שמו · ג' והן לא יאמינו לי · ד' אם לא יאמינו לו והשיב לו אם לא יאמינו לקול האות הראשון והיה אם לא יאמינו גם לשני האותות ג"כ באופן זה שמשה אמר והש"י השיב לו וזה ע"פ מדה פ' · ז' לא איש דברים אנכי ז' מ"ש כאן שלח נא ביד תשלח הינו ז' הפצרות לז' ימים ובויק"ר י"א שם איתא ובז' אמר לו שלח נא ביד תשלח כל"ל משמע דשאר הפצרות בשאר ימים · ועי' מ"כ : איני ובו' איני רואה · דאי כפשוטו היל"ל איני יכול לדבר ועוד שדי במ"ש כי כבד פה וגו' ע"כ דורש שאליהם שבליחות זו לא יתוקן בדברים : עבד הוא · זרע חם כמ"ש ובני חם כוש ומצרים וגו' וכמ"ש ב"ר ריש פר' פ"ו הקונין קונין ע' מס"ש · וכמ"ש פר"א פל"ט שנתיירא יעקב לירד למצרים לתוך העבדים בני חם · באהרן שאין ביניהם יראת שמים עכ"ל ופי' עוד עבד הוא שמי שאין בו יראת שמים נמסר ביד יצרו ואין בן חורין אלא וכו' וזהו עבד הוא ואינו מקבל מוסר ושני מיני העבדות שייכים זה בזה · והתשובה על דברי משה בסוף הפרשה וכ"כ היפ"ת : מן ואם חפצת בו' · שלכך הקדים למשה כל פסוק זה לומר שאפשר עשיתי אותך כבד פה ואין אני מרפא את פיך לא מקוצר יכלתי ח"ו אלא שזה יהיה למופת וגם שדיבורך בעצמך בכובד פה אך בדבריי תדבר נכונה וזהו עם פיך שלא תתרפא : מורה אני דברי בחץ · שמ"ש והוריתיך שורה אותו מה לדבר שמה יועיל זה לעילג לשון ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל מלשון יריית חץ וכמ"ש ישעיה וישימני לחץ ברור שדברי נבואה אינם מתערבים עם כלי דיבור האדם אלא הולכים דרך הפה כחץ וכמ"ש חז"ל שכינה מדברת מתוך גרונו של משה : בריה חדשה · כמ"ש ד"ר פ"א ס"ס א' עד שלא זכה לתורה כתוב לא איש דברים אנכי משזכה לתורה כתוב ואלה הדברים אשר דבר משה ע"פ מדה ע"ו שאם מלשון יריית חץ הול"ל ויריתיך : מן בי ה' · כצ"ל בריש סי' י"ד · וכאן הוסיף לדרוש אדני על אברהם שהוא הראשון שקראו אדון כמ"ש ברכות (ז' ב') : שאתה רגיל לשלוח · ע"פ מדה י"ו אצל לוט והגר ע' ב"ר פמ"ה סי' ז' : ואודע להם · תחלה מביא ראיה שנגלה לנביאים במצרים ואח"כ דורש ע"פ מדה י"ז שזה היה אהרן כמ"ש הנגלה וגו' לי לכהן היינו אהרן כמפורש בתורה שאהרן הוא הכהן ואח"כ מ"ש הנגלה נגליתי לבית אביך הכוונה ג"כ על אהרן : פ' שנה · ע' תנחומא בסי' כ"ז · שמשה בעת השליחות היה בן פ' שנה ואהרן בן פ"ג שנה וכשהיה בן ג' התחיל להתנבאות · וכדלעיל פר' א' סכ"ב שמרים היתה בת ה' כשהתנבאה על משה שעל כן ותתצב אחותו וגו' ע"ש ועיין בספרי מדרש תנאים מדה א' ומש"ש · ולקמן פ"ה ס"י וזה לבית אביך על מרים ואהרן ומ"ש לבית פרעה היינו בעת שנתחברו לבת פרעה שנתנה את משה ליוכבד אמו להניקו על ידי מרים וזהו פ' שנה שהיה מתנבא מ"ש מפורש ביחזקאל כ' וזהו ביד תשלח שלחת כבר לאהרן במצרים : יד מה חרון אף · כמ"ש זבחים (ק"ב) הובא ברש"י בחומש ביותר ביאור וילקוט כאן שאין חרון אף בלא רושם : אחיך הלוי · שעד עתה היה לוי ופי' במעלת וקדושת לוי שאם פי' על שם שבטו שבא מלוי אביהם וכי משה אינו לוי ואיזה סי' היה צריך מאחר שאמר אחיך אלא לדיוק זה ע"פ מדה ע"ז · ועי' לקמן פ"ה ס"י פ"ז ס"א ויק"ר פ' י"א כס"ב ש"ר פסוק הגידה : לפי שאמרת לא · שאם לא הפצרת והלכת בשליחות בתום היית בעצמך איש דברים · אך עתה שהכרחת אחרי בזה דבר ידבר הוא : ילבש אורים ותומים · שי"ר פסוק נאוו לחייך הלב של אח גדול ששמח בגדולתו של אח קטן שבא בגבולו · ומסיים בתנחומא כיון ששמע כך קיבל עליו לילך : ממה שאתה מתירא · ממ"ש אני אהיה עם פיך הרי שהיה מתירא בדיבור פיו על שהיה כבד פה כמ"ש לעיל · פר' זו ס"ד שאין אומרים אהיה אלא למי שמתירא וכמ"ש לעיל סי' ט"ו : ודבר הוא לך · והיה הוא יהיה לך לפה לתורגמן לתרגם לפרעה בלשון מצרי וכמ"ש אצל יוסף כי המליץ בינותם וישראל לא היו צריכים תורגמן כי [illegible]

יפה תואר

[illegible]

ידי משה

[illegible]

ס"ד

את המטה שתיסרנו בו הה"ד ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות :

פרשה ד א וילך משה וישב אל יתר חותנו · (א) הה"ד (תהלים כד) נקי כפים ובר לבב וגו' ·

מי יכול (ב) לעלות בהר ה' מי שיש בו מדות הללו וכולן נאמרו במשה · נקי כפים · זה משה שנאמר (במדבר טז) לא חמור אחד מהם וגו' · אם נטל חמור משלהן מה שנא' מן הלסטים אלא כך אמר משה כל אותן המסעות שהיינו נוסעים במדבר לא אמרתי לאחד מהן שיטול דבר משלי וימענו על חמורו · ואין נשיאה אלא לשון עמיסה · כמה דתימא (בראשית מד) ויעמוס איש על חמורו · ובר לבב · זה משה שלא הלך בשליחותו של הקב"ה (ג) עד שנתברר על עסקיו שנאמר ואמרו לי מה שמו וגו' · אשר לא נשא לשוא נפשו · זה נפשו של מצרי שלא הרג את המצרי (ד) עד שעמד עליו בדין והרגו וראה שחייב מיתה · ולא נשבע למרמה · זה משה · כשהלך אצל יתרו נשבע לו שלא ילך חוץ מדעתו וכשהלך בשליחותו של הקב"ה הלך אצל יתרו והתיר שבועתו · הה"ד וישב אל יתר חותנו : **ב** ד"א וילך משה · ג הה"ד (משלי יז) בכל עת אוהב הרע ואח לצרה יולד · מי היה אוהב הרע זה יתרו שקבל למשה שהיה בורח מפני פרעה · מכאן אתה למד מי שקבל על עצמו לעשות מצוה אין אותה מצוה פוסקת מביתו · מצותו של יתרו שקבל בתוך ביתו גואל שברח מפני השונא עמד מביתו שקבל לשונא שברח מפני הגואל והרגו איזה זה סיסרא שנאמר (שופטים ד) וסיסרא נס ברגליו אל אהל יעל אשת חבר הקיני וכתיב (שם א) ובני קיני חותן משה · לכך נאמר ואח לצרה יולד · לפי שאהב יתרו למשה והיה לו ריע · לכך נעשו בניו אחים לישראל בעת צרתן והרגה יעל לסיסרא · ובשעה שאמר לו הקב"ה ועתה לכה ואשלחך אל פרעה אמר לו רבון העולם איני יכול · מפני שקבלני יתרו ופתח לי ביתו ואני עמו כבן ומי שהוא פותח פתחו לחבירו נפשו חייב לו · וכן אתה מוצא באליהו בשעה שהלך אצל צרפית האלמנה מת בנה (ד) התחיל מתחנן ואומר (מלכים א יז) הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות להמית את בנה · וכתיב (שם) וישמע ה' בקול אליהו ותשב נפש הילד · ולא עוד אלא שכל הפותח פתחו לחבירו חייב בכבודו יותר מאביו ומאמו · אתה מוצא בעת שנלקח אליהו מאלישע וזכה ליטול פי שנים ברוחו · כמה דתימא (שם ב ב) ויהי נא פי שנים ברוחך אלי · היה לו לילך אצל אביו ואמו להחיותם כמו שהחיה בן אכסניא שלו · וכן אליהו היה לו להחיות אבותיו כמו בן הצרפית אלא שמסר נפשו על אכסניא שלו · לכך אמר משה לפני הקב"ה קבלני יתרו ונהג בי כבוד איני הולך אלא ברשותו · לכך כתיב וילך משה וישב אל יתר חותנו : **ג** ד"א וילך משה הדא הוא דכתיב (איוב כג) והוא באחד ומי ישיבנו · (ה) דרש ר' פנחס לפי שהוא יחידי בעולם הן יחידי לכל באי עולם · ואין להשיב על דבריו (כמו שכתוב במדרש שה"ר) · ורבותינו אמרו (ו) מהו והוא באחד ומי (ו) ישיבנו מה שהוא גוזר גזירה על האדם אין להשיב על דבריו · כמה בקש בלעם לקלל את ישראל ועל כרחו שלא בטובתו היה מברכן שנאמר (במדבר כג) מה אקוב לא קבה אל · כמה בקש יונה שלא לילך בשליחותו של הקב"ה שנאמר (יונה א) וירד יפו וימצא אניה באה תרשיש והלך בעל כרחו שנאמר (שם ג) ויקם יונה וילך אל נינוה · כמה ביקש ירמיה שלא להתנבאות ונתנבא שלא בטובתו שנאמר (ירמיה א) אל תאמר נער אנכי כי על כל אשר אשלחך תלך · כמה סרב משה שלא לילך בשליחותו של הקב"ה שנאמר שלח נא ביד תשלח ולבסוף הלך בעל כרחו שנאמר (ג) וישב משה וילך אל יתר חותנו : **ד** ד"א וילך משה לא היה צריך לומר אלא וישב משה · אלא אמרו רבותינו בתחלה הלך אצל פרעה בשליחותו של הקב"ה ואחר כך וישב אל יתר חותנו · שכך א"ל הקב"ה אם יאמר לך יתרו כלום מן השבועה אמור לו בעל השבועה התיר אותי מן נדרי לכך וילך משה ואח"כ וישב אל יתר חותנו · בנו של רבי חייא הגדול אמר לא הלך אצל פרעה (ז) עד שהתיר לו יתרו את נדרו · ואם תאמר למה נאמר וילך משה להיכן הלך (ז) שהלך ליטול אשתו ובניו · **ה** אמר לו יתרו להיכן אתה מוליכן אמר לו למצרים · אמר לו אותם שהם במצרים מבקשין לצאת ואת מוליכן אמר לו למחר הן עתידין לצאת ולעמוד על הר סיני לשמוע מפי הקב"ה אנכי ה'

מסורת המדרש א דברים רבה פרשה י"א · מדרש תהלים מזמור כ"ד · תנא דבי אליהו רבה ריש פרק י"ח · ילקוט תהלים רמז תרל"ז · ב במדבר רבה פרשה י"ח · תנחומא סדר קרח סימן ד' · מדרש שמואל פרשה י"ד · ילקוט סדר קרח רמז תשנ"ב · ג תנחומא שמות סי' ס"ז · ד ... ה ...

חדושי הרש"ש

(א) עד שעמד עליו בדין ולאה שחייב מיתה וכו' כצ"ל : (ב) מהו והוא באחד ומי ישיבנו על שהוא יחידי בעולמו כו' כ"ה בתנחומא וכצ"ל כאן ומהס"ם שם · עיין בנ"כ פרשה א' אות ד' : (ג) שנאמר וילך משה וישב אל יתר כו' כצ"ל : (ד) שהלך ליטול אשתו ובניו כו' · ר"ל שמקודם [illegible] שלא יפרו כוך [illegible] שם אשתו ובניו [illegible] מעט [illegible] (כנוך כאן) [illegible] במקום :

חדושי הרד"ל

(א) יתר חותנו · הה"ד מי יעלה בהר ה' כו' נקי כפים כו' כצ"ל : (ב) לעלות בהר ה' · כולן נאמרו במשה · וכן נאמר בו עלה אלי ההרה : (ג) עד שנתברר כו' · ע"ל פ"ב : (ד) התחיל מתחנן ואומר הגם כו' · כצ"ל וכ"ה בתנחומא ובשמ"א פל"ג : (ה) דרש ר' פנחס לפי שהוא יחידי כו' כצ"ל וכ"ה במ"ע בנמדב"ר פי"ט : (ו) ישיבנו · מה שהוא גוזר כו' כצ"ל : (ז) עד שהתיר לו יתרו כו' ע"ל

פירוש מהרז"ו

פרשה ד א נקי כפים · ע' כל זה בתד"א ריש פרק י"ח ד"ר פ' י"א ס"ב מדרש תהלים כ"ד · ובפסוק הקודם מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו נקי כפים וגו' ובמקומות הנ"ל הגי' מי יעלה בהר ה' זה משה דכתיב ומשה עלה אל האלהים · ומי יקום במקום קדשו זה משה כדכתיב ואתה פה עמוד עמדי · והדרשה ע"פ מדה י"ח : ואין נשיאה אלא לשון עמיסה · עיין מ"כ וכן הוא בישעיה מ"ו נשואותיכם עמוסות משא לעיפה · עוד העמוסים מני בטן הנשואים מני רחם : עד שנתברר על עסקיו · לעיל פ"ג ס"ה · ול"ע בויק"ר פ"א ס"ב ע' מ"ש · וכאן פי' שדקדוק המכשים ודבורים המדויקים באים מפורך לב · ובתד"א שם ובר לבב זה משה שהיה לבו על כבוד ...

פרשה ד א מה שנא כו' · אם היה נוטל חמור משלהם מה היה סוב מן הלסטים ומה צריך לומר לא חמור אחד כו' : [ויעמוס כו'] · ה"ג כמה דתימא ויעמוס איש על חמורו כו' : שנתברר · שלא נתרצה לילך עד שיברר היטב דברי שליחותו שלא יחסר בשום דבר : שעמד עליו בדין · ע' לעיל פרשה א' : נשבע לו · כמו שנאמר ויואל משה לשבת ואין ויואל אלא לשון שבועה כדלעיל פרשה א' : [הון מדעתו גרסי'] : עד שעמד עליו כו' · ע' לעיל בפסוק ויפן כה וכה : מה שהוא · כמו שהוא : וכגי

[illegible]

ידי משה

[illegible]

יפה תואר

הה"ד נקי כפים וגו' · שנא סדרים סוה בשביל ולא נכנס לפרטם דמדרים בסוף הסימן על וישב אל יתר חותנו : מי שיש בו מדות הללו וכולן נאמרו במשה · פי' שדברים כי פה שאמר דוד מי יעלה בהר ה' וגו' [illegible]

[illegible]

אלהיך (ח) ובני לא ישמעו כמו הם · מיד ויאמר יתרו למשה לך לשלום · אמר לו לך לשלום ותכנס לשלום ותבא לשלום :

פרשה ה

א ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה המדברה הה"ד (שיר ח) מי יתנך כאח לי · א באיזה אח הכתוב מדבר (א) אם תאמר בקין והא כתיב (בראשית ד) ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו אם תאמר (א) כישמעאל ליצחק הא גרסינן ישמעאל שונא ליצחק · אם תאמר כעשו ליעקב הא כתיב (שם כז) וישטם עשו את יעקב · אם תאמר כאחי יוסף והכתיב (שם לז) וישנאו אותו · וכתיב ויקנאו בו אחיו . (ב) אלא כיוסף לבנימין · יונק שדי אמי · כמשה לאהרן שנאמר וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו · אמרו רבותינו ז"ל ב כל נשיקות של תפלות הן · חוץ מג' · נשיקה של גדולה · נשיקה של פרישות · נשיקה של פרקים · נשיקה של גדולה שנא' (שמואל א י) ויקח שמואל את פך השמן ויצק על ראשו וישקהו · נשיקה של פרישות (רות א) ותשק ערפה לחמותה · נשיקה של פרקים שנאמר וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו · וי"א אף נשיקה של קריבות אין בה גנאי · שנאמר (בראשית כט) וישק יעקב לרחל שהיתה קרובתו · אמר רבי פנחס מעשה היה באח ובאחות שהיה אחד מהם בגוש חלב (ג) ואחד מהן בבית מרון · נפלה דליקה בביתו של גוש חלב באתה אחותו מבית מרון ונפלה עליו והיתה מחבקתו ומנשקתו אמרה לו (ד) איני מרגלת לבא אליך אלא פחדתי דהוית אחי באננקי ופלטת ממנה : (שיר ח) אמצאך בחוץ אשקך · באיזה חוץ במדבר מקום שנשקו אחים זה לזה משה ואהרן : ב (ה) א"ר חמא בן י"ב שנה נתלש משה רבינו מבית אביו · למה כן שאילו גידל בבית אביו ובא (ו) ואמר להן לישראל המעשים לא היו מאמינים בו שהיו אומרים אביו מסרה לו · לפי שיוסף מסרה ללוי ולוי לקהת וקהת לעמרם ולכך נתלש מבית אביו וכשהלך והגיד לישראל כל הדברים לפיכך האמינו בו שנאמר ויאמן העם : ג ויאמר לו אלכה נא ואשובה · ג אתה מוצא כל מי שנאמר בו לך לשלום הלך וחזר · וכל מי שכתוב בו בשלום הלך ולא חזר · יתרו אמר למשה לך לשלום הלך וחזר : ד ויאמר ה' אל משה במדין לך שוב מצרים · (ו) אמר רבי יוחנן למדתך תורה דרך ארץ שהנשבע בפני חבירו (ג) לא יתירנו אלא בפניו שלא יחשדנו שהוא נשבע לשקר · שכן אתה מוצא שמשה נשבע ליתרו והלך למדין והתיר שבועתו בפניו שנאמר ויאמר ה' אל משה במדין אמר לו הקב"ה במדין נשבעת לך והתיר שבועתך במדין : כי מתו כל האנשים וגו' · וכי מתו והלא דתן ואבירם הם והם היו עם קרח במחלוקתו · אלא מאי מתו שנתענו · ד ד' הן חשובין כמתים סומא ומצורע ועני ומי שאין לו בנים · (וכולן קרא · במס' עבודת כוכבים) : ה ויקח משה את אשתו ואת בניו · (ז) למה הוליכן כדי שיהיו עם ישראל לקבל התורה : וירכיבם על החמור · ה זה א' מי"ח דברים ששינו חכמים לתלמי המלך : ויקח משה (ח) את המטה וגו' · עשה כמו שאמר לו הקב"ה ואת המטה הזה תקח בידך : ו ויאמר ה' אל משה בלכתך וגו' · וכי על איזה מופת אמר (ט) אם תאמר על הנחש והצרעת והדם והלא אותן נסים לא אמר לו הקב"ה לעשות אלא לישראל · (ד) ועוד לא מצינו שעשה משה אותן האותות לפני פרעה · אלא מהו כל המופתים אשר שמתי (י) בידך זה המטה שהיו כתובין עליו י' מכות (יא) שהיה כתוב עליו נוטריקון דצ"ך עד"ש באח"ב · אמר לו הקב"ה אלו המכות אשר שמתי בידך עשה

מסורת המדרש א שהש"ר פ"א· פסיקתא דרב כהנא פי' ט"ז· תנחומא כאן סי' כ"ז ילקוט כאן רמז קע"ד· ילקוט ישעיה רמז ש"ז· ילקוט שה"ש רמז תתקצ"ג· ב ב"ר פ"ע· רות רבה סוף פ"ב· תנחומא כאן סי' כ"ח · אג"ס פי"ד ילקוט ויצא רמז קכ"ד· ילקוט שמואל רמז ק"ח · ג ברכות ס"ד · מו"ק כ"ט ד נדרים ס"ד עבודת כוכבים ס' · ירושלמי נדרים פ' ס' · ב"ר פע"ח· אכ"ר רים פ"ג וש"נ · ה ב"ר פ"ח וש"נ ·

חדושי הרד"ל

ע"ל פ"ס : (ח) ובני לא ישמעו כו' · ונתקיימה מחשבתו למ"ד קודם מ"ת בא יתרו : (א) כישמעאל ליצחק · ישמעאל שונא ליצחק שנאמר ותרא שרה את בן הגר המצרית מצחק א"ת כעשו וכו' כצ"ל (וכמ"ש במ"כ וכ"ה בתנחומא) : (ב) אלא כיוסף לבנימין יונק שדי אמי כמשה כו' · לגי' הספרים יש לפרש שר"ל שא"א לומר כיוסף לבנימין שהרי נאמר יונק שדי אמי ובנימין לא ינק שדי רחל אמו כי יצאה נפשה בלדתה אלא כמשה לאהרן קאמר וכ"מ בתנחומא כאן במשיים ובילקוט את אמרו כמשה לאהרן (וכהמפורש לשון אמצאך בחוץ במדבר כו') אבל בשה"ר שם משמע דקושטא קא מפרש לה כיוסף לבנימין ויתפרש את דיונק שדי אמי לראיה שיוסף ובנימין בני אם אחת ולא שאר השבטים : (ג) ואחד בבית מירון צ"ל ברי"ש וכ"ה בשה"ר והוא כפר מירון בסמוכה לגוש חלב : (ד) איני מרגלת לבא אליך אלא כו' · כצ"ל ור"ל נשיקה זו איני לשם שרגל הלב להשבה בך להיות דעתי עליך (והוא כלשון לבו גם כה האמור בש"ס) אלא מגדיחותי דהות אחי כו' כ"ה בשה"ר וכצ"ל : (ה) א"ר חמא בן י"ב שנה נתלש כו' · ועי' רמב"ן ולכך נתלש מבית אביו בעודו קטן בן י"ב וודאי לא יאמרו ישראל שמסר לו עמרם הסוד : (ו) למדתך תורה ד"א כו' לא יתירנו כו' · מדקדק לה בלשון ד"א יש סיוע לדברי הפוסקים שבדיעבד אם התירו שלא בפני חבירו הוי התרה עיין בי"ד סי' רכ"ח ס"ב : (ז) למה הוליכן כו' · עי' לעיל ספ"ד : (ח) את מטה וגו' עשה כמו כו' · בא לפרש קריאת שם מטה האלהים (שהוזכר כאן רתשובה) שר"ל המטה שציוהו האלהים לקחתו בידו לעשות בו האותות : (ט) א"ת על הנחש והצרעת והדם והלא כו' · אלא לישראל כי בפ"א שבא לפני פרעה לא נזכר שום מופת שעשה כלל · ובפעם ב' שעשה נס התנין היה זה ע"פ דיבור מיוחד כי ידבר אליכם פרעה (ולא מכת דיבור דסכא היה) וכן מכת הדם שעשה היה ע"פ דיבור מיוחד ולא לפני פרעה ובביתו היה אלא בנילוס ובנימה · ואות הצרעת לא נזכר כלל שעשה לפני פרעה · אבל בפ"א כמ"ת איתא שבשעה שעשה מופת התנין עשה כל האותות לפני פרעה ועמש"ש בפי' בם בס"ד ועדמב"ן : (י) בידך זה המטה שהיו כתובין כו' · ובזה שלוהו לקחת לו המטה בידו שם בידו וברשותו לפעול האותות האלו : (יא) שהיו כתוב עליו נוטריקון ·

חדושי הרש"ש

(א) המאמרים אינם מסודרים פה על סדר הכתובים והמבין יבין איך לסדרם כראוי : (ב) וא"ל ויש ראל המעשים · אולי צ"ל הדברים כדלקמן בסמוך : (ג) לא יתירנו · נראה דצ"ל יתירנה כי הכינוי שב על השבועה (כבסמוך והתיר שבועתו שהיא לשון נקבה) : (ד) ועוד לא מצינו שעשה משה אותן האותות לפני פרעה

מתנות כהונה

[ובני לא ישמעו גרסינן : ותבא לשלום · ע' לקמן בפרשה ה'] :

פרשה ה [אם תאמר בקין גרסינן] : הא גרסינן · שנאמר ותרא שרה את בן הגר המצרית מצחק ודרשו שזרק בו חצים והיה מתגרה בו וע"ל : כל נשיקות · שבכתוב הם לדבר תפלה ואהבה נשים וכדומה להנאת עצמו : דהוית אחי כו' · שיראתי עליך אחי שהיית בצרה גדולה · ועתה נצלת ונפלטת ממנה ולכן מתוך השמחה נשקתיך : אננקי · צרה דחוקה וע' מזה במדרש הזית [בפסוק מי יתנך כאח לי] : בן שנים עשר כו' · נלמד זה ממה שאמר אליו בעל המריבה מי שמך לאיש והרי עדיין קטן אתה ולא הגעת להקרא איש הרי שלא היה עדיין בן י"ג שאז נקרא גדול ואיש : ה"ג בילקוט בשם תנחומא ולא חזר · באבנר כתיב וישלח דוד את אבנר וילך בשלום הלך ולא חזר יתרו כו' · ובגמרא סוף מסכת ברכות גרס שהרי דוד אמר לאבשלום לך בשלום הלך ונתלה : [דרך ארץ כו' · הוא בנדרים פ' כ"א : וכי מתו גרסי'] : שנתענו · לשון עניות ועני חשוב כמת כדמפרש והולך · ועיין מזה במסכת ע"ג (דף ה') ובנדרים (דף ס"ה) : ששינו לתלמי כו' · שכתבו

פירוש מהרז"ו

לך לשלום כמ"ש ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום שנדרש על התורה ונהכרם שמשה הודיעו תחלה והשיבו לך לשלום : ותבא לשלום · כצ"ל בתנחומא כאן סימן כ"ה לקמן פ"ה סימן ג' ברכות דף ס"ד פי שנאמר בו לך לשלום הלך וחזר :

פרשה ה סי' א כל סימן זה אין מקומו כאן אלא לקמן ריש סי' י' וכן הוא בהדיא בתנחומא כאן בסי' כ"ז וע' שי"ר פסוק זה: באיזה אח · ל' התנחומא ישראל אומרים להקב"ה מי יתנך כאח לי את מוצא כל האחין שונאים זה לזה : הא גרסינן · ב"ר פ' נ"ג סי' י"א שמ"ר פ"א ס"א · ובתנחומא הגי' שביקש להרגו : כיוסף לבנימין · שהיו בני אם אחת וזהו יונק שדי אמי : במשה לאהרן · מרומז במ"ש אמצאך בחוץ אשקך כמ"ש כאן ויפגשהו בהר האלהים וישק לו · ולשון התנחומא ובילקוט את אמרו ישראל להקב"ה כמשה ואהרן שנאמר מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד : כל נשיקות · ב"ר פ"ע סי"ב וש"נ : של גדולה · כמו שמואל שנשקו לשאול במשחו למלך : ותשק ערפה לחמותה · שנתפרדה ממנה ע"י נשיקה זו : של פרקים · שנפגשים זה בזה ומוצאים זה את זה בדרך ומחמת שמחה נושקים זה לזה וזה נקרא פרק כמ"ש ואל תעמוד על הפרק עובדיה א' היינו על הדרך לפגוש ולפגוע : שהיתה קרובתו · בת אחי אמו שאף שהוא של פרקים שהרי בדרך נפגשו העפ"כ אם לא מחמת קרבוה לא היה נושקה משום חשד עריות · וכמ"ש ב"ר פ' ע' סי' י"ב שחשדוהו הרועים : איני מרגלת · ההגלה על נשיקתה אותו על שהיא רחוקה ממנו ואינה באה אליו תמיד ובפרט עתה שהיה בצרה ומנע ממנה גדלה השמחה בכפלים ואין להאשימה על הנשיקה ועל דמיון זה חיבת כ"י להקב"ה · ע' לקמן פט"ו סי"ב : ב א"ר חמא · לפרש פסוק ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' שהרי לא ראו אותו מהיותו י"ב שנים עד ס' שנה וס"ת שנה שכחוהו וע' מ"כ ע' לעיל פ"א סי' כ"ז וסי' ל' ומדרשים חלוקים הם וגם סי' זה אין מקומו כאן לפי סדר הכתובים אלא אחר סי' י"ג פרשה זו : ואמר לישראל המעשים · קיצור לשון הוא והכוונה ואמר לישראל הסימנים דלעיל פ"ג סי' ד' ועשה לפניהם המעשים הם האותות · וכמ"ש בפסוק וידבר אהרן וגו' ויעש האותות וגו' : שיוסף מסרה ללוי · ע' לעיל פ"ג ס"ח ומ"ש יוסף ללוי ולוי לקהת וקהת לעמרם על שאלו נזכרו מיתתם בתורה · יוסף בסוף ויחי לוי קהת עמרם בוארא ובעת מיתתם מסרו הסימנים זה לזה יסוד שכולם היו גדולי ישראל ומנהיגי דורם ע"כ נזכרו שמותם ומיתתם וכמ"ש לעיל פ"א סי' י"ד וסי' י"ט על עמרם וכמ"ש שמואל א' ב' הנגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים לבית פרעה ועל שהיה משה אז בן י"ב לא גלו לו הסוד ולא חשדוהו וע' לקמן סי' י"ג שיוסף מסר לאחיו ואשר מסר לסרח בתו וכו' אך לקמן פט"ו סכ"ה איתא שעמרם מסר למשה היינו קודם שברח : ג ואשובה · עד ויאמר לו יתרו לך לשלום · ע' ברכות ס"ד ותנחומא כאן ומ"ש הלך ולא חזר נלמד מדוד ואבנר שכתוב שם וישלחהו וילך בשלום כן הוא בתנחומא כאן ועוד ראיה מאבשלום שאמר לו דוד לך בשלום הלך ונתלה · והענין בזה כי בשלום משמע במעמד השלום שאתה בו לך והשטן מקטרג שיחטא להפריע ולבטל השלום אך לשלום משמע שאף שעתה אינו במעמד השלום על ידי הברכה ילך למעמד השלום שעי"כ אמרו בגמרא שם שהנפטר מן המת אומר לו לך בשלום פי' בשלום שאתה בו שלא יתכן שישיג שלום יותר מאשר הכין בחיים ואשר הכין לא יחטא עוד לבטל השלום שהכין לו : ד שהנשבע בפני חבירו · לעיל פ"ד סי' א' וס"ד נדרים (דף ס"ה א') ממ"ש ויאמר ה' אל משה במדין לך שוב מצרים להתיר הנדר · ושבועת משה מפורש ממ"ש לעיל פ"א סל"ג פסוק ויואל משה : והלא דתן ואבירם · לעיל פ"א סכ"ט ב"ר ע"א ס"ז וש"נ : במסכת עבודת כוכבים · (דף ה') בקיצור ובנדרים ס"ד באריכות : ה לקבל התורה · לעיל ספ"ד ע"ש : וירכיבם על החמור · ע' תנחומא בסי' כ"ג : זה אחד מי"ח · מגילה (דף ט') ששינו וכתבו וירכיבם על נושאי ב"א מכילתא בא פ' י"ד פסוק ומושב ב"י : ו בלכתך וגו' · ראה כל המופתים אשר שמתי בידיך וכמ"ש ואת המטה הזה תקח

יפה תואר

במצרים נכספה לשוב אל בית אביה : ותכנס לשלום · הזכיר את הכניסה ולא הזכיר את היציאה כמו דאיתא במסכת בפ' הרואה הנכנס לכרך מברך שתים אחת בכניסתו ואחת ביציאתו · והנה רש"י ז"ל כתב כי ביציאתו מברך מפני שיש מושלים רעים ולפ"ז לא הוצרך להזכיר את היציאה אבל הרמב"ם בפי' המשניות לא כתב כדבריו ויש להתבונן בזה :

הה"ד מי יתנך כאח לי · משום דק"ל למה כתיב וישק לו שלא כן הוא דרך אחים הנפגשים · ואומר שרמז בזה ביותם אוהבים זה לזה וזה שמח בגדולתו של זה · ולא כדרך האחים לפעמים שיש קנאה ושנאה ביניהם וכדמפרש ואזיל : אם תאמר כקין כו' · כבר ביארנו זה בהזית בפסוק זה · ושאר הדברים מבוארים בב"ר פ"ע ע"ש : בן י"ב שנה כו' · ודרים מדכתיב ויגדל משה משמע שבא רק עתה לכלל אנשים וכמו דכתיב ויגדלו הנערים ואיתא בב"ר פס"ג שהיו בני י"ג שנה · א"נ דרים מדכתיב מי שמך לאיש משמע שלא נקרא עדנה איש וזה לפני י"ג שנה כי אז נקרא איש וכדאיתא בפרק בן סורר גבי וכי יזיד איש והולך על הא דאמור לעיל בן כ' או בן מ' שנה : למה כן · כלומר למה סבב הקב"ה כי יברח מפני המצרי ולא הכין לו מנוס במצרים כי לא יהיה נע ונד בארץ לא לו : אביו מסרם לו · אבל עתה לא יאמרו כן כי מסר לו במצרים כי אין מוסרין סוד רק לאיש שבא בשנים : לפיכך האמינו בו · ומה שהיה צריך לאותות נבאר אי"ה בסמוך : אתה מוצא כו' · ולכן יש לנזהר ולומר לך לשלום ולא לך בשלום · והנה הטעם בזה עמ"ש בזה בעין יעקב בסוף מסכת ברכות אמנם יותר נכון הוא כפשוטו כי בשמות הלמ"ד מורה על הליכה מעלה מעלה · ובשמות השי"ת מורה שמלב אשר בו ישאר · אמנם שקפידה זו היא דוקא בלשון הליכה אבל בשאר לשונות אין קפידא ולכן מצינו שיעקב אמר ושבתי בשלום אל בית אבי ולא אמר לשלום : במדין נשבעת כו' · דריש כאלו כתיב לך במדין · ומלת במדין עומדת במקום שנים ויתפרש הכתוב ויאמר ה' אל משה במדין נדרת לכן במדין לך להתיר שבועתך : זה אחד מי"ח דברים · במגילה לא מנה רק ט"ו פסוקים ובירושלמי גרסינן י"ג ובתנחומא יש בקצת נוסחאות אחד משמונה ובקצת נוסחאות אחד משמונה עשרה וכצ"ל · וע"כ צריך לפרש כי י"ח הם לא על הפסוקים קאי אך על המלות השתנות וכמו נכתוב אעשה אדם בצלם ובדמות שתח נעשה אדם בצלמנו כדמותנו השיב לשלשה שנויים · וכן הנה אדם והנה השיב שני מילי · אבל בראשונם הרגו שור וברצונם עקרו אבוס לא חשיב אלא חד שהרי שור היה כתוב בתורה אלא שכתבו גני הרגו : עשה כמה שאמר לו הקב"ה · ומפרש ומטה האלהים שמטה שצוהו האלהים לקחת · וכראב"ע פי' באופן אחר ע"ש : שהי' כתוב עליו נוטריקון · מדכתיב ראה משמע שצריך עיון

ידי משה

מי יתנך כאח לי וכו' כמשה ואהרן · נראה מסיפא דקרא נפקא דכתיב בסיפא דקרא אמצאך בחוץ אשקך וכאן כתיב וישק לו : נשיקה של פרישות · פי' כשפורש אחד מחבירו · נשיקה של פרקים פי' כשיבוא באיזו פרק אדם לחבירו בלי מתכוון מנשק לו לרוב החיבה שלא במתכוין פוגע בו : מעשה היה וכו' · המעשה זה הובא במדרש הזית והוא ירושלמי ושם מסיק שאמרה לאחיה אין זה לי שום גנאי ובזיון מה שאני מנשק אותך מפני האהבה · ורא"ה מזה על דברי יש אומרים והעיקר לא הביא המדרש כאן ולא ידעתי למה : לפי שיוסף מסרה ללוי וכו' · אם תרצה לסבין זה עיין לעיל ותבין : כל מי שנאמר בו לך לשלום וכו' · מקשה ביפ"ת מאבימלך שאמר לאברהם ותירץ כשאומרים לשלום פי' שישיג עוד שלום מה שאין כן אבימלך סבר שלא להשיג שלימות יותר ממה שהשיג אבלו א"כ י"ל כל מקום שנאמר לשלום אהליכה קפדינן משא"כ כאן שנאמר השלום על היציאה ממקום זה עכ"ל היפ"ת ולי נראה דע"כ הטעם הוא כשאומר בשלום הוי רע לו פי' מכת אל תפתח פיו לשטן ובפרט כשהולך בדרך שהשטן מקטרג שם משא"כ אבימלך שאינו יודע ההפרש בין בשלום לשלום א"כ לא היתה כוונתו לסימן רע א"כ אין בו משום אל תפתח פיו לשטן וק"ל : נוטריקון דצ"ך וכו' · פי' מדכתיב ראה משמע שצריך עיון ש"מ שלא היה כתוב בפי' על המטה רק בלישנא דנוטריקון ואע"פ שבמכת

אותם לפני פרעה על ידי המטה הזה : ז ואני אחזק את לבו · כדי ליפרע דינם מהם : ואמרת אל פרעה כה אמר ה' בני וגו' · גלה לו הקב"ה שלא ישלח פרעה את ישראל עד מכת בכורים (יב) ולכך לא הוצרך הכתוב לפרסם לו בסוף · (יג) מהו בני בכורי ישראל על יעקב אביהם אמר שקנה הבכורה (יד) כדי שיוכל לעבוד למקום : ואמרת אליו שלח את בני ויעבדני · אמר לו אם אתה מונע ממני בני בכורי מלעבדני אני אמנע ממך בנך בכורך מלעבדך שאני אהרוג את כולן : ח ויהי בדרך במלון · א חביבה מילה (טו) שלא נתלה משה עליה אפילו שעה אחת · לפיכך כשהיה בדרך ונתעסק במלון ונתעצל למול לאליעזר בנו מיד ויפגשהו ה' ויבקש המיתו · את מוצא מלאך של רחמים היה ואעפ"כ ויבקש המיתו : ותקח צפורה צור · וכי מנין ידעה צפורה שעל עסקי מילה נסתכן משה · אלא בא המלאך ובלע למשה מראשו ועד המילה · כיון שראתה צפורה שלא בלע אותו אלא עד המילה הכירה שעל עסקי המילה הוא ניזוק · וידעה כמה גדול כח המילה שלא היה יכול לבלעו יותר מכאן · מיד ותכרת את ערלת בנה ותגע לרגליו · ותאמר כי חתן דמים אתה לי · אמרה חתני תהיה אתה נתון לי בזכות דמים הללו של מילה שהרי קיימתי המצוה · מיד וירף המלאך ממנו · אז אמרה חתן דמים למולות · אמרה כמה גדול כח המילה שחתני היה חייב מיתה שנתעצל במצות המילה לעשותה ולולי היא לא ניצל : ט ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה המדברה · ב הה"ד (איוב לז) ירעם אל בקולו נפלאות · מהו ירעם כשנתן הקב"ה את התורה בסיני הראה בקולו לישראל פלאי פלאים · ג כיצד היה הקב"ה מדבר והקול יוצא ומחזיר בכל העולם · ישראל שומעין את הקול בא עליהם מן הדרום והיו רצים לדרום לקבל את הקול · ומדרום נהפך להם לצפון והיו רצים לצפון ומצפון נהפך למזרח והיו רצים למזרח וממזרח נהפך להם למערב והיו רצים למערב ומן המערב נהפך להן מן השמים · (ס) והיו תולין עיניהן והיה נהפך בארץ והיו מביטין לארץ שנאמר (דברים ד) מן השמים השמיעך את קולו ליסרך · והיו ישראל אומרים זה לזה (איוב כח) והחכמה מאין תמצא · והיו ישראל אומרים מהיכן הקב"ה בא מן המזרח או מן הדרום שנאמר (דברים לג) ה' מסיני בא (ז) וזרח משעיר למו · וכתיב (חבקוק ג) אלוה מתימן יבא · ואומר (שמות כ) וכל העם רואים את הקולות · הקול אין כתיב כאן אלא הקולות אמר ר' יוחנן היה הקול יוצא ונחלק לע' קולות לע' לשון · כדי שישמעו כל האומות · וכל אומה ואומה שומעת קול בלשון האומה ונפשותיהן יוצאות · אבל ישראל היו שומעין ולא היו ניזוקין · כיצד היה הקול יוצא · א"ר תנחומא דו פרצופין היה יוצא והורג לעובדי כוכבים שלא קבלוה ונותן חיים לישראל שקבלו את התורה · והוא שמשה א"ל בסוף מ' שנה (דברים ה) כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש וגו' (טז) אתה היית שומע קולו [וחיית אבל עובדי כוכבים שומעים ומתים · ה בוא וראה] היאך הקול יוצא · אצל כל ישראל כל אחד ואחד לפי כחו · הזקנים לפי כחן · הבחורים לפי כחן · והקטנים

מסורת המדרש א נדרים דף ל"א ע"ב · ירושלמי נדרים פרק ג' · ילקוט סדר לך לך רמז פ"א · ב תנחומא כאן סימן כ"ה כל הענין · ילקוט איוב רמז תתקכ"א · ג עיין ספרי האזינו פיסקא ש"ו ופסיקתא פת"ג · ד לקמן סוף פרשה כ"ח וריש פ' כ"ט · מכילתא סדר יתרו פרשה ט' · מדרש תהלים מזמור כ"ט · ועיין שבת דף פ"ח ע"ב · ה פסיקתא רבתי פיסקא כ"א · פסיקתא דרב כהנא פי"ב ·

חדושי הרש"ש

פרעה · ר"ל אפילו הפיכת המטה ומכת דם לא היה ע"י משה רק ע"י אהרן (אבל לפי מאי דמסיק א"ש כי מכה שהכהו ע"י משה בעצמו · וגם אותן שהכהו ע"י אהרן היה בלווי של משה) וגם היה אז ע"י לווי מיוחד בפ"ע מפי הקב"ה · ועוד מקודם לא קראן אלא בשם אותות כדכתיב והיה אם לא יאמינו גם לשני האותות גו' וכן כתיב ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות · וכן לקמן ויגד משה לאהרן גו' ואת כל האותות גו' ויעש האותות לעיני העם · וכאן קראן מופתים וכן לקמן כי ידבר אליכם גו' תנו לכם מופת גו' קח את מטך גו' יהי לתנין גם בהפיכת המטה יש שינוי כי מקודם נאמר ויהי לנחש ושם כתיב לתנין · ועוד ה"ל לכאורה דהפיכת הנחש היה במטה משה ות"ל ואת המטה הזה תקח בידך וגו' · והפיכת התנין היה במטה אהרן כדכתיבי קראי · אבל באמת נראה דהכל מטה אחד והראיה מדכתיב (לקמן ז' ט"ו) והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך וגו' הנה אנכי מכה במטה אשר בידי · ואח"כ כתיב אמר אל אהרן קח מטך גו' ועי' לקמן במדרש סוף פרשת בשלח דמפורש כן לבדיא · כ"כ הראב"ע בפסוק הקודם · ובהפיכת המים לדם יש שינוי גדול כי מקודם נאמר ולקחת גו' ושפכת היבשה גו' והיה לדם ביבשת ושלא ע"י מטה וגם היה ביאור עצמו וע"י המטה : (ס) והיו תולין עיניהם לשמים כ"ה בתנחומא : (ו) וזרח משעיר למו · וזרח דרש לשון מזרח :

חדושי הרד"ל

ע"ל ספ"א : (יב) ולכך לא הוצרך הכתוב לפרסם לו בסוף · פי' בשעת מכת בכורות א"ל הקדוש ברוך הוא למשה עוד נגע אחד אביא ולא פירש לו המכה (וע' רמב"ן שם) מפני שא"ל כאן כבר מכת בכורות לכן כשא"ל עוד נגע אחד הבין שזהו מכת בכורות ואמרה לפרעה בפירוש : (יג) מהו בני בכורי על יעקב כו' · ע"ל פט"ו (קל"ג א') : (יד) וכדי שיוכל לעבוד כו' · ר"ל וזהו שאמר שלח את בני ויעבדני : (טו) שלא נתלה · למשה עליה כצ"ל וכ"ה במתניתין סוף פ"ג דנדרים : (טז) היית שומע ומי אבל עובדי כוכבים היו שומעין ומתים בא וראה היאך היה כו' כן הוא בתנחומא וכצ"ל :
ויש

פירוש מהרז"ו

בידך וגו' וכמ"ש לקמן סוף ס' ה' וכדעת ר' יהודה בהגדת פסח והוא מהספרי : ז בני וגו' בני בכורי וגו' עד אנכי הורג את בנך בכורך וזה בעת מכה האחרונה מ"ב · וגלה לו בראשונה מה שיעשה באחרונה סוף מעשה במחשבה תחלה : לפרסם לו בסוף · לפרש לו שאחר מכת חשך אמר לו משה עוד נגע אחד וגו' אחר כן ישלח אתכם · שע"ז אמר משה כה אמר ה' כחצות לילה אני יוצא בתוך מצרים ועי' לקמן פט"ו סי"ד וסכ"ז ופ' י"ח ס"א מש"ש : מהו בני בכורי · שאם הכוונה על כל בני ישראל הל"ל בני ישראל ואיך הם כולם בכורים ע"כ דורש על ישראל סבא הוא יעקב אבינו · על שקנה את הבכורה שיוכל לעבוד את הקב"ה כמ"ש ב"ר פ' ס"ג סי' י"א · במ"ר פ"ד ס"ח וש"נ ומבואר וזהו מ"ש שלח את בני ויעבדני ותמאן לשלחו שיעבדני וע"פ מדה ש' וממעל ומנגד · וע' לקמן פ' ט"ו סי' כ"ז : ח בדרך במלון · ויפגשהו ה' ויבקש המיתו ולא פי' למה · ועל שלא בא לסתום אלא לפרש בהכרח שמפורש בפסוק זה עצמו בדרך במלון שתיבת במלון מיותר ע"כ דורש שעל שהיה עוסק בדרך במלון ממקום שהיה לו לעסוק במצוה מילה שמרומז ג"כ בתיבת במלון במקום מצות מילה או נתעצל למול ע"פ מדת נוטריקון : למול אליעזר בנו · שמאחר שהיו לו שני בנים ושם הבכור גרשום וכרים יתרו כתוב ואת שני בניה שזה היה בשנה השניה מתחלת שליחותו ולפי מ"ש בד"ר סוף פ' י"א שמיום שנראה לו בסנה פירש מאשתו וכן הוא בזוהר וא"כ בהכרח שהוא אליעזר שנולד לו בהתחלת שליחותו וגרשום נולד מיד כשלקחה כמ"ש שמות ב' כ"ב · ובמכילתא ריש פ' יתרו שזה היה על גרשון בנו הבכור שהתנה משה ליתרו שימסרנו לעבודת כוכבים ולא מל אותו · וע' מ"ש לעיל פ"א ס"ס ל"ג : מראשו עד המילה · ממ"ש ותגע לרגליו שהמילה נקראת רגליו כמ"ש מימי רגליהם וכמ"ש ואת ברגלים על השוכב בעת הוסת וכן להסך רגליו : חתני תהיה וכו' · הוקשה לו מ"ש חתן דמים משמע כמו איש דמים שפי' עונות שחייבים עליהם דמים ואיך אמרה אתה לי ע"כ דורש ע"פ מדה ט' ול"א כאלו כתוב חתני תהיה (פי' שלא תמות אף שהיית קרוב למיתה) אתה (נתון) לי דמים (בזכות דמים של מילה) : היה חייב · מדקאמר דמים למולות הרי שדמים אינו של מילות ע"כ דורש דמים על המיתה ולמולות פי' לא מילות על שנתעצל בשתי מיני מילות · גם ניצל ע"י מילה הרי נודע כח המילה שיש בה להמית ולהחיות עי' נדרים דף ל"א כל הענין במשנה וגמרא : ט הראה בקולו לישראל · שהל"ל ישמיע בקולו ע"כ דורש א"ת ירעם בע' אלא ירא"ם בא' והמ"ס אינו מהשרש אלא לסימן הרבים וזהו הראה לישראל שהיו רואים ושומעים את הקולות בנפלאות רבות · וזהו בקולו נפלאות וס"ד עושה גדולות ולא נדע וכמו שמפרש והולך שלא ידעו איך הקול יוצא : מן הדרום · שהתחיל בדרום שהוא בימין כמ"ש צפון וימין וכמ"ש מימינו אש דת למו וכמ"ש פי"ר פסוק ישקני שהיה הקול יוצא מימינו ע"ש באריכות ומפסוקים שהביא כאן אלוה מתימן יבא וכו' וס"ד כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ הרי מעלה ומטה וד' רוחות : מן השמים השמיעך · ועל הארץ הראך את אשו הגדולה היינו הקול הנ"ל שהיו רואים וע"פ מדה י"ט מן השמים השמיעך את קולו והראך את אשו ועל הארץ הראך · את אשו ואת קולו · וכמ"ש וההר בוער באש עד לב השמים הרי שהקול והאש היו בשמים ובארץ : והחכמה מאין תמצא · בסוף הענין כי הוא לקצות הארץ יביט תחת כל השמים יראה וכו' וכנ"ל : וזרח משעיר · מלשון מזרח אלוה מתימן יבא היינו מן הדרום · ובתנחומא הגירס' מהיכן הקב"ה בא מן המזרח או מן המערב מן הצפון או מן הדרום והביא ראיה על מזרח ודרום וה"ה לצפון ומערב : ונותן חיים · ע' ד"ר פ"א סי' ו' : מתוך האש · וס"ד כאשר שמעת אתה ויחי אתה שמעת וחיית אבל עובדי כוכבים שמעו ומתים · וכן הוא בתנחומא וילקוט שם · וע' ויק"ר פ"א סי' י"א וש"נ : בסוף מ' שנה · כי יתכן להיות שמחמת חרדה מתו מיד ואפשר לא מת מיד מת לאחר זמן ע"כ אמר בסוף מ' שנה שאז ידעו שלא מת אחד מחמת הקול של מ"ת · כי אלהים חיים נתן תורת חיים משיבת נפש : היאך הקול יוצא · ולשון התנחומא בא וראה היאך הקול יוצא לכל ישראל

מתנות כהונה

שכתבו ויריכים על נושאי בני אדם כדאיתא בפ"ק דמגילה : [חביבה מילה · בפ' ארבע נדרים] : מלאך של רחמים כו' · דכתיב ויפגשהו ה' מדת הרחמים : [והיה נהפך בארץ גרסינן : ה"ג לא ניצל ויאמר ה' כו'] : ליסרך וגו' · סיפיה דקרא ועל הארץ וגו' : ה"ג לקמן פ' יתרו ובתנחומא וכן הביאו בילקוט איוב ונחלק לז' קולות ומז' קולות לע' · ומה בא

ידי משה

שבמכת בכורות שלחם וכאן נאמר ואני אחזק את לבו ולא ישלח אתכם וי"ל שתיבת כל פירושו על סרוב : שלא נתלה למשה וכו' · וא"ת דילמא משום שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה וי"ל שזה הוא בחטא גמור משא"כ כאן שהיה התרשלות וביפ"ת מקשה מה שאמר משה אמול והלא סכנה הוא וא"ת והלא עדיין לא נתנה התורה דכתיב בה וחי בהם וי"ל מ"מ מכח הסברא שמוטב שיחלל שבת וכו' כמו כן הכא כדי שיקיים כל המצות א"נ י"ל בשב ואל תעשה שאני : ומדרום נהפך לצפון וכו' · מה שמתחיל מן הדרום לפי שכל נסיעתם היה לדרומה של א"י כמו שפי' רש"י בחומש והסכימה באה מצד א"י וק"ל לכן מביא הפסוק אלוה מתימן יבוא : ולא היו ניזוקים · ואע"פ שכששמעו הדברות יצאה נשמתן וי"ל ע"ד שפי' הרמב"ן שזה היה לתועלת ישראל שיצאו מהם הגשמיות ויהיה להם דבקות באלהים חיים ולא היה נקרא זה היזק לישראל : דו פרצופין היה יוצא הקול · פי' בשני גוונים הקול היה

יפה תואר

והשתלות ב"מ שלא הי' בפי' · וכן מדא"ל משה להקב"ה אחיך אביא המכות כדלקמן פ"ח משמע שלא היה כתוב בפירוש : כדי לפרוע דינם · וכמ"ש הרמב"ם בהלכות תשובה כי מי שהפליג בחטא נועלין לפניו דלתי התשובה · ולכן בשביל חטאם הקשה מאד החזיק הקב"ה את לבם כדי לפרוע דינם וכן נראה דעת המדרש כדעת הרמב"ם לקמן פי"א גבי ותנפי לב ובפי"ג גבי אם ללצים הוא יליץ : גלה לו הקב"ה כו' ע' ברש"י על התורה וברא"בע וברמב"ן : שלא נתלה משה עליה · אף כי היה צדיק גמור וכ"ה בפ"ד דנדרים ריב"ק אומר גדולה מילה שלא נתלה למשה הצדיק עליה וע"ש עוד בברייתא · ואע"ג דאמרינן לסיפר שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה וכן איתא בפ"ק דתענית כל המצדיק עצמו מלמטה מצדיקים עליו את הדין מלמעלה ופירש"י שמדקדקין עמו יותר י"ל אע"פ שמדקדקין להפרע הכל ממנו בעוה"ז מ"מ מאריך הקב"ה אפו לנגדו וכמ"ש תשובה ומעשים טובים כתריס בפני הפורענות ובפ' סי' נוטל במשנה גבי זכות היה תולה ג' שנים ובגמרא שם · וגם אמרו

מצוה מגינא ומצלא ומכיון דלא האריך לו הקב"ה בזה מוכח שחביבה מילה : מלאך של רחמים היה · ופליגא על הא דאמרינן בפ' ד' דנדרים באו אף וחימה ובלעוהו · ומדברי המדרש הזה מוכח דמפרשי ויבקש המיתו על משה קאי ודלא כרשב"ג בנדרים דמפרש ויבקש המיתו לאותו תינוק : חתני תהיה אתה נתון לי · ולפ"ז חתן דמים וגו' הוא כענין תפלה ולפי תרגום אונקלוס נראה דמפרש כי דברה כה בלב נפוש שבוודאי בעלה ינתן לה : מהו ירעם כו' · עיקר קושיתו היא מדכתיב נפלאות ועל רעם הכתוב לא אמר נפלאות בלשון רבים · ומשמע כי קאי על מתן תורה ושם איך פלאי פלאים כדמפרש ואזיל · ואתי כמ"ד במ"ר פכ"ו שכל אורה שנאמר באליהוא אינה אלא במתן תורה · ומפרש ירעם כי אל שהכבוד הרעים בקולו הגדול ומגביל ברעש : ומחזיר בכל העולם · וכמ"ש במכילתא כשנתן הקב"ה התורה לישראל היה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו כו' · וכוונת הדברים האלה לסודות לנו כי כבוד ה' ודבריו הקדושים אינם נתפסים במקום זולת מקום אבל כבודו ודבריו מלאים כל העולם כולו ובזמן אחד הם סובבים ומקיפים את כל קצות הארץ · ומה שאמר בא אליהם מן הדרום הכוונה שהקב"ה חזר על יושבי הדרום כי יקבלו את התורה ושוב מן הצפון כדי שישמעו יושבי הצפון וכן למזרח ומערב וכמו שדרשו את הכתוב ה' מסיני בא · וכדי שישמעו היושבים בקו השוה אמר שנהפך להם מן השמים ועל האופק שלהם בו אמרו שנהפך לארץ · ויש לכוון עוד בזה מבוא שעיקר התורה הוא לשלימות הנפש · אבל יש בה גם הצלחות לאדם לימי חייו בארץ · וכענין המשפטים ודומיהם ועז"א בהתחלה בא מן הדרום שהוא נגד ימין וזה רמז להצלחת הנפש ע"ד אורך ימים בימינה · ושוב נהפך מן השמאל והיא הצלחה האלהית שהיא נגד השמאל ושמאל ע"ד בשמאלה עושר וכבוד · ועל המעלה בה מיני החכמות אשר יזרח עליהן אור השכל האלהי כחכמת ההגיון והנדסה ותשבורת אמר שנהפך למזרח כי גם החכמות אלו מאירות וברורות כאור ומוצאי דעת · ועל המעלה בה חכמת האלהית אשר נעלמה היא מאד · ורוב העוסקים בה ימששו חשך ולא אור אמר שנהפך למערב אבל במה תתפש הנפש וגם אור הדעת · ורק האמונה לבד היא נר לרגליה · וכנגד חכמת התכונה ותקופות ומולדות אשר נמצאו בה אמר שנהפך עליהם מן השמים ועל חכמת הטבע הנמצאת בארץ אמר שנהפך לארץ · וז"ש והחכמה מאין תמצא כי לא כמה מיני חכמה כלולים בקול ה' ולא ידעו מאיזה מהן יכלו לתפוס · ומי יהיה להם עיקר לעסוק בו כי כלם עוזרים אל ההצלחה הנפשית : שנאמר מן השמים השמיעך את קולו וגו' · וזה כדעת ר' ישמעאל במכילתא דתני כתוב אחד אומר כי מן השמים דברתי עמכם וכתוב אחד אומר וירד ה' על הר סיני הכריע הכתוב השלישי מן השמים השמיעך ודלא כר"ע דאמר מלמד שהרכין הקב"ה שמים העליונים על ראש ההר ודבר עמהם מן השמים : שנאמר ה' מסיני בא וזרח · ובספרי על פסוק כנשר יעיר קנו משמע דס' מסיני בא ר"ל מג' רוחות ע"ש : ואומר וכל העם רואים את הקולות ס"ל שאין זה הקולות הנזכרים לעיל ויהי קולות וברקים וענן כבד אלא קול יוצא מפי הגבורה כשדבר עמהם וזה קול אלהים היוצא להם ונחלק בלוח וע' במכילתא דזה הוא דעת ר"ע : ונחלק לע' קולות · ע' בזה בתנחומא וברמב"ן פר' יתרו : ונפשותיהם יוצאות · זה דרך גוזמא על החרדה וכן מ"ש והורג לעובדי כוכבים הכוונה כי רעדה גדולה אחזתם כאלו נפשם יצאה מגבלה וכמ"ש בויק"ר פ"א שהיו נתרזין מתוך היכליהם · וזה הוא שהפך לישראל שהוסיף להם חיים חדשים ורפואה : ולא היו ניזוקין · ע' בזה ברמב"ן פ' ואתחנן : הזקנים לפי כחן כו' · פי' שהדברים שבכוונה בזה שבדברים האלוהים מסוגלים שכל אחד מהמעיינים יבינם כבנה תועילנו כמה שהוטבע והורגל עליו מדעותיו עד שיהיו כל האנשים משכילים נקיים ולהגות על כל מעשה
מעשנות

לפי כחן · והיונקים לפי כחן · והנשים לפי כחן · ואף משה לפי כחו · שנאמר (שמות יט) משה ידבר והאלהים יעננו בקול · בקול שהיה יכול לסובלו · וכה"א (תהלים כט) קול ה' בכח · (יז) בכחו לא נאמר אלא בכח · בכחו של כל אחד ואחד · ואף נשים מעוברות לפי כחן · הוי אומר כל אחד ואחד לפי כחו · אר"י בר חנינא אם תמה אתה על הדבר הזה למוד (יח) מן המן שלא היה יורד לישראל אלא לפי כח של כל אחד ואחד מישראל · הבחורים היו אוכלין אותו כלחם שנאמר (שמות טז) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים וגו' · והזקנים כצפיחת בדבש שנאמר (שם) וטעמו כצפיחת בדבש · ויונקים כחלב משדי אמו שנאמר (במדבר יא) והיה טעמו כטעם וגו' · והחולים כסולת מעורב בדבש · שנאמר (יחזקאל טז) ולחמי אשר נתתי לך סלת ושמן ודבש האכלתיך · והעובדי כוכבים (יט) טעמו אותו מר וגד · שנאמר (במדבר יא) והמן כזרע גד הוא · אר"י ב"ר חנינא ומה המן שהיה מין אחד נהפך לכמה מינין בשביל צורך כל אחד ואחד · הקול שהיה כח בו עאכ"ו שהיה משתנה לכל אחד ואחד שלא יזוקו · ומנין שהקול נחלק לקולות הרבה שלא ינזקו שנאמר (שמות כ) וכל העם רואים את הקולות · הוי (איוב לז) ירעם אל בקולו נפלאות · ד"א ירעם אל בקולו נפלאות א"ר לוי (כ) [א] שלשה קולות הולכות מסוף העולם ועד סופו והבריות ביניהן ואינן שומעות כלום · ואלו הן היום והגשמים והנפש בשעה שיוצאת מן הגוף · היום מנין · א"ר יהודה בר ר' אלעאי זה הכוכב שהוא שף ברקיע אינו אלא כמסר [ס"א כמסמר] הזה שהוא נתון בעץ · הגשמים מנין · שנא' (תהלים מב) תהום אל תהום קורא לקול צנוריך · כיצד יש אילן ששרשיו יורדים עשרים אמה · ויש שלשים (ז) ויש חמשים · ויש שאינן יורדין אלא שלשה טפחים והגשמים למעלה אם אין משקין אותן אלא שלשה טפחים אותן של נ' אמה הן מתים · אם שותין של חמשים אמה טורף אותן של ג' טפחים · אלא זה תהום העליון קורא לתחתון · [ב] אומר לו עלה ואני יורד ותחתון אומר לו רד ואני אעלה עד שהעליון יורד ומשקה של ג' טפחים והתחתון עולה ומשקה אותן של נ' אמה · בוא וראה כמה בין אלו לאלו וקוראין זה לזה ובני אדם בנתיים ואינן (יודעין) [שומעין] הוי ירעם אל בקולו נפלאות · והנפש בשעה שהיא יוצאת מן הגוף ובני אדם יושבין אצלו ואינן שומעין · הוי ירעם אל בקולו נפלאות · (כא) [ג] אמר ר' ראובן בשעה שאמר לו הקב"ה למשה במדין לך שוב מצרימה · נחלק הדבור לשני קולות ונעשה דו פרצופין והיה משה שומע במדין לך שוב מצרימה ואהרן שומע לך לקראת משה המדברה הוי ירעם אל בקולו נפלאות : [ד] וילך ויפגשהו · ה"ד (תהלים פה) חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו · חסד זה אהרן שנאמר (דברים לג) וללוי אמר תומיך ואוריך לאיש חסידך · (כב) ואמת זה משה שנאמר (במדבר יב) לא כן עבדי משה וגו' · הוי חסד ואמת נפגשו · כמה דתימא וילך ויפגשהו בהר האלהים · צדק זה משה שנאמר (דברים לג) צדקת ה' עשה · ושלום זה אהרן שנאמר (מלאכי ב) בשלום ובמישור הלך אתי · נשקו · וישק לו · אמרו רבותינו כל הנשיקות של תפלות חוץ מג' (כדכתיב לעיל [ה]) · וישק לו · מהו וישק לו (ח) זה שמח בגדולתו של זה וזה שמח בגדולתו של זה · ד"א וישק לו נטל כהונה ולויה (כג) זה נוטל כהונה ונותן לויה וזה נטל לויה ונותן כהונה · ד"א וישק לו · אמר רבי שמואל בר נחמן משל לזהבי שהביאו לו מוניטה אחת וראה אותה מבפנים של חרס ומבחוץ של זהב · לימים הביאו לו מוניטה שכולה זהב · אמר להם הראשון חרס היה והיה מצופה זהב · אבל זה כולה זהב · כך נשיקה שנשק עשו ליעקב לא היה אלא לפסולת · שנאמר (משלי כו) כסף סיגים מצופה על חרש · ומה היה סופו שפתים דולקות ולב רע שלא בקש לנשקו אלא לנשכו · אבל נשיקה של אהרן ומשה היתה נשיקה של אמת · ועליהן הוא אומר חסד ואמת נפגשו · ר' יהודה ב"ר סימון אומר חסד זה אהרן · ואמת זה משה · ור' עזריה אומר חסד (כד) זה משה שעשה חסד עם יוסף · ואמת זה אהרן · דכתיב (מלאכי ב) תורת אמת היתה בפיהו הוי חסד ואמת נפגשו (כה) זה משה ואהרן : וישק לו (כו) אין אנו יודעין למי חלק הקב"ה כבוד אם לאהרן אם למשה · י"א לאהרן שהיה במצרים ומתנבא להן

מסורת המדרש א יומא דף כ' · בראשית רבה פרשה ו' · מדרש שמואל פרשה ט' · פדר"א פרק ל"ד · ילקוט תהלים רמז תשמ"ג · ב עיין תענית דף כ"ה · ובתוספתא תענית פרק א' · ג מדרש שמואל פרשה ט' · תנחומא כאן סימן כ"ו · ילקוט איוב רמז תתקכ"א · ד תנחומא כאן סימן כ"ח · ילקוט תהלים רמז תתל"ד · ה סימן א' וש"נ ·

חדושי הרד"ל

(יז) בכחו לא נאמר אלא כו' · לקמן ר"פ ל"ד : (יח) מן המן כו' הבחורים כו' · עיין לקמן פר' כ"ה : (יט) טועמין אותו מר כגידין · שנאמר והמן כו' כצ"ל : (כ) ג' קולות הולכין כו' · ב"ר פרשה ו' ע"ש : (כא) א"ר ראובן בשעה כו' · מדרש שמואל ריש פ"ט : (כב) ואמת זה משה כו' · עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא הוי חסד כו' כצ"ל ועיין רבינו בחיי : (כג) זה נוטל כהונה ונותן לויה וזה נוטל כו' ונותן כו' · נראה שניהו כמ"ש ד' רוחין אינון בנשיקה כו' · שכל אחד מופיע הכל ומושך הכל עיין שם : (כד) זה משה שעשה חסד עם יוסף · חסד של קבורת מתים שהוא חסד של אמת כמ"ש בב"ר פצ"ו : (כה) זה משה ואהרן · צדק ושלום נשקו וישק לו כו' כצ"ל : (כו) אין אנו יודעין כו' · אין

חדושי הרש"ש

(ז) ויש חמשים · היינו חרוב ושקמה כדאיתא בפ"ב דב"ב מי"א · ונשנה שפתים שם זרעים כדי פות המתחיבים · וכדתנן רפ"ז דכלאים אין ע"ג עפר ג"ט לא יביא זרע עליה : (ח) זה שמח בגדולתו ס"ז וכו' · היינו כהונה ומלכות כדאיתא בתנחומא בשעה שנטל משה את המלכות ואהרן את הכהונה כו' היו שמחים זה בגדולת זה כו' ע"ש · וכד"א ס"ל דעל כהונה ולויה נאמר · ונראה דכאן מפרשי דהנשיקה היתה

מתנות כהונה

בלא נחלק בתחלה לע' קולות יש לו סוד בחכמת הקבלה : כזרע גד · כלומר מר כגידין הללו : מסר · הוא מגירה שמנסרים בו העץ ובמדרש תהלים גרס כנסר והוא אומן חלם הנסר : כדכתיב · ברלש הפרשה : וישק לו · ה"ל למימר וישקהו או וישק אותו לו הוא [מאמר הקנין] מתואר הענין דבר שאהר שהוא טפל ונדבק לו : [ואינן שומעין גרסי' · וע"ל בב"ר פר' ו' שמביא מעשה על זה] : שעשה חסד עם יוסף · שהעלה עצמותיו ממצרים :

פירוש מהרז"ו

בכחו של כל אחד · עי' לקמן סוף פר' כ"ח וריש פרשה כ"ט וריש פרשה ל"ד ש"ר פסוק חכו ממתקים מדרש תהלים נ"ב : הבחורים · עי' לקמן פ' כ"ה ס"ס ג' ודורש מדה ט"ו בשמות ע"ז נקרא לחם · הנני ממטיר לכם לחם עוד שם וטעמו כצפיחת בדבש ובפרשת בהעלותך והיה טעמו כטעם לשד השמן והכריעו חז"ל לבחורים לחם וכו' וליונקים וכו' כמ"ש והיה טעמו כטעם לשד השמן מלשון שדים : ולחמי אשר נתתי לך · הוא כלל סולת שמן ודבש הוא פרט אין בכלל אלא מה שבפרט בזהו הלחם שנתן להם : וגד הוא מר · וכמ"ש בערוך ערך גד מ' · לענה ת"י מריר כגידין ע"ש עוד כעוף · כמה לאיום · ועיין בבמדבר רבה פרשת י"ם סימן כ"ב : הקול שהיה כח בו · דיבור שילא מפי הקב"ה קול ה' בכח שהיה בו כח אלהי ודרשה זו במדה ו' ע"פ מדה ט"ו וי"ז : רואים את הקולות · כבר הביא פסוק זה לראיה שהיו שם קולות הרבה ועתה הביא עוד לראיה על מ"ש שלא ינזקו ממ"ש וכל העם רואים באופן שהיו כולם רואים בלא נזק וקיקול וכן ממ"ש בס"ד וירא העם וינעו וכו' אך בלא נזק רק גרם להם פחד ה' ויראת ה' לחיים וזהו ויעמדו שיכלו לעמוד : ג' קולות · ב"ר פ"ו ס"ז עי' מ"ש בשם הפר"א : היום · פי' השמש שעושה פעולת היום וכן מ"ש הכוכב פי' השמש וה"ס כל הכוכבים ובב"ר שם לא גרים ליה וה"ג שם היום את שבור שהוא שף ברקיע ואינו אלא כמסר הזה שנוסר בעץ ובף פי' שהולך בנחת ובשתיקה כמ"ש וילך שפי ומסר פי' מגרה : יש אילן ששרשיו וכו' · עי' ב"ר סוף פי"ג : והנפש · בב"ר שם בארוכות והביא מעשה לראיה : משה שומע וכו' ואהרן וכו' · ומי שהיו באמצע לא היו שומעים כלום תנחומא וילקוט איוב שם · וזהו ירעם אל בקולו נפלאות עושה גדולות ולא נדע וכאן דורש מדקאמר אל שניהם בלשון אחד ויאמר ה' אל משה לך וגו' וכן ויאמר ה' אל אהרן לך · ופגשו זה בזה בדרך אצל הר האלהים זה ראיה שהיה השווי בזמן אחד לשניהם · מצורף לזה מ"ש חז"ל כשנאמרה נבואה לנביא היו גם שאר הנביאים יודעים אלא שלזה נאמר בשליחות ובפרט כאן דבר שניהם צריכים לה והמגרה לשניהם ביחד · ואחר כתבי זאת האיר ה' עיני בתנחומא סוף סי' כ"ז וז"ל וגם הנה הוא יוצא לקראתך ורואך ושמח בלבו וכיון שאמר לו כך קיבל עליו לילך מיד גלה הקב"ה על אהרן ואמר לו לך לקראת משה המדברה וא"כ האמירה לאהרן קודם לאמירה שנאמר למשה שזהו משמעו של לקראת משה שהוא הולך ואתה לקראתו ובהכרח שאמר אז גם למשה שילך ושם כתוב הנה הוא יוצא לקראתך וזה ע"פ מדה ל"ב · ובמדרש שמואל פ"ט אלא בשעה שאמר הקב"ה לאהרן לך לקראת משה המדברה שמע משה בדבור אחד ויצא הרי ראיה למה שכתבתי שהקדים אהרן למשה ודו"ק : וילך ויפגשהו · בהר האלהים וישק לו ע' מ"ש ריש הפרשה שהוא שייך כאן : חסד ואמת · ע' תנחומא כאן סימן כ"ח וילקוט תהלים פ"ה כי הוקשה לו מ"ש חסד ואמת שהם שמות של מדות ופגישה משמע פגישת גוף בגוף · וכן צדק ושלום נשקו ע"כ דורש ע"פ גז"ש על ב"א בעלי פגישה ונשיקה שכתוב בהם ויפגשהו וישק עי' ב"ר פ"ח סי' ד' : תומיך ואוריך · וללוי אמר תומיך ואוריך לאיש חסידך הוא אהרן שלבש אורים ותומים : לא כן עבדי משה · בכל ביתי נאמן הוא ואמת ואמונה ענין אחד ע' ב"ר ריש פרשה ע"ג באופן זה : צדק זה משה · ב"ר פ"ח סי' י"א במ"ר פ' י"ב סי' מ' ופ' י"ט סימן י"ג ד"ר פר' י"א סס"ה : בשלום ובמישור · וכל הפרשה מדבר באהרן · כי שפתי כהן ישמרו דעת · וע' ילקוט מלאכי ב' בארוכות · וע' ב"ר פ' נ"ט ס"ה תורת אמת היתה בפיהו וכו' : כדכתיב לעיל · פר' ד' סימן א' · ושם העתקה ממקום אחד וכאן ממקום אחר : זה שמח · אהרן שמח שנתקבל משה לנביא ה' ולגאול ישראל ומשה שמח על שאהרן היה נביא לה' זה פ' שנה כמ"ש לעיל פ"ג סי' ט"ז ולעיל בסימן א' קרי לה נשיקה של פרקים זהו לפי מ"ש ויפגשהו וישק לו כפי פשוטו וכאן דורש לנשיקה של גדולה שנתבאר לעיל ס"א : נטלו כהונה ולויה · שניהם ביחד קבלו זה מזה שאהרן היה ללוי ומשה היה ראוי להיות כהן ועתה נטל אהרן ממשה כהונה ומשה נטל מאהרן לויה · וזהו וישק לו (מלשון הזנה כמ"ש בן משק ביתי ות"א וכר פרנסה הדין די בייתי וכן ועל פיך ישק כל עמי) · שכל אחד הפיק לחבירו וכמ"ש לעיל פ"ג סי' י"ז : לנשקו אלא לנשכו · כמ"ש ב"ר פ' ע"ח ס"ט : לפסולת · שאינה נשיקה של אמת · שפתים דולקים שנושקים ומראים אהבה עזה ברשפי אש והלב רע מלא שנאה : שעשה חסד עם יוסף · כמ"ש ויקח משה את עצמות יוסף עמו וכמ"ש בסוטה דף ט' במשנה ולקמן סוף פ"כ וזה נקרא חסד כמ"ש ביעקב ועשית עמדי חסד ואמת אל נא תקברני במצרים ומ"ש צדק ושלום נשקו דורש כר"י בר"ס וא"כ השווה מדותיו שבריאה וסיפא הקדים משה לאהרן · שלפי דרשת ר"י בר"ס הקדים בריאה אהרן למשה ובסיפא משה לאהרן : וישק לו · שאחד נשק ולא השני · ודורש שהנשיקה מקטן לגדול להראות שמגדילו עליו · וכמ"ש במכילתא יתרו וישתחו וישק לו איני יודע וכו' מי נשק למי כשהוא אומר וישאלו איש לרעהו מי קרוי איש הלא משה שנאמר והאיש משה הוי אומר לא השתחוה ולא נשק אלא משה לחותנו מכאן אמרו שיהא אדם מוכן לכבד חמיו ומ"ש חלק הקב"ה כבוד היינו כמ"ש שהם וישק לו : שהיה במצרים · ע' לעיל פ"ג סי' ט"ז · ול"ע שסברי הנשיקה היה במדבר אין רואה ויודע · וי"ל שדורש מזה בנין אב שלמוד מכאן שכן עשה באופנים אחרים

יפה תואר

ותרת בין שיהיה שמעין · שהנביאים העומדים בסוד ה' וז"ש משה לפי כחו בין שיהיה שמתכחמים ז"ש הזקנים לפני כחן בין שיהיה מהסמון בדעות סירושות להם וז"ש הקטנים לפי כחם ועי' לקמן פכ"ט : והאלהים יעננו בקול · ומפרש בקולו של הקב"ה וכמ"ש הרמב"ן ע"ש · וע"ע במכילתא ובמסכת ברכות בפרק שלפה שאלכו : והיה משה שומע במדין לך שוב מצרימה כו' · פי' אע"פ שדבור אחד יצא מפי הקב"ה מ"מ הי' נשמע למשה ולאהרן שני דברים שונים · לא אש שדבור אחר היה נכון לו וזה ירעם אל בקולו נפלאות שהוא שלא אחר בקול ה' זולת שפלאים שנזכרים · ועי' במכילתא על הפסוק אחת דבר אלהים · ובתנחומא גרסינן הכא ומי שהיה באמצע לא היו שומעים כלום וזה ג"כ מכלל הפלאים ולא מגיה פה במדרש : הה"ד חסד ואמת נפגשו וגו' · מפום דכתיב וישק לו ולא פורש מי נשק למי · לכן מביא את שכתוב חסד ואמת נשקו כי כל אחד נשק לאחיו : חסד זה אהרן כו' · ובא שכתוב לשמיענו אע"ג דמדותיהם היו הפוכות כי אהרן היה מדת הרחמנות והחסד · ומשה מדת הדין האמיתי · וכן משה מדת הצדק ממש ואהרן בקש לפשר והוא ענין השלום מ"מ אהבת עולם היתה ביניהם : ואמת זה משה · ואע"ג דגם באהרן כתיב תורת אמת היתה בפיהו ולפ"ק ר"ע בסמוך אמת זה אהרן וכ"ה לעיל בב"ר פנ"ט · אין כאן קושיא דאף על גב דהיתה בפיו תורת אמת מ"מ היה מתנהג במדת החסד והשלום · ולא נקרא שמו ולא יתואר רק לפי מעשיו · ואע"ג דלפ"ז מכ"ש דמשה נקרא אמת שהוא היה המלמד תורה לעם ישראל לא נקרא חסד רק כפי שעשה כי לא עבדה · שעיקר אלא שמעשה דאע"ג דאהרן עשה חסד עם רבים מ"מ לא נקרא חסד רק החסד שנעשה עם המתים : אין אנו יודעין למי חלק הקב"ה כו' טעם אגדה זו נראה לבאורם ·

ידי משה

היה יוצא לא"ס למיתה ולישראל לחיים : טורף אותן של ג' טפחים · פי' אם יהיה כ"כ משר הרבה עד שיהיה די לחמשים אמות וטורף פירוש יפסיד לאותן של ג' טפחים : נחלק הדיבור לשני קולות ונעשה דו פרצופי' · פי' מדכתיב וילך ויפגשהו ש"מ הליכה שיעור פגישה פי' שהליכתם היה בשעת אחת הלכו ומאי אתא לאורו' בזה ועוד וכי היה מהלכם שוה אלא ע"כ שהורה לנו בזה ששמעו הדיבור לשליך

לישראל שעתיד הקב"ה לגאול אותם · כדי שיבא משה ויעיד על דבריו של אהרן ויהיו ישראל אומרים אמת היה מתנבא אהרן · וי"א למשה כדי שיבא משה ויאמינו לדבריו: **יא** ויגד משה לאהרן את כל דברי ה' וגו' · [א] התחיל משה אומר לו כל הדברים וכל האותות אשר צוהו לעשות לפני העם כשם שאמר לו הקב"ה כן עשה · ודברת אליו ושמת את הדברים בפיו: **יב** וילך משה ואהרן ויאספו וגו' · אמר רבי עקיבא למה נמשלו ישראל כעוף מה עוף אינו פורח אלא בכנפים אף ישראל [ב] אינן יכולין לעמוד אלא בזקנים · גדולה הזקנה אם זקנים הם חביבין לפני הקב"ה · (כז) ואם נערים נטפלה בהן ילדות · (כח) תני ר"ש בן יוחאי בכמה מקומות שנינו שחלק הקב"ה כבוד לזקנים · בסנה דכתיב (שמות ג) לך ואספת את זקני ישראל · בסיני דכתיב (שם כד) ואל משה אמר עלה אל ה' וגו' · באהל מועד דכתיב (ויקרא ט) קרא משה לאהרן ולבניו וגו' · ולעתיד לבא כמו כן שנאמר (ישעיה כד) כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלים ונגד זקניו כבוד · [ג] ר' אבין אמר עתיד הקב"ה להושיב את זקני ישראל כגורן (ט) והוא יושב בראש כולן כאב ב"ד ודנין לעובדי כוכבים שנאמר (שם ג) ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו · על זקני עמו אין כתיב כאן אלא עם זקני עמו הוא יושב עמהן ודנין לעובדי כוכבים ומה הוא אומר להם ואתם בערתם הכרם אלו ישראל דכתיב (ישעיה ה) כי כרם ה' צבאות בית ישראל (כט) גזלת העני בבתיכם וכתיב (שם יד) כי ה' יסד ציון ובה יחסו עניי עמו · [ד] וכן היה דרך המלכים לישב כגורן עגולה שנאמר (ד"ה ב יח) ומלך ישראל ויהושפט מלך יהודה יושבים איש על כסאו מלובשים בגדים ויושבים בגורן · וכי בגורן ישבו אלא כדתנינן [ה] סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה (ל) כדי שיהיו רואים זה את זה ושני סופרי הדיינין יושבין לפניהם וכו' · אמר שלמה אני ראיתיו יושב עמהן ודן בתוכם שנאמר (משלי לא) נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ: **יג** וידבר אהרן את כל הדברים · עשה כמו שאמר הקב"ה ודבר הוא לך אל העם · ויעש האותות לעיני העם כמה שאמר למעלה · ויאמן העם · עשו כמו שאמר הקב"ה ושמעו לקולך · יכול לא האמינו עד שראו האותות · לא אלא וישמעו כי פקד ה' על השמועה האמינו ולא על ראיית האותות · ובמה האמינו [ו] על סימן הפקידה שאמר להם שכך היה מסורת בידם מיעקב שיעקב מסר את הסוד ליוסף ויוסף לאחיו ואשר בן יעקב מסר את הסוד לסרח בתו ועדיין היתה היא קיימת וכך אמר לה כל גואל שיבא ויאמר לבני פקוד פקדתי אתכם הוא גואל של אמת כיון שבא משה ואמר פקוד פקדתי אתכם מיד ויאמן העם · במה האמינו כי שמעו הפקידה הה"ד כי פקד ה' את בני ישראל וכי ראה את עניים ויקדו וישתחוו · ויקדו על הפקידה · וישתחוו על כי ראה את עניים: **יד** ואחר באו משה ואהרן · היכן הלכו הזקנים שלא חשב אותם עמהם שכבר אמר לו הקב"ה ובאת אתה וזקני ישראל · אמרו רבותינו הלכו עמהן הזקנים והיו מגנבין את עצמן ונשמטין א' א' שנים שנים והלכו להן כיון שהגיעו לפלטרין של פרעה לא נמצא אחד שכן כתיב ואחר באו משה ואהרן והיכן הזקנים אלא שהלכו להן · אמר להם הקב"ה כך עשיתם חייכם שאני פורע לכם · אימתי בשעה שעלה משה ואהרן עם הזקנים להר סיני לקבל התורה החזירן הקב"ה שנאמר (שמות כד) ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה: ויאמרו אל פרעה כה אמר ה' אלהי ישראל שלח את עמי ויחוגו לי במדבר · אמר ר' חייא בר אבא אותו היום יום (י) פרוזבוטי של פרעה היה (לא) [ז] ובאו כל המלכים כלן לכבדו והביאו דורואות של עטרות והיו (לב) מעטירין אותו שהוא יום קוזמוקרטור והביאו אלהיהן עמהן משעטרו אותו היו משה ואהרן עומדין על פתח פלטרין של פרעה נכנסו עבדיו ואמרו שני זקנים עומדין על הפתח אמר להן יעלו כיון שעלו היה מסתכל בהן שמא יעטרו אותו או שמא (לג) יתנו לו כתבים ואף לא שאלו בשלומו אמר להם מי אתם אמרו לו שלוחיו של הקב"ה אנו מה אתם מבקשים אמרו לו כה אמר ה' שלח את עמי וגו' · אותה שעה כעס ואמר מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל · לא היה יודע לשלח לי עטרה (לד) אלא בדברים אתם באים אלי · לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח · אמר להם המתינו לי עד שאחפש בספר שלי מיד

מסורת המדרש א תנחומא כאן סי' כ"ט · ב לעיל פ"ג · לקמן פט"ו וט"ז · ויק"ר סוף פי"א · תנחומא כאן סי' כ"ט · כל הענין · וסדר שמיני סי' י"א · ילקוט ישעיה רמז רל"ב ורמז רנ"ג · ג תנחומא קדושים סי' א' · ילקוט ישעיה רמז רס"ד · ילקוט דניאל רמז תל"ף ס"ד · ד עי' חולין ה' · ה סנהדרין ל"ו · ו תנחומא כאן סי' כ"ד · פי' ב"ר פ' נ"ז · לעיל פ"ג · ופט"ו · פדר"א פרק מ"ח · ז תנחומא סדר וארא סי' ה' ·

חדושי הרש"ש

היתה בשיקה של גדולה לא של פרקים כדאמר לעיל: (ט) והוא יושב בראש כולן כאב ב"ד · מכוון לפסק הרמב"ם בפ"א מהל' סנהדרין ה"ג דמושיבין האב"ד מימין הנשיא ושאר השבעים יושבין משמאל הנשיא ע"ש ובנו"כ: (י) פרוסבוטי של פרעה · עמ"כ · ויתכן לפרש כמו פרוס בולי ובוטי דגיטין סוף דף ל"ו ע"ש

חדושי הרד"ל

למאמר הזה שייכות לכאן ולפי הנראה יש כאן איזה חסרון · ואפשר מקומו הראוי לו הוא לכאן אקרא דוידבר אהרן את כל הדברים · דפליגי זה שהסבים הקב"ה לדברי משה שיהיה אהרן המדבר לכם לכבוד מי היה: (כז) ואם נערים הן נטפלה בהן ילדות · פי' פאם הראשים החכמים הן נערים וודאי א"א שלא תטפל בחכמתן ילדות לכן חביבין הזקנים (ואפשר הלשון נסמך למקרא (ישעיה ג) ונתתי נערים שריהם ותעלולים ימשלו בם וכפי' הרמב"ע ורד"ק תעלולים לשון עוללים וילדים · ולומר כיון שהן נערים ודאי יטפלו להנהגת ממשלתן דברי עוללים וילדות ועיין במ"כ בויקרא סוף פרשה י"א מ"ב נזה): (כח) תני רשב"י בכ"מ כו' · ספרי בהעלותך פסקא צ"ב וע' ויקרא שם: (כט) גזלת העני בבתיכם · אלו דכתיב ה' יסד כו' כצ"ל: (ל) כדי שיהיו רואים זה את זה · וזהו כדמייתי קרא נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ · שישיבתו עמהם בשערים כענין סדר הישיבה בזקני ארץ בעגולה (שאין לו התחלה וכ"א יכול להתחיל הסבה ממקומו) ועי' בויקרא שם ובקה"ר פ"א פי"ב: (לא) ובאו כל המלכים לכבדו כו' · לקמן פר' ט"ו: (לב) מעטרין אותו שהוא יום קוזמוקרטור · שבו ביום תפס הממשלה על כל העולם · ובתנחומא פרבת ואלא ס"ה הגירסא מעטרין אותו קוזמוק טור על כל שמלכים: (לג) יתנו לו כתובים · כתבי שיר ותודה לכבודו ואפשר צ"ל כתרים כלומר עטרות: (לד) אלא בדברים אתם באים אלי · ז"ש אשר אשמע בקולו קול דברים בעלמא אני שומע ותמונת עטרה ודורון איני רואה

פירוש מהרז"ו

לעיני רבים: **יא** התחיל משה · כך הוא דרך לשון המדרש לדבר בתיבת התחיל וכמ"ש לקמן פ"כ סס"א כמה פעמים בתיבת התחיל ובהרבה מקומות: לעשות לפני העם · ולא לפני אהרן אלא שיאמר לאהרן: **יב** וילך משה ואהרן · ויאספו זקני ישראל: נמשלו ישראל כעוף · וכמ"ש בתורה כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף ובנביאים יחרדו כצפור ממצרים וכיונה וכו' ובכתובים יונתי בחגוי הסלע וכדומה הרבה: אלא בכנפים · על ידיהם יוצאים ובאים כך ישראל ע"י זקניהם יוצאים ובאים · ע' לעיל פ"ג ס"ח וש"כ וע' תנחומא כאן סי' כ"ט: גדולה הזקנה · ובתנחומא הגי' גדול כח הזקנים ופי' כח החכמים הנקראים זקנים ואם הם גדולים גם בשנים הרי בוודאי טוב ואף אם קטנים בשנים מאחר שגבר בהם החכמה הרי כח הילדות נטפלה בהם ולא ניכר בהם: ואל משה אמר עלה אל ה' · אתה ואהרן וזקני ישראל וכן ויקרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל: בגורן · כדרך שהיו סנהדרין יושבים כחצי גורן עגולה וכמ"ש בשי"ר פסוק שררך אגן הסהר שררך אגן הסהר אלו סנהדרין אגן הסהר פי' חצי עגולה כסהר · והוא בסנהדרין דף ל"ו במשנה ונמרא שם דף ל"ז: ה' במשפט יבא · בפסוק הקודם נצב לריב ה' ועומד לדין עמים שיריב עם אשור ובבל שהחריבו את ישראל ואח"כ אמר ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו שיריב עם הזקנים של עמו והם ג' כ"מ ע"כ דורש שפי' שיבא עם זקני עמו הם הסנהדרין לשפוט ולריב עם אשור ובבל: ויושבים בגורן · תיבת ויושבים אינו בפסוק וע"ש הוא כאן וסיגנון הפסוק מלובשים בגדים בגורן פתח שער שומרון ועל זה שואל וכי בגורן ישבו כי מה ענין גורן לשער שומרון כי השער הוא מקום מושב השופטים והדיינים כמ"ש שופטים וכו' בכל שעריך ועלתה יבמתו השערה וכדומה וכדמפרש והולך על הדיינים: נודע בשערים בעלה · כל הפרשה של אשת חיל על הקב"ה וכנסת ישראל: **יג** מה שאמר למעלה · כמ"ש ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות: ולא על ראיית המופתים · כמ"ש פר"א פרק מ"ח שאמרה סרח בת אשר לישראל אין באותות האלו ממש אלא בסימן הפקידה העתקתי לשונו לעיל פ"ג ס"ח: ועדיין היתה קיימת · בגאולת ישראל ממצרים · וכמ"ש ב"ר פר' צ"ד סימן ט' שהייתה קיימת בימי דוד ומ"ש היתה היא הם שני עסחאות היתה משמע שהיתה מקדם בעת הגאולה והיא קיימת משמע גם עתה ועיין ב"ר פר' צ"ז: פקוד פקדתי · הנה כאן כתוב פקד פעם אחת וישמעו כי פקד · רק דרש שכאן כתוב ויאספו את זקני ישראל לקיים מ"ש לעיל לך ואספת את זקני ישראל עד פקוד פקדתי אתכם · הרי שאמרו כאן פקידה כפולה כמ"ש לעיל פ"ג סימן ח' הנ"ל: ויקדו על הפקידה · קידה עבודה קשה מורה על קבלת שררות וכמ"ש אמר ר' שמעון בן גמליאל שאין כל בריה יכולה לעשות כן · והשתחואה הוא הודאה על בשורה טובה וכמ"ש ב"ר פ' ל"ח ספ"ו וישתחו אברהם לבני חת מכאן שמודים על בשורה טובה · וזהו שאמרו ויקדו על הפקידה שהוא עיקר הסימן לגאולה · וישתחוו על הבשורה טובה: **יד** ובאת אתה וזקני ישראל · אל מלך מצרים · שמות ג' פסוק י"ח הרי שנצטוו שגם הזקנים יבואו אל מלך מצרים · ותיבת ואחר מיותר שהיל"ל ויבואו משה ואהרן אלא שאחר שהליכה עמהם באו לבדם ועיין תנחומא כאן סי' כ"ד: א"ר חייא ב"ר אבא · באותיות דר' עקיבא אות ק' באיזה שנוים · תנחומא פר' וארא סימן ה' כל הענין: פרוזבוטי · פי' במ"ע יום שלוחים שהיו המלכים משלחים לבקש שלומו: דורואות · מלשון דורון ופי' מתנות: והיו מעטרין אותו · בתנחומא הנ"ל הגירסא מעטרין אותו קוזמיקרטור על כל המלכים · ופי' תופס

מתנות כהונה

בעוף · שנאמר יונתי בחגוי הסלע כיונים על אפיקי מים: התחיל משה כו' · עיין במדרש חזית בפסוק שני שדיך (ד' ד'): גדולה הזקנה · חכמת התורה שעליה נקרא בעליה זקן כמו שדרשו חז"ל בפרק קמא דקדושין זקן זה שקנה חכמה: בכמה מקומות מצינו גרסינן: פרוזבוטי · עיין בערוך דמשמע יום שכל המלכים באו לקבל פניו לפי שהיה מושל על כל העולם · כדמפרש ואז"ל שהיה קוזמוקרטור פירש הערוך תופס העולם: דוראות · פי' דורונות · ועיין בערוך ובב"ר פר' פ"ה: יום קוזמוקרטור · ובאו כולם ושאלו בשלומו ועטרו אותו בעטרותיהם: בספר שלי · ספר היה לו וכו היו נרשמים

ידי משה

להלוך בפעם אחת: גדולה הזקנה אם זקנים הם · פי' כשהזקן הוא זקן ממש שיש לו מעשה של זקן זה קנה חכמה ואז הוא אהוב לפני המקום אבל אם נערים פי' שהזקנים הם נערים ר"ל שהם רשעים שעושים מעשה נערות או ישפלו להם נשים ולא הקב"ה ישפל עמהם ומה שאמר זה בלשון נטפל להם ילדות פי' נשים לפי שהוא הסיפוך של חביבים כי הקב"ה שונא לזקן מנאף כדאיתא בגמרא שלשה הקב"ה שונאן זקן מנאף וכו' לא שמעתי פי' אחר על זה שמדרש ואחר כך מצאתי הפירוש זה בדף קע"ז ופירושו כי בעלתם חכותם שהם סוככים על ישראל כמו בכנפים וכדלעיל פ"ג אבל בלעדם לא היו יכלו לעמוד · וגם שהכ:פים הם רמז לחכמה שבה יגביהו עוף: אינם יכולים לעמוד · לפי גירסא זו מיירי לענין עלה לעוד וזכות וכמו שפירשתי לפני זה ואמנם בויק"ר הגירסא אינם יכולים לעשות דבר חוץ מזקניהם · ולפ"ז לא מיירי שם רק לענין עלה ולמוד אל כל המעשה אשר יעשון: תני רשב"י בכמה מקומות כו' · בויק"ר מייתי עוד במצרים ובאת אתה וזקני ישראל במדבר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל · והנה רבים שמו לבם לתרץ למה מונה כל המקומות אלו · והבדילו בין המקומות האלה כפי רוחב לבם · אבל אין לבם יסוד במדרש · ונראה כי רשב"י בא להכריע אע"ג דמעלת הזקנה הוא החכמה והחכמה הוא העיקר מ"מ זקנה ממש בעינן ומייתי מקומות האלה אשר הקב"ה חלק כבוד לזקנים והם היו ג"כ זקנים בשנים · והכוונה האלה ראיה מהסנה דכיון דהאסיפה זקנים היו למסור להם הסוד ואין מוסרין סודות רק לאנשים הבאים בימים · ופן יתעקש איש לומר כי להפלגת חכמתם מסרו גם לבחורים לכן מביא בויק"ר מביאתם לפרעה ובוודאי בשער המלך בוחרים הזקנים בימים · וגם על זה יש להשיב כי בחרו בחכמים גם בצעירים בימים בשביל תפארת לבושם והדרת מליצתם לכן מביא מסיני במה שבחרו רק שבעים איש בודאי שמה היו הנבחרים והנעלים בין בחכמה ובין בשנים · כי בחכמה לבד לא יבצר מהם לתלות רבים ממספר הזה · ואם יבוא איש וידחה כי אולי השנה היו חכמים מתיבתם מופלגים בחכמה לכן בתר רק באלה לכן מביא מזקני העם ושוטריו · וגם כאן יש למדחי כי אולי השוטרים אשר היו במצרים קאי לכן מביא מאהל מועד כי לקבל פני השכינה יבואו רק הזקנים בשנים ומשום דהכא ג"כ יש למדחי לכן מביא מלעתיד אשר כל הארץ מלאה דעה ואז בוודאי קאי זקנים על זקנים בימים: ולעתיד לבא כמו כן · בויק"ר הגירסא ואף לעתיד לביא ומשמע לא מיבעי בזמן הזה אלא אף לעתיד דתמלא כל הארץ דעה בכל זאת תהיינה מדרגות מדרגות בחכמתם: ולא על ראיית האותות · ולא יקשה דא"כ ל"ל לעשות את האותות כיון דהאמינו גם בלעדם ובפרט את אות הדם אשר אמר ה' והיה אם לא יאמינו גם לשני האותות האלה ולא ישמעון לקולך וגו' · י"ל שאחר שניתן לו את אהרן לפה ולמליץ צוהו ה' שיעשה האותות לפני העם א"מ כדי להרגיל את אהרן ומוספים שיעשה לפני פרעה והיינו דכתיב ואת כל האותות אשר צוהו ה' דמשמע במצוה היה עליו לעשותם: ויקדו על הפקידה · פי' שהודו כי אמת הדבר שקידה הוא כפיפת הראש וזה הודאה בדבר והשתחויה הוא לשבח של שרלת ה' בעניים: אותו היום פרוזבוטי כו' · כל זה היתה נקבעה בידיהם · ודרים ואחר באו משה ואהרן אחר שבאו כל המלכים ועטרו אותו באו אהרן ומשה:

יפה תואר

דדרים ויש מלשון נשק ברזל ופי' כי חזקו ואמצו כהוגרו כלי זיין והיינו מה שקיים דבריו והראה את כבודו לעיני ישראל ולזה אומר אין אנו יודעים מי נתכבד במי כי י"א שאהרן המתכבד שהיה מתנבא התלה ועכשיו בא משה והאמת את דבריו וי"א שמשה המתכבד כי לזה קדם אהרן לנתנבא כדי שכשיבוא משה יאמינו בו · אבל בב"ר פ"צ גבי ועל פיך ישק נראה דדריש ישק לשון כבוד ולפ"ז נראה דכ"ג דרש ויש לשון כבוד · אבל לא מצאתי לו חבר: כשם שאמר לו הקב"ה וכו' · כי לא להתפאר הגיד משה לאהרן אלא לפי שכן צוה ה': אלא בזקנים · היינו בת"ח כי אין זקן אלא מי שקנה חכמה

נכנס לבית ארמון שלו והיה מביט בכל אומה ואומה ואלהיה התחיל קורא אלהי מואב ואלהי עמון ואלהי צידון אמר להם חפשתי שמו בבית גנזי ולא מצאתי אותו · א א"ר לוי משל למה"ד לכהן שהיה לו עבד שוטה יצא הכהן חוץ למדינה הלך העבד לבקש את רבו בבית הקברות התחיל צווח לבני אדם שעומדים שם לא ראיתם בכאן רבי אמרו לו רבך לאו כהן הוא אמר להן הן אמרו לו שוטה מי ראה כהן בבית הקברות · כך אמרו משה ואהרן לפרעה שוטה דרכן של מתים לתבען בין החיים שמא החיים אצל המתים אלהינו חי הוא אלו שאתה אומר מתים הם אבל אלהינו הוא אלהים חיים ומלך עולם אמר להם בחור הוא או זקן הוא (לה) כמה שנותיו · כמה עיירות כבש · כמה מדינות לכד · כמה שנים יש לו מיום שעלה למלכות · אמרו לו אלהינו כחו וגבורתו מלא עולם · הוא היה עד שלא נברא העולם והוא יהיה בסוף כל העולם והוא יצרך ונתן בך רוח חיים · אמר להם ומה מעשיו אמרו לו נוטה שמים ויוסד ארץ · קולו חוצב להבות אש · מפרק הרים · ומשבר סלעים · קשתו אש · חציו שלהבת · רומחו לפיד · מגינו עננים · חרבו ברק · יוצר הרים וגבעות · (לו) מכסה הרים בעשבים · מוריד גשמים וטללים מפריח דשאים · ועונה חיות · צר את העובר במעי אמו ומוציאו לאויר העולם (דניאל ג) מהעדה מלכין ומהקם מלכין · אמר להם מתחלה שקר אתם אומרים כי אני הוא אדון העולם ואני בראתי עצמי (לז) ואת נילוס · שנאמר (יחזקאל כט) לי יאורי ואני עשיתני · באותה שעה קבץ כל חכמי מצרים אמר להם שמעתם שמו של אלהיהם של אלו · אמרו לו שמענו שבן חכמים הוא ובן מלכי קדם · אמר להם הקב"ה לעצמכם קראתם חכמים ולי בן חכמים שנאמר (ישעיה יט) חכמי יועצי פרעה עצה נבערה איך תאמרו אל פרעה בן חכמים אני בן מלכי קדם · ראה מה כתיב בהן אך אוילים שרי צוען חכמי יועצי פרעה · (שם כט) ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר · השיבם אלוה שלכם איני יודע מי הוא שנאמר מי ה' אשר אשמע בקולו · אמר לו הקב"ה · רשע מי ה' אמרת במי אתה לוקה · מ' ארבעים · י' עשרה הם נ' מכות שהביא הקב"ה על המצרים בים ב שנא' (שמות ח) ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים היא ועל הים מהו אומר (שם יד) וירא ישראל את היד הגדולה כמה לקו באצבע עשר מכות חשוב חמשה אצבעות שביד הגדולה לכל א' ואחד י' מכות הרי חמשים · ד"א מי ה' סרס אותו מי ים · (יח) הים הודיעך ה' · ג אתה אמרת מי ה' עתיד אתה לומר (שם ט) ה' הצדיק · אתה אמרת לא ידעתי את ה' עתיד אתה לומר (שם י) חטאתי לה' אלהיכם · אתה אמרת וגם את ישראל לא אשלח אלו היה שם אותו ישראל הזקן הייתי נותן הסל והמגריפה (לח) על כתיפו : ויאמרו אלהי העברים נקרא עלינו ד אמרו משה ואהרן שמא תאמר שנינו אותו הלשון שאמר לנו הקב"ה ואמרנו לו כה אמר ה' אלהי ישראל ובשביל כך הקשה כנגדנו חזרו ואמרו אלהי העברים · פן יפגענו בדבר או בחרב לא היה צריך לומר אלא פן יפגעך מהו פן יפגענו ללמדך שנהגו בו כבוד ללמדך ה שחייב אדם לחלוק כבוד למלכות : ויאמר אליהם מלך מצרים למה משה ואהרן מהו למה · אמר להם אתם למה ודבריכם למה : לכו לסבלותיכם · (לט) א"ר יהושע בן לוי שבטו של לוי פנוי היה מעבודת פרך אמר להם פרעה בשביל שאתם פנוים אתם אומרים נלכה ונזבחה לאלהינו לכו לסבלותיכם : ויאמר פרעה הן רבים עתה עם הארץ · אמר להם אם אלף אנשים אתם מבקשים או אלפים הייתי נותן · שמא ס' רבוא אתם מבקשים לכו לסבלותיכם · ד"א א"ר נהוראי מנין אתה אומר שלא יצאו ישראל ממצרים אלא (מ) שנים מס' רבוא · נאמר במדבר (יחזקאל כ) (יג) ואומר לשפוך חמתי (עליכם) [עליהם] במדבר לכלותם · ונאמר במצרים (שם) לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בם בתוך ארץ מצרים · מה במדבר לא נשתיירו בם אלא ב' מס' רבוא אף במצרים לו:

מסורת המדרש א תנחומא סדר וארא סימן ה' כל הענין · ילקוט כאן רמז קע"ה · ב מכילתא בשלח פרשה ו' · ילקוט בשלח רמז ר"מ · ג לקמן פרשה כ' · פסיקתא רבתי פיסקא י"ט · מכילתא ריש פ' בשלח · תנחומא סדר בשלח סי' ח' · ד תנחומא סדר וארא סי' ו' · ה מכילתא פ' בא פי"ג · תנחומא סדר וישלח סימן ג' · וסדר בא סי' ז' · ועי' זבחים ק"ב · מנחות נ"ב · ילקוט סדר וארא רמז קע"ה ·

חדושי הרד"ל

כלום בידכם : (לה) כמה שנותיו כמה עיירות כו' · שדרך אנילי מצרים שמספרים מהם בלמודי המשלים שלהם גבורות וכיבוש מדינות : (לו) מכסה הרים בעשבים · בתנחומא וא"ר שם הגי' מכסה שמים בעבים וכ"ה באותיות דר"ע אות ק"מ (שכתוב שם כל מאמר זה) וכן מתיישב לסדר הדברים כאן שאח"כ אומר מוריד גשמים כו' : (לז) ואת נילוס כו' · מפורש באדר"ע שם · אתם אומרים כי הוא מוריד טל ומטר כבר יש לי נילוס כו' · כלומר וא"צ במצרים לטל ומטר : (לח) על כתפו · מהר פאחז ביד כא"א ואמר לכו בשלום גם אתכם וגו' כ"ה בתנחומא שם ועמ"כ : (לט) אריב"ל שבטו כו' · ע' רמב"ן שהביא זה והיה בגרסתו עוד ר"א עיין שם : (מ) שנים מס"ר · עמ"כ שציין פ' תנש

חדושי הרש"ש

ע"ש ולפי שהיה יום קוזמוקראטור היה מפזר ומחלק לעניים : (יח) היה יודעך ה' כצ"ל · ובתנחומא פר' וארא הגי' עתיד להודיעך : (יג) ואומר לשפוך חמתי עליהם במדבר כו' · לכלות אפי בהם כצ"ל

מתנות כהונה

משמים כל האומות ומלכיהם ואלהיהם : ארמון · לשון בית פלטין מלך לשון הכתוב וארמון על משפטו : כחו וגבורתו · גרסינן : ועונה חיות · בשעת לידתן כדאיתא בפ' איוב : ואבדה חכמת חכמיו וכו' · פסוק הוא בישעיה (כט) ומדבר בישראל ולא הביא הנה לפרש בו פירוש מה רק הוא לשון הספר וליצנא דקרא נקט בלשונו הטהור לומר שאבדה חכמתם ונואלו : סירס · אותו מי מי למפרע הוא ים וכדמפרש ואזיל וע"י שנטבעו בים כל אילו ידע כי ה' הצדיק ושהוא נמצא כי הוא לבדו נשאר כמו שדרשו חז"ל לא נשאר עד אחד אבל אחד נשאר וזהו פרעה אחד העם מי הוא המלך ואע"פ שלפני זה אמר חטאתי לה' ה' הצדיק מ"מ נשאר עדיין אצלו ספקות עד אחר מכות הים : הכי גרסינן לא אשלח עתיד אתה בעצמך תשלחם שנאמר ויהי בשלח פרעה : וגם את ישראל לא אשלח אלו כו' · ועיין בילקוט ר"פ בשלח : אמרו משה ואהרן כו' · בדעת עצמן אמרו כן לכך הקשה כו' · ואילו שינו השליחות באותן הדברים ממש היה מאת ה' שלא יקשה כנגדנו : למה · הערוך פי' תהו ובהו והבל וריק · ועיין בב"ר פ"ב : שנים משששים רבוא · בפ' חלק (דף קיא) נתבאר באורך ועיין שם בגמרא [עשרה שבטים אין להם חלק לעולם הבא · ובפ"ק דר"ה השנה · ובשה"ש · עי' פ' נבה

פירוש מהרז"ו

העוגס · ובתנחומא הגי' נכנסו עבדיו ואמרו לו זקנים עומדים על הפתח אמר להם יש להם עטרות אמרו לו לאו אמר להם באחרונה יכנסו נמצאו עומדים לפני פרעה · וזה מרומז במ"ש ואחר באו משה ואהרן אל פרעה וגו' כה אמר ה' וגו' פי' שקודם לכן אמרו אחרים בשם אלהים אחרים ובעטרות ואח"כ אמרו משה ואהרן בלא עטרות בשם ה' · וע' לקמן פ' ע"ו סי' י"א כי כן הוא וזה ע"פ מדה ע' : חפשתי בבית גנזי · זה מרומז במ"ש מי ה' משמע שהיה מסופק ושואל ומחפש ואח"כ אמר לא ידעתי את ה' אחר שחפש ולא מצא : הוא אלהים חיים · ירמיה י' י' : נוטה שמים ויוסד ארץ · ישעיה נ"א י"ג : חוצב להבות אש · תהלים כ"ט : מפרק הרים ומשבר סלעים · מ"א י"ט : חרבו ברק · דברים ל"ב אם שנותי ברק חרבי : יוצר הרים · עמוס ד' י"ג : מכסה הרים בעשבים · בתנחומא הגירסא מכסה שמים בעבים תהלים קמ"ז : לי יאורי · ע' לקמן פ"ח ר"ס ב' ופ' י' ס"ס ב' ורישא דקרא הנני אליך פרעה מלך מצרים וגו' אשר אמר לי יאורי ואני עשיתני ואימת אמר היינו בעת שאמר מי ה' וגו' : בן חכמים אני · הנביא אומר בשם ה' שמתמה איך תאמרו עלי שאני בן חכמים וכו' והרמז שהיה זה אצל תשובת משה מ"ש שם בישעיה י"ט קודם פסוק אך אוילים וסכרתי את מצרים ביד אדונים קשה ומלך עז ימשל בם שנדרש במדרש הובא בילקוט על משה שהוא מלך עוז מלכה של תורה : ואבדה חכמת חכמיו · ע' מ"כ וכאן הכוונה שבפרשה הנ"ל כתוב בדומה לזה ונבקה רוח מצרים בקרבו ועצתו אבלע · וכן אך אוילים שרי צוען חכמי יועצי פרעה עצה נבערה וגו' : השיבם אלוה שלכם · יתכן שהוא עוד העתקה ממקום אחר שבכר אמר מה שהשיב : מ"י אתה לוקה · גמטריא ע"פ מדת ממעל ומנגד כמ"ש כל זה באגדת פסח והוא מהמכילתא בשלח פסוק ויושע דעת ר' יוסי הגלילי : ויאמרו החרטומים · אצל מכת כינים שמות ח' ט"ו ונדרש ע"פ מדה כ"ה שמכת כינים יצא מן הכלל שהיה באצבע ללמד על כל המכות שהיו באצבע ול"ע שהרי גם במצרים כתוב יד כמ"ש שמות ז' ד' ונתתי את ידי במצרים ובפסוק ה' בנטותי את ידי על מצרים · וכמ"ש הנה יד ה' הויה וי"ל שדורש מדה ט"ו שבמצרים כתוב יד כנ"ל וכתיב אצבע והכריע מפסוק וירא ישראל את היד הגדולה שאצל הים היה ביד של חמש האצבעות ועשה כביכול בכל היד אך במצרים היה עיקר העשיה באצבע שנס למעשה אצבע אחד צריך לטפל כל היד ועי' לקמן פר' כ"ג סי' ס' הלימוד בה"א גם יתכן שהדרשה ע"פ גז"ש דכאן כתיב אצבע אלהים ואצל הלוחות כתיב כתובים באצבע אלהים מה שם עשר אף כאן עשר · ועיקר הדרשה על שכתוב מי ה' אשר אשמע בקולו ולא אמר לא אשמע בקולו ודורש שפיו הכשילו שע"י מי אשמע בקולו על פי גמטריא ע"י חמשים או ע"י סירוס אותיות מי ים שהוא בכלל מדה ל"א בין בפסוקים או בתיבות או באותיות בכדי שיבא תיבת אשמע כמשמעו שישמע · וגירסת התנחומא הים סוף עתיד להודיעך מי ה' וכמ"ש כרים בשלח אצל הים וידעו מצרים כי אני ה' : אתה אמרת · לקמן פ"כ ס"ם י' מכילתא רים בשלח ותנחומא כאן : וגם את ישראל לא אשלח · כאן חסר וגירסת התנחומא אתה אמרת וגם את ישראל לא אשלח מחר אתה בידך תאחוז ביד כל אחד ואחד ותאמר לכו לשלום גם אתכם גם בקרבכם קחו ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם לכך נאמר ויהי בשלח פרעה : אלו היה שם אותו ישראל · שהיל"ל וגם את בני ישראל לא אשלח ותיבת גם מיותר ע"כ דורש על ישראל סבא אבינו העיקר של בני ישראל וגם ישראל עצמו · וזה ע"פ מדה פ' ומדה א' : שנינו אותו הלשון · מ"ש בשמות ג' פסוק י"ח אלהי העברים נקרה עלינו והם אמרו אלהי ישראל · ותלולה למשה שישנה ציווי הקב"ה אלא הענין כמ"ש לעיל רים סי' י"ד שאסף את הזקנים ולא באו עמו שהשמיטו עצמם ובאו לבדם ובזה נתערבב שנשתנה המעשה שנשמט שהשיבא עם הזקנים יאמר אלהי העברים כמפורש שם ולא ידע איך לעשות ע"כ שינה הלשון לשבא שאחת אלהי העברים אמר ה' אלהי ישראל וזהו שנכשל ונתירא ועי' בתנחומא : הקשה בנגדנו · שאצל פסוק אלהי העברים כתוב ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך אך לא שידבר על ה' תועה מי ה' · וע"כ כאן כשאמרו אלהי העברים השיב רק לענין השליחות למה משה ואהרן וכו' ולא דיבר תועה על ה' : אלא פן יפגעך · תנחומא ואגדת סוף סי' ג' : לחלוק כבוד · לקמן פ' ז' סי' ג' וש"נ : מהו למה · שאיך שואל למה הלא פירשו לו הטעם על שרוצה להוציאם מידו · ע"כ דורש שתיבת למה אינו לשון שאלה אלא מלשון תוהו והבל וכמ"ש ב"ר פ"ב רים ס"ג תוהו ובוהו ללמה ולא כלום עי' מ"כ שם · ובתנחומא ואגדת סימן ו' הגירסא אתם למה ודבריכם למה כביכול ויתכן שכוונתו ודבריכם מלשון דבר אחד לדור שפי' מנהיגכם על הש"י : פנוי מעבודת פרך · כמו שכתב רש"י בחומש לסבלותיכם למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם אבל מלאכת שעבוד מצרים לא היתה על שבט לוי תדע לך שהרי משה ואהרן היו יוצאים ובאים שלא ברשות ויתכן שחז"ל דורשים כן ע"פ מדה כ"ה שמשה ואהרן בכלל כ: שבט לוי ויצאו מן הכלל ללמד על כל שבטם עי' במ"ר פ' ג' ס"ז : א"ר נהוראי · מכילתא בא פר' י"ב ר' נהוראי אומר העבודה אחד מחמש מאות עלו שנאמר רבבה כצמח השדה נתתיך וכו' ובסנהדרין דף קי"א רבי סימאי אומר נאמר ולקחתי אתכם לי לעם והבאתי אתכם ומקיש יציאתם ממצרים לביאתם לארץ מה ביאתם לארץ שנים משששים רבוא אף יציאתם

יפה תואר

הים הודיעך ה' · ולפ"ז דבכלל הודה ואמר ה' הצדיק ואמרינן כי זה כנגד מה שאמר מי [illegible] ידע כ"כ כח הים כמו בים שראה את היד הגדולה בתמיהים מכות כדלעיל · והטעם בזה כי זה מדרכי ה' ומגבורתו להכות את שמכחישים בכפל רשעו שיודו בעיניהם מה שהיו מכחישים וכדאיתא לקמן פ"כ גבי ברוב עוזך יכחשו לך אויביך ועיקר חטאו היה במה שאמר מי ה' שזה דרך בזיון ע"ד מי דוד ומי בן ישי מי אבימלך ורוצה לומר כי יהיה מי שיהיה מי הוא שיהיה חשוב אצלי לשמוע בקולו : שנהג בו כבוד · אבל לא מפני היראה שאמר לו ה' כי אהיה עמך לא יירא רע : מהו למה · כי למה הוא שאלה על התכלית מה שלא נודע לו וכמו למה זה לי בכורה וכן למה העליתנו לאיזה תכלית ולא תכון פה השאלה למה כי הלא אמרו לו למען זכות לה' ויחוגו לי במדבר וזה דבר נכון לכן פירשוהו מענין אין והבל שכוונתו לשחות אותם כי הבל שמה וכתנם יפריעו העם ממעשיו ודריש את הכתוב למה משה ואהרן תפריעו ולא כתיב משה ואהרן למה תפריעו · לאמר כי הוא דבק עם משה ואהרן שאתם למה וגם דבק עם תפריעו למה בהבל תפריעו את העם : שבטו של לוי פנוי היה · כתב הרמב"ן שמנהג בכל עם להיות להם מורי תורה וחכמים ושבט לוי היו החכמים ע"ש ובדברי רז"ל ראיתי לפי שהיה שבט לוי עתיד לעבודת ה' לכן לא ניתן בשעבוד פרעה · ופי' לכו לסבלותיכם למלאכתכם שיש להם בבית ועי' ברש"י וברמב"ן : שמא ס' רבוא · מדאמר הן רבים משמע דקפיד רק בשביל כי רבים הם · ומ"ש כאן בספרים לכו לסבלותיכם ל"ג הכא אלא והשבתם אותם מסבלותם : אלא שנים מס' רבוא והשאר מתו בשלשת ימי אפילה כדאיתא במכילתא בפסוק וחמושים כדי שלא יראו מצרים במפלתם · ובמכילתא שם יליף מדרשא אחריני ולא מגז"ש זו ע"ש : מה במדבר לא נשתיירו שם כו' · זה יהושע וכלב ופירושו נעלבר

ידי משה

קע"ז סוף ע"ד ושמתי שכוונתי · פשוטו ופה משמעות הלשון כמו שכתבתי וק"ל : אלו שאתם אומר · פי' מה שאתה מפשפש אלהינו בספרך מקום שאלהי מואב ועמון וצידון נכתבים שם לא תמצא אלהינו כי הוא חי והם מתים מה לחי בין המתים וכן מה לכהן בבית הקברות : מהעדה מלכין · פי' מפיל מלכין ומהקים מלכין פי' מקים מלכין : מתחלה שקר אתם אומרים · פי' שאמרתם מתחלה שכחו וגבורתו מלא עולם

שתהיה בם (ס) אלא ב' מס' רבוא · הן רבים עתה עם הארץ: יח ויצו פרעה ביום ההוא · מלמד על הרשע שלא עכב לעשות עמהן רע · וזו היתה גזירה רביעית · (יג) והנוגשים אצים לאמר אלו המצרים: א השוטרים · אלו זקני ישראל: לא תוסיפון לתת התבן לעם ואת מתכונת הלבנים · מכאן אתה למד שחשבון היה על כל אחד ואחד כמה לבנים יעשו ביום · ולכך העביד בהן בתחלה בפה רך · כדי שיעשו הלבנים בכל כחם ולראות כל יכולת שלהם ולפי מספר שעשו ביום הראשון גזרו עליהם לעשות כל הימים · כי נרפים הם · אמר רשב"י התחיל מחרק עליהם שיניו ואומר נרפים אתם (מא) לשון טינוף הוא · ישתחקו עצמותיו קדושים הם · על כן הם צועקים לאמר וגו' תכבד העבודה על האנשים · ב מלמד שהיו בידם מגילות שהיו משתעשעין בהם משבת לשבת לומר שהקדוש ב"ה גואלן · לפי שהיו נוחין בשבת · אמר להן פרעה תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו וגו' · אל יהו משתעשעין ואל יהו נפישין ביום השבת: יח ויצאו נוגשי העם ושוטריו · כיון שגזר כן הלך משה למדין (מב) (יד) ועשה ששה חדשים ואהרן היה יושב במצרים · (טו) ואותה שעה החזיר משה אשתו ובניו (במדין) [למדין] · אתם קחו לכם תבן · ויפץ העם בכל ארץ מצרים מפני שהיה משה במדין (טז) אמר להם הקב"ה למחר אני מביא עליהם מכות והם אומרים פרעה חוטא ואנו לוקין: כיון שישראל יוצאין להביא תבן ולעשות היה המצרי תואהו בתוך שדהו ומשבר את שוקיו לפיכך ויפץ העם · והנוגשים אצים לאמר · אלו מצריים הרשעים שהיו דוחקים בהן ואומרים להם כלו מעשיכם אבל השוטרים לא היו אצים שהם כשרים והיו רואין אותן בצרה גדולה ולא היו דוחקין עליהם: כ (יז) ויכו שוטרי בני ישראל · ג מכאן אתה למד שהיו כשרים ומסרו עצמן על ישראל וסבלו מכות כדי להקל מעליהם · ולפיכך זכו לרוה"ק שנאמר אספה לי שבעים איש (מג) מזקני ישראל וגו' · אמר הקב"ה הם לקו עליהם לפיכך יזכו לרוה"ק ונתמנו נביאים עליהם: ויבואו שוטרי בני ישראל ויצעקו · תבן אין נתן לעבדיך · ויראו שוטרי בני ישראל אותם ברע לאמר: ויפגעו את משה ואת אהרן נצבים · אחר ששה חדשים נגלה הקב"ה על משה במדין ואמר לו לך שוב מצרים · (מד) בא משה ממדין ואהרן ממצרים · ויפגעו בהן שוטרי ישראל כשהיו יוצאין מלפני פרעה · מהו נצבים · אמרו רבותינו ז"ל (יח) דתן ואבירם היו עמהן שכתוב בהן (במדבר טז) ודתן ואבירם יצאו נצבים · התחילו מהרפין ומגדפין כלפי משה ואהרן: כא ויאמרו אליהם ירא ה' עליכם וישפוט (מה) אם באמת באתם משמו של הקב"ה (מו) ישפוט בינינו ובין פרעה ואם מעצמכם באתם ישפוט ה' בינינו וביניכם: אשר הבאשתם את ריחנו · ר' יוחנן אמר מן המכות שהיו מכין אותם היה ריחן מבאיש · ורשב"ל אמר מאותן שהיו משקעין בבנין היו מתים וריחן מבאיש · ור' חייא אמר משל לנבלה שהיתה נתונה בזוית ועפר מכוסה עליה

מסורת המדרש א במדבר רבה פרשה ט"ו · תנחומא סדר בהעלותך סימן י"ג · ב תנחומא כאן ואגדת סימן ד · מדרש תהלים מזמור קי"ט · ג במדבר רבה פרשה ט"ו · ספרי בהעלותך פיסקא צ"ב · תנחומא סדר בהעלותך סימן י"ג · ילקוט בהעלותך רמז תשל"ו ·

חדושי הרש"ש

כצ"ל: (יג) והנוגשים (אצים לאמר) ב' תיבות אלו מיותרים וצריך למחקם וגם וא' מן והנוגשים מיותר: (יד) ועשה ששה חדשים · נראה זה סותר להא דאיתא בס"ע פ"ג מכות מצרים י"ב חדש כמאמר ויפץ העם וגו' אימתי דרכו של תבן באייר והם יצאו בניסן הביאו הראב"ד בפי' לעדיות פ"ב · ולפי המבואר בכאן לא התחילו המכות אלא בששה חדשים אח"כ והוא בתשרי · וא"ש לפ"ז מה שאמרו בר"ה (ריש דף י"א) בר"ה בטלה עבודה מאבותינו במצרים ויליף התם מקראי כי אז התחילו המכות · אבל זה ליתא דהא משמע לקמן ספ"ט דכל מכה עם התראתה נמשכת חדש (לבד מכת בכורות שבין ניסן ליום · וכן התבן משמע לקמן פי"ד שלא היה רק ג' ימים) וא"כ איך כלו בניסן · וצ"ל דמ"ש כאן צ"ל שלשה חדשים כדאיתא בבמ"ר פי"א (ע"ש במ"כ) ובחזית בפסוק דומה דודי לצבי · וכן לקמן בפסוק ויפגעו צ"ל אחר ג' חדשים כו' · ויהיה החשבון מכוון ועי' ידי"מ לקמן ספ"ט ובתוס' שם כתבו ואע"פ שהתחילו המכות מניסן כו' וזה דלא כחד וצ"ע ועי' ברבינו בחיי ר"פ בא שהרגיש בזה: (טו) ואותה שעה החזיר משה אשתו ובניו למדין · העתיק הרמב"ן ז"ל מפני שהיה משה במדין אתם כו': (טז) אמר להם הקב"ה למחר כו' · תיבת להם מיותרת וכן בילקוט ובתנחומא פ' וארא ליתא: (יז) ויכו שוטרי בנ"י · ראיתי לבאר פה דעת המתרגם שתרגם אונקלוס במקרא הזה אשר לכאורה הוא תמוה מאד כאשר תמה עליו הבאור · והוא שתרגם כתמול שלשום כדמאתמלי ומקדמוהי דמשמע ביום האתמול שלפניו הוקם וכבר אמרו לא כליתם כו' גם תמול · ומתחלה אומר שעל סרוב פי' תמול שלשום הוא יום העבר בסמוך ליום שמדבר בו והיום שלפני פניו · כמו לעיל פסוק ז' שהוסיפון כו' כתמול שלשום (וכן תרגם שם שלשום כמדקדמוהי · ובפסוק שאחריו אשר הם עושים תמול שלשום · והיותר מוכיח הוא לקמן פ' משפטים (כ"א פסוקי כ"ט ל"ו) ובפירש"י שם ובדאיתא בגמרא (ב"ק סוף דף כ"ג) לאביי ולרבא · ועתה אבאר פי' הכתוב ע"פ פי' האונקלוס · והוא דפרעה צוה אתמול לאמר לא תאספון כו' ולא מתכנת הלבנים כו' תמול שלשם תשימו כו' ותיכף בו ביום אמרו אל העם גזירת פרעה בלבונו ממש · ולמחרתו אמרו מדוע לא כליתם חקכם (פי' חוק פרעה עליכם ביום אתמול והוא) ללבון כתמול שלשם · (לא כשלשום) גם תמול כו' · וגדולה מזו פי' התוס' בשבת (פ"ז ב') בד"ה וכתיב דמהאמר משה ששת ימים תלקטוהו ר"ל דהיום לי לאמר לכם מה שאמר הקב"ה כשנתן את המן שתלקטוהו ששת ימים ע"כ ובכן כמ"ש: (יח) דתן ואבירם היו עמהן כו' · ויהיו לפ"ז תיבת נצבים באור על ויפגעו לפרש מי היו אותו האנשים הפוגעים אותן המתוארים בשם נצבים

במצרים

חדושי הרד"ל

והוא שם (קי"ב): (מ) אלא ב' מס"ר לכן אמר פרעה הן רבים כו' כצ"ל: (מא) לשון טינוף הוא · כלומר מעיו רפוים כלבון הס"ם דקמיט ליה מרפי ליה שבת (ק') ופסחים (מב:) וכ"מ: (מב) ועשה ששה חדשים · וכן לקמן · ועי' הרמב"ן ג' חדשים וכ"ה בשה"ר פ"ב ובפסיקתא דפרשת החדש (ט"ל): (מג) מזקני ישראל · אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו אמר הקב"ה כו' וכצ"ל: (מד) ותניו ממדין · לפי שהיה משה במדין אתם קחו לכם כו' בכל ארץ מצרים א"ל הקב"ה כו' כצ"ל (ע"כ): (מה) אם באמת כהנם כו' ואם כו' · זהו נבון ירא ה' וישפוט דבר המסור לשמים שאינו מכיר בו האמת אלא ה' שופט האמת: (מו) ישפוט בינינו כו' · יליף מאי ישפוט מדכתיב ישפוט ה' ביני וביניך (בראשית ט"ז):

ובאתם

פירוש מהרז"ו

המצרים שנים מס' רבוא פי' רש"י שם: שלא עכב · כמ"ש ביום ההוא באותו היום שבאו משה ואהרן באותו היום גזר: גזירה רביעית · פי' לעיל פ"א סי' י"ב ומ"ש בביאור · ועי' מ"ש ס"פ ו' ור"פ כ"ו: יח השוטרים אלו זקני ישראל · כי כאן כתוב את הנוגשים העם ואת שוטריו · הנוגשים אלו המצריים שנאמר והנוגשים אצים לאמר וגו' וכמ"ש לקמן סוף סי' י"ט וכאן כתיב ויכו שוטרי בני ישראל ובסדר בהעלותך כתוב אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו עי' במ"ר פט"ו סי' כ': בפה רך · לעיל פ"א ס"ס א': התחיל מחרק שיניו · כמ"ש רשע יראה וכעס שיניו יחרוק ונמס: לשון טינוף · שהיו"ל רפים אתם על שרוצים לבטל ממלאכתו והאמר נרפים גם לכוונה זו: תכבד העבודה · ואל ישעו בדברי שקר והו"ל ואל יפנו או ולא ידברו וכדומה ע"כ דורש ישעו ע"פ דרך ממעל מלשון שעשועים והעטנים ומלשון שוע ושיחה בהשוע והביאה היה ביום שעשוע ותענוג כמ"ש וקראת לשבת עונג וכמ"ש במדרש תהלים קי"ט פסוק לולי תורתך שעשועי וכן פרעה אומר תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו בדברי שקר ספרים היו להם והיו משתעשעים בהם משבת לשבת לכך נאמר לולי תורתך שעשועי עכ"ל הרי שדורש גז"ש מ"ש ישעו ממ"ש שעשועים והמגילות הם כל דברי ספר בראשית מגילות של סיפורי אדם ונח והמבול והפלגה וסיפורי האבות וכל הנבואות וההבטחות שהתנבאו וסובר כמ"ד בהתורה ניתנה מגילות ובת"ש בסמוך בסימן כ"ב נטלתי ספר בראשית וכו': יח ועשה שם ששה חדשים · נ"ב שהרי מכות מצרים היה י"ב חודש עדיות פרק ב' משנה י' וכן בס"ע פרק ג' ולקמן פ"ט סי' י"ב שכל מכה שמשה חודש א"כ לא יתכן שנתכסה מהם אלא שני חדשים · ועי' ר"ה (דף י"א) ובהוספות שם אך בשי"ר פסוק דומה דודי לצבי וכן בפסיקתא פכ"ו סי' יו"ד איתא שלשה חדשים וזה יתכן שהיו ג' חדשים תקופתים ומה שיתכן להראות שנים לגירסא של ששה חדשים שמכות אלו שהיו בהתראה דם לצפרדע שהוב דבר ברד ארבה היו כו' חדשים · אך כנים שחין חשך ג' אלו היו בלא התראה א"כ כנים שחין בג' שבועות חשך ו' ימים כמ"ש לקמן פ' י"ד סי' ג' ואז אמר פרעה למשה שלא יראה עוד פניו · ואז אמר למחר כאלות יהיה א"כ כמ"ש לקמן פר' י"ח ס"א הרי ביחד ששה חדשים וכ"א יום וא"כ יתכן שנתכסה מהם ה' חדשים וט' יום · ולפי הגירסא של ג' חדשים בהכרח לומר שגם כנים שחין חושך היו בהתראה אף שאינו מפורש והיו בג' חדשים נשארו ג' חדשים שנטמן מהם כי למ"ב לא היה התראה שהיה מותרה בו מתחלה כמ"ש לעיל פר' ז סי' ז' ודוק כי דרך נכון וברור הוא: החזיר משה · שהרי הוליך את אשתו ואת בניו עמו למצרים כמפורש ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור ובריש יתרו כתוב אחר שלוחיה והיינו כשחזר למדין: מפני שהיה משה במדין · לכך נתפזרו בכל ארץ מצרים לבקש ולחפש את משה דאם כפשוטו בעבור שבן הלא מקומם היה בארץ גושן פיתום ורעמסס ואיך נתפזרו בארץ מצרים כולה ע"כ כאילו כתוב ויפץ העם לקושש קש לתבן ומ"ש בכל ארץ מצרים אא"ע על קשות קש ת"ע על חיפוש משה שהיה בכל ארץ מצרים · וכמ"ש בשי"ר פסוק על משכבי בלילות זה לילה של מצרים (ולילה הוא משל על גודל הצרה) בקשתי את שאהבה נפשי זה משה בקשתיו ולא מצאתיו וכו' ע"ש: אמר להם הקב"ה · דרשה אחרת על פסוק ויפץ העם וגו' שלכך הביאם הקב"ה לצרה זו כדי שיכיסו וידעו הכל אימתה מכשפו: ומשבר את שוקיו · וגירס' התנחומא סכירם וגם מלשון ומשם הפילם וזהו מבריתו ומשבר וכו': אלו מצריים הרשעים · כל"ל ריש סי' י"ט · ועי' במ"ר פ' ט"ו ס"כ: אחר ששה חדשים · לעיל בריש סי' י"ט: בא משה ממדין · וכמו שהיה הדיבור הראשון ביחד עם אהרן כמו שדרש לעיל פר' ז סימן פ' רק בהליכה שניה מאחר שרמוזים בדיבור אחד ודעת המדרש שמ"ש ויפגעו את משה ואת אהרן וגו' היה ג"כ אחר ו' חדשים שבאו משה ואהרן לפרעה ולא הלכו השוטרים לפרעה עד אחר ו' חדשים וכשיצאו מאת פרעה פגעו במשה ואהרן: דתן ואבירם · שתיבת נצבים מיותר ע"כ דורש גז"ש · ועי' לעיל פ"א סי' כ"ט מהו נצבים שאצל קרח בחירוף וגידוף כמ"ש במ"ר פר' י"ח בסימן י"ב וגם שם דורש תיבת נצבים מגלית שפלשתי אף כאן בחירוף וגידוף: כא אם באמת · שכתוב וישפוט ולא פי' את מי ישפוט והנה אצל שרה בראשית ט"ז ה' כתוב ישפוט ה' ביני וביניך וכן אצל דוד ושאול ש"א כ"ד י"ג · ובשופטים י"א כ"ז כתוב ישפוט ה' בין בני ישראל ובין בני עמון וכאן דורש ע"פ מדה ז' די"ג אם באמת באו בשם ה' א"כ נמוד את מי ישפוט כמ"ש אצל בני עמון וכאן על מצרים ואם בעצמכם ישפוט כמ"ש אצל שרה ודוד: ריחן מבאיש · פ' לקמן פ"י ס"ו ונר"י אמרו השוטרים על עצמם ודעת

מתנות כהונה

במא פרשה י"א ובמדרש חזית בפסוק דומה דודי: בתחלה בפה רך גרסינן · ועיין בריש הפרשה]: גזירה רביעית · עי' בפ"ב ולקמן פ"ו וד' גזירות הן עבודת פרך · והבאת בנים ליאור · שחיטת הבנים · ולקושש קש: טינוף · יש לומר דדרש נרפים כמו גרפים ל' גרף של רעי: ישתחקו כו' · ימחו ויהיו נשחקים עצמותיו שהרי קדושים הם: [הכי גרסינן צועקים לאמר וגו' תכבד]: שהיו נוחין כו' כדלעיל פרשה א' שמשה בקש מפרעה יום א' מנוחה בו ונבחר ביום השבת ונתנן להן: משתעשעין כו' · דרש ישעו לשון שעשוע: [הכי גרסינן אמר להם הקדוש ברוך הוא למחר אני מביא עליהם כו' · וכן הוא בילקוט]: ויפץ · לשון שבר כד"א ונפץ עולליך אל הסלע וכדומה רבים או ר"ל כמשמעו מפני שהמצריים לא הניחום ללקט היו צריכין להפץ ולהתפשט מרחוק: מזקני ישראל וגו' · גרסינן ודייק מסיפיה דקרא אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו וכן פירוש רש"י בסדר זה: [נגלה הקדוש ברוך הוא גרסינן]:

כמו

ידי משה

עולם כי אני הוא אדון עולם: לשון טינוף הוא וכו' · פי' מ"כ שעושה מעו"ן גימ"ל מנרפים עושה גרפים כלומר לשון גרף של רעי והרבה נתקשיתי בזה המדרש לפי פי' מ"כ מה אמר פרעה בזה טינוף הם ע"כ רוצים לילך ולזבוח וגם אם תעיין בזה הדף כל המרופים וגדופים של פרעה לא נאמר בו חריקות שניים אלא כאן תלוים למימר שבי' כאן חריקות שניים וגם מה שאמר ישראל קדושים הם אין זה דבר ושיסוכו ואני אומר שצ"ל במקום טינוף ניאוף הוא ופ"ש כי לעיל דרשו וידע אלהים זו פריצות דרך ארץ שמנעם פרעה מתשמיש המטה לז"א פרעה לא איכפת להם בעבודת פרך אלא עיקר כוונתם הם שרוצים יצאת בשביל תשמיש המטה כי נאופים הם אך שפוקם לרשב"י והא לא אמר פרעה בפירוש נאופים ואמר נרפים לז"א מלמד שחרק שיניו ואמר נרפים דהיינו שחרק שיניו מתוך הכעס ואמר רי"ש במקום א' כי ר' מאותיות ושר"ן היוצא מבין השניים ונתחלף א' בר' מתוך שחרק שיניו לז"א ישתחקו עצמותיו פי' ישתברו שיניו ישראל קדושים הם כי קדושה היפך של ניאוף כמו שפי' רש"י גבי קדושים תהיו כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא לשון קדושה כו"ל: אמרו למשה ריש סי' ביד מצרים

שאנחנו

יפה תואר

מלמד שהצדיקים המשתפים מכח כל והקדים יותר מכן בשם ובשם לוי שלא היו בכלל הגזירה: מלמד על הרשע שלא עיכב כו' · ודרש ויצו פרעה והן עתה רבים מעמי הארץ לענין אחר שגזר להכביד את עבודתם כדי למעטם משריה ורביה וזה והשבתם אתם מסבלותם ע"ד ואת עמלנו אלו הבנים וזו גזירה אחת מד' גזירות כדלעיל בפ"א: לשון טינוף · כי היה ק"ל מפרשים וקאמר נרפים ע"ד רפוי הסבא והם קדשים ואמר זה על דרך מה שאמרו נלכה נזבחה: ואל יהיו משתעשעין · יתכן דדרש ואל ישעו מלשון מנוחה ונופש וכמו שעו מני ששע ממני · ובילקוט דרש מלשון השעה והמו"ן חסר וכמ"ש הראב"ע בשם הגאון: לפיכך ויפץ העם · כי ויפץ הוא פעל יוצא והראב"ע מפרשו על פרעה וכמו והפיץ פרעה את העם כי בשביל דברו היה כן וזה דוחק · אבל מאת ה' היתה זאת כדי שתגלה רעת מצרים: ומסרו עצמם וסבלו מכות על יתר העם הפושעים במלאכה שנחסר חוקם ולא היו מוסרין אותן בידי הנוגשים כי אמרו מוטב אני להלקות מעליהו הם כדלקמן פט"ו · ואלו מסרו אותם בידי הנוגשים אז לא היו מוכים · ולפיכך זכו לרוה"ק שכל המוסר עצמו על ישראל זוכה לכבוד וגדולה ורוה"ק כדלקמן: דתן ואבירם היו עמהן · ודרים יצאו נצבים כמו שנצבים וכ"כ רש"י בנדרים פר"א אצל

ובתנחומא יליף כי נצבים משא שהטילנו בחירופין וגידופין עיין שם וגם עיין דברי המגדת כאן: מן: בהשגחת שהיו מכין אותן כו' · משום דכביא דכתיב עליהם או לא נמצא שם בשם רים וכמו לשכשאיני

ואין ריחה עולה ובא אחר וגילה אותה והלך ריחה · כך אמרו ישראל למשה כמשה ריח היה ביד מצרים שאנחנו עתידין ליגאל (מז) ובאתם ועכרתם אותו : לתת חרב בידם להרגנו · א"ר יהודה הלוי ב"ר שלום אמרו לו למשה למה אנו דומין לשה שבא הזאב ליטול אותו · רץ הרועה אחריו להצילו מפי הזאב · בין הרועה ובין הזאב נבקעת השה · כך אמרו ישראל (מח) משה מבינך לבין פרעה אנו מתים : **כב** וישב משה אל ה' ויאמר ה' למה הרעותה לעם הזה · באותה שעה בא משה והשיב דברים לפני הקב"ה אמר לו למה הרעות וגו' · מהו ה' למה הרעות בנוהג שבעולם ב"ו האומר לחבירו למה אתה עושה כן הוא כועס עליו · ומשה אמר לפני הקב"ה למה הרעותה לעם הזה · אלא כך אמר לפני הקב"ה נטלתי ספר בראשית וקראתי בו וראיתי מעשיהן של דור המבול היאך נדונו מדת הדין היתה · ומעשה דור הפלגה של סדומיים היאך נדונו ומדת הדין היתה · (מט) העם הזה מה עשו שנשתעבדו מכל הדורות שעברו · ואם * בשביל שאמר אברהם אבינו (בראשית טו) במה אדע כי אירשנה ואמרת לו ידוע תדע כי גר יהיה זרעך א"כ והרי עשו וישמעאל מבניו והן צריכין להשתעבד כמו הם · ואפי' כן היה לו להשתעבד דורו של יצחק או דורו של יעקב לא לעם הזה שהוא בדורי · וא"ת מה איכפת לי א"כ למה זה שלחתני · ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע וגו' · אמר ר' פנחס הכהן בן חמא אמר לפניו שמך הגדול גבור ונורא הוא וכל העולם כולו מתייראין ממנו · (נ) ופרעה הרשע שמע שמך והזיד · מהו והצל לא הצלת · ר' ישמעאל אומר והצל לא הצלת ודאי ר' עקיבא אומר יודע אני שאתה עתיד להצילם · (נא) אלא מה איכפת לך באותן הנתונים תחת הבנין · באותה שעה בקשה מדת הדין לפגוע במשה · וכיון שראה הקב"ה שבשביל ישראל הוא אומר לא פגעה בו מדת הדין : **כג** ויאמר ה' אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה · [ב] במלחמות פרעה אתה רואה ואין אתה רואה במלחמות של ל"א מלכים שיעשה בהן נקמה יהושע תלמידך · מכאן אתה למד שנטל משה עכשיו את הדין שלא יכנס לארץ :

סדר וארא

פרשה ו א וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' וארא אל אברהם אל יצחק · הה"ד (קהלת ב) ופניתי אני לראות חכמה והוללות וסכלות כי מה האדם שיבא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו · הפסוק הזה נאמר על שלמה ועל משה · על שלמה כיצד כשנתן הקב"ה תורה לישראל נתן בה מצות עשה ומצות לא תעשה ונתן למלך מקצת מצות שנא' (דברים יז) (א) לא ירבה לו סוסים וכסף וזהב וגו' · ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו · עמד שלמה המלך והחכים על גזירתו של הקב"ה ואמר למה אמר הקב"ה לא ירבה לו נשים לא בשביל שלא יסור לבבו אני ארבה ולבי לא יסור · אמרו רבותינו [ג] באותה שעה (א) עלתה יו"ד שבירבה ונשתטחה לפני הקב"ה ואמרה רבון העולמים לא כך אמרת (ב) אין אות בטלה מן התורה לעולם · הרי שלמה עומד ומבטל אותי ושמא היום יבטל אחת ולמחר אחרת עד שתתבטל כל התורה כולה · אמר לה הקב"ה שלמה ואלף כיוצא בו יהיו בטלין וקוצה ממך איני מבטל · (ב) ומנין שבטל אותה מן התורה וחזר

מסורת המדרש א ויק"ר פי"א · פדר"א פ' מ"ח · תנחומא קדושים סימן י"ג · פסיקתא רבתי פיסקא מ"ו תדא"ו פ' ב' · ב בסנהדרין קי"א · תנחומא סדר וישב סימן ד' · תנחומא סדר וארא סימן א' · ילקוט סדר וארא רמז קע"ו : ג ירושלמי סנהדרין פרק ב' · ויק"ר פרשה י"ט · בהב"ר פ"ה פסוק י"א · אגדת בראשית פ' ע"ס · תנחומא כאן סי' ה' · ילקוט מלכים רמז קנ"ס · ילקוט שה"ש רמז תתק"ג ·

חדושי הרד"ל

(מז) ובאתם ועכרתם אותו · יליף מדכתיב בשכם (שם ל"ד) עכרתם אותי להבאישני ביושב הארץ ועיין שם בב"ר : (מח) משה מבינך לבין פרעה כו' · לכן אמרו עליו לתת חרב כו' כאלו אתם נתתם החרב : (מט) העם הזה מה עשו כו' לעם הזה שהוא בדורי · דרש לעם אלו ישראל · והזה הוא הדור הזה : (נ) ופרעה הרשע שמע שמך והזיד · כצ"ל · ובא לומר שמ"ש משה איננו למעט ח"ו בכבוד יכולת שמו הגדול אלא לרבות ברשעת זדון לב פרעה : (נא) אלא · למה לא איכפת כאותן הנתונים כו' כצ"ל : (א) עלתה י' שבירבה · כלומר האות שקטן שבכלם וגם מפני שהיו"ד באית"ן הוסף מלת ירבה לסיומה לעתיד (ועיקר הענין רומז שפגם תאות שלמה היה בי' ועיקה) · ובירושלמי שם"כ דסנהדרין ושה"ר פ"ה פ"א פניני כיס מי קטרגו עיין שם : (ב) ומנין · שבטל אותה מה"ת וחזר כו' כצ"ל ·

חדושי הרש"ש

(א) לא ירבה לו סוסים · ול"י לו נשים ול"י לבבו וכסף וזהב וגו' עמד כו' · כצ"ל כסדורן בקרא · ועמש"כ בבמ"ר פרשה י"ב : (ב) אין אות בטלה מה"ת לעולם · כי לפי שעה יש לנביא לבטל אפי' אחת ממצות ה' כגון אליהו בהר הכרמל וכדאיתא בסוף הנחנקין בכל אם יאמר לך נביא עבור על ד"ת

מתנות כהונה

כמו הם ואפי' כן היה לו כו' פירוש אפי' אם עליהם לבד מוטל החוב בדורו של יצחק כו' : [אלא מה איכפת גרסינן] : מדת הדין היתה · והשם הזה דכתב ה' למה הרעות ג"כ באל"ף דל"ת ל' אדנות ודין כלומר שכל אותן דורות שנידונו היתה מצד דין אמת אבל למה הרעות לעם הזה : **פרשה ו** והחכים על גזירתו גרסינן · כלומר שירבה ולא יטה לבבו · ועיין כל זה בויקרא רבה פרשה י"ט ובמדרש חזית בפסוק ראשו כתם פז :

פירוש מהרז"ו

ר"ל כמ"ש לתת חרב בידם להרגנו הרי שבהריגה מדברים וזה לא נראה לר"ח שאם מדברים בהריגה לבדו לא היו מכנים בשם הבאשת ריח : ועכרתם אותו · שעי"כ הכבידו עולם יותר וע' ב"ר סוף פרשה פ' מש"ם וענין הריח שביד מצרים שכל זמן שלא באו פימן לשמועה שבידם לא חששו אך עתה מתחזקים לבטל הריח : בין הרועה ובין הזאב · שאם היה הרועה יכול להציל כרגע היה טוב אך מאחר שלא הציל כרגע בזה גרם להחרות אף הזאב יותר לטרוף השה וכן בנמשל שמאחר שלא הצילו בפעם ראשון גרם שיכביד עולם : **כב** בא

דבר משה והשיב דברים · דורש מ"ש וישב משה אל ה' שאין פירושו שהיה לו מקום קבוע במצרים לשכינה ולדיבור עם משה שהלך משה משם ושב לשם אלא פירושו שטען והשיב דברים לפני הקב"ה במקום שבא לשם וכענין שכתוב כצאתי את העיר אפרוש כפי לפני ה' ואח"ע להשבת מקום ת"ע להשבת דברים : האומר לחבירו · בתנחומא ריש וארא הגיר' לחבירו הגדול ממנו עכ"ל וק"ו לפני הקב"ה : נטלתי ספר בראשית · משמע שספר בראשית היה כבר כתוב כולו · וע' לעיל פר' ז סימן י"ח מגילות שהיו משתעשעים בהם · וכמ"ש ב"ר פ"ו ס"פ ספר הישר ע"ש ובמכילתא יתרו פרשה ג' בחודש השלישי ויקח ספר הברית ויקרא וגו' ר' יוסי בר"א אמר מתחלת בראשית ועד כאן היינו עד ענין של מתן תורה דס"ל כמ"ד מגילות נתנה תורה ובשעת מ"ת כבר נכתב כל ספר בראשית עד ענין מתן תורה · וע' לקמן פ"ו ס"א בי' של שרה : ומדת הדין היתה · שפסקו עליהם הדין לפי מעשיהם · וזהו מרומז במ"ש למה הרעות לעם הזה · לדור המבול והפלגה הרעות כי חטאו אך מה חטאו אלו : דורו של יצחק וכו' · נכלל ג"כ במ"ש לעם הזה שבדורי ובזה תיכן מה שהקשה האומר לחבירו וכו' כי טען שאינו כפי התורה שכבר נכתב : לדבר בשמך · והיה לו להתירא ולקבל לא די שלא קיבל אלא עוד הזיד : והצל לא הצלת וודאי · עיין יד"מ כפשוטו וכמ"ש ב"ר פ' נ"ח סי' ד' כי עלית בוודאי · ור"י ור"ע אזלי לטעמייהו דר"י סובר דברה תורה כלשון ב"א ור"ע סובר שכופל לשון ריבויים הם ועי' בירושלמי יבמות פרק הערל העתקתי לשונו בב"ר פ' פ"ו סימן ע' ובירושלמי חגיגה פרק אין דורשין ור"ע דורש מ"ש והצל משמעותו שמציל וזהו יודע אני שאתה עתיד להצילם אך לא הצלה אותם שכבר נהרגו תחת הבנין : בקשה מדת הדין · כמ"ש נבים פ' השמוכה וידבר אלהים אל משה במדת הדין וכמ"ש לקמן פ"ו סס"א ובתנחומא ריש וארא באריכות : **כג** במלחמת פרעה · שמ"ש אשר אעשה לפרעה מיותר שהרי בו מדבר ודי במ"ש כי ביד חזקה וכו' אלא לדיוקא אשר אעשה לפרעה תראה אך מה שאתה עתיד לומר אעברה נא ואראה את הארץ היינו מלחמה של ל"א מלכים לא תראה :

פרשה ו א וידבר אלהים · דורש כפל לשון ושינוי שמות וידבר ואח"כ ויאמר תחלה אלהים ואח"כ ה' כמפורש בסוף הסימן : על שלמה ביצד · הקדים שלמה למשה כי כן דרך המדרש שמתחיל לדרוש בענין שאינו מאותה פרשה ואח"כ חוזר לענין הפרשה : נתן בה מצות עשה · פי' שנתן לכולם בשוה · רק למלך מצות מיוחדות · וחטא שלמה במצות המיוחדות למלך : לא ירבה לו סוסים וכסף וזהב · בתורה סדר שופטים מסודר · לא ירבה לו סוסים ולא ישיב וגו' ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו וכסף וזהב לא ירבה לו שאלו כסף וזהב לא נתן טעם כלל אך המדרש נתן על כולם טעם אחד · וזה ע"פ מדה י"ז וכמ"ש ברים ס"ר שעל ב' אלו אמר ארבה ולא אסור : אמר הקב"ה לא ירבה · תפס לשון המפורש בפסוק לצד דרשה הנ"ל ועי' תנחומא כאן סי' ה' : י' שבירבה · פי' לאוין הנ"ל עיקר היו"ד שכתיבת ירבה שהוא נווי על העתיד · וכפי מ"ש ויק"ר פ' י"ח סי' י"א על פסוק קווצותיו תלתלים על קוצי התורה ושלזה הביא שם ראיה מי' שהוא מקוצי התורה וכמ"ש בסמוך וקוצה ממך וע"ש מנין לו שקטרג ולשון התנחומא תני רשב"י עלה ספר משנה תורה וכן הוא בויק"ר שם בשם רשב"י : לא כך אמרת · כמפרש בסמוך ומנין שבטל וכו' וחזר וכו' שבא לפרש מ"ש לא כך אמרת : ומנין שבטל · וק"ו מהס"ת

יפה תואר

ביושב הארץ נבאו ישראל בפלשתים וכאן כתיב ריח:ו לכן הוליד את הדרש הזה : נטלתי ספר בראשית כו' · עתה דורש הרעותה מלשון הכנעה ושעבוד · והא: שלא כל מעשיך צדק ומשפט ובמדת הדין תבוא עונש על הרשעים ולמה את העם הזה הכנעת והשפלת לשעבד בהם · ומצינו לשון רוע על הכנעה כמו רע ירוע רועה שהרועעה הארץ · ואע"ג דמצינו שביטלו את המילה כדלעיל ס"א וגם את גלולי מצרים לא עזבו וראויים הם לעונש · מ"מ שלא גם צדיקים רבים היו ביניהם וגם שלא עונשי ה' הם מדה כנגד מדה · וכמ"ש דור המבול ברותחין קלקלו וברותחין נידונו וכן היה בסדום וגם בדור הפלגה הם אמרו פן נפוץ ולכן משם הפיצם ה' · וראויים היו בעונש אחר ולא בשעבוד · אבל לעיל פ"א אמרו שהיה ביניהם לשון הרע ומשה אמר עתה ידעתי באיזה עון משתעבדים בהם · ודוחק לומר דפליגי [ואולי עיקר שאלת משה היתה שלא כל פעמים אשר חיו אז על פני האדמה לא טובים היו מישראל ובלי ספק היה גם בהם לה"ר ומדוע יתרם אף ה' רק בישראל] : ואם תאמר מה איכפת לי כו' · פי' בזה ברש"י וברמ"ס · וטוב יותר לפרש דשאל מה איכפת לי פן יש סוד בזה אשר הכנעת אותם תחת יד פרעה ואנכי לא אדע · א"כ למה זה שלחתני כי מה אומר אליהם ומה אשיב לתוכחתם אם יאמרו כי באת לתת חרב ביד פרעה להרגנו : שמך הגדול גבור ונורא · הזכיר שלשה התוארים האלה משום דאשכחן שאותם הזכיר משה באמרו האל הגדול הגבור והנורא · ואין לנו רשות להזכיר תואריו חוץ מאלו כדאיתא בגמ' : והצל לא הצלת וודאי · פי' כיון דלא הצלת אותם עד עתה בוודאי לא תצילם עוד · ונדרשת כמו ולא הצל לשווא ולא הצלת לעבר כי חשב שכבר הסתיר ה' פניו מהם : בקשה מדת הדין לפגוע במשה · לר"י בשביל שאמר כי לא תציל עוד ולר"ע במה שקטרג בדבריו לאמר מה איכפת לך וכו' · ובכל זאת בשביל שראתם מס"ד כי ברוב יגונו על צרת ישראל ידבר לא פגעה בו כי אין אדם נתפס על צערו · אבל לא נקה מעון זה כי נגזר עליו שלא יכנס לארץ וכדלקמן : ואין אתה רואה במלחמת ל"א מלכים · הנה אם דריך מדיוקא של עתה יקשה למה ראה במלחמת סיחון ועוג אשר היה אחר מפלת פרעה וי"ל שהכתוב דקדק לומר אשר אעשה לפרעה היינו הנסים והנפלאות אשר אעשה בפרעה להעמידו מן הארץ בזרועי הנטויה · וכא למעט רק מופתים נגלים כאלה וזה ממעט רק ל"א מלכים שהיה כענין פרעה כי הקב"ה חשף את זרועו להעמידם מן הארץ אבל מלחמת סיחון ועוג היתה רק מלחמת נקמה כמה שלא נתנו את ישראל לעבור בארצם ובני ישראל הכום רק להציל את נפשם · אשר זה היתה תכלית המלחמה :

תה"ד ופניתי אני לראות וגו' · עיקר הדבר לדרוש על משה שבקשה מדה"ד לפגוע בו על שהרהר אחר מדותיו של הקב"ה · ואף כי לפי מחשבת משה היו דבריו נכונים ובקש טעם על זה · מ"מ חטא ואשם כי מה הוא האדם שיבוא אחרי המלך להרהר אחריו : כשנתן הקב"ה תורה לישראל כו' · האריך בלשונו לאמר כי הטעם אשר העלימה התורה טעם המצות · ונתנה מ"ע ול"ת בלי טעם כי במקצת מצות אשר למלך גלתה טעמן וגם הוא נכשל בהן וכדאיתא בפ"ב דסנהדרין וז"ש עמד שלמה המלך והחכים על גזירתו · לומר כי איש כמוהו לא יכשל בהן · ובכל זאת לא עמד על דעתו ונשיו הטו את לבבו ומזה ידע האדם כי אין להרהר אחרי דברי ה' : עלה יו"ד שבירבה · זה דרך משל כאלו האות הקטנה שבאותיות צועקת על עשקה ונעשה דינה · והכוונה כי משפטי ה' אמת ולא ימוטו לעולם · וגם העוסק דל נבזה ונכה רוח לא ינקה וה' ישמע צעקתו : ומנין שבטל כו' · זה נראה כי אות אחת איננה נמנה מן הסורה כי אפילו אות אחת שנתבטלה לצורך מן התורה תורה לתורה ומה עקרה זאת ביטול אף כי אין

ידי משה

שאנחנו עתידין ליגאל · פי' שהריח היה ביד מצרים רק שלא היה ריחו נודף כמו המשל לפי שהיה מעובה מתי יהיה הגאולה ואתם באתם וגליתם אותו פי' להריח לזה אמר ועכרתם אותו פי' להריח כמו המשל : והצל לא הצלת ודאי · שדרך המדרש כשדורש הרבה דרשות על פסוק אחד ואיזו דרשה שקרוב לפשוטו נקרא ודאי פי' והצל ונגמר ודאי כפשוטא שלא היו מאמינים בגאולה ור"ע אומר ח"ו לומר כן אלא היו מאמינים ואמר יודע אני שעתיד אתה לגואלם אלא מה איכפת וכו' פי' שהתפלל משה על ישראל שהם אומרים כך ובקשה מדה"ד לפגוע במשה וכיון שראה הקב"ה שבשביל ישראל הוא אומר כן פי' והצל לא הצלת ישראל אומרים כן מה איכפת וכו' ולא שהוא אומר כן ודו"ק : ואין אתה רואה במלחמת של ל"א מלכים · וא"ת והלא מקרא מלא דיברה התורה יען לא האמנתם בי וי"ל שאחר שנגזרה גזרה על דור המדבר נתבטל גזרת משה כדי שלא יאמרו שהיה בו ג"כ עון דור המדבר וכן כתב רש"י שם גילה הקב"ה שאם לא היה בידם חטא זה היו נכנסים לא"י כדי שלא יאמרו עליהם שנענשו כעון דור המדבר ג"כ ואין להקשות הואיל והקב"ה יודע עתידות שעתיד להתבטל גזרה זו אלולי שחטא אח"כ במי מריבה ולמה גזרה וי"ל שמ"מ הקב"ה גוזר על האדם כאשר הוא שם א"נ י"ל אלולי שחטא אח"כ במי מריבה היה מועיל למשה רבינו ע"ה תפלה על חטא זה מש"ה כשחטא אח"כ במי מריבה לא הועיל תפלה שהיה שם חילול ה"ש בפרהסיא כמו שאמר יען לא האמנתם בי להקדישני פי' ברבים וק"ל : ומנין שבטל אותה מן התורה וכו' · קושיא היא פי' מניין שהקב"ה אמר כך שלא יבטל יו"ד ומפני שביטל הקב"ה יו"ד מן התורה והחזיר אותה לתורה מכ"ש שלמה לא יוכל לבטל אותה ודו"ק ולהבין

לתורה שנאמר (בראשית יז) שרי אשתך לא תקרא שמה שרי כי שרה שמה · והיכן חזר (במדבר יג) ויקרא משה להושע בן נון יהושע · ושלמה שהרהר לבטל אות מן התורה · מה כתיב בו (משלי ל) דברי (ג) אגור (ג) בן יקא · א שאיגר דברי תורה והקיאן · נאם הגבר (ד) לאיתיאל · דבר זה שאמר הקב"ה לא ירבה לו נשים (ד) לא אמר לו אלא בשביל לא יסור לבבו · לאיתיאל שאמר אתי אל ואוכל · מה כתיב ביה (מ"א יא) ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו · ב אמר רשב"י נוח לו לשלמה שיהא גורף ביבין שלא נכתב עליו המקרא הזה · ולכך אמר שלמה על עצמו (קהלת ב) (ה) ופניתי אני לראות חכמה ודעת הוללות וסכלות · אמר שלמה (ה) מה שהייתי מחכים על דברי תורה והייתי מראה לעצמי שאני יודע דעת התורה (ו) ואותו הבינה ואותו הדעת של הוללות וסכלות היו · למה כי מה האדם שיבא אחרי המלך את אשר כבר עשהו · מי הוא שיהיה רשאי להרהר אחר מדותיו וגזרותיו של ממ"ה הקב"ה דברים אשר הם חצובים מלפניו · ג שכל דבר ודבר שיוצא מלפניו (ז) טרם (ו) הוא נמלך בפמליא של מעלה ומודיע להם הדבר כדי שידעו ויעידו כולן כי דינו דין אמת וגזירותיו אמת וכל דבריו בהשכל · (ז) וכה"א (משלי ל) כל אמרת אלוה צרופה ואומר (דניאל ד) בגזירת עירין פתגמא (ח) שלפי שהרהרתי אחר מעשיו נכשלתי · כיצד נאמר על משה לפי שכבר הודיע הקב"ה למשה שלא יניח אותם פרעה לילך · שנאמר ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ואני אחזק את לבו · ומשה לא שמר את הדבר הזה אלא בא להתחכם על גזירתו של הקב"ה והתחיל אומר ה' למה הרעות לעם הזה התחיל לדון לפניו (כמו שכתוב למעלה) · וע"ז נאמר שאותה חכמה ודעת של משה של הוללות וסכלות היו · כי מה האדם שיבא אחרי המלך · וכי מה היה לו להרהר אחר מדותיו של הקב"ה את אשר כבר עשוהו · מה שכבר גילה לו שהוא עתיד לחזק את לבו בעבור לעשות לו דין תחת אשר העבידם בעבודה קשה · ועל דבר זה בקשה מדת הדין לפגוע במשה · הה"ד וידבר אלהים אל משה · ולפי שנסתכל הקדוש ב"ה שבשביל צער ישראל דבר כן חזר ונהג עמו במדת רחמים · הה"ד ויאמר אליו אני ה' : ב דבר אחר וידבר אלהים אל משה · הה"ד (קהלת ז) ד כי העושק יהולל חכם ויאבד את לב מתנה כשחכם מתעסק בדברים הרבה מערבבין אותו מן החכמה · ויאבד את לב מתנה (ח) מן התורה שניתנה מתנה בלבו של אדם · ד"א כי העושק יהולל חכם (ט) המתעסק בצרכי צבור משכח תלמודו · אמר ר' יהושע בן לוי ס' הלכות למדני ר"י בן פדייה (ט) בחרישת הקבר וכולן נשתכחו ממני בשביל שהייתי עוסק בצרכי צבור · אר"י בר סימון כי העושק יהולל חכם זה משה · עושק שעשקו אותו דתן ואבירם · יהולל חכם עירבבו אותו · (י) ויאבד את לב (י) מתנה · וכי תעלה על דעתך שהיה משה מתאבד אלא (יא) הם שהקניטוהו ואמרו לו ירא ה' עליכם וישפוט · ואף הוא מקפיד ואומר ומאז באתי אל פרעה · אמר לו הקב"ה אני הכתבתי עליך שאתה עניו ואתה מקפיד על דברי · חייך יש לך לידע שנא' (שם) טוב אחרית דבר מראשיתו : (יא) טובה אחריתן של ישראל מראשית שנתתי להם במצרים שנא'

מסורת המדרש א ילקוט משלי רמז תקס"ב · ועיין בשיר השירים רבה פרשה א' פסוק א' ובקהלת רבה פרשה א' פסוק א' · ב תנחומא כאן סימן ס' · ג סנהדרין דף לח · ד קהלת רבה פרשה ז' פסוק ז' · תנחומא כאן סימן כ' · ילקוט קהלת רמז תתקע"ג ·

חדושי הרש"ש

ד"ה שמע לו כו' וכבר האריך בפרט זה הרמב"ם בהקדמתו הנפלאה לסדר זרעים ע"ש · וכן יו"ד של שרי נתבטל לשעה : (ג) אגור בן יקא שאגר ד"ת כו' · כי בן נקוד בחירק ומפרשו מלשון בינה · כ"מ מפירש"י שם במשלי : (ד) לאיתיאל ד"ז שאמר כו' לא אמר אלא כו' · יתכן שמפרש לאיתיאל הא' בנוטריקון לא יתי אל פי' לא אותי כוון האל (תרגום אותי הוא יתי) במצותיו אלא לאשר אתי אל (הוא נוטריקון דלאיתיאל הב') פי' כח (כמו יש לאל ידי) והלמ"ד הוא לשמוש בעבור כלמ"ד דלישמעאל שממתיך · ואוכל לעמוד כנגדן · ולכאורה אתיא טעותא דשלמה כר' יהודה בסנהדרין (כ"א א') שאמר מרבה הוא לו ובלבד שלא יהו מסירות את לבבו אלא דר"י דריש לענין איכות הנשים · ושלמה דרש לענין איכות המלך : (ה) ופניתי אני לראות חכמה ודעת כו' · בפסוק זה ליתא תיבת ודעת אך המדרש סמך א"ע בזה על פסוק דלעיל (א' י"ז) : (ו) ואותו הבינה כו' · נראה דצ"ל החכמה וכדכתיב בקרא וכדלקמן בדרשתם על משה : (ז) טרם הוא נמלך בפמליא של מעלה · דרש זה מלשון עשוהו בהוא לרבים נסתרים ועי' בקה"ר בפסוק ופניתי : (ח) מן התורה שניתנה מתנה כו' · כדכתיב כי לקח טוב נתתי · וכתיב כי ה' יתן חכמה · ובילקוט מביא ק"א ממתנה נחליאל · ודלא כמתנות כהונה · קבר בכהנים אין בו טומאת אהל רק טומאת מגע ומשא עי' אהלות פי"ח מ"ב : (י) ויאבד את לב מתנה כו' · כי אינו דורש על משה לבדו : (ט) בחרישת הקבר · מב"כ המ"כ לענין טומאת אהל · אלא הם שהקניטוהו כו' · נראה דדרש מתנה מלשון נא תינו · שהוא איגאת דברים (ב"מ נ"ח ב') ועי' בפירוש הרמב"ם ריש תרומות : (יא) טובה אחריתן ש"י כו' · פי' בעת שיכבשו הנ"א מלכים ואתה לא תזכה לראות רק עתה הילה כמו שדרשו לעיל ס"פ שמות :

חדושי הרד"ל

(ג) בן יקא שאיגר ד"ת כו' · כ"ה בתנחומא כאן ובריש קה"ר ובנ"ל : (ד) לא אמר אלא בשביל לא יסור לבבו · וזהו פירוש נאם הגבר לאיתיאל (סה"תון) שהקב"ה אמר והוא כן לגבר בשביל שיהיה אתי אל ולא יסור לבבו מה' ולכן אמר שלמה בלבבו לאיתיאל ואוכל כו' : (ה) מה שהייתי מחכים על ד"ת כו' · אפשר רומז למקרא (קהלת ז) אל תתחכם יותר למה תשומם · וזהו שמסיים כאן להבן שלפי שהרהרתי כו' נכשלתי כו' : (ו) הוא נמלך בפמליא כו' · מפורש בקה"ר דדרש עשוהו לשון רבים : (ז) וכה"א כל אמרת אלוה צרופה · זה נאמר אחר נאם הגבר לאיתיאל (וכתיב בתריה אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת) ופירושו לפי שמאמר דכאן צרופה ובחונה מפי כל ב"ד שלמעלה : (ח) שלפי שהרהרתי כו' נכשלתי · אפשר רומז לקרא דאל תוסף כו' פן יוכיח בך ונכזבת דכתיב בתריה כמש"ל : (ט) המתעסק בצרכי צבור משכח תלמודו · אפילו העוסק בנ"ל שהוא מצוה ומבטלין מד"ת לצרכו והעוסק בו כעוסק בד"ת · מ"מ משכח למודו ע"ש : (י) מתנה · וכי תעלה על דעתך שהיה משה כו' כנ"ל ועיין ידי משה : (יא) אלא הם שהקניטוהו · ואמרו כל הכועס חכמתו מסתלקת כו' :

ד'

פירוש מהרז"ו

תהפ"ת על האדם · ומה שקורא אותה ביטול מן התורה שכבר נקראת בשם שרי כמה פעמים בתורה ועי' ב"ר פר' מ"ז בלשון יותר ברור וע' סנהדרין ק"ז י' שנעלתי מארה עומד וצוח כמה שנים עד שבא יהושע והוספתי לו · ועי' לעיל פ' ה' סי' כ"ב שספר בראשית כבר היה כתוב : דברי אגור · עי' במ"ר פ"י ס"ד ובריש שי"ר וריש קהלת ותנחומא כאן סי' ה' ודרש שמות אלו על שלמה כמ"ש ריש משלי שלמה בן דוד שכל הספר ממנו וכן במשלי י' וכ"ה : נאם הגבר לאיתיאל · וס"ד לאיתיאל ואוכל והוקשה לו כפל לשון שם לאיתיאל ודורש נוטריקון לאיתיאל לא יסור לבבו מאל בחילוף א' רפויה בסמ"ך ומ"ש עוד הפעם לאיתיאל דורש במ"א לא · אתי אל · פי' לא יסור לבבי שאוכל ואגלא יצרי להיות עם אל : גורף ביבין · שהיא מלאכת אדם בזוי שאין משגיחין על מעשיו · כי מה שכתוב עליו שחטא אינו אלא לפי גודל חשיבותו העלו לו כאלו חטא · כמ"ש שבת נ"ו ב' כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה אלא שנשיו עשו כן ולא הוא · וטוב לו שלא היה חשוב : ופניתי אני · בקה"ל פסוק זה ופי' שפינה עצמו מן התורה והחכמה וכמ"ש כאן יקא שהקיא ד"ת : מחכים על ד"ת · וזהו לראות חכמה ומ"ש מראה לעצמי מתיבת אני מדעת עצמו על ד"ת · וזהו לדעת הוללות וסכלות שנהפכה לו לסכלות : כי מי יבא אחרי · והרי כתוב אחרי ה' אלהים תלכו ולא לבא אחריו בדעת עצמו · אחריו ולהרהר כי בא משמע שכבר בא והשיג הכל ויכול לדון כחפצו · וכמ"ש איוב ל"ג אבא עד תכונתו אערכה לפניו משפט ופי' המלא תוכחות והכן : נמלך בפמליא · דורש עשוהו לשון רבים הוא ופמליא שלו · והכוונה שאינו עושה וגוזר לפי גדלו וכחו · אלא לפי כח הברואים והמלאכים משרתיו שברא להנהיג העולם : צרופה · דבריו ואמרותיו אינם מגיעים לברואים אלא ע"פ מלאכיו ושלוחיו שע"י נצרף ונברר הדבר שיבא בצמצום לפי כח הברואים שלא להוסיף ולגרוע · בגזירת עירין פתגמא · ובמאמר קדישין שאלתא שכ"י שולח למלאכיו ואח"כ גוזר בהסכמתם · ועי' לקמן פ' ע"ו ריש כי"ג וס"ג ומבואר : כמו שכתוב למעלה · לעיל ס"ה סי' כ"ב כל הענין פי' עוד פ"ג ס"ט : בעבודה קשה · כי עיקר הגזירה לא היה כ"א גירות ועבודה ועינוי מעט אך לא להרוג הבנים ולא להטביעם ביאור לא להפריכם מד"א ולא בעבודת פרך : ב וידבר אלהים · ע' ריש ס"א וכן בסימנים הסמוכים : הה"ד כי העושק · תנחומא ואגדת ס"ה קהלת רבה פסוק זה ע"ש בא"א · ודורש שאם פירושו מלשון עושק וגזל הי"ל יעכיר או יכאיב את הכל ולא חכם לבד ע"כ דרש ע"פ מדת ממעל מלשון עסק ועב"ר פ' ס"ד ס"ח עסק שבו נתעסק · ורוב בני אדם העסק הוא עיקר חיותם אך החכם יהולל מחכמתו : שנתנה מתנה · שנאמר וממתנה נחליאל כ"ה בילקוט כאן · וכמ"ש עירובין דף מ"ח א' במ"ר בסוף פ' י"ט ועי' לקמן פ' מ"א סי' ו' נתן לו הקב"ה את התורה מתנה : ס' הלכות · שם בקה"ר הגירי' פ' הלכות : יהולל חכם זה משה · כמ"ש עיר גבורים עלה חכם ועושק פי' מלשון מריבה כמ"ש ויקרא שם הבאר עשק כי התעשקו עמו וכמפורש בתורה שהתעשקו עמו דתן ואבירם וכמ"ש לעיל פ"ה ס"כ וס"ג : שאתה עניו · פי' שכלן שלא להקפיד כמ"ש סוף בהעלותך והאיש משה עניו מאד והתורה היתה כתובה לפני הקב"ה קודם העולם אלפים שנה וכמ"ש ריש ב"ר וס"ג : טוב אחרית דבר · סמוך לפסוק כי העושק הנ"ל ורוה"ק אמרה למשה למה אבדת את לבך טוב אחרית דבר וגו' :

מדפ

מתנות כהונה

דבר זה · קך הם דברי שנמס : גורף ביבין · מפנה ומנקה המערות והצינורים שלפני הבתים ששופכין בהן כל מיני טינופת ושופכין : חצובים · נחצבים ומיוסד ומתוקן היטב מכל צד ופנה : טרם · קודם העשותו · [וכל דבריו גרסינן] : שלפי כו' · סיומא דברי שלמה הם : במ"ש בו' · סוף פרשת שמות : מן התורה מערבבין אותו מן התורה ומאבדין אותה ממש : שנתנה מתנה · כדאמרינן בפ' אין בין המודר בתחלה היה משה לומד תורה ומשכחה עד שנתנה לו במתנה שנאמר ויתן אל משה ככלותו : והמתעסק כו' · קרי ביה העוסק ועיין במדרש קהלת : בחרישת הקבר · קבר שנחרש לענין טומאת האהל : אלא הם כו' · הם נאבדו : [ה"ג במדרש קהלת יש לך לידע טוב אחריתן של בני שנאמר טוב] :

קרתני

ידי משה

ולהבין למה היה התלונה על היו"ד יותר מן כל אותיות שבפסוק לא ירבה י"ל לפי שבשמה ביטל או יו"ד ולמד כך פי' הפסוק לא רבה פי' כשלא מרבה אז בודאי לא יסור לבבו אמנם אם מרבה נשים יכול להיות שיסור לבבו אמנם לאו ודאי היה שיסירו את לבבו שיכול האדם לשמור עצמו כמו שאמר שלמה המלך אני ארבה ולבי לא יסור לכך היה התלונה על היו"ד ודו"ק · ואח"כ מצאתי פירוש זה ביפ"ת : מערבבין אותו מן החכמה · פי' כי מהולל הוא לשון עירוב כמו שהלך מהול במים : ויאבד את לב מתנה · כאן חסר וצ"ל מתונה כתיב וכן היא הגירסא בקהלת בפסוק כי העושק וז"ל שם מתונה כתיב אילו היה משה מתון היה ניצול אלא שהקניטוהו והקפידו אותו ולא סבל ואף הוא הקפיד לכן יתורץ מה שהקשה וכי תעלה על דעתך שיאבד מתנה אלא לא מתנה אלא מתונה ונשמע מן כלל מ"כ פי' זה ופי' מה שפי' ושגיאות מי יבין : טוב אחרית דבר · פי' לפי שישראל לא הכירו אחריו כדמסיק לקמן ויזכו

[illegible]

יפה תואר

זה רק חילוף בנתינה שהחת שרי ביו"ד נכתבת בה"א אמנם בדבור לא נשמע בה"א כלל והיו"ד היה נשמעת ועתה נשנה לגמרי : דבר זה שאמר הקב"ה כו' · מפרש נאם הגבר זה הקב"ה וכמו שנקרא במעשה מרכבה בחזקאל גם בשם אדם · לאיתיאל כי תכלית הדברים הוא אשר אתי יהיה אל ומה' לא סור לבבו · ואמר שלמה לאיתיאל שלא אתי הוא אל וכח ואוכל להתגבר עליהם כי לא יסירו את לבבי · ולפ"ז בגמ"ד מן לאיתיאל הוא נוסף [אבל קרוב לומר כי דרש לאיתיאל בנוטריקון וכמו לא איה אל · ופי' הקב"ה אמר כי אין אל כח ואון לאדם להתגבר על חמדת נשים · ולכן הזהיר כי לא ירבה לו נשים פן יסירו את לבבו · אבל לאתי יש אל ואוכל להתגבר עליהם · ויהיה לאיתיאל השני בגימטריא בא"ה וקאי על שלמה] : שיהא גורף ביבין · וזה כעין מ"ש בפ' כמה בהמה נוח לו לאותו צדיק שיהיה שמש עבודת כוכבים ואל יכתב בו ויעש הרע כי גריפת הביבין הוא לגנאי על עבודת כוכבים כדרך רז"ל לכנות בלשון נואף וטינוף : אחר מדותיו וגזרותיו · מדותיו שמה אשר נהם ינהג העולם לחונן ולהוכיח אשר חנון ורחום הוא וצדיק בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו · וגזירותיו שמה מצותיו בתורה אשר לא נדע טעמם · וז"ש בסמוך כי דינו דין אמת דהיינו מעשיו בעולם וגזרותיו אמת היינו לא ירבה כדי [illegible]

[illegible]

ויאמר ה' אל משה עתה תראה באותה שעה בקשה מדת הדין לפגוע בו · שנאמר וידבר אלהים אל משה · אמר לו הקב"ה וכי ב"ז אני במדותי שאיני מרחם · הה"ד ויאמר אליו אני ה' · ורבי יוסי ב"ר חנינא אמר אלהים על המצריים · אני ה' · על ישראל :

ג ד"א וידבר אלהים אל משה · ר"מ אמר משל למלך ב"ו שהיה משיא בתו קרא לקרתני אחד להיות סרסור ביניהן · התחיל מדבר בגסות כנגדו · אמר המלך מי הגיס את לבך לא אני הוא שעשיתיך סרסור · כך אמר הקב"ה למשה מי גרם לך שתרבה דברים הללו אני הוא שגדלתי לך · ורבי יהודה אמר כך אמר משה בשעה שאמרת לי לך ואשלחך אל פרעה במדת רחמים אמרת לי שאתה עתיד לגואלן שמא עד שבאתי נהפכה למדת הדין · אמר לו הקב"ה אני ה' במדת רחמים אני עומד · הוי ויאמר אליו אני ה' :

ד וארא אל אברהם · [א] אמר לו הקב"ה למשה חבל על דאבדין ולא משתכחין · הרבה פעמים נגליתי על אברהם יצחק ויעקב באל שדי ולא הודעתי להם כי שמי ה' כשם שאמרתי לך ולא הרהרו אחר מדותי · אמרתי לאברהם (בראשית יג) קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה וגו' · בקש לקבור שרה ולא מצא עד שקנה בדמים ולא הרהר אחר מדותי · אמרתי ליצחק (שם כו) גור בארץ הזאת כי לך ולזרעך וגו' · בקש לשתות מים ולא מצא אלא (שם) ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק ולא הרהר אחר מדותי · אמרתי ליעקב (שם כח) הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו' · בקש מקום לנטות אהלו ולא מצא עד שקנה במאה קשיטה ולא הרהר אחר מדותי ולא שאלני מה שמי כשם ששאלת אתה · ואתה תחלת שליחותי אמרת לי מה שמי · ולבסוף אמרת ומאז באתי אל פרעה · וע"ז נאמר וגם הקימותי את בריתי שניתנה להם כמו שאמרתי להם שאתן להם את הארץ ולא הרהרו אחרי · וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל · לפי שהן לא הרהרו אחרי · וגם אע"פ שישראל שבאותו הדור לא היו נוהגין כשורה שמעתי נאקתם בעבור הברית שכרתי עם אבותיהם · הה"ד (שמות ו) ואזכור את בריתי · לכן אמור לבני ישראל · [ב] אין לכן אלא לשון שבועה שנאמר (ש"א ג) ולכן נשבעתי לבית עלי · נשבע הקב"ה שיגאלם שלא יירא משה שמא מדת הדין יעכב גאולתן : והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים · (יב) ד' גאולות יש כאן · והוצאתי · והצלתי · וגאלתי · ולקחתי · כנגד ד' גזירות שגזר עליהן פרעה · וכנגדן [ג] תקנו חכמים ד' כוסות בליל הפסח · לקיים מה שנא' (תהלים קטז) כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא · והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי · אעשה להן מה שאמרתי לאבותיהן שאתן להם את הארץ ויהיו יורשין אותה בזכותן :

ה וידבר משה כן אל בני ישראל ולא שמעו אל משה וגו' · (יג) [ד] היה קשה בעיניהם לפרוש מעבודת כוכבים · וכן יחזקאל (יד) מפרש ואומר (יחזקאל כ) איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו · ראה מה כתיב איש שקוצי עיניו לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו : בא דבר אל פרעה מלך מצרים · [ה] המשל אומר מן שטייא לית הנייא אלא מן קציא · וידבר משה לפני ה' וגו' :

וידבר

מסורת המדרש א סנהדרין דף קי"א · קהלת רבה פרשה ז' פסוק ז' · תנחומא כאן סימן א' · ילקוט כאן רמז קע"ו · ב ויקרא רבה ריש פרשה כ"ג · דברים רבה ריש פרשה ג' ופרשה י"א · שיר השירים רבה פרשה ב' פסוק ב' · תנחומא כאן סימן ב' · פסיקתא רבתי פיסקא ט"ו · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ה' · ילקוט ואתחנן רמז תתכ"ח · ילקוט תהלים סוף רמז תתע"ז · ג ירושלמי פס' פרק י' · בראשית רבה פ"ח · מדרש תהלים מזמור ע"ה · ילקוט ירמיה רמז ב"ז · ד ילקוט יחזקאל רמז שכ"ח · ילקוט כאן רמז קע"ח · ה תנחומא כאן סימן ב' ·

חדושי הרד"ל

(יב) ד' גאולות כו' · ב"ר פר' פ"ח וש"נ : (יג) היה קשה בעיניהם לפרוש מעבודת כוכבים · מכילתא בא סוף פרשה ט"ז : (יד) מפרש · ואומר אליהם איש שקוצי כו' כצ"ל :

מתנות כהונה

קרתני · בן עיר · עיר תרגום אונקלוס קרתא כך אמר משה כו' כשהתחיל הקב"ה לדבר עמו בל' אלהים : ה"ג בשעה שאמרת לי לך כו' · עד שבאתי מבאתי : [ה"ג נהפכה למדת הדין] אבל לשון קוצלא כמו שפירש"י ז"ל בסדר זה · [ודברים הם בתלמוד ובספר זה] : ארבע גזירות · עי' בפ' א' ובפ' ה' · וד' גזירות הם עבודת פרך · והשלכת זכרים ליאור · ושחיטת הילדים לרחוץ פרעה בדמם · אע"פ שנתבטלה מיד מ"מ מצדו לא נגזר רק שעשה הקדוש ברוך הוא נס לרפאותו וישראל קבלו צער ויגון רב כמו שנאמר וימת מלך מצרים ויאנחו כו' · והרביעית הבן לא ינתן : [לפרוש מעבודת כוכבים הילקוט מביא בשם מכילתין דדייק מדכתיב ולא שמעו כו' · וכי יש לך אדם שנתבשר בשורה טובה ולא ישמע אלא קשה עליה'. לפרוש מעבודת כוכבים ושיפה דקרא מקצר רוח כו' יש לך לפרש מפני עבודת כוכבים שרוח אין בהם ומעבודה שהיא קשה על עובדיה : [ה"ג בתנחומא לא עזבו וידבר משה לפני ה' וגו' הן בני ישראל וגו' בא דבר אל פרעה וגו' עד קייא] : מן שטייא כו' : פי' הערוך ערך שט מן גלי שטים אין הנאה לאדם ממנו שאינו עושה פרי אלא א"כ יקצצו ויעשה ממנו כלים או יסיקנו כך פרעה אין ראוי אלא ללקות ומיד שאמר משה הן בני ישראל גו' אמר לו הקב"ה בא אל פרעה מלך מצרים גו' :

עשרה

פירוש מהרז"ו

מדין הדין · לעיל סוף ס"א ופ"ה ס"ס כ"ב : שנאמר וידבר אלהים · ואח"כ אני ה' תחלה דין ואח"כ רחמים ובילקוט כאן הגי' ואין אלהים אלא דין שנאמר אלהים לא תקלל נכנסה סנגוריא ולמדה עליו זכות שנאמר ויאמר אליו אני ה' ואין ה' אלא רחמים שנאמר ה' ה' אל רחום וחנון עכ"ל ובקה"ר שם הגי' ויאמר אליו אני ה' א"ל את בו"ד לא יכולת לסבול אותם אני ה' בעל הרחמים במדתי ארחם שנאמר אני עשיתי ואני אשא : ג קרתני · הוא בן כפר קטן שאינו רגיל בנימוסים : אני הוא שגדלתי לך · וזהו אני ה' : במדת הרחמים · אע"פ שאינם ראוים כמ"ש סוף הפרשה · שמא עד שבאתי גרמו עונותיהם ונתגבר הדין עליהם כאשר הם ראוים והשיב אני ה' ברחמים אני עליהם לגאלם : ד חבל על דאבדין · סנהדרין קי"א תנחומא כאן עיין רש"י בחומש : הרבה פעמים · פי' שמ"ש כאן וארא אל אברהם וגו' ואם פי' שנראה להם פעם אחת באל שדי כמפורש אצל אברהם בבראשית י"ז אצל המילה · ואצל יעקב בבראשית ל"ה י"א שזהו מ"ש ברים ויחי אל שדי נראה אלי בלוז וגו' א"כ מה מלמדינו כאן במה שכבר מפורש ואם ללמד על יצחק שאינו מפורש אצלו א"כ למה הזכיר לאברהם ויעקב אלא ע"כ פי' שנראה לכולם הרבה פעמים באל שדי · שפי' מלשון די ונמצוס ואע"פ שמפורש כתוב אצל כלם שנראה להם בשם ה' · אך לא היה באופן שהודיע למשה וזה מ"ש המדרש לא הודעתי להם וכו' כשם שאמרתי לך ובדברים אלו יתורץ קושית רש"י על המדרש וזהו ושמי ה' לא נודעתי להם וע"פ מדה פ' כאלו · וזה ע"פ מדה פ' וכמ"ש לעיל פ"ג ס"ה שהולך לברר עסקיו לידע ולהודיע לישראל ובדברים מפורש אבל לך הודעתי : כי לך ולזרעך · אתן את כל הארצות האל : עם רועי · לאמר לנו המים : במאה קשיטה · בראשית ל"ג : לא שאלני · ז"ל ולא שאלוני שפי' שכולם לא שאלו אותי · וההרהור אחר מדותיו ושאלת ידיעת שמו דבר אחד הוא שעל שלא הרהרו לא שאלו שמו ואתה שהרהרת שאלת : ועל זה נאמר · לא די שאמרתי להם שאתן אלא שגם הקמותי בריתי אתם ואעפ"כ לא הרהרו וזהו וגם · שכל הענין סובב על ההפרש בין האבות למשה בענין ההרהור על מדותיו · וזהו אשר גרו בה שלא הרהרו על גרותם · וכן פסוק וגם אני שמעתי נאקת ב"י שייך לכוונה הנ"ל שעל שלא הרהרו וכו' אשמע נאקתם : ולכן נשבעתי · מה לכן שנאמר שם אצל שבועה אף לכן שנאמר כאן שבועה גז"ש עי' ד"ר פ"ג ס"ב פסיקתא פ' ע"ו סי' י"ז תנחומא כאן סי"ב ותיבת לכן פי' כמו אל כן אל דבר אמת וברור ועי' ב"ר פ' מ"ח סימן י"א והוא ענין שבועה : ד' גאולות · והוצאתי אתכם וגו' היינו מעבודת פרך ואח"כ והצלתי אתכם מעבודתם מכל עבודה ואח"כ וגאלתי אתכם היינו היציאה מרשותם לגמרי · ואח"כ ולקחתי אתכם לי גאולת הנפש : כנגד ד' גזירות · ע"פ מדת מנגד ד' לשונות של גאולה שהיה די במ"ש וגאלתי ולקחתי אלא כנגד ד' גזירות כמ"ש לעיל פ"א סימן י"ח ופ"ה סימן י"ב וש"נ ומבואר מה הם הד' גזירות : כוס ישועות · פי' הכוס לפי הישועות ד' כוסות כנגד ד' ישועות · ועי' ב"ר פר' פ"ח ס"ה ירושלמי ריש ערבי פסחים שם ושם מביא ד' פסוקים של כוסות : אעשה להם וכו' · בא לפרש מ"ש בפסוק והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב לתת אותה לכם ונתתי אותה לכם מורשה · וזהו מ"ש המדרש אעשה להם (לישראל) מה שאמרתי לאברהם שאתן להם (לישראל) : ה ולא שמעו אל משה · ענין שמיעה בכתוב הונח על קבלת דברים לעשותם · וכאן לא ציוה משה דבר שיפול עליו שמיעה וקבלה · על כן דרשו שהיה כאן צווי מעשה ע"פ מדה י"ז שמפורש ביחזקאל כ' ואודע להם בארץ מצרים ביום בחרי בישראל היינו בעת שלח את משה להוציאם וכתיב שם וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי · וזהו מ"ש כאן ולא שמעו אל משה · ובזה מבואר היטב מ"ש בסמוך הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה שהק"ו מופרך מתוכו שב"י לא שמעו מקוצר רוח ועבודה קשה מה שאין כן פרעה · ולפי הדרשה ניחא מה שב"י לא קבלו מה שצויתים להשליך עבודת גלולים ולקבל מלכות שמים אף כי פרעה · ומ"ש מקוצר רוח פי' רוח אמונה ושכל ומעבודה קשה שהיה קשה עליהם לפרוש מעבודת אלילי מצרים · ובמכילתא בא פ' ה' פסוק והיה לכם למשמרת מבואר היטב וז"ל ר"י ב"ב אומר הה"א ולא שמעו אל משה וגו' וכי יש לך אדם שמתבשר בשורה טובה ואינו שמח וכו' ע"ש אלא שהיה קשה בעיניהם לפרוש מעבודת כוכבים וזה ע"פ מדה כ' ועי' לקמן פ' ע"ז ס"ס ב' : בא דבר וכו' המשל אומר · עי' מ"כ שלא פי' הפי"ת מה שידבר שמ"ש ויפלא פי' שע"י הדיבור ישלח · ע"כ דורש שמ"ש בא דבר מלשון דֶּבֶר וכמ"ש תהלים כ' ידבר אלימו · ותדבר כל זרע הממלכה · ועי' ב"ר פר' ל"ג סי"ו ידבר נא עבדך ועי' במ"ר פ"ט סי"ח ואת דברי · וזה מן קיצא לקוצצו ולחתכו וכמ"ש לעיל פ"ג סי' י"ד הם אני הולך לרדותו איני הולך · בתנחומא כאן בא"א בסי"ב וז"ל לכן אמור וגו' הלך משה ואמר להם כך ולא שמעו אל משה וגו' חזר משה ואמר הן ב"י לא שמעו וגו' · וידבר ה' אל משה דבר אל פרעה המשל אומר וכו' דעתו שפסוק י"ב היה קודם פסוק י' י"א · שעל שפירש הפסוק בא דבר פי' על המכות כצ"ל א"כ איך אמר בפסוק י"ב הן ב"י לא שמעו איזה ק"ו הוא בדברים לא ישמע כנו ישראל אך ע"י המכות ישמע ודורש ע"פ מדה ל"א וצריך להגיה כן במדרש כאן ודו"ק :

יפה תואר

והקפידו אותו · והוא לא סבל ואמר ירא ה' וכעס והטיח דברים לפני הקב"ה : אלהים על המצריים · שיבוא בדין עליהם · אני ה' על ישראל לרחם עליהם כנגד מה שהרעו להם לישראל : במדת רחמים אמרת לי · דכתיב ואמרו לי מה שמו כלומר באיזה מדה אני שלוח אליהם והשיבו כה אמר ה' אלהים שלחני אליכם · ועוד אמר ה' אלהי אבותיכם שלחני אליכם והכוונה בזה שבמדת רחמים הוא בא וע"ש ברמב"ן : שמא עד שבאתי נהפכה למדה"ד · חלילה למשה לומר כי יש שנוי רצון בהקב"ה והשנוי הוא רק מצד המקבלים · ועמ"ש בב"ר סוף פי"ב · אבל פירושו שמא בין כה וכה חטאו ישראל · ובשבילם נהפכה למה"ד · ומ"ש למה הרעות פי' אחרי שאמרת לגאלן במדת הרחמים · למה עתה נהפכה המדה לרעה להם · שמא העתו מאז באתי אל פרעה · והקב"ה השיבו כי גם המקבלים לא נשתנו · ולכוי הגאלם במד[illegible]

[illegible]

ידי משה

ויזכו הם לבוא לארץ ישראל אבל אתה לא תראה : מן שטיא לית הנייה אלא מן קצייה · עיין מ"כ והוא דחוק מאד וכ"ל דה"פ לפי שהמדרש רוצה לתרץ על מה שאמר בא אל פרעה וישלח וגו' והוא לא שלחו עד לבסוף אחר כל המכות לז"א בודאי אם היה פרעה חכם היה שולח אותם מיד כי התחכם עיניו בראשו אבל פרעה היה שוטה לכן לא שלח אותם אלא לבסוף כי עיני כסיל בקצה הארץ לז"א מן שטיא לית הנייה אלא מן קצייה פי' מן השוטה לית הנייה אלא לבסוף כדכתיב עיני כסיל בקצה הארץ והמדרש מדבר כמו הפסוק ודו"ק : וידבר משה לפני ה' וגו' · זה שייך למה שלאחריו לפסוק וידבר ה' וגו' ומה שנרשם ביניהם פרשה ז' הוא טעות כי הפרשה ז' מתחלת מן וידבר ה' אל משה בא אל

[illegible]

כי

פרשה ז א וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל · הה"ד (משלי יד) בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור · בכל הדברים שאדם נושא ונותן בהם דברי תורה הוא נוטל עליהן שכר · יכול אף בדברי בטלה כן ת"ל ודבר שפתים אך למחסור · אתה מוצא לא היה יוסף ראוי ליגתן בבית האסורין (א) אלא י' שנים מפני שהוציא דבה על י' אחיו · [א] ועל ידי שאמר לשר המשקים (בראשית מ) כי אם זכרתני אתך והזכרתני אל פרעה ניתוסף לו עוד שתי שנים שנאמר (שם מא) ויהי מקץ שנתים ימים · וכן אתה מוצא במשה בתחלה היה ראוי הדיבור להתיחד עליו בפני עצמו · ועל ידי שאמר שלח נא ביד תשלח נאמר לו הלא אהרן אחיך הלוי · ואף כאן הן בני ישראל לא שמעו אלי וגו' · והיה ראוי ליעשות כל הנסים על ידו · ובשביל זה נתיחד הדיבור עליו ועל אהרן · שנאמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן: **ב** הה"ד (איוב לג) הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר · (ב) [ב] ג"פ ממתין לאדם שאם עשה תשובה מוטב · ואם לאו הוא מגלגל עליו את הראשונות · וכן אתה מוצא כשאמר הקב"ה למשה לכה ואשלחך אל פרעה אמר תחלה והן לא יאמינו לי ואח"כ אמר לא איש דברים אנכי ואח"כ אמר שלח נא ביד תשלח הרי ג"פ · וכיון שלא חזר בדבריו ואמר הן בני ישראל לא שמעו אלי נתייחד הדיבור על אהרן עמו · הה"ד וידבר ה' אל משה ואל אהרן: **ג** ויצום אל בני ישראל וגו' · [ג] א"ל הקב"ה בני סרבנים הן רגזנין הן טרחנין הן · ע"מ כן תהיו מקבלין עליכם (ג) שיהיו מקללין אתכם (ד) שיהיו מסקלין אתכם באבנים · ואל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל מארץ מצרים · אמר להן הקב"ה [ד] היו נוהגין בו כבוד וחלקו כבוד למלכות · אע"פ שאני צריך לעשות בו את הדין · וכן עשה משה שנאמר (שמות יא) וירדו כל עבדיך אלה אלי לא אמר עליו אלא על עבדיו · אע"פ שהיה לו לומר אתם ומלככם הוא בעצמו · שנאמר (שם) ויקם פרעה לילה · (א) ולכך לא פרסם אותו (ה) כדי לחלוק כבוד למלכות · ר' יעקב אומר מהו ויצום אמר להם הקב"ה שתפו הראשים שביניהן עמכם · שכך אתה מוצא כתוב אחריו אלה ראשי בית אבותם: **ד** ד"א אל פרעה מלך מצרים · א"ר לוי משל למלך שהיה לו פרדס ונטע בו אילני סרק ואילני מאכל · אמרו לו עבדיו מה הנאה יש לך באילני סרק הללו · אמר להם כשם שאני צריך לאילני מאכל כך אני צריך לאילני סרק · שאלולי אילני סרק מהיכן הייתי עושה לי מרחצאות וכבשונות · לכך נאמר אל בני ישראל ואל פרעה · כשם שקילוסו של הקב"ה עולה לו מגן עדן מפי הצדיקים · [ה] כך עולה מגיהנם מפי הרשעים שנאמר (תהלים פד) עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו · (ו) מהו מעין ישיתוהו שמורידין דמעות כמעיינות עד שמצננין את גיהנם בדמעותיהן · ומשם הקילוס עולה שנאמר גם ברכות יעטה מורה · [ו] מה הם אומרים · א"ר יוחנן יפה אמרת יפה דנת יפה טהרת יפה טמאת יפה חייבת יפה למדת יפה הורית · [ז] ועתידה ג"ע להיות צועקת ואומרת תן לי צדיקים אין לי עסק ברשעים שנאמר (שם לא) שנאתי השומרים הבלי שוא · ולמי אני מבקשת לאותן שהיו בטוחים על שמך שנאמר (שם) ואני אל

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה פ"ט · מדרש תהלים מזמור ק"ה · תנחומא סדר וישב סימן ט' · ילקוט סדר וישב רמז קמ"ו · ילקוט תהלים רמז תתס"ג · ילקוט משלי רמז תתק"נ · ב עי' יומא דף פ"ו · וכילקוט עמוס רמז תקל"ח · וילקוט איוב רמז תתקי"ט · ג ספרי פרשה בהעלותך פיסקא צ"א · ילקוט כאן רמז קע"ח · ד לעיל פרשה ה' · מכילתא סדר בא פרשה י"ג · תנחומא סדר ויגש סימן ג' וסדר בא סימן ז' · ילקוט כאן רמז קע"ח · ועיין זבחים דף ק"ב · ובמנחות דף נ"ב · ה מדרש תהלים מזמור פ"ד · ילקוט תהלים רמז תתל"ג · ו עירובין דף י"ט · ז מדרש תהלים מזמור ל"א · ילקוט תהלים רמז תשי"ז ·

חדושי הרש"ש

(א) ולכך לא פרסם אותו · נראה דרמז מיהא בדבריו שגם פרעה ירד במלת אלה שהיו אלה שהיו יושבים

חדושי הרד"ל

(א) אלא י' שנים כו' ונתוסף לו עוד ב' שנים · כ"ה גם בסע"ר פ"ב ובז"א תקח (מא"ב) שהיה י"ב שנים בבית האסורין · אבל בפ"א פל"ט איתא רק י' שנים ועיין מש"ב בביאורי בס"ד: (ב) ג"פ כו' · וא"ל הוא מגלגל עליו את הראשונות כענין שאמרו פ"ק דר"ה (י"ז) שעון עצמו אינו נמחק דאי איכא רובא עוונות מחשב בהדיה כן כאן מש"י ואילך מגלגלין עליו הראשונות וכפירוש הרי"ף פרק קמא דר"ה והרמב"ם פ"ג מהלכות תשובה הלכה ה' דמיבק פייבי הני תרתי כחדא ע"ש: (ג) ע"מ שיהיו מקללין אתכם · כמ"ש בירושלמי פ"ח דפיאה ע"מ מיקלי ע"מ מיבזי: (ד) שיהיו מסקלין אתכם באבנים · שאף על משה ואהרן רצו לסקל באבנים ונראה כבוד ה' לנגן עליהם: (ה) כדי לחלוק כבוד למלכות · עיין זבחים (ק"ב): (ו) מהו מעין ישיתוהו כו' · עירובין (י"ט) כמ"ש כבוד ה' נראה באוה"מ ·

פירוש מהרז"ו

פרשה ז א בכל עצב · פשט הכתוב שבכל עמל יהיה יתרון והכתוב אומר מה יתרון לו לאדם בכל עמלו וגו' ושם בכ"מ והכרעה כמ"ש במדרש קהלת בעמלו אין לו יתרון אבל בעמל תורה יש לו יתרון ותחת השמש וכו' אבל למעלה יש לו יתרון ומ"ש כאן בכל עצב וגו' ע"כ בעמל שיהיה מהם ד"ת · ועי' ב"ר פ' פ"ט סי"ב בא"ח: ת"ל ודבר שפתים וגו' · כאין הפרש בין עמל יד ובין עמל פה ושפתים אם הוא של תורה יש בו מותר ושל בטלה היא למחסור כי מותר האדם מן הבהמה אין וגו': ולא היה יוסף · ע' פר"א פרק ל"ט שעל שילא מקודו מי' אבעותיו לכך היה בבית הסוהר י' שנים ואחא מ"ש שהב' שנים הוסיפו לו על דבר שפתים אך לפי מ"ם כאן על שהוציא דיבה א"כ כל הי"ב שנים היה על דבר שפתים · וי"ל שדבר שפתים פי' שאין בדברים עצמם עון אלא דכאן היו יתרים והדיבה הוא עון גדול שנקרא לשון הרע · וע' ב"ר פר' פ"ט סי"ג מש"ש למה נענש על ב' תיבות אלו: וכן אתה מוצא ואף כאן · דרך המדרש כשחוזר לעניינו וכשהגיע לעניינו ממש אמר ואף: ועי"י שאמר שלח · עי' לעיל פ"ג סימן י"ז בא"ח: לא שמעו אלי · עי' לעיל פ"ג סי' י"ב שמ"ם וכן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי שהוא ענין מלשינות וכן כאן: ואל אהרן · ותחלה בפסוק י' כתיב וידבר ה' אל משה לו לבדו ואחר שאמר הן ב"י לא שמעו כתוב בפסוק י"ג אל משה ואל אהרן ודרשה זו לפי סידור הכתובים וע' בסוף פר' הקודמת: **ב** ג' פעמים · כי מדתו להעביר ראשון ראשון ועון עצמו אינו נמחק שאם לא שב מגלגלו לו כמ"ש יומא פ"ו הובא ילקוט עמוס א' ע"פ על שלשה פשעי ישראל ובילקוט איוב על פסוק הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר: הרי ג' פעמים · נ"ע שהרי על מ"ש והן לא יאמינו לי נענש מיד בנחש ובצרעת ידו כמ"ש לעיל פ"ג סי' י"ב וכאן אמר שלא נענש אלא עד הד' · וגם על מ"ש שלח נא ביד תשלח נענש כמ"ש לעיל פ"ג סי' י"ז וס' זו ס"ם א' · ויתכן שהכוונה שעל פעם א' ב' ג' אין העונש אלא לשעה ויועיל התשובה אך בפעם ד' עונש השלם שלא יועיל תשובה ומגרף הראשונות · אך נ"ע דלעיל פ"ה סימן כ"ב חושב מ"ש ומאז באתי אל פרעה לחטא גם בפ"ו סי"ד חושב מ"ש ואמרו לי מה שמו לחטא: **ג** ויצום אל ב"י · דורש ויצום מלשון חברותא וצוותא ע"פ מדה ממעל · שאם לא יתרצו על מנת שיקללום ויסקלום לא יתכן חברתם ועי' ב"ר פ"ק ס"ם א' ויצו אותם: בני סרבנים · אינם מקבלים ציווי ופקודה · רגזנים · בדבר שנגד רצונם · טרחנים · מטריחים על הגדולים · עי' ספרי בהעלותך פסוק למה הרעות: לחלוק כבוד · לעיל פ' ה' סימן ט"ו ועיין (זבחים ק"ב) פלוגתא דר"י ור"ל ועי' לקמן פ' י"ח ס"ם א' ועיין מכילתא בא פסוק ויקם פרעה וגו' ויקרא למשה ולאהרן לילה · תנחומא כאן ס"ב: לא פרסם · פי' שלא כתב בהדיא את פרעה: ר"י אומר כו' שתפו הראשים · דורש ג"כ לשון צוותא כנ"ל אלא שדורש סמוכים שהצוותא יהיה עם הראשים כי לא יתכן הצוותא עם כל העם: **ד** מעין ישיתוהו · וס"ד גם ברכות יעטה מורה · עי' מדרש תהלים פ"ד וילקוט שם עירובין י"ט: יפה דנת וכו' עד יפה חייבת · כל זה ליתא שם ושם · אלא כך הגירסא יפה למדת יפה הורית ולא שמעינן עכ"ל: שנאתי השומרים הבלי שוא · וס"ד ואני אל ה' בטחתי ומדקאמר שנאתי א"כ הסיפך אני אוהב לבוטחים שומרים הבלי שוא והם הבוטחים על שמך · ע"פ מדה ט' · אלו מפורש · ועי' בלשון הילקוט תהלים סוף ל"א שנאתי השומרים הבלי וגו' ודורש על ג"ע וגיהנם שכל המזמור הוא תפלה שיצילנו מגיהנם ויכניסנו לג"ע כמ"ש שם ישובו רשעים לשאולה וגו' מה רב טובך אשר צפנת וגו' וכל טוב הנפשות ועשה נקראו כפי חז"ל בשם ג"ע וגיהנם ועל זה סובב כל פסוקי

מתנות כהונה

פרשה ז עשרה שנים · והוא נתעכב שם י"ב שנים לא וחשוב בן י"ז שנה היה כשפירש מאביו ושנה תמימה שמש בבית אדוניו שנאמר ויהי ברכת ה' בכל אשר יש לו בבית ובשדה דרשו רז"ל ששה חדשים של חורף שעיקר המלאכה בבית וששה חדשים של קיץ שעיקר המלאכה בחוץ בשדה ובן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה הרי שנשארו י"ב שנים שהיה חבוש בבית האסורים: שנאמר ויהי מקץ וגו' · מקץ הענין שקדם לו שתלה שר האופים ושר המשקים השיב על כנו: [שלשה פעמים ממתין כו' · עיין מזה פרק יוה"כ דף פ"ו ע"ב: ויצום על בני ישראל וגו' גרסינן]: אתם ומלככם · אחרי שהסב פני הדיבור אל העבדים כדי להרבות בכבודו הל"ל אתם ומלככם כאשר היה האמת · ובילקוט משמע דדייק מדכתיב אלה משמע דוקא עבדיך אלה ולא אתה:

ה"ג

ידי משה

אל פרעה כאשר תראה בתומת מסוימת וטעות נפל בספרים וצריך לרשום פרשה ז' ב' סיעות לעיל קודם לא דבר וגו' וכאן רוצה המדרש לפרש על מה שאמר משה הן בני ישראל כדכתיב וידבר משה אל ה' וגו' הן בני ישראל משום מעא זה מה שהיה ראוי נעשות כל הנסים ע"י משה ובשביל שאמר הן בני ישראל נתייחד הדיבור עליו ועל אהרן כדכתיב וידבר ה' אל משה ואל אהרן כדמפרש ואזיל וק"ל: לעשות בו את הדין וכו' · פי' שלא תאמר איך אפשר לנהוג בו כבוד כשאומר לו שירד הוא ועבדיו ווי לאותו כבוד מ"מ לא תלה בו אלא בעבדיו ודקא מפרש ואזיל שכן עשה משה וכו': ויצום אמר להן הקב"ה · פי' דקשה למדרש בצואה על פרעה נופל יפה הלשון צווי משא"כ על ישראל מה היה הצווי נ"ל שהצווי היה להשתתף הראשים וכו':

יפה תואר

כי בזה מדריכם בדרך ישרה · וז"ש דבר והוכיח את פרעה כי אביא עליו המכות ואייסרנו בקולים · אבל לא מצאתי קולים בלשון ארמי אלא כובין בכמה מקומות: הה"ד בכל עצב יהיה מותר וגו' · משום דק"ל למה לפני זה כתיב וידבר ה' אל משה לאמר בא דבר אל פרעה מלך מצרים · וכן אחר השוב סיומתין נתיחד הדבור למשה לבד וכאן נאמר הדבור לשניהם · ומפני שזה גרם לו מה שאמר ואיך ישמעני פרעה · ומביא לסמך ע"ז מן ודבר שפתים אך למחסור: בכל הדברים שאדם נושא ונותן בהם בדברי תורה כצ"ל: הה"ד הן כל אלה יפעל אל וגו' · כך אגדתא מילתא אחריתי היא עם מה שנאמרה לפניה אע"ג דלא גרסינן דבר אחר וכן הרבה במדרש · ובא לתרץ למה נתיחד הדבור למשה ולאהרן שזה היה דרך עונש למשה · אבל העונש איננו בזה במה שנעשו הנסים גם ע"י אהרן כי ויצוום אל בני ישראל לא נאמר במעשה הנסים אלא לנסיונם כמו שנתבאר לקמן: ממתין

ויהי

לאדם וכו' · מאריך אפו שלא להביא עליו עונש שמא ישוב · ושם משמע דפליגי אדתניא בפרק בתרא דיומא עבר אדם עבירה ראשונה מוחלין לו שניה מוחלין לו שלישית מוחלין לו רביעית אין מוחלין לו דמשמע מחילה גמורה ואפי' חטא ברביעית לא תוכרנה הראשונות · ולא דמי להא דאמר בר"ה גבי מעביר ראשון ראשון ועון עצמו אינו נמחק דהתם כמי שיש בידו כבר עבירות רבות אלא שבעת שיקול העונות מעביר אחד מן הראשונים להיות מטה כלפי חסד שהכך ראוי דאי איכא רובא עונות יחזור ויחשב גם הראשון אבל אגדה דידן סבירא ליה שאינו נמחל רק שממתין עד שישוב ולכך כשחטא רביעית מגלגל את הראשונות: ואם לאו · שלא הספיק לעשות תשובה עד שחטא רביעית אין ממתין עוד ונפרעין ממנו על הכל: הרי ג"פ · אבל מה שאמר מה שמו אע"פ שהוא דרך עקמנות כדלקמן בר' י"א והקב"ה שתפעם עליו כדלעיל פ"ו זה לא נחשב לו לעון רק לתרעומות · ואפשר דס"ל שאין זה עקמנות אלא שנתכבר על שספקו דפלוגתא היא כדפירשתי לעיל פרשה ג' · ומ"ש תחלה והן לא יאמינו לי אע"ג דהא לקה בנגעו ע"ז כדלעיל פ"ג י"ג דס"ל כיון דמיד בכה כבשו לא נפרע לו אלא שרמז לו שראוי לעונש כדי שישוב ומכיון דלא סר נשמר עונו · וגם לא נחשב לו לעון מה שאמר למה הרעות לעם הזה וגו' והכל לא הצלת דהדבר בזה אחר מדותיו של הקב"ה וכדלעיל · מ"מ כיון שדבר בזה בשביל לערן של ישראל ולכן לא פגעם בו מדת הדין כדלעיל גם ה' לא חשב לו זאת לעון ודע במה שאמר ג' מוחלין לו ד' אין מוחלין לו אין חילוק בין אם כל העונות אלו הם ממין אחד או מינים רבים: ואמר הן בני ישראל לא שמעו אלי וכזה דבר סרה על עמו · כי היה לו לאשוקי אדעתיה אשר בני ישראל לא שמעו אליו מקוצר רוח: על אהרן עמו · פי' שנזכר שם אהרן ביחד עם שם משה אבל הדבור היה למשה שיאמר לאהרן וכיון דאיתא כמ"ד פי"ד שזה הוא מהדברות שמיעט אהרן מהם: בני סרבנים שם פי' משום דק"ל כי מענין השליחות שילכו הלא כתיב אחר זה דבר אל פרעה מלך מצרים · ופי' ברש"י והראב"ע והרמב"ן שדחקו לתרץ הכתובים · ולפי המדרש זוה ה' אתם להם שיתנהגו עם ישראל בנחת אף כי סרבנים הם ועם פרעה בכבוד אף כי חוות קשה הוגד לו · ויתכן יען כי בני ישראל אמרו ירא ה' וישפוט וגו' הלא הי' מקום למשה לקפוץ עליהם כמה שאמרו את רוחו לכן אמר לו הקב"ה ולוה אותם שלא יבישו על רוע תכונתם ויסבלו את קלסם ורוגזם · וכן כמה שלוהו לנהוג כבוד בפרעה אף שכבר נהגו עמו בכבוד וכדלעיל פ"ה מ"מ כיון שחסרו בו פעמים ושלש והוא עמד במרדו · או כיון שמשה היה לשבט הנוגש בו ויקבל המכות ממנו ס"ד שיקל בכבודו לכן לוהו ה' כי כבודו יהיה חדש עמהם תמיד: סרבנים: פי' ממאני לשמוע את הדין ומוסיפים כתף סוררת · ורגזנין שכועסים ומריבים · וטרחנין כדאיתא בספרי על טרחכם מלמד שהיו טרחנין · היה אחד מהם רואה שהיה שכנגדו נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיה להביא למחר אני דן כו' · ואולי נקיט הכא סרבנים רגזנין טרחנין נגד טרחכם משאכם וריבכם דנאמר התם ונגד משאכם אמר סרבנים אשר בסירובם כמשא ככד יכבדו ולא יעשו את המוטל עליהם · ונגד ריבכם אמר רגזנים כי הם בעלי חמה ומסירים לריב וכן פי' בספרי · ודק בספרי מפרש ומשאכם שמשיאים שם רע ואפיקורסים היו וזה לא שייך הכא · ועי' בספרי גבי האלכי הריתי: אתם ומלככם סוף שירד הוא בעצמו כנ"ל ומביא ראיה מהמקרא ויקם פרעה לילה ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי · ופי' שהוא היה מחזר על פתחי שערים בעיר וצועק וקורא היכן משה וכמ"ש במכילתא: שתפו הראשים שביניהם להיותם נושאים במשא ומתכבדים עמהם ופי' אל בני ישראל על ראשי בני ישראל · ולא הוצרך לפרש שהוא למד מסמוכו דכתיב אלה ראשי בית אבותם · ופי' ואל פרעה לחלוק לו כבוד כדלעיל: כך עולה מגיהנם · והא דבויק"ר פט"ז אמר ר' לוי גופא שאין הקב"ה חפץ בקילוס אדם רשע · דהתם בסיפור שבחי ה' ובנפלאותיו · באחר שהוא רשע ואינו עושה רצון ה' ירצה כמעיד עדות שקר בעצמו ואין מאמין בדבריו אבל הכא שהקילוס הוא מה שמודה שנידון כרשעו ומשפטי ה' אמת ה' חפץ בו כי זה דרך תשובה ותרפה על פשעיו: שמצננין את גיהנם בדמעותיהן · זה הוא דרך משל שעל ידי תשובתו והודאתו על הדין מתמעט ענשו וכדרך שאמרו בפ' היה קורא שקורא ק"ש ומדקדק באותיותיו מצננים לו גיהנם: ועתידה ג"ע להיות צועקת כו' · כלומר כל אחד מבקש את הראוי לו ואין אחד מקבל בתחומו דבר הראוי לחבירו כי הכל באמת במשפט ובצדקה ולא כדרך משפט האנשים שאינם יודעים משפטיהם · וכן מה שאמר והקב"ה אומר תנו לנו צדיקים ולזה רשעים פירושו שהוא מברר בין צדיק לרשע · ואינם מבדילים כמשפטיהם שמשיגים בגזל ·

תי

ה׳ בטהתי · ועתידה גיהנם להיות צועקת ואומרת אין לי עסק בצדיקים ולמי אני מבקשת לרשעים להבלי שוא לאותן פועלי השוא · והקב״ה אומר תנו לזה צדיקים ולזה רשעים · שנאמר (משלי ל) לעלוקה שתי בנות: ה אלה ראשי בית אבותם (וכל המדרש כמו שמפורש בשיר השירים רבה): ^א ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב · ממשמע שנא׳ בת עמינדב (ז) איני יודע שהיא אחות נחשון · אלא ללמדך שכל הנושא אשה צריך שיבדק באחיה · ותנינן כן ^ב רוב בנים דומין לאחי האם · ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל וגו׳ · (ג) בת פוטיאל לא נאמר אלא (ח) מבנות פוטיאל שהיתה אשתו משתי משפחות משבט יוסף שפטפט ביצרו · ובא מצד אחר ^ג מיתרו שפיטם עגלים לעבודת כוכבים: הוא אהרן ומשה · הם המדברים:

פרשה ח א ויהי ביום דבר ה׳ וגו׳ · ויאמר ה׳ אל משה ראה נתתיך אלהים לפרעה · הה״ד (תהלים כד) שאו שערים ראשיכם ^ד שלמה אמר הפסוק הזה בשעה שהכניס הארון לבית קדשי הקדשים עשה ארון של י׳ אמות · כיון שהגיע לפתח בית המקדש היה הפתח של י׳ אמות והארון של י׳ אמות · ואין עשרה אמות יכולין להכנס בתוך י׳ אמות · (א) (א) ועוד שהיו טוענין בו כיון שבא להכניסו לא היה יכול · עמד שלמה והיה מתבייש ולא היה יודע מה לעשות התחיל להתפלל לפני הקב״ה מה עשה שלמה ארז״ל ^ה הלך והביא ארונו של דוד (ג) ואמר (ד״ה ב ו) ה׳ אלהים אל תשב פני משיחך · א״ר ברכיה בשם ר׳ חלבו באותה שעה (ב) חיה דוד · (ג) והכל ממך לדרוש · שכן דוד אומר (תהלים ל) ה׳ העלית מן שאול נפשי חייתני מירדי בור · והיה שלמה אומר רבון העולמים עשה בזכותו של זה · שנאמר (ד״ה ב ו) זכרה לחסדי דויד עבדך מיד נענה · (ג) (ד) מה כתיב אחריו · וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מהשמים ותאכל העולה והזבחים וכבוד ה׳ מלא את הבית · ורוח הקודש צווחת ואומרת (קהלת ד) ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים עדנה · (ד) התחיל שלמה אומר (תהלים כד) שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד · אמרו לו השערים מי הוא זה מלך הכבוד · א״ל ה׳ צבאות הוא מלך הכבוד סלה · כיון שאמר להם כן מיד שכבו · אלולי כן בקשו לרוץ את ראשו להמיתו · ד״א מי הוא זה מלך

מסורת המדרש א בבא בתרא דף ק״י כל הענין · ילקוט כאן רמז קע״ט · ב מסכת סופרים סוף פרק ס״ו · ג סוטה מ״ג סנהדרין דף פ״ב · במדבר רבה פרשה כ״א · תנחומא סדר פנחס סימן א׳ · ילקוט סדר פנחס רמז תשע״ה · ד תנחומא כאן סימן ז׳ כל הענין · ה שבת דף ל׳ · מועד קטן דף ט׳ · סנהדרין דף ק״ז · לקמן פרשה מ״ד · במדבר רבה פרשה י״ד וט״ו · קהלת רבה פרשה ד׳ פסוק ב׳ · מדרש תהלים מזמור ז׳ ומזמור כ״ד · פסיקתא רבתי פיסקא ב׳ סימן ס׳ · ילקוט תהלים רמז תרל״ח תרל״ט:

חדושי הרד״ל

בשה״ר פ״ד פ״ז ובבמ״ר פי״ג ובפסיקתא דכלת משה: (ז) א״י שהיא אחות נחשון כו׳ · ב״ב (ק״י): (ח) מבנות פוטיאל שהיתה כו׳ · ב״ב שם: (א) ועוד שהיו טוענין כו׳ · עיין מנחות (צ״ח) דבדים לפותיא הוה קיימי והארון שניתו לארכו ברחבו של בית וקנ״ע: (ב) חיה דוד · קה״ר פ״ד פ״ג: (ג) והכל ממך לדרוש · קושיא היא כמו וכל סימנך (כפירוש המ״ב דלא כיד״מ) לדרוש דבר תימא כזה: (ד) כתיב אחריו כו׳ והאש ירדה כו׳ · נתכוונו

חדושי הרש״ש

יושבים נגדו וגם פרעה בכלל · וכ״נ להדיא מהמכילתא פ׳ בא בפסוק ויקרא למשה ולאהרן לילה וזהו ג״כ כוונת הילקוט כאן ע׳ עליו ודלא כמ״כ: (ב) בת פוטיאל ל״נ אלא מבנות כו׳ · כאן מבואר להדיא כפי׳ השני שברשב״ם בב״ב ק״י א׳:

(א) ועוד שהיו טוענין כו׳ · ואף דמוכח במנחות (צ״ח ב׳) דהטוענים היו לפנים מן הבדים בין בד לבד · מ״מ זה א״א משר שהיה סכד מונח בקלם הכתף ממש שלא ימשמו · וע״כ היה בולט קצת הכתף מעבר השני לבד חולה לו וגם עובי הבדים עצמן ע״כ הבילו מקום מה: (ב) ואמר ה׳ אלהים אל תשב פני משיחך · הכונה על פסוק דד״ה ב׳ ו׳ מ״ב (והמרשים טעה) וסמך דרשתו נראה שהוא על פסוק הקודם ועתה קומו כו׳ לנוחך אתה וארון עוזך · וכ״מ להדיא בבמ״ר פי״ד וכמו שהעירותי שם אבל ק״ק ה״א ככר כתיב (שם ה׳) ויביאו הכהנים את ארון כו׳ אל מקומו כו׳: (ג) מה כתיב אחריו כו׳ וכבוד ה׳ כו׳ · נ״ל דדריש כבוד ה׳ על הארון דמלינו שנקרא כבוד · גלה כבוד מישראל על הלקח ארון האלהים וכן בפסוק שלאחריו (שמואל א׳ ד׳) ולכן אמר ג״כ על הכנסתו ויבא מלך הכבוד כדלקמן ועמש״כ לקמן פכ״ו · ועי׳ הלשון בבמ״ר שם: (ד) התחיל שלמה אומר שאו כו׳ · ר״ל קודם שאמר אל

מתנות כהונה

פרשה ח [ד״ה ויהי ביום דיבר ה׳ וגו׳ ויאמר ה׳ אל משה ראה וגו׳]: עשה ארון של עשרה אמות כו׳ · המדרש הזה סובר ששלמה עצמו עשה ארון של י׳ אמות אע״פ שלא מצינו שהזכירו בספר מלכים ודברי הימים וכן הביא בילקוט תהלים בשם תנחומא כשעשה שלמה הארון עשאו של י׳ אמות כו׳ · ועוד מדרשים סוברים שלא עשה שלמה ארון ואותו ארון שעשה בצלאל לא היה יכול להכנים מפני שהשערים נדבקו זה לזה: ארונו של דוד · שהיה מונח בו לאחר מותו: חיה דוד · והוא עצמו בא שמה ולא ארונו · ועיין במדרש קהלת בפסוק ושבח אני את המתים: ממך כו׳ · ברשותך ומתך ובך הוא לדרוש כן: ה׳ העלית וגו׳ · וטעמו דמ״ד ארונו עיין במדרש קהלת: פ״ג שאמר להם כן מיד שכבו: שכבו · שקטו כד״א ותמת המלך שככה שקודם לכן לא שקטו שבקשו לרוץ את ראשו: לרוץ · לרוצץ:

פירוש מהרז״ו

המזמור · ועל זה אמר שנאתי וגו׳: שתי בנות · וס״ד הב הב והוא משל · והנמשל על ג״ע וגיהנם שכל אחת אומרת הב: בשיר השירים רבה · פסוק כולך יפה רעיתי ומה ראה הכתוב ליחס שלשה שבטים אלו · ע״ש הטעם ועי׳ במ״ר י״ג סי׳ ח׳ בארוכות: ה שהיא אחות נחשון · שנחשון נקרא ג״כ בן עמינדב במדבר א׳ ז׳ ור״א וכסוף רות ואין עמינדב אחר בתורה וא״כ היינו יודעים שהיא אחות נחשון: ותנינן · ב״ב דף ק״י א׳: מבנות פוטיאל · והנה שם פוטיאל לא נזכר במקום אחר בתורה ולא בא לסתום אלא לפרש ובהכרח שהודיע כאן מפורש מי הוא · ועוד שמ״ש מבנות פוטיאל משמע שפוטיאל היו לו בנות רבות ולקח מהם שתים ופ״ש דא״כ למה זכר כלל מבנות וא״כ אמר לו לאשה הרי שלא לקח אלא אחת לבדה והי״ל בת פוטיאל והם בכ״מ וכמ״ש חז״ל על פסוק ויקח מאבני המקום וא״כ כתוב את האבן שהם בכ״מ והכריעו שנעשו מאבנים רבים אבן אחד וכאן בהכרח לדרוש ולהכריע שלקח אחת שהיא מבתי משפחות · ומ״ש מבנות יוסף ומבנות יתרו ·

אגוספא

דמאחר שכתב בנות בהכרח לנו לחפש בתורה אלו מי שכתוב בנות ולא מצאנו אלא ב׳ אלו יתרו שבע בנות ואלו יוסף בן פורת יוסף וגו׳ בנות צעדה · ואלו בנות לצלפחד אך מפורש אלכן למי ניסאו ע״כ בהכרח שבאה אלעזר מזרע יוסף ומזרע יתרו · ואותה קרא פוטיאל בבירור על פי נוטריקון על שם מעשיהם שיתרו היה כהן מדין והיה מקריב לעבודה כוכבים ואלו בהכרח לדרוש שהיה מפטם פרים לעבודה כוכבים · ויוסף שהיה צדיק בהכרח לדרוש אלא על נסיונו הגדול שכבש יצרו · ועי׳ רשב״ם בגמרא ב״ב ק״י שם בפירוש הב׳ דקדוק מהי׳ של פוטיאל שלא כדברי המדרש · וכן ברש״י בסוטה מ״ג א׳ וא״כ הגי׳ שבילקוט כאן אין לה עיקר ודו״ק · וכן הוא לשון הערוך בערך פט ג׳ מבנות פוטיאל תרתי משמע משניה שפיטמו וכו׳ ומ״ש שפטפט ביצרו לשון חז״ל הוא על דיבור יתר ובזיון וכמ״ש בערוך שם הרבה ראיות מדברי חז״ל ובב״ר פר׳ פ״ו סי״ג מבנות יוסף לקח אלעזר וכו׳ ע״ש · וכולהו איתנהו · אחר זמן רב האיר ה׳ עיני בזוהר ריש יתרו וז״ל לבתר אתבר ואתכפיה ההוא כהן און יתרו דמשמש תחותוי וכו׳ ואמר ברוך ה׳ אשר הציל ואמר עתה ידעתי ודא הוא כהן וכו׳ ועד בקדמיתא כהן און ולבתר כהן מדין ובכן יתכן לומר שזהו ג״כ דעת המדרש שיתרו הוא פוטיפרע ועי׳ מכילתא ריש יתרו בה״א · ובערוך ערך פט ב׳ העתיק מהילמדנו בא״א ע״ש · ועי׳ בספרי סדר בהעלותך ודו״ק ועי׳ ויק״ר פל״ג ס״ד במ״ר פ״ב ס״ם י״ד ופר׳ כ״א סי״ג:

פרשה ח א שאו שערים · וס״ד ויבא מלך הכבוד וכמ״ש בסוף הסימן: עשה ארון של י׳ אמות · בתנחומא כל הפרשה בסי׳ ז׳ וז״ל · עשה ארון של י׳ אמות והכניס את הארון ונשא אותו · פי׳ שהכניס ארון של משה לארון שעשה · ויתכן שהכניס לתוכו הארון עם הכפורת והכרובים · ומן הסתם היו הכרובים פורשי כנפים מקיר לקיר כמו שמפורש במלכים א׳ ו׳ אלא הכרובים של בהמ״ק וכמ״ש סוכה (דף ה׳ ב׳) דיליף כרובים של בהמ״ק מכרובים של משכן והכרובים של בהמ״ק לענין גובה וכן לענין רוחב הכנפים כנ״ל · ומדת ק״ק של אוה״מ היה עשר על עשר ומלאתי בברייתא דמלאכת המשכן פרק י׳ וז״ל הע״ס שעשה שלמה הבנין כל הכלים תבנית הארון לא עשה אלא הכניס הארון של משה לבד · והביא ראיה מפסוק של ד״ה ב׳ ה׳ ויעשו הלוים את הארון וגו׳ ואת אהל מועד עכ״ל ובשבת דף ל׳ שדבקו שערים · וכן הוא במ״ר פ׳ י״ד סי״ג · ועי׳ מדרש תהלים כ״ד ולע״ג שם ובמ״ב פ׳ פ״ו סי׳ י״ג שהיו השערים שפלים · וכן הגירסא בתנחומא בהעלותך סי׳ פ׳ ובקה״ר פסוק וטוב משניהם שיטה רביעית על ירידת האש · הרי ד׳ שיטות שהולרך להתפלל: ועוד שהיו טוענים · שהיו הטוענים אותו בגדי הארון וצריכים ריוח יותר: חיה דוד וכו׳ · ובקהלת רבה שם איתא ר׳ יודא וכו׳ הוא שדוד אומר בפיו ה׳ העלית מן שאול נפשי · וכתוב אחד אומר ה׳ אלהים אל תשב פני משיחך דהוא קיים קדמך וכו׳ ע״ש ופסוק ה׳ העלית כו׳ כתוב אחר פסוק מזמור שיר חנוכת הבית לדוד על שחשב לבנותו נקרא על שמו כמ״ש במדרש תהלים שם ובכמה מקומות ולא היה מ״ש העלית מן שאול נפשי חייתני: מיד נענה ובו׳ ואש ירדה · נ״ע שפתח בשערים שדבקו זה בזה וסיים באש שירדה והענין שעיקר הדרשה על מ״ש בד״ה ב׳ ה׳ · קודם התפלה ויביאו הכהנים את ארון וגו׳ אל מקומו וגו׳ עד ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן · ובסוף התפלה אמר ועתה קומה ה׳ לנוחך אתה וארון עוזך וגו׳ הרי שלא באה השכינה והארון למנוחת הק״ק והתפלל שיבא והם בכ״מ ע״כ דרשו והכריעו ע״פ מדה ל״א שהכנסת הארון לק״ק היה אחר התפלה והשראת השכינה וכבוד ה׳ והענן והאש מן השמים על המזבח הכל תלוי בהכנסת הארון לק״ק למנוחתו וכמו שהיה בהוה״מ במדבר · ועי׳ מ״ש במ״ר פ׳ י״ד סי״ג: ושבח אני · עי׳ לקמן פ׳ מ״ד סי״ב בא״ת: התחיל שלמה אומר · היינו כשאומר קומה ה׳ לנוחך אתה וארון עוזך אז אמר שאו שערים ראשיכם וגו׳ ויבא שעדיין לא בא: אמרו השערים · מה שדלג כאן הפסוקים פירשתי טוב טעם במ״ר פר׳ פ״ו סימן י״ג:

יפה תואר

מי הוא הצדיק ומי הוא הרשע: שפטפט ביצרו · בפרק מצות חליצה פירש״י ז״ל ביזרו וכבש אותו ולא חטא לכבוש · ובפרק יש נוחלין פי׳ רשב״ם שבתרים וגלהו כנגד יצרו כדאמרינן בפרק ההוא חוץ מזקן אחד שהי׳ מפטפט כנגדו · ומה שדרש שפיטם עגלים ע׳ בזה ברא״ש:

הה״ד שאו שערים ראשיכם · משום דכתי׳ לפרש ראה נתתיך אלהים לפרעה שקרא הקב״ה את משה בשמו מייתי סמך לזה מה דכתיב מי זה מלך הכבוד שנקרא כן על שהוא חולק כבוד ליראיו וקורא אותם בשמו ואגב זה דריש כל הפסוק: עשה ארון של עשר אמות · בגוח״ס גרסינן בקש שלמה להכנים את הארון והיה השער קטן חמש אמות ארכו ושתים וחצי רחבו והארון הזה אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו וכי לא הי׳ אמה וחצי נכנס בתוך שתים וחצי אלא באותה שעה דבקו שערים זה בזה ואמר שלמה כ״ד רננות וכו׳ גם במ״ר פי״ד איתא בקש להכנים את הארון לבית קה״ק ובאותו שעה דבקו שערים זה בזה וכן בשבת פ״ב משמע בשביל שדבקו השערים לא נכנס · ונראה שהם סוברים ששלמה לא עשה ארון אחר ושל משה הי׳ ולא נכנס בשביל שדבקו השערים זה לזה · אבל מדרשנו סובר שעשה ארון אחר ולא נזכר בתוך הכלים שעשה שלמה משום שעשאהו רק לתפארת ולשמירה וזה שעשה משה נשאר במקומו והכי איתא בתנחומא עשה ארון של עשר אמות והכניס את הארון שהאבון בתוכו · ולפ״ז מה דאיתא ביומא פ׳ בא לו אע״פ שעשה שלמה תבנית כל הכלים תבנית הארון לא עשה אתיא ככ״ע דכיון דלא הי׳ אלא להכנים בתוכו של משה נמצא שאינו תבנית הארון · אתנם בענין רוחב הפתח אמר כאן שהי׳ של עשר אמות ובגוח״ס אמר של חמש אמות היה אפשר לומר דלא פליגי דהכא לא מיירי אלא בפתח ביהמ״ק והתם מיירי בפתח קדשי קדשים ומ״ש בשעה שהכניס הארון לבית קה״ק ה״פ שהכתוב מדבר כשבא להכנים בקה״ק כי זה היה תכליתו · ולא יכול להכניסו גם בפתח ההיכל היה צריך לנס ומכ״ש בפתח קה״ק · אבל יותר נראה דפליגי בזה על הכיא דגוח״ס: והיה מתבייש · לא שת לבו מתחלה לזה ומאת ה׳ היתה זאת כדי שיעשה הנס לכבוד אביו כי זה היה לאות שמחל לו ה׳ על עון בת שבע: והביא ארונו של דוד · מדכתיב פני משיחך משמע שפני דוד היה שם: שנאמר זכרה לחסדי דוד · ולעיל מיניה כתיב קומה ה׳ למנוחתך אתה וארון עוזך: ורוח הקדש צווחת כו׳ · כלומר דבר זה מפורש בדברי קהלת שנאמר ברוח הקדש וכפ״ב דשבת איתא זאת בארוכה: בקשו לרוץ את ראשו · פירש״י בגמ׳ שחשבו שעל עצמו אומר וכ״ה בתנחומא מפורש · והנה הדברים האלה לפי פשוטם תמוהים כי מי נתן מזימה ופה לשערים לחשוב ולדבר · שלא שמם חבול עץ נעשו · אבל שמה נאמרו דרך מליצה והכוונה ששלמה היה מתפלל לפני שעם ובמדבר אל השערים שיעשו כדבריו לכבוד ה׳ · וקול המון עיתו בגדו לשאול על מ״ש

ידי משה

ויהי ביום דבר ה׳ וגו׳ · טעות נפל בדפוס וצריך נרשום הפרשה קודם הוא אהרן ומשה שפסוק זה הוא אהרן ומשה הוא בפרשה ח׳ ורבה המדרש שלשה פסוקים כאחד ודורש אותם: עשה ארון עשר אמות · עיין במ״כ שדחק עצמו בנתינת טעם מדוע שינה שלמה לעשות את הארון י׳ אמות ולא שנית ארון של משה במקומו ונ״ל כן המתבאר לפי דאית׳ בתוס׳ בפ׳ הדר במס׳ עירובין בשם לפי הירושל׳ שס״ל שהיו ב׳ ארונות אחד שהיו בו שברי לוחות ואחד עם לוחות השלימות וזה היה עד ימי שלמה לפי שהיה צריך א׳ ליכנס במלחמה משא״כ כשהכניס שלמה את הארון לב״ה הניח את שברי הלוחות עם הלוחות השלימות בארון א׳ כי היה שלום בימי שלמה ולא היה צריך להוציא הארון מן ב״ה ובתוס׳ דמנחות דף צ״ט איתא למ״ד בגמ׳ שלוחות ושברי לוחות מונחים בארון א׳ ואם כל או״א כו׳ א״א לייסבן בארון א׳ ודוחק לומר שהיו השברי לוחות מונחים תחת השלימות וא״כ נ״ל שם מה שהניחם בארון א׳ היה נזכר מזה והניחם לארכן מחמת דאי׳ שבשנשתברו הלוחות שהיו בהם שמותיו של הקב״ה שהוא חרות ממלאך המות ואילו היו נתחיירו הלוחות בשלימות לא היה מלאך המות יכול לשלוט בהם שהיו האותיות מצטרפים א״כ זכינו לדין שלא היו ראויים להניח הלוחות בשוה רק מופרדים זה מזה א״כ לא ותשוב אם היה ארון של משה אמתים וחצי ארכו צריך היה שלמה לעשות ארון במדת עשרה אמות ד׳ פעמים כמדת ארון של משה שהיה מניח ד׳ שברים של לוחות לארכן של ארון וא׳ ע״ג חבירו אסור ג״כ להניח והשברים א׳ אצל חבירו ג״כ לא היה אפשר להניח כדי שלא יהיו האותיות מצטרפים לכך הוזקק לעשות הארון של עשרה אמות ואף שלא מפורש בקרא שעשה שלמה ארון אחר מ״מ ע״כ על פי הדין מוכרח אתה לומר שעשה ארון אחר כמדת י׳ אמות ודו״ק היטב: ועוד שהיו טוענים אותו · פי׳ על כתפיהם ונמצא רוחב כתף האדם היה נוסף על עשרה אמות הנ״ל: והכל ממך לדרוש · פי׳ שחייב אתה לדרוש כך כדי שלא יהיה פלוגתא בין ר״ב ובין רז״ל ועיין במדרש קהלת בפסוק וטוב משניהם ותראה שכן הוא הפי׳ המכוון: התחיל שלמה לומר שאו שערים והנשאו וגו׳ · וא״ת מדוע לא

הכבוד למה קרא להקב"ה מלך הכבוד א שהוא חולק כבוד ליראיו •
כיצד ב מלך בשר ודם אין רוכבין על סוסו ואין יושבין על כסאו •
והקב"ה הושיב לשלמה על כסאו שנאמר (ד"ה א כט) וישב שלמה
על כסא ה' למלך • והרכיב לאליהו על סוסו • ומהו סוסו של הקב"ה
סופה וסערה שנאמר (נחום א) ה' בסופה ובסערה דרכו וענן אבק
רגליו • וכתיב (מ"ב ב) ויעל אליהו בסערה השמים • מלך ב"ו אין
משתמשין בשרביטו והקב"ה מסר (ה) שרביטו למשה שנאמר ויקח
משה את מטה האלהים בידו • מלך בו"ד אין לובשין עטרה שלו
והקב"ה עתיד להלביש עטרה שלו למלך המשיח • ומהו עטרה של
הקב"ה כתם פז שנאמר (שיר ה) ראשו כתם פז קווצותיו תלתלים
שחורות כעורב וכתיב (תהלים כא) תשת לראשו עטרת פז • מלך ב"ו
אין לובשין לבושו (ו) וישראל לובשין לבושו של הקב"ה • ומהו
לבושו של הקב"ה עוז • שנאמר (שם צג) לבש ה' עוז התאזר • ונתנו
לישראל שנאמר (שם כט) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום •
מלך ב"ו אין נקראין בשמו קיסר אגוסטא ואם נקראין בשמו היו
ממיתין אותו והקב"ה קרא למשה בשמו שנאמר ראה נתתיך אלהים
לפרעה • א"ל הקב"ה למשה פרעה הרשע עשה עצמו אלוה שנאמר
(יחזקאל כט) לי יאורי ואני עשיתני • (ז) לפיכך יראה אותך ויאמר שזה
אלוה : ב ג פרעה היה אחד מד' בני אדם שעשו עצמן אלהות והרעו
לנפשם • ואלו הן • חירם • ונבוכדנצר • ופרעה • ויואש מלך יהודה • ד חירם
מנין שנאמר (שם כח) אמור לנגיד צור וגו' ותאמר אל אני • ומנין ששחת
לנפשו שנאמר (שם) גבה לבך ביופיך שחת חכמתך על יפעתך על
ארץ השלכתיך לפני מלכים (ס) (ח) נתתיך לראוה בך • נבוכדנצר
מנין שעשה עצמו אלוה דכתיב (ישעיה יד) אעלה על במתי עב אדמה
לעליון • א"ל הקב"ה (שם) אך אל שאול תורד אל ירכתי בור • מה
עשה לו הקב"ה הגלהו למדבר עד שהוא במלכותו והאכילו עשב
כבהמות שנאמר (דניאל ד) ועשבא כתורין יאכל • והיו הבהמות
והחיות רואין אותו בדמות נקבה שנאמר (חבקוק ג) ושוד בהמות
יחיתן מדמי אדם וחמס ארץ קריה וגו' כענין שנאמר (דברים ז) ולא
תתחתן בם • (ו) ועל כל זאת ולבב אינש יהיב ליה דכתיב (דניאל ד)
ולקצת יומיא אנא נבוכדנצר עיני לשמיא נטלת ומנדעי עלי יתוב •
ופרעה מנין שעשה עצמו אלוה שנאמר (יחזקאל כט) לי יאורי ואני
עשיתני • מסרו הקב"ה ביד אויביו שנאמר (ירמיה מד) כה אמר ה'
הנני נותן את פרעה חפרע מלך מצרים • (ט) מהו חפרע כענין שנאמר
(במדבר ה) ופרע את ראש האשה ונתן על כפיה את מנחת הזכרון •
וכתיב (ישעיה יט) ביום ההוא יהיה מצרים כנשים • ה יואש מנין שעשה
עצמו אלוה דכתיב (ד"ה ב כד) ואחרי מות יהוידע באו שרי יהודה
וישתחוו למלך אז שמע המלך אליהם • מהו וישתחוו למלך שעשאוהו
אלוה • אמרו לו אלולי שאתה אלוה לא היית יוצא לאחר שבעה שנים
מבית קדשי הקדשים • אמר להן כך הוא וקבל על עצמו ליעשות
אלוה והשחית לנפשו • שנאמר (שם) ויהי לתקופת השנה עלה עליו
חיל ארם • וכתיב (ז) (שם) ואת יואש עשו שפטים • (י) אל תקרי
שפטים אלא שפוטים • וכתיב (שם) ובלכתם ממנו כי עזבו אותו
במחלויים רבים וגו' וימת (ח) ולא קברוהו בקבורת המלכים • ומי גרם
לפרעה שילקה על שאמר לי יאורי ואני עשיתני • לפיכך אמר לו
הקב"ה למשה ראה נתתיך אלהים לפרעה • (קהלת ה) כי גבוה מעל
גבוה שומר וגבוהים עליהם • לך ועשה מי שעשה עצמו אלוה שחץ
בעולם על שהגביה עצמו • שנאמר (איוב מא) את כל גבוה יראה
הוא מלך על כל בני שחץ • וכי גבוה יראה ושפל אינו רואה •
והכתיב (זכריה ד) עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ • אלא אמר ר'
ברכיה אלו הגיותנין שעושין עצמן אלוהות והקב"ה עושה מהן שחצים
בעולם • וכן סנחריב נתגאה ונעשה שחץ בעולם שנאמר (מ"ב יט) ויהי
בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה
אלף איש • לכך כתיב את כל גבוה יראה שהקב"ה מראה שחץ של
גוותנין לכל הבריות • אמר הקב"ה (ירמיה כג) אם יסתר איש במסתרים
ואני לא אראנו נאם ה' • ו א"ר בנימין בר לוי אם ישב אדם בזוית
ועוסק בתורה אני מראהו לבריות • אם יטמין אדם עצמו לעבודת
כוכבים אני מראהו לבריות שנאמר אם יסתר איש במסתרים ואני

מסורת המדרש א במדבר רבה פרשה י"ד ופרשה ט"ו • תנחומא כאן סימן ח' • וסדר נשא סימן ל' • וסדר בהעלותך סימן ט' • מדרש תהלים מזמור כ"א • אגדת בראשית פרק מ"ט • ילקוט כאן רמז ק"ס • ילקוט תהלים רמז ת"ש • עיין ילקוט בהעלותך רמז תשכ"ד • ב סנהדרין דף כ"ב ודף נ"ס • ג תנחומא כאן סימן ט' כל הענין • ילקוט כאן רמז ק"ס • ילקוט ירמיה רמז ש"ע • ד בראשית רבה פרשה נ"ו • תנחומא סדר וימי סימן ג' • ילקוט יחזקאל רמז שס"ז • ה במדבר רבה פרשה כ"ג • תנחומא סדר מסעי סימן י"ב • ו ילקוט ירמיה רמז ש"ס •

חדושי הרש"ש

תשב פני משיחך וגם בזה לא נענה עי' בגמ' שם : (ה) נתתיך לראוה בך עמ"כ • ובל"ז מלינו דמכנה הכתוב לאותו דבר בלשון ראיה וראה את ערותה כו' (ויקרא כ') ובלשון חכמינו ז"ל כנף שראה אביו לא יגלה (יבמות ד' א') : (ו) ועכ"ז ולבב אינש יהיב ליה • הוא ליבנא דקרא (דניאל ז' ד') : (ז) ואת יואש עשו (נ"ל) שיפטים כו' אלא שפוטים • עמ"כ ובזה יתפרש יפה הכתוב ושפוטים עשו בה (יחזקאל כ"ג י') ע"ש : (ח) ולא קברוהו בקברות המלכים כנ"ל :
אגי

חדושי הרד"ל

נתכוונו לדרשא דקס"ד שזה היה בשעת ירידת האש תחלה נקט לשון הש"ס בשבת (ל') שזה היה בשעת הכנסת הארון עיין שם : (ה) שרביטו למשה שנאמר ויקח משה כו' • בבמ"ר פי"ד (רכ"ז ב') מביא קרא דויקח את המטה מלפני ה' : (ו) וישראל לובשין לבושו • בבמ"ר שם דרש לבושו במשיח שנאמר בו הוד והדר תשוה עליו ע"ש • ועיין במ"ר פט"ו וע' ס"פ ט"ו : (ז) לפיכך יראה אותך כו' • לשון התנחומא הודיעו שאינו כלום שהריני עושה אותך אלוה עליו : (ח) נתתיך לראוה בך • עמ"כ • ובמכילתא דבשלח פ' שירה פ"ו משמע דמסמיך לה מקרא דוהריקו חרבותם ע"ש : (ט) מהו חפרע כענין כו' • כמ"ש בשבת (קמ"ט:) שהיה מטיל גורלות איזו בן יומו • ועיין ערוך ערך תפרע : (י) אל תקרי שפטים כו' • ירושלמי פרק קמא דקדושין הלכה ז' • ועי' במכילתא בשלח פרשתא דויבא עמלק פ"א :

פירוש מהרז"ו

למה קרא להקב"ה • עיין כל זה באגדת בראשית פרק מ"ט וכמ"ש אבות פרק ד' איזה מכובד המכבד את הבריות וזה מ"ש חולק כבוד ליראיו : אין רוכבים ואין יושבים • בתנחומא וילקוט כאן הוסיפו אחד אחד • ועי' במ"ר פ' ט"ו סי' י"ג בקיצור ד' דוגמאות וב' מהם בא"א : הושיב לשלמה • עי' לקמן פ' ט"ו סי' כ"ו באריכות : ויקח משה את מטה • שמות ד' כ' : ראשו כתם פז • איזה דמיון ושבח הוא לראש שהוא מפז ע"כ דורש אח"ע לראשו ת"ע לעטרה שבראשו וע"פ מדה י"ז שהעטרה הוא מפז : בשמו אוגוסטא • ובילקוט כאן גורס גם בסיליוס ועי' מ"ש בזה בב"ר פ"ח סי' י' : אלהים לפרעה • וחותם בתנחומא הוי"ה נאמות הוא מלך הכבוד סלה שהוא חולק כבוד ליראיו : בתנחומא הביא עוד הפעם ראה נתתיך וגו' : לי יאורי • עי' לעיל פ"ה סי' י"ד : שזה אלוה • עי' ילקוט סוף שמות • ובילקוט וארא על פסוק קח את מטך • והוא ממדרש אותיות דר"ע אות ק' מגודל המורא והפחד שנפל על פרעה מדמות משה ואהרן שנדמו לו כמלאכים ושם דברים נפלאים מאד : ב והרעו לנפשם • ע' תנחומא כאן סי"ע שכאן חבר ב' תיבות אבל כל אחד ע"כ הוא מחוסר ביאור • ועי' במכילתא פסוק אמר אויב וכו' אריק חרבי על פרעה וחירם : נתתיך לראוה בך • לראות בך שיסתכלו בך ועי' עוד במ"כ וע' ב"ר פ' נ"ו בסי"ה לראות בך : בדמות • בתנחומא שם איתא בדמות בהמה ועוד שאמרו אין חיה מושלת באדם עד שנמשל לו כבהמה : ולבב אנוש יהיב ליה • בדניאל ז' ד' קדמייתא כאריה על נבוכדנצר וכל הענין שם עד ולבב אנוש יהיב ליה • וכמו שכתוב בתנחומא כאן וכתיב ביה ולקצת יומיא וגו' עד ומנדעי יתוב עליה וכן פי' כאן : ופרעה • בתנחומא גורס פרעה אחר יואש כי כאן עיקר הדרשה בפרעה דרך המדרש להביאו בסוף : את פרעה חפרע • ובילקוט כאן הגירסא הפרע שקבל פרעון ע"פ מדה ממעל : יואש מנין • עי' כל זה במ"ר פ' כ"ג סי' ז"ג : מהו וישתחוו למלך • ולא פירש כוונתם ואיך ע"כ שמע המלך אליהם ולא פי' מה שמע • ודורש שפי' ע"פ מדה מ' מענין ההשתחואה : והשחית לנפשו • עי' תנחומא : אלא שפוטים • כמ"ש יחזקאל כ"ג י' והיו שם לנשים ושפוטים עשו בה (בפירוש תולדות נח שעל המדרש כאן) ובמכילתא פ' ויבא עמלק ואת יואש וכו' שפוטים שהעמידו עליו ברניות קשים וענו אותו כמ"ש וענה גאון ישראל וכן הוא בירושלמי קדושין פרק א' הלכה ז' • ועי' קהלת רבה פסוק ראיתי את כל הענין זה שפוטו של ממון ג"כ מלשון תאוה ועי' ב"ר פ"נ סי"ז וישפוט שפוט ג"כ כנ"ל : עושה מהן שחצים • יראה לעשותם שחן : סנחריב • נתגאה שאמר מי בכל אלהי הארצות אשר הציל וגו' כי יציל ה' וגו' ויק"ר סוף פ' ג' : אם יסתר איש • במ"ר פ"ם סי"ם וע' עוד ב"ר פ"ח סי"ו גלי עמיקתא : ואני לא אראנו • כבר מפורש שרואה הכל ומיותר ודורש א"ת אראני בסגול אלא אראנו בפת"ח : ואם יטמין עצמו לעבודת כוכבים •

מתנות כהונה

אגוסטא • שם קיסר : ויאמר שזה אלוה • על כרחו יודה לומר עליך זה אלוה • וכן הוא בתנחומא : והרעו לנפשם כדלקמן שנבעלו כנשים וכן הוא בהדיא בתנחומא : הכי גרסינן בתנחומא לראוה בך יעבדון רעותהון בך דרש לראוה כמו לרעוה בעי"ן בחלוף אותיות אחה"ע • ופי' שוב יעבדון כו' יעשו בך רצונם רמז על הרביעה : חפרע • קרי ביה הפרע : יחיתן דרש מלשון לא תתחתן : ופרע כו' • ודרש הפרע גילוי ערוה כמו ופרע ראש האשה והוא גילוי שערה או י"ל דסמך על סוף הפסוק מנחת הזכרון שהי' מזכרת עון זנותה • ובתנחומא גרס מהו חפרע שהיה זכר ופרע עצמו כנקבה הפרע כענין כו' : לאחר ז' שנים • מימי תולדתו אבל לא היה נחבא שם רק ו' שנים כי כן כתיב בדברי הימים ב' כ"ד : לא היית יוצא כו' • שהרי כתיב והזר הקרב יומת • ואפילו כהן גדול לא היה נכנס אלא ביוהכ"פ ובקטרת ותפלה וטבילה ואלמלא אלוה אתה לא היית יכול להיות שם : שפוטים • ל' ערוה ופטומי מילי למלאות רגונם • או י"ל מלשון פטפט בילדו וק"ל : שחץ • לעג וקלס כד"א נשים שאננות : במסתרים כו' • משמע עסק התורה שצריך להיות בסתר כד"א המוקי ירכיך וגו' ודרשו חז"ל מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר ומשמעותיה עבודת כוכבים כד"א כי יסיתך אחיך וגו' בסתר :
ארחנו

ידי משה

לא נפתחו השערים בפעם ראשון שאמר ה' עזוז ה' גבור ועיין ביפ"ת ולי בן המחבר נראה טעם ראוי ונכון לפ"מ שכתבתי למעלה שהיה שלמה מניח שברי לוחות עם הלוחות בארון א' מה שלא היה כן עד עתה והנה מדת השברי לוחות היה נכנס עמהם במלחמה והיה מרחיב הדרך להם והיה משבר סלעים וכו' והנה השערים ראו שבדם שלמה מלבו לעשות הארון כמדת רוחב השערים לא היו רוצים להרחיב עצמן ושלמה השיב ה' עזוז ה' גבור מלחמה פי' שהולך תמיד עמהם במלחמה והכרו השערים שכוונתו היה שהזכיר ה' גבור מלחמה שירחיבו השערים עצמם מכח הארון שיש בו שברי לוחות עד שאמר ה' צבאות כדאית' בב"ב לוחות ושברי לוחות מונחים בארון מדכתיב אשר נקרא עליו שם שם ה' צבאות פי' בח"א שבשם אלו השברי לוחות ה' צבאות זה הלוחות וזה שאמר שלמה ה' צבאות הוא מלך הכבוד פי' שכוונתי שאמרתי ה' עזוז ה' גבור ששברי לוחות מונחים ג"כ בארון עם השלימות שקרוים ה' צבאות ולא כשם שאתם היו סבורים שמוכרחים אתם לפתוח מכח ששברי לוחות הם מרחיבים לא כן היתה כוונתי רק שדברי טעם אמרתי שהוכרחתי לעשות ארון של י' אמות מכח שמניחים בו ג"כ השברי לוחות שלא היה כן עד עתה ודו"ק :
סבור

יפה תואר

ויבוא מלך הכבוד מי זה מלך הכבוד באתבש כי על עצמו אומר לפי שנכנסו נתפזו על דבורו והתריסו כנגדו על הדבר אמר בדרך משל כאלו השערים עצמם בקשו להרגו ע"ד והארץ מתקוממה לו • ומ"ש במ"ר פי"ד ובאיכה רבתי שעל שחלקו השערים כבוד לארון שבעו בארץ ולא שלט בהם האויב השונא שעל בזעם גם בכן נתקדשו ולא יאות שישלוט בהם האויב : למה קרא להקב"ה מלך הכבוד ולא מלך העולם שכולל את הכל ועוד שכל מלך יש לו כבוד • והשני כי פירושו מלך השליט על הכבוד ונותן הכבוד לכל מי שראוי לו • ובתנחומא גרסינן שהוא חולק כבוד ליראיו לכך כתיב הכבוד ונראה דדריש ממה דלא כתיב מלך כבוד וכתיב הכבוד בה"א הידיעה לפרש על כבוד הידוע מה שחולק ליראיו • ויתכן עוד כי מטבע אדם החסר במעלה לדבר בגנות רעיו • אחרי כי הוא במעלותיו לא יוכל להתנשא ידאג להשפיל את אחרים למען יהיו נקלים בערכו ובזה יתנשא הוא • וז"ש רז"ל איזהו מכובד המכבד את הבריות ופי' בעל דרך אמונה כיון שהוא מכבד את הבריות נראה שיש בו יתרון מעלה לכבד והתנשא גם בלי קלון רעיו • לזה אמר כי ה' הוא מלך הכבוד האמיתי אחרי שהוא חולק כבוד גם לאחרים • כי הוא עזוז וגבור ואין דומה לו שיקנא בו וימנע ממנו הכבוד למען יכובד הוא • כי הוא מלך הכבוד סלה : ומהו לבושו של הקב"ה כו' • ע' בשו"ת שהאריך עוד בזה : שנאמר ראה נתתיך אלהים לפרעה • בילקוט איתא בשם אלהים בראתי את העולם וכו בשם נתתיך אלהים לפרעה ונראה שהכוונה בשם כזה לחדש בו אותות ומופתים בבריאתם : פרעה הרשע עשה עצמו אלוה • זה הוא פירוש אחר על אלהים כי זה נאמר נגד פרעה שיראה שמשה שולט עליו וישפל רוחו בקרבו • ופי' הדברים שעשה עצמו אלוה שחשב שהשפע לבד מושל בארץ ואין מי שישנה דרך הטבע רק הוא לבדו לכן חשב נפשו לאלוה • ובראותו כי משה במופתיו משנה את הטבע ואת העתים ידע כי יש אלהים בשמים השליט גם על כל מעלי הארץ • ויראה שגיונו וידע ויבוש וישוב משטתו : והרעו לנפשם • כי תחת שהיו חושבים עצמם לאלהות אשר הם בכחם ובחפצם משפיעים על כל וחוננים ונותנים • לכן נענשו בזה שהיו לנשים אשר המה המקבלים השפעה ונפעלים מבעליהם • וכן הוא בכ"מ הזכר הוא הפועל ומשפיע והנקבה הנפעלת ומקבלת השפעה : שנאמר לי יאורי וגו' • כך קרא כתיב בפרעה שהי' בימי יחזקאל וכן פרעה חפרע היה בימי ירמיה • ומה זה ענין לפרעה שהיה בימי משה • ועמ"ש בזה ביפה ענף על מגלת רות : ומי גרם לפרעה שילקה כו' • עתה מפרש טעמא אחריני בקריאת משה אלהים לפרעה • והוא לשון שופט ורודה ומפני שפרעה התגאה ועשה עצמו אלוה אמר שיהיה משה אלהים על גביו לנקום ממנו ע"ד כי גבוה מעל גבוה שומר • והוא יפרע ממנו בזה שיראהו כי יש עוד גבוה עליו ואע"ג דעיקר העונש היה בשביל ששעבד בישראל מ"מ אם לא חשב עצמו לאלוה והאמין בה' אז לא הכביד ידו על בני ישראל • וע"ע בזה בתנחומא : שהקב"ה מראה שחן של גוותנין כו' • ודריש את כל גבוה יראה כמו יראה בפת"ח וזה כי הוא מראה שחנם אל הגבוהים בעיניהם :
המטה

לא אראנו · אמר ר' חמא בר חנינא (ט) אני ממלא ממנו העליונים והתחתונים ומראה שחצו לבריות · לפיכך אמר לו הקב"ה למשה ראה נתתיך אלהים לפרעה : [ג] לך והפרע ממנו · (יא) [א] אמר לו היאך אביא עליו עשר מכות אמר לו ואת המטה הזה תקח בידך · א"ר יהודה המטה משקל מ' סאה היה ושל סנפרינון היה וי' מכות (יב) חקוקות עליו נוטריקון · דצ"ך · עד"ש · באח"ב · א"ל הקב"ה בטכסים הזה הבא עליו את המכות · ואהרן אחיך יהיה נביאך · כשם שהדורש יושב ודורש (יג) והאמורא אומר לפניו כך אתה תדבר את כל אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל פרעה · וע"י שניהם נעשו כל הדברים שנאמר (שמות יא) ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה :

פרשה ט א כי ידבר אליכם פרעה · רבי פנחס הכהן בר חמא פתח (ישעיה מו) [ב] מגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא נעשו אומר עצתי תקום וכל חפצי אעשה · הקב"ה מגיד מראשית מה יהא בסוף · שכה"א למשה (דברים לא) וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי (א) נכר הארץ · מה שעתידין לעשות אחר מיתתו של יהושע · ועזבני והפר את בריתי · ויעזבו את ה' ולא עבדוהו · (ב) הוי מגיד מראשית אחרית · א"ר פנחס הכהן בר חמא כל הקורא פסוק זה סבור שמא פלינקרא יש למעלה (א) שהוא אומר עצתי תקום · מהו וכל חפצי אעשה (ג) שהוא חפץ להצדיק בריותיו · שנאמר (ישעיה מב) ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר · ואינו חפץ לחייב בריה שנאמר (יחזקאל לג) אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה · לכך נאמר וכל חפצי אעשה · וכן אתה מוצא שהגיד הקב"ה למשה מראשית אחרית אם ידבר אליכם פרעה אכ"כ אלא כי ידבר עתיד הוא לומר לכם כן · ורבי יהודה ב"ר שלום אמר כהוגן הוא מדבר תנו לכם מופת · [ג] וכן אתה מוצא בנח אחר כל הנסים שעשה לו הקב"ה בתיבה והוציאו ממנו א"ל (בראשית ט) ולא יהיה עוד המים למבול לשחת כל בשר · התחיל מבקש סימן עד שאמר לו הקב"ה (שם) (ג) את קשתי נתתי בענן · ומה נח הצדיק היה מבקש סימן · פרעה הרשע עאכ"ו · וכן אתה מוצא בחזקיה בשעה שבא ישעיה וא"ל (מ"ב כ) כה אמר ה' הנני רופא לך ביום השלישי תעלה בית ה' · התחיל לבקש סימן שנאמר (שם) ויאמר חזקיה מה אות כי אעלה בית ה' · ומה חזקיהו הצדיק בקש אות · פרעה הרשע לא כ"ש · (ד) חנניה מישאל ועזריה כשירדו לכבשן האש לא ירדו אלא בסימן · כיצד (תהלים קטו) [ד] לא לנו ה' לא לנו אמר חנניה · לשמך תן כבוד אמר מישאל · על חסדך ועל אמתך אמר עזריה · (ג) וגבריאל היה עונה אחריהן למה יאמרו הגוים איה וגו' · כיון ששיגרו כל הלילה בפיהם נטלו אותו סימן וירדו · [ה] ואם אין לך ללמוד מיכן למוד ממקום אחר דכתיב (זכריה ג)

מסורת המדרש א תנחומא כאן סוף סימן ט' · ב תנחומא כאן סימן י"א · ג תנחומא כאן סימן ג' כל הענין · ד פסחים דף קי"ח · לקמן פרשה י"ח · מדרש תהלים מזמור קי"ז · ה עיין סנהדרין דף ל"ג · ובבראשית רבה סוף פרשה נ"ו :

חדושי הרד"ל

(יא) אמר ליה היאך אביא כו' אמר ליה ואת המטה הזה תקח בידך · מדכתיב מקרא זה כאן שהוא כתוב בסדר שמות בתר קרא דוהיה הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים נראה נומר שהמדרש סובר שפירוש מקרא ההוא ענין א' להכא · דהוא יהיה לך לפה היינו יהיה נביאך דהכא דהיינו אצל פרעה (דהאי אצל העם ככר כתיב ודבר הוא לך אל העם) ואתה תהיה לו לאלהים היינו לו לפרעה כדכתיב כאן נתתיך אלהים לפרעה · ולכן דורש והולך כאן סיפיה דההוא קרא דואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות ועי' ספ"ג : (יב) חקוקות עליו נוטריקון דצ"ך כו' · מכאן הביא הגר"א ז"ל ראיה הא דתניא ר"י היה נותן בו סימנין דבו על המטה קאמר שסובר שבנוטריקון היה רשום עליו ועיין פסקי תוספות מנחות סימן כל"ד שכתבו שר"י היה רגיל ליתן סימנין שלא יטעה כמו זד"ד יס"ו שם (מ"ו) : (יג) והאמורא אומר כו' · ז"פ לעיל סוף פ"ג לפה לתורגמן :

(א) נכר הארץ וגו' · ועזבני והפר את בריתי מה שעתידין כו' של יהושע כד"א (שופטים ב') ויעזבו כו' כנ"ל : (ב) הוי מגיד מראשית אחרית · אפי' במעשה האדם שהבחירה נתונה לו לאדם · מ"מ אין נעלם מידיעתו יתברך סוף דעת האדם : (ג) שהוא חפץ להצדיק את בריותיו · ולכן לזה ליתן מופת לפרעה והיה מתרה בו בעת המכות : (ד) חמ"ו כו' בסימן כו' כיון ששגרו כו' נטלו אותו סימן כו' · אפשר סימן זה היה שפסוקים · אלו נשגרו בפיהם ברוה"ק נפלו לתוך פיהן (ואפשר היה זה דאקריינהו פסוקי אלו בחלמייהו או השכימו ונפלו לתוך פיהם דאמרינן בברכות ה"ז נבואה קטנה)

חדושי הרש"ש

(ט) אני ממלא ממנו העליונים והתחתונים · זה דריש מסיפא דקרא הלא את השמים ואת הארץ אני מלא וכ"ה בתנחומא :

(א) שהוא אומר עצתי תקום וכל חפצי אעשה ומהו כל חפצי כצ"ל וכ"ה שם : (ג) את קשתי נתתי בענן וסופיה והיתה לאות : (ג) וגבריאל היה עונה כו' · כי הוא היה המציל כדאיתא בפסחים (קי"ח) לקמן

מתנות כהונה

אראנו · דרש ביה אראנו אל"ף כאפונה פתוחה אראנו לאחרים : [הכי גרסינן בתנחומא אראנו מהו הא השמים ואת הארץ אני מלא א"ר כו' ה"ג לפרעה לך והפרע ממנו והבא עליו י' מכות א"ל] : בטכסים · בסדר ומנהג זה כאשר הם מסומנים על המטה : אומר לפניו · מה שהדורש אומר לו הוא מכריז ואומר אל העם הבאים לשמוע :

פרשה ט ויעזבו וגו' · כתיב בספר שופטים אחרי מות יהושע : פלינקרא · גרס' ופי' הערוך מחלוקת : למען צדקו · שיצדיק המצוה וכן הוא בתנחומא : [הנני רופא גרסינן] : ששיגרו · גרסינן שפסוקים אלו היו מרגילין בפיהם : אגבי

פירוש מהרז"ו

או לעבירה תנחומא : אני ממלא ממנו · לשון התנחומא מהו את השמים ואת הארץ אני מלא פי' שהיל"ל אני רואה ודרש ע"פ מדה כ' אא"ע לה' תנהו ענין לאדם המתחבר שממלא ממנו שמים וארץ · ובתנחומא הגי' ומראה שבחו לבריות ותרוייהו איתנהו שהגו של מסתתר לרע ושבחו של מסתתר לטוב : ג לך הפרע ממנו · בתנחומא הגי' א"ל נתתיך אלהים לפרעה לך הפרע ממנו וכצ"ל כאן והוא ד"א על פסוק ראה נתתיך אלהים לפרעה וכל דברי סימן זה לע"ג למה דווקא כאן דרש לשון פרעון ומ"ש ואיך אבוא כו' אמר לו ואת המטה וכו' שאינו שייך כאן אלא בשמות ד' בפסוק י"ז אך חז"ל דרשו שכאן כתוב ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך · וענין הנביא הוא שמקבל נבואה מאת אלהים א"כ משה כאלהים לאהרן ולא לפרעה וכמ"ש בהדיא שמות ד' פסוק ט"ז והוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים היינו שיהיה אלהים לאהרן ואיך אמר כאן אלהים לפרעה · ואהרן נביאך · והם ב' כתובים מכחישים מדה ט"ו והכריע שמ"ש לפרעה נוטריקון לך לפרעה הפרע ממנו ע"פ מדת ממעל וכך פירושו ראה נתתיך אלהים לאהרן ע"פ מדה י"ז שמפורש לעיל ואתה תהיה לו לאלהים וזהו מ"ש ואהרן אחיך יהיה נביאך כמ"ש שם · ושם ד' ע"ז כתוב ואת המטה הזה וגו' אשר תעשה בו את האותות ושם פרעה אינו נזכר בכל הענין שם · ונלמד מכאן כי שני הענינים אלו ענין אחד הוא ונאמרו זה אצל זה · וע"ז אמר כאן לצרף הדברים לך הפרע ממנו והביא עליו עשר מכות כ"ה בתנחומא · ומשה שאל איך אביא עליו עשר מכות והשי"ת השיבו ואת המטה הזה תקח בידך : משקל מ' סאה · ממ"ש תקח בידך משמע שנקח בשתי ידים וכמ"ש סוטה ל"ד א' אבנים שליוה יהושע הרימו לכם שהיה לכל אחד משקל מ' סאה וכן כאן לא פחות : של סנפרינון היה · הוא במכילתא בשלח ע"פ והכית בצור מכאן היה ר"י בן זמרא אומר המטה היה של סנפרינון · והכית על הצור אינו אומר אלא והכית בצור · פי' עם צור שהמטה היה של צור אבן · והרב מוה' יוסף אב"ד דפאפאקע ל"י דייק מדכתיב והכית בצור משמע · רומס בצור וע"כ שהיה של סנפרינון שקשה מכל צור שמפוצץ הסלעים · ושני הפירושים אמת ופי' והכית עם הצור בתוך הצור כצ"ל : בטכסים הזה · לפרש המטה הזה באופן שכתוב במטהו ומ"ש בו פי' בפרעה ועליו · ומ"ש המכות חקוק עליו כמ"ש לעיל פ"ה סי"ו ע"ש פירושו בהדיא בארוכות : וע"י שניהם · פי' כמו שהדיבור ע"י שניהם כך המעשה כמ"ש שמות י"א פסוק י' ומשה ואהרן עשו · עי' בתנחומא הוספת דברים · ומ"ש כשם שהדורש כוונתו לדרוש מ"ש לעיל לאלהים לאהרן פי' לרב כמ"ש לקמן פ"ט סי"ה בהדיא מורא רבך כמורא שמים · ונביאך פי' אמורא ומתורגמן :

פרשה ט א ויעזבו את ה' ולא עבדוהו · וכן הוא בתנחומא כאן סי' י"א ע"ש שם מצויין שופטים י' ולא יתכן המדרש לפסוק זה שהרי אמר שזה היה אחר מיתתו של יהושע ופסוק זה נאמר אחר יאיר קודם יפתח שהוא בערך ע"ר שנה אחר יהושע בהפסק הרבה שופטים ביניהם ע"כ שהכוונה על פסוק בשופטים ב' י"ב ויעזבו את ה' · ושם לא כתוב ולא עבדוהו : פלנקרא · בערוך ערך פלנק בשם ילמדנו הגי' פילונקייא וכן בתנחומא כאן סי' י"א ופי' בל' יוני מחלוקת · שמשמע שיש חולקים עליו וצריך לנצחם · ודורש שאינו רצון של גאוה אלא רצון פשוט של מקור חסדו אף לחייבים וע"פ מדה י"ז שמפורש מהו חפצו · למען צדקו · ועל ההיפך כתוב אם אחפוץ וגו' כי אם בשוב רשע וגו' מדה ט' : מבקש סימן · והקימותי את בריתי ולא יהיה עוד וגו' כתוב אחריו ויאמר אלהים זאת אות הברית ותיבות ויאמר אלהים מיותרים שהיה הכל בדיבור אחד · אלא שנח שאל אות על מ"ש והקימותי והפסיקו וע"כ כתוב ויאמר אלהים זאת אות הברית אשר שאלת את קשתי : כיצד לא לנו · שהיה ליל פסח ואמרו הלל כמ"ש לקמן פר' י"ח סי' י"ב פסחים קי"ח שאמרו כל ההלל עד ואמת ה' וכו' ועי' מדרש תהלים קי"ז ומזמור לא לנו כנגד צלמו של נ"כ כמ"ש עצביהם וגו' ול"ע מנין לו כל זה : וגבריאל · עי' לקמן פר' י"ח סי"ה שהצילם על ידו · וכאן אמר שהוא אמר פסוק אי' נא אלהיהם שאם חמו"ע היו יכולים לומר ואיה נא אלהינו וכמ"ש ואלהינו ע"כ דורש שהמלאך אמר בשבילם : כיון ששגרו · זהו עיקר המופת שלא זזו הפסוקים מפיהם כל הלילה וכמ"ש אצל רחב"ד אם שגורה וכו' וחלילה לומר שאם לא כן לא ירדו שהרי מפורש והן לא וגו' אלא על שאמרו בפירוש הן איתי די אלהנא וגו' יכיל לשיזבותנא רצו שיפילו אותם לכבשן האש ויתקדש שמו יתברך שיעשה להם נס שיצילם לעין כל ועי' פ"ר סוף פסוק זאת קומתך באריכות ראיה לדברים אלה : אם אין לך ללמוד · שאין הדברים מפורשים במקרא יש רמז על זה עפ"י מדה י"ז שמפורש בזכריה כי אנשי מופת המה כמ"ש ב"ר פר' נ"ג סי' י"ב שענין המופת הוא על איזה

יפה תואר

המטה הזה משקל מ' סאה הי' · ידוע שהמטה הזה מהדברים שנבראו בע"ש בין השמשות כדתנן בפ"ה מאבות ולכן לא יפלא היותו משקל מ' סאה ושל סנפרינון כי ענינו דרך נס · וכל זה קבלה הי' בידם ולא היה צריך להזכיר כאן כל זה אלא ע"י שרוצה להוכיח שהמכות היו כתובות כסדרן במטה הביא מאמר ר' יהודה שאמר כן בעלמא והזכיר כל מאמרו : כשם שהדורש כו' · בא לפרש נביאך כדתרגם אונקלוס מתורגמנך :

הקב"ה מגיד מראשית מה יהא בסוף · גם במעשי האדם ובחירתו · אף כי לאדם נתנה הבחירה מ"מ הקב"ה יודע מראש · ועי' בב"ר פ"ב שמה הארכנו בזה וברכנו הדבר לדעותיו : כל הקורא פסוק זה סבור שמא פלינקרא יש כו' · הנה מי הוא הסכל שיאמר כי יש בשמים מחלוקת נגד ה' · וגם מה הוסיף עוד לומר אמר ר' פנחס הכהן הלא הוא דבר מאמרו לפני זה · ולמה הזכיר שמו שנית · וגם אם בא ר"פ להוציא מלב התועים שאומרים אשר מפשט הכתוב הזה נראה שיש שם פלינקרא למה לא הגיד לנו פשט האמיתי בכתוב ולהוציא מלבם · אבל באמת שהכתוב הזה סובל שני פירושים או כי מגיד מראשית וגו' הוא על דרך בטרם תצמחנה אשמיע אתכם כי הוא יגיד המקרים שיקרו בעולם בטרם יהיו · ולפ"ז יתפרש עצתי תקום זו היא גזירת המקום ב"ה שיקראת עצה ע"ד זאת העצה היעוצה על כל הארץ · מי יעץ זאת ה' צבאות יעצה · וכל גזירות המקום הלא הוא כמוך בפמליא של מעלה כדאיתא בב"ר פי"ב בבריאת האדם והמקרים שיקרו בעולם וע"ז שייך לומר שמא יש מחלוקת למעלה כי המקום ב"ה מתוכח עמהם אם לגזור גזירה זו ועי"ד שאמרו בירושלמי ריש סנהדרין גבי וכל צבא השמים עומדים עליו · ועז"א ובכל זאת עצתי תקום וכל חפצי אעשה · ולפירוש זה אין לנו הוכחה לדברי ר"פ שנאמר לפני זה כי גם במעשי האדם יגיד הקב"ה מראש כי מעשי בני אדם לא יבואו בגזירת ה' רק בבחירתו לכן בא עתה לחזק את דבריו כי הפירוש בכתוב הזה לא כן הוא כי על מעשי בני אדם קאי ועצתי תקום קאי על העצה היעוצה בתורה לשמור ארחות צדק ומשפט זאת תקום באחרונה אף כי יודע הוא בראשונה כי לא יאבה זה שהיה לשמוע בקולו · כי למעלה אין מחלוקת כלל ולא שייך לשון עצתי תקום לפי פירוש הראשון דיתפרש כאלו יש עצה המתנגדת לעצת המקום כי אין שם פלינקרא · ולכן מזכיר שם ר"פ הכהן עוד הפעם · כי המדרש בא לחזק ולבאר את דבריו הראשונים עם המאמר הזה · וכמו שנמצא פעמים במשנה ר' פלוני אומר · וריש נמי דידיה ומתרצינן דס"ק ר' פלוני אומר כן לפי שרבי פלוני זה אמר כן דוק ותשכח וכן יתפרש הכא : מהו וכל חפצי אעשה · כי לפי פירוש זה דקאי על מעשי בני אדם הלא זה תלוי בחפץ האדם כי הבחירה בידו הוא ולמה קרא הקב"ה זה חפצי · ומשני דלענין זה נקרא חפץ ה' כי הוא חפץ אשר הבריות ילכו בדרך טובים · והוא מסייע בידם ע"ד הבא ליטהר מסייעין לו · ובמה שמדריכם בדרך ישרים הוא שאמר הכתוב למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר : עתיד הוא לומר כן · ולפ"ז שימוש המלה כי בכאן בלשון דהא אשר זה הוא משימושי מלת כי · ויתפרש מפני שידבר אליכם · וכן הוא רוב מלת כי המתפרשות בלשון אשר · ור"פ מפרש הכתוב מפני שידבר אליכם פרעה כן לכן ואמרת אל אהרן ור"י בר"ש כי ידבר אליכם הלא בצדק וכהוגן ידבר אליכם פרעה תנו לנו מופת לכן ואמרת וגו' : לא לנו ה' לא לנו אמר חנניה · אפשר לפרש כי תולה ענין כל כתוב וכתוב לפי השם של כל אחד ואחד · והנה הכתוב לא לנו אומר כי אין אנחנו ראוים לזה אבל ה' אשר אמר והנותי את אשר אחון כי אעפ"י שאיננו הגון אני נותן הגינה לכן תולה הכתוב הזה בחנניה אשר זה הוא בשם חנינה · וגם הכתוב כי לשמך תן כבוד תולה במישאל אשר בשמו יש האותיות שמי אל · ובשם האל יתן כבוד על

חסדך

ידי משה

סבור שמא פלינקרא יש למעלה · פי' המדרש מפרש ואזיל למה סבור כך לפי שיקשה לו בהוא אומר עצתי תקום וחזר ואמר וכל חפצי אעשה ומתוך כך יטעה לומר שהוא ב' רשויות ח"ו אבל האמת שאמר וכל חפצי אעשה לדרשה כדמפרש ואזיל שחפץ לצדיקים וכו' : כהוגן הוא מדבר · ודרש כי מלי דסא שהוא אחד מארבעה לשונות שמלת כי משמש : לא ירדו אלא בסימן כיצד לא לנו כו' · וקשה להבין מדוע אמרו חנניה מישאל ועזריה ג' פסוקים הללו דוקא ובירושלמי אי' כמה גדולים צדיקים הללו שנזדמן להם ג' פסוקים הללו בשעה שירדו לתוך כבשן האש ונ"ל בן המחבר דה"ס ע"ד דאי' במ"ר אמר הקב"ה ליהודה אתה הצלת ג' נפשות מן האור שאמרת צדקה ממני חייך שאני מציל ג' מבניך והו חמ"ו מתוך כבשן האש והקשה בספר בית אלקים והלא איתא בגמרא יהודה שקידש ש"ש בפרהסיא נקרא כולו על שם הקב"ה א"כ היה זה שכרו וי"ל שס"ל למדרש שלא נקרא מטעם זה יהודה רק מטעם הפעם אודה את ה' לפי שאין זה כבודו של הקב"ה שיהיה בשר ודם נקרא על שמו אלא שכרו היה ע"כ שבשביל חמ"ו והשתא א"ש והק"ק לא ירדו אלא בסימן פי' שהיה סימן בידם שיהיו נצולים מן האש כיצד פירוש שאיך ידעו זה לנ"א שאמרו לא לנו ה' כי לשמך תן כבוד פי' לא לנו שראוי' אלהנו שיעשה לנו הקב"ה נס להציל אותנו מן האש רק בשביל שהציל אבינו יהודה ג' נפשות אך קשה דילמא היה שכרו שהיה נקרא על שמו של הקב"ה וא"כ מנלן שיעשה לנו נס לנ"א זה אינו ע"כ כי לשמך תן כבוד פי' שאין זה כבוד של מעלה שיהיה ב"ו נקרא על שמך ודו"ק היטב : כיון ששגרו כל הלילה ·

מה

שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך היושבים לפניך כי (ה) אנשי מופת המה · ומי היו · א"ר יהודה ב"ר שלום אלו חמו"ע שנעשה להן הסימן הזה ומה אם הצדיקים מבקשים סימן הרשעים עאכו"כ :

ב ואמרת אל אהרן קח את מטך · הה"ד (תהלים קי) מטה עוזך ישלח ה' (ו) מציון · אין הקב"ה רודה את הרשעים אלא במטה · ולמה לפי שנמשלו לכלבים שנאמר (שם נט) ישובו לערב יהמו ככלב · כשם שדרכו של כלב ללקות במקל כך הם לוקים · לכך נאמר מטה עוזך · אמר להן הקב"ה פרעה (ז) רשע הוא אם אומר לכם תנו מופת הכה אותו במקל · שנאמר אמור אל אהרן קח את מטך :

ג והשלך לפני פרעה יהי לתנין · תנן א העומד להתפלל (ד) אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו ואפילו נחש כרוך על עקיבו לא יפסיק · מה ראו חכמים להקיש כריכת נחש למלכות מצרים א"ר שמעון בן פזי דכתיב (ירמיה מו) קולה כנחש ילך · מה הנחש מלחש והורג אף מלכות מצרים מלחשת והורגת כי הוא נותן בבית האסורים ומלחש עליו להורגו · ד"א מה ראה הקב"ה להקיש מלכות מצרים לנחש · מה הנחש מעוקם אף מלכות מצרים מעקמת דרכיה · לפיכך אמר הקב"ה למשה כשם שהנחש מעוקם אף פרעה מעוקם · כשיבא להתעקם אמור לאהרן ויתלה את המטה כנגדו כלומר מזה אתה לוקה :

ד ד"א למה א"ל נס של תנין לפי שפרעה נדמה לתנין שנאמר (יחזקאל כט) התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו כשהיה משה יוצא מאצל פרעה היה אומר אם יבא אצלי בן עמרם אני הורגו אני צולבו ואני שורפו · וכשהיה משה נכנס מיד נעשה פרעה מטה :

ה ויבא משה ואהרן אל פרעה · ב והלא אהרן היה לו ליכנס תחלה שהרי גדול היה ממנו בשנים ולמה משה · שהיה גדול ממנו בארץ מצרים שנאמר (שמות יא) גם האיש משה גדול מאד · ד"א לפי שעשה הקב"ה אלהים למשה על אהרן · שנאמר (שם ד) ואתה תהיה לו לאלהים ודרך ארץ הרב נכנס תחלה · (ט) ויעשו כן כאשר צוה ה' אותם · שלא עשו עד ששאל פרעה מהן מופת · כשם שאמר הקב"ה ואותה שעה וישלך אהרן את מטהו :

ו ויקרא פרעה לחכמים ולמכשפים · באותה שעה התחיל פרעה משחק עליהם ומקרקר אחריהם כתרנגולת ואומר להם כך אותותיו של אלהיכם בנוהג שבעולם ב"א מוליכין פרקמטיא למקום שצריכין להם כלום מביאין מוריים (ח) לאספמיא דגים לעכו אין אתם יודעין שכל הכשפים ברשותי הן · ג מיד שלח (ו) והביא תינוקות מן אסכולי שלהם ועשו אף הם כך · ולא עוד אלא קרא לאשתו ועשתה כך · שנאמר ויקרא גם פרעה (ט) מהו גם שאף לאשתו קרא ועשתה כן · ויעשו גם הם חרטומי מצרים · מהו גם אפילו התינוקות (י) של ד' וה' שנים קרא ועשו כן :

ז וישליכו איש מטהו · (יא) ד אמרו יוחני וממרא למשה תבן אתה מכניס לעפריים · א"ל למתא ירקא ירקא שקול · ויבלע מטה אהרן את מטותם · ה הה"ד (משלי כט) כל רוחו יוציא כסיל וחכם באחור ישבחנה · הכסיל מוציא כל דבריו בפעם אחת כשיבא לריב עם חבירו (יב) וחכם באחור הוא מסלקו · ד"א כל רוחו יוציא כסיל הרשע הזה משהוציא כל עצתו · אחר כן (יג) חכמו של עולם באחור ישבחנה · שכן אתה מוצא באחשורוש שעמד ובטל מלאכת בהמ"ק · לפיכך לא מלך אלא על (יד) חציו של עולם · מה כתיב בו (אסתר א) בהראותו את עושר כבוד מלכותו וגו' · ארז"ל ו ששה גיסין היה מראה להם בכל יום ויום ואין אחד מהן דומה לחבירו · (טו) ואח"כ הוא משלח לכל גדולי המלכות · ור' חייא בר אבא אמר (ז) מיני יציאות הראה להם · רבי לוי אמר (ח) ז בגדי כהונה הראה להם נאמר כאן תפארת גדולתו ונאמר להלן (שמות כח) ועשית בגדי קודש לאהרן אחיך וגו' · מה תפארת האמור להלן בגדי כהונה גדולה אף תפארת האמור כאן בגדי כהונה גדולה · וחכם באחור ישבחנה שהפיל הקב"ה עצתו והרג את ושתי · ד"א כל רוחו יוציא כסיל זה פרעה שהיה מלעיג על הקב"ה שהיה סבור שמעשה כשפים הן מה שעשו משה ואהרן

מסורת המדרש א ברכות דף ל' · ירושלמי ברכות פרק ה' · תנחומא כאן סימן ד' כל הענין · ב תנחומא כאן סימן י"ב · ג תנחומא כאן סימן ג' · ד מנחות דף פ"ה · ילקוט כאן רמז קפ"ב · ה תנחומא כאן סימן י"ב · ילקוט משלי רמז תתקס"ב · ו אסתר רבה ריש פרשה ב' · ז מגילה דף י"ב ·

חדושי הרש"ש

ולקמן פי"ח ועמש"כ שם : (ד) אפי' מלך שואל בשלומו לא ישיבנו · בגמ' (ל"ב ב') אר"י לא שנו אלא מלך ישראל כו' וכן הוא בירושלמי שם : (ט) ויעשו כן כאשר צוה ה' שלא עשו כו' כצ"ל : (ו) והביא תינוקות מן אסכולי כו' · אולי דריש מדלא כתיב ויקרא כו' את החכמים ואת המכשפים כדכתיב ויקרא את כל חרטומי כו' (בראשית מ"א) וכתיב בשמות למ"ד להורות שלא היו עדיין בגדר חכמים ממש כמו וימס לבב העם ויהי למים (יהושע ז') והוא היה לאמן (שמואל א' כ"ה) : (ז) מיני יציאות הראה להם · יתכן פירושו כמו וביתיהו למוצאות (מלכים ב' י') ודורשו מלשון עושר כמו שאמור (שבת כ"ה ב') איזהו עשיר כו' כל שיש לו כו' וכן היה נהג להתיכות כמו שאמרו לעיל בב"ר פ"א סי' י"ב מלך ב"ו מתקלס כו' · ועדיין לא בנה לה פריביטאות לפי' המוסיף והמערך : (ח) בגדי כהונה גדולה הראה להם כצ"ל

חדושי הרד"ל

או מה שמשמעו גבריאל עונה אחריהן נטלו לסימן (וע' יד"מ שכתב שהיה ליל פסח וכ"ה לקמן ס"פ י"ח · אבל בשה"ש פ"ז אמרו שהיה ביוהכ"פ) וכאן משמע שירדו בסימן הבטחה שיגאלו · אבל בסנה"ד שם אמרו שהקב"ה השיב להן ע"י יחזקאל שלא יתקיים עליהם ואמרו שמוסר עצמו ע"מ לעשות לו נס אין עושין לו נס (ועי' בב"ר פנ"ו ובספרי האזינו ס"פ ש"ו) ובפסחים (קי"ח·) איתא ג"כ שחמ"ו אמרו פסוקים אלו בירידתן ע"ש : (ה) אנשי מופת אלו חמ"ו · בסנהדרין (צ"ג) דרשו כן עליהם על שנעשה בהם מופת הגלה מכבשן האש · ועי' בב"ר שם · וכאן דרש מופת לשון סימן כמו תנו לכם מופת דהכא : (ו) מציון · רדה בקרב אויביך · אין הקב"ה כו' כצ"ל : (ז) רשע הוא כו' הכה אותו כו' · פליג אדר"י בר שלום דאמר לעיל כהוגן הוא מדבר כו' (וכאן דברי סתם המדרש הוא · דסתם ואמר נמי לעיל כי ידבר עתיד הוא כו') ובמעתי מהרב בעל אפיקי יהודה ז"ל שאמר דלעיל קאמר כי ידבר אליכם פרעה כו' תנו לכם מופת · כלומר שלא יאמין לכם בשליחותכם (וזה אף בישראל נביא בתחלה צ"ך להחזיק נבואתו · וכ"מ אח"כ בדברי רבינו בחיי כאן) אבל כאן אמר יאמר לכם תנו מופת כלומר על עיקר כח השגחת ה' בעולם וכמו שאמר מי ה' כו' לא ידעתי את ה' כו' · על זה אמר רשע הוא הכה כו' : (ח) לאספמיא כו' לעכו · הן מקומות בארץ ישראל · שצדין בהם דגים הרבה כמ"ש בב"ר פ"ה : (ט) מהו גם שאף לאשתו כו' · כד"א ותתן גם לאישה עמה (בראשית ג') ועיין רבינו בחיי כ"א בזה : (י) תינוקות של ד' וה' שנים · היינו מן האסכולי שלהם שאמר לעיל : (יא) אמרו יוחני וממרא למשה תבן כו' · זהו לשון הש"ס במנחות (פ"ה) ולעיל דאמר בלשון אחר מוריים לאספמיא כו' הוא לשון המדרשות : (יב) וחכם באחור הוא מסלקו · משיב לו תשובה נכונה ומסלקו שאין לו עוד פה להשיב ושותק וזהו ישבחנו כמו משביח שאון ימים וכדפירש"י שם : (יג) חכמו של עולם · כדמפורש להלן : (יד) חציו של עולם · עי' אסת"ר פ"א ס"ב : (טו) ואח"כ הוא משלח · [illegible]

פירוש מהרז"ו

איזה דבר שנאמר או שנעשה לסימן קיום הבטחה ובירור דבר מבוכה ואלו חמו"ע נעשה להם מופת שיתקדש ש"ש בשגירת הפסוקים כנ"ל עי' סנהדרין דף צ"ג ועליהם העיד כי אנשי מופת המה שהם בקשו אות ומופת וזהו מ"ש יחזקאל ריש כ' כנ"ל בשי"ר שם :

ב מציון · ס"ד רדה בקרב אויביך וזהו שאמר אין רודים וכו' : פרעה רשע הוא · שמבקש אות בעלילה שידע איך להתדמות ולהכחיש ע"י חרטומיו ולא יודה על האמת ע"כ צריך להכניעו ע"י מטה ויסורים ע' לקמן סי"ח. וכן בגוג לעתיד וכמ"ש כימי צאתך וגו' :

ג מה ראו · שגם המשנה נדרשת במדת סמוכין ובכל המדות · וע' ב"ר פ' ל"ז סי"ב על משנה נשמים בשורות טובות : קולה כנחש · בנבואת מצרים כתיב : מלחש והורג · ועי' מדרש קהלת פסוק אם ישוך הנחש על שלבונו שותת · ופי' ג' שמלחשים לו משמים :

ד ויתלה את המטה · שיהפך לנחש שעם עקש התעקש : אני הורגו · רצה לבלעו כתנין שבולע ירמיה נ"א ל"ד ונהפך התנין למטה עי' לעיל פרק ג' סי' י"ב באריכות :

ה בשנים · כמ"ש כאן פסוק ז' ומשה בן פ' ואהרן בן פ"ג : גדול מאד · בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם · הגם שזה כתוב אחר מכת חושך · שם נכתב דרך אגב שזכר שנתן חן העם בעיני מצרים זכר גם משה · והאמת שהיה גדול שם מיד בבואו · וכמ"ש לעיל פ' ח' סי"ב מהילקוט ע"ל פס"ו ריש סי' י' ביאר ביאור ותבין כאן ומשה העיקר וגם מרבה אהרן : הרב נכנס · עמש"ל סוף פ"ח : שלא עשו עד · דורש מ"ש ויעשו כן כאשר צוה כפול לשון · כן שהמתינו עד שאל · כאשר צוה על המעשה : ו ויקרא פרעה וגו' · וס"ד ויעשו גם הם חרטומי מצרים ולא החכמים והמכשפים ולמה קראם ועוד מה גם · ע"כ דורש שפי' ויקרא שקרא ונעק ולעג שבאו לעשות בחכמת הכישוף במקום חכמים ומכשפים שהיו ראשי החרטומים יוחני וממרא וסידור הכתוב לפי הדרשה ויקרא לחכמים ולמכשפים ויעשו גם הם חרטומי מצרים בלהטיהם גם פרעה שתיבת גם שייך למעשה ולא לקריאה וזה ע"פ מדה ל"א · ותיבת גם שאל חרטומים מרבה תלמידיהם וגם שאל פרעה מרבה אשתו · והחרטומים היו שם בעת עשית משה המופתים ולא הוצרך לקראם : יוחני וממרא · דורש כפי סידור הכתוב ויקרא גם פרעה לרבות שגם החכמים ראשי החרטומים קראו ונעקו · ועי' כל זה בספר הישר ובזוהר קורא אותם יונוס וימברוס : ז וחכם באחור מסלקו · שמ"ש באחור פי' באיחור זמן · וישבחנה פי' כיבוש וסילוק · וזה פשוטו על שתם חכם וכסיל · ואח"כ דורש ע"פ מדה י"ז : הרשע הזה · וכסיל פי' רשע לקמן סי"ח : וביטל מלאכת בהמ"ק · כמ"ש עזרא ד' ו' ובמלכות אחשורוש כתבו שטנה וגו' ובימי ארתחשסתא וגו' שארתחשסתא הוא אחשורוש שביטל כמ"ש באותה פרשה בעזרא וכמ"ש כל זה באסתר פסוק ויהי בימי השני ופסוק בהראותו : מה כתוב בו · פי' שמשמחה זו של ביטול מלאכת בהמ"ק ושחשב שלא יגאלו ישראל עוד כמ"ש בהדיא במגילה אז הוציא כל רוחו שהראה כל אוצרותיו ק"פ יום : ו' גיסין · במוסף ערוך גורס גסין בלשון יוני אוצר מלכים עי' מ"כ ודורש לשונות כפולים מדה י' : ואח"כ הוא משלח וכו' · כמ"ש אצל משתה אסתר ויתן משאת כיד המלך ומן השמש שגם כאן היה כן : מיני יציאות · שהראה להם חשבון הוצאותיו על חילותיו וסוסיו ורכבו · וכדומה וכמה ההכנסה : ובגדי כהונה · שמ"ש עושר כבוד הוא בכמות וריבוי ומ"ש ואת יקר וגו' הוא באיכות יקרותו וגדולתו מכל מלכי ארץ ימלכות ישראל עם כלי בית המקדש עם בגדי כה"ג שהם תפארת ישראל נ"כ בידו : והרג ושתי · זרע נ"נ

ונהפכה

מתנות כהונה

אנשי מופת · אנשי סימן כד"א אות או מופת ועיין זה מש"כ במדרש חזית בפסוק מה יפית : [אם אומר · פרעה : הכו אותו גרסינן] : נעשה פרעה מטה · כעץ בעלמא יושב ודומם : צוה ה' את וגו' · גרס : מקרקר כו' · כלומר שורק ומרנן ומצפצף דרך לעג וקלס כד"א שרקו ויחרקו שן : ברשותיהן · של מצרים : אסכולי · פי' הערוך בית תלמוד שלהן ששם לומדים התינוקות נקרא סכולה בלשון יון : יוחני וממרא · שמות של בני אדם המכשפים הגדולים שבמצרים : תבן כו' · פירש"י ז"ל בסדר זה עפריים הוא עיר שכולה תבן ולעג הוא שיביאו שם תבן למכור כך מכשפים אתם ובאין למצרים : למתא ירקא כו' · משל הוא כפי הבריות-במקום שיש שם ירק הרבה שם תביא ותוליך ירק למכור מפני ששם באין כל הרוצים לקנות ירק : מסלקו · ישבחנו פי' ענין סילוק ושכרון כד"א בשוא גליו אתה תשבחם פירוש תשכרם ותשקיט אותם : חכמו של עולם · הקב"ה : גיסין · לפי הענין פי' אוצרות וה"ג בילקוט חסבירוות : ששה · נפקא ליה מדכתיב עושר · כבוד · מלכותו · יקר · תפארת · גדולתו · ועיין לקמן במגילת אסתר : יציאות · מיני כבודים שצריכים להוצאות גדולות :

מהו

ידי משה

מה שאמר כל הלילה כי בליל פסח היו יודעין להבטן האש והיו גומרים את הלל ומה שאמרו נטלו אותו סימן פי' על פי פשוטא מלבד מה שפרשתי על פי פשט דהכי קאמר כי הקב"ה אמר ונתן סימן שלא יהיה שום גאולה אלא בזה הגולה וכן הוא בסדר' לקמן בסדר בא פרשה י"ח ומצאה נחת : מקרקר אחריהם כתרנגולת · פי' דדייק מדכתיב ויקרא ולא כתיב וישלח ויקרא ולעיל פרשת מקץ כתיב

יפה תואר

חסדך ועל אמתך דמתחיל בפ' ב' פעמים על על שולם בעזרים שאמו מתחיל בעיי"ן וכמו על עזרת יה אשר הוא חסד ואמת : אנשי מופת המה ומי היו כו' אלו חמו"ע שלמדו תורה לפני יהושע הכהן הגדול כמ"ש בילקוט : הה"ד מטה עוזך ישלח ה' וגו' · משום דק"ל הלא משה בא להוכיח את פרעה כי יש ה' בארץ והוא נוס לו לנכם אל פרעה כי ישלח את בני ישראל · אשר פרעה כפר בו ואמר מי ה' אשר אשמע בקולו וגו' לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח · ולמה בא אליו במטה אשר פרעה המתעקש בזה בפעם בפעם ולא עשה לו מופת גלוי כמו המעמדה שהם אשר ירא פרעה ויוכח בפעם אחת כי יש ה' ודבר ה' בפיו לכן מתרץ המדרש כי המופת במטה הוא נאה היה לרשעים להראותם כי יש אלהים שופטים בארץ · ומ"ש הכה אותו במקל פי' שיכה במקל זה על קדקד שכרתו שכתם כד' · והראהו כי יש משפט לרשעים בעולם : אין רודה הקב"ה כו' · מדכתיב שתם רדה בקרב אויביך משמע שאין המטה הזה לענין תפארה כדרך משה עוז מקל תפארה כשבט מלכות · וכמ"ש בילמדנו כי זה המטה אשר נבראת בין השמשות וניתן לאדם בג"ע והוא שביד יעקב ויהודה ומשה ויתן ימלך המשיח · שלפ"ז הוא שבט מלכות והוד והדר אלא ענין רדיה באויבים : אלא במטה · ואף דמצינו שאר מעשיו של מעשיהם לרשעים כענין סדום ודור הפלגה ודור אנוש · וכדכתיב כי בא ה' נשפט ובחרבו את כל בשר ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגו' ועוד רבים י"ל דלא ממש בכל יסורים אחרים אלא תוכחות דברים דלא שייכי הכא בפרעון הרשעים אלא בדרייתא ובנשמע בעולם בחיים : [illegible]

קרא לכל בני ביתו לעשות כמותם · הוי כל רוחו יוציא כסיל זה פרעה · וחכם באחור ישבחנה זה הקב"ה שנאמר (איוב ט) חכם לבב ואמיץ כח · באותה שעה אמר הקב"ה אם יבלע תנין את תניניהם של מצרים מנהגו של עולם הוא · נחש בולע נחש אלא יחזור לברייתו ויבלע את תניניהם · מהו א ויבלע מטה אהרן את מטותם · (טז) א"ר אלעזר נס בתוך נס מלמד שחזר המטה מטה כברייתו ובלע אותן · כשראה פרעה כן תמה ואמר ומה אם יאמר למטה בלע לפרעה ולכסאו · עכשיו הוא בולע אותו · א"ר יוסי ב"ר חנינא נס גדול נעשה במטה שאע"פ שבלע כל אותן המטות שהשליכו שהיו רבים לעשות מהן י' עומרים ולא הועבה וכל מי שרואה אותו אומר זה מטה אהרן (יז) מכאן שהיה מטה אהרן סימן טוב לעשות בו נסים ונפלאות לדורות : ח ויחזק לב פרעה · ויאמר ה' אל משה כבד לב פרעה · כועס הוא (יח) מה ב הכבד כועס אף לבו של זה נעשה כבד · אינו מבין כסיל הוא (קהלת ז) כי כעס בחיק כסילים ינוח · במה מייסרים את הכסיל במטה · שנאמר (משלי כו) ושבט לגו כסילים · אף משה ייסר פרעה במטה שנאמר והמטה אשר נהפך לנחש וגו' · ד"א כבד לב פרעה ג א"ל הקב"ה רשע בלשון שהכבדת בו בלשון אני מתכבד עליך שנאמר (שמות יד) בהכבדי בפרעה : לך אל פרעה בבקר הנה יוצא המימה · ד לא היה יוצא אלא המימה [בבוקר] לפי שאותו רשע היה משתבח ואומר שהוא אלוה ואינו יוצא לנקביו לפיכך היה (יט) יוצא בבקר · בשעה שהוא נצרך תפוש אותו : והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך · (כ) כדי שיתיירא ממנו : ט ואמרת אליו ה' אלהי העברים וגו' · כה אמר ה' בזאת תדע · הה"ד (איוב לו) הן אל ישגיב בכחו מי כמוהו מורה · בנוהג שבעולם ב"ו שהוא מבקש להביא רעה על שונאו פתאום מביא עליו עד שלא ירגיש בו · והקב"ה הוא מתרה לפרעה על כל מכה ומכה כדי שישוב בו · הה"ד בזאת תדע כי אני ה' הנה אנכי נוגף את כל גבולך בצפרדעים · שלח העז · על המים אשר ביאור ונהפכו לדם · למה לקו המים תחלה בדם מפני שפרעה והמצריים עובדים ליאור · אמר הקב"ה ה אכה אלוה תחלה ואח"כ עמו משל להדיוט אומר מחי אלהייא ויבעתון כומריא וכה"א (ישעיה כד) יפקוד ה' על צבא המרום במרום ואח"כ וגו' : והדגה אשר ביאור תמות : י ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן · א"ר תנחום למה לא לקו המים ע"י משה א"ל הקב"ה המים ששמרוך כשהושלכת ליאור אינו דין שילקו על ידך · חייך לא ילקו אלא ע"י אהרן : (ט) ונטה ידך על מימי מצרים · הכל מה שביאור ובאגמים ובנהרות : ועל כל מקוה מימיהם ויהיו דם · מה שבקיתון : והיה דם בכל ארץ מצרים וגו' · אפי' מה שמצרי רוקק דם היה · מפני מה הביא הקב"ה עליהן דם מדה כנגד מדה · שכך אמר לאברהם (בראשית טו) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי וגו' · ו לפי שלא היו מניחין בנות ישראל לטבול מטומאתן כדי שלא יהו פרין ורבין · לפיכך לקו המים בדם : ויעשו כן משה ואהרן כאשר צוה ה' : והדגה אשר ביאור מתה (כא) אמר ר' אבין הלוי ברבי ממכת דם העשירו ישראל כיצד ז המצרי וישראל בבית אחד והגיגית מלאה מים ומצרי הלך למלאות הקיתון מתוכה מוציאה מליאה דם (כב) וישראל שותה מים מתוך הגיגית והמצרי אומר לו תן לי בידך מעט מים ונותן לו ונעשו דם ואומר לו נשתה אני ואתה מן קערה אחת וישראל שותה מים והמצרי דם · וכשהיה לוקח מישראל בדמים היה שותה מים מכאן העשירו ישראל : יא ויעשו כן (כג) חרטומי מצרים מלמד שהיו סבורין שהיו מעשה כשפים : ח בלטיהם · א"ר איבו בר נגרי א"ר חייא בר אבא (כד) בלטיהם אלו מעשה שדים בלהטיהם אלו מעשה כשפים · וכה"א (בראשית ג) את להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים · לפי שמעשה כשפים ע"י מלאכי חבלה נעשים · ויפן פרעה · לא חשש ולא הרגיש במכת האלהים : ויחפרו כל מצרים סביבות היאור · רבי יהודה אומר (כה) שביאור לקו · ורבי נחמיה אמר מלמעלה (כו) ומלמטה לקה · וכל מצרים לקו מימיה בדם · א"ל רבי יהודה ומה אני מקיים ויחפרו

מסורת המדרש א שבת דף צ"ז · ילקוט כאן רמז קפ"ב · ב עיין ברכות דף ס"א · ג תנחומא כאן סוף סימן י"ב · ד תנחומא כאן סימן י"ד כל הענין · ה עיין מכילתא בשלח מסכת דשירה · פרשה ב' · תנחומא בשלח סימן י"ג · ילקוט בשלח רמז רמ"ג · ילקוט ישעיה רמז ת"ח · ילקוט ירמיה רמז של"א · ו תנא דבי אליהו רבא פרק ז' · ילקוט כאן רמז קפ"ב · ז במדבר רבה פרשה ט' · דברים רבה פרשה ג' · מדרש תהלים מזמור ע"ח · ילקוט תהלים רמז תת"כ · ח סנהדרין דף ס"ז ·

חדושי הרד"ל

חדושי הרש"ש

א קורא לכל גדולי המלכות (כמ"ש עשה משתה לכל שריו כו') מה כתיב ביה בהראותו כו' לאחירו ורתב"ח כנ"ל · וכדיליף וכ"ה במדרש אסתר ובפירש"י מגילה י"ב א' : (ט) ונטה ידך על מימי מצרים הכל כו' · מיני כו' כנ"ל : (טז) א"ר נס כו' שבת (צ"ז) תמה ואמר דרש את מטותם הול"ל את מטותיהם בתנחומא לכן דרש אותיות תם לשון תמה שתמה פרעה וגבסו (שמא יבלע מטה אהרן כל מטה מושלו כסא מלכותו) רק אח"כ ויחזק לב כו' : (יז) מכאן שהיה מטה אהרן סימן טוב כו' לדורות · כד"א (במדבר י"ז) השב את מטה אהרן לפני העדות למשמרת (ולקמן סוף פרשת בשלח ובמכילתא שם אמרו כדי שידעו שהוא של ברכה ע"ש) ואפשר רמזו בלשון לדורות למ"ש (במכילתא בשלח פרשתא ויסע פ"ו) שנגנז מטה אהרן ואליהו ז"ל עתיד להחזירו לישראל לע"ל : (יח) מה הכבד כועס · ומפני הכעס ורתיחת הדם מתנפח ומתכבד משקלו ומביא כבדות בגוף ולכן נקרא כבד ומביא מזה ראיה לפרש כבד לב פרעה ג"כ בשביל כעס בחיק כסילים : (יט) יוצא בבוקר · א"ל כשהוא נצרך תפוש כו' כנ"ל : (כ) כדי שיתיירא ממנו · כמש"ל שהיה תמה פרעה אם יאמר למטה בלע לפרעה כו' שכך אמר כו' אשר יעבודו דן אנכי · כלומר כאשר יעבודו לפי העבודה יהיה הדין מדה במדה : (כא) א"ר כו' ממכת דם העשירו כו' · שוח"ט מז' ע"ח : (כב) וישראל שותה מים מתוך הגיגית · בדב"ר פ"ג א"י שאף מן היאור היה ישראל ממלא מים ע"ש : (כג) וחרטמי מצרים בלטיהם · ויחזק לב פרעה מלמד שהיו סבורין כו' כנ"ל : (כד) בלטיהם א"ר איבו כו' · כנ"ל וע' סנהדרין (ס"ז) לפי שמעשה כשפים ע"י כו' ע"ש בפרש"י שפי' בענין אחר : (כה) רי"א שביאור לקו · והיו שותין מה שחופרין סביב היאור ואינו נלקה · (ומזה הפכו החרטומים לדם הראב"ע ורבינו בחיי) : (כו) ומלמטה לקה · וכל המצריים

מתנות כהונה

מהו ויבלע מטה · שהיה לו לומר ויבלע נחש אהרן דהרי כבר נהפך לנחש : הועבה · נעשה עבה : הכבד כועס · כדאיתא במסכת ברכות בפ' הרואה : הוא יוצא בבקר · כדי שלא יראוהו בני אדם שעומד בקלון : [ה"ג בתנחומא היה יוצא בבוקר אמר הקב"ה למשה עמוד בבוקר בשעה כו' · ה"ג שלח העץ והדגה אשר ביאור תמות] : מאי כו' הכה אלוה ויפחדו ויבהלו הכומרים העובדים לו : [ה"ג האדמה על האדמה ויאמר ה' כו'] : דן אנכי · ומדת הדין נותן לדון מדה כנגד מדה : שביאור · לקו גרסינן פי' אבל סביביו היו חופרין ומוציאין מים : ומלמטה · אף המים שמתחת לארץ היו לדם :

ממה

פירוש מהרז"ו

ונהפכה לו כל שמחתו לאבל : ויבלע את תניניהם · נ"ל שפי' בלשון קושיא שהיל"ל ויבלע מטה אהרן את תניניהם ותירץ ר"א נס בתוך נס שבת דף צ"ז א' שהרי דרך הבולעים לבלוע דבר שיש בו לחלוחית אך אינם בולעים עצים ומטות : י' עומרים · של חרטומי מצרים ותלמידיהם הרבים : ח ומה הכבד · שהיל"ל חזק לב פרעה כמ"ש ויחזק ה' ע"כ דורש על אבר המעיים שנקרא כבד שמטבעו לכעוס · ואם רגיל בכעס הלב מתהפך לטבע הכבד ועי' לקמן פ' י"ב סי"ג לענין כבד ולעיל סי"ז לענין כסיל ולעיל סי"ב לענין מטה : ושבט לגו כסילים · כמ"ש לקמן ריש פ"כ : בלשון שהכבדת · תנחומא כאן סי' י"ב שלכך אמר כבד ולא חזק מדת ממעל ע"פ מדה י"ז : בשעה שהוא נצרך תפוש · תנחומא סי' י"ד ולשון הילקוט בשם מדרש אמר הקב"ה למשה בשביל שעשה עצמו אלוה הודיעו שהוא ב"ו אחז בו משה אמר לו הנח לי שאעשה צרכי וכו' אמר משה יש אלוה שעושה צרכו לפיכך א"ל הקב"ה השכם בבקר : שיתירא ממנו · כדלעיל סי"ז : ט שלא ירגיש · ויבקש לו דרך הצלה אך הפי"ח שהוא שגיב בכחו כל יכול ע"כ מי כמוהו מורה ומודיע מה שרוצה לעשות בכחו שאם פירוש מורה על חכמה היל"ל הן הוא חכם מי כמוהו מורה ע"כ דורש מורה כחו ע"פ מדת ממעל ודרך קצרה ומדבר ברשעים שעליהם צריך להשגיב כח לנקום כפרעה וכדומה : הה"ד בזאת · וס"ד אנכי מכה וגו' ונהפכו לדם · ואח"כ נפרדע הנה אנכי נוגף וגו' · וע' לקמן ריש פ' י"ב בא"ת · והכונה בהודעה זו למען לדקו כדלעיל בריש הפ' וכן היה בכל המכות · ובתנחומא סי' י"ד חושב גם מאמר מכות : עובדים ליאור · לקמן פ' י"א סי"ג שהיו עובדים לכל דבר שיש בו תועלת · והיאור היה האלוה הגדול כי תועלתו גדולה אף כי פרעה עשה עצמו שאמר לי יאורי וגו' : יפקוד על צבא · שדורות הקדמונים היו עובדים לצבא מרום : והדגה אשר ביאור · דרך המדרש להביא פסוקים בפרשה שעומד בו אף שאינו דורש : י המים ששמרוך · ע' לקמן פ"כ סוף סי"ח : הכל מה שביאור · לקמן סוף סי' י"א פירשתיו מדרש תהלים מדה י"ג : דם מב"ם כו' עד דן אנכי · שבמ"ש אשר יעבודו מרומז היאור שעבדוהו כנ"ל בסי"ט ובתיבת דן מרומז מדה כנגד מדה שזהו מדת דינו וכמ"ש בב"ר פ"ח ל"ד סי' ע' דנה יען מכ"מ וכמ"ש בחד"א פרק ז' מפני שהיו רואין את ישראל טובלין מטומאתם ובנות ישראל טובלות מן הנדה · ע"ש בחד"א שמונה כל היו"ד מכות למה באו עליהם בפרק הנ"ל וכן הוא בתנחומא כאן סי' י"ד טעם על כל המכות ביחד והמדרש כאן העתיק על כל מכה במקומו · ועי' במ"ר פ"י ס"א בקיצור · ואף שעדיין לא נתנה תורה ידעו מנהגי תורה מהאבות כמ"ש ב"ר פ' מ"ט בסי"ג וכמ"ש ב"ר פ' מ"ח סי' י"ד : העשירו ישראל · תנחומא כאן סי' י"ג · ומרומז בפסוק הנ"ל אשר יעבודו ועל היאור כנ"ל ויצאו ברכוש גדול מדין היאור · ועי' ד"ר פ"ג סי"ח וכמ"ש אבות ריש פ"ה י' נסים וכו' היינו שנגלו מי' מכות וכמ"ש בפי' הרמב"ם על משנה זו · ועי' מדרש תהלים ע"ח שם איתא דר' יוסי פליג על זה דס"ל שהעשירו ממ"ש ושאלה אשה וגו' : יא ר' איבו בר נגרי · בסנהדרין דף ס"ז ב' בלשונו : ואת להט החרב · ור"ל את הכרובים הם מלאכי חבלה וכמ"ש בהדיא ב"ר פ' כ"א ס"ט ודורש גז"ש ובפסוק כ"ב בלטיהם וכן אצל צפרדעים וכנים בלטיהם שעושים בלט · ולהם על ידי שדים והיאור שהיו צריכים להפוך היה ע"י להט המתהפך והשאר שהיו צריכים להכנים היה ע"י להם כנ"ל בסנהדרין שם : ולא חשש ולא הרגיש · לפרש מ"ש ויפן פרעה וגו' ולא שת לבו וגו' שמ"ש ויפן פרעה פי' שפנה מדעתו שלא לחשוש על מופתי ה' וכמ"ש לעיל ריש ס"ו ופניתי אני ממ"ש ולא שת לבו שלא הרגיש בצרת המכה : שביאור לקו · לפרש מ"ש ויהפכו כל המים אשר ביאור לדם ומה בא למעט הלא מפורש כתוב על מימי מצרים על נהרותם ועל יאוריהם וגו' אלא למעט שתחת היאור · ולפיכך ניחא מ"ש ויחפרו כל מצרים סביבות היאור להשיג מים מתחת היאור (ולשתות פי' מעט כדי שתיה) ודעת ר' נחמיה

יפה תואר

רבים המבקשים לקנות ירק ולכן טוב להוליך שם הירק הטוב למכרם וכן בכאן שיש כשפים רבים ידעו טיבם ויכירו במעשי משה שאינם דומים לכשפים · ובזה א"ש תשובת משה לסתור במשל זה את דבריהם : מיני יציאות כו' · עמ"ש בזה באסתר רבתי : כשראה פרעה כן תמה · ולכן לא אמר לא תמה רק בפעם הראשון אבל אח"ז שתק ולא אמר מידי וכאשר כתב הרמב"ן גבי והנה לא שמעת עד כה : שהיה מטה אהרן סימן טוב כו' · פי' יען כי היה צריך להיות למשמרת לעשות בו נסים לדורות לכן הועבה והיה כקורת בית הבד שאי אפשר לטלטלו בכל מקום : מה הכבד כועס כו' · דעת רז"ל כי הלשון כבד וקל איננו נופל רק על משא כבד או על עמל ויגיעה כמו כי כבד ממך הדבר · או על מספר רב וכמו ויהי המחנה כבד מאד מספד גדול וכבד כי הדבר המרובה בין באיכות ובין בכמות יכבד מהמועט אבל היות הלב קשה וחזק משמוע אין ענין לזה · ולכן יפרשו מלשון כבד שבריאה אשר זה סוף כנוי על הקושי משמוע וכמ"ש לקמן פי"ג ככבד הזה שהוא מתבלבל וכו' · וכן יפרשו בכל מקום שנזכר כובד הלב · ולד"א בלשון שהכבדת וכו' מפרש ליה הכא לשון כבוד שר"ל שלא נכנע לשמוע לה' אלא רצה לקיים כבודו כי בלשון זה נפרע בהכבדי בפרעה וא"כ מהתם ילפינן לסכא דמשתמא הפרעון הוא מדה כנגד מדה : מתרה לפרעה על כל מכה ומכה · ומפרש את הכתוב דישגיב בכחו להנקם מאויביו ועכ"ז מי כמוהו מורה : כדי שישוב בו · ק"ק שלא אין זה כדי שישוב אלא אפי' שיעמוד במרדו ותבא המכה · ועוד שממכת השחין ואילך היה ה' מחזק את לבו ואיך היו התראות כדי שישוב ושלא מעתה אין בידו לשוב כדלקמן סוף פי"א ועי' לקמן ריש פי"ב ובתנחומא : למה לקו המים תחלה · כי המכות היו בארבע היסודות וכמ"ש הראב"ע ולכן ראוי היה להתחיל בעפר מלמטה למעלה או באש מלמעלה למטה : אכה אלוהו תחלה · ומה באמר במכת בכורות ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים זה באלהיהם הקטנים אבל אלהיהם הכולל לכל מצרים היה היאור · והנה קצת הקשו שהיה לו להקדים מכת דבר לצפרדעים כדי שילקו יראתם ויל"ל כיון שכל הבהמות לקו לא מיחזי שהוא ללקות יראתם : המים ששמרוך · שלא שטפוהו בשטף מי נהר העצומים והרבים שאע"פ שהוא בסוף על שפת היאור לולי השגחת ה' במים היה נשטף · וכ"ה בצפרדעים כדלקמן וכן הכנים לפי שהעפר הגין ג"כ על משה כדלקמן : ממכת דם העשירו כו' · ודרים מדכתיב ונהפכו לדם וכן יהפכו כל המים אשר ביאור לדם ולא כתיב ויהי דם בכל ארץ מצרים לכן דרים מהוראת דמים וכסף שנהפכו לישראל לדם : בלטיהם אלו מעשי

שדים

ידי משה

כתיב וישלח ויקרא לז"א שהיה מקרקר כתרנגולת פי' כמו שאומרים קרא גברא והוא התרנגול לכך כתיב בפ' מקץ וישלח ויקרא את כל חרטומי מצרים וכאן כתיב רק ויקרא לחודי' אלא להורות שהוא מקרקר אחריהם כתרנגולת וק"ל כנ"ל : וכל מי שרואה אותו אומר זה מטה אהרן מכאן שהיה מטה אהרן סי' טוב לעשות בו נסים ונפלאות לדורות · המדרש הלזה תמוה מאד · הדא מה מדייק שכל הרואה וכו' ועוד מאי קאמר מכאן שהיה מטה וכו' מאי סימן חזו ביה ונ"ל דס"ק מכאן פי' המדרש מוכית זה מדברי רבי יוסי שאמר שנעשה נס גדול שלא הועבה שהי' ראוי להיות עב כעשרה עומרים וקשה למה היה זה אדרבה לפי הטבע היה הנס גדול אם היה נעשה עב כי מה שנשאר כבראשונה אין בו נס כ"כ שמעשה בכל יום שאחד אוכל הרבה ואינו ניכר אלא ע"כ היה זה שנשאר המטה כהוייתו כדי אחיזת יד זה היה לסי' שרוצה הקב"ה לעשות בו עוד נסים ונפלאות לדורות לפיכך נשאר המטה כהוייתו כדי אחיזה ולא הועבה כנ"ל וזה שאומר כל הרואה את המטה אומר זה מטה אהרן פי' שיהיה עשוי בו נסים לדורות וק"ל : והדגה אשר ביאור מתה · קאי אדלעיל שהקב"ה עשה מדה כנגד מדה לפי שאמר

הקב"ה

בל מצרים סביבות היאור · א"ל לפי שהיו המצריים אומרים כל המים שהיו רואין משה ואהרן נעשין דם · והיו חופרין להוציא מים לשתות ממה שאין עיניהן רואין · א"ר ברכיה מ"ד ויהפכו כל המים אשר ביאור וגו' · משל לעבד שהיה לוקה (כז) לפני רבו מה שהיה לוקה על מעיו היה הופך על עצמו ולוקה על גופו · כך היה היאור מהפך עצמו כדי שלא תשלוט בו המכה ולא היה מועיל שכולו נהפך לדם · א"ר יוסי בר אבין כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט · ועל מימי מצרים · הרי זה כלל · על נהרותם ועל יאוריהם ועל אגמיהם פרט · ועל כל מקוה מימיהם הרי כלל אחר · מה אתה (כח) מרבה כל הדומין להן · מהו ובעצים ובאבנים · רז"ל אומרים אף עבודת כוכבים שלהם לקה בדם שנא' (ירמיה ב) (י) אומרים לעץ אבי אתה · ד"א ובעצים ובאבנים [א] שהיו המים ששותין עם יהודי בכלי אחד או בכלי עץ או בכלי אבן נהפכין בפיו לדם · וי"א אף בימסאות ובתי כסאות שלהם לקו בדם וכשהיה אחד מהם הולך ויושב ע"ג המטה או ע"ג האבן או ע"ג סלע היו מפסידין את בגדיהם בדם · וכה"א ויהי הדם (כט) בכל ארץ מצרים : **יב** וימלא שבעת ימים אחרי הכות ה' את היאור · [ב] רבי יהודה ורבי נחמיה אחד מהם אומר (יא) כ"ד ימים היה מתרה בהם עד שלא בא המכה ושבעה ימים המכה משמשת בהם · ואחד מהם אומר (ל) ז' ימים מתרה בהם וכ"ד ימים היתה המכה משמשת בהם · על דעתיה דהאיך דאמר כ"ד ימים היה מתרה בהם וימלא ז' ימים להכאה · (יב) ועל דעתיה דמ"ד ז' ימים היה מתרה בהם וימלא שבעת ימים אחרי הכות וגו' שהיה מתרה בהן על מכה אחרת : **יג** אמר ר' אלעזר בן פדת [ג] כשם שהביא הקב"ה על המצריים · (לא) כך הוא עתיד להביא על צור שנאמר (ישעיה כג) כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור · א"ר אלעזר כל (לב) צר שבמקרא חסר במלכות הרשעה הכתוב מדבר · וכל צור מלא בצור המדינה הכתוב מדבר · [ד] מצרים לקו בדם (לג) אף כאן (שם לד) ונהפכו נחליה לזפת · לילה ויומם לא תכבה לפי שבטלה ישראל מן התורה שכתוב בו (יהושע א) והגית בו יומם ולילה · לפיכך הקב"ה פורע ממנה באש שלא תכבה לעולם ביום ובלילה · ולפי ששרפה ביתו של הקב"ה שכתוב בו (ישעיה ו) והבית ימלא עשן · לפיכך יעלה עשנה · וכה"א (שם סו) קול שאון מעיר קול מהיכל קול ה' משלם גמול לאויביו · בשביל קול שאון מעיר קול מהיכל כד"א (איכה ב) קול נתנו בבית ה' כיום מועד לפיכך קול ה' משלם גמול לאויביו :

פרשה י א ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה · אם מאן אתה לשלח הנה אנכי נוגף וגו' · הה"ד (קהלת ה) ויתרון ארץ בכל הוא · וכל המדרש (א) כמו שכתוב בויקרא רבה ובזאת חוקת התורה · רבותינו אמרין [ה] מהו ויתרון ארץ בכל היא אפילו דברים שאתה רואה אותן כאלו הם (ב) מיותרין בעולם כגון זבובים ופרעושים ויתושין הן היו בכלל בריותו של עולם שנאמר (בראשית א) וירא אלהים את כל אשר עשה · ורבי אחא ב"ר חנינא אמר אפילו דברים שאתה רואה אותן כאלו הן מיותרין בעולם כגון נחשים ועקרבים הן היו בכלל בריותו של עולם · אמר להן הקב"ה לנביאים מה אתם סבורים אם אין אתם הולכין בשליחותי וכי אין לי שליח ויתרון ארץ בכל היא אני עושה שליחותי אפי' ע"י נחש אפילו ע"י עקרב ואפילו ע"י צפרדע · תדע לך שכן שאלולי הצרעה היאך היה הקב"ה פורע מן האמוריים · ואלולי הצפרדע היאך היה

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן י"ג · מדרש תהלים מזמור ע"ח · ילקוט תהלים רמז תת"כ · ב תנחומא כאן סימן י"ג כל הענין · מדרש תהלים מזמור ע"ח · ג פסיקתא רבתי פיסקא י"ז סימן ח' כל הענין · תנחומא סדר בא סימן ד' כל הענין · ילקוט כאן רמז קפ"ב · ילקוט ישעיה רמז רל"ח · ד פסיקתא דרב כהנא סוף פיסקא ז' ועי' בהערות ותקונים · ה בראשית רבה פרשה י' · ויקרא רבה פרשה כ"ב · במדבר רבה פרשה י"ח · קהלת רבה פרשה ה' פסוק ח' · תנחומא סדר חוקת סימן א' · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ט · ילקוט קהלת רמז תתקע"ב ·

חדושי הרש"ש

בתנחומא הגי' הכא : (י) אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתנו כצ"ל : (יא) כ"ד ימים היה מתרה · בגליון הילקוט נדפס כ"א כ"ג וכן באידך · וכן ראיתי במדרש תהלים קאפ' ע"ח ז' היה מתרה בהם ועשרים ושלשה ימים המכה היתה עושה בהן : (יב) וע"ד דמ"ד ז"י היה מתרה בהן וימלא ז' ימים כו' · פי' דוימלא ז"י קאי על הא דלקמיה ויאמר ה' גו' ואמרת אליו וגו' · ור"ל דההתראה נתמשכה ז"י ומפי היה זה אחרי הכות כו' פי' אחרי שמש מכת היאור שהיה כ"ג ימים והיינו אחר שחזר לקדמותו :

חדושי הרד"ל

לקחו מימיהם בדמים א"ל ר"י כו' כצ"ל ולדברי ר"נ לא מצאו מים לשתות כמה שחפרו רק שהיו טועין ואומרים שמא למטה לא יהיה דם כדמפורש : (כז) לפני רבו · משהיה לוקה כו' כצ"ל : (כח) מרבה כל הדומין להם · משמע שאין מרבה כ"א המכונסין בקרקע אבל שבכלים לא לקו כלל (וע' סוף פ"ג דחולין) · ולכן דרש ובעצים ובאבנים על עבודת גלולים שלהם : (כט) בכל ארץ מצרים · ובעצים ובאבנים וימלא ז' ימים כו' כצ"ל : (ל) ז' ימים מתרה בהן כו' · פוח"ט מז' ע"ח : (לא) כך הוא עתיד להביא כו' · בתנחומא ר"פ בא ובפסיקתא דויהי בחצי הלילה (והביאו בשאלתות ר"פ בו) מפרש לכולהו י' מכות מן

מקראי עיין שם : (לב) כל צור כו' · ב"ר סוף פר' ס"א : (לג) אף כאן ונהפכו נחלים ע"ש · ושם נ"א :

(א) כמו שכתוב בויק"ר · ובב"ר פרשה י' : (ב) מיותרין בעולם כגון זבובים כו' מיותרין בעולם כגון נחשים כו' · משמע דפליגי בהא דרבותינו אמרין שהן מיותרין שלכאורה אין בהן צורך ומ"מ אינן

פירוש מהרז"ו

שגם מלמטה לקו שאם לא היה כתוב ריבויים היינו דורשים המיעוט כל"ל אך מאחר שכתוב רבויים רבים א"כ אם נדרוש המיעוט · היה מכחיש למ"ש שהיה דם בכל ארץ מצרים · ומ"ש ויחפרו היינו שהמצריים היו מדמים ומנחשים אבל אינו מפורש שמצאו : מ"ד ויהפכו · למה הזכיר לשון הפיכה · ותלה ההפיכה ביאור שהפך עצמו · והנמשל קשה מאד להולמו איך שייך ביאור שהוא עצמו יהפך ומה הפרש בין חלק זה של יאור לחלק זה : כלל ופרט וכלל · וכמ"ש לעיל בסי' י' ע' מש"ש : בעצים · לפי פי' הא' על אלילי מצרים פירושו שהיה עליהם דם אף שאינם מקום מים כלל וכמ"ש בהדיא בזוהר אלא שא"כ הילל עצים ואבנים · אלא פי' על כלי עץ ואבן שיש בהם תוך ואם כלים של מצרים כבר הם בכלל המפורש כל"ל אלא אא"ע לכלי מצרים ח"ע לכלי ישראל ששתה המצרי עמו : בימסאות · ע' ב"ר פנ"ג סי' י"א פי' תיבה זו וע' בב"ר פ"א רים סי' י"ב פי' דימסאות והוא בכלל כל מקוה מימיהם · ובהכרח שכל"ל בימסאות וכל"ל : **יב** כ"ד ימים · וכן הוא בתנחומא כאן בסי' י"ג עי' ד"ר פ"ז ס"ע בסופו ושם איתא לדעת ר"י עשרים ושלשה ימים בין מכה למכה ע"ש · וכן הוא במדרש תהלים ע"ח פסוק והוא רחוק לדעת ר"נ עשרים ושלשה ימים מכה משמשת ובהכרח שכל"ל כאן ובתנחומא : הכאה · לתחלת המכה : שהיה מתרה · מתחלת ההתראה על צפרדעים · וממכת דם דורש בנין אב מדה ח' על שאר המכות ועי' תנחומא ע' לעיל פ"ה סי' י"ט מש"ש ותבין כאן ענין השלשים יום ועי' ידל"מ : **יג** כך עתיד · ע' לקמן סוף פ' ל"ג וסוף פ' כ"ט ע' בפסיקתא סוף פ' י"ז ובילקוט והלא פסוק הנה יוצא המימה שחושב כל הי"ד מכות ומאריך וע' תנחומא כאן ס"ם י"ג כל הענין : אר"א בן פדת · ב"ר סוף פ' ס"א · ופסוק כשמע צור כתוב חסר על שהזכירה : לקו בדם · כמ"ש ונהפכו לדם וכן שם ונהפכו נחליה שיהפכו לדם ולזפת · ובפסיקתא ובילקוט גורס פסוק ונתתי מופתים וגו' דם ואש וגו' כאן נהפך עפרה וכן שם ועפרה וגו' הילקוט ואין עפרה אלא כינים וזה ע"פ מדה י"ז וכ"ה גם בזוהר : לא תכבה · שהתורה נמשלה לאש הלא כה דברי כאש · מדת מנגד ע"פ מדה י"ז : והבית ימלא עשן · היינו הענן כמ"ש מלכים א' ח' והענן מלא בית ה' · ובתנחומא כאן וילקוט הגי' שהיה ענן יוצא ממנה הכוונה על עשן המערכה : וכן הוא אומר קול וכו' · כאן חסר וכל"ל במצרים לצפרדעים שהיה קולן קשה וכו' קול שאון וגו' כן הוא בתנחומא בא סי' ד' ובפסיקתא שם ובילקוט כאן שהוא מהפסיקתא שם : בשביל קול שאון מעיר קול מהיכל · כל"ל קול שאון מעיר בשביל קול מהיכל ולשון התנחומא כאן וכה"א קול שאון מעיר הומר להם הקב"ה אלא קול מהיכל וכו' ע"ש ועפ"י מדה י"ז מ"ש קול נתנו וגו' · וקול שאון הוא על צור ועי' כל המקומות הנ"ל ויותר מפורש באיכה רבתי סוף פסוק זנח עיין מש"ש ותראה כי כן הוא :

פרשה י סימן א בויקרא רבה · ריש פ' כ"ב · ומ"ש בזאת חוקת לפנינו הוא בסוף קרח · ע' מש"ש במ"ר פ' י"ח ריש סי' כ"ב ותבין כאן : זבובים ופרעושים · שהם מצערים ב"א אף על פי כן הם לצורך העולם ותיקונו ליקח מוסר · כי ברצות ה' דרכי איש ינצל מהם כמ"ש ב"ר פ' ל"ד ס"ם א' · וכמ"ש ש"ר פסוק טפת תפופה ופי' שבת דף ע"ז בענין לרכס · ובירושלמי פרק הרואה בהלכה א' ב' טעמים · א' שהבריות חוטאים אומר הקב"ה אם אלו שאין בהם צורך הריני מקיימם · אלו שיש בהם צורך עאכו"כ · והב' זבוב וכו' לגרעה ע"ש שיטיים ממ"ש שם בשבת : נחשים ועקרבים · מוסיף על הנ"ל על שנעשים שלוחים להמית : לנביאים · כמו משה וירמיה ויונה שסרבו והלכו ע"כ ורוצה יותר בשליחותם להצדיק שיודיעו העונש מקודם וישובו · או יתקדם ש"ם : הצרעה · שמות כ"ג כ"ח ושלחתי את הצרעה לפניך וגרשה את החוי וגו' :

מתנות כהונה

ממה שאין כו' · והיו סבורין שימצאו מים ולא היו מוצאין אלא דם : משהיה לוקה כו' · כשהרגיש המכה שהגיעתו על בטנו הפך עצמו כדי שילקוהו על גופו ולא ירגיש כל כך : כל הדומין להם · לנהרות וליאורים ולאגמים : בימסאות · מצאתי בספר אות אמת במותיבם תרגום יונתן במסיכוהן והם מזבחות לעבודת כוכבים עכ"ל · ולי נראה דל"ל דימסאות ופי' מרחצאות ויגיד עליו ריעו ובתי כסאות וכפי' רש"י ז"ל בסדר זה : בשביל כו' · בשביל שהיה עולה קול שאון מעיר ירושלים וכן קול מהיכל ה' לפיכך כו' · ובתנחומא משמע קול שאון יעלה בעיר רומי בשביל קול מהיכל ה' ולפי זה צ"ל קול שאון מעיר בשביל קול מהיכל כו' ועיין במדרש איכה סוף פסוק זנח ה' :

פרשה י בויקרא רבה פרשה כ"ב : שאין

ידי משה

שקב"ה וידגו לרוב כדגים שלנו ושם מגנון מפריה ורביה לפיכך מתו גם הדגים כצ"ל וק"ל : ר"י ור"נ וכו' · וכין למר וכין למר שמשו המכות כל אחת חודש אחד וקשה מנלי' זו וי"ל לפי דאיתא בסדר עולם שביאת משה למצרים היה תחלת ביאתו בחודש אייר שהוא הזמן שקוששים קש לתבן ושלשה חדשים נכסה מהם ובע"ו כניסן נגאלו לא והבוב לכל מכה חודש אחד ומכת הבכורים לא היתה התראה רק באותו יום ולא שמשה יותר מיום אחד כצ"ל וק"ל :

מהו

יפה תואר

שדים · פי' הרמב"ן כי השלם נגזרת ממלת לט וכמו דברו אל דוד בלט כי השדים באים בלט כי הם בעלי גופות מאויר שאינו נרגש · ומעשה לשפים נקרא להט שנעשים ע"י מלאכי חבלה ע"ד משרתיו אש לוהט · ועמ"ש הרמב"ן על זה : מאי דכתיב ויהפכו כל המים וגו' · לא מלשון הפיכה דרש כי כן הוא דרך הלשון וכמו והמטה אשר נהפך לנחש כלו הפך לבן · הפכתי בכם · אבל דרש מדכתיב כל המים אשר לא כתב כן בהתראה ודרש כי ע"י זה שהמים התהפכו מלמטה למעלה לכן נלקו כל המים : מרבה כל הדומין להן · היינו מים הנובעים וכמו דדרשינן בפ' אלו טריפות גבי מכל אשר במים מה הפרט מפורש מים נובעין אף כל מים נובעין מאי רבי רבי חרילין ונעיצין ומאי מיעט בורות שיחין ומערות ולפ"ז יתפרש והיה דם בכל ארץ מצרים היינו מהמים הנובעין שבכל גבול מצרים · והא דרבי יוסי לא כר"י ולא כר' נחמיה דלעיל · ולדידהו לא דרשינן הכא כלל ופרט וכלל כיון דמפרש תו קרא והיה דם בכל ארץ מצרים בעצים ובאבנים : אף עבודת כוכבים שלהם לקה בדם · בילקוט גרסינן היו פולחין ומוליאין דם ואין זה סותר מ"ש אי אתה דן אלא כעין הפרט דהתם במיני המים אבל זה היו לעשות שפטים באלהיהם וכדלעיל : ד"א ובעצים ובאבנים · זה אזיל אליבא דר' נחמיה דלעיל ומשום דמהיה דם בכל ארץ מצרים מרבה כל מימי מצרים אייתר ליה ובעצים ובאבנים על המים ששותין בכלי עץ עם היהודי : אף בימוס א"ת ובתי כסאות · אין לשני אלו יחס זה לזה · ולכן נראה דאי גרסינן בימסאות ניע ובכלית (והיינת ובתי ל"ג) ופי' של בימסאות הוא מקום מושב מלאכים וכמ"ש בע"ז אבן שתלבה לבימוס · ובכלאות הם מקום מושב מעץ · ועל"ז קאי בעצים ובאבנים · ואי גרסינן ובתי כסאות נ"ל אף דמוכיאות והיינו מרחצאות וכדאיתא בב"ר ולפ"ז לא קאי הדרש הזה על בעצים ובאבנים אלא על הכתוב והיה דם בכל ארץ מצרים דמרבי אף מימי מרחצאות ומימי רגלים של בה"כ · וקרובים אלה הדברים לדברי רש"י בחומש ע"ש · ומ"ש וכשהיה אחד מהם הולך ויושב על גבי המטה כו' זה קאי על בעצים ובאבנים דהיינו מושבות העצים והאבנים : רבי יהודה ורבי נחמיה כו' · שרש דבריהם דלכ"ע בכל מכה ומכה הי' נמשך זמן חדש ימים בין התראה והמכה · והטעם בזה לפי שביאת משה בראשונה היתה באייר שהוא זמן שקוששים קש לתבן · כדאיתא בס"עו וס"ל כמ"ד במ"ר פ"ה שג' חדשים נכסה מהם ומכיון שט"ו בניסן נגאלו נמצא שנמשך זמן ט' המכות כמו ט' חדשים כי במכת בכורות לא עבר זמן כלל כי התראה היתה בלילה ובדכתיב כה אמר ה' כחצות הלילה · ובלילה ההוא יצאו ממצרים אחרי אשר הוכו הבכורים · ופליגי אהתם מתניתין בעדיות דאיתא התם משפט המצריים י"ב חדש · ולפ"ז מתלוקתם הוא בזה · חד סובר כי שלשה רביעי החדש נמשכו ימי ההתראה · ורבע אחד היה לימי המכה ואידך סובר להיפך ומ"ש כ"ד יום פי' שביום הכ"ד תחלת ההתראה וכ"ד יום ימי המכה פי' כי ביום הכביעי החלה המכה · ואע"ג שבמכת כנים ושחין לא כתיב התראה סובר כי היו גם בהם ולא נזכרו בקרא · ואע"ג דבחשך כתיב בהדיא רק ג' ימים וגם לפי מ"ש שם רש"י כי היה חשך כפול ומכופל ע"פ עדיין יקשה למ"ד כ"ד ימים [ובאמת לפי מ"ש רש"י כי בלבת היה הכולים של ימים ויתפרש כמו שם המפטש וי"ל גם כ"ד והוא במותם פעמים שלשה כי במות המפטשים מורים גם על דבוי בלי קצוב והראיה מהודע ימים על כל מכה הוא כמ"ש בזה לעיל וזאת הראתהו לדעת כי היו במותם פעמים שלשה] וכן במכות לצפרדע · ערוב · ברד · ולארבה · ב"ש פרעה מאת משה לפסירם בתפלה היתכן כי בכל אלה קרו כי פרעה בקש לחד אחר ז' ימים ולחד אחר כ"ד יום כי מיד שהעתיר לה' נעתר ה' לתפלתו וסרה המכה · וי"ל כי פה לא מיירי רק במכות שסרו מעצמם עד אשר עבר זמנם אבל במכות שסרו ע"י התפלה באמת לא התמהמהו כ"כ · וגם במכת חשך קרוב לומר כי כאשר קרא פרעה למשה ואמר לכו עבדו וגו' בקש ממנו להעתיר לה' שתוסר המכה זו ממנו · ולכן לא שמרו את מועדם : ובל צור אלא כו' · כדכתיב ביחזקאל כה אמר ה' אלהים לצור · ואמרת לצור היושבת על מבואת ים · צור את אמרת וכן שא קינה על מלך צור מדבר בצור המדינה · ואע"ג דהתם כתיב נשי שא על צר קינה · ומי כצר · והאמור לנגיד צר כולם חסרים וקאי על צור המדינה י"ל כיון דכתיב התם צור מלא וידענו על מי קאי לא הקפיד הכתוב עוד לכתוב על צור המדינה חסר · אבל הא דכתיב לפני זה יען אמר צר על ירושלים האח · הנני עליך צר · ושחתו חומות צר · הבגי מביא אל צר כמלכות הרשעה מדבר : בשביל מה קול שאון מעיר כל"ל · והתשובה על זה בשביל קול מהיכל ה' לכן נשמע קול שאון מעיר : הן היו בכלל בריותו של עולם · שמאמר הזה מבואר הוא בבראשית רבה פ"י ובויקרא רבה פרשה כ"ב עיין שם :

פורע מן המצריים הה"ד הנה אנכי נוגף וגו' : ב מהו הנה אנכי נוגף אמר הקב"ה הריני דוחק עליך את המכות כמ"ד (שמות כא) וכי יגוף שור את איש · ריב"ל אמר א כל מכה ומכה שהיתה באה על המצריים במצרים היה הדבר ממשמש ובאה עמה שנאמר הנה אנכי נוגף הנה זה הדבר כד"א הנה יד ה' הויה במקנך: את כל גבולך בצפרדעים · רז"ל אמרו המכות שהביא הקב"ה על המצריים (ג) גרם להם שיעשו שלום ביניהם · כיצד היה מחלוקת בין בני כוש ובין בני המצריים · המצריים אומרים עד כאן תחומנו והכושים אומרים ע"כ תחומנו כיון שבאו הצפרדעים עשו שלום ביניהם · הגבול שהיו נכנסות לתוכו הדבר ידוע שאין השדה שלו שנאמר את כל גבולך · גבולך ולא של אחרים · ועלו ובאו בביתך אמר ר' יהודא בר שלום המעולות שבהם יהיו בביתך · בנוהג של עולם מלך בו"ד נכנס במדינה כל אחד נותנין לו מדור לפי כבודו אבל המלך לתוך הפלטרין שלו הוא דר במקום מישור א"כ למה נאמר ועלו ובאו בביתך המעולות שבהן היו בביתו של פרעה · ובתנוריך ובמשארותיך כשהיתה המצרית לשת את העיסה ומסקת את התנור באין הצפרדעים ויורדין לתוך העיסה ואוכלין את הבצק ויורדין לתוך התנור (ד) ומצננין אותו ונדבקות בפת שנא' ובתנוריך ובמשארותיך · ואימתי עונתה של עיסה להדבק בתנור הוי אומר בשעה שהוא מוסק · (א) ב מן הצפרדעים נשאו חנניה מישאל ועזריה ק"ו בעצמן וירדו לתוך כבשן האש · ומהו ושרץ היאור צפרדעים א"ל הקב"ה אתה אמרת לי יאורי אראה אותך אם הוא שלי או שלך שמכתו ממני תבא עליו ואני (ה) גוזר עליו והוא יעלה צפרדעים (ו) כשם שגזרתי על המים שבתחלה אמרתי ישרצו המים ועשו צוויי כן היאור יעשה גזירתי : ג (ב) ובכה ובעמך · ג פרעה התחיל בעבירה תחלה שנאמר ויאמר אל עמו ובו התחילה המכה תחלה שנאמר ובכה ואח"כ ובעמך ואח"כ ובכל עבדיך · א"ר אחא (ז) ובכה ראיה שהיה שותה מים וטפה אחת יורדת (ח) על לבו ונעשה צפרדע ונבקעת שם · רבי יוחנן אמר ד כ"מ שהיה שם עפר והיה טפה של מים בו היה נעשה צפרדע · חזקיה בר' אמר אם כשיטה הזו לא לקו בתיהם של גדולים שהיו עשויין בשיש ובפסיפס אלא (ט) מלמד שהיה הצפרדע ה עולה מן התהום ואומרת לשיש עשה לי מקום שאעלה ואעשה רצון בוראי והיה נבקע השיש ועולה ונוטלת בית הסתרים שלהם (ג) (י) ומסרסן שנאמר (תהלים עח) וצפרדע ותשחיתם כד"א (ויקרא כב) כי משחתם בהם : ד ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן נטה את ידך · א"ר תנחום א"ל הקב"ה למשה המים ששמרוך בשעה שהושלכת ליאור לא ילקו על ידיך · ויט אהרן את ידו · למה הביא עליהם צפרדעים מפני שהיו משעבדין בישראל ואומרים להן הביאו לנו שקצים ורמשים לפיכך הביא עליהן צפרדעים · (יא) ובשעה שהיו מוזגין את הכוס היה מתמלא מן הצפרדעים : ותעל הצפרדע ותכס את וגו' · תני ו ר"ע אומר צפרדע אחת היתה והיא השריצה ומלאה את ארץ מצרים · א"ל רבי אלעזר בן עזריה עקיבא מה לך אצל הגדה כלה מדברותיך ולך אצל נגעים ואהלות · צפרדע אחת היתה ושרקה להן ובאו : ויעשו כן החרטומים בלטיהם · שהיו סבורין שהן מעשה שדים : ה ויקרא פרעה · כיון שהתחילה הפורענות בגופו מיד הרגיש והתחיל צועק העתירו לה' ויסר הצפרדעים וגו' · ויאמר משה · רק ביאור תשארנה · כולן ימותו ולא ישתארו מהן (יב) אלא אותן הנשארות ביאור : ויאמר למחר · (ד) מכאן אתה למד שאותו היום היה לו להשלים ז' ימים · לכך אמר לו משה למתי אעתיר לך · למחר אעתיר לך ולא לאותו יום : וסרו הצפרדעים : ו ויצא משה ויצעק אל ה' (יג) על דבר הצפרדעים · רז"ל אמרו לא די להם למצריים השחתת הצפרדעים אלא שהיה קולן של צפרדעים

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור ע"ח · ב פסחים דף נ"ג · מדרש תהלים מזמור ט' · ילקוט דניאל רמז תתק"ס · ג לעיל פרשה ח' · לקמן פרשה י"א · תוספתא סוטה פרק ד' · במדבר רבה פרשה ט' · ספרי סדר נשא פיסקא י"ח · מכילתא סדר בא פרשה ז' וסדר בשלח פרשה א' · תנחומא בשלח סימן ו' · ילקוט ויחי רמז פ"ד · ועיין בראשית רבה פרשה כ' · ד מדרש תהלים מזמור ע"ח ומזמור ק"ה · ילקוט תהלים רמז תת"כ ורמז תתס"ג · ה עיין מדרש שמואל פרשה י"ד · ילקוט שמואל רמז ק"ב · ו סנהדרין דף ס"ז · תנחומא כאן סימן י"ד · ילקוט כאן רמז קפ"ג ·

חדושי הרד"ל

מיותרין שיש כהן לורך לבריותו של עולם וכמ"ש בשבת (ע"ז) · כלא זבוב לצרעה (ולרעה עלמה יש בה תועלת שעושה דבש הלרעין) יתוש לנחש · ועיין בפירש"י שבת (ק"ו:) ד"ה שאין במינו כו' ור"א אמר אפילו דברים שהן מיותרין מזיקין לעולם כנחשים ועקרבים מ"מ הקב"ה עושה שליחותו בהם · אבל באמת בב"ר פ"כ אמרו גם על זבובים ופרעושין ויתושין מעלה לך דברים אמורים · וכן שם ר"פ נ"ד קוראן מזיקי ביתו ואויבי איש ע"ש · ע"כ נראה דר"א אינו חולק כ"א בזה שדורשה לענין שליחות · ונקט נחשים ועקרבים משום עובדא דמייתי עלה בויקרא וש"מ · ועיין בקה"ר שם דבדר"א ליתיה כלל הא דברים שהן מיותרין : (ג) גרם להן שיעשו שלום כו' · עיין לקמן פי"ג ופט"ו דדרש ע"ז קרא דכאשר משפטיך לארץ צדק למדו יושבי תבל : (ד) ומצננין אותו · ברוב קרירותם שבטבע הצפרדעים היו מצננים חום התנור : (ה) גוזר עליו · והוא מעלה צפרדעים כו' כצ"ל : (ו) כשם שגזרתי כו' כך כו' · לשון ושרץ היאור דרש : (ז) ובכה ראיה · נראה שצ"ל ודאי כלומר בכה ממש כדמפורש : (ח) על לבו · ונבקעת שם ונעשה צפרדע ר' יוחנן כו' כצ"ל · ולגירסת הספר ונבקעת פי' ונעשה אח"כ צפרדעים הרבה שם : (ט) מלמד שהיה הצפרדע כו' והיה נבקע השיש כו' · סוח"ש מזמור ע"ח ומובא בילקוט שמואל (א' מ"ה) רמז ק"ג ושם סלסון ואומר לשיש אנו שלוחים של מי שאמר והיה העולם עשה לנו מקום כו' : (י) ומסרסן · ע"ל ס"פ ט"ו : (יא) ובשעה שהיו מוזגין את הכוס היו כו' · בתנחומא גרס כיס לעיל אקרא דועלו ובאו בביתך (קודם דרשא דבתנוריך ובמשארותיך דלעיל) וכן נכון · ובתדא"ר פ"ז כשהיו מוזגין כוס יין במים ושותין אותו כו' : (יב) אלא אותן הנשארות ביאור · שנשארו שמה ולא עלו · ונראה שהן אותן שהיו ביאור מכבר · ולצורך העליים למצרים שרץ היאור בעת הדשים והן שעלו הן שמתו : (יג) על דבר הצפרדעים · לקמן בס"פ ט"ו :

חדושי הרש"ש

(א) מן הצפרדעים נשאו חמ"ו ק"ו כו' · עיד"מ · ותירוץ הא' שהיה לסם לצרות הוא דעת ר"י בתוס' פסחים (נ"ג ב') ד"ה מה : (ב) ובכה ובעמך פרעה התחיל כו' ואח"כ ובעמך ואח"כ ובכל עבדיך · והא דכתיב בקרא שלפניו ובבית עבדיך ואחר כך ובעמך · היינו דהתם בחשוב חשוב קודם · ואח"ז הודיעו סדרן · והוא ע"ד שאמרו בסוטה (ע' ב') כי לייט לייט מתלת ירך והדר בטן כו' ההוא דמודע לה כהן דבטן ברישא והדר ירך · ורש"י בנימוקין כתב דרשה זו על הקרא דלפניו והוא תמוה · שוב ראיתי למהרש"א בח"א (שם י"א א') שעמד בזה : (ג) ומסרסן כו' כד"א כי משחתם בהם · ר"ל ושם על ומעוך וכתות כו' הנזכרים למעלה · והמ"כ במהכ"ת ל"ד במקרא : (ד) מכאן אתה למד שאותו היום היה

מתנות כהונה

שאין השדה שלו · של בני כוש : המעולות · הגדול והדש ועלו לשון עילוי וגודל כדלקמן : ובכה ראיה כו' · מלא וכבה שמשמעותיה בקרבך ובאמצעית גופך היא ראיה שהיה כרעה שותה מים וטפה אחת יורדת על לבו שהוא התוך והאמצעי שבגוף ונעשית צפרדע : ובפסיפס · אבני גזית : משחתם בהם · וסמיך ליה מרוח אשך כו' : ד'

פירוש מהרז"ו

ב דוחק עליו · שיבואו המכות זה אחר זה : הדבר · במדרש תהלים ע"ח משמע שהיה הדבר באדם מפסוק לא חשך ממות נפשם וחיתם לדבר הסגיר · ושם ג"כ ריב"ל אך לפי מ"ש בדברי ריב"ל כאן הגז"ש מתיבת הנה וגו' במקנך · ואם הכוונה על האדם היה לו לדרוש מתיבת נוגף כמ"ש החל הנגף וצ"ע : שיעשו שלום · לקמן פ' י"ג סי"ד פ' ט"ו ס"י : המעולות · מדה פ"ז וממעל שכאן הוצרך לכתוב ועלו לדרוש ועלו המעולות : ואוכלים הבצק וכו' בפת · שהיל"ל במשארותך ואח"כ בתנורך לדרוש שמדבר גם בעיסה שלאחר היסק התנור שנקרא פת לבד מה שאכלו מהמשארות כמשמעו על עיסה הגלוסה · וזה ע"פ מדה פ' ומסיים בילקוט ומה פרע להם הקב"ה שכל הצפרדעים מתו ואותן שירדו לתוך התנור לא מתו וכו' ודורש משארותיך מלשון שארית שאחר התנור נשארו : ק"ו בעצמן · פסחים נ"ג הובא ילקוט כאן · וענין הק"ו כמ"ש לעיל פ"ט ס"א כיון שסיגרו שלכוונה זו דרשו ק"ו אם הצפרדעים ירדו לאש ולצנן התנור · עבדי ה' עאכו"כ שלא יפרפו ודו"ק : לי יאורי · לעיל פ"ה סי' י"ד וס"ג : ממני תבא · ל"ל דצ"ל ממנו תבא עליו ואני גוזר עליו והוא מעלה · מדה ממעל ע"פ מדה י"ז ושרץ כמ"ש שם ישרצו מי שבראה הוא שולט ומכיא : ג התחיל · לעיל פ"א ס"ט לקמן פר' י"א סי"ג : ובכה ראיה · שהיל"ל עליך יעלו · ובכה משמע שבגופו יתהוו ובהכרח ע"י טיפת מים ומ"ש ונבקעת פי' שיצא ממנה הרבה : עפר והיה טיפה · כמ"ש מד"ת ק"ה א"ר יוחנן בכ"מ שהיו רובצים שם נעשה צפרדעים ורבוצה היינו להשכיב האבק והעפר ע"י מים שדורש מדה ע"ו דכאן כתוב ושרץ היאור · ובתהלים ק"ה כתיב שרץ ארצם צפרדעים · דורש מ"ש תהלים ק"ה שרץ ארצם צפרדעים בחדרי מלכיהם ולא היה שם אלא מלך אחד ע"כ דורש בענין זה בתיהם של גדולים שאין שם עפר ואבק ומים וע"כ שעלו מן התהום וזהו ועלו ובאו בביתך · ע"פ מדה י"ז לקמן פ' ע"ו סי' כ"ז : כי משחתם בהם · וכמ"ש בפסוק הקודם ומעוך וכתות וגו' · ועי"ז אמר כי משחתם בהם ומקרא מפורש במלאכי א' וארור נוכל ויש בעדרו זכר · ונודר וזובח משחת לה' : ד המים ששמרוך · לעיל פ"ט ס"י אצל דם ופר' זו סי"ז אצל כינים : למה הביא · תד"א פ"ז ותנחומא סי' י"ד : שהיו מוזגין · בתנחומא סימן י"ד איתא ראיה ע"ז מפסוק ועלו ובאו בביתך · שהיל"ל אל ביתך או לביתך · ודורש כשיבואו אל ביתך אז יעלו על השולחן אל הכוס : ותעל הצפרדע · ז"ל התד"א שם כתוב אחד אומר ותעל הצפרדע וכא"א ושרץ היאור צפרדעים והם ב' כ"מ ור"ע מכריע שברלה כמ"ש ושרץ היאור שעלתה אחת והשריצה הרבה ורא"ב"ע מכריע שעלתה אחת וקראה להרבה שהשרין היאור ושם בתד"א צפרדע ליפור שיש בו דעה שקורא לעופות שיבאו · ועי' במ"ר פר' י"ט סי' כ"ג אצל הנחש ומש"פ : שהיו סבורים · כמ"ש בלטיהם וכדלעיל פ"ט סי' י"א : ה ויקרא פרעה למשה ולאהרן וגו' · ובמכת דם לא קרא · כי שם המכה חוץ לגופו וכאן המכה בגופו · כמ"ש בס"ס ג' ולקמן סי"ו ועי' לקמן פר' ע"ו ס"י ובתד"א איתא שנשכו אותו בנקביו : ישתארו וכו' הנשארות · שכתוב ב' פעמים רק ביאור תשארנה ע"כ דורש שאותם שנשארו ולא עלו ישארו שם : ז' ימים · כמ"ש לעיל פ"ט סי' י"ב שז' ימים שמשה המכה · וזה היה עדיין ביום ו' וכן למ"ד כ"ד יום · ועל פחות מזה לא יועיל התפלה · והיה מתירא שלא יומפך יותר : רז"ל אמרו · בתד"א הל"ל ושם איתא עד שנשמע מתוך כריסיהם שהיו אומרים קוקו והובא גם בילקוט כאן : ו על דבר הצפרדעים · מיותר שבהם מדבר ע"כ דורש מלשון דיבור · ומאחר שפורש הדיבור בפ"ע הרי שהיה קשה מהמכה : הנאה

יפה תואר

מהו הנה אנכי נוגף · כי לא נוכל לפרש מלשון מיתה וכמו דמתרגמינן כאל הנגף מותנא · כי ע"ז לא יפול שלשון את כל גבולך כי הגבול לא ימות וגם אם יתפרש אנכי גבולך יקשה דהא לא מתו אז כל האנשים היושבים בגבול מצרים לכן מפרש מלשון דוחק · כי זה יצדק בגבול שברוב הצפרדעים נדחק הגבול · וריב"ל מפרש נוגף על הדבר שהיה מתחבר עם מכה זו והדבר שייך על הגבול כי האויר מתעפש : המכות שהביא הקב"ה · אמר על מכת הצפרדעים מכות בל"ר משום שכל מכה ומכה היתה של ד' מכות או של ה' כדאיתא בהגדת פסח · וכוונת המאמר הזה הוא כמו שדרשו לקמן פי"ג כי גם במכות שהביא הקב"ה על הארץ יש תועלת וכאשר אמר הכתוב כי כאשר משפטיך לארץ צדק למדו יושבי תבל ולזה מביא כי גם במכה זו היתה תועלת שלרגליה עשו שלום במריבתם : מן הצפרדעים נשאו חמו"ע קל וחומר כו' · רבים מקשים הלא דינא הוא דיהרג ואל יעבור ולמה להם ללמוד ק"ו מצפרדע · ועי' בפסחים נ"ג · ומ"ש התוס' שם · ואולי הקושיא הוא למה לא שתקו כאשר שמעו את דברי נ"נ די בעידנא די תשמעון קל קרנא וכו' · וישמעו חרפתם ואח"ז ימלטו או שיאמרו שהמלשינים שקר דברו וביני ביני אולי ריוח והצלה יעמוד ליהודים · וע"כ כדי לקדש את ה' עשו כן ומסרו על עצמם : ומהו ושרץ היאור צפרדעים ולא כתיב ושרצו ביאור צפרדעים · כי השרצון הוא בצפרדעים ולא ביאור ומשני כי בא להראות לנו כי גם היאור עצמו יכנע מפני פקודת ה' ויעשה רצונו : ראיה שהיה שותה כו' · כלומר מכאן ראיה שהיה שותה · ולפי שהמים היו משרצים צפרדעים · אמר שטיפת מים באה בלבו ונעשו צפרדעים ופי' יעלו הצפרדעים שיצמחו בהם מגזרת עלתה גלה · אבל לא נכנסו לגוף מבחוץ מדלא"ק ובאו כדקאמר לעיל · וסמך לזה מאמר ר' יוחנן שמסכים במ"ש שמטפת מים היה צפרדע · ולר' חזקיה פירושו יעלו הצפרדעים מבחוץ לתוך גופם : כד"א כי משחתם בהם · ולקמן פט"ו יליף מוכחת אגדה דמיירי מעניני בית הסתרים : למה הביא עליהם צפרדעים · דמדה כנגד מדה בעי כדלעיל פ"ט גבי דם · ומאי טעמא בעי בכל המכות למה באו ומשני מפני שאמרו לישראל הביאו לנו שקצים ורמשים והיו ישראל מתלכלכים ונפשם קצה בזוהמתם לפיכך הביא עליהם צפרדעים ובשעה שהיו מוזגין כו' ונפשם קצה ג"כ במיאוסן : צפרדע אחת היתה · הנה באמת שם המין בא לפעמים בלשון יחיד על רבים וכמו ויעל הארבה · אבל בצפרדע קשה ליה כיון דכתיב בקרא כמה פעמים צפרדעים למה כתיב הכא צפרדע בל"י : כלה מדברותיך · פירש"י מנע מדבריך ופנה לך להלכות נגעים ואהלות שהן חמורין ובהן אתה מחודד ולא באגדה : שאותו היום היה לו להשלים ז' ימים שהיתה המכה משמשת · ופי' שלא היה פוחתת מזה ואפילו כשהיה פרעה נכנע · והיתה התפלה מועילה שלא להאריך עוד · ומ"ש כ"ד יום מתרה היינו כשהיה נכנע אבל כשלא היה נכנע היו מוסיפים ימי המכה וגורעין מימי הרוחה שאחריה ולכן הוצרך לומר למחר כי אז ימלאו לו ז' ימים וביום שעומד בו אי אפשר · והוזקק לזה דאל"כ מאי למחר · כי מנהג כל אדם שמסור רעתו מיד · ואע"ג שמכת דם היה אחר ז' ימים בעולם פסלם · וי"ל לפי שלא שם פרעה לבו אליו · ואפ"ה ס' שאפילו יאריך ימים רבים לא יכנע פרעה בעבורם · ולכן ראה להתחיל בהכנעה מבא אחרת שירגיש בה בעצמו

ידי משה

מהו הנה אנכי נוגף · פי' לפי שנוגף לא שייך אלא בדבר לז"א אמר שהקב"ה וכו' אבל ריב"ל אומר שהיה שם דבר ממש כדקא מפרש ואזיל : מן צפרדעים נשאו חנניה מישאל ועזריה ק"ו · וא"ת תיפוק לי' מדכתיב בכל נפשך וי"ל שהיה להם לברוח ממנו ועוד כ"ל דס"ק מה ראו שלא הבלו בעצמם כמו שאול כדי שלא יתעוללו בהם אויביהם א"נ שלא היה להם להשיב שלום לנ"נ וכתשובתם השיעו את המלך וזה אינם מחויבים לעשות רק להיות שומעים חרפתם ואינם משיבים אלא שבאו ק"ו בעצמם מן הצפרדעים כן אי' ביפ"מ : ונבקעת שם · פי' שהיתה הצפרדע מבקעת הבטן ונכנסת שם וממלת בכה קדחים : אם כשיטה זו וכו' · פי' אם הוא כדברי רב אחא שלא היה בוקע אלא דבר רך והוא הבטן או כדברי ר"י במקום עפר א"כ לא לקו וצריך לגרום אם כשיטה וק"ל : וסקב"ה

קשה להם ממכתן · שהיו נכנסות בגופן וצועקין בתוכן שנאמר על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה · על דבור הצפרדעים : ויעש ה' כדבר משה וימותו הצפרדעים · לפי שלא היה להם שום הנאה בנבלתם ובעורן לכך מתו : ויצברו אותם חמרים חמרים מלמד שכל אחד מהן היה עושה ארבע אשפות והיתה הארץ מבאשת · (יד) לפי שהיו ישראל נבאשין ממכות המצריים מדה כנגד מדה · וירא פרעה כי היתה הרוחה · כך דרך הרשעים כשהן בצרה הם צועקים ובעת הרוחה חוזרין לקלקולן : כאשר דבר ה' · והיכן דבר (שמות ג) ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך : ז ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן נטה את מטך והך את עפר הארץ א"ר תנחום א"ל הקב"ה למשה עפר שהגין עליך כשהרגת את המצרי אינו דין שילקה על ידך לפיכך לקו ג' מכות אלו על ידי אהרן : ויט אהרן את ידו במטהו · למה הביא עליהם כנים לפי ששמו ישראל מכבדי חוצות ושוקים לפיכך נהפך עפרם לכנים (ס) והופרין אמה על אמה ולא היה שם עפר שנאמר כל עפר הארץ היה כנים : ויעשו כן החרטומים להוציא את הכנים ולא יכולו · אמר ר' אלעזר א מכאן אתה למד שאין השד יכול לבראות פחות מכשעורה · ורבנן אמרי (טו) אפילו כגמלא לא מצי בראו אלא האי מכניף ליה והאי לא מכניף ליה · ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים היא · כיון שראו החרטומים שלא יוכלו להוציא הכנים מיד הכירו שהיו המעשים מעשה אלהים ולא מעשה שדים ועוד לא חששו לדמות עצמן למשה להוציא המכות :

פרשה יא א ויאמר ה' אל משה השכם בבקר · הה"ד (משלי כב) ב חזית איש מהיר במלאכתו וגו' · (א) כדכתיב (כפ' (מלכים א ז) ותשלם כל המלאכה) · (ב) ד"א חזית איש מהיר זה משה שהיה מהיר במלאכת המשכן · לפיכך לפני מלכים יתיצב · ר' יהודה אומר חזית איש מהיר זה משה (ג) שהיה זריז להביא המכות על פרעה · לפני מלכים יתיצב · והתיצב לפני פרעה · בל יתיצב (ד) לפני חשוכים זה יתרו : אמר ליה ר' נחמיה לדבריך עשית הקדש חול · אלא לפני מלכים יתיצב לפני ממ"ה הקב"ה יתיצב · וכד"א (שמות לד) ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה · בל יתיצב לפני חשוכים זה פרעה שהחשיך הקב"ה לו ולארצו שנאמר ויהי חשך אפלה : השכם בבקר והתיצב לפני פרעה · למה בהשכמה א"ר ברכיה לפי שהיה פרעה הרשע אומר ומה בנו של עמרם זה הולך ובא אלינו בכל בקר ובקר אלא עד שלא יבא אלך (ה) ואצא לי מכאן · והקב"ה שהוא בוחן לבבות אמר ליה למשה הוי ידע שהרשע הזה כך מחשב בלבו אלא (א) עד שלא יצא קדם לפניו לכך נאמר השכם בבקר · ור' פנחס הכהן ב"ר חמא אמר הה"ד (איוב לו) וחנפי לב ישימו אף · (ו) לאחר שהקב"ה מצפה לרשעים שיעשו תשובה ואינם עושין (ז) אפילו הם רוצים באחרונה (ג) הוא נוטל את לבם שלא יעשו תשובה · ומהו וחנפי לב אותן שהם באים ומחנפים בראשונה בלבם הם מביאים עליהם האף באחרונה · ומהו לא ישועו כי אסרם אע"פ שהם רוצים לשוב להקב"ה ובאין לעסוק בתפלה אינן יכולים למה כי אסרם (ח) שנעל בפניהם · כך היה פרעה רוצה לעסוק בתפלה · ואמר הקב"ה למשה עד שלא יצא לך והתיצב לפניו : ב דבר אחר השכם בבקר אמר לו הקב"ה למשה · הרשע הזה הקשה את לבו בשלשה הראשונות (ט) ומכה ד' קשה היא יותר על הראשונות · לך והזהר אותו כדי שישלח עמי ולא תבא עליו המכה : כי אם אינך משלח את עמי הנני משליח בך וגו' · מהו כן בא עליהם (י) יש אומרים מלמעלה

מסורת המדרש א סנהדרין דף ס"ז · תנחומא כאן סימן י"ד · ב שיר השירים רבה ריש פרשה א' · קהלת רבה ריש פרשה א' · פסיקתא רבתי פיסקא ו' · ילקוט משלי רמז תתק"ס

חדושי הרש"ש

היה לו להצלים וכו' · מכאן אתה למד דאף אותן מכות שהיו ע"י הקב"ה לא במשך פחות מז"י · וזה ד"א כמו שראיתי כתוב בשם יפ"ת · ושתא פה כמ"ד לעיל סוף פ"ט דז' ימים היתה המכה משמשת בהם : (ס) והופרין אמה על אמה כו' · אולי הכוונה אמה אחר אמה בעומק הארץ וכמו ימים על ימים (ד"ה ב' כ"א) ע"ש בביאור :

(א) עד שלא יצא קדם לפניו · משום דלא כתיב כאן ונצבת לקראתו על שפת היאור כדלעיל בהתראת מכת דם · לכן פירשו שאולי להשכים לביתו טרם יציאתו המימה או שיפגשהו בדרך הליכתו כדלקמן · ולכן א"ל כאן להשכים משא"כ לעיל וזהו כוונת המדרש במה שאמר למה בהשכמה : (ג) הוא נוטל

(ו) לאחר שהקב"ה מצפה לרשעים שיעשו תשובה · כמ"ש לעיל מיניה דהאי קרא (איוב ל"ו) ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון אם ישמעו וגו' : (ז) אפי' הם רוצים באחרונה הוא נוטל את לבם · כמ"ש שם ואם לא ישמעו בשלח יעבורו ויגועו בבלי דעת : (ח) שנעל בפניהם · דלתי לבם אסורים בכבלי ההראה · לכן דרש שבשביל שהרביעית קשה ביותר לכן בא להזהירו ועי' רמב"ן : (י) י"א מלמעלן וי"א מלמטן ולמ"ד מיני זרעין הוא מלמעלן ור"ע דאמר מלמעלן ומלמטן

חדושי הרד"ל

(יד) לפי שהיו ישראל נבאשין כו' · עיין לעיל פ"ה : (טו) אפילו כגמלא לא מצי כו' · כצ"ל וכ"ה בסנהדרין (ס"ז) :

(א) כדכתיב · בפסיקתא דותשלם כו' כצ"ל וע"ש ובריש קה"ר ושהש"ר : (ב) ד"א חזית איש מהיר · רי"א חזית כו' קודם הול אלא חזית איש מהיר זה משה שהיה מהיר במלאכת המשכן לפיכך לפני מלכים יתיצב לפני ממ"ה כו' כצ"ל לפי לשון המאמר דהכא · ובמקומות הנ"ל ג"א כזה ע"ש : (ג) שהיה זריז להכות · שהשכים בבקר שזהו זריזות כמ"ש פרק קמא דפסחים זריזותים דאברהם כו' : (ד) לפני חשוכים זה יתרו · שהיה תחלה חשוך כומר לעבודת כוכבים (וי"ל ג"כ בהוא מלשון חשוכי בנים שבנ"ם שלא היו לו בנים תחלה שלכן יצאו בנותיו) : (ה) ואצא לי מכאן · והקב"ה שהוא כו' כצ"ל : ... (ט) ומכה ד' קשה כו' לך והזהר · אפשר מפני שבמכת כינים שלפניה אין כתיב ההתראה ... י"א מלמטן · שהו"ע מזמור ע"ח כמה דתליא בפלוגתא דר"י ור"נ דלהלן למ"ד מיני חיות היינו מלמעלן ומלמטן ס"ל כדמסיים כאן כדר"ל חיות ועופות מעורבבין : גען

מתנות כהונה

ד' אשפות · חמרים תרתי משמע : שהגין עליך כו' · שנאמר ויטמנהו בחול : האי מכניף כו' · החיות נקבצים להם ע"י כישוף ממקום שהם שם מה שאין כן בכנים שאין להם כח לבא מרחוק כך פירש"י בפרק ד' מיתות :

פרשה יא הקדש חול · יתרו שהוא קודם עשיתו חול שאמר חשוכים זה יתרו ופ' כ"ז :

פירוש מהרז"ו

בנבלתן · כמ"ש לקמן פר' י"א סי"ג אבל ערוב : ד' אשפתות · דורש מדה י' חמרים חמרים וע' מ"כ : הארץ מבאשת · ממ"ש ותבאש הארץ וכמ"ש לעיל פר' ה' סי' כ"א לר' יוחנן : היכן דיבר · שבהכרח שמפורש באיזה מקום ע"פ מדה י"ז · ובמכילתא בא פר' י"ב מביא פסוקים מכל התנ"ך שכתוב שם כאשר דיבר ה' ופסוק זה לא הביא ויתכן שלא פי' אלא המקומות שאינם מהענין אך כאן מבואר באותו הענין · וכן בהכרח לדרוש אגב מופת התנין שאמר ג"כ כאשר דיבר ה' ע"ש : כך דרך הרשעים · כמ"ש לקמן סוף פ' י"ב : ז עפר שהגין · עי' מ"כ · והגין עליו לטמנו עד שהלשינו עליו · עי' תנחומא סי' י"ד ולעיל פ"ט סי"ט ופ' ז' סי"ד : למה הביא · תנחומא סי' י"ד תד"א פ"ז לעיל פ"ט סי"ט ופר' ז' סי"ד ילקוט כאן. ובתד"א חושב י"ד מינים של כינים וכולם בשמות ע"ש : אמה על אמה · כתוב בפסוק זה ב"פ עפר הארץ ע"פ מדה י' שהמחריבה עושה עפר בארץ ג' טפחים וגם השרשים עושים עפר ג"ט וע' ב"ר פ' ל"א סי"ז ומש"ש : פחות מכשעורה · כ"ה בתנחומא שם · ובסנהדרין ס"ז ב' אך בתד"א שם הגי' פחות מכעדשה : ועוד לא חששו · שמאחר שהודו לפרעה הרי שלא עמדו עוד בפני משה לדמות עצמם לו · אך בפר"א פרק מ"ח איתא קרא לחרטומים וכו' עד שהביא הקב"ה עליהם את השחין ולא יכלו לעשות כן שנאמר ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה מפני השחין · דעת הפר"א שמ"ש כאן שהודו היינו לפני פרעה אך עדיין עמדו לפני משה עד שחין וכן בהכרח דעת המדרש ועי' לקמן פר' כ' ס"ס א' שכן הוא :

פרשה יא סימן א בפרשת ותשלם כל המלאכה · כוונת המדרש על ס"ו שבפסיקתא רבתי שמתחיל שם בפסוק ותשלם כל המלאכה והפסיקתא נחלקה לפרשיות ועיין לקמן ריש פר' ע"ו · ושם דורש פסוק חזית על יוסף ועל משה · ועל דניאל · ועל שלמה · ושם חושב שלמה לבסוף כי עיקר הדרשה שם בשלמה וכאן סומך עצמו על המבואר שם מיוסף ודניאל ושלמה · ומתחיל ד"א וכו' זה משה · וע' כל זה בריש שה"ר באריכות : במלאכת המשכן · ולא פירש המדרש ויתכן שכוונתו על מ"ש ויק"ר פ"א ס"ז שע"י מלאכת המשכן זכה משה שקרא לו לכנס לפני ולפנים לפני ממ"ה ע"ש וע' בריש שה"ר שם באו"א ובפסיקתא שם ליתא : והתיצב לפני פרעה · לפי מ"ש כאן פי' בדוחק אך לפי גרסת הפסיקתא ניחא וז"ל זה משה מנהיג את הצאן (של יתרו) וכו' א"ל הקב"ה נזדרזת במלאכתך חייך לפני מלכים יתיצב והתיצב לפני פרעה א"ל ר"נ וכו' אלא א"ל הקב"ה נזדרזת במלאכתך לפני פרעה וכו' לפני ממ"ה : חשוכים זה יתרו · שהיה אפל וחשוך נגד פרעה : הקדש הול · יתרו צדיק וקודם : שהחשיך הקב"ה לו · וזהו בל יתיצב שאמר פרעה במכת חושך לא תוסיף ראות פני וגם משה השיב לא אוסיף עוד ראות פניך : בכל בוקר ובוקר · וכן לעיל פ"ט סי' י"ב ז' ימים היה מתרה · ולכן למ"ד ל"ד יום משמע בכל יום ומדקדק מהיר וזריז וכל זריזות מצפרא כמ"ש ריש פסחים ואולי יליף ממכת דם שנאמר בו שם בבוקר וכן כאן וכמ"ש אבל מ"ת שכל עליותיו בהשכמה וכמ"ש בסוף משפטים ובסוף תשא : להקב"ה שהוא בוחן · צ"ל והקב"ה וכן הוא בדפוס אחר וכן הועתק ביד"מ : קדם לפניו · וזהו התיצב לפני פרעה ולא אמר לקראת כמו במכת דם אלא פירושו קודם שיצא פרעה : וחנפי לב ישימו אף · (איוב ל"ו י"ג) · דעת ר' פנחס שמ"ש לפני פרעה פי' כנ"ל קודם פרעה ופי' ע"פ מדה פ' וממעל התיצב קודם שיתיצב פרעה שמתיצב אתה בפני ה' לפניו קודם שיתיצב הוא לקרא בשם ה' וכמ"ש חז"ל שאין עמידה אלא תפלה · וכן ויצבה ג"כ כמ"ש ונצבת לי שם על ראש ההר · וכן אלהים נצב בעדת אל לקבל תפלתם כמפורש ב"ר ריש פ' מ"ח · וכמ"ש אחר אנכי נצב על ראש הגבעה ודרשו במכילתא אחר נגזור תענית ונהיה מעמדים על מעשי אבות וכו' : עד שלא יצא · שהיתה מלאה גילולים ובשרוצה להתפלל לה' צריך לצאת אל המים וכמ"ש אבל משה כצאתי את העיר אפרוש כפי אל ה' · ומ"ש ישימו אף כמ"ש פן יאנף ותאבדו דרך וכמ"ש ודרך רשעים תאבד · וע' לקמן סוף פ' זו ולקמן פ' י"ג סי"ג ובל"ע ויס לישב : ב השכם · עד כאן לא כתוב היכת הסכם אבל שליחות משה ודורש מדה פ"ז במכה קשה זו הזהירו בהשכמה וזריזות : מלמעלן · זה לשון מדרש תהלים ע"ח ישלח בהם ערוב ר"נ אומר מלמעלן ערוב בר גזין (פי' המפרש שם העזניה תרגם ירושלמי בר

ידי משה

והקב"ה שהוא בוחן לבבות אמר למשה · פי' שאמר פרעה בלבבו עד שלא יבא אלך ואצא לי מכאן פי' שאלך מכאן מן הבית שלא ימצא אותי אבל הקב"ה שהוא יודע וכו' אמר למשה שילך וימצא אותו

יפה תואר

כששמעו ז' לבהמת היאור : קשה להם ממכתן · דכיון דמפרש בסמוך על דבר הצפרדעים על דבור מוכח שדיבור וקול של הצפרדעים היה קשה להם · כי לא יזכיר משה את הטפל ויניח את העיקר · ומזה הטעם סוברת לומר שנכנסות בגופן כי בשביל זה היה קולן קשה להם ממכתן · שאלו היו מבחוץ לא יתכן שיהיה הקול קשה להם · ונכנסות בגופן כדר' אחא לעיל · ודריש על דבר מלשון דבר מלשון דבור ולא מלשון אודות וכמו על דבר אשר לא קדמו אתכם משום דבהצלת משה בערוב בברד ובארבה לא אמר על דבר הערוב הברד והארבה ורק בצפרדעים משום שהיה להן קול ודבור : ג' מכות אלו · דל"ך ושאר המכות היו ע"י משה : לפיכך נהפך עפרם לכנים עד שלא מצאו ישראל עפר שיכבדו כדמפרש בתנא דבי אליהו · ומשו"ה אמר ותופרין אמה על אמה כו' דאז לא ימצאו עפר לכבד שאין דרך לחפש טפי מאמה ומה שלא אמר שכל העפר היה כנים דא"כ אמר כל הארץ · ועפר משמע רק העפר שעל פני הארץ לבד · והא דאיתא בב"ר פל"ו אל נא תקברני במצרים שסופה של ארץ מגרים ללקות בכנים אפשר שחשש שמא לא יעמיקו קבורתו או שיתגוהו במערה כדרך המכובדים : פחות מכשעורה · ואע"ג דכנים אינן גדולים היו כדאיתא בתד"א י"ד מיני כנים היה עליהם הקטנה שבהן כביצה של תרנגולת והגדולה שבהן כביצה של אווז זה הוא גם בתוך גם · אבל מיני כינים המצויים בעולם אינם גדולים משעורה ובכשעורה יוכל לברוא לא יוכל לעשות אלא כפי שמנהג שבעולם : שהיו המעשים כו' · כתנין והדם והצפרדע · ואע"פ שלא אמרו אצבע אלהים רק על הכינים שהיא המוכחת ומשלא קאי שכן יהיו כל המעשים ומפרש אצבע אלהים כמשמעו ועי' בזה ברא"ע ורמב"ן :

הה"ד חזית איש מהיר וגו' · משום דקשה מ"ש והתיצב לפני פרעה דלא דמי למ"ש בהתראת הדם לך אל פרעה בבקר הנה יוצא המימה ונצבת לקראתו על שפת היאור כי שמה הודיע לו הקב"ה את המקום איפה ימצאהו אבל הכא דלא הודיע לו המקום שימצאהו ק"ל למה כתיב התיצב · ומשני כי בא להגיד לו אשר בשביל זריזותו בשליחות יתנבא להתיצב לפני מלך · והוא מעין מ"ש לו ראה נתתיך אלהים לפרעה מה שלא היה מתחלה שהיה עומד לפני יתרו שהוא הדיוט והיה צריך להתכבד בו כמ"ש במכילתא פר' יתרו עד שכסיו משה מתכבד בחמיו · ויתכן דהכוונה ממ"ש התיצב לפני פרעה ענין זריזות ואומן שלב עליו התיצב והכן לך וכמ"ש גבי גלב נריב איטימוס לעיל בב"ר פמ"ח והכוונה כי לא יירא מפרעה וכל חילו וידבר אתו קשות · וע"ז הביא חזית איש מהיר במלאכתו גו' שהכוונה כי הזריז ומהיר לא ישוב אחור ולפני מלכים יתיצב ויראה זריזותו וכחו · משא"כ לפני יתרו שהי' נכנע תמיד לפניו : עשית קדש חול · כי מלכים קאי על הקב"ה ואיך תפרשהו על פרעה : שהיה מהיר במלאכת המשכן · שהיה מתחלל על עושי המלאכה לומר מלאכתם שנגמר בג' חדשים כדלקמן פנ"ב · או מהירות שקמתו שהיתה ע"י רוה"ק כנקלה · ולפי ענינו לא היה אפשר להקימו אלא בעזרת גדול כדמשמע פשט · ודריש ע"ז לפני מלכים לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה · ובל יתיצב לפני חשוכים לפני אלו שנפרדו מתוך עדת ישראל · כמו קרח ועדתו : בל יתיצב לפני חשוכים זה פרעה · ולפ"ז מתפרש הכתוב בדרך תמיה · אם איש מהיר במלאכתו כמו משה אשר הוא מהיר במלאכתו ויתיצב לפני הקב"ה · ואיך לא יתיצב לפני פרעה · ולכן קם לנגדו והביא עליו המכות · עד אשר הכניע את לבו החזק : אפי' הם רוצים באחרונה · זה מיירי בהיפוך לחבירו דלא מפני תשובתו לה' עד שיפייס את חבירו וכשרוצה לעשות כן מיסב הקב"ה את לבו שלא יעשה כן · וכן היה בפרעה שהיה משעבד את ישראל בכל שלא מנע מכל אין ממש בתשובתו אבל אם יתשב לה' ועשה תשובה גמורה נקרא גם הוא צדיק גמור ולא יזכרו עונותיו עוד : אע"ג שהם רוצים לשוב · והכתוב דבק לדלעיל מיניה דכתיב ויאמר כי ישובון מאון וקאמר כשיתנגפו ברתשובה אסרם באחרונה : ומכה ד' היא קשה יותר כו' · שיש גם מיתות בני אדם וכן שהרג מהם גם אדם ובהמה :

אמר

יש אומרים מלמטה · א ורבי עק"ב אמר מלמעלן ומלמטן · אמר רשב"ל אמר להם הקב"ה אתם עשיתם המונים המונים על בני אף אני אעשה עליכם עוף השמים וחיות הארץ המונים · שנאמר הנני משליח בך את הערוב חיות ועופות מעורבבין · אבל ארץ גושן שישראל יושבין בה לא היה שם ערוב שנאמר והפליתי ביום ההוא (יא) את ארץ גושן · א"ר אמי כאדם שאומר לחבירו (ג) לא יטול (יב) פלוני בטאריקי זו שפלוני פטרונו עומד עליהן : ושמתי פדות בין עמי · מלמד (יג) שהיו ישראל ראויין ללקות בזו המכה ונתן הקב"ה פדיונם המצרים · ואף לע"ל הקב"ה מביא עובדי כוכבים ומזלות הקדמונים ומשליכן לתוך גיהנם תחת ישראל · שנאמר (ישעיה מג) כי אני ה' אלהיך קדוש ישראל מושיעך נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך : ג ויעש ה' כן · ויבא ערוב כבד ביתה פרעה · ב הוא לקה תחלה שהוא התחיל בעצה רעה תחלה שנאמר (שמות א) ויצו פרעה וגו' ואח"כ ובית עבדיו : ויקרא פרעה · ויאמר משה לא נכון (יד) לעשות כן לפי שהמצריים משתחוים לבהמות כאלוה · דרך שלשת ימים נלך במדבר · (טו) כדי להטעותן · ויאמר פרעה אנכי אשלח אתכם · ויאמר משה הנה אנכי יוצא מעמך · מהו הנה (טז) התפלה תהיה מיד כדי שיסור הערוב ממך מחר · הה"ד וסר הערוב : ויצא משה ויעש ה' כדבר משה ויסר הערוב · למה הביא עליהם ערוב · לפי שהיו אומרים לישראל צאו והביאו לנו דובים ואריות ונמרים (ד) כדי (יז) להיות מצירים בהם לפיכך הביא עליהם חיות מעורבבות · דברי ר"י · ר' נחמיה אמר מיני צרעין ויתושין · ונראין דבריו של ר"י לפי שבצפרדעים כתיב וימותו הצפרדעים לפי שלא היה בהן הנאה בעורותיהן · אבל ערוב שהיה הנאה בעורותיהן לפיכך לא נשאר בהן עד אחד · שאלו היו צרעין ויתושין (ה) היה (יח) להן שיסריחו : ד ויכבד פרעה את לבו · ויאמר ה' אל משה · כי אם מאן אתה · הנה יד ה' הויה · ג למה הביא להן דבר · לפי ששמו ישראל רועי בקר ורועי צאן וכל בהמה בהרים ובמדברות כדי שלא יפרו וירבו אמר הקב"ה אני אביא עליכם רועה יפה · שנאמר הנה יד ה' הויה · מהו ולא ימות מכל לבני ישראל דבר אפילו בהמה שהיתה ביד (יט) מצרי (ו) והיה לו לישראל תרעומות עליה שיש לו חלק בה היתה ניצולת (כ) ובכך ידעו דינן של ישראל · וישם ה' מועד · ויעש ה' את הדבר הזה · וישלח פרעה וגו' · מהו עד אחד · (ז) אפילו בהמה (כא) חציה של ישראל וחציה של מצרי לא מתה : ה ויאמר ה' אל משה ואל אהרן קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן · ד נס גדול נעשה בשחין שמשה ואהרן לקחו שניהם מלא חפניהם והחזיקו ידיו של משה (ח) מלא הפן שלו ומלא חפן של אהרן (כב) מכאן שמועט מחזיק מרובה · זו המכה באה להן ע"י הקב"ה ומשה ואהרן · לפי שמשה ואהרן לקחו שניהן פיח הכבשן וזרקו משה השמימה והפכו הקב"ה לשחין למעלה ונפל עליהן : והיה לאבק על כל ארץ מצרים · שחין למה הביא עליהן מפני ששמו את ישראל לחום להם חמין ולצנן להם את הצונן · לפיכך לקו בשחין (כג) כדי שלא יוכלו ליגע בגופן · אמר ריב"ל נס גדול נעשה בשחין שאדם זורק חץ למעלה אינו מהלך מאה אמות ומשה זרק פיח הכבשן מלא חפניו דבר שלא היה בו ממש וזרקו משה השמימה עד כסא הכבוד · ועוד נס אחר נעשה בו שמה שהחזיק ידו של משה (ט) היה מלא חפנים · ועוד נס אחר נעשה בשחין אדם מפזר עפר קב אחד אין מפזר אלא ד' אמות אבל משה נטל מלא ידו ופיזרו על כל ארץ מצרים : ו ויקחו את פיח הכבשן וגו' · פורח באדם ובבהמה · מהו פורח שלקו בצרעת עמו · כד"א (ויקרא יג) ואם פרוח תפרח הצרעת : ולא יכלו החרטומים וגו' · למה לא יכלו לעמוד מפני משה לפי שהם השיאו עצה לפרעה להשליך ליאור כל הבן הילוד כדי שימות משה · ועוד שהיו מחייבין אותו הריגה על ה שהסיר העטרה מראש פרעה לראשו לפיכך ולא יכלו החרטומים : ויחזק ה' את לב פרעה · כיון שראה הקב"ה שלא חזר בו מה' מכות ראשונות מכאן ואילך אמר הקב"ה אפילו אם ירצה לשוב אני מחזק לבו כדי שאפרע כל הדין ממנו : כאשר דבר ה' אל משה · שכן כתיב ואני אקשה את לב פרעה :

פרשה יב

א ויאמר ה' אל משה השכם בבקר וגו' הה"ד (איוב לו) הן אל ישגיב בכחו מי כמוהו מורה · א א"ר ברכיה הן אחד · שכן בלשון יוני קורין לאחד הן · כלומר אחד אלהינו ישגיב בכחו מעצים כח הצדיקים לעשות

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור ע"ח · ילקוט תהלים רמז תת"כ · ב תוספתא סוטה פרק ד' · לעיל פרשה א' ופרשה י' · במדבר רבה פרשה ט' · מכילתא סדר בא פרשה ז' וסדר בשלח פרשה א' · ספרי סדר נשא פיסקא י"ח · תנחומא כאן סימן י"ד וסדר בשלח סימן ו' · ילקוט סדר ויחי רמז פ"ד · ילקוט סדר נשא רמז תש"ח · ועיין בראשית רבה פרשה נ' · ג תנא דבי אליהו רבא פרק ז' · תנחומא כאן סימן י"ד · ילקוט כאן רמז קפ"ב · ד בראשית רבה פרשה ה' · ויקרא רבה פרשה י' · תנחומא כאן סימן י"ד · ילקוט סדר בראשית רמז ז' · ילקוט יהושע רמז י"ד · ה לעיל פרשה א' · ילקוט סדר שמות רמז קס"ו · ו ילקוט איוב רמז תתק"כ ·

חדושי הרד"ל

(יא) גשן · אשר עמי עומד עליה א"ר אמי כו' כצ"ל : (יב) פלוני · בקטאדיקי זו כצ"ל : (יג) שהיו ישראל ראויין ללקות במכה זו · אפשר מפני שהיה רעה בא על חלול ה' כדאיתא פ"ב דשבת (ל"ג·) וכתיב (יחזקאל כ') ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו וגו' למען שמי לבלתי החל לעיני וגו' · וזה דכתיב אחר כך ואת שבתותי חללו מאד (זה נאמר במדבר אבל במצרים לא נצטוו עדיין על השבת) : (יד) לעשות כי תועבת מצרים וגו' · הן נזבח וגו' לפי שהמצריים כו' כצ"ל : (טו) כדי להטעותן · שירדפו אחרי ישראל אחר כך כדלעיל פ"ג : (טז) התפלה תהיה מיד · לא להוציא שלא נפרש שמלת מחר מוסב גם על התפלה לכן דרש מן הנה שהוא מיד : (יז) כדי להיות מצירין בהם · נראה עיקר דצ"ל מצחקין בהם (ועיין בתדא"ר פ"ז ובילקוט הביאו כ"א לעשות בהן קיניגאות לשחק בהן כו') : (יח) היו להן · להשאר שיסריחו כו' כן צריך להיות : (יט) והיה לו לישראל תרעומת עליו · דרש מכל לבני ישראל דבר · שהיו לבני ישראל לדבר דין ודברים עליהם : (כ) ובכך ידעו דינן של ישראל · שהדין עמהם שיש לו חלק בה ולכן ניצולה כדלהלן : (כא) אפילו · חציו של ישראל כו' : (כב) מכאן שמועט כו' · עיין ב"ר פ"ה ובויק"ר פ"י : (כג) כדי שלא יוכלו ליגע בגופן · בתדא"ר פ"ז הלשון שלא יוכלו ליגע במים (לרחוץ) בגופן ועיין יד"מ :

חדושי הרש"ש

נוטל את לבם · יתכן שצ"ל נוטל כדלקמן בסמוך ובפי"ג ; (ג) לא יטול פלוני כו' שפלוני כו' עומד עליו כצ"ל : (ד) כדי להיות מצירים בהם · נ"ל שהכוונה ע"ד כינוי ור"ל להיות משחקים ושמחים בהם : (ה) היה להן שימותו ויסריחו · כ"ה הלשון בתנחומא וכצ"ל : (ו) והיה לו לישראל תרעומות כו' · זה דריש מתיבת דבר כמו כי יהיה להם דבר (שמות י"ח) : (ז) אפילו בהמה חציה של ישראל כו' · נ"ל דלפ"ז מתפרש וימת כל מקנה מצרים ר"ל המקנה שהיתה כולה של מצרים (ולפ"ז לא יקשה מו הוא"ת כו' שבפירש"י לקמן בפסוק י') וממקנה בנ"י ר"ל אותו מקנה שהיה מקצת ממנה לבנ"י (וכמו שדרש רז"ל בקדושין ע"ח שע"א מזרע בית ישראל · מזרע ואפי' מקצת זרע) לא מת אחד : (ח) מלא חפנים שלו ומלא חפנים של אהרן כ"נ דצ"ל ועיין מש"כ לעיל בב"ר פ"ס (אות ד') : (ט) היה מלא חפנים שלו ושל אהרן כצ"ל וכ"ה בתנחומא :

לומר

מתנות כהונה

כ"ז ריש קהלת רבה וריש שיר השירים רבה : [ואנא לי גרסינן · הכי גרסינן לא יטול מדינה פלונית ועיין לקמן] : ה"ג בטאריקי · בעונש כן פי' הערוך : [כדי להטעותן · עיין לעיל פר' ג'] : להיות מצירים · גרס פירוש שיהיו ישראל מצטערים בהבאתם : היה להן שיסריחו · כלומר היה להשאר כמו הצפרדעים כדי שיסריחו : דינן של ישראל · שהדין עמהם ושהבהמות שלהן : והחזיקו ידיו כו' · נראה דצ"ל והחזיקה ידו · ועיין לקמן בסמוך · וכן פירש רש"י בחומש (ובב"ר פ"ה נתבאר באורך) : מכאן כו' · כלומר זה א"כ א' מן המקומות שהמועט מחזיק כו' : [ה"ג פיח הכבשן וגו' פורח כו] : כסא הכבוד · דייק השמימה לשמים המיוחד וכתיב השמים כסאי :

פרש

פירוש מהרז"ו

גזון) באות (פי' דיוה) ועורבין ועופות · מלמטן אריות · ונמרים · וזאבים פי' בסי' הסמוך שמאחר שכתוב ערוב ולא פירש הרי שמפורש בתיבה זה עצמה מה היה הערוב ומ"ד מלמעלן דורש ערוב ע"פ מדת ממעל עורב ופי' ערוב מעורב בעורב והיינו עופות מלמעלן · ומ"ד מלמטן דורש מלשון זאב ערבות ירמיה ה' חבקוק א' צפניה ג' · ופי' ערוב מעורב עם זאבי ערב והיינו חיות מלמטן ור"ע דורש כמו שניהם ערוב מעורב בעורב וזאבי ערב : המונים · כמ"ש וישימו עליו שרי מסים נוגשים ושוטרים וע"ש במ"ת : פטרונו עומד עליה · פ' לקמן פ' י"ב ס"ס ד' כלשון הזה ודורש שמאחר שמפורש ארץ גושן למה הוצרך ליתן סימן אשר עמי עומד ע"כ דורש כמ"ש בסוף דניאל מיכאל שרכם העומד על בני עמך פי' למליץ טוב ולפטרון : וכן כאן ופי' שהש"י שומרם ומגינם : ראוים ללקות · פרק כאן כתוב לשון פדוי · ע"פ מדה פ"ז משמע שנכללו במכה ונפדו במצריים כו' · כמו שכתוב ישעיה מ"ג ג' כי תלך במו אש לא תכוה וגו' היינו אש הגיהנם ועל זה אמר נתתי כפרך מצרים וגו' פי' נתתי מכבר היינו מ"ש כאן פדות · ועיין לקמן פרשה ט"ו ס"ס י"א : ג לקח תחלה · לעיל פ"י סי"ג וס"ג וכאן כתוב ביתה פרעה ובית עבדיו : לא נכון לעשות כן · כי תועבת מצרים נזבח לה' ות"א ארי בעירא דמצראי דחלין ליה כו' ועי' מכילתא בא פסוק והיה לכם למשמרת · ולקמן פ' ט"ז סי"ג באריכות : להטעותן · עי' לעיל פ"ג ס"ח : הנה · משמע מוכן ומיד כדי שיסור הערוב מחר · והטעם כמ"ש לעיל פ"י סי"ה להפליס ז' ימים : למה הביא עליהם ערוב · תד"א פרק ז' תנחומא סי' י"ד וילקוט כאן · כדי שיתרחקו ביערים ומדברות שלא יפרו וירבו כ"ה שם ושם וזהו מ"ש כאן כדי שיהיו מצירין בהם : הנאה בעורותיהן · לעיל פ"י סי"ו : ד למה הביא · תד"א פרק ז' תנחומא סי' י"ד וילקוט : לבני ישראל דבר · שתיבת דבר מיותר לדרוש שיש לו בה טענה ודיבור : עד אחד · תיבת עד מיותר ודורש עד ולא עד בכלל : ה מחזיק המרובה · ע' ב"ר פ"ה ס"ז וש"נ ומבואר : ע"י הקב"ה · לקמן פ' י"ב ס"ד ופר' ט"ו סי' כ"ז : שחין למה בא · תד"א פרק ז' · תנחומא סי' י"ד וילקוט : אינו הולך מאה אמה · ובב"ר פ' ל"ג סי' י"ג שני עמווים בקשת מיל ע' מש"ש : ו את פיח הכבשן וגו' · לשחין אבעבועות פורח וצלווי בפסוק ט' כתיב פורח אבעבועות · ובמעשה בפסוק י' כתיב אבעבועות פורח וגו' ומאחר שקורא אותם אבעבועות שכבר פרחו מהו פורח ע"כ דורש גז"ש שלבד אבעבועות היה פורח צרעת ע"כ אינו דורש על פסוק ט' : למה לא יכלו · ע' לקמן פ"כ ס"ס א' · פר"א פרק מ"ח · לעיל סוף פ"י : שהם השיאו עצה · לעיל פ"א סי' כ"ד וסי' כ"ו : ראשונות · עי' לעיל פר' א סוף סי"א דל"ע ויש לייחב דשם אעפ"י שישימו אף יועיל ההתחזקות לתשובה ותפלה לבטל הגזירה אך כאן לא יועיל כי גרמו שיגזול בחירתם :

פרשה יב סימן א אחד אלהינו · שתיבת הן מיותר ואמר ישגיב בפועל יוצא · והיל"ל טוב וישר ה' ע"כ יורה חטאים בדרך · ע"כ דורש על שאחד אלהינו · רוצה שידעו ויכירו שהוא אחד ע"כ ישגיב כח הצדיקים נביאיו ועל ידם מי כמוהו מורה דרך לרשעים לעשות תשובה וזה ע"פ מדה י"ז כצ"ל יורה חטאים דורש כאן מדה פ' ולזה

יפה תואר

אמר רשב"ל אמר להם הקב"ה כו' · זה נראה לדברי ר"ע משום דכל המכות היו מדה כנגד מדה · לכן דרש כמו שאתם עשיתם המונים של ישראל והתקבצו כתות כתות להרע להם · כן אקבץ מלמעלה ומלמטה · וזה עוף השמים וחיתו הארץ כתות כתות לנקום מהם נקמת ישראל : בזו המכה · משום דמכה זו היתה משולחת כאויב שיהיה לבוא גם בארץ גשן · משא"כ המכות הראשונות שהיו עומדות שפיר ניצלו ישראל מהם : לפי שהמצריים משתחוים · כדכתיב כי תועבת מצרים ומפרש כמו מלכום תועבת בני עמון אשר פירוש כי הצאן נחשבו לאלילי מצרים אשר עבדו להם וכמו שתרגם גם התרגום : מהו הנה · משום דקראי קאי אסדרי מדכתיב הנה אנכי יוצא המימה משמע שהיפך ליציאתו יתפלל והדר קאמר וסר הערוב מחר ומשני כי התפלה היתה מיד כדי שיסור למחר כשישלמו הז' ימי המכה כדלעיל : למה הביא עליהם ערוב · דמדה כנגד מדה בעינן כדלעיל פ"ט · והנה בשו"ט גרסינן ישלח בם ערוב ר"י אומר נשרייתא ר"נ אומר ערוב מלמטה דובין ואריות ונמרין כו' · ונראה כי נשרייתא הוא צרעין ויתושין שהוא ענף הנושר ונופל ואין בו כח לעוף כעוף השמים ויקשה דר"י אדר"י ודר"נ אדר"נ וי"ל איפוך הגירסא דשו"ט : רועה יפה · זה הדבר כדכתיב מות ירעם : מהו עד אחד כו' · כי עד הוא לפעמים כמו אפילו וכמו מגדיש ועד קמה ועד כרם זית · ולכן דריש עד אחד אפי' אם יש בבהמה זו חלק לעוד אחד לא מתה : עד כסא הכבוד · פי' הדברים כי התערב בפיח הכבשן יסוד האש שהוא עליון סמוך לקערורית הגלגל שקרוב אלינו · והיה אבק מעורב בתנועות אש שלמעלה · ובש"ל זה זרקו משה השמימה · ובסא הכבוד הוא השמים כמ"ש המורה ולכן אמר שזה היה ע"י הקב"ה כי אין כח למשה ולאהרן לשנות רק היסודות התחתונים המים והעפר שנגעו בהם בידיהם אבל להביא בהם יסוד האש שלמעלה לא יוכל רק הקב"ה לבדו ואין כח משה רק לזרוק את האבק למעלה : כמה ראית אמר ואם פרות תפרח הצרעת · הנה שם הוא בלשון נקבה תפרח ובמשפט כי צרעת הוא שם נקבה וכאן בא פורח בל"ז כי מצינו דברים רבים בלשון זכר ונקבה כמו ורוח גדולה וחזק תאכלהו אש לא נפח : כדי שימות משה · לעיל פ"ט וכן שם המעשה מהסרת העטרה : כיון שראה ה' כו' · ולכן עד כאן כתיב ויחזק לב פרעה · והכבד את לבו או ויכבד פרעה את לבו · או ויכבד לב פרעה ומכאן ואילך כתיב ויחזק ה' את לב פרעה · ואע"ג דבברד כתיב ויחזק לב פרעה כתיב אח"ז כי אני הכבדתי את לבו · ויפן כי במכת ברד היה שנים כי הכביד את לבו כדכתיב ויוסף לחטוא וגו' ואח"ז בקש לשוב ומנעו ה' לכן כתיב שתי הלשונות לה :

הה"ד הן אל ישגיב בכחו · משום דקי"ל בקרא דכתיב כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי וגו' · משמע שרוצה עתה ליסרו בחמה שפוכה יותר מבכל המכות עד שלמדו מכאן שמכה זו שקולה

ידי משה

אותו מ"מ כנ"ל : והחזיק ידו של משה · פי' מדכתיב וזרקו משה וגו' וכשאדם רוצה לזרוק דבר בכח אינו זורק אלא בידו אחת : לחום להם חמין · וכן לצנן להם מים צונן כדי לרחוץ בהם גופם לכן הביא עליהם שחין שלא יכלו שמים ליגע בגופן כי המים רעים לשחין : שלקו בצרעת עמו · פי' שלקו בצרעת מלבד השחין כי צרעת לחוד ושחין לחוד כדאיתא בפ' מצורע :

שלא

רצונו · ומי כמוהו מורה שהוא מורה דרך לעשות תשובה · וכן אתה מוצא במשה שהשגיב הקב"ה כחו ללכת בשליחותו ולעשות צוויו · והיה מורה לפרעה הרשע שיעשה תשובה שלא חפץ לשלוח המכה עד שיזהירנו שיעשה תשובה · שכן כתיב השכם בבקר והתיצב לפני פרעה · היה נותן כח במשה להשכים ולהתיצב לפני פרעה והיה מורה דרך לפרעה כדי שיעשה תשובה שכן כתיב ואמרת אליו כה אמר ה' אלהי העברים : כי בפעם הזאת וגו' · למה לא נאמר כאן הנה יוצא המימה · כיון שראה פרעה שבעת שהיה יוצא המימה משה מקדימו בדרך · נמנע שלא לצאת כדי שלא יפגע בו משה אמר לו הקב"ה לך אצלו בהשכמה עד שלא יצא מביתו : כי בפעם הזאת וגו' · כי עתה שלחתי את ידי וגו' · אמר לו הקב"ה אי רשע סבור אתה שלא אוכל להכחידך מן העולם למוד ממכת הדבר בעת ששלחתי אותו הדבר אילו הייתי משלחו עליך ועל עמך היית נכחד מן הארץ אבל לא שלחתיו עליך אלא כדי שאראך כח גבורתי ותספר כחי בכל הארץ · הה"ד (שמות ט) ואולם בעבור זאת העמדתיך : עודך מסתולל בעמי · שהיה עושה אותם כמסילה (א) שהכל דשין עליה · כד"א (ישעיה נא) אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה ותשימי כארץ גוך : ב הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד · [א] זבדי בן לוי אמר סרט לו סריטה על הכותל אמר לו כשתגיע השמש לכאן ירד מחר הברד : אשר לא היה כמוהו במצרים · (א) (ב) לומר לך שלא היה כמוהו בעולם ולא במצרים · אינו אומר ולא יהיה כמו שאמר במכת בכורות וכמוהו לא תוסיף : אשר לא היה כמוהו כלומר לשעבר לא היה · אבל עתיד להיות להבא אימתי בימי גוג ומגוג הה"ד (איוב לח) (ג) אשר חשכתי לעת צר ליום קרב ומלחמה · וכה"א (יחזקאל לח) וגשם שוטף ואבני אלגביש · ועתה שלח העז את מקנך בא וראה רחמיו של הקב"ה אפילו בשעת כעסו ריחם על הרשעים ועל בהמתם לפי שמכת הברד לא היה משלחו עליהן אלא על יבול הארץ והיה מזהירן שישמרו עצמן ואת בהמתם כדי שלא ילקו בברד : (ג) הירא את דבר ה' מעבדי פרעה · ארז"ל [ב] זה היה איוב · ואשר לא שם לבו זה היה פרעה ועמו : ג ויאמר ה' אל משה נטה ידך על השמים · הה"ד (תהלים קלה) כל אשר חפץ ה' עשה וגו' · [ג] אמר דוד אע"פ שגזר הקב"ה (שם קטו) השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם משל למה"ד למלך שגזר ואמר בני רומי לא ירדו לסוריא ובני סוריא לא יעלו לרומי כך כשברא הקב"ה את העולם גזר ואמר השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם כשבקש ליתן התורה בטל גזירה ראשונה ואמר (ד) התחתונים יעלו לעליונים והעליונים ירדו לתחתונים ואני המתחיל שנאמר (שמות יט) וירד ה' על הר סיני וכתיב (שם כד) ואל משה אמר עלה אל ה' · הרי כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ וגו' · כמו כן כשבקש אמר (בראשית א) יקוו המים וכשבקש עשה את היבשה ים ותהום שנאמר (עמוס ה) הקורא למי הים · ואומר (בראשית ז) ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה · וכשבקש עשה את הים ותהומות יבשה שנא' (שמות יד) ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים · ואומר (תהלים קו) ויוליכם בתהומות כמדבר · וכן במצרים במשה שהיה בארץ נתן לו רשות לשלוט במעשה שמים שנאמר ויאמר ה' אל משה נטה ידך על השמים וגו' · [ד] למה הביא עליהם ברד לפי ששמו ישראל נוטעי כרמים וגנות ופרדסים ואילנות לפיכך הביא עליהם ברד ושבר את הכל : על האדם ועל הבהמה · כיון שראה הקב"ה שלא שמעו לדבריו מה שאמר להם שלח העז · אמר הקב"ה כדי שיבא הברד על הכל : ד ויט משה את מטהו על השמים · המכות האלו (ה) ג' ע"י אהרן וג' ע"י משה וג' ע"י הקב"ה ואחת ע"י כולן · דם · צפרדע · כנים · שהיו בארץ ע"י אהרן · ברד · ארבה · חשך · ע"י משה · לפי שהן באויר שכך שלט משה בארץ ובשמים · ערוב · דבר · מכת בכורות · ע"י הקב"ה · ושחין · ע"י כולן : וה' נתן קולות וברד (ג) [ה] כ"מ שנאמר וה' הוא ובית דינו שלמעלה שנאמר (בראשית כא) וה' פקד את שרה הוא וסנקליטון שלו · וה' נתן קולות וברד הוא

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ט"ז כל הענין · ב ירושלמי סוטה פרק ד' · ג תנחומא כאן סימן ט"ו · ילקוט תהלים רמז תתע"ג · ד תנא דבי אליהו רבא פרק ז' · תנחומא כאן סימן י"ד · ילקוט כאן רמז קפ"ב · ה ירושלמי ברכות פרק ט' · וירושלמי סנהדרין פרק א' · בראשית רבה פרשה נ"א · ויקרא רבה פרשה כ"ד · במדבר רבה פרשה ג' · שיר השירים רבה פרשה א' · פסוק ט' · תנחומא כאן סימן ט"ז · ילקוט וירא רמז פ"ס · ילקוט מלכים רמז רכ"ב · ילקוט איוב רמז תתנ"ג

חדושי הרש"ש

(א) לומר לך שלא היה כמוהו בעולם כו' · עמ"ש · וברמב"ן משמע שהיה לפניו הגי' אינו אומר אשר לא היה במצרים כמוהו אלא כו' · וכתב ע"ז ולא הבינותי · ול"נ דהמדרש מפרש תיבת במצרים למאמר מוסגר וע' קדושין (ע"ח ב') מה שפירש בפסוק וגר אלהים כו' ובא בזה לגבול מקום ירידת הברד כמו שנאמר בצפרדעים הנה אנכי נוגף את כל גבולך וכן בשארי מכות · וא"ש לפ"ז מה שהה"א דהוסדה אינה מפסיק (אשר חשבוהו המפרשים לזר) כי איננה לכנוי מצרים הנזכר רק היא נוספת מאותיות האמנתי"ו ופי' למן היום הוסד העולם בכללו ואם שלא נזכר בכתוב מקודם מצינו כיוצא בזה ע' מש"כ במ"ר פ"ד : (ג') הירא כו' זה היה איוב · דנאמר בו וירא אלהים · והוא היה מעבדי פרעה ויועציו, כדלעיל פ"א : (ג) כ"מ שנאמר וה' הוא וב"ד של מעלה וה' פקד כו' כנ"ל בלי מלת שנאמר וכן בתנחומא ליתא :

חדושי הרד"ל

(א) שהכל דשין כד"א אשר אמרו לנפשך שחי כו' · עי' ב"ר ס"פ מ"א : (ב) לומר לך שלא היה כמוהו בעולם · עמ"ש וע' רמב"ן שהיתה גירסתו כפירושו כדברי המ"כ : (ג) אשר חשכתי כו' · ע' פירש"י באיוב שם : (ד) התחתונים יעלו לעליונים וכן במשה כו' · ע' בדב"ר ר"פ האזינו מאמר זה באורכה : (ה) שלשה ע"י אהרן כו' · עיין ס"פ ע"ו :

פירוש מהרז"ו

צריכים כח אלהי כמ"ש ישעיה נ' וה' אלהים יעזר לי וגו' שמתי פני כחלמיש · וכן בירמיה א' ואני נתתיך היום וגו' ולעמוד בלז"ל וגו' ועי' ב"ר פ"ז סי"ה הן אדוני · ע' נזיר דף ח' ב' ערוך ערך הן · ולעיל פ"ט ס"ט בא"א : נותן כח במשה · כמ"ש ילקוט שמות פסוק קח את מטך שלפני פלטין של פרעה היו הרבה דובים ואריות וחיות רעות שומרים · וע"כ היה צריך לכח אלהי כמבואר שם שבבוא משה הותרו הכפירים ממאסרם והלכו עם משה ושחקו לפניו · והליכתו היתה להודיעו שהוא אחד כמ"ש כאן למען תדע כי אין כמוני בכל הארץ ותחלה פי' דרך כלל ואח"כ על משה בפרט וכשחזר לענינו אמר וכן ומה שכופל ענין שליחות שהוא העתקה משני מקומות בשינוי לשון : שלא לצאת · באותו דרך עי' לעיל פרשה י"א בסי"א שתחלה היה יוצא ליאור ואח"כ המימה · ואח"כ למקום אחר · וזהו מ"ש כאן עד שלא יצא ודו"ק : אמר לו הקב"ה · דורש מ"ש כי עתה שלחתי ידי שיהיה לו שייכות לפסוק הקודם ופי' על שאין כמוני שאני אחד שבראתי הכל ומושל בכל וכולם מוכרחים לקבל ולשמוע דברי ומי שאינו שומע אלי אני מכחידו · והייתי יכול להכחידך כאשר כחדתי בדבר את המקנה · וזהו כי עתה וגו' ואולם בעבור זאת העמדתיך · משמע מנפילתו · ופי' על שהיה לו להכחידו ולהפילו אך העמידו למען הראותך כחי וגו' · וכל זה ע"פ מדה כ' וממעל דוק בפסוק · וע' מכילתא פסוק וינער ה' את מצרים שדורש ממ"ש כאן העמדתיך שהעמידו מהים אחר שהפילו שם · ובפדר"א פרק מ"ג והעמידו הקב"ה מבין המתים לספר כחו וגבורתו · ומנין שהעמידו שנאמר ואולם וגו' וע' מש"ש בפדר"א בפירושו : כמסלה · שהכל"ל עודך מחזיק ודורש מסתולל ע"פ מדת ממעל : ב סריטה · תנחומא סי' ט"ז ע' מ"כ · שהכ"ל למחר אלא פי' כעת ורגע זאת למחר ע' ב"ר סוף פ' ל"ג : כמוהו בעולם · ע' מ"כ ומאחר שכתוב תחלה אשר לא היה פי' בעולם וגם במצרים · ועיקר הדרשה מתיבת כמוהו שבעולם שיורד מטר וברד שייך לומר שלא היה כמוהו אך במצרים שאינו יורד שם מטר איך יאמר כמוהו ולכוונה זו הקדים תיבת כמוהו לתיבת מצרים ועי' ב"ר פ"ב ס"ו לקמן פ' כ"ו ס"ב · ולקמן פ' ל"ז ס"ה א' · ודברים פ' ל"ח : שאמר במכת בכורות · שמות י"א והיתה צעקה גדולה במצרים אשר כמוהו לא נהיתה וכמוהו לא תוסיף : אשר חשכתי · בפסוק הקודם הבאת אל אוצרות שלג ואוצרות ברד תראה אשר חשכתי לעת צר ליום קרב ומלחמה · ופי' ע"פ מדה י"ז שחשכתי וחדלתי במצרים כמ"ש ויחדלו הקולות והברד לצרך יום קרב שמפורש ביחזקאל שבמלחמות גוג יהיה ברד ולקמן סי"ז ביתר ביאור · וע' לקמן פר' כ"ג סי"ו ביום צר לי בגוג דזהו לעת צר : אלא על יבול · כמ"ש לקמן סי"ג הטעם : וזה היה איוב · סוטה י"א א' לעיל פ"א ס"ט עי' מש"ש ע"פ גז"ש הירא ואיוב נקרא ירא אלהים ברים איוב · עי' מכילתא בשלח פסוק ויקח שש מאות רכב וגו' מאין היה אלא מתו בדבר אלא מהירא את דבר ה' · וע' ב"ר פ' נ"ז ריש סי"ד : ג כל אשר חפץ ה' · עשה בשמים ובארץ : כשברא · היינו אחר חטא האדם כמ"ש ב"ר פר' י"ט סי"ז וש"נ ומבואר : וירד ה' וגו' ואל משה · וצ"ע שהרי קודם וירד ה' כתוב ומשה עלה אל האלהים · ובאמת שגם פסוק ואל משה היה קודם מ"ת כמ"ש במכילתא יתרו כל הענין ורש"י בחומש במקומו ואיך אמר ואני המתחיל · ויתכן שהכוונה שהתחיל בסנה ושם הבטיח על מ"ת תעבדון את האלהים על ההר הזה · והראיה שהביא מהפסוקים כפי שסמוך סידורם בתורה וצ"ע : כשביקש אמר יקוו · לפרש סוף פסוק כל אשר חפץ בימים וכל תהומות שתחלה היה הכל מים במים · ואח"כ חפץ ואמר יקוו המים ונעשה יבשה ואח"כ בדור אנוש והמבול בחטאו חזרו המים ע' ב"ר פ"ה סי"ו וש"נ · וע' לקמן פ' כ"א סי' ו' וכשביקש הפך ים ליבשה : בתהומות במדבר · וזהו בימים וכל תהומות : וכן במצרים במשה · תחלה פירש כיח במשה וכשחזר לענין הפרשה אמר וכן · ודורש ד"א כל אשר חפץ על משה במעשה ברד : למה הביא · תד"א פרק ז' תנחומא סי' י"ד וילקוט וארא : הברד על הכל · שתחלת כוונת הברד היה רק על יבול הארץ כמ"ש בס"פ כ' : ד המכות האלו · תנחומא ס"פ י"ד ולקמן פר' ע"ו סי' כ"ז · ועי' לעיל פ' י"א סי"ה אצל שחין : שהיו בארץ · פי' שהיה למטה בימים בכלל הארץ ואצל דם ע' לעיל פ"ט ס"ט · ואצל צפרדעים לעיל פ"י ס"ד · ושם ס"ז · ואצל כנים על שנאצל משה ממים ועפר · וכאן טעם אחר : ערוב דבר מ"ב · שכך מפורש בתורה אצל כל אחד · דם · ויאמר ה' וגו' אל אהרן קח מטך וגו' ובצפרדע וכנים ויט אהרן · ואצל ברד ארבה חושך · ויט משה · ואצל ערוב ודבר כתיב ויעש ה' · ומכ"ב וה' הכה וגו' ואצל שחין מפורש שמשה ואהרן לקחו פיח הכבשן וה' הפכו מלמעלה מכסא כבודו עליהם לשחין כדלעיל פר' י"א סי"ה ועיין לקמן פ' ע"ו סי' כ"ז : וה' הוא וב"ר · ב"ר פ' נ"א ס"ב · ויקרא רבה פרשה כ"ד סימן ב' וש"נ · ותנחומא כאן סימן ז' שי"ר פסוק לסוסתי ויליף מדכתיב וה' דבר וגו' וכל צבא השמים

מתנות כהונה

פרשה יב שרט לו שריטה · דייק מדכתיב כעת הכ"ף קמוצה · פירוש כעת הזאת ממש מעת לעת : שלא היה כמוהו וכו' · דאל"כ הל"ל במצרים לא היתה כמוהו כעין שדרשו ונתן בידה דמרבינן כל היכא דאיכא ברשותה מדלא כתיב ובידה יתננו במסכת גיטין ר"פ הזורק [וכן רבים והרמב"ן הביא גירסא אחרת וכתב עליה ולא הבינותי] : כדי שיבא הברד כו' · פירוש כדאי והגון הוא שירד על הכל מאחר שאינן מאמינים לחוס על עצמם ועל בהמתם : ושחין ע"י כולם · כדלעיל פר' י"א : הוא ובית דינו · ובמדרש חזית (א' י"ד) דייק לה מדכתיב וה' דבר עליך רעה והלא ה' הוא מדת הרחמים · אלא הוא ובית דינו · וכן הוא במ"ר פ"ג והוא בירושלמי דברכות : סנקליטון · פירש הערוך שרי יועציו :

ידי משה

שלא היה כמוהו בעולם ולא במצרים · עיין מ"כ ופירושו דחוק מאד וג"ל שהכל מאמר אחד עד ועתה שלח העז וגו' וס"פ אינו אומר ולא יהיה כו' אלא ולא היה אבל לעתיד בימי גוג ומגוג. יהיה אם כן אם פירושו במצרים לא היה אבל במקום אחר היה נמצא שהיה כבר אלא ע"כ פירושו שלא היה לא במצרים ולא בעולם והכל מאמר אחד עד שלח העז ודו"ק היטב : דצ"ך על ידי אהרן · פירוש כי דם וצפרדע שהיה מן המים לא היה אפשר להיות על ידי משה שהגינו המים על משה וכיוצא דשפת מגי' מיא וכו' כנים מהחול שהגין ג"כ על משה כדכתיב ויטמנהו בחול וכן הוא ברש"י ולזה כוון המדרש דצ"ך שהיה בארץ ע"י אהרן ומסיים שכך שלט משה בארץ ובשמים פירוש שהיה ראוי להיות הכל ע"י משה מכח שכלל בשמים ובארץ רק הואיל והגינו המים ועפר על משה

יפה תואר

ככלן · והדר כתיב ועתה שלח העז וגו' ומיעטו איך להנצל מהמכה זו מה שלא עשה כן בכל שאר מכות האחרונות לא פתח לו אזן ולא הגיד לו תחבולה איך להנצל מהן · ולכן מביא כאן את הכתוב מי כמוהו מורה · שאין כוונת הקב"ה בבואו להוכיח את הרשעים להפליג את המשטמה ולקחת נקם מהם · רק להורות דרך התשובה מתוך ההתראה · ולכן יעצהו איך להנצל לפתוח לו ע"י זה אוזן כי ה' אינו חפץ בהשחתתו · אע"פ שבא להפיץ עליו חמת אפו · ולזה נותן לו דרך להנצל מאחר שאין המכה זו משולחת רק על יבול הארץ כדלקמן : שהוא מורה דרך לעשות תשובה · והכתוב מדבר מעניני תשובה כדכתיב לפני מיניה ויאמר כי ישובון מאון אם ישמעו וגו' ואם לא ישמעו וגו' : מורה דרך לפרעה כדי שיעשה תשובה · והולך על הא דאמרינן לעיל כי ממכה החמישית ואילך החזיק ה' את לבו שלא ישוב עוד · וסובר כר' ברכיה שאין הקב"ה נועל דרך תשובה לעולם : שהיה עושה אותם כמסלה · הנה מסתולל הוא מבנין התפעל · וצורתו היא שעל חוזר על הפועל · ולפי הדרש במשה את ישראל כמסלה היה צ"ל כהפעיל · בפעל יוצא על שאחר אבל באמת נסתרה לפניו דרך רז"ל בדרשות הכתובים ובדקדוק הלשון · וכמ"ש הרא"ם על פסוק ארמי אובד אבי : אימתי בימי גוג ומגוג · אבל הברד שהיה בימי יהושע דכתיב רבים מתו מאבני הברד וגו' לא היה כברד של פרעה · וגם לא היתה שם אש מתלקחת כמו במצרים משא"כ בגוג כתיב ואבני אלגביש וכתיב בי' אש וגפרית : נתן לו רשות לשלוט במעשה שמים שהוא הברד שיורד מהם וכמ"ש בפסק אין דורשין מכון שבו אוצרות שלג ואוצרות ברד : שלשה ע"י אהרן כו' · כי ג' הראשונים שהיו בשפלים דצ"ך לכן היו ע"י אהרן · והשלשה ברד ארבה חשך אשר בעליונים היו ע"י משה למעלתו הגבוהה · וקרוב לומר כי רק משה לבד היה יכול [illegible] את האויר · וערוב דבר ומכת בכורות היו ע"י הקב"ה מפני שעיקרן היה בשמים

וסנקליטון שלו : ותהלך אש ארצה · נדונו כמשפט הרשעים בגיהנם (ו) היה יושב נכוה בברד · עומד נכוה באש : ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד · נס בתוך נס · [א] ר' יהודה ור' נחמיה (ד) (ז) ח"א (ח) כפרנותא דרומנא דהרציניתיה מתחמיא מלגיו · ות"א כהדין עששיתא דמיא ומשחא מתערבין כחדא ונורא דליק מן גויהון · מלה"ד לשני לגיונות קשין שהיו נלחמין זה עם זה לימים הגיע זמן מלחמתו של מלך ועשה המלך שלום ביניהם ועשו שליחות המלך ביחד · כך אש וברד צהובין זל"ז כיון שהגיע זמן מלחמתה של מצרים עשה הקב"ה שלום ביניהם והכו במצרים · הוי ויהי ברד ואש מתלקחת · (ט) מהו מתלקחת מת לקחת לאחר שמכהו הברד לוקחו האש ושורפו : ויך הברד בכל ארץ מצרים · [ב] ירד הברד והיה עשוי (י) אנבטאות אנבטאות ומסבב את מקניהם ולא היו יכולים (יא) לצאת · והיה המצרי מביא את המאכלת ושוחטה · והעוף יורד עליו מלמעלה ואוכלו שנאמר (תהלים עח) ויסגר לברד בעירם ומקניהם לרשפים · מהו ומקניהם לרשפים אלו העופות · כמד"א (איוב ה) ובני רשף יגביהו עוף : ואת כל עשב השדה הכה הברד ואת כל עץ השדה שבר · (במדרש תהלים) (תהלים עח) [ג] יהרוג (יב) בברד גפנם ושקמותם בחנמל · רבי יהודה ב"ר שלום אמר מהו בחנמל בא נח מל · ור' פנחס אמר יורד כפילקין וקוצץ את האילנות · רק בארץ גושן · למה ניצלת (יג) לפי שפטרונה עומד עליה הה"ד אשר שם בני ישראל לא היה ברד : ה וישלח פרעה · מה שאמר חטאתי הפעם ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים לפי שהקב"ה אמר לו ועתה שלח העז · הוא עשה צדקה עמהם

שהיה מזהירם והוא ועמו הרשעים שלא שמו לבם לדבר ה' והניחו אנשיהם ומקניהם בשדה ומתו כולן : העתירו אל ה' ויאמר אליו משה כצאתי את העיר אפרוש את כפי · מכאן שלא היה משה חפץ להתפלל בתוך מצרים לפי שהיתה מטונפת בגלולים ובשקוצים · ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני ה' אלהים · לא תהא סבור שאיני יודע מה אתה עתיד לעשות אחרי כן · אלא יודע אני שלא תתייראו מן המקום אחרי כן כמו שלא הייתם יראים ממנו קודם לכן · אבל כדי שתכיר גדולתו של הקב"ה אני אעשה : ו והפשתה והשעורה נכתה · כי השעורה אביב · והחטה והכסמת לא נכו כי אפילות הנה · [ד] מהו כי אפילות הנה · ר' פנחס ורבי יהודה ב"ר שלום · ר' פנחס אמר מהו כי אפילות (יד) פלאים עשה הקב"ה בהם · רי"א לקישות היו · אמר לו רבי פנחס והלא כתיב ואת כל עשב השדה הכה הברד ואתה אומר על שהיו קטנות לא נוכו · אלא פלאים עשה הקב"ה בהם : ז ויצא משה מעם פרעה את העיר שעדיין היה בתחום העיר מיד לא שהה להתפלל עליהם אלא ויפרוש כפיו אל ה' וקבל הקב"ה תפלתו : ויחדלו הקולות והברד ומטר לא נתך ארצה · [ה] תלאן ברפיון ואימתי ירדו בימי יהושע על האמוריים שנא' (יהושע י) ויהי בנוסם מפני ישראל וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים והשאר עתידין לירד (טו) בימי גוג ומגוג : וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקולות ויוסף לחטוא · [ו] כך הן הרשעים כ"ז שהן בצרה הם מכניעים עצמן · משהצרה עוברת חוזרין לקלקולן · וכן נבוכדנצר בזמן שהיה בצרה היה מקלס להקב"ה שנא' (דניאל ד)

מסורת המדרש א במ"ר פ' י"ב · שה"ש רבה סוף פ"ג פסוק י"א · פסיקתא דרב כהנא פסקא א' · ועיין מש"ש בהערות ותקונים · תנחומא כאן סי' י"ד · ילקוט כאן רמז קס"ו · ילקוט איוב רמז תתקי"ב ·
ב שוח"ט מזמור ע"ח כה"ע · ילקוט תהלים רמז תת"כ · כל הענין · ג שוח"ט מזמור ק"ה · ילקוט תהלים רמז תתס"ג · ד תנחומא כאן סימן ט"ז · ה ברכות נ"ד · ו תנחומא כאן סוף הסדר ;

חדושי הרד"ל

(ו) היה יושב · נכוה בברד עומד כו' כצ"ל : (ז) ח"א כפרטיתא כו' · שה"ר ספ"ג · וע' מש"ש בס"ד בהגהותי : (ח) כפרטותא דרומנא כצ"ל · פי' כפרט גרגיר של רימון כדתנן במעשרות פ"ג פורט ברימון : (ט) מהו מתלקחת · מת לקחת לאחר כו' כצ"ל · ובבמ"ר ושי"ר נאמר וכן בערוך ע' מתק"א בשם הפסיקתא דכלת מכה (ולפנינו חסר שם הרבה) : (י) אנבטאות · עיין מ"כ שפי' כותל וכ"ה בשו"ט תהלים שם נעשה כותל בפני לאים · וע' מו"ע · ומלשון ויסגר דרש שסגר בעדם מלצאת : (יא) לצאת שנאמר ויסגר לברד בעירים · והיה המצרי מביא כו' ואוכלו שנאמר ומקניהם לרשפים · מהו כו' כצ"ל : (יב) בברד גפנם · א"ר פנחס יורד כפילקין כו' האילנות ושקמותם בחנמל ר"י בר שלום אמר כו' ומל רך כו' כצ"ל ועי' שוח"ט שם · ור' פנחס לשון הריגה דרש כמו פלקי שהוא גרזן ברזל שהורגין בו נפשות : (יג) לפי שפטרונה עומד · כמש"ל פי"א במכת ערוב שלא היה משה חפץ להתפלל בתוך מצרים כו' עיין בא"ה ס"ס ל"ד ובאורי · הגר"א שם : (יד) פלאים עשה הקב"ה בהם · אפשר אינו מוציא מפשטו פי' אפילות לשון מאוחרות · רק דורש ליתן טעם שמשה נשארו (אף שהכה עשב השדה) כדי לעשות בהן פלאות באפילה (כלומר לאחר זמן) · ומפני שלשון אפילות על איחור אין לו חבור במקרא · נדרש הוא במדת דבר המיוחד במקומו (בכל"ב מדות דר"א בנ"י הגלילי) שהכוונה על פלאות אפלות · והיינו במכת הארבה שהוכה אז יתר הפלטה הנשארת מן הברד דהיינו החטה והכוסמת שנשארו לפם כך מן הברד : (טו) בימי גוג ומגוג · שנאמר (יחזקאל ל"ח) גשם שוטף ואבני אלגביש · ועיין רפ"ע דברכות ;

חדושי הרש"ש

(ד) ח"א כפרנותא כו' הוא כ"י ות"א כהדין כו' הוא ר"נ · כדאיתא בבמ"ר פי"ב ובחזית בפסוק לאינה ולאינה · ופלוגתייהו הוא דלר"י היה הברד מבחוץ והאש בפנים ולר"נ היו מעורבין ממש וכן מבואר שם ושם :

אינו

מתנות כהונה

היה יושב · המצרי כן הוא בתנחומא בהדיא : היה יושב כו' · שהברד היה למטה והאש למעלה שנאמר והאש מתלקחת בתוך הברד וכ"ה בתנחומא : כפרנותא דרומנא כו' · כקליפה של רמון שהגרעין נראית מבפנים · ועיין במדרש חזית בפסוק לאינה ובפרשה נשא פ' י"ב פירשתיו : צהובין · נראין בפנים רגזניות זה לזה : [ה"ג שלום ביניהם והכו במצרים] : מת לקחת · בתוך האש לקחו והלקהו לאחר שמת בבר במכת הברד : [במדרש תהלים מזמור ק"ה] : אנבטאות · הגהתי בילקוט תהלים שהוא גדר וכותל : ולא היו יכולין · הבהמות לצאת : ושוחטה · כדי להאכילו לבני ביתו · כ"ה בילקוט תהלים : בא נח מל · בא בנחת וכרת הכל ובשו"ט גרס בא חן מל ור' פנחס סבר שירד בחזקה : בפילקין · דבר הכורת ועושה בחזקה וע"ע פלק · ובתנחומא ובערוך גרס פילכין · ופירש בו גרזן בל' יון · ובילקוט תהלים (תת"ך) משמע שדברי ר' פנחס מפרש דברי ר' יודא · אך בשו"ט מזמור ק"ה איתא שעל הגפנים ירד בחזקה כפילקין על ידי שהם רכים ועל האילנות בא בנחת : כמו שלא הייתם בו' · דייק מדכתיב טרם וק"ל : לקישות · מאוחרות ועדיין לא היו קשים ועומדין בפני הכך ובפני הקשה · כמו שפירש"י בסדר זה : ברפיון · פי' הערוך אויר בלשון יון · עיין בב"ר פר' כ"ב :

הקרויא

פירוש מהרז"ו

עומדים עליו מימינו ומשמאלו שפי' אלו מימינים לזכות ואלו משמאלים לחובה דזהו מ"ש זה אומר בכה וזה אומר בכה וזהו בית דינו וסנקליטין פי' בערוך בית דין ובמו"ע פי' יועץ מב"ד : כמשפט רשעים בגיהנם · כמ"ש תשלג בצלמון · ואם כידוע שנקרא תמור : היה יושב · ע' מ"כ : ר"י ר"נ · עי' במדרש רבה פ' י"ב ס"ח ושי"ר פסוק לאינה ולאינה שם ושם מבואר ר"י אומר לצוחית של ברד מלאות אש · רנ"א אש וברד פתוכים זה בזה א"ר חנן טעמא דר"י כהדא פרטתא דרמונא וכו' טעמא דר"נ כהדא עשיתא וכו' שהתנאים בלה"ק מדברים · והאמוראים בארמית וכאן חסר : כפרנותא · שם ושם הגי' פרטתא דרמונא ובערוך ערך פרט א' מביא הגי' בשם ילמדנו ג"כ פרטתא ופי' כקליפה של רמון שהגרעין נראה מתוכו והמו"ע בערך פרניתא הביא הגי' שבכאן פרנותא וכתב פי' בלשון יוני גרעין ושניהם צריכים כאן · כמ"ש דהרצנותיה מתחמי הוא הגרעין ומ"ש מלגיו · מתוך הקליפה · עששיתא הוא כלי זכוכית שקורין לאמפ : מהו מתלקחת · שהרי מתלקחת פי' מתלהבת ועולה שמאחר שדורשים שהיה נראה מתוך אבן הברד כתרגן אם כן לא היה להב עולה ע"כ דורש נוטריקון מת לקחת והוא על מ"ש ברד ואם מת על ידי ברד שהוא עיקר המכה אח"כ לקחת על ידי האש אשר לקחו ושרפתו תנחומא כאן סי' ט"ז · וע' לקמן פ"כ ס"ם א' · ומ"ש לוקחו האש נ"ל שפי' מלשון לוהט ולהב כפשט תיבת מתלקחת : אנבטאות · הביאו במוסף אך ומביא דברי מ"כ ודעתו נוטה לגרוס אנטיכאות שפי' בל"י כותלים וז"ל המדרש תהלים מז' ע"ח ויסגר לברד בעירים כיון שבא הברד נעשה ככותל בפני לאנו וכו' נוטלה ושוחטה להאכיל בניו וכו' ונוטלה על כתיפו והיה עוף יורד ותוטפה מעל כתיפו וכו' והובא בילקוט תהלים מז' ע"ח : בחנמל · תיבה שאין דוגמתה ודורשה נוטריקון בא נח מל שבא אל האילן ונח אללו ומל וכורתו : בפילקין · עי' מ"כ · ובילקוט תהלים ע"ח חסר כאן כמו במדרש תהלים ע"ח אך בילקוט תהלים ק"ה כמו במד"ת ק"ה המאמר בשלימות שאל הגפנים כתוב יהרוג בברד גפנם על שהם דקים הרגו בפעם אחת אך שקמותם שהם קשים נא ומן אללו עד שמלו וכרתו · וכן בהכרח לפרש במדרש כאן כמו במ"ת ק"ה ולזה הובא הניון בפנים המדרש במדרש תהלים : פטרונה עומד עליה · ע' לעיל פ' י"א ס"ב בלשון הזה כי שם כתוב אשר עמי עומד עליה וכאן לומד משם שהענין אחד : אחר כן ובו' קודם לכן · דעת המדרש שמ"ש טרם פי' קודם שלא יתכן לפרש עדיין לא תיראון כמו באשר טרם שבמקרא טרם יהיה בארץ · טרם יצמח · טרם ישכבון ; שפי' עדיין לא כי היה ראוי ועומד להיות · ועומד לשכב ועדיין לא שכב אך פרעה אינו עומד ליראה לעולם ולא ראוי ואינו בידו וגם בסוף במכ"ב עשה בהכרח ונתחרט מיד על כן בהכרח שבכאן אינו מלשון עדיין לא · אלא מלשון קודם ותיבת קודם תיראון דורש המדרש כצ"ל כאלו כתוב קודם יראתם תיראון כמו שקודם יראתם כך תיראון בעתיד שהכוונה ע"ש מדה כנ' בהיפך שכמו שקודם לא יראתם כך לא תיראון · וגם התרגום לא מתרגם בכל מקום עד לא שמחובר לתיבה של אחריו וכאן הבדילו שתרגם עד כאן לא אתכנעתון וע' רש"י בחומש בכל מקומות הנ"ל : אבל כדי שתכיר · כמבואר בפסוק הקודם למען תדע : ו מהו כי אפילות הנה · בתנחומא סי' ט"ז לא גרסינן ליה רק בדברי ר' פנחס וכאן כפול ומיותר · והכוונה שהרי אצל השעורה ופשתה מפורש הטעם אביב · וגבעול · והיל"ל והחטה והכוסמת רכות וקטנות ועוד הוקשה לו שהרי מפורש ואת כל עשב השדה הכה הברד ובכלל זה גם הם · ע"כ דורש ומכריע שלע"פ שהכה הברד גם את החטה והכוסמת אך לא נוכו פי' שלא פעלה בהם ההכאה כי נעשה בהם פלאים שלפי הטבע היה ראוים לשרוף והאש ולהעקר מפרשם אף שהיו רכות : ז בתחום העיר · כמו שדרשו את בצרו את הטפל לבצרו וכן כאן את העיר הטפל לעיר וכמ"ש המה יצאו את העיר לא הרחיקו : תלאו ברפיון · עי' מ"כ תנחומא כאן ס"ם ט"ז ב"ר סוף פ' כ"ב ופ' נ"א ס"ם ד' ולקמן פ' ל"א סי' י"ז : בימי יהושע וכו' בימי גוג · כמ"ש לעיל פ' ז' סי"ב · וביחזקאל נקראו אבני אלגבים ודרשו ברכות דף נ"ד עמדו על גב אים זה משה וירדו ע"ג אים זה יהושע · והענין בקיצור כמ"ש תנחומא בא ס"ם ד' · ילקוט והרא פסוק הנה יוצא המימה לעיל סוף פ"ט שדורשים פסוק כאשר שמע למצרים שמרומז במדרש לעיל סוף פ"ט בקיצור שכנגד מכת ברד במצרים יהיה לעתיד אצל גוג אבני האלגבים · כמ"ש תד"א רים פרק ויק"ר פ' כ"ז ס"ם י' על פסוק של זכריה י"ד שעל גוג כתוב ויצא ה' ונלחם וגו' כיום הלחמו ביום קרב היינו מלחמת יהושע · וזהו מ"ש אשר חשכתי לעת צר ליום קרב בימי יהושע ובימי גוג ומ"ש כיום הלחמו בא ללמד מיהושע על יום גוג ונמצא למד שהיה אבני אלגבים דוק והתבונן · עי' בספרי מדרש תנאים בליקוטים מדוש פ' ביותר ביאור · ותוספ בתנחומא והקולות היו תלוים עד מ"ש וה' השמיע את מחנה ארם קול וגו' : כך הם הרשעים · עי' לעיל פ"י סי"ו ותנחומא

יפה תואר

ורק העוסיסם יגם הרבו ויד אחר לא תוכל לשלוט עליהם אם לא ברלא · אבל באחר המכות אף כי בעצמים הסבו מיתה ג"כ מ"מ עיקרן לא בא רק לצערן · ואמין בא ע"י כולם כי האבק הוא מלמטה אמר בזה פעל אהרן ולזרקו השמימה כי יפעל באויר היה מעשה משה · ויען כי הבית נגף בגוף האדם לכן היו צריכים ג"כ לפעולת ה' ועי' לקמן פט"ו : היה יושב נכוה בברד · שהברד הי' מלמטה והאש למעלה ממנו כדרך האש שעולה למעלה והכי איתא בשאלתות ר"י אומר ג' טפחים התחתונים שיה ברד וג' טפחים העליונים היה אש וכשיושב נכוה בברד כו' · כי גם בברד היה אש עמו וכדלקמן ותרתי מיני אש היו זה שלמעלה מג' טפחים וזה שעם הברד שהיה נס בתוך נס ועמ"ש בזה בשי"ר : אנבטאות כמו אמבטי דהיינו בריכת מים : מהו שאמר חטאתי הפעם · לא הוקשה לו מה שאמר עתה חטאתי אשר לא אמר כן במכות שלפני זה · כי מפחדו פן יכחד כדבר אמר כן · וכמ"ש הרא"ב"ע אבל קושיתו היא ממה שאמר ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים אשר לא אמר בזה בארבה דאמר נמי חטאתי · ומשני כי ה' הוא הצדיק לא הודאה על פשעו הוא אבל הכוונה שהקב"ה עשה צדקה עמהם שהיה מזהירם והוא ועמו חטאו בנפשותם שלא שמעו בדברו ולקו אנשים ומקניהם : לפי שהיתה מטונפת כו' כדכתיב ובכל אלהי מצרים והא דכתיב ויאמר ה' אל משה בארץ מצרים פירשו במכילתא חוץ לכרך ומ"ש לו עוד נגע אחד בעודו בית פרעה עי' לקמן פי"ח · ועי' ברמב"ן מ"ש על כצאתי את העיר ובאיגרי נוטה כתב שלע"פ שהיה קולות וברד בשדה אמר משה שיצא שם להתפלל וגם זה נכון : פלאים עשה הקב"ה בהן · ופירשו אפילות כמו פלאות וכמו כתב כתב שמלה שלמה · ופי' הנה כמו בהנה · יתפרש פני"ם : שעדיין היה בתחום העיר · כי כן משמע הלשון מעם פרעה את העיר דיצאו רק מעם פרעה אשר היה מושבו בעיר אבל לא הרחיק ללכת: תלא. נסיון באויר · ודייק מדכתיב לא נתך ארצה

ידי משה

מכה וק"ל : ולא היו יכולים הבהמות לצאת · פי' שלא היו יכולים לצאת לרעות וימותו ברעב לפיכך שחטם והעוף בא ואוכל אותם מיד קודם שאכל המצרי כדי שלא יהנה המצרי ממנו וממלא מתלקחת קדרים שהוא ב' תיבות מת לקחת פי' מיד שמתה הבהמה אחר שחיטה לקח אותה העוף ואכלה וכוונת המדרש שלקח המצרי המאכלת פי' שנתן הסכין לישראל כדי שישחוט הישראל את הבהמה ואז יכול הישראל לאכול מן הבהמה ואז לא יאכל אותה העוף בראה המצרי במכת דבר כל בהמה שהיה לישראל חלק בה לא מתה כדאי' לעיל ואם כן הי' סובר המצרי כשישחט ישראל את הבהמה ויאכל קצת ממנה ע"י זה יהיה ניצל הבהמה מאכילת העוף ודו"ק ובזה מיושב כל הדקדוקים שאמר שלקח מצרי המאכלת שהוא ללא צורך ולדידי אתיא הכל על נכון : פלאים עשה · פי' שהיה פלא גדול שאחר תבואות נלקו והם לא נלקו אבל ר"י אומר שלא היה חידוש לפי שהיה לקישות והיה דבר רך ולא הזיק להם הברד לכן הקשה לו ר"פ מעשב השדה שאין לך דבר רך יותר מעשבים ואעפ"כ הכה אותן הברד ואתה אומר על שהיו קטנות פי' מתוך קוטנם שהיו רכים לא נוכתה וכו' וק"ל : והשאר עתידין לירד בימי גוג ומגוג וכו' · המעיין יבין הקושיא מעצמו ונ"ל דס"פ

לפי

כען אנא נבוכדנצר משבח ומרומם ומהדר למלך שמיא די כל מעבדוהי קשוט וגו' · וכיון שראה עצמו בגדולה התחיל מתגאה (שם) ענה מלכא ואמר הלא דא היא בבל רבתא די אנא בניתא לבית מלכו בתקף חסני וליקר הדרי · אף פרעה עשה כן · וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקולות ויוסף לחטוא וגו':

סדר בא

פרשה יג א ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה · הה"ד (משלי כז) כובד אבן ונטל החול וכעס אויל כבד משניהם · שאל (א) אבנימוס הגרדי את רז"ל אמר להם הארץ היאך נבראת תחלה · אמרו לו אין אדם בקי בדברים אלו אלא לך אצל אבא יוסף הבנאי · הלך ומצאו שהוא עומד (ב) על הקרויא אמר לו שאלה יש לי לשאול אותך אמר לו איני יכול לירד מפני שאני שכיר יום אלא שאל מה תבקשי אמר ליה היאך נבראת הארץ תחלה · אמר ליה א (ג) נטל הקב"ה עפר מתחת כסא הכבוד וזרק על המים ונעשה ארץ וצרורות קטנים שהיו בעפר נעשו הרים וגבעות שנא' (איוב לח) בצקת עפר למוצק ורגבים ידובקו · וברור הוא הדבר באזני בני אדם שנאמר כובד אבן ונטל החול · מהו כובד אבן מי שהוא רואה את ההרים ואת הגבעות (א) אינו אומר היאך ברא הקב"ה את אלו · מהו ונטל החול אלא החול (ג) שהמים עומדים עליו למעלה והוא נתון מלמטה והוא נושא אותם · אמר הקב"ה יקרה היא בעיני בני אדם ורואין כאלו יגיעה היא לפני ואינה יגיעה שנא' (ישעיה מ) לא ייעף ולא ייגע · במה אני ייגע במי שהוא מכעיס לפני בדברים בטלים כד"א (מלאכי ג) הוגעתם ה' בדבריכם · הוי וכעס אויל כבד משניהם: ד"א כובד אבן אמר הקב"ה כבדתי את ישראל בעולם שנקראו אבן כמה דתימא (בראשית מט) משם רועה אבן ישראל · ונטל החול אלו ישראל שנמשלו לחול שנאמר (הושע ב) והיה מספר בני ישראל כחול הים · (ד) שנטלתי אותם בעולם ואמרתי (זכריה ב) כל הנוגע בהם כנוגע בבבת עינו · ר' יהושע אומר ב תקון סופרים הוא עיני כתיב · ועמדו והכעיסו לפני (ה) ובקשתי לכלותן ולהשליכן מעל פני · ואמרתי בשביל פרעה הרשע שלא יאמר לא היה יכול להצילן ועמד עליהן והרגן · (ו) הוי וכעס אויל כבד משניהם · הוי כי אני הכבדתי את לבו: **ב** ד"א כי אני הכבדתי את לבו הה"ד (דברים לב) ג אמרתי אפאיהם מהו אפאיהם אמרתי באפי איה הם · דבר אחר אפאיהם אמרתי באף שהכעיסו לפני אי"ה הם לא יהיו אלא אשביתה מאנוש זכרם · ומי גרם להם שיצאו משם לולי כעס אויב: **ג** ד"א כי אני הכבדתי את לבו · א"ר יוחנן מכאן פתחון פה למינין לומר (ז) לא היתה ממנו שיעשה תשובה · שנא' כי אני הכבדתי את לבו · א"ל ר"ש בן לקיש יסתם פיהם של מינים אלא (משלי ג) אם ללצים הוא יליץ שהקב"ה מתרה בו באדם פעם ראשונה שניה ושלישית ואינו חוזר בו והוא נועל לבו מן התשובה כדי לפרוע ממנו מה שחטא · אף כך פרעה הרשע כיון (ג) ששיגר הקב"ה ה' פעמים ולא השגיח על דבריו אמר לו הקב"ה אתה הקשית ערפך והכבדת את לבך הריני מוסיף לך טומאה על טומאתך · הוי כי אני הכבדתי את לבו · מהו הכבדתי שעשה הקב"ה את לבו ככבד הזה (ח) שהיא מתבשלת שניה וארטסים נכנס בתוכה כך נעשה לבו של פרעה ככבד הזה ולא היה מקבל דבריו של הקב"ה · הוי כי אני הכבדתי את לבו וגו': **ד** ולמען תספר באזני בנך · גלה הקב"ה למשה מה מכה יביא עליהן וכתב משה ברמז

מסורת המדרש א בראשית רבה פ"א · וב"נ · ב בראשית רבה פרשה מ"ט · לקמן פרשה מ"ח · ויק"ר פרשה י"ח · במדבר רבה פ"ג ופרשה כ' · מכילתא בשלח פ"ו · תנחומא בשלח סי' פ"ו · ספרי פ' בהעלותך פסקא פ"ד · מדרש תהלים מזמור י"ח · ילקוט וירא רמז פ"ג · ילקוט בשלח רמז רמ"ז · ילקוט שמואל רמז נ"ט ורמז קס"א · ג ספרי פ' האזינו פסקא שכ"ב · ילקוט סדר האזינו סוף רמז תתקמ"ס ·

חדושי הרד"ל

(א) אבנימוס הגרדי · הנה מחכמי או"ה היה · וכדאיתא בב"ר פס"ה : (ב) על הקרויא · היה בונה קרוי' לבית : (ג) נטל הקב"ה עפר כו' · בפדר"א פ"ג ושם א' פלג · וע' מש"ש בס"ד בביאורי שם בזה : (ד) שנטלתי אותם בעולם · כד"א (ישעיה ס"ג) וינטלם וינשאם כל ימי עולם : (ה) ובקשתי לכלותן ולהשליכן מע"פ ואמרתי בשביל כו' · כמ"ש (יחזקאל כ') ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בארץ מצרים ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים וגו' : (ו) הוי וכעס אויל כבד משניהם · הה"ד אמרתי אפאיהם גו' לולי כעס אויב הוי כי אני הכבדתי את לבו ד"א כי אני הכבדתי גו' כנ"ל : (ז) לא היתה ממנו · שיעשה תשובה כו' כנ"ל : (ח) שהיא מתבשלת שניה וארטסים הי'

חדושי הרש"ש

(א) אינו אומר היאך ברא הקב"ה כו' · נ"ב שהוא בלשון תמיה ושאלה : (ג) שהמים עומדים עליו למעלה כו' והוא נושא אותם · מתפרש ע"פ מה דאיתא לעיל בב"ר ס"ה כ"ג אוקיינוס גבוה מכה"ע כו' · ויתכן ג"כ לפרש דר"ל כמו אדם הנושא משא שסובלו שלא יפול ממנו וישאהו · וכן החול אשר בקרקעית הים נושאו וסובלו שלא ישפכו וישטוף מן גדותיו ולחוץ · וזהו ג"כ פי' הכתוב אשר שמתי חול (הוא החול אשר בתחתיתו) גבול לים (ירמיה ה') כי מלת גבול יאמר לפעמים על כל סמתוך (לא על גבולותיו מסביב לבד) כמו לקמן הנני מכה את כל גבולך בצפרדעים · וכן ושלחת את גבול ארצך (דברים י"ט) ע"ש פירש"י וכן ושתי את גבולך מים סוף ועד ים פלשתים וגו' · וכן הרבה · וכ"כ פי' זה לקמן פ' כ"ח וכמו שהעיר בם בעז"ם · רק לשון רש"י בפרשה נח (י' י"ט) ובפ' שלוח (כ"ח כ"ג) שכתוב וז"ל וכל גבול לשון קצה · עומד לנגדי · וע"ע במדבר (כ"א י"ג) ובפירושו שם : (ג) שהגיר הקב"ה ה' פעמים כו' · עיין פירש"י בפר' וארא (ז' ג') בה' מכות הראשונות ל"נ ויחזק

מתנות כהונה

פרשה יג הקרויא פירוש בנין על הקורה · הכי גרסינן וכובד הוא הדבר ועיין לקמן : שנטלתי · הגבהתים וגידלתים כד"א וינטלם וינשאם : עיני כתיב · וקרי עינו ומוסב על האדם הנוגע וכתיב עיני ומוסב על הקב"ה כביכול · ועיין מזה בפרשת וירא והמלא נתת : איה הם · כדמפרש ואזיל לא יהיו : שיצאו ממצרים : לולי כעס וגו' · כעסו של פרעה כד"א אמר אויב וכדפי' לעיל שלא יאמר לא היה יכול להצילן : יסתם פיהם · של המלעיגים : ואינו חוזר · ואם אינו חוזר : והוא נועל · הקב"ה נועל לפניו : שניה · פעם שניה : וארטסים · לא מצאתי פירושו ולפי הענין הוא קישוי : [יביא עליהן גרסינן] :

עד

פירוש מהרז"ו

כאן : כען אנא נ"נ · ל"ע שפסוק זה אמר נ"נ כשחזר למלכותו · ואצל פרעה כשנפטר מן הצרה לבד קורא אותה רווחה ונ"נ שנתוסף לו גדולה קורא אותה צרה · אך הענין שהוקשה לחז"ל שהיך אמר על זה די כל מעבדוהי קשוט וכל ארחתיה דין שזהו צידוק דין על צרה והיל"ל זה כשהיה עדיין במדבר אצל מ"ם ולא אתי מן וגו' ועוד איך אמר ודי מהלכין וגו' דכאן היל"ל די מהלכים בשפלה יכיל להגביה ע"כ דרשו שפסוק על כן אנא נ"נ מקומו למעלה כשהיה עדיין בצרה ע"פ מדה ל"א דשם מקומו הראוי לו כשהיה עדיין במדבר במקום התיות שאמר שבחת והדרת שבחת מ"ש כאן אנא משבח · והדרת מ"ש כאן ומהדר ע"פ מדות כלל ופרט או מדת ממעל וכאן מקום מ"ש לעיל פסוק ל"א די שלטניה שלטן עלם וגו' כמ"ש בתחלה הענין פסוק ל"ג וכמה דפתח סיים · וראיה לדבר מב"ר פ' פ"ה בסי' ב' לסמוך הפסק מלכות בלשצר להפסק מלכות נ"נ וכפי מה שכתוב כאן הוא החזרת מלכות נ"נ אלא שדורש שפסוק זה נאמר אצל הצרה ונכתב כאן לדרוש סמוכין · התבונן בפסוקים :

פרשה יג סימן א כובד אבן · עיקר השייך כאן הוא הדרשה השניה ואגב שהביא הפסוק דורשו : שאל אבנימוס · הוא הקדמה להראות איך בריאת הארץ אין זה יגיעה לפניו כו' · ע' ענין אבנימוס ב"ר פ' ס"ה סי"ב ומ"ש רבותינו הוא ר"מ ודורו וכמ"ש רות רבה פסוק אשה לבית אמה : נטל הקב"ה עפר · פי' ב"ר פ"א ס"ו ושם פירשתי מאמר זה : וברור הדבר · פי' שע"י הפסוקים שמביא ודומיהם יתבאר מה שמפרש והולך : מהו כובד אבן · באיזה אבן מדבר וכן ונטל החול כמה חול ולא בא לפרש וכו' ע"כ דורש על אבנים היותר גדולים שבעולם ההרים שבמדינות אז"ע שהם כולם של אבן וכמ"ש שמוזים אלף חילב בהר · וכן נטל החול על חול היותר גדול הוא חול שבשפת ומבול הים · שהם מפליאים ומתמיהים את האדם וכמ"ש ברים פרק הרואה שמברכים עליהם עושה מעשה בראשית · ודורש מדה פ' ע"פ מדה י"ז כובד אבן ונטל החול אינו כבד כמ"ש לא יעף ולא יגע ומי כבד עליו כו' כעס אויל כמ"ש הוגעתם ה' וגו' ועי' לקמן פר' ל' ס"ס י"ח : ד"א כובד אבן · המדרש פונה לבוך הפסוק אלא שהמובן אחד ויותר נראה שצריך להגיה כי הנוגע בהם נוגע וכו' : עיני כתיב · משמע שהקרי עינו וכתיב עיני · ולא נראה ונשמע כן בספרים שלנו ונראה דכאן בכינוי ול"ל כמ"ש במכילתא בשלח פסוק וברוב גאונך הובא בילקוט כנוגע בבבת עינו ר"י אומר בבבת עין אינו אומר · אלא בבת עינו כתיב כביכול כלפי מעלה אלא שכינה הכתוב ע"ש שהביא הרבה פסוקים בדומה לזה שכינה הכתוב · והכתיב והקרי הוא עינו והכוונה עיני אלא בעבור כבוד הש"י כינה הדבר כלפי האדם · אך בתנחומא פסוק הנ"ל נוספו דברים מפליאים · והעיקר כגירסת המכילתא והילקוט וע' לקמן פ"ל סי' ע"ו כבבת עינו אלא הסופרים והחכמים שתיקנו הסיג הזה וכן הכוונה כאן : ועמדו והכעיסו · במצרים כמפורש באריכות ביחזקאל כ' פסוק ח' ע' וכמ"ש לעיל סוף פ"א ובקש לכלותם כמ"ש שם ואומר לכלות אפי בם בתוך ארץ מצרים ואעש למען שמי וגו' אשר המה בתוכם היינו פרעה ועמו · הוי וכעס אויל על הש"י כבד וכמ"ש לעיל פ"פ ריש סי"ח כבד לב פרעה כועס הוא ולקמן פר' זו סי"ג כי אני הכבדתי את לבו שיהיה כיכם שבשביל כעס אויל עשיתי יותר ממה שעשיתי בשביל כובד אבן ונטל החול ע"פ מדה י"ז : אפאיהם · תיבה קשה במשמעותיה ודורש הנוטריקון וכמ"ש רואיו יאמרו אין שאינו וכוונתו למ"ש בפסוק יחזקאל הנ"ל ואומר לכלות אפי בם וזהו אמרתי אפאיהם · לולי כעס כמ"ש שם ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני וגו' דוק בפסוקים : **ג** כ"פ למינים · ר"ל אמר דכך קושיא ור"ל תירץ שמכאן ראיה לסתום פיהם כמ"ש לעיל פ' י"א ס"ס א' כו' פנחס : ה' פעמים · מכת ארבה מכה שמינית אלא שאצל כינים ושחין לא כתב התראה ולא היו אלא ה' התראות · ואצל ארבה השישית : בכבד · עי' לעיל פ"פ ריש ס"ח : וארטסום · כמ"ע גורם ארטסים פי' בל"י דבר נפוח נקבים מלאים רוח : **ד** וכתב משה ברמז · שאמר שיבא אל פרעה ולא פירש מה שאמר לו ובשבאו אל

ידי משה

לפי שבספרים כפיו אל ה' כתיב ויחדלו וגו' משמע שהיה עוד ברד מוכן אך מתוך התפלה נחדלו אותן שהיו בשמים ואותן שהיו באויר היו תלוין ברפיון ולא ירדו עתה לז"א אימתי ירדו אותן הנשארים בשמים בימי יהושע דכתיב בהדיא אבנים גדולות מן השמים והנשאר פי' אותן שהיו תלוין באויר וברפיון עתידין לירד בימי גוג ומגוג כנ"ל ודו"ק : מהיכן נבראת הארץ · אבל השמים מאש ומים נבראו : ולא

יפה תואר

אלא משמע שנשארו באויר ונכן כתיב ויחדלו הקולות והברד ולא כתיב גם המטר · ומה דכתיב וירא פרעה כי חדל המטר זה היה רק לפי ראות עיני פרעה ולא לפי האמת : ומ"ש שנשארו על זמן אחר · טעם שהמירם זו לא כי קראם יד ה' תחלה לברוא או מדות אלא שאין ד' עושה דבר לבטלה ומאחר שנשאר ההכרח בימי פרעה טוב שישמר ולא יפסד עתה לבטלה · ועוד כי לא ישנה ה' הטבע אלא לצורך והכרח ומכיון דאפשר בלא שינוי מתודם לעתיד אחר שיספיק מה שנשתמש לבעבר די בזה :

שאל אבנימוס הגרדי · הזכיר מלאכתו הסולל והשאל ללמד לנו כי לא נסים בו לכל אדם אף כי מלאכתו פחותה היא וכמ"ש במסכת עדיות עד שבאו ב' גרדיים משער האשפות כו' וקיימו חכמים את דבריהם ע"ש · [illegible]

ולמען תספר באזני בנך · (ט) זו מכת ארבה כמה דתימא (יואל א) עליה לבניכם ספרו : ויבא משה ואהרן · כי אם מאן אתה לשלח את עמי וגו׳ · מהו הנני מביא מחר ארבה בגבולך · ולא בגבול בני חם · וע״ז נאמר (ישעיה כו) כי כאשר משפטיך לארץ צדק למדו וגו׳ · שבמכת הארבה הכירו עד היכן גבול מצרים : וכסה את עין הארץ · ומלאו בתיך · ויפן ויצא מעם פרעה · (ז) מהו כן שראה אותם שהיו פונים זה בזה והיו מאמינים לדבריו ויצא משם כדי שיטלו עצה לעשות תשובה : ה ויאמרו עבדי פרעה וגו׳ · ויושב את משה ואת אהרן וגו׳ · ויאמר משה בנערינו ובזקנינו וגו׳ · ויאמר אליהם יהי כן ה׳ עמכם וגו׳ · מהו רעה נגד פניכם · אמר להם דרך הבחורים והזקנים לזבוח שמא הקטנים והטף · ומי שאומר דבר זה אין דעתו אלא לברוח · לא כמה שאתם אומרים דרך שלשת ימים · לפיכך ראו שאותה שאתם מחשבים שיש בדעתכם לברוח היא תשוב נגד פניכם שלא תצאו מכאן · הה״ד לכו נא הגברים · א״ל אם תאמר לא כן מחשבותינו לברוח א״כ יאמנו דבריכם · לכו נא הגברים כי הטף אינן בני עבודה למה אתם צריכין להם אלא כי אותה אתם מבקשים רעה אתם מבקשים לעשות · לברות אתם חפצים לפיכך איני שומע לכם לכלום · מיד צוה וגירש אותם משם · הה״ד ויגרש אותם מאת פני פרעה : ו ויאמר ה׳ אל משה נטה את ידך · [א] ארבה למה הביא עליהן · מפני ששמו את ישראל זורעי חטים ושעורים · לפיכך הביא עליהן ארבה ואכלו כל מה שזרעו להם ישראל : ויט משה את מטהו · למה היה הקב״ה נותן זמן למכות מחר ולא היה מביא עליהן מיד כדי שיחזרו בהן ויעשו תשובה : ויעל הארבה וגו׳ ויכס את עין כל הארץ וגו׳ · וימהר פרעה לקרוא למשה ולאהרן וגו׳ · מהו חטאתי לה׳ אלהיכם ולכם · חטאתי לה׳ אלהיכם שלא שלחתי את ישראל ולכם שגרשתי אתכם מפני ושהייתי חושב לקלל אתכם שאמרתי יהי כן ה׳ עמכם · ועתה שא נא חטאתי · ויצא מעם פרעה : ז ויהפך ה׳ רוח ים · מהו לא נשאר ארבה אחד · [ב] א״ר יוחנן כיון שבא ארבה שמחו המצריים אמרו (י) נקבוץ ונמלא מהם חביות · אמר הקב״ה רשעים במכה שהבאתי עליכם בה אתם שמחים מיד ויהפך ה׳ רוח ים חזק מאד זה רוח מערבית · וישא את הארבה וגו׳ · מהו לא נשאר ארבה אחד אפילו מה שהיו בקדירות ובחביות מלוחות פרחו והלכו להם · ויחזק ה׳ את לב פרעה :

פרשה יד א ויאמר ה׳ אל משה נטה ידך על השמים הה״ד (תהלים קה) שלח חשך ויחשיך ולא מרו את דברו · רבותינו אמרו [ג] על שלא קבלו במרות דברו של הקב״ה עליהם · ד״א אמר הקב״ה למלאכים המצריים ראויין ללקות בחשך מיד הסכימו כולן כאחת ולא המרו · מהו שלח חשך ויחשיך · [ד] למה״ד לאדון שסרח עליו עבדו אמר לאחד לך והכהו נ׳ מגלבין הלך והכהו ק׳ והוסיף לו משלו · כך הקב״ה יתעלה שלח חשך על המצריים והוסיף החשך משלו · הוי שלח חשך ויחשיך · וימש חשך כמה היה אותו חשך רבותינו (א) אמרו (א) עבה כדינר היה שנאמר וימש חשך שהיה בו ממש : ב ויט משה את ידו על השמים ויהי חשך אפילה · [ה] מהיכן היה החשך ההוא · רבי יהודה ור׳ נחמיה · ר׳ יהודה אומר מחשך של מעלה שנאמר (שם יח) ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו · ר׳ נחמיה אמר מחשך של גיהנם שנאמר (איוב י) ארץ עפתה כמו אופל צלמות ולא סדרים וגו׳ · אוי לו לבית שחלונותיו פתוחין לתוך חשך שנאמר (שם) ותופע כמו אופל · (ב) אור שלח מתוך חשך · וכה״א (יחזקאל לא) [ו] ביום רדתו שאולה האבלתי כסיתי עליו את תהום · (ג) הובלתי כתיב · ר׳ יהודה ב״ר אמר במה הרשעים מתכסים בגיהנם בחשך · חזקיה אמר הגיגית הזו במה מכסין אותה בכלי חרס מינה ובה כשם שהיא של חרס כך מכסין אותה בכלי חרס · כך הרשעים שנאמר (ישעיה כט) והיה במחשך מעשיהם לפיכך הקב״ה מכסה עליהם את התהום שהוא חשך שנאמר (בראשית א) והשך על פני תהום זה גיהנם הוי אומר חשך שבא על המצרים מתוך גיהנם היה : ג חשך למה הביא עליהן יתברך שמו של הקב״ה שאין לפניו משוא פנים והוא חוקר לב ובוחן כליות · לפי שהיו פושעים בישראל שהיה להן פטרונין מן המצריים והיה להן שם עושר וכבוד

מסורת המדרש א תנא דבי אליהו רבא פרק ז׳ · תנחומא כאן וארא סימן י״ד · ילקוט וארא רמז קפ״ב · ב תנחומא וארא סימן י״ד · ילקוט שם · ג תנחומא כאן סימן א׳ · ילקוט כאן רמז קפ״ו · כל הענין · ילקוט תהלים רמז תתס״ג · ד מדרש תהלים מזמור ק״ה · ה תנחומא כאן סימן ב׳ כל הענין · מדרש תהלים מזמור י״ח · ילקוט שמואל ב׳ רמז ק״ס · ו כ״ר פ״ג · ויק״ר פכ״ז · במד״ר ריש פ״א · תנחומא סדר אמור סימן ח׳ · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ט׳ · ילקוט במדבר רמז תרפ״ג · ילקוט יחזקאל רמז שע״ב · ילקוט תהלים רמז תתכ״ו · ז מגילה ריש פרשה בשלח ·

חדושי הרד״ל

(פי׳ מ״ע דבר נפות מלא רוח וכו נקבים והוא משל לרוח גאוה) כו׳ · נראה משום דכתיב ככר ככר לג פרעה ודרש לעיל פ״ט נעשה ככד אינו מבין כו׳ לכן קאמר כאן שניה : (ט) זו מכת הארבה כר״א עליה לבניכם ספרו · אפשר משום שדרך בנים קטנים לשחוק בארבה ותנ״ב כדתנן כפ״ט דשבת בגלגיטין אותו לקטן לשחוק בו · לכן דרך הבנים לספר מכת הארבה יותר מאחרים : (י) נקבוץ ונמלא מהם חביות כנ״ל ובדמשיים אח״פ ובחביות מלוחות :

(א) עבה כדינר · זהו שיעור ממשות (וע׳ חולין כ״ה:) בטחול אם נשתייר בו כדינר זהב הוי שיעורו ובשלפי

יפות כמי שמש וילון בכל לילה לפירש״י בחגיגה (י״ב ב׳) והוה הירוע שהשובה היתה עובים כדינר : (ב)

חדושי הרש״ש

(בספ״ח) כו׳ אלא ויחזק : (ד) אשו כן · ר״ל מהו ויפן לא ה״ל לכתוב אלא ויצא כדכתיב לעיל (ח׳ כ״ו : ט׳ ל״ג) ויצא משה מעם פרעה · ולקמן (פסוק י״ח : י״א ח׳) ויצא מעם פרעה · או דר״ל דויפן משמע שפנה עורף נגד פרעה כביכול · וביומא (נ״ג א׳) אמרינן תלמיד הנפטר מרבו לא יחזיר פניו וילך ט׳ כי סא דר״א כו׳ הוא קתני להוריה כו׳ · ונשה הוזהר משי הקב״ה לנהוג בו כבוד מלכות כדלעיל פ׳ ז׳ · ופי׳ המ״כ בכאן לא מחוור :

(א) עבה כדינר היה · נראה לדבריהם ז״ל בשבת התכן אבל היה גם סוף שנפרש כמו יריעה חשוכה מתחת לרקיע אבל שאה שמאורות יתנגה כינם להאיר מצרים ב״א תגלן שום זכרולי אורה עליהם : (ב) אור שלה (בה״א בסוף) מתוך חשך כנ״ל וכ״ה בד״י : (ג) הובלתי כתיב · אין בקרא שלפנינו כתיב

מתנות כהונה

עד היכן ט׳ · שמתחלה היה מחלוקת בין מצרים ושאר אחיו בני חם כוש ופוט וכנען על גבולי הארץ ובמכת הארבה למדו לדק עד היכן היה גבול מצרים שהארבה לא הלכו מן גבול מצרים והלאה · וכן הביא רבינו בחיי : מהו כן · למה הלך לו או למה כתב לט הכתוב שהלך לו : [לא כמה גרסינן] : [זורעי חטים ושעורים · בשביל המצריים ובלי תשלום גמול זיעת הפכ] : רעה אתם מבקשים · ומלא אותה מוסב על רעה בזכר וקל״ל [ועיין בפי׳ רש״י] : כדי שיחזרו · לפיכך נתן להם הזמן שיקחו עצה זה מזה ויתנו אל לבם לשוב : [הכי גרסינן מפני שהייתי חושב] · הכי גרסינן חזק מאד זה רוח מערבית : [הארבה וגו׳ גרסינן] :

פרשה יד על שלא קבלו המצריים : במרות · ולא מרו פירוש לשון אדנות וסררה : מגלבין · מכת הרצועה : הובלתי · הבאתי · ועיין זה בב״ר פרשה נ״ג ובפרשה אמור פרשה שור או כשב ורים במדבר : פטרונין · סררות ושלטנות ה״ג

פירוש מהרז״ו

אל פרעה כתוב כה אמר ה׳ כל הענין של מכת ארבה · גם מ״ש למען תספר באזני בנך וגו׳ הכוונה על משה וישראל ולמה שינה דווקא בכל זה במכת ארבה · על כן דרש מדה ט״ז על שמכת ארבה עתיד להביא על ישראל בימי יואל ומ״ש למען הספר וגו׳ מרמז גם שישראל עתידים לספר ענין הארבה שיבא עליהם על כן העלים משה מישראל וכתב ברמז למען תספר שבימי יואל יבינו על פי נז״ם שזה כוונתו בתורה ולא עתה כי דיה לצרה בשעתה ודו״ק : ולא בגבול בני חם · הם פוט · וכוש · וכנען · וכמ״ש בני חם כוש ומצרים · פוט · וכנען · ועי׳ לעיל פ״י סי״ב אלו צפרדעים ובבר למוד משם ומה חידש כאן · והתבוננתי דשם אמר המדרש גבול כוש וכאן אמר בני חם כי שם נקוד גבולך בכ׳ קמוצה אך כאן נקוד גבולך בכגו״ל ויתכן בדורש כפי הנקודה כאלו כתוב גבוליך ביו״ד הרבה גבולים ודורש שם על כוש שהוא הגבול הג.ול כידוע · וע׳ עוד לקמן פרשה ט״ו סי׳ י׳ : ויפן מהו כן · שלא כתב כן בשאר המכות ומהו מעם פרעה ע״כ דורש ע״פ מדה ע״ז שבכמה זו היה ויפן ואח״ע למשה ח״ע לבריס בעס פרעה ועפ״י מדה ל״א ויפן מעם פרעה · ויצא משה וזהו תיבות המדרש הספורים שהיו פונים זה לזה כל״ל ולא מעם פרעה דווקא : ה מהו רעה וכו׳ · שפיל״ל רעה בלבבכם או רעה הביא עליכם · ודורש שכולל שתי הכוונות יחד וכמ״ש בתרגום אכי בישא דאתון סבירין למעבד לקבל אפיכון לאהתהרא · ומ״ש רעה פי׳ מחשבה ועלה רעה ע״פ מדה ס׳ : הה״ד לכו נא · וכפי הפשט תיבות לא כן מיותר והיל״ל כי אותם ואיך אומר אותה אתם מבקשים הכי משה פירש לו מה מבקשים ע״כ דורש לא כן כמו אם לא כן כאשר אמרתי ע״פ מדה הנ״ל : ו ארבה למה · תד״א פרק ז׳ באריכות · תנחומא וארא סי׳ י״ד · ילקוט וארא : זמן למכות · כמ״ש הנני מביא מחר ארבה · כדי שיחזרו לפי מ״ש לעיל · כי״ג יתכן שהם״י עשה כפי מדה נדקו אף שכוון אינו לתועלת שילמדו מצרים ילמדו אחרים ולפי מ״ש לעיל פ״י כי״ה בהכרח לומר דחדה ועוד קאמר : ז מהו לא נשאר · תנחומא שם ויתכן שהוא מרומז במ״ש פרעה ויסר מעלי רק את המות הזה שהוא מיעוט ופי׳ ויסר מעלי הארבה רק שלא ישאר המות שיהיה מזה מחיה לעמי שהרי כלה כל מחיה ולא נעתר בזה ומ״ש הזה פי׳ מה שהיו מלוחים בחביות ובקדירות :

פרשה יד סימן **א** נטה ידך על השמים · ויהי חושך וגו׳ וימש חושך ג״פ חושך כמ״ש בסוף הספי׳ ותחילה דורש הסיפא דקרא ואח״כ הרישא שצייך כאן ועי׳ ילקוט תהלים ק״ה : ולא מרו · אם כפשוטו מלשון כי המרו אה לוחו · וימרו על ים · והרי המצריים המרו והמרו · ואם פירשו שהחושך לא המרה הוא מיותר מה מלמדנו והורש ע״פ מדת תמעל בארמית מלשון אדנות ומרוה על שהמצרים לא הודו באדנותו ומרותו וכן הוא בתנחומא ריש בא · ועי׳ ילקוט תהלים ק״ה : ד״א אמר הקב״ה · דורש דכאן כתוב שלח חושך ושם כתוב ישלח בם משלחת מלאכי רעים בתהלים ע״ח ושם לא כתוב חושך שבמקום חושך כתוב פסוק זה הרי שהחושך על ידי שליחות ומלאכים · וכמ״ש בגזירת עירין פתגמא בכל מה שנוהג כביכול במלאכים · ע׳ לעיל פר׳ י״ב ס״ד וש״ג ומבואר · ובכל המשפטים העליונים יש מימינים ומשמאילים · אך במשפט החושך לא היה מימינים כלל כי החושך מתוקן לרשעים מרשם הבריאה · כמ״ש ב״ר ס״ב במ״ר ריש פ״א וכמ״ש וימנע מרשעים אורם : מהו וכו׳ ויחשיך · מה מלמדנו במ״ש ויחשיך · וע״י המשל שהשלית הבין שכוונת האדון לרעה על העבד והוסיף לו מכות · וכן עשו המלאכים שלוחי החושך למצרים ומרומז בתורה בכפל שחושך : עבה כדינר · נרגש במשמוש היד ומיון הדינר ל״ע : ב ישת חושך · תנחומא כאן כל הענין סי״ב וז״ל המדרש תהלים י״ח ישת חושך סתרו מהיכן היה החושך על מצרים מן החושך שבסתרו ופי׳ שבמצרים ישת חושך היה חושך של סתרו וע״כ כתוב נטה ידך על השמים וכמ״ש יושב בסתר עליון · שע״פ מדת ממעל ודרך קורא כאלו כתוב ישת חושך מהוכן מסתרו : ארץ עיפתה · ובפסוק הקודם בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חושך · ארץ עיפתה כמו אופל וגו׳ · אל ארץ חושך הוא הגיהנם והשאול והצלמות · ומ״ש ארץ עיפתה הוא מצרים שהיה שם החושך כמו בגיהנם · ומ״ש עיפתה פי׳ אל כופל החושך בתורה כל״ל ס״א ובסי״ג · כפול ה״א עיף · ויותר נראה שמ״ש אל ארץ חושך שהיוב היה דר במצרים כמ״ש לעיל פר׳ י״ב סי״ב וזה מ״ש בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חושך שכבר היה שם ולא ישוב שם וקראה ארץ חושך על שם מכות החושך מהושך של צלמות ולא סדרים : אור שלה · פי׳ שכל הצלחתה וחכמתה הכל מתוך החושך שהיה במחשך מעשיהם ע״י כישוף · ומלאכי חבלה ושדים ולהם כמ״ש לעיל פ״ע סי׳ י״ד וע׳ ב״ר סוף פ׳ כ״א שהם מהגיהנם · על כן החושך נכון ומתוקן להם : הובלתי כתיב · הובלתי רשעים לגיהנם כ״ה בב״ר ריש פ׳ נ״ג ויק״ר ריש פר׳ כ״ז במ״ר ריש פ״א : ג חושך למה הביא · תד״א פ״ז תנחומא וארא סי׳ י״ד וילקוט וארא · וע׳ שי״ר פסוק התאנה · פסיקתא רבתי פ׳ ט״ו סי׳

יפה תואר

וע׳ לעיל פ״ז : אמר להם דרך הבחורים כו׳ · מפרש כי רעה נגד פניכם כי מחשבתכם רעה היא · וזה דלא כדברי המדרש שהובא ברש״י על התורה : זורעי חטים ושעורים ולכן היתה מלה זו בזרעים נתעם וכוסמת שלא נוכו בברד : כדי שיחזרו בהן ויעשו תשובה · והא דאמרינן לעיל כי ממהם בחמישית והילך נטל הקב״ה התשובה מפניהם · הך אגדתא סוברת כר׳ יוחנן דס״ל שלעולם לא נטל מ׳ דלתי התשובה כמ״ש לעיל : ומפני שהייתי חושב כו׳ כנ״ל :

הה״ד שלח חושך ויחשיך · משום דבפי לפרש וימש חשך שהיה ממש בחושך לכן מביא את שכתוב שוה שלח חושך · ובליחות לא תפול רק על דבר שיש בו ממש · והגב זה דרש את כל הכתוב הזה : עד שלא קבלו במרות דברו · ומפרש ולא מרו בשביל שלא מרו וקאי על המצרים כי לפי פשוטו דקאי על התיבך למה כתיב ולא מרו בנ״ר : עבה כדינר · ידוע להם בזמנם ובילקוט הגירסא כדינר ... ושפיר בו כעובי דינר זהב מריפס : מהיכן היה החושך · כי כל חושך הוא רק העדר האור · אבל החושך

ידי משה

ולא בגבול בני חם · כאן שעות וז״ל ולא בגבול אחיהם פי׳ שארבע אחי׳ היו פוט ומצרים כוש וכנען והיו מדיינים אלו עם אלו עבור הגבול כדלעיל ואף על גב שהיה כבר ניכר הגבול מכת הצפרדעים וי״ל שהצפרדעים לא היו רק במקום בני אדם ולא בשדות כדכתיב בביתך וגו׳ משא״כ הארבה היה בשדות ומתוך שהארבה היה ניכר הגבול שבשדות ג״כ וק״ל · א״נ יכול להיות שה״ג ולא בגבול בני חם ונתקשה להיזה מדפים ה׳ בא׳ כי ד׳ אחים פוט ומצרים כוש וכנען היו בני חם ופירוש אחרון נראה עיקר ונחזיק רב במיעוטו לעשות טעות בין ה׳ לא׳ מלעשות טעות תיבה אחת : ושהייתי חושב לקלל וכו׳ · היא מלתא כאלפי נכספי׳ ורוצה לפרן ועתה שא נא וגומר פירוש שלא היה בדעתי לשלוח ... כדינר קורדינאס · והטעם בזה כי שהוא מכדינר לא נחשב כלל · וכמו דאיתא גבי ניקב שמחול כל שלא ... אבל החושך שזה שהיה בו ממש · שואל מאין בא : לפי שהיו פושעים בישראל כו׳ · ולא ס״ל שטעם של שלשת

ולא היו רוצים לצאת אמר הקב"ה אם אביא עליהן מכה בפרהסיא וימותו יאמרו המצריים כשם שעבר עלינו כך עבר עליהן לפיכך הביא על המצריים את החשך ג' ימים כדי שיהיו קוברין מתיהם (ד) ולא יהיו רואין אותן (ה) שונאיהם ויהיו משבחין להקב"ה על כך · מהו חשך אפלה · א"ר אבדימי דמן חפה אותו חשך כפול ומכופל היה · רבותינו אמרו א ז' ימים של חשך היו · כיצד ג' ימים הראשונים מי שהיה יושב וביקש לעמוד עומד · והעומד בקש לישב יושב · ועל אלו הימים נאמר ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים שלשת ימים לא ראו איש את אחיו · ג' ימים אחרים מי שהיה יושב לא היה יכול לעמוד והעומד אינו יכול לישב · ומי שהיה רובץ אינו יכול לזקוף · עליהן נאמר ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים · ב ובג' ימי אפלה נתן הקב"ה חן העם בעיני מצרים והשאילום שהיה ישראל נכנס לתוך בתיהן של מצרים והיו רואין בהן כלי כסף וכלי זהב ושמלות · אם היו אומרים אין לנו להשאיל לכם היו ישראל אומרים להן הרי הוא במקום פלוני · באותה שעה היו המצריים אומרים אם היו אלו רוצים לשקר בנו היו נוטלין אותן בימי החשך ולא היינו מרגישין שהרי ראו אותן כבר ואחר שלא נגעו חוץ מדעתנו כמו כן לא יחזיקו והיו משאילין להן · לקיים מה שנאמר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול · הה"ד ולכל בני ישראל היה אור וגו' · בארץ גושן לא נאמר אלא במושבותם שכל מקום שהיה יהודי נכנס היה אור נכנס ומאיר לו מה שבחביות ובתיבות ובמטמוניות · ועליהם נאמר (תהלים קיט) נר לרגלי דבריך וגו' · הרי ז' ימים של חשך שהיה במצרים והז' של חשך זה ג יום חשך של ים שנאמר (שמות יד) ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה · כך היה הקב"ה ד שולח ענן וחשך ומחשיך למצרים ומאיר לישראל כשם שעשה להם במצרים (ו) ועל זה נאמר (תהלים כז) ה' אורי וישעי וגו' · וכן לעתיד לבא יביא הקב"ה חשך שנאמר (ישעיה ס) כי הנה החשך (ג) יכסה ארץ וגו' : ד ויקרא פרעה אל משה ויאמר לכו עבדו · ויאמר משה גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות · אמר ליה משה (ד) (ז) לא תהא סבור שאנו נזבח משלנו כלום אלא גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות שנקריב להקב"ה על שמך · וגם מקננו ילך עמנו : ויאמר לו פרעה לך · ויאמר משה כן דברת · יפה כוונת שלא אוסיף עוד ראות פניך שכן אמר לי הקב"ה כמו שאתה אומר :

פרשה טו א ויאמר ה' אל משה החדש הזה לכם ראש חדשים · הה"ד (שיר ב) קול דודי הנה זה בא · (א) ה (וכל הענין בפרשיות עד עמכם) שנאמר (שם) ענה דודי ואמר לי מה את עושה כאן במקום טמאים (יחזקאל כג) אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם · קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך · ו אמר לפניו רבון העולמים ת' שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו · אמר ליה כבר שלמו שנאמר (שיר ב) (ב) כי הנה הסתיו עבר מיד גלו הצדיקים את ראשיהם שהיה מכוסה שנאמר (שם) הנצנים נראו בארץ אלו הן שבטו של לוי שהיו צדיקים כולן : ד"א הנצנים אלו הכהנים (א) בני אהרן אלעזר בנו פנחס בנו : ד"א הנצנים אלו המלכים דוד ושלמה (ב) רחבעם אסא אביה · (ג) ד"א אלו הלוים (ג) אסף הראש ומשנהו זכריה · כיון שראה הקב"ה כך אמר עת הזמיר הגיע · הגיע זמן של לוים לומר לפני שירים ומזמורים · ד"א עת הזמיר הגיע כיון ששמע הקב"ה את ישראל שאמרו את השירה אמר קול התור נשמע בארצנו · ששמע קולן של ישראל בזכות אברהם שהקריב תור וגוזל מה כתיב אחריו התאנה (ד) חנטה פגיה אלו הצדיקים והישרים · והגפנים סמדר נתנו ריח אלו הבינונים שעשו תשובה · מכאן ואילך קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך · כשיצאו ישראל ממצרים אמר להם הקב"ה אין לכם חדש אחר גדול מזה לפיכך נקרא ראשון שנאמר ראש חדשים · ד"א ראשון הוא לכם כביכול (ה) הקב"ה שנקרא ראשון שנאמר (ישעיה מד) אני ראשון

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ג' כל הענין · ילקוט כאן רמז קפ"ו · עיין פסיקתא רבתי סוף פיסקא י"ז · ופסיקתא דרב כהנא סוף פיסקא ז' · ב תנחומא סדר וארא סוף סימן י"ד · ג תנא דבי אליהו זוטא פ' כ"א · ד עיין מדרש תהלים מזמור כ"ז · ה עיין בפסיקתא דרב כהנא פיסקא ה' · ובהערות ותיקונים · ו פסיקתא רבתי פיסקא ע"ו · שה"ש רבה פ"ב · ילקוט שה"ש רמז תתקפ"ו ·

חדושי הרש"ש

באפלתי ע' מנ"ח שם · ואולי ט"ס הוא וצ"ל האפלתי כתיב ור"ל דנוכל לקרוא האפלתי בחלוף המולא : (ד) ולא יהיו רואין כו' ויהיו משבחין כו' · יתכן שדרשה זו נסמכת על פסוק אלא חשך כו' שבראש הפרשה · ומפרש ולא ע"ד שכתבתי לעיל בפ"ג על ולא ביד חזקה ור"ל שהמשיכה בכדי שלא יהיו רואין כו' ועי"ז מרו את דברו שהיו משבחין כו' וקבלו במרות את דברו · ודברו יל"פ מנהגו : (ה) מהו חשך אפילה כו' חשך כפול כו' · אולי דריש הכי דחשך לכאן ולכאן כמו דאמרינן בסוריות (ד' א') קרי ביה ונעלם מדבר ע"ש פירש"י ותוספות · וה"א תהיה נוספת כא' דואמאסאך (הושע ד') ודהאזיניחו (ישעיה י"ט) ודומיהם : (ו) ועל זה נאמר אורי וישעי וגו' · דמלינו גם לשון ישועה בים · ויושע ה' ביום ההוא גו' · התיצבו וראו את ישועת ה' · וגם כתיב שם וייראו מאד · ויאמר משה וגו' אל תיראו והנא נ"כ כתיב ממי אירא : (ז) לא תהא סבור שאנו נזבח משלך כו' · כ"נ עיקר הגי' והכוונה שלא נזבח לצורך עצמנו אלא כו' שנקריב להקב"ה וה"א שאמר ועשינו לה' אלהינו · וכא לאפוקי מש"ס שלנו זבחים (קי"ו א') דמשני זבחים לאכילה · וכמו דפליגי נ"כ אהדדי בקרא דויזבחו זבחים שלמים דמשני המדרש (בב"ר פכ"ב ופל"ד ובויק"ר פ"ט ובבמ"ר ר"פ י"ג ובחזית בפסוק עורי צפון) שלמים בלא הפשט וניתוח · ובגמרא דידן (חגיגה ו' וזבחים שם וכריתות ט"ב) מוכח דס"ל דשלמים ממש היה ע' ע"א בחגיגה שם :

(א) בני אהרן אלעזר בנו פנחס בנו · הוא לשון הכתוב (בד"ה א' ו' ל"ה) ויכוון לכל המנויים שם ורים פנינה נקיט ואף דלא נולדו עדיין כמו דדריש לקמן בסמוך לענין המלכים : (ב) רחבעם אביה אסא כצ"ל ויכוון לקרא דשם (א' ג' י') ור"ע נקיט וכצ"ל : (ג) אסף הראש ומשנהו זכריה · לשון

חדושי הרד"ל

ובשלשי חגיגה במזבח שהזהב שהיה בו כעובי דינר זהב : (ב) שונאיהן · שהיו משבחין להקב"ה כנ"ל ואפשר ג"כ בלא נדרוש ויחשיך ולא מרו את דברו ונומר שע"י שבחשך מתו הרשעים לא מרו את דברו שאם היו חיים בלא חשך היו המצרים אומרים כך עבר עליהם ג"כ : (ג) יכסה ארץ · ועירפל לאומים ועליך יזרח ה' כנ"ל : (ד) לא תהא סבור שאנו נזבח משלנו כלום · לפי גירסת הספרים נ"ל דלזבח בשביל פרעה קאמר שהיה עתיד לומר וברכתם גם אותי כלומר תתפללו עלי בעת הקרבת קרבנות נכ' · ואמר לו עתה שלא תהא סבור משלנו נתן עבורך (לשי' עבדות) רק אתה תתן בידינו זבחים ועולות לעשות לה' עבורך · אבל על קרבנות ישראל עצמן אמרו אח"כ גם מקנינו גו' כי ממנו נקח גו' ואנחנו לא נדע מה נעבוד וגו' ואפשר עיקר הגירסא שאנו נזבח משלך כלום · כלומר לא נקריב עבור עצמנו משלך כלום רק משלנו נקח · ואותן שאתה תתן בידינו הן להקריב עבורך :

(א) וכל הענין בפרשיות · נראה שהוא בפסיקתא ר"פ החדש ובשה"ר שם · אבל לפנינו לא נמצא שם לשון זה : (ב) כי הנה הסתיו עבר · עי' בשה"ר שם : (ג) אלו הלוים אסף הראש ומשנהו זכריה · (ד"ה א' ט"ז) : (ד) חנטה פגיה אלו הצדיקים והישרים · לעיל ספ"א ובשה"ר שם דרש לה על הרשעים שהרהרו לעשות תשובה וע' מ"ש בס"ד · ונראה שגם כאן צ"ל הרשעים במקום הישרים ותיבת הצדיקים ט"ס : (ה) הקדוש ברוך הוא שנקרא ראשון כו' · ב"ר פס"ג וש"נ :

הגהה

פירוש מהרז"ו

י"א : שיהיו קוברין · שיהיו ישראל קוברים מתי הרשעים הנ"ל : ג' ימים לא ראו · עי' תנחומא כאן סי"ג ועל שכתוב כאן ב"פ ג' ימים · דורש ע"פ מדה י' על ששה ימים של חושך וגם דורש מדה י"א מסדור שנחלק שמ"ש לא ראו איש את אחיו שייך לפסוק הקודם · גם לא קמו איש מתחתיו עוד ג' ימים על שהיה בחושך ממש כנ"ל וסובב אותם ומכביד עליהם : עליהם נאמר · על הרובצים מפורש · וה"ה העומדים והיושבים זיל בתר טעמא : ובבני ג' אפלה · לאו דווקא אלא תופס המדרש כפי הנראה מהפשט · וכל הדרשה מחוברת במושבותם שפי' במושבות של מצרים · ומ"ש ומאיר לו דייק דהול"ל ולבני ישראל לא היה חושך אלא דא"כ היה משמע שהיה להם כמו בשאר ימים ע"כ כתב היה אור נוסף על שאר ימים להאיר בתוך הכלים של מושבותם ואין זה ע"פ אור טבעי אלא אור תורה ודעת כוה"ק וזה מ"ש נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי : ד משלנו כלום · צ"ע שהרי כתוב גם מקנינו וגו' כי ממנו נקח לעבוד את ה' · ואולי צ"ל משלנו כולם · ועדיין צ"ע מ"ש שלא תהא סבור שהרי אמר צאנכם ובקרכם יוצג ומה יקריבו · ויתכן שהמדרש דקדק שאחר שאמר פרעה רק צאנכם ובקרכם יוצג איך אמר גם אתה תתן הול"ל תחלה פסוק גם מקנינו ואח"כ גם אתה · ומאחר שזהו הסידור הנכון כך הוא כוונת התורה ע"פ מדה ל"א וכן פי' רש"י בחומש ע"ש · וזה יתכן אם הגירסא כולם · אך בכל הדפוסים שראיתי הגי' כלום · ויתכן לצדד וליישב קושיא הנ"ל כא"ן שאחר שאמר פרעה גם טפכם ילך עמכם אמר משה גם מקנינו ילך עמנו וגו' וגם אתה תתן וגו' כי ממנו נקח לעבוד ה' היינו מפרעה ע"פ מדה ל"א ולא משלנו כלום · שאם הכוונה מהמקנה היל"ל מהם נקח ומ"ש וגם מקנינו הוא לענין הליכה שילכו כולם ולא להקרבה ודו"ק : לך מעלי · אל תוסף עוד ראות פני וגו' : יפה כוונת · כמ"ש כן דברת אין פי' שמודה ומסכים לדבריו ח"ו שהרי עתה הרשיע יותר מאשר מלפנים אלא שכוונתו שיפה כוון השעה לגזור כן שאינו צריך עוד לבוא שנגמרה השליחות ומכה אחת שאני צריך להביא אני אומר לך עתה ולא אבא עוד אליך אבל אתה תבא אלי כמפורש :

פרשה טו סימן א כל הענין בפרשיות · היינו בפסיקתא רבתי ועי' לעיל ריש פר' י"א בפרשיות ארבע שבתות שדורש שם ודרשות אלו בפרשת החודש פר' ט"ו שם · ועי' לקמן ריש פ' כ"ע כלשון זה · וכאן קיצר וסמך על המבואר שם · וכן הוא כל הענין בשי"ר פסוק קול דודי וכאן בסי"ד הביא דרשות משם ומקומה בסימן א' אלא שהתחיל העתיק מהפסיקתא ואח"כ ממקום אחר ותיבת עמכם צ"ע ולא מצאתיו במקום אחר · וצ"ל וכל הענין בפרשיות עד שנאמר ענה דודי : מה את עושה · דורש מ"ש קומי לך : ועדיין לא שלמו · שהטעם על מ"ש ולכי לך כי הסתיו עבר ולמה צריך טעם על גאולה מצרים ודורש ע"פ מדה פ' שהם אמרו שעדיין לא עברו וא"כ יתכן שיצטרכו לבוא עוד בגלות להשלים הזמן ועי"ז אמר כי הנה הסתיו הם ימי הקור וחום שהם ימי צער משל על גלות מצרים שעבר ונשלם כי התשבון מלידת יצחק : גלו הצדיקים · כמ"ש בסדר וארא שבעת הגאולה חשב סדר יחס שבט לוי שהיו כולם צדיקים כתוב שם אלה ראשי בית אבותם · וזהו גלו ראשיהם כמו אחר המבול ראשי ההרים · וכן צדיקים יראו וישמחו · ומ"ש הנצנים על הכהנים כמ"ש והנה פרח מטה אהרן לבית לוי : אלעזר בנו · ד"ה א' ל"ה וכן ברים וארא ואלעזר בן אהרן וגו' ותלד לו את פנחס אלה ראשי וכל"ל : אלו המלכים · כמ"ש ועליו יציץ נזרו ויתכן שהוא לדעת רבנן בפסוק ישקני דס"ל בבית עולמים נאמר · גם יתכן שאם לא חטאו נכנסים מיד לא"י והיה נגלים מיד מלכי ב"ד וצ"ל אביה אסא : אסף הראש ומשנהו זכריה · ד"ה א' ט"ז ה' והיו בימי דוד ושלמה וכל"ל וזהו עת הזמיר שהם שאמרו שירה לפני הארון כמפורש שם : כיון ששמע · בליל פסח כמ"ש השיר יהיה לכם כליל התקדש חג : אלו הצדיקים · בשי"ר שם הגי' אלו הרשעים שמתו בג' ימי אפלה וכ"ה בפסיקתא הנ"ל ובתנחומא בהעלותך סי"ח ובמ"ר פ' ט"ו ס"ח כי הפגים הם הענבים שמתחילים לגדל שאינם ראוים לאכילה כלל והוא משל על הרשעים וכצ"ל כאן כל"ל : כשיצאו ישראל · פי' כשהגיע זמנם לצאת : ד"א ראשון הוא · פסחים דף ה'

מתנות כהונה

ה"ג ג' ימים אחרים מי שהיה · ועיין לקמן : לא יחזיקו · בכלים ושמלות שנשאלו להם : כך היה הקב"ה כו' · על הים :

פרשה טו [קול דודי הנה זה בא · עיין כל הענין במדרש חזית] :

אלה

ידי משה

לשלוח ולאמרתי יהי כן ה' עמכם כמו שהייתי מחשב שלא יהיה ה' עמכם כי לא אשלח והיה מחשבתי לקלל ועתה שאני רוצה לשלח נמצא שהוא ברכה לכן שא נא חטאתי ודו"ק : הנצנים נראו בארץ אלו בני אהרן אלעזר בנו פנחס בנו · ובשיר השירים ראיתי הנצנים הוא כמו שהיה כתוב נתנים שבאו לא"י ופירושו שנאו ליצה"ר ולא חטא ועי"ז זכו ליכנס לא"י :

שני

יפה תואר

שלשת ימי אפילה כדי שיראו ישראל את גנזי המצרים וכדלקמן וסובר כי ה' נתן את חן העם בעיני מצרים והשאילום מטוב לבבם · ולא חשבו מעולם לשאילם להם : והשביעי של חשך זה כו' · משום דשאות מז' ימים לא שמשה כל מכה כדלעיל פ"ט לכן אמר כי יום השביעי הזכר פה נגלם בים : כך היה הקב"ה שולח ענן וחשך · נראה דסובר כי גם שם היה החשך ממשיי וכמו בחשך מצרים ולכן אמר והחשך בס"א החושך הידוע · וכן נראה ממה שפירשו במכילתא על זה ולא קרב זה אל זה שלא היה יכול אחד מהמצריים לקרב עם חבירו ועי"ש עוד : ועל זה נאמר אורי וישעי · בשוחר טוב דקדקו מדכתיב אורי משמע לישראל לבד ולא למצרים שהיה החושך להם · או י"ל דדרש אם תחנה עלי מחנה דהיינו מחנה מצרים : כן דברת · יפה כוונת ומפרש כמו כן בנות צלפחד דוברות · וכן תרגם המתרגם יאות מללת · וכ"כ רש"י בחומש :

הה"ד קול דודי הנה זה בא · מפרש דק"ל למה אמר החדש הזה לכם · כי למ"ד בתשרי נברא העולם הלא תשרי הוא ראש לחדשים · וגם למ"ד בניסן נברא העולם הלא הוא ראש לחדשים לכל העולם ולמה אמר לכם לישראל דוקא · ולכן אמר כי לישראל הוא ראש לחדשים יען שאז יצאו ממצרים · מש"כ לכל העולם אף אם נאמר כי בניסן נברא העולם הוא רק ראש לחדשים בשביל ימי האביב והתחדשות הטבע · ומכ"ש לד"ש למה כתיב לכם למ"ד בתשרי נברא העולם : שהיה מכוסה · שלא היו נחשבים כי רוב הדור רשעים היו ועתה הצדיקים שגילו ויפרחו במעשיהם הטובים כדכתיב פרי עץ חיים ולכן נקראו הנצנים הם נראו בארץ : שהיו צדיקים כולם כדכתיב ויאספו אליו כל בני לוי וכל ישראל בטלו המילה ושבט לוי קיימוה כדלקמן פי"ט · ולפ"ז סמיך על סיפא דקרא דכתיב עת הזמיר הגיע דתדרים כתורת הגיע זמנה של ערלה ליזמר · וכדי שיפורש עת הזמיר על כריתת הערלה פי' הכתיב בתחלה על הלוים שמשמרו את המילה שעתה גלו ראשם והגיע זמן גם לכל ישראל שתכרת ערלתם ובם בחזית מדרש עוד הגיע זמן עבודת כוכבים שתיעקר · ועי"ז בא הד"א ומפרש הנצנים אלו הכהנים שהם עובדי עבודת ה' במקדש ובזה תעקר עבודת הכוכבים · וכן דריש על המלכים שעקרו עבודת כוכבים מארץ כנען · ולפ"ז שזה לא היה עכשיו מ"מ מפרש את הכתוב על לעתיד · וסדר מפרש עוד אלו הלוים אסף הראש וכו' ודורש עת הזמיר מלשון זמרה ושירה ולכן מפרש בלוים שהיו מזמרים ומשוררים בבית המקדש : ד"א הנצנים אלו המלכים · ודריש נצנים כמו נצחים שהם הנוצחים במלחמה וכדדרים בפ' גיד הנשה עלתה נצה מצנין ויז נצחם וכה"ג בחזית הנצנים הנצוחות אלו הנביאים : אמר קול התור נשמע בארצנו · לפי שדרך הצפרים כגון תורים וזולתם לשיות מצוררים ומצפצפים בניסן · ככה שירת ישראל הוא בזמן הסוס : אלו הצדיקים כנסת ישראל נמשלה לתאנה כדכתיב

(ד) ואני אחרון · וציון נקרא ראשון שנאמר (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו · ועשו נקרא ראשון שנאמר (בראשית כה) ויצא הראשון וגו' ומשיח נקרא ראשון שנאמר (ישעיה מא) ראשון לציון הנה הנם · [א] יבא הקב"ה שנקרא ראשון ויבנה בהמ"ק שנקרא ראשון ויפרע מן עשו שנקרא ראשון ויבא משיח שנקרא ראשון בחדש הראשון · שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים וגו': ב ד"א החדש הזה לכם · [ב] אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבון העולם אימתי אתה עושה את המועדות · שכן כתיב (דניאל ד) בגזירת עירין (ו) פתגמא· אמר להם אני ואתם מסכים על מה שישראל גומרין ומעברין את השנה שנא' (תהלי' נז) אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי · וכן הוא אומר (ויקרא כג) אלה מועדי ה' מקראי קודש וגו' אתם בין בזמנן בין שלא בזמנן אין לי מועדות אלא אלו · [ג] אמר להם הקב"ה לישראל לשעבר היה בידי שנא' (תהלים קד) עשה ירח למועדים אבל מכאן ואילך הרי מסורה בידכם ברשותכם אם אמרתם הן הן אם אמרתם לאו לאו מ"מ יהא החדש הזה לכם · (ה) ולא עוד אלא אם בקשתם לעבר את השנה הריני משלים עמכם לכך כתיב החדש הזה לכם: ג ד"א החדש הזה לכם (ו) הה"ד (זכריה ד) אלה שני בני היצהר העומדים על אדון כל הארץ · א"ר לוי מלמד שהיה הקב"ה חוזר ומבקש באיזה דבר לגאול את ישראל ולא היה מוצא עד שמצא זכותו (ז) של משה ושל אהרן והיא עמדה להם הה"ד אלה שני בני היצהר: למה"ד למלך שבקש לישא אשה ובאו ואמרו לו ענייה היא אין לה בעולם אלא שני נזמים בלבד · כך אמר הקב"ה דיין לישראל שיגאלו בזכות משה ואהרן לכך נאמר ויאמר ה' אל משה ואל אהרן: ד ד"א ויאמר ה' אל משה ואל אהרן הה"ד (שיר ב) (ז) [ד] קול דודי הנה זה בא כשהלך משה ואמר לישראל כך אמר לי הקב"ה היום אתם יוצאים בחדש האביב אמרו לו היכן הוא אמר להם הרי עומד קול דודי הנה זה בא · אמר ר' יהודה מהו מדלג על ההרים · אמר הקב"ה אם אני מסתכל במעשיהם של ישראל אינן נגאלים לעולם אלא למי אני מסתכל לאבותיהם הקדושים שנאמר (שמות ו) וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וגו' · בזכות אבותם אני גואלם לכך כתיב מדלג על ההרים (ח) ואין הרים אלא אבות שנאמר (מיכה ו) שמעו הרים את ריב ה': ד"א אמר רבי נחמיה מהו מדלג על ההרים אלא אמר הקב"ה אין להם מעשים לישראל שיגאלו אלא בזכות הזקנים שנאמר (שמות ג) לך ואספת את זקני ישראל ואין ההרים אלא הזקנים שכן בת יפתח אומרת לאביה (שופטים יא) וירדתי על ההרים וכי אל ההרים היתה הולכת אלא על הזקנים היא אומרת שהלכה להראות לזקנים שהיא בתולה טהורה · ולכך כתיב מדלג על ההרים · ד"א אמר ר' אלעזר מהו מדלג על ההרים אמר הקב"ה עשיתי לעשו שיהא מעמיד מלכים שנאמר (בראשית לו) ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום אם אני מניח לעשו שיהא מעמיד מלכים עוד היאך ישראל עומדין הריני מדלגן ועושה אותן אלופים שנאמר (שם) אלה אלופי בני עשו · ואין הרים אלא עובדי כוכבים שנא' (זכריה ו) והנה ארבע מרכבות יוצאות מבין שני ההרים: ה בארץ מצרים · למה אינו אומר במצרים א"ר חנינא אמר הקב"ה כתיב בתורה (דברים כד) בחוץ תעמוד אף אני אעשה כך [ה] בארץ מצרים ולא במצרים · וכן אמר משה כצאתי את העיר · (ח) אמר רבי שמעון גדולה חיבתן של ישראל שנגלה הקב"ה במקום עבודת כוכבים ובמקום טנופת ובמקום טומאה בשביל לגאלן · משל (ט) לכהן שנפלה תרומתו לבית הקברות אומר מה אעשה · לטמא את עצמי אי אפשר · ולהניח תרומתי א"א · מוטב לי לטמא את עצמי פעם אחת וחוזר ומטהר ולא אאבד את תרומתי ·

מסורת המדרש א פסחים דף ס' · בראשית רבה פרשה ס"ג · ויק"ר פרשה ל' · פסיקתא דרב כהנא סוף פיסקא כ"ח · ילקוט סדר תולדות רמז ק"י · ילקוט ירמיה רמז רנ"ח · ב ירושלמי ראש השנה פרק א' הלכה ג' · דברים רבה פרשה ב' · פסיקתא רבתי פיסקא ט"ו · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ה' · מדרש תהלים מזמור ד' · ילקוט כאן רמז קצ"א · ילקוט תהלים רמז תתל"א · ג סדר"א פרק ח' · ד שיר רבה פרשה ב' פסוק ח' · פסיקתא רבתי פיסקא ט"ו סימן ז' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ה' · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ז · ה מכילתא כאן ריש פרשה א' · תנחומא כאן סימן ה' · ילקוט כאן רמז קפ"ז ·

חדושי הרד"ל

(ו) פתגמא · ובמימר קדישין שאלתא אף אני ואתם מסכים [ואפשר צ"ל מחכים כלומר מצפים] על מה כו' כצ"ל ועיין בב"ר פ"ב : (ז) של משה ואהרן כו' שני בני היצהר · בתורת כהנים פרשה צו פי"ח דרש גם על אהרן ודוד שנמשחו בשמן המשחה ומייתי לה בבמדבר רבה ס"פ נשא ובאיכה רבה פ"א סוף אות ט' וכאן דדרש גם על משה ואהרן שמשה לא נמשח בשמן המשחה · אפשר משום דדרשינן בויקרא רבה סוף פ"ג ובשיר השירים רבה פרשה א' פ' ט"ו היורד על הזקן זקן אהרן שהיה משה שמח כאלו על זקנו יורד ואפשר מדרש עליו שני בני היצהר כדדרשינן בסנהדרין (כ"ד) על תלמידי חכמים שבארץ ישראל שנוחין זה לזה כשמן · וכן משה ואהרן היו נוחין ושמחין זה בגדולתו של זה : (ח) אמר רבי שמעון בן לקיש גדולה חבתן כו' · כ"ה ברבינו בחיי :

חדושי הרש"ש

הכתוב שם (א' ע"ז ס') ויכוון לכולי ענינא כדלעיל : (ד) ואני אחרון · נראה שחסר כאן וכצ"ל וביהמ"ק נקרא ראשון שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו (ירמיה י"ז) ולהלן צ"ל ויבנה כו' בציון שנקרא ראשון ועי' (מנחות נ"ג) : (ה) ולא עוד כו' · ר"ל לא זה בלבד שהקב"ה הוא בידכם אשר אין בו גרעון או יתרון רק יום אחד · אלא אפי' עבור השנה שהוא יתרון חודש שלם ג"כ בידכם : (ו) הה"ד אלה שני בני היצהר · משה נקרא כן ע"ש שהוא היה המושח את המשכן ואת כל כליו ואת אהרן ובניו · ואהרן מפני היותו נמשח : (ז) קול דודי הנה זה בא · ר"ל בתחלה שמעו קולו · הוא מה שא"ל משה דבריו · ואח"כ בא הוא בעצמו כביכול · וזהו הנה זה בא : (ח) ואין הרים אלא אבות שנאמר שמעו הרים וגו' · הן בגמרא ראש השנה (י"א א') הוא בהיפך שמביא שם ראיה על הרים דשמעו שפי' אבות מן הסרים דמדלג עיין שם · אכן עיין בתוספות ברכות (כ"ו ב') ד"ה ואין היתה

הוספה

שפי' שכן דרך הגמרא : (ט) לכהן שנפלה תרומתו לבית הקברות כו' מוטב לי לטמא את עצמי פי' · לכאורה תמוה איך הוא רשאי לטמא א"ע ולעבור על עשה ולא תעשה כדאיתא בב"מ (ל' א') ואף דבשמירת תרומה היא מצוה מן ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומותי כדאיתא בבכורות (ל"ד א') ומיירי שעדיין לא נטמאה כגון שלא נפלה על הקבר ממש (כמו בנמשל בין הקברות) ויקחנה בשבועי כ"י פן ויוליכנה דרך בין הקברות · או דמיירי שלא הוכשרה · מ"מ לא ראיתי למוני המצות שימנוה במנין מ"ע · ואפילו היתה מ"ע גמורה אין עשה דוחה ל"ת ועשה וכדאיתא בב"מ שם וע"ש בתוספות · וי"ל דלפי פי' הרמב"ם בנזיר (ט"ז ב') במשנה דמי שנזר והוא בביה"ק (וכן הרע"ב אחריו) ד"ה על טומאת ביה"ק אין הנזיר מגלח · ועי' בכ"מ בפ"ו מהלכות נזירות הל' ח' בסופו שכתב כדתנן דגולל ודופק הן מהדברים שאין הנזיר מגלח עליהם · וי"ל שכוון להא דאמרינן בברכות (י"ט ב') דרוב ארונות יש בהן חלל טפח · וא"כ מקום המת עצמו אין טומאה כיון דיש לו חלל טפח רק משום גולל וגד עיין תוספת שם · (ודברי הכ"מ אלו נעלמו מעיני התוי"ט פ"ז דנזיר מ"ג ד"ה וכה"ם) ולפי שהביאו התוספות בברכות שם ובנזיר (נ"ד ב') ממסכת שמחות כל טומאה שאין הנזיר מגלח עליה אין כהן מוזהר עליה א"ש · אך עומד לנגדי הא דאיתא בעירובין (מ"ז סע"א) ואם היה כהן כו' כך מטמא בבית הקברות ופריך גמרא בית הקברות ס"ד טומאה דאורייתא היא · ולפי מש"כ אין כאן קושיא כלל ולע"ג בזה · וכן בנמשל אף שהקב"ה כהן כדאמרינן בזבחים (ק"ב א') ובסנהדרין (ל"ט א') וע"ש בתוספות (ובויק"ר סוף פרשה ט"ו) י"ל על פי דעת ס' יראים שמובא במל"מ פ"ג מהלכות אבל: כשעלמו

מתנות כהונה

אלה מועדי ה' · סיפיה דקרא אשר תקראו אותם : אתם בין · גרסינן ובגמרא דידן נפקא ליה מדכתיב אותם חסר וי"ו קרי ביה אתם : [מסורה בידכם · בקביעות השנים והמועדים] : ה"ג שני נזמים בלבד אמר המ"ך די לה שתנשא לי בשביל שני נזמים אלו בלבד כך וכו' : אלא למי אני מסתכל וגו' גרסינן : נאקת בני ישראל וגו' גרסינן : ה"ג ואין ההרים אלא הזקנים : בתולה · טהורה · שלא יאמרו שבשביל שנמצא בה פסול עשה אביה כלה : [ה"ג שני ההרים בארץ מצרים] : בארץ מצרים · כן כתיב בס' : [כצאתי גרס' : ומצרים

פירוש מהרז"ו

ב"ר פ' ס"ג סי"ח ויק"ר סוף פ"ל · ובא ללמדינו מהו חשיבותו שהוא ראשון שבו נודע וניכר גדולת חשיבתו של הראשון האמיתי שבחר בציון בביהמ"ק שנברא קודם העולם כמ"ש ב"ר פ"א סי"ד · הרוצה להתדמות לומר אני ואפסי עוד וכופר בראשון · הראשון האמיתי יפרע ממנו להראות לו שהוא הראשון האמיתי ומ"ש ויצא הראשון עיקר הכוונה על מ"ש ראשית גוים עמלק ועי' יוצר של פרשת החודש ופרשת זכור לפני הקדושה של יוצר · שעיקר הכוונה על עמלק כו' · ודורש מדת ממעל ע"פ מדה י"ז : ב אימתי וכו' המועדות · ירושלמי ר"ה פרק א' הלכה ג' · פסיקתא רבתי פ' ט"ו סי' י"ם לקמן פ' זו סי"כ מדרש תהלים מזמור ד' ד"ר פ"ב סי' י' : בגזירת עירין פתגמא · וס"ד ובמאמר קדישין שאלתא שואלים והוא ראיה כללית שכל גזירת עליון ע"י מלאכים · וכמ"ש סנהדרין דף ל"ח ב' דאר"י אין הקב"ה עושה דבר אלא א"כ נמלך בפמליא של מעלה שנאמר בגזירת עירין פתגמא ונקראו המלאכים עירין על שאין להם שינה · וכן מצאתי בהדיא במדרש תהלים ריש מזמור קכ"א · ועי' לעיל פ"ו ס"ס א' מ"ת קי"ט פסוק לעולם : אקרא לאלהים · הם המועדות שאנו קוראים ומקדשים אותם לה' : מקראי קדש · אשר תקראו אותם ואותם בד"ר פ"ב סי' י"ד עד שלא נעשית וכו' מועדי ה' מכאן ואילך אשר תקראו אותם ודורש מדה ע"ו ב' כ"מ : עשה ירח · ב"ר ריש פ"ו וש"נ ומבואר : מסורה בידכם · קביעת הזמנים והמועדים : הן הן · ועי' לקמן פ' זו ס"ס כ"ד : לעבר את השנה · לקמן פר' זו סי"כ וגם עיבור השנה מרומז כאן כמ"ש בסנהדרין י"ב ב' זה ניסן וכו' : ג בני היצהר · עי' במ"ר פ' י"ד סי' י"ג וש"נ שדורש על אהרן ודוד שנמשחו ולא על משה · אך בסנהדרין דף כ"ד א' שדרשו פסוק זה על ת"ח שבא"י שנוחין זה לזה כשמן היצהר הוא שמן ובאופן זה דרש כאן על משה ואהרן כמ"ש לעיל ריש פ"ה ע"פ מי יתנך כאח לי כמשה ואהרן מפסוק שבת אחים וגו' כשמן הטוב וגו' · ומ"ש העומדים כמ"ש סוף דניאל העומד על בני עמך וכמ"ש לעיל פ"ג ריש סי"ח ספוק עומדים מזה ומזה לארון וכאן פי' שאדון כל הארץ ביקש ומצא שנים אלו מגינים ובהכרח שהכוונה לגרסה לאבות כמ"ש לעיל פ"ב ס"ס ה' · וכאן בסי' הסמוך וזהו לכם בזכותכם ועי' שה"ר ריש פסוק הנצנים : ד קול דודי · ע' ראש הפרשה והוא העתקה ממקום אחר : היה עומד · כמ"ש בפסיקתא רבתי פר' ט"ו ס"ס ג' הובא בילקוט משלי על פסוק תוחלת ממושכה מחלת לב ועץ חיים תאוה באה אלו ישראל כיון שאמר להם כו' פקוד פקדתי אתכם וכו' אמרו לו עדיין פקידה היא מה כתיב כי [illegible] וגו' כיון שאמר להם בחודש הזה אתם נגאלים וכו' הה"ד ועץ חיים תאוה באה · וזה מ"ש כאן הנה זה בא עומד וממתין : וגם אני שמעתי מצורף לפסוקים הקודמים שבמדבר בזכות אבות שבזכותם שמעתי : ואין הרים · לקמן פ' זו סי"ז וסי' כ"ו לקמן פ' כ"ח סי"א ובמקומות הנ"ל ר"ה דף י"א : בזכות הזקנים · לעיל פ"ג ריש סי"ח וש"נ : וכי אל ההרים · מה תועלת תשיג מההרים והיל"ל ועליתי אל ההרים · אלא להראות לזקני ב"ד ולברר בראיות שהוא טהורה אולי ירחמו עליה להתיר הנדר · ויתכן שמ"ש וירדתי מלשון הריד בכיתי · יורד בבכי : שהוא מעמיד · פ' ב"ל ריש פר' כ"ג : היאך עומדים · וכבר הובטחו ולאום וגו' ורב וגו' : אלה אלופי · וסמיך ליה וישב וגו' · שע"י שנעשו אלו אלופים היה לו ישיבה וקיום : מבין שני ההרים · ממלכות דוד מיהודה וממלכות אפרים מישראל כמ"ש בהדיא בילקוט זכריה ו' ע"ש : ה בארץ מצרים · ויאמר ה' אל משה בארץ מצרים לאמור החודש וגו' שדיבר עמהם במקום אויר בארץ ולא בעיר לבד הגבוהה דלעיל של מכות בכורות שהיתה בבית פרעה וכן המכה בעצמו כו' וכמבואר בסמוך : בחוץ העמוד · וס"ד והאיש וגו' יוציא אליך את העבוט החוצה כך כאן רצה למשכן את מצרים בעבור חובו כמ"ש נתתי כפרך מצרים כדלעיל פר' י"א ס"ב עמד לו בחוץ וגבה אותם וע' לעיל פ' י"ב ס"ה לקמן פ' י"ח ס"א כדברי ר' שמעון כאן : במקום טנופות · הוא זנות ושארי תועבותיהם ובמקום טומאה כמ"ש כי אין בית אשר אין שם מת · ועוד שהיו קוברין מתיהם בבתיהם כמ"ש מכילתא פ' בא פסוק ותהי צעקה · וע' לקמן פ' זו סי' י"ט : למקום טומאה · ולא על הטומאה ומחילה שלא תטמא ומ"ש ולא אאבד כי אוכלים טמאים שגם

יפה תואר

בכורה בתאנה וזה הצדיקים שהם פרי שלם · והמדר שאינם פרי עדיין מפרש בבינונים שנבראים כהם בנבים ועשו תשובה וזה נתנו ריח · ובחוית דרים חנטה פגים על הרשעים ועמ"ש שם : אמרו מלאכי השרת כו' · גם בזה בא לתרץ למה כתיב לכם וכמ"ש בסימן שלפני זה לכן מתרץ משום דקדוש המועדות בהיכים תלוי בישראל : הוה"ד אלה שני בני היצהר · ודריש החדש הזה לכם כי הקב"ה אמר למשה ולאהרן החדש הזה אשר בו תהיה הגאולה ויהיה ראש לחדשים לכם הוא ובזכותכם יהיה הדבר הזה · ולפי דברי הכהן שאח"ז מדרש לכם ג"כ באופן זה · אבל לכם לא יוגבל על משה ואהרן לבד בלתי [illegible]

ידי משה

שני בני היצהר אלו משה ואהרן · פי' שנמשחו בשמן המשחה : בארץ מצרים שהיא מלאה ע"ז וכו' כשהוציא קרא לאהרן ועבר אותו · וקדייק נמי מדכתיב למשה ולאהרן פירוש שהיה צריך לטהרת אהרן וז"ש זה החדש פי' שטימא עצמו הקב"ה שהוא חידוש נגד דין התורה בשביל חיבתם של ישראל : כתיב בחוץ תעמוד · וא"ת היאך הלך הקב"ה במכות בכורות למצרים וי"ל מתחלה לא התחיל בענין ועמד בחוץ כדי שיתנו פתות שבכלים כזבורית וכשלא אבו לשמוע התחיל כמו שמצינו כמי שאינו מוציא בעצמו עבוטו מותר. אח"כ ליכנס בעצמו ע"כ לשון יפ"ת : משל לכהן וכו' · וא"ת וכי לא היה יכול לככות ע"י מלאך וי"ל שהיה צריך לסדר [illegible]

כך אבותינו היו תרומתו של הקב"ה (ז) שנאמר (ירמיה ב) קדש ישראל לה' וגו' היו בין הקברות שנאמר (שמות יב) כי אין בית אשר אין שם מת ואומר (במדבר לג) ומצרים מקברים אמר הקב"ה היאך אני גואלן להניחן א"א מוטב לירד ולהצילן שנאמר (שמות ג) וארד להצילו מיד מצרים כשהוציא קרא לאהרן וטהר אותו שנאמר (ויקרא טז) וכפר את מקדש הקדש · (שם) וכפר על הקדש: ך ד"א החדש הזה לכם · הה"ד (שיר ו) מי זאת הנשקפה כמו שחר · ארבעה דברים של שבח יש כאן לישראל כנגד ארבע גליות שבארבע גליות שעמדו על ישראל לא כפרו בהקב"ה · בגלות בבל מנין שנאמר מי זאת הנשקפה כמו שחר · נבוכדנצר היה משתחוה לשמש שנאמר (ישעיה יד) איך נפלת משמים הילל בן שחר · ודניאל היה שוחר ומתפלל למקום (יא) שנאמר (דניאל ו) וכוין פתיחן ליה בעיליתיה נגד ירושלם (יב) ערב ובקר וצהרים · ולמה היה שוחר ומתפלל כדי שירחם הקב"ה על ישראל ועליו אמר שלמה (משלי יא) שוחר טוב יבקש רצון · ונמצא להם האלהים בעת צרתם (יג) שנא' (שם ח) (ח) אני אוהבי אהב וגו' · וכן מצינו כשהושלך דניאל לגוב אריות לא ניזק שנאמר (דניאל ו) אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני · חנניה מישאל ועזריה הושלכו לכבשן האש ולא ניזוקו שנאמר (שם ג) ושער ראשיהן לא התחרך וריח נור לא עדת בהון · אלא האירו לעולם כשחר שהוא מאיר לעולם לפיכך הנשקפה כמו שחר · ועשו לעובדי כוכבים להכיר להקב"ה ולקלסו שכן נבוכדנצר אמר כשיצאו חנניה מישאל ועזריה מן הכבשן (שם) בריך אלההון די שדרך מישך ועבד נגו (יד) עבדוהי די אלהא עילאה · (טו) וכן דריוש אמר כשנפל דניאל לגוב אריות להוון זעין ודחלין מן קדם אלהא די דניאל די הוא אלהא חייא · לכך כתיב מי זאת הנשקפה כמו שחר · יפה כלבנה בגלות מדי · אתה מוצא בלילה אם אין הלבנה נראית ברקיע החשך בעולם ואין אדם יכול להלך אפילו תוך המדינה כיון שהלבנה נראית ברקיע הכל שמחין ומהלכין בדרך · כך בימי אחשורוש שגזרו על ישראל להשמיד להרוג ולאבד ובאה אסתר והאירה לישראל שנא' (אסתר ח) ליהודים היתה אורה ושמחה · לכך כתיב יפה כלבנה בגלות מדי · ואם רצונך לידע (ט) שנדמית אסתר ללבנה כשם שהלבנה נולדה לשלשים יום כך אסתר אמרה (שם ד) ואני לא נקראתי לבא אל המלך זה שלשים יום · לפיכך יפה כלבנה בגלות מדי · ברה כחמה במלכות יון · (י) סנדריאום אם אוליאום חמה שמה והשמש גבור נקרא שנאמר (תהלים יט) ישיש כגבור לרוץ אורח בתקופת תמוז מי יוכל לעמוד כנגד השמש הכל בורחים ממנו · שנאמר (שם) ואין נסתר מחמתו · כך במלכות יון הכל ברחו ממנו ומתתיה הכהן ובניו עמדו באמונתו של הקב"ה (טז) וברחו מפניהם האוכלוסין של יון ונהרגו כולן · (יא) וכן הקב"ה אומר להם (יואל ד) כתו אתיכם לחרבות ומזמרותיכם לרמחים (יז) החלש יאמר גבור אני · ואומר (שופטים ה) כן יאבדו (יב) כל אויביך ה' וגו' לקיים מה שנא' ברה כחמה איומה כנדגלות · באדום למה נקרא שמה איומה לפי שעומדת במלכות שיש לה אימה · שנאמר (דניאל ז) וארו חיוה רביעאה דחילה ואמתני ותקיפא · מהו איומה כנדגלות · אתה מוצא י"ב מזלות יש ברקיע כשם שאין השמים יכולין לעמוד חוץ מי"ב מזלות כך אין העולם יכול לעמוד חוץ מי"ב שבטים · שנא' (ירמיה לא) אם ימושו החוקים וגו' · איומה כנדגלות (יח) אין דגלים אלא צבאות שנאמר (במדבר ב) דגל מחנה וצבאו ופקודיהם · וכן דגלי השמים והמלאכים ודגלי הארץ ישראל · צבאות השמים מלאכים שנאמר (ד"ה ב יח) וכל צבא השמים עומדים וגו' · צבאות הארץ ישראל שנאמר (שמות יב) יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים · ואדון שניהם הקב"ה וכשם שהכל יראים (יג) מן הקב"ה ומן המלאכים כך העובדי כוכבים היו יראים מישראל שנאמר (דברים כח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' וגו' . לכך נאמר איומה כנדגלות שדימה הקב"ה את ישראל למלאכים · במלאכים נאמר (ישעיה ו) שרפים עומדים ממעל לו · ובישראל נאמר (דברים כט) אתם נצבים היום · המלאכים אומרים בכל יום (יד) קק"ק · וישראל אומרים אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב · המלאכים נקראו אש דכתיב (תהלים קד) משרתיו אש לוהט · וישראל כמו כן דכתיב (עובדיה א) והיה בית יעקב אש · * המלאכים מתחדשין בכל יום ומקלסין להקב"ה והן חוזרין לנהר אש שיצאו ממנו ושוב האלהים מחדשן ומחזירן כשם שהיו בראשונה שנאמר (איכה ג) חדשים לבקרים · כך ישראל משתקעין בעונות מיצר הרע שיש בגופן וחוזרין בתשובה והאלהים בכל שנה סולח לעונותיהם ומחדש לבם ליראתו · שנאמר (יחזקאל לו) ונתתי לכם לב בשר

מסורת המדרש א תענית דף י"ד · בראשית רבה ריש פרשה ע"ח · איכה רבתי פרשה ג' · ילקוט סדר וישלח רמז קל"ג ·

חדושי הרש"ש

דכהן אינו מוזהר על מתי עובדי כוכבים אף דמטמאין במגע ובמשא · ועי' לקמן בסוגיא דמדרש אבל כזה מכהן שהיה לו גנה כו' ושם היה בית הפרס : (י) שנאמר ראשית תבואתו כצ"ל : (יא) שנאמר וכוין פתיחן ליה כו' · אף על גב דזה כתיב בימי דריוש מדאה · הא כתיב שם כל קבל די הוא עבד מן קדמת דנא : (יב) ערב ובקר וצהרים · הן גבים לא כתיב זה בלשון והדרכה בברכות (ל"א א') אמרינן על קראי דמייתי מיניה יכול יהא כוללן בב"א כבר מפורש ע"י דוד ערב ובקר וצהרים · ועי' לקמן במדרש רים ואתחנן · אבל אחר דגמרינן מדוד זמני התפלה ממילא מפרשין נמי דהא דכתיב גבים וזמנין תלתא ביומא וגו' · היינו אותן ג' זמנים הקבועים : (יג) שנאמר אני אוהבי אהב · וסופיה ומשחרי ימצאונני : (יד) עבדוהי די אלהא עילאה · דין הוא קרא אחרינא כתיב לעיל מן קרא דבריך כו' : (טו) וכן דריוש אמר כשנפל דניאל כו' · אולי צ"ל כשניצול דניאל מגוב כו' : (טז) וברחו מפניהם האוכלוסין · ר"ל כמו שבורחים מן השמש כנ"ל : (יז) החלש יאמר גבור אני ר"ל והשמש נמשל ג"כ לגבור כנ"ל : (יח) אין דגלים אלא צבאות כו' · ר"ל והכוכבים נקראו ג"כ צבאות שנאמר המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא · וכתיב מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא :

אף

חדושי הרד"ל

(ח) אוהבי אהב ומשחרי ימצאונני וגו' · כצ"ל וז"ש שוחרים ומתפללים וז"ש ונמצא להם בעת צרתם כמ"ש ימצאונני : (ט) שנדמית אסתר ללבנה · עי' בפירש"י מגילה (י"ג) ד"ה אסתר שהיתה לבנה וכ"פ הערוך ערך סהר שהיא כמו סהרא · וממה שאין מביא זה כאן לראיה על אסתר שנדמית ללבנה · משמע יותר שפירוש אסתר הוא כפי' מ"ע ערך אסתרא (ועי' ערך אסתר) שהיא כוכב הנוגה · וקצת משמע בילקוט בראשית רמז מ"ד במעשה שריב"ם שקבעה בכוכב כימה וקראוה אסתר שהוא כוכב מכוכב כימה ע"ש : (י) סנדריאום אם אליאום · פי' מ"ע בית השמש גלוי לשמש ברחוב : (יא) וכן הקב"ה א"ל כו' החלש יאמר גבור אני · לעיל מיניה כתיב ובני יהודה וירושלים מכרתם לבני (המקדונים) ועל זה אמר שעירו הגבורים החלש יאמר גבור אני (וכמ"ש במטבע על הנסים גבורים ביד חלשים) : (יב) כל אויביך ה' · והסיפא כצאת השמש בגבורתו לקיים מ"ש ברה כחמה כצ"ל כלומר שנשארו גבורים להקב"ה כחמה אף בגזירות שמשילם כחמה (וכן דרש לעיל בבבל) : (יג) מן הקב"ה · ומן המלאכים כצ"ל : (יד) קק"ק והם אומרים אלהי א"י · משמע שענין ג' קדושות הוא נגד ג' אבות עיין ברע"מ פ' אמור (צ"ג) במלת דרגין דאבהן בכללא חדא כו' :

והסיפוס

מתנות כהונה

ומצרים מקברים גרסינן : אוהבי אהב וגו' גרסינן : שגזרו על ישראל כו' · ואין לך חשך ואפילה גדול מזה : [נולדה לשלשי יום גרסינן באמונתו של הקב"ה גרסינן] :

ה"ב

פירוש מהרז"ו

אין להם מהרה במקום : קודש ישראל · וס"ד ראשית תבואתו היינו תרומה שנקרא ראשית · המשל מתרומה ולא מקודש כי הקודש יתכן שבעליה הוא ישראל אך תרומה בעליה כהן : בין הקברות · כפי פשטיות המשל וכוונת המשל כנ"ל במקום עבודת כוכבים ומנופי העבירות : להניחן אי אפשר · בעבור שבועות האבות ולמען כבוד שמו : בשהוציא קרא · אחר שהוציאם ובא להשרות שכינתו במשכן : וכפר על הקודש · והכפרה ע"י הטומאה היא הטהרה וכמ"ש ויק"ר פ' ל"ה ס"ב את חוקתי והדרת פני זקן אני ה' אני הוא שקיימתי מצות זקן תחלה לזרז את ישראל לקיים מצותיו · גם רומזים לדברים מסתרי סודות הזוהר : ך ד' דברים · שחר לבנה חמה נדגלות : נ"ב היה משתחוה · כמ"ש שי"ר פסוק כמעט שעברתי שהיה כנו של מרודך בלאדן שעבד לחמה ע"ש בביאור · ובסנהדרין צ"ו איתא שהיה סופר של מרודך · פ' ילקוט מלכים ב' כ' : הילל בן שחר · ועמוד השחר הוא בא מזריחת השמש שעולה לפני בואו קרני אור והילל פי' מלשון בהלו נרו והכתוב הוא בפרשת משא בבל : היה שוחר · פי' ודניאל ג"כ נקרא שחר על שהיה שוחר ומתפלל וכמ"ש ב"ר פר' נ"ט רים סי"ב ביד מי בבל נופלת ביד דניאל : וכוין פתיחן ליה · וס"ד וזמנין תלתא ביומא הוי מצלי וגו' ומרומז בתיבת הנשקפה כמ"ש בעד החלון נשקפה ואף שזה היה בימי דריוש כמפורש שם הרי כתיב שם כל קבל די הוא עביד מקדמת דנא כל ימיו בימי נ"נ : שוחר טוב · זה דניאל שהתפלל על ישראל ונענה בסוף גלות בבל כמפורש בסוף דניאל בארוכות : אני אוהבי אהב · וס"ד ומשחרי ימצאונני : וכן מצינו · כשהושלך לגוב האריות בעבור שהיה מתפלל ועמדה לו תפלתו וניצול והאיר לעולם כשחר כדמפורש ואזיל אלא שהפסיק באמצע בחמו"ע שהאירו ג"כ כשחר כמו דניאל : ובאתה אסתר והאירה · על שהיא עלתה למלכה במדי והיא הגואלת לא הוצרך לבאר שמדי נמשלה ללבנה ודו"ק : זה שלשים יום · כדמיון לבנה שמאירה לשלשים יום כך אמרה שלא האירה זה שלשים יום מעתה צריכה להקרא ולהאיר : סנדראום אם אליאום · כמוסף ערוך הגי' סנדריאום היא אליאום בל"י שם רחוב בעיר אתינס אשר שם תחת השמש והשמים בלי גג והוא היו יושבים הדיינים לשפוט · אליאום הוא השמש · סנדריאום היא מקום העצה בתוכו רחוב עכ"ל היינו מקום העצה של כל המדינה וכאלו כל המדינה נקראת כן : בתקופת תמוז · תקופה מבון גבורה וחוזק שאז מאיר השמש בגבורתו : כתו אתיכם · וכמ"ש שם ובני יהודה וגו' ועל זה אמר החלש יאמר גבור אני כנגד מתתיה ובניו : כן יאבדו · וס"ד ואוהביו כצאת השמש בגבורתו והכוונה שביד מתתיהו נפלה אז ממשלת אנטיוכוס : כנדגלות · כצבאות השמים ומתנותיהם כמ"ש במ"ר פ"ב ס"ה וש"ר סוף פסוק מי זאת הנשקפה ועי' מדרש תהלים כ"ב : ממעל לו · פי' אצלו וסמוך למקום כבודו · וכן אתם נצבים היום כולכם לפני ה' אלהיכם : מתחדשים · ב"ר ריש פר' ע"ח וש"נ וכמו שמשתקעין ויוצאים מנהר דינור · כך ישראל משתקעין בלבם ביצרם וחוזרים ושבים אליהם · וכל דרשה זו ע"פ מדה ממעל ומנגד זה לעומת זה המשעבדים והגואלים ועיקר הדרשה החודש הזה לרמוז לעתיד שיהיה כנדגלות שיתחדשו

ידי משה

נעלמו : המלאכים מתחדשים בכל יום וכו' · הנה בתוספות דחגיגה נדחקו בתוס' מאד בטעם דבר זה מדוע נשרפים מיד אחר שאמרו השירה ומיישבים בדוחק ונותנים טעם שהוא בשביל שממהרין לומר שירה קודם מה"ש שגדולים מהם ואינם אומרים שירה על הסדר וחסי שיסד ר"א הקליר ונותנים רשות זה לזה פירוש שאלו שהמלאכים אומרים שירה על הסדר וממתינים זה על זה מבאלו אלו המחדשים אינם אומרים שירה על הסדר עכ"ל ונתתי לבי לדבר זה וכי בשביל טעמו זה שאמרו שירה לפני אחר המלאכים יהיו נשרפים ולמה לא יענשו בעונש אחר כמו שמצינו גבי מלאכים של לוט שגילו מסתורין דחו ממחיצתו של הקב"ה קל"ח שנה ועוד שלא התוספות מסיימים שהם חדשים ואינם יודעים לומר על הסדר א"כ למה יענשו והמה כשוגגים וצ"ע טובא ואענה אני חלקי וס"ם לפי דאי' בגמרא דחולין בפ' ג"ה וז"ל שם ג' כתות של מה"ש אומרות שירה בכל יום אחת אומרת קדוש ואחת אומרת קדוש ואחת אומרת קדוש ה' מיתיבי' והא תניא גדולים ישראל יותר ממה"ש וכו' עד שמה"ש אומרים ק' ק' ק' ה' צבאות ש"מ שאין מה"ש רשאין להזכיר השם רק אחר ג' קדושות ומשני פ"ק ג' כתות אומרות שירה אחת אומרת קדוש ואחת אומרת ק' ק' ואחת אומרת ק' ק' ק' ה' צבאות ומקשה בעל ת"ח בכל מקום משני בגמ' הכורי מחסרא ולמה לא קאמר גם כאן הכי ועוד והלא לא היה קשה כלום על כת ב' ולמה הניח בכת ב' שאומרים ב' פעמים קדוש ופירש דס"ק שאין אומרת הכת ב' שני פעמים קדוש אלו כת הג' אינה

יפה תואר

כלי חרס מוקף צמיד פתיל אבל הוא א"א שיהיה שם מבלתי שיאהיל או שיגע בטומאה ומיירי ג"כ שיוציאהו ע"י אחר ולא תטמא בהיסט אבל אם הוא לא ילך שם אין מביאה : קרא לאהרן וטהר אותו · חלילה לחשוב כי תדבק הטומאה בו ויתברך אשר הוא טהור ומשרתיו טהורים ולא ידבק בו דבר גופני · ואיך יכתב ע"ז קרא לאהרן וטהר אותו · גם את הכתובים אשר סובאו וכפר את מקדש הקדש · וכפר על הקודש לא ידברו כלל מהסרת הטומאה רק על כפרת חטא הטומאה אם עמה ניכנס למקדש וכדומה וכמו כפרת כל החטאות הבאה על חטא · והי"ל לומר וקרא לאהרן כי יכפר עליו כמ"ש רז"ל בדרך משל שביאו עלי כפרה שמיעשתי את שירה · ולכן נראה כי גם פה מדבר רק מהסרת הגוים והדופי אשר יגוייר בו יש' שהסירה את שכינתו כתוך גילולי מצרים · שלא כתיב והיה מחנך קדוש וממתנם השכינה שרהיקו כל עמה · ואיך הסרה הקב"ה שכינתו במצרים במקום טומאה · וע"ז אמר שעיר וקרא לאהרן וטהר אותו כי לאשר בהלה עבודת"ס' במקדש במקום מסור בתבלית וכמו שהביא את הכתובים ע"ז ולא כל הדופי הזה משכינתו אשר יגוייר בה בהיותה במצרים · וגם בסנהדרין פ' אחד דיני ממונות דאיתא אלהיכם כהן הוא כו' כי קברים למטה במאי טביל כו' ע"כ דרך גיור הוא ואין כאן מקומו · ובפרט כי אם הויל אחד בה' לר"א אין פלא אם ר"א עונשו באותו : הה"ד מי זאת הנשקפה וגו' · גם הוא בא לדרוש לכם משום שישראל דומים לירח · ולכן כאשר הראה הקב"ה למשה הלבנה בחידושה אמר לו כי זו היא התשובה גם לכם לבני ישראל · ואגב זו דרים כי נדמו גם לחמה · אבל עי' כ' הטעות ש ישראל הוא ללבנה : ארבעה דברים של שבח כו' · משום דק"ל שלא ארבעה התוארים האלה סותרים זה את זה · כי שחר לבנה חמה ונדגלות לכל אחד מהם אור אחר אם רב ואם מעט מהאחרים · ואיך יתקבצו אלה התוארים בנושא אחד בישראל · ולכן דריש דקאי על ארבעה זמנים שונים · והיה זמן אשר נדמו לשחר · וזמן אחר אשר נדמו ללבנה וכן לחמה ולנדגלות וכמו שמפרש ואזיל : נ"נ היה משתחוה לשמש · ולפ"ז נדמו או לשחר בשביל שדניאל היה שוחר ומתפלל להקב"ה · הב' בשביל הילל בן שחר · הג' בשביל שהתקיים בהם ומשחרי ימצאונני והקב"ה עמד להם בצרתם · והד' לפי שהאירו לעולם כשחר : וכן דריוש אומר כו' אע"פ שזה היה במלכות מדי עיקרא דמילתא שעליו נאמר כמו שחר היה בימי נבוכדנאצר :

חדש לכך כתיב איומה כנדגלות : ז ד"א החדש הזה לכם מה כתיב בפרשה ולקחתם אגודת אזוב · ועבר ה' לנגוף את מצרים · הה"ד (במדבר כג) כי מראש צורים אראנו אלו האבות שנאמר (מיכה ו) שמעו הרים את ריב ה' · מוצאים אנו מתחלה היה המקום מבקש לכונן העולם ולא היה מוצא עד שעמדו האבות · משל למלך שהיה מבקש לבנות מדינה גזר וחפשו מקום לבנות בו המדינה בא ליתן היסוד והיו המים עולים מן התהום ולא היו מניחים לעשות את היסוד שוב בא ליתן את היסוד במקום אחר והיו המים מהפכים עד שבא במקום אחד ומצא שם צור גדול אמר כאן אני קובע את המדינה על הצורים הללו · כך מתחלה היה העולם מים במים והיה האלהים מבקש לכונן עולמים ולא היו הרשעים מניחין · מה כתיב בדורו של אנוש (בראשית ד) אז הוחל לקרא בשם ה' · [א] עלו המים (טו) והציפום שנאמר (איוב ט) עושה עש כסיל וכימה וגו' · וכן דור המבול היו רשעים מה כתיב בהם (שם כג) האומרים לאל סור ממנו · עלו המים ולא הניחו ליתן עליהם את היסוד שנאמר (שם) ונהר יוצק יסודם · וכתיב (בראשית ז) ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה כיון שבאו האבות וזכו אמר הקב"ה על אלו אני מכונן העולם שנאמר (שמואל א ב) כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל · לכך כתיב (במדבר כג) כי מראש צורים אראנו · (שם) הן עם לבדד ישכון · מהו הן כל האותיות מזדווגין חוץ מב' אותיות הללו כיצד א"ט הרי י' ב"ח הרי י' ג"ז הרי י' ד"ו הרי י' נמצא ה' לעצמה · וכן האות הנ' אין לה זוג י"צ הרי ק' כ"פ הרי ק' ל"ע הרי ק' מ"ס הרי ק' נמצא נ' לעצמה · אמר הקב"ה כשם ששני אותיות הללו אינן יכולין להזדווג עם כל האותיות אלא לעצמן כך ישראל אינן יכולין להדבק עם כל העובדי כוכבים ומזלות הקדמונים אלא לעצמן מפורשים שאפילו שונא גוזר עליהם לחלל השבת ומבטל את המילה או לעבוד עבודת כוכבים הן נהרגים ואין מתערבים בהם שנא' (במדבר כג) הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב · ומה אני עושה כל שונא וכל אויב שיגזור עליהם גזרה אני הורגו שנא' (שם) הן עם כלביא יקום · (טז) מיכן אתה למד אתה מוצא בא עליהם עמלק והרגו אותו כמו שנאמר (שמות יז) ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב · בא סיסרא והרגוהו שנאמר (שופטים ד) ויהם ה' את סיסרא וכן כל אויביהם · וכן בצאת ישראל ממצרים הקב"ה אומר להן ואתם לא תצאו וגו' הם בבתיהם והוא הורג את אויביהם שנא' (שמות יב) ועבר ה' לנגוף את מצרים · הה"ד הן עם (יז) כלביא יקום · לפיכך אמר הקב"ה הואיל ועשיתי לכם נסים בחדש הזה (יט) אף אתם עשו אותו ראש חדש שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים :

ח (יח) משל למלך שהיה לו בן והשליטו על כל נכסיו ואמר הבן לאביו אם אין אתה נותן לי הכסא שלך היאך הכל יודעים שאתה מחבבני אלא כשתתן לי מקום הכסא שלך הכל נותנין לי קילוס · כך נתן האלהים לאברהם העולם שנאמר (בראשית יח) וה' אמר המכסה אני מאברהם · כיון שנתן לו הכל א"ל אם אין אתה נותן לי בית המקדש ת"ק אמה על ת"ק אמה לא נתת לי כלום · ונתן לו הקב"ה כל מה שבקש שנאמר (שם מח) (יט) ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך · וכיון ששמע אברהם כן מה אמר (תהלים ס) אלהים דבר (כ) בקדשו אעלוזה: ט ד"א החדש הזה לכם ראש חדשים [ב] משל למלך שנולד לו בן ועשה י"ט ונשבה אותו הבן ועשה שם זמן מרובה אחר זמן נפדה אותו הבן ועשה לו המלך יום גנוסיא כך (כ) עד שלא ירדו ישראל למצרים היו מונין לשעבוד משירדו ונשתעבדו שם עשה להם הקב"ה נסים ונפדו התחילו מונין לחדשים שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים : י ד"א החדש הזה לכם הה"ד (תהלים קה) ויתן להם ארצות וגו' בעבור ישמרו חקיו · הביא האלהים המכות על המצריים · (כא) שלח חשך ויחשיך התחיל משלשל ויורד (כב) עד שהוא מגיע למצרים · שמח מצרים בצאתם · משל

מסורת המדרש א עיין ירושלמי שקלים פרק ו' · ובבראשית רבה סוף פרשה כ"ג · ופרשה כ"ס · לקמן פרשה כ"ג · דברים רבה פרשה ע' · קהלת רבה פרשה ג' פסוק י"ד · מכילתא יתרו פרשה ו' · ספרי סדר עקב פיסקא מ"ג · ילקוט עמוס רמז תקמ"ג · ב פסיקתא רבתי פיסקא ט"ו סימן י"ז · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ה' · ילקוט כאן רמז ק"ס ·

חדושי הרד"ל

(טו) והציפום שנאמר עושה כימה וכסיל וגו' · שקורא למי הים וישפכם ע"פ הארץ כצ"ל (עמוס ה') ועי' בראשית רבה ס"פ כ"ג : (טז) כלביא יקום מכאן אתה למד · פי' כמו משיבן אתה למד : (יז) כלביא יקום וגו' · לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה לפיכך אמר כו' כצ"ל · ור"ל שהן שוכבין בבתיהם ואויביהם נופלים חללים לפניהם : (יח) משל למלך שהיה לו בן כו' · אין לזה שום ענין לכאן ואפשר מקומו לקמן אחר דרשה דויתן להם וגו' שמסיים שנאמר שם שהכל בזכות אברהם כו' ותורותיו ינצורו ומביא ע"י המשל באף מקום בהמ"ק בזכות אברהם : (יט) ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך וגו' · דרש ליה על מקום השראת שכינה שהיה בחלקו של יוסף בשילה כדאיתא (בזבחים קי"ז:) ומשום שרוצה לדרוש קרא דאחלקה שכם ועמק סוכות על אברהם כדלקמן : (כ) בקדשו אעלוזה אחלקה שכם ועמק סוכות אמדד כצ"ל ודרש ליה על מקום בהמ"ק (כד"א ויהי בשלם סכו) ודרש ליה על אברהם משום דכתיב לעיל מיניה נתת ליראיך נס להתנוסס שדרשוהו על נסיונות של אברהם : (כא) שלח חשך ויחשיך משלשל ויורד · (פי' שדורש היה משלשל ומסדר כאן הדרשות וקצרו בהעתק כאן מפני שכתובים כבר במ"א ·) המאמר נראה חסר · וכמדומה שצ"ל במקום קרא דשלח חשך ויחשיך קרא דשלח משה עבדו אהרן אשר בחר בו וע"ז מתחיל לדרוש סדר ביאת משה ואהרן לפרעה : (כב) עד שהוא מגיע לשמח מצרים בצאתם כצ"ל · ונראה שחסר

חדושי הרש"ש

(יט) אף אתם עשו אותו ראש חדשים כו' כצ"ל : (כ) עד שלא ירדו כו' היו מונין לשעבוד · נראה דט"ס הוא וצ"ל לשנים · והוא כנגד התחילו מונים לחדשים שאומר אח"כ · ור"ל מתשרי דשוא התחלת השנים כדאיתא בבמ"ר פ"א בפסוק ויהיו כל הפקודים · וז"ל הרמב"ן שאין המנין לשנה שתהי תחלת שנותינו מתשרי דכתיב וחג האסיף תקופת השנה וכתיב בצאת השנה כו' · וז"ל הרד"ק במלכים (א' ח' ב') בבאור ת"י שם כי לפני זמן שיצאו ישראל ממצרים היה תשרי החדש הראשון כו' ע"ש : וכו

מתנות כהונה

ה"ג שנא' עושה כימה וכסיל וגו' (עמוס ה') · ועיין ב"ר בפרשה כ"ג : [ה"ג נמצא ה"א לעצמה וכן אות השני מן הן והיא הנו"ן : הכי גרסינן נמצא נו"ן לעצמה] : הכי גרסינן עשו אותו ראש חדשים : המכסה כו' · וכמו שפירש שם רש"י ז"ל כיון שנתן לו הארץ אין לאבדם בלי רשותו : [בית המקדש ת"ק אמה גרסינן] : ואני נתתי לך כו' · סיפא דקרא קדייק בחרבי ובקשתי · תרגם אונקלוס בבעותי ובצלותי הרי שהתפללו על שכם זהו ירושלים ושכם אחד פירוש חלק המיוחד וזהו ירושלים ואברהם התפלל עליו שנאמר בהר ה' יראה : ה"ג אחד על אחיך וכיון כו' : אעלוזה · סיפיה דקרא אחלקה שכם וזהו ירושלים : ועשה שם · כלומר עשה שם בשביה : גנוסיא · פי' הערוך יום הולדת מלכים והיה מונה מיום שנפדה : [ועיין בילקוט פרשה זו שהביא מאמר דומה לזה] : היו מונין · לשעבוד פי' מיום שנגזר עליהם הגלות בברית בין הבתרים היו מונין · זמן היו כותבים בשטרות שנת כך וכך לברית בין הבתרים : משלשל ויורד · המזמור מספר והולך עד שהוא כו' : שמח מצרים כו' · בילקוט תהלים מסיים בו משל לבעל בשר

פירוש מהרז"ו

שיתחדשו כמ"ש ונתתי להם לב חדש ודו"ק ועי' מכילתא פסוק ומושב בני ישראל : ז ולקחתי וגו' ועבר וגו' · עיקר סמיכת הדרשה לכאן כמ"ש לקמן פ' י"ז ס"ג ולקחתם אגודת אזוב אתכם אגודה לשמי ע"ש ביאור המאמר וביאורו כאן שעל שיעשו אגודה לשמו יזכו שינגפו המצרים וזהו הן עם לבדד באגודה מיוחדת ואגב שדורש סוף הפסוק הן עם לבדד דורש רישא דקרא כי מראש צורים וגו' ומאריך בו : שמעו הרים · ע' לעיל פ' זו ס"ד וס"ו וע' במ"ר פר' כ' סי' י"ט : מתחלה היה המקום · ע' ב"ר פר' ל"ד ס"ס ע' שמיין לכאן : עושה כימה וכסיל · מה שגרסם כאן איוב ט' טעות הוא והוא בעמוס ה' ח' וס"ד הקורא למי הים וישפכם ע"פ הארץ שדרשו ב"ר פ"ה ס"ו על דור אנוש : נהר יוצק יסודם · ואח"כ כתוב האומרים לאל סור ממנו והמדרש מהפך תחלה החטא ואח"כ העונש ובפסוק זה מבואר מ"ש שלא הניחו ליתן היסוד ע"כ הקדימו לפסוק של תורה : וישת עליהם תבל · וס"ד רגלי חסידיו ישמור והם מצוקי ארץ : כל האותיות · פי' מאל"ף עד ט' לעשיריות הוא הי' · וכן מי' עד צ' לענין מאות הוא הק' ואות ה' מפסיק באותיות היחידות · ואות נ' מפסיק בעשיריות וזהו ענין של א"ב שנקרא א"ט ב"ח : הן עם לבדד · דרש ע"פ מדת ממעל על שהן עם לבדד ע"כ הן עם כלביא וס"ד לא ישכב עד יאכל טרף : ואתם לא תצאו · ויעסקו במצות פסח ומילה ומצות ומרורים ובשיר והלל לקיים הן עם לבדד ולהעשות אגודה כנ"ל וע"כ יזכו למ"ש ועבר ה' לנגוף הן עם כלביא וגו' ודו"ק ולזה כוון בריש הסימן : ח שנאמר ואני נתתי וכו' אלהים דבר בקדשו וגו' · המדרש הזה פליאה דעת · ואחר העיון נ"ל כמ"ש ב"ר פ' מ"ב ס"ה עמק השדים וג' שמות כו' ועמק סוכות דהיינו מ"ש כאן אלהים דיבר בקדשו וגו' אעלוזה אחלקה שכם ועמק סוכות אמדד והא"ע לדוד כמ"ש שם ת"ע לאברהם שנזכר בפסוק הקודם נתתה ליראיך נס להתנוסס וגו' שדרשו בב"ר ריש פר' נ"ה על אברהם · וכן פסוק הסמוך למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך וענני שאברהם נקרא ידיד כמ"ש מה לידידי בביתי וכמ"ש אברהם אוהבי · וימינך נדרש ג"כ באברהם כמ"ש וימינך תסעדני ב"ר ריש פר' מ"ח א"כ גם פסוק אלהים דיבר בקדשו המרו אברהם ושם דרשו כפי פשוטו על עיר ומקום של עמק סוכות שמדד שם וחלק הביזה ע"ש וכאן דורש בא"ח אלהים דיבר ולא פי' מה דיבר אלא שמפורש כאן היינו תי' בקדשו הוא הדיבור שהבטיח על מקום קדשו הוא ביהמ"ק ואחלקה שכם פי' חלק כמ"ש ואני נתתי לך שכם · וכמ"ש ב"ר סוף פ' נ"ז וכאן הכוונה על חלק ביהמ"ק · ומ"ש ועמק סוכות עי' מ"ש ב"ר מ"ב שם או כמ"ש ויהי בשלם סוכו · אמדד · על מדות של ביהמ"ק · למזבח · לאולם · ולהיכל · ולק"ק הכל בכתב מיד ה' · ודורש כאן החודש הזה וגו' ראשון הוא לכם וביהמ"ק נקרא ראשון כמ"ש לעיל פ' זו ס"ם א' · ובניסן עתידין לגאול ואז יבנה לנו מרום מראשון. ראשון לציון · ובהכרח שכן צ"ל וכיון ששמע אברהם כן מה אמר אלהים דיבר בקדשו אעלוזה אחלקה שכם כד"א ואני נתתי לך שכם אחד ודו"ק : ט משל למלך · שהיה עושה בכל שנה יום שמחה ללידת בנו וכשנשבה עשה בכל שנה יום אבל · וכשנפדה התחיל לעשות יום שמחה ביום פדיונו ולא ביום לידתו · והנמשל שתחלה עשו השמחה לבריאת העולם וליום לידתם וכשירדו למצרים עשו אבל על הירידה למצרים וכשנפדו עשו שמחה חדשה על חודש ויום הפדיון ולא ללידה · והמדרש נלקה בחסר וחילוף וכצ"ל כך עד שלא ירדו למצרים היו מונים לבריאה ללידה משירדו למצרים היו מונים אבל לשעבוד וכשנפדו התחילו מונים לחודש שנפדו ע' פסיקתא פ' ע"ו סי' י"ז וילקוט כאן ראיה לסוף הדברים : י הביא עליהם מכות · פי' שבאותו מזמור חושב המכות שהביא על המצריים והתחיל בפסוק שלח חושך ע'

יפה תואר

מה כתיב בפרשה ולקחתם אגודת אזוב · עתה בא לדרוש החדש הזה לכם בשביל שנעשה לכם נסים בחדש הזה לכן תבחרו בו ותעשוהו לראש חדש וכדמסיים : הן עם לבדד ישכון · מהו הן משום דמלה הן לא תבא רק בראשית המשפט אשר מזה ישפט הדבר שבא באחרונה וכמו הן לה' אלהיך השמים וגו' הן קרבו ימיך וגו' וכדומה · אבל כאן הוא נמשך למה שלפניו כי מראש צורים אראנו שהוא עם לבדד ישכון · והוא משפט האחרון במאמרו · ולא שייך על זה הלשון הן · לכן אמר כי הן מורה אשר הוא עם לבדד ישכון · ולא יתחבר להמנות עם אחרים : וכל אויב שיגזור עליהם כו' ·

ידי משה

אינה אומרת ג' פעמים קדוש רק שהם שותקים ושומעים מה שלפניהם האומרים קדוש ונחשב לגבם כאילו אמרו הם הקדושה בפיהם דשומע כעונה ובזה הערה מיושב הכל נמצא זכינו לדין שהכת ג' אומרת רק פעם אחד קדוש ומזכירים אח"כ את השם הוא"ל ושמעו שני קדושות מן ב' כתות הקודמות להם ושומע כעונה א"כ אותן החדשים שאומרים קדוש ה' לצבאות שלא שמתינו לומר אחר ב' שכתות והם אומרים שלא על הסדר וממסרים ואומרים קדוש ה' לצבאות אזי אמרו להזכיר את שם המפורש רק אחר

והא דמצינו בשנות שכינים כמו בהשפתגיע שגזרו וקמו גזירתם · זה הוא רק על פרט וחלק מהאומה אבל על כל האומה יחד כמו בעמלק וסיסרא שמה לא יצליחו : אם אין אתה נותן לי הכסא כו' · עתה דורש החדש הזה לכם · משום שבחדש ניסן הוקם המשכן לכן הוקבע החדש הזה לראש חדשים וכמו במשל בכסא שהכסא הוא הכל · וגם שבית המקדש נקרא כסא ועי"ד הכתוב כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו : שנאמר וה' אמר המכסה אני מאברהם · וכתיב שם ונברכו בו כל גויי הארץ שלא נתן לו הכל וכמ"ש בב"ר על שכתוב והיה ברכה : מה אמר אלהים דבר בקדשו אעלוזה · פי' כי רק במקדשו אעלוזה · וזה נגד מה שאמר לפ"ז לי גלעד וגו' מואב סיר רחצי וגו'. עכ"ז אנכי אעלוזה רק במקדשו וכמ"ש לעיל · ודריש זה באברהם משום דכתיב שם נתתה ליראיך נס . להתנוסס דדרשינן בב"ר פנ"ה בנסיונות אברהם · וכן כתיב שם למען יחלצון ידידיך היינו אברהם יצחק ויעקב : התחילו מונין לחדשים · כי לשנות העולם אנו מונין מתשרי למ"ד בתשרי נברא העולם · ועתה נתחדש להם למנות את החודש ניסן ראש לחדשי השנה · ובילקוט איתא אמר הקב"ה כיון שבראתי את עולמי היו אומות העולם אומרים לא נתתי להם לא חודש ולא שבת וכיון שעמדו ישראל נתתי להם ראשי חדשים ועבור שנים · וה"ם כי מתחלה שהיו מונין לחמה לא היה להם חדש ושבת אלא מתקין שס"ה ימות החמה לחלקים שירצו כמנהג היונים מהם של ל' יום מהם פחות מל' ומהם יותר מל' · ולכן אינן צריכין עבור שנים וכשנתחדש לנו מנין החדשים ללבנה אנו צריכים עבור שנים שבשנת החמה יתירה על שנת הלבנה כמו י"א יום · ובג' שנים יתקבצו ונוסף בעבורם חדש העבור ; ואולי גם זה הכוונה במדרש התחילו מונין לחדשים : הה"ד ויתן להם ארצות וגו' · ודרים החדש הזה לכם בשביל התורה שנקראת זה וכדדרשינן בפ"ק דמגילה גבי מה זה ועל מה זה שמא עברתם על חמשה חומשי תורה דכתיב מזה ומזה הם כתובים ובשביל זה בא לכם כל החדושים להביא המכות על מצרים ולהביאכם אל הארץ הזאת : שלח חשך ויחשיך התחיל משלשל כו' · כלומר כולל ומזכיר את המכות בכתובים עד שהוא מגיע לסוכרם מצרים

למלך שהיו הכל מכבדין אותו עד כמה היו מכבדין אותו עד שהיו מביאין לו דורונות ואלהיהן עמהן כך [א] היה פרעה שולט מסוף העולם ועד סופו והיו מביאין לו דורונות ואלהיהן עמהן ואח"כ משה ואהרן באים שנאמר ואחר באו משה ואהרן וגו' · הוציא הנמוסין ופשפש בהם ולא מצא שם את השם הזה · משל לעבד שהיה מהלך עם רבו וכו' כדלעיל · אבל הקב"ה חי וקים שנאמר (ירמיה י) וה' אלהים אמת הוא אלהים חיים ומלך עולם · (כא) משל לעני שהיה במדינה והיה עומד לפני המלך ולא הרגיש כשנגעה המכה בגופו התחיל מרגיש ואמר אין כיוצא בזה · כך הביא הקב"ה מכות על המצריים ולא הרגיש פרעה כיון שנגעה בגופו התחיל מרגיש וצווח (שמות ט) ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים וכי לא היה הקב"ה יכול להציל ישראל מיד מצרים במכה ראשונה אלא לקיים מה שנאמר (איוב יב) משגיא לגוים ויאבדם וכתיב (שם) מסיר לב ראשי עם הארץ · ומהו כן שאמר ה' הצדיק כשהיו המכות באות לא היו באות [ב] אלא בארץ מצרים ואפילו הורד שמה המכה ונכנסת בה (כב) כמו לוז היה המכה ממלא את כולה ולא היתה נוגעת בשדה אחרת · ועליה נאמר (ישעיה כו) כי כאשר משפטיך לארץ (כג) צדק למדו וגו' [ג] משל למה היתה כנסת ישראל דומה למלך שהיתה לו בת אהובה נתונה בעבר הנהר פשט המלך את ידו והעבירה והושיבה בקרונין שלו שנאמר (שיר ז) מה יפו פעמיך · (שם ו) (כד) לא ידעתי נפשי שמתני מרכבות עמי נדיב · (תהלים עח) וימטר עליהם כעפר שאר · (שם קו) ויוליכם בתהומות (שמות יג) וה' הולך לפניהם יומם הכל בזכות אברהם שנא' (תהלים קה) כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו ויוציא עמו בששון · ויתן להם ארצות גוים (כה) למה בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו :

יא ד"א החדש הזה לכם הה"ד (שם לג) אשרי הגוי אשר ה' אלהיו · משבחר הקב"ה בעולמו קבע בו ראשי חדשים ושנים · וכשבחר ביעקב ובניו קבע בו ר"ח של גאולה שבו נגאלו ישראל ממצרים ובו עתידין ליגאל שנאמר (מיכה ז) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות · (כו) ובו נולד יצחק (כח) (כז) ובו נעקד · (כח) ובו קבל יעקב את הברכות ובו רמז להם לישראל שהוא (כב) ראש להם לתשועה שנאמר ראשון הוא לכם לחדשי השנה · [ד] משל למלך שהוציא את בנו מבית האסורין אמר עשו אותו יום טוב כל הימים שבו יצא בני מחשך לאור מעול ברזל לחיים מעבדות לחירות ומשעבוד לגאולה · כך הוציא הקב"ה לישראל מבית האסורין שנאמר (תהלים סח) מוציא אסירי' בכושרות · מחשך וצלמות שנא' (שם קז) ויוציאם מחשך וצלמות · (כט) מעול ברזל (כג) לעול תורה · מעבדות לחירות שנא' (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם · משעבוד לגאולה שנא' (ירמיה נ) גואלם חזק ה' צבאות שמו לכך קבע להם שמחה שהוא נפרע מאויביהם עליה' שנא' (ישעיה מג) ואתן אדם תחתיך :

יב ד"א החדש הזה לכם ר"מ אומר (ל) [ה] לי ולכם היא הגאולה כביכול אני נפדיתי עמכם שנא' (ש"ב ז) (לא) אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו וקבעו החדש הזה לי ולכם שאני רואה דם הפסח ומכפר עליכם שנאמר דברו (כד) אל (לב) כל עדת

מסורת המדרש א לעיל פרשה ה' ושם נרשם · ב לעיל פרשה י' ופרשה י"ג · ג עיין שיר השירים רבה סוף פרשה ו' · ובמדרש תהלים מזמור כ"ב · ד פסיקתא רבתי פיסקא ט"ו סימן י"א · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ה' · ילקוט כאן רמז קפ"ג · ה ירושלמי סוכה פרק ד' · קהלת רבה ריש פרשה ג' וש"נ ·

חדושי הרש"ש

(כח) ובו נעקד · במדרש אסתר בפסוק בחדש הראשון הוא חדש ניסן איתא דהיה בתשרי. במרחשון · ולעיל בב"ר פנ"ח ולקמן בויק"ר פ"כ איתא שמעשה העקידה מתה וע"כ פליגי אהדדי · ובויק"ר פכ"ט איתא ד"א בחדש השביעי כו' ר"ב כו' שבו נשבע הקב"ה כו' הה"ד ויאמר בי נשבעתי גו' והוא כתוב בפ' עקידה ויש לכוונו עם מדרש אסתר הנ"ל : (כב) ראש להם לתשועה שנא' ראשון הוא וגו' · מפני שהוא מיותר דכבר אמר החדש הזה לכם ראש חדשים אלא שבא בזה לרמז שיהא ראשון לכם גם לעתיד ולכן שינה בו לאמרו בלשון נסתר הוא · ויתכן שדורש לחדשי השנה על שעתיד לחדש י' דברים לעתיד לבא כדלקמן בפרשה זו : (כג) לעול תורה · הוא נגד חיים שבמשל כי התורה היא שנותנת חיים כדכתיב ראה נתתי לפניך היום את החיים ועוד הרבה פסוקים כיוצא בזה : (כד) אל כל עדת ישראל כנ"ל ומלת בני מיותרת :

חדושי הרד"ל

כאן הדרשה הכתובה באותיות דר"ע אות ק' דדרש בצאתם כי נפל פחדם עליהם מקיש ביאתם ליציאתם מה בצאתם נפל פחדם עליהם אף בביאתן נפל פחדן (של משה ואהרן על פרעה) עליהן · ועי"ז מתחיל לספר המשל · והא דנפל פחד משה ואהרן על פרעה ועבדיו בבואם חסר כאן ג"כ וכתיב בילקוט ס"פ שמות רמז קע"ה בסוף מאמר דהכא (אחר הוא אלהים חיים ומלך עולם) בשם מדרש אבכיר · ועי' בספר המכונה בשם הישר (והילקוט והרמב"ן קראוהו מלחמות בני יעקב וד"ה של משה) : (כא) משל לעני שהיה במדינה · נראה נכון שצ"ל לעירני פי' בן עיר קטנה שבא למדינה כרך שיושב בה הגבור ולא היה יודע ומכיר במוראו כלל לפיכך לא הרגיש עד שנגעה בגופו כו' : (כב) כמו לוז · בארץ אחרת היה כו' כנ"ל : (כג) ומהו כו' לצדיק כו' צדק למדו כו' · לכן אמר ה' הצדיק שראה שמשפטיו לארץ בצדק וכתיב מסיר לב ראשי ע"ה וגו' ימששו חשך וגו' ומהו כן שאמר כו' כנ"ל ור"ל מכת חשך וימש חשך : (כד) לא ידעתי נפשי שמתני · עי' שה"ר שם : (כה) למה בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו · כן זכר דרשו בירושלמי סוף פ"ק דברכות שצריך להזכיר תורה בברכת הארץ (ועיין בפירש"י ברכות מ"ח : ד"ה שצריך שיזכיר תורה שפי' ממקרא אחר) · אבל כאן לענין המאמר אפשר ר"ל בעבור ישמרו חקיו הן חוקי ר"ח כמ"ש כי חק לישראל וגו' וכתוב בו שמירה כמ"ש שמור את חדש האביב · וזהו ענין דרשא דהכא לפסוק החדש הזה לכם · שיל"מ ומתנת א"י היו בשביל שישמרו ישראל חקי ר"ח להעיד על הקב"ה שהוא מחדש חדשים וקדש את ישראל לקדש חדשים לשמו : (כו) ובו נולד יצחק · כדאיתא פ"ק (דר"ה י"א) : (כז) ובו נעקד · זהו שלא כמ"ש הריקאנטי פר' וירא שביוה"כ נעקד ועמ"ש בבאורי לפדר"א פ"ל כ"ח כס"ד : (כח) ובו קבל יעקב הברכות · כ"ה בפדר"א פל"ב ובת"י פר' תולדות שבליל פסח נתברך יעקב וע"ש בב"ר ובפרש"י שם : (כט) מעול ברזל · לעול חיים כנ"ל והיינו לעול תורה כדמפרש : (ל) לי ולכם שאני רואה דם הפסח ומכפר עליכם שנאמר כו' ישראל ויקחו להם וגו' · הרי הלקיחה בשבילם ואח"כ כתיב פסח הוא לה' וכתיב זבח פסח הוא לה' שהוא לשם גאולה : (לא) אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו · ע' בקה"ר רפ"ז וש"נ : (לב) כל עדת בני ישראל שהאת שמהתכם שלימה אפי' מי שהוא עני · אפשר רמזו לפסח יאשיהו דכתיב (ד"ה ב' ל"ה) וירם יאשיהו לבני העם וגו' ·

פירוש מהרז"ו

ב' מ"כ עד שמגיע לפסוק שמח מצרים בצאתם וכל הענין עד סוף המזמור ויתן להם ארצות וגו' והיבת מצרים צ"ע : שהיו הכל מכבדין · צ"ע משל זה למה : פרעה היה שולט · לעיל פ"ה סי' י"ד ב' וש"נ וצ"ע איך שייך כאן · ועי' רד"ל · ועיינתי שם באותיות דר"ע וז"ל שמח מצרים בצאתם כי נפל פחדם עליה' מקיש ביאתם למצרי' לצאתם מה בצאתם נפל פחדם אף בביאתם נפל פחדם ועל זה הביא שם באריכות · איך נפל פחדם בביאתם ע"ש דברים נפלאים הובא בילקוט וארא רמזתי עליו לעיל פ"ע ריש סי"ה וכאן חסר התחלה זו וגם שאר מאמר המדרש משם נעתק : משל לעני · והשופט לא טוה ליסר העני אך אחר יסר לעני על חטאו בפני השופט כי גם השופט היה בחטא עם העני ועל שלא הרגיש השופט ביסורי העני הניחו ליסר את העני וכשנגע המכה בשופט הרגיש שהמכה אין כיוצא בה והציל את עצמו עם העני וכמ"ש לעיל פ"י ס"ה : משגיא לגוים ויאבדם · כמ"ש לקמן בסי' ט"ו שאם הכביד עליהם במכת דם שימותו בצמא כמו במ"ב איך היה מרבה נפלאותיו · אלא הסגיא למצרים במכת דם ונתן ריוח שיוכל להביא שאר מכות וכן בכל מכה : מהו וכו' הצדיק · איך הכיר מדה לצדקו הילו"ל ה' מלך התקיף וכל יכול וזה כתוב אצל מכת ברד ועי' לעיל פ"י סי' י"ב אצל צפרדע ובפ' י"ג סי"ד אצל ארבה וע"פ מדה י"ז דורש מדת ממעל : ממלאה את כולה · שלא הניח המכה לארץ ביד על כל מצרים ביחד · אלא תחלה הביא מעט ונתן רשות וכח למכה להתפשט ועכ"ז לא התפשטה המכה רק על גבול מצרים אע"פ שניתן רשות למשחית · וזה רק למען צדקו : משל למה · עיין שי"ר פסוק מה יפו מדרש תהלים כ"ב באריכות ותבין כאן שקיצר ודורש מדה ע"ו שתחלה כתוב לא ידעתי נפשי שמתני מרכבות עמי נדיב ואח"כ כתוב מה יפו פעמיך בת נדיב ומכריע על פי מדה ל"א שתחלה מה יפו פעמיך ואח"כ מרכבות עמי נדיב שפסוק מה יפו אמרו השואלים כמ"ש שובי שובי וגו' שלפי מעשיך ראוי שתהיה עניו והלך ברגל אך בת נדיב בזכות אברהם שנקרא נדיב כמ"ש נדיבי עמים עם אלהי אברהם שהוא הנדיב הראשון לה' · והשיבה כן הוא שגם אני תמוה איך זכיתי במעשי למרכבתו של ממ"ה אלא עמי נדיב כנ"ל והמרכבה הוא מ"ש פרש ענן למסך שדורש בסימן זה כל הענין שבתהלים ק"ה כמ"ש בריש הסי' משלשל ויורד וכמ"ש שם אבק רגליו וזה מרכבתו רוכב על עב קל וכמו שהרכיבם במרכבתו כך האכילם מעדניו · מן ושליו כמ"ש שם שאל ויבא שליו ולחם שמים ישביעם · אך המדרש הביא על זה פסוק וימטר עליהם וגו' שבתהלים ע"ח לפרש מ"ש שאל שלא מצאנו אצל שליו של סדר בשלח שאלו לרמז על שליו של בהעלותך ע"כ הביא הפסוקים של ע"ח · ועוד בא ללמדנו לדמות ולהקיש אליו שליו של בשלח ותהלים ק"ה לשליו של בהעלותך ותהלים ע"ח בביאור הפרשים וכמ"ש בהדיא באריכות במכילתא בשלח בפרשת המן והשליו · ולזה כוון המדרש · ודו"ק מאד בכל הנ"ל : ויוליכם בתהומות · שייך לענין המשל בעבר הנהר · והנמשל על בקיעת ים סוף וצריך להקדימו לפסוק וימטר · ובתהלים ק"ה לא זכר קריעת ים סוף ע"כ הביא מתהלים ק"ו · ופסוק וה' הולך לפניהם יומם כתיב בשלח לפרש פסוק פרש ענן למסך המרכבה הנ"ל : הכל בזכות אברהם · מוסב למה שהקדים תחלת הסימן בעבור ישמרו ולפני זה כתוב כי זכר וגו' היינו הנדיב הנ"ל בעבור ישמרו שאברהם צוה ג"כ שישמרו כמ"ש למען אשר יצוה וגו' ושמרו דרך ה' וגו' · ונתינת הארץ בזכות אברהם והאבות כמ"ש בריש וארא · וכן החודש הזה לכם ראש התחלת ציווי על המצות ורמוז כאן אברהם כמ"ש ראש הוא אברהם ראש האמנה ראש גורים ע' שי"ר : **יא** משבחר · כמ"ש ב"ר פ"ט ס"ס ב' שהיה בונה עולמות וכו' ואמר דין הניין לי וקבע על שמחה זו המאורות שעושים ר"ח ושנים וכמ"ש ב"ר פ"י ס"ה שנשתכללו שמים בחמה ולבנה וכוכבים וכדעת ר"ל לקמן פ"ג עטרה בנרות ופנסין ע"ש כפי מנהג העולם הטבעי כמ"ש לעיל ריש סי"ט · אך ביציאת מצרים בהנהגה למעלה מן הטבע קבע ר"ח ניסן למצות לגאולה ולא לבריאת עולם הנ"ל : ובו נולד יצחק · ב"ר פ' מ"ח סי' י"ב פרוס הפסח היה · ר"ה י"א : ובו נעקד · צ"ע מנין לו · ויתכן במ"ש חז"ל שהקב"ה ממלא משאלותיהם של צדיקים מיום ליום עי' ב"ר ריש פר' נ"ח הסברא נותנה שהיה ביום הולדו : ובו קבל יעקב · כמ"ש פר"א פרק ל"ב שהפסח הוא זמן ברכה על (ועל שם זה אנו מברכים של ביום א' דפסח) וע"כ ברכו מטל השמים : ראש להם וכו' · בכל הדורות ולעתיד ליגאל שמורים לקמן פ' י"ח סי' י"ב : מוציא אסירים · וכמ"ש מכילתא פסוק היום אתם יוצאים בחודש האביב בחודש כשר לצאת לא חמה ולא צינה הובא בילקוט : יוצאים מחושך וצלמות · כמ"ש בר"ד יושבי חושך וצלמות אסירי עני וברזל והיינו ממצרים מכור הברזל : גואלם חזק · צ"ע למה לא הביא מן התורה וגאלתי אתכם · וגם צ"ע שהביא כל לשונות אלו ודורש אותם מן הפסוקים כל תיבה כאלו היה פסוק : הוא נפרע מאויביהם · אולי צ"ל שבו נפרע והכוונה כמ"ש לעיל פ' י"ח ס"ס ב' ושמתי פדות וכמ"ש נתתי כפרך מצרים · וזהו החודש וכו' : **יב** לי ולכם · על שכתוב ב"פ לכם ובניהם מיותרים ודורש נוטריקון · ועי' לקמן ריש פ' ל"ד וש"נ ועי' מכילתא פסוק ויסי בעצם : שאני רואה דם · דורש מ"ש בפסוק י"ג פעם ג' והיה הדם לכם שאני רואה ונחת רוח לפני

מתנות כהונה

בשר שהיה רוכב על החמור והיה מצפה מתי אחד מן החמור · וכן החמור מצפה מתי ירד זה מעלי כיון שירד שמחו שניהם כן ישראל והמצריים כו' : [ה"ג מכבדין אותו עד שהיו : ה"ג ואחר באו משה ואהרן וגו' וסיפא דקרא מי ה' וגו'] : הנימוסין · ספרי הדתות ומשפטי עבודת כוכבים של אומות העולם · כדלעיל פ"ה : ולא הרגיש · המלך עשה עצמו כמתנכר לו : (כיוצא בזה · העני) : [ומהו כן שאמר גרס : ה"ג הורד שמה המכה ונכנסת בה] : כמו לוז כו' · פירוש אף על פי שהתחיל המכה במועט כמו לוז היתה מתפשטת והולכת עד הגבול ושוב לא היתה מגעת בשדה אחר כמו שדרשו חז"ל ותעל הצפרדע צפרדע אחת היתה וממנה נתמלא כל הארץ : צדק למדו · שמתוך משפט הש"י היו יודעים לצדק גבולי הארץ כדלעיל פר' י"ג : בקרונין · קרון שהמלך יושב עליו : [ה"ג כעפר שאר ויוליכם : ובשבחר ביעקב גרסינן : לי ולכם היא הגאולה גרסינן

ידי משה

אחר קדושה אחת אזי לא סגי בלאו הכי שיהיו נשרפים כמו שמצינו ר"ח ב"ח שנשרף על שהגה השם באותיותיו ומ"מ מזכירים את השם ג"כ באותיותיו ע"כ הכא בחדשים הם כת הב' לפי שהם מחייבים לומר כאחרונה שהם הקטנים שבכולם וא"כ להם שייך לומר ה' לצאות להזכיר השם ולפי שאינם אומרים על סדר והקדימו עצמן להזכיר השם בלי ג' קדושות לכך נשרפים · כנ"ל בן המחבר לייבב דבר שנתחכמו בו קדמונים : משל לעני וכו' · עיין שיטב המשל אם הוא דומה לנמשל ועיין פי' מ"כ ולפי פירושו טובה כביכול להקב"ה לעני ולפרעה מלך ואני אומר שהמשל הוא להיפך מה לעני שהיה עומד לפני המלך ולא זע לפני המלך כי אמר בלבו שלא יקנוס אותו המלך כי אני עני מאד והמלך היה חכם וצוה להכות אותו ולפגוע בגופו כי לא היה לו במה לקנוס מתחת שהיה עני וכשנגע המכה בגופו אמר אין חכם כיוצא בו [illegible] פרעה [illegible] ישראל בתהומות · [illegible] בקרונין שלו : שנאמר כימי

יפה תואר

מצרים דאמר שמח מצרים בצאתם וגו' והכל היו לתכלית שישראל ישמרו את חקי ה' וכמו דמסיים בס' בעבור ישמרו חקיו וגו' · ולבאר זה הביא מה שפרעה הכחיש בשם ד' כשבאו אליו משה ואהרן ולכן לקה כי חפץ ה' להודיע שמו בתבל : ומהו כן שאמר ה' הצדיק · שכלפי כפירתו בהקב"ה כי אמר לא ידעתי את ה' לא הי"ל אלא ד' הוא האלהים אמת וכיוצא ולא ס"ל הא דאמר לעיל פי"ב הוא עשה עמהם צדקה וכו' · כי צדיק בכ"מ הוא תאר לעושי היושר והמשפט לא לעושי צדקה וחסד : ואפילו הורד במה · נראה שצ"ל דהורד שדה · ופי' אפי' שנחרש השדה כלומר שאין לו גדר סביבו אפ"ה אף שהמכה ממלאה כולה לא היתה מתפשטת חוצה לשדה הסמוכה לה · ומ"ש כמו לוז נראה שהוא שם מקום שהיו שדותיו בלי גדר ופי' הורד לשון רדיא : ועליה נאמר כי כאשר משפטיך לארץ · כדלעיל [illegible] ויוליכם בתהומות [illegible] לארץ וגו' [illegible]

בני ישראל ותהא שמחתכם שלימה אפילו מי שהוא עני: שה תמים זכר בן שנה • שה בשביל (בראשית כב) אלהים יראה לו השה וגו׳ • תמים לשמו של הקב״ה שנאמר (דברים לב) הצור תמים פעלו • (כה) זכר • שהוא א הורג כל בכוריהם של מצרים וחס על בכוריהם של ישראל • מן הכבשים ומן העזים תקחו כשם שאני הורג האדם והבהמה השבי והשפחה כך רשות בידכם (לג) ליטול מכל מקום שאתם רוצים ויהיו משמרין אותו שהוא לכם שמחה (נ״א שמירה) גדולה שנאמר והיה לכם למשמרת: ושחטו אותו • (לד) אתם שוחטים פסח ואני שוחט בכורים: ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות • שאני פוסח עליכם ומגין עליכם • ויהיו זהירין בו שבלילה הוא נאכל שנאמר ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש בשביל אברהם שהצלתיו מכבשן האש • ומצות בשביל שרה שעשתה למלאכי השרת עוגות ולא טעמו לחם • מרורים בשביל יעקב שכשם שנרדפו בניו במצרים כך רדפו עשו: ולא תותירו ממנו עד בוקר • כשם שאיני משייר נשמה בבכורי מצרים כך לא תותירו ממנו עד בוקר • משל למלך שאמר לבניו הוו יודעים שאני דן דיני נפשות ומחייב הקריבו לי דורון שאם תעלו לפני לבימה שאעבור אילוגין שלכם לאחר • כך אמר הקב״ה לישראל בדיני נפשות אני מתעסק ומודיע אני היאך אני חס עליכם ברחמים בדם פסח ובדם מילה ואני מכפר על נפשותיכם שהעברה שאני עובר (לה) קשה היא שנאמר ועברתי בארץ מצרים וכן ישראל אומר (תהלים ט) ויהי ה׳ משגב לדך משגב לעתות בצרה: יג ד״א החדש הזה לכם אמר שלמה (משלי ח) בי מלכים ימלוכו א״ר לוי משל (לו) לדוכוס שזרקו לו הלגיונות פורפירא מה עשה פונה לופס ושורף את השטר ומוציא הלגיונין והיא נקראת ראש למלכותו • כך לכ״ו דורות מלך הקב״ה במצרים • פונה לופס שנאמר (שמות יד) ובני ישראל יוצאים ביד רמה • ושרף את השטר שנאמר (שם יב) ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים • ומוציא לגיונין והיא נקראת ראש למלכותו • החדש הזה לכם • לקיים מה שנאמר בי מלכים ימלוכו: יד ד״א החדש הזה לכם הה״ד (מיכה ו) ואשלח לפניך את משה ואהרן ומרים • זש״ה (תהלים מג) שלח אורך ואמתך המה ינחוני זה משה ואהרן שנאמר (דברים לג) וללוי אמר תומיך ואוריך וכן כתיב (מלאכי ב) תורת אמת היתה בפיהו • ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים מלמד שלא היה מבקש לגאול את ישראל אלא אמר משה להקב״ה מי אנכי וכי כך הבטחת לאבותם שביד בשר ודם אתה מוציא בניהם ומי אנכי שאלך וכי אוציא את בני ישראל וכי אני הוא אותו שכתוב בו דן אנכי שאתה משלחני לגואלן לא כך הבטחת לאברהם ואמרת לו (בראשית טו) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי • לא כך אמרת ליעקב (שם מו) אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה ולי אתה אומר • מי אנכי • אמר לו הקב״ה חייך אני יורד ומצילן • אשה אחת ירדה למצרים ובשבילה ירדתי והצלתי אותה • אימתי בשעה שנטל פרעה לשרה שנאמר (שם יב) וינגע ה׳ את פרעה • ומה בשביל אשה אחת ירדתי • בשביל ס׳ רבוא אנשים וס׳ רבוא נשים וס׳ רבוא בנים איני יורד ומצילן • אלא לכו אתם תחלה והודיעו לבני שאני גואלן ואח״כ אני מציל אותן (לז) לכך כתיב שלח אורך ואמתך המה ינחוני (לח) לכך אמר ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים: טו ד״א החדש הזה לכם • הה״ד (תהלים קה) שלח משה עבדו אהרן אשר בחר בו כיון שנכנס הקב״ה כביכול נגף את הבכורות ואלוהות שלהן (מ) שנא׳ (יהושע כד) ואגוף את מצרים (לט) וכן באלהיהן עשה ה׳ שפטים כיון שנגף אותם במכת בכורות מה עשו נטלו בניהם והטמינום בבתי עבודת כוכבים שלהם • א״ר ברכיה המצרים מבקשין ומחזרין היאך לברוח מן הנגף ולא היו מוצאין למה שנאמר (איוב יא) ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם • רשעים אלו המצריים שנא׳ (שמות ט) ואני ועמי הרשעים מי גרם להם שיהיו לוקים כל מכה ומכה על שהיו בוטחים בעבודת כוכבים שלהם מה עשה הקב״ה הכה את אלהיהם עמהם • מי שהיה של עץ היה נרקב של אבן היה נמס של כסף ושל זהב ושל נחושת

מסורת המדרש א עיין פסיקתא רבתי פיסקא י״ז • ובפסיקתא דרב כהנא פיסקא ז׳ • ולקמן פרשה י״ח • ובתנחומא סדר בא סימן ו׳ • מכילתא סדר בא פרשה י״ג • מדרש תהלים מזמור ע״ח • מדרש משלי סימן כ״ט • ילקוט כאן רמז קפ״ו • ילקוט תהלים רמז תת״כ • ורמז תתפ״ג • ילקוט משלי רמז תתקס״ד •

חדושי הרד״ל

מרכוס המלך • וכאן נרמז אפי׳ עני ממ״ש ואם ימעט הבית גו׳: (לג) ליטול מ״מ באתם רוצים • פי׳ בין מכבשים בין מעזים (שהן נגד בכור אדם ובהמה) ודלא כיד״מ: (לד) אתם שוחטים פסח ואני כו׳ • ע׳ שה״ר פ״ב סי״ד: (לה) קשה היא שנאמר ועברתי וגו׳ • אפשר דרש לשון עברה וכעס: (לו) לדוכוס שזרקו לו הלגיונות פורפירא • היינו בגד מלוכה שזרקו לפניו והמליכוהו והנמשל שבי״מ קבלו ישראל מלכותו של הקב״ה עליהם לקבל עול מצותיו ונודעה מלכותו בעולמו כמ״ש וידעתם כי אני ה׳ בקרב הארץ וכמ״ש בכ״מ אני ה׳ אלהיכם אשר הוצאתיך ממצרים ואמרו (בר״ה ל״ב) אני ה׳ אלהיכם זו מלכיות וזהו שמסיים לקיים מ״ש בי מלכים ימלוכו • שמעת קבלת עול מצות ועול תורה נחשב כאלו למלכותו של הקב״ה כביכול בעולמו: (לז) לכך כתיב שלח כו׳ המה ינחוני • שהם אינן אלא מנהיגים ומנהלים אבל התשועה עצמה ע״י הקב״ה היתה (וידרוש מ״ש שם מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי עלי (נומר איה אלהיך שהבטיחך אנכי אעלך) עוד אודנו ישועות פני ואלהי • כי הוא בפניו יושיענו ויגלה כבוד אלהותו ומלכותו עלי: (לח) לכך אמר ואשלח לפניך כו׳ • וכתיב לעיל מינים כי העליתיך מארץ מצרים ומבית עבדים פדיתיך כלומר אני בעצמי ואת משה ואהרן ומרים שלחתי לפניך רק להודיעם וכתיב שלח משה עבדו אהרן אשר בחר בו (ור״ל דשם ג״כ כתיב בסוף כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו (שהבטיחו דן אנכי כדלעיל) ויוציא (בכבוד עצמו יתברך) עמו בששון ברנה את בחיריו כיון שנכנס כו׳ כנ״ל: (לט) וכן באלהיהם כו׳ והטמינום כו׳ • בא לפרש שזהו שייכות שפטים באלהיהם ועי׳

חדושי הרש״ש

(כה) זכר שהוא הורג כל בכוריהם ש״מ כו׳ • משמע להדיא שלא נהרגו אלא בכורים זכרים ולא נקבות ופליג על ההוא דפסיקתא והביאה גם הילקוט • וכן במדרש עצמו לקמן פי״ח שגם נקבות בכורות מתו • ולזה א״ש בפשיטות מה שלא נהגו הנקבות להתענות תענית בכורים בער״פ ע׳ שו״ע או״ח סי׳ ת״ע: (כו) שנאמר ואגוף את מצרים • וסיפיה כאשר עשיתי בקרבו • ולאחנו המפרשים ניתכן

מתנות כהונה

גרסינן: ה״ג מרור יש בשביל יעקב שכשם]: אילוגין • שטר חוב ודין • ועי׳ בערוך ערך אלוגוג: הלגיונות • החיילות: פורפירא • לבוש מלכות • והנמשל היא התפלה שהיו ישראל מתפללין מתוך צרה: פונה לופום • פונה ומסיר ומניח המס שעליהם: וכך לכ״ו גרסינן: וכי אני הוא כו׳ • עיין לעיל פר׳ ג׳: ולא היו מוציאין גרסי׳: ה״ג במכילתין של עץ היה נרקב ושל אבן היה נמס]:

הגוהן

פירוש מהרז״ו

בראיה זו כמ״ש הרואה אתה שובה העיר • רואה אני דברי אדמון: שמחתכם שלמה • כל ישראל באין הפרש בין עשיר ועני ע״כ העשירים מחויבים לזכות העניים שישמחו גם הם שיתנו להם פסחים וכמ״ש בד״ה בחזקיהו ויאשיהו: שה בשביל • כדלעיל סי׳ י״א שבו נעקד: זכר • כפי הפשט והמפורש על בכור זכר ולא נקבה כך הפסח זכר • וע׳ לקמן פ׳ י״ח ס״ג וצ״ע: הורג האדם וכו׳ • פי׳ בכור אדם וכו׳ ומ״ש השבי והשפחה בסדר זה בנבואת משה לפרעה כתוב עד בכור השפחה • ובמעשה כתוב וה׳ הכה וגו׳ עד בכור השבי • ומ״ש מכל מקום פי׳ בין כבשים ובין עזים והדמיון צ״ע: שמחה גדולה • אנ״ל שמירה גדולה וכן מצאתי בדפוס אחד ל״א שמירה גדולה: פוסח ומגין • כמ״ש בפסוק י״ג ופסחתי עליכם • ולא יהיה בכם נגף היינו שיהיה מגין מהמשחיתים: ויהיו זהירים בו • שלא יבא לידי נותר שאינו נאכל אלא עד חצות: בשביל אברהם • שהיה ראוי להיות צלוי באש וניצל: בשביל שרה • שאמר לה אברהם לושי ועשי עוגות הוא לחם ולא הביא לפניהם לחם כי נטמאה העיסה כמ״ש ב״ר פ׳ מ״ח סי׳ י״ב ועל גם זה אחר שחדל להיות לה אורח הנשים עתה האורח לזה על המצות: מרורים • שני מרורים של יעקב ושל בניו וכן הוא ביד״מ: אלוגין שלכם לאחר • כן וכו׳ • כך בדפוסים אחרים • ואלוגין פי׳ במ״ע בלשון רומי ספר זכרון אשר בו ישובח ויגונה וגם ספר עדות • ומ״ש לאחר כמ״ש לעיל פ׳ זו ס״ם י״א: שהעברה • שלא היו ראוים לנס רק שהעביר הדין מהם למצרים • ומ״ש בדם פסח וגם דם מילה מרומז בפסוק זה במ״ש שני פעמים דם וע׳ לקמן פ׳ י״ט ס״ה באריכות ועפ״י מדה י״ז דורש כאן מדה י״: ויהי ה׳ משגב לדך • כמ״ש ב״ר פ״ג ס״ג • ובמדרש תהלים פ׳ • וע״ז אמר ויהי ה׳ משגב לדך שהציל בכורי ישראל וכמ״ש עוד במ״ת שם: יג משל לדוכוס וכו׳ • כך הקב״ה כי מעת בריאת עולם לא נודע מלכותו בעולם • וכ״ו דורות י׳ מאדם עד נח וי׳ מנח עד אברהם יצחק יעקב לוי קהת עמרם משה ועתה פנה לופס מה שיסללו ובזו מישראל החזיר להם על ידי ביזת מצרים שנגלו אותם וזהו ביד רמה בעושר. וכבוד והשט״ח הוא מ״ש ועבדום וענו אותם ת׳ שנה ולא היו שם אלא ר״י עפ״ז כתב ומושב ב״י ת״ל שנה • והוציא לגיונות שהיו בשבי במצרים וכל זה עפ״י הנהגת שלמעלה מן הטבע שהיא רק בכח התורה אשר היא באמת אמיתת מלכותו ית״ש בעולם וזהו בי וגו׳ שהתורה מתפארת כן • וזהו החודש הזה וגו׳ ראשון הוא לכם • ראשון הוא הקב״ה אני ראשון הוא לכם למלך בחודש זה ע׳ מכילתא יתרו פסוק אנכי בדומה לזה: יד החודש הזה • ובפסוק הקודם ויאמר ה׳ אל משה ואהרן וע״ז הביא פסוק כי העליתיך ממצרים וגו׳ ואשלח לפניך את משה וגו׳ שהקב״ה בעצמו גאלם והם השלוחים וזהו שלח אורך ואמתך: וללוי אמר תומיך • לאיש חסידך הוא אהרן וכן פסוק תורת אמת הוא אהרן כמ״ש בפסוק הסמוך כי שפתי כהן וגו׳ ועל משה סמך עצמו על מ״ש לעיל פר׳ ה׳ סי״ד חסד ואמת וכו׳ ואמת זה משה בכל ביתי נאמן הוא • אך בפסיקתא פפ״ו כ״ד איתא אורך זה משה כי קרן עור פניו • ואמתך זה משה בכל ביתי נאמן ע״ש כל הענין והנה הפסוק הוא לעתיד והיך דורש על העבר במצרים • היינו כמ״ש במדרש תהלים שדורש שם כל המזמור כמו שעשית במצרים כך עשה לנו עתה וגם ע״ל פסוק זה וז״ל למה קודר אתהלך בלחץ • כמו שגאלת לאבותינו מן הלחץ וכו׳ הלא שלחת להם הגאולה שנאמר שלח משה עבדו אהרן וגו׳ וכן שלח לנו שנים כנגדם שלח אורך ואמתך וכו׳ ע״ש ופי׳ כמו ששלחת שם אורך ואמתך כך שלח לנו וכאן בא לפרש איך היה במצרים אורך ואמתך: מלמד שלא היה • משה לא היה מבקש ובא להביא ראיה מפסוק מי אנכי • ע׳ לקמן סי׳ י״ח ועי״ל פ״ג ס״ד: אני יורד ומצילן • כמ״ש בסנה וארד להצילו מיד מצרים ודורש ק״ו שהוא וכמ״ש ליעקב אנכי ארד עמך וגו׳: ס׳ רבוא נשים • אין החשבון בדווקא כי היו יכולים לישא כל אחד כמה נשים וכל אחת תוליד כמה בנים אלא תפס מספר המפורש באנשים • ויתכן הק״ו של שרה כאן מרומז בפסוק עוד נגע אחד כמ״ש אצל שרה וינגע ה׳ וגו׳ נגעים גדולים וגו׳ וזהו עוד נגע וע״פ מדת ממעל דורש הק״ו שיעשה בעצמו כו׳ ע׳ לקמן פ׳ י״ח סימן א׳: טו שלח משה ובו׳ • כמ״ש בריש סי׳ הקודם עד ויך כל בכור במצרים בעצמו כו׳ וזהו מ״ש כיון שנכנס הקב״ה וכו׳: ואגוף את מצרים • ולשון הפסוק ואשלח את משה ואת אהרן ואגוף את מצרים כאשר עשיתי בקרבו ואחר הוצאתי אתכם שמ״ש ואשלח את משה ואת אהרן הוא לענין כל המכות כנ״ל עד מ״ב ואח״כ ואגוף את מצרים בעצמי זה מ״ב שנקרא נגף כמ״ש ולא יהיה בכם נגף למשחית אלא במצרים יהיה הנגף • ומ״ש כאשר עשיתי בקרבו לרמוז שבמכה בכורות עשה שפטים באלהיהם וכמ״ש בפרשת ועברתי וגו׳ והכיתי וגו׳ ובכל אלהי וגו׳ • אך בעת המעשה אינו מפורש כאן שעשה שפטים באלהיהם ומביא המדרש ראיה שגם במעשה היה כן וזהו כאשר עשיתי בקרבו וכמ״ש בסדר מסעי ומצרים מקברים

יפה תואר

שיש סוד בדבר הזה מ״מ גם לפי הפשט יתפרש כי בישועת ישראל יודע שמו הגדול בארץ וכמו באתם ממצרים ולזה אומר אני נפדיתי עמכם • משא״כ כאשר בני ישראל ישבו במצרים בכור הברזל • לא ידע איש את שם ה׳ וזה הוא הכוונה כי השכינה היא בגלות: שה בשביל אלהים יראה לו • פי׳ כי בזכות יצחק שנפדה בשה זכו לזה • והדרש הוא מיותרא דקרא דכתיב ויקחו איש שה לבית אבות שה לבית אשר שה השני מיותר לכן דרש לדרש הזה • ואגב דריש זכר תמים לדרשא אע״ג דלא מיותרים הם: זכר שהרג בכוריהם וכו׳ • דרש זכר לשון זכירה שנא זכר בכורי ישראל לפניו לטובה • אבל לא זכר ממש רמז לבכורות שגם בנקבות הבכורות היתה המכה וכמ״ש ז״ל שבתיה בת פרעה בכורה היתה וניצלה בזכות משה: והיו משמרין אותו ד׳ ימים • שמקחו בעשור ושחיטתו בי״ד: זה משה ואהרן • ודריש אורך על לוי שנקרא אור כדכתיב תומיך ואוריך ומדריש אורים שמאירים את דבריהם • ואמתך קאי על משה בשביל דכתוב תורת אמת היתה בפיהו: הה״ד שלח משה עבדו • ודרש החדש הזה לכם כמו שעשה עמם שפטים באלהי מצרים • כן יהיה לעתיד לבוא וכמו דמסיים: כביכול נגף ה׳ שבכורות

מלכים ימלוכו פי׳ שמלכותם מתחלת מניסן כמו שהתחיל מלכותי בחודש ניסן: ד״א החדש הזה וכו׳ •

ידי משה

פרעה עד שנגע בגופו ואמר ה׳ הצדיק אבל לפי פי׳ בעל מ״כ למה אמר המלך שאין כיוצא בו בעני למה ועל מה זה וק״ל: תקחו כשם שאני הורג וכו׳ • נ״ל שרצונם לומר כי בכל מקום שנאמר ויקחו שלך משמע ולא של אחרים אבל כאן כתיב תקחו סתם משמע אפילו משל אחרים נ״א כשם וכו׳ וק״ל: ויהיו זהירין שבלילה הוא נאכל שנאמר ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה כנ״ל: מרורים וכו׳ • פי׳ דנקט קרא מרורים לשון רבים לרמוז לשני רדיפות מצרים ועשו: דיני נפשות ומחייב • פי׳ שאני דן דיני נפשות וגם מי שחייב שאר עונשים וקנסות: שאעביר אילוגין שלכם לאחר כנ״ל • פי׳ שדין שראוי להיות עליכם שנתחייבו אתם תתהפך על אחר על צד שכנגדו פי׳ שאהפך דם שלכם על דם פסח ודם מילה ומסיים המדרש שהעברה שאני עובר קשה היא פי׳ כדאיתא שקטרגו ואמרו הללו עובדי עבודת כוכבים וכו׳ ואני צריך לעבור בעצמי כדי להציל אתכם מן הקטרוג והדין היה ראוי להיות עליכם כמו על המצרים ואף שקשה לפני להציל אתכם חייבים מ״מ אעשה וזהו ועברתי שהוא שהעברה שאני עובר קשה היא ודו״ק: לקיים מה שנאמר וכו׳ • פי׳ שכל המלכים מונין מנין כדאיתא בריש מסכת ר״ה שמונין למלכים מניסן כמו שאני נמלך בחודש ניסן על ישראל וז״ש הפסוק כי וכו׳ • נ״ל ד״א וידבר ה׳ אל משה ואל אהרן החדש וכו׳ • ד״א וידבר ה׳ אל משה ואל אהרן החדש הזה לכם

התיכן כשם שהיו מתחלתן שנא' (במדבר לג) ובאלהיהם עשה ה' שפטים וכל עבודת כוכבים שבעולם אבדו חוץ מבעל צפון שלהם למה בשביל להטעותן לכך כתיב (איוב יב) משגיא לגוים ויאבדם · (מ) וכן ישעיה אומר (ישעיה מג) הנותן בים דרך המוציא רכב וסוס חיל ועזוז · כיון שיצאו ישראל ממצרים אמר הקב"ה (שמות יד) וישובו ויחנו לפני פי החירות · ואמר פרעה לבני ישראל נבוכים הם בארץ · קרא לכל חילותיו ואמר להם אי אתם יודעים שבעל צפון כנס על ישראל כל האריות שבמדבר כענין שנאמר (דניאל ו) שלח מלאכיה וסגר פום אריותא מיד ערן של מצרים ירד לאבדם שנא' (שמות יד) והנה מצרים נוסע אחריהם · [א] פרעה נוסע אחריהם לא נאמר אלא מצרים זה השר שלהן · מיד וייראו מאד · אמר להם הקב"ה אל תיראו · אמר לו הקב"ה למשה נטה ידך על הים מיד ויט משה את ידו · ומצרים נסים לקראתו היה צריך לומר מצרים נסים אחריהם וכי יש אדם בורח מן חבריה ונס לקראתו אלא שהטעה אותם הקב"ה ולא היו מוצאין היכן לנוס והיו נסים לקראתו עד שנשתקעו תהומות שנאמר (שם) וינער ה' את מצרים בתוך הים · ורוח הקדש צווחת ואומרת (איוב יב) ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם · ועל בעל צפון שבטחו עליו נאמר ותקותם מפח נפש וכן לע"ל [ב] כשיכנסו כל העובדי כוכבים מביאין עבודת כוכבים שלהם שיצילו אותם שנאמר (מיכה ד) כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם ה' אלהינו לעולם ועד · וכיון שבאין מה הקב"ה עושה בהם מתיכן והן רואין ומתביישין והם משליכין אותם והולכין ומטמינים עצמן במערות ובסלעים · וכן ישעיה אומר (ישעיה ב) כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם אלו · (מא) הטיוסין שלהם (שם) והאלילים כליל יחלוף · ומה הן עושין הולכין ומטמינים עצמם · שנאמר (שם) ובאו במערות צורים ובמחלות עפר · וכתיב (שם) ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו · אמר להם הקב"ה בורחים אתם ראו מה הכתבתי (עמוס ט) ואם יחבאו בראש הכרמל משם אחפש · [ג] היאל שנטמן בבעל בהר הכרמל שזרק אש בעצים (מב) לא נגפתיו (שם) ואם יסתרו מנגד עיני · ואומר (שם) אם יתחרו בשאול · אותה שעה (איוב יא) ועיני רשעים תכלינה אבל הצדיקים עליהם הוא אומר (משלי יח) מגדל עוז שם ה':

טז ד"א ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר מה הקב"ה עושה במצרים בשביל ישראל אמר ר' יצחק נפחא משל למטרונה שהיתה מקטרגת למלך (מג) נתנה בפילקי והלך לו היה עמה המלך בפילקי אמרו לו מה איכפת לך אמר להם כל הימים שאני עמה אינה נוטלת שם רע כך [ד] נשתעבדו ישראל במצרים ונגלה הקב"ה כביכול עמהם שנא' (בראשית מו) אנכי ארד עמך מצרימה וכן בבבל שנאמר (ישעיה מג) למענכם שלחתי בבלה וכן במדי שנאמר (ירמיה מט) ושמתי כסאי בעילם ואין עילם אלא מדי שנאמר (ישעיה כא) עלי עילם צורי מדי · ביון היה הקב"ה עמהם · (כז) שנאמר (זכריה ט) וה' עליהם יראה ויצא כברק חצו · אמרו לו להקב"ה כל כך למה אמר להם כל הימים שאני עמהם אין נוטלין שם רע · במצרים הייתי עמהם ונמצאת שלימה שנאמר (שיר ד) גן נעול אחותי כלה · בבבל הייתי עמהם ונמצאת שלימה שנאמר (דניאל ג) הן איתי אלהנא די אנחנא פלחין · במדי הייתי עמהם ונמצאת שלימה שנאמר (אסתר ג) ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה · ביון (כח) לא כתבו על קרן השור שאין להם חלק באלהי ישראל · באדום אם הקב"ה יאמר הן מי יאמר לאו שנאמר (ישעיה סג) מי זה בא מאדום · א"ר שמואל בר נחמן משל לעשיר שיצא בשעת הקיץ היו אנשים אומרין בגורן הוא · מה עשה נכנס ובידו פרכיל של ענבים כדי שידעו הכל שבא מן הכרם כך העובדי כוכבים אמרו להם לישראל היכן אלהיכם שנאמר (דברים לב) אי אלהימו (ישעיה מז) ועתה שמעי נא זאת עדינה היושבת לבטח וגו' מה הקב"ה עתיד לעשות לה (דברים לב) אשכיר חצי מדם · ולא זאת בלבד אלא שעתיד לדרכן שנאמר (ישעיה סג) פורה דרכתי לבדי · והוא עתיד לדרוך במנעלו לכל גדולי אדום · שנאמר (תהלים ס) על אדום אשליך נעלי:

יז דבר אחר בארץ מצרים משל לאחד שמצא נחש (מה) ורצץ את ראשו באבן וחתך את זנבו (מו) ומעכשיו מהו טוב · כך המצריים עמדו

מסורת המדרש א לקמן פרשה כ"א · ב מדרש תהלים מזמור ל"א · ילקוט תהלים רמז תשי"ד · ג ילקוט מלכים ב' רמז רי"ד · ד מגילה דף כ"ט · ירושלמי תענית פרק א' סוף הלכה א' · וירושלמי סוכה פרק ד' הלכה ג' · לקמן פרשה כ"ג · במדבר רבה פרשה ז' · מכילתא כאן פי"ד · ספרי פרשה בהעלותך פיסקא פ"ד · וסדר מסעי פיסקא קס"א · ילקוט כאן רמז ר"י · ילקוט בהעלותך רמז תשל"א ·

חדושי הרש"ש

ויתכן שהמדרש מפרש מצרים על השר שלהם (כדלקמן על והנה מצרים נוסע אחריהם) כאשר עשיתי בקרבו שהיינו בכוריהם : (כז) שנאמר וה' עליהם יראה וגו' · ובקרא שלפניו כתיב ועוררתי בניך ציון וגו' : (כח) לא כתבו עקה"ש כו' · לפי שגזירת אנטיוכס היתה שיכתבו על קרן השור כו' כדאיתא בב"ר פ"ב סי' ד' וש"מ · לכן אמר שנמצאת שלמה בזה ולא כתבו כו' ודלא כיד"מ שכ' שהוא בלשון תמיהה

חדושי הרד"ל

למכת בכורות על שהיו בוטחים בהם ושמינום שם · ועשה ה' שפטים באלהיהם עמם : (מ) וכן ישעיה אומר כו' דרך גו' המוציא גו' ועזוז יחדו ישכבו בל יקומו · מביא ראיה לזה דמשגיא לגוים ויאבדם מדכתיב המוציא כו' שהקב"ה המוציא סוס רכב פרעה וחילו (ונתן בהם עוז לאמן את לבבם לרדוף אחר ישראל · ואפשר ועזוז רומז לשר של מצרים שהוא מעוז ראשם) בכדי לאבדם כולם ויחד ישכבו בים סוף : (מא) הטיוסין שלהם · פי' מ"ע זבח ויומי החג : (מב) לא נגפתיו · מפורש בילקוט מלכים ב"ג כו נתן כדכתיב בסיפים דק"א דעמום משה אלוה את האתם ונשכם : (מג) נתנה בפלקי · והלך לו המלך והיה עמה בפלקי כצ"ל : (מה) ורצץ את ראשו · כן דרך לרצוץ בראשו כמ"ש טוב שבנחשים רצוץ את מוחו וכדכתיב הוא ישופך ראש · ואמרו בהג"ב פר' פ"ב שלא מכהו על מקום אחד מגופו אינו מת : (מו) ומעכשיו מהו ט.ב · כצ"ל כלומר מהו שום כלום :

פירוש מהרז"ו

וגו' כל בכור ובאלהיהם עשה ה' שפטים · וזהו מה שאמר המדרש וכן באלהיהם פי' במשני פסוקים אלו ראיה שגם במעשה היה כן ובא לפרש טעם הדברים וכמ"ש במכילתא פסוק ועברתי : להטעותן · לעיל פ"ג ס"ס ח' וס"ג מכילתא ריש בשלח · כמ"ש ויוציא לאור צלמות כמ"ש לעיל סי' י"א פ' זו על יצ"מ אז הטעה למצרים · וכן בס"י ע"ש : הנותן בים דרך המוציא · וסיל"ל בהיפך תחלה המוציא ואח"כ בים דרך ע"כ דורש קודם שהוציא חיל מצרים נתן בים דרך על ידי שאמר וישובו ויחנו וגו' ובין הים וגו' תחנו על הים בזה נתן דרך שיטעו מצרים וירדפו בים ויאבדו יחדו ישכבו וגו' : וסגר פום אריותא · דרש גז"ש וכן הוא במכילתא ריש בשלח : שרן של מצרים · לקמן פ"כ ס"ה פ' כ"ב סי"ב לפרש מ"ש ועיני רשעים וס"ד ותקותם מפח נפש להשר שקוו לו ולבעל צפון : ילכו איש בשם · יתבונן הקורא שחבר המדרש פסוקים מד' מקומות פסוק זה ממיכה ד' והיה באחרית הימים וגו' וכל הענין · כי כל וכו' ילכו ולא פי' למה ילכו ומפורש יותר בישעיה ב' ג"כ הפרשה של מיכה הנ"ל והיה באחרית הימים וגו' ישפוט למחריבי ביהמ"ק כי יום לה' צבאות וגו' ואז והאלילים כליל יחלוף שמתוכן יבאו במערות צורים וגו' מפני פחד ה' וגו' ביום ההוא ישליך אדם את אלילי כספו וגו' ואמר בישעיה שבעת שיטמינו עצמם עם אליליהם ונלמד ממיכה · ובמיכה אינו מפורש מה יעשו עם אליליהם ומפורש בישעיה שישליכו ויחלופו · ובב' מקומות לא ביאר אם יגלו המטמונים במחבואם · זה מבואר בעמוס בפרשה דומה לב' הנ"ל וה' צבאות הנוגע בארץ ותמוג ואבלו כל יושבי בה כנ"ל בישעיה שאז יטמינו עצמם ויחבאו עם אלהיהם כנ"ל במיכה · ועל זה אמר אם יטמינו ויחבאו לא יועילו כלום כמו חיאל שנטמן לבעל וזהו מה אם יחבאו בראש הכרמל · ומ"ש בורחים אתם כמ"ש והנה מפניך אברח · ובכל המבואר יובן הפסוק ועיני רשעים וגו' : חיאל שנטמן · ע' לעיל פ"א סי' כ"ב ע"פ מדה י"ז ע"ש ותבין כאן איך דרשו שכן היה המעשה · ודרשו ע"פ מדה סמוכין אל חיאל שתחלה כתוב בימיו בנה חיאל וגו' וסמוך לזה ויאמר אליה כל הענין של העצירת גשמים והמעשה בהר הכרמל · ובלי ספק שדרשו גם על מ"ש אם יעלו השמים וגו' יחתרו בשאול וגו' בקרקע הים וגו' על מעשים כנ"ל אעלה על במתי וכוונה שירדו בני קרח בשאול וכדומה אלא שאנו חסרים מדרשים רבים : אותה שעה · בא לאחוס מ"ש וכן לעתיד : מגדל עוז · וס"ד בו ירוץ צדיק ונשגב · לפרש הפסוק הנ"ל ואנחנו נלך ולא פי' אם יועיל וכאן מפורש ומי שחפץ לטעום טוב טעם נוף דובשם בעיניו יראה כל הפסוקים ויבין עמקות חז"ל וע"ז נצטווינו להבין דברי חכמים וחידותם : טז בשביל ישראל · כל ימי גלותם במצרים עי' זוהר בחוקותי באריכות ועי' לעיל פ' זו ס"ו ולקמן ריש סי' י"ח וי"ע : מקטרגת · מכעסת ומריבה : מה איכפת לך · מאחר שאתה בכעס עליה : וגלה הקב"ה · מכילתא בא בפסוק ומושב בני ישראל ירושלמי תענית פ"א סוף הלכה א' · ספרי סוף מסעי ולקמן פ' כ"ג ס"ה במ"ר פ"ז ס"י : למענכם שלחתי · במכילתא הגי' שולחתי וכן בירושלמי שם וע' ויק"ר סוף פר' ל"ב ופי' שכתוב שלחתי ויקרא את מי שלח למענכם ודורשים א"ת שלחתי אלא שולחתי : ועוררתי בניך · על בניך יון : גן נעול · עי' לעיל פ"א סי' כ"ט וש"נ : לא כתבו · כמ"ש ב"ר פ"ב ס"י שהיו אומרים כתבו על קרן השור וכו' : אם יאמר הן · לגאלם ועיין ילקוט ישעיה פסוק זה : משל לעשיר · וענין המשל שהגורן הוא מקום המכס לרבים לכהנים ללוים ולעניים ולכל מבקש מתנה והגן כמ"ש

מתנות כהונה

הנותן בים דרך כו' : אין זו מדה קשה · וכן במים עזים נתיבה אבל להוציא ממקומו רכב וסוס חיל ועזוז ולגררם בים זו היא מדה קשה · ויד חזקה · ועיין מזה במדרש חזית פסוק אחזו : וסגר פום אריותא · וכן כאן כתיב סגר עליהם המדבר כלומר סגר וחבר ואסף עליהם חיות המדבר : הטיוסין · נראה דצ"ל הטעותין עבודת כוכבים שהם טועים אחריהם וכדמסיים והאלילים כליל יחלוף : חיאל שנטמן כו' · בהר הכרמל טמנוהו עובדי הבעל לפנים תחת המזבח שידליק שם העצים למען יאמרו שהאש ירדה מן השמים ונגף שם : בפילקי · בבית הסוהר ואמר כן שעמדו ישראל באמונתן : [ה"ג נכנס ובידו פרכיל של ענבים] : נעלי · דרשו לשון מנעל : נכנס

ידי משה

לכם הס"ד שלא משה עבדו אלא אשר כתר בו כנ"ל והוא סוף המאמר ומה שאמר כיון הוא מאמר בפני עצמו וד"ק : וכל עבודת כוכבים שבעולם אבדו · בא' כנ"ל ולא עבדו בעיי"ן : מתיכן · פי' לשון נמוס כמו והם המסם ונמס וכן אלב מהותך וק"ל : נתנה בפילקי והלך לו · נ"ל דה"פ · מתוך הכעס נתן אותה לבית הסוהר והלך לו פי' כשהלך הכעס ממנו היה עמה וכו' · וזה הלשון תמצא כמה פעמים : ביון לא כתבו · פי' לשון בתמיה וכי לא כתבו על קרן השור שאין להם חלק באלהי ישראל ואם הקב"ה יאמר הן פירוש שיש להם חלק מי יאמר לאו כנ"ל ואח"כ אם באדום תגלים שהיה הקב"ה שם עמהם שנאמר מי זה בא מאדום וגו' וטעות נפל בספרים ונעקר תיבת אדום ממקומו ונדפס בשורה שלפניו וק"ל ורבי שמואל מביא משל כמו שהעשיר מביא ענבים לראייה שהיה בכרם כן הקב"ה שבא מאדום בבגדים אדומים שנאמר חמוץ בגדים : ומעכשיו מה הוא טוב · פי' מה היה לו לעשות יותר שקצץ ראשו וזנבו וכן

יפה תואר

הבכורות · משום שהוא רחוק מהשכל כי ה' הממחה את כל והוא חיי העולם כי הוא בעצמו יגוף את הבכורים לכן אמר כביכול · שהוא עצמו נגף ולא ע"י שליח · ומביא ע"ז את הכתוב ואגוף את מצרים שהוא בעצמו נגפם : בטלו בניהם כו' · בא בזה לתת טעם למה הכה את אלהיהם הלא אין הקב"ה מאבד את דבר המתעה לטועים וכדאיתא בע"ז דא"כ היה מאבד גם את צבא השמים מפני שהטועים עובדים להם : כנס על ישראל האריות · שכשראו ישראל את הים סוער השבו פניהם למדבר · והקב"ה זמן להם חיות רעות ולא היו מניחות אותם לעבור וסייעו סגר עליהם המדבר ואין סגירה אלא חיה רעה שנא' וסגר פום אריותא כ"ה במכילתא וז"ש הכא שלח מלאכיה וסגר פום אריותא כי פרעה חשב שזו כמו נאלוהו : שהטעה אותם הקב"ה כו' · שחשבו שדרך התהום היה דרך היבשה ועל כן נסו לקראת הים ונשתקעו בתהומות בחשבם שהם נסים לשפת הים · או שפי' שהיו מטורפין וכמ"ש רש"י ומגד טירופם לא היו מבחינים ורצים לקראת המים · והזכיר זה משום שגם זה

בכלל מביא לגוים · ובכלל ומנוס אבד מנהם : וכן לע"ל כשיכנסו העובדי כוכבים כו' · ע' שוח"ט מזמור ל"א גבי הבתהוו לו כל אלהים · ומה דאיתא בריש ע"ז לעתיד לבוא מביא הקב"ה ס"ת] כו' זהו אחר שיכירו עזותם וידעו כי ה' הוא מלך כל הארץ · ויש לפרש מ"ש הולכים ומטמינים עצמם פי' שידקו את טעותם לאמר כי עזב ה' את הארץ בידי הכוכבים והמזלות ולא יביט על מה שבארץ מתחת וז"ש שיטמינו נפשם במערות צורים ובמחלות עפר · והקב"ה יוכיח להם שאין נסתר מנגד עיניו לא העליונים שבראש הכרמל · ולא התחתונים אשר בשאול · ובדרך זו יתפרשו ויתבארו דברי המדרש : א"ו הטיוסין לפי הענין נראה בזה בריבה של מעלה · אבל לא מצאתי חבר לזה : אבל ישראל עליהם הוא אומר כו' · כדי שלא נעמוד בדבר רע נקט הא לסיום האגדה : בשביל ישראל · גם בדרש הזה בא ליתן טעם כתיב לכם ובדלעיל ודריש כי קאי על מ"ש בארץ מצרים למר כי לכם בעבורכם הי' ה' בארץ מצרים ובדמפרש ואזיל : וגלה הקב"ה עמהם · וכמו דאיתא במכילתא ובמגילה כל מקום שגלו שכינה עמהם · ופי' השגחת ד' המיוחדת כמו שכתבנו כמה פעמים · ואין זה סותר למ"ש בב"ב שהשכינה בכל מקום · ובעל עין יעקב כתב וסוד השכינה שהיא נקראת לפעמים כלה ופעמים כנסת ישראל ימנכה ובמות אחרים ידוע לבעלי האמת : שנאמר למענכם שולחתי בבלה · משמע שבאה שם השכינה עמהם ע"ד ובפשטים שולחה אתכם שפי' חכמי האמת על השכינה · אבל במכילתא גרסינן שולחתי בבלה ונראה שמסורת בידם דשולחתי כתיב אע"פ שאין כן בספרינו : כל הימים שאני עמהם אין נוטלין שם רע · פי' כי אם יאמרו דרך ה' או יסיר ה' כל חסד מתושבם ואין אשר רבים יכלו לחבוד אותם · וכמו במצרים אמרו אם המצריים שלטו בנפשותם כ"ש בגבותיהם וזרע מצרים מעורב עם זרע ישראל · ולכן הצטיין הקב"ה את בניהם בתוארם כי ידעו הכל אשר הם מזרע יעקב ובמ"ש בחזית על פסוק גן נעול · וכן בבבל ומדי ויוני אנטיוכוס יען כי דבק בה' אלהי אבותיהם ידעו הכל כי נאמנים הם לאלהי השמים והארץ ולא יכלו לחבוד אותם כי בכתר לבבם נפתו אחרי עבודת כוכבים : אם הקב"ה יאמר הן כו' · דריש סיפא דקרא אני מדבר בצדקה רב להושיע · ומפרש אני מדבר טובה עליהם להצדיקם ואומר תמיד להושיעם ומי יחלוק עלי וגם אם בכל מדי ואנטיוכוס גזרו עליהם גזירות לא תקומנה וכמו שדרשו רז"ל את שכתוב המה יבנו ואני אהרוס : היו אומרים בגורן הוא · כיון שבקיץ הוא זמן הגורן אבל מפרכיל של ענבים ידעו הכל שבא מן הכרם כן יאמרו אויבינו שהקב"ה איננו בכרם ישראל ואמרו אי אלהימו · ובמה שיצילם מכל נוקם ידעו הכל כי עוד עיניו צופים על כרם ישראל : דבר אחר בארץ מצרים · גם בזה בא לדרוש מלת לכם כי התודה והגאולה

ושיעבדו את ישראל מה שאי אפשר · וכן אדום מה עשה הקב"ה במצרים (מז) פרע מהם · שנאמר (תהלים קלו) ונער פרעה וחילו בים סוף · ובאדום כתיב (ישעיה סג) פורה דרכתי לבדי · (מח) אמר רוח הקודש (יואל ד) מצרים לשממה תהיה · ואדום למדבר שממה · והקב"ה עתיד לגאול את ישראל מאדום · (דניאל ט) ירושלים ועמך לחרפה לכל סביבותינו · ואין אתה פודה אותנו · אמר להם הן אמרו לו השבע לנו ונשבע להם שכשם שפדה אותנו ממצרים כך הוא יפדה אותנו מאדום · ולא עוד אלא שיהיו גדולי העם רואין קטן מישראל ומתאוין לכרוע לפניו בשביל השם שכתוב על כל אחד ואחד · שנאמר (ישעיה מט) כה אמר ה' גואל ישראל קדושו לבזה נפש למתעב גוי לעבד מושלים מלכים יראו וקמו · משל לעץ נאה שהיה נתון בבית המרחץ נכנס (מט) פרוסביטוס לרחוץ הוא וכל עבדיו ודשו את העץ וכל הפגאנים וכן כל אחד ואחד מהן מתאוים לפסוע עליו · לאחר ימים שלח (נ) פרוטומו שלו לאותה מדינה שיעשה לו איקונין ולא מצא עץ חוץ מאותו שהיה במרחץ · אמרו האומנין לשלטון אם מבקש אתה להעמיד האיקונין הבא את העץ שיש במרחץ שאין לך טוב ממנו · הביאוהו ותקנו אותו כראוי ונתנוהו ביד צייר וצייר את האיקונין עליו והעמידה בתוך הפלטון בא השלטון וכרע לפניה וכן דוכוס וכן אפרכוס וכן הפרופיסטון וכן הלגיונות וכן דימוס וכן כולם · אמרו להן אותן האומנין אתמול הייתם מדיישין את העץ הזה במרחץ ועכשיו אתם משתחוים לפניו · אמרו להם אין אנו כורעים לפניו בשבילו אלא בשביל פרוטומו של מלך שהיא חקוקה עליו · כך אומרים אנשי גוג עד עכשיו היינו עושים בישראל מה שאי אפשר שנאמר לבזה נפש למתעב גוי ועכשיו לישראל אנו משתחוים · אומר להן הקב"ה הן בשביל שמי שכתוב עליהם שנאמר (שם) למען ה' אשר נאמן · וכן משה אומר (דברים כח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך וגו' · וכשהוציא הקב"ה את ישראל ממצרים היה נוטל הפנס ומהלך לפניהם שנא' (שמות יג) וה' הולך לפניהם יומם · וכן הוא עתיד כשיוציאם מאדום · שכן אמר ישעיה (ישעיה נב) כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל · (נא) וכתיב (שם מב) הראשונות הנה באו וגו' · לקיים מ"ש מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה: **יח** ד"א בארץ מצרים בשביל מי נגלה הקב"ה בשביל עצמו · משל לבן בית (נב) שנתפס ע"י בעל מלאכתו ונחבש · אמר לו אדונו אל תירא אני בא ומוציאך · שלח עבדו להוציא ולא רצה הפונדקי לשלחו אמר יפה עשה הפונדקי שאני אמרתי לו אני מוציאו ולא פקדתיו שאני משלח את עבדי · כך אמר הקב"ה לאברהם עתידין הן בניך להשתעבד במצרים ואח"כ אני גואלן שנאמר (בראשית טו) ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וכתיב (שם) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי · שלח הקב"ה משה לגואלן ולא רצה פרעה אמר הקב"ה כראוי עשה פרעה כי אני אמרתי לאברהם דן אנכי וכי משה אנכי או אהרן אנכי לא אמרתי אלא (תהלים פא) אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים: **יט** ד"א בשביל מי נגלה הקב"ה במצרים בשביל משה · א"ר נסים משל לכהן שהיה לו גינה של תאנים ובאותה גנה היה (נט) בית הפרס בקש לאכול תאנים אמר לאחד לך אמור לאריס שבעל הגינה אומר לך שתביא לו שתי תאנים הלך ואמר לו כך השיבו האריס מי הוא בעל הגנה לך למלאכתך · אמר לו הכהן אני אלך לגנה אמרו לו למקום טמא אתה הולך אמר להם אפילו יש שם מאה טומאות הולך אני ולא יתבייש שלוחי · כך כשהיו ישראל במצרים אמר הקב"ה למשה לכה ואשלחך אל פרעה הלך ואמר לו מי ה' אשר אשמע בקולו לא ידעתי את ה' לכו לסבלותיכם · אמר הקב"ה אלך למצרים שנא' (ישעיה יט) משא מצרים · אמרו לו מלאכי השרת למצרים אתה הולך למקום טומאה · אמר להם אלך ולא יתבייש שלוחי משה · הה"ד (שמות יב) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר: **כ** ד"א החדש הזה לכם · למה אמר הקב"ה למשה ולאהרן לפי (נג) שקדוש החודש בשלשה כשבקש הקב"ה לקדש את החודש אמר הקב"ה למשה ולאהרן (ל) אני ואתם נקדש את החודש · הה"ד ויאמר ה' אל משה ואל אהרן (לא) (נד) אבל עיבור השנה בי' זקנים [א] כשהיו רבותינו נכנסים לעבר את השנה נכנסים י' זקנים בקיאים לבית המדרש (נה) ואב ב"ד עמהם (נו) ונועלין את הדלתות ונושאין ונותנין בדבר כל הלילה · בחצי הלילה אומרים לאב ב"ד מבקשים אנו לעבר את השנה שתהא השנה הזאת י"ג חודש · גוזר את עמנו (נז) והוא אומר להם מה שדעתכם אף אני עמכם באותה שעה יצא אור מבית המדרש ובא לפניהם והיו יודעים שנתרצה להם האלהים (נח) שנא' (תהלים קיב) זרח בחשך אור לישרים · מה שהן גוזרין הקב"ה מסכים עמהם שנאמר (שם נז) אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי · ישתבח שמו של הקב"ה שהבריות גוזרין והוא מסכים שנאמר (ש"ב כג) צדיק מושל ביראת אלהים ומנין להתועד בי' זקנים שנא' (קהלת ז) החכמה

מסורת המדרש א עיין סנהדרין דף י' · ובירושלמי סנהדרין פרק א' · תוספתא שם פרק ב' · ובויקרא רבה פרשה כ"ט · פרקי דרבי אליעזר פרק ח' · ילקוט תהלים רמז תש"צ

חדושי הרד"ל

(מז) פרע מהם · שנאמר למכה מצרים בבכוריהם וגו' ונער פרעה גו' כנ"ל: (מח) אמר רוה"ק · שהקב"ה עתיד לגאול כו' שכשם כו' כך הוא כו': (מט) פרוסביטוס · פי' אדם חשוב: (נ) פרוטומו · פי' מ"ע צורת אדם עד הטבור: (נא) וכתיב הראשונות הנה באו · והדשות אני מגיד לקיים מ"ש מצרים לשממה כו' כנ"ל: (נב) שנתפס ע"י בעל מלאכתו · פירוש בגרמתו של בעה"ב ובנמשל ע"י גזירת ה' כי גר יהיה זרעך כו': (נג) קדוש החודש בשלשה · פ"ק דסנהדרין (י':) וע' רפ"א דר"ה: (נד) אבל עבור השנה בעשרה · אתיא כר"מ דאמר הכי בפר"א פ"ח ופליג אתנאי דריש סנהדרין דס"ל בג' או בז' (ובויק"ר פכ"ט איתא בחמשה) (ובביאורי לפר"א שם פי' בס"ד): (נה) ואב"ד עמהם · בסנהדרין (י"א:) אין מעברין את השנה אלא א"כ ירצה נשיא כו': (נו) ונועלין את הדלתות · שם (כ"ו) כי מנו להתם סלקי לאגרתא שלפיה לדרגא מתוקים כו': (נז) והוא א"ל מה שדעתכם כו' · פי' והאב"ד אומר לב"ד · וע' בפר"א שם שהיה ראש הישיבה מזכיר את השם והיו שומעין ב"ק כו': (נח) שנאמר זרח בחשך אור לישרים · שבחשך בחצי הלילה היה זורח להן אור (ויש לרמוז לישרים לי' שרים

חדושי הרש"ש

תמיהה: (נט) בית הפרס · ע' מ"ב הכ' ואם שהה שם כדי אכילת פרס טמא · תמוה מאד כי זה לא נאמר אלא בבית המנוגע לטמא בגדים · ומה שנקרא בית הפרס ע' בהר"ב ר"פ י"ז דאהלות: (ל) אני ואתם נקדש את"ה · מזה ראיה חזקה דהחדש הזה נאמר כר"א גופיה · דראיית התוס' בפסחים (ו' ב') ד"ה ממאי מהא דאמרינן שא"ל הקב"ה כזה ראה וקדש · יש לדחות דילמא במראה הנבואה הראה לו וכמ"ש הרמב"ם בריש הל' קה"ח · ודומיא דמנורה דאמרינן שם במנחות וכדאיתא שם לעיל מיניה מנורה של אש ירדה מן השמים וראה משה ועשאה כמותה · וכבר תפסו עליהם המחברים: (לא) אבל עיבור השנה בי' זקנים · בפ"ק דסנהדרין במשנה וגמרא דעת ר"מ בשלשה · ורשב"ג ס"ל דגומרין בשבעה · ואולי לזה כוון המדרש לקמן במ"ש היה מכניס שבעה זקנים והנה השבעה מיבעי טעם אבל עשרה לא שמענו · ואולי אינם רק לפרסומי מילתא · (אך ממה שמסיים המדרש ואזיל ונושאין ונותנין בדבר לא משמע הכי) וכן מצינו שם (ע' ב') אין עולין בעבור החדש פחות מעשרה בני"א ופירש"י שם בד"ה אבל בעה"ת דאינו אלא לפרסם · (ובד"ה אחריפו כ' שנושאים ונותנים · וראיתי שעמד בזה המהרש"א) וכן בירושלמי בפ"ק שם איתא אמר שמואל אין קה"ח בפחות מעשרה ופי' הפ"מ לפרסומי מילתא · אבל המדרש דהכא ע"כ ל"ל כא דשמואל · והפשר דל"ל שם עבור החדש וכגמרתנו הנ"ל · וקאי אדלעיל שם דאמר לית כאן עבור החדש אלא קה"ח ומביא ראיה מהא דשמואל דאמר אין עבור החדש בפחות מי' ובמתניתין תני דבשלשה · אבל לפ"ז יקשה ג"כ על עבור השנה דתני שם לפי המדרש שלפנינו · ובמש"כ דכוונת המדרש אינו אלא משום פרסומי א"ש מה דהשיב לקמן

מתנות כהונה

נכנס פרופיסטוס · שר חשוב כך פירש הערוך: פגאנין · פירש הערוך הדיוטות וכן הוא בל' יון: [פרוסביטוס · פירש הערוך אדם גדול: הכי גרסינן · מתאוין לפסוע עליו לאחר ימים כו']: פרוטומו · לפי הענין הוא צייר הצר צורים למלך ודו"ק לקמן: [ה"ג כראוי ונתנוהו ביד צייר]: דוכס · אפרכוס כו' · כלם מיני שלטונים הם: דימוס וכו' · גם כן שמות של שלטונים ועיין בב"ר פרשה ו': האומנים · הציירים: פרוטומו · צורתו של מלך · וע"ש זה נקרא הצייר פרטם כדלעיל: הפנס · לינטרנ"א בלע"ז: בית הפרס · שדה שנחרש בו קבר וחיישינן שמא נגרר עצם כשעורה למרחוק עד מאה אמה · ואם שהה שם כדי אכילת פרס טמא מדרבנן: [יתבייש שלוחי גרסינן: אמרו לו למקום טמא גרסינן · [העליון לאל גומר]: צדיק מושל בו' · ודרשו רז"ל אני מושל על הכל ומי מושל בי צדיק שאני גוזר גזירה והוא מבטלה והקב"ה גוזר עמהם

פירוש מהרז"ו

אהבת אתנן על כל גרנות דגן העניק תעניק לו וגו' מגרנך · אך הגת אינו מקום הטבה כ"א מקום דריכת הענבים והזיתים וכן שונאי ציון אומרים שהקב"ה יטיב להם בדמיון גורן אך הוא בגת כנ"ל: מה שאי אפשר · לסבול ולספר: ונער פרעה · מפסוק זה ראיה שגם פרעה עצמו טבע בים ולא מפסוק אחר כי בתורה כתיב כי בא סוס פרעה מרכבות פרעה ובזה מבואר הפסוק מצרים לשממה וגו' מראש ועד סוף: ירושלים ועמך · ובפסוק הקודם ועתה ה' אלהינו אשר הוצאת את עמך ממצרים ופי' כמו שהוצאתם ממצרים כך תפדה ירושלים וגו': ונשבע · וזה מ"ש בסיפא דקרא למען ה' · וכמ"ש השבועה כ"פ בתנ"ך כי נשבעתי: פרוסבוטום · בערוך הביא מאמר זה בשם ילמדנו בהעלותך וגורס פרוספיטו והמ"ע כתב בלשון רומי שרים ונגידים · ובמ"ע ערך פרסבוטים הביא המאמר מכאן וגורס נכנס פרסבוטים לרחוץ ופי' בל' יון שר וחשוב: פרוטומי · פי' במ"ע בל"י דמות אדם עד טבורו וע"ש זה נקרא גם עושה האקונין כן · בולי ודימוס ע' ב"ר פר"ו ס"ד ופי' במ"ע בל"י המון עם וע' מש"ם בשם רש"י: וה' הולך לפניהם · וס"ד ולילה בעמוד אש להאיר להם וכן מ"ש לעתיד כי הולך לפניהם פי' ג"כ להאיר כמפורש בתורה: הראשונות הנה באו · במצרים · והדשות אני מגיד לעתיד כמו במצרים כנ"ל סוף סי' הקודם · וזהו מצרים לשממה וגו' כמ"ש ריש הסי': פנס · פי' במ"ע בל"י עששית ובו נר דולק ועי' כל זה מכילתא ריש בשלח: **יח** בשביל עצמו · לעיל ריש סי' ע"ז אמר בשביל ישראל ועי' לקמן ריש סי' י"ט · ופי' לקיים הבטחתו שיבא בעצמו: בן בית · שעובד אצל בעל מלאכתו בעל הבית הוא אדונו ונתפס הבן בית בחובו של בעה"ב להפונדק ושלח בעה"ב עבד לפדות את הבן בית מהפונדק ולא רצה הפונדק ואמר בעה"ב שהדין עמו ובנמשל בן הבית הוא ישראל והפונדקי הוא פרעה ומצרים כמ"ש לגור בארץ באנו והבעה"ב והאדון הקב"ה: דן אנכי · לעיל פ' ו סי' י"ד: **יט** למקום טמא · עי' לעיל פר' ז ס"ה: משא מצרים · וס"ד הנה ה' רוכב על עב קל ובא מצרים ונעו אלילי מצרים ומלמדו שנבואה נאמרה על ידי משה שאז בא למצרים ונפטו לאלילי מצרים · ומ"ש אמרו מלאכי השרת כמ"ש בגזירת עירין פתגמא וע' מ"ש לעיל ס"ב מש"ם ותבין כאן: **כ** קידוש החודש · בריש סנהדרין במשנה עיבור החודש בג' ובדף י' שם קיה"ח בג' ועי' לעיל פר' זו ס"ב: בי' זקנים · פרה"א פ"ח מפסוק אלהים נצב בעדת אל וכן דברו אל כל עדת ועי' ב"ר פ' צ"ח ס"ג בשם ירושלמי ואף שמתחלת דברי הפרה"א נראה שמדבר בקיה"ח אף מסוף דבריו משמע שמדבר בעיבור השנה מפסוק

יפה תואר

זו אשר במצרים יהיה לכם לאות ולעד כי כן תגאלו לעתיד כפעם בפעם: והקב"ה עתיד לגאול את ישראל מאדום כשם שגאלן ממצרים וכה"א ועתה ה' אלהינו אשר הוצאת את עמך מארץ מצרים וגו' אדני ככל צדקותיך ישב נא אפך וגו' אמר ישראל לפני הקב"ה ירושלים ועמך לחרפה כנ"ל: משל לעץ נאה כו' · עיקר המשל הזה הוא להראות אשר אין ישראל נבדלים מהעמים הראשונים · באמרם · רק בדעת ה' ובטוהר השמות אם ישמרו ללכת בדרכי התורה · והו"ה ס' עמהם · ובלעדי זאת מצד חמרם המה חלשים ונפונים לגרמם: ד"א בארץ מצרים בשביל מי נגלה כו' · גם עתה משרת לכם היא דבק למשה ולאהרן כדלעיל · וגם לארץ מצרים שנזכר לעיל · אך מפרש את הכתוב בתמיהה וס"ק לפי שהלכו עד עכשו משה ואהרן למצרים · א"ל הקב"ה וכי החודש הזה שכוונה ידוע הגאולה הלא ראוי הוא לכם · והרי אני מושל ללכת שם · ולכן דברו אל בני ישראל כי כן אעשה כאשר דברתי לאברהם וכדמפרש ואזיל: בית הפרס · שאינו טמא רק מדרבנן · וטומאה כזו נדחית מפני כבוד הבריות כדאיתא בפרק מי שמתו · ולכן אמר בדרך משל כי הקב"ה בא לשם בעצמו לגאלם אע"פ שנטמא כ"י · כדי שלא לביים את שולחיו · אבל אם היתה הטומאה מדאורייתא לא בא לשם · ומ"ש אפי' יש שם ק' טומאות גוזמא קאמר · ומה גם כי אין טומאה שולטת בשכינתו · וטומאת מצרים לא נחשבה לגנס רק כטומאת בית הפרס: שקידוש החדש בשלשה ואפי' יחיד מומחה לא מהני כדאי' בפ' ראוהו ב"ד: אבל עיבור השנה · דרים החדש הזה למיעוטא כי דוקא בקיה"ח די בשלשה ולא בעיבור שנים: בחצי הלילה אומרים כו' · לאו דוקא אלא כלומר שהיו עוסקין במשאם ומתנם כל זמן שצריכים בלילה עד שהסכימו יחד · ובעוד לילה היו אומרים לאב"ד · כי קודם שיעלה עמוד השחר היו מקיימים הדבר עם האב ב"ד כדי שיקחו ראיה מזריחת השמש בחשך ומביא לראיה מהמקרא זרח בחשך גו'

ידי משה

ומן למצרים שניער פרעה וחילו ועשה שממה: וכתיב הראשונות הנה באו לקיים מה שנאמר מצרים לשממה תהיה · וסיפא דקרא והדשות אני מגיד זה אדום דכתיב ואדום למדבר שממה: ולא יתבייש שלוחי · פירוש שאנקוס נקמת שלוחי מן השרים שביים אותו וא"ל לך למלאכתך: שנאמר משא מצרים פי'

תעוז לחכם מעשרה שליטים אשר היו בעיר · וכן בימי שלמה כשהיה שלמה מעבר את השנה היה מכנים שבעה זקנים לפניו שנאמר (משלי כו) חכם עצל בעיניו (נט) משבעה משיבי טעם · מהו חכם עצל בעיניו (ס) שהיה שלמה תופס פיו שלא לדבר בפני מי שגדול ממנו וכך הוא אומר (שם כג) [א] כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך ואומר (סא) ושמת סכין בלועך אם בעל נפש אתה · (סב) והיה שם שלמה ונתן הנביא [ב] וגד החוזה הרי עשרה :

כא ד"א החדש הזה לכם הה"ד (ישעיה מב) הראשונות הנה באו והחדשות אני מגיד וכי יש לעתיד לבא חדשות והא כתיב (קהלת א) מה שהיה הוא (סג) שיהיה אלא מוצאין אנו עשרה דברים עתיד הקב"ה לחדש לעתיד לבא · הראשונה שהוא עתיד להאיר לעולם שנאמר (ישעיה ס) לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם וכי יכול אדם להביט בהקב"ה אלא מה הקב"ה עושה לשמש (לב) (סד) מאיר מ"ט חלקי אור שנאמר (שם ל) והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים ואפילו אדם חולה הקב"ה גוזר לשמש ומרפא · שנא' (מלאכי ג) וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה · השניה מוציא מים חיים מירושלים ומרפא בהם כל שיש לו מחלה שנאמר (יחזקאל מז) כל נפש חיה אשר ישרץ אל כל אשר יבא שם (סה) נחלים יחיה וגו' · השלישית עושה האילנות ליתן פירותיהן בכל חדש וחדש ויהיה אדם אוכל מהם (לג) [ג] ומתרפא שנאמר (שם) ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה וגו' לחדשיו יבכר כי מימיו מן המקדש המה יוצאים · הרביעית שהם בונים כל ערים החרבות ואין מקום חרב לעולם · ואפילו סדום ועמורה נבנות לעתיד לבא שנא' (שם טז) ואחותיך סדום ובנותיה תשבנה לקדמתן · החמישי שהוא בונה את ירושלים (לד) באבן ספיר שנאמר (ישעיה נד) הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך וכתיב (שם) ושמתי כדכד שמשותיך · ואותן אבנים מאירות כשמש ועובדי כוכבים באין ורואין בכבודן של ישראל שנאמר (שם ס) והלכו גוים לאורך · הששית (שם יא) ופרה ודוב תרעינה · השביעית שהוא מביא כל החיות וכל העופות וכל הרמשים וכורת עמם ברית ועם כל ישראל שנאמר (הושע ב) וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים · השמינית שאין עוד בכי ויללה בעולם שנאמר (ישעיה סה) ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה · הט' אין עוד מות בעולם שנאמר (שם כה) בלע המות לנצח ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר · הי' שאין עוד לא אנחה ולא אנקה ולא יגון אלא הכל שמחים שנאמר (שם לה) ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה:

כב ד"א החדש הזה לכם הה"ד (תהלים קד) עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו · הרבה מעשים כתב משה בתורה סתומים עמד דוד ופירשם · אנו מוצאין ממעשה בראשית משברא שמים וארץ ברא האור שנאמר (בראשית א) בראשית ברא אלהים ואח"כ ויאמר אלהים יהי אור ודוד פרשו (לה) מאחר שברא אור ברא שמים שנאמר (תהלים קד) (סו) עוטה אור כשלמה והדר נוטה שמים כיריעה · הרי למדנו משברא אור ברא שמים · (לו) (סז) שלשה בריות קדמו את העולם המים והרוח והאש · (סח) המים הרו וילדו אפלה · האש הרה וילדה אור · הרוח הרה וילדה חכמה · ובשש בריות אלו העולם מתנהג · ברוח · בחכמה · ובאש · ובאור · ובחשך · ובמים · (סט) לפיכך דוד אמר (שם) ברכי נפשי את ה' ה' אלהי גדלת מאד · אדם רואה עמוד נאה אומר ברוך המחצב שנחצב

מסורת המדרש א עיין חולין דף ו' · ובילקוט משלי רמז תתקס"ס · ב עיין תנא דבי אליהו רבה פרק ז' · ג עיין סנהדרין דף ק' · מנחות דף צ"ח · ירושלמי שקלים פרק ו' · דברים רבה פרשה א' · שיר השירים רבה פרשה ד' · פרקי דרבי אליעזר פרק נ"א · ילקוט סדר דברים רמז תשל"ד · ילקוט יחזקאל רמז שס"ג ·

חדושי הרש"ש

לקמן את שלמה במכינים · ותניא שם (י"ח ב') אין מושיבין מלך בעבור שנה · ועי' ברכות (מ"ח א') בתוס' מה שהביאו מפדר"א : (לב) מאיר מ"ט חלקי אור כו' · מכאן אנכי תמה על פירש"י (פסחים ס"ח א') ד"ה יהיה שבעתים של' שיהיה מ"ט פעמים כאור ז"י של עכשיו נמצא שיהיה שמ"ג פעמים מאור של עכשיו עיין שם · גם הוא מבואר בבראשית רבה פרשה ג' דפי' ז' ימים היינו ז' ימי בראשית שזהו האור הנברא ביום ראשון וצריך עיון · ודע שנראה דהמדרש שלפנינו פליג עם הש"ס דשם ודו"ק : (לג) ומתרפא שנאמר ועל הנחל גו' יעלה · וסופיה ועלהו לתרופה : (לד) באבן ספיר שנאמר הנה אנכי גו' · וסופיה ויסדתיך בספירים : (לה) מאחר שברא אור ברא שמים כו' · הוא כדעת ר' יהודה בב"ר רפ"ג ולקמן רפ"נ : (לו) ג' בריות קדמו א"ע כו' · פירוש שנבראו קודם · אבל גם המה נבראו

חדושי הרד"ל

הרי שהן עשרה שליטים כדלקמן) : (נט) משבעה משיבי טעם · טעם הוא לשון עצה וזהו עיבור שנה כמ"ש פ"ב דחגיגה · יועץ זה שיודע לעבר שנים ועמ"ש בס"ד בביאורי לפר"א שם : (ס) שהיה שלמה תופס פיו כו' בפני מי שגדול ממנו · אלא שבעה אלו שם היו משיבים לפניהם ולכן נקראו משיבי טעם : (סא) ושמת סכין בלועך · עיין חולין (ו' א') : (סב) והיו שם כו' וגד החוזה · חולק על מ"ש בפדר"א פ"ח שהנהגו המלך כמעשה דספסה ועמ"ש בחידושי שלפי ברכות בזה בס"ד : (סג) שיהיה · ואין כל חדש תחת השמש א.ת כו' כנ"ל : (סד) מאיר מ"ט חלקי אור · ודכתיב והיה ה' לך לאור עולם · צריך לדחוק שה' יחזיר לך אור עולם ר"ל אור שנברא מששת ימי בראשית ונגנז ויחזירנו לך לע"ל וז"ש אח"כ לא יבא עוד שמשך כו' : (סה) נחלים יחיו וגו' · וירפאו ומי כל אשר יבא שמה הנחל השלישית כו' כנ"ל : (סו) עוטה אור כשלמה והדר נוטה שמים כיריעה · כמ"ש שמים נבראו מאור לבושו : (סז) ג' בריות כו' · הרו וילדו כו' ובשש בריות כו' · עיין בספר יצירה רפ"ג : (סח) המים הרו וילדו אפלה · כמ"ש וחשך על פני תהום וכמ"ש (תהלים י"ח) חשכת מים · וז"ש בזוהר בראשית (נ"ב :) ופ' ויקרא (ק"ג :) מיא אעדו (פי' הרו) ואולידו חשוכא (ועיין בפי' הראב"ד לס"י פ"א מי"ב שפירש האי אפלה אם היסודי שהוא התוך) · אבל מדברי המדרש כאן אין נראה כן ובביאורי לפ"א רפ"ד פי' בס"ד : (סט) לפיכך דוד אומר ברכי כו' · כל המאמר עד סופו בתנחומא חיי שרה ע"ש :

פירוש מהרז"ו

ובוכר דשניהם שוים וע"ש בפר"א בדרך פלא ובאו"א ממ"ש כאן : שליטים · שלפי קביעותם נתהגה סדר הזמנים שגם הבתולים חוזרין כמ"ש בירושלמי : ז' משיבי טעם · כמ"ש עוד עזרא ז' י"ד ושבעת יעטוהי · וכמ"ש השיב עצה וטעם · וזהו משיבי טעם · והעצל הוא הגולם המבואר באבות חלופי החכם · שמדבר אפילו בפני החכמים הגדולים : כי תשב ללחום · כמ"ש לכו לחמו בלחמי והמוס: הוא הרב החכם בין תבין שיהיה מוראו עליך כמושל · ואומר בפסוק הסמוך ושמת סכין בלועך לתחוך אם תדבר לפניו רק דרך שאלה ולא לפסוק : **כא** מה שהיה הוא שיהיה וגו' · וס"ד ואין כל חדש תחת השמש והם בכ"מ והכריע שמ"ש והחדשות ספי' כמו חדשים לבקרים שמחזירים לכמו שהיה בתחלתו קודם חטא האדם וקללתו כמ"ש בתו"כ ריש בחוקותי : לא יהיה לך · וס"ד והיה ה' לך לאור עולם · והרי כתיב כי לא יראני האדם וחי והם בכ"מ · והכריע מפסוק והיה אור וגו' ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים הם ז' ימי הבריאה כמ"ש ב"ר פ"ג ס"ד · וס"ד ביום חבוש ה' שבר עמו וכמ"ש שם ושלמו ימי אבלך : כל נפש וגו' · וס"ד וירפא וחי ויתכן שהכוונה על רפאות בריאות המים כמפורש בפסוק הקודם ונרפאו המים : ועל הנחל וגו' לחדשיו וגו' · וס"ד והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה וכמ"ש ד"ר ריש פ"א ומ"ש אוכל מהם משמע מהפירות והכתוב אומר והיה פריו למאכל ועליהו לתרופה וכמ"ש בהדיא פר"א סוף פרק ל"א לוקח מעליהו ומתרפא ויתכן שפי' הפסוק שפריו למאכל ולתרופה והעלים שאינם למאכל עכ"פ יהיו לתרופה : ערים החרבות · כמ"ש ישעיה נ"ח י"ב ובנו ממך חרבות עולם וגו' וכדומה בפסוקים : ואפילו סדום · כמ"ש יחזקאל ט"ז נ"ד ושם מפורש שישובו בשוב ציון : בפוך · וס"ד ויסדתיך בספירים וכן בשאר אבנים מזכות כמ"ש ושמתי כדכוד וגו' : והלכו לאורך · ובפסוק הקודם ועליך יזרח ה' וגו' ואיך אמר שילכו לאורך וכמ"ש ברים הסי' על פסוק באותה פרשה והיה ה' לך לאור עולם ועל כן דורש על כדכוד שמשותיך כמו ברים הסימן ודו"ק : ופרה ודוב · וגו' שיהיה שלום בין החיות והבהמות : וכרתי להם ברית · בעבור האדם עם כל החיות והרמש · ובפסוק של פרה ודוב כתוב ג"כ ושעשע יונק וגו' והיינו האדם עם הנחש שהוא חי' אך כאן מפורש יותר הברית : ובאו ציון ברנה · וס"ד ששון ושמחה ישיגו וזהו החודש הזה לכם שעתיד לחדש לנו דברים אלו · והנה בב"ר פ' י"ב ס"ו חושב ו' דברים שעתידין לחזור ובחוכם דברים שאינו חושב כאן וגם צ"ע שאינו חושב כאן תחית המתים ועוד הרבה דברים שהבטיחו הנביאים פליאה דעת ממני : **כב** עשה ירח · עיקר הדרשה שייך כאן הוא מ"ש בסוף הסימן מה דוד אומר עשה ירח אלא שדורש הגב זה כל המזמור : סתומים עמד דוד · ב"ר פ"א ס"ו ע' מש"ש : מאחר שברא · כדעת ר"י בב"ר ריש פ"ג ולקמן פ' ל"ד ס"ב וריש פ"נ וכאן צ"ע מאחר שדוד כותב מ"ש בתורה איך אמר ופרשה עי' מש"ש ברים פר' הלל והכין כאן : ג' בריות וכו' · מאמר זה מספרי ספר יצירה · ומרומז בפסוקים · המים וכו' כמ"ש חשכת מים · האש כמ"ש בעמוד אש להאיר · הרוח כמ"ש רוח חכמה : אדם רואה ·

מתנות כהונה

עמהם כמותם וה"ג והוא גוזר עמהם : שנאמר לאור יומם וגו' גרסינן וסיפיה דקרא והיה לך ה' לאור עולם : שבעתים · פירושו שבע פעמים שבעה והוא תשעה וארבעים :
נאה

ידי משה

פי' אסיפת דקרא סומך דכתיב הנה ה' רוכב על עב קל ובא מצרים : כי תשב ללחום עד ושמת סכין וגו' · דרשינן בחולין פרק קמא דף ו' בתלמיד היושב לפני רבו הכתוב מדבר : וכי יש לעתיד לבוא חדשות והא כתיב מה שהיה הוא שיהיה · וקשה מאי משני ועוד למה נקיט למנין י' דברים ונ"ל לפי שרצונו לומר שאין כל חדש תחת השמש קאי על עולם הזה מש"ה לעתיד שיחודש עולם חדש או יכול לבראות חדשות ולז"א י' דברים שהם כנגד י' מאמרות שבהם נברא העולם וא"כ יהיה עולם חדש ואז יכול לבראות דברים חדשים וכיס"ת מקשה האיך בורא הקב"ה מלאכים בכל יום ומשני שמה שהוא למעלה מן השמש יש חדש ויכול לבראות : מה הקב"ה עושה לשמש מאיר מ"ט חלקי אור וכו' · וקשה מאי שייכות זה לפסוק החדש הזה לכם וי"ל שהיה קשה למדרש מאי החדש זה לכם לכן אומר שלעתיד יהיה מ"ט חלקים נוסף על זה אור על היום לכן אמר החדש הזה לכם לכם דייקא אבל לעתיד יהיה שבעתים ודו"ק : לפיכך דוד וכו' · כי בזה המזמור נזכרים כל ששה דברים דוק

יפה תואר

כי הקב"ה זרח להם אור שהסכים במעשיהם : מעשרה שליטים · וזה בשיעור השנים כי בעניינים אחרים הוא שלשה או עשרים ושלשה או שבעים ואחד : וכי יש לעתיד לבוא חדשות · ואע"ג דמצינו לשון חדוש על דברים אשר כבר היו וכמו מודיעים לחדשים · השמעתיך חדשות מעתה · וכן ותחדש פני אדמה וזולתם · אבל הכא מדייק מדכתיב והחדשות אני מגיד ולא כתיב והאחרונות אני מגיד כמו שהתחיל הראשונות הנה באו · ואמר חדשות משמע חדשות ממש · והא דלא מקשה מדכתיב השמים החדשים והארץ החדשה · ע"ז אמרינן בב"ר פ"א דברואים ועומדים הם ע"ש · והא דאמרינן חדשים לבקרים כי הקב"ה בורא מלאכים חדשים בכל יום כדאיתא בב"ר ולקמן בפרקין · יש לומר כי הכתוב אמר אין כל חדש תחת השמש · אבל למעלה מן השמש וזה בעולם המלאכים יש חדש : והכתיב מה שהיה הוא שיהיה · ואע"ג דכל הנסים שעשה הקב"ה בארץ חדשים הם · ובגלות המן ופי הארץ ופי הבאר והלוחות אין קושיא כי המה נבראו בין השמשות כדאיתא באבות · אבל על שאר הנסים קשה · וי"ל כי אין כל חדש נאמר רק על דבר המתקיים בעולם · אבל הנסים שאינם אלא לזמן ערתי לא דמי לעניני הטבע :

אלא מוצאין אנו עשרה דברים עתיד הקב"ה לחדש כו' · עדיין יקשה על אלה עשרה דברים המתחדשים הלא אין כל חדש ואין לומר דבעל אגדה זה סובר כי אין כל חדש הוא בעוה"ז אבל לעתיד לבוא תהיינה חדשות וכן נראה מפרק הרואה גבי בשעה שהקב"ה בקש להביא מבול לעולם ובקשה לסותמה נטל שני כוכבים מן עש וסתמה כו' וליברי ליה תרי כוכבי אחריני אין כל חדש תחת השמש ארב"נ עתיד הקב"ה להחזירן לה דכתיב ועיש על בניה תנחם · והקשה בכיחזורים לא נמלאת כימה חסרה משני כוכבים אלא דצ"ל שלעתיד יעשה ה' חדשה ויברא לה שני כוכבים אחרים וקרא דאין כל חדש לא מיירי אלא בעוה"ז אבל לע"ל בוודאי איכא חדשות וע"ש בסוגיא ותמצא כי כן הוא ועי' בשבת בס"ב כי הא דיתיב ר"ג וקדרים עתידה אשה שתלד בכל יום כו' ומ"ש הרב בפירושו למשנה חלק קבלה בידינו שאין לסמוך על דבריו בפי' על משניות כי לא הי' התלמוד אז בידו · ועי' בקה"ר על פסוק אין כל חדש דדריש ר"מ עתיד זהב לגיות גוזו מילתן כו' · ואמרו לו דייך ר"מ אין כל חדש תחת השמש ולא הם להשיב פ"ז משום דאין זה קושיא כי הקרא מיירי רק בעוה"ז אבל טעם שהשובה זו אלא מוצאין אנו עשרה דברים כו' הוא כי אין כל חדש לא נאמר רק בחידוש גמור שלא היה דוגמתם עדיין כלל בעולם אבל אם היה דוגמתן אף כי לא היה בערך זה לא מקרי חדש וכמו שהשיב ר"ג לאותו תלמיד · וזה שמפרך לו על קושיתו מה דכתיב והחדשות אני מגיד אף כי אין כל חדש · מ"מ כיון דהיה דוגמת החדשות אשר תהיינה אז לא נכלל בכתוב של אין כל חדש וכמו שמצינו בעשרה דברים אלו · דלא מקרי חדש כיון שיש דוגמתן וכמו אור השמש · מים כמרפאים · אילנות עושים פירות · לבנות חרבות · אבן ספיר · וכן השאר · וכן בב"ר פי"ב עוד חדשות שהיו מתחלה ושבו ותשובנה לקדמותן ואין זה ענין לאלה שספרה אשר לא היו מעולם בערך זה · ואע"ג דמוות אין מות עוד בעולם אף שהיה לאדה"ר לפני חטאו מ"מ כיון דלא היה רק יום אחד לא חשיב ולא נהגא כי אין מות בעולם · והא דלא מייתי הכא כל מה דדריש ר"ג בכמה מדליקין עתידה א"י שתוציא גלוסקאות וכלי מילת ואינך משום דהם לא מפורשים בקרא · והא לא מיירי רק מן אלה שכתובים בהדיא בקרא · וכן הא דלא מני קיבוץ גליות מארבע כנפות הארץ · ורב הגלות ושלום אשר מפורשים כי כל אלה נכללים בתוך אלה העשרה : ומה דכתיב והיה לך ה' לאור עולם פירושו שהוא יוסיף אור במאורות : ואפי' אדם כו' · לשון אפי' יתפרש משום דאמרינן בב"ק דצ"ב ע"ז אידלי יומא אידלי קלילא תזינן דמסגולת השמש היה להביא רפואה לחולה · לכן אומר דלא מיבעי שמוסיף ה' באור השמש אלא גם בסגולתו שמי שהוא חולה יתרפא לגמרי · או שיתפרש כי לפעמים רבוי האורה מזיק לבני אדם לכ"א לא מיבעי שלא יזיק אלא שיביא גם מרפא : ואותן אבנים מאירות כשמש · ולכן קרי להו שמשותיך ומה שמביא את הכתוב והלכו גוים לאורך נראה שמ"ש הוא כי שהכתוב הזה מיירי באור ה' ודכתיב ועליך יזרח ה' ולא קאי על אור האבנים · וי"ל שנאמר והלכו גוים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' : שנאמר בלע המות לנצח · שפירושו שמעדר המות ולא תמצא עוד בעולם בשום צד · ושפירוש הוס מסכים עם מה שנאמר בסוף הכתוב ומחה ה' דמעה מעל כל פנים : שאין עוד לא אנחה לא אנקה כו' · מקודם אמר שאין עוד בכי ויללה יזה על פגע גדול · ואח"ז אמר כי גם פגע קטן שהביא אנקה ואנחה גם זה לא יהיה : הה"ד עשה ירח למועדים · בא לפרש לכם למנות לכם למועדים ובדכתיב בקרא עשה ירח למועדים : אנו מוצאין ממעשה בראשית כו' · כי בתורה יש לפרש ג"כ שהאורה נבראת תחלה וכפ"ש רש"י על התורה ודוד פירש הדברים · ומ"ש דוד עוטה אור כשלמה קאי על האור שנברא ביום ראשון ובאמרו כשלמה הודיענו שהיכן נבראת האורה כדאמיל בב"ר פ"א ופרשה ג' ופליגי אדר"א שאמר בפרקיו שמים משיכן נבראו מאור לבושו של הקב"ה שנאמר עוטה אור כשלמה שלפ"ז האור הזה היה יוצר רוחנית ואחרים היה · ועי' בבעל העקדה דפי' בשער ב' שהאורה הוא כנוי למלאכים והאריך בזה בטוב טעם ודעת : שלשה בריות קדמו את העולם · פירושו שבעולם קם משלשה היסודות שאלה מים אש ורוח · ומה שלא מנה יסוד העפר משום דעפר הוא בכלל יסוד המים · והנה כאן אמר שאלו קדמה לעולם וזה היא אם היסודי ובב"ר פ"א איתא שתחלת בריית היתה במצואה שבת זה הוא באור דידן וכמו שהסכנו שם : הרוח הרה וילדה חכמה · הכוונה כי דקות המזג הכין את מוחו לחכמה · לא כן מזג עב וגם כבד לקבל חכמה : **אדם רואה עמוד נאה אומר ברוך המקום שנברא המחצב שנחצב ממנו ברוך**

שנתחצב ממנו · נאה העולם ברוך המקום שחצבו ובראו בדבר · אשריך העולם שהקב"ה מלך (המליך) בך · ב"ו צר איקונין שלו על הטבלא של עץ · הטבלא גדולה מצורתו · האלהים יהי שמו מבורך הוא גדול (לז) ואיקונין שלו גדולה · העולם קטן והוא גדול מן העולם · שנא' (ישעיה כו) כי ביה ה' צור עולמים · מה ת"ל צור עולמים (ע) שני עולמים עליו אינן חשובין כלום (עא) לכך נאמר ה' אלהי גדלת מאד · משעטף את האור חזר וברא את העולם שנאמר (תהלים קד) עוטה אור כשלמה וגו' · א בשר ודם משבונה את הבית הוא בונה את העליה האלהים אינו כן (עב) משמתת מעזיבה בנה עליה ומשכנה עליה העמיד אותן על אויר העולם על בלימה · ואח"כ התקין מרכבותיו עננים ואח"כ (עג) האסטים שלו על סערה · ומי מודיעך כל הדברים האלו דוד שהוא פירש מעשה אלהים להודיע לבאי עולם גבורתו שנאמר (שם) המקרה במים עליותיו השם עבים רכובו · לא בנחשת ולא בברזל אלא בגזוזטראות של מים ואח"כ בנה את העליות לא באבן ולא בגזית אלא רכסים של מים שנא' המקרה במים עליותיו · ב"ו עושה סרגלא שלו חזקה שתשא כל משאו ועושה אותה בברזל בנחושת ובכסף ובזהב · והאלהים יהי שמו מבורך הענן אין בו ממש ועושה סרגלין שלו עבים שנאמר (שם) השם עבים רכובו · ב"ו אם היה לפניו דרך של שקיעה מהלך הוא על אבנים שהם קשים והאלהים אינו כן אלא עוזב את הענן הנראה ומהלך על הרוח שאינו נראה שנאמר (שם) המהלך על כנפי רוח · ב"ו מכתיב לו סטרטיוטין גבורים בריאים כדי ללבוש קסדא ושריון וכלי זיין והקב"ה הכתיב סטרטיוטין שלו שאינן נראין שנא' (שם) עושה מלאכיו רוחות · הרוח יוצא והברק אחריו שנאמר (שם) משרתיו אש לוהט · משברא רקיע (לח) ב ברא מלאכים ביום השני (לט) ובו ביום ברא גיהנם שאין כתוב בו כי טוב כגון ב"ו שהוא קונה עבדים ואומר עשו אספתין אמרו לו למה כך אמר להם שאם ימרדו ישמעו אספיקולא · כך אמר הקב"ה **בורא אני גיהנם** שאין כתוב בו כי טוב שאם יחטאו בני אדם יורדין לתוכו · ג ומנין שנבראת גיהנם ביום השני שכן הנביא מפרש (ישעיה ל) כי ערוך מאתמול תפתה · מן היום (מ) שאדם יכול לומר אתמול ואימתי אדם יכול לומר אתמול ביום השני שיום אחד בשבת לפניו · ואח"כ ברא יבשה בשלישי בשבת שנאמר (תהלים קד) יסד ארץ על מכוניה ואותה שעה אחד ערום ואחד לבוש · כגון ב"ו שיש לו שני עבדים הפשיט כסותו של אחד והלבישה לחבירו כך אמר האלהים יקוו המים · גלה את הארץ וכסה את התהום וכן דוד אומר (שם) תהום כלבוש כסיתו · מן גערתך ינוסון · כגון ב"ו שראה גתו מלאה ענבים והכרם לבצור אמרו לו והיכן אתה נותן שאר ענבים בשביל שהגת קטנה אמר להם אני עושה גת שתטול לכל הענבים שבכרם מה עשה רפש הענבים ובעט ראשון ראשון ואח"כ הביא את הענבים שבכרם והחזיק הגת כל הענבים כך היה כל העולם מלא מים במים והארץ שקועה במים אמר הקב"ה ותראה היבשה אמרו המים הרי העולם אנו מלאים ועד עכשיו צר לנו להיכן אנו הולכין יהי שמו מבורך (מא) בעט באוקיינוס והרגו שנאמר (איוב כו) בכחו רגע הים ובתבונתו מחץ רהב · ואין מחץ אלא לשון הריגה שנא' (שופטים ה) ומחצה וחלפה רקתו · (מב) כשהרג אותן יש אומרים שהן בוכין עד היום הזה שנאמר (איוב לח) הבאת עד נבכי ים · ולמה הרג אותן (עד) שהבית שהוא מחזיק מאה חיים מחזיק אלף מתים לכך נקרא אוקיינוס ים המות · ועתיד אלהים לרפאתו שנאמר (יחזקאל מז) (מג) אל הימה המוצאים ונרפאו המים · כיון שראו שאר המים שבעט באוקיינוס לקול צעקתו ברחו חביריהן כמו חמר ב"ו שהוא הולך והיו (עה) לפניו שני עבדים אותן הראשונים רצין ובורחין כך היו שאר המים שבעולם בורחים מקול צעקתו של אוקיינוס · שנאמר (תהלים קד) מן גערתך ינוסון · והיו בורחין ולא היו יודעין להיכן

מסורת המדרש א עיין חגיגה דף י"ב · ובירושלמי חגיגה פרק ב' · ובבראשית רבה פרשה א' · ויקרא רבה פרשה ל"ו · מכילתא בשלח פרשה ח' · פרקי דרבי אליעזר פרק י"ח · ב בראשית רבה פרשה א' ופרשה ג' · מדרש תהלים מזמור כ"ד ומזמור פ"ו וק"ד · פרקי דרבי אליעזר פרק ד' · ילקוט סדר בראשית רמז ס' · ילקוט ישעיה רמז שכ"ב · ילקוט תהלים רמז תתל"ו · ג פסחים דף נ"ד · בראשית רבה פרשה ד' וש"נ ·

חדושי הרד"ל

(ע) ב' עולמים אין חשובין עליו כלום · מסיים שם בתנחומא שהרי נבראו בתגי השם : (עא) לכך נאמר ה' אלהים גדלת מאד · ר"ל שהשני עולמים אין חשובין כלום לפניך (ויש לפרש ה' אלהים הן ב' עולמות שנבראו ביו"ד ה"א) : (עב) משמתת מעזיבה בונה עליה · היינו מעזיבה העליונה שעל העליים והוא משל לעליות עליונים שעל השמים · ובתנחומא הגירסא משמתת הכסא כלומר שעל גבי השמים ממעל : (עג) האיסטים שלו · פי' מ"ע מושב בלשון (יוני) · ונכון יותר שהוא מלשון איסטוינו של עילם בבראשית רבה פרשה ס"ז שפירש הערוך עמידתו וקיומו (ובתנחומא נאמר כזה) : (עד) שהבית · שהוא מחזיק כו' כצ"ל : (עה) לפניו ב' עבדים · שהם את האחרונים והראשונים רצין כו' כצ"ל : או

חדושי הרש"ש

נבראו ביום ראשון כדאיתא בחגיגה (י"ב א') ועיין לעיל בב"ר פ"א סי' ט' : (לז) ואיקונין שלו גדולה · אולי הכוונה על האדם שנברא בצלמו · וכמאמר המליץ ברא שמים לרום וגו' ורוחב לב נבון אין חקר : (לח) ברא מלאכים ביום שני : הוא כדעת רבי יוחנן בבראשית רבה פרשה א' סי' ג' : (לט) ובו ביום ברא גיהנם · נראה דדריש את לוהט על אש של גיהנם והוא כדמסיק בפסחים (נ"ד א') דתלה קודם שנברא העולם ואור דידה בשני : (מ) שאדם יכול לומר אתמול · ואין בו שלשום · כ"ה בב"ר פרשה ד' סימן ו' : (מא) בעט באוקיינוס והרגו · בתנחומא הגירסא והרג שר שלו : (מב) כשהרג אותן · שם הגי' אותו · ולקמן ולמה הרגו : (מג) אל הימה המוצאים ונרפאו המים

מתנות כהונה

נאה העולם · מצאתי כי הוא ט"ס וצ"ל שנכון הוא ודוק ודוגמת זה אמרינן במסכת ברכות כמה נאה פת זו ברוך המקום שבראה יצא : **בדבר** · בדיבור בעלמא : [כשלמה וגו' גרסינן] : **מעזיבה** · עפר או אבנים שטוחים ומיושרים על התקרה : **בלי מה** · שתי תיבות הם כלומר על לא דבר ופסוק הוא באיוב כ"ו : **האסטים** · פירוש לפי הענין שורש כן ובסים : **בגזוזטראות** · ידוע הוא בלשון רז"ל בליטת אבנים או קורות יוצאות מקיר הבית לרשות הרבים : **רכסים** · ענין חיזוק · ועי' ערך רכס או פירושו חיבור מקוה המים · כד"א וירכסו את החשן : **סרגלין** · לא מצאתי פירושו · ולפי הענין גם הוא עמוד התוך הנושא כל המשוי : [ה"ג אלא עוזב את הענן הנראה כו'] : **שקיעה** · ששוקעין בתוכו כשדורכין עליו : **סטרטיוטין** · שרים : **קסדא** · כובע של נחושת לדרך מלומדי מלחמה : **אספתין** · נראה כמו שהוא אספסון שפירש בו הערוך סייף או פי' אבוקה כמו אספקי · ועיין בערוך : **אספיקולא** · גזר דין למיתה · עיין ערך דימוס : (ים המות · עיין בא"ר פסוק מה אעידך) [ב' ס'] : **חמר ב"ו** · פי' כזה שמוליך לפניו עבדיו השבויים להגיע אותם למקום חפצו · והוא שם מושאל מלשון חז"ל מחמר אחר בהמתו שהמנהיג ומוליך הבהמות קרוי חמר אע"פ שמוליך בהמות אחרות שאינם חמורים : **שני עבדים** · ומכה ומייסר אותם כדרך השבאים והראשונים שהם לפניו הולכים מעצמם לקול

פירוש מהרז"ו

ודורש שבא להורות ראיה ומופת על מציאת גדולת הבורא ית"ש ממציאת וגדולת מעשיו שמי שרואה עמוד שיש נאה מבין שלא נמצא כן מעצמו רק שחצבו אומן ממחצב של אבן גדול · והנמשל מאחר שאנו רואים עולם מלא ברואים אנו מבינים שיש בורא שבראו ומאחר שהבריאה מסודרת בחכמה ויכולת וחסד אנו מבינים שהבורא בעל החכמה · והיכולת · והחסד · ומ"ש ובראו בדבר כמ"ש בדבר ה' שמים נעשו וכדומה · והנה העמוד מעת שהותקן על מכונו אין האומן צריך לו עוד אך העולם אינו יכול לעמוד רגע בלא שפע ית"ש וזהו מ"ש אשריך העולם שהקב"ה מלך בך : והם ג' מדרגות · ברוך המקום על מציאותו ובריאותו כנ"ל · ב' · ובראו בדבר · על הבדילו וקדושתו מן העולם שברא מאין רק בדברו · והג' שמולך בעולם ואנו משיגים בהיפך תחלה מלכותו בעולם · ב' הבדלו וקדושתו · ג' מציאותו · וזהו הסוד של השבח ואנחנו כורעים וגו' לפני מלך מה"מ · ב' הק' · ג' ב"ה ודוק מאד : **צר אקונין** · מכאן עד עשה ירח מהתנחומא סדר חיי שרה ס"ג : **ואיקונין שלו גדולה** · בתנחומא כאן הגי' גדולה מכל העולם וזהו מ"ש כאן · העולם קטן פי' בערך אקונין · ומ"ש שני עולמים וכו' ופי' שבשני אותיות אלו ברא ב' עולמות העוה"ז בה' והעוה"ב ביו"ד כמ"ש ב"ר פר' י"ב סי' יו"ד והיו מתמתחים והולכים עד שאמר להם די אם ב' אותיות כך ק"ו וכו' ע' בתנחומא שמאריך בזה מהפסוקים ואם האיקונין כך ק"ו הטבלא וק"ו הבית · השמים כסאי וגו' איזה בית וגו' · וזהו גדלת מאד התבונן בזה : **משעטף האור** עד כשלמה · בתנחומא ליתא וכבר כתוב בריש הסימן ונראה שהוא כאן בטעות · ואולי הוא העתקה ממקום אחר ולסדר הפסוקים : **משבונה את הבית** · כדעת ב"ש ב"ר פ' א' סי' ט"ו שהשמים נבראו תחלה והארץ בשלישי · וכמבואר שם פר' י"ב ס"ה לב"ש · וכן לקמן בסי' זה יבשה בג' יסד ארץ · ולכוונה זו הגי' בתנחומא משמתת את הכסא שזהו ההכרע של ב"ש בב"ר א' הנ"ל · ומ"ש על אויר העולם על בלימה וכפי המשל היה לו לסיים משבנה את העליה בנה הבית וזהו כוונתו העליה על האויר והאויר על הארץ על בלי מה וכמ"ש תולה ארץ על בלי מה אלא שחושב בריאות משמים עד הארץ כסדר : **האסטים שלו** · בתנחומא הגי' האצטבא וצ"ל במדרש האסטיו שלו כי סטיו והאצטבא ענין אחד הוא וע' ערוך ערך סטיו · ובערך אסטווה א' וב' ובמ"ע הביא מאמר זה בערך אסטים ופי' בל"י מושב : **רכסים של מים** · בתנחומא הגיר' רכסיו של מים על עליותיו ויתכן שהוא מלשון גובה והר כמ"ש והרכסים לבקעה ובערוך ערך רכס ד' בריש ילמדנו אימתי רכס הקב"ה עליותיו במים ביום השני פירוש ענין חיזוק כמ"ש וירכסו את החושן עכ"ל : **סרגלא שלו** · לפי הענין עגלה וקרון מ"ע וכמ"ש עבים רכובו וע' ב"ר ריש פר' ד' : **דרך של שקיעה** · פי' של טיט ומים מניח שם אבנים להלך עליהם : **הענן הנראה** · פי' שיש לו ממשות שיכולים לראותו מה שאין כן ברוח : **סטרטיוטין** · פי' במ"ע בל"י אנשי מלחמה וע' בערוך ערך אסטרטיא עכ"ל : **קסדא** · שבת דף ס' כובע נחושת : **והברק** · גיר' התנחומא והרוח מוציא ברק : **אחריו מלאכים ביום ב'** · ב"ר פר' א' ס"ג וש"נ : **גיהנם** · שם פר' ד' ס"ו וש"נ ומבואר · וחוטם בתנחומא אבל תללה של גיהנם נברא ב' אלפים קודם וכו' וכן בפסחים נ"ד אם בשני והללה קודם וכו' ול"ע איך יברא החלל קודם שנברא המקום ויתכן שמ"ש חללה פי' מחשבתה וכמ"ש חללה של רשות עי' תד"א פרק ל"א · פר"א פרק ג' : **אספתין** · פי' במ"ע חרב : **ברא יבשה** · כמ"ש ביום ג' יקוו המים וגו' ותראה היבשה : **אחד ערום ואחד לבוש** · ובתנחומא שם הגי' ועשה אחד ערום ואחד לבוש פי' שתחלה עשה התהום ערום וכוונתו על מ"ש איוב כ"ו ו' ערום שאול נגדו ואין כסות לאבדון וכאן אמר תהום כלבוש כסיתו והם ב' כ"מ והכריע שתחילה היה ערום והארץ מכוסה במים ואח"כ יקוו המים לגלות הארץ והוא הפסוק הג' המכריע וכסה התהום הוא תחתית הים במים שעל הארץ : **והכרם לבצור** · ובתנחומא הגי' ויש לו כרם לבצור : **אני עושה גת** · פי' אעשה באופן שתחזיק הגת כל הענבים שבכרם : **בעט באוקינוס** · שהמים הראשונים היו אגולים מלאים רוח והיו ממלאים העולם וכשדרכם ועצרם הוציא הרוח מהם וזאת הריגתם כמו הריגת כל בע"ח בהוצאת הרוח · ונבראו תחלה ע"פ כל הארץ שיהיה טבעם בארץ וכשנכנסו לים רוצים תמיד לשוב לארץ וע"כ הומים גליו ומתגעשים תמיד וזהו ענין בכייתם וצערם וזהו מ"ש שם גבול שמת בל יעבורון בל ישובון לכסות הארץ כי זה חפצם מטבעם וכמ"ש ב"ר פר' ה' ס"ו ע"ש ועי' במ"ר פר' י"ח סי' כ"ב · ובתנחומא הגי' והרג שר שלו וע' ב"ב דף ע"ד ב' נבכי ים מלשון בכי ע"פ מדת ממעל · וכל הענין במדרש תהלים נ"ג שם בהדיא שהוציא הרוח מהם : **ונרפאו המים** · שישקטו וינוחו : **בכחו רגע הים** · ובפסוק הקודם עמודי שמים ירופפו וגו' שמדבר בתחלת הבריאה ב"ר סוף פר' ד' ורגע פי' בקיעה ודורש מס"ד ובתבונתו מחץ רהב : **כמו חמר ב"ו** · פי' מוליך חמוריו ולפניו חמורים רבים זה אחר זה וכשמכה את החמור שלפניו שילך מהרה הוא דוחק את שאצלו וכן כולם זה לזה וכולם הולכים מהרה : **מן גערתך ינוסון** · סובר שמ"ש גערתך אין הכוונה על מ"ש יקוו המים וגו' כי נערה פי' מכעס או מצרה גם מ"ש מקול רעמך על גערת אוקיינוס ורעש שמעו מימיו שבעט בהם וצערן · ותחלה אמר · ינוסון יחפזון שלא ידעו להיכן ילכו כדרך הנס והחפז

יפה תואר

שמקום שחצבו ובראו בדבר כנ"ל · ופי' שמ"ש ברכי נפשי את ה' על מעשה בראשית שמזכיר והולך הוא מפני שדרך לברך למקום שבראם כברואים נאה שדברים שהם : הוא גדול ואיקונין שלו גדולה העולם שנברא בחכמת ה' הוא כאיקונין שלו כי בו יראה כבודו ע"ד מלא כל הארץ כבודו · וז"ש העולם קטן והוא גדול כו' כי לא יכילו השמים והארץ את כבודו : משעטף את האור · פי' שהעטיפו ביסודות אור והבלים מלאכת העולם : כגון בו"ד שהוא קונה עבדים · משום דק"ל איך יברא הקב"ה את הגיהנם אשר רע הוא לבריות ולכן לא נאמר בו כי טוב שלא ממנו יצא אך טוב · ולכן אומר כי גם שגיהנם טוב הוא לייסר את בני אדם : בעט באוקינוס והרגו · ענין הריגה הוא שפירש שמים והוציא הרוח המעורב בתוכן שע"י זה יתמעט כמותן כענבים שדרוכים שיצא היין מתוכם ויתמעט כמותן · ובפרק השפינה איתא שהרג לשרו של ים וגם שם הכוונה על שנוי טבען שראשון שהוא כבר שלסן והכל הולכין לענין אחד · ומ"ש כיון שראו שאר שמים שבעט באוקיינוס הוא דרך מליצה והכוונה שבהתמעט כמות המים שבאוקיינוס נקוו גם המים שבשאר המקומות במקום אחד עד שנראתה היבשה : ה"ג כגון בו"ד שהוא הולך והיה לפניו ב' עבדים והרג אותן כיון שראו כולם אותן שראשונים כן היו רצין ובורחין כצ"ל

בורחין · שנאמר (שם) יעלו הרים ירדו בקעות אל מקום זה יסדת להם · כגון עבד ב"ו שאמר לו אדונו המתן לי בשוק ולא אמר לו היכן ימתין התחיל העבד אומר שמא אצל בסילקי אמר לי להמתינו או שמא אצל בית המרחץ אמר לי (עו) או שמא בצד פיטרון אמר לי עלה מצאו (עז) סטרו מסטר · אמר לו על שער פלטרין של אפרכוס שלחתיך · כך היו המים חוזרים כששמעו שאמר להם הקב"ה (בראשית א) יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד · לא לדרום ולא לצפון אמר להם (עח) אלא היו פוזרין · יעלו הרים ירדו בקעות סטרן הקב"ה מסטר אמר להם למקומו של לויתן אמרתי לכם לילך · מנין כן שנאמר (תהלים קד) אל מקום (עט) זה יסדת להם · וזהו מקומו של לויתן · שנאמר (שם) לויתן זה יצרת לשחק בו · גבול שמת בל יעבורון · כגון ב"ו שהכניס בהמתו לדיר ונעל המסגר בפניה כדי שלא תצא ותרעה את התבואה כך נעל הקב"ה את הים בחול והשביעו שלא יצא מן החול · שנאמר (ירמיה ה) אשר שמתי חול גבול לים · (תהלים קד) המשלח מעיינים בנחלים · כגון ב"ו (מד) שיש לו עקלים של זיתים (מה) כבש את הקורה זה על זה (מו) והשמן יורד מלמעלה והשמן יורד מלמטה · כך ההר מכאן וההר מכאן כבושין על המעיינות והן מקטיעין ויוצאין מבין ההרים · לכך כתיב המשלח מעיינים בנחלים · אח"כ מה דוד אומר (שם) עשה ירח למועדים · (פ) [א] שלש מאות וששי' וחמש חלונות ברא הקב"ה ברקיע מאה ושמוני' ושלשה במזרח ומאה ושמונים ושנים במערב · מהן ברא לשמש ומהן ברא (פא) ללבנה שיהא העולם שט אחריו והוא מהלך כולן חוץ מי"א חלונות שאין הלבנה נכנסת לאחד מהן · כגון אפרכוס ודוכס שהיו נוטלין דונטיבא · אפרכוס נוטל לפי כבודו ודוכס לפי כבודו · כך השמש נקרא גדול והלבנה נקראת קטן לכך השמש נקרא גדול שהוא גדול על הלבנה י"א יום לכך ברא הלבנה [ב] בשביל מועדות שיהיו ישראל מרבין וממעטין כלבנה ואינו רע לה בעבור תקנת המועדות (מז) (פב) שכל השנה מונה לחמה לשני עולם ולשנים של בני אדם והוא שיודע קצו של כל אדם ואדם (פג) כמה שנים ראה השמש (מח) (פד) וכל הימך לומר שבשביל אלו המועדות עשה את הלבנה עמד דוד ופירש עשה ירח למועדים אמרו לו לדוד עד שאנו במצרים נטלנו חדש של לבנה · הה"ד החדש הזה לכם : **כג** ד"א החדש הזה לכם · הה"ד (משלי ה) יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך · אמר הקב"ה איני מזהיר עובדי כוכבים על עבודת כוכבים אלא לכם שנא' (ויקרא כו) לא תעשו לכם אלילים · לא נתתי המשפט אלא לכם שנאמר (הושע ה) שמעו זאת הכהנים והקשיבו בית ישראל ובית המלך האזינו כי לכם המשפט · הצדקה שלכם שנאמר (דברים כד) ולך תהיה צדקה · הרחמים שלכם שנאמר (שם יג) ונתן לך רחמים ורחמך והרבך · (פה) ושמיטים ויובלות שלכם שנאמר (ויקרא כה) וקדשתם את שנת החמשים שנה · ואומר יובל היא קדש תהיה לכם · ולא נתתי המצות אלא לכם · שנאמר (דברים יא) והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום · המעשרות והבכורות לכם שנא' (שם יד) ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך וגו' · הקרבנות לכם שנא' (שמות כ) וזבחת עליו את עולותיך · הברכות לכם שנא' (במדבר ו) יברכך ה' וישמרך · וכן וצויתי את ברכתי לכם · וארץ ישראל לכם שנאמר (ויקרא כה) לתת לכם את ארץ כנען · ולא ארץ ישראל בלבד אלא אפילו כל הארצות סביבותיה · שנא' (יהושע א) כל מקום אשר תדרוך כף רגליכם בו וגו' · לא נתתי התורה אלא לכם · שנא' (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי וגו' · הציצית נתתי לכם · שנאמר (במדבר ט"ו) והיה לכם לציצית · ימים טובים נתתי לכם · שנא' (ויקרא כג) מקרא קודש יהיה לכם · יום הכפורים נתתי לכם · שנא' (שם) כי יום כפורים הוא · לולב לכם · שנא' (שם) ולקחתם לכם ביום הראשון · סוכה לכם · שנא' (שם) כל האזרח בישראל וגו' · לא נתתי אורה אלא לכם · שנא' (ישעיה ס) קומי אורי כי בא אורך · לא נתתי ראשי חדשים אלא לכם · שנא' החדש הזה לכם · פסח לכם · שנא' (שמות יב) והיה לכם למשמרת · הוי יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך : **כד** ד"א החדש הזה לכם · [ג] הרואה את הלבנה (פו) היאך צריך לברך בזמן שהיו ישראל מקדשין את החדש · יש מן רבנן אמרין ברוך מחדש חדשים · ויש מהם אומרים ברוך מקדש חדשים · ויש מהם אומרים מקדש ישראל שאם אין ישראל מקדשים אותו אין אותו קדוש כלום · ואל תתמה על זה שהקב"ה קדש את ישראל שנא' (ויקרא כ) והייתם לי קדושים כי קדוש אני ה' ולפי שהם מקודשים לשמים לכך מה שהם מקדשים הוא מקודש · רצונך לידע צא ולמוד מכלי השרת משה קדש את המשכן ואת כל

מסורת המדרש א ירושלמי ראש השנה פרק ב' הלכה ד' · פרקי דרבי אליעזר פרק ו' · ועיין מדרש תהלים מזמור י"ט · ועיין ילקוט מלכים א' רמז קפ"ה בשם מדרש תדשא · ילקוט [illegible] תרע"ג · ב בראשית רבה ריש פרשה ו' · ג עיין סנהדרין דף מ"ב · ירושלמי ברכות פרק ט' הלכה א' · מסכת סופרים פרק י"ט ופרק כ' ·

חדושי הרש"ש

במים · שאוקיינוס נקרא כן ע"ש שהוא יוצא מן סיבוב להקיף א"ה"ע (רש"י שם) : (מד) שיש לו שני עקלים כו' · כן הוא בתנחומא : (מה) כבש את הקורה ע"ז וע"ז כ"ג דל"ל : (מו) והשמן יורד מלמעלה · אלו היבום ליפנייהו בתנחומא : (מז) שכל השנה כו' · אולי צ"ל שכל השנה מונה כו' : (מח) וכל סימך לומר

הדושי הרד"ל

(עו) או שמא בצד פטרון · פי' אצל הסלע · וכ"ה במ"ע ערך פטרא · אבל בתנחומא [illegible] עיקר : (עז) סטרו מסטר א"ל על שער פ.טון של אפרכום שלחתיך · ולכן לא פירש [illegible] להבין שכ"ה משתמא כוונתי · וכן בנמשל כמים היה להם להבין שאל מקומו של [illegible] מים הרבה שלחתים : (עח) אלא · שהיו חוזרין והולכין יעלו הרים כו' · כ"ה שם [illegible] יסדת להם · וזה מקום של לויתן כצ"ל : (פ) שס"ה חלונות כו' · קפ"ג כו' וקפ"ב במערב כו' עיין זה בפר"א פ"ו ומ"ש בס"ד בביאורי שם : (פא) ללבנה · שהיא עולה ושט אחריה כצ"ל [illegible] אחר החמה : (פב) שכל השנה מונה לחמה · למדרש שמש ידע מבואו קאי · שהשמש מודיע לשני עולם ולשני ב"א רק שירח עשה למועדים ועי' ב"ר פ"ו : (פג) כמה שנים ראה הש[illegible] זה לרמוז ללשון המקרא בקהלת (ז' י"א) שקורא להחיים רואי השמש · כי חיים וקצו תלוי בשמש שהיא ראש כל המזלות : (פד) וכל סימך · עי' מ"ע ע' כל הימך שפי' בזה פי' חדש אבל [illegible] המאמר : (פה) ושמיטין ויובלות שלכם · שנאמר והיתה שבת הארץ לכם ואומר יובל היא כו' כצ"ל : (פו) היאך צריך לברך בזמן שהיו ישראל מקדשין את החדש יש כו' · פשט הלשון [illegible]

פירוש מהרז"ו

והחפז ואיך אמר אל מקום זה הרי ידעו על כן דורש ע"פ משל : בצד פטרון · פי' במ"ע בל"י ורומי אבן חלמיש · וגירסא התנחומא בצד פיטרון פי' בתי תיאטראות : פלטון של אפרכום · והיה לו להבין שהיתה כוונתו שילך לשם ולא למקום אחר כי שם הוא רגיל לילך להשתעשע עמו : לויתן זה · דורש נז"ש ומ"ש בו הכוונה על לויתן וכמ"ש איוב סוף מ' מפורש התשחק בו וברש"י שם : סטרו מסטר · ע' מ"כ גם יתכן מלשון סטר בארמית שלדו האדון שילך לצד זה · ע' ב"ר פר' ה' ס"ג בא"ה : ותרעה את התבואה · שזהו טבעה ותאותה וכן הים טבעו לצאת בעולם כצ"ל : עקלים של זיתים · פירוש בערוך כפיפות של בית הבד ובתנחומא הגי' שני עקלים ומ"ש כבש הקורה זה על זה כן הוא גם בתנחומא אבל אין לו ביאור · ונראה שצריך להיות על זה ועל זה שעיקר הדרשה על מ"ש בין הרים יהלכון שהמעינות יוצאים מבין שני ההרים שכובשים על המים משני צדדין ובהככה שיצאו מבין שניהם מאפס מקום וכמשל הכפיפות והסולם שנותן קורה על שניהם והשמן יוצא מביניהם ואפשר שהכוונה שנותן קורה על קורה להכביד · ומ"ש יורד מלמעלה אינו [illegible] מיושב שהרי עיקר הדרשה על מ"ש בין הרים יהלכון היינו למטה ובתנחומא ליתא : אח"כ וכו' עשה ירח · על שעתה חוזר לפסוק עשה ירח שהתחיל בו לענין הח[illegible] אח"כ : שס"ה חלונות · כנגד שס"ה ימות החמה שהשמש עושה בכל יום סיבוב חדש לפי גלגלו החוזר ממערב למזרח כפי חגורת המזלות שנוטה מקו השוה כ"ג מע[illegible] ענין החלונות וכן הוא בירושלמי פרק ב' דר"ה ובפר"א פרק ו' איתא שס"ו ועי' שו"ת · וי"א מהם מיוחדים לשמש לבד שימות החמה יתירים על ימות הלבנה שה[illegible] ומ"ש שיהא העולם שט אחריו פי' שיהיה מנהג אחר מהלך השמש והירח כמ"ש פר"א שם : אפרכום ודוכוס · דוכוס גדול מאפרכום עי' ד"ר פר' ב' סימן ג' וש"נ [illegible] הגדול לממשלת היום וגו' והשמש דומה לדוכוס והירח לאפרכום : בשביל מועדות · שכמו שהלבנה מתמעטת ומתרבה כך המונים לה ואין זה חסרון ללבנה שפעמים [illegible] אנו יודעים איך לתקן המועדות · ע' ב"ר פר' ו' ס"ג ד' : והוא שיודע קיצו · שהילוך השמש עושה הימים והשנים בעולם ואולי שמודיע קיצו · שזריחת השמש [illegible] כמה שנים וימים הוא חי : חדש של לבנה · שאין זה לפי מהלך השמש שאין השמש עושה רק שנים ותקופות וימים · והלבנה עושה חדשים והמועדים לפי החדשים · וזהו החודש [illegible] פסח שבו לכם : כג ולא לזרים אתך · מיותר שכבר אמר לך לבדך · ועוד איך יעלה על הדעת שמי שיעמול בתורה ובמצות יותן השכר לאחר ודורש שלא ניוה ל[illegible] המשפט · ע' ב"ר ריש פר' פ' : כל מקום אשר תדרוך · וס"ד לכם נתתיו : ולקחתם לכם · פרי עץ הדר כפות תמרים וכו' : כד בזמן שהיו ישראל מקדשי[illegible] הרואה את הלבנה משמע כל יחיד ואח"כ אמר בזמן שהיו ישראל מקדשין ולא עתה · [illegible] עתה · וברכת מחדש חדשים אנו מברכים גם עתה וכמ"ש סנהדרין מ"ב א' הני נשי דידן [illegible] כדרב יהודה אשר במאמרו וכו' מחדש חדשים · ועי' בירושלמי פרק הרואה הלכה א' · על כן נראה לי ברור דכאן תרתי קאמר הרואה את הלבנה וכו' ובזמן שהיו [illegible] היינו ב"ד בעת שהיו מקדשין ע"פ הראיה וראיה לדבר במסכת סופרים פרק י"ט הלכה ט' וצריך בברכת היין לומר בא"י כו' אשר גידל כו' בא"י מקדש ישראל וראשי [illegible] ברכת ב"ד ע"ש וברים פרק כ' בברכת יחידים וז"ל ואין מברכים על הירח אלא במוצאי שבת וכו' ומברכין ברוך אשר במאמרו וכו' עד בא"י מקדש וראשי חדשי[illegible] שתי הברכות אלא שבמ"ם לא השוה דרכיו בענין החתימה · והרוצה לעמוד על עיקרן של דברים יעיין בכל המקומות הנ"ל : שאם אין ישראל · לעיל פר' ז' סי[illegible]

מתנות כהונה

לקול נעקתם של אלו השנים המוכים · ועיין מזה בב"ר פר' ה' : בבלקי · פלטין גדולה : פיטרון · פי' כמו פטרון בס' א"א גרסינן פיטרין והוא בקעה שמוהקין בו [illegible] ואף בני אדם כיוצא בהם : סטרו מסטר · הכהו מכת לחי : אפרכום · [illegible] הרים · פירושו כמו שנאמר יעלו הרים : עקלים · קשורים ותפוקים [illegible] הבד : דונטיבא · מתנה מאת המלך : [ה"ג מאה ושמונים וב' במערב וד"ק] [illegible] השמש נקרא גדול שהוא גדול על הלבנה : ואינו רע כו' · החסרון ללבנה אין [illegible] מאחר שיוצא מזה תקנה למועדים : ה"ג שכל השנה מונה לחמה לשנים כו' [illegible] העולם ושנות בני אדם יכולין למנות על פי מהלך החמה אבל המועדים [illegible] פי חסרון ויתרון הלבנה : וכל הימך · וכי כל כמינך כו' : [אמרו לו [illegible]

ידי משה

הן ותשכח : כגון עבד ב"ו שאופק וסולך כצ"ל וכן מצאתי הגירסא ונכון הוא ולפי זה יסים המשל דומה לנמשל וכן המשל אח"ז ג"כ נזכר עבד אבל לפי פי' מ"כ אין לו פי' כלל : ומצאו סטרו מסטר · עיין מ"כ ולא נהירא לי למה הכה אותו הלא כפי' איתמר שלא אמר לו היכן ימתין ואני אומר דקאי על העבד ופי' סטרו מסטר שהיה העבד מנדד מכל צד ותופס אותו כמו שאמר שמא בצד פטרון או באיזו צד אחר כי תרגום של ונלעו השתכן לסטר משכנא וכן אחת מצלעותיו תרגום מסטרוהי וכן בנמשל גם כן סטרון מסטר שהיו המים מנדדים מכל צד לצפון ולדרום וכו' אמר להם הקב"ה ותיבת הקב"ה שייך אחר תיבת אמר להם וכן צריך להיות הגירסא ומצאו סטרו מסטר פי' הקב"ה מצא למים שהיו מנדדים מכל צד א"ל הקב"ה וכו' מניין כן שנאמר אל מקום זה יסדת אבל אם כפי' מ"כ למה לא יבית ראיה ג"כ על שהכה אותם וגם קשה היכן באמת הרמז שהכה אותם וגם למה יכו אותם על שלא שמעו אלא צ"כ כפירושי ודו"ק היטב : מרבים וממעטין · פי' יתיר וחסר כי לפעמים מחסירין ומעברין החודש בשביל תיקון המועדות כדאיתא בר"ה : וכל הימך · פי' וכל המוני דהיינו הגליונים ואת אומר שבשביל אלו המועדות וכו' לכן אמר מלת אלו ר"ל שהוא דבר קטן וברא בשבילם הירח עד שבא דוד

יפה תואר

כצ"ל : כגון בו"ד שיש לו עקלים · נראה דר"ל שמשו"ה בין הרים יהלכון הוא [illegible] שהמעינות שעולים מהתהום אינם מלוחים כמי הים שהוא התהום ואמר שהם מזדככין [illegible] בארץ וזש"א שכן כמו הזיתים שנעצרים על ידי העקלים ונשאר הפסולת למטה והשמן [illegible] וכן ע"י ההרים דכבושים על התהום כשהמים נובעים אין יוצא מביניהם אלא חלק [illegible] שממנו המליחה נשאר למטה : לכך ברא הלבנה כו' · כלומר לא יקשה בעיניך מה [illegible] מהשמש באורו שמתמעט ומתרבה כי זה אינו עול בחוקו כי הוצרך זה מפני שמועדו[illegible] חדוש הירח · וזה שאמר שישראל מרבין וממעטין כלבנה שגורעין ומוסיפין כפי [illegible] ירע לו מאחר שזה לתקנת המועדות וכמו דאמר בפרק אלו טרפות בפיוסה לימנו בך [illegible] וכל הימך לומר · כלומר מעצמך יש לך לומר כן אע"ג שלא היה מפורש כי אין טעם [illegible] עמד דוד ופירש · והא דכתיב והיו לאותות ולמועדים כבר פירש המפרש דלא קא[illegible] אלא זה לאותות ולמועדים וזה לימים ושנים · ועי' בב"ר פ"ו ומש"ש : איני מזהי[illegible] על עבודת כוכבים · באמת זה הוא מהמצות שבני נח מוזהרים עליהם וכן מ"ש [illegible] אלא גם על דינים נצטוו אבל פירושו הוא על תוספת האזהרה ופרטי הדינים אשר [illegible]

לבני נח · וכן נראה בתנחומא ריש פרשה שופטים : הרחמים שלכם · כי גם זה הוא מהמדות אשר בני ישראל יתמידו בהם · וזה ביישנים רחמנים וגומלי חסדים : בזמן שהיו ישראל מק[illegible]

(פז) כליו מי היה מקדשם יכול היה משה לבא ולקדשן אלא מה היו עושין היה הכהן מקבל בו דבר של קדש והכלי מתקדשת כשם שקדש משה בדם המזבח או יין נסך או מנחה מערה בכלי חול וכלי חול מתקדש · ואם כלי חול כשהוא מתמלא מן הקדש מתקדשת · עאכ"ו ישראל שהם קדושים ומקדשים את החדש · אמר הקב"ה אני קדוש אני ולעצמי אני מקדש אלא הריני מקדש את ישראל והן מקדשין אותי · לכך כתיב והייתם לי קדושים כי קדוש אני ה' מקדשכם · וכן דוד אומר (תהלים כב) ואתה קדוש יושב תהלות ישראל ומתי התחילו ישראל לקדש את החדש במצרים · הה"ד החדש הזה לכם : כה ד"א החדש הזה לכם · הה"ד (שם קמז) מגיד דבריו ליעקב · זו התורה · חוקיו ומשפטיו לישראל · אלו קדושי החדשים שיש בהם חוקים ומשפטים · חוקים (מח) (פח) אלו המועדים · שתלוים בהם המשפטים · ואין חקיו אלא חגים · (מט) שנאמר (שם פא) כי חק לישראל הוא · כיצד המשפטים תלוים בהן אדם מוכר שדה או בית (פט) או עבד או שהוא לוה ומלוה לחבירו אם רצה אדם לגזול לחבירו הוא מוציא לו שטר והדיינין רואין היאך כתב לו ומאימתי (צ) כתב לו הגרמסיון מאיזה חדש בכמה בחדש היה וכך בודקין הדיינין ואומרין לגוזל (נ) אי אפשר לך לגוזלו · הוי חקיו ומשפטיו לישראל · הדיינין בודקין חדשים שמן חשבון חדשים הדיינין דנין : כו ד"א החדש הזה לכם · הה"ד (שם עב) יפרח בימיו צדיק ורוב שלום עד בלי ירח · עד שלא הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים ברמז הודיע להם (נא) שאין המלכות בא להם עד שלשים דור שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים [א] החדש שלשים יום ומלכות שלכם שלשים דור · הלבנה בראשון של ניסן מתחלת להאיר וכל שהיא הולכת מאירה עד ט"ו ימים (צא) ודסקוס שלה מתמלא ומט"ו עד שלשים אור שלה חסר · בל' אינה נראית · כך ישראל ט"ו דור מן אברהם ועד שלמה · אברהם התחיל להאיר (נב) שנאמר (ישעיה מא) מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו · בא יצחק אף הוא האיר · שנאמר (תהלים צז) אור זרוע לצדיק · בא יעקב והוסיף אור · שנא' (ישעיה י) והיה אור ישראל לאש · ואח"כ יהודה · פרץ · חצרן · רם · עמינדב · נחשון · שלמון · בועז · עובד · ישי · דוד · כיון שבא שלמה נתמלא דיסקוס של לבנה שנאמר (דה"א כ"ט) וישב שלמה על כסא ה' למלך [ב] וכי יוכל אדם לישב בכסאו ש"ל הקב"ה מי שנאמר בו (דניאל ז) כרסיה שביבין די נור · אלא מה הקב"ה שולט מסוף העולם ועד סופו ושולט בכל המלכים שנאמר (תהלים קלח) יודוך ה' כל מלכי ארץ · כן שלט שלמה מסוף העולם ועד סופו שנאמר (דה"ב ט) וכל מלכי הארץ מבקשים את פני שלמה וגו' · והמה מביאים איש מנחתו · לכך נאמר וישב שלמה על כסא ה' למלך · הקב"ה לבושו הוד והדר ונתן לשלמה הוד מלכות שנאמר (שם א כט) ויתן עליו הוד מלכות · בכסאו של הקב"ה כתיב (יחזקאל א) ודמות פניהם פני אדם ופני אריה ובשלמה כתיב (מלכים א ז) ועל המסגרות אשר בין השלבים אריות בקר · וכתוב א' אומר (שם) כמעשה אופן המרכבה · בכסאו של הקב"ה אין דבר רע נוגע שנאמר (תהלים ה) לא יגורך רע · ובשלמה כתיב (מלכים א ה) אין שטן ואין פגע רע · הקב"ה עשה ששה רקיעים ובשביעי יושב ובכסאו של שלמה כתיב (שם י) שש מעלות לכסא ויושב במעלה השביעית · הרי נתמלא דיסקוס של לבנה ומשם התחילו המלכים (צב) פוחתין והולכין (דה"א ג) ובן שלמה רחבעם ובן רחבעם אביה ובנו אסא · יהושפט · יהורם · אחזיהו · יואש · אמציהו · עזיה · יותם · אחז · יחזקיה · מנשה · אמון · יאשיהו · יהויקים · כיון שבא צדקיהו דכתיב (ירמיה לט) ואת עיני צדקיהו עור · חסר אורה של לבנה · וכל אותן השנים אע"פ שהיו ישראל חוטאין היו האבות מתפללין עליהן ועושין שלום בין ישראל למקום שנאמר (תהלים עב) ישאו הרים שלום לעם · ואין הרים אלא אבות שנאמר (מיכה ו) שמעו

מסורת המדרש א פסיקתא רבתי פיסקא ט"ו סימן י"ז · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ה' · ילקוט כאן רמז ק"ץ · ילקוט דברי הימים ב' רמז אל"ף פ"ב · ועיין בבמדבר רבה פרשה י"ג · ב שיר השירים רבה פרשה א' פסוק א' · מדרש תהלים מזמור ע"ב · ילקוט תהלים רמז תת"ס · ילקוט דברי הימים ב' רמז אל"ף פ"ב ·

חדושי הרד"ל

לבכך ברכה זו · והוא תימא (ואפשר ברכה דהכא היינו ברכת קדוש החודש שבמס' סופרים ספי"ט ס"ט אבל אין הלשון משמע כן) · ובירושלמי פרק הרואה מייתי לה בסתמא על הרואה לבנה בחידושה משמע אפי' בזה"ז · וכמדומה שלשון זה בזמן שהיו ישראל מקדשין את החדש · מקומו הראוי לו הוא להלן אחר הא דאם אין ישראל מקדשין אותו אין אותה קדושה כלום ועי"ז אמר שהיינו בזמן שהיה נוהג קה"ח · אבל בזה"ז מאליו קדוש ועי' בדברי הרמב"ם והרמב"ן בס' המצות עשין קנ"ג שכתבו שאנו סומכין על חשבון הלל הנשיא : (פז) כל כליו לדורות מיהו כו' · כצ"ל : (פח) המועדים שתלויין בהן ואין חינוך אלא כו' כצ"ל : (פט) או עבד · או שהוא לוה כו' כצ"ל : (צ) כתב לו הגרמטיון · כ"ה גי' מ"ע ופירושו שט"ח : (צא) ודסקוס שלה מתמלא · פירש מ"ע עיקר מלת דסקוס ענינו כלי עגול · ומתפרש יפה כאן בלבנה כן : (צב) פותחין והולכין כו' · עמ"כ · ובבמ"ר פי"ג (רכ"ג סע"ד) הלשון ט"ו מלכים מלך בן מלך (וכמ"ש שם במזמור משפטיך למלך תן וצדקתך לבן מלך) ונראה דיהויקים דחשיב כאן ט"ס · ולא חשיב מן ג' בני יאשיהו א"א צדקיהו לבדו אבל אחיו יהואחז ויהויקים וכן יהויכין בן יהויקים לא חשיב · וכ"ה הסמנין בילקוט ד"ה א' רמז אלף פ"ב (ועיין מאמר זה בדברי רבינו בחי' ס')

חדושי הרש"ש

לומר · ע' מ"כ · וע' לעיל רפ"ח והכל ממך לדרוש וכמ"כ שם : (מח) אלו המועדים שתלויים בהם ואין כו' · כצ"ל וסיבת המשפטים נראה למתוק : (מט) שנאמר כי חק לישראל הוא · ולעיל מיניה כתיב ליום חגנו : (נ) א"א לך לגוזלו · עמ"כ הכ' דאם אין בו זמן השטר פסול · עי' בחו"מ סי' מ"ג פרטי דין זה · ובנו"כ חלק א"ע תשובה ע"ב : (נא) שאין המלכות באה להם עד שלשים דור · הוא לשון שקיעה כמו ביאת השמש · ובכתבי הגי' שאין המלכות עומדת להם אלא שלשים דור : (נב) שנאמר מי

מתנות כהונה

כול היה משה · בתמיה : כשם שקדש משה בדם · את המזבח : או יין נסך · אדלעיל קאי שאמר הכהן מקבל בו דבר של קדש ועכשיו פי' היאך : [ה"ג או מנחה מערה] : ולעצמי אני מקדש · פי' בתמיה כי כשמקדשין החדש מקדשין להקב"ה כמו שאמרו חז"ל המקדש את החדש כאלו מקבל פני אביו שבשמים : והייתם לי קדושים · משמע אתם הקדשו אותי · וקאי מקדוש החודש עי' בפר' היו בודקין : גרמסיון · פי' הערוך מין מטבע ופירושו כתב לו פרוטות שחייב לו באיזה חדש : אי אפשר לך כו' · שהרי השטר נכתב כהלכתו שאם אין בו זמן אימת נעשה היה השטר פסול : דסקוס · הערוך פי' שלחן וכן הוא בכמה מקומות בספר זה וז"ל ממשלתה מתמלא כו' כד"א שלחן מלכים : [ה"ג כך ישראל ט"ו דור] : יקראהו לרגלו · רבינו בחיי גרס לרגלי וכ"ה אומר אני ה' קראתיך בצדק : ה"ג אור זרוע לצדיק · וכתיב ויזרע יצחק וכן הביאו בעקידת יצחק ובספר תורת העולה : רחבעם ובן רחבעם כו' · זה שמונה והולך ט"ו ואכן לא מנינן מרחבעם עד צדקיהו רק ט"ו · ועוד לא חשוב מספר המלכים ותמצאם י"ט מרחבעם עד צדקיהו · נראה דלא קחשיב מי שהעבירוהו בחייו והמליכו אחר תחתיו בעודנו חי והכי תמצא עוזיה שנגזר מבית ה' לישב בבית החפשית קודם מותו הרבה וגם בחייו נקרא מת [כמו שדרשו חז"ל בשנת מות המלך עוזיהו וכי מת היה אלא שנצטרע ומצורע חשוב כמת] והמליכו בנו תחתיו מיד · (גם במותו לא קברוהו בקברי המלכים) וכן יהורם המליכו אחזיה בנו שנה אחת קודם מותו · ככתוב בספר מלכים וגם לא קברוהו בקבורת מלכים ויהואחז ויהויכין גם הם העבירום בחייהם מלכי האומות שכיניהם ככתוב בספר מלכים וד"ה ונשארו רק י"ד שהשלימו מלכותם וצדקיהו הוא החמשה עשר והוא אבד את עיניו וחשך המאור · אכן בספר הזוהר בפ' יתרו חשב כל אלו והוציא יהואש ויהויקים (והטעם לא נודע לי) · [כי יהואש מלך כשר היה ומלך מ' שנה ויאסף אל עמיו בשיבה טובה גם יהויקים מת על מטתו בירושלים ולא נופל הוא ממנשה וחביריו] : [אמר המגיה נ"ע גדול בכאן] ושוב מצאתי בפי' לדברי הימים

פירוש מהרז"ו

דף י"ז ופי' שאם לא היו ישראל מקודשים תחלה לא היה קידושם כלום : יכול היה משה · וכי היה משה יכול לקדש הכלים של דורות הבאים במשכן ובבית המקדש ועי' במ"ר פר' י"ב סוף סי' ע"ו ופר' י"ד סי' י"ג וספרי נשא שם : היה הכה : · שמקודם מקודשת כהכונה שקדשם משה על ידי אבות הכהנים המשוחים · ואם כלי חול מעשה כ"ו מתקדש · ישראל והחודש שהוכנו מן השמים לקידוש ק"ו שמתקדשים : אני קדוש אני · ואיני צריך שיקדשוני אחרים אלא לצורך ישראל שיתקדשו בזה שיקדשוני · וזהו ואתה קדוש בעצמך כל"ל אלא לתהלות ישראל אתה יושב ומצפה שיתקדשו בקדשם אותך : במצרים · ע' לעיל ריש ס"כ : כה כי חוק לישראל · ור"ד תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו : גרמטיון · הערוך לא הביאו רק המ"ע בערך גרמטיון וגורס כן במדרש ופי' בל"י שטר חוב · ולי נראה שהוא מלשון גמטריא שפירוש חשבון : כו יפרח בימיו צדיק · כל הענין בפסיקתא רבתי פר' ע"ו סי' י"ז ובזוהר יתרו קודם פסוק אנכי : עד שלשים דור · הכוונה אלא עד שלשים דור וכן העתיק בס' בעל עקידה שער ל"ח וכדמפרש והולך ומרומז במ"ש החודש הזה לכם ראש והמלך הוא ראש העם וע' לעיל ריש סי' י"ב : דסקוס · פי' המ"ע ערך דסקס בל"י ורומי מין כלי עגול וקערה פי' שהעיגול שלה מתמלא : מי העיר ממזרח · בב"ר פר' ג' ס"ג א"ת העיר אלא האיר · באור החיים בהכרת הבורא והכרת הצדק : א"ר ישראל · וישראל סבא אבינו · וכמ"ש ויזרח לו השמש : יהודה פרץ חצרון · כו' כמ"ש סוף רות ומאחר שהביא על ג' האבות שהאירו אין צורך עוד להביא ראיה על השאר שהאירו כמ"ש ואני זאת וגו' לא ימושו מפיך וגו' תורה מחזרת וכו' שכולם היו צדיקים והאבות ומאירים עד דוד שמפורש בו שנקרא נר ישראל ש"ב כ"א י"ז וכמ"ש ה' אורי תהלים כ"ז וכדומה : על כסא ה' · ע"פ מדה כ' : וכל הארץ · פי' מלכי ארץ וכמ"ש בפסוק הקודם ויגדל שלמה מכל מלכי הארץ לעשר ולחכמה וכמ"ש עוד שם ויבואו מכל וכו' מכל מלכי הארץ מדה ס' : ועל המסגרות · במכונות כתוב ואינו שייך לכסא אלא הכוונה שביהמ"ק בכלל כסא ה' והדום רגליו · ובילקוט מצאתי וישב שלמה על כסא ה' למלך שמלך בירושלים שנקרא כסא ה' ירמיה ג' י"ז היינו ע"י ביהמ"ק : ובן שלמה רחבעם · כל היחס בד"ה א' ג' ומ"ש יהויקים נ"ע שהרי כאן חושב ט"ו דור אחר דוד עד יאשיהו · ובנו צדקיה הוכרח להביאו לרמז ואת עיני צדקיהו עור אך שאר בני יאשיה אחי צדקיה למה הביאם וגם בפסיקתא ובזוהר לא הביאום והיה ראוי שתחשך הירח בימי יאשיה שהוא הט"ו אך בעבור צדקתו כמ"ש מלכים ב' סוף כ"ב יען רך לבבך וגו' ולא תראינה עיניך וגו' : כיון שבא צדקיה דכתיב · אולי נ"ל כתיב ואת עיני וגו' או דרז"ל כיון שבא צדקיה חסר אור הלבנה דכתיב ואת עיני צדקיהו עור · ובפסיקתא ל"ג תיבת דכתיב · ועיקר הכוונה כאן על הפסק מלכות ישראל שעל זה רמז כמ"ש החודש כנ"ל אלא שהביא פסוק ואת עיני שתוכך עיני צדקיה מרמז על חושך הלבנה ע"פ מדה ט"ז מיוחד במקומו : ואין הרים · לעיל פר' ז' ס"ד וכן ס"ד וגבעות בצדקה על האמהות ושם כתוב ולפני ירח דור דורים שלפני ירח היה מ"ש ישאו הרים שלום וגו' שלום עד בלי ירח · ב"ר פר' פ"ט סימן ד' ובמדרש תהלים ע"ב :

שיתחדשו

יפה תואר

פי' או יש לספק ג"כ אם לצורך מקדש ישראל · אבל בזמן הזה אין כאן מחלוקת רק אם מקדש חדשים או מקדש קדשים אבל על מקדש ישראל אין ספק שאין מברכין · ומ"ש מקדש ישראל פירושו מקדש ישראל והדשים : מכאן ואילך מי היה מקדש כצ"ל · פי' מי יקדש הכלים שנתחדשו אחרי מות משה : לכך כתיב והייתם לי קדושים כי קדוש אני ה' מקדשם · לא נמצא מקרא כזה בשום מקום אך הוא מחובר מן הכתוב ריש פ' אמור כי קדוש אני ה' מקדישכם עם הכתוב בסוף פ' קדושים והייתם לי קדושים כי קדוש אני · וכ"ה דרך רז"ל כדי לקצר בלשון וכמ"ש בפ"ק דמגילה גבי ויצן יהושע בתוך העמק : ומשפטים שתלוים בהם המשפטים כצ"ל · ומפרש ואזיל מ"ש חקים אלו המועדים מדכתיב כי חק לישראל הוא ומ"ש שהמשפטים תלוים בקדושי החדשים כמ"ש כיצד המשפטים : הה"ד יפרח בימיו צדיק וגו' · ודריש החודש הזה דומה הוא לכם לענין המלכות וכדמפרש ואזיל · וזה שמייתי ג"כ ורוב שלום עד בלי ירח דהיינו כשלום המלכות כדלקמן · ויתכן בטעם הסבורה זו שצריך לבאן להשמיע לישראל כי נכון להם למנות ללבנה ולהתיחם אליה וכמ"ש כענין זה העקרים בפל"ו : שאין המלכות באה עד ל' דור · פי' כי מבריאת העולם עד מלכות בית דוד או עברו שלשים דור ורק או באה להם המלכות ושלשים דור אלו המה עשרה דורות מאדם עד נח · ומנח עד אברהם עוד עשרה · וי"ג מאברהם עד דוד דהיינו יצחק יעקב יהודה פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמון בועז עובד ישי דוד · והנה מספר שלשים שהוא מספר שלם · והא דקאמר עוד החדש ל' יום ומלכות שלכם ל' דור מילתא אחריתי היא דדריש שלא תתקיים המלכות שלכם אלא ל' דור · ומתחיל למנות מאברהם דכתיב נשיא אלהים אתה בתוכנו · וכן בניו אחריו · וליהודה נתנה הממשלה כדכתיב לא יסור שבט מיהודה · וכן היו נוהגים נשיאות עד דוד · ואפשר דדרים דרשא זו מדכתיב פעם שניה בקרא לכם דמשמע דוגמא אחרת לכם : לבושו הוד והדר כדכתיב הוד והדר לבשת : ובשלמה כתיב ועל המסגרות · זה שבוש בספרים כי זה הכתוב במכונות כתיב לא בכסא · ונראה להגיה במקומו ושנים אריות עומדים אצל הידות ושנים עשר אריות עומדים שם : ובשביעי יושב כו' · והכתוב דאמר שש מעלות לכסא לא מנה את השביעית · כי הוא מנה רק את המדרגות לעלות ולא את השביעית מקום מושב · ורגליו היו על מעלה הששית · ולא פליגי על הא דאמרינן לעיל במ"ר פי"ב ובד"ר פ' שופטים שהיו שש מעלות כי לא חשיב שמה ג"כ רק את המעלות ולא את מקום מושב · אמנם באסתר רבתי על פסוק בשבת המלך שם

מעלות

ידי משה

דוד ואמר לכך הוא ואמרו לו לדוד א"כ הוא לדבר כבר נרמז בפסוק החדש הזה לכם רק שלא ידענו פירושו עד שאמרת וזה סוף המאמר דלעיל סרכה דברים מצינו בתורה סתומים ועמד דוד ופירשו אבל לפי פי' מ"כ שלשון מגומגם : הוא מוציא לו שטר וכו' · כדאי' בפ"ק דר"ה למלכים מאי שלכתא ומשני

הרים את ריב ה' • ועד מתי היו האבות מתפללין עליהן עד שאבד צדקיהו את עיניו וחרב בית המקדש שנאמר (תהלים עב) ורב שלום עד בלי ירח • (צא) עד ל' דור שהיה לישראל מן המלכות • מן אותה שעה ועד עתה מי עושה שלום לישראל ה' שנאמר (במדבר ו) ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום: **כז** ד"א החדש הזה לכם הה"ד (שמות ד) ואמרת אל פרעה כה אמר ה' בני בכורי ישראל ואומר אליך שלח את בני ויעבדני ותמאן לשלחו הנה אנכי הורג את בנך בכורך • יתעלה שמו של הקב"ה שהוא מגיד מראשית אחרית • באברהם הוא אומר (בראשית טו) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי • (צב) מהו דן מכת בכורות שנקרא נגע שנאמר עוד נגע אחד • מהו דן אנכי אמר הקב"ה פורע אני מהם במכת בכורות • (נג) שנא' הנה אנכי הורג את בנך בכורך • (נד) והסימן הזה מסר הקב"ה לאברהם • ואברהם ליצחק • ויצחק ליעקב • ויעקב ללוי • ולוי לקהת • וקהת לעמרם • ועמרם למשה והיה משה משמרו ובא • מהו בני בכורי ישראל • א"ר חייא בנים (נה) (צג) שאבותם ברכו אותן במעשיהם זה אברהם שנאמר (שם יד) ברוך אברם לאל עליון • ד"א בני בכורי ישראל בנים של מי שנטל את הבכורה • ד"א בני בכורי ישראל אמר הקב"ה לפרעה הרשע אי אתה יודע כמה חבבתי את הבכורה שכתבתי בתורתי (דברים טו) לא תעבד בבכור שורך וכל מי שהוא עובד בו לוקה ואתה שלחת ידך בבכורי דין הוא שתלקה • והביא הקב"ה עליו י' מכות כנגד עשר נסיונות שנתנסה אברהם אבינו ועמד בכולן • והביא אותן על ידי משה ואהרן ועל ידו • משל למלך שמרדו עליו עשר מדינות נהג עמו שני פלמרכין והלך וכבש אותן • אמר המלך אם אכתבם על שמי היאך אני חולק להם כבוד ואם אכתבם על שמם הריני מוציא עצמי מן הכלל אלא הריני משלשם והרי יש כאן אחת יתירה הריני מחלקו על שלשתנו • כך היתה מכת השחין על ידי שלשתן ומהו שאומר בשחין בחרטמם חסר (צד) שנגע בשר של מעלן (צה) כדי שלא יהא להם עמידה • [א] י' מכות הביא עליהם (צו) בנימוס המלכות והצפרדעים היו להם קשים • שנאמר (תהלים עח) וצפרדע ותשחיתם: (נו) שהיו מחבלין גופיהן [ב] ומסרסין אותן שנאמר (שמות ז) ובחדר משכבך ועל מטתך • אמרו להם הצפרדעים מוניטא של אלהיכם בטלה ושלכם קיימת לפיכך (נז) ותשחיתם • כמה דתימא (בראשית לח) ושחת ארצה • [ג] ומנין שהיו מדברות שנאמר על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה • ועוד הביא עליהם מכת ערוב • לפי שהיו מעורבבין איש אחד בא על עשרה נשים וי' אנשים באים על אשה אחת • לכך הביא עליהם ערבוביא וכשאמר הקב"ה למשה עוד נגע אחד אביא על פרעה (נח) אמר משה (צז) הרי הגיע הסימן אחד היה אברהם הרי הנגע א' • ולפי שהן היו בכורים לכך הרג בכורים שנאמר הנה אנכי הורג את בנך בכורך הוא הסימן על אברהם דן אנכי • ד"א למה נקרא ישראל בני בכורי לפי שכתוב בתורה (דברים כא) כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים • כך ישראל יורשים שני עולמות העוה"ז והעוה"ב • ולכך מסר הקב"ה סוד הלבנה לישראל שיהיו הם מונים בה והעובדי כוכבים מונין לחמה • לומר מה חמה אינה אלא ביום כך אין מושלים אלא בעולם הזה • ומה החמה היא של אש כך הם עתידין לידון בה שנאמר (מלאכי ג) כי הנה היום בא בוער כתנור • וכשם שהלבנה נראית ביום ובלילה כך ישראל מושלים בעולם הזה ובעולם הבא • וכשם שהלבנה היא של אור כך ישראל נוחלין האור שנאמר (תהלים צז) אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה • ואומר (ישעיה ס) קומי אורי כי בא אורך • ולכך נאמר החדש הזה לכם שיהא שלכם שאתם בדוגמתה: **כח** ד"א החדש הזה לכם זה אחד (צח) [ד] מד' דברים שהראה הקב"ה למשה באצבעו לפי שהיה מתקשה בהן • הראהו מעשה שמן המשחה שנאמר (שמות ל) שמן משחת קדש יהיה זה לי וגו' • הראהו מעשה המנורה שנאמר (במדבר ח) וזה מעשה המנורה • הראהו השרצים • שנאמר (ויקרא יא) וזה לכם הטמא • והלבנה שנאמר החדש הזה לכם • (נט) זעזע את הימים (צט) והראהו את בן נפילים • שנאמר (תהלים כט) קול ה' על המים • זעזע את הישוב והראהו את הצב • שנאמר (שם) קול ה' שובר ארזים • זעזע את המדבר והראהו שם את הדואר • שנא' (שם) קול ה' יחיל מדבר • זעזע את האש והראהו את הסלמנדרא • שנאמר (שם) קול ה' חוצב להבות אש • ואימתי עשה לו כן בזה

מסורת המדרש א עיין בפסיקתא רבתי סוף פיסקא י"ז סימן ז' • ופסיקתא דרב כהנא פיסקא ז' • תנחומא סדר בא סימן ד' • ילקוט וארא רמז קפ"ב • ועיין בשאילתות סוף פרשה לו סימן פ' • ב לעיל פרשה ו' • ג תנא דבי אליהו רבה פרק ז' ד חולין דף מ"ב • מנחות דף כ"ט • ויק"ר פי"ג • במד"ר פט"ו • מכילתא כאן ריש פ"א • ספרי בהעלותך פיסקא ס"א • תנחומא סדר שמיני סימן ח' • וסדר בהעלותך סימן ג' • פסיקתא רבתי פיסקא ט"ו • פסיקתא דרב כהנא פיסקא ה' • תורת כהנים פרשה שמיני • ילקוט שמיני רמז תקל"ו • ילקוט בהעלותך רמז תשי"ט •

חדושי הרש"ש

מי העיר ממזרח גו' • ע' לעיל בב"ר פמ"ג ס"ג ובמש"כ שם בס"ד: (נג) שנאמר הנה אנכי כו' • ר"ל וילפינן אנכי אנכי: (נד) והסימן הזה מסר כו' • ר"ל שע"י מכת בכורות יצאו לחירות כדכתיב ואחרי כן יצאו ברכוש גדול: (נה) שאבותם ברכו אותן במעשיהם • פי' שהבריות ברכו אותן ר"ל את אבותם במעשיהם פי' ע"י מעשיהם הטובים: (נו) ומסרסים אותן שנאמר ובחדרי משכבך גו' • כי לשון משכב הוא כינוי לעסק התשמיש בכ"מ בתנ"ך: (נז) ותשחיתם כמ"ד ושחת ארצה • לעיל פי' מייתי לראיה תפסוק כי משחתם בהם וע"ש במש"כ: (נח) אמר משה הרי הגיע הסי' כו' • ר"ל שפי' נגע אחד היינו נגע שאמרתי לאברהם שנקרא אחד • והבין שיכוון על מכת בכורות ולכן אמר תיכף כה אמר ה' גו' ומת כל בכור גו' ולא מצינו כאן שא"ל הקב"ה מזה • אבל מפירש"י שם משמע שהיה לו נבואה חדשה ע"ז אף שלא הזכיר הכתוב וע"ש ברא"ם • אבל מהרמב"ן שם יראה שהיה לפניו הליון ברש"י על ויאמר ה' אל משה עוד נגע וגו' • (והתימה על הרא"ם שדברי הרמב"ן על פיו כל טעם ופה לא הביאו) ואתיין כדברי המדרש שלפנינו ולקמן פ' י"ח ע"ש • אך הרמב"ן ז"ל לפי דרכו שם כתב שבאותה נבואה עצמה הודיעו השם הנגע ההוא וא"ל כחצות הלילה גו' • וכל ענין הפרשה ההיא אלא שבכתוב קיצר בספורים ע"ש ועיין ריש ברכות: (נט) זעזע את המים והראה את בן נפילים • משמע בהוא

חדושי הרד"ל

פ' וישב בענין פרץ וזרח) והוו להו ט"ו לבד מן צדקיה שהוא אחר שהחשיך מאור עיניו: (צא) עד ל' דורי וזהו עד בלי ירח שעד שיום הירח בלה והולך לו: (צב) מהו דן כו' שנקרא נגע • כמדומה שרומז לדרוש מדכתיב (דברים יז) בין דין לדין בין נגע לנגע' לומר שנגע נקרא דין [וכ"כ היפ"ת]: (צג) שאבותם ברכו אותן במעשיהם • כצ"ל ופי' שע"י מעשים טובים של אביהם אברהם שבה הדבר לברך מלכי צדק מלך שלם להקב"ה בשם אל עליון • ולשון עליון הוא ענין בכורה וראשון כמעלה וכמ"ש (תהלים פט) בכור אתנהו עליון למלכי ארץ: (צד) שנגע בשר שלמעלן כו' • מביא זה כאן לומר שלכן נעשה גם ע"י הקב"ה לפקוד על צבא המרום במרום: (צה) כדי שלא יהיה להם עמידה • שלכן כתיב ולא יכלו לעמוד כו' היו השחין בתחתונים שכיון שנגע בשר שלמעלן נחלש כחם ובביאורי לפר"א פמ"ח הי' בס"ד ע"ש: (צו) בנימוס מלכות • חסר כאן כל המאמר הכתוב לפנינו בתנחומא בא ס"ד ובפסיקתא [illegible] ובילקוט ס"פ וארא (ובערוך הביאו בשם ילמדנו ס"פ וארא) בעכסים של מלכים הביא עליהם המכות כו' ע"ש: (צז) הרי הגיע הסימן • לשון נגע אחד כמש"ל שנגע נרמז בלשון דן אנכי שאמר לאברהם (שנקרא אחד כד"א אחד היה אברהם): (צח) מד' דברים שהראהו • במנחות (כ"ט) ע"ש כתוס' ובמכילתא בא ובפסיקתא דס"פ החדש לא חשיב שמן המשחה (ונראה משום דהאי זה שכתב שם דרשינן ליה בבוריות ובכריתות ובויק"ר ספ"י דכל י"ב לוגין מנין זה קיים לדורות) • (צט) שהראהו את בן הנפילים כו' שלב כו' דואר כו' הסלמנדרא כו' • בחולין (קכ"ז) ובת"כ ס"פ שמיני מרבינן שלמינהו דלב בן הנפילים והסלמנדרא והערוד (ובת"כ הגי' הברבר והיינו הך • שערוד בלשון ירושלמי הברבר ובערוך ערך בר של הביא שגירסא גם בש"ס דחולין כן רק שט"ס בלשונו שכתב הבררבר וצ"ל הברבר) ונראה נכון דהאי דואר דהכא ס"ס וצ"ל ערוד וחוצב כאן לפ"ז שלב וג' מינים שמרבה בת"כ

פירוש מהרז"ו

היו האבות מתפללים • ע' שבת נ"ה א' ובויקרא רבה סוף פרשה ל"ו אימתי תמה זכות אבות וכאן עוד דעה אחרת ואולי מ"ש מתפללין ענין אחר וזכות ענין אחר: **כז** ואמרת אל פרעה • כמדין קודם לבאו למצרים כתוב שמ"ב האחרונה אמר לו בראשונה וכן בישר לאברהם שאמר לו דן אנכי ע"פ גז"ש אנכי הורג וגו' • וע' לעיל פר' ה' ס"ז מש"ש ולקמן פרק י"ח ס"א באריכות ותבין כאן: והסימן הזה • ע' לעיל פר' ג' ס"ה ופר' ה' סי"ב וסי' י"ג מש"ש: מהו בני בכורי • באיזה אופן הם כולם בכורים ע"כ דרש א"ת בני בכורי אלא בני ברוכי • בני האבות שאמרים ברכות על מעשיהם הטובים • [וכ"כ היפ"ת] ע' פר"א פרק ח' שגם אברהם נקרא בכור: בנו של מי • א"ת בני אלא בני וזהו בני בכורי ישראל שלקח הבכורה: ד"א אמר הקב"ה • דורש למה הודיע לפרעה מבכירותם ולמה קודם כל המכות אלא שרמז לו שילקה ארבעים כדין עובד בבכור שהביא עליו יו"ד מכות כל מכה כלולה מארבע כדעת ר"א בהגדת פסח ודין המכות שיהיו משולשים וגם זה קיים בו ואם אינם שוים ודומים ממש • וע' לעיל פר' י"ב ס"ד וס"ג: בחרטומם • כי חרטום פי' פיו של עוף עיקר חיותו וכאן הכוונה על שר שלהם ע' ערוך ערך חרטום: עשר מכות הביא • בתנחומא בא ס"ד באריכות פסיקתא פר' י"ז סימן ז' בעכסין וכו': מסרסין • ע' לעיל פר' יו"ד ס"ג וס"ג ומבואר ותבין כאן וכאן הגז"ש בא"ח ומרומז גם במקומו בתורה שבמכה זו הזכיר בחדר משכבך ועל מטתך מדה מ"ז כאן ע"פ מדה י"ז בתהלים ע"ח ושם ע"פ גז"ש: מוניטה • הוא צורת מטבע • כמ"ש בסנהדרין ל"ז א' במשנה טבע הכל בחותמו של אדה"ר והוא נגלם כדמותנו והמצרים רצו לבטלם מפו"ר ולמעט הדמות כדלעיל פר' א' ריש סי' י"ב: שהיו מדברות • ע' לעיל פר' יו"ד סי"ו ושם מבואר ולמוד מענינו מה היה הדיבור: אחד היה אברהם • שמ"ש נגע אחד תיבת אחד מיותר ודורש גז"ש על אברהם שנקרא אחד ביחזקאל ל"ג וכן בישעיה ל"א כי אחד קראתיו שאמר לו דן אנכי וכצ"ל ברים הסימן: כי את הבכור • כוונתו על עיקר הדין שכתוב בס"ד הוא ראשית אונו לו משפט הבכורה ואפשר שאגב מרמז על מ"ש ב"ר פר' ס"ג סי"ז שני שנואי ע"ש: סוד הלבנה • שמושלת ביום ובלילה וכמ"ש ב"ר פר' ו' ס"ג פסיקתא פר' ט"ו סי"כ: בוער כתנור • ס"ד והיו כל זדים ועושי רשעה קש וליהט אותם היום הבא ע' ב"ר פר' ל"ו ריש ס"ו ומש"ש: **כח** זה אחד מד' דברים • ובמקום שכתוב זה מורה באצבע ב"ר פר' ק' סי"ו ולקמן פר' ל"א סי"ז • ובמכילתא בא פר' א' מאמר ר"ע ג' דברים חודש שרצים מנורה וי"א אף שחיטה וזה אשר תעשה • במ"ר פר' ט"ו ס"ד ותחת שרצים מונה בהמה וחיה פסיקתא

מתנות כהונה

שימים דפוס גדול] ויתן שמונה [כל אלה הכתובים פה בספר] חוץ מאמון ויהויקים (וג"כ לא נודע לי הטעם ולא שם המפרש מי הוא: [ס"ג את עיניו וחרב ב"ה שנאמר ורב שלום עד בלי ירח עד שלשים דור וכו']: עד שלשים דור • עד בלי ירח ה"פ עד שלא נשאר ממספר ימי הירח וזהו שלשים יום: [ובספר העקידה גרס ליה באופן אחר ע"ש: עוד נגע אחד • עיין לקמן בסמוך מפרש והולך]: ברכו אותם • במעשיהם שזכות מעשיהם עומדת להם: בבורי • קרי ברוכי ישראל: ועל ידו • ע"י הקב"ה עצמו כביכול: [וכדמפרש ואזיל ועיין לעיל פרשה י"ב]: פלמרכין • פירש הערוך שרי החיל: אם אכתבם כו' • מדינות אלו: משלשם • ג' מדינות אכתוב לכל אחד ואחד • וכן ג' מכות היו על ידי הש"י בעצמו והן ערוב דבר מכת בכורות [ועיין לעיל פרשה י"ב]: חסר • שנאמר כי היה השחין בחרטמם: בשר • של מצרים • כד"א יפקוד על צבא מרום במרום שלא הפיל הקב"ה את מצרים אלא אם כן הפיל שרה תחלה ולכך כתיב בחרטמם לשון יחיד: מוניטא כו' • מטבע של הקב"ה שהיו מבטלין את ישראל מפריה ורביה כדלעיל פרשה א']: ושחת ארצה • שהיו מסרסין אותם: על דבר הצפרדעים וכו' • דוגמת מה שדרשו חז"ל על דבר שרה שאמרה למלאך הך והוא מכה: היא של אור • שהיא בעצמה אינה אם רק מקבלת האור מן החמה ומאירה: זעזע • קרע ובקע: בן הנפילים • פירש"י בפ' העור והרוטב שרץ מין לב: הדואר • ג"כ מין לב הוא • ועיין בפירוש רש"י בפ' העור והרוטב • וכן סלמנדרא הוא בא ממקום שבוערים בם

ידי משה

ומשני לשמות כדי לשחין בין שאר מוקדם לשאר מאוחר וק"ל: ד"א בני בכורי ישראל אמר הקב"ה לפרעה הרשע אי אתה יודע כמה חבבתי את הבכורות שכתבתי בתורתי לא תעבוד וכו' ואתה שלחת ידך בבכורי דין הוא שתלקה והביא עליו י' מכות כנגד י' נסיונות והביא אותן ע"י משה ואהרן ועל ידו משל למלך וכו' אלא אמר הקב"ה הריני משלשם והרי יש כאן מכה א' יתירה הריני מחלקו ע"י שלשתנו • שמעתי מפי הגאון מהרש"ל נר"ו אב"ד דק"ק גלוגא ויש לדקדק והביא בוי"ו הנוספת של והביא ה"ל כאלו הוא חיבור לדלעיל ובאמת פי' מאמר לומר ד"א משום י' נסיונות גם והביא אותן ע"י משה ואהרן אמר הריני משלשם ולא רבעם והרי יש כאן מכה יתירה וכו' פשיטא

יפה תואר

מעלות לכסא כנגד שבעה רקיעים ולא ז' מן כו' פליגי ע"ז ע"ש: עד שאבד צדקיהו כו' • פי' כי אז נתמלאה סאתם ולא נתקבלה תפלתם ואין זה ענין למחלוקת של זכות אבות אם תמה כי בזמן הזה לכ"ע לא תמה עדנה • וכדאיתא בויק"ר פל"ו: מי עושה שלום לישראל • כלומר לכפר עליהם שיהיה שלום ביניהם לאביהם שבשמים כדלעיל • ומשני דזה מדת הרחמים שברחמיו מעביר על פשעיהם: שנגע בשר של מעלן • כי בחסרון היו"ד מורה על הרבוי יהיה פירושו בחרטום שלהם • והמ"ם התחתון הוא מ"ם הכנוי • ואם הוא נגע לא תהיה להם עוד תקומה • וע"ד יפקוד ה' על צבא המרום במרום: נוחלים בעוה"ז ועוה"ב • בעולם הזה זה עולם המעשה • ועוה"ב דקאמר הוא עולם התחיה: וכשם שהלבנה היא של אור כו' • באמת אור החמה חזק יותר מאור הלבנה • אבל אור החמה מזיק לפעמים בכח חומו משא"כ אור הלבנה שאין בו נזק לבני אדם: זעזע את המים כו' • אמר בקונו פניהם נקבית בן הנפילים שכתובה לפני משה וכ"ש זעזוע הישוב ושאר הדברים: והראהו את הדואר • נ"ע הברבור

לכם הטמא · זעזע את העולם והראה לו את הלבנה · שנאמר (שם) קול ה' בכח · זעזע את העולם והראה לו מעשה המנורה · שנאמר (שם) קול ה' בהדר · זעזע את העולם והראה לו מעשה שמן המשחה · שנאמר (שם) קול ה' יחולל אילות · ויחשוף יערות אלו סמני הקטרת (שם) ובהיכלו כלו אומר כבוד · כל המלכים כל אחד ואחד היו אומרים כבודו של הקב"ה התחילו כלן נותנין שבח לו · שנאמר (שם קלח) יודוך ה' כל מלכי ארץ : **כט** ד"א החדש הזה לכם · מדת הקב"ה אינו כמדת ב"ו מדת ב"ו שנים עומדים בפני המלך אחד מלמד קטיגוריא שלו ואחד סניגוריא שלו לא כל המלמד קטיגוריא מלמד סניגוריא ולא המלמד סניגוריא מלמד קטיגוריא · אבל הקב"ה אינו כן הוא מלמד סניגוריא הוא מלמד קטיגוריא · הוא הפה שאמר (ישעיה א) הוי גוי חוטא · הוא הפה שאמר (שם כו) פתחו שערים ויבא גוי צדיק · הפה שאמר עם כבד עון הוא שאמר (שם ס) ועמך כלם צדיקים · הפה שאמר בנים משחיתים הוא שאמר (שם נד) וכל בניך למודי ה' · הפה שאמר זרע מרעים הוא שאמר (שם סא) ונודע בגוים זרעם · הפה שאמר גם כי תרבו תפלה אינני שומע · הוא הפה שאמר (שם סה) והיה טרם יקראו ואני אענה · הפה שאמר חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי · הוא שאמר (שם סו) והיה מדי חדש בחדשו · למה אמר חדשיכם (צט) לפי שחדשים מתנה הם לישראל שנאמר החדש הזה לכם · **ל** ד"א החדש הזה לכם · [א] משל למלך שהיו לו אוצרות מלאים זהב וכסף אבנים טובות ומרגליות והיה לו בן אחד כל זמן שהיה הבן קטן היה אביו משמר את הכל הגדיל הבן ועמד על פרקו אמר לו אביו כל זמן שהיית קטן אני הייתי משמר את הכל עכשיו שעמדת על פרקך הרי הכל מסור לך · כך היה הקב"ה משמר את הכל שנאמר (בראשית א) והיו לאותות ולמועדים · כיון שעמדו ישראל מסר להם הכל שנאמר החדש הזה לכם : **לא** ד"א החדש הזה לכם · משל למלך שקדש אשה וכתב לה מתנות מועטות כיון שבא ללקחה כתב לה מתנות רבות כבעל · כך העולם הזה אירוסין היו שנאמר (הושע ב) וארשתיך לי לעולם ולא מסר להם אלא הלבנה בלבד שנאמר החדש הזה לכם · אבל לימות המשיח יהיו נישואין שנאמר (ישעיה נד) כי בועליך עושיך באותה שעה מוסר להן את הכל · שנא' (דניאל יב) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע (ס) ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד :

פרשה טז

א ויקרא משה לכל זקני ישראל הה"ד (איוב יב) בישישים חכמה ואורך ימים תבונה · [ב] למה זכו הזקנים שיגאלו ישראל על ידיהן אלא בשעה שנגלה הקב"ה על משה בסנה אמר לו (שמות ג) לך ואספת את זקני ישראל כיון שבא משה מיד (שם ד) וילך משה ואהרן ויאספו את כל זקני בני ישראל · ואומר (שם) ויאמן העם · אמר הקב"ה הריני פורע לזקנים על שעשו את ישראל להאמין בשמי (א) בשעה שאמר משה ואומר להם אלהי אבותיכם שלחני אליכם אלו לא קבלו הזקנים את דבריו של משה אף כל ישראל לא היו מקבלים אלא הזקנים קבלו תחלה ומשכו כל ישראל אחריהם ועשו אותן להאמין לשמו של הקדוש ברוך הוא אמר הקדוש ברוך הוא אף אני עושה להם כבוד ויהיה גאולת ישראל על ידיהן שיהיו ישראל שוחטים פסחיהם על ידיהן של זקנים שנאמר ויקרא משה לכל זקני ישראל לפיכך הכתוב משבחן (איוב יב) בישישים חכמה : **ב** משכו וקחו לכם צאן · הה"ד (ישעיה ל) בשובה ונחת תושעון · תנינן [ג] בכל מתרפאין חוץ מעבודת כוכבים · וגילוי עריות · ושפיכות דמים · כיצד שאם יאמרו

מסורת המדרש א עיין ירושלמי ראש השנה פרק א' · ובפסיקתא רבתי פיסקא ט"ו · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ה' · ילקוט כאן רמז ק"ץ · ב עיין לעיל פרשה ה' · ובויקרא רבה פרשה י"א · במדבר רבה פרשה ט"ו · ספרי פרשה בהעלותך פיסקא נ"ב · תנחומא סדר שמות סימן כ"ט · וסדר שמיני סימן י"א · וסדר בהעלותך סימן י"ג · ג פסחים דף כ"ה עבודת כוכבים דף כ"ז ·

חדושי הרד"ל

(והערוד גדל במדבר כדאיתא בריש (ר"ה ג') שדומה לערוד במדבר ובזוהר ר"פ בלק (ר"ס) וערוד מדברא סקיפא כו' · וז"ש בו וזעזע את המדבר · אבל דוחק זה לא מצאנו לו חבר לשמו ולמקומו בשום מקום וגם בת"ע לא מצא לו פירוש ע"ש) : (צט) לפי שחדשים מתנה הם לישראל · וכן ימים טובים כדאמר לעיל לכן אמר למועדיכם :

אסור

(א) בשעה שאמר משה להם אלהי אבותיכם כו' כצ"ל ומלת ואומר מיותרת :

חדושי הרש"ש

שהוא גדל בימים · ובחולין (קכ"ו ב') וכן בת"כ פ' שמיני ממעטין עכבר הים מדכתיב על הארץ וה"ה לכל הח' שרצים א"א דקמא דמצוי בים נקיט דתולדה איננה בים כדאיתא שם · וכ"כ הרמב"ם בפיה"מ למס' כלים פ' י"ז משנה י"ג וז"ל וכן כל בע"ח מימיי לא יטמא כאשר מת ואפי' השרץ ממנו לפי שלא חייב השם טומאה על דבר מימיי · נ"ל שגם ביבשה הוא חי ולכן מטמא כמו כלב המים שם במשנה : (ס) ומצדיקי הרבים ככוכבים כו' · ובפי התוכנים נקראים גם חמה ולבנה בשם כוכבים ·

מתנות כהונה

עם אש שבעה שנים רצופים · ורש"י פי' שם שבוערים שם אש בעלי הדם ונעשה ע"י כישוף · בתנחומא פרשת וישב גרס כשהזוגין מסיקין הכבשן ז' ימים וז' לילות רצופים מכובד האור יצא משם בריה כו' : [הכי גרסינן יחולל אילות ויחשוף יערות] : אלו סמני קטרת · פי' על דרך שאמר הכתוב אכלתי יערי עם דבשי שהסמנים רוכס מן קני היער :

פרשה טז [ה"ג שוחטין פסחיהם על ידיהם] : בבל מתרפאין כו' · עיין מזה בפרק

פירוש מהרז"ו

רבתי פר' ט"ו סי' כ"א ושם איתא ג"ד שאינו חושב שמן המשחה ובכל דברים אלו נתקשה שמן המשחה על שהיו מעשה נסים · במנורה כמ"ש מקשה היא וראה ועשה אשר אתה מראה · שרצים איך יהיה בקי בהם ושמותיהם ביערים ובאגמות ומקומות קני הישוב ובריה שבהם : קול ה' בכח · בכח בגי' שלשים וזהו הלבנה ל' יום : בהדר · המנורה שהיתה מהודרת בכפתורים פרחים וגביעים ומזהב טהור : אלו סממני הקטורת · שגדלים ביערים · וכמ"ש שיר רבה פסוק באתי לגני וכו' אכלתי יערי ע"ש ומהם היה גם בשמן המשחה : ובהיכלו כולו אומר כבוד · אם פי' על הש"י למה דווקא בהיכלו הלא בכל מקום מוקטר ומוגש · וכולם אומרים כבודו ע"כ דורש ובהיכלו כולו של כל מלכי ארץ כולם אומרים כבודו כל אחד מהיכלו · וכמ"ש במכילתא יתרו פסוק אנכי וז"ל קול ה' וגו' · עד ובהיכלו כולו אומר כבוד שנתמלאו בתיהם מזיו השכינה באותה שעה נכנסו כל מלכי אדמה אצל בלעם וכמ"ש פסיקתא רבתי רים פר' כ' : **כט** סנגוריא קטגוריא · כל אחד ממונה ומיוחד לאותו דבר בפרט והקב"ה כל חפצו בסנגוריא ואין חפצו בקטגוריא ע"כ מי שלומד קטגוריא צריך לחזור וללמוד סנגוריא ומביא ראיה מישעיה וכל פסוקים אלו מישעיה וכן שאר נביאים · כמ"ש במ"ר פר' ב' בסי' י"ב כי אתם לא עמי וגו' והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי וגו' יאמר להם בני אל חי : מתנה הם · כמ"ש פסיקתא רבתי פר' ט"ו סי' י"ה באריכות · ירושלמי פ"א דר"ה ומרומז בסי' הסמוך · ועיין במ"ר סוף פר' כ"א : **ל** משל · עיין פסיקתא וירושלמי שמצויין בסי' הקודם · ועיין לקמן פ' ל"ו סי' ט"ו : **לא** אירוסין היו · כמ"ש לקמן פר' ל"ג ס"ז א"א מורשה אלא מאורסה · שנאמר וארשתיך לי כו' ועי' במ"ר פ"ט סי' מ"ה ופ' י"ב סי"ד והעיקר בזה שהתורה ארוסה לכל מקבליה וכל החפץ להתיגע בה בכל כחו זוכה שתבא חכמה בלבו בדמיון נשואין כמ"ש אילת אהבים וגו' ולעתיד תהיה לכולם במדרגת נשואין ומלאה הארץ דעה את ה' וגו' : כי וגו' עושיך · ה' צבאות שמו וגו' אלהי כל הארץ יקרא :

פרשה טז סימן א שיגאלו ישראל ע"י · שבמצות פסח נגאלו ישראל והפרשה נאמרה על ידי זקנים · ועי' לעיל פר' ג' ס"ח וס"ג : ואומר ויאמן העם · שאומר שם הפסוק ויאמן העם : ואומר להם ה' אלהי אבותיכם שלחני אליכם · לא נמצא פסוק כזה והכוונה על פסוק י"ג ואמרתי להם אלהי אבותיכם וגו' שאמר משה להשי"ת שיאמר כן לישראל · וע"כ כתוב כאן בפרשה משכו ע"י הזקנים על שמשכו את ישראל ודורש ממעל ומנגד : בישישים חכמה · תפס פסוק של איוב ולא פסוק של תהלים מזקנים אתבונן וכן בשאר מקומות בתנ"ך וכוונתו על פסוק הקודם הלא אוזן מלין תבחן וגו' כמו כאן שאוזן ישראל רצו להבחין דבר משה כנ"ל אז בישישים חכמה :

בשובה

יפה תואר

הכרכור ופי' בכ"ר פס"ב ומקומו הוא במדבר · כי שם נמצאו הנחשים ותולדותיהם : שנאמר קול ה' בכח ותנועת שמן המשחה הוא בכח גדול כדכתיב מרוב אונים ואמיץ כח : שנא' קול ה' יחולל אילות · ואילה הוא היה ממין הצבאים ומר דרור אשר הוא העיקר משמן המשחה היה המוש"ק כמ"ש המפרשים והרמב"ם מכללם וזה דם הנגרר בבטן החיה ממיני הצבאים : מדת הקב"ה כו' · הורגלו רז"ל להזכיר לשון זה על דברי ה' ופעולותיו בהשאלה · אע"פ שאין לשון מדה צודק בו ח"ו ומ"ש אבל הקב"ה אינו כן כו' עיקר הכוונה להורות למי כי אין בו שום שינוי כלל והעיקר הוא אצל המקבלים אם ראויים הם לקטגוריא או לסנגוריא אבל ממנו לבדו לא תצא הרעות והטוב : הוא שאמר וכל בניך למודי ה' · ועי"ז לא ירעו ולא ישחיתו וכמו שמסיים הכתוב לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי : שנאמר וארשתיך לי לעולם · לקמן בד"ר פ' עקב מפרש הכתוב הזה לעתיד · וכאן ע"כ לא בא לאפוקי את הכתוב הזה מלעתיד · אבל מפרש דקאי בין על לעתיד ובין על לעבר מדלא כתיב ואארשתיך בא"ף היא"ן המורה רק על לעתיד :

למה זכו הזקנים כו' · פי' שיהיו שוחטין פסחיהן וכדמפרש בסמוך · ואע"ג דאמרינן לעיל פ"ה בכמה מקומות חלק כבוד לזקנים · ולפ"ז נוכל לומר ג"כ כאן מפני שחלק כבוד לזקנים · אבל במצוה שאני כי אם לא הי' לזקנים זכות האמנה כדמסיים לא היה נכון שישראל ידחו ממצוה זו ויתקיים בשליחות הזקנים · ואולי משום דק"ל כיון שהזקנים לא קיימו את דבר ה' ולא באו אל פרעה כדלעיל בפ"ה שנשמטו אחד אחד א"כ למה זכו אל הכבוד הזה · ומשני דמ"מ נשאר להם הזכות שגרמו למשוך את ישראל אל אמונה זו : אלא הזקנים קבלו תחלה כו' · דעת אגדה זו הוא במה שאמר הכתוב ויאמן העם הוא אמונת הפקידה ע"י המסורת שבידם כדלעיל בפ"ה · כי זה הוא קל שהאמנה · אבל מפרש כי האמונה זו היתה במציאות ה' וכמו דכתיב שם ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם שיתפרש שישאלו מופת על אמתת מציאותו · אשר זו היה שאלה שכלית למצוא ראיה על אמתת מציאותו ובני ישראל לא השלמו עוד בשלמות כזה לדעת במופת שכלי את אמיתותו ומציאותו ורק הזקנים אחר שלמדו ממרע"ה טרחו בלמוד העם עד שהסבירום · כי משה לבדו לא הי' יכול להסביר את כל העם · וז"ש אלו לא קבלו הזקנים כו' פי' כי משה לבד לא היה יכול להסבירם את מציאות ה' ע"י דרכי המופת והשכל · רק באמצעית הזקנים : שנאמר ויקרא משה לכל זקני ישראל כו' · מפרש כי הזקנים משכו את העם בעד כל ישראל ושחטו את פסחיהם וכמו שמשכו להם באמונת ה' · וזה דלא כמ"ש במכילתא דקרא לזקני ישראל כדי שיאמרו לישראל את דבר ה' כי ימשכו המה צאן להם לפסח : הה"ד בשובה ונחת תושעון · ודרים בשובה מלשון תשובה וזה מעבודת כוכבים בידם · ונחת שיעשו נחת רוח להקב"ה

במעשה

ידי משה

פשיטא אין לו פי' ושגיד הוא דבסדר ההגדה פליגי ר"א ור"ע לר"א הוי' כל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצרים של ד' מכות ולר"ע היה של ה' מכות משום דמצינו בגמרא דמכות פלוגתא ר' יהודה ורבנן כמה הוא מלקות מ' חסר א' משום דבעינן מכות הראוי להשתלש דכתיב והכהו לפניו כדי רשעתו ולאחריו שתי רשעיות ולרבי יהודה מ' שלימות ומכה היתירה נותנו על כתפו שהוא לפניו ולאחריו וע"כ מדייק המדרש הנ"ל שאמר הקב"ה דין הוא שתלקה משום דכל מכה היה של ד' מכות וא"כ הוא במקום מלקות מ' שלימות אליבא דרבי יהודה וקשה תינח לר' אליעזר אבל לר"ע שהי' כל מכה של ה' מכות א"כ י' מכות נותרים ואמר המדרש והביא עליו י' מכות כנגד י' נסיונות ואמר המדרש ראיה לדבריו שהמכות היו משום מלקות משום · והביא אותן ע"י משה ואהרן ועל ידו וכו' אלא אמר הריני מעלהם וע"כ הוא מטעם דבעינן מכות הראוי להשתלש אך קשה על מכה היתירה כנ"ל אמר הקב"ה הריני מתלקו ע"י שלשתנו מטעם הנ"ל כנ"ל · ועפ"ז אמר כפתור ופרח מה שאמר בעל הגדה אלו עשר מכות שהביא הקב"ה על המצריים מניינא למה לי גם ואלו הן הוא שפת יתר מה היה המקרא חסר אם אמר אלו עשר מכות וכו' דם וכו' ר' יהודה היה נותן בהם סי' דצ"ך וכו' למה ר"י דוקא גם אין לו פי' של הסימן הנ"ל ולמה חלקם לשלשה פיסקות דוקא · גם מצינו בגמ' הפסח נשחט בג' כתות קהל ועדה וישראל למה חלקם הכתוב דוקא על ג' כתות · משום דמצינו עוד פלוגתא שמחולק ר' יהודה ורבנן בפ' אלו נערות המעיד על השבויים לא ישאנה אבל אם פודה אותה לא שדי אינש זוזי בכדי ור' יהודה אומר בין כך ובין כך ישאנה דס"ל שבוים שנפדית הרי היא בקדושתה ופירשו המפרשים מטעם הנ"ל אליבא דרבנן אמר המד' ביוקר עמדו לי ישראל כמה מכות נתתי בהם והוא מטעם הנ"ל שהעיד בם שבטי יה עדות לישראל נגד הא"ע שאמרו אם בגופם שלטו וכו' ונשא אותם א"כ כביכול לאשה ואתם תהיו לי גוי קדוש לשון קידושין והוצרך ליתן טעם אך לפ"ז הנ"ל לא היה צריך לעשרה מכות דוקא · והנה בגמרא תני ד' ראשי שנים הן וכד' שומרים תני הן וכד' אבות נזיקין לא תני הן ומפרשים התוס' אית דתני הן ואית דלא תני הן ומפרש הש"ס שתני הן לראשי שנים ליתן הוי' לדבר שבקדושה שהרבה מצות תלוים בה וכן ארבעה שומרים שהם כנגד ארבעה אותיות השם ונאמר המשנה שלא תני הן ליתן הוי' לנזקין ח"ו · ולפ"ז הטעם הנ"ל לר' יהודה שהיו"ד מכות הנ"ל הם כנגד י' נסיונות הנ"ל וע"כ נותן הוי' עולמות כדמפרש במד' על עקידה נתת ליראיך נס להתנוסס מפני קושט סלה שזכות עקידה עומדת סלה לבניו · והנה הרגשתי וכוונתי לדעת הגדול לספר של"ה שהפיסקא נחלק לג' סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב כדעת הגמרא מגילה הרביעי שקרא ד' פסוקים הרי זה משובח משום מעלים בקודש ולא מורידים וא"כ לפ"ז הנ"ל מתורץ סדר הגדה הנ"ל דהמשנה ובעל המסדר סובב והולך אליבא דר' יהודה דמכות הוא מ' שלימות ואליבא דר"י דאמר בין כך ובין כך ישאנה א"א להיות שהמכות הוי' טעם שהעיד בה וישאנה והקדים ואמר אלו עשר מכות שהביא הקדוש ב"ה על המצרים ואם הטעם הנ"ל בכדי שישאנה כרבנן לא היה צריך למספר עשר מכות דוקא אבל לר"י דהוא מטעם מלקות כנ"ל והוצרך דוקא ליו"ד מכות כנ"ל כר"י דהוא מ' שלימות אך לר"ע דכל מכה ומכה היה של ה' מכות א"כ צ"ל דהיו היתרים כנגד יו"ד נסיונות הנ"ל וע"כ אמר אלו הן שנותן הוי' עולמית שהם כנגד י' נסיונות הנ"ל ולכן אמר ר"י דס"ל שהמכות הם כנגד יו"ד נסיונות שהוא דבר בקדושה מטעם מלקות הנ"ל וגבי מלקות בעינן ראוי להשתלש כנ"ל ולכן הפסח נשחט בג' כתות כנ"ל ולכן חלק הפיסקא על ג' ג"כ דצ"ך עד"ש באח"ב ותני מכה העשירית באחרונה משום מעלין בקודש כנ"ל ע"כ מפי מ"ו הנ"ל : באותה שעה מוסר להם את הכל שנאמר והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע וגו' · וקשה מנלן שימסור לישראל

יאמרו לו לאדם בא והרוג את הנפש ואתה מתרפא אל ישמע להן · שכן כתיב (בראשית ט) שופך דם האדם באדם דמו ישפך · הואיל וכל מי שהוא שופך דם האדם באדם דמו ישפך היאך יכול החולה להתרפאות בשפיכות דמים · ג"ע כיצד אם יאמרו לו לאדם עסוק בגלוי עריות ואתה מתרפא לא ישמע להן שאסור לו לאדם לעסוק בגלוי עריות · [א] אתה מוצא שתי פרשיות סמוכות פרשת נזיר ופרשת סוטה · הנזיר נודר שלא לשתות יין אמר לו הקב"ה נדרת שלא לשתות יין כדי להרחיק עצמך מן העבירה אל תאמר הריני אוכל ענבים ואין לי עון · אמר לו הקב"ה הואיל ונדרת מן היין הריני מלמדך שלא תחטא לפני · אמר למשה למד לישראל הלכות נזירות · שנאמר (במדבר ו) איש כי יפליא לנדור וגו' מיין ושכר יזיר · מכל אשר יעשה מגפן היין (ב) וכיון שיעשה כך הרי הוא כמלאך · כל ימי נזרו קדש הוא לה' · כד"א (דניאל ד) ואלו עיר וקדיש · וכן האשה נקראת גפן שנאמר (תהלים קכח) אשתך כגפן פוריה · אמר הקב"ה אל תאמר [ב] הואיל ואסור לי להשתמש באשה הריני תופשה ואין לי עון או שאני מגפפה ואין לי עון אני נושקה ואין לי עון · אמר הקב"ה כשם שאם נדר נזיר שלא לשתות יין אסור לאכול ענבים לחים ויבשים ומשרת ענבים וכל היוצא מגפן היין אף אשה שאינה שלך (א) אסור ליגע בה כל עיקר · שכן שלמה אומר (משלי ו) היתתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה · לכך סמך הקב"ה פרשת נזיר לפרשת סוטה שהן דומות זו לזו · וכל מי שנוגע באשה שאינה שלו מביא מיתה על עצמו · שנאמר (שם ז) כי רבים חללים הפילה · וכתיב (שם ה) רגליה יורדות מות שאול צעדיה יתמוכו · הואיל ויש בה כל המדות הללו היאך יכולה היא ליתן חיים לחולה לכך אין מתרפאין בה · עבודת כוכבים כיצד שאם היה אדם מישראל חולה ויאמרו לו לך אצל עבודת כוכבים פלונית ואתה מתרפא אסור לילך · שכן הוא אומר (שמות כב) זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו · והואיל שכל מי שעובד עבודת כוכבים יחרם מוטב לו למות בחולי (ג) ואל יעשה חרם בעולם הזה · ולא זה בלבד אסור אלא כל דבר שהוא של עבודת כוכבים אסור להתרפאות בו · שאם יאמרו לו לאדם טול ממה שמקטירין לעבודת כוכבים או טול מן האשרה ועשה מהן קמיע והתרפא אל תטול · שכן כתיב (דברים יג) ולא ידבק בידך מאומה מן החרם זו עבודת כוכבים · ואומר (שם ז) ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו · למה שאין בהם ממש ואין מועילין כלום · שנאמר (ירמיה י) אל תיראו מהם כי לא ירעו וגם היטב אין אותם · וכן אתה מוצא [ג] שירמיהו אומר לדורו הריני נכנס עם עבודת כוכבים לדין ואומר מעשיה ומעשה אלהים ויודע מה בין הקב"ה לעבודת כוכבים אתה מוצא (ב) ד' פעמים בדף אחד הראה ירמיה (ג) גנותה של עבודת כוכבים ושבחו של אלהים שנאמר (שם) כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו כי חקות העמים הבל הוא · (שם) בכסף ובזהב ייפהו כתמר מקשה המה · שמעתם גנותה של עבודת כוכבים בואו ושמעו שבחו של הקב"ה שנאמר (שם) מאין כמוך ה' · (שם) מי לא ייראך מלך הגוים · שמעתם שבחו של הקב"ה בואו ושמעו גנותה של עבודת כוכבים · שנאמר (שם) ובאחת יבערו ויכסלו וגו' כסף מרקע מתרשיש יובא וגו' · שמעתם גנותה של עבודת כוכבים בואו ואגיד לכם שבחו של הקב"ה · שנאמר (שם) וה' אלהים אמת · שמעתם שבחו של מקום בואו ושמעו גנותה של עבודת כוכבים · שנאמר (שם) כדנה תימרון להום אלהיא די שמיא וארקא לא עבדו יאבדו מארעא ומן תחות שמיא אלה · שמעתם גנותה של עובדי כוכבים בואו ושמעו שבחו של הקב"ה · שנאמר (שם) עושה ארץ בכחו וגו' לקול תתו המון מים בשמים · שמעתם שבחו של מקום בואו ושמעו גנותה של עבודת כוכבים · שנאמר (שם) (ד) נבער כל אדם מדעת וגו' אך הבל המה מעשה תעתועים · שמעתם גנותה של עבודת כוכבים בואו ושמעו שבחו של מקום · שנאמר (שם) לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא · אמר הקב"ה הואיל והיא כאבן דומם ואין בה ממש ואחרים שומרים אותה שלא יגנבו אותה היאך יכולה היא ליתן חיים לחולה לכך אסור להתרפאות מכל אשר לה · [ד] וכן אתה מוצא לישראל כשהיו במצרים היו עובדין עבודת כוכבים ולא היו עוזבין אותה · שנאמר (יחזקאל כ) איש את שקוצי עיניהם לא השליכו · אמר לו הקב"ה למשה כל זמן שישראל עובדין לאלהי מצרים לא יגאלו · לך ואמור להן שיניחו מעשיהן הרעים ולכפור בעבודת כוכבים · הה"ד (שמות יב) משכו וקחו לכם · [ה] כלומר משכו ידיכם מעבודת כוכבים וקחו לכם צאן ושחטו אלהיהם של מצרים ועשו הפסח · שבכך הקב"ה פוסח עליכם · הוי (ישעיה ל) (ד) בשובה ונחת תושעון:

ג ד"א משכו וקחו לכם צאן הה"ד (תהלים צז) יבושו כל עובדי פסל · בשעה שאמר הקב"ה למשה לשחוט הפסח · אמר לו משה רבון העולם הדבר הזה היאך אני יכול לעשות אי אתה יודע שהצאן אלהיהן של מצרים הן · שנאמר (שמות ח) הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו · אמר לו הקב"ה חייך אין ישראל יוצאין מכאן עד שישחטו את אלהי מצרים לעיניהם שאוריע להם שאין אלהיהם כלום · וכן מצינו שעשה · שבאותו הלילה הכה בכוריהם של מצרים ובו בלילה שחטו ישראל פסחיהן ואכלו והיו המצרים רואים בכוריהם הרוגים ואלהיהן שחוטין ולא היו יכולין לעשות כלום · שנאמר (במדבר לג) ומצרים מקברים את אשר הכה ה' בהם כל בכור ובאלהיהם עשה ה' שפטים · (ה) הוי יבושו כל עובדי פסל:

ד ד"א משכו וקחו לכם צאן · הה"ד (משלי טז) פלס ומאזני משפט לה' · וכן מצינו משה ושמואל שוין כאחת · שנאמר (תהלים צט) משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו · [ו] בא וראה כמה בין משה לשמואל משה היה נכנס ובא אצל הקב"ה לשמוע הדבור ואצל שמואל היה הקב"ה בא שנאמר (ש"א ג) ויבא ה' ויתיצב · למה כך אמר הקב"ה בדין ובצדקה אני בא עם האדם משה היה יושב ומי שהיה לו דין בא אצלו ונידון · שנאמר (שמות יח) וישב משה לשפוט את העם · אבל שמואל היה טורח בכל מדינה ומדינה ושופט כדי שלא יצטערו לבא אצלו · שנאמר (ש"א ז) והלך מדי שנה בשנה · אמר הקב"ה משה שהיה יושב במקום אחד לדון את ישראל יבא אצלי לאוהל מועד לשמוע הדבור · אבל שמואל שהלך אצל ישראל בעיירות ודן אותם אני הולך ומדבר עמו · לקיים מה שנאמר (משלי טז) פלס ומאזני משפט לה' · וכן מצינו ביהודה [ז] על שהציל

מסורת המדרש א ברכות דף ס"ג · נזיר דף ב' · סוטה דף ב' · במדבר רבה פרשה י' · ב אבות דרבי נתן פרק ב' · תנא דבי אליהו רבא פרק ט"ו · ג איכה רבתי פ"א · ילקוט ירמיה רמ"ז רפ"ו · ד במד"ר סוף פי"ג · ה מכילתא כאן פי"א · ו מדרש שמואל סוף פ"ט · ז סוטה י"א · ב"ר פל"ט וס"כ · במד"ר פי"ג · אגדת בראשית פ"ב ·

חדושי הרש"ש

(ב) וכיון שיעשה כך ה"ה כמלאך · ר"ל בלתי חטא כמו שהיתה כוונתו להרחיק עצמו מן העבירה כדלעיל : (ג) ואל יעשה חרם בעוה"ז · נראה דתיבות בעוה"ז צ"ל מקודם אחר למות מחולי · ור"ל שאם ימות ע"י חולי אינה אלא מיתה אחת בעוה"ז אבל אם יחרם ע"י עבודת כוכבים יאבד עליו עונש אף לעוה"ב : (ד) נבער כ"א מדעת הבל המה כו' כצ"ל · ומלת אך מיותרת :

חדושי הרד"ל

(א) אסור ליגע בה כל עיקר כו' וכל מי שנוגע כו' אין מתרפאין בה · משמע דאיסור קריבה נמי אין מתרפאין · וכדאמרינן סוף פ"ח דסנהדרין (ע"ה·) נמ"ד אשת איש היתה מן הדין אמרו ימות ואל יספר עמה וע"ש בחידושי הר"ן : (ב) ד' פעמים · בפרשה א' הראה כו' כצ"ל : (ג) גנותה של עבודת כוכבים ושבחו של ה' · עיין ריש איכה רבה : (ד) הוי בשובה ונחת תושעון · פי' בשובה בתשובה כדדרש בירושלמי ריש תענית · בנחת שיניחו וימשכו ידם ממעשיהם הרעים ולומר שאין בתשובה טורח מרובה רק בשב ולא תעשה במשוך ידו מעשות כל רע : (ה) הוי יבושו כל עובדי פסל · וכתיב בתריה תגלנה בנות יהודה למען משפטיך ה' כלומר למען

פירוש מהרז"ו

ב בשובה ונחת · עיקר הדרשה על תיבת משכו שמיותר ודורש משכו מעבודת כוכבים כמ"ש בסוף הסימן ועל כן הביא כל הדרשה של עבודת כוכבים : תנינן · פסחים כ"ה מאמר ר"י ופ' עבודת כוכבים דף כ"ז : והרוג וכו' ואתה מתרפא · צ"ע איך יתרפא בהריגת נפש · ואפשר שהכוונה על דרך חומד אשה שיתכן שימות אם לא ידענה כך מי שהתכעס על אדם להרגו יתכן שיחלה וימות אם לא יהרגנו : שתי פרשיות · במ"ר פר' יו"ד סוף סי"א ובסי' ח' : אמר לו הקב"ה וכו' ואמר הקב"ה · הדברים כפולים כי הם העתקות שונות מב' מקומות כנ"ל : זובח לאלהים יחרם · זה כולל מיתה כמ"ש ונחרם כל עיר מתים : עושה ארץ בכחו · ה' פסוקים שמוכיח כפולים בירמיה יו"ד ובירמיה נ"א : והיא כאבן דומם · חבקוק סוף ב' עורה לאבן דומם : איש שקוצי עיניו · במצרים על ישראל נאמר ע' לעיל סוף פר' ו' ותבין כאן : משכו ידיכם מעבודת כוכבים · שכתוב משכו וקחו והיל"ל קחו ומשכו ע"כ דורש שקודם שיקחו אותם ימשכו ידיהם מהעבודת כוכבים : וישחטו וכו' ועשו פסח · שמ"ש קחו לכם צאן ושחטו הפסח הי"ל ושחטו האלהן או צאן לפסח ושחטו ע"כ דורש אחר שימשכו עצמם מעבודת האלהן עוד ישחטו אותם לכוונה שהם שוחטים אלהי מצרים וכמ"ש הן נזבח את תועבה מצרים לעיניהם ולא יסקלונו וכאן צוה שיעשו כן ולא יראו מהם כמ"ש בסימן הסמוך · ובזה יהיה לכם הפסח שפוסח עליכם וכן הוא במכילתא פסוק זה וכן בפסוק והיה לכם למשמרת ביתר ביאור · וזהו מ"ש בשובה ונחת תושעון · שובה הוא התשובה כמ"ש שובה ישראל · ומ"ש ונחת פי' כמו מפני שמי נחת הוא יראה והכנעה : ג הן נזבח וגו' · זה היה תשובת משה לפרעה כשאמר לו זבחו לאלהיכם בארץ נמצא כשאמר לו השי"ת לשחוט צאן לפסח נשאר הקושיא במקומה ושאל משה להקב"ה והשיב לו שבנסיון זה תלוי גאולתן שלא יראו מעתה מהמצרים כלום ובזה יחשב להם להתשובה שלימה · ודורש שזה בכלל מ"ש ובאלהיהם עשה ה' שפטים ששחטו האלהן (לבד מ"ש לעיל פר' ט"ו סי' ט"ו) וזה היה בחצי הלילה דין הבכורים ואליליהם יחד ועי' בזוהר פסוק ועצם לא תשברו בו באריכות : ד שוין כאחת · פי' שקולים ודומים במעלתם ואין כוונת המדרש לסתור מה שמפורש בתורה ולא קם עוד נביא בישראל כמשה וגו' אלא כוונת

מתנות כהונה

בפרק כל שעה (כ"ה) ובפרק אין מעמידין : הכי גרסינן חקות העמים הבל הוא · [ה"ג כדנה תמרון להון כו' ומן תחות שמיא] : בשובה ונחת · שישובו לה' ויניחו לעבודת כוכבים : [יבא אצלי גרסינן] :

ידי משה

לישראל בכל אפילו בשמש · וי"ל ע"כ סרקיע דכתב קרא הוא סרקיע שעל ראשי החיות כדמשמע בתוס' בפ"ק דב"ב וסרקיע זה יש לו כמה מעלות יותר מן השמש וא"כ כשימסור לישראל רקיע זה לא כ"ש שימסור להם השמש וק"ל :

כד"א ואלו עיר וקדיש · פי' רש"י שם וקדיש הוא המלאך : אבל שמואל שהלך אצל ישראל וכו' אני הולך ומדבר עמו · וקשה והא בפעם הראשון היה מן הסברא שיבא הקב"ה אצלו ויש לומר מדכתיב כפעם בפעם אתא להורות שבכל פעם שדיבר עמו הי' בא אצלו ואע"ג שבמדבר היו כל ישראל במקום אחד מ"מ הי' למשה לסבב בכל המחנה משער אל שער וק"ל : וכן מצינו ביהודה שהציל ג' נפשות · וא"ת ולמה לא הציל לחנניה מישאל ועזריה בזכות שלהם וי"ל ע"ד דאי' במדרש כה אמר ה' ליעקב אשר פדה את אברהם קשה ג"כ כנ"ל אלא ע"כ ה"ק לפי שזכות גדול הוא לקדושים שבאים למדה זו להיות מוסרים על קדושת השם ולא להיות ניצולים כמו ר"ע וחביריו רק מצה וזכות יסודה שיסדה לו הקב"ה מדה כנגד מדה כו' הסברת להציל אותם וכמו כן באברהם ה"ס בזכות יעקב פי' כד"ס

יפה תואר

במעשה הפסח : תנינן בכל מתרפאין · אין זו משנה בשום מקום ובפ' כל שעה הגירסא כי אתא רבין אמר ר"י בכל מתרפאין כו' : להתרפאות משפיכות דמים כגון באחד מאברי האדם שא"א לו בלי נטילת נשמה וזה אסור כי מאי חזית דדמי' דידך סומק טפי : הה"ד יבושו כל עובדי פסל · יתכן דדרש משכו וקחו כמו וקחו במקום שמ"ת כש"א מלשון קשוי שינים ופירושו משכו הצאן להקהות בזה שיני המצרים העובדים אותה כי יבושו מעבודתם : האיך אני יכול לעשות · דאע"ג דם וחי מצוה אין ניזוקין היכא דקביעא היזקא שאני כדאמרינן בפ"ק דפסחים : הה"ד פלס ומאזני משפט לה' · לפי מ"ש

ג' נפשות תמר ושני בניה מן האש · הצ"ל הקב"ה ג' בניו מן האש · ומי הם חנניה מישאל ועזריה · הוי פלס ומאזני משפט לה' · וכן במצרים היו משועבדים ישראל פ' שנה והיה המצרי הולך במדבר ותופס איל או צבי ושוחטו ושופת את הסיר ומבשל ואוכל וישראל רואין ולא טועמין · שנאמר (שמות טז) בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשובע · לא כתיב באכלנו מסיר הבשר אלא בשבתנו שהיו אוכלין להמם בלא בשר · א"ל הקב"ה (ו) אתם זינקתם את בני בבשר שהייתם אוכלין ולא הייתם נותנין להם אף אני אעשה לבני שישחטו את הצאן שאתם משתחוים להן והן אוכלין ואתם נמסים · למה שאני דיין אמת · הוי פלס ומאזני משפט לה' · לכך נאמר משכו וקחו לכם צאן :

פרשה יז

א ולקחתם אגודת אזוב · הה"ד (משלי טז) כל פעל ה' למענהו · אתה מוצא שכל מה שברא הקב"ה בששת ימי בראשית לא ברא אלא לכבודו ולעשות בהן רצונו · ביום הראשון ברא שמים וארץ אף הם לכבודו בראם · שנא' (ישעיה סו) כה אמר ה' השמים כסאי · ואומר (תהלים יט) השמים מספרים כבוד אל · וכן האור שברא לכבודו הוא · דכתיב (שם קד) עוטה אור כשלמה · מה נברא ביום שני · רקיע לכבודו בראו שיעמדו שם המלאכים ויהיו מקלסין אותו · שנאמר (שם קנ) הללוהו ברקיע עזו · מה ברא ביום ג' · דשאים ואילנות ומצינו שהדשאין מקלסין להקב"ה · שנאמר (שם סה) יתרועעו אף ישירו · ומנין אף האילנות · שנאמר (ד"ה א טז) אז ירננו עצי היער מלפני ה' · אתה מוצא שצוה הקב"ה (א) מן האילנות לעשות מהן מצות · בפרה אדומה צוה להשליך בשריפתה עץ ארז ואזוב · והזאת מי נדה צוה לעשות באזוב · וטהרת המצורע צוה לעשות בעץ ארז ואזוב · וכן במצרים צוה להגיע הדם אל המשקוף ואל שתי המזוזות באזוב · שנאמר ולקחתם אגודת אזוב · (א) וכן ברא המים ביום ג' א שכינסן מעל הארץ · ומשם קלוסו עולה · שנאמר (תהלים צג) מקולות מים רבים אדירים משברי ים · מה נברא ביום רביעי מאורות לכבודו בראם · שנאמר (שם קמח) הללוהו שמש וירח · ביום ה' (ג) ברא עופות לכבודו להקריב מהן קרבן שנאמר (ויקרא א) אם מן העוף עולה קרבנו · מה נברא ביום ו' בהמות לכבודו וצוה להקריב מהם קרבן שנאמר (שם) אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה מן הבקר · וברא בו אדם לכבודו · שנאמר (תהלים קמח) הללו את ה' מן הארץ תנינים וגו' · הוי כל פעל ה' למענהו :

ב ד"א ולקחתם אגודת אזוב · הה"ד (שיר ב) כתפוח בעצי היער · למה נמשל הקב"ה לתפוח לומר לך מה תפוח זה נראה לעין בלא כלום ויש בו טעם וריח · כך הקב"ה חכו ממתקים וכלו מחמדים ב ונראה לעובדי כוכבים ולא רצו לקבל התורה והיתה התורה בעיניהם כדבר שאין בו ממש · ויש בו טעם וריח · טעם מנין שנא' (תהלים לד) טעמו וראו כי טוב ה' · ויש בו מאכל דכתיב (משלי ח) טוב פריי מחרוץ ומפז · (ג) ויש בה ריח שנאמר (שיר ד) וריח שלמותיך כריח לבנון · אמרו ישראל אנו יודעין כחה של תורה לפיכך אין אנו זזין מן הקב"ה ותורתו · שנאמר (שם ב) בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי · וכן יש דברים שהן נראין שפלים וצוה הקב"ה לעשות מהן כמה מצות · האזוב נראה לאדם שאינו כלום וכחו גדול לפני האלהים שמשל אותו לארז בכמה מקומות בטהרת מצורע בשריפת הפרה ובמצרים צוה לעשות מצוה באזוב שנאמר ולקחתם אגודת אזוב · (ב) וכן בשלמה אומר (מלכים א ה) וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יוצא בקיר · ללמדך שהקטן וגדול שוין לפני הקב"ה · ובדברים קטנים הוא עושה נסים וע"י אזוב שהוא שפל שבאילנות גאל את ישראל הוי כתפוח בעצי היער :

ג ד"א ולקחתם אגודת אזוב · כלומר אני עושה אתכם אגודה לעצמי · אע"פ שאתם שפלים כאזוב שנאמר (שמות יט) והייתם לי סגולה מכל העמים · וטבלתם בדם אשר בסף · מה ראה הקב"ה להגן עליהם בדם כדי לזכור להם דם מילת אברהם · ג ובב' דמים ניצולו ישראל ממצרים בדם פסח ובדם מילה · שנא' (יחזקאל טז) ואומר לך בדמיך חיי ואומר לך בדמיך חיי · בדם פסח ובדם מילה · והגעתם (ג) אל המשקוף · בזכות אברהם · ואל שתי המזוזות · בזכות יצחק ויעקב · ובזכותם ראה את הדם ולא יתן

מסורת המדרש א עיין בראשית רבה פ"ס · ולעיל פט"ו · מדרש תהלים מזמור ל"ג · ילקוט תהלים רמז תתמ"ח · ב שהש"ר פ"ב פסוק ג' · ילקוט שהש"ר רמז תתקפ"ו · ג שהש"ר פ"ס פסוק א' · כו
רבה ריש פרשה ו' · תנחומא סדר ויקרא סימן ד' · פדר"א פרק כ"ט · מדרש תהלים מזמור קי"ד · פדר"א פרק כ"ז ·

חדושי הרד"ל

למען המשפטים שעשית בעלייתי ממצרים : (ו) אתם זינקתם · עי' ידי"מ · ונראה שצ"ל שינקתם · והוא לשון תינוק שהוא תרגום תמות כנוער נפשם (וע' מ"ש בס"ד בהגהותי בב"ר פרשה ל"ז) וז"ש ואתם נמסים כו' : (א) וכן ברא · המים ביום ג' כצ"ל · וקורא קווית המים בשם בריאה : (ב) וכן בשלמה אומר כו' ללמדך שהקטן וגדול כו' · ע' במ"ר פי"ס : (ג) אל המשקוף בזכות אברהם · ע"ל פט"ו פירושו ודלא כיד"מ

חדושי הרש"ש

(א) מן האילנות כו' בפרה אדומה כו' ואזוב והזאת מי נדה כו' באזוב וכו' · משמע שאזוב הוא מין אילן וכ"מ יותר לקמן שאמר וע"י אזוב שהוא שפל שבאילנות והכי משמע לישנא דקרא וידבר על העצים מן הארז וגו' ועד האזוב · ורש"י בפירוש התורה כתב שהוא מין ירק · אולם גם בגמרא שבת (ק"ט ב') מצינו פלוגתא בין ג' אמוראי בפירושא דאזוב : (ב) ב"א עופות לכבודו כו' · בר"ס (ל"ה א') איתא שברא עופות ודגים לשבח לשמו וע' פירש"י שם · ונראה דצ"ל כאן ולהקריב כו' בוי"ו העטוף ·

(ג) ויש בה ריח שנאמר וריח שלמותיך וגו' · דדבש וחלב תחת לשונך דכתיב ברישיה דקרא דרשו בחגיגה (י"ג א') על סתרי תורה · וריח שלמותיך נראה דיכוון לשנגלה ממנה שהוא כמו לבוש ושלמה

מתנות כהונה

פ' שנה · נראה דצ"ל פ"ו שנה · והם פ"ו שנה של קושי השיעבוד משנולדה מרים : זינקתם · נראה דצ"ל המקתם לשון המק בשרו שהרואה חבירו אוכל מאכל והוא אינו אוכל ממנו לבו בקרבו נמק ונמס ומסוכן וכן הוא אומר לקמן והם אוכלים ואתם נמסים · וכן זינקתם י"ל שלבם ימס ויוצא כמו המים הזונקים על ידי קילוח :

פרשה יז [ה"ג והזאת מי נדה צוה לעשות באזוב] : תנינים וגו' גרסינן : [תפוח זה אתרוג שעל ידי שאין ענפיו מרובים כשוכר יראה מרחוק כאלו הוא ערום וריק · ועוד שמחניט פירותיו קודם להוצאת עליו ועי"כ יראה שהוא ריק : מגין בשביל מילה

פירוש מהרז"ו

כוונת המדרש לדרוש תיבת הפסוקים כפי משמעותם ומ"ש שאצל משה כתוב ובבוא משה ואצל שמואל כתוב ויבא ה' ואין זה אלא שהכתוב חולק כבוד לשמואל ואף שלא כתוב בו אלא בפעם הראשון שנראה לו כשהיה נער ושפיטתו את ישראל היה בי"ד שנה האחרונים שלו משנת מ"ב עד נ"ב כמ"ש במ"ר פר' ב' סי' ח וש"נ שדורש מדה א' בנין אב שהיה כן תמיד ודורש מדת ממעל ומנגד ויתכן שמרומז דמ"ש ויבא ה' וגו' ויקרא כפעם בפעם וגו' שבכל פעם שנראה לו בא אליו · וע' מדרש שמואל פר' ט' עוד חילוקים בין שמואל למשה וכאן קיצר : ג' נפשות · ע' ב"ר פר' נ"ט בב"ח ד' נפשות ומש"ש בשם מד"ש פר' ט' הנ"ל : פ' שנה · צ"ל כמ"ש במ"כ פ"ו שנה : ותופש איל או צבי · כי הבהמות הן תועבות מצרים ע"כ אכלו בשר חיות : זינקתם · כמו שינקתם כמ"ש ריש פסחים גדי מסנקן גדי עיף וכן כאן עיף מן הריח כמ"ש לקמן פר' י"ט ס"ה עייפים מן הריח :

פרשה יז סימן א השמים כסאי · פי' כמ"ש כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו וזהו ביהמ"ק של מעלה ומ"ש והארץ הדום רגלי פי' על ביהמ"ק של מטה שבארץ שנקרא הדום רגלי אלהינו ד"ה א' כ"ח ב' וזהו לכבודו ולרצונו : אור בשלמה · כבגד והבגד הוא לכבוד כמ"ש חז"ל מאני מכבדותא · וכ"א בשבת קי"ט כבדהו בכסות נקיה : אף ישירו · וכ"ד ועמקים יעטפו בר : לעשות מהן מצות · וזהו לכבודו ולרצונו : בפרה אדומה · במדבר י"ט מהזאת מי נדה שם בפרשה ושם לא נזכר רק אזוב בלבד ע' מ"כ וטהרת מצורע ויקרא י"ד ולקמן ס"ב מקדים טהרת מצורע כסדר התורה : ולקחתם אגודת אזוב · וטבלתם וכו' והגעתם כו' : שכינסם · וכינוסם הוא עיקר תיקונם שאז נגמר מלאכת המים ב"ר פר' ד' ס"פ ס"ו פר' ה' ס"ב · ולעיל פר' ט"ו סי' כ"ב : משברי ים · וס"ד אדיר במרום ה' וזהו השיר שאומרים המים · עי' מדרש תהלים צ"ג ב"ר פ"ה ס"ג · בהדיא וזהו לכבודו : **ב** כתפוח בעצי היער · כן דודי בין הבנים והנמשל על הקב"ה ע' שבת פ"ח · למה נמשלו ישראל לתפוח : לעין בלא כלום · שיש הפוחים שאינם יפים למראה ועכ"ז יש בהם טעם וריח · וטעם הוא בתורה כמ"ש טוב טעם ודעת למדני · וזהו טעמו וראו כי טוב וכו' ע"י התורה שנקראת טוב · וכן הריח כמ"ש בכ"ד נופת תטופנה וגו' דבש וחלב תחת וגו' וריח שלמותיך שנדרש הכל על התורה ומ"ש ולא רצו לקבל. כמ"ש בס"ד הנ"ל כתפוח וגו' בצלו חמדתי וישבתי אני חמדתי כו' כמ"ש בשי"ר פסוק זה : ללמדך שהקטן · לקמן סוף פר' מ"ס : **ג** אגודה לעצמו · יתכן שדורש כמ"ש במכילתא פסוק זה · ולקחתם אגודת אזוב · מכאן אתה למד כל לקיחות שבתורה שאינם אלא אגודות וכו' ע"ש ע"פ בנין אב וילמוד סתום מן המפורש · ואצל ישראל כתב בריש פ' וארא ולקחתי אתכם לי לעם · בהכרח שיהיה על ידי אגודה · וזהו מ"ש והייתם לי סגולה הוא אוצר של דברים יקרים באסיפה יחד ואף שבמצרים לא היו יקרים שהיו שפלים כמ"ש בפרשה הקודמת סוף ס"ב וס"ג : דם מילת אברהם · שבזכותו יצאו ממצרים כמ"ש לעיל פר' ט"ו ס"ס יו"ד · וע"י מילת עצמם יזכור להם מילת אברהם · ועי' לקמן פר' י"ט סוף ס"ה : אל המשקוף · כמ"ש לעיל סוף פר' א' מה משקוף גבוה כך היה

יפה תואר

מ"ש לפני זה דדריש וקחו כמו וקהו יתכן דדריש גם כאן מהוראה זו. וכמו והן אוכלים ואתם נמסים כי שיניהם הקהינה · וגם י"ל דבא לדרוש מלת לכם דק"ל דכיון דכתיב למשפחותיכם לכם ל"ל לכן מפרש כי כן ראוי לכם כנגד מה שעשו המצרים לכם שצערו אתכם בבשר דן ה' אותם מדה כנגד מדה כמו דמסיים · וזה שהביא את הכתוב פלס ומאזני משפט לה' : זינקתם · ענינו שהקהו שיני ישראל בשביל הקילוח של הריר שיצא כאשר תאבו לאכול בשר :

ידי משה

כדי שיצא ממנו יעקב וק"ל : אתם זינקתם את בני בבשר · פי' לפי שהמתאוה לאכול ורואה ואינו אוכל ממנו הריר יוצא מפיו והוא לשון כ...ה די את זינקא :
אל המשקוף בזכות אברהם · פי' לפי שכל מלכי או"ה היו משכימים לפתחו והיה מקיפן עליו : המזוזות זה יצחק ויעקב שלא זזו מן הקב"ה כמו שהמזוזה אינה זזה מן הדלת : אבל לעתיד לבא הוא

הה"ד כל פעל ה' למענהו משום דק"ל למה צוה הקב"ה לקחת את האזוב אשר הוא השפל שבמינים בעת אשר חשף ה' את ידו הגדולה ועשה נפלאות וגבורות נוראות · הן במצורע אמרו לקמן במ"ר פי"ח הטעם מצורע ע"י שהגביה עצמו כארז לקה בצרעת השפיל עצמו כאזוב נתרפא (ומפרה אדומה דצוה ה' לקחת אזוב אין לנו לבקש טעם כי פרה וכל מעשיה חוק היא לישראל בלי טעם) ולכן הביא המדרש ע"ז את הכתוב כל פעל ה' למענהו ללמד לנו כי גם האזוב אשר הוא השפל שבילורים יתן כבוד לה' ונברא לכבודו כמו הגדול שבילורים ולפניו קטון וגדול שוים הם · ולכן גם בגאת ישראל ממצרים אשר נראה גדלו של הקב"ה עד אין קצה · צוה ג"כ לקחת את האזוב הקטון מאד · כי גם האזוב אשר בקיר יספר עוז ה' והדרו : לא ברא אלא לכבודו · ולפ"ז קאי הכנוי למענהו על הפועל וזה הקב"ה · ולאפוקי מדעת המורה (וההולכים בשיטתו) בחלק ג' פי"ג שכתב שכל חלקי העולם מכוונים לעצמם ומפרש כל פעל ה' למענהו קאי על הפעול · כי לכל נברא יש תכליתו · אמנם בעיקר הדברים [illegible]

המשחית: ד ועבר ה' לנגוף את מצרים · הה"ד (איוב לא) ומה אעשה כי יקום אל וכי יפקוד מה אשיבנו · מי אמר הפסוק הזה שר העולם אמרו אע"פ שאמרו איוב על עצמו · וכן כל באי עולם עתידין לומר כך · [א] אנו מוצאין בדור המבול בישיבה דן אותם האלהים · שנאמר (תהלים כט) ה' למבול ישב · מה כתיב בהם (בראשית ז) וימח את כל היקום · אבל מצרים בעברה דן אותם שנאמר ועבר ה' לנגוף את מצרים וכתיב ועברתי בארץ מצרים · אבל לעתיד לבא הוא עומד ודן את עולמו בעמידה · שנאמר (זכריה יד) ועמדו רגליו ביום ההוא · וכתיב (צפניה ג) לכן חכו לי נאם ה' ליום קומי לעד · אומרים באי עולם (ד) אם בישיבה דן דור המבול ומחה אותן (ד) ובעברה דן את המצרים והרג את בכוריהן לכשיעמוד לעתיד לבא ודן עולמו מי יוכל לעמוד · לכך כתיב (איוב לא) ומה אעשה כי יקום אלי (ה) [ב] מפני מה עתיד לקום מפני צעקת עניים · שנא' (תהלים יב) משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה': ה ועבר ה' לנגוף את מצרים · י"א ע"י מלאך · וי"א הקב"ה בעצמו · ומהו שאמר לנגוף מלמד שאף המעוברות שהיו ראויות לילד הפילו (ו) ומתו האימהות והמשחית יצא וחבל כל מה שמצא · ואין לנגוף אלא עוברות · שנאמר (שמות כא) ונגפו אשה הרה · והקב"ה מחבל בכוריהם של מצרים וישראל עושין כל מה שאמר להם הקב"ה שנאמר וילכו ויעשו · למה היה הקב"ה וישראל דומין למלך שבא עם בניו בים וספינות של פירטון מקיפות אותו · אמר להם הא לכם מוכנות (ז) מורניות שלי שאני עובר על גלי הים ונלחם עמהן · כך היה הקב"ה עם בניו במצרים ומחנות מצרים מחשבים עליהם כל הלילה אמר להם הקב"ה אי רשעים על בני אתם מחשבים מורניות שלי מוכנות הן · שנאמר (תהלים קו) ויושיעם למען שמו · הן עסוקים בצלי והיה הורג הקב"ה בכוריהן של מצרים והן היו מזין על פתחיהן ושמו הגדול היה עומד על פתחיהם · והם עוסקים בהלל ובהלכות הפסח (ס) והאלהים מפריש (ח) שיכפר דם טמאים על דם טהורים · שנאמר (שם לד) פודה ה' נפש עבדיו · הן היו עסוקין במצות שהיו טוחנין ולשין והקב"ה עוקר נטיעתן של מצרים (ט) שנאמר (שם ז) קומה ה' באפך:

פרשה יח

א ויהי בחצי הלילה · הה"ד (ישעיה מד) מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים · [ג] אמר רבי אבהו מקים דבר עבדו · זה משה · שנאמר (במדבר יב) לא כן עבדי משה · והיאך קיים אלא כיון שהביא עליהם מכת החשך התחיל פרעה צווח לכו עבדו את ה' רק צאנכם ובקרכם יצג · אמר לו משה חייך וגם מקננו ילך עמנו לא תשאר פרסה · מהו פרסה אפילו בהמה שהיא כולה של מצרי ויש בה טלף אחד לישראל אינו מניח אותה · כי ממנו נקח · אחר שאמר כי ממנו נקח (א) חזר ואמר ואנחנו לא נדע מה נעבוד את ה' · אמר לו אם אתה שאתה ב"ו בני אדם מתים אם עוברין על צוויך ואם תוציא דבר מלפניך (א) ותאמר גבו לי כך וכך יכול העולם לעמוד לפניך · אבל אנו שמא יאמר לנו אלהים הקריבו קרבן של מאתים וו' שנים (ג) [ב] הוי ואנחנו לא נדע · אמר לו פרעה עד מתי אתה נכנס לכאן לך מעלי השמר לך אל תוסף ראות פני · אמר לו משה יפה דברת לא אוסיף עוד ראות פניך · אמר הקב"ה מה עדיין מתבקש לי להודיע לפרעה

מסורת המדרש א מדרש תהלים סוף מזמור י"ב · ילקוט תהלים רמז תרנ"ז · ב עיין בראשית רבה ריש פרשה ע"ס · מדרש תהלים סוף מזמור י"ב · ילקוט תהלים רמז תרנ"ו · ג פסיקתא רבתי פיסקא י"ז · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ז' · ילקוט כאן רמז קפ"ו · ילקוט ישעיה רמז שכ"ג ·

חדושי הרש"ש

כסות על סתריס : (ד) ובעברה דן אה"מ והרג את בכוריהן · אולי לזה כוונו מיסדי התפלה בברכת אמת ואמונה המכה בעברתו · (פי' בהעברה שלו) כל בכורי מצרים : (ס) והאלהים מפריש כו' · ע' ידי"מ · והוא כמו דאיתא בפ' דלקמן שהיו מן המצריים שהלינו את בכוריהם אצל ישראל והיה נוטל נשמתו של מצרי ומניח נשמתו של ישראל :

(א) חזר ואמר ואנחנו וגו' מה נעבוד את ה' א"ל כו' כצ"ל ותיבת אלהינו ליתא במקרא : (ג) הוי ואנחנו

חדושי הרד"ל

כיד"מ : (ד) אם בישיבה דן · דור המבול כו' כצ"ל : (ה) מפני מה עתיד לקום כו' · עיין ב"ר בס' ע"ס (ועי' ידי"מ שהקשה מהא דאמרינן בב"מ שהדין הקשה ביותר הוא בישיבה (וצ"ל מ"ש בב"ר פס"ב וש"נ · וכמ"ש קשות מיושב) ונראה דלק"מ · דהם לענין לפסוק הדין קאמר · דלזה ודאי עמידה הוא דרך עראי ועיקר הדקדוק בישוב הדעת בדין הוא בישיבה כדקיי"ל דיינין בישיבה · והאי דן דהכא לקיים דין עונש הנקמה · בזה ודאי כשהנלחם נלחם כשהוא מיושב אינו יכול לנקום כ"כ כמו כשהוא קם ועומד להלחם בו : (ו) ומתו האמהות · שהמשחית יצא וחבל כל מה שמצא כצ"ל · כלומר כיון שנתנה לו רשות להמית העוברין המית גם האמהות יחד עם הוולדות (ודרש הכי משום לשון לנגוף דדרש ליה כמו ונגפו אשה הרה כדמפרש) : (ז) מורניות שלי כו' למען שמו · אפשר רומז למ"ש בזוהר (ל"ו) בגוונא דשמא קדישא ס' עבדו (בדם על המשקוף והמזוזות) כו' · וז"ש להלן הן היו מזין כו' ושמו הגדול היה עומד כו' : (ח) שיכפר דם טמאים על דם טהורים שנאמר פודה ה' כו' · לשון פדיון הוא כשפודה על אחר · והיינו כמ"ש (ישעיה מג) נתתי כפרך מצרים : (ט) שנאמר קומה ה' באפך · וכתיב להלן יגמר נא רע רשעים כלומר שיגמור לעקור ולשרש נטיעתם ויכונן צדיק : (א) ותאמר · גבו לי כך כצ"ל : (ב) הוי ואנחנו לא נדע · ביאר מלת ואנחנו · לומר שאין עבודתנו כעבודה למלך כי לא נדע כו' ·

פירוש מהרז"ו

אברהם גדול שבאבות : ד כי יקום אל · ע' לקמן ריש פ' כ"ג וב"ע וע' ב"ר פ' מ"ח סי' ג' מ"ש : שר העולם · וכן דרשו חז"ל על פסוק נער הייתי גם זקנתי וגו' שפסוק זה שר העולם אמרו ע' ילקוט תהלים ל"ז פסוק זה ובזוהר מבואר בכמה מקומות שהוא מטט"ר : אע"פ שאמרו איוב · כפי הפשט אך על שאלו משפט איוב לא מצאנו שקם האל אנו דורשים ע"פ גז"ש ומדה י"ז לענין המשפט שלעתיד כמ"ש ליום קומי לעד וס"ד כי משפטי וגו' כי באש קנאתי תאכל כל הארץ : למבול ישב · ובישיבה יש לד מנוחה ועכ"ז היה דין של כליה כי ישיבה כולל עכוב זמן שהיה משפט של י"ב חודש ובמצרים דרך עברה בעלמא דין של רגע ימותו ולא מתו אלא בכורים · אך לעתיד שכתוב שהקימה יהיה לעד לעולם עאכ"ו · ובעמידה אין מנוחה כמו בישיבה (וזה מ"ש תהלים ע"ו ומי יעמוד לפניך מאז אפך היינו מדור המבול אך עאו"כ בקום למשפט היינו לעתיד וכו"ל) ע' ויקרא רבה פר' ל"ג סי"ב : משוד עניים · עי' ב"ר ריש פר' ע"ה וש"נ עי' לקמן פר' למ"ד סי' כ"ד : ה יש אומרים ע"י מלאך · זה סותר למ"ש בהגדת פסח ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה אני ולא מלאך · ובמכילתא פסוק ועברתי אין עברה אלא זעם שנאמר ישלח בם חרון אפו עברה וזעם והיינו ע"י מלאך · והכיתי שומע אני על ידי מלאך ת"ל וה' הכה וגו' הרי שבמכילתא ג"כ סותר עצמו וגם המדרש כאן התחלה אמר והמשחית יוצא ומחבל כל מה שמצא ובהכרח שהכוונה רק על הבכורים ואח"כ אמר והקב"ה מחבל בכוריהם · והענין בזה כמ"ש בפסוק עצמו ועבר ה' לנגוף וגו' ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף וכאלו מפרש ואל בתי מצרים יבא המשחית לנגוף כי המלך אינו עושה בעצמו רק מצוה לאחרים לעשות אלא שעומד עליו וכאלו עשה בעצמו · רק שיש מקום שהמלך עושה איזה שר שישפוט ויקיים כפי שכלו ועכ"ז נקרא על שם המלך שאלו מ"מ היה הקב"ה ב"י עומד בעצמו על המלאך ובזוהר ראיתי שמכריע שהקב"ה ב"י עבר והכה בכורי מצרים אך המשחית הלך אם ימצא איזה פתח של ישראל שאינו רשום בדם פסח ובדם מילה וזהו לא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף ובזה יתכן ההפרש בין שני המשפטים : הפילו ומתו האימהות · שבשעת הלידה עת סכנה והמשחית שניתן לו רשות על הבכור שבמעים שולט גם עליה : ונגפו אשה הרה · וס"ד ואם אסון יהיה ופי' רש"י באשה והיינו כמו כאן שניתן לו רשות : פירטון · פי' במ"ע שודדי הים : היה עם בניו במצרים · כמ"ש לעיל פר' ט"ו סי' י"ב וש"נ : מחשבות עליהם כל הלילה · כמ"ש פר"א פרק מ"ח וז"ל שרה בת בתו של פוטיפרע היתה הרה ללדת ורמסה בחומר וילדה הולד מתוך המלבן בחצי ליל פסח ואז נגאלו ע"ש : מורניות · חניתות וכלי זיין ובנמשל הם המצות והשגחתו ושכינתו · והמשל לספינה על גלי ים שהוא מקום סכנה יותר מאשר ביבשה שהגלה קרובה כרגע כך במצרים אם לא נגאלו כרגע היו אבודים : בצלי · בשר באש · והקב"ה הן בשריהם באש עברתו · הם מזין על פתחיהן דברי מצותיו של דם פסח ומילה וכו' בהלל להפרים ולהבדיל בין קדושת הקב"ה ובין טומאת עבודת מצרים שאמרו פה להם וגו' וכן הפרים הקב"ה וכו' : טוחנין ולשין · משנים ומהפכים צורת הדגן לקמח ומקמח לעיסה לשמו הגדול · והקב"ה משנה ומהפך צורת מצרים · כל זה ע"פ מדה מנגד : פודה ה' · כמ"ש לעיל פר' י"א סוף ס"ב פר' ט"ו סוף סי' י"א : קומה ה' באפך · וס"ד הנשא בעברות צוררי ועורה אלי משפט צוית ועדת וגו' תסובבך · בעברות מה שעברת על צוררי שעדתם סבבוך כצ"ל ואז ועורה אלי משפט צוית לעשות בלילה הזה :

פרשה יח סימן א מקים דבר עבדו · כאן אינו מפורש איזו עבד וכן מלאכיו · ודורש ע"פ גז"ש על משה : והיאך קיים · פירוש איזה דבר אמר משה בעצמו וקיים הקב"ה שלא יהיה משה בדאי · ועיקר הדרשה על מ"ש לא אוסיף עוד ראות פניך כדלקמן אלא שדורש דרך אגב גם פסוקים הקודמים : טלף אחד · תרגומו של תיבת פרסה בסדר שמיני כמה פעמים · וע' לעיל פר' י"ד סי' ד' בא"ה : אחר שאמר כי ממנו · הרי יודע שיספיקו מקנה ממנו ואח"כ אמר לא נדע בל"מ ע"כ דורש כי ממנו על פרעה ופי' ממך נקח ראיה איך לעבוד ה' וליראה ממנו · ומ"ש לא נדע פי' אתה עם עמך יכולים לידע עבודתם אותך כי אתה בעל גבול אבל ממ"ה אינו בעל גבול ואנחנו עם אלהינו לא נדע וזה ע"פ מדה פ' · וגם זה בכלל מ"ש לעיל פר' ג' סוף ס"ח פר' ט"ו סוף סי' יו"ד להטעות לפרעה כי שדי לא מצאנוהו שגיא כח עמנו עי' לקמן ריש פר' ל"ד : עד מתי · לפרש מ"ש אל תוסף עוד ראות פני וגו' ואני מתחרט על הראשונים : מה עדיין · פי' מה לעשות למשה אחר שהבטיח לא אוסיף וגו' אם יצא מפני פרעה איך

מתנות כהונה

מילה דאברהם דוושא] : פירטון · פירושו לסטים הסוככים על הגמל שקורין פור"א בלע"ז : מורניות · תרגומו של חנית מוכן · כך פירש הערוך :

פרשה יח טלף אחד לישראל · שיש לו בו שותפות לישראל : [ה"ג נעבוד את ה' א"ל אם אתה שאתה בשר ודם בני אדם מתים אם עוברין על צווייך ואם תוציא דבר מלפניך ותאמר גבולי כך וכך יכול העולם לעמוד אבל אנו שמא כו'] : יכול העולם לעמוד · ולמלאות שאלתך אבל אין אנו יכולין למלאות שאלתו אם ישאל קרבנות של רד"ו שנה ולפיכך גם אתה אתן : של מאתים וו' שנים · כמנין שעמדנו פה ולא הקרבנו קרבן לפניו :

הסרכום

ידי משה

הוא עומד ודן ואע"ג דקאמר שהישיבה הוא תומר הדין יותר מן העמידה וי"ל הם קאי על עיון הדין והכא איירי בחימר המעשה לזה עמידה חמורה יותר מן הישיבה ודו"ק : י"א ע"י מלאך וי"א הקב"ה בעצמו ומה שאמר לנגוף וכו' · נ"ל שי"א הראשון סוברים אף שהקב"ה הי' בעצמו כדכתיב וה' הכה הי' מלאך ג"כ שם וי"א שלא היה שם אלא הקב"ה עצמו ולא מלאך ולזה הקשו הי"א הראשונים לי"א שאמרו שהי' שם רק הקב"ה ומהו לנגוף ולמה לא אמר להכות כמה דכתיב וה' הכה אבל לפי דברינו שהיה שם גם מלאך ניחא שהקב"ה המבחין בין טוב לרע הוא בעצמו הכה הבכורים כי הם המיוחדים אבל הבכורים שבמעי אמן שלא חטאו היה המלאך נוגף אותם דכיון שניתן רשות למשחית אין מבחין בין טוב לרע ולזה אמר והמשחית יצא וגו' ולא אמר והמלאך לומר שכיון שניתן רשות למשחית אבל גבי הבכורים אמר והקב"ה בעצמו מחבל בכוריהם : שהיו ראויות לילד · פי' שהיו ראויות לילד בכורים : והקב"ה מפריש · פי' של והפלה ה' בין בכורי מצרים כתרגומו והפריש ה' וגו' : הן היו עסוקים וכו' והקב"ה וכו' · כשתעיין הי' עסק הקב"ה דוגמת עסקם ולבסוף מה שאמר שהיו טוחנין ולשין שהוא התחלת המצה שעדיין לא נגמרה וכן הקב"ה עקר נטיעתן של מצרים פי' שחבל אף העוברין במעי אמן והוא ג"כ דבר שלא נגמרה מלאכתו כדלעיל ומביא הפסוק קומה ה' באפך פי' שהמשחית הנקרא אף חבל את העוברים כדלעיל וסיפא דקרא הנשא בעברת צוררי קרי בי' בעוברת כנ"ל :

אמר

יפה תואר

את סדם אלא בשכר מלוה אחת שאתה עושה אני נגלה ואת עליהם · וזה הוא ג"כ כוונת המדרש וכדמסיים ובזכותם ראה את סדם וגו' : הה"ד ומה אעשה כי יקום אל · משום דק"ל הלשון ועבר ה' וגו' הלא זה הוא ממשיגי הגוף ובמכילתא נתעוררו ע"ז ואמר ר"י כמלך שעובר ממקום למקום כו' וגם הרא"ע הקן עצמו בזה · והמדרש מפרש שהכוונה על המשפט שיהיה בהעברה ולא כמבול שהיה בישיבה ולא כמו לעתיד שיהיה בקימה · והכוונה בזה כי העברה מורה על קלות הדין כמו שמעביר כלאחר יד · והישיבה הוא יותר עיקר · והקימה הוא בזעף ובזעם · והא דאמרינן בב"ר פס"ב שהישיבה חמירא יותר מקימה · שמה מיירי בעיון המשפט אשר היושב מעמיק יותר מן העומד וכאן מיירי ממעשי המשפט · ובזה ניחא ג"כ הלא גם לעתיד כתיב כי אשב לשפוט וגו' הלא חזינן כי גם לעתיד יהיה בישיבה · אבל שם מיירי בעיון הדין לחוד : ומהו שאמר לנגוף · נראה דס"ק בשלמא למ"ד ע"י מלאך שייך הלשון לנגוף כדרך הנגף הנוהג בעולם שהוא ע"י מלאך · אבל למ"ד ע"י הקב"ה מאי שני למימר לשון נגף ולא הכאה וכמו והכיתי כל בכור וה' הכה כל בכור ומשני שבא לרמוז על נגף הנשים המעוברות שהיו ראויות ללדת בכורים · ומ"מ והקב"ה מחבל בכוריהם זה הוא מילתא באנפי נפשה · ולא שייך למה שאמר לפני זה :

אחר שאמר כי ממנו נקח חזר ואמר כו' · בתמיה והרתי קשה ליה כיון דבדידהו קמיירי דקאמר נקח מאי ואנחנו דמשמע דעד השתא לאו בדידהו עסיק · וגם סותר את דבריו כי באמרו ממנו נקח הלא יודע במה לעבוד את ה' ואיך אמר אח"ז לא נדע מה נעבוד · ומשני כי מה שאמר ואנחנו כוונה אם בו"ד גוזר גזרה צריכים לשמוע בקולו אם יפחדו מעונש וכ"ש אנחנו שלא נוכל לעבור את פי ה' שמא יאמר להקריב קרבן של ר"ו שנה · ולפ"ז מה שאמר ואנחנו נעבוד פירושו כי לא ידענו במה תכבד העבודה אשר יצוונו ה' · ועמ"ש רש"י בחומש : חזר ואמר לו ואנחנו לא נדע מה נעבוד

מכה אחת מיד קפץ עליו אלהים כביכול נכנס בפלטין של פרעה בשביל משה שאמר לו לא אוסיף עוד ראות פניך שלא ימצא בדאי · ואתה מוצא שלא דבר הקב"ה עם משה בביתו של פרעה אלא אותה שעה מנין שנאמר (שמות ט) כצאתי את העיר אפרוש כפי אל ה' ועכשיו קפץ הקב"ה ודבר עם משה שנאמר עוד נגע אחד אביא על פרעה וגו' · (ב) כיון ששמע משה שמת (ג) ונתגדל שנאמר (שמות יא) גם האיש משה גדול מאד · (ג) התחיל צווח בפרהסיא כה אמר ה' כחצות הלילה יפה אמרת. אל תוסף ראות. פני אני איני עוד בא אצלך אלא אתה בא אצלי ושר צבא הזה שעומד עמך וזה הפרכוס שלך וכל בני פלטין אלו שלך באין אצלי עמך ומבקשים הימני ומשתחוים לי שנצא מכאן · דכתיב א וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר לא ר"ל והשתחוית לי (ד) משום כבוד מלכות · כיון שהגיע חצי הלילה כאשר אמר משה מיד ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור לפיכך מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים·(ה) שעשה עצה עם אברהם בשביל הדבר הזה · אימתי (ו) כשבאו המלכים ורדף אותם · ב אמר לו הקב"ה דייך עד חצי הלילה בוא ונחלוק הל לה אני ואתה · שנאמר (בראשית יד) ויחלק עליהם לילה · כיון שהגיע השעה שלמה העצה הוי ויהי בחצי הלילה לכך כתיב ועצת מלאכיו ישלים : **ב** ד"א ויהי בחצי הלילה · הה"ד (תהלים קיט) חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך · חצות לילה אקום להודות לך (ז) על המשפטים שעשית במצרים · ולנו עשית צדקה · היאך אלא כיון שאמר משה והכיתי כל בכור התחילו מהם יראים ויש מהם שלא היו מתיראין · מי שהיה מתירא היה מוליך בכורו אצל ישראל ואמר לו בבקשה ממך טול את זה וילין עמך · כיון שהגיע חצי הלילה הרג הקב"ה כל הבכורות ואותם שהיו נתונים בבתיהם של ישראל (ד) היה הקב"ה פוסע בין ישראל ובין המצרים והיה נוטל נשמתו של מצרי ומנית נשמתו של ישראל והיה היהודי מתעורר ומוצא את המצרי מת בין כל אחד ואחד שנא' ופסחתי עליכם ולא יהיה בכם נגף התחילו ישראל אומרים חצות לילה אקום להודות לך לכך נאמר כל משפטי צדקך : **ג** ד"א ויהי בחצי הלילה · הה"ד (משלי לא) טעמה כי טוב סחרה לא יכבה וגו' · אתה מוצא שאמר הכתוב כי אין בית אשר אין שם מת · היאך אתה מונה כל טיפה וטיפה שהיה מוציא מצרי לכל אשה ואשה או שהטיפה הראשונה הוא בכור ונמצאו כל בנים מתים · שנאמר (תהלים עח) ויך כל בכור במצרים ראשית אונים באהלי חם טיפה ראשונה · ג הנקבות הבכורות אף הן מתות חוץ מבתיה בת פרעה שנמצא לה פרקליט טוב זה משה שנאמר (שמות ב) ותרא אותו כי טוב הוא · (ס) לפיכך אמר שלמה טעמה כי טוב סחרה (משלי לא)

מסורת המדרש א זבחים דף ק"ב · מנחות דף נ"ב · לעיל פרשה ה' ופרשה ז' · מכילתא כאן פרשה י"ג · תנחומא כאן סימן ז' : וסדר ויצא סימן ג' · וסדר וארא סימן ב' · ילקוט וארא רמז קפ"ח · ב בראשית רבה פרשה מ"ג · פסיקתא רבתי פיסקא י"ז סימן ד' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ז' · מכילתא כאן ריש פרשה י"ג · פרקי דרבי אליעזר פרק כ"ז · תנחומא כאן סימן ז' וסדר לך לך סימן ט' · ילקוט סדר לך רמז ע"ג · ילקוט כאן רמז ר"ח · ג פסיקתא רבתי פיסקא י"ז · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ז' · מדרש משלי פרשה ל"א · ילקוט משלי רמז תתקס"ד ·

חדושי הרד"ל

(ב) כיון ששמע משה שמת · כדמפורש שצווח בפרהסיא כה אמר ה' כחצות וגו' וירדו כל עבדיך וגו' : (ג) ונתגדל שנאמר גם האיש וגו' · ולכן אמר לפרעה קשות וכתיב ויצא מעם פרעה בחרי אף : (ד) משום כבוד מלכות · (זבחים ק"ב) : (ה) שעשה עצה עם אברהם · כד"א (ישעיה מ"ו) מארץ מרחק איש עצתי ודרשוהו בב"ר פ' כ"ד על אברהם : (ו) כשבאו המלכים ורדף כו' כנ"ל : (ז) על המשפטים שעשית כו' לצדקה · וזהו משפטי צדקך משפט וצדקה כאחת בלילה אחד ועיין רות רבה רפ"ו ופסיקתא דבתני

חדושי הרש"ש

ואנחנו לא נדע · נראה שכוונו לשה"ש מה נעבוד וגו' עד בואנו שמה · ור"ל בעבור זמן שעבר שלא עבדנוהו מעת היותנו במצרים עד בואנו שמה : (ג) התחיל צווח בפרהסיא כה אמר כו' · מדלא כתיב ויאמר משה אל פרעה · וגם השם לא צוהו עתה שיתרה את פרעה במכה זו · וגם הוא לא אמרה בלשון התראה כמו באחר · ויכוונו עוד אף שהקב"ה לא אמר לו בפירוש רק רמז לו באמרו נגע אחד וכדדרשו לעיל פט"ו עמש"כ שם · הוא אמרה בפירוש ובפרהסיא · וגם יעדה בחצות הלילה מעצמו · כיון שראה שכבר הקים ה' דברו שאמר וגם מקנינו כו' (כמש"כ בא"ל פ' כלה גרש כו') וגם במה שאמר לא אוסיף עוד ראות פניך · בטח לבו שגם בזה יקים דברו וכדמסיים המדרש כיון שהגיע חצי הלילה כאשר אמר משה כו' מקים דבר עבדו : (ד) היה הקב"ה פוסע כו' והיה נוטל כו' ומנית כו' · עיין בש"פ דלעיל ובמש"כ שם : (ס) לפיכך אמר שלמה טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נרה · (ונרה פי' נשמתה כדכתיב נר אלהים נשמת אדם · או נרה פי' מצותה שגמלה חסד עם משה כדכתיב כי [illegible]

מתנות כהונה

אפרכוס · מושל : מיכן · מכאן אתה למד לומר כן : הוי ויהי בחצי הלילה · שה"א פתוחה מורה על הלילה הידוע : [ולא יהיה בכם נגף גרסינן] : כל בניו מתים · אם היו לו נשים הרבה ומכל אחת בן אחד או בת אחת : [טפה ראשונה · זהו דכתיב ראשית אונים לשון רבים טפה ראשונה · של כל אשה שהוא בכור לאמו אע"פ שלא היה בכור לאביו] : פרקליט · מליץ :

פירוש מהרז"ו

יודיענו המכה האחרונה שעדיין צריך אני להביא עליו : שנאמר כצאתי · לעיל פר' י"ב סי"ד ופר' ט"ו סי"ה : קפץ הקב"ה · הליכה שאינו כסדר וברצון נקראת קפיצה : שמת ונתגדל · כמ"ש לעיל פר' ט"ו ריש ס"ד בשם הפסיקתא וען חיים אמור באה · ומ"ש ונתגדל דורש מ"ש אחר פרשת עוד נגע כתוב גם האיש משה גדול מאוד על שראו דבר חדש שפרשה עליו שכינה לעיניהם · וכבר היה גדול בעיניהם מעת בואו וכמ"ש לעיל פר' ט"ו סי' יו"ד בשם אותיות דר"ע וכאן נתוסף לו גדולה · וגם נכלל בזה שמגודל השמחה נתגדל בקומתו לעיני כל כמ"ש ויק"ר סוף פר' כ"ו על דוד · וכמ"ש אצל שלמה בסוף ד"ה א' ויגדל ה' את שלמה למעלה לעיני כל ישראל · וכמ"ש בסוף הוריות על אביי חזיוהו דאתרס ריפיה ואשר העידו חז"ל על רבפי דורות שהיו ארוכים בדורם ומשה היה גבהו עשרה אמות כמ"ש בשבת דף צ"ב ובסוף ברכות ושמחה גדולה זו שבבה לו הגידול ואנחנו לומדים השמחה מן הגדולה המפורסמת : התחיל צווח בפרהסיא כה אמר ה' בחצות הלילה · משמע שלשון זה כה אמר ה' כחצות לילה אמר משה מעצמו מכח דיבור הקודם של הקב"ה עוד נגע אחד · וכפשטות לשון הגמרא ריש ברכות משה אמר כחצות והקב"ה אמר בחצות ונע"ג איך דרשו כן במאמר שהקב"ה אמר בחצות ובשביל שלא יטעו אצטגניניו לא היה לו לשנות כמו שלא שינה מ"ש נעשה אדם · כמ"ש ב"ר פ"ח ס"ח כתוב והרוצה לטעות וכו' · ואם אליהו כשנתירא שלא יאמרו מעשה כשפים הם התפלל לה' שלא יאמרו ק"ו שהיה לו למשה לעשות כן · ואשר יקשה יותר היכן מצינו שאמר הקב"ה למשה בחצות · רק שאצל המעשה כתוב ויהי בחצי הלילה ולא אצל ההבטחה · וליישב כל זה האיר הקב"ה עיני באמיתת הדברים על פי הרבה מאמרי חז"ל הסכת ושמע · שהאמת הוא שמשה שמע מהקב"ה מ"ש עוד נגע אחד וגו' ובכח נבואה זו דרש והתחיל צווח כה אמר ה' כחצות לילה וכמ"ש לעיל פר' ט"ו סוף סי' כ"ז וז"ל וכשאמר הקב"ה למשה עוד נגע אחד אביא על פרעה אמר משה הרי הגיע הסימן אחד שיה אברהם · וענין הסימן מבואר בריש הסי' הנ"ל · באברהם הוא אומר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי מהו דן מכות בכורות שנקרא נגע שנאמר עוד נגע אחד · מהו דן אנכי אמר הקב"ה פורע אני מהם במ"ש שנאמר הנה אנכי הורג את בנך בכורך · והסימן הזה מסר הקב"ה לאברהם וכו' עד ועמרם למשה · והיה משה משמרו ובא וכו' ע"ש · וכוונת המדרש בזה למה שאמר הקב"ה למשה במדין כה אמר ה' בני בכורי וגו' והנה אנכי הורג את בנך בכורך ודורש לעיל פר' ה' סי' ז' גלה לו הקב"ה שלא ישלח פרעה את ישראל עד מכת בכורים לכך לא הוצרך לפרסם לו בסוף ע"ש ופי' שבסוף כשאמר לו עוד נגע אחד וגו' אחרי כן ישלח אתכם לא הוצרך לפרש ולפרט מכת בכורות שזהו מ"ש בתחלה אנכי הורג את בנך בכורך שעדיין לא נתקיים ובהכרח שזהו כוונתו לקיים עתה · ומ"ש עוד נגע אחד כמ"ש פר"א פרק כ"ו ר"ע אומר באותו הלילה שנלקחה שרה ליל פסח היה והביא הקב"ה על פרעה נגעים גדולים להודיע שעתיד להכות את מצרים בנגעים גדולים וכו' הרי שמכות מצרים נקרא נגעים ומכות בכורות עוד נגע אחד · ותיבת עוד משמע מוסיף על הראשונים כמ"ש לעיל פר' ט"ו סי' י"ד ומה בשביל אשה אחת הכה ב"י הקב"ה בעצמו · בשביל ס' רבוא עאכ"ו שיהיה מכות בכורים בלילה זו ע"י הקב"ה בעצמו · עמש"ש · וזה היה בחצות לילה ממש כמ"ש רות רבה ריש פר' ו' חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך משפט שעשית למצרים וצדקה לשרה · וכן הוא בפסיקתא פר' י"ז סי"ג שנעתיק לקמן · הרי מכל המקומות הנ"ל שמ"ש עוד נגע אחד הוא מכות בכורות שהבטיח לאברהם שנקרא אחד שאמר לו דן אנכי בעצמו כ"י וזהו הנה אנכי הורג כנ"ל וההבטחה לאברהם היה על חצי הלילה ממש כמ"ש בסוף סי' זה מפסוק ויחלק עליהם לילה · וכמ"ש ב"ר פמ"ג ס"ג ויחלק עליהם לילה רבנן אמרי יוצרו חלקו אמר הקב"ה וכו' וביתר ביאור בפסיקתא הנ"ל סי' ד' וז"ל אני רשב"י משה לא היה יודע עתותיו ולא רגעיו של לילה לפיכך אמר כחצות הלילה אבל הקב"ה יודע זמניו של לילה לפיכך נכנס בו כחוט השערה וכו' רבנן אמרי יוצרו חלקו הד"א ויהי בחצי הלילה ולהלן את אמר ויחלק עליהם לילה · אר"ת אביכם יצא בחצות ואני יוצא עם בניו בחצות ורבנן אמרי אמר הקב"ה אביכם יצא עמי מאמש ועד חצות ואני יוצא עם בניו מחצות ועד בוקר ועל זה אמרו בגמרא משה אמר כחצות והקב"ה אמר בחצות שמשה דרש גז"ש ממ"ש נגע אחד כנ"ל שהכוונה על הבטחת מ"ב בחצות הלילה ועל זה אמר ברוה"ק כה אמר ה' כחצות הלילה ולא שקבל עתה נבואה חדשה · אלא תחלה דרש ואח"כ אמר בנבואה וכאן סתם לו השי"ת ולא פרסם ולא גלה לו בהדיא מ"ב שרמז לו על מ"ש במדין ובכל המקומות הנ"ל וכדלעיל פר' ה' סי"ז · רק משה פרסם כאן מה שכבר גלה על מ"ב ומה שדרש שיהיה בחצות · אך שלא קבל הלשון ממש ע"כ שינה לומר כחצות בעבור הטעם הנ"ל · ותשלום דרוש זה בראיות אמתיות לקמן סוף פר' ט"ז שעל שדרש משה בכל הנ"ל העיד עליו השי"ת בכל ביתי נאמן הוא · והמתבונן באמיתת דברים אלו בעיון בכל המקומות כנ"ל יאמר ברקאי · ברוך ה' שהנחני בדרך אמת : יפה אמרת אל תוסף · בד' פסוקים הקודמים אמר משה בשם ה' אך פסוק זה אמר משה בעצמו וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי שלא כוון להתפאר בזה אלא שלפי שאמר פרעה אל תוסף עוד ראות פני הוכרח משה לומר וירדו כל עבדיך וגו' ומ"ש ושר הצבא והפרכוס מרומז במ"ש אלה שעומדים תמיד לפניו והם היותר גדולים ומיעוט רבים שנים · ומ"ש אלא אתה כמ"ש במכילתא על פסוק ויקם פרעה והובא בילקוט וזה לשונו שומע אני ע"י שרים ושרות ת"ל הוא וכל עבדיו · וכל דברי מדרש זה לקוחים מהמכילתא ושם באריכות · רק מ"ש ושר הצבא והפרכום אינו מהמכילתא : שעשה עצה עם אברהם · שדורש מלאכיו על אברהם על שהיה נביא וכמ"ש ויק"ר פר' א' שהנביאים נקראו מלאכים ואח"ע שאברהם נתן עצה ת"ע על העצה שנתן הקב"ה לאברהם וע' ב"ר פר' י"א סי"ד ופר' ל"ד ס"א על מ"ש איש עצתי והיינו כמ"ש כאן ועי' כד"ל כאן · ובפסיקתא פר' י"ז ס"ב דורש ועצת מלאכיו על משה : ויחלק עליהם לילה · איך נחלק הלילה מעצמו ע"כ דורש א"ת ויחלק אלא ויחלק שהקדוש ברוך הוא חלקו וכלשון המכילתא פסוק ויהי בחצי וגו' יוצרו חלקו ועי' בראשית רבה פרשה מ"ג ס"ג · פסיקתא פר' י"ז סי"ד ומש"ש : **ב** על משפטי צדקך · ובמקום משפט אין צדק ולמה דווקא בחצי הלילה ודורש ע"פ מדה כ' אח"ע לדוד שלא מצינו שעשה לו משפטים וצדקה בחצי הלילה ת"ע לישראל שמפורש אצלם משפטים למצרים וגו' וכמ"ש בסוף הסי' ועל פי מדה כ"ב כאלו כתוב על משפטיך ועל צדקתך : עשית צדקה היאך · באיזה אופן עשה עמנו צדקה : ויש מהם שהיו יראים · כמ"ש אצל ברד הירא את דבר ה' וגו' : היה הקדוש ברוך הוא פוסע : כמ"ש במכילתא ב"י אומר אין ופסחתי אלא ופסעתי ופי' א"ת ופסחתי אלא ופסעתי על שלא אמר ודלגתי או וקפצתי לדרוש בחילוף א' בע' באחה"ע על כמלא פסיעה שהישראלי להמצרי : היהודי מתעורר · וזהו חצות לילה אקום שנינצל מהמגפה וקם ומי ששכב אצלו לא קם בחצי הלילה : ופסחתי עליכם · משמע עליכם ממש אף בבית אחד · בין מצרי לבין ישראל · וכמפורש במכילתא פסוק זה רבי יונתן וכו' · הרי שהיה המצרי בתוך ביתו של ישראל שומע אני שניצל והיינו ממ"ש בפסוק זה והיה הדם לאות על הבתים וכמ"ש ופסח ה' על הפתח משמע אף שיהיה שם מצרי בבית ישראל והם ב' כ"מ והכריע · כאן כשיש שם מצרי ופסחתי עליכם · כאן שאין מצרי לאות על הבתים ולא יהיה בכם נגף אף כשיהיה ישראל בבית מצרי ועיין מדרש רות פסוק ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש פסיקתא רבתא פרשה י"ז ס"ג : **ג** ויהי בחצי הלילה · וה' הכה כל בכור · כל לרבות כל מיני בכורים כדלקמן כמ"ש במכילתא פסוק זה ובפסוק ותחזק מצרים · וז"ל הפסיקתא כל בכור בכור לאיש בכור לאשה בכור לזכר בכור לנקבה · הא כיצד בא אחד על עשר נשים (של אחרים בזנות) היו יולדות י' בנים נמצאו כולם בכורים לנשים וכו' עיין שם ומ"ש בכור לנקבה שגם הנקבות הבכורות מתו וכזה הלך יתקיימו כי אין בית אשר אין שם מת : חוץ מבתיה בת פרעה · כמ"ש ד"ה ד' י"ח ואלה בני בתיה בת פרעה אשר לקח מרד שלקח במצרים ומרד היינו כלב כמ"ש ויק"ר פר' א' בס"ג וכמ"ש פר"א פרק מ"ח שהיתה בכורה · וזאו ותקם בעוד לילה

יפה תואר

את ה' אלא כך א"ל את תוציא וכו' כנ"ל : כיון שהגיע חצות לילה כאשר אמר משה אבל שקב"ה אמר רק בלילה ומשה אמר כחצות משום שאין עיקר הלילה · וכן הוא בתנחומא מקים דבר עבדו זה משה אמר הקב"ה למשה לך אמור לישראל ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה הלך משה ואמר להם כה אמר ה' כחצות הלילה אמר הקב"ה אף אני אעשה בחצי הלילה לקיים גזרותיו של משה הוי מקים דבר עבדו : אלא כיון שאמר משה כו' · במדרש רות פ"ה דריש על משפטי צדקך משפטים שהבאת על המצרים וצדקות שעשית עם אבותינו במצרים שלא היה [illegible] כו' ואגדה דידן לא תשב שגאולה לצדקה כיון [illegible] בשביל שבטחת אברהם · ואם משום שהיה לשם קנאת וכיום וכדאיתא בויק"ר בזכות ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים לכן דריש על הצדקה זו בבכורים מה שהיה בחצי הלילה : היה הקב"ה פוסע כו' · ונתווים על פסוק אשכול הכפר איתא שהמלאך נכנס ונוגף פליג על זה : אתה מוצא שאמר הכתוב כו' · כי מפשט הכתוב נראה שהכה רק בכורים הזכרים ולכן צוה ה' להקדים לו כל פטר רחם הזכרים · אבל באמת ע"כ מתו גם הבכורים מאב ורק ה' צוה להקדים רק פטר רחם [illegible] ונכרים שהם בכורים · ואף בן בכורי שלא נגעו כ"כ · וכ"ש בבשמם [illegible]

ותקם בעוד לילה · באיזה לילה ויהי בחצי הלילה: ד ד"א ויהי בחצי הלילה · (ח) אמר אליהוא (איוב לד) רגע ימותו וחצות לילה · כיון שמתו התחילו הכל צווחין שנאמר ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים מיד ויקרא למשה ולאהרן אמר לו משה מה פרעה מבקש · מי בא אצל מי אתה אצלי או אני אצלך אמר לו בבקשה ממך קומו צאו מתוך עמי · למה (שם ט) חכם לבב ואמיץ כח (ט) מי הקשה אליו וישלם: ה ד"א ויהי בחצי הלילה · אמר דוד (תהלים עז) אזכרה נגינתי בלילה · א אמרה כנסת ישראל נזכרת אני את (י) השברים שהיית שובר את האויבים בעבורי בלילה · ואין נגינתי אלא לשון שבר · כד"א (איכה ג) אני מנגינתם · ואומר (בראשית יד) אשר מגן צריך בידך · בא עלינו סנחריב שברת אותו בלילה · שנאמר (מ"ב יט) ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור · אמר ר' נחמיה בא וראה אהבתו של הקב"ה על ישראל שהרי מלאכי השרת שהן גבורי כח עושי דברו עשאן הקדוש ב"ה שומרין לישראל · ומי הם מיכאל וגבריאל · שנאמר (ישעיה סב) על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים · וכיון שבא (י) סנחריב מיכאל יצא והכה בהם · וגבריאל הציל במצותו של הקב"ה לחנניה וחביריו · למה כך אלא תנאין עשה עמהם הקב"ה אימתי · (יא) ב כשבקש לירד להציל אברהם מכבשן האש אמרו מיכאל וגבריאל לפניו אנו יורדין להציל אותו אמר להם אלו ירד לשם אחד מכם לכבשן אתם הייתם מצילין אותו אלא לשמי ירד ואני יורד ומצילו · שנאמר (בראשית טו) אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים אלא אתן לכם זמן אימתי תרדו על שנזדקקתם להצילו לכבוד שמי · אתה מיכאל על מחנה אשור ואתה גבריאל על מחנה בשדים · כיון שירד גבריאל להציל לחנניה מישאל ועזריה גזר לאש ויצא ולהט כל אותן שהשליכו אותן · שנאמר (דניאל ג) (יב) גובריא אלך די הסיקו לשדרך מישך וגו' · וי"א (יב) ג ד' אומות מתו שם · בראשונה כתיב (שם) באדין מתכנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא והדברי מלכא וכאן הסרו ד' שנאמר ומתכנשין אחשדרפניא לפיכך (יג) אמר חנניה (תהלים קיז) הללו את ה' כל גוים · מישאל אמר (שם) שבחוהו כל האומים · ועזריה אמר (שם) כי גבר עלינו חסדו · המלאך אומר (שם) ואמת ה' לעולם · אמת מה שאמר לי כשירדתי להציל אברהם · וכן מיכאל עשה מה שאמר לו · שנא' (מ"ב יט) ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' · (יד) תנא בולן פולמרכין והוכסין (טו) היו שותין יין והניחו קנקניהם מושלבים · ד אמר הקב"ה לסנחריב (טז) אתה עשית שלך · שנאמר (שם) ביד מלאכיך חרפת את אני ביד מלאכי · מה עשה לו (ישעיה י) ותחת כבודו יקד יקוד ביקוד אש · מהו (יז) ותחת כבודו ששרף גופן מבפנים והניח בגדיהם מבחוץ שכבודו של אדם בגדו ולמה הניח בגדיהם אלא שהיו בניו של שם · שנאמר (בראשית י) בני שם עילם ואשור · אמר הקב"ה חייב אני לשם אביהם שנטלו הוא ויפת בגדיהם וכסו ערות אביהם · שנאמר (שם ט) ויקח שם ויפת את השמלה · לכך אמר הקדוש ב"ה למיכאל יגוז בגדיהן ושרוף נשמתן · מה כתיב שם (מלכים ב יט) וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים · הה"ד (תהלים קא) לבקרים אצמית כל רשעי ארץ · והיו ישראל וחזקיהו יושבין (י) ואומרין את ההלל שהיה ליל של פסח והיו מתייראים לומר עכשיו ירושלים מתכבשת בידו כיון שהשכימו בבקר לעמוד ולקרות ק"ש ולהתפלל מצאו אויביהם פגרים מתים · לפיכך אמר הקב"ה לישעיה (ישעיה ח) קרא שמו מהר שלל חש בז ומיהר לבוז שללם · והאחד קרא שמו עמנו אל לומר שאני עמו · שנאמר (ד"ה ב ל"ב) עמו זרוע בשר ועמנו

מסורת המדרש א איכה רבתי פרשה א' פסוק ב' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא י"ז · מדרש תהלים ריש מזמור קי"ג · ילקוט תהלים רמז תתט"ז · ב עיין פסחים דף קי"ח · בראשית רבה פרשה מ"ד · דברים רבה פרשה ב' · שיר השירים רבה פרשה א' פסוק י"ב · מדרש תהלים מזמור קי"ז · ילקוט תהלים רמז תתע"ז · ועי' תנחומא סדר נח סימן י' · ג שיר השירים רבה פרשה ז' פסוק ט' · תנחומא סדר נח סימן י' וסדר צו סימן ב' · ילקוט דניאל רמז תתר"ס · ד ויקרא רבה פרשה ז' · במדבר רבה פרשה י"ד וכ"ג ·

חדושי הרש"ש

מלוס) וכתיב ותקם בעוד לילה כצ"ל: (ו) סנחריב מיכאל יצא והכה בהם וגבריאל הציל כו' לחנניה וחבריו · עי' סנהדרין (צ"ה ב') דמבואר שם דע"י גבריאל נהרגו מחנה אשור · ולעיל בב"ר פ' מ"ד איתא דמיכאל הציל לתאו"ע: (ז) גובריא אלך די הסיקו כו' כצ"ל: (ח) אתה עשית שלך כו' · נראה דמ"ש הוא ונ"ל אתה עשית ע"י שליח שנאמר כו' אף אני ביד מלאכי וכ"ה בחלק (צ"ד): (ט) ותחת כבודו · ששרף גופן מבפנים כו' · ולקמן בסמוך אומר ושרוף נשמתן · ולפיכך נדחק המ"כ לפרש כאן כלומר הנשמה כו' · אבל בגמרא ופירש"י בפרק ואלו קשרים איתא דלמ"ד דכבודו היינו בגדיו גופן נשרף · ולכן פ"ל דהמדרש יכוון פה לדעת הרד"ק בישעיה (יו"ד י"ח) כי נשרף מקצת גופן ורוחו פה שע"כ נשאר מקצת גופם מהכתוב והנה כולם פגרים ולזה מדוקדק לשון המדרש לקמן ושרוף נשמתן מה כתיב שם כו' והנה כולם פגרים מתים: (י) ואומרים את ההלל שהיה של ליל פסח · וכן לקמן בשם גבו שליל נתוקים · וכ"כ רש"י במגילה ל"א א' ד"ה עוד היום · לפי שמפלתו כו' בליל פסח היה וכ"כ במוקיו לישעיה כ' ויו"ט א' פ"ס היה · והתוי"ט העתיק במגילה שם בליל פסח שני ותמוה

חדושי הרד"ל

דבחצי הלילה: (ח) אמר אליהוא רגע כו' · לילה יגועשו כיון שמתו כו' כצ"ל · ולשון יגועשו דרש צווחה וזעקה: (ט) מי הקשה אליו וישלם · מי הקשה אליו עורף והשלים דבריו לומר שדבריו יקשו ויבטלו נגד דבר ה' כמו פרעה שבזה לסוף מי בא אצל מי כו': (י) השברים שהיית שובר כו' · איכה רבתי פר' א' אות ב': (יא) כשבקש לירד להציל אברהם כו' · עי' ב"ר פמ"ד ומש"ש בס"ד: (יב) ד' אומות מתו כו' · סנהדרין (צ"ב:) ועי' שב"ר פ"ז: (יג) אמר חנניה הללו כו' · פסחים (קי"ח) וע"ל פ"ט: (יד) תנא בולן פולמרכין · סנהדרין (צ"ה:): (טו) היו שותין יין והניחו קנקניהם · אסבר רמיזא דכתיב (ישעיה מ"ה) סבאים אנשי מדה (דדרש ליה בסדר עולם פרק כ"ג ומייתי ליה בשה"ר פ"ד ספ"ו על מפלתו של סנחריב) ודרש סבאים לשון סובאי יין · אנשי מדה שמדדו היין לתוך

מתנות כהונה

ה"ג ופחותא אדרגזריא גדבריא דהבריא תפתיא וכל שלטוני מדינתא וכאן הסרו ד' שנאמר ומתכנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא והדברי מלכא לפיכך כו': [אמת מה שאמר כו' · עיין כ"ז בפר' ערבי פסחים]: פולמרכין · שרי חילות: גופן מבפנים · כלומר הנשמה לפנים מן הגוף · ועיין כ"ז שבת דף קי"ג: לומר עכשיו כו' · כלומר כך היו אומרים בדעתם

פירוש מהרז"ו

פתיחה דאיוב למות בחצי הלילה וקמה · על פי גז"ש מתיבת סוב ומתיבת לילה וכמ"ש בסוף ס"ב הל"ל · ועי' מדרש משלי פסוק ותקם ובילקוט שם · ועי' פסיקתא פ' י"ז ס"ה הנ"ל וז"ל לא יכבה בלילה נרה ליל כתיב בליל שימורים · והיתה בכורה מלך האס ומ"ש מבכור פרעה היושב וכו' היינו מלך האב · ובכן היתה אז לא פחות מג' שנה שהרי משה היה בן פ' שנה ובעת שהוציאה אותו מן היאור היתה כבר בעלת דעת: ד ויהי בחצי הלילה · וס"ד ותהי צעקה גדולה במצרים שהיה ממש בחצות לילה כמ"ש במכילתא · ובפסיקתא במקומות שהעתקתי לעיל בס"ה וזהו שאמר אליהוא באיוב רגע ימותו וחצות לילה יגועשו שגעשו ורעשו בצעקתם: מיד ויקרא למשה · שבעצמו קראו · וכמ"ש לעיל ס"א בשם המכילתא ובמדרש תהלים קי"ג: מי הקשה אליו · וכמ"ש בסוף סדר זה ויהי כי הקשה פרעה וכו' ולא השלים השלו שבכוף שמע בהכרת: ה אזכרה נגינתי · מדרש איכה פסוק בכה תבכה ילקוט תהלים ע"ז בשם הפסיקתא מדרש תהלים קי"ג · ודורש בשירוש פסוק זה שייך לפסוק הקודם חשבתי ימים מקדם שנות עולמים מה שעשית במצרים והאבור וזהו אזכרה נגינתי בלילה מזה אדע שלא לעולמים יזנח ה' · וכן מלאתי בהדיא במדרש תהלים ע"ז מדכר אנא תברי כד"א אשר מגן צריך לכך עם לבבי למצרים: גבורי כח · תהלים סוף ק"ג וכ"ד ברכו ה' מלאכיו · וס"ד כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו · [illegible]

[illegible]

ידי משה

[illegible]

יפה תואר

[illegible]

ה' אלהינו · וכשם שעשה הקב"ה בעוה"ז ביד מיכאל וגבריאל כן לעתיד לבא יעשה על ידיהם · שנאמר (עובדיה א) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו · זה מיכאל וגבריאל · ורבינו הקדוש אומר זה מיכאל לעצמו שנאמר (דניאל יב) ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך שהוא תובע צרכיהן של ישראל ומדבר עליהם · שנאמר (זכריה א) ויען מלאך ה' ויאמר ה' צבאות עד מתי אתה לא תרחם את ירושלים · (טז) ואומר ואין אחד מתחזק עמי כי אם מיכאל שרכם · א"ר יוסי למה מיכאל וסמאל דומין לסניגור וקטיגור עומדין בדין · זה מדבר וזה מדבר · גמר זה דבריו וזה דבריו ידע אותו הסניגור שנצח (יז) התחיל משבח את הדיין שיוציא איפופסין · בקש אותו קטיגור להוסיף דבר אמר לו הסניגור החרש ונשמע מן הדיין · כך מיכאל וסמאל עומדים לפני השכינה והשטן מקטרג ומיכאל מלמד זכותן של ישראל והשטן בא לדבר (יח) ומיכאל משתקו למה שנאמר (תהלים פה) אשמעה מה ידבר האל ה' כי ידבר שלום אל עמו · (יט) הוי (שם עז) אזכרה נגינתי בלילה · על נס של חזקיהו · דבר אחר אזכרה נגינתי · נזכר אני מה שעשית לנו במצרים (כ) ומנגנין שעשית למצרים · היאך · מתחלה כשבקש הקב"ה להביא המכות על המצרים מכת בכורות אמר להביא תחלה · שנאמר הנה אנכי הורג את בנך בכורך · התחיל אומר מי ה' אשר אשמע בקולו · אמר הקב"ה אם אביא עליו מכת בכורות תחלה משלחן אלא מביא אני עליו מכות אחרות (תחלה) (כא) ובעקב זאת אני מביא את כולן שנאמר וה' הכה כל בכור · לפיכך דוד מקלס (תהלים צ) (יא) מי יודע עוז אפך · מי יודע נגנין שלך שאתה עושה בים · שנאמר (שם עז) בים דרכך ושבילך במים רבים ועקבותיך לא נודעו · דברים שאתה עושה בעקב מי יודע : ן אמר האלהים למשה אמור להם לישראל מה אתם עושים תהיו יודעים שינוף את מצרים שנאמר ועבר ה' לנגוף את מצרים · א"ר לוי מהו ועבר ה' אמר להם הקב"ה עובר אני על הדבר אשר אמרתי · משל למלך שהלך בנו לברבריאה עמדו הברבריים וקבלו אותו ועשו אותו מלך עליהם שמע המלך ואמר מה כבוד אני עושה לאלו שגדלו בני והמליכוהו עליהם אלא אני קורא (כב) שם אותה המדינה על שם בני · חזרו אחרי ימים וקללו בנו של מלך ושעבדו אותו אמר המלך אני עובר על מה שכיבדתי אותם יוצא אני ועושה עמהם מלחמה ומציל את בני · כך ירד יוסף למצרים וקבלו אותו ועשו אותו מלך עליהם · שנאמר (בראשית מב) ויוסף הוא השליט על הארץ · כבדו את יעקב שנאמר (שם נ) ויבכו אותו מצרים שבעים יום · אמר הקב"ה ומה כבוד אני עושה למצרים (יב) הריני קורא אותה בשמה של גן עדן שנאמר (שם יג) כגן ה' כארץ מצרים · כשחזרו ושעבדו בהן אמר הקב"ה ועברתי בארץ מצרים חוזר אני מאותו כבוד ואעשה אותה שממה שנאמר (יואל ד) מצרים לשממה תהיה : ז מה כתיב למעלה (יג) ופסח ה' על הפתח אותה שעה כביכול עמד לו בפתח אלא בנוהג שבעולם כשם שהטבח מכנים צאנו וכל שה או כבש שהוא רוצה לשחוט נוטל הסיקרא ורושם עליה להכיר איזה ישחוט ואיזה לא ישחוט · כך וראה את הדם כביכול עמד בפתח ודוחה המשחית שלא יגוף את ישראל · אמר להם האלהים ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם כשם שעשיתי לכם עכשיו כך אני עתיד לעשות לכם לעתיד לבא · שנאמר (מלאכי ג) כי הנה היום בא בוער כתנור וגו' אבל אתם (שם) וחמלתי עליהם כאשר יחמול איש על בנו : ח א"ר חלפתא ית' שמו של הקב"ה שאין כנסיו וכנפלאותיו ואין כגבורותיו וכמעשיו · שנאמר (תהלים קמז) גדול אדונינו ורב כח · (יד) הקב"ה קדוש וטהור ופשט ידיו בטמאים (כג) למה בשביל שגדול ונורא הוא ובשביל ישראל הודיע כחו ולמה בשביל ישראל שאמר ליעקב (בראשית מו) אנכי ארד עמך מצרימה · והוא עושה מלחמתן של ישראל · מלאך אחד

הפך

חדושי הרד"ל

לתוך קנקניסים · ולא בספיקו לשמוען ובניחוס : (טז) ואומר · (דניאל י') ואין אחד מתחזק כו' כנ"ל : (יז) התחיל · משבח את הדיין כו' כצ"ל : (יח) ומיכאל משתקו למה שנאמר אשמעה כו' · דרש יעמוד מיכאל לשון שתיקה (כדכתיב [illegible] ע"ש) וכמו יעמוד ישתיק להקטיגור · לומר נשמע דברי הדיין מה ידבר ה' : (יט) הוי אזכרה נגינתי בלילה על נס חזקיה · כמו שהתחיל תחלת הדרש שברים שבבית בלילה · וגם מדברה יפה על שהיה בליל פסח שהיו מנגנים הסלל כדלעיל : (כ) ומנגנין שעשית למצרים · פירוש כלי שיר ותחבולה כדמפורש : (כא) ובעקב זאת · ובסוף זאת מכת בכורות · וכ"פ ביד"מ · ואני מביא (פי' ומגלה אני מביא) את כולן כצ"ל ונקט לשון בעקב משום דבעי למדרש עלה להלן ועקבותיך לא נודעו כו' שאתה עושה בעקב כו' : (כב) שם אותה המדינה · על שם בני חזרו כו' כצ"ל וכדמפורש בקרא כשמה של ג"ע כגן ה' כו' : (כג) למה בשביל שגדול ונורא הוא ובשביל

חדושי הרש"ש

שוב ראיתי בפירש"י ישעיה (ט' כ' ל' נ"ג) כשם מ"א שהיה זה בליל שני ש"פ : (י"א) מי יודע עוז אפך כו' · שאתה עושה בים · דבקריעת הים כתיב אם בנהרים אפך אם בים עברתך (חבקוק ג') וכתיב וברוח אפיך נערמו מים · וכתיב ג"כ שם עזי וזמרת יה : (יב) הריני קורא אותה בשמה של ג"ע שנאמר כגן ה' כו' · וכן ישראל נקראו כרם ה' ודומה למשל שאמר אני קורא כו' על שם בני : (יג) ופסח ה' עפ"פ כו' עמד לו בפתח · מפרש ופסח כמו ופסע בחלוף המוצא · ובמכילתא אל תקרי ופסחתי אלא ופסעתי : (יד) הקב"ה קדוש כו' בשביל שגדול ונורא הוא כו' שאמר ליעקב כו' · נראה שמכוון לפסוק גדול ונורא קדוש הוא (תהלים צ"ט) וסמיך ליה שם משפט וצדקה ביעקב אתה עשית · וכדדרשו לעיל על משפטי צדקך על המשפטים שעשית במצרים ולנו עשית צדקה כו' · וכ"ז ביעקב (בשביל יעקב) אתה עשית (אתה בעצמך לא ע"י מלאך) :

מתנות כהונה

בדעתם שמא עכשיו כו' : איפופסין · גזר דין : [הכי גרסינן שיוצא איפופסין ודו"ק] : מנגנין · סיגון ומנהג · ועיין בערוך : ובעקב זאת · בשביל זאת : אלא בנוהג · [illegible] עמד בפתח : [שגדול ונורא הוא גרסינן :

שבאו

פירוש מהרז"ו

שללכם הוסף החסיל כמ"ש סנהדרין נ"ד ב' ע"פ זה ודו"ק : וכשם שעשה · סוף דברי ר' נחמיה לעיל ריש הסי' : ועלו מושיעים בהר ציון · שהם תמיד מושיעים כמ"ש לעיל סי' זה המזכירים את ה' ובזה הם מושיעים : זה מיכאל בעצמו · ומ"ש מושיעים ל"ר על מיכאל ודגלו כידוע : ויען מלאך ה' · שמ"ש העומד על בני עמך ולא פי' כאן ושם בזכריה כתוב שהתפלל עד מתי לא תרחם וכו' ולא פי' איזה מלאך הרי ע"פ מדה י"ז אחד הוא שעל שם זה נקרא מיכאל שרכם : מיכאל וסמאל · ע' ד"ר פר' י"א סי' י"א : אשמעה מה ידבר האל ה' · לא שאתה מדבר וכו' ענין המזמור שירחם על ארץ ישראל וירושלים וזהו מיכאל שאמר עד מתי לא תרחם את ירושלים וזהו ידבר שלום אל עמו (שאם הנביא אמר כן [illegible]) בעת הגאולה שאז לא ישובו לכסלה וע"ז כתוב בעת ההיא יעמוד מיכאל כנ"ל ודו"ק : ומנגנין · פירש מלשון ערמה ותחבולה ביוונית וכמ"ש ב"ר פר' מ"ג ס"ח אשר מגן שהפך מגנין וכו' ועי' בערוך וכמ"ע בערך מגנון ומנגנון ומ"ש היאך פי' איזה ערמה ותחבולה ובאיזה אופן : ובעקב זאת · פי' בתחבולה זאת מלשון ויעקבני גם יתכן שפי' מל' עקב וסוף וכל [illegible] ועקבותיך לא נודעו שאם לא אמר תחלה דרך שלשת ימים נלך במדבר לא היה רץ אחריהם ולא נטבע בים כמ"ש לעיל פר' ב' ס"ח ועי' עוד לעיל פר' ט"ו [illegible] : מי יודע עוז אפך · וס"ד וכיראתך עברתך היינו מכת בכורות שעבר והיה בעברה כמ"ש ועברתי בארץ מצרים בתחבולה כנ"ל וכן דרש עליהם שעבר בעברה בהעביר את ישראל וכמ"ש חבקוק ג' ח' אם בים עברתך : ן מה אתם עושים · פי' שמאחר שאני סובר לנגוף המצרים בהכרח שאתם צריכים לעזוב מעשים רעים שבידכם כמ"ש לעיל סוף פר' ט' ועיין לעיל סוף פר' י"ז · ויתכן שהביא דרשה זו כאן אגב סי' הסמוך שדורש סיפא דקרא ופסח ה' על הפתח דורש כאן גם ר"ד וכמ"ש לעיל פר' ט"ו סוף סי' י"ב ועי' עוד שם ס"ז : מהו ועבר ה' · הלא מלא כל הארץ כבודו ע"כ דורש אא"ע להעברת מקום ת"ע להעברת הבטחה שעל שהיו מעשיהם לרעה נשתנה עליהם ההבטחה : על שם בני · לומר שאני אוהב אותם כבני : כגן ה' בארץ מצרים · זה כתוב בסדר לך לך כשבחר לוט לשבת בסדום ואיך דרש בזה השלום גמול למצרים על יעקב ועל יוסף ר"ל [illegible] בעת שכתב התורה כתב כן אגב לוט והשכר הזה היה אחר המעשה ונכתב במקום הראוי לו כמ"ש בענין גיד הנשה : ז מה כתיב למעלה · הנה בסי' הקודם דרש פסוק ועבר ה' לנגוף · ובסוף הפסוק כתוב ופסח ה' על הפתח · ואיך אמר מה כתיב למעלה ודורש פסוק ופסח · אך הענין בעיקר דרשת הפרשה הוא על פסוק ויהי בחצי הלילה · וכן כאן עיקר הדרשה על פסוק ויהי בחצי מענין מ"ב ובא לפרש באיזה אופן הכה בחצי הלילה וכאלו אמר ד"א ויהי בחצי וכמ"ש עוד בריש ס"ט וגם יתכן דחסר כאן הגירסא מפסוק ושמרתם את הדבר שדורש בסוף הסימן ועל זה אמר מה כתיב למעלה היינו בפסוק הקודם וזה נראה עיקר ודו"ק · והמשל הוא קיצור לשון והכוונה כמו שהטבח מכניס הבהמות לדיר ואח"כ עומד אצל הפתח וצבע הסיקרא בידו והניח הבהמות לצאת מן הדיר ואותה בהמה שרוצה לשחוט סוקרה בצבע הסיקרא כמו שהיה הענין אצל מעשר בהמה · כך כביכול ידי הדם שהוא אדום וע"י פתח הרג הבכורים והציל לישראל ואף שאינו דומה ממש להמשל דשם את האדום שחט וכאן ע"י הדם הציל אך עיקר הדמיון בפתח ואודם ובע"כ עומד אצל הפתח : כשם שעשיתי לכם · פשט הפסוק לענין שחיטת הפסח והמדרש מוציאו מפשוטו · כי יקשה שא"כ היה לו לומר פסוק ושמרתם וגו' לחק כיון הפרשה בפסוק כ"א אצל משכו וכו' ושחטו הפסח כי מ"ש ולקחתם אגודת אזוב וגו' עד ושמרתם לא היה רק במצרים ואינו לחק לעולם · ע"כ דרש שפסוק ושמרתם שייך לפסוק הסמוך לו ועבר וגו' ופסח וגו' ומ"ש ושמרתם פי' מלשון זכירה וכ"ש ואביו שמר את הדבר וכמ"ש ב"ר פר' מ"ח ס"ח על פסוק זה כי הנה היום בא עי' לעיל סוף פר' ט' · ושם למעלה כתיב וחמלתי עליהם וגו' וכמ"ש ופסח ותרגומו וחיים וכן פי' רש"י בחומש ועפ"י מדה י"ז דורש כאן סמוכים ועי' ויק"ר פר' כ"ט סי"ה : ח א"ר חלפתא · פירושו כמו ד"א ויהי בחצי הלילה ולכן אין להמאמר שייכות לפסוק גדול אדונינו · והנראה מהמאמר שהוא סמוך על פסוק קדוש ונורא · ע"כ נראה לי ברור שדורש פסוק תהלים צ"ט יודו שמך גדול ונורא קדוש הוא · ועוז מלך וגו' משפט וצדקה ביעקב אתה עשית וזהו מ"ש ובשביל ישראל : הקב"ה טהור וכו' · כוונתו למ"ש לעיל פר' ט"ו ס"ה ע"ש באריכות : שאמר ליעקב אנכי · וס"ד ואנכי אעלך גם עלה שפי' במכת בכורות וכמ"ש לעיל פר' ט"ו סי' י"ד · וכאשר הארכתי בזה פר' זו בסי' א' וזהו מ"ש משפט וצדקה ביעקב אתה עשית · כמ"ש לעיל פר' ז ס"ב משפט למצרים וצדקה לישראל · ומ"ש אתה עשית פי' ולא ע"י מלאך כמ"ש אתה אלהים לבדך ב"ר פר' א' ס"ג : מלאך אחד · עי' ב"ר פר' נ' סי"ב :

יפה תואר

שנאמר אשמעה מה ידבר וגו' · ונזכר בכתוב זה קטיגור וסניגור דכתיב נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה דהיינו שה' מכסה ומטמין את העונות מפני השטן · ונראה דמפרש ג"כ את הכתוב חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו דכתיב התם ג"כ בהתעלמות הקטיגור והסניגור כי הקטיגור יקרא אמת וצדק שמבקש שיקוב הדין את ההר והסניגור יקרא חסד ושלום שמבקש חסד ורחמים וקאמר אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף גם ה' יתן הטוב. פי' שאף שהקטיגור מבקש שאמת וצדק יצמחו ויקוב [illegible] ומכריע לצד הזכות : וכן עשה בים שנאמר בים דרכך וכו' כצ"ל [illegible] את מצרים עד שבאו ונפלו בים וכדאיתא לעיל פט"ז גבי משגיח [illegible] · קיצור מאמרי אגדה זו כן הוא · [illegible] מפרש אזכרה נגינתי [illegible] ה' להציל את ישראל מיד המשחית בהביאו מכת בכורות · בלילה פיסו כל ישראל בבתיהם ודחה הקב"ה את המשחית מבתי בני ישראל על ידי ראיית הדם · ולכ"ח [illegible] עושים כלומר במצות הפסח ושלא יצא איש מפתח ביתו כי ה' בעצמו יהיה הנוגף במצרים וע"ז יצילם מהמשחית ומכוון דהזכיר שיגוף ה' את מצרים סולך לתת [illegible] מלא כל הארץ כבודו לא שייך שלשון ועבר דאלו היה ע"י מלאך נוכל לפרש ועבר ה' על מצותו או מכתו המשולחת אבל עליו בעצמו לא שייך הלשון ועבר ולא ה"ל [illegible] לשון ועבר תוזר ומפרש שלת ישראל ע"י ה' איך היתה שפסח על הפתח וסוב הביא סמך מן ומפרש את הדבר שכן יעשה גם לעתיד ע"י הקב"ה בעצמו וכדכתיב [illegible] ועוד כמה כתובים אע"פ שגם מיכאל וגבריאל יהיו עמו כדלעיל אבל פניו הולכים בקרב וסוב הביא מאמר ר' חלפתא שנתן טעם למה היתה מכת בכורות ע"י [illegible]

[illegible]

ידי משה

וגו' · פי' מי יקשה לב כנגד הקב"ה וישלם פי' ויהיה לו שלום : ובעקב זאת · עי' מ"כ ואני אומר שאמר ובעקב זאת פי' שלבסוף אני מביא ומלת עקב פירושו סוף וה"ק ובעקב זאת הואיל והבאתי עליהם מכות בכורים לבסוף אני מביא את כולם שאם הייתי מביא עליהם בתחלה מכת בכורים היה שולח אותם ולא היו המכות באי' עליהם עוד ולפיכך דוד מקלס ואמר ועקבותיך לא נודעו פי' דברים שאתה עושה בעקב פי' לבסוף לא נודעו שהיינו סוברים שיהיה מכת בכורים מתחלה כנ"ל : אמר האלהים למשה · זה הוא כמו ד"ה ורוצה ג"כ לדרוש הפסוק של ועקבותיך לא נודעו וה"ק אמר אלהים למשה אין אתם יודעים אלא הדברים שאתם עושים אבל הדברים שאני עושה לעתיד אין אתם יודעים

כדמסיים

מכתוב

הפך את סדום וכאן (ישעיה מב) ה' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה : ט ד"א ויהי בחצי הלילה · משל למלך שהפכה המדינה שעבודה על (כד) השבויים שבאו אליהם (כה) אף הוא הפך עליהם את הדין והרגם · כך מצרים הפכו גזירתן על ישראל [א] שיהיו עושין ביום ובלילה [ב] ושנתנו מלאכת איש על אשה ומלאכת אשה על איש אף האלהים הפך עליהם את הדין והרגן בלילה · שנאמר ויהי בחצי הלילה · כשם שהפך סדום בלילה כך הרג בכורי מצרים בלילה · (כו) לכך אמר דוד (תהלים עו) אתה נורא אתה ומי יעמוד לפניך מאז אפך : י הרבה נסים עשה הקב"ה לישראל הרג בכורי מצרים שהיו משולים לבהמה · שנאמר (יחזקאל כג) אשר בשר חמורים בשרם [ג] הרג בכורי שבי שהיו אומרים לשבוי שהיה חבוש בבית האסורין רצונך שתצא ויגאלו ישראל והוא אומר לא נצא מיכן לעולם כדי שלא יצאו ישראל לכך דנן עמהם : מבכור פרעה עד בכור השבי · משל למלך שעשה שמחה לבנו והרג שונאיו אמר המלך כל מי ששמח לי יבא לשמחת בני וכל מי ששונא לי יהרג עם השונאים · כך האלהים עשה שמחה לישראל שגאלן אמר האלהים כל מי שאוהב את בני יבא וישמח עם בני · הכשרים שבמצרים באו ועשו פסח עם ישראל ועלו עמהם · שנא' (שמות יב) וגם ערב רב עלה אתם · (טו) וכל מי שרצו שלא יגאלו ישראל מתו עם הבכורים · שנאמר (תהלים עח) ויך כל בכור במצרים · צעקו כולם שנאמר ותהי צעקה גדולה במצרים · באו כולם להרוג פרעה (כז) באותה שעה ותחזק מצרים (כח) על העם · והן קורין את הלל

ופרעה מכריז לגבוריו בואו ונקרא למשה ולאהרן אמר לו האלהים בלילה אתה מוציא את בני לא תוציא לבני בלילה אלא יצאו בראש גלוי בחצי היום נתפזרו ישראל בכל מצרים באותה שעה שנאמר ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים · [ד] ומשה היה עוסק בעצמות יוסף ובכלי המשכן (כט) שהכין יעקב אבינו · וכן דוד אמר (תהלים נח) ישמח צדיק כי חזה נקם : יא ויסעו בני ישראל מרעמסס · רבי שמואל אומר (ל) [ה] כיון שיצאו אפו הבצק שלשו שנאמר ויאפו את הבצק · ויהי מקץ שלשים וארבע מאות שנה וגו' · [ו] משעה שנגזרה עליהן הגזירה שהן לא עשו במצרים אלא מאתים וי' שנה וביום שירדו למצרים בו ביום עלו (לא) ובו ביום יצא יוסף מבית האסורין לכך הלילה הזה שמחה לכל ישראל שנא' ליל שמורים הוא לה' · בעולם הזה עשה להם נס בלילה שהיה נס עובר (טז) אבל לעתיד לבא הלילה נעשה יום · שנאמר (ישעיה ל) והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים וגו' · כאור שברא הקב"ה בתחלה וגנזו בג"ע : יב מה ראה לומר ליל שמורים שבו עשה גדולה לצדיקים כשם שעשה לישראל במצרים ובו הציל לחזקיהו ובו הציל לחנניה וחביריו ובו הציל לדניאל מגוב אריות (לב) ובו משיח ואליהו מתגדלין · שנאמר (שם כא) אמר שומר אתא בקר וגם לילה · משל לאשה שהיתה מצפה לבעלה שפירש למדינת הים אמר לה יהא סימן הזה בידך בעת שתראי אותו סימן דעי שאני בא ואני קרוב לבא · כך ישראל מצפין משעמדה אדום אמר הקב"ה הסימן הזה יהיה בידכם ביום שעשיתי לכם תשועה ובאותו ל' לה

מסורת המדרש א עיין לעיל פרשה כ"ז · ב סוטה דף י"א · לעיל פרשה א' · ויקרא רבה פרשה ל"ו · תנחומא סדר ויגש סימן ט' · ילקוט סדר שמות רמז קס"ג · ג עיין מדרש תהלים מזמור קי"ו · פסיקתא רבתי פיסקא י"ז · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ז' · ילקוט כאן רמז קפ"ז · ילקוט תהלים רמז תשס"ג · ד לקמן פרשה כ' וש"נ · ה עיין מכילתא כאן פי"ג וי"ד · ילקוט כאן רמז ר"ט · ו במדבר רבה פרשה י"ד · מכילתא כאן פרשה י"ד · תנחומא כאן סימן ט' · סדר עולם פרק ה' · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ח · ילקוט לך לך רמז ע"ז · ילקוט כאן רמז ר"י ·

חדושי הרש"ש

(טו) וכל מי שרצו שלא יגאלו כו' שנאמר ויך כל בכור במצרים · יתכן שיכוון על סה"פ ראשית אונים כו' דהיינו אותם שהיו מתאוננים על יציאתן : (טז) אבל לעתיד הלילה נעשה יום · כי גם לעתיד יהיה הגאולה בלילה כדמפרש וחז"ל :

מיד

חדושי הרד"ל

ישראל הודיע כחו כו' שאמר ליעקב כו' · כמדומה שצ"ל שקדוש ונורא הוא כו' · ורומז לקרא (תהלים קי"א) פדות שלח לעמו צוה לעולם בריתו קדוש ונורא שמו · ולומר אע"פ שקדוש ונורא הוא ולא היה יורד (וכמש"ל פ' ע"ו שא"ל מלאכי השרת אתה הולך כו') אך בשביל ישראל הודיע כחו כדכתיב (שם) לעיל כח מעשיו הגיד לעמו בשביל שאמר ליעקב שכרת ברית עם יעקב ועם האבות · או אפשר לשון ה על שאמר ליעקב בא לדרוש קרא דמגיד דבריו ליעקב שכתוב בס"ף מזמור זה דגדול אדונינו שדורש כאן : (כד) השבויים · שבאו עליהם כצ"ל : (כה) אף הוא הפך כו' · נ"א שעיקר דרשה זו סובב לדרוש קרא (איוב ל"ד) לכן יכיר מעבדיהם והפך לילה וידכאו · שעל שהכיר מעשה עבודתם שהפכו עבודת השעבוד על ישראל הפך השעבוד עליהם בלילה וידכאו · וז"ש אח"כ כשם שנהפך סדום בלילה שמקרא זה עצמו נדרש על סדום בב"ר ר"פ נ"א ע"ש : (כו) לכן דוד אומר אתה נורא אתה כו' · ונראה דקאי דלקמיה מדרש ביל"מ נמו שנתם ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם על מכת בכורות בלילה שנסרנו בשנתם : מגערתך אלהי יעקב נרדם ורכב וסוס על קריעת ים סוף שגער בים ויבשהו ורכב וסוס פרעה נרדמו כישנים ונסו לתוך הים וז"ש נורא אתה ומי יעמוד לפניך : (כז) באותה שעה ותחזק מצרים על העם · דהיינו שהחזיקו ידי כל מצרים על פרעה (המונע שלא ישראל) : (כח) על העם · (על דבר העם ישראל למהר לשלחם) : (כט) שהכין יעקב אבינו וכן דוד אמר ישמח צדיק כי חזה נקם · עיין ידי"מ · והעיקר נראה שיש כאן דילוג והיה כתוב עוד שיעקב אבינו יצא עמהם ממצרים וכמ"ש בבראשית רבה פר' צ"ב בצאת ישראל ממצרים ישראל סבא (ואולי היה כתוב דרשה זו על קרא דויסעו בני ישראל מרעמסס סכותה כשש מאות אלף שדרשו בפר"א פרק ל"ט והביאו רבינו בחיי כאן שהיה אלף וכאן שאמר שהקב"ה השלים את המנין כמו שהשלים בירידתם למצרים ע"ש · וכאן י"ג כמ"ד יעקב אבינו השלים את המנין בירידתם וכן בעלייתם כאן ס"ל שיעקב אבינו השלים את המנין) · ודלגו מן יעקב אבינו הראשון של כלי המשכן עד האחרון וע"ז מסיים הא דישמח צדיק כי חזה נקם בפרעה ובמצרים : (ל) כיון שיצאו אפו את הבצק · כלומר בדרך ולא במצרים כמ"ש משארותם צרורות בשמלותם על שכמם · ואפאוהו מיד שלא החמיץ כי לא נתנוהו בהליכתם מרעמסס לסוכות כ"א בהרף עין שיצאו על כנפי נשרים כדאיתא במכילתא ר"פ י"ד · ועי' ידי"מ : (לא) ובו ביום יצא יוסף מבה"א · בפ"ק דר"ה (י"א:) לר"א ור"י בר"ה יצא יוסף מבה"א וכאן סובר שיציאת יוסף מבה"א היה סימן לגאולת ישראל ובו ביום יצאו וכן הציל לחנניה וחבריו · עיין מש"ל פ"ט בס"ד : (לב) ובו משיח ואליהו מתגלין · שנאמר כו' כצ"ל ועיין בטירונביי (מ"ג) :

ספים

פירוש מהרז"ו

ט שהיו עושין ביום ובלילה · וכמ"ש פר"א פרק מ"ח באריכות : מלאכת איש על אשה · לעיל פר' א' סי' י"ב : שהפך סדום בלילה · על שהפכו הדין על האורחים ועל העניים · ועי' ב"ר סוף פר' נ' וריש פר' נ"א וכמ"ש איוב ל"ד הפך לילה וידכאו שהפיכת סדום בלילה : הרבה נסים · פי' ד"א ויהי בחצי הלילה וגו' : שהם משולים לבהמה · כי למה הכה בכור בהמה אלא להראות לפי שבחטאם בענין הזנות נמשלו לבהמה שפסוק אשר בשר וגו' כתוב אצל מצרים וזנותם : לא נצא מכאן · וכן הוא בפסיקתא פרשה י"ז ס"ה על בכור השפחה : ויך כל בכור במצרים · תהלים ע"ח ל"א שתיבת במצרים מיותר שבהם מדבר אלא פי' שהכה כל בכור בתוך אנשי מצרים ועמם שהקשו עוד כנגדם וכן בס"ד ראשית אונים באהלי חם עם אהלי חם : וצעקו כולם · כמ"ש ותהי צעקה גדולה במצרים כי אין בית אשר אין שם מת היתכן שהיו בכורים בכל בתיהם (למד מה שדרש לעיל בסי' ג') אלא שמתו גם הרבה מאנשי מצרים : ותחזק מצרים · וס"ד כי אמרו כולנו מתים הרי שמתו גם מאנשי מצרים שאינם בכורים · ודורש שהיל"ל וימהרו מצרים לשלחם · אלא שמ"ש ותחזק מצרים שחזקו על פרעה וזהו שאמרו כולנו מתים לבד הבכורים וגכל"ל גם אותו · וא"כ דעת המדרש שפסוק ותחזק מצרים קודם לפסוק ויקם פרעה ע"פ מדה ל"א שישראל לא היו צריכים לומר טעם השילוח אלא שאמרו לפרעה שימהר לשלחם מן הארץ שאין זה בידם אלא ביד פרעה : והן קורין הלל · פ' לעיל פר' ז' ס"ה : בואו ונקרא · לעיל בסי' א' : בלילה אתה מוציא · שכאן כתוב ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו בפסוק ל"א ולקמן פסוק מ"א כתיב ויהי בעצם היום הזה יצאו וכו' ומ"ש בראש גלוי · פי' בפרסום · ועי' לקמן פר' י"ט ס"ו שיצאו בלילה ויתבאר שם : נתפזרו וכו' באותה שעה · שהלכו כל ישראל כל אחד למכירו ולשכינו אחר מכת בכורות וקודם צאתם ובהכרח שהיה זה ביום שהרי מפורש ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר ויתכן שמ"ש ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה היה בלילה · ומ"ש וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה היה ביום שפסוק ל"ה בני ישראל וכו' ופסוק ל"ו וה' נתן וכו' מקומם קודם פסוק ל"ג וישא העם וגו' וזהו מ"ש באותה שעה ולא כפי מה שכתוב · וזה ע"פ מדה ל"א : בעצמות יוסף · עי' לקמן פר' כ' סי' י"ט וש"נ : ובכלי המשכן · עי' ב"ר פר' נ"ד ס"ד וש"נ : ישמח צדיק כי חזה נקם · מפני וכל הצדיקים שחזו נקם במצרים וס"ד ויאמר אדם אך פרי לצדיק זה אברהם שקיים מה שהבטיח לו · ויתכן שכוון למ"ש ב"ר פר' נ"ב ס"ב נגד אבותם עשה פלא ולדיק פי' לכלול האבות : יא אפו את הבצק שלשו · קודם שבאו לסוכות ועי' ידי"מ : מקץ ל' שנה · וס"ד ארבע מאות שנה · היינו מגזירת בין הבתרים · ועי' במכילתא פסוק זה ועי' בספרי מדרש תנאים מדה ל"ב בניין הרבה מקומות : וביום שירדו · בפר"א ס"פ מ' בעצם היום נהפכו כל הימים לדם במצרים בעצם היום יצאו אבותינו ממצרים · וכמ"ש במכילתא פסוק ויהי מקץ בט"ו בניסן באו המלאכים לאברהם לבשרו · בט"ו בניסן נגזרה גזרת בין הבתרים · ויהי מקץ קץ אחד לכולם פי' שהיו כמה קיצים · קץ של ת"ל שנה מבין הבתרים · וקץ של ת' שנה כמ"ש ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה מלידת יצחק בפסח בט"ו · וקץ של רד"ו שנה וקץ אחד לכולם ביום שיצאו וזהו מ"ש ויהי מקץ וגו' ויהי בעצם היום הזה : ובו ביום יצא יוסף · שדורש כמ"ש בר"ה י"א דיליף שבל גז"ש ושם לפי שיטתם שבר"ה יצא וכאן לפי שיטתו שבניסן יצא : יהיה שבעתים · כאור שבעת הימים ביום חבוש ה' שבר עמו וכו' ע' ב"ר פר' ג' ס"ו וש"נ : גדולה לצדיקים · לחזקיה לעיל פר' ז' ס"ה · וזהו מ"ש ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור ולא פירש באיזה לילה · הכוונה על הלילה הידוע ליל שמורים כמ"ש הוא הלילה הזה וכו' שמורים לכל בני ישראל לדורותם כז"ש וכן לחמו"ע כמ"ש לעיל פר' ע' ס"ג ופר' זו סי"ה · ולדניאל · בדניאל שהושלך לגוב אריות בלילה כמ"ש ועד מעלי שמשא הוה משתדל להצלותיה וכו' וכת עוג וכו' · כל הענין שהיה בלילה בליל שימורים כנ"ל : משיח ואליהו · כמ"ש בסוף מלאכי הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בוא יום ה' וכו' והיינו לפני בוא המשיח שאז נקרא יום ה' (וזה מ"ש בגמרא שאמר רב יוסף ייתי ולא אחמיניה א"ל אביי מ"ט אילימא משום דכתיב כאשר ינוס איש מפני הארי ופגעו הדוב וכו' פי' שבפסוק הקודם איתא הוי המתאוים את יום הרי שפירש אביי שדעת רבי יוסף שיום ה' הוא המשיח ודו"ק) · וזהו אתא בוקר עת הגאולה וגם לילה כמ"ש כאן הוא הלילה כנ"ל : שאני בא ואני קרוב לבא · פי' בהכרח יש עת קבוע שאני בא וגם בתוך הזמן יתכן ג"כ שאבא אך שמור הסימן וכן בנמשל שבעתו וודאי שיבא וגם בתוך הזמן היום אם בקולו :

מתנות כהונה

שבאו אליהם גרסינן : מלאכת אנשים על נשים · עיין לעיל בפסוק את כל העבודה אשר עבדו בהם בפרך : והרגן בלילה · וזה הפך מנהגו שנאמר בכל מקום בעצם היום הזה וכן אצל סדום ושם הטעם כדי שלא יאמרו עובדי החמה אלו היה ביום לא היתה נהפכת ואלו היה ביום היו עובדי הלבנה אומרים אלו היה בלילה לא היתה נהפכת לפיכך הפכה ביום ובלילה : [כשם שהפך סדום כו' · עיין בפירוש רש"י ז"ל בפר' וירא] : שהן משולין · המצריים : [באו ועשו פסח גרסינן במצריים וגו' וצעקו גרסינן] : באו כולם · המצריים להרוג כו' : ובכלי משכן כו' · [ארזים הכין לבנות מהם המשכן] כדאיתא בב"ר בפרשה נ"ד : נס עובר · שאחריה היה תוגה ולא היה שמחה עולמית : שבו עשה גדולה · ולפיכך נקרא שמורים שהוא משומר לעתיד לעשות בו נס לצדיקים :

ידי משה

בדמ"ביים ודו"ק : באותה שעה ותחזק מצרים על העם · כמו עם הפסח כמו ונוסף גם הוא פי' עם שונאינו וכן כאן היו מחזיקים ידם עם ישראל נגד פרעה : ישמח צדיק · פי' צדיק הוא יוסף שנקרא בכל מקום צדיק כמו שכתבתי לעיל בשם הזוהר מאן דנטר אות ברית נקרא צדיק : כיון שיצאו אפו הבצק שלשו · פי' מדכתיב ויסעו מרעמסס סכותה ולא תהיה סובר שבסכות אפו ולפ"ז היה הבצק בשמלותם דרך יום אחד ואיך לא הי' מחמיץ ולפ"ז אמר ר' שמואל דגם שבפסוק ויאפו את הבצק נכתב אחר ויסעו מ"מ מדכתיב ויאפו ולא כתיב וחפו לפי שהוא לשון עבר שקודם נסיעתם מרעמסס אפו מיד בצאתם ולא היה נתמץ :

יפה תואר

מבכור פרעה עד בכור השבי משל כו' · נראה דדריש המ"ם של מבכור למיעוטא וכמו מן הבהמה מן הבקר ועוד יוקשה לי' כיון שכל הבכורים במצרים מתו מאי בא זה למעט · ומשני כי הבכורים אשר מתו היו השונאים לישראל ולא האוהבים וכמו שמבואר המעשה במשל : וכן דוד אמר ישמח צדיק כי חזה נקם · זה ראיה כי גלוי בחצי היום יצאו דאז היו המצרים מקברים את מתיהם וישמח צדיק כי חזה נקם : ובו ביום יצא יוסף כו' · זה יליף מרבוי דכל צבאות ה' · וחולק על הא דאמרינן בר"ה כי בר"ה יצא יוסף מבית האסורים והקרא דכתיב תקעו בחדש שופר וגו' דקאי בר"ה וכתיב עדות ביהוסף שמו · אני מפרש דקאי על כנסת ישראל דאיקרו יוסף שבר"ה בטלה עבודתם בארץ מצרים כדאיתא בר"ה וכן מפרש הרד"ק : לכך הלילה הזה שמחה כו' נ"ל שמורה כי הוא ליל שמורים · כי משמחה אין זכר פה באגדה זו : אבל לעתיד לבוא הלילה נעשה יום · פי' כי נס עובר היה בלילה כי כן אורו אינו ברור משא"כ לעתיד יהיה הנס קיים כאור הבהיר · וכ"ה בכמה מקומות בתנ"ך על דבר המתקיים וחזק נאמר ביום : מה ראה לומר ליל שמורים · בלשון רבים ומשני כי קאי גם על לעתיד : שנאמר אמר שומר אתא בקר · נראה דמפרש שומר ע"ד ליל שמורים שפי' שכ' שומר ומצפה לקיים הבטחתו וכן מצפה פ' גאלנו לעתיד וקמפרש אתא בקר לשון אות וסימן כי סימן לגאולה שנקראת בקר הוא הלילה שבו הושיענו ממצרים:

היו יודעים שאני גואלכם ואם לאו אל תאמינו שלא קרבה העת · שנאמר (ישעיה ס) אני ה' בעתה אחישנה · ואומר (חגי ב) עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ וגו' והפכתי כסא ממלכות וגו' · וכשם שהפכתי את מצרים כך אני הופך העובדי כוכבים שנאמר (ישעיה ס) והגוים חרוב יחרבו ואומר (איוב לח) לאחוז בכנפות הארץ וגו' :

פרשה יט א ויאמר ה' אל משה ואל אהרן זאת חקת הפסח · זש"ה (משלי יד) לב יודע מרת נפשו (א) ובשמחתו לא יתערב זר מהו כך אלא כשם שהלב מרגיש בצרה שהוא מיצר · כך כשאדם שמח הלב שמח תחלה שנאמר לב יודע מרת נפשו · וכן דוד אמר (תהלים לח) לבי סחרחר עזבני כחי · ובשמחתי לבי שמח תחלה שנאמר (שם טז) לכן שמח לבי ויגל כבודי · (ב) וכה"א (איכה א) כי רבות אנחותי ולבי דוי · ולעתיד לבא מביא הקב"ה כל האיברים ואינו מנחם תחלה אלא הלב שנא' (הושע ב) ודברתי על לבה · ד"א לב יודע מרת נפשו זו חנה שהרבה היתה מצטערת שנאמר (ש"א א) והיא (ג) מרת נפש · היא לעצמה כיון שנפקדה לא פקדה האלהים אלא לעצמה שנאמר (משלי יד) ובשמחתו לא יתערב זר · וכתיב (ש"א ב) עלץ לבי בה' כי שמחתי בישועתך אני לעצמי שמחתי · אבל אחר לא ישמח עמי · ד"א לב יודע מרת נפשו זו השונמית אימתי כשמת בנה ובאתה לקבול לאלישע · ומה כת'ב (מ"ב ד) ויגש גיחזי להדפה ויאמר איש האלהים הרפה לה כי נפשה מרה לה · כיון ששלח גיחזי להחיות בנה ואמר לו (שם) וקח משענתי בידך אמרה לו השונמית (שם) חי ה' וחי נפשך (ד) עמדת במסטורין של אלהים מתחלה נתתה לי בן אף עכשיו עמוד אתה במסטורין של אלהים והחיה אותו · הוי לב יודע מרת נפשו · ד"א לב יודע מרת נפשו זה דוד בשעה שירד עם אכיש לסייע אותו עשה שם ג' ימים ובאו עמלקים ושבו נשיו ובניו ושרפו את צקלג · התחיל דוד בוכה שנאמר (ש"א ל) ותצר לדוד מאד כי אמרו העם (ה) לסקלו לא עשו אלא הצילו נשותיהן ובניהן ובנותיהן ובאו לא"י והעלו (ו) את ארון ה' ונתנוהו למקומו · מה כתיב שם (ד"ה א' כט) וגם דוד המלך שמח שמחה גדולה · ד"א לב יודע מרת נפשו אלו ישראל שהיו נתונין במצרים בשעבוד · וכיון שבאו לצאת וגזר עליהן הקב"ה לעשות פסח באו המצרים לאכול עמהם א"ל האלהים ח"ו כל בן נכר לא יאכל בו הוי לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר : **ב** ד"א זאת חקת הפסח · זש"ה (תהלים קיט) יהי לבי (ז) תמים בחקיך [א] אמר דוד רבון העולם כשאני עוסק בחקיך לא יהא (ח) רשות ליצה"ר להציץ בי שנאמר (שם פו) הורני ה' דרכך אהלך באמתך · שלא יטעה אותי יצה"ר ואני מתבייש מן הצדיקים ועוד שמתוך שהוא מטעה אותי אני מונע עצמי מד"ת ואני בא להשמיע תלמודי לפניך וקטנים ממני · הם משיבין ואומרין אינו כך ואני מתבייש אלא עשה לבי אחד כדי שיהא עוסק בתורה בתמות · הה"ד יהי לבי תמים בחקיך למען לא אבוש · ד"א יהי לבי (ט) תמים בחקיך זה חקת הפסח וחקת פרה אדומה למה ששניהן דומין זל"ז · בזה נאמר זאת חקת הפסח ובזה נאמר זאת חקת התורה ואי אתה יודע איזו חקה גדולה מזו · משל לב' מטרונות דומות שהיו מהלכות שתיהן כאחת נראות שוות מי גדולה מזו אותה שחברתה מלוה אותה עד ביתה והולכת אחריה · כך בפסח נאמר בו חקה ובפרה נאמר בה חקה ומי גדולה הפרה שאוכלי פסח צריכין לה שנא' (במדבר יט) ולקחו לטמא מעפר שריפת החטאת הוי כל בן נכר לא יאכל בו : **ג** אמרו רבותינו [ב] (י) ג' דברים עשה משה והסכימה דעתו לדעת המקום · בהר סיני דרש ואמר אם ישראל שאינן מועדים לדברות א"ל (שמות יט) אל תגשו אל אשה · אני שאני מועד לדבור אינו דין שאפריש עצמי מן האשה [ג] והסכים הקב"ה עמו שנאמר (דברים ה) ואתה פה עמוד עמדי · והשניה דרש באהל מועד ואמר ומה אם סיני שלא היתה קדושתו אלא לשעת מ"ת לא עליתי אלא ברשות שנאמר (שמות יט) ויקרא אליו ה' מן

מסורת המדרש א עיין מדרש תהלים מזמור קי"ט · ב שבת דף פ"ז · יבמות דף ס"ב · לקמן פרשה מ"ו · אבות דרבי נתן פרק ב' · ילקוט סדר תשא רמז שנ"ג · ילקוט בהעלותך רמז תש"מ · ג ספרי פרשה בהעלותך פיסקא ק"ג · ילקוט סדר ואתחנן רמז תתל"ב ·

חדושי הרד"ל

(א) ובשמחתו כו' מהו כך כו' · הלב שמח תחלה משום שהיה לו לכתוב ובשמחתה שנפש לשון נקבה והשמחה חוזר כפשוטו על הנפש כמו מרת נפש כן בשמחת נפש · לכן מפרש ששמחתו חוזר על הלב ומפני שהלב הוא המרגיש ביותר חזר לכתוב כל השמחה על שמו : (ב) וכה"א כי רבות אנחותי ולבי דוי · לב כנסת ישראל על שחרבן לכן בנחמה הקב"ה מנחם לב כנסת ישראל : (ג) מרת נפש היא לעצמה · ר"ל הלב לעצמו היה מרגיש במרירות הלב · (וכמקרא שלמעלה לב יודע מרת נפשו) וכמ"ש בה והיא מדברת על לבה שהיה לבה מרגיש במרירותה : (ד) עמדת במסתורין של ה' · זהו שבקשה אישע לכבוד ה' ואמרה חי ה' וחי נפשך וכדמפורש אף עכשיו עמוד כו' והחיה אותו כמו שביד ה' להחיות כן חי נפשך על ידי נפשך (עיין זוהר בראשית מ' :) תחייהו : (ה) לסקלו · כי מרה נפש כל העם וגו' לא עשו כו' כצ"ל : (ו) את ארון ה' · ונתנדבו לבנין בהמ"ק מה כתיב שם (ד"ה א' כ"ט) וישמחו העם על התנדבם כי בלב שלם התנדבו לה' וגם דוד כצ"ל · ולפי גירסת הספרים אפשר דאוי לגרוס מקרא אחר (שם י"ז) ישמח לב מבקשי ה' הנכתב אחר העלאת הארון והנחת במקומו שסדר אז דוד לומר הודו לפני הארון כדאיתא בסע"ר פי"ד : (ז) תמים בחקיך · למען לא אבוש אמר דוד כו' כצ"ל : (ח) רשות ליצה"ר להציץ בי · כמדומה שעיקר הגירסא צ"ל להלוץ בי · ור"ל כמו שכתוב בספרי בכל לבבך שלא יהיה לבך חלוק כו' · וז"ש כאן תמים דמשמע תמים יחד בלב אחד בלא חלוקה של יצה"ר · והיינו נמי דמייתי קרא דהורני ה' דרכך אהלך באמתך דכתיב יחד לבבי ליראה שמך שהיינו ג"כ לב אחד כדמסיים עלה לבי אחד כו' ועמ"כ שם : (ט) תמים בחוקיך זה כו' וחקת פרה אדומה · כמ"ש חקה חקקתי ואי אתה רשאי להרהר כו' : (י) ג' דברים עשה משה כו' · לקמן פמ"ו ס"ג וע' שבת (פ"ה) :

מתנות כהונה

פרשה יט ה"ג ובשמחה הלב שמח תחלה : במסטורין · בסתריו ובסודו : לא עשו · כלומר לא עכבו אותו דאגה כו' : [אמר להם האלהים גרסינן · ה"ג מן הצדיקים ועוד שמתוך כו' · על תלמודי לפניך וקטנים ממני] : אלא עשה לבי אחד · כלומר תמים לה' שלא יסטין יצה"ר ויחלק הלב לשנים : מועדים · מעותד ומזומן בכל עת לדבורו של מקום כד"א ונועדתי : ואתה פה עמוד · רישא דקרא אמור להם שובו לאהליכם ואמרינן אין אהל אלא אשה וע"ז קאמר ואתה פה עמוד כו' כלומר אל תשוב לאהלך

פירוש מהרז"ו

בקולי תשמעו קרובה ישועתי לבא · והסימן כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות בליל שימורים : עוד אחת מעט · לעתיד מדבר כמ"ש שם גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון ולא אמר השני ושם כתוב ואני מרעיש וגו' ולא פירש על מה יהיה הרעש וקודם פסוק זה כתוב את הדבר אשר כרתי אתכם בצאתכם ממצרים ובסוף הפרשה כתוב אני מרעיש וגו' והפכתי וגו' שהרעש לצורך ההפכה והשמדתי חוזק וגו' ובאו חמדת וגו' ומלאתי את הבית הזה כבוד לי הכסף ולי הזהב וגו' ובאיזה אופן ובאיזה זמן יהיה ההפכה פי' בפסוק את הדבר אשר כרתי אתכם ממצרים וגו' שיהיו באופן שהיו במצרים וכמ"ש לעיל בס"ז לענין ליל שימורים וכוס גדול של כסף וזהב וזהו עמקות דברי המדרש וכשם שהפכתי את מצרים וכו' וכל זה מפורש בפסוקים של ישעיה שהביא פסוק אני ה' בעתה אחישנה וכמ"ש ויונקת חלב וגו' ובפסוק לאחוז בכנפות כתיב תתהפך כחומר חותם והרעש מרומז במ"ש לאחוז בכנפות הארץ · והזמן בפסוק המימיך צוית בוקר ידעת השחר מקומו בוקר של גאולה כנ"ל · והשחר רומז על הלילה הנ"ל דוק בפסוקים ובמדרש ויאירו אמיתתם :

פרשה יט סי' א זאת חוקת הפסח · כל בן נכר לא יאכל בו : היא לעצמה · כי בעלה היו לו בנים מאשה אחרת : חי ה' וחי נפשך · היה די שתשביעו בה' לבד ובנפשו לבד אלא שהוקש חיי נפשו להחיות הבן למ"ש חי ה' בתחלה לפקדני בבן בנס אלהי כך עתה עמוד במסתורין להחיותו כמו שאתה חי וכמפורש שהחיה אותו מרותו וחייהו : עם אכיש לסייע אותו · כמ"ש ש"א כ"ט ומ"ש ג' ימים כמ"ש ריש פרשה ל' ויהי כבוא דוד ואנשיו לצקלג ביום השלישי היינו בשובו מאכיש : ובאו לארץ ישראל והעלו וכו' · נראה דכאן חסר וכצ"ל ובאו לצקלג בחזרתם מהמלחמה מה כתוב שם זה שלל דוד הרי שמח לבדו וכן כשבא לארץ ישראל והעלה ארון אלהים והוכה עוזה מה כתוב שם ויחר לדוד · וכשנתנוהו במקומו מה כתוב שם וגם המלך דוד שמח שמחה גדולה ואף שאין בידי לכוון הלשון אך הענין מוכרח שהחסרון ניכר ומפורש בכתוב : באו המצרים לאכול עמהם · ומ"ש לעיל פר' י"ח סי' יו"ד הכשרים שבמצרים וכו' פי' שאכלו ושתו עמהם בסעודה אך הפסח לא אכלו · ובהכרח שפרשה זו מקומה קודם שיצאו וקודם שאכלו את הפסח ע"פ מדה ל"ב וכמ"ש ויעשו כל בני ישראל והציווי היה קודם העשייה : **ב** יהי לבי תמים · וס"ד למען לא אבוש : להציץ בי · להביע בי לבלבל דעתי במחשבות חוץ מהתורה שאני עסוק בה : אהלך באמתך · יחד לבבי ליראה שמך · ומ"ש ואני מתבייש וכו' היינו מחביריו ותלמידיו שאינם טרודים כמותו וביקש שלא יעבירוהו טרדת מלכותו מהתורה : חקת הפסח וחוקת הפרה · בחוקיך מיעוט רבים שנים ולא יותר ומ"ש בת"כ סדר מצורע ובהכרח שכוון על שני חוקים א"ו שכתוב בהם בלשון אחד זאת חקת : איזה חוקה גדולה מזו · פי' איזה מהם גדולה זו מזו : והולכת אחריה · מפני שהיא קטנה ממנה וצריכה לה ע"כ הולכת אחר הגדולה שהפסח צריך לאכלו בטהרה ולהזות ממי הפרה הרי שחוקת הפרה גדולה מחוקת הפסח : הוי כל בן נכר · תיבת הוי מיותר וטעות ושייך לדרשה של אמרו רבותינו יד"מ : **ג** ג' דברים · שבת פ"ז · יבמות ס"ג · לקמן פר' מ"ו ס"ג. אדר"נ פ"ב הובא ילקוט תשא : ואתה פה עמוד עמדי · נדרים ה' כ"ז כ"ח ובפסוק הקודם לך אמור להם שובו לכם לאהליכם לנשותיכם אך ואתה לא תלך · וצ"ע מנין לו שעשה מדעתו דלמא לא פירש עד שאמר לו ואתה פה עמוד ועוד מאחר שדן ק"ו איך אמר שעשה מדעתו · ועי' שם בתוספות בשבת פ"ז · ואחר העיון נ"ל ברור שפירש מכבר קודם מ"ת והיינו בעת שנראה לו בסנה וכן הוא בהדיא בד"ר סוף פר' י"א · ובזוהר ריש נשא וסוף חוקת על שידע שיצטרך לדבר עמו הרבה פעמים ועדיין לא היה לו ממי ללמוד ושבאו אותו בסיני שלשת ימים אל תגשו אל אשה אז נתחזק בזה ודן ק"ו ומאחר שלא נאמר לו בפירוש זה נקרא מדעתו שעמד על דעת התורה ע"פ מדותיה · ואין לנו להמציא פרכא מדעתנו על ק"ו שמסרו לנו חז"ל ומה שהתרעמו עליו אהרן ומרים היינו על פרישתו של קודם מתן תורה שאז לא היה לו לדרוש ק"ו וכן משמע מפורש בד"ר שם · שע"כ לא הוצרך הש"ת לצוות עליו בעת מ"ת שיפרוש רק צוה עליו שיצוה לישראל · ודוק שהדברים ברורים · ועי' במ"ר פר' ס"ג סוף ס"ד שזה נקרא מדעתו שלא נאמר לו בנבואה לדרוש כאן כן : אל תגשו אל אשה · נ"ע שה' אמר למשה היו נכונים לשלשת ימים אלא שמשה פירש להם שהכוונה אל תגשו אל אשה ולשון הגמרא שם היו נכונים וגו' אל תגשו אל אשה ולשון רש"י בגמרא משמע שלא גרס אלא היו נכונים · והאמת שמאחר שכתוב מפורש אל תגשו אל אשה הרי בנבואה מהש"י · ומלתא דאתי מק"ו טרח וכתב לן קרא מפורש ואתה פה עמוד : והשניה דרש · שמאחר שמפורש כתוב ואל הארון תתן וגו' ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת הרי מיד כשנתן בארון את העדות היה לו להכנס שידבר עמו שם · וע' עוד ויק"ר

יפה תואר

מהו כך · פי' מאי קמ"ל וגם למה שני בדבוריה · דברישא נקט ידיעה ובסיפא נקט לא יתערב זר · ומשני דבא לאשמעינן כי בשמחה ובצער הלב מרגיש תחלה אף כי הנפש מתפשטת בכל הגוף : ד"א לב יודע מרת נפשו זה דוד · ולפ"ז מפרש לב יודע המרירות אשר נפשו הסבה עליו · והוא לבדו אשם בזה וכאן בדוד שהוא היה הסבה ברדתו עם אכיש ולא בקש התגלותו שלא ללכת עמדו ולכן בקש העם לסקלו : לא הא רשות ליצה"ר להציץ בי · אע"ג דהתורה בעת שעוסקים בה מגינה מן החטא ולמה לי' להתפלל על זה · וכדאיתא בס' היה נוטל תורה בעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא · אבל כאן יתפרש לא לענין הצלת החטא אלא לענין חוקים שאין בהם טעם פן יפתנו יצרו לומר מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה וכמ"ש רז"ל על פסוק זאת חקת התורה גבי פרה אדומה מפני שהשטן ומתנגדי התורה מונין את ישראל וכו' · או פן יחשוב טעמים זרים ולא נחשב תלמוד הוא לתורה · ותורה כזה לא מגנת מן החטא ולכן התפלל דוד הורני ה' דרכך כי לא אלך אחרי המוניי את ישראל וגם אהלך באמתך כי לא אחשוב בתורה טעמים זרים וסיגולים : זה חוקת הפסח וחקת פרה אדומה · אע"ג דכמה מצות בתורה נקראות חקים ולמה בחר בשתי אלה · נראה כי במצות המצות שבפסח יש טעם מפורש בתורה בשביל שפסח ה' על בתי בני ישראל בנגפו את מצרים וכו"ש בתורה אבל יש במצוה זו גם חקים כמו לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה ועצם לא תשברו בו ועל זה אמר דוד יהי לבי תמים בחקיך בין בחקים שאין להם טעם כלל וכמו פרה אדומה · ובין בחוקים שיש להם טעם · בגוף המצוה וחוקים הם בפרטיהם וכמו חקת הפסח : ובזה נאמר זאת חקת התורה · ואף על גב דגם בסברת כלי מדין כתיב זאת חקת התורה י"ל דגם שתם קאי על טהרתם באפר פרה דכתיב אך במי נדה יתחטא ועמ"ש שם בראת"ס : הוי כל בן נכר וגו' · נ"ל הוי זאת חקת הפסח והסמיכה של כל בן נכר נמסך לסימן שאחריו ועי' בזה במכילתא : בהר סיני דרש כו' · פי' כוס בס' אין מעמידין בנוס' מה שתירצו למ"ד אחר מתן תורה לא יפלו ולפורה אל משה : וכן

משה

מהו כך אלא כשם שהלב וכו' · פי' שפוסקה להם הדביקות ו' של ובשמחתו לז"א כשם שהלב מרגיש הצער כן מרגיש השמחה ולפ"ז קאי מלת ובשמחתו לפניו ולאחריו : היא לעצמה · פי' שלא בקשה רק על עצמה לפיכך לא נפקדה אלא עצמה · אבל גבי שרה דרשו חז"ל וה' פקד את שרה שכל העקרות נפקדו לפי שהיתה מתפללת גם על אחרות : אמרה השונמית וכו' · פי' שבולה לפרש ובשמחתו אל יתערב זר לפי שאמרה כשם שעשית מתחלה בעצמך כן תעשה אתה בעצמך ולא ע"י אחר : הוי כל בן נכר

ההר לאמר · אהל מועד שהוא לדורות היאך יכול אני להכנס לתוכו אלא אם קורא אותי הקב"ה · והסכים לדעתו שנא' (ויקרא א) ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד· הג' [א] דרש בחקת הפסח כשעשו ישראל את העגל אמר ומה אם הפסח שהיה לשעה במצרים אמר לי זאת חקת הפסח כל בן נכר וגו' ישראל שעבדו עבודת כוכבים יכולין הן לקבל את התורה (א) מיד (שמות לב) וישבר אותם תחת ההר: ד ד"א זאת חקת הפסח הה"ד (ישעיה נו) ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל ה' לאמר הבדל יבדילני ה' מעל עמו · אמר איוב (איוב לא) בחוץ לא ילין גר · שאין הקב"ה פוסל לבריה אלא לכל הוא מקבל · השערים נפתחים בכל שעה וכל מי שהוא מבקש ליכנס יכנס · לכך הוא אומר בחוץ לא ילין גר · (ב) כנגד (דברים לא) וגרך אשר בשעריך · (איוב לא) דלתי לאורח אפתח · (ג) (י) כנגד הקב"ה (ד) שהוא סובל בריותיו · א"ר ברכיה כנגד מי אמר בחוץ לא ילין גר אלא עתידים גרים להיות כהנים משרתים בבהמ"ק שנאמר (ישעיה יד) ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב · ואין ונספחו אלא כהונה שנאמר (ש"א ב) ספחני נא אל אחת הכהונות שעתידין להיות אוכלין מלחם הפנים לפי שבנותיהן נישאות לכהונה · וכן [ב] שאל עקילס הגר את רבותינו אמר להם מה שכתוב (דברים י) ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה · הרי כל הבטחות שהבטיח את הגר שהוא נותן לו לחם ושמלה · אמר לו יעקב ששמו ישראל כך שאל מלפני הקב"ה (בראשית כח) ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש · ואתה שבאת אצלנו לא דייך שאתה כמותינו אלא דייך שתהא כיעקב בכורו של הקב"ה · וסוף דבר לא תעלה על דעתך שיעקב לחם ושמלה שאל אלא אמר יעקב הבטיחני הקב"ה שהוא עמדי ויעמיד ממני את העולם · אימתי יודע אני שהוא עמדי ושמרני כשיעמיד ממני בנים כהנים אוכלים מלחם הפנים ולובשים בגדי כהונה שנאמר ונתן לי לחם לאכול · זה לחם הפנים · ובגד ללבוש · אלו בגדי כהונה שנאמר (שמות מ) והלבשת את אהרן את בגדי הקדש · וכן כאן ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה כלומר שמעמיד בנים מן הגר שאוכלים לחם הפנים ולובשים בגדי כהונה הוי בחוץ לא ילין גר · אמר הקב"ה אחר כל הכבוד הזה שאני עתיד לעשות לבעלי תשובה אתם קורים תגר הוי ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל ה' וגו' · ד"א ואל יאמר (יא) בן הנכר · הה"ד (זכריה ב) רני ושמחי בת ציון · וכתיב (שם) ונלוו גוים רבים אל ה' אמר הקב"ה ומה לגרים אני אומר כן עאכ"ו לציון (יב) ולישראל · ואל יאמר בן הנכר אמר להם הקב"ה לגרים אתם מתייראים לפי שפסלתי אתכם ואמרתי בפסח כל בן נכר לא יאכל בו · למה לא תשאלו לגבעונים מה טובה עשיתי להם (יג) ב"א שעשו בערמה ועשו מיראה ובאו להן אצל בני ונשבעו להן מה עשיתי לשאול ולביתו על שביקש להרגם שהרגו הם ז' מבניו שנאמר (ש"ב כא) ויקח המלך את שני בני רצפה ואת חמשת בני מיכל · אמר הקב"ה מה אם לגבעונים שהיו אמוריים ובאו מיראה ועשו מרמה עם ישראל קבלתי אותם ועשיתי להם טובה (יד) ועשיתי דייקי שלהם בבני · הגרים שהם באים מאהבה ומשרתים לשמי איני מקבלן ומגדלן לפיכך (ישעיה נו) ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל ה' לשרתו · אלו הגרים שמהולים הם אבל העובדי כוכבים ערלי לב הם שכך הקב"ה פוסל את ערלי לב ומורידם לגיהנם שנא' (יחזקאל לב) בן אדם נהה על המון מצרים והורידהו · וכן ישעיה אומר (ישעיה ה) לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חוק · לעובד כוכבים שמבזה חוק מילה שנאמר (תהלים קה) ויעמידה ליעקב לחוק לישראל ברית עולם · [ג] שאין ישראל המהולים יורדין לגיהנם · אמר ר' ברכיה כדי שלא יהיו המינים ורשעי ישראל אומרים הואיל ואנו מהולין אין אנו יורדין לגיהנם מה הקב"ה עושה משלח מלאך ומושך ערלתן והם יורדין לגיהנם שנאמר (שם נה) שלח ידיו בשלומיו חלל בריתו · וכיון שגיהנם רואה לערלה תלויה בהם פותחת פיה ולוחכת אותם הוי ופערה פיה לבלי חוק: ה זאת חוקת הפסח · אמר ר"ש בן חלפתא כיון שיצאו ישראל ממצרים אמר הקב"ה למשה הזהר לישראל על מצות הפסח כל בן נכר לא יאכל בו וכל עבד איש מקנת כסף ומלתה אותו וגו' · [ד] כיון שראו ישראל שפסל לערלים לאכול בפסח עמדו כל ישראל לשעה קלה ומלו כל עבדיהם ובניהם וכל מי שיצא עמהם (ס) שנאמר וילכו ויעשו בני ישראל · משל למלך שעשה משתה לאוהביו אמר המלך אם אין סימנטרי על כל המסובין אל יכנס אחד מהם לכאן · כך האלהים עשה משתה להם צלי אש על מצות ומרורים מפני שגאלן מן הצרה אמר להם אם אין חותמו של אברהם בבשרכם לא תטעמו ממנו · מיד כל הנולד במצרים נמולו לשעה קלה עליהם נאמר (תהלים נ) אספו לי חסידי (ו) כורתי בריתי עלי זבח · ורבותינו אמרו [ה] לא בקשו ישראל למול במצרים אלא כלם בטלו המילה במצרים חוץ משבטו של לוי שנאמר (דברים לג) וללוי אמר תומיך ואוריך · למה (טו) כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו במצרים · והיה הקב"ה מבקש לגאלן ולא היה להם זכות מה עשה הקב"ה קרא למשה ואמר לו לך ומהול אותם · (טז) [ו] וי"א שם היה יהושע שמל אותם שנא' (יהושע ה) ושוב מול את בני ישראל שנית והרבה מהן לא היו מקבלים עליהם למול אמר הקב"ה שיעשו הפסח וכיון שעשה משה את הפסח גזר הקב"ה לד' רוחות העולם ונושבות בג"ע (ז) מן הרוחות שבג"ע הלכו ונדבקו באותו הפסח

מסורת המדרש א ירושלמי תענית פרק ד' הלכה ה' · דברים רבה פרשה ה' · תנחומא סדר תשא סימן ל' · ב בראשית רבה פרשה ע' · במדבר רבה סוף פרשה ח' · קהלת רבה פרשה ז' פסוק ח' · תנחומא סדר לך לך סימן ו' · ילקוט סדר וילא רמז קכ"ג · ג עירובין דף י"ט · בראשית רבה פרשה מ"ח · תנחומא סדר לך לך סימן כ' · וסדר תזריע סימן ה' · מדרש תהלים מזמור ו' · ילקוט ויקרא רמז פ"ב · ילקוט ישעיה רמז רס"ט · ילקוט תהלים רמז תשע"ג · ד במדבר רבה פרשה י"א · ה במדבר רבה פרשה ג' ופרשה ט"ו · תנחומא סדר בהעלותך סימן ה' · ספרי שם פיסקא ס"ז · ילקוט שם רמז תש"כ · ו במדבר רבה פרשה י"א · שיר השירים רבה פרשה א' פסוק י"ב ופרשה ג' פסוק ז' וש"נ ·

חדושי הרש"ש

(א) מיד וישבר אותם תחת ההר · נ"ב דהכא דתבר כאן והסכים הקב"ה עמו שנאמר אשר שברת ואר"ל יישר כחך ששברת וכדאיתא בשבת (פ"ז א') וביבמות (ס"ב א') או כמו דאיתא לקמן פמ"ו אמר הקב"ה יהא שלום כאותו היד שאמר ול"ל היד החזקה · ודע דהא בגמרא לא חשיב הא דאהל מועד וחשיב הא דהוסיף יום אחד מדעתו · ובאבות דר"נ פ"ב חשיב להו לכולהו · ובשינוי קצת ע"ש · שוב ראיתי להמ"כ הם לקמן שהעיר קצת בזה : (ב) כנגד וגרך אשר בשעריך · יתכן שיכוון לפרש דבר האמור היינו אפילו גר תושב כמו וגרך אשר בשעריך דעברת הדברות דלפי פשוטו הוא גר תושב כמו שפי' הרמב"ן ז"ל שם · אך הגמרא (יבמות מ"ח ב') פירשוהו בגר צדק : (ג) כנגד הקב"ה · ר"ל אע"פ שאמר איוב בלשון מדבר בעדו לא אמרו אלא כנגד הקב"ה ועי' לעיל פי"ז מה שדרשו בפסוק מה אעשה כי יקום אל : (ד) שהוא סובל בריותיו · ר"ל שהם כמו אורחים בתבל הלזו : (ה) שנאמר ויעשו כל בני ישראל כנ"ל : (ו) כורתי בריתי עלי זבח · ר"ל בשביל זבח הפסח : (ז) ומן הרוחות שבג"ע כו' · כצ"ל דל"ל ומן הריחות :

חדושי הרד"ל

(י) כנגד הקב"ה · שהוא מקבל בריותיו כצ"ל : (יא) בן הנכר הנלוה וגו' הה"ד רני וגו' כצ"ל : (יב) ולישראל ד"א ואל יאמר בן הנכר · א"ל כו' כצ"ל : (יג) ב"א שעשו בערמה כו' · כצ"ל : (יד) ועשיתי דייקי שלהם בבני כו' כצ"ל לפיכך ובני הנכר הנלוים אל ה' לשרתו אלו כו' כצ"ל : (טו) כי שמעו אמרתך · במדבר ובריתך כו' כצ"ל וכדברי רב בספרי שם ע"ש : (טז) וי"א שם היה יהושע · עי' שה"ר פ"א ס"ס י"א ובר"ר פ"ה (כמ"ד א'):
תימן

פירוש מהרז"ו

ויק"ר פר' א' ס"ז וסי' י"ג שהיה מן הדין שיכנוס ודן ק"ו שלא יכנוס · ובשבת שם לא חשב דרשה זו ובמקומה חושב יום אחד שהוסיף בהגבלה : דרש בחקת הפסח · ירושלמי תענית פר' ד' הלכה ה' ד"ר פר' ה' סי' י"ג : שהיא לשעה במצרים · פי' שבאופן זה שהיה במצרים בנתינת הדם ומקלכם בידכם וכו' זה לא היה אלא במצרים אך בשבת שם איתא ומה פסח שהוא אחד מתרי"ג מצות · ולשון הירושלמי · שהיא מצוה יחידית · ולקמן פר' מ"ו ס"ג איתא ומה פסח שהוא קדשים קלים : כל בן נכר · שנתנכרו מעשיו לשמים · כלשון המכילתא אחד ישראל וכו' שנאמר וכל בן נכר כמ"ש רש"י בחומש : מיד וישבור · וכאן חסר שהסכימה דעתו של הקב"ה עמו וכמ"ש בגמרא שם בשם ר"ל יישר כחך ששברת · ובאדר"נ יליף ר"מ מכאן שנצטווה מפי הגבורה וע"ש : ד זאת חוקת הפסח · סדרשה על ס"ד כל בן נכר לא יאכל בו : בחוץ לא ילין גר · וס"ד דלתי לאורח אפתח איוב ל"א ל"ב ועי' ב"ר פר' מ"ח ס"ג מש"ש ותבין כאן : גרך אשר בשעריך · הרי שקירב את הגר אל שעריו ולשמור מצותיו · ועי' לקמן פר' ל"ז ס"ב וס"ה במ"ר פר' ה' ס"ג : שהוא סובל בריותיו · שהם לפניו כגרים ואורחים כמ"ש כי גרים אנחנו לפניך : להיות כהנים · וזהו שלא ילין בחוץ אלא בפנים בבית המקדש ופותח לו דלתי בהמ"ק שיכנסו בפנים : שאל עקילס · ב"ר פר' ע' ס"ה · במ"ר סוף פר' ח' לקמן פר' ל"ז ס"ה קהלת רבה סוף פסוק טוב אחרית : יעקב ששמו ישראל · כמו שאנו אומרים בנוסח אבל אנחנו עמך מאהבתך וכו' ומשמחתך וכו' קראת שמו ישראל וכו' והוא מהתד"א · ולא ביקש אלא זאת וע"ע שבשבט זאת לא נקרא ישראל : וסוף דבר · שם בב"ר איתא שר' יהושע הביב לו כן והמדרש כאן קיצר ויתכן שמ"ש וסוף דבר פי' סוף דברי המאמר מדעת ר"י : לבעלי תשובה · כמ"ש הנלוה אל ה' : רני ושמחי בת ציון · כי הנני בא ושכנתי בתוכך ונלוו וכו' ושכנתי בתוכך · שהוא מיותר ע"כ דורש שהפסוק בא לבאר שישכון בתוכה ע"פ ק"ו ודו"ק מדה ט' הבדל יבדילני עמה : ואל יאמר בן הנכר · הבדל יבדילני ה' ולמה יאמר כן כי ראה שהבדלתי אותם במצרים בפסח : למה לא תשאלו לגבעונים · בא לפרש למה יאמרו הרי שע"פ מדה י"ג מפורש למה יאמרו ולמה לא יאמרו שהכל מפורש בתנ"ך : שעשו בערמה · ביהושע פ' ט' כל הענין : ויקח המלך וכו' · ויתנם ביד הגבעונים : דייקי שלהם · משפטם ביד בני ישראל : מה ק"ו עושה · עי' ב"ר פ' מ"ח ס"ח בא"א ובמדרש תהלים מזמור ו' כמו כאן כל הענין : ה זאת חוקת וכו' · כל בן נכר לא יאכל בו : כיון שיצאו · הכוונה כיון שבאו לצאת שכל דברי הסי' מדבר קודם שאכלו · ועי' לעיל פר' ט"ו ס"א : וכל מי שיצא עמהם · ועי' בספ"א הנ"ל וכמפורש בפ' זו וכי יגור אתך וכו' וע"ז חתם הפרשה ויעשו · שאם על הפסח כבר כתוב בסוף פרשת משכו ועשו · ולמד מענינו מה שעשו : סימנטירי · נ"ל סימנטירי ופי' חותם · וכמ"ש בנוסח חותם וע' פר"א פרק כ"ט וכמ"ש בברכת המילה ומאליו חתם באות וכו' : משתה צלי אש · כמ"ש לעיל פר' ט"ו סי' י"ב גלי את בבני אברהם שהלאתיו מכבשן האש ולכך צריך החותם שלו : כורתי בריתי עלי זבח · ברית מילה על זבח הפסח : ורבותינו אמרו · במ"ר פר' ג' ס"ח · ובתד"א סוף פרק כ"א וריש פרק כ"ד איתא שאמרו כולן ברית מילה : למה כי שמרו · למה זכו לאורים ותומים כי שמרו וכו' : ינצורו במצרים · דאם במדבר הלא מפורש ביהושע ה' שמל את כולם בגלגל כי לא מלו כל ישראל במדבר אלא ע"כ במצרים גם תיבת ינצורו מרומז מצרים ע"פ מדה ממעל : שנית · משמע שמל אותם גם בראשונה והיכן הרי במדבר לא נמולו אלא במצרים כנ"ל וע' במ"ר פר' י"א ס"ג באריכות ש"ר פסוק הנה מטתו ובפסוק עד שהמלך במסבו באריכות : ומה היתה שבג"ע · כמ"ש ש"ר שם עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו ע"ד סעודת ישראל במצרים בפסח בהסיבה כמ"ש לקמן פר' כ' סי' י"ט וזהו במסיבו ובפסוק תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף על ביזת מצרים ואז היה עד שהמלך וגו' ומאין היה הריח של כל הבשמים כמפורש : נרד · וכרכום · קנה · וקנמון וכו' עד כל ראשי בשמים · וכתוב אחריו עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו · גני הוא ג"ע · ומ"ש לד' רוחות

מתנות כהונה

לאהלך כדאיתא בשבת דף פ"ז : שהוא סובל כו' · ופתח פתח לכל הדופקים לשוב אליו : לפי שבנותיהן כו' · והרי בן בת הגר עומד ומקריב : דייקי · כמו דקיון ופירושו עלבון כלומר הייתי תובע עלבונם : [ה"ג דייקי שלהם בבני · עקילס הגר שאל כו' · עיין מזה בב"ר פר' ע'] : איני מקבלן · בתמיה : סימנטרי · מגלפת ·
קך

ידי משה

נכר לא יאכל בו אלא סוי טעות ושייך לדרוש שלאחריו אמרו רבותינו ודו"ק : כנגד הקב"ה שהוא סובל וכו' · פי' כנגד הקב"ה שפותח דלתיו לאורחיו מי שבא כמו אורח מחדש לעשות תשובה שסובל וכו' ועקשה ר"ב א"כ על מי נאמר בחוץ לא ילין גר שדרשת ג"כ על קבלת בעלי תשובה ותרתי ל"ל ומשני אלא וכו' פי' שבל הפסוק של בחוץ לא ילין גר נדרש דרש אחר כדקמפרש ואזיל : יעקב ששמו ישראל · פי' שהדמם למלאך ע"ש שגלה למלאך ואתה לא דייך שאתה כמותינו וכו' : סוף דבר · פי' שלא נקיימה דעתו כזה עד שהשיבו לו לכסוף קירון אחר וכו' : אבל אותם · פי' אותן דכתיב בהם לא

יפה תואר

וכן שאל עקילס הגר · עמ"ש בזה בבראשית רבה פרשה ע' ע"א : דייקי שלהן · זה מענין דקיון בב"ל פע"ס והוראתו עלבון שתבע הקב"ה עלבונם מאחר ויש ספרים דגרסי בסדית דקיון : לאיבך ואל יאמר בן הנכר · ורמוז שם שפסח כמ"ש עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי : עליהם נאמר כורתי בריתי עלי

יאכלו

שנאמר (שיר ד) עורי צפון ובואי (טו) תימן והיה ריחו הולך (ח) מהלך א מ'
יום נתכנסו כל ישראל אצל משה אמרו לו בבקשה ממך (טז) האכילנו
מפסחך מפני שהיו עייפים מן הריח (יז) היה אומר הקב"ה אם אין אתם
נימולין אין אתם אוכלין שנאמר ויאמר ה' אל משה ואל אהרן זאת
חקת הפסח וגו' ב מיד נתנו עצמן ומלו ונתערב דם הפסח בדם המילה
והקב"ה עובר ונוטל כאו"א ונושקו ומברכו שנאמר (יחזקאל טז) ואעבור
עליך ואראך מתבוססת (יח) בדמיך וגו' ג חיי בדם פסח · חיי בדם
מילה : ו כל בן נכר לא יאכל בו לקיים מה שנאמר (תהלים קמז)
(יט) מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל · אמר להם הקב"ה
אומה אחרת אל יתערבו בו (כ) ואל ידעו מסטוריו אלא אתם
לעצמכם · ד בעוה"ז כשאכלו ישראל את הפסח במצרים אכלו אותו
בחפזון שנאמר וככה תאכלו אותו על שם כי בחפזון יצאת מארץ
מצרים · אבל לע"ל (ישעיה נב) כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא
תלכון · למה"ד לסוחר שנכנס לשרות בפונדק עמד שם כל היום ·
בלילה עמד ונטל כל אשר לו ויצא לדרכו · עמדה הפונדקית בבקר
והתחילה צווחת ראו הפרגמטוטום עמד בלילה ונטל כל אשר לו
ויצא לו שמע אותו הפרגמטוטום ואמר מי גרם לי לשמוע כך אלא
מפני שיצאתי בלילה לפיכך נשבע אני שלא אצא בלילה עוד · כך
התקינו ישראל עצמן בלילה לצאת בהשכמה עמדו המצרים אחר
שהלכו להם ואמרו נרדוף אחריהם מפני שנטלו כל אשר לנו שנא'
(שמות יד) וירדפו מצרים אחריהם א"ל הקב"ה מי גרם לכם כל אלו
(כא) חפזון שיצאתם בו מיכן ואילך כי לא בחפזון תצאו (ט) לשעבר
אני ובית דיני הייתי מהלך לפניהם שנאמר (שם יג) וה' הולך לפניהם
יומם · אבל לע"ל אני לבדי שנאמר (ישעיה נב) כי הולך לפניכם ה'
ומאספכם אלהי ישראל : ז קדש לי כל בכור · ר' נתן אומר אמר
הקב"ה למשה (כב) כשם שעשיתי יעקב בכור שנאמר (שמות ד) בני
בכורי ישראל כך אני עושה למלך המשיח בכור שנאמר (תהלים פט)
אף אני בכור אתנהו כך קדש לי כל בכור · והזהיר לישראל כשם
שבראתי את העולם ואמרתי להם לישראל לזכור את יום השבת
זכר למעשה בראשית שנאמר (שמות כ) זכור את יום השבת · כך
היו זוכרים הנסים שעשיתי לכם במצרים וזכרו ליום שיצאתם משם
שנאמר (שם יג) זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים · (כג) למה
כי בחוזק יד הוציאך ה' ממצרים · ולא יראה לך שאור שבעת
ימים · כנגד ז' ימים שבין הגאולה לקריעת ים סוף כשם שבתחלה
הם ז' ימי בראשית וכשם שהשבת מתקיימת אחד לז' ימים כך
יהיו אלה שבעת ימים מתקיימים בכל שנה ושנה שנא' (שם) ושמרת
את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה משל למלך שנשא אשה
במדינת הים הגיעוה גלים עד שלא נכנסה אצלו א"ל לא תזכרי
כל הגלים שעברו עליך אלא אותו יום שפלטת מהם תהא זוכרת
אותי עשי אותו שמחה בכל שנה · כך ישראל נגלה עליהם הקב"ה
לגאלם וכמה גלים קשים עברו עליהם ועשה להם תשועה לכך
הזהירן שיהיו שמחים בהם בכל שנה ושנה (כד) שנאמר (תהלים לב)
שמחו בה' וגילו צדיקים : ח ד"א קדש לי כל בכור · רבי נחמיה
אומר אמר הקב"ה לישראל כשתבאו לארץ תעבירו כל פטר רחם
לי (י) (כה) יכול לא להעבירו מיד ת"ל והעברת כל פטר רחם לה' מיד
הזהירן הקב"ה על שחס עליהם במצרים · והיה כי ישאלך בנך
מחר · הודיעהו נסים שנעשו לכם במצרים כשהקשה פרעה לשלחך
שנאמר ויהי כי הקשה פרעה עשה אותו סימן בידך ובראשך שנא'
(שם) והיה לך לאות על ידכה · משל למלך שעשה לבתו שמחה
גדולה שהיתה נתונה (כו) אצל שונאים א"ל אביה עשי אותה שמחה

מסורת המדרש א עיין במכילתא כאן רים פרשה י"ד · ובתנחומא כאן סימן ט' · ילקוט כאן ס"פ רמז ר"ח · ב פרקי דרבי אליעזר פרק כ"ט · ילקוט יחזקאל רמז שנ"ד · ג לעיל פרשה י"ז · רות רבה פרשה ו' · שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ה' · ופרשה ה' פסוק ב' · פסיקתא רבתי פיסקא י"ג · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ה' ופיסקא ז' · מדרש תהלים מזמור קי"ד · ד מכילתא כאן פרשה ז' · ילקוט כאן רמז קנ"ט · ילקוט ישעיה רמז תנ"ח ·

חדושי הרד"ל

(טו) תימן השיחי גני יזלו בשמיו והיה ריחו כו' כצ"ל: (טז) האכילנו מפסחך · ל"ד מפסחך אלין הפסח נאכל אלא למנויין · אלא מפסח אחר כי"ב (ואף שנלטוו לקחתו מבעשור · לא היה זה מעכב) : (יז) היה אומר כך א"ל הקב"ה כו' כצ"ל : (יח) בדמיך · וא"ל בדמיך חיי וא"ל בדמיך חיי בדם פסח כו' כצ"ל : (יט) מגיד כו' · חקיו ומשפטיו זה פסח שנאמר בו ככל חקותיו וככל משפטיו : (כ) ואל ידעו מסתוריו · אפשר כמ"ש בזוה"ק דכ"מ שנאמר הגדה הוא רזא דחכמתא : (כא) חפזון שיצאתם בו · אף שהיציאה היתה ביום כמ"ש בברכות (ט'·) ולעיל ס"פ י"ח : (כב) כשם כו' ולזכור את יום השבת זכר למ"ב כו' היו זוכרים כו' · כמדומה שצ"ל כמ"ש בפסחים (קי"ז:) שצריך להזכיר יצ"מ בקדוש היום : (כג) למה כי בחוזק יד כו' · כלומר יש בזה ג"כ גבורות ה' כמו במע"ב וראוי לזכרו : (כד) שנאמר שמחו בה' כו' · לקמיה כתיב רבים מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסובבנו · והיינו כמשל הגלים ומכאובים שעברו עליהם · ואמר אח"כ שיזכרו השמחות ויגילו בה' : (כה) יכול כו' מיד ת"ל והעברת כו' מיד כו' על שחס כו' זהו כמ"ש הרמב"ן בפי' שהבכורות שהיו אז בשעת יצ"מ נתקדשו מיד מפני שניצולו ממכת בכורות אבל בנולדים לדורות לא נהגה המצוה עד כי יביאך אל הארץ והכי אמרינן פ"ק דבכורות (ד':) אפילו למ"ד לא קדשו בכורות במדבר מ"מ אותן דיצאו ממצרים קדשו לכ"ע (ודע דמ"ש הרמב"ן שפטר חמור אין נוהג בח"ל · ע"ע דקיי"ל בקדושין (ל"ז:) דנוהג בח"ל) : (כו) אצל שונאים · והוציאה א"ל אביה כו' כצ"ל

חדושי הרש"ש

(ח) מהלך ארבעים יום · עמ"ש מה שהביא בשם התנחומא · וכן איתא לקמן במ"ר עצמו ס"כ בסופה · וכן בגמרא פסחים (צ"ד א') איתא שהיה ד' מאות פרסה והוא מהלך מ' יום לפ"א מהלך אדם בינוני עשרה פרסאות ביום : (ט) לשעבר אני וב"ד כו' שנאמר וה' הולך כו' · פי' דאיתא לעיל בכ"ר פנ"א כ"מ שנאמר וה' הוא ובית דינו ע"ש וכן לעיל פי"ב גבי מכת ברד : (י) יכול לא להעבירו מיד ת"ל והעברת כו' · נראה דט"ס הוא דהדרשה והעברת כו' כתיב אחר והיה כי יביאך כו' ומזה למד ר"נ בבכורות (ד' ב') דמעיקרא לא קדיש · אלא צ"ל קדש לי כל בכור וכדפירש"י שם דהאי קדש לי כו' מוקי ליה ר"ל במצרים · וע' ברמב"ן שכ' וע"ד הפשט כו' אבל המצוה בנולדים לא נהגה במדבר כו' ע"ש · ותמיהני שה קדוש יאמר דבר זה דהלא בפ' במדבר כתיב פקוד כל בכור זכר מבן חדש ולוקח לפדות העודפים על פקודי הלוים וזה היה בשנה השנית ליצ"מ וע"כ נולדו במדבר · ומתקנתא זה אתותב ר"ל שם · דאמר לא קדשו בכורות במדבר ומשקינן שם אלא הכי אמר כו' ע"ש · וצ"ל לפירושו · דשם היתה מצוה מחודשת מאתו יתברך וכה"ג פירש"י לעיל (י"ב כ"ה) לענין פסח מדבר וכ"כ התוספות בקדושין (ל"ז ב') אך יפלא על נאמן בית התלמוד כמוהו איך לא זכר מזה הגמרא :

שוב

מתנות כהונה

כך פירש הערוך : ה"ג מהלך ארבעים יום · ועי' בתנחומא בפסוק ויסעו מרעמסס סכותה שארץ מצרים היתה מהלך מ' יום : עיפים כו' · עיין מדרש זה במדרש חזית (א' י"ח) ותמצא נחת : לשרות · להיות שורה וללון שם : הפרגמטוטום · סוחר על שם הפרקמטיא נקרא כך : [ה"ג ונטל כל אשר לי ויצא לו · נסים שנעשו לכם גרסינן : לכך הזהירם על קדושת בכורים גרסינן] :

פירוש מהרז"ו

העולם כמ"ש יחזקאל ל"ע ע' מארבע הרוחות בואי הרוח ופחי וכאן כתוב הפיחי גני וכל זה ע"פ מדה ז' וי"ז ומ"ש נתן ריחו פי' שהלך הריח על כל מי שהיה במסיבו הנ"ל היינו לישראל בכל מצרים וכל גלי נותן ריח חזק כמ"ש ביו"ד נסים שבשהמ"ק ולא הפילה אשה מריח בשר הקודש וכמ"ש במדרש איכה פסוק שהם יזובו מדוקרים שהיו גולים גדיים במערכה של עיר והריח מפעפע בהם ומתים : ומ"ש בפסחו של משה היינו ממ"ש שהמלך במסיבו זה משה כמ"ש ויהי בישורון מלך : אם אין אתם נימולים · שמ"ש וכל ערל פי' ערל מישראל וא"כ היה לו להקדימו תחלה אלא שהיתה עצת ה' שהיא תקום שתחלה קיימו כבן נכר · ובעבד · ובתושב · ושכיר · ובגר · ומכלל זה באו מעתה לקיים מ"ש וכל ערל וגו' : בדמיך חיי · ב' פעמים ע"פ מדה יו"ד וכאשר מסודר כל זה בשי"ר פסוק עד שהמלך ביתר ביאור : ונתערב דם הפסח בדם המילה · שתחלה נתנו דם הפסח בכלי או בהסקופה כמ"ש ב' דעות במכילתא ונתנו על המשקוף וב' המזוזות ביום י"ד ובלילה כשמלו בעת אכילת הפסח נתערבו הדמים ע' לעיל פר' ט"ו סי' י"ב ופר' י"ז ס"ג · ובפר"א פרק כ"ט איתא וביום שיצאו ממצרים נמולו כולם והיו נוטלים דם פסח ודם מילה והיו נותנים על משקוף בתיהם וכשעבר הקב"ה לנגוף את מצרים ראה את דם הברית ודם פסח נתמלא רחמים על ישראל וכו' בדמיך חיי בדמיך חיי וכו' · וכן הוא בזוהר רים בהעלותך שערבו יחד משני הדמים ונתנו על המשקוף ועל שתי המזוזות ומ"ש ונושקו כמ"ש שם ביחזקאל והנה עתך עת דודים וכמ"ש ישקני וכו' כי טובים דודיך ומ"ש ומברכו כמ"ש ואומר לך בדמיך חיי : ך כל בן נכר · הדרשה מר"ד זאת חוקת הפסח וזהו חוקיו ומ"ש ומשפטיו כמ"ש במדבר ט' י"ג אלו הפסח ככל חוקותיו וככל משפטיו : וככה תאכלו אותו · ומ"ד ואכלתם אותו בחפזון ובסדר ראה אמר לא תאכל עליו חמץ וגו' לחם עוני כי בחפזון יצאת והיינו כמ"ש בפרשת בא ויאפו את הבצק עוגות מצות וגו' כי גורשו ממצרים ע"כ דורש ע"פ מדה פ' וי"ז וממעל ול"א בסדר ראה וזבחת פסח וגו' כי בחפזון יצאת שעל בכתוב בסדר בא אצל פסח ואכלתם אותו בחפזון אמר כאן הטעם על הפסח כי בחפזון יצאת וגו' דוק והתבונן בעמקות כוונת חז"ל ע"פ המדות : כי לא בחפזון וגו' ובמנוסה וגו' · במצרים היה בחפזון כנ"ל ובגאולה מבבל היה מנוסה כמ"ש ירמיה נ"א ו' נוסו מתוך בבל ולע"ל לא חפזון ולא מנוסה : התקינו עצמם בלילה לצאת בהשכמה · דורש שמ"ש אכל הפסח ואכלתם אותו בחפזון לא על שיצאו מבה בחפזה מיד אחר האכילה שהרי מפורש במות י"ב כ"ב ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד הבקר אלא נוס שיהמינו שבוודאי יצאו מיד בבקר ומחויבים להראות החפזון בפועל כאלו יוצאים עתה וע' לעיל פר' י"ח ס"י ואם לא היו עושים כן היתה מדת הדין מעכבת עליהם וזהו שסמך המדרש שלשעבר אני ובית דיני כו' וכמ"ש וה' הולך וגו' וכמ"ש ויק"ר פכ"ד ס"ב וכמ"ש ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וע' לעיל פר' י"ב רים ס"ד וס"נ : ך אמר הקב"ה · דורש מ"ש כל בכור עד לי הוא שתיבת לי מיותר ודרשו ויק"ר פ"ב בכ"מ שכל מקום שנאמר לי קיים לעולם וכו' ע"כ דורש שרומז בתיבת לי לרבות על יעקב · ומש"ה · ושעל כן ב' פעמים לי מדה י' ומ"ש הוא על המשיח שיהיה לעולמים ומ"ש כשם שעשיתי וכו' כך אני וכו' בא לדרוש מ"ש אף אני בכור אתנהו משמע שאחר נתן אותו לבכור ואף אני וכו' ע"כ דורש ע"פ מדה כ' אא"ע על אחר שנתן אותו ה"ע שאף הוא יהיה בכור כמו יעקב וע"פ מדה ל"א כאלו כתוב ואני אף הוא לבכור אתנהו כמו ליעקב · וע' לעיל פ' י"ח ס"ז לחק לך וכמ"ש כאן ושמרת את החוקה וגו' ודו"ק : והזהיר לישראל ע"ד ושמרת את החוקה · שתחלה אמר זכור את היום הזה וא"כ אמר ז' ימים וגו' ודורש ע"פ גז"ש של זכור שבכל הפרשה שמדמה ענין הפסח לענין השבת שכמו שהשבת על מעשה בראשית כך יום היציאה ממצרים לרמז על הנסים לאות שהעולם שלו שע"כ נקרא חוקה הזאת זכרון יום אחד לשבעה רק ההפרש שהשבת אחד לשבעה תמיד ויום הפסח אחד לז' פעם אחת בכל שנה : אל תזכרו כל הגלים · פי' אל תזכרו הצרות להתאבל עליהם שא"כ תקטן מעלת הישועה אלא לזכור הצרות לצורך שמחת הישועה להגדיל הנס וכן בנמשל : ח דבר אחר קדש לי כל בכור · דעת רבי נחמיה שמצות פטר רחם נהג מיד במדבר ג"כ כי בפרשה והיה כי יביאך כתוב שנוהג בבואם לארץ אך בפרשת קדש לא הזכיר ביאת הארץ להורות שנוהג גם מיד במדבר וע' בבכורות (דף ד') פלוגתא בזה · וכמ"ש רש"י בחומש כאן · וכאן בשיבוש ול"ל רנ"א אמר הקב"ה כשתבואו לארץ העבירו כל פטר רחם לי שנאמר והעברת כל פטר רחם לה' יכול שלא להעבירו מיד ה"ל קדש לי : על שחס עליהם · כמ"ש בפסוק ויהי כי הקשה פרעה וגו' ויהרוג ה' כל בכור על כן אני זובח לה' וגו' וכל בכור בני אפדה שע"פ מדה ט' וי"ז וממעל אנו דורשים שעיקר הטעם שכאשר הרג בכורי מצרים היה לו להרוג גם בכורי ישראל ויחמול עליהם ופדה אותם בבכורי מצרים ע"כ עלינו להקדיש הבכורים ולפדותם כמפורש ועיקר הטעם אינו מפורש כי אם ע"פ המדות : הודיעהו נסים · שמ"ש ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרוג ה' וגו' אין הכוונה שהתשובה על שאלת הבן אינו רק ממכת בכורות שהרי באמת על שהקשה לשלחנו הכה אותו בי' מכות אלא נידון ע"פ מדה כ"ה שמ"ב הוא בכלל כל הי' מכות של מצרים

יפה תואר

עלי זבח כלומר שיזכו לעוה"ב וסובר כר"א בפ' חלק דור המדבר יש להם חלק לעוה"ב ויליף ממקרא זה : מיד נתנו עצמן ומלו · יתכן שהיה זה קודם תשיבה שמתשיבה שהוא יו"ט אין מילה שלא בזמנה דוחה אותה ועוד דאין מילה בלילה · ומיהו קשה דע"כ זה היה אחר שחיטה וצ"ל והאיך יכול להאכילן ממנו כשמולו מאחר שלא נמנו עליו קודם שחיטה · וי"ל דסורחת שעה היתה : אבל לעתיד לבוא אני לבדי · פי' כי בצאתם ממצרים הלך ה' לפניהם וב"ד עמו והיה רחמי ה' מעורבים בדין ונענשו על חטאם אבל לעתיד יהיה ה' לבדו ויהיו רחמים גמורים : שנאמר שמחו בה' וגילו צדיקים · נראה משום דכתיב שם כי יומם ולילה תכבד עלי ידיך וסוף כתיב רני פלט תסובבני סלה דמשמע אף שעברו עלי כמה צרות איני זוכר אלא הפליטה מהם ולכן מ"ש שמחו בה' וגילו צדיקים הוא כענין זה כי יגילו בישועתו ולא יזכרום הראשונות ולא תעלינה על לב :

ידי משה

יאכלו בו ערלים ותשובה להם על מה שהיו יראים דלעיל ודו"ק : מפני שהיו עייפים · פי' שהיו נפשם עייפים מן ריח רע של דם פסח ונתאוו לריח טוב של פסח וכן הוא במדרש חזית בפסוק עד שהמלך במסיבו : חיי בדם פסח וכו' · מסיפא דקרא קדריש דכתיב ואמר לך בדמיך חיי ואמר לך בדמיך חיי : כך קדש לי כל בכור · פי' כך פי' של וקדש והדר מפרש הפסוק של זכור את היום הזה כנגד מה וכו' : למה כי בחוזק יד ולא יראה לך שאור ז' ימים · קושיא הי' פי' מה שייכות שני פסוקים להדדי וכי בשביל שבחוזק יד וגו' לא יראה לך שאור ז' ימים ומשני כנגד ז' ימים וכו' : יכול לא להעבירו מיד · פי' מדכתיב והיה כי יביאך אל הארץ דוקא ת"ל והעברת מדלא כתיב ויעבירו אלא לשון והעברת שאתם חייב להעביר פטר רחם על שחס וכו' :

ונסל

שעשיתי לך עטרה לראשך שלא תשכחי אותה · כך האלהים עשה נסים לישראל ובשבילן הרג בכורי מצרים לכך הזהירם על קדושת בכורים שהוא בידיו הרג אותם שנאמר וה' הכה כל בכור שיהיו עטרה בראשם של ישראל שלא ישכחו הנס לעולם :

סדר בשלח

פרשה כ א ויהי בשלח פרעה זה שאמר הכתוב (משלי כו) (א) שוט לסוס ומתג לחמור · (א) שוט לסוס זה פרעה הראשון (ב) שנאמר (בראשית יב) וינגע ה' את פרעה על דבר שרי אשת אברם מה ת"ל אשת אברם (קהלת ד) א טובים השנים מן האחד · (ג) ואומר (בראשית יג) ולאברם הטיב בעבורה · (ד) ומתג לחמור זה היה אבימלך אימתי (שם כ) כי עצור עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך · התחיל משבח עצמו ואומר (שם) בתם לבבי ובנקיון כפי · ואחשוך גם אנכי אותך מחטוא לי · ב למה"ד לחמור שהיה אדם רוכב עליו ראה את התינוק בשוק (ב) קפץ עליו ולא הזיקו התחילו משבחין לחמור שדלג על התינוק ולא הזיקו · אמרו להם בעליו חייכם אילולי אני שהמשכתיו ברסן של פיו היה מזיקו · כך אמרו כשר היה אבימלך שלא קירב אצל שרה אמר להם הקב"ה הוא היה מבקש ואני לא הנחתיו ואני הוא שמשכתיו · שנאמר (תהלים קמ) אל תתן ה' (ה) מאויי רשע · לכך נאמר (משלי כו) ומתג לחמור (שם) (ג) ושבט לגו כסילים · זה פרעה והמצריים שכיון שנתכלו במכות שלא בטובתם שלחו את ישראל שנאמר ויהי בשלח פרעה · משל אבימלך למה"ד לאחד שנכנס בפלטין של מלך ונטל דיפלומטר שלו באפילה יצא ותפשו אמר לו המלך מה בידך והיה מירתת א"ל למה אתה מירתת שמא נטלת כלום מן הפלטין א"ל לאו ומה הדיפלומטר הזה מי נתנו לך · כך אמר אבימלך לפני האלהים (בראשית כ) הגוי גם צדיק תהרוג · א"ל יודע אתה שלא נגעתי בה · א"ל ומה אשתו של איש עושה אצלך ועכשיו שלחה שהיא א"א · הנך מת על האשה אשר לקחת וגו' ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך · מהו ויתפלל בעדך משל לראש המדינה ששלח את עבדו אצל הדיין להכותו והתחיל מבקש מן הדיין א"ל הדיין לי לא עשית דבר יאמר אדוניך ואני מניחך · כך אמר האלהים אברהם מסר לי דינו מאמש ואני הכתבתי שאני (תהלים קמו) עושה משפט לעשוקים ואתה עשקתו יתפלל עליך ואני עוזבך שנא' (בראשית כ) ויתפלל בעדך וחיה (משלי כו) ומתג לחמור · משל פרעה למה"ד לרועה אחד שהיה רועה חזירים מצא רחל אחת משכה ביניהן שלח בעלה אצלו ואמר תן לי רחלי א"ל אין לך אצלי רחל · אמר הבעל הודיעו לי מהיכן הוא משקה בהמותיו הלכו והודיעוהו וסתם את המעיינות א"ל שלח לי רחלי א"ל אין לך בידי רחל · אמר הבעל הודיעו לי מהיכן הוא מרביץ את בהמותיו הלכו והודיעוהו והרס את הצריפין · א"ל שלח לי רחלי אמר אין לך בידי רחל · אמר הודיעו לי היכן הוא רועה הלכו ומודיעו לו ושרף את כל העשב שהיה לו · א"ל שלח לי רחלי אמר אין לך בידי רחל · אמר הודיעו לי היכן בנו הולך ללמוד באסכולי והלך ולקח בנו תחת ידו א"ל שלח לי רחלי א"ל הרי רחלך · היה מנהיג והולך ואח"כ חבשו אצל בנו א"ל עכשיו אין רחלך בידי למה אתה חובשני מה יש לך בידי עוד · א"ל שאני מבקש ממך כל מה שילדה וגזותיה כל הימים שהיתה אצלך · התחיל צווח ואומר ולואי לא נתתיה והיו בני אדם אומרים עמד בדבריו (ו) ולא שלחה לו והוא שבקש להרגו · כך המלך זה ממ"ה הקב"ה · רחל אלו ישראל · רועה חזירים זה פרעה · ירדו ישראל למצרים ונתן עליהם מסים שנאמר (שמות א) וישימו עליו שרי מסים ואומר כל הבן הילוד · התחיל הקב"ה אומר למשה אמור לפרעה (שם ז) שלח עמי ויעבדוני הלך וא"ל התחיל אומר (שם ה) מי ה' אשר אשמע בקולו · התחיל משה ואמר להקב"ה הרי הוא אומר מי ה' ואינו רוצה לשלח · א"ל היכן מצרים שותים א"ל מנילוס א"ל הפוך אותו לדם א"ל איני יכול להפכו ג יש אדם שותה מן הבאר משליך אבן לתוכה א"ל ילך אהרן ויהפכנו הלך אהרן והכהו ונהפך לדם · למה לא הכה אותו משה אמר נשלכתי לתוכו ולא הזיקני ובשביל כן הכהו אהרן · התחילו המצרים מבקשים לשתות ולא היו מוצאין · חזר ואמר שלח עמי ולא רצה א"ל היכן בהמתו רועה במדבר שלח עליהן ברד (ד) ושיבר כל עץ שלהם ושרף את הכל שנאמר (שם ט) ויהי ברד ואש מתלקחת וגו' · ואח"כ שלח להם ארבה ואכל כל ירק העץ (ה) (ז) ונטל מקלו ושרף (וערף) כל בהמות שנאמר והנה יד ה' הויה · הביא עליו כל המכות ולא רצה לשלחם · ואח"כ נטל בנו וחבשו שנאמר (שם יב) וה' הכה כל בכור באותה שעה אמר

מסורת המדרש א אגדת בראשית פרק ס"ו · ב בראשית רבה פנ"ב · פסיקתא רבתי פיסקא כ"ב · ילקוט סדר וירא רמז נ' · ג עיין בב"ק דף נ"ב ובילקוט סדר תלא רמז התקנ"ג ·

חדושי הרש"ש

(א) שוט לסוס זה פרעה ומתג לחמור זה היה אבימלך כו' · כי סוס וחמור שניהם אומרים לבעלי תאוות המשגל כדכתיב אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם (יחזקאל כ"ג) : (ב) קפץ עליו ולא הזיקו כו' · כי גם כשאבימלך היה מתמום ידים כדלעיל בב"ר פנ"ב וע' מש"כ שם אות ב' : (ג) ושבט לגו כסילים זה פרעה והמצריים · וכן ישעיה אמר עליהם אך אוילים שרי צוען כו' ועיין לעיל פ"א : (ד) ושבר כל עץ שלהם · הוא נגד הריסת הצריפין בנמשל כי עץ השדה הוא מחסה לצאן בעת השרב : (ה) ונטל מקל ושרף כו' · הוא מלשון אפר מקלה · ובמ"כ הגיה הידו"מ :

חדושי הרד"ל

(א) שוט לסוס זה פרעה הראשון · כי סוס שוטף בזנות ומצרים משולים כסוסים : (ב) שנאמר וינגע כו' · ואמרו בב"ר שם שהיה מלאך עומד ומגלב (פי' שוט ומקל) בידו כו' וזהו שוט לסוס : (ג) ואומר ולאברהם הטיב בעבורה · לאברם בזכות שרה שהיו טובים השנים זה לזה : (ד) ומתג לחמור זה היה אבימלך · כדמפרש שחשך בעדו הקב"ה ומשכו ברסן ומתג (וע' מ"ש בס"ד בביאורי לפר"א ס"פ ל"ו על מתג האמה שנתן יצחק לאבימלך) : (ה) מאויי רשע · לכך נאמר ומתג לחמור משל אבימלך למה"ד כו' בעדך וחיה ושבט לגו כסילים זה פרעה · ויהי בשלח פרעה משל פרעה למה הוא דומה כו' כצ"ל : (ו) ולא שלחה לו והוא שבקש להרגו · כלומר אף שבקש להרגו מכל מקום עמד זה בדבריו והיה לו זה לשבת גבורת לבבו · וכדמסיים בנמשל אח"כ והם אומרים ראו איש שעמד בדבריו : (ז) ונטל מקל · וערף כל בהמתו כצ"ל פי' הרגם מכת עורף באכזריות חמה (ונקט לשון האמור בפטר חמור ואם לא

פירוש מהרז"ו

מצרים ויצא מן הכלל ללמד על הכלל כולו כל היו"ד מכות על שהקשה · ופרט מ"ב לענין פדיית בכורות אך לענין שאלת הבן בפסח הכוונה על כל הנסים : ובשבילו הרג בכורי מצרים · כמ"ש לעיל פר' ע"ו סוף סי' י"א ובסוף פ' י"ז נתשי כפרך מצרים ובאיזה אופן שעשה בעצמו · ואף דלעיל פ' י"ב ס"ד שלא ע"י הקב"ה ערוב · דבר · מ"כ · ההפרש דשם לא נגלה הקב"ה אך במ"ב בגילוי שכינה : עטרה וכו' שלא ישכחו · בפרשת קדש כתוב ולזכרון בין עיניך ובפרשת והיה כי יביאך כתוב ולטוטפות בין עיניך וטוטפות הוא עטרה וזהו מ"ש עטרה וכו' שלא ישכחו וע' ב"ר רים פל"ד ומש"ס :

פרשה כ סי' א ומתג לחמור · פ"ס וצ"ל ומתג בלא ו' : זה פרעה הראשון · פרעה שהיה בימי אברהם ולא פרעה שבימי יוסף ולא שבימי משה ·

ויתכן עוד שכוונתו למ"ש בספר היכל מרקיון שמלך בחכמתו והוא הראשון שנקרא פרעה על שפרע מס ממצרים קודם שמלך ע"ש בסדר לך לך באריכות והוא לקח את שרה ולקה על ידה וההפרש שבין פרעה לאבימלך שפרעה נמשל לסוס על עזותו שלא יועיל לו מתג לבד וצריך גם שוט לזוערו · וכן פרעה באו עליו הנגעים לעצרו מן החטא ואבימלך נדמה לחמור שאין בו עזות כל כך ודי לו במתג לבד וזהו ואחשוך גם אנכי וגו' : טובים השנים · שבזכות שניהם לקה והטיב להם · עי' ב"ר פר' מ"א ס"ב : כי עצור עצר וגו' · שזהו שהכה אותו בעצר רחם למנוע אותו שלא יחטא בדמיון המתג (אך בפרעה הרבה מיני מכות · וזה כפי הפשט וע' ב"ר מ"א שם) כלשון הכתוב ואחשוך וגו' וכמ"ש ב"ר פנ"ב ס"ז : כי עצר עצר ה' · פסוק זה בסוף הפרשה והמדרש הקדימה לשאר הפסוקים ע"פ מדה ל"א כשאמר לו הנך מת וגו' אז הכה אותו בעצור כנ"ל וזהו לא נתתיך לנגוע אליה ע"י העצור הנ"ל : כשר היה אבימלך · אע"פ שכבר קפץ עליה ולקחה לביתו כבש יצרו ולא קרב אליה · ולא אמרו כן על פרעה שהרי אמר אבימלך הגוי גם צדיק והקב"ה העיד עליו כי בתם לבבך ועל מעלתו זכה שדבר אתו אלהים : ושבט לגו כסילים · כאן מרומז המכות כמ"ש במדרש תהלים ק"ה על פסוק שמו בם דברי אותותיו שהיו המכות נרשמות בגופן וכמ"ש לעיל פר' ע"ו ס"י כיון שנגעו המכות בגופו התחיל מרגיש : ויהי בשלח פרעה · ולא פירש מה היה בשלחו שמ"ש ולא נחם ענין אחר הוא וע"כ דורש ויהי וי היה נוטריקון כנ"ל : פרעה והמצריים · שברישא דקרא שוט לסוס ומתג לחמור בלשון יחיד שלא חטאו אלא פרעה ואבימלך אך בס"ד לגו כסילים בלשון רבים שגם המצרים חטאו : משל אבימלך · ד"א הוא על פסוק שוט לסוס ומתג לחמור : דפלמטור · הערוך בערך דפלמטר מלא מרגליות כלי כעין תיבה ובמוסף ערוך ארגז קטן וכפול דו פנים פלומטר ארגז : מי נתנו לך · ובנמשל כמ"ש אשר לקחת מי נהגה לך : מהו ויתפלל בעדך · מאחר שדבר אתו אלהים והוכיחו והזהירו וקבל תוכחתו היה לו למחול ולרפאו : ראש המדינה · ובנמשל על אברהם שהיה אב המון גוים ופלשתים מזרע מצרים מבני חם עבדי שם ויפת · ומשל דינו מעט שלקחה לביתו : ומתג לחמור · שייך לענין אבימלך וכאשר אמר הוי ומתג לחמור · עי' פר"א פ' ל"ו שיצחק נתן לאבימלך אמה אחת ממתג החמור שרכב עליו לאות ברית שבועה וזה מ"ש אצל דוד ויקח את מתג האמה מיד פלשתים · ושע"כ דורש מ"ש ומתג על פלשתים : משל פרעה · פרעה השני עם מצרים : והיו ב"א אומרים · מאחר שסבל כל כך ולא שלחה מן הסתם הדין עמו והתובע בא עליו בעלילה · אך מאחר שהחזיר לו אינו יכול לטעון כן ועל דרך הרועה לרעות רחלים עם חזירים יחד תפס המשל בענין זה : מי ה' אשר אשמע · וס"ד וגם את ישראל לא אשלח · וזהו אין לך בידי רחל ורחל הוא ישראל כמ"ש שה פזורה ישראל וכרחל נאלמה : היכן מצרים שותים · אף שאין שייך בנמשל שאין הש"י צריך לשאול אמר כדרך המשל : איני יכול להפכו · לעיל פ"ט ס"י שם איתא שהקב"ה אמר לו והורה מדה ע"ו שתחלה כתוב הנה אנכי מכה במטה אשר בידי שמשה עצמו יכנו ואח"כ כתוב שמשה אמר לאהרן שיכנו ומפורש שאהרן הכה · והכריעו מפסוק משיב רעה תחת טובה לא תמוש רעה מביתו אע"פ שלא הזכיר הפסוקים זיל קרי בי רב הוא ומה שכפל הלשון הם שני נוסחאות משני מקומות : ולא היו מוצאין · כמ"ש ולא יכלו מצרים לשתות מים מן היאור · ולא פרט המדרש אלא המכות שייך אל מרעה הבהמות והשאר אמר דרך כלל : ושרף את הכל · והאם שעם הברד שרף כל המרעה : נטל מקל וכו' · היינו מכת דבר כמ"ש לעיל פ' י"א ס"ד אמר הקב"ה אביא עליכם רועה יפה שנאמר הנה יד ה' הויה ודרך הרועה לרעות במקל כמ"ש רעה עמך בשבטך צאן מרעיתך : נטל בנו וחבשו · אמר

מתנות כהונה

פרשה כ טובים השנים · שני זכיות זכות עצמם וזכות אברהם גרמו לפרעה לנגעו בשביל שרה · ה"ג ובנקיון כפי אמר הקב"ה ואחשוך : שנתכלו · לשון כליון : דיפלומטר · פי' הערוך כלי כעין תיבה : א"ל יודע אתה כו' · אבימלך אמר כן להקב"ה : יאמר אדוניך · שמניחך : הצריפין · גדרות לבהמותיו ששם מלינים בלילה : באסכולי · בית תלמוד הנערים נקרא אסכולי בלשון יון · כך פירש הערוך : [ה"ג עמד בדבריו ולא שלח כו'] : והוא שביקש להרגו · ולפיכך הטיל עליו : יש לך אדם שותה כו' · כלומר כיון שאמו הטילתו בתוך המים היאך אפשר לו לשלם להם רעה ולהכותם כדאמרינן בירא דשתית מיא מניה לא תשדי ביה קלא וכדמפרש והולך : ושרף כל בהמתו · כלומר וכלה ואולי צ"ל וסדף מגזרת בדפון שמפרשין אותו לשון מכה בכד : ואע"פ שמכת דבר היא מכה החמישית אינו מקפיד על הסדר :

ידי משה

ונטל מקל ושרף · ה"ג ונטל מקל ושרף פי' כמו מוקד אש ונקט לשון שריפה כי בנמשל בחורת הרתל אמר ושרף את כל העשב באחרונה וזה הדבר בנמשל היא כנגד שריפת העשב כי שרף העשב כדי בימותו

יפה תואר

ויהי בשלח פרעה · משום דקי"ל שלא בכ"מ שנאמר ויהי הוא צרה ומאי צרה איכא הכא דכתיב ויהי · אי משום פרעה מאי איכפת לן ומאי קמ"ל · ובא לדרוש ויהי שפרעה נות וי וכדמסיים בסוף סימן ומייתי האי קרא שוט לסוס ומתג לחמור ושבט לגו כסילים לאמור כי מוסר הכסיל צריך

סוס דוקא בגופו ולא בכל אשר לו מסביב · וכן היה בפרעה כי בכל המכות לא נכנע עוד · ולכן מסר נס בגופו : שוט לסוס זה פרעה · אחרי כי דברי שלמה נאמרים בדרך נגלה ונסתר : לכן אמר כי הנסתר בכתוב הזה כולל זה הדרש של פרעה ואבימלך · אבל פשט הנגלה בוודאי כוונה אחרת היא בכתוב : אימתי כי עצור עצר ה' בעד כל רחם · פי' דהמתג משמש לבתי פעולות · שאחת לדקרו וכמו השוט לסוס · והשנית להניגו וכמו הרסן · ולכן לפעולה הראשונה אימתי כי עצור עצר כי הקב"ה הכהו ועצרו על ידי נגעים · ולפעולה השניה אמר למה"ד לחמור שהיה אדם רוכב עליו כו' ואני לא הנחתיו ואני הוא שמשכתיו : זה פרעה והמצרים כו' · נראה דדריש מה דכתיב לגו שהשבט צריך לנגוע בגופו · וזה פרעה והמצריים מפא"כ בסוס וחמור די אם יוכו ולא יתכלו · וכן לקמן מה שאמר משל פרעה למה"ד לרועה אחד כו' נאמר על שונא א' שלא שב עד שנתכלה גופו : כך המלך זה ממ"ה הקב"ה · נראה דגרסינן לעיל מצא רחל אחת של מלך · ופי' רחל אלו ישראל כדכתיב ותנה

אמר קומו צאו · רדף אחריהם (ו) תפשו וחבשו בצד בנו שנאמר (תהלים קלו) ונער פרעה וחילו בים סוף · התחיל פרעה אומר ולואי לא שלחתים והם אומרין (ח) ראה איש (ז) שעמד בדבריו שמשלחן הרי הורגנו הוי ושבט לגו כסילים · למה נאמר בהם שבט לפי שמכל מכות הראשונות לא הרגישו עד שהביא עליהן את השחין כיון שלקו אמרו אלו לאלו הרי מכה רעה · ואין [לשון] שבט אלא שחין שכן איוב אומר (איוב ט) יסר מעלי שבטו · (ח) לכך נאמר ושבט לגו כסילים אמר פרעה הרי לקה עמי והרג את בני והרי בניו יוצאין · כיון ששלחם התחיל קורא ווי ווי הוי ויהי בשלח פרעה:

ב ד"א ויהי בשלח פרעה הה"ד (ירמיה נ) כה אמר ה' צבאות (ט) עשוקים בני ישראל ובני יהודה (וגו') גואלם חזק ה' צבאות שמו מלה"ד לאדם שהיה לו פרדס א"ל חברו מכור לי את הפרדס הזה מכר לו במנה ולא היה יודע בעל הפרדס מה בתוכו אמרו לו בכמה מכרת את הפרדס אמר להם במנה א"ל יש בו זיתים בק' מנה · גפנים בק' מנה · רמונים בק' מנה · מיני בשמים בק' מנה · וכן כל מין ומין בק' מנה · אמרו לו ולא היית יודע מה אתה מוכר ומה יש בפרדס (שה"ש ד) כפרים עם נרדים נרד וכרכם · ואילו לא היו של לוקח אלא מעיינות שבתוכו די שנאמר (שם) מעין גנים באר מים חיים ונוזלים מן לבנון התחיל המוכר תוהא · כך היה פרעה כששלח את ישראל לא היו לפניו כלום · אמרו לו גדולי מלכות מה עשית אילו לא היה בידם (י) אלא הבזה לבדה דיים שנאמר (שמות יב) וגם ערב רב עלה אתם ולא עוד אלא שכמה עשירים היו בהם כמה חכמים וכמה בעלי אומניות שנאמר (שה"ש ד) שלחיך פרדס רמונים כמה אנשים ונשים וטף היו שנאמר (ירמיה נ) וכל שוביהם (ט) החזיקו בם · מה כתיב אחריו (שם) גואלם חזק ה' צבאות שמו · באותה שעה התחיל קורא ווי ווי ויהי בשלח:

ג ד"א ויהי בשלח · הה"ד (תהלים קמז) השולח (י) אמרתו ארץ אוי להם לרשעים שהם רמה ותולעה ובטלים מן העולם ומבקשים לבטל דברו של הקב"ה · אמר להם אתם אמרתם וגם את ישראל לא אשלח ואני אמרתי שלח עמי נראה דברי מי עומדים דברי מי בטלים · לסוף עמד פרעה מעצמו והלך ונפל על רגליו של משה ואמר להם לישראל קומו צאו · אמר לו הקב"ה מה פרעה דבריך עמדו או דברי לכך נאמר השולח אמרתו ארץ אימתי ויהי בשלח פרעה · וכי פרעה שלחם בלעם אמר (במדבר כג) אל מוציאם ממצרים וכאן כתיב ויהי בשלח פרעה · אלא מלמד שהיה פרעה מלוה אותם וא"ל התפללו ובקשו עלי רחמים שנאמר (שמות יב) גם צאנכם גם בקרכם קחו כאשר דברתם ולכו וברכתם גם אותי · [א] ואין שלוח האמור כאן אלא לויה שנאמר (בראשית יח) ואברהם הולך עמם לשלחם:

ד ד"א ויהי בשלח פרעה א"ל הקב"ה אני כתבתי בתורה (דברים כב) שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך ואתה שלחת את האבות ובנים השלכת ליאור אף אני משלח אותך לים ומאבד אותך שנאמר (תהלים קלו) ונער פרעה וחילו בים סוף ואקח את בתך ואוריש לה ג"ע:

ה ד"א ויהי בשלח פרעה · הה"ד (שה"ש ד) שלחיך פרדס רמונים א"ר לוי [ב] משל לאחד שהיה לו שדה והיה בה גל של צרורות עמד ומכרה לאחר · עמד אותו האיש שקנאה והעביר אותו הגל מתוכה ומצא תחתיו מים חיים · נטעה גפנים עשאה שורות שורות נטע בה כל מיני בשמים (יא) נטע בה רמונים העמידה על קנים בנה מגדל בתוכה והושיב בתוכה שומר כל מי שהיה עובר עליה היה משבחה · עבר עליה אותו האיש שמכרה ראה אותה מליאה כל טוב אמר אוי לי שכך מכרתי אוי לי שכך הוצאתי מידי כך היו ישראל במצרים גל של צרורות (יא) שנאמר (שם) גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום · כיון שיצאו נעשו פרדס רמונים שנאמר שלחיך פרדס רמונים וגו' נעשו כגפן היין שנא' (תהלים פ) גפן ממצרים תסיע · נעשו שורות שורות · ראובן שמעון לוי ויהודה · וכן כולם · נטע בה כל מיני בשמים שנאמר (שה"ש ד) נרד וכרכום קנה וקנמון נטע בה תפוחים שנאמר (שם ח) תחת התפוח עוררתיך · סמכה על הקנים אלו קני המנורה · מצא בה מים חיים שנא' (שם ד) מעין גנים באר מים חיים · בנה בה מגדל שנאמר (ישעיה ה) ויבן מגדל בתוכו וגם יקב חצב בו · הושיב בתוכה שומר שנא' (תהלים קכא) ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך · כל הימים שהיו הבריות רואים את ישראל היו משבחין אותן ומי היה משבחן בלעם הרשע שנאמר (במדבר כד) מה טובו אהליך יעקב כנחלים נטיו · בלעם ראה אותן ותמה · (יב) פרעה ראה אותם שורות שורות כהנים לוים וישראלים דגלים דגלים התחיל צוות ואמר אוי לו לאותו האיש שכך הוציא מתחת ידו לכן נאמר ויהי בשלח פרעה:

ו ד"א ויהי בשלח פרעה הה"ד (תהלים קכד) נפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים · משל ליונה שהיתה יושבת בקנה ראה אותה נחש רע היה מבקש לעלות

מסורת המדרש א מכילתא כאן ריש פ"א · תנחומא כאן סימן א' ב שה"ש רבה פ"ד פסוק י"ב · פסיקתא דרב כהנא פ' י"י מכילתא כאן ריש פ"א · ילקוט כאן רמז רכ"ס · ילקוט שה"ש רמז תתקפ"ח:

חדושי הרד"ל

תפדה וערפתו) : (ח) ראה איש · שעמד בדבריו משמשלחן הרי הורגנו כן נכון יותר הגירסא : (ט) החזיקו בם · מלת"י שלחם מה כתיב אחריו גואלם חזק כו' כצ"ל ועיין יד"מ : (י) אמרתו ארץ · עד מהרה ירוץ דברו כצ"ל מהרה ירוץ דברו להתקיים אף שהרשעים חושבים לבטלו : (יא) נטע בה רמונים · נטע בה תפוחים העמידה כו' כצ"ל וכדמסיים אח"כ בנמשל נטע בה תפוחים שנאמר תחת כו' · ולפ"ז הן עשרה דברים של שבח כאן וכמ"ש בס"ד בביאורי לפר"א ר"פ מ"ב · ע"ש : (יב) פרעה ראה אותן כו' דגלים

ולכן קראו הכתוב כסיל והוא לווח ווי ווי : (ט) עשוקים בנ"י כו' · יתכן שמפרש עשוקים לשון יוקר · עי' סדורש ערב מלשון מערבך (יחזקאל כ"ז) שהוא כולל כל מיני חפצים יקרים ועתש"כ בבמ"ר פכ"ב בס"ד · ויותר נראה שהכוונה על סוס"ם ואמר ובקר וגו' שכן במכילתא אמרו ע"ז שבזה נתקיים ואתרי כן יצאו ברכוש גדול : (יא) שנאמר כו' מעין חתום · לפי המשל פירושו המעין היה חתום וסתום תחת הגל ולא נראה :

חדושי הרש"ש

(ו) תפשו וחבשו בצד בנו כו' · ומשם זכו לביזת הים שהיתה גדולה מביזת מצרים כדאיתא במכילתא בא ספי"ג ובמדרש נשא ספי"ג ובחזית בפסוק תורי זהב כו' · והוא שכר השעבוד והמסים נגד מחיר הגיזות שבמשל · ומה שנערו בים תחת כל הבן הילוד כו' הוא נגד הולדות שבמשל : (ז) שעמד בדבריו שמשלחן כו' · נראה דצ"ל שלא שלחן והרי הורגו כבמשל : (ח) לכך נאמר ושבט לגו כסילים אמר פרעה הרי לקו כו' · ר"ל ומאד נסכלתי עתה כי נלקתי הרבה וגם את בניו שלחתי ויותר טוב היה לי אם הייתי שולחם תיכף ולא הייתי נלקה או שגם עתה לא שלחתים והיו אומרים ראה שעמד בדבריו כו' : (י) אלא הבזה לבדה דיים שנאמר וגם ערב רב וגו' · יתכן

מתנות כהונה

ה"ג עכשיו שמשלחן : שנאמר מעין גנים כו' · ליפות המשל הביאו שהמקרא מכנה את ישראל כך : ה"ג כמה אנשים ונשים וטף היו שנאמר וכל שוביהם החזיקו בם : העמידה על קנים · העמיד קנים תחת זמורות הגפנים והרמונים שלא יכבדו למטה וישברו : [ה"ג נעשו פרדס רמונים שנאמר שלחיך פרדס רמונים] :

עלה

פירוש מהרז"ו

כלשון המשל והכוונה במ"ב שהרגנו כמ"ש מבכור פרעה וגו' : וחבשו בצד בנו · כלשון המשל והכוונה שכמו שהרג בנו במצרים במ"ב כך הרגנו בים : ונער פרעה · בתורה אינו מפורש אם טבע פרעה בים רק ברמז כמ"ש מרכבות פרעה וגו' כי בא סוס פרעה וגו' לא נשאר בהם עד אחד רק מפורש בתהלים ונער פרעה וחילו וע' לקמן ס"ס ד' · ועי' במכילתא פסוק וינער ה' את מצרים ובפר"א פרק מ"ח חולקים ע"ז שסוברים שלא מת בים :

שעמד בדבריו · והאר שבכל כך הדין עמו ובעלילה רוצה להרגנו שהרי גם אחר ששלחם רוצה ג"כ להרגנו : את השחין · עי' לעיל פר' י"א ס"ו וסוף פ"י · ואף שכל המכות היו נרגשות בגופן כדלעיל בריש הסי' עכ"ז כל המכות עיקרן חוץ לגוף רק שחין עיקרו בגוף : הרי מכה רעה · וכמ"ש ולא יכלו החרטומים לעמוד וגו' מפני השחין · ודורש גז"ש מאיוב ביסורי איוב היה שחין כמ"ש ויכהו בשחין רע וגו' : ב כה אמר ה' צבאות עשוקים · וס"ד כל שוביהם החזיקום מאנו שלחם · ועיקר הנבואה אגל בבל כתיב ותיבת כל לרבות מצרים ושאר השובים : כפרים עם נרדים · ור"ד שלחיך פרדס רימונים שרוה"ק אומר לפרעה שלחיך מה ששלחת דומה לפרדס רימונים וגו' · ועי' שי"ר פסוק זה בתוך פסוק גן נעול : ולא היו לפניו כלום · לא היו חשובים בעיניו שלא ראה בהם יתרון : אמרו לו גדולי המלכות · כמ"ש ויאמר מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדינו הרי שאמרו מי שבידם לשלוח בצווי פרעה הם שריו הגדולים שעתה נתייקרו בעיניהם ע' לקמן סי' ה' : ג השולח אמרתו ארץ · ולא פירש איזה אמרים והיל"ל לארץ ע"כ דורש ע"פ מדה ז' וי"ז ומדה ט' השולח פרעה ששלח למה כי אמרתו של הקב"ה חזקה ועומדת בארץ כמ"ש כוננת ארץ ותעמוד וכמ"ש והארץ לעולם עומדת : עמד פרעה מעצמו · נ"ל בעצמו עי' לעיל פ' י"ח בס"א ובסוף סי' י' : בלעם אמר · פי' ד"א ויהי בשלח שפי' בלעם תחלה הרשיע ואמר הנה העם היוצא ממצרים ואח"כ הודה ואמר על כרחו אל מוציאו ממצרים ואיך אמר כאן בסוף ויהי בשלח פרעה בכ"מ והכריע שמ"ש בשלח פי' מלשון לוויה · מכילתא ותנחומא ריש בשלח : ד ויהי בשלח פרעה · היל"ל בהוציא פרעה · ולמה תלה בפרעה כצ"ל בסי' הקודם · ולמה לא נגמר דינו במצרים וע"כ דורש ע"פ גז"ש שבתיבת בשלח מלמדנו שעל שלא שלחם ברצון הש"י שעדיין לא נפרע ממנו על עון שפיכות דמים של הבנים שהשליך ליאור כמ"ש לקמן ס"י אך הש"י שילם לו מדה כנגד מדה ועשה כמו בשלוח הקן שלא האם ולקח לו הבת : ונער פרעה וחילו · כמ"ש לעיל ס"ס א' ועי' לעיל פר' י"ח ס"ג : ואוריש לה ג"ע · שהיה אחת מאותן שחשבו חז"ל שנכנסו בחיים לג"ע ועי' במדרש משלי בפסוק ותקם בעוד לילה · ובמדרש קהלת פסוק חופר גומץ ובמ"ר פר' י' ס"ב : ה שלחיך פרדס רימונים · ע' מ"ש לעיל ס"ב · מכילתא סדר בא על פסוק ויהפך לבב פרעה : ונעשו שורות · כדמיון הגפן שנוטעין אותו שורות · והנמשל שכל שבט חנה בפני עצמו · וככל מעלות שבדברים אלו נמשלו ישראל ע"פ מדה כ"א ע' ב"ר פר' מ"א מעלת התמר וש"נ · ולעיל פר' י"ז ס"ב מעלת התפוח · לקמן ריש פר' ל"ו מעלת הזית : נרד וכרכם · וס"ד מור ואהלות עם כל ראשי בשמים : בנה בה מגדול · הדמיון על בהמ"ק : ומי היה משבחן · פי' ראה מי הודה בשבחן אפילו בלעם שרצה לעקרם : דגלים דגלים · ל"ע שהדגלים נעשו [illegible]

יפה תואר

[illegible]

ידי משה

[illegible]

אליה ברחה הימנו למקום אחר עלה וישב לה בקנה נפלה האש בקנה ונשרף הנחש פרחה הצפור וישבה לה בגג כיון שנשרף הנחש והקן אמרו לצפור עד מתי את פורחת ממקום זה למקום זה הלכה ומצאה לה קן נאה ומשובח וישבה לה בתוכה · כך היו ישראל במצרים והיה פרעה הנחש מתחכם עליהם שנאמר הבה נתחכמה לו והוא נמשל כנחש שנאמר (יחזקאל כט) הנבא על פרעה התנים הגדול׳ ברחו ישראל מפניו שנא׳ (הושע יא) יחרדו כצפור ממצרים׳ וכיון שיצאו ישראל ממצרים נשרף פרעה באש שנא׳ (שמות טו) תשלח חרונך יאכלמו כקש · ישבו להם ישראל במקום אחר שנאמר (תהלים קב) ואהיה כצפור בודד על גג ואח״כ ברחו כצפור ממקום למקום שנא׳ (משלי כז) כצפור נודדת מקנה כן איש נודד ממקומו · וכשבאו לא״י מצאו להם קן שנאמר (תהלים פד) גם צפור (יג) מצאה בית · (יד) וכן דוד אמר (שם קלב) עד אמצא מקום לה׳ משכנות לאביר יעקב · לכך נאמר נפשנו כצפור נמלטה : ז ד״א ויהי בשלח פרעה · כששלח פרעה את העם מי צווח ווי פרעה משל למלך שהיה בנו הולך למדינה אחת הלך ושרה אצל עשיר אחד וקיבל העשיר בנו של מלך בעין טובה כיון ששמע המלך מי קבל בנו ובאיזה מדינה הוא היה משלח אגרת אצל אותו האיש ואמר לו שלח את בני פעם אחת וב׳ וג׳ היה משלח בכל זמן ובכל שעה ושעה עד שהלך והוציא לבנו בעצמו · התחיל אותו האיש צועק על שיצא בנו של מלך מתוך ביתו אמרו לו שכניו למה אתה צועק אמר להם כבוד היה לי כשהיה בנו של מלך אצלי שהיה המלך כותב אגרת לי והיה זקוק לי והייתי ספון בפניו עכשיו שנמשך בנו של מלך מאצלי אינו נזקק לי בדבר לכך אני צועק · כך אמר פרעה כשהיו ישראל אצלי היה הקב״ה זקוק לי והייתי ספון בפניו והיה משלח לי אגרת בכל שעה ואומר (שמות ט) כה אמר ה׳ אלהי העברים שלח עמי · והיה פרעה שומע מפי משה שלח את בני ולא היה מבקש לשלחם · כשירד הקדוש ב״ה למצרים והוציא את ישראל שנאמר (שם ג) וארד להצילו מיד מצרים · התחיל פרעה צועק ווי ששלחתי את ישראל לכך נאמר ויהי בשלח פרעה : ח (טו) ד״א ויהי בשלח פרעה מי אמר ווי משה אמר ווי משל לאחד שנעשה לבתו של מלך שושבין והיה רואה (טו) במזל שהוא מוציאה מבית אביה ואינו בא עמה לבית החתן לחופתה התחיל בוכה אמרו לו מפני מה אתה בוכה אמר להם בוכה אני שנתיגעתי להוציאה ואיני בא עמה לחופתה · כך אמר משה צועק אני שנתיגעתי להוציא את ישראל ממצרים ואיני נכנס עמהן לארץ לכך ויהי בשלח : ט ד״א ויהי בשלח פרעה משל לאחד שמצא צרור של מרגליות ולא היה יודע מה בידו אמר לאחד בדרך רצונך ליטול הצרור הזה שבידי אמר לו למה לי צרור שלך אמר לו טול אותה ואיני עומד בפניך נטלה הימנו כיון שנכנס במדינה ישב וחרז הגדולות לעצמן והקטנות לעצמן והבינוניות לעצמן נכנס אותו שמסר לו את הצרור בעיר וראה את האיש שנטלו הימנו שפתחן בחוץ ואדם בא ליקח ממנו ואמר לו קטנה זו בכמה אמר לו בק׳ רבוא והגדולה בכמה אמר לו באלף רבוא (יב) והבינוניות בכמה אמר לו בח׳ מאות רבוא כיון שראה כך קרע בגדיו אמר (טז) כל העושר הזה בידי היה וחנם הוצאתי מידי אוי לו לאותו האיש שכך הוציא מידו · כך היה פרעה · (יג) הצרור של מרגליות אלו ישראל שהיו בידו שנאמר (שיר א) צרור המור דודי לי · התחיל צווח קומו צאו · התחיל משה מונה אותן (יד) שש מאות אלף חוץ משבטו של לוי שלא מנה אותן · כשראה פרעה כל האוכלסין התחיל צווח ווי הוי ויהי בשלח פרעה : י ד״א ויהי בשלח פרעה הה״ד (תהלים סו) אמרו לאלהים מה נורא מעשיך ברוב עזך יכחשו לך אויביך · ר׳ יוחנן בשם ר׳ אלעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי אומר א אמרו (יז) לפעלא טבא יישר כחך כיצד הנצלבין צולבין את צולביהן (טו) הנהרגין הורגין את הורגיהן · המן חשב לתלות את מרדכי ותלו אותו ואת בניו · פרעה אמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו והוא הושלך לים שנאמר (שמות טו) מרכבות פרעה וחילו ירה בים · הוי אמרו לאלהים מה נורא מעשיך · מהו ברוב עוזך יכחשו לך אויביך ישתברו · ר׳ ברכיה אמר יעשו כזבים בדבריהם כענין שנאמר (ויקרא ה) וכחש בעמיתו · (יח) אתה מוצא ב נבוכדנצר אמר (דניאל ג) ורוה די רביעאה דמי לבר אלהין מה עשה לו הקב״ה (יט) מסרו למלאך השטן והתחיל מנגדו

מסורת המדרש א אסתר רבה פרשה י׳ · מדרש תהלים מזמור כ״ב · פסיקתא רבתי פיסקא י״ט · פסיקתא דרב כהנא פיסקא י׳ · ועמ״ש בהערות ותקונים · ילקוט סדר בא רמז קס״ו · ילקוט כאן רמז רכ״ה · ילקוט תהלים רמז תש״ג · ב ירושלמי שבת פרק ו׳ · שיר השירים רבה פרשה ז׳ פסוק ט׳ · מדרש שמואל פרשה ה׳ · אגדת בראשית פרק כ״ז ·

חדושי הרש״ש

(יב) הבינוניות כו׳ בח׳ מאות רבוא · נראה דצ״ל ה׳ מאות רבוא : (יג) הצרור כו׳ אלו ישראל כו׳ שנאמר צרור המור דודי לי · לכאורה זה קאי על הקדוש ברוך הוא דהכתיב דודי וכן דרשוהו בשבת (פ״ח ב׳) על הקב״ה · וכיוצא בזה דקדקו התוספות שם ע״א ד״ה פריו ע״ש : (יד) שש מאות אלף חוץ משבטו של לוי כו׳ · ר״ל דהן היו המנויין מכל ישראל · ובהן היה המנולה משפחות הקהתי כדאיתא לקמן בס״פ במדבר באריכה והוא נגד הגדולות והבינוניות והקטנות שבמשל המרגליות · וזה שלא כדברי הרמב״ן בר״פ תשא שהמנין הראשון שהיה לנדבת המשכן היה גם בני לוי בכללן כי עדיין לא נבחרו כו׳ ובמנין דחומ״ש כתיב אך את מטה לוי לא תפקוד אבל מקודם היו גם הם בכלל והכא חזינן דאף תיכף אחר יציאתן לא נמנו בכלל בנ״י · גם מש״כ שם עוד לפרש כשש מאות אלף רגלי הגברים · היינו מבן י״ג שנה ומעלה נפלאתי מאד · דא״כ איך יתכן מספרם בזמן נדבת המשכן מבן עשרים ומעלה (כמפורש בקרא בפרשת פקודי) עוד יותר על ת״ר אלף · בג״א ותקי״ן · שהרי אותם שהיו מבן י״ג ומעלה לא נעשו כולן בני כ׳ או · וכמותם יחסרו עוד ממנין ת״ר אלף ולמ״ג · ורש״י פירש הגברים מבן כ׳ וכן במדרש נשא פי״א ששים גבורים כו׳ אלו ס׳ רבוא שיצאו ממצרים מבן כ׳ ולמעלה וכ״ה בחזית בפסוק זה · ואולי יאמר הרמב״ן כיון שהכתוב אומר כשש מאות אלף כו׳ בכ״ף משמע שאינו מכוון (וכ״כ בעצמו שם לעיל) ויאמר שהיו יותר מת״ר אלף כ״כ עד שימולא מהם אותן שלא עלו עדיין או לגבי כ׳ ואשר מתו בינתיים ועוד הג״א ותקי״ן העודפים ודוחק : (טו) הנהרגין הורגין את הורגיהן · בסוף אסתר רבה איתא עוד המשוקעין היו משקעין את משקיעיהן וכן בילקוט כאן :

חדושי הרד״ל

דגלים התחיל צווח כו׳ · שה״ר פ״ד פי״א עיין שם : (יג) מצאה בית · ודרור קן לה וכן דוד כו׳ כצפור נמלטה וגו׳ הפח נשבר ואנחנו נמלטנו ד״א ויהי כו׳ כצ״ל : (יד) וכן דוד אמר עד אמצא מקום לה׳ · נראה ר״ל שכל שנודדת צפור כנסת ישראל כן איש זה שהקב״ה נודד ממקומו עד שמצא דוד מקום בהמ״ק מקום לה׳ משכנות וגו׳ (ועיין בריש הקדמת תקוני זוהר) : (טו) ד״א ויהי בשלח כו׳ משה אמר וי · כמ״ש לעיל ס״פ שמות אקרא דעתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם עתה תראה ולא במלחמת ל״א מלכים לכן כשנתקיים בשלח פרעה נזכר משה על הגזירה שעליו וצווח ווי (ותחלה מפני צער ישראל שהיו עדיין בגלות לא נפנה לצער עצמו כנ״ל) : (טו) במזל שהוא מוציאה מבית אביה ואינו בא עמה לחופתה התחיל בוכה כו׳ כצ״ל : (טז) כל העושר הזה · היה בידי כו׳ כצ״ל : (יז) לפעלא טבא · לפועל ואומן שעושה מלאכה בטוב אומרים לו ישר כחך · שכן היה דרכם לומר להם איישר כמ״ש בירוש׳ סוף פ״ה דשביעית · ובשלהי אסתר רבה הלשון כמאמר זה מה דתלין אינון מוגנין דילך וכן בילקוט תהלים שם : (יח) אתה מוצא כ״כ כו׳ · ירושלמי ספ״ו דשבת שה״ר פ״ז מדרש שמואל פ״ה · וע׳ אג״ב פכ״ז : (יט) מסרו למלאך השטן והתחיל מנגדו · בשה״ר שם הלשון ירד מיכאל המלאך וסטרו על פיו · ובירושלמי ומדרש הלשון ירד מלאך סטרו (ובאג״ב שם הלשון כשלקה סתם ולא פירש מה לקה · ואפשר

היינו

פירוש מהרז״ו

כולל גם היונה כמ״ש בין הבתרים ותור וגוזל וע״ז אמר ואת הצפור לא בתר : הנחש מתחכם · כלשון הפסוק והנחש היה ערום · והנחש הוא תנין וכמ״ש לעיל פ״ג סי׳ י״ב : יחרדו כצפור · כמ״ש ויוגד למלך מצרים כי ברח העם : תשלח חרונך · כמ״ש לקמן סוף פ׳ כ״א שנפלו גם אותם שנשארו במצרים : ישבו במקום אחר · שלא חזרו למצרים רק הלכו למדבר ממסע למסע בלא קביעות : גם צפור מצאה · וס״ד את מזבחותיך ה׳ צבאות היינו בבהמ״ק · וזהו מ״ש דוד אמצא מקום לה׳ משכנות לאביר יעקב היינו כנסת ישראל כנ״ל ובזה נוסדו הפסוקים החמשה · וענין המשל והנמשל ישבה בקנה · ישראל במצרים בימי יוסף בשלוה · מבקש לעלות אחריה לאכלה אחר מות יוסף · ברחה היונה ביציאתם ממצרים · נפלה האש בקנה בקריעת ים סוף כנ״ל · פרחה הצפור · היינו למדבר · וישבה לה בגג שנתעלו בסיני בקבלת התורה · ומ״ש בדד שהם לבד קבלו התורה · פורחת ממקום זה למקום זה · מ״ב מסעות עד שבאו לארץ קן נאה ומשובח בבהמ״ק ודוק מאוד גם בפסוקים · וע׳ מכילתא סדר בא פסוק ויושע מד״ת מזמור פ״ד · וצ״ע שלא חשב אלא ה׳ פסוקים אלו · ויש עוד פסוקים דומים לאלו שכתוב בהם צפור : ז וקיבל העשיר את בנו · והנמשל שקבל את יוסף ויעקב והשבטים · וכמ״ש לעיל פ׳ י״א ס״ו : ואומר להצילו · פסוק זה כתוב בסנה ובא ללמדנו שסוף המעשה שהיה במכת בכורות שהיה בעצמו כ״י כאשר התחלה בסנה וכמו במדין דכתיב תחלה על מכת בכורות : ח משה אמר וי · ורמוז במ״ש ויסב אלהים את העם דרך המדבר וכמ״ש לעיל פ״ב ס״ד וינהג את הצאן אחר המדבר ופ״ג ע״ש ותבין כאן : ט חוץ משבטו של לוי · הנה כאן כתוב כשש מאות אלף רגלי הגברים · משמע שלא היה יותר · אך אחר העיון הדבר מוכרח שאז המשכן היה החשבון ת״ר אלף ועוד ג׳ אלפים וה׳ מאות · וכן בריש במדבר שנתוסף על החשבון של יוצאי מצרים ג׳ אלפים וה׳ מאות על שנתחדש החשבון בתשרי וכמ״ש במ״ר פ״א ס״ט ובביאורי שם ובריש במדבר מפורש והלוים למטה אבותם לא התפקדו בתוכם וכן לא היה בחשבון של שקלי המשכן ולא בחשבון יוצאי מצרים ודו״ק : י לפעלא טבא יישר כחך · הנה מ״ש מה נורא מעשיך אין זה יישר כח · ויתכן שדורש אמרו לאלהים מלשון ה׳ האמירך וכן אמרו לאלהים מלשון תודה והחזקה טובה וגם יתכן שעל שאמר אמרו לאלהים ואם הכוונה על מ״ש מה נורא מעשיך למה אמר כאן בלשון זה יותר מהלל כל תהלות אלא פירושו ע״פ מדה פ׳ אמרו לאלהים מה שאומרים לכל פועל טוב וכמ״ש פסחים קי״ח הללו את ה׳ כל גוים על נסים ונפלאות דעביד בהדייהו ומ״ש מה נורא מעשיך ענין אחר הוא וע׳ ב״ר פ׳ ל״ב ס״ג · ובמדרש תהלים כ״ב הגירסא אמרו לאלהים וגו׳ ר״א בנו של ריה״ג אומר מה דתלין אינון מגניא דילך הנהרגים וכו׳ הנצלבים וכו׳ הנשקעים וכו׳ הנשרפים וכו׳ והנשלכים וכו׳ וע׳ בסוף מדרש אסתר : פרעה אמר · וכמ״ש לעיל כ״ד ע״ש : ישתברון · שהיל״ל ברוב עוזך תכניע אויביך ויודו לאמיתך ולא יכחשו לך · ע״כ דורש יכחשו מענין מ״ש ובשרי כחש משמן שהוא ענין שבירה · ור׳ ברכיה דורש שיכחשו ויכזבו את עצמם לך : מסרו למלאך השטן · עי׳ שי״ר פסוק אמרתי

אעלה

מתנות כהונה

(עלה הנחש ישב לו בקינה גרסינן) : ספון · חשוב כן פירש״י ריש מגילת רות : [מאצלי אינו נזקק גרסינן : למה לי צרור שלך גרסינן] : ואיני עומד בפניך · כלומר איני מוחה בידך : [ישב וחרז הגדולות גרסינן : ה״ג נכנס אותו שמסר לו את הצרור] : הנצלבין · שנגמר דינם לצליבה : [ועיין בערוך ערך מגניא וסוף מדרש אסתר ובילקוט תהלים מזמור ס״ו] : יכחשו כו׳ · כד״א ובשרו כחש משמן שהבשר נהדלדל ונחסר משמנו : מנגדו · מלקהו כדאמרינן רב מנגיד מאן דמקדש בביאה ריש מסכת קדושין :

ולא

ידי משה

ליאור להמית אותן אף אני אקיים שתי ואקח את בתך לי ואותך אשליך לים : מי אמר ווי משה · נ״ל כן המתבאר ע״ד שכתבתי לעיל שאמר משה שלח נא ביד תשלח שהיה משה ירא לילך למצרים בשביל שבועת יתרו ושבר כדיעה שבשימן רכ״ח שאף שלצורך מצוה בעינן דעת המשביע והנה לדיעה זו ס״ל אף אם מת המשביע אין מתירין בלתי ידיעתו משא״כ לדיעה שפליג שם וס״ל שלצורך מצוה לא בעינן דעת המשביע ס״ל ג״כ אם מת המשביע מתירין ואיתא כי קרוב הוא קרובה אותה שבועה שאמר אם תשקור לי ולניני וגו׳ ובשקלא משה שאמר הקב״ה שלא נחם הקב״ה דרך ארץ פלשתים מחמת הטעם פן ינחם וקשה למה לי זה הטעם תיפוק ליה משום כי קרובה השבועה של אבימלך אלא ע״כ כשמת המשביע מתירין וא״כ לצורך מצוה נמי מתירין וא״כ ראה משה שטעה במה שסירב וע״כ לא יכנס לא״י כנ״ל : טול אותן וכו׳ · פירש שיודע היה שהם מרגליות אך שלא היה מנוקבים ולא חשב אותן לכלום ונתן אותם לחבירו וגם הוא

לא

יפה תואר

נאמר ואולם בעבור זאת העמדתיך והא דאמר ויהי בשלח פרעה לאו למימר שבעת יציאתו ממצרים היתה צעקתם אלא פי׳ ב׳ בשלח כמו בעבור וכמ״ש לעיל ואצ״ג דלא הוה השתא רמיז לה קרא השתא משום דעסיק בשליחותם : שנאמר ואהיה כצפור בודד על גג · דמסעות ישראל במדבר איירי כדאמר באיכה רבתי אמר הקב״ה שקדתי להכניס בני מיד לא״י ואהיה כצפור בודד מה צפור זה מתנודד מגג לגג מגדר לגדר ומאילן לאילן מבוכך כך כשיצאו ישראל ממצרים היו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת [ומדרש הקרא הזה על ישראל כמו דכתיב שם מפני זעמך וקצפך · כן היה במסעותם יען כי קצף ה׳ על עונם טלטלם ממסע למסע · וכביכול גם השכינה נודדת עמהם] : והייתי ספון בפניו כו׳ · זה תמוה מאד כי שליחות ה׳ לפרעה לא הביאה לו תועלת ובאמת רק מכות אנושות ולא יכל להתפאר בשליחות ד׳ כי נחשב היה בעיניו וכמו במשל · אבל הפירוש הוא כי גם ברכה באה לארצו בשבת ישראל שם בראשונה כי בשביל יעקב נסתלק הרעב וסגולם היה עולה לרגלי פרעה כדאיתא לעיל במדרש וזו היתה חשיבתו ומה שמביא המדרש את הכתובים כה אמר ה׳ אלהי העברים שלח את עמי ואחר להצילו אינה נראה על חשיבות פרעה והתפארותו בזה · רק לראיה שה׳ השגיח על ישראל ובזה נוכח פרעה כי גם הברכות אשר היו בארצו באו מאת ה׳ המשגיח על מושב בני ישראל : משה אמר ווי · כי משה ידע אשר לא יכניס את ישראל לארץ וכמ״ש המדרש על הכתוב עתה תראה ולא במלחמת ל״א מלכים ועמ״ש שם · והוכן המשל ללמד לנו כי משה לא התאונן על מותו אשר בא קודם לזמן הזה · כי לאיש אלהים כמהו טוב מותו מחייו · אבל כל תאניתו היתה למה לא יזכה לראות בשמחת ישראל בבואם לארצם אשר נשבע ה׳ לאבותינו לתת להם : אמרו לאלהים מה נורא מעשיך · פעם אגדה זו לתרץ למה תלה השליחות בפרעה וכדלעיל לכן מביא הדרש הזה בשביל שהוא אמר לא אשלח · כחש בדבריו ואמר להם לכו לעבדו · וגם י״ל דדריש ויהי מלשון ווי כי נעק ווי למה לא יכול לעמוד בדבריו ונתפס בכזביו : לפעלא טבא כו׳ עמ״ש בזה שעמין בסוף אסתר ביפה ענף וביפה קול

במוים

ואומר לו אי רשע ליחה סרוחה אמור מה ראית התחיל אומר (דניאל ג) בריך אלההון די שדרך מישך ועבד נגו די שלח מלאכיה ושזיב לעבדוהי · (טז) לא כתיב אלא מלאכיה · הוי ברוב עוזך יכחשו לך אויביך · יעשו כזבים דבריהם · ועוד אמר נבוכדנצר (שם ד) ולא איתי די ימחא בידיה אמר לו הקב"ה רשע ליחה סרוחה שמא אני מעביר בייא על בריה חזר ואמר די כל מעבדוהי קשוט וכל אורחתיה דין · הוי ברוב עוזך יכחשו לך אויביך · [א] פרעה ע"י שאמר מי ה' חזר ואמר ה' הצדיק וע"י שאמר וגם את ישראל לא אשלח הוא היה מחזיר על פתחיהן של ישראל ואומר להם לכו לשלום צאו לשלום הוי ברוב עוזך יכחשו לך אויביך : יא [ב] ולא נחם אלהים דרך ארץ · שלא נהג עמם כדרך כל הארץ היאך (כ) דרך כל הארץ מי שהוא קונה עבדים קונה אותם על מנת שיהיו מרחיצין אותו וסכין אותו ומלבישין אותו וטוענין אותו ומאירין לפניו אבל הקב"ה לא עשה כן לישראל אלא לא נחם אלהים כדרך כל הארץ אלא שהיה מרחיצן שנאמר (יחזקאל טז) וארחצך במים · וסך אותן שנאמר ואסוכך בשמן · והלבישן שנאמר ואלבישך רקמה · ונשאן שנאמר (שמות יט) ואשא אתכם על כנפי נשרים ומאיר לפניהם שנאמר וה' הולך לפניהם יומם · לכך נאמר ולא נחם אלהים דרך ארץ (וגו' · ולא נחם אלהים דרך ארץ) פלשתים · למה [ג] אלא שטעו שבטו של אפרים ויצאו ממצרים עד שלא שלם הקץ (כא) ונהרגו מהם ל' רבוא ולמה נהרגו שחשבו מיום שנדבר אברהם בין הבתרים וטעו ל' שנה שנאמר (תהלים עח) בני אפרים נושקי רומי קשת לולי שטעו לא יצאו מי היה חפץ להוציא אל הרג בניו · אפרים שנאמר (הושע ט) ואפרים להוציא אל הורג בניו והרגום פלשתים שנאמר (ד"ה א ז) ובני אפרים שותלח והרגום אנשי גת · והיו עצמותיהם שטוחין בדרך חמרים שכבר היה להם ל' שנה שיצאו עד שלא יצאו אחיהם ממצרים · אמר הקב"ה אם יראו ישראל עצמות בני אפרים שטוחין בדרך יחזרו למצרים · למה"ד למלך שנשא אשה וביקש לילך למדינתו הושיבה באפריון ולא הספיק ליכנס למדינה עד שמתה אשתו קברה על פתח המדינה ואח"כ נשא אחותה אמר המלך הריני מסבבה שלא תראה קברה של אחותה ותחזור לה · מה עשה סיבבה מאחורי המדינה · כך אמר הקב"ה יהיו מסבבים את הדרך כדי שלא יראו עצמות אחיהם מושלכין בדרך ויחזרו למצרים · מה עשה הקב"ה נטל דמם של בני אפרים וטבל בו כליו כביכול שנא' (ישעיה סג) מדוע אדום (כב) ללבושך · אמר הקב"ה (כג) איני מתנחם עד שאנקום נקמתן של בני אפרים שנאמר ולא נחם אלהים : יב ד"א ולא נחם אלהים · אע"פ ששלחם פרעה לא נתנחם הקב"ה · מלה"ד למלך שנשבה בנו והלך אביו והצילו מן הלסטים והרגן והיה הבן אומר לאביו כך וכך עשו לי כך וכך הכו אותי ושעבדו אותי אע"פ שהרגן לא היה מתנחם אלא היה אומר כך וכך עשו לבני כך עשו המצריים שעבדו זאת ישראל שנאמר וימררו את חייהם הביא עליהם הקב"ה י' מכות וגאל את בניו אף על פי כן היה אומר איני מתנחם עד שאהרוג לכלן שנאמר (שמות יד) וינער ה' את מצרים בתוך הים וכתיב (שם) סוס ורוכבו רמה בים · וכתיב (יואל ד) מצרים לשממה תהיה לכך נאמר ולא נחם : יג ד"א ולא נחם (כד) ממצרים לא"י י"א מסעות אלא נשאם הקב"ה דרך המדבר מ' שנה שנאמר (דברים א) אחד עשר יום מחורב · ואח"כ ויהי בארבעים שנה לכך נאמר ולא נחם אלהים · ד"א ולא נחם אלהים · משל למלך שהיו לו בנים ונשבו והיו בשעבוד ומתו מהן ירד המלך והציל מה שנשתייר מהם והיתה שמחה לפניו על שהציל את בניו אבל לא היה מתנחם על אותן שמתו : יד (יז) ד"א ולא נחם אלהים ארשב"ל משל לבן מלך שנשבה ביד הברברים והיו משעבדים בו יותר · לימים הלך המלך והציל את בנו מידן · אמר המלך לבנו בני אני שמח על שהצלתיך מידן אבל איני מתנחם (כה) עד שאני משתעבד בהם כשם ששיעבדו בך · כך כשהיו ישראל במצרים היו משעבדים בהם בטיט ובלבנים ונגלה עליהן הקב"ה והצילן והיתה שמחה לפניו על שהצילן · אמר איני מתנחם עד שארדה אותן לים שנאמר (תהלים קלו) ונער פרעה וחילו בים סוף ·

מסורת המדרש א לעיל פ"ט · פסיקתא רבתי פיסקא י"ט · פסיקתא דרב כהנא פיסקא י' · מכילתא כאן ריש פ"א · אגדת שמואל פ"ס · תנחומא כאן סימן א' · ילקוט כאן רמז רכ"ו · ילקוט שמואל א' רמז פ"ג ב עי' בפסיקתא דרב כהנא פי' י"י ג עי' סנהד' צ"ב פסיקתא דרב כהנא פי' י"י פדר"א פמ"ח מכילתא כאן פ"א ילקוט כאן רמז רכ"ד ילקוט יחזקאל רמז שע"ו ילקוט ד"ה רמז אלף ע"ז ·

חדושי הרד"ל

היינו מ"ש בשה"ר שם שנ"נ נעשה אליו שרוף ע"ש) · ואפשר היה זה בראותם שעה שהקרב לתרע אתון נורא יקידתא לומר לחמ"ו פוקו · או לקח באש על מאמרו : (כ) דרך כל הארץ מי שקונה עבדים כו' · לקמן פכ"ה : (כא) ונהרגו מהם ל' רבוא · בת"י פ' זו ובפר"א פמ"ח איתא מאתים אלף (ועמ"ש בס"ד בביאורי שם) : (כב) ללבושך · מ"כ שהראיה מסופים ונגדיך כדורך בגת · דדרש ליה בגת פלשתים שנהרגו שם בני אפרים : (כג) איני מתנחם עד שאנקום נקמתן של בני אפרים · אפשר רמז נקמה או לעיל דכתיב (תהלים פ') עלי פלשת התרועעי וכתיב לעיל מיניה אפרים מעוז ראשי : (כד) ממצרים לא"י · שלשה ימים שנאמר דרך שלשת ימים נלך וכ"כ (בפירוש הרשב"ם ע"ש) · אלא נשאם הקב"ה דרך המדבר י"א מסעות שנאמר אחד עשר יום מחורב ואח"כ (כשחטאו) היו מ' שנה שנאמר ויהי בארבעים שנה כנ"ל : (כה) עד שאני משעבד בהן כשם ששעבדו כו' · עד שאוריד אותם לים · שניערם בקרקע הים אשר שם חומר מים רבים (חבקוק ג') וכדלקמן פכ"ד שהיו אומרים במצרים טיט וחומר

חדושי הרש"ש

(טז) לא כתיב כו' · הוא ע"פ התרגום והיד"מ ל"ד בכאן : (יז) ד"א ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים

מתנות כהונה

[מה ראית כו'] : ולא איתא דימחא כו' · משמעותיה אף אם נהג עם בריה שלא כשורת הדין אין מוחה בידו : בייא · צעקת חמס על עוות הדין · ועי' בב"ר פר' נ"ג : לכך נאמר כו' · בפסיקתא מסיים בו וכל כך למה כי קרוב הוא שנאמר לבני ישראל עם קרובו : [ה"ג ולא נחם אלהים דרך ארץ וגו' ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים] : שחשבו כו' · והיה להם לחשוב מיום שנולד יצחק שמברית בין הבתרים עד לידת יצחק היה ל' שנה ואע"פ דכתיב ריש לך לך ואברם בן חמש ושבעים שנה בצאתו מחרן וברית בין הבתרים היה אחר כך הרבה כבר קיהה בזה הרמב"ן ז"ל וכתב בפרשת בא בפסוק ומושב בני ישראל בשם סדר עולם שבברית בין הבתרים לא היה רק בן שבעים שנה וחזר לחרן ונתעכב שם חמשה שנים ואח"כ חזר לארץ כנען ועל אותה חזרה אמר הכתוב שהיה בן חמשה ושבעים שנה כיון שלא חזר לבית אביו כלל : שכבר היה להם כו' · לפיכך כבר נתעכל הבשר ועצמותיהם היו מושלכים על פני השדה : כך וכך עשו לבני · בלשון קובלנא אמר כן : י"א מסעות · דרך ארץ פלשתים : הברברים · אומה שפילה בלי אמונה רקים ופוחזים :

אוסיות

פירוש מהרז"ו

אעלה בתמר ושם איתא שמיכאל המלאך סטרו וכו' וע' לעיל פ' י"ח ס"ה באריכות : ולא איתי די ימחא · ע' מ"כ · ומ"ש אמר לו הקב"ה אין פירושו שהקב"ה דבר עם נ"נ והוכיחו אלא פי' שאנו דורשים כן מהפסוקים שזהו דיבר אלהי. עפ"י רוח קדשו · ומבואר בזה שבפסוק ל"א כתוב ומנדעי יתוב עלי וגו' עד ולא איתא מן די ימחא וגו' ובפסוק ל"ג כפל עוד הפעם ומנדעי יתוב עלי עד די כל מעבדוהי קשוט וגו' ופי' שתחלה היה כחית השדה ושב לדעת בן אדם כמו שהיה תחלה שלא הבין דרכי אמתו של הקב"ה והיה לבו קצוף על שהעניש ואומר ולא איתי די ימחא בידיה ועל זה נאמר לו ברוה"ק התוכחה ע"פ מדה ע' ואז בא לכלל השכל האמתי בדרכי הקב"ה והאיר עיני שכלו ואמר די כל מעבדוהי קשוט ודו"ק : פרעה על שאמר · מכילתא ותנחומא ריש בשלח · ועל שעיקר הענין מדבר בפרעה חשבו לבסוף : יא דרך ארץ · שהיל"ל דרך פלשתים ותיבת ארץ מיותר וכמ"ש בריש חד"א על פסוק לשמור את דרך עץ החיים · דרך זה דרך ארץ ועץ חיים זו תורה · וכן כאן דרך ארץ מנהג וסדר הארץ · וכאלו כתוב דרך ארץ ודרך פלשתים ע"פ מדה כ"ב : קונה עבדים · ע' לקמן פ' כ"ה ס"ו · במ"ר פ' ע"ז סי' כ"ז : טוענין אותו · במרכבתו וכסאו כמ"ש ביצה (כ"ו ב') בגלודקי ואלונקי : אלא שטעו שבטו של אפרים · שכאן כתוב שלכך לא נהגם דרך ארץ פלשתים פן ינחם העם בראותם מלחמה משמע שהיה מלחמה בפלשתים ולא מצינו אז מלחמה ע"כ דורש ע"פ מדה י"ז על המלחמה המפורשת בפלשתים כמ"ש ובני אפרים וגו' והרגום אנשי גת שעיר גת אחת מחמשת סרני פלשתים וזהו מ"ש בתהלים ע"ח בני אפרים נושקי רומי קשת הפכו ביום קרב ע"פ מדה הנ"ל כמ"ש בד"ה הנ"ל פעל זה אמר כאן בפלשתים בראותם מלחמה ומ"ש בפסוק זה לא שמרו ברית אלהים וגו' כמ"ש במכילתא ריש בשלח ד"א ולא נחם וגו' זו מלחמת בני אפרים שנאמר אלה בני אפרים שותלח וכתיב בני אפרים נושקי רומי קשת הפכו ביום קרב מפני שלא שמרו ברית אלהים וכו' עברו על הקץ ועל השבועה · שלא יראו עצמותיהם מושלכים בפלשת ויחזרו להם · ועי' פר"א פרק מ"ח בא"א · וע' סנהדרין צ"ב · שהם המתים שהחיה יחזקאל אמר רב אלו בני אפרים שמנו לקץ וטעו · וכמ"ש כאן שטעו למ"ד שנה מבין הבתרים עד לידת יצחק כמ"ש במ"כ · ומ"ש במכילתא שעברו על הקץ ועל השבועה גם נ"ש שזה היה ל' שנה קודם יציאת מצרים · והאיר ה' עיני בשי"ר פסוק השבעתי אתכם ארבע שבועות יש כאן וכו' ע"ש היעב · ר' אוניא אומר כנגד ד' דורות שדחקו על הקץ כו' וא' בימי שותלח בן אפרים שנאמר בני אפרים נושקי רומי קשת וגו' על שעברו על הקץ ועל השבועה עכ"ל ובהכרח שהפסוק של תהלים ע"ח בני אפרים נושקי רומי קשת שעברו על הקץ זה היה בימי עמרם שהיה חי עדיין בערך ל' שנה קודם הגאולה ממצרים · והפסוק של ד"ה היה קודם לזה הרבה בימי אפרים בן יוסף ושני הפסוקים מלמדים זה ע"ז שניהם היו שדחקו על הקץ אף שאינו מפורש בד"ה ושניהם נהרגו ע"י בני גת אף שאינו מפורש בתהלים ומ"ש כאן בראותם מלחמה היינו המלחמה שהיה בימי עמרם · והפר"א מדבר רק מפסוק של תהלים · ובסנהדרין מפסוק של ד"ה · ובמכילתא והמדרש משניהם יחד ודו"ק בכל המקומות הנ"ל והבן : מי היה חפץ וכו' ואפרים להוציא · וענין הפרשה שמדבר בעשרת השבטים שנקראים על שם אפרים שבט המלוכה ור"ל אפרים כאשר ראיתי לצור וגו' ואפרים להוציא אל הורג בניו · ואפרים הב' מיותר ועוד מאי בניו · הלא את הכל קורא בשם אפרים · ע"כ דורש ע"פ מדה י"ז ושפי' שעשרת השבטים המכונים בשם אפרים יהיו דומים לאפרים אביהם שמבואר בד"ה הנ"ל שיצאו בניו להלחם ונהרגו והושע פי' שאפרים עצמו צוה להם שיצאו להלחם בגת וזהו שאידש מי היה חפץ להוציא ודו"ק באמתו : יהיו מסבבים · כמ"ש ויסב אלהים את העם וגו' : מדוע אדום ללבושך · ובגדיך כדורך בגת ועפ"י גז"ש והרגום אנשי גת : ולא נחם · שהיל"ל ניהג · או הוליך · או נהל · אלא נחם לדרוש מדת ממעל ע"פ מדה ז' וי"ז שלא התנחם מדרך ארץ פלשתים : יב אע"פ ששלחם לא נתנחם · כמ"ש בס"ם הקודם על פלשתים וכאן דורש דסמיך לר"ד ויהי בשלח אף על פי כן לא התנחם עד שטבעם בים וגם לעתיד לשממה תהיה : יג ולא נחם · וס"ד כי קרוב הוא כפשוטו שלכך לא הוליכם דרך פלשתים על שהיה קרוב כי נפה שיחטאו במדבר ויהיו במדבר ארבעים שנה : י"א מסעות · מסע ליום שמ"ש אחד עשר יום וגו' עד קדש ברנע · שבי"א יום היו מגיעים לקדש שהיא קצה גבול ארץ אדום קרוב לא"י ואח"כ כתיב ויהי בארבעים שנה גו' והרי הם ב' כתובים מכחישים · והכריע שמקודם חשב להביאם בי"א יום וגרמו שאחרם מ' שנה בחטאם · וענין הי"א מסעות עי' ספרי · וילקוט ריש דברים : יד ארדה אותן לים · מלשון ירידה וביס

יפה תואר

בחזית פ"ז · ותוכן הדרש הוא כי אויבי ה' שמה האומרים עזב ה' את הארץ וכופרים בהשגחה · או באומרים שרבות הרעות בתבל היוצאות מאת ה' · ואין חפץ או יכולת בידו לשנותם לטוב · וממעשיו הנוראים יראו כי ה' הוא המשגיח על כל המעשים אשר נעשו בארץ · וכל חפצו הוא אך להיטיב לבני אדם · ואויביו יתכחשו וכמו שמוכח מהמעשים שהביא : והלבישן שנאמר ואלבישך רקמה · שמ"ל נמי ונעלן כדכתיב ואנעלך תחש כי זה מהמלאכות שהעבד עושה לרבו כדאיתא בפ"ק דקדושין רמזו סכו ונעלו . וכ"ה לקמן פכ"ה ופ"ע בב"ר סוף פי"ו ובפסיקתא (ומובא בילקוט) שהאריכו עוד בזה · ויתכן לומר דלא מנה פה רק הדברים שהיו מנהגם מצרים ועד הנה ; דרך ארץ פלשתים למה כו' · כי לא נוכל לפרש את הכתוב כפשוטו פן ינחם העם בראותם מלחמה · דהא חזינן במלחמת הכנעני וסיחון ועוג וכן במלחמה עמלק שהיה קרוב למצרים לא אמרו נתנה ראש ונשובה מצרים · ולמה יפחדו יותר ממלחמת פלשתים · לכך מפרש את הכתוב כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמת פלשתים עם בני אפרים ומה שעשו להם ויפחדו פן יעשו הפלשתים גם להם כאשר עשו לבני אפרים וישובו מצרימה : וטבל בו כליו · זה דרך משל כי דמי אפרים יהיו לפניו לזכרון לנקום מהפלשתים על זה ובילמדנו מדבר בזה בדרך משל יותר ויותר : ממצרים לארץ ישראל · נ"ל מחורב לא"י והמדרש לא בא לבאר מה שכתוב כי קרוב הוא כי שכתוב איננו צריך לראיה · אבל בא לדרוש ולא נחם אלהים מלשון נחת רוח כי בדרך זו אשר הלכו לא מצא הקב"ה נחת רוח במספם כי חטאו מאד עד כי התמהמהו בדרך ארבעים שנה : אבל לא היה מתנחם על אותן שמתו · ופי' ולא נחם כי לא התנחם עד שיקום נקמת דם המתים במצרים וכמו שדרש בסוף סי' י"ח : והיתה שמחה לפניו · נראה משום דויהי משמע צרה ושמחה כדאיתא בב"ר פמ"ב לכן מפרש ויהי בשלח מלשון שמחה : שנאמר ונער פרעה וחילו בים סוף · מה שלא הביא את המקרא הכתוב בתורה וינער את מצרים בתוך הים נראה דהמדרש סובר כי גם פרעה נטבע בים · ולא כדאיתא במכילתא והבאנו לעיל שפרעה לבד נשאר קיים · ולכן הביא מתהלים דמשמע

ידי משה

לא רצה ליקח אותן מטעם זה ואמר לו דרך גערה טול אותן ואל תעמוד לפניך הרבה בהפצרות נטע סימנו כיון שנכנס למדינה למקום ישוב מקום שיושבים בעלי מלאכות שבקיאין במלאכת נקיבת מרגליות ישב ותרז אותן תרוז פי' מנקב אותם וכן נואר בתרוזים שפירושו במרגליות מנוקבים : לא כתיב כו'

ריב"ל אמר משל למלך שהיה לו י"ב בנים והיה לו י' אוסיות אמר המלך אם אתן אותם לבני נמצא אני עושה ביניהן מריבה · אלא הריני ממתין עד שאקנה עוד שתים ואח"כ אחלקם ביניהם · כך אמר הקב"ה אם אני מכניסן עכשיו לארץ אין בה חלק לי"ב שבטים אלא הריני (כו) מעכבן במדבר עד שירשו את עבר הירדן ויטלוהו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה ואח"כ אני מכניסן לארץ לכך נאמר ולא נחם אלהים: יז ד"א ולא נחם אלהים · משל למלך שהיה לו בן והיה מבקש ליתן לו ירושה ואומר אם נותנה לו אני עכשיו עדיין קטן הוא ואינו יודע לשמרה אלא עד שילמד בני כתבין ויעמוד על עמקן ואח"כ אני נותנה לו · כך אמר הקדוש ב"ה אם אני מכנים עכשיו ישראל לארץ עדיין לא נתעסקו במצות ואינן יודעין עסקי תרומות ומעשרות · אלא אתן להם את התורה ואח"כ אכניסם לארץ: יז ד"א ולא נחם אלהים · למה דרך ארץ פלשתים א"ר שמעון בר אבא א"ר יוחנן [א] כיון ששמעו הכנענים שישראל נכנסין לארץ עמדו וקצצו הנטיעות שהיו להן כיון ששמעו שנתעכבו במדבר מ' שנה היו סבורים שבמדבר תהא דירתם עמדו ונטעו נטיעות וגדלו אותן ואח"כ הכניסן לארץ · ורבינו הגדול אומר לפי שביקש הקב"ה ליתן אימתן של ישראל על עובדי כוכבים עכבן מ' שנה במדבר (יח) (כז) ומאיר להם בעמוד ענן ביום ובעמוד אש לילה ושמעו כל העובדי כוכבים ונפלה עליהם רעדה (כח) שנאמר תפול עליהם אימתה ופחד (כט) ואחריו מה כתיב תביאמו ותטעמו: יח ד"א ויסב אלהים את העם · כגון סוחר אחד שקנה (ל) פרה לקנין והיה ביתו אצל בית השחיטה אמר אם אני מוליך אותה אל דרך ביתי היא רואה את בית השחיטה ואת הדמים והיא בורחת אלא הריני מוליכה אל דרך אחרת · כך היו בני עזה ואשקלון וכל ארץ פלשתים עתידין לעמוד כנגד ישראל בשעה שיצאו ממצרים אמר הקב"ה שלא יראו ישראל המלחמה ויחזרו להם למצרים שנאמר פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה · מה עשה הקב"ה הוליכן דרך אחרת שנאמר ויסב אלהים את העם: יח מהו ויסב (לא) שהקיפן הקב"ה כשם שהוא אומר (זכריה ב) ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב · וכגון רועה שהיה רועה צאנו וראה זאבין באין על הצאן והיה סובב את הצאן שלא ינזקו · כך בשעה שיצאו ישראל ממצרים (יט) היו אלופי אדום ומואב וכנען ועמלק עומדין ונותנין את העצה היאך לבא על ישראל כשראה הקב"ה כך סבב אותן שלא יבואו עליהם שנאמר ויסב אלהים את העם · ולא בעוה"ז בלבד אלא לע"ל כך · מנין שכך דוד אומר (תהלים קכה) ירושלים הרים סביב לה וה' סביב לעמו · ד"א ויסב אלהים את העם מכאן אמרו רבותינו [ב] אפי' עני שבישראל לא יאכל עד שיסב שכך עשה להם הקב"ה שנאמר ויסב אלהים: יח [ג] וחמושים עלו בני ישראל (לב) שעלו מזוינין · ויקח משה את עצמות יוסף עהכ"א (משלי י) חכם לבב יקח מצות [ד] שכל ישראל היו עסוקים בכסף וזהב ומשה היה עסוק בעצמות יוסף שנאמר ויקח משה את עצמות וגו' · אמר הקב"ה למשה עליך נתקיים חכם לב יקח מצות · יוסף היה חייב לאביו לקברו מפני שהוא בנו ואתה לא בנו ולא בן בנו ולא היית חייב לעסוק בו וקברת אותו וכן אני שאיני חייב לבריה אני מטפל בך ואקברך שנאמר (דברים לד) ויקבור אותו בגי (לג) [ה] ומנין היה משה ידע היכן היה יוסף קבור · י"א סרח בת אשר הראה אותו והיה קבור בנילוס מה עשה משה וכו' וי"א בתוך הפלטרין היה קבור כדרך שהמלכים קבורים ועשו מצרים כלבים של זהב בכשפים שאם יבא אדם לשם יהיו נובחים וקולן הולך בכל ארץ מצרים מהלך מ' יום ושתקן משה שנאמר (שמות יא) ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו · התחיל משה צווח יוסף יוסף הגיע השעה שאמרת (בראשית נ) פקוד יפקוד אלהים

מסורת המדרש א קהלת רבה פרשה ג' פסוק י"א · מכילתא כאן פרשה א' · תנחומא כאן סימן א' · סדר ראה סימן ז' · ב פסחים דף צ"ט · ירושלמי פסחים פרק י' · תוספתא שם פרק י' · ג ירושלמי שבת פרק ו' · מכילתא כאן פרשה א' · ילקוט כאן רמז רכ"ז · ד סוטה דף י"ג · תוספתא סוטה פרק ד' · דברים רבה פרשה י"א כל הענין · ילקוט ברכה רמז תתקס"ז · ילקוט משלי רמז תתקמ"ו · ה סוטה דף י"ג · תוספתא סוטה פרק ד' · מכילתא כאן פרשה א' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא י' · תנחומא כאן סימן ב' · תנחומא סדר עקב סימן ו' · ילקוט כאן רמז רכ"ז ·

חדושי הרש"ש

פלשתים למה אר"ס כו' כצ"ל: (יח) ומאיר להם בעמוד ענן ביום · הוא ע"ד מליצה · ור"ל שהיה מאיר עיניהם על ידו בצורתם הדרך כי להאיר ממש לא היה אלא עמוד האש כדפירש"י בפסוק כ"א: (יט) היו אלופי אדום כו' ונותנין את העצה כו' · הוא ע"ס הכתוב (תהלים פ"ג) כי נועצו לב יחדיו וגו' אהלי אדום וגו':

חדושי הרד"ל

ובים טיט וחומר: (כו) מעכבן במדבר עד שירשו את עבר הירדן · אפשר ר"ל שבתוך זמן זה כבשו סיחון ועוג את עמון ומואב וטהרו בידם שיוכלו ישראל לכובשם ויהיה די לנחלת ב' מטות וחצי ש"מ: (כז) ומאיר להם כו' לילה ושמעו כל העובדי כוכבים כו' · הפם לשון המקרא (במדבר י"ד) שמעו כי אתה ה' וגו' וענגך עומד עליהם ובעמוד ענן וגו': (כח) שנאמר תפול עליהם אימתה ופחד · כדמפרש בשה"ר פ"ג פ"ס נפלה אכ"כ אלא תפול כו': (כט) ואח"כ מה כתיב תביאמו כו' · פעי"ז הם שנאמר נפלה אימתכם עלינו וגו': (ל) פרה לקנין · לא לשחיטה אלא לגדלה לשם וולדות או לחרישה פחד עליהם היה בקל להם לבא ולהורישם וכמ"ש רחב למרגלים ידעתי כי נתן ה' לכם את הארץ כי (וזהו שם קנין כמו שם מקנה בלשון תורה): (לא) שהקיפן הקב"ה כו' והיה סובב הצאן שלא ינזקו כו' · כמ"ש (דברים ל"ב) יסובבנהו (ופרש"י וכן פרש"י על ענני כבוד) וגו' ילרנהו כאישון עינו וגו': (לב) שעלו מזויינין · בירוש' פ"ו דשבת מפרש ליה לשון חמושים כתמשה מיני זיין דתנן שם סייף וקשת ותרים ואלה ורומח: (לג) ומניין היה משה יודע כו' · לקמן פ' זאת הברכה ע"ש ובמכילתא

שנאמר

מתנות כהונה

אוסיות · שדות: עד שיירשו את עבר הירדן · שלא נתמלא עדיין סאתן: כתובים · כתבים שיודע לכתוב ולקרות: [ה"ג כיון ששמעו הכנענים שישראל כו'] : שהקיפן הקב"ה · הוא בכבודו סבב אותם: [ה"ג עצמות יוסף עליו הכתוב אומר] : לא יאכל כו' · בליל ראשון של פסח: מפני שהוא בנו · ולפיכך העלו אותו ממצרים לארץ כנען: [סרח בת אשר בו' · כל זה בפרק קמא דסוטה · ועיין לקמן בפר' וזאת הברכה] :

פסח

פירוש מהרז"ו

דרכו בטיט כמ"ש דרכת בים סוסיך חומר מים רבים כמ"ש לקמן פ' כ"ד בסי' ב' במצרים טיט ובים טיט: ריב"ל אמר משל · ד"א ומעם אחר על שלא הוליכם דרך פלשתים שהוא במערבה · שלא"י שא"כ לא היה כדי חלוקה לי"ב שבטים כי ארץ פלשתים לא היה אפשר ליתן להם כמ"ש מכילתא ריש בשלח כי קרוב הוא שהיה השבועה של אברהם לפלשתים קרובה עדיין · ע"כ הוליכם דרך המדבר שיבואו לא"י דרך מזרח וירשו בארץ סיחון ועוג מדה פ' ע"פ מדה י"ז · וכן בסי' פ"ו הסמוך ע"פ מדות הנ"ל: יז עדיין לא נתעסקו במצות · לא הורגלו בעול מצות שלא נתן להם עדיין התורה והמצות וכל קיומם בא"י הוא רק ע"י תורה ומצות וזהו כי קרוב הוא סמוך ליציאת מצרים וזה ג"כ מדה ט' ע"פ מדה י"ז שמפורש בתורה שנתן להם תורה ומצות קודם כניסתם לארץ ומקודם נתן להם ג"כ מצות תרומה ומעשר שישמרו בכניסתן לארץ ואיך יתכן שיכנסו קודם שידעו מה שיעשו וזהו כי קרוב הוא: יז כיון ששמעו · מכילתא ריש בשלח וז"ל למה לא הביאן המקום בפשוטן אלא כיון ששמעו הכנענים שישראל נכנסים עמדו ושרפו כל הזרעים וקצצו כל האילנות וסתרו כל הבניינים וסתמו המעיינות אמר הקב"ה לא הבטחתי לאבותם שאני מכניסם לארץ חריבה אלא מלאה כל טוב שנאמר ובתים מלאים כל טוב אלא הריני מקיפן במדבר ארבעים שנה עד שיעמדו כנענים ויתקנו מה שקלקלו עכ"ל ודייק אשר לא בנית גו' אשר לא מלאת גו' אשר לא חצבת אשר לא נטעת משמע שהיה לך לעשות כל זה אלא שעשו הם · וזה ע"פ מדה ט' · ועיין כל זה באריכות · תנחומא ראה ס"ז: שנאמר תפול עליהם וגו' · שעל ידי שהאיר להם בעמוד הענן כו' שמעו גו' תביאמו וגו' ע"פ מדה ז' וי"ז וגז"ש דכאן כתיב שמעו עמים ירגזון וגו' עד תפול עליהם וגו' ולא פירש מה שמעו ומפורש בסדר שלח לך שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה אשר עין בעין נראה אתה ה' וענגך עומד עליהם וגו' וכן כאן: יח פרה לקנין · פי' לא לשחיטה אלא לחלבה ולמלאכה ע"כ צריך לשמרה שלא תראה תמיד בית השחיטה ותחרד: עתידין לעמוד כנגד ישראל · כמו סיחון ועוג ואדום בסוף מ' שנה רחוק ממצרים אך פלשתים כי קרוב הוא: יח מהו ויסב · שהיל"ל וינחם אלהים כמו שהתחיל ולא נחם: כשם שהוא אומר · כמו שיהיה לעתיד בישראל ובירושלים כך עשה במצרים כמ"ש כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות: וה' סביב לעמו · מעתה ועד עולם: אלופי אדום וגו' · כמ"ש אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב וגו' יושבי כנען למה נבהלו ורעדו אלא שרצו להלחם עמהם וע"י קריעת י"ם והנסים נבהלו ורעדו רק על עמלק כתיב ולא ירא אלהים היינו בעת שכולם יראו ובא ונלחם: עד שיסב · דורש ויסב ע"פ מדת ממעל מלשון המסיבה במשנה כלכך השרים והעשירים ובני חורין שאוכלים בהסיבה וכמ"ש ריש פרק ערבי פסחים ועי' לקמן פר' כ"ה ס"ז במ"ר פר' א' ריש סי' ב': יח שעלו מזויינין · מכילתא ריש בשלח אין חמושים אלא מזויינים ואתם תעברו חמושים וכתיב שם ויעברו בני גד ובני ראובן וגו' חלוצים וגו' חלוצי צבא עכ"ל הרי שמ"ש חמושים היו חלוצי צבא עם כלי מלחמה: שכל ישראל היו עסוקים · כמ"ש ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וגו' עי' לעיל פר' י"ח סוף סי' ד"ל פר' ח' ס"ד ועי' לקמן ס"ו ס"ג · ועי' סוטה י"ג · מכילתא ותנחומא ריש בשלח: אמר הקב"ה · היינו ע"פ גז"ש אנו דורשים שאמר כן שלמה ברוה"ק: יוסף היה חייב · בסוטה שם במשנה ובגמרא: וקברת אותו · פי' עסקת בצרכי קבורתו והחושב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשה: וכן אני · ע"פ מדת מנגד: סרח בת אשר · ב"ר פצ"ד ס"ט ופ"ג: בה עשה משה · המונה על מ"ש במכילתא ובד"ר פר' י"א ס"ז וז"ל אמרה לו במקום הזה שמוהו · עשו לו מצרים ארון של מתכות ושקעוהו בתוך נילוס ובא ועמד על נילוס נטל צרור וזרק לתוכו וזעק ואמר יוסף יוסף הגיע השבועה שנשבע הקב"ה לאברהם אבינו שהוא גואל את בניו תן כבוד לה' אלהי ישראל ואל תעכב את גאולתך כי בגללך אנו מעוכבים ואם לאו נקיים אנחנו משבועתך מיד צף ארונו של יוסף ונטלו משה ואחר שכתבתי זאת מצאתי כן בהדיא בתוספתא דסוטה ושם חסר מ"ש במכילתא נטל צרור ולמדים זה מזה · ומ"ש נטל צרור וכו' וצף ארונו כמ"ש אצל אלישע הנביא כשנפל הברזל אל המים נטל עץ וזרק לתוך המים וצף הברזל וק"ו למשה רבן של כל הנביאים: כלבים של זהב · מרומז בפסוק והיתה צעקה גדולה בכל ארץ מצרים וגו' ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו וגו' ואח"כ אלא משמע שבעת שיהיה צעקה גדולה במצרים היינו בחצי הלילה אז לא יחרץ כלב לשונו לישראל · ויקשה שהרי מפורש שציוה לישראל ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר ואיך יחרץ עליהם הכלב · ועוד שהיל"ל לא ינעק כמ"ש והיתה צעקה וגו' או לא ינבח

ידי משה

כו' · פירוש שלא כתב בר אלהין אלא מלאכיה · וצ"ל ב' תיבות בר י"ס פירוש בר אלהין: עליו הכתוב אומר חכם לב יקח מצות · וקשה דילמא על כל העוסקים במצות אמרה התורה זה וצ"ל לפי שקשה בפסוק זה שאמר ויקח משה וגו' והיה לו לומר ויעל משה כמ"ש יוסף והעליתם את עצמותי · אלא דנקט יקח לשון קיחה פי' שלקח העצמות במקום קיחת כסף וזהב מה שלקחו אחרים ונופל שפיר לשון ויקח ודו"ק: ומניין היה משה יודע היכן היה יוסף קבור · מקשים העולם למה לא מקשה על הפסוק והיאך תלוי זה בדרוש שלפניו וצ"ל לייסב ע"ד דאיס' כרש"י עצמות כל השבטים העלה עמו ומסתמא היו עצמות כל השבטים ג"כ נקברים במקום שהיו עצמות יוסף נקברים ופריך הכי על מה שמסיים אמר הקב"ה אתה לא בנו ולא בן בנו חייך וכו' ומניין פי' היאיל ומשה לא ידע היכן יוסף קבור כי שמא היה מוכרח ליקח אף עצמות יוסף הואיל והיה מחויב להתעסק בעצמות אבי אביו הוא לוי ומתוך שלא ידע איזו הם לקח כל העצמות וכוונתו היה רק על עצמות אבי אביו ומחויב בהם ודו"ק היטב ואח"כ עיקר קושיתו הוא מניין היה יודע היכן עצמות יוסף קבור פי' מתוך שלא ידע מהיכן עצמות יוסף והיכן עצמות אבי אביו והיה מן הסברה ליקח כל העצמות לזה מביא שהגיד לו סרח בת אשר ואח"כ היה לו ליקח רק עצמות אבי אביו מה שמחויב ולקח אף עצמות יוסף ע"כ א"ל הקב"ה חייך כו':

והיו

יפה תואר

דמשמע שגם פרעה נטבע משא"כ מהכתובים בתורה לא מצינו מפורש שגם פרעה נטבע דכתיב רק סוס פרעה מרכבות פרעה וחיל פרעה: אלא אתן להם את התורה ואח"כ אכניסם לארץ · נראה דוקא מיד אחר מתן תורה דהא אלכו ארבעים שנה עד שבאו לארץ אלא פירושו עד שירבו הימים ויהיו מורגלים בלמוד התורה ובמצותיה · כדי שבבואם לארץ יהיו בקיאים בדקדוקי מצות וכדקאמר תנא עדיין לא נתעסקו במצות · והנה בכל הטעמים שנתן המדרש למה עכבם במדבר ימים רבים ובמכילתא איתא עוד טעמים לזה יקשה הלא מפורש נאמר בקרא כי בחטא המרגלים נתעכבו ארבעים שנה וי"ל שהטעם האמיתי הוא מה שנאמרו כאן אלא שמפני שישראל לא תתקרר דעתם בזה שלא להם החטא במרגלים כענין נורא עלילה על בני אדם וכדרך שאמרו כענין המיתה בחטא האדם כדאיתא בתנא פ' ויסב [ובאמת בכל היה בידי המדרש שכל רעה שיוצאת מאת ה' · אף כי במשפט ובצדק נאה מ"מ לא מוחלטת היא לרעה כי מפי העליון לא תצא רע מוחלטת וגם בעונש לפושעים מעורבת טובה בו · ולכן בקצו למצות טובה לישראל גם בגזירת המרגלים כי לא היתה רעה מוחלטת] : שקנה פרה לקנין כו' · טעם המשל הזה הוא לארץ למה אמר הכתוב פן ינחם העם בראותם מלחמה שלא ראו את מלחמת עמלק שהי' קרובה למצרים ולא פחדו ממנה · וכן במלחמת הכנעני · לכן מפרש כי קרוב הוא כי הפלשתים קרובים לארץ ישראל כי עזה ואשקלון קרובים היו לא"י ותמיד היתה מלחמה להם עם ישראל ·

ולא יתפנו לבוא בארץ אשר שאויב קרוב להם ויתגרה עמהם מלחמה תמיד · משא"כ מלחמת עמלק והכנעני היה לפי שעה · אמנם לפי זה לא תועיל הצלה מה שנאמרת בכתוב ויסב אלהים לכן בא סדרש על זה בסימן שאח"ז מהו ויסב שהקיפן כו' · ואע"ג דבקרא כתיב ויסב אלהים את העם ולפי סדרש שם סי' צ"ל אל העם אבל מצינו מלת את במקום אל: לא יאכל עד שיסב · זה רק דרך רמז מדכתיב ויסב ולא כתיב וינחם · וע"ע מה שדרשו בזה בענין המן בפרשה כ"ה: עליו הכתוב אומר חכם לב יקח מצות · ודרש ויקח משה שקנה לעצמו ולקח לו המצות במקום כסף וזהב שלקחו אחרים נביזת מצרים · ובב"ר דרש את הכתוב הזה על אברהם (ע"ש בפנ"ב) אבל דברי הכתובים כוללים במעט אמרים כוונות רבות · וסוף הכתוב ואויל שפתים ילבט קאי לפי סדרש הזה על ישראל שחטאו כמה פעמים בשפתותיהם ודברו סרה על משה ועל איש אלהים כמה נוקשו ונלכדו בחמדת הממון: והיה קבור בנילוס שהטמינו שם שמצריים כדי שיתברכו מימיו כדאיתא בפ"ק דסוטה ולקמן בפר' ברכה

איתא

אתכם מיד נתנדנד הארון ונטלו משה שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף · והיו עצמותיו של יוסף מחזרין עמהם במדבר מ' שנה · א"ל הקב"ה (לג) אתה אמרת לאחיך (שם) אנכי אכלכל אתכם חייך אתה נפטר ויהיו עצמותיך מחזרין עמהם במדבר מ' שנה שנאמר (במדבר ט) ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ואין אדם אלא יוסף שנאמר (תהלים עח) אהל שכן באדם · וכתיב (שם) וימאס באהל יוסף · [א] בזכות עצמותיך הם עושים פסח קטן : כי השבע השביע את בני ישראל · למה שני פעמים אלא הוא נשבע להם שאין בלבו עליהם והם נשבעים לו שאין בלבם עליו · למה והעליתם את עצמותי מזה אתכם [ב] א"ר לוי משל למה"ד לאדם שהכניס יינו במרתף נכנסו הגנבים ונטלו החביות והלכו להם ושתו אותו ובא בעל היין ומצא אותם שגנבו החבית אמר להם שתיתם היין החזירו החבית למקומו כך [ג] משכם גנבו אחיו של יוסף אותו ומכרו אותו וכשבא ליפטר מן העולם השביע אותם אמר להם בבקשה מכם אחי משכם גנבתם אותי חי החזירו את עצמותי לשכם לכך נאמר (יהושע כד) ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם :

פרשה כא

א ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי הה"ד (תהלים לד) צעקו וה' שמע מהו כן אלא שתי ירושות הנחיל יצחק לשני בניו · הנחיל ליעקב הקול וכה"א (בראשית כו) הקול קול יעקב · והנחיל לעשו הידים שנאמר והידים ידי עשו · ועשו היה מתגאה בירושתו שנא' (במדבר כ) ויאמר אליו אדום לא תעבור בי פן בחרב וגו' · ויעקב מתגאה בירושתו (א) שנא' (דברים כו) ונצעק אל ה' אלהי אבותינו · לע"ל שניהן נוטלין שכרן · עשו נטל שכרו שנאמר (ישעיה לד) [ד] כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד · ויעקב נטל שכרו שנאמר (ירמיה ז) קול ששון וקול שמחה לכך כתיב צעקו וה' שמע · לפי שצעקו בני ישראל על הים שנאמר ויצעקו בני ישראל אל ה' שמע הקב"ה תפלתם ואמר למשה מה תצעק אלי (א) כבר שמעתי [צעקתם] (צעקתך) דבר אל בני ישראל ויסעו : **ב** ד"א מה תצעק אלי · הה"ד (איוב כב) ותגזר אומר ויקם לך · א"ר לוי כשם שהקב"ה מצוה למשה ומדבר עמו כך היה משה מצוה כביכול לפני הקב"ה · שכן בני יוסף אומרים לו (במדבר לו) את אדוני צוה ה' (ב) ואדוני צוה בה' · וכשם שהקב"ה קורא למשה ומדבר עמו כך היה משה קורא להקב"ה ומדבר עמו · שנאמר וידבר ה' אל משה · וכתיב (שם כז) וידבר משה אל ה' לאמר יפקוד ה' אלהי הרוחות · ראה כמה היה שולט וכשראה את פרעה רודף אחרי בני ישראל בא לצעוק שנאמר ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי א"ל למה אתה מצטער · אמר ר' יהושע משל לאוהבו של מלך שהיה לו עסק הלך לצעוק לפני המלך א"ל המלך מה אתה צועק גזור ואני אעשה · כך אמר הקב"ה למשה מה תצעק אלי דבר ואני עושה : **ג** ד"א מה תצעק אלי הה"ד (ישעיה סה) והיה טרם יקראו ואני אענה שני פעמים הוא אומר בפסוק ואני ואני · ומשה אומר (דברים לב) ראו עתה כי אני אני הוא אלא כל מי שהוא עושה רצון המקום (ב) ומכוין את לבו בתפלה שומע לו בעוה"ז · וכן לע"ל שנאמר והיה טרם יקראו ואני אענה בעוה"ז (ג) ולע"ל הם מדברים ואני אשמע ומה הם מדברים אלא (ג) שכל א' וא' עומד ומשמיע תלמודו (ד) כביכול (ד) הוא יושב ומשמיע עמהם שנאמר (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו וכתיב (ישעיה ל) והיו עיניך רואות את מוריך · ואומר (שם נד) וכל בניך למודי ה' · (ה) כך א"ל הקב"ה למשה א"כ מה תצעק אלי והיה טרם יקראו ואני אענה · אמר רבי אלעזר בן פדת ב"ו אם שומע דברי אדם עושה דינו · אם לא שמע אינו יכול לכוין דינו · אבל הקב"ה אינו כן [ה] עד שלא ידבר אדם הוא יודע מה בלבו · וכן בשלמה אומר (ד"ה א כח) דע את אלהי אביך ועבדהו וגו' (שם) וכל יצר מחשבות מבין (ו) עד שלא יצרה מחשבה שבלבו של אדם הוא מבין · אתה מוצא (ה) לפני ז' דורות

מסורת המדרש א עיין סוטה כ"ס · ובספרי פרשה בהעלותך פיסקא ס"ח · ובילקוט סדר בהעלותך רמז תשכ"א · ב בראשית רבה פרשה פ"ה · דברים רבה פרשה א' · ילקוט סדר וישב רמז קמ"ד · ילקוט יהושע רמז ל"ס · ג סוטה י"ג · מכילתא כאן פ"א · תנחומא כאן סימן ב' · ילקוט כאן רמז רכ"ז · ד עיין ילקוט ישעיה רמז ש"ד · ה ירושלמי ר"ה פ"א · אגדת בראשית פ"ב ·

חדושי הרד"ל

כאן ובספ"ק דסוטה (י"ג) : (לג) אתה אמרת לאחיך אנכי אכלכל כו' במדבר מ' שנה · מ"כ מפני שהרעב היה ראוי להיות (מיום בואם למצרים שנתים הרעב) עוד מ' שנה וכמ"ש בב"ר ס"פ פ"ט והיה בדעת יוסף לכלכל אותם כל ארבעים השנה וכנגד זה נטפלו ארבעים שנה בעצמותיו : (א) כבר שמעתי צעקתם · כצ"ל וכ"ה במכילתא וכ"ה לקמן : (ב) ואדוני צוה בה' · (במדבר ל"ו) מלשון זה דרש כמו שצוה משה כביכול על ה' : (ג) שכל א"א עומד ומשמיע תלמודו · עיין מדרש משלי פ"י ותדא"ר פ"א דיליף לה מקרא ה' בוקר תשמע קולי (לעוה"ב שדומה לבוקר תשמע קולי כד"א) בקר אערך לך ואצפה (אספר תלמודי לסיומו ערוך בפי ואצפה לך שתבא לשמעני) : (ד) כביכול הוא יושב · ושומע עמהם כצ"ל וכדכתיב ואני אשמע וכן בקרא דאז נדברו דמייתי מסיים בסיפיה ויקשב ה' וישמע : (ה) לכך א"ל הקב"ה למשה · מה תצעק כו' כצ"ל : (ו) עד שלא נוצרה המחשבה ·

חדושי הרש"ש

(א) שנאמר ונצעק אל ה' וישמע קולנו כצ"ל דל"ל דפסוק זה נאמר אשר שלח משה אל מלך אדום · וכן בתנחומא מביא פסוק זה אלא דשם הדרשה בסגנון אחר קצת : (ב) ומכוין את לבו בתפלה · יתכן שהכוונה שמכוון לבו קודם התפלה ע"ד שאמרו בר"פ אין עומדין היו שוהין שעה אחת ומתפללין כדי שיכוונו את לבם כו' ושפיר מכוון לקרא דוהיה טרם יקראו גו' והיינו אפילו טרם שיתפלל התפלה עצמה : (ג) ולע"ל הם מדברים כו' · זהו פי' דעוד דקרא וה"ל עוד יהיה דבר זה (דהיינו לע"ל) אשר הם מדברים כו' : (ד) הוא יושב ומשמיע כו' · פי' דדרשי ואני אשמע כמו אשמיע · וכן וישמע דקרא דאז נדברו · וכמו שדרשו בסנהדרין (פ"ע א') והיה האיש אשר לא ישמע קרי ביה לא ישמיע וכדמוכחי קראי דוהיו כו' את מוריך · ודוכל בניך למודי ה' : (ה) לפני ז' דורות כו' · שכן ישעיה ניבא בימי עוזיה ואחריו היו ז' מלכים מלך בן מלך עד יהויקים שמלך ג"כ בשנת ד' למלכותו

מתנות כהונה

פסח קטן · פסח שני כדאיתא בפר' בהעלותך ונקרא קטן על שאינו חמור כמו פסח ראשון פסח שני חמץ ומצה עמו בבית ואין שם יום טוב כו' עי' בפירש"י בפ' בהעלותך :

פרשה כא אדני צוה ה' · משמעותיה אדני צוה לה' : [ה"ג ועבדהו וגו' וכל יצר מחשבות מבין · פסוק הוא בדברי הימים] : הגליק

פירוש מהרז"ו

לשון שפייך על הכלב ע"כ דורש ע"פ מדה ממעל מלשון חרוץ ופז וזהב כמ"ש מחרוץ ומפז תבואתה שהכלב של חרוץ לא יחרץ וינצוק ובהכרח שנעשה בכשפים ואח"ע לישראל תנהו ענין על משה שהוא שקול כנגד כל ישראל וזהו ולכל בני ישראל (וגם מרמז על יוסף שמדתו נקרא כל) שלא יחרץ עליו הכלב והיינו בעת שהלך בלילה לבקש ארונו של יוסף · ומ"ש מ' יום כמ"ש לעיל פר' י"ט ס"ס ה' : שנאמר ויקח משה · וס"ד כי השבע השביע את בני ישראל לאמר פקוד יפקוד וגו' שבדברים אלו לקח את עצמותיו ובכל מקום שכתוב ויקח אצל אדם דרשו שלקחו בדברים ועי' ב"ר פר' ע"ז ס"ה וש"נ : אנכי אכלכל אתכם · כמו שכלכלת אותם כך יסבלו אותך שישאו עצמותיך במדבר מ' שנה ותכלכל אותם במצות אכילת פסח שני : אהל שיכן באדם · ור"ד ויטוש משכן שילה וכתיב שם וימאס באהל יוסף ושילה בחלקו של יוסף וזהו מ"ש כאן ע"פ גז"ש טמאים לנפש אדם זה יוסף : כי השבע השביע · ע"פ מדה י' ב' שבועות : ולמה והעליתם · למה ציוה כן ודווקא בשכם : משכם גנבו אותו · והיה ראוי שיחזירו אותו לשם בחייו עכ"פ יחזירו אותו לשם במותו וזה לכוונת תיקון החטא באותו מקום שחטאו ומ"ש משכם גנבו אותו צ"ע שהרי מפורש שהלך משם לדותן ועיין מ"ש רש"י בסוטה י"ג ועיין בד"ר פ"ח ס"ס ד' ובב"ר פרשה פ"ה ס"ג וש"נ ומבואר :

פרשה כא סי' א מה תצעק אלי · משמע שמשה צעק וזה אינו בכתוב · ע"כ דורש שאח"ע לצעקת משה ת"ע לצעקת ישראל שמפורש עליהם ויצעקו בני ישראל אל ה' ואלה צעקת ישראל במשה שמשה הוא ישראל וכמ"ש בסוף הסימן : צעקו וה' שמע · כוונת המדרש למ"ש בברייתא דל"ב מדות מדה ל"א וז"ל כיוצא בדבר אתה אומר עיני ה' אל צדיקים ואזניו אל שועתם צעקו וה' שמע ומכל צרותם הצילם ואח"כ פני ה' בעושי רע וגו' ועי' מש"ש בפירושי באריכות ודורש ע"פ מדה י"ז צעקו ממ"ש כאן ויצעקו בני ישראל אל ה' מה תצעק כצ"ל : מהו כן · איך זכו לזה : הנחיל ליעקב · ב"ר פר' ס"ה ס"כ וש"נ · ומ"ש והידים פי' כלי זיין של ידים הוא החרב · וכמ"ש אל יוסף ובלעדיך לא ירים איש את ידו ותרגומו למחד זין וכמ"ש כאן מפורש ועל חרבך תחיה : ונצעק אל ה' אלהי אבותינו · פסוק זה ברים תבא וצ"ע למה לא הביא פסוקים של שמות ב' ויצעקו ותעל שועתם ושם ג' ואת צעקתם שמעתי · אך האמת יורה דרכו שהוא ט"ס כאן וצ"ל פסוק ונצעק אל ה' וישמע קולנו שמוכיח לפסוק הנ"ל ויאמר אליו אדום ומה שהקדים פסוק ויאמר וגו' שכן דרך המדרש שאשר שייך לענין הפרשה מביאו בסוף · וכן מצאתי מפורש במכילתא דפוס ישן בשלח פסוק וייראו מאד והמדרש הזה לקוח מהמכילתא הנ"ל ע"ש במכילתא בהגהות הגאון : קול ששון וקול שמחה · בירמיה ז' ושם ע"ז ושם כ"ה כתוב אצל קללה אך שם ל"ג י"א כתוב אצל ברכה ולזה כוון המדרש : כבר שמעתי צעקתם · מבואר ברים הסימן · ובמכילתא כאן ס"פ ג' שמעון בן יהודה אמר מה תצעק אלי כבר צעקתם קדמה לצעקתך שנאמר וייראו מאד ויצעקו בנ"י אל ה' (והוכר שגם משה צעק) · ויתכן שגם במדרש צ"ל שמעתי צעקתם וכמו שאמר שמע הקב"ה תפלתם וכמ"ש לקמן ס"ס ד' : דבר אל בנ"י ויסעו · ראיה שפי' מה תצעק כבר שמעתי : **ב** את אדוני צוה ה' ואדוני צוה בה' · והיה די כמ"ש את אדוני צוה ה' וגו' ולתת את נחלת וגו' וצוה לתת ומ"ש ואדוני צוה בה' מיותר ודורש את"ע שה' צוה למשה ת"ע שמשה צוה בה' וא"ת צוה בה' אלא צוה לה' · וכענין אם בריאה יברא ה' ואח"כ ותפתח הארץ את פיה : קורא למשה ומדבר עמו · בסנה · בסיני · ובאוה"מ · כמפורש בתורה כך דיבר משה להש"י פי' ע"י קריאה ע"פ גז"ש : וידבר משה אל ה' · במדבר כ"ז : דבר ואני אעשה · לקמן פר' ז"ו בסוף ס"ח בשם ר"ש · ובמכילתא כאן בשם ר"נ : **ג** ואני אענה · וס"ד עוד הם מדברים ואני אשמע · שמ"ש טרם יקראו ואני אענה הוא בעוה"ז שקוראים מצרות ולעתיד שלא יהיה צרות אז · עוד הם מדברים בדברי תורה : אז נדברו יראי ה' · וס"ד ויקשב ה' וישמע וגו' ותיבת וישמע מיותר · ע"כ דורש א"ת וישמע אלא וישמיע שאחר שהקשיב דבריהם אז גם וישמיע דבריו עמהם : רואות את מוריך · וס"ד ואזניך תשמענה דבר פי' מה שידבר מוריך · ועי' לקמן פר' ל"ח ס"ס ג' · ועי' בתד"א ריש פ' י"ח קומי רוני וגו' נוכח פני ה' כל ת"ח וכו' ועוסק בתורה הקב"ה יושב כנגדו וקורא ושונה עמו ע"ש באורך וכל זה הובא דרך אגב מ"ש והיה טרם יקראו שע"כ למה תצעק : לפני ז' דורות · החשבון · מאחז · וחזקיה · ומנשה · ואמון · ויאשיהו · ויהויקים · וצדקיהו · אף שהיו אחים עכ"ז מלכו כל

יפה תואר

איתא שעשו כן כדי שלא יצאו ישראל לעולם וכן נ"ל לפי זה שאמר כאן שעשו כלבים של זהב בכשפים : למה והעליתם את עצמותי אתכם · כלומר למה כתיב אתכם לכן דרש והעליתם את עצמותי במקום שהי' אתכם כשגנבתם אותו וזה בשכם · ולא ס"ל הך דרשא דדרשו במכילתא ממלת אתכם כי גם עצמות השבטים העלו עמהם :

ידי משה

והיו עיניך רואות את מוריך ואומר וכל בניך למודי ה' · פי' שלעתיד ילמדו מפי הקב"ה ממש ויראו בפנים של השכינה ומבת זה לא יהיה שכחה לעתיד וזה נ"ל שהיא כוונת הירושלמי ויתן אל משה ככלותו כל מ' יום היה משה לומד ושוכח עד שנתן לו הקב"ה התורה במתנה לפי שא"ל הקב"ה וראית את

הה"ד צעקו וה' שמע · פי' דהקב"ה אמר למשה מה תצעק אלי הלא כבר צעקו בני ישראל אלי דכתיב לפ"ז ויצעקו בני ישראל אל ה' ואנכי שמעתי וכשטת ר' שמעון בן יהודה במכילתא דאמר התם מה תצעק כבר צעקתם קדמה לצעקתך שנאמר ויצעקו בני ישראל אל ה' · ולא ס"ל כאחר הפיוטות שם וכדעת ת"א דמפרש מה תצעק אלי נאמר על צעקת בני ישראל ונאמר למשה כנגד כל ישראל וכמו שפי' הרא"ב משום דק"ל שלא צעקתם לה' היתה לא מטוב לב וגם שהרשיעו במה שאמרו המבלי אין קברים וגו' · אבל ירושה היא להם מאבינו יצחק כי הקב"ה ישמע קול בני יעקב אף כי אין להם זכות בזה וכמו שמורה הפסוק צעקו וה' שמע וקאי על עושי רע דכתיב לעיל מיניה פני ה' בעושי רע וגו' ואח"ז אמר ואעפ"כ אם צעקו ישמע ה' · וזה דלא כמ"ש קצת כי הכתוב צעקו קאי על הכתוב עיני ה' אל צדיקים וגו' אבל קאי על הסמוך ליה : ונצעק אל ה' אלהי אבותינו · הביא את הכתוב הזה ולא את הכתוב ונצעק אל ה' וישמע קולנו דכתיב בשליחות משה למלך אדום וכמ"ש במכילתא משום שבקש להביא את הכתוב דכתיב אלהי אבותינו דמשמע בזכות אבותינו שהורישו לנו את הקול שמע ה' את צעקתנו : בא לצעוק · שעדיין לא ידע משה שיש בידו כח לגזור בלי צעקה ותפלה : וכן לעתיד לבא כו' · וגם במה שאמר משה אני אני הוא פי' אני הוא בעוה"ז ואני הוא לעוה"ב וכדאיתא בפר"א והא דכתיב אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא לא קשיא ליה דעל פעולות שונות שייך להזכיר אני כמה פעמים וכמו אני ראשון ואני אחרון אני עשיתי ואני אשא וכדומה ול"ק ליה אלא ראו עתה כי אני אני הוא וכן ואני אענה ואני אשמע דהוא כחד ענינא דנראה מה דכתיב גביהם שני פעמים אני כמו שאומר מודים מודים שמע שמע : שהוא עושה רצון המקום כו' · הזכיר ב' תנאים אלו לשמיעת התפלה כי אם אין המתפלל נקי כפים ובר לבב על הרוב תדחה תפלתו (זה נגד מ"ש לעיל בסי' א') ועמ"ש בב"ר פנ"ט · ואף שיהיה צדיק אם התפלה היא בלא כוונה איננה מועלת : שומע לו בעוה"ז · הנה הכתוב מדבר מלעתיד ויתפרש כמו שטרם יקראו ואני אענה בעוה"ז כן לעתיד עוד הם מדברים ואני אשמע : שנאמר אז נדברו יראי ה' · במסכת אבות תנן ומנין שאפי' שנים שיושבים ועוסקים בתורה ששכינה ביניהם שנאמר אז נדברו יראי ה' · וכן בשבת בפ' במה בהמה איתא שני ת"ח הנוחים זה לזה בהלכה · הקב"ה מקשיב להם שנאמר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ובויק"ר עכשיו אדם עושה מצוה מי כותבה אליהו ומלך המשיח והקב"ה חותם על ידיהם דכתיב אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ולפי זה כל אלו הדברים קאי בעוה"ז היינו משום דלא דייקא כפולא דויקשב וישמע ומפרשי שתיהם כמשמעה : ואומר וכל בניך למודי ה' שפירושו שלעתיד ילמדו תורה מפי ה' ממש כדי שלא תשתכח תלמודם וכדאיתא בתנחומא : כך א"ל הקב"ה למשה א"כ מה תצעק אלי · אריכא קאי דאמר שהמכוון לבו בתפלה שומע לו בעוה"ז ולכן אמר ה' למשה מה תצעק אני אמר שהמכוון לב בתפלה בע"ת שיענה מה

תצעק

עד שלא נולד נבוכדנצר נתנבא ישעיה ופירש מה עתיד לחשוב בלבו שנאמר (ישעיה יד) ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה · ומה אם לפני ז' דורות צפה הקב"ה וראה מה עתיד לחשוב · הצדיק בן יומו אינו יודע מה עתיד לחשוב לכך כתיב והיה טרם יקראו ואני אענה · לכך נאמר מה תצעק אלי: ד ד"א מה תצעק אלי · הה"ד (תהלים סה) שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו · מהו שומע תפלה א א"ר פנחס בשם ר"מ ור' ירמיה בשם ר' חייא בר אבא בשעה שישראל מתפללין אין אתה מוצא שכולן מתפללין כאחד אלא כל כנסיה וכנסיה מתפללת בפני עצמה · הכנסת הזו תחלה ואח"כ הכנסת האחרת · ומאחר שכל הכנסיות גומרות כל התפלות המלאך הממונה על התפלות נוטל כל התפלות שהתפללו בכל הכנסיות כולן ועושה אותן עטרות ונותנן בראשו של הקב"ה שנאמר עדיך כל בשר יבאו ואין עדיך אלא עטרה שנאמר (ישעיה מט) כי כלם כעדי תלבשי · וכה"א (שם) ישראל אשר בך אתפאר · ב שהקב"ה מתעטר בתפלתן של ישראל שנאמר (יחזקאל טז) ועטרת תפארת בראשך · ד"א שומע תפלה וגו' ג אתה מוצא ב"ו אינו יכול לשמוע שיחת שנים כאחד אבל הקב"ה אינו כן אלא הכל מתפללין לפניו והוא שומע ומקבל תפלתן: ד"א שומע תפלה · א"ר יהודה בר שלום בשם ר' אלעזר ד ב"ו אם בא עני לומר דבר לפניו אינו שומע הימנו · אם בא עשיר לומר דבר מיד הוא שומע ומקבלו · אבל הקב"ה אינו כן אלא הכל שוין לפניו הנשים והעבדים והעניים והעשירים · תדע לך שהרי משה רבן של כל הנביאים כתוב בו מה שכתוב בעני · במשה כתיב (תהלים צ) תפלה למשה איש האלהים ובעני כתיב (שם קב) תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו · (ז) זו תפלה וזו תפלה להודיעך שהכל שוין בתפלה לפני המקום תדע לך כשיצאו ישראל ממצרים רדף אחריהם פרעה שנאמר ופרעה הקריב · וכתיב ויצעקו אל ה' התחיל משה אף הוא מתפלל לפני המקום א"ל הקב"ה למשה מה אתה עומד ומתפלל כבר התפללו בני ושמעתי תפלתן שנאמר מה תצעק אלי: ה הה"ד (שיר ב) יונתי בחגוי הסלע · ה היה לומר יונה בחגוי הסלע ומהו שאמר יונתי אלא א"ר יוחנן (ח) אמר הקב"ה לישראל יונתי ראה מה כתיב (הושע ז) ויהי אפרים כיונה פותה אין לב · אמר הקב"ה אצלי הם כיונה פותה כל מה שאני גוזר עליהם עושים ושומעים לי · אבל אצל עובדי כוכבים קשים הם כחיות שנאמר (בראשית מט) גור אריה יהודה בנימין זאב יטרף יהי דן נחש עלי דרך · לפיכך הם קשים כנגד עובדי כוכבים · למה שעובדי כוכבים אומרין להם מה אתם מבקשין מן השבת הזו שאתם שומרים · מן המילה הזו שאתם מולים · והם מבקשים לבטל להם את המצות והם נעשים כנגדם קשין כחיות · אבל אצל הקב"ה כיונה תמה ושומעים לו כל מה שהוא גוזר עליהן שנאמר (שמות ד) ויאמן העם · וכה"א (שם כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע לכך נאמר (שיר ב) יונתי בחגוי הסלע · א"ר אלעזר בן פדת כיון שיצאו ישראל ממצרים היו נושאין עיניהן והיו המצרים רודפים אחריהם שנאמר ופרעה הקריב (וגו') נוסעים אינו אומר אלא נוסע · כיון שיצא פרעה והמצריים לרדוף אחריהם תלו עיניהם לשמים וראו ו שרן של מצרים פורח באויר כיון שראו אותו נתייראו הרבה שנאמר וייראו מאד · ומהו והנה מצרים נוסע אחריהן שרן של מצרים היה שמו מצרים · ז שאין הקב"ה מפיל אומה (ט) עד שהוא מפיל שרן תחלה · וכן אתה מוצא בנבוכדנצר שהפיל הקב"ה לשרו תחלה שנאמר (דניאל ד) עוד מלתא בפום מלכא קל מן שמיא נפל · א"ר יהושע בן אבין (י) שרו של נ"נ קל שמו והפילו הקב"ה · אף שרו של פרעה מצרים שמו והיה פורח לרדוף אחריהם כיון שהשקיע הקב"ה את המצרים בים לא שקע תחלה אלא שרן שנאמר וינער ה' את מצרים בתוך הים זה שרן של מצרים ואחר כך ננער פרעה וחילו וכן סוסיהם ורוכביהם רמה בים אינו אומר אלא סוס ורוכבו זה השר שלהן · הוי והנה מצרים נוסע אחריהם · ומהו ופרעה הקריב אלא ח שהקריב את ישראל לתשובה שעשו · א"ר ברכיה יפה היתה הקרבת פרעה לישראל ממאה צומות ותפלות למה שכיון שרדפו אחריהם וראו אותן נתייראו מאד ותלו עיניהם למרום ועשו תשובה והתפללו שנאמר ויצעקו בני ישראל אל ה' · ט אמרו ישראל למשה מה עשית לנו · עכשיו הם באים ועושים לנו כל מה שעשינו עמהם שהרגנו בכוריהם ונטלנו ממונם וברחנו · לא אתה אמרת לנו ושאלה אשה משכנתה · באותה שעה היו עומדים ולא היו יודעים מה לעשות והיה הים סוגר והשונא רודף והחיות מן המדבר שנאמר סגר עליהם המדבר · א"ר ירמיה בן אלעזר אין סגר אלא חיות שנאמר (שם ו) אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא · כיון שראו ישראל שהיו מוקפין מג' רוחות · הים סוגר והשונא רודף והחיות מן המדבר תלו עיניהם לאביהם שבשמים וצעקו להקב"ה שנאמר ויצעקו בני ישראל אל ה' ולמה עשה הקב"ה להם כך אלא שהיה הקב"ה מתאוה לתפלתן · אמר ריב"ל למה"ד למלך שהיה בא בדרך והיתה בת מלכים צועקת לו בבקשה ממך הצילני מיד הלסטים שמע המלך והצילה · לאחר ימים ביקש לישא אותה לאשה היה מתאוה שתדבר עמו ולא היתה רוצה · מה עשה המלך גירה בה הלסטים כדי שתצעוק וישמע המלך · כיון שבאו עליה הלסטים התחילה צועקת למלך · אמר לה המלך לכך הייתי מתאוה לשמוע קולך · כך ישראל כשהיו במצרים והיו משעבדים בהם התחילו צועקים ותולין עיניהם להקב"ה שנאמר (שמות ב) ויהי בימים הרבים ההם וגו' ויזעקו · מיד וירא אלהים את בני ישראל התחיל הקב"ה מוציאן משם ביד חזקה ובזרוע נטויה והיה הקב"ה מבקש לשמוע את קולם פעם אחרת ולא היו רוצין · מה עשה גירה לפרעה לרדוף אחריהם שנאמר

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור י"ט · וסוף מזמור פ"ח · ילקוט תהלים רמז תת"מ · ב עיין בחגיגה דף י"ג · ג מדרש תהלים מזמור ס"ה · ד ילקוט תהלים רמז תתנ"ה · ה שיר השירים רבה פרשה ב' פסוק י"ד · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ו · ו לעיל פרשה ט"ו · ז דברים רבה פרשה א' · שיר השירים רבה פרשה א' · מדרש שמואל פרשה י"ח · מכילתא כאן מסכת דשירה פרשה ב' · תנחומא כאן סימן י"ג · ילקוט ישעיה רמז רפ"ה · ילקוט ירמיה רמז של"א · ח תנחומא כאן סימן ח' · ט תנחומא סדר שופטים סימן י"ד ·

חידושי הרד"ל

ב"ר פ"ע : (ז) זו תפלה וזו תפלה · ע' זוהר ויצא (קס"ח) : (ח) אמר הקב"ה אצלי הם כיונה כו' · בשה"ר שם ע"ש : (ט) עד שהוא מפיל שרן כו' · שלהי דברים רבה ובשלהי שה"ר ע"ש : (י) שרו של

פירוש מהרז"ו

אחד י"א שנה בזה אחר זה · ונבואה זו היתה בימי אחז שהרי בישעיה ז' מתחיל ויהי בימי אחז ואינו מזכיר עוד מלך אחר עד פרשה ל"ה ונבואה זו ואתה אמרת על בבל נאמר כמ"ש בס פסוק ד' ונשאת המשל על מלך בבל: ד מהו שומע תפלה · הול"ל תפלות כמ"ש בס"ד עדיך כל בשר יבואו · ע"כ דורש שהמלאך מקבץ כל התפלות ביחד וכוללן בעטרה אחת בראש האחד: אין אתה מוצא · פי' שלא יתכן שיהיה כן: שנאמר עדיך ואין עדיך · שהיל"ל אליך או לך וע"כ אמר עדיך לדרוש ע"פ מדת ממעל מלשון עדי פי' עטרה כמ"ש אשר בך אתפאר שפי' עטרה כמ"ש עטרת תפארת א"כ נ"ש שע"י תפלתם יש לו עדי ע"כ פי' עטרה · ומקום עטרה הוא בראש כמ"ש ועטרת תפארת בראשך · ובמדרש תהלים ל"ס מביא על זה פסוק ברכות לראש צדיק ע"ש: אינו יכול לשמוע · מדרש תהלים ס"ה: ושמעתי תפלתן · ע' לעיל ס"ס א': ה הה"ד יונתי · כאלו אמר ד"א מה תצעק אלי · ויונתי פי' יונה שלי ודורש ע"פ מדה י"ז שהיונה יש בה כח הפתיות ביותר וזה עושים להש"י נפתים אליו באמונה בביטול כל רצונם וכמ"ש ס"ר פסוק זה · ובמכילתא פסוק ויחרד כל העם: נעשה ונשמע · כשכפה עליהם הר כגיגית וזהו בחגוי הסלע בסתר המדרגה וגו': היו ישראל נושאים · ואיך נזדמן להם שכולם ישאו עיניהם בלא סיבה וידיעה מתחלה ע"כ דורש שמעת שיצאו היה בלבם שמצרים ירדפו אחריהם והיו תמיד מביטים לאחוריהם מפחדם מהם: ופרעה הקריב · וישאו בני' את עיניהם והנה מצרים נוסע אחריהם והיל"ל פרעה נוסע · או מצרים נוסעים · ועוד שמ"ש וישאו בני' את עיניהם משמע למעלה · ע"כ דרש שנשאו עיניהם למעלה לשמים שראו השר נוסע וע' לעיל פט"ו סי' ט"ו ועי' לקמן פר' כ"ב סי' כ"ב ד"ר פר' א' סי' כ"ב: קל מן שמיא נפל · היל"ל נשמע ע"כ דורש שהשר נקרא קל ואגלו שייך לשון נפילה וכתוב שם לך אמרין ל"נ מלכותא עדת מנך הרי בנפילת שרו נפלה בבל: וינער ה' את מצרים · ואח"כ כתיב וישובו המים ויכסו וגו' וזה מיותר אחר שנערם כבר ע"כ דורש שמ"ש וינער את מצרים הוא השר ואח"כ שטפו המים לכל מצרים שבאו בים ועיקר כוונת המדרש לפרש פסוק זה ומ"ש ואח"כ ננער פרעה וחילו ללמוד על פרעה בעצמו ועל כל חילו שנערם וע' לעיל פ"כ ס"ס א' מש"ש ועי' ש"ר פסוק ברח דודי: וכן סוסיהם · לקמן פ' כ"ג ס"ט: ופרעה הקריב · היל"ל קרב · והקריב משמע לאחרים היינו ישראל לתשובה שע"י כ נשאו עיניהם למרום שתלו תקותם בה' ולר' אלעזר שייך מ"ש וישאו עיניהם למטה והנה מצרים כפי הנגינה · ולר' ברכיה שייך למעלה למ"ש ופרעה הקריב ע"פ מדה י"א: ועושים לנו מה שעשינו עמהם · מרומז במ"ש מה זאת עשית לנו וגו' פי' כל מה שעשית במצרים עתה תסוב הרעה לנו: שהרגנו בבוריהם · מרומז כמ"ש המבלי אין קברים במצרים פי' כמ"ש בסדר מסעי ומצרים מקברים את אשר הכה ה' בהם כל בכור ועתה הקברים יהיה לנו: אין סגר אלא חיות · מכילתא בשלח פסוק ואמר פרעה לבני ישראל וגו' סגר עליהם המדבר וז"ל כיון שראו ישראל הים סוער הפכו פניהם למדבר והקב"ה זמן להם חיות רעות ולא היו מניחות אותם לעבור שנאמר סגר עליהם וגו' ואין סגר אלא חיה רעה וכו' כמו כאן שסגר עליהם הש"י המדבר שלא ילכו בו על ידי אריות: מתאוה לתפלתן · וכו' עד מבקש לשמוע את קולן פעם אחרת

מתנות כהונה

הצדיק בן יומו · מה שיש בלב הצדיק היום הזה אינו יודע בחמיש: אצלי הם כיונה · וזהו יונתי: כיונה פותה · לשון פתוי שהם נפתים לשמוע לי לכל אשר אצוה אותם: [ופרעה הקריב וגו' גרסינן]: אמר הקב"ה מה תצעק · עיין במדרש חזית (ב' י"ג): [אין סוגר אלא חיות · עי' לעיל פר' ט"ו ובמדרש חזית בפסוק יונתי]: ויאמר

ידי משה

את אחורי ופני לא יראו וא"כ מכח שלא יכול לראות בפני השכינה מכח זה מה שהיה לומד היה שוכח עד שנתן לו במתנה: קל מן שמיא נפל · פי' שהשר שלו היה נקרא קל לפי שנ"נ קרוי אריה וכתיב

יפה תואר

תצעק אלי · כי בכוונת הלב די לצדיקים ולא צריכים לעקה וכדכתיב גם והיה טרם יקראו וגו' וכדמסיים · והנה מהמדרש נראה כי במחשבה לבד יענם ה' וזה רק לצדיקים וחסידים גדולים · אבל מתי העם צריכים ביטוי שפתים שתשמענה אזניהם מה שהם מדברים: מהו שומע תפלה

פי' שהיה לו לומר שומע תפלת כל בשר · ולמה הזכיר עוד עדיך · ומשני כי עדיך הוא מלשון עדי · או שפירושו כי עדיך הוא אם יתקבלו יחד · ואם הי' כתוב שומע תפלת כל בשר ס"ד זו היא התפלה אשר כל אחד מתפלל בעתו · והענין של ועושה אותן עטרות פי' כי על ידי התפלות שמתפללים אליו נודע כי ה' הוא מלך על כל הארץ · וכמו העטרה הנתונה בראש המלך · והוא מ"ש ישראל אשר בך אתפאר כי הם משבחים ומפרסמים כבודו בעולם כדכתיב את ה' האמרת היום וגו' וכן כתב הכדרשי שהתפארות ה' בשבלים הוא אם על ידיהם תתפרסם אמונתו והמעשים הנראים אלו: אלא הכל שוין לפניו כו' והעניים והעשירים · ע"כ לא מיירי בעניים מכסף ועשירים בעלי רכוש · כי לה' הכסף והזהב ולא יכבד את העשירים אבל פירושו עניים במעשים טובים בתורה ובחכמה ועשירים במעשים טובים בתורה ובחכמה וכמ"ש הנשים והעבדים · ואע"ג דתפלת צדיק בלי ספק נשמעת יותר כדאיתא בכמה מקומות מ"מ לא יבזה ה' ולא ידחה גם תפלת הגבוזים וריקים ממעשים טובים: כן השבת כו' מן המילה · כמו שנגזר אנטיוכוס על שתי המצות אלו וע"ע במעילה · והס"ד על שאר המצות אבל קמו על שתי המצות יען המה אות בבשרם ובין ישראל לאביהם שבשמים: ומהו והנה מצרים · כיון דקאי על שרן לא ס"ד דשמו של מצרים כי שמו עוזיאל הוא וכדאיתא במדרש אביר וסביאו סילקום בפ' ויושע ס' · ומשני דאין ס"נ דשמו היה מצרים ונקרא גם עוזיאל כדרך המלאכים שהם נקרא גבריאל וזה מיכאל וכיוצא ומ"ש סורה באויר עמ"ש בזה בפל מ"ש: קל שמו · שהם נבוכדנצר עבד לשמש כדאיתא לעיל פט"ו ומביא את הכתוב איך נפלת משמים הילל בן שחר · ובמכילתא פ' סוס ורוכבו ובבלשי תוית מביא לראיה בב' פורע מן השרים תחלה מדכתיב איך נפלת משמים הילל בן שחר · וי"ל שפני מיני שרים הם · הא' מלאכים ממש כמו מיכאל שר של ישראל וסמאל שר של אדום · ודוביאל שר של פרס · והיינו קל דקאמר הכא ונקרא קל בבבל שנמשל לאריה כדכתיב עלה אריה מסבכו · וגם נלא ליפרא' כחדא אב שמזלו אריה וכדאיתא במחברים שונים · והאריה נקרא קל משום קולו כדכתיב אריה שאג מי לא יירא · והמין השני הוא מזל או כוכב ועל המין הזה נאמר יפקוד ה' על צבא מרום וגו' ואיך נפלת משמים הילל בן שחר: לא שקע תחלה אלא שרן · פי' שהסרה ממשלתו להשפיע עליהם כמים · כששפעתו היתה כמים כאומר לי יאורי ועבדו למים וכמ"ש גבי הנס יולא המימה · וכיון שנטבעו במים נמצא כאלו כח השר שלהם נתבטל ונשקע בים: מג' רוחות · ז"ל מד' רוחות שהחיות מג' רוחות היו: מתאוה לתפלתן כו' · מהמשל שהביא ריב"ל נראה כי טעם לזה כי שהקב"ה חפץ שיאמינו בהשגחתו ובהשבתו לכל שקוראים אליו באמת · ולא מצד מדת הרחמים לבד ישמע בקול שקוראים אליו

ופרעה הקריב מיד ויצעקו בני ישראל אל ה' · באותה שעה אמר הקב"ה לכך הייתי מבקש לשמוע קולכם · שנאמר (שיר ב) יונתי בחגוי הסלע · השמיעני קול אינו אומר אלא השמיעני את קולך אותו הקול שכבר שמעתי במצרים לכך כתיב השמיעני את קולך כיון שהתפללו אמר הקב"ה למשה מה אתה עומד ומתפלל כבר קדמה תפלתן של בני לתפלתך שנאמר מה תצעק אלי: ך ואתה הרם את מטך · אמר משה לפני הקב"ה אתה אומר לי שאקרע את הים ואעשה את הים יבשה (ז) והכתיב (ירמיה ה) אשר שמתי (יא) חול גבול לים · והרי נשבעת שאין אתה קורעו לעולם · א"ר אלעזר הקפר אמר לו משה לא כך אמרת שאין הים נעשית יבשה שנאמר אשר שמתי חול גבול לים · (ח) וכתיב (איוב לח) ויסך בדלתים ים · אמר לו הקב"ה לא קראת מתחלת התורה (ט) (יב) מה כתיב (בראשית א) ויאמר אלהים יקוו המים (י) א אני הוא שהתניתי עמו · כך התניתי מתחלה. שאני קורעו שנאמר וישב הים לפנות בוקר לאיתנו לתנאו שהתניתי עמו מתחלה · מיד שמע משה להקב"ה והלך לקרוע הים ב וכיון שהלך לקרוע את הים לא קבל עליו להקרע אמר לו הים מפניך אני נקרע אני גדול ממך שאני נבראתי בשלישי ואת נבראת בששי · כיון ששמע משה כך הלך ואמר להקב"ה אין הים רוצה להקרע · מה עשה הקב"ה נתן ימינו על ימינו של משה. (יח) שנאמר (ישעיה סג) מוליך לימין משה וגו' · מיד ראה להקב"ה וברח שנאמר (תהלים קיד) הים ראה וינס מה ראה אלא שראה להקב"ה שנתן יד ימינו על משה ולא יכול לעכב אלא ברח מיד · אמר לו משה מפני מה אתה בורח אמר לו הים מפני אלהי יעקב מפני יראתו של הקב"ה מיד כיון שהרים משה ידו על הים נבקע שנאמר ויבקעו המים אינו אומר ויבקע הים אלא ויבקעו המים ג מלמד שכל המים שהיו בכל המעיינות ובבורות ובכל מקום נבקעו שנאמר ויבקעו המים · ד וכן בשעה שחזרו חזרו כל המים שבה"א וישובו המים · וכל הנסים הללו נעשו ע"י משה שנאמר ויט משה את ידו על הים לפיכך הקב"ה משבחו שנאמר (ישעיה סג) (יב) ויזכור ימי עולם משה עמו · וכתיב (שם) מוליך לימין משה זרוע תפארתו: ז ד"א מה תצעק אלי · הה"ד (איוב לו) היערוך שועך לא בצר · מהו כן ה א"ר אלעזר בן פדת המשל אומר (יג) כבד את רופאך עד שלא תצטרך לו · ורשב"ל אומר ו ערך שוע כלפי בוראך כדי שלא יהיו לך צרים מלמעלן · א"ר חמא ב"ר חנינא בשעה שיצאו ישראל ממצרים עמד סמאל המלאך לקטרג אותן · ור' חמא בר חנינא פירשה משום אביו משל לרועה שהיה מעביר צאנו בנהר בא זאב להתגרות בצאן · רועה שהיה בקי מה עשה נטל תיש גדול ומסרו לו אמר יהא מתגשש בזה עד שנעבור את הנהר ואח"כ אני מביאו · כך בשעה שיצאו ישראל ממצרים עמד סמאל המלאך לקטרג אותן אמר לפני הקב"ה רבש"ע עד עכשיו היו אלו עובדים עבודת כוכבים ואתה קורע להם את הים מה עשה הקב"ה מסר לו איוב שהיה מיועצי פרעה דכתיב בו (שם א) איש תם וישר · אמר לו הנו בידך · אמר הקב"ה עד שהוא מתעסק עם איוב ישראל עולים לים ויורדים (יג) ואח"כ אציל את איוב והוא שאמר איוב (שם טז) שליו הייתי ויפרפרני אמר איוב שליו הייתי בעולם ויפרפרני ואחז בערפי ויפצפצני כדי לעשות אותי לעמו למטרה שנאמר (שם) יקימני לו למטרה · וכתיב (שם) יסגירני אל אל עויל · מסרני ביד השטן וכדי שלא יצאו ישראל רשעים בדין לכך הרטה אותי בידו הוי וע"י רשעים ירטני · באותה שעה אמר הקב"ה למשה (יד) הרי מסרתי איוב לשטן מה בידך לעשות · דבר אל בני ישראל ויסעו: ח (טו) רבי

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה ה' · ילקוט כאן רמז רל"ו · ב מכילתא כאן פרשה ד' · מדרש תהלים מזמור קי"ד · ילקוט כאן רמז רנ"ד · ילקוט תהלים רמז תתע"ג · ג מכילתא כאן פרשה ד' · ד לקמן פרשה כ"ב · ה ילקוט איוב רמז תתק"כ · ו סנהדרין דף מ"ד ·

חדושי הרד"ל

נבוכדנצר קל שמו · בגי' עס"כ שמו של ס"ם: (יא) חול גבול לים · חק עולם ולא יעברנהו וסרי נשבעת כו' כנ"ל ופי' השבועה הזו אפשר הוא שנשבע שלא יצא הים למבול היבשה וכמ"ש (ישעיה נ"ד) כי מי נח וגו' אשר נשבעתי וגו': (יב) מה כתיב ויאמר יקוו המים ודרשו בב"ר שם יקוו לי המים מה שאני עתיד לעשות בהן · והיינו בקריעת ים סוף: (יג) כבד את רופאך כו' · ירושלמי תענית פ"ק ג' הלכה ה' ותנחומא סוף פרשת מקץ: (יד) הרי מסרתי איוב כו' · דבר אל בני ישראל ויסעו ורמז לדבר ר"ת איוב: (טו) ר' אבטולס כו' · לשון מכילתא כאן כל המאמר:

דגלים

חדושי הרש"ש

(ירמיה ה'): (ז) והכתיב אשר שמתי חול גבול לים · מכאן ראיה למה שפירשתי לעיל ר"ס י"ג: (ח) וכתיב ויסך בדלתים ים · ובסוף ענינא כתיב ופא ישית בגאון גליך: (ט) מה כתיב ויאמר אלהים יקוו המים · והכוונה היה ג"כ שבזמן שנאמר יקוו ויתילכו כמו נד ותראה היבשה: (י) אני הוא שהתניתי עמו כך התניתי כו' · יתכן שיכוון פה למה דאיתא לקמן פכ"ג שזה הים הוא שנעשה בדור אנוש וא"כ ע"כ גם זה התנה הקב"ה מתחלת הבריאה שיעשה ים (עי' בפיה"מ להרמב"ם לפ"ה דאבות מ"ו הביאהו התוי"ט שם ובב"ר פ"ה סי' ה') והתנה עוד שישוב ליבשה לישראל · וזהו שאמר אני הוא שהתניתי עמו (ר"ל שיעשה ים בדור אנוש) כך התניתי עמו כו' · ובזה עולה יפה וישב הים כו' לתנאו כו' שגם זה הים תנאי: (יח) שנאמר מוליך לימין משה · וסופיה זרוע תפארתו בוקע מים מפניהם: (יב) ויזכור כו' משה עמו איה המעלם מים כנ"ל: (יג) ואח"כ אציל את איוב · וזה דלא כדאיתא לעיל בב"ר פנ"ז

וכן

מתנות כהונה

(ועי' בב"ר רפ"ה ובאיכה רבתי פסוק פרשה נ"ן): לאיתנו · קרי ביה לתנאו: מיד ראה הקב"ה · הים ראה להקב"ה: שחזרו · על המצרים: כבד את רופאך · כן יקדים התפלה קודם הצרה וזהו לא בצר כדאיתא בסנהדרין (מ"ד): מתגשש · מתעסק ומתדלל ומשפ: אני מביאו · הטיים: איש תם וישר וגו' · גרסינן וסיפיה דקרא וירא אלהים · וכתיב התם הירא את דבר ה' מעבדי פרעה · ועי' מזה בב"ר פר' נ"ז: הרטה · הטה ועקם כן פירשו הרד"ק בספר

שרשים

פירוש מהרז"ו

פי' שרצון הש"י מן האדם שיהיה לבו נשבר תמיד בעת רווחה כמו בעת צרה כמ"ש לקמן פ' זו ס"ז וזה מדת צדיקים שהם תמיד רך כקנה וענוים: כבר קדמה תפלתן · מבואר לעיל בסוף ס"ח: ך ואתה הרם את מטך · הוקשה לו שהיה לו לסמוך פסוק ויט משה את ידו לפסוק ואתה הרם ולמה הפסיק ביניהם בפסוק ויסע ובפסוק ויבא אלא שהיו ביניהם דברים ועיכובים וטענות · והטענות למוד מענינו ע"פ מדה י"ז · ומ"ש אמר משה ואח"כ אמר ר' אלעזר הקפר הם שני העתקות ממקומות שונות: אשר שמתי חול גבול לים · וס"ד חק עולם ולא יעברנהו · והיה הדבר בקבלה אצל האבות ומשה עד שבא ירמיה ואסמכה אקרא. כמ"ש חז"ל אצל יחזקאל בפסוק כל בן נכר וכדומה הרבה · ומ"ש והרי נשבעת היינו ממ"ש חק עולם וכמ"ש אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק ויעמידה ליעקב לחוק לישראל ברית עולם שע"י שבועה נעשה החוק: ויסך בדלתים ים · וס"ד ואומר עד פה תבוא ולא תוסיף ופה ישית בגאון גליך: ולא קראת מתחלת התורה · כמ"ש לעיל פר' ה' סי' כ"ב נטלתי ספר בראשית וכו': יקוו המים · עי' ב"ר פ"ה ס"ה א"ר תנאי התנה וכו' ועי' לעיל פר' י"ב ס"ג פר' ע"ו סי' כ"ב: לאיתנו לתנאו · שהיל"ל וישב הים וגו' לקדמותו או לתקפו · ע"כ דורש ע"פ חילוף אותיות לתנאו · והנה התנאי היה שיקרע לפני ישראל וא"כ היה לו להזכיר התנאי אצל הבקיעה ולא אצל ההשבה ועי' בב"ר פר"ה ס"ה שם מ"ש ותבין כאן · ומאחר שכתוב ששב לתנאו הרי שהיה לו תנאי מתחלה · ויתכן שהתנאי הוא מפורש במ"ש יקוו המים וגו' ותראה היבשה במקום הים יהיה יבשה ורמוז כאן במ"ש ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה שהוא התנאי הנ"ל: ולא קבל עליו להבקע · מרומז במ"ש ויט משה את ידו על הים ויולך ה' את הים וגו' הרי שלא יגמר הבקיעה ע"י הטית יד משה ולעיל פסוק ט"ז כתוב ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים ובקעהו · והם בכ"מ והכריע מפסוק מוליך לימין משה ומפסוק הים ראה וינס שמ"ש ויולך ה' היה ע"י שהוליך ימינו על ימינו של משה · וכאן כתוב מוליך לימין משה זרוע תפארתו וכאן כתוב ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב הרי שמ"ש זרוע תפארתו הוא ימינו · ועי' מכילתא פסוק ויט משה בארבעה דברים נפלאים: מיד כיון שהרים משה ידו נבקע · כאן כתוב ויט משה את ידו על הים ויולך ה' וגו' וישם את הים לחרבה ויבקעו המים · ואחר ששם הים לחרבה אין עוד מקום לבקיעה ע"כ דורש ע"פ מדה ל"א ויט משה את ידו על הים ויבקעו המים ואח"כ ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה וישם את הים לחרבה וכמ"ש לעיל. ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים ובקעהו · והם ב' כתובים מכחישים והכריע ע"פ מדה ל"א שעיקר הבקיעה ע"י משה · ומ"ש ויולך לענין ששמהו לחרבה אחר שנבקע: אינו אומר ויבקע הים · ולשון המכילתא כל המים שבעולם נבקעו וכל המים שבעולם נחרבו · ודורש מפסוק ראוך מים אלהים יחילו ע"ש בארוכות ועי' לקמן פכ"ב בס"ב מש"ש · איתא בזוהר שבשעת בקיעת הים נהם נהימה ונשמע הנהימה בכל העולם כמ"ש וינהום עליו ביום ההוא כנהמת ים ע"פ מדה י"ב וזהו שמעו עמים שמעו הנהימה: וכל הנסים הללו · אפילו השבת המים וחזרתם כמפורש ויט משה וגו' וישב הים וגו' והביא ראיה מפסוק ויזכור ימי עולם וגו' וס"ד איה המעלם מים היינו ההשבה של מים ואח"כ אמר מוליך וגו' בוקע מים מפניהם הרי שניהם ע"י משה · כתוב בתורה ושנוי בנביאים: ך לא בצר · סנהדרין (מ"ד ב') א"ר אלעזר לעולם יקדים אדם תפלה לצרה וכו' ע"ש ובירושלמי תענית פרק ג' הלכה ו' תנחומא מקץ ס"י א"ר אלעזר כתוב בספר בן סירא הוקיר לאסיך עד לא תצטרך ליה · וכמ"ש באבות ואל תתיאש מן הפורענות ע"כ צריך להתפלל תמיד ועי' לעיל פ' זו ס"ה וזהו לא בצר עד שלא יבא הצרה: שלא יהיו לך צרים מלמעלה · דורש ס"ד היערוך שועך וגו' וכל מאמצי כח הם המלאכים כמ"ש ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו · וכמ"ש מרוב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר שלא נעדר איש מעליונים שאין לו רוב אונים ואמיץ כח וכמ"ש תהלים נ"ו שאפו שוררי כל היום כי רבים לוחמים לי מרום · וסמאל המלאך המקטרג כנגד מיכאל הסניגור עיין ד"ר פר' י"א סי' י"א ודברי ר"ל הקדמה לדברי ר"ח ב"ר חנינא וכאן חסר דעת ר"י ועי' במקומות שציינתי: איוב מיועצי פרעה · עי' לעיל פ"א ס"ט ומש"ש פר' י"ב ס"ס ב': איש תם וישר · וס"ד ירא אלהים וסר מרע · בדמיון האיש בעל כח וגבורה שצריך לייגע הרבה לנצחו: הנו בידך · שהש"י אמר לשטן הנו בידך אך את נפשו. שמור הרי שנתן לו יגיעה גדולה לשמור נפשו · ועי' ב"ר פנ"ז כ"ד ביתר ביאור: עולים בים ויורדים · נ"ל יורדים לים ועולים וע"ש בב"ר פנ"ז ושם נ"ע · ועי' (ב"ב ט"ז) ומדרשים חלוקים הם: לעשות אותי לעמו למטרה · דורש מ"ש

יפה תואר

אליו: לכך כתיב השמיעיני את קולך · ומ"ש הראיני את מראיך הוא כמה שאלו עיניהם ונתראו לפני הקב"ה בהפלתם: אתה אומר לי שאקרע את הים כו' · ממה שהאריך בלשונו נראה שהוקשה למשה קריעת הים משני פנים · הא' מפני שבני ישראל לא היו ראויים לכך · לפי שהיו חוטאים כדכתיב וימרו על ים בים סוף ולכן גם אם ידע משה בתנאי הזה התקשה כי חשב שאין הנס הזה ראוי אלא לצדיקים והב' שמשה חשב שהקב"ה חפץ שיצאו המים מגבולם ויציפו על המצרים והתקשה שלא זה הספק דבר ה' אשר אמר אשר שמתי חול גבול לים · וזה שאמר אתה אומר לי שאקרע הים ולעשות להם נס והם אינם ראויים · או אם תאמר לי ואעשה את הים יבשה וזה נגד מאמר ה' אשר שמתי חול גבול לים · ובר קפרא אומר שמשה התקשה רק על מה שחשב שהים יעשה יבשה · והקב"ה השיב למשה כי אין מחשבתו אשר המים יציפו את העולם אבל כי הנוזלים יתכנסו ויתילכו כנד וכמו שהיה בבריאת העולם שנקוו כל המים אל מקום אחד · ועי"ע מ"ש בזה בב"ר פ"ד ופ"ה: לא קבל עליו · ואע"ג שתנאי כו' מ"מ לא קבל מטעם שישראל לא היו ראויים לזה וכ"ה בשוח"ט כהדיא גבי הים ראה וינום: שאני נבראתי בשלישי כו' · והא דאמרינן בב"ר פר' י"ט כל שנברא אחר חבירו שליט בחבירו י"ל דזה רק לענין שהקודם יהיה מוכן לשרת את הנברא אחריו · אבל זה לא מצינו שיהיה האחרון משנה את טבע הקודם לו: אינו אומר ויבקע הים כו' · הוצא כאן לפרש מה שכתב שם הירדן יסוב לאחור ובדאיתא בשוח"ט כיון שראה הירדן שברח הים אף הוא ברח · וטעם הדברים למה נבקעו כל המימות כדי שיתפרסם הנס בכל העולם · ולא יחשבו כמו שחשבו קצת · כי בשביל שהוליך ה' את הים ברוח קדים עזה נבקע הים · ועי' ברמב"ן ולכן א"ם היטב דברי השוח"ט שהבאתי ע"ש ועי"ע במכילתא: וכל הנסים הללו נעשו על יד משה כלומר הכל היו בזכות משה כי בני ישראל לא היו כדאים לזה: עד עכשיו אלו עובדי עבודת כוכבים כו' דהיינו במצרים כדלעיל · וכן הוא במדרש אבכיר על פסוק והמים להם חומה שירד סמאל ואמר לפניו רבש"ע לא עבדו ישראל עבודת כוכבים במצרים ועתה עושה להם נסים · אבל על מה שבידם עכשיו שהיה בידם פסל של מיכה וכמו שאז"ל גבי ועבר בים צרה לא קטרג שלא היה זה אלא במתי מעט · ולכן לא מצא לקטרג על הגאולה כי כבר עשו תשובה במצרים ונתכפר להם בדם פסח ודם מילה כדלעיל פי"ט אבל על מה שיקרע להם הים ס"ל מקום לקטרג כי דיים לתשובה שתכפר על העון אבל לא שיזכו לנס גדול כזה שצריך זכות גדול וכ"ש במקום שחב לאחרים ושפיר אמר מדת הדין מה נשתנו אלו מאלו כו' ובמדרש הנזכר מסיים שם שהשיב השי"ת לסמאל על קטרוגו שוטה שבעולם וכי לדעתם עבדוהו והלא לא עבדוהו אלא מתוך שעבוד ומתוך טרוף דעת ואת דן שוגג כמזיד ואונס כרצון · אלא לפי מדרשנו לא רצה ה' שיהיה שום פתחון פה למקטרג בשעת הנס והטרידו באיוב · ואם יקשה אחר מעשה אז ישיבנו כראוי: שהיה מיועצי פרעה · וכמ"ש לעיל פ"א איוב שתק נידון ביסורים · כי לולי זה לא היה מן הדין לצערו כדי להציל את ישראל: עולים לים ויורדים · לפי שהים גבוה מכל העולם כדלעיל בב"ר פ"ה. לכן כנה הנכנס בים בעליה וביציאה ירידה: מה בידך לעשות · כלומר כי הפחד מהקטרוג כבר עבר · ואין בידך לעשות רק לדבר אל בני ישראל. ויסעו · וקרוב יותר לגרום מה בידו לעשות ופירושו מעשה מה בידו של השטן לעשות

ידי משה

וכתיב אריה שאג מי לא יירא ע"כ נקרא שם השר שלו קל לשון קול כנ"ל: לא כך אמרת שאין הים נעשה יבשה · פי' לפי שהיו באותו פעם חוטאים ואינו ראוי לעשות להם נס ולכן לא אמר לשון שאין אתה קורעה רק שאין הים נעשה יבשה דהיינו ממילא בלי נס והשיב לו הקב"ה שאין הבקיעה יהיה כפי מחשבתו שיצאו המים חוץ לגבול רק יהיה כמו בבריאת העולם שנקוו כל המים אל מקום אחד וכן היה התנאי וכן היה שמעשה נצבו כמו נד מוזלים ולא היה שינוי הטבע וכך היה התנאי ודו"ק: וכל הנסים היו ע"י משה וכו' · פי' ממשמעות הכתוב דכתיב ויט משה וגו' תהיה אתה סבור שכח משה עשה זאת לפיכך הקב"ה משבח אותו אבל נכתב הפי' בצידו מוליך לימין משה זרוע תפארתו שנתן ימינו לימין

של

אבטולים הזקן אמר מש"ל למלך שהיה לו בן [א] והכעיסו וגזר עליו גזירה קשה והיה הפדגוג מבקש על ידו אמר לו כלום אתה מבקש ממני אלא על בני כבר התרציתי לבני · ר' אומר א"ל אמש היית אומר ומאז באתי אל פרעה ועכשיו אתה עומד ומרבה בתפלה · מה תצעק אלי · (טו) אמש היו אומרים המבלי אין קברים ועכשיו אתה מרבה בתפלה דבר אל בני ישראל ויסעו (טז) יסיעו דבר מלבן · ר' אומר אמר הקב"ה [ב] כדי היא האמנה שהאמינו בי ישראל שאקרע להם הים שלא אמרו למשה היאך נחזור לאחורינו שלא לשבור לב טף ונשים שעמנו אלא האמינו בי והלכו אחר משה · (יז) ר' אליעזר אומר אמר לו הקב"ה למשה עת לקצר ועת להאריך בני שרוים בצער והים סוגר והאויב רודף ואתה עומד ומרבה בתפלה דבר אל בני ישראל ויסעו · רבי יהושע אומר אמר הקב"ה למשה אין להם לישראל אלא ליסע בלבד ויסעו יסיעו רגליהם מן היבשה לים ואתה רואה נסים שאעשה להם · ר"מ אומר אמר הקב"ה למשה אין ישראל צריכין להתפלל לפני ומה אם אדם הראשון שהיה יחידי עשיתי יבשה בשבילו שנאמר (בראשית א) יקוו המים מתחת השמים · בשביל עדה קדושה שעתידה לומר לפני זה אלי ואנוהו עאכ"ו · ר' בניא אומר [ג] בזכות אברהם אני בוקע להם את הים (יח) בעבור מה שעשה שנאמר (שם כב) ויבקע עצי עולה · ואומר ויבקעו המים · [ד] ר' עקיבא אומר בזכות יעקב אני קורע להם את הים שנאמר (שם כח) ופרצת ימה וקדמה · ר' שמעון אומר כבר הכתבתי עליך בכל ביתי נאמן הוא ואתה ברשותי והים ברשותי כבר עשיתיך גזבר עליו (יד) שנא' ואתה הרם את מטך : ט אמר רבי סימון משל לבעל הזמורה שהיה מהלך בחוץ והזמורה בידו · אמרו אלולי שהזמורה בידו לא היה מתכבד שמע המלך ואמר לו העבר הזמורה ממך וצא לחוץ וכל מי שאינו שואל בשלומך אני נוטל את ראשו כך אמרו המצריים לא היה יכול משה לעשות כלום אלא במטה · בו הכה היאור בו הביא כל המכות · כיון שבאו ישראל לתוך הים והמצריים עומדים מאחריהם אמר הקדוש ברוך הוא למשה השלך את מטך שלא יאמרו אילולי המטה לא היה יכול לקרוע את הים שנאמר הרם את מטך : י ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה אם בים למה ביבשה ואם ביבשה למה בתוך הים אלא מכאן אתה למד שלא נקרע להם הים עד שבאו לתוכו עד חוטמן ואחר כך נעשה להם יבשה · דרש ר' נהוראי היתה בת ישראל עוברת בים ובנה בידה ובוכה ופושטת ידה ונוטלת תפוח או רמון מתוך הים ונותנת לו שנאמר (תהלים קו) ויוליכם בתהומות כמדבר · מה במדבר לא חסרו כלום אף בתהומות לא חסרו כלום · הוא שמשה אמר להם זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר [ה] שלא היו חסרים אלא להזכיר דבר והוא נברא לפניהם · רבי שמעון אומר אפילו דבור לא היו חסרין אלא מי שהיה מהרהר בלבו דבר והוא נעשה שנאמר (שם עח) וינסו אל בלבבם לשאל אוכל לנפשם · ד"א לא חסרת דבר (יט) שלא היה חסר דבר בעולם ומה היה חסר תשובה שנאמר (הושע יד) קחו עמכם דברים ושובו אל ה' : יא וחזקתי את לב פרעה · אר"ש בן לקיש [ו] משל לב' אתליטים אחד חלש ואחד גבור נצח הגבור לחלש ונטל עטרה בראשו מי גרם לגבור ליטול העטרה לא החלש · כך מי גרם להקב"ה ליטול שבח וכבוד לא פרעה שניערו שנאמר (תהלים קלו) ונער פרעה וחילו בים סוף לפיכך ואכבדה בפרעה ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל מה עשה הקב"ה רמז (כ) לארץ מצרים ועלתה והיו רואין מלחמה בים שנאמר ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל :

פרשה כב

א ויאמר ה' אל משה נטה את ידך על הים וישובו המים וגו' · הה"ד (שיר ב) אחזו לנו שועלים שועלים קטנים : כשהיה מושל המלכיות לא היה מושלן אלא בחיות שנאמר (דניאל ז) וארבע חיון רברבן סלקן מן ימא · וכשהוא מושל את המצרים אינו מושלן אלא לשועלים מה שועל זה קטן מן ד' חיות כך מצרים קטנים מן המלכיות שנאמר (יחזקאל כט) מן הממלכות

מסורת המדרש א מכילתא כאן פ"ג כל הענין · ילקוט כאן רמז רל"ג כל הענין · ב תנחומא כאן סימן י' · ג ב"ר סוף פנ"ה · קס"ר פ"י פסוק ט' · ילקוט סדר וירא רמז נ"ח · ד ב"ר פס"ט · ילקוט סדר ויצא רמז ק"כ · ילקוט איכה רמז תקנ"א · ה עי' לקמן פכ"ה · מדרש תהלים מזמור כ"ג · ילקוט תהלים רמז תר"ל · ו מדרש תהלים מזמור ק"ו · ילקוט תהלים רמז תתס"ד ·

חדושי הרש"ש

בבעלייתן ממצרים את וע"ש מש"כ בשם היפ"מ · וע"ע מש"כ לעיל פ"א : (יד) שנאמר ואתה הרם את מטך · ר"ל משה עוזך וממשלתך עליו :

לחרבו

חדושי הרד"ל

(טו) אמש · היו אומרים שמבלי כו' כצ"ל : (טז) יסיעו דבר מלבן שהיו אומרים המבלי כו' · כן מצאתי במכילתא : (יז) רא"א כו' עת לקצר ועת להאריך · עיין ברכות (ל"ד ·) : (יח) בעבור מה שעשה שנאמר ויבקעו כו' כצ"ל ועיין בראשית רבה סוף פרשה נ"ה ופ"נ : (יט) שלא היה חסר · אלא דבר בעולם ומה כו' כצ"ל : (כ) לארץ מצרים ועלתה · פי' כונבהה למעלה שהיו יכולין לראות מרחוק מה שנעשה בים :

פירוש מהרז"ו

ויקימני לו למשרה פירושו מלשון שמירה בארמית ומ"ש לו לצורך עמו שהם לו שיהיו שמורים · ובפסוק הקודם ישגיבני אל אל עויל ועל ידי רשעים ירטני שפי' כמ"ש ירט הדרך מלשון שנה שהשטן אותי ביד העויל הוא השטן שיהיו עמו שמורים ולא יתחייבו כרשעים ועל פי זה דורש מ"ש כאן מה תצעק אלי אין פנאי לצעוק כי השטן מסטין וגם העמדתי לו אחר במקום ישראל וע"כ מהר דבר אל בני ישראל ויסעו : ח ר' אבטולים · במכילתא ה"ג ר' אבטלוס : התרצתי לבני · כאן חסר הנמשל וה"ג במכילתא כך אמר לו המקום מה תצעק אלי כבר אני מרוצה אליהם וזה דרך וויתור וחסד ורבי סובר שהוא דרך תרעומות למשה על שהתרעם על הש"י במצרים והצל לא הצלת ואין זה דרך האמונה ועתה מבקש שיצילם · ומ"ש אמש אמרת המבלי אין קברים אף שישראל אמרו ולא משה כי משה הוא ישראל וכמ"ש אצל המן שהותירו מן המן אמר למשה עד אנה מאנתם לשמור מצותי · ובמכילתא הגיר' אמש היו אומרים · ומ"ש אמש לאו דווקא דמשמע שאמרו זה היום ביום ז' . שהשיגם פרעה ויכדו לים אלא פי' תחלה אמרתם ולפי זה מ"ש מה תצעק היה דרך גערה א"כ מ"ש ויסעו לא יתכן כפשוטו אלא פי' תחלה עשו תשובה והסיעו החטא מלבכם ואח"כ אתרצה לכם · א"ת ויסעו אלא ויסיעו : כדאי היא האמונה · מכילתא פסוק מה תצעק · ומ"ש שלא אמרו הוא במכילתא על פסוק וישובו ויחנו וגו' : עת לקצר וגו' · במכילתא שם חוזם עת לקצר אל נא רפא נא לה · עת להאריך ואתנפל לפני ה' את ארבעים יום : אלא ליסע · ע"כ דברי ר' יהושע במכילתא ומ"ש יסיעו רגליהם דברי המדרש הוא · ופי' אין להם לצעוק ולא להלחם אלא להאמין וילך לנגד הים : אין ישראל צריכים · סובר שמשה לא צעק אלא ישראל כמ"ש ויצעקו ולמה לא יצעקו בעת צרה אלא שע"פ מדה י"ז יש לנו ללמוד משם בק"ו שלא היו צריכים לצעוק : יקוו המים · וס"ד אל מקום אחד ותראה היבשה · ויתכן שדורש גז"ש אל מקום אחד מה"ש הן האדם היה כאחד שיהיה מקום לאחד : ר' בניא · ובמכילתא הגירסא ר' בנאה · וע"ש עוד בדברי ר"א בן עזריה · פי' ב"ר ס"פ נ"ה : בזכות יעקב · ב"ר פר' מ"ט ס"ה · ובמכילתא צ"ל כמ"ש בילקוט וכאשר הגיה שם הגאון והראיה מכאן שפסוק ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה אצל יעקב כתוב : והרמז ופרצת ימה שבזכותך אקרע להם הים · וקדמה ע"י רוח קדים · וצפונה לפני בעל צפון ישים הים לחרבה ונגבה : אתה ברשותי · לעיל פר' ז' ס"ב וזהו ואתה הרם את מטך אתה בעצמך כדאי לעשות : ט לבעל הזמורה · שהשר היה נוטל זמורה בידו לסימן ממשלה כמו הזמורה שעכשיו מספספים וגם סימן הכאה בשבט והיו הטפשים אומרים שעל שיראים מהזמורה שבידו להכות ע"כ מתכבד : הרם את מטך · ונטה את ידך · דורש הרם מלשון רמה בים שפי' השלכה וסילוק : י עד חוטמן · שהיה מוטל עליהם להראות אמונתם עד סוף חייהם ואז ה' יגמור בעדם ודורש מדה ט"ו כצ"ל והכריע מפסוק זה ע"פ מדה י"ז שהיו בתוך הים כמו ביבשה : לא חסרו כלום · כמ"ש לא חסרת דבר כפי פשוטו ועוד דרש שתיבת דבר מיותר ודורשו מלשון דיבור וכו' שדרשו על פסוק ולא יראה בך ערות דבר ערות דיבור · ופי' שהדבור שדברת לא חסרת אותו ור"ש דורש לא חסרת דבר שלא הוצרכת לדבר אבל הרהור חסרת והוצרכת וע"פ מדה י"ז · ועי' מדרש תהלים מזמור כ"ג לקמן פ' כ"ה ס"ג באריכות ובביאור : לא היו חסרים דבר בעולם · דורש כל' נהוראי ותיבת דבר מיותר ומופנה לגז"ש על תשובה : יא וחזקתי את לב פרעה · הנה כאן עומד המדרש בפסוק בתוך הים ביבשה ואני הנני מחזק את לב מצרים והמדרש הביא פסוק ד' וחזקתי · וכוונתו שכאן כתוב מחזק את לב מצרים ולא הזכיר פרעה ואח"כ אמר ואכבדה בפרעה ובכל חילו שאינו נזכר בפסוק זה לענין החיזוק ע"כ הביא פסוק וחזקתי את לב פרעה ולא הזכיר למצרים וכאלו הזכיר בשני הפסוקים את לב פרעה ולב מצרים לענין החיזוק ולענין הכיבוד : לב' אתליטים · הערוך פירשו פרים אך במוסף ערוך פירושו בלשון יוני ורומי אנשים ריקים ופוחזים אשר אומנתם להתאבק ערומים לשמח העם והיו נוטלים שכרם מבעלי השחוק · והדמיון אינו מתיישב לפי דברי המ"ע : לא פרעה שנערו · בתורה אינו מפורש שטבע פרעה בים וע"כ הביא מתהלים קל"ו וכן הוא לעיל פר' ט"ו סי' י"ג ופ"כ ס"ס ב' ובמ"ד פ' כ"א בסי"ס פכ"ג ס"ט ויק"ר ריש פכ"א במ"ר פ"ט סי' י"ד פ"י ס"ב ס' י"ג בש"ג קס"ר פסוק חופר גומץ ועי' לעיל פ"כ שם שהעתקתי בשם המכילתא ופר"א וכן מצאתי הפלוגתא במדרש תהלים שפרעה לא טבע וי"א שטבע שנאמר ונער פרעה : ויאמרו מצרים וגו' · וס"ד כי ה' נלחם להם במצרים שהיל"ל נלחם בנו וע"כ דורש להם במצרים במדינת מצרים לבד מה שנלחם בנו כאן בים ואיך ידעו אלא שהראה להם בנס שעלתה יראו מצרים מה שנעשו בים וזהו נ"כ ויאמר מצרים · וכן הוא במכילתא ר' יוסי אומר מנין אתה אומר במכות שהיו אלו לוקין על הים כך היו אלו שבמצרים לוקין והיו רואים אלו את אלו לכך נאמר ויאמר מצרים וגו' וכן הביא רש"י בחומש :
פרשה כב סי' א וישובו המים וגו' · וס"ד על מצרים על רכבו ועל פרשיו · משמע שכבר היו המים על מצרים ועתה ישובו עליהם וכמו שדורש בסוף הסימן : אחזו לנו שועלים · וס"ד שועלים קטנים מחבלים כרמים וכרמינו סמדר שיר פסוק זה · בא לבאר הנמשל · ולמה כפל תיבות שועלים : מן ד' חיות · דייק מ"ז

מתנות כהונה

פרסים : הפדגוג · אומן המגדל בני המלך : [התרציתי לבני גרסינן] : האיך נחזור בשעה שאמר הקב"ה וישובו ויחנו לפני פי החירות : ופרצת · לשון בקיעה ופרצה חדא מלתא היא : [ה"ג הכתבתי עליך בכל כו' · עד ברשותי והים ברשותי וכבר עשיתיך גזבר עליו שנאמר כו' כיון שבאו ישראל לתוך הים גרסינן : ה"ג השלך את מטך] : שנאמר הרם כו' · כד"א וירם את המחתות מבין השריפה · הרימו מתוך העדה : אם בים · ממש במים למה כתיב ביבשה אם ביבשה והאי ים במקום שעכשיו ים ומים למה כתיב בתוך כו' דמשמע בקרב המים ממש : אלא להזכיר כו' · נראה שדרש לא חסרת כאלו כתיב לא חסרת רק דבור : אתליטים · פי' הערוך פרים :

לאחוריהם

ידי משה

פל מסה כדלעיל לפי שלא רצה הים לקרוע עד שנתן הקב"ה ימינו וכו' : יסיעו דבר מלבן · פי' מה שאמרו המבלי אין קברים ולא האמינו לדבר זה יסיעו מלבן : כבר שכתבתי עליך · נ"ט לייסב כל הדקדוקים שיש כאן והנה אבאר שכל בתכלית הקיצור וה"פ דקאי על מה שאמרו לעיל שלא רצה

יפה תואר

עוד · הלא מרוד הוא בקטרוגו : אמש היית אומר ומאז באתי וכו' · בקורא שגר כי מן הדין יש מי להצילם אחרי שגלחתיך וא"כ עתה מה צורך לך לצעוק : כאלו שיהיה לבך בטוח שאצילם אחר שגלחתיך להוציאם : אמש היו אומרים וכו' · פי' הדברים שלא בתפלה תליא מילתא כי לחוטאים כאלו מה לך להתפלל · אבל בהם הדבר תלוי שיסיעו הדברים ששם מלבם וישובו בתשובה : כדי היא האמנה כו' · ולכן אמר מה תצעק אלי כי אין צורך לתפלתך כי זכותם מספקת לקרוע להם הים : עד שבאו לתוכו עד חוטמן · וכא דאיתא לקמן פכ"ד שזכה יהודה למלכות מפני שקפץ לתוך גלי הים י"ל דיינו שהוא קדם וכל ישראל עמו כן אחריו · ולתירץ זה מה דאיתא בסוף השירה ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים יתפרש שהלכו ביבשה אחרי שהיו לפני זה בתוך הים עד חוטמן : הוא שמשה אמר זה ארבעים שנה וגו' · בילמדנו גבי יען לא האמנתם איתא דאמר מקרא אני דורש זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר אי אתה מודה שאותו יום שעברו ישראל בים מן מ' שנה הוי' וזה נ"כ כוונת הדברים כאן : אלא להזכיר · נראה דדריש כמו מקרא קצר וכאלו כתיב לא חסרת אלא דבר וכמו שת"א את הכתוב ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים מפרש כאלו כתיב ולא הלך כפעם בפעם אלא לקראת נחשים · וכן בכתיב כי אינם יודעים לעשות רע שפירוש שנכון הוא כאלו כתיב כי אינם יודעים לעשות אלא רע ויותר נראה דדריש כאלו כתיב בקרא חסרת שתי פעמים לא חסרת חסרת דבר ומפרש הלא לא חסרת ממך כ. ים ואם חסרת רק הדבר חסר לך וכמ"ש בב"ר פ"א כי לא דבר רק הוא מכם כאלו כתיב פעמים רק בקרא ומדרים כי לא דבר רק הוא ואם רק הוא מכם : וחזקתי את לב פרעה · נראה שפ"ס הוא ונ"ג ואני הנני מחזק את לב פרעה · ומפרש ואכבדה בפרעה ע"י פרעה וכמו שמסיים : שנאמר ויאמר מצרים אנוסה · ופי' כי יושבי מצרים בראותם את מלחמה ה' על הים אמרו בפחד ובהלה אנוסה וע"ע בזה במכילתא :

הה"ד אחזו לנו שועלים וגו' · משום דבעי לפרש וישובו המים שהשיב הקב"ה עמלם בראשם · ובדבר שהרשיעו נדונו מייתי מה שנשפכה מתבנתם כי שמה שמחכמו לשכל מספורעניות ותשנו שלא יוכל לדונם במים · ולשכי פייטי אחזו לנו שועלים שהמצרים נקראו שועלים על שם ערמתם · ולגג ששביא את שכתוב שום שפרעתו ווידעתו והכן שמדרש שכמה מקומות : קטנים מן המלכיות · ושם המצרים

תהיה שפלה · א"ר אלעזר ב"ר שמעון ערומים היו המצרים לפיכך הוא מושלן כשועלים מה שועל זה מהלך ומביט לאחוריו (א) כך המצרים מהלכין ומביטין לאחוריהם · ומה אמרו הבה נתחכמה לו אמרו באו ונבא עליהן בחכמה ונראה היאך אנחנו משעבדין על ישראל [א] בדבר שלא יוכל אלהיהן להביא עלינו באותה מדה · אם נדונם בחרב יכול הוא להביא עלינו חרב · ואם באש יכול הוא להביא עלינו אש · יודעין אנו שנשבע שאינו מביא מבול לעולם אלא בואו ונדונם במים שאינו יכול להביא אותם עלינו · א"ל הקב"ה רשעים כבר נשבעתי שאיני מביא מבול לעולם אבל מה אעשה לכם אני מביא אתכם למבול וכל אחד ואחד אני גוררו למבולו · והוא שדוד אומר (תהלים סג) יגירוהו על ידי חרב מנת שועלים יהיו אלו המצריים הרשעים שגררן הקב"ה (א) לחרבו של ים · מהו מנת שועלים יהיו · אמר הקב"ה המכה הזו תהא מתוקנת להם לשועלים ששמרן הקב"ה ולא הביא עליהן י' מכות ושם מתו · א"ר ברכיה שועלים קדמאה מלא ותניינא הסר שעלים כתיב (ב) על שם שעלו של ים · א"ר יוחנן דציפורי מה היו בנות ישראל הכשרות והצנועות עושות היו נוטלות את בניהן ומטמינות אותם במחילות והיו המצרים הרשעים מביאין קטנים ומכניסין אותם בבתיהם של ישראל ועוקצים אותם ובוכים והיה התינוק שומע קולו של חבירו שהיה בוכה והיה בוכה עמו והיו נוטלין אותו ומשליכין אותו ליאור · לכך נאמר אחזו לנו שועלים שועלים קטנים וגו' עד שנעשה כרמינו סמדר לכך נאמר וישובו המים (ג) על מצרים שישוב הגלגל עליהם · וכן יתרו אומר (שמות יח) עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים כי בדבר וגו' · אמר (ב) מכירו הייתי לשעבר וביותר עתה שבמחשבה שחשבו לאבד את ישראל בה דנם הקב"ה שנאמר (שם) כי בדבר אשר זדו עליהם : ב ד"א וישובו המים [ב] אמר ר"י כיון שעלה אחרון שבישראל מן הים ירד לתוכו אחרון של מצרים · ורשב"ל אומר על אלו (ועל אלו) [ואלו] נגעל הים מד' רוחותיו · אמר משה לפני הקב"ה מה יעשו ישראל אמר לו אי אתה זקוק למה שאני עושה להם נס · באותה שעה שלח הקב"ה את ידו והעלן מן הים שנאמר (תהלים יח) ישלח ממרום יקחני ימשני ממים רבים · א"ר אבהו משל למי שראה הגייסות באות עליו והיה בנו עמו מה עשה נטל בנו בידו והיה נלחם עם הגיים בשניה · ואמר לו בנו אבא לא אחסר אותן שתי ידים אחת שהיא מחזקת אותי ואחת שהורגת בגיים · כך אמרו ישראל להקב"ה יהי שלום על אותן שתי ידיך אחת שהיתה מצלת אותנו מן הים ואחת שהיתה מנערת המצרים שנאמר ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' וגו' · (ד) וישב הים לא נאמר אלא וישובו המים [ג] מכאן שכל המימות חזרו · על המצריים לא נאמר אלא על מצרים [ד] שנטל הקב"ה שר שלהם תחלה וטבעו בים ואח"כ ירדו כולם אחריו לכך נאמר וישובו המים על מצרים ואח"כ על רכבו ועל פרשיו :

ג וייראו העם את ה' · (ה) שנו רבותינו הקורא את שמע צריך להזכיר קריעת ים סוף ומכת בכורים באמת ויציב ואם לא הזכיר אין מחזירין אותו · אבל אם לא הזכיר יציאת מצרים מחזירין אותו שנאמר (דברים טז) למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים ומה בין יציאת מצרים לקריעת ים סוף אלא שיציאת מצרים קשה שנא' (שם ד) או הנסה אלהים · ואתכם לקח ה' · תדע לך שזו קשה מזו (ג) שביציאת מצרים כתיב אנכי ה' אלהיך אבל בקריעת ים סוף אינו מזכיר את השם · ולמה צריך להזכיר קריעת ים סוף באמת ויציב לפי שכיון שקרע להם את הים האמינו בו שנאמר ויאמינו בה' ובמשה עבדו · [ה] ובזכות האמנה שהאמינו זכו לומר שירה ושרתה עליהם שכינה · שכן כתיב אחריו אז ישיר משה לכך צריך אדם לסמוך גאולה לתפלה כשם שהם הסמיכו שירה אחר האמנה והקריעה · וכשם שהן טהרו לבם ואמרו שירה שכן כתיב וייראו העם את ה' ויאמינו ואח"כ אז ישיר כך צריך אדם לטהר לבו קודם שיתפלל וכן איוב אמר (איוב טז) על לא חמס בכפי ותפלתי זכה · א"ר יהושע הכהן ב"ר נחמיה וכי יש תפלה עכורה אלא כל מי שידיו מלוכלכות בגזל הוא קורא להקדוש ב"ה ואינו עונה אותו (ו) למה שתפלתו בעבירה שנאמר (בראשית ו) ויאמר ה' לנח קץ כל בשר

מסורת המדרש א סוטה דף י"א · לעיל פרשה א' · שיר השירים רבה פרשה ב' פסוק ט"ו · ילקוט סדר שמות רמז קס"ב · ילקוט תהלים רמז תשפ"ו · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ו · ב מכילתא כאן פרשה ו' · מדרש תהלים מזמור י"ח · ילקוט שמואל ב' רמז קס"א · ג לעיל פרשה כ"א · מכילתא כאן פרשה ד' · ד לעיל פרשה ד' · דברים רבה פרשה כ"א · שיר השירים רבה סוף פרשה א' · מדרש שמואל פרשה י"ח · מכילתא כאן מסכת דשירה פרשה ב' · תנחומא כאן סימן י"ג · ילקוט ישעיה רמז רפ"ה · ילקוט ירמיה רמז של"א · ה תנחומא כאן סימן י' · מכילתא כאן פרשה ו'

חדושי הרד"ל

(א) כך המצרים כו' לאחוריהם · פי' שהיו לועגין בתחלה על השונא והיו מחזרין לעשות עמהם בערמה שלא יהיה יכול לעונשן לאח"כ : (ב) על שם שעלו של ים · בשה"ר הלשון שירדו לשעלו של ים · כד"א (ישעיה מ') מי מדד בשעלו מים : (ג) על מצרים שישוב הגלגל עליהם כו' · כדמפורש ביתרו בדבר אשר זדו כו' : (ד) וישב הים לא נאמר כו' · כצ"ל אבל גי' הספר המוה דמים לעולם לשון רבים : (ה) שנו רבותינו הקורא ק"ש כו' · ירושלמי סוף פ"ק דברכות : (ו) למה שתפלתו עכורה ·

חדושי הרש"ש

(א) לחרבו של ים · עי' מש"כ לעיל פרשה א' : (ב) מכירו הייתי לשעבר · זה דרשו מידעתי שהוא לשון עבר · וע' ברש"י בפיה"ת פ' לך בפסוק הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את והרא"ם לא פי' כן ע"ע : (ג) שביצ"מ כתיב אנכי כו' · עמ"כ במכילתא פסוק דתהלים · ול"י מדוע שניא ליה קרא של תורה דהתחלת עשרת הדברות :

כסמ"ק

מתנות כהונה

פרשה כב לאחוריהם · כלומר במה שנעשה ונגזר בשכבר הימים שעברו וכדמפרש ואזיל · וע"ל פכ"א : ושם מתו · בתוך הים ושמר אותם ולא המית אותם בי' מכות הראשונות : שעלו · דרכו ושבילו כד"א אם ישפוק עפר שומרון לשועלים ורבים חביריו : הגלגל · שבקשו הם לאבד ישראל במים נתגלגל עליהם : לא אחסר · יהי רצון שלא אחסר כלומר שלא אראה בהם חסרון ותשות כח : שר שלהם מצרים שמו · וכדלעיל פרשה כ"א : כתיב אנכי וכו' · שנאמר (תהלים פ"א) אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים :

מאז

פירוש מהרז"ו

בה"א הם הידועות הקדומות בכל מדי וכו' · וע"כ קורא אותם שועלים על שעתידה להיות קטנה מהם בימי יחזקאל וע' מכילתא פסוק ויהפך לבב פרעה : ערומים היו המצרים · כמ"ש ב"ר פ' פ"ד ס"ג מצרי ערום וע' לעיל פ"א ס"ט וס"נ ומבואר : וכל אחד ואחד · כמ"ש בפר' א' שם על כל העולם אינו מביא וכו' אבל על אחד יכול להביא אף כי שהאחד יבא למבולו : לחרבו של ים · שאין זה מעין השבועה שהרי באו לחרבו פי' שנחרב שלא היה שם מים וזהו ע"י חרב : המכה הזאת · בשי"ר שם הגי' המנה הזאת וכמ"ש ויקרא ח' כ"ט למשה היה למנה : ששמרן הקב"ה · שלא ימותו במכות מצרים כמ"ש לעיל פר' י' ר"ס ב' שהיה הדבר מסמם עם כל אחד מן המכות · שכל המכות היו כנגד הגזירות שנגזר עליהם פרעה כמ"ש בתד"א פ' ז' איך באו המכות כנגד הגזירות והובא במדרש ואיך בא אבל כל מכה אך על גזירה של אבוד נפשות של כל הילוד היאורה תשליכוהו לא נשלם להם במכות עד שהטביעם בים כמ"ש לעיל פ"כ ס"ד מדה כנגד מדה : שעלו של ים · שעלים נוטריקון שעל ים כמ"ש ישעיה מ' מי מדד בשעלו מים : אחוז לנו שועלים · שהשועלים הגדולים אחזו בידיהם השועלים הקטנים למעניהו שעל ידי זה תפסו את הבנים קטנים שלנו והשליכום ליאור ונעשה כרמינו סמדר · ומ"ש בנות ישראל כי בני ישראל היו בשדה ונשיהם עם בניהם בבית : לכך נאמר וישובו המים · מה שעשו לנו במים והשיב גמולם בראשם וישובו המים · ומ"ש שישב הגלגל וכו' כמ"ש משלי כ' כ"ו מזרה רשעים, מלך חכם וישב עליהם אופן שאופן וגלגל שגלגלו השיב עליהם וכמ"ש פל"א ריש סי' י"ד : מכירו הייתי לשעבר · מדקאמר עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים משמע מכבר ידעתי שהוא גדול אך עתה אני יודע שגדול מכל אלהים ע"י מדת מנגד · וע' מכילתא יתרו פסוק זה : ב אחרון שבישראל · דורש מ"ש וישובו המים וגו' הבאים אחריהם בים ובפרשה זו לא פירש אחרי מי · כי לא נזכר שם ישראל בפסוקים אלו אך הוא למוד מפרשה הקודמת וירדפו מצרים ויבואו אחריהם דשם מפורש בפסוק הקודם ויבואו בני ישראל ותיבת אחריהם מיותר כאן ודייק שבא ללמדנו שישראל כבר יצאו כולם מן הים ואז באו המצרים לתוכו כי לא פירש מעלית ישראל מהים רק נלמד מתיבת מאחריהם ומ"ש אח"כ ובני ישראל הלכו בתוך הים בהכרח נדרש ע"פ מדה ל"ה שמקומו קודם פסוק וישובו · אך ריש לקיש דורש מאחר שאינו מפורש כאן שעלו הרי בהכרח שכאשר באו המצרים לים עדיין היו ישראל שם וכמ"ש וישובו המים ויכסו · ואח"כ ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים · אך עלית ישראל מהים נלמד ע"פ מדה י"ז שמפורש בתהלים י"ח ס"ב כ"ב ישלח ממרום יקחני וגו' ובפסוק הקודם ויראו אפיקי מים ויגלו מוסדות תבל מגערתך ה' מנשמת רוח אפך שאין זה מפורש אלא דוד שהיה במים כלל ושעשה לו יבשה ממים ובהכרח ע"פ מדה כ' מדבר מקריעת ים סוף לישראל שגלה להם תהומות הים ברוח קדים עזה וזהו מנשמת רוח אפך ואז ישלח ממרום יקחני ימשני וגו' שלא היה להם דרך אחר לצאת מן הים רק מלמעלה שנעשה להם הים חומה בלא שער · ובעת שטבעו המצרים אז העלה לישראל דלא כר' יוחנן : וישב המים לא נאמ' · נ"ע שהרי מים לשון רבים וכמ"ש אבל המבול כמה פעמים ובאחרי מקומות אלא נ"ל וישב הים אינו אומר אלא וישובו המים וכמ"ש לעיל פכ"א ס"ו ויבקע הים אינו אומר אלא ויבקעו המים וגו' ע"ש : על מצרים · ע' לעיל פכ"א ס"ה ודי"ר פ"א סי' כ"ב שהר של מצרים מצרים שמו : ג קריעת ים סוף · כמ"ש בברכת אמת ויציב וים סוף בקעת וזדים טבעת וכו' וכן באמת ואמונה ערבית המעביר בניו בין גזרי ים סוף וכו' : שיציאת מצרים קשה · שהוא יותר גדול וחזק מנס קריעת י"ס כמ"ש או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי וגו' ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים : בקריעת י"ס אינו מזכיר את השם · פי' שכשנתן את התורה כתוב אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא כתב אשר קרעתי את הים הרי שעיקר התגלות קבלת מלכותו רק ביציאת מצרים : האמינו בו וכו' · כמ"ש בברכת אמת ויציב · ואמת ואמונה · ענין השירה וע' לקמן פר' כ"ג ס"ה : שירה אחר האמונה · אחר הדבקות בו יתברך באמונה אז אמרו שירה כך התפלה לסמוך לגאולה שהיא האמונה ליחד הלב לה' לבדו : שהם טהרו לבם · מכל רע שדבקו בהם במצרים כמ"ש ביחזקאל כ' וע' לעיל ס"פ א' : קץ כל בשר · וס"ד

יפה תואר

דאמרינן לעיל פ"ט שפרעה היה קוזמוקרטור מוכ: העולם ל"ק דאיתא במכילתא שלא היתה מלכות יכולה משל מצרים אלא שנעלו שרה לשעה : כבר נשבעתי כו' · כלומר אנות הדבר שכבר נשבעתי שאיני מביא מבול לעולם אבל מ"מ אני אמצא מקום להביא אתכם למבול · וע' בפ"א עוד טעם כי אין הגזירה אלא על כל העולם : וכל אחד ואחד · עמ"ש בחזית כזה : על שם שעלו של ים · י"ל מלשון דרך ומשעול וכמו במשעול הכרמים וכן משמע בחזית דמייתי מיד הנותן בים דרך : ד"א וישובו המים · משום דק"ל למה לא כתיב וישב הים ולעיל מתרץ בשביל שישוב הגלגל עליהם · ומביא מחלוקת ר"י ורשב"ל · ולדברי רשב"ל מתורץ היטב כי אם כ' וישב הים הי' במשמע כי רק על מצרים שב הים ולא על ישראל ובאמת [illegible]

ידי משה

רלה הים לקרוע ואמר אני גדול ממך שנבראתי תחלה לז"א כבר שכתבתי עליך בתורה שהיה קודם הבריאה אך שהוקשה להם והלא המים קדמו לבריאת העולם לז"א אפי' יהיה כדבריכם שהיית באותו פעם אתה והוא ברשותי מ"מ כבר עשיתי אותו גוזר עליו הנס שעדיין לא נולד עכ"פ כתבתי עליו בתורה קודם שיהיה גזבר דכתיב וגו' :

וכל א' וא' · פי' שנשבעתי שלא אביא על הרבים בבת אחת ופעם א' אבל על היחיד אני מביא ואגרר את כל א' וא' לתוך הים : שעלים תיבות אחר על שם שעלו של ים ש"ג שעל ים · לפי שהיו ערומים כשועלים שאמרו נתכים עליהם לדונם את ישראל בדבר שלא יכול הקב"ה לפרוע מהם [illegible]

[illegible]

וגו' · אבל איוב שלא היה בעמלו גזל היתה תפלתו זכה לכך אומר על לא חמס בכפי לפי שאין עול בכפי ובעמלי תפלתי זכה · אמר ר' חמא ב"ר חנינא מנין שכל מי שהגזל בידו תפלתו עכורה שנא' (ישעיה א) ובפרשכם כפיכם וגו' אינני שומע מפני מה שידיכם דמים מלאו · ומנין שכל מי שמרחיק עצמו מן הגזל תפלתו זכה שנאמר (תהלים כד) נקי כפים ובר לבב מה כתיב אחריו (שם) (ז) ישא ברכה מאת ה' · זה דור דורשיו :

פרשה כג א אז ישיר משה · הה"ד (שם צג) נכון כסאך מאז · א"ר ברכיה בשם ר' אבהו אע"פ שמעולם אתה לא נתיישב כסאך ולא נודעת בעולמך עד שאמרו בניך שירה לכך נאמר נכון כסאך מאז · משל למלך שעשה מלחמה ונצח ועשו אותו אגוסטוס אמרו לו עד שלא עשית המלחמה היית מלך עכשיו עשינוך אגוסטוס · מה יש כבוד בין המלך לאגוסטוס אלא המלך עומד על הלוח ואגוסטוס יושב · כך אמרו ישראל באמת עד שלא בראת עולמך היית אתה · משבראת אותו אתה הוא · אלא כביכול עומד שנאמר (חבקוק ג) עמד וימודד ארץ · (א) אבל משעמדת בים ואמרנו שירה לפניך באז נתיישבה מלכותך וכסאך נכון הוי נכון כסאך מאז באז ישיר : **ב** ד"א אז ישיר משה · הה"ד (תהלים קו) ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו · א"ר אבהו אע"פ שכתוב כבר שהאמינו עד שהיו במצרים שנאמר ויאמן העם חזרו ולא האמינו שנא' (שם) אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך · כיון שבאו על הים וראו גבורתו של הקב"ה היאך עושה משפט ברשעים (ב) כמה דתימא (דברים לב) ותאחז במשפט ידי ושקע את מצרים בים מיד ויאמינו בה' · [א] ובזכות האמנה שרתה עליהם רוה"ק ואמרו שירה הה"ד אז ישיר משה ובני ישראל ואין אז אלא לשון אמנה שנא' (בראשית לט) ויהי מאז הפקיד אותו בביתו וכתיב (שם) וכל יש לו נתן בידו הוי ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו : **ג** ד"א אז ישיר משה הה"ד (שיר ד) נופת תטופנה שפתותיך [ב] אמר משה רבון העולמים במה שחטאתי לפניך בו אני מקלסך · א"ר לוי בר חייא משל למדינה שמרדה על המלך ואמר המלך לדוכוס שלו נלך ונלחם בה · אמר לו דוכוס אין אתה יכול · החריש המלך והלך בלילה בעצמו וכבשה · ידע דוכוס עשה עטרה והביא למלך · אמר לו העטרה הזו למה · אמר בשביל שחטאתי בדבר ואמרתי לך אין אתה יכול · [ג] כך אמר משה לפני הקב"ה יודע אני שחטאתי לפניך באז שנאמר (שמות ה) ומאז באתי אל פרעה והרי טבעת אותו לים לכך אני משבחך באז הה"ד אז ישיר משה · בא וראה דרך הצדיקים במה שהם סורחים הם מתקנים הוי נופת תטופנה (ג) שפתותיך כלה · ממי הם למדים מן הקב"ה שבדבר שהוא מכה הוא מרפא שנאמר (ירמיה ל) כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך ממכות שאני מכה אותך מהם אני מרפא אותך · [ד] מנין תדע כן מן הקב"ה צא ולמד ממרה שהורה למשה דבר מר והשליך למים ונמתקו המים שנאמר ויורהו ה' עץ וישלך אל המים · אי זה היה ר' נתן אומר (ד) ירדינון היה · רבי יהושע אומר של ערבה היה · ר' אליעזר המודעי אומר של זית היה מ"מ עץ מר היה והמתיק המים המרים · וכך משה לא קנטר אלא באז ובמה שסרח תיקן מעשיו ואמר אז ישיר משה : **ד** ד"א אז ישיר משה · הה"ד (משלי לא) פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה · מיום שברא הקב"ה את העולם ועד שעמדו ישראל על הים לא מצינו אדם שאמר שירה להקב"ה אלא ישראל · ברא אדה"ר ולא אמר שירה הציל אברהם מכבשן האש ומן המלכים ולא אמר שירה · וכן יצחק מן המאכלת ולא אמר שירה · וכן יעקב מן המלאך ומן עשו ומן אנשי שכם ולא אמר שירה · כיון שבאו ישראל לים ונקרע להם מיד אמרו שירה לפני הקב"ה שנא' אז ישיר משה ובני ישראל הוי פיה פתחה בחכמה · אמר הקב"ה לאלו הייתי מצפה ואין אז אלא שמחה שנאמר (תהלים קכו) אז ימלא שחוק פינו · א"ר יהודה בן פזי (ה) מה ראו ישראל לומר שירה באז אלא אמרו מתחלה היה הים הזה יבשה ועמדו דורו של אנוש והכעיסו לפניו באז שנאמר (בראשית ד) אז הוחל לקרא בשם ה' · [ה] ועשאו הקב"ה ים ופרע מהם שנאמר (עמוס ה) הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ · ועכשיו ים היה ונעשה לנו יבשה שנאמר ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים · נקלסנו באז שהפך לנו ים ליבשה הוי אז ישיר משה ובני ישראל ·

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן י' · מכילתא כאן פרשה ו' · ב תנחומא כאן סימן כ"ד כל הענין : ג ילקוט כאן רמז רמ"א · ד מכילתא כאן מסכת דויסע פרשה א' · לקמן פרשה כ' · ה פי' ירושלמי שקלים פרק ו' · ב"ר סוף פכ"ג וכ"ה · לעיל פט"ו · דברים רבה פ"ט · קהלת רבה פרשה ג' פסוק י"ד · מכילתא סדר יתרו פרשה ו' · ספרי סדר עקב פיסקא מ"ג · ילקוט עמוס רמז תקמ"ג ·

חדושי הרד"ל

שנאמר ויאמר כו' כצ"ל : (ז) ישא ברכה מאת ה' · זה דור דורשיו מבקשי פניך יעקב · כלומר שמי שהוא נקי כפים ישא ברכה ורצון מלפני ה' כשיבקש פניו : (א) אבל משעמדת · נגו כים ואמרנו כו' כצ"ל : (ב) כד"א ותאחז במשפט ידי · לפרש מ"ש וירא ישראל את היד הגדולה · שזהו המשפט שעשה ביד · ומפרש כיצד ששקע מצרים בים והיינו כדלעיל פ' כ"ב ע"ש : (ג) שפתותיך כלה · דבש וחלב תחת לשונך אמר משה כצ"ל · ופי' תחת לשונך דבש תחת מה שחטא בדבר לשונו תקן עתה שבלשון זה עצמה תטופנה דבש כו' : (ד) ירדינון · נראה נ"ל הרדפינון וכ"ה לקמן פ"נ : (ה) מה ראו ישראל לומר שירה באז · אלא כו' כצ"ל :

פירוש מהרז"ו

כי מלאה הארץ חמס · ע"כ נאמר עליהם ויאמרו לאל סור וגו' ומה נועיל כי נפגע בו ודו"ק : נקי כפים ובר לבב · וכתוב אחריו זה דור דורשיו מבקשי פניך יעקב סלה · ע"י שהם נקיי כפים יכולים לדרשו ולבקש פניו :

פרשה כג סי' א נכון כסאך מאז · מעולם אתה · ולא פי' על איזה זמן אמר מאז ועוד שהיל"ל מעולם אתה ואח"כ נכון כסאך · ע"כ דורש אע"פ שמעולם אתה ע"פ מדה ס' · עכ"ז לא היה נכון כסאך לא נודע בעולמך מלכותך עד אחר קריעת י"ס שאמרו אז ישיר ע"פ מדה ז' וי"ז : אגוסטוס · כן נקרא הקיסר בלשון רומי על שם הקיסר הראשון בימי הורדוס המלך שהיה שם הקיסר אגוסטוס כמ"ש ביוסיפון · וע' בערוך ומו"ע ערך אגוסטא : עמד וימודד ארץ · בריאת הארץ נקרא בשם מדידה שאז מדדו כמ"ש וכל בשליש עפר הארץ · ובכלל זה כשהראה ממשלתו בדור המבול ודור אנוש ודור הפלגה שאז מדד הארץ לחלקה לגוים לקח מזה ונתן לזה בחבל ומדה בכל זה לא הוקבע עדיין מלכותו בדמיון העומד שאינו אלא לשעה אך הכסא מורה על הקביעות · ועל שתבא אז מיוחד כאן שהיל"ל וישר משה ע"כ דורש גז"ש על הכסא : **ב** חזרו ולא האמינו · דורש מדה ע"ו בכ"מ שכתוב בתורה כשבא משה במצרים ויאמן העם · ובתהלים ק"ו כתוב אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך · ואח"כ כתוב באותו מזמור ויאמינו בדברו · והכריע שבאמת בתחלה כשבא ואמר להם הסימנים ועשה האותות האמינו וכשראו שלא קבל פרעה והכביד עולם חזרו מלהאמין כמ"ש ולא שמעו אל משה מקוצר רוח וזהו הפסוק המכריע שעל זה כתוב אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך · עד כשזכו לגאולה ולקריעת ים סוף חזרו והאמינו שעל זה אמר ויאמינו בדברו וישירו : היאך עושה משפט · כמ"ש לעיל פ' כ"ב ס"ס א' כי בדבר אשר זדו · וכמ"ש לקמן פר' ז' ס"ע ע"ש ושם ותבין כאן · וזהו ותאחז במשפט ידי (כמ"ש וירא ישראל את היד) וכתוב אחריו הרנינו עמו שעמו ירנינו על המשפט שעשה במצרים בים : וכל יש לו נתן בידו · שהאמין עליו כל רכושו בידו ובאופן זה היה האמונה של ישראל על הש"י שמסרו כל נפשם עם נשותיהם ובניהם ונפשם רק על אמונת הש"י וכמ"ש זכרתי לך חסד נעוריך וגו' לכתך אחרי במדבר וגו' ואע"פ שמפורש ויאמינו בה' הוצרך לדרוש גז"ש מתיבת אז ללמדינו באיזה אופן היה האמונה : **ג** נופת תטופנה · וס"ד דבש וחלב תחת לשונך · שהקב"ה משבח לכנ"י שדבריו מתוקים ורצוים שהחת דבר לא טוב שיצא מפיה מתקנת בדברים טובים וזה ע"פ מדה ממעל · ורמזו בתיבת אז שמשה אמר ומאז באתי שתלה גדולת פרעה בזמן הצלחתו במערכת המזלות תודם כיון מזל טלה שעבדו אותו המצרים ופרעה · והקב"ה שמדד אותו בזמן הצלחתו ומערכת מזלו וזהו אז ישיר · וזה עיקר תשובת המשכל שיהיה התיקון באופן הקלקול ועי' לעיל פר' כ"ו סי' ד' ועי' מכילתא בשלח פסוק ויורהו ה' עץ ובתנחומא בשלח סי' כ"ו וסי' כ"ד · ועי' עוד במכילתא פסוק באשמורת הבוקר · ולקמן פר' ג' ס"ג ויק"ר סוף י"ח : **ד** פיה פתחה בחכמה · בפרשת אשת חיל שהוא משל לכנ"י שהקב"ה משבח אותה שפתחה בדבר שלא פתח אחר : ברא אדם הראשון · ע' ב"ר ס"פ כ"ב שמזמור שיר ליום השבת אמרו אדם הראשון · ומשכיל איתן האזרחי · חסדי ה' עולם אשירה אמרו אברהם עי' ב"ר פמ"ג ס"ט · ויעקב אמר ע"ו שיר המעלות · וכל ספר תהלים וכמ"ש ב"ר פ' ע"ד סי' י"א ומשה אמר י"א מזמורים בתהלים תפלה למשה עכ"פ לא זכו שתכתב שירתן בתורה : לאלו הייתי מצפה · שאחר פסוק פיה פתחה כתוב צופיה הליכות ביתה שצפויה היתה מהש"י מעולם להליכות והנהגת ביתה : ואין אז אלא שמחה · שאמרו השירה בשמחה כמ"ש תהלים ס"ו הפך ים ליבשה וגו' שם נשמחה בו ובברכת אמת ויציב משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה וכו' היינו שמחה האלהית מהשם יתברך ברוח הקודש : הים הזה היה יבשה · כמ"ש ב"ר סוף פכ"ג והוא מקום שנקרא עתה ים הגדול בתורה נעשה בדור אנוש · וממנו לימים קטנים כמו י"ם שנעשה ג"כ אז · וכמו שהיה קלקול העולם באז כך נתקן העולם באז

מתנות כהונה

פרשה כג מאז · ממה דכתיב אז ישיר : אגוסטוס · שם למלך אדיר · ועיין בערוך ערך אגוסטא פלן : על הלוח · לא נתבאר לי ואולי כשמציירין אותו על הלוח היו מציירין אותו מיושב דרך חשיבות : ירדינון · לפי הענין הוא עשב או אילן מר ואולי הוא עלי הרדופני המוזכר בפרק כל שעה ובפרק אלו טרפות ובמכילתא ועי'

ידי משה

אז ישיר משה הה"ד נכון כסאך מאז וגו' · לפי שקשה לר"ב לשון ישיר שהוא לשון עתיד אלא ע"כ הקב"ה לא נתיישב כסאך דאי' שאין הכסא שלם עד שימחה את עמלק ואה"נ ה"ק הכתוב אז פי' כשאמרו ישראל אז באותו פעם שירה כמו שיאמרו שירה לעתיד פי' שהיה הכסא באותו פעם שלם כמו שיהיה לעתיד לפי שעדיין לא הרשיע עמלק : אמר ר"א מתרץ ג"כ הלשון אז ישיר כו' ע"ש עתיד ויאמינו בדברו ישירו תהלתו · ואני בן המחבר לא אחרים בדי"ו מה שחדשתי פעם ראוי ונכון על שאמרה התורה אז ישיר לשון עבר ולשון להבא ע"ד דאי' גבי יהושע וידום השמש במדרש ש"ם והובא ברש"י במס' עבודת כוכבים וז"ל לפי שהשמש כל זמן שהיא מהלכת ברקיע היא אומרת שירה ואמר לה יהושע שתהיה שותקת ותעמוד במקום אחד והוא יאמר שירה תחתיה וזש"ה אז ידבר יהושע ולא כתיב דיבר יהושע אלא שאמר שירה על שביטל השמש מן שירה שלה אמר יהושע בשבילה שירה ונופל

יפה תואר

תפלתיו · ומה שתלה לקמן עבירת החמס בגז : דוקא באמת כל עבירות שבתורה מעבירות את התפלה אך על כל העבירות יוכל להרסר בתשובה ויוסר ממנו השטן · משא"כ גזל בעינן השבה לידי הנגזל וכל זמן שהגזל בידו לא תועיל תשובה ותפלתו עכורה : מפני מה שידיכם דמים מ"ח · ודורש דמים מלשון רז"ל על כסף וכמו הדמים מודיעים · וכן מפרשים קנה את השבוע אין לו דמים ויקר דמיו בעיניו : שמרחיק עצמו מן הגזל תפלתו זכה · הנה באמת גם הרחוק מהגזל ושאר עבירות שבתורה בידו ג"כ תפלתו תועבה · אבל על הרוב ידבר · כי על פי הרוב כל הרחוק מן הגזל נקי הוא גם משאר הפשעים · כי רוב בני אדם נכשלים בגזל וכמ"ש רז"ל רובן בגזל :

הה"ד נכון כסאך מאז · משום דק"ל למה כתיב אז ישיר משה · ולא כתיב וישר משה וכמו ותשר דבורה וברק וכן וידבר דוד לה' את דברי השירה · ומלת אז תבוא להבדיל מהזמן העבר או העתיד וכמו והכנעני אז בארץ שפירושו אז ולא עתה או אז ולא קודם ועוד רבים · וכן תבוא מלת אז על תכיפות וסמיכות וכמו אז הגלת אז דברת ואה"כ מה ז"ל אז ישיר משה דפשיטא שהשירה היתה בזמן הישועה · ואם בא לומר כאחר זאת לא אמר שירה דזו ליתא דהא שירת האזינו אמר אחרים · ואם בא לומר שקודם משה או אחריו לא נאמרה שירה מאחרים גם זה ליתא די' שירות נאמרו בעולם כדאיתא במכילתא · מהם קודם משה ומהם אחריו · ועמ"ש לקמן סי' ד' ולכן מייתי הכתוב נכון כסאך מאז ומפרש שאז נתיישבה מלכות ה' ע"י השירה ולא קודם : שנאמר אבותינו במצרים וגו' · וזה כתיב לפני ויאמינו בדברו ישירו תהלתו · ומפרש את הכתובים כן אבותינו במצרים שראו אותותיך ומופתיך במצרים לא השכילו להאמין בה' וימרו על ים בים סוף ואמרו המבלי אין קברים במצרים וגו' ולא בטחו בישועת ה' · אבל בהושיעם ויגער בים סוף ויחרב אז ויאמינו בישועתו · וזה שדרש אז ישיר משה בזכות האמנה אז זכו כי ישירו תהלתו : הה"ד נופת תטופנה שפתותיך · כוונת הסימן הזה כן הוא · כי משה בחטאו זמה שאמר ומאז באתי אל פרעה חטא בנקודת הזמן כי אז בזמן הזה הרע לעם הזה והצל לא הצלת ואף כי האמין משה אשר ה' המגיד מראשית אחרית דבר מוציא ישע ועזר גם מרעה ושעבוד · אשר מהם כשל בלשונו ושם לבו רק על נקודת הזמן ומאז באתי לדבר אל פרעה והסיר עינו מהעתיד · ובא עתה לתקן את עונו ואמר אז ישיר משה כי מנקודת הזמן הזה · הזמן הזה נושע ישראל ותהיה להם תשועת עולמים כי תבואמו ותטעמו בהר נחלתך · ומביא למשל ממדינה שמרדה על מלכה · והדוכס שלא ראה את הנולד אמר כי כבר אבדה כל תקוה למלוך עליהם וכאשר הכניעם המלך הביא לו הפעם לטעלים להאריך ימים · וכן היה במשה : ממכות שאני מכה אותך כו' · ודריש וממכותך ארפאך לא כי ארפא מהמכות · אבל מהמכה תבוא לך הרפואה · כי אם תפרש כי המכות תחדלנה ע"י רפואתך היל"ל ארפא את מכותך וכמו נרפא הנגע נרפא הנתק ומחץ מכתו ירפא : ר' נתן אומר ירדינון · לא ידעתי מהו ובמכילתא הגירסא רנ"א זה עץ קתרום וקתרום היא תרגום של עלי גופר ובתנחומא שני' רנ"א זה הרדופני · ועי' בערוך ערך הרדפני : מ"מ עץ מר היה · עי' בילמדנו על הכתיב ויורהו ה' עץ הוכחת הדרש הזה : הה"ד פיה פתחה בחכמה וגו' · ופלוגתא המכילתא דתני שהשירה ראשונה אמרו ישראל במצרים והיינו השיר יהיה לכם כליל התקדש חג · וכן על ת"ד שהשירה ראשונה אמר אדם והיינו מזמור שיר ליום השבת כדאיתא במדרשים ובתרגום שיר השירים : מה ראו ישראל לומר שירה באז · שהנה אז ישיר משה איננו משירת ישראל ורק התורה תספר אם

ואין אז אלא לשון בטחון שנאמר (משלי ג) אז תלך לבטח דרכך:

ה ד"א אז ישיר משה · הה"ד (שיר ד) אתי מלבנון כלה · א א"ר לוי בנוהג שבעולם כלה מקשטין ומבשמין אותה ואח"כ מכניסין אותה לחופה · והקב"ה לא עשה כן אלא אמר לכנסת ישראל אתי מלבנון כלה מטיט ולבנים לקחתיך ועשיתיך כלה · למה שני פעמים אתי מלבנון אלא אמר הקב"ה (ו) אתי גליתם (א) מבהמ"ק שנקרא לבנון שנא' (ישעיה לז) אני עליתי מרום הרים ירכתי לבנון · ומנין ב שהלכה שכינה עם ישראל בגולה שנאמר (שם מג) למענכם שלחתי בבלה · ואומר (יחזקאל א) היה היה דבר ה' אל יחזקאל (ז) בן בוזי הכהן · וכן דניאל אומר (דניאל י) ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל · וכן משה אומר (ויקרא כו) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם וגו' · איני יכול להניחם כי אני ה' אלהיהם מפני קדושת שמי עשיתי · ועמי את הנזרים הה"ד (שיר ד) אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי · מן המלכיות שנקראו לבנון שנאמר (יחזקאל לא) הנה אשור ארז בלבנון וכה"א (מיכה ב) עלה הפורץ לפניהם ויעבר מלכם לפניהם וה' בראשם · (שיר ד) ג תשורי מראש אמנה א"ר יוסטא (ח) הר הוא ושמו אמנה עד אותו ההר א"י ממנו ולהלן ח"ל · א"ר אלעזר ב"ר יוסי כשיגיעו הגליות לשם יהיו אומרים שירה לכך נאמר תשורי מראש אמנה · ד"א תשורי מראש אמנה · עתידין ישראל לומר שירה (ב) לע"ל שנאמר (תהלים צח) שירו לה' שיר חדש כי נפלאות עשה ובאיזה זכות אומרים ישראל שירה בזכות אברהם שהאמין בהקב"ה שנאמר (בראשית טו) והאמין בה' · היא (ט) האמונה שישראל נוחלין בה (י) ועליו הכתוב אומר (חבקוק ב) וצדיק באמונתו יחיה (ג) הוי תשורי מראש אמנה · מראש (יא) שניר · בזכות יצחק · וחרמון · בזכות יעקב · ממעונות אריות · גלות בבל ומדי · מהררי נמרים · זו אדום: ד"א תשורי מראש אמנה · א"ר נחמיה ד לא זכו ישראל לומר שירה על הים אלא בזכות אמנה שנאמר ויאמן העם וכתיב ויאמינו בה' · א"ר יצחק היו רואין כל אותן נסים שנעשו להם ולא היה להם להאמין · אלא א"ר שמעון בר אבא (ד) בשביל האמנה שהאמין אברהם להקב"ה שנאמר והאמין בה' ממנה זכו ישראל לומר שירה על הים שנאמר אז ישיר משה · הוי תשורי מראש אמנה:

ו ד"א אז ישיר משה · הה"ד (תהלים נט) ואני אשיר עזך וארנן לבקר חסדך · ואני אשיר עזך לע"ל שנאמר (ישעיה יב) הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד · וארנן לבקר חסדך · אותו בקר של יום הדין שנאמר (שם כא) אמר שומר אתא בקר וגם לילה · כי היית משגב לי באדום · ומנוס ביום צר לי בגוג ומגוג: ד"א ואני אשיר עזך · אימתי בשעה שעמדו ישראל על הים ואומרים שירה שנאמר אז ישיר משה · ומה אמרו עזי וזמרת יה · וארנן לבקר חסדך אותו בקר שהשקפת על מחנה מצרים שנאמר ויהי באשמורת הבקר: ד"א אותו הבקר שהורדת לנו את המן שנאמר (שמות טז) ובבקר היתה שכבת הטל · ד"א אותו הבקר של מתן תורה שנאמר (שם יט) ויהי ביום השלישי בהיות הבקר · כי היית משגב לי בפרעה ובמצרים · ומנוס ביום צר לי בעמלק:

ז ד"א אז ישיר משה · הה"ד (תהלים סח) קדמו שרים אחר נוגנים · א"ר יוחנן ה בקשו המלאכים לומר שירה לפני הקב"ה באותו הלילה שעברו ישראל את הים ולא הניחן הקב"ה א"ל לגיונותי נתונין בצרה ואתם אומרים לפני שירה · הה"ד ולא קרב זה אל זה כל הלילה · כמה דתימא (ישעיה ו) וקרא זה אל זה ואמר · וכיון שיצאו ישראל מן הים באו המלאכים להקדים שירה לפני הקדוש ב"ה א"ל הקב"ה יקדמו בני תחלה הה"ד אז ישיר משה · אז שר לא נאמר אלא אז ישיר שהקב"ה אמר ישיר משה ובני ישראל תחלה · וכן דוד הוא אומר קדמו (ס) שרים אלו ישראל שעמדו על הים דכתיב אז ישיר משה · אחר נוגנים אלו המלאכים ולמה כך · אמר הקב"ה למלאכים לא מפני שאני משפיל אתכם אני אומר שיקדמו תחלה אלא מפני שב"ו יאמרו תחלה עד שלא ימות אחד מהם אבל אתם כל זמן שאתם מבקשים אתם חיים וקיימים · משל למלך שנשבה בנו והלך (יב) והצילו והלכו בני הפלטין מבקשין לקלס למלך ובנו מבקש לקלסו אמרו לו אדונינו מי יקלסך תחלה א"ל בני · מכאן ואילך מי שרוצה לקלסני יקלסני · כך כשיצאו ישראל ממצרים וקרע להם הקב"ה את הים והיו המלאכים מבקשים לומר שירה א"ל הקב"ה אז ישיר משה ובני ישראל תחלה ואח"כ אתם · הוי קדמו שרים אלו ישראל · אחר נוגנים אלו המלאכים · בתוך עלמות תופפות · אלו הנשים שהן קלסו באמצע כדכתיב ותקח מרים הנביאה:

מסורת המדרש א שיר השירים רבה פרשה ד' פסוק ח' · ב מגילה דף כ"ט · ירושלמי תענית פרק א' סוף הלכה א' · ירושלמי סוכה פרק ד' הלכה ג' · לעיל פרשה ט"ו סימן ט"ז · במדבר רבה פרשה ז' · מכילתא כאן פי"ד · ספרי בהעלותך פיסקא פ"ד · וסדר מסעי פיסקא קס"א · ילקוט כאן רמז ר"ו · ובסדר בהעלותך רמז תשל"א · ג ירושלמי שביעית פרק ו' · שה"ש רבה פ"ד פסוק ח' כל הענין · ילקוט שה"ש רמז תתקפ"ח · ד מכילתא כאן סוף פ"ו · תנחומא כאן סימן י' · ה מגילה י' · סנהדרין ל"ט · פתיחתא כ"ד דאיכה רבתי · מדרש תהלים מזמור ק"ו · ילקוט כאן רמז רל"ג · ילקוט תהלים רמז תשצ"ט ·

חדושי הרד"ל

(ו) אתי גליתם מבהמ"ק כו' כצ"ל: (ז) בן בוזי הכהן בארץ כשדים וגו' ותהי עליו שם יד ה' וכן דניאל כו' כצ"ל · ועי' זוהר ר"פ שמות: (ח) הר הוא ושמו אמנה כו' כשיגיעו הגליות כו' · ירושלמי רפ"ו דשביעית: (ט) האמונה שישראל נוחלין בה · אפשר צ"ל ניחלין בה כלומר שהיא שיחד שהכל תלויין בה וז"ש רשע אמנה (ואולי צ"ל חיין בה כדקאמר באמונתו יחיה): (י) ועהכ"א ונדיק באמונתו יחיה · וז"ש ויחשבה לו צדקה: (יא) שניר בזכות יצחק · ע' בשה"ר שם ובזוהר שמות (ג'·): (יב) והצילו · והיו נעת האמנת אברהם ישיר · פי' זכו שישיר משה ובנ"י: (ס) שרים אלו ישראל שעמדו על הים · נראה דדרש שרים בשתי תיבות שר ים שעברו על הים כמו שדרשו לעיל פכ"ב שעלו של ים · וכן בב"ר

חדושי הרש"ש

(א) בהמ"ק שנק' לבנון שנאמר אני וגו' · ובגיטין (נ"ו ב') מביא מן הסך הטוב הזה והלבנון וכן לקמן פל"ה ובב"ר פ' ט"ו: (ב) לע"ל שנאמר שירו לה' שיר חדש · ר"ל כדלקמן בפרשה דשיר בלשון זכר אינו אלא לעתיד ובתנחומא מפיק לה מסופיה דכתיב הושיעה לו ימינו · היינו כשיושע הימין דכתיב השיב אחור ימינו (איכה ב') ע"ש במ"ר: (ג) הוי תשורי מראש אמנה · ותיבת מראש הוא ע"ד שאמרו בסוכה (מ"ט ב') שהיה תחלה לגרים: (ד) בשביל האמנה כו' שנאמר אז ישיר כו' · ר"ל ואין אז אלא לשון אמנה כדלעיל ברה"פ · ואולי יכוון ג"כ למ"ש שאמר ישיר לשון עתיד דר"ל אז

מתנות כהונה

ועי' כ"ז במכילתא: ואין אז אלא לשון בטחון · הוא כענין ד"א שלפיכך קלסוהו בלשון אז על שבטחו בישועתו וירדו לתוך הים: מלבנון · דרשו לשון לבנים: [איני יכול להניחם גרסינן]: שניר בזכות יצחק כו' · עי' במדרש חזית פסוק אתי מלבנון · וע"ש בילקוט ותמצא קורת רוח וטעם טוב: אחר נוגנים אלו המלאכים · אחר פירושו

פירוש מהרז"ו

ע"פ גז"ש וכמ"ש לעיל ס"ג: אלא לשון בטחון · וכמ"ש ישעיה י"ב הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה ה' ויהי לי לישועה וכן כאן בשירה עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה ע"י הבטחון: ה אתי מלבנון · פ' שיר פסוק זה ועיקר הדרשה על ס"ד תשורי מראש אמנה והגב דורש כל הפסוק · וכל זה דברי משל על כנסת ישראל שנקראת בדמיון כלה ודורש לבנון ע"פ מדת ממעל לבנים שנעשים מטים וכמ"ש מבואר ביחזקאל פ"ז: למה שני פעמים · ע"פ מדה י' דרשה אחרת א' על הגלות וחורבן ביהמ"ק וא' על הגאולה העתידה · ועי' מכילתא סדר בא פסוק ומושב בני ישראל באריכות אתי מלבנון ועי' לעיל פ' ט"ו סי' ט"ז ספרי סוף מסעי: ירכתי לבנון · בנבואת סנחריב כתוב שעלה לירושלים על ביהמ"ק: למענכם שולחתי בבלה · לעיל פ' ט"ו הנ"ל מבואר: דבר ה' אל יחזקאל · וזה היה בגולה בבבל על נהר כבר · ושם היתה מרכבו כבוד שכינתו ית"ש · ועי' זוהר ריש שמות בדרך נפלא ונגלה: על יד הנהר חדקל · וזה ג"כ בבבל שראה הנבואה מכח השכינה שגלתה לשם: בארץ אויביהם · וזהו לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם גם בגלות הוא אתם: אשור ארז בלבנון · דורש כנין אב מאשור על כולם ע' ב"ר פט"ו ס"ד כל המלכים נקראים על שם אשור: וה' בראשם · שישוב אתם מהגלות שהיה אתם שם: תשורי מראש אמנה · ירושלמי שביעית פ"ב · גיטין דף ח': מראש אמנה · הוא אברהם ראש המאמינים: היא אמונה · ע' לעיל פכ"ב ס"ג · מכילתא קודם השירה ופי' נוחלים בעוה"ז ובעוה"ב: זה יצחק · ע' שי"ר פסוק זה איך דורש על יצחק ויעקב: אריות נמרים · שנים שנים הכי ד': ויאמן העם · שמות ד' ל"א כשבא משה בפעם הראשון וכאן כתיב ויאמינו בה': היו רואים וכו' · הקושיא על מ"ש כאן כי על מ"ש ויאמן העם בפעם ראשון שלא ראו ושמעו כלום אך כאן אחר כל הנסים שראו ואיזה זכות הוא שהכתוב משבחם ויאמן העם: ו ואני אשיר עוזך · פסוקים אלו מפסוק ה' עד גמירא מדברים בישועת כל ישראל ועיקר השייך כאן הוא הד"א: הנה אל ישועתי · וס"ד כי עזי וזמרת יה וזהו עוזך וכמ"ש בסמוך: בוקר של יום הדין · וזהו בוקר וגם לילה בוקר לצדיקים ולילה לרשעים ע"י הדין הגדול ועי' לעיל פר' י"ח סי' י"ב על פסוק זה ועל הצדיקים אמר וארנן לבוקר חסדך: משגב לי · מידו יהיה הגאולה ביום צר לי מגוג ומגוג שנקרא צר כמ"ש לעיל פר' י"ב ס"ב לעת צר · וזהו מ"ש בדניאל י"ב והיתה עת צרה ליעקב וממנה יושע וכופל הלשונות ע"פ מדה י' על צרות וישועות שונות: קדמו שרים · עי' שי"ר פסוק לסוסתי · מדרש תהלים ק"ו ועי' ילקוט תהלים ס"ח בשם תנחומא ופסוק קדמו שרים מדבר בים כמ"ש בפסוק הקודם אשיב ממצולות ים ראו הליכותיך אלהים הליכות אלי מלכי בקודש (כמ"ש תהלים ע"ז בים דרכך) ובפסוק הסמוך שם בנימין צעיר רודם רד ים מכילתא פסוק ויבואו בני ישראל בתוך הים: לגיונותי נתונים בצרה · הם ישראל קודם שעלו מן הים ע' לעיל פ' כ"ב ס"ב: זה אל זה · גז"ש על המלאכים כמ"ש שרפים עומדים ממעל לו וגו' וקרא זה"ז וכנו לומר שירתם שאומרים תמיד בלילה וכשיצאו מן הים רצו לומר שירה על הנס ע' מדרש תהלים ק"ו: יקדמו בני תחלה · וכמ"ש בילקוט שם עבדי קודם לבני (פי' בתמיה) יכנסו בני תחלה ע"ש באריכות ומ"ש בסמוך לא שאני משפיל אתכם סותר לזה כי המדרש לקוח משני מקומות · והמשל הוא כפי מ"ש תחלה: כשיצאו ישראל ממצרים · שהשירה כולל נס גם של יציאת מצרים שלא נגמר עד הים: ישיר משה וכו' · ישיר יש לו משמעות צווי שמשה ובנ"י ישירו ולא אחר ע"כ הכוונה על המלאכים ע"פ מדה י"ז קדמו שרים וגו': אחר נוגנים · נוגנים כולל אור ונוגה ונגינה הם המלאכים שהם של אור ומנגנים תמיד: שהם קלסו באמצע · קודם המלאכים · ובילקוט שם שני דעות בזה דכ"א ב"א סובר מלאכים אחר ישראל ואח"כ הנשים ורבי סובר כמו כאן: ותקח מרים הנביאה · את התוף בידה ותצאן כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות וזהו תופפות:

יפה תואר

זמן השירה מתי היה · וכן אז הואיל לא נאמר ממכעיסי השם ורק הספר מספר כי אז הואיל וגו' אבל פירושו כמו באז הואיל היתה ראשית הזמן על כמה דורות שנמשכו אח"ז והכעיסו והקניפו את הקב"ה כן ראו ישראל לומר השירה באז אשר זה יהיה ראשית הזמן לבני אדם כי יודע להם אשר ה' הוא מלך עולם והוא ימלוך לעולם ועד: ואין אז אלא לשון בטחון · ופי' של אז הואיל כי אז בטחו בהבליהם ואז ישיר כי אז בטחו בה' מושיעם: מטיט ולבנים לקחתיך ועשיתיך כלה · פי' עשיתיך כלה במתן תורה כי אז נתיחסו ישראל לה' ככלה לבעלה ופי' אע"פ שמטיט ולבנים לקחתיך ולא היית מוכן לקבל הנבואה מאת ה' ולא יכולת לקבל חכמה ומוסר בכל זאת הקב"ה מרוב אהבתך אליך הקרוב אותך אליו · ולא הביט על העדר הכנתך לזה: למה ב' פעמים כו' ע' בחזית הדברים ביתר ביאור ומ"ש שם: היא האמונה שישראל נוחלין בה · פי' שאין אמונה זו כבשורת הזרע אלא האמונה באחדות השי"ת ויכלתו והשגחתו ואשר שרשי האמונה אשר על ידם נוחלין ישראל העולם ע"ד לעולם ירשו ארץ וכן ונדיק באמונתו יחיה שפירושו שיורשים וחיים בעוה"ז ובעוה"ב: הה"ד ואני אשיר עוזך וגו' נראה דק"ל למה כתיב ישיר בעתיד ולא שר בעבר · ומתרץ שבא לרמז כי ישירו גם לעתיד וכמ"ש דוד ואני אשיר עזך לע"ל: אותה בקר של יום הדין · כי אז יציל את עמו מדינם של גיהנם כדאיתא בחזית בפסוק אני חבצלת השרון: לגיונותי נתונים בצרה · ובפ"ק דמגילה איתא בשם ר' יונתן מעשי ידי טובעים בים · ולפ"ז חולק על ר' יוחנן דהקפיד רק על לגיונותיו: אחר נוגנים אלו המלאכים · ונקראו המלאכים נוגנים ע"ד הכתוב ויריעו כל

ידי משה

ונופל שפיר לשון ידבר על אדם המדבר בשביל חבירו עכ"ל שם וכאן היה ג"כ כגוונא דא דאי' ולא קרב זה אל זה כל הלילה ביקשו מה"ש לומר שירה אמר הקב"ה מעשי ידי טובעים בים וכו' וא"כ על ידי ישראל במלו השירה שלהם לכך כשעלה מן הים כבר היה חלף ועבר זמן השירה של מ"ה ולא היו יכולים לומר שירה כדאי' יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמו שבלילה דוקא אומרים מה"ש שירה ולא ביום ע"כ אמרו ישראל שירה תחתיהם וז"ש הכתוב אז ישיר וגו' את השירה הזאת דייקא פי' מה שהיה למ"ה לומר אמרו הם בשבילם מכח שנתבטל על ידיהם ודו"ק היטב: תשורי מראש אמנה עתידין ישראל לומר שירה לעתיד לבא · כ"ל דה"פ לפי שישראל קודמים למ"ה בשירה מטעם שמא ימות א' מהם לעתיד שלא יהיה מיתה בעולם אזי יאמרו לעתיד פי' באחרונה ותיבת לבוא הוא טעות סופר כנ"ל ובספר של"ה אי' וז"ל פי' של המדרש הנז' ולפי שישראל על הים לא אמרו שירה עד שראו הנס כדכתיב וירא ישראל וגו' ויאמינו וגו' אז ישיר משא"כ לעתיד יהיה האמונה שלימה אצלם שיאמרו שירה קודם עשיית הנס וז"פ תשורי מראש אמנה וא"כ ה"ק עתידין ישראל לומר שירה לעתיד פי' שיאמרו שירה לעתיד על הנס שיהיה אח"כ: ולמה כך אמר הקב"ה למ"ה לא מפני שאתם שפלים וכו' · המדרש זה אין לו שחר כלל מה ראו מ"ה להקדים ומה השיב להם הקב"ה וצ"ל ליישב ע"ד שכתבתי לעיל בשם ספר של"ה שישראל לא יפה עשו שאיחרו השירה כ"כ והי' להם לומר שירה קודם עשיית להם הנס והנה ע"פ הדין מי שעבר תפלת שחרית יתפלל אח"כ שתים רק שאותה שהיא לתשלומין היא באחרונה וא"כ סברו מ"ה הואיל ושירה של ישראל הי' לתשלומין ושירה שלהם חובה שלהם ראוי להקדים לפי שהיא חובה ולפע"כ אמר הקב"ה אז ישיר פי' שיקדימו ישראל והיה קשה למ"ש למה כך שהוא עבד שדין לז"א א"ל הקב"ה לא שאני משפיל אתכם וכו' אלא שמא ימות פי' שגם שירתם חובה כי לא עברו כלום מה

שלא

ח ר' יהודה אומר מי אמר קילוס להקב"ה [א] התינוקות · אותן שהיה פרעה מבקש להשליך ליאור שהם מכירין להקב"ה · (יג) כיצד כשהיו ישראל במצרים והיתה אשה מבנות ישראל מבקשת לילד והיתה יוצאת לשדה ויולדת שם וכיון שהיתה יולדת עוזבת הנער ומוסרת אותו להקב"ה ואומרת רבון העולם אני עשיתי את שלי ואתה עשה את שלך · אמר ר' יוחנן מיד היה יורד הקב"ה בכבודו כביכול והותך טיבורן ומרחיצן וסכן · וכן יחזקאל אמר (יחזקאל טז) ותשלכי אל פני השדה בגעל נפשך · וכתיב (שם) ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שרך וכתיב (שם) ואלבישך רקמה וכתיב (שם) וארחצך במים [ב] והיה נותן ב' טנרין בידו אחד מניקו שמן ואחד מניקו דבש שנאמר (דברים לב) ויניקהו דבש מסלע והיו גדלים בשדה שנאמר (יחזקאל טז) רבבה כצמח השדה נתתיך · וכיון שהיו גדלין היו נכנסין לבתיהן אצל אבותיהן והיו שואלין להם מי היה זקוק לכם והיו אומרים להם בחור אחד נאה ומשובח היה יורד ועושה לנו כל צרכינו שנאמר (שיר ה) דודי צח ואדום דגול מרבבה · וכיון שבאו ישראל לים היו אותן התינוקות שם והם ראו להקב"ה בים התחילו אומרים לאבותיהם זהו אותו שהיה עושה לנו כל אותן הדברים כשהיינו במצרים שנאמר זה אלי ואנוהו : ט ד"א אז ישיר משה · הה"ד (תהלים ט) נודע ה' משפט עשה · מדבר במצרים שעשה הקב"ה בהם משפטים במצרים ועל הים : [ג] רבי יהושע אומר י' מכות לקו המצרים באצבע אחד שנאמר (שמות ח) ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים היא ועל הים לקו נ' מכות שנאמר וירא ישראל את היד הגדולה והיד ה' אצבעות וה' פעמים י' הרי נ' · (ו) וכן אתה מוצא (יד) באיוב שבאו עליו נ' מכות שנאמר (איוב יט) חנוני חנוני אתם רעי כי יד אלוה נגעה בי · ר' אליעזר אומר מ' מכות לקו המצרים במצרים ומאתים על הים שכל מכה ומכה שהיתה באה עליהן היו באות ד' · כשם שנאמר (תהלים עח) יהרוג בברד גפנם וכתיב (שם) חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים : (ז) עברה אחת זעם שתים צרה שלש משלחת מלאכי רעים ד' הוי באצבע לקו מ' מכות וביד מאתים · (טו) הוי משפט עשה · ומהו נודע ה' כדכתיב וידעו מצרים כי אני ה' בשעה שאעשה הדין לפרעה שכן כתיב אחריו בהכבדי בפרעה · וכתיב (שם ט) בפועל כפיו נוקש רשע זה פרעה מה אמר כל הבן הילוד וגו' · ואף הקב"ה עשה לו כשם שעשה שנאמר (תהלים קלו) ונער פרעה וחילו בים סוף · מהו הגיון סלה · אמרו ישראל מה עלינו לעשות אלא לומר שירים וזמרים שנאמר אז ישיר משה : אז ישירו (טז) משה ובני ישראל אינו אומר אלא אז ישיר משה · אריב"ל מכאן שנאמרה הפרשה על פי משה ואח"כ אמרוה אבותינו על הים : י ד"א אז ישיר משה הה"ד (שיר א) שחורה אני ונאוה [ד] כנסת ישראל אומרת שחורה אני במעשי ונאוה אני במעשה אבותי · אמרו רבותינו אל תהי קורא בנות ירושלים אלא בונות ירושלים זו סנהדרי גדולה של ישראל (יז) שהן יושבין ומבנין אותה : ד"א בנות ירושלים · א"ר יוחנן עתידה ירושלים להעשות מטרפולין לכל הארצות כדכתיב אשדוד ובנותיה · מהו כאהלי קדר · מה אהלים של ישמעאלים כעורים מבחוץ ונאים מבפנים כך הם ת"ח אע"פ שהן נראים כעורים בעוה"ז הם מלאים מבפנים · מקרא משנה תלמוד הלכות ואגדות · אי מה אהליהם של ישמעאלים מטלטלין ממקום למקום יכול אף ישראל יטלטלו תלמוד לומר כיריעות שלמה כיריעה של מי שאמר והיה העולם שמשעה שמתחן כאהל לא זזו ממקומן · אי מה אהליהם של ישמעאלים אין להם תכבוסת יכול אף ישראל כן ת"ל כיריעות שלמה מה השלמה הזאת מתלכלכת וחוזרת ומתלבנת כך ישראל אע"פ שהן חוטאים הן שבים בתשובה לפני הקב"ה : ד"א שחורה אני ונאוה · במה שאני שחורה בו אני נאוה · חטאו בחורב שנאמר (דברים ט) ובחורב הקצפתם את ה' · ובחורב אמרו (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · בים המרו שנאמר (תהלים קו) וימרו על ים בים סוף · ובים אמרו שירה שנאמר אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת : יא [ה] כל השירות שנאמרו בעולם לשון נקבות · לומר מה הנקבה הזאת מתעברת ויולדת וחוזרת ויולדת כך הן הצרות באות עליהן

מסורת המדרש א סוטה דף י"א · לעיל פרשה א' · פסיקתא רבתי פיסקא מ"ז · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"כ · ילקוט כאן רמז רמ"ה · ילקוט סדר במות רמז קס"ד · ילקוט יחזקאל רמז שנ"ד · ב תנא דבי אליהו רבא פרק ז' · ג לעיל פרשה ה' · מכילתא כאן פרשה ו' · מדרש תהלים מזמור ע"ח · ילקוט כאן רמז ר"מ · ילקוט תהלים רמז תת"כ · ד לקמן פרשה מ"ט · שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ה' כל הענין · ילקוט שה"ש רמז תתקפ"ב כל הענין · ה מכילתא כאן מסכת דשירה פ"א · ילקוט כאן רמז רמ"ב · ועי' רש"י ערכין י"ג ע"ב ד"ה בכנור עשור · ובתוס' פסחים קט"ז ע"ב ד"ה ונאמר ·

חדושי הרש"ש

פל"ז לודים לודי ים וכו' : (ו) וכן אתה מוצא באיוב כו' · לפי שאף הוא היה באותה עצה כדלעיל פ"א : (ז) עברה אחת כו' · וכשגדה (והוא ממכילתא) פליג עליה ר"ע ודריש ג"כ חרון אפו · ונראה דפליגי בדורשין תחילות עי' סוכה (ו' ב') וסנהדרין (ג' ב') ומה שפירש הגר"א ז"ל דפליגי בקרא דחבקוק

שהיו ישראל עונין מה שהוא אומר כקטן מקרא את הלל · (והאי על הים נמשך גם על משה)

חדושי הרד"ל

והיו בני שפלטין מבקשין כו' כצ"ל : (יג) כיצד כשהיו ישראל במצרים כו' · לעיל פ"א : (יד) באיוב שבאו עליו נ' מכות כו' כי יד אלוה כו' · מן יד דרש ה' אצבעות כן פירש"ם בב"ב (קט"ז) : (טו) הוי משפט עשה · אפשר ר"ל המשפט שעשה ונודע בתורה הרבעים יכנו במספר (הא' שהן חסר אחת) : (טז) משה ובני ישראל אינו אומר כו' אריב"ל מכאן כו' ואח"כ אמרוה · אתיא כדר"ע בסס"ז דסוטה : (יז) שהן יושבין ומבינין אותה · בשה"ר מבואר שהוא לשון בינה בד"ת · אף שלכאורה היה נכון

פירוש מהרז"ו

ח מי אמר שירה · פסוק זה אלי כמ"ש בסוף הסימן והכוונה שלא הגדולים לבד אלא גם התנוקות · ועי' לעיל פ"א ס"ס י"ב ומש"ש בפירושי : דגול מרבבה · בשעה שקיים בנו רבבה כצמח השדה נתתיך אז ראיתי את דודי צח ואדום · וזהו בחור אחד נאה כפשטות הכתוב דגול מרבבה ניכר ומסומן מרבבות ובחור מהם ביופיו שהוא לבן ואדום הוא עיקר היופי · כמ"ש פסיקתא רבתי פכ"א ס"ו על ים סוף כבחור : ט נודע ה' וגו' עד על הים · וכמ"ש בפסוק הקודם טבעו גוים וגו' (הם מצרים) ברשת זו טמנו נלכדה רגלם · וטבעו פי' במים היינו בים ברשת זו טמנו וגו' וכמ"ש כי בדבר אשר זדו כמ"ש לעיל פכ"ב ס"ם א' : ר' יהושע אומר · במכילתא פסוק ויושע ובאגדת פסח איתא ר' יוסי הגלילי : אצבע אלהים היא · במכת כינים כתוב ונדרש ע"פ מדה כ"ה שמכת כינים הוא בכלל כל המכות ויצא מן הכלל שהיה באצבע על הכלל כולו יצא · ועי' לעיל פ"ה סי' י"ד מש"ש ותבין כאן · גם יתכן אע"פ שכתוב גם במכות מצרים שה"ה ביד אעפ"כ לא הכירו במצרים אלא האצבע ועל הים הכירו היד : את מוצא באיוב · שמסרו הקב"ה להשטן תחת ישראל בים כמ"ש לעיל פכ"א ס"ז · שיד אלוה שנגעה במצרים בים נגעה גם בי : בשם שנאמר יהרוג בברד · וס"ד ושקמותם בחנמל ויסגר לברד בעירם ומקניהם לרשפים הרי ד' מכות עי' פירושם לעיל פר' י"ב ס"ד וילמדו כל המכות מברד בנין אב מדה א' או ע"פ מדה כ"ה שיצא מן הכלל ללמוד על כולם שהיו של ד' מכות : וכתיב חרון אפו · כמ"ש באגדת פסח לר"א ובמכילתא פסוק ויושע ושם דלג המדפיס סוף דרשותיהם וסמך על מ"ש באגדת פסח שכל המכות היו בד' אלו ופי' הפסוק לדעת ר"א שבחרון אפו שלח בהם עברה · וזעם · וצרה · ומשלחת וכו' · וכאן חסר דעת ר"ע שהיה כל מכה של ה' מכות שכתב שפי' הפסוק ישלח בהם בחרונו · אפו ועברה וכו' או שחרון אפו הוא אחד · ועי' בפירושי על ההגדה שדעת ר"ע כמ"ש בדבר שהיה של ה' מכות כמ"ש בסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן וכמפורש בזוהר פלוגתתם בפסוקי תהלים ע"ח יהרוג בברד וגו' ישלח בם חרון אפו וגו' והיתם לדבר הסגיר ור"א דורש פסוק ישלח לפניו כמו ברד ור"ע דורשו לאחריו כמו דבר ודו"ק : אעשה הדין · שמ"ש בפסוק בלשון יחיד הכוונה על פרעה עצמו וכמ"ש לעיל פר' כ"א סי' י"א ע' מש"ש : הגיון סלה וכו' שירים וכו' · וכמ"ש תהלים צ"ב טוב להודות וגו' ולזמר וגו' עלי הגיון בכנור : ישיר משה · לשון יחיד על משה בפני עצמו וישראל אח"כ · בפ"ע · עי' סוטה כ"ע במשנה ובגמרא שם דף ל' ג' דעות בזה : י שחורה אני ונאוה · לקמן פמ"ט ס"ב פי"ך פסוק זה ודורש מדה פ"ו שחורה ונאוה · ומכריע כאן במעשי וכאן במעשה אבותי : בונות ירושלים · כמ"ש א"ה בניך אלא בוניך וגם מלשון בינה שמבינין אותה בכל שאלה ומשפט : מטרפולין · ע' מ"כ וכמ"ש מפורש ביחזקאל ט"ז ס"א ונתתי אתהן לך לבנות : מהו כאהלי קדר · אגב שדורש רישא דקרא בסוף הסימן דורש גם ס"ד : בעורים בעה"ז · תפי כח קצירי ומריעי מעסק התורה ע"פ מדה כ"א כח היפה שבשניהם : מטלטלים ממקום למקום · שכל עסקם במרעה הצאן וכמ"ש כל צאן קדר יקבצו לך אילי נביות ישרתונך : כיריעות שלמה · ואא"ע על שלמה שלא מצאנו עליו מעשה יריעות ת"ע על מי שאמר והיה העולם שהשלום כל העולם שלו וכמ"ש נוטה שמים כיריעה וכמ"ש וימתחם כאוהל לשבת : במה שאני שחורה · כמ"ש לעיל פ"ז סי' ג' : חטאו בחורב · ואע"פ שענין ובחורב הקצפתם של מעשה עגל אחר פסוק של נעשה ונשמע עכ"ז זכות נעשה ונשמע הגין על חטא העגל שהיה ג"כ בחורב : בים המרו · כמ"ש לקמן פכ"ד בס"א : יא כל השירות · מכילתא אז ישיר · לסימן שלא ישיאשו מן הפורענות

מתנות כהונה

פירושו ואח"כ כמו והנה איל אחר נאחז בסבך : [יוצאת לשדה · עי' מזה לעיל פ"א] : טינרין · סלעים : [ה"ג אחד מניקו שמן ואחד מניקו דבש · ועי' בפ"ק דסוטה : שעשה הקב"ה בהם גרסינן : כתיב אחריו גרסינן] · ה"ג במדרש חזית (א' י') : אלא בונות ירושלים כו' · עד יושבין ומבנין אותה · אותה העיר ירושלים · ובמדרש חזית נתבאר יותר היטב : מטרפולין · פי' הערוך שתי תיבות הן מטרא אם בלשון יון פולין עיר כלומר אם ועיקר של כל העיירות · ודרש בנות כמו חשבון ובנותיה : כיריעות של מי שאמר כו' · זה הרקיע כד"א נוטה שמים כיריעה וכתיב וימתחם כאהל לשבת : מה הגלמה כו' · במדרש חזית (א' י"א) גרס מה יריעות שלמה זו כו' נהיה

ידי משה

שלא אמרו שירה קודם הנס כי איך הם יכולים לומר שירה קודם הנס ולהזכיר שם הקב"ה בשירה כי פן ימות קודם הנס ונמצא שהזכיר ש"ש לבטלה כמו דאי' שלא יאמר אדם לה' עולה וכו' וא"כ אדרבה שירה שלהם היא תשלומין ושירה של ישראל היא חובה שלא הי' רשאי לומר קודם הנס ודו"ק סיטב כנ"ל בן המחבר לייטב על פי פשוטא והטעם ששירת מ"ה היא רק תשלומים לפי שזמן שירתם היה בלילה כמו שכתוב לעיל ודו"ק : הוי משפט עשה · פי' שעשה הכל במשפט פי' בחשבון ולא יותר כי לפי מה שהכה אותם באצבע מ' מכות מגיע על יד ר' מכות וצ"ל דנקט משפט עשה דאי' בתוס' דפסחים בפ"ק ע"פ וז"ל פרך סוא אותיות וצ"ל בא"ת ב"ש מלמד ששיעבדו מצרים בהם ל"ע מלאכות וא"כ הם ראוים ללקות ארבעים כמנין מלקות רק שלגבי ישראל הקב"ה עושה לפנים משורת המשפט ופוחת א' מן המנין כדרך שאדם מכה את בנו שמחמת אהבתו פוחת לו א' מן המנין משא"כ לעובדי כוכבים מכה מנין שלם וזש"ה שפת גערה במנין מכות כשיל מאה שבישראל אינו בקללות צ"ה והוא נגד מלקות דב"ד של מטה שהוא מ' ומלקות של מעלה הוא ס' והיה ראוים להיות הקללות מאה רק שנפחת להם מכל מנין אחת ובעובדי כוכבים הוא מכה אותם מאה בשלימות לכך לקו במצרים מ' נגד מלקות שלימה וזה שמדייק הוי משפט עשה כדין ומה שלקו על הים מאת ה' מכות ה' פעמים מ' כ"ל מטעם שהיו ישראל ה' פעמים כמו שהיו ראוי' להיות כדאי' לקמן ותמושים עלו א"כ היו ראויה המצרים ללקות ה' פעמים מלקות ארבעים וק"ל כנ"ל לענ"ד : בנות ירושלים עתידה ירושלים להיות מטרפולין וכו' · כדכתיב אשדוד ובנותיה שפירושה כפרים כך נקראים כל הארצות בנות ירושלים ע"ש שכל הארצות יהיו לה ככפרים והיא תהיה מטרפולין :

יפה תואר

כל בני אלהים · ופי' ואחר ריגנים כמו ואחר כן ישירו הנוגנים : התינוקות כו' · בא לדרוש ובני ישראל כי אלה היו התינוקות : היה יורד הקב"ה כו' · ולעיל ובפר"א איתא והקב"ה שולח מלאכי מרום ומנקה אותם ומספר אותם · וי"ל אע"ג דכל המעשים נעשו ע"י מלאכיו מ"מ גם כבוד ה' הי' עליהם : שני טינרין · פי' שני עגולים כדלעיל פ"א וקראן טינרין מלשון טינרי דריאה שהוא כמו גבשושית : בחור אחד נאה ומשובח · שהם כל תואר גופני שלא רחוק הוא מאת הש"י · אבל פירוש הדברים הוא שהם הבינו כי הקב"ה אשר הוא כח נבדל נקי וקדוש הוא להם למושיע כאשר שבגחתו היתה תמיד עליהם מעת אשר נולדו עד היום הזה · ולכן אמרו זה אלי שהי' עמנו מאז ואנוהו גם עתה כי הוא לי למושיע · והכתובים המובאים פה הוא רק על דרך המשלה ודרך מליצה : נודע ה' משפט עשה מדבר במצרים אשר ע"ז יכון הכתוב שנאמר שם בפועל כפיו נוקש רשע וכדמפרש לקמן · ובא להרץ למה כתיב אז ישיר ולא אז שר משה כי פירושו שאז ראו שמחויב אשר ישיר ישראל · ועי' ברש"י בחומש : באיוב שבאו עליו נ' מכות · שסובה בצאן בגמלים באתונות בבנים ובגופו כמה מכות שנאמר ישלה כליותי ישפוך לארץ מררתי וכהנה רבות · נראה שרבו מכותיו · וק"ק למה לא הביא ג"כ מנעמי דכתיב גם כי יצאה בי יד ה' · ומ"ש ועל הים לקו נ' מכות ע' בזה במכילתא בפסוק וישב הים לפנות בקר ובפסוק ויושע : היו באות ד' · בעל דרך אמונה כתב שרמז לשמי ארבעה היסודות · וע"ע בזה בזבח פסח : וכתיב בפועל כפיו וגו' · ולפ"ז שני משפטים הם בכתוב הזה נודע ה' משפט עשה כי אשר עשה ה' משפטו במצרים אז נודע שמו וכמ"ש במכילתא כשהקב"ה עושה דין ברשעים שמו מתגדל בעולם · ובפועל כפיו וגו' הוא מלתא אחריתא כמה שנפרע פרעה מדה כנגד מדה : ואח"כ אמרוה אבותינו על הים · כי אלו לא שמעו תחלה ממשה לא ידעוה · ופליג על הא דאמרינן במכילתא ולעיל

שפירשה רוה"ק על ישראל ואמרו שירה : הה"ד שחורה אני ונאוה · מפרש דכפי למימר למה נאמר השירה בל"נ משום מה שנקבה הזאת מתעברת ויולדת וחוזרת ויולדת וכמ"ש בסימן י"א לכן מביא את הכתוב שחורה אני דקאי על כנסת ישראל ואמרינן ע"ז בחזית למה נמשלו ישראל לנקבה מה נקבה זאת טוענת ופורקת טוענת ופורקת כו' ושוב איה טוענת כך ישראל משתעבדין ונגאלין משתעבדין ונגאלין כו' ושוב אין משתעבדין · ואידי דמייתי קרא זה דורש אותו כדרך המדרש : מה אהלים של ישמעאלים · וקדר מבני ישמעאל כדכתיב בכור ישמעאל נביות וקדר ועי' בחזית בזה גירסא אחרת · ועמ"ש שם נביאור כל המאמר הזה : מה השלמה הזאת נראה דדריש כיריעות שלמה שלמה וגלמה · וע"ע בחזית ביאור : כל השירות שנאמרו בעולם לשון נקבות : פתה עלינו בשירה דכתיב כתיב

והיו אומרים שירות בלשון נקבות · לכך עמדו בבל ומדי ויון ואדום ושיעבדו את ישראל אבל לע"ל אין עוד צרות בו שנאמר (ישעיה סה) כי נשכחו הצרות הראשונות וכתיב (שם לה) ששון ושמחה ישיגו וגו' באותה שעה אומרים שיר לשון זכר שנאמר (תהלים צח) שירו לה' שיר חדש: יב ד"א אז ישיר משה הה"ד (שם מ) ויעלני מבור שאון ממצרים מטיט היון מטיט ולבנים · (שם) ויקם על סלע רגלי זה הים · כונן אשורי שעברו ביבשה מיד (שם) ויתן בפי שיר חדש · משל לאשה שהיתה נדה השלימה ימי נדתה וטהרה באתה אצל אישה (יח) אמר לה מי מעיד עליך שטהרת אמרה לו הרי שפחתי מעידה שטהרתי לפניה וטבלתי · לכך נאמר את השירה הזאת · (יט) נאים אנו לומר שירה לפניך שאין בנו טומאה והרי המילה מעידה עלינו שאנו טהורים · לכך נאמר את השירה הזאת ואין זאת אלא מילה שנאמר (בראשית יז) זאת בריתי אשר תשמרו · ויאמרו לאמר · נהיה אומרים לבנינו ובנינו לבניהן שיהיו אומרים לפניך כשירה הזאת בעת שתעשה להם נסים: יג אשירה לה' כי גאה גאה · הה"ד (איוב מ) עדה נא גאון וגבה · הכל מתגאין זה על זה חשך מתגאה על התהום שהוא למעלה הימנו · והרוח מתגאה על המים שהוא למעלה הימנו · (כ) והאש מתגאה על הרוח שהוא למעלה הימנו · והשמים מתגאים על האש שהם למעלה ממנו והקב"ה מתגאה על הכל · הוי כי גאה גאה · א א"ר אבין ד' מיני גאים נבראו בעולם · גאה שבבריות אדם · גאה שבעופות נשר · גאה שבבהמות שור · גאה שבחיות ארי · וכולן נטלו מלכות ונתנה להם גדולה והם קבועים תחת המרכבה של הקב"ה שנאמר (יחזקאל א) ודמות פניהם פני אדם · ופני אריה ופני שור ופני נשר · וכל כך למה כדי שלא יתגאו בעולם וידעו שיש מלכות שמים עליהם · וע"ז נאמר (קהלת ה) כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם · הוי כי גאה גאה: יד ד"א כי גאה גאה הה"ד (שיר א) לסוסתי ברכבי פרעה · דרש ר' פפוס לססתי כתיב (כמו שכתוב בשיר השירים רבה ב) עד יש לך רוח יש לך כנפים · מיד הסיטן הקב"ה והביאן מבין ג גלי המרכבה והסיטן על הים · מהו דמיתיך רעיתי שנדמו גלי הים ל' וסיות נקבות ומצרים הרשעים לסוסים זכרים מזוהמין והיו רצין אחריהם עד שנשתקעו בים שנאמר סוס ורוכבו רמה בים · והיה המצרי אומר לסוסו אתמול הייתי מושכך להשקותך מים ולא היית בא אחרי עכשיו אתה בא לשקעני בים · והיה הסוס אומר לו רמה בים ראה מה בים רומו של עולם אני רואה בים: טו ד"א סוס ורוכבו רמה בים · סוסיהם ורוכביהם לא נאמר אלא סוס ורוכבו (כא) ג מלמד שנטל הקב"ה שר שלהם תחלה והשליכו לתוך הים · עזי וזמרת יה (כב) עזי הוא ועטרה לראשי והוא כחי · ויהי לי לישועה · יהי לי אב"כ אלא ויהי לי לישועה היה לי ויהיה לי · זה אלי ואנוהו · א"ר ברכיה בא וראה כמה גדולים יורדי הים · משה כמה נתחבט ונתחנן לפני המקום עד שראה את הדמות שנא' (שמות לג) הראני נא את כבודך א"ל הקב"ה לא תוכל לראות את פני ובסוף הראה לו בסימן שנא' (שם) והיה בעבור כבודי (כג) ד החיות הנושאות את הכסא אינן מכירות את הדמות ובשעה שמגיע זמנן לומר שירה הן אומרים באיזה מקום הוא אין אנו יודעות אם כאן הוא אם במקום אחר הוא אלא בכל מקום שהוא ברוך כבוד ה' ממקומו · ועולי הים כל אחד ואחד מראה באצבעו ואומר זה אלי ואנוהו · אמר להם הקב"ה לישראל בעוה"ז אמרתם לפני פעם אחת זה אלי · אבל לעתיד לבא אתם אומרים אותו דבר ב' פעמים שנאמר (ישעיה כה) ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה וגו':

פרשה כד

א ויסע משה את ישראל · הה"ד (דברים לב) הלה' תגמלו זאת ר' ששא בנו של רבי אבא (א) היה כותב (א) ה"א למטן ולמ"ד למעלן (ב) כלומר הוי הלה' תגמלו זאת (ג) אחר כל הנסים שעשה לכם שקרע לכם את הים לי"ב קרעים ושקע את המצריים בים ה והיתה ידו אחת משקעתן וידו אחת מצלת אתכם שנאמר ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' וגו' ·

מסורת המדרש א עיין חגיגה דף י"ג · ילקוט כאן רמז רמ"ג · ב פרשה א' פסוק ט' וש"נ · ג לעיל פרשה כ"א וכ"כ · דברים רבה פרשה א' · שיר השירים רבה סוף פרשה ח' · מדרש שמואל פי"ח · מכילתא כאן מסכתא דשירה פרשה ב' · תנחומא כאן סימן י"ג · ילקוט ישעיה רמז רפ"ס · ילקוט ירמיה רמז של"א · ד במדבר רבה פי"ד · פדר"א סוף פרק ד' · ה לעיל פרשה כ"ב ·

חדושי הרד"ל

לפרשו לשון בנין: (יח) א"ל מי מעיד עליך שטהרת כו' הרי שפחתי כו' · עי' בי"ד סי' קצ"ח סעיף מ' · ושפחה זו כישראלית היא שחייבת במצות לכן נאמנת באיסורין: (יט) נאים אנו לומר שירה כו' והרי המילה מעידה בנו כו' · מכאן יצא המנהג שהסנדק והסנדק אומרים אז ישיר ביום המילה בקול זמרה: (כ) והאש מתגאה על הרוח שהוא למעלה · ע' במ"ר פי"ד (ר"ה סע"ד): (כא) מלמד שנטל הקב"ה שר שלהן · ע"ל פכ"א: (כב) עזי הוא · ואומר לו שירה והוא כחי כו' כצ"ל: (כג) החיות הנושאות אין מכירות כו' · פדר"א ספ"ד:

(א) היה כותב ה"א למטן ולמ"ד למעלן · ע' מ"כ ולדברי האומרים שאותיות גדולות נכתבין גדולתן למעלה · שנה ה' זו הוא נמנה בא"ב רבתי ואיך יכתבוהו שוה לשאר אותיות · אם לא שכאן כה"א הוא שנשתנה לבדו · ובירושלמי פ"ק דמגילה ה"ט הגירסא צריך לכתוב ה' למטה מארכובתו של למ"ד משמע שהה' נכתב למטה מן השיטה (אפי' אם נפרש ארכובה של למ"ד הוא אמצע הלמ"ד שהוא כורע כן כארכובה · וכ"ש אם נפרש למטה מן הרגל ממש כמו קדם מלמטן וס' מלמעלן לפי' ב' בתוס' סוכה (ס') ד"ה קדם כו'): (ב) כלומר הוי לה' תגמלו כו' כצ"ל: (ג) אחר כל הנסים כו' · שזה

חדושי הרש"ש

דחבקוק אם בנהרים אפיך אם בים עברתך · הם ים ונהר אחד אם לא ע"ש · נ"ל כוונתו דפליגי בפלוגתא ר"מ ור"י בפ"ח דפרה מ"ח ובפרק ה' דמקואות מ"ד ע"ש: (ח) מבור שאון ממצרים · נראה משום דכתיב פרעה מלך מצרים שאון (ירמיה מ"ו): (א) ה"א למטן ולמ"ד למעלן · ככדי להפליגם מתיבת

מתנות כהונה

נהיה אומרים כו' · מלא לאמר קדרים: ועטרה · עזי כמו עדי בחלוף ז' בד' בלשון תרגום אחז אחד · זה דא · אזנו אודיה וכן רבים: היה לי · וא"ו הפתוחה מהפכו לשעבר ומ"מ מדלא כתיב היה לי דרשו גם כן בלשון עתיד ויהיה לי: [הן אומרים באיזה מקום גרסינן]:

פרשה כד היה כותב · כשהיה כותב בספר תורה פסוק זה היה כותב ה"א של הלה' למטה שוה לשאר אותיותיו והלמ"ד למעלה לרמז על שקיעת המצרים למטה

פירוש מהרז"ו

שמוכנים לחטא ג"כ קבל עונש ולהושע ולומר עוד שירה ושירה אחרונה בלשון זכר שלא יחטאו עוד ולא יענשו ולא יאמרו עוד שירה אחרת: יב מבור שאון ממצרים · כמ"ש ירמיה מ"ו י"ז קראו שם פרעה מלך מצרים שאון · ומ"ש בור כמ"ש עד בכור השבי אשר בבית הבור · מטיט היון כמ"ש בחומר ובלבנים ובנביאים ובכתובים נקרא החמר טיט ג"כ: על סלע זה הים · מכילתא פסוק ואתה הרם את מטך הובא בתנחומא שם ובאבות דר"נ סוף פל"ג וז"ל נעשה סלעים סלעים: לכך נאמר את השירה הזאת · שהוא מיוחד שהיה די כמ"ש ישיר משה ובנ"י לאמר אשירה לה' וגו' לדרוש גז"ש · וע' ויק"ר פכ"א ס"ס ב' הרבה דרשות על זיבת זאת ע"פ גז"ש והאת מהם על המילה וצ"ע שאינו דורש כאן כמו שם שחושב עשרה דברים שנקראו זאת מדברים שכבר נתנו להם ושעתידים להיות · ומ"ש מעידה עלינו שאנו טהורים על שבאמירת השירה נמחל להם כל עונותיהם כמ"ש שי"ר סוף פסוק הנך יפה ובמדרש תהלים ריש מזמור י"ח ועי' לקמן פכ"ד ס"ס א' בביאור · רק המילה היה לעד וכמ"ש סוף סדר וילך וענתה השירה הזאת לפניו לעד: יג עדה נא גאון וגובה · ור"ל ואם זרוע כאל לך וגו' הרי שהאל הוא עודה גאון וגובה · והוא כפול לשון ודורש גאון על כל גבוה וכמ"ש בת"א כאן · חושך מתגאה על התהום כמ"ש וחושך על פני תהום · ורוח על המים כמ"ש ורוח אלהים מרחפת על פני המים · והאש על הרוח כדעת החוקרים הקדמונים שגלגל יסוד האש למעלה מגלגל יסוד הרוח ורמז לד' יסודות בישעיה מ' מי מדד וגו' וכולל האש בשמים וכן במשלי ל' מי עלה שמים וגו' ודו"ק: ד' מיני גאים · תחלה חשב היסודות הטבעים · ואח"כ בעלי חיים בעלי נפש וע' ב"ר פ"א כ"ס ד' מש"ש בשם תדא"א: יד במדרש שיר השירים · באריכות וכן במדרש תהלים י"ח וז"ל אר"ב בשם רשב"נ כיון שגלה פרעה כל כלי זיין שלו התחיל הקב"ה להתגאות עליו אמר לו יש לך רוח יש לך כרוב: הסיטן · מלשון הכרעה ונטיה וכענין טומאת היסט · ובש"ל שם הגירסא הטיסן מענין הפריחה ועפיפה: שנדמו גלי הים · וזהו דמיתיך רעיתי שבשבילך עשיתי דמוים למצרים: א"ל רמה בים · היל"ל השליך · הוריד · ירה · כמ"ש ירה בים ע"כ דורש כמה נוטריקון ראה וכו' רומו וכו': טו שר של הים · ע' לעיל פכ"א ס"ה באריכות: הוא עטרה לראשי · כמ"ש במכילתא כאן · אין עז אלא מלכות שמים שנאמר ויתן עוז למלכו ועי' ב"ר פר' נ"ה ס"ד ויהי עז: ויהי לי אין כתיב כאן · כי יהי משמע עתיד והוי"ו מהפכו לעבר וכולל עבר ועתיד: כמה גדולים יורדי הים · הדברים מפליאים · איך יתכן שהיו ישראל יותר גדולים בהשגה ממשה ועוד שהרי גם משה מיורדי הים היה ואמר זה אלי · והאמיתת הענין בזה כפי דרכנו שחז"ל רק דורשים הכתובים כמשמעם ועלינו להתבונן בעמקות הכתובים · שישראל זכו שהכתיב מעיד עליהם שאמרו זה אלי היינו כל אחד כפי השגתו ברוה"ק והיו מסתפקים בהשגתם כפי מיעוט דעתם אז ולא בקשו יותר מזה וחז"ל בחרו בלשון ערומים בלשון גוזמא כדרכם בקודש · אך משה לא הסתפק ובכל מה שהשיג היה מבקש להשיג יותר עד שהשיב לו לא תוכל לראות והבן זה · ומ"ש כל אחד מראה באצבע דייק מ"ש זה · וכמ"ש ב"ר פ"ק ס"ו אבל כבד זה וכמ"ש לעיל פט"ו סי' כ"ח וע' ויק"ר ס"פ י"א: בעוה"ז אמ' תם · וכמ"ש לעיל ספ"ט לקמן ס"פ כ"ע · ויק"ר פכ"ז סי' ד':

פרשה כד סי' א ויסע משה · בכל התורה כתוב ויסעו ויחנו ולמה שינה כאן לכתוב ויסע משה · והתירוץ בסוף הסי' ואגב דורש פסוקים אחרים השייכים לדרוש זה: היה כותב ה' מלמטן · מעט למטה מן השורה שיהיה נראה חלוק · ובירו' מגילה פ' א' הלכה ט' ר' יהושע בריה דרב חננאל אמר צריך לכתוב ה' למטה מארכבתו של למ"ד הא לה' תגמלו זאת ע' במפרש שם ולשון המדרש הוי הלה' צ"ל הוי לה' בתמיה הוי ענין צעקה של תמיה וכי לה' תגמלו זאת כמ"ש אהה ה' כי הה' הראשון לנוטריקון של תיבת הוי: ידו אחת משקעתן ·

יפה תואר

ג"כ עודי עורי דברי שיר · ואדם הראשון שהי' הראשון גם מהמשוררים אמר מזמור שיר ליום השבת ופמו שהבאנו לעיל מהמכילתא · וגם מזמור שיר חנוכת הבית לדוד · אבל עיקר הדרש אינו מהשם אלא מהכינוי כדכתיב הבא את השירה הזאת ובהאזינו וענתה השירה הזאת · ובצל דוד את דברי השירה הזאת · משא"כ בשיר שלעתיד כתיב שיר חדש · ובחזית דליף שירה חדשה אין כתיב כאן אלא שיר חדש עיקר הדרש הוא מהמאמר חדשה חדש ולא מהשם שיר שירה · ומה דכתיב השיר הזה יהיה לכם כליל התקדש חג זה קאי על לעתיד כמו דאיתא בתרגום · ומה דליף מזה במכילתא שאמרו שירה במצרים זהו הוא רק מהדמיון שמדמה לליל התקדש חג משמעא אמרו אז ג"כ שירה · ועמ"ש בזה בחזית: מיד ויתן בפי שיר חדש · הך אגדה פליגא על הא דלעיל שאמר כל השירות שנאמרו בעולם לשון נקבות ולכן דריש שיר חדש על שירת מצרים: הה"ד עדה נא גאון וגובה · בא לדרוש כפל לשון של כי גאה גאה כי הקב"ה מתגאה על הכל · ובדי שלא נפרש גאה מלשון גאות ויוהרא אשר באמת כבוד ה' יתגדל במדת הענוה וכדכתיב וענותך תרבני לכן מביא את הכתוב עדה נא גאון וגובה שהוא מהוראת גבוה ורם · וכן היסודות המתגאים זה על זה · והגאה שבעופות ובהמות וחיות ע"כ אינו מלשון יוהרא וגאוה רק מהתנשאות מגבה מעלהם ולרמם · וזה נאמר על הקב"ה כי הוא גאה גאה כי תפלים הגלימות והמעלות הוא בו בהקב"ה לבדו: חושך מתגאה על התהום · הנכון כי חשך הוא כנוי למים כדכתיב חשכת מים והתהום נקרא קרקע הים כידוע: כמו שכתוב בשיר השירים רבה עמ"ש שם בביאור הדברים: סוסיהם ורוכביהם לא נאמר שהע"ה שנמצא היחיד במקום המין וכמו ויהי לי שור וחמור [וכן בכנוי כה יעשה לבקרו ש"א י"א כן תעשה לשורך לצאנך שמות כ"ב] וכן וראית סוס ורכב מ"מ ה"כ דמלינן למדרש דרשינן וע' בזה במכילתא הדרש באופן אחר: עוזי הוא עטרה לראשי והוא כחי כצ"ל · ופי' דעזי תרתי משמע עטרה מלכות וכח ופמ"ש במכילתא אין עוזי אלא מלכות שנאמר ה' בעזך ישמח מלך · ד"א אין עוזי אלא תקפי שנאמר ה' עוזי ומעוזי: יהי לי אין כתיב כאן · ע' רש"י בחומש דמשמע ויהי לי לישועה לנוסח המאמר כלומר ה' שהיה לי לישועה ולשירוש זה תכון היטב קושית המדרש יהי לי אין כתיב כאן · וע' בזה בא"ע: בא וראה כמה גדולי יורדי הים · המאמר הזה לפי אשר הוא לפנינו זר ונפלא הוא · ומי מילודי אשה אשר ישוה למשה בכל פרטיו ואף עוד כי יגדל ממנו · אבל הענין כי כל נביא ונביא היה צריך למצוא ציור גשמי לכל חזיוני רוחו · ומדמין צורה ליוצרה וכדאיתא בב"ר פכ"ו גדול כחן של נביאים שמדמין צורה ליוצרה · וגם משה רבינו אשר בכל ביתו נאמן הוא ולא קם עוד נביא כמהו · בכל זאת ראה את כבוד ד' באיזה ציור וכמ"ש הרב המורה בח"א פל"ז על הכתוב וראית את אחורי ופני לא יראו אבל יורדי הים באמרם זה אלי הכינו מדרגה להגביל כ"י את השכינה ומציאות ה' בנפשם אשר למדרגה זו לא זכה עוד נביא [אמנם מפשט הדברים כמה גדולים יורדי הים נראה כי לא על יוצאי מצרים לבד אבל על כל יורדי הים וכמו דאיתא בתהלים ק"ז יורדי הים באניות וגו' המה ראו מעשי ה' ונפלאותיו במצולה וגדולתם הוא בזה כי משה היה צריך להתעוררות פנימית בלבו לראות את ה' ואת מעשיו · וראה את אחוריו פי' סוף המעשה ולא את פניו וזה תחילת המעשה וגם החיות אינן מכירות את מעשי ה' · אבל יורדי הים ראו את מעשי ה' ונפלאותיו לבני אדם מיד כאשר תעשה המעשה ידעו מה זאת · וגם שהתעוררות להעת תבוא להם מתולה בלי כל חשך ותשוקה פנימית]:

שקרע לכם הים כו' · שנה מנה את הנסים אלו ולא מנה האותות והמופתים אשר עשה בגלגל בהיותם במצרים משום דמפרש ע"כ גבל ולא תפש על צלמו של מיכה שעבר עמהם בים כי בזה עשו נבלה זע"ד וינבל צור ישועתו · ועוד שאמרו דברים כלפי מעלה · ולא תמכו עיניהו דברי תורה ותכמה והתעסקו בדברי תיפלות · [illegible] יש סוף שנכנס ה' כאב השאיל את

ידי משה

הלה' תגמלו זאת · צ"ע מה רמזו בזה שכתבו ה' למטן ולמ"ד למעלה ואפשר לומר שהי' כותב ה' למטן פי' שהנקודה שבתוך ה' הי' מושך מעט למטה והצוואר של למ"ד הי' מושך למעלה כפי שהתפו

העלה אתכם מן הים ונתן לכם כספם וזהבם וכל מה שהיה על סוסיהם שהיו מקושטים בכסף ובזהב וזן אתכם מ' שנה ולא הניח אתכם אפילו שעה אחת · כמה שונאים באים עליכם (ב) ולא הניח אתכם לברות אלא היה מפילן לפניכם ומשמרכם ולא משונאיכם בלבד אלא אף מן הנחשים ומן העקרבים והיה מאיר לפניכם שנאמר וה' הולך לפניהם יומם · (ג) שכחתם כל הנסים האלו שעשה עמכם הקב"ה (ד) [א] והיה צלמו של מיכה עובר עמכם בים (ה) והנחתם ד"ת והתקעתם בדברים אחרים · הלה' תגמלו זאת · אמר ר' יהודה ב"ר אלעאי לא דיים שעבר עמהם צלמו של מיכה (ו) אלא שהיו (ז) מקישין כלפי מעלה דברים שנא' (שמואל ב ז) אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו · וכה"א (תהלים קו) וימרו על ים בים סוף · (ח) מהו שני פעמים אלא על הים המרו שלא היו רוצים לירד אלולי [ב] שבט יהודה שקפץ תחלה וקדש שמו של הקדוש ב"ה שנאמר (שם קיד) בצאת ישראל ממצרים היתה יהודה לקדשו · [ג] ובים סוף מנין שהמרו אלא (ד) כיון שירדו לתוך הים היה מלא טיט שהיה עד עכשיו לח מן המים והיה בו כמין טיט שנאמר (חבקוק ג) דרכת בים סוסיך חומר מים רבים · והיה אומר ראובן לשמעון במצרים בטיט ובים טיט (ה) במצרים בחמר ובלבנים ובים חמר מים רבים · הוי וימרו על ים בים סוף · ואחר כל הנסים האלו אתם גומלים לי בישא · הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם · (ו) על דורו של ירמיה אמר הפסוק הזה עם (ט) נבל שעשו נבלות שנא' (תהלים עט) נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים · למה שלא היו חכמים שנאמר (דברים לב) עם נבל ולא חכם · [ד] אר"ש בן חלפתא אם יהיה הגבור שבגבורים למטה והחלש שבחלשין למעלה נוצח הוא וביותר אם יהיה הגבור למעלן והחלש למטה עאכ"ו הקב"ה גבור שבגבורים למעלה ואתה ב"ו למטה אין אתה צריך להתבונן עם נבל ולא חכם · הלא הוא אביך קנך · אם זכית אביך כשם שבנו מתחטא עם אביו והוא עושה רצונו כן אתם מתחטאין לפניו והוא עושה רצונכם · ד"א אם אביך למה קנך אם קנך למה אביך אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום הוא מרחם עליהם כאב על בנים · ובזמן שאין עושין רצונו הוא רודה אותן כעבד · מה העבד בטובתו ושלא בטובתו משמש לאדוניו בעל כרחו · כך אתם תעשו רצונו של מקום בטובה ושלא בטובה על כרחכם · ר' תחליפא דקיסרין בשם ר' פילא אומר בא וראה כמה נסים עושה הקב"ה עם האדם והוא אינו יודע שאלולי היה אוכל פת כשהיא חיה היתה יורדת בתוך מעיו ומשרטת אותו אלא ברא הקב"ה מעין בתוך גרגרתו שהוא מוריד את הפת בשלום · (שם) הוא עשך ויכוננך (י) עשאך מה שאתה צריך · ואחר כל אלו הלה' תגמלו זאת הולך אתה ומדבר דברים יתרים · ד"א הלה' תגמלו זאת א"ל אחר שעשה לכם כל הנסים אתם מסרבין בו · דכתיב (תהלים קו) וימרו על ים בים סוף על ים על שפת הים בים סוף כמשמעו באותה שעה נתמלא עליהם חימה שר של ים ובקש לשוטפן עד שגער בו הקב"ה ויבשו · שנא' (נחום א) גוער בים ויבשהו · ואומר (תהלים קו) ויגער בים סוף ויחרב · כיון שראה משה כך (יא) הסיען מחטאו של ים · לכך נאמר ויסע משה את ישראל : ב ר' יהודה אומר אמרו ישראל באותה שעה כלום הוציאנו הקב"ה ממצרים אלא בשביל ה' דברים · אחת לתת לנו ביזת מצרים · שנית להרכיבנו על ענני כבוד · ג' לקרוע לנו את הים · ד' להפרע לנו מן המצריים · ה' לומר לפניו שירה · עכשיו כבר נתן לנו ביזת מצרים · והרכיבנו על ענני כבוד · וקרע לנו את הים · ופרע מן המצריים · ואמרנו שירה לפניו נחזור למצרים ·

מסורת המדרש א סנהדרין דף ק"ג · ירושלמי סוכה פרק ד' · לקמן פרשה מ"א · במדבר רבה פרשה ט"ז · אדר"נ פרק ל"ד · מדרש תהלים מזמור ק"א · תנחומא סדר תשא סימן י"ד · וסדר ראה סימן ט"ו · ספרי סדר בהעלותך פיסקא פ"ד · פסיקתא דרב כהנא פיסקא י"א · מכילתא כאן פ"א וסדר בא פי"ד · ילקוט כאן רמז רכ"ד · ילקוט שופטים רמז ע"ד · ילקוט תהלים רמז תתנ"ט · ב סוטה דף ל"ו ע"ב · במדבר רבה פרשה י"ג · מדרש תהלים מזמור ע"ו ומזמור קי"ד · מכילתא כאן פרשה ה' · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ב · ילקוט כאן רמז רל"ד · ילקוט תהלים רמז תשנ"ט · ג מדרש תהלים מזמור ק"ו · ילקוט תהלים רמז תתס"ד · ד קהלת רבה סוף פרשה ד' · ספרי האזינו פיסקא ש"ט · ילקוט האזינו רמז תתקמ"ב ·

חדושי הרש"ש

מהיכא לה' ולדורשם לאיכה כפ"ע כדמפרש ואזיל וע"ש במנחת שי : (ב) ולא הניח אתכם לברות · בתנחומא ריש מסעי הגירסא לכרות והוא יותר נכון וע"ש בברכת : (ג) שכחתם כל הנסים כו' והיה פסלו של מיכה כו' · נראה דכ"ז הוא מנושא הענין עד והנחתם כו' · ור"ל אף שהיה פסלו אתכם עכ"ז עשה עמכם כל הנסים האלו · ואתם שכחתם כ"ז והנחתם ד"ת כו' וכן תפרש בדברי ר"י ב"ר אלעאי דבסמוך : (ד) כיון שירדו לתוך הים היה מלא טיט כו' · היינו בתחלת ירידתן אבל אח"כ נעשה יבש בלא חומר וטיט כמש"כ הרמב"ם בפרק ה' דאבות מ"ד בנס הג' והרע"ב אחריו : (ה) במצרים בחמר ובלבנים ובים כו' · מפרש יפה עפ"י לשון הרע"ב שם בנס הה"א שהמים הנקפאים כו' אלא כו' כעין לבנים : (ו) על דורו של ירמיה כו' שנאמר נתנו כו' · אולי צ"ל ונתתי את נבלתם למאכל

חדושי הרד"ל

גמולין : (ד) והיה צלמו של מיכה עובר בים · לקמן פמ"א : (ה) והנחתם ד"ת ועסקתם כד"א · ז"ש עם נבל ולא חכם שלא עסקו בחכמה ד"ת בדברי נבלה (וע' תרגום אונקלוס שם) : (ו) אלא שהיו מקישין כו' גוי ואלהיו · אתיא דר"י כשיטת ר"א (רבים דאתוה) דאמר במכילתא בא וספרי בהעלותך פפ"ד ובירושלמי דסוכה פ"ד ה"ג ובקה"ר רפ"ו ותנחומא פ' ראה דהאי ואלהיו היינו פסל מיכה : (ז) מקישין כו' · עיין בשוח"ט מזמור ק"ו ע"פ ויעבדו את עצביהם ויהיו להם למוקש · והראה לשון מקישין מהיכן בא : (ח) וימרו כו' מהו ב"פ כו' · עיין עדכין (טז) : (ט) נבל · שעשו נבלות כנ"ל : (י) עשאך למה שאתה צריך · עשאך על נכון כפי הראוי ונכון לך : (יא) להסיען מחטאו של ים · כדלהלן דר"י בר אלעאי ע"ג היתה כו' והסיעה · ועיין בבה"ר פ"א שם ס"ס :

פירוש מהרז"ו

פי' לעיל פכ"ב ס"ב בדברי רים לקים ע"ש ותבין כאן: שהיו על סוסיהם · כמ"ש לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי נאוו לחייך בתורים צוארך בחרוזים · הרי שבא ללמד מן הסוס על רעיתי ונמצא הסוס למוד מרעיתי שהי' צוארו בחרוזי' ולחייו בתורי' ע"פ מדה י"ב: מנחשי' ועקרבי' · כמפורש המוליכך במדבר נחש שרף ועקרב: והיה צלמו של מיכה · כמ"ש מכילתא פסוק ויסע בני ישראל וגו' ויהי בעלם וגו' וכן הוא בספרי בפ' בהעלותך פסוק ויהי בנסוע הארון ר"א אומר עבודת כוכבים עבר עמהם בים שנא' ועבר בים צרה והכה בים גלים כמ"ש בסנהדרין (דף ק"ג ב') ועבר בים צרה א"ר יוחנן זה פסלו של מיכה תניא ר' נתן אומר מגרב לשילה ג' מילין והיה עשן המערכה ועשן פסל מיכה מתערבין זה בזה וכו' וזה צרה כשתי נשים של איש אחד כחנה ופנינה שנקראים צרה זו לזו וכעסתה צרתה · ועי' לקמן פר' מ"א ס"א תמ"ש : ממצרים גוים ואלהיו · ע' לעיל פט"ו סי' י"ב · ובמכילתא שהעתקתי איתא שם דברי ר"א הנ"ל על פסוק אשר פדית משמע שמפרש שזהו מ"ש גוים ואלהיו · ור"ע אומר אלמלא מקרא כתוב א"א לאמרו אמרו ישראל להקב"ה עצמך פדית וכו' בכל מקום שגלו שכינה עמהם · ודברי ר"י כאן כדברי ר"א וכ"מ בהדיא בירו' סוכה פ' ד' בסוף הל' ג' תני בשם ר"א עבודת כוכבים עברה עם ישראל בים מ"ט מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו א"ל ר"ע ח"ו א"כ אתה עושה את הקודש חול ומה ת"ל אשר פדית כאלו עצמך פדית : וימרו על ים בים סוף · תהלים ק"ו ועי' מדרש תהלים שם : ועל הים המרו · אצל הים וסמוך לו וכדעת ר' יהודה במכילתא בשלח פסוק ויבואו בנ"י וז"ל כיון שעמדו השבטים אצל הים זה אומר אין אני יורד תחלה · וזה אומר אין אני יורד תחלה שנאמר סבבוני בכחש אפרים וכ"ה בסוטה (דף ל"ז א') ודעת ר"י במ"ר פר' י"ג ס"ז פסיקתא רבתי פר' ז' ס"ו : מלא טיט · והוא אחד מי' נסים שעל הים כמ"ש במכילתא פסוק והאה הרס את מעך ובתנחומא שם · ובאדר"נ סוף פל"ג ודורש פסוק דרכת בים סוסיך חומר מים רבים : אמר ראובן לשמעון · כמ"ש במדרש תהלים ק"ו כיון שירדו לים אומרים אלו לאלו בטוט בטיטך ודוש דישך וכו' וזה ע"פ מדה פ' וי"ז מאחר שכתוב בים חומר וטיט וכתיב וימרו על ים מן הסתם שהמרו אודות טיט : עם נבל ולא חכם · שהסיפך מנבל הוא נדיב כמ"ש לא יאמר עוד לנבל נדיב ע"כ דורש על דורו של ירמיה שכתוב בירמיה איכה תאמרו חכמים אנחנו וגו' ובימיו נעשו ישראל מ"ש נתנו את נבלת עבדיך מאכל כמ"ש ירמיה ז' ל"ג והיתה נבלת העם הזה וגו' וזהו נבל ולא חכם · וכמ"ש (סנהדרין מ"ז) מדרש תהלים ע"ט כיון שנעשה בהם הדין חסידים הוו וקרי להו עבדים וחסידים עש"ה : אין אתה צריך להתבונן · כמ"ש ספרי וילקוט האזינו · עם נבל לא חכם · נבל לשעבר · ולא חכם לעתיד לבא כיוצא בו את אומר ישראל לא ידע לשעבר עמי לא התבונן לעתיד לבא מי גרם לישראל להיות מנוולים ומטופשים שלא היו בונים בד"ת וכה"א הלא נסע יתרם בם ימותו ולא בחכמה איוב ד' כ"א : הקב"ה גבור שבגבורים · וכן בספרי שם מפסוק כי האלהים בשמים ואתה על הארץ וגו' : אביך קנך · ב' כתובים מכחישים · אביך מורה שהם בניו · וקנך מורה שהם עבדיו קנין כספו ומכריע ע"פ מדה י"ז שמפורש בן בהרבה מקומות · וכאן חסר ואם לאו קנך כעבד שאינו מתחטא ואינו עושה רצונו : כאב על בנים · כמ"ש כרחם אב על בנים ריחם ה' על יראיו מכריע ג"כ ע"פ מדה י"ז : בטובה ושלא בטובה · בין שהוא לרצון לכם ואתם מחזיקים לו טובה או להיפך וכמ"ש אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם : מעין בתוך גרגרתו · דורש ומכריע שמ"ש קנך רומז על הקנה והגרגרת שעל ידי קנך תכיר אביך כשאתה מתבונן איך אתה אוכל בצוואר שלך ואיך אתה מדבר דברים יתרים בצווארך : נתמלא עליהם חמה · כמ"ש לעיל פכ"ב ס"ב ודייק מ"ש והמים להם חמה חסר ובהכרח פי' על השר של ים : גוער בים · גערה שייך על שעושה דבר שלא כהוגן שהשר של הים עשה כנגד רצונו של הקב"ה · ועי' נערה נכים כמ"ש וגער בו ונס ממרחק · וגם הים שכתוב בו וינס היינו ע"י הגערה וכן כתוב תהלים ק"ו ט' ויגער בים סוף וגו' : כיון שראה משה · כמ"ש במדרש תהלים רים י"ח וז"ל וישראל כשנעשה להם נס ואמרו שירה נמחלו כל עונותיהם שנאמר ויסע משה את ישראל מים סוף שהסיען מחטאו של ים · ורמוז לקמן ס' ז' ס"ס ג' ובמדרש שמואל פרשה כ"ט : ב בשביל ה' דברים · צ"ע מה דורש והיכן רמיזא : להרכיבנו על ענני כבוד · כמ"ש ואשא אתכם על כנפי נשרים וכמ"ש מכילתא פסוק זה שלשעה קלה נשא

מתנות כהונה

למפ : בים ועל שהעלה ישראל למעלה במעלה וכבוד גם י"ל שאות הה"א תרמוז הוי ולפי זה נ"ל כלומר הוי לה' תגמלו הוי לשון צעקה על מעשה בלתי נרצה כמו הוי גוי חוטא וכן עיקר : ומשמרכם · משמר אתכם : פסל מיכה כו' · למדוהו רז"ל מדכתיב ועבר בים צרה : על הים · קודם שירדו לתוכו : בים סוף · בתוך הים לאחר שירדו לתוכו : מתחטאים · פי' הערוך מתענגים : רודה אותן כעבד · דרש קנך לשון קנין כלומר נוהג עמכם כמו עם עבד נקנה : כשהיא חיה · עד שלא נתרכך : עשאך למה שאתה צריך · כדאיתא בספרי פרשה האזינו עשאך כנונים מכפנים שאם תעלה אחד על גב חברתה אין אתה יכול לעמוד : מחטאו של ים · כדלעיל פר' (ז') כ"א

ידי משה

שביתפו פסל מיכה להקב"ה כדמסיים בסמוך ע"א שיהא י"א ונרמז במסכת סה"א למטה פסל מיכה · ובלמ"ד למעלה הקב"ה כמו שאמר בסמוך על פסל מיכה אמר הים יורד עמם לים ועל הקב"ה אמר כלפי מעלה אבל לפי' מ"כ קשה טובא · חדא מה שאמר למטן למעלן והי' לו לומר למטה למעלה אבל לדידי ניחא דקאי על האות עצמו שהי' נכתב בצורתו רק שהיה נמשך וגם המדרש שלאחריו אין לו שום דיוקות וגם כשתיבה עצמו לפי פי' מ"כ אין להם שום פי' כלל אבל לדידי פירושו ב' למטן דהיינו פסל מיכה ורפתם להקב"ה שהוא למעלה וק"ל : הסיען מחטאו · פי' מחטאת של ים סוף דכתיב וימרו על ים סוף ומשם כתזין

יפה תואר

כנו וכמ"ש לעיל פכ"ב משל למי שראה הגייסות באות עליו והי' בנו עמו כו' ע"ש ולכן הזכיר כאן ג"כ והיתה ידו אחת מתקעתן כו' · ומפרש קנך לשון קנין כלומר שהרבה לך עושר ונכסים · וז"ש ונתן לכם כספם וזהבם וכו' · ומפרש הוא עשך על מה שפרנסם במדבר וע"ד כל המגדל יתום בתוך ביתו כאלו ילדו ומפרש ויכוננך שכונן אשוריך ולא הניח אותך לברוח כי הפיל שונאיך לפניך · ולכן מונה המדרש רק אלו על מה שהפסוקים בפרשה זו מרמזים עליהם : שלא היו רוצים לירד · זה ע"פ דעת ר"י · ולר"מ האומר כי כל אחד חפץ לקפוץ תחלה היתה המרחשת בזה במה שאמרו שמבלי אין קברים במצרים וכמ"ש המפרשים : שהי' עד עכשיו לח מן המים · פרד"ק בפי' לתהלים הקשה על

דרש הוס שלא כתיב וישם את הים לחרבה · וכן כתיב ויוליכם בתהומות כמדבר מלמד שלא היה שם טיט אלא יבש הי' כמו המדבר · אבל אין זה דחיה כי מ"ש הכתוב וישם את הים לחרבה הוא בבחינת מה שהי' לפני זה מים רבים יקרא עתה חרבה וכמו בנח דכתיב חרבו המים מעל הארץ חרבו פני אדמה · וע"כ נאמר טיט גם כדפירש"י שהרי אח"ז כתיב ובחדש השני בשבעה עשר לחדש יבשה הארץ · ומ"ש ויוליכם בתהומות כמדבר אין הכוונה כי אין פירושו שיבש היה כמדבר · אבל פי' שהם להם דרך במים עזים כאשר הם להם במדבר · ולעיל פכ"א דרש מה במדבר לא חסרו אף בתהומות : שנאמר עם נבל וגו' · זה הלשון אינו מדוקדק דהא בקרא זה הוא מדבר ונראה דצ"ל שנאמר בני סכלים המה ולא חכמים המה : ואתה בו"ד למטה אין אתה כו' · ומפרש עם נבל כמו נפל · ופירושו הלא נופל אתה ותחתון לגבי העליונים : כשהיא חיה צ"ל כשהוא היה בולעה · ופי' אם היתה הפת חריבה היתה מפרעת במעיו כשנדבקת שמה · ולכן ברא הקב"ה מעין וזה הלאות שבגרונו ועי"ז יורדת כפרוסה גם כשהיא חריבה : ומדבר דברים יתרים · ומפרש עם נבל שדובר נבלה בבריאת ה' ובהשגחתו כאלו יש דברים הנבראים אך למותר או כי ישים דופי בהשגחתו לאמר כי אך רעה לבני אדם תבוא מידי ה' וכדומה · שלא מבטך ממזה כי אין גנות בבריאתה · וכל אשר עשה ה' אך טוב הוא · ועי' במורה ח"ג פי"ב : שנאמר גוער בים · משום דלשון גערה לא יפול רק על בן דעת לכן מבחם גוער בים על שר של ים · וכן הא דכתיב עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו מפרש נמי על שם אמר על השר או המלאך הממונה עליהם : אלא בשביל ה' דברים · כי המה בהגיעם למעלות האלה עד כי זכו לומר שירה ע"י רוה"ק שהרפה עליהם · לא עלו על לבם עוד כי יש גבוהה עוד ממעלתם · ולא ידעו כי קבלת התורה תוכך זוהמתם ותגיעם במעלה יותר גבוהה · גם לא הבינו כי ארץ כנען טובה היא מארץ מצרים אשר היה כגן ה' · ולכן בקשו לשוב למצרים אשר בה ישבו שנים רבות · ונודעת להם היטב · ואע"ג שהבטיח הקב"ה להכניסם ולדור רביעי ישובו הנה וגו' · וכי אפשר שלא ידעו מזה · ומ ד שהרי אמר הקב"ה וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ זבת חלב ודבש · וגם בשירה אמרו תביאמו ותטעמו בהר נחלתך · וי"ל שחשבו שזה יהיה בהמשך הזמן שידעו לגור ויגבר

אמר להם משה כך אמר לי המקום כי כאשר ראיתם את מצרים היום וגו' · אמרו לו כבר מתו כלן נחזור למצרים · א"ל באו ופרעו את השטר שכך אמר לי הקב"ה בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה · (יא) רבי אלעזר אומר על פי הגבורה לא נסעו אלא שהסיען משה במקל · לפי שראו פגרי מצרים שהיו מעבידים בהם בחומר ובלבנים מושטפים על פני המים · אמרו לא נשתייר אדם במצרים נתנה ראש ונשובה מצרימה · נעשה עבודת כוכבים ותלך בראשנו ונחזור למצרים · יכול שאמרו ולא עשו תלמוד לומר (נחמיה ט) (ז) וימאנו לשמוע ולא זכרו נפלאותיך · ר' יהודה בר אלעאי אומר (ח) א עבודת כוכבי' היתה בידן של ישראל והסיעה משה מישראל לכך נאמר ויסע משה את ישראל: ג ד"א ויסע משה את ישראל הה"ד (תהלים עח) ויסע כצאן עמו · ב כאיזה צאן כצאנו של יתרו · מה צאנו של יתרו יצא מן הישוב למדבר · כך ישראל יצאו ממצרים למדבר שנאמר (שם) וינהגם כעדר במדבר · ד"א (ט) מה הצאן אין נכנסת לצל קורה כך הנהיג הקב"ה מ' שנה ישראל במדבר · ד"א מה הצאן (יב) אין מתקנין לה אפותיקון אלא רועה. בכל יום כך ישראל לא התקין להם אפותיקון אלא במדבר שנאמר (שמות טז) ויצא העם ולקטו · ד"א ג מה הצאן אפי' מחבלת את האילנות אין בעליה מעלין עליה · כך ישראל אע"פ שהן חוטאין הקב"ה נוהג בהן כצאן · אי מה הצאן אינה מקבלת מתן שכר יכול אף ישראל כן שקראם צאן אין להם מתן שכר · ת"ל (יחזקאל לד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם · צאן לעונשין ואדם למתן שכר · אי מה הצאן מתוקן לטביחה אף ישראל כך ת"ל כצאן קדשים מה קדשים כל מי שנוגע בהן מתחייב כך ישראל שנאמר (ירמיה ב) קדש ישראל לה' ראשית תבואתו כל אוכליו יאשמו · מה הצאן כל מקום שהזרועה מנהיגה שם נמשכת כך ישראל כל מקום שהיה משה מסיען הן נמשכין אחריו שנאמר (שה"ש א) משכני אחריך נרוצה לכך נאמר ויסע משה את ישראל מים סוף · א"ר אבא בר כהנא הסיען מחטאו של ים סוף שכיון שאמרו שירה מחלה להם השירה על שחטאו בים: ד אל מדבר שור · אין אנו מוצאין שיש מדבר ששמו שור ומהו (י) מדבר שור · אמר ר' יצחק בזכות אברהם שדברתי עמו ואמרתי לו (בראשית טו) וגם את הגוי אשר יעבודו וגו' · שכתוב בו (שם כ) וישב בין קדש ובין שור · ר' אבין אומר מהו מדבר שור שנתאוו ישראל ליעשות בו שורות שורות דגלים דגלים · ד"א ד מדבר שור מדבר כוב · אמרו עליו על מדבר כוב שהוא שמונה מאות פרסה ומלא נחשים שרפים ועקרבים · ר' אבא הסיח לפני רבינו פעם אחת עבר אדם בתוך מדבר כוב זה וראה נחש אחד ישן והיה בו (יא) כקורת בית הבד · וראה את הנחש והוא לא ראהו מרוב שנכנסה בו חרדה נתבהל ונשר שערו והיו קורין אותו מרוטה · הוא שמשה אמר להם לישראל (דברים ח) המוליכך במדבר הגדול והנורא · א"ר יוסי בר חנינא אין אנו יודעין למי הוא אומר גדול אם להקב"ה או למדבר · אלא אמר להם משה גדול ונורא הוא אלהים שהייתם מכעיסים אותו ומהלכין באותו מדבר שהוא מלא נחשים ועקרבים ושרפים ורעבון והוליך אתכם בתוכו בשלום · ולא עוד אלא שהיו הנחשים והשרפים רובצים בפניהם כדי שלא יתבהלו ישראל מהן · ד"א מהו מדבר שור אלא עד שלא יצאו ישראל ממצרים (יג) היה העולם מדבר (יג) כיון שיצאו (יד) נעשה העולם שור · ד"א עד שלא קבלו ישראל את התורה היה העולם עשוי מדבר · כיון שקבלו את התורה נעשה העולם שור אלו דברי ר' יהודה ב"ר סימון · אמר הקב"ה לע"ל כן אני עושה לציון שהיא

מסורת המדרש א סנהדרין דף ק"ג · ירושלמי סוכה פרק ד' סוף הלכה ג' · לקמן פרשה מ"ח · במדבר רבה פרשה ט"ז · אדר"נ פרק ל"ד · מדרש תהלים מזמור ק"ו · תנחומא סדר תשא סימן י"ד וסדר ראה סימן ט"ז · ספרי בהעלותך פיסקא פ"ד · פסיקתא דרב כהנא פיסקא י"א · מכילתא סדר בא פרשה י"ד · ילקוט כאן רמז רנ"ד · ילקוט שופטים רמז ע"ד · ילקוט תהלים רמז תתנ"ה · ב מדרש תהלים מזמור ע"ח · ג ילקוט תהלים רמז תתי"ח · ועיין במדבר רבה פרשה כ"ג · תנחומא סדר מסעי סימן ב' · ד מכילתא כאן פרשה א' · תנחומא כאן סימן י"ח · ילקוט כאן רמז רנ"ס כל הענין ·

חדושי הרד"ל

(יא) ראה ע"פ הגבורה כו' · כל המאמר עד ד"א ויסע משה בריתא במכילתא כאן ע"ש: (יב) אין מתקנין לה אפוטיקון · פי' אין עושין לה אוצר של מאכל כמו של הפתק בשבת (כ') שני' הערוך שם אפתק (והוא כשם אפטיי"ק הידוע לנו): (יג) היה העולם מדבר · כהספר בגלה בעלים: (יד) נעשה העולם שור · מוקף חומה לבית דירת בעלים בורא עולם ונעשה גדר ותומה לפני פריצי עם על ידי חוקי התורה והמצות:

טרקאירין

חדושי הרש"ש

כו' הכתוב בירמיה (י"ט ז'): (ז) וימאנו לשמוע כו' וסופיה ויתנו ראש לשוב לעבדותם: (ח) עבודת כוכבים היתה כו' · במכילתא מבואר הדבר יותר וז"ל עבודת כוכבים עברה עם ישראל בים והסיעה משה כו' שנאמר ויסע כו' מים סוף מדבר שהיה עם ישראל בים סוף ואיזו זו עבודת כוכבים (ור"ל פסל מיכה כדלעיל) לכך נאמר כו': (ט) מה הצאן א"נ לצל קורה כו' · ר"ל לבית מקורה אבל מ"מ צריכה לצל כמש"כ לעיל כרפ"כ · וכן ישראל היה להם ענני כבוד או סוכות ממש כדאיתא בסוכה י"א ב' · וע"ש בראש המסכת כאוקימתא דרבי זירא: (י) מדבר שור אר"י בזכות אברהם שדברתי כו' · עמ"כ · וכה"ג דרשו לעיל פ"ב וע' מש"כ שם: (יא) כקורת בית הבד · היינו בגדלו ועביו בזה אפשר להיות כדאיתא בגמרא נדרים (כ"ה א') ובשבועות (כ"ט ב') ואולי דיכוונו בזה לטעם שם שור שהוא מלשון כשורא המוזכר בדברי חז"ל שהוא קורה: (יב) כיון שיצאו נעשה העולם שור · ר"ל שגדרו עצמן מן העבירות מפני שראו שים לעולם משגיח לשלם לאדם כמפעלו וכמו שאמר יתרו עתה ידעתי כי גדול ה' וגו' וכמו שדרשו לקמן פכ"ז בקרא דה' עוזי ומעוזי וגו' אליך גוים יבואו מאפסי ארץ:

מתנות כהונה

(כ"א): אפותיקון · לא מצאתי פירושו ולפי הענין פירושו לשון אפותיקי כלומר חוק פרנסה שלהם וכן הוא ריש פר' מסעי: אין בעליה מעלין עליה · אין מחשבין את הנזק עליהם כד"א מעלה אני עליכם כו' · [ובילקוט גרס אין בעליה מקפיד עליהם] טוהג בהם כצאן לעונשין · שאינו מקפיד ומדקדק אחריהן: שדברת עמו · דרש מדבר לשון דבור כמו ומדברך נאוה: [ליעשות בו שורות גרסינן · שהוא מלא נחשים ועקרבים גרסינן]: נעשה העולם שור · מישור: אהיה לה שור · חומה:

פירוש מהרז"ו

הותם מרעמסס לסוכות: כי אשר ראיתם כצ"ל ופסוק זה הוא תשובה על מה שאמרו קודם קריעת הים נחזור למצרים כמ"ש מכילתא פסוק זה וכן כאן לאחר קריעת י"ס כשאמרו נחזור למצרים: בואו ופרעו את השטר · כמ"ש ויאמר אל מדבר שור וכמ"ש סוף פ' זו: ר' אלעזר אומר · וכאן בטעות וצ"ל לא נסעו אלא ע"פ הגבורה וכמ"ש במכילתא פסוק זה תחלה בשם ר' אליעזר נגד ר' יהושע שסובר שם שנסיעה זו היתה ע"פ משה · ואח"כ הביא בשם רבי אליעזר שסוברים ר"א וריב"א שנסעו ע"פ הגבורה כמ"ש בכמה מקומות בתורה א"כ מה ת"ל ויסע משה שהסיעם בע"כ במקל: מושטפים ע"פ המים · במכילתא הגי' מוטלים על שפת הים כמפורש בכתוב וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים: נתנה ראש ונשובה · צ"ע שמ"ש נתנה ראש הוא בסדר שלח לך בחטאת מרגלים ואיך דורש שאמרו כן בעלותם מהים · גם יקשה מ"ש לראיה מפסוקי נחמיה ט' וימאנו לשמוע וגו' שמדבר ג"כ במרגלים · אך אחר העיון נ"ל ברור שדורש ע"פ מדה י"ז מפסוקי נחמיה ט' שבפסוק ט"ו כתוב ותאמר להם לבא לרשת את הארץ וכו' והם ואבותינו הזידו ויקשו את ערפם ויתנו ראש לשוב לעבדותם במרים וגו' אף כי עשו להם עגל מסכה ופשט הכתוב שמדבר בחטאת מרגלים ואח"כ יקשה מאד מ"ש והם ואבותינו הזידו על מי אמר והם למה אמר שתי פעמים ויקשו את ערפם · וחיבת במרים מיותר · ועוד איך מקדים שם חטא מרגלים לחטאת העגל · ע"כ דורש שפסוק ט"ז והם ואבותינו הזידו שייך לפסוק י' ע"פ מדה ל"א שכתוב שם ותתן אותות ומופתים בפרעה וגו' כי ידעת כי הזידו עליהם וכמ"ש בתורה כי בדבר אשר זדו עליהם כמ"ש לעיל פרשה כ"ב ס"ס א' וע"ז אמר והם מצריים ואבותינו הזידו שגם אבותינו הזידו על הים כמו המצרים ויקשו את ערפם בים וגו' ויקשו את ערפם עוד הפעם בעלותם מן הים ואז ויתנו ראש לשוב לעבדותם במרים כפסיה מ"ש וימרו על ים בים סוף אז נתנו ראש כמו שאמרו אצל מרגלים אמרו גם כאן ואח"כ כתוב אף כי עשו להם עגל מסכה הרי שפסוקים הקודמים היה קודם העגל ואחר כתבי זאת מצאתי הדברים מכוונים במכילתא הנ"ל וז"ל יכול שאמרו ולא עשו הה"א וימאנו לשמוע וגו' ויקשו את ערפם ויתנו ראש לשוב לעבדותם וגו' אף כי עשו להם עגל מסכה שלכך העתיקה המכילתא פסוק של עגל שממנו עיקר הראיה ככל המבואר ומ"ש יכול אמרו ולא עשו כמ"ש אצל מרגלים ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש וגו' ואינו מפורש שנתנו · אך בנחמיה מפורש ויתנו ראש · וכמו במרגלים כך כאן תחלה אמרו ואח"כ נתנו · ומ"ש נעשה עבודת כוכבים היינו ממ"ש ויתנו ראש לשוב לעבדותם כמ"ש ב"ר פ' ל"ח ס"ו וראשו בשמים ע"ש · ומה נכונים כל הדברים הנ"ל לפי מ"ש לעיל פ"א סי' כ"ט הם אמרו נתנה ראש הם שאמרו על ים סוף · וכנ"ל שבשעה שאמרו על ים אמרו נתנה ראש ההכונן באמתת הדברים ע"פ המדות: עבודת כוכבים עברה עם ישראל · במכילתא הנ"ל ואותם במכילתא ויסע משה את ישראל מים סוף מדבר שהיה עמהם בים ואיזה זה עבודת כוכבים וכמ"ש ריב"א ג"כ לעיל בסי' א' לא דיין שעברה עמהם פסלו של מיכה: ג ויסע כצאן · דורש מדה ז' וי"ז וכל הענין במדרש תהלים ע"ח פסוק זה ועי' לעיל פ"ב ס"ב: מן הישוב למדבר · וינהג את הצאן אחר המדבר: לצל קורה · עי' במ"ר פכ"ג ס"ב · כי במדבר שוכנים באהלים ולא בבתים מקורות: אפותיקון · פי' בלע"ז אוצרות וכמ"ש בהדיא לקמן פר' ל' סי' י"ד ובמ"ר כ"ג שם הגי' אין כונסין להם אוצרות כך ישראל במדבר ולקטו דבר יום ביומו: אין בעליה מעלין עליה · אין עושין עם הצאן חשבון על זה לענשם אם עושים כן כי יודעים שעשו מחסרון דעת · כך ישראל מחפש להם זכות ומזכה אותם: צאני וגו' אדם אתם · ע"פ מדה י"ז בתהלים כתוב ויסע כצאן · וביחזקאל ל"ד כתוב צאני וגו' אדם · וביחזקאל ל"ו כצאן אדם כצאן קדשים ונדרש ע"פ מדה כ"א שהוקש לב' מדות וכאן לב' מדות לכך היפה שבכולם וכח היפה שבצאן הוא לעונשין וכח היפה שבאדם לענין השכר · כצאן קדשים וגו' קודש לה' וכמ"ש פר"א פרק ארבעים והיה משה רועה צאן יתרו מ' שנה ולא שכלה אותן חית השדה · והיו פרים ורבים הרבה מאד ועליהם הכתוב אומר כצאן קדשים: משכני אחריך · ע"כ פסוק זה: מחלה להם השירה · כמ"ש לעיל ס"ס א' בשם מדרש תהלים י"ח ומד"ש כ"ט וילקוט שופטים ה': ד מדבר שור · אא"ע למדבר ת"ע לדיבור ע"פ מ"ע שכתוב אצלו ובין שור ויגר בגרר שישב אצל שור שהוא שם עיר בארץ ישראל סמוך לפלשתים וישראל לא הלכו דרך שם ומ"ש אצל הגר במדבר דרך שור פי' בדרך שהולך לעיר שור אך המדבר לא נקרא שור: ר' אבא הסיח לפני רבינו · הובא במכילתא פסוק ויסע ור' אבא הוא אמורא ואינו נזכר במכילתא שם אמורא ושם הגי' ר' עקיבא ולא יתכן שהרי ביום שמת ר"ע נולד רבי כמ"ש ב"ר פנ"ח ס"ב וש"כ · אלא הנכון כגי' התנחומא א"ר אחא סח לי רבינו וכו': אין אנו יודעים · פי' שבפסוק זה עלמו אנו יכולים לפרש על המדבר שהוא גדול או על הש"י שהוא גדול ונורא הוא הוליכם · אך ע"פ מדה י"ז שכתוב אצל הש"י האל הגדול הגבור וכצ"ל כאן אלא ממה דכתיב האל הגדול הגבור והנורא הוי מ"ש המוליכך במדבר הגדול והנורא על ה' הוא אומר ולא על המדבר · אמר להם משה גדול ונורא הוא אלהים וכו': נעשה העולם שור · נעשה מוקף חומה שמור ומושגח: כך אני עושה לציון · לעתיד כימי צאתך ממצרים אראנו נפלאות:

יפה תואר

כחם לכבוש את ארץ כנען · ובקשו לשוב למצרים עד אשר יגדלו ויכבשו הארץ לפניהם: באו ופרעו את השטר כו' · והא דלא אמרו נתנה ראש תיכף אחר קבלת התורה · וי"ל כיון דמלות רבות נאמרו להם התלויות בארץ לכן לא יכלו לשוב עוד לארץ מצרים: ר' אלעזר אומר כו' · עיין במכילתא כי פה הגירסא משובשת: כך ישראל יצאו ממצרים למדבר · וזה בשבח ישראל נאמר ע"ד לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה · ולא שאלו איפה הוא מוליכם בארץ שממה בלי מחיה: כך הנהיג הקב"ה מ' שנה כו' · וגם זה בשבח ישראל נאמר כי שכנו בענני כבוד · ולא שוכנים בבתים כדי שיהיו שם כלה בתים ובהמים ויהיו פנויים לעסוק בתורה וכמ"ש במכילתא על פסוק כי קרוב הוא ע"ש · וכן מ"ש לא התקין להם אפיטיקון הטעם שלא יהיה מזונם מוכן לימים רבים וישכחו במשך זה הזמן את ה' המכלכלם: יכול אף ישראל כן · פי' על דור המדבר לבד קאי דס"ד מאחר דעיין בעין נראה ה' להם ועכנו עומד עליהם ס"ד דהם היו כמוכרחים · ובפרט אחר שבקבלת התורה כפה עליהם הר כגיגית ולכן אמרינן כי לא יקבלו שכר על זה · אבל על כלל ישראל אין צריך לראיה כי שכרם אתם אחרי כי כתוב הדר הוא אם בחקותי תלכו ועוד כתובים רבים המבטיחים שכר לשומרי דבר ה': אי מה הצאן מתוקן לטביחה · כלומר אם יחטאו סד"א כי יהיו כצאן הטבוח וכל אוכליהם לא יאשמו לכן אמר כי בכל זה כל מפגיעיהם לא ינקו רע מהטעמים שכתב הרמב"ן בפ' לך לך: שנאמר משכני אחריך נרוצה: עמ"ש בזה כחזית · שיש מדבר ששמו שור · כי המדבר הזה נקרא איתם כי כן מצינו בפ' מסעי וילכו דרך שלשת ימים במדבר איתם וכן כתיב וילכו שלשת ימים במדבר והוא מדבר שור שע"כ הודיעו לפתות הכ"ת במדבר כמו שאמר הראב"ע אלא שקראו מדבר שור לרמוז לענין אברהם וכאלו פי' אל מדבר שור מפני דבור העומד בין קדש ובין שור: שורות שורות דגלים דגלים · ע' לקמן במ"ר פ"ב בשעה שנגלה הקב"ה על הר סיני ירדו עמו כ"ב רבבות של מלאכים והיו כלם עשוים דגלים דגלים כיון שראו אותם ישראל התחילו מתאוים לדגלים כו' אלא שלדעת אגדתנו היה תאוה זו בים מכל מקום לא הפיק ד' רצונם עד אחר מתן תורה שהיו ראויים להדמות למלאכי השרת: מדבר כוב · ונקרא שור ע"ד נוטריקון שרף ועקרב ורעב · ובמכילתא נראה דדריש מדבר שור מלשון הבטה ע"ד והבט עיני בשורי על שם שהנחש שהסתכל בכל שעה ע"ש:

ידי משה

החזירן בתשובה כדלעיל ובהנס דחק בעל מ"כ ופי' מה שפי' [בעמוד הקודם]: יכול אף ישראל לא קבלו שכר · וקשה וכי סלקא אדעתי' לומר כן וי"ל שפי' ס"ל שדור המדבר שראו עין בעין השכינה והיו כמוכרחים לעבוד את ה' ולא יקבלו ח"ו שכר: לעונשין הם כצאן ולשכר וכו' · פי' לעונשם אין הקב"ה מקפיד עליהם כמו צאן ולשכר הם כאדם שאדם הוא עולם קטן: אי מה צאן מתוקן לטביחה · וקשה מסיקא תיתי למשול אותם לדבר רע וי"ל דס"א ע"ד ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו פי' שנותן שלעולם

מדבר כדכתיב (ישעיה סד) ציון מדבר היתה · ולע"ל אני אהיה לה שור · שנאמר (זכריה ב) ואני אהיה לה נאם ה׳ חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה :

פרשה כה א ויאמר ה׳ אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים · הה"ד (תהלים קלה) כל אשר חפץ ה׳ עשה בשמים ובארץ · כל מה שהקב"ה חפץ לעשות עושה שהכל שלו בשמים ובארץ · אמר ריש לקיש ב"ו עושה לו (א) טרקאירין ונותן כל מיני משקין כל אחד ואחד בפני עצמו שמא יכול להוציא את כלן ממקום אחד · אבל הקב"ה אינו כן [א] כשהמטיר אש וגפרית על הסדומיים היה מן השמים שנאמר (בראשית יט) וה׳ המטיר על סדום מן השמים · (א) והטל מן השמים שנאמר (מיכה ה) כטל מאת ה׳ · והמן מן השמים · (ב) משל (ג) למולייר של זהב בקש צנים הוציא ממנו · בקש גחלים הוציא ממנו · כך כשהביא הקב"ה המכות על המצריים לא הביא אלא מן השמים וכשפרע מן האמוריים לא פרע מהן אלא מן השמים שנאמר (יהושע י) וה׳ השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים · וכשפרע מסיסרא פרע ממנו מן השמים שנאמר (שופטים ה) מן השמים נלחמו · וכשמטיב לישראל אינו מטיב אלא מן השמים שנאמר (דברים כח) יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב את השמים · (ג) הברכות מן השמים שנאמר (שם כו) השקיפה ממעון קדשך מן השמים : **ב** ר׳ סימון בשם ר׳ אליעזר פתח (הושע יב) וה׳ אלהי הצבאות ה׳ זכרו שהוא עושה צביונו בבריותיו · דבר אחר אלהי הצבאות שהוא עושה צביונו במלאכיו · כשהוא מבקש הוא עושה אותם יושבים שנאמר (שופטים ו) ויבא מלאך ה׳ וישב תחת האלה · ופעמים עושה אותן עומדים שנאמר (ישעיה ו) שרפים עומדים · וכתיב (זכריה ג) ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה · ופעמים עושה אותן בדמות נשים שנאמר (שם ה) והנה שתים נשים יוצאות ורוח בכנפיהם · [ב] ופעמים בדמות אנשים שנאמר (בראשית יח) והנה שלשה אנשים · ופעמים עושה אותן רוחות שנאמר (תהלים קד) עושה מלאכיו רוחות · ופעמים אש שנאמר (שם) משרתיו אש לוהט · ד"א וה׳ אלהי הצבאות שהוא עושה צביונו בעולם · כשבקש הוציא לחם מן הארץ שנאמר (שם) להוציא לחם מן הארץ · והוריד מים מן השמים שנאמר (דברים יא) למטר השמים תשתה מים · (ד) וכשבקש העלה מים מן הארץ שנאמר (במדבר כא) עלי באר ענו לה · והוריד מן לישראל מן השמים שנאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים : **ג** ד"א הנני ממטיר לכם לחם מן השמים · הה"ד (תהלים קמה) פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון · בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו (ה) [ג] מדת ב"ו כל זמן (ג) שהספוג בידו פותח ידו אין טיפה יורד · קפץ ידו הוא מוריד מים · אבל הקב"ה אינו כן · הספוג בידו שנאמר (שם סה) פלג אלהים מלא מים · וכן (ישעיה מ) מי מדד בשעלו מים · אם עצר אין המים יורדין שנאמר (איוב יב) הן יעצר במים ויבשו · ואומר (דברים יא) ועצר את השמים ולא יהיה מטר · פותח ידו המטר יורד שנאמר (שם כח) יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב · ואומר פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון · לכל חי מזון אכ"כ אלא לכל חי רצון שהוא נותן לכאו"א רצונו מה שהוא מבקש · וכן לע"ל נותן הקב"ה לכאו"א כל מה שהוא מבקש · ואם תמה אתה על הדבר ראה מה עשה לישראל בעוה"ז שהוריד להם המן שהיה בו מכל מיני מטעמים והיה כל אחד מישראל טועם כל מה שהיה רוצה שכן כתיב (שם ח) זה ארבעים שנה ה׳ אלהיך עמך לא חסרת דבר · [ד] מהו דבר כשהיה מתאוה לאכול דבר והיה אומר בפיו אלולי היה לי (ד) פטמא אחת לאכול מיד היה נעשה לתוך פיו טעם פטמא · דבר היו אומרים והקדוש ב"ה עושה רצונם · (ס) אמר ר׳ אבא אף דבר לא היה אומר בפיו [ה] אלא חושב בלבו לומר מה שנפשו מתאוה · היה הקב"ה עושה רצונו והיה טועם טעם מה שהיה מתאוה · תדע לך שהוא כן שכן אמר יחזקאל (יחזקאל טז) ולחמי אשר נתתי לך (ו) סלת ושמן ודבש האכלתיך · כתוב א׳ אומר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים · וכתוב א׳ אומר וטעמו כצפיחת בדבש · ואומר והיה טעמו כטעם לשד השמן · כיצד מתקיימין ג׳ כתובין הללו · בחורים היו טועמין טעם לחם · (ו) זקנים טעם דבש · תינוקות טעם שמן : **ד** ד"א הנני ממטיר לכם לחם מן השמים · הה"ד (ישעיה סה) נדרשתי ללא שאלו · מה כתיב למעלה

מסורת המדרש **א** בראשית רבה פרשה נ"א · ילקוט כאן רמז רנ"ח · ילקוט איוב רמז תתקכ"א · **ב** בראשית רבה פרשה כ"א ופרשה נ׳ · **ג** תנחומא סדר בראשית סימן ד׳ · **ד** לעיל פרשה כ"א · מדרש תהלים מזמור כ"ג · ספרי בהעלותך פיסקא פ"ט · ילקוט תהלים רמז תר"נ · **ה** תוספתא סוטה פרק ד׳ ·

חדושי הרש"ש

(א) והטל מן השמים שנאמר כטל מאת ה׳ · נכאורה טפי ה"ל לאתויי קרא דויתן לך האלהים מטל השמים וכדומה : (ב) למולייר של זהב כו׳ בקש גחלים הוציא ממנו · נראה לפרש דהיינו ע"י תיכוך והכאה וכמש"כ הרמב"ם בפי׳ד מכלים יו"ט אין מוציאין את האש כו׳ ולא מן המתכות כגון שחוככין כו׳ ומה שאמר בקש צנים הוציא ממנו הוא משום שמתכות מקרר כדמשמע בשבת (קמ"א ב׳) אבל זה א"א להוציא חמים וצונן ממקום אחד מ"מ אם לא שנאמר דהכוונה בזמנים מתחלפים כמו בנמשל · וכפי׳ מולייר עמ"כ · ונראה שנעלם במתכ"ת ממנו המפרש והגמרא ופירש"י שבשבת מ"ח א׳ ע"ש : (ג) שהספוג בידו שנאמר פלג כו׳ · אולי מפרש דפלג הוא תואר אל היד ע"ש הפלגת האצבעות ופרידתם זו מזו : (ד) פטמא א׳ · ע׳ מ"כ · וכמ"ע כתב שהוא בלשון יוני שם כולי לנטע ודשא : (ס) ר"ש : (ו) זקנים טעם דבש תינוקות טעם

חדושי הרד"ל

(א) טרקאירין · ע׳ מ"ע · והערוך גרס טרקלירין ופירשו מין כלי · כלומר שמשימין בו הרבה מיני משקה וכ"א יוצא מפה מיוחד שיש בו : (ב) משל למולייר כו׳ · תנחומא וירא פרשה י׳ : (ג) הברכות כו׳ · מן השמים הקללות מן השמים שנאמר (דברים כח) מן השמים ירד עליך עד השמדך ר׳ סימון כו׳ כצ"ל : (ד) וכשבקש העלה מים מן הארץ כו׳ · והוריד מן לישראל לחם מן השמים כו׳ כצ"ל ועיין תנחומא (בראשית כ"ו ד׳) ולקמן פל"א : (ה) מדת ב"ו כ"ו שהספוג כו׳ · תנחומא שם · (ו) סלת שמן ודבש · היינו כדמפורש להלן בחורים כו׳ תינוקות כו׳ וזקנים כו׳ : (ס) אר"א אף דבר כו׳ אלא חושב כו׳ · ע׳ לעיל ס"פ כ"א דנלמד זה מקרא ושם אמור דבר זה בשם ביומא ע"ה ב׳ שני׳ איפכא :

פירוש מהרז"ו

פרשה כה סי׳ א כל אשר חפץ ה׳ עשה · שזהו כל חפצו והלא מפורש בירמיה ט׳ אני ה׳ עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי וכן בכמה מקומות ודורש כל אשר חפץ ה׳ לעשות עושה שכאן מדבר בחפץ העשיה ולא מכל חפצו ע"פ מדה ט׳ וממשל שעשה כל חפצו בלא גבול וגם שמים וארץ · ומ"ש בשמים ובארץ דורש ריש לקיש שגם דברים שהם שייכים לארץ עושה מן השמים · ובהכרח פירושו שגם הדברים השייכים לשמים עושה מן הארץ : אש וגפרית · הוא מן הארץ כמ"ש תהלים קמ"ח הללו את ה׳ מן הארץ · אש · וברד · שלג · וקיטור וגו׳ והטל הוא מן הארץ כמ"ש ותעל שכבת הטל וכשרוצה נותן הטל מן השמים · וכן המן לחם מן הארץ נתנו מן השמים ועי׳ לקמן סוף ס"ב וס"ו ולקמן פל"ח בס"ד ותבין כאן · המכות של מצרים · ברד ואש מתלקחת שהם מן הארץ כמ"ש בתהלים שם ובמצרים כתיב נטה את ידך על השמים ויהי ברד וכן בפסוק הסמוך וים וגו׳ על השמים וגו׳ ויהי ברד ואש וגו׳ · וכן אבני ברד של אמוריים ירדו מן השמים וכן עם סיסרא וכל המלחמות מן הארץ בכלי מלחמה ונלחם עמו מן השמים בכוכבים של אש · וכן אוצרו הטוב מן השמים והמים הוא מן הארץ וזהו בשמים ובארץ וכאן קיצר ולא ביאר שהדברים שבשמים עשה מן הארץ ומפורש במקומות הנ"ל · ועי׳ עוד ב"ר פר׳ י"ב סי׳ י"א : השקיפה ממעון קדשך · וברך את עמך : טרקאירין · במוסף ערוך הניח בצ"ע : כשהמטיר · עי׳ ב"ר ריש פר׳ נ"א : משל למולייר · כמ"ש שבת (דף מ"א) במשנה מוליאר הגרוף ופי׳ בגמרא מוליאר מים מבפנים וגחלים מבחוץ וצ"ע למה דווקא של זהב · ואיך מוציא ממנו צנים ובמשל הברד צנים והאש חם : **ב** עושה צביונו · כמ"ש ב"ר פ"י ס"ה והוא ע"פ מדת ממעל בלשון ארמית וכמ"ש בדניאל ה׳ י"ע די יהוי צבא וכמ"ש בגוסה הכתובה וצבי וצביאת : בדמות נשים · ב"ר פר׳ כ"א ס"ט פ"נ ס"ב : עלי באר · מן התהום : **ג** לכל חי מזון אכ"ב · וכמ"ש בפסוק הקודם לתת אכלם בעתו : ובן לעתיד · זה שייך למעלה לענין המן · כי זה כלל גדול שכל מה שעשה להבותינו ביציאת מצרים הוא מעין מה שיעשה לעתיד כמ"ש כימי צאתך וגו׳ וע׳ ויק"ר פר׳ כ"ז ובקה"ר פסוק ואשר להיות כבר היה ועי׳ כל זה במדרש תהלים כ"ג שדורש תחלה על המן ואח"כ על העתיד וכן הכוונה כאן : לא חסרת דבר · באתנו לעיל ס"פ כ"א : פטמא · פירש המו"ע בל"י שם כללי לנטע ודשא · ולי נראה כפירוש המ"כ שהוא מלשון שור של פטם והרנגולת פטומה וכמ"ש במדרש תהלים שם · אם אמרין יעשה המן בשר עגל הוא נעשה · יעשה שמן ופטומה הוא נעשה ע"ש : סולת שמן ודבש · עי׳ לעיל פ"ה ס"ע : **ד** מה כתיב למעלה ·

מתנות כהונה

פרשה כה טרקאירין · מצאתי פירושו טריאק"ה : למולייר · מצאתי פירושו כלי שיש לו שתי גגות : צביונו · רצונו וחפצו הנצאות קדרים : [ורוח בכנפיהם גרסינן] : בשעלו · פירש רד"ק באגרופו : אם עצר · כובש כד"א כי מעצרתא ונקרא מעצרתא על שם שעוצרין וכובשין בו את הענבים : פטמא · עוף מפוטם : דבר היו אומרים · דרש כאלו כתיב לא חסרת לך דבר לשון דבור · ועי׳ לעיל ספכ"א : [לכם לחם מן השמים גרסינן

ידי משה

להם כל השכר בעוה"ז ונוטר העונש לעוה"ב ח"ו כדרך הנאן שמאכיל אותם ועושה להם כל הטובות ומוכנים לשחיטה כמש"ה והויבי ה׳ כיקר כרים ומה שמסיים כל מי שנוגע בהם וכו׳ פי׳ להורות שלעולם שכרן מתוקן לעוה"ב ועוגשן הוא בעוה"ז מה שהם עומדים לשחיטה שהם הספק כמו הנאן שכל מי שלוקח אותם שוחטו וא"כ די להם זה העונש בעוה"ז ודו"ק היטב :

לחם מן השמים הה"ד כל אשר חפץ ה׳ עשה · פי׳ לפי שקשה למדרש למה שינה הקב"ה הטבע לתת מן מן השמים והיה ראוי להיות מן הארץ וז"ש הה"ד כל אשר חפץ ה׳ עשה כדאי׳ במכילתא וז"ל תכיבים ישראל שינה להם הקב"ה מעשה בראשית והוריד להם מן מן השמים שהוא נגד הבריאה שהיה במעשה בראשית : הברכות מן השמים · וקשה מאי נ"מ אם הם מן השמים או מן הארץ וי"ל לפי שכשיבואו מן הארץ יכולים אח"כ להשתנות ע"י מזלות מן השמים משא"כ שכשיבואו מן השמים לא ישתנה אח"כ ע"י מזל השמים כן מצאתי בספר יפה עינים : בחורים היו טועמים וכו׳ · וקשה למה לי זאת והלא אי׳ לעיל שהי׳ המן נשתנה לכל אחד כפי טעם שרצה לטעום וי"ל שפעמים יאכלו מאכל יודמן מבלי מחשבה ועוד שלפעמים אדם מבקש תאותו אף שמזיק לו לטבעו לבריאת גופו לזה הולך הקב"ה נגמות הטעם שיהיה בריא לגופו וכשיראה האדם שהקב"ה מזמין לו הטעם מה שהוא טוב לגופו לא

יפה תואר

הה"ד כל אשר חפץ ה׳ עשה · משום דק"ל למה המטיר ה׳ את המן מן השמים ספך הסדר שמוציא לחם מן הארץ כי אע"פ שהיה נסיי מ"מ כל מה שיכול להיות כדרך הטבע אין דרך לשנותו כמה שאפשר · לכן מביי כי הקב"ה חפץ בזה להראותם שהכל שלו בשמים ובארץ וכל אשר חפץ נעשית הוא עושה · ובמכילתא קתני מן השמים מאוצר הטוב של השמים שנאמר יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב · רשב"ג אומר בא וראה כמה חביבין ישראל לפני המקום ולפי שהם חביבים עליו שנה עליהם מעשה בראשית עשה להם התחתונים עליונים ועליונים תחתונים לשעבר היה הלחם עולה מן הארץ והטל יורד מן השמים ועתה נתחלפו הדברים התחיל הלחם יורד מן השמים והטל עולה מן הארץ דכתיב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים וכתיב ותעל שכבת הטל ע"כ · והנה שניהם תירצו הקושיא זאת · ת"ק סובר כי מתנתו לישראל בחר להוציא להם מאוצר הטוב · משא"כ שהם הלחם אינגו כדאי שיבוא מאוצר הטוב · ולדעת רשב"ג מתנתו לישראל שנה סדר מעשי בראשית · ודעת המדרש איננו כרשב"ג כי אדרבה זה גריעותא לישראל לשנות סדרי מעשי בראשית בשביל מזונם וכדאיתא בשבת גבי אותו האיש שנפתחו דדיו והניק את בנו כמה גרוע אותו האיש שנשתנו עליו סדרי בראשית ע"ש : שנאמר כטל מאת ה׳ · יש מגיהים מטל השמים · אבל נראה כי מטל השמים נוכל לפרש כי זה מהאדים העולם למעלה כאויר ואין זה ראיה שהוא מהשמים כי גם גובה האויר והרקיע נקרא שמים · אמנם מן הכתוב וה׳ המטיר על סדום מן השמים פי׳ מהשמים ממש כאומר שם מאת ה׳ · ומטעם זה בחר גם בכתוב הזה דכתיב כטל מאת ה׳ : אינו מטיב א.א מן השמים · ואע"ג דאיכא נמי טובות מן הארץ וכאומרו ונתתי שלום בארץ ברוך אתה בעיר ברוך אתה בשדה ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך · י"ל דהתם הוא שהטובות הבאות ע"י הקב"ה · ב׳ית אבל הטובות הבאות ע"י [illegible]

[illegible]

מהענין וילונו כל עדת בני ישראל מה הלנה היה שם אלא [א] הצידה שהוציאו בידם ממצרים (ז) עשה להם ס"א סעודות ואכלו אותו ל"א יום ושלם אותו הבצק (ז) ובערב הלינו · שנאמר וילונו כל עדת בני ישראל · היה להם לבא ולומר למשה הוי יודע שנשלם אותו הבצק אלא באו עליו במריבה ואמרו (ח) כי הוצאתם אותנו ממצרים אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב · אמרו רעב של לחם ורעב של מים · וכיון שהלינו היה צריך מיד שיצא הכעס עליהם ולא עשה להם כך · אמר הקב"ה הן עשו כמות שהן ואני אעשה כמות שאני · אמור להם בשחרית יהיה המן יורד לכם הוי נדרשתי ללא שאלו נמצאתי ללא בקשוני היה להם שכיון שכלתה העוגה יעמדו ויבקשו רחמים מלפני אלא עמדו ושפכו תרעומות כלפי מעלה · לפיכך אמר הכתוב (שם) הנני הנני אל גוי לא קרא בשמי · מהו הנני ב' פעמים אלא הנני על הבאר שנאמר (שמות יז) הנני עומד לפניך שם על הצור · והנני על המן שנאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים: ה ד"א הנני ממטיר לכם לחם מן השמים הה"ד (קהלת יא) שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו · ר' חנין אמר בשעה שקרא הקב"ה לאברהם ענה לו ויאמר הנני · א"ל הקב"ה חייך (בו) [כאותו] לשון אני משלם שכר לבניך שנא' הנני ממטיר לכם לחם מן השמי' · ועליו הכ"א (משלי כ) מתהלך בתומו צדיק זה אברהם דכתיב ביה (בראשית יז) התהלך לפני והיה תמים · אשרי בניו אחריו אתה מוצא (ח) [ב] כל מה שעשה אברהם אבינו למה"ש בעצמו עשה הקב"ה לבניו במדבר · הוא אמר (שם יח) יוקח נא מעט מים ע"י שליח והקב"ה נתן מים ע"י שליח · מנין שנא' (שמות יז) הנני עומד לפניך שם על הצור · הוא אמר ורחצו רגליכם ופרע להם במדבר שנאמר (יחזקאל טז) וארחצך במים · הוא אמר והשענו תחת העץ והקב"ה (תהלים קה) פרש ענן למסך · הוא ליוה אותם שנאמר (בראשית יח) ואברהם הולך עמם לשלחם ופרע הקב"ה לבניו שנאמר (שמות יג) וה' הולך לפניהם יומם · הוא אמר ואקחה פת לחם והקב"ה אמר הנני ממטיר לכם לחם · א"ר יהודה הלוי ב"ר שלום בשם ר' יונה ואף ר' לוי בשם רבי חמא ב"ר חנינא אמר (ט) למ"ב מסעות ירד להם המן · (ס) והיכן ירד באלוש ולמה באלוש בזכות שאמר אברהם (בראשית יח) לושי ועשי עוגות · כך הקב"ה פרע לבניו שנא' הנני ממטיר לכם לחם מן השמים: ו ד"א הנני ממטיר לכם לחם מן השמים הה"ד (תהלים פו) אין כמוך באלהים ה' ואין כמעשיך ·

למה אין כמוך באלהים ה' שאין מי שיעשה כמעשיך · כיצד בנוהג שבעולם ב"ו עושה לו שביל בדרך שמא יכול הוא לעשות לו שביל בים · והקב"ה אינו כן אלא עושה לו שביל בתוך הים שנא' (שם עז) בים דרכך ושבילך במים רבים ועקבותיך לא נודעו · ב"ו מפשפש שטרותיו אם מצא שמתחייבים לו בני אדם הוא מוציא שטרותיו וגובה מהם ואם מצא שהוא חייב לאדם כובשו ואינו מוציאו · אבל הקב"ה אינו כן מצא שאנו חייבין לו הוא כובשו שנא' (מיכה ז) ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו · ואם מוצא לנו זכות הוא מוציא שנאמר (ירמיה נא) הוציא ה' את צדקתינו · [ג] ב"ו בשעה שמבקש לבנות פלטין משהוא בונה את התחתונים אח"כ הוא בונה את העליונים אבל הקב"ה אינו כן אלא משברא את העליונים ברא את התחתונים שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים (ואח"כ) ואת הארץ · ב"ו בזמן שהוא מבקש ליקח לו עבד אם יש עליו עוררים אינו לוקחו אבל הקב"ה אינו כן אלא אומר או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי · ב"ו תלמיד טוען פנס לפני רבו והקב"ה אינו כן וה' הולך לפניהם יומם · ב"ו העבד מרחיץ רבו · והקב"ה אינו כן אלא (יחזקאל טז) וארחצך במים · ב"ו העבד מלביש רבו והקב"ה אינו כן אלא (שם) ואלבישך רקמה · ב"ו העבד מנעיל את רבו והקב"ה אינו כן (שם) ואנעלך תחש · ב"ו העבד טוען את רבו והקב"ה אינו כן אלא (שמות יט) ואשא אתכם על כנפי נשרים · ב"ו הרב ישן והעבד עומד על גבו · והקב"ה אינו כן אלא הקב"ה שומר ישראל שנאמר (תהלים קכא) לא ינום ולא יישן שומר ישראל · בב"ו המים מלמעלן והלחם מלמטן והקב"ה אינו כן אלא המים מלמטן זו הבאר שנאמר (במדבר כא) עלי באר וגו' · והלחם מלמעלה הנני ממטיר לכם וגו' · הוי אין כמוך באלהים ה' ואין כמעשיך: ז ד"א הנני ממטיר לכם לחם [הה"ד] (דכתיב) (משלי ט) לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי · אמר הקב"ה מי גרם לכם לאכול מן המן ולשתות מהבאר מפני שקבלתם את החוקים ואת המשפטים כמה שנאמר (שמות טו) שם שם לו חק ומשפט וגו' · הוי בזכות לחמי נטלתם לחמו של מן ובזכות יין שמסכתי שתיתם מי הבאר שנאמר ושתו ביין מסכתי · ולמה לא אמרו שירה על המן כשם שאמרו על הבאר אלא (י) על המן היו מוציאין (י) דברי תפלות (יא) שנאמר (במדבר יא) ועתה נפשנו יבשה אין כל · אמר הקב"ה איני מבקש לא תרעומותיכם ולא קלוסיכם לפיכך לא נתן להם רשות לומר שירה אלא על הבאר

מסורת המדרש א קדושין דף ל"ח · לעיל פרשה ג' וש"נ · שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ז' · מכילתא כאן מסכתא דויסע פרשה א' וסדר בא פרשה י"ד · תנחומא סדר בא סימן ט' · סדר עולם סוף פרק י' · ילקוט כאן רמז רכ"ז · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ג · ב בבא מציעא דף פ"ו · תוספתא סוטה פרק ד' · בראשית רבה פרשה מ"ח · במדבר רבה פרשה י"ד · קהלת רבה פרשה י"א פסוק א' · פסיקתא רבתי פיסקא י"ד סימן ג' · תנחומא סדר וירא סימן ד' · מדרש תהלים פ' י"ב · ילקוט וירא רמז פ"ב · ג עיין בבראשית רבה פרשה א' ומש"ש ·

חדושי הרד"ל

(ז) עשה להם ס"א סעודות ואכלו אותו ל"א יום · וכן פי' במכילתא · ולגי' זו לא חשיב סעודה של ליל פסח שבמצרים אלא וביום יצאו · ובסה"ל פ"א פי"ג הגי' ס"ב סעודות: (ח) כל מה שעשה כו' · עשה הקב"ה לבניו כו' ע' ב"ר פמ"ח וש"נ: (ט) ומ"ב מסעות · לא ירד להם המן כו' כצ"ל: (י) דברי תפלות · שנאמר ונפשנו קצה בלחם הקלוקל (במדבר כ"א) אמר הקב"ה כו' כצ"ל:

חדושי הרש"ש

(ז) ובערב הלינו שנאמר וילונו כו' · לכאורה ה"ל דמפסיק ליה מדכתיב לישנא דוילונו (והכתיב נמי ביו"ד וילינו) דמשמעון לישנא דלינה · אבל נראה דר"ל אחר אכלת סיום שנקרא ג"כ ערב כדכתיב שם תזבח את הפסח בערב (דברים ט"ז) וכפירש"י שם · אבל א"א לומר בערב ממש מתחילה · מדא דהא כתיב אח"כ ויאמר ה' אל משה וכו' · ואיתא במכילתא בא פרשה א' (והביאה ג"כ רש"י שם) שלא נדבר עמו אלא ביום · שנית מדאמר משה ואהרן עליהם ערב וידעתם כו' משמע שלא היה עדיין ערב ממש: (ח) כי הוציאם אותנו ממצרים ליתא במקרא: (ט) והיכן ירד באלוש · דאחר פרשת המן כתיב ויסעו וגו' ממדבר סין (אחר שם ניתן להם המן כמבואר בפרשה) כו' ויחנו ברפידים · ובפר' מסעי כתיב ויסעו מאלוש ויחנו ברפידים וע' לעיל בב"ר פמ"ח: (י) על המן היו מוציאין דברי תפלות · הוא ע"ש דרשתם ז"ל בתופל ולבן דברי תפלות שהתפלו על המן שהוא לבן: (יא) שנא' ועתה נפשנו יבשה וגו' · וכמו שדרשו ביומא (סוף דף ע"ה) על

מתנות כהונה

גרסינן]: ובערב הלינו · שהיו סעודות כליס בשלשים יום בכל יום שני סעודות וביום אחד ושלשים לא היה להם רק כדי סעודה אחת לבקר ולערב לא היה להם ומיד הלינו · ובסדר עולם כתב ישראל אכלו מעוגה שהוציאו ממצרים כל שלשים יום וכו ביום כלתה ולערב אכלו את השליו: [ועיין במדרש תזית בפסוק הגידה לי ובמזרחי]: כמות שהן · כדרכם מתלוננים ומכעיסין: ואני כו' · שאני ארך אפים ורב חסד: [כל מה שעשה כו' · עיין כ"ז בב"ר דף ל' ע"ב · ובמדרש קהלת בפסוק שלח לחמך וכו': עוגות כך הקב"ה גרסינן]: פנס · לנטירנא: בזכות לחמי · התורה נקראת לחמו של

פירוש מהרז"ו

ע' ויק"ר פר' ל"ט ס"ה: וילונו כל עדת · ובפסוק הקודם כתוב שזה היה בט"ו לחודש השני וכל החודש לא התלוננו וכאן התלוננו וזהו מ"ש מה הלנה היתה שם: ס"א סעודות · לעיל פ"ג ס"ד וש"נ · שהרי כתוב ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות וזה היה בט"ו בניסן וכאן כתוב שבאו בט"ו לחודש השני ט"ז יום מניסן וט"ו מאייר הרי ל"א יום. ובט"ו באייר אכלו סעודת הבוקר וחסר להם סעודת הערב והמאמר הוא במכילתא כאן וז"ל שם ר' יהושע אומר היה להם לישראל להמלך בגדול שלהם מה נאכל אלא עמדו ואמרו דברי תרעומות על משה וע' סדר עולם סוף פרק ה' וס"פ י' ושם איתא ל' יום: ורעב של מים · דורש ברעב ב' רעב ועל שלא נזכר מים בכל הפרשה כמו שנזכר בפרשיות הקודמות הרי שגם מים לא היה: כמות שהן · כפי מדתם כמ"ש והמה מאדם עברו וגו' ואני אל אל גוי לא קורא בשמי וכמ"ש מכילתא בא פסוק והיה כי תבאו וגו' כאשר דבר ומביא כל הפסוקים שכתוב בהן כאשר דבר ושואל היכן דבר ומביא הכתובים שדבר במקום אחר מפורש וכן הביא הפסוקים שכתוב בהם אמר ה' ושואל היכן דבר ומביא הפסוקים וכאן כתוב אמרתי הנני הנני והיכן אמר שני פעמים הנני ודורש מכאן ע"פ מדה י' שנאמר הנני אצל המן ואצל הבאר ושם כתוב תחלה נדרשתי ללא שאלו נמצאתי ללא בקשוני שני לשונות כפולות אחד על המן ואחד על המים · שהיה להם לבקש בפניהם ולא בקשו · ולזה הקדים המדרש בדים הסימן הנני ממטיר וגו' נדרשתי וגו' מה כתיב למעלה וכו' וילונו וגו': ה ענה לו ויאמר הנני · אצל העקדה בראשית כ"ב ודורש ע"פ מדה ממעל ומנגד וע"פ מדה י"ז: כל מה שעשה אברהם · ב"ר פמ"ח ס"י וש"נ ומבואר פסיקתא רבתי פר' י"ד ס"ג: הנני עומד שם לפניך · וס"ד והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם הרי שניתן ע"י משה הסליח: והשענו תחת העץ · שיהיה העץ עליהם לסוכה וכן פרש הענן לסוכה וכמ"ש כי בסוכות הושבתי את בני ישראל קיימו תחת ענני הכבוד: לארבעים ושתים מסעות ירד להם המן · ע"כ פי' שהיה לו לירד למ"ב מסעות הם לכל המסעות שנסעו במדבר כמ"ש בסדר מסעי והיה להמן לירד מיד בצאתם ממצרים ולמה איחר י' מסעות ולא ניתן עד אלוש · ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל ומנגד כנגד לושי ניתן באלוש · וכן ועשי עוגות כמ"ש אצל המן בסדר בהעלותך ועשו אותו עוגות: והיכן ירד להם באלוש · הנה כאן כתיב ויסעו מאלים ויבואו כל עדת בנ"י אל מדבר סין ושם ניתן להם המן ולא נזכר כאן אלוש כלל ואח"כ כתוב ויסעו ממדבר סין ויחנו ברפידים ושם ניתן להם המים · ע' ב"ר פמ"ח סי' י"ב ושם ביארתי היטב וזהו מ"ש כאן ויסעו וגו' למסעיהם ע"פ מדה ה' · משמע הרבה מסעות סין · דפקה · ואלוש · וזהו הפסוק המכריע וזהו מ"ש שם בב"ר הוא מדבר סין הוא אלוש: ו למה אין כמוך · שכפי שכתוב משמע שתחלה השיג וידע שאין כמוהו ואח"כ שאין כמעשיו וזה לא יתכן שאין משיגים את השי"ת אלא ע"פ מעשיו ע"כ דורש הכתוב בהיפך שע"פ מעשיו אנו מכירים אותו: שביל בדרך · במקום שיש דרך וזה בדוחק ונראה שצ"ל עושה שביל ודרך ביבשה עי' ב"ר רים פ"ז; ועי' עוד לעיל פט"ו סי' כ"ב וש"נ ומבואר: לקחת לו · כמ"ש לעיל פ"כ ס"ב: טוען פנס · לעיל פר' כ' סי' י"א: לא ינום ולא יישן · הם ישינים והוא עומד על גביהם: המים מלמעלה · עי' לעיל סט"ב ב': ז בזכות לחמי · בזכות התורה שנמשלה ללחם: שתיתם מי הבאר · שהיה חביב עליהם כמו יין ע"כ אמרו שירה על הבאר שאין אומרים שירה אלא על היין והיו טועמים טעם יין בבאר כמ"ש במכילתא פסוק ויחד ותרו הבאר שנתן לנו המקום אנו טועמים בו טעם יין ע"ש: לא נתן להם רשות · וכמ"ש מדרש תהלים י"ח פסוק את השירה הזאת לא כל מי

יפה תואר

גרסינן: הה"ד נדרשתי ללא שאלו · וכא נתרץ למה כתיב לכם כדלעיל לפרש אף שהמה עשו כמות שהן זה לכם בכל זאת אנכי אעשה כמות שאני והנני ממטיר לכם: הצידה שהוציאו · לאו דוקא צידה דבפי' כתיב וגם צידה לא עשו להם ודכך גם היה מה שנתפרנסו ס"א סעודות מהצרה שהוציאו ממצרים אלא משום דהועיל להם כצידה קרי לה צידה: הנני על הבאר · שגם שם לא באו בשני ה' בתפלה אלא בתרעומות כאמרו על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה' ועכ"ז נענה להם ולכ"א הנני לומר שיעשה כמות שהוא כדלעיל ולכ"א אל גוי לא קורא בשמי כלומר שלא שהתפללו לשמו: הה"ד שלח לחמך וגו' · ומדייק זה בקהלת רבתי על אברהם אבינו שפרע לו הקב"ה על מה שעשה למלאכים · וכא לדרוש שלום של לכם כלומר מה שמגיע לכם בזכות אברהם: עשה הקב"ה לבניו במדבר · נראה דצ"ל עשה הקב"ה לבניו במדבר בעצמו ומה שעשה אברהם ע"י שליח עשה הקב"ה לבניו במדבר ע"י שליח ומפרש למאי דסליק מיניה סוף אמר יוקח נא מעט מים ע"י שליח כו' · ועמ"ש בזה בב"ר פמ"ח: למ"ב מסעות צ"ל לי"ב מסעות: הה"ד אין כמוך באלהים ה' · ומפרש כי אנחנו לא נוכל לדעת את ה' רק מתוך מעשיו · וז"ש מאין אנחנו יודעים שאין כמוך באלהים משום שאין כמעשיך: שביל בדרך · פי' שגם ישאר כרופם אשר עשה לו לשביל משא"כ במים מדי עברו יבולע השביל ולא יודע רושם עוד אבל הקב"ה כאשר נבקעו המים מפניו נשארו כחומות מימין ומשמאל: בו"ד מפשפש שטרותיו · ולפ"ז מפרש אין כמוך נמצא עוון והסידוסיך · וכן מדרש לפנין מה שאמר טוען פנס: בו"ד שהעבד מלביש רבו והקב"ה אינו כן · פי' כי בו הוא הספק שהוא מלביש ומנעיל ואידך · כי לא שייך בו נסלבישו: הה"ד לכו נאמו

ידי משה

לא ישאל ניזק אח"כ אחר תאותו מה שמזיק לגופו וזה שמדייק בספרי שירד המן לכל אחד לפי כח פי' לפי בריאת גופו שלא יזיק לגופו וק"ל: המים מלמעלן והלחם מלמטה · פי' שהתבואה על השדה עושה מלמטה מן הארץ והגשם מלמעלה אבל הקב"ה וכו': ולמה לא אמרו שירה על המן · פי' בל"ז לא הי' קשה קושיא זו שהייתי אומר הואיל והמן לא היה בזכותם אלא דרך מתנה ואין לאדם שמחה ונחת רוח במה שניתן לו דרך מתנה בזכות אחרים ולכך לא היו אומרים שירה משא"כ עכשיו שילף שהמן ירד בזכותם קשה שפיר מ"ט לא אמרו שירה: באר שהי' חביבה להם וכו' · וזה שמסיים הפסוק עלי באר ענו לה פי' שניתן להם רשות מן השמים לומר שירה כמו שמלינו שכתוב והם יענו השמים ומה

מפני שהיו מחבבין אותה שנאמר (שם כא) עלי באר ענו לה׳ ד״א הנני ממטיר לכם לחם מן השמים הה״ד (תהלים כג) תערוך לפני (יא) שלחן נגד צוררי אימתי אמרו ישראל דבר זה כשיצאו ממצרים והיו אומות אומרים עתידין אלו למות במדבר ואמרו (שם עח) היוכל אל לערוך שלחן במדבר מה עשה הקב״ה הסיבן תחת ענני כבוד שנאמר ויסב אלהים את העם והאכילם מן שנא׳ (דברים ח) המאכילך מן במדבר א והיה גבהו של מן יותר ממי המבול שנא׳ (תהלים עח) ויצו שחקים ממעל (יב) ודלתי שמים פתח ובמבול כתיב (בראשית ז) וארובות השמים נפתחו והיו אומות רואין את ישראל מסובין ואוכלין ומקלסין להקב״ה שנאמר (תהלים כג) תערוך לפני שלחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי זה השליו (שם) כוסי רויה זה הבאר (יב) ב וכן לע״ל הוא עושה שלום להם והם מסובין ואוכלין בג״ע ועובדי כוכבים רואין מנהגם ונימוסין (נ״א ונימוסין) שנאמר (ישעיה סה) הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו וגו׳: ח ד״א הנני ממטיר לכם לחם מן השמים הה״ד (שם לג) הוא מרומים ישכון הה״ד (ש״א ב) מקים מעפר דל אלו ישראל שהיו משוקעים בטיט ובלבנים במצרים והוציאן הקב״ה בקומה זקופה שנאמר (ויקרא כו) ואולך אתכם קוממיות הוי מקים מעפר דל סיקוסים נתן הקב״ה ליעקב ואמר לו (בראשית כח) והיה זרעך כעפר הארץ כשיגיעו בניך עד עפר הארץ אותה שעה ופרצת ימה וקדמה הוי מקים מעפר דל (יג) ורוממן הקב״ה על הכל שנאמר (דברים כח) ונתנך ה׳ אלהיך וגו׳ ראה מה כתיב (שם א) ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה׳ אלהיך אמר להם הרי רוממתי אתכם על כל העולם אם תהיו עושים רצוני אני משרה אתכם במה שבראתי עד שלא נברא העולם זה בהמ״ק שנאמר (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו שם אני מרומם אתכם שנאמר (ש״א ב) וכסא כבוד ינחילם (יג) אותה שעה אני מספיק לכם מעדני ג״ע שנאמר (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך לכך אמר הוא מרומים ישכון (יד) ד״א הוא מרומים ישכון וזה״ד (דברים ח) כי ה׳ אלהיך מביאך (יד) אל ארץ טובה ורחבה לראות שלחן שהוא ערוך בג״ע (טו) שנאמר (תהלים קטז) אתהלך לפני ה׳ בארצות החיים (טז) כביכול מיסב למעלה מן האבות ואבות וכל הצדיקים בתוכו שנאמר (דברים לג) והם תכו לרגליך (יז) והוא מחלק להם מנות ואם תמה אתה בדבר זה הלא בעוה״ז בשבילם היה מיסב בין שני הכרובים שנאמר (שיר א) בין שדי ילין ק״ו בג״ע (יח) והוא מביא להם פירות מג״ע ומאכילן מעץ חיים (יט) ג ומי מברך ותחלה הכל חולקין כבוד להקב״ה שהוא יצוה לברך והקב״ה אומר למיכאל ברך והוא אומר לגבריאל וגבריאל לאבות העולם והן הולקין כבוד למשה ולאהרן והם לזקנים והם חולקין כבוד לדוד ואומרים המלך שבארץ יברך את המלך שבשמים ונותנין לדוד הכוס ואומר (תהלים קטז) כוס ישועות אשא ובשם ה׳ אקרא עליהם שבח דוד ואמר (שם לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך הוי כי ה׳ אלהיך הוא מביאך על זה נאמר הוא מרומים ישכון ד״א הוא מרומים ישכון הה״ד (איוב לט) כנף רננים נעלסה כי תעזוב לארץ ביציה הקשיח בניה ללא לה וגו׳ כעת במרום תמריא וגו׳ משל לחסידה שהיתה יולדת בעפר הארץ והיו העוברים והשבים דשין אותה ומאבדין אותה מי גרם לה על שהיתה יולדת בארץ אלא משעלתה למרום ותלד לשם אין בריה מזיקתה אבל היא משחקת מן הכל כך ישראל כנף רננים נעלסה כנף (יחזקאל טז) ואפרוש כנפי עליך רננים (תהלים לג) רננו צדיקים בה׳ (טו) נעלסה (משלי ז) נתעלסה באהבים אם אברה (תהלים נה) ואומר מי יתן לי אבר כיונה חסידה (ירמיה ח) גם חסידה בשמים ידעה מועדיה כי תעזוב לארץ ביציה (שם יב) עזבתי את ביתי ועל עפר תחמם (תהלים מד) כי שחה לעפר נפשנו ותשכח כי רגל תזוריה (ישעיה נא) ותשכח ה׳ עושך וחית השדה תדושיה אלו עובדי כוכבים שנא׳ (מ״ב יג) וישימם כעפר לדוש הקשיח בניה ללא לה (ירמיה ד) בנים סכלים המה (שם) לריק יגיעה (תהלים ו) יגעתי באנחתי בלי פחד (ירמיה לו) ולא פחדו

מסורת המדרש א יומא דף ע״ו · מדרש תהלים מזמור כ״ג ומזמור ע״ח · מכילתא כאן פרשה ג׳ · ילקוט סדר נח רמז נ״ו · ילקוט כאן רמז ר״ס · ילקוט תהלים רמז תרנ״ג · ורמז תתי״ט · ב במדבר רבה פכ״א · תנחומא סדר פנחס סוף סימן י״ג · ג ילקוט תהלים רמז תתע״ד ·

חדושי הרש״ש

על פסוק זה אמרו עתיד המן הזה שיתפתח במעיהן כו׳: (יב) ודלתי שמים פתח ובמבול כתיב וארובות השמים וגו׳ · עיין בגמרא שם (ע״ו א׳) ותבין: (יג) ורוממן כו׳ · הוא מדכתיב בתריה מאשפות ירים אביון: (יד) אל ארץ טובה ורחבה · מלת ורחבה ליתא בפסוק זה רק בשמות (ג׳ ח׳): (טו) נעלסה נתעלסה באהבים · שאי קרא באשה זונה כתיב · אולם גם על ישראל אמר הנביא איכה היתה לזונה · ותסר

חדושי הרד״ל

(יא) שלחן נגד צוררי · זה המן דשנת בשמן כו׳ כצ״ל: (יב) וכן לעתיד לבא · הוא עושה שלחן שלהם כו׳ כצ״ל: (יג) אותה שעה אני מספיק להם מעדני ג״ע · ז״ס בסיפיה דקרא לחמו ניתן מימיו נאמנים: (יד) ד״א והוא מרומים ישכון וגו׳ · לחמו נתן מימיו נאמנים מלך ביפיו תחזינה עיניך הה״ד כי ה׳ אלהיך מביאך כו׳ כצ״ל: (טו) שנאמר בארצות החיים · זה ראיה שג״ע נקרא ארץ: (טז) כביכול מיסב כו׳ · ז״ס מלך ביפיו תחזינה כלומר בעת לחמו נתן כו׳: (יז) והוא מחלק להם מנות · אפשר דרש פיפיה דקרא יצא מדברותיך כד״א ויצא משאת מאת פניו: (יח) והוא מביא להם פירות מגן עדן · כדכתיב ארץ גפן תאנה כו׳: (יט) ומי מברך כו׳ · עיין פסחים (קי״ט): ומעמים

פירוש מהרז״ו

מי שהוא אומר שירה אומר · ולשון הילקוט בשופטים ס׳ לא כל הרוצה לומר שירה אומר ע״ש · שהשירה על ידי רוה״ק וכשאין הרוה״ק חלה על האדם בשמחתו אינו יכול לומר שירה: תערוך לפני שולחן · דורש שאמרו זה ישראל כמ״ש היוכל אל לערוך שולחן גז״ש: ואמרו היוכל אל · וצ״ע שפסוק זה אמרו ישראל כמ״ש שם וינסו אל בלבבם לשאל אוכל לנפשם וידברו באלהים אמרו היוכל אל לערוך שולחן במדבר ואיך דרשו שאמרו שונאי ישראל · אך חז״ל דקדקו כפל הלשון מ״ש וידברו באלהים אמרו שתיבת אמרו מיותר וגם מ״ש עוד הם יכין שאר לעמו והל״ל אם יכין שאר לנו ע״כ דורש שישראל כשדברו באלהים ספרו מה שאמרו שונאיהם וזהו אמרו שהשונאים אמרו היוכל אל עד אם יכין שאר לעמו: ויסב אלהים את העם · ע׳ לעיל פ״כ סי׳ י״ח במ״ר פ״א ס״ב ותבין כאן · ועי׳ מדרש תהלים כ״ג · ומכילתא כאן: יותר ממי המבול · מכילתא בשלח פר׳ ג׳ · יומא ע״ח שהיה גבהו ששים אמה והיו רואים מרחוק: זה השליו · עי׳ מ״כ: כוסי רויה · כדלעיל שהיה בו טעם יין: עושה שלום להם · שמעתי שהיה כתוב ע״ש והם ר״ת עורך שולחן והודפס בטעות עושה שלום · וכן מצאתי בהדיא במ״ר פכ״א פי׳ כ״א כל הענין עורך שולחן לכם עי׳ בסימן הסמוך: ח הוא מרומים ישכון · וס״ד לחמו ניתן מימיו נאמנים שדורש לקמן על המן ועל הבאר וכל הדרשות שבסימן זה הובאו דרך אגב ס״ד הכ״ל ור״ד הולך צדקות דובר מישרים ודורש על ישראל · ועי׳ ב״ר פמ״ח ס״ו: מקים מעפר דל · וס״ד וכסא כבוד ינחילם והוקשה לו מ״ש מעפר וכי הדל שוכן בעפר ע״כ דרש על ישראל וכדעת ר׳ יוחנן שבכל מקום שכתוב דל · עני · בישראל מדבר והיו במצרים בעפר ממש בטיט ולבנים והיו תמיד שחים בקומתם להעפר: בקומה זקופה · כמ״ש ברים · מסתי ממחרת הפסח יצאו בנ״י ביד רמה כתרגומו ברים גלי · וזהו קוממיות ומקים: סיקוסים · פי׳ סוף וקץ זמן וסוף מקום · והוא פירוש אחר ע״פ מדה ז׳ וי״ז · שמ״ש עפר על השפלות וכמ״ש לעיל פ״א ס״ע ועלה מן הארץ: הרי רוממתי וכו׳ וכסא כבוד · וזהו מקים מעפר וגו׳ וכסא כבוד וגו׳ ובפסוק הקודם אף מרומם ודו״ק: אשר נשאך · פשוטו מלשון כאשר ישא האומן ודורש עוד מלשון נשיאות ורוממות כמ״ש ד״ר ס״פ ז׳: עד שלא נברא העולם · ע׳ ב״ר פ״א ס״ד: אותה שעה · עתה חוזר לדרוש הפסוק שהתחיל הוא מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו לחמו ניתן מימיו נאמנים מלך ביפיו תחזינה עיניך תראינה ארץ מרחקים בג״ע ארצות החיים וכמ״ש בסוף הסי׳: אל ארץ טובה ורחבה · דברים ח׳ ז׳ ושם לא כתוב רחבה · ובשמות ג׳ ח׳ כתוב אל ארץ טובה ורחבה וכאלו כתוב גם כאן ורחבה ועי׳ ד״ר ס״פ ד׳ כי ירחיב · ואם הכוונה על שריה והבוחה אין זאת טוב האמיתי שאין טוב אלא תורה · שהתורה והמצות שמקיימים בה מביא לטוב נצחי בג״ע שנקרא ארצות החיים ושם אתהלך לפני ה׳: והם תוכו לרגליך · ור״ד כל קדושיו בידך הם האבות והם תוכו דורש מלשון תוך ותוכו שהם בתוך ג״ע לרגלי הקב״ה · ומרומז בפסוק עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו צרור המור דודי לי בין שדי ילין · וכן בפסוקים עורי צפון ובואי תימן וגו׳ יבא דודי לגנו וגו׳ אכלו רעים שתו ושכרו דודים וזהו שאמר ומחלק להם מנות בג״ע ומ״ש מעץ החיים כמ״ש ועץ החיים בתוך הגן מרומז במ״ש וזהם תוכו כו׳: [ואם תמה אתה כו׳ · כי על דרך גופני יעיז לדבר מהקב״ה נעלה על כל]: ומי מברך תחלה · ומאמר שכל הענין בדמיון מסיבה בסעודה והסיבו אחד מברך לכולם והברכה מרומז בפסוק שדורש כי ה׳ אלהיך מביאך וס״ד ואכלת ושבעת וברכת את ה׳ אלהיך על הארץ הטובה היינו בג״ע כצ״ל · ומ״ש את ה׳ פי׳ עם ה׳ שהוא צוה לברך והברכה בכוס וכמ״ש תערוך לפני שולחן וגו׳ עד כוסי רויה וכן כאן אתהלך לפני ה׳ וגו׳ כוס ישועות אשא · ומ״ש מיכאל וגבריאל מבואר הטעם לעיל פר׳ י״ח בס״ב · ומ״ש והם לזקנים והם חולקים כבוד כמ״ש ונגד זקניו כבוד: המלך שבארץ יברך · כמ״ש ישעיה ס״ס פ׳ ז אשר המתברך בארץ יתברך באלהי אמן וס״ד כי נשכחו הצרות הראשונות: והוא מרומים ישכון · ז״ל הוא וס״ד כצ״ל תראינה ארץ מרחקים עוה״ב כמ״ש ב״ר רים פמ״א שאינו רחוק וכו׳: כנף רננים · דורש פסוקים של איוב ל״ט מפסוק י״ב עד פסוק י״ח וס״ד אם אברה חסידה ונוצה וזהו שאמר משל לחסידה ודורש כל הענין ע״פ מדה ממשל והנמשל ע״פ גז״ש ומדה י״ז: יולדת בעפר הארץ · יולדת הבילים ומשימה אותם בעפר להחם אותם ולהוליד מהם אפרוחים: ואפרוש כנפי עליך · וכמ״ש ובצל כנפיך ארנן מגודל האהבה וזהו נעלסה נתעלסה באהבים · אם אברה שיש להם מצות שיגינו עליהם כמ״ש כנפי יונה ודרשו (שבת מ״ט) מה יונה כנפיה מגינות עליה כך ישראל מצות מגינות עליהם וזהו אם אברה אבר כיונה: גם חסידה בשמים · כשישראל חסידים אז מעלתם בשמים כמ״ש על השמים חסדך: כי תעזוב לארץ · כשחוטאים משפילים עצמם לארץ וכמ״ש השליך משמים ארץ וגו׳ וזהו עזבתי את ביתי שגורמים לחורבן ביהמ״ק: ותשכח כי רגל · כשעוזבים את ה׳ אז רגל שונאיהם תזוריה כמ״ש בדניאל על החיות ושארה ברגלי רפסה וזהו וחית השדה תדושיה הם החיות ארי נמר וכו׳: הקשיח בניה · כמ״ש הקשית לבנו מיראתך ישעיה

מתנות כהונה

של הקב״ה: השליו · הוא עוף שמן מאד כדאיתא ביומא (דף ע״ד) וע״ש מענין גבהו של מן · ג״כ ל׳ מנהג וסדר: ונומסין · סיקוסים · מדה · [ועי׳ בספר שמיני בפ׳ יין ושכר]: מיסב למעלה · הקב״ה מיסב למעלה ועיין כל זה פסחים (דף קי״ט): ויתלו

ידי משה

ומה שאמר כאן ענו לה קאי אשמים וק״ל: וכן לעתיד וכו׳ · וקשה דהלא לעתיד לא יהיה אכילה וי״ל

יפה תואר

לחמו בלחמי · ובא לתת טעם למה ירד המן מן השמים ולא מן הארץ וכדלעיל · משום שבא בשביל המוקים העליונים שקבלו זכו ללחם מן השמים: הה״ד תערוך לפני שלחן נגד צוררי · ולכן ירד המן מן השמים כדי שיראו הכל וע״ע בזה בפ׳ בתרא דיומא: רואין את ישראל · אין זה ראיה והכוונה גמורה כיון שהיו מוקפים בענני כבוד מפני העין · אלא כדבר הנראה מאחרי המסוה: וכן לעתיד לבוא · משום דכתיב תערוך לפני בעתיד וכן בנאות דשא ירביצני וגו׳ נפשי ישובב שכל בעתיד לכן דריש דקאי גם על לעתיד וכ״ה כשוח״ט ע״ש: ואוכלין בג״ע · זה בימות המשיח ובג״ע שלמטה כי בעולם הנשמות אין בו לא אכילה ולא שתיה כדאיתא בפרק שני דברכות: אלו ישראל שהיו משוקעים בטיט · דרש מקים מעפר דל על ישראל במצרים משום דגם בהלל המצרי כתיב מקימי מעפר דל וגם נראה דקאי על ישראל במצרים דכתיב שם בצאת ישראל ממצרים ויגיד עליו רעו · ובאגדת שמואל דרש מקים מעפר דל על יוסף ודניאל משום דכתיב וכסא כבוד ינחילם וזה שייך יותר ביוסף ודניאל שזכו לכסא מלכות: ואולך אתכם קוממיות · ע׳ בב״ר פי״ב: כשיגיעו בניך עד עפר · כי עפר בכ״מ משמע על מדרגת השפלות כדכתיב כי שחה לעפר נפשנו · ומעפר תשח אמרתך · יגיעוהו עד עפר ורבים כמו אלה · ולכ״ז דריש מקים מעפר דל ממדרגת הירידה והשפלות: שנאמר ונתנך ה׳ אלהיך וגו׳ · ואע״ג דהכתוב הזה נאמר על לעתיד ס״ל לרז״ל שכולל ג״כ לשעבר [וזה ע״ד כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות ולכן כל מה שהבטיח הקב״ה לישראל לעתיד דרשו רז״ל ג״כ על מועד צאתם ממצרים]: אותה שעה אני מספיק לכם מעדני ג״ע · זה צ״ע כי לא נמצא שהקב״ה ספיק לישראל בעוה״ז מעדני ג״ע · והכתוב אשר שניה מה רב טובך אשר צפנת ליראיך נאמר במה שצפון לצדיקים בעוה״ב · וקרוב הדבר כי ט״ס הוא וזה שייך לדרש שאח״ז דדריש הוא מרומים ישכון בסעודת ג״ע ומסיים עליהם שבח דוד ואמר מה רב טובך וגו׳ · ושם נ״ל אמר הקב״ה אותה שעה אני מספיק לכם מעדני ג״ע והסופר טעה וכתב זה באגדה זו: לראות שלחן שהוא ערוך בג״ע · עיין בעקידה בשער מ״א שהאריך באגדה זו ויוסתא מוטעת נזדמנה לפניו · וגם שאותיו אינן מתוקות · אבל אמת הדבר כי הדרש הזה נאמר בדרך רמז על סעודת שכל המסובין שם · ועל רוח הקדש אשר יאציל עליהם ה׳ וזה הוא המנות והדברי אשר יתנן להם · ומזוג הכרתם בחכמת אלהים יברכו את ה׳ · ולאם המברכים יהיה זה אשר הרבה לברים קרן עמו · והמלאכים אשר הם בהכרתם עומדים יתנו הכבוד להאבות אשר הם מתלבנים ומתנכלים בהכרתם ובשכלם כי המה יברכו · והגורל יפול על דוד כאשר בימיו רמה קרן ישראל בין בתורה ובאמונה ובין בממשלה וגבורה · אבל האבות משה ואהרן והזקנים שמינו את העם והתנהגו וסורו להם הדרך לעלות מעלה מעלה · אבל לא הוציאו כל מחשבתם לפועל משא״כ דוד · וכל המאמר הזה הוא דרך רמז ומליצה: כי תעזוב לארץ ביציה כו׳ · עיקר הדרש הזה כי בני ישראל בכל מקומות מושבותיהם אם ישירו עיניהם מאביהם שבשמים או ישוו למרמס ורגלי אויביהם תדוסם משא״כ אם ירימו למרום עיניהם ויבטחו באלהי מושיעם אז גם הוא יגבהם וכל לשון אשר תקום אתם למשפט הרשיע: הקשיח בניה ללא לה בנים סכלים המה · מפרש הקשית מלשון סכלות ועויות · וכן נראה מהכתוב למה תתענו ד׳ מדרכיך תקשיח לבנו · ומשמע דתקשיח ותתענו מסורתא אחת היא: לריק יגיעם

כי השת אלוה חכמה (שם ז) כי אויל עמי אותי לא ידעו בנים סכלים המה ולא נבונים המה חכמים המה להרע · ולא חלק לה בבינה · לא נבונים המה · כל אלו למה מפני שהניחו להקב"ה אבל כשעשו תשובה ויתלו עיניהם למרום · כד"א (תהלים קכג) אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים · כעת במרום תמריא (איוב ה) לשום שפלים למרום · אותה שעה תשחק לסוס ולרוכבו שנאמר (תהלים כ) אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר · הוי הוא מרומים ישכון · ד"א הוא מרומים ישכון זה הקב"ה שנאמר (ישעיה נז) מרום וקדוש אשכון · מצדות סלעים משגבו זה דוד שנא' (תהלים יח) ה' סלעי ומצודתי · לחמו נתן זה אברהם שנאמר (בראשית יח) ואקחה פת לחם · מימיו נאמנים זו התורה שנאמר (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים · ד"א לחמו נתן זה הקב"ה שנאמר (תהלים קלו) נותן לחם לכל בשר · מימיו נאמנים שנאמר (שם קד) המקרה במים עליותיו · דבר אחר לחמו נתן זה המן שנא' (שמות טז) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים · מימיו נאמנים זה הבאר · שנאמר (במדבר כא) עלי באר ענו לה · ד"א לחמו נתן מימיו זה הקב"ה שמפקד לבני תורה אל תהא אומר על מה שלא שמעת שמעתי ולא תהא אוסר לאחרים ומתיר לעצמו אלא יהיו יוצאין מפיך נאמנין כשם שיצאו מפי משה ואני מראה לך יופי פנים אל פנים שנאמר (ישעיה לג) מלך ביפיו תחזינה עיניך · אמרו ישראל (שם) היאך אנו רואין פניך והלא מסרתנו ביד אדום שנא' (דניאל ז) דחילא ואימתני · אמר להם אל תיראו מהם שעתידים אתם שתאמרו לי היכן הם · הה"ד (ישעיה לג) את עם נועז לא תראה ואתם רואים שמחתה של ציון שנאמר (שם) חזה ציון קרית מועדנו עיניך תראינה ירושלים נוה שאנן: [ט] ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו · הה"ד (תהלים סח) ברוך ה' יום יום · אמר הקב"ה לישראל [א] במדה שאדם מודד בה מודדין לו · אני נתתי לכם את התורה שתהיו עוסקים בה יום יום שנאמר (משלי ח) אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום וכן (ישעיה נח) אותי יום יום ידרושון · חייכם שאשביע אתכם לחם מן השמים יום ביומו שנאמר (שמות טז) ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתי וגו' · ולא עוד אלא שאני מברך אתכם יום יום שנאמר (תהלים סח) ברוך ה' יום יום יעמס לנו · וכשאתם עושים רצוני אני קורא אתכם העמוסים מני בטן (כ) ומעמים אני לכם כוס ישועות בזכות בחמ"ק שנקרא אבן מעמסה שנאמר (זכריה יב) והיה ביום ההוא אשים את ירושלים וגו': [י] ויותירו אנשים ממנו · [ב] אלו מחוסרי אמנה שהיו בהם · ומי הם אר"ש בן לקיש [ג] אלו דתן ואבירם · נאמר כאן אנשים ונאמר להלן אנשים שנאמר (במדבר טז) סורו נא מעל אהלי האנשים מה אנשים שנאמרו להלן דתן ואבירם אף אנשים שנאמרו כאן דתן ואבירם · וירם תולעים ויבאש · וכי יש לך דבר שבתחלה עושה תולעים ואח"כ מבאיש אלא שהקב"ה בקש להראות מעשיהן לבריות שלא יריח את ריחו בערב ויעמדו וישליכו אותו · אלא שה"ה עושה לכל אותו הלילה שורות שורות של תולעים מיד ויקצוף עליהם משה · [ד] כיון שכעס שכח לומר להם שילקטו ביום הששי שני עומרים לאחד · כיון שהלכו ולקטו ביום הששי ומצאו כפלים באו הנשיאים ואמרו למשה שנאמר ויבואו כל נשיאי העדה ויגידו למשה ומה אמר להם הוא אשר דבר ה' ואינו אומר הוא אשר דברתי אלא אשר דבר ששכח · ועל זה נאמר עד אנה מאנתם שהוא מכנים משה בכללם: [יא] ראו כי ה' נתן לכם את השבת · לא היה צריך לומר אלא דעו מה ראו אלא כך אמר להם הקב"ה אם יבואו עובדי כוכבי' ויאמרו לכם למה אתם עושים את יום השבת ביום הזה אמרו להם ראו שאין המן יורד בשבת · ומהו נתן לכם נתנה ולא לעובדי כוכבים מכאן אמרו [ה] אם יבואו מעובדי כוכבים וישמרו את השבת לא דיים שאין מקבלים שכר וכו' שנאמר (בראשית ח') ויום ולילה לא ישבותו וכן הוא אומר (שמות לא) ביני ובין בני ישראל וגו' · משל למלך יושב ומטרונא יושבת כנגדו העובר ביניהם חייב: [יב] א"ר לוי [ו] אם משמרים ישראל את השבת כראוי אפילו יום אחד בן דוד בא · למה שהיא שקולה כנגד כל המצות · וכה"א (תהלים צה) כי הוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתו וצאן ידו (כא) היום אם בקולו תשמעו · א"ר יוחנן אמר הקב"ה לישראל אע"פ שנתתי קצבה לקץ שיבא בין עושין תשובה בין שאין עושין בעונתה היא באה · [ח] אם עושין תשובה אפילו יום אחד אני מביא אותה שלא בעונתה · הוי היום אם בקולו תשמעו: וכשם שמצינו שעל כל המצות בן דוד בא · על שמירת יום אחד של שבת בן דוד בא · לפי שהשבת שקולה כנגד כל המצות · א"ר אלעזר

מסורת המדרש א מגילה דף י"ב סוטה דף ח' · ירושלמי סוטה פרק ח' · תוספתא סוטה ריש פרק ג' · במדבר רבה פרשה ט' · מדרש תהלים ריש מזמור פ"א · פסיקתא רבתי פיסקא ל"ט · ב מכילתא כאן מכלתא דויסע פרשה ה' · ג לעיל פרשה א' וש"נ · תנא דבי אליהו רבא פרק י"ח · ד עיין פסחים דף ס"ו · אדר"נ פרק א' · ויקרא רבה פרשה י"ב · ה סנהדרין דף נ"ח · דברים רבה פרשה א' · ו ילקוט סדר תשא רמז שפ"א · ז שבת דף קי"ח · ירושלמי תענית פרק א' · מדרש תהלים מזמור צ"ה · ילקוט תהלים רמז תתנ"ב · ח שיר השירים רבה ריש פרשה ה' ·

חדושי הרד"ל

(כ) ומעמים אני לכם כוס ישועות · מסיפיה דקרא האל ישועתנו כד"א כוס ישועות · ודרש יעמס שיעמים הכוס על ידיהם וקרי ליה לשון עמיסה שהכוס גדול כדאמרינן ביומא (ע"ו) כסיה דדוד רכ"א לוגין · ואפשר רמוז ג"כ למ"ש בסנהדרין (ק"י) שעתיד הקדוש ב"ה ליתן לכל צדיק מלא עומסו: (כא) היום אם בקולו תשמעו · בשו"ט שם מסיים כתיב הכא היום וכתיב לקמן זכור את יום השבת (וכמ"ל קרא דשבת היום) ובירושלמי ריש תענית מימריה דר' לוי דשבת יליף לה מקרא אחרינא · ועי'

חדושי הרש"ש

ותשר זגוניה מפניה וכן רבות · וכן בחלק ל"ו ב' דרשו פרשה זו על ישראל בני עמון ומואב שיכבי ביטי כו' וע"ש במהרש"א בח"א: (טז) היאך אנו רואין כו' ואימתני · הוא לבאור על לכך יהגה אימה

מתנות כהונה

[ויתלו עיניהם גרסינן]: וישליכו אותו · ולא יהא נודע שהותירו : ששכח · משה רבינו ע"ה : מכנים משה · על ששכח מחמת הכעס : מכאן אמרו · בפרק ד' מיתות : היום אם בקולו וגו' · גם זה שם :

פירוש מהרז"ו

ישעיה ס"ג י"ז : בעת במרום תמריא · אפילו עתה שחטאו ונענשו אם ישובו יש תקוה לשוב למעלתם להתרומם לשמים ובתיבת כעת מרומז התשובה כמ"ש ב"ר פר' כ"א ס"ו ואין ועתה אלא תשובה ע' מש"ש וכן בתיבת כעת · ובכן תשחק על שונאיך הבוטחים בסוס ורכב · וכל זה מרומז במ"ש הוא מרומים ישכון : זה הקב"ה · שהולך לצדקות וכו' הוא שוכן עם הקב"ה שוכן מרום : זה דוד · שכתוב אצלו ה' סלעי ומצודתי וכן משגבי כמ"ש שם וקרן ישעי משגבי : זה אברהם · כמ"ש לעיל ס"ה וס"ג : לחמו ניתן זה הקב"ה · שייך למ"ש מרומים ישכון זה הקב"ה ודורש גז"ש : זה המן וכו' זה הבאר · עיין ריש סימן ובשביל דרשה זו הובא כל הדרשה לכאן ומ"ש מימיו נאמנים מ מן דבור כמ"ש מסיר שפה לנאמנים שנותן ע"י נאמנים הם משה ואהרן וכמ"ש בכל ביתי נאמן הוא והיה הבאר עולה ע"י דבורם כמ"ש עלי באר ענו לה : כבני תורה · וזהו לחמו ניתן וכמ"ש לחמו בלחמי וכן הוי כל צמא לכו למים וזהו מימיו נאמנים : דחילא ואמתני · וזהו מ"ש שם לבך יהגה אימה : [ט] דבר יום ביומו · וס"ד למען אנסנו הילך בתורתי אם לא ואיך הוא נסיון וזה ע"פ המן ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל ומנגד וע"פ מדה י"ז כאלו כתוב הילך בתורתי יום יום · וע"פ גז"ש ומדות הנ"ל על ברכות יום יום · ומ"ש יעמס לנו ועמיסה שייך במשא כבד ולא אצל ברכה ע"כ דורש ע"פ גז"ש וממעל יעמוס לנו העמוסים מני בטן שכ"י נושא משאם אף שאינם ראוים · ולנו פירש אותנו : ומעמים לכם כוס ישועות · כי עמיסה ונשיאה הם שמות שוים ונרדפים כמ"ש העמוסים וגו' הנשואים וגו' ואצל כוס כתוב כוס ישועות אשא וע"כ דורש יעמס לנו האל ישועתנו על כוס ישועות אשא : אשים את ירושלים · אבן מעמסה : [י] דתן ואבירם · ע' לעיל פ"א סי' כ"ט וש"נ ומבואר · וכאן ע"פ גז"ש : וכי יש דבר · כי ע"י ההבאשה בא הרימה ולא בהיפך : שורות שורות · וזהו כפול לשון וירם תולעים שע"פ מדה ט' וממעל כאלו כתוב וירום רמה ויתלע תולעים וע"פ מדה י' שורות רמה · שורות תולעים · ובמכילתא דורש שהוא מקרא מסורס ע"פ מדה ל"ח כאלו כתוב בהיפך ויבאש וירם תולעים וכמ"ש בפסוק כ"ד ולא הבאיש ורמה לא היתה בו וזהו פשט המקרא וכאן כמו שכתוב וחולק על המכילתא · ויותר נכון לומר כי שניהם אמת לדקו יחרו שתחלה הבאיש לצורך התולעים שנתהוו ואח"כ נשמע ההבאשה והרגישו בו : כיון שכעס שכח · וכמ"ש בפסוק כ"ג הוא אשר דבר ה' אחר שבאו הנשיאים ושאלו ומשמע אשר דבר ה' כבר ולמה לא אמר מכבר אלא ששכח · וע' ספרי מטות שחושב ג' דברים ששכח אחר שכעס · באונן · ובמי מריבה · ובמדין · ולא חשיב זאת ובזיק"ר פ' י"ג בסי' א' חשיב זאת ולא חשב מי מריבה ועי' מש"ש : משה בכללם · שנתפל על ידיהם שכעס ושכח דבר ה' והיה סבור שיאמר להם בערב שבת סמוך למעשה ובין כך אירע שהותירו המן ושכח : [יא] מהו ראו · איזה דבר יש כאן לראות לאות ולמופת אח"ע לישראל ח"ע לשונאי ישראל וכמ"ש ב"ר פר' י"א ס"ס ה' : [יב] אפילו יום אחד · פי' שבת אחת כ"ה במדרש תהלים מזמור צ"ה · וילקוט שם · ובשבת קי"ח איתא בשם ר"י שתי שבתות : היום אם בקולו תשמעו · וכמ"ש במ"ת הנ"ל וילקוט שם היום אם וגו' וכתיב שמור את יום השבת לקדשו : קצבה לקץ · כמ"ש חבקוק ב' ויפח לקץ ולא יכזב וכמ"ש בדניאל ח' י"ט כי למועד קץ ושם י"ב ו' עד מתי קץ הפלאות ושם פסוק ט' עד עת קץ וזהו אני ה' בעתה ·

יפה תואר

יגיעה כלומר למה תיגע לריק באמונותיך · יען כי הוא בלי פחד אלהים לנגד עיניו : יופי פנים אל פנים · היינו השגת אמתת מציאתו · וכן מה שמסיים ואתם רואים שמחתה של ציון · פי' שלותה והצלחתה וקיום המצות התלויות בה. שזה עיקר שמחתה וכעין מ"ש מראה לך יופי פנים אל פנים : הה"ד ברוך ה' יום יום · בא לדרוש ולקטו דבר יום ביומו על דבר התורה שמחויב לעסוק בה יום יום וכדמסיים וזה שאמר הכתוב למען אנסנו הילך בתורתי אם לא · פי' לנסותו אם יועיל לו שלחם שאמטיר עליו מן השמים וילך בתורתי או לא יועיל : שתהיו עוסקים בה יום יום · פי' שלא יפסיקו מעסק התורה גם יום אחד · וכנגד זה יתן להם ה' מזונם יום יום ולא יצטרכו להתבטל ממנה וכמ"ש לא נתנה תורה להדרש אלא לאוכלי המן · והבדרשי הוסיף עוד שמלבד היותו מזון מוכן היה בתכלית הדקות ורב הטובה והיה נבלע באבריהם עד שלא היה לו מותר להתבטל רגע מלמוד התורה ודרש יום יום תמיד בלי הפסק זמן · ואע"ג דבפ"ק דחגיגה איתא דר' יוחנן דריש ואותי יום יום ידרושון וכי ביום דורשין אותו ובלילה אין דורשין אותו א"ל לומר לך כל העוסק בתורה אפי' יום אחד בשנה מעלה עליו הכתוב כאלו עוסק בכל השנה כולה לא בא לדחות יום יום מהוראת תמידי כי זה א"א · אבל יום יום מורה אף כי בזמן ימשך תמיד בכל ואת יש הפסק בינתים וכמו כדברה אל יוסף יום יום לא היה הדבור מתמיד בלי שום הפסק אבל מדי יום ביומו היתה מדברת · וכן גשלמי נדרי יום יום פי' בכל יום אבל בהפסק זמן בינתים אמנם בתורה דכתיב לא ימוש ספר התורה הזה מפיך · ורק בעת האוכל ובעת שינה דא"א לחיות בלעדם צריך להיות תמיד · ולכן מקשה שפיר למה כתיב ואותי יום יום ידרשון דמשמע בהפסק זמן ולא תמיד · ומה דמקשה שם וכי ביום דורשין ובלילה אין דורשין לאו דוקא נקט לילה אלא הקושיא היא וכי יש הפסק זמן בעסק התורה הלא לא ימוש כתיב ומשני כי האונס לא נחשב להפסק ויום אחד בשנה אם הוא עפ"י אונס נחשב כאלו כי' יום יום : שנאמר ברוך ה' יום יום וגו' כי יעמס לנו ברכה בשכר התורה דלפני זה כתיב עלית למרום שבית שבי דקאי על התורה כדלקמן פרשה כ"ח : אלו מחוסרי אמנה · פי' שהותירו עד בקר לא בשביל שהתעצלו ללכת למחר וללקוט · אבל בשביל שחסרה להם האמונה ופחדו שמא לא ימצאו המן למחר · ולכן קצף עליהם משה : וכי יש לך דבר שבתחלה עושה תולעים כו' · ע' בזה ברמב"ן מה שטען על זה ומה שהשיב על זה הרא"ם : שורות שורות · נראה דמפרש וירם תולעים לשון רוממות כי התולעים שתרוממו זה על זה ועשו שורות שורות : שכח לומר להם שילקטו ביום הששי · ומה שלא אמר להם זה כשאמרו לקטו ממנו איש לפי אכלו וביום הששי ילקטו להם משנה · וזה פי' לפני הקצף · משום שחפץ להגיד להם קרוב ליום הששי · וירידת המן תחלה ביום הראשון כדאיתא במסכת שבת : לכם ניתנה כו' · [הטעם בזה כי השבת נתנה להיות לאות כי הוא ברא את העולם מאפס המוחלט והוא משגיח על כל אשר נעשה בארץ · ומטעם זה בשבת בעינן נר"ס גם לה' וכדכתיב שבת הוא לה' אלהיך (וכמ"ש במגן אברהם בסימן רמ"ב ס"ק א') והכופר בבריאת יש מאין או האומר כי ה' הסיר השגחתו מן הארץ למה לו את יום המנוחה הלא הוא מחלל בזה את התכלית אשר לשמירת השבת · והיה שמירתו את המנוחה לעון כמו ישראל שמחלל את השבת במלאכה אשר ענשו מפורש בתורה · ומזה הטעם אמרו כל המשמר שבת כהלכתו אפי' הוא עובד ע"ז כדור אנוש מוחלין לו · כי בזה שמשמר את השבת כהלכתו מגיד בנפשו כי שב הוא מחטאתו ועי' ריש הלכות שבת] ומ"ש יום ולילה לא ישבותו הטעם כדי שלא יפנו אחרי יצרם הרע ביום מנוחתם · ויתמהו לה' בשלותם כדור המבול אשר הכעיסו את ה' מתוך שלותם : היום בקולו תשמעו · פי' ביום אשר נשמע בקול ה' אז נהיה אנחנו עם מרעיתו וצאן ידו : לפי שהשבת שקולה כו' · הטעם למה שקולה היא ככל המצות משום שיש בה אזהרות רבות שכבודם עלה על האדם לזכור בהן · וכמו ארבעים מלאכות חסר אחת · וכמה שבותים שהזהירו רבנן עליהם

ידי משה

וי"ל דאתי' כמ"ד לחם אבירים אכל איש לחם שמלאכי השרת אוכלים אותה א"כ לעתיד אף שיהיו כמ"ש מ"מ יאכלו את המן שהוא מאכל של מ"ה מאכל רוחני : להראות מעשיהן · פי' החטא מה שהותירו מן המן שיתפרסם הדבר : כיון שכעס שכח · והקשה יפ"ת והנה הי' ראוי לומר להם דין זה שלא ילקטו בשבת וירד להם ביום ו' ב' עומרים תיכף ביום א' כמו שאמר להם כל הפרשה של מן והשכחה הי' ביום א' והכעס הי' אח"כ ביום ב' כשהותירו וי"ל שמשה מתחלה לא אמר להם בכוון ביום א' שהיה סובר לומר להם ביום ו' ודבר בעתו מה טוב אמנם כשראה שהותירו ושאלים היה ראוי לומר להם שביום ו' אף שיותירו לא יבאש רק מתוך הכעס שכח לומר ביום ב' כנ"ל : משל למלך וכו'

וגמרא

אלעזר בר אבינא (כב) מצינו בתורה ובנביאים ובכתובים ששקולה שבת כנגד כל המצות · בתורה מנין שבשעה ששכח משה לומר להם מצות שבת אמר לו הקב"ה (שמות יד) עד אנה מאנתם לשמור מצותי וגו' · ומה כתיב אחריו ראו כי ה' נתן לכם את השבת · בנביאים מנין שנאמר (יחזקאל כ) וימרו בי בית ישראל במדבר בחוקותי לא הלכו · מה כתיב אחריו (שם) ואת שבתותי חללו · בכתובים מנין שנאמר (נחמיה ט) ועל הר סיני ירדת ודברת עמהם · מה כתיב אחריו ואת שבת קדשך (כג) הודעת להם · אמר להם הקב"ה לישראל אם תזכו לשמור שבת מעלה אני עליכם כאלו שמרתם כל המצות שבתורה ואם חללתם אותה מעלה אני עליכם כאלו חללתם כל המצות · וכן הוא אומר (ישעיה נו) שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע · [א]בעת שאדם שומר את השבת גוזר גזירה והקב"ה מקימה שנאמר (שם נח) אם תשיב משבת רגלך · מה כתיב אחריו (כד) אז תתענג על ה' · כמה דתימא (תהלים לז) והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך · ולא עוד אלא כל מה שאתה אוכל בעולם הזה אינו אלא מן הפירות · (יז) אבל הקרן קיימת לך לעוה"ב שנאמר (ישעיה נח) והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי ה' דבר :

פרשה כו

א **ויבא** עמלק הה"ד (איוב ג) לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רוגז · לא שלותי מבבל · ולא שקטתי ממדי · ולא נחתי מיון · ויבא רוגז באדום · ד"א לא שלותי (א) מגזירה הראשונה שגזר פרעה עלי שנאמר (שמות א) וימררו את חייהם · והעמיד לו הקב"ה (ב) גואל זו מרים על שם המירור · ולא שקטתי מגזירה שנייה (שם) אם בן הוא והמתן אותו · והעמיד הקב"ה גואל זה אהרן על שם ההריון · ולא נחתי · מגזירה שלישית שגזר ואמר (שם) כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו · והעמיד הקב"ה גואל על שם המים זה משה שנאמר (שם ב) כי מן המים משיתיהו · ויבא (ג) רוגז זה עמלק : ב ויבא עמלק · מה כתיב למעלה מן הענין ויסעו כל עדת בני ישראל (א) ואין מים לשתות לעם · לעם לא היה · לצאן ולבקר היה · מיד באו לעשות מריבה עם משה ואמרו לו למה זה העליתנו ממצרים · (ד) [ב]מיכן היה ר"י אומר (ה) נפל ביתא חבל לכוותא (ו) אני ומקני בצמא י"א בהמתו של אדם אינה אלא חייו · יוצא אדם לדרך אם אין בהמתו עמו מסתגף הוא · מיד עמד משה בתפלה שנאמר (שם יז) ויצעק משה אל ה' לאמר מהו (ו) לאמר אמר לפניו רשב"ע הודיעני אם הורגים אותי אם לאו אמר לו מה איכפת לך (ז) עבור לפני העם · מהו עבור א"ל (ג) עבור על דבריהם · (ד) ר' מאיר אומר מהו עבור אמר הוי דומה לי מה אני משלם טובה תחת רעה אף אתה הוי משלם טובה תחת רעה שנאמר (מיכה ז) מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע · רבי יהודה אומר עבור על חטייא שלהם · ורבי נחמיה אומר עבור לפני העם · (ח) מי שיש בו גאוה יבא וידבר כנגדך · וקח אתך מזקני ישראל · שיהיו עדים שלא יהו אומרים לך מעיינות היו שם · ומטך אשר

מכורת המדרש א שבת דף קי"ח · פסיקתא רבתי פיסקא כ"ג סימן ט' · ילקוט ישעיה רמז שנ"ו · ב מכילתא כאן מסכתא דויסע פרשה ז' כל הענין · ילקוט כאן רמז רס"א כל הענין ·

חדושי הרש"ש

ג"כ דכתיב שם : (יז) אבל הקרן כו' לעוה"ב שנאמר והאכלתיך נחלת יעקב גו' · מתבאר ע"פ מאמרם ז"ל שיעקב ועשו חלקו ביניהם · עשו לקח העוה"ז ויעקב לקח את העוה"ב :

(א) ואין מים לשתות השם כנ"ל : (ב) אני ומקני כו' · ע"ש וכצ"ל אותי ואת בני ואת מקני בצמא : (ג) עבור על דבריהם · נראה דר"ל שעבור מלדבר עליהם דברי שרה · שיסקלוך (וכינוי דדבריהם הוא כמו ולא יכלו דברו לשלום) וזהו קרוב לפירש"י בחומש ע"ש · שוב ראיתי להמפרש דמכילתא שפי' כן : (ד) רמ"א מהו עבור אמר הוי דומה לי כו' · ור"ל עבור מלפניהם שלא תדקדק במדותיהם שהם מתלוננים

חדושי הרד"ל

שה"ר פ"ה פ"ב וכויק"ר רפ"ג וקה"ר פ"ו ובשבת (קיז:) : (כב) מצינו בתנ"ך ששקולה שבת כו' ירושלמי ספ"ג דנדרים : (כג) הודעת להם · מצוה והוקים ותורה צוית להם כנ"ל ועיין בירושלמי שם : (כד) אז תתענג · עמ"כ שפי' כאן המתחטא · והמה שבתנחומא פרשה ראה סי' י"א ופסיקתא דעשרת הדברות אמרו לשון זה שבשביל שבת ישראל מתחטאין לפני המקום שנאמר אז תתענג · אבל מכאן הפי' נכון כדברי הי"מ שהוא כמו ג"כ שיתענג על ה' ויתן לו משאלות לבבם שיגזור ויקם לו :

(א) מגזרה הראשונה · ע"ל פ"א : (ב) גואל זה מרים על שם המירור · בלידת מרים התחיל המירור וקושי השעבוד כדאיתא בשע"ר פ"ג ובשה"ר פ"ב פ"ע · אלא ר"ל בזכותה פסק אח"כ המירור וכן בכל הני דלקמן : (ג) רוגז זה עמלק · ויבא עמלק כמדומה שהיה ראוי לגרוס כאן עוד · והעמיד להם הקב"ה גואל זה יהושע על שם הישועה : (ד) מכאן היה ר"י אומר נפל כו' · לשון מכילתא כאן כל הענין : (ה) נפל ביתא חבל לכוותא · עיין מ"כ ובמפרשי המכילתא · ונראה לפרש שהוא נמשך למטה לקרא דאני ומקני בצמא (וכעין שפי' במפרש המכילתא בד"א) ומפני נדבר תימא הוא אחר שהזכירו מיתת עצמם הזכירו גם לצער המקנה משאומר את הגדולה חוזר לומר הקטנה · לכן אומר כדרך הרואה כל ביתו נופל אין נמנע לומר גם כן אבל על כוותא על חלון הבית שנשבר ונפסד כן דרך המצטער להזכיר קטן וגדול יחד וכן הי"א שבהמתו הוא חייו בא ליישב זה : (ו) לאמר מה אעשה לעם הזה · עוד מעט וסקלוני א"ל רבש"ע הודיעני כו' כנ"ל ועיין במכילתא שם · והא דהודיעני דרש מן לאמר וכדדרש בספרי פ' פנחס על ד' לאמר שכתיבין בחמשה ועי' לקמן ר"פ ואתחנן : (ז) לפני העם מהו עבור · רמ"א א"ל עבור על דבריהם הוי דומה כו' כנ"ל ועי' במכילתא : (ח) מי שיש בו גאוה

פירוש מהרז"ו

ואם עושים תשובה על זה נאמר אחישנה וכמ"ש סנהדרין (צ"ח א') ע"ש ור' יוחנן סובר דמ"ש היום אם בקולו תשמעו על התשובה ולא על השבת דלשיטתיה אזיל דס"ל ב' שבתות כנ"ל · ומ"ש כאן וכשם שמצינו וכו' תתימה לדברי ר"ל הנ"ל : ששכח משה אמר להם עד ובו' · שאם היה אומר לישראל הייתי אומר שכולל כאן חטאים אחרים שהכעיסו אותו אך למשה שכוללו עמהם לא היה רק על השבת כנ"ל סוף ס"י : ומה כתיב אחריו · זה עוד ראיה שתחלה אמר מצותי ואח"כ אמר שבת לבד · וע' ד"ר פ"ד ס"ד : וימרו בי בית ישראל · ולפני זה כתוב ואתן להם את חוקותי ואת משפטי הודעתי אותם וגם את שבתותי נתתי להם הרי שמיחד השבת כנגד כל החוקים והמשפטים בלווי וכן שם בפסוק י"ט כ"א ג"כ כלל ב' פעמים והמדרש לא חשב אלא הב' : אז תתענג וגו' והתענג וגו' · שבת (קי"ח) אז תתענג עונג זה איני יודע מהו כשהוא אומר והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך הרי פ"ש אז תתענג שנותן לו משאלות לבו · ועי' ד"ר ריש פר' ג' ומש"ש : שנאמר והאכלתיך נחלת · הילק"ל והנחלתיך נחלת וכי הנחלה אוכלים ע"כ דורש שהנחלה הוא הקרן והאכלתיך הפירות מן הנחלה וכמ"ש אמרו צדיק וגו' כי פרי מעלליהם יאכלו וע"פ מדה ט' וממעל וי"ז כאלו כתוב והנחלתיך נחלת יעקב הביך והאכלתיך הפירות וכמ"ש שבת (קי"ח) לא כאברהם וכו' ולא כיצחק וכו' אלא כיעקב שהיה נחלה בלא מצרים על שכתוב בו שסמך השבת כמ"ש ב"ר פ' ע"ע ס"ס ו' · וע' ב"ר פ' י"א ס"ז · ועי' ב"ר פר' ס"ע ס ס ה' :

פרשה כו סי' א לא שלותי · ע' ב"ר פר' פ"ד ס"ס ג' וע' לעיל פ' י"ז ס"ד · וכאן דורש מדה ע"ו איך אמר איוב לא שלותי הלא כאיוב פ"ז י"א כתיב שליו הייתי והכריע ע"פ מדה כ' אא"ע לאיוב א"ע למי שהיה לו כמה מיני צרות וע"פ מדה י' ד' לשונות על ד' מיני צרות וע"פ גז"ש של תיבת ויבא כדלקמן : מגזירה ראשונה · לעיל פר' א' סי' י"ב ע"ש מש"ש : מרים ע"ש המירור · ע"פ מדת ממעל עי' לעיל פ"א בסי' י"ג וש"כ ואז נולד הגואל מגרה זו לבסוף פ"ו שנה והקדים רפואה למכה וכמ"ש ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים מיכה ו' הרי שמרים ג"כ גואלת כמשה ואהרן : אהרן ע"ש ההריון · שעל ידי גזירה זו פירשו מנשותיהם שלא יהיה להם הריון ואז נולד אהרן שהיה גואל לבסוף פ"ג שנה וכן הוא בספר הישר · וגם כשנולד בטלה הגזירה : כי מן המים משיתיהו · ואז בטלה הגזירה ובסוף היה הוא הגואל ועי' שמ"ר פ"א סי' כ"ה כיון שהושלך ליאור בטלה הגזירה : זה עמלק · שכתוב בו ויבא עמלק ע"פ גז"ש שתיבה עצמה מרומז על איזה צרה מדבר · ולא חשיב הגזירה הרביעית המבוארת לעיל פ"א סי' י"ב פר' ה' ריש סי' י"ח שלא יתנו התבן וקש כי כאן הושב הצרות עם הגואלים וכבר חשב את משה בג' ועל כן חשב את עמלק שהיה עוד גואל רביעי זה יהושע כמ"ש בסמוך סי' ג' ומה שהוצרך לחשוב הגואלים יתכן שכוון למ"ש ב"ר סוף פל"ח וע"ש בפירושי וכן כאן : ב מה כתיב למעלה · עי' ויק"ר פל"ע ס"ה ותבין עיקר של דבר בכל מקום שאמר המדרש מה כתיב למעלה · ודורש סמוכים שסמוך למ"ש היש ה' בקרבנו כתיב ויבא עמלק · ואגב הביא כל הענין והורשו : לצאן ובקר היה · ותמהו בעצמם שלא היה להם להריב אלא לבקש ולהתפלל · ועוד שאמרו אותי ואת בני ואת מקני ולמקנה היה מים · וכמ"ש לעיל פר' כ"ה ס"ד ובשם המכילתא שם ובפסוק וילונו במרה וכן כאן בהדיא במכילתא : חבל לכוותא · עי' מ"כ · ובמכילתא הגירסא אבל לכוותא · והכוונה על שהחלון מקום אלל יגיע לו השבר תחלה וההפסד ניכר וגדול על שהוא מקום האורה כך משה אור לישראל ובכל צרה ומריבה הרגים הוא תחלה : יש אומרים בהמתו וכו' · לשון המכילתא השוו בהמתם לגופן אמרין בהמתו של אדם וכו' כמו כאן : ויצעק משה וגו' · וס"ד עוד מעט וסקלוני וזהו מ"ש לאמר וכו' אם הורגים אותי : מה איכפת לך · אין לך אפילו חששא עבור לפני העם ותראה שלא יגעו בך כלל וכמ"ש בדברי ר"נ בסמוך והגי' במכילתא ויאמר ה' וגו' עבור על דבריהם (והם חסר דעת ר"מ) רי"א עבור מהם שאתה מוצא להם את המים (פי' שלא תעשה בפניהם שימצאו עלילה) ר"נ אומר עבור על חטא שלהם · ד"א עבור לפני העם ודגייס ליה

ידי משה

וכו' עד שעובר בינינן חייב · והטעם שב"נ חייבים על שמירת שבת לפי שבשבת מורה על ששפט מן המצות וב"נ הם אחת המצות ועוד שבשבת מורה על עוה"ב ע"ד ו' אלפים הוה עלמא ואלף ז' הוא עוה"ב ואין לגוי של נח חלק בעוה"ב : מה כתיב אחריו אז תתענג על ה' · והם נאמר והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך והוא כמו ג"ם שכל מה שאתה גוזר אני מקיים אבל פי' מ"כ לא עמדתי על דעתו : מכאן הי' ר"י אומר נפל ביתא חבל לכוותא · פי' הנה שפי' למקנה לשתות כיון שלא היה להם מים לשתות לא יספיק גם למקנה כי הם ישתו ולא המקנה כי אדם קרוב לעצמו ונמצא שלא יספיק לא להם ולא למקנה ויותו שניהם לז"א אני ומקני וגו' אבל הי"א מתרצים שאמרו אני ומקני שבוודאי אם היו שותים הם לבדם היה מספיק אלא שהגיע להם המקנה כמו חייו וירלו להשקות גם כן המקנה ולא יספיק לשניהם ודו"ק אבל מת"כ כהונה פירש פירוש אחר : ורבי נחמיה אומר וכו' · רוצה לתרץ לפני העם לסמוך אל וקח אתך מזקני ישראל לומר מאחר שהלך לפניהם יאמרו שמלא

יפה תואר

ובפרט להזהר על כל נעד שלא ילכד בהרגלו אשר הוא רגיל לעשות כל ימות החול · עד כי כל מעשי הליכתו ודבורו ביום השבת לא יהיו כמו שהם בימות החול לכן שכרם הרבה מאד · [ולא רחוק לאמר כי גדולה שמירת שבת מאד בשביל שיש בה התחבות מה שיש לאדם לבוראו · להאמין כי הוא ברא את השמים ואת הארץ · וכן התחבות מה שבין אדם לחבירו כמו אתה ועבדך ואמתך כמוך · וכן התחבות לנפשו לענג את השבת ולרעיון לתת אוכל גם לעניים כדאיתא בספרים · ובזה חשובה היא מאד ושקולה ככל המצות] ולפ"ז אין זה סותר למה שאמרו בפ"ד דנדרים שקולה מילה כנגד כל המצות · וכן על ציצית איתא בספרי שכל המקיים מצות ציצית מעלה עליו הכתוב כאלו קיים כל המצות כלן · וכן אמרו על צדקה שהיא שקולה ככל המצות · כי מעלת המילה הוא לזכך את המדות וכמ"ש בב"ר פי"א ובבחינה זו היא שקולה ככל התורה · וכן מצות ציצית בשביל שכתוב בה וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' · ולכן יקרה היא מאד בבחינה זו · וגם מצות צדקה גדולה היא כי שכרה ופירותיה היא בעוה"ז ועוה"ב כדאיתא בירושלמי פ"ק דפאה · ושבת בבחינה שהיא קשה מאד לשמרה · ולכן כל אחת בבחינתה גדולה ויקרה היא ושקולה בענינה ככל התורה כולה : וכה"א שומר שבת מחללו וגו' · פי' כי השומר שבת מחללו נחשב לו כאלו שומר ידו מעשות כל רע : אינו אלא מן הפירות · והא דלא מני בברייתא דפאה בהדי דברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב י"ל דתני ושייר :

לא שלותי מבבל · עיקר הקושיא הוא בקרא למה כתיב ויבא עמלק דלשון בא משמע דבא על נכון ועמלק שלא לא ידע מחנות ישראל כי נסעו ממסע למסע ולא כתיב וימלאם או ויפגעם וכדומה וכדכתיב אשר קרך בדרך ובמכילתא דרשו ע"ז כמה דרשות · לכן הביא ע"ז את הכתוב ויבא רוגז וימשכם גם ויבא עמלק שבא לסרגיו ולצער את ישראל · והנה מה שדרש לליפנא קמא על בבל ומדי ויון ואדום כי בגזה הוא השלום שמתחזק כל הברכות שבעולם וכמו שדרשו ויבא יעקב שלם שלם בגופו בממונו בבניו ובתלמודו · ובבבל אבדנו כל אלה שנחרב הבית ושללו את רכושנו ונהרגו כמה נפשות והלכנו שבי לפני צר · וכן דרש ע"ז לא שלותי · אבל לא שקטתי משמע רק פחד ומגור וזה היה במדי כי לא מלאו אז מנוחה · אבל הי' להם עושר ובנו לארצם לבנות הבית · ולא הרגו איש מישראל · ולא נחתי דרש על אנטיוכס שגזר להעביר על דת שאמרו כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל ותסרה להם מנוחת הנפש והצלחת הרוחני ע"כ אמר ע"ז לא נחתי · ואמר ויבא רוגז על רומי כי רגז הוא על חירוף וגידוף וכמו ובטוחות לפרגיזי אל · אל תרגזו בדרך והרומיים חרפו אותנו והטיחו דברים כלפי מעלה לדבר על ה' ועל משיחו · ובויק"ר פי"ג אמרו עליהם לא דיה שאינה מקלסת להקב"ה אלא מחרפת ומגדפת ואומרת מי לי בשמים · ולשון השני דדרש לא שלותי על גזרת הגוף שאז הסרה להם שלות הגוף שזו היא עיקר שלום אדם · ומגרים העמעמו כישראל בפרך · ושקטתי על גזרת הבנים כי באמת לא איתו המילדות את הילדים כי יראו את האלהים אבל פחד ומגור להם פן יבקש פרעה עלה אחרת להשמיד את כל הילודים · ולא נחתי על גזירה שלישית כי אז פירשו מנשותיהן ונחסר מהם מנוחת הנפש · ויבא רגז דרשו על עמלק שחרף וגדף וזרק מילותיהם כלפי מעלה : מגזירה ראשונה · באמת היו כמה גזירות כמו וישימו עליו שרי מסים ויבן ערי מסכנות לפרעה כו' ובפ"ק דסוטה חשיב לי' בכלל וכן לעיל בפ"א · והנראה דחשיב רק הגזירות בפרים ורביה כי ויפרו את חייהם היו כדי לבטלם מפו"ר כדלעיל שם וכן שתי הגזירות האחרונות היו מענין זה · ותם ויבא עמלה שתוך מילותיהם היה מענין זה : לצאן ולבקר הי' · שהיו שם מים הרומים או מרים מעט שהבהמות יכלו לשתות · והמה באו מיד לעשות מריבה לאמר להמים אולי ולא

הכית בו את היאור · אמר לפניו רבש"ע מטה זה של פורענות הוא · הוא הבאיש המים במצרים והוא הביא י' מכות על המצרים · א"ל הקב"ה [א] אין מדתי כמדת ב"ו שהוא מכה באיזמל ומרפא ברטיה · אבל אני במה שאני מכה בו אני מרפא · לכך נאמר ומטך אשר הכית בו את היאור קח בידך (ט) כדי שידעו הכל שהוא של ברכה · והכית בצור · (ס) מהו והכית בצור אמר לו הקב"ה אם מבקשים הם מן האבן הזו הוציא להם · אם מן האבן הזו תן להם · כיון שיצאו המים השקו כל אהליהם של ישראל · מה כתיב שם (שמות יז) ויקרא שם המקום ההוא מסה ומריבה · ומה מריבה היתה שם · (י) ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן · [ב] ר' יהודה אומר אמרו אם רבון הוא על כל המעשים כדרך שהוא רבון עלינו נעבדנו ואם לאו נמרוד בו · ורבי נחמיה אומר אם מספיק לנו מזונותינו כמלך שהוא שרוי במדינה ואין בני המדינה צריכין לו כלום נעבדנו ואם לאו נמרוד בו · ורבותינו אמרו אם מהרהרים אנו בלבבנו והוא יודע מה שאנו מהרהרים נעבדנו ואם לאו נמרוד בו · אמר להם הקב"ה אם בקשתם לבדוק אותי יבא הרשע ויבדוק אתכם · מיד ויבא עמלק · מה כתיב שם (שם) היש ה' בקרבנו אם אין ויבא עמלק · וכי מה ענין זה אצל זה משל לתינוק שהיה רוכב על כתיפו של אביו וראה חבירו של אביו אמר לו ראית את אבא · אמר לו אביו אתה רוכב על כתפי ואתה שואל עלי · הריני משליכך ויבא השונא וישלוט בך · כך אמר הקב"ה לישראל אני נשאתי אתכם על ענני כבוד ואתם אומרים היש ה' בקרבנו לפיכך יבא השונא וישלוט בכם הוי ויבא עמלק: ג ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים · למה ליהושע מתחלה אתה דורש שהיה מבקש להדריכו למלחמה לפי שהוא עתיד להכניס את ישראל לארץ · ד"א למה ליהושע אמר לו זקנך על ידו ירדו למצרים לך הזדווג עם מי שאירע אותם בעלותם ממצרים · ד"א [ג] למה ליהושע אמר לו זקנך אמר (בראשית מב) את האלהים אני ירא · ובזה כתיב (דברים כה) ולא ירא אלהים יבא בן בנו שאמר את האלהים אני ירא ויפרע ממי שנאמר עליו ולא ירא אלהים · בחר לנו אנשים מהו אנשים · [ד] אנשים של חכמה וביראת חטא וצא הלחם בעמלק · מיכן אתה למד שהיו תחת ענני הכבוד שאין אומרים צא אלא למי שהוא שרוי בפנים · ומטה האלהים בידי · אמר לו (ו) מטה זה בידי (יא) שאמר המקום יהי בידך לעולם · ד"א ומטה האלהים בידי · כשעשה בו אהרן נסים נקרא על שמו שנאמר מטה אהרן · ובזמן שעשיתי אני בו נסים נקרא על שמי · ובזמן שהקב"ה עושה נסים נקרא על שמו שנאמר ומטה האלהים:

פרשת יתרו

פרשה כז א וישמע יתרו

[ה] הה"ד (משלי כז) רעך ורע אביך אל תעזוב · רעך זה הקדוש ב"ה כד"א (תהלים קכב) למען אחי ורעי · ורע אביך זה אברהם שנא' (ישעיה מא) זרע אברהם אוהבי · אל תעזוב ואם עזבת תן דעתך שלא תכנס לבית אחיך · ביום אידך זה ישמעאל ועשו · אמר רבי יהושע בן לוי כשהגלה נבוכדנצר את ישראל לבבל היו כפותים מאחוריהם · (א) כמו שכתוב במדרש איכה [ו] עד (שם כא) כי מפני חרבות נדדו · (א) אביכם שהיה מושלך במדבר פתחתי לו באר מים ואתם עשיתם כך · (ב) הוי (משלי כז) טוב שכן קרוב מאח רחוק · (ג) ד"א טוב שכן

מסורת המדרש א לעיל פרשה כ"ג · לקמן פרשה ל' · ויקרא רבה סוף פרשה י"ח · מכילתא כאן מסכתא דויסי פרשה ה' · תנחומא כאן סימן כ"ג וכ"ד · תנחומא סדר ויסב סימן ט' · אגדת בראשית פרק ס"ו · ילקוט כאן רמז רל"ס · ילקוט ירמיה רמז ש"ב · ב פסיקתא רבתי פיסקא י"ג סימן ו' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ג' · מכילתא כאן סוף פרשה ו' · תנחומא סדר יתרו סימן ג' · פלא סימן י' · ילקוט כאן רמז רס"ג : כל הענין · ג פסיקתא רבתי פיסקא י"ב סימן ה' · ד במדבר רבה פרשה ט"ו ופרשה כ"ב · תנחומא סדר שלח סימן ד' · וסדר מטות סימן ג' · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ד · ה תנחומא כאן סימן ה' כל הענין · ו פרשה כ' פסוק ב' וש"נ ·

חדושי הרד"ל

נחום · במכילתא הלשון וגייסם ליה ימלל · והייתי סבור בל"ג דרגש ליה ימלל כמו שהוא הלשון בכ"ר בכ"מ ובכ"ברי פ"ט שאוינו · אבל כאן כ"אם שפירשו לשון גסות הרוח וגאוה : (ט) כדי שידעו הכל שהוא של ברכה · עיין במכילתא שהמטה היה אחד מג' דברים שהיו ישראל מתרעמין עליהם שהם של פורענות והראה הקב"ה שהוא של ברכה ועיין לעיל פרשה פ' וממ"ש בס"ד : (י) ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן כו' · דבריהם שנויים במכילתא משמיה דר"א ור"י · ובתנחומא פ' יתרו ס"ג ופרשת פנחס מייתי לה משמיה דר"י ור"נ ורבנן בע"א קלת : (יא) שאמר המקום יהיה בידך לעולם · נראה שכוונה כמ"ש במכילתא אמר משה לפני הקב"ה במטה זה הוצאת כו' קרעת כו' במטה זה תעשה להם נסים וגבורות בשעה הזאת והיינו דאמר כאן שא"ל משה ליהושע (לאמן לבבו) שהמטה הזה אשר תעשה בו האותות א"ל הקב"ה שיהיה בידו לעולם · ויבטח שלעולם גם עתה יעשו בו נסים וגבורות :

(א) כמ"ש במדרש איכה · פ"ב ספ"ב · ושם מביא רק על ישמעאל מקרא דמשא ביער בערב · ועיין ספרי האזינו פסקא שכ"ב : (ב) הוי טוב שכן קרוב מאח רחוק · אפשר לעיין המאמר דרש שכן קרוב על הקב"ה שהשרה שכינתו בישראל ונקרא קרוב אלהים קרובים אליו (ועיין דב"ר פ"ב) : (ג) ד"א כו' · קרוב טוב היה יתרו כו' כנ"ל אל הקיני וגו' · ואתה עשית חסד עם כל ישראל כו' כנ"ל (וכן

חדושי הרש"ש

מתלוננים איכא כשיארע להם דבר אם נגד רצונם אבל אתה הוי דומה לי כו' : (ס) מהו והכית בצור כו' אם מבקשים כו' · ר"ל שלא היה צריך לומר אלא והכית בו כיון דהצור כבר נזכר · והוא ע"ד דרשתם בשבת (כ"ד ב') ולא תותירו ממנו עד בקר והנותר ממנו עד בקר שאין ת"ל עד בקר כו' ליתן לו בקר שני · ודברי היד"מ בזה אינן מחוורין : (ו) מטה זה בידי שאמר המקום כו' · ר"ל דלא תיקשי דבפרשה הקודמת אמר ליה הקב"ה ומטך כו' קח בידך · ועתה קורהו מטה אלהים :

(א) אביכם כו' פתחתי כו' ואתם כו' הוי טוב שכן קרוב · נראה דמפרשי שמות שכן קרוב לכנויים נשפי"ת · שכן · כדכתיב שוכן עד (ישעיה נ"ז) · קרוב · קרוב ה' לכל קוראיו (וכן האלהי מקרוב אני

מתנות כהונה

[ור' נחמיה אומר גרסינן : לבדוק אותו גרסינן] : להדריכו · להרגילו ולחנכו שיוכל עמוד בקשרי המלחמה : זקנך · יוסף הצדיק :

פרשה כז ורע אביך · זה אברהם · ופירש הכתוב אל תעזוב הקב"ה שהוא ריע לאביך אברהם · כן פירש רש"י ז"ל : במדרש איכה · סוף פסוק בלע ה' ולא חמל : אביכם כו' · כך אמר הקדוש ברוך הוא אביכם ישמעאל כשהיה כו' :

ולא

פירוש מהרז"ו

ליה ימלל (פי' מי שלבו גסה עליו לחלוק עליך ידבר) וכמ"ש כאן שיש בו גאוה וכאן בערבוב ושיבוש : אמר לפניו רבש"ע · במכילתא הגי' ומטך אשר הכית בו את היאור מפני שהתרעומות וזה אחד מג' דברים שישראל מתרעמין עליהם במטה וכו' : הבאיש המים במצרים · וכן יבאיש המים שיהן ע"כ פרש אותו אף שהוא בכלל היו"ד מכות וגם מאחר שע"י המטה באו המכות איך יבא ממנו עתה דבר טוב : מכה באיזמל · ע' לעיל פר' כ"ג ס"ג : מהו והכית בצור · ולא פי' באיזה צור · ע"כ הכוונה באיזה צור שירצה ע' במ"ר פ' י"ט ס"ס בהדיא : השקו כל אהליהם · וזהו ויצא וגו' ושתה העם שלא הוצרכו אפילו לילך לשתות אלא שתו מיד כי באו מים אצלם · וכמ"ש בתהלים ע"ח ונחלים ישטופו : מה מריבה היתה · שמ"ש אם יש ה' בקרבנו אם אין הוא מסה ונסיון ע"כ דורש שהמריבה הוא מ"ש שאם לא כן לא נעבדנו · ובתנחומא יתרו ס"ג הגי' מה נסיון היו מנסין וכו' ופי' לאיזה כוונה היו מנסין וע' מכילתא כאן · ובפסיקתא פר' י"ג ס"ה : אם הוא רבון כל המעשים · שאם היה כתוב היש בקרבנו ה' היה פי' שהספק אם הוא בקרבם אם לאו · אך מאחר שכתוב היש ה' תחלה · משמעותו אם ישנו בכל העולם שלא הסתפקו שישנו בקרבם אחר שראו כל הנסים ועמוד אש וענן וכמ"ש שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה וענגך וגו' ומ"ש בקרבנו ע"כ פי' כמו שהוא בקרבנו ע"פ מדה פ' וע' לעיל פ' י"ב ס"ב בראות · ומ"ש נעבדנו ע"פ מדה פ' שבכח מאמר היש ה' בקרבנו שהוא אדון הכל מחויב שיאמרו נעבדנו ואם אינו אדון הכל גם אנו וכו' · ור' נחמיה דורש תיבת בקרבנו ולא אמר אתנו שפי' על המזון שהוא בא במעינו וכמ"ש במדרש תהלים ע"ח בקרבנו בבני מעיים שלהם שיהיה מוכן לנו תמיד באוצרות ולא יהיה חיינו תלוים מנגד כמו עתה שאין לנו אלא פרנסת יום יום · כמו המלך שמספיק צרכי חילו שמכין להם הרבה ביחד ואינם צריכים לבקש יום יום · ודעת רבותינו שמ"ש בקרבנו על קרב הלב שידע מה שיש בלבם וא"כ הלב והנשמה שלו ונעבדנו · ואם לאו אלא נערך למעשה ודבור אין זה דרך אלהות · ודורש ע"פ מדה י"ז שמפורש בתהלים ע"ח וינסו אל בלבבם לשאל אוכל לנפשם וכן הוא בהדיא בתנחומא יתרו ס"ג · ובילקוט כאן ותוסף עוד בילקוט ויאכלו וישבעו מאד ותאותם יביא להם (כמ"ש תאות לבו נתתה לו) : ויבדוק אתכם · ע"פ מדת מנגד וע"כ ויבא עמלק ובזה הותם מה שפתח בריש סימן זה מה כתיב למעלה וכו' : מה כתיב שם · הוא פירוש אחר וד"א : אני נשאתי אתכם · כמ"ש ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך · פסיקתא שם · וכמ"ש לעיל פכ"ה ס"ח : היש ה' בקרבנו · דורש כפשוטו שגם בזה היו מסופקים : ג מתחלה אתה דורש · פי' מעיקר פשוטו על שעתיד להיות נלחם כל מלחמות כנען להנחיל לישראל הארץ כמ"ש לעיל ס"פ ה' : זקנך על ידו ירדו · שיהושע מאפרים בן יוסף כמ"ש בד"ה א' ז' וכמ"ש בסדר שלח לך למטה אפרים הושע בן נון ועל שע"י זקנך באו לצרה זו כמ"ש שלא לפניהם אים וגו' ואתה הגדול שבשבט ובעל הקורה יכנס בעוביו של קורה : את אלהים אני ירא · ויעמוד לך זכות זקנך לפרע ממנו : אנשים של חכמה וכו' · כמ"ש במ"ר פט"ז ס"ה בכל מקום שנאמר אנשים צדיקים והוא דעת ר"א המודעי במכילתא כאן ר' יהושע אומר אמר לו משה צא מתחת הענן והלחם בעמלק וזה חסר כאן : ומטה האלהים בידי · למה קראו כאן מטה אלהים ולא מטך ודורש ע"פ מדה פ' שאלהים אמר שיהיה בידו בעת עשיית הנסים : מטה אהרן · כמ"ש ויבלע מטה אהרן את מטותם · ונקרא מטה משה כמ"ש והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך וכתוב שם אל היאור הנה אנכי מכה במטה אשר בידי הרי שהוא מטה משה וכאן אמר מטה האלהים הרי ג' כתובים מכחישים והכריע שכולם אמת :

פרשה כז סי' א רעך ורע אביך · וס"ד ואל תבא בית אחיך ביום אידך טוב שכן קרוב מאח רחוק ועיקר הדרשה על סוף הפסוק ואגב דורש ר"ד : זה הקב"ה · שקרא אותם אחים ורעים · תנחומא יתרו ריש ס"ה כמ"ש למען אחי ורעי שרוה"ק קורא אותם כן · עי' ד"ר פר' י"ג בסי' י"א וכמ"ש זה דודי וזה רעי בנות ירושלים ילקוט משלי ריש ו' ולקמן בס"ט : במדרש איכה · פסוק בלע ה' תנחומא כאן ס"ה ב"ר פר' נ"ג סי' י"ד ע"ש : אביכם שהיה מושלך · כמ"ש ויש[ל]ך את הילד תחת אחד השיחים וזה היה במדבר באר שבע וכתיב שם ויפקח ה' את עיניה ותרא באר מים · וזה היה ע"פ נס וזהו מ"ש המדרש פתחתי לו : ואתם עשיתם כך · שהמיתם את עמי בצמא : הוי טוב שכן קרוב · בהכרח שהכוונה על יתרו כמ"ש מיד בסמוך · ומ"ש קרוב ורחוק פי' קרוב בלב באהבה ורחוק מהלב בשנאה · ונ"ע שהרי יתרו הוא ממדין כמ"ש כי

יפה תואר

יאת בני ואת מקני בצמא כי פן יחסרו להם גם המים שלהם : מטה זה של פורעניות הוא · כלומר ואין קטיגור נעשה סניגור ומשני דמ"מ כדי להודיע כח הנס תקחהו שאפילו במה שמכה הוא מרפא : ויבדוק אתכם · ביגלה תחלה כי בחטאם נמסרים בידו : וכי מה ענין זה אצל זה · אף כי שני המעשים היו ברפידים וצריכים להיות סמוכים זה לזה · וע' ברא"ם דדחק בזה · אבל באמת הקושיא זו היא על הפסוק ויקרא שם המקום מסה ומריבה שאין כאן מקומו ומקומו הוא אחרי הכתוב מה תריבון עמדי ומה תנסון את ה' · כי שם המקום הזה הוא לא בשביל הוצאת המים כלתי בשביל המסה והמריבה · ולכן דריש כי נסמך משום שבשביל זה בא עמלק וכן נראים דברי רש"י ז"ל : למה ליהושע ולא לאהרן שהוא גדול ממנו אבל אינה קושיא למה לא למשה כי משה היה צריך לעמוד בתפלה : אנשים של חכמה · ע' במ"ר פי"ו ומ"ש בב"ר פ"ס : מכאן אתה למד שהיו תחת ענני כבוד כו' · ע' ברא"ם שכתב שכל יציאה הוא מפנים לחוץ והאריך בזה · ומה דכתב ויצא בן האשה הישראלית כבר פירשו לקמן שפירושו מעולמו יצא וע' בתנחומא שהחללים אשר שלטה בהם ידי עמלק ויזנב בהם היו משבט דן שפלטם הענן :

הה"ד רעך ורע אביך גו' · נראים הדברים כי המדרש סובר אשר יתרו בא אחר מתן תורה · ולפ"ז יקשה למה הזכירם הפרשה כאן את ביאת יתרו · ואע"ג דאין מוקדם ומאוחר בתורה מ"מ מבקש

ידי משה

שמלא שם מים מוכנים לז"א מי שיש בו גאוה פי' על שלא לקחת אותו עמך ידבר כנגדך זה שהיה שם מים לכך וקח הזקנים אתך-לעדות אבל דברי ר"מ אין לו שום סמיכות לאחריו וק"ל : אם מבקשים הם וכו' · פי' מן איזה אבן שירצו תתן להם מים ודייק דאם היה לו רק אבן אחד ידוע הוה ליה לכתוב והכית את הצור בה"א הידיעה אלא כתיב בצור באיזה צור שירצה · ומה שאמר מן האבן הזו ולא אמר מן איזה אבן שירצה נ"ל לפי שהקב"ה אמר הנני עומד על הצור והכית בצור לז"א אפילו ירצו מן הצור שאני עומד עליו תתן להם מים : כיון שיצאו המים השקו כל אהליהם של ישראל · נ"ל שרצונו לומר שהיה כ"כ מים הרבה שהגיע לאהל של כל אחד ואחד באופן שלא יצטרך לטרוח ולילך אל הצור כי המחנה של ישראל היה י"ב מיל והוי טורח גדול לכל אחד לילך אל הצור ודייק מדאמר הקב"ה למשה ויצאו מים ושתה העם וקשה לן כפל כי בוודאי אם יצאו מים ישתו העם ועוד למה אמר לשון יציאה אלא כוונת הקב"ה לומר שמיד שיצאו המים ישתו העם כי יצאו למרחוק אל כל האהלים : ומה מריבה היתה שם רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן · נ"ל דבמלת מריבה קמפלגי רבי יהודה אומר וכו' שהוא לשון רבון ור' נחמיה אמר שהוא לשון ריבוי וסיפוק ורבנן אמרי שהוא לשון נוטריקון מהרהר בו וכן דייק המדרש לדרוש נוטריקון הגם שהוא קצת נגד הלשון ונ"ל דפליגי בפלוגתא דרבנן ור' אבא בדף ל"ז ע"א וז"ל זה ארבעים שנה לא הסתכל דבר שהיו מדברים מה שהם רוצים לטעום ור' אבא אומר שהיו מהרהרים ולא היו צריכים להוציא דבר מפיהם וא"כ רבותינו דכאן ס"ל שהיו אומרים אם מהרהרים אנו בלבבנו וכו' ע"כ ס"ל כדלעיל שהיו צריכים דוקא להוציא דבר מפיהם דאל"כ אלא שהיו רק מהרהרים בלבם א"כ האיך יאמרו א"כ אם יודע מה שאנו מהרהרים הרי מצא המן ע"כ ראו שיודע הבא"ת אף הרהור שבלב א"א ע"כ ס"ל לעיל שדבר היה מדברים והיו צריכים להוציא בפיהם דוקא ולא בהרהור כל דהו כנ"ל מה שא"ב לר"י ור"נ לא ס"ל כרבנן דלעיל בדף ל"ז אלא ס"ל פי' זה מ' שנה לא הסתם דבר אפילו דיבור לא היו אומרים וזהו רק מהרהרים וא"כ ראו כמוס ובעין שהקב"ה יודע כל ההרהורים וסיאך אמרו א"כ אם יודע מה שאנו מהרהרים אלא ע"כ שלא אמרו זה רק אמרו אם רבון הוא על המעשים וכו' ודו"ק היטב : אמר כו' · פי' שכך א"ל הקב"ה שיהיה המטה תמיד בידו : שלא תכנס וכו' · פי' לא פירש את הרגי אלא שהיו מגלים מביתי כדריב"ל וכו' :

קרוב הוא יתרו שהיה רחוק לישראל מן עשו אחיו של יעקב · ביתרו מה כתיב (ש"א טו) ויאמר שאול אל הקיני וגו' · בעשו כתיב (דברים כה) זכור את אשר עשה לך עמלק · אתה מוצא דברים רבים כתובים בעשו לגנאי וכתובים ביתרו לשבח · בעשו כתיב (מיכה ה) נשים בציון ענו · וביתרו כתיב ויתן את צפורה בתו · בעשו כתיב (תהלים יד) אוכלי עמי אכלו לחם · וביתרו כתיב קראן לו ויאכל לחם · בעשו כתיב ולא ירא אלהים · וביתרו כתיב וצוך אלהים · עשו בטל את הקרבנות · וביתרו כתיב (שמות יח) ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים · עשו שמע ביציאתן של ישראל ונלחם עמהם שנאמר (שם יז) ויבא עמלק · יתרו שמע בשבחן של ישראל ובא ונדבק עמהם שנאמר וישמע יתרו : ב ד"א וישמע יתרו · [א] הה"ד (משלי ג) (ג) (ד) כבוד חכמים ינחלו זה יתרו · בשעה שבא אצל משה (ג) מה כבוד נחל · ויאמר אל משה אני חותנך יתרו בא אליך · [ב] רבי יהושע אומר שלח לו ביד (ה) שליח · ר' אליעזר אומר שלח לו אגרת ואמר עשה בגיני · ואם אין אתה עושה בגיני עשה בגין אשתך · ואם אין אתה עושה בגינה עשה בגין בניך · (ו) ר"א אומר הקב"ה אמר לו צא · ויאמר אל משה · א"ל הקב"ה (ד) (ז) אני הוא שאמרתי והיה העולם (ח) שנאמר (תהלים נ) אל אלהים ה' דבר ויקרא ארץ · אני הוא שאני מקרב (ה) (ט) אני הוא שאני מרחק · שנאמר (ירמיה כג) האלהי מקרוב אני נאם ה' · [ג] אני הוא שקרבתי ליתרו ולא רחקתיו · אדם זה שבא אצלי לא בא אלא לשם שמים ולא בא אלא להתגייר · אף אתה קרבהו אל תרחיקהו מיד ויצא משה לקראת חותנו · אמרו [ד] יצא משה יצא אהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל · (ו) (י) וי"א אף ארון יצא עמהם · לכך נאמר כבוד חכמים ינחלו : ג ד"א וישמע יתרו · ראה (יא) כמה טובות וברכות באו ליתרו משעה שנתחתן עם משה מה כתיב ויבא אהרן וכל זקני ישראל · וכן אתה מוצא בשעה שבא בלעם לקלל את ישראל לא דיין שלא קללן אלא ברכן · ולא עוד אלא כיון שראה עמלק התחיל לקללו שנאמר (במדבר כד) ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד · אבל ליתרו מהו אומר (שם) איתן מושבך ושים בסלע קנך · אמר לו קיני [ה] עמנו היית בעצה מי הושיבך אצל איתני עולם · (יב) משל לצפור שברח מן הצייד ונפלה לתוך ידו של אנדרואנטיא כיון שראה אותו הצייד התחיל מקלסה ואמר לו כמה נאה בריחה שברחת · כך היה בלעם משבח את יתרו ואמר לו איתן מושבך : ד ד"א וישמע יתרו הה"ד (ירמיה טז) ה' עוזי ומעוזי ומנוסי ביום צרה אליך גוים יבואו מאפסי ארץ · אמרו ישראל להקב"ה (יג) כשעשית לנו נסים בים אמרנו לך (שמות טו) עזי וזמרת יה · הלא (יד) שמעה רחב ובאה ודבקה בך · שנאמר (יהושע ב) ותאמר אל האנשים ידעתי כי נתן ה' לכם את הארץ (שם) כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף · הוי ה' עוזי ומעוזי ומנוסי ביום צרה · כשעשית נסים (ז) (טו) בימי שלמה שנאמר (ש"א ב) ויתן עוז למלכו · לא באת מלכת שבא ושבחה אותך שנאמר (מ"א י) ומלכת שבא שומעת את שמע שלמה ומה אמרה (שם) יהי ה' אלהיך ברוך אשר חפץ בך כשהוצאת אותנו ממצרים ונתת לנו את התורה שנקראת עוז שנא' (תהלים כט)

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ו' כל הענין · ב מכילתא כאן פרשה א' כל הענין · ילקוט כאן רמז רס"ד · תנא דבי אליהו רבא פרק ס' · ג ילקוט ירמיה רמז ד"ש · ד תנחומא סדר ויגש סימן ז' · ה סוטה דף י"א · סנהדרין דף ק"ד · לעיל פרשה א' וש"נ ·

חדושי הרש"ש

אני כו' סמוכא לקמן בפרשה וע"ש) וכדכתיב שם וישמע אלהים את קול הנער : (ג) כבוד חכמים ינחלו זה יתרו · שנקרא חכם כמו שדרשו לקמן בפרשה. עליו יחכם פתי · וכן בעצת חכמה שנתן למשה במינוי השופטים · ומשה אמר אליו והיית לנו לעינים ע"ש פירש"י · וכן היה מחכמי יועצי פרעה כדלקמן : (ג) מה כבוד נחל · ר"ל מה גדול הכבוד שנחל (כמו מה רבו מעשיך ה' מה אדיר שמך ודומיהם) וכדמפרש ואזיל יצא משה יצא אהרן כו' והביא ג"כ פסוק ויאמר ה' אל משה כו' בשביל דעת ר"א בן שהקב"ה א"ל למשה שיצא לקראתו ואין לך כבוד גדול מזה : (ד) אני הוא שאמרתי והיה העולם ר"ל כישראל כן האומות שנאמר כו' ויקרא ארץ ושופים ממזרח שמש עד מבואו שכולל הכל וכמו שפירש"י כסדר זה בפסוק כי לי כל הארץ · ולכן גם אתה קרבהו כו' : (ה) אני הוא שאני מרחיק כו' · במכילתא הגירסא אני המקרב ולא המרחק וכן בתנחומא הגי' ואיני מרחיק · והס"א לפי דרשתם ז"ל הוא לתמיה קיימא כה"א דהנגלה נגליתי ודומיו : (ו) וי"א אף ארון יצא עמהם לכך נאמר כבוד כו' · ר"ל דארון נקרא כבוד כדכתיב גלה כבוד מישראל כי נלקח ארון האלהים (שמואל א' ד') : (ז) בימי שלמה שנאמר ויתן עוז למלכו · יתכן שיכוון גם לסוף הפסוק וירם קרן משיחו וע"פ דרשתם ז"ל

חדושי הרד"ל

הוא בתנחומא : (ד) כבוד חכמים ינחלו זה יתרו · מפורש בתנחומא ויגש ס"ז שיתרו היה אחד מבני בני אדם שנהגו כבוד. שלא היה לבוש אדם עיין שם : (ה) שליח · ר"א המודעי אומר שלח לו אגרת כו' כנ"ל וכן הוא במכילתא ואפשר דרש האי ויאמר כדכתיב (אסתר ט) אמר עם הספר ולהלן גרסי' ר' אליעזר : (ו) ר"א הקב"ה א"ל צא · אפשר דרש מלת האלהים שבסוף פרשה הקודם (תורבה סר האלהים) נסמך לויאמר דהכא לרמוז שה' אמר לו לצאת : (ז) אני הוא שאמרתי והיה העולם כו' · אפשר זה בא לפרש תחלה פשטיה דקרא דהאלהי מקרוב אני ולא אלהי מרחוק (כדרך המדרש) דמרחוק היינו מבריאת עולם וכפי' ת"י ורש"י שם ע"ש : (ח) שנאמר אא"י דבר ויקרא ארץ · במכילתא ותנחומא לא הביא מקרא זה כאן (וכדוחק י"ל שכתיב שם בענין אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח זה יתרו שנתגייר והביא זבחים) : (ט) אני הוא שאיני מרחיק · שנאמר האלהי כו' נאם ה' ולא אלהי מרחוק. אני הוא שאני מקרב כו' כנ"ל : (י) וי"א אף ארון יצא עמהם · במכילתא הגירסא אף שכינה (ואפשר יליף האי לקראת מן ויוצא משה את העם לקראת האלהים האמור במ"ת לדרוש בהאי לקראת יתרו יצאו לקראת שכינה שהיתה שרויה כבר עמנו) · וכן נכון שהארון עדיין לא היה למ"ד קודם. מ"ת בא יתרו · ואף למ"ד לאחר מ"ת משמע שמיד ששמע יתרו מ"ת בא קודם מעשה המשכן (וע"ל פכ"ם ולהלן בפרשתא) : (יא) כמה טובות וברכות באו ליתרו · טובות כד"א (במדבר י') והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך (וגם כאן שדרשו להלן שירד לו מן נראה דדרש מן ויחד יתרו על כל הטובה כמש"ל א"ס) וברכות שנתברך מן בלעם (ולמ"ש להלן מקרא דהוכח לחכם שיתרו הוכיח למשה · י"ל שרומז המדרש בלשונו כאן שנתקיים בו מקרא (משלי יד) ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב · וזהו טובות וברכות) : (יב) משל לצפור · ע"ל בפרשה זו : (יג) כשעשית לנו נסים בים · אפשר דרש מנוסי · שעשית שינוס הים כד"א הים ראה וינוס : (יד) שמעה רחב ובאת · ז"ש אליך גוים יבואו וגו' ויאמרו אך שקר וגו' ובחנם דחק המ"כ : (טו) בימי שלמה שנאמר ויתן עוז למלכו · אפשר דרש ליה על שלמה כמ"ש (תהלים כא) ה' בעזך ישמח מלך (דמדריש על שלמה כמ"ש

פירוש מהרז"ו

אם אל ארצי ואל מולדתי אלך בסדר בהעלותך ומדין הוא בנו של אברהם כמו ישמעאל כמ"ש בסוף חיי שרה ותלד לו וגו' ואת מדין אך לפי מ"ש במ"ר פכ"ב ס"ד פלוגתא בזה שיש סוברים שהיה שני מדין · שמדין של יתרו שהיה שם משה היה בין מצרים להר סיני · ומדין שהרגו ישראל היה סמוך למואב יתכן מאד שהיה מדין בנו של אברהם כמ"ש וישלחם קדמה אל ארץ קדם אצל ארם ומואב · וא"כ מדין של יתרו אינו בנו של אברהם : ויאמר שאול אל הקיני · וס"ד סורו רדו מתוך עמלקי וגו' ואתה עשית חסד עם כל בנ"י בעלותם ממצרים · ובעמלק כתוב אשר עשה לך עמלק בצאתכם ממצרים : וצוך אלהים · לא רצה לעשות דבר רק אם יסכים אלהים הרי שהיה ירא אלהים : בטלו את הקרבנות · כמ"ש ב"ר פר' ס"ג ס"ם י"ג דם שנאה דם קרבנות : שמע ביציאתם · ולשון התנחומא עמלק שמע ביציאתן ונזדווג להם שנאמר על ריב בני ישראל וגו' ויבא עמלק : ב מה כבוד נחל · מה גדול הכבוד שהיה לו מישראל כמ"ש בסוף הסי' וכל הענין בתנחומא כאן ס"ו : שלח לו ביד שליח · במכילתא כאן הגיר' ר' יהושע אומר כתב לו באגרת ר"א המודעי שלח לו ביד שליח · וגי' התנחומא כמו כאן במדרש · וטעם פלוגתתם שכתוב ויאמר אני חותנך יתרו בא אליך משמע שהיה שם אמירה לנוכח ואח"כ כתוב ויצא משה לקראת חותנו · ע"כ דורש שסלח לו דברים ביד שליח והשליח דיבר עמו לנוכח וזהו בא אליך · ור"א דייק תיבת אני שהשליח הי"ל חותנך יתרו בא אליך · אך אני · משמע שהוא בעצמו מדבר אליו לנוכח ע"כ דורש שסלח לו איגרת : עשה בגיני · דורש מה היתה כוונת יתרו שהודיעו שהוא בא שרצה שיצא משה לקראתו לקבלו ולכבדו ע"כ תחלה אמר אני חותנך בא עשה בגין עצמי ואח"כ אמר ואשתך ושני בניה וכמו שכיון כמ"ש אני חותנך וגו' עשה בגיני כך כמ"ש ואשתך ובמ"ש ושני בניה : הקב"ה אמר לו צא · שתיבת אני מיותר ודורש על הקב"ה שנקרא אני כמ"ש אני והו הושיעה נא · וזהו ויאמר אני שאני אמר לו ע"פ מדה ש' · חותנך בא אליך צא לקראתו · ומ"ש אל אלהים ה' דבר ויקרא ארץ הביא פסוק זה לראיה שברא הארץ במאמרו · אך במכילתא ותנחומא ליתא פסוק זה : שאני מרחק · בתנחומא שם הגיר' ואינו מרחק · ובמכילתא הגיר' אני המקרב ולא המרחק · ודורש פסוק האלהי מקרוב אני ולא אלהי מרחוק איך שייך על הש"י קרוב ורחוק ובפסוק הסמוך לו כתוב הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה' והם ב' כתובים מכחישים ע"כ דורש אא"ע לקרבה מקום הי"ע לקרבת אהבתו ועבודתו ולפי זה הוא תמיה קיימת שאמת כן הוא שהוא מקרב ולא מרחק ומ"ש האלהי מקרוב אני דורש גז"ש מכאן מתיבת אני ויאמר אל משה אני · שאני מקרבו אף אתה לא וקרב אותו ועי' לעיל פר' י"ט ס"ד : אף אתה קרבהו ואל תרחיקהו · וגירסת המכילתא מיושב יותר אף אתה כשבא אדם אצלך והוא בא אלא לש"ש · אף אתה קרבהו ואל תרחיקהו · וכן הוא בתנחומא כי על יתרו לא היה צריך להזהירו כל כך : אמרו יצא משה · כמ"ש בתנחומא אמרו חז"ל : וע' מזקני ישראל · ובתנחומא הגי' וכל ישראל ובילקוט מביא בשם מכילתא ואחריהם כל ישראל וליתא במכילתא שלפנינו · ולשון רש"י בחומש מי ראה את אלו יוצאים ולא יצא : אף ארון יצא עמהם · וכמ"ש לאבות ואין כבוד אלא תורה · והארון מקום הלוחות והתורה · ונע"ג ארון מאי בעי הכא שאף אם נאמר שלאחר מ"ת בא יתרו וכמ"ש לקמן פר' ז' כס"ד אין הכרח שבא אחר עשיית המשכן והארון אך גירסת המכילתא והילקוט · וי"א אף שכינה יצאה עמהם · והכוונה על הענן שנקרא כבוד ה' וזהו כבוד חכמים וגו' · ולפי מ"ש לעיל פ"ה סי' כ"ב נעלתי ספר בראשית יתכן שעשו לו ארון כמו אנו לכל התורה ועליו היה הענן : ג ויבא אהרן וגו' · וס"ד לאכול לחם עם חותן משה לפני האלהים ומאחר שהיה שם אלהים הרי כתוב בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך · ותיכף לת"ח ברכה וכתוב ואני קרבת אלהים לי טוב הרי שהיה לו עי"כ טובות וברכות : לא די שלא קללן · הביא ראיה שברכותיו לא היה מעצמו אלא מה' וכן מ"ש בלעם על יתרו מה היה : אבל ליתרו · קיני הוא יתרו כמ"ש שופטים א' ט"ז ובני קיני חותן משה : עמנו היית בעצה · אצל פרעה על ישראל כמ"ש לעיל פ"א ס"ט וש"נ על יתרו · בלעם · ואיוב · וע' לקמן בס"ו : איתני עולם · הם האבות כמ"ש (ר"ה י"א) מפסוק והאתנים מוסדי ארץ ירא האהנים וזה איתן מושבך : אנדריאנטום · עיין לקמן פל"א ס"ה ד"ר פ"א סי' ע"ז ופי' איקונין של מלך בצורה בולטת בחיתוך אברים : ד ביום צרה · ולא פי' באיזה יום ובהכרח שמפורש בזה הפסוק עצמו באיזה יום מדבר והיינו ע"פ גז"ש שכתוב שם עזי וזמרת יה · ומ"ש ומנוסי משמע שנרס לי שאנוס וסוהר למ"ש עוזי ומעוזי ע"כ דורש מנוסי שעשה לי נסים ע"פ מדה ממעל ואז אליך גוים יבואו : כי שמענו אשר הוביש · הרי שמעת קריעת ים סוף נתנה דעתה להתקרב : ויתן עוז למלכו · וזהו עוזי ומעוזי · ואז באה מלכת שבא מאפסי ארץ : התורה שנקראת עוז · מכילתא ריש יתרו מדרש תהלים סוף מזמור כ"ח לקמן פר' ל' סי' כ"ג במ"ר פ"א ס"ג פר' י"א בס"ז פ' י"ב סי' י"ח

מתנות כהונה

ולא ירא אלהים גרסינן · בפרשת עמלק כתיב : שלח לו אגרת · שאם לא כן מהו אני חותנך יתרו בא וגו' · ומהו ויצא לקראת וגו' : עשה בגיני כו' · דייק דה"ל לכולם יחד ולכתוב אני חותנך יתרו ואשתך ושני בניה באים אליך וכתיב גבי דידיה ביאה בפני עצמו לדרשה הוא הדין לאשה ובנים כמו שדרשו בן בקר רך וטוב בפרק הפועלים בב"מ : ויאמר אל משה א"ל כו' · ודייק מלת אני על הקב"ה וכדמפרש ואזיל : [האלהי מקרוב גרסינן] : אמרו יצא משה כו' · כך אמרו חז"ל יצא משה כשיצא משה יצא גם כן אהרן כו' · כך פירש"י ז"ל בפי' החומש : בעצה · של הבה נתחכמה היו איוב ובלעם ויתרו ולקמן איתא שהשליפי היה עמלק : אנדרואנטיא · איקונין של מלך [והכי איתא לקמן] : הוי ה' עוזי וגו' · מזה שאמרנו ה' עזי וזמרת יה באת לנו מנוס ביום צר בבית

ידי משה

הקב"ה א"ל צא · פי' שהקב"ה אמר למשה שיצא לקראת יתרו דכתיב ויאמר אל משה אני וגו' אני קאי על הקב"ה על שם אני שאמרתי והי' העולם חותנך יתרו בא אליך וגו' פי' שהקב"ה א"ל למשה בשורה שיצא לקראתו

יפה תואר

מבקש טעם על שנוי הסדר וכמו שמצינו כמה פעמים דמקשי וכי מה ענין זה אצל זה ולכן מביא את הכתוב הזה דכתיב בם טוב שכן קרוב זה יתרו מאח רחוק זה עמלק כדלקמן וכמ"ש בעל נוה שלום כי הספר האחד כשיושם אצל הספר, ינתן יותר · וכ"כ התוס' בפ' אין מעמידין גבי יתרו לאחר מתן תורה בא שלכן נסמכה פ' יתרו לפ' עמלק משום שעמלק הרע לישראל ראשונה מספר כמי סיכף אח"ז מעשה יתרו שיעץ טוב לישראל · ואיידי דמייתי את הכתוב לענין זה דרשהו ג"כ כענין הקב"ה וישמעאל ובדרך המדרש · זה אברהם · ומדרים שכתוב הזה כי לא יאמר ישראל להיות ככל משפחות האדמה ולעזוב את צור מחצבתם אחרי שהם ערבים · וז"ש רעך זה הקב"ה ורע אביך זה אברהם אל תעזוב · הדבק באביך הראשון ובאלהיו ואל תעזוב · אף כי גירשך רע ומר וכמו בעתותי נבוכדנאצר : הה"ד כבוד חכמים ינחלו זה יתרו · גם בדרש הזה בא ליתן טעם סמיכות פרשת יתרו לפ' עמלק כי על עמלק מדרים במכילתא סוף הכתוב הזה והכסילים מרים קלון שכתה כלימה פניהם כשנפלו לפני יהושע ע"ש · ודורש המדרש רישא דקרא כבוד חכמים ינחלו על יתרו · ולכן נסמכו הפרשיות זו לזו לא להגיד כבוד החכמים נגד קלון הכסילים · ועיין מ"ש לעיל : טובות וברכות · טובות הן הגלויות והקיימות בהן טובות באמת וברכות הוא שלאחות שעוברות כמו כבוד עושר בנים ואורך ימים · ויתרו זכה לכבוד כמה שבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל עמו לחם · וזכה ג"כ לאכ.חם רוחנית דכתיב לפני האלהים ואמרו רז"ל מ"ו כאלו מקבל פני שכינה : אלא ברכן ובכללן נתברך גם יתרו · וז"ש ולא צוד כו' פי' הדברים כי גם יתרו הי' ראוי לקללה בשביל שהי' עמדו בעצה · ובאשר קלל את עמלק היה ראוי גם ליתרו שיקולל אך קללתו נהפכה לברכה ונתברך בברכת ישראל : אצל איתני עולם · פירש"י בפ' חלק בסנהדרין בניך ליסב בלשכת הגזית והיינו דכתיב איתן מושבך וכי בזי איתני עולם אתה יושב מי פזיקיך : שמעה רחב ובאה ודבקה בך · ואפ"ג דזה פי' אחר מ' שנה אפשר דדעתה היתה מתחלה לכך
אלא

ה' עוז לעמו יתן · ולא שמע יתרו ובא ונדבק בך · הוי (ירמיה מז) אליך גוים יבואו מאפסי ארץ: ה ד"א וישמע יתרו הה"ד (איוב לא) בחוץ לא ילין גר · כמו שכתוב לעיל בפרשה זאת חקת הפסח א עד (ח) גר שנשא בת ישראל והוליד בת והלכה הבת ונשאת לכהן כשר וילדה בן ה"ז ראוי להיות כ"ג עומד ומקריב על גבי המזבח ונמצא (ט) הגר מבפנים ובן לוי מבחוץ הוי בחוץ לא ילין גר · (שם) דלתי לאורח אפתח זה יתרו (טז) ב שהוריד לו הקב"ה את המן שנאמר (תהלים עח) ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח: ו ד"א וישמע יתרו הה"ד (משלי יט) ג לץ תכה ופתי יערים וכה"א (שם כא) בענוש לץ יחכם פתי · (יז) ד עמלק ויתרו היו בעצה עם פרעה כשראה יתרו שאבד הקב"ה את עמלק מן העוה"ז ומן העוה"ב תוהא ועשה תשובה שכן כתיב למעלה כי מחה אמחה את זכר עמלק ואח"כ וישמע יתרו · אמר אין לי לילך אלא אצל אלוה של ישראל (י) (יח) ומנין אתה למד שעמלק והמדינים צריהם של ישראל שנאמר (במדבר כב) וילכו זקני מואב וזקני מדין · וכן (שופטים ז) מדין ועמלק ובני קדם · וכן בלעם הרשע אומר וירא את עמלק שלא חזר בו וכשראה ליתרו שעשה תשובה מה אמר (במדבר כד) וירא את הקיני · משל לצייד שהיה צד צפרים צד את הראשונה בא לצוד את השניה הלכה וישבה לה על איקונין של מלך עמד לו הצייד תוהא בה אמר לה אם אזרק עליה אבן אני מתחייב בנפשי ואם אתן את הקנה מתיירא אני שלא יגע באיקונין של מלך איני יודע מה אומר לך אלא למקום יפה ברחת ונפלטת · כך בלעם ראה ליתרו ועמלק בעצה עמד על עמלק ומחה שמו בא לראות יתרו מצאו שעשה תשובה אמר לו למקום יפה ברחת הוי איתן מושבך כאברהם · הוי לץ תכה זה עמלק · ופתי יערים זה יתרו · והוכח לנבון זה משה · שהוכיחו יתרו כשראהו יושב ודן את ישראל כל היום אמר לו מדוע אתה יושב לבדך נבול תבול · (יט) אמר לו מדעתי לא תעשה כן אלא המלך בהקב"ה שנאמר (שמות יח) ועתה שמע בקולי איעצך מה כתיב אחריו וישמע משה לקול חותנו ויעש כל אשר אמר: ז ד"א וישמע יתרו הה"ד (קהלת יא) שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו · וכי בני אדם שוטים הם שנותנין לחם על פני המים · ועל מי אמר על יתרו שנתן לחמו למשה שנאמר (שמות ב) קראן לו ויאכל לחם · (כ) הוי שלח לחמך על פני המים זה משה שנאמר (שם) כי מן המים משיתיהו · למה כי ברוב הימים תמצאנו · ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם: ח ד"א וישמע יתרו (כא) ה שבעה שמות נקראו לו יתר כשהיה עובד כוכבים שנאמר (שם ד) וישב אל יתר חותנו · ומשנתגייר הוסיף (כב) לו אות אחת כשם שעשה לאברהם ונקרא יתרו · ד"א יתרו שיתר פרשה אחת בתורה שנאמר ואתה תחזה מכל העם · חובב שחיבב את התורה כמו שכתוב בפרשת (במדבר י) ויאמר משה לחובב: ט ד"א וישמע יתרו הה"ד (ירמיה ב) שמעו דבר ה' בית יעקב זש"ה (משלי ו) ו בני אם ערבת לרעך · אמר רבי נחמיה נאמרה על החברים כל הימים (כג) שאדם חבר לא איכפת לו בצבור ואינו נענש עליו · נתמנה אדם בראש ונטל טלית לא יאמר לטובתי אני נזקק לא איכפת לי בצבור אלא כל טורח הצבור עליו · אם ראה אדם מעביר בייא על חבירו או עובר עבירה ולא ממחה בידו הוא נענש עליו · ורוח הקודש צווחת בני אם ערבת לרעך · אתה ערב עליו תקעת לזר כפיך · אמר לו הקב"ה אתה (כד) הכנסת עצמך לזירה · ומי שהוא מכניס עצמו לזירה או ניצוח או נוצח · (כה) א"ל הקב"ה אני ואתה עומדים בזירה או נצחת או נצחתי · (שם) נוקשת באמרי פיך · אין אמרי אלא הוראת תורה · שנא' (שם ז) בני שמור אמרי · וכן (שם ד) לאמרי הט אזנך (שם ו) עשה זאת איפוא בני והנצל כי באת בכף רעך · אלא תן רצונך לידע מה לעשות · והואיל והכנסת עצמך לערבות זה ליעשות ראש · לך התרפס באבק רגליהם של שרים וגדולים ממך · הה"ד (שם) ורהב רעך · ואין רהב אלא מלכות שנאמר (תהלים פז) אזכיר רהב · ואם לאו דמך בראשך כדם צבי ואיל · הה"ד (משלי ו) הנצל כצבי מיד ·

מסורת המדרש א לעיל פרשה י"ט וש"נ · ב עיין ילקוט תהלים רמז תתי"ט · ג מדרש שמואל פרשה י"ב · פסיקתא דרב כהנא ריש פיסקא ג' · ובתנחומא כאן סימן ג' · ילקוט סדר בשלח רמז רס"ב · ילקוט משלי רמז תתקנ"ט · ד סוטה דף י"א · סנהדרין דף ק"ד · לעיל פרשה א' וש"נ · ה מכילתא כאן פרשה א' · תנחומא כאן סימן ד' · ספרי בהעלותך פיסקא ע"ח · ילקוט סדר שמות רמז קס"ט · ו מדרש תהלים מזמור א' כל הענין · ילקוט משלי רמז תתקל"ח כל הענין ·

חדושי הרד"ל

שם האות לבו נתת לו שנתקיים בשלמה שכתיב בו יען אשר שאלת וגו' הנה עשיתי כדבריך (מלכים א' ג') וכן דברים אחרים בענין המזמור מדרש על שלמה) וכתיב (תהלים עב) ועוז מלך משפט אהב · וזהו שלמה שביקש מלפני ה' לב שומע לשפוט וכתיב כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט: (טז) שהוריד לו הקב"ה את המן · נראה דדרש ויחד יתרו על כל הטובה שדרשוהו במכילתא בטובת המן היינו לומר שיתרו עצמו הרגיש טובת המן שירד לו ג"כ ובשוח"ט מזמור ע"א אמרו שירד לו מן בששה שעות נגד כל ישראל ע"ש: (יז) עמלק ויתרו היו בעצה · לעיל פ"א ובסוטה שם ג"כ איוב: (יח) ומנין אתה למד · (שיתרו לקח מוסר מעמלק) ומפרש שעמלק ומדין חברים (ושכנים יחד) והאוי להם לקחת מוסר מעונש השני · ולכן בלעם הזכירם יחד: (יט) א"ל מדעתי לא תעשה כן · דרש שיפיה דקרא יבין דעת לומר שבהוכחתו הבין משה דעת הקב"ה מסכמת לתוכחתו ולא עשה כדבריו: (כ) הוי שלח לחמך · שאלה לקרות לו וילחם · משה שנאמר כי מן המים כו' · לכאורה היה יכול לדרוש שמשה ישב על באר המים ולשם שלח לקרות לו ללחם: (כא) ז' שמות כו' · עיין במכילתא שם חובב ודורש כוון ועיין בספרי בהעלותך פסקא ע"ח: (כב) הוסיפו לו אות אחת · היא ו' אפשר רומז לשבע שמות של שבת שנתוספו כדדרש כולן במכילתא שם (ועי' בפירוש הגר"א לספרא דצניעותא פ"ד (א"ב) כמ"ש בפרשת ויאמר משה לחובב היינו בילמדנו שם אבל במדרשות שלנו ליתיה שם (ואפשר נתכוונו ע"ד הספרי שם ע"ש): (כג) שאדם חבר · חכם ולא תמנה לגמרי · אלא חבר לבעלי חכמים: (כד) הכנסת עצמך לזירה · נראה פירושו התערבות שנים יחד לנצח אחד את חבירו .(ודרש כן ערבת לרעך · ואולי דרך רמז דרש נמי לזר לשון זרה) ומזה יצא לשון זרזיר שהביא במ"ע ערך זרזיר ב' (והוא הביא מאמר ירושלמי תעניות · וליתיה שם אלא בפ"ק דר"ה) ואיתא בב"ר פרשה ע"ה אין שני זרזרים ישנים על דף אחד · ובאיכה רבה רפ"ה אדם מגדל שני ארזים כו' · והוא ענין אחד עם אגליטין ע"ש בערכו: (כה) א"ל הקב"ה כו' או נצחת כו': כענין נצחוני בני (וכי"ב דרש בפסיקתא סי' ע' לשון נמנצה הובא בילקוט (ישעיה מ"ג) רמז תנ"ת ע"ש):

חדושי הרש"ש

ז"ל במגילה (י"ד א') על רמס קרני דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן: (ח) גר בא"י בזמן שבית שנשא בת ישראל והוליד בת כו' · הוא כדעת לאב"י בקדושין (ע"ז א') במשנה וכותיה פסקינן לכתחילה שם בגמרא (ע"ח ב'): (ט) הגר מפנים ובן לוי מבחוץ · נקט לשון המשנה סוף פרק קמא דמדות הכהן מבפנים ובן לוי ישן לו מבחוץ: (י) ומנין כו' שעמלק והמדינים צריהם ש"י כו' · ר"ל דלכן

מתנות כהונה

בבית רחב: [ה"ג לכהן כשר וילדה בן הרי כו']: הוהא · נתחרט כדאמרי כדו תהית: כשראה · בלעם ליתרו: איקונין של מלך · פרצוף של צורת המלך: אם אזרוק כו' · להורידך משם · וכן ליתן קנה להורידך כו' בין כך ובין כך מתיירא שיזרוק או יגע באיקונין של מלך: ומחה שמו · שאמר ואחריתו עדי אובד: כאברהם · שנקרא איתן · כמו שכתוב בפרשה · עיין במכילתא: ונטל טלית · כלומר בגד של כבוד וגדולה כדאמרינן מאן דלבים מדא כו': בייא · צרה שמצווה עליו הדבק · [ועיין בב"ר פר' י"ב]: לזירה · מצאתי פירושו לצידה ולגלות מלחמה: הוראת תורה · שאינו יודע להורות הלכה · [וכן בהדיא בשוח"ט מזמור ח']: כי באת בכף וגו' · באת ביד ה' שמולא

פירוש מהרז"ו

סי' י"ד: ולא שמע יתרו · כמ"ד לאחר מ"ת בא יתרו ב"ר פכ"ב ס"ה וש"נ ופי' שעיקר הדרשה מיתרו מביאו לבסוף · וכן הוא במכילתא שם דעת ר"א: ה כמו שכתוב לעיל · פר' י"ט ס"ד: מבפנים · כמ"ש סדר וארא ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל ודרשו ויק"ר פ' ל"ג ס"ד שלקח מבנות יתרו: שהורידו לו המן · שירד גם למענו חלק כמן אך במדרש תהלים ע"ח איתא א"ר אייבו בששה שעות בא יתרו (אף ואם השמש ונמס) וירד לו מן כנגד ששים רבוא וזהו דלתי לאורח אפתח כמ"ש ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכול: ו עמלק ויתרו · לעיל ס"ג וש"נ ועל עמלק נ"ע: ומן העוה"ב · כמ"ש מלחמה לה' בעמלק מדור דור וכמ"ש ואחריתו עדי אובד: ואח"כ וישמע יתרו · מכילתא וישמע יתרו דעת ה' יהושע מלחמת עמלק שמע ובא שהיה כתובה בצדו: פי' שדורש סמוכים: וזקני מדין · וכמ"ש כי נוררים הם לכה וכן מעולם: כאברהם · כמ"ש תהלים פ"ט משכיל לאיתן האזרחי זה אברהם ויק"ר ריש פ"ט במ"ר פ' י"ט ס"ג וש"נ: ופתי יערים · שנתחכם עד שהוכיח לנבון שיבין דעת זה משה בפרשת ואתה תחזה: איעצך · ויהי אלהים עמך פי' אם ינוה אותך וכמ"ש ונוך אלהים: ז וכי ב"א שוטים · הרי שלא יתכן כפשוטו אלא לדרוש ע"פ גז"ש וי"ו על משה וע"פ מדת ממעל ומנגד: ח שבע שמות · כאן לא הביא אלא ג' · יתר · יתרו · חובב · והד' הם רעואל חבר פוטיאל קיני עי' במכילתא ריש יתרו באריכות · ועי' ספרי בהעלותך פסוק ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה · וזהו כוונת המדרש במ"ש כמו שכתוב בפרשת ויאמר משה על הספרי: הוסיף לו אות · התבוננתי על אלו שהוסיף להם אותיות בתנ"ך שהם האותיות של השם יו"ד ליהושע ודויד ופינחס לדעת הזוהר ה' לשרה ולאברהם ויוסף ו' ליתרו וכן החסרים ו' מעפרון ה' מיהונדב: ט שאדם חבר · ע' כל זה במדרש תהלים א': נטל טלית · ע' ב"ר פר' ע' סי' ה' זכה אדם לתורה נוטל טלית · עי' ב"ב (ל"ז נ"ח א') וברשב"ם שם כמו כאן · וכמ"ש בירושלמי פרק ג' דביכורים טלית שעליו כמרדעת של חמור ע"ש: בייא · פי' צעקה על שעופה לו רעה ע' ב"ר פ' י"ב ס"ו מש"ש: לזירה · לא הובא בערוך ובמ"ע ולפי הענין פי' מקום שנכנסים שנים להתאבק ולנצח · והוקשה לו תחלה אמר ערבת לרעך שהוא האהבה והקירוב ואח"כ אמר תקעת לזר כפיך · ואין הזר רע ע"כ דורש לזר מלשון זירה: או נצחת · שהמנהיג את הדור כראוי כדוד ואיוב עליו נאמר כמ"ש איוב ואשברה מתלעות עול ומשיניהו אשליך טרף וכמ"ש עוד ואם זרוע כאל לך וגו' עדה נא גאון וגובה ראה כל גאה הכניעהו וגו' ועליו נאמר ותגזור אומר ויקם לך · צדיק מושל בירא אלהים וזהו או נצחת עי' ד"ר פר' ה' סי' י"ג ותבין כאן · ולהיפך כמ"ש ב"ר ר"פ פ' כי לכם המשפט · ולמה כל זה על שנוקשת באמרי פיך: לידע מה לעשות · וזהו עשה זאת אפוא התורה שנקראת זאת · ילקוט משלי ו': התרפס באבק · רפיסה היא ברגל כמ"ש בדניאל ז' ברגליה רפסה · וכמ"ש יחזקאל ל"ד י"ח ויע והכוונה שילך אל חכמים ללמוד מהם וכמ"ש בילקוט שם עשה לך רב: אזכיר רהב · נ"ע איזה ראיה מכאן · וצ"ל מפסוק ביום קראתי ותענני תרהיבני בנפשי

יפה תואר

ולא יכלו להדבק בישראל עד שעברו את הירדן: שנאמר ה' עוז לעמו יתן · וכדאיתא במכילתא ר"א אומר מתן תורה שמע ובא שבשעה שניתנה תורה לישראל זעו כל יושבי האדמה בהיכליהם שנאמר ובהיכלו כלו אומר כבוד כו' ע"ש · וז"ש אתי"ו ה' עוז לעמו יתן זה התורה ועמו כולם ואמרו א"כ ה' יברך את עמו בשלום: הה"ד בחוץ לא ילין גר · ולפ"ז מדריש וישמע יתרו שמע מה שכתוב בתורה: הה"ד לץ תכה וגו' וסובר וישמע יתרו שמלחמת עמלק שמע וכדעת ר"י במכילתא · ומביא שני כתובים על זה משום דאמר שאבד הקב"ה את עמלק מן העוה"ז והעוה"ב לכן מביא את הכתוב לץ תכה דקאי על המכה המוחלטת וזה בעוה"ז · ולא הכתוב בענש לץ יוכן גזרת הענוש על העוה"ב: שהוכיחו יתרו כו' · ובא המדרש להגדיל בזה את מעלת פתי אשר יערים · כי לא לבד אשר יחכם לנפשו אבל ימלא עוד עצה ליעץ את אחרים וכמו ביתרו ביעץ למשה: הה"ד שלח לחמך וגו' · בא לתת טעם למה שהאריכה התורה לספר את כל אשר נעשה עם יתרו · ואם נתון היה הדבר לספר את עלתו במנוי השופטים וס' ספרים על ידו · אבל די היה לה לכתוב את פרשה זו לבד, ושאר הענינים לא"ל · ולכן אמר דאתא לאשמעינן שכר גמילות חסדים במקום הראוי שע"י כן זכה יתרו להתקרב אל השכינה וכדאי' במכילתא · ועי"ד שאמרו בפרק חלק גדולה לגימה שמקרבת את הרחוקים מיתרו שבשכר קראן לו ויאכל להם זכו בניו כו' · וז"ש כאן כי בשביל שלא נתמך וגו' זכה יתרו לדברים שנאמרים בפרשה זו לאכל להם לפני אלהים ואגב זה מספר את כל הדברים ותוכן דרש הזה הוא על פי מה שדורש במדרש קהלת דאמר שם אם בקשת לעשות צדקה עשה אותה עם עמלי תורה שאין מים האמור כאן אלא תורה שנאמר הוי כל צמא לכו למים ולכן מביא את הכתוב הזה ללמד לנו כי מה שזכה יתרו לכל זה הוא שנתן לחמו למשה ונתן לו את בתו לאשה אשר ע"ז נאמר בשלשי כתובות על הכתוב ובו תדבק כל המשיא בתו לת"ח והעושה פרקמטיא לת"ח והמהנה לת"ח מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאלו מדבק בשכינה וכן היה גבי יתרו: הה"ד שמעו דבר ה' בית יעקב · משום דקשה לו למה כתיב וישמע יתרו ולא כתיב ויודע ליתרו, לכן דרים דהכל תלוי בשמיעה וכדמסיים כי ע"י שמיעה זוכה אדם לחיים ומביא ע"ז את הכתוב שמעו דבר ה' ואגב שהביא את הכתוב הזה דריש ליה בריפא בכמה אנפי: אתה ערב עליו כו' · טעם הערבות שכמו שהערב חייב לשלם את הממון אם הלוה לא ישלמנו כן המתמנה על הצבור התחייב את עצמו לסדריהם כי ישמרו את חקי האלהים וזה חובתו ללמדם ולהוכיחם ולכן אם יעברו ולא ישמרו חייב הוא כעונש עליהם: אין אמרי אלא הוראת תורה · ולפ"ז נוקשת באמרי פיך הוא מלתא אחריתי שמלבד שתעמדו ליענש בערבות מהטעם שנ"ל הוא מעותד עוד ליענש על הוראותיו כי הצבור סומכים עליו ואפשר שינקש בהוראותיו ויטעה ותצא תקלה מתחת ידו · וכ"ש בשתר טוב ומה אתה עושה שלא תאמר על הטהור טמא ועל טמא טהור ועל האסור מותר ועל המותר אסור ותתחייב באמרי פיך:

ידי משה

לקראתו וק"ל: דלתי לאורח אפתח זה יתרו שהוריד לו הקב"ה את המן · וא"ת והלא גם הערב רב אכלו את המן וי"ל שלא היו אוכלים רק שיורי המן מה שהיה נמס מן החמה כדאיתא בזוהר ומחמת זה נתקנאו ערב רב בישראל והתעיאום בעגל: עמד על עמלק ומחה שמו · פי' בלעם מחה את שמו במה שאמר ואחריתו עדי אובד כמו כמשל של ציד ולא כמו שהעולם סוברים שעמד קאי על מחיית עמלק מלשון מחה תמחה כי לא יתיישב פירושם על נכון דוק ותשכח כדברי וק"ל: הוסיף לו אות · וא"ת מה טעם לאות שנתוסף ליתרו בכולם מצינו טעם על מה שנתוסף אמנם כאן אין טעם לוי"ו שנתוסף וי"ל שנתוסף לו ו' מעלות שהיו במשיח כדכתיב והריחו ביראת ה' וגו' וקחשיב שם ו' מעלות כן סי' ליתרו · ובספר של"ה אי' על שם שקיבל תורה ומצות כי המצות הם תרי"ג לא מהם ז' מצות שהיו

(כו) (כמ"ש בפרשת ויגש בבראשית רבה) • [א] ורבנין אמרין בני אם ערבת לרעך
(יא) אלו ישראל שהם ערבים בינן לבין הקב"ה • חביבים ישראל
(כז) שנקראו רעים שנאמר (תהלים קכב) למען אחי ורעי • ומה היתה
ערבותן אלא [ב] בשעה שהקב"ה בא ליתן את התורה לא קבלוה אחת
מן האומות אלא ישראל • משל למלך שהיה לו שדה והיה מבקש
למוסרה לארסים קרא לראשון ואמר לו תקבל אתה השדה הזו •
א"ל אין בי כח קשה הימני • (יב) וכן לשני ולשלישי ולרביעי ולא
קבלוה ממנו • וקרא להחמישי ואמר לו תקבל אתה השדה הזו א"ל
הן • על מנת לפולחה • אמר לו הן • משנכנס לתוכו הובירה • על
מי המלך מקפיד על אותם שאמרו אין אנו יכולין לקבלה או על מי
שקבלה עליו ומשקבלה עליו נכנס בה והובירה לא על זה שקבלה •
כך כשנגלה הקב"ה על הר סיני לא הניח אומה (כח) שלא הרתיק עליה
ולא קבלו עליהם לשמרה • וכשבא אצל ישראל אמרו (שמות כד) כל
אשר דבר ה' נעשה ונשמע • לכך בדין הוא שתשמעו • הוי (ירמיה ב)
שמעו דבר ה' בית יעקב ואם לאו תענשו בערבות • הוי בני אם
ערבת לרעך • ד"א שמעו דבר ה' (כט) [ג] משל למלך שאמר לעבדיו
שמרו לי ב' כוסות הללו והיה דיאטריטא • א"ל הוי זהיר בהם עד
שהוא נכנס לפלטין היה עגל אחד שרוי על פתח הפלטין נגח העבד
ונשבר אחד מהם • והיה העבד עומד ומרתית לפני המלך אמר לו
למה מרתית אמר שנגחני עגל ושבר אחד משני הכוסות • א"ל
המלך א"כ דע והזהר בשני כך אמר הקב"ה שני כוסות מזגתם
בסיני נעשה ונשמע שברתם נעשה עשיתם לפני עגל הזהרו בנשמע •
הוי שמעו דבר ה' בית יעקב • ד"א שמעו דבר ה' ההד (ישעיה נה)
שמעו ותחי נפשכם • היאך חביבים ישראל שהוא מפתה אותם •
אמר להם אם יפול אדם מראש הגג כל גופו לוקה והרופא נכנס
אצלו ונותן לו רטייה בראשו וכן בידיו וכן ברגליו ובכל אבריו נמצא
כולו רטיות • אני איני כך אלא [ד] רמ"ח אברים באדם הזה והאוזן
אחד מהם וכל הגוף מלוכלך בעבירות והאוזן שומעת וכל הגוף
מקבל חיים שמעו ותחי נפשכם • לכך אמר שמעו דבר ה' בית
יעקב • וכן אתה מוצא ביתרו שע"י שמיעה זכה לחיים ששמע
ונתגייר שנאמר וישמע יתרו את כל אשר עשה אלהים למשה
ולישראל עמו וגו':

פרשה כח א ומשה עלה אל האלהים • הה"ד (תהלים סח) עלית למרום שבית שבי • (א) מהו עלית

(א) נתעלית נתגששת עם המלאכים של מעלה • ד"א עלית למרום
שלא שלטה בריה מלמעלן כשם ששלט משה • א"ר ברכיה [ה] הלוחות
היו ארכן ששה טפחים • כביכול היו ביד מי שאמר והיה העולם
שני טפחים ובידו של משה שני טפחים ושני טפחים היו מפרישין
בין יד ליד • ד"א עלית למרום (ב) שבית שבי [ו] בנוהג שבעולם הנכנס
למדינה (ג) נוטל דבר שאין עין בני המדינה עליו • ומשה עלה
למרום ונטל את התורה שהיו הכל נושאין עיניהם עליה הוי עלית
למרום שבית שבי • יכול מפני ששבה אותה נטלה חנם • ת"ל (שם)
לקחת מתנות באדם בלקיחה נתנה לו • יכול יהא חייב ליתן לו
דמים • ת"ל מתנות במתנה נתנה לו • באותה שעה בקשו מלאכי
השרת לפגוע במשה עשה בו הקב"ה קלסטירין של פניו של משה
דומה לאברהם • אמר להם הקב"ה אי אתם מתביישין הימנו לא
זהו שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו • אמר הקב"ה למשה לא
נתנה לך תורה אלא בזכות אברהם שנאמר לקחת מתנות באדם •
ואין אדם האמור כאן אלא אברהם שנאמר (יהושע יד) האדם הגדול
בענקים • הוי ומשה עלה אל האלהים: ב ויקרא אליו ה' (ג) מן ההר

מסורת המדרש א תנחומא סדר ויגש סימן א' • מדרש תהלים מזמור ח' • מדרש משלי פרשה ו' • ילקוט משלי רמז תתקנ"ח • ועיין שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ד' • ובילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ב • ב עבודת כוכבים דף ב' • מכילתא כאן פרשה ה' • ספרי סדר וזאת הברכה פיסקא שמ"ג • פרקי דרבי אליעזר פרק מ"א • תנחומא סדר וזאת הברכה סימן ד' • ילקוט שם רמז תתקנ"א • ג אגדת בראשית פרק ע"ג • ד עיין פסיקתא דרב כהנא פיסקא י"ד • דברים רבה פרשה י' • ילקוט ישעיה רמז שמ"א • ילקוט ירמיה רמז רס"ד • ה בבא בתרא דף י"ד • מנחות דף צ"ט • ירושלמי שקלים פ' ו' הלכה א' • וירושלמי תענית פ' ד' • לקמן פמ"ז • במדב"ר פ"ד • תנחומא תשא סי' ל"ו וסדר עקב סי' י' • ילקוט תשא רמז ת"ו • ו שבת פ"ט • מדרש תהלים מזמור ח' • ילקוט תהלים רמז תרמ"א ורמז תשצ"ו

חדושי הרש"ש

דלכן יתכן לומר בהיה באותה נלה עם פרעה על ישראל: (יא) אלו ישראל שהם ערבים בינן להקב"ה • כדאיתא בסוטה (ל"ז ב') בכ"א קבל ערבות על כל ישראל: (יב) וכן לשני ולג' ולד' • הם כנגד ארבע אומות שחושב במכילתא פ"ה שנגלה עליהם הקדוש ברוך הוא מקודם שיקבלו את התורה • עמון ומואב וישמעאל:

(א) מהו עלית כו' נתגששת עם המלאכים כו' • כי מלינו לשון עליה על גלות כאות של יונתן ואם כה יאמרו עלו וגו' כי נתנם ה' בידינו (ש"א י"ד): (ג) מן ההר לאמר בזכות ההר • דלכיון דכתיב ומשה עלה דכבר עלה אל ההר מאי ויקרא אליו מן ההר ואשר ע"כ נדחק הרא"ב"ע לפרש כי ויקרא אליו מוקדם

חדושי הרד"ל

(כו) כמ"ש בפרשת ויגש בב"ר • ע"ש דדרש ליה נמי על יהודה (ומה שכתוב כאן לשון בב"ר • משמע שכאן הוא הילמדנו): (כז) שנקראו רעים שנאמר למען אחי ורעי וסיפיה תקעת לזר כפיך • אולי דרש כמ"ש בילקוט משלי אם ערבת את"כ ותקעת לזר כפיך ע"ש: (כח) שלא הרתיק • פי' שלא סבב כאגרוף ודפק על פתחיהם להניח לו לכנס ועמ"ש לקמן ר"פ ל"ג ואפשר ז"ל שלא הטריח עליהם:
(כט) משל למלך כו' ב' כוסות • (ע' דב"ר פ"ג):
(א) נתעלית נתגששת • יש לפרש מלשון עליית דדרים שנתגוששו ונלחם ידו על העליונים • אבל יותר נכון דהאי נתגששת הוא דבר בפ"ע • לפרש שבית שביו • (כמו דרשא ג' דלהלן) ודרשא קמייתא דנתעלית פירושו כפשוטו לשון עליה לגדולה ע"ל ר"פ ל"ג וכן דרשה שניה דלא שלט בריה למעלן כמו כדר' ברכיה כמ"ש במ"כ (והוא מדברי א"א) מירושלמי דתענית (פ"ד • וכמ"כ כתוב פ"ב וע"ש הוא שכביכול חטף משה הלוחות) • וע"ל פמ"ו: (ב) עיקר הדרשה ג"כ על ושבית שביו: (ג) נוטל דבר

פירוש מהרז"ו

עוז כמ"ש לעיל ס"ד ויתן עוז למלכו: בפרשת ויגש • פי' דשם כתוב פי' אחר על פסוק זה ר"פ נ"ג: אלו ישראל • ע' מדרש משלי ו' וילקוט שם ומדרש תהלים ח': עריבין בינן לבין הקב"ה • פי' עריבין זה על זה להקב"ה • וע' בריש הפרשה וכאן פי' על שאמרו נעשה ונשמע שתקעו עצמן לערבות על שאחרים לא קבלוה: שלישי ורביעי: ובנמשל • דהשון הוא שעיר • שני מואב • שלישי עמון • רביעי בני קטורה • וע' מכילתא פסוק אנכי: הוי בני אם ערבת • במדרש משלי ו' באריכות וכאן חסר: לעבדיו שמרו • כל המשל בלשון יחיד גם כאן צ"ל לעבדו שמור: נגח העבד • שהעגל נגח את העבד: ובנמשל פתח הפלטין פי' שמיד אחר קבלת התורה עשו העגל: הוי שמעו דבר ה' • ובפסוק השני מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי וילכו אחרי ההבל וכתוב עוד שם ועמי המיר כבודו בלא יועיל היינו העגל כמ"ש וימירו את כבודם בתבנית שור תהלים ק"ו כ': שמעו ותחי נפשכם • ע"י שמיעה לבד תחיה נפשכם עיין ילקוט ישעיה נ"ה וילקוט ירמיה ב' נשם פסיקתא האוזן הזה כקנקל לכלים והכוונה על פסיקתא פרשה כ"ז ושם חסר מאמר זה וע' ד"כ ר"פ י' ג"כ כמ"ש בילקוט • וכן הובא בערוך ערך קנקל בשם פסיקתא: האוזן שומעת וכל הגוף כו' • שהאוזן והשמיעה כולל כל הגוף וכמ"ש חז"ל סימא עינו נותן לו דמי עינו • קיטע ידו נותן לו דמי ידו • חרשו נותן לו דמי כולו וע"כ כתוב אוזן שומעת תוכחת חיים וגו' שמעו ותחי נפשכם • וע"כ הגליחו הראשונים בתורה על שהיה הכל ע"י שמיעה ורואת פני הרב בדיבוק חברים ודו"ק:

פרשה כח סי' א

עלית למרום • וה"ד שבית שבי לקחת מתנות באדם • וכמ"ש (סוכה ה') דעת ר"י מעולם לא עלה משה למרום ועוד מפספא דקרא בפסוק שקודם רכב אלהים רבותים וגו' ה' בם סיני בקודש שהרכב אלהים היה בם בסיני וה' בם וכמ"ש וירד ה' על הר סיני היינו עם הרכב שם • ואיך אמר אחריו עלית למרום ע"כ דרש אא"ע לעלית הגוף ת"ע לעליית המעלה נתעלית • וכמ"ש ב"ר פל"ח סי' י"ד כי עליה לר"א המודעי • ועי' פסיקתא ס"פ כ' לקמן פל"ג ס"ב: נתגששת עם המלאכים • ד"א על תיבת עלית ומ"ש לגרוס פי' מלאכי מרום של רכב אלהים ככ"ל כמ"ש שבת (פ"ח ב') פסיקתא שם באריכות וזהו שבית שבי שאין שבי אלא ע"י מלחמה שהתווכח משה עמהם ונלהם בטענותיו: כשם ששלט משה • דרשה ג' על עלית למרום על הקב"ה שנקרא מרום וקדוש • וכאן חסר כמ"ש במ"כ וכמ"ש לקמן פמ"ו ס"ם ג' ועי' בסוף הספרי וע' לקמן פמ"ג ס"ם א' טעם הדבר ומ"ש ב' טפחים וכו' נ"ע מנין לו: ארכן ו' טפחים • במ"ר פ"ד בס"כ וש"נ: נושאים עיניהם עליה • שהמלאכים היו רוצים שתנתן להם כמ"ש שבת שם: נטלה חנם • פי' בלא יגיעה ת"ל לקחת בלשון קנין ביגיעה גדולה מ' יום לא אכל לא שתה ולא ישן: יהא חייב ליתן דמים • שלא ישיג מהתורה אלא כפי יגיעתו על דבר ודבר ואיך ילמדנה ביגיעתו אשר היא ארוכה מארץ מדה • על זה כתוב מתנות שאחר שיגע בה בכל כחו נותנים לו התורה מתנה ודורש מדה כ"א וכאן נג' לשוני ולקיחה ולמתנה ודורש כח היפה שבכולם ועי' לקמן פל"ג ס"ב וש"נ: לגוע במשה • בפסיקתא פ"כ ס"ג באריכות ושם ס"פ כ"ה: אין אתם מתביישין • כמ"ש ב"ר פמ"ח סי' י"ד והוא עומד עליהם • מיכאל מימינו • גבריאל משמאלו וכ"כ האחרים: האדם הגדול • גז"ש ועי' ב"ר פר' י"ד ס"ו וש"נ וע' ילקוט יהושע י"ד וזהו ומשה עלה אל האלהים שנתעלה ונתגשש ונלחם

מתנות כהונה

שמולא מדת הדין מקום לתפוס אותך: והמליכם • שישאל וילמוד מגדולי הדור: לפולחה • לעובדה כהלכתה: [ה"ג משקבלה עליו נכנס בה]: הובירה • הניחה אותה ריק ובור כדאמרינן אם אוביר ולא אעביד: הרתיק • נגע ודבר ובא אליה: דיאטריטא • פי' הערוך כלי זכוכית חשוב מאד: ומרתית • עומד ברתת לפני המלך: והאוזן שומעת • דברי תורה ומוסר:

פרשה כח נתגששת • התעסקת והשתדלת: [הלוחות היו ארכן גרסינן: ה"ג בין יד ליד כו'] • ותשלום מאמר זה בירושלמי סוף פ"ב דתענית וז"ל וכיון שעשו ישראל אותו מעשה בקש הקב"ה לחטף מידו של משה ותקפן הוא ממנו הוא שהכתוב משבחו בסוף ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול יהא שלמא על ידא דגברת על ימינא עכ"ל: שאין עין כו' • שאין בני המדינה משגיחין עליו: בלקיחה • שיהיה לו בזכות גמור כאילו לקחה בדמים [ועיין ריש פרשת תרומה]: במתנה כו' • ללמד מה הוא קבלה בלא מחיר אף כאן ילמדנה בחנם כמו שדרשו חז"ל ולמדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלהי מה אני בחנם אף אתם בחנם: קלסתר • דמות: הוי ומשה עלה • לשון

ידי משה

שהיו לו כבר ד' מצות ב"נ ורות סימ' ג"כ נקראת רות על שם זה שר"ו מצות שקיבלה וק"ל: משל למלך שאמר לעבדיו שמרו לי ב' כוסות • וא"ת דבמשל כיון שנשבר הכוס אין לו תקנה וכאן היה להם תקנה בתשובה וי"ל מ"מ לדיק גמור עדיף כן איתא ביפ"ת: משל לרופא וכו' עד האוזן שומעת וכל הגוף מקבל חיים שמעו ותחי נפשכם • פי' שע"י ששברתם נעשה ע"י נשמע זה דתשובה יהיה לכם תקנה וק"ל: מהו עלית • פירוש שקשה למדרש קושית הגמרא שמעולם לא ירדה שכינה וכו' לו"א שעלית לשון עליה שנתעלה לגלת את המלאכים ונתעלה יותר מן המלאכים: ד"א שעלה עד מעלת הקב"ה ודיבר עמו כ' פא"פ כלתי אמצעי ועוד שגברה ידו על ידי הקב"ה ע"ד מי מושל בי לדיק וז"ש עלית פירוש שנתעלית כ"ו על גזרת הקב"ה וזה מבואר דרש דר"ב שהיה ב' טפחים ביד הקב"ה וכו': שבית שבי יכול מפני ששבה וכו' • וא"ת וכי התורה כאנוסה אללו שלא התורה נשארה כתובה למעלה באמת התורה ע"ג לבנה רק שהעתיקה משה כדי לפרש הענין פירוש יפ"ת כי האותיות הם חיות ורוחניות כמו מ"ש וז"ש אותיות פורחות וגבי ר"ח ב"ת איתא ג"כ שהיו אותיות פורחות מן הס"ת וע"י שכתיבה נתקשרו בגוף כנשמה בגוף ומטעם זה נקראת שבויה בגוף • והר"ן כתב שמטעם זה נקרא שבוים שלפי שבב"ד של מטה תלוין כתר רוב אע"פ שהוא נגד הדין וגם ע"ד דאיתא גבי קידוש החודש אני ואתם נלך לב"ד של מטה: יכול מפני ששבה • ג"כ פירושו ע"ד שפי' הר"ן פי' שותף ומסרה התורה לב"ד שלמטה להכריע וכו' במיון מ"מ וז"ש הנה פירוש בלא הסברא ת"ל ולקחה שלריך עיון רב כדרך שעורין בעלי מקח בסחורה גדול א"כ י"ל דה"ש יכול מפני ששבה פי' שלא תאמר שהתורה שבכתב היא עיקר פ"ל

יפה תואר

כמ"ש בפ' ויגש • אין שם מדברים שנוגעים לענין זה ונראה דיש כאן חסרון דברים וצ"ל דבר אחר בני אם ערבת לרעך כמ"ש בפר' ויגש ושם מוסיר את האדם שיתרחק מן הערבות: אלו ישראל שהם ערבים בינן לבין הקב"ה • פי' בסוח"ע הדברים מבוארים יותר: ומה היתה ערבותן • כלומר למה היה לריך לערבות כאלו מפחד מאד פן לא ישמרו ומשני מפני שכבדה היא התורה לשמרה וכמו שמביא במשל מהשדה לכן היה לריך לערבות שכל אחד יכריח לחבירו לשמרה ולקיימה: וכשבא אצל ישראל כו' • משמע שקבלו מדעתם והא דאמרינן בגמרא שכפה עליהם הר כגיגית ואמרינן התם מכאן מודעה רבה לאורייתא משום דאמרינן בתנחומא פר' נח דתורה שבכתב קבלו ברצון וכפיית הר כגיגית הוא רק על תורה שבע"פ: שברתם נעשה • וכן משמע לקמן פמ"ב ובד"ר פ"ג שלא אבדו רק את נעשה ומה דאיתא בפרק ר' עקיבא דרש ר' סימאי כשהקדימו ישראל נעשה לנשמע ירדו ס"ר של מה"ש וקשרו לכל אחד מישראל שני כתרים • א' כנגד נעשה וא' כנגד נשמע ובשחטאו בעגל ירדו ק"כ רבוא של מלאכי חבלה ופרקום אלמא כי אבדו בעגל את שניהם נעשה ונשמע • ושמא י"ל כי לענין הכתרים אבדו את שניהם אבל לענין הדבקות בה' לא הפסידו נשמע • [ובאמת שם זכו לשני הכתרים בשביל שהקדימו נעשה לנשמע • וכיון שעברו על נעשה שלא אין זכות הקדימה בידם לכן אבדו שני הכתרים]: וכל הגוף מקבל חיים • פי' בזיק"ר פי"ב מה דאיתא שם נעשו ד"ת מוליגים ללב קילורים נפישים כו' ומ"ש שם כי תיקון כל המדות והדעות יבוא לבני אדם ע"י התורה וכן יתפרש כאן כי אם ישמע אז יעלה על לבו לעשות ונחשב לו כאלו עשאה:
נתעלית נתגששת • בא לפרש ומשה עלה אל האלהים בשלשה אופנים • אופן אחד מלשון עלוי ונלחון על מלאכי מע"ה דוגמת יעקב שגלה את המלאך • ועיין לקמן פרשת ברכה ומלינו בפרק ד' דנדרים ר"א הרגו. לא תשמע • וכן לקמן פמ"ד במעשה העגל איתא כשעמדו עליו ה' מלאכי חבלה ודחם סה' בזכותו כו' ע"ש וז"ש ומשה עלה אל האלהים ע"י זכותו שרב נתעלה על המלאכים שנקראו אלהים • והאופן הב' כי משה עלה במעלה ובמעלות עד שהגיע אל ה' יותר מכל איש ודבר עם ה' פנים אל פנים בלי אמצעי ומביא דברי ר' ברכיה שמשה קבל את הלוחות מיד ה' ודמה אליו כזה שבם בידו

לאמר · בזכות ההר ואין ההר אלא אבות שנאמר (מיכה ו) שמעו הרים את ריב ה' · ומשה עלה אל האלהים · עלה בענן וירד בענן וזכות אבות עולה ויורדת עמו · א כה תאמר (ג) לבית יעקב · אלו הנשים · א"ל אמור להם (ג) ראשי דברים שהם יכולות לשמוע · ותגיד לבני ישראל · אלו האנשים · א"ל אמור להם דקדוקי דברים שהם יכולין לשמוע · ד"א למה לנשים תחלה (ד) שהן מזדרזות במצות · ד"א כדי שיהו (ה) מנהיגות את בניהן לתורה · א"ר תחליפא דקיסרין אמר הקב"ה כשבראתי את העולם לא צויתי אלא לאדם הראשון ואח"כ נצטוית חוה ועברה וקלקלה את העולם עכשיו אם איני קורא לנשים תחלה הן מבטלות את התורה לכך נאמר כה תאמר לבית יעקב · ור' יוחנן אמר כה תאמר לבית יעקב אלו סנהדרין שנאמר (ישעיה ב) בית יעקב לכו ונלכה באור ה' · (ד) וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר · (ו) בטכסים של מלכים נהג הקב"ה עם ישראל שנאמר (שיר ד) אתי מלבנון כלה · למה כך בזכות שאמרו נעשה ונשמע:

ג וישב משה את דברי העם אל ה' · (ה) אותה שעה בקש הקב"ה ליתן להם את התורה ולדבר עמהם והיה משה עומד אמר הקב"ה מה אעשה מפני משה · א"ר לוי משל למלך שבקש לעשות (ז) אופימשטאטא חוץ מדעתו של אפרכוס אמר לו עשה דבר פלוני אמר לו כבר נעשית · שוב א"ל לך קרא לפלוני סינקליטקוס ויבא עמך · עד שהוא הולך עשה המלך מה שביקש · כך ביקש הקב"ה ליתן י' דברות היה משה עומד מצדו אמר הקב"ה (ח) אני גולה להם את הרקיע ואומר אנכי ה' אלהיך הם אומרים מי אמר הקב"ה או משה אלא ירד משה ואח"כ אני אומר אנכי ה' אלהיך · (ו) כך אמר הקב"ה למשה (ז) לך אל העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם א"ל כבר הקדשתים שנאמר כי אתה העדותה בנו לאמר וגו' · א"ל לך רד ועלית אתה ואהרן עמך · עד שמשה יורד נגלה הקב"ה · שנאמר וירד משה אל העם · מיד וידבר אלהים:

ד את (ט) כל הדברים האלה לאמר · שהוא עושה את הכל בבת אחת · ממית ומחיה בבת אחת · מכה ורופא בבת אחת · אשה על המשבר יורדי הים והולכי מדברות וחבושי בבית האסורין אחד במזרח ואחד במערב ואחד בצפון וא' בדרום שומע כולן בבת אחת · (י) וכה"א (ישעיה מה) יוצר אור ובורא חשך · עפר כמו בן נהפך לאדם (יא) חזר נהפך לעפר · (ח) שנא' (עמוס ה) והופך לבקר צלמות מהו לבקר כתחלתו · בתחלתו מהו אומר (שמות ז) (יב) ויהפכו כל המים אשר ביאור לדם · חזר ונהפך הדם למים · (יג) בשר חי נהפך למת חזר המת ונהפך לחי · המטה נהפך לנחש חזר הנחש ונהפך למטה · (ט) (יד) הים נהפך ליבשה חזרת היבשה ונהפכה לים

מסורת המדרש א פדר"א פרק מ"א · מכילתא כאן פרשה ב' · תנחומא סוף סדר מנורע · ילקוט כאן רמז רע"ו · ב תנחומא כאן סימן י"ב כל הענין

חדושי הרד"ל

אלין עין כו' שבית שבי · כלומר דבר כזה יכול ליטול בגבבה אלא ירגישו בו אבל דבר שאין שכל בו לא יכול ליטול כ"א בעל כרחם דרך שבים: (ג) ראשי דברים · כמה שהן יכולות לשמוע כנ"ל ועיין במכילתא: (ד) שהן מזדרזות במצות · בכל דוכתא אמרינן נשים עצלניות הן (ואם היה אפשר לפרש שאי מצות כלשון מצוה שהם האמור בירושלמי ומדרשות בהוא צדקה יהיה אפשר לומר כדאמרינן בכתובות (ס"ז:) דשכיחא בביתא ומקרבא הנייתה · אבל אין זה ענין כמאמר דכאן) · ואפשר וריזות לקבל עליהן עול מצות קאמר · אבל עצלניות הן בקיומן במקום שיש טורח בעשייתן (וכאמת נשי דור המדבר כשרות היו כמ"ש במ"ר פכ"א שגדרו מה שפרצו האנשים ועיין ויק"ר רפ"ב ואמרו בזכות נשים צדקניות שבאותו הדור נגאלו ממצרים).: (ה) מנהיגות את בניהן לתורה · שדרכם הבנים לחנך בקטנותם בתורה תלוים בנשים וכמ"ש ואל תטוש תורת אמך · ואפשר פירוש מנהיגות כמשמעו שמוליכות בניהן לבית הספר כמ"ש נשי במאי זכיין באקרויי בנייהו לבי כנישתא ואגרו שלכי קודשין לא יגנעו בזוק סוברים מקום אמשתא דינוקי: (ו) בטכסים של מלכים כו' שנאמר אתי מלבנון כו' · נראה עיקר המאמר חסר כאן והיה כתוב לפניהם ובפסיקתא או במ"א לכן השמיטוהו הסופרים כאן: (ז) אופי' מטטתא · עי' מ"כ והפשר כן כ' מלות מורכבות אופי מאייפסטאטר אופי הוא קול ודבור ומאייפסטאטר הוא משאלת מלכות · והכוונה שעברת קול מלכות והוא מכוון יפה לענין הנמשל דשאל שרצה מלכו של עולם להשמיע קול סדר מלכותו בעצמו יהבכן לבניו: (ח) אני גולה להם את הרקיע · פי' גולל כמ"ש ונגלו כספר השמים (ישעיה לד): (ט) את כל הדברים האלה לאמר · כולם בדבור אחד שהוא עושה כו' כנ"ל וכן הוא במכילתא וע"ז מביא כל הני ענינים שהכל ברגע אחת ומסיים בשני דבורים באחת: (י) וכה"א יוצר אור ובורא חשך · עושה שלום ובורא את הכל כנ"ל והוא מביא ראיה ממטבע ברכת יוצר אור · וכ"ה במ"ר פי"א (רמ"ב ג'): (יא) חזר נהפך לעפר שנאמר ואל עפר תשוב · התחך נהפך לאור חזר האור ונהפך לחשך שנאמר והופך לבקר צלמות יום ולילה החשיך מהו לבקר כתחלתו (ר"ל תחשך נבראת תחלה ונהפך לאור ע' ב"ר פ"ג ולקמן פ"ג): (יב) ויהפכו כל המים כו' כנ"ל · והא דויהפכו הוא בהיכם אחרת מהיה ידה נתחתונה הכריסה ואומר ויהפכו: (יג) בשר חי נהפך למת כו' כנ"ל וגו הוא כתנחומא וזה לא נמצא בשיתא ידו מצורעת כשלג שהוא כבשר המת כמ"ש אל נא תהי כמת: (יד) הים נהפך ליבשה · כדכ' (תהלים ס"ו) הפך ים ליבשה:

חדושי הרש"ש

מוקדם שקרא לו ועלה אליו וע' ברמב"ן: (ג) לבית יעקב אלו הנשים · כמו שר' יוסי היה קורא לאשתו ביתו (שבת קי"ח ב'): (ד) וידבר אלהים גו' · מביא פסוק זה כאן מפני סיום המאמר בזכות שאמרו נעשה ונשמע ובאן כתיב כל אשר דבר ה' נעשה: (ה) אותה שעה בקש כו' · רוצה לומר בעת שהיה משה בהר ביום כו' או ביום שו' נר"י כדאיתא ליה ולרבנן כדאיתא להו בשבת (פ"ו ב'): (ו) לכך אמר הקב"ה למשה כו' כן נראה דנ"ל: (ז) לך אל העם וקדשתם כו' · נראה דטעות סופר הוא ונ"ל רד העד בעם וגו' א"ל כבר הקדשתים: (ה) שנאמר והופך לבקר צלמות · יתכן דלפי הדרש דהכא מפרש דצלמות הוא אותו האדם שנברא בצלם ועומד למות וכן הוא אומר אך בצלם יתהלך איש (תהלים ל"ט): (ט) הים נהפך ליבשה כו' · היינו בתחלת הבריאה כמו דכתיב יקוו המים גו' ותראה היבשה · ונהפכה לים היינו בדור אנוש ובדור המבול עיין לעיל בב"ר פ"ה סימן ו' ובמ"ש כ"נ:

מתנות כהונה

לשון גדולה ומעלה כדלעיל: בזכות ההר · דאם לא כן מהו מן ההר הלא עדיין לא כתיב וירד ה' על הר סיני: עלה בענן · דהל"ל איך עלה אל האלהים וק"ל: וזכות אבות כו' · דייק מדכתיב גבי העלייה ומשה עלה כו' · ויקרא אליו מן ההר · אלו האבות וכן גבי הירידה כתיב וירד משה מן ההר: ראשי דברים · בלא דקדוקים ועמוקים אלא דברים כפשטן: שהם יכולין כו' · פתרי הם יכולין לקבלו ודרים ותגיד מלא יו"ד מלשון גידין כמו שפירש"י בחומש ולפיכך לנשים תחלה שלעולם לומדים לאדם הקל תחלה ואח"כ החמור: כדי שיהו מנהיגות כו' · שהנשים מצויות בבית ומשגיחין תמיד על בניהם: וקלקלה · שהורע בעיניה שלא נוה אותה תחלה: אלו סנהדרין · וסיפא דקרא ותגיד וגו' מדבר בשאר העם והוא מלשון הגודה ודברים רכים: בטכסים כו' · מנהג מלכים נהג בהם בכבוד וחשיבות שנאמר אתי מלבנון אתי כדומה לי כביכול ודייק מדכתיב לאמר כזה שאומר להבירו השיבני אם תקבל דברי: בזכות שאמרו כו' · מסיפיה דקרא קדייק תשורי מראש אמנה שהאמינו בהקב"ה ואמרו נעשה ונשמע: מה אעשה · מפני משה: שיהיו סבורים · שמשה אמר כן ובדלקמן: אופימשטאטא · לפי הענין הוא נימוס וסדר תורה: חוץ מדעתו כו' · שלא בצירוף היועץ רק הוא לבדו: עשה דבר פלוני · כדי להסיחו לדבר אחר אמר כן בלך לו משם: סינקליטקוס · פירש הערוך אחד מיועצי המלך: אני גולה · אם אני מגלה: שהוא עושה את הכל · דייק

מדכתיב כל הדברים האלה לאמר בדבור אחד:

פירוש מהרז"ו

כנ"ל: ב ההר אלו אבות · לעיל פט"ו ס"ד ופ"ג ומ"ש עלה בענן כמ"ש בסוף משפטים ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר על ידי הענן וכן מ"ש וירד משה מן ההר אל העם ירד ג"כ בענן שהיה בו · ואין צריך לסדר דברי המדרש כי כבר כתבנו זה כמה פעמים שדרך המדרש שהתלה מביא מאמר ממקום אחד כזה הלשון ואח"כ מביא המאמר ממקום אחר בלשון אחר · וע' פסיקתא רבתי פ"כ בארוכות: לבית יעקב אלו הנשים · מכילתא כאן וכמ"ש חז"ל ביתו זו אשתו · וע' פדר"א פרק מ"א והגי' הנשים כה האמר הגירה רכה ולהגדים ותגד קשים כגידים שבת פ"ז: שהן מזדרזות במצות · על שאין שכלם חזק כל כך קרובים לקבל באמונה ועיבות בלא חקירה: לא צויתי אלא לאדה"ר · כמ"ש ויצו ה' אלהים על האדם לאמר והאדם אמר לחוה: שנאמר בית יעקב · ובפסוק הקודם והלכו וגו' ואמרו לכו ונלכה אל בית וגו' כי מציון תצא תורה וגו בית יעקב וגו' הם היושבים בציון בבהמ"ק: בטכסים של מלכים עד נעשה ונשמע · המדרש הזה אין לו ביאור ומקומו בסימן ד' · ומ"ש אתי מלבנון כלה וס"ד תשורי מראש אמנה על שהאמינו ואמרו נעשה ונשמע וע' בזוהר ריש שמות על פסוק זה אתי מלבנון תבואי תשורי וגו' על נעשה ונשמע וע' עוד לעיל פ' כ"ג ס"ה ופ"ג · וע' מכילתא פסוק אנכי ומי שיעיין בכל המקומות הנ"ל יתכן להוציא ביאור המאמר: ג וישב משה · הכוונה על פסוק ויגד משה שהוא סמוך לפסוק לך אל העם וגו' בדורש בסמוך: אותה שעה ביקש · בהכרח הכוונה על פסוק כ"א ויאמר ה' אל משה רד העד וכמו שיתבאר בסמוך: אופימשטאטא · לא מצאתי פי' בערוך וכמ"ש ואופי פי' מנהג וחוק · ומשטאטא איני יודע מהו: עשה דבר פלוני · אולי יבין שרצונו שילך מכאן ומאחר שלא הבין שלא אותו שליחות אחרת שילך מכאן ובהדיא לא רצה לומר לו שילך מכאן שלא להפיל פניו: הקב"ה או משה · כמ"ש פדר"א פרק מ"א שלא יהא אומרים משה היה מדבר עמנו מתוך הענן: לך אל העם וקדשתם · צ"ע דכאן עומד המדרש בפסוק רד העד בעם פן יהרסו וגו' כי אתה העדות וגו' לך רד ועלית וגו' ולמה הביא פסוק לך אל העם וקדשתם · והענין שהוקשה להמדרש מ"ש רד העד בעם ולא פירש מה יעיד כי מ"ש פן יהרסו וגו' ונפל וגו' הוא העונש וגם הכהנים וגו' יתקדשו מאי גם שלא זכר כאן קדוש אצל העם · וגם מ"ש הגבל את ההר וקדשתו · שלא נזכר בדברי הש"י ע"כ דורש שמ"ש לך רד העד בעם · כולל שני אזהרות · הקידוש · וההגבלה · הקידוש מ"ש לעיל פסוק י' לך אל העם וקדשתם והיו נכונים והוא הפרישה מן האשה · כמפורש במכילתא פסוק זה הובא ברש"י בחומש · וההגבלה כמ"ש פסוק י"ב והגבלת את העם סביב לאמר וגו' כל הנוגע בהר מות יומת · ועל הקידוש אין מיתה רק על ההגבלה אח"כ מ"ש כאן רד העד בעם היינו מ"ש לך אל העם וקדשתם ע"ש מדם פ' ולא אזהרה בלא מיתה ומ"ש מיתה ומ"ש פן יהרסו אל ה' ונפל ממנו הוא עונש מיתה על ההגבלה · הרי בכתוב כאן הקידוש כנ"ל ועל זה אמר וגם הכהנים יתקדשו וגו' וכן ההגבלה בעונש על הכהנים וזהו פן יפרוץ בהם ועל זה השיב משה לא יוכל וגו' הגבל את ההר על ההגבלה וקדשתו על קידוש העם כנ"ל והמדרש נסתכות תיים ורות בינה במ"ש כבר הקדשתים שנאמר כי אתה העדות וגו' והיינו מ"ש וקדשתו שפי' שכבר קידש את העם וכמ"ש בפסוק י"ד וירד משה וגו' ויקדש את וגו' היו נכונים אל תגשו וגו': ד את כל הדברים · היה די שיאמר וידבר אלהים לאמר אנכי וגו' היבות אלו מיותר · ע"כ דורש שפ"ש את כל הדברים האלה הוא מאמר בפני עצמו שה"ע לכאן ה"פ על כל מה שמדבר ועושה הכל ביחד ודברים הפכים ג"כ ביחד ועיקר הראיה מפסוק שמביא יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא רע אני ה' עושה כל אלה · איך אמר על זה כל אלה ע"כ הכוונה על כל הבריאה וההנהגה שעושה ומזה למד במדרש מ"ש עושה את הכל בבת אחת עד מ"ב וכן דבור זכור הוא ממ"ש כאן את כל הדברים · ומ"ש אחד במזרח וכו' מרומז בפסוק שקודם פסוק יוצר אור · למען ידעו ממזרח שמש וממערבה וגו' יוצר וגו' בגם זה נכלל במ"ש את כל אלה ועד כאן דיבר מדברים טבעים

יפה תואר

היו שני עמודים · והאופן השלישי הוא שתלה והכלית בידו ליטול דבר מה שהיו בכל נותאים עיניהם עליו: שהן מזדרזות במצות · ויש דאמרינן בירושלמי פסחים גבי בדיקת חמץ מתוך שעצלניות הן בודקות כל שהוא ו"ל דודאי בתם בספבה דעתן דאין חמץ כ"כ בבית ובוטחות בבדיקה כל שהיא ומומכות עליה מתוך עצלותן אבל היכא דליכא וודאי מצוה מזדרזות הסי [illegible] גבי אבא חלקיה דקדמו הענגים [illegible] [illegible]

בעה רצה ה' להעמד נגדו · לולי משה היה עומד שם: מה אעשה מפני משה · פליאה היא האם תרע עיני משה לראות כי ידבר הקב"ה עמהם פנים בפנים · וגמה לו בהתגלות בזו · ויותר יקשה כאשר אמר שקדום כ"ש אני גולה את הרקיע ואומר אנכי ה' אלהיך הם אומרים מי אמר הקב"ה או משה · אם ירצו את ד' מדבר מתוך האש איך יספקו פוד אולי משה הוא המדבר · וגם כלנא הוא בידינו כי הנביא לא יספק בענין נבואתו · ולכן ישראל במתן תורה נתאמת להם הנבואה כעלותם למדרגת הנבואה שלא יפול עליה שום ספק · וכבר כתב הרב ז"ל כי אמונתנו בתורתנו הוא מצד מראה מעמד הר סיני · ולא מצד האותות והמופתים [illegible] [illegible]

לים • ובה"א (עמוס ה) הקורא למי הים וגו' • (יד) א וכן דבור זכור את יום השבת לקדשו ואומר (במדבר כח) וביום השבת שני כבשי' בני שנה' דבור (ויקרא יח) ערות אשת אחיך לא תגלה (דברים כה) כי ישבו אחים יחדו • וכלן אמרן בבת אחת הוי וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר: ה בא וראה שאין מדותיו של הקב"ה כמדת בשר ודם • מלך ב"ו אינו יכול (טו) להיות עושה מלחמה ולהיות סופר ומלמד תינוקות • והקב"ה איננו כן אתמול בים כעושה מלחמה שנאמר (שמות טו) ה' איש מלחמה ואומר (איוב כו) בכחו רגע הים • והיום במתן תורה ירד ללמד תורה לבניו • ובה"א (שם לו) הן אל ישגיב בכחו (טז) מי כמוהו מורה • הוי וידבר אלהים את כל הדברים האלה:

ו ד"א וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר • א"ר יצחק ב מה שהנביאים עתידים להתנבאות בכל דור ודור קבלו מהר סיני • שכן משה אומר להם לישראל (דברים כט) כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום ואת אשר איננו פה עמנו היום • עמנו עומד היום אין כתיב כאן אלא עמנו היום אלו הנשמות העתידות להבראות שאין בהם ממש שלא נאמרה בהם עמידה • שאע"פ שלא היו באותה שעה כל אחד ואחד קבל את שלו • ובה"א (מלאכי א) משא דבר ה' אל ישראל (י) ביד מלאכי • בימי מלאכי לא נאמר אלא ביד מלאכי שכבר היתה הנבואה בידו מהר סיני ועד אותה שעה לא נתנה לו רשות להתנבאות • וכן ישעיה אמר (ישעיה מח) מעת היותה שם אני • אמר ישעיה מיום שנתנה תורה בסיני שם הייתי וקבלתי את הנבואה הזאת • אלא (שם) ועתה אלהים שלחני ורוחו • עד עכשיו לא ניתן לו רשות להתנבאות • ולא כל הנביאים בלבד קבלו מסיני נבואתן • אלא אף החכמים העומדים בכל דור ודור כל אחד ואחד קבל את שלו מסיני • (יא) (יז) ובה"א (דברים ה) את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם • קול גדול ולא יסף • (יח) ר' יוחנן אמר ג קול א' (יב) נחלק לז' קולות והם נחלקים לע' לשון • (יג) רשב"ל אמר שממנו נתנבאו כל הנביאים שעמדו • רבנן אמרי (יט) שלא היה לו בת קול • א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן מהו (תהלים כט) קול ה' בכח אפשר לומר כן • והלא מלאך אחד אין כל בריה יכולים לעמוד בקולו (יד) שנאמר (דניאל י) וגויתו כתרשיש וקול דבריו כקול המון • והקב"ה שכתוב בו (ירמיה כג) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא צריך לדבר בכח • אלא קול ה' בכח בכח כל הקולות • ועל דעתיה דרבי יוחנן (כ) הדא קרא מסייע ליה • שנאמר (תהלים סח) ה' יתן אומר המבשרות צבא רב:

פרשה כט

א אנכי ה' אלהיך • הה"ד (דברים ד) השמע עם קול אלהים • ד המינין שאלו את ר' שמלאי א"ל אלוהות הרבה יש בעולם אמר להם למה אמרו לו (א) שהרי

מסורת המדרש א עיין ראש השנה דף כ"ז • שבועות דף כ' • ירושלמי נדרים פרק ג' הלכה ב' • ובירושלמי שבועות פרק ג' הלכה ה' • מכילתא כאן פרשה ז' • ספרי פרשה תצא פיסקא ר"ג • ילקוט תהלים רמז תשפ"ג • ב תנחומא כאן סי' י"א כל הענין • ג שבת פ"ח: לעיל פ"ה • מדרש תהלים מזמור נ"ב • ילקוט תהלים רמז תשכ"ט • ורמז תתמ"ג • ד ירושלמי ברכות פרק ט' • ב"ר פ"ח ופ"ג •

חדושי הרש"ש

(י) ביד מלאכי בימי מלאכי ל"נ • בתנחומא הגי' על מלאכי ל"נ כו' : (יא) ובה"א את הדברים וגו' אל כל קהלכם • ומשם אמר זאת גם לאותן שבגולה לאמר מ"מ שהרי זה היה בסוף מ' שנה ומוכח מזה באתפי' הנשמות כו' כדלעיל : (יב) נחלק לז' קולות • ע' ברכות (ו' ב') לתורה שנתנה בה' קולות שנאמר כו' • וי"ל דר"י דכאן ס"ל כקושיא דהתם והכתיב וכל העם רואים את הקולות • אך לפ"ז יהיה שמונה דהכתיב שם ג"כ ואת קול השופר • וראיתי בילקוט תהלים רמז תש"ט שהשב ג"כ ויענו כל העם קול אחד • וקולות (אף שהוא ל"ר) ע"כ לא חשיב נשו אלא לחד • ואח"כ יהיה מכוון ז' קולות • וכן במזמור דהבו לה' יש ז' קולות ע"ש בגמרא (כ"ט א') • ומה שאמר והם נחלקים לע' לבון נדרש מולא יסף דר"ל דאין מה להוסיף כי כל הלשונות נשמעו או : (יג) רשב"ל אמר כו' רבנן אמרי כו' • נראה דל"ל בחלוף כי בסוף הסדר דרש רשב"ל שלא היה לו בת קול : (יד) שנאמר וגויתו כתרשיש • דהיינו שליש עולם כדלעיל בבראשית רבה פרשה כ"ח ועי' מ"ש שם אות י' • ולזה היה בפיר והקדוש נרוך הוא כו' הלא את השמים כו'

חדושי הרד"ל

(יד) וכן דבור זכור בו' וביום השבת כו' • בירושלמי פ"ג דנדרים הל' ב' וע"ש דחשיב כמה דבורים כיוצא בו : (טו) להיות עושה מלחמה ולהיות סופר • כדאמרינן ספ"ק דע"א (ס"ו:) אי שדרא לא הייפא כו' : (טז) מי כמוהו מורה • יורה דעה לעמו וכן תמיד לגמולי מחלב כדאיתא רפ"ק דעבודת כוכבים (ג':) : (יז) וכה"א את הדברים גו' ולא יסף • הראיה מדברי רשב"ל דאמר שממנו נתנבאו כל הנביאים ולא יסף עוד לאדם נביא דבר : (יח) ר"י קול אחד נחלק כו' • לעיל פ"ה ע"ש : (יט) שלא היה לו ב"ק • ע"ל סוף פרשה כ"ט : (כ) הדא קרא מסייע ליה שנאמר ה' יתן אומר וגו' • ע' (שבת פ"ח) :

(א) שהרי כתיב השמע עם קול אלהים • נראה דל"ל שהרי כתיב מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים

פירוש מהרז"ו

כל אחד במקומו וטבעו וגרכו • ואח"כ מדבר מהדברים עצמם שהופכו כמ"ש ויילר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ואח"כ ואל עפר תשוב • ועל זה הביא פסוק של עמוס ה' ח' עושה כימה וכסיל והופך לבקר צלמות ויום לילה החשיך הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ וכל אלה דברים הפכים • כי הבריאה היתה כסיל וכימה כמ"ש איוב ט' ט' ע"ש עושה כסיל וכימה ובדור המבול הפך כמ"ש עמוס שם ההופכים ללענה משפט וע"כ עושה כימה וכסיל הקורא למי הים וגו' כמ"ש ב"ר פר' ל"ה ס"ב במדבר בדור המבול כן מ"ש יום ולילה החשיך כמ"ש ב"ר ר"פ כ"ח בדור המבול והפך לילה • ודייק מ"ש והופך לבקר צלמות שהבקר הוא הפך הערב ולא של צלמות ע"כ דורש בקר שם הבאלה על שהחלת דבר כמו הבקר שתחלת היום ופי' שהמות מהפך הכל לתחלתו כמ"ש הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר וכדומה • ואח"כ מפרש בהיפך והופך לבקר צלמות מה שהיה צלמות הפכם לתחלתו היאור שנעשה צלמות שנהפך לדם ומתה בו הדגה נהפך לתחלתו למים • בשר חי יד משה נהפך לבשר מת לצרעת ואח"כ נהפך לבשר חי : ובן דוא אומר הקורא למי הים • וישפכם על פני הארץ בפסוק הנ"ל שעשה מן היבשה ים כתחלת העולם שהים הוא צלמות שהרגו כמ"ש לעיל פר' פ"ו סי' כ"ב בהדיא וש"נ הפכו לתחלתו ולזה כוון במ"ש הים נהפך ליבשה שבתחלה היה כל העולם מים וים שנקוו המים לים אחד ונעשה כל הארץ יבשה כמ"ש בהדיא לעיל פכ"ג ס"ד ע"ש • ומ"ש שם הים הזה היה יבשה פי' שכל העולם היה תחלה מים וים ונהפך ליבשה • ובדור אנוש נהפך היבשה למים וים כמ"ש ב"ר סוף פכ"ג וים סוף נהפך ליבשה ואח"כ מיבשה לים • ועד כאן דרש מ"ש עושה כל אלה כל"ל ועתה חוזר לענינו למ"ש את כל הדברים ע"כ אומר וכן וזהו מ"ש וכן דבור זכור וגו' ג"כ דבר והפכו שזה לשמור השבת וזה לחללו בקרבנות • וכן זה שלא לגלות ערות אשת אחיו וזה ליבם את אשת אחיו כמ"ש בפסוקים של כי ישבו אחים יחדו עד יבמה יבא עליה ויבמה עיין מכילתא יתרו פסוק זכור ועי' ירושלמי נדרים פ"ג הלכה ב' ושם מביא עוד פסוקים כאלו שהם הפכים : ה בא וראה • כמו ד"א וידבר אלהים וגו' וכמ"ש בסוף הסימן הוי וידבר אלהים : בכחו רגע הים • שהיה צריך כ"י להראות כח וגבורה למלחמה • ודורש גז"ש שזהו מ"ש ישגיב בכחו ביס • ומי כמוהו מורה בתורה וכמ"ש במכילתא אנכי ה' אלהיך לפי שנגלה על הים כגבור עושה מלחמה נגלה בסיני כזקן מלא רחמים וכו' ע"ש : ו א"ר יצחק • פר"א פ' מ"א עי' כל הענין בתנחומא כאן סי' י"א וכ"ה בויק"ר פ"ו כ"ו • וכן הוא בשבת (דף קמ"ו) שפסוק זה כי את אשר ישנו וגו' הוא על מעמד הר סיני ופסוק זה הוא בסדר אתם נצבים שהיה בסוף מ' שנה • אך הענין בזה שכתוב אתם נצבים וגו' לעברך בברית ה' וגו' היום למען הקים אותך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלהים • משמע שהיום מתחיל ועד עתה לא היה כן שהרי כבר התחיל מעת מתן תורה אנכי ה' אלהיך • ע"כ בהכרח לדרוש אא"א לכאן ת"ע לסיני שאז נעשו לעם ואז עברו בברית ה' כמ"ש סוף משפטים הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם ובאלתו היינו תוכחות של בחוקותי כמ"ש בהדיא במכילתא בחדש השלישי פר' ג' שזהו מ"ש בסוף משפטים ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם שאמר להם כל סדר בהר ובחוקותי עד אחר התוכחות שעל זה כתוב בסוף תוכחות של תבא מלבד הבריח אשר כרת אתם בחורב ואז אמר להם אתם נצבים וגו' ועי' מ"ש ויק"ר פ"ו שם בא"ה • ועי' עוד בד"ר פ"ד ס"ג מש"ש בראיות לדרך שכתבתי כאן • א"כ ישנו פה וגו' • והלא כל ישראל היו במקום אחד במדבר • ובהכרח שהכוונה על הדורות העתידין להבראות שכולם היו שם • ואם היה כתוב אשר איננו עומד היום היה משמעו שישנו ממש בעולם אלא שאינו עומד פה אלא עומד במ"א אך אמר שכתוב ואת אשר איננו פה עמנו היום אבל ישנו במקום אחר אך בלא עמידה אלא בעולם הנשמות : בימי מלאכי • ר"ע שא"כ לא היו יודעים מי אמר הנבואה • אך בתנחומא הגי' על מלאכי לא נאמר אלא ביד מלאכי שכבר היתה הנבואה בידו וכו' פירוש ברבותו כמ"ש וכל טוב אדוניו בידו • ויקח את כל ארצו מידו • וממלאכי אנו לומדים בנין אב על כל הנביאים : מעת היותה שם אני • מעת מתן תורה כמ"ש בריש דקרא לא מראש בסתר דברתי מעת היותה שם אני שהפסיק מדבר כמ"ש כמ"ש בהדיא קה"ר פסוק מה שהיה הוא שיהיה וכן הוא במכילתא פסוק בחדש השלישי ובפסוק אנכי ע"ש : ולא יסף • כתרגומו ולא פסק ופי' שכל מה שהתנבאו הנביאים ודרשו החכמים הכל מכח אותו הקול כדעת ר"ל : נחלק לז' קולות • וזהו ולא יסף שלא כלה אלא הר סיני אלא הלך בכל העולם לכל הלשונות • כמ"ש לעיל פ"ה בס"ט • וע' עוד לעיל פט"ו סי' כ"ח והם הז' קולות הכתובים בתהלים כ"ט : שלא היה לו בת קול • ע' לקמן ס"פ כ"ט (ושם הוא דעת ר"ל וצ"ע) • וכמ"ש ולא יסף עוד לדעתה פי' שלא הוסיף וצ"ע : וקול דבריו כקול המון • וכתוב שם ולא נשאר בי כח והודי נהפך למשחית : בכח כל הקולות • יתכן שצ"ל בכח של כל הכחות וכמ"ש לעיל פ"ה ס"ט בכח של כל אחד ואחד וכ"ה ברים פר' הסמוכה וברים פל"ד : המבשרות צבא רב • עיין מדרש תהלים נ"ב נצא רב בלשון מרובה הדבור יוצא ונחלקה לשבעים קולות לשבעים לשון :

פרשה כט סי' א שאלו את רבי שמלאי • ירושלמי ברכות ריש פרק הרואה בראשית רבה פרשה ח' סימן ט' • ד"ר פ"ב סי' י"ג • שם איתא שאלו אותו שאלות הרבה

מתנות כהונה

דייק מדכתיב כל הדברים : דבור זכור • (בכ"י אמר זכור בי וצ"ל) ואומר כו' כי כו' אלא עמנו כו' • משמע אף מי שאינו כלל למראה עין בין בענין אחר אעפ"כ הוא עמנו היום • ופי' הכתוב אשר ישנו למראה עין עמנו הוא עומד וגו' ואת אשר איננו פה למראית עין מ"מ עמנו הוא פה : לשבעה קולות • לא אמר מתחלה לשבעים קולות ויש לו סוד למביני דעת : לא היה בת קול • לאותו קול של הר סיני וזהו ולא יסף [כדלקמן בסוף הסדר] : אומר המבשרות צבא רב • באמירה אחת ובקול אחד מבשר ומדבר לצבא ועמים רבים לכל אחד ואחד בלבונו :

ידי משה

ת"ל לקחת שצריך עיון בתורה שבע"פ כדרך לקיחה נטורת ובדמים : וכן דבור זכור וכו' • עיין פי' מ"כ : ויצא מן השבועה וס"פ פי' הדיבור של זכור את יום השבת לקדשו שאסר בעשיית מלאכה וסדר התיר וגיוס והקריב שני כבשים בשבת וק"ל : ולא יסף • כל הנהו תלתא במלת ולא יסף קמפלגי ר"י דרש ולא יסף כמו לא יוסף פירוש נפי שנחלק לע' לשון וא"א להוסיף עוד על ע' לשון כי אין בעולם יותר מע' ל' ורשב"ל אומר שממנו נתנבאו כל הנביאים לפ"ז יהיה פירושו לא יסף לא יוסף עוד קול אחר לנביאים א"א מזה הקול יתנבאו ע"ד דאי' בירושלמי שכל הנביאים קבלו נבואתם מהר סיני ורבנן אמרי שלא הי' לו בת קול פי' קול הברה כי כשאדם מוציא קול נדמה לו שאחר צועק כנגדו והוא כמו שני קולות וזה היה כדי שלא יאמרו ח"ו שיש ב' רשויות ולפ"ז יהיה פי' ולא יסף ולא יוסף קול הברה אלא קול אחד היה : בבח כל הקולות • פי' בכח שאר קולות של בני אדם ולא נכח של הקב"ה וכדלקמן שאמרו בכח של כל אחד ואחד :

יפה תואר

דכתיב אל לא תבי כמת חזר ונהפך לחי כשנתרפאה : וכן דבור זכור את יום השבת • ע' בזה בא"ם ובתשובת מהר"ם אלשקאר סי' ק"ב בשם הגאון רב שרירא ורבינו האי • ומדברי רז"ל בפרק שבועות שתים פ"ג נראה כי הנ"מ הוא לדינא שנוהג בזה מה שנאמר בזה • וכן אתנו צריכים לנקט ובמלאות ב"מ לענין דינא וכמו גבי שעטנז וגדילים של גבי ציצית מדשי כלאים • וכן מחלליה מות יומת וביום השבת • מלמד לנו כי גם הכהנים אשר חילול שבת הותר להם בעבודה • מ"מ נוהג מחלליה מות יומת גם גבי כהנים ובעין מה דאמרינן במנחות כהנים אילטריך ליה מדה"א הואיל ואשתרי מליקה נגבייהו אשתרי נמי נבלה וטרפה • וכה"ג אשכחן במכילתא פ' ויקהל בפסוק וביום השביעי שלא יהיו ישראל אומרים הואיל ומותרים הם בעשיית מלאכה בבהמ"ק יהיו מותרים ג"כ בגבולים ת"ל וביום השביעי יהיה לכם קדש • וכן ערות אשת אחיך וגו' ויבמה יבוא עליה י"ל איצטריך דהכא שאול דאמר כל הפוגע ביבמתו לשם נוי לשם ממון כפוגע בערוה • ולכן אפקינהו רחמנא בדבור אחד ללמד לנו כי לפעמים גם ביבמה יבוא עליה יש הלאו של ערות אשת אחיך • ובירושלמי פ"ג דנדרים מייתי נמי

ולא תסוב נחלה לבני ישראל ממטה למטה אחר וכל בת יורשת נחלה שניהם בדבור אחד נאמרו וביארנו הדברים ביפה מראה שם • וטעם הדברים האלה הוא ללמד לנו כי לא נמצאת סתירה בדברי ד' • אשר בא כאחד נסתור קצת או חלק מזה בדבר השני אבל שניהם הם דבר אחד : אינו יכול להיות עושה מלחמה • כי לבעל מלחמה צריך להיות לב אמיץ ולא ידע רחום משא"כ הסופר ומלמד תינוקות הוא ההפך כי לא הקדמון מלמד ולכן א"א שימצאו ב' מדות ההפוכות האלה באיש אחד : ואת אשר איננו • שנמצאות או ובבחינת הגופים נאמר עליהם ואת אשר איננו • ובבחינת הנשמות נאמר וישנו עמנו היום • ויתפרש הכתוב לפי הדרש ואת אשר איננו פה וישנו עמנו היום והיינו הנשמות הכתוב כל זה דוקא בנבואת מלאכי ולא בשאר הנביאים משום דמלאכי היה האחרון בנביאים לכן רמז הכתוב בו כי כל אלה הנבואות עד כה מסיני היו להם : לא ניתן רשות להתנבאות • פי' שנשכחו מלבם עד שבא זמן שנבואה ואז חלה עליהם ויגנבאו : קול גדול ולא יסף • ומפרש שלא הוסיף הקב"ה נבואה עוד לנביאים רק מה שחלק להם אז בסיני : לז' קולות • יען דכל דבר הולך ממדרגה למדרגה והקב"ה הודיע קול התורה בכל הארץ לכל שבעים עמים לכן נחלק בראשונה קול האחד לז' קולות ואח"ו מז' לשבעים כי כן הוא המדרגות : שלא היתה לו בת קול כדרך קול האדם שעם הקול כשמע עד קול קטן כנגדו • ובא להראות לנו כי ה' הוא האחדות הפשוטה וגם הקנה אשר מפיו יצא פשוט הוא כאחדותו ואין בו כפל ומשנה : צריך לדבר בכח • כלומר ראוי לדבר כי במקומות רבים במדרש יבואו צריך במקום ראוי : בכח כל הקולות • פי' נכל אחד לפי כחו ונפי הקול הראוי אליו וכדלעיל ס"ה כל אחד לפי כחו הזקנים לפי כחן הבחורים לפי כחן כו' :

הה"ד השמע עם קול אלהים • משום דק"ל למה נאמר כאן אשר הוצאתיך מארץ מצרים שלא זה כבר נתאמת להם כדכתיב ויאמינו בה' ובמשה עבדו • וגם אמ"ו עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה לכך

כתיב השמע עם קול אלהים · אמר להם שמא כתוב מדברים אלא מדבר · אמרו לו תלמידיו רבי לאלו דחית בקנה רצוץ לנו מה אתה משיב · חזר ר' לוי ופירשה אמר להם השמע עם קול אלהים · כיצד אילו היה כתוב קול ה' בכחו לא היה העולם יכול לעמוד · אלא קול ה' בכח · (ב) [א] בכח של כל אחד ואחד · הבחורים (ג) לפי כחן והזקנים לפי כחן והקטנים לפי כחן · אמר הקב"ה לישראל לא בשביל ששמעתם קולות הרבה תהיו סבורין שמא אלוהות הרבה יש בשמים אלא תהיו יודעים שאני הוא ה' אלהיך · שנא' (שם ה) אנכי ה' אלהיך : **ב** ד"א אנכי ה' אלהיך (ד) הה"ד (שם) פנים בפנים דבר ה' עמכם · [ב] אמר ר' אבדימי דמן חיפה (ה) כ"ב אלף ירדו עם הקב"ה לסיני שנאמר (תהלים סח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן · (ו) הנאים והמשובחים · יכול (ז) אע"פ שהיו רבים דחוקים היו ת"ל שנאן שאנן והשקט · אדני בם אין כתיב ביו"ד אלא באל"ף דל"ת (ח) אדונו של כל העולם בהם · [ג] [ד"א ה' בם אמר ר' לוי שהיה טבלא של שם המפורש כתוב על לבם] ד"א ה' בם · רבנן אמרין שמו של אלהים היה מעורב עם כל אחד ואחד מיכאל וגבריאל · אמר הקב"ה לישראל לא בשביל שראיתם פנים הרבה תהיו סבורין שמא אלוהות הרבה בשמים · דעו שאני הוא ה' אחד שנא' אנכי ה' אלהיך : **ג** א"ר טוביה ב"ר יצחק אנכי ה' אלהיך שעל מנת כן הוצאתיך מארץ מצרים שתקבל אלהותי עליך · ד"א אנכי ה' אלהיך משל לבת מלכים שנשבית ביד הלסטים ובא המלך והצילה לאחר ימים ביקש לישא אותה לאשה · אמרה לו מה אתה נותן לי אמר לה אם אין ליך עלי אלא שפדיתיך מיד הלסטים די : **ד** ד"א אנכי ה' אלהיך · ר' אחא בר' חנינא פתח בו (שם נ) שמעה עמי ואדברה · (ט) [ד] (כמ"ש בעשרת הדברות עד) א"ר שמעון בן יוחאי אמר להם הקב"ה לישראל (א) [ה] אלוה אני על כל באי עולם · אבל לא יחדתי שמי אלא עליכם · איני נקרא אלהי עובדי כוכבים ומזלות אלא אלהי ישראל · א"ר לוי (י) [ו] שני דברים שאלו ישראל מלפני הקב"ה שיראו כבודו וישמעו קולו והיו רואין את כבודו ושומעין את קולו · שנאמר (דברים ה) ותאמרו הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו · וכתיב (שם) ואת קולו שמענו מתוך האש · (יא) ולא היה בהם כח לעמוד שכיון שבאו לסיני ונגלה להם פרחה נשמתם על שדבר עמהם שנאמר (שיר ה) נפשי יצאה בדברו · אבל התורה בקשה עליהם רחמים מלפני הקב"ה · יש מלך משיא בתו והורג אנשי ביתו · כל העולם כולו שמחים ובניך מתים · מיד חזרה נשמתן שנאמר (תהלים יט) תורת ה' תמימה משיבת נפש · א"ר לוי (יב) וכי לא היה גלוי לפני המקום שאם הוא מראה כבודו לישראל ומשמיען קולו שאינן יכולין לעמוד · אלא צפה הקב"ה שהן עתידין לעשות עבודת כוכבים שלא יהו אומרין אלו הראנו את כבודו ואת גדלו והשמיענו את קולו לא היינו עושים עבודת כוכבים · (יג) לכך נאמר שמעה עמי ואדברה : **ה** ד"א אנכי ה' אלהיך א"ר אבהו משל למלך ב"ו מולך ויש לו אב או אח · אמר הקב"ה אני איני כן אני ראשון שאין לי אב (יד) ואני אחרון שאין לי אח ומבלעדי אין אלהים שאין לי בן · ד"א אנכי ה' אלהיך הה"ד (ישעיה מג) אנכי הגדתי והושעתי והשמעתי וגו' אנכי הגדתי למצרים שברחתם כדי שישמעו וירדפו אחריכם ויטבעו בים · שנאמר (שמות יד) ויגד למלך מצרים כי ברח העם · והושעתי אתכם · שנאמר (שם) ויושע ה' ביום ההוא את ישראל · והשמעתי לעובדי כוכבים שנאמר (שם טו) שמעו עמים

מסורת המדרש א לעיל פרשה ה' · תנחומא סדר שמות סימן כ"ה · מכילתא כאן פרשה ט' · פסיקתא רבתי פיסקא כ"א · פסיקתא דרב כהנא סוף פיסקא י"ב · ילקוט כאן רמז רס"ו · ב במדבר רבה פרשה ב' · בשה"ש פרשה ו' · תנחומא סדר ויגלה סימן ב' וסדר לו סימן י"ב · פסיקתא דרב כהנא פיסקא י"ב · ילקוט תהלים רמז תשצ"ו · ילקוט כאן רמז רס"ו · כל הענין · ג עיין מדרש תהלים מזמור י"ז · ועיין מ"ש ע"ז בהערות ותקונים אות קס"א : ד עיין פסיקתא דרב כהנא פיסקא י"ב · ומ"ש בהערות ותקונים אות קס"ד · ה מכילתא משפטים פרשה כ' · ו לקמן פמ"א · שהש"ר פ"א פסוק ב' וש"נ:

חדושי הרד"ל

חיים מדבר (דברים ה') דלשון אלהים חיים היה מבינו לכתוב לשון רבים (ע' רא"ש שם) ובירושלמי פרק הרואה וב"ר פ"ח וכ"מ שכתוב מאמר זה לא נזכר כלל כך שאלה דהכא : (ב) ככחו של כאו"א · לעיל פ"ה ולקמן פל"ד : (ג) לפי כחן · פי' מ"כ · ולפי מ"ש דמייתי קרא דקול אלהים חיים · י"ל דר' לוי מתרגם דלשון ריבוי המשתמע מאלהים חיים · היינו לפי ערך החיים כאו"א לפי ערך כח השגתו שלא תצא נפשו בדברו עמו יותר מכפי כח השגתו · לכן נקרא אלהים חיים של כל אחד ואחד לפי כחו (וזהו שמסיים כמונו כו' ויחי) : (ד) הה"ד פנים בפנים דבר ה' עמכם · אמר כאן הדרשה על מקרא זה והיא כתובה באורכה בפסיקתא ע"ש : (ה) כ"ב אלף כו' · פסיקתא שם ותנחומא סדר לו סי' י"ב : (ו) הנאים כו' · עיין מ"כ · וכ"ה בפירוש בפסיקתא שם ובילקוט : (ז) אע"פ שהיו רבים · יכול דחוקים היו ת"ל שאנן כו' כצ"ל : (ח) אדונו של כל כה"ע בהם · מגרם בפסיקתא וילקוט ושוח"ט מז' י"ז טבלא יש על לבו של כאו"א ושמו של הקב"ה משותף בהם (ומלשון המ"כ שפי' טבלא דף נראה שהיה כתוב לפניו כאן ג"כ זה) והענין על לבו על חיותו כתוב שמו של הקב"ה שממנו מחיה לכלם וכמ"ש לקמן פרשה ל"ב ועי' מ"ש בס"ד בביאורי לפר"א פ"ו ופמ"ב בזה : (ט) כמ"ש בעשרת הדברות · ר"ל בפסיקתא של עשרת הדברות ע"ש וקצת בילקוט · גם קצת כמנא בריש מדרש רות פ"ש : (י) שני דברים שאלו כו' · כמ"ש הראיני את מראיך השמיעיני את קולך ודרשו בשה"ש הראיני את מראיך וכל העם רואים את הקולות השמיעיני את קולך זה קול שלפני הדברות ע"ש : (יא) ולא היה בהם כח לעמוד כו' · כל המאמר לקמן פמ"א ובשה"ש פ"ה פי"ג ע"ש : (יב) וכי לא היה גלוי כו' · שה"ש פ"א פ"ז : (יג) לכך נאמר שמעה עמי ואדברה : ישראל ואעידה בך אלהים אלהיך אנכי · ור"ל התרס כאן תחלה ונגלה עליהם בכבוד בדבור אנכי (וכתיב להלן (תהלים פ"א) שמע עמי ואעידה בך וגו' לא יהיה בך אל זר וגו' אנכי ה' המעלך מארץ מצרים : (יד) ואני אחרון · שאין לי בן ומבלעדי אין אלהים שאין לי אח כצ"ל וכ"כ ביד"מ · ובלשון המקרא (קהלת ד) גם בן ואח אין

חדושי הרש"ש

(א) אלוה אני על כל ב"ע אבל כו' אלא עליכם · הוא פי' דאלהים אלהיך אנכי דבסיף הפסוק : אחר

מתנות כהונה

פרשה כט קול אלהים · שהיה לו לכתוב קול אל · [ועיין מזה בב"ר פ"ח]: בקנה רצוץ · כלומר בדהייה בעלמא · ולאחר נאת המינים מפס א"ל כן · [וה"ג בהדיא בספר עבודת הקודש בחלק היחוד פרק י"ב] : בכח של כל אחד ואחד · ולכן אמר קול אלהים כלומר קולות הרבה ואלו היה כתוב קול אל היה פירושו קול חזק אחד וכן פירש בעל עבודת הקודש : [ה"ג עשרים ושנים אלף ירדו כו' · ועיין בילקוט תהלים כי כן הוא] : הנאין והמשובחין · לשון שנאן קדרים הש"ן לשמוש : ביו"ד · שם של ארבע : טבלא · דף : שעל מנת כן · סיפיה דקרא קדייק אשר הוצאתיך וגו' · [כמו שכתוב בעשרת הדברות ועיין בילקוט : ה"ג פרחה נשמתן על שדבר וכו'

פירוש מהרז"ו

פסוקי תורה כאלו וזה אחד מהם · וכאן לא הביא אלא מה שצריך לענינו · כי אלהים הוא לשון רבים כמ"ש ב"ר פ"א ס"ז · שהיל"ל אל או אלוה : אלא מדבר · וכן קולות אין כ"כ אלא קול · עי' סוף פ' הקודמת : **ב** כ"ב אלף · מלאכים וזהו רבותים אלפי שני רבות ושני אלפים ורבוא הוא י' אלפים · ועי' ב"ר פע"ה ס"י ובמ"ר פ"ב ס"ג ומדרשים חלוקים הם ועי' פסיקתא פכ"א ס"ז א' ע' באריכות כמה דעות בזה וקצהו תרהו בילקוט תהלים ס"ח : שנאן הנאים והמשובחים · שאם פי' מלשון שאנן ושלוה הול"ל שאנן · ע"כ דרשו נוטריקון נאים משובחים ופי' המובחרים שבהם מיכאל ודגלו גבריאל ודגלו : אע"פ שהיו רבים · נ"ל לפי שהיו רבים דחוקים היו · ולשון הפסיקתא שם א"ר א"כ מקום שאתה מוצא אוכלוסים אתה מוצא דחוק ברם הכא שנאן מרווחים שנאן בהיפוך אותיות שאנן · ועי' כל הענין ילקוט כאן והוא מהפסיקתא : אין כתיב ביו"ד · פי' בי' ה' ו' : מעורב עם כל אחד · וזהו גם כתוב במותם שם אל : שראיתם פנים הרבה · בפסיקתא שם ביתר ביאור וז"ל כשירד הקב"ה לסיני ירדו עמו מיכאל ודגלו גבריאל ודגלו והיו ישראל מסתכלין בכל אחד ואחד ואומרים זהו זהו א"ל הקב"ה מה אתם מסתכלים באלו אין לכם הניה מהם אלא אתם בני ואני אביכם · עוד שם בס"ו פנים בפנים דבר ה' עמכם אר"ל בדמות הרבה נראה להם לזה עומד לזה יושב וכו' כיס בחור בסיני זקן וכו' עד הנא הוא דימא אנא הוא דסיני ולזה כוון כאן : **ג** שעל מנת כן · דורש מ"ש אשר הוצאתיך וכי סימן היו צריכין שלא יטעו והלא ידעו כבר . ע"כ דורש שאינו להודעה וסימן אלא שיקיימו התנאי וכמ"ש מפורש בריש וארא וגאלתי אתכם וגו' ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים ומאחר שקיימתי הגאולה קבלו אלהותי : מה אתה נותן לי · לא היתה מכרת כבודו וגדלו וכל הטוב שמוכן לה כמ"ש ריש פי"ר אלא ביקשה מתנה לשעה שתרגיש תועלת נשואתה לו וע"כ השיב לה מה שתרגיש הטובה כך אמר הש"י אל העם הפשוט שאינם מכירים · גדלו וטובתו אך כל המבינים בעם עליהם נאמר ואני קרבת אלהים לי טוב וכדומה : **ד** שמעה עמי ואדברה · וס"ד אלהים אלהיך אנכי : כמו שכתוב בעשרת הדברות · שיש מדרש שנתחבר ביחוד על עשרת הדברות ופסוק שמעה עמי הוא שם לפתיחה · ומדרש זה אינו בידינו · אך הוא בריש מדרש רות ובילקוט תהלים נ' באריכות : לא יחדתי שמי · וזה אלהים לכל אלהיך ביחוד : א"ר לוי · לקמן פ' מ"א בסי' ג' · ומכילתא יתרו פסוק הנני בא אליך בעב וגו' ושם בהיפך תחלה ביקש על השמיעה ואח"כ על הראיה בראיות שזהו מ"ש וישב משה ויגד משה ב"פ וכאן סידור כמ"ש בפסוק הן הראנו ואח"כ ואת קולו שמענו : נפשי יצאה בדברו · כולל השמיעה והראיה · ומרומז בפסוק הנ"ל ע"פ מדה ט' וי"ג היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי ופי' כי ידבר וגו' ומת ואח"כ מי דהל"כ היל"ל ולא ימות : שמעה עמי · הנני ממלא משאלותיכם בשמיעה וראיה כמפורש בתורה : **ה** ומבלעדי אין · שאין לי אח כצ"ל : אנכי הגדתי והושעתי · וס"ד ואין בכם זר ואתם עדי נאם ה' ואני אל · ולא פי' מה הגיד ולמי ואיך שייכות הענינים זה לזה ע"כ דורש ע"פ מדה ז' וי"ז · והלי' פירש מה הגיד ולמי וכן כולם : והשמעתי לעובדי כוכבים · וע"כ וישמע יתרו ששמע קריעת ים סוף ובא · כמ"ש במכילתא ריש יתרו ולעיל

יפה תואר

בא לתרץ כי אמר להם כזה כדי שלא יטעו כמה ששמעו קולות הרבה שיש או רשויות הרבה בשמים ולכן אמר אשר הוצאתיך ואין עוד זולתו · ופי' כמו שהמוציאים ממצרים הוא אחד כן ה' המדבר להם עמהם אף כי הקולות רבות ישמעו אחד הוא ואין שני לו · ובמכילתא איתא אנכי ה' אלהיך למה נאמר לפי שנגלה על הים כגבור עושה מלחמה ועל הר סיני כזקן מלא רחמים שלא יהא פתחון פה לומר כמה רשויות הן אלא אנכי ה' אלהיך ומובא ברש"י בחומש והכוונה אחת היא ודלא כהרא"ם ע"ש בדבריו · ולכן מביא כאן שאלת הכופרים והתשובה להם : השמע עם קול אלהים · עיקר הקושיא הוא מז' הקולות שנשמע אז במעמד הר סיני ומזה טעו לפרש גם אלהים רבים ודחה את שאלתם ממה דלא כתיב מדברים מוכח כי אחד הוא · והתלמידים לא נתפייסו בזה ולכן השיב להם כי קול אחד היה המתפרד לקולות רבים כפי כחות השומעים : בשביל ששמעתם קולות הרבה : ואע"ג דכל אחד לא שמע רק קול אחד לפי כחו · ואם כן פן יספר האחד לרעהו את הקול אשר הוא שמע וידעו כי קולות הרבה היו · אדרבה מזה ידעו כי קול אל אחד הוא אשר ירעם בנפלאות בקולו · אבל פן ימצאו עילה לאמר כי כל אחד ישמיע לאיש המוכן לשמוע קולו · והאחד משמיע לבחורים והשני לזקנים · ולהסיר החשש הזה אף שהוא חשש רחוק אמר אנכי נגד ה' אלהיך וע"ע כזה במכילתא : כ"ב אלף רבוא כצ"ל והמגיהים בשגגה מחקו מלת רבוא וכתבו תחתיה מלאכי השרת · ומה דאיתא בפסיקתא רבתי א"ר אחא דמן חיפה שירד הקב"ה בכ"ב אלף כתות של מלאכי השרת או בכ"ב אלף מרכבות אין זה חולק על המדרש דידן דאפשר דכל כת וכל מרכבה היתה של רבוא ומפרשי רכב א' היה רבותים אלפי שנאן · כי רבותים אלפי כתות או מרכבות היו וזה כ"ב אלף כתות או מרכבות וכל מרכבה או כתה היתה של רבוא · אבל המדרש הזה חולק על המדרש במ"ר פ"ב דאיתא שם כ"ב רבבות של מלאכים · כי אם תפרש כ"ב רבבות מלאכים פשוטים דכוו להו ר"כ אלף מלאכים בצרי להו טובא מכ"ב אלף רבוא ואם תפרש כ"ב רבבות רבוא של מלאכים פשו להו טובא · ונראה כי במ"ר דרשי רכ"ב בנוטריקון כ"ב רבוא · וטעם המספר של כ"ב אלף רבוא איתא בפסיקתא רבתי הטעם א"ר ברכיה הכהן כמחנה לויה שצפה הקב"ה שהם עומדים במומיהם לכך ירד בכ"ב אלף כמחנה לויה · מפום שלוי אחד היה הגוב ככבוד של מלאכי השרת לפי שעמדו בשבועתן ואולי יש לחבר מספר הכ"ב עם מספר האותיות בא"ב · והכוונה כי בקבלת התורה השיגו כל תעלומות חכמה הכלולות בכ"ב אותיות א"ב ועל זה בספלגה אמרו כ"ב אלף רבוא או כ"ב רבוא ודוק בזה : הנאים והמשובחים · פי' המלאכים היותר קרובים למעלה הכוונה כי יש בהם מדרגות רבות : יכול אע"פ שהיו רבים דחוקים היו · פי' אל תאמר כיון שיש בהם מספר אשר זה ממקרי בעלי הגשם · שמה נתפסים גם במקום אשר זה הוא ממקרי הגשם ודחוקים היו · לכן אומר שהם בעלי רוחניים ואין תופסים מקום · ומה שיפול עליהם המספר זה הוא רק לפי ערך מדרגותם או מצד הבדל השכלתם : אדונו של כל העולם בהם · פי' כי מלאכי השרת אינם נמשכים בחיוב מטבעם הכוונה וכמו שהאור נמשך בחיוב מן השמש · אבל הכל תלויים ברצונו וכהפלו כאדון המפקד על משרתיו : אבל יחדתי שמי כו' · ולכן אמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך וגו' ולא אמר אנכי ה' אשר הוצאתיך · להראות את אהבתו אליהם כי יחד שמו עליהם : שני דברים שאלו וכו' · וזה הפירוש של ויגד משה את דברי העם אל ה' שרצו לשמוע מפיו ואמרו רצוננו לראות את מלכנו כדאיתא במזית בפ' ישקני ופפי' של ראיית כבודו אינכם ראוים תועלת אבל פי' ראיה שכלית שישיגו אמתת מציאותו והשתלשלות המציאות : והשגתו ממנו כמושג לנביאי האמת · ולא היה בהם כח לעמוד בהשגה כשהיה לפיותם בלתי מוכנים אליה וזו היה פריחת נשמתן כי ההשגה היתרה לאדם יותר ממה שבתקון תמיהנו ע"ד בן עזאי הציץ ומת · והזרת נשמתן הוא מה שהוחן מד' עליהם כח והכנה להשגה ההיא עם היותם לא עלולים לזה מצד עצמם : אלא צפה הקב"ה וכו' · פי' הדברים כי בלעדי זאת תשבו ישראל שהי' ממוצע ביניהם · ולכן בתרו בעבודת כוכבים כטעותם כי המזלות שהם הממוצעים בין בני אדם לבוראם לכן הראה לנו ה' את כבודו ואת גדלו למען ידעו כי אין ממוצע ביניהם · ואין צורך לו לממוצע : אר"א משל למלך כו' ·

ידי משה

אלו היה כתוב קול ה' · לשון יחיד היה משמע בכחו של הקב"ה מה שא"א לעמוד בו לכן אמר קול אלהים שהוא לשון רבים להורות שהיו הרבה קולות לכל א' לפי כחו וק"ל : יכול אע"פ שהיו רבים דחוקים היו · פי' אע"פ שיש להקב"ה מלאכים רבים לאין מספר ולקח רק אותן כ"ב אלף הנאין והמשובחין ופן תאמר שלא לקח הקב"ה יותר מפני שהיה להם דוחק לעמוד בהר סיני א"כ צ"ל לפי שפליגי בגמרא בפי' שנאן הד מ"ד ס"ל שמרכבה של הקב"ה הוא י"ח אלף ויליף מכח אל תקרי שנאן אלא שאינן פי' שחסר ב' אלפים מן רבותים וא"כ למ"ד זה קשה שהיה לתורה לומר בקיצור שמונה עשר אלף אלא היה ה"א ללמוד שחיסר הקב"ה שני אלפים מכח שהיה המקום דחוק לעמוד אבל למ"ד שהיה רכב של הקב"ה כ"ב אלף לא יהיה ה"א ללמוד כך לז"א המדרש יכול אע"פ שהם רבים פי' למ"ד שהם חסרים ב' אלפים ע"כ יהיה לך ה"א מפני שהם דחוקים אלא אע"פ שהם רבים פי' למ"ד שהמרכבה הוא כ"ב אלפים מ"מ ה"א לומר שהיו דחוקים על שלא לקח מלאכים בלתי המרכבה ודו"ק היטב · וכן שמעתי בשם גאון אחד : ב"ל שנ"ל אני ראשון שאין לי אב ואני אחרון שאין לי בן ומבלעדי וגו' שאין

ירגזון · ואין בכם זר (יד) שנאמר (שם יח) וישלח משה את חותנו מיד בחדש השלישי · ואתם עדי נאם ה' ואני אל · אנכי ה' אלהיך: ו משל למלך ב"ו שנכנס למדינה מכבדין אותה ומרביצין אותה ומעטרים אותה ומפרישין (טו) קיטאות וכלים נאים ומדליקין נרות · אמר הקב"ה אני איני כן אלא נכנסתי בעולמי פרשתי קיטאות שנא' (ישעיה מ) הנוטה כדוק שמים · הדלקתי נרות שנאמר (בראשית א) ויאמר אלהים יהי מאורות · רבצתי מים שנאמר (שם) יקוו המים · (טז) עטרתי כל מה שעשיתי · שנא' (שם ב) ויכלו השמים והארץ וכל צבאם: ז אנכי ה' אלהיך · מלך ב"ו בונה פלטין שמא יכול להזיז אותו ממקומו אני איני כך שנאמר (ישעיה מו) אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט · (יז) אני עשיתי שנאמר (בראשית ד) ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו · ואני אשא ויקח אלהים את האדם · ד"א אני עשיתי (יח) כי נחמתי כי עשיתים · (יט) ואני אשא לנח · שנא' (שם) ויסגור ה' בעדו · (כ) ואני אסבול שנאמר (שם יא) וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל · ואמלט לאברהם · שנאמר (שם טו) ויאמר ה' אליו אני ה' (ג) אשר הוצאתיך מאור כשדים · ד"א אני עשיתי לישראל שנאמר (דברים לב) הוא עשך ויכוננך · ואני אשא שנאמר (שמות יט) ואשא אתכם על כנפי נשרים · אני אסבול בעגל · ואמלט שנאמר (במדבר יד) ויאמר ה' סלחתי כדברך: ח ד"א (כא) א מלך בו"ד (ג) יוצא לאמירה יוצא יחידי · נלחם יוצאין עמו רבי רבבות · והקב"ה אינו כן אלא כשיוצא למלחמה יוצא לעצמו שנא' ה' איש מלחמה · וכשהוא יוצא לתת תורה בסיני יצאו עמו (ד) (כב) ב רבי רבבות שנא' (תהלים סח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן: ט ד"א אנכי ה' אלהיך · הה"ד (עמוס ג) אריה שאג מי לא יירא וזהו דכתיב (ירמיה י) מי לא יראך מלך הגוים כי לך יאתה · ג אמרו הנביאים לירמיהו מה ראית לומר מלך הגוים · כל הנביאים קורין אותו מלך ישראל · ואתה קורא אותו מלך הגוים · אמר להן שמעתי ממנו (שם א) נביא לגוים נתתיך · ואני אמרתי מלך הגוים · לומר אם על בניו ועל בני ביתו לא חס על אחרים הוא הס · שנא' (תהלים סח) (כג) נורא אלהים ממקדשיך · מי לא ייראך מלך הגוים מי לא יתיירא ממך · משל לדניסטוס שמלא כיסו זהובים והיה עומד וצווח מי שהוא מבקש יבא וישאל · והיו הכל שומעים ובורחים לומר כשיבא ליפרע ממי שלוה מי יוכל לעמוד · כך כביכול ירד הקב"ה לסיני (כד) ליתן הדברות (ה) ד שלא יהיה העולם מתמוטט שנאמר (שם) ארץ רעשה אף שמים נטפו · וכן הרים נזלו מפני ה' · וכן עמודי שמים ירופפו וישראל מרתיתין שנאמר ויחרד כל העם · וההר מרתת שנאמר ויחרד כל ההר מאד · כל אלו למה אלא מפני שדבר דברות של חיים · והנביא צווח (עמוס ג) אריה שאג מי לא יירא · א"ר ירמיה ומה אם בשעה שהוא נותן חיים לעולם ארץ רעשה · כשיבא לפרוע מן הרשעים שעברו על דברי תורה עאכ"ו שנאמר לפני זעמו (כה) מי יעמוד ומי מכלכל את יום בואו · כשהוא רצוי אין בריה יכולה לעמוד בכחו · כשהוא קם בחרון אפו מי יעמוד לפניו · הוי (ירמיה י) מי לא יראך מלך הגוים · ד"א אריה שאג הה"ד (הושע יא) אחרי ה' ילכו כאריה ישאג · א"ר סימון משל למלך שנכנס בפלטין שלו שמעה מטרונה שלו ונתנה מקום והיתה מרתתת · אם המטרונה מתיראת מה יעשו השפחות והעבדים · כך כשנגלה הקב"ה ליתן תורה לישראל שמעו קולות ומתו שנאמר (שיר ה) נפשי יצאה בדברו · אם ישראל כך עובדי כוכבים עאכ"ו · ד"א אריה שאג · אמרי רבנן בשם ר' הושעיא (כו) ה שאל בלצא את רבי עקיבא אמר לו מהיכן הרעש נעשה אמר לו בשעה שהקדוש ב"ה מסתכל בבתי עבודת כוכבים ובעובדיה

מסורת המדרש א במדבר רבה פרשה י"א · פסיקתא רבתי פיסקא כ"א · מדרש תהלים מזמור ח' · ב לעיל סימן ב' וש"נ · ג מדרש תהלים מזמור ל"ג · ד בראשית רבה פרשה ס"ו וש"נ · ה עיין ברכות דף נ"ה · ירושלמי ברכות פרק ט' · מדרש תהלים מזמור י"ח וסוף מזמור ק"ד · ילקוט סדר ואתחנן רמז תתל"ו · ילקוט שמואל ב' רמז קנ"ח ·

חדושי הרש"ש

(ג) אשר הוצאתיך מאור כשדים · משמע שאברם אור כשדים כמו בקעת שנער שהיו שם בוני המגדל כי אור הוא בקעה כמו שפירש"י בסוף פרשת נח בשם מנחם: (ג) יוצא לאמירה · בכאן נוכל לפרש אמירה כמשמעה שיוצא לאמר אזלות דבר מה לעמו · וע"ד שמצינו בדוד ויקם דויד המלך וגו' ויאמר שמעוני אחי ועמי וגו' (ד"ה א' כ"ח) וביהושפט עמד יהושפט ויאמר שמעוני יהודה גו' האמינו בה' גו' והצליחו (שם ב' כ'): (ד) רבי רבבות שנאמר כו' רבותים גו' · משמע שמפרש רבותים רבו רבבות · ולעיל בריש הפרשה לא דרשו רק על שני רבואות · ולעיל פרשה ט"ו דרש ואור החמה יהיה שבעתים פ"ט אלפי אור עיין מה שכתבתי שם: (ה) שלא יהיה העולם מתמוטט נאמר ארץ כו' · כן נראה

חדושי הרד"ל

(ולגירסת הספר יקשה קושית המדרש בקהלת שם אם את אין לו בן מנין לו): (יד) וה שנאמר וישלח משה · ע' מ"כ · בילקוט בשם התנחומא אמר הקב"ה בני היו משועבדים בטיט ולבנים ויתרו היה יושב בתוך ביתו בנחת והשקט ובא לראות בשמחת תורה עם בני · לפיכך וישלח משה את חותנו ואח"כ בחודש השלישי השל"ד לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר · וע' ר"פ י"ט: (טו) קיטאות · עמ"כ ועיקר השם הונא על מיני יריעות משי שבאות מארץ חינא שהיתה נקראת בלשון רומי קטאיי ובן בכ' רוסיא: (טז) עטרתי כל מה שעשיתי שנא' ויכולו ע' מ"כ וז"ש בתנחומא פרשה בראשית (מנשון שאלתות דר"א גאון) כליל כתי כד"א ויכלו (וכרים שאלתות דר"א שלנו סני' הלג כתי ולפי המאמר דהכא גי' התנחומא נכונה): (יז) אני עשיתי · שנאמר (בראשית ב') בדמות אלהים עשה ואני אשא ויקח וגו' האדם ויניחהו בגן עדן (וזהו אשא שנשאו והוליכו למקום מנוחה) · ואני אסבול ויעש ה"א לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם (וזהו סבלנות הבושה ממערומיהם שהביאו הם עצמם עליהם בחטאם שעה לפס הקב"ה לבושים לכסותם) · ואמלט וישלחהו ה"א מגן עדן לעבוד את האדמה וגו' ויגרש וגו' (וכמ"ש בב"ר שם שזה היה מקלטו לרוח מזרחית לכפר עליו) ד"א אני עשיתי כי נחמתי כו' כצ"ל: (יח) כי נחמתי כי עשיתים · ואני שוכה דין בהם: (יט) ואני אשא לנח ויסגר בעדו · נשאו ה' מתוך ההפכה למקום סתיבה ונשא עונו כמ"ש אף נח לא היה ראוי אלא שמצא חן: (כ) אני אסבול שנאמר וירד כו' · ולא עשה בהן דין גמור כבדור המבול שהטאם היה קשה משלהם כדאיתא בב"ר שם פרשה ל"ח: (כא) מלך ב"ו יוצא לאמירה · ע' מ"כ · ועיקר הפירוש אהבה בלשון רומי (ואולי יש לסמוך ענין לפרש האמירה היום מפרש זה) וגם אותו שהביא הערוך מהילמדנו בראשית נראה פירושו כן ולא כהערוך שחברו עם ענין בייתי · ובשוח"ט מז' י"ח הגיר' למומס · והוא מקום שחוק ולילנות · ובפסיקתא דעשרת הדברות הגי' לפיום · וע' במ"ר פי"א (רמ"ה ד'): (כב) רבי רבבות שנאמר רכב אלהים רבותים כו' · בפסיקתא הגיר' מילי מילייאדין עד מקום שהטרפיזוטים יכול לחשוב (כצ"ל שם ובילקוט תורה הנוסחא מתוקנת קלה) ופירוש מילי הוא אלף אלפים בלשון רומי ומילייאדון הוא אלף אלפים פעמים ככה · וז"ש עד מקום שהטרפיזוטים כלומר השלחני שרגיל לחשוב חשבונות גדולות אין לו מקום לחשוב: (כג) נורא אלהים ממקדשיך · כמו שדרשו ממה שעשית במקודשיך: (כד) ליתן הדברות שלא יהיה העולם מתמוטט · לגירסת הספרים היה ראוי להוסיף כאן מקרא דאנכי תכניתי עמודיה דמייתי דרשי' בשבת ובמדרשות שע"י אנכי נתבסס העולם שלא ימוט · ולגרוס אח"כ והיתה הארץ רותתת שנאמר ארץ רעשה · אך כמדומה שעיקר הגיר' ל"ל הדברות של חיים והיה העולם מתמוטט ומפ' שכל חלקי העולם א ך ושמים והרים רתתו כו': (כה) מי יעמוד ומי יקום בחרון אפו וכתיב (מלאכי ג') ומי מכלכל את יום בואו כצ"ל: (כו) שאל בלצא כו' מהיכן הרעש

פירוש מהרז"ו

פכ"ז ס"ד: ואין בכם זר · סובר כמ"ד קודם מ"ת בא יתרו דלא כמ"ש לעיל כ"ז שם וש"נ: ואתם עדי · כדלעיל ס"ד שמעה עמי ישראל ואעידה בך וגו': ו משל למלך ב"ו · פי' ד"א אנכי ולא אמר אנכי אשר בראתי העולם (ודורש על פי גז"ש מפסוק ישעיה מ"ד אנכי ה' עושה כל נוטה שמים) ודורש פסוק הנוטה כדוק שמים ובפסוק הקודם הלא תדעו הלא תשמעו הלא הוגד מראש לכם שפי' במתן תורה כמ"ש לעיל סוף פכ"ח מפסוק לא מראש בסתר דברתי מעת היותה שם אני וגו' ע"ש הרי כשאמר אנכי ה' אמר להם שברא שמים וארץ ע"פ מדה י"ג · ומ"ש הדלקתי רבצתי עטרתי ל"ע איזה פסוק דורש על דברים אלו שיהיה שייך למ"ת · ומ"ש עטרתי ע' ב"ר פ"י ס"ה: ז בונה פלטין · הכוונה על כל העולם שהוא מניע הגלגל כולו תמיד ונושא אותו ופסוק אני עשיתי ואני אסבול מדבר במ"ת כמ"ש בפסוקים הקודמים לא בסתר דברתי וגו' וכמ"ש בסי' הקודם ובמכילתא פסוק בחודש השלישי עוד שם מי השמיע זאת מקדם מאז הגידה וגו' עד שמעו אלי בית יעקב וגו' אני עשיתי וגו' ודורש עוד על האדם ע"פ גז"ש: ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו · שהיל"ל ויעש ה' אלהים כתנות עור ולכן כתוב ויעש לאדם ולאשתו לדרשה זו ע"פ גז"ש שעשה אותו · ואני אשא שלקח אותו לג"ע ונשיאה ע"י לקיחה: ואני אשא לנח · כמ"ש וירבו המים וישאו את התיבה והרם מעל הארץ אשר בה היה נח וכל החי: ואני אסבול וירד ה' לראות · והניח אותם לבנות וכו': ואמלט לאברהם · שהיה בדור הפלגה כמ"ש פר"ח פסוק כ"ד ועבר אברהם בן תרח והוא אותם בונים העיר וקללם שנאמר בלע ה' פלג לשונם וכמ"ש בריש סדר עולם: מאור כשדים · וכשדים הוא שנער וכו' וכמ"ש וימצאו בקעה בארץ שנער · על כן קרא שמה בבל: ואני אסבול בעגל · ראה שהם מכעיסים אותו והניח אותם לעבוה וכמ"ש בנחמיה ט' אף כי עשו עגל מסכה וגו' ומנך לא מנעת מפיהם וענק וגו': ויאמר ה' סלחתי כדברך · פסוק זה בפרשת שלח לך אלא מרגלים ע' מ"ש לקמן פר' נ"א ס"ה: ח יוצא לאמירה · פי' לשלום וכמ"ש הגירסא במ"ר פר' י"א בכ"ז בהדיא שהולך לשלום · ובפסיקתא פכ"א כ"ס ע' היתא יוצא לפיוס ביו"ד ב"א וכן הכוונה כאן כמ"ש יחידי במעט אנשים: רכב אלהים · עי' לעיל פר' זו ס"ב: ט אריה שאג · וס"ד ה' אלהים דבר מי לא ינבא וכמ"ש בסוף הסימן: מה ראית לומר · מדרש תהלים ריש ל"ג: נביא לגוים · הכשדים שהחריבו בהמ"ק והרגו את ישראל ועליהם אמר על אחרים לא חס ובימיו החריבוהו: ממקדשיך · היל"ל במקדשיך וכמ"ש (זבחים קט"ו) א"ת ממקדשיך אלא ממקודשיך גם יתכן ממקדשיך מבהמ"ק שהחריבוהו הוא נורא עליהם: דניסטוס · כמ"ש המ"כ ועי' לקמן ריש פר' ל"א דיוסטוס ועי' במ"ר פ"ט ס"ו ונראה שפירושו מלוה מאוצר המלך וממונה ממנו: מי יוכל לעמוד · בעת הפרעון כענין שכתוב והנושה בא לקחת את שני ילדי לו לעבדים וגם את הנפש יקח ויתכן שכוון במשל זה למ"ש באבות החנות פתוחה והחנוני מקיף וכל הרוצה ללוות יבא וילוה והגבאים מחזירים תדיר בכל יום וכו' כמ"ש לקמן כשיבא לפרוע: שלא היה העולם מתמוטט · כמ"ש ב"ר פר' ס"ו בס"ב נמוגים ארץ וגו' שהיה ראוי שיתמוטט אנכי תכנתי ע"י התורה נתבסס העולם · ויתכן שצ"ל היה העולם מתמוטט כמ"ש ארץ רעשה וגו' וכ"ד מפני אלהים זה סיני: עמודי שמים ירופפו · ויתמהו מגערתו נתן קולו בסיני: אמר רבי ירמיה · צ"ל אמר ירמיה וכמ"ש בסמוך הוי מי לא ייראך כמ"ש בריש הסימן: כשהוא רצוי · כמ"ש במכילתא פסוק אנכי שהיה בסיני כזקן מלא רחמים · כדלעיל בס"ח יוצא לאמירה: אם המטרונה מתייראת · ע' לעיל פכ"ה ס"ט י"א: נפשי יצאה · לעיל פר' זו ס"ס ד': ד"א אריה שאג · כמ"ש וה' מציון ישאג כששואג בעבור ציון על המחריבים: שאל בלצא · עי' (ברכות נ"ח) באובי שמיא · מדרש תהלים י"ח פסוק ותגעש ותרעש הארץ ירושלמי ברכות פר' הרואה: מהיכן הרעש · ר' עקיבא רצה לבאר הרעש על פי האמונה כי על פי דרך הטבע מבואר בספרי

מתנות כהונה

וכו']: וישלח משה כו' · סבר קודם מתן תורה בא והלך לו: מכבדין אותה · מכבדת: קיטאות · פי' הערוך מתלאות הטובות: שנאמר ויכלו · דרשו מלשון כלילה ועטרה: ואני אשא · מלשון לקיחה כד"א ישא את ראשך: לאמירה · כלומר לשלום · ועיין בערוך ערך אמר החמישי: [לומר אם על בניו כו' לפיכך אמר מי לא ייראך לומר כו' · על אחרים בתמיה]: ממקדשיך · כמו שדרשו הז"ל אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך מן המקודשים אתה ירא אם תעשה דין בהם כל שכן באחרים: דניסטוס · פי' הערוך מלוה: כל אלו למה · כל אלו החרדות למה הלא לא היו אלא מפני שדבר כו' ועל כך צוח הנביא אריה שאג וגו' אפילו לדבר של חיים מי לא יירא: ונתנה מקום · עמדה ממקומה ופנתה לו מקום: בלצא · שם אדם: ע"י

ידי משה

באין לי את והטעות נתהוה מאחר שבמשל אומר את קודם לבן ובם מזכיר הקודם והסוף והאחרון כסידקן אבל בנמשל נופל לשון ואני אחרון על הכן וק"ל:

יפה תואר

שכוונם כוה היא שהקב"ה הוא הסבה הראשונה בכל העולם ולא היתה סבה לפניו אשר הביאתו לזה כמו האב המוליד · וגם כל המעשים אשר יעשו בארץ הכל מושגחים מאתו ית' ואינם נבדלים ממנו ועומדים בעצמם כבן הנולד מאביו אשר יקום לנפשו · וגם אין שני לו לעזר כמו אח ודוד · ומפרש את הכתוב אנכי ה' אשר בראתי את הכל מראש אנכי גם אוסיף לעד ולא תהיה מסבב אחר בלעדי ואין אחר עמדי גם היום כי אנכי לבדי הוצאתיך מארץ מצרים: אמר הקב"ה אני איני כן · ומפרש אנכי אשר לי ראוי להקרא בשם ה' אלהיך וכעין מ"ש לעיל בב"ר פ"א לזה נאה לקרות אלוה כו' ע"ש · ומה שאמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים מלתא את יתי היא וכאלו אמר ומלבד זה לי נאה להקרא בשם כ' אלהיך באשר הוצאתיך מארץ מצרים: שבאשר אני עשיתי · ופי' עשיתי את השמים ואת הארץ ואני אשא שמניע אותם ומרגיז ארץ ממקומה · ואני אסבול שתולה ארץ על בלימה ואני שים בי כח לכל אלה אמלט אתכם מצרתכם · ואוידי דמייתי קרא מפרש לי' נמי באדם ונח וישראל: ואני אשא ויקח אלהים את האדם · וכא דלא מפרש גם סוף הפסוק ואני אסבול ואמלט · משום דלפי פירוש זה קאי הכתוב על ישראל וראה שהכתוב כן הוא שן אני עשיתי לאדם · ואני נשאתיו וסבלתי ממנו בעת בריאתו כאשר אמרו לפניו מלאכי השרת מה אנוש כי תזכרנו כדאיתא בפרק דיני ממונות ולא שמיתי לטענותם ככה גם אמלט את ישראל מכל צרותם ובשוא אשא לנטוע: כה ראית לומר מלך הגוים והוצאת את ישראל מכלל זה · ובן נראה פשט הדברים בשוחר טוב מזמור ל"ב ואע"ג דגם ישראל נקראו גוי כדכתיב גוי וקהל גוים מ"מ אם נאמר בקרא גוים סתם אין שישראל בכלל ומשני דקרי לי' כאן מלך הגוים משום דבני ישראל שקבלו ערפם וימאנו לשמוע בקול הנביאים · ולכן אמר נביא לגוים נתתיך כי גם כמה ישמעו נבואותיך · וזה שאמר להם מי לא ייראך מלך הגוים · היך לא ירגזו מפניך בני ישראל אשר קבלו את התורה · ומוטל עליהם שהוא לשמרם · ועתה עברו סבריה והפרו חק: בכביכול ירד הקב"ה לסיני · משום שאין ירידת הקב"ה לסיני כמשמעו אלא כמ"ש במכילתא מלמד שהרכין הקב"ה שמים התחתונים ושמי השמים העליונים

היאך נהוגין בשקט ובשלוה בעולם ורואה ביתו חרב ונתון בידם של עובדי כוכבים · כביכול הוא מקנא ושואג ומיד השמים והארץ רועשים (ו) שנאמר (יואל ד) מציון ישאג ומירושלים יתן קולו · וישראל מה היו עושין · כביכול הוא מגין עליהם שנא' (שם) וה' מחסה לעמו · ד"א אריה שאג בוא וראה (כז) בהמ"ק נקרא אריה שנא' (ישעיה כט) הוי אריאל אריאל · ומלכות בית דוד נקרא אריה שנא' (יחזקאל יט) מה אמך לביא בין אריות רבצה · ישראל נקרא אריה שנא' (בראשית מט) גור אריה יהודה · ונבוכדנצר נקרא אריה שנאמר (ירמיה ד) עלה אריה מסבכו והחריב בהמ"ק ונטל מלכות בית דוד והגלה את ישראל · והקב"ה (כח) אומר (נחום ב) איה מעון אריות היכן הם בני · באותה שעה שאג ישאג על נוהו · (כט) ד"א אריה שאג אמר הקדוש ב"ה לישראל מקבלין אתם עשרת הדברות אמרו לו הן שנא' (תהלים צב) (ז) עלי עשור ועלי נבל · עלי לקבל י' הדברות · ומהו (עמוס ג) (ח) ה' אלהים דבר מי לא ינבא · א"ר אבהו בשם ר' יוחנן כשנתן הקב"ה את התורה (ל) צפור לא צווח עוף לא פרח שור לא געה אופנים לא עפו · שרפים לא אמרו קדוש קדוש · הים לא נזדעזע · הבריות לא דברו · אלא העולם שותק ומחריש ויצא הקול אנכי ה' אלהיך · וכה"א (דברים ה) [א] את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם קול גדול ולא יסף · אמר רשב"ל מהו ולא יסף אלא כשאדם קורא לחבירו יש לקולו בת קול והקול שהיה יוצא מפי הקב"ה (לא) לא היה לקולו בת קול · ואם תמה אתה על זו הרי אליהו כשבא לכרמל כנס כל הכומרים ואמר להם (מ"א יח) קראו בקול גדול כי אלהים הוא · מה עשה הקב"ה הדמים כל העולם והשתיק העליונים והתחתונים והיה העולם תוהו ובוהו כאלו לא היה בריה בעולם שנאמר (שם) אין קול ואין עונה ואין קשב · שאם ידבר הם אומרים הבעל עננו · עאכ"ו כשדבר הקב"ה על הר סיני השתיק כל העולם כדי שידעו הבריות שאין חוץ ממנו · ואמר אנכי ה' אלהיך · [א] ולעתיד לבא כתיב (ישעיה נא) אנכי אנכי הוא מנחמכם :

סדר ואלה המשפטים

פרשה ל

א ואלה המשפטים · הה"ד (תהלים צט) ועוז מלך משפט אהב · אימתי נתן העוז להקב"ה בשעה שהוא עושה את הדין בעובדי כוכבים · שכן אתה מוצא בנבוכדנצר הרשע ע"י שנתגאה ואמר (דניאל ד) הלא דא היא בבל רבתא · א"ל הקב"ה רשע ליתה סרוחה נתגאית ואמרת בתקוף חסני ויקר הדרי · ואין אתה יודע שהכל שלי (א) הגדולה שלי והחסן שלי · הכבוד שלי וההדר שלי · (א) וכן דוד אומר (ד"ה א כט) לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת · ואומר (תהלים קד) ה' אלהי גדלת מאד · אמר הקב"ה לנבוכדנצר מעט מלכות שנתנה לך משלי הוא · וכן דניאל אומר לו (דניאל ב) די אלה שמיא מלכותא חסנא תוקפא ויקרא יהיב לך · ואתה אמרת בתקוף חסני ויקר הדרי · (ב) הוי ועוז מלך משפט אהב · העוז של ממ"ה הקב"ה והוא אוהב את המשפט (ב) ונתנו לישראל שהם אוהביו · ומה שכתוב (תהלים צט) אתה כוננת מישרים · [ג] אתה כוננת ישרות לאוהביך שע"י המשפטים (ג) שנתת להם הם עושים מריבה זע"ז ובאין (ד) לידי משפט והם עושין שלום · אמרו ישראל לפני

מסורת המדרש א עיין ספרי סדר נשא פיסקא מ"ח · ובילקוט נשא רמז תשי"ח · ב עיין פסיקתא דרב כהנא פיסקא י"ט · ובפסיקתא רבתי פיסקא כ"א סימן ע"ו · ופיסקא ל"ג סימן ה' · ילקוט ישעיה רמז שנ"ו · ג מדרש תהלים מזמור נ"ט · תנחומא כאן סימן א' · מכילתא כאן פרשה א' · ילקוט כאן רמז ש"ו · ילקוט תהלים רמז תתנ"ב ·

חדושי הרד"ל

הרשע · ירושלמי פרק הרואה · ובזוה"ע מז' י"ה וסוף מז' ק"ד (ושם הגי' שאל אליהו את ר' נהוראי) ילקוט ואתחנן רמ"ז תתל"ו : (כז) בהמ"ק נקרא אריה כו' : פסיקתא דכהם תככם וילקוט ירמיה רמז רנ"ט : (כח) זה הקב"ה שנקרא אריה אומר איה מעון אריות כו' כצ"ל · ע' בפסיקתא וילקוט שם : (כט) ד"א אריה שאג אמר הקב"ה כו' עשור ועלי נבל עלי לקבל י' הדברות · בדוחק י"ל נוסחת הספר דסיפיה דעלי נבל דרשינן בפסיקתא · שם עלינו להתנבל עליה (פי' להרג כנבלת השדה) בשעת הגזירה · והיינו דאמר הכא מי לא יירא מאזגתו מלקיים דברו · אבל האמת נראה שחסר כאן כל הדרשא דפסיקתא שם על מקרא זה : וכאן נ"ל · ד"א אריה שאג מי לא יירא אר"א בש"ר יוחנן כשנתן הקב"ה כו' · וזהו מי לא יירא שכל הבריות שתקו מיראת הקב"ה · והשאר ע"ש : (ל) צפור לא צייץ כצ"ל · והוא לשון קול צפרים מצייצין וכ"ה בכ"מ במדרשות : (לא) לא היה לקולו ב"ק כו' · (עיין לעיל סוף פרשה כ"ח) :

(א) וכן דוד אומר כו' · גדלת מאד הוד והדר לבשת אמר הקב"ה כו' · כצ"ל : ואתה אמרת בתקוף חסני כו' · וכשנעשה בו הדין חזר והודה ונתן העוז להקב"ה שנאמר (דניאל ד') וכל דיירי ארעא כלא חשיבין וכמצבייה עבד וגו' : (ב) ונתנו כו' · וכמ"ש בסיפיה דקרא משפט וצדקה ביעקב אתה עשית : שהם אוהביו · נראה שכאן נ"ל וכן דוד משכח הללויה כי טוב גו' כי נעים וגו' מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו וגו' (הכתובה למטה בפ' זו) : (ג) שנתת להם כשהם עושים מריבה כו' כצ"ל : (ד) לידי משפט והן עושין שלום · אפשר כ"ל ע"י פשרה · וכמ"ש בסנהדרין (ו:) איזהו משפט שלום זה

חדושי הרש"ש

נראה דצריך להיות ומחוק השי"ן : (ו) שנאמר מציון ישאג וגו' · וסופו ורעשו שמים וארץ : (ז) עלי עשור ועלי נבל עלי לקבל י' הדברות · ועלי נבל נראה ג"כ לפרשו על התורה שהיא נובלת חכמה של מעלה כדאיתא בב"ר פ' י"ז : (ח) ה' אלהים דבר מי לא ינבא כו' צפור לא צווח כו' · דרים מי (פי' מי שהוא) וינבא הוא לשון דבור כדפירש"י בסדר ואלה בפסוק והכן אחיך יהיה נביאך ויהיה פיעור הכתוב בשעה שה' דבר כל בריה מי שהוא לא ידבר :

(א) הגדולה שלי · אולי צריך להיות הגבורה כי זה אומר נגד בתקוף שאמר נבוכדנאצר והוא לשון גבורה בארמית ; (ג) הוי ועוז מלך משפט אהב דבר אחר ועוז מלך כו' העוז של מלך כו' כ"נ דנ"ל

מתנות כהונה

עלי לקבל · עלי עשור קרי ביה עלי עי"ן קמוץ והלמ"ד פתוחה : ה' אלהים דבר · סיפא דקרא דאריה שאג הוא : ולא יסף · בשעה שיצא אותו קול לא יסף לצאת עמו עוד קול אחר : בת קול · קול הברה · אבל הקב"ה כו' וזהו לא יסף שלא היה שם קול נוסף : כומרים · עובדי הבעל : שאם ידבר כו' · אם היה מדבר שום בריה היו הכומרים אומרים זהו קול של הבעל והוא ענה אותנו : אנכי אנכי כו' · בשביל שקבלתם דבור אנכי אנכי אנחם אתכם :

פרשה ל בתקוף חסני · גרס וסיפיה דקרא הלא בבל היא : הם עושים מריבה · כשהם עושים מריבה : ומזמר · כשהיו דורכים בגתות היו משוררים שירות ומיני משלים · [כדאיתא ביבמות פרק נושאין על האנוסה] : והם · פועליו ובני ביתו : ה"ג

פירוש מהרז"ו

בספרי חכמי הטבעיים שכתו : מציון ישאג ומירושלים יתן · וס"ד ורעשו שמים וארץ וה' מחסה לעמו יואל ד' ע"ו וכמ"ש חגי ב' ו' ושם כ' כ"א : וישראל בה הם עושים · שמאחר שכתוב בס"ד וה' מחסה לעמו אכ כן מ"ש ורעשו הוא לרעה כנ"ל : הוי אריאל · וס"ד קרית חנה דוד · ע' פתיחה כ"ו דאיכה ילקוט ירמיה א' : מה אמך לביא · ור"ד ואתה שא קינה על נשיאי ישראל · ולעיל פ"א סי' ע"ז איתא פסוק זה לראיה על כל ישראל שנקראו אריות והיינו שמ"ש מה אמך לביא הוא על הכנסיה כנ"ל ומ"ש בין אריות רבצה הוא על כל השבטים · אך מ"ש כאן שישראל נקראו אריות פי' שבט יהודה ובכללו בנימין שאותם היו בזמן חורבן בהמ"ק וע"ז הביא ראיה פסוק גור אריה יהודה : איה מעון אריות · וס"ד אשר הלך אריה לביא שם גור אריה וע"פ מדה י' כולל כל האריות שזכר מעון האריות על בהמ"ק אשר הלך אריה זה הקב"ה לביא על מלכות בית דוד שם גור אריה על יהודה נבואה זו בנחום שניבא על נינוה ופי' שעתיד בהמ"ק ליחרב שהוא מעון אריות אף כי נינוה : ד"א אריה שאג · דורש ס"ד ה' אלהים דבר מי לא ינבא ופי' מי לא יקבל הנבואה שהכל קבלו ולא פי' זה אלא במתן תורה : עלי עשור · וכמ"ש פסיקתא פכ"א ס"ג עלי לקבל עשרת הדברות נבל נ"ל להתנבל בשעת הגזירה שאם כפשוטו על נבל של עשר נימים הי"ל על נבל עשור כמ"ש תהלים נ"ג בנבל עשור וכ"ה בתהלים קמ"ד · שתחלה שאל אם יקבלו והשיבו עלי עשור וזה ע"פ מדה כ' וי"ז : שותק ומחריש · לשמוע ולקבל · וקודם שדיבר רעשו על ביאתו · ובשעת הדיבור שתקו : אר"ש בן לקיש · ע' לעיל סוף פכ"ח וכן צריך להגיה כאן שאגב דברי רבנן הביא גם דברי ר"ל : לא היה לקולו בת קול · שלא יאמרו שני קולות היו שם וזהו ולא יסף שלא היה שם שום קול אחר אלא דממה ושתיקה מכל הברואים מטעם זה עצמו : כנס כל הכומרים · כמ"ש מלכים א' י"ח פסוק י"ט נביאי הבעל ארבע מאות וחמשים ונביאי האשרה ד' מאות וכן בפסוק כ"ב ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים איש : ואין קול ואין עונה ואין קשב · ואם הכוונה רק על הבעל שלא ענה היה די שיאמר ולא ענה ועוד שהרי הענייה היה רק נתינת האש וכמ"ש אליהו בפסוק כ"ד אשר יענה באש הוא האלהים והיה די שיאמר ולא ענה באש וקול מאי בעי לבעל אלא ע"כ פירושו שלא היה שום קול ושום עונה ושום קשב בין כל הברואים אלא דממה בעולם כולו : הם אומרים הבעל עננו · אף שלא יהיה המענה במקום זה רק במקום אחר יעלילו לאמר שדברי הבעל הוא ודרכו לענות במקום שרוצה הוא ולא במקום שקוראים לו כי מי יגמור בעדו וע"כ הוצרך להשתיק כל העולם כולו להוציא מלבם והדברים קל וחומר ומה אם דורו של אליהו שכבר הוזהרו על עבודת הבעל וקבלו כבר ולא עבדוהו אלא הרשעים הוצרך להוציא מלבם ע"י שתיקת כל העולם עאכ"ו בשעת מ"ת שרצה עתה להסיר מלבם האמונה של אחדות אחר שהיו שקועים בעבודת כוכבים שהיה צריך להשתיק כל העולם להוציא מלבם : אנכי אנכי הוא מנחמכם · בא לסיים בנחמה על שקבלו דיבור אנכי יזכו לנחמה כפולה לעתיד אמן כן יהי רצון :

פרשה ל סי' א בבל רבתא · די בניתא לבית מלכו בתקוף חסני וליקר הדרי · ומ"ש וההדר שלי הוא בפסוק ה' אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת · ומאחר שכתוב בס"ד של ועוז מלך משפט וצדקה ביעקב אתה עשית דייק דרישא דקרא אתה כוננת מישרים כמ"ש ידין לאומים במישרים · ומ"ש וכן דוד אמר ע"ש ונ"ל וכן דוד אומר וסיום הדרשה חסר וסמך המדרש על המפורש שם בכתוב שיעשה בו הדין עד שהודה ואמר כען אנא וגו' משבח ומרומם ומהדר למלך שמיא וכן שם ולחי עלמא שבחת והדרת וגו' : העוז של הקב"ה · ד"א על הפסוק ועוז מלך וכמ"ש בתנחומא כאן וז"ל בנוהג שבעולם מי שהוא בעל זרוע אינו רוצה לעשות דבריו במשפט אבל הקב"ה וכו' משפט אהב עכ"ל וכמ"ש בסמוך סוף סי' זה : ונתנו לכל מאמינים בו · כמ"ש פסוק זה משפט וצדקה ביעקב אתה עשית : ומה שכתוב · למה הפסיק במישרים בין משפט למשפט ודורש שהדבר למוד מעניינו שגם המישרים פי' ע"י המשפט : אמרו ישראל להקב"ה · בא לדרוש פסוק של ישעיה ביום ההוא כרם חמר וגו' עד או יחזיק במעוזי כמ"ש בסוף הסימן וכנ"ל שאינו

יפה תואר

בעליונים על ראש ההר וירד הכבוד והגיען על הר סיני · או כמ"ש ר' יוסי בפרק קמא דסוכה מעולם לא ירדה שכינה למטה ע"ש לכן אמר כביכול : שנאמר לפני זעמו מי יעמוד · ולפני זה כתיב הרים רעשו ממנו והגבעות התמוגגו וגו' פי' אם כן הי' בעת מ"ת שרעשו ההרים והגבעות חרדו · ומכ"ש מי יעמוד לפני זעמו : מהיכן הרעש נעשה · גם הוא ידע שסבת הרעש היא · בשביל שהרוח כמתקבץ בבטן הארץ מבקש לצאת ופולה ובוקע את הארץ עד כי יצא · אבל ה' המביט על כל דרכי בני אדם ומשגיח עליהם ממרום · לא הניח את הרעש לבלע ולהשחית את בני אדם והוציא את הרוח מבטן האדמה באופן אחר · ורק פשעיהם גרמו כל זה לעוזבם בידי המקרה · ואחר החרבן הוא השפע מה שביתו שמם · ולפני החרבן היו חטאת הדור אחרות · כמו עבודת כוכבים שפיכות דמים וגלוי עריות : וישראל מה היו עושין · פי' אע"ג דפשעו ישראל נחרב הבית בכל זאת יהיה הקב"ה מחסה להם שלא יכלו מן הרעשים הנשמעים בתבל : ומלכות בית דוד נקרא אריה שנאמר גור אריה יהודה וישראל נקראים אריה שנאמר מה אמך לביאה כנ"ל ומוכיח מן הכתוב הזה על כנסת ישראל כי אמך הוא הכנסיה וכמ"ש רש"י ז"ל : שנאמר עלי עשור · מפני דהתורה נתנה בשבת כדאיתא בפרק ר' עקיבא בשבת · שהכל מודים בשבת נתנה תורה לישראל ולכן אמר מזמור שיר ליום השבת וגו' עלי עשור וגו' עלי עשרת הדברות שקבלתי : צפור לא צווח · הדברים כמשמען כי כל הברואים השיגו נבואה והכרה בה' כפי אשר הי' אפשר להם ולכן שתקו ונדמו · אבל יש לכוון בזה כוונה אחרת · כי מעמד הר סיני מאומת אצלנו מגד פרסומו · ולא יפול ע"ז שום ספק והרהור כי לא הי' על צד המופת אלא ראו עין בעין שלא יפול עוד ספק בדבר · וכנגד הכופרים אמר צפור המצפצף תמיד והוא למשל על דובר סרה וכדאמרינן במצורע יבוא פטיט ויכפר על פטיט · גם הוא לא צווח ולא יכל לדבר דבר נגד אמונה זו · וכנגד הסהרור הרע כנגד אמונה זו אמר גם עוף לא פרח כי גם מחשבה רעה לא עברה על אמונה זו וכמו שפירשנו בחזית על מה דאיתא שם על יונתן בן עוזיאל כל עוף שהיה פורח עליו הי' נשרף · וכנגד מה שהיה אפשר להרהר בשלמות התורה אמר שור לא געה כי השור יגעה על חסרון בלילו והכל ראו שאין מחסור בתורה ועל היות המעלה נכנעת לתורה אמר אופנים לא עפו וכ"ל דל"ל אפפו ועיין · ולענין מה שהתורה דבק בה' יותר מהמלאכים אמר שרפים לא אמרו קדוש · ועל היות הדבק בתורה ניצל מכל צרה אמר הים שהוא רמז לשטף הצרות גם הוא לא נזדעזע ועל היות כל השפלים נכנעים לו אמר הבריות לא דברו וגם זו היא השתיקה שהזכיר בסמוך באליהו שנתבאר במופת עניינו והכל שמו יד לפה : לא הי' לקולו בת קול עיין מה שכתבתי בביאורו בפרשה הקודמת :

אימתי נתן העוז להקב"ה · כי עוז אינו שייך למשפט ושייך רק לגבורה · ולמשפט שייך חסד וצדקה · לכן מפרש דקאי בהקב"ה שינתן לו העוז אם יעשה משפט ברשעים : שהכל שלי · כי הקב"ה נותן הכל לאדם וזה שמביא את הכתוב לך ה' הגדולה וכמו שנדרש בפ' ברכות · ולא כמו שחשב נבוכדנאצר כי בכח ידו עשה כל אלה או שר' ירם ולכן נתגאה : אמרו ישראל לפני הקב"ה כו' · עתה

ידי משה

אימתי וכו' · לפי שקשה למדרש שאיך תלוי העוז שהוא הגבורה במשפט לכן פירוש כשעושה דין בא"ה אז נותנים לו להקב"ה העוז ומלך זה הקב"ה : העוז של ממ"ה הקב"ה · פי' שלא כמדת ב"ו מדת הקב"ה שמדת ב"ו שכשהוא גבור מעביר המשפט משא"כ הקב"ה וכו' : אמרו ישראל וכו' · השתא בעי לפרש ועוז מלך וגו' פי' אף שהעוז ביד ה' לכלותם כרגע הוא מאריך להם למה מפני שמשפט אהב מאחר שלא נתמלא עדיין סאתם וזה שמסיים עד שתגיע שונתן ליכנר כלומר שעדיין לא נתמלא

הקדוש ברוך הוא רבון העולם עד מתי אי אתה עושה דין בעובדי כוכבים · אמר להם עד שתגיע עונתן ליבצר שנאמר (ישעיה כז) ביום ההוא כרם חמר ענו לה · כלום קוטף אדם את כרמו קודם שיתבשל · אלא (ה) מאחר שהוא מבושל הוא קוטפו ונותנו בגת ודורכו ומזמר והן עונין אחריו · כך אמר הקב"ה לישראל המתינו לי עד שתגיע עונתה של אדום ואני דורך אותה שנאמר (תהלים ס) על אדום אשליך נעלי אני פותח לכם ואתם עונים אחרי · לכך נאמר כרם חמר ענו לה · (ישעיה כז) אני ה' נוצרה לרגעים אשקנה אני הוא שמשמר אותה להשקותה כוסות הרבה שנאמר לרגעים אשקנה · (ו) אם בא אני להביט בהם מכלה אני אותם מן העולם · אלא חמה אין לי כשם שהם מתמלאין חמה על בני · אלא (ז) מה אני עושה להם (שם) אפשעה בה אציתנה יחד · א"ר לוי אמר הקב"ה לעובדי כוכבים ישראל שלי הם · שנאמר (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים והחמה שלי שנא' (נחום א) נוקם ה' ובעל חמה ואתם מתמלאים משלי על שלי שנאמר (ישעיה כז) מי יתנני שמיר ושית במלחמה · ורבנן אמרין [א] אמר להם הקב"ה (ח) אם משנה אני מדת הדין שלי בברק אחד אני מכלה אותן שנאמר (דברים לב) אם שנותי ברק חרבי · ומה אני עושה ותאחז במשפט ידי · וכה"א (ישעיה כז) או יחזיק במעוזי · ואין מעוזי אלא דין · שנא' (תהלים צט) ועוז מלך משפט אהב · אמר להם הקב"ה לישראל כשם שאני יכול לעבור את הדין על עובדי כוכבים ואני איני מעביר אלא תופס אני בדין · כך אתם לא תצאו חוץ לדין · שנאמר (שמות כ) ואלה המשפטים :

ב מה כתיב למעלה מן הענין ולא תעלה במעלות על מזבחי · וכתיב ואלה המשפטים · וכי מה ענין זה אצל זה [ב] וכי ערותן של כהנים היתה מגולה והרי כתיב (שם כח) ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה · אלא א"ר אבינא כשם שהזהיר הקב"ה את הכהנים שלא יהו פוסעין פסיעות גסות על גבי המזבח (ג) [ג] אלא יהו מהלכין עקב בצד גודל כך הזהיר הקב"ה את הדיינין (ט) שלא יפסיעו פסיעות גסות בדין :

ג ד"א ואלה המשפטים · [ד] א"ר אבהו בכל מקום שכתוב ואלה מוסיף על הראשונים · ובכל מקום שכתוב אלה פוסל את הראשוני' · כיצד (בראשית ב) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם · ומה פסל [ה] שהיה בורא שמים וארץ והיה מסתכל בהם ולא היו ערבים עליו והיה מחזירן לתו"ו ובוהו · כיון שראה שמים וארץ אלו ערבו לפניו · אמר אלו תולדות · לפיכך אלה תולדות השמים והארץ · אבל הראשונים לא היו תולדות · כיוצא בו אלה תולדות נח (ד) ומה פסל דורו של אנוש ודור המבול וקינן וחביריו · לפיכך אמר (בראשית י) בני יפת גומר ומגוג · וכיוצא בו (שם כה) ואלה תולדות ישמעאל בן אברם · מוסיף על הראשונים · ומי הם מה שכתוב למעלה שנא' (שם) ותלד לו את זמרן ואת יקשן · ואף כאן ואלה תולדות ישמעאל בן אברהם בכור ישמעאל נביות רשעים היו כיוצא בהן · כיוצא בו (שם) ואלה תולדות יצחק בן אברהם מוסיף על הראשונים · על מה שכתוב למעלה הימנו בני ישמעאל · ומי היה זה עשו ובניו שהיה בנו של יצחק · וא"כ י"ל הואיל ואין כתוב אלא ואלה תולדות (ה) אף יעקב שהוא תולדות יצחק בכלל עשו · [ו] אתה מוצא כל תולדות שבמקרא חסרים חוץ משנים (בראשית ב) אלה תולדות השמים והארץ (רות ד) ואלה תולדות פרץ · וטעם גדול יש להם למה אמר אלה תולדות השמים והארץ מלא מפני שברא הקב"ה את עולמו · ולא היה מלאך המות בעולם · ובשביל כך הוא מלא · וכיון שחטא אדם וחוה חסר הקב"ה כל תולדות שבמקרא · וכיון שעמד פרץ נעשה תולדות שלו מלא שהמשיח עומד הימנו ובימיו הקב"ה מבליע המות שנאמר (ישעיה כה) בלע המות לנצח · לפיכך תולדות השמים והארץ ותולדות פרץ מלא · (ו) ולכך (י) תולדת יצחק חסר להוציא יעקב מכלל הרשעים · כיוצא בו (בראשית לז) אלה תולדות יעקב פסל לאלופי עשו · כיוצא בו (שמות א) ואלה שמות בני ישראל מוסיף על הראשונים · ומי היו אלו שכתב למעלה בני ראובן ובני שמעון · כיוצא בו ואלה תולדות אהרן מוסיף על הראשונים · ומי היו אלו שכתב למעלה כל הפקודים אשר פקד משה ואהרן · (ז) מה הראשונים היו צדיקים אף אלו צדיקים · אף כאן ואלה המשפטים מוסיף על הראשונים · מה שכתוב למעלה (שמות טו) שם שם לו חוק ומשפט · ד"א ואלה המשפטים מה כתיב למעלה מן הפרשה (שם יח) ושפטו את העם בכל עת ואמר כאן ואלה המשפטים והדברות באמצע · משל למטרונה שהיתה מהלכת הזין מכאן והזין מכאן והיא באמצע · כך התורה דינין מלפניה ודינין מאחריה והיא באמצע · וכן הוא אומר (משלי ח) באורח צדקה אהלך · התורה אומרת באיזה נתיב

מסורת המדרש א דברים רבה פרשה ה' · תנחומא כאן סימן ה' · ב מכילתא סדר יתרו סוף פרשה י"א כל הענין · ג עיין ירושלמי ברכות פרק א' הלכה א' · ילקוט סדר יתרו רמז ש"ו · ד בראשית רבה פרשה י"ב ופרשה ל' · לעיל פרשה א' · במדבר רבה פרשה ג' · רות רבה פרשה א' · תנחומא סדר שמות סימן ב' · תנחומא כאן סימן ג' · מכילתא כאן פרשה א' · ילקוט סדר בראשית רמז י"ז וסדר נח רמז מ"ז · ילקוט סדר שמות רמז קס"ה · ילקוט כאן רמז ש"ו · ה ב"ר פ"ג וש"נ · ו ב"ר פי"ב · במד"ר פי"ג · תנחומא סדר בראשית סי' ו' · ילקוט בראשית רמז י"ז · ילקוט רות רמז תר"ט ·

חדושי הרש"ש

דצ"ל : (ג) אלא יהו מהלכין עקב בצד גודל · וכ"ה במכילתא סוף יתרו · וזהו שאמרו בסוכה (דף נ"ב) על כבש של מרצה ב"ב שהיה נוטל ב' ירכות כו' והיה מהלך עקב בצד גודל משום דכן הוא הדין · ומה שאמרו ברפ"ב דיומא רצין ועולין בכבש צ"ל דמ"מ היו בפסיעות קצרות ולכן מש"כ רש"י בסוכה שם שהולכין בנחת כו' ודרך נושאי משאוי לרוץ אינו מדוקדק : (ד) ומה פסל כו' וקינן וחביריו · נראה דחסר כאן וצ"ל ואלה מוסיף על הראשונים כיצד ואלה תולדות בני נח (בראשית י') מוסיף על הראשונים (ר"ל על דורו של אנוש וכו') לפיכך כו' ר"ל דהיו ג"כ רשעים : (ה) אף יעקב שהוא תולדת יצחק בכלל אתה מוצא כו' כצ"ל ותיבת עשו למחוק : (ו) ולכך תולדת יצחק חסר להוציא יעקב כו' · דאלו היה יעקב בכלל היה לו להיות מלא שהרי משיח עומד ממנו : (ז) מה הראשונים כו' אף אלו כו' · נראה דהראשונים ר"ל משה ואהרן בעצמם · ואולי צ"ל להיפך ור"ל דנלמד עליון מתחתון · וכ"ה בהא דואלה שמות בנ"י דבסמוך דהכוונה דכל השבטים נפש דהיינו בני בניו היו צדיקים כבני יעקב עצמם

חדושי הרד"ל

זה הבילוע (והיינו נמי דכתיב כאן משפט וצדקה ביעקב · כדדרשינן שם משפט וצדקה על הבילוע ע"ש) ובתנחומא מפרש שאפי' היו שונאים ע"י המצות באים לידי אהבה כגון ע"י פריקה וטעינה (אבל בשוח"ט תהלים שם משמע דקך דהכא ובתנחומא הן ב' דרשות) : (ה) מאחר שהוא מבושל כו' ומזמר · שלפי פה"ר ע"ש ובשוח"ט ריש מז' ח' : (ו) אם בא אני להביט כו' · איפשר סיפיה דקרא פן אפקוד עליה יומם ולילה אצרנה דריש שיומם ולילה יצרנה פן יפקוד עליה פשעה ובהבטה א' יכלה הכשדים מן העולם וכדפירש"י שם : (ז) מה אני עושה · מי יתנני שמיר ושית במלחמה אפשעה בה ואציתנה יחד · (מפרש אפשעה לשון פסיעה כדפרש"י שם · ושית הדריכה במנעל על הגת וע' תנחומא ס"ה) · על שלי ורבנן אמרי כו' כצ"ל : (ח) אם משנה אני מדה"ד כו' · עמ"כ · ור"ל שמדתי שלא לפקוד בחימה כדלעיל אך כמדומה שצריך להיות אם משנן אני כו' וכן פירש רש"י שם : (ט) שלא יפסיעו פסיעות גסות בדין כצ"ל : (י) תולדת יצחק חסר להוציא יעקב · שהוא נרמז באות ו' של שם ולכן

פירוש מהרז"ו

מעביר הדין ואגב דורש פסוקים הקודמים : כרם חמר ענו לה · כרם שנותן יין שבא זמנו לבצור ולא קודם לכן הרי שהם בקשו שיעשה קודם לכן : אני ה' נוצרה · מאחר שעשה בכשדים הדין איך אמר שהוא שמר אותה ע"כ דורש שנגרם לרעה : אם בא אני להביט · לפרש מ"ש פן יפקוד עליה בפעם אחת ולא פי' מה יהיה אם יפקוד ודורש ע"פ מדה ש' אני מכלה אותן אך חמה אין לי כמו שהיה להם שאוכל לעשות כך : אלא מה אני עושה אפשעה בה · מלשון פסיעה בעקב בעשה כל"ל ואז אציתנה יחד : ור' לוי · דורש מ"ש חמה אין לי בחמיה וכי חמה איננה שלי ואתם מתחממים בחמה נגד רצוני וע"פ גז"ש של תיבת לי כי לי בני ישראל · ומ"ש ואתם מתמלאים כמ"ש וימלא המן חמה : ורבנן אמרין · בא לתרום הדרשה שהתחיל ע"פ ועוז מלך · ואגב דורש פסוק ותאחז במשפט ידי · שהוא דומה למ"ש או יחזיק במעוזי : אם שנותי ברק חרבי · אם הוא מלשון שינון הי"ל אם אשנן חרבי להיות לה ברק כמ"ש יחזקאל כ"א ט"ו למען היה לה ברק מורטה (והחרב מורה על מדת הדין להרוג . וברק החרב מורה כליון חרוץ) ע"כ דורש שנותי מלשון שינוי כמ"ש שנות ימין עליון אני ה' לא שניתי ולמוד מעניינו וסופו שמדבר בענין הדין וע"פ מדה ע' אם שנותי הדין שלא יהיה בסדרו אז ברק חרבי שיהיה כליון חרוץ ואני מכלה אותם אלא ותאחז במשפט ידי במדת הדין בסדרו שאינו כליון וכמ"ש אברהם בסדום חלילה לך השופט לא יעשה משפט בחמיה כמ"ש ב"ר פמ"ט ס"ט ועי' תנחומא כאן ס"ה · ועי' ד"ר פ"ה ס"ד דעת ר"ג ועי' לקמן פר' ל' ס' ע"ז : ובה"א או יחזיק · וכמ"ש בתנחומא כאן וז"ל אמר הקב"ה כל מה שאני עושה בדין אני עושה שאם הייתי מבקש פעם אחת לעבור הדין לא היה העולם יכול לעמוד וכו' עד או יחזיק במעוזי שידי אחוזה בדין וכן הוא בילקוט ישעיה כ"ז : ב מה כתיב למעלה · עי' ויק"ר פכ"ט ס"ס : וכי ערותן · תחלה שואל על סמיכות הענינים ועל זה אומר שכאשר נדע פי' הכתוב נדע גם טעם סמיכתן : פסיעות גסות בדין · שלא דקדוק דרישה וחקירה : ג א"ר אבהו · תנחומא כאן ס"ג הגי' אר"א בשם ר"א בן יוסי בן זמרא ע' לעיל פ"א ס"ב וש"נ : ומה פסל שהיה בורא · עי' ב"ר פ"ע ס"ב ושם פ' י"ב ס"ג ומה פסל תוהו ובוהו ותוסך והמדרש כאן פירש סברא וכו' והחזירם לתוהו ודו"ק ועי' ב"ר פ"ג ס"ז : בני יפת · סמוך לפסוק ואלה תולדות בני נח מוסיף · שבא על מ"ש למעלה אלה תולדות נח וכמ"ש בסמוך אצל ואלה שמות בני ישראל שמוסיף שבא על מ"ש בני יעקב ופי' שמוסיף לשבחם עוד הפעם וכן כאן ועל כן תשבח בפרט בני יפת וגו' על שהם לקיום לדורות עולם : זמרן יקשן · עי' מ"ש ב"ר פ' ס"א ס"ה ותבין כאן : והיה מלאך המות בעולם · בהכרח פי' שלא ניתן לו רשות למשול בעולם שהרי המלאכים נבראו בב' או בה' כמ"ש ב"ר פ"א ס"ג ושם פ"ג ס"ד וחשך על פני תהום זו מיתה המחשיך פני הבריות ופסוק תולדות השמים נכתב קודם החטא ושאר תולדות שבמקרא נכתבו אחר החטא : תולדת יצחק חסר · שהרי היה ראוי להיות מלא כמו תולדות פרץ שהוא מיצחק : ואלה תולדות אהרן · במדבר ג' א' : כל הפקודים אשר פקד · שם א' מ"ד אלה הפקודים אשר פקד וכאן בטעות : שם לו חוק ומשפט · כדעת ר"י במכילתא ריש משפטים · ואף שהוא רחוק שהוא בסדר בשלח דורש ע"פ מדת ממעל משפטים מוסיף על משפט : מה כתיב למעלה · בסדר יתרו קודם הדברות ע' ברים ס"ב : זיין מכאן · והמשפט בדמיון הזיין ביד השופט והשוטר להכריח בעלי דינין לקיים הדין והתורה · וכשנתן הדברות נתן כל התורה בסיני : ושפטו את העם · ואח"כ המשפטים מוסיף על השופטים · עיין ילקוט משלי ח' בשם פסיקתא : של עושי צדקה · שעיקר נתינת התורה ברחמים כמ"ש במכילתא בסיני נגלה כזקן מלא רחמים וע"כ קראו חז"ל להש"י לענין התורה רחמנא ·

תנות כהונה

אשליך נעלי · מנעול שלי אשליך מעל רגלי ואדרוך אותם כדורך ענבים בגת : [ה"ג בא אני להביט כו']: להביט בהם · מכלה אני אותם בהבטה שלי : אם משנה כו' · לעשות עמהם שלא כשורת הדין ודרש שנותי מל' שינוי · כלומר שלא ימהרו לפסוק הדין אלא יהיו מתונים בדין : ומי היה זה · שהיה דומה לבני ישמעאל ומוסיף עליהן : וטעם גדול כו' · ע"ע בב"ר פר' י"ב ובמדרש רות ומגלת רות : הזין · אנשי חיל עם כלי זיין :

אסר

ידי משה

נתמלא סאתם : והם עונים וגו' · פי' לפי שישראל רואים שימהר ויחיש ה' את הגאולה והקב"ה אינו עושה כן למשל כי הקוטף כרמו קודם זמנו אף שיטיב בעיניו בשיסי' חומץ מ"מ לא יענו אחריו השולם פי' שבשלם דעתו אצל כל אדם ע"ד אין אומרים שירה אלא על יין וק"ל : אתה מוצא כל

תולדות

יפה תואר

עמס מגרש ועוז מלך משפט אהב וגו'. משפט וצדקה ביעקב אתה עשית · אף כי העוז ביד הקב"ה לנקום את נקמת מחריבי הבית אבל לא יעשה כן כי משפט אהב · ובטרם נתמלאה סאתם לא יעשה נקמה בהם מפני אהבת המשפט · משפט וצדקה ביעקב לגרשם מעל אדמתם · אבל לא לכלותם אשר זה הוא הצדקה במשפט אתה עשית · וכן לא יגאלם בשביל כי אין משפט גאולה להם עדיין · וע"ז כתבנו הקשה · והבאת נותן טעם לאיחור הפקידה זו שהיא עד שתבוא העת הראויה : ודורכו ומזמר כו' ·

סובב והולך דברי המדרש : שנאמר ביום ההוא כרם חמר ענו לה · ולפני זה כתיב יפקוד ה' · טעם הדברים כי בני ישראל יתפללו שיחיש ה' את הגאולה · אמנם כמו אם יבצור אדם את כרמו קודם שיתבשל הלא הענבים יהיו חומץ ושני אוכליהם תקהינה · לכן לא יחיש ה' את הגאולה לפני זמנו בטרם לא התבשלו ישראל לגאולה זו כי הנה עוד ישובו להביא בנים ולעשות כאופים כמו שהיו לפני הגלותם וא"כ מה יועיל ה' בקבוצם · לכן יחכה עד עת הקץ עד אשר יתבשלו בני ישראל לזה : בוסות הרבה · הן הרלע בוסות כדאיתא בב"ר פפ"ח : אמר ר' לוי אמר הקב"ה כו' · ודורש את הכתוב חמה אין לי שאם החמה לא שלי הוא ואיך אתם מתמלאין משלי על שלי ולכן באת עברתי אני אומר מי יתנני שמיר ושית במלחמה וגו' להנקם מהם כרגע · אבל מה אעשה באני מתעכב עד בוא עתה מפני מדת הדין והיינו או יחזיק במעוזי כדבסמוך · ולפי הדרש הזה מתורץ קושית הגמרא בעבודת כוכבים בפ"ק על סתירת הכתובים של חמה אין לי והכתוב נוקם ה' ובעל חמה : בשם שהזהיר הקב"ה את הכהנים כו' · וקרא הכתוב פסיעה גסה גלוי ערוה וכמ"ש רש"י בחומש וכן נראה מהמכילתא ע"ש : בכל מקום שכתוב ואלה כו' · עמ"ש בפ"א כי שמה ביארנו הדברים בע"ה : כל תולדות שבמקרא חסרים · עמ"ש בזה בב"ר פי"ב : מה כתיב למעלה מן הפ' ושפטו את העם וגו' · נראה דהוא סובר כמ"ד שיתרו בא אחר מתן תורה ולפ"ז הי' לו להקדים פ' המשפטים לפני ושפטו את העם · ואם מצאה התורה טעם לכתוב פ' יתרו אחר ביאת עמלק וכמ"ש המדרש בריש סדר יתרו עכ"פ הי' לו להסמיך שתי הפרשיות זו לזו לכן מתרץ במשלו כדי שיהיו דינין לפני הדברות ודינין לאחר הדברות והדברות באמצע · וטעם הדברים כי התורה הוא לתקן את הנפש ולהביאה להצלחה האחרונה והנצחית · והמשפטים שומרים הם את האדם כי לא ירע ויזיק לבני אדם · והמזיק לבני אדם גם הוא משחית את נפשו ולכן נקראו הדינים כמו זיינים כמשל השומרים לשמור את המטרונה : בארח צדקה וגו' · פי' הדברים

פי

אני מהלכת אהלך בדרכן של עושי צדקה · בתוך נתיבות משפט התורה באמצע ודינין מלפניה ודינין מאחריה · (ח) מלפניה שנא' שם שם לו חוק ומשפט · ודינין מאחריה שנאמר ואלה המשפטים:
ד ד"א ואלה המשפטים (י) א שלשה דברים נתן משה נפשו עליהם ונקראו על שמו · ואלו הן ישראל והתורה והדינים · ישראל כמה נצטער עליהם ונקראו על שמו שנאמר (ישעיה סג) ויזכור ימי עולם משה עמו · התורה שנאמר (מלאכי ג) זכרו תורת משה עבדי · הדינין שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם · וכן אסתר נתנה נפשה על ישראל ונקראו על שמה שנאמר (אסתר ד) ולבקש מלפניו על עמה:
ה בא וראה כמה משובחת פרשה זו · כמה פרשיות בה וכמה אזהרות הזהיר הקב"ה לישראל בפרשה זו כי תקנה עבד עברי · כי ימכור איש את בתו לאמה · ומכה אביו · ומה ענין אלו לאלו אמר להם הקב"ה לישראל אני קניתי אתכם במצרים בי' מכות שהראיתי · (ט) שנאמר (תהלים קלט) נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד · (יא) (י) כשם שאתם מצווים לא תעבוד באחיך יותר מו' שנים שלא בראתי את העולם אלא לו' ימים · לפיכך נתתי לך ו' שנים שתהא רשאי לעבוד בעבד עברי · כי ימכור איש את בתו לאמה בת אחת היתה לי (יב) ומכרתיה לכם שאין אתם מוציאין אותה אלא חבושה בארון · לא תצא כצאת העבדים נהגו בה כבוד ששביתם אותה מאצלי שנאמר (שם סח) עלית למרום שבית שבי · (יח) (יג) וכן דוד משבח (שם קמז) הללויה כי טוב זמרה אלהינו כי נעים · ר' שמואל אומר (יג) הזהיר הקב"ה (יד) קל בחמור שהרבה אזהרות יש כאן כגון מכה אביו ואמו · אמר הקב"ה חם אבי כנען לא הכה אלא ראה בלבד עכשיו הוא ובניו עבדים לעולם · המקלל והמכה עאכ"ו · ומי היו אלו עשרת השבטים שלא רצו ליתן עליהם עולו של הקב"ה ובא סנחריב עליהם והגלם · משל למלך שהיו לו י' בנים ומרדו בו ובטלו י' דיוטגמאות שלו · אמר להם כשם שבטלתם שלי כך אני (טו) משלח לזבוב ויפרע מכם · כך י' השבטים מרדו בהקב"ה ובטלו את התורה שנאמר (ירמיה ה) כחשו בה' ויאמרו לא הוא · הביא עליהם הזבוב שנאמר (ישעיה יז) ישרוק ה' לזבוב · זה סנחריב · הוי אם בטלו ישראל את המצות כאילו מקללין אב ואם · ואין אב אלא הקב"ה שנא' (שם סד) ועתה ה' אבינו אתה · ואם זו התורה שנאמר (משלי א) ואל תטוש תורת אמך · (טז) והיא מגודלת בסיני שנאמר (שם ד) בדרך חכמה הוריתיך:
ו בא וראה כמה צוה הקב"ה בפ' זו על כל דבר ודבר שנאמר כי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה אם מתה ונתת נפש תחת נפש · ואם לא מתה עונשין אותו ממון (יז) עד עכשיו לא ראה האור אלא נתון במעי אמו שבכל דבר ודבר התורה מזהרת לישראל · משל לבן מלכים שהזהירו אביו שלא יתקל בכל דבר וילקה והוא חביב עליו כבבת עינו כך הקב"ה הזהיר לישראל על המצות למה שהם חביבין עליו יותר מן המלאכים שנאמר (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם וכן דוד אמר (תהלים נט) ה' אלהינו אתה עניתם אל נושא היית להם ונוקם על עלילותם:
ז ר' יהודה אומר אמרו ישראל להקב"ה הרבה דיני מצות יש כאן כי יגנוב איש שור או שה (יג) לפי ששור גנבנו ועשינו עגל (יד) לפיכך

מסורת המדרש א במדבר רבה פרשה י"ב · תנחומא סדר כבלה סימן יו"ד · וסדר כי תבא סימן ל"ס · וסדר שופטים סימן ס' · מכילתא סדר כבלה מסכתא דנזיקים פרשה א' · פסיקתא רבתי ריש פיסקא ס' · מדרש תהלים מזמור א' · ילקוט סדר שמות רמז קס"ו · וסדר כי תבא רמז תנ"א · ילקוט ישעיה רמז ב' · ילקוט מלאכי רמז תקנ"ס ·

חדושי הרד"ל

מחסר פס: (י) ג' דברים נתן משה נפשו כו' · מכילתא בשלח ר"פ שירה ותנחומא ריש פרשה שופטים ושם מפרש להו מקראי שנתן נפשו עליהם · (יא) כשם שאתם יוצאים משעבוד מצרים כו' כצ"ל: (יב) ומכרתיה לכם כו' שבית שבי · עיין ברבינו בחיי שמביא דרשות פסוק אם רעה בעיני אדוניה בדרש זה ג"כ: (יג) וכן דוד משבח כו' כי נעים · כ"ז שייך לעיל כמש"ל: (יד) קל בחומר · אפשר ר"ל שמאזהרות אלו על או"א שלמטה יש ללמוד ק"ו על כבוד המקום וכדמפרש ומי היו אלו עשרת כו' (ובאמת נראה שיש חסרונות הרבה בפ' זו על כן כאן הדברים מגומגמים) כאלו מקללין או"א כו': (טו) משלח לזבוב · כלומר ע"י דבר קל אוכל לפרוע מכן · או הכוונה שהוא דרך נתמנות (ולא קיים בהן כדין תורה שכתיב מיתה במקלל או"א): (טז) והיא מגדת לך בסיני שנאמר בדרך חכמה הורתיך כנ"ל · שהם הגיד להם בריתו והורם תורת אם כל פרשת שמע בני כו' במשלי שם · (וע' בבה"ר פ"ג שדרשו על בית אמי זה סיני): (יז) עד עכשיו לא ראו אור · לשון המקרא (איוב ג) כעוללים לא ראו אור · וכ"מ לעיל בריש סדר שמות: (ח) מלפניה שנאמר שם שם לו כו' · ולפר"א היינו ושפטו את העם כו': (ט) שנאמר נפלאים מעשיך כו' · עיד"מ: (י) כשם שאתם מצווים · ונראה דיש כאן חסרון וז"ל לשבות ביום השביעי · או לשבות בשנה השביעית משבודת הארץ כן לא תעבוד באחיך כו': (יח) וכן דוד משבח הללויה כי טוב כו' · אולי כוונת המדרש לסוף שמזמור מגיד דבריו ליעקב כו' · או משני שהתורה נקראת טוב כדכתיב כי לקח טוב כו': (יב) הזהיר הקב"ה בקל וחומר כצ"ל וכ"ה שהיה סגי' לפני היד"מ: (יג) לפי ששור גנבנו כו' · נראה שכוונו להא דאיתא לעיל פ"ג אני יורד בטטראמולין שלי כו' ושומטין אחד מהם ומכעיסין אותי בו ודלא כמ"כ: (יד) לפיכך המשה בקר שלמנו כו' וד' לאן כו' · יתכן שדורש וארבע לאן שה למעלה ולמטה עי' יומא (כ"ב ב') כהד"ה שאת וכמש"כ לעיל בכ"ל סכ"ב · ומפני שסיים וכן דוד אמר ונוקם על עלילותם שפירושו לשון עוללים כמ"ש היד"מ · לכן מסם כאן

חדושי הרש"ש

מתנות כהונה

אשר תשים · הרי שתלחן במשנה: כשם שאתם וכו' · הלשון מגומגם וע"ל (דף צ' ע"ב): בת אחת · זאת התורה: דיוטגמאות · ספר שכתוב בו גזירת המלך: עונשין אותו ממון · בעד הוולדות שלא ראו עדיין האור: ששור גנבנו · יוסף שנקרא שור: מלכיות

פירוש מהרז"ו

וע' ד"ר פ"ח ס"ה ויתכן שלזה כוונו כאן: באורח צדקה · וס"ד בתוך נתיבות משפט:
ד ג' דברים · מכילתא בשלח פסוק אז ישיר משה באריכות איך נתן נפשו ואיך נקראו על שמו: זכרו תורת משה · ונתן נפשו כמ"ש ארבעים יום לחם לא אכל ומים לא שתה: שנאמר ואלה המשפטים · אשר תשים לפניהם שתלה בו וכמ"ש נדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל · ובמכילתא הגירסא מפסוק שופטים ושוטרים תתן לך ונתן נפשו כמ"ש ויאמר לרשע למה תכה רעך שעל ידי כן רצה פרעה להרגו וכן בבנות יתרו במדין ע"ש · וע' במ"ר פר' י"ב בס"ע ושם חושב משכן ולא ישראל ע"ש:
ה כמה פרשיות וכמה אזהרות · כמ"ש ויק"ר פכ"ד ס"ה שיש בה ששים מצות: ומה ענין אלו לאלו · כולל ב' שאלות מה טעם כל אחד ומה טעם סמיכתן ע"כ פירש תחלה טעם כל אחד ואח"כ דרשת ר' שמואל על טעם סמיכתן ללמדנו ממצות העבדות על מצות כבוד אב ומצות עבדות כולל עבד ואמה שהוים לענין הו' שנה ועבד כנעני שעובד לעולם והק"ו מעבד כנעני ואף שהפסיק במ"ש כי יכה וכי יזיד שנכתבו בסמוך אגב ומכה אביו ואמו הרי טעם לכל סמיכות פרשיות אלו ודו"ק: אני קניתי אתכם · כמ"ש ויק"ר פ"ב ס"א והלא בדמים · ובפסוק הקודם כי אתה קנית וגו' ע"י נפלאים מעשיך שמכות מצרים נקראים נפלאות כמ"ש שמות ג' כ' בכל נפלאותי אשר אעשה וכדומה הרבה: נפלאים מעשיך · נפלאים שעשה נעלן ע"י הנסים שעשה: כשם שאתם מצווים · כצ"ל אתם מצווים לא תעבוד באחיך יותר מו' שנים כשם שלא בראתי את העולם יותר מו' ימים וכו' וע' לקמן פר' זו סי' פ"ו והנה כאן אינו מרומז מ"ש אני קניתי אתכם במצרים · וגם לא מ"ש ר' שמואל הק"ו מחם אבי כנען ובהכרח שכוונתו על מ"ש בסוף בהר סיני בפרשה וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך לא תעבוד בו עבודת עבד עד שנת היובל יעבוד עמך כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים · ועבדך ואמתך וגו' לעולם בהם תעבודו היינו מזרע חם והנה כאן אינו מבואר דין היובל אם פגע קודם ו' שנה ושם אינו מבואר ענין הו' שנים ובאר הפרטים ונלמדים זה מזה כי הענין אחד וכשנאמרה פרשה זו בהר סיני אז נאמרה גם פרשה של בהר בהר סיני ובשניהם הטעם כי עבדי הם וכאלו כתוב כאן גם הענין של זרע חם ועי"ש מדה י"ז דורש כאן כמוכים וק"ו · ודע קורא יקר שבפרשה זו והסמוכה לה אינם דומים לשאר הפרשיות בלשונם וענינם ועניניהם עמוקים ותלוים בשערה והרבה יגעתי בהם לבא לעומק ספוקם ע"כ שים עיניך עליהם ויגעם דעת לחקך: אלא חבושה בארון · והרמז שבטוה"ז אין אדם זוכה לתורה אלא בניצוח מלחמת היצר כמ"ש דוד שם אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב והיא בדמיון שבויה שהשלל אללו: כי טוב זמרה · כוונתו על סוף המזמור מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל וגו': הזהיר הקב"ה קל בחומר · הכוונה שהרבה אזהרות שיש כאן יש ללמוד מהם בקל וחומר כאשר מבואר טעם מצות עבד עברי ועבד כנעני ע"פ מדה י"ז אז נלמוד ק"ו על מצות מכה אביו ואמו שזהו טעם סמיכתן: כשם שבטלתם שלי · ובזיתם אותי ודברי כך אבזה אתכם ואפרע מכם בברואים שפלים ובזוים הם הזבוב והדבורה כמ"ש בפר"א המ"ע וז"ל בגבורים שולח דברים נמוכים וכו' טיטוס נכנס לבית ק"ק וכו' שלח עליו יתוש אחד וכו' ישראל וכו' שלח עליהם ל"ג וכו' ע"ש בפירושי · וכמ"ש ילקוט דניאל ה' זה ל"ג נגה קטיע · ובתנחומא ויצב ס"ג וכ"ה בבמ"ר פר' י"ח ס"כ ובתנחומא תרומה ס"ד על ל"ג שהיה קטן ככד ובחד"א חלק א' פרק ל"א אמרו נבוכדנצר קלר בקומו היה וכו' ע"ש וכאן מלמדנו שגם סנחריב היה באופן זה: כחשו בה' ויאמרו לא הוא · ריפא דקרא פי בגוד בגדו בי בית ישראל ובית יהודה נאם ה' כחשו בה' ויאמרו לא הוא וגו' הנני מביא עליכם גוי ממרחק גוי אשר לא תדע לשונו ולא תשמע מה ידבר והנה ירמיה היה בימי חורבן ירושלים מיהודה ובנימין · ובית ישראל הם י' השבטים שגלו בשנת שש לחזקיהו · וכאן מלמדנו שישעיה רמז על י' השבטים שבא עליהם מלך אשור ומרמז גם על ל"ג שבא על יהודה ובנימין כנ"ל וכן ירמיה מרמז על שניהם שהיו בכלל מ"ש בתורה גוי אשר לא תשמע לשונו שהם גוי ממרחק מקצה הארץ וכמ"ש מקצה יאורי מצרים ודוק שעל כן הזכיר המדרש י' שבטים בפסוק כחשו בה' שאמר ירמיה: כאלו מקללין אב ואם · כאשר למד הק"ו מחם כך ישראל כאשר חטאו נשתעבדו לסנחריב ולל"ג ומצות עבדים רומז על כבוד אב ואם והקב"ה ומצות אמה רומז על התורה שנקראת בתו של הקב"ה אם שלנו ומ"ש מגודלת בסיני פי' שגדלה אותנו בסיני כאם המגדלת כמ"ש בדרך חכמה הוריתיך שהחכמה הרה וילדה אותם כאלו נעשינו בריה חדשה ע' ב"ר ריש פר' א' אמון רבתא:
ו כי ינצו אנשים · ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה ולא יהיה אסון ענוש יענש ואם אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש וגו': לא ראה האור · כמ"ש איוב ג' ע"ז כנפל טמון לא אהיה כעוללים לא ראו אור שלא נקרא עדיין נפש בפני עצמו: אל נושא היית להם · שנשא מעלתם למעלה וכמ"ש לעיל פכ"ה ריש ס"ח אשר נשאך ה' אלהיך:
ז אמר ישראל להקב"ה · כצ"ל הרבה דיני מצות יש כאן לישראל כי יגנוב איש שור או שה וגו' חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השה · ולמה אמר כן לפי ששור גנבנו עיין לעיל פרשה ג' סימן ב' אני יורד בטטראמולין שלי ושומטין אחד מהם הוא פני השור וכמ"ש לקמן סוף פרשה מ"ח: שמרו תחתיו אבותינו הנה מיתת אבותינו במדבר היה על חטא מרגלים אף בעגל כתוב וביום פקדי ופקדתי ובעונם של מרגלי' נפרע מהם גם על חטא העגל·גם חטא העגל גרם חטא מרגלים · וצ"ע

יפה תואר

כי שהצדקה היא לפנים משורת הדין · והיא אינה רחב להלוך ולא יוכל לנצח אבל להעמיד הדברים על הדין אף כי גם זה ישר הוא מ"מ לעומת הצדקה נקראת רק נתיב הטוב להלוך גם בו אבל לא הוא להעוברים ולפעמים ילכו ויכשלו וכמו שאמרו רז"ל לא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דבריהם על דין תורה: שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם · ולא כתיב אשר תלמדם לכן דורש כמו שם נפשו עליהם ובמכילתא משמע דדריש להראות פנים לדבר כשלחן שערוך המוכן לפני האדם וע' בפר"א: ולבקש מלפניו על עמה · ולא כתיב על היהודים כמו דפתח ביהודים לאנשים לכן דריש דס"ך אם תשתדל בזה תזכה שהם יקראו עמה · והיא אשר עשתה כדבריו בוודאי זכתה לזה: בא וראה כמה משובחת פרשה זו · הנה כל פרשה ופרשה בתורה משובחות הן · וכולן נאמרו מאת ה' וחקיו הן לבני ישראל · אבל פירושו כי פרשה זו מלבד אשר הפשט והנגלה בה משובח ומפואר מאד גם ברמזים הרבים הצפונים בה משובחים ונחמדים הם במעלותם לבני אדם · וכמו שמפרש ואזל כי במשפט כי תקנה עבד עברי מרומז ג"כ אמונת החידוש · וכוכי ימכור מזכירנו בכבוד התורה · ובמקלל אביו ואמו כלול ג"כ כבוד ה' ותורתו וכן בא המדרש ללמד לנו כי רמוזים בזה כמה תוכחות מוסר בפרשיות אלו: בי' מכות שהבאתי כצ"ל ועמ"ש בזה בויק"ר פ"ב: כשם שאתם מצווים ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות לא תעבוד באחיך כו' כצ"ל: הזהיר הקב"ה קל בחמור · כלומר שהאזהרות כפולות הן קל עם חמור יחדו · שהפשט הוא לפעמים דבר קל נגד הרמז הנרמז בו וכמו מכה אביו ואמו שהעונש נוגע רק לאדם אחד הפושע והרמז קאי על עשרת השבטים שהק"ו בכבוד הקב"ה שהוא אביהם שבשמים: והיא מגודלת בסיני · כלומר שכנסת ישראל נתגדלה לעם אך בסיני וז"ש בדרך חכמה הוריתיך פי' כי על ידי החכמה באה ההכנסיה לכלל הריון ונולדה לעם ולכן תקרא החכמה אמם: בא וראה כמה צוה הקב"ה כו' · בא להראות חבתם לפני הקב"ה כי על עוללים לא ראו אור גם פרש"ס להעניש בממון · ולא נוס להעניש ע"ז נפש כיון שהעובר עדנה לא נפש חיה היא · או פירושו כי החיבה היא מה שצוה לתת עונש גם על ההורג עולל אשר לא ראה אור עדנה ולא ספרו בלא

ידי משה

תולדות וכו' פירושא הוא עד סוף המדרש שמסיים לפולא יעקב מכלל הרשעים: שנאמר כי אתה קנית כליותי וגו' נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד כצ"ל · ומה שאמר מה ענין אלו לאלו פי' משפטים ליציאת מצרים ומתרץ כי תקנה עבד עברי לפי שקניתי אתכם במצרים בששה ימים כנגד ששת ימים עשה ה' וגו' וכן כולם: וכן דוד משבח · להמשפטים והוא התורה דכתיב הללויה וגו' וכתיב בתרי' מגיד דבריו ליעקב ומשפטיו לישראל: הזהיר הקב"ה בק"ו · בכמה אזהרות יש כאן כגון מכה אביו · זה א"ל לכתוב כי היא מלתא דאתיא בק"ו מחם אבי כנען אלא מכה אביו ואמו לא בא להורות על אביו ואמו כמשמעו אלא כמה אזהרות ילפינן מיני' וקאי על הקב"ה והתורה וכדמפרש ואזיל: ומי היו · פי' שאמרת ק"ו מחם שמי שעובר התורה שהיא אביו הוא ובניו עבדים לעולם אלו י' שבטים שגלו וכו': והיא מגדלתך בסיני כצ"ל · פי' שמביא ראיה למה נקראת התורה אמך לפי שהיתה מגדלתך בסיני ומביא ראיה מפסוק בדרך חכמה הורתיך מלשון הריון: וכן דוד אמר אל וגו' ונוקם על עלילותם · פי' אפילו עד קטן כגון עובר במעי אמו אתה נוקם: לפיכך ה' בקר שלמנו · כ"ל טעם למה קורא לדור המדבר שמתו ה' בקר לפי שכתוב גבייהו ותמוהים עלו אחד מחמשה וכו' א"כ י"ל

(יח) ה' בקר שלמנו תחתיו שמתו תחתיו אבותינו במדבר (יט) וד' צאן תחת השה ד' מלכיות שמלכו בנו ושנגנבנו ליוסף עשינו ד' מאות שנה משועבדים במצרים • אולמה בשור נותן ה' ובשה אינו נותן אלא ד' • בשור נותן ה' שהוא מוציאו בפרהסיא משל לשנים שעלו לבימה ליהון אחד שמכר בנו של שר ואחד שזרק אבן באיקונין של שר • אותו שזרק אבן באיקונין של שר לקח ה' קטפורס ואותו שמכר בנו של שר משלם ד' מאות לרבוי לכך כתיב ה' בקרי (כ) אמר דוד (תהלים קמג) ואל תבא במשפט את עבדך: ח כל אלמנה ויתום לא תענון • ר' יוסי אומר למה אהב אלהים יתומים ואלמנות אלא שאין עיניהם תלויות אלא בו שנאמר (שם סח) אבי יתומים ודיין אלמנות לכך כל הגוזלן כאלו גוזל להקב"ה שהוא אביהם שבשמים והוא כועס עליו שנאמר (שמות כב) וחרה אפי והרגתי אתכם • משל לבת מלכים (כא) שסרחה על אביה והיו לה בנים וטרפה אותם עליו והלכה לה כשהוא רואה אותם כאלו רואה את בתו לפניו ומי שהוא נוגע בהן נפרע ממנו • כך ישראל היו בציון והקב"ה שרוי ביניהן שנאמר (תהלים קלב) זאת מנוחתי עדי עד • וכיון שחטאו טרפה אף היא השליכה בניה עליו • שנאמר (איכה ה) יתומים היינו ואין אב אמותינו כאלמנות וכשהוא רואה לישראל שעושים מצותיו מתנחם על מה שעשה בציון ומבקש לה זכות שנא' (זכריה ח) שבתי אל ציון ושכנתי בתוך ירושלים • (כב) וכן דוד אומר (תהלים קכו) שובה ה' את שביתנו: ט ד"א ואלה המשפטים • זה"ד (שם קמז) מגיד דבריו ליעקב אלו הדברות חוקיו ומשפטיו לישראל אלו המשפטים לפי שאין מדותיו של הקב"ה כמדת ב"ו מדם ב"ו מורה לאחרים לעשו' והוא אינו עושה כלום והקב"ה אינו כן אלא (כג) מה שהוא עושה הוא אומר לישראל לעשות ולשמור • מעשה ברבן גמליאל ור' יהושע ור"א בן עזריה ור' עקיבא שהלכו לרומי ודרשו שם אין דרכיו של הקב"ה כבשר ודם שהוא גוזר גזירה והוא אומר לאחרים לעשות והוא אינו עושה כלום והקב"ה אינו כן • היה שם מין אחד אחר שיצאו אמר להם אין דבריכם אלא כזב לא אמרתם גאלהים אומר ועושה (כד) למה אינו משמר את השבת • אמרו לו רשע שבעולם אין אדם רשאי לטלטל בתוך חצירו בשבת א"ל הן אמרו לו העליונים והתחתונים חצירו של הקב"ה שנאמר (ישעיה ו) מלא כל הארץ כבודו (כה) ואפילו אדם עובר עבירה אינו מטלטל מלא קומתו א"ל הן • אמרו לו כתיב (ירמיה כג) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא • ד"א מגיד דבריו ליעקב • א"ר אבהו בשם רבי יוסי ב"ר חנינא דמשל למלך שהיה לו פרדס והיה נוטע בו כל מיני אילנות ולא היה נכנס לתוכו אלא הוא שהיה משמרו • משעמדו בניו על פרקן א"ל בני הפרדס הזה אני הייתי משמרו ולא הנחתי אדם להכנס בתוכו אתם תהיו משמרין אותו כדרך שהייתי אני משמרו כך אמר האלהים לישראל עד שלא בראתי את העולם הזה התקנתי את התורה שנאמר (משלי ח) ואהיה אצלו אמון • מהו אמון אומן שנאמר (במדבר יא) כאשר ישא האומן את היונק • לא נתתיה לאחד מן עובדי כוכבים אלא לישראל שכיון שעמדו ישראל ואמרו (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע מיד נתנה להם הוי מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי אלא למי ליעקב שבחרו מכל העובדי כוכבים ולא נתן להם אלא מקצת נתן • ולאדם ו' מצות • הוסיף לנח אחת • לאברהם ח' • ליעקב ט' • אבל לישראל נתן להם הכל • א"ר סימון בשם ר' חנינא משל למלך שהיה לפניו שלחן ערוך ומיני תבשילין נכנס עבדו נתן לו חתיכה • שני נתן לו ביצה • שלישי נתן לו ירק וכן לכל או"א • נכנס בנו נתן לו כל השולחן לפניו • אמר לו לאלו נתתי מנה מנה אבל את הכל נתתי ברשותך • כך הקב"ה לא נתן לעובדי כוכבים אלא מקצת מצות אבל כשעמדו ישראל אמר להם הרי כל התורה כולה לכם שנאמר (תהלים קמז) לא עשה כן לכל גוי • אמר ר"א משל למלך שיצא למלחמה והיו הלגיונות עמו והיה שוחט בהמה והיה מחלק לכל אחד ואחד מנה כדי שיגיע • הציץ בנו וא"ל מה אתה נותן לי • א"ל (כו) ממה שהתקנתי לעצמי • לפיכך נתן האלהים לעובדי כוכבים (טו) מצות גולמיות שיגעו בהן ולא הפריש בהן בין טומאה לטהרה • באו ישראל ופירש להם המצות כל אחד ואחד • עונשה ומתן שכרה שנאמר (ש"ה א) ישקני מנשיקות פיהו • לכך נאמר חוקיו ומשפטיו לישראל: י ד"א ואלה מהו ואלה בא וראה כמה חיבב הקב"ה למשה שבשעה שחיסדו אותו דתן ואבירם במצרים שאמרו לו (שמות ב) מי שמך לאיש שר ושופט עלינו א"ל הקב"ה בזה שחיסדתם אותו אני נותן לו גדולה שנאמר ואלה המשפטים • ד"א ואלה המשפטים לפי ששמע משה מיתרו שאמר (שם יח) ואתה תחזה מכל העם • ד' מדות א"ל (כז) ולא מצא אלא אחת שנאמר (שם) ויבחר

מסורת המדרש א עיין בבא קמא ע"ט • ובתוספתא בבא קמא פ"ז • מכילתא כאן פרשה י"ב • ילקוט כאן רמז שמ"ב • ב בראשית רבה פרשה י"א • פסיקתא רבתי פיסקא כ"ג • תנחומא סדר תשא סימן ל"ג • ילקוט בראשית רמז ע"ז • ג לעיל פרשה ט"ו וש"נ • ד סנהדרין דף נ"ו ונ"ט • בראשית רבה פרשה ט"ז ופרשה כ"ד • במדבר רבה פרשה י"ד • דברים רבה פרשה ב' • שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ב' • קהלת רבה פרשה ג' • סדר עולם פרק ה' • תנחומא סדר יתרו סימן ג' • פסיקתא דרב כהנא פיסקא י"ב • מדרש תהלים מזמור א' • מדרש משלי פרשה ל"א • ילקוט בראשית רמז כ"ב • ילקוט יתרו רמז ע"ב • ילקוט תהלים רמז תרי"ג • ילקוט משלי רמז התקס"ד • ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"א • ע"ש בכל המקומות •

חדושי הרש"ש

פכ"ב אות ג' • או כמו שדרשו בבכורות (כ"ה א) ל"ת בבכור שורך ולא תגוז בכור צאנך אין לי אלא שור בעבודה כו' מנין ליתן את האמור של זה בזה כו' עיין שם ובפירוש רש"י : (טו) מצות גולמות כו' • אולי יכוון שנתן להם המצות ברמז מועט כמו שדרשו לעיל בבראשית רבה סוף פרשה ט"ז השכה מצות מפסוק דויצו כו' אבל לישראל פירש להם יפה באר היטב המצות בתורה שבעל פה • ואתי שפיר שהביאו על זה פסוק דישקני כו' דשופיה כי טובים דודיך נדרש על דברי סופרים בחוית שם • והבנוגע ע:

חדושי הרד"ל

לשון זה שמקרא : (יח) ה' בקר שלמנו תחתיו שמתו תחתיו אבותינו במדבר • פי' רבינו כתיי שקבנו עליהם ה' עונשין הרינה בסייף ע"י בני לוי • מגפה ע"י הקב"ה • שורקם פנים ע"י המים בסוטות • אורבן בהמ"ק וזכרון לדורות • ול"נ שה' מיתות היה בהן במדבר ע"פ הקב"ה • והיינו נ"כ במגפה • בעגל ובמעשה קרח • ובשטים • ועוד ב' בתבערה שכתיב והמתאוים אם ה' ותאכל וגו' • ובקברות התאוה שכתיב ויך ה' בעם מכה רבה מאד (אבל ההיה ע"י שלוח כגון פנחס ומלחמת הכנעני זה לא חשיב) : (יט) וד' לאן תחת השה • לפי שגנבו ליוסף עשינו ת' שנה משועבדים במצרים ונדמה כגנבת יוסף נשה על שם שם מזרע ישראל : (כ) אמר דוד אל תבא במשפט את עבדך כי לא יצדק לפניך כל חי כל אלמנה כו' כנ"ל • ור"ל שאם היה בא לדון ישראל כפי משפט התורה לא היו יכולים לעמוד וז"ש ר"י בתחלת המאמר הרבה דיני מצות יש כאן ר"ל שהיו ראויים ישראל להשפט כדינה אלא בא עמהם הקב"ה שלא במשפט וחסך למטה מעוונם וכמ"ש במשל שוחק : (כא) שסרחה על אביה וטרפה והיו לה בנים כו' • וכיון שחטאו טרדו (הספר' גרסו) אף היא השליכה כו' כנ"ל : (כב) וכן דוד אומר שובה ה' את שביתנו • ומציקתא כתיב בשוב ה' את שיבת ציון • לומר שבשבת ישראל כאלו שבה ציון וכמ"ש במשל כיון שרואה אותם כאלו רואה את בתו : (כג) מה שהות טובה אומר כו' • ולכן נקראו חקיו ומשפטיו שבשבילו היה עושה מצותם : (כד) למה אינו משמר את השבת • ע' ב"ר פי"א וש"נ : (כה) ואפילו אדם • שמטלטל מלא קומתו אינו עובר עבירה כנ"ל : (כו) ממה שהתקנתי לעצמי • כדלקמן שמ"א שבתוך פיו כו' : (כז) ולא מצא אלא אחת מן המדות שאמר יתרו (ואנשי שבפוב בפרשת דברים חכמים וידועים וגו' מן מעלות אחרות שלא הזכירם יתרו) :

פירוש מהרז"ו

ול"ע למה כוללם בחמשה ויתכן שכוונתו למ"ש ריש נגבים דהשיכסי שבנייכבי זקניכסי ושוטריכסי כל איש ישראל: וארבע צאן תחת השה • יתכן דעת המדרש שמ"ש וארבע לאן שייך ג"כ למ"ש חמשה בקר ישלם תחת השור וגם ד' לאן : ושנגנבנו ליוסף • שנקרא לאן כמ"ש נהג כצאן יוסף וע"י יוסף ירדו למצרים: ולמה בשור נותן ה' • כפי פשט הכתוב : שהוא מוציאו בפרהסיא • שהוא גנאי שמוליכו לפניו וצריך לשומרו שלא יברח לכאן ולכאן ולרדוף אחריו • הרי שהפקיר עצמו ביותר לעבירה והעונש גדול יותר אך הלאן נושא על כתיפו ובמכילתא עוד שני טעמים : משל לשנים • שהעגל הוא שממנו דמות שור שהמרכבה שדומה לאיקונין • ויוסף הוא בנו במשל : ח משל לבת • דורש כל אלמנה ויתום על ציון שהיתה כאלמנה ויתום על ישראל • ודורש שאמר בלשון רבים לא תענון ואח"כ בלשון יחיד אם ענה תענה והה"כ בלשון רבים והרגתי אתכם נשיכם בניכם וע"כ דרש ע"פ מדה ר"ז על מחריבי בהמ"ק וצרי ישראל כמפורש הרבה בנביאים עליהם: וטרפה אותם עליו וכו' • אולי צ"ל וטרפה והלכה לה והיו לה בנים והשליכה אותם עליו • וטרפה פי' שאביה טרף אותה שגרשה מביתו והשליכה בניה עליו וכמ"ש במשל טרפה אף היא השליכה בניה שהחריב ציון ונשאר ישראל יתומים וכשישוב לציון אין ציון אלמנה ולא בניה יתומים: שובה ה' שבותינו • ור"ד בשוב ה' את שיבת ציון ואז ישיב שבותינו : ט חוקיו ומשפטיו • המדרש לא פי' על חוקיו וסמך עצמו על מ"ש ויק"ר פר' ל"ה סי' ג' אם בחוקותי חוקים שאני משמר : לטלטל בתוך חצירו • ולפניו יתברך אין מלאכה כי הכל באמירתו ואפילו אתה נותן לו דין טלטול הלא הכל רשות היחיד לו : ואפילו אדם וכו' קומתו • נ"ל דצריך להיות אפילו אדם מטלטל מלא קומתו אינו עובר עבירה כי אין קומתו של אדם רק ג' אמות ומותר לטלטל אפילו בר"ה ואפילו אם נחשב לו הארץ לרשות אחרת כמ"ש השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם מותר לטלטל בו בכולו : שהיה לו פרדס • לעיל פט"ו סי' ל' ע"ש : מהו אמון אומן • ב"ר ריש פ"א ושם מבואר : מגיד דבריו • שהיה אצלו : לאדם ו' מצות • ב"ר סוף פט"ז ופ"ג : הוסיף לנח אחת • אבר מן החי לאברהם מילה ליעקב גיד הנשה פי' פי"ר פסוק ישקני דחשיב ג"כ יצחק שחנך המילה לח' ימים יהודה יבום : כדי שיגיע • כמה שיגיע לכל אחד חלקו לפי הכשר ולפי החיל : חוקיו ומשפטיו • שהם של עצמו כי הוי ואלה המשפטים : י שחיסדתם אותו • עי' לעיל פ"א ס"ם כ"ם • וע' ב"ר פס"ה ס"ם כ' ג' נוסחאות : נתן לו גדולה • כמ"ש לעיל פר' ז ס"ם ד' שנקראו על שמו ושם מבואר : ד' מדות • אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע

מתנות כהונה

מלכיות • בבל מדי ורומי מחריבי ביהמ"ק : **בפרהסיא** • כלומר כמות שהוא מוליכו לפני ואינו יכול לתתו על כתפו בתוך הפסק והקופה : [ז' מצות • עיין בב"ר פרשה ט"ז ופרשה ולתתקן] : **לנח אחת** • אבר מן החי ולאברהם הוסיף המילה וליעקב גיד הנשה : **שזורק אבן כו'** • משל הוא על שעשו העגל וק"ל : **קטפורס** • מכות כך פירש הערוך : **אמר דוד כו'** • לפי שהמשפטים מכוונים ומיושרים ומדוקדקים לפי הגמול ואין בני אדם יכולין לעמוד בזה : [ה"ג מה שהוא עושה הוא אומר לישראל לעשות ולשמרו : ה"ג אין דרכיו של הקב"ה] : **עבר עבירה** • שעבר ויצא בשבת חוץ לתחום כדאיתא בפ' מי שהוציאוהו : **כדי שיגיע** • מקבל מתנה יגע בו לתקנו עד שיהא ראוי לאכילה וכדלקמן • ושוב להגיה כדי שיגעו בהן : **גולמיות** • בפשוטיהן ובגולמיהן בלי פירוש וחילוק ותיקון כדאמרינן גולמי כלי מתכת : **שחיסדו** • לשון בזיון [ועיין לעיל בבראשית רבה פרשה פ"ה ופרשה ע"ג

ידי משה

ר"ל לפי שמתו ה' צדיקים במדבר אהרן משה נדב ואביהוא ומרים : **ושנגנבנו ליוסף** • פי' כמו ד"א : ואפילו אדם עובר עבירה • פי' אפילו עפר והולך לר"ה אינו נקרא טלטול עד שיוציא יותר מגלה קומתו וגבי הקב"ה לא די שאינו נצייר ר"ם אפילו מלא קומתו לא מצייר בו כי מלא הארץ כבודו כדכתיב

יפה תואר

כלא כלום • כדי שיהיו זהירים ונשמרים מאד לבלי לנגוע באיש אחר לרעה : **שמתו תחתיו אבותינו** • שהיו מתומשים כדכתיב והמושים עלו בני ישראל • ואע"פ שהגזירה לא היתה אלא במרגלים מ"מ העיקר פי' על העגל כדכתיב וביום פקדי ופקדתי אלא שהמרגלים נתמלאה הסאה • וכן הוא גבי ארבע מלכיות • וכמ"ש רז"ל על הכתוב וביום פקדי אין לך וכו' • ומצינו בישראל שנקראו צאן כדכתיב ואתן לאני לאן מרעיתי ונקראו גם בקר דכתיב ואפרים עגלה מלומדה וכדאיתא בב"ר על הכתוב ולא פסקר רן אביהם : משל לשנים שעלו לבימה • כלומר אע"ג שאמר שהעבירה גדול שאמר האבן זורק באיקונין מ"מ כיון שעבירת האיקונין היא מפורסמת יותר שהכל רואין אותו שבור לכן ענשו גדול לכן הגונב שור דמוליכו בפרהסיא נותה עבירה לעיגוש יותר אמנם במרובה גבי מפני מה החמירה תורה בגנב יותר מגזלן אומא לפסך כי שמשתיר עונו הרבה להעות מהאים המגלה עונו דמשום כבוד העבד לכבוד קונו ע"ש : אמר דוד ואל תבוא במשפט את עבדך • שפ"ש שם' שופט לפנים משורת הדין שאינו נותן לאיש כדרכיו • וכן כאן אין ה' פוקד כ"כ מפני הכבוד כמו כשהוציא בפרהסיא שלא אינו יכול למחות מפני הפרהסום : למה אהב אלהים כו' • פי' דכתיב שמוע אשמע צעקתו משמע בין בדין בין שלא בדין • ומפרך כיון דהוא לבד אבי יתומים ועיניהם תלויות רק בו לכן הנוגע בהם מקרי כאלו מכעיס את אביהם : שסרחה על אביה וטרפה ואין לה בנים והשליכה אותם עליו כנ"ל • ופי' שאין להם גואל אחר זולתו אחרי שאין להם אב שיעשל בהם • ואמם מעוזבה ולא תוכל ליעשל בהם • וכן ישראל שנאמר יתומים היינו וגו' לומר שאין להם גואל זולתו שהם כיתומים שאין להם אב ואם : ושכנתי בתוך ירושלם קרי ביה ושבנתי שמשוב לירושלים כבתחלה • ואפשר כי גם שביתנו קאי על השכינה שהיא כי שבויה בגלות : אין אדם רשאי לטלטל בתוך חצירו • לכאורה קשה מה ענין שטטל למלאכה והלא מלאכה אסורה בכ"מ • ושבדרשי כתב שהכתיב לכסיל כאולתו • ולא נסירה אבל בתשובה ע"ז כיון שאין כל חדש תחת השמש והכל מתוקן מששת ימי בראשית אלא שה' מעמיד ומקיים ששמך ששבת באזיך שיהיה ניכר על פי ששבת בגברא כו' ימי בראשית והם אינו אלא במדרגת טלטול שמניע הדברים להמשיך הוייתן ואחר שמלא כל הארץ כבודו פירש שהכל שלו שמעמידן על כבודו נמצא שמטלטל בחצירו • וע' בב"ר פי"א שם : אפילו אדם עובר עבירה כו' • יש לפרש הדברים עד"ז הלא גם במקום שיש עבירה לטלטל • מ"מ יכול לטלטל מלא קומתו דהיינו ארבע אמות • ולכן גבי הקב"ה אין תחום שיהיה חוץ לד' אמותיו : אלא לפי ליעקב שבחרו • פי' בחזית על פסוק ישקני משל לארפף וכו' מ"ב בנה : כמה חיבב הקב"ה למשה • גם הוא בא לתרץ למה כתיב ואלה המשפטים אשר תשים

משה אנשי חיל ומינה אותם שופטים על ישראל · א"ל הקב"ה נתתי לך את המשפט ולאחרים מנית ואינן יודעין לך אתה ולמדם (כח) שנא' ואלה המשפטים: יא ד"א ואלה המשפטים ויהי ביום השלישי בהיות הבקר (טו) בבקר ניתנה התורה ובערב נתנו המשפטים · הה"ד (איוב ד) מבקר לערב יוכתו · משל לב' שירדו למוקמא אחד אומן ואחד הדיוט מי גרם להדיוט ללקות לפי שלא היה לו מי שלמדנו · כך הקב"ה עמד על הר סיני ומחזיק בדין · שנאמר (דברים לב) ותאחז במשפט ידי · אמר דוד (תהלים ז) שפטני ה' כצדקי · בדק (יז) ולא היה לו שילמדנו ולקה · התחיל צווח (שם קמג) ואל תבא במשפט את עבדך · כל כך אימתי עד שלא סידר לפניו את המשפטים לקיים מה שנאמר מבקר לערב יוכתו · ד"א ואלה המשפטים מהו מבלי משים לנצח יאבדו · אמר איוב להקב"ה (איוב כג) [א] מי יתן ידעתי ואמצאהו אערכה לפניו משפט · משל לבריון שהיה שכור בעט בפלקי והוציא איסרין רגם איקונין של מושל העיר קלל לשומר אמר הודיעני באיזה המקום מושל העיר שרוי ואני מלמדו את הדין נכנס הראו לו מושל העיר יושב בבימה (יח) סגר למטרונה וטרד אפרכוס סימא לדוכוס נתן קטריקי לקרטוס · קרב קיסין למגיסטיר כיון שראה מושל העיר עושה כך נתיירא אמר בבקשה מכם שכור הייתי ולא ידעתי כח מושל העיר · כך היה איוב עומד וצווח מי יתן ידעתי ואמצאהו אערכה לפניו משפט · רגם האיקונין שאמר (שם ג) יאבד יום אולד בו · בעט בפילקי והוציא איסרין (שם) יחשכו כוכבי נשפו · קלל לשלטון (שם) הלילה ההוא יקחהו אופל · ראה המלך יושב בבימה סגר למטרונה (במדבר יב) והנה מרים מצורעת כשלג · טרד למשה (שם כ) לכן לא תביאו את הקהל הזה סימא לדוכוס זה יצחק שנא' (בראשית כז) ותכהין עיניו מראות · נתן קטריקי לאברהם · שנא' (שם טו) ידוע תדע כי גר יהיה זרעך · קרב קיסין על יעקב (שם לב) והוא צולע על ירכו · כשראה איוב אמר בבקשה ממך שכור הייתי שנאמר (איוב יט) ואף אמנם שגיתי אתי תלין משוגתי · וכל כך למה שלא היו יודעין כחו של דין · הוי מבלי משים לנצח יאבדו: יב ד"א ואלה המשפטים הה"ד (תהלים קמז) מגיד דבריו ליעקב · פעם אחת [ב] אמר לו עקילס לאדריינוס המלך רוצה אני להתגייר ולהעשות ישראל אמר לו לאומה זו אתה מבקש כמה בזיתי אותה כמה הרגתי אותה לירודה שבאומות אתה מבקש להתערב מה ראית בהם שאתה רוצה להתגייר אמר לו הקטן שבהם יודע היאך ברא הקב"ה את העולם מה נברא ביום ראשון ומה נברא ביום ב' כמה יש משנברא העולם ועל מה העולם עומד ותורתן אמת · אמר לו לך ולמד תורתן ואל תמול אמר לו עקילס אפילו חכם שבמלכותך וזקן בן מאה שנה אינו יכול ללמוד תורתן אם אינו מל שכן כתוב (שם) מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ולמי לבני ישראל: יג ד"א ואלה המשפטים הה"ד (משלי כט) [ג] מלך במשפט יעמיד ארץ זה הקב"ה שברא את עולמו בדין שנאמר בראשית ברא אלהים · ברא ה' לא נאמר אלא אלהים · ויאמר ה' יהי רקיע אינו אומר אלא אלהים וכן כולהון · (יט) (כט) וכן דוד אומר (תהלים עה) כי אלהים שופט · ללמדך שבדין נברא העולם · (משלי כט) ואיש תרומות יהרסנה · (ל) זה אדם · [ד] מה דרכה של אשה בשעה שהיא מבקשת להפריש חלתה מגבלת את הקמח ואח"כ נוטלת חלה · כך עשה האלהים גבל את העולם ואח"כ נטל אדם שנאמר (בראשית ב) ואד יעלה מן הארץ ואח"כ וייצר · כיון שחטא א"ל האלהים (שם ג) ארורה האדמה בעבורך · לכך נאמר ואיש תרומות: ד"א מלך במשפט יעמיד ארץ · זה יהושפט שנאמר (דה"ב יט) ויאמר יהושפט אל השופטים ראו מה אתם עושים · ואיש תרומות יהרסנה זה חכם שהוא יודע הלכות ומדרשות ואגדות · ויתום ואלמנה הולכין אצלו שיעשה דין ביניהן והוא אומר להן עסוק אני במשנתי איני פנוי · ואמר לו האלהים מעלה אני עליך כאלו החרבת את העולם · לכך נאמר ואיש תרומות יהרסנה · ד"א מלך במשפט יעמיד ארץ אלו ישראל שנאמר (שמות יט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים · ואיש תרומות יהרסנה אלו דור המבול. שלא היו עושין את הדין · ראה מה כתיב בהם (איוב כד) חמור יתומים ינהגו יטו אביונים מדרך · א"ר אחא בקש הקב"ה ליתן להם ארבעה דברים · תורה ויסורין ועבודת קרבנות ותפלה ולא בקשו · שנאמר (שם כא) ויאמרו לאל (לא) סור ממנו אלו היסורין · ודעת דרכיך לא חפצנו זה תורה · ומה שדי כי נעבדנו אלו הקרבנות · ומה נועיל כי נפגע בו זה תפלה · אמר להם הקב"ה מי גרם לכם שתאבדו מן הערב של העוה"ז ומן הבקר של העוה"ב · מפני שלא קבלתם את התורה שיש בה דין שנאמר (שם ד) מבקר לערב יוכתו למה מבלי משים לנצח יאבדו ·

מסורת המדרש א עיין בפסיקתא רבתי פיסקא מ"ז סימן ג' · ובילקוט איוב רמז תתק"ח · ב עיין גיטין דף נ"ו ובעבודת כוכבים דף י"א · תנחומא כאן סימן ס' · ילקוט תהלים רמז תתפ"ח · ג בראשית רבה פרשה י"ד כל הענין · ילקוט משלי רמז תתקס"א · ד ירושלמי שבת פרק ב' סוף הלכה ו' · תנחומא נח סימן א' · ילקוט בראשית רמז כ"ב ·

חדושי הרד"ל

(כח) שנא' ואלה המשפטים הה"ד מבקר לערב יכתו בבקר ניתנה תורה שנא' ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר ולערב נתנו המשפטים משל לב' כו' כצ"ל: (כט) וכן דוד אומר כי אלהים שופט · נראה שמזן זה מקרא דתהלים ע"ס כגירסתי שהוא ענין לבריאת עולם שהוא הוא קרא אחרינא (שם נ) ויגידו שמים צדקו כי אלהים שופט וגו' שהוא במזמור דבר ויקרא ארץ ממזרח שמש ועד מבואו מציון מכלל יופי שמדבר בבריאת עולם: (ל) זה אדם מה דרכה של אשה כו' · בא לומר שאדה"ר נקרא תרומה שהיה חלתו ותרומתו של עולם · ועי' ב"ר ר"פ י"ד: (לא) סור ממנו אלו היסורין · קשה בעיני לפרש דלשון סור דרש על יסורין · ואפשר משום דרשא דבקמיה כתיב ישבו בטוב ימיהם · וע"ז אמרו סור ממנו · אין אנו חפצים שע"י יסורין יבואו עלינו טוב

חדושי הרש"ש

ע' בתוס' שבע"פ כדמוכח שם: (טו) בבקר נתנה התורה ובערב נתנו המשפטים הה"ד מבקר לערב יוכתו · וסופיה מבלי משים (פיד"מ) וי"ל נולי המשפטים הבל בם נגיחם נערב היו נכתחים כי בתורה צריכה למשפטים וכמו שאמרנו לעיל בהתורה דינין מפניה ודינין לאחריה: (יז) ולא היה לו שילמדנו · ר"ל עומק הדין של העולם · וכמו שאמר לקמן באיוב שלא היה יודע כחו של דין · ואפשר היה נעלם גם ממשה רבינו שבקש הודיעני נא את דרכיך (ויתכן מאד שזהו שאמרו בפסחים (נ"ד ב') שעומק הדין הוא מז"ד שמכוסים מבה"א) · ועכ"ז מרומז הכל במשפטי התורה כמו שאמר למעלה לפי שאור גנבתי כו': (יח) סגר למטרונה והנה מרים כו' · וכתיב שם הסגר כו': (יט) וכן דוד אומר כי

מתנות כהונה

ע"ג]: למקמא · מלחמה כך משמע בערוך: לבריון · אדם פריץ כל"מ ריש בריוני של סרכים: בפלקי · בבית האסורים: איקונין · צורת המושל: והוציא איסרין · לפי הענין פירש האסורים אשר אסורים שמה בדבר המלך דוגמת הכוכבים האסורים וקבועים ברקיע שאמר איוב עליהם שיחשכו להאיר ולעבוד עבודתם אשר הפקיד עליהם בוראם ב"ה: קטריקי · ענין עונש: קרטוס · וכו' כולם מיני מושלים הם ועיין בערוך]: סימא · עיניו: קיסין · ען [להכות בו]: יאבד יום אולד בו · כיון שקלל עצמו והוא נברא בצלם אלהים הרי קילל איקונין כו' · או יש לומר דסמך אסיפיה דקרא דכתיב ולילה אמר הורה גבר ודרשו חז"ל מלאך הממונה על ההריון לילה שמו: [לא הוציאו גרם]: לירודה · לשפלה ובזויה לשון ירידה: [ועבודת קרבנות גרסינן: אלו היסורין · דרש אל לשון חוזק ומדת הדין כמה דאת אמר ואת אילי הארץ לקח]: זה תפלה · כד"א ויפגע במקום · ועיין בפירש"י ז"ל: מן הערב של עולם הזה · העולם הזה דומה ללילה

ופ' ילקוט תהלים קמ"ג בה"א ביעט בפילקי · פי' מ"כ ומ"ם והוציא איסרין ל"ע: קטריקי · בערוך גורס קטדיקי ופי' בל"י עונש והביא במ"ע קטדיקי: הלילה ההוא · ועיין בראשית רבה פ"ג ס"ו שהלילה הוא שר והוא קלל אותו: והנה מרים מצורעת · ומרים כמו מטרונה ברית כמ"ש ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים: קרב קיסין · קיסין הם עצים שמונחים על רגלי האסירים כך הכביד רגלי יעקב כאלו היו עצים מונחים עליהן: אתי תלין משוגתי · שם אמר אערכה לפניו משפט וכאן אמר שגיתי ב' כתובים מכחישים והכריע כנ"ל בדוד: מבלי משים · הוא המשפט כנ"ל כרים הסימן: א"ל עקילס · ע' תוספתא סדר זה ס"ס בהריכות והמלא נתת: לא עשה כן ולמי לבני ישראל · ע' במ"ר פ"א ס"ה ושם מבואר בהריכות והם שני פסוקים משני מזמורים והדרש יחד ע"פ המדות ושם דרש על מ"ם וירם קרן וכאן דרש על לבני ישראל וגו': יג מלך במשפט · זה נאמר על הבוקע · וס"ד ואיש תרומות יהרסנה וע' ב"ר ריש פר' י"ד: וכן כולהון · שאלל כל מעשה בראשית כתוב ויאמר אלהים: כי אלהים שופט · הרי שאלהים הוא דין: להפריש חלתה · והאדם נקראת תרומה וכמ"ש במדבר ע"ו אלא תרימו תרומה: ואד יעלה מן הארץ · והשקה את כל פני האדמה כדמיון גיבול בקמח והח"כ וייצר ה' אלהים עפר מן האדמה כדבר נגבל · ועל שבמשפט יעמיד ארץ ע"כ שנעשה הוא תרומות שיהיה קודש וכשחלל קדושתו ע"כ יהרסנה ע"פ הדין שקללו ע"פ מדה פ' ז' וי"ז ודו"ק: זה יהושפט · שהזדקק אל המשפט וגוה אל השוכבים לחקור והגליח וכן כל הטובה כמעשיו אלא שבו מפורש יותר: זה חכם שיודע · דורש תרומות שני מיני תרומות שהוא בעצמו איש קודש כתרומה חכם ויודע הכל וראוי לו להיות שופט · והוא מדיח ומפריש עצמו מן המשפט ע"כ יהרסנה ולשון התנחומא כאן פ"ב יותר ברור: חמור יתומים ינהגו · וכמ"ש ב"ר סוף פכ"ו שאיוב והבירו באו ללמד על מעשה דור המבול על רשעתם ועונשם: ויאמרו לאל סור ממנו · ומהתשובה אנו יודעים השאלה ע"פ מדה ע' ועי' ב"ר ריש פל"ו איך דורש כל הענין בדור המבול ולא פירש מזה יסור מהם · הרי שהוא מרומז בתיבת סור ע"פ מדת ממעל סור מלייסר אותם · ועבודה היא קרבנות כמ"ש והשב את העבודה לדביר ביתך · ונפגע בו הוא תפלה כמ"ש ב"ר פ' ס"ח ס"ם: של העוה"ז · שדומה ללילה ומן העוה"ב שדומה לבוקר ע' לעיל פ' י"ה סי"ב · ובדלעיל פ' א סי' י"פ עי' ב"ר פכ"ו ס"ס ו' פל"א ס"ס

פירוש מהרז"ו

כאן השר נותן לו ביאור ועי' בדל"ד פ"א ב"י ותבין כאן: ולאחרים מנית · ואף דלעיל פכ"ז ס"ו איתא שהשבים הפ"ת עמו עכ"ז מתחלה לא נגש לו עליהם · ועדיין לא למדו המשפטים ומ"ש נתתי לך המשפט כמ"ש ויושב משה לשפוט את העם: יא ויהי ביום השלישי · ד"א ואלה המשפטים: ובערב נתנו המשפטים · מפסוק זה מבוקר לערב יוכתו מבלי משים לנצח יאבדו · בוקר זו התורה כנ"ל ומשים הוא הדין כמ"ש ב"ר פ"א סוף ס"ה ולקמן ס"ס י"ג והיינו לערב · ועל שאינם יודעים התורה והמשפט ונכשלים ע"כ יאבדו ויוכתו: למקמא · ב"ר פע"ג ס"ה מקמתא ובויק"ר פ"ה בכ"ו מקימא פלונית · ובערוך ערך מקמתא הביא בשם ת"י על פסוק אם לא שלח ידו במלאכת רעהו במקמתא דחבריה אך לפנינו הגי' בת"י בעסקא דחבריה: ותאחז במשפט ידי · ע' ויק"ר פ"ד ס"ם י"א · ואף שמ"ש ואלה המשפטים מדבר במשפט שעל האדם לעשות דעת המדרש שכולל גם משפט שהקב"ה דן את האדם: אמר דוד שפטני · וכתוב אחר הומר ואל תבא במשפט ב' כ"מ מדה פ"ו והכריע שעד שלא ידע עומק המשפט ביקש שפטני ובלקה אמר ואל תבא במשפט ·

יפה תואר

תמים ולא כתוב אשר תלמדם כי אשר תשים גאמר כנגד מי שמך לאים וגו' אשר תרפוש לויבין או כנגד ובמת עניהם שבי אלפים וגו': ויהי ביום השלישי וגו' · עתה מפרש למה כתיב אשר תשים כי הכוונה של תשים שוא לסדר היסב · כי בני סדרים או יאבד הכל ועו"ז מביא את הכתוב מבקר לערב יוכתו מבלי משים לנצח יאבדו · וכמו במשל שההדיוט לקה לפי שלא היה מי שילמדנו ודנים את הכתוב מבקר לערב יוכתו ע"ד והם תוכו לגבליך כי מבקר אשר נתנה התורה עד הערב שנתנו המשפטים היו מכותתים כולם ורעדם ולא הרגיעו בלייוד לבד עד שהושם לפניהם המשפטים עפ"י סדר: ומחזיק בדין בידו · כלומר מורה בתורע כדי ללמדם והביא ראיה שהעדר למידם גורם ללקות מדוד שאמר שפטני ה' כצדקי כי לא ידע עומק הדין וכדמסבב אף שפי' נדיק אבל נקה משום שלא היה לו שילמדנו ולא ע"כ במשה סדר המשפטים לא היה מי שמסדרם כהונן לדוד: ד"א ואלה המשפטים מהו מבלי משים וגו' · עתה מפרש אשר שמים לפניהם וכן מבלי משים על תוקף הדין והפלגתו כי פעמים נלכד האדם ביום הדין על שגגה או על הרהור הלב וע' בויק"ר פכ"ו גבי ומגיד לאדם מה שיחו · וזה שהביא מאיוב בה' מטיח לדברים כי אין צדק ומשפט בעולם עד אשר התבונן מה שנעשה למרים ולמשה כי עם הצדיקים מדקדק הקב"ה כחוט השערה והודה כי שגה ואתו אלין משוגתו ו"ב מבלי משים אם לא ישים האדם על לבו את הומר הדין אז לנצח יאבד: אמר לו עקילס לאדריינוס · בס"ק דפ"ז מובא המעשה הזה באופן אחר ובמדרש ילמדנו שהובא שם בענין יעקב הוא ג"כ באופן אחר אם לא דנאמר כי המעשה כשנשפר שם במדרש היה בדלבים ושם לא עלתה בידו לסוגית מחשבתו אל הפועל ואח"ז בקש והגיה בתורה כמסופר שם כדי שיוכל להתדבק בהם והתנהג בערמה ועלתה בידו ויש"א כי אונקלוס איננו עקילס: הה"ד מלך במשפט יעמיד ארץ · גם הוא בא לתרץ למה כתיב אשר תשים · כי המשפטים הם המעמידים את העולם ומשימים שלוית לבני אדם וזה שדרש ואלה המשפטים אשר על ידיהם תשים שלוים לפניהם ובלעדם התכל תהרס וכמו דמסיים: אלו היסורין · כי על ידי היסורים ה' קרוב אליו כדכתיב ואת דכא ושפל רוח וכן קרוב ה' לנשברי לב

ידי משה

כדכתיב את השמים וגו' וק"ל: שדא סוא דכתיב מבוקר לערב יוכתו מבלי משים לנצח יאבדו כנ"ל · ומזה עשים קדוים שזאת לשון משפט כדכתיב אשר תשים לפניהם: ואיש תרומות יהרסנה זה חכם וכו' · ודלים תרומות מלשון הפרשה כמו בפי' רש"י בחומש ופירושו שכי איש תרומות פי' שפורש עצמו

שנתרחקו מן החיים וכגיחזי שיצא מן העולם ריקם · אבל הצדיקים שמהלכים בתומם הם זוכים ובניהם אחריהם · שנאמר (משלי כ) מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו: **כא** ד"א ואלה המשפטים הרבה הוא דינן של רשעים מה שמוכן להם · מה כתיב בהם (תהלים יא) ימטר על רשעים פחים וגו' · לפי שהן עוברין על המצות ועל הדין שבתורה שלא ניתנו אלא אחר הדברות לכך (נא) עונשן חמור שהוא מבטל את הדברות · כיצד בטלו ישראל לא יהיה לך ומחל להם שאין בעבודת כוכבים ממש אלא קנאה · שנאמר (דברים לב) יקניאוהו בזרים בתועבות יכעיסוהו · וכן כתיב (תהלים קו) וימירו את כבודם בתבנית שור · וכשחטאו ישראל בשטים בזנות נפלו מהן כ"ד אלף · משל לבת מלכים ששיחקה לסרים כעס עליה המלך · אמרו לו והלא לסרים שיחקה אמר לא כעסתי אלא על שהרגילה את עצמה לשחוק ולזנות · וכן שנו רבותינו [א] שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה · כיון שזינתה אמרו לאביה לקחה כ"ד קטפורום ושתק · כך ישראל מה נהנו מעבודת כוכבים שלא רואה ולא שומעת ולא מדברת שנאמר (שם קטו) כמוהם יהיו (נב) עושיהם · אבל הזנות שהוא דבר של ממש לקו עליו · ונמחל להם על עבודת כוכבים · אבל על הדינין ועל המצות האלו הזהירן הקב"ה שנאמר (משלי ז) שמור מצותי וחיה · וכן (שם) כתבם על לוח לבך: **כב** ד"א ואלה המשפטים יש לעובדי כוכבים שופטים ויש לישראל שופטים ואין אתה יודע מה ביניהם · [ב] משל לחולה שנכנס הרופא אצלו לבקרו · אמר לבני ביתו האכילוהו כל מה שהוא מבקש · נכנס אצל אחר אמר להם הזהרו בו שלא יאכל דבר פלוני · אמרו לו לראשון אמרת שיאכל מה שירצה ולשני אמרת שלא יאכל דבר פלוני · אמר להם הראשון אינו לחיים לפיכך אמרתי שיאכל כל מה שירצה · אבל זה שהוא לחיים אמרתי הזהרו בו · כך לעובדי כוכבים שנפרשים ואינן עוסקים בתורה ואינן עושין אותה · שנאמר (יחזקאל כ) וגם אני נתתי להם חוקים (נג) לא טובים · אבל המצות כתיב בהן (ויקרא יח) אשר יעשה אותם האדם וחי בהם: **כג** ד"א ואלה המשפטים הה"ד (תהלים צט) ועוז מלך משפט אהב · [ג] אמר להם משה לישראל הרי נתן לכם הקב"ה את תורתו אם אין אתם עושין את הדינין נוטל תורתו מכם למה שלא נתן לכם הקב"ה את התורה אלא על מנת שתעשו את הדינין · שנאמר ועוז מלך משפט אהב · ואם עשיתם

את הדינין עתיד הקב"ה להחזיר לכם בתי דינין שלכם · שנאמר (ישעיה א) ואשיבה שופטיך כבראשונה · מה כתיב אחריו ציון במשפט תפדה: **כד** ד"א ואלה המשפטים הה"ד (שם נו) כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה · [ד] זהו שאמר הכתוב (משלי כד) גם אלה לחכמים הכר פנים במשפט בל טוב · אמר הקב"ה מי גרם לדיינין שיהיו יודעין לדון ע"י שקבלתם את התורה שכתוב בה (דברים יב) אלה החוקים והמשפטים והתורות · אלא הוו יודעים הכר פנים במשפט בל טוב · מהו בל טוב אלא בשעה שהדיין יושב ודן באמת · כביכול מניח הקב"ה שמי השמים ומשרה שכינתו בצדו · שנאמר (שופטים ב) וכי הקים ה' להם שופטים והיה ה' עם השופט · וכיון שרואה אותו שהוא נושא פנים · כביכול מסלק שכינתו ועולה לשמים · והמלאכים אומרים לו רבון העולם מה יש לך והוא אומר להם ראיתי את הדיין שהוא נושא פנים ועמדתי לי משם שנאמר (תהלים יב) משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' · ומה הקב"ה עושה שולף חרבו כנגדו להודיע שיש דיין למעלה · שנאמר (איוב יט) גורו לכם מפני חרב כי חמה עונות חרב למען תדעון שדון שדין כתיב שיש דין בעולם לפיכך אמר שלמה גם אלה לחכמים הכר פנים במשפט בל טוב · אמר לו הקב"ה (נד) לא טוב לך שאני מניחך שנאמר (נחום א) טוב ה' למעוז ביום צרה ויודע חוסי בו · לכך כתיב (ישעיה נו) כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה ואני מקרב עצמי עמכם · שנאמר (שם) כי קרובה ישועתי לבא · (נה) וכן אתה מוצא בנבוכדנצר כשראה את החלום נכנס דניאל אצלו וראה שהוא עתיד לטורדו · שנאמר (דניאל ד) ומן אנשא לך טרדין עשה עצמו כאלו מרתת ומפחד · שנאמר (שם) אדין דניאל די שמיה בלטשאצר אשתומם כשעה חדא · א"ל למה את מפחד א"ל רואה אני את החלום ואיני יכול לאמרו · א"ל (שם) מרי חלמא לשנאך ופשריה לערך · מי שדורש המקרא הזה עושה לדניאל מטיח דברי' כלפי מעלה שאמר לנבוכדנצר מרי חלמא לשנאך · אין שונאו בעולם יותר מן הקב"ה שהחריב את ביתו והגלה את בניו · ועוד גם ישראל היו שונאיו והיה מקלל אותן · אלא נתן דניאל לבו כנגד הקב"ה ואמר מרי שבשמים הבא את החלום לשונאך זה · אמר נבוכדנצר לדניאל ראיתי בחלומי (שם) וארו אילן בגו ארעא ומזון לכולא ביה זה מלך גוזר גזירה (נו) סוגר הים הכל מתים · פותח הים הכל חיים · לכך ומזון לכולא

מסורת המדרש א אבות פרק ד' · ב תנחומא כאן סימן ג' · ועיין בויקרא רבה פרשה י"ג · ילקוט סדר שמיני רמז תקל"ה · ג עיין תנחומא כאן סימן א' · מדרש תהלים מזמור צ"ט · ילקוט תהלים רמז תתנ"ב · ד תנחומא כאן סימן ד' כל הענין ·

חדושי הרד"ל

וסקולים מוסיפין כו' כצ"ל: (נא) עונשן חמור מפני שהוא כו' כצ"ל: (נב) עושיהם ונמחל להם ע"ל עבודת כוכבים · אבל על הזנות כו' לקו עליו ועל הדינין והמצות האלו הזהיר כו' כצ"ל: (נג) לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם אבל המצות כו' כצ"ל: (נד) לא טוב לך שאני מניחך · אלו שכתוב בל טוב שאסלק שכינתי הקרויה טוב למעוז ביום צרה וגם מי גרם לכם שתהיו יודעין לדון (ותתמהו ברחם) על ידי התורה · וכשלא תעשו המשפטים תסתלק התורה מכם (וכמש"ל שלא נתן הקב"ה התורה אלא ע"מ שיעשו את הדינין): (נה) וכן אתה מוצא כנ"ל · שהטעילם לו זכות ולדקה · ואסיפיה דקרא דשמרו משפט ועשו צדקה קאי: (נו) סוגר הים הכל מתים כצ"ל שמן הים היו מביאים המזונות

פירוש מהרז"ו

שאין להם חלק לעוה"ב במשנה ריש חלק: **כא** ימטר על רשעים פחים · וס"ד אם ונסרים וכוח זלעפות מנת כוסם כי צדיק ה' וגו': אלא אחר הדברות · ע' מ"ש בזה לעיל פ' א סי' ע"ו: ומחל להם · על עון העגל כמ"ש וינחם ה' על הרעה אשר דיבר לעשות · ע' ב"ר פ' כ"ו ס"ה על הכל מאריך רוחו חוץ מן הזימה וכן הוא בויק"ר פ' כ"ג ס"ד: בתבנית שור · אוכל עשב כמ"ש במדרש שאין לך מנוול ומשוקץ משור בשעה שאוכל עשב · ואין זה אלא כעס וקנאה שעושים דברים של הבל ותוהו: נפלו מהם כ"ד אלף · ובעגל לא נפלו רק ג' אלף: ששחקה לסרים · ע' לקמן פ' מ"ג ס"ח מגפפת לדלפקי: כעס עליהם · כעס בלא עונש גדול: לקחה כ"ד קטפורים ושתק · משמע שלא על פי אביה לקחה ואביה לא מיחה ובנמשל שכתוב בענין שיטים ותעצר המגפה מעל ישראל ויהיו המתים במגפה עשרים וארבעה אלף ולא כתוב ויגוף ה' את ישראל וכדומה כי בחטאם משם פליסם העונש של הנגף והש"י לא מיחה בנגף וכמ"ש בתהלים ויצמדו לבעל פעור ותפרץ בם מגפה כי הרעה באה ממילא על עושי הרעה כמ"ש ד"ר פר' ד' ס"ג: כמוהם יהיו עושיהם · וכתוב שם פה להם וגו' עינים להם וגו' כל הענין: שהוא דבר של ממש · הנאה מוחשת לחושי הגוף כמ"ש בענין שיטים אשר לא נטהרנו ממנו עד היום והנה כאן נראה שמדרש זה חמור של זנות וזה הקל של עבודת כוכבים ולקמן פ' מ"ב סוף סי' ז' נראה זה חמור בעבודת כוכבים · על שהוא בענין יחוד ה' ורחמנן על דברות ועי' לעיל פר' מ"ג כס"א וכן דרך חז"ל בכל המצות להראות בכל אחד צד חמור וחביב מהכל: **כב** משל להולה · בתנחומא כאן ס"ג ע' ויק"ר פר' י"ג סוף ס"ב: חוקים לא טובים · ומשפטים לא יחיו בהם · וכתיב אשר יעשה וכו' וחי בהם והם ב' כ"מ והכריע כאן בעבודת כוכבים וכו': **כג** ועוז מלך משפט אהב · בא לדרוש הו' של ואלה שהוא מוסיף על הדברות והתורה וכמ"ש לעיל ס' ז' ריש סי' ע"ו ועוז הוא התורה כמ"ש לעיל פ' כ"ז ס"ד תנחומא ריש משפטים ואלה העוז במשפט אוהב: בתי דינים שלכם · שופטים הראשונים משה יהושע ועתניאל ושמואל וכדומה ע"פ מדת ממעל ומנגד ועי' לעיל ס"ס י"ד וריש ע"ו: **כד** שמרו משפט ועשו צדקה · כי קרובה ישועתי לבא ולדקתי להגלות ודורשו להלן והוא בתנחומא כאן ס"ד ועתה דורש תיבת ואלה שהיא מיוחדת על התורה ע"פ גז"ש ועי' לקמן פר' ל"א ריש ס"ד ופ' מ"ח ריש ס"ב: גם אלה לחכמים · דורש חכמים ע"פ מדת דבר הלמוד מענינו ומסופו שמדבר בשופטים ודיינים · ותיבת אלה על התורה כל"ל: ומשרה שכינתו בצדו · בעת שהשופט וזהו והיה ה' עם השופט: עתה אקום יאמר ה' · משמע שמתחלה היה שוכן כאן ועתה מסתלק ומהו יאמר ה' למי אומר ודורש ע"פ מדה ט' שהמלאכים בית דינו שואלים אותו והוא משיב להם ועי' לעיל פר' י"ז ס"ד בא"א: להודיעו שיש דיין · ב"ר פ"ה ס"ה: שדון כתיב · לפי הקרי שדון מלשון שדוד נשדונו מיכה ב' ד' אך שדין אין לו משמעות ע"כ דורשו נוטריקון: בל טוב · שלא יהיה הש"י שנקרא טוב עם המכיר פנים: ישועתי לבא · אלכס השומרי משפט ע"פ מדה ט': וראה שהוא עתיד לטורדו · פי' שהבין בפתרון החלום שהכוונה שהש"י רוצה לטרדו כמ"ש ולך טרדין: א"ל למה אתה מפחד · ממ"ש כ"ג תלמא ופשריה אל יבהלך: ואיני יכול לאמרו · ממ"ש חלמא לשנאך וגו' לא לך: מארי שבשמים · דורש השינוי שבכל הפרשה אמר נ"נ מלכא וכאן אמר מארי ודורש גז"ש ממ"ש בדניאל ה' כ"ג מארי שמיא וכן כאן מארי שבשמים: סוגר הים · שלא ילכו הספינות ממדינה למדינה בתבואות וסחורות הממלאים

מתנות כהונה

הכי גרסינן פחים וגו']: לפי ששיחקה לסרים · כלומר עם הסרים: [הכי גרסינן אמרו לו והלא: הכי גרסינן כיון שזינתה אמרו לו לאביה כו']: קטפורים · מכות כדלעיל: [הכי גרסינן כך שופטים כו']: ועוז מלך · התורה נקראת עוז שנאמר ה' עוז לעמו יתן: ה"ג תדעון שדין כתיב: שאני מניחך · מניח אותך ומסלק שכינתי ממך כמו שאמר למעלה:

כיון

ידי משה

עברתו לסקב"ה שהראה את עצמו להם עתיק יומין כמו זקן יושב בישיבה כלו' שהוא זקן את שיגמו במעשיהם פי' שהיה להם לייגע במעשיהם ולא לדבר על כבודי הייכם שאני מחליף שמלותי ואפרע מכם וק"ל: שנאמר וגם אני נתתי להם חוקים לא טובי' · וא"ת והלא פסוק זה נאמר גבי ישראל וי"ל דקאמר נתתי להם חוקים ומשפטים בל יחיו בהם מכלל דאיכא משפטים שאינם של חיים ומאי נינהו אלו משפטי עובדי כוכבים וקאמר שבחטאת ישראל יתן להם המשפטים ההם וק"ל: שלא נתן לכם את התורה אלא ע"מ וכו' · פי' בת"ח במי שרוצה לעסוק בתורה כל היום ולמנוע עצמו מן הדין מיירי וקמ"ל שלא יפנה פטור אלא כדי שיעסה הדין וק"ל: אין שונאו וכו' · פי' אין בעולם מי ששונאו לנ"נ יותר

ממשפטים אשר רק בין אדם למקום והתורים הם: אלא על שהרגילה עצמה לזנות ולשחוק · וכן בעבודת כוכבים עיקר העונש שעל ידיה יורגלו לזנות וכמ"ש ז"ל לא בקשו ישראל לעבוד עבודת כוכבים אלא להתיר להם עריות: אבל על הדינין ועל המצות האלו · פירוש המצות שבין אדם לחבירו כתיב שמור מצותי וחיה כי החיים תלויים בהם אבל על עבודת כוכבים אינו דמחל להם וכן על זנות אינו רק דלקו אבל מצות שבין אדם לחבירו תמידי כולי האי שהחיים תלויים בהם והתמידה התורה עוד בהם שהזהירה לכתבם על לוח לבך שלא תסורנה מנגד עיניך גם רגע · ובשאר מצות כתיב קם על לבך ובלי ספק כתיבה עדיפא מקבירה: משל לחולה שנכנס הרופא אצלו כו' · וצא להת טעם למה נאמר ואלה המשפטים אחר עשרת הדברות כי לאנשים אשר קבלו התורה נתונים גם המשפטים ולא יחיו בלעדם ויתכן דגם כאן דורש ואלה המשפטים ע"י התורה שכתוב בה אלה החקים וכדלקמן: ואינם עוסקים בתורה פי' שמשפטיהם אינם מדוקדקים עפ"י התורה הישרה והפירוש של ומשפטים לא יחיו בהם שאינם מביאים לחיי העוה"ב והכוונה של וחי בהם הוא כמו שפ"א ויחי נכון לחיי עולמי כי משפטים הישרים מביאים לעוה"ז ולעוה"ב: אם אין עושין את הדינין כו' · כאן מיירי בת"ח היושב ועוסק בתורה ומושך את ידו מן הדינין הקב"ה נוטל: ממנו גם תורתו ולא יגליה בלמודו כי החכם מחויב לבטל מלמודו ולעסוק בדין כהסיא דר' חייא מדפתי בפ"ק דשבת על הכתוב ויעמוד העם על משה: ואם עשיתם את הדין בו' · זה מדרש פס"ד דכתיב אתה כוננת מישרים משפט ולדקה ביעקב ואולי דורש את הכתיב ע"י שכוננת מישרים ועשית הדין משפט ולדקה ביעקב אז אתה עשית כי ישובו כמשפט ולדקה ביעקב כבראשונה: הה"ד כה אמר ה' שמרו משפט · כאן לא פתח מה פתח במשפטים בדינים של עבד עברי ולא פתח בדינים של מכה איש ומה או כי יתן איש לרעהו כסף או כלים או כי יגנוב איש שור או שה וכיוצא ובא להת טעם כיון דע"י המשפטים תבוא הגאולה וכדכתיב כי קרובה ישועתי לבוא לכן פתח בדיני העבד כי יצא לחפשי הנס והגירות ובדמשיים בסוף הפרשה: מי גרם לדיינים שיהיו יודעין לדון כו' · כוונת המאמר כי אין לדון המשפטים מהסברא ומדעת לבו רק עפ"י התורה והמשפטים הכתובים במשפטי ה' · ואף כי האדם הוא עלול לשגיאה מ"מ אל ישא לבו לוה כי אם לא יכיר פנים ובדעתו תהיה לכוון אל האמת אז ה' יהיה עמדו והוא יורהו הדרך הטוב והישר: שנאמר כי קרובה ישועתי · וקרי לשכינה ישועתי כי על ידה יהיו נושעים · ומה נאוה לזה דברי המורה בח"א בטורה שכן ביחוד השכינה נאמר במקום על המאמר הסכנתו שלישים שם מילתו המקומות: וכן אתה מוצא כנ"ל · באמת אין דמיון בין המאמרים כי לפני זה אמר כי משפט ולדקה מביאים את הישועה וכאן בנ"י עכבה הלדקה את הפורענות ואולי לומר

יפה תואר

למה לוה אותם על המשפטים אחר הדברות ואמר לפי שהרבה להם דינים הרבה עליהם שכר בשמירתם · כי היה חייבים לשמור אותם מהמות והרע כדכתיב שומר מצוה לא ידע דבר רע וכיון שהגיד בהם העונשים על העובר עליהם אנחנו יודעים גם השכר אל השומר אותם כי ידיעת ההפכיים אחת היא וכן אמרו ז"ל ומה העושה עבירה ניטלת נפשו העושה מצוה על אחת כמה וכמה שנותנת לו נפשו והא"ב המונע לעשות רע מלבד כי ינצל מכל רע עוד יגמל בטוב וישיג שכר וכמו במשל שההולכים בדרך הטובה מלבד שינצלו מכל רע עוד ירויחו שכליהם מתכשמים: הרבה הוא דינן של רשעים כו' · כוונת המאמר הזה כי הקב"ה הרבה והגדיל העונש של העובר על המצות שבין אדם לחבירו יותר מהעובר על המצות שבין אדם למקום ויען כי בעשרת הדברות יש מצות רבות אשר רק בין אדם למקום אמר והלא

בה · כיון שאמר לו החלום א"ל מה אעשה היאך את (נז) מוליכני · אמר לו (שם) א להן מלכא מלכי ישפר עלך וחטאיך בצדקה פרוק · אמר לו הקב"ה אני מסרתי את הצדקה לאברהם · שנא' (בראשית יח) כי ידעתיו למען אשר יצוה : ואתה אומר לרשע וחטאיך בצדקה פרוק' אלא אמר לנבוכד נצר עשה צדקה ופתח אוצרך שראה לישראל שיצאו ערומים מירושלים ולא היה בידם שוה פרוטה לכך אמר לו שיעשה צדקה · פתח אוצרותיו (נח) והיה מפרנס לישראל י"ב חדש (דניאל ד) ולקצת ירחין תרי עשר וגו' · שמע נבוכדנצר בת קול שהיו מתרגשין אמר הקול הזה מהיכן הוא אמרו לו אותן העניים שאמרת לתת להם חלק והיינו מחלקין להם י"ב חודש כמו שאמרת · אמר אלולי נכסים שהיה לי מהיכן הייתי בונה כל המדינה הזאת לכבודי · שנאמר (שם) ענה מלכא ואמר הלא דא היא בבל רבתא · ואני מבזבז כל נכסים אם ילכו נכסי אין לי כבוד · נעל את האוצרות כיון שאמר כך ענה אותו בת קול מן השמים שנאמר (שם) עוד מלתא בפום מלכא קל מן שמיא נפל · מי גרם לו לישב בשלוה י"ב חדש הצדקה · ומה אם הרשע כך ישראל עאכ"ו · הוי (ישעיה נו) שמרו משפט ועשו צדקה · משל לאדם שנכנס למדינה ושמע (נט) שפלוטמיא נעשית הלך ושאל ללודר אמר מתי פלוטמיא נעשית א"ל רחוקה היא הלך ושאל לאותו שעושה פלוטמיא ואמר קרובה היא · אמר זה לא שאלתי ללודר ואמר לי רחוקה היא · אמר לו זו היא דעתך שהיית שואל ללודר וכי רוצה הוא שאעשה פלוטמיא אינו יודע שהוא יורד ונהרג · כך ב שאלו ישראל לבלעם אימתי תהיה ישועה א"ל (במדבר כד) אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב · א"ל הקב"ה זו היא דעתכם אין אתם יודעין (ס) שסוף בלעם יורד לגיהנם ואינו רוצה שתבא ישועתי · אלא היו דומים לאביכם שאמר (בראשית מט) לישועתך קויתי ה' · צפה לישועה שהיא קרובה לכך נאמר (ישעיה נו) כי קרובה ישועתי לבא · ד"א כי קרובה ישועתי לבא · כי קרובה ישועתכם אינו אומר (סא) אלא ישועתי יהי שמו מבורך · אלולי שהדבר כתוב א"א לאמרו · א"ל הקב"ה לישראל אם אין לכם זכות בשבילי אני עושה כביכול · ג כל ימים שאתם שם בצרה אני עמכם שנאמר (תהלים צא) עמו אנכי בצרה ואני גואל לעצמי שנא' (ישעיה נט) וירא כי אין איש וישתומם וגו' · וכן הוא אומר (זכריה ט) גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלים הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע · ד ומושיע אין כתיב כאן אלא ונושע הוי אפילו אין בידכם מעשים עושה הקב"ה בשבילו שנאמר (ישעיה נו) כי קרובה ישועתי לבא · ד"א שמרו משפט ועשו צדקה הה"ד (תהלים קיט) עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי · אמרו לו ישראל רבון העולם הסתכל (סב) שאנו מבקשים לעשות צדקה ומשפט ואנו מתייראין מן עובדי כוכבים · אלא אל תסגרנו בידיהם · הוי עשיתי משפט וצדק · משל לסוחר מבקש ללכת בדרך שמע שלסטים בדרך מה עשה לקח פרקמטיא שלו ועשאה אבנים טובות ומרגליות יצא לדרך ותפשוהו לסטים אמרו לו מה בידך אמר להם כלי זכוכית אמרו לו מכמה זו אמר להם שתים בסלע ושלש בסלע · אמרו זה לזה בשביל אלו אנו הורגים אותו הניחוהו · נכנס למדינה התחיל (סג) פותח הגלוסקאות וישב למכור נכנסו אותן הלסטים וראו אותו יושב ומוכר א"ל בכמה זו אמר להם זו בעשרים זהובים וזו בשלשים אמרו לו אין אתה הוא שאמרת לנו בדרך שתים בסלע שלש בסלע אמר להם הן אלא אותה שעה הייתי במקום המות עכשיו אם אין אתם נותנין לי דמיה אין אתם נוטלין אותה · כך ישראל בעולם הזה מי שהוא עושה מצות אינו יודע מתן שכרן אבל לעולם הבא כשיראו מתן שכרן של מצות הם תמהים שאין העולם כולו יכול לקבל את השכר שנאמר (ישעיה סד) ומעולם לא שמעו ולא האזינו עין לא ראתה · וכי מעולם לא שמעו אלא אין העולם יכול לשמוע מהו מתן שכרן של מצות לכך נאמר כי קרובה ישועתי לבא אמר הקב"ה אני מביא את הישועה שנא' לה' הישועה ומי שהוא עושה משפט כותב אני עליו שהוא מקרב את הישועה · וכן אתה מוצא ביהושפט שעשה שופטים שנאמר (ד"ה ב יט) (סד) ויעמד יהושפט שופטים · וכשבאו בני עמון ומואב הן היו עומדין והקב"ה עושה מלחמתן שנא' (שם כ) כי לא לכם המלחמה כי לאלהים · כשם שאמר משה רבינו ע"ה (שמות יד) ה' ילחם לכם · למה מפני שעשו את הדין (סה) גרמו הישועה שתבא לכך נאמר שמרו משפט ועשו צדקה · הוי ואלה המשפטים : (סו) מה כתיב אחריו כי תקנה עבד עברי :

פרשה לא

א אם כסף תלוה את עמי · הה"ד (תהלים קיב) טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט :

מסורת המדרש א בבא בתרא דף ד' · ילקוט דניאל רמז א"ף ס"ג · ב פסיקתא רבתי פיסקא מ"א · ילקוט תהלים רמז תת"ט · ג עיין מגילה דף כ"ט · ירושלמי תענית פרק א' סוף הלכה א' · ירושלמי סוכה פרק ד' הלכה ג' · נעיל פרשה ט"ו סימן ט"ו · במדבר רבה פרשה ו' · מכילתא בא פרשה י"ד · ספרי בהעלותך פיסקא פ"ד · ופסיקתא קס"א · ילקוט סדר בא רמז ר"י וסדר בהעלותך רמז תכ"א · ילקוט זכריה רמז תקע"ז · ד עיין מדרש תהלים סוף מזמור נ"א · ילקוט תהלים רמז תתמ"ג ·

חדושי הרד"ל

בספינות לחם ומזון למכור במדינה : (נז) מוליכני · עמ"כ · ובתנחומא הגי' מייעצני : (נח) והיה מפרנס לישראל י"ב חודש · ע' בירושלמי פ"ג דסוטה ה"ד : (נט) פלוטמיא נעשית · פי' מ"ע יום שמחלקין מתנות כבוד מהמלך להעם : (ס) שסוף בלעם יורד לגיהנם · אף ליום הדין הגדול לע"ל יורד ונדון שם וז"ש שאין רוצה שתבא ישועתי ויהיה אז יום הדין הגדול · וכ"ה באג"כ רפ"ק וע' בפסיקתא דתקעו שופר בציון : (סא) אלא ישועתי כו' · תנחומא ס"פ אחרי מות ועיין בירושלמי סוכה פ"ד ה"ג : (סב) שאנו מבקשים לעשות צדקה כו' כצ"ל : (סג) פותח הגלוסקמאות כצ"ל : (סד) יהושפט שופטים וגו' לא לאדם תשפטו כי לה' וגו' ולשבאו בני עמון כו' לכם המלחמה כי לאלהים כצ"ל : (סה) גרמה הישועה שתבא · כמ"ש שם עמדו וראו את ישועת ה' עמכם : (סו) מה כתיב אחריו כי תקנה עבד עברי וגו' יצא לחפשי חנם רמז הגאולה :

אלא

מתנות כהונה

כיון שאמר לו · דניאל פתרון החלום אמר לו נבוכדנאצר היאך את מוליכני פירוש מייעצני כד"א מלכי ישפר עליך : [הכי גרסינן תרי עשר וגו' שמע נבוכדנצר בת קול] : מתרגשין · [נראה לי דצ"ל מתרגשין] ופירוש לשון רגש המולה והמון שעניי ישראל היו צועקים ללחם על פתח היכל המלך · וכן מצאתי בתנחומא ששמע קול העניים צועקים לקבל מבית המלך חוק פרנסתם : פלוטמיא · לא מצאתי פירושו ולפי הענין הוא יום ועד שבו ישב המלך לשפוט את כל הארץ : לודר · הוא איש רע בליעל וכך שמו בלשון אשכנז : זו היא דעתך · וכי זו חכמתך ובינתך : וישתומם וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא ותושע לו זרועו וצדקתו היא סמכתהו : [ה"ג אלא ונושע הוי אפילו : ה"ג רבון העולמים הסתכל שאנו : מבקש ללכת בדרך גרסינן] : הגלוסקאות גרסינן · פירוש תיבות וארגזים · ועי' בערוך ע' גלסקס :

דיוסטוס

פירוש מהרז"ו

את המדינה מזון ופרנסה · והמדרש פי' פרט זה מהמשל שהוא העיקר שלקח לו דניאל רמז על מ"ש וחטאך בצדקה פרוק וכו' שאם מזון לכולא ביה אז תחותוהי תדור וכו' : מה אתה ממליכני · כצ"ל פי' איזה עצה אתה נותן לי ודורש כן ממ"ש להן מלכא מלכי ישפר עלך איך יתן עצה למלך אשר לא נשאל כמ"ש הליועץ למלך נתנוך אלא בהכרח שנשאל וזה ע"פ מדה פ' : אני מסרתי · שיצוה לבניו אחריו לעשות צדקה ומשפט · וע' ב"ב דף ד' הובא ילקוט דניאל שם שלכך החכוהו מגדולתו והושלך לגוב אריות : והיה מפרנס לישראל י"ב חודש · שאחר עצת דניאל וחטאך בצדקה פרוק כתיב כולא מטא על נ"נ לקצת ירחין תרין עשר שמ"ש שם כולא מטא פי' שגם עצת דניאל באה עליו שעי"כ היה לו שלוה י"ב חודש דאל"כ היה החלום מתקיים מיד כמ"ש ולך טרדין ולא אמר יטרדו : שמע נ"נ בת קול שהיה מתרגש · ולשון התנחומא כאן שכח נ"נ את החלום והתחיל לטייל על פתח פלטין שלו שמע המון צעקת עניים לפני אוצרותיו וכו' וזהו מ"ש כאן בת קול · ויתכן שכוונת המדרש בת קול ממש כמ"ש קל מן שמיא שזה היתה ג"כ פעולת הב"ק שנפלה עליו מן השמים להשמיע לאזניו רגשת העניים שעי"כ אמרה לו : אמר הקול הזה מהיכן וכו' · דורש מ"ש ענה מלכא הלא דא היא בבל רבתא למי ענה · ולמה אמר הלא דא היא בבל רבתא מי הכחישו ע"כ דורש שענה לשריו שאלו שאם יעשו כן עוד איך יהיה דא בבל רבתא : משל לאדם · שכאן כתוב כי קרובה ישועתי לבא וכאן כתיב אשורנו ולא קרוב ב' כ"מ והכריע שהדבר למד מענינו שישעיה האוהב נ"ל כך ובלעם השונא צריך לומר כך : שפלוטמיא · פי' המ"ע שבל"י פי' מתנה הנתנת מן המלך לכל איש מהעם לנדיבות וכבוד · והוא כמו יום של הולדת פרעה שביום שמחתו מונה ראש כל עבדיו ולאוהביו ונותן מתנות ולחוטאים מגיע מות : להם אך למחייבים המוחלטים נגמר אז דינם · ולודר פי' במ"ע איש מחרף ומגדף : כך שאלו ישראל לבלעם · דרשו כן ממ"ש אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב ולא פי' על איזה דבר ולמוד מענינו וסופו שמדבר בתשועה העתידה · וממ"ש ולא עתה דורש ע"פ מדה פ' שאלו אותו מתי יהיה והשיב ולא עתה שאתם רוצים שיהיה עתה : כי קרובה ישועתי · ועל בלעם והדומים לו כתוב כי קרוב יום אידם היינו בעת כי קרובה ישועתי וכן מצאתי בהדיא בפסיקתא פס' מ"א ס"ג ביתר ביאור : ואני גואל לעצמי · כמ"ש מכילתא בא פסוק ומושב ב"ן שדורש פסוק מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו עמך פדית העתקתי לשונו לעיל פר' כ"ד ס"א וכן בירושלמי דסוכה ע"ש : וירא כי אין איש · ס"ד ותושע זרועי וצדקתי היא סמכתני אם אין איש שב בתשובה אז אעשה למען שמי : שתים בסלע · סלע מדינה שמינית שבסלע צורי : אין העולם יכול · אין יושבי תבל יכולים להשיג בחושיהם הגשמיים השכר הרוחני של עולם העליון והעוה"ב : לכך נאמר כי קרובה · וס"ד וצדקתי להגלות וכנגד המשפט אמר כי קרובה ישועתי וכנגד הצדקה אמר וצדקתי להגלות וכמ"ש בסמוך : לה' הישועה · עכ"פ אביא את הישועה בין בקרוב בין ברחוק אך העושה משפט גורם לקרב הישועה : ויעמד יהושפט שופטים · תיבת יהושפט אינו בכתוב אלא שהענין מדבר ביהושפט ולשון ויעמד כמ"ש לעיל פר' ג' רים ס"ח ע"כ בעת צרה עמדו ולא נפלו וכמ"ש שם בד"ה ב' כ' י"ז לא לכם להלחם בזאת התיצבו עמדו וראו את ישועת ה' עמכם כשם שאמר משה התיצבו וראו את ישועת ה' ע"פ מדות מנגד וממעל : הוי ואלה המשפטים · אחר שסדר כל עניני המשפטים כתוב פרשת הנה אנכי שולח מלאך מלאה ברכות וישועות וכן כמ"ש בעבד עברי ובשביעית יצא לחפשי חנם רומז ליום שכולו שבת ומנוחה :

פרשה לא סי' א אם כסף תלוה את עמי · היל"ל לרעך או לעני כמ"ש בס"ד את העני עמך ומי הוא המלוה כסף לכל עמו של הקדוש ברוך הוא · ע"כ דורש ע"פ מדה ט' אם כסף תלוה את העני כמו שאני מתנהג עם כל עמי כך תתנהג עם העני : טוב איש חונן ומלוה · דורש על הס"י ע"פ גז"ש

יפה תואר

נאמר כי השכינה היתה עם נ"נ · ונראה שצ"ל כאן ד"א קרובה ישועתי וגו' שהמשפט והצדקה מעכבים את השועבות וכן אתה מוצא בנ"נ וכו' : הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע · ומפרש צדיק ונושע על הקב"ה אע"ג דרהט הכתוב הנה מלכך יבא לך קאי על מלך המשיח : ד"א שמרו משפט וגו' · הה"ד עשיתי משפט וצדק וגו' ומפרש את הכתוב שמרו משפט ועשו צדקה אחרי כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות ולא יהיה לכם מכשול עוד לשמור משפט ולעשות צדקה וכדמפרש ואזיל : מי שהוא עושה מצות אינו מתן שכרן תכלית הדברים הוא וכוונתן כי הקב"ה הסתיר מתן שכרן של מצות כדי שלעתיד יודע מי הוא העובד מאהבה ומי הוא העובד על מנת לקבל פרס · שאלו היה השכר נודע מי לא היה עוסק במצות · ודומה למ"ש בב"ר פ"ט בענין שמיתה שלא יהיו הרשעים עושין תשובה של רמאות · וזה שמדמה במשלו ללסטים אשר במקום הפחד לא הגיד למו מחיר סחורתו והוזיל להם מאד כדי שלא יקחו · אמנם במקום החיים נודע להם מחיר סחורתם · כן בעוה"ז לא נודע המחיר · פן יתטפו בני אדם אותן לתועלתם כמו הלסטים · ולא יעבדו את ה' מאהבה · ועתה אם ישמרו תורתו ויעשו מצותיו אף כי לא ידעו שכרם הלא עשה יעשו בשביל אהבת ה' לכן ידעו מחירם במקום החיים : אמר הקב"ה אני מביא את הישועה · ודורש כי קרובה ישועתי שהישועה אני ואני מעלה עליכם כאלו אתם מקריבים אותה כשתשמרו משפט וצדקה · ומביא ע"ז את הכתוב לה' הישועה ומושיע בלתו אין ועיין בב"ר פ"ו גבי ג' דברים נתנו במתנה כו' וי"א אף הישועה :

הה"ד טוב איש חונן · נראה דבא לדרוש יתורא דעמך שר"ל עשה כמו שאני עושה עמך שאני מוחל על תובותיך כדמפרש אין בריה שאינה חייבת כו' · א"נ דדריש את עמי כדלקמן בסוף הפרשה ומתרים

ידי משה

יותר מן הקב"ה וישראל שהיו שונאים לנ"נ לפי שהחריב בהמ"ק והאיך אמר שהחלום הרע הזה הוא על שונאו של נ"נ אלא לבו הי' כנגד הקב"ה הגם שדיבר עם נ"נ לשיכך מה שאמר וחלמא לשנאך פירושו על שונא של הקב"ה : אפילו אין בידכם מעשים עושה הקב"ה בשבילו · ויש להתבונן וליתן טעם על זה מדוע כן ואת"ת כלמשיים הואיל והשכינה עמהם בגלות והלא בכל ב' מלכיות הי' השכינה עמהם בגלות ונ"ל בן המחבר ואגב זה יתיישב ג"כ מה דאי' בזוהר על פסוק ביום ההוא אקים סוכת דוד וגו' בכל הגאולות היו ישראל צריכים לעזור את עצמם במצות ומ"ט כדי שיגאלו משא"כ בגאולה אחרונה יסדה אותם הקב"ה אף בלא מצות ומ"ט ומביא משל למטרוניתא ולמה כך ונ"ל ע"ד דאי' לעיל דף כ"ז ע"א בעוה"ז היו ישראל להקב"ה כארוסה שנאמר וארשתיך לי משא"כ לעתיד יהיו כנשואה שנאמר כי בועליך עושיך והנה ידוע שאין הבעל חייב בפרקונה עד שתכנס לחופה מה שאין כן ארוסה אין חייב בפורקנה לכן עד גאולה אחרונה היתה חייבת בפורקנה לפרוק עצמה הואיל והי' כארוסה משא"כ לעתיד יהיה כנשואה ואז הקב"ה חייב בפורקנה אף שלא יפרקו עצמם בלי מצות ומ"ט והו"ק :

ההד טוב איש וגו' · פי' דייק יתורא דעמי ר"ל עשה כמו שאני עושה עמך שאני מוחל על תובתך וכדמסיק

אין בריה שאינה חייבת לאלהים (א) אלא שהוא חנון ורחום ומוחל על כל הראשונים שנאמר (שם עט) אל תזכר לנו עונות ראשונים • משל לאחד (א) (ב) שלוה מן דיוסטוס ושכחו • לאחר זמן בא ועמד לפניו אמר לו יודע אני שאני חייב לך • אמר לו למה הזכרת חוב הראשון כבר בטל הוא מלבי • כך אדון העולם הבריות חוטאין לפניו (ג) והוא מסתכל שאין עושין תשובה והוא מניח להם ראשון ראשון וכשהם שבים באין להזכיר החוב שעשו בראשונה והוא אומר להם אל תזכרו ראשונות • מנין אתה אומר שאם שב אדם ועשה תשובה אפילו יש בידו עונות הרבה הוא עושה אותן זכיות דכתיב (יחזקאל לג) ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה (ג) עליהם הוא יחיה כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו • (ד) לכך הוא מזהיר על העני לא תהיה (ה) לו כנושה לא תעמידנו ערום • והיה כי (ו) יצעק אלי וכן דוד אומר צעקו וה' שמע : ב ר' אבהו אומר כתיב (שמות כג) שלש רגלים תחוג לי בשנה הקב"ה (ז) קבע שלש רגלים והתורה בזכות האבות (ג) שאינן באין לפני הקב"ה ריקנין ואף בדורות הללו אע"פ שהן מצרים (ח) אין התורה זזה מהן שנאמר (ישעיה נט) לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך וגו' • משל לאחד שהיה לו עסק לפני המלך והיו לו סניגורין מפייסין עליו • כך אדם עושה מצות והוא בן תורה וגומל חסדים והשטן עומד ומקטרג וסניגורין עומדין כנגדו מלמדין זכות שנאמר (משלי יח) מתן אדם ירחיב לו • מה שהוא עושה עם העניים מסייעין אותו לכך נאמר (תהלים מא) אשרי משכיל אל דל : ג ד"א אם כסף תלוה את עמי • [א] הה"ד (קהלת ה) יש רעה חולה ראיתי תחת השמש עושר שמור לבעליו לרעתו (ט) ואבד העושר ההוא (י) בענין רע • אשרי אדם שהוא עומד בנסיונו שאין בריה שאין הקב"ה מנסה אותה • העשיר מנסהו אם תהא ידו פתוחה לעניים • ומנסה העני אם יכול לקבל יסורין ואינו כועס שנאמר (ישעיה נח) ועניים מרודים תביא בית • ואם עמד העשיר בנסיונו ועושה צדקות (ד) הרי הוא אוכל ממונו בעוה"ז והקרן קיימת לו לעולם הבא והקב"ה מצילו מדינה של גיהנם • שנאמר (תהלים מא) אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה' • ואם עמד העני בנסיונו ואינו מבעט הרי הוא נוטל כפלים לע"ל שנאמר (שם יח) כי אתה עם עני תושיע • ממי אתה למד מאיוב שנתייסר בעוה"ז ושלם לו הקב"ה כפלים שנאמר (איוב מב) ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה • אבל העשיר שעינו רעה הולך הוא וממונו מן העוה"ז שנא' (קהלת ה) ואבד העושר ההוא בענין רע שעינו רעה כנגד גבאי צדקה למה [ב] שגלגל הוא בעולם לא מי שהוא עשיר היום עשיר למחר ומי שהוא עני היום עני למחר • אלא לזה מוריד ולזה מעלה שנאמר (תהלים עה) כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים • בא וראה (יא) יש עושר שהוא עושה רע לבעליו ויש עושר שעושה טוב לבעליו • [ג] עושה רע לבעליו זה עשרו של קרח שהוא היה עשיר מכל ישראל וכתיב (במדבר טז) וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה • ד"א זה עשרו של המן הרשע שנאמר (אסתר ה) ויספר להם המן את כבוד עשרו • וכתיב ותלו אותו ואת בניו על העץ • ושהוא טוב לבעליו (יב) זה עשרו של יהושפט שנא' (ד"ה ב יח) [ד] ויהי ליהושפט עשר וכבוד לרב • ומה היה לו ויצעק יהושפט וה' עזרו • ויש גבורה שהיא טובה לבעליה ויש שהיא רעה לבעליה • טובה לבעליה זה דוד שכתוב (ש"א יח) הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו • ומשם אהבוהו כל ישראל שנאמר (שם) וכל ישראל ויהודה אוהב את דוד • רעה לבעליה זו גבורתו של גלית שהיה עומד ומחרף ומה היה לו (יג) שמת ככלב שנאמר (שם יז) ויראו הפלשתים כי מת גבורם וינוסו • ויש חכמה טובה לבעליה ויש רעה לבעליה • טובה לבעליה • זה יהושע שנאמר (דברים לד) ויהושע בן נון מלא רוח חכמה למה הוא דומה (יד) לגיפון שמשקה כל המדינה והכל משבחין אותו אמר להם אחד שבחו (טו) למעין שמספיק לזה • כך היו משבחים ליהושע שהיה משקה כל ישראל מחכמתו אמר להם שבחו למשה שכך העמיד שנאמר (שם) כי סמך משה את ידיו עליו • רעה לבעליה • זה בלעם שנא' (במדבר כד) נאם שומע אמרי אל • ומה היה לו (שם לא) ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב לכך נאמר עושר שמור לבעליו לרעתו : ד ד"א אם כסף תלוה את עמי הה"ד (תהלים טו) כספו לא נתן בנשך • בא וראה כל מי שיש בו עושר ונותן צדקה לעניים ואינו מלוה ברבית מעלין עליו כאלו קיים המצות

מסורת המדרש א תנח' מא כאן סימן ח' כל הענין ועיין שם • ב שבת דף קנ"א • ילקוט סדר ראה רמז תתג"ת • ג פסחים דף קי"ט • סנהדרין דף ק"י • בראשית רבה פרשה נ' • קהלת רבה פרשה ה' • ילקוט סדר ויראה רמז פ ד • ילקוט קה"ת רמז תתקע"ב • ד עיין ירושלמי ב"מ פרק ע' • מדרש תהלים מזמור ד' •

חדושי הרש"ש

(א) שלוה מן דניסטוס כצ"ל כמו דאיתא לעיל פכ"ט : (ב) עליהם הוא יחיה • על כל מה שעשה ואף על העבירות (רש"י ביומא פ"ו ב') : (ג) שאינן באין לפני הקב"ה ריקנין • נראה דר"ל ככדי שלא יבואו לפניו (בעת שהשם כבמ"ג) ריקנין בלתי מצות וסניגורין וזהו ג"כ פי' הכתוב דולא יראו פני ריקם לפי הדרש : (ד) הרי הוא אוכל ממונו בעוה"ז • הוא כמו שאמר שלמה גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עושר כו' והשליטו לאכול ממנו כו' זה מתת אלהים הוא היפך מה שאמר ולא ישליטנו האלהים

חדושי הרד"ל

(א) אלא שהוא חנון ורחום כו' • כדכתיב לקמי' חנון ורחום וצדיק : (ב) שלוה מן דניטוס כצ"ל : (ג) והוא מסתכל שהן עושין תשובה כצ"ל וכ"ה בילק"מ • ונראה שהיה"ה קאמר וכרבנן ביומא (פ"ו:) : (ד) לכך הוא מזהיר על העני • כי חנון ורחום ה' : (ה) כנושה וגו' כי היא שמלתו לעורו במה ישכב לא תעמידנו ערום כו' כצ"ל : (ו) יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני • וכן דוד כו' כצ"ל : (ז) קבע שלשה רגלים בתורה כצ"ל : (ח) אין התורה זזה מהן • ומקיימין מצות הרגלים אע"פ שבטלו הקרבנות (וממה שמסיים עושה מצות והוא בן תורה וגומל חסד כו' וסניגורין עומדין כו' • משמע קצת פרש"ל שאף בזה"ז דוגמא לא יראו פני ריקם יתנו לעניים ברגלים כמנהג אבותינו • ויהיו לו שלשה סניגורין מצוה ותורה וג"ח נגד שלשה רגלים שהן שלשה אבות כדלעיל) : (ט) הולך ואבד הוא וממונו כו' כצ"ל וע' בתנחומא ס"ח : (י) בענין רע שעושה רע נגד גבאי כו' כצ"ל : (יא) יש עושר עושה רע לבעלים כו' • מלשון עושה דנקט כאן • כמדומני שר"ל שמלת עושר הוא עושה רע (ובעושה רוב להלן • אפשר רומז עושה יושר) : (יב) זה יהושפט כו' וכבוד • ואמרו עליו שלשי מכות יראתי ה' יכבד שהיה מכבד ת"ח ע"ש • והיה מכנה אותם מעברו : (יג) שמת ככלב • בתנחומא הגי' כאבן הקלע • ולגי' דהכא י"ל כמ"ש גלית הכלב אנכי כי אתה בא אלי במקלות כו' • וכן היה לו הרי מת ככלב : (יד) לגיפון • פי' מ"ע ברכת מים : (טו) למעין שמספיק לו כך כצ"ל • וכ"ה בתנחומא

פירוש מהרז"ו

כמ"ש טוב ה' לכל • איש • ה' איש מלחמה • חונן • כמ"ש חנון ורחום ה' שבזה הוא חונן שמוחל חוב ראשון • וה' מלוה לכל כמ"ש באבות החנוני מקיף וכו' וכל הרוצה ללוות יבא וילוה : דיוסטוס • לעיל פ' כ"ט ס"ע הגי' דניסטוס וע' במ"ר פ' ט' בס"ו ופירושו בל"י מלוה בריבית : אל תזכרו ראשונות • בישעיה מ"ג י"ח שאם כפשוטו על הנסים לא היה לו לומר בלשון שלילה אל תזכרו שאינו אלא הבטחה ע"כ דורש שכוונתו על עונות ראשונות והוכר כמ"ד שאסור להזכיר עונות שכבר נמחלו שהתודה עליהם • וכן מצאתי בפסיקתא פרשה מ"ד סוף ס"ז שובה ישראל וז"ל אם יעשה תשובה שלמה אף העוברות וכו' אינם מתחשבות לו ואינם נזכרות לו מנין וישעיה מפרש לא תזכרנה ראשונות ולא תעלינה על לב • וכאן מפסוק אל תזכרו ראשונות כצ"ל ודוק • וזה ע"פ מדה כ' וי"ז : עליהם הוא יהיה • תיבת עליהם מיותר לדרוש שעל העונות הוא יחיה : לא תעמידנו ערום • כמ"ש בסוף הענין אם חבול תחבול שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו כי הוא כסותו לבדו היא שמלתו לעורו וגו' : ב שלש רגלים תחוג לי • ע"י קרבנות כמפורש בתורה של הציבור ושל יחידים וג' רגלים בזכות ג' אבות ומ"ש ג' רגלים והתורה נראה דצ"ל בתורה ומ"ש שאינם באים לפני הקב"ה ריקנים ע' מ"כ • ויתכן שכוונת המדרש שכמו האבות לא באו ריקנים ב"א במעשיהם הטובים בצדקות וקרבנות כך אתם : בדורות הללו • שחרב ביהמ"ק ואינם באים ברגלים הרי התורה במקום הקרבנות : כך אדם עושה מצות • מצות בלשון חז"ל ביחוד על הצדקה וכלשון הכתוב נחמיה יו"ד ל"ג והעמדנו עלינו מצות לתת שלישית השקל בשנה שהצדקה שעושה עם העני וג"ח גם לעשירים עומדים לו במקום קרבנות כמ"ש עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח : מתן אדם ירחיב לו • כולל קרבנות וצדקה כמ"ש ויק"ר פר' ה' ס"ב בסדיא • וכמו בקרבנות ולא יראו פני ריקם כך בצדקה כמ"ש אני בצדק אחזה פניך : וכמ"ש ישעיה נ"ח והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך : מה שהוא עושה עם העניים • היינו ביחוד ברגלים בעת השמחה חייב לשמח גם העניים וכמ"ש בסדר ראה אצל רגלים ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי והגר והיתום והאלמנה וכמ"ש חז"ל אם אתה משמח שלי אני משמח שלך • וזהו מ"ש כאן שלש רגלים תחוג לי שתשמח את שלי וזהו את העני עמך • וע"כ צירף המדרש מצות צדקה למצות רגלים וקרבנות ודוק מאד : אשרי משכיל אל דל • ביום רעה ימלטהו ה' מהשטן ומכל צרה ופגע : ג יש רעה חולה • ע' כל זה תנחומא משפטים ס"ח בשינוי לשון • ומ"ש ועניים מרודים ע' מ"כ : והקרן קיימת לו • ולשון התנחומא שנאמר והלך לפניך צדקך וגו' : ביום רעה ימלטהו ה' • זה גיהנם כמ"ש ויק"ר ריש פ' ל"ד : מאיוב • שסובר כמ"ד שנתן הקב"ה לאיוב שכרו בעוה"ז ושכרו אך לאחרים שכרו בכפלים בעולם הגמול וכמ"ש חז"ל שעל הצדיקים נאמר לכן בארצם משנה יירשו : שעינו רעה • ע' לקמן פ' ז' סי' י"ד ובויק"ר פ' ל"ד סי' ה' : וירדו הם וכל אשר להם • כמ"ש במ"ר פ' י"ח סי' י"ט : ומשם אהבוהו • פי' ממעם זה אהבוהו כמ"ש וכל ישראל ויהודה אוהב את דוד כי הוא יוצא ובא לפניהם • היינו על ע"י גבורתו הנ"ל : שמת ככלב • כמו שאמר הכלב אנכי כי אתה בא אלי במקלות וכן מת ע"י מקל והבן וקיצור לשון יש כאן והכוונה שמת הוא ונסו הגבורים בו שנאמר ויראו הפלשתים וכו' : לגיפון • ובתנחומא הגיר' לגמסיון וגי' הערוך לגמפין • ופי' במ"ע בור ובריכה : שומע אמרי אל • ראיה על גודל חכמתו והשגתו בעניינו שהתפאר בו : ד אם כסף תלוה • וס"ד את העני עמך לא תהיה לו כנושה לא תשימון עליו נשך וכל הענין בתנחומא כאן

מתנות כהונה

פרשה לא דיוסטוס • מלוה שמלוה מעות לכל מי שירצה : שאינן באין לפני הקב"ה ריקם • שלשה רגלים והתורה אינם באים ריקם • שלשה רגלים דכתיב ולא יראו פני ריקם והתורה כדמפרש ואזיל : ה"ג את העני עמך משל כו' • ודייק מדכתיב עמך שהצדקה מסייע לו לעצמו ועומדת לו בצדו להיות סניגורו כדמפרש ואזיל : ועניים מרודים • דרשו לשון ירידה ושפלות שמקבל העניות בשפלות רוח ואינו בועט בגובה רוח וכעס • ובתנחומא לא גרס ליה : שעינו רעה • קרי ביה בעין רע : קרח • שהגאה בעשרו ולפיכך רצה לחלוק על משה רבינו עליו השלום : לגיפון • לפי הענין פירושו בריכה

ידי משה

וכדמסיק שאין בריה שאין חייב לפקדוס ב"ס : והוא מסתכל שאין עושים תשובה • קשה מאי הסתכלות שייך בזה לא הל"ל אלא וכשאין עושים תשובה וי"ל דה"ק וה"ג שמסתכל הקב"ה וצופה עתידות שעתידין לעשות תשובה ע"כ הוא מוותר להם ומעביר ראשון כדי שלא לטורדם עכשיו מן העולם וכן צ"ל הגירסא והוא מסתכל שעושים תשובה ולפי גירסא זו קשה מה צריך לוותר ולהעביר הואיל ויעשו תשובה אלא הגירסא היא שאין עושים תשובה וה"ק שהקב"ה רואה שאין עושים תשובה וראוי' למות מיד מניח להם וכו' כדי שלא יטרדו מיד ואולי ישובו : עושה רע לבעליו זה עשרו של קרח • צ"ל דה"ש ע"י העושר נתגלגל לו רעה זו לפי שלשבט לוי אינו מגיע חלק בביזה ושלל כדאי' בספרי לא יהי' לו חלק ונחלה חלק בביזה ושלל ולולי זאת שלקח קרח שלל זה היה ראוי לכהונה כמו שכתבתי בפ' קרח כי הכהן צריך להיות מסטרא דחסד ע"ד והבוטח בה' חסד יסובבנו ע"כ לא היה לכהן ולוי חלק ונחלה וזה שאמר עושה רע שע"י העושר לא זכה לכהונה ונתקנא ע"י זה באהרן ומתוך כך וירדו הם וגו' :

ישב

יפה תואר

ומפרש כמו שאתה עמי כן עשה גם אתה וסמך לזה מביא את הכתוב טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט • ומפרש כי בעת שחונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט וילמוד מאת ה' כמו שה' חונן ומוחל לו כן יעשה גם הוא כשמלוה לעני : ושכחו • צ"ל השי"ן בחירק והוא מבנין פיעל ופירושו שהיכה מלבו והסיח דעתו מזה משום שמחל לו : דכתיב ובשוב רשע וגו' כל פשעיו וגו' • שני פסוקים הם • הראשון בקאפיטל ל"ג • והשני בקאפיטל י"ח פסוק כ"ב • ודרים עליהם גם על העבירות וכמ"ש רש"י בפרק יום הכפורים : וכן דוד אומר צעקו וה' שמע • כלומר לא תפרש והי' כי יצעק אלי כמו כי אם צעק יצעק אלי דפירושו שיצעק על הרעה אשר נעשתה עמדו • אבל פירושו מלשון תפלה ויתפרש אם תתחננו והוא יתפלל אלי כי אגמלך בכל טוב על החסד אשר עשית עמדו ושמעתי את צעקתו והתחנך כי חנון אני : למה שהוא עושה עם העניים • וזה הוא מתן אדם מה שהוא נותן לעניים • זה מלמד עליו זכות • ולפני גדולים זה הרי תפלה ינחנו : תה"ד יש רעה חולה • בא לתרץ למה כתיב עמך למדרש כי עמך אתה מטיב • ומודיע כי כשיזכה יאכל ממונו בעוה"ז והקרן

קיימת לעוה"ב ולהכי מייתי הכי קרא דמדרים לענין זה • ויתכן דמפרש את העני עמך כי העני מנוסה עמך יחד אתה בעשרך והוא בעניותו ובדלקמן ולהכי מביא האי קרא דמדרים שאם לא יעמוד בנסיונו יאבד עשרו בענין רע : הולך הוא וממונו • שאינו זוכה להורישו לבניו וזה שאמר ה תוב והוליד בן ואין בידו מאומה כדאיתא במדרש קהלת ובחייו נוטל ממנו כדכתיב : בא וראה יש עושר שהוא עושה רע • כי בקהלת כתיב עושר שמור לבעליו לרעתו דמשמע שכל עיקר הוא לרעה וזה אי אפשר דהא מצינו עושר שעושה טוב לבעליו • ומזה אנו מוכרחים לפרש שהעושר הוא לנסיון פעמים זוכה בו ופעמים נכשל בו : למה הוא דומה לגיפון כו' • בא ללמד לנו בזה המשל כי יהושע לא החזיק הטובה לעצמו והוא לא ראה רק כאלו משה הוא המשפיע וכאלו הוא חי ועומד לימינו : כאלו קיים המצות כלן • כלומר שהשקולות אלו כנגד כל המצות שהכהן גדול וכדרך שאמרו שהשקולה שבת כנגד כל המצות וכן במילה וזולתן • ולכ"א עושה אלה לא ימוט לעולם שלהיות אלו שהכהן גדול נקים הני שבעות [illegible] לעולמי כהם • ומכל מקום אינו נפטר בכך מעשיות שאר המצות [illegible] ולא יצא לידי ולא עשאן פשיטא שנענש עליהו : שנאמר כספו לא נתן בנשך • ומעשה הצדקה נרמז שם כמ"ש ופועל צדק • וסוב׳

המדרש

כלן שנאמר כספו לא נתן בנשך ושוחד על נקי לא לקח עושה אלה לא ימוט לעולם · א ומי היה זה עובדיה שהיה עשיר אפוטרופוס של אחאב שנאמר (מ"א יח) ויקרא אחאב אל עובדיה אשר על הבית והיה עשיר יותר מדאי והוציא כל ממונו לצדקה שהיה זן את הנביאים כיון (טז) שבא כל אותו הרעה היה לוה בנשך מן יהורם בן אחאב (יז) מה שהיה מספיק לנביאים · זה קיים כספו לא נתן בנשך · אבל יהורם שהלוה ברבית אמר האלהים (יח) עד עכשיו זה קיים יבא יהוא ויהרוג אותו שנאמר (מ"ב ט) ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם בין זרועיו ויצא החצי מלבו · ולמה בין זרועותיו ויצא מלבו לפי שהקשה את לבו ופשט ידיו לקבל הרבית לקיים מה שנאמר (יחזקאל יח) בנשך נתן והרבית לקח וחי לא יחיה : לכך מזהיר להם אם כסף תלוה את עמי · ואף (יט) בירושלים היו עושין כן (כ) שנאמר (ישעיה א') (ס) כספך היה לסיגים ומה נעשה להם (ירמיה ו) כסף נמאס קראו להם · וכן (יחזקאל ז) כספם בחוצות (כא) ישליכו למה על שעברו על מה שכתוב בתורה (ויקרא כה) את כספך לא תתן לו בנשך : ה ד"א אם כסף תלוה את עמי · כיון שבנה שלמה את הבית אמר להקב"ה בתפלתו רבון העולם אם יש אדם שיתפלל לפניך שתתן לו ממון ואתה יודע שרע לו אל תתן לו ואם ראית אדם נאה בעשרו תן לו שנאמר (ד"ה ב ו) ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו · לפי שבעולם הזה היו הרשעים עשירים ונתונים בשלוה והשקט והצדיקים עניים · אבל לעתיד לבא כשיפתח הקב"ה לצדיקים אוצרות גן עדן הרשעים שאכלו נשך ותרבית עתידין להיות נושכין בשיניהם את בשרם שנאמר (קהלת ד) (ו) הכסיל חובק את ידיו ואוכל את בשרו · והם אומרים ולואי היינו פועלים והיינו טוענין בכתפנו ולואי (כב) שהיינו עבדים ויהיה לנו כך שנא' (שם) טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל ורעות רוח לכך נאמר אם כסף תלוה את עמי · אמרו ישראל לפני הקב"ה ומי הם עמך אמר להם העניים שנאמר (ישעיה מט) כי נחם ה' עמו ועניו ירחם · ב מדת ב"ו אם היו לו עניים קרובים והוא עשיר אינו מודה בהם שנאמר (משלי יט) כל אחי רש שנאוהו · והקב"ה אינו כן שנאמר (ד"ה א כט) והעושר והכבוד מלפניך · ואינו מתוסף אלא על העניים שנאמר (ישעיה יד) כי ה' יסד ציון ובה יחסו עניי עמו · לכך נאמר אם כסף תלוה את עמי · אמר דוד רבון העולם (ז) ישב עולמך שנאמר (תהלים סא) ישב עולם לפני אלהים · א"ל הקב"ה אם אעשה את עולמי שוה (שם) חסד ואמת מן ינצרוהו : ו לא תהיה לו כנושה · אם הלוית אותו לא תדחקנו שאם יש לו שדה או כרם לא תאמר לו טול לך מנה ועשה בהם פרקמטיא וכתוב לי אפותיקי על שדך או על כרמך למחר הוא מפסיד הפרקמטיא ואתה נוטל את שדהו או את כרמו לכך כתיב לא תהיה לו כנושה · מכאן אתה למד (ח) שכל מי שלוקח רבית (כג) אין ירא אלהים · וכן יחזקאל אומר (יחזקאל יח) בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה · משל לאחד שהיה אילוגין שלו נקרא לפני הדיין אמר הדיין עד עכשיו הוא קיים כך אמר הקב"ה וחי לא יחיה נשך ותרבית לקח · ד"א אמר הקב"ה מי שחיה ברבית בעולם הזה לא יחיה בעולם הבא · (כד) והוליד בן ולא לקח רבית אמרו לו אביו היה לוקח רבית אומר להם מה איכפת לי ואני כתבתי (שם) בן לא ישא בעון האב הנפש החוטאת היא תמות · אמר להם הקב"ה אתם אומרים שמות הבן אפילו אביו אם רצה לעשות תשובה וליטול לו חיים אני מקבלו שנאמר (שם) והרשע כי ישוב (כה) אם בכל לבבו הוא שב אני מקבלו לפיכך נאמר לא תהיה לו כנושה · לא תשימון (כו) עליו נשך · לא היה

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ט' כל הענין · ב ירושלמי ברכות פרק ט' · [illegible] · מדרש תהלים מזמור ד' · ילקוט [illegible]

חדושי הרד"ל

[illegible]

חדושי הרש"ש

[illegible]

מתנות כהונה

בריכה של מים הנמשך מן המעיין · ובתנחומא ובערוך גרס לנפיון : שמספיק לה · לבריכה : כסף נמאס · פסוק הוא בירמיה סימן ו' : [והיינו טוענין בכתפינו גרסינן] : ויהיה לנו כך · כמו לצדיקים : ישב עולמך · יתישבו בשוה עשירים והעניים [וככי גרסינן בתנחומא] : אילוגין · בערוך מבמע בספר הוב ודין :

פירוש מהרז"ו

כלן ס"ט : כספו לא נתן בנשך · [illegible]

[illegible]

יפה תואר

[illegible]

ידי משה

[illegible]

היה צ"ל אלא לא תשים מהו לא תשימון [א] אלו העדים והערב והדיינין והסופר שאלולי הם לא יטול כלום לפיכך לוקים כולם · ומנין שהלוה לוקה שנאמר לא תשיך לאחיך · למה הרבית דומה למי שנשכו נחש ולא הרגיש מי נשכו ולא ידע עד שנתבטבט עליו · כך הרבית אין אדם מרגיש בו עד שתתבטבט עליו : **ז** [ב] אם חבול תחבול א"ל האלהים אם חייב הוא לך (כז) אף אתה חייב לי שנא' (ד"ה ב ו) כי יחטאו לך כי אין אדם אשר (כח) לא יחטא · (ט) שני דברים יש כאן חבול תחבול לימדך הכתוב [ג] שהוא נוטל יתד של מחרישה השכים הוא השיבו · כתוב אחד אומר עד בא השמש תשיבנו לו (י) וכתוב אחד אומר וכבוא השמש אמור מעתה שאתה צריך להחזיר לו במה שיישן שאמר הכתוב עד בא השמש (יא) ובבקר אתה צריך להחזיר לו יתד של מחרישה וכן אתה אומר בפועל ביומו תתן שכרו למה כי עני הוא · ואומר כי הוא כסותו לבדו שאין לו במה ישכב והוא יושב כל הלילה ויהא צנה פוגעת בו והוא צועק אלי ואני עונה אותו שנאמר ושמעתי כי חנון אני · שני דברים יש כאן דומין זה לזה בשכיר כתוב ביומו תתן שכרו · (כט) כגון שהיה מהלך והחמור אחריו מכרו לו אלומה אחת ונתנה בכתפו והחמור בא בדרך אחר האלומה ומקוה לאכלה · מה עשה לו אדונו קשר לו האלומה למעלה הימנו · אמרו לו רשע כל הדרך רץ בשבילה ולא נתתה בפניו · כך שכיר עמל ומצטער (ל) כל היום שהוא מקוה לשכרו ומוציאו ריקם וכן כתוב (דברים כד) ואליו הוא נושא את נפשו : **ח** ושמעתי כי חנון אני מה כתיב אחריו אלהים (לא) לא תקלל · ומה ענין זה לזה אמרו רבותינו מעשה באחד שהיה לו דין ובא אצל הדיין וזיכה אותו ובא ויצא אותו שנזכה ואמר

פלוני השופט אין כמותו בעולם · אחר ימים היה לו דין ובא אצלו וחייבו יצא מלפניו ואמר אין דיין שוטה הימנו · אמרו לו אתמול היה משובח והיום שוטה לכך הזהיר לך הכתוב אלהים לא תקלל · ואם קללת תבואתך אתה מקלל שנאמר (שמות כב) מלאתך ודמעך לא תאחר לכך נכתבו זה אחר זה · וכן אתה מוצא כשהדיינין מתקללין התבואה מתמעטת שנאמר (רות א) ויהי בימי שפוט השופטים ויהי רעב בארץ · לכך נאמר מלאתך ודמעך לא תאחר [ד] לא תפריש מעשרו' שלא כתקנן · לא תפריש מעשר ואח"כ תרומה ולא מעשר שני ואח"כ מעשר ראשון לכך נאמר לא תאחר · ואם הפרשתם כתקנן בנים זכרים אני נותן לך שנאמר (שמות כב) בכור בניך תתן לי שבכורי ישראל במדבר היו כהנים שנאמר (שם כד) וישלח את נערי בני ישראל וכשחטאו בעגל הוציאן הקב"ה והעמיד לוים תחתם שכן הוא אומר (במדבר ג) ואני לקחתי את הלוים תחת כל בכור לכך נאמר בכור בניך תתן לי : **ט** (שמות כב) (לב) כן תעשה לשורך ומיום השמיני והלאה · (ניג) וכן כתיב (שם) וביום השמיני תתנו לי · (לג) ואם נתת אין אתה נותן משלך אלא משלי וכה"א (ד"ה א כט) כי ממך הכל ומידך נתנו לך · ואם עשית כן אנשי קדש תהיון לי · וכן כתיב (ירמיה ב) קדש ישראל לה' ראשית תבואתו כשם שהערימה הזאת עומדת והכהן יורד לתוכה ונוטל מתוכה התרומה כך עשה הקב"ה את העולם ערימה ונטל אבותינו שהם תרומתו שנאמר קדש ישראל לה' ראשית תבואתו · ולכך אמר הקב"ה לישראל בשביל שאתם תרומה אין לכם רשות לאכול טרפה שנאמר ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשליכון אותו · למה לכלב אמר הקב"ה הייבים אתם לכלבים שבשעה שהרגתי בבורי מצרים והיו המצריים יושבין כל הלילה

מסורת המדרש א עיין בבא מציעא דף ע"ה · ובמכילתא כאן פרשה י"ט · ילקוט כאן רמז ש"נ · ילקוט סדר כסר רמז תרס"ה · ב תנחומא כאן סימן ט' ועו"ד כל הענין : ג בבא מציעא דף קי"ג וקי"ד : ירושלמי בבא מציעא פרק ט' הלכה י"ב · מכילתא כאן פרשה י"ט · ספרי פדר תצא פיסקא רע"ו · ילקוט כאן רמז שנ"א · ד מכילתא כאן פרשה י"ט ·

חדושי הרש"ש

מי שנוטל רבית אין ירא אלהים · דכתיב (ויקרא כ"ה) אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך וכדלקמן · או יכוון כיון שלוקח רבית מעצמו ע"כ אינו ירא מפניו : (ט) שני דברים · יש כאן חבול תחבול לימדך כו' · נראה משום דהני קראי משתעי רק בכסות לילה וכדמסיק · לכן דריש שמכפל לשון חבול תחבול דיש כאן ב' דברים ר"ל שני מיני משכונות (וכן דריש לקמן אני ממשכן שתי משכונות שנאמר אם חבול תחבול) דאתי לרבויי כסות יום וכדומה כמו יתד של מחרישה : (י) וכתוב אחד אומר כבוא השמש כצ"ל (והוא בדברים כ"ד) : (יא) ובבקר אתה צריך להחזיר לו יתד שמ"מ · עמ"ש בשם הירושלמי (והוא שם סוף פ' י"ב) זמנין כו' לא תבוא עליו השמש לא תדנה עליו שמשא כבוא השמש עם מעלי שמשא · (וכן לקמן במדרש משמע דדורש עד בוא השמש דהכא היינו זריחה שהכי מביא עליו כתוב דוזרחה לכם יראי שמי שמש כו') ומזה תמהתי על התוס' ריש ברכות בד"ה דילמא שהקשו על פירש"י דהא דהא נקט בקרא ובא השמש אלמא דהיינו שקיעת החמה ואם תרצה לדחות ולומר דהגמרא דבלנו פליגא בהא אירושלמי כפי' כבוא השמש ומפרש ליה בכסות לילה (בב"מ קי"ד ב) וכן קרא דולא תבוא עליו השמש משמע שם (קי"ו ב') דמוקי ליה בשכר לילה שגובה כל היום · אבל מה יענו בסוגיא דסוטה (ל"ג ב') דר"י דריש שם פסוק דאחרי דרך מבוא השמש מקום שהחמה זורחת ע"ש ול"ע : (יב) וכ"כ וביום השמ' תתנו לי ואם נתת כו' אלא משלי · דריש לי משלי וכן לקמן פל"ג וכמו שדרשו ביומא (ג') לך משלך וכן בתמורה (ל"א ב) ועשו לי משלי :

אטלי

חדושי הרד"ל

היה צ"ל אלא לא תשים כו' כצ"ל : (כז) אף אתה חייב לי · מפורש בתנחומא סט"ו נפשך עולה בכל לילה ואני מחזירה לך ואם אין אתה מחזיר משכון אף אני איני מחזיר לך נפשך · וי"ש כאן תתכול תגרום שתתמשכן נפשך על עונותיך : (כח) לא יחטא · כתוב אחד אומר עד בא כו' וכתוב אחד אומר (דברים כ"ד) כבא השמש תשיבנו לו ב' דברים יש כאן מחזיר את המחרישה ביום ואת הכר בלילה (כלשון המשנה ס"פ המקבל) אמור מעתה שאתה צריך כו' בא השמש ונוטל יתד השכים בבוקר אתה צריך להחזיר לו יתד של מחרישה ואומר כי היא כסותה כו' · כי חנון אני וכן אתה אומר בפועל ביומו תתן שכרו למה כי עני הוא שני דברים יש כאן דומין זל"ז כו' כצ"ל · ור"ל שבפ' תצא כתוב פועל אחר השבת העבוט · ושם בפועל נאמר ג"כ ולא יקרא עליך אל ה' כמו כאן בהשבת העבוט : (כט) כגון שהיה מהלך כו' · לפרושי לשון אליו נושא את נפשו שנושא ותולה עיניו ולבו על בעל הבית לשכרו כמו החמור שעיניו תלויות למעלה על האלומה שעל כתפו : (ל) כל היום שהוא מקוה לשכרו · לשון המקרא (איוב ז') כשכיר יקוה פעלו : (לא) לא תקלל מה ענין זל"ז כו' מעשה בא' כו' · שע"י דינין הנופלים בעניני כסף הלוה וכיוצא בו באין לידי קללת הדיינין לכך נסמך אזהרתו לו · כ"כ רבינו בחיי וע' רמב"ן : (לב) כן תעשה לשורך וגו' · וביום השמיני תתנו לי · ולכן כתיב ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה לה' ואם נתת כו' כצ"ל · ונראה שבא לומר שכר קיום מלאתך ודמעך בזמנו יזכה לברכת פרי בטנו ופרי בהמתו : (לג) ואם נתת כו' · אלא שלי כמ"ש (במדבר ג)

פירוש מהרז"ו

והרשע כי ישוב וכו' אי יחיה שתיבת והרשע מיותר שהי"ל וכי ישוב היינו הנזכר בפסוק הקודם ורשעת הרשע כלומר אתם שואלים על הבן שימות אני אומר לכם אפילו הרשע עצמו הוא אביו הנ"ל שאמרתי שימות אם ישוב יחיה ואיך ימות הבן בעונו ודו"ק : ומנין שהלוה וכו' · מכילתא כאן ב"מ ובילקוט בשם ספרי על פסוק זה לא תשיך לאחיך דברים כ"ג כ' ועל המלוה מפסוק את כספך לא תתן לו בנשך : מתבטבט עד שתבעט עליו · שבועט בו ודוחפו ובתנחומא גם בנמשל ומתבטבט עליו ולא מצאתי בערוך פי' : **ז** אף אתה חייב לי · ואם תחבול לעני תחבול עצמך ע"פ מדה יו"ד שני חבלות : כתוב אחד אומר עד בא השמש · היינו כאן שיהיה אצל הלוה כל היום עד בא השמש · וכתוב אחד אומר בכי תצא כבוא השמש תשיבנו כשיפקע השמש אז תשיבנו שיהיה אצלו כל הלילה והם ב' כ"מ והכריעו חז"ל שמ"ש כבא השמש על כסות לילה שישן בו ומ"ש שאמר הכתוב עד בא השמש ובבוקר פ"ס וכצ"ל ושאמר הכתוב עד בא השמש בבוקר אתה צריך להחזיר לו יתד של מחרישה וכדלעיל · וה"ה לכסות יום וכן הוא לשון המכילתא כאן עד בא השמש תשיבנו זה כסות יום שאתה מחזיר לו כל היום אין לי וכו' כסות לילה שאתה מחזיר לו כל הלילה מנין ת"ל השב תשיב לו את העבוט כבא השמש וכן בגמרא ב"מ דף קי"ד ובספרי תצא ובתנחומא וברש"י בחומש כאן ובכי תצא וע' ירושלמי ב"מ סוף פרק המקבל ומ"ש שם בירושלמי וכבא השמש כי מעלי שמשא פירושו שקיעת השמש כמ"ש דניאל ו' פסוק ט"ו ועד מעלי שמשא ושאר דברי הירושלמי אינם מובנים כלל וע"ש : וכן אתה מוצא בפועל · דומה לדרשת המשכון והובא אגב מהאמר הנ"ל ואף שאינו שייך כאן : ביומו תתן שכרו · וס"ד ולא תבא עליו השמש בסדר הלא שמשלם לו ביום ולא בלילה ובדים קודשים כתוב ולא תלין פעולת שכיר אתך עד בוקר שמשלם לו בלילה ולא ביום ב' כ"מ והכריעו שפסוק ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש מדבר בשכיר לילה שעבד כל הלילה שגובה כל היום · ומ"ש ולא תלין וגו' מדבר בשכיר יום שעבד כל היום שגובה כל הלילה וכמ"ש ב"מ דף ק"י במשנה ובברייתא ובספרי תצא ורש"י קדושים : ואומר כי היא כסותו · חוזר לענינו של משכון : שני דברים יש כאן · היינו בסדר תצא פסוק וכבא השמש ופסוק ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו היינו מה שמקווה כל היום להכול ממנו ושם כתוב ולא יקרא עליך אל ה' והיה בך חטא וכאן כתיב והיה כי יצעק אלי ושמעתי והעניינים דומים : **ח** מה כתיב אחריו · אחר אם חבול תחבול כתוב אלהים לא תקלל וגו' מלאתך ודמעך לא תאחר ודורש סמוכים : ויהי בימי שפוט השופטים · עי' ב"ר פר' מ"ב ס"ג ופ"ג וכמ"ש ברים רות דור ששפטו את שופטיהם ועי' תנחומא כאן ס"פ : לא תפריש · מכילתא כאן · כי תחלה צריך להפריש תרומה גדולה ואח"כ מעשר ראשון : בכור בניך · ס"ד של מלאתך הנ"ל וע"פ מדת מנגד : כהנים היו · במ"ר פר' ג' סי' יו"ד פ' ד' ס"ח : וישלח את נערי · ויעלו עולות ויזבחו זבחי שלמים והנערים הם הבכורים : **ט** כן תעשה לשורך · כאשר אתה נותן בכור אדם וס"ד ביום השמיני תתנו לי שלא תאמר ביום השמיני דווקא אלא ביום השמיני וגם ממנו והלאה וכמ"ש ויקרא כ"ב כ"ז ומיום השמיני והלאה ואם משם לא היינו יודעים על יום השמיני עצמו ה"ל כאן ביום השמיני כן הוא בהדיא במכילתא וברש"י בחומש כאן (והיד"מ כוון למ"ש ד"ר רים פרשה ו'): אלא משלי · ואת תתנו לי : יושבין כל הלילה · וגם ביום המחרת כמפורש כתוב

בריס

מתנות כהונה

שנא' לא תשיך גו' ופי' ל' מפעיל מדלא כתיב תשוך · [וע' כ"ז בפ' איזהו נשך ובמכילתא] ה"ג בתנחומא ולא ידע עד שנתבטבטה עליו והוא כמו מבלבל : [אתה חייב לי גו' : שני דברים יש כאן לפי מה שמצאתי בהקדמת אות אמת בשם הריה"ג ז"ל שמצא גם בספר תנחומא מכתיבת יד נראה דה"ג לימדך הכתוב שהוא נוטל יתד של מחרישה וכן מצאתי שוב בביאור מהר"ר הירצקו ז"ל : השכים הוא השיבו · כתוב א' אומר כו' : עד להחזיר לו במה שישן כו' · עד להחזיר לו יתד של מחרישה וכן אתה אומר כו' · ואעפ"י שהריה"ג ז"ל הגיה יותר במוכך נראה לי שהקיצור מספיק] : יתד של מחרישה · חשיב ליה כמו כסות יום ותובלו בלילה ומחזירו ביום וכן הוא בירושלמי בפרק המקבל בב"מ קרדום ומחרישה חובלן בלילה ומחזירן ביום וכן היא במשנה בפרק המקבל : שאמר הכתוב עד בא השמש · פי' תעכב המשכון אצלך עד השמש בא ושוקעת בערב והכי איתא בירושלמי בפרק המקבל עד בא השמש עד מטמע שמשא וכבא השמש פירוש כשבאה השמש וזורחת דהיינו בבקר תשיבנו לו כסות וכלים שמשתמשים בהם ביום · והכי איתא בירושלמי לא תבא עליו השמש זמנין תפתר ליה לא תדנה עליו שמשא וזימנין את פתר ליה לא תטמע עליו שמשא : [ה"ג בתנחומא כי עני הוא · ואומר כי הוא : מכרו לו אלומה גרסינן] : קשר הוא האלומה · כשבא לביתו הוא קושר את החמור והאלומה למעלה הימנו והכי איתא בתנחומא : [ה"ג כל הדרך רץ בשבילה ולא נתתה בפניו כך שכיר עמל ומצטער] : ויהי בימי שפוט השופטים · ודרשו חז"ל שהדור היו שופטים את שופטיהם והכי איתא בתנחומא : [ה"ג בכור בנך תתן לי שבכורי : ה"ג העולם ערימה ונטל] :

אבל

ידי משה

ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן · כי כמו שהאדם צריך להמול לח' ימים דכתיב וביום השמיני ימול וכו' כצ"ל והוא סוף המאמר ואח"כ מתחיל המדרש בתיבת תתנו לי פי' מה שאמר הכתוב בכור בניך תתנו לי

הוא לך אל ירע בעיניך לעשות עמדו חסד בגביית החוב כי תזכור אשר גם אתה חבול הוא לי כי שבא לרמוז על שתי הזרות · שאתה שיחזיר בלילה ושנית שיחזיר בבקר : למדך הכתוב שאם הוא נוטל את העבוט כבוא השמש אמור מעתה שאתה צריך לו להחזיר בערב במה שישן ובבקר אתה צריך ומלא · ובבקר יחזיר לו יתד של מחרישה הצריכים לו למלאכתו ביום וכן המלבושים הצריכים לו ביום ואתא למימר דילפינן פירושים מן פועל דכתיב כי עני הוא וגו' ולא יקרא עליך אל ה' וילפינן מזה לעניו במה שאין לו במה ישכב וזה שאמר לקמן שני דברים יש כאן כו' פירוש ב' דברים שמוכין זה כי יצעק אלי אינו פירושו צעקת תפלה וכמ"ש לעיל אך הוא צעקה ותלונה · ועיין בתנחומא הגירסא וכן כתר הכי לא תבא במט בוא ולמה הסמיך בנתים באלהים לא תקלל · ומשני משום דקללת הדיין ובמעשה שמביא לכן בא הכתוב במקום זה למשל כשיגזור הדיין על המלוה שלא יקח רבית וישיב את משכנו · וכן הוא נותן טעם לשמיכה באר האזהרות במקום זה : התבואה מתמעטת · טעם הדבר ועל המדינות כן יאמר איזו נרעב ואיזו נשובע ולכן השופט כמשפטי ה' יהפוך ה' גם דינו עליו :

יפה תואר

וכמו נשיפי טובה ופירושו לא תשים לו ע"י שלואה זו כנושה ונוכח את אלהיך : לפיכך לוקים כולם פי' נענשים בידי שמים אבל אין מלקות בזה דהוי לאו שבכללות וגם הערב לא עביד מעשה וגם המלוה ולוה אינם לוקים כי הוא לאו שניתן להישבון : אם חייב הוא כו' · ודריש אם תחבול כי חייב הוא לי כי חייב אתה לי ואני מותר לך : שני דברים יש כאן · פירוש ב' מצות דהיינו חבול ותחבול ולכן אמר שהוא נוטל יתד של מחרישה כשהוא משכים שהוא משיבו כתוב אחד אומר עד בוא השמש וכתוב אחד אומר תשיב לו אתה צריך להחזיר לו יתד של מחרישה כצ"ל והכוונה שבלילה יחזיר לו כסותו שישכב בה כגון כר וכסת ושמיכה וביום ישיב לו כבקר : וכן אתה אומר בפועל כו' · נראה דקאי על והיה כי יצעק אלי הנדרשת לפני זה וילפינן מזה דה"ס לפ' העבוט דסמיך וכתיב שמה עני הוא ומזה ילפינן שהפירוש של כי יצעק אלי הוא שיצעק על שמוכין זה לזה כדי שילמוד זה מזה והיינו פ' העבוט ופ' שכר שכיר ומשניהם אנו למדין כי מה שנאמר והיה את הגירסא מבונה קצת אבל הכוונה אחת היא : ומה ענין זה לזה · משום דעד השתא איול ועסיק בדיני ממונות · קללת הדיין תבוא מפני דיני ממונות כשלא יאות שפסק לבעל הדין · ולא משגחה ומאהבה הוא משבח ומקלל את הדיין ושיבה את העבוט ובדומה מה שיקשה בעיני הבעל דין לא יקלל את הדיין · אחרי כי הוא שופט ע"פ התורה ומם טעם הדבר כי לפת לחם חוק לכל אחד הוא כפין דין ומשפט אתה ה' · ולכן ביום הדין מזונותיו של אדם קצובים · וכן כתב קדש ישראל לה' · כלומר מה שאמר ואנשי קדש תהיון לי אינו אזהרה וכמו קדושים תהיו ·

אבל

וקוברין מתיהם והכלבים נובחין להם ולישראל אינן נובחין שנא׳ (שמות יא) ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו · לפיכך אתם חייבים לכלבים שנאמר לכלב תשליכון אותו · מה הכלבים אחד נובח וכולם מתקבצים ונובחים על חנם (לד) אבל אתם לא תהיו כן מפני שאתם אנשי קדש שנאמר ואנשי קדש תהיון לי: י ד״א אם כסף תלוה את עמי הה״ד (ירמיה ו) כסף נמאס קראו להם · בשעה שגלו ישראל מירושלים הוציאו אותם השונאין בקולרין והיו אומות העולם אומרים אין הקב״ה חפץ באומה הזו שנאמר כסף נמאס קראו להם מה הכסף הזה נצרף ונעשה כלי ושוב נצרף ונעשה כלי וכן פעמים הרבה ובאחרונה האדם פורכו בידו ואינו נעשה עוד למלאכה כן ישראל היו אומרים שאין להם תקומה שמאסן הקב״ה שנאמר כסף נמאס קראו להם · כיון ששמע ירמיה זה בא לו אצל הקב״ה * א״ל רבון העולם אמת שמאסת את בניך · הה״ד (שם יד) המאוס מאסת את יהודה ואם בציון געלה נפשך מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא · משל לאחד שהיה מכה לאשתו אמר לו שושבינה עד מתי אתה מכה אותה · אם לגרשה אתה רוצה הכה אותה עד שתמות ואם אין אתה רוצה אותה למה אתה מכה אותה · א״ל אפי׳ כל פלטין שלי חרב לאשתי איני מגרש · כך אמר ירמיה להקב״ה אם לגרשנו אתה רוצה הכה אותנו עד שנמות שנאמר (איכה ה) כי אם מאוס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד · ואם לאו מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא · א״ל הקב״ה אפילו אני מחריב עולמי איני מגרש ישראל שנאמר (ירמיה לא) כה אמר ה׳ אם ימדו שמים ממעל · אלא אמר הקב״ה אעפ״כ תנאי התניתי עמהם אם יחטאו ב יהא ביהמ״ק מתמשכן עליהם שנאמר (ויקרא כו) ונתתי משכני בתוככם · אל תהי קורא משכני אלא משכוני · וכן בלעם אומר (במדבר כד) מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל · שני משכונות · ונקראו אוהליך כשהם בנויים ומשכנותיך כשהם חרבים · לא מפני שאני חייב לעובדי כוכבים אני ממשכן להם משכני · אלא עונותיכם גרמו לכם שאמשכן להם מקדשי (יג) אלולי כן למה אני חייב שנאמר (ישעיה נ) כה אמר ה׳ איזה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו הן בעונותיכם נמכרתם ובפשעיכם שלחה אמכם · וכן התניתי עם משה עליהם שנאמר (שמות כב) אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנשה · ואם תעברו על המצות האלו אני ממשכן שתי משכונות שנאמר אם חבול תחבול שלמת רעך · א״ל משה ולעולם הם ממושכנים א״ל לאו אלא עד בא השמש עד שיבא משיח שנאמר (מלאכי ג) וזרחה לכם יראי שמי (לה) שמש צדקה ומרפא: יא ד״א אם כסף תלוה את עמי · הה״ד (משלי כח) ג מרבה הונו בנשך ותרבית לחונן דלים יקבצנו · יש אדם שהוא עשיר ומלוה ברבית ומכנס ממון הרבה והוא מת בלא בנים וכל הממון שלו נכנס לטמיון · מה המלך עושה באותו ממון (לו) בונה בימסאות ומרחצאות ואיצטבאות ובתי בסאות כדי שיהא לצרכי העניים הוי לחונן דלים יקבצנו · ד״א מרבה הונו בנשך זה עשו הרשע שהוא מלוה בנשך ותרבית (לז) ולמי הוא מכנים כל הממון לישראל שנאמר לחונן דלים ונאמר (יחזקאל לד) ושללו את שולליהם ובזזו את בוזזיהם · לפיכך הזהיר הקב״ה את ישראל שלא ילוו ברבית (יד) כדי שלא יאכלו אחרים את נכסיהם הרי אם כסף תלוה את עמי את העני: יב ד״א לא תהיה לו כנושה · הה״ד (משלי יט) מלוה ה׳ חונן דל וגמולו ישלם לו (לח) ד עד היכן עבד לוה לאיש מלוה · ד״א את העני עמך אין בעולם קשה מן העניות שהוא קשה מכל יסורין שבעולם · אמרו רבותינו כל היסורין לצד אחד והעניות לצד אחד · רצונך לידע בא וראה כשהיה השטן מקטרג איוב להקב״ה ואומר לו נתת לו ממון ובנים ואתה חס עליהם שנאמר (איוב א) הלא אתה שכת בעדו ובעד ביתו ובעד כל אשר לו ואומר (שם) החנם ירא איוב אלהים ואולם שלח נא ידך אמר לו הקב״ה מה אתה רוצה עניות או יסורין אמר לו איוב רבון העולם מקבל אני עלי כל יסורין שבעולם ולא עניות כשאצא לשוק ואין בידי פרוטה לקנות מה אוכל · כיון שנתייסר מה כתיב התחיל צוות כנגד מדת הדין שנאמר (שם כג) מי יתן ידעתי ואמצאהו · אמר לו אליהוא מה אתה צוות לא אמרת שאינך מבקש העניות אלא היסורין לא אתה שבחרת היסורין שנאמר (שם לו) השמר לך אל תפן אל און כי על זה בחרת מעוני · לכך קשה עניות מכל היסורין לכך נאמר את העני עמך אמר הקב״ה לא דיו עניותו אלא שאתה נוטל הימנו רבית הוי את העני עמך: יג ד״א את העני עמך · לא עמך הוא העני אלא עמי הוא וכן אמר דוד (תהלים יח) כי אתה עם עני תושיע · אין מדותיו של הקב״ה כמדת בשר ודם ·

מסורת המדרש א פסיקתא רבתי פיסקא ל״א סימן ג׳ · ילקוט ישעיה רמז של״ב · ילקוט ירמיה רמז רנ״ב · ב לקמן פל״ה ופנ״א · במדבר רבה פי״ב · תנחומא סדר ויקהל סימן ס׳ · תנחומא סדר פקודי סימן ב׳ · ילקוט פקודי רמז ס״ד · ג ב״מ דף ע׳ · ועיין הגירסא בילקוט משלי רמז תתקס״א · ד ב״ב דף י׳ · ויק״ר פל״ד · ילקוט כה: רמז תרפ״ט · ילקוט משלי רמז תתקנ״ט ·

חדושי הרד״ל

מי לי כל בכור וגו׳ (ואולי וכה״א כי ממך · הוא עוד רא״ה בספל שלו): (לד) אבל אתם לא תהיו כן מפני שאתם אנשי קודש · הספר רוצה לסמוך לא תאכלו שמע הוא הכתוב אחריו שמפני שאתם אנשי קדש לא תאכלו נבלה (וכמו שדרשו בפסחים (קי״ח) מסמיכות זה לזה על מקבל לה״ר שראוי להשליכו לכלב) מהמשמש להתחבר עמו יחד כמשל הכלב הנובח וכלבים אחרים אחריו (וז״ש אח״כ אל תשת ידך וכתיב לפני שמע יונן שמו (ומביא כאן מקרא דשמע נדקס · שכתוב בו זריתה) וכלשון המדרש שהביא רבינו הוא מכנים כו׳ · כמ״ש בב״ר בפ״ג על אלוף פירס · וכמ״ש בפסחים (קיח:) · והונן דלים הוא כד״א

חדושי הרש״ש

(יג) אלולי כן למה אני חייב נראה דה״ס הוא ונ״ל נמי אני חייב: (יד) כדי שלא יאכלו אחרים כו׳ הרי אם כסף כו׳ את העני · נראה דנ״ל גם מ״ה ענין דעיקר הדרש ע״פ קאי אב״ג דכספך יהיה עמך ולא ישלטו בו זרים (לה) שמש צדקה · זה משיח בנקודה שמש שנאמר בסאו כשמש נגדי (לו) בונה דימוסאות ונרהגאות כנ״ל: (לז) ולמי הוא כד״א (ישעיה י״א) ובפט בצדק דלים: (לח) עד היכן עבד לוה כו׳ · פי׳ מ״ב וכדבריו מבואר בויק״ר פל״ב

מתנות כהונה

אבל אתם לא תהיו כן · כלומר שלא תהיה ביניכם שנאת חנם: נצרף · מהתכו וצורפו נכור: פרכו · שוברו: [ה״ג ואם אין אתה רוצה לגרש אותה]: קצפת · לפי זה פירושו הקצף עד מאד והכרוז אותנו והוא עבר במקום עתיד: ימדו שמים ממעל וגו׳ גרסינן · סיפיה דקרא גם אני אמאס בכל זרע ישראל: שלמת רעך · הבית המקדש נקרא יליעות שלמה: לטמיון · לאוצר המלך כי כן הנימוס המלך נופל הירושה ממי שמת בלא יורש: בימסאות · ענין מרהצאות איצטבאות מקום ישיבת בני אדם · ועיין בערוך ערך אסטווה: עבד לוה · כביכול כאילו הקב״ה הלוה שהרי החונן הדל הוא המלוה ה׳

פירוש מהרז״ו

ברים מסעי ממחרת הפסח וגו׳ ומצרים מקברים · ומ״ש והכלבים נבחים להם · כמ״ש ויהי בחצי הלילה וה׳ הכה כל בכור וגו׳ ותהי צעקה גדולה במצרים · ומובא המדרש שגם הכלבים צעקו אז כי בכל לילה באשמורה ב׳ כלבים צועקים ובלילה א ביותר במלציאתא דלמצעיתא כמ״ש ריש ברכות ודייק ולכל בני ישראל לא יחרץ אבל למצרים יחרץ: אבל אתם וכו׳ · וזהו שסמך לכלב תשליכון אותו לא תשא שמע שוא כמו הכלבים וכמ״ש מחזיק באזני כלב עובר מתעבר על ריב לא לו משלי כ״ו פ״ז שהמתעבר על ריב לא לו דומה לענין מחזיק באזני כלב שהוא צועק והאחרים צועקים עמו על חנם: י כסף נמאס · תנחומא כאן סימן י״א כל הענין · וכמ״ש לעיל סוף ס״ד: קראו להם · היינו שונאיהם בגלות בבל: נצרף

ונעשה כלי · שקודם שעושים הכלי מצרפים הכסף ומהסרים הסיגים ממנו עד שמתקלקל ומעלה חלודה מצרפים אותו עוד הפעם ומחסרים ממנו וכן כמה פעמים עד שבאחרונה הוא כלה כסיגים וכמ״ש בפסוק הקודם לשוא צרוף צורף ורעים לא נתקו כסף נמאס וגו׳ וכמ״ש על ישראל פעמים רבות יצילם והמה ימרו בעצתם עד וימוכו בעונם: כיון ששמע ירמיה · עיין פסיקתא פל״א כ״ג ילקוט ישעיה ת״ס ילקוט ירמיה י״ד: המאוס מאסת וגו׳ · איך מתמה מדוע הכיתנו שעל שמאס ע״כ מכה ע״כ דורש שהמאיסה גורם כליה ומיתה ומאחר שאינך ממיתם א״כ לא מאסתם: אם לגרשה · שאינך רוצה עוד להכירה על שתאמר לך הרי בידך לעשות שלא תהיה עוד בעולם והפטר ממנה ומאחר שאתה שומר אותה שלא תמות במכותיך הרי רצונך שתחיה אע״פ שחטאה לך א״כ עשה רצון עצמך שלא הכה אותה כלל והיה עמה · וזהו כי אם מאוס מאסתנו א״כ היית קוצף עלינו עד מאד ולפני קוצפך מי יעמוד שהוא מיתה וכליה ר״ל ובפרט אם הוא מאד ומאחר שאינו כן לא מאסתנו ע״כ גם הכה לא תכה · ומ״ש ואם אין אתה רוצה לגרש אותה · בתנחומא הגירסא ואם דעתך לחזור עליה למה תדקדק בהכאתה ובפסוק כי אם מאוס מאסתנו בקינות הוא באלה בלא סיום הכוונה מה יהיה אם אינו ממאס והוא מבואר בירמיה י״ד המאוס מאסת א״כ מדוע הכיתנו ובפסוק זה המאוס מאסת זה אינו מבואר שאם מאס מה היה לו לעשות ומבואר בפסוק כי אם מאוס מאסתנו א״כ היית קוצף עד מאוד ממית ומכלה ושני הפסוקים מלמדים זה על זה והתשובה על כל הנ״ל הוא בפסוק אם ימדו שמים ממעל ויחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל על כל אשר עשו נאם ה׳ הרי ה׳ פסוקים של מאיסה ונעילה בזאת ענין אחד דוק והתבונן · ומהו ענין המשכון מפורש בפסוק איזה ספר כריתות ועי׳ לקמן פל״ה ס״ד פנ״א ס״ג במ״ר פר׳ י״ב סי׳ י״ד תנחומא סוף ויקהל וריש פקודי · והנה בפסוק אם ימדו מבואר שאם יחריב ימאס ויגרש והמדרש אומר שאפילו יחריב לא ימאס · זה מבואר לקמן סוף פמ״ד אלו בשמים והארץ נשבעת וכו׳ הרי נסמך הגדול נשבעת ע״ש ותבין כאן: לא מפני שאני חייב · ה״ג בתנחומא אמר הקב״ה לא מפני וכו׳ וכנ״ל כאן: או מי מנושי · וכי בעבור שהם נושי שאני חייב להם הוצרכתי חלילה למכור אתכם להם כ״א בעבור שלא אמאס בכם בעונותיכם ע״כ מכרתם: וכן התניתי עם משה · בתורה אם כסף תלוה שמשה אומר להם אם כסף תלוה לישראל את עמי · את העני עמך הרמה בעניים ויהיו עמך ולא תהיה נהם כנושך אם חבול תחבול שלמת רעך שתחבול את משכנותיך עבור רעך לא יהיה לעולם אלא עד בא השמש · ועי׳ לקמן פל״א ס״ג: וזרחה לכם יראי שמי · ובפסוקים הקודמים והיו לי אמר ה׳ צבאות ליום אשר אני עושה סגולה וחמלתי עליהם וגו׳ וזרחה לכם יראי שמי וגו׳ זכרו תורת משה עבדי שרמזתי כן בתורה כנ״ל: יא יש אדם · לקמן סוף פרשה א ב׳ לשונות אלו בשינוי שהוא העתקה מב׳ מקומות: ה׳ חונן דל · פ׳ ויק״ר פל״ד ס״ב ועי׳ ב״ב (דף י׳) עד היכן פי׳ עד היכן הגיע גודל שכרן של גומלי חסדים שנקראים עושים לה׳ וכתוב במשלי כ״ב ז׳ ועבד לוה לאיש מלוה פי׳ שהוא משעבד עצמו לשלם לו: אין בעולם · לקמן פ׳ זו סי׳ י״ד: ואתה חס עליהם · זהו מ״ש אתה שכה בעדו ובעד כל אשר לו נוגן על כל אשר לו כסוכה וכנ״ל ואתה חס עליהם: מי יתן ידעתי · אערכה לפניו משפט ופי אמלא תוכחות: אל תפן אל און · לעוות משפט על היסורים שלך כי אתה העצמך בחרת והיכן בחר היינו כשמסרו ביד השטן אז שאלו הגבור: יג לא עמך הוא העני · פי׳ שבדרך טבע האדם אין העני עמך אך אני

יפה תואר

אבל הוא ברכה כי תהיו אנשי קדש והביריה נפני הקדוש ברוך הוא: והכלבים נובחין להם כו׳ · כי אחרי לא יחרץ כלב לשונו כתיב למען תדעון אשר יפלה ה׳ בין מצרים ובין ישראל ומפרש כי הפלאה ה׳ בין מצרים ובין ישראל במה שלכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו מה שאין כן למצרים: מה הכלבים אחד נובח כו׳ · זה הוא דרשא אחריתי וטעם סמיכות בשר בשדה טרפה ולאנשי קדש תהיו לי כי לא יתעברו על ריב לא להם ולמצות מריבה · וגם אם אחד יצעק על עושק ומרוצה אין להאמין בו בלי חקירה ודרישה: וזה נכלל במ״ש לא תשא שמע שוא · וכל זה נכלל במה שאמר ואנשי קדש תהיון לי כמלאכים שבלום ביניהם: ובאחרונה האדם פורכו · נראה דמפרש כסף נמאס לשון המאה ולכן אומר שהוא ככסף שנפרך ונמאס · ומ״ש שמאסן הקדוש ב״ה הוא מ׳ שההתמשכנות הוא שעי״ן ישראל מתמשכנים בחורבן ביהמ״ק יותר מבזמן הבית וכמו״ל בחזית בפ׳ כפלת בחרבנה · ונקראו אהליך כשהם בנויים כדכתיב אהל שכן באדם · ומ״ש ומשכנותיך כשהם חרבים פי׳ כי נקרא כדלקמן סנ״א: כדי שיהא לצרכי העניים · פי׳ הדברים יען שהוא עשק והמם את העניים בנשך ותרבית את ממונו לחונן בהם דלים: כל היסורין לצד אחד כו׳ · פי׳ אם יעלו כל היסורין בצד אחד והעניות בצד אחד הוות במשקל · י״ל כי לפני זה מיירי במיני יסורין בפרט · ושניים קשה מכל מין יסורים בפרט אבל

ידי משה

לי וגו׳ והוא תחלת המאמר ואולי פי׳ זה אין שחר כלל למדרש זה ואין לו שום פי׳: מה כסף נצרף · פי׳ שהצורף עושה כלי ונצרף כאש ואח״כ לימים רבים שמשתמשי׳ בכלי עד שנעשה בו נקב והצורף מתקן ונצרף אותו וכן כמה פעמים עד שנמאס ואי אפשר עוד לצרפו ומפרכו בידים ושוברו כי אינו ראוי עוד לכלום כך ישראל וכו׳: לגרשה וכו׳ · פי׳ לגרשה מן העולם: עד היכן עבד לוה לאיש מלוה · פי׳ שהדרך המדרש כך הוא כשמביא איזו מדרש ממקום אחר ואינו רוצה להביא אותו כולו באריכות מראים אותו רק תחלתו וסופו עד מקום המדרש מגיע וכן תמצא כמה פעמים וכן אי׳ סדר נשא פרשה

ב״ה הוא מדכתיב בתריה כי מאס ה׳ בם ונקט קרא לשון נופל על לשון: יהא ביהמ״ק מתמשכן עליהם · יתכן כפלת בחרבנה · שעמידה לו לצדיקים וביסורים שעמידתה דשפים וזה כמו המשכון שע״י נזכר הב״ת לפרוע: פי׳ כי נקרא משכן גם כשהם חרבים אבל נקרא משכן אפילו בבנין וכדכתיב ונתתי משכני אלה פקודי המשכן בנשך ותרבית לבן יירש ממונו מי שהוא מטיב לעניים וז״ש לחונן דלים יקבצנו פי׳ שהמלך הטוב יקבץ ויקח אחד והעניות בצד אחד אז יהיו שקולים זה כנגד זה · והא דאמר לפני זה שהוא קשה וכאן נראה שכן בפרט אבל כל היסורים ביחד שוים הם עם העניות: לכך נאמר את העני עמך · ודרש עמך שידעת את צרתו

מדת ב"ו א מי שהוא עשיר ויש לו קרוב עני אינו מודה בו · רואה קרובו נטמן מפניו שהוא מתבייש להשיח עמו לפי שהוא עני וכן שלמה אומר (משלי יט) כל אחי רש שנאוהו · ואומר (שם יד) גם לרעהו ישנא רש · וכן איוב אמר (איוב יט) הדלו קרובי וגו' · ואם היה עשיר הכל נדבקים בו ואוהבים אותו שנאמר (משלי יד) ואוהבי עשיר רבים · אבל הקב"ה אינו כן מי הם עמו העניים · רואה לעני ונדבק בו · רצונך לידע ראה מה כתיב (ישעיה סו) כה אמר ה' השמים כסאי מה כתיב אחריו (שם) ואל זה אביט אל עני וגו' · וכן משה אומר לישראל (דברים ז) לא מרבכם חשק ה' וכתיב כי אתם המעט מכל העמים · וכשיתרצה לציון על מי הוא מרחם תחלה על העניים שנאמר (ישעיה יד) כי ה' יסד ציון ובה יחסו עניי עמו · וכן (שם מט) כי נחם ה' עמו ועניו ירחם · הוי את העני עמך אין העני עמך אלא עמי לכך נאמר (תהלים יח) כי אתה עם עני תושיע: לא תשימון עליו נשך · לא תנשוך את העני כשם שנשך הנחש את האדם ועקרו לו ולתולדותיו · וכן אתה לא תראה את העני שיש לו בתים או שדות או כרמים או עבד או אמה ואתה עוקף עליו ונוטלו הימנו · לכך כתיב לא תהיה לו כנושה · לא תנשכנו לא תהיה כנחש שהוא ערום לרעה · אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך · ולא תאמר לו שאל לך אני מלוה אותך ולמחר רבית עולה ואתה נוטל את שלו ומעלה אני עליך שחבלת בו שנאמר אם חבול תחבול שלמת רעך · מיכן אתה למד שכל מי שנוטל רבית מישראל אינו ירא מן המקום · משל למי שרצח והביאוהו לפני השלטון כיון שקרא את נוטרין שלו אמר עד עכשיו חי · כך כל מי שנוטל רבית מעלה עליו הכתוב כאלו עשה את כל הרעות והעבירות שבעולם שנאמר (יחזקאל יח) בנשך נתן ותרבית לקח · והקב"ה אומר עד עכשיו הוא חי (שם) וחי לא יחיה את כל התועבות האלה עשה מות יומת דמיו בו יהיה · אבל מי שהוא מלוה בלא רבית מעלה עליו הקב"ה כאלו עשה (לא) כל המצות שנאמר (תהלים טו) כספו לא נתן בנשך וגו': יד ד"א את העני עמך · הה"ד (שם עה) כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים · ב למה דומה העולם הזה (ם) לגלגל שבגנה כלי חרס שבו התחתונים עולים מלאים והעליונים יורדין ריקנין כך לא כל מי שהוא עשיר היום הוא עשיר למחר ולא מי שהוא עני היום עני למחר · ג למה שגלגל הוא בעולם · (דברים טו) כי בגלל הדבר הזה · א"ר אחא גלגל הוא בעולם שנאמר (משלי כב) מזרה רשעים מלך חכם וישב עליהם אופן · ואין אופן אלא גלגל שנאמר (שמות יד) ויסר את אופן מרכבותיו · אשריו כל מי שידו פשוטה לעניים וראה מה כתיב (משלי כב) עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה' · וכן (שם כט) רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם ה' · העני קנה חיי העוה"ז והעשיר קנה חיי העוה"ב · ועני שפשט ידו ואין בעל הבית רוצה ליתן לו עושה כולם ה' · מי שעשה את זה עשיר הוא עתיד לעשותו עני ומי שעשה את זה עני הוא עתיד לעשותו עשיר · אין לך מדה קשה מן העניות שכל מי שהוא מדוקדק בעניות כאלו דבוקין בו כל יסורים שבעולם וכאלו באו עליו כל הקללות שבמשנה תורה ואמרו רבותינו אלו נתקבצו כל יסורין לצד אחד והעניות לצד אחד · העניות מכרעת לכולן: לא תהיה לו כנושה · בא וראה כל מי שהוא מלוה ברבית עובר על כל העבירות שבתורה ואינו מוצא מי שילמד עליו זכות · כיצד אדם שחטא אחת מכל העבירות ועומד לפני הקב"ה בדין המלאכים עומדין אלו מלמדים זכות ואלו מלמדים חובה שנאמר (ד"ה ב יח) ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים על ימינו ושמאלו · אבל מי שמלוה לישראל ברבית (מא) אין אחד מהם מלמד לו זכות · שנאמר (יחזקאל יח) בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה · וכל אדם מישראל שמלוה לחבירו ואינו נוטל רבית כאלו קיים כל המצות שכן דוד אומר (תהלים טו) ה' מי יגור באהלך וכתיב כספו לא נתן בנשך וגו': טן ד"א לא תהיה לו כנושה · הה"ד (שם קיב) טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט · בא וראה כל בריותיו של הקב"ה לווין זה מזה · ד היום לוה מן הלילה והלילה מן היום · (מב) ואינן דנין זה עם זה כבריות שנא' (שם יט) יום ליום יביע אומר · הלבנה לוה מן הכוכבים והכוכבים מן הלבנה · וכשהקב"ה רוצה אינם יוצאים שנאמר (איוב ט) האומר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתום · האור לוה מן השמש והשמש מן האור (טו) שנאמר (חבקוק ג) שמש ירח עמד זבולה · החכמה לוה מן הבינה והבינה מן החכמה (טז) שנאמר (משלי ז) אמור לחכמה אחותי את · השמים לוין מן הארץ והארץ מהשמים שנאמר (דברים כח) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים · החסד לוה מן הצדקה והצדקה מן החסד שנאמר (משלי כא) רודף צדקה וחסד · התורה לוה מן המצות והמצות מן התורה שנאמר (שם ז) (מג) שמור מצותי · בריותיו של הקב"ה לווין זה מזה ועושים שלום זה עם זה בלא דברים · ב"ו לוה מחבירו ומבקש לבולעו ברבית ובגזל ואלו

מסורת המדרש א ירושלמי ברכות פרק ט' · דברים רבה פרשה ב' · מדרש תהלים מזמור ד' · תנחומא כאן סימן ט' ילקוט סדר ואתחנן רמז תתכ"ס · ב ויק"ר רבה פל"ד · ילקוט בהר רמז תרס"ס · ג שבת דף קנ"א · תנחומא כאן סימן ח' · ילקוט סדר ראה רמז תתנ"ח · ד עיין ירושלמי ברכות פרק א' · ויקרא רבה פרשה כ"ו · מדרש תהלים מזמור י"ט · ילקוט תהלים רמז תרע"ב ·

חדושי הרש"ש

זרים · ועמ"כ ברים ספרשה וכמש"כ לעיל: (טו) שנאמר שמש ירח כו' · אולי צ"ל קודם שנאמרי וכשסקב"ה רוצה אינם יוצאים וכדלעיל: (טז) שנאמר אמור לחכמה אחותי את ומודע לבינה תקרא כצ"ל: ועכשיו [illegible] דנין זע"ז כו' · עיין ויקרא רבה פרשה כ"ו: (מג) שמור מצותי וחיה ותורתי כאישון עיניך בריותיו כו' כצ"ל · ומזה נלמד שענייהם צריכין זה לזה

חדושי הרד"ל

פ"ב וכן פ"ק דכ"ב (י"): (לט) כל המצות כו' · בנשך עושה אלה לא ימות · ד"א כו' כצ"ל: (ם) לגלגל שבגנה כו' · ויק"ר פל"ד: (מא) אין אחד מהם מלמד כו' וחי לא יחיה · דהם [illegible] בלא למלה"ם ותי וכי ראוי הוא לחיות · וכלן משיבין לא יחיה וע' תנחומא סט"ו: (מב) ואינן [illegible]

פירוש מהרז"ו

מצוה שתלמוד ממני שיהיה העני עמך: הדלו קרובי · ובפסוק הקודם אחי מעלי הרחיק וגו' ואמהותי וגו' לעבדי קראתי וגו' הרי שלא היה עני בביתו שהרי היה לו אמהות ועבדים וביה אלא כוונת המדרש שכאשר האדם שפל ויורד מגדולתו כמו שהיה ענין איוב וכן העני: כשם שנשך הנחש את האדם · הנשיכה נמצאת בתנ"ך אצל הנחש כמ"ש וישלח ה' בעם את הנחשים השרפים וינשכו את העם וכתיב אם ישוך הנחש בלא לחש וכתיב פורץ גדר ישכנו נחש א"כ במקום שכתוב נשיכה לבד ע"פ מדה י"ג על נשיכת נחש והנשיכה משל על העקירה על שעוקר אותו כמו הנחש בענין הרבית: כנחש שהוא ערום · כמ"ש והנחש היה ערום הדרשה כל"ל · ומ"ש ואתה עוקף עליו צ"ל ואתה עוקף עליו וכן הוא בהדיא בפרק איזהו נשך · יד"מ · ופי' הערוך מלשון ערמה ועקמנית: אל תקח מאתו נשך · ויקרא כ"ה ועיין לעיל ס"ו: עד עכשיו הוא חי · לעיל ס"ד: בנשך נתן וגו' · וס"ד את כל התועבות האלה עשה זהו כל הרעות וכל התועבות: לא נתן בנשך · וס"ד עושה אלה לא ימוט לעולם וכמ"ש לעיל פ' ל' סי' כ"ד: יד לגלגל שבגינה · עי' לעיל פ' ז בס"ג כי בגלל הדבר ולא אמר בעבור או למען לדרוש ע"פ מדת ממעל מלשון גלגל · ועי' לעיל פכ"ב ב"ם א': עשיר ורש נפגשו · מכילתא יתרו בסוף פסוק ושפטו את העם · ויק"ר פל"ד ס"ד ושם הגי' מתוקנת יותר וכאן בדוחק · וכאן ובמכילתא דורש על עני ועשיר בממון ומ"ש עושה כולם משמע בעושה מהעני עשיר ומהעשיר עני וכתיב מאיר עיני שניהם פי' שמטיב לעני ולעשיר והם ב' כתובים מכחישים והכריע כאן כשמרחם על העני כאן כשאינו מרחם כמפורש כמה פעמים בתנ"ך: אין לך מדה קשה · לעיל פר' זו סי' י"ב: על כל עבירות · בסוף סי' הקודם: בימינו ומשמאלו · ויק"ר פ' כ"ד ס"ב וש"ר פסק לכותי וכי יש ימין ושמאל למעלה אלא אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה · וכן הוא בתנחומא כאן סי' ע"ו באריכות: וחי לא יחיה · וכמ"ש בתנחומא כאן ללמדך שהוא נושא ונותן עמהם בדין אבל המלוה ברבית אינו נושא ונותן עמהם בדין שנאמר בנשך נתן ובתרבית לקח וחי לא יחיה פוסק דינו מיד מלאכי השרת אומרים את כל התועבות האלה עשה מות יומת על"ל: טן דה"ד טוב איש חונן · כל הענין בתנחומא כאן סי' י"ב וע"ש בסי' ע"ו ג"כ מדרש תהלים י"ט באריכות וילקוט שם ויק"ר פר' כ"ו ס"ב: היום לוה · שפקין היום גדול ולוה היום מן הלילה וכחורף הלילה גדול ולוה מן היום · וכניסן ותשרי שניהם שוים ושלמו זה לזה: זה עם זה כבריות · כבני אדם שצריכים תמיד לדין: יום ליום יביע אומר · וס"ד אין אומר ואין דברים שאין ביניהם מחלוקת: הלבנה לוה מן הכוכבים · כי כשהלבנה במלואה אז מכהה אור של כוכבים ולוה מהם וכשהלבנה בחסרונה אז אור הכוכבים יותר גדול נמצא שהכוכבים לוים מן הלבנה: וכשהקב"ה רוצה · נעדרו כולם בלא אור ונמצאו כולם חייבים זה לזה ועפ"כ אין אומר ואין דברים ביניהם: האור לוה מן השמש · האור של מטה שהיה בריאה בפני עצמה והשמש מעורר להאיר · והשמש מקבל מחצי אור של מעלה כמ"ש שמש ירח עמד זבולה וס"ד לאור חציך יהלכו כמ"ש במ"ר פט"ו ס"ט בהדיא ובמ"ת י"ט הכ"ל וילקוט שם: החכמה לוה מן הבינה · החכמה הוא מה שמקבל מרבו צריך לבינה להבין דבר מתוך דבר ולדמות מילתא למילתא · ואין בינה בלא חכמה: אמור לחכמה אחותי את · וס"ד ומודע לבינה תקרא: השמים לוין מן הארץ · הם ענני שמים שעולים מן הים והארץ מקבלת מן השמים: החסד לוה וכו' שנאמר רודף וגו' · איני יודע מהו: התורה לוה מן המצות · מי שתורתו אומנתו פטור מקיום הרבה מצות ולפעמים חביבה מצוה בשעתה יותר מן התורה ומבטלין ת"ת למקרא מגילה · וכדומה מצות שדוחים התורה: שמור מצותי וחיה · ותורתי כאישון עיניך · שצריך לשמור שתיהן: וב"ו לוה מחבירו · כמ"ש בכל הארץ יצא קוס ב"א שבאכן

ידי משה

פרשה ס' ע"ש: ואתה עוקף עליו כצ"ל וכן הוא בהדיא בפרק איזהו נשך ופי' ל' עקיפין הוא ל' עלילה שמעליל עליו ליקח את שדהו: לא תאמר שאל לך וכו' · פי' ויראת מאלהיך קדרים שלשמים תמצא עבירה אפילו שלא ליקח רבית כתוב לו מעית כדי שיפסיד המעות ויקח את נחלתו וכן הוא בהדיא לקמן ועל זה נאמר ויראת מאלהיך כי זה היא דבר המסור ללב כמו שאמרו גבי ציצית ומשקולות כדאיתא בגמ': וכשהקב"ה רוצה לא יוצאים הכוכבים או הירח נמצא שלא יהיה לו כמה לשלם ואפ"ה לא מדיינים אלו עם אלו וכן השמש וכו' ג"כ עמד זבולה א"כ דלא יהיה להם כמה לשלם ואפ"ה אין עושים מריבה ודו"ק: שלום זה עם זה בלא דברים · נראה שיפה דקרא קדרים שנאמר אין אומר ואין דברים פי' בתנם מלוין בלא

יפה תואר

גרות לבנו שעני הוא · ושכל יודעין שהעניות קשה מכולם: וכן איוב אומר הד"ו קרובי · אע"ג דלא היי עני וכתר יותר ביסורים להגלל מן העניות כדלעיל מ"מ פ"י באבד עשרו הראשון נחשב כעני בעיניהם ונתרחקו ממנו: רצונך לידע ראה מה כתיב כו' · פי' כי לא תאמר אשר הקב"ה נדבק על כל עני אשר עניותו באה לו בשביל רוע דרכו וכדכתיב ושלף בוגדים ישדם · לכן מביא את הכתוב ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וכתיב את"ו וחרד על דברי · וע"ז מביא עוד את הכתוב לא מרובכם מכל העמים כי אתם המעט וגו' ומדרים כפ' כסוי הדם לא בשביל שאתם מגדילים עצמכם א"א מפני שאתם ממעטים אתכם אברהם אמר ואנכי עפר ואפר וכו': אבל מי שהוא מלוה בלא רבית כו' · כדי לקיים בדבר טוב כתב זה ועמ"ש לעיל: לגלגל שבגנה · עמ"ש בענין זה בויק"ר פל"ד: העניות מכרעת לכולן · צ"ל מכרעת להיות שקול ככולן · לא שמכריען ועמ"ש לעיל סי' י"ב: בא וראה כל בריותיו של הקב"ה · פ"ס שיש ללמוד מתהלוכות הטבע שהאחד צריך להיות עוזר לרעהו · והאחד ימלא את חסרון השני ויסי' לו לתועלת · וקרי לקבלת התועלת כאלו לווין זה מזה כד"מ: הלבנה לוה מן הכוכבים · ירצה פי' כי כאשר שם פ' את הירח והכוכבים לממשלות בלילה היה ראוי שיגלשו בשוה ולפי שבמקלה החדש הירח מושל בכל הלילה או רובו דהיינו באמצע החדש ואז הכוכבים כמעט אינם נראים ובמקצת החדש הכוכבים נראים ברוב הלילה והירח נסתר דהיינו בראש החדש ובסופו לכן היא כאלו פעמים לוה זה מזה · ופעמים זה מזה: האור לוה מן השמש · נראה שהאור הזה הוא מ"ש בב"ר פ"ג כמין תרתין קינין דנורא סלקין ממדנחא ומערבא לעלמא · וירצה שפעמים שהאור השמש מאיר ואינו יוצא עד זמן עליות השמש ואז יראה שהאור לוה מהשמש ופעמים מקדים עלות השמש אל זריחת האור ההוא ואז כאלו השמש לוה ממנו: החסד לוה מן הצדקה · כבר ביארו רז"ל ההבדל

שנוטלין רבית אומרים להקב"ה למה אין אתה נוטל מעולמך שכר שהבריות בתוכו · שכר הארץ שאתה משקה · שכר הצמחים שאתה מעלה · שכר המאורות שאתה מאיר · שכר הנשמה שנפחת · שכר הגוף שאתה שומר · אמר להם הקב"ה ראו כמה הלויתי ואיני נוטל רבית ומה הלויתה הארץ ואינה נוטלת רבית אלא אני נוטל הקרן שהלויתי והיא נוטלת את שלה שנאמר (קהלת יב) וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה · (מד) אוי למי שנוטל רבית מה נאמר בו בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה · א משל למלך שפתח לאחד אוצרו התחיל מונה בו עניים · הורג בו אלמנות · מבזה בו אביונים · מפשיט בו בני אדם ועושה אותם ערומים · ועשה בו חמס וגזל וממלא אותו שקר · ומפסיד אוצרו של מלך · כך הקב"ה פותח אוצרות ונותן לבריות מכספו וזהבו שהם שלו שנאמר (חגי ב) לי הכסף ולי הזהב · התחיל עני שהוא לוה מן העשיר נוטל הימנו רבית הורג בו אלמנות אם לוותה ממנו אלמנה הרי הוא דוחקה ליטול הימנה רבית · מבזה בו אביונים אם בקשו ממנו צדקה הרי הוא מדקדק עמהם · והאלהים אומר (משלי יז) לועג לרש חרף עושהו · מפשיט בו ערומים אם חייב לו מנה או יותר נוטל טליתו הימנו ויושב ערום ומתבייש · ועושה בו חמס וגזל (מה) שהם מוסרים בידו משכונם והוא בולעם · והקב"ה אומר (ישעיה לג) הוי שודד ואתה לא שדוד · הקב"ה נתן לו ממון של אמת ועושה אותו שקר שנאמר (הושע י) חרשתם רשע עולתה קצרתם · לכך אתם עוברים מן העולם שנאמר (משלי י) כעבור סופה ואין רשע · לכך הקב"ה מזהיר בתורה אם כסף תלוה את עמי · ואם אינו משלם לך דייך שאני קורא אותו רשע שנאמר (תהלים לז) לוה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן · זה הקב"ה שמזהיר את ישראל ואומר להם אם חבול תחבול שלמת רעך החזירהו לו שלא יצעק לפני שנאמר והיה כי יצעק אלי · וכן דוד אומר (שם מא) אשרי משכיל אל דל וכן שלמה אומר (משלי כב) אל תגזול דל כי דל הוא למה כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש: **מז** ב אלהים לא תקלל ר"מ אמר על הכל הזהיר הקב"ה על דייני ישראל שהם מלמדים אותן משפט (מו) ועל הנשיא שנאמר אלהים לא תקלל · וכן אתה מוצא שלא לקה קרח ועדתו אלא על שפשט ידו במשה ואהרן · וכן אנשי ירושלים לקו על שבזו הנביאים שנאמר (ד"ה ב לו) ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים · וכתיב (ירמיה ה) חזקו פניהם מסלע מאנו לשוב לכך הזהיר הקב"ה על כבודן של זקנים ושל צדיקים · וכה"א (משלי א) להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם · למה הזהיר עליהם לפי שהם מזהירים את ישראל מן עבודת כוכבים על כן נאמר ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו מה כתיב אחריו שלש פעמים בשנה · קבע אלהים שלשה רגלים · חג המצות שבו עשה נסים להם במצרים · חג הקציר שבו ניתנה תורה לישראל שאוכלים מפירותיה בעוה"ז שנאמר (שם ח) טוב פריי מחרוץ ומפז · חג האסיף שבו האלהים ממלא בתיהם ברכה שנא' (שם ג) כבד את ה' מהונך · לכך הוא אומר ראשית בכורי אדמתך: **מח** ג ד"א אם כסף תלוה את עמי · הה"ד (שם כח) (מז) ג נבהל להון איש רע עין זה קין שהבהיל עצמו ליטול העולם · כיצד כשהיה עם אחיו שנאמר (בראשית ד) ויהי בהיותם בשדה · ד אמרו זה לזה בא ונחלוק העולם אמר קין טול אתה את המטלטלין ואני הקרקעות וחלקו ביניהם נטל הבל את המטלטלין וקין את הקרקעות וחשב להוציאו מן העולם היה הבל מהלך בעולם וקין רודפו אמר לו צא מתוך שלי והיה הולך להרים ואומר צא מתוך שלי עד שעמד עליו והרגו · הוי נבהל להון איש רע עין זה קין שהיתה עינו רעה באחיו · ולא ידע כי חסר יבואנו · ומה חסרון הגיע לו שאמר הקב"ה נע ונד תהיה בארץ · ומהו כן שכל מקום שהולך הקב"ה (מח) היה מביא לו רעה לרגלו ה והיו מכין אותו ורודפין אחריו (מט) עד שמוציאין אותו · ושלמה קורא עליו (קהלת ו) ו אם יוליד איש מאה זה קין שהוליד מאה בנים · ושנים רבות יחיה · שחיה כמו שחיה אדם · ורב שיהיו ימי שניו · שהוסיף ימים על ימי אביו (נ) תשכ"ו שנים · ונפשו לא תשבע מן הטובה · שלא תשבע נפשו בממונו שנאמר נע ונד תהיה בארץ · וגם קבורה לא היתה לו · ז שהיה תלוי ברפיון ובא המבול ושטפו · אמרתי טוב ממנו הנפל · זה הבל אחיו שעמד עליו והפילו הרוג בשדה · ח ד"א נבהל להון זה עפרון בשעה שמתה שרה והיה אברהם מבקש מקום לקברה אמר להם שמעוני ופגעו לי בעפרון בן צוחר מיד הלכו ומנוהו אותו היום אסטרטיגוס עליהם אמרו לו מכור את המערה לאברהם אמר להם איני מוכרה לו אמרו לו (נא) אם אין

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן י"ב כל סענין · ב תנחומא כאן סימן כ' · ג תנחומא כאן סימן י"ג · וסדר בהר סימן א' · ילקוט משלי רמז תתקס"א · ד בראשית רבה פרשה כ"ב · תנחומא סדר בראשית סימן ט' · ילקוט בראשית רמז ל"ח · ועיין בבא בתרא דף ז' · ה עיין בראשית רבה פרשה כ"ב ול"ב · ו קה"ר פ"ו פסוק ו' וס"ג · ז ב"ר פכ"ב ול"ב · ח ב"ר פרשה נ"ח ·

חדושי הרד"ל

(מד) אוי למי שנוטל כו' לקח חיה לא יחיה · שהארץ נוטלת ממנו רבית גם רוחו והנשמתו תרד למטה לארץ ולא תהיה בתחיית המתים · וכמ"ש התוספות בבא מציעא (ס"ע:) ד"ה תניך נבא פ"ו : (מה) שהם מוסרים בידם משכונם כו' כצ"ל : (מו) ועל הנשיא · עיין רמב"ן : (מז) נבהל להון כו' זה קין כו' · תנחומא ר"פ בהר : (מח) היה מביא רוח רעה לרגליו · כ"ה בתנחומא כאן וכצ"ל : (מט) עד שמוציאין אותו · וז"ש גרשת אותי היום מעל פני האדמה : (נ) תשכ"ו שנים · היינו ממיתת אדם תתק"ל לב"ע עד המבול שהיה אלף ותרנ"ו הרי תשכ"ו : (נא) אם אין כו'

מתנות כהונה

[הכי גרסינן בתנחומא מעולמך שכר שהבריות : אני נוטל הקרן גרסינן : ה"ג קובעיהם נפש אלהים לא תקלל ר' מאיר] : וחשב להוצ או · קין את הבל : ברפיון · באויר · אויר בלע"ז ריפה כך פירש בערוך ועיין בבראשית רבה פרשה כ"ב : [ובמדרש קהלת בפסוק אם יוליד איש מאה] : אסטרטיגום · שר הצבא ועי' בערוך ועי' לעיל ריש פרשה חיי שרה : הכי

פירוש מהרז"ו

בולעם · פעמים מכחש במשכון או נותן עיניו שיאמר אלו בעבור רבית ובחשבון שקר : הוי שודד · וס"ד כהתימך שודד תושד כנלותך לבגוד יבגדו בך : קורא אותו רשע · אם לא העבה לו אהה רע אם לא ישלם לך אני אשלם לך ומרומז בס"ד וצדיק חונן ונותן חונן כמ"ש ושמעתי כי חנון אני ועל שאינו משלם ע"ז אמר ונותן : **מז** על הכל · פי' יותר מקללת הכל שהרי מוזהרים שלא לקלל כל אדם מפסוק לא תקלל חרש ובמכילתא כאן דורש מפסוק בעמך לא תאור כל שבעמך · אך על דיינים ביחוד תנחומא כאן סימן י"ב : ועל הנשיא · כמ"ש בס"ד ונשיא בעמך לא תאור : ויהיו מלעיבים · וס"ד עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא : חזקו פניהם מסלע · כמ"ש יחזקאל ג' ח' הנה נתתי את פניך חזקים לעומת פניהם שהם חזקו פניהם נגד הנביאים : ושם אלהים אחרים · על שהם מזהירים על עבודת כוכבים על כן קרא אותם אלהים לא תקלל שמי שמקלל אותם כמקלל אלהים : מה כתיב אחריו · אחר פסוק ושם אלהים אחרים שכל המבזה המועדות כעובד עבודת כוכבים : שבו עשה נסים · כמ"ש כאן כי בו יצאת ממצרים : שבו נתנה תורה · שקוצרים פירותיה בעוה"ז · והקרן קיימת לעוה"ב תנחומא וכמ"ש זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד וזהו חג הקציר : טוב פריי · הפירות שאוכלים בעוה"ז : ממלא בתיהם ברכה · כמ"ש כאן באספך את מעשיך מן השדה שהוא טעם על מ"ש ולא יראו פני ריקם בלא עולת ראיה שהרי מילא בתיך ברכה ע"כ כבד את ה' מהונך : לכך אמר ראשית בכורי · שאם לא הביא בכורים עד החג מביא מן החג ועד החנוכה אלא שאינו קורא : **מח** נבהל להון וגו' · וס"ד ולא ידע כי חסר יבואנו : שהבהיל עצמו · עי' ב"ר פ"כ ס"ג ובוהו זה קין · ובס"ד ובוהו זה הבל כמ"ש ויבהילו וגו' : ויהי בהיותם בשדה · פי' כשנכנס בשדה כמ"ש הוות בקרבה ולא ימיש מרחובה תוך ומרמה ובלשון חז"ל הוו בה הוויות דאביי ורבא ולשון התנחומא על עסקי שדה נהרג הבל · וגם עסק הוא מלשון ריב : אמר קין · שהוא הבכור והגדול ואני הקרקעות כמ"ש ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה' הרי שהיה האדמה שלו והבל הביא מבכורות צאנו ומחלביהן הרי שהיו המטלטלין שלו : וחשב להוציא · פי' בעצה זו היה בדעתו להוציא את הבל · בעלילה זו צא מתוך שלי · כמ"ש חז"ל בב"ב מוכר בעין רעה מוכר ולא שייר לו דרך עי' ב"ר פ' כ"ב ס"ז ילקוט משלי קום משלי כ"ח : והיה הולך בהרים · ממ"ש ויהי בהיותם בשדה משמע שתחלה לא היו בשדה שהוא מקום מישור אלא היו בהרים וגאיות : נע ונד תהיה בארץ · אפילו בחלק שלך לא תהנה ממנו : מהו כן · שאמר קין והייתי נע ונד בארץ והיה כל מוצאי יהרגני מזה דורש שבכלל המכה היה שכל הבריות היו רודפים אחריו ומוצאים אותו הם החיות והנחשים כי בני אדם לא היו עדיין בעולם : אם יוליד איש מאה · קהלת ו' ג' קה"ר פסוק זה ומאה לאו דווקא אלא פי' הרבה ומ"ם אים הוא קין כמ"ש על קין קניתי איש את ה' : ושנים רבות יחיה · וס"ד ורב שיהיו ימי שניו והוא כופל לשון ומיותר ע"כ דרש שנים רבות יחיה עד שהשוה חייו לשנות אדם הראשון שנה ורב שיהיה שניו תשכ"ו על השמים שחי יותר מאדם : שלא תשבע נפשו · שלא יהיה לו נחת רוח מממונו גולה ונודד ונגרש : שבא מבול · עי' ב"ר פ' כ"ב סי' י"ב ופ"ב ס"ה וקה"ר שם : זה עפרון · ב"ר פנ"ח סי' ז' וכל זה בתנחומא סדר ראה סי' י' : שמעוני ופגעו וכו' מיד הלכו · משמע שלאחר שאמר ופגעו לי מינו אותו שתחלה כתיב וידבר אל בני חת ואח"כ שמעוני ופגעו לי בעפרון הרי שעפרון לא היה שם ואח"כ כתיב ועפרון יושב בתוך בני חת אחר שדיבר עמהם אברהם הודותיו · וכמ"ש שם בב"ר שלא יהא בר נש רב זבין מבר נש זעיר · וע"כ כתוב אחריו לכל באי שער עירו שנעשה העיר שלו שהיה השר ושער הוא מקום הקיבוץ והמשפט : אינו מוכרה לו · היינו מ"ש לא אדוני שהשיב שלא ימכור לו דאל"כ תיבת לא מיותר ואח"כ איך כתוב אחריו השדה נתתי לך מדה ע"ו ב' כתובים מכחישים בהכרח לדרוש ולהכריע ע"פ מדה פ'

יפה תואר

כין גמ"ח לצדקה שזה בממון ולעניים ולמתים · וזה גם לעשירים ולמתים · והלואה זו יראה שפעמים תדחה הצדקה מפני גמ"ח כגון מת מצוה שקבורתו דוחה מעשה הצדקה ופעמים ידחה גמ"ח מפני הצדקה שאם היה הולך להכנסת כלה וביקור חולים וכיוצא בו ופגע בעני שמבקש פרנסה יבטל בפרנסתו והביא מרודף צדקה וחסד דמשמע שהוא רדיף וטרוד אחריהם שדוחה זו מפני זו : אומרים להקב"ה למה אין אתה נוטל כו' · זה רק דרך מליצה להראות לו איך רחקו דרכיו מדרכי ה' · והדבק בארחות ה' איך צריך להרחיק מנשך ותרבית : ועושה אותו שקר · פי' הקב"ה גזר עליו שיתעשר בהיתר והוא בסכלותו גורם שיבוא לו העושר בגזל וחמס · וע"ז מייתי את הכתוב חרשתם רשע עולתה קצרתם כי [illegible]

ידי משה

בלא דברים דהיינו בלא רבית ואתם לוה לאחד מחבירו ומבקש לבולעו ברבית : שהי' תלוי ברפיון · פי' ע"פ הסברת הי' ברפיון דהיינו במבול כי הארץ לא רצתה לקלוט אותו לפי שנתקללה הארץ ע"י כדכתיב ארור האדמה בעבורך אשר פצתה וגו' לפיכך לא היה לו קבורה אלא נטבע במבול · א"נ י"ל שהיה מדה כנגד מדה לפי שהוא לא נתן קבורה להבל כדאי' שנתכנסו חיות ועופות וקברו את הבל

[illegible]

אתה עושה אנו מעבירין אותך מן אסטרטיגוס שלך מיד עמד אברהם ושקל לו · אמר ר' חמא [א] כל שקל האמור בתורה סלעים · ובנביאים ליטרין · ובכתובים קנטרין · א"ר יהודה בן פזי הוץ משקלי עפרון שהיו קנטרין · מה היה אמר עפרון לאברהם אם אתה נותן לי ד' מאות שקל כסף מן סחורת ביתך אתה נותנה לי וע"י שהכנים עין רעה בממונו של אברהם חסרו הכתוב וי"ו הוי ולא ידע כי חסר יבואנו · האיש שעינו רעה חסרו הכתוב וי"ו ולא עוד אלא שלא נקראת המערה לשמו אלא לשמן של בני חת שנא' (בראשית מט) אשר קנה אברהם מאת בני חת מעפרון אינו אומר אלא מאת בני חת · ד"א נבהל להון זה עשו בשעה שמת יצחק באו יעקב ועשו וחלקו את הכל [ב] אמר יעקב רשע זה עתיד הוא ליכנס הוא ובניו למערת המכפלה ויהא לו חלק ודירה עם הצדיקים הקבורים בתוכה · מיד עמד ונטל את כל הממון שהיה בידו ועשה אותו כרי ואמר לעשו אחי חלק שיש לך במערה זו תרצה או הכסף והזהב הזה · באותה שעה אמר עשו הרי זה בית קבורה מצוי בכל מקום ובשביל קבר אחד שיש לי במערה אני מאבד כל הממון הזה מיד עמד ונטל כל אותו הממון ונתן לו חלקו · הוא שיעקב אומר ליוסף (בראשית נ) בקברי אשר כריתי לי קניתי אין כתיב כאן אלא כריתי אמר להן כרי של דנרין נתתי לעשו · הוי ולא ידע כי חסר יבואנו (נב) ומהו חסר שלא נכנס במערת המכפלה · ד"א נבהל להון (נג) [ג] זה השואל שהיתה עינו צרה לשכור שתי פרות כאחת והוא שואל אחת ושוכר אחת וע"י שלא שכר אלא אחת אם מתה או נשברה הוא משלם · אם שכר ומתה אמרה תורה אם שכיר הוא בא בשכרו · הוי נבהל להון איש רע עין שהיתה עינו רעה לשכור מתוך כך ולא ידע כי חסר יבואנו · הוא שכתוב בעליו אין עמו שלם ישלם · ד"א נבהל להון [ד] א"ר לוי זה שאינו מוציא מעשרותיו כראוי · מעשה באדם אחד שהיה מוציא מעשרותיו כראוי והיה לו שדה אחת והיתה עושה אלף מדות ומוציא ממנה מאה מדות למעשר ומן המותר היה מתפרנס הוא ובני ביתו · בשעת פטירתו קרא לבנו ואמר לו · בני תן דעתך על שדה זו כך וכך מדות היא עושה · כך וכך מדות למעשר וממנה הייתי מתפרנס כל ימי · כשנפטר מן העולם שנה ראשונה זרע אותה הבן עשתה אלף מדות והוציא ממנו, מאה למעשר · שנה שניה נכנס בו עין רעה פיחת עשרה ופיחתה היא מאה · וכן שלישית וכן רביעית וכן חמישית עד שעמדה על מעשרותיה כיון שראו קרוביו כך · עמדו ולבשו לבנים ונתעטפו לבנים ונכנסו אצלו · אמר להן לא באתם אלא לשמוח עלי · אמרו לו ח"ו לא באנו אלא לשמוח עמך · לשעבר היית בעל הבית והקב"ה כהן (יז) ועכשיו נעשית כהן והקב"ה בעל הבית · הוי ולא ידע כי חסר יבואנו · ד"א נבהל להון · א"ר יצחק זה שהיה מלוה ברבית שהיתה עינו צרה להלוות לישראל בלא רבית ולא ידע כי חסר יבואנו כמו שכתוב (משלי כח) מרבה הונו בנשך ותרבית לחונן דלים יקבצנו ואיזה חונן דלים זה עשו · [ה] וכי עשו חונן דלים הוא והלא עושק דלים הוא · אלא כגון הגמונים ודוכסים ואפרכין שהן יוצאין לעיירות וגחלין ובוזזין וכשהם חוזרין אומרים הביאו לנו עניים ונפרנסם · [ו] והמשל הדיוט אומר מנאפת בתפוחים וחולקת לחולין · ד"א מהו לחונן דלים יקבצנו שכל מה שמלכות בבל מכנסת בעוה"ז הקב"ה נותנו לישראל לעתיד לבא שנאמר (ישעיה כג) והיה סחרה ואתננה קודש לה' · ד"א אם כסף תלוה את עמי אמר הקב"ה אם כסף תלוה ולא תקח ממנו רבית את עמי מה אני איני מוט לעולם אף אתה אין אתה מוט לעולם שנאמר (תהלים טו) כספו לא נתן בנשך וכתיב (שם) עושה אלה לא ימוט לעולם:

פרשה לב א הנה אנכי שולח מלאך הה"ד (שם פב) אני

אמרתי אלהים אתם אלו המתינו ישראל למשה ולא היו עושים אותו מעשה לא היתה גליות ולא מלאך המות שולט בהן · וכה"א (שמות לב) והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות (א) [ז] מהו חרות ר' יהודה ור' נחמיה · ר' יהודה אומר חירו' מן גליות · ור' נחמיה אומר חירות ממלאך המות · בשעה שאמרו ישראל כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע אמר הקב"ה אדם הראשון צויתיו מצוה אחת כדי שיקיימנה והשויתיו למלאכי השרת (א) שנא' (בראשית ג) הן האדם היה כאחד ממנו · אלו שהן עושין ומקיימין (ב) תרי"ג מצות חוץ מן הכללים ומן הפרטים ומן הדקדוקים · אינו

מסורת המדרש א בכורות דף נ' · ירושלמי קידושין פרק א' ריש הלכה ג' · בראשית רבה פרשה נ"ח · רות רבה פרשה ז' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא י"א כל הענין · פסיקתא רבתי פיסקא א' סימן ד' · תנחומא סדר ויחי סימן ד' · וסדר בהר סימן א' וסדר ראה סימן י' · ילקוט סדר חיי שרה רמז ק"ג · ילקוט משלי רמז תתקס"ב · ב בראשית רבה פרשה ק' · פסיקתא רבתי פיסקא א' · פדר"א פרק ל"ט · ג פסיקתא דרב כהנא פיסקא י"א כל הענין · וע' בהערות ותקונים · ד תנחומא ראה סימן י' כל הענין · ילקוט ראה רמז תתצ"ב · ילקוט משלי רמז תתקס"ב · ה ילקוט משלי רמז תתקס"א · ו ויקרא רבה פרשה ג' · קהלת רבה פרשה ד' וש"נ · ז שיר השירים רבה פרשה ד' וש"נ ·

חדושי הרש"ש

(יז) ועכשיו נעשית כהן · לכאורה מע"ר ניתן ללוי · וי"ל דאתיא כראב"ע ביבמות (פו) דאמר אף לכהן · וגם לר"ע שם דאמר ללוי דוקא מ"מ כהן עצמו א"ל לתת המעשר ללוי למש"כ הרמב"ם בפ"א מהל' מעשר ה"ד והוא מהספרי פ' קרח סי' קכ"א ודברי הכ"מ שם תמוהים ע"ש : (א) שנאמר הן האדם היה כאחד ממנו · ר"ל היה קודם שחטא וכדאיתא לעיל שם במדרש : (ב) תרי"ג ות

חדושי הרד"ל

מעבירין אותך מן אסטרטיגוס שלך · אפשר דרש ישב כתיב שאותו היום נתיישב ע"י המכירה שאלמלא לא מכר לא היה מתיישב (גם י"ל לא אדוני · דרש לא אדון היה אם לא תשמעני) : (נב) ומהו חסר שלא נכנס במערת המכפלה · אפשר ירמוז למ"ש בפר"א פל"ט בראשו נפלה וזהו חסר יבואנו לשם (ובספ"ק דסוטה אמרו עיניו נקרו · ובמש"ש בגאור לפר"א ע"ש במ"ד) : (נג) זה השואל שהיתה עינו צרה כו' · תנחומא פ' ראה :

(א) מהו חרות ר"י ור"נ כו' · ויקרא רבה פי"ח · ובמ"ר פט"ז ושה"ר פ"ד פ"ח (ושם איתא עוד דעה שלישית ורבנן אמרי מן היסורין) :

פירוש מהרז"ו

שאחר שאמר לא אדוני אמרו לו שא"כ יורידוהו וכל"ל שלא העלוהו רק בעבור זה והוכרח להודות עד שאמר שיתן בחנם וזהו מ"ש לעיני בני עמי נתתיה לך · לא מרצוני וע"כ השתחוה אברהם לעם הארץ לבני חת ולא לעפרון : כל שקל · בכורות (דף נ') וזה הגי' כל כסף האמור בתורה סתם ע' ב"ר שם : מה היא · כוונתו על מ"ש ארץ ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה היא ואחר כך כתוב וישמע אברהם וגו' את הכסף אשר דבר באזני בני חת ארבע מאות שקל כסף עובר לסוחר הרי מפורש שכך דיבר עפרון תחלה כשאמר לו מה היא : חסרו הכתוב וי"ו · בפסוק וישקל אברהם לעפרון וח' פעמים כתוב בפרשה עפרון ז' מלאים וזה חסר לרמוז שחסרו הש"י הרבה בגופו וממונו : אשר קנה אברהם מאת בני חת · היינו מ"ש בראשית מ"ט ל"ב מקנה השדה והמערה אשר בו מאת בני חת · ומ"ש אשר קנה אברהם הוא מפסוק ל' שם אשר קנה אברהם את השדה מאת עפרון החתי · וכן הוא ביפ"ת והרבה לפלפל בזה ע"ש · וכאשר שבתי עוד הפעם לעיין ולחפש בזה האיר הש"י עיני בפסוק בראשית כ"ה י' השדה אשר קנה אברהם מאת בני חת הרי מפורש יותר מכל הפסוקים הנ"ל : עתיד ליכנס וכו' · וזה אסור לעשות וכמ"ש בסנהדרין (דף מ"ז א') מפסוק שהגל אלישע ויהי הם קוברים איש ויגע האיש בעצמות אלישע ויחי ויקם על רגליו · ובמדרש קהלת פסוק ראיתי רשעים קבורים מדרש תהלים סוף מזמור כ"ו מפסוק אל תאסוף עם חטאים נפשי ומ"ש ויהיה לו חלק כמ"ש מ"ב כ"ג י"ח ועי' ב"ר פל"ח ס"ח : קבר אחד שיש לי · וכבר נקברו שם אדם וחוה אברהם ושרה יצחק ורבקה ולאה ולא נשאר אלא מקום לקבר אחד שע"כ נקראת קרית ארבע כמ"ש ב"ר פנ"ח ס"ד · ומ"ש תחלה הוא ובניו נכנסים פי' שיהיה להם דריסת רגל שם : כרי של דינרין · ע"ש מדה ממעל בלשון משנה : זה השואל · גם זה בתנחומא ראה ס"י : לשכור שתי פרות · בא לבאר מ"ש וכי ישאל איש מעם רעהו ונשבר או מת וגו' אם בעליו עמו לא ישלם · ואם שכיר הוא בא בשכרו פי' אם שכיר הוא השואל הזה וע"כ תפס המדרש שתי פרות : לשמוח עלי · על אידי ונרתי · ובתנחומא ראה הגירסא לשמוח על אותו איש שנדוהו : לשמוח עמך · בשמחך שנתעלית למעלת הכהן וכהן להו דוקא אלא לוי שנטל מעשר ולאחר שקנסו הלוים גם הכהן היה נוטל מעשר : זה שהיה מלוה ברבית · לעיל פ' זו סי' י"א עי' מש"ש ואגב דרשה זו הביא כל המאמר : את עמי · הרי עמהם מדבר ואיך אמר את עמי ע"כ דורש אל תקרי את עמי אלא את עמי ועושה כמוני כדלעיל פרשה זו בסי' ע"ו ע"כ תהיה כמוני :

פרשה לב סי' א ההי"ד אני אמרתי · וס"ד ובני עליון כולכם אכן כאדם תמותון וכאחד השרים תפולו · וע' עבודת כוכבים (דף ה') הובא ילקוט תהלים פ"ב לקמן פר' זו ס"ז ויק"ר פ' י"א ס"א ושם פ' י"ח ס"ב במ"ר פ"ז ס"ד פ"ט סי' כ"ד ד"ר ס"פ ז' : אלו המתינו ישראל · כי לפי פשט הכתוב שמדבר בשופטים רשעים כמ"ש עד מתי תשפטו עול וגו' איך אומר אלהים אתם וגו' ובהכרח ע"פ מדה כ' שמדבר על כלל ישראל אחר מתן תורה : מהו חרות · עי' לקמן פמ"א ריש ס"ז וש"נ ומבואר : כללים ופרטים ודקדוקים · שמלמדים על כל מצות הוספות דינים הרבה ע"פ מדות ודקדוקים פי' תורה שבע"פ שתלוי על דקדוקי תורה שבכתב ועי' ת"כ ריש בהר סיני ובסוף

מתנות כהונה

[הכי גרסינן מן סחורת ביתך אתה נותנה לי] : חסרו הכתוב וי"ו · שכל עפרון שבפרשה מלא וי"ו חוץ מזה וישקול אברהם לעפרן : מן סחורת ביתך · כלומר מן הסחורה הפחות שבביתך אתה נותנה ואינו ניכר ונחשב למאומה : [כרי של דנרין גרס] : ושוכר אחת גרס : אם מתה · פרה השאולה מפני שהשואל חייב באונסין : אם שכרה · אם היה שוכר אותה פרה שמשאל אם היתה מתה היה פטור שנאמר אם שכיר כו' : [ה"ג שהיה מוציא מעשרותיו כראוי והיה] : לשמוח עלי · על רוע מזלי : ועכשיו נעשית כהן כו' · שהקב"ה נתן לך מעשר ממה שהיתה רגילה לעשות : וכי עשו חונן דלים · פי' כל זה בפרק איזהו נשך : ולא תקח ממנו רבית את עמי · אתה תהיה עמדי ואת עמי קרי ביה את עמי :

פרשה לב אותו מעשה · מעשה עגל :

שנחלו

ידי משה

הכל לכך לא סי' לו ג"כ קבורה : מה היה אמר עפרון וכו' · פי' שהוקשה לנס היאך אמר תוך מעפרון הם קנטרים הלא אמרת שכל שקלים בתורה הם סלעים וכאן כתיב עובר לסוחר ולמה יהיה קנטרין ופירץ מה ששקל לו לא היה כסף אלא סחורה ולפ"ז יפי' פי' עובר שתתן לי סחורה וסחורה בוקלים במשקל קנטרין אבל שאר שקלים הכתוב בתורה הוא כסף והוא סלעים ולפ"ז יהיה דברי המדרש מה היה פי' מה היה זה שמשקל שאמרת שהי' קנטרין והיה מאחר שקלים שבתורה שהם סלעים ומשני סחורת היה כנ"ל ודו"ק :

מהו חרות ר"י ור"נ · פי' מדסול"ל חקוק על הלוחות א"כ הוי ליה למימר חקוק בלוחות ולא על אלא על

יפה תואר

שנאמר אשר קנה אברהם מאת בני חת · נקט בלשון זה לקצר כאלו כתיב הכי · כי כן דרך רז"ל לקצר נגון הכתוב וכמו שאמרו בגמ' ונתן הכסף וקם לו וכיוצא בזה · והא דלא הביא את הכתוב כתמונתו מקנה השדה והמערה אשר בו מאת בני חת (בראשית מ"ט לב) וגם קשה הלא לפני זה כת כ אשר קנה אברהם את השדה מאת עפרן החתי · י"ל כי בראשונה מספר המעשה כפי מה שהיה וכפי מה שכתוב בשטר על שם עפרן אשר הוא היה המוכר · ורק ממה שכתוב באחרונה מאת בני חת מוכיח כי שמערה נקראת רק על שם בני חת · וזה שאמר אשר קנה אברהם להורות לנו כי גם בראשונה בספרו מקניית אברהם ומזכיר שם עפרון · הוה כאלו כתיב בני חת אשר על שמם נקראת באחרונה : ועשה אותו כרי כדי להשביע עינו בראייתו · כי העין רואה והלב חומד · והנה שלשה הדרכות רע עין על קין עפרון ועשו נראה משום דשלש הוראות יש לרע עין · האחת הוא הכילות וזה השפך מן טוב עין ועין יפה · השניה היא קנאה ותאוה להזיק את רעו בעיניו יען כי יש לו כסף וכמו עין רעה של בלעם · והשלישית היא מתלה וסתירים כאלו עם עיניו מראות היטב את הדבר · ובנגד הוראה הראשונה דורש על קין שהיתה עינו צרה ולא חפץ כי אחיו יגור באהלו · ולהוראה השניה דורש רע עין על עפרון שנתקנא בממון אברהם ותאב בהפסדו וכמ"ש בב"ר · ובנגד הוראה השלישית דורש על עשו שטח עיניו מראות את האחרים אשר באה לו בשביל שנתן עיניו בכרי של זהב · ולשלש הוראות אלו דורש [illegible] · כנגד הוראה הראשונה מביא מה שבא לו מהכילות כי שאל אחת ולא שכר את שתי הפרות · וכנגד הוראה השלישית הביא מהמעשרות שטח עיניו מראות מה שאבד את ברכתו ע"י שלא עיניו במעשרות ולא היטיב לראות כי בגלל המעשרות תבוא לו הברכה · וכנגד הוראה השניה הביא מהמלוה ברבית שלע"ש שהוא אינו מפסיד באלוה בלא רבית עינו רעה בחבירו בלא יהנה ממנו וע' היטב : אין אתה מוט לעולם · וזה מדה כנגד מדה כיון החזיק ידי העני וראה שלא ימוט לכן יברכהו ד' ג"כ שלא ימוט לעולם :

הנה אנכי שולח מלאך כו' · דעת בעל אגדה זו כי כאן נתבשרו שעתידין לחטוא ושכינה אומרת להם כי לא אעלה בקרבך וכמ"ש רש"י ז"ל בחומש · ומה שלא התפלל משה עתה על זה ולאמר אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה ונעתר לו ה' כי המתין לעת הצורך · כשיטעו ישראל מתפלל שיתפלל לצורך השעה · והמדרש מביא ראיה לזה מהכתוב אני אמרתי אלהים אתם כי לפני החטא היו במעלה גבוהה וע"ע מ"ש בסוף הפרשה הזה : מהו חרות כו' · בעל נחלת אבות כתב דדרשי מדכתיב חרות ולא חקוק · ומהרי"ש ז"ל אמר שדרשו מדכתיב חרות על הלוחות ולא כתיב חרות בלוחות · ולכן אמר לשון חירות ויתפרש על כמו בשביל כי בשביל הלוחות זכו לחירות · אבל על זה יקשה שלא אמינו כתבה על לוח ועל ספר חקה · כתבם על לוח לבך · ונראה דקי"ל כיון דכתב הי' מפולש ועבר לעבר ויכן אמרינן מ"ם וסמ"ך בלוחות בנס היו עומדין לא הוי"ל אלא בלוחות או בתוך הלוחות : חירות ממלאך המות · הוא בא להוסיף כי מלבד הגליות היו חפשים גם ממה"מ · וכמו שדורש מן אכן כאדם תמותון ית"לין סובר כי המיתה נכתב אי אפשר וכמו דאיתא בפ"ק דע"ז על הכתוב מי יתן והיה לבבם זה ליראה אותי וע"ש היטב בגמ' : מצוה אחת · קשה דהא דרשו מהכתוב ויצו ה' אלהים על האדם שצוהו על שש מצות : שנאמר הן האדם היה · כאחד ממנו · ע' בב"ר שכ"ל : תרי"ג מצות · אע"ג דכמה מצות תלויות בזמנים כמו יבום וחליצה ואם לא עשו איך קיימו התרי"ג מצות י"ל כי תלמוד

דין שיהיו הן חיין וקיימין לעולם · (ג) (ב) וכה"א (במדבר כא) וממתנה נחליאל שנחלו מהקב"ה שיהיו חיים וקיימין לעולם · (ד) כיון שאמרו אלה אלהיך ישראל (ג) בא מות עליהן אמר הקב"ה בשיטתו של אדם הראשון הלכתם שלא עמד (ד) בנסיונו א ג' שעות ובתשע שעות נקנסה עליו מיתה אני אמרתי אלהים אתם והלכתם אחר מדותיו של אדה"ר אכן כאדם תמותון · מהו וכאחד השרים תפולו · אמר רבי יהודה או כאדם או כחוה · ד"א וכאחד השרים תפולו · א"ר פנחס הכהן ב"ר חמא אמר להם הקב"ה הפלתם עצמכם · לשעבר הייתם משתמשים ע"י רוה"ק עכשיו אין אתם משתמשים אלא ע"י מלאך הוי הנה אנכי שולח מלאך לפניך : ב ד"א הנה אנכי שולח מלאך לפניך · הה"ד (ירמיה ג) ב ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים · מהו אשיתך · אמר הקב"ה משעה שעמדתם בסיני וקבלתם את התורה וכתבתי שאני אוהב אתכם שנאמר (דברים ז) כי מאהבת ה' אתכם · ואחר שאהבתי אתכם היאך אני יכול לשנוא אתכם איך אשיתך בבני' · ואין אשיתך אלא שנאה שנא' (בראשית ג) ואיבה אשית · ד"א איך אשיתך בבנים · ר' יהושע אומר (ה) חייבתם עצמכם כדכתיב (שמות כא) ככל אשר יושת עליו · ור' ברכיה אמר ביירתם עצמכם כדכתיב (ישעיה ה) שמיר ושית : (ירמיה ג) ואתן לך ארץ חמדה · למה נקראת חמדה שבהמ"ק נתון בתוכה · הה"ד (תהלים סח) ההר חמד אלהים לשבתו · ד"א ארץ חמדה (ה) ג שחמדו לה כל המלכים · שבין העי ובין יריחו אינו אלא ג' מילין לזו מלך ולזו מלך · ד"א ארץ חמדה · רבנין אמרי ארץ שנחמדו לה אבות העולם · (ו) (ו) אברהם שנאמר (בראשית יב) לך לך מארצך · (ז) יצחק (שם כו) גור בארץ הזאת · (ח) יעקב (שם מז) ונשאתני ממצרים · ד ולמה הם מתחמדים לה · אמר רשב"ל מפני שהם חיים תחלה לימות המשיח · ומהו נחלת צבי · למה הוא מושלה לצבי ה מה הצבי משאדם מפשיטו אין עורו מחזיק את בשרו כך בשעה שזכו ישראל אין ארץ ישראל מחזקת פירותיה · ד"א מה צבי זה (ט) קל לאכול כך א"י פירותיה קלין לאכול · ורבנין אמרי (ז) מה צבי זה רגליו קלין יותר מכל בהמה ומן החיה כך א"י ממהרת לבשל פירותיה יותר מכל הארצות · וכל כך למה אמר להם הקב"ה לישראל כדי שיהא שמי מיוחד עליכם (ירמיה ג) ואומר אבי תקראי לי (ח) ומאחרי לא תשובי · אתם לא עשיתם כן אלא (שם) אכן בגדה אשה מרעה · רבנן אמרי מאישה אין כתיב כאן אלא מרעה מה אשה זו אינה יכולה למרוד בבעלה אלא ברעה היא יכולה לכפור בו · למה שאין ביניהן גמיסקין · כך אמר הקב"ה לישראל לא עשיתוני כבעל אלא כרע כשם שהאשה בוגדה ברעה כך בגדתם בי בית ישראל · א"ר יהודה ב"ר סימון הלואי כאשה ברעה שכל זמן שהוא נותן לה שכר היא נשמעת לו פסק הימנה שכר אומרת לו כלום הייתי משועבדת לך אלא בשביל השכר · כך אמר הקב"ה לישראל כלום הסרתי אתכם עד שכפרתם בי הוי אכן בגדה אשה מרעה · ד"א הנה אנכי שולח מלאך · אמר הקב"ה לישראל (י) אלו זכיתם אני בעצמי נעשיתי לכם שליח כדרך שעשיתי לכם במדבר שנאמר (שמות יג) וה' הולך לפניהם יומם : ועכשיו שלא זכיתם הריני מוסר אתכם לשליח שנאמר הנה אנכי שולח מלאך : ג ואימתי נמסרו לשליח בשעה שעבדו עבודת כוכבים מנין (ט) שכן אמר הקב"ה למשה לך נחה את העם אמר משה אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה · ועוד אמר משה רבון העולם (יא) מה בינינו לבין עובדי כוכבים לנו נביאים ולהם נביאים לנו שר ולהם שר · א"ר לוי שתי מדות טובות בטל הקב"ה מעובדי כוכבים שלא יעמדו עליהם נביאים ושלא ימסרו ישראל לשר כל ימי משה · כיון שמת משה (יב) חזר אותו השר למקומו שכן יהושע ראהו שנאמר (יהושע ה) ויהי בהיות יהושע ביריחו · ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי

מסורת המדרש א עיין סנהדרין דף ל"ח · ב"ר סוף פי"ח · ויק"ר ריש פכ"ט · מדרש תהלים מזמור נ"ב · תנחומא שמיני סימן ח' · פדר"א פרק י"א · פסיקתא רבתי פיסקא מ"ו · ילקוט בראשית רמז ע"ו · ע"ש בכל המקומות · ב תנחומא כאן סימן י"ז כל הענין · ועי' תנחומא קדושים סימן י"ב · ובילקוט ירמיה רמז ר"ע · ג בראשית רבה פנ"ג · וסוף פרשה פ"ה · פסה"ר פ"ח פסוק י"א · תנחומא ראה סימן ח' · ספרי עקב פיסקא ל"ז · ילקוט ויצא רמז קמ"ה · ילקוט יהושע רמז י"ח · ילקוט ירמיה רמז רע"א · כל הענין · ד עיין כתובות דף קי"א · ירושלמי כלאים פרק ט' · וירושלמי כתובות פרק י"ב הלכה ג' · ב"ר פע"ד ופ' נ"ו · תנחומא ויחי סימן ג' · פסיקתא רבתי פיסקא א' סימן ד' · ילקוט ויצא רמז ק"ל · ילקוט תהלים רמז תתפ"ח · ועי' ילקוט ישעיה רמז שע"ו · ה עיין כתובות דף קי"ב ·

חדושי הרד"ל

(ב) וכה"א וממתנה נחליאל ומנחליאל במות שנחלו מהקב"ה כו' · עמ"כ · וז"ש אני אמרתי אלהים אתם : (ג) בא מות דרש במות בא מות וע' תדא"ז פ"ד : (ד) בנסיונו שם שעות ובשם שעות נקנסה כו' כצ"ל ע"פ הב"ר סוף פרשה י"ח (והאי שב שעות שנקנס היא משעה שהכניסו לגן עדן ולא שהיתה בעה ששית ביום) : (ה) חייבתם עצמכם · מפורש בתנחומא כאן ובסוף פרשת קדושים אתלה הייתי מלמד עליכם סנגוריא וגרמתם לעצמכם לקטרג ולחייבכם : (ו) אברהם שנאמר לך לך כו' · ובילקוט ירמיה הגירסא שנאמר תנו לי אחוזת קבר : (ז) יצחק גור בארץ הזאת · בילקוט שם הרי הקדוש ב"ה מחבבה לפני יצחק : (ח) יעקב ונשאתני ממצרים · עיין שם בב"ר · ובתנחומא ראה סימן ה' מביא קרא דושבתי בשלום אל בית אבי : (ט) קל לאכול · בשלהי כתובות אמרינן שאין בשרו כך · וצ"ל דכאן כשנתבשל קאמר שהוא קל : (י) אלו זכיתם אני בעצמי נעשיתי לכם שליח כו' · זה מכוון למ"ש הרמב"ן במלאך דהכא הוא מלאך הגואל שנקראת כן השכינה וכדלקמן סוף הפרשה · וע' בזוהר כאן (קכ"ה·) וכפ' וירא (קי"ג:) : (יא) מה בינינו כו' · ז"ש ובמה יודע כו' ונפלינו כו' וכמ"ש פ"ק דברכות (ז'·) : (יב) חזר אותו השר כו' · לשון זה משמע שהוא זה השר בעצמו ושלא כמ"ש הרמב"ן שבימי יהושע היה גבריאל (ובב"ר פנ"ו משמע שהוא המלאך שנראה עם השכינה תמיד שנראה לעיל פ"ב שהוא

חדושי הרש"ש

מצות תוך מן הכללים ומה"פ כו' · עי' בשרשי הרמב"ם לס' המצות ותבין : (ג) וכן פוח אומר וממתנה נחליאל כו' · דפי' ממתנת התורה כדדרשו במדרש ס"פ חוקת ובעירובין (נ"ד א') וכדכתיב לקחת מתנות באדם וכדלקמן ר"פ ל"ג : (ד) כיון שאמרו אלה כו' בא מות כו' · מתפרש ע"פ שדרשו בשוח"ט מזמור פ' ומנחליאל במות משנתנו ע"ז בא עליהם מלאך המות : (ה) שחמדו לה כל המלכים כו' · עי' לעיל בב"ר ס"פ פ"ה ותבין : (ו) אברהם שנאמר לך לך · ר"ל וכתיב שם בענין שבנה מזבח על בשורת הארץ מכלל שהיתה חביבה עליו · וכן ביצחק כיון שבשרו שם הקב"ה ונתתי לזרעך את כל הארצות האל · מכלל שהיתה נחמדת לו : (ז) מה צבי זה רגליו קלין יותר מכל בהמה ומן החיה כו' · וכה"א קל ברגליו כאחד הצבים (שמואל ב ב) אך מצינו שגם אילה קלה ברגליה משוה רגלי כאילות (שם כב) ות"י משוי רגלי קלילן כאילתא · וכן יסדו לנו מתקני התפלה ורגלינו קלות כאילות · ולעיל בב"ר ס"פ צ"ט אמרו נפתלי אילה שלוחה זו בקעת גנוסר שהיא ממהרת את פירותיה כאיל ובשה"ר אמר לצבי או לעופר האילים : (ח) ומאחרי לא תשובי כו' · ר"ל שתהיו מהלכים אחרי ואני בעצמי מהלך לפניכם כו' כדאיתא לקמן בדרשת ר' יצחק · אתם לא עשיתם כן כו' לכן הנה אנכי שולח מלאך לפניך : (ט) שכן אמר הקב"ה למשה לך כו' · נ"ל וגו' והכוונה למ"ש שם הנה מלאכי ילך לפניך :

מתנות כהונה

ש.חלו מהקב"ה כו' · דרש נחליאל · נחלו כח אלהות להיות חיי עד כאלהים : ג' שעות [ובתשע שעות] · לא מצאתי במדרש תהלים · וגם בתנחומא ובילקוט לא גרס ליה ואמרינן בכל מקום בעשירי סרח ובאחד עשר נידון ובשנים עשר נטרד · ושלש שעות יש ליישב שר"ל שלא עמד שלש שעות בלווי שבשעה תשיעית נצטווה ולא היה עד כלות היום רק שלש שעות : אלא ע"י מלאך · וזהו כאחד השרים כלומר אחד מהשרים העליונים : ביירתם · לשון ריקות ושממון כד"א אם אוביר ולא אעביד : לך לך · אסיפא דפרשה קסמיך דכתיב ויצאו ללכת ארצה כנען : גור בארץ הזאת · ר"ל הרי שהקב"ה חיבבה בעיני יצחק ונתחבבה בעיניו שהרי כל ימיו לא יצא לו חוצה לה · ועיין בתנחומא : אין ארץ ישראל מחזקת פירותיה · בתנחומא מייתי לה מקרא דכתיב בישעיה ל' בליל חמיץ יאכלו אשר זורה ברחת ובמזרה בראשונה היו זורין ברחת ואח"כ במזרה מפני שהיה הדגן יותר מן התבן ואעפ"כ היה בתוך התבן פירות מניין שכן כתיב בליל חמיץ בלולים היו מן הפירות ע"כ : שאין ביניהם גמיסקין · פי' שטר כתובה · ועיין בערוך ערך גמס : עתה באתי · ודרשו

פירוש מהרז"ו

התוכחה ודו"ק : וממתנה נחליאל · התורה נקראת מתנה כמ"ש לעיל פ"ו ריש סי' ד' נחליאל נחלו מדות אל וכמ"ש ואתם הדבקים בה' חיים כולכם וזהו ובני עליון כולכם ועל שלא נמנעו שמות אלו מתנה ונחליאל ובמות בסדר מסעות ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל ונוטריקון : בא מות עליהם · רומז על מ"ש ומנחליאל במות נוטריקון בא מות ע' כל זה במ"ר ס"פ י"ט : שלש שעות · כמ"ש ויק"ר ריש פכ"ט בט' נצטווה בי' עבר בי"א נידון ולפי זה נ"ע כאן מ"ש שלש שעות ובתשע שעות וכו' · וע' לקמן פ' מ"א ס"ז ובב"ר סוף פרשה י"ח פי"ל שלא עמד בכיונן שם שעות ממ"ש ולא יתבוששו שלא היה מתון עד בא שם שעות וכן ישראל כי בושש בא שם ע"ש ותחלה אמר אני אמרתי אלהים אתם וגו' ואח"כ אמר אכן כאדם תמותון וגו' ולא פי' למה שמרומז במ"ש אכן כאדם על שעשיתם כאדם · וכמ"ש והמה כאדם עברו ברית ב"ר פ' י"ט ס"ע וש"נ תמותון כאדם : או כאדם או כחוה · שהיו דומים למלאכים כמ"ש הן האדם היה כאחד ממנו כמ"ש ב"ר פכ"א ריש ס"ה ומ"ש או כאדם או כחוה יתכן על שאצל אדם כתוב ובחוה כתיב והוא ימשל בך זכו יהיה נפילתם כאדם לא זכו כחוה : א"ל הקב"ה · דורש אני אמרתי אלהים אתם שהשמשו ברוה"ק של אלהים ומ"ש כאחד השרים תפולו איך מיחד הנפילה לשרים עליונים ע"כ דורש הפלתם עצמכם בזה שגזרתי עליכם שתהיו תחת אחד השרים העליונים · וסובר המדרש שפרשת הנה אנכי שולח מלאך היינו מ"ש שמות ל"ג ב' ושלחתי לפניך מלאך · וכתיב שם וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו וגו' וזה היה אחר חטא העגל וכאן דורש ע"פ מדה ל"ב וכמ"ש בסוף ס"ב בסמוך : ב ה"ד ואנכי אמרתי · וס"ד ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי ואומר אבי תקראי לי ומאחרי לא תשובי · תנחומא כאן הענין באריכות יותר ופי' ואנכי אמרתי כשאמרתי אנכי ה"א בסיני הייתי לכם כאב כמ"ש ואומר אבי תקראי לי ואתם כבנים ואיך אשיתך בבנים איך אשנא אתכם אחר שאהבתי אתכם כבנים · אך אני ה' לא שניתי שאין השינוי לשנאה ממני כ"א השנאתם עצמכם וכן הוא בהדיא בתנחומא כאן וזה ע"פ מדה ע' מחובר למ"ש אחריו אכן בגדה אשה מריעה כן בגדתם בי בית ישראל : חייבתם עצמכם · כדרך דרשה הנ"ל איך אחייב אתכם אחר נעשיתי אתכם כבנים : אם כופר יושת עליו · שחייבו אותו לשלם כופר וכאן פי' אלא חייבתם עצמיכם כי אכן בגדה כנ"ל וכן אצל ביירתם עצמכם אני אמרתי איך אבייר אתכם אלא וכו' : ההר חמד · כמ"ש ב"ר ריש פנ"ט לדעת ר"ע · ועי' במ"ר פ"א ס"ח ומ"ש : שחמדו לה כו' · עי' ב"ר פ' פ"ה סי' י"ד ותנחומא סדר ראה ס"ח : לך לך מארצך · וס"ד אל הארץ אשר אראך וכמ"ש ב"ר פנ"ט ס"ט כדי לחבבה בעיניו · ובתנחומא כאן הגיר' אברהם אמר תנו לי אחוזת קבר עמכם ואף הקב"ה מחבבה לפני יצחק גור בארץ הזאת ובתנחומא ראה הגירסא אברהם נתאווה לה במה אדע כי אירשנה יצחק וכו' יעקב ושבתי בשלום אל בית אבי : אמר רשב"ל · ב"ר פנ"ו ס"ו וברים פע"ד בקיצור וש"נ : אין א"י מחזקת פירותיה · כמ"ש וישן מפני חדש תוציאו : רגליו קלין · עי' כתובות (דף קי"ג) : שמי מיוחד עליכם · מאחר שקבלתם מלכות ויחוד שמי תהיו גם אתם מיוחדים וניכרים בכל דבר בארץ ובפירות : אינה יכולה למרוד · שיש ביניהם קשר כתובה וקידושין אף לגרשה אין בידה · אך מריעה יכולה למרוד בו שאין ביניהם קשר וישראל חשבו כמו מריע ופכתו הקשר והברית : הלואי כאשה מרעה · שבשעה שאינו מטיב לה אין זה בגידה אך אם מורדת בשעה שמטיב זהו בגידה גדולה : ד"א הנה אנכי שולח · מיותר ופ"ס וכנ"ל בגדה אשה מרעה אמר הקב"ה לישראל הנה אנכי שולח מלאך אלו זכיתם וכו' וכ"ה בתנחומא כאן · וכמ"ש בסוף סי' הקודם שפרשה זו נאמרה אחר מעשה העגל : ג ואימתי נמסרו לשליח · כמבואר בסימנים הקודמים שפרשה זו נאמרה אחר מעשה העגל : לך נחה את העם · וס"ד הנה מלאכי ילך לפניך · עוד שם לך עלה מזה וגו' ושלחתי לפניך מלאך וגו' כי עם קשה עורף אתה פן אכלך בדרך וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו וגו' (ראיה שכל זה היה אחר החטא) עוד שם ראה אתה אומר אלי העל את העם עד ויאמר אליו אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה והנה פסוק אם אין פניך רחוק מאד מפסוק לך נחה וגו' לך עלה וגו' אלא כוונתו לפסוק שאמר משה ראה אתה אומר אלי העל וגו' היינו הפסוקים לך נחה לך עלה הנ"ל שפסוק י"ג ועתה אם נא מצאתי חן מקומו לקמן אצל פסוק י"ט והנותי ורחמתי שזהו הודעת הדרכים כמ"ש לעיל פ"ב בס"א ופסוק י"ד אם אין פניך הולכים אחר פסוק ט"ו פני ילכו שתחלה ביקש ואח"כ הבטיחו שיעשה כן כמ"ש בהדיא לקמן פר' ז' ס"ח · ואח"כ פסוק אם אין פניך הולכים סמוך לפסוק העל את העם הזה ע"פ מדת ממעל ול"ת · דוק והתבונן בזה : לנו נביאים לנו וכו' · זהו מ"ש ונפלינו אני ועמך אני לענין הנבואה ועמך לענין השר : חזר אותו שר ·

יפה תואר

למוד והספק במצות אלו נחשבת לפם כאלו קיימו וכמו דאמרינן גבי זאת תורת העולה כל העוסק בתורת עולה כאלו מקריב עולה : שלש שעות · בב"ר פכ"א איתא שלא עמד בלווי אפי' שעה אחת וכן בפ' אחד דיני ממונות איתא תשיעית נצטוה עשירית סרח · וגם כאן אמר ובתשע שעות נקנסה עליו מיתה והתם קאמר בי"א נידון וע"ע בב"ר פי"ח גבי ולא יתבוששו : אלא ע"י מלאך שהוא אחד מהשרים העליונים · ודיים וכאחד השרים כמו וכאחד השרים · וכמו שדרשו בפ"ג אל תאמר בשמים אלא כשמים · ובגמ' ויותר יעקב לבדו : למה נקראת חמדה · כי יש גם שאר ארצות יקרות ונחמדות וכדאיתא בב"ר פע"ד כגון צור ותכרותיה דתמן סגעלא וזולא · וגם כיון דתמן מקום על יושביו ועי' בב"ר פל"ד · שלא כל הארץ ואדרך חמודה היא ליושביהן · ומשני כי חמדו לה גם המלכים אשר מגנו בארצות המלאות כל טוב : אין עורו מחזיק את בשרו · שהעור מתכווץ אחר הפשטו כך ארץ ישראל מביאה פירות למרבה עד אפס מקום להצניען : קל לאכול · שדין אותו מספקו ואין בו צורה לגדלו או לקנותו בדמים יקרים כך א"י נותנת פירות בשופע בטורח מועט · אין לפרש קל לאכול להתעכל באיצטומכא שלא יזיקו כי בשר הצבי יותר גם מבשר בהמה וגם אין הלשון משמע כן : שתי מדות טובות כו' · ונרמזו שני הדברים אלו באמרו הלא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך · ופי' עמנו ולא שר · וגם שליכתו עמנו רמז לנבואה וכן אמרו בפ"ק דברכות בקש משה שכינה על ישראל שנאמר הלא בלכתך עמנו : כיון שמת משה · עפ"ש הרמב"ן על פסוק הנה אנכי שולח מלאך באגדה

ידי משה

על ר"ל בשביל מה שהיה חקוק על שלוחות ניתן לכם חירות זה עד כאן לשון יפ"ת · אבל קשה ושלא כתיב בקרא כתבם על לוח לבך אלא נראה דנפקא הואיל וקיי"ל מ"ם וסמ"ך בנס היו עומדים לפי שהיו

כך נאמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך: ד השמר מפניו · אמר הקב"ה לישראל הזהרו בשליח (יג) שאינו חוזר בשליחותי מדת הדין הוא (יד) אל תמר בו · לשעבר הוא אומר ממרים הייתם עם ה' והייתי מקבל מכם אבל עכשיו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם · ד"א אל המר בו · אל תמירוני בו ואל תעשוני תמורתו שמא תאמרו (טו) הואיל והוא השר שלנו לו אנחנו עובדים והוא נושא את פשעינו לאו אלא כי לא ישא לפשעכם · לא כמותי שכתוב בי (מיכה ז) נושא עון ועובר על פשע · אבל הוא לא ישא לפשעכם · ולא עוד אלא שאתם גורמים לו שישמט שמי מקרבו שנאמר כי שמי בקרבו · ד"א כי שמי בקרבו (טז) לפי שאין מלאכי השרת ניזונין אלא מזיו שכינה שנאמר (נחמיה ט) ואתה מחיה את כולם · מהו כך א"ר חגאי בשם ר' יצחק (יז) ואתה מחיה לכולהון · ולא עוד אלא (י) (יח) שהוא מתחייב על ידם · כי אם שמוע תשמע בקולו ועשית כל אשר אדבר · ידבר אין כתיב כאן אלא אדבר אם מקבלין אתם הימנו כאלו לי אתם מקבלים · אם עושים אתם כן ואיבתי את אויביך · הוי הנה אנכי שולח מלאך: ה ר' יצחק פתח (ירמיה ג) ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים אכן בגדה אשה מרעה · ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים · כל הנסים והגבורות שעשיתי לכם לא שתתנו שכרי אלא שתהיו מכבדים אותי כבנים וקוראים אותי אביכם ואומר אבי תקראי לי · ומה נסים עשיתי לבריה בעולם יותר מכם שעשיתי לכם שהייתם מהלכים אחרי ואני מהלך לפניכם ומאיר לכם שנא' (שמות יג) וה' הולך לפניהם יומם · ואומר אבי (יט) תקראי לי ואתם מה עשיתם אכן בגדה אשה מרעה מאישה אין כתיב כאן אלא מרעה למה אלא אדם שהוא נוטל אשה ועושה עמה ימים הרבה אפי' העני אשתו אינה כופרת בו אלא אומרת בשעה שהיה עשיר האכילני והלבישני ועכשיו שהעני איני כופרת בו ובשעה שהיא זונה אם נתן לה הרי היא מודה לו ואם לא נתן לה אינה מכרת אותו לכך נאמר אכן בגדה אשה מרעה · א ד"א הזונה בשעה שיש לה אוהב והוא מכבדה בחפץ היא מראתו לחברותיה ואומרת ראו כמה כבדני אוהבי ואתם בית ישראל לא עשיתם כן אלא עשיתי לכם נסים וגבורות שהיו ענני כבוד מקיפין אתכם והמן יורד והבאר עולה והשליו מצוי ולא קלסתם אותי ולא הייתם (כ) כזונה לקלס אתנן שנאמר (ירמיה ב) ולא אמרו איה ה' המעלה אותנו מארץ מצרים · אף אני כי לא אעלה בקרבך אלא מה אעשה הנה אנכי שולח מלאך: ו ד"א הנה אנכי שולח מלאך הה"ד (תהלים לד) חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם · ב עושה אדם מצוה אחת הקב"ה נותן לו מלאך אחד לשמרו שנאמר חונה מלאך ה' · עושה שתי מצות הקב"ה נותן לו שני מלאכים לשמרו שנאמר (שם צא) כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך · עשה הרבה מצות נותן לו הקב"ה חצי מחנהו שנא' (שם) יפול מצדך אלף ורבבה מימינך והוא חצי מחנהו שנאמר (שם סח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן: ז ד"א הנה אנכי שולח מלאך הה"ד (שם פב) אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם כשעמדו ישראל בסיני וקבלו את התורה אמר הקב"ה למלאך המות על כל עובדי כוכבים יש לך רשות בהם ועל אומה זו אין לך רשות בה שהם חלקי כשם שאני חי וקיים כך בני קיימין שנא' (דברים לב) בהנחל עליון גוים וכתיב (שם) כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו ולא רציתם אלא חבלתם מעשיכם ואמרתם לעגל אלה אלהיך ישראל ולכך (תהלים פב) אכן כאדם (כא) תמותון (יח) מה עובדי כוכבים משתמשים בשרים אף אתם כן שנאמר הנה אנכי שולח מלאך · וכן אתה מוצא ג שהראה הקב"ה ליעקב שרי כל מלכות ומלכות שנאמר (בראשית כח) ויחלום והנה סולם מוצב ארצה הראה לו כמה אומות וכמה איפרכין וכמה שילטונין עומדים מכל מלכות ומלכות וכשם שהראה לו אותן עומדים כך הראה לו אותן נופלין שנאמר והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו · אמר לו הקב"ה עלה אף אתה אמר לו יעקב מתירא אני שמא ארד כשם שירדו אלו · א"ל הקב"ה אל תתירא כשם שאיני יורד מגדולתי כך לא אתה ולא בניך יורדים מגדולתם שנאמר והנה ה' נצב עליו אימתי בשעה שהם עושים רצוני · ובשעה שאמרתם אלה אלהיך ישראל ועזבתם אותי והלכתם בדרכי עובדי כוכבים מה עובדי כוכבים בשרים אף אתם בשרים שנאמר הנה אנכי שולח מלאך: ח א"ל משה מלאך אתה משלח עמי כך היו התנאים לא אמרת (שמות ג) וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההיא ועתה אתה אומר הנה אנכי שולח מלאך לפניך אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה · א"ל כי לא אעלה בקרבך אמר משה הרי אמרת מלאך ואני אומר אם אין

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן י"ז · ילקוט ירמיה רמז רע"ח · ב במדבר רבה פרשה י"ב · תנחומא כאן סימן י"ט · וסדר ויצא סימן ג' · וסדר ויקהל סימן ח' · מדרש תהלים מזמור צ"א ·
ג ויקרא רבה פרשה כ"ט · פסיקתא דרב כהנא פיסקא כ"ג · תנחומא סדר ויצא סימן ג' · ילקוט סדר ויצא רמז קכ"ח · ילקוט ירמיה רמז ש"ב ·

חדושי הרש"ש

(י) שהוא מתחייב ע"י · כמו שאמרו בב"ר פנ"ו כשם שנפרעים מן העובד כך נפרעים מן הנעבד · וכן בתלק (נ"ג א) ודניאל אמר כו' דלא לקיים בי פסילי אלהיהם תשרפון באש : (יח) מה מוצא ומדין משתמשים

פכ"א וע' פסיקתא דאת קרבני לחמי : (יח) שהוא מתחייב ע"י · כמ"ש בחגיגה (טו') אפיקוהו למט"ט מחיוהו ס' פולסי כו' : (יט) תקראי לי ומאחרי לא תשובי · שהיה מהלך לפניכם ולא תצטרכו לשוב אכן בגדה כו' שבגדתם בי. לכן הנה אנכי שולח מלאך כדמפורש : (כ) כזונה לקלס אתנן (יחזקאל טז) : (כא) תמותון ובאחד השרים תפולו מה כו' משתמשים כו' כצ"ל. ועיל בפרשה ז :

חדושי הרד"ל

מיכאל ע"ש בשני המקומות) : (יג) שאינו חוזר בשליחותו כצ"ל · וכ"ה ברמב"ן וע' תנחומא : (יד) אל תמר בו מדה"ד. הוא לשעבר כו' כצ"ל : (טו) הואיל והוא השר שלנו · כמ"ש (דניאל י') מיכאל שרכם : (טז) שאין מלה"ש ניזונין אלא כו' · ע"ל פמ"ז : (יז) ואתה מחיה לכולהין · בב"ר

פירוש מהרז"ו

פי' שכבר בא בימי משה אלא שדחאו ולא קיבל אותו כמ"ש בראשית רבה פר' נ"ז ס"ג באריכות : ד הזהרו בשליח · שהאדון יכול לוותר ולא השליח שצריך לשמור כפי שמסר לו רבו וזהו מדת הדין הוא : לשעבר הוא אומר ממרים · הנה פסוק ממרים הייתם במשנה תורה בסוף ארבעים שנה ופסוק אל תמר היה אחר מעשה העגל בשנה הראשונה אך הכוונה על שכתוב ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם · היינו כשבא להם במצרים כתוב ולא שמעו אל משה שעל זה אמר ביחזקאל כ' וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי כמ"ש לעיל סוף פ"ו · ובתהלים ק"ו וימרו על ים בים סוף · ובענין המן כתוב ביחזקאל שם וימרו בי בית ישראל במדבר וכתוב שם ואעש למען שמי לבלתי החל ונשא לפשעם · אבל המלאך לא ישא לפשעכם · וזהו אל תמר בו כמו שהייתם ממרים בי כי לא ישא לפשעכם כמו שהייתי אני נושא ע"פ מדה ט' וממעל וי"ו : אל תמרוני בו · לעבוד אותו במקומי ותחתי ואל העבוני המורהו להשוות האדון לעבדו וזהו שהם אל המר לא בי בו ולא בו בי · (ובזה יתכן ליישב דברי הגמרא סנהדרין (ל"ח ב') ודו"ק) : שישמט שמי מקרבו · כי כפי מה שכתוב כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו א"כ היה ראוי שישא לפשעים כשם ה' אשר בקרבו ואיזה טעם הוא ע"כ הוא דורש ע"פ מדה ט' שזה טעם על ר"ל אל המר בו שאם תמרו בו אז אין שמי בקרבו כאלו הוא מרד בי : ניזונים אלא מזיו · לקמן פמ"ז סוף ס"ה וריש ס"ז במ"ר פכ"א סי' ע"ז : מהו כך · במ"ש ואתה מחיה את כולם משמע שאתו והוא מחיה אותם כמ"ש אני אמית ואחיה ע"כ דורש מחיה מלשון מחיה ומזון ובמ"ש ד"ה ב' י"ב ויפלו הכושים לאין להם מחיה פי' מזונות והנה השתחוים נזונים ממזונות גשמיים אלא דמ"ם ואתה מחיה שייך לס"ד וצבא השמים לך משתחוים · ובמ"ר פכ"א סי' ע"ז גם מביא ראיה מפסוק באור פני מלך חיים שמחייתם מאור פניו ית"ש. ע"י שמו אשר בקרבו ובפסיקתא ריש פפ"ז שני אמוראים מר דורש מפסוק זה ומר מפסוק זה : ולא עוד אלא שהוא מתחייב · לא די בהפסק המזון אלא גם ישא עונם. כי כשם שנפרעים מן העובדים עבודת כוכבים כך נפרעים מן הנעבדים : כל אשר אדבר · רישא דקרא שמוע תשמע לקולו הכי שהוא מדבר ואח"כ אמר אשר אדבר ב' כתובים מכחישים ע"כ דורש ומכריע כאלו לי אתם מקבלים ואני אלם לכם ואיבתי וגו' וצרתי וגו' לא הוא : ה ואנכי אמרתי איך אשיתך · ע' לעיל פ' ל' ס"ב והוא ד"א על פסוק הנה אנכי שולח מלאך · וסגנון הפסוק ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים ואתן לך ארץ חמדה וגו' ואומר אבי תקראי לי ומאחרי לא תשובי אכן בגדה אשה מרעה כן בגדתם בי וכאן דורש אשיתך מלשון שתי אותותי אלה בקרבו בריש סדר בא וכמ"ש ושתי את גבולך וזה איך אשיתך בבנים שתחזיקו אתכם לבנים ואותי לאביכם וזהו ואומר אבי תקראי לי : שתהיו מהלכים אחרי · זהו פי' מ"ש ומאחרי לא תשובי שהייתי מהלך לפניכם ואתם מאחרי ע"פ מדה י"ז שע"כ לא התזור מאחרי כ"א תהיה דבק בי כבן לאב : ושאר דבריהם מבואר לעיל ס"ב הנ"ל : ד"א הזונה · דורש מ"ש אכן בגדה אשה מרעה היינו הזונה וע"פ מדה י"ז היינו מ"ש ביחזקאל ט"ז ולא היית כזונה לקלס אתנן והנמשל מ"ש בירמיה ב' ולא אמרו איה ה' וגו' וזהו הבגידה אכן בגדה אשה וגו' על כן אנכי שולח מלאך : ו חונה מלאך ה' · דורש מדה ט"ו חונה מלאך משמע אחד וכתיב כי מלאכיו מיעוט רבים שנים וכתיב יפול מצדך אלף פי' שיחנו מצדך אלף ויפלו כמ"ש במ"ר פ' י"ב ס"ס ב' תנחומא כאן מד"ת מזמור צ"א וכמ"ש וממנשה נפלו עליו וכמ"ש אגל ישמעאל על פני כל אחיו נפל דהיינו מ"ש אגלו על פני כל אחיו ישכון והכריע שלפי מנין המצות מנין המלאכים · והוא בתנחומא כאן סימן ט' · ובסימנים הקודמים והמאוחרים דורש שביאת המלאך לעונש היינו לפי גודל מעלתם תחלה. שכתוב וה' הולך לפניהם אך באמת ביאת המלאך למעלה ולטובה ולברכה : חצי מחנהו · פי' אני רכב אחד כי רכבו רבותים שני רבות אלפי שני אלפים · אך למרכבות כבודו וכמ"ש היש מספר לגדודיו : ז ה"ד אני אמרתי · לעיל ריש פר' זו וס"ג וכאן העתקה ממקום אחר ע"כ נכפלו הדברים : בהנחל עליון · ע' פר"א פכ"ד באריכות : שרי כל אומות · ב"ר ריש פר' ס"ט תנחומא ויצא ס"ב ויק"ר פכ"ט ס"ב : עולים ויורדים · אא"ע לירידת ועליית הגוף על הסולם במלאכים פ"ע לירידת ועליית המעלה והנפילה : ח ולהעלותו מן הארץ · וס"ד אל ארץ טובה ורחבה הרי הבטיח שכ"י בעצמו יכניסם לארץ : אם אין פניך הולכים · ע' לעיל

מתנות כהונה

ודרשו חז"ל אבל בימי משה לא קבלו אותי : אלא שהוא מתחייב על ידכם · שאם הם לא ישמעו לו יגרמו לו שיפסק אותו המחיה ממנו : יפול מצדך כו' · יפול פירושו ינוח · וכ"ה בתנחומא ובמ"ר פר' נשא : [ה"ג ורבבה מימינך והוא חצי כו' : ה א"ה לו כמה כו' · עי' עוד בויק"ר ריש פר' כ"ט : כך היו התנאים · בתמיה וכי מתחלה כשהתחלתי

כך

ידי משה

שהיו חקוקים מעבר לעבר וא"כ לא יפול בו לשון על דעל לא שייך רק סיכא שיש שטח תחת שכתב מבא"כ כאן שלא היה כלום תחת שכתב לו"א חירות פי' על הוא בשביל כמו שכתבתי לעיל ודו"ק : שנאמר ואתה מחיה את כולם וצבא השמים לך משתחוים בשם הא אלים · ואמר מהו כך פי' מה שאמר מחיה שהוא פיעל יוצא פי' במה הוא מחיה את המלאכים ואמר רב חגי ואתה הוא מחיה לכולם שהקב"ה בעצמו מחיה שלהם והוא שם דבר ולא פועל יוצא פי' שהקב"ה הוא מזון ומחיה שלהם כדלעיל שניזונו מזיו השכינה : ולא עוד · פי' לא די שלא יכול המלאך לישא את פשעכם אלא אפילו הוא המלאך עצמו מתחייב על ידם כשיעבדו אותו כי הקב"ה נפרע תחלה מן הנעבד ואח"כ מן העובד ולא כפי' מ"כ : שנאמר בהנחל עליון גוים · וסיפא דקרא בהפרידו בני אדם פי' שהפריד את ישראל מן האומות פי' שלקח אותם הקב"ה לחלקו וק"ל :

כביכול

יפה תואר

באגדה זו : הזהרו בשליח · עיין כוס בתנחומא בתוספת ביאור : שישטם שמי מקרבו · כי הוא שלוחי ונקרא שמי עליו וזה ישעו ותפלו וכשאתם עובדים אותו מסלקים שמי מעליו ומחללים את שמי ואת כבוד המלאך שהוא מתכבד בשמי · א"נ שירד מגדולתו ומסגולתו אשר לו שמי בקרבו וכדאיתא לעיל פכ"ט שמו של הקב"ה מעורב עם כל אחד · ואם תעבדו לו אז יוסר שמי מקרבו כי כשם שנפרעים מן העובדים כן נפרעים מן הנעבדים · ולפ"ז מה שכתב כי שמי בקרבו הוא דבק לראש המקרא השמר מפניו ושמע בקולו כי שמי בקרבו : לפי שאין מה"ש ניזונין כו' · ודריש כי שמי בקרבו כמו המזון הנכנס בקרב · ויתפרש לפ"ז אל תמר בו שלא ימעו לסמיך כבוד ה' בו כדלעיל ונותן טעם ע"ז כי שמי בקרבו כי אין לו מציאות וקיום אלא בכח ה' ולכן אין לטעות בו · וע"ע בזה בילקוט תהלים רמז תש"ס : ומה נסים עשיתי לבריה כו' כי באמת טוב ה' לכל ויעשה נסים לפעמים לאחרים · אבל לכם הכה יתירה הראיתי כי מדרך הארץ הוא שהעבד הולך לפני רבו להאיר לו הדרך והאדון הולך אחריו ·

וביפרא' כתיב וה' הולך לפניהם יומם וכדאיתא בפ"ק דע"ז : ואתם בית ישראל לא עשיתי כן · ולפ"ז מפרש אכן בגדה אשה מרעה כן בגדתם בי בתמיה · האם בגדתם בי כאשר תבגד אשה מרעה רק כשיפסק שכרה אבל בכל עת שנותן לה אתנן היא מתקלסת בו נגד רעיותיה ואתם בגדתם בי גם בעת שעשיתי לכם נסים וגבורות : הה"ד חונה מלאך ה' וגו' · דעת אגדה זו שהמלאך הנזכר בה אינו הם אך הזכר אחר מעשה העגל · אבל הוא היה גם בלי סילוק השכינה וכדעת הרמב"ן · ולכן מייתי הכתוב חונה מלאך ה' אשר אין שם סילוק השכינה ורק בזכות מעשה הטובים יבאו המלאכים · וכן אמר שהזהיר התורה לכם על המצות נאמר בכתוב הנה אנכי שולח לכם מלאך · ויען כי אין איש אשר לא יקיים לכל הפחות מצוה אחת לכן אמר הנה אנכי שולח מלאך בל"י וכ"ה בתנחומא הנה אנכי היה מלאך לפניך לכל מי שעבר את התורה כיוצא בך : שנאמר יפול מצדך אלף : והוכר דהקרא קאי על המלאכים השומרים את האדם וחולק על אגדה דפ"ק דברכות דקאי על המזיקין העומדים לצדי האדם · ובמ"ר פי"ב הובא שתי הדעות יחד ע"ש · ודורש יפול מלשון קרוב וחבור וכמו ותמנה נפלו על דוד · ומ"ש אליך לא יגש קאי על מה שנאמר שם מפחד לילה מחץ יעוף יומם · כי בשביל שאומרים רבים יסובבוך לכן הרע לא יגע אליך · ועי' בשוח"ט ובמדרש רבה פרשה י"ב : הה"ד אני אמרתי אלהים אתם · עמ"ש לעיל ובענין הסולם עמ"ש בויקרא רבה פרשה כ"ט : נראה דברי מי

עומדים

פניך הולכים נראה דברי מי עומדים · הה"ד (שמות לג) ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אלי · א"ל הקב"ה חייך פני ילכו והניחותי לך · ורוח הקודש צווחת (קהלת ח) באשר דבר מלך (כב) שלטון וגו' שומר מצוה לא ידע דבר רע: **מן** הנה אנכי שולח מלאך · א"ל הקב"ה למשה הם מי ששמר את האבו' הוא ישמור את הבני' (יג) וכן אתה מוצא באברה' כשבירך את יצחק בנו א"ל (בראשית כד) ה' אלהי השמים וגו' הוא ישלח מלאכו לפניך ויעקב אבינו מה אמר לבניו (שם מח) המלאך הגואל אותי וגו' אמר להם הוא גאלני מיד עשו · הוא הצילני מיד לבן · (כג) הוא זנני ופרנסני בשני רעבון · אמר הקב"ה למשה אף עכשיו מי ששמר את האבות ישמור את הבנים (יג) שנאמר הנה אנכי · [א] בכל מקום שהמלאך נראה · השכינה נראית שנאמר (שמות ג) וירא מלאך ה' אליו בלבת אש ומיד ויקרא אליו אלהים · ולא עוד אלא (כד) בשעה שצועקים ישראל לפניו תבא להם תשועה · כך בסנה שנאמר (שם) הנה צעקת בני ישראל באה אלי · וכן בגדעון (שופטים ו) ויבא מלאך וגו' וירא אליו מלאך ה' וגו' (שם) (יד) ויאמר לך בכחך זה והושעת את ישראל · (טו) וכן לע"ל בשעה שיגלה הגואלה בא על ישראל שנאמר (מלאכי ג) הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני:

סדר תרומה

פרשה לג א ויקחו לי תרומה · [ב] הה"ד (משלי ג) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו · אל תעזבו את המקח שנתתי לכם · יש לך אדם שלוקח מקח יש בו זהב אין בו כסף · יש בו כסף אין בו זהב · אבל המקח שנתתי לכם יש בו כסף שנאמר (תהלים יב) אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף · יש בו זהב שנאמר (שם יט) הנחמדים מזהב ומפז רב · יש אדם לוקח שדות אבל לא כרמים · כרמים ולא שדות · אבל המקח הזה (א) יש בו שדות ויש בו כרמים (א) שנא' (שיר ד) שלחיך פרדס רמונים · יש לך אדם לוקח מקח ובני אדם אינן יודעין מהו אבל [ג] משכר הסרסור נתודע' מה לקח · כך התורה אין אדם יודע מה היא אלא (ב) משכר שלקח משה שנאמר (שמות לד) ומשה לא ידע כי קרן אור פניו בדברו אתו · ויש לך מקח שמי שמכרו נמכר עמו אמר הקב"ה לישראל מכרתי לכם תורתי (ג) כביכול (ג) נמכרתי עמה שנאמר ויקחו לי תרומה · משל למלך שהיה לו בת יחידה בא אחד מן המלכים ונטלה ביקש לילך לו לארצו וליטול לאשתו אמר לו בתי שנתתי לך יחידית היא · לפרוש ממנה איני יכול · לומר לך אל תטלה איני יכול לפי שהיא אשתך אלא זו טובה עשה לי שבכל מקום שאתה הולך קיטון אחד עשה לי שאדור אצלכם שאיני יכול להניח את בתי · כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל נתתי לכם את התורה לפרוש הימנה איני יכול · לומר לכם אל תטלוה איני יכול אלא בכל מקום שאתם הולכים בית אחד עשו לי שאדור בתוכו שנאמר ועשו לי מקדש: **ב** דבר אחר ויקחו לי תרומה · הה"ד (תהלים סח) [ד] עלית למרום שבית שבי · כל עלוייך לא היה אלא מן המרום · עלית למרום · (שמות יט) ומשה עלה אל האלהים · (שם כ) ומשה נגש אל הערפל · שבית שבי מלך בשעה שחילותיו נשבים הוא מיצר תאמר אף כאן כך · ת"ל לקחת · ובשעה שאדם מוכר הוא מיצר ת"ל מתנות באדם · אמר להם כך אני מעלה עליכם כאלו מתנה נתתיה לכם · אף סוררים אמר הקב"ה למשה מה עובדי כוכבים (ד) אומרין שאיני חוזר עמהם על שעבדו עבודת כוכבים שנאמר (דברים ט) סרו מהר · אפילו סוררים הן איני מניח אותם ועמהם אני דר שנאמר אף סוררים לשכון יה אלהים: **ג** ד"א ויקחו לי תרומה · הה"ד (שיר ה) אני ישנה ולבי ער אמרה

מסורת המדרש א עיין בבראשית רבה פרשה נ"ז · ב עיין תנחומא כאן סימן ב' · ילקוט כאן רמז שס"ג · ילקוט משלי רמז תתקנ"ט · ג עיין דברים רבה פרשה ג' · ד עיין שבת דף פ"ח ועיין לעיל ריש פרשה כ"ח · ובילקוט תהלים רמז תשנ"ו ·

חדושי הרד"ל

(כב) שלטון ומי יאמר לו מה תעשה שומר מצוה כו' · כצ"ל וכמ"ש בשבת (פג') והמקרא זה דשומר מ"וה מבטל גזרתו של הקב"ה: (כג) הוא זנני ופרנסני · ז"ש האלהים הרועה אותי · ומכאן משמע כדברי הרמב"ן דמלאך זה קורא כאן אלהים: (כד) בשעה שצועקים ישראל לפניו כו' · כך בסנה כו' שנאמר כו' באה אלי · נ"ז מיושב לפ"ד הרמב"ן הנ"ל שמפרש המדרש מ"ש ויאמר ה' הוא ע"י המלאך הזה (וכי"ב פירשב"ם ר"פ וירא וע' בפדר"א פ' כ"ט וכמ"ש בביאורי שם בס"ד): (א) שנאמר שלחיך פרדס רמונים · שלחיך היא שדה בית השלחין ופרדס הוא שדה האילן (וכולל בו כאן דכך דרש אף כרמים · אף על פי שאין הכרם בכלל לשון פרדס ועיין לעיל ריש פרשה בשלח ולקמן ריש פרשה ל"ו): (ב) משכר שלקח משה · שהוא כענין שכר סרסרות כמ"ש בדברים רבה פרשה ג' ע"ש: (ג) נמכרתי עמה שנאמר ויקחו לי תרומה · עמ"כ · וכ"ה בויק"ר ס"פ ל' אותי אתם לוקחים · והוא שהתורה מקשרת שלשה קשרין (ואפשר רמיזא כאן שנסמך פרשה תרומה לפרשת ואתנה לך את לוחות האבן שבש"פ משפטים · שע"י קבלת התורה זכו לתרומת המשכן): (ד) אומרים שאיני חוזר עמהם על שעבדו כו' · משמע שתרומת המשכן היתה אחר מעשה העגל · וכדאיתא בתנחומא

חדושי הרש"ש

מבתמשים בשרים אף אתם כן · זה דרים משיפיה דקרא וכאחד השרים תפולו וכדלעיל: (יג) וכן אתה מוצא באברהם כו' הוא ישלח מלאכו לפניך · הוא כמו דאיתא לעיל בב"ר פנ"ט רד"א ה"ז מלאך מסויים וכדפי' שם: (יג) שנאמר הנה אנכי בכ"מ כו' השכינה נראית · ר"ל אף שאמרו מלאך גם אנכי אהיה עמו אגיניהם וכמו שמפרש והולך · ונראה דצ"ל מהו שנאמר הנה אנכי כו' והוא ענין בפ"ע לא שייך לדרשה דלעיל ומוסב למטה: (יד) ויאמר לך בכחך זה והושעת כו' · נראה דתחר כל תחילת המקרא ויפן אליו ה' ויאמר כו' והוא רתיה גם למה שאמר בכ"מ שהמלאך נראה שם השכינה נראית: (טו) וכן לע"ל בשעה שיגלה · ר"ל המלאך ודלא כמ"כ: (א) יש בו שדות כו' שנאמר שלחיך כו' · עי' ב"ב (ס"ח א') ובתוס' שם ד"ה מי שכרת דבית השלחין פעמים נכלל גם שדות בית הבעל: (ב) כביכול נמכרתי עמה כו' · מתפרש על פי מאמרם ז"ל

מתנות כהונה

כך הכשמה אותי: ראה אתה אומר כו' · משמעותיה דכך ויכוח כאה והביטה אתה אומר כך ואני אומר כך נראה דברי מי יקום: ע"י לה · שהקב"ה יגלה עלינו במהרה: **פרשה לג** [ואין בו כסף גרסינן]: ומשכר הסרסור כו' · שכירתו מודיע הסחורה מה היתה: ויש לך מקח כו' · לשון תימה: שנא' ויקחו לי · כאלו כתב ויקחו אותי: קיטון · חדר: [כך אמר הקב"ה גרסינן]: על ייך כו' · עלית דרש לשון עילוי ושבח · ועיין מזה לעיל ריש פר' כ"ח: ומשה עלה · עכשיו דרשו מלשון עלייה ממש: לקחת · דרך לקיחה וקנין: הוא מיצר כו' · שכל המוכר בעין רעה הוא מוכר וכל

פירוש מהרז"ו

פ' זו ס"ג אין דורש · וע' לקמן פר' מ"ה ס"ס א': נראה דברי מי עומדים · שתיבת ראה מיותר · ודרש ראה דברי מי עומדים וע' במ"ר פט"ז פי' כ"ה וס"ג ותבין כאן: באשר דבר מלך שלטון · ומי יאמר לו מה תעשה שומר מצוה לא ידע דבר רע · וכוונתו למ"ש במ"ר פר' י"ב ס"ו בעת שהקב"ה רוצה להביא גזירה להראות שלטונותו בעולם תדע מי הוא שיכול למחות בידו ומי הוא שיאמר לו מה תעשה השומר מצוה של הקב"ה הוא לא עמד בדבר רע לפיכך לא ידע דבר רע מדת מנגד ע"ש עוד וכן כאן שהקב"ה גזר שילך מלאך ומשה על שלא ידע ולא עשה דבר רע ביטל גזירה זו שכתוב עליה וישמע העם את הדבר הרע הזה: **מן** מי ששימר · כדלעיל ס"ו אף שהוא עינם עכ"ז יש בו ברכה וסימן טוב: כשבירך את יצחק · היינו מ"ש אל עבדי ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני: הוא גאלני · על שגרה זו היה לו מיד בנאתו מבית אביו חושב אותה תחלה קודם לבן הנה שעיקר הגלתו ממנו היה אחר צרתו מלבן וגם בפעם הא' היה לו הצלה ממנו כמ"ש בב"ר פע"ד ס"ה: הוא זנני ופרנסני · כמ"ש הרועה אותי מעודי וגו' ומ"ש בשני רעבון היינו ברעב שהיה בימי יצחק כמ"ש בראשית ריש כ"ו וברעב של מצרים: ישמור את הבנים · וזהו לשמרך בדרך: שנאמר הנה אנכי · שעם המלאך אהיה גם אנכי בעצמי כ"ז · וע' לעיל ס"ב כ"ה ב"ר, פ' צ"ז ס"ג: ולא עוד · שבשעה שצועקים להקב"ה ונראה המלאך הוא סי' לתשועה: בשעה שיגלה · המלאך: דרך לפני · שיבא לפני בואי שאז יהיה הישועה האמתית: **פרשה לג סי' א** ויקחו לי תרומה · עד ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם וכן בשאר הסימנים ותיבת לי מיותר והיל"ל וירימו כמ"ש בסוף קרח ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל מלשון מקח ולקח וכמ"ש ויק"ר ריש פ"ל: כי לקח טוב נתתי לכם תורתי · וכמפורש לקמן ס"ב: יש בו זהב וכו' · ע"פ מדה כ"א שהוקש לשתי מדות טובת הזהב לאוצר ובדרך אך אינו טוב להוצאה והכסף טוב להוצאה · וכן התורה חלק ממנה לאוצר ולמוד וחלק ממנה הצריך למעשה: שדות אבל לא כרמים · השדות לתבואה ללחם עיקר המזון והכרמים ליין וסמן להתענג · וכן בתורה חלק ממנה אשר יעשה אותם האדם וחי בהם וחלק ממנה טיול בפרדס ולשמחת הנפש כמ"ש נזכירה דודיך מיין: שלחיך פרדס רמונים · שלחיך מלשון ויהגה שילוחים לבתו מלכים א' ט' י"ז מתנות של נשואים והתורה נמשלה לנשואים כדלקמן פר' זו בס"ז ויש בה כל דברים טובים פרדס רמונים כפרים עם נרדים וגו' · גם מלשון שדה בית השלחין וכ"ה לקמן ריש פנ"ו וקראו בכל מיני שלחין שנאמר שלחיך וכמ"ש לעיל פ"כ ס"ב ובשי"ר פסוק שלחיך כל הפירושים · וכמ"ש טוב פריי מחרוץ ומפז והבואתי מכסף נבחר פריי מכרם והבואתי מפדות: משכר הסרסור · שמסחורה מעופה לוקח שכר מועט ובסחורה גדולה שכר גדול אנו יודעים שהסחורה גדולה · גם לפעמים לוקח בשכרו מעט מהסחורה ומזה אנו יכולים לידע מהו הסחורה וע"י שכר של קרון אור של משה אנו יודעים שהתורה כולה אור · וכמ"ש במ"ר פ' י"א ס"ג אפילו פני הסרסור וס"ג וזה כי לקח טוב כמ"ש וירא אלהים את האור כי טוב וע' ד"ר פ' י"א ס"ג ומשה נקרא טוב: שמי שמכרו נמכר עמו · פי' בוודאי שאין מקח כזה בעולם אך ממעלת התורה שהקב"ה נקח עמה ע' שנמשלה בדמיון נשואים שמרומז ג"כ בתיבת ויקחו כמ"ש כי יקח איש וגו' · וזהו כי לקח טוב ה' לכל שאחר נתינת התורה בסדר יתרו ואחר נתינת משפטיו לישראל בסדר משפטים כדלעיל פ"ל סוף ס"ג ודורש סמוכים · וכמ"ש ויק"ר פ"ל סי' י"ד וז"ל ויקחו תרומה אינו אומר אלא ויקחו לי תרומה אותי אתם לוקחים: **ב** ה"ר עלית למרום · לעיל ריש פ' כ"ח ע' מש"ש והבין כאן: נשבים הוא מיצר · ולעד השבי גדול מאד מלעד המוכר: ה"ל לקחת · ולוקח שלקח מקח טוב שמח רק המוכר עצב שכאן מדבר במוכר חפץ מתוך ביתו כמפורש לקמן ס"ו: ת"ל מתנות באדם · והנותן בעין יפה נותן הרי שמחה מכל לד ע' ב"ב (דף ס"ה א') וכמ"ש ברכות (דף ה) וכל דרשה זו ע"פ מדה כ"א שהוקש לשתי מדות ואתה נותן לו כח היפה שבשתיהם וכאן לג' מדות שמחה של שובה כמ"ש שם אנכי כמולא שלל ושמחה של לוקח ושמחה של נותן אך מקבל המתנה הוא בוש · והכמש! בכל זה שלימוד התורה ע"י מלחמת היצר וחכמה שלומד באף עומדת לו ונמשל הלקיחה על שצריך ליגע וליתן כחותיו על התורה שמחשבת כחו במיעוט שינה ושיחה ותענוג אך מה יוכל להשיג בכחותיו מהתורה אשר ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים לזה נמשלה למתנה שאחר שייגע כל צרכו בתורה אז נתנה לו במתנה וכדלעיל פ"ו ריש ס"ב ולקמן פמ"א ס"ו: אף סוררים · עד לשכון יה אלהים המדרש סובר שפרשת הנה אנכי שולח מלאך וסדר תרומה נאמר אחר שיצא כל לרכו בתורה שאמר אחר מעשה העגל כמ"ש בפרשה הקודמת כמה פעמים וכמ"ש בסדר עולם פרק ו' שביום הכפורים ירד משה מן ההר וביערב שנתרלה להם המקום וכו' ויום מה נוה אותם לעשות המשכן וכמ"ש בתנחומא תשא סי' ל"א שאחר יוה"כ נוה למשה ועשו לי מקדש וכן בתנחומא כאן ס"ח אע"פ שפרשת המשכן קודם למעשה עגל אר"י בר"ש אין מוקדם ומאוחר בתורה וכו' (ע"פ מדה ל"ב) וכן בסמוך ס"ב ועיין מדרש תהלים ג' פסוק רבים אומרים לנפשי: **ג** אני ישנה · שמ"ר פ"ב ס"ה וכאן ובשמ"ר שם חסר · ועי' שי"ר פסוק

יפה תואר

עומדים כי זו כחו לבטל גזרת ה' ואין זה כמקטר כלפי מעלה אלא דרך מליצה כי הצדיק בתפלתו יכול לבטל גזרת עילאה וכמ"ש מי מושל בי צדיק והוא מ"ש כאן באשר דבר מלך שלטון וכו' · וזו היא רצונו ית' שחפץ להיות מגולת וכבר האריכו בזה במקום אחר: אמר לו הקב"ה למשה כו' · דעת בעל אגדה זו כי ה' אמר הנה אנכי שולח מלאך גם בהיותם בכשרותם · וכדי שלא יקשה למה להם עתה למלאך · וגם למה לא התפלל משה עתה אם אין פניך הולכים כאשר התפלל אחר העגל · מפרש דהוא המלאך אשר סי' אלך ההכות אף כי ה' היה עמהם ולמו שאמרו בפרק אחד דיני ממונות על הכתוב ואל משה אמר עלה אל ה' שהמו כשם רבו: כשבירך את יצחק · והא דלא אמר כשזיווג את יצחק · דהא לא מלינו שבירך אברהם את יצחק · ולכן ה' הולך לברכו כדאיתא בב"ר פס"א · י"ל משום דהשרוי בלא אשה שרוי בלא ברכה לכן קורא את הזיווג בשם ברכה:

ידי משה

כביכול נמכרתי עמה · פירוש שהקב"ה נתה יג ונשתעבד להגלות ידי העוסקים בה כאלם המתחייב באחריות המכר · א"נ י"ל ע"ד מי מושל בי צדיק שהקב"ה גוזר גזירה וצדיק מבטלה: עלית למרום כל עלוייך לא היה אלא מן המרום · פי' לפי שקשה למדרש קושית הגמרא שמעולם לא ירדה שכינה

הה"ד כי לקח טוב וגו' · משום דבפי' לפרש ויקחו לי תרומה שהקב"ה כ"י לקוח לישראל בשביל התורה כדלקמן לכן מביא לסמך את הכתוב כי לקח טוב שר' לקוח ע"י התורה: אלא משכר שלקח משה · ודורש כי לקח טוב מהטוב שלקח משה תבינו את הטוב אשר בתורה: נמכרתי עמו · זה דרך מליצה כי היא משכין את שכינתו למטה רק ע"י התורה: הה"ד עלית למרום וגו' · משום דדריש לעיל ויקחו לי כביכול לי שם לוקחים לכן מביא הכתוב הזה למדרש אפי' סוררים הם איני מניח אותם ועמהם אני דר · ויתכן עוד דדריש ויקחו לי תרומה שיקחו עמהם גם את ה' המרומם על כל · כי ה' ישכן אתם וענן כבוד ה' ימלא את המשכן: מעלה אני עליכם · שנה הכתוב מדבר במתם ופה הפכו את הדבור לישראל נראה כי דרשו מתנות באדם על ישראל כי נתנם לשם למתנה לשלים תחרונם כי הקב"ה כ"י ישמח בהשלמת יצוריו: הה"ד אני ישנה וגו' · גם הוא בא לדרוש ויקחו לי · אותי אתם לוקחים במשכן אף כי הרחקתם ממני במעשה העגל וכדמפרש לקמן אני ישנה ממעשה העגל · אבל ולבי ער

כי

[..]בת ישראל * אני ישנתי לי מן הקץ אלא הקב"ה ערי שנא' (תהלים עג) [צור] לבבי וחלקי אלהים לעולם · אני ישנה מן המצות אבל (ה) זכות [א]בותי עומדת לי ולבי ער · אני ישנה ממעשה העגל ולבי ער הקב"ה (ו) מרתיק עלי הוי ויקחו לי תרומה · פתחי לי אחותי [ר]עיתי · עד מתי אהיה מתהלך בלא בית שראשי נמלא טל · אלא [ע]שו לי מקדש שלא אהיה בחוץ: ד ד"א ויקחו לי תרומה רבי ארכיה פתח (ד"ה א כט) לך ה' הגדולה והגבורה וגו' כי כל בשמים ובארץ · אתה מוצא כל מה שברא הקב"ה למעלן ברא למטן · למעלן זבול וערפל שנאמר (ישעיה סג) וראה מזבול קדשך · ערפל ומשה נגש אל הערפל · וכתיב (איוב כב) הבעד ערפל ישפוט · למטן (מלכים א ח) אז אמר שלמה ה' אמר לשכון בערפל · וכתיב בנה בניתי בית זבול לך · (ז) ב למעלן (ישעיה ו) שרפים עומדים ממעל לו · למטן עצי שטים עומדים · למעלן כרובים שנאמר (שם לז) יושב הכרובים · למטן ויהיו הכרובים · למעלן (יחזקאל א) והאופנים ינשאו לעומתם · (ח) למטן ומעשה האופנים כמעשה אופן המרכבה · למעלן (שם) והנה אופן אחד בארץ · למעלן (תהלים יא) ה' בהיכל קדשו · למטן היכל ה' · למעלן (שם סח) מלכי צבאות ידודון ידודון · למטן (שמות יב) יצאו כל צבאות ה' · (ג) למעלן (בראשית א) יהי רקיע בתוך המים · למטן (שם כו) והבדילה הפרוכת לכם · למעלן כסא ה' · למטן (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו · למעלן (איוב כה) היש מספר לגדודיו · למטן (שמואל ב ד) ושני אנשים שרי גדודים · למעלן (בראשית טו) וספור הכוכבים · למטן (דברים א) והנכם היום ככוכבי השמים לרוב · למעלן (יחזקאל ט) והנה האיש לבוש הבדים · למטן כתונת בד קודש ילבש · למעלן (תהלים לד) חונה מלאך ה' · ולמטן (ישעיה ו) כי מלאך ה' צבאות הוא · למעלן (שם) במלקחים לקח מעל המזבח · ולמטן מזבח אדמה תעשה לי · למעלן (שם מ) וימתחם כאהל לשבת · למטן (במדבר כד) מה טובו אוהליך יעקב · למעלן (תהלים קד) נוטה שמים כיריעה · ולמטן עשר יריעות · למעלן (דניאל ב) ונהורא עמיה שרא · למטן שמן זית זך כתית למאור ולא עוד אלא שחביבין כל מה שלמטן משל למעלן · תדע לך שהניח מה שלמעלן וירד בשלמטן שנאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם · הוי (ד"ה א כט) כי כל בשמים ובארץ · (ד) (ט) ואומר (חגי ב) לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות: ה ד"א ויקחו לי תרומה · (י) הה"ד (משלי כב) נבחר שם מעושר רב · נבחר שמו (יא) של משה שנא' (תהלים קו) לולי משה בחירו · וכן הוא אומר (שמות לג) ואדעך בשם מעשרו של קרח שנא' (במדבר טז) חמשים ומאתים מחתות · א"ל הקב"ה מפני שיש לך עושר אתה מתגאה (יב) נבחר שמו של משה מכל עשרך של כסף ושל זהב · הוי (משלי יז) מכסף ומזהב חן טוב · ד"א נבחר שמו של פנחס מן עשרו של זמרי שהיה נשיא שבט שמעון ומה עשה זמרי עליו אמר שלמה (שם כא) העז איש רשע בפניו זה זמרי · וישר הוא יבין דרכו זה פנחס · ומה העז זמרי אלא כיון שבאה כזבי בקש ליטלה · ג אמרה לו איני נשמעת לך שכן צוני אבא שלא אהיה נשמעת אלא למשה · אמר לה אני גדול ממשה שהוא משבט ג' ואני משבט ב' · ורצונך לידע שאני גדול ממשה · בפניו אני נוטל אותך שנאמר (במדבר כה) והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדינית לעיני משה שהיה מקיש דברים כנגדו · א"ל משה זו אסורה או מותרת · אמר לו אסורה היא לך · א"ל זמרי אתה הוא הנאמן של תורה שהקב"ה מתגאה בך ואומר (שם יב) לא כן עבדי משה שאתה אומר אסורה זו אף אשתך שנטלת אסורה היא לך · זו מדינית וזו מדינית · זו גדולה בת אבות · ואשתך בת כומר · הוי לעיני משה · ושלמה צווח העז איש רשע בפניו · וכיון שראו אותו היו בוכים שנאמר (שם כה) והמה בוכים · א"ל הקב"ה משה בוכה אתה והיכן חכמתך שאמרת דבר והבלעת לקרח ועכשיו אתה בוכה · ורוח הקדש צווחת (תהלים עו) אשתוללו אבירי לב נמו שנתם · (ס) א"ל משה (משלי כא) (יג) אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' · אמר הקב"ה יודע אני מי מוכן לדבר זה · מה כתיב אחריו (שם) סוס מוכן ליום מלחמה ולה' התשועה · אמר ר' יוסי דרש פנחס בעצמו · ומה אם הסוס שהוא נותן נפשו ליום מלחמה אפילו הוא

מסורת המדרש א לעיל פרשה ב' · שיר השירים רבה פרשה ה' פסוק ב' · פסיקתא רבתי פיסקא ט"ו · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ח · ב לקמן סוף פרשה ל"ט · ג עי' סנהדרין דף פ"ב וירושלמי סנהדרין פרק ט' · במדבר רבה פרשה כ' · תנחומא סדר בלק סימן כ' · ספרי סוף בלק פיסקא קל"א · ילקוט סדר בלק רמז תשע"א ·

חדושי הרש"ש

וי"ל דהמה ס"ל כמ"ש שמוכקים בדרום שכינה שרויה ביניהם כו' עד ומניין אפי' אחד כו': (ג) למעלן ויהי רקיע כו' · והפירוש ויהי מבדיל כו': (ד) ואומר לי הכסף ולי הזהב וגו' א"ש נ' נאמות כצ"ל · והכוון פירוש כאן למה דאיתא לקמן פרשה ל"ה שלא נברא זהב אלא בשביל המשכן ובית המקדש (ועיין גם פוד מה שדרשו על כסף מזוקק) וזהו פי' לי הכסף ע' ר"ל בשבילי בראתים והוא לראיה מססס אביניהם לא מה שלמטן: (ס) א"ל משה אין חכמה כו' · לפי פני' דהכא משמע דמשה השיב להקב"ה (כלפי שא"ל והיכן חכמתך) אין חכמה וגו' לנגד ה' ר"ל דממך הוא היוצא פנחס כזה וכדאיתא לעיל ר"פ

חדושי הרד"ל

פ' ח ס"א וכ"ה בהרבות בכ"מ: (ה) זכות אבותי עומדת לי ולבי ער · אפשר שמן להדגיש לבי על אבות כד"א (מלאכי ג) · והשיב לב אבות על בנים: (ו) מרתיק עלי · עמ"ש וכמ"ש קול דודי דופק כו': (ז) למעלן שרפים כו' למטן עצי שטים כו' ע' זוהר (קמ"ו:): (ח) למטן ומעשה האופנים וגו' · (מלכים א' ז'): (ט) ואומר לי הכסף כו' · עמ"ש ונראה שחסר כאן וצ"ל מ"ש בתנחומא פ' א ס"ה א"ל הקב"ה אין אתם מביאים משלכם אלא מביזת הים · ועי"ז מביא כאן קרא דלי הכסף וכל הסגלה אינה משלכם · ומגוון ואומר נראה שהיה כתוב עוד מקרא אחר אחלם · כמדומה דהיינו קרא דהעושר והכבוד מלפניך (פירוש דכל בשמים ובארץ): (י) הה"ד נבחר שם מעשר רב · חסר כאן שהתחלת

פר"ל וקיפורה לקמן דתרומה · שנראה שהיה דורש נבחר שם דור המדבר שנכתבו לשבח בתורה שהביאו נדבת המשכן לפני בקרים מעושר רב של המצרים ומכסף וזהב אך טוב שנתן ה' את העם בעיני מצרים וינצלו אותם: (יא) של משה כו' מן טוב שכתוב בו כי טוב הוא מן בעיני: (יב) נבחר שמו של פנחס · שפרסם הקב"ה שמו וייחסו בתורה: (יג) אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' · ר"ל כמ"ש

פירוש מהרז"ו

זה פסיקתא פר' ט"ו בשלימות: ישנתי לי מן הקץ · נכסה ונעלם ממני ונתיאשתי: ממעשה עגל · בסיבת מעשה עגל נתיאשתי מסליחה ומהתקרב להקב"ה: מרתיק עלי · פירש בסיפא קול דודי דופק פתחי לי אחותי וגו': שראשי נמלא טל · משל לעומד בחוץ בלילה ומבקש שיפתחו לו פתח הבית ואומר שאינו יכול לסבול לחות הטל: ד כי כל בשמים ובארץ · שהיל"ל פי' כל מה שבשמים ובארץ לך ה' הממלכה ע"כ דורש שהוא אומר בשבח עצמו שכל מה שברא בשמים ברא בארץ: זבול וערפל · על שאמר שלמה לשכון בערפל בנה בניתי בית זבול בפסוק אחד פ"א מ' ח' ע"כ דורש שנים אלו יחד: וראה מזבול קדשך · וכ"ד הבט משמים: ומשה נגש אל הערפל · וכתוב אחריו אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם: עצי שטים עומדים · שמות כ"ו ט"ו פ' לקמן פ"ס ל"ה:

מתנות כהונה

זכל הנותן בעין יפה הוא נותן: אלא הקב"ה ער כו' · אבל הקב"ה שנקרא לבן של ישראל הוא ער לגאלני · ועיין במדרש חזית ומביא ראיה שהקב"ה נקרא לבן של ישראל שנאמר צור לבבי וגו': זכות אבותי · שנקראו לבן ושרשן של ישראל: אני ישנה ממעשה העגל · נרדמתי ונדממתי ונתייאשתי שמא חס ושלום לא יתרצה עוד: מרתיק · לשון הכאה ודפיקה: הוי כי כל וגו' · פירושו כל אשר בשמים הוא בארץ ג"כ: ואומר לי הכסף וגו' · וזהו ויקחו לי מעלי שהרי כתיב כי כל אשר בשמים ובארץ לך ה' כד"א לי הכסף: חמשים ומאתים מחתות · ודרשו חז"ל שכולם היו משל קרח: [ה"ג כלומר הרי לעיני משה]: וכיון שראו אותו ישראל · כאילו שנשתתק משה היו בוכים: שאמרת דבר

אס

יושב הכרובים · בישעיה ל"ז ה' צבאות אלהי ישראל יושב הכרובים ובתהלים פ' ת"ם ועיקר הראיה מיחזקאל י' דשם כתוב כמה פעמים כרובים על המלאכים וכן בתהלים י"ח וירכב על כרוב א"פ יושב הכרובים נ"כ על מעלה: והיו הכרובים · שמות כ"ה כ': ומעשה אופנים · מ"א ז' ל"ג: ה' בהיכל קדשו · וס"ד ה' בשמים כסאו הרי מ"ש היכל הוא של מעלה · וע' לעיל ס"ב ריש פ"ב דדורש על של מטן ומדרשים חלוקים הם: למטן היכל ה' · ש"א א' ט': יהי רקיע · ויהי מבדיל בין מים למים: למעלן כסא ה' · ד"ה כ"ט כ"ג וישב שלמה על כסא ה' למלך וכמ"ש לעיל פ"ח בס"א הושיב לשלמה על כסאו שנאמר וישב שלמה על כסא ה' · וכן בירמיה ג' י"ז יקראו לירושלים כסא ה' פי' על שם כסא ה' שבשמים · ויתכן שהכוונה על פסוק כי יד על כס יה · ולפסוק ראיתי את ה' יושב על כסאו וכדומה: כתונת בד קודש ילבש · ויקרא ט"ז: כי מלאך ה' צבאות הוא · מלאכי ב' ז' וכ"ד כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו' כי מלאך וגו': במלקחים לקח מעל המזבח · וכ"ד ויעף אלי אחד מן השרפים הרי שהוא ממזבח של מעלן: מזבח אדמה · שמות כ': וימתחם באהל · וכ"ד הנוטה כדוק שמים: שמן זית למאור · להאיר לפניו כ"י במשכן כמו למעלה · ומאחר שכל מה שבשמים יש בארץ ע"כ כמו שמוכן בשמים כן מוכן בארץ: לי הכסף ולי הזהב · היינו של בית המקדש כמסורת שם בפסוק הקודם ומלאתי את הבית הזה כבוד אמר ה' לי הכסף לי הזהב וכן כאן במשכן ויקחו לי תרומה וגו' זהב וכסף · של כל נדיב לב שהם חביבים לפניו ית"ש כי רחמנא לבא בעי: ה הה"ד נבחר שם · וס"ד מכסף ומזהב חן טוב וכן אומרים ישראל שחביב ויקר עליהם מה שהקב"ה קורא התרומה של כסף וזהב שהם שלו וכמ"ש כאן ויקחו לי וגו' עד זהב וכסף ונחושת שמלאו חן בעיניו וכמ"ש בסוף פי' הקודם וזהו שייכות כל הדרשה לכאן ובסוף הסימן עוד בהוסן אחר: חמשים ומאתים מחתות · דזה מיותר שמאחר שהיו ר"נ איש מקטירים מחתות הרי אנו יודעים החשבון אלא שכוונת התורה שהיו כולם של איש אחד וזה חידוש שיהיה מזומן אצל איש אחד ר"נ מחתות: מכסף ומזהב חן טוב · ומשה קנוי טוב לעיל פ"א ס"כ: העז איש רשע · והרמז על זמרי בפסוק הקודם אף כי בזימה יביאנו · ובמ"ר פ"כ ס' כ"ד הביא גם פסוק זד יהיר וגו' ועיי"ש בפסוקים שכולם מתפרשים על זמרי ופינחס ועי' סנהדרין (דף פ"ב א'): ומה העז זמרי · כולל שתי שאלות מה היתה העזתו ולמה הוצרך להעיז לענין זימתו: לעיני משה · להמרות עיני כבודו: לא כן עבדי משה · וס"ד בכל ביתי נאמן הוא ע' לעיל ריש פר' י"ח ולקמן סוף פמ"ז שפי' שנאמן בכל בית התורה לדרוש ולכוון לדעתו של הקב"ה ואיך אתה אומר שזו אסורה: וכיון שראו אותו · שראו עזות זמרי נגד משה: המה בוכים · ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם: סוס מוכן ליום מלחמה · היינו פנחס שהיה מוכן למלחמה מדין שמבואר בסדר מטות ואת פנחס בן אלעזר וכלי הקודש והחצוצרות התרועה בידו (ובזה אנו יודעים פירוש הפסוקים באיוב ל"ט מפסוק י"ט עד פסוק כ"ה התתן לסוס גבורה. וגו' עד רעם שרים ותרועה שהנמשל על פנחס במלחמת מדין ופסוק המבינתך יאבר נץ יפרוש כנפיו הסמוך לו יבואר על אליה בן דן שמבואר בזוהר וכמ"ש במ"ר פ"כ ס"ס נגיעה וכמו הפסוקים הסמוכים שם אם על פיך יגביה נשר שנדרש על אהרן ובניו ויק"ר פכ"א ס"ז דוק והבן בזה): אפילו הוא מת · כמבואר בפסוקי

איוב

יפה תואר

כי קול דודי דופק פתחי לי כלומר תהיה כי תתודדי עתה בתוך ששי לי משכן אשר יתקן את חטא העגל: אני ישנתי לי מן הקץ · כי כבר נתיאשתי מן הגאולה בשביל אריכות הגלות אבל לבי זה הקב"ה הוא ער לגאלני אם אזכה לזה וכמו שאמרו כאן שהקב"ה הוא מחכה וכדכתיב ולכן יחכה ה' לחננכם ויתכן בפירושו אני ישנה כשכבר הסחתי דעתי מן הקץ או לבי ער לגאלני כי משיח יבוא בהיסח הדעת וכמ"ש רז"ל · ונקרא הקב"ה לב וכמ"ש צור לבבי משום שהוא מקור החיים כמו הלב שבלעדו לא יחיו החיים ועי' במורה ח"א פע"א: אבל זכות אבותי כו' · וקורא לזכות אבות לב ובתוים דרשו עוד ולבי ער לגמילות חסדים · וכן ולבי ער לבתי כנסיות ולבתי מדרשות שפירושו אף כי אני ישנה בכל זאת לא נתשכתי לבטלה לגמרי כי עוד יש לי התעוררות ע"י גמ"ח וק"ש ותפלה וכו"ב לסיוע לי הקודש · וכן דריש כאן על זכות אבות שמגינים עלי ותביא לי תקומה מהנחתי · ואף כי כבר בטלה זכות אבות ת"מ נאמר בקרא וזכרתי את בריתי יעקב וגו' כי יש פה אשר זכות אבות עומדת לי · ויותר נראה כי לפי הדרש בזה מדברים בכתוב על גאולת מצרים שלא היה להם זכות להגאל רק זכות אבות וכמו שדרשו בחזית קול דודי דופק על משה: ר' ברכיה פתח כו' · לא יתכן למה כתיב ויקחו ולא ויתנו · וכן מה הוא לי · וכן דריש אחרי כי לי הכסף ולי הזהב אמר ה' [...] שייך שלשון ויתנו רק ויקחו ויתנו שמשכן מה · וכן דריש שיקחו לדוגמא שאמר לי בשמים ויתנו כזה בארץ ובדמיון והזיל וכא לראות להם בזה כי גדולת ה' וחכמתו אינם בשמים לבד אבל הוא מגיע גם בשפלים כי גדולתו וגבורתו ישכן בשמים ובארץ וכמו שמביא ע"ז את הכתוב לך ה' הגדולה והגבורה וגו' כי כל בשמים ובארץ: למעלן חונה מלאך ה' · כי יש מלאך ממונה להציל את הצדיקים מחטא וז"ש ויחלצם מעון וכדאיתא בפרק התכלת וכן למטה בכהן דמציל את האנשים מעון וכדכתיב שם בקרא כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו: הה"ד נבחר שם מעושר רב · בא לדרוש למה כתיב ויקחו ולא ויתנו · כי שמא יקחו לנפשם שכר רב במה שיתנו לי תרומה מאשר ישמרו כספם והנם אתם אשר גם למוקם לפעמים לבני אדם: ורוה"ק צווחת אשתוללו אבירי לב · כלומר שרוח הקודש מפרסמת כי מה שהיו בוכים לא מקוצר ידם הי' אלא שנבהלו נחפזו בראותם ברעם כאלו נרגלו וכדאיתא במ"ר פ"כ משל למה"ד לבת שנתקשטה ליכנס לחופה ולישב באפיריון ונמצאת מקולקלת עם אחר נתרפו ידי אביה וקרוביה: א"ל משה אין חכמה ואין עצה לנגד ה' · פי' כי הקב"ה א"ל והיכן חכמתך אלא אתה הבלעת לקרח ועתה לו משה כי אין חכמה מועלת עתה לנגד ה' ועליך לנקום נקם מזמתי והקב"ה כי כבר ידוע לו מי הוא המוכן לדבר זה ולכן אינני חושש לנקום ממנו: אפילו הוא מת · שהוא משתבח לסוס נותן נפשו על בעליו להבקיע בתוך המלחמה בכ"מ שבעליו ירצו וזו [...] שכולם שבו ע"ד ידע שור קונהו · [...] בפ' ערבי פסחים איתא ו' דברים נאמרו בסוס וי"א אף [...]

[...]

מת נותן נפשו על בעליו • אני על קדושת שמו של הקב"ה עאכ"ו • וירא פינחס בן אלעזר • התחיל אומר בינו לבין עצמו ומה אעשה אתי יכול • שנים יכולין לאחד • שמא אחד יכול לשנים • עד שהוא נוטל עצה בינו לבין עצמו הנגף נוגף והקב"ה אומר (שם טו) התרפית ביום צרה • הצל לקוחים למות (יד) כי תאמר הן לא ידענו זה אני מעיד עליך (טו) שנאמר (שם) הלא תוכן לבות הוא יבין • [א] נכנס פנחס ומצא אותם שקבעם הקב"ה זה עם זה והיו כרוכין זה בזה ולא היו יכולין להפרש עצמן ודקר שניהם דרך דביקתן שנא' (במדבר כה) וידקור את שניהם • כיון שיצא נכנסו שבטו של זמרי מה עשה הקב"ה נגף את כולן כיון שראה פנחס את הנגף עמד והיה מתפלל שנא' (תהלים קו) ויעמוד פינחס ויפלל • מיד קרא הקב"ה למשה וא"ל בא ואודיעך מי העמיד זרעו של אברהם שנאמר פינחס בן אלעזר • לכך נאמר (משלי כב) נבחר שם מעושר רב • ד"א (טז) נבחר שמו של מרדכי מעשרו של המן • אמר ר' יאשיה מה עשה אותו רשע הוציא כל כסף והזהב שהיה לו ונתן לאחשורוש • א"ל הקב"ה חייך (שם שם) נבחר מכסף ומזהב חן טוב • נבחר חנה של אסתר שנאמר (אסתר ב) ותהי אסתר נושאת חן • כיון שבא הרשע עם הממון א"ל המלך הכסף נתון לך • אמר הקב"ה כך אתם מוכרים שלי על שלי שנאמר (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים • וכתיב (חגי ב) לי הכסף והזהב חייך מה שאמרת הכסף נתון לך וגו' כך (אסתר ח) ביום ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה את בית המן: [ו] ד"א ויקחו לי תרומה • הה"ד (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם • אמר ר' ברכיה הכהן ברבי [ב] בנוהג שבעולם אדם מוכר חפץ בתוך ביתו הוא עצב עליו והקב"ה נתן תורה לישראל ושמחה היא לקחת טוב וגו' • בנוהג שבעולם אדם לוקח חפץ מיצר לשמרה אבל התורה משמרת בעליה שנאמר (שם ו) בהתהלכך (יז) תנחה אותך • בנוהג שבעולם אדם לוקח חפץ מן השוק שמא יכול לקנות בעליו • אבל הקב"ה נתן תורה לישראל ואומר להם כביכול לי אתם לוקחים • הוי ויקחו לי תרומה: [ז] ד"א ויקחו לי תרומה • הה"ד (דברים לג) תורה צוה לנו משה • [ג] דרש ר' שמלאי תרי"ג מצות נתנו לישראל ע"י משה שכן מנין תורה • ואם תאמר אינן אלא תרי"א ושתים היכן הם • אלא אמרי רבנן [ד] אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום • ותרי"א אמר להם משה שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה וגו' • [ה] אל תקרי מורשה אלא ירושה וירושה היא לישראל לעולם • משל לבן מלכים שנשבה כשהוא קטן למדינת הים אפילו לאחר כמה שנים אינו בוש מפני שהוא אומר לירושת אבותי אני חוזר • כך ת"ח שהוא פורש מן התורה והלך והתעסק בדברים אחרים אפילו לאחר כמה שנים הוא מבקש לחזור אינו בוש מפני שאומר לירושת אבותי אני חוזר • ד"א מורשה אל תהי קרא מורשה אלא מאורסה מה חתן זה כל זמן שלא נשא ארוסתו הוא הוה פראדרין לבית חמיו • משנשאה הרי אביה בא אצלה • כך עד שלא נתנה תורה לישראל (שמות יט) ומשה עלה אל האלהים • משנתנה תורה אמר הקדוש ברוך הוא למשה ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם: ד"א אל תהי קרא מורשה אלא מאורשה מלמד שהתורה ארוסה לישראל שנאמר (הושע ב) וארשתיך לי לעולם • ומנין שהיא כאשת איש לעובדי כוכבים שנאמר (משלי ו) היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה כן הבא אל אשת רעהו: [ח] ד"א ויקחו לי תרומה בשעה שאמר הקב"ה למשה על עסקי המשכן אמר לפניו רבש"ע יכולין הם ישראל לעשותו א"ל הקב"ה אפילו אחד מישראל יכול לעשותו שנא' (שמות כה) מאת כל איש אשר ידבנו לבו • (יח) אמרו רבנן [ו] אף במן שהיה יורד לישראל היו יורדות בו אבנים טובות ומרגליות • והיו הגדולים שבהן באין ומלקטים אותן והיו גונזין אותן • תדע שכן הוא שנאמר (שם לו) והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר וכי בבקר היו מביאין בצהרים לא היו מביאים (ו) אלא ממה שהיה המן מוריד להם הביאו וכן הוא אומר והנשיאים הביאו • וזאת התרומה • א"ר טביומי [ז] בשעה שהגיע זמנו של יעקב אבינו ליפטר מן העולם קרא לבניו אמר להם היו יודעין שהקב"ה עתיד לומר לבניכם לעשות משכן אלא יהיו כל צרכיו

מסורת המדרש א סנהדרין דף פ"ב • ירושלמי סנהדרין פרק י"א הלכה ב' • במד"ר פרשה כ' • תנחומא סדר בלק סימן כ' • ספרי סדר בלק פסקא קל"א • ילקוט סדר בלק רמז תשע"א • ב ברכות ס' • ילקוט מש' רמז תתקל"ט: ג מכות דף כ"ג • במד"ר פרשה י"ח • שה"ש רבה פרשה ה' פסוק ב' • תנחומא סדר קרח סימן י"ב • וסדר וילך סימן ב' • פס"ט נו' י"ז • ספר"י פרק ט"ז • ילקוט פרק בברכה רמז תתקל"ב: ד הוריות דף ח' • ה ברכות דף נ"ז • פסחים דף מ"ט • סנהדרין דף נ"ט • ספרי סדר הברכה פסקא שמ"ה כל הענין • ילקוט פרק סס • רמז תתקל"ב כל הענין • נשיק תנחומא ויקהל סימן ב' • ו יומא דף ע"ה • ז בראשית רבה פרשה צ"ד וצ"ג:

חדושי הרד"ל

בברכות (יט:) בכל מקום שיש חלול ה' אין חולקין כבוד לרב ולכן נזדרז פנחס לזה: (יד) כי תאמר הן לא ידענו זה אני מעיד עליך כו' • הגה"ה ר"ל כמ"ש בבמ"ר ס"פ בלק תפסו סנהדרין שלא יאמרו אף הוא נכנס ועשה צרכיו • ותשם פנחס להחד זה • וא"ל הקב"ה אני מעיד עליך שהיו כמ"ש שם שעשה לו גם שקבעם הקב"ה כו' כדהכא: (טו) שנא' הוא יבין • וא"ש ויש' הוא יבין דרכו וכתיב יכין בכ"ף בגבוה שהקב"ה שכן דרכו לבוללו עם חסד: (טז) נבחר שמו של מרדכי • כמ"ש ובאו מרדכי: (יז) בהתהלכך תנחה אותך כשמור אליך המשכ"ר כמ"ל: (יח) אמרו רבנן אף במן כו' •

חדושי הרש"ש

ר"ל ויהי נחנה פיוטות לפנחס וכשפיל את נפשו ולקמן ס"פ בלק והוא עומד נגד ס"ר פר' ודפו ידיו אלא בשביל פנחס כו' • אבל בסנהדרין (פ"ב א) אמרי' פנחס אמר פסוק זה פ"ש וש לדחות שלמען שבכאן פ"ל (ר"ל פנחס למשה) מאה אין חכמה כו': (ו) אלא ממה שהיה המן מוריד כו' ר"ל

מתנות כהונה

אם בריאה וגו': אני יכול • להרוג שתיהם זמרי וכזבי • ועיין כל זה סוף פרשת בלק: לא ידענו זה • לא ידענו מזה שנמסר למות שמלך ושאלו: נכנסו כו' • להרוג את כולם: [לקנות בעליו גרסינן]: מנין תורה • פי' כל זה סוף מסכת מכות: פראדורין • כלומר שהוא לבון פרידה וכמו שאמרו חז"ל על תקיבה שלא הפה פרדגיחא כך קרא הזכר ההולך תמיד הולך פראדורין וכן ביארו המכתב על הגליון מהלך תמיד • ואולי שהוא בלשון טטריקון פתי תיבות פרא דורן פרא בלשון ירושלמי כן דורן כי הוא בא לבית חמיו בראיות פנים של כבוד והדרך מנחה ודורון: כאשת איש לעובד כוכבים • שאסור להם לעסוק בתורה כאשת איש האסורה על איש אחר וכמו שאמרו חז"ל בפ' ד' מיתות כותי טכבים ומנות העוסק בתורה חייב: איש בחיקו • אם א התורה כד"א הלא כה דברי כאש: וכן הוא אומר • והנשיאים הביאו כלומר שכנים כד"א נשיאים ורוח וכ"ה בגר' יומא בכתובים • ובתנחומא בפרשת ויקהל:

פירוש מהרז"ו

פרק ל"ח פס ישחק לבחד ולא יתה ולא יבוש מפני חרב ועי"ל למד הקל מהסוס: התרפית ביום צרה • ובפסוק הקודם זמת אולת המלה ותועבת לאדם לץ התרפית וגו' הפסוק זמת וגו' מדבר בזמרי והב' והג' והד' מדברים בפינחס: הצל לקוחים למות • ומטים להרג אם תחשוך הם ישראל מהנגף: הלא תוכן לבות הוא יבין • וס"ד ונוצר נפשך הוא ידע כו' יודע כחך שאתה יכול לעשות דבר זה: את שניהם • פיותר שהרי מפורש את האיש ואת האשה וגו' אלא פי' שנדבקו שניהם יחד: כיון שיצא • שיצא פנחס מתוך העדה ליקך לאהל של זמרי: נגף את כולו • כמ"ש רש"י בסדר פנחס סוף פסוק לזרח דזהו מ"ש וישי המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף והם שחסרו ממספר שבט שמעון: נבחר שם מעושר רב • פיתם הכתוב שמו של פנחס ביחוסו מעשרו של זמרי שנקרא רב כמ"ש נשיא בית אב לשמעוני והתרגומו רב בית אבא וזהו עשרו: נתן המלך אחשורוש • כנגד מ"ש נתון לך ע"פ מדות כמעל ומנגד • וכל דרשה א ע"פ מדה י"ז וזהו ויקחו לי תרומה וגו' זהב וכסף וגו' דברים שהם שלי לי הכסף ולי הזהב: [ו] הה"ד כי לקח • לעיל פ' ז' ס"ב: חפץ מתוך ביתו • מה שמשתמש בו בתוך ביתו ומוכר מחמת דחקו כי המוכר בחמת הלא שמח שמגמכר: בהתהלכך תנחה • בשכבך תשמור עליך: [ז] דרש רבי שמלאי • מכות (דף כ"ג) ע"ל פסוק יעקב: תורה צוה • משמע דר' שמלאי מבין להיא מתיבת תורה על חשבון תרי"ג: מורשה א"ת מורשה וכו' • נ"ע מה צריך לומר א"ת וסו' שהרי תיבת מורשה פי' ירושה • וכמ"ש כיס והרח ונתתי אותה לכם מורשה ותרגם אונקלוס ירותא וכן מורשה קהלת יעקב ירותא ובסנהדרין ל"ט וג"ה ליתא אך בברכות ל"ז ובפסחים מ"ט דורש מאורסה אומר א"ת מורשה אלא מאורסה • וכמ"ש כאן בסמוך וכן בספרי פרשת ברכה ג"כ ליתא הגל דרשת ירושה רק אגל דרשת מאורסה כנ"ל • ע"כ בהגהת שמי חרא גי' המדרש כאן מקמי אלא הייס בספרי ובסנהדרין בב' מקומות • וע' מדרש תהלים קי"ח: אל תהי קורא מורשה • כמ"ש אבות סוף פרק ב' שאינה ירושה לך פי' שלהיות אינה ירושה וצריך להתייגע להשיגה אך לישראל בכלל ה"ה ירושה וכמ"ש לא ימושו מפיך וגו' וכן היחיד שכבר נתייגע והשיגה היא לו ירושת אבות ובכלל לא ימושו • וגם בתחלה היא ליחיד מיועדת ואורסה שבדרכים ידועים ישיגה: הוה פארא דורון • פי' במ"ע הולך לפני השער • והכוונה שומר השער והולך תמיד בהליכה וחזירה וכך החתן הולך תמיד אל בית אבי הכלה: ומשה עלה אל האלהים • התורה בדמיון כלה והש"י אבי הכלה וכמ"ש לעיל פ"ל ס"ה ועד נתינת התורה בדמיון ארוסה שבשביל ישראל נבראת התורה כמ"ש ב"ר פ"א סי' ד' • ואחר נתינת התורה בדמיון נשואה לכלל ישראל: ועשו לי מקדש • כמ"ש לעיל ס"ם א' וס"ם ו' • וע' עוד ויק"ר פר' כ' סי' י"ב • והנה כאן פתח בארוסה ולעיל פ"ח בנשואים ולעיל ש"ם פ"ו כארוסה ובמ"ר פר' י"ב פ"ד וס"ם ח' כארוסה • והענין שמקודם בריאת עו"ס היתה מזווגת לישראל כדמיון הכח קול בבירת כל אדם בת פלוני לפלוני ובנעשה ונשמע היה בדמיון קידושין וקבלת הדברות כנשואים ולוחות הראשונים ככתובה ובחטא העגל נקרעה הכתובה ועומדת להתקדש ובלוחות שניים כנשואה שנייה אך המגיד בהגהי זה כנזוכים כנשואה כשחוטאים כאלמנה כגרושה עומדת לנשואים בבחינת ארוסה ולעתיד נשואה לעולם ובזה נתיישבו כל המדרשים שאלים סותרים דוק והבן בכל המאמרים במקומם ובטעם הדברים ובצירוף דברים דלעיל סי' זה: וארשתיך לי • ע' לעיל סוף פר' ט"ו: דין יכולים הם לישראל • שתחלה כתוב דבר אל בני ישראל ויקחו פי' כולם יחד ואח"כ כתוב מאת כל איש • ומשה היה מתמה על הכלל אם יכולים כמ"ש שלמה הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה וכדומה והשיב מאת כל איש מדה ט"ו בהכרעה מדה פ': אף במן • זה שייך למ"ש ואלה התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף וגו' עד ואבני שוהם ואבני מלואים לאפוד ולחושן והנה בכל הנדבה המנויה היו יכולים להביא כל אחד מעט ולצרף יחד אך באבני שוהם ומלואים שהיו י"ב אבנים בטורים ותומים ושתי אבני שוהם בכתפות האפוד יקשה איך הביאו ומי הביא ואם רבים הביאו איך יצרפם הלא תרבה המחלוקת ע"כ דורש שמשם נשים היו בזה שלא נמצא אבנים כאלו אלא אצל הנשיאים ע"כ גם י"ב אבנים ני"ב נשיאים (וע"ע על אבני השוהם שבאפוד מי הביאם): בצהרים לא היו מביאים •

יפה תואר

מפקא להרוג בעליו במלחמה וכו' שלא שיפלו בן הקלה אל הגוים: התחיל אומר בינו לבין עצמו • מתוס דקי"ל למה כתיב וירא פנחס הלא היה לעיני כל ישראל והכל ראו • לכן מפרש וירא על ראיות שכלים שהתבונן בדבר • וגם על ראיות חושיות שראה את המלאך משחית וכדאיתא בפרק סנהדרין ונס"ק נגף נוגף וע"י ראיות אלו התעורר: כיון שראה פנחס את הנגף וירא פן יתפשט על כל ישראל לכן התפלל ולקמן מגירסא בחושן אחר פ"ם: כיון שבא הרשע עם הממון כו' • ודורש מדכתיב הכסף נתון לך ולא אמר לו יהיה לך אמר לך הן שלא א"ל מחול לך מום מדרים כי אחשורוש אמר לו כי הכסף נתון לך לפקדון עד עת מלוי • ובכל זאת בחר אח"ו יותר בחנם של אסתר מהכסף בשער לפניו בידי המן: הה"ד כי לקח טוב נתתי לכם • עמ"ש לעיל בסי' א' בביאור הדברים אלה: מפי הגבורה שמעום • פירש"י שהאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי במכילתא ע"כ • וכתוב בפסוק יעקב דייק מדכתיב מכשיק'ת ולא כל כשיקים • ואיש דיליף מן תורה בגימטריא תרי"א כדאמר הכא • ואיש דיליף מהכתוב סן השמעה את הדברים אשר ראו עיניך • ולכאורה יש ללמוד גם מזה כי שתי הדברות שלא נאמרו במדבר בעדו אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים על פני וגו' כי אנכי ה' אלהיך אל קנא וגו' ומלא משה ואילך מדבר בשליש המדבר בשם ה' • ועיין עוד בחוים כזה: אל תקרי מורשה אלא ירושה כו' • כי מורשה נופל לפרש לפעל מבנין הפעיל ולפי זה היא רק בעם שלוזוה ומחזיקים בה וכמו שכתוב רש"י ז"ל אחזנוה ולא נעזבנה אך בימים

שלאמר מורשה קהלת יעקב • לכן אומר אל תקרי מורשה אלא ירושה כי הוא שם דבר וכמו מורש קיפוד • ולפי"ז אין אנו מוחזקין בה כמו שלמוד חכם שהוא פורש מן התורה וכמה שכתוב לקמן מכל מקום נחלה היא לו ויוכל לשוב לירושתו אשר לפניו בכל עת: אל תהי קורא מורשה אלא מאורסה • יתכן דנופיק מלשון ירושה משום דהתורה היא נחלה לכל שמתקרבים אליה וכדאיתא ויק"ר פ"ח שע"ב לא נאמר כיה יראי ה' כמו שנאמר בית אהרן בית הלוי משום דאין כן שכם אחר יכול להיות כהן או לוי מפה"כ יראת ה' יכל להיות כל איש מבני הארץ כי קרוב ה' לכל קוראיו • וגם התורה לא נקנה לאדם בשביל ירושת אבותיו רק בשביל שיעמול בה וכמ"ש במסכת אבות פ"ב התקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך וכמ' אלו כדרים איתא מפני מה ת"ח אין בניו ת"ח כדי שלא יאמרו ירושה היא להם וע"ש במש"י וגר"ן לכן דרש מאורסה • ודרש תורה צוה לנו משה אשר לשני זה כיתה רק מאורסה לישראל ולכן לא בא הקב"ה לבדו אל ישראל רק משה בא אל הבינים ואח"ו ויהי בישורון מלך בא ה' לבדו אל ישורון ע"י בהתאסף ראשי עם אגל בר סיני וקבלו את התורה בנשואים ולכן נאמר להם הקב"ה לעשות מקדש לשכנו שם • וכמו שמסרש והגיל: מלמד שהתורה ארוסה לישראל • משום דארוסה מצאה גדולה מנשואה לכן מדמי אהבת הקב"ה לישראל כמו אהבת הארוסה: היחתה איש אש בחיקו • והתורה נקראת אש כדכתיב מימינו אש דת למו: אפי' אחד מישראל יכול לעשות • כי ה' יתפתק בידם מה שיחסרו וכמו שתסרש לקמן שאף במן היו יורדות בו אבנים טובות וכו' • וכל אם נדרום ויקחו לי מאלי כדלעיל • כי הקב"ה הוא יכין להם להביא למשכן כל דבר:

מוכנים בידכם שנאמר (בראשית מח) והיה אלהים עמכם וכי תעלה על דעתך כשהיה יעקב אבינו חי לא היה הקב"ה עם בניו אלא כך אמר להם עתיד הוא לומר לכם ועשו לי מקדש והוא יורד ומשרה שכינתו בתוככם שנאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם · ויש מהם שהתקינו עצמן לדברים ויש מהן ששכחו וכשבא משה ועשו המשכן (יט) יש מהם שהביאו מעצמן ויש מהם שלא הביאו אלא ממה שהיה מונח בידו שכן הוא אומר כל איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן · (ז) ואומר כל אשר נמצא אתו עצי שטים :

פרשה לד

א ועשו ארון עצי שטים · הה"ד (איוב לז) שדי לא מצאנוהו שגיא כח · א אמר רבינו הגדול צריכין אנו להחזיק טובה לאיוב שכל מה שאמר אליהוא בא הוא והוסיף על דבריו · אמר איוב לחביריו מה אתם סוברים שכל מה שאמרתם הוא כל שבחו מי יוכל לספר כל שבחיו וגבורותיו של הקב"ה כל הדברים שדברתם (שם כו) הן אלה קצות דרכיו · בא אליהוא ואמר שדי לא מצאנוהו שגיא כח · מי ששומע הפסוק הזה אומר שמא חירופים הוא · חס ושלום (א) אלא כך אמר אליהוא לא מצינו כח גבורתו של הקב"ה עם בריותיו שאין הקב"ה בא בטרחות עם בריותיו לא בא על האדם אלא לפי כחו · אתה מוצא כשנתן הקב"ה את התורה לישראל אלו היה בא עליהם בחוזק כחו לא היו יכולין לעמוד שנאמר (דברים ה) אם יוספים אנחנו לשמוע וגו' · אלא לא בא עליהם ב אלא לפי כחם שנא' (תהלים כט) קול ה' בכח בכחו אינו אומר אלא בכח (ב) לפי כחו של כל אחד ואחד · ד"א שדי לא מצאנוהו שגיא כח · בשעה שאמר הקב"ה למשה עשה לי משכן התחיל מתמיה ואומר כבודו של הקב"ה מלא עליונים ותחתונים והוא אומר עשה לי משכן · ועוד היה מסתכל וראה ששלמה עומד ובונה בית המקדש שהוא גדול מן המשכן ואמר לפני הקב"ה (מלכים א ח) כי האמנם ישב אלהים על הארץ אמר משה · ומה בהמ"ק שהוא יותר ויותר מן המשכן שלמה אומר כן · משכן עאכ"ו · לכך אמר משה (תהלים צא) יושב בסתר עליון · א"ר יהודה בר ר' סימון יושב בסתר הוא עליון על כל בריותיו · מהו בצל שדי · בצל אל · בצל רחום בצל חנון (ג) אין כתיב כאן אלא בצל שדי · בצל שעשה בצלאל לכך נאמר בצל שדי יתלונן · ג אמר הקב"ה לא כשם שאתה סבור כך אני סבור אלא כ' קרש בצפון וכ' בדרום וח' במערב ולא עוד אלא (ד) שארד ואצמצם שכינתי בתוך אמה על אמה :

ב ד"א ועשו ארון עצי שטים · מה כתיב למעלה ויקחו לי תרומה מיד ועשו ארון עצי שטים · מה התורה קדמה לכל · כך במעשה המשכן הקדים את הארון לכל הכלים · מה האור קדם לכל מעשה בראשית דכתיב (בראשית א) ויאמר אלהים יהי אור ואף במשכן בתורה שנקראת אור דכתיב (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור · קדמו מעשיה לכל הכלים · ד"א ועשו ארון · מפני מה בכל הכלים האלה כתיב ועשית ובארון כתיב ועשו ארון · א"ר יהודה ב"ר שלום א"ל הקב"ה יבאו הכל ויעסקו בארון כדי שיזכו כולם לתורה · א"ר שמעון בן יוחאי (ה) ד ג' כתרים הם · כתר מלכות וכתר כהונה וכתר תורה · כתר מלכות זה השלחן דכתיב בו זר זהב סביב · כתר כהונה · זה המזבח דכתיב בו זר זהב סביב · וכתר תורה זה הארון דכתיב בו זר זהב · למה נכתבים זר ונקראים זר אלא לומר לך אם אדם זוכה נעשים לו זר ואם לאו זר · ומפני מה בכולן כתיב ועשית לו (א) ובארון כתיב ועשו עליו ללמדך שכתר תורה מעולה יותר מכולן זכה אדם לתורה כאלו

מסורת המדרש א עיין ירושלמי ברכות פרק ט' · ומדרש תהלים מזמור י"ט · ב לעיל פרשה ה' ופרשה כ"ח וכ"ט · ג במד"ר פרשה י"ב · תנחומא סדר תשא סימן יו"ד וסדר נשא סימן י"א · מדרש תהלים מזמור נ"א · פסיקתא רבתי פסקא ט"ז אות ה' · פסיקתא דרב כהנא פסקא א' ופסקא ו' · ילקוט כאן רמז שס"ה · ילקוט תהלים רמז תתמ"ב · ד יומא דף ע"ב · אבות פרק ד' · אבות דרבי נתן פרק מ"א · במדבר רבה פרשה ד' ופרשה י"ד · קהלת רבה ריש פרשה ז' · מדרש שמואל פרשה כ"ג · תנחומא סדר ויקהל סימן א' · ילקוט קהלת רמז תתקע"ג ·

חדושי הרש"ש

ר"ל דכתיב ביה וילקטו אותו בבקר בבקר : (ז) ואומר כל אשר נמצא אתו עצי שטים · אולי חסר וגו' והכוונה מאי דכתיב שם לכל מלאכת העבודה ור"ל שהיה נמצא אתו בעבור מלאכת העבודה שהכינם לצורך המשכן כי מצינו דלמ"ד משמש במקום בעבור כמו עושק דל להרבות לו : (א) ובארון כתיב ועשית

(א) אלא כך כו' לא מצינו כח גבורותיו · ר"ל ז"ש בסיפיה דקרא ורעם גבורותיו מי יתבונן · ופ"ש אליהוא לא מצאנוהו היינו הכונת השגתנו קצרה מהתבונן בגבורותיו · אף שהן מכריזין בקולם בכל העולם כקול הרעם · וכן מ"ש לכאן אלו היה בא עליהם בחוזק כחו כו' ג"כ לפרושי רעם גבורותיו קאמר : (ב) לפי כחו של כא"א · ע"ל ר"פ כ"ט : (ג) אין כתיב כאן-אלא כו' בצלאל כו' · ובאמת ניכרין הדברים שנתכוונו כאן למדרש על בצלאל שהוא בשם זה וכן דרשו לעיל ס"פ מ"ח וכל הבינה שהיתה לבצלאל משל שדי היה כו' : (ד) שארד ואצמצם · וזהו לא מצאנוהו שגיא כח : (ה) ג' כתרים הן ·

חדושי הרד"ל

ולכן אמר שאף היחיד יכול לעשותו בנדבת לבו שהאבנים הטובות יקרי הערך והמלואים היה מצויים שמן למי שהיה ראוי לזכות בהן : (יט) יש מהן שהביאו מעצמן · פי' משל שנתנדבו עתה (ועליהן כתיב כל נדיב לב כו') ויש שמביאו ממה שהיה נמצא מונח בידן משל אבותיהם שהכינו ע"פ צוואת יעקב (ועליהן כתיב וכל אשר נמצא) ודלא כיד"מ :

פירוש מהרז"ו

בתמיה ואא"ע להביא עצמה שהיה בבקר ת"ע לדבר שהביאו שמצאוהו בבקר ע"פ מדה ז' וי"ז · ומרומז במקומו · וילקטו אותו בבקר בבקר איש כפי אכלו וגו' ויבואו כל נשיאי העדה ויגידו למשה ועי"ש בז"ח הנ"ל שמ"ש כאן והנשיאים הביאו הם הנשיאים הנ"ל שאז מצאו · ויש רמז בסדר בהעלותך ועינו כעין הבדולח וכמ"ש שם הבדולח ואבן השוהם · וביומא (דף ע"ה) דרשו שמ"ש והנשיאים הביאו הם העננים · וע' במ"ר פ' י"ב סי' ע"ז ויק"ר פ"א ס"ו : והיה אלהים עמכם · ור"ל אנכי מת וזהו ששאל וכי בחייו וכו' אלא שנ"ם והיה אלהים עמכם פי' שתהיה שכינתו במשכן במדבר כמ"ש בס"ד והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם הרי שמ"ש והיה אלהים וגו' פי' קודם שיכנסו לארץ : שהביא מעצמו · פי' בלא הכנה מאבותיו : אשר נמצא אתו · ואלו שאר נדבות כתיב כל נדיב לב וגו' כל מרים וכו' פסוקים אלו כתיב כל אשר נמצא אתו תכלת וארגמן וגו' וכל אשר נמצא אתו עצי שטים דורש שהכוונה שאלו לא היה בנדבת הלב מעתה אלא שהיה מוכן אצלו מאבותיו · ועי' ב"ר פנ"ד כ"ד :

פרשה לד סי' א שכל מה שאמר אליהוא · נע"ג שהרי מענות אליהוא היו באחרונה ולא נזכר כלל אם ענה איוב דבר לאליהוא רק כל דברי אליהוא על הטענות שהתווכח עם ג' רעיו · ומ"ש הן אלה קצות דרכיו אמר איוב כן על דברי עצמו ודברי רעיו ולא על דברי אליהוא ונראה שצ"ל בהיפך שכל מה שאמר איוב לרעיו הוסיף אליהוא שאיוב אמר הן אלה קצות דרכיו כנגד רעיו שהשיגו מקצת אך אליהוא אמר שדי לא מצאנוהו שלא השגנו ממנו מאומה והוסיף על דברי איוב : מי ששמע הפסוק הזה · פירוש אחר על הפסוק שיש למעוט בו וע' ירושלמי ריש פרק הרואה מדרש תהלים ריש מזמור י"ט במ"ר פר' כ"א סי' כ"ב : אם יוספים · וס"ד בקול ה' אלהינו עוד ומתנו : קול ה' בכח · לעיל פ"ה ס"ט וסוף פכ"א וריש פכ"ט : ומשה מתמיה · במ"ר פר' י"ב ס"ג באריכות מדרש תהלים נ"א : ועוד היה מסתכל · נוסח ברוה"ק כמ"ש מכילתא סוף בשלח ספרי סוף ברכה · שהראהו הקב"ה דור ודור ודורשיו : יושב בסתר עליון · ה"ג במדרש תהלים נ"א אר"י בר"ס יושב בסתר עליון שרואה ואינו נראה ובצל שעשה בצלאל יתלונן שדי · ובמ"ר פ' י"ב ס"ג ר"נ אומר משה אמר יושב בסתר עליון הקב"ה יושב בסתרו של עולם הוא רואה את הכל ואינו נראה הוא נתאוה ללון בצלנו א"ר פרוזדוק ב"ר נחמיה בשם ר"י בר"ס שדי נתלונן בצל שעשה לך בצלאל זה המשכן הוי בצל שדי יתלונן · והדבר נראה לעין שהמד"ת הנ"ל הוא מורכב משני מאמרים והכל בשם ר"י בר"ס וכן הוא כאן אלא דכאן חסר וצריך להגיה כל"ל במ"ר שם · ומ"ש רואה ואינו נראה הוא פי' יושב בסתר שבערך אלינו הוא סתר ועליון · וע' פי' המאמר במ"ר שם : בצל אל בצל רחום וכו' · וכמ"ש לקמן פמ"ח ס"ס ד' וכל הבינה שהיה בבצלאל משל שדי היתה כמ"ש אכן רוח הוא באנוש ונשמת שדי תבינם ע"ש וכן הוא בתנחומא סדר ויקהל ס"ה וזהו בצל שדי יתלונן שהוא היה יכול לעשותו על שידע לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ ואיך נמצא כבודו יתברך לצורך בריאות עולם הוא ידע איך נמצא כבודו במשכן · ומ"ש לכך אמר משה וכן אמר הקב"ה וכו' נחלפו המאמרים וצריך להקדים תחלה מאמר אמר הקב"ה אחר מ"ש משכן עאכ"ו אמר הקב"ה וכו' עד אמה על אמה ואח"כ אמר משה עד יתלונן וכן הוא בהדיא במ"ר פר' י"ב ס"ג ובמד"ת נ"א שם : ולא עוד · פי' לא די שאצמצם שכינתי לתוך המשכן אלא לתוך ק"ק וגם שם בין הבדים על הארון על הכרובים ומ"ש אמה על אמה הכוונה במקום קטן וצר וזהו שייכות הדרשה לכאן שהארון מקום השכינה : ב מה התורה קדומה · ב"ר פ"א ס"א : האור קדם · כמ"ש ב"ר ריש פ"ג ופ"ג : ואף במשכן · שדומה לבנין העולם כמ"ש לעיל פל"ג ס"ד באריכות ולקמן פמ"ח ס"ס ד' : ובארון כתיב ועשו · מדה ע"ז מיוחד במקומו : ג' כתרים · אבות פרק ד' במ"ר פ"ד סי' י"ג ופר' י"ד ס"י : זר זהב סביב · שמות כ"ה כ"ה : מ. ז כתיב בו זר · שמות ל' פסוק ג' · וארון כתוב בו כאן בפרשה זו : נכתבים זר וקרינן זר · לפי הכתיב יתכן לקרות זר כמ"ש בכמה מקומות רק כאן נקרא זר אבל הג' הנ"ל :

מתנות כהונה

פרשה לד הוא עליון כו' · גדול ומעולה וכל בריותיו אין מספיקין לעשות לו בית משכן : מהו בצל שדי בצל אל · שדי הוא אל · אל לשון חוזק ואיילות כד"א ואת אילי הארץ לקח וכן שדי כמו שפירש הרד"ק הרי בצל שדי כמו בצלאל : אמר הקב"ה לא כשם כו' · עד סבור אלא כ' קרש כו' · וכ"ה בתנחומא בפרשת כי תשא ובנשא פרשה י"ב : נכתבים זר ונקראים זר · וסימנך הפתח סגול : נעשים לו זר ואם לאו זר · וסימנך הקומץ פתוח : שלשה כתרים הן · עיין במה שכתבתי במדרש קהלת

ידי משה

שכינה למטה ולא עלה משה למרום וכו' אלא כ"ש כל עלוייך וכו' : ויש מהם שהתקינו עצמן לדברים · פי' שהכינו עצמם לדברים שהיו נותנים מקום לדברי יעקב והיו מכינים את כל הדברים הצריכים למשכן ויש מהם ששכחו וכשבא משה לעשות את המשכן אותן שהכינו הביאו מעצמן ואותן ששכחו הנה שהיו בידם תכלת וארגמן לא הביאו מעצמן כי שכחו הדבר מה שאמר יעקב לכן הוצרכו לצוות להם שיביאו וזה אשר נמצא פירוש שהיו צריכים להמציא להם כי לא הביאו מעצמן וק"ל : שכן הוא אומר כל איש אשר נמצא אתו תכלת · פי' שקשה מ"ש בהני דכתיב לשון אשר נמצא משא"כ באחרים אלא שפירושו הוא שנמצא בידם מן אזהרות יעקב שהם דברים בלתי נמצאים וק"ל :

שדי לא מצאנוהו שגיא כח בשעה שאמר הקב"ה למשה עשה לי משכן התחיל מתמיה וכו' ועוד היה מסתכל וראה שלמה עומד ובונה ביהמ"ק וכו' עד אמר ר"י בר"ס וכו' מהו בצל שדי וגו' · וקשה לי מהיכן מרומז בפסוק זה שדי לא מצאנוהו וגו' שהיה מתמי' משה על מעשה ביהמ"ק ובצל שדי אמר על משכן ונ"ל לפי דאיתא בתוספות במסכת חגיגה מהלך העולם ת"ק שגם פירשו התוספות שנרמז בתיבת שדי שנעלם מן שדי הוא ת"ק ונראה לי בן המאמר שזה הוא הרמז ג"כ כאן שדי לא מצאנוהו שגיא כח שקאי על ביהמ"ק שהיה ת"ק אמה והוא הנעלם מן שדי וזה שהיה מסתכל והיה מתמיה על בנין שלמה והיה מתמיה לא מצאנוהו שגיא כח פי' שראה ששלמה יתמי' עצמו האמנם ישב וגו' ומהו בצל שדי לא שעשה בצלאל פירוש שמשכן שעשה בצלאל היה רק בצל שדי פי' לנגד ביהמ"ק שהיה כמספר שד"י [illegible]

יפה תואר

הה"ד שדי לא מצאנוהו שגיא כח · בא פה לתרץ למה הקדים הארון לכל דבר ולא את המשכן שהוא הכולל וכמו שעשה בצלאל · וכבר איתא בפ' הרואה שתפש בצלאל את משה בזה והודה לו לכן מפרש כי באמת שדי לא מצאנוהו שגיא כח וגם השמים ושמי השמים לא יכילו את כבודו · ורק הקב"ה אמר כי לא לבד עשרים קרש בצפון ועשרים בדרום וח' במערב אלא שיצמצם את שכינתו בתוך אמה על אמה שהוא מקום הארון ובדמשיית להכי הקדים מעשה הארון איידי דחביבא ליה כי גם במקום קטן יצמצם שכינתו · זה הוא תוכן כוונת כל הסימן הזה : צריכים אנו להחזיק טובה לאיוב · כלומר שעיקר ההודאה בדברי איוב · כי כל דברי אליהוא בכלל דבריו הם ולא בא אלא להוסיף ולפרש את דברי איוב כמ"ש הן אלה קצות דרכיו לומר כי אין מי שיוכל לספר גבורותיו ובא אליהוא והאריך בספורי שבחי ה' · ואחד מהדברים אמר שדי לא מצאנוהו שגיא כח פי' שלא השגנו כמה הוא שגיא כח ונמצא שבזה בא להוסיף על דברי איוב שאמר ומה שמץ דבר נשמע בו ואליהוא הוסיף כי לא נוכל לדעת גם שמץ דבר מגדולתו · כי בערך אל הנעלם ידיעתנו אפס ואין הוא · ואמר זה לומר שמדברי איוב נוכל לדעת פירושי הכתובים אחר כי אליהוא הוא רק כחוזר על דברי איוב בתוספת ביאור : שמא חרופים הוא · פי' דלא נטעה לפרש את דבריו שדי לא מצאנוהו לכן לא מצאנו אותו יען כי הוא שגיא כח ולא יביט על תבל כזה אשר ילדי אשה וקצרי ימים יגורו בו · ויצא מזה חירוף לסלק השגחתו מהארץ וע"ד אשר יאמרוך למזמה · לכן מפרש את הכתוב כי לא יכולנו למצוא את שדי אם בא אלינו ברב כחו : מפני מה בכל הכלים כתיב ועשית · נראה דגם בזה בא לתרץ למה הקדים מעשה הארון ומתרץ משום שרבים עסקו בו לכן מעשהו חביב יותר · ולכן אמר גם כאן ד"א · והנה בפ' עקב כתיב גם גבי ארון ועשית לך ארון עץ ובגמ' מרמי הכתובים אהדדי · ור"י מוכיח מזה מכאן לת"ת שבני עירו מצווין לעשות מלאכתו ודברי ר"י ע"כ אסמכתא בעלמא הוא · וגם לפי דברי ר"י אין מקום גם לקושיא שהקשה כאן · אמנם הוא לא הקשה רק מפיכוי שלשון אשר בסדר אחד וגם יסבור שההוא ארון שעשה משה לאו היינו ארון שעשה בצלאל כי משה עשה הארון לשברי לוחות לדעת קצת מרז"ל או שנגנז לדעת קצת מרז"ל וכמו שהאריך בזה הרמב"ן ז"ל : זה השולחן · משום שהשולחן הוא סם לעושר וגדולה וכמו שאומרים שלחן מלכים והרמב"ן האריך עוד בזה עפ"י הסוד : זה המזבח · הוא מזבח הקטורת והיה מיוחד יותר לכ"ג שהוא נושא כתר הכהונה דכתיב וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה מדם [illegible]

[illegible]

זכה לכולן: ג ד"א ועשו ארון מה כתיב למעלן ועשו לי מקדש · אמר הקב"ה לישראל אתם צאני ואני רועה שנאמר (יחזקאל לד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם ואני רועה שנאמר (תהלים פ) רועה ישראל האזינה · (ו) עשו דיר לרועה שיבא וירעה אתכם לכך נאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם · אתם כרם שנא' (ישעיה ה) כי כרם ה' צבאות בית ישראל ואני שומר שנאמר (תהלים קכא) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל · עשו סוכה לשומר שישמור אתכם · אתם בנים ואני אביכם שנאמר (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם · ואני אביכם שנאמר (ירמיה לא) כי הייתי לישראל לאב · כבוד לבנים כשהן אצל אביהם וכבוד לאב כשהוא אצל בניו · וכן הוא אומר (משלי יז) עטרת זקנים (ז) בני בנים · עשו בית לאב שיבא וישרה אצל בניו לכך נאמר ועשו לי מקדש:

פרשה לה א ועשית את הקרשים למשכן · הה"ד (תהלים קד) ישבעו עצי ה' ארזי לבנון אשר נטע ·

הרבה בריות ברא הקב"ה בעולמו ולא היה העולם ראוי להשתמש בהן וגנזן הקב"ה מן העולם · ואיזה זה אור שנברא ביום ראשון · דא"ר יהודה בר סימון · א האור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו · כיון שנסתכל הקב"ה בדורו של אנוש ובדור המבול ובדור הפלגה שמעשיהם מקולקלים עמד וגנזו מהן שנא' (איוב לח) וימנע מרשעים אורם · ולמי גנזו לצדיקים לעתיד לבא שנאמר (בראשית א) וירא אלהים את האור כי טוב מהו כי טוב שהיה אורו נאה לעולם ולא היה מזיק (א) כשמש הזה · והיכן גנזו בגן עדן (ב) שנא' (תהלים צז) אור זרוע לצדיק · והרבה בריות ברא הקדוש ב"ה בעולם ולא היה העולם ראוי להשתמש בהן והיו ראויין להגנז ולא נגנזו מפני כבוד הקב"ה ואיזה זה זהב · א"ר אבהו ב טובה גדולה חלק הקב"ה לעולמו בזהב יש אדם פורט זהוב אחד והוא מוציא ממנו כמה יציאות שנאמר (בראשית ב) וזהב הארץ ההיא טוב ומהו טוב טוביה דהוא בביתיה טוביה דהוא בלווייתיה · ג א"ר שמעון בן לקיש לא היה העולם ראוי להשתמש בזהב ולמה נברא בשביל המשכן ובשביל בהמ"ק שנאמר וזהב הארץ ההיא טוב כמה דאת אמר (דברים ג) ההר הטוב הזה והלבנון · ד שבעה זהבים היו בבית המקדש · זהב טוב · זהב טהור · זהב שחוט · זהב סגור · זהב מזוקק · זהב פרוים · זהב מופז · זהב טוב כמשמעו · וטהור שהיו מכניסין אותו לכור ואינו חסר כלום · (א) זהב שחוט · שהיה נמשך (ג) כחוט והיו סכין בו כשעוה הנתונה על גבי פנקס · זהב סגור · שהיה סוגר כל הזהבים שהיו שם · זהב מזוקק · שהיו טוחין בו את הכתלים והרי כתוב (ד"ה א כט) כסף מזוקק לטוח בו קירות הבתים למה קורין אותו כסף שהיה מכסיף כל הזהבים שהיו שם · זהב מופז · ר' פטריקי אחיו של ר' דרוסאי אומר שהיה דומה לגפרית הזו שהיא מוצתה באש · זהב פרוים · ארשב"ל שהיה דומה לדם הפרים · וי"א (ב) שהיה עושה פירות · ואף הארזים היו ראויין להגנז ולא נגנזו · א"ר חנינא ה לא היה העולם ראוי להשתמש בארזים אלא לא נבראו אלא בשביל המשכן ובשביל בהמ"ק שנא' (תהלים קד) ישבעו עצי ה' ארזי לבנון אשר נטע · ואין לבנון אלא ביהמ"ק שנאמר (דברים ג) ההר הטוב הזה והלבנון · א"ר שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן ו כ"ד מיני ארזים הם ואין לך משובח מכולן אלא שבעה שנאמר (ישעיה מא) אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן וגו' · (ג) ולמה נגנזו שצפה הקב"ה שהן עתידין לעשות בהן מלאכת המשכן במקום שהשכינה עתידה לשכון שנאמר (תהלים קד) אשר שם צפרים יקננו · (ד) (ד) וכי תעלה על דעתך ששם צפרים היו מקננות · אלא (ה) הצפרים שהיה כהן שוחט ומקריב בבהמ"ק · ומהו חסידה ברושים ביתה · (ה) וכי חסידה בארזים ביתה · ומהו חסידה

מסורת המדרש א חגיגה דף י"ב · בראשית רבה פרשה י"ב וי"ג · ופרשה מ"ב · במדבר רבה פרשה י"ג · אסתר רבה פתיחתא י"א · רות רבה פרשה ב' · תנחומא סדר שמיני סימן ט' · תנא דבי אליהו זוטא פרק כ"א · ילקוט איוב רמז תתקכ"ד · ב ירושלמי יומא פרק ד' הלכה ד' · בראשית רבה פרשה ט"ז · במדבר רבה פרשה י"ב כל הענין · ילקוט בראשית רמז כ"א · ג מדרש תהלים מזמור ק"ד · ד יומא דף מ"ד ע"ב · שיר השירים רבה פ"ג פסוק ט' · ה בראשית רבה פרשה ט"ו כל הענין · מדרש תהלים מזמור ק"ד · ילקוט תהלים רמז תתס"ב · ו ירושלמי כתובות סוף פרק ז' · תנחומא כאן סימן ט' · ילקוט ישעיה רמז ש"ד · ועי' ר"ה כ"ג · סוכה ל"ז · תענית כ"ט · בבא בתרא פ' ·

חדושי הרד"ל

יומא (ע"ב) : (ו) עשו דיר לרועה כו' · סוכה לשומר כו' · בית לאב כו' · דיר לרועה הוא באוה"מ שבמדבר אשר כאהל רועי נסע ממסע למסע · סוכה לשומר הוא כשבאו לא"י ונקבע אוה"מ בגלגל ונוב וגבעון ג"כ דרך עראי כסוכה ובית לאב הוא בית עולמים · (ואז בימי שלמה נאמר (תהלים פט) הוא יקראני אבי וגו') : (ז) בני בנים ותפארת בנים אבותם כנ"ל :

(א) כשמש הזה · שהוא מזיק כמ"ש יומם השמש לא יככה ואמרו בשבת (קכ"ט) בישא מי שזי טבא כו' :

(ב) שנא' אור זרוע · וז' זריעה הוא בגן כמ"ש כגנה זרועיה תצמיח · וע' זוהר בא (ל"ח) : (ג) כחוט והיו טחין בו כשעוה שהיו טחין בו את הכתלים וזהב סגור כו' שהיה שם כתיב כסף מזוקק כו' · מכסיף כל הזהבים שהיו שם וזהב מופז כו' כנ"ל ע"פ הירושלמי דפ' טרף בקלפי ושה"ר פסוק אפריון ע"ש (ולשון שחוט דרך בהפוך אותיות שטוח) : (ד) וכי תעלה ע"ד ששם צפרים כו' · והלא אפילו מבחוץ היה אמה כליא עורב לגרש העופות ק"ו מבפנים ח"ו : (ה) וכי חסידה · בארזים אינה ביתה

חדושי הרש"ש

ועשית עליו כנ"ל : (ב) עשו דיר כו' עשו סוכה כו' עשו בית כו' · יתכן דהמה נגד המחנה ואהל מועד וקדש הקדשים שחלוקין זה מזה גם בקדושתן מס"ת ע' בפ"א דכלים :

(א) זהב שחוט שנמשך כחוט · ביומא (מ"ה א') ולקמן בנשא פי"ב הגי' שנטוה כחוט · והיא נראה יותר נכונה דלפי דרשה דנמשך הוה השי"ן דשחוט מן השרש ולישנא דכחוט משמע דהשי"ן לשמוש ע' חולין סוף דף ל' ותבין · ובחזית בפסוק עמודיו עשה כסף הגי' שנמשך כשעוה וגם היא נכונה :

(ב) שהיה עושה פירות · הוא כפי שאמרו ביומא (כ"א ב') בשעה שבנה שלמה ביהמ"ק נטע בו כל מיני מגדים של זהב והיו מוציאין פירותיהן בזמנן כו' · וע' בירושלמי בפ' טרף בקלפי הלכה ד' במאמר זה : (ג) ולמה נגנזו כו' · ט"ס וצ"ל ולא נגנזו וכ"כ היד"מ : (ד) וכי תעלה ע"ד ששם צפרים היו כו' · ע' מנחות (ק"ז א') בתד"ה כליא עורב שהביאו בשם הערוך דמקדש ראשון לא היה צריך לכליא עורב שלא היו עופות פורחין עליו : (ה) הצפרים שהיה כהן שוחט כו' · שיגרת לישנא היא דאין

מתנות כהונה

קהלת בפסוק טוב שם משמן : סוכה לשומר · כן דרך שומרי הכרם עושים סוכה ללון בה :

פרשה לה צופה ומביט בו כו' · עיין מזה בב"ר פרשה י"ב : מפני כבוד הקב"ה כו' · להבנות ממנו ביהמ"ק ומשכן וכדמפרש ואזיל : טוביה דהוא בביתיה · טובו ומעלתו הוא בבית וטוביה דהוא בלוויתיה · פירש"י בב"ר פרשה ט"ז כשהוא מהלך בדרך ולשון לוויה נופל על מי שנודד חוץ לביתו : וזהב הארץ ההיא טוב · כלומר זהב הארץ נברא בשביל ביהמ"ק שנקרא טוב כד"א ההר וגו' : [זהב שחוט גרסינן] : סוגר כל הזהבים · שכל צורפי זהב היו סוגרין חנויותיהם מפני הבושה שאין לזהבם דמיון אצלו וכן לקמן שהיה מכסיף כו' · כך הבנתי בפרק טרף בקלפי ועי' במדרש חזית בפסוק עמודיו עשה כסף ובפרשת נשא פרשה י"ב : שהיא מוצתה באש · ה"ג במדרש תהלים ופירש כשהיא מונחת באש מראיתו זך ובהיר מאד · וכן פירושו מופז לשון חוזק וקשה : [ולא נגנזו גרסינן] : ועץ שמן וגו' · וסיפיה דקרא אשים בערבה ברוש תדהר ותאשור :

פירוש מהרז"ו

זוכה לכולם · כמ"ש משלי ח' כל הפרשה שם וכן באבות רים פרק ו' : ג אתם צאני · לעיל פכ"ד ס"ג וזה היה במדבר כמ"ש ויסע כצאן עמו וינהגם כעדר במדבר על שהיו מטולטלים ע"כ במדבר בדמיון דיר רועה · אתם כרם · זה היה בבהמ"ק שהיה בקביעות במקום אחד אך לעתיד בדמיון אב ובנים בבית ויעקב קראו בית ואז נכון יהיה הר בית ה' ודוק ומרומז בירמיה ל"א שם בפסוק ט' ובפסוק י' ובפסוק י"ב :

פרשה לה סי' א הרבה בריות · שכתוב שיהיו לעתיד ואינם נמצאים היום לא שיברא בריות חדשות כי אין כל חדש תחת השמש אלא שנבראו ונגנזו והביא ראיה מאור הראשון · ועי' ב"ר פ' י"ב ס"ו וש"נ לעיל פ' י"ח סי' י"א פ"ג ס"ו : אור זרוע לצדיק · וזריעה שייך בגן והיינו בג"ע מקום הצדיקים · וה"ה כמה בריות אחרות כמו האבני אקדח של שערי בהמ"ק : טובה גדולה · ב"ר פט"ז ס"ב וש"נ ומבואר : ההר הטוב הזה · ובמד"ת ק"ד יליף מפסוק של רים פקודי כל הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת וכה"א וזהב הארץ ההיא טוב ופי' שכל הזהב העשוי בעולם למלאכה זכו לה על כי

שכר

בכל מלאכת הקודש של המשכן והמקדש : שבעה זהבים · ירושלמי יומא שם ושה"ר פסוק אפריון עמודיו במ"ר פ' י"ב ס"ד · ונמצאו כולם בבהמ"ק · זהב טוב דה"ב ג' ה' ויחפהו זהב טוב · זהב סגור שם בפסוק הקודם ויצפהו מפנימה זהב טהור · זהב שחוט מ"א י' ד"ה ב' פ' ט"ו מגינים זהב שחוט · זהב סגור מ"א ו' כ' ויצפהו זהב סגור · זהב מזוקק דה"א כ"ט ד' שבעת אלפים ככר כסף מזוקק לטוח קירות הבתים כדלקמן שפי' זהב · זהב פרוים דה"ב ג' ו' והזהב זהב פרוים · זהב מופז מ"א י' י"ח ויצפהו זהב מופז אבל הכסא ומן הסתם שהשתמש בו גם בבהמ"ק : נמשך בחוט · שחוט במשמעות מלשון המסכה שכל ענין השחיטה הוא על המשכת הסכין ומענין חוט שהיו עושין ממנו חוטים וגם עשים : כשעוה על פנקס · שחוט מלשון שעוה ושעת בהיפוך אותיות : טוחין בו את הכתלים · שהרי מפורש במ"א ו' כ"ב ואת כל הבית צפה זהב וכאן אמר כסף והם ב' כ"מ מדה ע"ו והכריע ע"פ מדת ממעל על שמכסיף והיה זהב : לגפרית שהיא מוצתה באש · מראה ירקות שלו דומה לירקות של גפרית מוצאת באש ועי' במ"ר י"ב פי' אחר : שהיה עושה פירות · עיין שה"ר שם פסוק אפריון הנ"ל באריכות ובמ"ר שם בקיצור : להשתמש בארזים · במדרש תהלים שם ק"ד · עי' ב"ר רים פט"ו : עצי ה' · וס"ד שם צפרים יקננו כדלקמן · שלפי הפשט יקשה למה קרא אותם עצי ה' הרי הכל שלו · ע"כ דורש על העצים של המשכן והמקדש : כ"ד מיני ארזים · ירושלמי כתובות סוף פ"ז : ארז שיטה · וס"ד ברוש תדהר ותאשור יחדו הרי שבעה : ולמה נגנזו · ט"ס וצ"ל ולמה לא נגנזו כדלעיל ולא נגנזו ובב"ר רים פט"ו ובמד"ת ק"ד שם הגי' ולמה נבראו · ועי' יד"מ : ששם צפרים · שהרי לא הניחו העופות לנוח על גגו שהרי עשו כליא עורב למעלה ואיך יעשו קנים בתוכו ע"כ דורש מדה כ' ע"פ מדה י"ז תא"ע לקני עופות תנהו ענין על עופות המופרשים בתוכה שהיו מקריבים על המזבח · וכמ"ש גם צפור מצאה בית ודרור קן לה וגו' את מזבחותיך ה' צבאות הרי מפורש כוונת הקן על ההקרבה במזבח : וכי חסידה בארזים ביתה · כמ"ש איוב ל"ט אם אברה חסידה ונוצה כי תעזוב לארץ ביציה ועל עפר תחמם וכמ"ש לעיל פכ"ה ס"ח משל לחסידה שהיתה יולדת בעפר וכו' ע"כ דרש אא"ע לעוף החסידה כפי

יפה תואר

ישתבח שאדם יותר בתשלומ · ועי"ע ביומא פ' בא לו ובמ"ק על פסוק טוב שם איתא שכל מי שלא זכה לתורה כאלו לא זכה באחת מהן : מה כתיב למעלן ועשו לי מקדש · גם בזה בא לתרץ למה הקדים הארון לכל הכלים כדלעיל · וגם למה בכל הכלים כתיב ועשית ובארון כתיב ועשו · ולפי הדרש הזה מתורץ כיון שתכלית המשכן היא לרעות את ישראל כצאן ולשמרם ככרם · ולדור עמהם כאב עם בניו וע"י התורה הנתונה בארון יזכו לכל זה כי הקב"ה ינהיגם וישמרם ויקראו בנים למקום · לכן הקדימו את הארון אחרי שהוא מקור נאמן להתכלית הזה · וגם כתיב בארון ועשו כיון שזה הוא התכלית לכל ישראל נכון הוא שכולם יתעסקו בו ובבצלאל יפי' רק שלוחם : אתם צאני ואני רועה · פ' בעקידה ש"ג שהאריך בזה בדברי דעת והשכל ונתן טעם לשלשה המשלים האלה לצאן לכרם ולבנים · ועוד מצאתי כתוב מפני שהנפשות שלש · הצומחת והחיונית והמשכלת · וכנגד הצומחת נמשלו לכרם שאין בו אלא כח הצומח לבד והקב"ה לנס לנוצר · וכנגד החיונית והמרגשת נמשלו לצאן · וכנגד משכלת נקראו בנים והכוונה בזה שבכל מדרגה שיהיו עין ה' פקוחה עליהם · וקרוב לזה מ"כ בשם הה"ר גבריאל ן' אליא זצ"ל · משום שהאומה הישראלית נחלקת לג' חלקים · יש מהם שעושין המצות מבלי ידיעת תכליתן רק מצות אנשים מלומדה · וזה החלק דומה אל הצומח שעושה מעשהו בלי הרגש כלל · ויש מהן שעושין המצות להנצל מעונש גיהנם והיסורים ועובדים את ה' מיראת העונש · וחלק זה נמשל לב"ח שהם מרגישים וכל הרגשתם הוא להנצל מהנזק · והחלק השלישי הוא בעלי הדעת שעושים המצות להשגת השלימות האמיתי ויודעים סוד כל מצוה כפי ערכו והשגתו וחלק זה נמשל לשכל · וכנגד החלק הא' משוה אותם במשלו לכרם · וכנגד החלק הב' לצאן · ואל הג' רמז לבנים העושים רצון אביהם מאהבתם אליהם · [והנה ביפ"ת כתב עוד דרכים בזה ויען כי תוכן דבריו שוים עם לדברי הרד"ל ומהרז"ו ז"ל אחר- כוונו לדבריו אף כי היפה תואר ז"ל האריך בהם · אמנם יען כי התוכן הוא לנגד עיני הקורא לכן השמטתים] :

הה"ד ישבעו עצי ה' וגו' · יתכן שבא לתרץ למה כתיב הקרשים בה"א ולא כתיב קרשים וכמ"ש בכל דבר ודבר בלי ה"א · ועוד מאי עצי שטים עומדים שמובן מאליו שהיו עומדים וזקופים למעלה וביומא דרשו ע"ז שעומדים וקיימים לעולם ועוד אחר דרשות · ובתנחומא דרשו בשביל ב' קושיות אלו שקאי על הקרשים שהתקין יעקב אבינו והעמידם לזה מקודם לכן · ואגדה דידן דורש מפני שארזים לא נבראו אלא למשכן כדלקמן לכן אמר הקרשים ועומדים שהם שנבראים ועומדים מתחלה לכך : למה קורין אותם כסף · דהא כתיב חפה ברושים ויצפהו זהב טהור נכ"א שהזהב נקרא כסף מפני שמכסיף : שהיא מצאת באש · פי' כשנופח על האש ובוערת בו · ובמ"ר הגירסא מוצאה באש וכוונה אחת לשתי הלשונות : לא הי' העולם ראוי להשתמש בארזים · עמ"ש בזה בב"ר פט"ו : וכי תעלה על דעתך ששם היו צפרים כו' · משום דדריש בב"ר פט"ו ארזי לבנון אשר נטע שהיו בקרני חגבים ושתלן הקב"ה בג"ע לכן הוצרך שא"א שצפרים יקננו בג"ע · ומפני דמה דכתיב אשר נטע ה' פי' שהיו נשמרת לביהמ"ק

ידי משה

ולכתוב לך פירוש לפירושו וסימנך · וכו' פירוש שנותן לך סימן איזו הוא שקרי ואיזו שכתיב שפת"ת ליר"ס הנקרא בחכמת הדקדוק סגו"ל פי' קרי ונקרא סגו"ל לפי שהוא סגור מבני אדם כי דבר שאינו נראה הוא דק ונקרא כך בע"פ והקומץ פירש זה כי פת"ח נקרא קמ"ץ קטן כי הוא כתיב שנראה לאדם פתוח וניכר לעינים :

מהו טוב שפורש כמה פרושות והלא מטבע של כסף ג"כ אדם פורש כמה פרוטות ומשני טוב בבית כדאמרן ועוד יש לו חשיבותא יותר מן הכסף שקל לנושאם בדרך וגם מפני אחריות הדרך וק"ל :

ולמה · מלא ולמה טעות דמוכח וצ"ל ולא הוגנזו לפי שלפה הקב"ה וכו' וכל זה דברי ר"ש וכן לעיל

גבי

(ו) זה כהן גדול שנא' (דברים לג) תומיך ואוריך לאיש חסידך : ב ד"א ועשית את הקרשים למשכן עצי שטים עומדים · למה עצי שטים למד הקב"ה דרך ארץ לדורות שאם יבקש אדם לבנות ביתו מאילן עושה פירות אומר לו ומה ממה"מ שהכל שלו כשאמר לעשות משכן אמר לא תביא אלא מאילן שאינו עושה פירות אתם עאכ"ו :

ג ד"א ועשית את הקרשים מה כתיב למעלה מן הענין וראה ועשה · וכי משה עשה את המשכן והלא כתיב ועשה בצלאל ואהליאב וכל איש חכם לב · אלא משה לתלמוד ובצלאל למעשה · מכאן אמרו רבותינו ליתן שכר למעשה כעושה · שכן מצינו במשה שעשה בצלאל למלאכת המשכן והעלה עליו הקב"ה כאלו הוא עשאו שנאמר (ד"ה א כא) ומשכן ה' אשר עשה משה במדבר :

ד ד"א ועשית את הקרשים · לא היה צריך לומר אלא ועשית את הקרשים משכן מהו למשכן · א"ר הושעיא [א] על שום שהוא עומד למשכן שאם נתחייבו שונאיהם של ישראל כלייה יהא מתמשכן עליהן · אמר משה לפני הקב"ה (ז) והלא עתידים הם שלא יהיה להם לא משכן ולא מקדש ומה תהא עליהם אמר הקב"ה אני נוטל מהם צדיק אחד (ח) וממשכנו בעדם ומכפר אני עליהם על כל עונותיהם · (ט) וכה"א (איכה ב) ויהרוג כל מחמדי עין :

ה ד"א ועשית את הקרשים · מה כתיב למעלה וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת · זהב זו בבל · שנאמר (דניאל ב) הוא צלמא ראשה די דהב טב · וכסף זו מדי שנאמר (שם) חדוהי ודרעוהי די כסף · נחושת זו יון שנאמר (שם) מעוהי וירכתיה די נחש · אבל ברזל אין כתיב כאן לא במקדש ולא במשכן למה שנמשל בו אדום שהחריבו בהמ"ק ללמדך שמכל המלכיות יקבל הקב"ה דורון לעתיד לבא חוץ מאדום · והרי בבל אף היא החריבה אותו אלא על שלא קעקעה אותו אבל אדום מה כתיב בה (תהלים קלז) האומרים ערו ערו עד היסוד בה (ו) (י) עד עכשיו היסוד בה · לפיכך לא נכתב ברזל במשכן ובמקדש שמשולין בו אדום · וכן אתה מוצא לע"ל [ב] שכל האומות עתידין להביא דורון למלך המשיח ומצרים מביאה תחלה וכסבור שלא לקבל מהם ואומר לו הקב"ה אכסניא נעשו לבני במצרים שנאמר (שם סח) יאתיו חשמנים מני מצרים כוש תריץ ידיו לאלהים · מיד מקבל מהן · נשאה כוש קל וחומר ומה מצרים ששעבדו בהן קבל מהם אנו שלא נשתעבדנו בהן על אחת כמה וכמה · מיד כוש תריץ ידיו לאלהים · מיד כל המלכיות שומעות והן מביאות שנאמר (שם) ממלכות הארץ שירו לאלהים · ואח"כ מלכות אדום נושאת ק"ו בעצמה ואומרת ומה הללו שאינן אחיהם קבלו מהם אנו עאכ"ו · ואף היא מבקשת להביא דורון למלך המשיח ואומר לו הקב"ה (שם) גער חית קנה · שכולה חיה מן הקנה · ד"א געור חיה הדרה בין הקנים שנאמר (שם פ) יכרסמנה חזיר מיער · עדת אבירים בעגלי עמים אותה שאוכלת שמנן של עמים ובאה בכחו של אברהם ואומר מהם אני עשו בן יצחק בן אברהם · מתרפס ברצי כסף · אע"פ שחטא אדם וכועסת עליו מתרת את הפס ונוטלת את הכסף והיא מתרצה לו · ומהו בזר עמים קרבות יחפצו · שהיא מפזרת לישראל מתלמודה של תורה ומכנסת אותן במה שיצר הרע חפץ בו · ד"א בזר עמים קרבות יחפצו · שפיזרו את ישראל מן העולם · ד"א בזר עמים שעשו את ישראל זרים לי · והם מביאין קרבנות :

ו ד"א ועשית את הקרשים למשכן [ג] א"ר אבין משל למלך שהיה לו איקונין נאה אמר לבן ביתו עשה לי כמותה · א"ל אדוני המלך איך יכול אני לעשות כמותה · א"ל אתה בסממניך ואני בכבודי · כך אמר הקב"ה למשה וראה ועשה · אמר לפניו רבון העולם אלוה אני שאני יכול לעשות כאלו · א"ל כתבניתם בתכלת ובארגמן ותולעת שני · וכשם שאתה רואה למעלה כך עשה למטה · שנאמר עצי שטים עומדים כנתון באסטרטיא של מעלה · ואם תעשה כאותה של מעלה למטה אני מניח סנקליטין של מעלה ומשרה שכינתי ביניכם למטה · [ד] מה למעלן שרפים עומדין אף למטה עצי שטים עומדים · מה למעלה כוכבים אף למטן כן · אמר רבי

מסורת המדרש א לקמן פנ"א במד"ר פי"ב · תנחומא סדר ויקהל סימן ט' וסדר פקודי סימן ב' · ילקוט פקודי רמז תי"ד · ב פסחים דף קי"ח כל הענין · ילקוט תהלים רמז ת"ת כל הענין · ג במדבר רבה פרשה י"ב · שיר השירים רבה סוף פרשה ג' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא א' · ילקוט כאן רמז שס"ט · כל הענין · ד לעיל פרשה ל"ג ·

חדושי הרש"ש

אלא במליקה : (ו) עד עכשיו היסוד בה · כלשון הזה לעיל פל"א עד עכשיו הוא חי וגם פי' הפ"כ בתמים : בסוף הסדרא פה מלאתי מקום לבאר ענין עמידת עמודי החצר אשר נבוכו בו רבים מגדולי הראשונים והאחרונים עיין גם בט"ס תבא לביאורי זה כי אז הטעות לוף נועם בדברי אלה והוא שנראה לדעתי ··כל עמוד ·עם החלל עד עמוד השני הכילו ה' אמות (וע' תוי"ט ריש פ"ב דעירובין דמוכח דלא היה רוחב העמוד אמה שלמה) ומפירש"י כאן פסוק י' משמע שהיו רחבן אמה · וכן כתב הרא"ם לדעת רש"י בפסוק י"ח אף שאין פירושו שם מוכרח · וגם נראה שנעלם מכ"ת פירש"י בעירובין (כ"ג ב') ד"ה ועשרים לכל רוח ע"ש · ונתחיל באורך החצר כשהעמידו כ' עמודי לצפונים נעשו י"ט חללים · אח"כ כשהעמידו עמודי מערביים הפליגו עמוד המקצוע מן העמוד העשרים למערב בכדי חלל אחד שוה לשאר חללי העמודים · אך לא העמידוהו בשורת העשרים הצפונים רק שהפליגוהו לדרום בכדי שיעור עובי עמוד עד שקלה החיצוני היה נגד קלה הפנימי מן הצפונים · וגם כשכלו י' המערביים והתחילו בעמודי הדרומיים הפליגו עמוד המקצוע לדרום כשיעור חלל אחד · ולמזרח כשיעור עובי עמוד וכו' · וכן עשו בהמזרחיים והקלעים היו תלוים מבפנים לעמודים · וכשתדקדק היטב בזה תראה הפרשה מבוארת לפניך בלי שום גמגום · ומדוייק היטב ג"כ עמודיהם ארבעה דכתיבי בשער החצר · ודלא כהתוס' בעירובין (ב' ב') ד"ה כיון שכ' דג' עמודים היה ברוחב הפתח · וצ"ל דט"ס בדבריהם וצ"ל ד' כדכתיב בקרא · אח"ז בינותי בספרים וראיתי שהרב ספורני כיון למש"כ · ולגבי אבאר שם בפרשה ווי העמודים וחשוקיהם כסף עי' רש"י · ונ"ל דהווים לא היו תחובים בתוך העמוד רק עשו כמו חשוק של כסף וממנו יצא כמין וי"ו ואחזוהו להעמוד אבל בעמודי האהל לא היה צורך לחשוקים כי היו מצופים ומהצפוי יצאו הווים :

חדושי הרד"ל

כצ"ל ר"ל וכי ברושים לבד מקננת ולא בארזים : (ו) זה כה"ג · וידרש לפ"ז ברושים ביתה כמ"ש בשה"ר ספ"א רהיטנו ברותים מקום שהכהנים רוהטים הפון בברושים ע"ש : (ז) וה"א עתידים הם שלא כו' אני נוטל מהם צדיק כו' · אפשר דרש עצי שטים עומדים על זה · שהצדיקים (שמגינים כעץ על הדור) עומדים לעולם (וכמ"ש ביומא (ע"ב) עומדים שעומדים לעולם ע"ש) אף בזמה"ז להתמשכן על ישראל : (ח) וממשכנו בעדם ומכפר כו' · רומז לדרשה דשה"ר פ"א פ"ב אשכול הכופר נוטל איש שהכל בו ומכפר עליהם ועי"ש בילקוט : (ט) וכה"א ויהרוג כל מחמדי עין באהל בת ציון שפך כאש חמתו · מחמדי עין אלו הצדיקים ואהל בת ציון זה בהמ"ק ובשניהם שפך כאש חמתו וכלה עליהם ומכפר על ישראל : (י) עד עכשיו היסוד בה · כלומר והאומרים לערער אף זה · וע' באיכה רבה בפ"ה מש"ש בס"ד בהגהותיי ע"פ התנחומא הנ"ל ס"ע והפוח"ט :

בכל

פירוש מהרז"ו

משל אלא על מי שנקרא חסיד ושם היה שוכן וכל זה שייך למ"ש ועשית קרשים למשכן שהיו של עצי שטים מן המובחר שבארזים גבוהים י' אמות ורחבים גם בגבהם אמה וחצי אחר התיקון : ב לבנות בית מאילן · הנה בכמה מצות שנוה להוציא ממון ולהפסידם כמו כל ענין הקרבנות · ולמה במשכן הקפיד על עצי שטים שאינם עושים פירות ודורש שבא ללמד על בנין חול ע' תנחומא ריש ויקהל : ג וראה ועשה · על כלל המשכן וכליו שמשה בעצמו יעשה וכתיב אשר עשה משה וכתיב ועשה בצלאל ויעש בצלאל מדה פ"ו והכריע כאן לתלמוד כאן למעשה שהמעשה כעושה : ד שהם עומדים למשכן · כמ"ש לעיל פל"א סי' י' וש"כ למשכן משמע שהמשכן כבר עשוי ע"כ דורש א"ח למשכן אלא למשכון : א"ר משה לפני הקב"ה · ע' לעיל פל"א ס"י אף משה ולעולם הם ממושכנים . דשם איכא רמז אך כאן ל"ע : ויהרוג כל מחמדי עין · וס"ד באהל בת ציון שפך כאש חמתו ודורשים ע"פ מדה ל"א תחלה חרב בהמ"ק ואח"כ ויהרוג כל מחמדי עין : ה מה כתיב למעלה · ע' ויק"ר פל"ג ס"ה · ומ"ש וזאת התרומה אשר תקחו מהם מיותר שכבר אמר תקחו את תרומתי והיל"ל מיד זהב וכסף ונחושת ע"כ . דורש על לעתיד ע"פ מדה ז'. וי"ז שמג' אלו יקחו תרומה : רישא דדהב · ואמר דניאל לנבוכדנצר בפתרונו אנת הוא רישא דדהבא : די כסף · ועל זה אמר דניאל בפתרונו ובתרך תקום מלכו אחרי זו מדי : די נחש · ובפתרונו אמר מלכו תליתאי די נחשא זה מוקדון : לא במקדש ולא במשכן · במשכן לא כתיב ברזל כלל · ובבהמ"ק מלכים א' ו' ז' והמקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו · ומ"ש בסוף ד"ה א' והברזל לברזל וגו' מאה אלף ככרים ברזל · יתכן שהיה זה בחצרות ולא בפנימה : עד עכשיו היסוד בה · שהיל"ל ערו ערו יסודה אלא פי' ע"פ מדה ט' שאמרו זה לזה עד עכשיו יש יסוד בה וצריך לערות שלא ישאר בה זכר יסוד ועיין תנחומא הנ"ל ס"ע מד"ת סוף מזמור קל"ז פסיקתא רבתי פל"ב ס"ב : ו ועשית את הקרשים · ובסוף הפרשה כמשפטו אשר הראת בהר · ועי' במ"ר פרשה י"ב ס"ח : איקונין נאה · פי' מראה פניו וצורתו ונוה שיעשה כמותה : אתה בסממניך · אתה תצייר בסממנים ואני אשאר בכבודי כי איני מבקש ממך דבר שלא תוכל לעשותו ; וראה ועשה · בסוף פרשת מנורה כתוב והמדרש דורש על יריעות המשכן ועוד מנין דורש שאמר משה כך והקב"ה השיב לו ואשר יתכן לומר בזה שהם כפי שכתוב על המנורה הרי מפירש ברים בהעלותך כמראה אשר הראה ה' את משה כן עשה ממש ולא בתבניתו וכאן בתבניתם ועוד שמ"ש וראה ועשה משמע מה שרואה יעשה ממש ואח"כ אמר בתבניתם ולא ממש ע"כ דרש הא"ע על המנורה ק"ע על פרשה שסמוכה לה שמדבר ביריעות המשכן שתחלה אמר לו וראה ועשה ממש ועל זה הכריע ע"פ מדה ט' שהקשה משה ופי אלוה אני והשיב לו בתבניתם בתכלת והארגמן וזה ע"פ מדה ט"ו ומדה מ' ומדת המוכין או סידור שנחלק שהפסוק שייך להפרשה הסמוכה · וכמ"ש כאן כן הוא גם בשי"ר פסוק לאנה ורלאנה ובמדרש רבה שם בשיבוס : ובשם שאתה רואה · זה שייך לענין הקרשים שכתוב בהם ג"כ בסוף הפרשה כמשפטו אשר הראת בהר : עצי שטים עומדים · כדרך גדילתם ולא כדרך בניני בתים שמשכיבים

מתנות כהונה

שכר למעשה · הגורם ועושה הבריות למעשים טובים כדל"א גם מעושה : [ה"ג א"ר הושעיא על שום שהוא עומד למשכן : פרס · הסופר דבר בלשון כינוי ור"ל אדום שנמשלה לברזל בדניאל] : עד עכשיו היסוד בה : כך אמרו כל עוד שהיסוד בה ערו ערו : שכולה חיה מן הקנה · יש לפרשו בדוחק ע"ד שדרשו חז"ל בפרק ע"פ שכל מעשיה נכתבים בקולמוס אחד ופירש רש"י ז"ל כלומר פה אחד להרע לישראל אם בא ישראל לדין לפניהם כולם מחייבין אותו מדכתיב קנה ולא כתיב קנים משמע קולמוס אחד וחיה כמו חיתם ונראה דצ"ל שכולה החיה מן הקנה · שכולה לשון משכלה מן הקנה מקן שלה שמלך המשיח יאבדם ויערערם מקן מושבם כדי"א ועלו מושיעים וכו' : עמנן של עמים · עשרם של ישראל שאו"ה מהם קרוי עם כמו שפירש רש"י בפסוק אף חובב עמים : ואומר מהם אני · העובדי כוכבים ומזלות אומרים מישראל אנחנו : בן אברהם עדת אבירים קרי ביה עדה הכנסה כדאיתא במדרש חזית סוף פסוק שרך אגן הסהר : הפס · פס ידו לקבל השוחד : שיצה"ר חפץ בו · קרבות לשון קרב ומלחמה וזהו יצר רע שלוחם תמיד עם בעליו : בזר · כמו פיזר בחילוף אותיות בומ"פ : זרים לי · דרש בזר לשון זרות דבי"ת לשמוש : כשם שאתה רואה כו' · עיין במדרש חזית בפסוק לאנה · ובפרשת נשא פרשה י"ב : איבטרטיא · פירש הערוך חיל וצבא : סנקליטון · ב"ד ושרי יועציו :

מגרגרין

ידי משה

גבי זהב וק"ל : שהיו אומרים עד עכשיו · פי' שהוקשה להם דהוה ליה לכתוב ערו היסוד מאי עד אלא שמלת עד הם דברי אדום שאמרו עד עכשיו וק"ל : שכולה חיה מן הקנה · עיין מ"כ שפירש ב' פירושים ושניהם דחוקים מאד ונ"ל לפרש וה"ק שא"א לקבל דורון מאדום כדי שיהיה לה שלום לעתיד וזה א"א ע"ד שאחז"ל אמלאה החרבה אם מלאה ירושלים יחרוב רומי ורומי זה אדום ולכן אמר שחיותה של אדום מן הקנה פירש שעיקר מטרפולין שלה היא רומי שנקראת קנה ע"ש שנעץ גבריאל קנה בים ועלה עליו כרך גדול שברומי כדאי' : והם מביאין קרבנות · קרבות יחפצו קדרים לשון קרבן : אתה בסממניך ואני בכבודי · פירוש הנס שלא תצייר את הצורה כהווייתו. מ"מ תצייר בסממני' ואני אמחול על כבודי כך הנמשל וכו' :

ופי

יפה תואר

שהם מקריבים לפרים : למה עצי שטים · כיון דהכתוב מיני ארזים היו ולמה בחר יותר בעצי שטים ממיני ארזים ומשני משום שאינו עושה פירות כלל לכן בחר בו וללמד ד"א לבני אדם כו : למעשה כעושה · ובפ"ק דב"ב ובמ"ר פי"ב איתא גדול המעשה יותר מהעושה · זה הוא במעשה הצדקה כי ע"י יתנו רבים וזה טוב יותר מנתינתו לבדו וכן התלמוד שע"י ילמדו רבים ויאמרו את התורה גדול מלעושה מצוה לבדו · אבל במעשה מצוה אחת אין טעם להגדיל את מעלת המעשה על העושה ודי שבשניהם אחד הוא : אמר ר' הושעיה על שום שהוא עשוי למשכן פנ"ל ועיין לעיל פל"א גבי אם תכול תחבול : ויהרוג כל מחמדי עין · זו הסנהדרין שחביבים על ישראל כגלגל העין כדאיתא באיכה רבתי : מה כתיב למעלה וזאת התרומה · בא לתרץ למה כתיב הקרשים בה"א ומשני שפירושו הקרשים המתוקנים מכבר כדי שלא יצטרכו להשתמש בכלי ברזל במלאכת המשכן וכמ"ש במקדש כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו שפירושו לפי הפשט שהיו מביאים אבנים המתוקנים מבחוץ כדי שלא יצטרכו לברזל בשעת הבנין וכן מפרש מה דכתיב הקרשים וכמ"ש : יקבל הקב"ה דורון ויתרצה להם לשום להם שארית בארץ · מלבד מחריבי הבית ילמית לגמרי · ובא הרמז במשכן ומקדש משום שהשילם מתקיים על ידו · ולכן תהיה תקומה לכל מלבד למחריביו : ד"א ועשית את הקרשים למשכן · ס"ד דכתיב עצי שטים עומדים דריש דק"ל שעמד עלי שטים מיבעי ליה כדלקמן במ"ר פי"ב ומשני כמו שאתה רואה למעלה וכדמפרים ואזיל : אקונין · הוא צורת המלך וצלמו שנעשה לכבודו · והכוונה בזה המאמר שהעולם בכללו הוא כאיקונים משום שעל ידו ניכר כח היוצר ותכמתו · והמשכן נעשה דוגמת כל העולם כמבואר במדרשות ולקמן במ"ר פי"ב שגירסא מגונה מאשר לפנינו · אבל הכוונה בשניהם אחת היא : עצי שטים עומדים · כלומר כאופן העומדים למעלה וז"ש כנתון באסטרטיא פי' כעמוד שכל אחד נתון למעלה וכחזית שגירסא כנגד כנתונים : מה למעלה שרפים ע' · ידוע הוא כי המשכן היה דוגמת שלשה העולמות יגלם המלאכים

עולם

חייא בר אבא [א] מלמד שהיו קרסי זהב נראין במשכן ככוכבים הנראים ברקיע :

סדר תצוה

פרשה לו א ואתה תצוה הה"ד (ירמיה יא) זית רענן יפה פרי תואר קרא ה' שמך · וכי לא נקראו ישראל אלא כזית הזה בלבד והלא בכל מיני אילנות נאים ומשובחים נקראו ישראל · בגפן ותאנה שנאמר (תהלים פ) גפן ממצרים תסיע · תאנה שנאמר (הושע ט) (א) כבכורה בתאנה בראשיתה · כתמר שנא' (שיר ז) זאת קומתך דמתה לתמר · כארז שנא' (תהלים צב) כארז בלבנון ישגה · כאגוז שנאמר (שיר ו) אל גנת אגוז ירדתי · וקראן (א) בכל מיני שלחים שנאמר (שם ד) שלחיך פרדס רמונים · ובא ירמיה לומר זית רענן יפה פרי תואר אלא (ב) [ב] מה הזית הזה עד (ג) שהוא באילנו (ב) מגרגרין אותו ואח"כ מורידין אותו מן הזית (ג) ונחבט · ומשחובטין אותו מעלין אותו לגת (ד) ונותנין אותן במטחן ואח"כ טוחנין אותן ואח"כ מקיפין אותן בחבלים · ומביאין אבנים ואח"כ נותנין את שומנן [ג] כך ישראל באין עובדי כוכבים וחובטין אותם ממקום למקום וחובשים אותן וכופתין אותם בקולרין ומקיפין אותן טרטיוטין ואח"כ עושין תשובה והקב"ה עונה להם · מנין שנא' (שמות ב) ויאנחו (ד) בני ישראל · וכן (דברים ד) בצר לך (ה) ומצאוך · כי אל רחום ה' אלהיך · הוי זית רענן יפה פרי תואר · ד"א מה ראה ירמיה למשול אבותינו כזית אלא (ה) כל המשקין מתערבים זה בזה (ו) והשמן אינו מתערב אלא עומד (ז) כך ישראל אינם מתערבים עם העובדי כוכבים שנאמר (דברים ז) ולא תתחתן בם · ד"א כל המשקים אדם מערב בהם ואינו יודע איזה תחתון ואיזה עליון אבל השמן אפילו אתה מערבו בכל המשקין שבעולם הוא נתון למעלה מהן כך אבותינו בשעה (ח) שהיו עושים רצונו של מקום נצבים למעלה מן העובדי כוכבים שנאמר (שם כח) ונתנך ה' אלהיך עליון · הוי זית רענן יפה פרי תואר · ד"א זית רענן הה"ד (תהלים מח) יפה נוף משוש כל הארץ · מהו יפה נוף (ו) לשון יוני קורין לכלה נמפי · משוש כל הארץ שלא היה אחד מישראל מיצר כשהיה ביהמ"ק קיים למה [ד] שהיה אדם נכנס לשם מלא עונות והיה מקריב קרבן ומתכפר לו אין שמחה גדולה מזו שהיה יוצא צדיק · הוי יפה נוף משוש כל הארץ · [ה] כתיב בצור (יחזקאל כז) צור את אמרת אני כלילת יופי את אמרת אבל אחרים אינם אומרים · [ו] אבל ירושלים הכל אומרים שבחה שנאמר (איכה ב) הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי · וכתיב (תהלים מח) הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב · מקום שמקריבין בו קרבנות שנאמר (ויקרא א) ושחט אותו על ירך המזבח צפונה לכך נאמר זית רענן יפה פרי תואר · כשם שהשמן מאיר (ז) כך ביהמ"ק מאיר לכל העולם שנאמר (ישעיה ס) והלכו גוים לאורך · לכן נקראו אבותינו זית רענן שהם מאירים לכל [באמונתם] · לכך אמר הקב"ה למשה ויקחו אליך שמן זית זך : **ב** לא שאני צריך להם אלא שתאירו לי כשם שהארתי לכם · למה (ט) כדי להעלות אתכם בפני כל האומות שיהיו אומרים ישראל מאירים למי שמאיר לכל · [ז] משל לפקח וסומא שהיו מהלכין אמר הפקח לסומא בא ואני סומכך והיה הסומא מהלך · כיון שנכנסו לבית אמר הפקח לסומא צא והדלק לי את הנר והאיר לי שלא תהא מחזיק לי טובה שלויתיך · לכך אמרתי לך שתאיר · כך הפקח זה הקב"ה שנאמר (ד"ה ב טז) (ח) כי ה' עיניו המה משוטטות בכל הארץ · והסומא אלו ישראל שנאמר (ישעיה נט) נגששה כעורים קיר וכאין עינים נגששה כשלנו בצהרים כנשף · בעגל בששה שעות (י) והיה הקב"ה מאיר להם והנהיגם שנאמר (שמות יג) וה' הולך לפניהם יומם · כיון שבאו לעשות המשכן קרא למשה ואמר לו ויקחו אליך שמן זית זך · אמרו ישראל (תהלים יח) כי אתה תאיר נרי ואתה אומר שנאיר לפניך · אמר להם בשביל להעלות אתכם שתאירו לי כשם שהארתי לכם · לכך נאמר זית רענן : **ג** ד"א זית רענן ראה היאך דברי תורה מאירין לאדם בשעה שעוסק בהן · וכל מי שאינו עוסק ואינו יודע הוא נכשל · (יא) [ח] משל למי שעומד באפילה בא להלך מצא אבן ונכשל בה · מצא ביב נופל בו הקיש פניו בקרקע · למה שלא היה בידו נר · כך הדיוט שאין בידו דברי תורה מצא עבירה ונכשל

מסורת המדרש א ירושלמי מגילה פרק א' הלכה י"ב · ב עי' תורת כהנים סדר נו · תנחומא כאן סימן ו' · ג ע' ילקוט ירמיה רמז רפ"ט · ד עיין במדבר רבה פרשה כ"א · תנחומא סדר פינחס סימן י"ג · שה"ש רבה פרשה א' וקהלת רבה פר' א' · פסיקתא רבתי פסקא ט"ו סימן כ"ד · פסיקתא דרב כהנא פסקא ה' וסוף פסקא ו' ופסקא ט"ז · ילקוט פנחס רמז תשע"ז · ילקוט ישעיה רמז רנ"ו · ה מדרש תהלים מזמור מ"ח · ילקוט תהלים רמז תשנ"ה · ו איכה רבתי פרשה ב' וש"נ · ז במדבר רבה פרשה ט"ו · תנחומא כאן סימן ד' · וסדר בהעלותך סימן ד' · ילקוט כאן רמז שע"ח · ח מדרש תהלים מזמור קי"ט · פסיקתא רבתי פיסקא ח' סימן ה' · ילקוט תהלים רמז תתע"ח :

חדושי הרד"ל

(א) בכל מיני שלחים · ע"ל ריש פ' תרומה : (ב) מה זית כו' כך ישראל כו' · מנחות (נ"ג:) ע"ש : (ג) שהוא באילנו כו' מורידין כו' ונחבט ע"ג קרקע · וזהו מאגרא רמא לבירא עמיקתא וכמ"ש השליך משמים ארץ כו' : (ד) מן העבודה · והוא הלחץ כמ"ש את נאקת וגו' · וגם ראיתי את הלחץ וגו' : (ה) ומצאוך וגו' ושבת עד ה"א וגו' כנ"ל : (ו) והשמן אין מתערב כו' · עי' שה"ר פ"א פ"ד : (ז) כך כו' אין מתערבין · ואפילו בעת החרבן אמרו ביבמות (י"ז·) דכנתא דהשוא דרא אלטרויי ועי' ויק"ר פ' י"ז : (ח) שהיו עושים רצונו כו' הוי זית רענן יפה גו' אימתי הם כזית רענן בזמן שהם יפים ופרי תואר ישוה לו : (ט) כדי להעלות אתכם בפני כו' · לשון להעלות נר תמיד דרש כן · וכן דרש בפ' בהעלותך דרש לשון בעלותך : (י) והיה הקב"ה מאיר להם ומנהיגם · פי' אפילו בשעה שבשלו בעגל כמ"ש (נחמיה ט') אף כי עשו עגל וגו' ואתה ברחמיך וגו' ואת העמוד האש בלילה להאיר להם וגו' : (יא) משל לעומד באפילה כו' · שוח"ט מז' כ"ז :

ומהו

חדושי הרש"ש

(א) כבכורה בתאנה בראשיתה · פי' שכתוב נראה כבכורה ר"ל המתבכרת ראשונה (דתאנה אין לקיטתה באחת כמבואר בשבת כר"פ כ"ג) בראשיתה ר"ל בשנה ראשונה לגדול פירותיה : (ב) מגרגרין אותו · מש"כ המ"כ מפרש התם בגמרא שעושין להם סימן כו' · בגמרא שם במנחות (פ"ו א') ליתא רק הוא פי' הערוך שהביאוהו התוס' שם על הא דמבעי שם או מגלגלו תנן : (ג) ונחבט ומשחובטין אותו כו' · נראה דזהו דתנן התם טוענו בתוך הבית (כ"ה הגי' במשניות) עד שילקה כי חבוט היינו הלקאה בכ"מ · ואף דלא תנהו שם אלא בזית הג' והכא אמר ליתנא דמגרגרו דתנהו שם בזית הראשון · הא לא אמר הכא בראש הזית · כליתנא דהם בזית הראשון ולכן אפשר לומר דלא מיירי הכא אלא בהשלישי · ועיקר דרשה דהכא הוא ג"כ במנחות (כ"ג ב') בקרא : (ד) ונותנין אותו במטחן · פשוט דפי' מטחן היינו רחיים שטוחנין כדאיתא שם ונראה דהכא שהם כת"ק דברייתא שם ופי' המ"כ צ"ע : (ה) כה"מ מתערבין זב"ז והשמן אינו מתערב כו' · מזה נראה דהא דאמרי' שבת (ס' ב') שמן שצף ע"ג יין (וגי' הרמב"ם והס"מ על המים) מחלוקת ריב"נ ורבנן כו' דבדוקא נקט שמן ובי' ס"ל לרבנן דאינו חבור מטעם האמור כאן אבל בשאר משקין אף לרבנן הוי חבור וכן משמע להדיא מפירש"י שם ד"ה שמן למתבונן בו · ותמה אנכי על רבינו בעה"ט בקצור פסקי הרא"ש שם סי' ד' שכתב יין ע"ג מים והוליא היין פטור : (ו) לשון יווני קורין לכלה נימפי · בר"ס (כ"ו א') איתא באחוס קן נשריא קורין לה נינפי : (ז) כך הקב"ה מאיר כו' · שנאמר והלכו גוים לאורך · פי' דבקרא דלפניו כתיב ועליך יזרח ה' : (ח) כי ה' עיניו משוטטות בכה"א כצ"ל ותיבת שמה ליתא בקרא :

מתנות כהונה

פרשה לו עד שהוא באילנו כו' · נפ"י המשנה בפ' כל הקרבנות במס' מנחות נתבאר דה"ג עד שהוא באילנו מגרגרין אותו ואח"כ מורידין אותו מן הזית ונחבט ומשחובטין אותו מעלין אותו לגת ונותנין אותו במטחן כו' : מגרגרין · מפרש התם בגמ' שעושין להם סי' שלא יתערב באחרים מפני שאינם מתבשלים כולם בפעם אחת ועושין סימן באותם שהתחילו להתבשל ראשון ראשון : ונחבט · זהו שאמרו שם מגרגרו בראש הזית וכותשו · נחבט היינו כותש : מטחן · זהו הסל שאמר שם ונתנו בתוך הסל וטוענו בקורה : טרטיוטין · לפי הענין הוא חיילות המלך ואולי צ"ל סרדיוטין : קורין לכלה נמפי · עיין סוף פ' פקודי : צור את אמרת · פסוק הוא ביחזקאל סימן כ"ז : שנאמר ושחט אותו וגו' · נקט האי קרא משום דכתיב ביה ירך צפונה : להעלות · לשון עילוי וגדולה : בששה שעות · נכשלו בעגל : [והיה הקב"ה גרסינן] : ביב · חפירה ששופכין לתוכה

כל

פירוש מהרז"ו

הענים זה על זה ע' לעיל פל"ג ס"ד : קרסי זהב · במ"ר שם וש"נ וברייתא דמלאכת המשכן פ"ב :

פרשה לו סי' א ואתה תצוה · ויקחו אליך שמן זית שתיבת אליך מיותר ודורש שענין הזית מרמז על ישראל ומשה הוא ישראל וזהו אליך וכמ"ש בסוף הסי' : וכי לא נקראו ישראל · הוקשה לו מ"ש קרא ה' שמך והלא בכל האילנות שנקראו ישראל לא אמר קרא ה' שמך · ע"כ דורש שכל ענין של ישראל בגלות וגאולה בדמיון הזית ובזה שייך קריאת שם : בכל מיני אילנות · לעיל פ"כ ס"ה : בגפן · ב"ר פ' פ"ח ס"ה לקמן ריש פמ"ד וש"נ : כבכורה בתאנה · ראיתי אבותיכם ובר"ד כענבים במדבר מצאתי ישראל · אלא שכבר הזכיר גפן לאילן הגפן ולא על הענבים לבד : כארז בלבנון · ובר"ד לדיק כתמר יפרח · וצריך ביאור מה הוצרך לפסוק זאת קומתך אולי על הגידול והקומה ולא על הפריחה לבד · וע' ב"ר ריש פמ"א : באגוז · ע' שיר פסוק זה : בגרגרין אותו · עושין סימן בגרגרים שנתבשלו : במטחן · ברחיים שטוחנין אותו כמ"ש מנחות פ"ה הביאו רש"י בחומש ריש תצוה ואחר שטוחנין נותנין בסלים ועי' תנחומא כאן ס"ו : טרטיוטין · עי' מ"ע ערך סרדיוט וצ"ל סטרטיוטין פי' אנשי מלחמה : ויאנחו ב"י · ותעל שועתם ונגאלו וזהו שנתנו שמנם ע"י הצרות שסבלו ונגאלו וכן לעתיד וזהו כתית למאור ע"י כתיתה מאירים : אלא עומד · פי' עומד וניכר בפני עצמו : אדם מערב בהם · פי' שמתערבים יחד היטב ועומדים בשוה תחתון ועליון · ע' ד"ר פ"ז ס"ג : ד"א זית רענן · וס"ד יפה פרי תואר : קורין לכלה נמפי · ב"ר פע"ח ס"ח לקמן סוף פל"ב · ויק"ר פ"א ס"ב · במ"ר ריש פ"ע · וכאן הכוונה שהיו שמחים בירושלים ככלה חדשה וע' מדרש תהלים מ"ח בביאור ובילקוט שם באריכות : הר ציון ירכתי צפון · סוף פסוק של יפה נוף הנ"ל וכוונתו דכתיב יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צפון : מקום שמקריבים · קרבן עולה שכתוב בה ושחט אותו על ירך המזבח צפונה לפני ה' וכמ"ש בתנחומא לו הטיבה ברצונך את ציון שאין ציון נבנה אלא בזכות קרבן עולה שהיו ישראל מקריבים ע' ויק"ר פ"ז ס"ה וש"נ וה"ה לכל הקרבנות ק"ק וקדשים קלים ע"פ מדה כ"ג על שהיא כולה כליל : כך בהמ"ק מאיר · כמ"ש ב"ר פ"ג ס"ד במ"ר פט"ו ס"ז : והלכו גוים לאורך · ובפסוק הקודם וכבוד ה' עליך זרח · ומקום כבוד ה' היא בבהמ"ק וכשבהמ"ק מאיר ע"י המנורה אז ישראל מאירים לכך נוה ליקח שמן זית זך למנורת בהמ"ק ע"י ישראל : **ב** לא שאני צריך להם · לנרות ופירוש אחר הוא על פסוק ויקחו אליך שמן וגו' להעלות נר : להעלות אתכם · מכילתא בשלח פסוק וה' הולך לפניהם יומם : לפקח וסומא · ע' במ"ר פט"ו ס"ה ושם מבואר : ה' עיניו משוטטות · ד"ה ב' ט"ז ט' זכריה ד' י' : והסומא אלו ישראל · פ' לקמן פמ"ד ס"ד והלכו כעורים : בעגל בשש שעות · כמ"ש לקמן פמ"א ס"ז וש"נ ועי' לעיל פל"ג ס"ס ב' פלוי המשכן אחר ענין העגל : אמר ישראל וכו' אמר להם וכו' · מרומז במ"ש להעלות נר תמיד שהיל"ל להדליק ועוד שכבר כתיב למאור וא"כ ג' תיבות אלו מיותרים ע"כ דורש ע"פ מדה ט' שאחר שאמר ויקחו אליך וגו' אמרו ישראל וכו' כי אתה תאיר נרי ובפסוק הקודם כי אתה עם עני תושיע היינו שהוציא ישראל ממצרים ואז וה' הולך לפניהם וגו' וכשצוה להם שיאירו לו אז אמרו כי אתה תאיר נרי ואיך נדליק לפניך והשיב להעלות נר תמיד ותמיד הם ישראל כמ"ש פתיחה ב' דאיכה רבתי ונבאר תנהו על התמיד בפסח וזהו להעלות אתכם : והיה הקב"ה מאיר להם · וכמ"ש בהדיא בנחמיה ט' י"ח אף כי עשו להם עגל מסכה וגו' את עמוד הענן וגו' ואת עמוד האש בלילה להאיר להם : **ג** ד"א זית רענן · קרא ה' שמך על שעוסקים בתורה המאירה כשמן זית וזהו ויקחו אליך שמן זית ג"כ על אור התורה : בשעה שעוסק בהן · שאינו מסיח דעתו ממנה התעיף עיניך בו ואיננו איננה מאירה לו ונכשל עי' ב"ר פע"ח סי' פ"ו

יפה תואר

עולם הגלגלים ועולם השפל · וכאן לא הביא רק שנים עולם המלאכים והשרפים · והכוכבים מעולם הגלגלים · והדוגמא מעולם השפל לא זכר כי זה מבואר בעצמו : ובמ"ר פי"ב איתא שברא לו אש ירוקה כו' וזה רמז לעולם השפל · וע' לעיל פל"ג :

והקב"ה עונה אותם · פי' אע"פ שהתשובה היתה בע"כ · והזכיר זה כאן כי לולי זה לא דמית התשובה אל השמן היוצא בסוף אם אינה מועילה : כשם שהשמן מאיר כך הקב"ה מאיר · היינו אור הדעת כי מציון תצא תורה וכן איתא בב"ר פנ"ס ארון מקום שהאורה יוצאת לישראל · ויען כי המה [illegible]

ידי משה

וכי לא נקראו ישראל אלא כזית הזה · וקשה אם היה קורא אותם כמין אחר היה מקשה ג"כ והדח נקט וי"ל דה"פ הואיל והזכיר ירמיה לשון יופי הם משולים לזית וקשה והלא תמר וארז יפים יותר · א"נ כ"ק הואיל וירמיה הוכיחן על הטובות שאבדו שהיו נמשלים לזית וכדמסיים לקול המולה גדולה א"כ לא היה לו להזכיר זית בלבד אלא כל המינים שנמשלו להם ישראל אלא לומר מה זית וכו' פירוש שכוונת ירמיה היה לומר שאין עושים תשובה אלא ע"י לחצם בגלות וכמ"ש לקול המולה גדולה ולכך אמר שנמשלו לזית הואיל ודיבר ירמיה מן הגלות ודו"ק · א"נ י"ל הואיל ואין [illegible]

[illegible]

בה ומת שכן רוח הקודש צווחת (משלי ה) הוא ימות באין מוסר · ואין מוסר אלא ד"ת שנאמר (שם ד) החזק במוסר אל תרף · למה הוא מת לפי שאינו יודע בתורה והולך וחוטא שנא' (שם) (ט) דרך רשעים באפילה לא ידעו במה יכשלו · אבל אותם שעוסקים בתורה הם מאירים בכל מקום · [א] משל למי שעומד באפלה ונר בידו ראה אבן ולא נכשל · ראה ביב ולא נפל למה על שהיה בידו נר שנאמר (תהלים קיט) נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי · וכן (משלי ד) אם תרוץ לא תכשל · וכן (שם כ) נר ה' נשמת אדם · אמר הקב"ה [ב] יהא נרי בידך ונרך בידי · ואיזו נרו של הקב"ה זו תורה שנאמר (שם ו) כי נר מצוה ותורה אור · מהו כי נר מצוה אלא כל מי שעושה מצוה הוא כאלו מדליק נר לפני הקב"ה ומחיה נפשו שנקראת נר שנאמר (שם כ) נר ה' נשמת אדם · (יב) ומהו ותורה אור אלא הרבה פעמים שאדם מחבב בלבו לעשות מצוה ויצר הרע שבתוכו אומר מה לך לעשות מצוה ומחסר את נכסיך · עד שאתה נותן לאחרים תן לבניך · ויצר טוב אומר לו תן למצוה ראה מה כתיב כי נר מצוה מה הנר הזה כשהוא דולק אפילו אלף אלפים (יג) קרוינין וסבקין מדליקין הימנו אור במקומו · כך כל (יד) מי שיתן למצוה אינו מחסר את נכסיו · לכך נאמר כי נר מצוה ותורה אור : ד ואתה תצוה · הה"ד (איוב יד) תקרא ואנכי אענך למעשה ידיך תכסוף · (י) (טו) בד' דברים נתאוה הקב"ה למעשה ידיו ואין תכסוף אלא תאוה שנאמר (בראשית לא) כי נכסוף נכספתה · (תהלים פד) נכספה וגם כלתה נפשי · ואלו הן ד' דברים הקב"ה סובל עולמו שנא' (ישעיה מו) אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט · וצוה לבני קהת שיסבלוהו שנאמר (במדבר ז) ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו · ותדע שכביכול הוא היה סובלן [ג] בשעה שבאו לירדן שנאמר (יהושע ג) והירדן מלא על כל גדותיו ולא היו יכולין בני קהת לעבור · מה עשה הקב"ה סבלם (יא) שנאמר (שם) והיה כנוח כפות רגלי הכהנים · א"ר ברכיה הארון סובל את סובליו ולא הכהנים סבלוהו אלא הוא סבלן שנא' (שם ד) נתקו כפות רגלי הכהנים · והקב"ה משמר עולמו שנאמר (תהלים קכא) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל ה' שומרך · (יב) ואמר לישראל שישמרוהו שנאמר (במדבר ג) והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה · ומאיר לעולם דכתיב (יחזקאל מג) והארץ האירה מכבודו ואמר לישראל ויקחו אליך שמן זית זך הוי למעשה ידיך תכסוף :

פרשה לז

א ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך הה"ד (זכריה י) ממנו פנה ממנו יתד ממנו קשת מלחמה ·

בא וראה [ד] אומות הקדמונים כשהיו מבקשים להעמיד להם מלך היו מביאים מכל מקום ומעמידים עליהם שכה"א (בראשית לו) וימלוך באדום מדנהבה מבצרה וכן כלן · [ה] אבל ישראל אינו כן אלא (א) מהם גדוליהם (א) מהם מלכיהם · מהם כהניהם · מהם נביאיהם · מהם שריהם · שנאמר ממנו פנה זו המלך דוד שנאמר (תהלים קיח) אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה · ממנו יתד זה כהן גדול שנא' (ישעיה כב) ותקעתיו יתד במקום נאמן · ממנו קשת מלחמה שנאמר (ד"ה א יב) נושקי קשת מימינים ומשמאילים · ממנו יצא (ב) כל נוגש יחדיו · אלו סופרי הדיינין · וכה"א ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך ואת בניו אתו מהיכן מתוך בני ישראל · משל למלך שהיה לו אוהב ובקש למנות קתליקוס ומנהו על כל בית גנזיו · לאחר ימים בקש לעשות אסטרטיגוס והיה אותו אוהבו סבור שמא יעשהו ולא עשאו א"ל לך ומנה אסטרטיגוס · א"ל אדוני המלך מאיזו גינוסיא א"ל מגינוסיא שלך · כך ביקש הקב"ה למנות על מלאכת המשכן (ג) ועשאו למשה גזבר על הדיינין ועל הכל וכשבקש לעשות הקב"ה כהן גדול [ו] היה משה סבור שהוא נעשה כ"ג · א"ל הקב"ה לך ומנה לי כהן גדול אמר לפניו רבון העולם מאיזה שבט אמנה לך (ג) א"ל

מסורת המדרש א ע' סוטה כ"א ילקוט משלי רמז תתקל"ח · ב ויק"ר פ' ל"א · דברים רבה ס' ד' · מדרש תהלים מזמור י"ז וי"ח · ילקוט תהלים רמז תרע"א · וע' תנחומא סדר כי תשא סימן כ"ח · וסדר קדושים סימן ו' · ג במדבר רבה פרשה ד' וש"נ · ד ב"ר פרשה פ"ג · ילקוט סדר ויפלת רמז ק"מ · ילקוט דברי הימים רמז אלף ע"ג · ה חולין דף נ"ו · ילקוט סדר האזינו רמז תתקמ"ג · ילקוט זכריה רמז תקע"ח · ו עיין לעיל פרשה ג' וש"נ :

חדושי הרש"ש

(ט) דרך רשעים כאפילה כצ"ל בכ"ף : (י) בד' דברים נתאוה הקב"ה כו' · ע' מ"כ וידי"מ שנדחקו · ולא עיינו בתנחומא שחשב שם הוא זן את כל העולם וצוה לישראל את קרבני לחמי וגו' ושם חסר א' ממה שחשב כאן ע"ש : (יא) שנאמר והיה כנוח כפות רגלי הכהנים גו' · יתכן שדורש כנוח כו' דר"ל דרגלי הכהנים נחו ולא נעו בעברם מי הירדן : (יב) ואמר לישראל שישמרוהו שנאמר והחונים כו' מזרחה · נ"ל וגו' דהכוונה על מה דכתיב שם שומרים משמרת המקדש :

(א) מהם מלכיהם כו' · לשון הכתוב בירמיה (ב' כ"ו · ל"ב ל"ב) מלכיהם שריהם כהניהם ונביאיהם ותואר גדוליהם ליתא שם · וכן בחולין (נ"ו ב') ליתא · ובנחמיה (ט') למלכינו לשרינו ולכהנינו ולנביאינו ולאבותינו · ויתכן דאבות הוא תואר לגדולים שבעדה וכן פירש"י ורד"ק בד"ה (א' ב') כל אבי הנאמר שם · וכ"נ לפרש מיד בני חמור אבי שכם (בראשית ל"ג י"ט) דר"ל שר עיר שכם הנזכרת בפסוק שלפניו : (ג) ועשאו למשה גזבר על הדיינין · נראה דט"ס הוא וצ"ל האדנים :

חדושי הרד"ל

(יב) ומהו ותורה אור אלא הרבה פעמים כו' · חסר כאן הדרשה על ותורה אור · ונאמר הרבה פעמים כו' הוא ד"א על כי נר מצוה · ואולי י"ל דמן תורה אור מוכיח לדרוש האי ד"א על נר מצוה שאין לו חסרון · כמו האור שוודאי אין נחסר כן הנר (אע"פ שהיה מקום לומר דשייך ביה אחזותי בשמן הנר) האור שבו אין נחסר לעולם : (יג) קירוינין נרות שעוה · וסבקין הוא נרות חלב (מוסף ערוך) : (יד) מי שיתן למצוה אינו מתחסר · כמ"ש (משלי י"א) יש מפזר ונוסף עוד : (טו) בד' דברים · הרביעי חסר כאן · ובתנחומא חושב עוד אתה זן את כל העולם ומצוה את קרבני לחמי וכיאור רבינו בחיי :

(א) מהם גדוליהם · חולין (נ"ו ב') : (ב) כל נוגש יחדיו אלו שוטרי הדיינין כצ"ל והן הנוגשים בעם ואף הן מישראל דווקא (וע' בקדושין (ע"ו) אף מי שהחזיקו אבותיו משוטרי הרבים) : (ג) א"ל משבט לוי כו' כך שבטי חביב · דרש הקרב אליך מן הקרוב אליך כלומר שבטך :

פירוש מהרז"ו

ותבין · וע' (סוטה כ"א) בדומה לזה כל הענין : ואין מוסר אלא ד"ת · כי מוסר כולל ג' דברים מוסר תוכחה מוסר יסורים מוסר תורה וכאן בהכרח על ד"ת כי תוכחה ויסורים אינם בידו להחזיק בו : לא ידעו במה יכשלו · פירושו שהם נכשלים בוודאי אלא שאינם יודעים כלל מה אסור ומה מותר : נר ה' נשמת אדם · נר ה' היא התורה שמאירה לנשמתו ושכלו : נרך בידי · ע' ד"ר פ"ד ס"ד ושם בשלימות וכאן חסר : מהו כי נר מצוה · ד"א ופירוש אחר שהוא משל על שנותן עוז לאלהים ומעורר שפע עליונה החוזרת אל נפשו : מהו ותורה אור · פי' כמו ד"א כי נר מצוה ותורה אור ועיקר הדרשה על מצוה ונר : לעשות מצוה · כמ"ש במ"כ על מצות צדקה ע' ויק"ר פ"ה ס"ם ב' וש"נ ד"ר פ"ד ס"ה פ"ח ס"ה : קרוניון · מ"ע ערך סבקין · קרוניון בלשון רומי אבוקה של חלב · סבקין בלשון יוני ורומי אבוקה של שעוה [ע' בחדושי רד"ל] : לכך נאמר כי נר · ולכך נקראו ישראל זית רענן שלומדים תורה שמאירה להם וכן ויקחו אליך שמן : ד כי עבודת הקודש עליהם · ובכללם הארון שנקרא ארון הברית אדון כל הארץ הרי כאלו שבלוהו ל"י : והיה בנוח כפות רגלי הכהנים · משמע מיד שהניחו כפות רגליהם במי הירדן נכרתו המים וכמ"ש שם בסמוך ורגלי הכהנים וגו' ויעמדו המים · ואח"כ בסוף הענין פסוק י"ח כתוב ויהי בעלות הכהנים וגו' מתוך הירדן נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה וישובו מי הירדן למקומם שזהו מ"ש בפסוק ט"ו ויעלו מן הירדן שהרי לא באו אל תוכו וכמו בתחלה כנוח כפות רגלי הכהנים במי הירדן כך בסוף נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה בחזרה · והרי רוחב הירדן שעל כל גדותיו מפסיק בין הכהנים עם הארון ובין כל העם שכבר עברו · וכן הוא מפורש בברייתא בסוטה (דף ל"ה א') ויהי בעלות הכהנים וגו' נתקו כפות וגו' נמצא ארון ונושאיו והכהנים מצד אחד וישראל מצד אחר נשא הארון את נושאיו ועבר שנאמר ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעבור ארון ה' והכהנים לפני העם עכ"ל והורשים פסוק ויעבור הוא פסוק י"א פ"ש מדה ל"א אחר פסוק י"ח וכאן קיצר וסמך על המבואר בגמרא הנ"ל : הארון סבל · פי' שהתמיד סבל אותם כאשר נשאוהו ומ"ש אלא הוא סבלן שנאמר נתקו · פי' שכאן מפורש שסבלן כאשר ביארתי לראיה שתמיד היה סובלן : ולא היו יכולים בני קהת לעבור · משמע שבני קהת שנשאו אותו תמיד נשאו אותו עתה ג"כ ואח"כ אמר לו הכהנים סבלוהו וכמפורש בכל הפרשה שהכהנים סבלוהו וכמפורש בסוטה (דף ל"ג ב') בכל יום הלוים נושאים את הארון והיום נשאוהו הכהנים שנאמר והיה כנוח כפות רגלי הכהנים ולא בני קהת ואפשר שלזה כוון המדרש במ"ש ולא היו יכולים בני קהת לעבור היינו ביום זה לא היה ראוי שיעשה הנס ע"י הלוים אלא ע"י הכהנים : הקב"ה משמר · מונה מ"ש ברים המאמר בד' דברים נתאוה א' מה שסבל הארון את סובליו ב' ששומר הכל וזה שישמרו במשכן ג' שמאיר לכל וזה שיאירו · והנה פתח בד' דברים וחתם בג' · ובתנחומא כאן ס"ם ב' חושב ג' דברים ולא הזכיר מספר הדברים · ותחת מ"ש כאן שומר הכל חושב שם זן את הכל ואתה מצוה את קרבני לחמי ויתכן שגם המדרש כוון לזה · ועי' בספרי מדרש תנאים בליקוטים וחידושים :

פרשה לז סי' א ההד"ר ממנו פנה · עי' ב"ר ריש פר' פ"ג : זה המלך דוד · וה"ה לכל זרעו אחריו וכן כל מלכי ישראל הכל מישראל · וכמ"ש מקרב אחיך תשים עליך : ותקעתיו יתד · באליקים שיהיה תחת שבנא אשר על הבית · והנה הנוגש הוא השוטר המעשה לקיים הדין ועי' לעיל פ"א סי' כ"ם ויק"ר פל"ב ס"ד אך כאן בהכרח הכוונה על השוטר ומ"ש סופרי הדיינים דורש מתיבות כל יחדיו : קתליקום · ופי' במ"ע בל"י ורומי היא ממונה על כל דברי בית ובידו לעשות מה שירצה וכמ"ש במ"ר פ' י"ה ס"ם קרח קתליקום של פרעה היה והיו בידו מפתחות של אוצרות שלו : אסטרטיגום · פירש בערוך הרגוס של גליבים אספמיגון : גזבר על הדיינים · כמ"ש ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל ויתן אותם ראשים על העם כמ"ש ס"ם ב' · ואולי צ"ל גזבר על המשכן ועל הדיינים ועל הכל כי גזבר אינו רק על דבר ממון : א"ל מאיזה שבט · וכ"ה בקה"ר

מתנות כהונה

כל השופכין לזוב חוץ : כי נר מצוה וגו' · עי' בפרשת אמור בפרשה ל"א : מצוה · צדקה קורא כן בלשון ירושלמי : לכך נאמר כו' · שהתורה מאירה עינינו במה שהודיע אותנו שעשיית המצוה הוא כנר : קרוינין סבקין · מיני נרות הן : נתקו · משמע ע"י אחר וסתמא כמפורש ע"י הקב"ה כמה דאת אמר ויקבור אותו בגיא הקב"ה קברו והרי אלו שנים אחת בכהנים ואחת בלוים · כן פירש בעל העקידה ז"ל בפרשת תרומה :

פרשה לז סופרי הדיינין · נראה דצ"ל שוטרי הדיינין : שבטי חביב · עיין במדרש קהלת בפסוק טוב שם משמן טוב : קתליקום · פירש הערוך שומר אוצרותיו : אסטרטיגום · פירש הערוך שר וחשוב : גינוסיא · יחוס המשפחה :

וכני

ידי משה

הקב"ה צריך לאורם מ"מ כוונת הקב"ה להדריך את האדם שלא יהיה כפוי טובה וק"ל : בד' דברים נתאוה הקב"ה וכו' ובפרטן אי אתה מוצא אלא ג' דברים · ובעל מ"כ פירש בשם ב"ע ודחוק מאד ול"נ באחד הוא שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים וישא דקרא קדרים דכתיב אז תקרא וה' יענה למעשה ידיך תכסוף וכן הוא משמעות הלשון של מדרש בפרשה כ"א ע"ש ותפלה שהוא כדברי ומאי דלא קחשיב התפלה כי אינו צריך כי מניה סליק דאיירי ביה קרא דכתיב תקרא ואנכי אענך וק"ל :

ואתה הקרב וגו' הה"ד ממנו פנה וגו' · לפי שקשה מה צ"ל מתוך בני ישראל אלא לפי שקשה למה לא נתקרב משה לכ"ג לז"א מתוך בני ישראל ממנו פנה וגו' ולפי שמשה נשא בת יתרו לא היו ראוים

אמר דוד באתי נוטל את השבת שאירה לי תורה שנאמר שמור את יום השבת כו' : בד' דברים נתאוה הקב"ה מיאורייו דוקא ד' דברים אלו כתב הבדרשי שה"פ להיות לראיה כי בכל מה שם' יאום לנו חסן למען צדקו ב' ממנו ענינים אלו לצרכו אחרי שהוא העושה איתם לנו בממון יותר נעלה : לא הכהנים סבלוהו · פ' רגלי הכהנים ולא כתיב נתקו הכהנים כפות רגליהם כמו וישא יעקב את רגליו משמע ניתקו ע"י אחר : שנא' ... דס"ל דהאורה שנבראת להאיר העולם מיירי וכמ"ד לעיל בבראשית ...

הה"ד ממנו פנה ממנו יתד וגו' · משום דקשיא למה נתן באהרן וזרעו ולא במשה אשר הי' חשוב ממנו ... ישראל אשר אין לזרים חלק בו ולכן לא בחר בזרע של משה שהי' בהם זרות מצד האם שאשת מ... שרות · מהם גדוליהם שהם החסידים ואנשי מעשה המקרבים את ישראל לתורה ולמוסר · ומהם מלכיהם ו... המגידים את דבר ה' בין העם · ומהם שריהם שהם מנהיגי העם · וכפ' אלו טרפות איתא תניא היה ר"מ ... שאמר ממנו פנה ממנו יתד וגו' ומונה רק ד' : שנאמר אבן מאסו הבונים · ואיתא ע"ז בשוח"ט זה דוד ... של תורה · וקאי על שבב אים אשר הנביאים נכללו בכל שמוציאים השורה ומוכיחים לעם ללכת בדרכים : היה

יפה תואר

ממה שמדליק הנר כי בזה מורה שקבל טובה ממנו ולכן שוב לא יחזיק לו טובה שכבר פרעו כמה שהודה בטובו · ולדעתי השילוי הוא בזה · כי הכל יודעים שאין הקב"ה צריך לאור הנדלק · ורק בשביל שהוא האיר לישראל במדבר לום כי גם הם יאירו לו אף שאינו צריך וכמ"ש בחזית יונתי תמתי כביכול כב' תאומים לא זה גדול מזה וזה אבתו ים' אליהם שאינו רוצה שיתחסד עמהם ועמ"ש בב"ר פי"ח · וזה ענין ספקה עם הסומא ממש שכוונתו שיעשה לו הוא ג"כ כמו שעשה הוא לו וי"ל כי הקב"ה חפץ לזכות את ישראל ביקבל כבר מהמצות אשר הם עושים ויהיו ראויים מצד עצמם לקבל הטוב · ולא בתורת חסד וזה הוא השילוי אשר נתן להם : שנאמר החזק במוסר · וה"ד נגרס כי היא חייך והיינו תורה דכתיב בה כי היא חייך ואורך ימיך : שנאמר נר לרגלי דבריך · דהיינו שלא יכשל רגלו וכמ"ש בשוח"ט ... נתאוה הקב"ה למעשי ידיו · פי' נתאוה לאנשים שהם מעשי ידיו · ועי"ע בזה בתנחומא · והנה מה שיבקש ה' למען צדקו לזכות את ישראל · לא שיושב אללו שום תועלת כמו בד' ענינים אלו שהדבר ידוע לכל שלא יבקש ... סבלוהו · פי' מעולם לא סבלוהו הכהנים ומ"ש בכתף ישאו היינו לפי הנראה · ומוכיח ממה דכתיב נתקו כפות ... אחר : שנאמר והחונים לפני המשכן קדמה · וס"ד שומרים משמרת המשכן : והארץ האירה מכבודו · נראה ... לעיל בבראשית רבה פ"ג שמתקום ביהמ"ק נבראת האורה ויליף מהכא :

... חשוב ממנו · וגם הוא שמש בכהונה גדולה קודם לאהרן כדלקמן · לכן אומר משום שיבוקש מתוך בני ... שאשת משה היתה בת יתרו · וכן הרא"ב"ע נתן טעם זה לבחירת אהרן יותר ממשה · ומזכיר כאן ה' מיני ... מלכיהם ונסיכיהם המושיעים אותם מכף צריהם · ומהם כהניהם העומדים על העבודה · מהם נביאיהם ... היה ר"מ אומר הוא עשן ויכונך ככלא דכולם ביה ממנו כסיו ממנו נביאיו ממנו שריו ממנו מלכיו ... ח"ש זה דוד לשעבר היה רועה ונעשה מלך : שנאמר נושקי קשת · וקאי על תופשי תורה שלוחמים מלחמתה ... כים : היה משה סבור שהוא נעשה כ"ג · ואע"ג דבסנה הודיעהו הקב"ה שאהרן יהיה כהן כדאיתא לעיל

משבט לוי · אותה השעה שמח משה אמר כך שבטי חביב · א"ל הקב"ה אהרן אחיך הוא לכך נאמר ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך · רבנן אמרי (ד) א כל מ' שנה שהיו ישראל במדבר שמש משה בכהונה גדולה וי"א לא שמש אלא שבעת ימי המלואים · ר' ברכיה בשם ר' סימון אומר כל מ' שנה שמש משה בכהונה גדולה (ג) שנא' (שם ס) ובני עמרם (ה) אהרן ומשה וכתיב (דברים לג) ומשה איש האלהים : ב ד"א ואתה הקרב אליך · אמרו בשעה שירד משה מסיני וראה ישראל באותו מעשה הביט באהרן והיה מקיש עליו בקורנס · והוא לא נתכוין אלא לעכבם עד שירד משה · ומשה היה סבור שהיה אהרן שותף עמהן (ו) והיה בלבו עליו · א"ל הקב"ה משה יודע אני כוונתו של אהרן היאך היתה לטובה · ב משל לבן מלכים שזחה דעתו עליו ונטל את הצפורן לחתור בית אביו · אמר לו פדגוגו אל תיגע עצמך תן לי ואני אחתור · הציץ המלך עליו וא"ל יודע אני היאך היתה כוונתך חייך איני משליט בריה על פלטין שלי אלא אתה · כך בשעה שאמרו ישראל לאהרן (שמות לב) קום עשה לנו אלהים אמר להם פרקו נזמי הזהב אמר להם אני כהן אני אעשה אותו ומקריב לפניו · והוא לא נתעסק אלא לעכבן עד שיבא משה · א"ל הקב"ה אהרן יודע אני היאך היתה כוונתך חייך אין אני משליט על קרבנותיהן של בני אלא אתה שנאמר ואתה הקרב אליך · היכן א"ל הדבר הזה למשה · במשכן · (ז) א"ר לוי משל לאוהבו של מלך קומים ורפוסא בקש לעשות סטרטיגוס לא' והודיע לו א"ל אחיך הוא כך עשה הקב"ה למשה קומים (במדבר יב) לא כן עבדי משה · עשאו רפוסא שנאמר (שמות יח) וישב משה לשפוט את העם · בקש לעשות כ"ג הודיע לו א"ל אהרן אחיך הוא : ג ד"א ואתה הקרב אליך הה"ד (תהלים סה) אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך · א"ר יצחק (ד) משל (ח) לאוהבו של מלך שתיגרו ועשאו פרוטיקאטור (ט) שלא יהא זז מפלטין ואוכל מותריו של מלך · כך אהרן היה שוה לכל ישראל ועשאו הקב"ה כ"ג וא"ל (ויקרא כא) ומן המקדש לא יצא · ואכל מותריו של הקב"ה שנ' והנותרת מן המנחה : ד ד"א ואתה הקרב אליך הה"ד (תהלים קיט) לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי · כשאמר הקב"ה למשה ואתה הקרב אליך הרע לו · אמר לו תורה היתה לי ונתתיה לך שאלולי היא אבדתי עולמי · משל לחכם שנטל קרובתו ועשתה עמו י' שנים ולא ילדה · אמר לה בקשי לי אשה אמר לה יכול אני ליטול חוץ מרשותך אלא (י) שהייתי מבקש ענותנותך · כך אמר הקב"ה למשה יכול הייתי לעשות לאחיך כ"ג חוץ מדעתך אלא שהייתי מבקש שתהא גדול עליו · מתוך בני ישראל מכל הארצות בחר הקב"ה בארץ ישראל ומא"י בחר בבהמ"ק ומבהמ"ק לא בחר אלא בבית קדשי הקדשים · כך בחר הקב"ה בישראל ומישראל לא בחר אלא ג שבט לוי ומשבט לוי בחר אהרן שנאמר (ש"א ב) ובחור אותו מכל (יא) שבטי ישראל · תרומה לצד והמעשר לצד · (יב) נדב ואביהוא לצד · אלעזר ואיתמר לצד · (ה) אלעזר ואיתמר נבחרו · שנאמר ובחור אותו מכל שבטי ישראל · לכך נאמר (תהלים סה) אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך :

פרשה לח

א וזה הדבר (א) אשר תעשה להם · הה"ד (שם קיט) לעולם ה' דברך נצב בשמים · אמר דוד כשם שאתה אמת שנאמר (ירמיה י) וה' אלהים אמת · כך דברך

מסורת המדרש א זבחים דף ק"ב · ויקרא רבה פרשה י"א · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ד' סימן קמ"ה · פסיקתא רבתי פיסקא ד' סימן י"א · מדרש תהלים מזמור נ"ט · ילקוט תהלים רמז תתנ"ב · ב ויקרא רבה פרשה י' · ג עיין במדבר רבה פרשה ג' ·

חדושי הרד"ל

(ד) כל מ' שנה כו' · פסיקתא דפרשת פרה : (ה) אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים הוא ובניו עד עולם וגו' ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי כצ"ל · והראיה מדכתיב בניו יקראו על שבט הלוי דמשמע הא משה עצמו נקרא כהן כאהרן וכן הוא להדיא בזבחים (ק"ב·) ע"ש (שוב מצאתי ביד"מ כויק"ר פי"א שפי' גם כן) : (ו) והיה בלבו עליו · ולכן הוצרך לומר לו הקרב אליך שהיה בדעתו לרחקו : (ז) א"ר לוי משל לאוהבו כו' והודיע לו א"ל אחיך הוא · ללשון זה לא א"ל הקב"ה התמנות אהרן למשה כ"א הודעה בעלמא מפני כבודו ולא א"ל לך ומנה לו כה"ג כדנקט במשל דלעיל · אלא הקב"ה בעצמו כביכול מנהו לאהרן : (ח) לאוהבו של מלך שתגרו · עמ"כ · ונראה שצ"ל שחיבבו : (ט) שלא יהיה זז מפלטין ואוכל מותריו של מלך · וז"ש ישכון חצריך נשבעה בטוב ביתך קדוש היכלך : (י) שהייתי מבקש ענותנותך · אפשר צ"ל ענותנותה · כלומר של האשה שהייתי שתהא ענוה ונוחה לך · וכדמפרש בנמשל הייתי מבקש שתהא גדול עליו וכפירוש הב' שפי' סמ"כ : (יא) שבטי ישראל לעלות וגו' להקטיר קטורת לשאת אפוד לפני כצ"ל וז"ש תרומה לצד · מעשר לצד · שמעשר ללוים ותרומה לכהנים הדיוטים אבל אהרן ואחריו איתמר וזרעו נבחרו לכה"ג להקטיר קטורת בק"ק ולשאת אפוד וכשהטאו בני עלי נבחר זרע אלעזר במקומו : (יב) נדב ואביהוא לצד אלעזר ואיתמר לצד · שכולן הוזכרו כאן עם אהרן · ומפרש שבחינת נדב ואביהוא לא היתה כ"א לכהנים הדיוטים שלא זכו לשמש בכה"ג ובנים לא היו להם · אבל איתמר ואלעזר זכו כן ולזרעם לכה"ג : (א) אשר תעשה לשם הה"ד לעולם כצ"ל · ונעשו

חדושי הרש"ש

(ג) שנאמר ובני עמרם אהרן ומשה וכתיב ומשה איש האלהים· ע' ויק"ר ס' י"א וכמ"כ ויד"מ שם (ועוד י"ל דדייק ג"כ מוי"ו העטוף דומשה כו' דקאי על ויבדל אהרן גו' להקטיר גו' ומשה גו' ר"ל דגם הוא נבדל · אך לפ"ז לא היה דהי הש"ס בזבחים (ק"ב א') וכ"ת לדורות הוא דכתיב · וי"ל דלפי הוכ"ת יהיה הוי"ו במקום אבל כדרכו בכ"מ) ודברי המ"כ בכאן דחוקים ושכח דברי עצמו דשם וגם המציין מראה מקום הפסוקים השמיט : (ד) משל לאוהבו של מלך שתגרו כו' · נראה שהוא מלשון תיגרא ומריבה וכן בנמשל היה אהרן שוה לכל ישראל שעשו מריבה כביכול עם הקב"ה במעשה העגל ודלא כמ"כ : (ה) אלעזר ואיתמר נבחרו שנאמר ובחור אותו כו' · יתכן שדורש אותו כמו מאותו ור"ל שלא נבחר זרעו כולו אלא הראוים כמו ותמלא הארץ אותם תרגומו מנהון :

כן

מתנות כהונה

ובני עמרם אהרן ומשה · ובאותה פרשה נמנו הכהנים ובפרשה שאחריה חזר והתחיל בני לוי גרשון קהת כו' ומנה הלוים ולא מנה עמהם אהרן ומשה הרי שהיה כהן : איש האלהים · משמע איש מיוחד מקריב אשה ריח ניחוח לה' : באותה מעשה · של עגל : שזחה · לשון גיאות וגאוה : פדגוג · אומן המגדל בני המלך : [הדבר הזה למשה גרסי'] : קומים · פירש הערוך נגיד וסוכן נאמן על בית המלך : רפוסא · לפי הענין הוא נשיא ודיין · ואולי הוא מלשון רופילין שפירושו נשיאים : סטרטיגוס · פירשתיו בסמוך : שתיגרו · נראה פירושו שזכה בו דכך קנין והוא מלשון תגר וסוחר : פרוטיקאטור · נראה דצ"ל פרקוקורטאר והוא מליץ בלשון לעיין : מותריו · מה שמותיר ממאכלו : תורה היתה לי כו' · ומה תרצה עוד די לך בגדולה זו : אבדתי עולמי · בעניי דרש בעמלי ומלאכתי · וזהו העולם · כד"א את עניי ואת יגיע כפי · ופיעור הכתוב לולי תורתך על דרך שאמר הכתוב תורת משה שהיא שעשועי אז אבדתי עולמי קרי ביה אבדתי בחיר"ק תחת האל"ף : שתהא גדול כו' · נתגדל עליו שתראה בזה ענותנותך · או ר"ל כשאתה תמנה אותו תהיה אתה גדול עליו שגדולתו תבא ממך ועל ידך : תרומה לצד · לינתן לכהנים : ומעשר לצד · לינתן ללוים : [ה"ג נדב ואביהוא לצד ואלעזר ואיתמר לצד אלעזר ואיתמר נבחרו] :

למה

פירוש מהרז"ו

פסוק טוב שם משמן ובמדרש שמואל פ' כ"ג ומרומז בתיבת הקרב על שבט לוי ע"פ גז"ש כמ"ש במדבר ג' ה' הקרב את מטה לוי ע"כ דורש תחלה על השבט ואח"כ אהרן אחיך ע' לעיל פ' י"ב ס"ב ולקמן ריש פל"ח · א"כ מקום פרשה זו בסדר במדבר ובסדר קרח שאחר שהקריב השבט בחר באהרן מהם ע"פ מדה ל"ב : אותה שעה שמח משה · כוונתו למ"ש במ"ר פ"ה סי' י"ב וז"ל שם בשעה שאמר הקב"ה למשה אך את מטה לוי לא תפקוד נתיירא משה ואמר שמא יש פסול בשבטי וכו' ע"ש באריכות וזהו מ"ש כאן שמח משה ואמר כך שבטי חביב לא די שאין בו פסול אלא שגם הוא יקר וחביב : כל מ' שנה · ע' (זבחים ק"ב) ולעיל פ"ג סי' י"ז וע' בספרי מדרש תהלים בליקוטים באריכות : ובני עמרם אהרן · מה שמצויין בצדו ד"ה א' ה' ועל פסוק ומשה איש האלהים מצויין דברים ל"ג א"כ צ"ל משה איש אלהים ולא ומשה ואין מכאן שום ראיה שמשה משה כ"ג כי הרבה נביאים וצדיקים נקראו איש אלהים ולא היו כהנים · כמו דוד איש האלהים ד"ה ב' ח' י"ד אך האמת יורה דרכו שמצויין בטעות וכוונתו על פסוק בד"ה א' כ"ג פסוק י"ג י"ד בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קודש קדשים ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי וכ"ה בהדיא בזבחים (ק"ב) שם ובויק"ר פי"א ס"ב פסיקתא רבתי פר' י"ד סי' י"א ואותם שם ומשה איש האלהים (שהוי"ו מוסיף על ענין ראשון על אהרן שגם משה עצמו היה כ"ג כמוהו כל מ' שנה) אך בניו יקראו על שבט הלוי : ב הביט באהרן · וע' ויק"ר פ"י ס"ס א' באריכות : צפורן · הוא יתד של ברזל שבו חופרין וסותרין את הקירות של חומה : אל תיגע עצמך · שאין בכחך לעשות ואני בעל כח יותר ממך וכן בנמשל שאמר אהרן אני כהן וכוונת הפדגוג היתה לטובת הבן להצילו מ־מאת זה שיעשה באופן שיתבטל המעשה וכן אהרן היה אחד מג' פדגוגין של ישראל משה ואהרן ומרים : במשכן · בא להביא ראיה שאמר על אהרן שעל שהיה כוונתו לטובה בבנין העגל לזכותם מנהו להיות כ"ג במשכן שלווי עשיית המשכן לתקן חטא העגל כמ"ש לעיל פל"ג ס"א ב' ג' : והקשה לי בני המופלא אברהם ישראל שי' איך אמר המדרש אמר אהרן אני כהן שבענין העגל קודם המשכן לא היה עדיין כהן · ותירצתי לו שהיה ידוע לאהרן ולישראל קודם הגאולה שיהיה כהן כמ"ש בהדיא בשמואל א' ב' כ"ז הנגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים לבית פרעה ובחור אותו משבטי ישראל לי לכהן לעלות על מזבחי וכו' עי' לעיל פ"ג סימן ס"ז הרי שבמצרים הובטח בנבואה שיהיה כהן · והיה משה סבור שע"י מעשה העגל נתחרט : ג אשרי תבחר ותקרב · עי' במ"ר פר' ג' ריש ס"ב באריכות וש"נ : שתיגרו · אגר בלשון ארמי שכר ופי' שעשה רצון המלך שהיה ראוי שיתן לו שכר טוב : פרוטיקאטור · הובא במ"ע כן הוא בלשון רומי מגן ופטרון ומגוס ביוס נרס · ואין זה מתיישב על לשון המדרש · גם יתכן שפי' שתגרו מלשון תגר ומחלוקת שהיה לו תרעומות על אוהבו ואח"כ פייסו ונתרצה לו וגדלו יותר מאשר לפנים וכן אהרן היה לו תגר ותרעומות עליו בעון העגל כמ"ש ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו וכשנתפייס לו גדלו יותר מאשר לפנים : והנותרת מן המנחה · יאכלו אהרן ובניו : ד לולי תורתך שעשועי · שהתנחם משה על שלא נתמנה לכ"ג ע"י התורה שנתנה על ידו : הרע לו · כשנאמר לו הקרב ולא הודיעו עדיין מי הוא כדלעיל ס"ס א' : שאלולי היא · ע' ד"ר פ"ח ס"ה וש"נ ופי' אתה מצטער על כה"ג על שלא תהיה עבודת הקרבנות על ידיך שהוא אחד מג' עמודים שהעולם עומד עליהם כמ"ש אבות פרק א' · ככר הוקם העולם על ידיך בתורה שהוא עמוד יותר גדול מהעבודה : בקש ענותנותך · שהראה מדת ענוה שלך שאתה בעצמך תכניס נרתך לביתך ואח"כ תהיה ידך עליונה עליה ותהיה נכנעת לך וכן הוא בנמשל שיהיה גדול עליו : מכל הארצות · עי' במ"ר פר' ג' סי' א' : תרומה לצד מעשר לצד · ותרומה נבחרה מן המעשר שהיא קדוש יותר וכמ"ש אלעזר ואיתמר נבחרו : לכך נאמר אשרי תבחר · רמוז לעיל ריש ס"ג :

פרשה לח סי' א וזה הדבר · תיבת הדבר מיותר כאן ודורש גז"ש : לעולם ה' דברך נצב בשמים · היל"ל ה' דברך נצב לעולם ע"כ דורש כשם שאתה ה' לעולם כך דברך לעולם · כשם שלא תכזב אלהותך כך לא תכזב דברך · ומ"ש בשמים וכי אין דברו אלא בשמים ולא בארץ אלא ר"ל בשמים אלא כשמים כמ"ש בדבר

ה'

יפה תואר

בבמ"ר פ"ג · ושמא אחר שנעשה גזבר סבר משה כי ניחם ה' על זאת והוא נתעלה עפי או שהורע את אהרן : והיה מקיש עליו בקורנס כו' · פי' שאהרן סב להקים עליו בקורנס לומר שעדיין לא נגמרה מלאכתו כדי לבטלם מעבודתם · וכן המשל שהכיה הוא מטעם זה כדי שלא יקשה כיון שאמרו לאהרן ביעשנו היה לו שלא לעשות · ואחר במקומו לא יעשה כיון שלא צוו לו · ולכן מביא המשל שהפדגוג שאמר אל תיגע עצמך תן לי וכו' כוונתו היתה כדי שבתוך כך יפייס עליו המלך כן אחז אהרן במלאכה והתרפה במלאכתו כדי לאחר המעשה עד שיבוא : היכן א"ל הדבר הזה משה במשכן כצ"ל וכ"ה בס"י · ופי' היכן אשכחן שגלה משה לאהרן זה שאמר שאמר לו הקב"ה אהרן יודע אני כוונתך נ"ל היכן רמיזה שנאמר זה לאהרן · כי מהכתוב ואתה הקרב אליך מצינו רק שנאמר למשה אבל לא מצינו שמשה גלה זה לאהרן · ומשני במשכן דהיינו אחר שנגמר ועוסק בעבודה אמר לו כן · ואולי נרמז זה במ"ש לו ביום ח' למילואים. קח לך עגל שהוא כנגד מעשה העגל וע' במ"כ על הכתוב קרב אל המזבח : הרע לו · שהוא היה רוצה לשמש בכהונה והשיבו ה' שדי לו כתר תורה שניתנה לו ואסיכא עפי · שלולי היא היה העולם אבד והיא מקיימתו · והרא"ע בתימה כתב שלא נתנה הכהונה למשה משום שהיה עליו טורח העם ללמדם תורה ומצות ולשפוט כל דבר הקשה אשר בלעדם לא יקום העולם · ואולי זה גם כוונת המדרש : בחר בא"י כדכתיב יבחר לנו את נחלתנו ומצינו תמיד עיני ה' אלהיך בה · וכן בחר בביהמ"ק דכתיב ובחרתי במקום הזה לי לבית זבח והיינו ביהמ"ק דביה מיירי · ומ"ש לא בחר אלא בבית קדשי הקדשים אע"ג דלא אשכחן לשון בחירה בהדי' ביה עכ"פ עניינו מבואר כי שם הארון והשכינה ואין רשות לכ"ג ליכנס בו אלא אחת בשנה · וכן מ"ש בחר הקב"ה בישראל דכתיב בך בחר ה' : שנאמר ובחור אותו מכל שבטי ישראל עיין במ"ר פ"ג גבי ברא שבטים וברר לו אחד מהם ויליף מהכתוב הזה : שנאמר ובחור אותו וגו' · ודייק נמי מזה שבבני אהרן נבחרו קצתם מקלהם כמו שמאריך לומר לעלות על מזבחי להקטיר קטורת ולשאת אפוד דהיינו לומר שלא נבחר אלא מי שזכה בכל זה לאפוקי נדב ואביהוא שאע"פ שזכו לשרת במזבח לא זכו לקטורת מקובלת ולא לשאת אפוד : ההי"ד לעולם ה' דברך נצב בשמים · שקדושת אהרן קיימת לעולם ומייתי סמך לזה מהכתוב לעולם ה' דברך נצב בשמים שדברו אמת וקיים לעד כמוהו :

ידי משה

ראוים בניו להיות כהנים ולכך נדחה משה וק"ל : היכן א"ל זה במשכן · הוא תחלת המאמר ולמאמר מגיע עד שלא יהיה זז מפלטין וכו' וק"ל : ומשבט לוי בחר באהרן · פירש ובאהרן עצמו יש עוד בחירה דהיינו תרומה לכהן ומעשר ללוי וגם נדב ואביהוא לצד אחד שמתו ואלעזר ואיתמר נבחרו לכך נאמר אשרי תבחר וגו' :

וזה הדבר אשר תעשה להם הה"ד וכו' עד אף דבר שדברת לקדש את אהרן קיים לעולם ולמה כך כן יהיה דברי אשר יצא מפי וגו' · מה שאחד קשה להבין מה שיכי תיתי לומר ת"ו שלא יקיים הקב"ה

אלא

אמת שנאמר לעולם ה' דברך נצב בשמים · אל תאמר בשמים אלא כשמים · כשם שמתחלה גזר (ב) ונעשו שמים אף [א] דבר שדברת לקדש את אהרן ואת בניו קיים לעולם שנא' (במדבר כה) והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם · למה כך (ישעיה נה) כן יהיה דברי אשר יצא מפי לכך נאמר זה הדבר: **ב** ד"א וזה הדבר · הה"ד (חבקוק א) הלא אתה מקדם ה' אלהי (ג) קדושי ולא נמות עד שלא עמד אדה"ר ואכל את האילן (א) כך הייתי אומר שלא יאכל מן האילן ולא ימות שנאמר הלא אתה מקדם ה' אלהי קדושי ולא נמות · אלא מפני שביטל צוויך הבאת (ד) עליו מיתה להכות את הבריות שנא' (שם) ה' למשפט שמתו · אתה גוזר ואומר קדושים תהיו לאלהיכם · וכן זה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם · רבון העולם אתה מבקש שנהא קדושים הסר ממנו המות שנאמר הלא אתה מקדם ה' אלהי קדושי ולא נמות · אמר להם אי אפשר · ה' למשפט שמתו: **ג** לקח פר בן בקר · (ג) הה"ד (תהלים קיא) גדולים מעשי ה' דרושים לכל חפציהם · (ה) [ב] כשהוא רוצה הוא קוראה לשון נקבה שנא' (במדבר יט) ויקחו אליך פרה אדומה תמימה וכשהוא רוצה הוא קוראו לשון זכר שנאמר לקח פר בן בקר (ג) לכפר עליהם (ו) על מה שעתיד שנאמר (ויקרא ט) ויאמר אל אהרן קח לך עגל בן בקר לחטאת · לכך נאמר גדולים מעשי ה' דרושים לכל חפציהם · ד"א שעשה הקב"ה כבוד לאהרן (ז) שהלבישו כמלאכי השרת שנאמר (מלאכי ב) כי מלאך (ח) ה' צבאות הוא · א"ר יהודה מכאן אמרו [ג] כל כהן שהוא אוכל בתרומה ואינו בן תורה אינו כהן לעת"ד לבא · אלא נמאס מג' דברים שנאמר (הושע ד) כי אתה הדעת מאסת ואמאסאך מכהן לי (ט) שכן ג' אלפין יש בו שנמאס מן הכהונה ומן המקדש ומן הלויה · אבל אם היה בן תורה הוא כמלאך שנא' (מלאכי ב) כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא · (י) ואם לאו ראה מה כתיב (איוב י) ארץ עיפתה כמו אופל · זה גיהנם (יא) שהרשעים פורחים כעוף · ד"א עיפתה (יב) שהרשעים עייפים בה · ומי ירד לשם א"ר חמא [ד] מי שאינו רגיל לעשות תלמודו סדרים סדרים ובועט שנאמר (שם) צלמות ולא סדרים · ותורה יבקשו מפיהו אם יגע בה אלו לא דיו אלא שהוא נעשה (יג) תלמידו של הקב"ה שנאמר (ישעיה נד) וכל בניך למודי ה' וכן (שם ל) ולא יכנף עוד מוריך והיו עיניך רואות את מוריך: **ד** ד"א זה הדבר הה"ד (הושע יד) קחו עמכם דברים · זהו שאמר הכתוב (תהלים כו) ארחץ בנקיון כפי לשמיע בקול תודה · יכול אף להקריב פרים ואילים תלמוד לומר (ד) לשמיע בקול תודה · לפי שישראל אומרים רבון העולם הנשיאים חוטאים ומביאים קרבן ומתכפר להם · משיח חוטא ומביא קרבן ומתכפר לו · אנו אין לנו קרבן · אמר להם ואם כל עדת ישראל ישגו וגו' א"ל

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ו' · ב פסיקתא רבתי פיסקא י"ד סימן ב' · ג עיין סנהדרין דף נ' ע"ב · חולין דף ק"ל · ילקוט סדר קרח רמז תשנ"ט · ילקוט דברי הימים רמז אל"ף פ"ס · ד עיין תנחומא סדר בא סימן ב' · ילקוט איוב רמז תתק"ו ·

חדושי הרש"ש

(א) כך הייתי אומר כצ"ל בלא יו"ד בסוף: (ג) הה"ד גדולים גו' דרושים לכל חפציהם גו' · פי' שכל מעשי ה' אשר ברא נדרשים לעשות חפצו ורצונו בהם וכמו שבאר המדרש בארוכה לעיל פר' י"ז: (ג) לכפר עליהם על מה שעתיד · פי' המ"כ על מעשה עגל שעתיד אהרן לעשותו · ול"ע דהלא מעשה העגל קדים לזה כידוע · ומ"כ הגיה ברש"י תמה (לק"א י"ח) דהקב"ה צוה למשה על מלאכת המשכן במ' ימים הראשונים אך משה כשירד מן ההר ומצאם באותו מעשה לא אמר להם או עד למחרת יום הכפורים שנתרצה להם הקב"ה וכ"מ בזוהר ריש ויקהל · ובזה א"ש המדרש שלפנינו: (ד) לשמיע בקול

חדושי הרד"ל

(ב) ונעשו שמים · שהן עומדים תמיד (וכן הלך שנקרא לתאום תמיד הזמן במשל כימי השמים): (ג) קדושי ולא נמות כו' הייתי אומר כו' כצ"ל: (ד) עליו מיתה להוכיח את הבריות כצ"ל והשיטה דקרא בחבקוק · וצור (זה אדה"ר צור מזלנו של עולם) להוכיח (ע"י שגזרת מיתה עליו) יסדתו · וכמ"ש כי טוב מאוד זה המות: (ה) כשהוא רוצה קוראה בלשון נקבה כו' לשון זכר · נראה שעל הכפרה שבאה על חטא העגל קאי · שכשרצה נתן כפרה זו בנקבה פרה אדומה כמ"ש תבא אמו ותקנחנו כו' וכשרצה נתנה בפר כדהכא כדמפורש (ועיין בפסיקתא דפרה בתחלתה ושם דחוק לפרש כן): (ו) על מה שעשה שנא' ויאמר אל אהרן בנ"ל ור"ל על שעשה העגל · ומפני שכאן כפר' מלואים דהכא לא נתפרש שהפר היה לכפרה לכן מביא מקרא דמילואים דפ' זו שכתוב בו לכפר עליהם ותוזר ומביא עוד ראיה מקרא מבואר יותר שכתוב באהרן עגל בן בקר לחטאת ה"ז כפרה לחטא העגל, ואפשר צ"ל ונאמר ויאמר גו' עגל בן בקר לחטאת · והוא דבר אחר שברצונו נתן כפרה לחטא העגל בעגל בן בקר ממש): (ז) שהלבישו כמלה"ש בגדי בד וכמש"ל בס"פ תרומה וע"ל סוף פ' זו: (ח) נבאות הוא ותורה יבקשו מפיהו אר"י מכאן אמרו כו' כצ"ל · ונראה בא לדרוש כאן זה הדבר אשר תעשה להם וגו' לכהן לי · שע"י זה הדבר שהיא התורה מתקיים הכיבוש אלוף נראה (מ"כ): (י) וא"ל ראה כו' · ארץ עיפתה כמו אופל כו' שאין רגיל כו' ולא סדרים אבל היא ע"י שיהא שונה ותוזר לסדר תלמודו ותהיה שמורה וערוכה בפיו (וז"ש בקדושין (ל"ו:) וכ"מ בת"כ וספרי תשמרון זו משנה) · שאם יבחלנו אדם למשפט אלהיו יורנו · וא"ל יבא להכשיל רבים בהוראה ויענש בארץ עיפתה כו' ונא סדרים על שלא סדר תלמודו כראוי: (יא) שהרשעים פורחים (כה) כעוף · מפני עומקה כשנופל לתוכה דומה לפרות כעוף והוא מדה כנגד מדה שלא הגיעו לשמור תלמודו ושכחו כמ"ש התעיף עיניך בו ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים וגו' (משלי כ"ג): (יב) שהרשעים עייפים בה · על שהיה עיף ויגע מלשנות תורתו וכמ"ש כי יגעת בי גו' · כולי יומא ולא לעי אתי למיגרס באורייתא ולעי כו' · וז"ש אם יגע בה וכו': (יג) תלמידיו של הקב"ה (שישראל יבקשו מפיהו · מפיו של הקב"ה · שאפשר דרש יבקשו מפיהו מכאן אשר יהיה בימיו שישמע את דבר ה' ויגידה לנו) וכמ"ש

פירוש מהרז"ו

ה' שמים נעשו · ובלא השמים אינם משתנים וקיימים אך הארץ ובלאים משתנים תמיד: ולמה כך · ע' מ"כ ובא לתרוס מה שהתחיל ופי' אף שאין כאן לא שבועה ולא נתן לו אות רק שהבטיח לו בתיבת דבר: **ב** ד"א וזה הדבר · וס"ד אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן לי והקדושה היא לה' ית' ומלאכים החיים תמיד אך בב"א המתים אין שייך בהם קדושה כמ"ש ישעיה ה' ד' קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים בירושלים: מקדם ה' אלהי קדושי ולא נמות · איך ביקש שמטעם שהוא אלהים קדוש לבטל המיתה ע"כ דורש ע"פ גז"ם מקדם קודם לאדם וכמ"ש ב"ר פט"ו ס"ג מקדם לג"ע קודם שנברא אדם ע"ש שכך היה דעת הש"י כ"י מתחלה שיהיה האדם קדוש ולא ימות כנ"ל אך אחר החטא ה' למשפט שמתו שימות הוא וזרעו הן מעלמו הן ע"י אחרים ועתה נתת משפטי ביד לי"נ מלך בבל ע' בפסוקים שם וע' ב"ר ריש פל"א וכן דרשו בפסוק שם בפרשה איום ונורא הוא ממנו משפטו ושאתו יצא על אדה"ר ועל נבוכדנצר: להכות את הבריות · אולי צ"ל להוכיח את הבריות וכמ"ש בס"ד וצור להוכיח יסדתו · וכן מלאתי ביפ"ת: אתה גוזר ואומר קדושים · הוא פירוש אחר על הפסוק שלא אתה לענין הפרשה: קדושים תהיו לאלהיכם · לא נמצא פסוק כזה רק כרים אמור קדושים יהיו לאלהיהם: **ג** דרושים לכל חפציהם · מעשיו הגדולים הם חוקי התורה העיקרים דורש לכל מה שיחפוץ בהם בשינוים רבים אף שבוון לענין אחד כמו כאן שאמר קח לך פר בן בקר לחטאת שבא לכפר על מעשה עגל וכ"ה ברש"י בחומש כאן · וברים חוקת קורא לכפרת העגל בלשון נקבה כמ"ש במ"ר פר' י"ט ס"ה תבא אמו ותקנח · וברים סדר שמיני קח לך עגל בן בקר שהוא ג"כ לכפר על מעשה עגל ותיבת שנאמר צ"ע ואולי צ"ל וכן ויאמר ה' אל אהרן ומ"ש לכפר על מה שעתיד · שכבר כתבנו כמה פעמים בפרשיות הקודמים שבדבר תרומה תלוה תשא עד מעשה העגל היה אחר מעשה העגל ע' לעיל פל"ג ס"ב ב' וכאן אמר המדרש לפי מה שכתוב קודם מעשה העגל אך באמת כוונת המדרש מ"ש לכפר על מה שעתיד במה תה נדב ואביהוא שלא ימותו אלעזר ואיתמר וכמ"ש לקמן פר' זו ס"ז בהדיא · ובפסיקתא רבתי פ' י"ד ס"ב וז"ל א"ר לוי כל מה שהקב"ה רוצה הוא עושה כשביקש קרא לקרבנות זכר שור או כשב או עז כי יולד וכשביקש קורא בלשון נקבה ויקחו אליך פרה אדומה · ומ"ש שור הוא ג"כ לכפר על מעשה עגל כמ"ש ויק"ר פכ"ז ס"ם ג': ד"א שעשה הקב"ה · פי' ד"א זה הדבר וכדלקמן ס"ד שאין דבר אלא ד"ת: שהלבישו כמלה"ש · שכאן כתוב כהונת בד קודש ואצל מלאכים כתוב לבוש בדים כמ"ש ויק"ר פ' כ"א ס"ם ו' ועל שהיה בן תורה שדומה למלאך ה' הלבישו כמלאך וכמ"ש כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא: הדעת מאסת ואמאסך · שאיך כמ"ש שפתי כהן ישמרו דעת · והיל"ל תמאס מכהן לי הרי שני אלפין נוספים לבד תיבת מאס הרי ג' מאוסים ע"פ מדה י' שני באותיות: הרי הוא כמלאך · ומקומו ומדרגתו למעלה כמ"ש ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה ואם לאו למטה בגיהנם ודורש עיפתה ע"פ מדה ט' וממעל עיפתה לעוף כעוף · או מלשון עיף עיפתה שעייפים בה · וכמ"ש ירמיה ל"א ל"ח בדי אם ויעפו היינו בגיהנם: צלמות ולא סדרים · שיפא דקרא של ארץ עיפתה כמו אופל והמשנה נקרא שיתא סדרי משנה על שנסדר ענין לענין שמייך לו וזה מקל הלימוד שכל ענין מזכיר את הסמוך לו ומי שלומד בלא סדרים משכח מהרה: תלמידו של הקב"ה · לעיל פכ"א ס"ג ע"ש ותבין כאן: **ד** ארחץ בנקיון כפי · ואסובבה את מזבחך ה' וזהו יכול להקריב פרים ואילים ת"ל לשמיע בקול תודה לא אמר להקריב תודה אלא להשמיע קול תודה (ותיבת אף נראה מיותר) הרי הוא כמסבב המזבח בקרבנות וכמ"ש (מגילה כ"ט): שישראל אומרת · צ"ל כנסת ישראל או ישראל אומרים: הנשיאים חוטאים · כוונתו למ"ש ויקרא ד' אשר נשיא יחטא וגו' והביא קרבנו שעירת עזים · משיח חוטא · שם בפרשה לפני זה אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם והקריב על חטאתו פר בן בקר: אנו אין לנו קרבן · וצ"ע שהרי סידר הכתוב בפסוק ג' נפש כי תחטא וגו' אם הכהן המשיח וגו' ובפסוק י"ג ואם כל עדת ישראל ישגו וגו' ובפסוק כ"ב אשר נשיא יחטא · והמדרש חושב תחלה מ"ש אשר נשיא יחטא ואח"כ אם הכהן המשיח ואיך אומר אנו אין לנו קרבן והקרבן כבר מבואר · אך חז"ל דקדקו בלשון הפרשיות שהתחיל נפש כי תחטא · ואח"כ בפסוק י"ג ואם כל עדת ישראל בוי"ו הנוסף · וכשמגיע לפרשת

מתנות כהונה

פרשה לח למה כך · נתנה לו הכהונה לעולמים על שם כן יהיה דברי וגו' · וסיפיה דקרא לא ישוב כלומר זה יהיה כן לעולמי עד: על מה שעתיד · על מעשה עגל שעתיד אהרן לעשותו: לכך נאמר גדולים כו': [ה"ג חפציהם דבר אחר שעשה כו' · ואמאסאך גרסינן]: אלו לא דיו · לא דיו התוארים הללו שנקרא בן דעת ובן תורה ומלאך אלא כו' · וכמו שאמרו חז"ל גדולים צדיקים ממלאכי השרת שנאמר כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל: [בנקיון וגו' גרסינן: ישגו וגו' גרסינן]:

בכו

ידי משה

הקב"ה דיבורו ועוד כמה וכמה ליווים ודיבורים נאמרו בתורה ולא נדרש בהם ג"כ כדרש זה שהקב"ה מקיים דיבורו ונ"ל דה"ק לפי שהוקשה למדרש בליוה הקב"ה ביקח אהרן פר בן בקר לחטאת וגו' פירש רש"י פר לכפר על מעשה עגל ולא נתכפר בכהונת והוכח במסכת כתובות וז"ל ובלא בחטאו ואח"כ נתמנו כגון כ"ג וגביא ר"י אומר בפטורים מקרבן ור"י ס"ל שמניחין כהדיוט שעירה וכבשה ואח"כ כאן היה החטא של אהרן קודם המנוי בנתמנה להיות כ"ג אחר החטא ואח"כ קשה קושיה עצומה שהיה לאהרן לספור מכל או להביא כבשה ושעירה לז"א לעולם דברך וגו' ומסיים בהם שגזרת וכו' אף דבכך וכו' לגמרי שדיבור של הקב"ה הוא מעשה ומלינו שדיבר הקב"ה ליתן את הכהונה לאהרן בעודו כמלואים כדאיתא בגמרא דזבחים באמר הקב"ה הלא אהרן אחיך לפיכך מסיים כן יהיה דברי אשר יצא מפי וגו' פירוש הואיל והקב"ה אינו משנה דיבורו הוי כמעשה לגבים וזה כוונת הפסוק ג"כ במה שאמר וזה הדבר פי' שקיים הקב"ה זה הדבר שדיבר כבר כדי להתגלל על קושי' דא כנ"ל בן המחבר ז"ק: דרושים הם לכל חפציהם · פירוש לפיכך שינה בלשונות שתדרוש אותן ותקבל שכר ע"ש דרוש וקבל שכר: ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה' לשמיע בקול תודה · ואמר דה"פ הפסוק אלו לא נאמר בקול פירוש בלא היה נאמר בקול בבי"ת הגא היה כתוב לשמיע קול תודה בלא ב' הייתי אומר אף בפרים ואילים ויהיה דבוק לשלפניו שאסבב מזבח בקרבנות ותפלה אבל תפלה לחוד לא מפני בלא קרבן ·

אין ראוי שנמות: לכפר עליהם · פי' על אהרן ובניו אע"פ שלא היו בניו עמו במעשה העגל צריכין כ[illegible] אילים שנים כנגד ב' בניו שעתידין למות שנאמר ובאהרן התאנף ה' מאד ל[illegible] שבא לכפר על העגל · וע' בזה הגירסא בתנחומא ובדברי הרא"ם: שנאמר ויאמר אל אהרן קח לך וגו' והרבה שכר ניתן לי על הדבר כדלעיל בפ' הקודמת · וע' בתוספת מילואים דת"כ שהעגל הזה בא בעד[illegible] גדולים מעשי ה' כתיב הוד והדר פעלו ונרמז שמלבוש בכוד והדר ע"ד הוד והדר לבשת · ומדרים שב[illegible] אלפין יש בו דכתיב ואמאסאך אל"ף יתירה בין השמ"ך והכ' ופי' מן הכהונה ממתנות כהונה כבכורות ו[illegible] ישול מעשר אפי' בניו וכדכתיב למען יחזקו בתורת ה' ואז"ל כל שעוסק בתורה יש לו מנת וכל שאי[illegible] וגם נדמה למלאך ה' רק אם הוא צדיק וכמו שדרשו בחגיגה על פסוק אם · ואם קלקל דרכיו אף שהוא בן [illegible]

יפה תואר

אלא כשמים · כי הבי"ת והכ"ף הקרובים בתמונתם מתחלפים לפעמים זה בזה וכבר הערותו בזה למעלה פעמים: כשם שמתחלה גזר ונעשו שמים · והגזרה ההיא קיימת לעולם שהם נצחיים כדכתיב ויעמידם לעד לעולם · וכן הארץ כדכתיב יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד · ולכן אמר כאן לדור ודור אמונתך כוננת ארץ ותעמוד שלשניהם ידמה דבר ה' לאהרן שיהיה קיים לעולם · וזה דלא כדעת החוקרים שחשבו שכמו שהוא קיים לעולם הוא קדמון אבל אמונתנו התוריית שעם הויתו מחודש הוא נצחי כמו שפי' הרב בח"ב פכ"ח ואף שיש כתובים שיראה מהם בהעולם יפסד כדכתיב כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה כבר פירש הרב שהיא משל על הפסדת האומות המולכות גם מ"ש ז"ל שתא אלפי שנין הוו עלמא וחד חרוב פי' שם הרב שאינו העדר המציאות לגמרי ותומרו וחד חרוב תורה על השאר הזמן וזה עוד מאמר יחיד והוא על צורה אחת: הה"ד הלא אתה מקדם וגו' · עתה דורש וזה הדבר שזה ענין גזירה כדבר מלך שלטון ומייתי סמך לזה מהלא אתה מקדם שטעמו אתה גוזר שנהיה קדושים · אלמא איכא הכא ענין גזירה: הבאת עליו מיתה להוכיח את הבריות כנ"ל · ואע"ג שנקנס במיתה בשביל שעבר על צווי ה' קאמר להוכיח את הבריות כי לולא זה לא היה הקב"ה מענים במיתה אלא בעונש אחר אם מפני שאין החטא ההוא חמור כל כך לחייב מיתה ואם מפני היותו יציר כפי ה' יפ' או מפני טעמים אחרים אשר הזכרנו בב"ר פ"ט וע"ש במדרש: אתה גוזר ואומר קדושים יהיו לאלהיהם כנ"ל: הסר ממנו המות הזה · שמאחר שהמיתה נגזרה על האדם בחטאו אחר שאנו קדושים כפרה מפני שבאהרן התאנף ה' להשמידו והוא כלוי בנים · וזה טעם ב' האילים כמ"ש בתנחומא ד' מאד להשמידו אין להשמידו אלא לשון כלוי בנים · ומטעם זה כתב הרמב"ן בפי' תלוה בסמיכת בניו על קח לך וגו' · מכאן מזה ל' אחיה כי גם אהרן הי' צריך כפרה על מעשה העגל אע"פ שלא היה ולבו לשמים בזה בא בעד אהרן ממש ולא בעד ישראל ולכן דרש מדכתיב קח לך: שעשה הקב"ה כבוד לאהרן · כי אחר ומדרים הכתוב אף כי גדולים מעשי ד' שאהרן היה צריך כפרה מ"מ הוד והדר פעלו מכבדו כמה"ם: שלשה כבכורות וזרוע ולחיים והקבה ומכבוד כהונה לפתוח ראשון · ומן המקדש לשמש בבית המקדש ומן הלויה שלא [illegible] יכל שאינו עוסק בתורה אין לו מנת: ואם לאו ראה · פי' אם אינו כמלאך ד' והיינו שאין דרכיו מתוקנים [illegible] שהוא בן תורה מלבד שאינו נחשב כמלאך אלא שיורד לגיהנם · הה"ד קחו עמכם דברים משום דקי"ל נמס כתיב

עניים אנו ואין לנו להביא קרבנות · א"ל א דברים אני מבקש שנאמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' ואני מוחל על כל עונותיכם · ואין דברים אלא דברי תורה שנאמר (דברים א) אלה הדברים אשר דבר משה · אמרו לו אין אנו יודעין · אמר להם בכו והתפללו לפני ואני מקבל · אבותיכם כשנשתעבדו במצרים לא בתפלה פדיתי אותם שנאמר (שמות ב) ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו · בימי יהושע לא בתפלה עשיתי להם נסים שנאמר (יהושע ז) ויקרע יהושע שמלותיו · (יד) ומה אמרתי לו נטה בכידון · (טו) בימי השופטים בבכיה שמעתי צעקתם שנאמר (שופטים ו) ויהי כי זעקו בני ישראל אל ה' · בימי שמואל לא בתפלה שמעתי להם (טז) שנאמר (ש"א ז) ויזעק שמואל אל ה' בעד ישראל ויענהו ה' · וכן אנשי ירושלים אע"פ שהכעיסוני בשביל שבכו לפני רחמתי עליהם שנא' (ירמיה לא) כה אמר ה' רנו ליעקב שמחה וגו' · הוי איני מבקש מכם לא זבחים ולא קרבנות אלא דברים שנאמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' · לכך אמר דוד (תהלים כו) ארחץ בנקיון כפי (יז) איני אומר להקריב לך אלא לשמיע (יח) בקול תודה שאני מודה לך על דברי תורה · ד"א קחו עמכם דברים אמר משה (דברים לג) מעונה אלהי קדם (יט) אלו ישראל שבזכותן נברא העולם ועליהם העולם עומד · רבי אומר ויגרש מפניך אויב זה המן שנאמר (אסתר ז) איש צר ואויב · ולמה צר ואויב · אלא (כ) צר למעלן ואויב למטן · צר לאבות ואויב לבנים · צר לי (ס) ואויב לך · ויאמר השמד אלו בניו · (דברים לג) וישכון ישראל בטח (כא) בדד עין יעקב · אין עין אלא נבואה שנאמר (ישעיה כט) כי נסך עליכם ה' רוח תרדמה (ו) ויעצם את עיניכם · (כב) ב א"ר שמעון בן גמליאל גדולה חיבתן של ישראל שהקב"ה משנה סדרי בראשית בשביל' ובתן שהוא מוריד להם מן מן השמים ומעלה להם מן הארץ טל שנא' (שמות טז) ותעל שכבת הטל (כג) וכן (דברים לג) אף שמיו יערפו טל · כיון שראה משה מתן שכרן של צדיקים אמר להם (שם) אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' · בני אדם שהן משתמשים בהקב"ה · מגן עזרך כנגד אברהם שנאמר (בראשית יד) אשר מגן צריך בידך · ואשר חרב גאותך · כנגד יצחק (כד) שפשט צוארו כנגד החרב · ויכחשו אויביך לך כנגד יעקב שנאמר (שם לו) וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו · (דברים לג) ג ואתה על במותימו תדרוך בימי מרדכי שנאמר (אסתר ו) (כה) ויקח המן את הלבוש ואת הסוס · מי גרם למרדכי לבא לידי הגדולה הזאת אמור שהיה מתפלל בכל שעה שנאמר (שם ד) ומרדכי ידע את כל (כו) אשר נעשה · מאחר שראה עצמו בגדולה לא הגיס לבו ולא עמד מן התפלה (כז) ד אלא וישב מרדכי כשם שהיה מתחלה · (דברים ל) ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה לא עליך אלא על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך · ואתה תעמוד לך מן התפלה לאו · אלא מה כתיב אחריו ואתה תשוב ושמעת בקול ה' כשם שעשה מרדכי שנאמר (אסתר ו) וישב מרדכי אל שער המלך שחזר לשקו ולתעניתו · לכך נאמר קחו עמכם דברים

מסורת המדרש א עיין ויק"ר פ"ז · תנחומא סדר צו סימן י"ד · פסיקתא רבתי פיסקא ט"ז סימן ז' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ו' · ילקוט סדר צו רמז תע"ט · ילקוט סדר פנחס רמז תשע"ו · ילקוט תהלים רמז תתע"ו · ב מכילתא בשלח מסכת דויסע פ"ב · תנחומא בשלח סימן כ' · ילקוט סדר בשלח רמז רנ"ז · ג עיין מגילה דף ט"ז · ויקרא רבה פכ"ח · אסתר רבה פ"י · פדר"א פ' נ' · פסיקתא רבתי סוף פיסקא י"ח · פסיקתא דרב כהנא סוף פיסקא ח' · ילקוט סדר אמור רמז תרמ"ג · ע"ש כל הענין · ד עיין מגילה דף ט"ז ·

חדושי הרד"ל

וכמ"ש ישקני מנשיקות פיהו וכמ"ש בשה"ר שם ממה שבתוך פיו: (יד) ומה אמרתי לו נטה בכידון · כמדומני שדורש בכידון לשני תיבות בכי דון · שע"י הבכי הוא שבכו (כשנפ"ו יהושע והזקנים על פניהם לפני הארון והעלו עפר על ראשם) נשמעה תפלתם וא"ל נטה ידך כי בידך נתתיו: (טו) בימי השופטים בבכי שמעתי זעקתם שנאמר ויהי כי זעקו גו' · על בכי עיקר הראייה מדכתיב (שופטים ב) ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים וגו' וישאו העם את קולם ויבכו · ומקרא זה מביא רק על הזעקה ותפלה (ומשום שכתוב שם וידל ישראל מאד ודרשו בתנחומא פ' בהר (וע' ויק"ר פל"ד מש"ש בהגהותי בס"ד) ממעשים טובים ולא היו בידם להביא אפי' קרבן דלי דלות · והוא דומה למ"ש כאן אין לנו להביא קרבנות כו' ד"ת אין אנו יודעין כו' · וענינו רק בבכי וזעקה: (טז) שנאמר ויזעק שמואל גו' · וכתיב שם וישאבו מים וישפכו לפני ה' ויצומו · ואמרו (בירושלמי תענית פ"ב הל' ז') כשפכו לבם בתשובה · ולענין דהכא שאבו מים שהורידו כנחל דמעה לפני ה': (יז) איני אומר להקריב לך אלא לשמיע בקול תודה · קול סודאה ותפלה (והרמת קול בבכי ותחנונים) וכתיב שיפיה ואסובבה את מזבחך ה' · והיינו בבכי ותחנונים כמ"ש (יואל ב) בין האולם ולמזבח יבכו גו' וכתיב (מלאכי ב) כסות דמעה את מזבח ה' בכי ואנקה וכמ"ש בב"ר פי"ח שהיו מקיפות את המזבח כו': (יח) בקול תודה שאני מודה לך על דברי תורה · כמ"ש בתוספתא מנחות פ"ז (והובא בילקוט פקודי רמז תנ"ד) זבח לאלהים תודה שתהא מודה בי ותשלם לעליון נדריך: (יט) אלו ישראל שבזכותן העולם עומד · נראה דדרש ליה כשיפיה ומתחת זרועות עולם · שישראל סומכין (מתחת תעונה של אלהי קדם) בזרוע לדקם את העולם · ואפשר מעונה אלהי קדם דרש · שבשביל שמקדש בריותו של עולם ישראל עלו במחשבה לשותן מעונו של הקב"ה לשכון כבוד בהם · לכן נברא העולם: (כ) צר למעלן כו' לאבות כו' · נראה לשון צר הוא כאדם שעינו צרה בטובתו של חבירו ומיצר על זה אבל אינו יכול לעשות לו דבר · וזהו כענין צר למעלן או לאבות שכבר מתו ואין בידו לעשות להם כל רע · אבל אויב ירדוף ישיג בידו עד כלותם וזהו למטן ולבנים דור בבימיו · ולפ"ז הא דלהלן צר לי ואויב לך נראה טעות סופר וכצ"ל נהיפוך צר לך ואתוחרות וכמ"ש כי אין השר שוה בנזק המלך (וכמ"ש במגילה דאקני בושתי ומיקני נמי בדידי) ואויב לי שרוצה להשמיד אותי ואת עמי · גם דרך כבוד הוא להזכיר תחלה צער המלך ואח"כ צער עצמה: (כא) בדד עין יעקב אין עין אלא נבואה · אפשר ר"ל כתרגומו מעין ברכתא דיעקב שהוא בנבואה · או י"ל כמ"ש בקש משה בנא תשרה שכינה רק על ישראים ונתנה לו וז"ש בטח בדד עין יעקב לבדו תזכה לראות בשכינת עזו של הקב"ה ולקבל שפע נבואתו (וז"ש ויעצם את עיניכם · עין הנבואה הנתונה לכם לבדם מימי משה): (כב) ארשב"ג כו' משנה כו' · ע"ל פכ"ה: (כג) וכן אף שמיו יערפו טל · אפשר מלשון אף קדרים · שגם מהארץ תעלה שכבת הטל ואף משמים יערף: (כד) שפשט צוארו כנגד החרב · שמאלת בלקת. אברהם לשוחטו (ובזכות זה ינצלו ישראל): (כה) ויקח המן את הלבוש · עיין מתנות כהונה: (כו) אשר נעשה וגו' וילבש שק ואפר וגו' ויזעק וגו': (כז) אלא וישב מרדכי · כדמפורש בשב לשקו כו':

חדושי הרש"ש

בקול תודה שאני מודה לך על ד"ת · אולי דרים זה מקרא דבתריה ס' אהבתי מעון ביתך דדרשוהו במגילה (כ"ט א') על בתי כנסיות ומדרשות וכדאמרינן בברכות (ח' א') אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד: (ס) ואויב לך · כמו שאמרו במגילה (ט"ו ב') שלא יטול עצה וימרוד: (ו) ויעצם את עיניכם · ור"ל כדמפרש בסופיה את הנביאים ואת ראשיכם החוזים: שנאמר

מתנות כהונה

בכו והתפללו · וזהו ושובו: רנו ליעקב שמחה וגו' · וכתיב בתריה בבכי יבאו ובתחנונים אובילם: אלו ישראל · האי קדם דכתיב אלו ישראל שמחשבתן היא קדמה לעולם: למעלן · כמו שדרשו רבותינו ז"ל כל המיצר לישראל כאילו מיצר כביכול להקב"ה שנאמר בכל צרתם לו צר · ואע"ג דכתיב לא בא"ף כבר אמרו בפרק כשם דלא כתיב בא"ף משמע גם כן כמו לו בוא"ו וגם במסורות איתא דקרינן לו צר בוא"ו: צר לי · אסתר אמרה כן על עצמה ואויב לך לאחשורוש אמרה כן: וכן אף שמיו וגו' · אף רבוי הוא לרבות שאף מן הארץ יעלה טל: ויקח המן את הלבוש וגו' · ואיתא במדרש אסתר שהמן כפף קומתו לפני מרדכי ודרך עליו ועלה וישב לו על הסוס: ונתן ה' וגו' · טעמו

פירוש מהרז"ו

לפרשת הנשיא הי"ל · ואם הנשיא וכמ"ש בפסוק כ"ז ואם נפש ובפסוק ל"ב ואם כבש · ע"כ דורש שתחלה נסדר פרשה אשר נשיא יחטא בלא וי"ו ואח"כ אם הכהן המשיח · ואח"כ ואם כל עדת ישראל תחלה הנשיא הגדול מהכל ואח"כ הכהן המשיח ואח"כ כלל העם וזה ע"פ מדה ל"ב (אלא שסידר הכתוב פר אצל פר ושעיר אצל שעירה · ואחר פרשת הנשיא והמשיח אמרו ישראל אנו אין לנו קרבן ועל זה השיב להם ואם כל עדת ישראל ישגו ונעלם דבר מעיני הקהל): עניים היו · אחר שחרב בהמ"ק כמ"ש במוסף ולעשות חובותינו בבית בחירתך מפני היד השלוחה במקדשך וכשאמר להם שובה ישראל עד ה"א השיבו אין לנו במה נשוב השיב להם. קחו עמכם דברים ושובו אל ה' וגו' ונשלמה פרים שפתינו במקום פרים שכתוב והקריבו הקהל פר בן בקר וכמ"ש (מנחות ק"י) ויק"ר פ"ט ס"ו זאת התורה לעולה ולמנחה וגו': אין אנו יודעים · כמ"ש חז"ל עתידה תורה שתשתכח מישראל · שעל זה אמר כאן ונעלם דבר שיבא עת שיתעלם מהם וע"פ מדה י"ז דורש כאן מדה ל"א שפסוק ונעלם דבר מקומו אחר והביאו הקהל פר ומאחר שכתוב ונעלם דבר הרי שהיה דבר אחר פר היינו מ"ש קחו עמכם דברים שפתינו במקום פרים · ועל זה השיב בכו והתפללו לפני · ומרומז במ"ש מעיני הקהל כשנתעלם דבר בתורה אז יועיל הבכי והתפלה ודו"ק: ויקרע יהושע שמלותיו · וס"ד ויפול על פניו ארצה וגו' ויאמר אהה ה' אלהים וגו' שהתפלל וענה אותו עד נטה בכידון עד שהחרימו עי"ז לכל אנשי העי: ויהי כי זעקו · ויפלא להם אים גביא וגו' וזכו לישועה: וכן אנשי ירושלים · פי' אותם ששבו מן הגולה מבבל לירושלים כתוב אצלם רנו ליעקב וגו' בבכי יבואו ובתחנונים אובילם: אלא דברים · היינו דברי תורה כנ"ל ושובו אל ה' היינו בבכי ותפלה וכנ"ל מעיני הקהל: מודה לך על ד"ת · כמ"ש שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך · וזהו וזה הדבר: מעונה אלהי קדם · וס"ד ואתה על במותימו תדרוך לענין התפלה והגב דורש כל הפסוק: אלו ישראל · כמ"ש בפסוק הקודם אין כאל ישורון רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים מעונה אלהי קדם ומתחת זרועות עולם שהם מתחת ועליהם העולם עומד כמ"ש וצדיק יסוד עולם: ויגרש מפניך אויב · ס"ד של מעונה אלהי קדם: השמד אלו בניו · כמ"ש ויק"ר פ' ז' ס"ה וס"ג שאין השמדה אלא כלוי בנים כמ"ש ואשמיד פריו: אין עין אלא נבואה · שאותם זיכה בנבואה כמ"ש לעיל פ' ל"ג ס"ג כמ"ש ונפלינו אני וגו' וזהו בדד עין שבענין הנבואה הם בדד: את עיניכם · וס"ד את הנביאים: אמר רשב"ג · מכילתא בשלח פסוק ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם וז"ל רשב"ג אומר בא וראה כמה חביבים לפני המקום שבשבילם שינה עליהם מעשה בראשית וכו' לשעבר היה הלחם עולה מן הארץ והטל יורד מן השמים שנאמר אל ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל ועתה נתחלפו הדברים התחיל הלחם יורד מן השמים והטל עולה מן הארץ. כדכתיב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים וכתיב ותעל שכבת הטל ע"כ וכאן שדורש פסוק וישכון ישראל וגו' הביא גם ס"ד אל ארץ דגן ותירוש (וע' בספרי מדרש תנאים בליקוטים וחידושים): משתמשים בהקב"ה · כמ"ש במצרים אני ה' ולא מלאך ולא שליח וזהו נושע בה': כנגד אברהם · כמו שהתנהג עם האבות כך עם בניהם בזכותם · והנה המגן הוא למחסה שלא יבא הצרה אח"כ אינו צריך לעזר ע"כ דורש מגן מלשון מגן צריך שמסר והסגיר צריך בידך וזהו העזר: ויקח וגו' את הסוס · וכמ"ש ויק"ר פכ"ז ס"ה בהאריכות ובאסתר פסוק מהר קח: ומרדכי ידע · וס"ד ויזעק זעקה גדולה ומרה היינו בתפלה: וישב מרדכי · אל שער המלך כמ"ש ויבא עד לפני שער המלך כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק א"כ כששב היינו ששב לפני שער המלך בשק ותפלה כמו תחלה: ואתה תשוב · מיותר אחר שכתוב ומל גו' לאהבה את ה"א בכל לבבך וגו' ע"כ דורש והיה תשוב לעשות כמו שעשית בהיות הקללות על שהיית מתפלל תמיד כך תעשה אח"כ כמו מרדכי: קחו עמכם דברים על התפלה כמ"ש אמרו אליו כל תשא עון וגו' דברי התשובה והתפלה ווידוי וכן וזה הדבר על התפלה כמ"ש ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו וס"ד ואתפלל גם בעד אהרן וע' כל הענין

יפה תואר

כתיב וזה הדבר ולא כתיב זה אשר שעשה וכדלעיל לכן מתרץ. כי זה הדבר קאי על תפלה לפי שלא נתרצה הקב"ה לאהרן אלא ע"י תפלה כדלקמן: אבותיכם כשנשתעבדו במצרים כו' · לכאורה קשה למה לשו להוכיח ממצרים ויהושע ושופטים ובימי שמואל ואנשי ירושלים שהתפלה מועלת · שאין די באחת · וי"ל לפי שמצינו חמשה דברים אשר התפלה נעלה בהם מהקרבן · הא' שהקרבן צריך הכנת המקום כמ"ש הכתוב אל המקום אשר יבחר ד' · וגם בביהמ"ק צריך שתהיה שחיטתן בצפון דוקא או בכל מקום בעזרה · אמנם התפלה נשמעת בכל מקום שהיא גם בחו"ל · הב' הכנת הזמן כי כל קרבן יש לו זמן קבוע זה בבקר וזה בין הערבים ואם שינה פסול · אמנם התפלה שיתפלל האדם על צרותיו ומנה בין ביום ובין בלילה · ואין לה זמן מוגבל מלבד הג' תפלות אשר נתקנו כנגד התמידין יש להן זמן קבוע · הג' שהקרבן צריך הוצאת ממון לפי מצבו אם דל ואם עשיר · משא"כ התפלה אינה צריכה רק לשפוך שיחו · ולב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה · והד' שהקרבן צריך הכנת המקריב כמו כהן מיוחד ונקי מכל מום · ולא עוד אלא שלא יספיק בכהן אחד אלא צריך משמרת כ"ד כהנים · אמנם התפלה רצויה מהכל כל שהיא בכוונה וכמ"ש שומע תפלת כל פה · וכן כל יחיד יוכל להתפלל בעד כל קהל ישראל והה' שהקרבן אינו מועיל רק לשוגג והתפלה אפילו למזיד · וכנגד הא' הביא תפלת מצרים שנעתר ה' להם גם בחו"ל · וכנגד הב' הביא מיהושע דכתיב ביה ויפול על פניו ארצה לפני ארון ה' עד הערב שרי שכל היום האריך בתפלה משא"כ בקרבן אין לו אלא בזמנו · וכנגד הג' הביא מימי השופטים שאע"פ שלא יכלו להקריב מנחה מצד דלותם כדכתיב התם וידל ישראל עד מאד ואז"ל שלא היה להם להקריב מנחה · בכל זאת כתיב בתריה ויהי כי זעקו בני ישראל אל ה' וגו' שמעינן שפיר דתפלה טובה מקרבן מהאי טעמא · וכנגד הד' הביא משמואל אף שלא היה כהן שמע הקב"ה בקול תפלתו בעד כל קהל ישראל · וכנגד הה' אמר וכן אנשי ירושלים אע"פ שהכעיסוני שהיו וודאי מזידים ועכ"ז קבלו בבכייתם כמ"ש שם בבכי יבואו: שהקב"ה משנה סדרי בראשית כו' · ואע"ג דבשבת בפרק במה בהמה איתא מעשה באדם אחד שמתה לו אשתו וניתנה בן לינק כו' ונעשה לו נס ונפתחו לו דדין והניק את בנו ואר"י כמה גדול אדם זה כו' א"ל אביי אדרבה כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי בראשית כו' ויקשה לאביי מה זו שבח לישראל שנשתנו להם סדרי בראשית כדי לכלכלם · וי"ל דשאני התם היה אפשר להסתדר ולתת לו שכר שישכור מינקת להניק בנו · ולכן נחשב לו הפיכה לגרעון משא"כ בענין המן שלא היה באפשר לכלכלם בענין טבעי · וגם שרצה הקב"ה להראות נפלאותיו על ידיהם לכן נחשב לו לשבח: שהם מתחמשים בהקב"ה שנמלא ונדרש לכל בקשתם וגזרתם ומ"ש כנגד אברהם

ידי משה

קרבן לכן כתיב בקול לומר שאף תפלה לתוד מהני כדמפרש ואזיל: נטה בכידון · פירוש שנס שלא שהראה יהושע בכידון פירוש ברוממו נפלו בני עי וכן הוא ביהושע: צר למעלן · פירוש מתחלה אתה דורש מלר זה המן לר למעלן פירוש עמלק לר למטן קאי על המן והדר מפרש לר לאבות ואויב לבנים פירוש עמלק היה לר לאבות לישראל והמן לר לבנים לכך קורא ועמלק לר מלמעלן והמן קורא מלמטן כלומר לר לבנים ודוק ועיין פירוש מ"כ שהוא דחוק מאד: ונתן ה' אלהיך את כל האלות וגו' ואתה תעמוד לך מן התפלה לאו · פירוש זה א"א לך לעשות אלא מה כתיב אחריו ואתה תשוב ושמעת בקול ה' וע"כ קאי אתפלה דאם אמצות היה לסתורה להתחיל בזה אם תשמע בקול ה' אז כל האלות וגו' ולמה שינה התורה סדר הלשון מאחר דוכתיה אלא להורות דקאי על התפלה פירוש מדקאמר על שונאך אשר רדפך פירוש השונאים אשר ירדפוך במלחמה יבאו עליהם האלות זה יהיה מכח ושמעת בקול פירוש התפלה

אף כאן הוא אומר זה הדבר לפי שלא התרצה הקב"ה לאהרן אלא ע"י התפלה שנאמר (דברים ט) ובאהרן התאנף ה' מאד (כח) להשמידו : ה ד"א וזה הדבר · א ההד"ד (משלי ג) כבוד חכמים ינחלו · אין כבוד אלא תורה · תדע לך מה אמר בראש דברי הימים אדם שת אנוש וכן כלן · ואין אתה מוצא באחד מהם כבוד עד שמגיע ליעבץ שנאמר ויהי יעבץ נכבד מאחיו · למה כתוב בו כבוד (כט) על שיגע בתורה הוי כבוד חכמים ינחלו · וכן אתה מוצא באהרן מה כתיב (מלאכי ב) תורת אמת היתה בפיהו · מה אמר הקב"ה למשה ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת וכל אלו (ל) בזכות התורה שהיה יגע בה · הוי כבוד חכמים ינחלו : ו ד"א וזה הדבר · הה"ד (תהלים קיט) לעולם ה' דברך נצב בשמים · וכי אין דברו של הקב"ה נצב בארץ אלא בשמים · א"ר חזקיה בר חייא מפני שהבטיח הקב"ה דבר בשמים ואחר רד"ו שנים באתה ההבטחה שהבטיח הקב"ה את הצדיק · כיצד בשעה שאמר הקב"ה לאברהם (בראשית יב) לך לך מארצך ואעשך לגוי גדול · אמר לפני הקב"ה רבש"ע מה הנאה יש לי בכל הברכות הללו והריני הולך מן העולם בלא בנים · א"ל הקב"ה לאברהם ב כבר אתה יודע שאין אתה מוליד אמר לפניו רבש"ע כך אני רואה במזל שלי שאיני מוליד · א"ל מן המזל אתה מתיירא חייך כשם שאי אפשר לאדם למנות את הכוכבים כך א"א למנות בניך · א"ר יהודה ב"ר סימון בשם ר' חנין ג באותה שעה העלה הקב"ה את אברהם למעלה מכיפת הרקיע וא"ל (שם טו) הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם ויאמר לו כה יהיה זרעך · א"ל כשם שאתה רואה את אלו ואי אתה יכול למנותם כך יהיה זרעך שאין אדם יכול למנותם · וכן אתה מוצא ביעקב שהבטיחו הקב"ה וא"ל (שם כח) והיה זרעך כעפר הארץ · וכן (שם מו) אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה וקיים לו הקב"ה · הוי לעולם ה' דברך נצב בשמים · וכן אתה מוצא באהרן שהבטיחו הקב"ה למשה ואמר לו ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך · וקיים לו הקב"ה · הוי וזה הדבר אשר תעשה להם : ז אמר ר' חנינא (לא) יבא קדוש ויכנס לקדוש ויקריב לפני קדוש ויכפר על קדושים · יבא קדוש זה אהרן (לב) שנאמר (תהלים קו) לאהרן קדוש ה' · ויכנס לקדוש זה מקדש שנאמר (שמות טו) מקדש ה' כוננו ידיך · ויקריב לפני קדוש זה הקב"ה שנאמר (ויקרא יט) כי קדוש אני ה' · ויכפר על קדושים אלו ישראל שנא' (שם) קדושים תהיו · לקח פר בן בקר אחד · א"ר פנחס הכהן בר חמא הה"ד (ישעיה מו) מגיד מראשית אחרית · פר אחד זה אהרן · ואילים שנים זה אלעזר ואיתמר · רמז נתן לו ששני בניו עתידין למות ואינן משמשין אלא שנים : ח ד"א וזה הדבר · (לג) באיזה זכות היה אהרן נכנס לבית קדשי הקדשים · א"ר חנינא בנו של רבי ישמעאל ד זכות המילה היתה נכנסת עמו שנא' (ויקרא טז) (ז) בזאת יבא אהרן זו המילה כד"א (בראשית טו) זאת בריתי אשר תשמרו · (ח) וכה"א (מלאכי ב) בריתי היתה אתו החיים והשלום · ר' יצחק אומר זכות השבטים היתה נכנסת עמו שנאמר (שמות כט) וזה הדבר אשר תעשה להם · מנין זה י"ב · ואלו הן י"ב אבנים שהיו נתונות על לבו של אהרן ועליהם שמות השבטים וכסדר הזה היו נתונות · ראובן שדרגנין · שמעון שימפוזין · לוי דייקניתין · יהודה ברדינין · יששכר ספרינון · זבולון אסמרגדין · דן כוחלין · נפתלי אבאטים · גד הימוסיון · אשר קרומטים ן · יוסף פראלוקין · בנימין מרגליטוס · מה טעם (ט) שיהא הקב"ה מסתכל בהם ובבגדי כהן בכניסתו ביום הכפורים ונזכר לזכות השבטים · ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר משל לבן מלכים שהיה פדגוגו נכנס אצלו ללמד סניגוריא על בנו והיה מתיירא מן העומדים עליו שמא יפגע בו · מה עשה המלך הלבישו פורפירא שלו שיהו רואין אותו ומתייראין ממנו · (י) כך אהרן היה נכנס בכל שעה לבית קדשי הקדשים ואלולי ה זכיות הרבה שהיו נכנסות עמו ומסייעות אותו לא היה יכול להכנס למה שהיו מלאכי השרת שם · מה עשה לו הקב"ה נתן לו מדמות לבושי הקודש שנאמר (שם כח) ולבני אהרן תעשה (לד) כתנות כשם שכתוב (ישעיה נט) וילבש צדקה כשרין וכובע ישועה בראשו וילבש בגדי נקם : ט ומלאת בו מלואת אבן · כיצד

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ט' כל הענין · ב עיין שבת דף קנ"ו · נדרים דף ל"ב · ג בראשית רבה פרשה מ"ד ופרשה מ"ח · במדבר רבה פרשה ב' · תנחומא סדר חיי שרה סימן ו' וסדר שופטים סימן י"א · ילקוט סדר לך לך רמז ע"ו · ד ויקרא רבה פרשה כ"א · פסיקתא רבתי סוף פיסקא מ"ז · פסיקתא דרב כהנא פיסקא כ"ז · ה עיין ויקרא רבה פרשה כ"א ·
פסיקתא רבתי סוף פיסקא מ"ז · פסיקתא דרב כהנא פיסקא כ"ז ·

חדושי הרש"ש

(ז) פי' בזאת יבא אהרן זו כו' · דאל"ו לא כוון רק על הקרבנות האמורות בענין לימא בזה או באלה כדאי' יומא (ד' א') : (ח) וכה"א בריתי היתה אתו וגו' · וכה"א וללוי אמר וגו' כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו דדרשו לעיל פי"ט על המילה שלא בטלו שבט לוי במצרים · וכן בגמ' פ' י"א אמרו שאהרן היה פורע בעת מילתן בעשיית הפסח במצרים : (ט) שיהא הקב"ה מסתכל בהם בבגדי (כ"נ דצ"ל בלי ו') כהן בכניסתו ביוה"כ · לכאורה ביוה"כ לא היה נכנס אלא בד' בגדי לבן וע' מש"כ בויק"ר פכ"א : (י) כך אהרן היה

חדושי הרד"ל

(כח) להשמידו והתפלל גם בעד אהרן וגו' · וכ"ל זהו שאמר כאן וזה הדבר אשר תעשה להם · שלושה ה' על שעתיד לדבר דברי תפלות ובקשות עבורם : (כט) על שיגע בתורה · כמ"ש משפחת סופרים יושבי יעבץ · וכמ"ש בתמורה (טז :) ובספרי בהעלותך וככ"מ : (ל) בזכות התורה שהיה יגע · בזכות זה הדבר זכו אשר תעשה להם כבוד זה : (לא) (במ"כ ד"ה יבוא קודם כו' מנחות (כ"ג:) : (לב) פי' ה' לאהרן קדוש ה' · (תהלים ק"ו) : (לג) באיזו זכות אהרן יכנס כו' · ויק"ר פכ"א ועי' פסיקתא דיוה"כ : (לד) כתונת ומגבעות

פירוש מהרז"ו

מכילתא בשלח פסוק וייראו מאד ויצעקו ב"י שמאריך שם בכיונא בזה : ה אין כבוד אלא תורה · אבות (פרק ו') ע' תנחומא פ' זו כ"פ בארוכות וע' לעיל פכ"ז ריש ס"ב : נכבד מאחיו · מדה ע"ז וכמ"ש בהדיא בתנחומא וז"ל ולמה כתוב בו כבוד שהיה מקהיל קהלות ופירש טעמי תורה ברבים שנאמר ומשפחת סופרים יושבי יעבץ וגו' וע' ספרי בהעלותך פסוק ויאמר משה לחובב · וכמ"ש מכילתא יתרו סוף פסוק ושפטו את העם בכל עת ומ"ש תרעתים יושבי שער הם הסנהדרין שהער בלשון ארמי שער : באחד מהם כבוד · פי' שבד"ה אין כתוב באחד מהם כבוד אבל בתורה כתיב כבוד אצל אהרן · ובד"ה נזכר אהרן אחר יעבץ כי יעבץ כתוב בד"ה א' ב' ושם ד' · ואהרן שם ה' : תורת אמת היתה בפיהו · וסמוך ליה כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו' היינו אהרן ולכך כתוב אצלו לכבוד ולתפארת וכן כבוד חכמים וגו' וזהו וזה הדבר היינו תורה כמ"ש לעיל ריש סי' ג' והוי"ו מוסיף על ענין כבוד של הבגדים הסמוכים להם למעלה : ו ההי"ד לעולם ה' דברך · ע' כל זה במ"ר פ"ב סי' י"ב וע' לעיל ריש ס"א : מפני שהבטיח ה' דבר בשמים · עי' מ"ש ב"ר פנ"ג ריש ס"ד והיינו מ"ש הבט נא השמימה וספור הכוכבים כמ"ש בסמוך וע"ע במ"ר ב' שם דכאן חסר על תיבת דברך : ואחר רד"ו שנה · ל"ע מה לחשבון של רד"ו שנה אצל אברהם שיעקב אמר רדו ושברו לנו כמ"ש ב"ר פנ"א סי' ב' והאמת יורה דרכו שכוונת המדרש על פסוק לדר ודור אמונתך כוננת ארץ ותעמוד ודורש פסוק א' על אברהם בשמים ופסוק הב' ביעקב בארץ שאמר לו והיה זרעך כעפר הארץ · והאלה אמר דרך כלל על אברהם ואחר רד"ו שנה וכו' על יעקב ואח"כ פירש את שניהם באריכות · כיצד בשעה וכו' על אברהם עד וכן אתה מוצא ביעקב וכו' זרעך כעפר הארץ וגו' וכן אנכי ארד עמך וגו' שמעת ההורדה עד העלאה רד"ו שנה ומרומז במ"ש לדר ודר · ודר הוא רד"ו : כיצד בשעה · כמ"ש ב"ר פמ"ד סי' י"ב וש"נ : מה הנייה יש לי · כמ"ש מה תתן לי ואנכי הולך ערירי : כך אני רואה · דורש כן ממ"ש כי אם בנך וגו' ויוצא אותו החוצה וגו' למה הוצרך להוציאו החוצה אלא שאחר שאמר לו כי אם בנך וגו' טען שאני רואה במזל שאיני מוליד והוצרך להוציאו למעלה מן המזל ע"פ מדה ט' : הבט נא השמימה · ואין הבטה אלא מלמעלה למטה שם בב"ר ובמ"ר ב' שם הגירסא מן הוא המזל שאתה רואה שאין אתה מוליד מן אותו המזל אני מראה לך שאתה מוליד כמ"ש שבת (דף קנ"ו) : הוי לעולם ה' דברך נצב · בשמים על אברהם לדר ודר אמונתך כוננת ארץ ותעמוד על יעקב ועל שעיקר הפייך כאן הוא פסוק לעולם ה' וגו' ע"כ לא הזכיר פסוק ב' : וכן אתה מוצא באהרן · דוק היטב בב"א ותבין כאן : ז יבא קדוש · דורש מ"ש וזה הדבר וגו' לקדש אותם לכהן לי על שאני קדוש וכו' : לאהרן קדוש ה' · תהלים ק"ו פ"ז גם בתורה בסדר קרח קורא לאהרן ואת הקדוש אלא דבתהלים מפורש יותר : זה מקדש · על שם הקדושה שבו : קדושים תהיו · וכן קיימו וכמ"ש דברים ז' ו' כי עם קדוש אתה וכדומה · ודרש זו ע"פ מדת ממעל : פר אחד זה אהרן · נותן טעם למה צוה להקריב מספר זה · כי בא לכפר על מעשה העגל כמ"ש לעיל ריש ס"ג לכפר על מה שעתיד ע' מש"ם ומ"ש וזה הדבר על תפלת משה על אהרן ובניו כמ"ש ס"ם ד' ע' מש"ם ובא לרמוז מה שפעל בתפלתו : ח באיזה זכות · והכוונה ביום הכפורים : זכות המילה · פסיקתא סוף פר' מ"ז ויק"ר פכ"ד ס"ם ב' : בריתי היתה אתו · הוא ברית מילה כמ"ש בראשית י"ז י' זאת בריתי אשר תשמרו וכדלעיל ריש ס"ג שהפסוק מדבר באהרן וכמ"ש לעיל פ' י"ט בס"ה שלא שמרו המילה אלא שבט לוי והיינו ע"פ אהרן שהיה הנביא במצרים ע' לעיל פי"ז ס"ב מ"ש וע"כ עמדה לו כאן זכות המילה · והובא זה לכאן אגב דברי ר' יצחק שהוא שייך כאן : מנין זה · על שתיבת זה מיותר דריש ליה לגמטריא · וע' ב"ר פכ"ד ס"ם ה' זה ספר ופס"ג בס"ו זה אנכי : י"ב אבנים · (סוטה ל"ו) ע"ש · והנה הי"ב אבנים של החושן וב' של כתפות האפוד היו של שמונה בגדים וביוה"כ כשנכנס לק"ק היה בד' בגדי לבן והכרח שהכוונה בזכות האבנים שבח' בגדים שהיה עובד בהיכל ובמזבח הפנימי עמדה לו גם בהכנסו לק"ק לפני ולפנים וכמ"ש ונשא אהרן את שמות בני ישראל על לבו בבואו אל הקודש לזכרון לפני ה' תמיד משמע שהזכרון יהיה תמיד אף כשאינם עליו : וכסדר הזה היו נתונות · במ"ר פ"ב ס"ז באריכות : מסתכל בהן ובבגדי בהן · באבני חשן והאפוד ובכל בגדי כהונה שכולם היו בדוגמא של מעלה כדלעיל פר' זו בסי' ג' שהלבישו כמלה"ש : היה נכנס בכל שעה · נכנס ביום הכפורים ד' פעמים : מדמות לבושי הקודש · ע' בויק"ר פכ"א ס"ו באריכות : וילבש צדקה וגו' · וס"ד אלבושת ויעט כמעיל קנאה הרי ג"כ ד' לבישות א' וילבש צדקה ב' וכובע ישועה ג' וילבש בגדי נקם ד' ויעט כמעיל או באופן זה וילבש וגו' תלבושת · ויעט · הרי ד' : ט כיצד היו נתונים · עי' במ"ר פ"ב ס"ז מש"ם :

מתנת כהונה

טעמו כאלו אמר כתיב ונתן ה' וגו' וכן לשון ספר זה בכמה מקומות: אף כא' הוא אומר כו' קרי ביה וזה הדיבור : דבר בשמים · כדמפרש ואזיל שהגביה לאברהם למעלה מן השמים : וא"ר רד"ו שנים · שהיו במצרים אבל מעת ההבטחה היה ארבע מאות ושלשים שנה : את הצדיק · ר"ל אברהם : כבר את יודע כו' · בתמיה : הבט נא · ואין אומרים הבט אלא מלמעלה למטה : יבא קדוש · עיין עוד במסכת מנחות : פדגוג · אומן המגדל בני המלך : [הכי גרסינן מה עשה המלך הלבישו] : פורפירא · לבוש מלכות :
על

ידי משה

כתפלה וקי"ל : על שיגע בתורה · כי יעבץ היה עתניאל בן קנז ובני יעבץ כתיב ויקרא יעבץ לאלהי ישראל כדה"א ד' [illegible]

יפה תואר

אברהם לרמוז זכות אבות משיעתם : אלא ע"י תפלה [illegible]

היו נתונים · טור אודם פטדה וברקת (יח) על אודם היה כתוב אברהם יצחק ויעקב ראובן · על פטדה היה כתוב שמעון · על ברקת היה כתוב לוי · והטור השני נופך ספיר ויהלום · על נופך היה כתוב יהודה · על ספיר היה כתוב יששכר · על יהלום היה כתוב זבולן · והטור השלישי לשם שבו ואחלמה · (יט) על לשם היה כתוב דן · על שבו היה כתוב נפתלי · על אחלמה היה כתוב גד · והטור הרביעי תרשיש שוהם וישפה · על תרשיש היה כתוב אשר · על שוהם היה כתוב יהוסף · על ישפה היה כתוב בנימין (לה) שבטי ישורון :

סדר תשא

פרשה לט א כי תשא · כך פתח ר' תנחומא בר אבא (שיר ז) שררך אגן הסהר וגו' · וכל הפתוחות כולן כענין (א) הכתוב בפרשיות · ועוד א"ל הקב"ה משה חייבין לי ישראל מה שלוו הימני שנאמר כי תשא כמה דתימא (דברים כד) כי תשה ברעך · אמור להם שיפרעו מה שהם חייבים לי · הוי כי תשא · ואשלמה להם שנאמר (הושע ב) והיה מספר בני ישראל כחול הים :

פרשה מ א וידבר ה' ראה קראתי בשם בצלאל · כך פתח ר' תנחומא בר אבא (איוב כח) (א) אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה · צפה הקב"ה וראה שישראל מקבלין את התורה שאלולי כן לא ברא העולם שנאמר אז ראה ויספרה · ומה כתיב אחריו (שם) ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה · ואין אדם אלא ישראל שנאמר (יחזקאל לד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם · אז ראה ויספרה בסיני · הכינה באהל מועד · וגם חקרה בערבות מואב באלה הדברים · ד"א אז ראה ויספרה · אמרו רבנן צריך אדם להיות נוטל משל לומר פרקו או אגדתו או מדרשו בשעה שהוא מבקש לאמרם בצבור · לא יאמר הואיל (ב) שאני יודע ביפה כשאכנס לדרוש אני אומר · (ג) א"ר אחא מן האלהים אתה למד כשבקש לומר תורה לישראל · אמרה ד' פעמים בינו לבין עצמו עד שלא אמרה לישראל שנאמר אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה ואח"כ ויאמר לאדם · וכן (שמות כ) וידבר אלהים את כל הדברים האלה · ואח"כ לאמר לישראל · אמרו רבנן ר' יוחנן בן תורתא פעם אחת (ד) בא לפני רבי עקיבא אמר לו עמוד וקרא בתורה אמר להם לא עברתי על הפרשה ושבחוהו חכמים · הוי אז ראה ויספרה · אמר ר' הושעיא (ה) כל מי שהוא יודע ואין בידו יראת חטא אין בידו כלום · כל נגר שאין בידו ארגליא שלו אינו נגר למה (א) שקפליות של תורה ביראת חטא (ב) שנאמר (ישעיה לג) יראת ה' היא אוצרו · א"ר יוחנן כל מי שיודע תורה ואינו עושה מוטב לו שלא יצא לעולם · אלא נהפכה השליא על פניו לכך נאמר (איוב כח) ויאמר לאדם הן יראת ה' וגו' · א"ר חייא בר אבא מהו הן יראת ה' וגו' אמר האלהים אם היו לך מעשים טובים אני נותן לך שכר ומה שכר תורה שנאמר ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה · ואם סרת מן הרע אני מעמיד ממך בני אדם שמבינים בתורה · מהיכן אתה למד מיוכבד ומרים בעת שיראו מהאלהים כדכתיב (שמות א) ותיראן המילדות את האלהים · א"ר ברכיה בשם ר' חייא בר אבא שכר היראה תורה · שמיוכבד העמיד הקב"ה את משה וזכה שתכתב התורה על שמו שנאמר (מלאכי ג) זכרו תורת משה עבדי וכתיב (דברים לג) תורה צוה לנו משה · (ו) מרים ע"י שסרה מן הרע ומן החטא העמיד ממנה הקדוש ב"ה בצלאל וזכה לחכמה ולבינה · הה"ד ראה קראתי בשם בצלאל וכתיב ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת : **ב** ד"א קראתי בשם בצלאל אין כתיב כאן אלא ראה קראתי · אתה מוצא כשעלה משה למרום הראה לו הקב"ה כל כלי המשכן ואמר לו כך וכך עשה · ועשית מנורת ועשית שלחן ועשית מזבח · כך כל מעשה המשכן · בא משה לירד סבור שהוא עושה אותו קרא לו הקב"ה א"ל משה מלך עשיתיך אין דרך המלך לעשות דבר אלא גוזר ואחרים עושים · אף אתה (ז) אין לך רשות לעשות דבר אלא אמור

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה כ"ד · תנחומא סדר ויקהל סימן ד' · ילקוט איוב רמז תתקט"ז · ועיין תנחומא סדר יתרו סימן ט"ו · ב ירושלמי ברכות פרק א' · ויקרא רבה פרשה ל"ה · דברים רבה פרשה ז' · תורת כהנים פרשה בחוקותי · תנחומא סדר כי תשא סימן ד' :

חדושי הרד"ל

ומגבעות תעשה להם כהם ככתוב וילבש כו' כנ"ל · (ובלשון המאמר הזה הסובא ברבינו בחיי לא נזכר אהרן כלל) : (לה) שבטי ישורון · זהו כגירסת הבבלי ביומא (ע"ב:) אבל בירושלמי שם אמרו כל אלה שבטי ישראל :

(א) הכתוב בפרשיות עד א"ל הקב"ה כו' כנ"ל · והוא בפסיקתא דפ' שקלים (רק שאי אמר ליה הקב"ה כו' ליתא שם לפנינו ואיתא בתנחומא כאן) :

(א) אז ראה ויספרה · דרש אז בבריאת עולם (וכדכתיב לעיל מניה לעשות לרוח משקל כו' בעשותו למטר חק כו' שזה היה בבריאת עולם) קדם מפעליו מאז ראה שיקבלו את התורה ויספרה בסיני כו' : (ב) שאני יודע יפה כנ"ל (וכמדומה שצ"ל בפה כלומר שיודע בעל פה ובקי) : (ג) א"ר אחא כו'. ד"ה · בב"ר שהביא המ"כ · ובתנחומא ויקהל ס"ד פליגי בה איכא מ"ד ג' ע"ש : (ד) בא לפני ר"ע · בתנחומא ר"פ יתרו המעשה בר"ע עצמו · וכן הביא בטור או"ח ר"ס קל"ט (וע"ש בב"י שציין לרבה פ' תלוה וט"ס הוא : (ה) כל מי כו' ואינו עושה כו' · כ"ה גם בתנחומא ס"פ כי תשא · אבל בויק"ר פל"ה ובירושלמי פ"ק דברכות הגי' הלמד ע"מ שלא לעשות כו' :

חדושי הרש"ש

היה נכנס בכל שעה לבית קה"ק · דלאהרן ניתן רשות לכנס בכל עת שהיה רוצה רק כסדר האמור בדאיתא שם במדרש : (יח) על אודם היה כו' : מכאן למד הרמב"ם ז"ל פ"ט מהל' כלי המקדש ה"ז שאברהם י"ו היו כתובים למעלה מראובן ובנימין למטה מבנימין והכ"מ לא ידע מקורו ודלא כרבינו בחיי שהלקם על כל האבנים : (יב) על לשם היה כתוב דן · הוא כמש"כ רש"י בשופטים (י"ח כ"ז) וכ"ה לקמן בבמ"ר פ"ב (ועי' מש"כ שם) ודלא כדמשמע מדבריו בפיה"ת בסדר זה (כ"ח כ"א) דדן היה כתוב על ספיר וע' ברא"ם :

(א) שקפליות של תורה ביראת חטא כו' · נ"ל שהוא מלשון מקפלין את הכלים שבת (קי"ג א') · ר"ל שהתורה מקופלת ומונחת בתוך יראת חטא דומה למה דאמר רבה (שם ל"א) כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החצוניות לא מסרו לו כו' עיי"ש : (ב) שנאמר יראת ה' היא אוצרו · ר"ל וגישא דקרא והיה אמונת עתיך גו' דדרש שם על

(ו) מרים ע"י שסרה כו' · אפשר ר"ל כמ"ש שתבנן פרעה ולא שמעו אליו וע' בשמ"ר שם : (ז) אין

מתנות כהונה

על אודם היה כתוב כו' · ברבינו בחיי כדר לכל שבט אות אחת מן שלשה אבות אברהם יצחק יעקב א' י' י' · וכן אותיות שבטי ישורון · עד שבכל אבן ואבן היו כתובים ששה אותיות :

פרשה לט ואשלמה להם · כי תשא קרי ביה גם כן כי תשיא הרי שהם לווים מהקדוש ברוך הוא וצריכים לפרוע והקדוש ברוך הוא מעלה עליהם כאלו הלווהו · וזהו כי תשיא :

פרשה מ ה"ג נוטל משל לומר פרקו : נוטל משל · מהקב"ה · לומר פרקו · בינו לבין עצמו וזה יותר מבואר בב"ר פר' כ"ד : ארגליא · פירש הערוך כלי אומנתו : שקפליות · ראש וכתר · עיין בערוך ערך קפל השני : מהו הן יראת ה' וגו' · פירוש שבשכר היראה היא החכמה : [אלא גוזר גרסינן] :

במלאין

פירוש מהרז"ו

על אודם היה כתוב אברהם וכו' · להשלים האותיות הא"ב שיהיו כולם באורים ותומים דרשו רז"ל קל וחומר אם שמות השבטים נחקקו בחושן לזכרון קל"ו שמות האבות שהם תמיד לזכרון כמ"ש וזכרתי את בריתי יעקב וגו' וכמ"ש זכור לאברהם ליצחק ולישראל :

פרשה לט סי' א שררך אגן הסהר · כאן לא הובא מה שדורש על זה והוא בשי"ר פסוק זה ובתנחומא ריש תשא ובמ"ר פ"א ס"ד פסיקתא רבתי פ"י ס"ב · ועיקר הדרשה על סוף הפסוק בטנך ערמת חטים מה ערמת חטים נכנסת לזריעה במנין ולאוצר במנין כך ישראל נמנים בכל שעה שצריכים : וכל הפתוחות · כולן כמו שכתוב בפרשיות בפסיקתא הנ"ל שמיוסד על פרשיות הנוספות היינו ד' פרשיות וכו' ופרשת כי תשא שהיא פרשת שקלים בפר' י' שם כמה פתיחות וע' לעיל ריש פט"ו ולעיל ריש פ' י"א : ועוד · לבד דרשה שעל פסוק שררך הנ"ל יש לדרוש עוד על תיבת תשא ולא אמר תמנה או תפקוד לדרוש ע"פ מדת ממעל לשון כי תשה ברעך שפי' כי תלוה וע' מ"ש לעיל פל"ג ס"ב שכל הפרשיות אלו אחר חטא העגל · ואם יעברו תחת המנין יכשלו חלילה בנגף על חטא העגל ע"כ צריכים כופר שעיקר הגלות ישראל כשהם אגודה אחת לשמו יתברך וכשמונים אותם נעשו פרטים כל אחד בפני עצמו · ואז שולט הדין והנגף כשמזכירים עונות כל אחד וזהו צריך פדיון נפש במנין : ואשלמה להם · שלכך אמר לשון הלואה שהם כאלו כביכול לוה מהם וצריך לשלם להם ותשלומי הכופר שיפרו וירבו מאוד עד שלא יהיה להם מספר :

פרשה מ סי' א אז ראה ויספרה · בעת בריאת עולם כמ"ש בפסוק הקודם כי הוא לקצות הארץ יביט תחת כל השמים יראה לעשות לרוח משקל ושמים תיכן במדה היינו ד' יסודות והכל בעבור חכמה ויראה שיקבל האדם כשראה בעת הבריאה כמ"ש וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד וכמ"ש ב"ר פ"ט סימן י"ב מאד זה אדם אז נפה שעתיד להיות ויאמר לאדם כל ענין הבריאה הנ"ל והתורה שבה נבראו : ויספרה בסיני · דרך סיפור והגעת דברים כי לא נתחייבו ישראל על מצות של סיני עד שנשנית באוה"מ כמ"ש בויק"ר פ"א ריש סי' י"א וזהו הכינה באוה"מ וגם חקרה בערבות מואב כמ"ש דברים א' בארץ מואב הואיל משה באר את התורה : ד"א אז ראה · ב"ר פכ"ד ס"ה ע' מש"ש תנחומא ויקהל ס"ד : ואח"כ ויאמר לאדם · זה משה ב"ר שם : את כל הדברים האלה · הדברים ב' האלה ג' : כל שהוא יודע · ד"ת וכמ"ש באבות כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכמ"ש שם אם אין יראה אין חכמה עיין לעיל פ"ל סי' י"ד : ארגליא שלו · בערוך פי' כלים המרגילים אותם ובמ"ע פי' שבלשון יוני פי' כלי אומנות פעולה עי' ויק"ר פכ"ג ס"ג היא וכל ארגליא שלה הסל והמגריפה ע"ש וכמ"ש ד"ר פ"ח ריש ס"ו היא וכל כלי אומנתה נתנה עגותנותה לדקה וישרותה המה כלי ארגליא של תורה : קפליות של תורה · ע' ויק"ר פכ"ה ס"ז וקפליות מלמעלה ופי' המ"ע כותרת העמודים והוא תיקון העמוד וחזקו ויפיו וכמ"ש ראשית חכמה יראת ה' : א"ר יוחנן · ויק"ר פ' ל"ה ס"ז ע"ש : מהו הן יראת · שלפי' הנ"ל הי"ל הן החכמה היא ביראת ה' ע"כ דורש שבשכר היראה הוא חכמה ותורה : מיוכבד ומרים · הן היו המילדות שפרה ופועה כדלעיל פ"א סי' י"ג וע"ש סי' ט"ז : העמיד הקב"ה ממנה בצלאל · שהוא בן אורי בן חור וחור הוא בן כלב מאפרת היא מרים כמ"ש בסמוך בסי' ד' : **ב** מלך עשיתיך וכו' אמור להם · עיקר דרשה זו ע"פ מדה ע"ו שבכלל סדר תרומה כתוב ועשית (לבד אלא הארון שכתוב ועשו כדלעיל פר' ל"ד ס"ב) שמשה בעצמו יעשה וכרים אלוה ועשיס בגדי

יפה תואר

ממ"ש בויקרא רבה בזה הענין : על אודם היה כתוב אברהם יצחק ויעקב וכו' · לפי שלצורך האורים והתומים היה צריך להיות שם כל האלפא ביתא · ובשמות השבטים היו כל האותיות זולת חי"ת טי"ת צד"י קו"ף לכן כתבו שלשת האבות שיש בהם חי"ת וקו"ף וצד"י וכתב שבטי ישורון להיות שם טי"ת : מה שלוו הימנה · שהטאת נקראת שלוה שנעשו חייבים כלוה למלוה ע"ד כי ישה לך אלוה מעונך וכן החגות שתוחה והחנוני מקיף והחטא הזה הוא העגל · ומחצית השקל היה לכפרה על נפשותם וכמ"ש בירושלמי שקלים מחצית השקל לפי שחטאו בחצי היום יתנו מחצית השקל וע"ע לקמן :

כך פתח ר' תנחומא כו' · כי לקמן ס"ג דרש ראה קראתי כי כבר נקרא שמו והוכן הכל מימים הראשונים ור"ת סובר כי הכנה זו השלם מימות מרים כי בזכותה הכין ה' את בצלאל בן חכמה ובינה שיעמוד ממנה · וסומך את הדברים על הכתוב הן יראת ד' היא חכמה כדלקמן · והגב אורתיה מפרש כל הכתוב ודורשהו באופנים שונים : להיות נוטל משלו · כ"ה הגירסא בספרים ישנים ופי' ומ"ש בזה בב"ר פכ"ד בטעם הדברים : כל מי שיודע תורה ואינו עושה כו' · כי הוא גרוע מע"פ שאינו מפתחות או מנעולים · ואכירו בב"ר פמ"ח : לכך נאמר ויאמר לאדם · נראה דדייק מדכתיב סתם כי הוא בעבור החכמה כדכתיב ה' קנני ראשית דרכו ואמר לאדם כי תכלית החכמה שעלים נברא העולם היא יראה תורה · ואע"ג דע"כ הי"ל תורה מעיקרא דאין בור ירא חטא · אמנם ה' יוסיף לו מאד בחכמתו : אלא

ידי משה

כך פתח ר"ת · פירוש פר"ת פתח כל הפתיחות בזה הסדר' כאשר תראה בכל הפרשיות ר"ת פתח מאח"כ באלו הסדרות : ועוד · פירוש ועוד דריש ר"ת א"ל הקב"ה שיפרעו לי מה שהם חייבים לי וגם אני אפרע להם מה שאני חייב להם שהבטחתי אותם שיהיו כחול הים אפרע להם דכתיב והיה מספר בני ישראל כחול הים אבל אם לא יפרעו לי השקלים אי אפשר לפרוע להם שיהיו כחול הים כי יפלוש בהם הנגף :

ושבחוהו חכמים · אע"פ שהדין כן מ"מ הואיל דמן הדין אינו חייב אלא בתורה שבע"פ אבל בתורה שבכתב לא בעי מ"מ שהחמיר על עצמו ואע"פ שכל שנותנין לו ס"ת לקרות ואינו קורא מקצרין ימיו וי"ל דהתם כשאינו קורא מפני עורת מאח"כ כאן שכוונתו היה לטובה מפני שלא היה רגיל

ישנים ופי' אע"ג דקים ליה בידיעתן ואין לו אלא משא בעלמא צריך להיות נוטל ולהרים המשא הזה ד' פעמים מע"פ שאינו יודע ואינו עושה וכהכיא דר"ש בן חלפתא בפ' תשא דחשיב ליה נוטע וקוצץ ע"ש : שקבליות סתם כי הוא לקצות הארץ יביט לעשות לרוח משקל שה"פ כשברא העולם ושם משקל בכל דבר הי' התכלית היא יראת ה' א"כ נקטינן דאם אין יראה בריאת העולם לבטלה וא"כ מוטב לו שלא יבוא לעולם : ומה שכל כתו : אלא כאם קראתי · לאו מייתורא דראה קדריש כי מדרך הלשון כן הוא ראה רית בני · ראה אלהים עד יפה

להם והם עושין · ולא אמר לו למי יאמר אמר משה למי אומר אמר לו אני מראה לך ומה עשה הקב"ה הביא לו א ספרו של אדה"ר והראה לו כל הדורות שהן עתידין לעמוד מבראשית עד תחיית המתים · דור ודור ומלכיו · דור ודור ומנהיגיו · דור ודור ונביאיו · אמר לו כל אחד ואחד התקנתיו מאותה שעה · וכן בצלאל מאותה שעה התקנתיו · הוי ראה קראתי בשם בצלאל : ג ד"א ראה קראתי בשם בצלאל · הה"ד (קהלת ז) מה שהיה כבר נקרא שמו אמר הקב"ה מי שהתקנתיו מראש שיעשה המשכן כבר קראתי לו שם · (ח) מהו ונודע אשר הוא אדם · ב עד שאדה"ר מוטל גולם הראה לו הקב"ה כל צדיק וצדיק שעתיד לעמוד ממנו · יש שהוא תלוי בראשו של אדם · ויש שהוא תלוי בשערו · ויש שהוא תלוי במצחו · ויש בעיניו · ויש בחוטמו · ויש בפיו · ויש באזנו · (ט) ויש במלתין (זה מקום הנזם) · ותדע לך בשעה שהיה איוב מבקש להתווכח עם הקב"ה ואמר (איוב כג) מי יתן ידעתי ואמצאהו אערכה (י) לפניו משפט · הקב"ה משיבו אתה מבקש להתוכח עמי (שם לח) איפה היית ביסדי ארץ · מהו איפה · א"ר שמעון בן לקיש אמר לו הקב"ה איוב אמור לי האיפה שלך באיזה מקום היתה תלויה בראשו או במצחו או באיזה אבר שלו · אם יודע אתה באיזה מקום היתה איפתך אתה מתוכח עמי · הוי איפה היית · (יא) הראה לו הקב"ה לאברהם ע"י שאמר דבר אחד בניו יורדין למצרים ומשתעבדין במצרים · הראה אותו למשה עומד וגואלם : הראה לו ליוסף זן את השבטים · הראה לו (יב) למשה (ג) מושח נביאים · הראה לו לשמואל מושח מלכים · ליהושע מכניס ישראל לארץ · לדוד מייסד הבית · לשלמה בונהו · (יג) לעתליה אם אחזיה ובניה מנתקין את מסמרות הזהב של בהמ"ק · יהוידע מתקן · אמון עושה עבודת כוכבים · יאשיה מבערה · נ"נ מחריב הבית · דריוש בונה אותו · והראהו לבצלאל עושה המשכן · הוי ראה קראתי בשם בצלאל : ד ד"א ראה קראתי בשם · ג זה אחד משבעה בני אדם שנקראו להם שמות · יש (יד) שנקראו לו ארבעה זה אליהו · בצלאל ו' · ויהושע ו' · (ד) ומשה ז' · (ה) מרדכי ב' · דניאל ה' · חנניה מישאל ועזריה ד' · אליהו ד' · א"ר אלעזר בן פדת ד אליהו (טו) ירושלמי היה (טז) ומיושבי לשכת הגזית היה (ו) ומכרך של יהודה היה · ובשני שבטים היה חלקו · חמשה בבנימין (יז) שנאמר (יהושע יח) וצלע האלף והיבוסי היא ירושלים · שלשה ביהודה (יח) שנא' (שם) צנה וחדשה ומגדל גד · א"ר חנינא בר פפא (יט) צנן שהיא צנה · וחדשה שהקב"ה מהדשה לע"ל · (ז) ומגדל גד שמשם הקב"ה יוצא (כ) ומגיד משתיתן של עשו · ונקראו לו לאליהו ד' שמות שכן כתיב (ד"ה א ח) ויערשיה ואליה וזכרי בני ירוחם · למה נקרא שמו כן אלא (כא) בשעה שהקב"ה

מסורת המדרש א סנהדרין ל"ח עבודת כוכבים ד' · ב"ר פ' כ"ד וש"נ · ב חגיגה י"ב · סנהדרין ל"ח · אדר"נ פ' ל"א · ב"ר פ' ח' ופ' כ"ח · תנחומא כאן סימן י"ב · מדרש תהלים סוף מזמור קל"ט · פסיקתא רבתי ריש פסקא כ"ג סדר עולם פ' ל' · ילקוט בראשית רמז מ' · ילקוט תהלים רמז תתפ"ז · ילקוט דברי הימים רמז א' ק' ע"ב · ג תנחומא כאן סי' י"ג כה"ש · ב"ר פ' ע"א וש"נ

חדושי הרש"ש

על שם סדרי משנה : (ג) מושח נביאים · הוא ע"ד הכתוב (מ"א י"ט) ואת אלישע גו' תמשח לנביא תחתיך : (ד) ומשה ז' · ע' בויק"ר פ"א : (ה) ומרדכי ב' · במגילה (י"ב ב) אמרינן דיאיר ושמעי וקיש כולן על שמו נקראו · וכן נקרא בלשן ובדפ"ה דשקלים קראוהו ג"כ פתחיה · ובתנחומא הגירסא מרדכי שמונה (ובאמת שני שמות נתנא לרוב ביקרא בשם אדם אחד וע' ג"כ מש"כ לקמן בסמוך) ויתכן שיכוון לשני תמשה דאמרן ובדעת ר' יוחנן במגילה (י"ג א') שנקרא ג"כ יהודי ע"ש מעשיו · וכדעת ר"נ שם (ע"ו א) דהוא מלאכי ושמו סעלמי מרדכי : (ו) ומכרך של יהודה היה · אולי ר"ל בחלק יהודה שבירושלים ולא בחלק בנימין ואתיא כהאי דס"ל ביומא (י"ב א') דנתחלקה לב' שבטים שלנו : (ז) ומגדל גד כו' ומגיד משתיתן כו' · ועל מגדל אינו נותן טעם · וע' בסוכה (מ"ט א') :
ואין

חדושי הרד"ל

לך רשות · כמ"ש בקדושין (ע"ו) כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור אסור לעשות מלאכה בפני ג' : (ח) מהו ונודע אשר כו' כצ"ל : (ט) ויש במלתין · פי' ומפרש בפנים מקום הנזם והוא אליה רכה שבאוזן וכמדומה שר"ל במילתו (ומשה היה שרש בצלאל) : (י) לפניו משפט וגו' אבינה מה יאמר לי גו' ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה מהו איפה כו' כצ"ל : (יא) ואף הראה לו הקב"ה (לאדה"ר) לאברהם כו' כצ"ל וכן הוא בתנחומא : (יב) למשה מושח נביאים · אף במצאנו משיחה בנביאים כמ"ש (מלכים א' י"ט) ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך · אבל במשה לא נמצא (ואפשר גרסינן מושך והוא רומז לויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש הזקנים וגו' ויתנבאו וגו' (במדבר י"א) אבל אין נראה) ובתנחומא הגי' משח כהנים ונביאים והן אהרן ובניו : (יג) לעתליה כו' מנתקין כו' · כמ"ש (דה"ב כ"ד) כי עתליה המרשעת בניה פרצו את בית האלהים : (יד) שנקראו לו ד' זה אליהו

ואין · אפשר ירמוז לזה מ"ש בברכות (ד:) אליהו בארבע : (טו) ירושלמי הי' · מ"כ דדרש מדכתיב בד"ה שם אחר מקרא דיערשיה ואליה שמביאו להן · אלה ישבו בירושלים (ע"ב מ"כ) : (טז) ומיושבי לשכת הגזית הי' · בב"ר ס"פ ע"א דרש לה מתושבי גלעד מיושבי לשכת הגזית · וז"ש מכרך של יהודה הי' · ואיפשר פירושו שבירושלים עצמו הי' יושב בחלק של יהודה וכמ"ש במגלה (כו) שלשלשכות ובכללם לשכת הגזית בחלקו של יהודה היו : (יז) שנאמר וצלע האלף וכו' ירושלים · וכתיב בי' באליהו אלה ישבו בירושלים · ודרש לי' לכל הפסוק שאמור בו ה' כרכים יחד (מ"כ) : (יח) שנא' צנן וחדשה כו' · ברכות רבה שם פיין שם : (יט) צנן שהיא צנה · פירוש כמגן וצנה ליושביה : (כ) ומגיד משתיתן כו' · עיין בב"ר בפנים ושם נסמן שכיח

פירוש מהרז"ו

בגדי קדש וגו' ואח"כ כתוב ואתה תצוה אל כל חכמי לב ועשו את בגדי ואח"כ פעם ועשו פעם ועשית ובויקהל פקודי מפורש שצוה על בצלאל ואהליאב והחכמים שיעשו. והכריעו מפסוק ויהי בישורון מלך זה משה שאינו עושה בעצמו (וכן כל שנתמנה פרנס על הציבור אינו רשאי לעשות מלאכה בפני רבים) ועם כל זה נקרא הכל על שמו וע' לעיל פ"ה ס"ג: ראה קראתי · איך יכלם שקרא אלא פירושו שיראה בספר וע' ב"ר פרשה כ"ד ס"ב מדרש תהלים קל"ט: ג מה שהיה כבר נקרא שמו · וס"ד ונודע אשר הוא אדם וע' קה"ר פסוק זה ולא פירש מה שהיה ואיזה שם ודורש כמ"ש לעיל פרשה ב' ס"ד כל מי שנאמר בו היה מתוקן היה לכך וכמ"ש עוד בתנחומא כאן סי' י"ב מפסוק מי פעל ועשה קורא הדורות מראש אמר הקב"ה מי שהתקנתיו מראש לעשות המשכן וכמ"ש בסוף סי' הקודם ולקמן בס"ד: מוטל גולם · כמ"ש ב"ר פ"ח ס"א וס"ג מפסוק גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו וע' מדרש תהלים קל"ט: יש שהוא תלוי בראשו וכו' · הכוונה הכחות הטמונות בכחות האדם · ויצאו מכח אל הפועל ע"י מעשיו ועמלו על הארץ: תלוי בראשו · כאן אינו חושב רק אברי הראש ובסמוך אמר או באיזה אבר מושלו על כל אברי הגוף ובתנחומא הגירסא או בזרועו: מי יתן · וס"ד ופי אמלא תוכחות וזהו שאמר להתווכח עמי: מהו איפה · ובתנחומא הגי' איפה כתיב הרי שתיבת איפה דוחק שאינו מיושב · שמע דברי החכמים · כי יש איפה שכתוב בו' וא' מי אפוא הוא הצד ולך אפוא מה אעשה · אם כן אפיא זאת עשו · וכדומה ויש אפא בא' לבד וכו' לבד וכל אלו אינם שלא תיקון הלשון אך איפה ביו"ד ה"א איפה הם רועים איפה דוד ובמואל הוא שאלה באיזה מקום והשבי' ההיכם בתנ"ך שהכלל נאמן והוא נוטריקון אי פה באיזה מקום וכאן שכתוב איפה היית ביסדי ארץ ומאחר שאיוב לא היה אז עדיין בעולם אינו שייך לשאול באיזה מקום היה והי"ל אפוא או אפה והיה פירושו בשאלו בתמיה אם היה ביסדו ארץ הלא לא היית ע"כ דורש איפה באיזה מקום היתה האיפה שלך ביסדי ארץ שהגוף לא היה אז אך הנשמה גם מאז כבר היתה כמ"ש ב"ר ים ס"ו שנמלך עם נפשות הצדיקים והנשמה נקראת איפה כמ"ש ב"ר פר' י"ד ס"ט נשמה א' האופיה ע"ש ופי' אם היית יודע באיזה מקום היתה נשמתך היית מבין מעצמך איך להצדיק הדין עליך ודורש התיבה כפשוטה איפה איזה מקום וע"פ מדת ממעל האיפה שלך: הראה הקב"ה לאברהם · פי' שהראה הקב"ה לאדם הראשון את הגניהם וכן הנא בהדיא בתנחומא: למשה מושח נביאים · בתנחומא הגי' משה מושח כהנים ונביאים · כהנים אהרן ובניו · נביאים יהושע ושבעים זקנים: שמואל מושח מלכים · שאול ודוד: לעתליה ובניה · דה"ב כ"ד ז': והראהו לבצלאל · וזהו כבר נקרא שמו ונודע אשר הוא אדם הוי מי פעל ועשה וגו' תנחומא וכצ"ל: ד זה אחד משבעה בני אדם · כל מאמר זה נ"כ בתנחומא כאן סי' י"ג בקצת שינוי ומהז' ב"ש לא פירש כאן אלא ב' בצלאל ואליהו וחשב חנניה מישאל ועזריה לאחד כי כתובים תמיד יחד ובענין אחד וסידור המאמר צ"ל דבצלאל יש שנקראו ד' ויש ה' ויש ו' ויש ז' ויש ח' אליהו חנניה מישאל ועזריה ד' דניאל ה' בצלאל ויהושע ו' משה ז' מרדכי ח' והכתוב מה שיש בידי להשלים מה שח' ר בחשבון שמות אלו יהושע ו' לא מצאתי לו רק עוד אחד שנקרא שאול ב"ר פ' נ"ח סי' פ"ו ועל שאלו חסרי מדרשים ע"כ אין בידינו להשלים ומשה ז' ויק"ר פ"א בש"ם ג' שנקראו לו י' שמות וחושבם שם בפרט: ואולי צ"ל כאן משה י' · מרדכי ח' מרדכי בלשן יאיר שמעי קיש יהודי ימיני כמ"ש במס' מגילה גם נקרא פתחיה כמ"ש במס' שקלים ועי' בספרי מדרש הנלים בליקוטים והידושים שיתכן לחשוב לו עוד שמות מבזבאל זרח · חנניה מישאל ועזריה מפורש בדניאל שנקראו גם שדרך מישך ועבד נגו והשאר צ"ע · דניאל ה' דניאל בלטשאצר יהתך ממוכן חמודות ממדרש אסתר וצ"ע למה לא חשב את שלמה כמ"ש ריש שה"ר וכן זמרי במ"ר פכ"א ס"ג ו' שמות וכן כלב נקראו לו כמה שמות וכן מרים לעיל פ"א סי' י"ז וכן יתרו שבע שמות: אליהו ירושלמי היה · ע' ב"ר פ' ע"א ס"ט והוא מהתד"א ה"ב ס"פ ע"ו ושם הגי' משבט בנימין היה מפסוק במגילה ויערשיה ואליהו וגו' וכתוב אחריו אלה ישבו בירושלים וכרים הענין שם ובנימין הוליד וכן בסוף הפרשה כל אלה מבני בנימין ומ"ש מיושבי לשכת הגזית ע"ש בב"ר וכמ"ש מ"א י"ז ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד ומבואר שם בפסוק ויערשיה שהיה מיושבי ירושלים כנ"ל והם ב' כתובים מכחישים והכריע שמ"ש גלעד היינו בהמ"ק כמ"ש מכילתא בשלח כתוב זאת זכרון ובספרי סוף ברכה הובא ילקוט וא"חנן בפסוק עלה ראש הפסגה ואין גלעד אלא בהמ"ק שנאמר גלעד אתה לי ראש הלבנון וכן הוא בשה"ר פסוק שערך כעדר העזים שגלשו מן הגלעד יך היתה סנהדרין יושבת אחורי בהמ"ק · ומ"ש מכרך של יהודה היינו מגדל גד כדלקמן שלשה ביהודה ומ"ש חמשה בבנימין היינו מ"ש וצלע האלף והיבוסי היא ירושלים גבעת קרית זאת נחלת בני בנימין וכפי חשבון הערים שם מפורש בהם חמשה ערים אך צ"ע איך דורש ששם של אליהו · ומ"ש צנן. וחדשה ומגדל גד · ביהושע ט"ו ל"ז שחושב שם בערי יהודה וכי מה ענין גד ליהודה ודורש על אליהו שנקרא גד כמ"ש בב"ר שם סוף ע"א בא גד אך צ"ע מה שדורש על צנן וחדשה: ויערשיה ואליהו וזכריה בני ירוחם · ברייתא נדפסה בסוף מדרש אגדת בראשית ומאחר פירושם
הינו

יד משה

רגיל וקי"ל: הביא לו ספרו של אדה"ר וכו' · וקשה מה היה צריך הקב"ה להתגלות לפני משה ולהראות לו ספרו של אדה"ר וי"ל לפי שהיה משה נתקשה במעשה מנורה והיה משה סבור שאיזו חטא גרם לו זה ויסור הקב"ה מדיבורו מה שאמר שיעשה משה לכך הראהו שמתחלה היה הגזירה כך שיהיה בצלאל עושה וק"ל: יש שנקרא לו ד' זה אליהו · כדלקמן שהיה לו ד' שמות דוק ותשכח שאמר שם בשעה שביקש להרעיש עולמו הוא עומד פירוש אליהו עומד ומזכיר זכות אבות והקב"ה מרחם נמלא השיר'

יפה תואר

ראה נתתי תוכך · וראה כי עמך וכאלה רבים · אבל דרים ממשמעותו כי ראה הוא ענין ראית שכל ובינת שכלית וכמ"ש רש"י על ראה אתה אומר אלי · ויען דהכא לא שייך בינת הלב ועיון בזה ולכן דרים שהראה לו הקב"ה ספרו של אדם הראשון · ופי' של ספרו של אדה"ר הוא שגלה לו כל הדורות העתידים וכתב כספר כמו שנגלה לו כל המקומות שעתידים להתיישב כדאיתא בפ' אין עומדין · וספר זה הראה ה' למשה ומשה מסר לחכמים כי מצינו בפ' הפועלים שמואל ראה אותו · וע"ע בב"ר פכ"ד מ"ש כזה: אמר לו כל אחד ואחד התקנתיו מאותה שעה · וטעם קדימת התקנה הזו להורות כי ה' מגיד מראשית אחרית · א"נ: מפני שלפעמים יולד איזה אדם בדור אשר אינגו כראוי לפי הקו · ורק לתקן את הדור נולד או וכמ"ש בב"ר פי"ד שנולד אברהם באמצע הדורות כדי להעמיד הראשונים והאחרונים ע"ש · ויתכן עוד שבא להוציא על דעת בעלי הגלגול כי מרים כאפשר בן דור אחד יעמיד עוד לדור אחר להנהיגו וכמ"ש על הבל ומשה וזולתם · לכן אמר כי מתחלה נתקן לכל דור מנהיגו ביחוד וביחוד נכתב בכל דור מנהיגו המיוחד ואין מנהיג אחד לב' דורות · אך אין לנו עסק בנסתרות: מה שהיה כבר נקרא שמו · ומפרש ראה קראתי ראה והתבונן כי כבר קראתי את בצלאל לזה מיום שבראתי האדם על הארץ · ופי' הדברים הראה לו הקב"ה כו' יש שהוא תלוי בראשו כו' מבוא דמצות התורה תלויות ברמ"ח אברים אבר באדם ובס"ה גידים · וכן כל תכונה טובה או רעה יש לה מקור [illegible]

מבקש להרעיש עולמו הוא עומד ומזכיר זכות אבות ואלהים מרחם
על עולמו · ובצלאל נקראו לו ששה שמות ואת מייחסו ובא משבטו
של יהודה שנאמר (שם ד) ובני יהודה פרץ וחצרון וכרמי וחור ושובל
וראיה וגו' · (ח) ואין חצרון אלא בן בנו של יהודה שנא' (בראשית מו)
ויהיו בני פרץ חצרון וחמול וכתיב ואחר מות חצרון בכלב אפרתה
וכי יש אדם מת באדם שכתוב ואחר מות חצרון בכלב · אמר ריש
לקיש מהו ואחר מות חצרון בכלב וגו' משמת חצרון (ט) בא כלב
אל אפרת א זו מרים שהיה שמה אפרת ולמה נקרא שמה כן שהיו
ישראל פרים ורבים על ידיה · ותלד לו את חור וחור הוליד את אורי
ואורי הוליד את בצלאל וראיה בן שובל הוליד את יחת ויחת
הוליד את אחומי ואת להד · בצלאל מה שקרא לו אומתו שלו
והקב"ה קרא לו חמשה שמות של חבה על שם המשכן · ראיה ·
שהראהו הקב"ה למשה ולכל ישראל ואמר להם מן בראשית התקנתיו
לעשות המשכן · (י) ושובל שהעמיד שובך לאלהים זה המשכן
(כב) שהיה עומד כשובך · א"ר יהודה ב"ר סימון (כג) העמיד הקב"ה
משכן כשובך · יחת שנתן (כד) חתיתו על ישראל · אחומי שאיחה
את ישראל להקדוש ברוך הוא (כה) ועשאן כאחים למקום · ד"א
אחומי שנתן אימתו של הקדוש ברוך הוא על ישראל · להד
שנתן הוד והדר על ישראל שהיה המשכן הדרן · דבר אחר להד
א"ר אבא בר חייא שהדל שבשבטים מדבק לו · א"ר חנינא בן פזי
אין לך גדול משבט יהודה ואין לך ירוד משבט דן שהיה מן הלחינות
(כו) ומה כתיב בו (בראשית מו) ובני דן חושים · אמר הקב"ה יבא
ויזדווג לו שלא יהו מבזין אותו ושלא יהא אדם רוחו גסה עליו לפי
שהגדול והקטן שוין לפני המקום בצלאל משל יהודה ואהליאב מדן
והוא מזדווג לו · אמר ר' חנינא הגדול והקטן שוים · ב לעולם אל יהא
אדם מניח בצרו · המשכן בשני שבטים אלו נעשה · וכן המקדש ·
שלמה מיהודה וחירם (מלכים א ז) בן אשה אלמנה ממטה נפתלי ·
אמר הקב"ה אני הוא בצרכן אל תניחו (כז) בצרכן ולא בצרן של
אבותיכם אף אתם אל תניחו אותו דכתיב (איוב כב) והיה שדי בצריך ·
עשה אותו בצרך שיהא עמך בצרה שמגיע אתכם שנא' (תהלים צא)
עמו אנכי בצרה · ד"א בצריך שאם באו שונאים אהא כנגדן שנא'
והיה שדי בצריך · ד"א שנעשה חומותיך ואין בצריך אלא חומה
כד"א (ישעיה כה) ומבצר משגב חומותיך · אמר הקב"ה בעוה"ז אני
חומה לכם · וכן לע"ל כשיבנה ציון אני נעשה לה חומה שנאמר
(זכריה ב) ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה
בתוכה · (יא) וכן קראתי בשמך לי אתה :

פרשה מא א ויתן אל משה ככלותו · ג כך פתח ר' תנחומא בר אבא (דניאל ט) לך ה' הצדקה ולנו
בושת הפנים · מהו כן · א"ר נחמיה (א) אפילו בשעה שאנו עושין
את הצדקה מביטים אנו מעשים שלנו ויש לנו בושת פנים · אין לנו
שעה

מסורת המדרש א לעיל פרשה א' · ב פסיקתא רבתי סוף פסקא ו' · יקוט מלכים א' רמז קפ"ה · ג תנחומא כאן סימן י"ד כל הענין :

חדושי הרד"ל

(כב) שהי' עומד כשובך · פי' דבר גבוה אשר ממשילין כשובך (כי"ב עי' בסוטה (מ"ד) ובהגהותי לויק"ר פ"ה אות ע"ו) : (כג) העמיד ה' משכן כשובך · אפשר לכוון זה פירושו שה' העמיד ע"י בצלאל שובך לישראל שיתכנסו אליו (ברגלים) כיונים אל ארובותיהם (ועיין בפסיקתא ברבתא דדרש מקרא זה דכיונים וכו' על עליית ישראל לירושלים להתפלל) : (כד) חתיתו כו' · (עמ"כ) אימתו כו' · כד"א ואת מקדשי תיראו (מל"כ) ושם הארון במשכן יראה יוצאה לעולם כמ"ש בב"ר פנ"ה : (כה) ועשאן כאחים למקום · ע"י המשכן ישראל מתחברין להיות לו לעם : (כו) ומה כתיב בו ובני דן חשים · ודרשו כחשים של קנים · שהן גדלים נמוכים ואין גבוהים כשאר אילנות · ומזה סמך משל לירידתן של בני דן מכל השבטים אף מבני השפחות : (כז) בצרכן ולא של אבותיכם · עי' מ"כ שפי' אומנתו ואזקתו · וזה קאי על מ"ש באיוב (שם) לעיל שית על עפר בצר · וי"ל דדרש לי' על עפר. על אותן שהוכנים כבר בעפר אבותיך עליהן תשית בצרך שלא לשנות מהם :
(א) אפי' בשעה כו' הצדקה מביטים אנו כו' · דרש הצדקה נמשך למטה אל לנו בושת הפנים · ואף כשאנו עושים הצדקה אנו מביטים (אפשר דרש הפנים לשון פונים להביט ולראות) ובושים (והאי צדקה

חדושי הרש"ש

(ח) ואין חצרון אלא ב"ב של יהודה כו' · הוא לראיה שכל הנמנים שם כמה אב ובן ובן בנו כו' וא"כ כרמי הוא כלב ושובל הוא אורי וראיה הוא בצלאל כדמפרש ואזיל : (ט) בא כלב אל אפרת כו' · וכן כתוב מפורש שם למעלה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור כו' · והואיל חסר זה מן הספר · ובתנחומא איתא : (י) ושובל (כצ"ל) שהעמיד שובך כו' · והא דדריש כל השמות על בצלאל הוא · דלפי פשוטו היה צ"ל בקולר וראיה ויחת ואחומי כמו בהקודמים פרץ חצרון כו' וכמ"ש לעיל : (יא) וכן קראתי בשמך לי אתה · (ישעיה מ"ג) וכל הענין שאחריו מדבר איך שהוא יתעלה מגן וחומה להם בכל צרותם כי תעבור במים גו' ואתי פסוק זה שפיר בלשון ראה פרשתנו ראה קראתי בשם גו' :
שנאמר

מתנות כהונה

נוטריקון ירעש יה : הוא עומד · אליהו עומד ומזכיר כו' : [הכי גרסינן וראיה וגו'] : ואחר מות כו' · פסוק הוא בד"ה א' ב' : [הכי גרסינן מהו ואחר מות חצרון בכלב וגו' משמת] : בכלב · נוטריקון בא כלב : אפרתה · כמו לאפרת כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה : [אל אפרת גרסינן · שמה אפרת גרסינן] : פרים ורבים כו' · שהיא היתה אחת מהמילדות במצרים אשר החיו את הילדים כדאיתא בפר' שמות ובפירש"י שם ובפרק הרואה : ותלד לו את חור · ד"ה א' ב' כתיב ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור וגו' : וראיה בן שובל · סיפיה דקרא של בני יהודה פרץ וחצרון וגו' שהביא בסמוך : שקרא לו אומתו · ישראל קראוהו בצלאל ע"ש בצל אל הייתי שידע לכוון כל מלאכת המשכן · ובתנחומא גרס שקראה לו אמו : ה"ג הקב"ה קרא לו ה' שמות : ושובל · שובל נוטריקון שובך לאלהים : חתיתו · פחדו ואימתו של הקב"ה על ישראל · וה"ג בתנחומא בהדיא חתיתו של הקב"ה על ישראל : שאיחה · שחבר ותפר כד"א אין מאחין את הקרע · קורעין ולא מאחין : אימתו · דרש אחומי כמו אימה שאין הברת הח"ת נכרת כל כך : להד · אותיות הדל וזהו אהליאב משבט דן כדמפרש ואזיל : הלחינות · תרגומו של השפחות : ובני דן חושים · לשון שפלות ודבר השחי ותלשות כמו את ברגשו וכן משמע בתנחומא · או ר"ל שאע"פ שהיה ירוד ושפל הקב"ה מחשיבו וכתב בו לשון רבים אע"פ שלא היה לו אלא בן אחד : שלא יהו מבזין אותו · אהליאב או שבטו של דן · ובתנחומא לא גרס ליה : [ה"ג בשני שבטים אלו נעשה] : ממטה נפתלי · סמיך אסיפיה דקרא ואביו איש צורי חורש נחושת ודרשו חז"ל בפרק שילהי דערכין ואמר מר אמיה מדבית דן שנאמר ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן חרש · ובתנחומא מסיים ובד"ה כתיב בן אשה מן בנות דן שהיה אביו מנפתלי ואמו מדן : בצרו · נראה פירושו חזקתו ומנהג אבותיו ע"פ מה שדרשו בפ"ג דמסכת ערכין מפסוק זה שלא יניח אדם אומנות אבותיו : בצרכן · חזקתכם ומעוזכם : ולא בצרן כו' · מנהג וחוזק אבותיכם גם אותו אל תניחהו : כך נראה לפרשה והוא מגומגם : עשה אותו בצרך כו' · ודרשו לשון צר והבי"ת לשימוש :
בזרוע

פירוש מהרז"ו

אינו נזכר בפרשה שם איזה סימן הוא להם בני ירוחם שאינו ידוע לנו ולא בא לשהוס אלא לפרש על כן דורש כל הפסוק על אליהו ע"פ מדה י"ז שהוא כתוב כמה פעמים בנביאים · דורש ויערשיה נוטריקון וירעש יה כאשר יה רוצה להרעיש עולמו אז וזכרו בני מזכיר זכות אבות לבנים (ע"פ מדה ט') ואז ירוחם מרחם על עולמו : ואת מיחסו ובא משבטו של יהודה · בד"ה א' ד' א' ב' בני יהודה פרץ וחצרון וכרמי וחור ושובל וראיה בן שובל הוליד את יחת ופי' יהודה הוליד את פרץ ופרץ הוליד את חצרון וכן כולם שזה הוליד את זה ושם ב' י"ח י"ט כ' וכלב בן חצרון וגו' ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור וחור הוליד את אורי ואורי הוליד את בצלאל · הרי מפורש שכלב בן חצרון הוליד את חור וכאן כתוב שחצרון הוליד את כרמי וכרמי הוליד את חור הרי שכרמי הוא כלב שהוליד את חור ולמה נקרא שמו כרמי יתכן כמ"ש לעיל פ"א ס"ס י"ז וקון הוליד את ענוב על כלב שלקח אשכול ענבים ועל שם זה נקרא גם כרמי וכן הוא שם בדה"א ב' פסוק נ' אלה היו בני כלב בן חור בכור אפרתה שובל אבי קרית יערים שהוא בן חור בן כלב שכרמי הוא כלב ושובל הוא אורי וראיה הוא בצלאל שהיה להם שמות אלו והנה כל אלו שבפסוק א' יהודה פרץ חצרון כרמי חור ושובל יחס דור אחר דור בנו ובן בנו וזהו כוונת המדרש במ"ש ואין חצרון אלא בן בנו של יהודה כמפורש בתורה א"כ ג"כ מ"ש כרמי ושובל וראיה הוא ג"כ דור אחר דור וא"כ מ"ש שם ה' פסוק ב' וראיה בן שובל הוליד את יחת ויחת הוליד את אחומי ואת להד והם הכוונה ג"כ שבא ליחס שראיה הוליד את שובל ושובל הוליד את יחת ויחת את אחומי ואת להד היל"ל וראיה ויחת ואחומי והיינו יודעים שהם דור אחר דור כנ"ל אצל חצרון למה שינה מראיה בן שובל וגו' אלא ע"כ לדרשה על בצלאל וכמ"ש ב"ר פמ"ב ס"ד על מ"ש וכוש ילד את נמרוד ע"ש ומ"ש וראיה בן שובל כאלו אמר בצלאל בן אורי ונקרא ראיה על שכתוב בתורה ראה קראתי בשם בצלאל ואם היה כוונתו לחשוב בני ראיה היה לו לחשבם שם ב' פסוק נ"ד : וכתיב ואחר מות חצרון בכלב אפרתה · עתה בא להוכיח שמ"ש וכרמי וחור ושובל וראיה בהכרח הנ"ל שהמה כלב וחור ואורי ובצלאל כמ"ש שם וכלב בן חצרון הוליד וגו' ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור שכלב לקח את אפרת לאשה וא"כ מ"ש והאחרי מות חצרון בכלב אפרתה ע"כ פירושו שבא כלב אל אפרת שלקחה לו לאשה כמ"ש בפסוק י"ט בהדיא ומ"ש אפרת היא מרים כמ"ש לעיל ס"ס א' וע"פ מדה ל"ח כאלו כתוב ותמת עזובה ואחר מות חצרון בכלב אפרתה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור וחור הוליד את אורי ואורי הוליד את בצלאל · הרי שמ"ש כאן וכרמי וחור ושובל וראיה המה כלב וחור ואורי ובצלאל כנ"ל וזה ברור שזה דעת חכמינו ז"ל שהוא כוונת הפסוק באמת · ועתה בא לפרש חמשה שמות של בצלאל והמה בצלאל ראיה שובל יחת אחומי להד : שקראה לו אומתו · ובתנחומא הגי' שקראה לו אמו ואומתו וחמשה אחרים שקראה לו רוה"ק ע"פ מדה י"ז וממעל על שם המשכן : מן בראשית · ע' לעיל פר' זו ריש ס"ג : ושובל וכו' · נוטריקון ושובך אל ולא בא לדרוש מ"ש ושובל שהרי מבואר שהוא אורי אלא דורש מ"ש בן שובל וכן הוא בהדיא בתנחומא הנ"ל בן שובל · וקורא למשכן שובך כמ"ש לעיל פל"ה ס"ג אשר שם לפרים יקננו היינו לפרים שמקריבים על המזבח ולזה נקרא שובך שמקננים בו היונים והתורים והמשכן היה עומד תמיד בגובה על ההרים שהיה הענן משפיל כל ההרים ומניח הר אחד להעמיד בו המשכן : יחת שנתן חתיתו כו' · בתנחומא שנתן חתיתו של הקב"ה על ישראל : הוד והדר · הלמ"ד מתחלף ברי"ש כמו ארמנותיו אלמנותיו מזלגות מזרות · וכאן להד הדר : הלחינות · תרגום של שפחות לחינות : ומה כתוב בו · בדן ובני דן חושים אף שהיה יחיד כתוב בו ובני לשון רבים להחשיבו : לפי שהגדול · ע' לעיל פר' י"ז ס"ס ב' : בצרו · ע' פסיקתא סוף פ"ו והוא מלשון בציר ענבים חתיכה וקצירה של ענבים שהמשפחה דומה לאילן עם ענפים והיחיד מהמשפחה דומה לגרגיר מהאילן ולא יבזה אדם משפחה שבא ממנה שכל משפחה חשובה ויקרה בעיני ה' : ממטה נפתלי · ונפתלי כמו דן מן בלהה שפחת רחל וע' מ"כ : אני הוא בצריכן · ממני נבצרו ונבראו כל בני אדם וכולם יקרים לפני · ומה שתפס הענין בלשון בציר מלשון הפסוק והיה שדי בצריך שאין פירושו שיהיה בשונאיך להרע לך שהרי הוא בלשון ברכה אלא שפירושו מלשון שעל שהוא בצרך ע"כ וכסף תועפות לך והבי"ת של בצריך שורש בתיבה : אל [illegible] אותו · הולי צ"ל אותי : עשה אותו בצרך · פירוש אחר הוא שדורש בצריך מלשון צרה ופי' שתי אותו בצרתך והבי"ת לשימוש : שונאיהם אהא כנגדן · בצריך כפשוטו בשונאיך שפירושו להלחם כנגדם שלמוד מעינו שהוא לברכה : שנעשה חומותיך · מלשון מבצר ומשגב שלך והבי"ת מן השורש · וכל זה ע"פ מדת ממעל : אני חומה · עי' תנחומא גירסא אחרת : וכן קראתי בשמך לי אתה · ישעיה מ"ג א' ובפסוק הסמוך כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך · על שיהיה לך לחומות אש לא תירא מאש ויותר נראה שמ"ש וכן קראתי בשמך חוזר לראש הסימן ראה קראתי בשם בצלאל וע"ז מביא פסוק קראתי בשמך לי אתה :

פרשה מא סי' א מהו כן · שהצדקה אצלו ולמה הבושת הזה ע"כ דורש ר"נ שפי' שאנו עושים לך צדקה כאשר צויתנו עכ"ז לנו בושת הפנים שאינו לפי גמולו וכמ"ש בסמוך א"ר נחמיה אפילו בשעה וכו' ומ"ש אין לנו שעה שאנו באין בזרוע וכו' הוא שייך לדרשת ר' אלכסנדרי שמביא המדרש דרך אגב וכל הענין בתנחומא
כאן

יפה תואר

נזכותו · וכן הכוונה שהקב"ה מחדשו כי ע"י בעליו אליהו דכתיב גבי הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא יתחדש · וכן דריש עליו שנקרא גד מבוש שהוא מגדיר וכורת את אויבי ה' כדאיתא בב"ר סוף פ' ע"א : משמת חצרון בא כלב · ודריש בכלב כמו בשתי תיבות בא כלב וכמו בגד יתבאר בא גד : שהעמיד שובך · והלמ"ד מתחלף בכ"ף כא"ת ב"ש : ומה כתיב ובני דן חושים · ולכן הוי' ירוד כי לא הי' לו אלא בן אחד · אבל בלי"ז לא היה ירוד כי גם גד אשר ונפתלי היו כמוהו בני השפחות · וגם זה לא הי' מבני השפחות אף כי רק בן אחד הי' לו לא נחשב לירוד כי גם ליוסף לא היו רק ב' בנים · ורק בשביל שנתאחדו בו שתים להיות מבני השפחות ובנים מעטים לכן נחשב לירוד :
כך פתח ר' תנחומא בר אבא כו' · דריש ויתן לשון מתנה וחסד ולכן מייתי לך ה' הצדקה ומפרש לי'
בכמה

ידי משה

הפיר' של ד' השמות : ואתת מייחסו · פירוש עליך לדרוש השמות ליחוס ולחיבה כבסמוך ע"ב וק"ל : אל יהא אדם מניח בצרו וכו' · המדרש זה אין לו פירוש והסבר כלל ויגעתי בזה הרבה למצוא לו פירוש מספיק ומצאתי און לי בסדר ויקהל סוף פרשה מ"ח ע"ש וז"ל כל הנסים שעושה הקב"ה לכל השבטים כהן כצרה שכל בשביל הברכה שבירך משה ליהודה ועזר מצריו תהיה. הנס שברכה ליהודה נאמרה מ"מ חשיב שם כל הנסים שנעשו לשאר שבטים כבנכנסים בצרה הם ניצולים בשביל ברכה זאת ומביא שם הפסוק של חירם ממטה נפתלי ע"ש לנ"א הגדול והקטן שוים פירוש הגדול והקטן שבשבטים שוים לפני הקב"ה לכן אל יניח מלהתפלל בצרו ולא יאמר מן הגרוע שבשבטים אני שבמשכן בשני השבטים וכו' ועיין סוף פרשה מ"ח ותבין המכוון אבל פירוש מ"כ אין לו שום שייכות לכאן כנ"ל :
שאנו

שעה שאנו באין בזרוע אלא בשעה שאנו מוציאים את מעשרותינו שנאמר (דברים כו) כי תכלה לעשר מה כתיב בסוף השקיפה ממעון קדשך מן השמים · (ב) א"ר אלכסנדרי גדול כחן של מוציאי מעשרות שהן הופכין את הקללה לברכה · אתה מוצא (ג) כל מקום שכתוב בתורה השקיפה לשון צער הוא כמד"א (שמות יד) וישקף ה' אל מחנה מצרים · וכן בסדום (א) שנאמר (בראשית יט) וישקף ה' על פני סדום הרי מזו · (ד) אמר רבי אלכסנדרי גדול כחן של מוציאי מעשרות שהם הופכים דבר ארורה לברכה שנאמר השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך · אמר ר' נחמיה אפילו בשעה שאנו מביטים במעשינו יש לנו בושת פנים כיצד הוא הדבר אלא בנוהג שבעולם אדם נותן שדהו לאריסות והוא נותן זרע ונותן פעולה והוא חולק עמו בשוה אבל הקב"ה ישתבח שמו ויתעלה זכרו אינו כן אלא העולם וכל אשר בו שלו כד"א (תהלים כד) לה' הארץ ומלואה הארץ שלו הפירות שלו והוא מוריד גשמים ומפריח טללים כדי לגדלם והוא משמרם והוא עושה כל דבר · אמר להם הקב"ה לא אמרתי לך שתתן לי אלא אחד מעשרה מעשר · אחד מחמשים תרומה הוי (דניאל ט) לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים · (ג) רבי יהודה אומר לנו בושת הפנים · ושלך הצדקה · א ישראל עוברים בים (ה) וכספו של פסל מיכה עובר בים שנא' (זכריה י) ועבר בים צרה והיה הים נקרע לפניהם הוי לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים · אמר ר' שמואל בר נחמן נאה היה לאבותינו לקבל את התורה ולומר כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · שמא נאה היה להם לומר אלה אלהיך ישראל אתמהא · אותה שעה היה משה יורד מלמעלן · אמר לו יהושע קול מלחמה במחנה א"ל משה אין קול ענות גבורה והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל · אין קול ענות חלושה · ויחלוש יהושע · מהו קול ענות אנכי שומע · קול חירופין וגידופין אני שומע · (ג) אנשי כנסת הגדולה עמדו ופרשו אותה (נחמיה ט) אף כי עשו להם עגל מסכה ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך ממצרים חסר כלום מהו ויעשו נאצות גדולות · חירופין וגידופין שהיו שם · ואחר כל מה שעשו לא היה המן צריך לירד אלא מה כתיב (שם) ומנך לא מנעת מפיהם · הוי (דניאל ט) לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים · א"ר יהודה ב"ר שלום ודייך עד כאן ולא עוד אלא שהיו נוטלין מן המן ומקריבין לפני עבודת כוכבים שנאמר (יחזקאל טז) (ד) ולחמי אשר נתתי לך סלת ושמן ודבש האכלתיך ונתתיהו לפניהם לריח ניחוח וחוזר ויורד ביום האחר הוי לך ה' הצדקה · ד"א לך ה' הצדקה · א"ר לוי ישראל עומדין למטה וחוקקים עבודת כוכבי' להכעיס ליוצרם כדכתיב (שמות לב) ויקח מידם ויצר אותו בחרט · והקב"ה יושב למעלן וחוקק להם לוחות לתת להם חיים שנאמר ויתן אל משה ככלותו הוי לך ה' הצדקה: ב ד"א ויתן אל משה · הה"ד (משלי יח) מתן אדם ירחיב לו מתנה (ה) שאדם נותן משלו ירחיב לו · מעשה באבין רמאה וכו' (ו) (כמו שכתוב במגילת אסתר במדרש) עד שנטלו אותו והושיבוהו אצלם לקיים מתן אדם ירחיב לו · ד"א מתן אדם ירחיב לו זה אברהם כשרדף אחר המלכים יצא מלך סדום לקראתו א"ל (בראשית יד) תן לי הנפש והרכוש קח לך · אמר אברהם הרימותי ידי אל ה' אם מחוט ועד שרוך נעל · ב אמר לו הקב"ה אתה אומר אם מחוט חייך (ז) בו בלשון אני מקלס את בניך שנאמר (שיר ד) כחוט השני שפתותיך · אתה אמרת עד שרוך נעל בו בלשון אני מקלס את בניך שנאמר (שם ז) מה יפו פעמיך בנעלים · הוי מתן אדם ירחיב לו · ד"א מתן אדם ירחיב לו · אלו ישראל בשעה שאמר להם משה להביא נדבה למשכן (ו) מה כתיב (שמות לו) והם הביאו אליו עוד נדבה א"ר יוחנן לשני בקרים הביאו כל מלאכת המשכן מה זכו להרחיב הקב"ה

מסורת המדרש א סנהדרין ק"ג · ירושלמי סוכה פ"ד סוף הלכה ג' · לעיל פכ"ד · במד"ר פ' ט"ו · הדר"ן פ' ל"ד · שוח"ט מז' ק"ח · תנחומא כאן סי' י"ד · וסדר רבה סימן ט"ז · מכילתא בא פרשה י"ד · וסדר בשלח פ"ה · ספרי בהעלותך פסקא פ"ד · ילקוט בשלח רמז רנ"ד · ילקוט שופטים רמז ע"ד · ילקוט זכריה רמז תקע"ח · ילקוט תהלים רמז תתנ"ה · ב ב"ר פ"מ מ"ג ופ"נ · ג לקמן פרשה נ"א · במדבר רבה פ' ח' וי"ב · תנחומא סדר תרומה סי' ד' וסדר נשא סימן כ"ז · וסדר רבה סי' ס' · מדרש תהלים מזמור ק"א · ילקוט תהלים רמז תתנ"ס:

חדושי הרש"ש

(א) שנאמר וישקף על פני סדום כצ"ל · ויותר נכון לגרוס וישקיפו על פני סדום (שם י"ח) ע"ש בפרש"י : (ב) ר"א לנו בושת הפנים כו' וכספו של פסל מיכה כו' · כי ע"ג נקראת בושת כדכתיב והבושת אכלה את יגיע אבותינו (ירמיה ג) וכזה יכוונו גם כדרשות דבסמוך : (ג) אנשי כנה"ג עמדו ופרשו כו' ויאמרו אלה אלהיך אשר העלוך ממצרים כצ"ל : (ד) ולחמי אשר נתתי כו' ונתתיהו לפניהם כצ"ל : (ה) שאדם נותן משלו · לאפוקי מי שגוזל ואומר ונותן צדקה משל אחרים כדאיתא לקמן בויק"ר רפ"ג : (ו) מה כתיב והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר אריו"ח כו' כצ"ל :

חדושי הרד"ל

צדקה היינו מעשר כמש"ו בכאותו שעה באים בזרוע ומ"ש אנו בושים כדמסיים סוף המאמר כו' א"ר נחמיה אפי' בשעה כו' אחד מעשרה כו' הוי כו' ולמבעת כו') : (ב) א"ר אלכסנדרי גדול כחן כו' · ירושלמי פ"ה במעשר שני : (ג) כ"מ כו' השקיפה לשון צער כו' · במדה"ר פי"ח אמרו אין השקפה אלא לברכה שנא' השקיפה ממעון קדשך · ואולי י"ל דקאי שם ג"כ השקפה כנאמר אצל צדקה · בקרא דצדק משמים נשקף אמר לה השם · ועיין בזוהר וירא (ק"ד) שאמרו בהשקיפה אתערותא ברחמי · והכא דוישקיפו ע"פ סדום נמי לרחמי לשיזבא ללוט ע"ש : (ד) א"ר אלכסנדרי כו' דבר ארורה כו' · עמ"ג וי"ד · ובתנחומא שניהם נכללין במאמר אחד רק מסיים ולא עוד אלא שהן הופכין קללה לברכה · ובירושלמי מע"ש שם איתא כלשון מימרא שני' דכאן · ונראה במשנה הוא שהוגה כן מאמר זה בעצמו כלשון הירושלמי ובכל ד"א (מסיים בירושלמי שם ולא עוד אלא שהן אומרים היום הזה היינו דדרש היום הכתוב בתחלת פרשה שלאחריה היום הזה אני מצוך · קאי גם למעלה על וברך את עמך את עמך כו' · תן היום) : (ה) וכספו של פסל מיכה · אתיא דר' יהודה כשיטת ר"א רבי' דאבוה ר' אלעי דאמר בספרי בהעלותך פפ"ד ובכ"מ עכו"ם עברה עם ישראל בים · והיינו פסלו של מיכה והכי אי' לעיל פכ"ד מטמי' ד"ר יהודה · וכן בפ' חלק (ק"ג:) א"ר יוחנן פסלו של מיכה עבר בים · (וע"ש בפירש"י ובלשון ראשון נראה דוחק לפרש שלאו דווקא הפסל עבר רק מיכה העביר בידו הסם של צלם שור על דעת לעשות עגל · וכ"מ המקראות בשופטים שמיכה עשה הפסל בזמן מאוחר כשהי' שבט דן מבקש לו נחלה · ולשבר נוסחא דהכא כספו של צלם מיכה נכונה ויתפרש שהכסף לשם עשיית ופסל הקדישתו אמו שלו של מיכה מכבר ועבר עמהן בים · וג"ז לא משמע כן מהמקראות · ועי' בפסחים (קי"ז:) דפליגא אי' נר' יוסי דבים לא עברה עבודת כוכבים והוא כשיטת ר"ע רבי' דפליג על ר"א בסנהדרי' שם ובכ"מ) : (ו) כמ"ש במ"א במדרש כצ"ל והוא ר"פ במקומות אחרים · והמעתיקים טעו וכתבו במגלת אסתר · ולפי שם ואין מקומו שם להיות : (ז) בו בלשון אני מקלס כו' · ודרש זה על ירחיב לו · שמנהגו מועטת יכה לגבהים וקלוסין רחבים מפי ה' :

פירוש מהרז"ו

כאן סי' י"ד : מוציאים את מעשרותינו · בתנחומא הגירסא אלא בשעת ביעור מעשרותינו מן הבית שנאמר כי תכלה לעשר וגו' השקיפה ממעון קדשך מן השמים : באין בזרוע · כמ"ש חז"ל שבענין עשר בשביל שתתעשר מותר לנסות כמ"ש ובחנוני נא בזאת אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה וגו' ומרומז כאן במ"ש השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך וגו' : גדול כחן · ירושלמי מעשר שני סוף פרק כרם רבעי ושם איתא ר' הונא ב"ר אחא בשם ר' אלכסנדרי : וישקף על מחנה מצרים · בתנחומא מקדים הפסוק וישקיפו על פני סדום כסדר התורה ומביא עוד ג' ראיות וכאן כפל דברי ר' אלכסנדרי בשינוי לשון והלשון הא' מהתנחומא והב' מהירושלמי בלשונם וכ"ה דרך המדרש בהרבה מקומות שמעתיק בלשון שמוצא : א"ר נחמיה אפילו וכו' · בעבור שהפסיק במאמר ר' אלכסנדרי כל"ל אמר עוד הפעם אמר ר"נ והוא בעצמו המאמר שהתחיל מר"נ ועי"כ קיצר כאן וצ"ל אפילו בשעה וכו' אנו מביטין : הוא נותן זרע · הבעה"ב הוא נותן זרע לזרוע השדה ונותן פעולה שכר הוצאה מה שצריכים לפעולות השדה : אחד מחמשים תרומה · אינו מדאורייתא אלא מדרבנן אלא שיש לו סמך בתיבת תרומה חרי ממאה ולר"נ הפסוק כסדר מרישא לסיפא תחלה הצדקה ואח"כ בושת הפנים : רבי יהודה אומר · ובתנחומא הגירסא ר' יוסי אומר יש בושה גדולה מזו · כי יקשה לר"נ שהי"ל לנו הצדקה ושבושת הפנים ע"כ דורש ר"י מסיפא לרישא לנו בושת הפנים בעונינו ועי"ז לך הצדקה : וכספו של פסל מיכה · בתנחומא כאן · ליתא תיבת וכספו ועיין לעיל ריש פר' כ"ד וגם שם ליתא ע"ש ואפשר במרמז למ"ש תנחומא תשא סי' י"ט וז"ל וי"א שמיכה היה שנתמעך בבנין מה שהציל משה מן הלבינים נטל הלוח שכתב עליו משה עלה שור כשהעלה ארונו של יוסף והשליכו לתוך הכור בין הנזמים ויצא העגל וכו' ויתכן שהיה הטס של כסף : ועבר בים צרה · פשטא דקרא בגאולה העתידה כמ"ש והביטותים וגו' אקבצם וגו' אביאם וגו' הכל בלשון עתיד ואח"כ אמר ועבר בים צרה בלשון עבר על כן דרש על שעברו ישראל בים סוף ואז עבר עמהם צרה והכה בים גלים ומ"ש צרה מבואר שם ברים פר' כ"ד עיין מש"ש ותבין כאן : אמר רשב"נ · בא ג"כ לפרש פסוק לך ה' הצדקה וכו' שעשו העגל ותרפו ונדפו על"ז לך ה' הצדקה וכר"י מסיפא לרישא : קול ענות גבורה וכו' · משה השיב ליהושע שאמר קול מלחמה במחנה על זה השיב הלא עשית אתה מלחמה עמלק ושם היה קול ענות גבורה וקול של חלושה וכאן אין אחד מהם ואיך אתה אומר מלחמה במחנה : קול חרופין · מה שעינו והגידו בקולם וע"פ מדה י"ז שפירש בנחמיה נאצות גדולות וכמ"ש פ"ב י"ס ג' יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה הם הניאוצין של רבשקה וכן ועם נבל נאצו שמך ינאץ אויב שמך וע"פ מדה פ' ויעשו מעשים רעים וינאצו נאצות גדולות · גם בהיכת גדולות מרומז חרופין כמ"ש חז"ל מפסוק לשון מדברת גדולות : ומנך לא מנעת · היפא של ויעשו נאצות הנ"ל · ועי' לקמן פר' מ"ג ס"ס קה"ר פסוק שבתי וראה : דייך עד כאן · שחטאו בעת הצדקה והטובה אלא שבטובה והצדקה עצמה חטאו בו : ולחמי וגו' סולת ושמן ודבש · הוא המן כמ"ש לעיל פ"ה בס"פ בהדיא ועל זה אמר ונתתיהו לפניהם לריח ניחוח היינו לפני העגל שעשו אז שהיו פנים כמ"ש אלה אלהיך וכמ"ש בזוהר שהיו שור וחמור גם אפא רבא ואפא זוטא : ד"א לך ה' הצדקה · דרשה זאת העיקר לענין הפרשה שכתוב ויתן אל משה שנתן לו הלוחות שהוא הצדקה היותר גדולה שנתן לנו בעת אשר לנו בושת הפנים בעשיית העגל : למטה וחוקקים · ובתנחומא כאן הגירסא ותורסים כלשון הכתוב ויצר אותו בחרט שפירושו מלשון צייר שצייר צורת העגל בחרט הוא כעין קולמס של ברזל והוא ענין חקיקה ומ"ש ליתן להם חיים כמ"ש לקמן פרשה זו ס"ז :

ב מתן אדם ירחיב לו · וסד"ר ולפני גדולים ינחנו · ויק"ר פ"ה ס"ב תנחומא סדר רבה ס"ה והוא שייך כאן ותנחומא כאן סימן ט"ו ירושלמי הוריות פרק ג' ד"ר פ"ד ס"ח ומ"ש כמו שכתוב במגילת אסתר לא מצאתי שם והמעשה של אבין רמאה שהושיבוהו אצלם שייך למ"ש בס"ד ולפני גדולים ינחנו אך מ"ש מתן אדם על זה מביא שם מעשה של אבא יודן שהרחיב לו ועשה עשיר והמעשה דאבין רמאה הובא בד"ר ה' שם ובויק"ר שם לא הובאה : זה אברהם · שלא לקח מרכוש סדום שוויתר להם חלקו לקדש שמו יתברך : אתה אומר אם מחוט · ע' ב"ר סוף פמ"ג וש"נ : כחוט השני · שזה משל לומר שזכו ללמוד תורה ולומר שירה בשפתים : מה יפו פעמיך בנעלים · כשעולים ברגלים וזהו ירחיב לו שיתן לבניו מתנות אלו חת ע"פ מדת מעשה ומנגד : לשני בקרים · ע"פ מדה י' לשני בקרים ולא יותר והדבר למוד מסופו דקאי על כל נדבה ועכ"ו היה עוד ויותר ומה שהביאו בבוקר דווקא כמ"ש בריש פסחים שכל זריזות מקדימין ומה שלא הביאו לבקר אחד כי דברים רבים שהוצרכו להקן לשוות התכלת והעזים הביאו בבקר ב' ועי' ויק"ר פ"ח ס"ב ובמ"ר פ"ח ס"י ופר' י"ב ספי"ז מדרש תהלים סוף מז' ק"א : מה זכו כי ירחיב וגו' · ע' ד"ר פ"ד ס"ח א' שלמד במקומו ע"פ סמוכים כמ"ש הפסוק פן תעזוב את הלוי וסמך ליה כי ירחיב

מתנות כהונה

פרשה מא בזרוע · בגבורה לסמוך על מעשה וזכות עצמנו : דבר ארורה · לשון של השקפה · ובתנחומא נתבאר יותר היטב : והוא נותן זרע כו' · האחרים נותן הכל · כן הוא בתנחומא : אחד מחמשים · היא מדה בינונית בנותני תרומה : לנו בושת כו' · אע"פ שלנו ואתנו הבושת עשים אתה עמנו צדקה · ובתנחומא לא גרס ליה : [ה"ג לקבל את התורה ולומר כל אשר כו'] : וחסר כלום · בנחמיה · ולמה לו לכתוב עוד ויעשו נאצות גדולות : חרופין וגידופין · כלפי מעלה כביכול · כך הוא בתנחומא : דייך · ע"כ די היה ברעה שעשו ועוד הוסיפו להרע בהקריבם המן לפני העגל : [ה"ג ויורד ביום האחר גרסינן] : מעשה באבין רמאה וכו' · עיין כ"ז בויק"ר פ"ה ובפרשת ראה ובירושלמי פרק שלישי דמסכת הוריות : לשני בקרים · דכתיב בבקר בבקר :

ידי משה

שאנו באים בזרוע · פירוש בחוזק אף בלי שום זכיות אלא במעשר כי גדול כח המעשר שמהפך הקללה לברכה : שמהפכין דבר ארורה לברכה עי' פירוש מ"כ ולא דק כי קשה לפירושו כלא זה דברי ר' אלכסנדרי דלעיל יתרתי לי"ל ועוד מה שינה לשונו שלעיל אמר הקללה לברכה וכאן אמר ארורה לברכה וי"ל נראה דה"ש שמהפכין דבר ארורה לברכה לפי שנתקללה האדמה וכתיב בה לשון ארירה כדכתיב ארורה האדמה בעבורך וכאן במעשר כתיב וברך את עמך ישראל ואת האדמה נמצא שמהפך דבר ארור לברכה כצ"ל : מתן אדם ירחיב לו · וקשה מאי שייכות לפסוק זה כאן וי"ל ע"ד שאתז"ל כפ' ושפשו ספא על אתקו : הה"ד מתן אדם ירחיב לו · נראה שמזכיר זה כאן לומר שמה שזכה משה אל כל הכבוד הוא פי' נדיבותו וכמ"ש בס' אין בין המודר כשתלה לא נתנה תורה אלא למשה ובו

יפה תואר

בכמה מילי כדרך המדרש ובסוף הסימן הוא לעניננו דידן : באין בזרוע · נראה דסמיך על סיפא דקרא דכתיב כאשר נשבעת לאבותינו ונראה שבא בטענה שהוא חייב לקיים שבועתו אחר שאין עון לעכב · וזו היא מה שאמרו בספרי עשינו מה שגזרת עלינו עשה עמנו מה שהבטחתנו : השקיפה לשון צער הוא · אולי הטעם משום שהשרש שקף בארמית הוא כמו הכעס וכמו שת"א שדופות קדים שקיפן קדים ומעשה זה נקרא משקוף בשביל שהוא נחבט הדלת : אנשי כנה"ג עמדו ופירשו אותה · לא שייך לאומר התורה כשהוא ואתא מגלה וכמו שאמרו בגמ' על האומר מקושש זה צלפחד · דהתם לא גלתה תורה בו שום גנאי אבל כמי שהכתוב מזכיר גנאי בסי' יש לנו לדרוש כאשר נמצא לדרוש ... זכו

את גבולן שנאמר (דברים יב) כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך של כל אחד ואחד הוי מתן אדם ירחיב לו · ר' יונתן אומר א ג' דברים נתנו מתנה הגשמים והמאורות והתורה · גשמים מנין שנא' (ויקרא כו) ונתתי גשמיכם בעתם · מאורות מנין דכתיב (בראשית א) ויתן אותם אלהים ברקיע השמים · תורה מנין שנאמר ויתן אל משה · ור' עזריה בשם רבי שמעון אומר אף שלום · שנאמר (ויקרא כו) ונתתי שלום בארץ: ג ד"א ויתן אל משה · הה"ד (משלי ב) ב כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה · גדולה החכמה וגדולה ממנה הדעת ותבונה הוי כי ה' יתן חכמה · אבל למי שהוא אוהב מפיו דעת ותבונה · ר' יצחק ור' לוי חד מנהון אמר למה הדבר דומה לעשיר שהיה לו בן בא בנו מבית הספר מצא תמחוי לפני אביו נטל אביו התיכה אחת ונתנה לו · מה עשה בנו אמר לו איני מבקש אלא מזה שבתוך פיך · מה עשה נתנו לו ולמה על שהיה מחבבו נתן לו מתוך פיו הוי כי ה' יתן חכמה · וכל מי שהוא מחבבו יותר מפיו דעת ותבונה · והא' אומר משל לעשיר שהיה לו בן בא מבית הספר ונתן לו מנה א"ל בנו איני מבקש (ח) אלא מן הפיצטלין שבתוך פיך נטל ונתן לו מתוך פיו הוי כי ה' יתן חכמה · אלא מפיו דעת ותבונה · ד"א כי ה' יתן חכמה אתה מוצא בשעה שעמדו ישראל על הר סיני לקבל את התורה היו מבקשים לשמוע הדברות מפי הקב"ה · א"ר פנחס הכהן בן חמא ג שני דברים שאלו ישראל מן הקב"ה לראות דמותו ולשמוע מפיו הדברות כמו שכתוב (שיר א) ישקני מנשיקות פיהו: א"ר פנחס הכהן בן חמא שומעין לשוטה מה שהוא מבקש: אלא שהיה צפוי וגלוי לפני הקב"ה שעתידין ישראל אחר מ' יום לעשות העגל אמר הקב"ה אם איני שומע להם עתידין הם לומר לא תבענו ביד משה אלא שיראנו הקב"ה דמותו וידבר עמנו · אמר הקב"ה שלא יהא להם פתחון פה לומר שמפני שלא שמענו מפיו ולא ראינו דמותו לפיכך עשינו לנו אלהים · אלא מה אעשה הריני מראה להם דמותי ומדבר עמהם פה אל פה כמה דאת אמר (שמות כ) וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר · הוי כי ה' יתן חכמה · ויתן אל משה הוי מפיו דעת ותבונה שנתנה להם תורה מפיו של הקב"ה: ד ד"א ויתן אל משה הה"ד (תהלים יח) ותתן לי מגן ישעך מדבר בישראל שהם בוטחים בהקב"ה והוא מגן להם כדכתיב (שם) מגן הוא לכל החוסים בו · וימינך תסעדני זו תורה דכתיב (דברים לג) מימינו אש דת למו · וענותך תרבני · וכי יש עניו גדול מן הקב"ה א"ר אבא בר אחא ה בנוהג שבעולם התלמיד יושב לפני רבו וכשהוא גומר התלמיד אומר לרב יגעתיך וכל הענין כמו שכתוב בבראשית רבה עד וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים יש עניו גדול מזה · הוי וענותך תרבני · אמר ר' סימון בא וראה מה כתיב (בראשית יח) ויקמו משם האנשים וישקיפו על פני סדום וגו' לא היה צריך לומר אלא וה' עודנו עומד לפני אברהם ו אלא תקון סופרים הוא · הוי וענותך תרבני · ד"א וענותך תרבני (ט) אמר בן עזאי בא וראה ענוה שעשה הקב"ה ב"ו (כמו שכתוב שם וכו') · ד"א וענותך תרבני · בנוהג שבעולם מלך ב"ו כל הימים שהעבדיות מושלמים לו הוא נזקק ליתן להם דונטיבא להלק להם אנונות והוא זקוק להייהם אבל אם מרדו בו ח"ו אינו נזקק להם לכל דבר שבעולם אלא פוסק אנונות שלהם למה שכפרו במלכותו והקב"ה אינו כן אלא הם עוסקים ומכעיסים אותו למטה והוא עוסק למעלה ליתן להם את התורה שבלה חיים · הוי ויתן אל משה ככלותו · יש עניו גדול מזה · הוי וענותך תרבני: ה ד"א ויתן אל משה · רבנין אמרי אלו עשו ישראל אותו מעשה עד שלא ניתנו הלוחות למשה לא היו יורדין בידו · ר' לוי אמר (ז) משעשו אותו מעשה נתן הקב"ה למשה את הלוחות כמו שכתוב ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו · ז אמר ר' שמעון בן לקיש מהו לדבר אתו · מש"ל לתלמיד שלמדו רבו תורה עד שלא למדו היה הרב אומר והוא עונה אחריו · משלמד אותו אומר לו רבו בא ונאמר אני ואתה · כך כשעלה משה לשמים התחיל לומר אחר בוראו התורה · כשלמדה אמר בא ונאמרה אני ואתה · הוי לדבר אתו · מהו ככלותו אר"ש בן לקיש כל מי שהוא מוציא דברי תורה ואינן ערבין על שומעיהן ככלה שהיא עריבה לבעלה נוח לו שלא אמרן · למה שבשעה שנתן הקב"ה התורה לישראל היתה חביבה עליהם ככלה שהיא חביבה על בן זוגה מנין שנא' ויתן אל משה ככלותו · א"ר לוי א"ר שמעון בן לקיש מה כלה זו מקושטת בכ"ד מיני תכשיטין · כך תלמיד חכם צריך להיות זריז בכ"ד ספרים · ככלותו · אמר רשב"ל מה כלה זו כל ימים שהיא בבית אביה מצנעת עצמה ואין אדם מכירה וכשבאת ליכנס לחופתה היא מגלה פניה כלומר כל מי שהוא יודע לי עדות יבא ויעיד עלי · כך תלמיד חכם צריך להיות צנוע ככלה הזו ומפורסם במעשים טובים ככלה הזו שהיא מפרסמת עצמה · הוי ויתן אל משה ככלותו: ו ד"א ויתן אל משה · אמר ר' אבהו ז כל מ' יום שעשה משה למעלה (י) היה למד תורה ושוכח · א"ל רבון העולם יש לי מ' יום ואיני יודע דבר · מה עשה הקב"ה משהשלים מ' יום נתן לו הקב"ה את התורה מתנה שנאמר ויתן אל משה · וכי כל התורה למד משה כתיב בתורה (איוב יא) ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים ולארבעים

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה ו' · ויקרא רבה פרשה ל"ה · מדרש תהלים מזמור י"ח · תורת כהנים פרשה בחקותי · ילקוט סדר בראשית רמז ו' · וסדר בחקותי רמז תרע"ה · ילקוט שמואל ב' רמז קס"ב · ילקוט ישעיה רמז ש"ז · ב ילקוט משלי רמז תתקנ"ב · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ח · ג לעיל פרשה כ"ט · שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ב' · מכילתא יתרו פרשה ג' · ילקוט יתרו רמז רע"ו · ד מדרש תהלים מזמור י"ח · ילקוט שמואל ב' רמז קס"ב · ה בראשית רבה פרשה מ"ט · ויקרא רבה פרשה י"א · תנחומא בשלח סימן ט"ז · מדרש תהלים מזמור י"ח · ילקוט שמואל ב' רמז פ"ג · ילקוט שמואל ב' רמז קס"א · ו תנחומא כאן סימן ט"ז כל הענין · ז נדרים דף ל"ח · ילקוט כאן רמז שנ"ה ·

חדושי הרד"ל

(ח) אלא ממה שבתוך פיך כו' פלטין שבתוך פיו · נ"ל פי' ראשון הכל ממין תמחוי א' ירק שבכן בנענועיו ביקש התיכה (מזה התמחוי עצמו) שבתוך פיו · ולשון שני הפיצטלין הוא מין מאכל אחד מעדני מלך שבתוך פיו · והוא משל על חכמת התורה שלא יערכוה כל מיני החמודות אחרות כלל והשב אף גם בנ"י בשם דבן עזאי המאמר שבב"ר פ"א על מקרא זה דענותך תרבני ב"ו מוכיר שמו ואח"כ שבתו כו' ·

חדושי הרש"ש

(ז) משעשו אותו מעשה כו' כמש"כ ויתן וגו' ככלתו גו' · פי' דמשמע כאשר השלים ללמוד אתו · והשלמתו היתה נתלקיב מתנה: (ט) אמר בן עזאי בא וראה ענוה כו' והוא עוסק למעלה ליתן להם כו' · בתנחומא ובו גרס הה"ז כאי כמנהג שבעולם דהכא בלשון ד"א: (י) פי' לומד תורה ושוכחה כו' בא"ה

מתנות כהונה

בבקר בבקר: של כל אחד ואחד · דייק מדכתיב גבולך לשון יחיד והיל"ל גבולכם. מלמד שאחר שקבל כאו"א מדת נחלתו היה מתרחב מאליו: ונתן לו מנה · המנה יותר מיוחד וחשוב מן התיכה: פיצטלין · לפי הענין פירוש תתיכה חשובה מאד וכן מוכח במדרש חזית סוף פסוק ישקני: אלא מפיו · כלומר לא א שיתן חכמה אלא אפילו דעת ותבונה הוא נותן: שלשה דברים נתנו כו' · עיין עוד בב"ר פ"ו: מנשיקות · תרתי משמע · שאמרו רצוננו לראות מלכנו ולשמוע מפיו הדברות: שומעין לשוטה · בתמיה · וכי בשביל שאלו כך היה צריך למלא משאלותם · ועיין זה במדרש חזית בפסוק ישקני · כך מצאתי הגירסא בילקוט תהלים בשם תנחומא: וענותך תרבני · וכי יש עניו מן הקב"ה: אלא וה' עודנו עומד · שהרי הקב"ה בא ונגלה אליו שנאמר וירא אליו וגו': תיקון סופרים · הכתוב מדבר דרך כבוד כלפי מעלה · ועיין לעיל בב"ר פר' מ"ט האריכתי בזה: [משלמים לו גרסינן]: דונטיבא · מתנה ופרס מבית המלך · כך פירש הערוך: אנונות · גם כן פירש ממון מאכל ומשתה מבית המלך: לדבר אתו · משמע שניהם היו מדברים מדלא אמר לדבר אליו: [ה"ג היה הרב אומר והוא עונה]: כ"ד תכשיטין · הנזכרים בספר ישעיה: עדות · שאיני פסולה: כללים

פירוש מהרז"ו

ה' ומתנות הלוי על שעבד במשכן ובמקדש וכן כאן בנדבת המשכן וק"ו הוא ושייכות הדרשה לכאן מצאתי בתנחומא כאן ס"ה שמשם הועתק מאמר זה כולו לבד סופו שהוא עיקר וחסר כאן וז"ל: שם על כי ירחיב וגו' מה זכו וכו' בזכות מה הוא מרחיבן כאמר דבר לך בזכות עשרת הדברות שקבלתים על"ל והנה אלו הדברות לא כתיב והינם רק כאן ויתן אל משה שהיה כתוב עליהם י' הדברות ובזכות זה כי ירחיב: ג' דברים נתנו · ב"ר פ"ו ס"ה ושם מבואר: ג מפיו דעת ותבונה · ב' חשיבות · א' על שהוא מפיו והב' שהדעת והבונה יקרים מהחכמה: פיצטלין · פי' במ"ע פת קטן: שני דברים · לעיל פכ"ט ס"ד וש"נ: יתן חכמה · מה שנתן לו הלוחות בידו מפיו דעת ותבונה שדבר בפיו מה שנתן ביד: ד מדבר בישראל · עיין תנחומא כאן סי' ט"ו מדרש תהלים י"ח פסוק זה: שכתוב בבראשית רבה · פי' דרשה אחרת על פסוק זה ולא הדרשה שבכאן אך הוא במדרש תהלים י"ח וז"ל שם א"ר אבא ראה מינהג הרב והתלמיד עוסקים בתורה והרב אומר לתלמיד הוגעתיך רב לך (פי' בתמיה שאין הדרך כן אבל התלמיד אומר כן לרב כמ"ש כאן) והקב"ה לומד תורה לישראל ארבעים יום ובסוף אומר להם הוגעתי אתכם וניעגרתי שנאמר ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם עכ"ל: ויקומו משם האנשים · וגו' עד ויפנו משם האנשים · וילכו סדומה ואברהם עודנו עומד לפני ה' · והרי כתוב ואברהם הולך עמם לשלחם ואיך אמר ואברהם עודנו עומד: תיקון סופרים הוא · שאין זה כבוד השכינה לומר וה' עודנו עומד ע"כ כתוב ואברהם עודנו עומד אך הכוונה בהיפך · וכמ"ש ב"ר פ' מ"ט ריש ס"ז תיקון סופרים הוא השכינה ממתנת לאברהם ע"ש: בן עזאי · תנחומא ומד"ת הנ"ל ב"ר פ"א סי' י"ב: דונטיבא · פי' המ"ע שהוא בלשון רומי מתנות שמחלק שר הצבא בעת נלחם למלחמה: אנונות · פי' בלשון רומי מזון וסיפוק: ה לא היו יורדים בידו · שכל לוח ארכו ו' טפחים ורחבו ו' טפחים ועביו שלשה ומלא הטבע היו כבדים מאד אלא שהכתב האלהי היה סובלו כענין חי נושא את עצמו וכמ"ש לעיל ס"פ ל"ו ואחר התעא פרח הכתב שלא היו ישראל זכאים להשתמש בהם ואם כן בהכרח שפסוק ויפן וירד משה מן ההר ושני לוחות העדות בידו מקומו כאן אל פסוק ויתן אל משה שירדו בידו קודם שחטאו ע"פ מדה ל"ב ור' לוי סובר שהיה כפי מה שכתוב תחלה ויתן ואח"כ וירא העם וגו' כל הענין וכפי שיטתו לעיל פר' ז ס"ס א': מהו לדבר אתו · היל"ל לדבר אליו · תנחומא כאן סי' ט"ז: מהו ככלותו · וכו' לא דיבר עמו עוד · ובתנחומא הגי' ככלתו כתיב חסר וע"כ דורש מלשון כלה ע"פ מדה ממעל: כ"ד תכשיטין · עי' מ"ב: צנועה בכלה ומפורסם וכו' · שלא יבואנו לנסיונו למעט במע"ט או להביא עצמו לידי חשד תאוה כי יש עת שההכרח לפרסם עצמו לקדש שם שמים: ו את התורה מתנה · עי' לעיל פ"ו ס"ב וש"נ: ואיני יודע דבר · לפי מה שידע שארוכה מארץ מדה וגבהה

יפה תואר

נכג מין טובה ונתנה לישראל · ובשכר זה נתן לו ה' כתרי תורה ודבר עמו · וטעם דרשה זו מיוסדת דאל משה ד"א סיגל אלא ויתן אליו · או דדרים ככלותו · דכתיב חסר מלשון מדה וכמו וכל בשלים ור"ל שה' נתן לו התורה כמתנתו שהיה חונן ונותן · והיידי דמייתי קרא מפרש לי' בכמה אנפי כדרך במדרש: גדולה החכמה · פי' רש"י בפסוק ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה · מה הוא הכמה ומה תבונה ומה הוא דעת · ורמב"ע כתב שהחכמה היא המנורות האורות באחרונית מוח הראש · והבונה היא הנורה שעומדת בין נורה הדעת ובין נורת שהחכמה כנגד הנקב האחרון · והדעת היא שמתחברת בנקבי המות על המלאת מהסרגשות · והרלב"ג גבי ה' בחכמה יסד ארץ כתב שמה שיושג לאדם בדברים בינתאים בארץ ותולאותיהם נקראת חכמה · ומהנמצאים בשמים ותולאותיהם נקראת תבונה · ומהנמצאים בתבניות ובהיים המושפעים של נקראת דעת · וכל אלה השלשה אף כי ישתבחו זו בזו אבל הכל הולך אחר המקור · אבל דברי רש"י (ובדרכו נהר גם הרד"ק בפסוק ונחה עליו רוח ה'. בשנוי קצת) קרובים יותר אל הדעת · ויען כי התבונה והדעת גבוהות יותר מהחכמה לכן אמר למי שהוא אוהב יתן הקב"ה מפיו דעת ותבונה · והנה שני המשלים מכ"י ור"ל יבדלו בזה · כי לדעת הראשון אין ההבדל ההחביבות אלא כבשביל שהוא מתוך פיו · אבל מין המאכל אחד הוא · ולדעת השני יש יתרון גם בעצם הדבר וכמו הפילטלין שהם מין אחר וחדש: לראות דמותו · פי' להבין מלאותו וכ"כ בחזית בפסוק ישקני דאתא עם שהבעו רצוננו לראות כבוד מלכנו כו' ועמש"ם: הה"ד ותתן לי מגן ישעך · דעת אגדה זו כר' לוי בסימן שאח"ז משעשו אותו מעשה נתן הקב"ה למשה את הלוחות וזה בדרש ויתן אל משה ככלותו יש עניו גדול מזה הוי וענותך תרבני וכדמפרש: מהו לדבר אתו · א"צ שדרך שלשון כן הוא כמו וידבר אתם לאמר אם יש את נפשכם · וירא המור אל יעקב לדבר אתו וידבר חמור אתם ועוד רבים ס"ל שלא ידבר הלשון הזה א"ח אם ידבר האדם עם רעו שיש ביניהם הבחנות קצת · אבל לא בין האדם לה' · ולזה אמר שהיה דרך משל כרב עם התלמיד אחר שלמד שדבר כהוגן · ומה שמצינו גבי אברהם ויכל לדבר אתו ויעקב אחר דבר אתו שם אלהים י"ל דהתם נמי על למוד שלמדם קאמר דאברהם הודיע דיני מילה ויעקב כשמתו מאכלו וא"ל אני אל שדי פרה ורבה וגו' למדו איזה דינים וחיוב הביאים לעניות זו: ואינם ערבים על שומעיהם ככלה · כפסוק נופת תטופנה בהוית יש בה צופים דמיונים אין ישיו ערבים ומש"כ בביאור הדברים · ובתנחומא הגי' ערבה על בעלה ומתאוה להיות בומע את דבריה: שנאמר ויתן אל משה · דיים מלשון ויתן וכן משמע בפרק אין בין המודר

ידי משה

בפ' אין בין המודר בתחלה לא נתנה התורה אלא למשה והוא נהג עין טובה ונתנה לישראל ומכח זה זכה משה לכל הכבוד שנתגלה לו כתרי תורה ומיתורת דאל משה דריש פירוש שנתן לו הקב"ה כפי מדתו שהיה חונן ונותן התורה לישראל ודו"ק: וכי יש לך עניו גדול מהקב"ה · פירוש לפיכך אין לך לדרוש אלא על הקב"ה: לא היה צריך לומר ואברהם היה עומד אלא וה' עודנו עומד · שהרי היה הקב"ה

יום למדה משה (יא) אלא כללים למדהו הקב"ה למשה • הוי ככלותו לדבר אתו • שני לוחות העדות • מהו שני לוחות (יב) כנגד שמים וארץ • כנגד חתן וכלה • כנגד שני שושבינין • כנגד העולם הזה והעוה"ב • שני לוחות העדות • א"ר חנינא לחת כתיב לא זו גדולה מזו • לוחות אבן ולמה של אבן (יג) שרובן של עונשין שבתורה בסקילה לכך נאמר לחות אבן • ד"א לוחות אבן • בזכות יעקב שנקרא אבן שנאמר (בראשית מט) משם רועה אבן ישראל • ד"א לוחות אבן • [א] כל מי שאינו משים (יד) לחייו כאבן הזו אינו זוכה לתורה: ך והלוחות מעשה אלהים המה • [ב] א"ר יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה שכל מי שאינו עוסק תדיר בתורה (טו) הרי זה נזוף להקב"ה שנא' והלוחות מעשה אלהים המה חרות על הלוחות • (ח) (טז) [ג] מהו חרות • ר' יהודה ור' ירמיה ורבנן • ר' יהודה אומר אל תקרי חרות אלא חירות מן גליות • ר' נחמיה אומר חירות ממלאך המות • ורבותינו אומרים חירות מן היסורין • א"ר אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אם יבא מלאך המות ויאמר לפני הקב"ה על חנם בראתני בעולם הוא אומר על כל אומה שבעולם השלטתי אותך חוץ מאומה זו שנתתי לה חירות • הוי חרות על הלוחות • וירא העם כי בושש משה • מהו כי בושש (יז) [ד] באו שש שעות ולא ירד למה [ה] שהתנה עמהם למ' יום אני מביא לכם את התורה וכיון שבאו שש שעות ולא ירד משה מיד ויקהל העם על אהרן • רבנן אמרי השטן מצא את ידיו אותה שעה שהיה משה נראה תלוי בין השמים והארץ והיו מראין אותו באצבע ואומר כי זה משה האיש • אותה שעה (יח) עמד עליהם חור ואמר להם (ט) (יט) קציעי צואריא אין אתם נזכרים מה נסים עשה לכם הקב"ה • מיד עמדו עליו והרגוהו • [ו] נכנסו על אהרן שנאמר ויקהל העם על אהרן ואמרו לו כשם שעשינו לזה כך אנו עושים לך • (י) כיון שראה אהרן כך נתיירא שנאמר (שמות לב) וירא אהרן ויבן מזבח לפניו • מהו מזבח מן הזבוח שלפניו • ד"א ויבן מזבח • בקשו לבנות מזבח עמו ולא הניח להם • אמר להם הניחו לי ואני בונהו לעצמי שאין כבודו של מזבח שיבנה אותו אחר • [ז] ואהרן נתכוון כדי לאחר הדברים • אמר עד שאני בונהו לעצמי משה ירד • בנה אותו ולא ירד • מיד וישכימו ממחרת והנביא צוות (צפניה ג) אכן השכימו השחיתו כל עלילותם • וישב העם לאכול ושתו ויקומו לצחק • בעבודת כוכבים • [ח] כ"מ שאתה מוצא ישיבה אתה מוצא שם תקלה • שכן מצינו בדור המגדל שנא' (בראשית יא) וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם • ומה תקלה היתה שם (שם) ויאמרו הבה נבנה לנו עיר • (שם לז) וישבו לאכל לחם וכתיב וימכרו את יוסף • (במדבר כה) וישב ישראל בשטים מה תקלה היתה שם • ויחל העם לזנות אל בנות מואב • ומה היה בסופן (שם) ויהיו המתים וגו' • ואף כאן ישיבה של עבודת כוכבים • וישב העם לאכול וגו' • אמר הקב"ה למשה הם קמו לצחק בעבודת כוכבים ואתה יושב כאן רד • אותה שעה ביקש משה לירד ומצא מלאכי חבלה ונתיירא מהם ולא ירד כמו שכתוב (דברים ט) כי יגורתי מפני האף והחמה • מה עשה משה הלך ואחז את הכסא שנא' (איוב כו)

מסורת המדרש א עירובין דף נ"ד • ב אבות פרק ו' • תנחומא כאן סימן ט"ז כל הענין • פתיחתא דאיכה רבתי • תנא דבי אליהו רבה פרק י"ח • ג לעיל פרשה ל"ב • ויקרא רבה פרשה י"ח • במדבר רבה פרשה י' ופרשה ט"ז • שיר השירים רבה פרשה ח' • תנא דבי אליהו זוטא פרק ד' • פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ט • תנחומא שלח סימן י"ג • וסדר עקב סימן ח' • ד בראשית רבה פרשה י"ח ופ"נ • ה במדבר רבה פרשה ט"ו • תנחומא בהעלותך סימן י"ד • ו עיין סנהדרין דף ז' • ויקרא רבה פרשה י' • פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ה • תנחומא תצוה סימן י' • ועי' ילקוט ירמיה רמז רס"ח • ז תדא"ר פרק ד' • ח עיין סנהדרין דף ק"ו • בראשית רבה פרשה ל"ח ופ' פ"ד • תנחומא וישב סימן א' • ספרי סוף בלק • פרקי דרבי אליעזר פ' מ"ז •

חדושי הרש"ש

איתא ביום שירד ואז כבר נעשה מעשה: (ח) מהו חרות ר"י ור' נחמיה ורבנן כו' כצ"ל וכדלקמן: (ט) קליעי צואריא • ע' ידי"מ • וי"ל דידוע בפ"י פרקי הגולה אדם מחזיר ראשו לאחוריו • ומפני שהם לא חזרו לאחוריהם להסתכל מה שעשה עמהם הקב"ה מאחור קראן כן כאלו אין להם צואר להטות על ידו ראשם לאחוריהם והוא ע"ד הכתוב כי פנו אלי עורף ולא פנים: (י) כיון שראה אהרן כך נתיירא שנאמר וירא אהרן גו' דורש

חדושי הרד"ל

נדרים (ל"ח) והענין להראות לדורות כמ"ש במגלה (ז') לאוקמי בגירסא סייעתא דשמיא ואין תקנה לזה אלא להתפלל לה' על סייעתא זו • וכמ"ש בנדה (ע':) הרבה עשו כן ונסתכנו בידיהם ולא קנו חכמה אלא יבקש רחמים ממי שהחכמה שלו • שיתן לו במתנה בסייעתא דשמיא שלא ישכח: (יא) אלא כללים למדהו • כמ"ש בספרי האזינו ע"פ (יערוף כמטר) רי"א יעשה אדם התורה כללים כו' • (יב) כנגד שמים וארץ • וזהו שנקרא עדות כד"א (דברים ל"א) ואעידה בם את השמים ואת הארץ • וכדכ"ל ס"פ עקב תשיב לכד שמים וארץ גם שני עדים (ולפ"ז הן י' דברים נגד י' מאמרות): (יג) שרובן של עונשין שבתורה בסקילה • פי' בעונשי מיתת ב"ד הנסקלין מרובין משארי חייבי מיתות: (יד) לחייו כאבן • עמ"כ • ובעירובין (נ"ד) אמרו כאבן שאינה נמחית ופרש"י כן ילמוד תמיד בלחייו ע"ש: (טו) ה"ז נזוף שנאמר נזם זהב באף חזיר ואומר והלוחות כו' כצ"ל כמו שהוא בפרק קנין תורה ע"ש בפרש"י: (טז) מהו חירות ר"י ור"נ ורבנן כו' • ויק"ר פי"ח כל המאמר ע"ש: (יז) באו שש שעות כו' • ב"ר ס"פ י"ח • ועי' שבת (פ"ט): (יח) עמד עליהם חור כו' • ויק"ר פ"י כל המאמר ועי' תנחומא תצוה ס"י: (יט) קצועי צואריא • פי' מחוייבי מיתה וכאלו כבר ראשיהם קטועים:

פירוש מהרז"ו

השמים ועמוקה משאול כמ"ש איוב י"א וכדבסמוך א"כ מה שידע ממנה נחשב לו שאינו יודע דבר עד שנתנה לו מתנה ונעשה כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק ועכ"ז לא למד אלא כללים הם המדות שהתורה נדרשת שכל מדה מלמדת לאין חקר כמו ברבויים וק"ו וגז"ש ובנין אב וכל תיבות לגז"ש ולגימטריא ולנוטריקון וכן בכולם ודורש כלתו ע"פ מדת ממעל וכמ"ש בסימן הקודם שלא יתכן לפרש ככלתו כפשוטו: כנגד שמים וארץ • ד"ר פ"ג סי' ע"ז שעם התורה נבראו ובזכותה • וכנגד חתן וכלה כמ"ש לעיל ריש פ' ל"ג וש"נ וכנגד ב' שושבינין האמצעיים המקריבים החתן והכלה כן הלוחות והתורה בין ישראל לאביהם שבשמים: לחת כתיב • על שדומים זה לזה בצמצום גדול אלו כאלו הם אחד וצ"ע על דרשה זו שהרי דרשו בהרבה מקומות שכתוב שנים על שהם שוים שני המאורות פר"א ריש פ"ו שניהם מלאים בספרי נשא ובמ"ר פר' י"ג ריש סי' י"ג וכן ביומא שני שעירים וכן יש לדרוש כאן שני לוחות שהיו שוים ומ"ש לחת כתיב ענין אחר הוא בדרך המדרש להודיע שכתוב חסר או מלא או שהסר הדרשה שדרש על זה: בסקילה • וסקילה באבן: לחייו כאבן הזה • לדבר תמיד ולא ילאה וכוונתו כאבן של רחיים שטוחנין ונותנים חיים ועיין (עירובין נ"ד) ורש"י שם ראיה לזה גם יש לפרש כמ"ש במ"כ וכמ"ש גוי נתתי למכים ולחיי למורטים פני לא הסתרתי מכלמות ורוק על כן שמתי פני כחלמיש: ך והלוחות מעשה אלהים: המדרש עומד כאן בתורה בסוף ל"א ומגרף לכאן מ"ש להלן ל"ב ע"ו וזה ע"פ מדה ל"ב לדעת רבנן בריש ס"ה: נזוף וכו' שנאמר והלוחות וגו' כמ"ש • בתנחומא כאן סימן ט"ז על זה כאדם שאומר לחבירו מה מלאכתו של זה כסף נבחר כך מלאכתו של הקב"ה עוסק בתורה וזהו מעשה אלהים המה וע' מ"כ: אל תקרי חרות אלא חירות • לעיל ריש פ' ל"ב לקמן פל"א ס"ה אבות ריש פרק ו' ויק"ר פ' י"ח ס"ד במ"ר פ' י' ס"ח פר' ט"ז סי' כ"ד • ש"ר פסוק שימני כחותם תנחומא כאן סימן ט"ז: אלא חירות מן גליות • אם היו שומרים את התורה וריב ומלה לא היה ביניהם ולא רדפו אחרי המותרות ובעבירות לבם לא הלכו • אז לא הדיחם ה' מארצם אשר נתן לאבותיהם: כי בושש באו שש • תנחומא כאן סימן י"פ כל הענין כי בתורה לא נמצא תיבה זו רק בלשון איחור ולא אחר הנער לא תאחר לשלמו רק כאן כתוב כי בושש ע"כ דורש מדה • ע"ז שבכאן הולך לכתוב תיבה זו על האיחור לגלות כמה איחרו ע"פ נוטריקון באו שש ועיין לעיל פרשה ל"ו סימן ב' בראשית רבה ס"פ י"ח: לכ' יום • ושמתינו ביום המ' עד חצות ולא רצו להמתין יותר: כי זה משה האיש • עי' לעיל פט"ו ריש פרשה כ"ח שבמקום שכתוב זה מורה באצבע הוא וכאן הראו עליו באצבע הרי לא היה לפניהם ע"כ בהכרח שהטעה אותם השטן והראו עליו: עמד עליהם חור • ע' פר"א פרק מ"ד באריכות לקמן סוף פנ"א ויק"ר פ"י בס"א: קציעי צואריא • מורדים מחוייבי מיתה ושחיטה לחתוך הצואר או שפירושו אנשים בלא ראש: עמדו עליו והרגוהו • לקמן ריש פ' מ"ב ופר"א ריש ס"ג ע' מס"ש וביתר ביאור במ"ר פ' ט"ו סי' כ"א: ויבן מזבח לפניו • משמע שהתפעל אהרן על שראה שילא העגל וראה שנכון לבנות מזבח לפני העגל חלילה ואח"כ אמר ויקרא אהרן ויאמר חג לה' מחר ולא לעגל והם ב' כתובים מכחישים והכריע ע"פ מדה ל"א ומדת ממעל וירא מלשון יראה ויבן מלשון בינה וע' ב"ר פ' ל"ד ס"ס ח' וא"ת מזבח אלא מהזבוח • ובתנחומא כאן איתא שהיה ירא שאם יהרגו גם אותו לא יהיה להם תקנה וכמ"ש ויק"ר פר' י' ס"א ע"ש ע"פ מדה ל"א מקומו קודם פסוק ויאמר אליהם פרקו נזמי וגו': ד"א ויבן מזבח • ע' ויק"ר שם גי' אחרת: אין כבודו של מזבח • עי' לעיל פר' ל"ז ס"ב אני כהן: אכן השכימו • בהסכמה אחת השחיתו ע"פ גז"ש בעגל: שאתה מוצא ישיבה • סנהדרין (ק"ו א') • פר"א פרק מ"ז ב"ר פ' ל"ח ס"ז ועי' מס"ש בפר' ל"ט ס"ח • ספרי סוף פ' בלק: ויחיו המתים • במגפה ארבעה ועשרים אלף: ומצא מלאכי חבלה • לקמן פמ"ב ס"ד ד"ר פ"ג סי' י"א פר"א פרק מ"ס: נתיירא מהם ולא ירד בכ"ש כי יגורתי • משמע שסובר שמ"ש כי יגורתי

מתנות כהונה

כללים • ככלותו לשון כלל הוא: לחייו כאבן • נוחות דרש לשון לחיים • כלומר לסבול חרפות והכאות ומיעוט תענוג במאכל ובמשתה: אוי להם • אוי להם מעלבונה שהם עולבים אותה ואין מחשיבין אותה לעסוק בה תדיר • כן פי' רש"י פרק ששי במסכת אבות: מעשה אלהים • בתנחומא מפרש כאדם האומר לחבירו מה מעשיך אכר נגר • כך כל עסקו של הקב"ה בתורה וכן פירש"י • ולפיכך מי שאינו עוסק בה נזוף ממנו: באו שש • עיין בפירש"י בסדר זה ובפרק ר' עקיבא נראה השטן הראהו כן • וזהו כי זה משה שהראו כן באצבע • כך מפורש בתנחומא ובשבת פרק ר"ע: קציעי צואריא • קטועי וכרותי צואר שאין אתם זוכרים את הראשונות: ויבן כו' • מדלא כתיב ויבנה מזבח • וכן דרשו אלא ויבן את הצלע • ויבן נח מזבח • וכן פירש רש"י שם • ועיין זה במדבר רבה פר' ט"ו: [בקשו לבנות גרסינן]: אין כבודו כו' • שאני כהן גדול: לא"ר • לשון עיכוב ואיחור:
מנגח

ידי משה

הקב"ה בא אליו רק שהסופרים תקנו וכתבו ואברהם היה עומד מפני כבוד הקב"ה לכן כתבו במקום מלת השם אברהם אבל האמת שהיה הקב"ה כביכול עומד לפני אברהם הוי וענותך תרבני ודו"ק: רבנן אמרו השטן מצא את ידיו וכו' • שהראה להם שמשה מת וכו' וקשה לי בן המתבר הרבה כשאמר זה אטו בשופטני עסקינן מתוך שהראה להם שמת משה ע"כ יעשו את העגל ח"ו ועוד מאי מדייק באותה שעה מצא השטן את ידיו משמע שהחזיק דבריו וטענתו בזה וי"ל דה"פ ע"ד דאיתא בגמרא דסנהדרין בפ"ק ויבן אהרן מזבח מן הזבוח שלפניו לפי שהרגו לחור אמר אהרן השתא עבדי לי כדעבדו לחור ויקוים אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא ולא יהיה להם תקנה לעולם וצריך לומר טעם למה על כל העונות שעשו יהיה להם תקנה ועי"ז לא יהיה להם תקנה ועוד קשה למה דוקא אם יהרג כהן ולא נדיק אחר אלא נ"ל לפי דאיתא במשנה במסכת מכות כהן שהרג אינו יוצא לעולם דבמיתת מי יצא וא"כ זה היה כוונת הנביא אם יהרג כהן אז יתחייבו גלות ולא יהיה תקנה לעולם רק דאיתא בתוספות אמנם אם יש שם עוד כהן דהיינו משוח שעבר אז יוצא במיתת משוח שעבר ואיתא בזבחים כל מ' שנה שימש משה בכ"ג וא"כ עכשו שטן התבולה להראות שמת משה וא"כ ע"כ יהיה אהרן מוכרח לעשות העגל שלא יקיים אם יהרג כהן לפי שאין בעולם כהן רק אהרן ובמיתת מי יצא וא"כ מכח זה יעשה אהרן להם את העגל ואיתא בגדינו בשלב דינים לפי שהיה קצת מהם שוגגים בעדים ולם כן יתחייבו גלות ולא יהיה להם תקנה ודו"ק היטב: קציעי צואריא • פירוש לשון קשי עורף אתם א"כ ר"ל פ"ק לכם אפילו אתם חותכים צואריכם לא אתפק מלהוכיח אתכם וכן עשו והרגוהו
וכן

יפה תואר

ורש"י כתומס כתב דיליף מן ככלותו ע"ש • אבל אין זה לדעת ר' אבהו: לא זו גדולה מזו • וזה מגדולת הנס כי אין כח בידי בשר ודם לעשות שני דברים שוים זה לזה בצמצום • וי"ל עוד כי ה' דברות היו בלוח אחד וה' דברות בלוח השני • ועל לוח האחד היו הדברות שבין אדם למקום ועל לוח השני היו הדברות שבין אדם לאדם • והמדרש אומר כי שניהם חשובים זה כזה • ואין לאחד יתרון על השני: בזכות יעקב • ולעיל פכ"ח איתא לא ניתנה תורה אלא בזכות אברהם ואולי פליגי: חירות מן היסורים • הבאים לגוף מחולאים ועניות וכיוצא: אם יבוא מס"מ ויאמר כו' • נראה דעל לעתיד קאי ואז אם יבוא ויאמר אחרי כי יחדל המות שלא על חנם עתה אני בעולם ויאמר לו הקב"ה כי גם לפנים לא היה לך לשלוט באומה זו ורק בחטאם הגא לא יחדלו גם לעתיד • וע' בב"ר פכ"ו דיש פלוגתא בזה: השטן מצא את ידיו • כלומר מצא מקום להטעותם שערבב את כל העולם והראה דמות חשך ואפילה וערבוביא לומר וודאי מת משה ולכך בא ערבוביא בעולם והראה להם שהיה משה תלוי בין השמים והארץ כלומר שמת והראה להם דמות מטתו כדאיתא בפ' ר' עקיבא • וחור עמד עליהם ואמר להם גם אם מת משה למה אין אתם נזכרים מה נסים עשה לכם הקב"ה • ולא תקצר ידו מפני משה: כיון שראה אהרן כך נתיירא כו' • הראב"ע הקשה אם העגל היה עבודת כוכבים • איך יעשה אהרן פסל אחר זה הוא עון מן הנהרגים ולא יעבור • וכמה חסידים וקדושים אשר לא הגיעו לפרסת כף רגל אהרן מסרו נפשם ולא חטאו בזה • ואיך יחטא אהרן בזה • ואף שגם דעתי נוטה לדעת הראב"ע כי העגל לא היה עבודת כוכבים ממש • אבל קושיא זו יש לתרץ עפ"י מה דאיתא בויק"ר פ"י שאמר אהרן אם הורגים אותי שאני כהן ונביא מתקיים אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא ומיד שם גולין נראה שמטעם זה לא נמסר להריגה וע"ש • ומ"מ אין מזה ראיה שהעגל היה עבודת כוכבים ממש • דאולי אהרן הבין להחמיר על עצמו ולמסור נפשו ממדת חסידות גם על זה • ורק מטעם הנזכר שם לא עשה כן: ויקומו לצחק בעבודת כוכבים • פי' שהיו צוחקים ובמתים בעגלים: כ"מ שאתה מוצא ישיבה אתה מוצא שם תקלה • אין לפרש מכשול עון דהא גבי וישב ישראל בארץ מצרים • וכן וישב יעקב • וישב יהודה וישראל לבטח ואולם אי אפשר לפרש כן • אבל פי' נזק והפסד יהיה עון או צער מה • וכן מורה הלשון בכל מקום שהובא המאמר הזה • וכמו בתנחומא ריש פרשת וישב כל מקום שהוא נער אומר וישב כו' וכן אתה פותר את כולם ברעה כזו • והגם למה מורה ישיבה על צער במשתי בשם מוהר"ר בנימין אשכנזי ז"ל מפום שהאדם יחשוב שיש ממש בתאוות הדמיונים הנכללות בד' • הא' המאכל והמשתה • הב' קנין הכספים • הג' המשגל • הד' השררה • אמנם באמת כלם הבל שמה ואין בם מועיל וכמ"ש מרבה בשר מרבה רמה כו' כי המה עוד יוסיפו יגון וצער • ושיבה ארבעתם • כנגד הא' אמר וישב העם לאכול • וכנגד הב' מביא וישבו לאכל לחם וימכרו את יוסף בעשרים כסף • וכנגד הג' מביא וישב ישראל בשטים • וכנגד הד' מביא מדור הפלגה דכתיב וישבו שם וכתיב הבה נבנה לנו בהם שבקשו להתנשאות למעלה • ולמדנו מדבריו מפני שישיבה מורה על שלום אמר שאינו אלא לשון צער והוא האמת אבל כוונת הדברים כי השטן מקטרג אם האדם מושב בשלוה וכמ"ש גבי וישב יעקב בקש לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף: בקש משה לירד כו' • פי' הדברים שחשב לירד תחלה בשביל העגל והתועלים מן העולם ולפלוס אח"כ להתפלל ול
ראה

מאחז פני כסא פרשז עליו עננו · פרש והגין עליו הקב"ה אמר לו (יא) קום רד מהר מזה · א"ל מתיירא אני בא וראה כמה גדולים העונות (ב) אתמול מנגח אותם ועתה מתיירא מהם · כי יגורתי מפני האף והחמה · (יג) חמשה מלאכי חבלה היו שם · אף וחמה וקצף והשמד והשחת · אותה שעה באו שלשה האבות ועמדו בשלשה מהם נשתיירו אף וחמה אמר משה רבון העולמים בבקשה מכסא כבודך עמוד אתה באחד ואני באחד (יג) שנא' (תהלים ז) קומה ה' באפך · ואני אעמוד בחמה שנאמר (שם קו) ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו · מיד אמר לו הקב"ה רד ירידה היא לך · אמר לו למה ששחת עמך · אמר לו משה עכשיו אתה קורא אותם עמי אינן אלא עמך · שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך · אמר רבי שמעון בן יוחאי לא זז משה מתפלה עד שקראן הקב"ה עמו שנאמר וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו · אמר הקב"ה למשה בעוה"ז ע"י שהיה בהם יצה"ר עושין עבודת כוכבים אבל לע"ל אני עוקר מהם יצר הרע ונותן להם לב בשר כד"א (יחזקאל לו) והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר :

פרשה מב

א וידבר ה' אל משה לך רד · ב ר' תנחומא בר אבא פתח (משלי כה) נשיאים ורוח וגשם אין (שם) בארך אפים יפתה קצין · מי שהוא אומר ליתן מתנה לחבירו ואינו נותנה למה הוא דומה לנשיאים ורוח ולברקים שהם באים וגשמים אינם יורדין · זה היה דור המדבר כשהיו בסיני היו ס' רבוא של זקנים וכן של בחורים וכן של נערים וכן של נשים · כיון שבאו לסיני וקבלו עליהם מלכותו של הקב"ה וענו כולם קול אחד ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (א) הרי קול שהיה קול · כיון שבאו למדבר עברו על הכל ושחתו מעשיהם · כיון שראה הקב"ה כן אמר למשה לך רד כי שחת עמך ואין שחת אלא (ב) שחבלו מעשיהם כד"א (דברים לב) שחת לו לא בניו מומם · ולא עבודת כוכבים עשו בלבד אלא גילוי עריות ושפיכות דמים ואין שחוק האמור כאן אלא עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים · ומנין ג לשחוק שהוא שפיכות דמים שנאמר (שמואל ב ב) יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו · וגילוי עריות מנין שנאמר (בראשית לט) בא אלי העבד העברי לצחק בי וגו' · ולא היה שם גדול מחור והרגו אותו זו שיטת אבא הדורש · דבר אחר לך רד בזעף · אותה שעה דבר הקב"ה כנגדו דברים קשים · א"ר יוחנן אין דבור האמור כאן אלא דברים קשים (ה) כד"א (שם מב) דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות · אותה שעה ראה משה למלאכי השרת שהם עומדים ומבקשים לצאת ולחבל כל ישראל אמר משה אם מניח אני את ישראל וארד אין להם תקומה לעולם · איני זז מכאן עד שאבקש עליהם רחמים · מיד התחיל מלמד עליהם סניגוריא · אמר להקב"ה יש לי זכות ללמד עליהם · אמר לו רבון העולם הזכר להם כשבקשת ליתן תורה לבני עשו ולא קבלוה וישראל קבלוה שנאמר ויענו כל העם יחדו וגו' · אמר הקב"ה עברו על העשיה שנאמר סרו מהר מן הדרך וגו' · אמר לו הזכר להם כשהלכתי בשליחותך למצרים ואמרתי להם שמך · מיד האמינו והשתחוו לשמך שנאמר (שמות ד) ויאמן העם מיד ויקדו וישתחוו · א"ל עברו על השתחויה שנאמר

מסורת המדרש א לקמן פרשה מ"ד · דברים רבה פרשה ג' · קהלת רבה פרשה ד' פסוק ג' · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ה · מדרש תהלים מזמור ז' ומזמור י"ח · ילקוט סדר עקב רמז תתנ"ג · ילקוט תהלים רמז תתל"ז · ועיין נדרים דף ל"ב · ובילקוט כאן רמז שנ"ב · ב תנחומא כאן סימן כ' כל הענין · ג בראשית רבה פרשה נ"ג · תוספתא סוטה פרק ו' · ספרי פרשה ואתחנן פסקא כ"ח · תנא דבי אליהו רבא פרק י"ג · ילקוט סדר ויראו רמז נ"ד :

חדושי הרד"ל

(ב) אתמול מנגח כו' ועתה כו' · במדרש רבה פר' י"א (רמ"ג ד') ושיר השירים רבה פר' ג' פ"ו] : (א) הרי קול שהיה קול · י"ל כעין קול שקודם הגשם נשיאים ורוח (ואפשר נקט לשון קול משום דדרש כה"ג בויק"ר פ"ו על ושמעה קול אלה) : (ב) שחבלו מעשיהם · וכמ"ש כ"מ שנאמר השחתה אינו

חדושי הרש"ש

דורש ויראה מלשון יראה כ"מ לקמן בויק"ר פ"י : (יא) קום רד מהר מזה · זה בתוב בפ' עקב (ס' י"ב) : (יג) חמשה מלאכי חבלה כו' · נראה דסמיך על מה דמלינו ביחזקאל (ט') והנה ששה אנשים גו' ואיש כלי מפצו בידו ואיש אחד בתוכם לבוש בדים ונשארו חמשה מלאכי קצף וכדאיתא במדרש איכה בפסוק ולא זכר הדום רגליו ושלא חמש גזירות הן אריו"ח למלאך רחמים כו' כגי' הילקוט ביחזקאל שם · ודלא כגמרא דשבת (נ"ה א') דסברה דכל ששה היו מלאכי זעף · והא דבילקוט כאן הגי' משבר תחת השמד דכאן וסיא היתה נראה עקרית אשר בזה מכוונים שמותם כשמות אשר קראה להם הגמרא שם לבד שם מכלה השתי הכותב שם לשיטתם כנ"ל · אולם גם בקהלת בפסוק וטוב משניהם הגי' כמו בכאן וכן לקמן פמ"ד ועי' מש"כ שם דיליף להו מקרא · לכן נראה יותר לסגים בגמרא וילקוט כמו דאיתא כאן · ובספרי עקב הגירסא במדרש מכלה תחת השמד : (יג) שנאמר קומה ה' באפך · וגם בפ' ויחל אמר משה למה ה' יחרה אפך · שוב מחרון אפך : (ה) כד"א דבר כו' · ורש"י בחומש הביא פסוק וידבר אתם

מתנות כהונה

מנגח אותם · כלומר עלה בחזקה ודחה אותם · וע' לקמן פ' מ"ד ובפ' עקב ובמדרש חזית בפסוק הנה מטתו · ובמדרש קהלת בפסוק שבתי וראה · ובפסוק ושבח אני את המתים :

פרשה מב נשיאים ורוח וגו' · סיפיה דקרא איש מתהלל במתת שקר : בארך אפים וגו' · סיפיה דקרא ולשון רכה תשבר גרם : שהיה קול · כלומר קול שראוי לקרותו קול · קול הדר ומשובח : על הכל · שאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ומאחר סומך על הקול ואין ערוך : ויענו כל העם יחדו וגו' · גרס וסיפיה דקרא נעשה

פירוש מהרז"ו

בדברים מ' הוא טעם שלא יכול לירד ובכתוב מפורש ואתנפל וגו' כי יגורתי מבעל פירש מן האף והחמה ע"כ התפלל · אך הענין בזה שהוקשה להמדרש שכתוב שם ואתנפל לפני ה' על כל חטאתכם אשר חטאתם לעשות הרע בעיני ה' להכעיסו הרי מבואר שטעם התפלה על שחטאו והכעיסו אף אם לא היה מתיירא מפני מלאכי חבלה האף והחמה ומה זה שכתוב כי יגורתי ע"כ דורש שהוא נתינת טעם על עצמו שעל שהיה מתיירא מהאף וכו' ע"כ לא יכול לירד ע"כ בהכרח לדרוש ע"פ מדה ל"א שפסוק כי יגורתי מקומו מיד אחר מ"ש שם קום רד מהר מזה שם בדברים מ' פסוק י"ב : מאחז פני כסא פרשז עליו עננו · בפסוק הקודם נורא מים בעביו ולא נבקע ענן תחתם מאחז פני כסא וכו' ודורש על שנכנס בענן הוא משה כמ"ש בסוף משפטים ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר · ועל שכתוב ולא נבקע ענן תחתם שהיה ראוי שיבקע ויפול מתוכו ולא נבקע וע"כ מאחז פני כסא · וע' שבת (פ"ח ב') · פסיקתא סוף פר' כ' שזה היה בעת מתן תורה אך בכאן ולקמן פמ"ב ס"ם ד' · ובדב"ר פ"ג סי' י"א שזה היה בחטאת העגל : פרש והגין עליו · ע' לקמן פמ"ב ס"ם ד' מהו פרשז נוטריקון פרש רחום שדי זיו עננו עליו ועל שאין לתיבת פרשז דוגמא בתלך דורש אותה נוטריקון : אמר לו קום רד · הדבר כפול שהוא העתקה ממקום אחר · שהמדרש מתמה שמאחר שאוהו שירד מ"כ לא היה לו לגור אלא ראה כמה וכו' : אתמול מנגח אותם · פירושו נגחם בטענותיו בעת קבלת התורה כמ"ש לעיל ריש פכ"ח · והנה כאן משמע שאותם שנגח בטענותיו עכשיו מתיירא מהם · וזה קשה מאד שהרי כאן מפורש כי יגורתי מפני האף והחמה וכמ"ש בסמוך חמשה מלאכי חבלה ומה ענינם למ"ת ושם אמר מלאכים שהם · ובמ"ר פ' י"א ריש ס"ג מפורש ר' פנחס וכו' מלאכי צבאות ידודון ידודון וגו' אפילו מיכאל ואפילו גבריאל היו מתיראין מפני משה וכיון שחטאו בגוליירין שלהם לא היה משה יכול להסתכל הה"ד כי יגורתי מפני האף והחימה · וגוליירין פי' תלמיס והדיוטים אלא דכאן לא נחית לחלק בזה : אף · וחמה · וקצף · והשמד · והשחת · כלל גדול בזה שכל מקום שכתוב ממדותיו ית"ש הן מדות חסד ורחמים וחמלה כדומה ובין מדה קצף אף וחימה וכדומה הכוונה בכל זה על מלאכים נושאי המדות אלה כמ"ש ב"ר פ"ח ס"ה ופירושו בביאור אלי בכתובים בארוכות · וכאן כתוב מפני האף והחמה אשר קצף ה' להשמיד אתכם הרי ד' · אף · וחמה · וקצף · והשמד · ומ"ש והשחת היינו ממ"ש דברים ט' ואומר ה' אלהים אל תשחת וכמ"ש לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית · ובפר"א פמ"ה שם בא"ת ובדב"ר הגי' שם בפ"א : באו שלשה האבות · היינו ע"י שהזכיר זכור לאברהם ליצחק ולישראל · וכמ"ש בתנחומא כאן כיון שהזכיר זכות אבות נגרעו ממנו שלשה והם קצף והשמד והשחת שהם קלים מאף וחמה וכמ"ש כי יגורתי מפני האף והחמה קראם בשמם ולא אמר והקצף והשמד וההשחת אלא אשר קצף להשמיד בעבורם שבעת שיגר מהאף והחמה כבר עברו אלו וכן אל תשחת כנ"ל : בבקשה מכסא כבודך · כמ"ש מאחז פני כסא : קומה ה' באפך · ואיך יבקש דוד שיקום באפו לפסוע הלא כתוב ומה תעשה כי יקום אל וכמ"ש לעיל פר' י"ן ס"ד ע"כ דרשו שפי' קומה ה' כנגד אפך שלא ישלוט וכמפורש בתורה שאמר משה למה ה' יחרה אפך אמר ג"כ קומה ה' באפך וכן שוב מחרון אפך ומרומז כאן שאחר שאמר לו לך רד לא ירד עד שהתפלל והזכיר לו זכות אבות וכתיב ויגחם וגו' ואח"כ ויפן וירד : מיד א"ל לך רד · חוזר לדרשתו בפרשה מיד שחטאו א"ל לך רד והיה די בתיבת לך אלא שאמר לו ירידה היא לך ע"פ מדת ממעל ואם היה אומר שחת עמך לך רד היה יודע טעם הירידה אך מאחר שאמר לך רד ולא ידע כלל למה אז אמר לו למה רך והשיב לו טעם הדבר כי שחת עמך דאל"כ תיבת כי מיותר עי' לקמן פר' מ"ב סי' ו' במ"ר פ"ב בסי' י"ב · פסיקתא סוף פרשה י"א :

פרשה מב סי' א נשיאים ורוח · שהם הסימנים שמבשרים על ביאת הגשם · אך לפעמים מכזבים · שאין הגשם בא אחריהם אם הרוח חזק שמפזר העננים והמשל על ישראל שקבלו התורה בשמחה וזה מורה שיקיימו · אך לא קיימו ועשו מיד את העגל וכעס השי"ת עליהם · אך בארך אפים יפותה קצין · ע"י תפלת משה נתרצה הקב"ה : ס' רבוא של זקנים · כמ"ש מכילתא בא פסוק ויסעו בני ישראל ר' יוחנן אומר לבד מנשים טף וזקנים שמ"ש הגברים להוציא כל אלו שהיו ג"כ של ס' ס' רבוא · ומ"ש של נשים ג"כ בערך של אנשים זקנות בחורות ונערות של ס' ס' רבוא הרי ו' פעמים ס' רבוא : עברו על הכל · וכן הגיר' בתנחומא כאן על הכל וכמ"ש בסמוך שעברו על כל המצות · וע' לעיל סוף פכ"ו וזהו איש מתהלל במתת שקר : כיון שבאו למדבר · זה נ"ע שכבר אמר כשהיו בסיני ושם עשו העגל כי לא נסעו משם עד שנה שניה וכמ"ש תהלים ק"ו יעשו עגל בחורב : אין שחת אלא שחבלו מעשיהם · שחבלו אף המעשים שעשו תחלה ועשו מום בעצמם : ואין שחוק האמור כאן · היינו מ"ש ויקומו לצחק · ועי' ב"ר פנ"ג סי' כ"א שר"ע דורש על ג"ע ור"י על עבודת כוכבים ור' אליעזר בנו של ר"י הגלילי על ש"ד ושם הוצרך להביא ראיה על עבודת כוכבים ממ"ש כאן ויקומו לצחק וכאן אינו צריך להביא ראיה על עבודת כוכבים שהוא מפורש בפרשה : ולא היה שם גדול מחור · היינו לבד אהרן שהיה הנביא הגואל דומה למשה אבל חור גדול מכל העם כמ"ש בסוף בשלח ואהרן וחור תמכו בידיו · ובסוף משפטים והנה אהרן וחור עמכם והרגנו אותו שלא נזכר עוד שמו אחר מעשה העגל · וע' פר"א פרק מ"ה לעיל פמ"א ריש ס"ז · לקמן פר' מ"ח ס"ג · ועי' במ"ר פט"ו סי' כ"א שהרגנו גם לפ' זקנים : דיבור האמור כאן · וידבר ה' אל משה לך רד וסיל"ל ויאמר : למלאכי השרת · ולעיל סוף פר' מ"א איתא מלאכי חבלה וכן הוא בתנחומא כאן ע"ש : ויענו כל העם · כל אשר דבר ה' נעשה : סרו מהר וגו' · וס"ד עשו להם עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל · והיה די שיאמר עשו עגל ועבדו

יפה תואר

ראה כי יצא הקצף מלפני הקב"ה ומלאכי חבלה עומדים הכן לפגוע בישראל וירא פן תפגע מדת הדין בישראל לכן התעכב והתפלל מקודם · והנה בדב"ר איתא שנתיירא מהן משום שבקשו להזיקו ולקמן פמ"ד איתא שבקשו לכ"ות את ישראל · וזה היתה עיקר כיאתם ומ"מ בקשו ג"כ להזיק את משה · ומ"ש ואחז את הכסא פי' שנעזר בזכות מדת רחמים כי הוכן בחסד כסאו : חמשה מלאכי חבלה כו' · מהר"ר יהודה עוזיאל ז"ל פי' כלפי שמשה רבינו ע"ה לא נשמע בחמשה חומשי התורה הם ארבעים יום וארבעים לילה בלי מאכל ומשקה והיה נזון מזיו השכינה · וכשחטאו ישראל ונאמר לו לך רד הרגיש בעצמו חולשה מצד ה' חומשים שלא נשמע בהם זה ארבעים ונפשו לתמוה נפי שטבע ונתלה בזכות שלשת האבות להגן לו על שלשה החומשים וזה הוא הספר בזכות אברהם דכתיב גביה עקב אשר שמע אברהם בקולי · ויצחק על תורת כהנים ויעקב הוא הטעם כאומרו לתם וגו' נוהג בלא היה נהנה בו בתאות הגופניות וכנגד תורת הכהנים ועמד משה לנגדו שנזכר בתורה זו כי הוא המבוש תרפה הוא וכו' ודרך זה הוא רק דרך מליצה וכו' · אבל באמת כי זה רק משל על אופן העונש שמדרגות שונות לעונש · וזכות אבות כבש שלש מדרגות · והקב"ה מחל לשם ע"י תפלת משה והסיר מהם כל הפגום : עד שקראן הקב"ה עמו · והא דכתיב נגד כל עמך אעשה נפלאות ואמאי קרי ליה שהם עמך · ושמא י"ל שמפני שמשה אמר ונפלינו אני ועמך מצד שהוא עמו אמר לו ד' כי מצד היותם עם משה כלומר בזכותו יעשה להם נפלאות : אמר הקב"ה למשה בעוה"ז כו' · כבר הודעתיך שדרכם לומר כזה בסוף הפרשיות כדי לסיים בדבר טוב :

לך רד ר' תנחומא בר אבא פתח · משום דקשיא כי שחת הוא שפשטו יוצא ולמה לא נאמר את מי שחת · ולכן אמר עברו על הכל ושחתו מעשיהם וקאי שחת על המעשים : הרי קול שהיה קול · כלומר זה ודאי יקרא קול אחר שכל אלה ענו קול אחד ולזה ימשל לקול הברקים המזכרים המרעים לארץ ולזרים : עברו על הכל · פי' על כל המצוים דעבודת כוכבים שקולה ככל המצות · אבל אין לפרש על נעשה ונשמע דהא אמרינן לעיל פכ"ז שכרתם נעשה הזכרו בנשמע · וכן בסמוך קאמר עברו על העשיה ומ"ש ושחתו מעשיהם פי' טוב המעשים שהיו כמלאכים לפי שהקדימו נעשה לנשמע וכדאיתא בפרק רבי עקיבא : אם מניח אני את ישראל · מלמד עליהם : הזכר להם כשבקשת כו' · ואע"ג דאם נרע להם כיון שקבלוה ולא קיימוה שלא גרועים הם מאלה קבלו כלל וכמ"ש ז"ל שקשה שלומד ואינו מקיים ממי שאינו לומד

ידי משה

וכן משמע בסוף פ' מ"ח שאיתא שם וז"ל שנתן תור נפשו עליהם פירש שהעמיד עצמו בתוכחתו שא"ל אפילו הסרגני אני מוכיח אתכם וקי"ל :

הרי קול שהיה קול · פירש אבל כשחטאו אין קול גבורה אלא קול ענות וכן הוא בהדיא לעיל דף נ"ה ע"א : ד"א לך רד בזעף · ר"ל שדיבר עמו קשות אבל לפי פירוש הראשון אמר רד כמשמעו שירד

וישתחוו לו · אמר לו הזכר לבחוריהם ששלחתים והקריבו לפניך זבחים שנאמר (שם כד) וישלח את נערי בני ישראל · אמר לו עברו על הזביחה שנאמר ויזבחו לו · אמר לו הזכר להם מה שאמרת בסיני אנכי ה' אלהיך · אמר לו עברו עליו שנאמר ויאמרו אלה אלהיך · הוי (ג) נשיאים ורוח וגשם אין · בטל משה מיד את הפורענות · הוי בארך אפים וגו' : ב התחיל הקב"ה ליתן למשה שבילים שיבקש עליהם רחמים · מנין אמר ר' יוחנן למעלה כתוב לך רד ואחר כך הוא אומר ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה · ואין אמירה (ד) אלא לשון רך · כאדם שיש בלבו על חברו והוא מבקש להתפייס לו והוא אומר לו (ג) אמור לי מה עשיתי לך שכן עשית · כיון ששמע משה מן הקב"ה דברים רכים התחיל מבקש עליהם רחמים · שנאמר ויחל משה וגו' לך רד · אמר לו רבון העולם אתמול אמרת לי (שם יט) ועלית אתה ואהרן עמך וכן ואל משה אמר עלה אל ה' וכאן אתה אומר לך רד · אמר לו לא בשביל כבודך אתה עולה לכאן אלא בשביל כבוד בני · אמרתי לזקן שלהם (בראשית כח) והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו · מהו בו אלא כך אמרתי לו כשיהיו בניך צדיקים הם (ה) מתרוממים בעולם ועולים וכן שלוחיהם מתעלים עמהם וכשהם יורדים הם ושלוחיהם בירידה לך רד למה כי שחת עמך אמר לו הואיל וחטאו אתה והם בירידה : ג ד"א לך רד א"ר ברכיה בשם ר' שמואל בר נחמן (ג) נתנדה משה ונזעף ואין רד אלא נידוי ומהיכן אתה למד בשעה שאחיו של יוסף מכרוהו והלכו לנחם אביהם ולא נתנחם · אמרו כל הדברים הללו עשה לנו יהודה שאלולי בקש לא מכרנו אותו כשם שאמר לנו אל תהרגוהו ושמענו לו· אלו אמר לנו אל תמכרוהו נשמע לו אלא אמר לנו לכו ונמכרנו לישמעאלים ועמדו ונדוהו שנאמר (שם לח) ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו ולא היה לו לומר אלא וילך יהודה שהיה לו ירידה מצד אחיו · ומה וירד האמור להלן נדוי אף רד האמור כאן נידוי · משל למדינה ששלחה פרוזבוטים לעטר למלך עד שהוא הולך עמדו בני המדינה וכפו את הצלמים ורגמו את האיקונין עמדו גדולי המדינה וכתבו למלך ונכנסו הכתבים עד שלא הלך הפרוזבוטים להכנס לעטר למלך אמר לו המלך וכו' · כי שחת עמך · וכי עמו של משה היו אלא זהו שאמר הכתוב (הושע ז) אוי להם כי נדדו ממני שוד להם כי פשעו בי ואנכי אפדם והמה דברו עלי כזבים · ממני היו פורשים שנא' אוי להם כי נדדו ממני יש אדם מחליף דבר רע בדבר טוב · אדם שנותנין לפניו מרגליות ושיחור מניח המרגליות ונוטל השיחור והם מניחים לחיים של עולם ובוחרים במתים שנאמר (תהלים קטו) עינים להם ולא יראו · שוד להם שבר עתיד להגיעם · והמה דברו עלי כזבים ומה כזבים דברו על הקב"ה · (ו) דרש רבי עקיבא אמרו וכי עמנו היה עסוק עם עצמו היה עסוק · לעצמו פדה ולא פדה אותנו שנאמר (ד"ה א ט) מפני עמך אשר פדית ממצרים גוי ואלהיו · (ז) רבנין אמרי זה אלהיך פדה אותנו · ר' חגי בן אלעזר אומר זה אלהיך אין כתיב כאן אלא אלה אלהיך · (ד) שיתפו אותו עמהם ואמרו אלוה והעגל פדה אותנו · ומכזבים בי ואנכי אפדם והמה דברו עלי כזבים (ח) אף אני אומר שאינם עמי לכך נאמר כי שחת עמך : ד ד"א לך רד · ר' יצחק פתח (צפניה א) והצירותי (ה) לאדם · זה משה · והלכו (ט) כעורים · אלו ישראל · למה כי לה' חטאו שאמרו אלה אלהיך · ושופך דמם כעפר שנאמר (שמות לב) עברו ושובו משער לשער במחנה · ולחומם כגללים · שנהרגו והיה בשרם מושלך כגללים הללו א"ר לוי בערביא קורין לבשרא לחמא · אמר ר' יצחק בשעה שאמר לו הקב"ה לך רד (ו) חשכו פניו של משה ונעשה כסומא מן הצרות ולא היה יודע מאיזה מקום לירד והיו מלאכי השרת מבקשים להרגו אמרו הרי השעה להרגו· ידע הקב"ה מה המלאכים מבקשים לעשות לו · מה עשה הקב"ה א"ר ברכיה בשם ר' חלבו בשם רב חנן בר יוסף בשם ר' אבא בר איבו פתח לו הקב"ה פשפש מתחת כסא כבודו ואמר לך רד שנא' (דברים ט) ויאמר ה' אלי קום רד מהר מזה · ר' עזריה בשם ר' יהודה ב"ר סימון בשם ר' יהודה בר' אלעאי אמר כיון שבא משה לירד באו המלאכים להרגו מה עשה אחז בכסא של הקב"ה ופרש הקב"ה טליתו עליו שלא יחבלוהו שנאמר (איוב כו) מאחז פני כסא פרשז עליו עננו (י) מהו פרשז נוטריקון (ז) פרש רחום שדי זיו עננו עליו : ה ד"א לך רד ר"מ אומר מרדות הם צריכים · ומנין שאמר לו כן ממה שהקב"ה אומר לו אתה יודע שנאמר (שמות לג) ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא · אין אדם אומר פלוני קשה אלא שהוא צריך מרדות · (יא) ורבותינו אמרו מהו לך רד מרדות הם צריכים מסייע ליה לר' מאיר ותדע לך שכן

מסורת המדרש א עיין מגילה דף כ"ט · ירושלמי תענית פרק ה' סוף הלכה ה' · ירושלמי סוכה פרק ד' הלכה ג' · לעיל פרשה ט"ו סימן ט"ז · במדבר רבה פרשה ז' · מכילתא סדר בא פרשה י"ד · ספרי סדר בהעלותך פסקא פ"ד ופסקא קס"א · ילקוט סדר בא רמז ר"י · וסדר בהעלותך רמז תשנ"א · ילקוט זכריה רמז תקע"ז · ועיין מדרש תהלים מזמור פ' ומזמור נ"א · ילקוט תהלי' רמז תתמ"ג · ב שבת דף פ"ח · סוכה דף ה' · ילקוט מלכים רמז רכ"ט :

חדושי הרש"ש

אתם קשות כמוקדם : (ב) אמור לי מה עשיתי לך שכן עשית · נראה דדריש ראיתי את העם הזה כמו וירא אלהים את בני ישראל · ראה ראיתי את עני עמי ראיתי את הלחץ כלומר אנכי ראיתי את פניהם להצילם · והם עם קשה עורף : (ג) נתנדה משה ונזעף · אולי צ"ל וניזוף לשון נזיפה : (ד) שיתפו אותו עמו ואמרו כו' כצ"ל : (ה) לאדם זה משה · וכן דרשו בשבת (פ"ט א) לקחת מתנות באדם בשכר שקראוך אדם : (ו) חשכו פניו של משה ונעשה כסומא כו' · רי"ל דריש גם והלכו כעורים וכוליה קרא על משה : (ז) פרש רחום כו' · ובגמרא שבת (פרק ח' ב') חסר רחום וגם שם הגירסא ועננו עליו כו' :

חדושי הרד"ל

אינו אלא דבר ערוה ועבודת כוכבים : (ג) נשיאים כו' וגשם אין איש מתהלל במתת שקר שכל שמת ות של מצות שעשו עברו עליהם ובטלום ולא היה להם זכות לעמוד עליהם · רק שמ"מ משה בטל הפורענות ע"י שהאריך לבקש רחמים והאריך אפו של הקב"ה וביני ביני עבר שעת הכעס והתחיל הקב"ה עצמו לפתות לו שבילין כו' · וז"ש הוי בארך אפים יפותה קצין שבזה שהאריך משה אפו של הקב"ה ולא יצאה הגזירה מיד כביכול נפתה לרחם עליהם : (ד) אלא לשון רכה · ז"ש ולשון רכה תשבר גרם : (ה) מתרוממים בעולם ועולים כצ"ל : (ו) דרש ר"ע אמרו כו' · ציינתי לעיל פכ"ד בס"ד ע"ש : (ז) רבנן אמרי זה אלהיך פדה אותנו ור"ל שכתוב (נחמיה ט) זה אלהיך ישראל אשר העלוך ממצרים ור' חגי דרש קרא דהכא דאין כתיב זה אלא אלה כו' ששתפו כו' ועי' סנהדרין (ס"ג) אלמלא ו' שבהעלוך כו' : (ח) אף אני אומר שאינם עמי · אפשר למדרשיה נמי בקרא דהושע שם אייסרם כשמע לעדתם · שאייסרם בזה שאשמיעם לקרותם בשם עדתם ולא עדת ה' המה · וז"ש בריש הושע המה לא עמי ואנכי לא אהיה להם מפני שכפרו ואמרו אנכי לא אהיה להם לכן גם אני אמרתי המה לא יהיו עמי : (ט) כעורים אלו ישראל · ע"ל ר"פ ל"ו כעורים נגששה כו' בצהרים בעגל בו' שעות : (י) מהו פרשז נוטריקון כו' · גמ"ס בשבת (פ"ח:) דרש לה על שעת מ"ת כשהחזיר תשובה למלאכי השרת ע"ש : (יא) ורבותינו אמרו כו' · צריכים דברי ר"מ ומסייע ליה תדע לך שכן כו' כצ"ל לנוסחת הספר ואין רבותינו מחדשים כ"א סיוע ממקרא

פירוש מהרז"ו

ועבדו לו למה פרט כל כך אלא שכל דיבור הוא תשובה על סניגוריא של משה : בארך אפים יפותה · שהאריך הש"י אפו ולא כלה חמתו עד שהודיע למשה וביקש רחמים וביטל הגזירה : ב שבילים שיבקש עליהם רחמים · א' מה שפינה לו מדיבור להאמירה ויאמר ה' אל משה ראיתי · ב' והנה עם קשה עורף הוא כלומר מה עשיתי לו רע שהוא קשה כנגדי כל כך · ג' הניחה לי כמ"ש סוף פ' זו · ד' ואעשה אותך לגוי גדול הרי עם משה כרצון ובאלו נתחזק לבו לבקש : אמר לו רבון העולם · כמ"ש לעיל סוף פ' מ"א א"ל למה אז אמר לו טענה זו : אמרתי לזקן · זה יעקב שהראהו מראה הסולם ברוה"ק וזהו אמירתו : מהו בו · אם הכוונה על הסולם תיבת בו מיותר שהרי בסולם מדבר אלא פי' בו ביעקב וכן לזרעו ומ"ש עולים ויורדים אין פירושו שעולים ויורדים ברגליהם אלא פי' מתעלים ונשפלים ביעקב ומלאכי אלהים פי' שלוחיו לישראל ונביאיו כמ"ש ויק"ר ריש פר' א' · ועי' פסיקתא פרשה י' ס"ו ועי' בריש מכילתא : ג נתנדה משה · לשון התנחומא סי' כ"ב מש כ"ד של מעלה וכל הענין שם : ולא נתנחם · ואז הרגישו צרת אביהם ונתחרטו : אלא וילך יהודה · וילך משמע שאחיו היו בהר וירד יהודה לבקעה ואא"ע לירידת מקום הנהו ענין לירידת מעלה ודורש כאן גז"ש ע"פ מדה כ' : משל למדינה · והנמשל שישראל שלחו את משה שיקבל הלוחות והתורה לעבוד את הש"י שזהו עטרה שלו ואחר ששלחו אותו חטאו בעגל ועל ידי כן גער במשה לך רד : ובוחרים במתים · כמ"ש בתהלים וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב וכמ"ש ירמיה ב' ועמי המיר כבודו בלא יועיל : מפני עמך אשר פדית לך · עיין לעיל פר' כ"ד ס"א וס"ג ומבואר · ודוד אמר פסוק זה לשבח שכ"י הוא עמנו בין בצרה בין ברווחה · נחמיה ט' י"ח : זה אלהיך אין כתיב כאן · פי' שבתורה אינו כתוב זה אלא אלה : ד והצירותי לאדם · לשון יחיד והלכו כעורים לשון רבים ע"כ דרש לאדם על משה שא"ל לך רד · כעורים על ישראל כמ"ש לעיל פל"ו ס"ב נגששה כעורים : משער לשער · והרגו איש את אחיו וגו' : ונעשה כסומא · דורש והלכו כעורים ג"כ על משה עד שהוצרך להראות לו מאיזה מקום לירד והוא מהר מזה עד שלא יהרגוך : הרי השעה להרגו · על שחטאו ישראל וחללו התורה והמלאכים רצו לקבלה ושללה מהם הרי שמשה הפסיד התורה · עי' (שבת פ"ה) פסיקתא סוף פ"כ · ומ"ש לעיל ס"פ מ"א ופ' זו בס"א על המלאכי חבלה שיצאו להשחית ישראל : ה מרודות הם צריכים · שתיבת רד מיותר ע"פ מדת ממעל מלשון משה עוזך וגו' רדה בקרב אויביך

מתנות כהונה

נעשה (ונשמע) : למעלה כתיב לך רד · לשון כעס כדלעיל : כשיהיו בניך כו' · מוסב על יעקב כלומר אם יהיו צדיקים כמוהו יעלו ואם לאו ירדו : נשמע לו · היינו שומעין לו : פרוזבוטים · שלוחים : איקונין · צורת תמונת המלך : אמר לו הלך כו' · שיחזור לו לאחוריו כי עמו אשר שלחוהו סרחו ומרדו במלך : [אתה והם בירידה גרסינן] : ושיחור · גחלים שכבו : ונוטל השיחור · בתמיה : עמנו היה עסוק · לגאלנו ממצרים : זה אלהיך · העגל : אלה · לשון רבים בכל מקום : לחמא · ולחומם פירושו ובשרם : פשפש · פתח קטן : קום רד מהר מזה · משמע רד מהר מפתח הזה אשר אני מראך אותך : מאחז כו' · עיין ר"ן בפרק ר"ע : רד · לשון רידוי ומרדות :

והיכן

ידי משה

שירד מן השמים : רבנין אמרי זה אלה אלהיך כצ"ל · פירוש שאמרו על העגל עצמו שפדה אותן ורבי חגי אמר מדלא כתיב זה אלהיך אלא לשון רבים ש"מ שיתפו להקב"ה ג"כ והטעות מה שנתחבר עלת אלה

יפה תואר

לומד שזה דומה לנוטע האילנות ושוב עוקרן וזה דומה למי שאינו נוטען מתחלה והיינו יוחן רשע כל למד צדק · וכן ברים ע"ז שבני שעיר טוענים לעתיד כלום קבלנוה ולא קיימוה משמע שהמקבל ואינו מקיים גרוע יותר וי"ל שמשה הליץ עליהם שאף שעברו באמת יש להם זכות במה שקיימו השאר והם צדיקים לגבי בני שעיר שלא קבלו ולא קיימו כל עיקר והקב"ה השיב שהנה עברו על מעשיה כלה מאחר שעבדו עבודת כוכבים ועבודת כוכבים שקולה ככל המצות וכמ"ש ז"ל וה"ל כאלו אין מקיימים שום עשיה : הזכר לבחוריהם · ה"ל דנערי בני ישראל הם הבחורים שלא טעמו טעם חטא שהם חשובים מאד לפני הקב"ה כדאיתא בתנא דבי אליהו וכן פירש הרמב"ם לפי הפשט : מה שאמרת בסיני אנכי ה' אלהיך · וישראל אמרו על כל דבור בן כדאיתא במכילתא וה"ל כאלו כם אמרו ה' אלהינו והודו כי ה' הוא האלהים · וגם בעשותם את העגל לא עשאוהו רק לאמצעי ולא כפרו בעיקר : מה עשיתי לך · וכן מ"ש ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא הכי קאמר ראיתי והשגחתי תמיד את העם הזה להיטיב לו ע"ד ופניתי אליכם ועכ"ז עם קשה עורף הוא ולא פנו אלי לראות בטובתי · ומה טעם זה הדבר : לא בשביל כבודך · שאע"פ שהיה מבחר המין הנה עלותו במדרגה ההיא היה מתנה מאת ה' לזכות הנבור כי אין זכות אחד מספיק למדרגה ההיא ולכן אמר לו שעכשיו גם הוא בירידה שלא יזכה לעלות למדרגת הנבואה ההיא : נתנדה משה · ענין הנידוי שהרחיקו ה' ממדרגת הנבואה כמו שהמנודה מרוחק וכן נדויו של יהודה שהבדילוהו אחיו מהם והורידוהו מגדולתו ומה שאמר שנזעף היינו שגער בו כדרך הנזיפה · ואע"ג דנידוי תמיד מנזיפה קאמר ונזעף לומר דנידוי זה אינו אלא קרוב לנזיפה שהיה נגדל ממדרגת נבואתו בנזוף לא שנידוהו כפי ח"ו : וכי עמו של משה היו · ואע"ג דקראו על שמו מפני שנתן נפשו עליהם כדלעיל בפ"ל אין זה אלא אחר שאמר מחני נא מספרך וכן בכל דוכתי שהתפלל עליהם מסר נפשו עליהם אבל הכא לא נתן נפשו עליהם שיקראו בשמו · ובמכילתא איך שנקרא על שמו מהכתוב הזה ולפ"ז פליגי אהדדי ומ"ד הא לא אמר הא · ולא ה"ל לאגדה זו שנקראו עמו של משה בשביל שחטאו וכדלעיל בפ' שלפני זה · כיון דבאמת היו עם ה' לא היה להם לאבד את השם הזה בשביל חטאו ולכן משני מפני שהם לבדם דברו עלי כזבים ואמרו כי לא פדיתם ואיך יקראו עמי : יש אדם מחליף דבר טוב בדבר רע כצ"ל : שיתפו אותו עמהם כו' · עיין ברמב"ן שאמרו שבת הגזרה הזאת העגל ממצרים כי שמו הגדול הוא המוציא אותם משם אבל יקחו זה במקום היד הגדולה המחרבת ים השמה מעמקי ים דרך לעבור גאולים · וזה דרך גם כ אבל פירושו שהמה חשבו שאין ה' יכול לבדד המערכות ולא פדאם אלא בזמן זה שהמזל היה עומד לגלות עבדים · וחשבו שזה מזל שור שהוא מזל טלה שהוא לפני מזל מצרים ולכן נלחו כמ"ש בה"ע גבי אשר ילכו לפנינו ולכן עשו העגל כנגד מזל שור · וזה שאמרו אלה והעגל פדה אותנו : זה משה · ואיקרי אדם סתם כי הוא מבחר המין וזה כל האדם · א"נ משום דאיתא בפסיקתא גבי איש האלהים כשם שגוזר אדם על אשתו כך הקב"ה משה גוזר עליו : בשרם מושלך · דרים מדכתיב ויפול מן העם פסיו נופלים כדומן על פני האדמה ולא יקברו למען יפחדו הנשארים : מרודות הם צריכים · פי' נכנע

בא וראה (ח) כיון שירד משה מה אמר להם ויעמוד משה בשער המחנה ויאמר מי לה' · ויאמר להם כה אמר ה' אלהי ישראל (יב) והיכן אתה מוצא שאמר לו כך לך רד מהו רד מרדות הם צריכין · ד"א לך רד א א"ר אבין א"ל הקב"ה למשה אל ירע לך על שאמרתי לך לך רד מכאן שהרי ב ב' ג' פעמים כביכול ירדתי מן השמים לארץ בשביל לראות בקלקלת הבריות שנאמר (בראשית יא) וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל · הבה נרדה · ארדה נא ואראה · אף אתה לך רד דיו לעבד להיות שוה לקונו · כיון שראה משה כן אמר אין סליחה · ידע הקב"ה מה בלבו של משה (ט) וקרא אותו לפייסו אמר לא אמרתי לך עד שאתה בסנה מה שעתידין לעשות שנא' (שמות ג) ויאמר ה' ראה ראיתי ג אמר הקב"ה למשה אתה רואה ראיה אחת ואני רואה שתי ראיות · רואה אתה אותם באים לסיני ומקבלים תורתי ואני רואה אותם שאחר שאבא לסיני ליתן להם את התורה (יג) ואני חוזר בטטראמילין שלי שהן מתבוננין בו ושומטים אחד מהן ומכעיסים אותי בו שנאמר (יחזקאל א) ופני שור מהשמאל לארבעתן · והם מכעיסים אותי בו שנאמר (תהלים קו) וימירו את כבודם בתבנית שור · ד"א ראה ראיתי וגו' · (י) מהו עני עמי זה (יד) קהל העגל · ראה ראיתי היא הראיה שלהלן היא הראיה שכאן : ו לך רד כי שחת עמך העם אין כתיב כאן אלא עמך · אמר משה רבון העולם מנין הם עמי · אמר לו הקב"ה עמך הם שעד שהיו במצרים אמרתי לך (שמות ז) והוצאתי את צבאותי את עמי אמרתי לך שלא לערב בהם ערב רב · אתה שהיית עניו וכשר אמרת לי לעולם מקבלים השבים (יא) ואני הייתי יודע מה הם עתידין לעשות (טו) אמרתי לך לאו · ועשיתי רצונך והם הם שעשו את העגל שהיו עובדים עבודת כוכבים (טז) והם עשו אותו וגרמו לעמי לחטא · ראה מה כתיב אלה אלהינו אין כתיב כאן אלא אלה אלהיך שהגרים שעלו עם משה הם עשאוהו ואמרו לישראל אלה אלהיך · לכך הקב"ה אמר למשה לך רד כי שחת עמך : ז עברו מן הדרך אשר צויתים אין כתיב כאן אלא סרו מהר מן הדרך · כשהיו בסיני היו שושנים וורדין · עכשיו נעשו (יז) סריות נעשו כזבים · לא עשו לא שעה ולא שתים אלא מיד סרו · (יח) אמר ר' שמעון בן יוחאי י"א יום היו עם הקב"ה וכ"ט יום היו מתחשבים היאך לעשות את העגל כמו שכתוב (דברים א) אחד עשר יום מחורב · ואחר באו לדרכי עשו דרך הר שעיר · ור"א בן יעקב אומר כ"ט יום היו עם הקב"ה וי"א יום היו מתחשבין היאך לעשות העגל כמו שכתוב אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר שעשו מעשה שעיר · דבר אחר הר שעיר מה עשו מחרף ומגדף אף הם מחרפים ומגדפים לפני עבודת כוכבים · מה עשו עובד עבודת כוכבים אף הם עשו כן · ור' יהודה ב"ר אלעאי אומר יום אחד היו עם הקב"ה · מנין שכן מיכה מפרש (מיכה ב) ואתמול עמי לאויב יקומם · א"ל הקב"ה (יב) אתמול אמרתם (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע והיום אלה אלהיך ישראל · (יג) ור"ש בן חלפתא אמר שני ימים שנאמר (ירמיה ב) ועמי שכחוני ימים אין מספר · כמה ימים שנים · ורבי יונה אמר טעמא מפסוק אחר שנאמר (ישעיה נח) ואותי יום יום ידרושון : ח ד"א סרו מהר · (יט) אמר ר"ש בן חלפתא הקשתם את הדרך על ראשו · אדם שהוא יוצא לדרך מהלך ב' או ג' מילין וטועה בשלישי · שמא מן הראשון הוא טועה · כך א"ל הקב"ה לא היה לכם לסרוח לא בשני ולא בשלישי אלא מן הראשון · אתמהא · ר"מ אומר אף לא יום אחד היה אלא היו עומדים בסיני ואמרו בפיהם נעשה ונשמע ולבם היה מכוון לעבודת כוכבים שנאמר (תהלים עח) ויפתוהו בפיהם · ר' הונא בשם ר' אידי אמר וארא והנה חטאתם לה' אלהיכם · בלה' אלהיכם חטאתם · אמר הקב"ה עשרת הדברות נתתי לכם לכבודכם · לא תרצח לא תנאף לא תגנוב וכן כולם · לא היה להן לחטוא אלא בשלי שנאמר (דברים ט) וארא והנה חטאתם לה' · אתמהא · ר' אבהו אמר אחד עשר יום מחורב (כ) במיוחד שבעשרה חטאתם בשמי שהוא אחד שהוא ראש לכל הדברות (שמות כ) אנכי ה' אלהיך · ד"א סרו מהר · ר' יונה בשם ר' שמואל בר נחמן אמר ד כל נביא שהיה עומד היה אומר נבואתו

מסורת המדרש א תנחומא כאן סי' כ"א כל הענין · ב עיין אבות דרבי נתן פרק ל"ד · ופרקי דרבי אליעזר פרק י"א · וסוף פ' כ"ד וכ"ה : ספרי פ' בהעלותך פסקא נ"ג · בראשית רבה פרשה ל"ח ומ"ח · ילקוט סדר בראשית רמז כ"ז · ג לקמן פרשה מ"ג · לעיל פרשה ג' · דברים רבה פרשה ג' · תנחומא סדר שמות סימן כ' · ד עיין סנהדרין דף פ"ע :

חדושי הרד"ל

ומקרא אחר לר"מ · אך כמדומני שעיקר הגי' נ"ל ורבותינו אומרים לך רדה אותם מרדות הם צריכים מסייעא ליה כו' · ולפ"ז אף שרבותינו מסייעין ובשיטת ר"מ דדרש לך רד לשון מרדות · אבל חלוקין הן בזה · דר"מ אמר שהם צריכין מרדות שירדם ויענישם הקב"ה · וכדמייתי קרא דוהנה עם קשה עורף הוא · וכדכתיב באידך קרא אתם עם קשה עורף (ואפשר גרסינן האי קרא לכאן וגו') ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך ורבותינו דרשו לך רד אתה רדה אותם והיינו כדמייתי קרא שצוה משה עברו ושובו משער לשער והרגו וגו' : (יב) והיכן אתה מוצא שא"ל כך לך רד · בתדא"ר פ"ד לא אמר הקב"ה למשה כן אלא שהיה משה דן בעצמו כו' ע"ש · והוא דבר תימא · ונראה שהכוונה כדהכא שהקב"ה אמר זה ברמז ולא בפירוש ומשה דן בעצמו פירוש הדבר כיצד יתקיים המרדות בהן על ידו : (יג) ואני חוזר בטטראמולין שלי · בפר' שמות הם הגיר' ירד בטטראמולין וכצ"ל : (יד) קהל העגל · יפה הגיה היד"מ קול העגל וכ"ה לקמן ס"פ מ"ג עיין פירושו במ"כ שם דלעקתם שמעתי דרש ונכון יותר מפי' היד"מ בזה : (טו) אמרתי לך לאו ועשיתי רצונך · ר"ל שיעבור משה פי ה' כאם היה א"ל לאו · ואפשר האי אמרתי לך לאו נמשך למעלה ואני הייתי יודע כו' והוא מוסב טעם על האמירה הראשונה שא"ל שלא לערב בהם ע"ר · וכשהשיב משה לעולם מקבלים השבים לא א"ל הקב"ה עוד כלום (שלא לגדור גדר בפני בעלי תשובה) · או אולי ט"ס הוא וצ"ל א"ל לך ועשה רצונך · וכענין מ"ש במרגלים בבמ"ר פט"ז שא"ל הקב"ה שלח לך אם בקשת שלח לך לעצמך : (טז) והם עשו אותו וגרמו כו' · עיין בזוהר פר' זו באורכה : (יז) סריות נעשו כובים כצ"ל וכ"כ ביד"מ פי' קוצים וסנאים : (יח) ארשב"י י"א יום כו' · במ"ר פ"ז (וע' מ"כ) : (יט) אר"ש בן חלפתא עקשתם את הדרך על ראשה כצ"ל מלשון דרך עיקש והוא פי' סרו מהר שלשון סור מן הדרך הוא לילך דרך עקלתון (כמ"ש בב"ר פ"ג סורו עקמו פני את הדרך כו') : (כ) במיוחד שבעשרה · דרש אחד עשר יום מחורב באחד המיוחד מהעשר שצויתכם

חדושי הרש"ש

(ח) כיון שירד משה מה אמר להם ויעמד כו' · אולי תיבת להם מיותר ור"ל מה אמר הכתוב : (ט) וקרא אותו לפייסו כו' · היינו ממה דכתיב אח"כ ויאמר ה' אל משה (דהוא לשון רך כדאיתא לעיל) ראיתי את העם גו' ר"ל כבר ראיתי שהם עתידין לעשות העגל כדמפרש ואזיל וכדמסיים לקמן היא הראיה שלהלן כו' : (י) מהו עני עמי זה קהל העגל · ע' יד"מ שהגיה קול וכ"ה לקמן סוף פמ"ג : (יא) ואני הייתי יודע מה הם עתידין לעשות אמרתי לך לאו ועשיתי רצונך : (יב) אתמול אמרתם כל אשר כו' · ופי' הכתוב ואתמול עמי ר"ל הייתם עמי והיום לאויב יקומם : (יג) ורשב"ח אמר שני ימים

מתנות כהונה

והיכן אתה מוצא כו' · עד לך רד במה שאמר לו לך רד אתה מוצא שאמר לו כך : מכן · מכאן : אין סליחה · משה אמר בלבו ודאי שוב לא יהא להם סליחה : בטטראמילין · ע"ל בפר' שמות פר' ג' פירשתיו · [ועי' בפירוש הרמב"ן בפר' זו וברבינו בחיי בפר' שמות] : קהל העגל · הם המענים ישראל בעמל ורעות רוח : הראיה שכאן · דכתיב ראיתי העם הזה וגו' : סריות סרחוניות · ועיין במדרש איכה בפסוק סורו טמא · או יש לפרש קוצים כד"א כקול הסירים תחת הסיר : לא עשו · לא עכבו במחשבתם הטובה : לא היה לכם לסרוח כו' · כאשר עלתה בדעתכם לחטא · וכי לא היה לכם להמתין עד יום ג' או יום שני שמא ביום ראשון נתמיה : בה' אלהיכם חטאתם · באותו דבור שנאמר בכבוד המקום : אלא בשלי · באותו דבור שצויתי בו על אלהותי ואדנותי : אחד · פירוש הטוב והמיוחד שבכולם · כמו אחד העם וכ"ז במ"ר פרשה ז' :

לנבואתו

פירוש מהרז"ו

אויביך ורד הוא לווי שירדם את ישראל על שהם קשה עורף וכמ"ש לקמן ס"ע : והיכן אתה מוצא שאמר לו כך · כמ"ש בתד"א רים פרק ד' וז"ל מעיד אני עלי שמים וארץ שלא אמר הקב"ה למשה לעמוד בשער המחנה ולומר מי לה' אלי העתקתי לשונו לקמן סוף פמ"ז ע' מ"ש · ואפשר שדרשו כאן כך על שכתוב כאן ויעשו בני לוי כדבר משה הרי שהיה דבר משה היינו שדרש כן ממ"ש לך רד גם בכל מקום כתוב תחלה וידבר ה' אל משה או ויאמר ה' ואח"כ ויאמר משה וכאן אינו כתוב כך · ע' מ"ש בזה לעיל פר' י"ח ס"א התחיל נוח בפרהסיא כה אמר ה' כתנות דוק מאד בכל זה ובכל המקומות הנ"ל : ב' ג' פעמים · ב' שהן ג' אצל הפלגה ב' ירידות · א' וירד ה' · ב' הבה נרדה · וא' אצל סדום ארדה נא · ואע"פ שכתובים י' ירידות בתורה כמ"ש פר"א פרק י"ד אך ב' אלו היו לראות בקלקלת הבריות ולא כן השאר : שראה משה כך · שמדמה אותם להפלגה ולסדום : קרא אותו ופייסו · דייק דתחלה אמר וידבר ה' כמ"ש לעיל ס"א ואח"כ ויאמר ה' ואמירה רכה קריאה לפיוס והפיוס הוא מ"ש כאן ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא פי' ככר ראיתי וכמ"ש בסוף הסימן והם מבואר ומאחר שראה כן מקודם ועכ"ז נשאם והבטיחם לנחול הארץ גם עתה יש תקוה · וע' לעיל פ"ג ס"ב ולקמן פמ"ג ס"ע : זה קהל העגל · ולקמן פמ"ג ס"ע הגירסא זה קולו של עגל קול ענות אנכי שומע וכן צריך לגרוס כאן וזהו עני עמי : ך אלא עמך · לעיל סוף פמ"א בא"א וע' במ"ר פ"ב סי' י"ב : והם שעשו העגל · עי' בזוהר סדר זה באריכות : ך נעשו סריות · שריחם רע היפך השושנה שריחה טוב ובאם היאור ת"א וסרי נהרא · מלשון קוצים גם כן היפך השושנה כמ"ש כשושנה בין החוחים ועי' ש"ר פסוק זה : אלא מיד סרו · כדעת ר"מ בסוף הסימן וזהו סרו מהר : אחד עשר יום מחורב · וס"ד דרך הר שעיר והרי לא הניחם לילך דרך הר שעיר ע"כ דורש שסייך למ"ש סוף הפסוק הקודם ודי זהב שעשו ממנו העגל כמ"ש בת"א ורש"י שם על זה אמר י"א יום מחורב שהארבעים יום שהיה משה בחורב היו עמו מהם י"א והשאר פנו לדרך הר שעיר לעבודת כוכבים · ורמז הארבעים יום ע"פ מדה י"א בפסוק הסמוך ויהי בארבעים או שדורש מחורב מ' חורב : מחרפים ומגדפים · עי' ויק"ר סוף פר' י"א וכמ"ש לעיל פמ"א ס"ס א' : ואתמול עמי · הרי אין אנו יודעים באיזה יום אמר שנדע האתמול ע"כ דורש ע"פ מדה י"ז ואתמול עמי היו נקראים עמי שמעה עמי ואדברה לעיל פר' כ"ט ס"ד והיום נקראו עמך ע"פ מדה ט' כי לאויב יקומם : ועמי שכחוני ימים אין מספר · ובפסוק הקודם התשכח בתולה עדיה כלה קשוריה הוא משל על עדיי ישראל בהר חורב שהיו ככלה בעדיים וימים משמע שנים ואח"כ אמר אין מספר ע"כ דרש והכריע ע"פ מדה ל"א ועמי ימים שכחוני אין מספר · וכצ"ל שמעה עמי : יום יום ידרושו · ע"פ מדה י' שני ימים : ח עקשתם את הדרך · מלשון נפתל ועקש ומעות : אלא מן הראשון · מדבור אנכי ה' אלהיך : אף לא יום אחד · שכל ישראל ביחד לא היו אפילו יום אחד וכמ"ש לעיל פכ"ד ס"א כששו של מיכה היה עמהם בים : ויפתוהו בפיהם · ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו היינו ברית סיני כמ"ש ה' אלהיכם כרת עמכם ברית בחורב : חטאתם לה' אלהיכם · שהיה החטא בענין ה"א באלהותו : לכבודכם לא תרצח וכו' · פי' נתתי לכם י' דברות ועד לא תרצח הוא לכבודי אנכי · לא יהיה לך · לא תשא · זכור · ומלא תרצח ולמטה לכבודכם שנוהג בין ב"א : בשמי שהוא אחד · אחד

יש

יפה תואר

שהכניע את ערפם הקשה ואין המרדות הריגת הפושעים כדרבנן אלא יסורים להסירם מקשיות ערפם · ונראה כי המרדות הזה הוא מה שנהג עמהם כמנודים כמ"ש ז"ל גבי ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה · ואע"פ שלא חטאו אבל לפי שלא מיחו בחוטאים צריכים מרדות ומ"ש הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם פי' אם תניחני מהתפלל עליהם אז אכלם · ואם תתפלל עליהם אז לא ינקו לכל הפחות ממרדות · ולרבנן יתפרש מרדות הם צריכים להרגם ולבער את הפושעים מן העולם · [ויש לעיי' בזה ברד"ל] : אל ירע לך על שאמרתי לך לך רד כו' · נראה דהכוונה בזה כי רדיה נופל בירידת הענין ופנית המחשבה אל ענין פחות ושפל וכמ"ש הרב בא"א ע"ש שהאריך וכן אמר ה' למשה לך רד מגדולתך להעניש לפושעים וזה ירידה לאיש אלהים כמוהו וזה שמביא בדור הפלגה וסדום דכתיב גבי הקב"ה כ"י וירד : ואני הייתי יודע מה הם עתידים לעשות אמרתי לך לאו · בתמיה הלא אמרתי לך שבשביל זה לא תקבלם אחרי כי אין האדם נידון אלא לפי אותה שעה כדאיתא בב"ר פנ"ג · ולכן צדקת בטענתך כי לעולם לא מקבלים השבים · ועתה כאשר חטאו נמצא שעמך הם כי מפני טענתך לא מחיתי בך לקבלם : נעשו כובים · פי' טמאים כזבים ומצורעים ודרים סרו מלשון סורו טמא : עשו [illegible] כדלעיל גבי הנה אנכי הולך למות : כמה ימים שנים · וקרא במ"ת קאי דלפני זה כתיב התשכח בתולה עדיה כלה קשוריה וזה משל לישראל במ"ת שנקראו כלה והיו מקושטים בעדי עדיים שנתן להם או ודורש את הכתוב ועמי שכחוני אחר ב' ימים שאמרו אמונה · ואלו הימים אין מספר כלומר במספר הימים לא יכונו : הקשתם את הדרך על ראשו · דריש דלה"ק מן הדרך אשר צויתים לומר שטעו כטועה בדרך אלא שמהרו לטעות בתחלת הדרך שלא כדרך בני אדם : לא בשני · פי' ביום הב' אלא מן יום הא' כי ביום ראשון חשבו לחטוא ואע"ג דרשב"ח אמר לעיל כי שני ימים י"ל דתרי תנאי אליביה : אלא בשלי · והא דאמרינן לעיל ויקומו לצחק שחטאו גם בג"ע וש"ד וכן שרצו לגזור י"ל דהחטאים האלה היו אחר שאכלו ושתו ונשתכרו · וגם שהרגו לחור היתה עיקר כוונתם כדי שלא

ידי משה

אלא בדברי רבנן לפי שראה המדפיס בדברי ר' תני זה אלסיך נדפס גם בדברי רבנן כך : פתח לו הקב"ה פשפש מתחת כסא הכבוד ואמר לך רד כצ"ל · לפי שהיו מ"ה מבקשים לפגוע בו והוכרח הקב"ה לפתוח לו מקום תחת כסא הכבוד ושם אין מ"ה רשאים לקרב כדאיתא מלאכים עומדים מתעל לו ברחוק ע"ו אמות מן הכסא כצ"ל וק"ל : קול העגל כצ"ל · לפי שדרש עני עמי לשון קול כמד"א קול ענות אנכי שומע וז"ש ראה ראיתי כי במצרים ראה הקב"ה שיעשו העגל ואמר למשה אתה רואה ראיה אחת ואני רואה שתי ראיות לז"א היא הראיה שלהלן פירוש במצרים והיא הראיה של כאן זה העגל ונשמט מן בעל מ"כ הגירסא הנכונה : נעשו סריות נעשו כובין כצ"ל · ומלת כובין הוא קוץ

ודרדר

של הבית · ולמה היה אומר דבר חבית לברר נבואתו · וריב"ל אמר לנבואתו הוא נזקק · חוץ ממשה שאמר כל דברי הנביאים ושלו וכל שהיה מתנבא מעין נבואתו של משה היה · וכל הדברות הוא אומר · חוץ משנים שהקדוש ברוך הוא אמרן לישראל מפיו אנכי ולא יהיה לך · אמר הקב"ה לא היה לכם לחטוא אלא במה שצויתי אתכם · אמר רבי שמעון בשם ריב"ל משל למלך שקדש מטרונה בב' מרגליות מיד ליד וחזר ושלח לה עוד שמונה על ידי שלוחו · עם שהיתה משחקת עם אוהבה אבדה את ב' המרגליות שנתן לה המלך · כיון שידע המלך שאבדה אותן טרדה מביתו · בא לו שושבינה לפיים למלך אמר אדוני המלך אימתי אתה מוצא משובחת ונאה כמותה · אמר המלך אי שמים ב' מרגליות נתתי לה מידי לידה ושלחתי לה על ידך שמונה · לא היה לה לאבד את שלך או ג' או אפילו כולם · אלא כך היתה בוסרת עלי שאותן שתי מרגליות שנתתי לה מיד ליד איבדה אותן · הוא שהקב"ה אומר לירמיה (ירמיה ב) כי שתים רעות עשה עמי · ושתי רעות עשו לכך (כא) (יד) [א] ויתר על כ"ב ומהו כי שתים רעות עשה עמי אנכי ולא יהיה לך · הוי סרו מהר מן הדרך אשר צויתים · עשו להם עגל מסכה · ר' תנחום בר חנילאי אמר קכ"ה קנטרין של זהב היה בעגל מנין מסכ"ה · מ' ארבעים ס' ששים כ' עשרים ה' חמשה · ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא אומר ק"כ קנטרין מנין מס"ך (כב) שהוא מעביר ה' · דבר אחר א"ר אמי מסכה רעה הסכתן לדורות משתי בישתא אישתיתין לדרייא · ור' יצחק אמר לשון סרדיוטין הוא מסכה · אמר הקב"ה (כג) כך אני מרפא אותן שנאמר עשו להם עגל מסכה: (ט) ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה מהו והנה עם קשה עורף הוא · אמר ר' יהודה בן פולויה בשם רבי מאיר ראוים הן להערף · אמר רב יקים [ב] ג' הצופים הם · הצוף בחיה כלב · בעוף תרנגול · ובאומות ישראל · אמר ר' יצחק בר רדיפא בשם ר' אמי אתה סבור שהוא לגנאי ואינו אלא לשבחן או יהודי או צלוב · א"ר אבין עד עכשיו קורין את ישראל בחוצה לארץ האומה של קשה עורף · אמר רב נחמן תדע לך שהם קשים כשבא הקב"ה ליתן להם את התורה מה כתיב בהם (שמות יט) ויהי ביום השלישי (כד) בהיות הבקר אמר הקב"ה אראה להם כל נסי ולואי ליהני · והנה עם קשה עורף הוא ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם · [ג] וכי משה היה תופש בהקב"ה שהוא אומר הניחה לי אלא (כה) למה"ד למלך שכעס על בנו והכניסו לקיטון ומתחיל לבקש להכותו והיה המלך מצעק מן הקיטון הניחה לי שאכנו · והיה פדגוג עומד בחוץ אמר הפדגוג המלך ובנו לפנים בקיטון למה הוא אומר הניחה לי אלא מפני שהמלך מבקש שאלך ואפייסנו על בנו · לכך הוא מצעק הניחה לי · כך אמר הקב"ה למשה ועתה הניחה לי (טו) אמר משה מפני שהקב"ה רוצה שאפיים על ישראל · לפיכך הוא אומר ועתה הניחה לי · מיד התחיל לבקש עליהם רחמים הוי ויחל משה את פני ה' אלהיו:

פרשה מג

א ויחל משה · כך פתח ר' תנחומא בר אבא: (תהלים קו) ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו · א"ר חמא בר חנינא (א) הסניגור הטוב מסביר פנים בדין · משה אחד משני סניגורין שעמדו ללמד סניגוריא על ישראל והעמידו פנים כביכול כנגד הקב"ה · משה ודניאל · משה מנין (א) שנאמר לולי משה בחירו וגו' · דניאל מנין שנא' (דניאל ט) ואתנה את פני אל ה' האלהים לבקש וגו' · אלו שני בני אדם שנתנו פניהם לנגד מדת הדין לבקש רחמים על ישראל · ר' ברכיה אמר שתים אחת בשם רבינו ואחת בשם ר' שמואל בר נחמן · רבינו אמר למה הדבר דומה [ד] למלך שהיה דן את בנו והיה הקטיגור עומד ומקטרג מה עשה הפדגוג של בן כיון שראה אותו מתחייב דחף את הקטיגור והוציאו להוץ ועמד לו במקומו מלמד על הבן סניגוריא · כך בשעה שעשו ישראל את העגל היה השטן עומד ומקטרג בפנים ומשה עומד מבחוץ · מה עשה משה

מסורת המדרש א עיין ויקרא רבה פרשה ל"ג · קהלת רבה פרשה א' ופרשה ג' · ילקוט יחזקאל רמז שס"ב · ילקוט עמוס רמז תקמ"ו · ב ביצה דף כ"ה · ג ברכות דף ל"ב · דברים רבה פרשה ג' · ילקוט כאן רמז שנ"ב · ד מדרש תהלים מזמור ק"ו · ילקוט תהלים רמז תתס"ד :

חדושי הרש"ש

ימים כו' · לקמן בסדר נשא פ"ג איתא דהוא אמר יום אחד ויליף מן פסוק יום אשר עמדת כו' ע"ש · ולפי גירסא דהכא א"ש טפי מה שאומר בסמוך אלא מן הראשון : (יד) ויתר על כ"ב כו' · וי"ל בגמרא תענית (ס' א') פרכינן הוא דהוי עשרין ותרתין (כ"ה הגי' בע"י) שביקא להו ופירש"י בפרשת התפוס כ"ד עבירות שעברו ע"כ וכ"ה לקמן בויק"ר פל"ג כ"ד תפלות סדר יחזקאל כו' וכן כוונת המדרש כאן ומלת ויתר הוא מלשון מאינו שויתר הקב"ה על ע"ג כו' ולא ויתר על נתיסה של תורה כו' (כדים פתיחתא דאיכה בפסוק מי האיש) ובויק"ר פ"א שויתר הקב"ה ע"י מעשה העגל ובפכ"ב מאינו שויתר כו' על ע"ג ולא ויתר על חילול השם ובשה"ר בפסוק אל תראוני גירסא אחרת ע"ש : (טו) אמר משה מפני שהקב"ה רוצה שאפיים כו' לפיכך הוא אומר ועתה הניחה לי · וכ"ה לקמן במדרש פרשת עקב ומכאן לקח רש"י בחומש לפרש בזה הפסוק שפתח לו פתח כו' ובאמת נמצא עליו שהמהרש"א בח"א ברכות (ל"ב א') שהגמרא דהם דרשו בזה מלמד שתפסו משה כו' עיי"ש · וברש"י ואמנם מביא רש"י ג"כ ע"ז פסוק דועתה הניחה לי ופירושו דהם לקוח מספרי · ולפנינו בספרי איתא פסוק דהרף כו' כבגמרא ברכות שם ולקמן ס"פ מ"ד · וע"כ נ"ל דלפני רש"י היה הגי' בספרי ג"כ קרא דועתה גו' : (א) שנאמר לולי משה בחירו וגו' · נראה שדורש עמד כמו שהעמיד וכינוי דלפניו מוסב על משה ור"ל שהעמיד

חדושי הרד"ל

שלויתכם ביום שהייתם בתורה : (כא) ויתר על כ"ב · כדאמרינן פ"ק דתענית (ו' ·) כ"ב שביקין להון והיינו הסדורים שביתוקא (וכ"ה בקה"ר פ"א פ' י"ד כ"ד תפלות סדר יחזקאל וע' בערוך ערך עבר) ודלא כיד"מ : (כב) שהוא מעביר ה' · פי' ר' לוי אינו חושב ה' של מסכה שהוא ה"א הנקבה ועיקר השם מסך וכ"כ ביד"מ (ולפי' שמ"כ יש לפרש שהוא מסך תגדיל לפני ה' הוא כשם ה' אהרונה משה סויה) : (כג) כך אני מרפא אותן · ע' יד"מ ואפשר נ"ל כך אני מפסה את דמן ר"ל דדרש מסכה לשון מסכה פיסן ויספך דמן כד"א (תהלים ע"ו) נסכיהם מדם וז"ש לשון אסטרדיטין ההורגים ושופכים דם (ולשון מסכה הוא מלוי כה"ם על אומן שמקיז דם) : (כד) בהיות הבוקר ויהי קולות וברקים וגו' וקול שופר חזק מאד אמר הקב"ה אראה כו' כנ"ל ור"ל שמתחלה ראה הקב"ה שהן קשה עורף ולכן הראה להם את כל אלה למען תהא יראתו על פניהם לבל יחטאו (ולשון כל נסי אפשר פירושו אוגרות כמו לעיל פ"ט שבה נסים היה מראה להם או אפשר פי' כמ"ש למען נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו וגו') : (כה) למה"ד למלך שכעס כו' · ברכות (ל"ב) :

(א) הסניגור הטוב מסביר פנים בדין משה כו' והעמידו פנים כביכול כו' העמדת פנים הוא כמו ענין העז פנים (ע' ב"ר פ' נ"ד כל המעמיד פנים וכה"מ) וז"ש שכל הסניגורין אפילו הטוב שבהם אינו אלא

פירוש מהרז"ו

יש לו ג' משמעות אחד ה' אחד · אחד מיוחד · אחד במקום ראשון וכולל המדרש שלשתם יחד במיוחד שהוא אחד הוא ראש וראשון לדברות וכדלעיל שהוא שייך למ"ש ודי זהב ודורש אחד מיוחד כמ"ש חז"ל על פ"ש כבש אחד מיוחד וכמ"ש אחד העם : כל נביא וכו' של חבירו · כמ"ש (סנהדרין פ"ט) הכובש נבואתו לוקה מאן מתרי ביה חבריו הנביאים שרואים ויודעים נבואתו אלא שהם לא נשתלחו וזה נשתלח · וריב"ל חולק שאינו נזקק כלל לחבירו לברר נבואתו ועל"ז יתכן שאינו חולק על הגמרא שמתרה לחבירו שלא יכבוש נבואתו : בוסרת · פי' מבזה שעל תיבת בזה מ"א בסר וע' בערוך · גם הוא מלשון אבות אכלו בוסר שמקהה השניים : ויתר על כ"ב · כמ"ש בפתיחה ל"א דאיכה רבתי שחטאו מא' ועד ת' והא"ב כ"ב אותיות לבד מנצפ"ך · וע' ויק"ר פל"ג ס"ג כ"ד תפלות סדר יחזקאל : קכ"ה קנטרין · דייק שתיבת מסכה מיותר דמאי נ"מ אם היה מעשה מקשה או מסכה ע"כ דורש שתיבת מסכה גימטריא קכ"ה ולפרש מ"ש ודי זהב ולא פירש כמה וכאן פי' שהיה קכ"ה קנטרין פי' ככרין שאם פי' שקלים או מנים אין זה ודי אלא פי' ככרין הרי הרבה זהב · ככר זהב תרגום ירושלמי קנטר דדהב וכמ"ש בזוהר : מנין מסך שהוא מעביר ה' · בעל שאות ה' בתיבת מסכה אינו נרגש במבטא אין לחשבו · ונ"ע במאי פליגי. ומי דחקו לזה. ע"כ נ"ל שכוונתו על פסוק כי כוס ביד ה' ויין חמר מלא מסך ויגר מזה אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ שמדבר בעון העגל כמ"ש בפסוק הקודם זה ישפיל וזה ירים כמפורש בויק"ר פ"ח ס"ס א' וזהו שאמר ר' אמי מסכה רעה מסכתם לדריא היינו פ"ש מלא מסך · משתיתא כיפא כמ"ש ימצו ישתו כל רשעי · וכמ"ש בעגל וביום פקדי ופקדתי וגו' : סרדיוטין · עי' מ"כ ומ"ש כך אני מרפא אותן פי' שאותן רפואתן יהיה תחת פרים ומלאכים כנ"ל לעיל פ' ל"ב וכן משועבדים בגלות : (ט) ראוין הן להערף · כמ"ש פר' א' ס"ה ולפיעתיה אזיל : ג' חצופים · ביצה (כ"ה ב') ג' עזים הם : בהיות הבוקר · ויהי קולות וברקים עד שאמרו אם יוספים אנחנו לשמוע עוד ומתנו : וכי משה היה תופש · עיין ברכות (ל"ב א') ד"ר פ"ג בסי' פ"ו ובזוהר תשא : מיד ויחל משה · וקודם לכן לא היה יכול להתפלל וכמ"ש לעיל פרשה זו בסימן ג' :

פרשה מג סי' א ויחל משה · היל"ל ויתפלל או ויתחנן כמ"ש בסוף הסי' : מסביר פנים בדין · שיודע איך לסדר טענות שיטה הדיין אזנו לדבריו ואם רואה שפסק הדין נוטה להיות קשה עומד כנגד הדיין בחיזוק לבו לטעון וזהו העמדת פנים בדין וכמ"ש לעיל פ"א סי' י"ג פוטה : לולי משה בחירו · להשיב חמתו מהשחית · ולפניו פי' נגד פניו ונגד רצונו ואצל דניאל מפורש ואתנה פני שידע דניאל שהיה הש"י במעמד כעס שמחזיקים בבבל וחיזק לבו כנגד רצונו שימהר לגאלם : אחת בשם רבינו · כמאמר במדרש תהלים ק"ו ב' דעות ר' ברכיה בשם ר"י בר"ס ואחת בשם רבי שמואל בר נחמן כמ"ש כאן בשם רבינו ע"כ סי' של ר"י בר"ס ונקרא רבינו סתם על שהוא

מתנות כהונה

לנבואתו · הוא נזקק ולא לנבואת חבירו : וכל שהיה כו' · וכל נביא שהיה מתנבא והטוב להגיה וכל שהיו מתנבאים : אלא במה שצויתי אתכם · בתמיה : אי שמים · צעקה וקובלנא בלשון תימה : בוסרת · סרכנית וסורחת. בוסר לשון קיוהא כבוסר הזה שלא נתבשל כדי צרכו ויינו חמוץ : מעביר ה' · מסכה נוטריקון מסך ה"א כלומר מסך המעביר חמשה חומשי תורה : משתי בישתא כו' · משתה רעה מסכתם לדורות · ודרש מסכה לשון מסכה יינה : או כ"ל אריגה רעה ארגתם לדורות ומשתי לשון שתי וערב כד"א המסכת דמשון תרגם עם משתיתא : לשון סרדיוטין הוא כו' · סרדיוט הוא מנהיג ומושל בכל מקום והוא נוטריקון שר ההדיוטים ור"ל מסכה הוא לשון מנהיג ומושל כמו נסיכי מדין · והמה לא רצו העגל לאלוה אמת רק למנהיג ומושל כמו שכתבו המפרשים הקדמונים ז"ל ובזה היה מרפא אותם וחס עליהם : שלשה חצופין · במסכת ביצה (פ"ג) [נ"ל ח"ג] מוסיף עוד י"א עז בבהמה דקה וי"א אף צלף באילנות : או יהודי כו' · הוא עז כנמר ומוסר נפשו למיתה על קידוש השם יתברך : ולואי ליהני · מי יתן יועיל שלא ישובו לכסלה הרי שהיו בחזקת קשים לפנים : [ומתחיל לבקש גרסינן] : הקיטון · חדר קטן : פדגוג · אומן המגדל בני המלך : [ה"ג כך אמר הקב"ה למשה] :

ידי משה

ודרך בלשון ירושלמי : ויתר על כ"ב · מרמז על כל התורה שנברא בה כ"ב אותיות : ר' לוי כו' · אומר ק"כ קנטרין של זהב היה בעגל מנין מס"ך שהוא מעביר ה' עיין פירוש מ"כ ונשמט ממנו פירוש המכוון וה"ס כי מלת שהוא קאי על ר' לוי שלא דרש אלא מלת מסך שם דבר אבל אות הה"א לא דרש ר' לוי כי הה"א היא רק ספולה לנ"א שהוא פי' ר' לוי מעבר את הה"א ולא דרש אותה רק עיקר התיבה מלת מסך ודו"ק : לשון סרדיוטין הוא מסכה אמר הקב"ה כך אני עורפן שנאמר עשו להם עגל מסכה והנה עם קשה עורף ראוים הם לעורפן כנ"ל · ודלא כפי' מ"כ וסרדיוטין הוא פירוש מליין ההורג חייבי מיתות במיתות משונות כגון עריפה : או יהודי או צלוב · פי' בשעת גזירות השמד נותנין הברירה ליהודי או יהודי והצלוב אוסף על העץ והוא נותן נפשו ואינו רוצה להמיר דתו נמצא קשה עורף לשמה :

יפה תואר

ימתח בידם לעשות את העגל · ולכן עיקר החטא הוא בשל שהקב"ה בבל העגל : חוץ ממשה שאמר כל דברי הנביאים ושלו · אולי שהכוונה כמו שאמרו לעיל פכ"ח קבלו נבואתם מסיני ושם הי' שכל ע"י משה חוץ משתי דברות הראשונות · או דהכוונה כמו שאמרו בפ"ק דתענית מי איכא מידי דלא רמוז משה באורייתא · והיינו טעמא משום דמתלה שמלום ילפינן שאין נבואה דשפי' לחדש דבר מאחר כדאיתא בפ"ק דמגילה ולכן נ"ל שכל מה שהתחדשו הנביאים רמוזים בתורה : אמר הקב"ה כך אני מרפא אותן · זה הוא דרשה אחריתי על מסכה ודריש כמו בשתי מלות מסו כה ופי' של מסי הוא רפואה בלשון ארמית · וכה הוא כמו כך והורא[ת] הדברים היא כי גדולה חטאתם עד לאין מרפא · והיה רפואה להם על כך : חצופים הם · מן המדרש הזה נראה דלא כמו שמפרש רש"י בביצה בפ' אין צרין ג' עזים הם שהם קשים לגלות ועוד שם נפני מה ניתנה תורה לישראל מפני שהן עזין ופירש"י שהן עזים ונתנה להם התורה שיתעסקו בה והיא מתשת כחם ומכנעת לבם · ונראה שהוא ז"ל מפרש שהם חזקים בכח ולא נראה כדבריו · אבל פירושו שהתורה נתנה להם מפני שהם שומרים אותה ולא יפנו לשחוק וללעג מתקוממיהם · וכמו דאיתא בחזית בפסוק יונתי אצלי הם יונה אבל אצל מתקוממיהם הם כמין חיות לפי שהם אומרים מה אתם רוצים מן השבת ומן המילה כו' ע"ש : מה כתיב בהם ויהי ביום השלישי וגו' · ואלמלא שהם קשים לא הי' ראוי לכל זה · דדברי חכמים בנחת נשמעים ולא בקולות וברקים : וכי משה בר תופש · פי' מה זה שאמר הניחה לי הלא גם אם יתפלל משה והקב"ה לא ישמע לתפלתו מי יכריחנו לשמוע בקולו : ומתחיל לבקש להכותו · כלומר שהוא כמבקש להכותו : מיד התחיל · נראה דמפרש ויחל מלשון התחלה ומ"ש הרמב"ן בחומש והטעם כי עד עתה לא נתן לבו להתפלל עליהם שחשב כי לא יעתר בעידן ריתחא : כך פתח ר' תנחומא · משום דבעי לפרש ויחל משה שעמד בקשות רחם כדמסיים לכן מתחיל בפסוק זה דכתיב עמד בפרץ לפניו ומ"ש רחב"ח פי"ן שהעמיד פנים כו' כנגד הקב"ה : מסביר פנים · ר"ג אלים מסביר · ולפ"ז פירושו שאינו נושא פני הדיין אלא מעמיד פנים כנגדו עד שיודה לו · שנאמר ואתנה את פני אל ה' האלהים לבקש וגו' · ודניאל עשה דכתיב ואתנה את פני ולא אם לבי כי פנים כמשמעו

עמד ודחף את השטן והוציאו לחוץ ועמד במקומו · שנא' (תהלים קו) עמד בפרץ לפניו · עמד לו במקומו של פורץ · (ב) ר' שמואל בר נחמן אמר עמד בפרץ לפניו דבר קשה · משל למלך שכעס על בנו וישב על בימה ודנו וחייבו · נטל את הקולמוס לחתום גזר דינו מה עשה סונקתדרו הטה את הקולמוס מתוך ידו של מלך כדי להשיב חמתו · כך בשעה שעשו ישראל אותו מעשה ישב הקב"ה עליהם בדין לחייבם · שנא' הרף ממני ואשמידם ולא עשה אלא בא לחתום גזר דינן שנאמר (שמות כב) זובח לאלהים יחרם · מה עשה משה נטל את הלוחות מתוך ידו של הקב"ה כדי להשיב חמתו · [א] למה"ד לשר ששלח לקדש אשה עם הסרסור הלך וקלקלה עם אחר · הסרסור שהיה נקי מה עשה נטל את כתובתה מה שנתן לו השר לקדשה וקרעה אמר מוטב שתדון כפנויה ולא כאשת איש · כך עשה משה כיון שעשו ישראל אותו מעשה נטל את הלוחות ושברן (ג) כלומר שאלו היו רואין עונשן לא חטאו · ועוד אמר משה מוטב נידונין כשוגגין ואל יהו מזידין למה שהיה כתוב בלוחות (שם כ) אנכי ה' אלהיך (ג) ועונשו אצלו זובח לאלהים יחרם לפיכך שבר את הלוחות : ויאמר להשמידם · מיד התחיל חוגר בתפלה · הוי ויחל משה את פני ה' אלהיו שעמד (ד) בקלות ראש לפני הקב"ה לבקש צרכן של ישראל הוי ויחל משה : ב ד"א ויחל משה הה"ד (משלי יז) חמת מלך מלאכי מות · מדבר במשה כשעשו ישראל אותו מעשה עלתה חמתו של הקב"ה ושלח מלאכי חבלה לחבל ישראל הוי חמת מלך מלאכי מות · ואיש חכם יכפרנה · זה משה שנקרא חכם שנאמר (שם כא) עיר גבורים עלה חכם · שעמד ולמד סניגוריא על ישראל וריצה אותם לאביהם שבשמים הוי ויחל משה · ד"א ויחל משה הה"ד (שם כט) (ה) אנשי לצון יפיחו קריה · אלו ישראל (ו) שנתנו פיחה בעולם בעגל שעשו · דא"ר אסי (ז) [ג] אין דור ודור שאינו נוטל אוקיא ממעשה העגל (ח) והחכמים ישיבו אף · זה משה שהשיב אפו של הקב"ה בסניגוריא שלמד על ישראל הוי ויחל משה : ג ד"א ויחל משה · ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן · ר' יהודה אומר חלה משה כשעשו אותו מעשה · ר' נחמיה אומר מהו ויחל משה שהכניס לאלהים כמין דורון ואין הלשון הזה אלא לשון דורון · כמה דאת אמר (תהלים מה) ובת צור במנחה פניך יחלו וגו' · (ג) וכן (מלאכי א) ועתה חלו נא פני אל וגו' · ורבנן אמרין מהו ויחל משה עשה את המר מתוק · ויחל לשון חלוי · כיצד אמר ר' ברכיה בשם ר' חייא בר אדא דיפו בשם ר' שמואל בר נחמן כיון שבאו ישראל למרה מה כתיב שם ויבאו מרתה · התחיל משה מהרהר בלבו ואמר המים הללו למה נבראו מה הניה יש לעולם בהן · מוטב היה אלו לא נבראו · ידע הקב"ה מה היה מחשב בלבו · א"ל הקב"ה (ט) לא תאמר כן ולא מעשי ידי הן יש דבר בעולם שלא נברא לצורך · אלא אני מלמדך היאך תהא אומר · אמור כך עשה את המר מתוק · ומנין שלמדו הקב"ה להיות אומר כך ראה מה כתיב (שמות טו) ויצעק אל ה' ויורהו ה' עץ ויראהו אין כתיב כאן אלא ויורהו אין ויורהו אלא לשון למוד שנאמר (משלי ד) ויורני ויאמר לי · וכתיב (שמות לה) ולהורות נתן בלבו · היה הדבר מסורת ביד משה (י) ולא עשה ולמה עשה אלא כיון שבאו ישראל למדבר ובקש האלהים לכלותן אמר לו משה רבש"ע (יא) בקשת לאבד את ישראל מכלה אתה אותם מן העולם לא כך אמרת לי במרה הוי מתפלל ואמור עשה את המר מתוק · ואף עכשיו [ג] חלי מרירתן של ישראל ורפא אותן הוי ויחל משה · א"ר אבין בשם ר' לוי בר פרטא בימי משה היה לנו מי שיחלה המרירות שלנו הוי ויחל משה · אבל בימי דניאל לא היה לנו (יב) מי שיחלה המרירות שנאמר (דניאל ט) ולא חלינו את פני ה' אלהינו : ד ד"א ויחל משה מהו כן · אמר ר' ברכיה בשם ר' חלבו בשם ר' יצחק (יג) [ד] שהתיר נדרו של יוצרו · כיצד אלא בשעה שעשו ישראל העגל עמד משה

מסורת המדרש א לקמן פרשה מ"ו · תנחומא כאן סימן ל' וסדר עקב סימן י"א · אבות דרבי נתן פרק ב' · ב סנהדרין דף ק"ב · ירושלמי תענית פרק ד' · קהלת רבה פרשה ט' פסוק י"א · ילקוט כאן רמז שנ"ג · ג דברים רבה פרשה ג' · ד ברכות דף ל"ב · מדרש תהלים מזמור נ' · ילקוט תהלים רמז תתמ"א :

חדושי הרד"ל

אלא מסביר פנים אבל משה כביכול העמיד פנים כמ"ש עמד בפרץ לפניו : (ב) רשב"נ אמר כו' לפניו והשיב חמתו דבר קשה כו' כצ"ל : (ג) ועונשו אצלו זובח כו' · וכמ"ש בשה"ר פ"ה שבין כל דבור ודבור היו כתובים דקדוקיה ופרשיותיה · והן הן עונשיה ואזהרותיה (שם פרשה א') שבשעת הדברות היה הדיבור אומר להם כך וכך עונשין כו' וכן נחקקו על הלוחות) : (ד) בק"ר לפני הקב"ה לבקש צרכן של ישראל · בא ליישב שמפני שצרכן של ישראל עשה כן אין תימה וכמ"ש בשה"ר פ"א פי"ג מה אשה זו אינה נתכויית לתבוע צרכי ביתה מבעלה כך הנביאים כו' ואמרו שם היפה בנשים זה משה כו' וע"ל ספ"ה : (ה) אנשי לצון כו' אלו ישראל · שכתוב עליהן באותה שעה ויקומו לצחק : (ו) שנתנו פיחה בעולם · כנופח בגחלים להלהיב אש כן הפיחו חרון אפו של הקב"ה כאש עליהם לעולם : (ז) אין דור כו' אוקיא ממעשי העגל · ע' סנהדרין (ק"ב) : (ח) והחכמים ישיבו אף כצ"ל : (ט) לא תאמר כן ולא מעשי ידי הן כו' · עיין זוהר אמור (ק"ט) : (י) ולא עשה אלא כיון כצ"ל ועי' מ"כ : (יא) בקשת לאבד כו' מכלה אתה אותם מן העולם · כמ"ש ויחר אפי בהם ואכלם · והכוונה שא"כ תכלה מעשי ידיך שבראת לגמרי וכמ"ש הקב"ה ולא מע"י הן יש דבר שנברא שלא לצורך כו' : (יב) מי שיחלה המרירות · שנא' ולא חלינו את פני כו' ודרש פני לשון כעס כמ"ש פני ילכו וכמ"ש בברכות (ז') פנים של זעם : (יג) שהתיר נדרו כו' · כאן משמע שהוא כענין התרת חכם · אבל בשו"ט מזמור נ' משמע שהוא ענין

חדושי הרש"ש

שהעמיד משה את פניו בפרילות כביכול כנגדו וכמו שאמר לקמן שעמד בקלות ראש כו' ודלא כפירוש המ"כ שם : (ג) כלומר כו' עד לא חטאו · נראה דזה צריך להיות · להלן אחר ואל יהו מזידין · ונראה עוד דמשה היה מתירא שמא לא יחזרו בהם אף אחר ביאתו אליהם : (ג) וכן ועתה חלו נא פני אל · ר"ל

מתנות כהונה

פרשה מג דבר קשה · כלומר ענין קשה הוא על הלשון לאומרו כביכול משה רבינו עליו השלום חטף בזרוע הלוחות מידו של הקב"ה · וכ"ה לקמן ע"ב : סונקתדרו · פירש הערוך שר היושב הדיר עם המלך בקתדרא פירוש כסא מכובד : ולא עשה · לא עכב להיות לו די בזה אלא גם בא לחתום גזר דין : עם הסירסור · ע"י הסרסור · סרסור אמצעי בין המוכר והלוקח : וקלקלה · ופירוש הלך הסרסור לעשות שליחותו ולקדשה ובעוד שהוא הלך קלקלה היא עם אחר : שאלו היו רואין · ישראל את עונש העובדי עבודת כוכבים לא היו עובדין לעבודת כוכבים וכך המלין עליהם לפני הקב"ה : בקלות ראש · כלומר דרך הפקר דוגמת מה שאמרו חז"ל בפ"ק דשבת חזינא לרב כהנא כי איכא צערא בעלמא שדי גלימא ופכר ידיה ומצלי אמר כעבדא קמי מריה ודרש ויחל לשון חולין ודרך הפקר : וריצה אותם כו' · דרש ויחל לשון מחילה : פיחה · הבערה ונחלים בוערות כן פרשוהו המפרשים : אוקיא · משקל קטן : [ה"ג ישיבו אף זה משה שהשיב] : חלוי · מתיקות כד"א חורפיה מחליא ליה : אמור כך · פירושו הקב"ה אמר למשה כה תאמר כשתרצה להתפלל וכדלקמן : עשה את המר כו' · כלומר מחול נא חטאתם והעבר מרירת הרוגז · [וכל זה מבואר בפר' עקב] : היה הדבר מסורת כו' · כלומר היה שומר את הדבר בלבו : ולא עשה · כלומר לא עכב אלא מיד כשבאו כו' : [ה"ג רבש"ע] בקשת · פירושו לשון תמיה : חלי מרירתן · פירושו המתק המרירות כמו

פירוש מהרז"ו

שהוא מרא דתלמודא בירושלמי ובמדרש ור"ב היה תלמידו : במקומו של פרץ · בא לפרש מ"ש בפרץ לפניו משמע שיש גדר לפניו ובו פרץ ע"כ דורש א"ת בפרץ אלא במקום פורץ לקטרג עליהם ע"פ מדות נוטריקון וממעל · חטא העם הזה חטאה גדולה והניחו המקטרגים הקטרוג ועי"כ התחיל להתפלל וכמ"ש לקמן פ' מ"ז ריש ס"ט · ומ"ש לפניו שהתחלה היה הפורץ לפניו וכענין שכתוב ריש איוב ויבא גם השטן בתוכם להתיצב על ה' איוב ב' א' ומשה עמד ברחוק שאמר לו לך רד ונתנדה כדלעיל פמ"ב ס"ג : הרף ממני ואשמידם · דברים ט' : ולא עשה אלא · פי' ולא עשה באופן זה אלא כשבא לחתום כן השיב חמתו מהשחית : גזר דינם שנאמר זובח · כמ"ש בסוף הסי' ועונשו אצלו זובח לאלהים וכמ"ש בשי"ר פסוק ידיו גלילי זהב בין כל דיבור ודיבור פרשיות ודקדוקין של תורה וכו' : את הלוחות ושברן · ע' לעיל ריש פמ"ח ולקמן ריש פ' מ"ו : ויאמר להשמידם · פי' שע"י דרשה הנ"ל יבואר פסוק זה שהתחיל בריש הסימן : חוגר בתפלה · פי' חוגר מתניו הוא משל על התחזקות בדבר וכמ"ש ב"ר פר' ע"א ס"ז חגר מתניו כנגדה ע"ש : ויחל משה שעמד בקלות ראש · בזה שהעמיד פניו ודחף הפורץ וחטף הלוחות שלא בדרך כבוד של מעלה אלא על שהיה נאמן ביתו ידע רצונו האמיתי בזה שלא כנראה מכעסו : ב עלתה חמתו · כמ"ש דברים ט' כי יגורתי מפני האף והחמה וכדלעיל סוף פ' מ"א : יכפרנה זה משה · וכמ"ש כאן אולי אכפרה בעד חטאתכם : פיחה בעולם בעגל · הפחה באש לשרוף העולם וכמ"ש לקמן פ' מ"ח ס"ה ע"ש ותבין כאן · ומ"ש אנשי לצון כמ"ש לעיל פ' מ"א סוף ס"א על החרפות והגדפות (וקריה כמ"ש מדרש קה"ר עיר קטנה זה העולם · והשמים נקרא עיר גבורים) וכן מצאתי בהדיא במדרש תהלים מזמור א' ובמושב לצים לא ישב שנאמר וישב העם וגו' ויקומו לצחק : אוקיא ממעשה העגל · ובקה"ר פסוק שבתי וראה הגירסא אונקיא ופי' במ"ע בל"י קורין כן משקל שני שקלי קודש ע"ש עוד ב"ר ריש פר' ב"ע אונקיא : שהשיב אפו · כמ"ש כאן שוב מחרון אפך · וכמ"ש בס"א להשיב חמתו : ג ויחל משה · היל"ל ויתפלל ויתחנן ע"כ דורש כ"י מלשון חולי וכ"כ מלשון דורון : ועתה חלו נא · ובפסוק הקודם וכי תגישון עור וגו' הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך · ועתה חלו נא פני אל פי' הביאו לו מנחה בכבוד ויחוננו והדבר למוד מענינו שמדבר במנחה · וע' לקמן פ' מ"ה ס"ב מלשון תפלה : ויבאו מרתה · שמות ט"ו וס"ד ולא יכלו לשתות מים ממרה כי מרים הם על כן קרא שמה מרה בלשון יחיד ודורש קרא משה שמה מרה כלומר מה הניה יש מהם : ולא עשה אלא · פי' שלא עשה אלא באופן זה ומ"ש ולמה עשה נראה מיותר ועיין מ"כ : חלי מרירתן · והעון נקרא מר כמ"ש ודעי וראי כי רע ומר עזבך את ה' אלהיך ובעון העגל מדבר שם וכמ"ש שם כי שתים רעות כמ"ש לעיל פר' מ"ב ס"ח · וזהו עזבך את ה' אלהיך בעת מוליכך בדרך · ועיין ד"ר פ"ג סי' ע"ו ודורש ויחל מלשון מתיקות בדברי חז"ל : ד שהתיר נדרו · ע"פ מדת ממעל ויחל משה מלשון לא יחל דברו ע' ד"ר פ"ב ס"ח · (ברכות ל"ב א') ונדר ושבועה ענין אחד כמ"ש בסמך אים כי

יפה תואר

שמתפלל מכין את לבו לתפלה לכן מפרש שהעמיד פנים · ואע"ג דלא מלינו בתפלת דניאל דבר אשר יורה על העמדת פנים בשלמא בתפלת מרע"ה נמצא למה ה' יחרה אפך וגו' אבל דניאל אמר רק וידוי העוונות ובקשת כליתם ברחמים · י"ל דכתיב אח"ז ועוד אני מדבר ומתפלל משמע שדבר עוד דברים אבל לא נזכרו בקרא : מה עשה משה נטל את הלוחות · ס"ל לרשב"ן שבשעה שה' נתן את הלוחות הוא שעשו ישראל העגל והקב"ה היה תופס בטפחיים ומשה בטפחיים ובקש ה' להטפן מידו וגברה ידו של משה וחטפן כדאיתא בהדיא במסכת תענית בירושלמי ודלא כר' לוי או כרבנן דלעיל פמ"א : לקדש אשה עד שהסרסור הולך קלקלה כו' כצ"ל · ופי' שהלך וקדשה ועד שחזר והלך מאצלה מיד קלקלה ולפ"ז כבר נתקדשה למלך וקריעת הכתובה כדי שתדון כפנויה שתכחיש ותאמר פנויה הייתי וכן במשל ישראל כבר היו מקודשים לה' אלא שראה שידונו כאלו לא נתקדשו עדיין · ולקמן פמ"ו מדמה לאשה שנשאה כבר וכן הוא לפי המשל בתנחומא שהניח אשתו עם השפחות ע"ש : ומה שנתן לו המלך כצ"ל · פי' שחטף מה שנתן לקדשה והוא קרע את הכתובה וגם החטף מה שהיה בידו לקדשה לקח בידו להראות כי עוד לא קדש אותה אחרי שהחטף בידו : בקלות ראש · דריש ויחל לשון חולין [ונראה דדריש ויחל כמו ויקל בחילוף החי"ת בקו"ף אשר החילוף הזה מצוי מאד בשפת עברית] : הה"ד חמת מלך · דריש ויחל מלשון לא יחל דברו שהוא לשון ביטול לומר שבטל חמת ה' והיינו את פני ה' שפי' פנים של זעם ע"ד פני ילכו : מדבר במשה · וכיולא בו בפרק יש נוחלין כל שיש לו נער או חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים שנאמר חמת מלך : שנאמר עיר גבורים · ובמשה קאיירי בהורדת התורה כדלקמן בויק"ר פל"א : כמין דורון · נראה דהיינו מה שמסר נפשו על ישראל כדרך שאמרו במכילתא על ואם אין מחני נא מספרך וזה כמין דורון שבא לבטל חרון אף במנחה וכן רלה [illegible]

ידי משה

דבר קשה · כי לפי דברי רבינו שפירש עמד בפרץ שדחף את השטן אין זה דבר קשה אבל לדברי ר"ש שחטף הקולמוס מיד הקב"ה זה הוא דבר קשה : מוטב שתדון כפנויה · וא"ת למה שברן לא היה לו ליטול אותן וי"ל שהראה לנו משה הדין שאין לענוש שום אדם אע"פ שהוגד לו על ידי איש מהימן וצדיק גמור רק שיראה בעצמו או על פי ב' עדים לכך נטלם ואח"כ שראה בעצמו שחטאו שברם וא"ת למה צריך לשברם דוקא תיפוק ליה שכל זמן שלא באו ליד ישראל הם עדיין כפנויה וי"ל לפי שהיה משה שלוחם וידו כידם והוה כאילו היה ישראל מקבלים הלוחות בעצמם ששלוחו של אדם כמותו רק שקשה א"כ אף שנגנזו מ"מ הא כבר קבלם משה מ"מ היה כוונת ישראל שעכ"פ יגיע לידם וק"ל : שהכניס לאלהים כמין דורון · שהתפלה היתה חביבה ונכנס באזני ה' כמין דורון ועוד שמעתי לפי שהיה זורה את העגל ע"פ המים להשקות את ישראל כסוטה' והיה העגל משקל קכ"ה קנטרין של זהב ואין לך מתנה מרובה מזה : אלא אני מלמדך · פירש לפיכך עשיתי את המים מרים כדי שתבקש עליהם שיהיו מתוקים נבן לעתיד בעגל אני מלמדך שתאמר בזה שלשון עשה מר מתוק כדברי רבנן דלעיל : שהתיר נדרו · הקשה בעל יפ"ת וז"ל וא"ת והלא קי"ל האומר קונם הנאתי על בני עירי אין אחד מהם יכול להתיר מחמת שכולם נוגעים בדבר הם וכאן א"ל הקב"ה למשה לך רד מגדולתך א"כ נוגע

מפיים האלהים שימחול להם · אמר האלהים משה כבר נשבעתי (שמות כב) זובח לאלהים יחרם · ודבר שבועה שיצא מפי איני מחזירו · אמר משה רבון העולם ולא נתת לי הפרה של נדרים ואמרת (במדבר ל) איש כי ידור נדר לה' או השבע שבועה לאסור אסר על נפשו לא יחל דברו · [א] הוא אינו מוחל אבל חכם מוחל את נדרו בעת שישאל עליו · וכל זקן שמורה הוראה אם ירצה שיקבלו אחרים הוראתו צריך הוא לקיימה תחלה · ואתה צויתני על הפרת נדרים דין הוא שתתיר את נדרך כאשר צויתני להתיר לאחרים · מיד נתעטף בטליתו וישב לו כזקן והקב"ה עומד כשואל נדרו · וכה"א (דברים ט) ואשב בהר ואפשר שהיה משה יושב והאלהים יתברך שמו עומד · אמר ר' דרוסאי קתדרא עשה לו כקתדרא (יד) של אסטליסטקין הללו בשעה שהן נכנסין לפני השלטון והן נראין עומדין ואינן אלא יושבין · ואף כאן כך · ישיבה שהיא נראה עמידה הוי ואשב בהר · ד"א ואשב בהר [ב] וכי יש ישיבה למעלה אתה מוצא שכולם עומדין · שנא' (ישעיה ו) שרפים עומדים ממעל לו · (ד) וכן (יחזקאל א) בעמדם תרפינה כנפיהם · וכן (דניאל ז) קרבית על חד מן קאמייא · וכן אפילו משה כשעלה למרום היה עומד שנאמר (דברים י) ואנכי עמדתי בהר · וכתיב (שם ה) ואנכי עומד בין ה' וביניכם · ואין יושב שם אלא הקב"ה לבדו · שנאמר (ד"ה ב יח) ראיתי את ה' יושב על כסאו · והוא אומר ואשב בהר · ומהו כן א"ר הונא בר אחא שישב [ג] להתיר נדרו של יוצרו ומה אמר לו דבר קשה · א"ר יוחנן דבר קשה אמר לפניו תהית אתמהא · א"ל תוהא אנא על הרעה אשר דברתי לעשות לעמי · אותה שעה אמר משה מותר לך מותר לך אין כאן נדר ואין כאן שבועה הוי ויחל משה (טו) שהפר נדרו ליוצרו · כד"א (במדבר ל) ולא יחל דברו · אר"ש בן לקיש לפיכך נקרא שמו איש האלהים לומר שהתיר נדר לאלהים · וכן ויחל משה : ה אמר ריב"ל בשם רשב"י פתח של תשובה פתח לו הקב"ה (שמות כ) אנכי ה' אלהיך בסיני למשה · בשעה שעשו ישראל העגל היה משה מפיים את האלהים ולא היה שומע לו · אמר לו אפשר שלא נעשה בהם מדת הדין על שבטלו את הדיבור · אמר משה רבון העולם כך אמרת בסיני אנכי ה' אלהיך אלהיכם לא נאמר (טז) לא לי אמרת שמא להם אמרת ואני בטלתי את הדבור אתמהא לי · הוי ויחל משה וגו' · אר"ש דסכנין בשם ר' לוי לפיכך חזר וכתבה בלשון רבים (ויקרא יט) אני ה' אלהיכם · וכן בכל המצות אומר אני ה' אלהיכם ולא אמר עוד אני ה' אלהיך : ו ד"א ויחל משה · מהו למה ה' יחרה אפך בעמך · ר' יהודה ור' נחמיה · ר' יהודה אומר למה"ד למלך שהיה לו בן בית והשליטו על כל מה שהיה לו · הלך אותו בן בית והלוה לבני אדם ע"י ערבים · הלוה לזה נ' זהובים ולזה ק' ולזה מאתים ברחו הלווים · אחר זמן שמע המלך ורע לו (יז) א"ל השלטתיך על שלי אלא לאבדן · א"ל בן בית אני הלויתי ובאחריותי הם לשלם אני מעמידך על הכלי הרי פלוני ערב יש בידו ק' זהובים וביד פלוני נ' · כך אמר משה להקב"ה למה אתה כועס לא בשביל תורתך באחריותי היא שאני וחבירי נקיים אותה (ה) אהרן ובניו יקיימוה יהושע וכלב יקיימוה יאיר ומכיר יקיימוה הצדיקים יקיימוה ואני אקיימנה · הוי למה ה' יחרה אפך · ורבי נחמיה אמר בשעה שעשו ישראל אותו מעשה עמד לו משה מפיים את האלהים אמר רבון העולם (יח) עשו לך סיוע ואתה כועס עליהם · העגל הזה שעשו יהיה מסייעך אתה מזריח את החמה והוא הלבנה · אתה הכוכבים והוא המזלות · אתה מוריד את הטל והוא משיב רוחות · אתה מוריד גשמים והוא מגדל צמחים · אמר הקב"ה משה אף אתה טועה כמותם והלא אין בו ממש · אמר לו א"כ למה אתה כועס על בניך הוי למה ה' יחרה אפך בעמך : ז ד"א למה ה' יחרה אפך בעמך אמר משה לא כך אמרת לי כי שחת עמך [ד] עמך חטאו ולא עמי (יט) אם עמי חטאו לא עמך חטאו הוי למה ה' יחרה אפך בעמך · ד"א למה ה' יחרה אפך בעמך · [ה] משל לטפסר שנכנס לביתו ומצא אשתו (ו) (כ) מגפפת לדלפקי וכעס · אמר לו שושבינו אם היה מוליד יפה היית כועס · אמר לו הטפסר אין בו כח לדבר זה אלא ללמדה שלא תעשה כך · כך אמר האלהים יודע אני שאין בו ממש (כא) אלא שלא יאמרו לעשות עבודת כוכבים אמר לו ואם אין בו ממש למה אתה כועס על בניך הוי למה ה' יחרה אפך בעמך · אשר הוצאת מארץ מצרים מה ראה להזכיר כאן יציאת מצרים אלא אמר משה רבון העולם מהיכן הוצאת אותם ממצרים שהיו כולם עובדי טלאים · א"ר הונא בשם ר' יוחנן [ו] משל לחכם (כב) שפתח לבנו חנות של בשמים בשוק של זונות · המבוי עשה שלו והאומנות עשתה שלה והנער כבחור עשה שלו יצא לתרבות רעה · בא אביו ותפסו עם הזונות התחיל האב צועק ואומר הורגך אני · היה שם אוהבו אמר לו אתה איבדת את הנער ואתה צועק כנגדו · הנחת כל האומניות ולא למדתו אלא בשם והנחת כל המובאות ולא פתחת לו חנות אלא בשוק של זונות · כך אמר משה רבון העולם הנחת כל העולם ולא שעבדת בניך אלא במצרים שהיו עובדין טלאים ולמדו מהם בניך · ואף הם עשו העגל לפיכך אמר אשר הוצאת מארץ מצרים דע מהיכן הוצאת אותם : ח ד"א אשר הוצאת מארץ מצרים מה ראה להזכיר כאן יציאת מצרים · א"ר יהודה בר שלום בשם ר' יהודה בר סימון בשם ר' לוי בן פרטא למה"ד לאחד שבא ליקח עבד אמר לאדוניו העבד הזה שאתה מוכר (כג) קאקגריסין הוא או (כד) קאלוחסין הוא אמר לו קאקגריסין

מסורת המדרש א ברכות דף ל"ב · חגיגה דף יו"ד · נדרים דף פ"א · ספרי סדר מטות פסקא קנ"ג · ילקוט סדר מטות רמז תשפ"ט · ועיין ירושלמי נדרים פרק ב' הלכה א' · ב ירושלמי ברכות פרק א' הלכה א' · בראשית רבה פרשה ס"ה · פתיחתא דרות רבה · תנחומא סדר קדושים סימן ו' · מדרש תהלים מזמור א' · ילקוט סדר תולדות רמז קט"ו · ילקוט יחזקאל רמז ש"מ : ג ברכות דף ל"ב · מדרש תהלים מזמור צ' · ילקוט תהלים רמז תתמ"א · ד לעיל פרשה מ"ב וש"נ · ה במדבר רבה פרשה ב' · פסיקתא רבתי פסקא י"א סימן ו' · ו ברכות דף ל"ב ·

חדושי הרש"ש

ר"ל דאמר תחילה שהכהנים שהם מקריבי קרבן ודורן לפני ה' מגישים על מזבחי וכל הענין אמרו את"ז ועתה חלו נא פני אל פי' בקרבנות מהודרים הישא מכם פנים : (ד) וכן בעמדם כו' כנ"ל : (ה) אהרן ובניו יקיימוה · לקמן פמ"ד בז' צדיקים חשב גם את פנחס · ואולי נכלל כאן בבניו של אהרן אע"ג דבלשון תורה אינו כן כמש"כ בשם התוס' לעיל בב"ר פנ"א אות ה' · אך קשה מדוע לא חשיב שם יאיר ומכיר דחשבם כאן וע' מש"כ שם : (ו) מגפפת לדלפקי · עי' יד"מ והא דאמר הכא באינו

חדושי הרד"ל

ענין הפרה שבעל לאשתו כמו שנאמר במשה איש אלהים בעלה דמטרוניתא (מושל על הנהגת הטבע כמו שכתב רבינו הגר"א ז"ל בפירוש התורה ריש פרשה וזאת הברכה) : (יד) אסטליסטקין · אפשר צריך להיות אסקלמטיקען ופירוש חכמים גדולים עי' ערוך וחולקין להם כבוד בפני ה[illegible] מפני חכמתן שיהיו נראין כיושבין : (טו) שהפר נדרו ליוצרו כו' איש אלהים לומר שהתיר נדר כו' כן צריך להיות וכמש"ל (והוא שם מימרים דריש לקיש דהכא) : (טז) לא לי אמרת שמא כו' · במדרש רבה ס"פ י"ט : (יז) א"ל לא השלטתיך כו' כנ"ל : (יח) עשו לך סיוע כו' · במדרש רבה פ"ב ודב"ר פ"א ופסיקתא דיהודה ויפ"ל רבים ועיין לעיל פ"ל : (יט) אם עמי חטאו · הן הערב רב כדלעיל פמ"ב : (כ) מגפפת לדלפקי · עיין מתנת כהונה וידי משה · ועיקר הפי' ת"א בירושלמי סוף פ"ו דדמאי בשוה לזרם של עץ עשוי כמין אדם (וכו מגורות שנותנין בו כלים) : (כא) אלא שלא ילמדו לעשות עבודת גלולים כנ"ל : (כב) שפתח לבנו חנות של בשמים בשוק כו' (ברכות ל"ב) : (כג) קאקגריסין · פי' מ"ע רע מעללים : (כד) קאלוחסין · פי' מ"ע טוב מאד :

פירוש מהרז"ו

כי ידור נדר וגו' : זובח לאלהים יחרם : והוא שבועה כמ"ש פר"א פל"ח בהדיא : לא יחל · ספרי ריש מטות : לקיימה תחלה · כת"ש בהדיא ויק"ר פל"ה ס"ם ג' וש"נ : והאלהים ית"ש כביכול עומד · וע' ב"ר פמ"ח ס"ז והוא יושב ואפשר דמשם יליף הקב"ה כ"י עומד · וע' ויק"ר פל"ו ס"ג : קתדרא · פי' במ"ע מין כסא מוכן לאדם חשוב : אסטליסטקין · לא נמצא פירושו ואל דרשה זו ע"פ מדה פ"ו דכתיב ואשב בהר וכתיב ואנכי עמדתי בהר והכריע עמידה בדרך ישיבה ודרשה זו אינו שייך לענין הנדר : יושב על כסא · וס"ד וכל צבא השמים עומדים עליו וגו' : תוהא אנא על הרעה · כמ"ש מפורש וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו שעיקר התרת הנדר הוא לעקור הנדר מעיקרו : איש האלהים · ע' מדרש תהלים מזמור צ' אמר ר"י בר"ם בשם ריש לקיש מה החיים אם מבקש להפר נדרי אשתו מפר ואם מבקש מקיים שנאמר אישה יקימנו ואישה יפירנו כך כ"י משה אומר להקב"ה וכו' ע"ש : ה פתח של תשובה · פי' פתחון פה הכין לו הש"י למשה שיהיה לו מה להשיב · וע' לקמן פ' מ"ז ס"ט במ"ר פ' י"ט סימן ל"ג ד"ר פ"ג סי' י"א : ך למה ה' יחרה אפך · משמע שאין טעם כלל שיחרה אפך שהרי תורתך ומוסיף יתקיים על ידי הצדיקים והם כל בית ישראל שהחוטאים היו מעטים בערך כל ישראל שהרי לא נפלו ע"י הלוים כ"א ג' אלפים וכל בני לוי לא חטאו כלל בעגל וגם הנשים לא חטאו : יאיר ומכיר · כתובים בסוף מטות ושם מקדים מכיר ליאיר וצ"ע ש"א חשב בצלאל ואהליאב וכל חכם לב וכן נכח שהוא מפורש ויתכן שהיה בכלל צדיקים שזכר וכן הע' זקנים : עשו לך סיוע · במ"ר פ"ב סי' י"ב · ד"ר פ"א ס"ב ושם כתבתי פירוש המאמר קחנו משם : ך אם עמך חטאו · וכמ"ש והם עמך ונחלתך : לדלפקי · במ"ר שם הגירסא לסרים · וכאן אולי צ"ל לדלפינון עי' ערוך ערך דלפן שהביא דברי הגמרא בכורות (דף מ') הדולפנין בני ימא פי' אדם של ים וע"ש במ"ע ואין מין מוליד משאינו מינו : עובדי טלאים · והורגלו לראות עבודת צורות בהמות עי' ד"ר פ"ג סי' י"א : האומנות עשתה שלה · שהבשמים מקרב האדם לזנות שהזונות מתבשמות והולכות לשם תמיד : ח קאקגריסין · פי' במ"ע בל"י אדם רע מעללים : קאלוחסין · קאלו פי' טוב חסין ג"כ

מתנת כהונה

כמו שפירש לעיל : [שיקבלו אחרים הוראתו גרסינן] : קתדרא · כסא של כבוד : איסטליסטקין · לפי הענין המה שרים חשובים ובקשתיו ולא מצאתיו : [קרבית על חד מן קאמייא גרסינן · ופסוק הוא בדניאל סימן ז'] : אמר לפניו תהית · פירוש נחרטת בעצמך לשון שאלה כדאמרינן כדו תהית : אתמהא · כלומר דרך שאלה אמר לו כן : איש האלהים · כלומר אדון ורב כד"א איש נעמי איש האדמה : שלא נעשה בהם דין · כלומר שלא יעשה בהם דין : אתמהא לי הוי ויחל משה וגו' · כלומר תמיה ותמה לי ודייק סיפיה דקרא דכתיב ה' אלהיו רמז למה שאמר לו הקב"ה אנכי ה' אלהיך : בעמך · באותן שאמרת לי עמך הם ועתה מה איכפת לך מהם : מגפפת · מחבקת ומנשקת : דלפקי · פירש הערוך כלי עץ שנותנין בו כלים של יין עץ ואבן : המבוי עשה שלו כו' · כלומר המבוי מוכנת לתרבות רעה שהיא שוק של זונות · וכן האומנות שכל ענינו עם הנשים וכל אחד עשה את שדרכו לעשותו : קאקגריסין · קאלוחסין · לא מצאתי פירושם

ידי משה

נוגע בדבר הוא וי"ל הואיל ואי"ל הקב"ה ולמשה אומר לגוי גדול ואם כן אדרבה יהיה למשה טובה ואעפ"כ התיר לו נדרו ולא חשב נוגע בדבר וזו"ק : ומה אמר לו דבר קשה · ור' יוחנן מפרש מה הוא דבר קשה ומפרש שאמר להקב"ה תהית פירוש כשתרגם אתמה כתמיה כי לא אדם אל ויתנחם ואין לך דבר קשה מזו והוא הוכרח לומר כך כי כן הדרך שנודרים כשמתירין להם את נדרם צריכין לומר מתחרט אני ומשה התיר להקב"ה את נדרו וק"ל : לדלפקי · נשמט מן בעל מ"כ פירוש של דלפקי והוא בגמרא דבכורות

יפה תואר

קונס שנאתו על בני עירו אין אחד מהם יכול להתירו מפני שנוגע בדבר של תועלתו מתיר כדפי' הריב"ש בסי' ת"ו וכ"ה שיטת הטור · והכא הוא תועלת למשה בהתרה זו שמתעלה ע"י ישראל כי בירידתן נאמר לו לך רד כדלעיל : י"ל כיון דאמר ליה ואעשך לגוי גדול ניחא ליה הנאה אדרבה היזק שאע"ג שמ"מ נתקיים בו כמ"ש ז"ל מ"מ הוא לא ידע עכשו ולפי מחשבתו הוא מפסיד · ובענין כל המאמר זה עי' בעין יעקב בפר' אין עומדין שכתב בשם הרשב"א שסבל הוא דרך משל · והאריך שם בדברים אשר יקובלו על הדעת : פתח לו הקב"ה · פי' במה שאמר ה' אלהיך ולא אמר אלהיכם כדי שיהיה להם פתחון פה לתשובה · אף שידע הקב"ה שהמה יחטאו גם לא אמר אלהיכם · ומפרש ויחל משה את פני ה' אלהיו ע"י הפנים שנתן לו ה' במה שאמר כי הוא אלהיו ולא אלהיהם · וז"ש במדרש אפשר שלא נעשה בהם מה"ד על שבטלו את הדבור בשמעו מפי הגבורה וכדלעיל בפמ"ב ואמר לו משה כי הדבור הזה היה אלי ואנכי לא בטלתי : שמא להם אמרת · והא דאמר אנא חטא פעם בזה הטעה גדולה לדברי ה' קאמר דאפי' את"ל שחטאו אני אומר שתמא להם חטאתם ואם אין מהני נא : לפיכך חזר וכתבה בל"ר · פי' בפר' קדושים דווקא דשם נשנו עשרת הדברים כדאיתא בתו"כ · אבל בלי זה שכתב מצינו כמה פעמים ושלא את אלהיך אני ה' אלהיך וכדומה בלשון יחיד : ר"י אומר למה הדבר דומה כו' · נראה דדריש למה ה' יחרה אפך בעמך · למה יחרה אפך על החוטאים שלא רבים הם בעמך אשר מקיימים את התורה : עמך חטאו · דהיינו הערב רב כדלעיל פרשה מ"ב · והוא שאמר משה למה ה' יחרה אפך בעמך על ישראל אף על גב שהערב רב עשו את העגל ולא ישראל מ"מ כשם ה' על ישראל שלא מיחו בידם כשעשו קלא להם : שלא יאמרו לעשות עבודת כוכבים · ואע"ג דכל עבודת כוכבים אין בה ממש ובכל שיא בלי מועיל מ"מ האדם נענש על זה · בשביל שעותו לבאמין בהבלים · אבל בעגל לא האמינו בו כמ"ש האבן עזרא ומפרשים רבים ולא חשבו לעבודת כוכבים ממש ורק בדרך מנהיג וכמ"ש לעיל : ולמדו מהם בניך ואף הם עשו העגל · כי המצרים עבדו לטלה שפוה

הוא ועל זה אני מוכרו לקחו והוליכו לביתו · פעם א' סרח אותו העבד התחיל ארונו מכהו אמר לו הורגך אני מה אני מבקש עבד רע התחיל העבד צווח בייא מעביר עלי א"ל אדוניו סרחת כל הסרחון הזה ואתה צווח בייא העברת לי אמר העבד באמת בייא העברת עלי · א"ל מרי היאך לקחת אותי בעבד טוב או בעבד רע א"ל בעבד רע אמר לו בעבד רע אתה לקחתני ותבקשני עבד טוב · כך אמר משה רבון העולם לא כך אמרת לי (שמות ג) ועתה לכה ואשלחך אל פרעה ואמרתי לך באיזה זכות אתה גואלן הם עובדים עבודת כוכבים ואמרת לי אתה עכשיו רואה אותם עובדים עבודת כוכבים ואני עומד ורואה אותם שהן יוצאין ממצרים ואקרע להם את הים ואביאם אל המדבר ואתן להם את התורה ואראה להם את כבודי פנים בפנים והם מקבלים מלכותי וכופרים בי בסוף ארבעים יום ועושין את העגל · הוא שאומר (שם ג) ראה ראיתי את עני עמי · (ז) וזהו קול של עגל קול ענות אנכי שומע ועד שלא גאלתם אמרת לי שהם עושים את העגל ועכשיו שעשו אותו אתה מבקש להרגן · לכך הזכיר יציאת מצרים בסניגוריא שלו · אמר רבי פנחס הכהן בן חמא בשם רבי אבהו בשם רבי יוסי בר חנינא מהו [א] ראה ראיתי אמר הקדוש ברוך הוא למשה אתה רואה אותן עכשיו ואני רואה אותם היאך מתבוננים בי (ח) אני יוצא בקרובין שלי שאתן להם את התורה שנאמר (תהלים סח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן והם שומטין אחד מן טטראמולין שלי שכתוב (יחזקאל א) ופני שור מהשמאל · לפיכך אמר משה למה ה' יחרה אפך · אתה היית יודע אותם ועכשיו אתה כועס עליהם על שעשו העגל : ט ד"א אשר הוצאת מארץ מצרים · מה ראה להזכיר כאן יציאת מצרים · א"ר אבין בשם ר' שמעון בן יהוצדק משל למה"ד למלך שהיה לו שדה בור אמר לאריס לך פרנסה ועשה אותה כרם · הלך האריס ופרנס אותה שדה ונטעה כרם · הגדיל הכרם ועשה יין והחמיץ · כיון שראה המלך שהחמיץ היין אמר לאריס לך וקוץ אותה מה אני מבקש מן הכרם עושה חומץ · אמר האריס אדוני המלך כמה יציאות הוצאת על הכרם עד שלא עמד · ועכשיו אתה מבקש לקצצו · וא"ת בשביל שהחמיץ יינו בשביל שהוא נער לכך החמיץ ואינו עושה יין יפה · כך כשעשו ישראל אותו מעשה בקש הקב"ה לכלותם אמר משה רבון העולם [ב] לא ממצרים הוצאתם ממקום עובדי עבודת כוכבים ועכשיו נערים הם שנאמר (הושע יא) כי נער ישראל ואוהבהו המתן מעט להם ולך עמהם ועושין לפניך מעשים טובים הוי אשר הוצאת ממצרים למה יאמרו מצרים · והנחם על הרעה לעמך · אמר ר' חנינא בר אבא תהא התהות מצויה לפניך · אמר לו הקב"ה מה אמרת והנחם על הרעה לעמך · חייך כך אני עושה שנאמר וינחם ה' על הרעה :

פרשה מד

א זכור לאברהם · פתח ר' תנחומא בר אבא (תהלים פ) גפן ממצרים תסיע · למה נמשלו ישראל לגפן אלא מה הגפן כשבעליה מבקשין שתשביח מה הם עושין עוקרין אותה ממקומה ושותלין אותה במקום אחר והיא משבחת · כך כיון שבקש הקב"ה להודיע ישראל בעולם מה עשה עקרן ממצרים והביאן למדבר והתחילו מצליחים שם והתחילו מקבלין התורה ואומרים (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (א) ויצא להם שם בעולם · שנאמר (יחזקאל טז) ויצא לך שם בגוים ביפיך · ד"א גפן ממצרים אתה מפרנס כל אותן הדעות האמורות בו (בראשית מ) והנה גפן לפני · גפן ממצרים תסיע · ובסוף אתה מפרנס [ג] מה הגפן הזו חיה ונשענת על עצים מתים · כך ישראל הם חיים וקיימים ונשענין על המתים אלו האבות · וכן אתה מוצא כמה תפלות התפלל אליהו בהר הכרמל שתרד האש כמד"א (מלכים א יח) (ט) ענני ה' ענני ולא נענה · אלא כיון שהזכיר את המתים ואמר ה' אלהי אברהם יצחק וישראל מיד נענה · מה כתיב (שם) ותפול אש ה' · (י) וכן משה בשעה שעשו ישראל אותו מעשה עמד ולמד עליהם זכות מ' יום ומ' לילה ולא נענה · אלא כיון שהזכיר את המתים מיד נענה שנאמר זכור לאברהם ליצחק ולישראל מה כתיב וינחם ה' על הרעה · הוי כשם שהגפן הזאת חיה ונשענת על עצים מתים · כך ישראל חיים ונשענים על האבות כשהם מתים ו[illegible] זכור לאברהם ליצחק ולישראל : ב ד"א זכור לאברהם הה"ד (קהלת ד) ושבח אני את המתים שכבר מתו כנגד מי אמר שלמה מקרא זה ריב"ל ור' שמואל בר נחמן · ר' יהושע אומר לא אמרו אלא כנגד דוד אביו כיצד אתה מוצא כשבנה שלמה בית המקדש התפלל לפני האלהים שתרד האש ולא נענה · אלא כיון שהזכיר את המת דוד אביו מיד נענה · שנאמר (ד"ה ב ו) זכרה לחסדי דויד עבדך מיד וככלות שלמה להתפלל אל ה' (שם ז) והאש ירדה מן השמים · כיון שראה שלמה שהזכיר אותן תפלות ולא נענה וכיון שהזכיר דוד אביו מיד ירדה · התחיל אומר ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים עדנה על עצמו אמרו · ור'

מסורת המדרש א לעיל פרשה ג' ופרשה מ"א · תנחומא כאן סימן כ"א · וסדר שמות ס"כ · ב דברים רבה פרשה ג' · ג ויקרא רבה פרשה ל' · מדרש שמואל פרשה ע"ז · ילקוט תהלים רמז תתכ"ט · ד עיין שבת דף ל' · מועד קטן דף ט' · סנהדרין דף ק"ג · לעיל פרשה מ' · במד"ר פ' י"ד וט"ו · קהלת רבה פרשה ד' פסוק ב' · תנחומא סדר ואתחנן ס"ו · מדרש תהלים מזמור ז' ומזמור כ"ד · פסיקתא רבתי פסקא ב' סימן ס' · ילקוט תהלים רמז תרנ"ח תרנ"ט · ילקוט קהלת רמז תתקע"ט ·

חדושי הרד"ל

(א) ויצא לה שם בעולם · ר"ל ז"ם אח"כ ותמלא הארץ היינו שיצא לה שם בארץ : באין

חדושי הרש"ש

שאינו מוליד וסתם קאמר שהן פרין ורבין מב"א ע' תוס' בש · י"ל דהתם פירושו שאם בא אדם פליהם מתעברות הימנו כפירש"י שם אבל אשה אינה מתעברת מהם : (ז) וזהו קולו של עגל כו' · בחנם ייתק ממתנות כהונה נפרש דדריש מן ולא נעקתם שמעתי כי פשוט דדורש מן עני כמו דכתיב במעשה קול ענות וכן כתב ידי משה לעיל פמ"ב אות א' : (ח) אני יוצא בקרובין · בכ' צ"ל או בקרובין : (ט) ענני ה' ענני ולא נענה · אלא כיון שהזכיר כו' ה' אלהי אברהם כו' · הן בקרא כתיב ענני כו' אחר ה' אלהי אברהם : (י) וכן משה כו' עמד ולמד כו' מ' יום כו' ולא נענה אלא כיון שהזכיר כו' זכור לאברהם כו' הוא כדעת הא"ע שהתפלה הכתובה כאן היתה אחר ירידתו ועלייתו שוב בהר ארבעים יום השנים כמו שספר משה בפ' עקב ואף דלעיל פרשה מ"ב איתא אמר משה אם מניח כו' אחד כו' · אינו זו מכאן עד שאבקש עליהם רחמים וכו' מ"מ י"ל דהא דכתיב בפ' עקב והתפלל גו' זכור לעבדיך לאברהם גו' קאי על הקרא דלעיל והתנפל גו' את ארבעים היום כו' והתם סמך המד' דכאן

מתנות כהונה

פירושם ולפי הענין הראשון רע והשני טוב : בייא · צרה ולא במשפט : [ה"ג בעבד רע אמר ליה] : ראה ראיתי · שתי ראיות וכדלעיל פרשה ג' ופרשה מ"א וזהו קולו של עגל זה שכתוב ולא נעקתם שמעתי זהו נעקת קול שנעקו על העגל והיינו קול ענות וכדלעיל ריש פרשה מ"א : [מתבוננים בי גרסינן] : בקרובין שלי · ופירושו במרכבה שלי : טטראמולין · עי' בפירוש הרמב"ן בפרשה זו [וכרבינו בחיי פרשת שמות] : התהות · התרעה כמה דאת אמר כדו תהית ולשון והנחם קדרים :

פרשה מד [מפרנס כל אותן הדעות גרסינן] : מפרנס · מסדר ומפרש הלשון ידוע כדאת אמר פרנסת הארון לארכו פרנס אותו לרחבו בפרק קמא דבבא בתרא · [ודוגמתו לקמן סוף פרשה מ"ד] : כל אותן הדעות האמורות · כל הדרשות שדרשו על פסוק זה · ועיין בב"ר פר' פ"ח ובויק"ר פרשה ל"ו [ובמדרש תהלים ובילקוט מזמור פ'] : על עצמו אמרו · מן החיים וגו' אמר שלמה על עצמו : שלא

פירוש מהרז"ו

טוב היינו טוב שבטוב : בייא · צעקה צרה ועי' ב"ר פר' י"ב ס"י מש"ש : ראה ראיתי · לעיל פ' ג' ס"ב וש"נ : בקרובין · פי' במ"ע מין עגלה : טטראמולין · שם מפורש : לך פרנסה · עשה לה כל מה שהיא צריכה לחרוש ולזרוע ולהשקותה וכו' : שהוא נער לכך החמיץ · שמתחלה היה שדה בור וזה מחדש נעשה כרם ולא יתכן שיהיה יינו טוב מיד אך לאחר איזה שנים יוכשר להתחלף לטוב : כי נער ישראל · ואוהבהו וממצרים קראתי לבני ובפסוק הקודם קראו להם וגו' ולפסילים יקטרו למה כי נער ישראל כי עד עתה היה במצרים מקום עבודת כוכבים ומשם קראתי בני בכורי וזהו אשר הוצאתיך מארץ מצרים שנקראת בית עבדים ודרשו במכילתא פסוק אנכי מבית עובדי כוכבים וענין המשל והנמשל כמ"ש ישעיה כי כרם ה' צבאות בית ישראל ויקו לעשות ענבים ויעש באושים · ומ"ש כמה הוצאות הנמשל כמה נפלאות ונסים עשיתי להם : תהא התהות מצויה לפניך · כי איך נקט והנחם הלא כתוב בשמואל א' פ"ו כ"ט כי לא אדם הוא להנחם ע"כ דורש להרחיק ההגשמה מהש"י ולהכריע ההא התהות מצויה לפניך שהשינוי הוא במדות מלאכים שלותים שמשמים לכ"ו מתהוים לפי מעשה אדם ותפלתו : מה אמרת וכו' · כוונתו לדרוש מ"מ וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו וכי סימן צריך ליתן על איזה רעה הנחם וזה מיותר ודורש שנותן טעם מה הנחם אשר דיבר פי' אשר דיבר משה וביקש שינחם ושיקראו עמו ולא עמך כנ"ל ברים ס"ח ולעיל ס"פ מ"א :

פרשה מד סי' א גפן ממצרים · ויק"ר פ' ל"ו ס"ב מדרש שמואל פ' פ"ז פסוק גפן : ויצא לך שם בגוים · וכל הפרשה מדבר מה שהגדיל לעשות עם ישראל במדבר בצאתם ממצרים : מפרנס כל אותן הדעות · פי' כל אותן פירושים שדורש על פסוק והנה גפן כמ"ש ב"ר פר' פ"ח ס"ה כן תדרוש גם כאן ועי' פסיקתא ריש פר' א' מפרנס בפתח הזה ע' מש"ש ומ"ש בסוף אתה מפרנס · פי' ועוד תדרוש גם דמיון זה ועל שהוא שייך לענין הפרשה אומר וכן : אלא כיון שהזכיר · צ"ע שהרי כאן מפורש שהתפלל זכור לאברהם וגו' קודם שירד בפעם הא' ואיך אומר שהיה בסוף מ' השניים · אך באמת שהמדרש דורש על פי מדה י"ז בדברים פ' כ"ה ואתנפל לפני ה' את ארבעים יום וגו' עד פסוק כ"ו כ"ז זכור לעבדיך הרי מפורש שתפלת זכור לעבדיך היה בסוף מ' יום שניים והם ב' כתובים מכחישים והכריע ע"פ מדה ל"ב שמקום פסוק זכור לאברהם וגו' מקומו להלן אחר פסוק ל"ב בפרשה ל"ב ודוק וכן בסמוך בסי' ב' · ועי' שבת (דף ל'): ב כשבנה שלמה · עי' לעיל ריש פר' ה' מש"ש וש"נ ומבואר : על עצמו ·

יפה תואר

בזאת שכבר באסודת תגורת המזלות וכשראו ישראל מה הוא חשבו כי מזל שור הבא אחריו בארבעת המזלות גבר ממנו ועשו ישראל עגל כנגדו · וז"ש שלמדו ממצרים כי מעבודת המצרים נתעו לעבוד המזלות : ואם תאמר בשביל שהחמיץ יינו כו' · פי' לכן לא יחוס על הוצאות שכרם כי לא ניחא לי' בכרם רע כלל מ"מ כיון שהוא רע רק בשביל שהוא נער ובהמשך הזמן יעשה יין יפה יש לו לחוס על הוצאותיו ולפניתו עד שיעשה יין יפה וכ"ש בנמשל בישראל כיון שהתרעה מצויה בהם שלא יעשו אח"ז יין טוב :

למה נמשלו לגפן · עיקר הקושיא היא למה מדמה את ישראל לגפן ולא לפרי הגפן · כי הגפן אשר מורה גם על העץ הוא רע ושפל · ומשני שמדמי לעץ הגפן לענין שהם עוקרים אותה ממקומה ושותלים אותה במקום אחר היא משבחת ואע"ג דבפ"ק דע"ז משמע כי כל האילנות ג"כ משובחים אם יעשו אותם במקום אחר אפשר דגפן משבחת טפי א"נ דאין דרך לעקור העץ ממקומו ולשתלו במקום אחר שפעמים שהם מתיבשין מיד אבל בעץ הגפן לא כן הוא : כל אותן הדעות האמורות בו והנה גפן לפני וגבי גפן ממצרים תסיע כו' כנ"ל ופי' כל הדעות שנדרשו על המשל של גפן וכמ"ש בפרק גיד הנשה אומה זו נמשלה כגפן זמורות שבה אלו בעלי בתים כו' וכן דרשו ע"ז בויק"ר פל"ו ובמדרש תהלים וז"ש אחרי אשר תדרוש הדרשות הזה הנכון הוא לדרוש הדרש הזה מה הגפן היא חיה כו' : ענני ה' ענני · שלא תפלתו הראשונה היתה בזכות אבות · ושמא י"ל כיון דענני משמע בזכותו וכמ"ש רז"ל ענני בזכותי ענני בזכות תלמידי ע"כ א"א דהיה הכתובים כסדרן כי אם לא נענה בזכות אבות איך תשב אח"כ לסיום נענה בזכות עצמו וע"כ שהכתובים שלא כסדרן נאמרו · ונענה רק מפני כבוד אבות אך הכתוב הקדים את התפלה בזכות האבות בראשונה בשביל שהיא תפלה נכבדה : לא אמרו אלא כנגד דוד אביו · עי' בשבת בפרק במה מדליקין בדרשה זו : הוי ושבח אני את המתים מן החיים זה משה · פי' הגדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהם שע"כ גדלה זכות האבות עכשו ממשה שהיה חי · אע"ג דמשה

ידי משה

דבכורות פ"ק דף ח' שדולפנין פרים ורבים כבני אדם והמגל ר"י מאי דולפנין אדם דימא : תהיה התהות מצויה לפניך · פירוש שיהיה מדת התרעה מצויה לפניך שתתחרט על פורעניות תמיד ותלמוד מן הקב"ה כביכול שהתחרט על הרעה :

מה עשה עקרן ממצרים · ואי"ת וכי לולי זאת היה מניחם במצרים וי"ל לפי שעדיין לא נשלם הזמן כמש"ה ודור רביעי ישובו הנה וא"כ הוצרכו להיות מ' שנה במדבר כדי שישלים הזמן דור רביעי והיינו פירוש הפסוק כי קרוב הוא וא"כ היה להקב"ה להניחם במצרים אחר שטבע פרעה וחילו ביום ולא לטלטל אותם מ' שנים במדבר לז"א שעקרן וכו' להודיע שמם ובוודאי סתורה היה אפשר ליתן להם אף במצרים רק הודעת שמם היה ע"י ענני הכבוד ועל ידי הבאר ושליו והנסים שנעשה להם במדבר והיה בלתי אפשר לעשות להם זה במצרים כשיהיו תמיד במקום אחד לפי שאין צורך לזה במצרים בהיותה ארץ נושבת ועקרן כדי להודיע שמם כנ"ל וק"ל : אתה מפרנס · פירוש כמו אתה דורש כל אותן הדעות האמורות וכו' פירוש כל אותן הדרשות שאמורות בו למה נקראו גפן כי כאן לא הביא המדרש כולו באריכות כפי שמביא אותם במדרש שיר השירים אלא דרש אחד מה ששייך לענין של כאן

שמואל בר נחמן אמר א על משה אמרו׳ כיצד כיון שראה משה עומד ומתפלל מ׳ יום ומ׳ לילה על ישראל שימחול להם הקב"ה על אותו מעשה שעשו ומזכיר זכותו ולא היה האלהים מתרצה להם וכיון שהזכיר את המתים מיד נענה׳ מה כתיב אחריו וינחם ה׳ הוי ושבח אני את המתים מן החיים זה משה: ג ד"א זכור לאברהם הה"ד (משלי יא) יד ליד לא ינקה רע׳ ב אמר ר׳ פנחס הכהן בן חמא אם עשית מצוה אל תבקש מתן שכרה מיד ליד למה שלא תנקה (ב) שאין אתה מתנקה מעונותיך ורשע אתה נקרא שלא בקשת להנחיל לבניך כלום שאלו בקשו אברהם יצחק ויעקב מתן שכרן של מצות שעשו (ג) היאך היה זרע צדיקים נמלט היאך היה מזכיר זכור לאברהם ליצחק ולישראל מיד וינחם ה׳ הוי יד ליד לא ינקה רע: ד ד"א זכור לאברהם א"ר אבין בשם ר׳ אחא ג משל למלך שהפקיד לו אוהבו אצלו עשרה מרגליות מת אוהבו והניח בת אחת עמד המלך ונטלה לאשה ועשאה מטרונה ונתן לה שלשלת אחת של י׳ מרגליות ונתנה אותה בצוארה׳ לאחר ימים אבדה השלשלת התחיל המלך מבקש להוציאה אמר מגרשה אני מביתי אוציאה מאצלי׳ נכנס שושבינה אצל המלך והיה מפייסו ולא היה המלך נשמע לו אלא היה אומר מגרשה אני מאצלי׳ א"ל למה אדוני המלך אמר שנתתי לה י׳ מרגליות ואבדתן׳ אמר חי מרי המלך אעפ"כ צריך אתה להתפייס ולרצותה׳ לא היה המלך שומע לו׳ כיון שראה השושבין מה שבקש לעשות עמה ואינו מתרצה אלא מתרים ואומר אגרשנה אני׳ אמר לו בשביל י׳ מרגליות שאבדה אתה מבקש להוציאה׳ אין אתה יודע שאני יודע שהפקיד אביה אצלך י׳ מרגליות יוצאות י׳ בי׳׳ כך כיון שעשו ישראל אותו מעשה היה האלהים כועס עליהם התחיל אומר הקב"ה הרף ממני ואשמידם אמר משה רבון העולם על מה אתה כועס על ישראל אמר בשביל שבטלו עשרת הדברות א"ל יש להן מהיכן ליפרע אמר לו מנין אמר הזכר שנסית אברהם בי׳ נסיונות ויצאו עשר בעשר הוי זכור לאברהם ליצחק ולישראל: ה ד"א זכור לאברהם למה מזכיר כאן שלשת אבות׳ אמרין רבנן אמר משה אם שריפה הם חייבים זכור לאברהם שנתן נפשו לכבשן האש לישרף על שמך ותצא שריפתו לשריפת בניו׳ ואם הריגה הם חייבים זכור ליצחק אביהם שפשט צוארו ע"ג המזבח לישחט על שמך׳ ותצא הריגתו להריגת בניו׳ ואם גלות הם חייבין זכור ליעקב אביהן שגלה מבית אביו לחרן ויצאו אלו באלו הוי זכור לאברהם ליצחק ולישראל: ו ד"א זכור לאברהם למה הזכיר ג׳ אבות א"ר לוי אמר משה רבון העולם חיים הם המתים א"ל משה נעשית מין׳ א"ל משה אם אין המתים חיים לעתיד לבא יפה את עושה להם כל מה שתבקש׳ אבל אם חיים המתים מה יש לך לומר לאבות לעתיד לבא כשיעמדו אבותיהם ויבקשו ממך הבטחה שהבטחתם מה יש לך להשיבם לא כך הבטחתם שאתה מרבה בניהם ככוכבי השמים ועכשיו תבקש לכלותן הוי זכור לאברהם: ז ד"א זכור לאברהם למה הזכיר כאן משה ג׳ אבות׳ א"ר אבין ד אמר הקב"ה למשה אני מבקש מידך כשם שבקשתי מסדום עשרה העמיד לי מהם עשרה צדיקים ואיני מכלה אותם אמר רבון העולם אני מעמיד לך׳ (ד) הרי אני ואהרן ואלעזר ואיתמר ופנחס ויהושע וכלב׳ אמר לו האלהים הרי ז׳ והיכן הג׳׳ לא היה יודע מה לעשות אמר לו משה רבון העולם חיים הם המתים אמר לו הן׳ אמר אם חיים הם המתים זכור לאברהם ליצחק ולישראל הרי עשרה׳ לכך הזכיר ג׳ אבות: ח ד"א זכור לאברהם (ג) מה ראה להזכיר ג׳ אבות א"ר אלוני בן טברי בשם ר׳ יצחק ה כיון שעשו אותו מעשה יצאו (ד) ה׳ מלאכי חבלה לכלותן׳ אף׳ וחמה׳ וקצף׳ והשמד׳ והשחת׳ (ה) כמו שכתוב (דברים ט) כי יגורתי מפני האף והחמה׳ אמר רבון העולם אתה עומד באחד ואני בא׳׳ אתה עומד באף שנא׳ (תהלים ז) קומה ה׳ באפך׳ ואני בחמה שנא׳ (שם קו) להשיב חמתו מהשחית אמר לו הקב"ה הרי עמדתי באחד ואתה באחד לג׳ מה תעשה׳ א"ל משה הרי ג׳ האבות עומדין לשלשתן לפיכך הוא מזכירן: ט ד"א זכור לאברהם א"ר זבידא אמר ריב"ל אמר משה רבון העולם אבות העולם היו צדיקים או רשעים הפרש בין אלו לאלו אם היו רשעים יפה אתה עושה לבניהם כך למה שלא היה לאבותם אצלך מעשים׳ ואם צדיקים הם תן להם מעשה אבותם הוי זכור לאברהם׳ א"ר שמואל אמר לו משה רבון העולם תן לי רשות שאדבר׳ אמר לו הקב"ה אמור כל מה שתבקש אמר הם בטלו ראשו של דבור (שמות כ) לא יהיה לך וגו׳׳ ועברו עליו שעשו את העגל ואתה מבקש לבטל סופו שנא׳ ועושה חסד לאלפים לאוהבי׳ וכתיב (ישעיה מא) זרע אברהם אוהבי׳ אמרת לאברהם אני שומר לבניך חסד עד ב׳ אלפים דור׳ שנא׳ ועושה חסד לאלפים וכמה דורות מאברהם עד עכשיו שבעה׳ אברהם׳ יצחק׳ ויעקב׳ לוי׳ קהת׳ עמרם׳ משה׳ ולשבעה אי אתה עושה חסד לב׳ אלפים דור היאך אתה עושה חסד הרי הן בטלו ראשו של דבור ואתה מבקש לבטל סופו׳ אמר הקב"ה למשה ואין אתה מזרע בני בניהם אני הורג את אלו ואעשה אותך יותר מהן ונמצאת שבועתי מתקיימת׳ א"ר יצחק אמר משה רבון העולם

מסורת המדרש א שבת דף ל׳ ׳ קהלת רבה פ"ד פסוק ג׳ ׳ תנחומא כאן סימן כ"ד ׳ ילקוט קהלת רמז תתקע"ט ׳ ב ויק"ר פרשה ל"ו ׳ ילקוט סדר בחוקותי רמז תרע"ה ׳ ג תנחומא כאן סימן כ"ד כל הענין ׳ ד דברים רבה פרשה ג׳ ׳ ה לעיל פרשה מ"ג ׳ דברים רבה פרשה ג׳ ׳ קהלת רבה פרשה ד׳ פסוק ג׳ ׳ פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ה ׳ מדרש תהלים מזמור ז׳ ומזמור י"ח ׳ ילקוט סדר עקב רמז תתנ"ג ׳ ילקוט כאן רמז שנ"ב ׳ ילקוט תהלים רמז תרנ"ז ׳ ועיין נדרים דף ל"ב:

חדושי הרש"ש

וכאן ודלא כדעת הרמב"ן ז"ל שהתפלה הכתובה בפ׳ עקב קאי ג"כ אטרם דתו מסכר ע"ש : (ג) היאך זרע צדיקים׳ הוא סוף הקרא דיד ליד כו׳ : (ד) הרי אני ואהרן כו׳׳ ע׳ לקמן ס"פ עקב דחשיב נדב ואביהוא ולא חשיב משה ויהושע ול"ע ועמש"כ לעיל פמ"ג : (ה) כמש"כ כי יגורתי מפני האף והחמה:

חדושי הרד"ל

(ב) שאין אתה מתנקה מעונותיך ורשע אתה נקרא שלא בקשת כו׳ כצ"ל׳ ודרש רע דכתיב לא ינקה רע׳ ועיין ילקוט ריש פרשת עקב סי׳ תתמ"ז בשם ילמדנו : (ג) מה ראה להזכיר כו׳ א"ר אלוני בן טברי כו׳ כצ"ל ועי׳ שוח"ט מז׳ ז׳ : (ד) ה׳ מלאכי חבלה׳ פר"א פמ"ה :

פסיקתי

פירוש מהרז"ו

שזכות דוד הועילה יותר מתפלתו : ומזכיר זכותו׳ פי׳ הסניגוריא שלמד כמ"ש בפרשיות הקודמים׳ ומ"ש מ׳ יום ומ׳ לילה פירשתי לעיל ס"ס מ"א : ג יד ליד וגו׳׳ וס"ד וזרע צדיקים נמלט איזה חטא יש ביד ליד ואיך זרע צדיקים נמלט׳ ודורש שמדבר בצדיק שבזכותו נמלט זרעו מרע אך באופן שלא יהיה יד ליד לקבל שכר מעשיו מיד בעוה"ז׳ וע׳ ויק"ר פל"ו ס"ג מש"ש : ד שהפקיד לו׳ תנחומא כאן סי׳ כ"ד : צריך אתה להתפייס׳ על שצריך לומר לו דבר שמשיבין נגד כבודו הארוך בדברי סירוב אולי לא יצטרך לזה : אין אתה יודע׳ פי׳ וכי שכחת שאני יודע : עשר בעשר׳ ע"פ מדה מנגד וזה אחד מן הכוונות שהזכיר לאברהם לבד מה שכוון ביצחק ויעקב וכמ"ש בסמוך : ה לכבשן האש׳ כמ"ש אני ה׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים׳ וכמ"ש ב"ר פר׳ מ"ד סי׳ י"ג וש"נ׳ וכמ"ש פר"א ריש פר׳ ל"ו ובתנחומא כאן׳ וע׳ לעיל פל"ט ס"ז : ו אבל אם חיים המתים׳ וזהו זכור לאברהם וגו׳ עד ונחלו לעולם חוזר על האבות שיחיו לעוה"ב וישאלו על שבועתם והבטחתם על השבטים ובניהם וע"פ מדה ס׳ א"כ מה תענה ואם באתי לקבל דינך שאמרת הרף ממני ואשמידם הניחה לי ויחר אפי בהם אין לי דרך אחרת רק לומר שלא תהיה אותם׳ ויתכן שדורשים אשר אמרתי אתן לזרעכם שהיל"ל אשר אמרת ע"כ דורש ע"פ מדה ל"א אשר אמרתי ונחלו לעולם היינו לעוה"ב הנ"ל ואח"כ שוב מחרון אפך וגו׳ ובאופן זה כל הטענה מרומז בפסוק : ז כשם שבקשתי מסדום עשרה׳ פי׳ שבסוף תפלת אברהם נתרצה על עשרה כמ"ש ויאמר לא אשחית בעבור העשרה׳ ודורש מדה י"ז וק"ו אם פעל אברהם על סדום כך ק"ו על בניו ואם נתרצה על צדיקי סדום ק"ו על צדיקי ישראל׳ וצ"ע איך חושב את אהרן למנין הרי מפורש ובאהרן התאנף ה׳ מאד להשמידו ואתפלל גם בעד אהרן׳ ויתכן שאשר רצה להשמידו הוא ע"ד מ"ש חז"ל נוטל צדיק אחד ומכפר על הדור וכמו שכיפר מיתת נדב ואביהוא שע"כ כתוב ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה וגו׳ וק"ו באהרן ועוד צע"ג למה אינו חושב יאיר ומכיר וכמ"ש לעיל פמ"ג ס"ו ושם אמר ג"כ והצדיקים ע׳ מש"ם וגם כל שבט לוי היו צדיקים׳ ובהכרח לומר אחר יציאת מצרים י"ם שאמרו זה אלי שראו כולם יותר מכל הנביאים וכן במתן תורה שדבר עמהם פנים בפנים׳ ומאחר שהם חטאו בעגל אין די לכפרתם בשהם צדיקים אלא בצדיקים בעלי רוה"ק כמשה׳ ואהרן׳ ואלעזר׳ ואיתמר׳ וכהנים משוחים מכפרים׳ ואלעזר נביא וסגן׳ ואיתמר בדומה לו׳ וכן פנחס׳ ויהושע׳ וכלב׳ שנקראו עבדי ה׳ וגדולתם מפורש בתורה ובנביאים׳ אשר אין בדומה להם בכל אותם האחרים אלא האבות ודוק מאד : ח יצאו ה׳ מלאכי חבלה׳ פי׳ לעיל ס"פ מ"א וש"נ ומבואר׳ ושם איתא שתחלה הזכיר האבות וכאן בהיפך וצ"ע כאן : ט היו צדיקים וכו׳ הפרש וכו׳׳ פי׳ כצ"ל כמ"ו אם באתי להצדיק דינך כו׳ וכן כאן אך אם יש זכות חילול ה׳ הוא בדין זה : תן לי רשות׳ זה מרומז במ"ש תחלה ויחל משה את פני ה׳ שתלה פניו בבקשת רשות ואח"כ ויאמר למה ה׳ : אמרת לאברהם׳ ורמז במ"ש ותדבר אליהם ארבה את זרעכם וגו׳ ונחלו לעולם : אין אתה מבניהם׳ היינו מ"ש ואעשה

מתנות כהונה

שלא תנקה׳ גרס: [ס"א מתנקה מעונותיך ורשע אתה כו׳׳ ועי׳ בויק"ר פ׳ ל"ו] : חי מרי׳ לשון שבועה בחיי המלך : מתרים׳ לשון חוזק ועיין בערוך ערך תרם : שהפקיד אביה אצלך׳ גרסינן : לשריפת בניו׳ במקום שריפת בניו : [הריגתו להריגת בניו גרסינן] : חיים הם המתים׳ לע"ל ודרך שאלה אמר כן : נעשית מין׳ בתמיה וכי אתה צריך לשאול על זה ועיין כל זה פרשת עקב [ולעיל סוף פרשה מ"ד] ובמדרש קהלת פסוק ושבח אני את המתים ובפסוק שבתי : [להשיב חמתו גרסינן] :

הנחתם

יפה תואר

ויתבה גדל מהאבות כדלקמן פ׳ ברכה גבי רבות בנות עשו חיל׳ בכל זאת לא נענה רק בזכות האבות׳ כאשר שהם כבר מתו׳ אבל קשה שלא מקרא מפורש הוא לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו אלמא בזכותו נענה ואיך אמר כאן בזכות האבות וכן הוא בפ"ק דברכות כל התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו משה תלה בזכות אחרים שנאמר זכור לאברהם לפיכך תלו לו בזכות עצמו שנאמר ויאמר להשמידם לולי משה בחירו׳ וכמ"ק איתא כיון שבאו ישראל לאותו מעשה לא הניח משה זוית בקרקע שלא נתחבט עליה ולא נענה מה עשה נתלה במעשה אבות א"ל הקב"ה אבות העולם מה להם עלי כיון שאמר אשר נשבעת להם בך כו׳׳ אלמא כי לא זכות האבות הועילה להם אלא השבועה׳ וגם לקמן בפרקין משמע דאכ"י זכות אבות להצילם מג׳ מלאכי חבלה וזכות משה ג"כ לסלק מלאך אחד׳ אבל באמת כלהו איתנהו׳ השבועה׳ וזכות אבות וזכות משה׳ השבועה עמדה להם להרבות זרעו של אברהם ככוכבי השמים ולא יכלו למולם׳ וזכות אבות עמדה להציל גם את המלאכים לבלי ישחיתם ולהקים את הברכה ע"י שבט לוי שלא חטאו בעגל׳ אבל זכות אבות לא הועילה רק לסלק את שלשת מלאכי חבלה וזכות משה סלקה גם את הרביעי׳ ובכל זאת אמר הכתוב לולי משה בחירו אחרי שהוא היה הגורם להזכיר את השבועה ולעורר את זכות האבות : שאין אתה מתנקה׳ פי׳ כי האדם מתנקה מעונותיו ע"י היסורים שיסבול בעוה"ז כדאיתא בפ"ק דקדושין׳ ואם יבקש שכרו בעוה"ז ולא יסבול יסורים לא יהיה מתנקה מעוונות שבידו : האיך היה מזכיר זכור לאברהם׳ פי׳ כי אם בקשו שכרם אז נתמעטה זכותם שהיו עובדים את ה׳ על מנת לקבל פרס׳ והלואי שתעלה הזכות לעצמן ועתה גברה זכותם גם להציל את בניהם : בשביל שבטלו עשרה הדברות׳ דכיון דעברו על גלוי עריות כדאיתא לעיל על פסוק ויקומו לצחק׳ והגולף עובר על עשרת הדברות כדאיתא במ"ר פ"ט ומ"ש לעיל לא היה להם לחטוא אלא בשלי כבר פירשנו שם : למה מזכיר כאן שלשה אבות ולא הזכיר האבות במתאוננים במרגלים ובעדת קרח׳ ומשני משום דכאן שרבו לחטוא אשר נכון היה לדונם בשרפה ובהריגה כמו בעיר הנדחת וגם בגלות לשוגגים לכן זכר שלשת אבות לבטל מהם שלשה העונשים האלה : למה הזכיר שלשה אבות׳ כאן אין הקושיא כמו בסימן שלפני זה׳ דקושיא זו לא מסורתא בסימן זה׳ אבל הקושיא היא כיון דהזכיר השבועה למה מזכיר עוד את שמות האבות דהשבועה לבד היה די לסליחה להם כדי שיתקיימו בהם להרבות את ישראל ככוכבי השמים׳ ומפני כי עיקר הטענה היא מטעם האבות ומה שהזכיר אשר נשבעת להם איננו מצד חיוב השבועה אלא מגיד מה יש לך להשיבם וכדמפרש ואזיל׳ כי באמת השבועה כבר בטלה בחטאם׳ אבל מ"מ א"א להשיב בזה פניהם אם יקומו ויבקשו הבטחתך להם : למה הזכיר כאן משה׳ כאן יתפרש הקושיא למה הזכיר כאן שלשה האבות יותר מבשאר מקומות וכמו בסי׳ ה׳ וע"ז מתרץ כדי למנות עשרה אשר ה׳ בקש מידו למנות כאן ולא בשאר מקומות : הרי שבעה׳ וכד"ר חשיב עוד ע׳ זקנים ונדב ואביהוא׳ וי"ל דמאי סבר שכבר חטאו כמ"ד דאספסוף אלו ע׳ זקנים והם אצילי בני ישראל שזנו עיניהם מן השכינה והאריך להם אז כדי שלא לערבב שמחת התורה כדאיתא בספרי ובפסיקתא והא דלא חשיב את חור י"ל שהקב"ה הודיעו למשה שנהרג כדלעיל׳ והא דלא חשיב בצלאל ואהליאב שהיו צדיקים כדלקמן יש לומר שעדיין לא היה משה יודע בהם׳ וכן י"ל הטעם הזה לענין מכיר ויאיר ואלדד ומידד דאע"ג דאמר לעיל יאיר ומכיר קיימים ש"ל ואגדם זו שעדיין לא קים למשה בגווייהו : אמר הם בטלו׳ גם בזה בא לתת טעם למה מזכיר את אברהם יצחק ויעקב יאמר כי קרבו הדורות מאברהם ועד עתה׳ ואיך תבטל את סוף הדברות ועושה חסד לאלפים וזה לא נאמר בתנאי דוקא אם אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם׳ כמו בפוקד עון אבות ומוכח שמיירי

באוחזין

(י) איזה שטר מקוים יפה · הנהתם בג' או הנחתם באחד · הוי אומר אותו שנחתם בג' · איזה דין מקוים יפה הנדון בג' או באחד הוי אומר זה שנדון בג' · איזה עדות מקוים עדות של אחד או של ג' הוי אומר עדות של ג' · כך אמר משה רבון העולם הדבר שנשבעת לג' אין אתה מקיים אלא אתה מבקש לבטלו · של אחד היאך אתה מקיים · כשם שבעת על בניהן ואתה מבקש להרגם כך על בני · ולא עוד אלא כשם שנשבעת לאבות וקיימת עמהן ברית · שנאמר (ויקרא כו) וזכרתי את בריתי יעקוב כך אף לשבטים נשבעת וקיימת עמהם ברית · ומנין שהקב"ה נשבע לשבטים שנא' (חבקוק ג) שבועות מטות אומר סלה · ומניין שקיים הקב"ה עמהן ברית שנא' (ויקרא כו) וזכרתי להם ברית ראשונים זו ברית השבטים · ולדברך הרי אתה מעמיד משבט לוי שאני משבטו · מה יש לך לומר לשבט ראובן ולשבטים אחרים · א"ר יצחק אותה שעה לא היה יכול להשיבו · אמר הקב"ה יפה אמרת מיד וינחם ה' · (ז) אמר לו האלהים אף הראשונות (ה) תהיתי עליהן : י מהו אשר נשבעת להם בך · חזקיה ורבי וריב"ל · חזקיה אמר · אמר משה אלו בשמים ובארץ נשבעת לאבותם יפה אתה עושה להם שהיית אתה מכלה את בניהם למה כשם שהשמים והארץ בטלים אף השבועה שלהם עוברת · רבון העולם לא בך נשבעת לאבותם שאין אתה מכלה את בניהם לא אמרת לאברהם (בראשית כב) בי נשבעתי · מהו בי נשבעתי אמר הקב"ה לאברהם כשם שאני חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים כך שבועתי קיימת לעולם ולעולמי עולמים · הוי יפה אמר משה · כשאמר אשר נשבעת להם בך · בעבור קדושת שמך עשה ולא תחלל שמך · וריב"ל אמר בשביל זכות האבות ובזכות השבטים עשה הקב"ה · ומנין אתה יודע שהזכיר משה השבטים כאן בא ישעיה ופירשה · שנא' (ישעיה סג) שוב למען עבדיך שבטי נחלתך · מכאן שהשבטים נקראו עבדים · לפיכך אתה דורש (שמות לב) זכור לאברהם ליצחק ולישראל · אלו ג' האבות · עבדיך אלו השבטים · מיד נתרצה להם שנא' וינחם ה' על הרעה · כיון שראה הנביא כך התחיל אומר (מ"ג יד) ולא דבר ה' למחות את שם ישראל · א"ר אחא בשם רבי יונתן דבית גברין אנו מוצאין דבר ה' למחות את ישראל בעגל ומרגלים והוא אומר ולא דבר ה' למחות · א"ר לוי כיון שאמר למשה הרף ממני (ו) שפתח לו פתח שיבקש עליהן רחמים הוי ולא דבר ה' למחות את שם ישראל · ור"ת אמר כיון שא"ל (שמות לב) ואעשה אותך לגוי גדול · הוי ולא דבר ה' למחות את שם ישראל למה שמשה מישראל הוא :

פרשה מה

א **ויאמר** משה אל ה' ראה אתה אומר אלי · הה"ד (ירמיה יח) (א) רגע אדבר על גוי ועל ממלכה ונחמתי על הרעה · מה רגע אדבר · כהרף עין אני גוזר על האדם שימות והוא עושה תשובה ואני מתנחם עליו · שנאמר (שם) ושב הגוי ההוא מרעתו · ומי הם אלו אנשי נינוה · מה כתיב בהם (יונה א) קום לך אל נינוה העיר הגדולה · למה כי עלתה רעתם לפני · ואומר (שם) ויחל יונה לבא בעיר מהלך יום אחד · מה כתיב שם (שם ג) ויאמינו אנשי נינוה באלהים וילבשו שקים האדם והבהמה · אמרו לפניו רבון העולם הבהמה אינה יודעת כלום · (א) ואתה מזכה אותה אף אנו חשוב אותנו כבהמה שנא' (שם) האדם והבהמה הבקר והצאן אל יטעמו מאומה · מיד וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה · ורבנן אמרי רגע אדבר על גוי אלו ישראל שנאמר (ש"ב ז) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ · ועל ממלכה אלו ישראל שנקראו ממלכה · שנאמר (שמות יט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים (ירמיה א) (ב) לנתוש ולנתוץ ולהאביד · לפי שעשו אותו מעשה וביקש להשמידם · שנאמר (דברים ט) הרף ממני ואשמידם · וכיון שעמד משה וביקש עליהם רחמים מיד וינחם ה' · אמר לפניו רבש"ע (ב) נתמלאת עליהם רחמים הנהיגם אתה שיעלו לארץ ולא ע"י שליח · הה"ד ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אלי :

ב (ג) מה כתיב למעלה (שמות לג) ויתנצלו בני ישראל (ג) את עדים · ר' חנין דציפורין * אמר (ד) עטרה שנתן בראשם · שנאמר (יחזקאל טז) ועטרת תפארת בראשך (ד) ור"ש בן יוחאי אומר זיינאות שחגר להם · ור' סימי אמר (ה) פורפראות שנאמר (שם) ואעדך עדי ·

מסורת המדרש א לקמן פרשה נ"א · במדבר רבה פרשה ס"ז · שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ג' · ופרשה ד' פסוק י"ב · ורות פרשה ח' · פרקי דרבי אליעזר ריש פרק מ"ז · תנחומא סדר תשא סימן י"א · וסדר שלח סי' י"ג · מדרש תהלים מזמור ק"ג · פתיחתא כ"ג דאיכה רבה ופרשה ב' סימן י"ז · פסיקתא רבתי פסקא יו"ד סימן ו' · ופסקא כ"א סימן ז' · ופסקא ל"ג סי' יו"ד · ס"א דבי אליהו זוטא פרק ד' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ט"ז · ילקוט כאן רמז שנ"ג · ילקוט ישעיה רמז רפ"ט · ילקוט תהלים רמז תתנ"ח · ילקוט משלי רמז תתקנ"ט ·

חדושי הרד"ל

(ה) תהיתי עליהן · לשון נחמתי דרש וכדלעיל פמ"ג : (ו) שפתח לו פתח ובקש כו' · (כדלעיל ס"ס מ"ב) אקרא דהניחה לי ע"ש · וכיון שתלה הדבר על תנאי הניחה וירף לו משה הרי לא דבר למחות (ומה שמביא כאן מקרא זה ר"פ עקב הרף לי וגו' ואינו מביא אקרא דהניחה לי הכתוב כאן · היינו משום שזה בפר' עקב נאמר לשון זה ואמחה את שמם · ושם הוא שקשה שאינו מוצאין שדבר למחות · לכן מתרץ שזה גופיה כתיב הרף כו') :

(א) ואתה מזכה אותה · כלומר לעולם אתה מזכה וזן ומחיה אותה (ואפשר צ"ל מחיה במקום מזכה) וכמ"ש בתדא"ר פ"א שלא נבראו חיה ובהמה אלא לרפואה לב"א שכשהקב"ה כועס על ב"א ומסתכל בהם ואומר הרי הם חשובים כבהמה כו' וכן בירושלמי פרק הרואה בתליהו אמר כן גר' נהוראי שלכן נבראו שקצים ורמשים ע"ש : (ב) נתמלאת עליהם רחמים · שאמרת לי העל את העם וגם כתיב ראה אתה אומר אלי פי' בלשון אמירה שהיא רכה שזה מכעסו וכדלעיל פמ"ב : (ג) מה כתיב למעלה ויתנצלו כו' · כמדומה שכל מאמר זה מקומו להלן (אחר משל המעברה והים) שמתחיל שם ג"כ לפנינו מאמר מה כתיב למעלה כו' רשב"י אמר כו' עד תקון עליו ושם נ"ל כל מאמר דהכא : (ד) עטרה כו' זיינאות כו' · שה"ר פ"א ולקמן פנ"א ופתיחתא דאיכה סס"ג (ופי' זיינאות פירש הרמב"ן לשון כלי זיין

חדושי הרש"ש

ותמס · וסופיה אשר קצף גו' להשמיד הוי גם קצף והשמד · והם בלשון תפלתו אל תשחת גו' וכן עו"ש (פ"י) ואנכי עמדתי בהר גו' לא אבה ה' השחיתך הרי נ"כ השחת ועמש"כ לעיל פמ"א : (ו) איזה שטר מקוים שהוא שנחתם בג' כו' · אולי יכוון לחתימת ב"ד על השטר לקיימו · דאלו לענין עדים הא אומר להלן איזה עדות כו' : (ז) א"ל האלהים אף הראשונות תהית עליהן כו' · יתכן לפרש שהכוונה שא"ל הקב"ה למשה מבקש אתה שאתחרט על השבועה דעכשיו שנשבעתי לכלותם מפני השבועה הראשונה מאי חזית אדרבה אתהה על הראשונות · השיבו משה אשר נשבעת להם בך וכדמפרש ואזיל : (א) רגע אדבר על גוי ועל ממלכה וגו' ונחמתי כו' כצ"ל : (ב) לנתוש ולנתוץ כו' · שמניין לירמיה א' טעה כי פסוק שמכוון לקרא דהא י"ח שבפסוק רגע אדבר שעוסק בו : (ג) את עדים כו' עטרה כו' שנאמר עטרת כו' · דבקרא דלפניו כתיב ואעדך עדי כו' : (ד) ורשב"י אומר זיינאות כו' · עי' מ"כ ולקמן בפ' זו אמר רשב"י בעצמו כלי זין וכן בפ' נ"א ור"ש אמר שם זוגיאות ע"ש : (ה) פורפיראות שנאמר

מתנות כהונה

הנחתם בג' · ג' אבות : [ה"ג איזה עדות] : כך על בני · תכעוס נ"כ עליהם לעתיד : ברית הראשונים · פירוש ברית של הראשונים כלומר שכרת עם הראשונים ואלו השבטים דאלו האבות כבר כתיב וזכרתי את בריתי יעקב וגו' : תהיתי · נתחרטתי : [לא כך נשבעת גרסינן : ואעשה אותך לגוי גדול גרסינן] :

פרשה מה זינאות · פירש הערוך חגורות : פורפיראות · בגדי מלכות חשובים :

פירוש מהרז"ו

אותך לגוי גדול ואף שפסוק זה כתוב קודם פסוק זכור לאברהם מאחר שזה באמת שענה נאמר נגד הזכרת זכות אבות ע"כ דרשו ע"פ מדה ל"א ועי' במ"ר פס"ז סי' כ"ב מש"ש : איזה שטר מקוים · ברכות (ל"ב א') : לשלשה אי אתה מקיים · פי' שאם היית אומר כן מתחלה קודם החטא והכעס וקודם שהוצאתם ממצרים היינו אומרים כך היה דעתך בעת השבועה · אך הרי תחלה אמרת במצרים שתנחלם ותתן להם הארץ כדי לקיים שבועת אבות כמפורש בקרא והרי כבר חלה השבועה על כולם ועתה בעונם תבטל אותה השבועה ותחדש אותה לי · לשלשה לא נתקיים כי החטא לך אוני גם בני יחטאו יתבטל גם שבועה זו שעמדי : שנשבע לשבטים · ע' במ"ר ס"פ י"א בסי' ב' וש"נ : אף הראשונות תהיתי · שמ"ש אשר דבר לעשות מיוחד ודורש על המפורש ביחזקאל כ' על מה שגזר במצרים ובמדבר לבד העגל : י אלו בשמים ובארץ · ע' ב"ר פל"ד סי' י"א ועי' ד"ר פ"ג ס"ס : עבדיך אלו השבטים · כמ"ש בסוף ויחי עבדי אלהי אביך ע' במ"ר סוף פר' י"ג בהד"א : ולא דבר ה' למחות · דורשים מדה ט"ו ומכריע מפסוק הרף ממני או ואעשה אותך לגוי :

פרשה מה סי' א רגע אדבר · לנתוש ולנתוץ ולהאביד ושב הגוי ההוא מרעתו אשר דברתי עליו ונחמתי על הרעה · ותחלה דורש על סתם אדם כפשט המקרא ואח"כ ע"פ מדה ז' וי"ז על נינוה ועל ישראל ועל שענין הפרשה בישראל מביאו לבסוף : ראה אתה אומר · פי' לעיל פר' ל"ב והמדרש כאן סומך על מ"ש שם :

ב מה כתיב למעלה · פי' ויק"ר פ' כ"ט ס"ה ותבין זה והוא ג"כ ענין סמוכים וכמ"ש בסוף הסימן · ועי' לקמן ס"ג : עטרה שנתן · עי' פר"א ריש פרק מ"ז · שה"ר פסוק מגדלי ופסוק כמגדל דויד · מדרש איכה פסוק מה אעידך פסיקתא פר' י' ס"ו ופכ"א ס"ז ופל"ג סי' י' ועי' לקמן פנ"א ס"ח · ובמקומות הנ"ל איתא ר"י אומר עטרות רבי הונא דציפורין אמר זיינאות וכאן בשיבוש ונ"ל ג"כ רשב"י אמר כלי זין כמ"ש במקומות הנ"ל ולקמן ס"ג · ומ"ש עטרות דורש ממ"ש כאן את עדים כמ"ש יחזקאל ט"ז י"ג ועטרת תפארת בראשך והעדי זהב וכסף שהעטרות של זהב וכסף הרי שנקרא העטרות עדי : זיינאות · כמ"ש איוב י"ב מוסר מלכים פתח ויאסור אזור במתניהם במדרש איכה שם בהד"א וכן בילקוט חבקוק · ופירושו מוסר מלכי כנען פתח ויאסור אזור במתני ישראל · וכמ"ש עוד בילקוט שם : פורפראות וכו' ואעדך עדי · כמ"ש בפסוק הקודם ואלבישך רקמה וגו' ואכסך משי

יפה תואר

באהוים משפה אבותיהם מדכתיב לא יומתו אבות על בנים כדאיתא בסנהדרין · אבל קשה הלא בב"ר פט"ו איתא הבותר בדרכיהם והעושה כמעשיהם מקיים אני עליו כו' והכא שחטאו מה להם ולחסדי האבות · וי"ל דהתם מיירי לענין הפגעים הבאים עליו כגון עשו שבא כנגד יעקב ומפגע ומקרה וזכות אבות לא יציל את בנים הרשעים · אבל להאריך אפים ולבלי לכלותם מעל פני האדמה יועיל זכות אבות גם לבניהם אפי' כשחטאו : אף הראשונות תהיתי · פי' מה שאמר ה' שבועת האבות תתקיים במשה הזה מזה · ואף שמשה טען כי מלד ברית השבטים א"א לקיים בו · מ"מ היה אפשר להאריך אחד מכל שבט כגון כלב מיהודה ויהושע מיוסף ויעשם לגוי גדול ויכלה שאר הדור גם מזה חזר בו דכיון דצריך להאריך מאלו השבטים אף מי שאינו כדאי להאריך א"כ יניח את כולם · ודייק לה מדכתיב וינחם ה' על הרעה אשר דבר ולא קאמר וישמע ה' למשה אלמא דהדר ביה לגמרי · ובענין תהיתי עמ"ש לעיל פמ"ג : מהו אשר נשבעת להם בך · פי' מה זו טענה על דברי ה' אשר אמר ואעשה אותך לגוי גדול שלא תתקיים השבועה במשה · ותשני דטענתו היתה כיון דנשבעת להם בך צריך לקיים כדבר אשר דברת להם לכלל בניהם · ולא ע"י פרט אחד מבניהם : בא ישעיה ופירש שהשבטים נקראו עובדי ה' ובים להתפלל בזכותם ומשם למדנו לפרש כמו כן עבדיך מהכא · ודרים את הכתוב זכור לאברהם ליצחק ולישראל ולעבדיך · והוי"ו והלמ"ד של ולישראל נמשכים גם על עבדיך :

הה"ד רגע אדבר וגו' · משום דקשיא שלשון ראה אשר רש"י והרא"ע דחקו לפרשו ולכן מפרש ראה שנתמלאת עליהם רחמים ולכן ראוי שאתה בעצמך תנהיגם ולא ע"י שליח ובדמסיים בסוף הסימן · ובמה נתמלאת רחמים במה ששמעת בקול תפלתי · וראית בתשובת ישראל ולכן נחמת על הרעה אשר דברת לעשות לישראל לכלותם מעל פני האדמה · וטעם הדברים כי ה' אמר לו כי לא אעלה בקרבך וגו' פן אכלך בדרך · וא"כ זה שוא סובת ישראל כי ה' לא יעלה בקרבם · ומשה אמר לו ראה כי אתה שומע תפלה וימינך פשוטה לקבל שבים שלא אין לנו לפחד מפני הכליון כי גם אם יחטאו תחנה לתשובתם ולא תכלם · שלא טוב לנו כי פניך ילכו עמנו ולא המלאך אשר עליו אמרת כי לא ישא לפשעכם : מה כתיב למעלה · גם באר בו שלא ראה ובדמסיים בסוף הסימן שא"ל ראה שאין אתה יכול להזין אהבתך מהן אפי' שעה אחת : עטרה שנתן בראשם כו' · ובפ"ר איתא בפרק ר' עקיבא כשהקדימו ישראל נעשה לנשמע ירדו ס' רבוא של מה"ש וקשרו לכל אחד שני כתרים כו' וכשחטאו ירדו ק"כ רבוא של מלאכי חבלה ופרקום כו' ופ"ש ברש"י והנה מהלקוחם אם היה עטרה או חגורה או מעיל תשוב ג"ל

ידי משה

כאן מה שגפן חיה וכו' : כשם שנשבעת על בניהם ואמרת להרגם · ורוצה אתה לאות ידי הופכך והשבועה שנשבעת לאבות ע"י שתעשה אותי לגוי גדול כן תעשה לבני ותניח אחד מהם לעשות ממנו גוי גדול ומה לי נראה זאת לראות באלדין מולדתי לא הן ולא שכרן : אף הראשונות תהיתי · פירוש שיש לי חרטה על הראשונות מה שהיה בדעתי לעשות להם אני עוקר הנדר מתחלה כי גבי נדר צריך לעקור הנדר מתחלתו ודרש זה מדכתיב על הרעה אשר דיבר ולא כתיב סתם וינחם על הרעה אלא שהתחרט גם על הדיבור שדיבר מתחלתו כדין התרת הנדר וק"ל : שפתח לו פתח וכו' · פירוש לפי שמצא לו פתח להנדר והוכיח הקב"ה לעקור את הנדר מעיקרו לפיכך הוא כאילו לא דיבר מדכתיב בסמוך ודו"ק : ואתה מזכה אותה · פירוש שהגזירה היתה בנינוה גם על הבהמות ולפיכך גזרו תענית גם על הבהמה לפי שהבהמות אינן יודעות כלום ומן הסברא לזכות אותן לכן תחשוב אותנו גם כן כבהמות ודו"ק : ויתנצלו בני ישראל את עדים ר"ח אמר עטרה וכו' · פירוש שקשה לר"ח דכתיב לעיל ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו ואח"כ כתיב שא"ל הקב"ה הורד עדיך וגם אח"כ נאמר ויתנצלו וגו' וקשה והא לעיל משמע שלא שתו עליהם עדים לז"א אמר ר"ח עטרה פירוש לפי שבשעה שאמרו נעשה ונשמע נקשר להם ב' עטרות וסברו ישראל כמו שאיתא לעיל שבטלו · רק נעשה א"כ לא שתו איש עדיו עליו פירש עטרה אחת פרקו ואחת השאירו מכח נשמע ואמר הקב"ה שיפרקו גם עטרה ב' ורשב"י מיישב קושיא זו בדרך אחר שמלבד אותם ב' כתרים היה להם זיינאות וכו"ל : ר"ס אמר פורפראות הלבישן · פירוש שלר"ס קשה ג"כ קושיא שהקשתי לעיל והלא כבר פרקו כמש"ה ולא שתו איש עדיו עליו אלא ע"כ שמלבד הכתרים היה להם פורפיראות וק"ל וי"ל שפליגי ר"ס ורשב"י בפלוגתא דר"י ור"נ בדף ל"ה ע"ב שר"י סס"ל חירות מן השעבוד ס"ל שפורפיראות הלבישן פי' בגדי מלכות כדי להורות שהם בני חורין מן השעבוד ור"נ סס"ל חירות מן מלאך המות ס"ל כרשב"י שסבר זיינאות ושם המפורש חקוק עליו פי' להורות למלאך המות שחרבו בידו שאין לו שליטה עליהם וניתן להם לאות חרב לכל אחד עם שם המפורש ע"ד שמצינו גבי משה שהרגה למ"ס משה שלו שהיה חקוק שם המפורש עליו וי"ל שזה הוא גם כן הפלוגתא שמצינו כמה פעמים שמואל סבר אין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד גליות ורבנן סברי שימות המשיח ועוה"ב יהיו שוים וקשה באיזו סברא קמפלגי וי"ל לפי דאיתא בגמרא דשבת פר' ר"ע ופדויי ה' עוד ישובון שאותן עטרות שניטלו מישראל עתידין להחזיר להם בימות משיח ולא"כ שמואל סס"ל כמ"ד פורפיראות הלבישן והיה רק חירות מן השעבוד ולא"כ יהיה בימות משיח

ג"ב

וכה"א (דברים כו) את ה' האמרת היום וה' האמירך היום · באותה שעה כעס עליהם משה ונטל האהל והלך לו · שנאמר (שמות לג) ומשה יקח את האהל · ר' יהודה ב"ר אמר ראה כבוד שחלק הקב"ה למשה שהניח את העליונים ובא אצל משה · והיו מלאכי השרת באין לומר הימנון לפניו והוא נתון אצל משה · וכן השמש והירח והכוכבים באים להשתחוות לפניו [א]וליטול רשות לצאת להאיר לעולם · שאלולי (ה) שהן נוטלין רשות ומשתחוים לא היו יוצאין · שנאמר (נחמיה ט) וצבא השמים לך משתחוים · (ו) שאלו לחיות איפוא הוא כסא הכבוד · א"ל לכו אצל משה · מנין שכן הוא שנא' (שמות לג) והיה כל מבקש ה' · (ו) [ב]מבקש משה אין כתיב כאן אלא מבקש ה' · מה כתיב שם ודבר ה' אל משה פנים אל פנים · א"ל הקב"ה לא כך התניתי עמך [ג]כשיהיו פניך כעוסות יהיו פני מרצין את פניך · וכשיהיו פני כעוסות יהיו פניך מרצין את פני · (ז) חזור בך והכנס למחנה שנאמר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים · ד"א ראה אתה אומר אלי · הה"ד (תהלים עז) [ד]חשבתי ימים מקדם שנות עולמים · אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע יושבת אני ומחשבת לכמה שנים גאלתנו ממצרים וחוזרת ואומרת לכמה שנים גאלתנו מבבל · ומחשבת אני ואומרת כמה שנים יש לי מ[ו]ן לכך נאמר חשבתי ימים מקדם ואומר (שם) חלותי היא · (ז) ארשב"ל אם חלאים הם יכולין להתרפאות ואם אינן חלאים איני יודעת מה לעשות · לכך נאמר חלותי היא · א"ר אלכסנדרי כל הדברים הללו באו עלינו (ח) ע"י שלא חלינו מלפני הקב"ה ואין לשון חלותי אלא תפלה · כד"א (מלאכי א) חלו נא פני אל ויחננו · (תהלים עז) השכח חנות אל שכחת אותן הדברים שאמרת וחנותי את אשר אחון (שם) האפס לנצח חסדו · (ח) לשון יוני אפס הניח · לכך נאמר האפס לנצח חסדו · (שם) הלעולמים יזנח ה' ולא יוסיף לרצות עוד · (ט) בראשונה [ה]כשהיה משה כועס על ישראל היה הקב"ה מרצה אותו · כשהיה הקב"ה כועס על ישראל היה משה מרצהו · שנאמר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים · אמר הקב"ה תרתין אפין מזגין רותחים · לא כן אמרתי כשאהיה בכעס אתה מרצה אותי וכשתהיה בכעס אהיה מרצך · אמר לפניו רבון העולם לא אתה הוא שכעסת עליהם תחלה · א"ל לך והתרצה להם · שוב אל המחנה · א"ר אחא אותה שעה מצא משה ידו לדבר לפני הקב"ה אמר לו ראה שאין אתה יכול להזיז אהבתך מהן אפילו שעה אחת · שנאמר ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אלי: ג אתה מוצא וידבר ה' אל משה ויאמר ה' אל משה · וכן אתה מוצא ויאמר משה אל ה' וידבר משה אל ה' · [ו]משל למערה שהיא נתונה לשפת הים עלה הים ומלאה לא היה הים זז משם אלא מכאן ואילך הים נותן למערה והמערה לים · (ט) כך וידבר ה' אל משה ויאמר משה אל ה' · מה כתיב למעלה הורד עדיך · [ז]רשב"י אומר כלי הזין שנתן להם הקב"ה ושם המפורש חקוק עליו · ומשה יקח את האהל · כיון שראה משה המתנה טובה שהיתה בידם ואבדוה · אף הוא כעס עליהם שנאמר ומשה יקח את האהל · כמה היה רחוק (י) א"ר יצחק מיל · [ח]נאמר כאן הרחק ונאמר להלן (יהושע ג) אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה · ולמה כעס עליהם · ר' יוחנן ורשב"ל · [ט]ר' יוחנן אמר כך דרש משה מנודה לרב מנודה לתלמיד · לפיכך ומשה יקח את האהל · ר"ש בן לקיש אמר משל למלך שהיה לו לגיון אחד ומרד עליו מה עשה שר צבא שלו נטל סגנום של מלך וברח · כך משה בשעה שעשו ישראל אותו מעשה נטל את האהל ויצא · לכך נאמר ומשה יקח את האהל: ד והיה כצאת משה אל האהל יקומו כל העם ·

מסורת המדרש א ילקוט נחמיה רמז אל"ף ע"א · ב שיר השירים רבה פרשה ב' וס"ג · ג דברים רבה פ"ג · תנחומא כאן סי' כ"ז · ד ילקוט תהלים רמז תתט"ז · ועיין איכה רבתי פ"א פסוק ב' · פסיקתא דרב כהנא ריש פסקא י"ז · ה ברכות ס"ג · דברים רבה פ"ג · מדרש תהלים מזמור כ"ה · כל הענין · ו עיין במד"ר פ' י"ב · פס"ז רבה פ"ג פסוק ט' · פסיקתא רבתי פסקא ה' סי' ז' · פסיקתא דרב כהנא פסקא א' · תנחומא סדר ויקהל ס"ז · ילקוט ירמיה רמז פ"ו · ז עי' לעיל ברים ס"ב מה שנרשם שם · ח תנחומא כאן סימן כ"ז · ט מדרש תהלים מזמור כ"ה ·

חדושי הרש"ש

שנאמר ותעדך עדי · דקרא דלפניו כתיב ואלבישך רקמה כו' ואכסך משי : (ו) שאלו לחיות איפוא הוא כס"כ · שהן נושאות את הכסא כדברי יחזקאל : (ז) חזור בך והכנס למחנה שנאמר כו' · הוא מדכתיב בסופיה ושב אל המחנה כדלקמן : (ח) ע"י שלא חלינו כו' · ואין לשון חלותי אלא תפלה · ומפרשו להיפך שפעולה כמו ובכל תבואתי תשרש ע' מש"כ לעיל בבראשית רבה פרשה נ"ד אות א' : (ט) כך וידבר ה' אל משה · אולי צריך להיות ויאמר ה' כו' פיסקא נגד ויאמר משה כו' שמביא המגביהי

חדושי הרד"ל

של שם המפורש עיין שם) : (ה) שהן נוטלין רשות ומשתחוים כו' · עי' ב"ב (כ"ה) : (ו) מבקש משה אכ"ב אלא כל מבקש ה' כצ"ל (והספר ג"ל מבקש ה' אכ"כ אלא כל מבקש ה' ומשני שבשה"ר פ"ב פ"ד הגירסא מבקש משה אכ"כ כתובהו כאן ג"כ) ומן כל מרבה מלאה"ש וכל צבא השמים ועי' רבינו בחיי : (ז) ארשב"ל אם חלאים כו' · איכה רבה שם : (ח) לשון אפס כו' · ב"ר פ' מ' איכה רבה פ"א אות ב' : (ט) בראשונה כשהיה משה כועס כו' · דב"ר פ"ג ועי' בברכות (ס"ג) : (י) אמר רבי יצחק מיל ט' ·

פירוש מהרז"ו

ותעדך עדי ע"פ מדה י"א וזהו מ"ש כאן את עדים · וענין הפורפירא והעטרות כמ"ד חירות משעבוד מצרים בעת מתן תורה והכלי זין כמ"ד חירות מיצה"ר אז והכלי זין נקרא עדי כמ"ש חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך וכמ"ש במשנה שבת וחכ"א תכשיטין הן לו : האמירך · כמ"ש איכה רבתי פסוק עשה ה' וגו' בלע אמרתו בזע פורפירין דיליה : כעס עליהם משה · שאחר פסוק ויתנצלו הנ"ל כתוב ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה : הימנון · פי' במ"ע בל"י שיר של שבח : שהניח את העליונים · פי' קביעות יחוד המקום שיבואו להתראות לפני כסה"כ קבע באהל משה · דוק והבן : וצבא השמים לך משתחוים · עיין סנהדרין (צ"א ב') שההשתחויה היא ליתן שלום בכניסתם ע' רש"י שם ועי' ב"ב (כ"ה א') וכן הוא במדרש תהלים י"ט על פסוק יום ליום יביע אומר · ד"א כשרואה גלגל חמה בא וכורע היה יודע שהוא לילה כוכבים ומזלות משתחוים יודע שהוא יום שנאמר וצבא השמים וגו' וכאן מפורש שההשתחויה של השמש בבוקר ביציאה חולק על הנ"ל : מה כתיב שם · עתה חוזר לענינו שהתחיל בריש הסימן מה כתיב למעלה : כשיהיה פניך כעוסות · דורש ודיבר ה' אל משה פנים אל פנים ולא פי' מה היה הדיבור דורש שהיה הדיבור תיבת אלו פנים אל פנים דורש על הכעס כמ"ש פני ילכו · וכמ"ש פני ה' חלקם · ועל הרצון כמ"ש באור פניך יהלכון וכמ"ש יאר ה' פניו וגו' ישא ה' פניו אליך · ופי' פנים משלים לפנים מה שחסר בפנים זה ישלים פנים אחר וזהו מ"ש ושב אל המחנה ופי' ע"פ מדה ט' שע"י דבור פא"פ כשאני בכעס אתה תהיה ברצון ושוב אתה אל המחנה ועל כן ושב אל המחנה · או שדורש א"ת ושב אלא שוב וכן משמע בסוף הסימן ובסי' ד' וכן הוא בהדיא בתנחומא כאן סי' כ"ז ובתד"א ח"ב פרק ד' · ובתנחומא מסיים כאן כמ"ש בסוף הסימן אך כאן במדרש מפסיק הדרשה של חשבתי ימים קודם ההתימה : יושבת אני ומחשבת · עיין איכה רבתי פסוק אזכרה נגינתי : לכמה שנים וכו' · ועתה ארכו השנים יותר מכל אלו · וזהו מ"ש בפסוק הסמוך לפסוק חשבתי הנ"ל אזכרה נגינתי וגו' הלעולמים יזנח ה' וגו' עד ואומר חלותי היא שנות ימין עליון · והנה החולי אינו שינוי ימין חלילה כי החולה מתרפא ושינוי ימין לא ניתן להתרפאות והם ב' כתובים מכחישים מדה ע"ו ומכריע ע"פ מדה פ' שאומר דרך חקירה וספק ואומר אם חלותי שכל מה שמגיע לי הוא דרך חולי הדבר ידוע שרוב החולים מתרפאים כל זה נכלל בתיבת חלותי ואם שנות ימין עליון לא ניתן להתרפאות וארתי גרס בהחלט ועי' באיכה שם ביתר ביאור וגם מעט בא"א · ור' אלכסנדרי בא להכריע ע"פ מדת ממעל חלותי מלשון ויחל משה · וכן אלו אל ועי' לעיל פמ"ג ס"ג בא"א · פי' חלותי · ענין התפלה גרס השינוי של ימין : השכח חנות · משמע שסבר הכתיב לחנות אלא ששכח · ודורש ע"פ מדה י"ז שמפורש וחנותי : לשון יוני אפס הניח · כי תיבת אפס בתנ"ך יש שמשמעו תוהו ואין · ויש שפי' אך ואולם · ויש שפי' שכלה ותם אחר שהיה ולזה כוון כאן והביא ראיה מלשון יוני ועי' ב"ר פמ"ד ס"ד אפס הניח · וכן הוא במ"ע הפס בל"י עזב : ולא יוסיף לרצות · משמע שסבר ברצה אלא שלא יוסיף והיינו שסבר הרצה כאן : תרתין אפין מזגין · ע' ד"ר פ"ג סי' ט"ו : שוב אל המחנה · הוקשה לו מ"ש פנים ושב אל המחנה וכי מה ענין ושב אל המחנה למ"ש פנים אל פנים ע"כ דורש ע"פ מדה פ' שאחר שאמר פנים אל פנים שהיה הדיבור פנים אל פנים כנ"ל והשיב לו הלא אתה כעסת תחלה תתרצה תחלה והשיב לו זהו התחלת ריצוי ושב אל המחנה א"ת ושב אלא שוב אל המחנה היה אתה ברצון כשאני בכעס עדיין : ראה שאין אתה · לשון התנחומא ראה שאפילו בשעת כעסך אתה מפייסני ודורש סמוכין שפסוק ראה אתה אומר אלי סמוך לפסוק ושב אל המחנה : ג ויאמר ה' אל משה · זאת חקת הפסח וכן בפרשת ציצית וכאן וידבר משה אל ה' · בסדר פינחס יפקוד ה' וגו' : משל למערה · תנחומא ויקהל ריש ס"ז ובפסיקתא · וענין המשל שגם דיבורו ואמירת משה לה' היה משפע אלהי שנשפע עליו בדיבורו ומאמרו : מה כתיב למעלה · לעיל ריש ס"ב ויתכן שלעיל העתיק ממקום אחר · וכאן ממקום אחר · ועל שכבר האריך לעיל קיצר כאן · ועי' תנחומא כאן ריש סי' כ"ז : במה היה רחוק · לפרש מ"ש כאן ומשה יקח את האהל וגו'. הרחק מן המחנה · ועי' ב"ר פנ"ג סי' י"ג במ"ר פ"ב ס"ס פ' : מנודה לרב · שכעס עליהם להשמידם והפשיט עדים : סיגנוס · עי' ב"ר כ"פ ו' הביאו הערוך ערך סגנס ופי' דגל וכתב במ"ע שכן הוא בלשון רומי ומשה שברח שהיה ירא שלא ישברוהו ויבזוהו · וכן האהל של משה מיוחד היה לשכינה לשרות שם ולדבר עם משה וכמ"ש לעיל

מתנות כהונה

האמרת · לשון בגד כמו שדרשו חכמינו ז"ל בלע אמרתו בזע פורפירא דיליה · על פי מדוסיו הרגוס על אמרא דלבושא : באותה שעה · שאבדו העדי [כדלקמן ע"ב] : הימנון · שבח כמו יחי אדוני המלך והרבה תמצא בספר זה ועיין בערוך ערך הומינא : פנים אל פנים · משמע פני הרצון יהיו נגד פני הכעס : אם חלאים הם · ואומר חלותי בלשון ניחותא בתמיהה אלו מדבר אני על בני שהם חולים ויכולין להתרפאות : [ואין לשון חלותי גרסינן : ה"ג במדרש תהלים לשון יוני אפס הניח לכך כו'] : מזגין רותחים · בתמיה מוזגין כוס משקה רותח ורמז לרתיחת הרוגז : שכעסת עליהם · והרי התפללתי עליהם ולא הועיל : שוב אל המחנה · ושב אל המחנה קרי ביה ושוב אל המחנה הכי איתא בתנחומא : [ה"ג אתה מוצא וידבר ה' אל משה ויאמר ה' אל משה · וכן אתה מוצא ויאמר משה אל ה' וידבר משה אל ה' משל כו' · וכן הביאו בעל העקדה ז"ל בפרשה זו · ועיין מזה בתנחומא בפרשת ויקהל : ה"ג כך וידבר ה' אל משה כו' כדלעיל] : לגיון · חיל : סגנום · לפי הענין דגל המלך · ועיין ערך סגנס: מה

ידי משה

ג"כ רק חירות מן השעבוד לבד מש"כ מיתה יהיה מה שאין כן רבנן סברי כמ"ד זינאות ושם מפורש היה חקוק עליו וחירות הוא מן מיתה א"כ בימות משיח שיחזור להם העטרות ע"כ לא יהיה מיתה בימות משיח וא"כ ימות משיח ועוה"ב שוים יהיו ודו"ק היטב כנ"ל בן המחבר : תרתין אפין מזגין רותחין · בשמים פירוש דרך משל כשאחד מוזג רותחין השני ימזוג צונן וכאן כל השנים מוזגין רותחין : ומשה יקח את האהל וגו' · ר"י אמר כך משה דרש מנודה לרב מנודה לתלמיד לפיכך משה יקח את האהל · ולעיל בדף כ"ו ע"ב איתא לך רד אמר רב בשם רשב"ג מלמד שנתנדה משה א"כ קשה למה הרחיק משה את האהל מן ישראל ול"ע · וי"ל דס"פ שאמר משה מנודה לרב פירוש שאני מנודה להקב"ה וא"כ מנודה אני לתלמיד פירוש לישראל ג"כ ומכח זה לקח האהל ודוק היטב וגם נ"ל פירוש המדרש במתחיל המדרש לדרוש ומשה יקח את האהל כמה היה רחוק א"ר יצחק מיל נאמר כאן הרחק ונאמר להלן אך רחוק יהיה וא"כ מביא הדרש מנודה לרב וכו' לפי דאיתא בספרי אך רחוק יהיה אמר יהושע ישראל עתידין אתם לעשות בבת שם ע"כ אל תרחיקו יותר ממיל כדי שיהיו יכולים לבוא להתפלל בשבת לפני הארון וא"כ ע"כ הפי' כאן כמו שכתבתי לפי שהיה משה מנודה דאל"כ אלא שישראל היו מנודים קשה היה למשה להרחיק את האהל זהו הארון כמו שאיתא בגמרא יותר ממיל בכיון כדי שלא יבואו להתפלל כדאיתא בסימן של"ד ביו"ד שמרחיקין המנודה מבשכ"ל אלא ע"כ מכח שלא הרחיק משה הארון מן המחנה יותר מאלפים אמה ע"כ ישראל לאו מנודים היו רק הוא היה מנודה ודוק היטב : טירון

יפה תואר

דתלויה במחלוקת תנאי לעיל בפמ"א חד אמר חרות מעול גלות סובר כי עטרה היתה כי שם מלכו וחופש לעבדים · וחד אמר שם חרות מעולך המות והוא סובר מגורם המורה על גבורה ומגינה מן המות · וחד אמר שם חרות מן היסורין סובר כי מעיל תכוב שלבישם המגין מפני הלגה וחום אשר המה ראשי הסבות המביאים את החליים : שהניח את העליונים ובא אצל משה : אגדה זו א"א לקחת כפשוטו כי כבודו מלא עולם ואין שנוי וגבול לפניו אבל פירושו כי גדלה השגת משה באלהות יותר מהעליונים והכוונה זו אמר שהניח את העליונים אשר המה לא יגיעו את אלהות בשלמות ובא אצל משה · כי הוי' קרוב אליו · בשביל רב תבונתו כי הקירוב אל ה' הוא כפי ההשכלה וכמ"ש הרב בח"א פי"ח · וזה ענין בואם לומר הימנון לפניו כי השירה הוא ספור שבחו כפי השגתו בגדולת ה' אשר זה יותר נכון למשה בשביל הכרתו הגבוהה · וגם השמש וסירח והכוכבים המספרים כבוד אל בארץ ויגידו לבני אדם צדקת ה' קטנים הם בערך משה אשר הודיע כבוד ה' והגיד לעמים תורתו וכאלו הם משתחוים לפניו ונוטלין ממנו רשות · וגם החיות אם שאלו להם איפוא הוא כסא הכבוד פי' כבוד ה' גם המה יאמר לכו אצל משה אשר השגתו גדלה משגת העליונים : לא כך התניתי · ועם התנאי כדי שלא יתיאשו ישראל ויוסיפו לסרע ומ"ד לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת : בראשונה כשהיה משה כועס על ישראל היה משה מרצהו · ודרים לרצות בקל כמו לרצות בפיעל אשר הוא פעל יוצא גמור : אתה מוצא וידבר ה' אל משה ויאמר ה' אל משה כו' · המדרש סובר כי מ"ש ויאמר ה' אל משה ראה אתה אומר אלי וגו' דבר משה מסוף אכלו אל ה' · ולכן ק"ל לרז"ל שסיי' לו לעלות לבי' לדבר עם שכינה אשר היתה שם כדרכו ולא שידבר עם ה' מסוף אפלו מאחר שעדיין לא נגלה שם שכינה · כי מה שאמר הכתוב והיה כבוא משה האהלה ירד עמוד הענן וגו' היה אחרי [illegible]

[illegible]

עומדין מכאן ומכאן ומכבדין אותו · שנאמר (שמות לג) ונצבו איש פתח אהלו · והביטו אחרי משה · מה היו אומרים א"ר יצחק אשרי יולדתו מה רואה בו · והיה כבוא משה האהלה כיון שהיו ישראל רואין עמוד הענן היו יודעין שהשכינה נגלית על משה · וקם כל העם והשתחוו איש פתח אהלו · אמר לו הקב"ה שוב אל המחנה א"ל איני חוזר א"ל אם אין אתה חוזר הרי יהושע הוי יודע שהוא באהל · משל למטרונה שכעסה על בת המלך ויצאה חוץ לפלטרין והיתה יתומה אחת מתגדלת עמה בפלטין של מלך אמר לה חזרי למקומך ולא בקשה · אמר לה אם אין אתה חוזרת הוי יודעת שאותה היתומה נתונה בפלטין · כך אמר הקב"ה למשה שוב אל המחנה · אם לאו יהושע בתוך האהל · מי גרם למשה ששב אל המחנה משרתו יהושע בן נון · אמר משה רבון העולם לכבודך כעסתי עליהן · ראה אתה אומר אלי · ראה שאין אתה יכול להניחם ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי · א"ל הקב"ה כבר אמרתי לך ושלחתי לפניך מלאך · אמר לפניו רבש"ע למלאך אתה מוסרני אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה : ה ויאמר הראני נא את כבודך · רבי תנחומא בר אבא פתח (משלי כה) א כי טוב אמר לך עלה הנה מהשפילך · הלל אומר השפלתי זו הגבהתי והגבהתי היא השפלתי מוטב לאדם שיאמרו לו עלה למעלן ולא יאמרו לו רד למטן · אמר דוד (תהלים קיג) (י) המגביהי לשבת · כשאני מגביה את עצמי הם משפילים ישיבתי הוי המגביהי לשבת · וכשאני משפיל את עצמי הם מגביהין אותי · שנאמר (שם) המשפילי לראות (יא) מי גרם לי לראות כל הארצות שכתוב (ד"ה א יח) ויצא שם דויד בכל הארצות על שהשפלתי את עצמי · ד"א כי טוב אמר לך עלה הנה זה משה · כשנגלה עליו הקב"ה בסנה · כמה דתימא (שמות ג) וירא מלאך ה' וגו' · א"ר יהודה בר נחמיה ב טירון היה משה לנבואה · אמר הקב"ה אם נגלה אני עליו בקול גבוה אני מבעתו · ואם בקול נמוך בוסר הוא על הנבואה · מה עשה הקב"ה נגלה ג עליו בקולו של אביו · (יא) אמר בא אבי ממצרים אמר לו איני אביך אלא אלהי אביך · ויסתר משה פניו · ר' יהושע בן קרחה אמר לא עשה משה יפה שהסתיר פניו · שאלולי שהסתיר פניו היה מגלה לו הקב"ה מה למעלן ומה למטן ומה שהיה ומה עתיד להיות · ובאחרונה בקש לראות · שנאמר הראני נא את כבודך · ד אמר הקב"ה כשבקשתי לא בקשת · עכשיו שבקשת איני מבקש · א"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי אעפ"כ הראה לו שלש · ה בשכר שלש זכה לשלש · בשכר ויסתר (יב) וידבר ה' אל משה · בשכר כי ירא · וייראו מגשת אליו · בשכר מהביט · ותמונת ה' יביט · ר' הושעיא רבה אמר כבוד גדול עשה משה שהסתיר פניו · אבל נדב ואביהוא פרעו ראשיהן וזנו עיניהן מן השכינה שנאמר (שם כד) ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו · ד"א ויאמר הראני נא את כבודך · נתאוה לעמוד על מתן שכרן של צדיקים ושלותן של רשעים · ומנין שמתן שכרן של צדיקים נקרא כבוד שנאמר (משלי ג) כבוד חכמים ינחלו · וכה"א (ישעיה סד) ונגד זקניו כבוד · (יג) ומנין ששלותן של רשעים נקרא כבוד שנאמר (תהלים עג) ואחר כבוד תקחני · מה הקב"ה משיבו ויאמר לא תוכל לראות את פני · (יב) אין לשון פני האמור כאן אלא שלותן של רשעים כדכתיב (דברים ז) ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו : ו ויאמר ה' הנה מקום אתי ונצבת על הצור · א"ר יוסי בר ר' חנינא ו הנה אנכי במקום הזה אין כתיב כאן אלא הנה מקום אתי (יג) אתרי טפלה לי ואין אני טפל לאתרי · והסירותי את כפי אמר לו הקב"ה (יד) אני מראה לך מתן שכרן של צדיקים שאני עתיד ליתן להם באחרית הימים · א"ר אסי (יד) הסעודה של ג"ע ראו נביאים ומתן שכרן לא ראו שנאמר (ישעיה סד) עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו · וכן דוד אמר (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך · מה כתיב למעלה · ויאמר אני אעביר (טו) כל טובי על פניך מדת הטוב ומדת הפורענות וחנותי את אשר אחון ז באותה שעה הראה לו הקב"ה את כל האוצרות של מתן שכר שהן מתוקנין לצדיקים

מסורת המדרש א אבות דרבי נתן ריש פרק כ"ה · ויקרא רבה פ"א · תנחומא סדר ויקרא ס"א · ילקוט משלי רמז תתקס"א · ועיין ילקוט ויקרא רמז תכ"ו · ב שמות רבה פ"ג · כל הענין · ג תנחומא סדר שמות סימן י"ט כל הענין · ד ברכות דף ז' · ילקוט סדר שמות רמז קע"א · ה ויקרא רבה פרשה כ' · במדבר רבה פרשה כ' · תנחומא סדר אחרי סימן ו' · פסיקתא דרב כהנא פסקא כ"ז · ילקוט סדר שמיני רמז תקכ"ד · ו בראשית רבה פרשה ס"ח · מדרש תהלים מזמור צ' · תנחומא כאן סימן כ"ז · פסיקתא רבתי פסקא כ"א · סימן יו"ד · ילקוט כאן רמז שנ"ס · ילקוט ס"ר ויצא רמז קי"ז · ילקוט חבקוק רמז תקס"ג · ילקוט תהלים רמז תתמ"א · ז תנחומא כאן סימן כ"ז ·

חדושי הרד"ל

כו' · שפ"ל שם : (יא) מי גרם לי לייראות את כל הארצות כצ"ל פירוש לשיות כל הארצות יראים ממני וכדכתיב בסיפיה דקרא דד"ה דמייתי וה' נתן פחדו על כל וגו' : (יב) אין לשון פני כו' · שלותן של רשעים שעל זה א"ל לא תוכל לראות טעמו של דבר · וכן לשכן בצדיקים שא"ל אני מראה לך מתן שכרן באחרית הימים · וטעם רעתם בעוה"ז לא גילה לו · וכן דרשו בספרי בשלותך פיסקא פ"ג ואדר"כ פכ"ה ע"ש : (יג) אתרי טפלה לי כו' · (ע' ב"ר פס"ח) : (יד) הסעודה של ג"ע ראו כו' · עין לא ראתה

חדושי הרש"ש

(י) המגביהי לשבת כשאני מגביה כו' · כאן משמע כפירוש שמ"כ לקמן בויקרא רבה פרשה א' ודלא כמו שהגהתי עליו שם : (יא) אמר בא אבי ממצרים · לעיל פ"ג משמע שהיה סבור באמת שהיה אביו שנאמר שם שנכי אם אבי מבקש וכן בתנחומא שם מבואר יותר וז"ל באותה שעה שמח משה ואמר עוד אבי עמרם חי וזה דלא כמ"כ · ועיין בב"ב (קכ"א ב') דאיתא שם דעמרם ראה את יעקב וא"כ בשנת כ"ד למשה ודאי כבר מת · ולפ"ז פליגא על הא דאיתא לעיל סוף סדר ויחי דמשה עשה בפלטין של פרעה ע' שנה · וס"ל כמ"ד לעיל פ"א בפסוק ויגדל משה ובפסוק מי שמך דבן כ' שנה היה או כו' תמא ב"ים פ"ס דבן י"ב שנה היה : (יב) ודבר ה' אל משה כצ"ל : (יג) ומנין שלותן של רשעים נקרא כבוד בכתוב ואחר כבוד תקחני · שפרשו כפי הפי' שמא"ו רש"י שם מחמת נגינת הטעם ע"ש : (יד) אני מראה לך כו' באחרית הימים · הוא מדכתיב וראית את אחורי : (טו) כל טובי כו' ומדת הפורענות · הוא כמו שדרשו לעיל בבראשית רבה פ"ט בסופה והנה טוב מאד זו מדת הפורענות ע"ש :

מתנות כהונה

מה רואה בו · יולדתו כמה גדולה היא רואה כו' : שהוא באהל · הוא ישאר מחניך פרנס עליהם לא ימיש מתוכו וכן הוא בתנחומא : בת המלך · רמז לישראל שהם בת להקב"ה כד"א לא זז משם עד שקראה בתי שנאמר שמעי בת וראי : שאין אתה יכול להניחם · מפני רוב החבה ובתנחומא מפרש יותר : מוטב שיאמרו עלה כו' · וזהו על ידי שהרחיק ישיבתו ממקום הראוי לו מפני הענוה ועיין בויק"ר פ"א : [כשנגלה עליו גרסי'] : טירון · פי' לעיל בפ' שמות ריש פר' ג' : בא אבי · לשון תמיה וכי בא אבי ממצרים : בשכר ויסתר וידבר כו' · סיפיה דקרא פנים אל פנים נגד ויסתר משה פניו ועיין לעיל פ"ג : וייראו מגשת · עיין לקמן בויק"ר פר' כ' : כבוד גדול עשה משה כו' · עיין לעיל פרשה ג' מהו הכבוד : [ואביהוא גרסינן] : לאתרי · למקומי :

פירוש מהרז"ו

כיה ס"ב בענין האהל של משה : ד א"ר יצחק · בתנחומא כאן סי' כ"ז איתא והביטו אחרי משה ר' אמי אמר לשבח טבא לינוקא דהא כדין ינקין ורבי יצחק דרש לגנאי היו מסתכלין מאחוריו אמי צווארים אמי שקיה אכיל מדידן ושתי מדידן וכן הוא בירושלמי ריש פרק ג' דבכורים וירושלמי דשק"ים פרק ה' הלכה ב' בלא שמות אמוראים · וכן הוא בקידושין (דף ל"ג) שמות אמוראים כי בתנחומא חד אמר וח"א הובא ילקוט כאן · ומאן דדרים לשבח הדבר למוד מענינו שבשבחו מדבר · ומ"ד לגנאי ממ"ש אחרי משה והיל"ל וראו את משה ולקמן פנ"א ס"ם ו' בשמות אמוראים אחרים : כבוא משה האהלה · ירד עמוד הענן : שוב אל המחנה · לעיל ס"ב ב' פעמים ושם מבואר · וכאן בא לפרש שייכות פסוק זה לפסוק שאחריו ומשרתו יהושע בן נון ודורש ע"פ מדה ש' שאחר שאמר לו ישוב אל המחנה היה מסרב מטעם מנודה לרב מנודה לתלמיד או כדרים לקים לעיל והשיב לו אם לא תשוב הרי יהושע ומשה לא נתגלה ביהושע כי פני משה כפני חמה שאורו מעצמו ופני יהושע כפני לבנה שמקבל מהחמה ובימי משה היה הקב"ה ב"י מנהיגם בעצמו אך בימי יהושע ע"י מלאך כמבואר לעיל פל"ב ס"ג · כדלעיל ס"ג : לכבודך : כבר אמרתי לך · היינו ממ"ש אם אין פניך הולכים הרי שאמר לו שלא ילך בעצמו כו' שעל זה השיב לו אם אין פניך וגו' והיינו מ"ש בסוף משפטים הנה אנכי שולח מלאך וכן בסדר תשא קודם פרשת ראה אתה אומר אלי הנה מלאכי ילך לפניך ושלחתי לפניך מלאך ועי"ג מאחר שכבר אמר לו כמבואר בכל הפסוקים הנ"ל איך אמר משה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי ואם פי' שלא הודיעו איזה מלאך הרי משה לא התרצה בשום מלאך כמ"ש אם אין פניך הולכים והיך אמר את אשר תשלח עמי ועי' רש"י בחומש ואין לי לב להבין דבריו : ה כי טוב אמר · משלי כ"ה וילקוט שם : הלל אומר · ויק"ר פר' א' ס"ה : המגביהי לשבת · שלפי פשוטו דקאי על השם יודי"ן של המגביהי ושל המשפילי מיותרים על כן דורש על דוד עצמו : המשפילי לראות · בשמים ובארץ זכה לראות בשמים שהיה נביא כמ"ש רוח ה' דבר בי וזכה לראות גדולתו בארץ : זה משה · לעיל ריש פר' ג' : ריב"ק אמר · ג"כ לעיל שם ועי' עוד ויק"ר פ"כ ס"ס י"א והדרשה שפתח ר"ת כי טוב הוא לדברי ר"י דסכנין בסמוך שזכה לשלש וכן הוא בהדיא ויק"ר פר' א' שם : בשכר ויסתר · משה פניו זכה ודיבר ה' אל משה פנים אל פנים ע"פ מדת מנגד ומעל : פרעו ראשיהן · פי' שלא התנהגו בצניעות כראוי כמ"ש ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו ויתכן שמ"ש פרעו ראשיהן מדכתיב מיד אחר מיתתם ראשיכם אל תפרעו וגו' ולא תמותו : הרי שהם פרעו ראשיהם היינו בעת ויחזו הנ"ל שהקלו ראשם : לא שלח ידו · ויחזו את האלהים וגו' על שחזו היו ראוים שישלח בהם יד : ואחר כבוד תקחני · אחר שיכלה כבוד של שונאי אז תקחני וכמ"ש פסיקתא ס"פ כ"ג הובא ילקוט תהלים ע"ג ע"ש ותבין כאן וכתוב אחריו מי לי בשמים · וכמ"ש ויק"ר סוף פ"ג פי' מש"ש ועי' זכריה ב' י"ב ודו"ק · ולדרשה זו לא ביקש משה כלל לראות מראה כבודו · ומה זה שהשיב לו לא תוכל לראות את פני הי"ל את כבודי כמו שביקש ע"כ דורש שמ"ש את פני היינו פני כבודו שדרש כבודך על שלות רשעים בעוה"ז ושכר צדיקים בעוה"ב והשיב לו וראית אחורי היינו מתן שכרן של צדיקים בעוה"ב שיהיה באחור וסוף הזמן לא את שכר שלותן של רשעים בעוה"ז וזהו ופני לא יראו בעוה"ז בקדימת הזמן ופניה וכמ"ש בסי' הסמוך בהדיא : ו אתרי טפלה · ע' ב"ר פס"ח ס"ח וש"נ ומבואר : והסירותי את כפי · וראית את אחורי ופני לא יראו וכי יש פנים ואחור למעלה חלילה · ע"כ דורש שמ"ש אחורי על מתן שכר של צדיקים שיהיה באחרית הימים · ועי' ספרי סוף סדר ברכה · וכמ"ש ב"ר ריש פ"ח אחור וקדם אחור זה העוה"ב : שנאמר עין לא ראתה · ע' לעיל סוף פר' ל' ושם מבואר · וסעודה של צדיקים עי' ויק"ר פר' י"ג ס"ג באריכות : מה כתיב למעלה · בסימן זה דורש מפסוק ב' עד כ"ד ולמעלה בפסוק י"ט כתוב אני

יפה תואר

הנבואה עד שגם הוא הי' יכול להקדים דבריו לה' ככל עם הירלה וכמו המשל במערה הסמוכה לים אשר המים ידבקו יחד ויזלו מהים למערה ומהמערה לים בלי חשך : א"ל איני חוזר · תימא איך

ידי משה

טירון היה משה לנבואה · פירש רש"י שהיה עוד נער לנבואה ולא היה רגיל בנביאות בעת הזאת עכ"ל :

סג"ס

ימרה את פי ה' · וי"ל שבא בטענה כי לא יוכל לראות ברעתם ותקצר נפשו בעמלם ולכן טוב לו להסתלק מן הנבואה וא"כ הוא איננו עובר את פי ה' אחר שאין תועלת בחזירתו כי לא ינצא מתוך ענותו שם · ואם דומה לענין יונה בבריחתו · והוא סבר כי אין אחר אשר ימלא את מקומו בנבואתו וממילא יתרצה הקב"ה אליו והשיבו. ה' כי יהושע מוכן לדבר ויוכל לכנס במקומו וממילא צריך להתחזק ולהתחזק בנבואתו בע"כ פן יפסיד את מדרגתו · וכן הוא הענין במשל : כבר אמרתי לך ושלחתי לפניך מלאך · לכוון הדברים היטב נ"ל כי כאשר אמר ה' אל משה הנה אנכי שולח מלאך לפניך · שאל משה שתים · הא' האם ישלח ה' מלאכו לבד והקב"ה יסור משם · או שגם הקב"ה ילך עם המלאך · והמלאך יהיה רק לממוצע ביניהם · והב' מה יהיה המלאך הזה האם מן המלאכים הראשונים כמו מיכאל מלאך הברית שעליו נאמר בעת רצון עניתיך וכמ"ש הרמב"ן או שיהיה מלאך מן מדת הדין אשר לא ידע רחום · ומשה בתפלתו בא לעלות ממדרגה למדרגה · בתחלה שאל מי הוא המלאך שלא חנן במלאך ממדת הדין ואמר לו ה' הלא אמרתי לך ושלחתי לפניך מלאך וזה מורה כי הוא מהמלאכים הראשונים וכמו שאמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך · ואז הוסיף משה לשאול שאלתו השנית ואמר למלאך אתה מוסרני כי גם במלאך טוב אין חפצי רק פניך ילכו עמנו : פתח כי טוב אמר לך וכו' · משום דמפרש הראני נא את כבודך זה השגת מה למעלן מה למטן מה הי' ומה עתיד להיות כדריב"ק בסמוך לכן [illegible]

והוא אומר האוצר הזה של מי הוא והוא אומר (טו) של עושי מצות · והאוצר הזה של מי הוא של מגדלי יתומים · וכל אוצר ואוצר · ואח"כ ראה אוצר גדול אמר האוצר הזה של מי הוא א"ל מי שיש לו אני נותן לו משכרו ומי שאין לו אני עושה לו חנם ונותן לו מזה שנאמר וחנותי את אשר אחון · וחנותי את אשר אחון למי שאני מבקש לחון · וכן ורחמתי את אשר ארחם:

פרשה מו א

ויאמר ה' אל משה פסל לך · הה"ד (איוב יא) ויגד לך תעלומות חכמה · אתה מוצא בשעה שאמר לו הקב"ה לך רד כי שחת עמך היה תופס בלוחות ולא היה מאמין שחטאו ישראל · אמר אם איני רואה איני מאמין שנא' (שמות לב) ויהי כאשר קרב משה אל המחנה · [א] שלא שברן עד שראה בעיניו · אי להם לבני אדם שהם מעידים מה שאינם רואים · אפשר שלא היה משה מאמין בהקב"ה שאמר לו כי שחת עמך אלא הודיע משה דרך ארץ לישראל אפילו שיהא אדם שומע דבר (א) מן יחידי נאמן אסור לקבל עדותו לעשות דבר על פיו אם אינו רואה · ד"א [ב] שפרחו הכתובים מן הלוחות לכך שברן שנאמר (דברים ט) וארא והנה חטאתם לה' אלהיכם · ראה משה שחטאו ושבר את הלוחות · [ג] משל לשר שנטל אשה וכתב לה כתובה ונתנה ביד השושבין · לאחר ימים יצא עליה שם רע · מה עשה השושבין קרע את הכתובה אמר מוטב שתהא נדונית כפנויה ולא כאשת איש · כך עשה משה אמר אם אין אני משבר את הלוחות אין לישראל עמידה שנאמר (שמות כב) זובח לאלהים יחרם · מה עשה שברם (א) אמר לו להקב"ה לא היו יודעין מה היו כתוב בהם · ד"א וארא והנה חטאתם לה' אלהיכם · ראה שאין לישראל עמידה וחבר נפשו עמהם ושבר את הלוחות ואמר להקב"ה הם חטאו ואני חטאתי ששברתי הלוחות · אם מוחל אתה להם אף לי מחול שנאמר (שם לב) ועתה אם תשא חטאתם כן לחטאתי מחול · ואם אין אתה מוחל להם אל תמחול לי אלא מחני נא מספרך אשר כתבת · א"ר אחא לא זז משם עד שפנה חטייה שלהם שנאמר ויפן וירד משה · כיון שפנה חטייה שלהם אמר משה הרי היה לישראל מי שיבקש עליהם · אני מי יבקש עלי · התחיל מצטער על שבור הלוחות ואמר לו הקב"ה אל תצטער בלוחות הראשונות שלא היו אלא עשרת הדברות לבד ובלוחות השניים אני נותן לך שיהא בהם הלכות מדרש ואגדות · הה"ד (איוב יא) ויגד לך תעלומות חכמה כי כפלים לתושיה · ולא עוד אלא שאתה מבושר שמחלתי לך על חטייה שלך שנאמר (שם) ודע כי ישה לך אלוה מעונך: **ב** ד"א פסל לך · הה"ד (קהלת ג) לכל זמן ועת לכל חפץ עת ללדת ועת למות · מכאן אמרו רבותינו ז"ל [ד] ישבה אשה על המשבר תשעה ותשעים חלקים למות ואחד לחיים שנאמר עת ללדת שהוא עת למות · (ב) וכולהו עד שאתה מגיע עת להשליך אבנים (איכה ד) תשתפכנה אבני קדש ועת כנוס אבנים (תהלים קמז) בונה ירושלים ה' · (זכריה ט) כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו · ד"א (קהלת ג) [ה] עת להשליך אבנים · ויחר אף משה וישלך מידיו · ועת (ג) כנוס אבנים · פסל לך [ו] הפסולת שלך (ד) משם העשיר משה · אמר הקב"ה דין הוא שיטול אותן פסולת משה · למה אלא ישראל שלא נתעסקו במצות נתתי להן כל טוב ארץ מצרים שנאמר (שמות יב) וה' נתן את חן העם והעשירו · ומשה שעסק בעצמותיו של יוסף יהא עני ·

מסורת המדרש א ירושלמי תענית פרק ד' · ב אבות דרבי נתן פרק ב' · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ה · תנחומא כאן סימן ל' · וסדר עקב סימן י"א · תנא דבי אליהו רבה פרק כ"א · תדא"ז פרק ד' · ג לעיל פרשה מ"ג ופ"ל · ד ויקרא רבה פרשה כ"ז · קהלת רבה פרשה ג' · הנחומא סדר אמור סימן י"א · ילקוט סדר אמור רמז תרמ"ז · ילקוט ישעיה רמז ש"ד · ה דברים רבה פרשה ג' · תנחומא סדר עקב סימן ט' · ו נדרים דף ל"ח · ירושלמי שקלים פרק ה' · ויקרא רבה פרשה ל"ב · קהלת רבה פרשה ט' פסוק י"א וסוף פרשה יו"ד · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ו · ספרי סדר בהעלותך פסקא ק"א · תנחומא כאן סימן כ"ט · וסדר עקב סימן ט' · ילקוט כאן רמז תל"ב:

חדושי הרש"ש

(טו) של עושי מצות כו' · (תוספ' זה ככ"מ במדרש הוא לעושי צדקה) של מגדלי יתומים · הוא מבוס דחבינה מלינו אצל עניים · לחונן דלים (משלי כ"ח) ורחמנות אצל יתומים ירוחם יתום (הושע י"ד):
(א) אמר לו להקדוש ברוך הוא לא היו יודעין כו' · עיין לעיל ריש פרשה מ"ג ובמש"כ שם: אהל

חדושי הרד"ל

ראתה כו' אפשר ר"ל הסעודה והסגם שבגן של עדן אבל מתן שכר בסוף עדן עצמו לא ראתה עין · וכמ"ד הכי ספ"ק דברכות (ל"ד:):
(א) מן יחידי נאמן אסור כו' · עי' ר"ס (כ"ט): (ב) וכולהו עד שאתה מגיע כו' · עיין מ"כ · ועיין בתנחומא קס"ט: (ג) כנוס אבנים פסל לך דבר אחר פסל לך הפסולת כו' כצ"ל: (ד) משם

פירוש מהרז"ו

אעביר כל טובי · טובי הוא מדת הטוב כל טובי מרבה מדת פורענות כן הוא בתנחומא כאן סימן כ"ז וכמ"ש ב"ר פר' מ' סי' י"א · ודעת המדרש שמ"ש וראית את אחורי ופני וגו' הוא פירושו של כל טובי כנ"ל: אוצר גדול וכו' ומי שאין לו: שמי שאין לו הם רבים אלא ממי שיש לו ולזה צריך רחמים מרובים וחסדים גדולים וזהו אוצר גדול:
פרשה מו סי' א לא היה מאמין · פי' שלא עשה בידיו כפי אמונת לבו עד שראה המעשה ואין זה אלא ללמד לדורות: ויהי כאשר קרב · וירא את העגל ואת המחולות ויחר אף משה וישלך מידיו את הלוחות וישבר אותם: לעשות דבר על פיו · שאינו רשאי להאמין ליחיד לעשות מעשה אבל מותר להאמין לשום אל לבו: שפרחו הכתובים · ע' תד"א ח"ב ריש פרק ד' וכמ"ש תנחומא כאן ס"ס ל' כל ימים שהיה הכתב על הלוחות לא היה משה מרגיש בהם כשפרח הכתב נמצאו כבדים על ידיו והשליכן ונשתברו וכמ"ש לקמן פמ"ז ס"ו וזהו מ"ש לעיל סוף פל"ו הארון שהיה נושא את סובליו הוא גם כן מקדושת לוחות שניים: ראה משה שחטאו · כמו ד"א וארא שאחר שראה עשה מעשה השבירה: מוטב תידון כפנויה · וכמו שהתחיל לעיל פר' מ"ג בסי' א': זובח לאלהים יחרם · ע' לעיל פר' מ"ג שם מ"ש: ועתה אם תשא חטאתם · ואם אין מחני נא מספרך ולא פי' מה יהיה אם תשא חטאתם · ועוד שאם לא ישא למה ימחה אותו מספרו הרי לא חטא ע"כ דורש כל המקרא על שבירת הלוחות שהם חטאו באלהי ה' והוא חטא בעונשו שאלו זובח וגו' הרי שיש לו חלק בעון העגל · ואם אין ותרצה לקיים מ"ש ואמחה את שמם גם אני בחטאי שאיני מתרצה במה שאמרת והעשה אותך לגוי גדול שמתיירא אני שתפקוד עלי חטאי וזה לא יתכן כמ"ש לעיל פמ"ד בס"ט שבזה שיעשה אותו לגוי גדול רצה הקב"ה לקיים שבועות אבות ובהכרה שתשא לעוני כן תשא לעונם ג"כ ודוק מאד: ויפן וירד משה · תיבת ויפן מיותר ע"כ דורש על שפנה החטא כלשון מפנה מפנין ארבע וחמש קופות · מפנה את הגחלים · וכדומה שפי' מעבירים ומסלקים וכמ"ש שבת (דף ל"ז) ויפן שפנה מלרעתו ובלשון מקרא פי' על הסבת פנים לאיזה צד וקרובים במשמעותם ומוכר המדרש שמ"ש ויפן היה אחר מ"ש מחני נא שלא כסדר שכתוב כאן וע' מ"ש לעיל פמ"ד ס"ח שע"פ מדה י"ז שכתוב דברים ע' דורש כאן מדה ל"ב · ועניין פנית חטא כמ"ש לעיל סוף פמ"א שהיה מתיירא לירד מפני מלאכי חבלה בתפלת משה פנה החטא והעביר מלאכי חבלה: הלכות מדרש ואגדות · לקמן פמ"ז ס"ז · ועיין ש"ר פסוק ידיו גלילי זהב בארוכות · ומרומז כמ"ש פסל לך וגו' את הדברים שתיבת את מרבה דברים אלו: ויגד לך תעלומות וגו' · וס"ד ודע כי ישה לך אלוה מעונך וכל הפסוקים שם מדברים במשה החקר אלוה תמצא וגו' גבהי שמים וגם ארוכה מארץ מדה וכל הענין שידוע שדרשו על התורה שנתן למשה עד פסוק י"ב ואיש נבוב זה משה שכתוב אצלו נבוב לוחות העשה אותו · ובפסוק י"א שם כי הוא ידע מתי שוא וירא און ולא יתבונן שדרשו לעיל פ"ג ס"ב על חטא העגל הרי שהכל מרומז בפסוקים אלו · ואומר צופר לאיוב שאם היית צדיק כאשר אתה סובר היה עושה לך כמו למשה: **ב** עת ללדת · עי' קה"ר פסוק זה · ועי' ד"ר פ"ז ס"ה ופ"ג סי' י"ג: כי אבני נזר מתנוססות · שם ושם הגי' מפסוק הנני יסד בציון אבן וכאן פי' כי אבני נזר אבנים שראוים לנזר יתרוממו על אדמתו כמ"ש ושמתי כדכוד שמשותיך וגו': פסל לך · היל"ל אנב לך כמ"ש חולבי אבן ע"כ דורש ע"פ מדה ממעל על הפסולת וכמ"ש במ"כ וכמפורש עוד ויק"ר פל"ב ס"ס ב': וה' נתן את חן · באותו זמן שנתעסקו העם לשאול ממצרים כלי כסף וזהב ואז עסק משה בעצמות יוסף כמ"ש שמ"ר

מתנות כהונה

פרשה מו אי להם · אוי להם: שנאמר וא"א כו' · אדלעיל קאי רק שהפסיק בנתיים טעם לשבירת הלוחות שלא מרצונו נעשה רק שהיו כבדים עליו · ועיין בפרשת עקב ובתנחומא פרשה זו: [לישראל עמידה גרסינן]: שפנה · כלומר הפנה והסיר ולשון ויפן קדרים: חטייה · חטא שלהם · [ה"ג לקמן פרשה מ"ז ובתנחומא פר' אמור תשעים ותשעה חלקים ועיין זה במדרש קהלת בפסוק עת ללדת] · וכולהו כמו שהם נדרשים במדרש קהלת: אבני קדש · אלו ישראל: [ה"ג כנוס אבנים פסל לך הפסולת כו']: הפסולת כו' · שהלוחות נחצבו ממחצב של סנפרינון שבראה לו הקב"ה בתוך אהלו כדאיתא בתנחומא ובפרק אין בין המודר והפסולת שפסל עכב לעצמו · ועיין בקהלת בפסוק שבתי וראה: שיטול כו' · כלומר שמשה יטול אותן פסולת: למה · למה נטל משה אותן פסולת · הפסולת מה שנשחת ונפסל מאבן וכן משמע במדרש קהלת בפסוק שבתי וראה ובפסוק

ידי משה

הג"ה ד"א פסל לך הה"ד לכל זמן ועת לכל חפץ עת ללדת ועת למות כו' · נ"ל ע"ד דאיתא פלוגתא בגמרא דיבמות סוף פרק החולץ וז"ל את מספר ימיך אמלא אלו שני דורות פירש"י שנים שפוסקין לאדם בשעת לידתו ר"ע ס"ל זכה משלימין לא זכה פוחתין לו וחכמים ס"ל זכה מוסיפין לו לא זכה פוחתין לו א"ל לר"ע הרי הוא אומר והוספתי וגו' ט"ו שנה אמר לו משלו הוסיפו לו תדע שהנביא מתנבא שיאשיהו נולד ועדיין לא נולד מנשה שיצא ממנו יאשיהו וכו' והקשה התוספות וא"ת והלא אם לא התפלל חזקיהו היה מת והיה נבואתו בטילה אלא ע"כ הנביא מתנבא אלא מה שראוי להיות אם לא היה חוטא אם כן היאך מוכח מהך דמשלו הוסיפו אפילו לא הוסיפו משלו והיה כל שנותיו כו' מה שלא נתקיימה הנבואה לפי שחטא ואלו נשא אשה בבנים ראשונים היה מוליד ואומר ר"י דהדורות נגזרו להוולד באותו זמן ופרק שהם נולדים וכשני תוספת נגזר לו להוליד מכאן ע"כ התוספות · ונלע"ד לומר עוד דלר"ע דאמר זכה רק משלימין ס"ל דיש מיתה בלא חטא כאשר שלאחר שכלו ימיו הנגזרים לו אז בשכבת ימות אף שהוא צדיק גמור ולחכמים דאמרי מוסיפין ס"ל דאין מיתה בלא חטא לכך מוסיפין לו כ"ז שלא חטא וק"ל תו איפא כמד רב מתני נא כו' אמר הקב"ה מי אשר חטא לי אמחה אמר משה אף אני חטאתי ששברתי הלוחות וכו' ואיתא בגמרא דשבת פ' ר"ע שיפה עשה משה בשבירת הלוחות מכח ק"ו ע"ש ואתיא על נכון פסל לך הדא הוא דכתיב לכל זמן ועת לכל חפץ פי' כדמסיים במדרש עת להשליך אבנים זו הלוחות ועת כנוס אבנים פסל לך נמצא מוכח דיפה עשה משה בשבירת הלוחות עוז"ק א"כ למה אמר משה מחני נא הרי לא חטא אלא ע"כ צ"ל דס"ל כר"ע דאמר יש מיתה בלא חטא וא"כ אז צ"ל דס"ל נמי זכה משלימין לו ולא מוסיפין ועפ"ז קשה מחזקיהו דכתיב והוספתי צ"ל דמשלו הוסיפו לו תדע וכו' אך ע"ז קשה קושית התוספות והלא אם לא התפלל חזקיהו וכו' אלא ע"כ צ"ל כתירוץ ר"י דהדורות נגזרו להוולד באותו זמן ופרק שהם נולדים וכו' לזה אמר המדרש עת ללדת עת דייקא ר"ל כאשר שהוא עת קבוע לזה כמ"ש התוספות בשם ר"י ואז י"ל כדעת ר"ע דלעולם אין מוסיפין רק משלימין אפילו אם הוא זוכה וא"כ שפיר יכול משה לומר מחני נא כשגם שלא חטא כלל ועפ"ה מדוייק נמי עת למות בל"ז הוה אמרינן דאינו עת למות ואז אם זכה מוסיפין לו ממנו עד אין סוף תמוס די"ל דס"ל כחכמים דאם זכה מוסיפין לו ואין מיתה בלא חטא אבל השתא דמוכח דאתיא כר"ע ואז לא מצינו תוספה בשום אדם אף אם הוא זכה רק השלמה בעלמא שמשלימין לו ימיו הנגזרים לו בשעת לידתו ואם כן שפיר יש לומר עת למות ודו"ק · וע"ד זה יתורץ נמי מדרש רבה פר' כי תבא וז"ל ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך וגו' כשם שביאתך לעולם בלא חטא כך יהיה יציאתך מן העולם וכו' הה"ד עת ללדת ועת למות · ע"ש בקהלת שינוי לשון וסיגנון אחד עולם נבאן ולכאן כאשר דאם יציאתו מן העולם יכול להיות אף בלא חטא נמצא דיש מיתה בלא חטא ולזה מסיים המדרש הה"ד עת ללדת ועת למות דעתה מוכח דיש עת למות מפני דאף אם הוא זכה אין מוסיפין לו רק משלימין לו ואז ג"כ מוכח דעת ללדת כנ"ל וק"ל · מפי האלוף התורני מהור"ר ישראל במהור"ר יעקב קאפיל זצ"ל לוי הפעליר מפראג · בעל המגיה והמלקט:

יפה תואר

הימים · וזה לא הראה לו ולפ"ז · וראית את אחורי הוא האחרית אשר אחר התחיה זאת תראה אבל ופני זה השכר אשר עין לא ראתה אלהים זולתך וזה שעוה"ב אשר אחר המות ונקרא עולם הנשמות לא יראו וככה יתפרשו גם דברי ר' אסי וכן מה שאמר לקמן באותה שעה הראה לו הקב"ה את כל האוצרות של מתן שכר קאי נמי על עולם התחיה · וע"ע בתנחומא אבל ט"ס יש שם (וכבר מתוקן הוא בדפוסים החדשים) והטעם בזה כי אחר התחיה אף שתגבר קדושת ה' בארץ מ"מ יש מקום גם לחומר ותבלוט עליו הפנין · אבל בעולם הנשמות אשר הוא תענוג רוחני לבד ואין חלק בחומר בזה ע"ז לא תשלוט העין גם עין איש האלהים ועי' בב"ר פי"א שמראה לצדיקים מעין דוגמאגטורין שלהם ובפס"ב שהקב"ה מראה לצדיקים עד שהם בעוה"ז מתן שכרן משמע דפליגי עם המדרש אשר לפנינו: ומי שאין לו · פי' שאין בידו לא עבירות ולא מצות או שהכל שכר זכיותיו בעולמו בחייו אבל הרשע הולך לא כדון · ויען כי זה הוא מתנת חנם וחסד לכן נקרא האוצר הזה אוצר גדול פי' בכמות כי גדול כח החסד אשר בידי ה':
ולא הי' מאמין שחטאו ישראל · פי' שלא האמין בלבו שנעשה החטא בפועל אבל חשב כי רק הרהור עון היה שם והתמיר ה' בדבר כאלו עשו ולכן לא שבר את הלוחות שאין החטא מספיק לשברם ולמנוע מהם הלוחות · ומ"מ יליף מזה שפיר אי להם לבני אדם וכו' אחרי שלא האמין משה בפשט דברי ד' ודן את ישראל לכף זכות כ"ש שאין לאדם להעיד מפי אחרים רק מה שיראה בעיניו · ומ"ש עוד אפשר שלא היה משה מאמין היא שאלה אחרת וצ"ל ד"א אפשר והיא פיסקא אחרת אבל חסר במדרש הנזכר ד"א כאשר יקרה כן פעמים רבות · שפרחו הכתובים ולא פרחו אלא כאשר קרב אל המחנה כי אין קדושה ראויה ליכנס למקום טומאה · וע"ז מביא את הראיה מהכתוב וארא והנה חטאתם בשביל שראה את הכתובים שפרחו הבין שהם גרמו לזה ומדרים והנה חטאתם כי אתם התסרתם והסירותם את הכתב בחטאתכם וכ"ה בתנחומא פ' עקב וארא והנה הטאתם מה ראה האותיות שפרחו: ראה שאין לישראל עמידה · ויתפרש הכתוב כמו מקרא קצר וארא שאין מעמד לכם יען כי והנה חטאתם או שיתפרש חטאתם מלשון חסרון וגרעון וכמו אני ובני שלמה חטאים ולא יחטיא · ופי' וארא והנה הטאתם שראיתי כי הוסרתם ממעמדכם · וכאשר נגרעתם מן הארץ: אלא י' הדברות לבד · ופליג על הא דאיתא בירושלמי שקלים פ"ו ובחזית בפ' ידיו גלילי זהב כי בין דבור לדבור היה דקדוקים ואותיותיה של תורה ובגוונות הראשונות משתעי בהם: הה"ד עת ללדת · בא לדרוש למה כתיב פסל לך כי לך מיותר לכן דריש פסל לך כי אתה מחויב לפסלם אחרי אשר אתה שברתם וכמו עת להשליך אבנים לכן הוא עת כנוס האבנים · וכן מדרים עת ללדת ועת למות כי עת הלידה הוא סבה לעת למות · וגם לפי מה דדרים עת להשליך אבנים על חורבן ביהמ"ק יתפרש כי שעת החורבן היא סבת שה' בונה אותו וכמ"ש הפסיקתא הביאו הילקוט בסי' ש"ז שאמר הקב"ה כתבתי בתורה שלם ישלם המבעיר את הבערה ואני הצתיה באש ואני עתיד לבנותה שנאמר ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש וכ"ה במ"ק: תשעה ותשעים חלקים למות · פ' בויק"ר סכ"ז על הכתוב הן אתם מאין ופעלכם מאפע מק' פעיות שהאשה פועה בשעה שיושבת על המשבר

אתן לו את הפסולת שיעשיר : ג ״זה אחד (ה) מג' דברים שעשה משה מדעתו והסכימה דעתו לדעת הקב"ה · פרש מן האשה ר' שמעון בן יוחאי אומר דרש ואמר מה אם הר סיני שקדושתו לשעה נאמר בו (שם יט) אל תגשו אל אשה · אני שבכל שעה הוא מדבר עמי אינו דין שאהיה פרוש מהאשה · ר' עקיבא אומר מפי הקב"ה נאמר לו (במדבר יב) פה אל פה אדבר בו · ר' יהודה אמר מפי הקב"ה נאמר לו אל תגשו אל אשה אף משה בכלל עמהם הרי נאסרו כולם וכשהוא אומר שובו לכם לאהליכם הרי התירן · א"ל משה אף אני עמהם א"ל לאו אלא (דברים ה) ואתה פה עמוד עמדי · ועוד דרש ואמר מה אם הר סיני שהיה לשעה לא היה מדבר עמי עד שקראני שנאמר (שמות יט) ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר · (ב) אהל מועד עאכ"ו · ידע הקב"ה וקרא לו שנאמר ויקרא אל משה · ועוד דרש ב ואמר ומה הפסח שהוא קדשים קלים נאמר (שם יב) כל בן נכר לא יאכל בו ; לוחות מעשה אלהים יה ו עובדי כוכבים משתמשים בהם לכך שברם · ראה שבחו של משה ג אהרן ושבעים זקנים אחוזים בידיו של משה ולא יכלו לו ; ולא אלו בלבד אלא אף רצונו של הקב"ה היה שלא ישברם שנאמר (דברים לד) לכל האותות והמופתים (ג) אמר לו הקב"ה (ו) יהא שלום באותו היד שנאמר (שם) ולכל היד החזקה : ד ד"א פסל לך · הה"ד (ישעיה סד) ועתה ה' אבינו אתה אנחנו החומר ואתה יוצרנו אמר הקב"ה לישראל עכשיו אני אביכם כשראיתם עצמכם בצרה קראתם אותי אבינו אמרו לו הן שנא' (תהלים עז) ביום צרתי ה' דרשתי · משל (ז) לבן ארכיאטום שפגע (ח) בסמדרקוס והתחיל לשאול בשלומו א"ל קירי מרי אבי · שמע אביו וכעס עליו אמר לא יראה פני הואיל וקראו לסמדרקום אבי · אחר ימים חלה הבן אמר בבקשה קראו לאבי שיראני · באו ואמרו לאביו מיד נכמרו רחמיו עליו ועלה אצלו וא"ל עתה בבקשה ממך אבי הסתכל בי · אמר לו עתה אני אביך אתמול היית קורא לסמדרקום אבי · עכשיו שנכנסת לצרה אתה קוראני אבי · כך אמר הקב"ה לישראל עתה אתם קוראים אותי אבי אתמול הייתם עובדים עבודת כוכבים וקוראים אותה אבי שנאמר (ירמיה ב) אומרים לעץ אבי אתה ובעת רעתם יאמרו וגו' · (ט) לכך נאמר ועתה ה' אבינו אתה ; ד"א ועתה ה' אבינו אתה וגו' · הה"ד (מלאכי א) בן יכבד אב זה עשו שכבד אביו הרבה שהיה יוצא לשדות וצד ציד ומביא ומבשל ומבנים ומאכיל לאביו בכל יום · ד ועבד אדוניו (י) זה נבוזראדן שנקרא עבד שנאמר (מ"ב כה) בא נבוזראדן רב טבחים עבד מלך בבל · שבשעה שבא לירושלים הביא עמו איקונין של נבוכדנצר והיה עומד לפניו באימה וביראה כעבד · ואתם לא כבדתם אותי כאב ולא כאדון יראתם מפני · הוי (מלאכי א) ואם אב אני איה כבודי ואם אדונים אני איה מוראי · אלא בשעה שאתם רואים עצמכם בצרה אתם קוראים לי אביכם · לכך נאמר ועתה ה' אבינו אתה · מהו אנחנו החומר ואתה יוצרנו · אמרו ישראל רבון העולם אתה הכתבת לנו (ירמיה יח) הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל · לכך אע"פ שאנו חוטאים ומכעיסים לפניך אל תסתלק מעלינו למה שאנחנו החומר ואתה יוצרנו · בא וראה היוצר הזה אם יעשה חבית ויניח בה צרור · כיון שיוצאה מן הכבשן אם יתן אדם בה משקה מנטפת היא ממקום הצרור ומאבדת את המשקה שבתוכה · מי גרם לחבית לנטף ולאבד מה שבתוכה היוצר שהניח בו את הצרור · כך אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולם בראת בנו יצר הרע מנעורינו שנאמר (בראשית ח) כי יצר לב האדם רע מנעוריו · והוא גורם לחטוא לפניך (יא) ואין אתה מסלק ממנו את חטייא אלא (ד) בבקשה ממך העבירהו ממנו כדי שנהא עושים רצונך · אמר להם כך אני עושה לע"ל שנאמר (מיכה ד) ביום ההוא נאם ה' אוספה הצולעה והנדחה אקבצה ואשר הרעותי מהו אשר הרעותי · זה יצר הרע שנאמר כי יצר לב האדם רע מנעוריו · ד"א (ישעיה סד) ועתה ה' אבינו אתה · הה"ד (שם כו) ה' בצר פקדוך · אלא כיון שהם נכנסים לצרה הן מבקשים אותך · שנאמר ה' בצר פקדוך · משל לסנקליטום שהיו לו בנים נדבקו לבני אדם רעים ויצאו לתרבות רעה הפשיטן והשליכן · כיון שראו עצמם בצרה בקשו מבני אדם גדולים שיבקשו עליהם רחמים · אמר להם אביהם על מה אתם מבקשים אמרו לו על בניך שתתרצה להם · אמר אינם בני ואיני מכירם זנתה אמם וילדה אותם · (ה) אמר לו אין אתה יכול לכחש אותם · למה שהכל יודעים שהם בניך שהם דומים לך · כך סנקליטום זה הקב"ה בניו אלו ישראל שנאמר (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם · נתערבו בעובדי כוכבים ויצאו לתרבות רעה שנא' (תהלים קו) ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם · מה עשה להם הפשיטן והשליכן שנאמר (יחזקאל כג) והפשיטוך את בגדיך · וכתיב (ירמיה טו) שלח מעל פני ויצאו · כיון שראו עצמן בצרה התחילו מבקשים מהנביאים שיבקשו עליהם רחמים מן הקב"ה התחילו מבקשים עליהם רחמים שנאמר (יואל ב) חוסה ה' על עמך · אמר הקב"ה על מי אתם מבקשים אמרו לו על בניך אמר להם אינן בני אם עושין רצוני הם בני ואם לאו אינן בני שנאמר (הושע ב) זנתה אמם הובישה הורתם · למה כי אמרה אלכה אחרי מאהבי זו עבודת כוכבים ; לפיכך אמר הקב"ה (שם) ועתה אגלה את נבלותה לעיני מאהביה זו, עבודת כוכבים שהיא אומרת עליה נותני לחמי ומימי · והיא יש לה עינים ואינה רואה · אזנים ואינה שומעת · ולא זנה את עצמה היאך זנה לאחרים · והפשיטה הקב"ה שנאמר (שם) פן אפשיטנה

מסורת המדרש א שבת דף פ"ז · יבמות דף ס"ב · אבות דרבי נתן פרק ב' · לעיל פרשה י"ט · כל הענין · ספרי סדר בהעלותך פסקא ק"ג · ילקוט כאן רמז של"ג · ילקוט סדר בהעלותך רמז תש"ת · ילקוט סדר ואתחנן רמז תתל"ב · ב ירושלמי תענית פרק ד' · דברים רבה פרשה ס' · תנחומא כאן סי' ל' · ג אבות דרבי נתן פרק ב' · ד סנהדרין צ"ו · ילקוט מלכים רמז רנ"א · ועיין ילקוט מלאכי רמז תקפ"ז ·

חדושי הרד"ל

סעשיר כו' · נדרים (ל"ח) : (ה) מג' שלשה דברים שעשה כו' · לעיל פ' י"ט : (ו) יהא שלום באותו היד כו' · ירושלמי פ"ד דתעניות וע' ריש פ' כ"ח : (ז) לבן ארכיאטרוס · כ"ה הגי' ופי' ראש הרופאים · וז"ש בשלה שבן קראו לאביו כו' הסתכל בי כו' : (ח) סמדרקוס · פי' מ"ע בעל הדרוקן · והכוונה מכיער בפניו מחמת חולי : (ט) לכך נאמר ועתה ה' אבינו אתה · אפשר ר"ל שז"ש בשפיה אל תקצוף ה' עד מאד אע"ג שאתה עבדו עבודת כוכבים ובעת צרה באו אליך כו' הבט נא עמך כולנו ואל תקצוף גו' ובדמשיים בסיף המאמר בקרא דלמה ה' יחרה אפך בעמך באי אתה יכול לכפור בהם : (י) זה נבוזראדן כו' · איקונין ע' נ"ב כו' · סנהדרין (צ"ו) : (יא) ואין אתה מסלק ממנו כו' העבירוהו ממנו כו' · רומז כלשונו לקרא דוהסירותי את לב האבן וגו' (יחזקאל ל"ו) דהוא מקרא שלישי מג' מקראות דאמרינן

חדושי הרש"ש

(ג) אהל מועד עאכ"ו · מש"כ המ"כ קדושתו היתה כל מ' שנה · הן גם י"ד שנה של גלגל היה קדושתו · ומנוב וגבעון אף דמשמע בזבחים פי"ד ד"א היה שם ג"כ אלא או"מ דמדבר כמו שהוא (ובגבעון מפורש בד"ה (ב' א') כי שם היה אהל מועד כו' אשר עשה משה גו' במדבר ורש"י שם בפסחים (ל"ח ב') דבנוב היה בית של אבנים וכן לשון הרמב"ם בפ"א מהלכות בית הבחירה ובאו לנוב ובנו שם מקדש כו' ובאו לגבעון ובנו שם מקדש תמוהים בעיני · שוב מצאתי בת"י יומא (מ"ד א') כדברי (ל"ק לי משום דהארון לא היה שם (וכ"כ הת"י שם) ואולי מפני שאז הותרו הבמות לא חשיב לשו : (ג) א"ל הקב"ה יהא שלום כו' שנאמר ולכל כו' · הוא נראה שהשבים הקב"ה על ידו שנאמר בריש הענין : (ד) בבקשה ממך העבירהו ממנו כו' · כצ"ל בל"י : (ה) אמרו לו אין אתה כו' כצ"ל בל"ר : איני

מתנות כהונה

ובפסוק גם במדעך : זה אחד מג' דברים · בפרק ר' עקיבא לא חשב שפירש (מאהל מועד) ומונה שהוסיף יום אחד מדעתו בשלשה ימי ההגבלה ובאדר"נ חשב ד' דברים שלשה אלו המנויין פה והרביעי שהוסיף יום אחד מדעתו : פה אל פה כו' · ורש"י למד מכאן שהקב"ה הסכים על ידו כדאיתא בפרק ר"ע וא"ת א"כ מנא ליה שעשה כן מדעתו דלמא משום צווי ואתה פה עמוד עמדי עיין בתוספות פר' ר"ע : [ה"ג נאמר לו] : פה אל פה · כלומר שאמר פה אל פה אדבר בו והתם קאי על פרישתו מן האשה ובמדרש תנחומא לא הביא פסוק זה : [ה"ג לא היה מדבר עמי עד שקראני] : אהל מועד · קדושתו היתה כל ארבעים שנה : אחוזים בידיו · לעכבו שלא לשברם : [ועתה ה' אבינו גרסינן] : ארכיאט... · ראש השרים : סמדרקום · לא מצאתיו ופירושו לפי הענין הוא שפל אנשים כמו כרדיוט : קירי · אדון : [ה"ג קירי מרי] : איקונין · צורת דמותו : ואין אתה מסלק ממנו החטייא · החטא כלומר יצר הרע המחטיא את הבריות : ואשר הרעותי · עיין עוד מזה במסכת סוכה בפרק החליל : העבירהו · יצר הרע : סנקליטום · חכמים היושבים על הדין : שהוא אומר · ישראל אומרים ויש גרסינן שהם : ולא זנה · העבודה כוכבים אינה זנה ומפרנסת את עצמה והיאך היא מפרנסת את

פירוש מהרז"ו

פ"כ סי' י"ט : ג אחד מג' דברים · לעיל פר' י"ט ס"ג וש"נ ומבואר : פה אל פה אדבר בו · כשדברה מרים ואהרן במשה על שפירש מאשתו אז אמר להם ה' פה אל פה אדבר בו ולא פירש מה דיבר ע"כ דורש ע"פ מדה ט' ודבר הלמד מענינו שא"פ אדבר בו לפרוש מאשתו : אל תגשו · שמות י"ט כשהוא אומר דברים ה' שובו לכם לאהליכם הרי התירן לנשותיהם וס"ד ואתה פה עמוד עמדי ומדקאמר ואתה הרי שאל מה אני לשוב לאהלי והשיב לו ואתה פה עמוד עמדי · וע' פר"א ריש פרק מ"ו בשם ר"א ב"ע : לכל האותות · ובפסוק הקודם ולא קם נביא עוד בישראל כמשה ואח"כ כתוב ולכל היד החזקה אשר עשה משה מלשון מאושר כמו אשרי האיש וכמו שדרשו על מ"ש אשר שברת וע"פ גז"ש שמ"ש אשר עשה משה היינו אשר שברת וכתוב שם לעיני כל ישראל ועיני ישראל הם השבעים זקנים שנקראו עיני העדה ופי' שכתוב בסוף משפטים ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם הרי שהיו כולם בהר וכשירד משה מן ההר פגע בזקנים ובאהרן ועשה לעיניהם שלא כרצון כולם אלא ביד חזקה שפי' על כרחם : ד ועתה ה' אבינו אתה · משמע עתה ולא מקודם : לבן ארכיאטום · במ"ע הביא הגי' ארכיאגטוס פי' בל"י ראש הרופאים : סמידרקום · בל"י אדם נוטה לחולי הדרוקן ונפוח בטן בן ראש הרופאים קורא לחולה שצריך רופא אבי אתה כך ישראל בני א"ל מי קורא לעגל אבי אתה : בן יכבד אב · ודורש ע"פ מדה י"ז שמפורש במקום אחר מי הוא הבן ומי הוא העבד : הביא עמו איקונין · כמ"ש (סנהדרין צ"ו) בביאור וע"ש כתוב אחד אומר עלה נ"ג וכתוב אחד אומר עלה נבוזראדן ב' · כ"מ מדה ט"ו והכריע דמות דיוקנו היתה חקוקה במרכבתו וכן בירמיה נ"ב פסוק י"ב ובפסוק כ"ו ההכרעה כנ"ל : אל תסתלק מעלינו · כמ"ש שם בישעיה בפסוק הקודם כי הסתרת פניך ממנו · ואגב שדורש רישא דקרא ועתה ה' דורש גם ס"ד : זנתה אמם וכו' · וס"ד ואת בניהם לא

יפה תואר

המסכר סבעים ותשעה למיתה ואחת לחיים : זה אחד מג' דברים · עמ"ש לעיל בפי"ט : שבחו של משה · מ"ש שבחו ולא כחו י"ל דבוודאי כח אהרן וע' זקנים מטבעם היה גדול אכח משה לבדו אלא י"י שלבש רוח קנאה הרבה עצמה ובענין ויקם משה ויושיען שהוא לבישת רוח הקדש בקנאתו אל האמת כמ"ש הרב וכן קנא משה לה' על חטא בני ישראל כי אינן ראויים אל הלוחות ולזה גבר ידו כנגד המעכבים : הה"ד ועתה ה' אבינו אתה · עיקר הדרש הזה הובא בשביל מה שנאמר וכן אתה מוצא כשעשו העגל וכו' אשר זה הוא השייך לענינא דידן : אתה הכתבת לנו הנה כחומר ביד היוצר · נראה שבידו לתקן יצרנו ולהסיר יצר הרע ממנו ולכן אע"פ שאנו חוטאים אל תסתלק מעלינו כי יש לנו טענה שאתה גרמת לנו שבראת בנו יצר הרע והיינו דמפרש ואזיל בא וראה והכי פירש"י בפרק אין עומדין גבי אלמלא ג' מקראות הללו נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל ע"ש · והנה בזה המאמר אי אפשר לפרש כי נעתיד לבוא יוסר היצר הרע והאדם יבקש לעשות רק טוב מטבעו דא"כ תוסר הבחירה מאת ס אשר היה אבן יקרה לו נשביא לו שכר טוב ואבן בוחן לאדם · ובמה איפה יורם האדם מכל שאר אשר על פני האדמה · אבל פירושו כי עתה אחרי שהעדר כרוך בעקבינו וזה מביא את האדם לכעס ומרי ראבי פשעי האדם · וגם לבו ינוע תמיד ולא ירגיע אחרי אשר הוא מעותד להעדר · וגם זה הוא הסבה להתגאות לפעמים בגאונו · והגאוה היא אם כל פשע · ולפעמים ישפל יותר מבהמות שדי · ולעתיד באשר האדם יתוקן אז השלם ויתאזני משפט ישוה בידו בד בבד · ולא תהיה לו נטיה יותר מלאי אל הרע . אבל הבחירה היקרה לאדם לא תמוש ממנו · וז"ש המדרש ואין אתה מסלק ממנו את החטייא · ולא אמר ואין אתה מסלק ממנו היצר הרע · כי באמת היצר הרע הגורם הבחירה הוא טוב לאדם ועל ידו יוכל לקוות על שכר טוב אם יתגבר עליו ויכריעהו · אבל פירוש את החטייא הוא הנטיה הגדולה אל הרע שמביאה לו לחטוא · ומי גבור אשר ינצחהו · והנטיה החזקה הזאת לבד תוסר מלבבנו לעתיד : שנאמר ביום ההוא אוספה הצולעה · נראה דדריש אוספה מלשון מרפא וכמו ואספתו מצרעתו · ואשר הרעותי בך א יקשי על אוספה וכ"כ רש"י ופירושו שארפא ענין יצר הרע : אלא כיון שהם נכנסים לצרה כו' · יש כאן חסרון לשון ונראה דה"ל כשישראל אינן בצרה אינן אומרין אבינו אלא כיון שהם נכנסים לצרה הם מבקשים אותך : משל לסנקליטוס כו' · השתא מפרש ועתה ה' אבינו אתה גם כי חטאנו ולא תקרא אותנו בנים · מ"מ אחרי כי אבינו אתה וכל רואינו יכירונו כי זרע ברך ה' אנחנו · ולכן לא תקלוף פנינו

ידי משה

שנאמר לכל האותות והמופתים ולכל היד החזקה כנ"ל ואח"כ נ"ל אמר הקב"ה ודו"ק : כי יצר לב האדם רע מנעוריו · אין זה ראיה שהקב"ה ברא את יצר הרע רק שהוא טענה הואיל והורגלו ביצר הרע מנעוריו קשה לפרוש ממנו : את החטייא · ולא אמר את יצה"ר ע"ד שאמרו חז"ל ביומא שבכנמשר

ערומה · אמרו הנביאים להקב"ה הרי אתה אומר שאינן בניך ובפניהם הם ניכרים שנאמר (ישעיה סא) כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה' · מה דרכו של אב שמרחם על בניו אע"פ שסרחו · כך אתה צריך לרחם עליהם · הוי ועתה ה' אבינו אתה · וכן אתה מוצא כשעשו העגל כעס עליהם הקב"ה בא משה לרצותו וקרא אותם אינן עמי · שנאמר כי שחת עמך · והפייטן הקב"ה שנאמר ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב · אמר משה עמך הם ואי אתה יכול לכפור בהם שנאמר למה ה' יחרה אפך בעמך הרצה להם שהם בניך · מיד נתרצה להם שנאמר וינחם ה' והראה למשה שנתרצה להם שהחזיר להם הדברות שנאמר פסל לך: ה ד"א ועתה ה' אבינו אתה · אמר להם הקב"ה מה ראיתם עכשיו לדרשני · למעלן כתיב (שם סד) ואין קורא בשמך מתעורר להחזיק בך כי הסתרת פניך ממנו ותמוגגנו ביד עונינו · כיון שראיתם עצמכם בצרה אתם באים ואומרים אבינו אתה · אלא (יב) אע"פ שהכל מעשי ידי הן (ו) איני מבקש להראות אב ויוצר אלא למי שהוא עושה רצוני · שנאמר (שם מג) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו · ד"א ועתה ה' אבינו אתה · אמר להם הקב"ה הנחתם אבותיכם אברהם יצחק ויעקב ולי אתם קוראים אב · אמרו לו לך אנו מכירים כאב · משל ליתומה שהיתה מתגדלת אצל אפוטרופוס והיה אדם טוב ונאמן גדלה ושמרה כראוי · בקש להשיאה עלה הלבלר לכתוב הכתובה אמר לה מה שמך אמרה פלנית א"ל ומה שם אביך התחילה שותקת · אמר לה אפוטרופוס שלה למה את שותקת אמרה לו מפני שאיני יודעת לי אב אלא אותך שהמגדל נקרא אב ולא המוליד · כך היתומים אלו ישראל שנאמר (איכה ה) יתומים היינו ואין אב · אפוטרופוס שלהם הטוב הנאמן זה הקב"ה · התחילו ישראל קורין אותו אבינו · שנאמר (ישעיה סד) ועתה ה' אבינו אתה · אמר הקב"ה הנחתם את אבותיכם ולי אתם קוראים אבינו · שנאמר (שם נא) הביטו אל אברהם אביכם · אמרו לו רבון העולם המגדל אב ולא המוליד · שנאמר (שם סג) כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו:

פרשה מז

א כתב לך את הדברים האלה · הה"ד (הושע ח) אכתוב לו רובי תורתי כמו זר נחשבו ·

בשעה שנגלה הקב"ה בסיני ליתן תורה לישראל אמרה למשה על הסדר מקרא ומשנה תלמוד ואגדה · שנאמר (שמות כ) וידבר אלהים את כל הדברים האלה · [א] אפילו מה שהתלמיד שואל לרב אמר הקב"ה למשה באותה שעה · מאחר שלמדה מפי הקב"ה אמר לו למדה לישראל · [ב] אמר לפניו (א) רבש"ע אכתוב אותה להם אמר לו איני מבקש ליתנה להם בכתב · מפני שגלוי לפני שעובדי כוכבים עתידים לשלוט בהם וליטול אותה מהם ויהיו בזוים בעובדי כוכבים אלא המקרא אני נותן להם במכתב · והמשנה והתלמוד והאגדה אני נותן להם על פה · שאם יבואו עובדי כוכבים וישתעבדו בהם יהיו מובדלים מהם · אמר לנביא (א) אם אכתוב לו רובי תורתי כמו זר נחשבו · ומה אני עושה להם נותן את המקרא בכתב והמשנה והתלמוד והאגדה בעל פה · כתב זה המקרא · כי על פי הדברים (ב) האלה זו המשנה והתלמוד שהם מבדילים בין ישראל לבין העובדי כוכבים: ב ד"א כתב לך · אמר הקב"ה למשה הלוחות הראשונות אני כתבתי אותם · כדכתיב (שם לא) כתובים באצבע אלהים · אבל (ג) השניים כתוב אתה ולואי אתן בו ידי · משל למלך שנשא את האשה וכתב לה גמיסקום משלו לאחר ימים קלקלה וטרדה מביתו בא שושבינה וריצה אותה למלך · אמר המלך לשושבין הרי נתרציתי לה · אלא עשה לה גמיסקום ולואי אתן בו ידי · הה"ד (דברים י) ואכתוב על הלוחות: ג ד"א כתב לה בזכותך אני נותן להם את התורה · אמר ר' שמעון בן חלפתא הוא שמשה אומר להן לישראל (שם) ויכתוב על הלוחות כמכתב הראשון ויתנם ה' אלי · לי נתנם ואני נהגתי עמכם עין טובה ונתתי אותה לכם לכך נאמר כתוב לך בזכותך: את הדברים האלה · כל מקום שכתוב דבר דברים הדברים (ד) אלות ותוכחות הם · (ה) ר' יוחנן ור' יהודה ב"ר שמעון · ר' יוחנן אמר [ג] כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה תורה שבכתב ותורה שבעל פה כרתי אתך ברית · ואם המרת אותה ועשית אותה מה שבעל פה בכתב ומה שבכתב בעל פה אינך מקבל שכר למה שכך נתתיה תורה בכתב ותורה בעל פה · ור' יהודה ב"ר שמעון אומר כתב לך וגו' · [ד] כי על פי וגו' · תורה בכתב ותורה בעל פה · כרתי אתך ברית על מנת שתהא קורא בהם כך אבל אם המרת אותם הוי יודע שאתה מבטל הברית לכך נאמר כתב לך את הדברים האלה · וכן משה אומר לישראל (שם ד) רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים · (ג) מהו את הדברים אלו דברים שאתה רואה אותן שהם כתובים בכתב ופן יסורו מלבבך · אלו הדברים שנתתי לך על פה · לכך נאמר כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה שאלולי תורתי שקבלתם (ו) לא הייתי מכיר אתכם ולא הייתי מביט בכם משאר עובדי כוכבים לפיכך כרתי אתך ברית ואת ישראל · ר' יהודה ב"ר סימון אמר בשם רבי יהושע בן לוי אמר להם הקב"ה (ז) [ה] לשעבר הייתם

מסורת המדרש א ירושלמי פאה פ"ב · ויק"ר פ' כ"ב · קהלת רבה פ"א ופרשה ה' · ב ירושלמי פאה פ"ב · במד"ר פ' י"ד · פסיקתא רבתי פ' ה' · תנחומא כאן סי' ל"ד · וסדר נח ס"ג · וסדר וירא ריש ס"ה · ילקוט הושע רמז תקכ"ט · ג גיטין ס' · תמורה דף י"ד · ירושלמי פאה פ"ב · ירושלמי מגילה פ"ג · ד פסיקתא רבתי פסקא ה' · ה רות רבה ריש פרשה א' · ילקוט תהלים רמז תש"ע ·

חדושי הרש"ש

(ו) איני מבקש לקראות אב (יותר) וכו' · כן בדפ"א ראיתי שגירסא ויוצר והוא יותר נכון · והוא נגד אמרם ואתה יוצרנו · ודע שגירסת המ"כ היתה להראות ה' לקראות:

(א) אם אכתוב לו רובי תורתי כו' · ואתיא כמאן דאמר בגיטין (ס' ב') רוב על פה ועיין שם בתנא דבי אליהו אתמוהי · או יש לומר דרובי שבכאן אינו מלשון רוב ומיעוט וכמו ורצוי לרוב אחיו דדרשו במגילה ולא לכל אחיו · אלא לשון רבוי כמו ברב עם הדרת מלך · ועיין רש"י תענית כ"ד ז' ובר"ן שם בשם הרמב"ן: (ג) מהו את הדברים אשר ראו עיניך אלו כו' כצ"ל:

עשרה

חדושי הרד"ל

דאמרינן בברכות (נ"ג) שאלמלא הן נתמוטטו רגליהן של ישראל · ומייתי ליה לפרושי קרא דאשר הרעותי שהוא מקרא קשה · והכוונה אשר הרעותי אסלק (ואפשר מלת אוספה שבראש המקרא נמשך ג"כ על אשר הרעותי שאאסוף אותו ג"כ מלהרע עוד לעולם): (יב) אע"פ שהכל מעשי ידי כו' כל הנקרא כו' אף עשיתי כו' · כלפי מה שאמרו ומעשה ידך כולנו · ע"ז אמר שאין שמו נקרא בורא יוצר ועושה אלא לחושבי שמו להקרא עליהם (ואפשר רומז למ"ש (ירמיה ג') אבי תקראי לי ומאחרי לא תשובי):

(א) רבש"ע אכתוב אותה להם · רמז לדבר לכן נכתב אכתוב יתיר ו' לרמוז על שתא סדרי משנה שרלה לכתוב: (ב) שאלה כרתי אתך ברית זו המשנה כו' כצ"ל: (ג) השניים כתוב אתה כו' ולואי אתן בו ידי · הה"ד ואכתוב על הלוחות (ונכון יותר לגרוס מקרא דוכתבתי על הלוחות הכתוב בפרשה כאן · וכן להלן בסוף פ' זו רמי קרא דכתב לך על מקרא זה דוכתבתי) ואע"ג דכתיב כמכתב הראשון · היינו על הדברים שכתוב בשניהם בשוה · ולא שאופן הכתיבה שלהן שוה · ועי' רמב"ן וכתיבה שלא הזכירו המדרש (וקצת משמע ממ"ש בעירובין (נ"ד) אלמלא לא נשתברו הלוחות לא נשתכחה תורה מישראל דכתיב חרות על הלוחות השניות היו משונין בכתיבתן מהראשונים): (ד) אלות ותוכחות הם · לומר שעתה שחטאו יכתוב להם תוכחות ואלות ועל פיהם יכרת הברית וכמ"ש בסוף קללות שבמשנה תורה (דברים כ"ח) אלה דברי הברית אבל בלוחות הראשונות שנתנו על דעת חרות מילה"ר לא היו צריכים לאלות ותוכחות: (ה) ר"י וריב"ש כו' · ירושלמי פיאה ומגילה שם · ובפיאה הנוסחא משונה אבל במגילה הנוסחא כדהכא דפליגי בה למר אם לא שמרתם שבכתב בכתב ושבפה בפה אינכם מקבלים שכר עליהם ולאידך מאן דאמר אינו כורת ברית עמכם אלא שבירושלמי מגילה שם דברי ר"י וריב"ש איפכא שנויים מדהכא · אבל בש"ס דילן (בתמורה י"ד) אמרינן נמי משמיה דר"י הלכות הכותבן כו' שלומד מהן אינו מקבל שכר וכן בתנחומא פ' זו תני משמיה דר"י בר"ש (ושם כתוב בר שלום) כדהכא והביאו רבינו בחיי ע"ש: (ו) לא הייתי מכיר אותך · (כענין מה שכתוב ידעתיך בשם) ולא הייתי מביט כו' כצ"ל · וכדמסיים אף אתה מלכם כו': (ז) לשעבר כו' שבתא ורעמא כו' · פירשתי בס"ד בהגהות ב"ר פס"ג ע"ש:

ועליתי

פירוש מהרז"ו

ארחם כי בני זנונים המה: וינחם ה' על הרעה · אשר דבר לעשות לעמו · וכמ"ש לעיל סוף פ' מ"ה · ודברי דרשה זו שגבו ממני לבא לתכונת כוונתם באורך דבריהם בפסוקים רבים ממקומות הרבה: ה הנקרא בשמי · שעובד אותי ושמי נקרא עליו אני אומר שאני בראתיו לכבודי: הנחתם אבותיכם · כמ"ש עוד שם ישעיה באותה פרשה המתחלת חסדי ה' אזכיר עד נדרשתי ללא שאלו וכו' עד כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה ה' אבינו וכדלקמן בסוף הסי': הביטו אל אברהם אביכם · ר"ל הביטו אל צור חוצבתם היה די שיאמר אל אברהם ותיבת הביטו מיותרים ע"כ דורש שהוא תשובה על מ"ש ועתה ה' אבינו אתה הביטו אל אברהם שהוא אביכם וע"ז השיבו כי אתה אבינו כי אברהם וכו':

פרשה מז סי' א אכתוב לך רובי תורתי · במ"ר פ' י"ד סוף סימן י' · תנחומא וירא ריש ס"ה · ותנחומא כאן סי' ל"ד ועי' תנחומא נח ס"ג והראה נפלאות · ירושלמי פאה פ' ב' קרוב לסופו: מה שהתלמיד · ע' לעיל סוף פר' ל"ח ובירושלמי שם: כמו זר · כמו הזרים והעובדי כוכבים וע' פסיקתא ריש פר' ה':

ב הלוחות הראשונות · בסי' הא' פירש כתב לך על כתב התורה כולה וכאן מפרש על כתב הלוחות: כתוב והלואי אתן ידי · דורש מדה ש"ו תחלה אמר פסל לך וכו' וכתבתי על הלוחות שהש"י יכתוב ואח"כ כתוב כתב לך ובפסוק כ' ויכתוב שמשה כתב וכן בדברים י' ג"כ ואכתוב וכתוב ויכתוב שהש"י כתב הרי בכ"מ והכריע שמשה כתב והש"י נתן ידו · ומשל הכתובה לעיל פר' מ"ג סוף סי' א': ג אלות ותוכחות · ע' ד"ר פר' א' ספרי ריש דברים: ר"י ור"י בר"ש · ירושלמי פאה פרק ב' כצ"ל בא"ח ושם איתא חד אמר וחד אמר וע' גיטין דף ס': פן תשכח את הדברים · אשר ראו עיניך א"כ מ"ש ופן יסורו מלבבך שהיא נ"כ שכחה מיותר ע"כ דורש ראו עיניך בכתב · ומלבבך על שלא ראו עיניך:

שבתא

מתנות כהונה

את אחרים לפי דבריהם: עמך · ולא עמי: [ה"ג שנאמר למה ה' יחרה]: להראות אב · להיות נראה כמו אב: [אמרו לו לך אנו מכירים גרסינן]:

פרשה מז אמרה · הקדוש ברוך הוא אמר את התורה: הלואי · ומי יתן שאתרצה שאתן בו ידי: גמיסקום · עיין בערוך ערך גמס ופירושו כתובה: בזכותך · לך פירוש בשבילך כמו אמרי לי אחי: דבר דברים כו' · לשון חוזק הוא כד"א דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות:

ועליתי

ידי משה

שכשנאמר וירא דעבירה בידם היה העולם חרב ואלמלא יצה"ר לא היה אדם בונה בית ולא היה נושא אשה אם כן הוא לתקונו של עולם קאי לכך אמר לשון הטייה וק"ל:

ולואי שאתן ידי · פירוש שלא אתן רק ידי עליהם פעם אחת כמו גבי מעשה דר"ח במדרש בס"פ שאמרו שפתן רק ידך עמנו ודייק מדכתיב גבי לוחות הראשונים כתובים באצבע אלהים ובלוחות שניים

יפה תואר

עלינו ותושיענו כיום הזה · והנה בזה נכרים היו אל כי הם זרע ברך ה' אם הם רחמנים וביישנים וגומלי חסדים · וכדאיתא ביבמות · וגם אם דבקו בחכמה וכמ"ש בשבט יהודה בוויכוחיו: שנאמר כי שחת עמך · ולא הי' דקאי על ערב רב וכדאיתא לעיל פמ"ב: אלא אע"פ שהכל כו' · לשון אלא צ"ע וצ"ל הלא · ובא לאמר בזה כי אמר אב יורה ג"כ על אהבה וכמו כרחם אב על בנים · וכן יוצר שאוהב מעשיו ולכן לא יקרא בשם זה אלא על עושי רצונו: והיה אדם טוב ונאמן · טוב נקרא במה שנותן לה מכספו · ונאמן במה שישמר באמונה את אשר נשאר לה מאביה · וכן הקדוש ב"ה נאמר עליו הטוב והנאמן · כי הוא מטיב מבלו ונאמן לשלם שכר טוב בזכות האבות כי הוא שומר הברית והחסד לאוהביו: הה"ד אכתב לו רובי תורתי · מפרש דמפרש כי על פי הדברים האלה שלא כרת הקב"ה ברית עם ישראל רק בשביל תורה שבע"פ משום שהיא מבדלת אותם · וכדמסיק בסוף הסימן לכן מביא את הדרש הוא של אכתוב לו רובי תורתי לענין זה: על הסדר · פי' על כל פ' ופ' היה מלמדו מקודם המקרא על זה · ואח"ז המשנה של אותו דבר · ואח"ז התלמוד של אותו דבר · ואח"ז האגדה של אותו דבר · ומביא לראיה מהכתוב את כל הדברים האלה ומלת כל באה לרבויא כדלעיל בפ' כ"ח: ולואי אתן בו ידי · הנה לענין תעלומות חכמה הלוחות השניות היו חשובות יותר מהראשונות וכדלעיל בפ' הקודמת · אבל לענין תנה היו הראשונות חשובות שנכתבו כ"י בידי הקב"ה וכן היה על ידיהם חרות ממ"ש כדלעיל · והשניות אשר הקב"ה הניח רק ידו עליהם לא הראה לשם החבה כמו בראשונה · ולא הביאו להם בטובה אשר היתה בראשונות: בזכותך אני נותן להם את התורה · זה נאמר רק על הלוחות כי הכלי חמדה זה אינו ראוי לעושי העגל · אבל כלל התורה נהולה היא לקיום העולם וכמ"ש הכתוב אם לא בריתי וגו' וכדאיתא בשבת דוכתי וכן הוא מפורש בתנחומא דקאי רק על הלוחות · ומה שמביא על זה את הכתוב וינחם ה' אלי לי נתנם י"ל דדריש מיהירא דהלוי · ואולי דריש מדכתיב אלי ולא לי וכדדרשינן בפ"ק דיומא את הכתוב קול לו קול אליו דאתי למעוטי אחרים ע"ש: תורה שבכתב ותורה שבע"פ כרתי אתך ברית · הכא משמע דלדעת שניהם כרת הברית בין על תשב"כ ובין על תורה שבע"פ ובפ' הנזקין משמע דלר"ש לא נכרת ברית רק על תורה שבע"פ · אלא שעיקר הברית נכרת על תורה שבע"פ ואגב זו נכללה עם הברית גם תורה שבכתב: שאלולי תורתי שקבלתי אתכם לא הייתי מכיר אתכם · כי התורה שבע"פ היא המבדלת אותם וכדלעיל

בס"א

נקראין כשאר אומות כמו סבתא ורעמא וסבתכא · ומשקבלתם תורתי כרתי ברית עמכם (ח) ועליתי אתכם · ולא ישראל בלבד אלא אף אתה מלכם לא גדלתיך בעולם אלא בזכות התורה · ומה גדלו הקב"ה א"ר ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק כל הכבוד שראה משה בעולם הזה אינו אלא מן (ט) הפירות אבל הקרן קיימת לו לעולם הבא : ד ד"א כי על פי הדברים האלה (י) שתהא יגע בהם בפיך · וכה"א (שם ל) בפיך ובלבבך לעשותו · ומהו כרתי אתך ברית ואת ישראל א שאלולי שקבלתם תורתי הייתי מחזיר העולם לתוהו ובוהו · שנאמר (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה וגו' · למה שבתורה בראתי שמים וארץ · שנאמר (משלי ג) ה' בחכמה יסד ארץ · (שם) בדעתו תהומות נבקעו · אם בטלת הברית את גורם לי להחזיר את העליונים והתחתונים לתוהו ובוהו · לפיכך כי על פי הדברים האלה : ה ויהי שם עם ה' · ב וכי אפשר לו לאדם להיות מ' יום בלא מאכל ובלא משתה · ר' תנחומא בשם ר"א ב"ר אבין בשם ר' מאיר אומר ג המשל אומר אזלת לקרתא הלך בנימוסיה · למעלה שאין אכילה ושתיה עלה משה ונדמה להם · למטה שיש אכילה ושתיה ירדו מלאכי השרת ואכלו ושתו שנאמר (בראשית יח) והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו · אמר רבי יוחנן ד נראין כאוכלין · ראשון ראשון מסתלק · דבר אחר ויהי שם עם ה' · ה מעשה ברבי יוחנן שהיה עולה מטבריא לציפורי היה רבי חייא תלמידו אצלו והיה רבי יוחנן רואה כרם · אמר לרבי חייא אין אתה רואה כרם זה שהיה שלי ומכרתי אותו בכך וכך · אותה שעה בכה רבי חייא בר אבא ואמר לו לא הנחת לעת זקנותך כלום · אמר לו וכי קלה היא בעיניך שמכרתי דבר שנברא בששה ימים וקניתי

דבר שניתן לארבעים יום · עולם כולו ומלואו נברא בו' ימים אבל התורה ניתנה לארבעים יום · ו לחם לא אכל אבל מלחמה של תורה אכל ומים לא שתה אבל מימיה של תורה שתה והיה למד תורה ביום ופושט אותה בינו לבין עצמו בלילה · ולמה היה עושה כך אלא ללמד את ישראל שיהו יגעים בתורה ביום ובלילה · ז רשב"ל ה"ה אומר לתלמידיו בואו ולמדו תורה (יא) דשחרין ודקרין בלילה · ורבי יוחנן היה אומר לתלמידיו בואו ולמדו תורה דאימטין אלא אעפ"כ מודה היה ר' יוחנן שאין רנה של תורה אלא בלילה שנא' (איכה ב) קומי רוני בלילה · וכה"א (משלי לא) ותקם בעוד לילה · רבנין אמרי ביום ובלילה · שנאמר ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה · לכך התקינו חכמים שיהו (יב) המשנין יושבין בבקר ובערב · לקיים מה שנאמר (יהושע א) לא ימוש ספר התורה הזה וגו' · ד"א ויהי שם עם ה' · לחם לא אכל ומים לא שתה (יג) בעולם הזה אבל לעולם הבא הוא אוכל מלחמה של תורה הוא שותה מימיה לפיכך לחם לא אכל אלא מאין היה אוכל מזיו השכינה היה ניזון · ואל תתמה החיות שנושאות את הכסא (יד) מזיו השכינה הן ניזונות : ו ויכתוב על (טו) הלוחות · מלמד שהראשונים והאחרונים היו שוים · עשרת הדברות · (טז) כיצד היו עשויין ה' על לוח זה וה' על לוח זה כדברי ר' יהודה · ור' נחמיה אומר (ג) י' על לוח זה וי' על לוח זה שנא' (שמות לד) ויהי ברדת משה מהר סיני והכתובים הם טוענים אותן והיו נראין כאלו הם ביד משה שנאמר ושני לוחות העדות ביד משה · ומשה לא ידע כי קרן עור פניו · ומהיכן נטל משה קרני ההוד · רבנן אמרי מן המערה שנא' והיה בעבור כבודי · ר' ברכיה הכהן בשם רבי שמואל אמר הלוחות

מסורת המדרש א שבת פ"ח · פסחים ס"ח · נדרים ל"ב · עבודת כוכבים ג' · בראשית רבה פ' ס"ו · דב"ר פ"ח · שה"ש רבה פ"א ופרשה ז' · פתיחתא דרות רבה · תנחומא סדר בראשית ס"א · פסיקתא רבתי פסקא כ"א · מדרש תהלים מזמור ע"ס · ילקוט ירמיה רמז שכ"ב · ילקוט תהלים רמז תתי"א · ב ילקוט כהן רמז ת"ו · ג בבא מציעא פ"ו · בראשית רבה פ' מ"ח · תנחומא סדר וירא סי' י"א · ילקוט סדר וירא רמז פ"ב · כל הענין · ד ויק"ר פרשה ל"ד · קהלת רבה פ"ג פסוק י"ד · ה ויק"ר פרשה ל' · שיר השירים רבה פרשה ח' פסוק ט' · פסיקתא דרב כהנא פסקא כ"ח · ועמ"ש בהגהות ותקונים · ילקוט משפטים רמז שס"ג · ילקוט שיר השירים רמז תתקצ"ב ו ילקוט כהן רמז ת"ו : ז ויק"ר פרשה י"ט · שה"ש רבה פרשה ה' פסוק י"א · מדרש שמואל פרשה ה' · ילקוט משלי רמז תתקס"ד

חדושי הרד"ל

(ח) ועליתי אתכם · פירוש שקראתים עמי ועיין רש"י רות רבה : (ט) מן הפירות אבל הקרן כו' · כמו שמצינו שתלמוד תורה מהדברים שאוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא ... מסיים בה שנאמר (חבקוק ג') קרנים מידו לו · ונראה מדבריו שמפרש קרנים לשון קרן הוד ואפשר עיקר הדרשא מסיפא ושם חביון עוזו לומר שלקרנים זכה בעוה"ז קרני הוד אבל עיקרו חבוי לעוה"ב : (י) שתהא יגע בהן בפיך · להוציאם בפה כמ"ש (בעירובין נ"ד) ובכ"מ (מ"כ) : (יא) דשחרין ודקרין בלילה וביום ור' יוחנן כו' ולמדו תורה דאימטין אלא כו' כצ"ל ופירש דר"י אמר דתורה דימימא עיקר וכמאן דאמר בעירובין לא איברי לילה אלא לשינתא ורשב"ל אמר דשחרין ודקרין ... הוא ערב ולילה ע' מ"כ וכ"כ בתדא"ר ס"פ כ"ז תשכים ותעריב בד"ת ונקטיה בלשון שהוא אפשר לרמז על קרא דשמורות כעורב דמייתי עלה בויק"ר פר' י"ט שציין המ"כ רק ... דשחר הוא יום כפשטיה ובלילה וביום דנקט הוא פי' על דשחרין ודקרין : (יב) המשנין יושבין בבקר ובערב · עי' מ"כ שהם מלמדי המשנה תורה שבע"פ אבל הסופרים ... לא היו רגילין ללמד תשב"ע בלילה המקרא : (יג) בעולם הזה אבל לעולם הבא כו' · דרש ויהי שם כו' לחם לא אכל כו' אבל לעוה"ב יאכל ובא ללמד לדורות שיש שאין ... וצפון להם לעוה"ב : (יד) מזיו השכינה · דרש עם ה' לחם לא אכל שבת היותו עם ה' ודביקותו בו היה שלא הוצרך לאכול ותי בהשגת כבוד ה' וכמו החיות דיליף להלן מן ... מחיה את כלם וע' לעיל פרשה ל"ב : (טו) על הלוחות · עשרת הדברים מלמד שהראשונים כו' : (טז) כיצד היו עשויין כו' · שה"ר פר' י"א :

חדושי הרש"ש

(ג) עשרה על לוח כו' שנאמר ויסיימו כו' · עיין מתנת כהונה · ולפי פירושו נראה דר"י ור"ל פליגי בפלוגתת ר' יוסי וחכמים בירושלמי חגיגה שהובאו בתוספות שם (ג' א') בד"ה חרש בקרא דולבני אהרן

מתנות כהונה

ועליתי · לשון עילוי פי' הגבהתי אתכם : אתה מלכם · עם משה היה מדבר שהיה מלכם של ישראל : אזלת לקרתא כו' · אם אתה בא לתוך עיר צריך אתה לילך במנהגם : ראשון ראשון · מאכל ראשון ראשון היה מסתלק : בכה ר' חייא כו' · עיין בויקרא רבה ובמדרש חזית בפסוק אם יתן איש שכך אמר לו רבי יוחנן על שלא ... ועל כן בכה : [מלחמה של תורה גרסינן] : ופושט · וחוזר עליה עד שהיה שגור ורגיל בפיו וכן הוא במעשה דר' עקיבא שקראוהו לברך בתורה ולא רצה וזה לשונו אין אדם רשאי לומר דבר בצבור עד שיפשוט אותו שנים או שלשה פעמים בינו לבין עצמו ע"כ רק הביא התניא : ביום ובלילה · כדרבנן דלקמן ומאמר זה צריך עיון נגד הגירסא שבויקרא רבה פר' י"ט ובמדרש חזית בפסוק ראשו כתם ובילקוט סוף משלי : דשחרין · יש לפרש לשון שחרות כלומר בתחלת הלילה : ודקרין · נגד אור היום לשון כי קרן עור פניו · עיין בערוך ערך דקרן והכל הוא בלילה · [ומאמר זה הוא בויק"ר פרשה י"ט ובמדרש חזית בפסוק ראשו כתם ולא גרס ליה] : המשנין · המלמדין משניות לדרדקי דבי רב : [מלחמה של תורה גרסינן] : שהראשונים והאחרונים · וכמו שפירש הרב יעקב בן חביב בספר עין יעקב במסכת שקלים ועיין שם כל המאמר הזה ובירושלמי פרק שני דשקלים : ושני לוחות העדות · משמע שכל אחד ואחד היה עדות בפני עצמו ואם היו חמשה על לוח זה וחמשה על לוח זה לא הוה לא לומר שני לוחות העדות שהשנים יחד היו עדות אחת : והכתובים · הכתב שהיה בתוך הלוחות היה טוען הלוחות ונראה דדרש ומשה לא ידע על ראש הפסוק ושני לוחות העדות בידו ומשה לא ידע כלומר לא הרגיש משאן : מן המערה · שנתן הקדוש ברוך הוא

פירוש מהרז"ו

סבתא ורעמא וסבתכא · בראשית י' והם מבני כוש · וכן הוא בב"ר פר' ס"ג סוף ס"ז ובריש רות וצ"ע למה תפס דווקא אלו : אלא אף אתה · וזהו כרתי אתך ברית וצ"ע שכתוב תחלה אתך ואח"כ את ישראל · וי"ל שכוונת המדרש כמ"ש לעיל פ' מ"ב ס"ב שעיקר גדולת משה בשביל ישראל ומאחר שעיקר גדולת ישראל בשביל התורה א"כ גם הכריתות ברית העיקר היה עם ישראל וא"כ למה כתוב כאן אתך ואת ישראל ע"כ דורש ומכריע ע"פ מדה ל"א תחלה ישראל ואח"כ משה : כל הכבוד שראה · הן מה שהשיג במראה הנבואה יותר מכל הנביאים וקרני הוד שזכה וגם הכבוד שהיה לו מישראל הכל מהפירות כי שכר עצמו בהאי עלמא ליכא : ד ויגע בהם בפיך · ולא במחשבה לבד וע' ד"ר פר' א' ריש ס"ד כי חיים הם למוצאיהם · ובעירובין נ"ד : אם לא בריתי · חוקות שמים וארץ לא שמתי ובריתי היא התורה כמ"ש שבת ל"ג א' · נדרים ל"ב א' וע' ב"ר פ' א' ס"א ד"ר פר' ח' ס"ה : ה' בחכמה יסד ארץ · היינו בתורה · שהחכמה והתבונה והדעת שבהם נברא שמים וארץ וימים היא התורה שנתנה לנו וכמו שבארנו בהקדמה שנייה באריכות הש"י יזכני שאדפסנה : ה אזלת לקרתא · ב"ר פ' מ"ח ס"ד וכשעלה השיג טבע של עליונים ומנהגם : מעשה בר' יוחנן · ע' ויקרא רבה ריש פ' ל' באריכות שי"ר פסוק מים רבים ל"ח א' וכאן קיצר : למד תורה ביום · ממ"ש כאן ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה והרי הלילות בכלל הימים ולמה הזכירם בפני עצמם אלא שהיה בהם מעשה אחר שהיום מיוחד ללמוד תורה ולהתיגע והלילה לחזור בלא יגיעה ובקול ונעימה וניגון וזהו רוני בלילה וכמ"ש לקמן ס"ח מפסוק יום ליום כו' : דשחירין ודקרין · עי' ויקרא רבה פ' י"ט בסי' א' בשינוי מדרש שמואל פ' ה' פסוק לפנים הארץ יסדת · ומ"ש דשחרין ודקרין בלילה פי' דשחרין בלילה שהוא שחור וחושך ודקרין הוא בבוקר וביום וכמ"ש ב"ר פר' ל' סי' י' כמו תרתין קרנין דהוד סלקין ומנהרין עלמא והיבת בלילה טעות וצריך למחוק וריש לקיש סובר כרבנן שעיקר התורה ביום ובלילה וכן הוא שם ושם · ובשי"ר פסוק ראשו כתם פז · וכן דברי ר"י כאן בטעות ובכל מקומות הנ"ל כתוב דסובר ר"י דאין רינה של תורה אלא בלילה · וכן הוא בילקוט סוף משלי וסמי חדא מקמי תלת וארבע : לכך התקינו חכמים · ע' מדרש תהלים מזמור א' וז"ל א"ר ברכיה אף אבות הראשונים קבעו את המשנה שהיו יושבים ביום שנוטל מן הלילה ובלילה שנוטל מן היום פי' שיהיו מחברים יום ולילה בתורה : לא ימוש ספר התורה · וס"ד והגית בו יום ולילה ובזה שלומד בבקר ובערב יצא ידי חוב יום ולילה : אבל לעוה"ב · פי' שבעולם הזה אכל לחמה של תורה ושתה מימיה כמ"ש לכו לחמו בלחמי ושתו ביין וכו' ומזה נוכל להתבונן על הקרן בעוה"ב וכדלעיל ס"ג בהדיא בסוף הסי' והלשון דחוק : מזיו השכינה · יתכן שהוא ענין אחד עם ידיעת פנימיות התורה כמ"ש ותורה אור · אור פני ממ"ה הוא זיו השכינה : החיות הנושאות · לעיל פ' ל"ב ס"ד וש"נ וכמ"ש בסמוך בס"ז : ו הראשונים והאחרונים · צ"ע מאי קמ"ל הרי מפורש בריש הענין פסל לך וכו' על הלוחות הראשונים וכתבתם וכו' על הלוחות הראשונים · ויתכן שאצל הלוחות הראשונות אינו מפורש עשרת הדברים רק בלוחות האחרונות מפורש כאן עשרת הדברים והרי זה בא ללמד האחרונים מהראשונים ונמצא למד ראשונים מאחרונים שהיו ג"כ עשרת הדברים וכן הוא בדברים פ' שלא פירש בלוחות ראשונים ופי' בלוחות אחרונים וזה מ"ש המדרש עשרת הדברים שבזה היו שוים ע"פ מדה י"ב : כיצד היו עשוים · שי"ר פסוק ידיו גלילי זהב · ירושלמי שקלים פרק ו' ושם המאמר בשלימות : היו טוענים אותם · כמ"ש לעיל פ' מ"ו וש"נ ע"ש בביאור ומשה נושא הלוחות בידיו · ולשון ושני הלוחות ביד משה שהיו על ידו אחת · ועי' עוד במ"כ : והיה בעבור כבודי · שמות ל"ג כ"ב וכמ"ש בתנחומא כאן סי' ל"ו מפסוק קרנים מידו לו ושם חביון עוזו כשנחבא במערה השיג קרני ההוד : הלוחות היו ארכן וכו' ומשם נטל · ומרומז ג"כ במ"ש קרנים מידו

יפה תואר

בס"ז · ופירושו של ועליתי מכיר אתכם הוא נשיאות פנים וכמו ישא ה' פניו אליך דדרשו רז"ל שהקב"ה נושא פנים לישראל ... על מדה"ד · ולא היה מביע בזה פי' והעליתם ע"ד ופניתי אליכם : כמו סבתא ורעמא וסבתכא · שהם מבני כוש שהוא היותר פחות · ופירוש הדברים כי אם לא קבלו את התורה לא היו נבדלים ... כאם משפחתם וכמו בני סבתא ורעמה · ועתה נושא להם מעלה להקרא בשם ישראל בשביל התורה שקבלו : אלא אף אתה מלכם כו' · לעיל פמ"ב וכפ' אין עומדין ... כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל מ"מ תרווייהו צריכי כי לולי ... לגדלו כי ע"י התורה שנתעלו ישראל גם משה מלכם לא היה נתעלה : ... בפיך ובלבבך לעשותו · והזכיר כאן את הפה ולא את הלב דזה הוא פשיטא דיצטרכו להבין בלב : וכי אפשר לו לאדם כו' · פי' שלא עפ"י הטבע לא יוכל האדם להיות ארבעים יום ... א"כ קשה למה נשנה בו ה' בנס הזה לקיימו בלא אכילה אשר זה הוא הפך הטבע ... שאמר בפרק במה בהמה באיש שנפתחו לו ב' דדים להניק את בנו ואמר אביי כמה גרוע אותו האיש שנשתנה לו סדרי מעשה בראשית כו' · ולמה לא השוה לו הקב"ה שם ... כי שזה היה כדי שלא לשנות ממנהג המקום שהוא בו · ומה דמצינו באליהו כי הלך בכח האכילה ההיא ארבעים יום ע"ש ברד"ק מה שכתב ע"ז כי אין זה כנס משה : לא הנחת לעת ... קהלת רבה פי"ט : מלמד שהראשונים והאחרונים היו שוים (כ"ה הגירסא במדרש שלפני היפ"ת) ופי' הדברים כי בין בלוחות הראשונים ובין בלוחות האחרונים נקרא ... כאלו נכתבו פעמים אחרי אשר מזה ומזה הם כתובים · ודייק מדכתיב בשניות כמכתב הראשון מוכח דכל מה דכתיב בלוחות האחרונים היו גם בלוחות הראשונים · וע"ע ... בשה"ש פ' ידיו גלילי זהב דהם יש מחלוקת במספר הלוחות כמה היו ומ"ש שם ע"ז : וי' על לוח זה שנאמר ידיו גלילי זהב כצ"ל ופי' כגם בחזית ובירושלמי כצ"ל · ומה שנאמר

ידי משה

שניים כתיב ולכתוב על הלוחות רק כתיבה פעם אחת וק"ל : כמו סבתא ורעמא וסבתכא אבל וכו' ועליתי אתכם כצ"ל · נ"ל שפירושו כי מתחלה הייתם נקראים כמו סבתא וכו' ואין עמי מעורב אבל עכשיו עמי של אל מעורב בכם כן הוא הגירסא במ"ת ר"ל שנקראו ישראל כדאי' בגמ' דחולין שנקראו ישראל מן מ"ת ואילך : דשחירן ודקרין בלילה · עיין מ"כ ולא מצאתי טעם בפירושו ואני אומר דה"פ שרמז לו ללמוד שחרית וערבית כמה שנאמר והגית בו יומם ולילה לז"א דשחירן הוא שחרית והוא תורה שבכתב ודקרין בלילה פירוש מה שקורין בלילה דהיינו תורה שבע"פ שאפשר ללמוד אף בחושך לילה : ולמדו תורה דאמטין · פי' שילמדו מה שיגיע לאדם ראשון ראשון הן תורה בע"פ והן תורה שבכתב ל' קמא קמא דמטיא פירוש שלא אם לדברי רשב"ל שיסיים דוקא תורה שבכתב ביום ושבע"פ דוקא בלילה ואף על פי שהוא פליג ארשב"ל מכל מקום בזה מודה שעיקר תורה בלילה פי' לכתחלה ודו"ק :

עד

הז ארכן א ו' טפחים ורחבן ו' והיה משה אוחז בטפחיים והשכינה בטפחיים וטפחיים באמצע ב ומשם נטל משה קרני ההוד ר' יהודה בר נחמן בשם ריש"ל אומר (יז) עד שהיה כותב בקולמוס נשתייר קימעא והעבירו על ראשו וממנו נעשו לו קרני ההוד שנא' ומשה לא ידע כי קרן עור פניו : ז ד"א ויאמר ה' אל משה כתב לך את הדברים האלה · הה"ד (תהלים קיט) טוב לי כי עניתי למען אלמד חקיך · לטובתו של משה נתענה ק"כ יום שקבל את התורה · ומאין היה משה אוכל מזיו השכינה שנאמר (נחמיה ט) ואתה מחיה את כולם · ד"א מאין היה אוכל מן התורה שנאמר (יחזקאל ג) בן אדם את אשר אתה תמצא אכול (יח) ואוכלה למה שהתורה מתוקה שנאמר (תהלים יט) ומתוקים מדבש ונופת צופים · ד"א מלחמה של תורה כדכתיב (משלי ט) לכו לחמו בלחמי · מנין שלא ישן ולא נתנמנם · מ"של למלך שהיה אוהב (יט) לתיסומן אמר לו מדוד לך דינרי זהב · משמחתו לא בקש לא לאכול ולא לשתות · ביקש לישן אמר אם אישן אני מפסיד אלו · כך משה מודד התורה שכח ולא אכל ולא שתה ביקש לישן אמר אם אישן אני מפסיד שלא אמר לי אלא מ' יום בלבד · אמר הקב"ה נצטערת חייך אין אתה מפסיד · בלוחות הראשונות לא היו אלא י' הדברות בלבד עכשיו שנצטערת אני נותן לך הלכות מדרשות ואגדות · שנאמר כתב לך את הדברים האלה · למה אמר הקב"ה כתב לך והכתיב (שמות לב) והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות · וכתיב (שם לד) ויכתוב על הלוחות כמכתב הראשון · (כ) אלא כך אמר לו הקב"ה כתוב לך תורה נביאים וכתובים שיהיו בכתב אבל הלכות ומדרש ואגדות והתלמוד יהיו על פה כיון שידע משה התחיל אומר (תהלים קיט) טוב לי כי עניתי · (כא) טוב לי תורת פיך : ח ד"א ג מנין היה משה יודע כמה ימים עשה כתיב ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה · ומנין שאין למעלה לילה שנא' (שם קלט) גם חושך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה · ומנין היה יודע שנא' (דברים י) ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וכתיב ואשב בהר · אמור מעתה בשעה שמדבר עמו (כב) היה עומד · ובשעה שמסתלק ממנו היה יושב ושונה מה שלמד · נמצאת מקיים ואנכי עמדתי בהר ואשב בהר · בשעה שהיה מדבר עמו היה יודע שהוא יום ובשעה שהיה אומר לו למוד תורתך היה יודע שהוא לילה · וכן דוד אומר (תהלים יט) יום ליום יביע אומר: ט ד"א כתב לך · כל הצדיקים באו באומניות על הקב"ה · באברהם כתיב (שיר ז) מה יפו פעמיך בנעלים מעשה ידי אמן בא באומניות ויגש אברהם · וכן דוד אומר (תהלים לב) חטאתי אודיעך · בתחלה עשה אותו חטא אחד ועון אחד ולבסוף אמר ואתה נשאת עון חטאתי סלה · וכן משה קטרג על ישראל שנאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה כשראו מלאכי חבלה שהוא מקטרג אותן · אמרו לא יהיה לנו עסק לקטרג · כל ימים שזה מקטרג יפלו ביד זה · שלא יעמדו אבותיהם עלינו למה קטרגתם את בניהו · נסתלקו מלאכי חבלה · כשראה משה שנסתלקו אמר להקב"ה ועתה אם תשא חטאתם · אמר לפני הקב"ה כל התורה שנתת לי היא וידבר ה' אל משה · דבר אל בני ישראל · צו את בני ישראל · אמור אל בני ישראל אם הם כלים מה אני עושה בתורתך לכך אמר אם אין מחני נא מספרך · ד"א אמר משה לפני הקב"ה למה אתה כועס עליהם לא שעשו עבודת כוכבים לא צויתם · אמר לו הקב"ה בדיבור שני לא אמרתי לא יהיה לך · אמר לפניו לא צוית אותם לי צוית שמא אמרת להם לא יהיה לכם לי צוית · אם עשיתי עבודת כוכבים מחני נא מספרך · כשראה הקב"ה שנתן נפשו עליהם אמר בשבילך אני נותן להם את התורה שנאמר כתב לך את הדברים האלה · ד"א כתב לך · התחילו מלאכי השרת אומרים לפני הקב"ה

מסורת המדרש א בבא בתרא י"ד · מנחות ל"ט · ירושלמי שקלים פרק ו' הלכה א' · וירושלמי תענית פרק ד' · לעיל ריש פרשה כ"ח · במדבר רבה פ"ד · תנחומא כאן סימן ל"ו · וסדר עקב סימן י"א · ילקוט כאן רמז ת"ו · ב דברים רבה פרשה ג' · ג תנחומא כאן סימן ל"ו · מדרש תהלים מזמור י"ט · ועי' פדר"א פ' מ"ו ·

חדושי הרש"ש

אהרן תעשה כתנות אם שתים לכו"א או אחת לכ"א עיין שם : ול"נ דר"נ יליף מדכתיב לאת חסר · אבל בין לרידיה ובין לדידי קשה דכמו כן היה יכול לילף מן הכתוב דויכתוב על הלחת כו' אשר עסוקין בו · אשר ע"כ צ"ל דמתיבת ושני קדרים דמיותר מלמד שהיו שניהן שוין וכמו שדרשו כה"ג בגמרא ר"ה שני שעירי ונכון בס"ד :

חדושי הרד"ל

(יז) עד שהיה כותב בקולמוס כו' · דב"ר פ"ג (ושם עוד דעה שלישית שבשעת נתינתה לו תורה מתוך לכף של זיו הפנים ויש למודדה מנ"ש וקרנים מידו לו ותפסר היה כתוב זה כאן וע"ז מסיים שנאמר ומשה לא ידע (עיין יד"מ) וגו' בדברו אתו שמן הדברות זכה לקרון הפנים) : (יח) ואוכלה ותהי בפי כדבש למתוק למה שהתורה כו' וכל"ל : (יט) לתיסומן · במ"ע כ' שצ"ל לתסוכן ופי' לפקיד האוצרות : (כ) אלא כו' כתוב לך הנ"ך · ולאזהרה ביותר מזה לא יכתוב תורה שבע"פ שניתן לו : (כא) טוב לי תורת פיך · תושבע"פ ומנין היה יודע ומה שאמר ואנכי עמדתי כו' כנ"ל · ומקרא דאמן דויהי שם התורה כתבה כן אבל זה אמר משה על עצמו לכן בודאי מניין היה יודע : (כב) היה עומד כו' יושב ושונה · כדברי רב ר"פ ג דמגילה (כ"א ·) : באמר המדרש מן אמר גשם

פירוש מהרז"ו

היו לו קרני הוד מזה שהיה בידו הם הלוחות : ארכן ו' טפחים · במ"ר פ' ד' בסי' כ' וש"נ : אוחז בטפחיים · עי' לעיל ריש פר' כ"ח וש"נ : כותב בקולמוס · ד"ר פר' ג' סי' י"ב ושם מבואר : ז כתב לך וכו' · וכתוב שם ויהי שם עם ה' מ' יום ומ' לילה : נתענה ק"כ יום · סובר שהיה משה בהר ק"כ יום וכן הוא בתנחומא כאן סי' ל"א וכן הוא בסדר עולם פרק שני באריכות אך בפדר"א פרק מ"ו ובתד"א פרק ד' בחלק ב' סוברים שמ' יום האמצעים היה במחנה ולקח האהל ונטה לו מחוץ למחנה : מזיו השכינה · לעיל ס"ס ה' וש"נ : את אשר תמצא אכול · וס"ד אכול את המגילה הזאת וגו' עד ואוכלה ותהי בפי כדבש למתוק ודרשו שהמגילה היא התורה : ד"א מלחמה של תורה · על שמביא מפסוק אחר אומר ד"א והוא עצמו מ"ש תחלה אוכל מן התורה · וע' מ"ש בזה בס"ה : ביקש לישן · שהשינה קשה לסבול יותר מאכילה ושתיה שהנודר שלא לישן ג' ימים מלקים אותו וישן ולא כן באכילה : לתיסומן · כתב במ"ע שלדעתו צ"ל לתסור הוא הממונה על האוצרות ומפה היה נאמן ביתו היינו בית התורה כמ"ש בסוף פ' זו : מודד תורה · כי ניתן לו התורה בכללים כדלעיל פר' מ"א ס"ו היינו דרכי המדות שבהם מודדים התורה ועמ"ש בזה בריש ספרי מדרש הגדול בטעם שם מדות : אלא מ' יום · בלבד היינו במ' יום הראשונים על לוחות הראשונות וכן בלוחות אחרונות מ' יום ועל התפלות מ' יום וכמ"ש בריש הסי' נתענה ק"כ יום · ודורש המדרש שמ"ש לא אכל ולא שתה אין פי' שלא הרגיש כלל על ענין אכילה ושתיה ולא נתענה לא כן הוא אלא פי' שבתחלה לא הרגיש וסבל יותר ממה שיוכל כל אדם לסבול ואח"כ הרגיש בעינוי ובכל רגע קיים וזאת התורה אדם כי ימות באהל והתחזק בתורה ובזיו השכינה כנ"ל וע' תוספות ב"ק דף פ"ב א' ד"ה כדי · והוספות שבת פ"ט א' ד"ה לסוף י' יום : בלוחות הראשונות · ע' לעיל פ' מ"ו ס"ב : שנאמר כתב לך את הדברים · וס"ל כי על פי הדברים האלה הם תורה בע"פ · הלכות והגדות · ומדרש · הכל בלוחות שניים : למה אמר הקב"ה · ומשמע על הלוחות כדלעיל ריש ס"ב בכ"מ ולעיל הכריע בה"א וכאן הכריע דמ"ש כתב לך על הנ"כ : טוב לי כי עניתי · למען אלמד חוקיך : ח ד"א מנין · פי' שבסי' הקודם דרש על פסוק מ' יום ומ' לילה וכאן דורש דרשה אחרת באותו פסוק אמר ד"א · ופי' מאחר שאין לילה למעלה ואיך ימנה כמה היה שם ותירץ ומנין היה יודע שעוד יש להקשות ב' כתובים מכחישים מדה פ"ו שפעם כתוב ואנכי עמדתי ופעם כתוב ואשב בהר · והכריע שמ"ש ואנכי עמדתי ממורא הש"י שלימד אותו תורה ביום וכשמניחו שיחזור מה שלמד ישב בלילה · וכדלעיל ס"ה רנה של תורה בלילה : יום ליום יביע אומר · ולילה ללילה יחוה דעת ואח"כ אמר אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם והם ב' כתובים מכחישים ע"כ דורש שבאמת בשמים אין אומר ודברים ומ"ש יום ליום יביע אומר אח"ע לשמים עצמו ת"ע למשה שיה בו אומר והיה בשמים וכתוב בו יום ולילה וזהו יום ליום יביע אומר שאמר לו ביום ולילה ללילה יחוה דעת שיחוה לו דעת שיתבונן ועי' תנחומא כאן סימן ל"ו : ט באומניות · במחשבת חכמה כמעשה אומן בכלי : מה יפו פעמיך · וס"ד בת נדיב חמוקי ירכיך כמו חלאים מעשה ידי אמן ודרש שם בשי"ר פסוק זה בת נדיב בתו של אברהם שנקרא נדיב המד"א נדיבי עמים וגו' עם אלהי אברהם ואברהם בא באומניות : ויגש אברהם · שהתחיל לבקש מחמשים עד שהגיע לבקש על עשרה : וכן דוד · שאמר חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי על המזיד אמרתי אודה עלי פשעי לה' על המרד · ואתה נשאת עון חטאתי סלה כולם יחד וזהו האומניות שהתחילו בדבר קל : וכן משה · שתחלה אמר חטא העם הזה חטאה גדולה ואח"כ אמר ועתה אם תשא חטאתם והיל"ל בהיפך כמו דוד ע"כ דורש שגם משה בא באומניות שמ"ש חטאה גדולה היה בפני המקטרגים ובעת בקשת המחילה הקטין החטא ואמר אם תשא חטאתם : שלא יעמדו אבותיהם · כמ"ש לעיל סוף פ' מ"ד שעמדו כנגדם זכות שלשה אבות ונסתלקו ; ועתה אם תשא חטאתם · ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת היינו מספר התורה : צו את בו' אמור וכו' · פי' שכל אלו כתוב אל משה וכשתשמיד אותם בהכרח שתמחה גם שמם מן התורה מחה גם שמי שלא דברת עמי רק בשבילם ועי' לעיל פר' מ"ו ס"ב : לא יהיה לך · לעיל פר' מ"ג ס"ה : אם עשיתי מחני נא · אם על ביטול דיבור אתה מענישם לי אמרת ולא בטלתי ואם אתה חושב זה לביטול הדיבור תמחה גם אותי

מתנת כהונה

הוא ידו עליו כן פירש רש"י בסדר זה : עד שהיה כותב את התורה · שנאמר כתב לך וגו' : לתיסומן · נראה פירושו שומר וממונה על אוצר המלך וסימא ידוע שהוא אוצר : [ה"ג] מדוד לך דינרי וכו' · וקבע לו זמן עד מתי שימדוד לו ולפיכך הרע לו לאכול ולישן : [ה"ג] שהיו בכתב אבל כו' · והא דכתיב כתוב לך הוא היתר שרשאי לכתבו לא צווי : כיון שידע משה · דניתוסף לו על הדברים הראשונים : [ה"ג כימים הראשונים וכתיב ואשב בהר כו' · עד ואשב בהר בשעה כו'] : למוד תורתך · כלומר על התורה שכבר למדתיך שכבר נקראת תורתך : יביע אומר · וסיפיה דקרא ולילה ללילה יחוה דעת · שבלילה יחוה ויכונן דעתו להרגילה היטב על מתכונתה · ועיין מזה בשוחר טוב מזמור י"ט : [יעמדו אבותיהם עלינו גרסינן] : לי צויה · עי' עוד לעיל פ' מ"ג : כתב לך וגו' · לך פירוש בשבילך וכדלעיל :

מקיטון

ידי משה

עד שהיה כותב כו' · פי' מן דיו שנשתייר בקולמוס דכתיב ומשה לא ידע אבל אם היה מן הלוחות היה לו לידע ודו"ק : ומניין היה משה יודע כמה ימים עשה בהר · מקשים פה דלמא באמת בשמים לא ידע רק שאח"כ כשבא למטה ידע כמה ימים היה בשמים וי"ל ונראה דקאי אדלעיל שאמר רשב"י שצריך ללמוד תורה שבכתב דוקא ביום ותורה שבע"פ בלילה ומסתמא היה משה עושה ג"כ כדין זה ומקשה והיאך היה יודע משה זמן לילה ומשני בשעה שהיה מדבר עמו פירוש תשב"כ היה יודע שהוא יום ובשעה שאמר לו למוד תורתך פירוש תורה שבע"פ היה יודע שהוא לילה ונקרא תורה שבע"פ תורתך ע"ש דאיתא בנדרים בפ"ק אין כין שמודר שנתנה תורה שבע"פ למשה לבד ודו"ק כנ"ל : באו באומניות · פירוש שבקשתם היתה באומנות ובחכמה שהיו יודעים איך יתפללו כמו גבי סדום דכתיב ויגש אברהם ושתפלל מעט מעט שמתחלה בקש על חמשים ואחר כך היה פוחת והולך וכן דוד וכן משה בא בחכמה ואומנות נגד המלכים כדמפרש ואזיל : אמר ליה הקדוש ברוך הוא בדבור שני וכו' · מקשים העולם מה אמר הקב"ה בדיבור שני שלא ג"כ יכול לומר לי לוית

יפה תואר

אח"ז ויהי ברדת משה מהר סיני והכתובים הם מוענים אומן כו' זה הוא דרשא אחרת : והיה משה אוחז בטפחיים והשכינה בטפחיים כו' · מצאתי כתוב שהכוונה במ"ש משה אוחז טפחיים כו' משום שיש בתורה חלק נבדל לה' לבדו והם הסודות הנעלמים וידועים לה' לבדו · וחלק שלא זכה בו רק משה לבדו והם סתרי התורה שנגלו אליו · וחלק שווים בו כל ישראל · ומן הטפחיים אשר באמצע וזה החלק אשר כל ישראל שוים בו ומשה הלא למד לכל ישראל את התורה כפי אשר יוכלו להבין · ובזכות זה זכה לקירון עור פניו · וע"ע בתנחומא דעת רביעית מאין באו למשה קרני ההוד : ק"כ יום · דהיינו מ' הראשונים לקבל לוחות ראשונות · ומ' דתפלה ומ' ללוחות אחרונות : מן התורה שנאמר בן אדם וגו' ואכול את המגילה · ע"כ דרך משל הוא שיטעם אזנו לדבר ויערב לו כאוכל לרעבון : מלחמה של תורה · פי' כמו שזכות התורה מועילה להביא לחם לעוסק בה ע"ד ממרחק תביא לחמה · וז"ש לחמו בלחמי כן בזכות התורה ניזון משה כאלו היה לו לחם והיה זה להראות לעולם כי העוסק בתורה לא יחסר לחמו · והני תלתא לשני באו ללמדנו התכלית אשר היתה למשה במה שעמד ארבעים יום בלי אכילה · ללשון הראשון היתה תכליתו להדבק בשכינה ולהפרד מהחומר וניזון מזיו השכינה כמלאכי מרום המופרדים מהחומר · וללשון השני היתה תכליתו להשיג סתרי התורה · ושעונג כזה הי' לו במקום המזון · וללשון השלישי היתה תכליתו גרבי' בכל המקווה מהתורה ולפוב לע"א אגרא ולכן הי' עורח בכל מה דאפשר א"ש שהיה מתענה בלי אכילה ושתיה והיינו לחמה של תורה פי' השכר והקיום הנפשי המושג על ידה שהוא מזון הנפש : ד"א ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה מנין היה משה יודע כמה ימים עשה ומנין שאין למעלה לילה כנ"ל · וע"ע בשוח"ט מז' י"ט ובתנחומא וקרוב הדבר כי חסרו פה במדרש מהכתיבה הסיפר : כמה שנאמר ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וכתיב ואשב בהר אמור מעתה בשעה שמדבר עמו הי' עומד נמצאת מקיים ואנכי עמדתי בהר ואשב בהר ובשעה שהי' מדבר עמו הי' יודע שהוא יום כנ"ל · ופי' הדברים שכן דרך הלמוד שביום התלמוד לומד לפני רבו ובלילה מתבודד להגות בגרסתו שהוא זמן העיון · וע"ז מביא את הכתוב יום ליום יביע אומר ולילה ללילה [illegible]

אתה נותן רשות למשה שיכתוב מה שהוא מבקש שיאמר לישראל אני נתתי לכם את התורה אני הוא שכתבתי ונתתי לכם · אמר להם הקב"ה ח"ו שמשה עושה את הדבר הזה (כב) ואפילו עושה נאמן הוא שנאמר (במדבר יב) לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא :

סדר ויקהל

פרשה מח

א ויקהל ראו קרא ה' בשם בצלאל · [א] הה"ד (קהלת ז) טוב שם משמן טוב כמה הולך שמן טוב מקיטון לטרקלין · ושם טוב הולך מסוף העולם ועד סופו שנאמר (ד"ה א יד) ויצא שם דויד בכל הארצות · שמן טוב נופל על המת והוא מבאיש שנא' (קהלת י) זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח׳ שם טוב נופל על המת ואינו מבאיש שנאמר (מ"ב ד) ויעל וישכב על הילד · ויום המות מיום הולדו יום מיתתו של אדם גדול מיום לידתו · למה שביום שנולד בו אין אדם יודע מה מעשיו · אבל (א) כשמת מודיע מעשיו לבריות הוי יום המות מיום הולדו · אמר ר' לוי משל לשתי ספינות שהיו פורשות לים הגדול· אחת יוצאת מן הלמין ואחת נכנסת ללמין·זו שיוצאת היו הכל שמחין בה זו שנכנסת לא היו הכל שמחין בה · פקח אחד היה שם אמר חלופי הדברים אני רואה כאן זו שהיא יוצאת מן הלמין לא היו הכל צריכים לשמוח שאינן יודעין באיזה פרק היא עומדת (א) ומה ימים מזדווגין לה ומה רוחות מזדווגות לה וזו שנכנסת ללמין היו הכל צריכין לשמוח לפי שהם יודעים שנכנסת בשלום ויצאה בשלום מן הים · כך אדם נולד מונין לו למיתה (ב) מת מונין לו לחיים · ועליו אמר שלמה (קהלת ז) ויום המות מיום הולדו · טוב שם משמן טוב · טוב היה שמותן של חנניה מישאל ועזריה משמן המשחה שנמשחו נדב ואביהוא · למה שאלו נכנסו להקריב ויצאו שרופין ואלו נכנסו לכבשן האש ויצאו בשלום הוי טוב שם משמן טוב · ד"א [ב] טוב שם משמן טוב · טוב היה (ג) שמו של בצלאל משמן הטוב · למה שפרסמו הכתוב שנאמר (שמות לה) ראו קרא ה' בשם בצלאל · (ג) ד"א ראו קרא ה' בשם · הה"ד (ישעיה מ) [ג] ואל מי תדמיוני ואשוה בשר ודם אם מהלך באפילה ובא אדם והדליק לו את הנר אינו צריך להחזיק לו (ד) טובה · אבל הבריות ישינים (ה) ואני מעלה להם את האור ואינן צריכין להחזיק לי טובה · הוי ואל מי תדמיוני ואשה · ד"א ואל מי תדמיוני ואשוה · (ו) אם כן יאמר קדוש · שאו מרום עיניכם וראו (ג) מי ברא אלה · בזכות מי נבראו אלה תולדות השמים והארץ · ובזכות מי הם עומדים בזכות (שמות א) אלה שמות בני ישראל · ואלה בזכות מי הם עומדים בזכות (דברים ד) אלה העדות והחקים והמשפטים׳ (ישעיה מ) (ז) [ד] המוציא במספר צבאם לכולם בשם יקרא׳ וכתוב אחד אומר (תהלים קמז) לכלם שמות יקרא · כיצד יתקיימו שני כתובים אלו · אלא כשהקב"ה (ח) מבקש לקרותם כאחד הוא קורא לכלם שם אחד · (ט) וכשהוא קורא לכל אחד ואחד בשמו הוא קורא אותו מיכאל גבריאל · לכך נאמר לכלם שמות יקרא · אין לי אלא למעלן מנין אף למטן שנאמר ראו קרא ה'

מסורת המדרש א קהלת רבה פ' ז' פסוק א' · תנחומא כאן סי' א' · מדרש שמואל פ' כ"ג · ילקוט קהלת רמז תתקע"ג · כל הענין · ב ילקוט כאן רמז תי"א כל הענין · ג. תנחומא כאן סימן ד' כל הענין · ילקוט ישעיה רמז ת"י · ד בראשית רבה פרשה ע"ח · במדבר רבה פרשה י"א · תנחומא כאן סימן ד' · ספרי סדר נשא פסקא מ"ב · ילקוט ישעיה רמז ת"י :

חדושי הרד"ל

הקב"ה עד סוף הפרשה אינני מובן כלל ואין ענינו ופירושו כמתמה ומסתפק על אמרו ח"ו · כי מה ענין ואפילו עושה נאמן הוא אחרי שאין זה נכשלות התנאי הנזכר · ותורה אך ההפוך · ומה זו ראיה שמביא מהכתוב: לא כן עבדי משה כו' · ופירושו לדעתי על דרך אשר הורגל האדם להיות נקשר באמצעית זולתו באיזה ענין מעסקיו אשר יעשה לפעמים מאדם זולת אדם ויהיה נאות לתכלית מבוקשו ע"י ערך זיחס אשר ביניהם מצד סימנים מורגשים (דורך פריספליכע אנלייגע) שיודיע מלפנים טרם עשות עסקיו או צרכיו ע"י זולתו · אשר לסיבת ההסיבות אשר יתעלם בו יתואר בשם נאמן ... [illegible]

חדושי הרש"ש

(א) ומה ימים מזדווגין לה · כי יש מקומות בים אשר המים סובבים שמה בעגול ואם תבא שם ספינה אבדה תקותה מלהגלגל עיין הה"כ מאמר א' פ"ד · ועי' לעיל בב"ר פרשה י"ג במעשה דר"א ור"י שנכנסה ספינתן בים למקום שאין המים מהלכין · ובקה"ר בפסוק שלא לחמך על פני המים איתא שהגולה נפלאה להמלט ממקום כזה : (ג) מי ברא אלה בזכות מי נבראו אלה כו' בזכות אלה שמות כו' ... [illegible]

מתנות כהונה

פרשה מח מקיטון · חדר קטן לפנים מן הטרקלין שם יושב המלך ומשמשו בשמן ערב ובמדרש קהלת יש תוספת ועיין שם : הלמין · חוף הים נקרא למין מקום שהספינות פורשות שם ליס : [באיזה פרק גרסינן] : ומה ימים · איך יהיה הימים אם בהשקט בלי נחשולים או בנחשולים · ובמדרש קהלת גרס כמה ימים וכמה רוחות : מונין לו למיתה · מונין כמה שנים הוא משנולד ושנתקרב ליום המיתה ומשמת מונין כמה שנים הוא שמת ושנתקרב ליום התחיה לעולם הבא · ועיין לקמן במדרש קהלת הגירסא יותר ארוכה : א"כ יאמר קדוש · א"כ מאחר שאין לו דמיון יאמר האומר בעל כרחם קדוש הוא אלהינו : בזכות מי כו' · והכי קאמר קרא מי ברא הכל בזכות

יכול לדרוש ק"ו מנבואתו ולומר כה אמר ה' ע"פ דרכי הנבואה ושליחותו של הש"י · ודוק מאד בכל המקומות שציינתי ושם ציינתי למקומות אחרים שמכולם יחד יובן דבר לאמוריו אחר העיון בעומק היטב :

פרשה מח סי' א טוב שם · תנחומא כאן ריש ויקהל קה"ר פסוק זה ועוד כמה אופנים ובמדרש שמואל פכ"ג באריכות : שם טוב נופל על המת · הצדיק בעל שם טוב כשעולה על המת מחיה אותו כמ"ש ויעל ויגהר עליו עד כאי חי בנך ולמוד מסופו ויום המות הרי שגם ר"ל מדבר במות · גדול מיום לידתו · שתיבת טוב נמשך גם לס"ד כאלו כתוב ויום המות טוב מיום הולדו וחטוב כמפורש בכה הוי"ו של ויום המות ולמוד סיפא דקרא שמדבר בצדיק מר"ד טוב שם : יוצאת מן הלמין · למין פי' במ"ע בל"י חוף הים ומקום מושב הספינות יוצאות מן הלמין לילך בים : נולד מונין לו למיתה · כמ"ש אבות סוף פרק ד' הילודים למות והמתים לחיות והוא פירוש אחר על הפסוק ... [illegible]

פירוש מהרז"ו

שהרי כי אמרת : שכתבתי ונתתי · פי' שיכול לומר אני נתתי והראיה על זה שהרי אני כתבתי אותה : ואפילו עושה נאמן הוא · פי' שאפילו אם יכתוב בתורה דבר מדעתו לא על דעת שיאמר הגילה הוא בעצמו כתב ותידם הדבר הזה אלא כי נאמן הוא בכל בית התורה ולו מסרתי כל כללי ודרכי התורה וכדלעיל ס"ז מודד תורה וכל מה שידרוש יוכל לומר כמו אמר ה' כמפורש לעיל פר' י"ח בס"א באריכות שאמר כה אמר ה' כחצות לילה שדרש ואמר כן וכמ"ש לעיל פר' י"ט בס"ג · ועי' לעיל פר' מ"ו ס"ג ולעיל פר' מ"ב ס"ה בביאורי ושם בשם התד"א · ובדומה לזה לעיל פ"ה ריש סי' ע"ו וכמ"ש כל זה בפסיקתא פ' י"ז ס"ס ב' · ובאמת שכל מה שאמר משה שכינה מדברת מתוך גרונו כשאמר כה אמר ה' כחצות הלילה כה אמר ה' שימו איש חרבו · וכמ"ש מפורש בסנהדרין (דף פ"ט א') שהנביא

[illegible]

יפה תואר

[illegible]

ידי משה

[illegible]

בשם בצלאל ׃ ד"א ראו קרא ה׳ ׃ (י) א מדכרין ומניחין ׃ (ג) ואתו אהליאב בן אחיסמך ׃ שבח לו שבח לאביו שבח למשפחתו שבח לשבט שיצא ממנו ׃ ומדכרין ומשחקים (ויקרא כד) ושם אמו שלומית בת דברי למטה דן ׃ גנאי לה ולאביה ולמשפחתה ולשבט שיצתה ממנו ׃ (יא) מדכרין ומניחין פקוד את בני לוי מדכרין ומשחקים (יהושע ז) עכן בן כרמי בן זבדי בן זרח למטה יהודה גנאי לו גנאי לאביו ולמשפחתו גנאי לשבט שיצא ממנו ׃ ג ד"א ראו קרא ה׳ בשם בצלאל בן אורי בן חור ׃ ב מה ראה להזכיר כאן חור אלא בשעה שביקשו ישראל לעבוד עבודת כוכבים נתן נפשו על הקב"ה ולא הניחן עמדו והרגוהו ׃ אמר לו הקב"ה חייך שאני פורע לך ׃ משל למלך שמרדו עליו לגיונותיו עמד שר הצבא שלו ונלחם עמהם אמר להם על המלך אתם מורדים עמדו והרגו אותו ׃ אמר המלך אילו ממון נתן לי לא הייתי צריך לפרוע לו עאכ"ו שנפשו נתן עלי מה אני עושה לו אלא כל בנים שיצאו ממנו אני מעמידם דוכסים ואפרכים׃ כך בשעה שעשו ישראל העגל ג עמד חור ונתן נפשו על הקב"ה אמר לו חייך כל בנים היוצאים ממך אני מגדלם שם טוב בעולם שנאמר ראו קרא ה׳ בשם בצלאל וימלא אותו רוח אלהים ׃ ולא זה בלבד אלא (ד) כל מי שנתעסק במלאכת המשכן נתן בו הקב"ה חכמה ובינה ודעת שנאמר (שמות לו) ויעשו כל חכם לב ׃ ולא בבני אדם אלא אפי׳ בבהמה ובחיה שנאמר (שם) חכמה ותבונה בהמה ׃ בהמה כתיב שנתנה חכמה באדם ובבהמה ולא נתפרסם מכלם אלא בצלאל ׃ הוי קרא ה׳ בשם בצלאל׃ ד ד וכל השבח הזה מנין לו משבט יהודה ומהיכן זכה לכל החכמה הזאת בזכות מרים שנאמר (שם א) ויעש להם בתים ׃ ה ומה היו הבתים בית הכהונה ובית המלכות ׃ יוכבד נטלה כהונה ומלכות ׃ אהרן כ"ג ׃ (ה) משה מלך שנאמר (דברים לג) ויהי בישורון מלך ׃ (ו) ומרים נטלה חכמה שהעמידה בצלאל (ז) (יב) ויצא ממנו דוד שהיה מלך שנא׳ (דה"א ב) ותלד לו (אפרת) את חור וכתיב (ש"א יז) ודוד בן איש אפרתי שבא מן מרים שנקראת אפרת ׃ (יג) ו בג׳ דברים הללו נברא העולם שנאמר (משלי ג) ה׳ בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה (שם) בדעתו תהומות נבקעו ׃ ובג׳ דברים הללו נעשה המשכן שנאמר ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת ׃ ובג׳ דברים הללו נבנה בית המקדש שנא׳ (מ"א ז) בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי וגו׳ וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת׃ וכן כשיעמוד הקב"ה לבנותו לעתיד לבא בג׳ דברים הללו נבנה שנא׳ (משלי כד) בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן ׃ וכתיב (שם) ובדעת חדרים ימלאו ׃ ד"א ואמלא אותו׃ כל החכמה הזה מנין מן הקב"ה רוח אלהים ׃ וכן אתה מוצא ביהושע שהוא בא מיוסף ומה כתיב בו (דברים לד) ויהושע בן נון (יד) מלא רוח חכמה׃ וכן אתה מוצא בעתניאל בן קנז שבא מיהודה מה כתיב בו (שופטים ג) ותהי עליו רוח ה׳ ׃ וכל הנסים שנעשו להם בזכות הברכה (ח) שברך משה את השבטים שנאמר (דברים לג) וזאת ליהודה ויאמר בשעה שנכנסים בצרה (שם) ועזר מצריו תהיה ׃ ד"א שמע ה׳ קול יהודה (טו) שנתן בו רוח הקודש לגדולה ומתגבר בה׃ אמר ר׳ חנינא הה"ד (איוב לב) אכן (טז) רוח היא באנוש ׃ וכל הבינה שהיתה (יז) בבצלאל משל שדי היא הוי ואמלא אותו רוח אלהים ׃ בחכמה ׃ שהיה חכם בתורה ׃ ובתבונה ׃ שהיה מבין בהלכה ׃ ובדעת׃ שהיה מלא דעת בתלמוד ׃ אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה היתה רוחי נותנת בכם חכמה אבל לעתיד לבא רוחי מחיה אתכם שנאמר (יחזקאל לז) ונתתי רוחי בכם וחייתם ׃ ה ד"א ראו קרא ה׳ בשם ׃ הה"ד (ישעיה נד) הנה אנכי בראתי חרש ׃ זה בצלאל ׃ (יח) נופח באש פחם ׃ חטאו ישראל באש שנאמר (שמות לב) ואשליכהו באש ויצא העגל הזה ׃ בא בצלאל ורפא את המכה ׃ משל לתלמידו של רופא שנתן רטיה על מכה אחת ונתרפאת והיו מקלסין אותו אמר להם רבו קלסו לי שלמדתיו ׃

מסורת המדרש א ויקרא רבה פרשה ל"ב ׃ תנחומא כאן סימן ד׳ כל הענין ׃ מדרש שמואל פרשה א׳ ׃ ילקוט כאן רמז תי"א ׃ ב תנחומא כאן סימן ד׳ ׃ ג לעיל פרשה מ"א וש"נ ׃ ילקוט כאן רמז תי"א ׃ ד ילקוט כאן רמז תי"ב ׃ ה לעיל פרשה א׳ וש"נ ׃ ו פדר"א פרק ג׳ ׃ מדרש תהלים מזמור כ׳ ׃ תנחומא כאן סימן ה׳ ׃ ילקוט משלי רמז תתקל"ס ׃ ועיין חגיגה דף י"ב ׃

חדושי הרש"ש

ע׳ ׃ אלא אלה דורש לנושא ולנשוא : (ג) ואתו אהליאב כו׳ ׃ כאן הלשון הוא ואהליאב ב"א למטה דן ׃ ולשון ואתו כו׳ הוא בר"פ פקודי : (ד) כל מי שנתעסק כו׳ שנאמר ויעש כו׳ ׃ במקרא זה לא נזכרו בינה ודעת ׃ לכן נראה לגרוס קרא דוכל איש חכם לב דכתיב שם חכמה ותבונה כו׳ לדעת כו׳ : (ה) משה מלך שנאמר ויהי בישורון מלך ׃ וכ"כ הרמב"ם בפיה"מ לשבועות פ"ב וז"ל וכבר ידעת שמשה מלך היה כו׳ ועליו נאמר ויהי בישורון מלך ע"כ ׃ וק"ל מהא דאמרינן בר"ה (ל"ב ב׳) אלא מלכיות אלא הוא דהוויין כו׳ ויהי בישורון מלך ׃ הרי דע"כ דמלך קאי אהקב"ה ׃ וכן בספרי שם מפרש דקאי אהקב"ה וכן פירש"י שם בחומש ׃ וצ"ל דסך דהכא פליג ׃ וצ"ל דלכן הוסיפו מתקני התפלה ׃ לבד ג׳ מלכיות אלו שהוזכרו בגמרא שם ולבד פסוק שמע ישראל שמסיימין בו עוד פסוק וידעת היום גו׳ דרבי יוסי לקמן שם בגמרא דהלכה כוותיה שזה מלכות כדי לצאת אף לדעת המדרש דכאן : (ו) ומרים נטלה חכמה כו׳ ׃ וכתיבן בי מלכים ימלוכו ע׳ גיטין ס"פ הניזקין : (ז) ויצא (ממנו) דוד שהיה מלך כו׳ ׃ נראה שצ"ל ממנה ועי׳ לעיל פ"א : (ח) שברך משה את השבטים ׃ בתנחומא הגי׳
השבט

חדושי הרד"ל

באין לפניו ומתקנאין זה בזה : (י) מדכרין ומניחין וגו׳ ׃ ויק"ר פל"ב : (יא) מדכרין ומניחין פקוד את בני לוי ׃ ע׳ הגי׳ שם בויק"ר דמייתי נגד זה מדכרין ומשחקין זכור אשר עשה עמלק ׃ וכאן נעיין המאמר נראה נכון לגרוס במקום פקוד את בני לוי קרא דהכא קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה ועליו מייתי מדכרין ומשחקין ג"כ בשבט יהודה עכן ׃ וכמו בתחלה בשבט דן דמייתי מניחין אהליאב ומשחקין שלומית : (יב) ויצא ממנה דוד שהיה מלך כצ"ל ועי"ל פרשה ל"א : (יג) בג׳ דברים הללו נברא כו׳ ׃ כל המאמר בפר"א עמ"ש בביאורי בס"ד : (יד) מלא רוח חכמה ׃ מכי סמך משה ידיו עליו וכן אתה מוצא בעתניאל כצ"ל ׃ ומכי סמך משה ידיו עליו דרש שזה היה בלווי ה׳ כמ"ש וסמכת ידך עליו וגו׳ ונתתה מהודך עליו : (טו) שנתן בו רוה"ק לגדולה ומתגבר בה ׃ לשון מתגבר דנקט ביהודה הוא כדכתיב (דה"א ה׳) כי יהודה גבר באחיו ׃ אך כמדומה שעיקר הגירסא צ"ל רוה"ק לתפלה ׃ וז"ש ומתגבר בה כמ"ש בספרי הברכה שם שברכו משה לשבט יהודה כשיהיו נכנס לצרה ומתפלל להקב"ה ישמע קולו ויהיה לו עזר מצריו ויעלהו מתוכה : (טז) רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם כל הבינה כו׳ בבצלאל ׃ ולקמים כתיב כי אמרתי ימים ידברו ושנים יודיעו חכמה אכן רוח כו׳ ׃ וז"ש לענין דהכא כי שהחכמה מלפני ה׳ : (יז) בבצלאל משל שדי הוא ׃ זה מכוין למ"ש בזוהר שלח (קס"ב:) בצלאל רביעאה אתה לנטורין שהוא בשם ה׳ : (יח) נופח באש פחם ומוציא כלי למעשהו חטאו ישראל כו׳ כנ"ל ׃ ודרש מוציא כלי למעשהו נגד מעשה חטא ישראל בעגל הוציא בצלאל בחכמתו כלי לעשות כלי המשכן לכפרה עליהם וכדמפרש כאן ׃ לכן בד"א וכן לקמן סוף פ׳ נ"א (וכן נופח באש פחם אולי יש
לדרשה

פירוש מהרז"ו

כאחד היה להם שם כללי ׃ ושם פרטי ׃ וע׳ במ"ר פר׳ י"א בס"ז בא"א ובתנחומא הנ"ל כמו כאן וענין השמות להודיע חשיבותם ומעלתם וכן למטה בעבור חשיבות ומעלה קורא לאדם בשם פרטי כמו למלאכים ואגב זה הובא כל הדרשה לכאן : אהליאב בן אחיסמך ׃ למטה דן וכן שלומית בת דברי ג"כ למטה דן ׃ וע׳ ויק"ר פל"ב ס"ה : פקוד את בני לוי ׃ כאן חסר ותשלומו ברים מדרש שמואל שחושב בצלאל מיהודה לשבח ועכן מיהודה לגנאי ׃ ואהליאב וכו׳ כמו כאן פקידת שרה לשבח פקידת עמלק לגנאי וכאן חושב פקידת הלוי לשבח חסר פקידת עמלק לגנאי ע׳ תנחומא כאן : ג נתן נפשו ׃ לעיל פ׳ מ"א ס"ו וברים פ׳ מ"ב : והרגוהו ׃ דכתיב והנה אהרן וחור עמכם ולא נזכר עוד שמו בתורה מכאן שהרגוהו תנחומא תצוה סי׳ י׳ ׃ ומביא עוד מפסוק מה עשה לך העם הזה לאחר עמו ולא לך היינו האחר שהיה עמו זה חור ׃ ומ"ש בד"ה א׳ ד׳ אלה בני חור אפרתה אבי בית לחם שחור הוא אבי בית לחם בהכרח הכוון על שלמה בנו כמ"ש בסמוך : כל בנים היוצאים ממך ׃ כמ"ש בהדיא בד"ה א׳ ב׳ אלה היו בני חור אפרתה אבי קרית יערים שלמה אבי בית לחם ע׳ עוד שם ובצלאל בן בנו ׃ הרי כולם שרים : ויעשו כל חכם לב ׃ בעושי המלאכה את המשכן : חכמה ותבונה בהמה ׃ קיל"ל אשר נתן לו חכמה או להם ׃ אלא א"ת בהמה אלא בהמה וחיה בכלל בהמה והם החיות והבהמות שהיה בהם צורך למשכן כמו התחש והחלזון ׃ והעזים ׃ ואילים מאדמים : ד וכל השבח הזה מנין לו ׃ היינו מ"ש ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ׃ וגם השם הטוב והפרסום שפרסמו הש"י בא לו על שהיה משבט יהודה שבט המלוכה ׃ כי מי שהוא ממשפחה פחותה אף שהוא בעל מעלה אינו מתפרסם כמו מי שבא ממשפחה מיוחסת וגדולה ׃ והחכמה בא לו על שבא ממרים וכמ"ש ספרי סדר בהעלותך לעיל פרשה א׳ סי׳ ט"ז וי"ז ופ"מ ס"ם א׳ ׃ ותנחומא כאן ס"ד ; נעשה המשכן ׃ השקול ככל העולם כמ"ש לעיל פל"ג ס"ד וכן בהמ"ק : בחכמה יבנה בית ׃ יבנה משמע מעצמו שלא ע"י אדם והיינו בהמ"ק שלעתיד שיבנה ע"י הקב"ה בעצמו ומ"ש וכתיב ובדעת חדרים ימלאו היינו אגב פסוק בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן ובדעת חדרים ימלאו ע"כ היבא וכתיב מיותר ובתנחומא כאן ליתא : יהושע שבא מיוסף וכו׳ ׃ שיהודה ויוסף שבטי המלוכה מקדם ׃ זכו לרוח ה׳ כמ"ש במשיח ונחה עליו רוח ה׳ רוח חכמה ובינה וגו׳ ובלי ספק שהמדרש כוון לזה : וכל הנסים ׃ שיעשה על ידם לדורות ׃ וע׳ ויק"ר פר׳ כ"א ס"ם א׳ וספרי ברכה : אכן רוח היא באנוש ׃ וס"ד ונשמת שדי תבינם וכן מ"ש כאן רוח אלהים היינו שהיה ג"כ מנשמת שדי ע"פ גז"ש וכמ"ש לעיל פר׳ ל"ד ס"ס א׳ בצל שדי והם מבואר : מלא דעת בתלמוד ׃ ובדעת נמצריך בתלמוד מכוון : בעוה"ז וכו׳ רוחי מחיה וכו׳ ׃ דבר עמוק הוא מאד שבעוה"ז שמעורב בדעת טוב ורע רוחי נותנת בהם חכמה והחכמה העליונה היא התורה עוזרת להטות לטוב וצריך לשמירה גדולה ועזר מאלהים שיפעל בו החכמה להיות נדיק בחוס על כי בתחלה עיקר כח החיים ביצר הרע ׃ אך לעתיד יהיה עיקר כח החיים מרוח ה׳ ויהי בטבעו נוטה לטוב ויבוער רוח הטומאה מן העולם וכן מלאה הארץ דעה את ה׳ ׃ והנה פסוק אכן רוח היא באנוש באיוב ל"ב ח׳ אמר אליהוא נגד איוב ורעיו שע"כ לא הגליתו ׃ ושם ל"ג ד׳ אמר אליהוא על עצמו רוח אל עשתני ונשמת שדי תחייני כמ"ש ונתתי רוחי בכם וחייתם והבן זה מאד כי הוא פלאי ובעוה"ז זכו בו האבות ׃ ומשה ׃ ודוד ׃ ואליהו הנביא ׃ ואליהוא ודומיהם : ה הנה אנכי בראתי חרש ׃ וס"ד נופח באש פחם ומוציא כלי למעשהו משמע חרש אחד שלא כל החרשים ברא ואת הכל ברא ׃ ע"כ דורש ע"פ מדה י"ז על בצלאל שהספר בו בתורה על גודל חכמתו וכן כאן : נופח באש פחם ׃ כמ"ש לעיל פר׳ מ"ג ס"ב יפיתו קריה וגו׳ שנתנו פיתה ע"ש ׃ ובצלאל נפה והפרית את שנתן הפיתה ותיקן וריפא בזה שעשה המשכן והכלים כלי למעשהו : והיו מקלסין אותו ׃ את התלמיד שלמד מרבו החכמה הכללית אך החכימו בעצמו לידע חולי המכה בפרט ורפואתו ׃ ורבו הודיע להם
שגם

מתנות כהונה

בזכות אלה ואלה בזכות מי ואלה שמות בני ישראל בזכות מי כו׳ : מדכרין ומניחין ׃ לפעמים מזכירין את האדם והוא נחת רוח לו שאומרים ינוח בשלום על משכבותיו ונחת רוח הוא לכל בני משפחתו ׃ ובמדרש שמואל גרס מדכרין ומשבחין ׃ ועי׳ לקמן סוף פ׳ אמור : מדכרין ומשחקין ׃ לפעמים מזכיר הכתוב את האדם ואומרים עליו ימח שמו וישחקו עצמותיו : [ה"ג מדכרין ומניחין פקוד את בני לוי מדכרין ומשחקין עכן וכו׳ ׃ ועיין לקמן סוף פרשת אמור] : דוכסים כו׳ ׃ מיני שררות חשובים : והרגוהו ׃ עיין לעיל פרשה מ"א : ולא זה בלבד ׃ לא בצלאל בלבד נתמלא רוח אלהים : [ולא בבני אדם גרסי׳ ופי׳ לא בבני אדם בלבד] : בהמה ׃ בהמה כתיב : שנקראת אפרת ׃ ככתוב בד"ה א׳ ב׳ והביאו למעלה פ"מ : [ובשלשה דברים הללו נבנה גרסינן] : רוח חכמה ׃ כלומר החכמה באה לו מן רוח אלהים וכדלקמן : [ה"ג ותהי עליו רוח ה׳ ׃ ופסוק הוא בספר שופטים סימן ג׳] : רוח היא באנוש ׃ סיפיה דקרא ונשמת שדי תבינם : ואשליכהו באש ׃ ונתפחמו כדלעיל פר׳ מ"ג וזהו פחם : ורפא את המכה ׃ סיפיה דקרא ואני בראתי משחית
לחבל

ידי משה

והבי"ת הוא שורש ולא פעולה : ומתגבר בה ׃ פירוש שהברכה של בצלאל שבא מיהודה לא היה אלא רוח הקודש ומפני מה זכה אף לבינה לז"א ומתגבר בה כי בינה הוא מה שמבין דבר מתוך דבר ומוצא שמעצמו היה נתגבר. בבינה אבל ר"ח אמר שבינה היה לבצלאל משל שדי דכתיב אכן רוח היא באנוש וגו׳ ונשמת שדי הוי בחכמה בתורה בתבונה בהלכה ובדעת בתלמוד אבל לפי ד"א שהיה בצלאל
מתגבר

יפת תואר

נקיט דכי היכי דהמלאכים כל אחד ממונה על דבר אחד מיכאל על השלג גבריאל על האש כדלקמן במ"ר פי"ב ה"ג הכוכבים כל אחד ממונה על דבר אחד ׃ ומביא לזה כי גם אומן פי׳ בין אנשים יש לכל אחד ואחד כשרון מיוחד לאיזה פעולה וכמו שאמר שמבקיעו ה׳ שמתלמד לכך וכמו שהזכרנו למעלה : כל בנים היוצאים ממך ׃ דהיינו בצלאל וכל מלכי בית דוד כדאיתא בסמוך : אלא אפי׳ בבהמה וחיה ׃ ויהבן דבהמה וחיה לאו דוקא והכוונה בני אדם הריקים מדעת כבהמה וכדתניא בת"כ מן הבהמה אלו בני אדם הדומים לבהמה ׃ וגם באנשים כאלה נתן ה׳ חכמה ודעת ע"י שהתנדבו לעשות במלאכת המשכן ׃ וזה שאביא מבצלאל שהיה רק בן י"ג שנים כדאיתא בפ׳ בן סורר וכפי שטבע אי אפשר שיהיה נער כמוהו יחכם לעשות בכל מלאכה ׃ וגם כיון שהי׳ מיוצאי מצרים אשר נתנו בעבודת פרך א"א שימצא ביניהם אומן כמוהו וכמ"ש הרמב"ן אך ה׳ נתן חכמה לכולם : משבט יהודה ׃ עיין בילקוט על פסוק יהודה אתה יודוך אחיך בשם המדרש שהאריך בזה : בג׳ דברים הללו נברא העולם ׃ הכוונה בזה כי ידיעת ה׳ שבוא לאדם או שעולם שמתון שהארץ וכל אשר בה ועז"א ה׳ בחכמה יסד ארץ לדעת מהארץ כי הוא היוצר ׃ או שתבוא לאדם מעולם האמצעי וזה מהשמים ועז"א כונן שמים בתבונה ׃ או מעולם העליון שנקרא בדברי רז"ל השום עילאה ואמרו שמים העליונים הוויים בתאמר ודבקים לתהומים ועז"א בדעתו תהומות נבקעו ושחקים ירעפו טל אשר מזה נדע את מציאות ה׳ ׃ ושלשה חלקי העולם האלה נמצאו גם במשכן וכמ"ש המפרשים והארכנו בזה ביפה עינים מ"א בפ׳ תרומה יע"ש ובג׳ דברים אלו נבנה ביהמ"ק ׃ והענין זה כתב הכרדי : בא בצלאל וריפא את המכה ׃ הכוונה בזה כי הכה בעשותם את העגל בפידו ירחם ה׳ מעל פניהם ואמרו כי אין הקב"ה
משגיח

כך היו הכל אומרים בצלאל בחכמתו ובתבונתו עשה את המשכן · אמר הקב"ה אני הוא שבראתיו ולמדתיו שנאמר הנה אנכי בראתי חרש לפיכך אמר משה ראו קרא ה' בשם : ן ד"א ראו קרא ה' בשם בצלאל · הה"ד (הושע יד) ארפא משובתם אוהבם נדבה מה כתיב למעלה הביאו בני ישראל נדבה לה' ואח"כ ראו קרא ה' בשם בצלאל · אלא כשעשו העגל אמר הקב"ה למשה ועתה הניחה לי וגו' (יט) אמר לו בדוק אותן שיעשו את המשכן מה כתיב באותו קלקלה · פרקו נזמי הזהב ומה הביאו נזמים · וכשעשו המשכן עשו אותו נדבה ומה כתיב כל נדיב לב הביאו חח ונזם טבעת וכומז · בנזמים חטאו ובנזמים נתרצה להם ורוח הקדש צווחת על ידי הושע (שם ב) והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי · אמר משה לפני הקב"ה (ט) כתבת (שמות כא) כי יגנוב איש שור או שה (י) וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחת השור (כ) הרי הביאו ה' חח ונזם (יא) טבעת עגיל וכומז :

פרשה מט א ויעשו כל חכם לב · הה"ד (שיר ח) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה · [א] מים רבים אלו העובדי כוכבים שנאמר (ישעיה יז) כהמות ימים יהמיון ואם היו מתכנסין כל העובדי כוכבים לבטל את האהבה שבין הקב"ה לישראל לא היו יכולים הוי מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה · שנאמר (מלאכי א) ואוהב את יעקב · ונהרות לא ישטפוה · אלו הכשדים שנאמר (ישעיה ח) את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור · אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו · (א) אבל בני עשו לי מקדש של יריעות וזרחת ושכנתי בתוכם שנא' (שמות מ) ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן : ב ד"א כל חכם לב הה"ד (שיר א) שחורה אני ונאוה אם שחורה למה נאוה וכי יש שחורה נאוה · אלא אמרה כנסת ישראל [ב] שחורה אני במעשי ונאוה אני במעשה אבותי · (ב) שחורה אני במצרים ונאוה אני באמרי בסיני (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · שחורה אני על הים שנאמר (תהלים קו) וימרו על ים בים סוף · ונאוה אני באמרי (שמות טו) זה אלי ואנוהו · שחורה אני במעשה העגל ונאוה אני במעשה המשכן · שחורה אני בשור שנא' (תהלים קו) וימירו את כבודם בתבנית שור · ונאוה אני בשור (ויקרא כז) שור או כשב או עז · שחורה אני במשכן שנאמר (יחזקאל כג) טמאו את מקדשי · ונאוה אני במשכן · ויעשו כל חכם לב · מה מלאכה היו עושין אלא ראה מה כתיב (שמות כה) וזאת התרומה אשר תקחו מאתם · זו כנסת ישראל שהיא תרומה שנאמר (ירמיה ב) קדש ישראל לה' ראשית תבואתה · זהב וכסף זו כנסת ישראל (ד) שנא' (תהלים סח) כנפי יונה נחפה בכסף · ונחשת זו א"י שנאמר (דברים ח) ומהרריה תחצב נחשת · תכלת זו כנסת ישראל שנא' (במדבר טו) ונתנו (ג) על ציצית הכנף פתיל תכלת · וארגמן ותולעת שני · זו כנסת ישראל · שנאמר (ישעיה מא) אל תיראי תולעת יעקב · וכן כחוט השני שפתותיך · ואומר (תהלים סח) שרי יהודה רגמתם · ד"א זהב זה אברהם שנבחן

מסורת המדרש א במדבר רבה פרשה ב' : שיר השירים רבה פרשה ח' · מדרש תהלים מזמור פ"ו · ילקוט תהלים רמז תרס"ס · ילקוט שיר השירים רמז תתקנ"ד · ב שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ה' · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ב · ועיין לעיל פרשה כ"ג :

חדושי הרד"ל

לדרשו ע"ז בבצלאל שהיה חרש נפח באש קדם לחזור ולהוציאו מן הפחם שהכו ישראל את אש הקודש שהיו בה ונעשו כפחם) : (יט) א"ל בדוק אותן כו' · משמע שמשה אמר זה לפני הקב"ה כשנתן לו רבות (ע' מאמר ועתה הניחה לי) לבקש רחמים עליהם או אמר שירפא משובתם על ידי הבאתם לנדבת המשכן לתקן במה שקלקלו כדמפרש · לכן אחר הביאו ב"י נדבה לה' כתיב ראו קרא ה' בשם בצלאל וגו' וימלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת שהיה יודע לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ וע"י שחזיר לתיקונו מה שקלקלו ישראל והחזיר לשרות שכינה ביניהם : (כ) הרי הביאו כו' עגיל וכומז · כאן אין כתיב עגיל וצ"ל דתתרכם מן וכל כלי זהב וכמ"ש הרמב"ן שהם עגיל ולמיד (וכאמת נראה שלמיד נכלל בטבעות) וצ"ל מפני שעגיל הוא על אזנים כמ"ש (יחזקאל טז) ועגילים על אזניך לכן תכשיט הזה שבאזנים נעגל שפרקו נזמי הזהב שבאזניהם כתבו הכ' בשמם וכללו בכלי מעשה ולא הזכירו בפירוש · ונזם דכתיב היינו נזמי האף כמ"ש ביחזקאל שם נזם על אפך (ועי' בבבא (נ"ט) בבגיהם יקרא כ נזמים) : (א) אבל בני כו' של יריעות שהוא דבר קטן ולא פזרו עליו הון כב : (ב) שחורה אני במצרים ונאוה אני במצרים שחורה אני בחורב שאמרתי לעגל אלה אלהיך ונאוה אני בסיני שאמרתי כל אשר דבר ה' כו' כנ"ל וכן הוא בשה"ר שם : (ג) על ציצית הכנף פתיל תכלת · אפשר כנף דרש זו כנסת ישראל כד"א (זכריה ח') והחזיקו וגו' בכנף איש וגו' · (ויגוזר דרשו תכלת על כנסת ישראל שלמעלה) :

היאך

חדושי חרש"ש

השכם ונכון : (ט) כתבת כי יגנוב איש שור כו' · מתפרש עפ"י שנאמר לעיל פ"ל לפי שהשור נגנבו ועשינו עגל ועמש"כ שם : (י) וטבחו כו' חמשה בקר כו' הרי כו' · כינוי דטבחו לפי שדרשם לשמות אליו כמו דבריו לשלום ע' פירש"י בישעיה (ט"ו י"ט) והכא כתיב ויזבחו לו : (יא) טבעת עגיל כו' · אף שעגיל אינו מוזכר כאן רק במלחמת מדין בפ' מטות מרבוי דכל כלי זהב מרבינן ליה : (ד) שנאמר כנפי יונה נחפה בכסף וסיפיה ואברותיה בירקרק חרוץ :

ממנו

מתנות כהונה

לחבל זהו בצלאל שרפא אותם וחבל עון העגל בעשיית המשכן : [הניחה לי וגו' גרסינן] :

פרשה מט מים רבים כו' · עיין במדבר רבה פרשה ב' ובמדרש חזית מאמר זה קצת בשינוי אחר : רגמתם · לשון ארגמן :

פתח

פירוש מהרז"ו

שנה המכה והרפואה לימד אותו בפרט · ובכמה בהם"י נתן חכמה בבצלאל דרך כלל · אך המשכן וכליו עשה ע"פ חכמתו בעצמו ואמר הם"י כי לא כן הוא כמפורש לעיל פ' מ' ס"ג מי שהתקינו מראש שיעשה המשכן ע"ש : ן ארפא משובתם אוהבם נדבה · ובפסוק הקודם ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו אשר בך ירוחם יתום ארפא משובתם אוהבם נדבה כי בעגל הרגו לחור ובשנתרצה להם ע"י נדבת המשכן אז ירוחם יתום אורי בן חור ע"י בצלאל בנו שע"י נדבת המשכן שהיה בהם נזמים הרצה להם שנתקנו על נזמי העגל · ועל שנעשה המשכן ע"י בצלאל שבא מחור הרצה להם שנתקנו על הריגת חור · ודורש סמוכים הביאו ב"י נדבה לה' ראו קרא ה' בשם בצלאל : שיעשו המשכן · אם יעמדו בנסיון בנדבת המשכן : הביאו נזמים · ממשובתם עשו נדבה וע"כ ארפא משובתם שאוהבם ע"י נדבה : לא עמי אתם · כמ"ש כי שחת עמך כדלעיל סוף פר' מ"א יאמר להם בני אל חי ע"י המשכן בנדבת נזמים וכמ"ש לעיל סוף פ' ל"ד בהדיא : חמשה בקר ישלם תחת השור · שהעגל נקרא שור כמ"ש וימירו את כבודם בתבנית שור ומ"ש בקר מלשון יבקר שהוא ענין בדיקה שיבדוק ויבקר אותם בחמשה דברים · וע' לעיל פ"ל ס"ז : ה' · חח · ונזם · טבעת · עגיל · וכומז · קיימו מ"ש כאן שמות ל"ה כ"ב הביאו חח · ונזם · טבעת · וכומז · כל כלי זהב · וצ"ע שאינו חושב אלא ד' ולא חשיב עגיל ובהכרח לומר שבמ"ש כל כלי זהב מרבה עוד אחד והיינו עגיל · ודורש כן ממ"ש אצל מדין בסדר מטות אים אשר מצא כלי זהב · אצעדה · וצמיד · טבעת · עגיל · וכומז · ושם בתרגום אונקלוס שירין · ושבכין · עזקין · קדשין · ומחוך · וכן ה"א כאן שירין · ושבכין · ועזקין · ומחוך · ואינו חסר רק עגיל שהוא קדשין וכמו שם שבאו לכפרה הביאו ה' אלו וכן כאן שהביאו לכפרה הביאו ה' אלו · וזהו אוהבם נדבה ואהבת נדבה שייך בבן וזהו בני אל חי ועי' לקמן ס"פ נ"א :

פרשה מט סי' א ויעשו כל חכם לב · בעושי המלאכה את המשכן עשר יריעות · בני אדם עשו משכן של י' יריעות והשכין שכינתו ביניהם מורה על גודל אהבתו את ישראל : מים רבים · לא יוכלו לכבות את האהבה · משמע שהאהבה היא אש גדולה עד שמים רבים לא יכבו אותה ע"כ דורש שהוא משל על האומות הקדומות ע"פ מדה י"ז וע' במ"ר פ"ב סי' י"ב : בהמות מים · ר"ד הוי עמים רבים כמו סנחריב · ואשור · ובבל : ונהרות לא ישטפוה · כמ"ש ב"ר פמ"ז בס"ב שנקראו על שם אשור : אם יתן איש · כאן הביא הפסוק ולא דרש בו והשלומו בבמ"ר שם וכאן חסר · ומ"ש אבל בני מרומז במ"ש בפסוק הסמוך לפסוק מים רבים וגו' אחות לנו קטנה וגו' מה נעשה לאחותנו ביום שידובר בה היינו ביום שהוקם המשכן ושם השרה שכינתו ודיבר עם משה ולזה הביא פסוק ולא יכול משה וסמוך לו ויקרא אל משה וזהו מה נעשה וכו' עד שקראו לו ודיבר עמו : ב הה"ד שחורה אני · לעיל פר' כ"ג סי' י' וש"ג ומבואר · ועי' ש"ר פסוק זה : שחורה אני במצרים · שעבדו עבודת כוכבים כמבואר ביחזקאל כ' בהדיא · ונאוה אני במצרים בדם פסח ודם מילה דכתיב שם ואעבור עליך וגו' בשי"ר שם וכאן חסר : שנאמר וימרו על ים · עי' לעיל רים פר' כ"ד : שחורה אני בעגל · בשי"ר שם בלשון מתוקן וכאן חסר : שור או כבש · וכמ"ש ויק"ר פר' כ"ז ס"ו בהריכות שעל שנתחדו בעגל שהוא שור ולא נמנה בחשד ממש ע"כ נעשה שור לכל הקרבנות : טמאו את משכני · לא נמצא פסוק כזה ובדפוס אחר הגירסא טמאו את מקדשי יחזקאל כ"ג ל"ח וביפ"ת הביא פסוק בטמאם את משכני ויקרא ט"ו ל"א : ויעשו כל חכם לב · בעושי המלאכה את המשכן · ומשמע שמ"ש בעושי המלאכה הם לבד מה שעשו כל החכם לב ועל זה מקשה מה מלאכה היו עושים · ותירץ שמ"ש בעושי המלאכה פירוש שהתרומה והנדבה נקרא מלאכה כמ"ש והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אותה · וכן אים ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש ויכלא העם מהביא הרי שהנדבה נקראת מלאכה · ונקרא תרומה · וכן כאן שעשו כל חכם לב עושי המלאכה פי' עם עושי הנדבה והתרומה : זו כנסת ישראל · דרשה אחרת היא דלך אגב שהזכיר הפסוק דרש בו ע"פ גז"ש של שהבר חשב דברים אלו גרים תרומה הם כאן מיותרים לגז"ש · וצ"ל שכוונתו על פסוק של רים סדר זה ויקהל קחו מאתכם תרומה לה' וגו' זהב וכסף וגו' ותושב כל הדברים שזכר כאן במדרש ובסוף הענין כתוב אים ואשה אל יעשו עוד מלאכה וגו' והמלאכה היתה דים וגו' ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה : ראשית תבואתה · ונקרא תרומה כמ"ש בסדר קרח וזה לך תרומת מתנם כל חלב וגו' ודגן ראשיתם וגו' : כנפי יונה נחפה בכסף · ואברותיה בירקרק חרוץ היינו זהב וכנ"י נקראת יונה כמ"ש יונתי כמה פעמים בשיר השירים : תחצוב נחושת · וכסף וזהב אינו חושב בא"י שלא היו בה מחצבים של כסף וזהב (לרמוז למ"ש וכסף וזהב לא ירבה לו) ע"כ נחושת הוא מין החשוב יותר שהיה בא"י ונקרא הארץ על שם הנחושת ולא על שם הברזל : שרי יהודה רגמתם ·

יפה תואר

משגיח בשפלים ועשו את העגל להכעיסו · וע"י המשכן תודע מציאות ה' בכל ג' חלקי העולם וכמ"ש לפני זה · והמשכן אשר הוי כנגד ג' חלקי העולם הי' למרפא להם כי יסובו מעונם : הה"ד ארפא משובתם · הכוונה בזה שמאמר דהכא שנרפאו לשעבר ע"י הנדבה · ובמה שחטאו בנדבתם לעגל בזה נתקנו בהביאם נדבתם למשכן כן לעתיד במה שיחטאו בזה יתקנו וכדאיתא לעיל פכ"ג דרך הצדיקים במה שהם סורחין הם מתקנים :

ואח"כ ראו קרא ה' בשם בצלאל · זה הוא לשון קושיא כי הכתוב היה צ"ל לפני הכתוב הביאו בני ישראל נדבה לה' ולכן דריש כיון שהביאו הנדבה שהיתה מרפא נמחלתם בעגל קרא ה' בשם בצלאל לרפאם : א"ל בדוק אותן · וכמו"ש לקמן בפ' נ"א וכן בפ"ק דשקלים אינו יכול לעמוד על אופי של אומה זו נתבעים זהב לעגל ונותנים נתבעים זהב למשכן ונותנים ואמרו שם יבוא זהב שבמשכן ויכפר על זהב שבעגל · וז"ש בדוק אותן אע"ג שהרבו לחטוא ונתנו זהב סיקר בעיני כל אדם לעגל אבל שמה שלא יתנו זהב גם למשכן · ודע דהך אגדתא חולק על הא דאיתא התם כי בקלקלתם כתיב ויתפרקו כל העם ובתיקונם כתיב רק כל נדיב לב · אבל סובר דכ"ע הביאו נדבה וכדמשמע מהכתוב כל אשר נמצא תכלת וארגמן : ורוה"ק צווחת · לעיל פכ"ג דריש זה מכתוב נופת תטופנה שפתותיך ובפ' השבוכה דריש זה מהכתוב שחורה אני ונאוה וכויק"ר פכ"ז דריש לה מתועבה יבחר בכם · ומברעתם ישמחו מלך וכאן הביא מהכתוב הנושע אשר הדרש יותר קרוב אל פשט הכתוב : טבעת עגיל · ולא נזכר עגיל מפורש בקרא כאן ורק ילפינן ממדין משום שהעגיל הוא נזם האזן ושהעה היה בו ובשביל כבודם הסתיר את השם מתכשיט הזה :

הה"ד מים רבים לא יוכלו וגו' · נראה דק"ל כי מן הפרשה משמע דהיריעות הוא עיקר המשכן דכתיב את המשכן עשר יריעות וגו' ויהי המשכן אחד · מדבר ביריעות וקורא אותם המשכן אחד · ורק בכתוב כ' כתיב ויעש את הקרשים למשכן משמע דהקרשים הם הטפל והיריעות הוא העיקר וזה הפך הסברא דיותר ראוי לקרות משכן לקרשים שהם מוסדות ועיקר הבנין והיריעות ראויות להיות טפלה לקרשים · וכן הקשו לעיל פל"ה דהל"ל את הקרשים משכן · ולכן דריש כי בא לרמז אשר בדבר קל כיריעות קנו בני ישראל את אהבת ה' להם וכבודו ישכון ביניהם · ולא כן בני אשור גם אם יתנו את כל הון ביתם באהבה בוז יבוזו להם ולא יקנו את אהבת ה' : ואם מתכנסים כלם לבטל את האהבה · כלומר שיאמרו סלה גם בני ישראל חוטאים הם ולמה יבחר בהם וכן הוא בשוח"ט מזמור פ"ו על פסוק ובוחד על נקי לא לקח באריכות ע"ש · וכן קטרג בלעם עליהם כדאיתא לקמן בבמ"ר פ"כ גבי בנה לי בזה שבעה מזבחות ובכל זאת לא יוכלו לבטל את האהבה ורק ה' יוכיחם על שהטאים הנה האהבה תעמוד במקומה או שיוסכ"פ מכפר על עונותיהם כדאיתא שם ובשוח"ט הנ"ל אבל אהבת ה' לא תסור מהם לעולמים ובעל העקידה בשער ע"ל כתב בזה דבר לא הנאה לשמוע ע"ש אבל אינני מסכים לדברי המדרש : הה"ד שחורה אני ונאוה · גם אגדה זו באה לתרץ הקושיא למה קורא ליריעות עיקר המשכן וכדלעיל · ומתרץ כיון שהמשכן בא לכפר על מעשה העגל הוקבע עיקר המשכן ביריעות בלבנות שהלובן הוא אות על כפרת העוונות ע"ד אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו וגו' וכן מדרים הפסוק הזה שחורה אני כאהלי קדר בחטאי · ונאוה כיריעות שלמה ביריעות המשכן : שחורה אני במעשה העגל כמה שנתתי זהב לעגל ונאוה אני במשכן במה שהבאתי זהב לנדבת המשכן · כי במה שחטאתי תיקנתי וכמ"ש בפרשה שלפני זה : שחורה אני במשכן שנאמר בטמאם את משכני כנ"ל כי לפעמים בשגגה לא נזהרו בטומאת המשכן ולמו שמלינו שטעיר יוהכ"פ מכפר על זה כדאיתא בריש שבועות · ונאוה אני במשכן במה שהיו הלוים שומרי משמרתו וישראל נוסעים בכבודו · ובחזית מביא ע"ז את הכתוב וביום הקים את המשכן ועמ"ש שם על זה : מה מלאכה היו עושים · כלומר כיון דהכל היו מסייעים במלאכה זו כדאיתא בריש הוית דהכל מסייעין למלאכת שמים וכן במ"ר פי"ד בודאי לא הוי יגיעה במלאכתם וכדאיתא בב"ר פ"י גבי מכל מלאכתו אשר עשה לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו ולא אמר מכל מלאכתו ומפני שהיגיעה היתה בעיונם שהיו צריכים להשכיל בחכמתם ברמזי ענין המשכן כי לא נפלו הדברים במקרה כי התרומה רמוז לישראל וכן פרטיה וכל אשר היו במשכן כוללים מיני רמזים ודוגמאות עד שילאה השכל מהבין : זו כ"י · מיתורא דמאתם קדרים דאתי למימר שהם עצמם היא התרומה · והכוונה בזה שעיקר המשכן הוא ישראל כי בתוכם שוכן כבוד ה' ע"ד ושכנתי בתוכם · וכן היכל ה' המה ולכן היה כלל המשכן ופרטיו כנגד ישראל · או הפי' שבזכות ישראל והאבות השכינה שורה למטה · או הכוונה שכל אחד מישראל יוכל לעשות משכן ע"י השכלתו וכדאיתא לעיל פל"ג אפילו אחד מישראל יכול לעשותו : ד"א זהב זה אברהם כו' ·

כוונת

בכבשן האש כזהב · וכסף זה יצחק שנצרף ככסף ע"ג המזבח · ונחשת זה יעקב שנאמר (בראשית ל) נחשתי ויברכני ה' בגללך :

פרשה נ א ויעש בצלאל את הארון הדא הוא דכתיב (תהלים קיט) פתח דבריך יאיר מבין פתיים ·

בשעה שברא הקב"ה עולמו היה כולו מים במים שנאמר (בראשית א) וחשך על פני תהום · ר' יהודה ור' נחמיה · ר' יהודה אמר האור ברא תחלה ואח"כ העולם · משל למלך שבקש לבנות פלטין והיה המקום אפל מה עשה הדליק נרות ופנסין לידע (א) היאך הוא קובע דימוסים · כך האור נבראת תחלה · ור' נחמיה אמר העולם נברא תחלה משל למלך שבנה פלטרין ועטרו בנרות · ב שאל רבי שמעון בן יהוצדק את רבי שמואל בר נחמן אמר לו בשביל ששמעתי עליך שאתה בעל הגדה. מהיכן נבראת האורה אמר ג נתעטף הקב"ה בשלמה והבהיק העולם מזיוו מראשו ועד סופו כמו שכתוב (תהלים קד) עוטה אור כשלמה ואח"כ נוטה שמים כיריעה · לפיכך פתח דבריך יאיר · (א) ממנו למדו הצדיקים כשהיו מתחילין בדבר היו פותחין באורה אתה מוצא בשעה שאמר הקב"ה למשה שיעשה את המשכן אמר בצלאל ובמה אפתח תחלה (ג) פתח בארון שנאמר ועשו ארון :

ב הה"ד (משלי ט) תן לחכם (ב) ויחכם עוד · ד זה נח שא"ל הקב"ה (בראשית ז) מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה וגו' וכשיצא מה כתיב (שם ח) ויבן נח מזבח לה' · מאי ויבן נתבונן ואמר מה טעם ריבה הקב"ה בטהורים יותר מן הטמאים לא שהיה רוצה להקריב לו מהן מיד ויקח מכל הבהמה הטהורה הוי תן לחכם ויחכם עוד : לפי שהחכם שומע דבר ומקיימו ומוסיף עליו · ד"א תן לחכם ויחכם עוד · זה משה שנאמר (משלי כא) עיר גבורים עלה חכם שהיה למד תורה מפי הגבורה ובא ואמר לישראל (ג) ומטיבן והוא מוסיף להם חיים הוי תן לחכם ויחכם עוד · ד"א תן לחכם זה בצלאל · אתה מוצא ה בשעה שאמר הקב"ה למשה עשה המשכן בא ואמר לבצלאל אמר לו מהו המשכן הזה אמר לו שישרה הקב"ה שכינתו בתוכו ומלמד לישראל תורה · אמר לו בצלאל והיכן התורה נתונה אמר לו (ג) משאנו עושים את המשכן אנו עושין הארון · א"ל רבינו משה אין כבודה של תורה בכך אלא אנו עושין הארון ואח"כ המשכן (ד) לפיכך זכה שנקרא על שמו שנאמר ויעש בצלאל את הארון : **ג** ד"א ויעש בצלאל · הה"ד (ירמיה ל) כי אעלה ארוכה לך · ו אין מדותיו של הקב"ה כמדת בשר ודם מדת ב"ו שהוא מכה באיזמל ומרפא ברטייה אבל הקב"ה במה שהוא מכה הוא מרפא שנאמר (שמות טו) ויבאו מרתה ולא יכלו לשתות מים ממרה למה כי מרים הם · א"ר לוי הדור היה מר במעשיו · (שם) ויצעק אל ה' ויורהו ה' עץ · ומה היה יש אומרים זית וי"א ערבה ויש אומרים הרדופני היה וי"א עיקרי תאנים ועיקרי רמונים היה ונטלו והשליכו למים מיד וימתקו המים · הוי (ירמיה ל) וממכותיך ארפאך · וכן אתה מוצא במימי אלישע מה כתיב (מ"ב ב) והמים רעים והארץ משכלת · אמר להם קחו לי צלוחית חדשה ושימו שם מלח ויקחו אליו ·

מסורת המדרש א תמיד דף ל"ב · בראשית רבה פרשה ג' כל הענין · תנחומא כאן סימן ו' כל הענין · ילקוט סדר בראשית רמז ד' · ילקוט תהלים רמז תתע"ח · ב ויקרא רבה פרשה ל"א · מדרש תהלים מזמור ק"ד · ילקוט סדר בראשית רמז ד' · ילקוט תהלים רמז תתס"ב · ג מדרש תהלים מזמור כ"ז · ד בראשית רבה פרשה ל"ד · מדרש תהלים מזמור א' · תנחומא כאן סימן ו' · ילקוט סדר נח רמז נ"ט · ילקוט תהלים רמז תרי"ד · ילקוט משלי רמז תתקמ"ד · ה עי' ברכות דף נ"ה · קהלת רבה פרשה ז' פסוק י"א · ו לעיל פרשה כ"ג ופרשה כ"ו · ויקרא רבה סוף פרשה י"ח · מכילתא סדר בשלח מסכתא דויסע פרשה ה' · תנחומא סדר ויצא סימן ט' וסדר בשלח סימן כ"ג וכ"ד · אגדת בראשית פרק ס"ו · ילקוט בשלח רמז רנ"ט · ילקוט ירמיה רמז ש"ב ·

חדושי הרש"ש

(א) ממנו למדו הצדיקים · הוא לפרש מבין פתיים כדכתיב ויהי אפריים כיונה פותה וכדדרשתם בזה לעיל פרשה כ"א : (ב) פתח בארון שנאמר ועשו ארון · רוצה לומר שכוון בדעתו לדעת הקב"ה שנוה על הארון תחלה וכדאיתא בברכות (נ"ה א') שא"ל משה בצל אל היית וידעת : (ג) משאנו עושין את המשכן אנו עושין את הארון · א"ל הך פליגא על רבב"נ אר"י ברכות (נ"ה א') וטעם המדרש הוא מדכתיב בפר' פקא ועשו גו' את אהל מועד ואת הארון גו' וכן לוה משה ברים פרשתינו וכל חכם גו' יבואו

חדושי הרד"ל

(א) היאך הוא קובע תמונים כנ"ל · פי' יסודות וכן הוא בב"ר : (ב) ויחכם עוד הודע לצדיק ויוסף לקח זה נח כו' כנ"ל · וז"ש שומע דבר כו' ומוסיף עליו · וכן באידך דרשא ומטובו מוסיף להם כו' : (ג) ומטיבן והוא מוסיף להם חיים · כמדומה שנ"ל ומחכימן כמ"ש תן כו' ויחכם וכמ"ש בקרא דבתרים תחלת חכמה כו' · ומסיים כי בי ירבו ימיך ושנות חיים יוסיפו לך וז"ש כאן והוא מוסיף כו' : (ד) לפיכך זכה שיקרא על שמו · כלומר אע"פ שהכל יתעסקו בארון כדלעיל סוף פ'

מתנות כהונה

פרשה נ פתח דבריך כו' · עיין כל מאמר זה בב"ר פ"ג ובבמדבר רבה פרשה ל"א : דימוסין · פירש הערוך נדבך של אבנים : פתח בארון · שהו שיהא מונחת התורה שנקראת אור והארון גם הוא לשון אור : מהו ויבן · שהיה לו לומר ויבנה וכן דרשו ויבן ה' אלהים את הצלע וכל מקום דכתיב ויבן : ומטיבן · היו מחזירים למוטב : אין כבודה · שתהא התורה מונחת בלי כלי : הדור היה מר · כלומר רעים במעשיהם והאי כי מרים הם שב אל הדור ההוא : הרדופני · פירש הערוך עשב מר וסם המות הוא לבהמה : עקרי התאנה כו' · מרים הם : וממכותיך ארפאך · פיפיה דקרא

פירוש מהרז"ו

עיין מתנות כהונה וכמ"ש במכילתא בשלח פסוק ויבואו כמי ישראל וז"ל מה שכר נטלו שבטו של יהודה שהיו רוגמין אותם זכו למלכות שרי יהודה רגמתם וגו' והלבישו לדניאל ארגוונא · וכ"ה במדרש תהלים קכ"ד : שנבחן בכבשן האש כזהב · כלשון הפסוק זכריה י"ג וצרפתים וגו' ובחנתים כבחון את הזהב · ובאיוב כ"ג י' בחנני כזהב אצא : שנצרף ככסף · כמ"ש בזכריה שם וצרפתים כצרוף את הכסף וכן כסף צרוף בעליל לארץ : נחשתי ויברכני ה' · שניחש לבן בשביל יעקב אף כאן נחושת על יעקב ע"פ מדת ממעל נחשתי נחושת :

פרשה נ סי' **א** פתח דבריך יאיר · ברים פר' ג' שמ"ר פר' ע"ו סי' כ"ב תנחומא כאן ס"ו : וחושך על פני תהום · ורוח אלהים מרחפת על פני המים : ר"י ור"נ · שניהם דורשים מדה ע"ו ברים התורה כתוב שנברא העולם תחלה ואח"כ האור ובתהלים ק"ד כתיב עוטה אור כשלמה אח"כ נוטה שמים וגו' יסד ארץ וגו' הרי תורה תחלה ואח"כ העולם · וחולקים בהכרעה מפסוק הבינה וכדומה ומנוהג שבעולם ושניהם סוברים כב"ה בב"ר סוף פר' א' שבריאה הארץ דרך בנין ור"י מכריע מתחלת בנין ור"נ מכריע מסוף בנין : ועטרו בנרות · וכמ"ש ב"ר פר' י' ס"ה ויכולו נשתכללו שמים בחמה וכוכבים ומזלות · ויתכן שדעת ר"י על האור הראשון · ור"נ על חמה וכוכבים ומזלות : שאל ר"ש בן יהוצדק · ב"ר פר' ד' ס"ג וש"נ : ואח"כ נוטה שמים · אין זה מדברי רשב"י ובב"ר שם ליתא אך זה שייך לדברי ר"י · וכמ"ש בהדיא לעיל סע"ו הנ"ל לשיטת ר"י · וזהו פתח דבריך יאיר וכן בתנחומא שייך לדברי ר"י : פתח בארון · כמ"ש בסמוך בס"ב וסי' ד' שהראיה שעשה ארון תחלה הוא מפסוק ועשו ארון שכתוב ברים תרומה · וכמ"ש לעיל פר' ל"ד ס"ב · והנה כאן עומד בסדר ויקהל שמתחיל לדרוש פסוק ויעש בצלאל · וכאן מפורש שתחלה עשה יריעות והקרשים ואח"כ הארון · אך המדרש הזה עיניו בדבריו פה שיפליא הדעת בכתוב בסדר ויקהל בפסוק ח' ויעשו כל חכם לב ואח"כ בפסוק י"א ויחבר ויעש ולא פירש מי עשה ואח"כ אמר ויעש בצלאל את הארון ואח"כ כתוב עוד כמה פעמים · ויעש ב"כ על בצלאל ובהכרח לדרוש ע"פ מדה ל"ב שפסוק ויעש בצלאל את הארון כתוב תחלה קודם פסוק ויעשו כל חכם לב שעל כן כתב הרבה פעמים ויעש שהם היינו בצלאל שכתוב תחלה · שזהו אמיתת כוונת המדרש לקמן ריש ס"ה שבכל דבר הוא אומר ויעש בצלאל ודוק וזהו אמתת פשוטו של מקרא : **ב** תן לחכם ויחכם עוד · וס"ד הודע לצדיק ויוסף לקח וזהו שאמר ומקיימו ומוסיף עליו ופי' שמבין היטב כוונת המצוה ומתבונן ומוליא דבר מתוך דבר וע' ב"ר פל"ד ס"ט וש"נ ומבואר : זה משה · שנקרא חכם ומ"ש עיר גבורים דורש על שקבל ד"ת שנתנו מפי הגבורה · ומ"ש ובא ואמר לישראל היינו מ"ש בסיפא דקרא ויורד עוז מבטחה ועוז הוא תורה כמ"ש ה' עוז לעמו יתן ומ"ש מבטחה דורש נוטריקון מטיב מוסיף חיים דומה למ"ש הודע לצדיק ויוסף לקח : אתה מוצא · ע' קה"ר פסוק טובה חכמה · ומ"ש מהו המשכן פי' לאיזה צורך ומה יעשה בו : והיכן התורה ניתנה · זה לע"ג שהרי התורה לא נכתבה עד סוף ארבעים שנה כמפורש בסוף בסדר וילך כמ"ש ד"ר פ"ע ס"ט שביום מותו כתב י"ג ספרי תורה ואחד נתן בארון ויש בזה פלוגתא דתנאי אם בתוך הארון אם בצדו הובא רש"י בסוף וילך ואיך אמר כאן והיכן התורה וכו' כבודה של תורה וכו' · רק ספר בראשית היה כתוב כבר כמ"ש במכילתא יתרו פסוק ויאמר וגו' לך אל העם ויקח ספר הברית וגו' מתחלת בראשית ועד כאן היינו עד סדר יתרו וכמ"ש לעיל פר' ה' סי' כ"ב נטלתי ספר בראשית וכו' עיין מס"ש אך בדל"ר פ"ג סי' י"ב וש"נ פיתא התורה שנתנה למשה עורה של אש לבנה וכתובה באש שחורה עי' מס"ש ואח"כ יתכן שעל תורה א כוונתו שנתנה לו עם הלוחות וכמ"ש שמות ל"ד י"ב ואתנה לך את הלוחות האבן והתורה והמצוה הרי שנתן לו תורה כתובה בשמים והורידה עם הלוחות ועל תורה זו דברו כאן · גם יתכן שכוונו כאן על הלוחות שכלול בהם כל התורה וכמ"ש לעיל פר' מ"ז ס"ו וש"נ · וע"ש : אלא אנו עושים את הארון · וכ"ה בתנחומא וז"ל משה אמר לו להתחיל במשכן והוא התחיל בארון למה בשביל שהארון הוא מקום התורה · וזה פלא איך נפל וויכוח בין משה ובצלאל לסתור דברי משה שקבל מהש"י ומה יועיל בזה סברא · ועוד שאמר שגלה למשה ועשה כדעתו · אך אמיתת הענין בזה שחז"ל דורשים כאן מדה פ"ו שבסדר תרומה מפורש שאמר לו הש"י למשה שיעשה ארון · שולחן · ומנורה · ואח"כ משכן וכמ"ש לעיל פל"ד ס"ב ובסדר כי תשא בפרשה ראה קראתי בשם בצלאל כתוב את אהל מועד ואת ארון העדות וגו' וכן ברים ויקהל · את המשכן ואח"כ ואת הארון הרי לפני משה ב' כתובים מכחישים ודרש משה והכריע כדעת ר"נ שהמשכן בדמיון בריאות עולם כדלעיל פר' ל"ג ס"ד ופר' פ"ח ס"ד וכמ"ש כאן בס"א וע"כ תפס לשון אחרון · אך בצלאל דרש והכריע כדעת ר"י תחלה התורה ואח"כ העולם · וע"כ כתוב ויעש בצלאל אהל ארון ע"פ מדה פ"ז על שהוא הכריע לעשות הארון שלא יתכן לפרש שעשה בעצמו שהרי כתוב ברים סדר תרומה ועשו ארון ודרשו לעיל פר' ל"ד ס"ב והכריעו שהכל עשו כלל אך ע"פ דברו והכריעו ארון תחלה וכמ"ש בס"א ולזה הקדימו פלוגתתם בתורה ועולם ואח"כ במשכן וארון · משה כר' נחמיה · בצלאל כר"י · אך בגמרא ברכות (דף נ"ה) בהיפך וכ"ה בקה"ר פסוק טובה חכמה · שם שמשה הכריע כר' יהודה ובצלאל כר' נחמיה · דוק ובחון שאלו ואלו דברי אלהים חיים הפך בה והפך בה שיש כאן ד' דעות ויש ד' מקומות · בתרומה · ותשא · ויקהל · פקודי · וכל הכרעה יש לה ראיה ולדעת הגמרא ידוקדק מ"ש בצלאל בצל אל היית וידעת פי' שבפרשת ראה קראתי בשם בצלאל כתב תחלה את אהל מועד · ואח"כ ואת הארון שהש"י אין נאמרה וכן עשה · ולדעת המדרש כמ"ש בסוף ס"א הדרשה האמתית ויעש בצלאל : **ג** ויעש בצלאל את הארון עצי שטים · כמ"ש בסוף הסי' לרפאות העם שטים : כי אעלה ארוכה · ועי' לעיל פר' כ"ג ס"ג וש"נ ועי' ויק"ר פי"ח ס"ה : כי מרים הם · פמ"ש במ"כ שהיל"ל ולא יכלו לשתות מימיהם המרים : וישימו

ידי משה

להמשכן גם על פי פשוטה עד שהאיר פ' עיני שמלאתי פירושו והכי קאמר מה מלאכה פירוש מה עורה ומה יגיעה היה כאן ע"ד דאיתא במדרש תזים וכן לעיל בסדר בראשית פירוש גבי מכל מלאכתו לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו וק"ו לכוין כיון שמקדש שהיה שכל ואם כן מקבה ככה מדקאמר כפוסי שמלאכה מטמע שנתייגעו בה ומשני שהיגיעה היא בעיונם שהיו צריכין להשכיל בחכמתם ברמזי ענייני המשכן כי לא נפלו הדברים במקרה כי הכל רמזים כי פרוטה רומז לכנסת ישראל ודו"ק :

יפה תואר

על כוונת הרמז שבכוחות שאכות שנון כבוד ה' בישראל · או שכוכות שאכות שעולם שמקיים כי שמשכן רמז לכלל העולם · ויתכן שבא לרמז על שלש התעליות גדולות אשר במשכן · הא' שכבוד הגדול שגי ישראל שניכר לכל העולם שה' שוכן בתוכם וכדאיתא משכן העדות עדות שהשכינה שורה בישראל וזה כנגד אברהם שנבחן וניכר בכבשן האש ושם ה' נודע ע"י בארץ · הב' שנגש השלמות הנפשי בעבודת המשכן והשלמת עולותיו וזה כנגד יצחק שנצרף ונזדכך ע"ג המזבח · והג' ברכת הגלחות המדומות וזה כנגד יעקב שהי' סימן טוב וברכה כדכתיב נחשתי ויברכני ה' בגללך :

תה"ד פתח דבריך יאיר · משום דק"ל למה פירש שם בצלאל על הארון ומה"ש בעי למימר דבצלאל עשה הארון תחלה שלא כסדר שנאמרו לו ולכן נקרא על שמו ובדלקמן שלמד מהקב"ה שפתח בתורה תחלה · וביותר דברי אגדה זו עמ"ש בב"ר פ"ג בזה : ובמה אפתח תחלה א"ל פתח בארון כנ"ל ופירושו דמשה א"ל שיפתח בארון כדכתיב בפרשת תרומה ועשו ארון בראשיה · אמנם בתנחומא ולקמן איתא שמשה א"ל לעשות המשכן תחלה ובצלאל אמר שנכון הוא לפתוח בארון ולפ"ז אין לגרוס א"ל : תן לחכם ויחכם עוד זה נח כו' · משום דק"ל דזה פשיטא אשר המרבה ללמוד יוסיף חכמה בלבו לכן דריש בתלתא אנפי · הא' שמלבד החכמה הנמסרת לו יבין עוד דבר מתוך דבר ויוסיף חכמה מעצמו וכמו שמצינו בנח · וזה שמסיים לפי שהחכם שומע דבר ומקיימו ומוסיף עליו · והב' שמלבד שמחכימו עוד מחכים לאחרים ויתחכם ויחכים עוד לפעל יותר וכמו שמצינו במשה שלמד לעצמו ולמד לישראל · והג' שמעמים שהחכם יתחכם יותר ממלמדו וכמו שמצינו בבצלאל שכיון לדבר יותר מנפש במלמדו · וע"ע בדברינו בב"ר פל"ד ע"ש בענין נח : זה משה שנאמר עיר גבורים עלה חכם · וזה שכתוב מדריש כויק"ר פל"א על משה ע"ש · ומ"ש כאן ומטיבן יתפרש ע"פ מה דאיתא בנדרים שלא נתן ה' התורה אלא למשה ומשה נהג בעין טובה ונתנה לישראל שנאמר טוב עין הוא יבורך ולכן אמר ומטיבן · וע"ע לעיל פמ"ז סי' ג' : ומלמד לישראל תורה שמשם הדבור יוצא כדכתיב ונועדתי לך שם ודברתי אתך וגו' : הארון ואח"כ המשכן · הך אגדתא פליגא על הא דאיתא לקמן בתחלה עשה את הקרשים ואח"כ את הארון וכן נראה בפרק הרואה שבצלאל אמר שמא כך אמר לך הקב"ה עשה משכן ארון וכלים וזה אין קושיא לפי אגדה דידן למה כתיב בויקהל מקודם ויעש יריעות עזים ואח"ז ויעש את הארון די"ל כיון דהארון נעשה בין שהכלים לכן סמך שכתוב הארון אליהם מפני שהוא כלי אחד : הה"ד כי אעלה ארוכה לך · משום דק"ל כיון די' מיני ארזים הם ותאשור הוא סמוכבד שבכולם ולמה לא עשו את הארון מעצי תאשור ומשני משום שמשלו כביעים כו' ובדמוסיים · וכ"ה בתנחומא פרשת תרומה בהדיא כ"ד ארזים הם ומכלם לא נבחר אלא השטים בלבד למה קורא אותם עצי שטים כדי לרפאות מה שעמידים לעשות בשטים · ולא ס"ל כטעמא דלעיל פל"ה בקרשים ללמד דרך ארץ כו' ע"ש : בר כמעשיו · כדכתיב וימרו על ים בים סוף ועוד שפירשו מדה"ת כדכתיב וילכו שלשת ימים לפיכך מרו · ועמ"ש בזה לעיל פל"ג בלכן · ולא מצאו מים ופי' במכילתא שפירשו מדה"ת שלשת ימים במדבר

ומה כתיב (שם) וירפאו המים עד היום הזה כדבר אלישע אשר דבר · וכן אתה מוצא בישראל בלכן הוכיחן שנאמר (יחזקאל טז) לכן זונה שמעי דבר ה' ובלכן עתיד להחזירן שנאמר (הושע ב) לכן הנה אנכי מפתיה ואין מפתין אלא לבתולה · שנאמר (שמות כב) כי יפתה איש בתולה אף כך ישראל (ד) חטאו בשטים · שנאמר (במדבר כה) וישב ישראל בשטים · ונרפאו בשטים · שנאמר ויעש בצלאל את הארון עצי שטים : ד מה כתיב למעלה ויעש את הפרוכת תכלת וארגמן · ושנו רבותינו [א] פרוכת היה עוביו טפח ועל ע"ב נירים נארגת (ה) ולא היה בה קשר ושתים עושים בכל שנה ושנה וש' כהנים מטבילין אותה והכהנים יורדין ומטבילין אותה בחוץ ועולין ושוטחין אותה ע"ג החיל · [ב] ואתה מוצא כל המשכן על הסדר נעשה · (ס) בתחלה עשה את הקרשים וחברם ואחר כך היריעות ופרסן עליו שנאמר ויעש יריעות עזים לאהל על המשכן · ואח"כ עשה את הפרוכת · שתהא נמתחת בפני הארון ואח"כ עשה את הארון ואת הכפורת שיהא ניתן על הארון · [ג] א"ר אלעזר ב"ר יוסי אני ראיתי את הפרוכת ברומי והיו עליה כמה טיפי דמים ושאלתי ואמרו לי [ד] מדם יום הכפורים שה"ה כהן עושה · ולמה נקרא כפורת שהיה מכפר לישראל · ומשעשה הכפורת עשה השולחן שה"ה לחם הפנים ניתן עליו שהיה ניתן לפני הארון ואחר כך עשה את (ו) המנורה (ו) שהיתה למעלה מן השולחן : ה ד"א ויעש בצלאל [ה] וכי בצלאל עשה לעצמו (ז) שבכל דבר ודבר הוא אומר ויעש בצלאל אלא על שנתן נפשו עליו ביותר לא קיפח הקב"ה שכרו ופרסמו הכתוב על כל דבר ודבר · כיוצא בדבר אתה אומר (עזרא י) אך יונתן בן עשהאל ויחזיה בן תקוה עמדו על זאת ומשלם ושבתי הלוי עזרום · אלא יונתן נתן נפשו על הדבר הרבה ולפי שבאו וסיעוהו העלה עליהם הקב"ה כאלו עשו הם המעשה · אבל יונתן ע"י שנתן נפשו בדבר פרסמו הכתוב אמר להם הקב"ה עשיתם יריעות עזים אני מגין עליכם לעוה"ב בענן · שנאמר (ישעיה ד) וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם · עשיתם כפורת אני מכפר לכם עונותיכם · עשיתם שולחן אני מציל אתכם מן הערוכה (ז) ואערוך לפניכם שולחן לעתיד לבא · עשיתם לפני מנורה אני מאיר לכם שבעתים לעוה"ב שנאמר (שם ל) והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים · עשיתם לפני ארון · שהתורה ניתנת בתוכו אתן לכם שכר טוב שאין בו הפסק · שנאמר (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך

סדר פקודי

פרשה נא א ואלה פקודי המשכן · כך פתח ר' תנחומא בר אבא (משלי כח) [ו] איש אמונות רב ברכות אתה מוצא כל מי שהוא נאמן הקב"ה מביא ברכות על ידיו · מי שאינו נאמן ואץ להעשיר לא ינקה · איש אמונות זה משה שהוא נאמנו של הקב"ה · שנאמר (במדבר יב) לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא · הוי איש אמונות רב ברכות שכל הדברים שהיה גזבר עליהם היו מתברכים לפי שהוא נאמן · (א) ואץ להעשיר לא ינקה · זה קרח שהיה לוי (א) ובקש ליטול כהונה גדולה (ג) ומה היה סופו

מסורת המדרש א שקלים פרק ח' · חולין נ' · תמיד כ"ט · במד"ר פ"ד · תנחומא כאן ס"ז · אגדת בראשית פרק ע"ט · ב תנחומא כאן סימן יו"ד כל הענין · ג יומא נ"ז · מעילה דף י"ז · ד עיין תפלת חנה פרשה ה' פסוק ח' · ה תנחומא כאן סימן יו"ד כל הענין · ו תנחומא כאן סימן ס' כל הענין · ילקוט כאן רמז תי"ד · ילקוט משלי רמז תתקס"ב ·

חדושי הרד"ל

פ' נ"ג · ולהלן סוף הפרשה כאן וע' ביומא (ע"ב:) : (ה) ולא היה בו קשר · זה אינו בלשון המשנה כמ"ש המ"כ וע' בשבת (ע"ד:) : (ו) שהיתה למעלה מן השולחן · אין לפרש שהיתה עומדת על השולחן שהרי ע"כ היתה עומדת לנוכח השולחן אלא תשובה במעלה יותר מהשולחן קאמר דשולחן רמז לעושר ומנורה רמז לחכמה : (ז) ואערוך לפניכם שולחן לע"ל כמ"ש תערוך לפני שולחן וגו' וע"ג פכ"ה : (א) וביקש ליטול כהונה גדולה · אפשר גם בזה היה כוונתו לעושר ממש של מתנות כהונה וביותר של כה"ג שנוטל חלק בראש ומקריב בראש · ואמרו מתנה לאהרן ומתנה לבניו : (ב) ומה היה סופו ותפתח הארץ את פיה וגו' וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה שירדו לגיהנם · וזהו לא ינקה שלא ינקה

חדושי הרש"ש

יבואו ויעשו גו' את המשכן גו' את הארון גו' · ומדלא הוזכר שם בצלאל על עשיית א"מ עד עשיית הארון בפ' ויקהל ש"מ דזה הוא התחלת עבודתו : (ד) חטאו בשטים כו' וכדאיתא בשיטים שנאמר כו' · אף דהחטא דשיטים היה מאוחר הרבה מעשיית המשכן דמעשה דשיטים הוא בסוף הארבעים מ"מ תפרש ע"פ שאמרו מגילה (י"ג ב') אין הקב"ה מכה את ישראל אא"כ בורא להם רפואה תחלה שנאמר כרפאי וגו' ונגלה עון אפרים וכ"ה בשיר רבה בפסוק שני שדיך : (ה) בתחלה עשה את הקרשים כו' ואח"כ היריעות כו' שנאמר ויעש יריעות גו' · זה כתוב בפרשתנו קודם עשיית הקרשים · רק בפ' פקודי בהקמתו כתיב תחלה ויתן את אדניו וישם את קרשיו ואח"כ ויפרוש את האהל · ואולי לא הביא המקרא הזה לכאן רק לפרש מהו האהל הכתוב בפקודי : (ו) המנורה שהיתה למעלה מן השולחן · כי השולחן גבהו אמה וחצי והמנורה גבהה י"ח טפחים כדאיתא במנחות (כ"ח ב') אמנם אין זה טעם מספיק על איחור עשייתה מן השולחן · ובתנחומא הגיר' שהיא מאירה על השולחן : (ז) שבכל דבר ודבר הוא אומר ויעש בצלאל · במקרא אינו מפורש רק בארון אלא משום דכתיב ברובם ויעש לי"י משמע דקאי עליו : (א) ואין להעשיר כו' ובקש ליטול כה"ג · ע' ידי"מ · ול"נ לפי שקטורת מעשרת (יומא כ"ו א') וכ"ג מקריב חלק בראש (שם י"ד א') ואף קטורת (רמב"ם פ"ה מהל' כה"מ הל' י"ב ועיין שם בכ"מ) ג כיוהכ"פ

מתנות כהונה

דקרא כי אעלה הוא : אלא לבתולה · הרי אחזר בו מה שקראה זונה לומר בתולה היא : וישב ישראל בשטים · נקרא שטים ע"ש שהיו שם עלי שטים הרבה : ושנו רבותינו כו' · משנה הוא בסוף מסכת שקלים ועירבוב משניות יש כאן וחסר ויתיר ולא היה בה קשר אינו כתיב במשנה במסכת תמיד פרק ראוהו אחיו ובפרק גיד הנשה לא גרס ליה · ועיין עוד בפרשת במדבר ותמלא הגירסא בשינוי קצת : [ה"ג מטבילין אותה והכהנים יורדין] : ומטבילין אותה בחוץ ועולין כו' · איירי כשנטמאת בולד הטומאה שאז היו מטבילין אותה בחוץ כו' · וכן פירש רש"י בפרק גיד הנשה ובסוף פרק הרואה · ובמסכת תמיד פירש רש"י שמ"א שלא תהא נדה אחת מן הנשים האורגות · ועיין שם בתוספות : ואח"כ עשה את הארון · סדר הגווי קחשיב אבל במעשה עשה הארון קודם כדמפרש ואזיל : [ביותר לא קיפח גרסינן] : אלא יונתן כו' · נראה שגם יחזיהו נתן נפשו כמו יונתן אלא מפני שיונתן כתוב ראשונה נקטיה : [פרסמו גרסינן] : הערוכה · הגיהנם שנאמר ערוך מאתמול · ובעקידה רים פר' ויקהל מביא מדרש זה באורך שמביא ראיה מן הפסוקים על כל תלוקה ותלוקה והשלחן הוא נעשה ג"כ במערכה ויכפר על מערכה מול מערכה : ניתנה בתוכה · ותפונה שם ולכן יזכו אל מה רב טובך וגו' :

פרשה נא היו מתברכים כו' · נראה שהברכה היא שמלאכת הנדבה היתה מספקת למלאכת המשכן ובליו בלי תוספה וחסרון כגון הכסף לאדנים ומן האלף ושבע מאות כו' עשה ווים ולא היה אחד גדול מחבירו כמלא נימא ולא חסר ויתר אחד מן

פירוש מהרז"ו

שם מלח · לשון המכילתא בשלח והלא המים היפים אם תשים בהם מלח מיד הם נסרחים והם מבואר עוד לאיות : וכן אתה מוצא בישראל · לענין הלשון שבלשון שמכה אותם מרפא אותן וכן בענין המכה ריפא במה שהכה שקרא אותה זונה וריפא שקרא אותה בתולה הרי לא זנתה מעולם · ע"פ מדה י"ז וממעל : אף כך ישראל · כשחוזר לענינו אומר אף : וישב ישראל בשטים · ויחל העם לזנות אל בנות מואב : את הארון עצי שטים · כמ"ש בתנחומא כאן רים ס"ח לפי שגלוי היה לפני מי שאמר והיה העולם שישראל חוטאים בשיטים לפיכך תיקן להם הקב"ה שיטים לכפר על מעשה שיטים לרמוז שכשיתבונן בקדושת הארון שהוא מעצי שיטים ידעו איך לשוב בתשובה ולתקן חטא שיטים ויתכן שדעת המדרש שהעצים היו גדלים במקום ששמו שיטים לא על שם שכתוב ארז שיטה ויתכן שנדקו יחדו : ד ויעש פרוכת · שסמך מעשה ארון לפרוכת שמכסה עליו : ושנו רבותינו · שקלים (פרק ח') במ"ר פ"ד סי' י"ג ובפרוכת של בהמ"ק מדבר שם בפרוכת של שער אולם שהיה אורך מ' אמה על כ' אמה רוחב · אך של היכל היה ארכו כ' אמה ורחבו עשר · ושל משכן ארכו עשר ורחבו עשר · והובא כאן בדרך אגב שהזכיר הפרוכת ללמדנו שגם מעשה פרוכת של משכן היה כמעשה פרוכת של בהמ"ק : על סדר נעשה · תנחומא ויקהל רים סי' י' ואף דכאן בסדר ויקהל שמדבר בעשייתו מפורש שעשה תחלה יריעות ואח"כ קרשים דורש שעשה תחלה קרשים כמ"ש בסדר פקודי בהבאתו ובהקמתו ע"פ מדה ל"ב · וכן מ"ש המדרש ואח"כ עשה את הארון · מבואר באורך בס"ב וכן מ"ש הפרוכת תחלה ואח"כ הארון ג"כ כסדר הבאתו בסדר פקודי ובהקמתו כתוב להיפך תחלה הארון

ואח"כ הפרוכת ול"פ : שהיתה למעלן מן השולחן · זהו הטעם על שנתן תחלה השולחן שבצפון בשמאל והיה לו ליתן תחלה מנורה שבימין ודרש ע"כ דודם שהשולחן על שעליו לחם הוא חשוב יותר מהמנורה שבאה לצורך השולחן להאיר עליו וכן הוא בכל המקומות הנ"ל · בצווי בעשיה · ובהבאה · והקמה · תחלה שולחן ואח"כ מנורה אך באמר דברים יש בהם שינוים : ה שבכל דבר אומר ויעש בצלאל · הנה לא כתוב אלא פעם אחת אצל הארון · ועי' מ"ש לעיל ס"ם א' ותבין כאן : כאלו עשו · אף שהעיקר היה ע"י יונתן ויחזיה ולכך הקדים יונתן תחלה על שנתן נפשו על זה יותר מכולם כ"ה בתנחומא כאן סי' י' : עשיתם לפני יריעות · ולשון התנחומא אמר הקב"ה עשיתם יריעות עזים לאהל על המשכן אע"פ שאתם פורעים לי מעלה אני עליכם כאלו אתם גומלים עלי לפי שבשעה שיצאתם ממצרים הבאתי ענן והיה עשוי כמין אהל והיה מגין עליכם ואני פורע לכם לעוה"ב וכו' : אני מכפר · היינו לעתיד כמפורש בתנחומא מפסוק בכפרי לך לכל אשר עשית שמדבר לעתיד : עשיתם שולחן · כמ"ש ויקרא כ"ד ו' ושמת אותם שתים מערכות שש המערכת כמ"ש בפ"כ : ואערוך לפניהם שולחן · כמ"ש תהלים כ"ג תערוך לפני שולחן נגד צוררי וגו' וזה ג"כ לעתיד כמ"ש במ"ר פכ"א סי' כ"ה בהדיא : שהתורה נתנה בתוכו · עי' מ"ש לעיל פר' ז' ס"ב והתורה נצחית אין בה הפסק וכתוב בה כי לקח טוב נתתי לכם תורתי וגו' והיא צפונה בארון וכן יהיה מה רב טובך אשר צפנת וגו' :

פרשה נא סי' **א** איש אמונות רב ברכות · וס"ד ואץ להעשיר לא ינקה · ע' מ"ש ב"ר פר' פ"ב ס"ב ויתברך גם בלבן · ומ"ש כל מי שנאמן כיעקב בבית לבן · וכיוסף בבית המצרי · ותחלה פירש כפשוטו על בתים אמונים ואח"כ דורש ע"פ מדה ז' וי"ז · ועי' תנחומא פקודי כאן ס"ה : שהיה גזבר · לעיל פל"ז ס"ם א' וס"ם ב' : זה קרח ·

יפה תואר

בלכן הוכיחן · פי' הדברים כי לכן הוא לשון שבועה כדלעיל פ"ז ופי' שנשבע לסרחיקם כזונה · ונשבע ג"כ להחזירם ולאהבם כבתולה שלא נמצא בה פגם וזה ספק הזונה : מה כתיב למעלה כו' · נראה דק"ל למה נעשה הפרוכת התוך לארון מדכתיב ויעש את הפרוכת מקמי מעשה הארון דבשלמא יריעות וקרשים ל"ק משום שראוי לבנות הבית תחלה ואח"כ הכלים שיכנים בתוכו וכדאיתא בפ' תרומה אבל הפרוכת שהוא אחד מהכלים ה"ל להקדים אליו מעשה הארון תחלה דהוא חשיב טפי כמו שקדם לשלחן ולמנורה · ומשני שתי תשובות · חדא משום שמעשה הפרוכת נורא מאד שהיה עביו טפח ונארג על ע"ב נירין ואין בו קשר ולכן הוקדם תחלה · והשני שהכל נעשה על הסדר הראוי וכמ"ש ואתה מוצא כל המשכן על הסדר נעשה : וש' כהנים מטבילין אותה · ע' בפ' גיד הנשה בזה והם כתבו פירוש הטעם למה צריכה טבילה וכפ"ב דתמיד כתב המפרש טעם אחר על זה וכתב עוד טעם למה בעינן שתים ע"ש : ואח"כ עשה את הארון · זה הוא כדעת הגמ' בפ' הרואה ודלא כאגדה בסי' א' וכמ"ש שם : שתהא נמתח בפני הארון · כדאיתא בפ"ק דסוכה וסכות על הארון דכייף לה מיכף עלויה דהרון ולכן אמר הלשון שנמתח · ובתנחומא הגירסא שתהא תלויה · וזה יותר מבורר ועי' בזה ברמב"ן : אני ראיתי את הפרוכת · בתנחומא הגירסא את הכפורת וטעות הוא דכפורת וודאי נגנז עם הארון וגם רש"י ותוס' בפרק קדשי מזבח פירשו בגמ' אני ראיתי על הפרוכת : שהיה מכפר לישראל יתכן מה שפי' כ"ג מזה דם השעיר ופר ביוהכ"פ כנגד עובי הכפורת כדאיתא במסכת יומא ואין כפרה אלא בדם כדאמרינן במסכת פסחים : לא קפח הקב"ה שכרו · לכאורה קשה מהיכי תיתי שיקפח ה' שכרו · אבל פי' הדברים שטוב לפועלי מצוה שלא יכובד עליהם בעוה"ז כדי שלא יגוכה משכרו בעוה"ב לכן אמר כי פרסום הכבוד לבצלאל לא גרע את שכרו כי אף שפרסמו הכתוב מ"מ שכרו משלם לא יקופח : אמר להם הקב"ה עשיתם יריעות עזים כו' · יתכן כדי לסיים בדברי נחמה שבית המדרש הדרש הזה בסופו אע"ג שאין זה ענין לדרשות הכתובים וכן הוא דרך המדרש בכמה מקומות · ובתנחומא כל הדרש הזה בלשון אחר ויותר בארוכות ע"ש :

כך פתח ר' תנחומא כו' · שמדרש כל נפרש פרשת פקודי כי הוא אינו מלשון מסירה במה שמסר משה ללוים דא"כ למה מזכיר איתמר ולא את פקודת אלעזר וכמו שהקשה הרמב"ן אבל הוראתו מלשון חשבון ומנין שמנין החשבון מתנה לאיתמר על כל הזהב שקבץ וכדמסיים הוא קורא לאחרים ומחשב על ידיהם ולזה מייתי את הפסוק איש אמונות רב ברכות ודורשו מקודם בענין אחר כדרך המדרש ואח"ז לענין פרשת פקודי : הקב"ה מביא ברכות ע"י · וכדרך שאמרו רז"ל באיוב מעשה ידיו ברכת כל הגומל פרוטה מאיוב מתברך וכן אמרו בב"ר פל"ט באברהם · ומה דלא פירש רב ברכות שבכל מברכין אותו דא"כ היה לו לומר איש אמונות בורך או יתברך ומדכתיב רב ברכות לכן מפרש כי ע"י תבלום רב ברכות : ומהו היה סופו ותפתח הארץ את פיה · נראה דדריש לא ינקה מלשון

ידי משה

על שנתן נפשו עליו ביותר לא קיפח הקב"ה שכרו · ואם תאמר מאי צריך לאשמועינן פשיטא שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה ויש לומר הואיל ועוב הוא לצדיקים שלא ישולם להם שכר בעוה"ז לזה שלא קיפח פירוש שלא ניכה לו כלום מן שכר עוה"ב : עשיתם יריעות עזים : כי יריעות היו למעלה מכסה על כולם להגין בשביל הגשמים גם אני מגין עליכם וכו' מדה כנגד מדה : שהתורה נתונה בתוכו · שאין לה הפסק כי התורה לא זזה ממקומה דכתיב לא ימושו מפיך ומפי זרעך וכן הוא בהדיא לעיל אף אני אתן לכם שכר שאין לה הפסק פי' שהשכר של עוה"ב אין לה הפסק ע"ד עולם שכולו טוב ועיין מ"כ שנשמט ממנו פי' זה וילא מן הפסוק ועוד י"ל שהארון היה באהל מועד שמשם לא היה הקול נפסק וכן הוא משמעות הלשון ע"כ וק"ל :

ואץ להעשיר זה קרח שהיה לוי וכו' · פירוש לא די לו שהיה לוי וביקש להיות כהן ומה שנקט קרח לשון אץ להעשיר ע"ד שכתבתי לעיל שלפי שהיה לוי ולא היה שייך לו ליטול כהונת מלכים ובזת היה כלום כדאיתא בספרי לא יהיה לכהן ולוי חלק ונחלה חלק בכיזה ושלל ולולי זאת שלקח חלק היה ראוי לכיות

(שם טז) ותפתח הארץ את פיה · דבר אחר איש אמונות זה משה שנעשה גזבר על מלאכת המשכן שנו רבותינו א אין ממנין שררה על הצבור בממון פחות משנים · והרי אתה מוצא שהיה משה גזבר לעצמו · וכאן אתה אומר אין ממנין פחות מב' (ג) אלא אע"פ שהיה משה גזבר לעצמו הוא קורא לאחרים ומחשב על ידיהם · שנאמר (שמות לח) אלה פקודי המשכן אשר פקד משה אין כתיב כאן (ג) אלא אשר פקד ע"פ משה ע"י משה ביד איתמר: ב (ג) (ד) ב עליו נאמר (מ"ב יב) ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף · ולא יחשבו זה דורו של יואש שהיו עושין באמונה · שנו רבותינו ג מי שהיה נכנס לתרום את הלשכה לא היה נכנס לא בפרגוד הפות ולא באנפליא שאם יעשיר יאמרו מתרומת הלשכה העשיר · שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שהוא צריך לצאת ידי המקום שנאמר (במדבר לב) והייתם נקיים מה' ומישראל · ומשה היה גזבר לעצמו על מלאכת המשכן · אלא בשעה שא"ל הקב"ה למשה שיעשה המשכן מיד ויבואו כל איש וגו' · לכמה ימים הביאו כל הנדבה · א"ר יוחנן ד לשני בקרים הביאו והותר · שנאמר (שמות לו) ה והמלאכה היתה דים · נכנס משה אצל בצלאל ראה שהותיר מן המשכן אמר לפני הקב"ה רבון העולם עשינו את מלאכת המשכן והותרנו מה נעשה בנותר · אמר לו לך ועשה בהם (ה) משכן לעדות · הלך משה ועשה בהן כיון שבא ליתן חשבון אמר להם כך וכך יצא למשכן וביתר עשיתי משכן לעדות · הוי אלה פקודי המשכן משכן העדות:

ג מהו משכן שני פעמים א"ר שמואל בר מרתא ה שנתמשכן שני פעמים על ידיהם זהו שאנשי כנסת הגדולה אומרים (נחמיה א) חבול חבלנו לך ולא שמרנו את המצות ואת החוקים ואת המשפטים · מהו חבול חבלנו לך הוי שנתמשכן ב' פעמים ואין חבול אלא משכון · שנאמר (דברים כד) לא יחבול רחים ורכב · לכך כתיב אלה פקודי המשכן משכן העדות ב' פעמים: ד ו מהו העדות א"ר שמעון ב"ר ישמעאל עדות הוא (ו) לכל באי עולם שיש סליחה לישראל · ד"א עדות הוא לכל העולם שנתמנה מפי הקב"ה · א"ר יצחק משל למה"ד למלך שנטל אשה וחיבבה יותר מדאי כעס עליה והניחה והיו אומרים לה שכנותיה אינו חוזר עליך עוד · לימים שלח לה ואמר כבדי את פלטין שלי והציעי את המטות שביום פלוני אבא אצלך כיון שהגיע יום פלוני בא המלך אצלה ונתרצה לה ונכנס אצלה לפלטין ואכל ושתה עמה ולא היו שכנותיה מאמינות · אלא כיון שהיו מריחות ריח בשמים באותה שעה ידעו שנתרצה לה המלך · כך הקב"ה חיבב את ישראל והביאם לפני הר סיני ונתן להם את התורה וקראן ממלכת כהנים · שנאמר (שמות יט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים · אחר ארבעים יום חטאו · אותה שעה אמרו העובדי כוכבים אינו מתרצה להם עוד · שנאמר (איכה ד) אמרו בגוים לא יוסיפו לגור · כיון שהלך משה לבקש רחמים עליהם מיד סלח להם הקב"ה (ז) שנאמר (במדבר יד) ויאמר ה' סלחתי כדברך · אמר משה רבון העולם הריני מפוים שמחלת לישראל · אלא הודיע לעיני כל

מסורת המדרש א שקלים פ"ה משנה ב' · בבא בתרא דף ח' · ב תנחומא כאן ס"ס כי תשא · ג שקלים פרק ג' · יבמות דף ק"ב · ילקוט כאן רמז תי"ד · ד לעיל פרשה מ"א · במדבר רבה פרשה ה' סימן יג"ד · ופרשה י"ב · סימן ס"ז · מדרש תהלים מזמור ק"א · תנחומא סדר תרומה סימן ד' · ופ' פקודי סי' י"א וסדר כי תשא סי' כ"ז · וסדר ראה סימן ה' · ילקוט תהלים רמז תתנ"ח · ה לעיל פרשה ל"א ול"ט · במדבר רבה פרשה י"ב · תנחומא כאן סימן ב' וסדר ויקהל ס"ט · ילקוט כאן רמז תי"ד · ו תנחומא כאן סימן ו' כל הענין ·

חדושי הרש"ש

ביוה"כ אינה כשרה אלא בו וכן כל שבעת הימים קודם היתה בו (שם) : (ג) אלא אשר פקד · מ"ש שמ"כ שהוא כמו ותקח האשה · נ"ד במתכ"ת · שפקד הוא מבנין פעל ותקח הוא מבנין הפעל : (ג) עליו נאמר ולא יחשבו וגו' · כי פי' דקרא הוא שלא יצטרכו לחשבון מהגזברים אבל משום והייתם נקיים כו' הם מעצמם ראוי להם לעשות חשבון וכדאיתא ביו"ד סי' רנ"ז ס"ב בהגה · וכן היה במשה לפי המדרש שבכאן : (ד) שנאמר ויאמר ה' סלחתי כדברך · זה הלשון לא מצינו במעשה העגל רק במרגלים · וכן במדרש ס"פ עקב בענין העגל אמרו כיון שהזכיר משה זכות אבות מיד א"ל סלחתי כדברך · ובפרשת שופטים בשעה שכעס הקב"ה על ישראל בעגל אמר כו' אכנו בדבר גו' וכן דרש שם כל המקראות הכתובים במרגלים · ובפ' תשא בשעה שעשו אותו מעשה כו' אמר לפניו רבש"ע סלח נא כו' סלחתי כדברך · וכן ברש"י פר' עקב בפסוק ואתנפל בו ביום (ר"ל ביוה"כ) כו' וא"ל למשה סלחתי כדברך · ובב"ר (פ"ב א') בתד"ה כדי כתבו בשם ס"ע נמלא עלה כו' עד באותו יום נתרצה המקום

חדושי הרד"ל

ינקה מדינה של גיהנם · וכדדרשינן בברכות (ס"א) על לא ינקה רע · שאין רעה אלא גיהנם · וילפינן האי לא ינקה מהתם : (ג) אלא אע"פ שהיה משה גזבר לעצמו שהתנה עם כך מהקב"ה (וכמ"ש בספרי ר"פ חקת לענין פרה אדומה ויקחו אליך שתהיה גזבר לכך) וקבלו הצבור עליהם · וכהא דתנן בשקלים פרק ה' משנה ב' חוץ משבנא אחיו ולא עזר שאותן קבלו רוב הצבור עליהם : (ד) עליו נאמר ולא יחשבו כו' · קושיא היא הרי על משה ודאי היה ראוי לומר שלא יחשבו עמו כי באמונה היה עושה ומה הוצרך לחשוב עם אחרים · ומפרש והוי"ל דמן הדין לא היה צריך רק משה מילתא יתירה עשה משום והייתם נקיים כו' ומשה היה גזבר לעצמו והיה ירא מפני החשד לכן בא ליתן חשבון : (ה) משכן לעדות · ע' מ"כ גירסת הילקוט לדברות · ומ"כ שהוא כמ"ש בילקוט בהעלותך רמז של"ו בשם מדרש אספה שהיה אהל הדברות חוץ מהמחנה כמדת המשכן ע"ש (ולפי גי' דהכא משכן העדות אולי ענינו כההיא דתנן שלשי חגיגה במקדש בכל הכלים היו להם שניים תחתיהם) : (ו) לכל באי עולם

פירוש מהרז"ו

שביקש כהונה והקטיר קטרת שמעשרת : על מלאכת המשכן · דורש אמונות על הגזברים הממונים על דברי ממון כמ"ש בפסוק ולא יחשבו שברים סימן ב' · שנו רבותינו · שקלים פרק ה' משנה ב' · מפסוק שמות כ"ח ד' והם יקחו את הזהב שם בגמרא בירושלמי : אע"פ שהיה משה גזבר לעצמו · על שהיה מלך ישראל וגדול מכולם ורבם ומי יערוך לו בעבודתו · עכ"ז צריך לאחרים לקיים המשנה · ולשון התנחומא אלא אע"פ שהיה משה הצדיק נאמן ע"פ הגבורה דכתיב בכל ביתי נאמן הוא קורא לאחרים ומחשב על ידיהם : על ידי משה ביד איתמר · מ"ש ביד איתמר שייך למ"ש עבודת הלוים ביד איתמר כמ"ש רש"י בחומש וכמ"ש ברים נשא שהיה ממונה על בני גרשון ומררי וא"כ היה זה בשנה השנית בחודש השני וכאן משמע שהיה בשנה ראשונה אצל עשיית המשכן · ויתכן עמקות כוונת המדרש להקן פשט מקרא זה הקשה שמ"ש אשר פוקד יש לו שני משמעות מלשון מנין ומלשון התמנות על עבודת המשכן שנקרא ג"כ פקודה כמפורש בסוף במדבר פקודת אלעזר וכו' וכאן פי' שנמנה ע"פ משה עם איתמר והלוים שנתמנו על עבודת המשכן ולא נמנה ע"פ אלעזר ע"כ לא הביאו כאן ודוק היטב וע' לקמן. ס"ו : ב עליו נאמר ולא יחשבו · בי' זו קשה להולמה וגירסת התנחומא זה שאמר הכתוב ולא יחשבו וכדמפרש והולך וסגנון הפסוק ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם וגו' כי באמונה הם עושים פי' שהם בעצמם עשו באמונה שעשו כמפורש במשנה שקלים פ"ב מ"ג א"כ יקשה ומשה היה גזבר כו' ותירץ שלא היה כאן מקום לחשד שכל הנדבה היה בב' בקרים והיה די והותר וציוה שלא להביא עוד ועכ"ז עשה חשבון עם אחרים שעשה הכל והותיר וגם ביותר עשה משכן לעדות · וע' לעיל פר' מ"א ס"ב וס"ג ומבואר : נכנס משה אצל בצלאל · נ"ע שדברי המדרש היפך הכתוב בסדר ויקהל ויבואו כל החכמים וכו' ויאמרו אל משה · אך לשון חכמים מרפא המה למדונו פשט הכתוב באמת שהיל"ל ויבואו כל החכמים אל משה ויאמרו אליו ע"כ פירש שמ"ש ויבואו כל החכמים פי' שבאו אל הראש שלהם היינו בצלאל לדבר עמו שהוא ידבר אל משה אך המעשה שהיה שבתוך כך בא משה אל בצלאל ודברו החכמים עם משה : משכן לעדות · דורש מדה יו"ד שתי פעמים המשכן משכן העדות וגם לא פורש בתורה מה נעשה במותר ע"כ דורש שמהמותר צוה הש"י לעשות משכן לעדות וצע"ג מהו ענין של משכן העדות שלא יתכן לומר שעשה משכן מיוחד ללוחות העדות שהרי מפורש שבמשכן אהל מועד עשה ק"ק ושם נתן הארון עם לוחות העדות ולבד זה מצאתי בחפשי דרך להבנת מדרש זה · בילקוט בהעלותך (בשם מדרש אספה שאינו בידינו) על פסוק ויעמד אותם סביבות האהל באהל הדברות שהוא חוץ מן המחנה שני אהלים עשו · אהל לעבודה ואהל לדברות (וזהו מ"ש בילקוט כאן משכן לדברות כוונתו לדברי ילקוט זה) וכמדת הפנימי כך היה החיצון והלוים היו משמשין זה וזה בעגלות שנאמר ושמרו את משמרתי ואת משמרת אהל מועד לכל עבודת הקודש שני אהלים עשו וכו' ע"ש עכ"ל שבא לפרש מ"ש שם וישארו שני אנשים במחנה ולא יצאו האהלה ויתנבאו במחנה ואח"כ כתוב ויאסף משה אל המחנה הוא וזקני ישראל הרי שהיה אהל של דברות חוץ למחנה והרי המשכן היה בתוך המחנה כמ"ש ברים במדבר סביב לאה"מ יחנו והרי הם שני כתובים מכחישים והכריעו ממ"ש בסר' משכן ומפסוק ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה וכו' וקרא לו אהל מועד וכו' כל הענין הרי אהל לדברות תחלה במחנה ואח"כ חוץ למחנה קודם שעשו המשכן שב אל המחנה כמ"ש לעיל פר' מ"ה בד' סימנים הראשונים וכן הוא בתד"א פרק ד' שבמ' יום האמצעים צוה לו להכניס האהל לתוך המחנה וביה"מ לבא שם כל מבקש ה' לתפלה ולתורה ושם היה מקום המיועד לדיבור הש"י עם משה וכשעשה המשכן היה המשכן קבוע בתוך המחנה ועשו עוד אהל אחר כמדת הפנימי כי תחלה היה אהל שמש וכזה נתבאר הכל הש"י יאיר עינינו במאור תורתו · ומ"ש משכן העדות כמ"ש תחלה ומשה יקח את האהל וגו' וקרא לו אה"מ · כך כאן קראו משכן העדות על שהיה כמדת המשכן : ג מהו משכן משכן · ולא אמר מקדש או אה"מ ע"כ דורש מדה ממעל מלשון משכון וע"פ מדה יו"ד שני משכונות וכמ"ש לעיל פר' ל"א סי' יו"ד וס"ג ומבואר : שאנשי כנסת הגדולה אומרים · פסוק זה אמרו נחמיה בתפלתו אלא ממ"ש בסוף התפלה ואל תפלת עבדיך החפצים ליראה את שמך הם החברים של נחמיה הנקראים בפי חז"ל אנשי כנה"ג · וכמ"ש בתנחומא בהדיא בס"ב כאן על חורבן ראשון ועל חורבן שני היינו של שני ביהמ"ק שאמרו ברוה"ק גם על חורבן ב' ולא על המשכנות : ד שיש סליחה · שנסלח להם על העגל על ידי המשכן כמ"ש לעיל סוף פר' מ"ח וכל הענין כאן בתנחומא ס"ו : שנתמנה מפי הקב"ה · ע' מ"כ ובתנחומא אינו : אמרו בגוים לא יוסיפו לגור · ובפסוק הקודם פני ה' חלקם לא יוסיף להביטם היינו בעת עון העגל ובכל עת שהיה כעס גדול אמרו כן וכן בחורבן ביהמ"ק : ויאמר ה' סלחתי כדברך · וכן הוא לעיל פל"ט סוף ס"ז ד"ר פר' א' ס"ג ותנחומא כאן סי' הנ"ל ושר"א סוף פר' מ"ו שפסוק ויאמר ה' סלחתי שכתוב

מתנות כהונה

מן השיעור הראוי · וכן התכלת והארגמן וכל מלאכה מה שאי אפשר לכוונו אם לא בברכת הש"י שאין בו לא תוספת ולא חסרון שכל יתר כנטול דמי · והא דכתיב והמלאכה היתה דים וגו' והותר · עיין לקמן ויתבאר : פקד · אין כתיב כאן ע"ד עבר שמר ויהיה פירוש הוא בעצמו פקד ואין אחר עמו : [ה"ג אלא אשר פקד על פי כו'] : אשר פקד · הפ"א בקובץ שפתים כמו ותקח האשה ע"י אחרים : ע"פ משה · פירושו ע"י משה ביד איתמר שקבל החשבון ממנו : [ה"ג ולא יחשבו את האנשים] : הכסף מהן וגו' · וסיפיה דקרא כי באמונה היו עושין והכוונה היא שאותן שבימי יואש היו שנים דכתיב האנשים והיו נאמנים בעיניהם כדכתיב כי באמונה היו עושים · ולכן לא היו מחשבים אבל משה ראה עצמו יחידי ולכן קרא לאחרים שיחשבו עמו · [ובילקוט ובמדרש משלי לא גרס ליה : שהיו עושין גרסינן] : שהיו עושין באמונה · פירושו כיון ששנים היו משתתפ עשו באמונה · וכמו שלמדו חז"ל מכאן פ"ק דב"ב שאין לחשב עם הגבאים : שנו רבותינו · פרק ג' דשקלים · בפרגוד חפות [גרסינן] · ופירש רש"י ז"ל חלוק ששפתיו כפולים ויכולין לטמון שם מטבעות : ה"ג במשנה פרק ג' דשקלים שמא יעני יאמרו מעון הלשכה העני ואם יעשיר יאמרו ממעות הלשכה העשיר שאדם כו' : [ה"ג מיד ויבואו כל איש וגו' לכמה ימים · והכי מוכח בילקוט] : לשני בקרים · שנאמר בבקר בבקר : משכן לעדות · לארון ולפרוכת · וכן הוא בילקוט משכן לדברות שהם עדות בין הקב"ה ובין ישראל : שנתמשכן כו' · חרב שני פעמים ע"י עון ישראל · וכמו שפירש"י בסדר זה וקרי ביה משכון · ועי' לעיל פרשה ל"א : [ה"ג זהו שאנשי כו'] : מהו העדות · כיון דלא דרש ליה על ארון ופרוכת כדלעיל : עדות הוא כו' · כדמפרש לקמן וכמו שפירש"י בסדר זה : שנתמנו כו' · שמשה נתמנה ונצטוה על מלאכת המשכן ולא עשאו מדעת עצמו שהרי השרה שכינתו במעשה ידיהם : [ה"ג אינו חוזר עליך עוד] : כבדו · לשון מכבדין את הבית : הריני מפויים

ידי משה

[illegible]

יפה תואר

[illegible]

האומות שאין בלבך עליהם · א"ל הקב"ה חייך הריני משרה שכינתי בתוכם שנאמר (שמות כה) ועשו לי מקדש ומכירין שמחלתי להם לכך נאמר משכן העדות שעדות היא לישראל שמחל להם הקב"ה :
ה, ד"א משכן העדות · אמר ר' שמעון בן יוחאי בשעה (ז) שנכנס אנדריינוס לבית קדשי הקדשים היה מתגאה שם ומחרף לאלהים · א"ר חייא בר אבא אמר דוד רבון העולם כך תעלה לפניך שאלו היו יכולין לקצוץ ארזים לעשות סולמות עולים היו למעלן · מנין כמ"ש (תהלים עד) יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדומות אלא שאינן יכולים ומנתחים אותך ובאים עלינו · (ח) כמ"ש (שם כא) חשבו מזמה בל יוכלו · ובאים עלינו שנאמר (שם עט) אלהים באו גוים בנחלתך וגו' · ועל מה כל אלו (ט) על ידי שנתמשכן על ידינו שנאמר אלה פקודי המשכן משכן העדות : א"ר חייא בר אבא למה העובדי כוכבים דומין · לאדם שהיה שונא למלך והיה מבקש לשלוט בו ולא היה יכול · מה עשה הלך אצל אנדריאנטוס ובקש להפילו והיה מתיירא מן המלך שיהרגנו · מה עשה נטל את הציפורן של נחשת והיה חופר הכותל שתחתיו · אמר מתוך שאני מפיל את הבסים אנדריאנטוס נופל · כך העובדי כוכבים באים להתגרות בהקב"ה ואינן יכולין והם באין ומתגרין עם ישראל · וכן דוד אמר (תהלים ב) יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו · ואינן יכולין ומה הם עושין מתגרים בישראל מה כתיב אחריו (שם) ננתקה את מוסרותימו נעקור אותם מן העולם · אימתי בשעה שאין להם מה למשכן אבל המשכן נתמשכן על ידיהם הוי אלה פקודי המשכן אל תהי קורא כן אלא המשכון : ו משכן העדות אשר פקד על פי משה · כל מה שהיו עושין עושין ע"פ משה · שנאמר אשר פקד על פי משה · וכל מה שהיה משה עושה על ידי אחרים · שנאמר עבודת הלוים ביד איתמר בן אהרן הכהן · לא עשה אלא משנגמרה מלאכת המשכן · אמר להם בואו ואני עושה לפניכם חשבון · אמר להם משה אלה פקודי המשכן · כך וכך יצא על המשכן ג עד שהוא יושב ומחשב שכח באלף ושבע מאות וה' וע' שקל מה שעשה ווים לעמודים · התחיל יושב ומתמיה אמר עכשיו ישראל מוצאין ידיהם לאמר משה נטלן · מה עשה האיר הקב"ה עיניו וראה אותם עשוים ווים לעמודים · אותה שעה נתפייסו כל ישראל על מלאכת המשכן מי גרם לו ע"י שישב ופייסן · הוי אלה פקודי המשכן · ולמה עשה עמהם חשבון · הקב"ה יתברך שמו מאמינו שנא' (במדבר יב) לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא · ולמה אמר להם משה בואו ונעסוק במשכן ונחשב לפניכם · אלא ששמע משה ליצני ישראל מדברים מאחריו · (ט) שנאמר (שמות לג) והיה כבוא משה האהלה ירד עמוד הענן ועמד פתח האהל ודבר עם משה (שם) והביטו אחרי משה · ד מה היו אומרים ר' יוחנן אמר אשרי יולדתו של זה ומה הוא רואה בו כל ימיו הקב"ה מדבר עמו כל ימיו הוא מושלם להקב"ה · זהו והביטו אחרי משה · ר' חמא אמר היו אומרים (ו) חמי קדל דבריה דעמרם (ז) וחבירו אומר לו אדם ששלט על מלאכת המשכן אין אתה מבקש שיהא עשיר · כששמע משה כך א"ל משה חייכם נגמר המשכן אתן לכם חשבון · אמר להם בואו ונעשה חשבון · הוי ואלה פקודי המשכן : ז משכן העדות · ד מה העדות (י) זו תורה שהם יגעים בה · אמר האלהים בזכות התורה ובזכות הקרבנות אני מציל אתכם מגיהנם · וכן לאברהם אבינו ה הראה הקב"ה התורה והגיהנם והקרבנות וגליות · שנא' (בראשית טו) והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה זו תורה וגיהנם שנא' (שמות כ) וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השופר ואת ההר עשן וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק · והקרבנות מנין דכתיב (בראשית טו) עגלה משולשת ועז משולשת ואיל משולש ותור וגוזל · וגליות מנין שנאמר (ח) אימה זו בבל שנאמר (חבקוק א) איום ונורא הוא ממנו משפטו ושאתו יצא · חשכה זו מדי שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזרותיה · גדולה זו יון שנאמר (דניאל ח) וצפיר העזים הגדיל עד מאד וכעצמו נשברה הקרן הגדולה ותעלנה חזות

מסורת המדרש א תנחומא כאן ס"ד כל הענין · ב תנחומא כאן ס"ז כל הענין · ילקוט כאן רמז תס"ו · כל הענין · ג עיין קדושין דף ל"ג · ירושלמי בכורים ריש פ"ג · וירושלמי שקלים פ"ה הלכה ב' · לעיל פרשה מ"ה · תנחומא סדר כי תשא סימן כ"ז · ילקוט סדר תשא רמז שנ"ג · ד תנחומא כאן ס"ח כל הענין · ה בראשית רבה פרשה מ"ד · מכילתא סדר יתרו ריש פ"ט · מדרש תהלים סוף מזמור נ"ב פסיקתא דרב כהנא פסקא ה' · וע' מ"ש בהערות ותקונים · פסיקתא רבתי פסקא ט"ו סי"ב · ילקוט סדר לך לך רמז ע"ז · ילקוט תהלים רמז תשל"ז · וע' ויק"ר פ' י"ג · ופרקי דר' אליעזר פ' כ"ח :

חדושי הרד"ל

שולם שנתרלה להם הקב"ה כן הוא בילקוט וכצ"ל : (ז) שנכנס טיטוס לבהמ"ק כצ"ל : (ח) כמ"ש כי נטו עליך רעה חשבו מזמה כו' כצ"ל : (ט) ע"י שנתמשכן על ידינו · ניתן להם רשות לשלוט במקדש של מטה · אבל יחשב להם כאילו שלטו במקדש של מעלה ובשוכן בתוכו כי לזה היה מחשבתם וזהו לדרוש ב"פ המשכן שכתוב כאן · שנחשב כאילו שלטו בשניהם ע"י עונותינו : (י) זו תורה כו' בזכות התורה ובזכות הקרבנות כו' · דורש ג"כ ב"פ משכן ושני הוא בזמן שבהמ"ק חרב הרי התורה שעוסקין בה תורה

חדושי הרש"ש

המקום לישראל שנאמר ויאמר ה' סלחתי כדברך · (אמת בס"ע שלפנינו מביא קרא דוסלחת לעונינו כו' ויש עוד כמה שנויים בס"ע שלפנינו ממה שהעתיקו התוס' בשמו) ע"ש ויותר יש להפליא על התוס' ביבמות (ע"ב א') ד"ה נזופין שכ' ממעשה מרגלים ולא כמו שפירש"י ממעשה העגל שהרי כו' ואמר להם סלחתי · וההפוך הוא · וכן יסד הפייטן במוסף יוה"כ בסופו היום אל בו ניר סלח נא כו' ויאמר ה' סלחתי כדברך · ושנה עוד כן במנחה וצ"ע בכ"ז : (ה) שנא' והיה כבוא משה כו' · בתנחומא שני' כלאת משה והוא יותר נכון : (ו) חמי קדל · קדל הוא תרגום של עורף : (ז) וחברו א"ל כו' אין אתה מבקש שיהא עשיר · ר"ל ומה זו תימא דקדלים שמן שלא מממון גדול כזה היה א"י ודאי גנב ממנו הרבה : (ח) אימה זו בבל שנאמר איום כו' · עמ"כ שמביא גירסא אחרת בשם ילקוט לך לך

מתנות כהונה

שפויים · כלומר נתקררה דעתי ודי לי אלא כו' [מקדש וגו' גרסינן] : כך תעלה כו' · יחשב בעיניך כאילו עשו כל זה לעצמך שהרי אלו היו יכולין כו' ולעובדי כוכבים מגדף הקב"ה מחשבה רעה למעשה : ועל מה כל אלו וכו' · ה"ג בנחלתך וגו' · וסיפיה דקרא טמאו היכל קדשך : על ידי שנתמשכן כו' · וזה שמסיים שם אל תזכר לנו עונות ראשונים כו' · הרי שהודה שבעבור עונותינו באו כל אלה : אנדריאנטוס · צורת המלך בנוי על כותל אבנים וה"ג הערוך ויש גורסין טיאטרום והוא היכל המלך : [מפיל את הבסים גרסינן] : מוסרותימו · אלו ישראל שנתקשרו בהקב"ה והקב"ה בם שנאמר מלך אסור ברהטים : [הוי אלה גרס : ה"ג ע"פ משה שנאמר אשר פקד] : לא עשה · לא עכב במחשבה זו ולא נתיישב בדעתו בזה אלא אחר וכו' · או י"ל לא עשה כלום ולא דבר מאומה משנגמרה כו' · [ה"ג וה' וע' שקל מה שעשה וכו'] : מי גרם לו · שנתפייסו ישראל ויצא מידי חשדן וכדלקמן ע"י כו' : [ובילקוט לא גרס ליה : ה"ג ולמה אמר להם ומה היו אומרים גרסינן] : היו אומרים חמי קדל כו' · פירוש אחד אמר לחבירו בא וראה צוארו של בן עמרם כמה הוא שמן כל זה הוא ממה שלקח משלנו : אין אתה מבקש כו' · ויפה עושה שלוקח משלנו ובין כך ובין כך האמינו שניהם שלקח משלהם · וכעין זה איתא בירושלמי פ"ג דמסכת תרומות ובמסכת שקלים בפר' אמר להם הממונה : שהם יגיעים כו' · כשהם יגיעים בה יגלו מדין גיהנם וכדמפרש ואזיל וזהו העדות שהתורה מעידה : [ה"ג הראה הקב"ה התורה והגיהנם והקרבנות וכן הוא בב"ר פרשה מ"ד ובילקוט תהלים] : זו תורה וגיהנם · תנור זה גיהנם כמו שנאמר אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים ודרשו חז"ל על הגיהנם ועשן ולפיד אש זה התורה וכדמפרש ואזיל · ועיין בילקוט לך לך : [ה"ג מלכיות מניין שנאמר אימה זו בבל] : שנאמר אים וגו' · וזה נאמר על הכשדים בשם כשליים ובילקוט פרשת לך לך גרס אימה

פירוש מהרז"ו

אבל חטא מרגלים דורשים על סליחת חטא העגל רק בד"ר פר' ה' בסי' י"ג ובפר' ז' ס"ס ובפ' י"א סי' י"א הביאו הפסוק כמו שכתוב על חטא העגל וינחם ה' ועל מרגלים סלחתי כדברך · ובמדרש תהלים מזמור ל' ב' הדעות ע"ש באריכות · אך בתנחומא סוף פקודי מבואר אימתי נאמר למשה לעשות משכן ביום הכפורים לפי שעלה משה להר ג' פעמים ועשה שם מאה ועשרים יום משפה לסיון שעלה לשם עד יום הכפורים שהוא יו"ד בתשרי ואותו היום נאמר לו וינחם ה' על מעשה העגל אותו היום אמר לו סלחתי כדברך ואותו היום נאמר לו ועשו לי מקדש ובאותו היום אמר לו וסלחת לעונינו (פי' שמשה אמר לו וסלחת לעונינו וע"ז השיב לו סלחתי כדברך ע"פ מדת ממעל) וכן משמע בפר"א הנ"ל שעל שאמר משה סלח נא השיב לו סלחתי היינו שאמר וסלחת לעונינו : שנאמר ועשו לי מקדש · שבו מקטירים קטורת הסמים של בשמים וריח כן הוא בהדיא בתנחומא כאן כיון שראו אומות הריח של קטורה מתמר ועולה מתוך המשכן ידעו שנתרצה להם הקב"ה : ה אמר רשב"י · תנחומא כאן ס"ד ודורש מזמור ע"ד : היה מחרף ומגדף · כמ"ש שם שאגו צורריך בקרב מועדיך וכו' עד מתי אלהים יחרף צר : יודע כמביא למעלה · שביהמ"ק של מטה מכוון כנגד ביהמ"ק של מעלה ודעת המחריבים הסכלים שכאשר יחריבו ביהמ"ק של מטה ינצחו כח גבורה של מעלה כו' : חשבו מזמה בל יוכלו · ור"ד כי נטו עליך רעה : באו גוים בנחלתך · טמאו את היכל קדשך שרפו כל מועדי אל בארץ וכוונתם כי נטו עליך רעה והכשדים שאינם יכולים אז נתנו את נבלת עבדיך מאכל וכו' וכן הוא במדרש תהלים ע"ד וכללו בזה גם מזמור ע"ט פ"ג ודו"ק וע"כ כתוב כאן ב' פעמים משכן של מטה ומעלה : א"ר חייא בר אבא · דורש כרשב"י ובמזמור פ"ג על עמך יערימו סוד וגו' ולא יזכר שם ישראל עוד כו' וגו' עליך ברית יכרותו וכמ"ש במד"ת אם נעקרו ישראל אלהי מי וכו' : אנדריאנטוס · לעיל פר' כ"ז ס"ג ד"ר פ"א סי' ט"ז : ציפורן של נחושת · מקל עב של נחושת וברזל וחד מלמטה כמו ציפורן · והנמשל על שבהמ"ק בדמיון של מעלה וכן הצדיקים יסודי כותלי ועמודי עולם שהוא ענין הכותל שבמשל : ננתקה את מוסרותימו · על תורה ומצוה ופי' שיבטלו הקשרים שביניהם ובין הקב"ה ונפרדים ממנו מדרש תהלים מזמור ב' : אלא המשכן · כמ"ש ברים סימן ג' : ו עושין ע"פ משה · בא לפרש מ"ש אשר פוקד פי' כמו ופקודת אלעזר וכדומה שפי' הממונות על צרכי עבודת המשכן · אך אלה פקודי פי' על מניני המשכן וכמפורש בסמוך עי' לעיל סימן א' : לא עשה אלא · פי' לא עשה בא"מ אלא בחושן זה שכח האלף וז' מאות · דורש מ"ש ואת האלף וכו' עשה ווים שהיה די שיאמר והאלף וז' מאות ווים לעמודים ולמה אמר ואת וכו' עשה וכו' כאלו אמר דבר חדש ע"כ דורש ששכח עד שנזכר · ובזוהר פקודי פסוק זה וז"ל ת"ח דאינון הקלין אנפי משה וכו' עד דנפיק בת קלא ואמר ואת האלף וכו' · ובתנחומא כאן סימן ז' וז"ל עם שהוא עושה חשבון וכו' שכח אלף וכו' ולא היו נראים וכו' (ופי' שכל הדברים היו נראים וגלוים אך הווים היו בתוך העמודים ע"כ שכח) מיד האיר הקב"ה עיניו וכו' התחיל להשיב בקול רם ואת האלף וכו' עכ"ל וכן מורה הנגינה על הרמת קול : מה היו אומרים · עי' לעיל פמ"ה ריש סימן ד' וש"נ ומבואר : ז העדות זו התורה · כמ"ש אלה העדות והחוקים וכן ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל וכדומה : בזכות התורה והקרבנות · וזה משכן משכן העדות משכן שמקריבין בו קרבנות · משכן העדות על התורה · עי' תנחומא ר"ס ד' : והגיהנם והקרבנות · ב"ר פמ"ד סימן כ"א וש"נ ומבואר ותנחומא כאן סימן ח' : אימה זו בבל · כמ"ש שם והנה אימה חשכה נופלת עליו עי' ב"ר שם סימן י"ז : איום ונורא · וכל הענין שם בחבקוק מדבר בבבל עי' לעיל פר' ח' סי' ב' : שהחשיכה עיניהם · זה אחשורוש מלך מדי שגזר להשמיד ולהרוג : גדולה זו יון · כמ"ש שם והצפיר השעיר הוא מלך

יפה תואר

פ"ל כאלו המשכן נתמשכן : ארשב"י בשעה כו' כדי להוכיח שהמשכן נתמשכן ביד מתקוממי ישראל הייתי סמך ממה ששם שמים מתחלל בתורכנו · כי הם אומרים שאין יכולת ח"ו למעלה להציל מידם וכמו שסי' מחרף ומגדף אדריאנוס ורחב"א מוסיף כי כוונתם הוא ג"כ לנגוע בכבוד ה' במה שנוגעים בביהמ"ק אלא שבלתי יכלתם לעלות למעלה פושטים ידיהם בביהמ"ק · ולכן הי' ראוי שיתעורר הקב"ה על שמו ולא להניחם אלא שביהמ"ק נתן למשכון בידם וכמו שב"ח נפרע מהמשכון כן רצה ה' שיפרעו מהמשכן חטאת ישראל ולא מישראל עצמם ולכן אינו פושט בידם מה שעושים בביהמ"ק · וז"ש ועל מה כל אלו ע"י שנתמשכן · וע"ע בזה בתנחומא ובכתיי באריכות : שכח האלף כו' · מדברי הכתוי נראה דדריש מדכתיב האלף ושבע המאות בה"א הידיעה · וזה אינו כיון דנזכר לעיל מאת הככר אלף ושבע מאות נ"ל עשה בה"א הידיעה וכמ"ש הוא ז"ל לפי הפשט · אבל דרשו מדהל"ל ואת האלף ושבע המאות וחמשה ושבעים לעשות ווים לעמודים וכמ"ש ויהי מאת ככר הכסף לצקת · לכן דריש כי מאת ככר הכסף נודע לו כמתו את החשבון כי הם לצקת והאחרית לא נודע לו אז וכאשר נודע לו אח"ז אז עשה מהם ווים לעמודים · ובספר הכתוי גרים בסך אגדתא יצתה בת קול ואת האלף וגו' עשה ווים לעמודים · ולפ"ז א"ש שפי' מה דכתיב עשה ולא לעשות כדאמר לצקת : שהם יגעים בה · י"ל דקאי על תורה שבע"פ התלויה בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ יש יגיעה ועיון להבין איך היא יוצאת מתורה שבכתב : התורה והקרבנות והגיהנם והגליות כצ"ל כי בזכות התורה והקרבנות ינצלו משני מיני עונשים הגיהנם והגליות וממ"ש בזה בב"ר פרשה מ"ד : וגליות מנין דכתיב והנה

ידי משה

נתכר מקום דוד אף כאן ה"ק משכן אשר פקד פי' אשר נתכר על פי משה פי' שאמר הכתוב הטעם למה נתכר לפי שנעשה ע"י משה ע"י ב"ו מתאה"ב לעתיד שיהיה כלם מעשה ידי הקב"ה ולא יחרב לעולם כן נ"ל בן המתכר : ומה היו אומרים ר"י אמר אשרי יולדתו ר"ח אמר היו אומרים חמי קדל וכו' · נ"ל שפליגי בפלוגתת רב ושמואל בגמ' דסנהדרין אם כל האמור בפ' מלך מלך מותר בו או לא ואם כן ר"י ס"ל כל האמור בפ' מלך מלך מותר בו ואפ"ה ע"כ והביטו לשבח שאין לומר שאמרו לגנאי חמי קדל וכו' לפי שכל האמור בפ' מלך מלך מותר בו ואין בזה שום גנאי אם היה נהנה משל ישראל ור"ח ס"ל שמלך אסור ולא דיברה תורה אלא לאיים עליהם וא"כ דרש והביטו לגנאי ודו"ק ובירושלמי אומר והביטו אחרי משה ריב"פ ס"ל שמשדוסו כא"א ופי' ביפה עינים שמשדוסו כא"א פי' שלקח אשה כושית היא מלכה

ארבע תחתיה לארבע רוחות השמים · נופלת עליו · זו אדום שנאמר (ירמיה מט) מקול נפלם רעשה הארץ · אמר הקב"ה כל ימים שיהיו בניך עסוקים בתורה ובקרבנות הם ניצולים מהן (ט) אלא עתידין בניך לבטל הקרבנות במה אתה מבקש שישתעבדו בניך בגיהנם או בגליות א"ר חנינא בר פפא אברהם בירר לו הגליות ומנין שנא' (דברים לב) אם לא כי צורם מכרם זה אברהם · שנאמר (ישעיה נא) הביטו אל צור חוצבתם · וה' הסגירם שהסכים הקב"ה אחריו · אמר ר' הונא בשם ר' אחא וזקן אחר בשם ר' · עמד לו אברהם תמה ולא היה יודע מה שיברור לו עד שאמר לו הקב"ה שיברור את הגליות · שנאמר (תהלים סו) הרכבת אנוש לראשנו שעבדתנו בגליות · באנו באש ובמים זו גיהנם חציו אש וחציו ברד · ותוציאנו לרויה · הוי ואלה פקודי המשכן משכן העדות מהו העדות שכל זמן שישראל עוסקין בתורה ובקרבנות תהא עדות להם שאינם יורדין לגיהנם : ח דבר אחר אלה פקודי המשכן (יא) מהו אלה בשעה שנתן הקדוש ברוך הוא התורה לישראל לא היו ראוים שישלוט מלאך המות בהם שנאמר (שמות לב) חרות על הלוחות א מהו חרות ר' יהודה אומר חירות מן גליות ור' נחמיה אומר חירות ממלאך המות · א"ר פנחס בן חמא בשם ר"י בשם ר"א בנו של רבי יוסי הגלילי אמר הקב"ה אם יבא מלאך המות ויאמר לי למה נבראתי אני אומר לו (יב) סטטיונר בראתיך על העובדי כוכבים ולא על בני שכיון שקבלו התורה הלבישם הקב"ה מזיו הדרו · ומה היה הלבוש רבי יוחנן אומר ג עטרות הלבישן · ורבי שמעון בן יוחאי אומר כלי זיין נתן להם והשם הגדול חקוק עליו · וכל ימים שהיה בידם לא היה מלאך המות יכול לשלוט בהם מנין אתה למד ממה שכתוב שם (שם לג) ועתה הורד עדיך מעליך · ור' ס"א אמר פורפירא הלבישן ורבי הונא אומר זוניאות הלבישן · וכשחטאו העביר הקב"ה מהם כל אותו הטוב שנאמר (שם) ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב · (י) ג בשלשה שמות נקרא ההר הזה · הר האלהים · הר חורב · הר סיני · הר האלהים למה ששם הודיע הקב"ה אלהותו · סיני למה ששנא את העליונים ואהב את התחתונים · חורב למה שבו נתנה התורה שנקראת חרב שנאמר (תהלים קמט) רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם · והיה משה בסיני מקבל את התורה הלכו אצל אהרן ואמרו לו (שמות לב) עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו · אמר להם אהרן אתמול אמרתם כל אשר דבר ה' נעשה ועתה אתם אומרים קום עשה לנו אלהים · ראה שהרגו לחור ונתיירא אמר להם פרקו נזמי הזהב מיד ויתפרקו והיו כל העם נותנין לו עד שאמר להם דייכם · וכן משה הוכיחן (דברים א) ולבן וחצרות ודי זהב · ימשל לבחור שנכנס למדינה ראה אותם גובין צדקה ואמרו לו תן והיה נותן עד שאמרו לו דייך · הלך מעם וראה אותם גובין לתיטרון אמרו לו תן והיה נותן עד שאמרו לו דייך · כך ישראל נתנו זהב לעגל עד שאמר להם דיי ונדבו זהב למשכן עד שאמר להם די שנאמר (שמות לו) והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אותה והותר · אמר הקב"ה יבא זהב המשכן ויכפר על זהב העגל אמר הקב"ה לישראל בשעה שעשיתם את העגל הכעסתם אותי באלה אלהיך · עכשיו שעשיתם המשכן באלה אני מתרצה לכם הוי אלה פקודי המשכן · אמר הקב"ה לישראל בעוה"ז באלה נתרציתי לכם וכן לעתיד לבא שנאמר (ישעיה מט) הנה אלה מרחוק יבאו והנה אלה מצפון ומים ואלה מארץ סינים · ואומר (שם ס) מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארבותיהם :

פרשה נב א ויביאו את המשכן אל משה · ר' תנחומא בר אבא פתח (תהלים מה) לרקמות תובל

למלך בתולות אחריה רעותיה מובאות לך · מהו לרקמות זה המשכן שהוא מצוייר כמו שכתוב ורוקם בתכלת הוי לרקמות · מהו תובל למלך זה משה שנקרא מלך כמו שכתוב (דברים לג) ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל · תובל שהביאו לו המשכן · בתולות אחריה רעותיה · אלו (א) ישראל שנקראו בתולות כמ"ש (שיר ד) גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום · רעותיה שהן רעיו של הקב"ה שנאמר (תהלים קכב) למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך · מובאות לך · שביום שנגמר המשכן הביאוהו אצלו

מסורת המדרש א לעיל פרשה ל"ב · ופרשה מ"א · ויק"ר פ' י"ח · במד"ר פרשה יו"ד סימן ח' ופרשה ט"ו סימן כ"ד · שהש"ר פ"א · תנא דבי אליהו זוטא פרק ד' · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ט · תנחומא סדר תצא סימן ס"ו · וסדר שלח סימן י"ג · וסדר עקב סי"א · ב לעיל פ' מ"ס · במד"ר פ' ט"ז · שהש"ר פ"א פסוק ג' ופ"ד פסוק י"ג ופ"ח · איכ"ר פתיחה כ"ג · וש"ב סי' י"ז · פדר"א ר"ס מ"ו · תנחומא תצוה סימן י"א · וס' שלח סימן י"ג · שוח"ט מזמור ק"ג · פסיקתא רבתי פ' יו"ד · ופ' כ"א ול"ג פסיקתא דר"כ פ' ט"ו · תדא"ז פ"ד · ילקוט תשא רמז שנ"ג · ילקוט ישעיה רמז רפ"ט ילקוט תהלים רמז תתנ"ה · וילקוט משלי רמז תתקנ"ה · ג עיין שבת פ"ט · ולעיל פ"ב ובמד"ר פ"א · ותנחומא במדבר ס"ז · וילקוט שם רמז תרפ"ד · ובילקוט תהלים רמז תתנ"ו · ד ע' ספרי דברים פ"א · ילקוט שם רמז תשנ"ג .

חדושי הרש"ש

כן גם במדרש שלפנו פ' לך ופ' שמיני הגי' כבילקוט · ופ' בויק"ר פי"א דדריש אימה ויראה גם על מלכיות אחרות : (ט) אלא עתידין בניך לבטל הקרבנות · בילקוט תהלים מזמור מ' הגי' עתידים הורס ליבטל וכהמ"ק ליחרב במה כו' : (י) בשלשה שמות נקרא כו' · לעיל פ"ב תחי' ה' במות וטעמים שונים : (א) ישראל שנקראו בתולות כמ"ש כו' · כן מלינו הרבה שאמר בתולה על ישראל מפורש · עוד אכנך

חדושי הרד"ל

תורה בבינה ע"י כמו על המשכן והקרבנות : (יא) מהו אלה בשעה שנתן כו' · כדמפרש בסוף המאמר שהאלה מתרצה להם נגד אלה אלהיך ישראל ובתנם דהך המ"כ : (יב) סטטיונר · פ' מ"ע בשם הערוך ומ"ש פי' לשון לועז וע"ש ערך סיטון · ול"נ בהוא מענין אסטטינודו של עולם בב"ר פר' מ"ו (ע"ש בערוך בערכו) בפירש עם דוהו ותמידיוסו :

פירוש מהרז"ו

יון וגו' ועליו אמר ונפיר העזים הגדיל : לבטל קרבנות · שם בב"ר הגי' לבטל תורה וקרבנות : הביטו אל צור · ס"ד הביטו אל אברהם אביכם : שהסכים הקב"ה אחריו · שם בב"ר הגי' שהסכים הקב"ה לדבריו : וחציו ברד · והברד הוא מים קרושים וכמו שדרשו מפסוק השלג בגלמון צלמון הוא גיהנם ושם השלג שחציו שלג : ח מהו אלה · שהוא מיותר · ודורש מלשון שבח והתפארות שמתפאר בפקודי המשכן וכמ"ש ב"ר פרשה י"ב סוף סימן א' וכוונת הדרשה שע"י קבלת התורה זכו למתנות גדולות וע"י העגל אבדום וע"י המשכן חזרו מקצתם ואם לא כמקדם ועכ"פ זוכים יחידים ואם לא בעוה"ז יזכו לעוה"ב כמ"ש בסי"ד פסוק יפקני : מהו חירות · לעיל ריש פר' ל"ב וש"נ : סטטיונר · הערוך פי' מלשון שלים · והמ"ע פי' מלשון לועז וע' לעיל פר' מ"א סימן ו' : עטרות הלבישן · לעיל פר' מ"ה ריש סי' ב' וש"נ ומבואר בראיות : הורד עדיך מעליך · והדעה פה אמשה לך תשמע שבעודם עליהם לא יתכן : בג' שמות · לעיל פר' ב' סוף סי' ד' בה' שמות במ"ר פר' א' סימן ח' ו' שמות · וכאן אינו חושב אלא השמות המפורשים בתורה בעת מתן תורה · הר אלהים שמות ג' א' י"ח ה' · הר סיני שם י"ט פסוק י"ח · הר חורב שם ל"ג ו' : ששנא את העליונים · בענין נתינת התורה שחמדו אותה שינתן להם ולא נתן על שאינם יכולין לקיים המעשה : שנקראת חרב · ללחום עם היצר הרע והמלאך המות ושונאיהם הרי כל השבח הזה היה להם מן התורה שקבלו : הלכו אצל אהרן · לעיל פר' מ"א ס"ז וש"נ : ודי זהב · ברכות ל"ב א' ובספרי ריש דברים : יבא זהב המשכן · ספרי שם ולעיל סוף פר' מ"ח : באלה אלהיך · שתיבת אלה מורה שתפארות כמ"ש ב"ר פר' י"ב סוף ס"א שהתפארו בעגל וכן אח"כ התפארו במשכן ותורה כמ"ש בריש הסי' וכן לעתיד יבואו בזכות התורה שנקראת אלה כמ"ש לעיל פמ"ח ס"ב : מי אלה כעב · עיין פסיקתא פ"א ס"ג :

פרשה נב סי' א ויביאו את המשכן · כי לאיזה צורך הביאו הכל אל משה היה לו למשה לילך לראות וכמ"ש לעיל פר' ל"א ס"ב נכנס משה אצל בצלאל וכו' ע"כ דורש שהיה גם בההבאה אל משה ענין גדול של זכות : לרקמות תובל · ובפסוק הקודם כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה · ודרשו במ"ר פר' א' ס"ג על משה כאוה"ע ע"ש ותבין כאן וזהו שאמר אח"כ לרקמות תובל למלך · לרקמות תובל מה שהביאו לו הנדבה תחלה לרקמות שמהם ירקמו המשכן בתכלת וארגמן : שנקראו בתולות · כמ"ש לעיל פ' ג' סוף ס"ג שבעת תיקון חטא העגל ע"י המשכן נקראו בתולות : גן נעול · ודרשו במ"ר פר' ג' ס"ו אלו הבתולות : אחותי כלה · על כנסת ישראל שהיא כבתולה : רעותיה מובאות לך · שנעשו רעים אהובים להקב"ה כשהביאו את המשכן אל משה אחר נגמרו שעשו כל מה שצוה הקב"ה כמפורש בענין ככל אשר צוה ה' את משה וכן הפסוק

מתנות כהונה

אימה זו בבל שנאמר והאמלא הימה דרש אימה כמו הימה בחילוף אותיות אהח"ע : [הכי גרסינן אמר רב הונא בשם רב אחא וזקן אחד בשם רבי עמד וכו' : הכי גרסינן לראשינו שעבדתנו : שעבדתנו · שעבדתנו במלכות בבל שבבל נקרא אנוש ובילקוט תהלים גרסינן הרכבת אנוש לראשינו הרכבת עובדי כוכבים לראשינו : הכי גרסינן שעבדתנו בגלות באנו באש ובמים זו גיהנם : ותוציאנו לרויה · מן הגיהנם במה שהרכבת עובדי כוכבים לראשינו] : מהו אלה כו' · נראה דסבר אלה הוא לשון חוזק וקיום שלם וכמו שכתב רבינו בחיי פרשת בחקותי : סטטיונר · פירש הערוך שלים ופוש! : זוניאות · פירש הערוך אזורות וחגורות ועיין לעיל פרשה מ"ס · סיני לשון שנאה בחילוף אותיות זסשר"ץ והוא לשון קנר : שהרגו · לחור ועיין לעיל סוף פרשה ל"א : לתיטרון · פירש הערוך שחוק וקלות ראש : [הכי גרסינן דייך כך ישראל : הכי גרסינן] אמר הקב"ה לישראל בשעה : [וכיונים גרסינן] : פרשה נב שהביאו לו המשכן · הובל פירוש הבאה : שהיית

ידי משה

מלכה של כות כדאי' במדרש אבכיר הובא במ"י בפ' שמות ואף שאין אימות לעובד כוכבים מכל מקום איסור לאו יש בה רק דאיפא שנשאה מכח דין יפ"ת במלחמה ואי' כיפ"ת בשם אברבנאל וז"ל שהקשה למ"ד כל האמור בפר' מלך מלך אסור בו היאך טייך לומר איסור ע"ד שכתוב בתורה מפורש להיתר ומשני וי"ל כמו שמלינו גבי יפ"ת שהתירה התורה ומ"מ נסמך לה פר' בן סורר ומורה לסורות שלא דיברה התורה אלא כנגד יצה"ר כמו כן הכא שדבר שהשכל נוטה שהוא איסור והתירה התורה ע"כ יש גם טעם שיעמוד באיסורא עכ"ל וא"כ הירושלמי והמדרש חדא מלתא היא הואיל והביטו אחרי משה פירוש שאמרו לגנאי משני קדל וא"כ ע"כ כל האמור בפ' מלך מלך אסור בו תמילא דברו ג"כ על דבר אשה כושית ואין לו היתר מכח דין יפ"ת כי לא דיברה תורה אלא כנגד יצה"ר ודו"ק היטב כנ"ל בן המחבר : בלי זיין נתן להם ושם המפורש חקוק עליו · כבר כתבתי לעיל פר"ס שם"ל שפורפראות הלבישן קמפלגי בפלוגתא של ר"י ור"ל [illegible] חרות הוא חירות מן המלכות או חירות מן המיתה ורשב"י שם"ל כלי זיין נתן להם ושם המפורש היה חקוק עליו ס"ל כר"נ שחירות מן מלאך המות א"כ הוצרך ליתן להם כלי זיין עם שם המפורש כדי לנצחם שאין למ"ד שלימה בהם ור"ם שם"ל פורפראות הלבישן כנ"ל פירוש בגדי מלכות [illegible]

יפה תואר

והנה אימה חשכה אימה זו בבל שנאמר איום ונורא הוא כנ"ל ובב"ר מביא ראיה אחרת על זה · וכן מה שנאמר כאן שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיה נראה משם דמלה בגזרותיה ל"ע לה : מהו אלה · כי בכ"מ שנאמר אלה פסל את הראשונים כדלעיל בב"ר פי"ב ויקשה מהו אלה דהא ליכא פקודים לפני זה דנפסלינהו ומשני דכתיב אלה לרמז שבא לכפר על חטאם שאמרו אלה אלהיך ישראל : לא היו ראוים שישלוט מה"מ בהם כו' · כי שהעדר הוא כרוך בטבעי כל חומר ולכן יאמר מה"מ למה נבראתי הלא כל הוה נפסד מטבע שהעדר הכרוך בחומר · ותפיס התשובה ע"ז כי הדבקים בחומר באמת ימותו אבל אלה הדבקים בה' שהם רוחנים וזה זיו שדרו שהלבישם הקב"ה ואין המות שולט ברוחני · וז"ש חירות ממלאך המות כי בעת קבלת התורה נדבקו ברוח ויצאו לחפשי מהשעבוד הכרוך בחומר · וזה הוא כוונת כל המאמר הזה · שפוך בה ושפוך בה דכולה בה : משל לבחור שנכנס למדינה כו' · הנה להשוות המשל לנמשל צ"ל שקודם ראה אותם גובים לתיטרון ואח"כ גובין לצדקה · כי מעשה העגל הי' קודם מעשה המשכן · ורק בא לרמוז בזה כי מקבלי התורה היו מטבעם נוטין לטוב ורצייתם היה טוב ונכשלו ברע וכמ"ש בריש הסימן לא היו ראוים שישלוט מה"מ [illegible]

[illegible]

לכך נאמר ויביאו את המשכן אל משה : ב ד"א ויביאו את המשכן הה"ד (שם לא) תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק בגאוה ובוז · א כיצד אדם מתודה ביום הכפורים אם בא יוה"כ אחר והזכיר עונותיו (ג) אומר לו הקב"ה תאלמנה שפתי שקר · מהו עתק דברים (א) של סילוקים כענין שנאמר (בראשית יב) ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל ויט אהלה בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח לה' ויקרא בשם ה' · (ב) בגאוה ובוז אומר לו הקב"ה לא היה בידיך עונות משל שנה זו שהיית מתגאה בגאוה ובוז · ד"א תאלמנה שפתי שקר מדבר במשה בשעה שאמר הקב"ה לעשות לו משכן מיד אמר משה לישראל ויקחו לי תרומה היה משה עושה במשכן (ג) והיו ליצני ישראל אומרים אפשר שהשכינה שורה על ידי בן עמרם · א"ר יוחנן ו' חדשים היה עוסק במשכן ג' חדשים עשאוהו וג' חדשים קפלוהו (ג) אעפ"כ היו מליצין אחריו ואומרים הרי נעשה לא היה משה אומר שישרה שכינתו אצלנו ב והקב"ה נתכוון להעמיד המשכן בחדש שנולד בו יצחק אבינו לא עשה אלא כשהגיע אותו החדש אמר הקב"ה למשה ביום החודש הראשון תקים את המשכן אותה שעה אמרה רוח הקודש תאלמנה שפתי שקר אותם שמליצים אחר משה לא עשה אלא כיון שאמר האלהים למשה שיקים את המשכן התחילו טוענין אותו ובאין כל אחד וא' ממלאכתו שנא' ויביאו את המשכן אל משה: ג ד"א ויביאו את המשכן · הה"ד (משלי לא) עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון · מהו ליום אחרון · (ד) שכל מתן שכרן של צדיקים מתוקן להם לעוה"ב הוי ותשחק ליום אחרון · ג מעשה בר' אבהו שהיה מסתלק מן העולם וראה כל הטוב שמתוקן לו לעולם הבא התחיל שמח ואמר כל אלין דאבהו (ישעיה מט) ואני אמרתי לריק יגעתי לתוהו והבל כחי כליתי אכן משפטי את ה' ופעולתי את אלהי הוי ותשחק ליום אחרון · ד"א אימתי התורה משחקת (ד) למי שהוא עמל בה ליום אחרון הוי ותשחק ליום אחרון · ד זבדי בן לוי ורבי יוסי בן פטרס ור' יהושע בן לוי קראו כל אחד ואחד מהן בשעת סילוקן מן העולם · אחד מהן קרא (תהלים לב) על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו · והאחד קרא (שם לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם · והאחד קרא (שם לג) כי בו ישמח לבנו · הוי בשעת סילוקן של צדיקים הקב"ה מראה להם מתן שכרן ומשמחן · אמר בן עזאי (שם קטז) יקר בעיני ה' המותה לחסידיו אימתי הקב"ה מודיע לצדיקים היקר שמתוקן להם סמוך למיתתן שנאמר המותה לחסידיו · אותה שעה הם רואין ושוחקים לפיכך ותשחק ליום אחרון · ה מעשה בתלמיד אחד של ר"ש בן יוחאי שיצא חוצה לארץ ובא עשיר והיו התלמידים רואין אותו ומקנאין בו והיו מבקשים הן לצאת לחוצה לארץ וידע ר"ש והוציאן לבקעה אחת של פני מדון ונתפלל ואמר בקעה בקעה מלאי דינרי זהב התחילה מושכת דינרי זהב לפניהן · אמר להם אם זהב אתם מבקשים הרי זהב טלו לכם אלא היו יודעין כל מי שהוא נוטל עכשיו חלקו של עוה"ב הוא נוטל שאין מתן שכר התורה אלא לעוה"ב הוי ותשחק ליום אחרון · ו מעשה בר"ש בן חלפתא שבא ערב שבת ולא היה לו מאן להתפרנס יצא לו חוץ מן העיר והתפלל לפני האלהים וניתן לו אבן טובה מן השמים נתנה לשולחני ופרנס אותה שבת אמרה אשתו מהיכן אלו אמר לה ממה שפרנס הקב"ה אמרה אם אין אתה אומר לי מהיכן הן איני טועמת כלום · התחיל מספר לה אמר לה כך נתפללתי לפני האלהים וניתן לי מן השמים · אמרה לו איני טועמת כלום עד שתאמר לי שתחזירה מוצאי שבת · אמר לה למה · אמרה לו אתה רוצה שיהא שולחנך חסר ושולחן חבירך מלא · והלך ר' שמעון והודיע מעשה לרבי · אמר לו לך אמור לה אם שולחנך חסר אני אמלאנו משלי הלך ואמר לה אמרה לו לך עמי למי שלמדך תורה · אמרה לו ר' וכי רואה אדם לחבירו לעוה"ב ח לא כל צדיק וצדיק הוה ליה עולם בעצמו שנאמר (קהלת יב) כי הולך האדם אל בית עולמו וסבבו בשוק הסופדים · עולמים אין כתיב אלא עולמו · כיון ששמע כן הלך והחזיר · רבותינו אמרו הנס האחרון היה קשה מהראשון · כיון שפשט ידו להחזירו מיד ירד המלאך ונטלה הימנו · למה שאין מתן שכרה של תורה אלא לעוה"ב ליום אחרון הוי ותשחק ליום אחרון · ט ד"א עוז והדר לבושה זה משה שנאמר (שמות לד) ומשה לא ידע כי

מסורת המדרש א עי' יומא ד' פ"ו ע"ב וירושלמי יומא פ' ח' ובתוספתא יומא סוף פרק ד' · ומדרש תהלים מזמור ל"ב · ובילקוט תהלים רמז תתס"ד · ילקוט משלי רמז תתקס"א · ילקוט כאן רמז תי"ז כל הענין · ב פסיקתא רבתי פסקא ו' סי' ה' · ג ירושלמי עבודת כוכבים פרק ג' · ב"ר פרשה ס"ב · תנחומא סדר בראשית סי' א' · וסדר ויחי סימן ד' · ילקוט סדר חיי שרה רמז ק"י · ילקוט ישעיה רמז ש"ל · ילקוט תהלים רמז תשי"ט · ד ירושלמי עבודת כוכבים פרק ג' · בראשית רבה פרשה ס"ב ונ"ב · מדרש תהלים סוף מזמור ס' · ילקוט סדר חיי שרה רמז ק"י · ילקוט ישעיה רמז ש"ל · ילקוט תהלים רמז תשי"ט · ילקוט משלי רמז תתקס"ד · ועי' ב"ר פר' נ"ט · ו רות רבה פרשה ג' · ילקוט משלי רמז תתקס"ד · ז עי' תענית דף כ"ה כל הענין · ח שבת ד' קנ"ב · בבא מציעא ד' פ"ג · ויקרא רבה פרשה י"ח וכ"ז · קהלת רבה פרשה י"ב פסוק ה' · ילקוט קהלת רמז תתקפ"ע · ט ילקוט כאן רמז תי"ז ·

חדושי הרד"ל

(א) של סילוקים · שכבר סילק והעתיקם הקב"ה ביוה"כ שעבר : (ב) בגאוה א"ל הקב"ה כו' מתגאה בגאוה · ד"א תאלמנה כו' כצ"ל · וע"ל ובמדרש שו"ט מז' ל"ב מבזה על דבורו של הקב"ה שכתוב בתורה נושא עון קרי ביה נושה בשי"ן ימין שמשכח העוונות עיין שם : (ג) והיו ליצני ישראל אומרים אפשר שהשכינה כו' · פסיקתא ותשלום כל ההלכה כל המאמר ע"ש : (ד) שכל מתן שכרן של צדיקים

חטאתי נגדי תמיד שאמר דהע"ה שם · אבל בשו"ט מז' ל"ב לא משמע כן · ודע דשם מחלוקת דהע"ה בילקוט : (ד) למי שהוא עמל בה ליום אחרון · יתכן שכוונו לסא דאיתא בשלהי פ"ק דקדושין אפי'

חדושי הרש"ש

ונכנית בתולת ישראל · שובי בתולת ישראל (ירמיה ל"א) קום בתולת ישראל (עמוס ה') ואולי לפי שנמצא תואר זה גם בשארי אומות בתולת בת בבל בתולת בת צידון בתולת בת מצרים לכן הביא מקרא זה : (ב) אמר ליה הקב"ה תאלמנה שפתי שקר כו' · אין למדין הלכה מן ההגדות (ע' תוי"ט פ"ה דברכות מ"ד) דהא פסקינן (טו"ע אורח חיים תר"ז) כראב"י ביומא (פ"ו ב') ואולי יכוון כאן על מי שיש בידו גם עבירות משנה זו ועליהם אינו מתודה רק על דאשתקד · וזהו גאוה שמראה בעצמו שמקיים ורבנן בסיפך מבגמרא הנ"ל : (ג) אעפ"כ היו מליצין כו' · אולי צ"ל ומפני כן · וע' הלשון בתנחומא רשע גמור כל ימיו ועשה תשובה באחרונה אין מזכירין לו שום רשעו כו' ותדרכה הן נעשין לא

מתנות כהונה

שהיית מתגאה כו' · בוידוי עונות שנה שעברה שכבר התודה עליהם אשתקד : [ה"ג ע"י בן עמרם א"ר יוחנן כו'] : ה"ג עד ג' חדשים עשאוהו וג' חדשים קפלוהו : ששה חדשים כו' · שהרי כשירד מן ההר ממחרת יום כפורים צוה על מלאכת המשכן כמו שפירש"י פר' ויקהל והביאו נדבתם מיד כדלעיל ריש פרשה נ"א והוקם על עמדו ביום שמיני למלואים שהוא שמונה ימים לחודש ניסן ואע"פ דכתיב באחד לחודש הוקם המשכן כבר פירש"י פרשת פקודי שכל שבעת ימי המלואים הקימו ופרקוהו הרי ו' חדשים · או ר"ל ו' חדשים לאו דווקא שלימים אלא חסר יו"ד ימים : קפלוהו · סדרוהו דבר דבור על אופניו ועל מקומו : מליצים · מתלוצצים וה"ג בילקוט : לא עשה כו' · לא עכב הקב"ה במחשבה זו לא נתיישבה דעתו בזה אלא כיון שאמר כו' · התחילו טוענין והטעם כדמפרש ואז"ל כדי שיראו דאי אפשר להקימו אלא ע"י משה : כל אלין דאבהו · כל אלו לאבהו ועל עצמו אמר כן ולעיל בב"ר פר' ס"ב איתא שהראוהו י"ג נהרי אפרסמון : למי שהוא עמל בה כו' · לשם עולם הבא ולא לשם עולם הזה ע"מ שיקרא ר' או ע"מ שיעשיר : יקר בעיני ה' כו' · דרש המקרא ודרשהו יקר בעיני ה' לחסידיו המותה הקב"ה מראה לחסידיו היקר המתוקן להם אימתי המותה בשערי מות · ועיין בב"ר בפר' ס"ב ובפר' נ"ב : וידע ר' שמעון · ברוח הקדש : פני מדון · שם מקום · וכן הוא בילקוט משלי : מאן · מאין : ופרנס אותה · גרס · וכן הוא בילקוט משלי כלומר קנה והכין כל צרכי שבת : [ה"ג וניתן לי מן השמים : ה"ג איני טועמת כלום עד שתאמר לי שתחזירה כו'] : [וכן הוא בילקוט משלי ועיין זה משלם במדרש רות פרשה ג']: שלחנך חסר · כלומר מתן שכרו לעולם הבא : כיון ששמע · ר"ש בן חלפתא : קשה מהראשון · חזק ונפלא מהראשון

פירוש מהרז"ו

שכתוב אחריו תובלנה בשמחות וגיל שהנדבה שהביאו תחלה היה בשמחה ואח"כ תבואנה בהיכל מלך וכל"ל בכבוד והדר ומ"ש שביום שנגמר הביאוהו ע' בסוף סי' הסמוך וצ"ע : ב כיצד · יפורש הפסוק ואיזה צדיק ואיזה עתק : דברים של סילוקים · שכבר נסתלקו ביוה"כ העבר · וזה בא לו ע"י שנתגאה ולא הרגיש בעונות של שנה זו : ובוז · ע"י כ נתבזה ומ"ש על צדיק פי' על צדיק חי עולמים · וכמ"ש בחנה ונתפלל על ה' שסובר כמ"ד עונות שהתודה עליהם בשנה העברה אסור להתוודות עליהם בשנה הבאה · ואין כן הלכה : מדבר במשה · שמ"ש הדוברות על צדיק עתק וכו' הכוונה על משה כמ"ש בפסוק הסמוך מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וגו' ומשה כתוב בו ותרא אותו כי טוב הוא ותצפנהו ג' ירחים · ליראיך זה יוכבד כמ"ש ותיראן המילדות את האלהים וכמ"ש לעיל פר' א' סי' י"ג עד סי' י"ח : מיד אמר משה לישראל · וזה היה למחרת יוה"כ של שנה א' כמ"ש בס"ע פרק ששי ובתנחומא כאן סוף פקודי כל הענין : ג' חדשים היה עוסק · מי"א תשרי עד אחד בניסן שהוקם המשכן והנדבה הביאו בב' ימים ובי"ג בתשרי שנה א' ליציאת מצרים התחילו לעסוק הרי ו' חדשים פחות י"א יום · ומ"ש ג' חדשים עשהו לא מצאתי רמז בזה בפסוק לבד זה מצאתי בפסיקתא פר' ו' בשם ה"ה וז"ל בכ"ה בכסליו נגמרה מלאכת המשכן ועשה מקופל עד אחד בניסן שהקימו משה · וכל זמן שהיה מקופל היו ישראל מלמלאין (פי' מתלוננין) על משה למה לא הוקם מיד שמא אירע בו דופי · שחשב לערב שמחת המשכן בחודש שנולד בו יצחק וכו' ומעתה הפסיד כסליו שנגמר בו לאו וכו' מה שילם לו חנוכת בית חשמונאי שהיה בכ"ה בכסליו · וחשבון ג' חדשים מי"ג תשרי היינו רוב תשרי וכל חשון וכ"ה מכסליו · ועשה מקופל ה' מכסליו שאינו חושב וחודש טבת שבט אדר : כיון שאמר לו האלהים וכו' התחילו טוענין וכו' ; וזה שלא כסדר המפורש בתורה שהקדים תחלה פרשת ויביאו את המשכן ואח"כ ציווי הקמתו · אך המדרש דרש טעם הדברים שלכך הביאו את המשכן אל משה על שצוה לו הש"י שיקים אותו והסידור ע"פ מדה ל"ב : ג עוז והדר לבושה · בסוף מדרש משלי נדרש כולו על צדיקים וצדקניות : מתוקן להם לעוה"ב · אבות פרק ב' ודע שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא · כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא : מעשה בר' אבהו · ירושלמי ע"ג פר' ג' : ואני אמרתי לריק יגעתי · כמ"ש אבות פרק ב' משנה ה' אל תאמין בעצמך עד יום מותך : אימתי התורה וכו' · תחלה דורש על שמחת הצדיקים ועל שכתוב בלשון נקבה דורש על התורה שמשמחת את לומדיה : זבדי בן לוי ור"י וכו' · לפי פירוש הא' על הצדיקים · והמעשיות בב"ר פר' ס"ב ס"א ופר' נ"ב ס"ב : יקר בעיני ה' המותה · משמע שיקר מיתתם של חסידים בעיניו יותר מחייהם ובאמת אינו כן ע"כ דורש שהיקר הוא שכר שלעתיד מודיע להם בעת המיתה וזה ע"פ מדה פ' : מעשה בתלמיד אחד · ילקוט משלי י"א · וע' ב"ר פר' ל"ה סימן ב' בקיצור : מעשה בר' שמעון בר"ח · מדרש רות פסוק כי המות יפריד · ובילקוט משלי ל"א : שיהא שולחנך חסר · מאחר שניתן בנס מנכין מזכיות : אל בית עולמו · מיוחד לו לעצמו · ע' ויק"ר ריש פר' י"ח ובסוף קה"ר : עוז והדר לבושה · שזכה לקרני הוד והדר ביוה"כ

יפה תואר

בתולות טעם הכנוי הזה נראה משום שדבקו בה' ולא יבעלום אלילים ולכן נקראו גן נעול ונקראו ג"כ רעיות ע"ש שדבקו בה' והולכים בדרכיו : דברים של סילוקים ודורש הדוברות על צדיק עתק הדוברות עם צדיקי של עולם עתק דברים אשר כבר מוסרים ממנו · ופי' של בגאוה ובוז איתא בשו"ט אתה מבזה על כבוד קונך וזה הוא הבזיון ונראה דהכי פירושו שאינו מחשיב מ"ש ה' כי ביום הזה יכפר עליכם : אפשר שהשכינה שורה כו' · אע"פ שידעו מעלת משה בסיני והנסים אשר נעשו על ידו מ"מ הי' נמנע בעיניהם השראת השכינה במעשה אדם כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו וע' לעיל ריש פל"ד בזה בארוך [ודע כי במדרש עם סיפ"א הגי' אפשר שהשכינה שורה ע"י בן עמרם משגמרו · ופי' הדברים כי משגמרו היו מליזים אחריו והמדרש הפסיק כדברי ר' יוחנן] : אעפ"כ היו מלינין קרוב הדבר דגרסינן לפיכך ופי' כיון שכבר נגמר והקב"ה לא השרה שכינתו ע"ז לכן היה להם מקום לרנן אחריו וכ"מ בתנחומא ותמה שבראשית שבנין רננו אחריו בסתר עתה החלו לרנן אחריו בפרהסיא · וליכא גירסתנו י"ל דה"פ שאע"פ שנגמרה מיד מלאכת משכן ורצו שיד ה' היתה שם לגמור בזמן קצר את הבנין עד שהוצרך ג' חדשים לקפל אעפ"כ היו מלינין אחריו : בחדש שנולד בו יצחק דלכ"ע נולד בשבת אבל אברהם ויעקב לר"א נולדו בתשרי · ומה שבחר בהקמתו בחדש שנולד בו יצחק עי' בתנחומא דכתב לערב שמחת המשכן בשמחת היום שנולד בו יצחק אבינו כו' ע"ש · ועי' בב"ר פנ"ג קרי לעולם יום לידתו יום שמחה לעולם · ואע"ג דאמרינן בב"ר פ"ע דאין מערבין שמחה בשמחה · אמנם זה לא נאמר רק בשמחת הגוף במאכל ובמשתה כי השמחה מגבלת את הפנים ואם שתי שמחות תפגשנה יחד אז לא ימצא מקום לכל אחד מהם להתפשט · משא"כ בשמחת הרוח אשר אין גבול וקצב לכל אחת מהן והאחת לא תצר את רעותה טוב הוא לערב שמחה בשמחה : מתוקן להם לעוה"ב · כאן בלשון קצרה ועיקר הכוונה שהקב"ה מראה לצדיקים מתן שכרן בשעת מיתתן וכדאיתא בב"ר פס"ב ולהכי מייתי עובדא דר"א וזבדי בן לוי שמתן שכרן מתוקן להם · ומזה הוא מראה לצדיקים לפני מיתתן ועמ"ש שם · ומ"ש לפנינו במדרש ד"א אימתי התורה משחקת כו' נכתב הכא בטעות ומקומו אחר זבדי בן לוי : בתבה לשולחני למשכון להשיג ממנו פרנסתם לשבת וכמו"ש טרח והביא מעות לפרוס : שיהא שולחנך חסר ושולחן חבירך מלא · לא היתה עינו צרה בשל אחרים · כי מה לה את שולחן חבריו יפים מלאים אבל עיקר צערה היה מה שינוכה לו משכרו בעוה"ב וירד ממדרגתו הראויה

ידי משה

שלמעלה כל כבודה בת מלך פנימה משבצות זהב לבושה ע"ד דאי' בירושלמי כל אשה שצנועה זכתה לצאת ממנה כ"ג ולז"א שיהיה שכרה שישמש בנה במקדש שהוא דבר שנכסף אליה כל ישראל : מהו עתק דברים של סילוקים כמה דכתיב ויעתק משם ההרה שסילק אברהם עצמו משם ומה שמאריך הפסוק עד ויקרא בשם ה' נ"ל שרצונו לומר שנלמד כמו כמה מלינו כמו התם שכתוב ויעתק הוא תפלה כדמסיים ויקרא בשם ה' כך עתק שכתב הכא קאי ג"כ על ווידוי שלא יתוודה ביוה"כ עונות שהתוודה עליהם ביוה"כ העבר ודו"ק : למי שהוא עמל בה ליום אחרון פירוש ע"ד ושוב יום אחד לפני מיתתך ודרשו חז"ל וכי יודע אדם מתי ימות אלא יחזיר כל ימיו בתשובה : אותה שעה הם רואים ושוחקים וזה שאחז"ל מה

קרן עור פניו • ותשחק ליום אחרון אלו ליצני ישראל שמליצין אחריו ואומרים אלו לאלו אפשר שהשכינה שורה על ידיו של בן עמרם • לא עשה אלא כיון שאמר לו האלהים להקים את המשכן התחיל שוחק עליהם שנאמר ותשחק ליום אחרון • א"ל בואו שנקים את המשכן • התחילו טוענין ובאין אצלו שנאמר ויביאו את המשכן:

ד כמה חכמים היו שם ובאו להם אצל משה ולא היו יכולין להקימו אלא אמר שלמה (משלי לא) רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה • שמשה היה מעולה מכולם • ואת עלית על כולנה למה שעשו את המשכן ולא היו יודעין ליישבו מה עשה נטלו כל אחד ואחד מלאכתו ובאו להם אצל משה ואומרים הרי קרשים הרי בריחין כיון שראה משה אותם מיד שרתה עליו רוה"ק והקימו ולא תאמר משה העמידו אלא המשכן נעשו בו נסים ועמד מעצמו שנאמר הוקם המשכן ואם תמה את על זה הרי שלמה כשבנה בית המקדש הוא נבנה מעצמו • אמר רב הונא בשם רבי יוסי • הכל מסייעין אותו כשבנה את בית האלהים הבריות והרוחות • מנין שכתוב (מ"א ו) והבית בהבנותו אבן שלמה מסע נבנה ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו • מעצמו היה נבנה לפיכך במעשה נסים נבנה • וכן כשהוקם המשכן במעשה נסים עמד הוי ויביאו את המשכן •

ה ד"א ויביאו את המשכן זה"ה (שיר ג) צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו • אימתי נאמר הפסוק הזה ביום שעמד המשכן שהיתה שמחה גדולה בישראל שהקב"ה שורה אצלם • בנות ציון בנים המצוינין לי ע"י עובדי כוכבים • ה מה ציון הזה נראה באצבע כך ישראל נראין באצבע הוי בנות ציון המצוינין לי • במלך שלמה במלך שהשלום שלו זה ממ"ה הקב"ה • בעטרה שעטרה לו אמו • זה המשכן • למה קראו עטרה אלא מה העטרה מצויירת כך המשכן היה מצוייר שנאמר (שמות לה) ורוקם בתכלת ובארגמן בתולעת השני ובשש ואורג עושי כל מלאכה וחושבי מחשבות • הוי בעטרה שעטרה לו אמו • א"ר יצחק חזרתי בכל המקרא ולא מצאתי שעשתה בת שבע עטרה לשלמה • ג רשב"י שאל את ר' אלעזר ברבי יוסי איפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו • א"ל הן משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה מחבבה ביותר מדאי והיה קורא אותה בתי לא זז מחבבה עד שקראה אחותי ועד שקראה אמי • כך הקב"ה בתחלה קרא לישראל בת שנאמר (תהלים מה) שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך • לא זז מחבבן עד שקראן אחותי שנא' (שיר ה) פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה • לא זז מחבבן עד שקראן אמי שנאמר (ישעיה נא) הקשיבו אלי עמי ולאמי אלי האזינו כי תורה מאתי תצא ומשפטי לאור עמים ארגיע • עמד רשב"י ונשקו על ראשו • ד ביום חתונתו • בסיני • ביום שמחת לבו • בירושלים • ד"א ביום חתונתו על הים • וביום שמחת לבו • באהל מועד • ד"א ביום חתונתו במשכן וביום שמחת לבו בבית המקדש • וכן דוד אמר (תהלים מח) יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב • יפה נוף משוש כל הארץ • א"ר יוחנן בן אלעזר ה מעשה היה בפרקמטיוס אחד שהלך לירושלים למכור את שלו הלך וישב שם ולא מכר אמר זו היא שאומרים עליה משוש כל הארץ לאחר שעה מכר כל פרקמטיא שלו אמר יפה נוף משוש כל הארץ • א"ר יוחנן כיפה של חשבונות היתה חוץ לירושלים וכל מי שמבקש לחשב הולך לשם למה שלא יחשב בירושלים ויצר לפי שנקראת משוש כל הארץ • וכל השבח הזה למה שהיא קרית מלך רב (ס) ומשתרבה ערבה השמחה וגלה משוש כל הארץ • מהו ערבה חשכה קבלה כד"א (בראשית א) ויהי ערב ויהי בקר יום אחד • בעולם הזה שבת משוש כל הארץ וכשיבנה הקב"ה את ירושלים הוא מחזיר לתוכה את כל השמחה שנא' (ישעיה נא) כי נחם ה' ציון נחם כל חרבותיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה' ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה:

מסורת המדרש א במד"ר פי"ד סימן ג' • שהש"ר פ"א פסוק א' . מדרש תהלים מזמור כ"ד • פסיקתא רבתי פיסקא ו' סימן ז' . ילקוט מלכים רמז קפ"ג . ב עי' במד"ר פי"ב ובשיר השירים רבה פ"ג . פסיקתא דרב כהנא פיסקא א' . ובתורת כהנים סדר שמיני פ"א סימן ט"ו • ילקוט סדר תרומה רמז ג"ע . ילקוט שה"ש רמז תתקפ"ו . ג במד"ר פי"ב סימן ח' . שיר השירים רבה פ"ג . פסיקתא דרב כהנא פיסקא א' . ועיין פ"ס בסנהדרין ובקונים . ילקוט כאן רמז פי"ו . ילקוט שה"ש רמז תתקפ"ו . ד עיין תענית דף כ"ו . וירושלמי תענית פ"ד . איכה רבתי פתיחתא ל"ג . ה איכה רבתי פ"ב סימן י"ט . פסיקתא רבתי פיסקא מ"א סימן ב' ילקוט כאן רמז פי"ו . ילקוט תהלים רמז תשנ"ט .

חדושי הרש"ש

מכיות בדלפיל רים פרק ל"א ויובא שם: (ס) ומשתרבה ערבה השמחה כו' • לשון המקרא הוא ישעיה (כ"ד) ערבה כל שמחה גלה משוש הארץ • ולעתיד בוא אומר ששון ושמחה ימצא בה כמהרה בימינו אמן:

חדושי הרד"ל

לדיקים מתוק לעוה"ב הוי כו' אחרון מעשה בתלמיד א' של רשב"י כו' מעשה בר"ש בן חלפתא כו' שאין מתן שכרן לעוה"ב כו' אחרון • ד"א אימת התורה כו' ליום אחרון . מעשה בר' אבהו כו' ושמעתי את אלהי הוי ותשחק ליום אחרון וזכדי בן לוי כו' הם רואים ושוחקים לפיכך כו' ליום אחרון • ד"א עוז יהדר לבושה זה משה כנ"ל ותחלה דורש ליום אחרון לעולם הבא לענין שאין מקבלין משכרן בעוה"ז לפי מתן שכרם ושוחקין כעובדא דר' אבהו ודזכדי בן לוי והבריו: (ה) מה ציון הזה נראה באצבע אולי היו הציונין שלהם עשויין כדמות יד עושה באצבע וכמו יד אבשלום העשוי כן • כך ישראל כו':

פירוש מהרז"ו

כדפי"ג הלוחות השניים ונלמוה על עשיית המשכן • כמ"ש לעיל פר' ל"א ס"ד בשם תנחומא כי עיקר השמחה ליום אחרון שהוקם המשכן: ד כיון שראה אותם משה • שעשו כאשר צוה ה' שמח וברכם עליו רוה"ק שהורה מתוך שמחה של מצוה: ועמד בעצמו • כי הקרשים היה גבהם י"ד אמה רחבם אמה וחצי ואמה עובי ולא היה להם שום אחיזה כי היתדות למטה היו דקות ושני אדנים לכל קרש נמצא הקרשים מחזיקים את האדנים ולא בסיפך והבריחים מאחר שהיו שני בריחים לכל כותל ובריח אחד בעצמו בלא אחיזה בדבר אחר הרי הוכפל עוד המשא בכפלי כפלים באין מחזיק ויפול הכותל עם הבריחים.ולא יתכן שיעמוד הכותל כ"א בנס • ויתכן שזהו מ"ש בשבת צ' והבריח התיכון בתוך הקרשים בנס היו עומדים ע' רש"י ותוספות שפירשו שהיה סובב ונכפל לג' רוחות • וזה ל"ע גדול אין להם לעשות פלוגתא כזו בין הגמרא ובין ברייתא דמלאכת המשכן והמדרשים שכולם סוברים שהבריח התיכון ארכו שלשים אמה ואורך כל הכותל בדרום וכן בצפון שהיה של כ' קרשים כל קרש אמה וחצי • וכמ"ש ב"ר פ"ד וש"נ וכן הוא ברש"י בחומש בסדר תרומה שהבריח התיכון היה ארכו שלשים אמה כמדת הכ' קרשים ומ"ש בב"ר הנ"ל שהיה ל"ב אמה ע' מה שכתבתי שם בביאורו • ולשון הגמרא בנס היה עומד שייך על המשכן ופי' שלא סוע' גם הבריח התיכון להעמיד הקרשים כנ"ל אלא הכל היה עומד בנס המשכן עם הבריחים כדעת המדרשים • ולפי פירוש רש"י ותוספות הנ"ל סובב או מקיף או נכפף • ולדעת רש"י ותוספות היה הבריח התיכון ארכו ע"ו אמה ולע"ג ואם קבלה נקבל: הוא נבנה בעצמו • ע' רים ש"ר וכן הוא בפסיקתא פר' ו' ס"ז וע' במ"ר ס' י"ד ס"ג: ה צאינה וראינה • ש"ר ובמ"ר ס' י"ב כ"ח: אימתי נאמר • וכמ"ש בסמוך ולא מצאתי שעשתה ב"ש וכו' א' מ"כ בסמוך • וצריך לגרוס כאן מאמר ר' יצחק הקודם אלא מה עטרה וכן הוא במ"ל בהדיא ובש"ר שם: רשב"י שאל את ר"א • גם זה ש"ס: ועד שקראה אמי • ז' לא זז מחבבה עד שקראה אמי • וכן הוא ש"ס: ולאמי אלי האזינו • כמ"ש במ"כ וזהו בעטרה שעטרה לו אמו שזהו העטרה שלו שהגיעה למדרגה זו לקראה אמי • וג' מעלות אלו הבת כנוטה ומשועבדת לאביה ולאמה • והאחות עם אחיה מתחוים בלא אדנות ושעבוד • אך האם בגדר מעלה וממשלה על הבן והבת ומצוה עליהם כרצונה ועושים כרצונה וכן ישראל קודם מתן תורה שמעי בת ולאי הטי אזנך ואח"כ במשכן למען אחי ורעי כדלעיל בריש הפרשה • ואח"כ כשנוזר גזירה והצדיק מבטלה צדיק גוזר והקב"ה מקיים מדרגת האם וזהו חמיה כמונו וזהו עטרתו דוק והבן: ונשקו על ראשו • אמר הם לא באתי לעולם אלא לשמוע הטעם הזה די • כן הוא שם ושם: ביום תתונתו בסיני • חיתונים היו שנאמר יקדשתם היום ומחר וגו' וביום שמחת לבו זה מתן תורה שנאמר ויתן אל משה ככלותו ככלתו כתיב • ד"א ביום חתונתו באוה"מ • ביום שמחת לבו זה בית עולמים וכו' כן הוא במ"ר פר' י"ב סוף ס"ח ע"ש עוד ובש"ר שם וכן נ"ל כאן • וע' סד"ע פרק פ"ו בא"ת: יפה נוף נגפי • כנ"ל שמ"ש יפה נוף פי' שבלשון יוני קורין לכלה נגפי כמ"ש ב"ר פר' פ"א ס"ח • ולעיל פר' ל"ו בס"א בפסוק זה: מעשה היה • מדרש איכה פסוק ספקו עליך: כיפה של חשבונות • שם באיכה • ומ"ש ויצר פי' שיהיה מיצר ומצטער אם לא יהיה חשבונו טוב: ערבה השמחה וגלה משוש כל הארץ • פסוק הוא בישעיה כ"ד י"א והמאמר מן התנחומא סדר שמיני סוף ס"ו וז"ל אמר ישעיה צווחה על היין בחוצות ערבה כל שמחה מהו ערבה וכו' חשכה כד"א ויהי ערב וכו' שבת משוש (פסוק הוא באיכה ה') שבתה ציון שכתוב בה יפה נוף משוש כל הארץ וכנ"ל כאן ומ"ש כאן קבלה הוא תרגום של חושך כמ"ש חשכת חשיכה אימתה וקבלה • הפ"י יאיר מתחלתו כנאמר והיה לעת ערב יהיה אור • והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים אכי"ר

ידי משה

מה מתוך בתיק סימן יפה לו פירוש שמסתנא סולי"ל ושחק ברחבו לו דיתן שכרו תורה : המצויינין לי ע"י א"ס • נ"ל ע"י אהל מועד שהיא מצויין בכל גוזי וכן הוא במדרש ש"ה : מה ציון נראה באצבע • פירוש מרחוק נראה ישראלין בו באצבע מתוך שהוא מצויין כך היו ישראל ניכרין מרחוק בסימנים מכל האומות : ולאמי אלי האזינו • פירש רש"י בחומש ולאמי כתיב והא דלא מביא אבל מה שאמר בעטרה שעטרה לו אמו וי"ל שזה קאי על שלמה ומגלים לשלמה שקראן אמי לכן מביא ראיה מפסוק אחר : נופת פיין במ"כ וכתנם דמק יפנוק מלם הוא נופת תסוכה אחותי כלה : אמר זו היא שאומרים עליה משוש כל הארץ • יש לדקדק למה מביא המדרש תחלה דברי הסוחר שהוא ראיה לסתור ויש לומר דהדרש שלמה נראים הדברים שמתחר שמכר הסחורה לשעה קלה אמר הסוחר שהיא משוש כל הארץ אך יותר חזק נראים מתחלת דברי הסוחר שהיה מתמיה עלמו על שלא מכר מיד בזו הרגע והיה אומר אין זו משוש כל הארץ שמא שדרך ירושלים היא לפי שהיא משוש כל הארץ למכור ברגע סיכך בביאתו גם"כ אין לך משוש כל הארץ מזו ודו"ק:

יפה תואר

שראויה לו לפי צדקתו • וזה אחר כבשית לה למלאות מעלו פי' כי הוא ירוממהו וינשאהו וכדאיתא בפ' סוגיא שאמר ר' קודם פטירתו יוסף חכני ושמעון אפרתי הם שמשוני בחיי והם ישמשוני במותי והיינו בעוה"ב כדאיתא התם • ועי"ז יתרומם במעלתו אבל האשה אמרה כי פי"ז לא יוכלו לראות זה את זה • ומ"מ בזה כיפה ענף כרות : ולא היו יכולין להקימו בתחיה • פי' אף שהכבדים היו הקרשים ע"ש כלא האומנים רבים היו • ולמה הביאו למשה ולא הקימו לעצמם : שנאמר הוקם המשכן • לא מלשון פועל מוכיח הלא מצינו פוקם על הוקם את דברי יהונדב והוכן השוכך וכאלה רבים המדבר מהתקימים ומכינים • אבל פי' דדריש מדכתיב בתריה ויקם משה את המשכן דייק דכולי האי ל"ל לימא כאחד בתחלה הקים משה את המשכן אלא לאשמעינן שהוקם מעצמו ע"י זה מה שנתן משה ידיו עליו ונר' נראה כאלו משה הקים • וע' בזה בתנחומא כי שם היא מבואר כמ"ש: הוא נבנה מעצמו • ע' בזה בריש תזיע ומ"ש בס: שהיתה שמחה גדולה בישראל • ודריש ביום שמחת לבו על ישראל משום שלבו עליהם תמיד להטיבם וע"ד והיו עיני ולבי שם : במלך שהשלום שלו • פי' שנותן שלום בארץ וע"ד ונתתי שלום בארץ וישם לך שלום • כי מטבע האלהים להתקוטט יחד כדאיתא בב"ר פ"ח ולא היה אדום לקוץ התדירי לולי אלהי השמים היה כמור בני אדם לתת שלום בינם : משל למלך שהיה לו בת יחידה • פמ"ש בזה כתוים כיפה קול : ומשתרבה ערבה וכו' • משום דפירש משוש כל הארץ על כל הגלות ולכן אמר דקאי על הכל כל זמן שהוא מיירי לגבי ירושלים כתיב ערבה כל שמחה גלה משוש כל הארץ וכן כתיב סנה ס' בוקק הארץ ובולקה . דלא מיירי בה"י ביחוד אלא בכל הארצות בתחרבנה ע"י נבוכדנצר וכמ"ש בירמיה • והכ"ב גלה משוש כל הארץ מיירי בכל העולם כולו : מהו ערבה חשכה • משום דערבה משמע תולדת אור לבד וכמו בין הערבים דהיינו אחר חצות שיכנו ללי ערב לכן מפרש מלשון חשכה ממש וכמו חשך ולילה • ולפי שאף בלילה לפעמים הכוכבים יפוצו אור מוסיף עוד קבלה כי לא היה אור כלל מחורב ירושלים ומביא לראיה מכתוב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד כי בתחלתו ערב לא היה אור אחר כלל : בעוה"ז שבת משוש כל הארץ • כדי לקיים כדבר טוב קאמר לה הכא • וז"ש וכשיבנה הקב"ה את ירושלים הוא מחזיר לתוכה ועל ידי זה יהיה משוש כל הארץ שכל הסולך שם ימצא שמחה וגילה ביהיה במהרה בימינו אכי"ר:

פרשה א מכאן אתה למד שמשה מעו ׳ כלומר שלכך הולרך משה למול אותם ביליאתם ממלרים כדאיתא לקמן פרשה י״ז מה ראה הקב״ה להגין עליהם בדם כדי לזכור להם דם ברית מילת אברהם כו׳ ׳ ואם פירשתי דדם מילה היינו שמולו אותן שלא מלו במלרים בלילה ההוא ׳ ודם ברית מילת אברהם הכוונה על עיקר מלות מילה שנקראת ברית אברהם שהוא היה ראשון במלוה זו : וכי לא היה מכיר את יוסף וכו׳ ׳ והא דלא המיתו הקב״ה קודם שאמר לא ידעתי את ה׳ כמו שאמר במשל של רועה לפי שמדתו של הקב״ה אינו כמדת ב״ו אלא כאשר הוא שם : כל זמן שישראל בירידה התחתונה כו׳ ׳ אפשר דועלה מן הארץ אינו דברי פרעה אלא דברי רוח הקודש הם ונחמה לישראל שלא ידאגו מגלות המר ושעבוד הקשה אשר שם פרעה כי רפואה למכתם הוא ׳ שכך המדה כל זמן שישראל בירידה התחתונה הם עולים : בשבר נשים לדקניות כו׳ ׳ מביא דרש זה לכאן ׳ אגב דמייתי שהיתה כוונת פרעה להפרים איש מאשתו שלא יפרו וירבו ׳ מייתי נ״כ מה שעשו נשים לדקניות והפרו ובטלו את מחשבות פרעה הרשע : הקב״ה מזמין להם דגים קטנים ׳ גלמד מפסוק זכרנו את הדגה אשר נאכל במלרים חנם : ומי היו המילדות ׳ פי׳ מדכתיב ויעש להם בתים אלו כהונה לויה או מלכות בהכרח ל״ל דהמילדות היו שמות אחרים שילאו מהם כהונה ולויה ומלכות דלא מלינו בשום מקום שילאו משפרה ופועה לויה וכהנים ומלכות : אלישבע אשתו של אהרן ׳ ואע״פ שלא היה גדול מג׳ שנה ׳ אפשר שהיתה בה כמה שנים והיתה מילדת ואח״כ כשנתגדל אהרן נשאה לאשה ׳ והא דאמר כלה ותאותה משום דלבסוף נעשית כלתה : ולא היה למרים אלא חמש שנים ׳ קושיא הוא איך תעלה על דעתך שמרים היתה מילדת והא לא היתה אלא בת ה׳ שנים ואין דרך קטנות להיות מילדות ׳ ע״ז אמר הולכת היתה עם יוכבד אמה ועושה מה שתלוה לה אמה לעשות : ולכך לא היתה לריכה להיות זקנה : ששיבב עצמו שהיה מרבה פנים למרגלים שעלתו עמהם ׳ ובנוא אל משה סיבב את עלמו מעלתם הרעה : ותצאנה כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות ׳ דרש אחרחל כמו אחר חיל ׳ ר״ל שמשכה אחריה חיל נשים מת ללות ומשבחות ׳ וא״ת למה הוא מיחם למרים במה שילאו אחריה ׳ ולמה אינו מיחסה בלדקת עלמה כגון ותקח מרים את התוף בידה ׳ וי״ל להגדיל שבחה שהמשיכה אחרי מעשיה הטובים גם כל הנשים : ומהו המשפחות למה הזכיר כאן שם משפחות יותר מבאחרים ׳ לפי שזכתה להעמיד מהנה משפחות כלומר אף שאין מיחסין אחר משפחות האם ׳ מ״מ לפי שהיתה מרים לדקת מיחם הכתוב גם אחריה כמאמר הכתוב ודוד בן איש אפרתי שילא ממנו דוד כדלעיל : מה צורך לפרעה לקיים הנקבות ׳ כאן דכתיב תחיון לשון ליווי לכן שפיר הוקשה לו מה לורך לפרעה לקיים הנקבות ולוות עליהן שישתדלו בחיותן מה שאין כן לעיל כתיב ואם בת היא וחיה ׳ ולא תחיון ׳ ודרש המדרש אם חיתה חיתה ולא היה מלוה עליהן כמו כאן : ומרים ואהרן מרקדים לפניהם ׳ מסברא דנפשיה קאמר דמסתמא היו שמחים ׳ דהא ע״פ עלת מרים החזירה : הורתה בדרך ׳ לאו דוקא בדרך שהרי תיכף ומיד לביאתם לחומת מלרים . כ לדה והיתה מעוברת ע׳ או ז׳ חדשים מקודם אלא דקודם ביאתו למלרים נתעברה ׳ וכן אמר בהדיא בפרשת ויגש יוכבד עיבורה בארץ כנען : ועמדה אמה ׳ לעיל אמר עמד אביה ונשקה ׳ כי בלדקת הבן מגיע שמחה לאב יותר מן לאם ׳ ובאבוד ומיתת הבן לער ודאגת האם יותר מאב כידוע מדרך הטבע : לדעת מה יהיה בסוף נבואתה ׳ דאל״כ מאי לדעת מה יעשה לו פשיטא שסופו למות שם לפי הטבע : כל הפסוק הזה ע״ש רוה״ק נאמר כו׳ ׳ ורמז השכינה בתיבות הפסוק לפי שמלינו שם ה׳ אלל כל תיבות הפסוק וכמו שמבאר והכוונה לרמוז שהשכינה השורה על המדברים ברוה״ק עומדת שם ומשגחת בהללת מרע״ה ובמדרש משלי בפסוק חכמות נשים קאמר שבא לומר אע״פ שהושלך משה ליאור נתחזקה מרים בנבואתה עליו שעתיד להושיע את ישראל ׳ ולזה נרמזו כאן אחרי רוה״ק : ובל הענין ׳ הוא הוספה מאיזו מעיין ורומז לתשלום ענין זה המבואר במס׳ סוטה ׳ וכן איתא שם לדעה ע״ש כי אל דעות ה׳ ׳ מה ע״ש מה ה׳ אלהיך שואל מעמך וגו׳ ׳ יעשה דכתיב כי לא יעשה ה׳ אלהים דבר ׳ לו דכתיב ויקרא לו ה׳ שלום : לרחוץ מגלולי בית אביה ׳ דלפי פשוטו נ״ל דמקרא מסורס הוא ושיעורו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ וכדפרש״י בחומש ׳ מפני שהרחילה באה עם אות הבי״ת ׳ לא עם מלא על וכדפי׳ הרא״ם ׳ ולכן דרשוהו שלא בסירוס כאילו כתיב לרחוץ מעל היאור ׳ והכוונה שלהיות פרעה עובד ליאור לאלוה היתה כוונתה להתרחץ מזה : וכל העולם אינן מקיימין ׳ כלומר אפילו כל העולם אינן מקיימין : בא גבריאל ׳ משום דבכל מקום מלינו שגבריאל עומד על ימין ישראל להמליץ בעדם ולהטיב אותם : היה בוכה ואומר כו׳ ׳ אף שעדנה לא היה בו דעת כל כך ׳ עכ״ז הנפש בעלמה מכרת זאת בטבע רק שעדנה אינו נרגש בלב האדם ׳ כחוק כל הטבעים הנוסדים באדם בתחלת ילדותו ׳ וראה מזה שלא ירלה בחופת אחותו שמשה פירש מאביו לאחר מ׳ ומרים נשאת בת ל״ס : שהיא היתה מחיה הילדים ׳ שהמילדות הן יוכבד ומרים או יוכבד ואשת אהרן ׳ ור״ל שחרתי לטיבותא עבדה ׳ א׳ שהיתה מחיה הילדים ׳ ב׳ שהיתה מספקת להם מזון כך נתן לה הקב״ה מקלת שכרה שהחיה את בנה ׳ וגם נתן לה שכר הנקה ׳ אבל עיקר שכרה הוא מ״ש ויעש להם בתים : ולא היתה מוליאה אותו כו׳ ׳ מדכתיב ויגדל משה ויצא אל אחיו כו׳ משמע דעד עכשיו לא יצא משה : ולפי שהיה יפה כו׳ והיתה מתיראה. מפני עין הרע : לא היה מעביר עלמו מעליו ׳ פי׳ לא היה מעביר עינו מעליו : והוא נוטל כתרו כו׳ ׳ מסורת היה זה בידם ׳ וכן נמלא בדברי הימים דמשה : מה חטא ישראל כו׳ ׳ ואע״ג דהגזירה היתה מימי אברהם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ׳ יש לומר שהיתה תמיהתו שכיון שהם משתעבדים מכל האומות ראוי שקושי השעבוד ישלים הד׳ מאות שנה ויגאלו : שנשתעבדו מכל העובדי כוכבים ׳ שכל העובדי כוכבים היו מושלים אז על ישראל שאז היה פרעה מלך על כל העולם והיו במלרים מכל העובדי כוכבים וכולם משלו על ישראל : שעמדו דתן ואבירם והלשינו עליו ׳ דמדקאמר וישמע פרעה את הדבר הזה משמע מה שאמר כאשר הרגת את המלרי ודייק שהלשינו עליו מדכתיב כי מתו כל האנשים המבקשים וגו׳ מוכח שהלשינו עליו : ונתן מנוס למשה אלל

באור מהרי״פ

פרשה א בן ט״ו שנה ׳ ול״ע הלא בב״ר פנ״ג כתוב בן כ״ז שנים ואתה, אמרת על שכמה ע״כ וא״כ למה אמר כאן בן ט״ו שנה וכתב בעל תולדות נח נראה דשני המדרשים חולקים בפלוגתת רבי הושעיה רבה ורבנן במקרא (בראשית כ״א ח׳) ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את ילחק ובב״ר שם רבי הושעיה רבה אמר נגמל מילר הרע ורבנן אמרי נגמל מחלבו וא״כ מאן דאמר כ״ז שנה סובר כר׳ הושעיה רבה דנגמל מילר הרע היינו בעת שהיה ג׳ שנה וישמעאל נימול לי״ג שנה וי״ד שנה היה כשנולד ילחק נמלא בעת שנגמל ילחק והיה בן י״ג היה אז ישמעאל בן כ״ז שנה והמדרש שבכאן סובר כרבנן דנגמל מחלבו בי״ח כר״י בכתובות וא״כ כשהיה לילחק שנה ומחצה היה לישמעאל ט״ו שנה ומחצה והאי דקאמר ט״ו שנה היינו שנים שלימות אבל החצי שנה לא חשיב : למה רגשו גוים ׳ כלומר דבר קל הוא ׳ ואותו ילדם אחרי אבשלום ולמדין אבשלום מאדוניהו שגם אבשלום מפני שלא רידהו אביו ילא לתרבות רעה : ואמר יסר בנך וגו׳ ׳ לא גרסינן האי מקרא כההומא : איש תם יושב אהלים ׳ פי׳ דיושב אהלים לא קאי אבית מדרשו של שם ועבר אלא אהלים של ילחק הוא שהיה מדריך אותו מנעורין בתורה ומעשים טובים וא״כ נטמן בבית מדרשו של שם ועבר : ב פסל לתוהו ובוהו ׳ פי׳ פסל לעולמות שהיה בונה ומחריבן וכן איתא מהדיא לקמן סדר משפטים פ״ל ומה פסל שהיה בורא שמים וארץ והיה מסתכל בהם ולא היו עריבים עליו והיה מחזירן לתוהו ובוהו כיון שברא שמים וארץ אלו ערבו לפניו אמר אלה תולדות השמים והארץ אבל הראשונים לא היו תולדות ע״כ : ד מכחו של יעקב שנאמר וכו׳ ׳ ופירש את יעקב איש וביתו באו ר״ל את יעקב בזכותו של יעקב איש וביתו באו לעולם ולא קאי על יליאת מלרים אלא אביאתם לעולם ׳ ת״נ : ה שהודו להקב״ה ׳ פירוש על גאולתם שנאמר ויאמן להם וגו׳ ויקדו וישתחוו ׳ וכל הענין ההוא שאמר ר״ש נוסחא אחריני שנתודו אמר רבי יהושע וכו׳ : ו עביה של תקרה זה וכו׳ ׳ כתב ת״נ ואסדר דויגש קאי שאחר בני לאה הגבירה מונה בני זלפה השפחה ואח״כ בני רחל ואח״כ בני בלהה : ז כשם שהיה קטן בעיניו וכו׳ ׳ עי׳ יפ״ת ורא״ת באורו של המדרש הזה : ח יולדת שבעים ׳ ול״ע פתח בששים וסיים שהרי עקרב יולדת שבעים ובעל מ״כ מגיה שהרי עקרב יולדת שתין וכ״ה בילקוט : כחישים של קנים ׳ עי׳ מ״כ ובערוך ערך הם הגי׳ וז״ל שם והר הבית לבמות יער דירמיה ודאיכא תרגום לחישת חורבא : מכאן אתה למד שמשה וכו׳ ׳ פי׳ מכאן אתה למד שבטלו מלות מילה ממה שמשה הולרך למולן ביליאתן ממלרים ב״מ שביטלו אותה במלרים : ט יגירוהו על ידי חרב ׳ פירוש שיהיו נגררים לים ע״י חרב שרלו שתהבו המים מגת שועלים זו מלרים כאשר דרשו חז״ל אחזו לנו שועלים וגו׳ על תינוקות של מלרים : יא מלאכת אנשים לנשים וכו׳ ׳ פירוש חרישה וזריעה ומלאכה נשים לאנשים כגון אפיה ובישול כביסה וכ״ה בתנחומא : יב ה׳ גזרות וכו׳ ׳ ויש גורסין ד׳ ועיין יפ״ת ות״נ ומכאן עד פרשה ה׳ מונה המדרש סד׳ גזרות ועי׳ מ״כ ס״פ ו׳ שם מונה סד׳ גזרות : בתחלה גזר ולוה לנוגשיו ׳ היא הגזירה כא׳ : בין שפתים ׳ מקומות לנועים מלד גבול השדה גבוה מכאן וגבוה מכאן וחריץ באמלע : וביון שמתעברות וכו׳ ׳ לאו דווקא הוא : במ״כ ד״ה מודה ר״א וכו׳ ובפ״ק דסוטה גרס ונותן להם ג׳ עגולים הנה ג׳ עגולים ט״ס הוא במ״כ דגם בגמרא גורס שני עגולים אלא דכוונת המ״כ הוא דבגמרא גורס במקום מלת ומנקט מלת ונותן : זה אלי ׳ פירש״י מפני שראו אותו מכבר לכך הכירוהו מיד ע״כ ׳ ול״ע הלא מלאך היה מספר אותם ולא הקדוש ב״ה בעלמו : יג בשראה שהם פרים ורבים גזר על הזכרים ׳ היא גזרה הב׳ : ומרים גדולה מאהרן שתי שנים עי׳ מ״כ שם שכתב הרי שהיה למרים ה׳ שנים וכו׳ ׳ אך נ״ע למה הביא המדרש שאהרן היה גדול ממשה ג׳ שנים בלא החשבון מבואר בלתי ידיעה זו ׳ ת״נ : אחר אמה ׳ פירוש שהיתה מסייעת אחר אמה : מפיעה את התינוק ׳ בגמרא פי׳ רבינו הננאל שהיתה מלחשת באזניו : יד מקום שהולד נפנה בו ׳ פירוש מקום ובית קבול הוא לקבל הולד כשילא מן האשה : אם חיתה חיתה ואם מתה מתה ׳ פי׳ לפי מה שדרשו חז״ל לעיל פועה שהיתה מפיעה את התינוק כשהיו אומרים מת ע״כ ׳ ופי׳ ע״י הופעה החיה אותו ע״כ אמר פרעה אם חיתה מעלמה חיתה ואם מתה אינכם רשאים להופיע ולהחיות אותה רק תשאר במיתתה וזהו אם מתה מתה ׳ ת״נ : אך אוילים שרי לוען ׳ והלמוד שהקב״ה אמר כן הוא כלמד מכן ירבה וכן יפרון שרוה״ק מבשר שיופר עלתם : ה״ג או אמן לסכן אחר יליאתם ׳ שכן דרך הילדים לסכן אמן אחר יליאתם ולא גרסינן שתי תיבות כם ולמות ׳ ת״נ : טו ותחיין אלו האמהות ׳ פי׳ דתיבת ותחיין מוכרת מן תיבות את הילדים דאל״כ ותחיו את הילדים מיבעי ליה אלא ותחיינה את האמהות הילדים אלו הילדים ׳ ת״נ : יז וכלב בן חלרון (דה״א ב׳ י״ח י״ט) וכלב בן חלרון הוליד את עזובה אשה ואת יריעות ואלה בניה ישר ושובב וארדון ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת ותלד את חור : אלא בוניה ׳ פי׳ בעלה : שישר את עלמה כו׳ ׳ פי׳ בענין המרגלים : ולאשחור וגו׳ ׳ (דה״א ד׳ ה׳ וו׳ ח׳) ולאשחור אבי תקוע היו שתי נשים חלאה ונערה ׳ ותלד לו נערה את אחוזם ואת חפר ואת תימני ואת האחשתרי אלה בני נערה ׳ ובני חלאה לרת ולוחר (וצוהר קרי) ואתנן ׳ וקוץ הוליד את ענוב ואת הלובבה ומשפחות אחרחל בן הרום : שאשחור בן חלרון היה (דה״א ב׳ כ״ד) ואחר מות חלרון בכלב אפרתה ואשת חלרון אביה ותלד לו את אשחור אבי תקוע : שהשחיר פניו בתעניות ׳ פירש״י כדי לסגל מעלת מרגלים : בשתי נשים ׳ כלומר אחר דאשחור הוא כלב וא״כ למה אמר הכתוב דהיה לו רק שתי נשים והלא היה לו עוד מרים אשה שלישית לכך דריש חלאה ונערה הם שמות מרים גופא על שם שמתורע שחלתה ונערה מתליה וזהו שתי נשים ׳ ת״נ : צרת וכו׳ ׳ דכיון דזו נערה וזו חלאה ובכר חשב בני נערה שם אמאי חשיב את אלו בנים לחלאה ולחשוב נמי גבי נערה ועל כן דרש דלאו בנים ממש חשיב הכא אלא כנויים לרת שנעשה וכו׳ וכן כולם ׳ מהרש״א חידושי אגדות (סוטה דף י״ב) : ולכך כתיב ויקח לו כלב את אפרת ונ״ע : ודוד בן איש אפרתי ׳ אולי פירוש ומרים היא אפרת כדדרשינן לעיל או על לד הדוחק שכלב נקרא אפרת שנאמר ואחר מות חלרון בכלב אפרתה כן משמע בת״נ ׳ וז״ל והוא כלב אפרתי הנזכר בדברי הימים ולא מלאתי מדיין כלב אפרת בד״ה : ולא קבלו ׳ פירוש לפי שלא מלינו רמז בתורה שקבלו : אפריון מטה ׳ שיושבים בה הכלות ונושאים אותה : בפתקה של חוס ׳ פי׳ בגזר דין של הרבה ארכה עלבונך והרונך : טוב שמו ׳ ומלינו שם כמותו אם יגאלך טוב שלא קשה שא שמו משה כי

נחמד למראה

סדר שמות פרשה א ללמדך שהיה שונא לישמעאל על שילא לתרבות רעה ושלחו הוא ואמו הגר ריקם וכו׳ ׳ עיין לעיל בבראשית רבה בפרשה נ״ג דדרשה מפסוק זה דבני ביתו של אברהם אבינו והרגין היו ופירש הרב יפ״ת מדכתיב ויתן אל הגר שם על שכמו נראה שמלבד לחם ומים נתן לה מתנות יעויין שם ׳ ולפי זה נמלא שאלו ב׳ הגדות הללו סותרות זו את זו ולריכות ישוב : ואוהבו שחרו מוסר ׳ זה הקב״ה על שאהב את ישראל דכתיב אהבתי אתכם אמר ה׳ שהוא מדכא אותם ביסורין וכו׳ ׳ הכוונה ממה שאמרו רז״ל בפ״ק דמס׳ עבודת כוכבים דשאל ההוא מינא כתיב רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם מאן דאית ליה סוסיא ברתחיה מסיק ליה והשיב לו משל לאדם שנושה בשני בני אדם אחד אוהבו ואחד שונאו ׳ אוהבו נפרע ממנו מעט מעט ׳ שונאו נפרע ממנו בבת אחת ע״כ ׳ ולפי זה יובן אומרו כאן שע״י שהקב״ה אוהב את ישראל שחרו מוסר לפרוע מהם מעט מעט כדי שיהיו נקיים מעון ויזכו לחיי העוה״ב ודו״ק : ומוסיף עליו אהבה שנאמר ואוהבו שחרו מוסר ׳ נ״ל דדייק בקרא דהוה ליה למימר ושחרו מוסר אוהבו שכן הוא הסדר ברישא דקרא דכשחושך שבטו אז ילא לתרבות רעה וישנא אותו אביו ׳ כי אם משחרו מוסר ילך בדרך טובים ויאהב אותו אביו ׳ ומדכתיב ואוהבו קודם שחרו מוסר לריש דקאי אבן ׳ ועיין מה שפירש הרב ידי משה ז״ל : ואף יעקב אבינו יסר את בניו ורידה אותם וכו׳ ׳ יש לדקדק אמאי נקט ביעקב לשון אף ׳ ועיין מה שפירש בזה הרב ידי משה ז״ל ׳ ואפשר לומר פירוש אחר דאברהם היה לו מקום ליסר את ילחק מפני ישמעאל אחיו שלא ילמוד ממעשיו הרעים וכן ילחק הולרך ליסר את יעקב כדי שלא ילמוד מעשו אחיו שהיה רשע ׳ אמנם יעקב לא היה לו מקום ליסר את בניו מאחר שכולם היו לדיקים ולא היה להם ממי ללמוד רשע ומשו״ה קאמר ואף יעקב שאע״פ כן היה משחרן מוסר ודו״ק : ח א״ר אבין משל לאחד שרגם אוהבו של מלך אמר שמלך התיזו את ראשו כי למחר יעשה בי לכך כתב וכו׳ ׳ המדרש הזה קשה להולמו שהרי לא ראינו שהרגו אחר שאמר אשר לא ידע את יוסף ׳ ואדרבה הניחו השם שיאמר לא ידעתי את ה׳ ׳ ואפשר לומר דר׳ אבין ס״ל דקרא דכתיב וימת מלך מלרים דברים כפשטן שמת ודלא כמ״ד מלמד שנלטרע וכו׳ ׳ וכזה אתי שפיר שבשביל שלא ידע את יוסף המיתו ה׳ וא״כ המשל דומה לנמשל ופרעה אחר הוא שאמר לא ידעתי את ה׳ ודו״ק : טו ותיראן המילדות את האלהים ׳ עליהן נאמר אשה יראת ה׳ היא תתהלל ׳ יש להקשות מאי קאמר ׳ ונראה לעניות דעתי דידוע דיראה יש שתי מדרגות ׳ יראת העונש יראת הרוממות ׳ ויראת העונש אינו כל כך מעלה כמו מעלת האהבה וידוע דאלהים מורה על הדין והויה על הרחמים וזה פשוט ׳ והוקשה לבעל המאמר דהוה ליה למימר ותיראן המילדות את ה׳ ׳ כמו אשרי איש ירא את ה׳ שהיא מדרגה רבה ׳ ומדקאמר את האלהים משמע שיראתן היתה מלד האלהים שהוא דין שהוא יראת העונש וזה אינו שבח לכן לזה אמר חס ושלום ׳ שעליהן נאמר אשה יראת ה׳ שיראתן הוא מלד הוי״ה ולא מלד הדין ׳ ולזה מסיים בסמוך ולא עשו כאשר דבר אליהן ׳ מדקאמר ולא עשו איני יודע שותיין אלא מספקות להם מים ומזון ׳ וזה הוראה שיראתן הוא מאהבה ׳ דאם איתא שהוא מיראת העונש היה די להן במה שלא שפיתו הילדים דאז לא היה הקב״ה מעניםן אלא ודאי מדמספקות להם מים ומזון זה ודאי מורה שיראתן היתה מאהבת הקב״ה ולא מיראת העונש וק״ל מלאתי כתוב : ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים ׳ להן לא נאמר אלא אליהן ׳ א״ר יוסי בר חנינא מלמד שתבע אותן להזדווג להם ולא קבלו ממנו ׳ והכי איתא במס׳ סוטה ולא עשו כאשר דבר אליהן ׳ להן מיבעי ליה א״ר יוסי בר׳ חנינא מלמד שתבען לדבר עבירה ולא נתבעו ע״כ ׳ והקשה מהרש״א בחידושי אגדות וז״ל ויש לדקדק לפירש״י בפרשת חיי שרה דאין נופל לשון לי ולו ולהם אלל דבור אלא אלי ואליו ואליהן ׳ ובמקומות שתמלא לי ולו ולהם אלל דבור יתפרש במקום עלי ועליו ועליהן ׳ וא״כ הכא מאי קושיא להן מיבעי ליה דהא הכא ליכא לפרושי להן במקום עליהן כו׳ עכ״ל ׳ ונ״ל דה״ק כיון דשני קרא בדבורים דבתחלה קאמר ויאמר מלך מלרים למילדות וגו׳ והדר קאמר ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מלרים ׳ והוה ליה למימר ולא עשו כאשר אמר להן מלך מלרים ׳ וזהו שאמר ר׳ יוסי בר׳ חנינא להן לא נאמר אלא אליהן פירוש דהוה ליה למימר אמר והוה ליה למימר להן ׳ ומדקאמר כאשר דבר אליהן משמע כי עוד מלתא אחריתא דבר אליהן אשר לא עשו זולת מה שאמר להן אשר נזכר בפסוק הקודם מלמד שתבע אותן להזדווג להן ולא קבלו ממנו : ולי המעתיק המדפים הנ״ל קשה לכאורה על דברי הרב הנ״ל דמ״מ מגין ליה לר׳ יוסי בר׳ חנינא שתבע אותן להזדווג להן ׳ דלמא דבר אחר הבא מהן אשר לא עשו ׳ אך בהיותי הולך בעקבי הרב הנ״ל נראה לתרץ שהרי כבר התבאר לאין מספר בדברי הרב הנ״ל שמלות לו ולהם בלמ״ד המשמשת מורה על הקירוב ׳ ומלת אליו ואליהם אשר נגזרת ממלת אל מורה על הנגיעה והדיבוק ׳ ועל כן א״ר יוסי בר׳ חנינא להן לא נאמר אלא אליהן ׳ וזה נגיעה ודיבוק שייך כאן ׳ אלא מלמד שתבע אותן להזדווג להן ולא קבלו ממנו וק״ל : ותחיין את הילדים ׳ וכי מאחר שלא עשו וכו׳ והן מחיות את בניהן זהו שנאמר ותחיין את הילדים ׳ כבר מלאת אמורה כי גזרת הכפולים וגזרת נחי למ״ד ה״א הן עלולות להורות על ענין אחד ׳ גם התבאר כי גזרת הכפולים היא בבחינת הוראת קלות הענין ׳ וגזרת נחי למ״ד ה״א היא בבחינת הוראת חוזק הפעולה והפלגת הענין ׳ ולפי שלשון חיות מלאנו בשתי הגזרות האלה רלוני לומר בגזרת הכפולים ובגזרת נחי למ״ד ה״א ׳ ושגזרת הכפולים מורה על קלות הענין כמו ואת־רכשך חי (בראשית י״ח) כלומר שלא מת בעת ההיא וכן דרשו רז״ל וחי בהם ולא שימות בהם ׳ אבל גזרת נחי למ״ד ה״א היא להפלגת ענין כמו וְחָיְתָה נפשי בגללך (בראשית י״ב) פירושו שיהיה חיים נעימים וזהו מה שפירש״י שם יתנו לי מתנות ויגיד עליו רעו למען ייטב לי בעבורך ׳ והנה מלת וַתְּחַיֶּיןָ היא מגזרת נחי למ״ד ה״א שאלו היתה מגזרת הכפולים היה ראוי ליכתב וְתָחוֹיֶינָה לכך פירשו שהיו מחיות את בניהן ׳ כלומר כי זולת מה שלא המיתו אותם עוד הכינו להם הכנות נאותות כדי שיהיו חיים נעימים וק״ל : כב ותשלח את אמתה : ר׳ יהודה ור׳ נחמיה חד אמר ידה וחד אמר שפחתה טעמא דמאן דאמר ידה דכתיב אמתה וכו׳ איתיבון אליבא דמאן דאמר ידה לכתוב ידה וכו׳ דאיתרבוכי אתרבוב ׳ רש״י בפי׳ החומש כתב שתי דעות הללו וז״ל ׳ את אמתה את שפחתה ׳ ורבותינו דרשו לשון יד אבל לפי דקדוק לשון הקודש היה לו לינקד אַמָּתָהּ מ״ם דגושה ׳ והם דרשו את אמתה את ידה וגשתרבבה אמתה אמות הרבה עכ״ל ׳ כבר תקעתי יתד במקום נאמן ושם הפרשתי שורש גדול זה שהוא מיוסד בטבע הלשון ׳ והוא שגזרת הכפולים וגזרת נחי למ״ד ה״א בכל הן מורות על ענין אחד ׳

וכו' · דאין לפרש כאן מדין לשון מררס ופלמעות כמו בני דוד כהנים היו · דא"כ איך עלה על לבם לגרש את בנותיו שהיה שלמון עיר : שמא ישא אחת מכם · כדמסיים המדרש שהלשון של לחם מורה על לקיחת אשה · ואחז בלשון נקיה להורות על פשוטו ועל הנרמז בתוכו ג"כ : ודומה לו כי אם הלחם כו' · והתם דייק מדכתיב פעם אחת כי אם הלחם וגו' ופעם אחת כתיב ולא השך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו משמע דהאי לחם אשה הוא : ואין ויואל אלא לשון שבועה · כדאיתא בנדרים ס"ה ויאמר ה' אל משה במדין נדרת לך · התר נדריך במדין וע"ש ברש"י וכן וישב אליהו תותנו שהלך להתיר שבועתו כדלקמן ודרים ויואל לשון אלה והוא מורכב מן רצון ושבועה ביחד · שאוסר את עצמו ברצון להיות שמה : יודע אני שיעקב כו' · דאל"כ מהיכא תיתי שיברח ממנו · אלא לפי שראה שהלך בדרכי יעקב כדלעיל · חשב שגם בזה ילך בדרך יעקב ויברח : קבל עליו ללון · דאי לשון שבועה ה"ל למימר ויואל יהרו את משה כמו ויואל שאול את העם · לכן דרש שקאי על משה שנתרצה ללון לינת לילה אחד : שנאמר הואל נא ולין · יליף דרצון זה הוא רצון לינה מנ"ש דהואל · ופי' לשבת ישיבת ערא ללון הלילה : ימים רבים וכדאיתא ברבה שם תני רבי חייא ימים שנים רבים שלשה · ובתורת כהנים מסיים יכול שנים ושלשה הרי ה' וכי נאמר ימים ורבים והלא לא נאמר אלא ימים רבים הא כיצד ימים האלו יהיו מרובים על הב' וכמה הן הוי אומר ג' וא"כ קשה וכי רבים הם אלא לפי שהן של נער קורהן רבים : שנצטרע כו' ונאנחו מפני גזירת שחיטת הילדים והא דכתיב מן העבודה י"ל שעד כאן לא היו נאנחים מן העבודה כי כאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ · אבל עתה שגזר עליהם לשחוט ילדיהם ולא ירבו וגם העבודה תהיה עליהם כמקודם לכן ויאנחו : ק"נ בערב ק"נ בבוקר · מסורת היתה בידם כך : כיון ששמעו ישראל כו' · ואעפ"י שגזרת כל הבן הילוד לא כן עשו שיותר מצטערים על הבנים המגודלים בנעוריהם מהתינוק שמבטן לקבר יובל : ואין ויזעקו אלא קינה · בזה מביא ראיה שחטא בני ישראל והם קוננו עליהם קינות : ד"א וירא אלהים שלא היה ביד מע"ט · ולפ"ז יהיה וירא לשון התבוננות · כמו וירא בלק · שהתבונן במעשיהם וידע שאין בהם מעשים טובים : שאפי' א' בחבירו לא היה יודע · לפי שלא היו עושין תשובה אלא היו מהרהרים בתשובה : ואע"פ שעשו תשובה כו' · והא ראיה שלא תלה הכתוב אלא בזכות אבות שנאמר ויזכור את בריתו וגו' : שהשפילו עצמן לעשות תשובה · שעיקר התשובה הוא ההכנעה לפני ה' בלב נשבר : ויקח משה חצי הדם · וסיפיה דקרא וישם באגנות (ואגנות הוא כלי שמקבלין בו הדם) ואגנות וסף דהכא חדא מילתא היא : שאברהם גדול לגרים · פי' שהיה ראש לגרים המקרבים עצמם תחת כנפי השכינה וישראל במצרים שעשו תשובה ג"כ קירבו עצמם תחת כנפי השכינה : פרישות שביניהם · זו פרישות דרך ארץ כדאיתא בהגדה או פי' שראה צדיקים ופרושים שביניהם : ידע שקרב הזמן · אבל ישראל לא ידעו פשט מאמרו של ד' מאות שנה והקב"ה ידע שאין זה אלא מלידת יצחק : ידע שקרב הזמן שזהו בחינת הידיעה שיודע ומתבונן שעתה מתחיל העת : ונגלה על משה להודיעו · דרש וידע שהודיעו למשה כמ"ש (תהלים ק"ג) יודיע דרכיו למשה · ור"ל שהודיעו שקרב קץ הגאולה :

פרשה ב משל למלך כו' כשם שמשגיח המלך על פועלים המתכשרים במלאכה ועל המתעצלים · ואינו די שאינו נותן שכר למתעצלים אלא אף נותן אותם בדימוס · כך הקב"ה נותן ג"ע לצדיקים וגיהנם לרשעים · ולכך אמר עיניו יחזו על רשעים ועפעפיו יבחנו בני אדם על הצדיקים : עד שבודקו בדבר קטן · ונסיון זה לתועלת הרואים כי יראו כי לא יתן הגדולה אלא להגון לה : בדבר קטן · פי' בחטא קטן כי

סהירות מהגדול אינו כ"כ ראיה כנזהר אפי' מהקטן : שנאמר נחית כצאן עמך · פי' שכמו שנחיית הצאן על ידי משה כן היה נחייתם על ידי אהרן : ד"א ומשה היה רועה כל מי כו' · דמה היה חסר אם היה כתוב ומשה רועה את צאן יתרו · וקאמר דאצטריך למימר שהיה מתוקן לכך מתחלת ברייתו : האדם היתה מתוקנת כו' ר"ל לא שאילולי חטא אדם הראשון היה חי · אלא מתחלת הבריאה היתה המיתה מתוקנת · ומה שנגזרה בחטא אדם עלולה היתה · ועיין בבראשית רבה פרשה ט' : מתוקנת היתה המיתה לבא לעולם · רצה לומר שמתחלה רצה הקדוש ברוך הוא לגזור מיתה על כל באי עולם מפני שטובה לשלמות האדם בין מצד הרשעים המכעיסים תמיד שאילולי המות לא היה להם תקומה · ועתה ע"י המות ישבת גאון רשעתם ויוסרו בחטאתם · ואם מצד הצדיקים שיזכו להנאת העולם הבא במיתה · אך מחמת שלכאורה המות הוא רע לכן המתין הקב"ה עד שחטא אדה"ר למען יכירו הכל שראוי המות לבא : והנחש היה ערום · שהיה מתוקן לפורעניות · ר"ל שמתחלה רצה ה' לברוא אותו כמו שהיה בסופו כדי שלא יוכל לחטוא · אלא שהמתין הקב"ה עד שחטא כדי שיכירו שראוי לכך : בנח כו' מתוקן לגאולה · בב"ר פרשה ל' איתא מתוקן לנס · ופי' שהיה הגון לעשות לו נס · וכן יוסף היה מתוקן לפרנסה ולא לצורך השעה שלא היה טוב ממנו · וכן משה מתוקן לגאול ולא לצורך השעה שלא נמצא טוב ממנו · וכן מרדכי ולא לצורך השעה הוא שנעשה הגאולה על ידו שלא היה בדורו טוב ממנו : למה היה רודף למדבר · שאחר המדבר משמע שהיה להוט ורודף תמיד אחר המדבר אף בעת שלא היה עם הצאן דאל"כ מאי אחר : לפי שראה · ברוח הקודש : שישראל נתעלו מן המדבר · ולכך היה המדבר חביב עליו ורודף אחריו תמיד : מי זאת עולה מן המדבר · שדרשו בשה"ש שם ובתנחומא כאן עילויה מן המדבר שמפרש עולה לשון מעלה : ומלכות · שהיה משה מלך שנא' ויהי בישורון מלך וגו' : אמר הקב"ה כו' · דרש וינהג את הצאן שרמז לישראל הנקראים צאן (כדכתיב ואתנה צאני) אחר זכותו של המדבר זה אברהם שדבר עמו הקב"ה בין הבתרים · וזה להורות שכשם שעיקר השעבוד בא בשביל אברהם שאמר במה אדע · כן עיקר גאולתם היתה בזכותו : כך היית שואלני · וא"ת המדרש דלעיל נותן טעם למה מן הקוצים על שם עמו אנכי בצרה · והכוונה מה הגידה לנו התורה בזה באיזו אילן נתגלה לו ומאי נפקותא איכא בזה · אבל האי נכרי שאל על המעשה מה ראה הקב"ה כו' · ולפי ששאל על המעשה לכן אמר לו אילו מתוך חרוב או שקמה כו' : כך היית שואלני כו' · ולכ' אין צריך לתת טעם דהמעשה כך היה · מ"מ שלא להוציאך חלק בלי שום טעם א"א · מהמת שאתה תפסת לקושיא גדולה וחזקה · שים לתת טעם לדבר להראות שאין מקום פנוי בלא שכינה כו' אלא שלא ניתן רשות לעין לראות : אפי' סנה · שהוא מקום צר ושפל : בלבת אש בתחלה לא ירד כו' · דבתחלה כתיב בלבת אש מתוך הסנה ולבסוף כתיב ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ולא הזכיר בלבת אש · לכן אמר בתחלה לא ירד אלא מלאך אחד שהיה ממוצע בין משה להקב"ה כמו הלב שהוא באמצע הגוף : היו ישראל שפלים וירודים במצרים · ר"ל שהיו באים לתכלית השפלות עד שאין למטה מהם לכך הוצרך הקב"ה למהר ולקרב את הקץ · לפיכך נגלה עליהם הקב"ה וגאלם · שנאמר וארד להצילו מיד מצרים · שתרגומו ואתגליתי · ופירושו מה שנגלה על ההר באש : קשה מכל האילנות מזיק ומצער שהוא קוצים : כך היה שעבוד מצרים קשה לפני המקום · מצד ישראל שלא היו ראויין לגאולה ולצאת משם בשלום מצד מיעוט זכיותם ורוב עונות אלמלא הקב"ה עוזרם ביד חזקה ובזרוע נטויה : היו חוזרין וכובשין בבנין · פי' אחרי שהיו מתים בגזר מוציאים אותם וכובשים אותם בבנין · עוד יש לפרש שאם לא היו משלימין מנין הלבנים היו

נחמד למראה

באופן שאין ביניהם הבדל בהוראתן אלא שגזרת הכפולים היא מיוסדת על קלות הענין · וגזרת נחי למ"ד ה"א היא מיוסדת על הפלגת הענין ולטעם שהתבאר שם · והנה מלת אַמָּה שהיא הזרוע או מדת הזרוע היא מגזרת הכפולים לכך כמ"ש דגושה לסורות על חסרון אות הכפל · ואולם מלת אָמָה היא מגזרת נחי למ"ד ה"א · ובכנוי ישתנה הקמ"ץ לחטף פת"ח במלת אֲמָתָהּ · ומבואר כי תנועה קטנה שאחריה דגש לא תשתנה לבוא לעולם · וא"כ מלת אֲמָתָהּ נטיית מלת אָמָה היא ואינה נטיית מלת אַמָּה · וזהו שאמר רש"י ז"ל את אמתה את שפחתה · ורבותינו דרשו לשון יד · רצונו לומר מענין אַמָּה שהמכוון בו זרוע · ועל זה אמר שלפי דקדוק הלשון היה ראוי להנקד אַמָּתָהּ בדגש כמ"ש כפי פירוש זה · ואולם רש"י בהבדל לממלין על פירושם ז"ל שדבריהם אמת · וזהו שאמר והם דרשו את אמתה את ידם ונתארכה אמתה אמות הרבה · ירצה בזה שיורה הדגש על חסרון אות הכפל · ויסוד מוסד בטבע הלשון שגזרת הכפולים וגזרת נחי למ"ד ה"א ברוב הן מורות על ענין אחד ושיש בגזרת נחי למ"ד ה"א הפלגת ענין · ובזה יהיו דבריהם נכונים לפרש את אֲמָתָהּ את ידה אע"פ שאין כמ"ש בדגש · ושיהיה בו הפלגת ענין לומר שנתארכה אמתה אמות הרבה · ועל פי הדברים האלה יתבארו דברי ר' יהודה ור' נחמיה שאלו ואלו דברי אלהים חיים והבן זה : כד ותחמול עליו כיון שראתה אותו בוכה חמלה עליו · יש להקשות מאי קאמר · ויש לומר כמו שאמרו רבותינו ז"ל ותראהו את הילד · ותרא מיבעי ליה · מלמד שראתה עמו שכינה · וזהו כוונת המאמר · דבשלמא תחלה כשפתחה וראתה עמו שכינה לא הוצרכה לחמול עליו לקחתו משום שהשכינה מצמרתו · אבל כשראתה אותו בוכה אז אמרה בדעתה ודאי שנסתלקה ממנו שכינה ואז ותחמול עליו · ולא תאמר דותחמול עליו קאי לרישיה דקרא דא"כ מאי נפקא מינה אם היה בוכה אם לא א"א ודאי כמו שכתבתי וק"ל מנאתי כתוב : כה ותאמר לה בת פרעה היליכי · א"ר חמא בר חנינא נתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה הי ליכי שליכי הוא · נראה דדריש הכי משום דהוה לה למימר לכי מכין הק"ל לא לכוונת ענין הליכה ממש אלא לכוונת זירוז המעשה שהיא אחת מהוראות זה השורש כמו שכתב הרד"ק בשורש ילך · ומדכתיב היליכי מבנין הפעיל · גם בלאו הכי מקרא מסורס הוא · כי שיעור הכתוב כך הוא לכי והיניקי לי את הילד · ומדקאמרה היליכי את הילד הזה וגו' · לכן א"ר חמא בר חנינא נתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה הי שליכי כאלו הן שתי מלות ולשון מצרי הוא שהוא קרוב ללשון ארם : כט שני אנשים עברים נצים זה דתן ואבירם · איכא למידק מנא להו לרבותינו ז"ל שהיו דתן ואבירם · ועיין מה שכתב הרב ידי משה · ואפשר לומר דקבלה היתה בידם דבכל מקום דכתיב אנשים לרעה הם דתן ואבירם · שכך דרשו רבותינו ז"ל בפסוק ויותירו אנשים ממנו עד בוקר שהיו דתן ואבירם הביאו רש"י ז"ל · וכן כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך · פירש רש"י מי הם דתן ואבירם וכו' : אי נמי יהיה הרמז בשתי תיבות אלו · אנשים עברים · עם השתי תיבות עולה למנין שבע מאות וחמשה ועשרים · וכן עולה מנין ז"ה דת"ן ואבירם ודו"ק : ויאמר לרשע למה תכה רעך · הכית לא נאמר אלא תכה מכאן שכשעה שאדם מרים ידו להכות חבירו אע"פ שלא הכהו נקרא רשע · לדעתי יהיה זה המכוון במה שאמר הנביא הן לריב ומצה תצומו ולהכות באגרוף רֶשַׁע (ישעיה נ"ח) כי ראוי שתדע שהבדל שבין קָדוֹשׁ ובין קְדֻשָּׁה ובין קֹדֶשׁ או בין צדיק צדקה צדק · וכן רָשָׁע רִשְׁעָה רֶשַׁע · כי קָדוֹשׁ שם תואר הוא נאים אשר בו מקרה הקדושה ורגיל הוא להשתמש במקרה ההוא · קדושה · שם המקרה הוא באין בו מציאות בפני עצמו · קֹדֶשׁ הוא שם המקרה שכבר יצא אל המציאות ונתעצם בדבר מן הדברים שהוא נושא המקרה ההוא · כמו וכל זר לא יאכל קֹדֶשׁ (ויקרא כ"ב) נקרא כן לפי שהקדושה נתעצמה בבשר ויצאה אל המציאות · וכן צדיק שם תואר · צדקה שם המקרה דרך כלל · צדק היא מקרה אשר כבר יצא אל המציאות כמו צדק לפניו יהלך (תהלים פ"ה) · וכן הענין במלות רָשָׁע רִשְׁעָה רֶשַׁע · והנה מבואר כי דרך הרוצה להכות שיגביה ידו תחלה · וכיון שהתבאר שבהרמת יד נקרא רשע אע"פ שלא הכה בה · א"כ אגרוף רֶשַׁע היא גם קודם שהכה בה · לפי שע"י הרמת ידו כבר יצאה מקרה הרשעות מן הכח אל הפועל · וזהו באמר הכתוב ולהכות באגרוף רֶשַׁע · ירצה לא די בזה שכבר היה אגרוף רשע בהרמת ידו אע"פ שלא הכה בה · עוד יוסיף סרה בזה שהוא מכה ג"כ באגרוף אשר כבר היתה אגרוף רֶשַׁע : רעך · שהוא רשע כיוצא בך מלמד שביניהם רשעים · היינו משום דקשיא ליה דהוה ליה למימר למה תכה אותו כי כבר נאמר הנה שני אנשים עברים נצים · ומדקאמר רעך משמע שהיה רעהו ברשעות · ומה שנאמר ויאמר לרשע היינו נפי שהיא היה עושה חמס · ואין להקשות דא"כ איך למדו רבותינו ז"ל לומר שבהרמת יד נקרא רשע מדכתיב ויאמר לרשע דלמא רשע בדין קאמר · מ"מ למדו לומר כן מדכתיב רעך שפירושו רשע כמוהך · ולא יתכן שיהיו שניהם רשעים בדין · וצריך לומר דמשום הרמת יד היה רשע כמוהו : ויואל משה · ר"י אומר שנשבע לו ואין ויואל אלא לשון שבועה שנאמר ויואל שאול וכו' · הנה לפי פשוטו הוא ענין רצוי והפך כמו ויואל ללכת כי לא נסה (ש"א י"ז) וכתב הרד"ק בשורש יאל וז"ל · ופי' ויואל ללכת רצה ללכת לנסות בעבור כי לא נסה תמיד ללכת באלה וכאשר ראה כי היו כבדים עליו הסירם מעליו עכ"ל · ומה שאמר ר"י אין ויואל אלא לשון שבועה · ר"ל אין ויואל האמור כאן אלא לשון שבועה · ומביא ראיה מן ויואל שאול שמצינו במקום אחר שהוא ג"כ לשון שבועה ודו"ק :

פרשה ב ו ויאמר משה אסורה נא ואראה · ר' יוחנן אמר ה' פסיעות כסע משה באותה שעה שנאמר אסורה נא ואראה · סרב ידי משה גרם ה' פסיעות וכנו הוסיף על פירושו · מ"מ פירושם רחוק מאד · ול"נ שז"ל ה' פסיעות ולא קשה קושית הרב ידי משה דמרומז שסיר בקרא · דקשה דסוה ליה למכתב אראה את המראה וגו' · נמצא דמיותר בקרא השתי מלות אסורה נא וגם ו' מן ואראה שהם ה' אותיות לרמז על ה' פסיעות · הנה שלפי המסורה אסורה חסר ו' מ"מ יש לומר שבשל המדרש ס"ל יש אם למקרא

באור מהרי"פ

הרבה שמות קראו לו ולא נקבע לו השם רק מה שקראה אותו בת פרעה כמבואר לקמן : למה עמדה מרים · פי' ולא יוכבד : ותניבן כמבואר במ"כ וא"כ אמר וכן אתה מוצא בשני הרשעים : חשיב ליה תלת ירחי · וצ"ע א"כ היתה יכולה להצפינו עד תשלום שלשה ירחים שלמים ויש ליישב ועי' תנ"ה : שתי יציאות וכו' · פי' דקשה למה ליה ויצא ויצא שתי פעמים ולזה אמרו ללמדך שרק שתי יציאות הללו יצא וזולתם היה סגור בבית מדרשו ועסק תמיד בתורה : ומשוי קטן על גדול · פי' והכל לרעה נתכוונו עד"מ היו עשרה מישראל חייבים כל אחד ליתן עשרה לבנים ובכולם הם מאה ותמצא מהם היו קטנים והיה מטיל משא הגדולים על הקטנים ולא יכלו למלאות המנין מחמת קטנותם ומשוי הקטנים על הגדולים יעשו מספר מעט כפי משוי הקטנים וא"כ נמצא חסרון גדול בכלל המנין והנוגשים היו מכים אותם למלאות המספר · (יפ"ת) : דרגון · עי' מ"כ שפי' עכסים של מלכות וכן משמע בערוך · וז"ל רב"מ אָ"ב פי' בל"י נושאי כלי מלחמה לפני שר ע"כ · וז"ל המעריך מהלכין לפניו בדרגין פירוש במגן וצנה דרגא בלע"ז וכן כתוב ונושא הצנה הולך לפניו דרגין של מדרגתו עכ"ל וצ"ע קצת בדבריו : שיזכיר עליו השם דכתב והגית היה מתיירא פן יֵדַע בקל מא"כ כשזכרת השם מי ומי יודע אם לא נתודע ע"י ישראל · ת"כ : כי אין איש שילמד עליו זכות · ואיש פירוש מלאך ע"ד והאיש גבריאל : וכן אתה מוצא וכו' · פי' שמביא ראיה שהרגו בשני עברים אך שטעה סבר שלא ישמע דבר זה אבל הם הלכו והגידו לפרעה עד שהוצרך לברוח : על שם סופם · דאל"כ למה קראם נצים מוכים הוה ליה למימר : בן בתים · אולי היא מנחה אותך לדיין ואסור כו' · כדאיתא בשו"ע טור חו"מ סימן ג' ולכך אמרו התכונן מי שמך וכו' : שישב להם כדין · מתיבת ויושיען כו' נלמד כמו הושיעה המלך והנושה בא לקחת את שני ילדי : רצתה לפורה וכו' · כל הענין אין לו רמז במקרא : למה נקרא שמה צפורה · פי' דאי על שם המהירות היה לקורתה עוף אלא על שם שטיהרה וכו' · ת"כ : כיון ששמעו ישראל גזירה קשה · היא גזירה ג' : שעשו תשובה הבינונים וכו' · פירוש הבינונים שעשו תשובה בפועל שייך לשון ראיה עליהם והרשעים שלא עשו בפועל א"א הרהרו בתשובה שייך לשון ידיעה וזהו וירא אלהים וידע אלהים : התאנה חנטה פגיה אלו הרשעים שמתו בג' ימי אפלה גם הם הרהרו בתשובה והמדר נתנו ריח אלו הבינונים כמבואר במדרש חזית :

פרישות שביניהם · אפשר לפרש שראה הצדיקים שנקראו פרושים ודלא כפי' של המ"כ :

פרשה ב הודיע דרך הקץ למשה · פי' שהודיע שהוא ירעה את ישראל כדרך שהקב"ה רועה וזהו יודיע דרכיו של הקב"ה למשה וסימן לזה ומשה היה רועה וגו' : בדימוס · וצ"ע כי הערוך ערך דמס השביעי מפרש דימוס לשון סליחה ע"ש : משל למלך וכו' · אולי כוונת המדרש לדרוש המקרא עיניו יחזו במעשי רשעים ליתן להם עונש ועפעפיו יבחנו בני אדם על הצדיקים ליתן להם שכר טוב כפי הנמשל במשל הזה · ת"כ : הן האדם היה מתוקן למיתה ועכשיו הוא כאחד ממנו וגו' ועתה פן וגו' וחי לעולם ועי"ז יבוטל גזירת המיתה ממנו ומזה ראיה שהיה תוכן למות קודם החטא · ת"כ : אמר רבי יהושע למה היה רודף אחר המדבר לפי שראה · וצ"ע הלא לעיל מבואר כדי להרחיק מן הגזל ואולי הוא כמו ד"א אע"פ שהפסיק בנתיים במאמר כל מי שכתוב בו : אמר לו הקב"ה · עי' שי"ר פסוק הגידה לי ויתיישב לך הלשון שבכאן ונראה לגרוס כאן גם כן כמו גירסא דהתם אמר ליה רבונו של עולם כמה ופו' · וכן גורס אות אמת אמר להקב"ה : אני יבנך וכו' · תמתי בשיני במדרש חזית מאריך וכאן תפס תחלת המקרא וסופו מה שייך לדרשתו : אמר רבי ינאי מה התומים וכו' · הוא כמו ד"א : וכיון שביטל ממלאכתו · כתב ת"כ חסרון דברים יש כאן וכצ"ל בתה.ה וירא אליו מלאך ה' ולא הלך משם וכיון שראה אותו דבר נפלא ביטל ממלאכתו וה"ק נראות ידיוקו מהמקרא (שמות ג' ב' ג' ד') וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה וירא והנה הסנה בוער באש והסנה איננו אוכל ויאמר משה אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה מדוע לא יבער הסנה וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה · ושם ויאמר הנני · ופירוש המדרש דבשני ענינים הכתובים מדברים דבתחלה וירא מלאך ה' אליו וגו' לא קם ולא זע ולא הלך לראותו מפני שלא רצה לבטל ממלאכתו ואחר כך כשראה מראה שנית הנפלאה שהסנה בוער באש ואיננו אוכל אז סר ממקומו לראות וזהו וירא והנה הסנה בוער וגו' ויאמר אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה · ה"ה דייקא היינו בפראה השנית מדוע לא יבער הסנה אבל אל מראה הראשונה דהיינו ראיית המלאך לא פנה אליה כלל : הפך פניו · פירוש עיקם צוארו ולא פסע כלל וכ"ה מפורש בתנחומא : כיון שהביט בו הקב"ה אמר וכו' · ה"ג כיון שהביט בו אמר הקב"ה נאה זה וכו' וכיון שהביט בו קאי אמשה אשר לראות · ת"כ : אל תקרב · ה"ג בב"ר ואין קירוב אלא כהונה שנאמר והזר הקרב וגו' :

היו טפלים בניהם הנולדים להם קודם. הגזירה ומשקעו וכובשין אותם. בבנין : משל
לאחד שנפל מקל כו׳ וז״ש כי ידעתי את מכאוביו פי׳ שגם אני מרגיש בצערן · ועל כן
השרה שכינתו בסנה משום עמו אנכי בצרה : עושין אותו גדר לגנה · שלא יהיו בוקעים
בו ויטחיתוהו · כן ישראל גדר לעולם שאינו מתקיים אלא בזכותן כדאיתא בב״ר פ׳ ל״ג
הצדיקים נכבשים על הפורעניות שלא יצא כו׳ : מה הבנה הזה גדל על כל מים כו׳ ר״ל
כשם שהמים מגדלים את הסנה כך ישראל נתגדלו ע״י המים התורה שנאמר הוי כל צמא
לכו למים : יש בו פסיק בין תיבה לתיבה · שומד מקל להפסיק : וקורא פלוני פלוני מבלי
הבדלה והפסק בנתיים מרוב צערו · וכן כביכול ה׳ מצטער בצער ישראל והיה ממהר
לקרוא למשה שיצא משם ויגאלם : עם כל הנביאים הפסיק כו׳ כי רוח הקודש ששורה על
הנביאים אינה שורה אלא במשקל · יש שמתנבא ספר אחד ויש שנים כדאיתא בויק״ר פ׳ ט״ו ·
ולכן הפסיק הדבור מהם · אבל משה רבינו היה ה׳ מדבר עמו עד יום מותו : ל׳ חבה לשון
זרוז כפל השם הוא לשון חבה שע״י שחביב הוא לו מעלהו על שפתו פעמים · גם כן
הוא לשון זירוז כי כשיקרא האדם במהירות למהר להזדרז בדבר יכפול שמו בקריאה
התכופה · וע׳ בב״ר פ׳ נ״ו · ובמד״ר פ׳ י״ד ואגד״ש פ״ט : אצל אברהם בלמד כל התורה
כדאיתא בב״ר פ׳ מ״ד ובתנחומא ריש סדר לך לך : שלמד יותר ממני לפי שאברהם
למד מעצמו · ויצחק קבל מאברהם ועוד הוסיף מדיליה · והיפ״ת פי׳ בלמד יותר ממני
היינו פלפול וטעמי הדברים : ששימש יותר ממני כדאמר בב״ר פ׳ ס״ח כל י״ד שנה
שהיה בבית עבר לא שכב · וגדולה שמושה של תורה יותר מלימודה ודקדק בלשונו
לומר יותר ממני דיצחק נמי שימש את שם ועבר כדאי׳ לעיל בב״ר וישב אברהם אל נעריו
ויצחק היכן היה ר״ב בש״ר דתמן שלחו אצל שם ללמוד ממנו תורה לכך אמר ששימש יותר
שהוא היה אצלם עד בן ארבעה ושמונים שנה : שלמדה מפי הקדושברוך הוא · ואינו
דומה שומע מפי הרב לשומע מפי התלמיד · אבל האבות קבלו תורה מקבלת שם ועבר :
הא בשני עולמות בעוה״ז ובעוה״ב · ועי׳ בב״ר פ״ל : הנני לכהונה כו׳ שלפי שהנני
לשון זימון כדפרש״י · פירשו בזה שהתקין עצמו לעבודת שמים במאד מאד · ולפי שהעבודה
המופלגת היא כהונה גדולה אשר בה טורח גדול · וכן המלכות להנהיג הצבור אשר בו
טורח מרובה לכך אמר ש מאמר הנני רמז לשני עבודות גדולות אלו או י״ל דנלמד
מדאמר הקב״ה אל תקרב הלום לכהונה ומלכות ש״מ דהוא בקש ואמר הנני לכהונה ומלכות :
בקש משה שיעמדו ממנו כהנים ומלכים · שמה שאמר הנני לכהונה ומלכות לאו על עצמו ·
כי מזה לא נדחה אלא על בניו הוא שהיה מבקש · וזהו שלא ניתן לו · וזהו שאמר כלו׳
ולא יהיו בניך מקריבים · הוא הוספת איזה מעיין שפירש כן על מלות אל תקרב מלשון
הקרבת קרבנות ולא לשון הגשה כפשוטו אבל בב״ר פ׳ נ״ה גרים א״ל אל תקרב הלום
ואין קרב אלא כהונה שנאמר והזר הקרב יומת · וזה מוכרח שהוא לשון הקרבת קרבן
כי על ההגשה בלבד אין חיוב מיתה כלל : שכבר מתוקנת משמת ימי בראשית והא
דאי׳ לקמן פ׳ ג׳ ויחר אף ה׳ במשה שנטלה כהונה מן משה ונתנה לאהרן כו׳ · והכא
אמר דכבר בסנה נטלה ממנו הכהונה · הכוונה דמתחלה היה משה ראוי לכהונה ואל
הקרב הלום לכהונה היינו שבניו לא יקריבו אבל הוא יקריב כל ימי חייו · ובחרון אף
נטלה ממנו ג״כ · ולא בימם אלא ז׳ ימי מילואים : אלא אעפ״כ · ר״ל אף שלא זכה
שימשך מלכותו וכהונתו לזרעו מ״מ זכה בעצמו לשתיהן : דכתיב ויהי בישורון מלך ·
וכ״ל דקאי על משה ודלא כמ״ד שהוא הקב״ה : כ״ש שהשכינה נגלית כו׳ · ולא מפני
בהמקום מצד עצמו היה מקודש ולא קאמר אדמת קדש אלא מפני השכינה אשר בו עכשיו
והביא ראיה מיהושע שהרי בירחו היה ואינו מקום קדש אלא לפי שעה מפני שהשכינה
נגלית שם · ומ״ש וכן הכהנים כו׳ · כלומר והשתא טעמא דכהנים אינו מפני קדושת המקום
בעצמו אלא מפני שמש השכינה נגלית :

פרשה ג הס״ד פתי יאמין וכו׳ · משום דבפתוי בא ה׳ למשה מייתי האי קרא
דמפרש ליה לשון פתוי · ומפרש ליה לשון נער נמי : מהו פתי נער ·
וע״י נערותו מאמין לכל דבר : טירון · נער או רך בשנים שלא הורגל עדיין בנבואה כי
ברגע זו התחיל להרגיל בה · ובא לתת טעם למה יפחד אם יגלה עליו בקול גדול · משום
שהיה עדיין רך בשנים : בושר הוא מזלזל · כי דבר ה׳ בזה מתרגמינן פתגמא דה׳ בסר
ופי׳ שלא יחשוב שהוא קול נבואי · שראוי להיות נורא מאד · ולכן הוצרך להיות קולו של
אביו ומפני כבוד אביו הוצרך להשיב : הנני מה אבא מבקש · שחשב שאביו קרא לו משום
שלא שמע עדיין במותו : שמח משה כו׳ · דק״ל למה לא אמר אלהי אביך ואלהי
אבותיך אברהם כו׳ כדלקמן · ומתרץ שבא לשמח את משה שיאמר הא אבא נמנה עם
האבות · ואלו היה מפסיק בתיבת אלהי אבותיך היה נראה כמפסיק את עמרם מהאבות :
אלהי אבי עומד כאן כו׳ · לאו דוקא דתלה הדבר באלהי אביו אלא נקט זה לפי שמוזכר
כן תחלה : אחד מדם אומר לא כו׳ · נ״ל ריב״ק אומר לא יפה כו׳ · דהא בכמוך
קאמר ור׳ הושעיא רבה אמר כו׳ · וכן הוא לקמן פ׳ מ״ה ובברכות : לא יפה עשה משה
כו׳ · דבאותו פעם היה עת רצון לגלות לו מה למעלה כו׳ · ובסוף בקש פי׳ דמתחלה לא
היה עדיין רגיל ומלומד בנבואה משא״כ אח״כ : ודבר ה׳ אל משה פנים אל פנים ולא
כתיב פה אל פה כדכתיב בפ׳ בהעלותך · אלא ש״מ להורות בא שבא לו בשכר ויסתר
משה פניו : וייראו מגשת אליו · לגשת מבעי ליה מאי מגשת אלא ה״ק מה שיראו לגשת
אליו בזכות שהוא לא רצה לגשת : ותמונת ה׳ יביט · שמרמז על פסוק כי ירא מהביט ·
ולהורות בא שבזכות זה זכה לתמונת ה׳ יביט : ידע הקב״ה העם המתים על השוא ·
שהם ממיתים את עצמם לעשות השוא שהרשע הזה ממית את עצמו לעשות רעה ולעבור
עבירה ובדבר אחר מפרש מתי שוא המתים ו׳סרגים ואח״כ ע״י אחרים על עסקי שוא ר״ל
בעונם השוא : וכך כתיב כי ידעתי את מכאוביו · כלומר השתא נמי דכתיב כי שפירושו
אעפ״כ : אני אמרתי ליעקב כו׳ · דכתיב וארד · בא לומר שקיים הבטחת יעקב ואע״ג
דירידה ההיא לא היתה אלא במדין ולא במצרים מ״מ אין נפקותא בזה משום דלצורך
מצרים היתה : ולהיכן אני מעלן · לפרש סיפא דקרא ולהעלותו מן הארץ ההיא וכו׳
בא : אל המקום אשר הוצאתים משם אל הארץ אשר נשבעתי לאבותם הדא הוא
דכתיב כו׳ · דמה צורך להאריך בפסוק ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה
ורחבה ארץ זבת חלב ודבש אל מקום הכנעני והחתי והאמורי וגו׳ לכן קאמר
שזה שאמר שתי לשונות הוא נגד שני דברים שכנגד שנשבע הקדוש ברוך הוא
לאבותם אמר ולהעלותו וגו׳ אל ארץ טובה ורחבה ארץ זבת חלב ודבש כי
משעה שבחה מזולתה נשבע להם להורישה לבניהם ולכן הוזכר ארץ בשבועת האבות ·

לאברהם קום התהלך בארץ וגו׳ · ליצחק אתן את כל הארצות האל · ליעקב הארץ אשר
אתה שוכב עליה · וכ״נגד אשר הוצאתים משם אמר אל מקום הכנעני והחתי וגו׳ · ולא
אמר אל ארץ הכנעני משום שבאמת אינו ארץ הכנעני שהוא לקח מזרע של שם ושייך לישראל
שהם מזרעו של שם רק הוא מקום הכנעני שהכנענים ישבו שם לכן אמר הקב״ה שיחזיר את
ישראל למקומם ולארצם : עד עתה כו׳ · שלא בא הקץ · לשון ועתה דייק : שלא הגיע
הקץ · אבל עכשיו כבר הגיע כשנהגה מלידת יצחק כמו שאמרו חז״ל : לכה וודאית
הה״א שבסוף התיבה כו׳ · פי׳ כיון דכתיב ה״א בסוף תיבותא על כרחנו נקרא אותו לכה
בקמץ תחת הכ״ף כלו׳ עליך הדבר מוטל דוקא ולא לאחר · משא״כ אלו היה כתוב לך בלא
ה״א בסוף אז אפשר לקרותו לך ג״כ שהוא הליכה בציווי : ליתן לה מדינה · וזה מרמז
על ארץ ישראל : ושפחה אחת מטרונית · מיוחסת מזרע מלוכה : והנמשל הוא על השכינה
ועליה יכול לומר אנכי כי היא היא · וקראה שפחה על שם שלפעמים השכינה
עמהם בגלות : אמר לו חתנו · אף כאן דבר משה בעד כל ישראל : לא כך אמרת
לו אנכי ארד כו׳ · ולא ס״ל לריב״ל שהיא דאמר לעיל וארד להצילו אני אמרתי ליעקב
אנכי ארד עמך כו׳ · דא״כ בהדיא קאמר שיקיים דברו בהעלותם · ומה לו להרהר עוד
בזה : לא אנכי הוא שאמרתי לו כו׳ · פי׳ לא יתקיים בי מה שאמרת ואנכי אעלך ·
ותשובת השם יתברך אליו על זה כתובה לקמן פרשה ט״ו · ומרומז תשובה זו במה
שאמר לו הקב״ה כי אהיה עמך · כי באמת ארד עמך למצרים ג״כ לקיים הבטחתי :
היכן אני משכים בקיץ כו׳ · כלומר וכי אוכל אנכי למלאות כל שאלתם · ור״ל היכן
אני משכים לתור להם מנוחה בקיץ מפני החמה שלא תזיקם ובחורף מפני הצנה שלא
תזיקם ולכך צריך להקדים לבקש מקום נאות להשכינם · והיפ״ת מגיה היכן אני מושכם
בקיץ כו׳ · ושמעתי שאולי צריך להיות משכינם שהוא לשון מנוחה ושכונה משכים למה
שדרש על זה בכמוך איכה תרעה איכה תרביץ וגו׳ שהוא גם כן לשון רבוצה ומנוחה :
מנין לי לספק כו׳ · ר״ל שלא האמר שתשוקת האדם לסבול קור וחום כדי שיבא לארץ
אחוזתו לכן אמר מנין לי לספק במאכל ובמשתה שבלא אכילה ושתיה אי אפשר להיות :
כמה חיות כו׳ : ר״ל שלא תאמר שגם לידה אפשר להכין לחם יבש ונקודים · לכן אמר
עוד כמה חיות יש בהם כו׳ · כי המזונות התרופיים הצריך למעוברות ולחיות ומיני
המגדנות הצריכים לתינוקות קשה להכינם לעם המעונים בעבודת פרך והלואי שיספיקו
להכין מזונות פשוטים : שנאמר הגידה לי שאהבה נפשי · ע׳ בחזית שמש מבואר :
מן חררה שהיא יוצאה עמהן כו׳ אתה יודע כו׳ · פי׳ היא תשובה על מה ששאל מנין לי
לספק במאכל ובמשתה כו׳ והשיב לו הקב״ה נאי לך בעקבי הצאן כו׳ · ר״ל מענין היציאה
שיצאו ממצרים ויכינו להם מזון וצידה לדרך עוגות מצות ואותה החררה תספיק להם
לס״א סעודות · זה יהיה לך לסימן לרעות את גדיותיך על משכנות הרועים כלומר כל זמן
שיהיה שכונתם במדבר : תספיק להם שלשים יום · פי׳ לפי שיציאת מצרים היתה בט״ו
בניסן ובט״ו באייר התחיל המן לירד להם · וע׳ רש״י סדר בשלח : למקום לסטים · ר״ל
למקום שחשודים על שפיכת דמים · וזהו שאמר מי אנכי כי אלך אל פרעה ולא אמר כי
אעמוד או אדבר לפני פרעה · משום שלא מפרעה היה מתירא אלא ממה שיקרהו בדרך
אשר ילך בו אשר יש בו לסטים והורגים : מה זכות יש בידם · זו שאלה ב׳ · מה זכות
יש בידם שנחשב הקץ מלידת יצחק ולא ד׳ מאות שלמים כפשטיה דקרא · וגם אם אין
להם זכות לא יוכל זכות אבות להושיעם שזכותן אינו מועיל אלא למי שעושה כמעשיהם :
אין אומר אהיה אלא למי שמתירא · זהו תשובה למאמר איך יכנס למקום לסטים כו׳ :
תהיה ניכר שאתה שלוחי · כי זה שאמר וזה לך האות לא שמשה צריך אות דהא משה
ראה עם מי הוא מדבר · אלא שיהא לך אות וסימן להראות לכל שיכירו בהאות כי
אנכי שלחתיך · וכל מה שתרצה אעשה אני שאנכי עמך : שבזכות התורה כו׳ ·
שאז יתהפך לבבם ומעשיהם לטוב · כי עתה העדר לדקתם הוא רק במקרה :
עתיד אני ליעשות סרסור כו׳ · דהל״ל הנה אבא אל וגו׳ · ואנכי למה לי · לכך דרש
שקאי אמה שיהיה סרסור בקבלת התורה שהזכיר ה׳ בהוציאך את העם וגו׳ · ואמר שאז
יהיה בא בין ה׳ ובין ישראל להיות סרסור · וז״ש הנה כשתאמר אנכי ה׳ אלהיך אנכי בא
בנתיים · ומלת אנכי משרת לשנים · וכוונת המדרש הוא כך בבתחלה לא רצה משה · וכיון
שאמר לו הקב״ה תעבדון את האלהים שיקבלו התורה אז נתרצה משה · אך רצה להתברר
על עסקיו להודיע שמו הגדול · לכך אמר דהא אני אהיה סרסור בין ישראל לבינך
בקבלת התורה ושם תמסור לי כל גנזי אוצרות ושמות הקדושים והטהורים · א״כ בהכרח
שאהיה כדאי לכך · א״כ גם אתה תודיעני את שמך הנכבד והנורא : שיודיענו את
השם הגדול · היינו שם המפורש · כי היה שם המפורש מקובל מהאבות ביד כאשי זקניהם
כפי הדין שאין מוסרים אותו אלא ליחידי סגולה והנה ידע משה כי יש שם מיוחד מסור
בידם · והוא כשיצא ממצרים היה רך בשנים ולא הגיע למדרגה שימסרוהו לו · ולכן
ביקש עכשיו לידע אותי כי יהיה זה לו אות ומופת על שליחותו שיראו שנודע לו בנבואה ·
והנה ה׳ לא רצה להודיעו עכשיו שלא יאות להודיע להמון בשם זה אלא בשם מסכים לפי
ענין השליחות ועל המעשה הזה מהגאולה אמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם
וענינו שיהא עמהם בצרה זו כדלקמן : כשאני דן כו׳ נקרא אלהים · בכל מקום דיין :
אני נקרא צבאות · כמלך היוצא לצבא : נקרא אל שדי · ע״ש שהוא משדד את המקטריגים
לבלתי פגוע בו · עוד יש לומר לפי שימי הדין הם במספר ארבעים כמספר שמר״ח אלול
ועד יוה״כ · וכל ימות השנה הקב״ה תולה לרשעים את פשעיהם עד שיבואו אכן הימים ימי
הדין · ואם כן יהיה חשבון של כל ימות השנה שהקב״ה תולה בהם העונות ש״ד ימים ·
שכל ימות השנה של לבנה הם שנ״ד · השר מהם ארבעים יום שמר״ח אלול עד יוה״כ
יותרו ש״ד וזהו רמז בנקרא שדי : יש חוטאים בשאול · כלומר דאיזה חטא שעשה בשאול
גרם לו לבלתי ייחד שמו עליו : פתוי פתיתי אותך · כלומר באתי בדלוי ופיוס כדי שתשמח
שאביך נמנה עם האבות ותהיה אתה מוכן לנבואה שנבואה אינה שורה אלא מתוך שמחה :
מכאן ואילך דברי אמת · דמתחלה לפתוי בא ועכ״פ אמת הוא דהא נמי היה אלהי אביו
אלא שאינו משיתף להם במדרגה אחת : לעולם זקנים מעמידים את ישראל · דזקנים
אלו אינם כסתם זקנים אלא מיוחדים לישיבה דאי סתם זקנים איך יוכל לקבץ זקני ששים
רבוא · ושייעתא לזה אמר לעולם הזקנים מעמידים את ישראל דהיינו חכמיהם שנמלכים
בהם כדמפרש : אימתי ישראל כו׳ · קרא יתירא דרים דכיון דכתיב וכל ישראל למה לי
תו זקנים ושופטים ושוטרים הא כולהו בכלל וכל ישראל אע״פ דאתא לאשמועינן שעומדים
ע״י הזקנים · וה״ה על השופטים והשוטרים · אלא משום דגם הם מעדת הזקנים לא
הצריך

באור מהרי״פ

פרשה ג טירון היה משה לנבואה · ז״ל המעריך פירושו חדש בלתי בקי בערכי גאשים בטירקי
ענאמי ע״כ וז״ל רב״מ ערך טרן שני א״ב פי׳ בלשון רומי שם כללי לאנשים אשר
לא נסו במלאכת מה ובפרט הבחורים אשר לא נסו ולא הכו במלחמה אשר היו לוקחים אותם מדי
שנה בשנה ללמדם מלחמה ונאמר ענין זה אצל הרומיים בתיבת טורנין ע״כ : אעפ״כ הראה לו · כלומר
אף שלא יפה עשה משה שהסתיר פניו אולם לפי שכוונתו היתה לשם שמים הראה לו וקבל שכר · ת״כ :
המתים · במ״כ פירש לשון המתנה ושרי ליה מהריש כי טעות הוא בידו אלא לשון מיתה ממש הוא
שהם ממיתים את עצמם לעשות דוגמת האי דאמרינן זאת התורה אדם כי ימות באהל שממית עצמו
על דברי תורה כך הרשע היה ממית את עצמו לעשות רעה ועבירה : וישפוט את ישראל ויצא למלחמה ·
ולכאורה מה ענין זה אצל זה לכך דריש דהאי וישפוט שייך גם כן לתיקון המלחמה שמשפט בין כך
ובין כך וכו׳ אך נ״ע במה שאמר כך הבטחת את משה אהיכא קאי אין לומר במה ראה ראיתי וכו׳
אע״פ שידעתי את מכאוביו (היינו החטאים) שיכאיבוני ואעפ״כ אני גואלם לא דמי להכא דהתם
עדיין לא חטאו והקב״ה דן כאשר הוא שם שהרי גם לישמעאל לא רצה לידון על העתיד אלא כאשר
הוא שם לאפוקי בימי עתניאל בן קנז שהיו כבר עובדים עבודת כוכבים להכי לא שייך הבטחה זו ואולי
נסמך על מה שכתוב בתורה ואף גם זאת וגו׳ ולא געלתים לכלותם · הנ״ה : לכה וודאית וכו׳ ·
אין אחר גואלם · פי׳ מ״כ בויק״ר פ״א וז״ל כא כסוף תיבותא פי׳ בסוף התיבה שעל כרחנו נקרא

אותו לך בקמץ תחת הכ״ף כלומר השליחות לך היא משא״כ אלו היה כתוב לך בלא ה״א שנוכל
לקרותו לך כמו לך לך ע״כ וכאן פי׳ מ״כ פירוש זר : שלשים יום · פירוש שיציאת מצרים היה
בחמשה עשר בניסן ובחמשה עשר התחיל לירד המן : ד״א האלהים מהו לא גרסינן מלת האלהים
וה״ג ד״א מהו שאמר לו וכו׳ : ותדע שעל אבות וכו׳ · פירש הת״כ תדע מה שאני מזכיר אברהם
יצחק ויעקב אינו לסימן לבד אלא זכותם אזכור לכם דא״כ למה מזכירם כפל אלהי אבותיכם ואלהי
אברהם יצחק ויעקב אלא תד לזכות ותד לסימן : והיה אלהים עמכם · פירוש הוא בעצמו יהיה
עמכם והשיב בעצמו אתכם אל ארץ אבותיכם : מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה · מכאן למד
שהודיע הקב״ה למשה הכבדת העבודה כי ולא ביד חזקה פי׳ אפילו ע״י הכבדה לא יתן אתכם להלוך
וביד חזקה היינו שירדה אותם ביד חזקה ואף שהוא דחוק קצת פירוש זה מוכרחים אנו לסובלו כי כל
פירושי המפרשים אינם מתיישבים · יפ״ת ות״כ : כי העושק וגו׳ · קאי על משה כמבואר ריש סדר ואלה
שבשביל צער של ישראל נתהולל משה ע״ש : כשם שלקה הנחש וכו׳ · הנחש נלקה בצרעת כמבואר
לקמן א״ר אלעזר סדין סלעין דכיה צרעת איגון וכן בב״ר פ״כ וכן משה נלקה בצרעת : דבר
ואמרת כה אמר אדני אלהים הנני עליך פרעה מלך מצרים התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו אשר אמר
לי יאורי ואני עשיתני · ואמר על לויתן כו׳ ביום ההוא יפקוד ה׳ בחרבו הקשה והגדולה
והחזקה על לויתן נחש בריח ועל לויתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים · ומייתי הכיא מקרא
משום

הוצרך להזכיר אלא הזקנים: בשהיה בית המקדש קיים. ר"ל אפי' בזמן בית המקדש שהיה נבואה ורוה"ק ואו"ת היו שואלים בזקנים (הם הסנהדרין) עסקי המלחמה. ומסתייע משאל אביך וגו' היינו נביאים כדאיתא בספרי. ומכיון דנביאים מימי בית המקדש משמע הוא הדין זקנים דקאמר להו כהדייהו: ובאו חמדת כל הגוים. וכתיב בתריה לי הכסף ולי הזהב: את מחמד עיניך. וכתיב התם ואדבר אל העם בבקר ותמת אשתי בערב: שהיא חמודה מתוך חמדה. שהכסף וזהב ובנים ונשים נקראים חמדה לגבי דברים שאין בהם ממש. והתורה נקראת חמדה אפילו לגבי כסף וזהב ובנים ונשים שהם דמיונים והתורה רוחנית ונצחית: זו התורה. ורצה להתעולל בה: אין זו שלי. פירוש אין בידי להשיב על זה אלא בעצת הזקנים שהם יסת"ת כדלעיל ולהם המשפט בדבר זה. והוצרך לעצתם לפי שנסתפק אם היה מותר לתת הס"ת אע"פ שינהגו בה בזיון מפני הסכנה. והם השיבו כיון דלביזוי קא מכוין יש לנבות בה' שיושיעם:. א"ל מסורת ה"א בידם כו'. דהיינו דקאמר ושמעו לקולך לפי שהמסורת בידם שכל גואל שיאמר גאולה כפולה הוא אמת. וקשה הא לאחר כל הסימן הזה לא האמינו בו עד שעשו האותות ומופתים כדכתיב ויעש האותות לעיני העם וגו' ולא השגיחו על המסורת וי"ל שאותו הסימן לא היה מסור כי אם לקצת מן הזקנים המועילים ומובחרים שבהם ע"כ הוזקק להאותות כדי שיאמינו. גם שאר כל העם שלא היו יודעים שום דבר מהסוד והסימן שהיה מסור בידם של הזקנים לבד: ויוסף. כן הוא הגירסא האמיתית. ולא כרש"י בחומש דגרס יעקב ויוסף. ומה שהיה באמת מסורת בידם מיוסף ולא מיעקב משום דסוד זה היו מוסרים לצנועים שבדור ויעקב מסרו ליוסף שהיה הצנוע שבדור ויוסף מסרו גם כן לצנועים שבדורו: ומהו פקד פקדתי. פירוש כפל פקידה למה ליה בכך היה יכול להניח הסימן בפקוד אחד כמו בכפל פקידה: פקד במצרים פקדתי על הים. הוא ביזת מצרים וביזת הים. אי נמי עשר מכות למצרים וחמשים דים: ראה הקב"ה מה עתיד פרעה כו'. שלא יתן להלך את ישראל מארצו וגם שיכביד עולו עליהם ביד חזקה ובעבודה קשה עד מאד. ועל כן הודיע הקב"ה למשה כל זה כדי שלא יתמה כלפי מעלה: אבל בכל זאת השיח ואמר למה הרעותה וגו' ועליו נאמר כי העושק וגו' ר"ל העושק שעשה פרעה לישראל בהכבדת העבודה. זה גרם שנתהולל משה בהטיחו דברים: אעשה מה שאמרתי לאברהם. בפירוש ושלחתי את ידי אקיים נבואתי. מלשון היתה עלי יד ה': כדי למרוד. שפי' דן אנכי שישפטם כמדתם. כמדת דינו יתברך ולכך הוצרך להכותם בכל הנפלאות שיהיו כנגד הרעות שעשו להם כדלקמן. דאל"כ היה נפרע מהם במכה אחת על שהיו משלחים אותם. אע"כ שלקו כל כך מכות כדי לפרוע מהם מה שליערו את ישראל. וכנגד מה שהשליכו את הילדים ליאור טבעו בים סוף: לכך יסרב בהם שיחזק ה' את לבו שיסרב לשלחם עד שיפרע מהם כדכתיב ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם: ואחר אשלם לו. פי' ואחרי אשר אשלים המכות ישלח אתכם: שלא יהיה פ"פ כו'. וקשה וכי בלא פ"פ לאברהם לא היה צריך לקיים שבועתו וי"ל דעיקר הדין היה עליהם על הים. ואחר הדין ההוא היה שם עיקר הרכוש כי ביזת הים גדול מביזת מצרים. ולמה הוצרכו כלל ליקח ממצרים אלא כדי שלא יהיה פתחון פה לאברהם שמיד בצאתם ממצרים יסבור שזה עיקר הגאולה ולא יראה בהם רכוש ויתרעם: מלמד שהשמלות חביבות עליהם ביותר. דייק מסדור הכתוב שהזכיר כסף תחלה וזהב באמצע ושמלות בסוף. ומדהזכיר זהב אחר כסף א"כ חזינן דממטה למעלה קחשיב. וחושב שמלות בסוף. מזה נשמע שהמה חביבין מן הכל. והאי גרסא אחרון חביב: אותה שעה דבר משה שלא כהוגן. ולפי האמת לא היה צריך לאותות. אך הקב"ה השיבו לפי סברתו שסבר שלא יאמינו לו. והא דהיה צריך משה ליתן להם אותות אחר שיאמינו לו כדאמר לו הקב"ה. י"ל דהאי ושמעו לקולך קאי אזקני ישראל שישמעו קולו מצד המסורת פקד פקדתי. אבל המון רב מבני ישראל לא יאמינו בו עד שיעשה האותות לעיניהם. ומכל מקום משה לא דבר כהוגן דגם על הזקנים אמר והן לא יאמינו לי דמינייהו קא סליק: להכותו במטה. שעל ידו היה מביא המכות על מצרים. וכן בים כאומר הרם את מטך: הה"ד שלח ידך ואחוז בזנבו. דמ"ש זנבו מראהו דקפיד שיאחוז בזנבו. אלא שרמז למה שבסופו ישוב למטה. והזנב כינוי לסוף כמו שהראש כינוי להתחלה: לך ועשה כו' לפי שאין טעם למאמר למען יאמינו עם הקודם. אמר שפתרונו שילך ויעשה האות כדי שיאמינו. והכתוב מקצר בזה כי ידוע שעל מנת כן נתן בידו האותות: הכיתי אותו בצרעת. לפי שהנגעים באים על לשון הרע כדאיתא בערכין: שנאמר ארור ודריש ארור לשון ממארת דכתיב גבי צרעת: הלין סלעין כו' אלו סלעים שבו צרעת הם. סלעים הנחש מנומר חברבורות עגולות כמו סלעים: ולמה הכניסה בחיקו. פירוש מאחר שלא נצטרעה היד עד שיצאה מחיקו כדלקמן א"כ למה הכניסה לחיקו: על שהלשין ואמר והן לא יאמינו לי. כצ"ל: שכל החושד בכשרים ומשה חשד את ישראל שנאמר והן לא יאמינו לי: לוקה בגופו. שכמו שהוא נותן מום בעמיתו שאין בו כן ינתן בו מום ללקות: וכי מה אות היה לישראל. שצריך שיהיה לה שייכות לענין המאורע: אף המצרים מטמאין אתכם. פירוש במעשיהם הרעים שלמדו מהם לעבוד גלולי מצרים. ואמר להם זה שלא יתיאשו מן הרחמים בחטאם. כי יודע אלהים שעירובם במצרים גרם להם ולא מעצמם. ולכן ירחם עליהם ויטהרם מכל חטאתיהם: עתיד לטהר אתכם. כמו שכתוב והנה שבה כבשרו. והנה ידו מצורעת כצ"ל: והנה ידו מצורעת כשלג. וברפואה כתיב ויוציאה מחיקו כו'. ר"ל שאצל ההבאה כתיב והנה ידו מצורעת לשון הווה משמע שעתה נעשית מצורעת ולא בעבר. וברפואה כתיב ויוציאה מחיקו והנה שבה (בטעם מלעיל) שהוא לשון עבר (עיין רש"י פ' ורחל באה) משמע ששבה כבר קודם הוצאה: שלא להוציא לעז על בשרו. לומר שבשר חיקו קשה ויש בו ארס נגע נסתרת שמיד שנגע בו נצטרע לכן כשהוציאה היתה בריאה: מתוך חיקו נתרפאת. וה"פ מחיקו הוא ששבה כבשרו: למה עשה הקדוש ברוך הוא שלש אותות. כן צריך להיות: בשני האותות הראשונים כו'. כלומר והשתא אתי שפיר שבשני האותות כו': אמר משה אני איני איש של דברים. ואיני רואה כאן דברים. פי' לא איש דברים כלל אותו וגם פרעה וכאילו כתוב לא איש דברים אנכי ולא איש דברים (היינו שיקבל מוסר): והוא פרעה) אנכי רואה: כי לשון דיבור הוא בכל מקום. דברי קשות. ועל שניהם השיבו הקב"ה: על מה שאמר שהוא עצמו כבד פה אמר מי שם וגו'. ועל דבר פרעה מבואר תשובתו בסוף פרשה ז' אמרת לא איש דברים בדברים לא יוסר עבד כו' קח את המטה שתיסרנו בו כו' ע"ש: עבד. הוא הכוונה שהוא היה מבני כנען שהוא עבד עבדים. כי בני חם מצרים וכנען: וכל בני חם נקראו עבדים כדאיתא בפדר"א פרק כ"ד. ובאיכה רבתי פסוק עבדים משלו בנו אלו המצרים: מיד ויאמר ה' אליו מי שם פה לאדם. ר"ל מיד השיבו אל תחוש על שאתה כבד פה. שלעשות כך גם אני חפץ כדלקמן. ונגד מה שאמר בדברים לא יוסר עבד נ"כ אל תחוש שכמו שעשו עבדי פרעה אלמים וחרשים כן יהיה פרעה לפניך. ושוב פירש לו שזה יהיה על ידי המטה שיעשה בו את האותות כדאיתא סוף פרשה ז': ופקח לראיה ופקח לשמיעה. כי הרואה והשומע שניהם פקוחי החוש זה בחוש הראות וזה בחוש השמע. וכן כתב פקוח אזנים ולא ישמע. וכתיב לפקוח עינים עורות. ולפי שהפקח הוא היפך דחרש ועור. לכך הכניס פקח בינתיים: והוא לוי. והא דהראה לו שהיה ראוי להיות לוי. ולא הראה לו את שיהיה כהן ויכנהו בשם אהרן הכהן משום דלא היה משתמע מיניה שממנו ניטלה וניתנה לו לאהרן. דה"א שמעולם היה ראוי לכך לכן אמר הלוי להורות שלא היה ראוי אלא ללויה. אלא בסרובו של משה ניטלה ממנו וניתנה לאהרן: עכשיו שאתה מסרב. קרא סרבן דאי משום שהיה מכבד לאהרן היה די בפעמים ושלש ולא לסרב ז' ימים:

פרשה ד ד"א וילך משה הה"ד בכל עת כו'. שמהוב אהבה וכבוד שאהב יתרו למשה הוצרך לנהוג בו כבוד וליטול ממנו רשות: זה יתרו שקבל למשה וכו'. שלא תימה שיתרו לא האכילו אלא בשכרו שדלה לצאנו וכמ"ש בחזית פסוק שמכוני. אלא לא עשה יתרו רק לכוונת מצוה לקבל הבורח. ולכן לא פסקה מביתו מצוה זו: זה יתרו שקבל למשה. ופי' אוהב הרע שאהב למשה וקראו רע דמכיון דיתרו נעשה לו רע ממילא נמי משה רע של יתרו: שקבל בתוך ביתו גואל פו' עמד כו'. שהכל הולך לכוונה אחת שלהיות יתרו אוהב ישראל שעל כן ברח מעצת פרעה כדלעיל פ"א ולכן קבל הגואל שעמד להושיע המוכה מיד המצרי כשברח מפני השונא הרודה בישראל לכן עמד מזרעו מי שקבל השונא הבורח מהגואל להרגו כדי לסייע בגאולת ישראל: לכך נעשו בניו אחים כו'. נקט בניו בלשון אחים ויתרו בלשון רע. משום דבניו היו עושים יותר מיתרו דהוא לא עשה אלא שקירב לו את הגואל ויעל אשת חבר הקיני מסרה נפשה ביותר להרוג את סיסרא שונא ישראל: משני שקבלני יתרו. היינו טעם היותו בורח מפרעה לא חש יתרו וקבלו ופתיחת ביתו היינו מה שהאכילו מלחמו. והזכיר פתיחה לפי שאע"פ שעכשיו נהיה משה רועה צאנו והוא מהנהו ליתרו יותר. מ"מ בתחלה היה יתרו המקדים ופותח הפתח קודם שההנהו ואף ע"ג שמשה הקדים לבנות יתרו שהושיען וגם דלה דלה להן. כדי ענותנותו חשב כי בעבור זה לא היה חייב לו לפתוח פתח ולקבלו. כי חוב מוטל עליו להציל עשוק: ואני עמו כבן. לפי שהוא חתנו והוה ליה כבן ע"ד ואבי ראה גם ראה: נפשו חייב לו. כלומר חייב למסור נפשו עליו. ואמר משה כן שאע"פ שמסתכן ליענש בהפלרו בשליחות ה' מ"מ חייב לעשות כן לכבוד יתרו. וראיה לדבר מביא המדרש שכן אתה מוצא באליהו כו'. ומסירת נפשו היינו מה שהטיח דברים ואמר הרעות להמית את בנה. ואע"פ שבתחנונים בא כמ"ש ויקרא אל ה' וגו' מ"מ הכניס בתפלתו דברים קשים אלו ג"כ. וז"ש התחיל מתחנן ואומר הגם כו' כלומר שהיה כאן דברי תחנונים וגם קשות כלפי מעלה: ולא עוד דאין זה בלבד דחייב למסור נפשו אלא שחייב בכבודו יותר מאביו ואמו. והטעם בזה משום דאביו ואמו זנין אותו מצד הטבע. דטבע מוטבע באב ואם נרחם על הבן. משא"כ האכסנאי שהוא זר ועכ"ז מכניסו בביתו וזן אותו. הוא דבר גדול אין כמוהו: כמה דתימא. ויהי נא פי שנים ברוחך. ומכיון דאליהו החיה אחד יש לו להחיות שנים וכדאמר בפ"ק דחולין: קבלני יתרו ונהג בי כבוד. וזה המחייב למסור נפשו עליו כענין אליהו ואלישע: איני הולך אלא ברשותו. ס"ל כהא דאמר בפירקין שהוא פטור משבועה שבעל השבועה התירו. ורק מפני כבודו שחייב לו לבד לא רצה ללכת בלי רשותו: ד"א וילך משה הה"ד והוא באחד כו'. שלא היה נ"ל אלא וישב משה לחוד. אבל לפי המשך הדרש יתפרש וילך משה וישב שהלך והדר וישב שהיה הולך וחוזר לבלתי לילך. אלא שע"כ הוצרך לילך כו': בתחלה הלך אצל פרעה כו'. אולי כך היה הענין שמתחלה הלך משה מיד לארץ מצרים בשליחותו של מקום ואמר לישראל ולפרעה כה אמר ה' שישלח את ישראל. ולא עשה לפני פרעה ולפני ישראל שום אות ומופת. ואח"ז חזר למדין ושהה שם ג' חדשים כדאיתא בבמד"ר פ' י"א או ששה חדשים כדאיתא לקמן פ"ה. ואח"כ חזר למצרים ועשה שם את האותות: א"ל יתרו להיכן אתה מוליכן. דרש וישב לשון תשובה שהשיב ליתרו על שאלתו. ואע"ג דתשובה זו אינה בפסוק מ"מ למדין מיניה מסברא דמה היה לו להשיבו ואיזה שאלה היה יכול לשאלו אם לא שאלה זו ותשובה זו. ואין לומר דלהא לחוד בא ולא ליטול רשות והתרה. דא"כ היה לו לכתוב בהדיא תשובה זו. אלא ש"מ דעיקר הליכה היתה לו ליטול רשות וזהו אלכה ותשובה אל אחי וגו' ושאלה ותשובה זו נרמז בתיבת וישב במקום וילך:

פרשה ה עשרים אמה ויש שלשים. לכאורה זה סותר למ"ש בפ' ב' דב"ב מרחיקין את האילן מן הבור כ"ה אמות משמע ששרשיהם יורדין עד כ"ה אמה: מבפנים של חרס שהוא זיוף גמור. וכן נשיקת עשו ליעקב היה זיוף ממש ולא היתה נשיקה אלא נשיכה: ואף לא שאלו בשלומו. דלא מצינו שפתחו לו בשלום וברכה כמו שמצינו ויברך יעקב את פרעה וגו'. ואף דאמרינן בסמוך שחלקו לו כבוד אפשר דבתחלת ביאתם הראו לו שהם שלוחי ה' יתברך: ויבואו שוטרי בני ישראל כו'. דרך הספר כן הוא להביא כמה מקראות קדומים עם פסוק הנדרש: אחר ששה חדשים כו'. כלומר שזה שפגעו בהם עכשיו שנראה שעד עכשיו לא מצאום. היינו מפני ששהה היה במדין ואהרן במצרים ולא עם ישראל. ועתה בא משה ממדין ויצא אהרן לקראתו ממצרים ופגעו בהם השוטרים: מהו נצבים מאי נ"מ שהיו נצבים או יושבים. לכך דריש דלגזירה שוה קאתי: מאותן שהיו משקעין בבנין כו'. שעכשיו שהוצרכו לקושש קש היו מחסרים הרבה ממספר הלבנים והיו נוטלים המצרים הרבה מבניהם לשקעם בבנין במקום הלבנים

נחמד למראה

פרשה ה בזולה הזקנה אם זקנים הם חביבין לפני הקב"ה ואם נערים נטפלה בהן ילדות. נ"ל דכך פירושו. הידוע זקן נקרא על שם חכמה זה קנה. ואם מצורף לחכמה שהוא גם זקן בשנים הם חביבין לפני הקב"ה. ואם נערים הם בשנים נטפלה בהן הילדות שהילדות הוא שפל ושפיר נקרא זקן על שם החכמה וחביב ג"כ לפני הקב"ה: מהר והצל לא הצלת. ר' ישמעאל אומר והצל לא הצלת והאי. יש לדקדק מאי כוונתו ונ"ל דאיתא במסכת שבת כל השומר שבת כהלכתו אפילו עובד עבודת כוכבים כאנוש מוחלין לו שנאמר אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו. אל תקרי מחללו אלא מחול לו. ואיתא בבראשית רבה כשאמר פרעה תכבד העבודה שגזר עליהם שאפי' ביום השבת יעשו מלאכה ואמרו ג"כ על פסוק מקוצר רוח ומעבודה קשה שהיה קשה בעיניהם לפרוש

באור מהרי"פ

משום דממקרא של מעלה לא מוכח אלא דפרעה נקרא תנין ולא נחש לכך מביא מקרא זה דמוכח מיניה דתנין ונחש חד הוא דקרי ללויתן נחש בריח וגו' וקרי ליה תנין והרג את התנין אשר בים וא"כ פרעה שנקרא תנין ממילא נקרא ג"כ נחש (יפ"ת): ואחוז בזנבו וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בכפו. והנה שבה כבשרו. וכי מה אות וכו'. נ"ע איזה אות היה לישראל בהבאת היד אל החיק פירוש שיהיה מענין המאורע: כמ"ש ויוציאה מחיקו והנה שבה כבשרו. ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלג וברפואה כתיב וכו'. וה"ג בספרים המדויקים והאי ויוציאה והנה ידו וגו' מילתא באנפי נפשה היא ולא קאי אלמעלה: כי האדם שאני הולך אצלו וכו'. וצ"ע מה היא התשובה שהשיב הקב"ה על טענה זו ואולי מדכתיב באותו מעמד ואת המטה הזה תקח בידך הכוונה כדי להכות את פרעה וכמבואר בסוף הפרשה: במצרים שמונים שנה. פי' ולא יותר שהרי קודם לידת משה התנבאה מרים ולא אהרן וכן שמונים שנה היה משה בעמדו לפני פרעה: שאתה מהירה. צ"ע היכן רמוזה שהיה מהירה:

פרשה ד והתיר שבועתו. וצ"ע למה הוצרך להתיר שבועתו הלא בנתינת רשות מיתרו היה סגי דהשבועה לא היתה אלא שלא ילך חוץ מדעתו ואפשר לומר דמשה היה סבור אולי יצטרך ללכת למדין כמה פעמים והיה נצרך בכל הורה וחזרה למצרים ליטול רשות מיתרו ואולי לא יאבה ליתן לו רשות בכל פעם ולכך התיר שבועתו. ת"כ: ובן אליהו וכו'. נ"ע למה הקדים אלישע לאליהו. ועי' תנ"ה: בתחלה הלך אצל פרעה. ומה שמצינו בסדר הכתובים להיפך עיין תנ"ה: והתיר אותו מן נדרו. וצ"ע אף על גב דאין מתירין לו אלא בפניו סגי מילי חכם אבל הקדוש ברוך הוא מתיר אפילו שלא בפניו מפני שכל העולם כולו לפניו הוא: תנ"ה. לימול אשתו ובניו. פירוש שאשתו ובניו היו במקום אחר והלך לשם אח"כ וישב אל יתר חותנו. תנ"ה:

פרשה ה יונק שדי אמו כמשה לאהרן וכו'. אולי הוא כמו ד"א והשיטה הראשונה תופס רישא דקרא קאי על יוסף ובנימין והכי נמי סיפיה דקרא קאי על יוסף ובנימין וסד"א תופס ס"ד ודורש על משה ואהרן וס"ה רישא דקרא קאי עליהם וכן משמע מפירוש של ת"כ: מחבקתו כו'. ראיה לנשיקת קריבות אפילו מאשה לאיש: לפי שיוסף מסרם. שהמסורת של פקוד פקדתי היה ביד יוסף ויוסף מסרם ללוי שהוא הקדוש בבאתים: שנאמר ויאמן העם. עכבוד דברים אנו רואים כאן כי לקמן בפרשה זו מתחיל לדרוש המקרא של ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה וגו' והוא (שמות ד' כ"ז) ושוב מדלג עד המקרא ויאמן העם שהוא (שם ל"א) שוב חוזר לאחוריו ומתחיל ויאמר לו אלכה נא ואשובה שהוא (שם י"ח) ודורש עד גמירא כסדר הכתוב ואי איישר חילי להגיה ולכתוב כל אחד במקומו היה טוב ונעים. ת"כ: לפ"שם לו בסוף. פי' כשאמר עוד נגע אחד אביא על פרעה ולא גילה לו מפני שמתחלה גילה לו מכת בכורות: למול אליעזר. פי' דאי אפשר לומר דקאי על גרשון בנו הראשון קשה מאד היאך נתרשל משה זמן רב כזה עד לידת אליעזר: וזרח משעיר. וזרח הוא לשון מזרח ואלוה מתימן יבא תימן הוא דרום וכיון דאשכחן שבא משני רוחות הוא הדין מכל הרוחות: כמעט לצד מלא לצד דורש לבון בדים: שבשהיו יורדים עשרים ויש שלשים. כשב תולדות נח לא ידעתי איזה שלשים ובפרק קמא דבבא בתרא אמר מרחיקין את האילן מן הבור כ"ה אמה. ובבקמה חמשים אמה בין מלמעלה בין מן הצד מזה משמע דשרשי אילן יורדין עד כ"ה אמה או חמשים אמה בכתוב ובבקמה אבל עשרים ושלשים לא שמענו:

בקולו

בחסכו והיה ריחם מכאים : ור"ח אמר משל לגנלה כו' · שקשה לו מאי בעיני פרעה · ושאז רים נכנס לאף ולא לפנין · לכך דרים משל לגנלה כו' שהיתה מכוסה מן העין כו': ועברתם אותי · ענין ערבוב כעוכר מים בערבובו ומשום דאסכתן עכרתם אותי להבאישני נקט האי ליסנא הכא : מבינך לבין פרעה בדרך הרועה שרך לכלי זיין להציל השה מפי הזאב ועד שבא להציל כבר טרפו הזאב · כך אמרו למשה משה מבינך לבין פרעה אנו מתים רלה לומר במה שנסתרת להטעות את מלרים עד שלא נגלית כולנו מתים על ידי פרעה :

סדר וארא

פרשה ו הה"ד ופניתי אני כו' · משום שרולה לפרש וידבר אלהים אל משה שבקשה מדת הדין לפגוע במשה על שהרהר אחר מדת ה' · לכן מייתי הך דרשה כי מה האדם שיבא אחרי המלך להרהר אחריו · כמו שיבואר בהמשך הדרוש : על שלמה ועל משה · דעל עצמו וכיוצא בו אמר שלמה כדמסיים הכתוב כי מה האדם וגו' במדבר בעדו וכל הדומין לו : נתן בה מצות עשה כו' ונתן למלך כו' · ר"ל שאחר כל המצות הנתונות לישראל אם זה לא יקיימנה יקיימוה אחרים · אבל מצות המלך שהמלך דוקא מצווה בה אם לא יקיימנה המלך נמצאת בטילה : והחכים על גזירתו של הקב"ה · שבלמה התחכם במחשבתו כי איש כמוהו לא יסור לבבו וחשב שלא אסרה תורה אלא למי שיסור לבבו : עלתה יו"ד של ירבה · ד"מ כאילו האות צועקת על עשקה ונעשה דינה · והכוונה כי משפטי ה' אמת לא ימוטו לעולם · אבל דעת חכמי האמת דברים ככתבם כי האותיות התורה חיות ורוחניות הם : יו"ד של ירבה · ואע"ג דלכאורה יאות התרעומות בלמ"ד ואל"ף דלא ירבה שעבר על הלאוי עלהם יו"ד לפי שהיא קרובה יותר אל המלכות כי היא אות ראשון שבשם הגדול : כי דינו דין אמת · מרומז בזה כי דינו דין אמת פי' כנגד חלק המשפטים · כמו הדן דין אמת לאמתו · וכנגד חלק החוקים אמר ונזירותיו אמת · כי בדבר החק שהוא מלאה בלא טעמא צייך לומר גזירות גזירה גזרתי ואי אתה רשאי לעבור עליה · וכנגד חלק העדות שהם שאר מצות אמר וכל דרכיו בהשכל : הרבה פעמים נגליתי על אברהם יצחק ויעקב באל שדי · לאברהם במילה דכתיב אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים · וליצחק לא מצינו שנגלה לו באל שדי רק דכיון דקאמר ליה והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך · הו"ל כאילו נגלה אליו באל שדי שאותה השבועה באל שדי היתה כדפרש"י בחומש · וליעקב דכתיב אני אל שדי פרה ורבה · והא דאמר המדרש הרבה פעמים נגליתי · אפשר כי כן היה אע"פ שלא נכתבו בתורה : ולא הודעתי כי שמי ה' · אף שבתחלה נגלה ה' לאברהם באמירת אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים · מ"מ לא בא על פי שאלתו כי הוא לא שאל מה שמך כמו ששאל משה :

פרשה ז הה"ד בכל עצב יהיה מותר כו' · כוונתו לתרץ מ"ש שכאן כתוב הדבור אל משה ואל אהרן וכל הדבורים עד כאן נזכר משה לבדו · ולזה דרש שהיה לו כעין עונש על דבור שפתיו : כל הדברים שאדם נושא ונותן בהם דברי תורה · פי' אם בכל הדברים שהוא נושא ונותן יש בהם דברי תורה · אף שהענין בעצמו אינו דברי תורה אלא מתוכו נראה ונשמע דבר תורה · אפילו הכי נוטל עליהם שכר : יכול אף בדברי בטלה כן · פי' מילי דעלמא שהם דברים בטלים שמא תאמר כי גם בהם כל שיוסיף האדם השתדלות בהם יועיל בהם על דרך ויד חרוצים תעשיר · לכן אמר ודבר שפתים אך למחסור כי פעמים תוספת ההשתדלות והדבור בהם מזיק כיוסף שע"י שהגדיל והוסיף להזהיר על כתנתו ממאסרו היה לו סבה להזיק : שהוציא דבה על עשרה אחיו · דעל בנימין ודאי לא הוציא דבה : עשרה שנים · והוא נתעכב שם י"ב שנה · שבן י"ז שנה היה כשנמכר ובן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה הרי שהיו י"ג שנה משנמכר עד שמלך · ושנה אחת

היה בבית פוטיפר הרי י"ב שנה שהיה בבית האסורים : נתוסף לו עוד שתי שנים · מדה כנגד מדה שמפני שחטא בשתי זכירות לכן נשכח שיעור שתי זכירות שהם שתי שנים · כי נגזל זכרון לפניו יתברך על ברואיו הוא שנה שנה יום הזכרון : בתחלה היה ראוי הדבור כו' הלא אהרן אחיך כו' · חלופי דברים יש כאן ויש לגרוס בהיפך וכן אתה מוצא במשה בתחלה היה ראוי ליעשות כל הנסים על ידו · ובשביל שאמר שלח נא ביד תשלח נאמר לו הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא (והיינו בעשיית הנסים שנעשו איזה מהן על ידי אהרן) ואף כאן הן בני ישראל לא שמעו אלי וגו' והיה ראוי הדבור להתייחד עליו ובשביל זה (מה שאמר הן בני ישראל וגו') נתייחד (תיכף אח"ז) הדבור עליו ועל אהרן שנאמר וידבר ה' כו' : שיתפו הרואים שביניהם עמכם · דרש מלת ויצום מלשון צוותא וחברותא ודייק זה כי בשלמא אל פרעה היה הציווי לשלח ישראל מארצו אבל לישראל מהו ציווים לכך דרש שפירושו מלשון חבור ושיתוף · ומלת ויצום הוא פועל יוצא כלומר שחבר למשה ולאהרן ושתפם להראשים שבישראל שיסאו ויתנו עמהם בעסקם · שכך אתה מוצא כתיב אחריו אלה ראשי בית אבותם · ופי' ואל פרעה לחלוק לו כבוד כדלעיל : ד"א אל פרעה מלך מצרים · השתא נמי מפרש שהציווי אל פרעה מלך מצרים לחלוק לו כבוד כדאמר לעיל שאע"פ שהוא רשע מ"מ יתקדש שם שמים על ידו במה שיודה לבסוף ה' הצדיק : לכך נאמר אל בני ישראל ואל פרעה · דמקיש זה לזה שכשם שקילוסו עולה מאלו על הנסים ונפלאותיו אשר עושה עמהם כן יתקדש שמו ג"כ ע"י פרעה הרשע עצמו · ורומז למה שהודה בסוף ה' הצדיק כו' ולענין זה הקישם הכתוב במקרא זה · ולזה חפץ ג"כ ביקרו של פרעה : כך עולה מגיהנם · וה' חפץ בקילוס זה ג"כ · שמודה שנידון כרשעו ומשפטי ה' אמת · ואע"ג דבפ"ק דעירובין מסיק דרשעי עובדי כוכבים על פתחו של גיהנם אינם חוזרים כוונת בעל המאמר הוא כך שכמו שהקב"ה מתקלס מפי רשעי ישראל בגיהנם כשאומרים יפה דנת · כך לפעמים יהיה ה' מתקלס מרשעי עובדי כוכבים שיהיה כן בחיים · כמו פרעה שהודה בחייו ואמר ה' הצדיק · ומי כמוכה באלים ה' כמ"ש בסדר"א · לכן חפץ ה' ביקרו : שנאמר עוברי בעמק הבכא · וקרא ביוצאי גיהנם מיירי כדאמר בפ"ב דעירובין עוברי אלו בני אדם שעוברים על דעתו של מקום · בעמק שמעמיקים להם גיהנם · הבכא שבוכין ומורידין דמעות : עד שמצננים גיהנם · הכוונה שע"י תשובתו והודאתו על הדין מהמעט עונשם · וכדרך שאמרו בפ' היה קורא הקורא ק"ש ומדקדק באותיותיה מצננין לו גיהנם : ועתידה גן עדן להיות צועקת כו' · כלומר כל אחד מבקש הראוי לו · ומשום דקאמר שקילוס ה' עולה מגיהנם שאומרים יפה חייבת מייתי לחיזוק הדבר כי אפילו שר של גיהנם ושל גן עדן נזהרים שלא לקבל בתחומם אלא הראוי להם : שנאמר שנאתי השומרים הבלי שוא · דמיירי התם בגיהנם כמ"ש בתחלת המזמור בך ה' חסיתי אל אבושה לעולם כדפירש בשוח"ט : ולמי אני מבקשת לרשעים להבלי שוא · פי' דכי היכי דג"ע אומרת שנאתי השומרים הבלי שוא כו' · גיהנם אומר איפכא שנאתי הבוטחים בה' ואני מבקש את השומרים הבלי שוא כו' וקמפרש השומרים הבלי שוא פועלי השוא דהיינו עושה רעות כמו פועלי האון : שנאמר לעלוקה שתי בנות · להקבר קורא עלוקה כי מוצצת ושואפת כל הבריות אליה כדרך העלוקה המוצצת את הדם : שתי בנות הם ג"ע וגיהנם · הג"ע אומרת תן לי צדיקים והגיהנם אומרת תן לי רשעים : כמו שמפורש בשה"ר · שם בפ' כלך יפה רעיתי שכל השלשה שבטים הללו נהגו שררה במצרים כילד מת ראובן ניתנה שררה לשמעון · מת שמעון ניתנה שררה ללוי · מת לוי בא ליתן שררה ליהודה · ינתה ב"ק ואמרה הניחו אותה עד שיגיע זמנה · ואימתי הגיע זמנה אחרי מות יהושע : איני יודע שהיא אחות נחשון · דכתיב ועמינדב הוליד את נחשון : שיבדוק באחיה · פי' רשב"ם שהבנים דומים לאחי האם כדלקמן : אלא מבנות · דמשמע משתי בנות של פטוס ושפטם : משתי משפחות · מפרש בפ' י"ג אי אבוה דאימיה מיוסף אימיה דאימיה מיתרו ואי אבוה דאימיה מיתרו אימיה דאימיה

נחמד למראה

לפרוש מעבודת כוכבים · נמצא שהיו ישראל עובדי עבודת כוכבים · לזה אמר משה בשלמא על שבשין שהיו שומרים את השבת הייתי אומר בשביל זכות השבת יהיו נגאלים · אבל עכשיו שאינם שומרים את השבת לא יש זכות לשיהיו נגאלים · ולזה אמר והצל לא הצלת ודאי לפי שלא יש זכות שיגאלם וק"ל מנאמי כתוב :

סדר וארא

פרשה ו אמרו רבותינו באותה שעה עלתה יו"ד שבירבה ונשתטחה לפני הקב"ה וכו' · הקשה הרב יפ"ת מה טעם התלונה לאות יו"ד של ירבה משאר · כי בכל האותיות שנכתבו במצוה זו ילדק להתרעם לא ביו"ד לבד כי מה לי שיאמר ירבה או רבה וכו' · עיין מה שתירץ ועיין בידי משה ג"כ · ואני שמעתי דבר חריף דמה שהותר דוד המלך לבא בקהל הוא משום דכתיב לא יבא עמוני ודרשינן עמוני ולא עמונית ואלו היה כתוב לא יבוא עמון או אפי' הנקבות במשמע · ומשום שיו"ד הותרו הנקבות · נמצא שאם תסתלק היו"ד מחיבת עמוני או שלמה אסור לבא בקהל ותסתלק מלכותו ממנו דכתיב לא תוכל לתת עליך איש נכרי ומכל שכן אם אינו ראוי לבא בקהל וזאת היתה תלונת היו"ד על שלמה יותר משאר כל האותיות לפי שהיו"ד היא תועלת גדולה לשלמה · ואיך הוא רולה לעקור אותי ממנו שאני עושה לו טובה הרבה ודו"ק :

פרשה ז יכול אף בדברי בטלה כן ת"ל ודבר שפתים אך למחסור וכו' · ירלה שלפעמים שהאדם רולה להבין בדברי תורה ומביא משלי הדיוטות כדי להבין הדבר על בוריו · גם כשרולה להבין משלי הדיוטות או דברים בטלים מביא דברי תורה כדי להבין אותו המשל או הדברים בטלים · והיה עולה על הדעת ששניהם כאחד טובים מפני שבשניהם אומר דברי תורה · לזה אמר שאינו כן שמי שנושא ונותן אפי' בדברים בטלים כדי להבין דברי תורה הוא נוטל שכר · אבל להיפך שמביא דברי תורה להבין דברים בטלים מלבד שאינו נוטל שכר ענוש יענש ודו"ק :

באור מהרי"פ

בקולו נפלאות · היינו דקרא עושה גדולות ולא נדע : זה נוטל כהונה וכו' · ופירוש שני וישק אע"פ שזה נכנס בתחומו של זה אעפ"כ לא פסקה אהבתם : וישק לו אין אנו יודעין · פי' האי אין אנו יודעין מילתא פאנפי נפשה הוא דהאי וישק לו קאי אלמעלה חסד ואמת נפגשו זה משה ואהרן וישק לו והפלוגתא למי חלקו כבוד נסמכת על תורת אמת היתה בפיהו דכתיב גבי אהרן מר סבר לאמת דבריו של אהרן ומר סבר לאמת דבריו של משה · תנ"ה : ויגד משה לאהרן את כל דברי ה' אשר שלחו ואת כל האותות אשר צוהו · וילך משה ואהרן ויאספו את כל זקני בני ישראל · וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה' אל משה ויעש האותות לעיני העם · ולכאורה קשה איך שינה משה מדבורו של הקב"ה במה שצוה לאהרן לדבר את כל הדברים אל העם ולעשות לעיניהם האותות דהא כתיב בפרשה שלמעלה (שמות ד' כ"א) ויאמר ה' אל משה בלכתך לשוב מצרימה ראה כל המופתים אשר שמתי בידך ועשיתם לפני פרעה ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם · דמשמע דצוה למשה שיעשה הוא בעצמו האותות לפני פרעה ולא אהרן ואיך שינה משה את דבר ה' לזה אמר המדרש דלא שינה ח"ו דכתיב למעלה (שם פ"ו ט"ז) ודברת אליו ושמת את הדברים בפיו ואנכי אהיה עם פיך ועם פיהו והוריתי אתכם את אשר תעשון · ודבר הוא לך אל העם והיה הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים · נמצא במה שצוה משה לאהרן לדבר ולעשות עשה כאשר צוה ה' · תנ"ה : כי ה' יסד ציון וגו' · פי' דהם מדבר מגזילת ישראל ומעושין של עובדי כוכבים על זה : אני ראיתיו וכו' · אולי פי' ברוה"ק ראה מה שיהיה לעתיד הקב"ה יושב וכו' : ואל הזקנים אמר וכו' · וצ"ע הנה גם אהרן המזירו דכתיב (שמות כ"ד י"ד) ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם והנה אהרן וחור עמכם מי בעל דברים יגש אליהם הרי גם אהרן נשאר בכאן ואהרן בא עם משה אל פרעה · ויש לומר כי מה שנשאר אהרן בכאן לא על צד העונש היתה ההשארה אלא שלא יהיה העם כאן בלי רועה · וכוונה זו מפורש בכתוב והנה אהרן וחור עמכם · ופי' הטעם למה ישארו בכאן מי בעל דברים יגש אליהם · אבל מה שאמר אל הזקנים שבו בזה היה על צד העונש · תנ"ה : יום פרוזבוטי וכו' · ז"ל הערוך ערך פרוזבט בילמדנו ריש פ' וארא (ושם מביא המדרש שבכאן) ובריש אלה הדברים שבעים לשון עומדים בפנים הפלטין של פרעה שלא יבואו פרוזבוטין וכו' ונ"ל רכ"ס פי' שלוחים ומלאכי שרים והמלכים ופרוזבוטית שבכ"ן הוא שליחות כלומר שכל המלכים שולחים לבקש שלומו : לעצמכם קראתם חכמים וכו' · מדכתיב אך אוילים שרי צוען חכמי יועצי פרעה עצה נבערה איך תאמרו אל פרעה בן חכמים אני בן מלכי קדם (ישעיה י"ט י"א) ומדקרי להו חכמי יועצי שמע מינה שהחזיקו עצמם בשם חכמים · אך הגביא אמר שאוילים הם גם מה שאמרו בן חכמים אני וגו' · שאמרים היה על הקב"ה דאי על עצמם אמרו כך היה להם לומר בני חכמים אנו (יפ"ת) : ואבדה חכמת חכמיו · האי קרא בישראל מיירי כמבואר למעיין (בישעיה כ"ט י"ד) אך המדרש לקח מליצת מקרא על אבדן חכמת חכמי ויועצי פרעה · וכן מבואר בתנחומא אמר להם הקב"ה לעצמכם קראתם חכמים ולי בן חכמים הייכם אני מאבד חכמתכם שנאמר חכמי יועצי פרעה עצה נבערה ע"כ · והמדרש שבכאן לקח המקרא של ואבדה חכמת חכמיו למליצה על אבוד חכמתן של מצרים כמו שבארנו (יפ"ת) : כמה לקו באצבע עשר מכות · וצ"ע הלא אצבע אלהים היא כתיב אצל מכת כנים לחוד · ומנלן דכל העשרה מכות נלקו באצבע אחד דלמא כל המכות היו בעבור אצבעות · עיין במפרשי ההגדה (יפ"ת) : לא אשלח וכו' · ה"ג בילקוט ואתם אמרת וגם את ישראל לא אשלח עתיד אתה בעצמך לשלחם שנאמר ויהי בשלח פרעה את העם ע"כ · ואולי צריך לגרוס ד"א וגם את ישראל לא אשלח אלו היה שם אותו ישראל הזקן וכו' · וכן משמע קצת ממ"כ : אתם למה וכו' · ז"ל הערוך ערך למה ב' בב"ר ס"ב והארץ היתה תוהו ובוהו זה אדם הראשון שהיה לגמה ולא כלום כי תוהו שמה תרגום למה · וילכו אחרי ההבל ויהבלו תרגום והוו ללמה · במה נתבב הוא תרגום וכלמה חשיב הוא ע"כ : שבטו של לוי פנוי וכו' · נלמד מדאמר לכו לכם לסבלותיכם ולא אמר לכו לסבלותי ש"מ שהיו פנוים מעבודת פרך : באמור במדבר ואומר וגו' (יחזקאל כ' י"ג) וימרו בי בית ישראל במדבר בחוקותי לא הלכו ואת משפטי מאסו אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ואת שבתותי חללו מאד ואומר לשפוך חמתי עליהם במדבר לכלותם ונאמר במצרים (שם ח') וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך עליהם חמתי לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים : הן רבים עתה · פי' הן רבים עתה דוקא ולעתיד יתמעטו : ויצו פרעה ביום ההוא את הנוגשים בעם ואת שוטריו נאמר · ביום ההוא מלמד וכו' · הנוגשים בעם אלו המצריים ואת שוטריו אלו זקני ישראל כצ"ל · ומה שכתוב כאן והנוגשים אנים טעות סופר הוא : כאן גזרה הרביעית נרפים וכו' קדושים · ז"ל המעריך ערך קדש בסוף שמ"ר קדושים הם ובעל המ"כ לא דייק בדברי הז"ל וכתב שם שבועים · והאמת כי פרעה ק"א את נרפים שנקביהם (פי' בני מעיהם) רפים וזה שאמר נרפים אתם (בני אדם המשלשלים שנרפו בני מעיהם · וכן מצינו בלשון חכמים מרילים את הבהמה כדי שיתרפו מעיה) וזה שאמרו קדושים מלשון ולא יהיה קדש בבני ישראל · ועיין בילמדנו פ' וארא עכ"ל המעריך · ומאמרים המסוגרים מאתי הכותב הם ואם שגיתי אתי תלין משוגתי וה' הטוב יכפר : וכיון שגזר כן הלך משה וכו' · ואותה שעה החזיר משה הגלות עוד זמן ארוך לכן חזר והוליכם למדין · ומה שעשה שם ששה חדשים כדי שיהיה נכסה מישראל כדי שיהיה מישראל כדרך גואל האחרון שיהיה ג"כ נכסה מישראל כדי להטעות את העובדי כוכבים · אך קשה שבכמ"ר פ' י"א וכן במדרש חזית כתב שנכסה מהם שלשה חדשים והדבר צ"ע ועיין תנ"ה : מפני שהיה משה במדין אמר להם וכו' · שלשון מוקשה ועיין בילקוט כאן : ויבואו שוטרי בני ישראל (שמות ה' ט"ו) תכן אין נתן (שם ט"ז) ויראו שוטרי בני ישראל אותם ברע לאמר (שם י"ט) ויפגעו את משה ואת אהרן (שם כ') הנה זה לימוד כללי ללומדי המדרש שזה דרך המדרש להביא כמה מקראות קדומים עם פסוק הדרש : ישפוט בינינו ובין פרעה וכו' ואם וכו' בינינו וביניכם · הדרש הוא מדכתיב וישפוט שהם ולא פרש למי ישפוט לכן פירשו שאמרו סתם שישפוט לפרעה או למשה ואהרן : ואפילו כן · פי' אפי' תאמר דישמעאל אינו נקרא זרע שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע כי דרשינן ביצחק ולא כל יצחק שאין עשו בכלל מ"מ קשה הו"ל לשעבד דורו של יצחק : שהיה בדורו · כי קושי השעבוד התחיל סמוך ללידת משה : לא הצלת ודאי · פי' על דברי ודאי דרך בני אדם לכפלן כדי לברר את דבריו : יודע אני וכו' · ופירושו והצל יודע אני שתציל אבל לא הצלת אותם מתחת הכנין ושבית שעמך כאלו לא אוכבא לך : בקשה מדת הדין כו' · נסמך על המקרא ריש סדר והא וידבר אלהים וגו' אני ה' כמבואר לעיל :

סדר וארא פרשה ו ומנין שנפל אותם וכו' · פירוש שמביא ראיה שאי אפשר שיבטל אפי' אות אחת מן התורה שהרי אות אחת שבטל הקב"ה לצורך הורה במקום אחר · פלי"ס : עלתה יו"ד לפני הקב"ה וכו' · צ"ע למה לא עלו כל האותיות שבמצות לא ירבה שהרי רלה לבטל כל המצות ולמה היו"ד להוד עלתה בקובלנא לפני הקב"ה · וז"ל פל"ע · ושמי הגאון מו"ס נתן מקראקא שמעתי שמלא בספר סודי רזי בחיבור רבי אליעזר מגרמיזא אמרה יו"ד קטונתי מכל החסדים ומכל הכבוד יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו יהי שם ה' מבורך כל שהתחיל בי הוא לעולם יהי אור יהי רקיע ולפי זה הענין מובן מעצמו אחרי שהיו"ד מורה על הוים וקיום נלחי ובלמה רלה לבטלה על כן עלתה בקובלנא לפני הקב"ה יותר משאר אותיות · או נמי שלשם ה"ד יותר משאר אותיות לפי שהיא קרובה למלכות יותר מהם כי היא אות ראשון שבשם הגדול : מתעסק בדברים הרבה · פירוש בעסקי עולם הזה עוסק הרבה : במתנות כהונה ד"ם שנתנה ממנה וכו' עד שנפנה במתנה · פירוש אף על פי כן עסק הרבה שבכהן אותם : משה מתאבד · כלומר מ"ו שהיה משה אובד את דעתו מעצמו לשעית דברים נגד ה' · אבל הם שקיבלו אותו ואיבדו את דעתו

דהימיב מיוסף ועי' שם ברש"ס : שפטפט · שהתרים ונלחם כנגד יצרו כדאמר שם . חוץ מזקן אחד שהיה מפטפט כנגדו : שפטם עגלים לעבודת כוכבים · פי' רש"ש שם כדכתיב כאן אין כומר לעבודת כוכבים : הוא אהרן ומשה הם המדברים · נראה שטעות סופר הוא וצריך למחוק :

פרשה ח והביא ארונו של דוד · דמדקאמר אל תשב פני משיחך משמע דפניו היו שם · והפסוק ה' אלהים אל תשב פני משיחך הוא פסוק בד"ה (ב' ו' מ"ב) וסמך דרשתם נראה שהוא על פסוק הקודם · ועתה קומה וגו לנוחך אתה וארון עוזך · ואם הוא הפסוק שבתהלים צריך להיות בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך · וגם שם כתיב קודם זה הפסוק קומה ה' למנוחתך אתה וארון עוזך : באותה שעה חיה דוד · פי' חיה ממש דאיך היה שלמה מכניס ארונו של דוד אל פתח ההיכל והלא אפילו טמא מת צריך שלוח ממחנה שכינה · לכך נאמר חיה ממש : על כסא ה' · ואיתא בגמרא דכסא ה' הוא שהיה דן בלא עדים והתראה כההיא מעשה דשתי זונות · כמו שכסא ה' דן בלא עדים והתראה : סוסו של הקב"ה סוסה וסערה · דבר זה הוא מבודות התורה : ועל כל זאת ולבב אנש יהיב ליה · ואע"ג דבקרא כתיב ולבב חיוא דעתם ז"ל שמש"ה ולבב חיוא יהיב ליה היינו להיות שוכן עם החיות כאנשים המדבריים · ומ"מ היה בו הרגש ודעה להכיר בצרתו · ודקדקו חז"ל זה מדכתיב לקצת יומיא עיני לשמיא נטלית וגו' דמשמע שעל שנשא עיניו לשמים ונתיישב בדעתו להלל לה' לכן הוחזר למלכותו · ואילו נאבד שכלו כבהמות איך היה בו דעת לתת אל לבו לזכור את ה' · וקרא ולבב אנש יהיב ליה הוא לשון הכ' בחיה הא' בחלום דניאל · ומשום דכתיב התם עד די תרימו נפה ונטילת מן ארעא משמע ליה שבזמן שנטרד נבוכדנצר ממלכותו והיה עם הבהמות מיירי : שנאמר לי יאורי ואני עשיתני · אני בראתי את עצמי ואת נילוס כדלעיל · אך קשה הא פרעה זה שבימי יחזקאל אינו אותו שבימי משה · כי לא יתכן שפרעה שבימי משה חי כל כך זמן : כענין שנאמר ופרע את ראש האשה · וזה רמז שנעשה בו מעשה אישות : מהו וישתחוו למלך · דאי כפשוטו מאי אז שמע להם המלך · אע"כ שהיו משתחוים לו בחזקת אלוה והיו מתייראים לעשות בחיי יהוידע ועשו אחר מותו · והוא שמע להם וקיבל את עבודתם : לא היית יוצא לאחר ז' שנים · ר"ל שאילו היתה יד ההשגחה האלהית אז בעולם איך היה אפשר שיחיה במקום כבודו יתברך אלא שנטש ה' את הארץ וזכה מזלו למשול בעולם ובילקוט גרס עוד כ"ג לא היה נכנס אלא פעם אחת בשנה והכל מתפללים עליו שיצא בשלום ואתה עשית שם ז' שנים עכ"ל · ור"ל ז' שנים מיום לידתו אבל לא היה נחבא שם רק ו' שנים כדאיתא בד"ה (ב' כ"ד) : אלא שפוטים · הוא לשון הכתוב (יחזקאל כ"ג) המה גלו ערותה וגו' והוי שם לנשים ושפוטים עשו בה · הרי שמצינו לשון שפוטים גבי נשים וגילוי עריות : וכתיב ונלכתם ממנו כו' דרש במחלויים לשון חילול כבוד והוא קלונו הנזכר :

פרשה ט אם ידבר אין כתיב כאן · ר"ל שאם תפרש כי כמו אם שהוא לשון ספק · א"כ היה לו לומר אם ידבר שהוא מורה יותר על הספק מלשון כי · אלא מדלא אמר לשון אם אלא לשון כי ש"מ שכוונתו על דבר ודאי · והוא לשון דהא : מה ראו חכמים כו' · ר"ל כיון דהמשנה במלך ישראל מיירי וכדאיתא בגמרא א"כ קשה מה ענין כריכת נחש לזה דכריכת נחש אית ביה סכנה אבל במלך ישראל לית ביה סכנה כשלא מפסיק תפלתו מפניו ומשני משום דאשכחן דאקיש קרא מלכי מצרים לנחש (כי פסוק קולה כנחש ילך אמלך מצרים קאי) וטעמא משום מה נחש מלחש כו' הלכך ס"ד אמינא דמלך ישראל נמי קמ"ל דאין לחוש לזה : ומה הנחש מלחש והורג · שאע"פ שלא ישוך ממש בלחישה בעלמא היינו שהוא נושף כמין שריקה מטיל ארס והורג · כך מלכות מצרים היתה מלחשת והורגת שלא בפני האדם אפילו שלא בחקור : מה ראה הקב"ה להקים מלכות מצרים לנחש · אפסוק קולה כנחש ילך קאי שמיירי ממלכות מצרים : הנחש מעוקם · פי' בהליכתו ובזחילתו מעקם את דרכיו : מעקמת דרכיה · להעביר על התורה באשר דבר מלך שלטון וכן אמרו מלך לא דן ולא דנין אותו : בשיבא להתעקם · לבא בעקיפין : ויתלה את המטה כנגדו · כלומר יהיה מאיים עליו במטה : כלומר מזה אתה לוקה · כוונתו על המכה שהיה כתובת קעקע על המטה כדלעיל סוף פ"ח : ד"א למה א"ל נס של תנין · למה אמר יהי לתנין ולא אמר יהי לנחש כמו שהראה למשה : ומקרקר · אפשר דדרים לשון ויקרא מלשון קרא הגבר : מהו ויבלע מטה אהרן ולא תנין אהרן · דבשלמא במטותם אינו קשה כי באמת מטות היו רק בלאחיזת עינים היה נראה כנחשים · אבל מטה אהרן שהיה מטה ה' ה"ל למימר ויבלע תנין אהרן כו' לכן פירשו מאחר כו' : נס בתוך נס · נס הראשון היה בחזר למטה כמו שהיה · והנס השני שבחזרתו למטה בלע אותם : מה אם יאמר למטה כו' : שהיה מתיירא שלא יבלע אותו : נס גדול כו' · דלא מצינו שהזר והקיאן : לעשות מהן י' עומרים · כלי מחזקת י' עומרים : ולא הועבה · פי' ולא נעשית עבה : וכל מי שרואה אותו אומר זה מטה אהרן · כי לא נשתנה ממה שהיה בתחלה : סימן טוב כו' · לעשות בו נסים לדורות שיציץ ציץ ופרח בן לילה אחד במחלוקת של קרח שהמה לא פרחו והוא פרח והיה סימן טוב לדורות כמ"ש השב את מטה אהרן לפני העדות למשמרת : והדגה אשר ביאור מתה וגו' · ולא יכלו מצרים לשתות מים מן היאור · וקשה וכי מן היאור לא יכלו לשתות ומנהרות ואגמיהם ומקוה מימיהם היו שותים והרי אף מים שבקיתון ובכלי היו דם : אלא לדיוקא קאמר דדוקא מן היאור וכיוצא בו שהוא הפקר ובהם לא היו יכולין לשתות אבל כשלקחו מישראל בדמים היו שותין : המצרי וישראל בבית אחד · כי לפעמים היו דרים מצרי וישראל בבית אחד כדכתיב ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה : מכאן העשירו ישראל · ומכזה מצרים העשירו עוד יותר כי נצלו את מצרים כמצולה שאין בה דגים : שהיו סבורין שהן מעשה כשפים · הכא כתיב בלטיהם שהם מעשה שדים · אלא לפום שיגרא דלישנא כולל שם הכשפים את הכל :

פרשה י כגון זבובים ופרעושים ויתושין הן היו כו' · ס"ל כמ"ד בב"ר פ"כ ארורה האדמה בעבורך שהיא מעלה לך דברים ארורים כגון זבובים ויתושין ופרעושין · ור"ל שנבראין מעיפוש הארץ אחר הבריאה ולזה אמר כאן שנראים כמיותרים בשביל שלא נבראו בששת ימי הבריאה אלא אח"כ · וא"כ ס"ד שאינן בכלל כל אשר עשה והנה טוב מאד · קמ"ל דמכל מקום טובים הם מאד שמעניסים את האדם ברצון המקום ומכריחין אותו להחזירו למוטב : כגון נחשים ועקרבים · שהם רעים ומזיקין את הבריות וה"א שאינן בכלל והנה טוב מאד קמ"ל דלא אלא הם בכלל וטובים הם מאד שעושין שליחות המקום : ומצננים · שהצפרדעים הם בטבעם צוננים כיסוד המים ועי"כ היו מצננים : בשעה שהוא מוסק · שמסרו עצמן ליסרף על קידוש השם · ולהכי מייתי הכא שמכאן למדו חמ"ו : נשאו חמ"ו ק"ו · כוונתם לתרץ לכוונת מה ירדו לתנור מוסק · שלהדבק במאכלם בלאו הכי נמי היו יכולים להדבק אלא כדי שחמ"ו וה"ה כל בני אדם ישאו ק"ו מהם : ק"ו בעצמן · משום שהיה להם לברוח כמו שעשה דניאל לקיים חבי כמעט רגע עד יעבר זעם · אלא שנשאו ק"ו מהצפרדעים ומה צפרדעים שאינם מצווים על קידוש השם כתיב ועלו ובאו בביתך ובתנוריך ובמשארותיך אימתי משארות מצויה בתנור בזמן שהתנור מוסק אנו עאכ"ו . כדאיתא בפסחים פרק ד' ומהו ושרץ היאור צפרדעים : ר"ל דהא דהאמת היא שהבריאה הוא מן היאור מ"מ למה ליה למימר זה לכך אמר שהקב"ה אמר לשון תחלת הבריאה ישרצו המים · להורות שהיאור אינו אלוה ולא כח באלוה אלא מוכרח לעשות הכל בציווי של מקום : פרעה התחיל כו' · ובכה ובעמך לסדרא אתא · לומר כך תחלה ואח"כ ובעמך ומה שהקדים קרא קמא עבדיך לעמך · היינו למחשבותיהו דרך חשיבותם · והשתא מפרש סדר לקותם : ובכה ראיה שהיה שותה · כלומר מתיבת ובכה ראיה שהיה שותה כו' · כי ובכה משמע בקרבו ממש · ולפי שהמים היו משריצים הצפרדעים אמר שטיפה מים יורדת על לבו ונעשה צפרדע ופי' יעלו הצפרדעים שיצמחו בהם מגזרת עלתה צצה : ונבקעת שם · פי' שהיה בוקע את לבו · ויותר נראה לגרוס ונקבעת שם לשון קביעות : ר' יונתן אמר כ"מ כו' · ודרש ובכה שהצפרדעים נכנסו לגופן דרך המשקין ששתה כדסמוך : הביאו לנו שקים ורמשים · והיו ישראל מתלכלכים ונפשם קצה בזוהמתם לפיכך הביא עליהם צפרדע ובשעה שהיו מוזגים כו' וג"כ נפשם קצה במיאוסן : ובשעה שהיו מוזגים כו' · איני יודע לתרץ ולפרש מהיכן קא מפיק זה : שהגין עליך · כדכתיב ויטמנהו בחול : שלש מכות אלו · דם צפרדע כנים : למה הביא עליהם כנים · דמדה כנגד מדה בעינן : לפיכך נהפך עפרם לכנים · עד שלא מצאו ישראל עפר שיכבדו כדמפרש בתד"א : וחופרין אמה על אמה בעומק · ושיעור זה אפשר דכך היה קבלה בידם דעומק אמה נקרא עפר הארץ :

פרשה יא מלמד שהיו ישראל ראויין כו' · לשון פדות משמע פדיון גאולה · משום שהיו ישראל ראויין ללקות במכה זו שהיא מכה מהלכת מעיר לעיר : שנאמר כי אני ה' אלהיך כו' · לעיל מיניה כתיב כי הלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך ומשמע ליה דהיינו גיהנם : הוא לקה תחלה כו' · דבית עבדים ה"ל למימר תחלה · דדרך שהבירה ופלטין של מלך הוא באמצעית העיר וכשבאו החיות מבחוץ הם נכנסין תחלה לבתים החיצונים לכך דרים שהכל בא בהשגחה למדוד להם מכ"מ לפי שהוא התחיל כו' : משתחוים לבהמות באלוה · כצ"ל בבי"ת : כדי להטעותן · שהם יסברו שלאחר שלשה ימים ישובו הנה · ואם כן יתנו לב לרדוף אחריהם אם לא יחזרו אחר שלשה ימים ובאמת שהקב"ה לא שינה במאמרו לא איש אל ויכזב · שכוונתו היתה שילכו מכאן מהלך ג' ימים ושם יזבחו זבחי צדק · ולא ישובו לעולם בדרך הזה · אלא שהם הטעו את עצמם ונתן להם מקום לטעות : מהו הנה · דהא מיותר הוא תיבת הנה ועוד קשה קראי אהדדי דמדכתיב הנה אנכי יוצא מעמך משמע שתיכף ליציאתו יתפלל · והדר קאמר וסר הערוב למחר · ומשני כי התפלה היתה מיד כדי שיסור למחר · ותיבת הנה מורה על זריזות ומהירות משה כי תיכף ומיד בצאתו יתפלל כדי שיסור למחר אבל להסיר באותו יום לא היה יכול להתפלל כי באותו יום היה יום תשלום המכה כדלעיל : למה הביא עליהם ערוב · דמדה כנגד מדה בעינן כדלעיל פ"ט : מצירין בהם אפילו בהבאתן (שהם מזיקין) זולת נער ליבה · וזהו למ"ד מלמטן היינו דובים ואריות : שלא היה בהם הנאה בעורותיהם · ר"ל משא"כ בערוב דכתיב לא נשאר עד אחד · (אבל לא מתו) כדי שלא יהנו בעורות : היה להם שיכריחו · כלומר הוה ליה להמיתם ולהניחם שם כדי שתבאש הארץ כמו שעשה בצפרדעים כדלעיל פרשה י' · ומ"מ רבי נחמיה מאי משני דגם במיתת העופות הנאה גדולה בבשרם ובנוצותיהם · וכן אמרו לעיל פרשה י' וימותו הצפרדעים לפי שלא היה להם שום הנאה בנבלתם ובעורן לכך מתו · והא דלא קאמר שהיה הנאה בבשרם

באור

כן משמע במדרש קהלת ואין ספק שחכמים גדולים בתורה היו דתן ואבירם דכתיב קרואי מועד אנשי שם ואיתא ג"כ בילקוט על המקרא נתנה ראש ונשובה מצרימה שבקשו למנות דתן במקום משה ואבירם במקום אהרן ע"כ ועל כן הקיטתם הכאיבה את לב משה מאד ועכבה את דעתו ועי' בנ"ה אשר לפי דבריו יוצאים מן הפשוט : טוב אחרית וגו' · הוא ס"ד קמא כי השופך יהולל וגו' · ופירוש שהקב"ה הודיע למשה אחריתן ושלותן של ישראל וגילה לו שהוא לא יראה בכבודם כמאמר עתה תראה ולא תראה במלחמת שלשים ואחד מלכים : אני הוא שגדלתי לך · ופי' כשאומר משה למה הרעותה וגו' ומאז באתי וגו' על זה נאמר וידבר אלהים וגו' ויאמר אליו אני ה' גרמתי לך להגיע דעתך ואולי ר"מ דורש אלהים והויה חד הוא : במדת רחמים אמרתי לי · פירוש כמה פסוקים של רחמים כתוב אלך לכם ואצלחך כמו ראה ראיתי את עני עמי וגו' וכדומה לזה הרבה פסוקים של רחמים : הרבה פעמים באל שדי · מה שיש להעיר על זה הלא לא מצינו שנגלה הקב"ה אל אברהם באל שדי רק פעם אחת אצל מצות מילה (בראשית י"ז י"ו) ויהי אברם בן תשעים ותשע שנה וירא ה' אל אברם ויאמר אליו אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים · גם ביעקב לא מצינו שנגלה אליו בשם אל שדי רק פעם אחת (שם ל"ה י"א) ויאמר לו אלהים אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך ומלכים מחלציך יצאו · עי' ביפ"ת ובמזרחי : ולא הודעתי להם כי שמי ה' · מה שיש להעיר על זה הלא גם לאברם נגלה בשם ה' (שם ט"ו ז') ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה · וי"ל שמכ"מ לא נמנע מלומר לא הודעתי כי על כל פנים לא בא על דרך שאלה כי הוא לא שאל מה שמך כמו ששאל משה · ע"כ ועי' יפ"ת : אמרתי לאבותם וכו' · וז' תלונה שנית שהקפיד הקב"ה כנגדו · אחת ששאל מה שמך · ושנית שאמר ומאז באתי וגו' ולאיו אמרתי וכו' ולא הרהרו אחר מדותי · הנ"ם : שכן לא הרהרו אחרי · פירוש אריכות הגלות : איש שקוצי עיניו וגו' · פי' דבר זה נאמר להם במצרים כדכתיב (יחזקאל כ' פסוק ה') ואמרת אליהם כה אמר ה' ביום בחרי בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים ואשא ידי להם לאמר אני ה' אלהיכם · ביום ההוא נשאתי ידי להם וגו' ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו : קשה בעיניהם לפרוש מעבודת כוכבים · פירוש דדייק מקל וחומר שאמר משה הן בני ישראל וגו' ואיך ישמעני פרעה הלא ק"ו פריכה הוא דמה שישראל לא שמעו הוא מקוצר רוח אבל פרעה שהיה משעבד בהם למה לא יאזין ע"כ מפרש המדרש שמה שאמר משה מקוצר רוח היינו שקשה בעיניהם לפרוש מעבודת כוכבים וא"כ אתי שפיר הק"ו כשאת מה ישראל בשביל שהוא קשה בעיניהם לפרוש מעבודת כוכבים לא נתנו אל לבם לשמוע אל בשורת הגאולה שלא רצו לקבל עולו של הקב"ה ואלהותו לפי שהיו משוקעים בעבודת כוכבים ק"ו פרעה שהוא מלך גלולים ועשה את עצמו עבודת כוכבים שלא ישמע אליו ולא יקבל דבריו :

פרשה ז ואף כאן הן בני ישראל וכו' והיה ראוי וגו' כל הנסים וכו' נתיחד הדבור וכו' · צ"ע פתח בנסים וסיים בדבור וגם מה שאמר למעלה מזה היה ראוי הדבור לסתיחד וכו' ובשביל שאמר שלח נא וגו' נאמר לו הלא אהרן אחיך הלוי · קשה איך יורה לנו בזה שאמר הלא אהרן וגו' שלא נתיחד הדבור למשה בפני עצמו · ואי איירי אולי הייתי מגיה בספר והייתי גורס מיכה וכן אתה מוצא במשה בתחלה היה ראוי ליעשות כל הנסים על ידו ובשביל שאמר שלח נא וגו'

מהרי"פ

נאמר הלא אהרן אחיך הלוי וגו' ואף כאן הן בני ישראל לא שמעו אלי וגו' והיה ראוי ליחד הדבור עליו ובשביל זה נתיחד הדבור עליו ועל אהרן שנאמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן. ולפי גירסת ספרינו צריך לומר מה שמביא ראיה על יחוד הדבור מהלא אהרן אחיך הלוי צריך להיות שראייתו מסיפיה דעניינא ואנכי אהיה עם פיך ועם פיהו ואף כאן הן בני ישראל וגו' והיה ראוי להעשות כל הנסים על ידו ומגילא היה ראוי שיתיחד הדבור אליו ובשביל זה נתיחד הדבור עליו ועל אהרן עכ"ל הנ"ה ועי"ש בשאריך עוד : ממתין לאדם · פי' שאין מעניסין אותו ואי המתנה במתנת שעונש הוא אבל לא מחילה ומשמע דפליגי אהא דאמרינן בסוף יומא (פ"ו ב') אדם עובר עבירה פעם ראשונה מוחלין לו כו' :

פרשה ט והדגה אשר ביאור מתה וגו' ולא יכלו מצרים לשתות מים מן היאור א"ר אבין וכו' · שהיו סבורין שהם מעשה כשפים · פי' לאו דוקא מעשה כשפים דהא כתוב כאן בלטיהם ואלו מעשה שדים הם · אלא לפום שגריה דלישנא שם המכשפים כולל את הכל : במ"כ ד"ה במסיאות וכו' · עק"א שכ"ד ימים היה מתרה וכו' ושבעה ימים משמש המכה · וכתב הת"ג אולי במצרים משמש המכה עם התראה חודש חמה שהוא ל"א יום מפני שהיא יתירה על שנת הלבנה י"א יום : ונהפכו נחליה לזפת · כאן מביא בקיצור ובילקוט ובתנחומא מביא שבכל היו"ד מכות היה במלכות הרשעה דם שנאמר ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן · צפרדעים קולן קשה שנאמר קול שאון מעיר · כנים שנאמר ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית ואין עפר אלא כנים וכו' ע"ש כל הענין בילקוט ישעיה כ"ג סימן רנ"ח מקרא כאשר שמע למצרים :

פרשה י בכלל בריותו · והכי פירושו ויתרון ארץ אפילו דברים המיותרים נכללים בכל פי' במלת כל שנאמר בתורה היינו וירא את כל אשר עשה פי' אפילו דברים המיותרים לפי עיני בני אדם והנה טוב מאד · ור' אחא דריש מלת בכל · בכל אני עושה שליחות אפילו בדברים המיותרים בעיני אדם : מן הצפרדעים נשאו ק"ו וכו' · ופי' משום דהצפרדעים היו יכולים להדבק בעיסה שלהם גם בתוך התנור ואעפ"כ מסרו עצמם לעלות בתנור מוסק כדי קדש שמו ומזה נשאו ק"ו חנניה מישאל ועזריה למסור עצמם על קדושת שמו יתברך דאל"כ היה להם לברוח לקיים חבי כמעט רגע עד יעבר זעם וכן פי' ר"ח בפרק מקום שנהגו : ונבקעת שם · צ"ל ונקבעת : כי משחתם בהם · (ויקרא כ"ב כ"ד) ומעוך וכתות ונתוק וכרות לא תקריבו לה' ובארצכם לא תעשו ומיד בן נכר לא תקריבו אלה לה' כי משחתם בהם מום בם לא ירצו לכם · ומזה נלמד דמלת ותשחתם הוא סרוס ומה שכתב המ"כ משחתם בהם וסמיך ליה מיגות הסך לא עיין יפה : פחות מכשיעורם · בספר באר היטב פי' הטעם לפי שהוא שיעור לטומאה עלם כשעורה והאדים הם כמות הטומאה ואין שולטין בבריה שאין הטומאה שולטת עליו :

פרשה יא מחיר במלאכת המשכן ולפני מלכים יתיצב · פירוש לפני השכינה כי תיכף נאמר שם ויקרא אל משה כשהקים המשכן : עשית הקדש חול כו' · פירש המ"כ דקאי על יתרו שהוא קודש ובאו חול שקראו תוכוים ולא כוון אל האמת אך פירוש עשית קודש היינו מלת מלכים שהוא רומז למלך מלכי המלכים הקב"ה עשית אותו שאתה דורש אותו על פרעה שהוא חול : כך היה פרעה רוצה לעשות בפלגה וכו' · ואולי המדרש הזה סובר שהוא יוצא המימה פי' רצונו היה להתפלל

בכבדם ובשורוקיהם · לפי שיש חיות שאין שום הנאה בבשרם ולכך נקט עורות שמכל עורות החיות יש הנאה . כהו ולא ימות מכל לבני ישראל דבר · פי' מה דבר ומאי האי לרבויי וקאמר אפילו לא היה לישראל אלא הרבה דברים בעלמא שהיה לישראל אומר שיש לו חלק בם · דדבר משמע כל אשר לבני ישראל אף בינה ותבונה לבד : ובכך ידעו דינם של ישראל · ר"ל שידעו שהדין עם ישראל במענתו ומחזיקים להם משום שאין טענתו אמת ואין לישראל חלק בה היתה מתה ש"מ שטענתו אמת שיש לו חלק בה : מהו עד אחד · פי' מהו עד דמשמע אפי' כאחד אינו שלם ועז"א שאפי' לא היה לישראל אלא חלק אחד בה כגון שהיה משותף עם ישראל : רחום להם המין · פי' לחום להם כגון לשות תמין · ולצנן להם התמין להיות צונן · ומביים בהד"א לפיכך הביא עליהם שחין לא כדי שלא ירפאו בין בחמין בין בצונן עכ"ל : כדי שלא יוכלו ליגע בגופן · משום דנשתנה שחין מצרים משאר שחין כדאיתא בס"ק אני מומין שהיה לח מבפנים ויבש מבחוץ · והלח מיסוד המים וצונן · ויבש הוא מגדיפאם כנגד ב' מלאכות שפיעבדו בישראל להחם ולצנן · והיה עונשם בזה כדי שלא יוכלו ליגע בגופן לעשות רפואה כי מה שהוא רפואה ללח אינו טוב ליבש ומה שהוא טוב ליבש אינו טוב ללח · וכדכתיב יככה ה' בשחין מצרים אשר לא תוכל להרפא :

סדר בא

פרשה יג הארץ איך נבראת תחלה · פי' בתחלת מעשה בראשית ואין הפאלה מאיזה דבר נברא · כי כלא אנו מאמינים שהקב"ה ברא יש מאין והוא אמר ויהי · אלא השאלה היה על הארץ לפי שכל מלאכה שהיא שוה אלא יש בו גבוה ונמוך · אינו טוי ויופי המלאכה · ולכך הקשה למה נהיה כן הארץ שנבראת בלי שיווי בכל מקום כי יש הרים וגבעות במקום זה · ובמקום זה בקעה · ובמקום זה יושר ופוה · והו דנקט שמדרש בסמוך מי שהוא רואה הרים וגבעות כו' · עד שבא יוסף הבנאי והביאו במגרורות קטנות בהן בעפר שהתה כבה הכבוד כו' · אמרתי באפי איש הם · כ' ובר אתנס באפי כאילו אינם · שיאמרו הרואים אין הם לדפירש רש"י בחומש (והוא מהספרי שם) והוא מה שכתב בסמוך לא יהיו אלא אשביתה כו' כלומר לא יהיו בעולם · ואין שום חילוק בין אמרתי באפי כו' ובין מה שכתוב בסמוך דבר אחר באף שהכעיסו כו' רק במלת אף על מי הוא חוזר : דלפירוש קמא הוא אף של הקדוש ברוך הוא ור"ל ע"ד כי רגע באפו הוא הרגע שכועס בכל יום ובקש בלעם לקללם אלא שהשם ריחם עליהם אף שלא היו כדאין לכל זה כדאיתא בברכות · ולהדבר אחר האף הזה הוא האף שהעלו ישראל אף ה' בחטאם · וזה היה במרגלים ובעגל ובמרגלים שהכעיסוהו · ואילו לא כעס אויב פן יאמר מבלתי יכולת ה' לא היו ניצולים מהאף שהעלו בהשם ב"ה : א"ר יוחנן מכאן פתחון פה כו' · שהגם שלא יאמרו המינים במוגנ ה' מה־שובה ממש · מ"מ זה יאמרו שאין ממנו רצון וסיוע לפיעשו תשובה אחר שמסיר הסבות המביאות אליה מדכתיב כי אני הכבדתי את לבו וגו' · אבל לפי האמת אילו היה שב בתשובה שלימה לא היה נדחה לשום סבה · האמנם כיון לקיים דעתו הוא שהקב"ה מנעו ממש מהתשובה וע"ז אין פ"פ למינים מאחר שבחמש מכות הראשונות לא חזר לכן יסתם פיהם וידעו כי הסתתו בראשונה סבבה לנעול ממנו דרכי התשובה : הוא יליץ ר"ל מדלא כתיב הוא לץ · משמע דהוא יליץ קאי אקב"ה שמסבב ללץ שיתלוצץ · דילין לאחריני משמע : פעם ראשונה שניה ושלישית · כדכתיב הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר · וכדכתיב על שלשה

פשעי ישראל דדייק מייתי בפרק בתרא דיומא דעד ג' פעמים מוחלין לאדם : כיון שבינו הקב"ה ה' פעמים · כלומר שבלא שלוחו להתרות בו לא השגיח · בבחמש מכות הראשונות חזק לבו בעצמו : מהו הכבדתי · שא אינו נופל לשון כבדות בלב על הקושי והחוזק : שהיא מתבטלת שניה כו' · פי' באחר שהיא מתבטלת הקושי נכנס בה כן המצריים כל מה שהיה הקב"ה מתרה בהם היו יותר מתחזקים ומכבידים לבם לבלתי שלח את העם : מהו כן · כלומר למה לא נאמר כן באחר מכות ויפן וילא אלא ויצא לחוד · לכך דרשו פרעה פונים · והו פי' של ויפן שפנה לראות ולשמוע מהם מה יאמרו זה לזה ושמע מהם שהיו מאמינים לדבריו · לכך מיד יצא כדי שיטלו עצה לעשות תשובה :

פרשה טו שנאמר וכפר את מקדש הקדש · מדכתיב כפול מקדש הקדש משיק דקאי על השכינה · ואף שפסוק זה כתיב מאוחר לפסוק וכפר על הקדש מ"מ אקדמיה המדרש שפוב דביה כתיב את מקדש הקדש דמשמע שפי דקאי על השכינה · והא דהביא כלל פסוק וכפר על הקדש · הוא משום דביה כתיב וכפר על הקדש מטומאות בני ישראל דמשמע שכביכול השכינה צריכה כפרה על שנטמאה מטומאות בני ישראל : ובן הקב"ה אומר להם כותו אתיגם שו' · אע"ג שאח"ז נאמר יעורו ויעלו הגוים אל עמק יהושפט · וע"כ ביום הדין העתיד מיירי · מ"מ כיון דאין עלייתם וקבוצם ליום הדין למלחמה אין טעם לומר קדשו מלחמה וגו' · ע"כ ס"ל דרלפא הכתוב במלחמת יון מיירי ולפי שנמסרו גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים אמר דרך לעג קדשו מלחמה העירו גבורים וגו' לומר שלא תועילם גבורתם ולא קיבוצם כי החלש יאמר גבור אני דהיינו ישראל שהוא חלש יתגבר וגבורת יון וחילו תכנע · וזה הומרו שם הנחת ה' גבוריך · ומ"ם עוד יעורו ויעלו הכוונה לומר כי כל זה יהיה עוד סימן לעתיד ביעורו ויעלו כל הגוים לעמק יהושפט · ושם יכנעו כמו שנכנעו בקבוצם בימי יון : ואומר כן יאבדו כל אויביך ה' וגו' ואוהביו כצאת השמש בגבורתו · ור"ל שכמו שנאמר זה על ניצוח סיסרא · כן יצדק לאמר בניצוח יון · או זה היה תפלת דבורה וברק על דורו של מתתיהו שיפלו אויביהם לפניהם כמו שהיה להם : לקיים מ"ש ברה כחמה · שלכן אמר ברה שהיתה אורה וגבורתה גבור מאד כחמה · שנגלו לגמרי ונתנו נקמה באויביהם מאד · משא"כ נמדי ולכן לא אמר במדי רק יפה כלבנה כי אין שם רק יופי ולא בהירות : לפי שהיא עומדת באמונת' להקב"ה אף במלכות שיש לה אימה : מהו איומה כנדגלות אתה מונא כו' · הוא כמו דבר אחר : דפלוגתא היא בחזיה די"מ כנדגלות כדגלים של מעלה כמו מיכאל כו' · וי"מ אימה של מטה כגון דוכסין ואיפרכין כו' מגין שיש להם אימה שנאמר דחילה ואימתני · כלומר שפי' כדגלות דגלי המוני מלכות אדום · לכן המדרש מעיקרא מפרש לה הכא בדגלי מלכות אדום · והדר מייתי נמי כברת האומר דמיירי בדגלים של מעלה מכיון דמייתי הכא קרא · ו.א הוצרך לומר ד"א כי כן נמצא במדרש זה כמה פעמים : כך אין העולם יכול לעמוד תוך כו' · שהעולם מתקיים על ידם בדוגמת העולם העליון : וכן דגלי השמים מלאכים כו' · האריך כאן מפני שלא מצא מקרא מפורש שהמלאכים נקראו דגלים היכדה ללמוד זה דרך ג"ש שהמלאכים יקראו צבאות וישראל נקראו צבאות ודגלים הוא ג"כ צבאות כמו שמביא פסוקים על זה · כמו שנקראו ישראל בשם דגלים כן יקראו ג"כ צבאות המלאכים דגלים · ועל כן מה שאמר איומה כנדגלות פירושו דגלי המלאכים : ומן המלאכים לפי שהם עבדיו הקרובים אליו יתברך ע"ד עבדא דמלכא מלכא כן יאות שיתיראו מיבא אל שגם הם קרובים אליו · ונחית בזה לפירושו דאיומה קאי על ישראל · בישראל יהיו מטילין אימה על כל הארץ כשם שמתייראין מן המלאכים כדיליף בחזית מדכתיב וגובה להם

באור מהרי"פ

[illegible] שם ופליג אמ"ד לעיל דדורש כמימה פי' לעשות צרכיו : במ"כ ד"ה בטאריקי בפונס כן פי' הערוך · א"ם לא מצאתי בערוך לא בערך טאדיקי בדל"ת ולא בערך טרקיא ברי"ש אך זה מצאתי בערוך ערך טרק ד' (תענית כ"ה) שריק ליה באסקוטלא אפתאי פי' הכהו מלאך באצבעו במצחו ואמר לו איגרן בך זבירתי כלומר הכוך מחילים שלי :

סדר בא פרשה יג חוי כי אני הכבדתי וגו' · פירוש כבשתי כעסי ונאדרתי בכבודי וזה שיא את לבו ואת לב עבדיו פירוש מן טפשות לב פרעה ומן טפשות לב עבדיו הוכרתתי לכבוש כעסי שלא יאמרו לא יכול להצילן עמד והרגן · והאי את לבו פי' מן לבו כמו כצאתי את העיר כמה הרחיקו את העיר שפירושם מן העיר : שבאן פתחון פה למינים · לשון קושיא היא ורש"כ פתחון אותה : וארטסים נכנס בתוכה · ארטסים רב"מ פירש בלשון יוני דבר נפוח ובו נקבים מלאים רוח וזה כנוי לגאוה והמעריך פירש לשון ארס פירוש ארס בו נחש כלומר נתקשה ולא נתרכך ע"כ : מהו כן · פי' למה לא נאמר כן באחר מכות ויפן ויצא אלא ויצא לחוד לכך דרשו שראה אותם פונים וזהו פי' של ויפן שפנה לראות ולשמוע מהם מה יאמרו זה לזה ושמע מהם שמאמינים לדבריו לכך יצא מיד כדי שיטלו עצה לעשות תשובה והלא כפי' של מ"כ שנלמד מדכתיב כאן ויצא וקשה הלא גם באחר מכות גם כן כתיב ויצא ולא פירשו חז"ל על זה כלום אלא שדרשו · מויפן כמו שבארנו : מהו כי רעה נגד פניכם וכו' · כלל הענין הוא כן שהמדרש הזה דורש מלת רעה על הכוכב ומלות נגד פניהם על שלא יתן להם רשות לצאת ומלות ואותה אתם מבקשים מוסב על רעה הנזכרת ומלות ולא כן לכו נא הגברים הוא מופת ורמיזה על מחשבת הכוכבים : ושהייתי חושב לקלל · פי' כי באמת מה שאמרו יהי כן ה' עמכם כאשר אשלח אתכם לא היתה קללה רק ברכה כי הוכחת לשלח אותם ושלחם אך לפי מחשבתו שחשב שלא ישלח אותם היתה קללה :

פרשה יד חזקיה אמר · אינו חולק אלא פירושי קא מפרש לדברי רבי יהודה בר' דאל"כ הא בב"ר פל"ג אמר דבולא מילתא רבי יהודה אמר ולא הוזכר שם חזקיה כלל : חושך של יום · פירוש שהטמין הקב"ה יום שביעי של מכת חושך להיות ממשמש ביום של ים : שכן אמר לי הקב"ה · תימה דלא מצינו בשום מקום שאמר לו הקב"ה כן · אדרבה מצינו בהיפך לפי דעת ר"מ דאמר בשעה שאמר משה לא אוסיף עוד ראות פניך אמר הקב"ה מה עדיין מתבקש לי להודיע לפרעה מכה אחת מיד קפץ עליו הקב"ה כביכול נכנס לפלטרין של פרעה בשביל מכה שאמר לא אוסיף עוד ראות פניך שלא ימצא בדאי וכו' משמע מפורש שלא אמר לו הקב"ה מתחלה אלא אחר שאמר משה מעצמו מילא הקב"ה את דברו כדי שלא יתבדה וצ"ע ועי' תנ"ה :

פרשה טו קול דודי הנה זה בא וכל הענין בפרשיות עד עמכם · א"ה זה הלשון מוקשה אצלי ועיינתי בשיר השירים רבה ד"א בנכנסתי דף ע"ז עמוד ב' ד"ה סדרת תמנא קול דודי ובמאמר ג' ד"ה דומה דודי ולא מצאתי ישוב נכון ללשון זה גם בילקוט ומכילתא בקשתי עוד וכמד לנבון זה ולא מצאתי : כבר שלמו · פי' כי התכון של שנות הגלות מתחיל מלידת יצחק : הנצנים · פי' הצדיקים אשר יגילו ויפרחו במעשיהם הטובים כמד"א צדיק כתמר יפרח : הכהנים בני אהרן · אולי הוא דורש מלת הנצנים מלשון ויצא ציץ ויגמול שקדים האמור באהרן שהיה סכהן הראשון גם אולי נקראין יגדי כהונה פרחי כהונה על שם שהוציאה מטה אהרן פרח וציץ · ועי' תנ"ה : אלעזר בנו · אע"פ שהיו לאהרן עוד בנים נדב ואביהוא ואיתמר לא הזכיר רק מי שנמשכה ממנו שלשלת הזרע לעבודה בית המקדש ולהכי מייתי קרא אלעזר בנו פינחס בנו שנזכר שם זרע יחוסם אל עבודת בית המקדש ולא נזכר זרע איתמר : אלו הלוים · אולי דריש הלוים שהלתכים שהיו מזמרים במנגינות בנגינות וקתמיב אסף הראש וכו' מפני שהם היו לוים משוררים ומנצחים בבית המקדש : שהקריב תור וגוזל · נקט אלו מפני שעגלה משולשת ועז משולשת ואיל היו כנגד האומות לאפוקי תור וגוזל היו כנגד ישראל כדפירש"י בחומש ואת הצפור לא בתר והוא תור וגוזל כמאמר חז"ל תורים ובני יונה וכמו לו שישראל יהיו חיים וקיימים לעולם : התאנה וכו' · משום דכנסת ישראל נמשלו לתאנה כמד"א כבכורה בתאנה בראשיתה וגו' והגפנים סמדר והסמדר מקשה את הגפנים אלא משום דכתיב נתנו ריח שמע מינה שעשו תשובה ולא חטיב הרשעים משום שמתו בג' ימי אפילה ועי' מדרש חזית שפירש חנטה פגיה על הרשעים שמתו בשלשת ימי אפלה ע"ש : בגזרת עירין · כוונתו בזה דשייך שאלה גבי מלאכים מה שנעלם ומסיפא דקרא ובמימר קדישין שאילתא דייק : גומרין ומעברין · נקט גומרין לאשמועינן שאף שפעמים מסכימים שלא לעברו והקב"ה מסכים עמהם ושוב נמלכו לעברו הקב"ה גם כן חוזר בו ומסכים עמהם לעברו כדאיתא בירושלמי ראש השנה פ"א ה"ג א"ר סימון כתיב כי מי גוי גדול וגו' ר' חמא ברבי חנינא ורבי הושעיא חד אמר וכו' ותרגא אומר איזה אומה כאומה הזאת בנוהג שבעולם השלטון אומר הדין היום והלסטים (פי' מי שהוא עומד לידון) אומר למחר הדין למי שומעין לשלטון אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן אמרו בית דין היום ראש השנה

נחמד למראה

פרשה יב תנני שמטיר כעת מחר ברד כבד מאד · זבדי בן לוי אמר שרט לו שריטה על הכותל אמר לו כשתגיע השמש לכאן ירד מחר הברד · ראוי להתבונן מנלן דשרט לו שריטה על הכותל · ואתחזב אני משום דהוה ליה למימר כעת מחר בשו"א הכ"ף כמשפט באותיות כ"ב שמשמשות באמצע המאמר · ולפי שהכ"ף קמוצה זה יורה על ה"א הידיעה שנשמטה והוה כעת הידועה כלומר למחר כעת הזאת · ושפתא קשה לר' זבדי איך לא תם משה רבינו ע"ה שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא כמו שהיה נזכר מזה במה שאמר כחצות כפי מה שאמרו רבותינו ז"ל · לזה אמר שרט לו שריטה על הכותל וכו' :

סדר בא פ' יד דבר אחר אמר הקב"ה למלאכים המצריים ראוין ללקות בחושך מיד הסכימו כולן כאחת ולא המרו · יש לדקדק למה במכת החשך שאל הקב"ה למלאכים אם הם ראוים ללקות יותר מכל המכות · ועוד מה שבח הוא למלאכים שהסכימו ולא מרו את דברו הם ותלילה היה להם להמרות את דברו · ונראה לעניות דעתי בהקדים מה שכתבו רבותינו ז"ל בפרשה זו שלמה שלמה הביא הקב"ה חשך על מצריים ויש בו שני טעמים · האחת מפני רשעי ישראל שלא היו רוצים לצאת ממצרים שיקברום בתוך שלשת ימי אפלה ולא יראו אותם המצריים · והטעם השני שישאלום המצריים כלי כסף וכלי זהב ושמלות · שכשהיו שואלים מהם היו אומרים אין לנו והיו ישראל אומרים להם אנו ראינום בתיבה פלונית בימי החשך · ועל זה היו אומרים המצריים אם היו רוצים ישראל להחזיק בהם היו מחזיקים אז · וגם שאינו אלא שאלה בעלמא והיו משאילים להם · נמצא שלשני הטעמים גם יחד החשך לא היה ראוי להם בשבילם כמו בשאר המכות ולכך שאל הקב"ה למלאכים אם המצריים ראוים ללקות בחשך · והמלאכים היו יכולים למחות בידו כביכול שאינו מן הדין ועל כן לא מרו את דברו וזה שבח להם וקיל מנאתי כתוב : ויהי חושך אפלה · א"ר אבדימי דמן חיפה אותו חשך כפול ומכופל היה · בפירוש החומש כתב רש"י ז"ל על פסוק וימש חשך וז"ל · ומדרש אגדה פותרו לשון ממש בנהרים לשון כפול ומכופל ופב עד שהיה בו ממש עכ"ל · ולכאורה קשה על דברי רש"י שכתב כפול ומכופל ועב · וגם על ר' אבדימי יקשה על שהכפיל לומר כפול ומכופל כי די היה לו לומר אותו חשך כפול ותו לא · אך טרם אחל לבאר דבריהם אציע לפניך דברי החכם אבן עזרא בספר צחות אשר באורתי בפירוש שחברתי על הספר ההוא · כי כתב החכם הנ"ל בספר הנ"ל · שמונה וז"ל · ולפי דעתי שהוא מגזרת והיה דשן ושמן (ישעיה ל') השמנה היא אם רזה (במדבר י"ג) והם מגזרת המספר שהוא שמונה בעבור כי העומק בגוף לא יהיה כי אם בתוך שמונה נקודות והוא העובי וזאת דרך סברא עכ"ל · ומצאתי אחרי העיון כי דבריו אלה מיוסדים על עומק חכמת הטבע ואגלה לך מצפונו · כבר נודע לכל חכם לב אשר נדבו לבו אותו לקרבה אל מלאכת חכמת המדידה · כי הנקודה והקו והשטח אינם במציאות אם היות שהם מושכלים בלב · כי לא יהיה במציאות רק המעוקב שהוא גוף בעל שלשה רחקים שהם האורך והרוחב והעומק שהוא הגובה או העובי · תאמר איזה מהם שתרצה · והנה הנקודה איננה במציאות כי אין בה אחד משלשה רחקים הללו ולא אורך ולא רוחב ולא גובה כי הוא הקטן שבחלקים אשר לא יתכן להתחלק עוד והוא האפס המוחלט אשר לא יושג אל החוש לגמרי · והקו הוא מורכב מנקודות רבות והוא בעל שיעור באורך ואין בו לא רוחב ולא גובה · כאלו תצייר בדמיונך שתראה נקודה מהלכת ותעשה רושם ידמה שעושה קו שהיא בעל שיעור באורך · ולפי שאין בו רוחב וגובה · לכן גם הוא איננו במציאות כמו הנקודה כיון שהוא נימת ויוצא מן הנקודה אבל הוא מושכל בלב · והשטח הזה מורכב מקוים כמו שהקו מורכב מנקודות והוא בעל שיעור באורך וברוחב אבל לא בעומק רצוני לומר בגובה · כאלו תצייר בדמיונך בתראה קו מהלך ברחבו ויעשה רושם על פני כולו ידמה שעושה שטח שהוא בעל שיעור באורך וברוחב · ולפי שאין בו גובה כי הוא נשאר בדקותו מבלי גובה לו · לכן גם הוא איננו במציאות כמו הקו שהוא נומת ממנו אבל הוא מושכל בלב · ואולם אם תצייר בדמיונך שתראה שטח מה עולה למעלה ויעשה רושם על פני כולו · ידמה בעובה מעוקב אשר הוא בעל שיעור בשלשה רחקים שהם האורך והרוחב והגובה והוא גוף ממשי אשר ישנו במציאות ויפיגוהו החושים · ובזה תבין מליצת החכם אבן עזרא במה שאמר כי שמינה מגזרת השמונה שיאמר אם רזה כו' ירצה בזה לפי שהשומן הוא העובי שהוא הגובה או העומק כענין שנאמר השמן לב העם הזה (ישעיה ו') ומבואר ממה שקדם כי כל דבר שיש בו גובה או עומק הוא גוף בעל שלשה רחקים אשר לא יתכן להיותו כי אם בשמונה נקודות לפחות · שהרי שיעור האורך לא יהיה פחות משתי נקודות · גם הרוחב לא יהיה פחות משני קוים שהם ארבע נקודות · גם העומק שהוא הגובה לא יהיה פחות משני שטחים שהמעוקב מורכב מהם והם שמונה נקודות והוא גוף · על כן נכון הוא שהעומק בגוף לא יהיה כי אם בתוך שמונה נקודות וזהו מה שרצינו לבאר · והן כן דברי רש"י ז"ל במה שאמר שהיה כפול ומכופל עד שהיה בו ממש · ירצה בזה עם היות כי החושך הוא דבר שאין בו אחד משלשה רחקים · מ"מ החושך ההוא על המצרים היה בו דבר ממש כי היה כפול באורך ומכופל ברוחב ונעשה עב בעובי עד שנתגשם בגובה רחקיו באופן שהיו יכולין למשש אותו · וגם אלה דברי ר' אבדימי שאמר אותו חושך כפול ומכופל היה · רבותינו אמרו עבה כדינר היה שנאמר וימש חשך שהיה בו ממש ודו"ק : [illegible]

ועל העובי סמך על מה דכתיב לעיל בפרשה זו וימש חושך כמה היה אותו חושך

פרשה טו ויאמר ה' אל משה החודש הזה לכם ראש חדשים · הה"ד קול דודי וגו' קומי לך רעיתי יפתי · ולכי לך · אמרו לפניו רבון העולמים מ' שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שמו · אמר להם הגבר מלמו שנאמר כי כנה השקיו עבר מיד גלו הצדיקים את ראשיהם שהיא מבוסס שנאמר הנצנים נראו בארץ · אלו כן שכתו של לוי שהיו צדיקים כולם · יש להקשות כי לא זו [illegible]

לבס וירלה אתם : שרפים עומדים ממעל לו · הא דלא מייתי מפסוק דלעיל וראה השמים עומדים כו' · משום דבעי לאתויי שהמלאכים אומרים ק' ק' ק'. שכתוב ג"כ בהאי פרשתא : וישראל אומרים אלהי אברהם · ואף שגם ישראל מקדישין אותו בכל יום · מ"מ קדושה זו אינה אלא סיפור קדושת מלאכים : לנהר אש שיוצאים ממנה · הוא נהר דינור שבא מזיעת החיות שרפי אש : ד"א החודש הזה לכם כו' · מפרש החודש לשון חדוש והיינו דמסיים בסמוך הוא"ל ועשיתי לכם נסים בחודש הזה כו' · ואגב אורחיה נותן טעם למה נעשו הנסים בחודש הזה דוקא מפני שהיו בזכות אבות ובניסן נולדו האבות · ומייתי סמך ממ"ש ועבר ה' לנגוף את מצרים בפרשת ולקחתם אגודת אזוב דמשמע דהיה בזכות אבות כדאמר לקמן פ' י"ז והנעתם אל המשקוף בזכות אברהם ואל שתי המזוזות בזכות יצחק ויעקב ומייתי נמי כי מראש צורים אראנו דהיינו אבות : שמעו הרים את ריב ה' · דהיינו אבות כדלעיל : מתחלה היה המקום מבקש · ניתן טעם לקריאתם הרים · לפי שהושתת העולם על זכותם כבנין המיוסד על הצורים : כך מתחלה היה העולם מים במים · והיו המים מקלסים להקב"ה · ורצה לברוא את העולם שיקלסו אותו בני אדם כדאיתא בב"ר פרשה ה' ואח"כ ראה שיעמדו רשעים ולא די שלא יקלסו אותו אלא שימרדו בו · לכן אמר יחזרו להיות מים כו' : ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך : דאית' בזבחים דף קי"ח שרצועה אחת היתה בחלקו של יוסף שמוסכת והולכת בגבול בנימין שבית המקדש בנוי עליו · וזהו ואני נתתי לך שכם אחד כלומר חלק אחד על אחיך שהוא מובלע בגבול אחיך בנימין : חיאל שטמן בבעל · התחת המזבח ששם לבעל שעשוהו חלול וחשב להניח שם בעלים להטעות העם כדי שיחשבו שבא מן השמים · לא נגפתיו ר"ל שניגף בנחש שנשכו ונגפו כדאיתא בילקוט במעשה דאליהו · ויליף מסיפא דקרא דכתיב שם מתה אגוה הם הנחש ונשכם : אבל ישראל עליהם הוא אומר מגדל עוז כו' · משום שאמר לעיל שכל עובדי כוכבים רצים להתחבאות במקומות אליליהם בתקותם בהם שיושיעם והואלתם נכזבה כי כשל עוזר ונפל עזור · ע"ז מסיים אבל ישראל רצים להשגב בהקב"ה ונושעים בו כמו שמתחבאי' במגדל עוז מפוגאיו המתקוממים נגדו וניצול שם כמו דמסיים בו ירוץ צדיק ונשגב : מה הקב"ה עושה במצרים · מה ענינו להיות במקום מלא עבודת כוכבים : והלך לו היה המלך עמה בפלקי · ר"ל אף שסילק עצמו ממנה לא זז מחבבה עד שחזר לה : ונשבע להם · נלמד מפסוק דדניאל בם פו ואשמע את האיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאור וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם כי למועד מועדים וחצי וככלות נפץ יד עם קודש שקאי על הגאולה : אלא אנכי ה' אלהיך · קרוב לאמר שג"ל אנכי אעלך גם עלה דמינה נמי ילפינן לעיל פ"ג שה' אמר לגואלם בעצמו · והזכירו לחזק מ"ש דן אנכי דהיינו לגאלם ממש · דלא תימא דהיינו לדון דינם אבל המעשה יהיה ע"י שליח. ד"א בשביל מי · ולפ"ז יהיה החדש הזה לכם דבק ג"כ למשה ולאהרן בארץ מצרים ועניני

לאמר כי החדוש הזה שבא ה' בארץ מצרים הוא בעבירכם שלא תתביישו בשליחותכם : בית הפרס בפ"ק דמ"ק תניא ג' בתי הפרס הן · שדה שנאבד בה קבר · ושנחרש בה קבר · ושדי בוכים דהיינו שמספידים בהם מתים : שתי האבנים · נפל הוא על ישראל שלא יצאו ממצרים כי אם שנים משמשים רבוא כדאי' לעיל פ"ו : שנאמר משא מצרים · ומביא ראיה מפסוק זה שהיה בעיני הקב"ה כמשא לילך למצרים · או הוא לשון טומאה מגע ומשא : משבעה משיבי טעם · שנתן וגד היו רגילין אצלו ולא היה מתביישים לפניהם לאמר דעתו · נשארו רק ז' משיבי טעם : אלא הכל שאחים שנא' כו' · פי' שאותם עטרות שניטלו מישראל בעגל יחזרו ולכן מביא פסוק ופדויי וגו' ושמחת עולם על ראשם שדרשו חז"ל על העטרות שמחה שמעולם על ראשם : הה"ד עשה ירח למועדים · ובהמשך הדרוש יבואר דדריש לכם שישראל מונין ללבנה ולהכי מייתי מ"ש דוד עשה ירח למועדים · ומשום דלא תימא דהדא מגייהו נקט דוד וה"ה דהירח נעשה ג"כ לענינים אחרים · לה"ק כמה מעשים סתם משה ובא דוד ופירשו הילכך נ"ל שדבריו בדקדוק הן : אנו מוצאין מעשה בראשית משברא שמים וארץ ברא האור · פי' לכאורה אנו מבינים כן מסדר הכתובים ובא דוד ופירשו שאחר שברא האור ברא שמים וארץ וא"כ ע"כ פירוש הכתובים של תורה כרבי יהודה דאמר לעיל בראשית פ"ג האור נברא תחלה משל למלך כו' ופסוק ויאמר אלהים יהי אור מחובר למקרא שלפניו והארץ היתה תוהו ובוהו שהוא היה קודם בריאת שמים ואז ויאמר אלהים יהי אור קודם שברא השמים : שנאמר עוטה אור כשלמה · והיינו אור שנזכר ביום ראשון : שלשה בריות קדמו כו' · אוידי דאמר שהאור היה קודם שנבראו השמים אמר ג"כ מאין נולד האור : קדמו את העולם · פי' קודם שהיה העולם מתוקן כמו שהוא עכשיו נבראו ג' אלו שהן היסודות שמהן נבנה העולם השפל · ואע"פ שהיסודות ד' לא הזכיר כאן רק ג' כי המים בכללן יסוד העפר שהוא מעורב בהם · ובמאמר יקוו המים נבדלו המים לצד אחד שזהו והראה היבשה · וה"ם כאן המים הרו וילדו אפילה דהיינו יסוד העפר שהוא חשך : והאש · בב"ר פ' י"א איתא בתחלת בריותה במולאי שבת היתה · כי אש דהכא היסודי · והתם מיירי באור דידן : הרוח הרה וילדה חכמה · חכמה כולל ג"כ דעת ובינה שהרי כתב לקמן שברא הקב"ה את העולם בחכמה בתבונה ובדעת האמור בבצלאל : ובשש בריות הלו העולם מתנהג · כי בלא דברים אלו א"א לעולם להתקיים · בלא רוח שכבר אמרו חז"ל הכל ברוח · ובלא אש ומים ג"כ א"א · והאור והחשך הם מדת יום ולילה · והחכמה היא ג"כ קיום העולם כמו שאחז"ל דעת קנית מה חסרת כו' : גבול שמת בל יעבורון כגון כ"ו ט' החול שהוא גבול לים כמו מסגר לבהמה : שמדרכה לצאת לרעות בהבילה כן המים משבעה לכסות הארץ · וז"ש בל ישובון לכסות הארץ : והשביעי שלא יצא מהחול · דכתיב בל יעבורון בל ישובון · וכ"פ לאו הוא שבועה כדאיתא במס' שבועות : שאין הלבנה נכנסת כו' · נלמד מדכתיב שמש ידע מבואו שפירושו השמש ידע מבוא כל החלונות ולא הלבנה : מהו דן אנכי מכה בכורות שנקרא נגע · שלשון דין נאמר ג"כ

נחמד למראה

סדרך · כי מי שחייב לחבירו ונכנס לבית האסורין ובא המלוה ואמר לו קום צא מן המקום הזה והוא אומר עדיין לא פרעתי ודאי בוכרא הוא · ועוד צריך נדקדק במאי הגוי מחלוקתם דישראל אמרו להקב"ה ארבע מאות שנה וגו' עדיין לא שלמו והקב"ה אומר כבר שלמו · בואו ונבון אם שלמו או לא · ועוד יש להבין במה שאמרו מיד השלוחים נראו בארץ אלו שבט לוי שהיו ראשיהם מכוסים וגילו את ראשם על שום מה היו ראשיהם מכוסים ועכשיו עלמה גילו את ראשם : ויובן עם מאי דאיתא בילקוט נקט במות: ערך גליות משם סרב ל"י דארבעים שנה במדבר השלימו המנין דארבע מאות שנה · עוד גם בשם יפ"ת דארבעה מלכיות משלימין המנין דארבע מאות שנה · עוד טעם אחר דקושי השעבוד השלים המנין כמו שאמרו רבותינו ז"ל · עוד טעם רביעי דהשעבוד מתחיל מנולד יצחק כמאמר כי גר יהיה זרעך מאיהיה לך זרע · ואי מקרא נדרש לפניו ולפני פניו קאי ארבע מאות שנה אכי גר יהיה זרעך עיין בל"י : והנה כפי הטעם הראשון והשני אמרו ישראל רבון העולמים ארבע מאות שנה אמרת להשתעבד ועדיין לא שלמו ואם ישלמו בארבעים שנה במדבר או בארבע מלכיות טוב לנו עבוד את מצרים וכיון דדם דם · ואח"כ תשלום ארבע מאות שנה בשלימות אנו יוצאים לחירות וגאולה שלמה יהיה ואע"ג דאיכא טעם אחר כדי להשלים המנין בשלימות דהיינו מנולד יצחק כמו שכתבו המפרשים וא"כ הויא ארבע מאות שנה שלמות ויותר מהם · ישראל לא רצו לעשות אם כון כזה מנולד יצחק וקאי ארבע מאות שנה אכי גר יהיה זרעך ולא אבאו לא להם משום דא"כ אם רצ ויש לגאולה ויתקיים ההבטחה ואחרי כן יצאו ברכוש גדול הוא דוקא אם נקראים זרע אברהם · אבל אם לא לא אפי' בהשלמת המנין · והם ראו עצמן במצרים מחוסרים מכל טוב · כי הם ספרו ברית אשר כרת ה' את אברהם אביהם וגמו כן היו מגדלי בלורית וכלנו עובדי עבודת כוכבים וכלנו עובדי עבודת כוכבים · וא"כ איך יתכן דקאי ארבע מאות שנה אכי גר יהיה זרעך דלא היו נקראים זרע אברהם · וא"כ אינם ראוים לגאולה כלל ועיקר · זהו טעמם של ישראל שלא רצו למנות משנולד יצחק משום דבעי זרעך ממש · והם רצו לידע מפי הקב"ה איך נשלם המנין ואמר להם כבר שלמו · ולא כמו שאתם סבורים להשלים השאר במדבר או בארבע מלכיות אלא כבר נשלמו הארבע מאות שנה דהיינו משנולד יצחק דכך אמרתי לאברהם כי גר יהיה זרעך מאיהיה לך זרע · ואם תאמרו כי אין אתם ראוים לגאול כי זרעך ממש בעינן · דעו לכם דלאו כולו זרע בעינן אלא שיהיה בעולם מזרעו כמעט הוא אם רב · ושבט לוי במצרים היו צדיקים ודי בהו · מיד השלוחים נראו בארץ אלו שבט לוי וכו' והיו מכוסים ראשיהם כי הם היו סוברים דקושי השעבוד גרם ולפי זה היו מכוסים כי היו מעטים כמו שאמרו ז"ל איכא מאן דאמר לפי שהאריכו מכלה בהם ואיכא מאן דאמר כי לא היו בשעבוד מצרים וכתיב וכאשר יענו אותו כן ירבה · מי שהוא בעינוי כן ירבה ומי שאינו בעינוי אינו בכן ירבה · ועכשיו בראו שבעבורם ישראל נגאלים גילו את ראשיהם · כי הם ידעו שלא נשלם המנין · ואם נשלם לא מועיל כל ס כי בעינן זרע אברהם וישראל ספרו ברית · ואע"פ שהם מעטים זרע איקרי בעבור צדקתם וק"ל מצאתי כתוב :

באור מהרי"פ

הקב"ה אומר למלאכי השרת שעמידו בימה יעמדו סנגורין יעמדו קטגורין שאמרו בני היום ר"ה נמלכו ב"ד לעברה למהר הקב"ה אומר למלאכי השרת שעבירו בימה יעברו קטגורין יעברו סנגורין שנמלכו בני נעבה ה נמזר מאי טעמא כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב אם אינו חוק לישראל כביכול אינו משפט לאלהי יעקב ע"כ והיינו גומרין דקאמר הכא פי' סוף הסכמתם : גומר · דרש לבין הסכמה וטעם דהסכמה זו משום דאי סוה הוי דוקא בהסכמת הקב"ה ובית דינו היה הדבר קשה להודיע לנו וכי כבר ב"ד וכ"ד בכל שערי ישראל יסיה בת קול מכמיע היום ראש השנה וכן בכל מועד · תנ"ס : לעבר את השנה · פי' לא מיבעיא קידוש החדש שלא יהיה החילוף אלא ביום אחד ואם טעו בחודש יתקנו בחודש הבא אלא אפילו בעבור השנה שהשנוי בחודש שלם ופעמים ישנו האביב מזמנו ושנים רבים עבעים ואעפ"כ הקב"ה מסכים להנהיג הטבע על פי עבורם ודורש החודש הזה אפילו הודש שלם לכם מסור הוא בידכם : בבני היוסף · עי' במ"ר פי"ת דשם דריש שני בני היוסף על מעלת אהרן ודוד ע"ש ואולי כאן מביא ראיה רק על מעלת אהרן אבל על מעלת משה אין צריך ראיה שבודאי כדאי הוא לגאול את ישראל בזכותו ודורש ויאמר ה' אל משה ואל אהרן שהודש סוה של גאולה לכם כלומר בשבילכם ובזכותכם הוא מוכן שיגאלו בו ישראל : ד"א ויאמר ה' אל משה וכו' קול דודי · צ"ע באסמכתא של דרשה זו ואולי כמו שפירש היפ"ת מה שנאמר אל משה ואל אהרן לאו דוקא הם בלבד אלא גם שארי צדיקים נכללו ג"כ בתוכם כמו האבות הקדושים וזקני ישראל ונקט משה ואהרן לדוגמא דומה לזה קצת בפ' ראוהו ב"ד ילפינן דלא שני לקידוש החודש וביתו מומחה מדאמר הקב"ה למשה עד דאיכא אהרן בהדך גראה שר"ל משה ואהרן וביוצא בהם וה"ה כאן החודש הזה של גאולה לכם בשבילכם ובשביל שארי צדיקים כיוצא בכם : הרים את ריב ה' והאיתנים מוסדי ארץ · והאבות נקראו איתנים כמו שמביא לאיתן האזרחי דרשו שהוא אברהם וכן איתן מושבך דרשינן ג"כ על אברהם וכן דרשו חז"ל בירח האיתנים דקאי על האבות : ואספת · אולי דורש דמלת ואספת מורה על האסיפה וקבוץ הגליות מדלא אמר שהם לך אל זקני ישראל : בתולה טהורה · פירוש ואולי ימצאו הגלה ובתרה מגדר אביה : ה אך ישראל עומדין · ופירוש ע"ד אמלאה החרבה כשזה קם זה נופל : ואין הרים אלא מלכיות · א"ה להבין הענין על מכונו אעתיק לך דברי הפסיקתא בקיצור והובא בילקוט זכריה ו' סימן תקע"ד ד"ה ואשא עיני וארא והנה ארבע מרכבות יוצאות מבין שני ההרים וההרים הרי נחושת ובמרכבה הראשונה סוסים אדומים ובמרכבה השנית סוסים שחורים ובמרכבה השלישית סוסים לבנים ובמרכבה הרביעית סוסים ברודים אמוצים · סוסים אדומים זו מלכות בבל שהשכה כמה דמים בישראל וכו' · סוסים שחורים זו מלכות פרס ומדי וכו' שהשחירו פניהם של ישראל בגזירת המן · סוסים לבנים זו מלכות יון שהלבינו פני ישראל בפירופין וגידופין · סוסים ברודים אמוצים זו מלכות הרביעית שגזרו גזירות כמה גוונים משונים זו מזו וכו' וארבע מרכבות יוצאות מבין שני ההרים מבין מלכות יהודה וישראל שיושבים בין שני

פתלות עבר הירדן וארץ ישראל ויצאו ביניהם והגלום וכו' וספרים כדי נתוסח זה מלכות יסודם וישראל שהם חזקים כנחושת שלא נשמע לדברי הנביאים ע"כ · ומעתה קל להבין המדרש וביוסף מה שאמר אין הרים אלא מלכיות שנתקשה בה בעל ת"כ שהרי המלכיות יוצאות מבין שני הררים אלמא דמלכיות לא נקראו הרים אבל לפי דברי הפסיקתא מבואר היטב בטוב טעם : בצאתי את העיר · פירוש לפי שהשכינה עמדה חוץ לעיר לגבות הוכה לכך הלך משה חוץ לעיר והתפלל שם : אמר רבי שמעון גדולה · ר"ש פליג אדרשה של כארץ מצרים ·וסובר שהשכינה היתה בתוך העיר : וכפר וגו' · פי' מדאמר מקדש הקדש כבול ומפיק דקאי על השכינה ואי תמה על שהפן שהקב"ה צריך טהרה וכפרה דהא מלינו בב"ר פ"ה הטאת לה' לא נאמר אלא על ה' הביאו עלי כפרה כו' : הה"ד מי זאת וגו' · סנה להסמיך הדרשה אל החודש הזה לכם כתב בת"כ וז"ל כוונתו לפרש אלת לכם ולפי המשך המדרש יתפרש כך החודש הזה שהוא חמה ולבנה שעל ידי גלגולם וסבובם נקבע החודש הזה לכם שאתם מכוונים בו ונקראים כמו כדכתיב מי זאת הנשקפה כמו שחר וגו' : הילל בן שחר · לפי שהיה השר שלו שאין ה' נפרע מאומה עד שמשפיל שרה תחלה כמבואר בסוף חזית ובכמה מקומות וכיון שבן שחר היה השר שלו מתחמת שהשתחוה לו ועבדו כדרך כל האומות שעובדים לשרם ומזלם · אך צריך עיון במדרש אומר הוא משתחוה לשמש ומביא ראיה שהיה משתחוה לשחר : כנגד ירושלים וזימנא תלתא ביומא הוא ברך על ברכוהי ומצלא קדם אלהא וגו' · ומה שמביא עוד מתפללים ערב ובוקר וצהרים משום דלא אתפרש בדניאל זמן תפלתו לכן אמר דהיינו ערב ובוקר וצהרים ובדאמר בפ' אין עומדין וזימנין תלתא יכול כוללן בבת אחת כבר מפורש ע"י דוד ערב ובוקר וצהרים : ודניאל היה בוקר · סמך על הנשקפה כמו שחר : ובן דריוש אומר · צ"ע דהא דריוש מלכות מדי הוה ואנן במלכות בבל קיימינן ואולי דרך אגב הוא : והשמש גבור נקרא · הוא כמו ד"א כרב כתבה במלכות יון : החלש יאמר גבור אני · וקאי על מתתיהו ובניו שהיו חלשים במשבע ונעשו גבורים בסייעתא דשמיא ומשילה בשבעה גבור נמשל לשמש ולכן אמר כן יאבדו וגו' וס"ד ואוהביו כצאת השמש בגבורתו : עומדת במלכיות · פירוש שישראל עומדין באמונתו של הקב"ה אינו כאימה אימה המשנים אימה : מהו א ומה כנדגלות · פירוש תחלה פרש מ.ת אימה ועכשיו מפרש מ.ת כנדגלות ותוכן הענין דנדגלות קאי על ישראל והשם שנותן שבח לישראל בשלשה מלכיות הקודמים בהר לבנה המה כן נותן שבח לישראל במלכות רביעית כנדגלות שמאירים ומזהירים כי"ב מזלות ברקיע ואמר מעתה זו במלכות רביעית מפני שהיא עומדת בגלותנו בכל דור ונשבות קרתה בישראל לכך אמר כי אי אפשר להם לעקור אפילו שבט אחד מי"ב שבטים כשם שאי אפשר בלי שנים עשר מזלות : איומה כנדגלות אין דגלים כו' · נראה שהוא כמו ד"א בתחלה דריש כנדגלות על המזלות ועכשיו דורש כנדגלות של המלאכים אולם היכן מלינו שהמלאכים נקראו בשם דגלים לזה אומר אין דגלים אלא לצבאות וכיון שמביא ראיה שדגלים שם לצבאות ומדמינו שמלאכים נקראו לצבאות מסיגא נקראו דגלים גם כן ומפתח יבין נדרוש אמת כנדגלות מורה על המלאכים : ובן דגלי מלאכים : ובן דגלי השמים שמלאכים ודגלי בארץ ישראל · נראה מהיך הענין דצריך לגרום לצבאות השמים המלאכים ולכאורה הארץ ישראל ודוק : ובן המלאכים · שנאמר וגונה להם ויראה לכם : ועבר ה' לנגוף · שהיתה השות המקרא הזה להחודש הזה לכם הוא בסוף הדרשה : שנאמר עושה כם וגו' · והוא איוב ס' כך הוא מלוין במדרשים אבל כיבון בגרסת מ"כ עושה כימה ובסיל ונסמך הדרשה על סיפא דקרא הקודם למי היה ויששכם וגו' : הן עם כלביא יקום · פי' בשביל עם שהם במדרגת אותיות כן שהינם מודוגים לבום אומה יקום הקב"ה כלביא ויצא כאלי על בוגאיהם עד יאכל טרף ודם חללים ישתה : לנגוף את מצרים (בן עם כלביא יקום) אלו ארבע היות שמוסגרים מיותרים : משל למלך וכו' והבליסו וכו' · אולי נסמך הדרשה על הסאל על ראשון הוא לכם שבירושלים נקרא ראשון כאומר למעלה וכתודס הראשון הוקם המבין : אם אין אתה נותן לי הכסא · פי' בנסיות הכסא יודע תיבה יתירה שהרי פרעה שהבליט את יוסף על כל נכסיו אמר רק הכסא אגדל ממך כי יוסף היה איש נכרי לא מכירו והיה מתקנא בו לכן לא נתן לו מקום הכסא אבל אני שאני בנך ואין האב מתקנא בבן אם אין אתה נותן לי מקום הכסא לא אמרו בלשון מתכנה : בית המקדש ת"ק אמה · ואולי מפני שקודם לזה אמר שנתן הקב"ה לאברהם כל העולם לכן אמר אברהם אעפ"י שנתת לי כל העולם שהוא מהלך ת"ק שנה אם אין אתה נותן לי בית"ק שמשברו גם כן ת"ק אמה אין אתה נותן לי כלום כי זה לעומת זה עשה אלהים ובית המק' היה משובב כבר סבית ושני סבית היה ת"ק על ת"ק למה ובן שנוים בר ב פ"ב דמדות : שכם אחד · ו"ל כעל אות אתת נראה לי שבמקום פסוק זה צריך להיות פסוק אחלקה שכם ודוק ותבכת ע"כ וכוונתו אולי על סיפא דקרא ועמק סוכות אמדד ופיכת סוכות מרמז על ציון כמד"א ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון והראיה שהמדרש מכוון על מקרא זה שמסיים ואומר כיון ששמע אברהם כך אמר אלהים דבר בקדשו שהוא קודם יסמוך אחלקה שכם וגו' : משל למלך שנולד לו בן · כגוסחא מוקדם וז"ל הגוסחא במדרש עם פי' יפ"ת משל למלך שנולד לו בן ועשה יו"ט ונשבה הבן ועשה בם זמן מרובה והיה אביו מוגה ליום שהגבה בנו אמר זמן נהגה אותו הבן ועשה לו המלך יום גינוסיא כך וכו' ע"כ נוסח היפ"ת וז"ל נוסחת הילקוט ב' זו משל למלך שנשבה בנו ולבש נקמה והלך ופדה את בנו והיו מונין אמנים לפדיון בנו כך אמר הקב"ה היו מונין אמניה ויציאת מצרים כחודש הזה לכם ע"כ : שלח חושך וגו' · הוא פסוק כ"ח מבלבל ויורד היפ"ת ומ"כ פי' שהכתוב בתהלים מתחיל לספר ממכת חושך והולך ומספר עד שמסיים ספור המכות ומגיע להמקרא (בס ל"ה) בצאת מצרים כלאם וזהו שאמר עד שמגיע למצרים אך צ"ע שהרי בסיום ספור המכות הוא בפסוק הקודם לו וז"ל מ"כ שלח חושך ויחשך הוקשה לו מאי חושך ויחשך לכך דרש כחושך היה משלש ויורד עד שהגיע למצרים ופי' שהחושך בא מהחושך של מעלה אי מתוכך של גיהנם כדעת ר' יהודה ור' נחמיה כדלעיל לכך הוצרך לצלות הרים ולירד בקצות עד שהגיע למצרים ע"כ : שמח מצרים בצאתם · כאן הסר הדרש שנזכר במ"ב בשם ילקוט תהלים : משל למלך וכו' · עד כמה היו מכבדין אותו וכו' · נסמך על המקרא (בס כ"ו ו') בלא משה עבדו אהרן אשר בחר בו כלומר לא שלח אליו אלא משה עבדו ואהרן ולא יותר ולא כשאר מלכים שהיו שולחין דוגותות לאלוהין : משל נעני וכו' · נסמך על המקרא (בם כ"ז) שמו בם דברי אותותיו ומופתיו באהרן מה שקודם לזה נאמר שלח משה עבדו וגו' ולא כבניתו עד שנגע המכה בגוף וזהו שלח בם וגו' : ראשי עם קלין · וס"ד ויפעם כתובו לא דרך : כי זכר וגו' את אברהם עבדו · בזכות ויבקע עצי עולה נבקע הים ובזכות שהלכו למלאכים הציל הקב"ה כל טוב לישראל במדבר ובזכות והשבני מתת שכן זכו לעמוד שפנן למה בעבור ישמרו חקיו וגו' כמה דסיים פתח בתחלת הדרשה וסמך להחודש הזה לכם לומר שכל חדושי הנסים שנעשו בחודש הזה היה בשביל התורה הנקראת זה כאמר את.ו במגילה שמא עברו על התורה דכתיב בה מהם ומוס הם כמובים כ"ב היפ"ת על צד הדוחק ובזכות התורה יוצא עמו בששון וברנה א"ם : קבע בו ראשי חדשים ושנים · שנאמר יהי מאורות ברקיע השמים וגו' והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים : משא מצרים הנה ה' רוכב על עב קל ובא מצרים · ואולי כה דורש ובין מבא בעיני כביכול לבא מצרים : במ"ב ד"ס בית הפרס

ג"כ על הטעם עצמו · כמו בס ילין עמים · ומהו שלמד מלשון אנכי מגזרה שוה דהנה אנכי הכה בכל בכור ... בכורות דוקא נראה דדייק מדכתיב בתריה ואחרי כן יצאו ברכוש גדול משמע מיד אחר מכת אנכי יצאו ממצרים וע"כ זהו מכת בכורות : הבה שאמר בנים משיהיתם ... דלא מייתי הפסוקים כסדרן אין קפידא בכך · והיכא דאיכא למידרש דרשינן : ... לבלך שהיו לו הוצרות · לפי משל זה מכרש החדש הזה לכם · לכם דוקא ולא ביד הקב"ה והכוונה בזה היות החשבון מסור לישראל אף לו שוגגים ואפי' מזידין ואפילו שיהיה הקביעות הפך הוראת הלבנה ויצתנה אותו הזמן בשבילם · וח"ש שעד עתה היה לאותות ולמועדים כפי ההליכה הטבעית ועכשיו נשתנה שניהם לפי מספר בני ישראל ודקדוק חשבונם. וגזירתם : היה הקב"ה מבמר את הכל שאמר והיו לאותות ולמועדים כו' · דרים משה"כ יהי מאורות וגו' והיו למאורות ולמועדים ולימים ושנים והיו למאורות ברקיע השמים · בבא להורות שגם בשמים היו שומרים את המאורות לצורך קביעות השנים והמועדות והם הקב"ה וב"ד דינו של מעלה : ד"א החדש הזה לכם משל למלך כו' · לפי משל זה מפרש החדש הזה לכם לומר שעד עתה נימנה הלבנה ... מהלכה. לפי גזירתם כנזכר · אבל לעתיד יתנו כל צבא השמים לעובדיהם ... כל עניהם והוראותיהם כרצונם כאמור ותפרח הלבנה וביושה החמה ולדמיון זה אמר והמשכילים יזהירו שיהיו שליטים במקומם : שקידש אשה כו' · כיון שבא לנקמה כו' · הכוונה בזה כי בעוה"ז בעוד האדם בחומרו אשר הוא עודנו רחוק מהכרת כבוד ה' כי החומר הוא מחיצה גדולה מאד · ואף הצדיק לא ידבק רק כארוסה הבלתי מתדבקת ... בהמה ; רק לע"ל שאז יבער לב האבן וכולם ידעו את ה' ויגהרו אחרי ה' · כי היצה"ר יוטל מכל וכל אז יהיו דבוקים בה' כנשואה ממש : שנאמר וארשתיך לי לעולם · וע"ג דקרא אלעתיד קאי · י"ל מדקאמר וארשתיך לי לעולם לעתיד משמע · דבעוה"ז היו ג"כ מאורסים לך לא לעולם שהבאו אח"כ :

פרשה טז למה זכו הזקנים שיגאלו ישראל כו' · והרי הקב"ה אמר לו דברו אל כל עדת בני ... ולמה קרא רק לכל זקני ישראל · אלא מזכו כו' : כיון שבא משה · ג' מלות אלו הם יתר והיינו שייכים פה כלל : על שעשו ישראל להאמין בשמי · דמדכתיב ויאסף ... כתר ויאספו אליו זקני ישראל משמע שע"י הזקנים האמינו : בשעה שאמר משה ה' אלהי אבותיכם נגלה :

פרשה יז הה"ד כל פעל ה' ט' · אבל מה שברא ה' בעולם ברא לכבודו · ואפילו הדברים השפלים כאזוב כבודו ית' נודע בהם כמו בדברים הגדולים · ולכן התחיל האזוב השפל לשתפו במצותיו : אף הם · אף שנאמר והארץ נתן לבני אדם : השמים כסאי וגו' והארץ הדום רגלי · וא"כ איתקש הארץ לשמים : ואומר השמים מספרים כבוד אל · וכתיב גם בכל הארץ יצא קום : עוטה אור כשלמה · והמלבוש קרוי כבוד כי הא דר"י קרי למאני מכבדותא :

פרשה יח הה"ד מקים דבר עבדו כו' · דרים מלת הלילה בה"א הידיעה דקאי אלילה הכתובה אצל אברהם ויחלק עליהם לילה · וכמו שמסיים כיון שהגיע השעה שלמה העלה : שנא' לא כן עבדי משה · מביא ראיה שמשה נקרא עבד ה' : והיאך קיים · קושיא היא היכא אשכחן שאמר משה שום דבר מעצמו וקיימו ה' כי כל מה שאמר וכא מפי הקב"ה היה · ובכה"ג לאו מקים דבר עבדו הוא · אלא מקים דברו · ומשני שמה שאמר משה לפרעה לא אוסיף עוד ראות פניך זה אמר מדעת עצמו · וקיים ה' דברו בהכנס בפלטין של פרעה בשביל משה שלא יצא בדאי ובדמשיק : אלא כיון שהביא עליהם כו' · התחיל לדרוש מהתחלת הענין כדרכו בכמה מקומות : מלך א' לישראל · שיש לו בו בושפות לישראל : אינו מניח אותה בחנם · אלא המצרי ישלם לו בעד חלקו : שנאמר כתתי את העיר · ולא בתוך העיר על שמלאה גלולים כדאי' לעיל פ' י"ב · ומה תפלה הקלה כך · דבור המור שאכ"ן כדאיתא ברים מכילתא : כיון ששמע משה שמת · כי בתחלה היה מס' שק שמא עדיין ימשך לסתרותו פעמים אחרות וה' לא יסכים במה שאמר לא אוסיף עוד ראות פניך · אבל כיון שראה שהקב"ה הסכים על ידו שמח : ונתגדל · מדכתיב הכא גם האיש משה גדול וגו' ולא נכתב כן בכל האותיות משמע שמזה נתגדל יותר אחר שנתפרסם הדבר ולא כי לכבודו דבר ה' עמו בזה והסכים עמו במ"ש לא אוסיף עוד ראות פניך · ואדרבה היא יבא אצל משה : התחיל צווח בפרהסיא · פי' שכאן החרה לפרעה על מכה זו בפרהסיא לעיני כל עבדיו · ונלמד מדכתיב בענין וירדו כל עבדיך אלה אלי · דמשמע שעמדו שם והיה מורה עליהם באצבע : אלא אתה בא אצלי · הוזקק לומר שאין הכוונה באומרו לא אוסיף עוד ראות פניך העדר הראיה לגמרי · משום דאשכחן ויקם פרעה לילה ויקרא למשה ולאהרן לילה דמשמע הוא בעצמו וא"כ הרי ראה עוד פניו · אלא שלא יוסיף לראות אותו בהיכלו כדרכו אלא שהוא יבא אצלו : דכתיב וירדו כל עבדיך

באור

שמא נקבר פלס כשעורה למתוק ואם שהם שם כדי אכילת פרס שמא ... מה ענין שהיית אכילת פרס לכאן וחם השיעור לא כאמר א.א כבית ... זקנים · תימה דבמדרש זה אתי דלא כמאן דלא כר' מאיר ודלא ... מאיר סבר שהוא בשלשה והכב"ג סבר מתחילין בשלשה ונושאין ונותנין ... כמה פעמים מצינו בתלמוד בבלי חולק על תלמוד ירושלמי ואולי גם ... ירושלמי כן הוא בחולקים זה על זה אך קשה היאך היו יכולין לעבר ... [illegible]

מהרז"ו

[illegible]

עבדיך אלה אלי היינו השר לבא והפרעה הוא השר הגדול. א"כ המובן מזה כי גם פרעה יהיה עמהם שאין דרכם להמצא אלא בחברת מלכם והא דלא קאמר בפירוש והשתחוית הוא משום כבוד מלכות: דייק עד חצי הלילה · שלא יצטרך לרדוף כל הלילה אלא בחציו כדי שיגמר חציו האחרון לבניו · שלילה של רדיפת אברהם אחר המלאכים היתה בליל פסח כדאיתא בב"ר פ' מ"ב: לכך כתיב ועלה מלאכיו ישלים · עלה של אברהם שהיה כהן וכל נביא קרא מלאך וגם כי אברהם היה כהן ובכהן כתיב כי מלאך ה' צבאות הוא: לעמוד ולקרות ק"ש ולהתפלל · דייק מדכתיב וישכימו בבקר משמע שהשכימו בבקר לקרוא ק"ש ולהתפלל בבקר כמנהג ותיקין שקורין ק"ש עם דמדומי חמה: מהר שלל חש בז כו' · פי' שימהר חזקיה לשלול בז ולבוז חיל סנחריב: עמו זרוע בשר · הוא מאמר חזקיה לישראל לדבר על לבם ולהחזקם ומכאן לאחר למד שנבואה עמנו אל קאי אחזקיה: יעשה על ידיהם · פי' הדין והנקמה יעשה על ידיהם · אבל הגאולה תהיה ע"י הקב"ה בעצמו כדמוכח בכמה דוכתי: זה מיכאל וגבריאל · שהם מושיעי ישראל: זה מיכאל לעצמו · ופי' של מושיעים מיכאל עם חילותיו שהוא ממונה עליהם: שנאמר בעת ההיא יעמוד מיכאל · משמע היא לחודיה יעמוד להושיע את ישראל שהוא תובע צרכיהן של ישראל מאת ה' להלין עליהם: ויען מלאך ה' ויאמר ה' צבאות כו' · וזה המלאך הוא מיכאל · מדכתיב ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם: למה מיכאל וסמאל דומים · איידי שדיבר עד כאן איך מיכאל מתחזק לגאלת ישראל · מי תימי זה שיתחזק לנצח את סמאל קטיגור של ישראל: ושמרתם את הדבר הזה כו' כשם שעשיתי · מצרים שאת הדבר הזה הוא כשם שעשיתי כו' · ור"ל שכמו שהולך לרהם לגיהם במצרים מפני מדה"ד המקטרגת עליהם כן לעתיד שהרי עובדי כוכבים עתידין לקטרג על ישראל כדאיתא בריש רות רבה: אמר ר"ח יתברך שמו כו' · נראה בגם הוא בא לדרוש פסוק ועבר ה' לנגוף מהו ועבר כו' מלשון העברה על המנהג · היינו שהקב"ה גבר על קדושתו ומסרתו (כביכול) בשביל ישראל · ובעבור שהשפיה אנכי ארד עמך (בעצמי): אתה נורא אתה · דייק שקאי על משלת מצרים כדכתיב בריש דעיגא המחולל אבירי לב והמה המצרים שהקשו לבם שלא לשלח את ישראל עד מכת בכורות · גם ממ"ש נמו שהם היינו שבתוך שנתם הוכו בכוריהם: בין שיצאו אפו את הבצק שלהם כו' · כלומר כיון שיצאו מרעמסס מיד אפו את הבצק · כי הפסוק אמר כי לא חמץ ואם היתה האפיה בסוכות ודאי בהעיסה היתה מתחמץ: ובו משיח ואליהו מתגלין · כצ"ל: אבר שומר · הקב"ה שהוא שומר ומצפה לגאלנו אמר הוא לבקר (היא שנגאלה) היא הלילה של מצרים · ולפי שכמה לילות עברו ולא נגאלו · לכן אמר מכל כו' לומר שכמו שבהמה אין היום סימן ביאת בעלה רק בשלילת הסימן לא יבא · כן כאן אף שיבא לא יבא רק ביום שיצאנו ממצרים: שנאמר אני ה' בעתה אחישנה · משום דבעתה ואחישנה דברים סותרים מפרש דה"ק אע"פ שאחישנה לא יהיה רק בעתה הידוע דהיינו ביום גאולת מצרים: ביום שעשיתי לכם הישועה · אתיא כר' יהושע דאמר בניסן עתידין ליגאל · ופלוגתא היא בפ"ק דר"ה: ואומר עוד אחת מעט היא · גם אלה הכתובים לראיה שביום שנגאלו ממצרים הוא היום המוכן לגאולתנו תמיד · ומקרא עוד אחת מעט היא ואני מרעיש וגו' מייתי ראיה לגאולת בית שני דלעיל מיניה כתיב את הדבר אשר כרתי אתכם בצאתכם ממצרים · אלמא דמדמי לה לגאולת מצרים · שגאולת בית שני היה נ"כ ביום גאולת מצרים וא"כ הא דכתיב לקמן שם והפכתי כסא ממלכות וגו' דמיירי בגאולה העתידה יהיה נמי ביום גאולת מצרים: הרב יחרבו · ר"ל כמו שחרבו כבר עוד יחרבו פעם אחרת:

פרשה יט זש"ה לב יודע מרת נפשו · מייתי ליה לתת טעם למצות ה' כל בן נכר לא יאכל בו · וזה כל עיקר הדרוש · ומסיים בו בסוף הענין ודרך אגב דרש מקרא זה בכמה אופי: מהו בך · שהיה לו לכתוב ובשמחתה שנפש לשון נקבה · והשמחה חוזר לפי פשוטו על הנפש · כמו מרת נפשו · כן בשמחת נפשו · לכן מפרש בשמחתו חוזר על הלב שבשמחתו לא יתערב אלא הלב תחלה · כלו' שכשם שבמרירות נפש אינו מרגיש תחלה אלא הלב ואחר כך שאר כל האברים · כך בשמחת נפש הלב שמח תחלה ואחר כך שאר כל האברים: היא לעצמה · דהיא משמע מיעוט היא ולא אחר בעלי הכהן לא ידע ולכן חשבה עלי לשכורה: אלא לעצמה · לאפוקי פנינה שלא היה לה שמחה בלידת חנה כמו שאחז"ל כיון שילדה חנה מתו בני פנינה: ד"א לב יודע וגו' זה דוד כו' וכיון לא"י כו' אין הכוונה שמיד העלו את הארון בבואם לצקלג · אלא ה"ק כשם שהיה לו צער בצקלג כך היתה לו שמחה אחר זמן בעליית הארון: ולא היה להם זכות · אף שבזכות ד' דברים נגאלו כו' · רצה הקב"ה שיעשו מצוה בשעת הגאולה: ושוב מול את בני ישראל שנית · ומדכתיב שנית מוכח שמל גם בראשונה וממילא מוכח מדשם נימולו כל העם הילודים במדבר ש"ה במצרים והיתה המילה לכל שעם היוצאים כרבנן: עורי צפון ובאי תימן · דלכ: פתח בצפון אף שדרום הוא ימין והיה לו להתחיל בימין אלא דרוח צפונית טוב למילה כמו שאמרו חכמינו ז"ל ביבמות: ואל ידע מסתוריו · כי וודאי בשעת אכילת הפסח היה משה מגיד להם פנימיות הפסח וסודותיו ועל זה הקפיד הקדוש ברוך הוא שלא לגלות להם: בעולם הזה בשאכלו ישראל כו' · אף שדרש זה אינו שייך הכא הביאו כאן לסיום דרשות של פסח לסיים בגאולה העתידה: משל למה הדבר דומה כו' · כוונתו לפרש מאי נ"מ אם יוצאים בחפזון אם לא לכן אמר משל כו' ובכך מתורץ שלא ילכו בחפזון כדי נהוגיא מן החשד: נטל את כל אשר לו · פי' כל אשר לפונדק · דאל"כ לא יהיה המשל דומה לנמשל כי ישראל נטלו את כל אשר למצרים וניצלו את מצרים וה"פ כי הם אחר הזה נטל הכל בגזילה ועושה ידו · ואם גזל ביום לא היה לב לפונדק לרדוף אחריו מאחר שרואה בגזל בחזקה · ובשביל שיצא בלילה לכן היה לו לב לרדוף אחריו כן ישראל אילו יצאו ביום לא היה לב למצרים לרדוף אחריהם · אבל בשביל שיצאו בלילה חשבו שיצאו כגנבים והיה להם לב לרדוף אחריהם: כד התקינו ישראל עצמם כו' · שהגאולה התחילה בחצי הלילה ונשלמה בעלות השחר והגאולה היתה ביום כמ"ש בברכות ד' פ' ולעיל ס"פ י"ח: מכאן ואילך כי לא בחפזון תצאו · והא דלעיל סוף פרשה שלפני זה כתיב בהדיא שגאולה אחרונה תהיה ג"כ בלילה י"ל דה"ק אבל לעתיד אף שיתחילו ג"כ להכין עצמם בלילה ימשוך להם הכנתם עד עצם היום ואח"כ יצאו · כי לא יכינו עצמם בחפזון ולא יספיק להם הלילה עד הבקר: לשעבר אני ובית דיני כו' · אגב שמזכיר מעלת גאולה העתידה ביום ולילה מזכיר ג"כ עוד מעלה שתהיה בגאולה העתידה: אני ובית דיני כו' · פי' שהיתה ההנהגה בדין ורחמים · אבל לעתיד תהיה ההנהגה ע"י הקב"ה לבדו ברחמים גמורים:

סדר בשלח

פרשה כ ויתפלל בעדך וחיה הוי ומתג לחמור · ושבט לגו כסילים משל פרעה · כצ"ל: ונטל מקל ופרף כל בהמות · נ"ל וגמל האם ופרף כו' (א"א) לפי שהדבר הוא מתולדת האם לכן נקט ופרף כל בהמתו · והא דלא סידר זה כסדר שהיו שהרי מכת דבר היתה קודם ברד · י"ל לפי שאינו נזכר במשל לכך איחר אותו לכתבו: נעשו כגפן היין · הוא קבלת התורה המשולה ליין: נעשו שורות כו' · בויק"ר פ' ל"ו מה הגפן הזו נוטעין אותה שורות שורות כך ישראל הם דגלים דגלים הה"ד איש על דגלו · וענין הדגלים הוא הכרת יחוסם כל משפחה ושבט לבד כם רואה הגפן כל אחת לעצמה · לזה אמר נעשו שורות שורות ראובן שמעון כו': נטע בה כל מיני בשמים · זה מזבח הקרבנות והקטורת שהיו בו כמה מיני בשמים: ואיני נכנס עמהם · שכבר ידע משה שלא יכנס לארץ כי הבין במ"ש לו הקב"ה עתה תראה ולא במלחמת שלשים ואחד מלכים: לכך ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים וכו' אלא הסיבם דרך המדבר · ועל זה צעק וי על שלא נכנסו ישראל מיד לארץ דרך ארץ פלשתים שאז היה נכנס גם הוא עמהם · אבל הליכתם במדבר והגרם לו מיתתו וצעק וי: ד"א ולא נחם אלהים משל למלך שהיו לו בנים ונשבו · האי ד"א דרש ולא נחם שלא נתנחם הקב"ה על אותן שנתמעכו בבנין ונשלכו ליאור · שבעבור זה בקש להנקם מפרעה בים · וזה טעם המשל לומר כי לא לכבודו עשה אלא לנקום נקמת בני ישראל מן אותם המעוכין בבנין: והיתה שמחה לפניו · דויהי משמע צרה ושמחה כדלעיל בב"ר פ' מ"ב ומפרש דויהי בשלח לשון שמחה: אמר רשב"ל משל לבן מלך כו' · במשל זה בא להוסיף שאף קודם שהרגם עשה בהם נקמה בשעבוד טיט ולבנים כים שהיו חומר מים רבים כדי למדוד להם מדה כנגד מדה כדרך ששיעבדו בישראל בטיט ולבנים: הברברים הוגרמה תרגום ירושלמי ברברא · מעם לועז ת"י מעמא ברברא: והיו לו אוסיות · פי' שדות · ובנמשל כן ארץ כנען אע"פ שלא היתה עדיין כבושה מ"מ היא כמוחזקת בידם כי כבר היו מקובלים מהאבות בארץ כנען להם לאחוזה: עד שירשו את עבר הירדן · שלא הגיע עת פקידתם של סיחון ועוג עד שנת הארבעים כי היה להם אזה זכות · לכן עכבן הקב"ה במדבר ארבעים שנה · ואע"ג דעכובן במדבר נגזר על חטא המרגלים זה וזה גרים: לכך נאמר ולא נחם אלהים · דלהכי נקט ל' נייחא לרמוז שאף בדרך המדבר שהשיבן להוליכן במסעות הראויות לבא מיד אל המנוחה אלא טלטלם במדבר מ' שנה · ומה דכתיב פן ינחם וגו' הוא טעם אחר: אתן להם את התורה · ויהיו מורגלים בלימודה ובמצותיה כל ארבעים שנה כדי שבבואם לארץ יהיו בקיאים בדקדוקי מצות והא דנקט המדרש רק מה שאין יודעים עסקי תרומות ומעשרות · י"ל משום דבעון תרומות ומעשרות גלות באה לעולם וא"כ יגלו ממנה: ד"א למה ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים · כצ"ל: עתידין לעמוד כו' · פי' מוכנים להיות היה דיה עתידים וגו': מהו ויסב · דפשטא לפירושים דלעיל אתיא שפיר לשון ויסב שהוליכן דרך סבוב ועקום להאריך הדרך אבל לפי פירוש זה ה"ל למימר וינחם כלשון ולא נחם · ומתרץ שהקיפן הקב"ה ופי' ויסב שסיבב חומה סמוך לעם · והכוונה שהקיפן בעמודי ענגים · ואע"פ שבכתוב לא כתיב חומת אש · אינו מביא ראיה אלא דכתב שם חומת · והכוונה כחומה שהיא מקפת את העיר כך הסיבם הקב"ה לישראל בענני כבוד: עד שיסב · בלילי פסחים: שנאמר ויסב אלהים · דהוה ליה למימר וינחם ונקט ויסב: דרש' שרמז נמי לזה כי קודם שיצאו היו אוכלים בדרך, ערלאי בקימה ובהליכה כדרך העבדים אבל עכשיו אכלו דרך הסיבה כבני חורין:

פרשה כא שתי ירושות הנחיל כו' · דכתיב הקול קול יעקב וגו' · וסוף הפרשה ויברכהו · ומפרש המדרש דברכו בזה שיהיה הקול קול יעקב בלימוד התורה ואז יהיה לו כח וממשלה על הכל: פן בחרב אצא לקראתך · ולא אמר בשם כבד (וכדומה) אלא לקראתך שזה יורה שהיה מתפאר בירושתו דכתיב ביה על חרבך תחיה: שנאמר ונצעק אל ה' כו' · ומסיים וישמע ה' את קולנו ולא כתיב את צעקתנו בא לרמוז למה שכתוב הקול קול יעקב: לפני ז' דורות · שנבואה זו נאמרה לא פחות בימי חזקיה המלך שישעיה נתנבא בימי עוזיה יותם אחז יחזקיהו · ומחזקיה עד יהויכין שבימיו עלה נ"נ מלך בבל ויוציא משם כל אוצרות בית ה' יש שבעה דורות · חזקיה מנשה אמון יאשיה יהואחז יהויקים יהויכין · ואף שעלה ג"כ בימי יהויקים מ"מ לא שלח ידו עוד בבהמ"ק אבל בימי יהויכין שגרמו העונות שלח ידו אז בבית ה' · וגם אז אמר בעולם ידי עשיתי לי את החיל הזה וחזק הוא ממנו כביכול · על זה נכון לשון נבואה והמרת בלבבך השמים אעלה: הה"ד שומע תפלה · בעי לפרש מה מצעק אלי שאין צריך לצעקתו שכבר קדמה צעקת ישראל כי צעקת ישראל חשובים לפניו כשל משה אע"פ שאינם חשובים כמותו · והכי מייתי שומע תפלה וגו' דמיניה דריש שהכל שוין בתפלה · ואגב דמייתי ליה דריש ליה בכמה אנפי: מהו שומע תפלה · פי' למה אמר תפלה בלשון יחיד · ועוד מאי דכתיב בתריה עדיך כל בשר יבואו · ומשני כדי פנחס בזה דקאמר תפלה בלשון יחיד הכוונה שהוא שומע מכל כנופיא וכנופיא בפני עצמו או כמו דאמרו בשוחר טוב שממתין עד התפלה האחרונה לפי שאינם מתפללים כולם כאחת · ופי' עדיך ממתין עדי: ד"א שומע תפלה כו' · עכשיו בא לומר ששומע כל המתפללים יחדו · דעדיך יבואו משמע [illegible]

נחמד למראה

סדר בשלח פרשה כא איני אומר ויבקע הים אלא ויבקעו המים מלמד שכל המים שהיו בכל המעיינות ובבורות ובכל מקום נבקעו שנאמר ויבקעו המים · דקדקו לומר כן מדלא כתיב ויבקע הים כדכתיב בקע ים ויעבירם (תהלים ע"ח) וכתיב ויבקעו המים משמע כל המים שבעולם כמים דייקא · ומה שאמרו לקמן (פרשה כ"ב) וישב המים לא נאמר אלא וישובו המים מכאן שכל המימות חזרו ע"כ · נ"ל שטעות סופר הוא וצריך להיות וישב הים לא נאמר · והוא מה שאמרו כאן · וכן בשעה שחזרו חזרו כל המים שכן הוא אומר וישובו המים:

באור מהרי"פ

סדר בשלח פרשה כ שנאמר מעין גנים · נ"ג תיבת שנאמר כי אין המקרא הובא לראיה אלא ליפות המשל בגנילים לאה: שלחיך פרדס רמונים · פי' שלחיך אלו ישראל שנשלחו אותם המצריים: התחזיקו בם · פי' שמביא ראיה שגדולי המלכות החזיקו בם וע"כ הם עם על פרעה שלא שלח אותם: גואלם חזק וגו' · פי' בחוזק יד שיה צריך להוציא אותם מיד שהחזיקו בם: לכה יי צור בלך · הענין מוקשה שאין לו דמיון בנמשל · וצ"ע: במ"ב ולכך נאמר בפסיקתא משיים וכו' ואח"כ מתחיל דרשה אחרת וצריך לגרום עוד הפעם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים למה אלא וכו': ובני אפרים וגו' · (דה"א ז' כ' כ"א כ"ב) ובני אפרים שותלח וברד בנו ותחת בנו ואלעדה בנו ותחת בנו וזבד בנו ושותלח בנו ועזר ואלעד והרגום אנשי גת הנולדים בארץ כי ירדו לקחת מקניהם · ויתאבל אפרים אביהם ויבואו אחיו לנחמו ואע"פ שחז"ל אמרו שנהרגו מחמת שיצאו קודם הקץ מכל מקום משמע לכאורה שזה מפני שירדו לקחת מקניהם גם מה שכתוב ויתאבל אפרים אביהם לא יקשה כענין הלא וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא הלא וכל נאו דוקא הוא שהרי יאיר בן מנשה עדיין היה חי ונכנס לא"י וכן שרח בת אשר וכיוצא בהם: ועצמותיהם מגולגלים וכו' · וזהו בהלותם מלחמה שהיתה קודם שלשים שנה: מדוע אדום ללבושיך ובגדיך כדורך בגת · (ישעיה ס"ג ב') רמז על אנשי גת שהרגו לבני אפרים ליקח נקמתו מהם: במצרים לארץ ישראל י"א מסעות · כוונתו לומר שעור לקורבם ומביא ראיה מהמקרא (דברים א' ב') אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר עד קדש ברנע ואחד עשר יום הוא אחד עשר מסעות ולו יצא כן יש קושיא גדולה איך מביא ראיה מדרך הר שעיר וגו' לדרך ארץ פלשתים ועוד הרי ממצרים לחורב היה גם כן אחד עשר מסעות כמפורש בסדר מסעי דהר סיני הוא חורב ע"ש ואלולי דמסתפינא הייתי מוחק תיבת וא"כ בהוא בין תיבת מחורב ובין ויהי בארבעים ואז אתי שפיר על זה האופן דמה שאמר ממצרים לארץ ישראל אחד עשר מסעות דרך ארץ פלשתים קבלה היה בידם ולא ילפי מדרך הר שעיר וגו' כי אין לו שום רמז במקרא זה והראיה שמביא מהמקרא אחד עשר יום דרך הר שעיר וגו' הוא על מה שאמר המדרש אלא נהגם ה' בדרך המדבר ארבעים שנה קאמר שנאמר אחד עשר יום וגו' ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חודש וגו' ועיקר ראיתו מהמקרא ויהי בארבעים אך זה דרכו של המדרש להביא דרך אגב מקרא שלפניו שאינו צריך ממנו שום למוד כלל וזה ידוע לכל מי שיש לו קצת בקיאות במדרש גם יש קצת הוכחה נכונה לדברים אלה מסדרו של המדרש הזה דאינו מביא המקרא של אחד עשר יום מיד אחר אומרו ממצרים עד ארץ ישראל אחד עשר מסעות אלא נטר וגמר דבריו אלא נהגם ה' דרך המדבר ארבעים שנה שנאמר אחד עשר יום דרך וגו' ויהי בארבעים שנה מוכח שעיקר ראיתו על שאמרו ישראל במדבר ארבעים שנה מן המקרא ויהי בארבעים שנה אך שמתחיל במקרא שלפניו כדרכו של המדרש וכמו שאמרנו · תנ"ס · ואם תרצה המעיין לייסב הגירסא בדוחק גדול עי' ביפ"ת שהוא כותב ג"כ שטעות סופר יש כאן ועי"ש: שאוריד אותם לים · מדה כנגד מדה שהים הוא חומר מים רבים כנגד חומר וטיט שנשתעבדו בהם את ישראל: בר היו בני עוז ואשקלון וכו' עתידין וכו' · קאי מ"ד לא סבירא ליה כמ"ד דלעיל דבראותם מלחמה קאי על עצמותיהם המגולגלים שהרגום אנשי גת שהיה זה כבר שלשים שנה אלא סובר בראותם מלחמה קאי על מלחמה שעתה אשר היתה גלויה לפני הקב"ה שעתידין פלשתים לעשות: עד שיסב · והמבין לויהי בשלח פרעה את העם הוא מבים דכל זמן שהיו ישראל עבדים במצרים היו מוכרחים לאכול לפעמים בעמידה או בהליכה כדרך העבדים ויהי בשלח פרעה ויצאו לחירות ויסב אלהים את העם לאכול בהסיבה דרך חירות:

פרשה כא ראו עתה · (דברים ל"ב ל"ט) ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא ואין מידי מציל · ודרש אני אני מורה על עוה"ז ועוה"ב וכן משמע סיפא דקרא מחצתי ואני ארפא בעוה"ז אני אמית ואחיה בעוה"ב: מה כם מדברים · אולי פי' כיון דעודם מדברים קאי אלעתיד אינו שייך כל כך על תפלה דלעתיד לא יהיה שום צרה לכך דריש דקאי אדברי תורה · תנ"ס ודוחק הוא: איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע · ודריש וישמע דאי לשון שמיעה הלא כבר כתוב ויקשב ה': רואות את מוריך · פי' שיורה משפטיו לך

שכיון להתפלל יחדו · והוא שומע שלא יקוץ בשאלת הרבות עם היותן כבת אחת · אלא יפיק רצון הכל: בשם רבי אלעזר ב"ן כו' · מפרש מהו שומע תפלה שהכל שוין בתפלה והיינו עדיך כל בשר יבואו כלו' לפניך כלם שוין: אלא הכל שוין לפניו הנשים והעבדים כו' · ועפ"ג שלא היה צריך להזכיר אלא עניים ועשירים כדי שיהא בו דבר והיפוכו · מ"מ נקט עבדים ונשים להורות שגם נשים ועבדים חייבים בתפלה אף שפטורים מק"ע כדאיתא בטור או"ח סי' ק"ו: מן השבת כו' מן המילה · אין ה"נ מכל המצות · אלא נקט הני משום דעל הני גזרי טפי מפני שהשבת מורה על חידוש העולם יש מאין כששת ימי המעשה · ונח ביום השביעי · ומילה מורה שאנחנו עובדי השם ומתותמים בחותם מלכו של עולם כעבד שנושא חותם רבו: לכך נאמר יונתי · בחגוי הסלע א"ר אלעזר כו' · צריך להיות נקודות הפירוד אחר מלת יונתי כי ר' אלעזר רוצה לדרוש ולפרש בחגוי הסלע בסתר המדרגה כנגד מה שהיו ישראל אז דחוקים מכל צדיהם וכמו שדרשו בת"ית על פסוק זה · בשעה שיצאו ישראל ממצרים למה היו דומין ליונה שברחה מפני הנץ ונכנסה לנקיק הסלע ומצאה שם הנחש מקנן · לפנים לא היתה יכולה ליכנס שעדיין הנחש מקנן · לחזור לאחוריה לא היתה יכולה שהנץ עומד בחוץ · מה עשתה היונה התחילה צווחת ומספקת בכנפיה כדי שישמע לה בעל השובך ויבא ויצילה · כך היו ישראל דומים על הים כו' ע"ש: שנאמר ופרעה הקריב וגו' וישאו בני ישראל את עיניהם · ומ"ש נוסעים אינו אומר כו' · מילתא אחריתי הוא לפרש למה כתיב נוסע לשון יחיד · אבל לעיל פ' ט"ו דייק זה מדיוק אחר ע"ש: תלו עיניהם לשמים · ר"ל שהתבוננו על דבר ענינים שמימיים · וראו והבינו כי גם השר שלהם בעזרתם · ולכך נתיראו: כיון שראו אותו נתייראו הרבה כו' · כי לולא זה למה יתייראו כל כך וכי כבר שכחו מה שעשה ה' נסים במצרים · אבל כשראו השר יורד מן השמים לעזרם פחדו שמא מה' הוא בחטאם: ומהו והנה מצרים נוסע אחריהם · דכיון דנוסע הוא שרן מאי מצרים · דלא ס"ד שיהיה שמו כן · כי שמו עוזיאל הוא כדאיתא בילקוט פסוק ויוסע ה' בשם מדרש אבכיר · ומשני דאין ה"נ דמצרים היה שמו כפי ממשלתו על מצרים · וכפי ענינו נקרא עוזיאל: עד שהוא מפיל שרן · להכיר שפע המזל המשפיע עליהם: קל שמו · הכוונה על מזל אריה כי הוא היה מזלו של נ"נ שנקרא אריה וכדכתיב עלה אריה מסבכו · ולפי שהאריה מפרסם בהשמעת קול מזולתו מהכ"ח כאומר אריה שאג מי לא יירא על כן קראוהו קל: לא שקע תחלה אלא שרן · הכוונה במה שסרה ממשלתו שלא ישפיע עליהם כדרכו · ולפי שהשפעתו היתה במים כאומר לי יאורי ולכן נחשב להם היאור לעבודת כוכבים כאמרם ז"ל לכן כאשר הפילו ה' להפך הדבר שיהיה המים למצרים למשחית כי טובעו בים · נמצא שהוא כאילו כח השפעת השר שלהם נתבטל ונשקע בים: אלא סוס ורוכבו זה השר שלהם · סוס היינו עם מצרים · ורוכבו הוא השר שלמעלה · ועל שם שהוא למעלה עליהם כרוכב על הסוס קרי ליה רוכב ולמצרים סוס · ואיידי דקאמר רוכב לשון יחיד נקט סוס לשון יחיד: ומהו הקריב · שהיל"ל ופרעה קרב: יותר מק' גוזמות · כן מצינו מספר ק' גוזמות בפרק השוכר והוא לשון גוזמא: ותלו עיניהם למרום דכתיב וישאו ב"י את עיניהם: שהרגנו בכוריהם ונטלנו ממונם וברחנו · נקט רק הריגת בכורים ונטילת ממונם משום דשאר מכות שנעשו במצרים לא היו מתייראין שיעשו להם מדה כנגד מדה · שאין בידם להביא מכות דצ"ך עד"ש באח"ב · אבל ממכת בכורות שהרגנו גם הם את בכוריהם ויקחו ממונם היו מתייראין שזה בידם לעשות אם הגבר ידם: לא אמרת ושאלה אשה משכנתה · כלומר וא"ת מה אתם מתרעמים עלי מנטילת ממונם שלא כדין · לכך אמרו הלא אתה צוית עלינו לעשות כל זה: כיון שראו ישראל שהיו מוקפים בארבע רוחות · כצ"ל שהחיות משני רוחות היו · וכן איתא בתנחומא סדר שופטים · ובת"י פסוק לסוסתי ברכבי פרעה: ולמה עשה להם הקב"ה כן · אף שעשה כדי לחזק את לב פרעה לרדוף אחריהם לתוך הים · מ"מ וכי קצרה יד ה' מלהושיעם בלא צער זה · וגם להזק את לב פרעה נ"כ: והיה מבקש לשמוע את קולם · הוא שיר ושבח וה דיה אהונאת מצרים לשעבר · וזהו שאח"כ אז ישיר משה ובני ישראל · אבל מקודם על טובת הוצאה לא אמרו שירה והודו: ואתה הרם את מטך אמר משה וכו' · סיפא דקרא ויבואו ב"י בתוך הים ביבשה · ולא אמר בחרבה לרמז אל ותראה היבשה שהוא תנאי שהתנה עם הים ומדהוצרך לגלות לו זה ש"מ שהיא תשובה לשאלת משה: והכתיב אשר שמתי חול כו' והרי נשבעת כו' · הכוונה שמשה נסתפק בכוונת הקב"ה באיזה אופן יקרע את הים לעשותו יבשה · אם יפוצו מעינותיו חוצה שישפוך הים את מימיו חוץ לים · או שהמים יעלו למעלה ונצבו כמו נד ובחזירתם ישטוף את המצריים · לכך אמר אם ישפכו חוצה הא כתיב שמתי חול גבול לים · ואם יעלו למעלה הרי כבר נשבעת שאין אתה קורע לעולם פי' להטביע בו את העולם · ובאמת שעל כל העולם אינו מביא אבל על אומה אחת מביא וכו' או הם באים אל תוך הים כו' · ורבי אלעזר לא ס"ל שמשה לא ידע החילוק שעל כל העולם אינו מביא כו' · לכן אמר שכך אמר משה אם מימיו ישפכו חוצה הא כבר שמת חול גבול לים · ואם יעלו המים למעלה הרי כבר נאמר ויסך בדלתים ים · משמע שגם למעלה יש להם מסך מבדיל שלא יוכלו להגביה מימיהן למעלה: מה כתיב ויאמר אלהים יקוו המים וגו' אני הוא שהתניתי עמו מתחלה כו' שנאמר וישב הים כו' · כמו שדרשו בב"ר יקוו לי המים מה שאני עתיד לעשות בהן והיינו נקי"ס וזהו התנאי שהתנה הקב"ה עמו באף אחר שיקוו המים אל מקום אחד לפעמים תראה היבשה בו שיהיה נקרע לפני ב"י: לא קיבל עליו להקרע כו' · דייק מדכתיב ויולך ה' את הים שלא רצה להקרע עד שבא הקב"ה בעצמו ובכבודו: נותן ימינו כו' · הכוונה שזכות התורה שניתנה מימינו של הקב"ה לימינו של משה יספיק בידם לו נס שישתנה הטבע בעבורו: שנאמר מוליך לימין משה וגו' · זרוע תפארתו: אף משה מפני מה אתה בורח כו' · בשוח"ט איתא אמר משה לים לא אמרת איני נקרע ועכשיו אתה בורח כו' א"ל מן הדין איני ראוי להקרע כו' · ולא לפניך אני נס אלא מלפני האדון חולי ארץ וגו': מיד כיון שהרים כו' · כלומר שמיד שהתחילו להבקע מעצמם: וזהו דכתיב ויבקעו · שהמים עצמם התחילו להבקע ולא נכבו כלל: אינו אומר ויבקע הים כו' · מילתא באנפי נפשיה הוא לתרץ למה אינו אומר הים: מלמד שכל המים שהיו כו' · וזהו הירדן יסוב לאחור שכל המים נתבקעו אז · והיה זה כדי לפרסם הנס ושלא יחשוב שהיה זה מצד הטבע: ויזכור ימי עולם פי' מה שעשה בו נס לעיני כל העולם שבו ביום נבקעו כל מים שבעולם: וכתיב מוליך לימין משה · מביא ראיה דקאי אבקיעת הים: ד"א מה תצעק כו' · שייך לפני מאמר ואתה הרם את מטך כו': בהוב והלא דרך התפלה בעת צרה ומאי לא בצר · ומשני כבר את רופאיך כו' כן יקדים את התפלה קודם הצרה · וכדפרש"י בפרק נגמר הדין היערוך שועך לא בצר כך אמרו חבריו לאיוב כלום הקדמת שועך לא בצר עד שלא בא הצרה שאם היית עושה כן היו הכל מאמצין את כחך מסייעים את כחך: ערוך שועך כו' · כלומר התאמץ בתפלתך ואז לא יהיה לך צרים מלמעלה · פי' מקטרגים שמבלבלין את התפלה: בשעה שיצאו כו' · מביא לראיה שיש מקטרגים למעלה: ור"ח בר חנינא פירשה משום אביו · ר"ל שמשום אביו הביא משל זה: עד עכשיו היו כו' · דהיינו במצרים: מתגשש · מתעסק ומשתדל: שיהיו מיועצי פרעה · ועל ששתק (ושתיקתו היה מכוין להרע לישראל) נידון ביסורים כדלעיל פ"א כי לולי זה אין הדין נותן לנערו כדי להציל את ישראל ולפי שקשה מ"מ שגירה באיוב ולא בשאר יועצי פרעה · לכך אמר לפי שאיוב היה איש תם וישר והקב"ה מדקדק עם הצדיקים: עשיתי יבשה בשבילו · וגם זה הוא היפך הטבע כקריעת ים סוף שבדרך הטבעי יעלו המים ויכסו על הארץ לקלוטם כנודע: עשיתי יבשה בשבילו · כדלעיל פ"ה בב"ר משל למלך שבנה פלטין והושיב בתוכה אלמין כו' כך מתחלת ברייתו של עולם לא היה קילוס של הקב"ה עולה אלא מן המים כו' אמר הקב"ה ומה אלו כו' הרי הם מקלסין אותי כשברא אדם עאכ"ו כו' לכך אמר הקב"ה יקוו המים כו' · ש"מ שבשביל קילוסו של אדם הפך את הים ליבשה עאכ"ו בשביל קילוס עדה קדושה: זה אלי ואנוהו · הא דנקט שבח זה דוקא · משום דאיתא בב"ר פ"ה ומה היא קילוסו של מים אדיר במרום ה' שנאמר מקולות מים רבים וגו' וסיפא דהאי קרא לביתך נאוה קודש וגו' · לכך אמר הקב"ה מאמר בישראל יאמרו זה אלי ואנוהו דוגמת שירת המים שהוא לביתך נאוה קודש אין · בכך שיבקע הים וישתוק מקילוסו מאחר שישראל ג"כ יקלסו מעין קילוסו: בזכות אברהם · בא לפרש למה נאמר לשון בקיעה דוקא ולא נאמר והפך את הים ליבשה או קרעהו אלא רמז לבקיעת עצי עולה דאברהם: בזכות אברהם · ולכן אמר מה תצעק אלי שאין צורך לתפלתך: בזכות יעקב · מפני שנצטער בגידול בניו טפי מבאר האבות וג"כ בירידת מצרים על כן רצה ה' לשמחו בעשותו נס לבניו ותיניו רוחות שנאמר ופרצת ימה · ולשון בקיעה ופרצה חדא מילתא היא · וזהו פרישת גדר הים · ואע"ג דפסוק זה קאי על מצרים של העולם שיעקב זכה לנחלה בלי מצרים · מ"מ מדסמיך ימה לפרצת ולא אמר ופרצת קדמה וימה שהוא מערב · אלא בא להזכיר את פריצה ובקיעת הים: בו הביא כל המכות · שגם המכות שלא נעשו ע"י הכאת המטה חשבו שעל ידי הוית המטה בידו היה מספיק · והמכות שנעשו ע"י הקב"ה חשבו שמשה עשאן ע"י המטה אע"פ שלא עשה מעשהו לפניהם · ולכן צוהו כאן שישליך מטהו מעליו לעיניהם ויראו כי בנטיית ידו לבד פועל בנס זה · ולכן אמר כיון שבאו ישראל לתוך הים והמצרים עומדים מאחריהם כלומר שכולם יראו בהסירו המטה מעליו ולא יחשבו כי בכחו עושה: השלך את מטך · דרים הרס לשון השלכה כמו רמה בים נוקי רומי קשת: אם בים · כלומר אם נכנסו בעוד שהיו שם המים כדמשמע מבתוך הים · למה אמר ביבשה · ואם כשנכנסו כבר היה יבשה למה אמר בתוך הים: עד שבאו להוכו כו' · והא דאיתא לקמן פרשה כ"ד שזכה יהודה למלכות מפני שקפץ לתוך גלי הים · י"ל דהיינו שהוא קודם וכל ישראל אחריו עשו כן: עד חוטמן בלי אפשר עוד לבוא · והא דלעיל אמרו יסיעו רגליהם מן היבשה לים כו' דמשמע שנבקע תיכף ומיד בהסעת רגליהם לחוד · אפשר דלכך כיון שאמרו יסיעו רגליהם מן היבשה לים ואתה רואה נסים שמעשה פי' שתיכף בהסיעת רגליהם יתחיל הנס אבל לא נגמרה הבקיעה עד שבאו במים עד חוטמם: דרש רבי נהוראי כו' · רוצה לתרץ אם בים למה ביבשה כו' · ומפני שעברו בים דוגמת העברת יבשה · שכמו שלא חסרו דבר ביבשה כן לא חסרו דבר בתוך הים: ובנה בירה · פי' דלענין שלא חסרו דבר בים כבמדבר לא צריך קרא · וכי עברו בו יום או יומים והלא כב' או שלש שעות עברו את הים אבל לענין שלא חסרו דבר להפסיק את הילדים בתפוחים ורמונים שהם מתאוים בכל עת זהו דבר פלא: הוא שמשה אמר להם כו' · שכדי שלא יאמרו שגם במדבר חסרו כל דבר לזה מביא במלינו שמשה אמר להם בהדיא שלא חסרו דבר: אלא להזכיר דבר · ר"ל שהוא מקרא קצר וכאילו כתיב לא חסרת אלא דבור · עוד יש לומר שדורשים מלת חסרת מושכת · כאילו כתיב לא חסרת חסרת דבר כפי' לא חסרת כלום ואם חסרת דבור סוף שחסרת: והא נברא לפניהם · פי' נתגדל בהנטוע לפניהם מיד הצמיח ובישל הפירות · אבל בריאה ממש לא שהרי אין כל חדש תחת השמש: ומה היה השר משובח · ומה שרמזה התורה כאן חסרון חשובתם · שבכל עת שבאו בבקשת מזונות כמן ושליו יומים אף שלא היה חסר כלום: וחזקתי את לב פרעה · אמב"ל משל זה שייך לעיל קודם פרשה זו במקומה:

פרשה כב א"ר יוחנן דצפורי מה היו כו' · בא נ"כ לתרץ שעלים חסר ודרים שקאי המצרים קטנים שהיו עדיין חסרים הכמות והנכלות ועוקלים אותם: עד שנעשה כרמינו סמדר · פי' שבתחבולת בכיית הקטנים היו מחבלים את כרמינו בעוד שנעשה כרמינו סמדר · ר"ל בהיות בנינו קטנים כסמדר שהענבים דקים · וכינה את ישראל לכרם כמד"א כי כרם ה' צבאות בית ישראל: ששב הגלגל עליהם · כלומר שפי' וישובו המים שהמים שחשבו לאבד את ישראל שבו עליהם לאבדם כאשר יזמו לעשות · ע"ד ישוב עמלו בראשו · ועל זה נאמר בדרך מליצה הסבת הגלגל: מכירו הייתי לשעבר · דייקו זה משום דהא כבר פירש יתרו מעבודת כוכבים כדאיתא לעיל פ"א · ואיך אמר עתה ידעתי · אע"כ שפי' עתה מכירו אני יותר או דייק מאי עתה ידעתי דשני הפכים הם בנושא אחד · כי מלת עתה הוא לשון הווה · וידעתי הוא לשון עבר:

פרשה כג אע"פ שמעולם אתה · משום דקרא זה סותר את עצמו דכיון דמעולם אתה פי' שהקב"ה קדמון בב"ת · א"כ גם הכסא שהוא חוזר אל מעלתו קדומה כקדמותו והיכי קאמר מאז דמשמע מזמן מה · להכי מפרש אע"פ שמעולם אתה וכו': לכך נאמר נכון כסאך מאז · פי' מאז ישיר משה: המלך עומד על הלוח · כשמציירין אותו או מציירין אותו בעמידה · להראות לעם שעומד ומוכן ומזומן לנקום נקמתם ולנצח מלחמותיהם · אבל כשמציירין אגוסטוס מציירין אותו כיושב במנוחה אחר שנצח את כל · כך הוא הענין שאין הכסא שלם כו' · אלא עומד הוא לנגד בני אדם כביכול להראות להם שהוא נכון ומזומן ללחום ולהכניע את אויביהם תחת רגליהם: ברא אדה"ר ולא אמר שירה · ואע"ג דמזמור שיר ליום השבת אמר אדה"ר וכן אברהם אמר ג"כ מזמור משכיל לאיתן האזרחי · היינו שאמרו בדרך תפלה ובקשה אבל לא אמרו שירה בלשון הווה ושבח אלמעבר: ואין אז אלא שמחה · כמו דבר אחר הוא · ד"ה רמיז לשמחה דילפינן אז אז בג"ש: אלא שמחה · שאמרו שירה זו בשמחה כי באבוד רשעים רנה: שתחלה היה הים הזה יבשה · נ"ל היה העולם כזה יבשה: עמדו דורו של אנוש · לפי שעבר גרם נוס

באור מהרי"פ

ויאבקן כפם וגו' · נ"ש מה שייכות יש לנושא אומר ויקס: והיו מוקפין משלשה רוחות · תפ"י שהיו מוקפין משתמא מארבע רוחות דא"כ היו יכולים לנטות עצמן לאותו צד השפות ואולי משני דמשיב השלכה שניפות רפה בספע כבן הבונה והחיות והים קחשיב ג' רוחות ובאמת החיות היו סוגרין שני הצדדים והים מוקף מארבע רוחות: והכתיב אשר שמתי וגו' · פי' סבר משה שהיבשה תהיה באופן שיצא מגבולם ובזה יתראה שמילא שיבשה: ד"א מה תצעק אלי · אין כאן מקומו וצריך להיות קודם ונפני ואתה הרם את מטך וגו': מה בידך וכו' · פי' בעת שהשטן מהגבש עם איוב יהיו נוסעים ויעבור ושם: כבר שהצליתי · וזהו מה תצעק אלי כבר שהצליתי דבר וגו': אמש שייתי אומר ומאז כאסי וכו' · כלומר אפשר גם עתה תאמר כן כי אחר שנאולם נהרבה הצרה: כדאי הוא האמונה וכו' · ופי' מה תצעק אלי איך צריך לצעוק כי כדאי האמונה להצילכם מכל צרה: וחזקתי את לב פרעה · הנה במקרא הזה הוא למעלה (שמות י"ד ד') וכבר נדרש מקראות רבים אחריו ואולי צריך להיות שמקרא (שם י"ז) ואני הנני מחזק את לב מצרים ויבואו אחריהם ואכבדה בפרעה ברכבו ובפרשיו שגם על המקרא הזה סובב הדרוש מדורש על המקרא של וחזקתי ואח"כ מצאתי ביפ"ת שכ"כ והנאתי:

פרשה כב לחרבו של ים · פי' כדכתיב וישם את הים לחרבה ובזה היה גורר את המצרים לים דסין שבורים שגם הם יעברו בתוך הים בחרבה כישראל: ולא הביא עליהן עשרה מכות ·

פי' ולכלות אותם מפני שמתרס בקב"ה לשכפס בים כדי שישלו חלקם מדה כנגד מדה: שנעשה כרמנו סמדר · פי' בעוד שכרמנו היה סמדר ענבים קטנים:

פרשה כג עד אותו השר א"י · ולפיכך כשיגיעו הגאולות לשם אמרו שירה מפני שלא הושבעו כל הגלות לומר שירה אלא א"י בלבד ואעפ"י שמשגלו ישראל הושבעו כל הגלות לומר שירה כדאיתא בפ"ק דמגלה אפשר דמשום נגאלים אע"ג דלא באו לארץ חזרו שאר ארצות לאיסורם ש"כ לשון ישם מראה סוף פרק שני דשביעית פי' ש': מראש שניר זה יצחק · ז"ל הילקוט שיר השירים ר"ש שלחין שניר זה יצחק מה השניר לא נזרע אלא פעם אחת כך יצחק לא נתכנסה אלא פעם אחת וחרמון זה יעקב מה חרמון כל טוב נתון בתוכו כך ישראל הכל מיעקב בכורה וכהונה ולויה ומלכות עכ"ל הילקוט דפוס פד"מ וכו' במדרש חזית וקצת בש.ויצפין מדרש כמבשתי דף כ"א עמוד ג' ברהשו: ממעונות אריות · אומר לפנין של מעלה אתי מלבנון ממלכיות וקאמר ממעונות אריות זו בבל ומדי בבל נקרא אריה כמבואר בויק"ר סדר שמיני אבל מדי נקרא דוב דכתיב · ולא מצינו בשום מקום שנקרא אריה וכתב מ"כ אולי מדי מפני שבאים מכחו של נבוכדנאצר שגם אחשורוש בשא ובתי בת בנו של נבוכדנאצר לכן קרא אף מי אריה ש"כ ודוחק גדול הוא: מהררי נמרים זו אדום · גם זה תימה כי לא מצינו בשום מקום שנקרא אדום בשם נמר ואולם יון נקרא בשם נמר כמבואר שם במדרש על מה שכתוב בדניאל ז' ד' פ' ו' ו' קדמיכא

כים הוא פסלו של מיכה שעבר עמהם בים לכך אמרו ג"כ אז כמו אז של דור אנוש שהתחילו לעביד עבודת כוכבים · לכן אנו נתקן השון באז: זו ארום · שהוא עז כנמר והא דלא חשיב יון משום שאמר אתי מלבנון תבואי שמשמע שיבואו מגליות וזה לא שייך אלא בהנהו ג' גליות אבל יון עדיין היו ישראל נשארים בארצם ולא נגלו כלל משם: הה"ד נודע ה' משפט עשה · ופי' אז ישיר וכו' אז ראו שראוי שישיר ישראל ועשו כן · ומייתי מהאי קרא דמפרש ליה במצרים · ומסיים הגיון סלה שאמרו ישראל שהמוטל עליהם הוא להודות לה' על הדבר כדלקמן: ר' יהושע אומר כו' · מביא פלוגתתם לראיה דבמצרים מיירי דכיון דכתיב משפט שהמה ראוי לאוקמי במשפט היותר גדול: ועל הים לקו נ' מכות · שאלבד שנשבעו לקו הרבה מתחלה שנלחם ה' עמהם בכמה מכות כדאיתא במכילתא: שבאו עליו נ' מכות · שלקה בצאן ובגמלים ובאתונות ובבנים ובנותיו כמה מכות שאמר יפלח כליותי ישפוך לארץ מררתי וכהנה רבות: עברה אחת · והא דלא חשיב חרון אפו לאחת · משום דאצטריך לגופא דמכה · ועי' בס' זבח פסח: הוי משפט עשה · דרש משפט נוטריקון כלומר מ' שפטים עשה במצרים: משל לאשה כו' · שלפי שעיקר השירה הדבקות בה' ע"י הכרת כבודו ומאחר שישראל היו מבוקצים בגלולי מצרים איך דבקו בה' והשיגו כבודו בנקלה · לכן אמר שזה כאשה מוחזקת בנדות כו' · והעדות ישראל הוא המילה שהיא כוללת תקון המדות שהן סולם לעלות לשלימות המושכלות: והיו אומרים לבניהם · שפי' לאמר לדורות שבכל מקום לאמר הוא לאחרים: הה"ד עדה נא גאון וגובה · כפל גאה גאה בעי לפרש שמתגאה על גאים ומייתי עדה נא גאון וגובה שכפל לשון הגאות בו יתברך דקאמר ליה הקב"ה לאיוב ואם זרוע כאל לך עדה נא גאון וגובה · אלמא דבהקב"ה נזכר כפיל לשון הגאות מפני שהוא המתגאה על כל הגאים: הכל מתגאים זה על זה · כלומר כל המתגאים אין גאותם בהחלט רק זה על זה עם היות אחר מתגאה עליו מה שאין כן גאות ה' שהיא החלטית שמתגאה על הכל: חושך מתגאה על התהום · כדכתיב וחשך על פני תהום · והכוונה שקרא לגיא חשך ע"ד חשכת מים · וקרי לארץ המכוסה במים תהום כמו שנקרא קרקע הים תהום · והיינו וחשך על פני תהום: והרוח מתגאה על המים · כדכתיב ורוח אלהים מרחפת על פני המים דהיינו חשך הנזכר וקרא להם ב' שמות בפ' אחד: והאש מתגאה על הרוח · פי' תולדות האש הוא אור כדאיתא לעיל פ' ט"ו ונלמד מדכתיב בתריה יהי אור ויהי אור: והשמים מתגאים · שהם למעלה מכולם:

פרשה כה שנאמר ויתנך · מדלא אמר ויתן דרשו לשון עבר ולחזק הראיה אמר ראה כו' אשר נשאך · ומדאפקיה בלשון נשיאות ולא אמר אשר הוליכך רמז לרוממות: אמר להם הרי רוממתי אתכם כו' אני מפרה אתכם במה שבראתי כו' · דרש סוף המקרא דמקים מאשפות אביון שסיומו וכסא כבוד ינחילם וזהו הביהמ"ק פי' שיקומם וירים ישראל כל כך עד שינחילם הביהמ"ק · ועל שעיקר הלימוד דכסא כבוד הנזכר הרצון בו בהמ"ק הוא מצד שנזכר אצלו במקרא אחר מרום מראשון מקום מקדשנו שפירושו שבהמ"ק נברא ראש וראשון לכל העולם · ע"כ האריך המדרש בלשונו במה שבראתי עד שלא נברא העולם: אותה שעה אני מספיק לכם מעדני ג"ע שנאמר מה רב טובך כו' ע"ס הוא כאן · ומקומו הנכון הוא בהגדה דבסמוך דדריש מקרא דהוא מרומים ישכון בסעודות ג"ע ומסיים שם עליהם שבח דוד והומר מה רב טובך (שם צריך לגרוס) אמר הקב"ה אותה שעה אני מספיק לכם מעדני ג"ע: הוא מרומים ישכון וגו' מלך ביפיו וגו' · היינו גלוי שכינה שהיתה בבהמ"ק: הה"ד כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ורחבה (דברים ח' ז') ומלת ורחבה הוא יתר כי איננה במקרא שם · ודריש דקאי אג"ע שהיא ארץ החיים שהרי בכ"מ נאמר ארץ זבת חלב ודבש וכאן אמר ארץ טובה · אלא דקאי אג"ע שנאמר בו מה רב טובך וגו': כביכול · אמר כביכול כלומר על כרחנו יאמר כו' כאלו אפשר לומר כן (עי' רש"י יומא דף ג' ע"ב) מדכתיב אתהלך לפני ה' משמע הקב"ה בעצמו יהיה בהסיבה בג"ע: שנאמר והם תכו לרגלך · כדאיתא בספרי כל קדושיו בידך אלו נפשותיהם של צדיקים שגנוזות תחת כסא הכבוד שנא' והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים · ואומר תכו לרגלך דרך משל כנגד מ"ש שהוא למעלה: ואם תמה אתה כדבר כו' · איך יהיה מוסב עם האבות במקום מיוחד יש לך להשיב הלא בשבילם היה מיסב בין שני הכרובים והוא יתר התיחדות אור שכינתו והשגחתו שם · ומה אם עשה כן על הארץ אשר נתן לבני אדם ק"ו שיעשה כן בג"ע שהוא מדור רוחני: שנאמר בין שדי ילין · דהיינו שהשכינה מצומצמת בין ב' בדי הארון שהיו נראים כב' שדים כדקאמר ביומא פ"ה דוחקין ובולטין ויוצאין בפרוכת ונראין כמין ב' דדי אשה שנאמר בין שדי ילין: ומאכילן מעץ חיים · משום שעיקר הסעודה להאכיל מעץ החיים כדי שיחיו לעולם אמר ל' מאכילן · מש"כ בפירות שאינו מקפיד רק להביאן אם יאבו יאכלו אמר ל' הבאה: שהוא יצוה לברך · כי הוא בעל הבית ובעל העולם וראוי שהוא יצוה לברך: הקב"ה אומר למיכאל ברך · כי הוא שר של ישראל · ואף שלא הוזכרו מיכאל וגבריאל בתחלה ידוע שבבא השכינה יבואו עמו כאומר ובא ה' אלהי כל קדושים עמך · ומיכאל וגבריאל הם שרים של מעלה: והוא אומר לגבריאל לחלוק כבוד לגבריאל וגבריאל לקטנים ממנו שהרב שמחל על כבודו כבודו מחול:

ואומר כוס ישועות אשא כו' · אחר שנתנה לו המלוכה וכבוד מה שבשמים שהמלך יהיה המברכו · ועוד שלא היה יכול למחול שמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול · וזהו שאמר ומהנין לדוד הכוס מה שלא אמר כן באחרים · משום שנמנו וגמרו שדוד לו נאה לברך לא חלקו לו כבוד בדיבור לבד אלא מיד שנתנו לו הכוס: מה רב טובך · אמר כן ע"ש שטוב וכבוד זה בא לו מרבים: הה"ד כנף רננים כו' · בעי לפרש מרומים ישכון על ישראל בזמן שהם צדיקים ודבקים בה' · ומביא סמך מכנף רננים וגו' דדרשינן במרום תמריא על נשיאת עיניהם למרום · כן כאן הצדיק מרומים ישכון על שנושאים עיניהם למרום: כנף רננים כו' · לשון הפסוק כנף רננים נעלסה · אם אברה חסידה ונוצה · כי תעזוב לארץ ביציה ועל עפר תחמם · ותשכח כי רגל תזורה וחית השדה תדושה · הקשיח בניה ללא לה לריק יגיעה בלי פחד · כי השה אלוה חכמה ולא חלק לה בבינה · כעת במרום תמריא תשחק לסוס ולרוכבו וגו' · ועל דרך המליצה נדרשים כאן על ישראל · כנף ופרשת כנפך עליך כלומר מנהגי ודעתי להיות כנף רננים להתעלם שהצדיקים נקראו רננים ע"ש שמרננים בהקב"ה והכנף מאת ה' תפרוש עליהם · לכן נקראו כנף רננים ובדבר הזה היא נעלסה שהכל שמחים בזה · ה' בהם והם בה' · אבל אם אברה חסידה ונוצה פי' אם יחלפו כנף רננים על אבר של חסידה ונוצה שדרכם לעוף ולהפרד ולא להסתכסות בו · מה יהיה סופה תעזוב לארץ ביציה כלומר כאבר עשו כן יהיה · כי כמו שהניחו לארץ ולא רצו הכסוי כן יהיו עזובות בארץ בלא מכסה וה' לא יגין כיון שלא רצו כמו שכתוב עזבתי את ביתי: ותשכח ה' עושך · והיינו הכתיב ותשכח את ה' וזו היתה נסבה כי רגל תזורה וחית השדה תדושה: בנים שבלים המהי מפרש הקשיח לשון אכזריות ושעית כדאשכחן למה תתענו ה' מדרכיך תקשיח לבנו והקשיח דומיא דתתענו: לריק יגיעה יגעתי באנחתי פי' לריק יגיעה מה שתיגע ויגיע בגלות כי אין לה תקוה ושכר מזה כל שאינה קוראה לה' · וז"ש בלי פחד ולא פחדו את ה' · כלומר מפני שאין לה פחד מה': כי השה אלוה חכמה כי אויל עמי כי אחרי שהפליגו שכינת ה' נוטל מפניהם חכמה היינו לדעת את ה' ולעבדו · ורצה לומר שנוטל מפניהם דרכי התשובה: כעת במרום תמריא · נקט כאן האי קרא לנאות הלשון לומר שפירוש במרום תמריא שירימו עיניהם משפל מצבם למרום: זה הקב"ה · הפ' הזה קאי אדלעיל מיניה דובר צדקות הולך מישרים · שמדבר בעושי צדקה וג"ח · וביחוד מי שעושה צדקה ומשפט צדקה לזה ומשפט לזה · לכן אמר מי שעושה כן הוא מרומים ישכון שיזכה להיות אצל השכינה כדכתיב אני בצדק אחזה פניך וגו': זה דוד כו' זה אברהם · פי' לפי שהלך בעקבות דוד ואברהם שעשו צדקה ומשפט · כדכתיב ויעש דוד משפט וצדקה לכל עמו · ובאברהם כתיב ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט · לכך יזכה לסעודת דוד ולמעלת אברהם · ולכך היפך הסדר שהקדים דוד לאברהם משום דבדוד יותר מפורש שעשה צדקה ומשפט מבאברהם דבאברהם לא כתיב בהדיא שהוא עשה כן אלא שצוה את בניו שיעשו כן שישמרו לעשות צדקה ומשפט: שנאמר ברוך ה' יום יום · שפי' ברוך ה' ומבורך שיש לנו תמיד יום יום על שעסקנו בתורה יום יום · שכל הענין מיירי התם מתורה · וזה באמר ולא עוד ר"ל דלא מגיעה בפיקס הסברתי שיתן להם דלא סגי בלאו הכי אלא יוסיף להצליחם בכל רכושם ברכה המידית · וכדרך שאמרו במס' עבודת כוכבים כל העוסק בתורה נכסיו מצליחים: וכשאתם עושים רצוני אני קורא כו' · משום דה"ל לכתוב יעמס עלינו מפרש דפי' שה' סובל משאם ע"ד ההעברה כמ"ש שם העמוסים מני בטן · והוא כינוי אל ההבה והשגחה שעליו הוטלנו מרחם · ולפי שלפי זה הל"ל יעמס אותנו וכתיב לנו לכן פי' ר"ל מטמנים אני לכם כוס ישועות ר"ל דיעמס לשון חפנים ע"ד שאמרו בפ' חלק עתיד הקב"ה ליתן לכל צדיק מלא עומסו שנאמר ברוך ה' יום יום יעמס לנו · ואסקיה בל' עמסה לדרשא זו משום דזה הוא בזכות בהמ"ק שנקרא אבן מעמסה: והיה ביום ההוא סיפא דקרא אבן מעמסה לכל העמים וקאי אבהמ"ק ונקרא אבן מעמסה ע"ש שיש שם אבן שתיה שהיא מעמים ושיבל את כל העולם: דור הם שהיו מחוסרי אמנה ולא היה להם בטחון בהקב"ה שיוריד להם המן למחר ג"כ ואמר שהם דתן ואבירם דחשידי בהכי · וכדאיתא במדרש אבכיר בכל מקום שאתה יכול לתלות בהם תלה מפני שהם מקולקלים מנעוריהם ותולין את הקלקלה במקולקל: נאמר להלן אנשים · והוא מופנה לג"ש דהוה סגי דלכתוב מעל אהלי הרשעים: האנשים הרשעים האלה · דמשמע שהם אנשים שהיו רשעים מעולם: שבתחלה עשה תולעים כו' · פי' וכדרך הטבע בהיפוך הוא שמבאיש ואח"כ מתליע · ואע"פ שהיה דרך נס הנס צריך להיות בטבע ג"כ: להראות מעשיהם · פי' החטא שלהם מה שהותירו מן המן שיתפרסם הדבר: שכל העובר עבירה בסתר נפרעים ממנו בגלוי: וישליכו אותו · ולא יהא נודע לבריות שהותירו: שורות שורות · מפרש וירם תולעים לשון רוממות · והיינו שהיו תולעים שורות שורות זו על גב זו: כיון שבאתם שבת · דכל הטעם את ה... הוא המאן מסתלקת ממנו ואת גביה היא גבוהתו מסתלקת ממנו כדאיתא בפסחים פ"ו ואפשר שאותו יום היה בשבי זמן האמור שילקטו שני עומרים והוא שבת: ביום הזה פי' שעיקר שאלתם אף אם אמת שהשי"ת צוה לשבות ביום שבת הוא מעשה בראשית מי הגיד לכם שזה הוא היום שאתם שובתים בו עתה:

באור מהרי"פ

כאריה זו בבל וארו חיוה אחרי וגו' זה מדי בתר דנה חזה הוית וארו אחרי כנמר זה יון בתר דנה חזה הוית בחזוי ליליא וארו חיוה רביעאה דחילא ואמתני תקיפא יתירה וגו' זו אדום ע"כ אלמא שיון נקרא בשם נמר ולא אדום גם קימה דהסבר יון כאן ות"כ כתב וז"ל והא דלא חשיב יון כאן משום שאמר אתי מלבנון תבואי דמשמע שיבואו מהגליות וזהו לא שייך אלא בגלית יון עדיין היו ישראל נשארים בארצם ולא נגלו משם ולכן לא קחשיב יון והיפ"ת כתב ושמא ע"ש שיא וצריך להיות מהררי נמרים זו יון ואדום וקרי למדי הקרובה לבבל אריה כמוה וכן קרי לאדום הקרובה ליון נמר כמוה ע"כ: שירה על הים וכו' · ולמעלה בסמוך אמר שבזכות אברהם יאמרו שירה לעתיד: משל למלך שנשבה בנו · הוא כמו דבר אחר: יהרוג בכרך נפסם · דרך אגב מייתי האי קרא ודרשהו נסמך על קרא דבתריה הסמוך לו והוא ישלח בם חרון אפו וגו': אין להם תכבוסת יכול וכו' · פי' לפי שכנסת ישראל אמרו שחורה אני במעשי לא יאמר ח"ו שישארו שחורים לעולם לזה אמר שיש להם תכבוסת בתשובה: שנאמר ובחורב הקצפתם וכו' · אף שמעשה העגל היה אחר מעשה נעשה ונשמע אין כך כלום דמכל מקום היו שניהם במקום אחד: מבעוברות ויולדות · וכו' מכנה הצרות בשם צער העבור וחבלי לידה ומכנה התשובה כמו ולד כנולד בלא שמחה וששון ישיגו הנושעים: סלע רגלי זה הים · פי' שנתקשה הים ונעשה כסלע: גאה שבבריות אדם · פי' גאה על כל הבריות בכלל הוא והשלשה הם גאים על בריות פרטיים: שנרמו גלי הים וכו' · וה"פ שהקב"ה מדבר עם גלי הים לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך בשביל רעיתי: עזי הוא ועטרה לראשי וכו' · זה לשון המכילתא אין עזי אלא מלכות שנאמר ה' בעוז ישמח מלך דבר אחר עזי תוקפי ע"כ ואולי גם במדרש צריך לגרוס כן:

פרשה כד אשר שדית לך וגו' · זו היא ראיה שעבר עמהם צלמו של מיכה גוים ואלהיו ודרש תיבת אלהיו הוא ויעברו על ים וגו' זו היא ראיה שהיו מקישין דברים כלפי מעלה במצרים בטיט ביום בטיט: אם זכית אביך כשם שכנו וכו' · והוא עושה רצונכם ואם לא זכיתם קץ כשם שהעבד אינו תובע צרכיו אלא עיניו תלויות לרבו כן אתם ע"כ כן כתב היפ"ת שחסר כאן בבא שנית של ואם לא זכיתם: עשאך למה שאתה צריך · פי' תקנך בכל המצטרך לך · ועשאך כמו ויעש אלהים את הרקיע פי' תקנו וכמו ועשתה את צפרניה: כמ"כ בספרי פ' האזינו וז"ל הספר · סדר האזינו סימן ש"ט כסוסו כל דוסתאי בן יהודה אומר עשאך כנונים כנונים מכפנים וכו' ופי' המפרש שברא להם בסיס לישב עליו ואם ירדו מבסיסן שוב אינם מתישבין ומכאן למדו חז"ל שאם יצאו בני מעיים ונהפכו טריפה שאם נהפך אחד מהן אינו יכול לחיות וזה שמסיים כאן שאם תעלה אחד מהם על גבי חברתה אין אתה יכול לעמוד ע"כ: ר' יהודה אומר וכו' · דריש ויסע משה שהסיען מלחזור למצרים · וזהו ויסע משה את ישראל ממדבר ים סוף אל מדבר שור ולא למצרים: ע"פ הגבורה לא נסעו · כלומר על פי צווי כשם שיכפו לא רצו לנסוע אלא על פי אקל: לפי שראו פגרי מצרים · פי' זהו תשובה על דברי משה מה שאמר לא תוסיפו לראותם שאמרו הרי ודאי לא נראה אותם כי מתו כולם ולכן נחזור שוב למצרים: נתנה ראש וכו' · אינו מביא ראיה ממקרא זה שבקשו לעשות ע"ז שהרי מקרא זה נאמר במרגלים אלא הכי פירושו כאן משמע מויסע שהסיען בעל כרחן שרצו לחזור כדמסיק והתם אמר שבקשו לחזור עמו להם עבודת כוכבים שנאמר נתנה ראש היינו עבודת כוכבים שנקראת ראש כמו שנאמר ויהי דוד בא עד הראש ודרשו חז"ל דקאי אע"ג וא"כ גם כאן כשרצו לחזור ודאי בקשו לעשות להם

עבודת כוכבים: וימאנו לשוב · (נחמיה ט' י"ז) וימאנו לשמוע ולא זכרו נפלאותיך אשר עשית עמהם ויקשו את ערפם ויתנו ראש לשוב לעבדותם במרים ואתה אלוה סליחות חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ולא עזבתם: ע"ז היתה בידם · של ישראל והסיעה משה מישראל · וז"ל המכילתא ר' יהודה בר' אלעאי אומר ע"ז עברה עם ישראל בים והסיעה משה באותה שעה שנאמר ויסע משה את ישראל מים סוף מדבר שהיה עם ישראל בים סוף ואיזה זה עבודת כוכבים ע"כ. ועל המעיין ליישב הדרש ואולי את ישראל כמו מן ישראל כמו כמה הרחיקו את סעיר · כלאתי את סעיר: אפוטיקי · רב"מ פי' בלשון יוני אוצר אלא במדבר · כלומר אלא לקטו בכל יום ויום מן במדבר: נעשה כל העולם בורגי · כמו בתי עיר חומה:

פרשה כה טראקירן · וז"ל רב"מ פי' בלשון יוני רפואה של שלשה דברים נעשית מאגוזים נגד סם המות אך קשה שהמדרש אומר ונותנין כל מיני מתוקין ואין ברפואה זו שום מתיקה ע"כ. אבל המעיין פי' כלי שיש לו שלשה מחיצות שנחלקת על ידם ולכל אחת ואחת יש לו פה בפני עצמה ונותנין בזה יין ובזה שמן ע"כ: מולר · בשבת דף מ"ח אי' פירש"י מוליאר שגרוף כלי שיש בו קיבול קטן אצל דופניו מבחוץ ומחובר לו ונותנין שם גחלים והמים בקבולו הגדול ועי' פסחים ל"ב ב' מה שפירש"י שם אך צ"ע לפי זה מולר הוא כמו טראקירן שאינו מוציא הגחלים והמים ממקום אחד אלא מבני מקומות: אף דבר לא היה חומר · כלמד מדכתיב ויבאו אל כלבבם לשאל אוכל לנפשם: תרע שכן הוא · פי' שטעמו כמה טעמים כמן מכל מה שהיה מתאוה מדאמר יחזקאל לחם סולת במן ודבש ואלא לא היה אלא המן כמד"א בלתי אל המן עינינו אלא שמאי מינס שבפיו נעשה לכל מטעמים שהיה מבקש: ובערב הלינו שאמר וילינו · זו ראיה על התלונות ולא קאי על ובערב וזה נלמד מדכתיב ערב וידעתם כי ה' הוציא אתכם וגו': לפי מה שאמר הכתוב הנני · כלומר שנגי כמו שאני: הנני על סנאר וכו' · המן ירד במדבר סין (שמות ט"ז ד') והבאר כשנסעו משין לרפידים והלונגו שם על המים כתיב (שם י"ז ו') הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם ויעש כן משה לעיני זקני ישראל · ומה שהקדים הבאר להמן משום דבעי לסיומי בשל מן דעלה קאי הדרשה שלפניה: והשיעור תחת העץ פי' להיות העץ מתוכך עליהם גם בכאן צ"ע קצת ואולי חסר מדאמר להם בעצמו ולא ע"י שליח ר"א הנני ממטיר לכם לחם וגו' נסמכת הדרשה על סיפא דקרא למען אנסנו הילך בתורתי אם לא כמו שמבואר גם יוקד: שם שם לו חוק ומשפט · פי' במרה כתיב זה כשהמתיק להם את המים משמע שבזכות חוק ומשפט שקבלו המתיק להם את המים ומיניה נלמד שגם המן והבאר היו בזכות זה וזהו הילך בתורתי אם לא וגו': הוא עושה להם בלוה נ"א שלוים להם וכתב היפ"ת ה"ג ועירך שולחן לכם: הוא מרומים ישכון זה הקב"ה · פי' דכם נאמר (ישעיה ל"ג ט"ו ט"ז) הולך צדקות ודובר מישרים מואס בבצע מעשקות נוער כפיו מתמוך בשוחד אוטם אזנו משמוע דמים ועוצם עיניו מראות ברע הוא מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו לחמו נתן מימיו נאמנים · וקדרים מי שיש לו כל המדות הטובות המוזכרים ובפרט הולך צדקות הוא מרומים ישכון זוכה להיות אצל השכינה וכמד"א אני בצדק אחזה פניך ולפי שאחז מעשי אברהם ודוד שעשו משפט וצדקה באברהם כתיב למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו את דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וגו' ובדוד כתיב ויעש דוד משפט וצדקה לכל עמו ולכך יזכה להיות עמהם ועוד מצינו במעלות בעלי צדקה שזוכים להיות להם בנים בעלי תורה כדאיתא פ"ק דב"ב על מקרא רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד ע"ש ולכן אמר כאן מימיו נאמנים זו התורה שיזכה לבנים בני תורה · שנ"ה: לחמו נתן זה המן וכו' · פי' שפרנסתו

פרשה כו זה עמלקי שבא מרצונו של הקב"ה על שלא שמרו את השבת · או על שרפו ידיהם מן התורה : הוא הבאיש המים · אף שקלת מכות ג"כ היו במצרים ע"י המטה לא פרש אלא זו · לומר שהבאיש המים במצרים ואיך יתן עכשיו מים לשתות :

סדר יתרו

פרשה כז אדם זה שבא אצלך לא בא אלא לש"ש כו' · כלומר אל יעלה על דעתך שיתרו לא בא לש"ש להתגייר אלא בשביל ששמע כל הטובות שנעשו לישראל כגון הבאר והמן · ולכן אמר לו הקב"ה אני שאני בוחן לבבות יודע שאין כוונתו אלא לש"ש ולא בא אלא להתגייר ולא בשביל הטובות : שנאמר וילכו זקני מואב כו' · בזה אינו מביא ראיה אלא שהיו המדינים שונאיהם של ישראל · אבל על עמלק אינו מביא ראיה כי עמלקים לא הוזכרו כאן · ומפסוק שני מביא ראיה מעמלק ג"כ · ואף שהיה די להביא פסוק שני לבד · מדין ועמלק ובני קדם · שהם מוזכרים שניהם · ובפסוק ראשון אינו מוזכר כי אם מדין לחוד · מ"מ ניחא ליה להביא פסוק מן התורה ג"כ : אם אזרוק עליך אבן כו' · י"ל שזריקת האבן רמז שיקללנו עם ישראל יחדו כזורק אבן ומכה בלפור ובאיקונין · ועי"ז אמר שיתחייב מיתה ודאי · וכן בלעם כבר ידע כי ה' דבר טוב על ישראל ויענישנו אם יקללם אפי' על ידי צירוף יתרו · ונטינת הקנה היינו שיבדיל את יתרו מעל ישראל ויקללנו לבדו כנותן הקנה מרחוק להפריח הלפור מעל האיקונין ושוב ינודנו · וכל זה אמר שמתירא אולי אפ"ה יענש שנוגע בכבודן של ישראל וכבוד ה' אחר שבא בגלוי ככתוב לעיל בסמוך · וזה כמי שמפחד פן יפגע גם הקנה באיקונין ויתחייב : עמד על עמלק ומחה שמו · שאמר ואבריתו עדי אובד · כאברהם שהיה ראש לכל הגרים · ונקרא איתן כדאמר בויק"ר פ' י"ט מאיתן האזרחי זה אברהם : הוי לץ תכה זה עמלק · כי שמו זה נאה לו מפני שהיה מתלוצץ ומגדף כלפי מעלה כמבואר בתנחומא פ' זכור ויזנב בך מה היו בית עמלק עושין חותכין מילותיהם של ישראל וזורקין כלפי מעלה כו' : ופתי יערים זה יתרו · שהיה בתחלה פתי לפי שלא הכיר בעובד עו"ג ונעשה ערום שחזר בתשובה ברמאות ובערמה כדאי' במדרש שאמר לבני עירו זקן אני ואיני יכול לשמש לעבודת כוכבים יותר : והוכיח לנבון זה משה · שלא די שנתגייר אלא שנפקחו עיניו ונתחכם עד שהבין מה שמשה מדעת לא תעשה כן · והיינו דכתיב הכא והוכיח לנבון יבין דעת שאף שהוכיח למשה קאמר ליה שלא יסמוך על דעתו אלא יבין אם הסכים עמו דעת עליון : המלך בהקב"ה · וה"ק איעצך שתשאל לאלהים אם יהיה עמך בהסכמה אם לא :

פרשה כח דומה לאברהם · ועל פה לא אמר להם איך היכנס מתביישים מפני ומכרהם אביו התחיל לכם לאהם · כי הבושה גדולה יותר שפניו וכלמשיים אי אתם מתביישים הימנו : אמר ליה לך רד ועלית אתה ואהרן עמך · קשה היה לו לומר מיד לך וקרא לאהרן · ויש לומר בשם היה אומר לו בתחלה קרא את אהרן היה אומר קרא אותו ע"י מלאך למה דוקא על ידי לכך אמר לו תחלה שילך ויזרז את ישראל למצות הגבלה והשיב לו כבר הם מוזרזים לכך אמר לו רד אתה כדי שתעשה על ידך שני דברים שהם לזרזם בשעת מעשה · ולקרות לאהרן ג"כ ולא תצטרך לשלוח אחר : עד שמשה יורד נגלה וכו' · דכתיב וירד משה וידבר אלהים ולא כתיב ויעל משה : שנאמר וירד משה מן ההר אל העם מיד · וידבר אלהים את כל הדברים האלה כו' · דצריך להיות נקודה הפירוד בין מלת אלהים למלת את · כי ממלת את כו' מתחיל לדרוש ענין אחר : שהוא עושה את הכל בבת אחת כו' · גם כאן דורש מלת לאמר שנראה שהוא מיותר כלו' באמירה ובדבור אחד · וס"ל דהכוונה על דברות דשייכי אהדדי · כגון וביום השבת שני כבשים דשייך לזכור את יום השבת וכגון ערות אשת אחיך וכי ישבו אחים דשייך אלא שנוטף · שכל זה אמרן בבת אחת עם הדיבור השייך להם כדי דלא להוי את"כ כמוזר בו : והביא בעל המאמר שלא יקשה זה כי אפילו במעשה עושה הקב"ה דברים סותרים בבת אחת שממית ומחיה · וכ"ש שידבר שני דברים בדיבור אחד · ואח"ז הוסיף ואמר וכן זכור זכור כו' לפירוש דקרא : ממית ומחיה בבת אחת · שממית לזה ומחיה לזה כאחד : אשה על המשבר · אשב כאן כל הד' שצריכין להודות : כי אשה על המשבר היא נוטה למות :

פרשה כט כמ"ש בעשרת הדברות · אפשר דהובא זה באיזה מדרש דעשרת הדברות דס' יתרו או ואתחנן : עלי לקבל כו' · ואין להקשות דהא כתיב בתורה בסדים שקבלו עשרת הדברות ולמה ליה להביא לראיה מקרא זה · די"ל דבפסוק זה קמ"ל אף שהיו במורא קבלו את התורה בשמחה כבנבל וכנור וזוא גילה ברעדה :

נחמד למראה

שפרנסתו יהיה מצויה לו בלי עמל ויגיעה : לוחמי כהן · דורש על התורה אבל למי הוא נותן למי שיש לו נאמנות כאשר מבואר במדרש : שמסרתנו ביד האדום וכו' · פי' והם מבדילים בינינו לבין אבינו שבשמים : העמוסים מני בטן · נסמך הדרשה על מה שכתוב יעמס לנו : כוס ישועות · נסמך על תיבות האל ישועתנו סלה : שורות שורות · אלא היא דורש מלת וידם לשון שורות היינו שהיו הרבה שורות שורות זו על גבי זו · יפ"ת : כיון שבא יום השבת · מפני שנאותו יום היה יום השבת ומן ההכרח שלקטו שני עומרים ומפני שכבר שבת לאמר לכם : היום את וגו' · אלי דורש מלת היום על השבת כמד"ה כי שבת היום לה' :

פרשה כו על שם הריון · פי' שהתורה היה מוקד נאהבים קודם שיצאתו לאויר עולם : ואין מים לשתות שהם כל"ל : אני ואני בלאמת · אע"ג דהיה לבהמתם לבהות דרך עלילה אמרו בדרך באמרו כמו אף שטעמו כל מיני מטעמים אמרו ונפשנו קצה בלחם הקלקל : הרי משלם לכם טובה וגו' · וזהו עבור לפני העם וגו' והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם וגו' וזהו הטובה : יו"ד מכות וכו' · ואעפ"כ פרע מה שהכה את היאור לפי שאין קטגור נעשה סנגור : אם מן הלבן כזו כו' · נלמד מדכתיב והכית בצור סתם ולא פי' איזה צור כמשמע מינה מכל צור שירצו : ואין בני המדינה וכו' · פי' נבקע ממנו בכל יום ויום כדרך שאנו מבקשים המן בכל יום ויום : מה כתיב שם היה ה' בקרבנו וכו' · מלתא בכנפי נפשה הוא ולא קאי אלמעלה : יהי בידך לעולם · פי' מדקאמר מטה ה' נצב על ראש הגבעה ומטה האלהים יהיה בידי ולא אמר ומטה האלהים יהיה בידי אלא שאמר כן לסורות שהוא לעולם בידו בכל זמן ונפקא מינה שיהיה לעולם בידו לאמר שבכל הצרות שיעבדו על ישראל יעלם על ידי מטה זה : ובזמן שהקב"ה וכו' · היינו עבור דבר מכת בכורות :

סדר יתרו פ' כז למען אחי וגו' · לפי משמעות פשוטו של המדרש הוא מאמר הקב"ה אע"פ במקראות הקודמים ומקרא המאוחר משמעם דדברי דוד או דברי כנסת ישראל הם אבל מקום בדשות המדרש לדרוש מקרא האמצעי על הקב"ה ואל יקשה בעיניך דבר זה כיוצא בו מצינו סדר תולדות פרשה ס"ו גבי יוחן רשע בל למד צדק בתהלתו דברי יצחק ואח"כ תשובת ה' ושוב תשובת יצחק ושוב תשובת ה' ושוב השכמת יצחק וכיוצא בזה מצינו בספרי סדר בהעלותך סי' פ"ח ד"ה ועתה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו את הסכור מי שאמר זה אמר זה לא מי שאמר זה אמר זה ישראל אומרים בלתי אל המן עינינו והמקום מפיים את כל באי עולם ואומר להם בואו וראו על מה אלו מתרעמים עלי והמן כזרע גד הוא וע"ש כעין הגדולות ע"ש שמביא כמה מקראות שמחולקים לבנים חצי המקרא מדבר זה וחצי המקרא מדבר אחר וכן מקראות השמוכים זה לזה ומפני שהוא כלל גדול במדרש העתקתי אפס קצהו מהם : וצוך אלהים ויכלת עמוד · פי' מדהוזכר שם אלהים במשמע מינים שהיה ירא אלהים : שלח לו וכו' · וצריך לפרש שהי ולאמר שבית אל משה כה אמר אני חותנך יתרו וגו' ולמ"ד אגרת שלח לו צריך לפרש ויאמר אל משה באגרתו אני חותנך יתרו בא וגו' : עשה בגיני כו' · דרשה זו סובר ר' יהושע גם כן : ר"א אומר הקב"ה אמר לו וכו' · ולעיל כמוך אמר ר"ה אגרת שלח לו ומן הסברה לגרוס כאחד מהם ר' אליעזר ביו"ד ובאחד ר' אלעזר בלי יו"ד וכן מצאתי אח"כ במדרש עם פירוש תנ"ס : הקב"ה אמר לו וכו' · וכ"פ ויאמר הקב"ה אל משה אני · פי' אני שאמרתי והיה העולם אני הוא שמקרב את הרחוקים ואינני מרחיק גם אתה תוכל יתרו בא אליך וגו' אחוז במדתי קרבנו ואל תרחקהו ואני תוקן ואני כל האלהי מקרוב אני הוא לנגזר בוה · אך נ"ע מה ענין אני הוא שאמרתי והיה העולם לאני מקרב ולא מרחק ואולי הכוונה מפני שאמר והיה העולם חפן למפן צדקו גבלתי ירת ממנו נדח ולא ימחם יגיע כפו אך נ"ע למה מביא ראיה על שהקב"ה ברא את העולם ממקרא בכתובים אל אלהים ה' וגו' ולא מתחלת התורה בראשית ברא אלהים ואולי להורות שהעולם חביב מאד בעיני הקב"ה שברא בשלשה שמות שלו בחכמה ובתבונה ובדעת כמבואר ומפורש במדרש שוחר טוב תהלים מזמור נ' על מקרא זה ע"ש : כמה טובות וכו' · פי' הכבוד שנהגו בו הכבו לטובה אחת ושבת שבתו כלפי הוא הטובה הבנים : אני הוא שאני מרחיק · ע"ש הוא וצריך להיות אני הוא שאינני מרחיק וכן הוא הדרך האלהי מקרוב אני ולא אלהי מרחיק ומנוסי דורש לשון גם שבעה לנו נסים הרבה : שהוריד לו את המן · פי' אבל שאר גרים היינו ערב רב לא ירד להם המן אבל אכלו משיורי המן כבהם שמש ונמס כמבואר בזוהר · יפ"ת · והמדרש הזה סובר דמה שכתוב וישמע יתרו וגו' את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו הוא טובת המן כמו שפירש"י על ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה ה' בירידת המן וכן איתא במדרש : שעמלק והמדינים גויהם וכו' · פי' שיתרו ממדין היה : כמו שכתוב וכו' · זו ראיה שמקרא חובב ואינו מביא ראיה מכאן שחבב את התורה וכאן לא פירש אלא שני שמות משבעה שמות וז"ל המכילתא וישמע יתרו שבע שמות נקראו לו יתר יתרו חובב רעואל חבר פוטיאל קיני · יתר שהותיר פרשה אחת בתורה · יתרו שיתר במעשים טובים · חובב שהיה חביב למקום · רעואל שהיה כרע למקום · חבר שנעשה כחבר למקום · פוטיאל שנפטר מעבודת כוכבים · קיני שקנא לשמים וקנה לו תורה ע"כ : שנבחם מי.ס · צריך לציין במעריך : או נגחת כו' · היינו הדין בין להקב"ה עם האדם היינו הזירה והנצחון הוא ע"ד המאמר חז"ל: שבחים זמרי למי שנוצחין אותו (היינו הקב"ה) והוא שמח בזה : שרא הרהיק עלים · ז"ל הערוך רהק ב' בפסיקתא דאחרי מות ובויקרא רבה פכ"א פרשת לדוד ה' אורי כי בתחבולות תעשה לך מלחמה ר' ברכיה אומר צריך אדם לבקע עצמו במבניות בהם ירהיק ישתחו לו ר' אלעזר בשם ר' יהושע בן לוי עמוד ברזל מבנה ע"כ ז"ל רב"מ א"כ ענין סגירה והוא לשון המקרא רוסקו בזיקים ע"כ והמעריך כתב שלא נרהיק עלים וכו' בפ' ל"ג הקב"ה מרתיק עלי ופי' בב"ר פרשה נ"א מרתק מן גבר :

פרשה כח נתגששת עם המלאכים · פירושו בגלחת : ששלט משה · פי' שנאת את הקדוש ב"ה כביכול כדפירש ר' ברכיה וכמו שמבואר במ"כ ע"פ הירושלמי וזהו יותר גבורה שהתגשש עם המלאכים : שהכל היו נותנים עיניהם עליו הוי וגו' שבית שבי פי' מן הכתם מה באדם תופס בשבייה הוא דבר שבני המדינה נותנים עיניהם עליו : יכול וכו' נטלה חנם וכו' · כתב הג"ה מה במתנה פעם בלשון שבי ופעם בלשון לקיחה ופעם בלשון מתנה נראה דלשון שבי הוא נגד המלאכים שבבה את התורה בעל כרחם כמבואר למעלה בסמוך ולשון לקיחה כדרך מקח וממכר הוא נגד הקב"ה וישראל כדאיתא בפרשה ל' על מקרא וכי ימכור איש את בתו לאמה שישראל חייבים גמול להקב"ה בקיום מצות נתינת צדקה שהיא תשלום הפרעון על שנתן לנו תורה אמת ולשון המתנה היא נגד משה כמאמר שכתוב ויתן אל משה ואחז"ל שמשה למד ושכח עד שנתן הקב"ה למשה את התורה במתנה : במ"כ ד"ה וכן גבי ירידה כתיב וירד משה מן ההר אל העם ויקדש את העם ויכבסו שמלותם : שם לומדים לאדם תחלה וכו' · נ"ע כלא בכאן הקל הוא לנשים והחמור לאנשים ואיך שייך לומר כאן לומדים לאדם תחלה וכו' : וידבר אלהים וגו' כנימוסים של מלכים וכו' · כתב הג"ה מכותלי מדרש זה ניכר בטעות גדול נפל בספרי הדפוס כי הדרש של בנימוסים של מלכים אין לו שייכות בכאן כלל לוידבר אלהים ואף במ"כ פירש בדייק מתיבת לאמר וכו' ע"ש כל מי שיש לו לב נבון רואה שאין ממש בפירושו וכן הדרש של את מה בעת בקש הקב"ה ליתן את התורה להם וכו' אין לו שייכות כלל עם וישב משה את דברי העם וגו' ועוד שהפך הסדר בספרי וידבר ה' אלהים את כל הדברים האלה לאמר הוא (שמות כ' א') והמקרא ויענו כל העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה וישב משה את דברי העם אל ה' הוא (שם י"ט ח') קודם לוידבר אלהים וגו' שבעה עשר פסוקים · לכן נראה לי שהגירסא היא מהופכת והבוש יבוש והחדל יחדל כי מתחלה דרש נימוסים של מלכים וכו' על מקרא וישב משה את דברי העם וגו' ולבסוף דרש המאמר של אותה שעה בקש הקב"ה ניתן להם וכו' על מקרא וידבר אלהים את כל הדברים וכו' והכי פירושו דהוקשה לו מאי וישב משה וכי לא ידע הקב"ה מה שהשיב העם אף בני סנגדתא משה אזיל בנהג עמם נימוסים של מלכים וכו' · כי מלכותא דרקיעא כעין מלכותא דארעא כביכול ובביא ראיה אתי תכון כלה שתהיו בדומה לי ואני אנהג עמכם כמנהג מלכה וכן אתם הנהגו כמנהגי וזהו למה כך בזכות שאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ולכן לומר לפי דהאי מקרא של ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה מתיבה מוישב משה את דברי העם אל ה' ואח"כ דרש על וידבר אלהים כדרש של את מה בעת בקש הקב"ה ליתן להם וכו' וכוונתו לתרץ מאי דהוקשה לו על מה דכתיב (שמות י"ט כ"ה ושם כ' א') וירד משה אל העם ויאמר אליהם וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר הלא כל עיקר עליתו של משה היתה לקבל את התורה ובשעת דבורו של הקב"ה ירד למטה ותירץ קושיא בתמיה הוא אמר אותה שעה בקש הקב"ה ליתן להם וכו' : כמהו כבוקר בתחלתו · כלומר והופך לגמות לבו את הנלאבונה פי' לאחר מותו נעשה כבתחלתו כמו הבוקר בסוף תחלת היום ובא ד"א פירש בה פך הבוקר נהיות לגמות דאם כן והופך בוקר לצלמות מבעי ליה ולא פירש שהופך הצלמות להיות בוקר ואור דאם כן בטובה הכתוב איירי ובענין של הכתוב מורה להיפך בדרך תוכחה ועוד רע מיירי אך נ"ע למה הוא מביא ראיה רחוקה וקרא דה קב נפי בינתנו הקלים ולמה לא מקראות המפורשים כי עפר אתה ואל עפר תשוב הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר ונ"ע ועיין יפ"ת והג"ה · בתחלתו מהו אומר · וכתב הוא אגת תיבות בתחלת מהו צריך למחוק וה"ג מהו כבוקר בתחלתו ואומר ויהפכו כל המים אשר ביאור וגו' : בשר חי וגו' · המצורע נקרא מת כנאמר אל נא תהי כמת וגו' וידם של גבה נהפך וכו' ואח"כ נהפך נתי כבראשונה וכן מרים : וכן דבור זכור וכו' · ע' מ"כ ולא הבינותי דבריו ואעתיק לך לשון המכילתא בסיא יותר ברורה סדר יתרו פרשה ז' ד"ה זכור וגו' זכור ושמור שניהם נאמרו בדבור אחד מחלליה מות יומת וביום השבת שני כבשים בדבור אחד נאמרו ערות אשת אחיך ויבמה יבא עליה שניהם נאמרו בדבור אחד לא תלבש שעטנז וגדילים תעשה לך שניהם בדבור אחד נאמרו מה שאי אפשר לאדם לומר כן שנאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי וגו' עכ"ל במכילתא : אל כל קהלכם · פי' בכל הדורות : נחלק לשבעה קולות · יליף ליה משבעה קולות שנאמרו במזמור הבו לה' בני אלים וגו' במזמור מדבר מה שהיה בשעת נתינת תורה : לשבעים לשון · וזהו נלמד מקול גדול ולא יסף פי' שאין ביכולת שוב להוסיף כי אחרי שחלקו השבעה קולות לשבעים לשון בשם שבעים נשמות ממילא היא קול גדול אשר לא יסף ויסף פי' לשון הוספה ת"כ : שמשם נתנבאו כל הנביאים · ודייק לא יסף שלא הוצרך להוסיף נבואה לנביאים כי כבר קבלו משם : בת קול · פי' כדי שלא יאמרו שתי רשויות הם ח"ו :

פרשה כט הבאים והמבובחים · פי' אלו מכספים כ"ב אלף אבל מלאכים פשוטים היו רבים אשר לא יספרו : אע"פ שהיו רבים · ס"ל לפי שהיו רבים : אריובו של וכו' בהם · וז"ל הפסיקתא אע"פ לא פי' שכאן נאים ומבובחים ה' כביכול מסוים ביניהם מלך בו"ד יוצא לקמפון יש נאים כיוצא בו מבא"ב בהקב"ה כביכול : פנים הרבה · ופנים בפנים דבר ה' שמבה דורש על הרבה פנים של מלאכים היו גם מדגא כתיב פנים אל פנים דבר ה' עמכם כמו פה אל פה אדבר בו : שני דברים שאלו וכו' · כמו שמבואר במדרש חזית על מקרא ישקני מנשיקות פיהו וכמו שפירש"י על המקרא וישב משה את דברי העם אל ה' אמרו אינו דומה שומע מפי השליח כשומע מפי המלך רצוננו לראות את מלכנו ע"ש : שאינן יכולים לעמוד וכו' · וכן מה שאמר למעלה ר' לוי פרשה נאמן על דבר עמכם · יש לתמוה על זה הלא ר' לוי בעל המאמר הזה אמר לעיל ריש פרשה זו קול ה' בכח של כל אחד ואחד הבחורים לפי כחן והזקנים לפי כחן וכו' וא"כ למה ימותו נפשו בדברו עמהם וקאי אדר' לוי אדר' לוי · ויש לומר דלעיל מיירי בקולות וברקים שעליהם נאמר וכל העם רואים את הקולות היו לפי כחן ובפניהם יכלו לעמוד אבל מקול הדבור בעצמו שהיה אומר להם עשרת הדברות לא יוכל לעמוד ולשמוע בקול חזק כזה ואם תאמר מדוע באמת לא נתן קולו בעשרת הדברות לפי כח כל אחד ואחד על זה בא ר' לוי לתרץ אלא נסה הקב"ה וכו' · תנ"ס : וישלח את חותנו · פי' אחר המקרא וישלח משה וגו' כתיב בתריה בחודש השלישי סדר מתן תורה להורות שלא היה בשעת מתן תורה : אני אני כן · שנאמר אני עשיתי · פי' עשיתי שמים וארץ ואני אבא אני מנוע אותה ומרגיז ממקומה אם אני רוצה ופי' של אנא הוא כמו יבא פרעה את הארץ לשון סילוק והסרה ואני אסבול תולה הארץ על בלימה ואני כיס כי הכא הוה חמלא אתכם משל לגוותיכם וכך הוא פירוש המקרא לפי המשל של מלך בשר ודם בונה פלטין : אני עשיתי כלומר ויעש · הוא כמו ד"א ואגב דורש אנכי עשיתי על אדם ואת : ואני אבא ויקח אלהים · קנה נוכל לפרש המקרא על אדם כ"ופי' זה אני עשיתי שנאמר נעשה אדם ואני אבא אותו שבל כלפי נבראים לג"ע ואח"כ אני אמלא מדין העבירה ומשל לרותיו אבל מה שאמר המדרש ויעש וגו' לאדם ולאשתו כתנות עור אין לו בחר ועוד מוקשה שהמקרא של ויעש וגו' בהיות שור הוא מאוחר מקרא ויקח אלהים את האדם גם הענין ויעש בכאן מוקשה : נחמתי כי נחמתי כי עשיתים שמענו מינה שעשה אותם ומביא מקרא זה מביא דמיירי בדור המבול : במ"כ ד"ה לאשירה וכו' · ז"ל הערוך אמר רביעי · בב"ר ויותר יעקב לבדו למך שביה לו כלב אגריהן ואמיה אימורין בארבעת ילמדנו סדר בראשית לעתיד לבא עושה הקב"ה את הבהמה יאת החיים בולל אימורין זה בה שלום ביניהן ואין מזיקין באמר זאב וטלה ירעו כאחד · פי' אימורין כייתי בלשון יון בלע"ז דומיסטיקי שבל הערוך וז"ל הוא אומר לתמידם פי' מקום שלוה ושקט ובשטוט

והבר

באור מהרי"פ

סדר יתרו פרשה כח יכול מפני ששבה אותו נטלה חנם · יש להקשות מה זה כחנם וכי לך שייך ליתן דמים · ותו למה דוקא סמך לדרוש הזה כאותה שעה בקשו מלאכי השרת לפגוע במשה · ונ"ל על פי מה דאיתא במס' גיטין (דף ל"ח) דילפינן מן פסוק וישב ממנו שבי דאפי' עובד כוכבים קונה לישראל בחזקה · וכידוע דגבי מקח איכא דינא דבר מצרא ולא גבי מתנה · ובזה יפה כח המתנה מכח מכירה · ולהיפך לענין אחריות · מתנה מן הסתם אין לה אחריות ומכירה יש לה אחריות · וק"ו הוא ומה מתנה שאם לא ארצי קמיה לא יהיב ניה ואעפ"כ לית ליה אחריות מכ"ש גבי שביה אם נלקח מן השבוי שאין לו אחריות · ובזה יובן המדרש יכול מפני ששבה אותה נטלה חנם · ר"ל אף שהתורה נקנית לנו מדין שבי בחזקה על כל פנים היא בחנם יותר ממתנה וא"כ אין לה אחריות אחר שבירת הלוחות · תלמוד לומר לקחת מתנות באדם בלקיחה נתנה לו ויש לה אחריות כדין מכירה · יכול יהא חייב ליתן דמים · רוצה לומר כיון שיש לו דין אחריות כמי שחייב ליתן דמים א"כ שייך בו ג"כ דינא דבר מצרא ויכולים המלאכים לטעון תנה הודך על השמים · ת"ל מתנה כמתנה נתנה לו ולפי זה אין להמלאכים שום טענה · לכך באותה שעה בקשו לפגוע במשה ודו"ק :

פרשה ל והיה המשכיל כאשר הוי המשכלות הוא במחשבה ולא מעשה כי לא יפול לומר על הקב"ה סברא ואח"כ נשכיל בהם והתרינן: **רשעים היו כיוצא בהם.** בב"ר פ' דידעינן בהו שהיו רשעים שמעותיהם דומין שמזמרין לעבודת כוכבים יקטן שפקיסן לפני עבודה כוכבים כדלעיל בב"ר. וכן תולדות ישמעאל היו רשעים. אע"פ שישמעאל עצמו עשה תשובה לסוף ימיו כדדרשו חז"ל בשיבה טובה נשרו שישמעאל עשה תשובה בימיו: **זה עשו ובניו** שהיו רשעים כבני ישמעאל כדלעיל: **הואיל ואין כתוב** אלה ואלה. כלומר אילו הוה כתיב עוד משום יעקב ובניו לחודיה בשום מקום אלה. לא הוה קשה לן מה שכללו כאן במאמר ואלה יעקב ועשו. ד"א דמשום עשו ובניו לחודיה נקט ליה. דהא גלי לן במקום אחר על יעקב ובניו. אבל השתא דלא כתיב רק פעם א' ואלה על כרחין גם יעקב בכלל: **וביתיו הקב"ה מבליע** האות שעל ידו נחסרו ו' דברים כדאי' בב"ר: **ולכך תולדת יצחק חסר.** פ' שלא תקשה לפי זה למה אלה תולדות פרץ מלא ולא אלה תולדות יצחק שהיה אב הבחירה שנאמר בו אלה הו' לדוה וממנו נתבך תולדות מבית אלא בשביל יעקב להוציאו מכלל הרשעים: **מה כתיב למעלה** ושפטו את העם בכל עת. והא דלא הביא פסוק שמוקדם וישב משה לשפוט את העם. משום דהתם לא היה הדין מתוקן עדיין עד שאמר יתרו ואתה תחזה ש"ז היו יכולים לשפוט את העם בכל עת ובכל רגע. משא"כ בלא עצת יתרו לא היה יכול לדון אלא מדי שבת בשבתו. כתקנת עזרא: **משל לשרגא.** פי' שהמשפטים הם מישרים לתיקון הקיבוץ המדיני אשר יחיה בהם לז"א שהם כזיין השומר למדורא מפניה ומאחריה. וכן המשפטים הם לגודר קיום התורה: **התורה** אברהם... סימן א' כמשלי הוא מאמר התורה: **אהלך ברחבו כל עושה צדקה.** כמאמר חז"ל בפ"ק דב"ב כל הרגיל לעשות צדקה הויין לו בנים בעלי חכמה בעלי אגדה בעלי עושר כו' ולמד שם מפסוקים: **ב ויך נתיבות משפט.** היינו דקרא דבאורח צדקה אהלך הוא: **שנא' שם שם לו חק ומשפט** ולעיל אמר פסוק ושפטו את העם בכל עת. אפשר למדרש זה כורך שאמר שמן תורה כאן ולא נאמר פסוק ושפטו קודם מ"ת. ולכן הוצרך להביא פסוק שם שם לו חק ומשפט: **שנאמר זאת מנוחתי.** מריבא דקרא כי בחר ה' בציון דייק: **וכיון שחטאו שהיפה.** פי' שהדשה לציון משמנהתו על שהיא גרמה לישראל שיחטאו שהשפיעה להם רב טוב ע"ד וישמן ישורון ויבעט: **שנאמר יתומים היינו ואין אב.** כלומר שמכאן שנאמר יתומים היינו הייני יודע שאין אב ועוד אמותינו כאלמנות כתיב ולא אמר אלמנות. אלא פי' הפסוק יתומים היינו ואין אב לדיוקא אין אב גמור אבל יש לנו אב למעלה בשמים. וכן אמותינו כאלמנות ולא אלמנות ממש מגד שעיניהם תלויות לאביהם שבשמים: **ושכנתי בתוך ירושלים.** קרי ביה ושכינתי שתשוב שכינתו לתוכה כבתחלה: **וכן דוד אומר שובה ה' את שביתנו.** מפרש שובה ה' אותם השכינה עמהם מגלות. ואפשר דשביתנו נמי דרים על השכינה שהיא שבויה עמנו: **הה"ד מגיד דבריו כו'.** משום אשר תשים לפניהם דבעי לפרש אשר הסדר לפניהם מייתי דרשת מגיד דבריו ליעקב וגו' וכהדרים בסוף סימן זה. ואגב דמייתי קרא מפרש ליה: **אלו הדברות.** מדחילק הכתוב בין דבריו וחקיו ומשפטיו ש"מ דמילתא אחריתי הוא. וקאי אעשרת הדברות: **לפי שאין מדתיו כו'.** כוונתו להרץ למה שאמר דבריו חקיו ומשפטיו. ולא נאמר דברים וחקים ומשפטים: **מהו שהוא עושה אמר כו'.** לכך נאמר דבריו חקיו ומשפטיו. מפני שהוא עושה אותם. וזהו כאנו אומרים בברכת המזון אשר קדשנו במצותיו ודו"ק: **למה אינו משמר את השבת.** בענין הטלטול והוצאה מרשות לרשות. היינו שמעלה עננים ומוריד גשמים מזריח חמה ולבנה מדשן פירות עושה חיות שאין בכל אלה מלאכת מעשה אלא הוצאת דבר מרשות לרשות. שהעננים יעלו מהארץ למעלה. והגשמים ירדו מלמעלה למטה. והמאורות יתנועעו מנגד זה אל נגד זה וע"י זה ידושנו הפירות ממילא. ועושה חיות לה ניא העובר ממקומו לאויר העולם. וע"ז השיבו לו שפיר מדין החצר שהיא התשובה הנאותה: **ואפי' אדם עובר כו'.** פי' אפי' מי שיצא חוץ לתחום בעבירה רשאי לטלטל בד' אמותיו והיינו כמלא קומתו של אדם א"כ אפילו המטלטל במקום שיש עבירה כגון רה"ר יכול לטלטל מלא קומתו דהיינו ד' אמות. וא"כ מלבד מה שהעולם כחצרו אפי' יהיה במדרגת רה"ר מ"מ אחר שהוא מלא כל העולם נמצא שאינו מטלטל חוץ לארבע אמותיו: **משל למלך שהיה לו פרדס כו'.** ענין המשל שכמו שהמלך לא מסר הפרדס לזולתו לפי שלא ישמרוהו כמותו אלא יקלקלו בנטיעותיו עד שבאו בניו לפרקן והזהירם שישמרוהו כמותו. כן לא נתן ה' התורה שישתעשעו בה אלא לישראל לפי שלא ישמרוהו כמותם ויפרצו גדרים. וה"ה שכיון שעמדו ישראל ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע כו' כי הבינו וחבלו לקיימה גרם ליתנה להם. וכן ה' שמר את התורה ולא הפיל דבר אחד. וה"ה אומן שהיה מתנהג על ידם כפדגוג: **ואהיה אצלו אמון כו'.** וס"ד ואהיה שעשועים יום יום ולמדין מזה בבראשית רבה פ"א דאלפים שנה קדמה תורה לעולם: **לא נתתיה לאחד מן העובדי כוכבים.** רצה לומר שלא כפה עליהם הר כגיגית להבריחם כמו שעשה לישראל: **ליעקב שבחר.** ר"ל לישראל שבחרם על שאמרו נעשה ונשמע שהכירוה וחבלו לקיימה גרם ליתנה להם: **לנח א'.** אבר מן החי: **לאברהם ח'.** מילה: **ליעקב ט'.** גיד הנשה: **משל למלך שהיה לפניו שלחן כו'.** שהיה לו שמתן הקדים ברוך הוא הודה לישראל מפני חבת ה' לישראל: **משל למלך שיצא למלחמה כו'.** לדעת זה יש הפרש במצות שנצטוו ישראל לשל בני נח מלבד הפרש בכמות שהפרש באיכות. ולזה אמר מצות גולמית פי' כגולמא כלי בלי תיקון: **מהו אלה בא והאה ט'.** שקשי אלמלא וי"ו מוסיף על ענין ראשון. ובא להוסיף על מה שהיה שם ומוסיף על ישראל שעצמו כי עוד יוסיף בזה על ידי המשפטים שאינו אותו מכבודו. ואפשר שצריך להיות שאיסדו. פי' בנידפי. ע"ד חסד הוא: **מי שמך כו'.** פי' שבניך ומי קרבך שהכנים עליך לדרש ללא שאלך אמה הקב"ה רצה שהכנים כנגדו בזה שאל יוסף לבבו כי הכם יאל עמל לא יוכל ולכן נתן נפשו על המשפט. לכן זיכהו שינתנו על ידו המשפטים כדי שיקראו על שמו כדלעיל: **ד"א ואלה המשפטים לפי שנאמר כו'.** שמאחר שהוא מינה אחרים לשפוט את ישראל ולהקל מעליו. לכך נאמר לו שהוא מחויב ללמד את העם דעת. ובפרט כהוא ביום בעצת יתרו שאמר ד' מדות והן לא מצא אלא אחד ואע"ג מינה אותם. ולכך הוצרך להביא זה המדרש בארוכות: **לך אתה ולמדם** שנאמר ואלה המשפטים. מאשר תשים לפניהם דייק: **ויהי ביום השלישי** ... שנאמר ואלה המשפטים ד"א ואלה המשפטים הה"ד ויהי ביום השלישי כו'. **הה"ד מבקר לערב יוכתו מבלי כו'** ורוצה לדרוש משים מלשון סדור והרגל בידיעת משפטי ה' וכמ"ש בסמוך אימתי עד שלא סדר לפניו את המשפטים. ומגלר זה הכתוב מבקר לערב יוכתו כו' וה"פ מבלי משים מבקר לערב היינו מפני שאין מסודר להם דרכי המשפטים והפועלים של הקב"ה יוכתו ולנצח יאבדו כו': **משל לאחד שירד לזקנה.** פי' המ"כ בשם הערוך למלאכה מלאכת רעיו ש"י מקמת דחביים. אבל המעריך מפרשו שכן נקרא מקום המשפט בלי ערבי מקמא. וכן מ"כ כאן במדבר בענין המשפט. ומה ענין למלאכה לכאן. ואולי פירשו הערוך ובעל מת"כ הנמשך אחריו כן מפני מלת אומן הסמוכה למלת מקמא שפי' אומן הוא בעל מלאכה על הרוב. אבל באמת פי' אומן כל היודע ובקי באיזה דבר יהיה מלאכה או לימוד או הכמה: **ומחזיק בדין** פי' משכב מדה"ד שלא השלום לפי שלא היו רואים ודוד לא היה בקי בזה שאמר משפטי ה' כתשבו שאין פחד ממדה"ד שכפי הנראה היה צדיק כי לא ידע מעומק הדין. וכשנבדק ולא נמצא לפי עומק הדין לקה. **ומי גרם לו זה:** שלא היה מי שילמדנו שאין הדין כפי הנראה. כי המשפט לאלהים. ואע"ג שמשה סדר המשפטים לא היה מי שיסדרם לדוד כהוגן. ואפשר דקאי על אותו מעשה שנגע את הארון בעגלה. ושנה בתורה כדאיתא לקמן בסוף הפרשה לא היה לו לדוד מי שילמדנו עד שלמדו אחיתופל ולקה שמת עוזא ע"י זה. וכל זה אירע לו ע"י שלא סידר לפניו את המשפטים של התורה: **התחיל צווח** ואל תבוא במשפט את עבדך כי לא יצדק לפניך כל חי. **ד"ה ואלה המשפטים מהו מבלי משים כו'.** וכו' לפרש אחר השים ומבלי משים על חוזק דיני ומשפטי השם והפלגתם. כי משפטיו הם קשים מאד כי אף על הרהור והבר קל האדם נלכד ביום הדין ע"ד וסביביו נשערה מאד. ולכן הביא מאיוב שאמר מי יתן ידעתי ואמצאהו כי היה מטיח דברים ולא ידע עונש. המהרהר אחר משפטי ה' על שהבין ממה שדקדק עם חסידיו ולא נהירא כי גם הוא במשפט יבא על הרהורו ודבורו. והמשיל הדבר לשכור שבשכרותו היה מזלזל בכבודו של מלך. ועכ"ז בראותו קושי דינו חזר בו. ולכן אמר איוב מבלי משים כלומר מבלי הבין חומר וקושי הדין לנצח יאבדו בחטאם שפעמים ידמה שאינו חוטא בהרהורו ודיבורו והוא נאבד עי"ז: **משל לבריון.** פי' איש אלים ופריץ שהיה שכור: **בעת בפלקי** פי' פרס בית האסורים. בית האסורים בלשון יוני פלקי. אבל בלשון ישמעאל הסהן שמוכלין בו רגלי האדם קורין פלקי (ערוך) וכל הענין הוא שאיוב היה מתרעם על רוע הסדור במשפטי השם בעולמו בענין צדיק ורע לו רשע וטוב לו כידוע. ושפטו מזה שאין ה' משגיח בעולמו כלל אבל עזב את הארץ ביד המערכה השמיימית ושמה הכוכבים ומזלות. ולזה המשיל המדרש לפלקי פי' לבית האסורים מקום המשפט של המחויבים בדין. ואמר בעת בפלקי כו' הכוונה שהדם בית האסורים כלומר שאמר שהאסורים תחת הגלגל הוא בעול כמו שנב הוא אחד מהם שהוכח במכאוב עם כל צדקותיו ויושרו כגדות הכתוב עליו. והוצאת האסורין ר"ל שרצה להוציאם מתחת ממשלת בכח טענותיו עם שלשת רעיו מקריאתו תגר נגד יסורין הרבים והתלוננותו במר נפשו עליהם. והתחיל בגלגל היומי שהוא ראש ועיקר המניעים של כל המזלות וה"ה יאבד

יום

באור מהר"ף

וחבר למלה זו בפ' ויצלח עכ"ל אבל המעריך פירש איסטודיא בלע"ז מקום יש שלומדין בו חכמת יוונית ובערך פרוס כתב הערוך וז"ל (חולין דף ס"ב) אמר ריש לקיש סיבה מקראות יש שראוין לשרוף כספרי מירום פי' ספרי הכופרים בכותים ומפורש בפ' כל כתבי דף קי"ד פירוש אחר מין היה וכמו מירום פירוש אחר ספרים החיצונים של חכמת יוונית כמה בלשונם המירום עכ"ל הערוך וז"ל רבי"ם א"כ ראש הפייטנים היוונים שמו המירום וספריו עד היום שקורים בין הפתאים ויש בהם שיחות וקטעות אלילים וכהדיא אמרו בירושלמי וסנהדרין בפרק חלק אבל ספרי המירום הקורא בהן כקורא אגרת עכ"ל רבי"ם: **נביא לגוים נתתיך.** ואולי פירוש מפני שנתן אותו הקב"ה להוכיח גוים ומלכים ולהפחידם לכך אני אומר מי לא יירחך מלך הגוים אם על בניו לא חס וכו' ועל ידי כן ייראו ויקחו מוסר: **דניסטוס.** פי' הערוך מלוה ברבים: **אחרי ה' וכו'.** כאריה ישאג כי הוא ישאג ויחרדו בנים מים (הושע י"א יו"ד) וכזה יש ליישב קצת המדרש בעל מקרא זה: **וה' מציון** (יואל ד' ט"ז) וה' מציון ישאג ומירושלים יתן קולו ורעשו שמים וארץ וה' מחסה לעמו ומעוז לבני ישראל: **ומלכות בית דוד נקרא** שנאמר גור אריה יהודה ישראל נקרא אריה שנאמר מה אמך לביא בין אריות רבצה הכי היא גרסא הנכונה: **אריה שאג וגו'.** היינו בשעת מתן תורה: **אמרו לו כן.** והיינו אריה שאג מי לא יירא. פי' כששאג הקב"ה ליתן תורה לישראל שכל יראו מפניו וקבלו וכישראל מיירי קרא וכן ה' אלהים דבר מי לא ינבא ולא תקשה מכאן מודעא רבה לאורייתא ככר מירלו בפרק ר"ע ואמר ר' אבהו מילתא בלשון נפשה היא:

סדר משפטים פרשה ל הלא דא וגו' (דניאל ד' כ"ו) ענה מלכא ואמר הלא דא היא בבל רבתא די אנא בניתה לבית מלכו בתקוף חסני וליקר הדרי:

ואתה אמרת בתקוף חסני וליקר הדרי. פי' רצה מה כתיב בתריה (שם כ"ח כ"ט ל') עוד מלתא בפום מלכא קל מן שמיא נפל לך אמרין נבוכדנצר מלכא מלכותא עדת מנך ומן אנשא לך טרדין ועם חיות ברא מדורך עשבא כתורין לך יטעמון ושבעה עדנין יחלפון עליך עד די תנדע די שליט עילאה במלכות אנשא ולמן די יצבא יתננה בה שעתא מלתא ספת על נבוכדנצר ומן אנשא טריד ועשבא כתורין יאכל ומטל שמיא גשמה יצטבע עד די שערה כנשרין רבה וטפרוהי כצפרין. וכיון שנעשה בו דין ומשפט או נתגדל שווו של הקב"ה יש"ש עד שהוא בעצמו כשחזר למלכותו אמר (שם ל"ד) כען אנא נבוכדנצר משבח ומרומם ומהדר למלך שמיא די כל מעבדוהי קשוט וארחתיה דין די מהלכין בגוה יכל להשפלה וזהו ועוז מלך מלכי המלכים כביכול משפט אהב ועושה דין בעובדי כוכבים: **וזהו העוז מלך מלכי המלכים כו'.** מלתא בלשני נפשה היא והוא כמו דבר אחר: **אני ה' נוצרה** (ישעיה כ"ז ב' ג' ד'): ביום ההוא כרם חמר ענו לה אני ה' נוצרה לרגעים אשקנה וגו' חמה אין לי מי יתנני שמיר שית במלחמה אפשעה בה אציתנה יחד. הנה מוקשה ליישב הדרש על נכון. וז"ל תנ"ם פירוש הענין אם הייתי אני רוצה הייתי משקה אותם כמה כוסות התרעלה בכל רגע ורגע רק עכשיו חמה אין לי אבל לעתיד אפשעה גם אציתנה יחד אשקנה אותה כל כוסות התרעלה בפעם אחת ע"כ: **שלא יהו עושין וכו'.** ז"ל המכילתא הרי הוא אומר ועשה לכם מכנסי בד ומה ת"ל אשר לא תגלה ערותך עליו שלא יפסיעו בו פסיעה גסה ע"כ כדפירש"י בחומש הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערוה: **בני יפת גומר ומגוג.** הענין קשה. וז"ל תנ"ם כלומר אצל בני נח עצמן כתיב אלה תולדות נח אלה פוסל את הראשונים אבל בבני נח כתוב (בראשית י' א' ב') ואלה תולדות בני נח שם חם ויפת ויולדו להם בנים אחר המבול בני יפת גומר ומגוג ומדי ויון ותובל ומשך ותירס ולכך נאמר מוסיף על הראשונים שהם דור המבול והגביהם שגם הם לא היו צדיקים כבני נח עצמן. אך ג"ע הא (שם כ') כתוב אלה בני חם למשפחותם ללשונותם בארצותם בגוייהם (שם ל"א) אלה בני שם למשפחותם ללשונותם בארצותם לגוייהם ומאי פוסל בהם ועי' פנ"ם ויפ"ת ומפני שלקוצר דעתי דבריהם דחוקים לא העתקתי אותם: **שבתב למעלה בני יעקב.** כתב יפ"ת ונ"ע דהכתא נמי מה שמוסיף ופוסק הן הכוכבים למעלה ובכל מ"ש מתרן קצת דלמעלה בסדר מעשרים בנעים נפש ועדיין צ"ע קצת: **למעלה כל הפקודים אשר פקד משה ואהרן.** נראה דט"ס הוא דלא נמצא זה הלשון שם למעלה וצריך להיות אלה הפקודים אשר פקד משה ואהרן (שם א' מ"ד): **אהלך ברחבו של עושה צדקה ומשפט.** כאשר אמרו חז"ל בב"ב פ"ק הרגיל לעשות צדקה הויין לו בנים בעלי חכמה בעלי אגדה בעלי עושר וכולמד שם ממקראות ע"ש: **ומה ענין אלו לאלו וכו'.** הענין מוקשה ויותר דמקרא של מכה אביו ואמו וגו' אמו באוך וכי ימכור איש את בתו ומפסיק ביניהם מכה איש וגו' וכי יזיד איש וגו' ויפ"ת ותנ"ם הליצו בזה ומפני שלקוצר דעתי דבריהם דחוקים על כן לא העתקתי את דבריהם ומי שדעתו רחבה מדעתי הוא יוציא מהם פירוש מרווח: **נפלאים מעשיך וגו'.** ואולי נסמך גם אמקרא שלפניו כי אתה קנית כליותי וגו' ואולי הוא דורש כמה שהפליא ה' את מכות מצרים קנה את ישראל כמאמר חז"ל בויקרא רבה פ"ב אמר ר' יוחנן ובלא בדמים נקנו משפחות משפחות של כנים משפחות משפחות של ערוב אין אלו דמים (פי' בתמיה) כוי ביוקר ישראל עומדים לי שכן יקיר לי אפרים ע"כ: **שבית שבי.** פי' ולכן נקראת אמה ולפיכך לא תצא כצאת העבדים ונהיג בה מנהג כבוד: **קל כחמור שהרבה אזהרות יש כאן.** הענין מוקשה וצריכין אנו להספיק בפירוש של יפ"ת וז"ל כלומר שהאזהרות כפולות קל עם חמור יחדו שהשבת הוא אזהרה לדבר קל ושנשתר לדבר חמור וזה אומרו שהרבה אזהרות יש כאן פי' שבפרשה זו יש כמה אזהרות ורמז בגלויות ומניא לדוגמא כגון מכה אביו ואמו שהשבת הוא בדבר קל כבלור השנותר שהוא רמז לעשרת השבטים שהקלו בכבוד אב ואם בחמור שהוא הקב"ה יש"ש כמבואר בסמוך וע"ש: **ומי היו.** פי' מי היו המקללים אב ואם ואמר אלו עשרת השבטים וכדמסיק בסמוך: **לזבוב זה סנחריב כנ"ל.** (ישעיה ז' י"ח) והיה ביום ההוא ישרוק ה' לזבוב אשר בקצה יאורי מצרים ולדבורה אשר בארץ אשור זה סנחריב: **והיא מגודלת בסיני.** פי' כנסת ישראל מגודלת בדרך התורה שניתנה בסיני: **בדרך חכמה וגו'** (משלי ד' י"א) בדרך חכמה הוריתיך הדרכתיך במעגלי יושר פי' שהתורה היא כלה המדרגת ומורה דרך לבניה יותר מן האנשים שאמר בהם אתם וגו' אבל למלאכים אין רצונו של הקב"ה לבנות אותם בשם בנים כדאשכחן בנבוכדנצר שאמר ודמיה דמי לבר אלהין כא מלאך ושדרו על פיו. כמו שהובא לעיל בסדר בשלח: **וכן אמר דוד.** ריש דקרא ומיך ענן למו והדים שבי בשביל שנתן להם חוק התורה בזה נושא היה להם נתת להם בניאות רגה: **ששור גנבנו.** פי' כשירד הקב"ה להר סיני שמשו מסורכבים שלו שני שור וענו מבכם התבניתו כמבואר לעיל פ"ג ודלא כפירושו של מ"כ: **משל לבנים שצלו לניטה וכו'.** פי' כשתאלו בגזל שהוא פנס כאיקונין של מלך לקו תחתם ומה שמכרו את יוסף הוא מכירה בנו של מלך לקו ארבעה ואולי בנמשל הוא ריקה לאיקונין של מלך היא מה שנעשה בעגל כתפסה... בנו הוא בשתר: **קצרום.** רכ"מ פי' בלשון יווני מכות גדולות ועצומות: **אמר דוד ואל תבא וגו'.** כתב תנ"ם אין כאן מקומו רק לקמן אצל שפטני ה' כצדקי: **זאת מנוחתי.** נסמך על העיקר על מקרא שלפניו כי בחר ה' בציון אוה למושב לו: **בת שהיא עושה וכו'.** ויליף לה מדכתיב מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו ולא אמר דברים חוקים ומשפטים ש"מ שמה שהוא אומר לאחרים לעשות הוא עושה בעצמו לכך נאמר חוקיו כלומר חוקים שלו: **אין אדם רשאי לטלטל וכו'.** הדבר תמוה מה ענין התשובה זו להשאלה כי השאלה לא היתה על טלטול לבד אבל השאלה היתה גם על עשיית מלאכה כמו גשמים וכיוצא בהן ועל זה לא שייך התירוץ של כל העולם שלו הוא דמי שרי ליה לאינש למיעבד מלאכה ברשותו וז"ל תנ"ם ובעיני נראה שאין כאן קושיא כלל כי על שלמותה בשבת הקב"ה מתן בע"ש אותו הכח של שלימותה בלכך ואח"כ הארץ מוציאה מעצמה כל השבת כמו שאנינו שורין דיו וסממנים מבעוד יום בע"ש כדי שיוכרו ואף שהן שורין ושולבין כל היום וכן גבי שאר מלאכות עכ"ל תנ"ם ויש להעיר עוד בזה הענין: **שנאמר ואהיה וכו'.** פ"ג שנאמר ואהיה אצלו אמון אומן אני הייתי כלי אומנתו של הקב"ה אמרה התורה כמבואר ריש ב"ר וכנ"ל כאן ולא כמה שגורס כאן אמון אומן שנאמר כאשר ישא וגו' כי אין לגרס זה כזה ביבות כאן: **ולא מצא אלא אחד.** וצ"ע סנה (דברים א' ט"ו) ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועים ואתן אותם ראשים עליכם וגו' ופירש"י אנשים חכמים וידועים

אבל

יהם · מו"ד בו כלומר האדם העשוי בצלם אלהים גוא לו שלא נכרא אחרי שהוא נמסר ביד המזל · והיינו מרגמת האיקונין שנתן דופי בבריאת האדם העשוי בצלם אלהים · ואח"ז הזכיר יסד המזלות באומר יחשכו כוכבי נשפו שמרמז בזה הריסת המאסר והוצאת האסורים וכאמור לעיל: הלילה ההוא יקחהו אופל · כלומר המלאך גבריאל שנקרא שמו לילה שהוא השלטון · או פי' הלילה ממש והיא השולטת על כל הארץ: ה"ר לשבחה כו': כך הזהיר על הדין פי' בעצמו במעמד כל ישראל · וזה שהביא אלהים משפטיך למלך מן פי' אלהים בעצמו נתן המשפטים לכל ישראל לפי שהם למלך כי מלך במשפט יעמיד ארץ: ובו ציון נבנית כו' · ובו צדיקים מתגדלין כו' · דדין היא ביה עוד שבה שבו ציון נבנית ובו צדיקים מתגדלים: שנא' אשרי שומרי משפט וכו' דלעיל מייתי כתיב מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו ואח"כ כתיב אשרי שומרי משפט לומר שאותו שומר משפט בקול כאילו ספר כל תהלתו של הקב"ה כביכול · א"כ משמע שיש גדולה בזו לשומרי משפט: בדמות מה"ש · כדכתיב כי בצלם אלהים עשה את האדם ואלהים הם המלאכים · ולכן כתיב מכה איש לרמוז על שדומהו כמלאכים שנקראים איש כמו והאיש גבריאל: והיו מחפים אותו · שאף שהכירו החותמת והפתילים שהיו של יהודה מ"מ לא ראו בזה תקנה תמר · כי אפשר שהניחם יהודה באיזה מקום ובאה תמר ומצאתן וטוענת על יהודה · אבל יהודה הכיר למקום ואמר אמתת הדבר כי תמר לא זינתה וכוונתה לש"ש ממה שהכיר בצניעותה בביתו כמ"ש חז"ל גבי כי כסתה פניה: וכן היה בן זומא אומר ודורש · כלומר כן היה מרגלא בפומיה · וזהו אומר ודורש וקאי איהודה שהזכיר כאן איך שה דה ולא בוש ועורר בן זומא על ענין הבושת שעיקרי שהוא רק לעוה"ב שהם עיקר הבושת אבל בושת של עולם הזה אינו כלום כי היא בושת זמני וממי מבני אדם · אבל שמה בושת תמידי ח"ו · וממי מהקב"ה · ולכן לא יבוש מהודות האמת בדבר שנוגע לכבוד ה' · וז"ש למה · פי' למה יש לחוש אל בושתו של עוה"ב עפי · ואמר לפי שאין בושתו של עוה"ז כלום: שנאמר על זאת יתפלל כו' · רישא דקרא חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי אמרתי אודה עלי פשעי לה' וגו' וה"ק אמרתי אודה עלי פשעי לה' ולא אבוש לכסותם · ועל זאת יתפלל כל חסיד אליך שתתן בלבו לעשות כן להודות על החטאים ולא יתביישו · וזהו לעת מצוא וכמו שאמרו חז"ל לעת מצוא זו מיתה · כלו' שצריך שיודה על חטאיו ודם מיתתו כדי שלא יבוש לעוה"ב: ורבי יהושע אומר כו' · גם הוא נותן טעם למה נתן הקב"ה דינין אחר הדברות וקאמר לאשיבותם שלפי שהרבה להם דינין מרבה עליהם שכר במצותם: שנאמר שומר מצוה כו' · משמע אפילו שומר מצוה אחת ג"כ לא ידע דבר רע: א' לצדיקים וא' לרשעים · כלומר שהתקין לאדם יצ"ט שהוא יועץ לאדם לטוב וברא יצה"ר שהוא יועץ לאדם לרע: ונתקל ואין נו עמידה · דלא מבעיא שנכשלים לאבד נפשם · אלא שאין להם עמידה וקיום אפי' בעוה"ז שהם נענשים ונעדדים ממנה · והוא משל הקולים שמוסיפים מכה לעורים · כי נחירת הדרך הרע בעוה"ז מוסיף רעה לרשעים על עורונם שאחות בעוה"ב ה' · ולכן היית מבלעה ודואג ואחיתופל וגיחזי שכל אלו שלא א שלא נטרדו מן העוה"ב אלא שנטרדו אף מן עוה"ז: אבל הצדיקים כו' · אין צ"ל שזוכים לעוה"ב אלא שזוכים ג"כ בעוה"ז · ולא זו להם אלא אף לבניהם אחריהם שמדה טובה מרובה · ואף שגם אחיתופל יצאה בת שבע אם שלמה מ"מ לא זכה לראות בגדולת בנו כי מת בחצי ימיו כמאמר חז"ל · משא"כ הצדיקים שמאריכים ימים ורואים בבניהם ברכה וגדולה: אמר להם רחוקה היא כוונת בעל המאמר שהפלוטמיא היה לה עם ידוע ע"פ רוב והיא רחוקה · אבל ביד העשה למהר לעשותו כשירצה · והלודר שלא יתפיס בה לפי שאז יהלב לא יזכיר רק העת הידוע · וכן הישועה לה שני זמנים · האחד הקצוב לקץ הימין · והשני בזכות הדור וזו אפשרית בכל שעה ואין לה קצבה · והנה בלעם ידע הכל · אמנם לשנותו לא הזכיר רק הרחוקה שהש"י בפיו אבל הקרובה אע"פ שידעה לא הזכירה: זו היא דעתך · וכי א היא חכמתך ובינתך: כך שאלו ישראל · לאו דוקא שאלו שהרי לא היו ישראל אצלו כלל · אלא מתוך דבריו משמע תשובת שאלה כאלו שאלו אותו:

באור מהרי"פ

אבל נבונים לא מצאתי וזו אחת משבע מדות שאמר יתרו למשה (פי' ארבע מדות הם (שמות י"ח כ"א) ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע וגו' ושלשה מדות כאן (דברים א' י"ג) הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים לשבטיכם ואשימם בראשיכם ומה שאמר כאן אנשים פירושו צדיקים והוא נכלל בכלל יראי אלהים הנאמר שם נמצא לא הוסיף כאן בסדר דברים רק שלשה וזהו כוונת הפי"ת שאמר אחת משבע מדות שאמר יתרו (למשה) ולא מצא אלא שלשה אנשים צדיקים חכמים וידועים עכ"ל רש"י · ודבריו לקוחים מספרי סדר דברים פי' ע"ו ד"ה ואקח · הוצאה מזה דעל כל פנים שלשה מצא אנשים צדיקים א' · חכמים ב' · וידועים ג' · וכאן במדרש אומר דלא מצא אלא אחת · ואולי יש לפרש דמה שאמר כאן שלא מצא אלא אחת היינו מארבע מדות המבוארים בספר שמות והיינו אנשים צדיקים שהם יראי אלהים המבוארים בספר שמות סדר יתרו ומה שאמר בספרי וברש"י שמצא שלשה היינו במצא גם עוד שתי מדות המנויות בספר דברים היינו חכמים וידועים גם מדת אנשים שהם צדיקים ויראי אלהים המנויות בספר שמות סדר יתרו בין הכל שלשה ומוכרחין אנו לפרש פירוש הדוחק קצת מפני חומר הקושיא · תנ"ה: מנית ואיגס יודעין וכו' · פי' שמדרש בא לבאר למה לא נאמר בשום מצוה שהוא ישים אותה לפניהם וילמדם כמו שאמר כאן בענין המשפטים לכך אמר שמאחר שהוא מינה את אחרים לשפוט את ישראל ולהקל מעליו לכך נאמר לו שהוא מחויב ללמד אותם דעת בפרט שהוא מינה בדעת יתרו שאמר לו כמה מדות והוא לא מצא כן ואפילו הכי מינה אותם לכך חייבה אותו התורה במצוה זו דוקא שישים לפניהם וילמדם ובזה יומתק לשון המדרש הארוך המובא כאן · תנ"ה · ה"ד מבוקר לערב יוכתו · פי' מפני שנהגו הדברות והמצות בבוקר ולא היו יודעין הענשים והמשפטים עד הערב לכך לא היו נזהרים כ"כ לשמור המצוה והיו נכשלים וזהו בבוקר של מ"ת עד לערב נודע המשפטים יוכתו כן משמע מפי' של תנ"ה ע"ש: למקמא · פי' ערוך ערך מקמתא מלאכת רצעו תרגום ירושלמי מקמתא דתבריה אבל ערך מקמא לא הביאו כלל והמעתיק פי' מקמא בלשון ערבי הוא מקום המשפט: עמד על סיני ומחזיק בדין · פירוש לפי שבעמד הר סיני הודיע הקב"ה מתן השכר ועונשן של מצות משא"כ קודם מעמד הר סיני · אף שנתן הקב"ה גם לבני נח שבע מצות לא נתפרש מתן שכרן ועונשן כמו שאמרו לעיל בסמוך שנתנו להם המצות גלויות ועל כן יתם הדין היינו המשפט של שכר ועונש להר סיני דוקא · תנ"ה: אמר דוד שפטני וכו' · פי' דוד היה בוכר שהוא בקי ואומן בדיני סחורה כמו אברהם ויצחק ויעקב ולכן אמרו בחנני ה' ונסני כמו שנסיתי לאברהם וכו' שע"י שבאמת לא היה בקי כמותם ולא היו מסודין לפניו מכשולי התורה נכשל בבת שבע וזהו בדק ולא תוכו' כלומר ניסה אותו כמו שבקש ולא עמד בנסיון · תנ"ה: שנאמר (איוב ד' כ') מבוקר לערב יוכתו מבלי משים לנצח יאבדו · ואולי דורש מלת משים על המשפטים שנאמר בם לשון שימה אשר תשים לפניהם ועל שמעיין לייסב סדרם: במ"כ שיחשבו מאחיר · כמו שמבואר לקמן ונתבאר לו מה שאמר יחשכו כוכבי נשפו ויהיו בטלים מעבודתם כאלו הוציא אסירים מבית האסורים שלהם ובעל אותם מעבודת המלך: אגיסטור · בערוך ערך אקסטרון האסדרפנים והפחות אגוסטרני ורבינוא · וז"ל רב"מ ה"ב בלשון רומי פקיד לשר הצבא: סגר למטרונא זומרים וכו' · עד יעקב והוא צולע על ירכו הנה על היסוף ושנוי סדר אבות העולם המנוים כאן בין לפי סדר הזמן בין לפי ערך גדולתן נשגבה הפליאה בעיני ולא ידעתי למה סידר המסדר כזה וצ"ע: כי אלהים שופט וגו' · פי' מביא ראיה שאלהים הוא דין כי הוא שופט ומשפיל וכיון שמוכח שאלהים הוא דין ובשם אלהים נברא העולם נמצא מוכח שהעולם נברא בדין: ואיש תרומות זה הכם וכו' · ונקרא תרומות שהוא קודש על שם קדושת תלמודו ונקרא תרומות בלשון רבים על שם הרבה מיני למודיו הלכות ואגדות וכיוצא בהן: ואיש תרומות זה דור המבול · אולי ע"ש שהתרוממו נגד הקב"ה ואמרו מה שדי כי נעבדנו ודברים הדומים לזה ואולי הכוונה האותיות מעשי דור המבול: סור מתנו אלו יסורין · פי' מפני שהיסורים גורמים לקרבות השם. ע"ד אבכן ואת דכא ושפל רוח: לכך נאמר יראת ה' וגו' מפני שהוא האוצר המחזיק את התורה ולכך נסמך משפטי ה' אמת מפני שהמשפטים יש להם סגולה במה שהם מחזיקים ומקיימים העולם כמו אוצר המחזיק. מה שבתוכו: אלא א"כ פשעו · אולי דורש עבד עברי שעבר על מצות התורה · תנ"ה: שעשה עם פלוני · פי' שהיה עובד את פלוני ופלוני לא ינערנו: אלא הוא היה מבקש משפט · פי' גכי לא נשא לו הקב"ה אפילו בדבר אחד מפני שהוא בקש ורדף אחר המשפט עד שלא נשא פנים להקב"ה ואמר השופט כל הארץ לא יעשה משפט: לוכד וגו' (איוב ה' י"ג י"ד) לוכד חכמים בערמם ועצת נפתלים נמהרה יומם יפגשו חשך וכלילה ימששו בצהרים · מביא ראיה שאין הקב"ה נושא פנים במשפט שהרי בזמה אף בהיה חכם מכל אדם ובעל משפט גדול כדמוכח בעובדא דשתים נשים זונות והורה משפט אפילו לשדים דים מ"ד דסובר דשתים נשים זונות שדים היו את"כ כשהכעיס והעיזם על גזירותיו של הקב"ה ואמר אני ארבה נשים ולא אסור ולעת זקנתו כאשר הטו נשיו את לבבו הוספל עד שהיה מפחד מאותם שהיו כפופים לו ומתיראים ממנו וזהו לוכד חכמים בערמם במה שהערימו והחכימו על גזירותיו עד שפחדו ממי שהיו מתיראים מהם בתחלה וזהו יומם יפגשו חושך וכלילה וגו' והבל מחמת פחד וע"ד שדרשו מפחד בלילות לקמן בסמוך: עבור הדין · פי' שהעביר הדין על עבדו העברי ולכן ילקה בכבודו ולפי שהקב"ה אוהב משפט מאד לפיכך אין מצוה שלא הזהיר מפני שהדין גוזם אין עונשין אלא א"כ מזהירין במיתתו · פי' לאמר מותו: ורחקם הקב"ה · אגב דמיירי בדוע לכבם מזהיר גם כן עונשם: רבי שמעון וכו' · נראה לעין שטעות גדול נפל בספרים וכן לריך להיות רבי שמעון אומר הרבה אזהרות כתובות כאן שנאמר וכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו באבן או באגרוף ולא ימות ונפל למשכב · אין דבר טוב ואין שלום יוצא מתוך המריבה · קין לא נגע באחיו אלא מתוך המריבה והזהיר האלהים כאן על כל דבר ודבר ולמה כתוב אלהים על כל דבר ודבר וכו' וז"פ הרבה אזהרות יש כאן כלומר שכל דבור שבפרשה זו מורה על איזה דבר מידות דין ואזהרה כדאיתא בפ' המזל ובמכילתא ולמה כתוב אלהים על כל דבר ודבר פי' שבפרשה זו בכל מקום שמזכיר את השם אינו מזכירו בשם ההויה רק בשם אלהים · תנ"ה: על כל דבר ודבר · לאו דוקא אלא ר"ל כל מקום שמזכיר את השם בפרשה אינו מזכיר שם אחר משמותיו של הש"י הקדושים רק בשם אלהים והמשך הדרוש מבאר לפי שהסבריות שטופים ביצר הרע הוצרכה התורה לגדום ולהזהירם ולאיים עליהם בשם אלהים שהוא דין כמד"א כי אלהים שופט וגו' אע"פ שהם מלות שכליות כמו רציחה ודיני נזיקין וכיוצא בהם כל זאת דברה התורה האזהרות והאיומים כנגד היצר הרע: שמנו משפטו ושאתו יצא · הנה בייקל"ר הייר מגורע פי"ת דבר אחר איום ונורא הוא זה עשו וכו' דבר אחר איום ונורא הוא אלו ישראל וכו' ובגיטה א פי' מ"כ אם יגלה אדם להרוג את הינה"ר הוא הורגו אבל לפי שיטה הראשונה דדרים איום ונורא זה עשו · ועשו וסמאל וינה"ר אחד הוא ושדום והוא הורגו שהינה"ר הרע · הורג את האדם אם אינו מתקומם כנגדו וכן נראה לפרש כמ"ש חז"ל הוא הינה"ר הוא המלאך המות · פי"ש וזה לשון המקרא (חבקוק א' ז') איום ונורא הוא ממנו משפטו ושאתו יצא: כשם שסנהדרין יושבין במרום · ובוודאי לפרש ואולי מוסיף על הראשונים היינו בסנהדרין היושבים במרום: חזה הוים (דניאל ז' ט' י') חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב לבושיה כתלג חיור ושער ראשיה כעמר נקא כרסיה שביבין די נור גלגלוהי נור דלק ונהר די נור נגד ונפק מן קדמוהי אלף אלפים ישמשוניה ורבו רבון קדמוהי יקומון דינא יתיב וספרין פתיחו: ישב הקב"ה כו' · מלאה בלאנפי נפשה היא: שנקרא עתיק יומין וכו' · כלומר שנתכנה שמו של הקב"ה עתיק על שם שיפרע מאלו הדוברים עליו דברי עתק בגאוה ובוז ולכן מביא המקרא אל תרבו תדברו גבוהה גבוהה יצא עתק מפיכם ומה הם אומרים פירוש הכתוב באותיים עליו כמו שאמר כמן לאתשורוש כבר הזקין ולבושיה כתלג חיור ושער ראשיה כעמר נקא: לא שהוא זקן · פי' אם שהראה עצמו לפני דניאל שער ראשיה כעמר נקא לא שהזקין חו לא אלא הראה עצמו לפי דעתם

הרשעים המינים אותו כדבריהם כמו שזכרנו היה ראוי להיות לבושיה וגו' ושער ראשיה וגו' · תנ"ה: ומלמוד את כאי עולם · פי' שמלמד אותם שלא יעבירו את הדין ומאיים עליהם בזה שלא פסק וכו': שנאמר גאון (יח קהל פ"ז מ"ט) כנס זה היה עון סדום גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה · והיינו דהאי לא החזיקה בדין מיירי אף דפשוטו מיירי שלא החזיקה יד עני בצדקה מכל מקום על נד הדרש דרים הכי: שנאמר יתום וגו' · א"ה אליגה לפניך מקראות הסייכים לזה (ישעיה א' כ"א כ"ב כ"ג) איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים כספך היה לסיגים סבאך מהול במים שריך סוררים וחברי גנבים כולו אוהב שוחד ורודף שלמונים יתום לא ישפוטו וריב אלמנה לא יבוא אליהם · והע"ג דקא חשיב עונות רבות חוץ מעוול הדין מכל מקום מוכח דלא נחתם גזר דינם אלא על עוות הדין מדכתיב (שם כ"ו כ"ז) ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחלה אחרי כן יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה: ומתחזינן דפדיונה במשפט תליא שמע מינה דעיקר הסבה לחורבנה הוא עוות המשפט · תנ"ה כתר ליהודה (ד"ה א' ה' ב') כי יהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו ולא לאחיהם לבכורה · מינה משמע שהיה מלך ונגיד על אחיו: יצחק ויעקב יושבין שם וכו' · צנה לכוין החשבון שיצחק היה עדיין חי בשעת מעשה תמר הוא על זה כאופן יעקב היה בן פ"ד שנה כשנשא את נשיו והיה עובד בבית לבן עוד שבע שנים אחרות ברחל פרי אחד ותשעים שנה וכו' ואותו פעם נולד יוסף שהוא של עשו כדכתיב (בראשית ל' כ"ה) ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב אל לבן שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי · ולפי שנולד שטנו של עשו שוב לא היה מתירא ממנו על כן רצה לחזור לבית אביו וזה היה בלי ספק בעת כלות הארבע עשרה שנה שעבד בעד נשיו שהרי אמר שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי וזה היה צ"כ שנים בהתחלת השש שנים שעבד את לבן בעד צאנו כמבואר ומפורש במקרא וי"ז שנה של יוסף מיום לידתו עד עת מכירתו · מצאת חשוב פ"ד שנה כשנשא את נשיו ושבע שנים אחרות שבסופם נולד יוסף כמו שבארנו הרי תשעים ואחד ויצחק היה ששים שנה בלדת את יעקב נמצא לפי החשבון היה יצחק בן מאה ושנים ושמונה שנה בעת מכירת יוסף וא"כ נשארו משנותיו של יצחק עוד שתים עשרה שנה שכל ימי חייו היו מאה ושמונים שנה וכאותן שתים עשרה שנה וירד יהודה וגו' ויקח את בת שוע והוליד שלשה בנים ער ואונן ושלה לא מצן שלש שנים לשלשה עבוריהן והיה שלה בן תשע שנה כאשר מת יצחק ודורות הראשונים היו מולידים לשמונה שנה כמפורש בסנהדרין פ' זה בורר וא"כ כן קרוב ויכול להיות שנתקיים כי ראתה כי גדל שלה והיא לא נתנה לו לאשה בעודנו יצחק חי גם תכף נתהוה מעשה תמר וישבו יצחק ויעקב וכל השבטים ודנו את בדין תמר ולא תקשה בעיניך לפרש כן בהאפשר רתוק שהיו ער ואונן בני שמונה שנה דע"כ צריך לפרש כן אחרי דמזמן מכירת יוסף עד ירידת יעקב עם בניו למצרים לא היה רק שתים ועשרים שנה דכן שבע עשרה שנה היה יוסף כשנמכר וכן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה הרי י"ג שנה ושבע שנות השובע ושנתים הרעב הרי עוד תשע שנים הך הכל כ"ב שנה ולא יותר ובזמן הקצר הזה נולדו ליהודה שלשה בנים ולאחר שנתגדל בנו הגדול שלה בא על תמר כלתו והוליד פרץ וזרח ופרץ הוליד שני בנים חצרון וחמול והצרון וחמול היו משבעים נפש הבאים מצרימה לא ותשוב לידתם ועיבורם לא תמצא באופן אחר אלא כשתפרש שהולידו בני שמונה כנ"ס ע"ש: והיו מחפין אותו · פימה גדולה איך נאמר על אבותינו הקדושים שהיו מחפין אותו והמקרא צווח והסה לא נשא על קרובו ויש לומר שבדין היו מחפין עליו באמרו אתה מוצדק בדין שהרי לא ידעתי שהיא כלתך אבל היא חייבת מיתה שהיא ידעה בך שאתה חמיה וכוונתה היתה לשם זנות ועוד שמת הפקירה עצמה גם לאחרים אבל יהודה כמגיה לה זכות באמרו שכל כוונתה היתה לשם שמים שיהודה יבם אותה כי כן היה הדרך בימיהם שהאב יבם היתה כמו שכתב הרמב"ן בפירושו על התורה: בד"ה צדקה ממני · כי היה כצדיקת ואני החוטא שלא נתתיה לשלה בני כי שלה הוא היבם ואם לאו אביו הוא הגואל אחריו עכ"ל הרמב"ן העתקתי תמלים דברי ת"כ לפי שיש להעיר בזה: שנאמר על זאת יתפלל וגו' (תהלים ל"ב ה' ו') חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי אמרתי אודה עלי פשעי לה' ואתה נשאת עון חטאתי סלה וה"ק אמרתי אודה עלי פשעי וגו' ולא אכסה עוני בעוה"ז כדי שלא אתבייש בעוה"ב על זאת יתפלל כל חסיד לעת מצוא ואמרו חז"ל זה יום המיתה כלומר ביותר לעשות והתודות קודם מותו כדי שלא יתבייש לאחר מיתתו בעוה"ב: במ"ב סיראות קולים וכו' · לא כוון יפה בפירושו כי קולים כתובים כאן מפורש בתחלת דברי המשל אלא סירהות פירושו לשון סירון היפך שכשם המוזכר בדרך הצדיקים: הרבה הוא דינן של רשעים · אולי דריש ואלה וא"ו מוסיף על ענין ראשון היינו עשרת הדברות בצוגשו המור יותר מעשרת הדברות כמבואר בסמוך: מה שמוכן להם · אולי פירושו שמוכן להם משבת ימי בראשית ע"ד (ישעיה ל' ל"ג) כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן העמיק הרחיב מדורתה אש ועצים הרבה נשמת ה' כנחל גפרית בוערה בה · וזהו מה שמוכן להם וכמבואר בסמוך: ימטר וגו' · (תהלים י"א ו') ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם · ומלת מנת לשון הכנה הוא כמו (דניאל א' ה') וימן להם המלך דבר יום ביומו מפת בג המלך ומיין משתיו ולגדלם שנים שלש ומקצתם יעמדו לפני המלך והמקרא של ימטר על רשעים מיירי בדיינים שבין אדם לחבירו שהם קיומו של עולם כמו שכתוב (שם שם ב' ג') כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר לירות במו אופל לישרי לב · כי השתות יהרסון צדיק מה פעל · והשתות פירושו יסודות העולם והם דברים שבין אדם לחבירו שאם יתקלקלו יחריבו את העולם: וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים וגו' · פימה דהאי קרא ביחזקאל מיירי (יחזקאל כ' כ"ד כ"ה) יען משפטי לא עשו וחקותי מאסו ואת שבתותי חללו ואחר גלולי אבותם היו עיניהם וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם · הכי אמרתי דבישראל קמיירי שמקללות ולהמורת הפימא נראה לי פכותה לייסב הדרש ע"ד פירושו של רד"ק וז"ל וגם אני וגו' כיון שהם מאסו בחוקותי מסרתי אותם ביד אויביהם בישימו עליהם חוקים לא טובים וגו' והמדרש דורש שהעובדי כוכבים יבטלו מהם דיני ישראל וישימו עליהם חוקים ודינים שלהם והמה חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם ולפי זה הכתוב מיירי מדיני העובדי כוכבים ומשפטיהם ואתי שפיר דרש המדרש: אבל המצות כתיב כאן וכו' · ודרים ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם ולא לפני עובדי כוכבים: בוטל תורתי וכו' · ועוז מלך הוא התורה שנקראת עוז כידוע ה' עוז לעמו יתן ואולי כונתו לפרש ואלה המשפטים וא"ו מוסיף על ענין היינו עשרת הדברות שהם יסוד כל התורה ונסמך להם ואלה המשפטים לאורות שכל עשרת הדברות סמוכים ותלוים על המשפטים ואם היסוד נוטל הא"ו היינו המשפטים נטל ח"ו כל התורה: ציון במשפט תפדה · כלומר בזכות המשפט ואשיבה שופטיך: שיגרו היה וכו' · כלומר שכל תלוי במלך ומזון נכונה תלוי היה כגון אם המלך גוזר גזירה לסגור מעברות הים לבלתי הביא מזון וסחורות משם הרי שכל מתים ואם גוזר להיפך הכל חיים: אלא אמר לנבוכדנאצר · כלומר וכ"אמת מה היתה כוונת דניאל שנתן עצה זו לנבוכדנאצר נוה אומר שכוונתו היתה לטובת ישראל שראה דניאל ישראל הולכים ערומים וכו' ואעפ"כ לא יפה עשה בעיני הקב"ה כי היה לו להתפלל לפני הקב"ה שירחם את ישראל ולא יצטרכו להתפרנס מן הרשע הזה: פלוטמיא · ז"ל המעריך לשון אני הוא ונראה שפירוש דמים כאותן כמושים גבורים לפני המלך ע"ד יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו עכ"ל המעריך ורב"מ פי' וז"ל פלוטמיא בלשון יווני מתנה הנתונה מאת המלך לכל איש ואיש מכסם כנדיבות וכבוד עכ"ל ולא אוכל לכוין היטב פירושו לענין שבכאן · ויראה כי אין איש ישתומם כי אין מפגיע ותושע לו זרועו וצדקתו היא סמכתהו: בגלוסקאות · בערוך ערך גלוסקא ויושב האהרן תרגום ירושלמי ושוין יתיה בגלוסקמא: קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות · פי' שיגלה הקב"ה ממן שבכן לעשיר ובנתבאר אלו היה הקב"ה מגלה מתן שכרן של מצות בעוה"ז לא היו העובדי כוכבים מניחין אותנו לעשות מצוה בעוה"ז:

פרשה לא כנגד גבאי צדקה · ר"ל אף שהוא בעצמו נותן צדקה לענייה או לקרוביו העניים אלא שאינו רשה ליתן צדקה ליד גבאי צדקה יאבד עושר ההוא לפי שמעשיו מוכיחים שאין נתינתו לש"ש אלא לשם ותפארת · שהמקבל יפרסמו לאיש חסד · אבל עיקר מצות נתינת הצדקה אינו אלא ליתן לתוך הארנקי של גבאי צדקה והם יחלקו לעניים כדי שלא יהיה ידיעה לנותן מי המקבל ולהמקבל מי הנותן · דמתן בסתר יכפה אף דוקא · ומסיק מתלת בענין רע · דמשמע שנותן צדקה אלא שנתינתו הוא בענין רע כנזכר: למה שגלגל הוא בעולם · שהעניות ועשירות אינו תלוי במזל אלא כפי הנהגתו ורצונו ית' דהוא גלגל חוזר בעולם ולא מי שהוא עשיר היום עשיר למחר · ואם היה הלוי במערכת היה מן הראוי להתקיים עשיר בעשרו כל ימי חייו · וכן עני בעניו · ואחרי שראינו שיכלו מזונותיו של עשיר בחצי ימיו וירום אביון מאשפות אין זה אלא בהשגחת האלהים · ואלהים שופט משפיל לזה ותרים לזה : שנא' הכסיל חובק כו' טוב מלא כף נחת כו' · דשני פסוקים אלו סמוכים ודבוקים · הכסיל הוא העשיר הבוטח בעשרו שקבצו מגבך והרבית (ומלבון השמים זהב כסלים) עתיד להיות נוסך בשיניו את בשרו (ויאמר) טוב היה המלא כף נחת בהיה לי בעשרי ככבתו היה מהעמל ויגיעה לא מנשך והרבית · ודרש ורעות רוח על העבדים

פרשה לב [illegible]

שעל הרוב לכם נכנע ורוחם נשברה : אמר דוד כו' · מפני שיקבה מכיון דהקב"ה כרוב לעניים למה אינו מפרנסן · לה"ק שכבר שאל דוד על זה והשיבוהו א"כ חסד ואמת מן ינצרוהו · וזהו את העני עמך ר"ל שהוא התיקון שלך שאם לא היו עניים לא היה להעשירים במה לזכות : אמר דוד רבון העולם · ישב כולמך שנא' ישב עולם · ר"ל שמתוך עניות הוא מחריב העולם וגוזל והומס כי הרש עושה כף רמיה: שבמשנה תורה שאן מרובות משל תורת כהנים · ודייק זה לפי שמיים והתמכרתם שם לעבדים ולשפחות ואין קונה · ורמז בתוכחה הקללה שידלו ישראל עד למאד עד שימכרו את גופם לעבדים ולשפחות · ומדמוכיח אוסב בזה באחרונה ע"כ לפי שהיא הקולה כנגד כולם : העניות מכרעת לכולן · להיות שקול ככולם : בא וראה כל מי כו' · שאין מלמד עליו זכות והיינו כנושה שהכל פוגעים אותו כאומר לא נשיתי ולא כנו בי כלה מקללוני · וה"ק לא תהיה בעבורו שנאוי למעלה כנושה כפלא תשים נשך · הא אלו תשים נשך תהיה שנאוי על הכל : בא וראה · משום שהוא קלא רחוק שבשביל עון רבית לא יהא לו מלמד זכות לכך אמר בא וראה שכך הוא האמת :

פרשה לב אשה מוצא שהראה כו' · שהראה הקב"ה עליים הפריס של מעלה ושל מטה וירידתה וזהו רמז הסולם · שאומה זו עם שרה עלתה כך וכך

באור מהרי"פ

פרשה לא לכך הוא מזהיר וכו' · פירוש דמדרש דלעיל הוא אין בריה שאינה חייבת לאלהים אלא כשהוא הגון וחוס לכך גם אתה תרחם על העניים ולא תהיה לו כנושה וכו' : קבע ג' רגלים וכו' · [illegible]

נחמד למראה

פרשה לא אם כסף תלוה וגו' · לכך הוא מזהיר על העני לא תהיה לו כנושה לא העמידנו ערום וסיה כי יצעק אלי וכן דוד אומר צעקו וה' שמע · יש להקשות מאי קאמר וכן דוד אומר דיסודה ועוד לקרא · אבל יובן לענין דעתי דהרגיש בעל המדרש בכתוב דקאמר [illegible]

[illegible]

בווקים והאומה זי פס פרה כך וכך עווקים · והרמז שיעמיד כך וכך אופרכין הוכסין ובלטונים · וכן מרמז כמה שנים יהיה שלטונם כדאיתא בתנחומא סדר ויצא אבל יעקב ה' גנב עליו שרמז שיהיה לו מלך ותקומה לעד ולעולמי עולמים :

סדר תרומה

פרשה לג הה"ד כי לקח טוב · בעי לפרש ויקחו לי תרומה שהקב"ה לקוח אצל ישראל כביכול כדבסמוך ומביא סמך מלקח טוב דדרשי' ביה שה' לקוח ע"י התורה : **אל תעזבו** את המקח · היות לקח כנוי לתורה ועל כן אל תעזבו דבק ג"כ עם הלקח הנזכר · והודיענו שטעם כינוי לתורה בלקח משום שהוא לשון מקח · שלהמצא בה כל הטובות שיבוקשו בכל סחורה קרויה מקח : **יש לך אדם כו'** · מדכתיב טוב שהם בעי לפרש היות כל הטובות בה : **אבל המקח כו'** יש בו זהב כו' · י"ל דמכ.ה פשוטי התורה לכסף · ופנימיות וסודות התורה לזהב · שבכל עניני התורה נמצא זהב וכסף · שהיא רמז לפשט וסוד בסוג אחד ובהויה אחת · וכן הוא בענין שדות וכרמים : **הה"ד** עלית למרום כו' · דריש ויקחו לי תרומה · וכדלעיל באגדה הקודמת ודרש על זה קרא דלקחת מתנות ואף סוררים כלומר שע"י התורה שהיא כמתנה להם אף שהיו חוטאים שכינה עמהם : ת"ל לקחת דרך לקיחה וקנין · דבאמת היא שבויה ולקוחה דמגד המלאכים היא שבויה שגברו גלוקים את הארחלים והעפי התורה מידם · ולקוחים הם מגד הקב"ה שהקב"ה מכר לישראל את התורה כמ"ש ז"ל בפ' וכי ימכור את בתו לאמה : **באלו מתנה נתתיה לכם** · שבאמת אינה מתנה כי לא ניתנה תורה במתנה אלא למשה בלבד כדאיתא נקמן בפסוק ויתן אל משה וגו' · אבל לישראל אינה אלא כמכירה בזכות אברהם כדאיתא לעיל פ' כ"ח · ובזכות יעקב כדאיתא לקמן פ' כי תשא · אלא כדי שלא יאמרו שהקב"ה נצטער במכירתו כינה בל' מתנה : **אדם מוכר חפץ כו'** · המדרש הזה הוכפל והובא ברים הפרשה יש לך מקח שמי שמכרו נמכר עמו כו' : והמסדרן סידר את שניהם מבום איזה חדושים שנתחדשו בראשון מה שלא נאמר בשני וכן בשני חידש מה שלא נאמר בראשון :

פרשה לד מפני מה בכל הכלים כתיב ועשית וגו' · לאו דוקא בכלים ה"ה במשכן נמי כתיב ועשית כדכתיב ועשית קרשים למשכן · ובאמת במשכן ובכלים נמי כתיב ועשו כדכתיב ועשו לי מקדש וגו' ואת תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו · אלא דעל הכלל שייך לומר ועשו דמיירי בכלים הרבה שאחד עושה דבר פלוני וחבירו עושה דבר פלוני שייך לומר ועשו · משא"כ בדברים פרטים שייך לומר ועשית לכך מקשה דוקא מדברים פרטים מ"ש דבכל דבר פרטי כתיב ועשית ובארון כתיב ועשו :

פרשה לה ואומר לו הקב"ה הכשיא כו' שנאמר יאתיו חשמנים (פי' דורונות) מני מצרים · שהקב"ה נוה כמלך המפיס שיאתיו דורונות מן מצרים ותקבל מהם · לפי שסבר שלא לקבל מהם · ומדאמר סכתוב גבי כוש · כוש תריץ ידיו לאלהים משמע שמעצמה תריץ בלי גזירת המקום · וזהו מגד שלמדו ק"ו : **גער חית קנה** · כמו הנני גוער לכם את הזרע : **שכולה** חיה מן הקנה · פי' שעיקר חיותה מן הקנה של גבריאל כדאי' בגמ' בשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאל ונעץ קנה בים ועלה שרטון ועליה נבנה כרך גדול של רומי :

סדר תצוה

פרשה לו ותקעתיו יתד במקום נאמן · נאמר על אליקים בן חלקיהו וסבר בעל המדרש שהיה כ"ג מדכתיב ביה והלבשתיו כתנתך ואבנטך ודרש כתנתך על שם כתונת בד קדש דבגדי כהונה ועיין בויקרא רבה פ"ה : **ומשה איש האלהים וגו'** · בניו יקראו על שבט הלוי · משמע אבל משה עצמו יקרא על שם הכהנים דמשה ואהרן שוים לכהונה · וכן הוא בהדיא בויקרא רבה פ' י"א שכוונת המדרש הוא על (ד"ה א' כ"ג פסוק י"ג י"ד) ג' פסוקים בהיס זה אחר זה וז"ל בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו וגו' הוא ובניו עד עולם להקטיר לפני ה' וגו' ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי והוזר מלת ומשה לינועלה · כלומר אהרן וגם משה שניהם נבדלו לכהונה (רק) בניו (של משה) יקראו על שבט הלוי : **ד"א** ואתה הקרב אליך · דלכך נאמר לשון הקרב לפי שהיה משה מרחקו בשביל מעשה העגל והקב"ה צוהו לקרבו אליו : **סטרטיגוס** · פר חשוב נגיד פלשתים ת"י אסטרטיגם וכוונת המאמר שכמו שחשב האוהב שמשנים זה שהוא קומים היינו כמן בית ורפואה הוא השופט ודיין ינתן לו גם שררות האסטרטיגוס · כן משה

באור

המעיין ישפט זה על לשון המדרש : **כלום** חסרתי אתכם אכן בגדה אשה מרעה וגו כאומר רעה אינו בוגד בה ומספיק לה כל צרכה אכן היא מהלאת לבגוד בו כן בגדת בי וגו' : **ד"א** הנה אנכי וכו' · א"ס ממדרש תנחומא משמע שאין כאן ד"א וז"ל אמר הקב"ה כלום חסרתי אתכם דבר שבגדתם בי עובדי כוכבים בגדו בי ונתתי נכסיהם · שיהיו מבמרין אותם אף אתם כן אני נותן לכם מלאך שיהא משמר את ס שנאמר הנה אנכי שולח מלאך וגו' כשזכיתם וקבלתם את התורה והייתם עושים רצוני הייתי מהלך לפניכם כמד"א וה' הולך לפניהם יומם · ועכשיו בעבירתם עבודת כוכבים כעובדי כוכבים איני מבלת לפניכם אלא מלאך ע"כ והמבין יבין : **שישמש** שמי מקרבו והם ה"ו תמירוני בו אז אני מבמש את שמי ממנו ואז לא יהיה לכם מנהיג כלל כי כל הבניטה היה לו נפי שאני מביט שמי בקרבו · תנ"ה. **זאתה** ממיס לכולהן · פי' שמ' של ממים נקודה בחירק מְחַיָּה והיו"ד בקמץ משא"כ כשהוא נקוד בשו"א ופתח תחת החי"ת משמע שהוא ממיס את כולם בדבר · מה זולתי אבל כשהוא נקוד בחירק ובקמץ מבמעותו שהוא בכבודו ובעצמו מזון ממש על שהם ניזונין מזיו השכינה כך מלאתי בליוני עכ"ל תנ"ה : **אבן** בגדה אשה מרעה · פי' תיכף כשלא היו להם מים הת וגנו : **ורוה"ק** צווח · פי' אתי לאפוקי מגנ"ד דקהלת אינו מטמא את הידים מפני שלא נאמרה ברוה"ק כמבואר סוף פ"ק דמסכת ידים ולכן קאמר ברוה"ק צווה ושלא כמ"ד הנזכר : **הוא זגני הא פרנסני** · אוני הוא דורש האלהים הרועה אותי מעודי עד היום הזה המלאך הגואל כלומר כמו אך הגואל הוא הרועה אותי שהוא זנני פרנסני ומה שקשה מג'ר פכ"ד דאמר פרנסה גדולה מגאולה דגאולה ע"י מלאך ופרנסה ע"י הקב"ה דכתיב פותח את ידך וגו' אולי המדרש דורש מדכתיב פותח בלשון נסתר ידך לשון נוכח ב"מ שבכתוב מדבר עם המלאך פותח ר"ל הקב"ה פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון כלומר שנותן כח לאהוב ובאמצעותך ישפיע וישביע לכל חי רצון וכן כתבו המפרשים שהמלאך הממונה על הפרנסה הת"ך שמו ושהוא סוף תיבות של פותח את ידך · תנ"ה : **בכל מקום** שהמלאך נראה וכו' · כוונתו בזה לפרש למה לא אמר בקיצור הנה אנכי שולח מלאך לפנין אלא בא להורות שבשליחות המלאך הזה הנה אנכי בעצמי ובכבודי כי בכל מקום שהמלאך נראה השכינה נראית : **צועקים** לפניך וכו' · פי' המלאך הזה הוא המלאך הממונה על התפלות נעשות בהם כתר לרבו ועל ידי כך בא התשועה ומפני שהמלאך הזה גדול מכל המלאכים דרשו הז"ל אל תמר בו אל תמירני בו ולכאורה הוא תימה היכי סלקא דעתך להמיר בו אלא אחר שגלה הקב"ה לישראל סוד התפלה שהתשועה בא על ידו היה מקום לטעות בו לכך הוזקק נהזהיר אל תמירני בו · תנ"ה :

סדר תרומה פרשה לג שלחיך פרדס רמונים · כלומר שלחיך פי' שדה בית השלחין ופרדס רמונים הוא כרם אך צ"ע דהאי קרא בישראל מיירי כדמוכח מפסוק שלפניו גן נעול אחותי כלה · וכתב תנ"ה ואפשר דמפיק מדהמשיל הכתוב ומגנה את ישראל נשדה ולפרדס ומה שייכות לישראל לשדה ולפרדס אם לא מגד התורה לפי שישראל קבלו את התורה אשר היא דוגמת בית השלחין ופרדס בעניניה בפשטיה ורמיזותיה וסודותיה : **אמר הקב"ה** למשה וכו' · פירוש אחרי שהתורה אינה שבויה בידכם אלא לקיחה ומתנה א"כ אף כשיש אל בוררים אין בידי לחזור וליטול התורה מהם דבשלמא אם היתה בידם בבחינת שבויה היה הדין נותן כשחטאו לחזור וליטול משא"כ כשהיא נקוחה ונתונה נהם · ולפרוש עצמי מן התורה איני יכול כמבואר למעלה לכך אני מוכרח לדור עמהם אף כשחטאו ולכך אף עכשיו שנחרב ביהמ"ק בעו"ה לא זזה שכינה מכותל מערבי שבשם נגנזו הארון והלוחות ולסבה זו אמרו חז"ל כל מקום שגלו ישראל גלתה שכינה עמהם ולכך גם אחר חטא אמר הקב"ה ויקחו לי תרומה וגו' ועשו לי מקדש כי איני יכול לפרוש מהם · תנ"ה : **אבל** זכות אבות וכו' · אין לו רמז במקרא : **מרתק** עלי · בערוך ערך מרתק בכ"ר פכ"א כמרתק מן גבל תרגום ירושלמי באבן או באגרוף מרתוקי בסוף מסקין נחית מן תמרה ויהב ליה מרתוקא גו לביה עד כאן נשון הערוך והקב"ה מרתיק עלי נסמך על קול דודי דופק פי' שהוא כמו באבן או באגרוף על הפתח ואומר פתחי לי אחותי וגו' · ופי' של מלת לי · הוא בשבילי · שלא אהיה מתהלך בלא בית וכן מאמר הוי ויקחו לי תרומה פי' בשבילי ועשו לי מקדש ומן הראוי שהמאמר של הוי ויקחו לי תרומה יהיה בסוף אחר ועשו לי מקדש שלא אהיה בחוץ : **יהי רקיע בתוך המים** · ושיפים דקרא ויהי מבדיל בין מים למים : **ואומר לי הכסף וגו'** · פי' דבעל המדרש דורש שני דרשות במקראות של (דה"א כ"ט כ"א כ"ב) מתחלה הוא דורש על המקרא לך ה' הגדולה וגו' כי כל בשמים ובארץ שכל מה שיש למעלה יש למטה מדלא כתיב כל בשמים ובארץ דהכי נאות לפי פשט המקרא מאי כי כל לכך מבאר דהכי פירושו כי כל בשמים וכי כל בארץ ר"ל שכל מה שנמצא בשמים נמצא בארץ וכי כל קאי אמלת בשמים גם אמלת בארץ ומסיים הדרוש תדע לך וכו' ועשו לי מקדש וגו' שוב דורש דרש שני ונסמך על המקרא של אחריו והעושר והכבוד מלפניך וגו' ויהיה הפי' של ועשו לי מקדש לי משלי ולזה מביא הפסוק לי הכסף ולי הזהב לומר בשכל משלו ומשלו נתנו לו : **בבחי"** שם וגו' · אולי הדרשה על ויקחו לי תרומה נדרשת על אופן המבואר למעלה לי משלי רק על ידי הקדמת מקראות אחרים וסיומה לקמן אגב הדרשה הנדרשת על המן והמ מביא גם כן המקרא לי הכסף · תנ"ה : **חן טוב** · פי' טוב זה משה כידוע הדרשה הנסמכת על ותרא אותו כי טוב הוא : **מה אם הסוס** וכו' · ר' יוסי נותן טעם למה מכנה הכתוב הכנת פנתם להכנת הסוס מפני שלמד הק"ו מסוס : **נותן** נפשו על בעליו · תימה בפסחי : איתא איפכא ג' דברים נאמרו בסוס אוהב את המלחמה וכו' · ויש אומרים אף מבקש להרוג את בעליו במלחמה ואולי דת"ק שאמר ג' דברים נאמרו בסוס במנינא אתי למעוטי דעת יש אומרים ופליג עליו ור' יוסי ס"ל כת"ק אך זה דוחק גדול דא"כ ס"ל כת"ק כר' יוסי וקשה למה לא חשיב גם זה במנינא דנותן נפשו על בעליו במלחמה : **שמא** א' יכול לשנים · ואם תאמר הלא למה מק"ו שמהויב למסור נפשו על קדושת השם יש לומר כיון דכל כמה דלא גמר פנחס בדעתו שהיה יכול לו מה היה מועיל לו מסירת נפשו כי עיקר קדושת השם הוא בהריגת ואבידת הבועל מן העולם וכאשר במאי יתקפו השנים את האחד לא יבוא לכלל קדושת השם כלל וא"כ לא היה ראוי שימסור נפשו על זה עד שנכנסה בו רוח הקודש · תנ"ה : **אני מעיד** עליך · פי' כי יכול תוכל להרוג אותם : **במ"כ** לא ידענו מזה שנמסר למות שאלך ואנילנו ע"כ · אינו מובן לי היטב ואולי על שנתעלמה ממנו ידיעת הסלכה הבועל ארמית קנאים פוגעין בו אבל המאמר שאלך ואצילנו צ"ע : **מי העיד** · דורש ויעמוד פינחס שהעמיד זרעו של אברהם : **שלי** על שלי וכו' · לי הכסף כאן מסיים הדרשה של ויקחו לי תרומה כמבואר לעיל : **א"ת** מורשה אלא ירושה · בילקוט לא גרס המאמר הזה וה"ג משה מורשה משל לבן מלכים : **במ"כ** ד"ה פראדורן · ואולי שהוא בלשון נוטריקון א"ה זה הפירוש מפורש באות אמת : **בן** הבא אל אשת רעהו · וצ"ע היכא רמיזא דקרא בתורה מיירי דלמא אשת איש כפשוטה · ואולי משום דסתם אשה בספר משלי בתורה מיירי א"כ הבא על אשת רעהו בעובד כוכבים שלומד תורה משמע ואמר אל אשת רעהו משום דעובד כוכבים הבא על אשת רעהו חייב כו' אבל עובד כוכבים הבא על ארוסת רעהו אינו חייב אע"פ שהם בא על ארוסת ישראל חייב כו' כמבואר ברמב"ם הלכות מלכים פ"ט הי' ז' ולכן אמר כן הבא אל אשת רעהו והיפ"ם כתב מדכתיב שיהיה איש אב בתיקו ואם רמז על התורה שנאמר מימינו אש דת למו שמע מינה בעובד כוכבים מיירי קרא : **מעצמו** · פי' שלא הכין אביו מפני שבכח :

מהרי"פ

פרשה לד בא הוא והוסיף על דבריו · וצ"ע איך שייך לומר שאיוב הוסיף על דברי אליהוא הלא דברי אליהוא היו באחרונה אחר ששבתו שלשת רעי איוב מענות אותו כמבואר (איוב ל"ב א' ה' ו') וישבתו שלשת האנשים האלה מענות את איוב כי צדיק הוא בעיניו וירא אליהוא כי אין מענה בפי שלשת האנשים ויחר אפו · ויען אליהוא בן ברכאל הבוזי ויאמר ואחרי כלות דברי אליהוא ענה ה' אותו מן הסערה ושוב לא דבר איוב עם חביריו מענין התווכחות ומה שאמר איוב הן אלה קצות דרכיו וגו' היה בתחלה ואין שייך לומר כלל שאליהוא אשר כל דבריו היו אחרונים שאיוב הוסיף על דבריו ואולי דהאמר בא והוסיף פי' שהוסיף בשבח המקום בהרחבה והסברת דברים המובנים לכל יותר מאליהוא שאיוב ואליהוא אמרו דבר אחד ושניהם לכוונה אחת נתכוונו כמו שמבאר המדרש כאן אלא שבדברי אליהוא היה מקום לטעות בהם שרופין וגדופין ואיוב פירש דבריו בשבחו של מקום מפורש באר היטב כן אלה קצות דרכיו ולזה כוון בעל המדרש במאמר שכל מה שאמר אליהוא בא הוא והוסיף על דבריו · תנ"ה : **בצל שדי** כגל שעשה בצלאל · עי' מ"כ והנכון ע"פ המבואר בפרשה מ"ה וז"ל וכל הבנה שהיתה בבצלאל משל שדי היתה ע"כ ולכך בצל שדי הוא רמז לבצלאל · תנ"ה : **אמה** על אמה · אולי פי' שהשכינה היתה שורה על הלוחות שהיו ששה טפחים על ששה טפחים : **מיד** ועשו ארון · צ"ע שלא ועשו לי מקדש וגו' כתיב קודם ועשו ארון עצי שטים ואולי זה כוונת המדרש כמה שהוא מסיים מה התורה קדומה לכל כך במעשה המשכן הקדים את הארון לכל הכלים דוקא אבל לא למשכן כן נראה וכן בעניה כאשר אמרו חז"ל כלים שאני עושה להיכן אכניסם כך אמר בצלאל למשה : יבואו הכל ויתעסקו בו ולכך כתיב אצל הארון ועשו לשון רבים ואע"ג דכתיב אחר כן בארון גופיה ועשית (במות כ"ה י"א) וצפית אותו זהב טהור מבית ומחוץ תצפנו ועשית עליו זר זהב סביב אין קפידא בזה אחרי שככר הורה לנו במלת ועשו ענין זה : **שלשה** כתרים הם · גם זה הוא לפרש מלת ועשו דכתיב גבי ארון דכתר כהונה נתנה לזרעו של אהרן בלבד וכתר מלכות לזרע דוד לבד אבל כתר תורה מוכן לכל איש ישראל על כן נאמר בלשון רבים ועשו : במ"כ בד"ה וסימנך הפתח סגור וכו' וסימנך הקטן פתוחה צ"ע : **ואם** לאו זר · כלומר יש לו דין עובד כוכבים העוסק בתורה חייב מיתה ע"ד מאמרם וזה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם המות ע"ד מאמרם ובנות רשעים תקלורנה אלו כהנים גדולים שבמשו בבית שני וכן משמעות גבי מלכות : **ועשית** עליו וגו' · המקרא הזה מוכח למעלה בעמוד שלפני זה ע"ש : **זכה** לבונן · דהתורה כתיב זאת תורת העולה למדו חז"ל כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה וגו' הרי אם זכה לתורה כאלו זכה לכהונה גם כתיב בי מלכים ימלוכו הרי זכה לתורה זכה למלכות :

פרשה לה וירא וגו' כי טוב מהו כי טוב כאן משמע שבראיה היא שהאור נאה אבל בב"ר פי"ב איתא שנאמר וירא אלהים את האור כי טוב ואין טוב אלא צדיקים שנא' אמרו צדיק כי טוב משמע דמביא ראיה למה שאמרו שגנזו לצדיקים : **שנאמר** אור זרוע · פי' במקום הזריעה שהוא הגן עדן : **למה** קורין אותו כסף וכו' · להבין יפה אעתיק לך המקראות השייכים לזה (מ"א ו' כ' כ"א כ"ב) ולפני הדביר עשרים אמה אורך ועשרים אמה רוחב ועשרים אמה קומתו ויצפהו זהב סגור ויצף מזבח ארז · ויצף שלמה את הבית מפנימה זהב סגור ויעבר ברתוקות זהב לפני הדביר ויצפהו זהב ואת כל הבית צפה זהב עד תום כל הבית וכל המזבח אשר לדביר צפה זהב (דה"א כ"ט ד') שלשת אלפים ככרי זהב מזהב אופיר ושבעת אלפים ככר כסף מזוקק לטוח קירות הבתים ובזה יבואר הענין אף שהלשון מגומגם קצת והכי קאמר והרי כתיב כסף מזוקק פי' ועל כרחך לא כסף מזוקק היה אלא זהב כמו שמבואר ואת כל הבית צפה זהב עד תום כל הבית וא"כ למה קרא אותו הכתוב כסף אלא משום שהיה מכסיף כל הזהבים וברד"ק (דה"א כ"ט ד') מצאתי הלשון יותר ברור וז"ל לטוח קירות הבתים והלא בזהב היו טוחים הקירות שנאמר ואת כ' הבית צפה זהב ואיך אמר כי הכסף הכין לטוח קירות הבית נאמר כי לטוח טעמו לשלשת ככרי זהב שזכר ובדברי רז"ל לטוח את קירות הבית וכי כסף היה והלא זהב היה אלא למה קורין אותו כסף שהיה מכסיף כל בעלי זהבים עכ"ל הרד"ק · א"ה אם תעיין במקראות האלה שהצעתי לפניך גם תן עיניך ועיין דה"ב (ד' ה' ו' ז' ח') ותקים כל המקראות אלה אל אלה אז תמצא שנויים גדולים · ועי' יפ"ת : **שהיה** מכסיף וכו' · ואף שגם לזהב סגור היה מעלה זו מכל מקום לא היה מכסיף אלא שהיה סוגר כל הדברים שלא היו נמכרים מלפניו אבל זהב מזוקק היה מכסיף שכל הזהבים היו נגדו כבדיל ועופרת : **זהב** מופז ר' פטריקי וכו' אומר שהיא דומה לגפרית וכו' · לאו טעם הוא למה נקרא שמו מופז אלא המדרש מספר טבעו של זהב זה וטעם מופז על שם מקומו נקרא כמבואר לקמן בבמד"ר פי"ב : במ"כ ד"ה שהוא מולאת באש וכו' · וכן פירושו מופז לשון חוזק וקשה · צ"ע : **ולמה** נגנזו · ה"ג ולמה לא נגנזו · תנ"ה : **עד** עכשיו וכו' · פירוש בלשון בתמיה וכי עד עכשיו היסוד בה עדיין כך אמרו זה לזה : **ואחר** כך מלכות אדום וכו' · צ"ע משמע דמלכות אדום יבא באחרונה ובמקרא כתיב גער חית קנה קודם יאתיו חשמנים וגו' ובריש תמכת עבודת כוכבים כביכן הקב"ה שכר התורה יבא אדום בראשונה וצ"ע : **חיה** מן הקנה · בעל המ"כ פירש מה שפירש ואולם הנכון ע"ד מאמר חז"ל בשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאל ונעץ קנה בים ועליה נבנה כרך גדול של רומי וזהו פי' שכולה חיה מן הקנה : **במה** שיגס"ד הפך · אולי משום דאמרו חז"ל בראתי יצה"ר בראתי תבלין היינו התורה וכיון שהם מבטלין את ישראל מן התורה ממילא נמסרים ביד היצה"ר : **והם** מביאים קרבנות · פי' אומות העולם מביאים קרבנות והולים להיות קרובים להקב"ה ולהרחיק את ישראל מהקב"ה ולעשות אותם זרים וקרבות דורש לשון קרבנות :

סדר תצוה פרשה לו בכל מיני שלחים שנאמר שלחיך פרדס רמונים עם פרי מגדים כפרים עם נרדים · ואם כן נמצאו דומים לכל מיני אילנות ולכל מיני שלחים : **מגרגרין** אותו · והנמשל שאומות העולם מונין את ישראל ממעי אמן כמאמר חז"ל על המקרא ותלבשהו שלשה ירחים · תנ"ה : במ"כ ד"ה טרטיוטין כו' · ואולי צ"ל ספדיוטין · וז"ל רב"ם ערך סטרטיוטין מדרש שמ"ר פ' החודש הזה לכם ב"ו מכתיב לו סטרטיוטין כדי ללבוש קסדא ושריון פי' בל"י אנשי מלחמה ופי' ערך אסטרטיא ע"כ וזה לשון הערוך ערך אסטרטיא בקדושין פ' עשרה יוחסין במשנה אף מי שהיה מוכתב באסטרטיא של מלך ופירש בגמרא מאי אסטרטיא של מלך אמר רב יהודה אמר שמואל תיילות של בית דוד וכו' ובמגלת איכה יעיב באפו אל תכתבהו באסטרטיא שלך וז"ל רב"מ א"כ פי' בל"י נכא ואסטרטיוט איש מלחמה וחז"ל בקילור קראוהו סרדיוט אסטרטיגוס וגם אסטרטליטים של נכא תרגום אחשדרפני המלך אסטרטלוסי מלכא ב במפי · והמקומות אחרים כתוב בנפי בשני כוני"ן אבל בערוך מביא בערך נמפי במ"ם : **כשם** שהשמן מאיר כך בית המקדש מאיר · פי' היינו אור הדעת כי מציון תצא תורה והיינו סנהדרין שיושבים בלשכת הגזית וכן אמר לעיל בב"ר פכ"ה ארון מקום שהאורה יוצאה לעולם ולכן הביא כאן סמך מוהלכו גוים לאורך שמהיכם האור לישראל והם המלמדים דעת את ה' לעובדי כוכבים : **לכך** אמר הקב"ה למשה וכו' · מילתא באנפי נפשה היא : במ"כ קרוינין וסבקין מיני נרות הם · וז"ל רב"מ ערך סבקין סבקין · פי' בל"ר אבוקה עשויה מחלב קירין בלשון יוני ורומי אבוקה של שעוה : **א"ר** ברכיה האדון שבל וכו' שנאמר נתקו כפות רגלי הכהנים וכתב מ"כ נתקו

מנה לפי שנתעלה בנבואה שעל זה נאמר בכל ביתי נאמן הוא · וגם היה שופט ישראל · הצד שנה כהונה אליו יאהה שיש בה ב' דברים אלו · אם הנבואה באורים ותומים · ואם המשפט כאומרו יורו משפטיך ליעקב : הה"ד אשרי תבחר ותקרב כו' · דמה טעם ל' הקרבה ומתוך בני ישראל יצדק לומר הבדל · ואתה הבדל את אהרן מתוך ב"י וקאמר שלפי שידע ה' כוונת אהרן שהיתה לטובה נוה למשה שיקרבהו · ומביא סמך לזה מאשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך שפירושו אף שנראה נתקרב אח"כ שישכון בחצרות ה' · ובזה שפיר עולה המשל כפי הנמשל כמו שהפרש : שהתגרו מדינים הרגותו תיגרי · ור"ל שאוהב המלך עשה מריבה עם המלך · ולפי שידע המלך בכוונת אוהבו הוא לטובת המלך לכן עשאו פרוטיקטור פי' יושב ראשונה במלכות · כן אהרן לפי שידע ה' טוב כוונתו עשאו גדול ולא יהיה זז מפלטין · וז"ש ישכון חצריך נשבעה בטוב ביתך קדוש היכלך : הה"ד לולי תורתך כו' · כדמסיק שהקב"ה אמר למשה שאלולי התורה היה מאבד עולמו · מייתי נ"כ מקרא זה שאמר דוד שהעולם אביד בזולת התורה : הרע לו שהוא היה רוצה לשמש בכהונה · והשיבו הקב"ה שדי לו בתר תורה שניתנה לו דחשיבי טפי שאלולי היא היה העולם אבד והיא מקיימתו : משל לחכם שנטל קרובתו · ר"ל כי מה שנאוה לו שהוא יהיה הממנה אותו הוא כדי שיהיה כפוף אליו · לכן אמר ואתה הקרב אליך : י' שנים ולא ילדה · כדין השוהה עם אשתו עשר שנים ולא ילדה שצריך לגרשה · והנמשל הוא מה שאמר לו בכנה אל הקרב הלום שלא יהיה כהן כדאיתא לעיל פ"ב וא"כ א"א למשה להיות כהן וזהו דמיון לא ילדה ·

פרשה לח ואין דברים אלא דברי תורה. דקחו עמכם דברים כולל תורה ותפלה דבניהם דברים נקראו · וכדכתיב קחו עמכם דברים. אמרו אליו כל תשא עון היינו תפלה · וקח טוב ירמוז לתורה כמאמרם ז"ל אין טוב אלא תורה · וכן ונשלמה פרים שפתינו פירושו התפלה שהיא במקום הקרבנות · והיינו דמסיים בסמוך איני מבקש כו' אלא דברים שהם דאית בהו תרתי אם תורה אם תפלה : בבו והתפללו בבכיה · משובו אל ה' קדייק דעיקר תשובה היא הבכיה · כי תשובה נוטריקון תענית שק ואפר בכיה הספד · ותפלה מסיפא דקרא ונשלמה פרים שפתינו קדייק : וכה אמרתי לו נטה בכידון אשר בידך אל העי כי בידך אתננה · שלא יעלה בדעת ישראל שבכחם הגדול אשר אתם נצחו · אלא נטה בכידון שהוא גבוה הקומה למעלה · לרמוז כשישראל מסתכלין כלפי מעלה ולבם לשמים ינצחו כענין שנאמר והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל הרי בזכות שמשברין לבם ומתפללים בבכיה נצחו את העי : בימי השופטים בבכיה שמעתי כו' · וה"ה בתפלה · וכן כל היכא דאמר בתפלה ה"ה בבכיה · אלא דחדא מנייהו נקט : רנו ליעקב שמחה וגו' · בבכי יבואו ובתחנונים אובילם : ולא קרבנות אלא דברים · אם ת"ח הוא אני מבקש ממנו דברים של תורה שיעסוק בדיני קרבנות ולמי שאינו יודע ד"ת אני מבקש ממנו דברים של תפלה : שאני מודה לך · היינו תפלה על ד"ת כלומר נוסף על ד"ת · וד"ת נרמזים בלשמוע · וקול תודה על התפלה וההודאה : ד"א קחו עמכם דברים כו' · משום דבעי לאתויי ענין מרדכי מייתי מעונה אלהי קדם דמינה ילפינן תגבורת הנס ההוא שאחר מעונה אלהי קדם כתיב ויגרש מפניך אויב דהיינו המן : מעונה אלהי קדם אלו ישראל · כמו שדרשו חז"ל אין כאל ומי כאל ישורון · וזה שדרש ישורון הנזכר הוא המעון של אלהי קדם · שה' שוכן בתוכו כאומרו ושכנתי בתוכם : שבזכותו נברא העולם ועליהם העולם עומד · פי' שיש עמודים שבשבילם העולם נברא · ויש עמודים שעליהם העולם קיים · וכמו שמביא בטור ח"מ סי' א' ובב"י שם · לזה אמר לא כך ישורון שבזכותם העולם נברא וגם בזכותם העולם קיים : אר"ש ב"ג גדולה חיבתן של ישראל · שמכילתא בבה היתה לשעבר היה הלחם עולה מן הארץ והטל יורד מן השמים שנאמר ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל · ועתה נתחלפו הדברים שהתחיל הלחם יורד מן השמים והטל עולה מן הארץ דכתיב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים וכתיב ותעל שכבת הטל וגו' עכ"ל · ולגירסתנו פירושו שהוא מוריד להם מן השמים שהוא הלחם שניתן להם מן השמים עם היות ארץ ממנה יצא לחם · ומעלה להם מן הארץ טל · שאין דרכו להיות מן הארץ כלל שנאמר ותעל שכבת הטל · וכן אף שמיו יערפו טל ר"ל מדכתיב אף ולא קאמר ושמיו יערפו טל דריש דה"ק לא הארץ בלבד תעלה טל אלא אף שמיו יערפו טל : שנאמר וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו · בב"ר איתא וילך אל ארץ מפני יעקב מפני הבושה · או מפני השט"ח ע"ש · והקשו המפרשים והא קרא קאמר כי היה רכושם רב וגו' · ותירצו שהיה מתביים לומר שיצא מפני הבושה או מפני השט"ח לכן כתב ואמר טעם אחר · וז"ש כאן ויכחשו אויביך לך כו' שנאמר וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו : שנאמר ויקח המן כו' · שהוא דרך עליו כמבואר בהשה"ר שא"ל דרוס עלי וסליק ורכב למקימא לכון מה דאמר כתבא ואתה על במותימו תדרוך : שנאמר ומרדכי ידע את כל אשר נעשה וגו' ויזעק זעקה גדולה ומרה · ומן הסתם היא זעקת תפלה : מאחר שראה עצמו בגדולה · נ"ל ואחר שראה כו' : ואחר כדו שנה כו' · סיפא דקרא לדר ודר אמונתך ל' רד"ו שאחר רד"ו שנים נתאמת ההבטחה : כיצד נשבע כו' · בעי לפרש א"ר חזקיה מפני שהבטיח דבר בשמים כו' : בשעה שאמר הקב"ה · בשעה לאו דוקא · דדבר ה' אל אברם במחזה ע"כ אחר ביאת אברהם לא"י הרבה היה ואחר שהרג את המלכים : כה הגאה יש לי בכל הברכות הללו כו' · ואף שבכלל הברכות נאמר לו. ואעשך לגוי גדול והרי הבטיחו בבנים · מ"מ היה ירא שמא יגרום החטא לבטל הברכה מחמת שראה במזלו שאינו מוליד : כבר אתה יודע כו' · בתמיה : בך א"א למנות בניך · ולא תחוש למזלך כי אל כל אשר אחפוץ אטנו : למעלה מכפת הרקיע · וכדאיתא בב"ר פ' מ"ד שאמר ליה עד דם. דלא בגלגלך דרוס כוכבא כו' · וגו' האליף דרוס כוכביא · ופי' שהוא שא"ל הקב"ה שהוא שודד המזל המתחייב שלא יוליד וא"ל כה יהיה זרעך מושלים על הכוכבים : וא"ל הבט · דהיינו מלמעלה למטה כדאיתא בב"ר פ' מ"ד : הוי לעולם ה' דברך נצב בשמים · ר"ל דלא קאי אהבטחת אברהם לחוד · אלא אכל הבטחות שהבטיח הקב"ה לאבות ישראל כולם קיים בהם : יבא קדוש כו' · דריש וזה אשר תעשה להם לקדש אותם · שהיא נתינת טעם לקדושתם בשביל שיבא קדוש לקודש · שיהא אהרן קדוש שיבא לקודש : שנאמר ולבני אהרן תעשה כתנות · כי גם כה"ג בשעה שנכנס לפני ולפנים היה מלובש בגדים אלו · ומה שלא הביא מקרא דאחרי מות הוא דניחא ליה להביא פסוק ולבני אהרן וגו' משום סיפא דקרא והיו על אהרן וגו' ולא ישאו עון ומתו · דמשמע דהבגדים מצילים אותן ממיתה משונה הנזכרת : כשם שכתוב וילבש צדקה כו' · שהוא מלובש בד' בגדים כביכול וכן · א' וילבש צדקה · ב' וכובע ישועה : ג' וילבש בגדי נקם תלבושת · ד' ויעט כמעיל קנאה :

באור מהרי"פ

נתקו משמע על ידי אחר · אא"כ הנה אגיה לפניך מקראות השייכים לזה ומה שאמרו חז"ל בבבלי · אז תבין הענין ביתר שאת · (יהושע ד' י"א ט"ו. ס"ז י"ז י"ח) ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעבור ארון ה' והכהנים לפני העם ויאמר ה' אל יהושע לאמר צוה את הכהנים נושאי ארון העדות ויעלו מן הירדן ויצו יהושע את הכהנים לאמר עלו מן הירדן ויהי בעלות הכהנים נושאי ארון ברית ה' מתוך הירדן נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה וישובו מי הירדן למקומם וילכו כתמול שלשום על כל גדותיו · וז"ל הברייתא (סוטה ל"ה א') וכיון שעלה האחרון שבישראל מן הירדן חזרו המים למקומם שנאמר ויהי בעלות הכהנים וגו' על כל גדותיו נמצא ארון ונושאיו והכהנים. מצד אחד וישראל מצד אחד נשא ארון את נושאיו ועבר שנאמר ויהי כאשר תמו וגו' ע"כ פירש"י שבו המים למקומם שהכהנים עמדו במקומם עד שעברו כל העם ומשעברו נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה ונמשכו לאחוריהם פסיעה אחת ונגלו הכהנים מצד זה וכו' ואע"ג דהאי קרא ויהי כאשר תם כל העם לעבור וגו' קדים דמשמע דהאי נתקו כפות רגלי הכהנים בעבר השני כתיב לאו הכי הוא אלא דאין מוקדם ומאוחר דאי כסדרן כתוב הא נפקא להו מן הירדן דכתיב ויעבור ארון ה' והכהנים לפני העם והעם עלו וכיון דארון והכהנים עלו ועברו אחריהם עד שבאו לפניהם הרי כי נאו מן הירדן ומאי תו דקאמר ויצו יהושע את הכהנים לאמר עלו מן הירדן אלא אין מוקדם ומאוחר והאי עלו מן הירדן דקאמר להו הכי קאמר להו שלקו רגליכם לאחוריכם ועודם בעבר המזרחי וכתיב בתריה נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה וישובו מי הירדן למקומם נשא ארון את נושאיו והיינו קרא קמא דכתיב ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעבור ארון ה' והכהנים לפני העם עכ"ל רש"י ואולי נכוין דברי ר' ברכיה לזה אך צ"ע הוי ליה לאתויי נמי מקרא ויהי כאשר תם כל העם לעבור כדמייתי בגמרא. ומה שפירש בעל כמ"כ נתקו על ידי אחר משמע לכאורה דבריו סותרים דברי הגמרא שהבאנו : ואמר לישראל ויקחו אליך וגו' · ויש לתמוה שלא התחיל בארבעה דברים נכסף הקב"ה במעשי ידיו וכו' וקחשיב רק שלשה ומ"כ פי' והרי אלו שנים אחת בכהנים ואחת בלוים וכוונתו להשלים ד' דברים אבל זה דוחק שלום אבל הנכון שחסר כאן בבא אחת המובא בתנחומא וזהו אתה זן את כל העולם ואתה מצוה אותו להקריב את קרבני לחמי ואע"ג דגם בתנחומא לא קחשיב רק שלשה דברים ומחסר בבא דאתה משמר את העולם והתנחומא לא נחית למניינא אבל המדרש נחית למניינא לומר ארבעה דברים בלתי ספק שחסר הבבא דאתה זן וכו' : מדנהבה מבצרה · ובמד"ר פי"ד מבואר שאדום כעמיד ג' מלכים וכו' והשני יובב בן זרח מבצרה ה"נ חושם מארץ התימני משמע דתימן ובצרה מארץ אדום וצ"ע על מדרש שבכאן : נושקי וגו' (ד"ה א' י"ב ב') נושקי קשת מימינים ומשמאילים וס"ד באבנים ובחצים בקשת מאחי שאול ובנימין : משל למלך כו' · מגהא בתגפי נפשה היא : איסטרטיגוס · וישם דוד נציבים תרגום אסטרטיגין : גזבר על הדיינין ועל הכל וכו' היה משה סבור וכו' · פי' מפני שצווי מלאכת המשכן היה למחרת יום הכפורים ובאותה שנה נתמנה משה גזבר על הדיינים כדכתיב ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם ואיתא בספרי דהאי ממחרת הוא ממחרת יום הכפורים ובאותו יום נתמנה גזבר על הדיינים ועל הכל שהיה מופלא שבב"ד כמד"א את הדבר הקשה יביאון אל משה גם נעשה באותו יום גזבר על מלאכת המשכן והיה סבור שכשם שנעשה מופלא בב"ד כך יהיה מופלא במשכן היינו שיהא כהן גדול : כל שנה שהיו ישראל במדבר וכו' · פי' שנה ראשונה קודם שהוקם המשכן ובאות אמת מגיה כל ארבעים שנה וכו' ולא ידעתי לפי זה במאי פליגי רבנן ור' ברכיה : ובני עמרם וגו' · משה איש האלהים · בעל המ"כ פירש מה שפירש ואמת הנכון שכוונת המדרש כאן הוא כמו שמבואר בויק"ר פי"א וז"ל ר' יודן בשם ר' יוסי בר יהודה ור' ברכיה בשם ר' יהושע בן קרחה כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נמנע משה מלשמש בכהונה גדולה ר' ברכיה בשם ר' סימון מייתי לה מהדין קריא (דה"א כ"ג י"ג י"ד) בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קודש קדשים הוא ובניו עד עולם להקטיר לפני ה' לשרתו ולברך בשמו עד עולם · ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי עכ"ל המדרש · ופי' ומשה איש האלהים קאי אלמעלה ויבדל אהרן וכו' להקטיר וכו' לשרתו וכו' ומשה איש האלהים פי' גם משה הוא כמו אהרן אך ההבדל בין אהרן ובין משה שאהרן הוא ובניו עד עולם כהנים אבל משה הוא לבדו כהן אבל בניו יקראו על שבט הלוי ובלתי ספק שגם בכאן כוונת המדרש כן הוא והמעיין שציין על ומשה איש האלהים (דברים ל"ג) טעות הוא בידו והטעה את אחרים בציונו : והיה מקום עליו בקורנס וכו' · לא ידעתי מנין לו זה ואולי דלא בסכלא ממש קמיירי אלא שסטיה דברים כנגדו כמאמר הכתוב אל יחר אף אדוני : כמ"כ קומים פי' הערוך וכו' · וז"ל הערוך ערך קמים ג' בירושלמי פרק הרואה בגמרא על ענין הרוחות כיון שראה דוד שממון חביב עליו מינהו קומים תסברין שלו על בית המקדש שנאמר נגיד על האוצרות עכ"ל הערוך. וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י ורומי עיד ופירוש קומים סגטון בל"י נגיד על כל הדברים ובמדרש אסתר פסקא והמאן המלכה קומים אסטבוני פי' בל"ר נגיד על כל אורוות הסוסים קומים קלטור פי' בל"י ממונה על שלוחי ב"ד ולא מתכן גירסת קוזמו קלטור כי אם קומיס קלטור כמו שפירשתי או קוזמוקראטור פי' בל"י אדון העולם עכ"ל רב"מ · ודבריו אלו נשענים על מה שהביא הערוך למעלה בירושלמי ובאמור אל הכהנים פרשת מה יתרון · וי ליה להבוא גברא מאן עביד קומים קלטור אנא עביד בלגא וספרא ופסקא דהעומר וי ליה להבוא גברא דהוה עביד קומים סגטון קוזמיקלטור עביד בלגא וספר ע"כ : שם ד"ה רפוסא · לפי הענין הוא נשיא ודיין. וז"ל רב"מ ערך רפס תמיהי רפוסא פי' בל"ר שר החיל כמו רופלי דלעיל וז"ל הערוך ערך רופילא ויבא שדה מואב והיו שם תרגום והוו תמן רופילין ע"כ והמשל שהביא המדרש כאן הוא כמו המשל דלעיל והמבין יבין קנאה שהוא כנמשל ותיגרו. המ"כ פי' מלשון תגר וסוחר אבל אינו מתיישב כ"כ על הענין ואולי יתיישב יותר עפ"י מה שכתב רב"מ ע' איגדא ויושב לו המלך ויושיב ליה מלכא ית איגדא דדהבא באות דל"ת ותרגום שבטך ומשענתך המה ינחמוני איגרך תרינא ואורייתך היא ינחמוני איגרך באות רי"ש ואולי גם כאן איגרא הוא מלשון שבט : פרוטיקטור · רב"מ פי' בל"ר מגן ושמרון מנוס ביום צרה ובאות אמת כ' וז"ל לא מצאתי בערוך וכ"ל דלפי הענין אולי הגי' פרטור ופי' שופר כפירוש הערוך עכ"ל בעל א"א · וז"ל הערוך פ' פרטור בב"ר פכ"ג שלא אם תושיב שמא אים כלכון בנימי ידעון למסדרא מזיל יתיב קומי פרטורא ועביד [גרמיה מתנמנם ומרי פורטירא מתנמנם פירוש שופר ובלע"ז פורטירו עכ"ל הערוך וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י משכן שלפני הבתים ובנוסחא ת נהוב פלטורא ופי' בל"י חנות שמוכרין בתוכו פת עכ"ל רב"מ א"ה ואולי פורטורייני וז"ל רב"מ ערך פרטורייני מדרש אסתר פסקא בשנת שלש למלכו ר' יהודה בר סימון בשם ר' אליעזר אמר יבולני ופרטורייני פי' בל"ר כת אנשי מלחמה השומרת את היכל הקיסר ברומי עכ"ל רב"מ ויבולני ופרטור תיני שמות של ראשי אומות כן אבל בנוסחת מדרש שלנו כתיב יבולני ובר קורתני :

פרשה לח ונעשו שמים · פי' ונגזרה קיימת לעולם שהם נצחיים כך הדבור שלו הוא נצחי וזה בשמים : כן יהיה דברי אשר יצא מפי וכו' · אולי יש קצת התייחסות לדרשת לעולם ה' דברך נצב בשמים בשמים וכך הענין במקרא הזה לעיל מיניה כתיב כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב וגו' כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם ועל המעיין ליישב האסמכתא לכך נאמר זה הדבר · פירוש שדבורו קיים לעולמי עד : להכות את הבריות : במדרש עם פי' היפ"ת גורס להוכיח את הבריות ונכון הוא כי זה לשון המקרא (חבקוק א' י"ב) הלא אתה מקדם ה' אלהי קדושי לא נמות ה' למשפט שמתו וצור להוכיח יסדתו : גדולים מעשי ה' וגו' · כשהוא רוצה וכו' ויקחו אליך פרה אדומה וכשהוא רוצה וכו' לקח פר בן בקר וכו' קח לך עגל בן בקר וכו' · הנה הענין מוקשה מאד · הא' פרה אדומה מאן דכר שמיה מה עבידתה הכא דפר היה מקרבנות המלואים ולטהרת הטמאים באפר פרה היתה הפרה וגם קשה נבואמה מה שמביא קח לך עגל בן בקר כאן שהוא קרבן של שמיני למלואים ומה שייכות לשלשתן אלו. בסדרי וכתב תנ"ה מי שיכול הענין ליישב על פי הפשט תבא עליו ברכה והוא מיישב את הענין על דרך הדרש והרוצה לעיין ע"ש : לכפר עליהם על מה שעתיד . כמ"כ פירש על מעשה עגל שעתיד אהרן לעשותו ע"כ · וכתב תנ"ה וז"ל וקשה דהא כבר נעשה כי חטא העגל היה בי"ז בתמוז ולקיחת פר בן בקר היה בז' ימי המלואים שבהתחלתם היה מכ"ג באדר ולקיחת עגל בן בקר היה ביום שמיני למלואים והוא ר"ח ניסן אלא ה"ק דקרבן של פר שבעת ימי המלואים שהוא סוף אדר כוונת קרבן של עגל בן בקר שהיה בר"ח ניסן וכמו שזה היה מכפר על עון מעשה העגל כן זה עכ"ל · א"ה אולם כמ"כ סובר כדעת הרמב"ן שהצווי על לקיחת הפר היתה קודם מעשה העגל כמו שמבואר בסדר תצוה ברמב"ן ובסדר שמיני במקומות המיוחסים לזה ע"ש : ד"א שעשה הקב"ה כבוד לאהרן בהלבישו וכו' · נראה דהאי ד"א קאי על וזה הדבר אשר תעשה להם וכתיב (שם כ"ט ה') ולקחת את הבגדים והלבשת את אהרן את הכתונת וגו' וע"ז אמר שהלבישו כמלאכי השרת כמו שנאמר והאיש גבריאל לבוש הבדים : מכאן אמרו וכו' · קאי אלמטה מהמקרא כי אתה הדעת מאסת וגו' : שלשה אלפין. ואה"נ לשון אלוף וברכם הוא והוא נמאם תשלשת ברורות : ארץ עיפתה וגו' (איוב י' כ"ב) ארץ עיפתה כמו אופל צלמות ולא סדרים ותופע כמו אופל · ועיפתה לשון התעופפות הוא שפורחין כמו עוף לגיהנם ובשביל מה בשביל צלמות ולא סדרים שאינו רגיל לעשות תלמודו סדרי סדרים ותופע כדדריש לקמן בסמוך: ארחץ וגו' ואסובבה את וגו' לשמוע בקול תודה ולספר כל נפלאותיך · וזה שאמר יכול אף להקריב פרים ואילים פי' מדכתיב ואסובבה את מזבחך ה' ס"ד היינו פרים ואילים ואתן בנקיון כפי על שניהם היינו על הקרבת פרים ואילים וגם על לשמוע בקול תודה לז"א ת"ל לשמוע בקול תודה ולא ולשמוע בוי"ו הנוסף אלא ש"מ דעל הא לחוד קאי וזה שאמר לפי שישראל אומרים וכו' וכוונת היום הדרוש כי לשמוע בקול תודה הוא חשוב לפני הקב"ה כמו ואסובבה את מזבחך בהקרבת הקרבנות של נשיאים ומאיה וכו' תניה: בבו והתפללו לפני וקחו עמכם דברים. כוללים דברי תורה וגם דברי תפלה גם נסמך על ונשלמה פרים שפתינו: כי כה אמר ה' רנו ליעקב שמחה וצהלו בראש הגוים השמיעו הללו ואמרו הושע ה' את עמך את שארית ישראל (ירמיה ל"א ו'). וצ"ע דממקרא זה אין שום משמעות שמהך שבבכי נגאלו ויותר היה להביא המקראות (שם ט"ו ט"ז) כה אמר ה' קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה וגו' כי אינכו כה אמר ה' מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפעולתך נאום ה' ושבו מארץ אויב כאן מרומז היטב שמתוך הבכי נגאלו וצ"ע ומ"ש שמ"כ דכתיב בתריה בבכי יבואו וגו' א"כ היה לו להביא המקרא של בבכי יבואו ואולם המקראות האלו שהבאותי יותר מרומז בהם ענין הדרשה הלזו : מעונה אלהי קדם אלו ישראל וכו' · אולי נסמך על מקרא דלקמיה (דברים ל"ג כ"ו כ"ז) אין כאל ישורון רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים · מעונה אלהי קדם ומתחת זרועות עולם ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד ודרשו חז"ל אין כאל ומי כאל ישורון אלו ישראל מפני שבזכותן נברא ובזכותן קיים העולם ולכך נעשו שותפים להקב"ה : שהם משתמשים בהקב"ה · פי' שכל האומות מושפעים על ידי שבעים שרים משא"כ ישראל כי חלק ה' עמו וזהו נושע בה' : בבגד אברהם · פי' אף בלפעמים שאין להם זכיות יש להם זכות אבות : על במותימו תדרוך בימי מרדכי . כדאיתא בגמרא ובסוף אסתר רבה דאמר המן למרדכי אנא ממיך קדלי ואת דריך עלי למקיימא כתבא ואתה על במותימו תדרוך : וזה הדבר הה"ד ככוד וגו' ונסמך על מה דכתיב בתריה ולקחת את הבגדים והלבשת וגו' : ד"א וזה הדבר וכו' בזכות המילה ולקמן בסמוך מביא בזאת יבא אהרן בזכות המילה אולי וזה וזאת בענין הדרש חדא הוא ועי' ויק"ר פכ"א שם מביא שנכנס בתבילות מצות ע"ש : מסתכל בכן ובבגדי כהן בכניסתו וכו' · נראה שיהא מסתכל בכן הקב"ה בכניסת כה"ג להיכל אשר שם בלבושי בגדי זהב נכנס אבל לבית קדשי הקדשים לא היה רשאי ליכנס בבגדי זהב וכבר כתב הרמב"ן בסדר תצוה בפסוק ולא ימותו שאף באהל מועד הוצרך כה"ג לזכיות אלו : ולבני אהרן תעשה כתנות ועשית להם אבנטים ומגבעות תעשה להם לכבוד ולתפארת · ואולי כוונת המדרש דהכא כתיב מגבעות ורומז לענין שכתוב סמוך לזה כשם שכתוב (ישעיה נ"ט י"ז) וילבש צדקה כשריון וכובע ישועה בראשו וילבש בגדי נקם תלבושת ויעט כמעיל קנאה · ומגבעות וכובע חדא היא. אך צ"ע למה מביא המקרא הזה דמיירי בבגדי הדיוט ולא משום דכתיב כאן מגבעות ולהסמיך לו כובע ישועה בראשו היה לו להביא המקרא (ויקרא ט"ז ד') כתונת בד קודש ילבש ומכנסי בד יהיו על בשרו ובאבנט בד יחגור ובמצנפת בד יצנוף בגדי קודש הם ורחץ במים את בשרו ולבשם דהמקרא הזה מיירי ממלבושי כה"ג גם נזכר בו מצנפת שהוא דמיון

סדר כי תשא

פרשה מ כך פתח רבי תנחומא כו'. מפני שאומרו קראתי ענינו שכבר מקרא שמו כדלקמן ס"ל לרבי תנחומא שטעם קדימת הכנה זו מימי מרים כי בזכותה הכין ה' את בצלאל שיעמוד ממנה שיהיה בו חכמה ובינה. ומפני שרוצה לעשות זה אסמכתא על אומרו הן יראת ה' היא חכמה פתח בהאי קרא אז ראה ויספרה. ואגב אורחיה מפרש כוליה קרא: צפה הקב"ה וראה שישראל כו'. דרש אז בבריאת העולם. שבשעת בריאת עולם ראה הקב"ה שישראל יקבלו את התורה. שאלולי כן לא ברא העולם: לכך נאמר ויאמר לאדם. דייק מדכתיב התם כי הוא לקצות הארץ יביט לעשות לרוח משקל. שהכי פירושו כשברא העולם ושם משקל בכל דבר היה התכלית בעבור החכמה כאומרו ה' קנני ראשית דרכו ויאמר לאדם כי תכלית החכמה שעליה נברא העולם היא יראת ה'. א"נ יקשין דאם אין יראה בריאת העולם לבטלה. וא"כ מועיל לו שלא יצא לעולם: מהו הן יראת ה'. פי' כי בפסוק משמע שיראת ה' וחכמה דבר אחד הוא וזה אינו שיראת ה' לחוד וחכמה לחוד: ומה בחר תורה. ואע"ג דע"כ הוי ליה תורה מעיקרא דאין בור ירא חטא. ה' יוסיף מאד בחכמתו בעד זה בעשה מעשים טובים בפועל: ואם סרת מן הרע. פי' אם קיים מצות ה' אז יזכה לחכמה. ואם סרת מן הרע שבא דבר עבירה לידך ולא עשית אותה שהוא יותר גדול מקיום המצוה. תזכה לבינה שהיא ג"כ גדולה מן החכמה. ור"ל שיזכה לבינה נוסף על החכמה כמו שמסיים המדרש העמיד ממנו הקב"ה בצלאל וזכה לחכמה ולבינה: מהיכן אתה למד. היכן מצינו שנתקיים כן: כדכתיב ותיראן המילדות. והיינו יוכבד ומרים דאיקרו שפרה ופועה כדלעיל פ"א: א"ר ברכיה כו'. חידש לנו רבי ברכיה שבשכר היראה זכתה לזה ולמדו מדכתיב ויהי כי יראו המילדות את האלהים וגו' ויעש להם בתים. ודרש הוא בתי תורה ובתי מביני בינה: וכתיב תורה צוה לנו משה. והלא הקב"ה צוה. אלא שנקראת על שמו כאלו הוא צוה. ולפי שלא נכתב בהדיא כאן שנקראת על שמו. לכן הביא פסוק זכרו תורת משה שכתוב בו בפירוש תורת משה בשעת שנקראת על שמו: יהוידע מתקן. וא"ת הא גם יאשיהו היה מתקן בהמ"ק. וי"ל דמייתי יהוידע מפני שהוא היה קודם ליאשיהו: יאשיהו מבערה. ואע"ג שהרבה מלכים ביערו ג"כ כגון אסא ויהושפט וחזקיה כדכתיב גבי כאו"א. וי"ל שהכל עזבו כמה עבודות כוכבים ולא ביערו אותה עד שבא יאשיהו וביער הכל. כדאיתא בפ"ק דחולין וכיתת את נחש הנחשת כו'. אפשר בא אסא ולא ביערו כו'. אלא מקום הניחו לו להתגדר בהם:

פרשה מא מהו כן כיון שהצדקה אצלו ולמה הבושת הזה ודרים אפינו בשעה כו'. ופי' הכתוב כך הוא אף כי לך ה' הצדקה שאתה מביט את צדקותינו שאנו עושים צדקה אין לנו מנה לשאול מלפניך דבר בזכותנו כי אנו מתביישים ממעשינו הרעים שהם מכריעים לחובה לבד במעשר ראינו שהתורה התירה לנו בעבור זה לעורר צדקתנו ולומר שיגנית עלינו בעבור זה כמ"ש עשר בשביל שתתעשר: ב"מ שכתוב בתורה השקיפה. בתורה לבדה ולא בנביאים וכתובים ובתורה באמת אין גם א' מלשון השקפה שאין בו צער חוץ מזו ובזה גלתה התורה לנו גודל כח של מוציאי מעשרות שהופכין את הקללה לברכה: חוץ מזו אמר רבי אלכסנדרי כו'. נראה שטעות נפל בכל הספרים בכפל מאמרו של רבי אלכסנדרי וכצ"ל חוץ מזו השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך: אמר רבי נחמיה אפי' כו'. פי' דרבי נחמיה מפרש שני פירושים על פסוק לך ה' הצדקה שפי' ראשון קאי הכתיבה צדקה שיש לנו בושת פנים לבא בזרוע לאמר להשי"ת תן לנו דבר מה בשכר הצדקה שאנו עושים. אבל בשכר המעשיות יש לנו לבא בזרוע וכדמסיים: ולפי פי' שני ביאר הכתוב לך ה' הצדקה לך נאה לעשות צדקה עם הבריות שאתה נותן להם בחנוי והשפעה די מחסורו אשר יחסר לו. אבל לנו בושת הפנים למה כשאנו נותנין צדקה ומעשרות אינו אלא דבר מועט אחד מעשרה וא' מחמשים כו' ואפי' בדבר מועט כזאת אינם נותנים בשלימות ובעין יפה: בזכות יעקב. פי' על שיעקב מסר נפשו על התורה ללמוד יום ולילה כמאחז"ל על פסוק איש תם יושב אוהלים. לכך זכה את בניו לקבלת התורה. ואין זה סותר למ"ש לעיל פ' כ"ח שלא ניתנה תורה

נחמד למראה

סדר כי תשא פ' מא א"ר לתת כתיב לא זו גדולה מזו. כתב רבינו בחיי בפרשה זו על זה במדרש וז"ל ומלת שני תורה בהם שיש כלשון שני כבשים שני השעירים עכ"ל. ירצה בזה דהוה ליה למכתב לוחות והנה ידענו דשנים הוו דמשמע רוב שנים. ומדכתיב שְׁנֵי ולא כתיב שְׁנַיִם זה יורה שהענין שוים היו כי שני לשון השווים הוא לפי שמופשט מהתואר הוא כמו שכתוב בספר מורה הנבוכים היבה בעמות אום י"ג ע"ש. וכ"כ רבינו בחיי בפרשת תרומה וז"ל ומה שהזכיר בלווי ועשית שְׁנַיִם כרובים ולא אמר שְׁנֵי בעבור כי שני לשון השווי הוא כמו שני לוחות העדות שני כבשים שני השעירים לכך הוצרך לומר שְׁנַיִם כי חלוקים היו בפניהם זה זכר וזה נקבה כדאיתא ביומא. ואמר מכין שני הכרובים נרמזו על השווייהם בזהב ובמקשה והאחדות עכ"ל. ומה שכתוב בכל הנוסחאות בפי' רש"י בחומש לוחות לחת כתיב שהיו שתיהן שוות. אומר אני דטעות הוא. כי מה ענין חסר או מלא אל השווי. ועוד למה לא פירש רש"י כך לעיל בפרשת משפטים בפסוק ואתנה לך את לוחות האבן. שגם הוא שם דחסר הוא. אלא מתוררת כדפריסית שרש"י פירש כן מדכתיב שני לוחות בלשון השווייס הוא. וצריך לגרוס כך בפירוש רש"י שני לוחות שהיו שתיהן שוות ודום:

באור מהרי"פ

דמיון לכוכב ישופה כראשו. ואולי שהדרש שכתב וילבש וכו' מרמז שהקב"ה היה מלובש כד' בגדים כאם שכתוב בהקב"ה. דהוא נ"כ מלובש כד' בגדים כביכול וילבש צדקה כשרין חד. וכובע ישועה בראשו תרין. וילבש בגדי נקם תלבושת תלת. ויעט כמעיל קנאה הרי ארבע: שהיו מלאכי השרת שם. תימא בירושלמי יומא פ"ק הוציאו לו סוף פ"ב וכל אדם לא יהיה באהל מועד וגו' אפילו אותן שכתוב בהן ודמות פניהם פני אדם לא יהיה באהל מועד ע"כ היינו מלאכי השרת אולם עדברי רמב"ן סדר הנ"ל פד"ם ולא יעות מבמש שבפנים היו מלאכי השרת אלא בבהים כה"ג נכנס היו הולכים שמלאכים משם וחוזרים כנגדו: כיצד היו נתונים וכו'. א"ס דע כי אצל האפוד כתיב (שמות כ"ח יו"ד) ששה משמותם על האבן האחת ואת שמות הששה הנותרים על האבן השנית כתולדותם ובאן אצל החושן כתיב (שם כ"א) והאבנים תהיינה על שמות בני ישראל שתים עשרה על שמותם פתוחי חותם איש על שמו תהיינה לשני עשר שבט. ולא נאמר כאן כתולדותם והיתה קבלה ביד חז"ל שהיו כתובים כסדר הזה האמור כאן שלא כתולדותם וז"ל הרמב"ם (הלכות כלי מקדש פ"ט הלכה ז') ומפתח על האבנים שמות השבטים כתולדותם ומתחיל כותב על האודם ראובן ועל ישפה בנימין וכותב בתחלה למעלה מראובן אברהם יצחק ויעקב וכותב למטה מבנימין שבטי יה כדי שיהיו כל האותיות מצויות שם עכ"ל הרמב"ם. הנה מלשון הרמב"ם משמע שהיו כתובים כסדר תולדותם ראובן שמעון לוי יהודה דן ונפתלי גד אשר יוסף ובנימין ודברי המדרש סותרים את הכרח וז"ל רש"י בחומש אבל כתובן איש על פיו כסדר תולדותם סדר האבנים אודם לראובן פטדה לשמעון וכן כולם עכ"ל רש"י ז"ל ודבריו מתאימים עם דברי הרמב"ם ז"ל והמדרש סותר דברי שניהם אולם אחר אשר עיינתי בספרים מצאתי ישוב נכון לפי תומו כגון שיש הכרח שמוכרח את המדרש לסדר זה שלפי סדר השבטים כסדר תולדותם הוא מן ההכרח שגם דן כתוב על אבן ספיר כי סדר תולדותם הוא ראובן שמעון לוי יהודה דן נפתלי כמו שכתב רש"י ז"ל אבל באפוד פי' של כתולדותם ואנו בספר (שופטים י"ח י"ט) ויקרא שם העיר בשם דן אביהם אשר יולד לישראל ואולם ליש שם העיר לראשונה וכתב רש"י שם וז"ל לשם שם העיר ובספר יהושע קורא שמה לשם על שם שנגלו שם אבן טובה שמה לשם והיא היתה על החשן לשבט דן שמו כתוב על לשם לידע שבאמת הוא נחלתו עכ"ל וכן מסדר המדרש סדר זה ראובן שמעון לוי יהודה יששכר זבולון דן נפתלי וכו' שלפי זה יהיה שם דן כתוב על לשם ולא על ספיר והמדרש סובר גם כן הסדר של כתולדותם אך לא לפי סדר הנולדים אך לפי סדר אמהות שנולדות שיינו שיהיו כל בני האם שקודמת בלידה קודמין על בהאר אעפ"י שנולדו אחריהן ולכן יהודה מה שהיו יששכר וזבולון קודמין על דן ונפתלי אעפ"י שהן מאוחרין מהם והמקרא (יהושע י"ט מ"ז) ויצא גבול בני דן מהם ויעלו בני דן וילחמו עם לשם וילכדו אותה ויכו אותה לפי חרב ויירשו אותה וישבו בה ויקראו ללשם דן כשם דן אביהם וכמבואר למעלה מפירש"י בספר שופטים הוא מששון גדול לסדר זה ואלו גם הרמב"ם ורש"י ז"ל שכתבו כסדר תולדותם כוונו גם כן לזה ובזה יהיו דבריהם מתאימים עם דברי המדרש: היה כתוב אברהם יצחק ויעקב (יומא דף ע"ג ג') כילד נעשית ר' יוחנן אמר בולטות ור"ל אמר מצטרפות והא לא כתב בהן צ' אמר רבי שמואל בר יצחק אברהם יצחק ויעקב כתיב שם והא לא כתיב עי"ם אמר רב אחא בר יעקב שבטי ישרון כתיב פירש"י בולטות האותיות כו עוט כגון עי"ן שבשמעון לי מלוי ס' מיהודה נוטל אלה וכל אחת אינה זזה ממקומה אלא בולטת במקומה והוא תמיהן והא לא כתיב צ' בכל השבטים ואם צריך לה כגון והכל הגיל מסיכן כאן עכ"ל רש"י ז"ל ובזה יובן כאן: במ"כ ברבינו בחיי סדר וכו'. וז"ל רבינו בחיי ומפתח שמות י"ב שבטים על י"ב אבנים ראובן היה מפותח על אבן אודם שמעון על פטדה וכן כולם ומלבד אבנים י"ב שהיו כתובים על י"ב אבנים הללו היו כתובים שמות האבות אברהם יצחק ויעקב ושבטי ישרון וכסדר הזה היו כתובים ראובן א' על אודם שמעון ב' על פטדה לוי שהם על ברקת יהודה י' על נופך יששכר ג' על ספיר זבולון ה' על יהלום דן ק' יעקב על לשם נפתלי ב' על שבו גד שבטי על אחלמה אשר יבר על תרשיש יוסף ו"ן על שוהם בנימין על ישפה כדי לך בכל אבן ואבן ששה אותיות יהודות כי שבת ימי המעשה אל יש בי"ב שבטים עכ"ל רבינו בחיי:

סדר כי תשא פרשה ל"ט שרוך אגן בהדר וכו'. מבואר במדרש חזית ועיקר במדרש תנחומא יש פתיחות ר' תנחומא פתח ואולי גם בבאור מדרבות כן ואלה נתכוין המוסגר שבכאן וכל הפתיחות כולן וכו': והיה מספר וגו'. כלומר בזכות שהיא את ראש בני ישראל לתת מתנים שקל יזכו להיות כחול הים אשר לא ימד ולא יספר:

פרשה מ אז ראה (איוב כ"ח כ"ד כ' ו' ז' ח') כי הוא לקצות הארץ יביט תחת כל השמים יראה לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה. בעשותו למטר חוק ודרך לחזיז קולות. אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה. ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה. ודורש המדרש כי הוא לקצות הארץ יביט וגו' אז ראה וגו' חקרה באיזה זכות יברא אותה ויאמר לאדם בזכות אדם שיקבל את התורה ויש בו יראת ה' שיש חכמה האמיתית וסור מרע בינה: ראה ויספרה בסיני. פי' דבסיני לא היה אלא שיפור בעלמא כלי שמצות ולא היו מבינים ובאהל מועד היה הבנה שימה בפניהם כשולחן ערוך כסדר המשנה כמבואר במסכת יומא ובערבות מואב היתה שחקירה שהיו חוקרין ושואלין בעניני התורה ולהעמיק בה מה שלא היה כן באהל מועד ועפ"ד מאמר חז"ל כי בתחלה לגמיר איניש והדר לסבור באהל מועד הבינו טעם התורה על בוריה ובערבות מואב חקרו עד שעמדו במדרגה להבין סודות התורה תנ"ה: ואח"כ נאמר והעפ"י שאין ראיה מכאן על ד' פעמים מכל מקום מכאן ראיה גדולה שמחויב האדם לסדר בינו לבין עצמו ק"ו משניה ודייק מלת לאמר דאין לו שתי דלאמר שבכל מקום שיינו שהקב"ה לנסה ביאמר לישראל אבל כאן שהקב"ה בכבודו ובעצמו דבר עשרת הדברות לישראל א"כ מאי נאמר ולא לר' יהושע בן לוי במדרש חזית דאמר בלא שמעו ישראל מפי הקב"ה אלא ב' דברות אנכי ולא יהיה לך מ"מ לאמר קאי על כל הדברים גם על שני דברות האחרונות. תנ"ה: ר' יוחנן בן תורתא וכו'. משום מעשה שהיה בחסיד אחד מכר את שורו לעובד כוכבים וביום השבת לא רצה השור לחרוש ורצה העובד כוכבים לחזור ולבטל את המקח ולחש אותו החסיד באזני השור ואמר לו כל זמן שאתה היית ביד ישראל מצווה היית על שביתת בהמה ובזמן שאתה ביד עובד כוכבים אי אתה מצווה על שביתת השבת עמד השור וחרש כנגד העובד כוכבים ק"ו בעצמו מן השור ונתגייר ונפק ממנו ר' יוחנן לכך נקרא בן תורתא. עכ"ל. תנ"ה א"ס מדיין לא תשבתי בליוה מקום מן המדרשים מז"ל: כתובה שבשבה היא *): ארגליא. ז"ל הערוך בילמדנו סדר בהעלותך במקרא קח את הלוים מי שמכר להכירו ספינה ולא פירש כלי ארגליא שלה מהן שיזכה בה הלוקח כך שנו רבותינו המוכר את הספינה מכר את התורן ואת הנס ואת העוגן (ב"ב דף ע"ג) ע"כ פי' ארגליא כלים אלו הארגילים אותה עכ"ל הערוך וז"ל רב"מ א"ב פי' בל' יוני כלי אומנות ופעולה ע"כ: בש"כ ועיין בערוך ערך קסל ב' הערוך לא פירש בה כלום גם לא בערך טפף וז"ל רב"מ ע' קסל ב' א"ב פי' בל"י כותרת בעמוד ע"כ והוא למד מדברי ילמדנו שמביא הערוך סדר והיה עקב שם ק כי תאמר והיה שם אסטוונים לניון אחד נאה כאריזם ראשים מגיעין לקיפלין של עמודים ע"כ: שם כסדר"א ומבכר מתלעות רשע כנ"ל ואשברה מתלעות עול (איוב כ"ט י"ז) אבל גפי פירושו דמלתין הוא הנחיים יותר היה לו להביא המקרא (תהלים נ"ח ז') מלתעות כפירים נתוץ ה' ומלתין הוא כמו מלתעין ותסר אות ע' וכן מה שכתב וכן נזמים במקום הוה כו' לא הבינותי דבריו אולם נראה שהמדרש לא כיון לפירושו של בעל המש"כ וז"ל הערוך ערך אל הלתרון. ובפ"ק דקדושין (דף כ"א) א"ר אלעזר יודן ברבי היה דורש כשהם רוצעין אין רוצעין אלא במילת פי' סרך שבאוזן והוו שלמטה עכ"ל הערוך וזה כוונת המדרש ובמתניתין פי' יש שתלוי בנך שבאוזן ומה שכתוב במדרש זה מקום הנזם הוא סי' למילת מלתין שהרך שבאוזן הוא מקום הנזם שבו תולין הנזמים. אמר בתרגום ואולי איזה כותב כתב זה הפירוש על הגליון מבחוץ ואח"כ הכניסו המדפיסים אותו בתוך המדרש: במ"כ עקרו של דבר נקרא איפס פי' הערוך ע"כ. וז"ל הערוך ערך אזי א' גבי עובדת כוכבים לא תייחד בת ישראל דברי ר"מ (ע"ז דף כ"ו) כההיא איתתא דאמרה לשבותה מו דא יהודייתא בת מולדת דיהודייתא אמרה ליה נסיבן ביתא דהכיא אתתא דמספילנא מיניהו דמה כאיתא דהכלא פי' אוסיא עיקר תריות של דקל ביבשא כינוי זכות הוא רבות בכיות של אותה אשה שהיא הורגת מהן כי אוסי בנהרא. פי' אתר ביבשא רעות כלומר יהי רצון שירבה רעות לחברתה כמו שאני הורגת מהן תריבות של עניים השטים בנהר עכ"ל הערוך ובערך אפי ב' כתב וז"ל בפסיקתא דסוכה פנה אל תפלת הערער א"ר ראובן אין אנו יכולין לעמוד על אוסי של דוד פעמים קורא עצמו מלך ופעמים קורא עצמו עני וכו' פ"א אופי דעתו ע"כ וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י קול ודבור עכ"ל והבוחר יבחר: משבעה בני אדם שנקראו להם שמות וכו'. וצ"ע הלא מצינו עוד כמה צדיקים שהיה להם שמות הרבה כמו שלמה ידידיה קהלת וכן ז' שמות היה לו ליתרו יתרו חובב כו'. כלב יש לו שמות רבים כדאיתא פ"ק דשמות רבה וכיוצא בהם והדבר צריך תלמוד: משבעה בני אדם. פי' דחנניה מישאל ועזריה חשיב ליה כחדא לפי שבכל מקום נזכרים יחד: ויהושע שהיה יהושע הושע ישוע כדכתיב (נחמיה ח' י"ז) ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סוכות וישבו בסוכות כי לא עשו מימי ישוע בן נון כן בני ישראל עד היום ההוא ותהי שמחה גדולה מאד. באול כדאיתא בב"ר פ' נ"ח בימי שאול עשו מלחמה את ההגריאים זה יהושע שהיתה המלכות באולה בידו. יוקים כדאיתא פ"ב המוכר את הספינה יוקים זה יהושע שהקים שבועה לגבעונים שהי המצבה שמות ובבבלי לא מצאתי אך אפשר שסבר בעל המדרש דיהושע נקרא לבית אשבוע על שם שנשבע לגבעונים כדמצינו במדרש רות שדורש מקרא זה על רחב הזונה לבית אשבוע שנשבעו לה המרגלים יוקים שקיימו לה השבועה ואם כן. בגמרא דרים יוקים זה יהושע על שם שקיים השבועה לגבעונים מן המוכרח דהאי לבית אשבוע קאי ג"כ על יהושע על שם שנשבע לגבעונים. תנ"ה: ומשה ז'. ובויק"ר פ"א יש פלוגתא חד אמר שבעה וחד אמר עשרה ע"ש ויתבאר לך: מרדכי א'. מרדכי בלשן מלאכי כדאיתא במגילה שהיה כמבואר בירושלמי שקלים בן שמעי ששמע אל תפלתו בן יאיר שהאיר עיני ישראל בן קיש שהקיש על דלתי התשובה מר דרור כאשר אמרו חז"ל מרדכי מן התורה מנין מר דרור מתרגמינן מרי דכיא הרי שהתורה קוראה אותו מר דרור. תנ"ה: דניאל ב'. וז"ל תניה דניאל בלטשאצר שקרא לו נבוכדנאצר כשם אלהיו פ"ד במגלה וגם נקרא היהודי כדניאל וגם הכתוב קראו איש מופת כמאמר חז"ל סנהדרין פרק חלק על הפסוק כי אנשי מופת המה עכ"ל. א"ס לא הבינותי דבריו בשני שמות האחרונים: חנניה מישאל ועזריה ד' תמ"ו ושמות שקרא להן נבוכדנאצר שדרך מישך עבד נגו ועוד שנקראו בחלק ורבנן ופירשו אחנניה מישאל ועזריה ודניאל מפני שהיו ראשי חכמי בבל גם שם אנשי מופת עכ"ל תנ"ה. א"ס גם בזה לא הבינותי שני האחרונים גם פליאה הסדר של המדרש אליהו בצלאל יהושע צבא וכו' שאינו לא סדר הדורות. ולא סדר החשיבות: אליהו ירושלמי היה. אולי נלמד מדכתיב (דה"א ח' כ"ז כ"ח) ויערשיה ואליה וזכרי בני ירחם אלה ראשי אבות לתולדותם ראשים אלה ישבו בירושלים ויערשיה וגו' דרשו בסמוך על שמות של אליהו וכתוב על זה אלה ישבו בירושלים משמע מינה שאליהו ירושלמי היה: ומלשכת הגזית (מיושביה) היה. פירוש ע"ד המדרש ספ"א בב"ר דר' נהוראי אמר משל גד היה שנאמר ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד וכאן משמע שהיה מבני בנימין שהרי כתיב (שם ח') כל אלה מבנימין וגם מירושלים לזה מתרץ המדרש ומיושבי לשכת הגזית כלומר מה שנאמר מתושבי גלעד פירוש מתושבי לשכת הגזית וגלעד נוטריקון גל עד וגל שבכל פונים לפורשות ביוצאות מהם והיא היתה עדות שהשכינה שורה בישראל וע"ש ויתבאר לך היטב: חמשה מבנימין. פירוש חמש עיירות היו לו בבנימין שנאמר (יהושע י"ח כ"ח) וצלע האלף והיבוסי היא ירושלים גבעת קרית יערים ערים ארבע עשרה וחצריהן זאת נחלת בני בנימין למשפחותם והמשה עיירות נזכרים בפסוק זה כמו שמבואר במ"כ בשם רש"י ורד"ק והסברה נותנת שכל חמש עיירות הללו שנזכרים במקרא אחד הם ואחד הם וכבר שייכים להדדי וכחלק אחד הם וכבר *מוזכר שאליהו ירושלמי היה והיה מראשי יושבי ירושלים וכאן בחמשת הערים מכרת ירושלים במה מינס שהיה חלקו בכל חמשת העיירות. תנ"ה: צנן וחדשה ומגדל גד (יהושע ט"ו ל"ז) וצנן כתיב ולא צנה: מחדשו לעתיד לבוא. כדכתיב הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא; למה נקרא שמו כן אלא בשעה כו'. נ"ב הלא השעיא בב"ר משמע דר"א דסובר דאליהו מבנימין קאתי סובר דויערשיה ואליה וזכרי באו למדרש קאתי אלא שמות אנשים הם ור' נהוראי דסובר דאליהו מגד קאתי סובר דויערשיה וגו' למדרש קאתי והמדרש שבכאן סובר דאליהו מבנימין קאתי וגם סובר הדרשה דויערשיה וגו' והוא דלא כמאן ויש ליישב: עומד ומזכיר זכות אבות. ענין זה מכוון למאמר חז"ל ב"מ פרק השוכר את הפועלים אליהו הוי שכיח במתיבתא דרבי. יומא חד דרים ירחא הוה נגה ליה ולא אתא אמר ליה מ"ט נגה ליה אמר ליה אדאוקימנא ליה לאברהם ומשי ידיה ומצלי: שנאמר ובני יהודה וגו' (דה"א ד' א' ב') בני יהודה פרץ חצרון וכרמי וחור ושובל וראיה בן שובל הוליד את יחת ויחת הוליד את אחומי ואת לכד אלה משפחות הצרעתי (שם ב' י"ח י"ט כ' כ"ד) וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה ואת יריעות ואלה בניה ישר ושובב וארדן ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור וחור הוליד את אורי ואורי הוליד את בצלאל ואחר מות חצרון בכלב אפרתה ואשת חצרון אביה ותלד לו את אשחור אבי תקוע. א"ס הנה הצעתי לפניך המקראות. ואלו השייכים למדרש המוקשה הלזה: שנתן חתיתו על ישראל. פי' ע"כ ולפי פירושו צ"ע מ"ש ד"א אחומי שנתן אימתו של הקב"ה על ישראל א"כ היינו חתיתו ואף שבתנחומא גורס כהדיא שנתן חתיתו של הקב"ה על ישראל היינו משום דלא ניחא הד"א של אחומי שנתן אימתו וכו' אבל כאן דגרים שתיהן קשה ונראה דכוונת המדרש כמה שנאמר נתן חתיתו על ישראל קאי אבצלאל גופיה שהוא היה מלוה לכל עושי מלאכת המשכן לעשות ככל אשר יצוה ולא היה רק בן י"ג שנה כדאיתא בסנהדרין (פ"ק בן סורר ומורה) ואעפ"כ כן היתה חתיתו עליהם ולא פרו ימין או שמאל ככל אשר צוה. פנ"ה: שהית מן הלחיות. וצ"ב

*) ונמצא במדרש סדר הדורות דבור רביתי אך שם הגירסא ר' חנינא בן תורתא:

אלא בזכות אברהם · דודאי שלא קבלו ישראל את התורה אלא בזכות יעקב · אלא שבזכות אברהם נשתתקו המלאכים שקטרגו לבלתי לתת את התורה לישראל : והלוחות מעשה אלהים המה · המסדר את הספר הביא הדרשות לפ' והלוחות כאן אף שהפסוק הזה בתורה אחר פרשת העגל כדי לסמוך דרשות הלוחות להדדי : מה נביא עשה לכם · ודמות משה שראיתם תלוי בין שמים לארץ הוא מעשה שטן : ומה היה בסופן ויהיו המתים כו' · משום שלאורה י"ל שהתקלה היה חטא ויצמדו לבעל פעור כדכתיב הרגו איש אנשיו הנצמדים לבעל פעור · לכן אמר מה היה בסופן ויהיו המתים במגפה · שר"ל שבזה ראיה שעיקר המגפה לא היה אלא בשבת חטא הזנות דהא לא נעצרה המגפה עד שהרג פינחס לזמרי :

פרשה מב למה"ש שהם עומדים ומבקשים לאכול ולחבל · כי שחת עמך דרש בלשון השחתה וחבלה שמה"ש מבקשים לחבל · ולא בלשון חבלת מעשים כדלעיל :

נתנדה משה דאין רד אלא נדוי · הכוונה שהרחיקו ה' ממדרגת הנבואה כמו שהמנודה מרוחק · ואע"ג דנדוי חמור מנזיפה קאמר ונזוף לומר דנדוי זה אינו אלא קרוב לנזיפה שהיה נבדל ממדרגת נבואתו כנזוף · לא שנדוהו בפירוש ח"ו : והלכו להם אביהם כו' · מהמיכות וירד יהודה לוימאן להתנחם קמ"ק · ומה שלא נתחרטו עד אחרי שראו בצרות אביהם · י"ל משום שהמכירה גופא היה לפי סברת דעתם כדת ודין · אך אחר כן שראו שגרמו צער לאביהם אז נתחרטו על המכירה : רבנן אמרין זה אלהיך פדה אותנו · פסוק הוא בנחמיה (ט') אף כי עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה אלהיך אשר העלוך ממצרים · ובאו להגדיל העון בזה הפסיק כי אם עבדוהו בשותפות אין העון כל כך חמור · וכדאיתא באיכה רבתי ויעזבו את ה' ולא עבדוהו אפי' בשותפות · ולכך הביא מקרא דנחמיה ויאמר זה אלהיך (דייקא לשון יחיד) והא דכתיב בתורה אלה אלהיך וגו' (המורה על ריבוי ושותפות) · יש לתרץ ע"ז דאיתא בזוהר שישראל עשו י"ב עגלים למספר שבטי ב"י · ורבי תני בא כחולק על רבנן · ואמר זה אלהיך א"כ כאן · ר"ל כאן בתורה אגב מעשה העגל גופא אין כתיב זה אלא אלה אלהיך בל' רבים · זה יורה שעבדו העגל בשותפות · והא דאמר בנחמיה זה אלהיך · רמז למה דאיתא בזוהר שעשו י"ב עגלים כמנין זה :

פרשה מג מסביר פנים בדין · פי' שמהפך הרבה בזכות הנדון ומסביר פנים כמצנתו בדין עד שיצא כ"נה לדקו · והיינו מעמיד פנים דקאמר · אבל הסניגור שאינו טוב אינו חושש להסביר פני שענתו מאד · וא"ל גרם אינו מסביר פנים בדין · ופי' שאינו נושא פני הדיין אלא מעמיד פנים כנגדו עד שיודה לו : משה אחד משני סניגורין כו' · ר"ל שלא תקשה למה באמת העמידו פניהם בדין לכך אמר ללמד סניגוריא על ישראל ומי שלומד סניגוריא על ישראל אף שמדבר דברים קשים אין אדם נתפס על צערו כדאי' לעיל פ"י בקשה מדה"ד לפגוע במשה · ולפי שנשתכל הקב"ה שבשביל צער ישראל דבר כן חזר ונהג כמו במדת הרחמים : במעשה העגל · כדילפינן בפרק חלק מביום פקדי ופקדתי · ואף שנתכפר להם כדכתיב וינחם ה' על הרעה וגו' · י"ל שלא נתכפר אלא להגן מעונשים הגדולים כמו כלייה והשמדה · אבל מ"מ הרושם נרשם והפגם נפגם לענוש בכל דור ודור · א"נ שנתכפרו לבלתי המית ונעשות כלה את כל הדור בפעם אחת · אלא הפרים והפליג על כל הדורות הבאים אחריהם כי היכי דנמטי שיבי מכשורא : ובן ועתה חלו נא · פירוש דמקרא זה נמשך למעלה הימנו וכי תגישון עור לזבוח וגו' הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך וגו' ועתה חלו נא פני אל כלומר הקריבהו קרבן ומנחה תמימה בלי מום לפני ה' אלהים : לשון חלי · והוא לשון ערבי שקורין למין מרקחת העשוית מדבש חלוה · ובמגילה מצינו בלשון זה אנא שדרי ליה חוליא ושדר לי חורפא : התחיל משה מהרהר בלבו כו' · דרים שלשקה זו לבן הרשומות על בריאה זו שאין בה צורך לעולם : כבר נשבעתי כו' · דייק מדכתיב כפל בפסוק זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו · שהכפל מורה על שבועה · ועיין רש"י בחומש סדר נח ובמס' שבועות דף ל"ו : צריך הוא לקיימו תחלה · לאו דוקא אלא פירושו נתפוקי ההיפוך שלא יבטל מצוה אחת ומצות אשר צוה : ובן אפי' משה כו' · שגברא להיותו עומד או יושב והעפ"כ כשעלה למרום לא ישב אלא עמד : א"ל ואם אין בו ממש למה אתה כועס על בניך · ואף שהקב"ה השיב יודע אני שאין בו ממש אלא כדי שלא ירגילו לעשות כן · מ"מ היתה תשובת משה אם אין בו ממש למה אתה כועס כו' כלומר אחר שהעבודה של העגל דעכשיו אין בו ממש מאי איכפת לך במה שיעשו

נחמד למראה

פרשה מג ז דבר אחר למה ה' יחרה אפך בעמך · אמר משה לא כך אמרת לי כי שחת עמך עמך חטאו ולא עמי אם עמי חטאו לא עמך חטאו הוי למה ה' יחרה אפך בעמך · נ"ל דכך פירושו כשקדים הידוע שהערב רב עשו את העגל · והערב רב נקרא עם משה וישראל הם עם ה' · על כן אמר משה לא כך אמרת לי כי שחת עמך · אתה אמרת לי עמך שהם הערב רב · ולא אמרת עמי שהם ישראל · אם עמי שהם הערב רב חטאו · לא עמך שהם ישראל חטאו · הוי למה ה' יחרה אפך בעמך שהם ישראל :

באור מהרי"פ

אלא נפתלי גד ואשר היו ג"כ מן שלחינות ולמה קרא שבט דן דווקא ירוד מכל השבטים ויש לומר לפי שדן היה לו חסרון נוסף שלא היה לו רק בן אחד חושים ואמרו חז"ל דהוו יקירין אודניה והוה כמאן דליתא כמ"ש חז"ל את שו נותן דמי כלו ולזה דייק המדרש שהיה מן השלחינות ועוד מה כתיב ביה ובני דן חושים : שלמה מיהודה וחירם בן אשה אלמנה וגו' כתב בעל א"א ה"ג שלמה מיהודה וחירם מדן שנאמר בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי ובדברי הימים כתיב בן אשה מבנות דן שהיה אביו מנפתלי ואמו מדן עכ"ל בעל א"א והיא הגירסא הנכונה למבין ובה"ס בתנחומא ועתה אלים לפניך המקראות בשלמות (מלכים א' ז' י"ג י"ד) וישלח המלך שלמה ויקח את חירם מצור בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי ואביו איש צורי חורש נחושת וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת לעשות כל מלאכה בנחושת ויבא אל המלך שלמה ויעש את כל מלאכתו (דה"ב ב' י"ג) בן אשה מן בנות דן ואביו איש צורי יודע לעשות בזהב ובכסף בנחושת בברזל באבנים ובעצים בארגמן בתכלת ובבוץ ובכרמל ולפתח כל פתוח ולחשוב מחשבת אשר ינתן לו עם חכמיך וחכמי אדוני דויד אביך (י"ב) ועתה שלחתי איש חכם יודע בינה לחירם אבי (י"ג) בן אשה אלמנה וגו' · ודרשו חז"ל בערכין וכתב במ"כ ש"ם וז"ל חז"ל (ערכין ט"ז ע"ב) אמר רבי יוחנן מנין שלא ישנה אדם מאומנתו ומאומנות אבותיו שנאמר וישלח המלך שלמה ויקח את חירם מצור בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי ואביו איש צורי חורש נחושת ואומר מי אביה מבית דן וכתיב ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן ע"כ וז"ל התוס' לעולם אל ישנה אדם מאומנות אביו ומאומנות אבותיו ומייתי ראיה שאמו היתה מבני דן ולקח אומנות אבותיו ע"כ ועוד לשון התוס' ס"ג דאמר מר אמיה מדן ואבוה מנפתלי דבד"ה כתיב ואמו מבני דן עכ"ל · א"כ אין זה לשון המקרא וכוונת התוס' · למה שכתוב בן אשה אלמנה מן בנות דן כמפורש למעלה וכוונת התוס' היא דלגירסת הגמרא אין שום ראיה עלי שלא ישנה אומנותו רק שלא ישנה אומנות אבותיו אבל לגירסת התוספות יש ראיה על שניהם על אומנות אביו שהיה אביו חורש נחושת וגו' ועל אומנות אבותיו שהיה מגד אמו משבט דן מאהליאב בן אחיסמך למטה דן : עשה אותו · הוא כמו ד"א ומבואר למבין : ד"א כאלה כאלו פוגאים וכו' · נ"ע דהיינו כך דלפניו שיסא עמך בלך וכו' ; ד"א כנעשה תומותיך · נ"ע היינו כך דלעיל אל תגיתו בלבבן וכו' : וכן קראתי בשמך וגו' (ישעיה מ"ג א' ב') ועתה כה אמר ה' בוראך יעקב ויוצרך ישראל אל תירא כי גאלתיך קראתי בשמך לי אתה · כי תעבור במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך · ומפרש אל תירא כי כמו לשעבר גאלתיך קראתי בשמך לי אתה כן לעתיד כי תעבור במים וגו' כי תלך במו אש וגו' · ואולי רומז על דרך דרש לאש בהויה אולגת היא האש בלמעלה והיא ואני אהיה לה חומת אש סביב וגו' אכי"ר :

פרשה מא וישקף וגו' · ה"ג וישקף על פני סדום חוץ מזו שנאמר השקיפה ממעון קדשך ומאמר אמר ר' אלכסנדרי וכו' · צריך לדלג : אמר רבי נחמיה אפילו רשעה וכו' · נראה דרבי נחמיה חולק אדרבי תנחומא שאמר דבזכות המעשרות אנו באים בזרוע ורבי נחמיה סובר שאפילו בזכות המעשרות אין לנו לבא בזרוע כמובן מדבריו : וכספו של גלם מיכה וכו' · דקדק בלשונו וכתב כספו של גלם כלומר לא שפסל מיכה עלמו עבר בים כי עדיין לא נעשה אלא בימי שופטים נעשה כמו שמפורש (שופטים י"ז ג' ד') וישב את אלף ומאה הכסף לאמו ותאמר אמו הקדש הקדשתי את הכסף לה' מידי לבני לעשות פסל ומסכה ועתה אשיבנו לך · וישב את הכסף לאמו ותקח אמו מאתים כסף ותתנהו לצורף ויעשהו פסל ומסכה ויהי בבית מיכהו אכן הכסף שהכינו לפסל מיכה הלזה עבר בים · תנ"ס : ולחמו וגו' (יחזקאל ט"ז י' י"ד י"ח י"ט) ותקחי כלי תפארתך מזהבי ומכספי אשר נתתי לך ותעשי לך צלמי זכר ותזני בם ותקחי את בגדי רקמתך ותכסים ושמני וקטרתי נתת לפניהם ולחמי אשר נתתי לך סולת ושמן ודבש האכלתיך ונתתיהו לפניהם לריח ניחוח ויהי נאום ה' ונתתיהו פירושו ונתת אותו לפניהם בחרט ויעשהו עגל מסכה ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים : גבול של כל אחד ואחד · פי' הרחבת הלב מתוך הגלות ועושר וגם זה נקרא בשם הרחבה כמאמר חז"ל על מקרא זה למדה תורה דרך ארץ שלא יתאוה אדם לאכול בשר אלא מתוך רחבת ידים וזהו כוונת הרחבת גבול של כל אחד ואחד גם מה שמסיים הכתוב כאשר דבר לך ג"כ אתי שפיר בבכר הבטיח לנו שכר מצות הצדקה הגלות העושר בכתובים ובדברי חז"ל ונדבת המשכן ולדקה דא ודא אתא כיה · תנ"ס : תורה מנין וכו' · כאן מסיים הדרשה במאי דפתח ויתן אל משה וע"ד המפורש בסמוך כל מ' יום למד משה את התורה במתנה ושכחה עד שלבסוף נתנה לו התורה במתנה היה לומד ולא משכחה וזהו מתן אדם במה שנתנה לו התורה במתנה ירחיב לו שהיה לו הרחבה במה שהיתה התורה שמורה בקרב לבו : וגדולה מתנה הדעת וכו' · פי' לפי שהדעת והתבונה מפיו הם מצא"כ בחכמה שלא נאמר בו מפיו ובמבואר במשל ונמשל : פצמלין · רב"מ פי' בל"ר מין פת קטן : שני דברים שאלו ישראל וכו' · במדרש חזית פסוק ישקני מנשיקות פיהו ללמד מדכתיב בעבור ישמע העם בדברי וכתיב כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם · כ"כ בתנ"ס · א"ה לא מצאתי זה בחזית הראיה של כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם ע"ש : הוי כי ה' יתן וכו' · פי' כי ה' יתן החכמה מה שנתן לישראל על ידי משה ומפיו דעת ותבונה מה שנתן להם מפיו ממש : שומעין נשיקה מה שהוא מבקש וכו' · פי' שטעות גדול היה בשאלה זו שלא יכלו לעמוד בקולו של הקב"ה ובקשו אח"כ דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן וגו' : לרב יגעתיך אבל הקב"ה למד תורה לישראל ואמר להם יגעתי לכם שנאמר ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם וגו' תנה נא ואני הכותב מצאתי בשוחר טוב מזמור י"ח ד"ס מלמד ידי למלחמה : הוי וענותך תרבני · פי' לפי שבאמת הקב"ה היה עומד לפני אברהם רק שהוא תיקון סופרים א"כ שפיר מוכח מכאן ענותנותו של הקב"ה : בשר ודם כשהוא מזכיר שמו ואח"כ קטיומא שלו והקב"ה אינו כן מזכיר קטיומא שלו ואח"כ מזכיר שמו שנאמר בראשית ברא אלהים וגו' הוי וענותך תרבני ע"כ · בשוחר טוב מזמור י"ח ד"ס מלמד ידי : שלא נהגו הגותית וכו' · (שמות ל"א י"ח ל"ב א' ב' ג' ד' ה' ו' ז') ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו בהר סיני שני לוחות העדות לוחות אבן כתובים באצבע אלהים · וירא העם כי בושש משה לרדת מן ההר ויקהל העם על אהרן ויאמרו אליו קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו · ויאמר אליהם אהרן פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם בניכם ובנותיכם והביאו אלי ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם ויביאו אל אהרן · ויקח מידם ויצר אותו בחרט ויעשהו עגל מסכה ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים וירא אהרן ויבן מזבח לפניו ויקרא אהרן ויאמר חג לה' מחר וישכימו ממחרת ויעלו עולות ויגישו שלמים וישב העם לאכול ושתו ויקומו לצחק וידבר ה' אל משה לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים · ובזה פליגי · רבנן אמרי באמת היה קודם מעשה עגל לכתיבתן כך שפייתן ומדכתבה התורה נתינתה קודם לעשייתה ש"מ שכך היה המעשה והורה לנו התורה בזה שאלו קדמה המעשה לנתינתה לא היה הדין נותן ליתן להם התורה ור' לוי פליג מדכתיב ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו והדבור לא נגמר עד למחרתו ביום ירידתו דאל"כ היה משה יורד קודם המעשה · ומדכתיב נתינתה קודם למעשה לא סוקהא לו טעם שזכרו כראש הפרשה או מטעם שאין מוקדם ומאוחר בתורה ולרבנן נמי לא הקשה פסוק ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו מבוא דאף אם כבר נגמר מלדבר עמו מ"מ לא הגיע זמן ירידתו עד למחרתו משום שבאותו זמן היה פוסק הלימוד בינו לבין עצמו : כך פ"ח וכו' אע"פ שאין המשל דומה לנמשל לגמרי מ"מ קצת דמיון יש שע"י מעשיו הטובים ותורתו נתפרסם ממילא אע"פ שהוא עושה בצנעה : ובי כל התורה וכו' · מילתא באנפי נפשה היא : לא זו גדולה מזו וכו' · פי' לפי שבלוח הא' היו חמשה דברות ארוכות כגון אנכי · לא יהיה לך · זכור · לא תשא · כבד · ובלוח הב' היו הדברות קצרות כגון לא תרצח · לא תנאף · לא תגנוב · לא תענה · לא תחמוד · היה ס"ד לדעתין דאחד היה גדול מחבירו לכן כתיב לחת שלא היה זה גדול מזה · וכתב תנ"ס מסברא שהיו שניהם קטנים דאל"כ שהיו שניהם גדולים א"כ מאי רבותא יש כאן גם מדכתיב לחת חסר משמע רמז על קוטנם : שרובן של עונשי מיתה שבתורה הם סקילה שעונשי סקילה הם י"ח ואחרי עונשי מיתות שריפה הרג וחנק הם כ"ח ס"ה נ"ט ועי' סנהדרין פ"ז משנה ד' ועי' רמב"ם ה' סנהדרין פט"ו הי' י"ח י"ב י"ג : רחיו כאן וכו' עירובין פ' כילד משברין פירש"י כאן שאינה נמחת מפני דריסת הרגלים כך לחיו אינם כלאים מלחזור על למודו : רבי יהודה ור' ירמיה ולבנן וכו' כצ"ל ר' נחמיה במקום ר' ירמיה : מה היה בסופן וכו' · נ"ע למה מביא מה היה בסופן אגל תקלה זו מה שלא הביא בשתי תקלות הראשונות ולהבינך אגיע לפניך פרשה קטנה (במדבר כ"ה א' ב' ג' ד' ה' ו' ז') וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב ותקראן לעם לזבחי אלהיהן ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן ויצמד ישראל לבעל פעור ויחר אף ה' בישראל ויאמר ה' אל משה קח את כל ראשי העם והוקע אותם לה' נגד השמש וישוב חרון אף ה' מישראל · ויאמר משה אל שופטי ישראל הרגו איש אנשיו הנצמדים לבעל פעור · והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדינית לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל והמה בוכים פתח אהל מועד · וירא פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן ויקם מתוך העדה ויקח רומח בידו · ויבא אחר איש ישראל אל הקובה וידקור את שניהם את איש ישראל ואת האשה אל קבתה ותעצר המגפה מעל בני ישראל · ועל פי זה מבואר דבעל המדרש רוצה להוכיח דעיקר התקלה שהיתה בשטים היא הזנות אך שים לבעל הדין תשוק ולומר שזה לא היתה התקלה כי בעילת עובדי כוכבים לא נאסרה להם עדיין כי בימי החשמונאים גזרו על נשג"ז ומה שאמר הקב"ה קח את כל ראשי העם והוקע וגו' הוא בשביל חטא עבודת כוכבים כמאמר הכתוב הרגו וגו' הנצמדים לבעל פעור לכן אמר ראה מה היה בסופן ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף ותיכף כשהרג פינחס לזמרי ותעצר המגפה מעל בני ישראל שמע מינה שעיקר התקלה היתה חטא הזנות תנ"ס : בקש משה לירד ומצא מלאכי חבלה וכו' והקב"ה אמר לו קום רד וגו' · ללמד דבר זה משני מקראות (שמות ל"ב ז') וידבר ה' אל משה לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים ולא כתיב כאן תיבות קום רד מהר מזה ובספר דברים (ט' י"ב) כתיב ויאמר ה' אלי קום רד מהר מזה כי שחת עמך אשר הוצאת מארץ מצרים סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו להם עגל מסכה · לכן אמר המדרש דתרויהו איתנהו דבתחלה אמר לו לך רד סתם ובקש לירד מצא אותן ה' מלאכי חבלה והיה משה מתיירא מפניהם לרדת עד שהולך לסיוע לכך אמר לו הקב"ה פעם שנית קום רד · מהר מזה · מזה דייק הוא מקום · מתחת כסא הכבוד הוא מקום שאין להם רשות אפילו למלאכי השרת ק"ו למלאכי חבלה וכמו שמצינו במגלה שתהר לו אחזה מתחת כסא הכבוד שאין רשות אפילו למלאכי השרת ליכנס שם : נ"ע אחר שהראה לו הקב"ה מקום מתחת כסא כבודו שאפילו מלאכי השרת אינם רשאין ליכנס לשם ק"ו למלאכי חבלה א"כ למה היה מתיירא · וכתב תנ"ס שזה המאמר אמר לו מתיירא אני הוא פיסקא בפ"ע והוא כמו אמר מר המובא בתלמוד וכן הענין כאן שמפרש הא דאמרן לעיל וכוונתו בזו הרשימה לדרוש עליו הענין של בא וראה כמה גדולים השונות וכו' : אתמול מנגח אותם וכו' · (בנדרים פ"ג) איתא באותה שעה בקש משה להרגן שנאמר הרף ממני ועזוב המה ויש אומרים לחמה הרג ע"כ ואת פי' של מנגח אותם ודלא כפי' של מת"כ :

פרשה מב נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר בארך אפים יפותה קצין ולשון רכה תשבר גרם (משלי כ"ה י"ד ט"ו) וקאי על משה דלשון רכה שלו שבר את מדת הדין והאריך הקב"ה אפו לבל יעשה את ישראל כלה : הרי קול שהיה קול · פי' שהיה קול ראוי לכנוס באזני הקב"ה קול שעגל כנאמר אלא וישמע יהושע את קול העם ברעו : בשל משה וכו' · פי' על ידי שהתפלל הקב"ה ליתן לו שבילים לבקש עליהם רחמים כמבואר היכף בסמוך : משל למדינה וכו' · מילתא באנפי נפשה היא והמשל של העטרות הוא קבלת עול מלכותו ועול מצותיו שהבטיחו ישראל כמאמר נעשה ונשמע הם המה העטרות ברלה משה לעטר את הקב"ה : ר' עקיבא דייק והמה דברו עלי כזבים · פי' הכתוב שאמרו עלי דייקא של עצמי סליתי ומחובר לרישא דקרא כי פשעו בי דייקא : אין סליחה · לפי שדימה הקב"ה ירידה זו לירידת הפלגה וסדום · ושם עשה רושם · סבר שאף בירידה זו כן הוא : ראה ראיתי וגו' · אולי שמדרש מסמיך הביא ראה ראיתי וכל הנדרש עליו במקרא ויאמר ה' ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא שמרמז על ראה ראיתי שבמצרים כלומר כבר ראיתי את עונם ומרים שעתידין לעשות ואעפ"כ גאלתי אותם וזהו הפיום למשה : זה קול העגל · עיין מ"כ אולם בסוף פרשה מ"ג גורס המדרש קול העגל ודורש עני עמי לשון ענוה עמי כמד"א קול ענות אנכי שומע · ואולי באמי ד"א הוא רק לפרש השתי מלות עני עמו : אחד עשר יום מחורב וגו' · וקודם כתיב ודי זהב רמז על העגל שנעשה מזהב : הקשתם בראשם · פי' בתחלת הדרך ונשמכה הדרשה על סרו מהר מן הדרך : אחד עשר יום כמיוחד בעשרה · ונ"ע מה ענין העשרה ימים לעשרת הדברות ואולי ע"ד מאמר חז"ל במצות שס"ה ל"ת כנגד ימות החמה ופירש"י כי כל יום ויום אומר לא יעשה בי לאו פלוני כי כל יום ויום מיוחד לאחת ממצות ה' אשר לא תעשינה · ואולם הדבר הזה צריך תלמוד שהרי בעשרת הדברות יש ג"כ מצות עשה : סרו מהר מן הדרך אשר צויתים · ועל זה מסיים הדרוש לא היה לכם להתוות אלא כמה שצויתי אתכם : נבואתו של חבירו · פי' שהנביא היה מתנבא על ענין נבואתו של נביא שהיה אחריו ומתוך כך נבואתו מתבררת : על כ"ב · (בתענית ה' א') פירש"י בפרשת התשבום יש כ"ד עונות שעברו · ליגלא אחרינא שעבר על כ"ד ספרים : מעביר ה' · פי' שאינו חושב אות ה' כענין המיבה של מסכה ואולי הטעם מפני שהיא נכבת במבטא ודלא כפירוש המ"כ : אישתיתן נדרא · כמבואר לקמן בסמוך אין דור ודור שאין נוטלין אוקיא ממעשה עגל : סרדיוט · המעיין פי' איש מלחמה והוא שם הכולל לרגלי או לפרשים וכן פי' רב"מ ואמר שלשון יוני הוא : להם עגל מסכה · פי' מלת להם דייקא שלא עשו אותו רק למנהיג ולתועלתם · תנ"ס : בהיות סטוקר · ויהי קולות וברקים וגו' · ופי' שהראה להם כמה נסים ונפלאות כדי שיאמינו לפי שידע שהם קפים :

פרשה מג נטל את הלוחות מתוך ידו של הקב"ה · פי' אף במקודם נתנו לו מאת הקב"ה ברצונו הטוב כמו שנאמר ויתן אל משה ככלותו וגו' אלא קודם החטא נתנו לו ולאחר החטא נטל הקב"ה מידו כדי לחתום גזר דינם זובח לאלהים יחרם מה שלא היה נכתב מקודם לכן כשראה משה כן חטף מידו ואם תאמר שלא כבר היו כל המצות כתובים בין כל דבור ודבור כגלים קטנים כמסופרת כיון גלים גדולים כדאיתא במדרש תהים ואף כבר היו כתובים מה הועיל בחטיפתו מיד הקב"ה ויש לומר שזה דוקא בלוחות השניים וכדמשמע בפרשה מ"ו ובלוחות השניים אני נותן לך כפלא

נע"ד כי נתפש הקב"ה בחטא הוא בם ולא על שם שמתידו: מה ראה להזכיר כאן יציאת מצרים · אלא כיון קדייק כלומר דהשאלה על מאמר הקב"ה כי שחת עמך אשר הוצאת מארץ מצרים · אין להקשות דעיקר הקפידא שהוציאם מארץ מצרים ונמלאו להם כל הטובות והם גמלו פני רעה · אבל בתלונת משה קשה למה זכרו כי אדרבה הוא הגורם עיקר הכעס והקפידא כנ"ל: שהיו כולם עובדי אלהים · כדכתיב כי תועבת מצרים נזבח לה' ומתרגמינן הרי בעירה דמצראי דחלין מיניה אנחנא נסבין · ואף שהם לא עבדו לטלה אלא לשור לעגל · מ"מ הורגלו במצרים לעבוד לבהמה · א"נ שראו במצרים שאין כח וממש בטלה כי הקב"ה עשה בהם שפטים · ובחרו להם את השור שהוא אחר הטלה במסד המזלות שלא שור התאומים כו': משל לחכם כו' · המשיל הדבר לחכם בעי"י הכמתו ה"ל לראות את הנולד · וכן הקב"ה ה"ל לראות את הנולד: חנות של בשמים · ובנמשל הוא השפעת רבוי כסף וזהב להם כמאמר הנביא וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל: למלך שהיה לו שדה בור · ובנמשל הוא העולם שהיה הטולם תהו עד שלא נתן התורה כמאמר חז"ל ב' אלפים תהו:

פרשה מה מהו רגע לדבר וגו' · ושב הגוי ההוא מרעתו אשר דברתי עליו ונחמתי על הרעה אשר חשבתי לעשות לו · והא כתיב לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם · וכן שמואל אמר כי לא אדם אני והתנחם · לכך דריש שבאותו רגע שאני אומר לנתוש וגו' בו ברגע אני מתנחם · וא"כ אין זה שינוי ברצון והיינו כמתנחם אחר זמן מה: אמרו לפניו רבון העולם הבהמה הינה כו' · וה"ס המלך שלוה להכריז לאמר פי' שיאמרו כן בהפלתם לאל · האדם והבהמה חבוה אותנו כבהמה כו' · ואחר זה אמר יתר ענין התשובה היינו הבקר והצאן אל ירעו וגו' ויתכסו שקים האדם והבהמה: השבח תנות אל · מה שלא פי' פסוק זה קודם מפום דדרך המדרש בכ"מ לסיים בענין השייך לפרש שהתחיל בו · וגם הרובים אין להם שייכות לפ' שלפניו אלא בדרוש הפסוק הלעולמים יזנח ה' ולא יוסף לרצות עוד כבראשונה כפשיו גבר גכנם:

פרשה מז לכה שכך נתהיה שתהיה כן לעולם תורה שבכתב בכתב ותורה שבע"פ בע"פ וגו'

באור מהרי"פ

ביאה בשם מדרש הלכות והגדות נ"ע ולפי זה אתי שפיר מה שאמר מה עשה משה נטל את הלוחות מידו של הקב"ה · תנ"ס: למלך שקידש לו אשה כו' · נראה דמלאה בפני נפשה היא ולא קאי אמטלה דכאן משמע שאף בלוחות הראשונים היו כתובים העונשים ומשה שברם כדי שיוכל להמלין עבורם אלו היו רואים את העונשים לא היו חוטאים: ועוד אמר משה מיטב וכו' · פי' כמה שיהיו מכאן ואילך שלא יכלו מה שכתוב בלוחות ואעפ"כ יחטאו הם מזידים גמורים ומשה היה מסתפק שמא לא יוכל להשיבם מעון אחר שהעיזו כל כך לחטוא: ויאמר להשמידם וגו' · חוזר לתחלת הדרשה דברים הפרשה: בקלות · פי' כי התפלה עלמה היתה בקלות ראש למה יחרה ה' אפך וגו' אתה משיב הרוח והוא מוריד הגשמים וכו' וכדי שלא יקשה נמה לא נענה על כך או נמה משה כך נזה אמר לבקש לרבון של ישראל כי מפני לצדו של ישראל על עשה זה וכדאיתא במדרש בעל דבר זה בקשה מדת הדין לפגוע במשה ולפי שנשתכל הקב"ה בשביל לצרן של ישראל דבר כך חזר ונהג עמו במדת הרחמים ע"כ: ועתה הלו נא וגו' · ומלת הלו בכאן לשון דורון שוה כדמשמע מסדר המקראות (מלאכי א' ח' ח') וכי תגישון עוד לזבוח אין רע וכי תגישו פסח וחולה אין רע הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך אמר ה' צבאות · ועתה חלו נא פני אל ויחננו מידכם היתה זאת הישא מכם פנים אמר ה' צבאות · לכך מפרש המדרש ועתה חלו נא כאלו אומר הקריבו קרבן ומנחה תמימה בלי מום לפני ה' צבאות · לשון חלוי · החדלתי את מתקי תרגום ים חליי מה מתוק מדבש מה חלי מדובשא: זובח וגו' (שמות כ"ב י"ט) זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו · ופי' זובח לאלהים יחרם או בלתי לה' לבדו אלא שהוכפל לשבועה כמאמר חז"ל אלא שבועה כמבול מפני שהוכפל במקרא ולא יכרת כל בשר ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ שהכפל הוא שבועה · תנ"ס: דבר אחר ולשב כשר וכו' · הנה אין מהדש שום פירוש חדש יותר מבראשונה אלא שמברית כפיוס הראשון מכח הקושיא שבקשה והלא אין עמידה למעלה ולא יותר אלא הוספת דברים משם בענין היתר הנדר: במד"א ולא יחל דברו · פי' אבל אחרים מוחלין לו: פתח של תשובה פתח להם וכו' · המדרש בא לתרץ אמר בגלוי ודוע לפני הקב"ה מלאכית אחרים וידע תשובת משה אלהיכם א"כ כלמת למה לא אמר אנכי ה' אלהיכם כדי לסתום את פיהם לכך דרש שהקב"ה פתח לו פתח של תשובה כדי שלא יכלו לגמרי כתשא בעגל אך תימא (במדבר רבה סדר חוקת פי"ט) זה אחד מג' דברים שאמר משה לפני הקב"ה ואמר לו הקב"ה כביכול למדתני את לפניו רבש"ע מנין יודעין מה עבי וכו' וכשנתת את הדברות לא נתת להם ולא אמרת אנכי ה' אלהיכם אלא אנכי ה' אלהיך לי אמרת שמא חטאתי אמר לו הקב"ה חייך יפה אמרת למדתני מכאן ואילך אני אומר בלשון אני ה' אלהיכם ע"כ והענין נפלא: ר"א ויתן משה · שנין תיבת אלהיך ובין תיבת מהו לא גרסינן ליה והוא מיותר וכן מלאתי כאות אמת: עמך חטאו · פי' היינו ערב רב כמבואר פמ"ב ע"ש: דלפקי · ז"ל הערוך דלפקי כלי עץ שנותנים בה כלים של יין כמו כוסות ואכיסות עכ"ל הערוך ובמ"כ יש קלת שיבוש בלשון המובא בשם הערוך וז"ל רב"מ א"ב בל"י ורומי שולחן מוכן לערוך עליו הכוסות ע"כ וז"ל המעריך דלפקי פי' שרים אמה ומ"כ כתב שבוש כי לשון הערוך אינו שייך לכאן ע"כ: אמר לו ואם כי ממש למה וכו' · אף שאמר לו הקב"ה טעם שלא ישני ו לעבוד עבודת כוכבים שיש בו ממש מ"מ אמר לו אחר בעבודת כוכבים אין בו ממש מה איכפת לך מה שיעשו לעתיד כי מתפש הקב"ה באשר הוא שם כדמצינו בישמעאל: קאגריסן וכו' · ז"ל רב"מ ערך קאלוחסין בלשון יוני טוב מאד קאלו טוב חסין ג"כ טוב קאגריסין בלשון יוני רע מעללים ע"כ: שהוא נער · כלומר חדש ודרך סנטיעות כשהן חדשים בלא נתת פרין כהוגן כמו שכתב הרמב"ן שיש במרגלת שאילן שאין האילן נותן טעם או ריח טוב בתוך שלשה שנים הראשונים ע"כ: וכן בכל המלות אומר אני ה' אלהיכם · פי' לאו דוקא בכל המצות אלא בכל מקום דשייך לכתוב אני ה' אלהיך אני כותב אני ה' אלהיכם בלשון רבים: אהרן ובניו יקימוהו וכו' · וצ"ע דאין המשל דומה לנמשל שם שערבים אינם חייבים כלום יכולים הם לשלם בעד הלווים · אבל בנמשל אהרן ובניו וכן שארי לדיקים הם בעצמם מחויבים לקיים המצות ואיך יוכלו לשלם בקיום מצותיו בעד אחרים · ואולי ע"ד שכתבו הקדמונים שהצדיק בצדקתו יכול לתקן מה שקלקלו הרשעים ודכריהם נשענים על המדרש דב"ר ובכמה מקומות בב"ר פי"ד האדם הגדול בענקים זה אברהם · ולמה קורא אותו גדול שהיה ראוי להבראות קודם לאדם הראשון אלא אמר הקב"ה שמא יקלקל ואין מי שיתקן תחתיו אלא הריני בורא אדם תחלה אם יקלקל יבא אברהם ויתקן תחתיו ע"כ ובזה יבואר למבין:

פרשה מד אתה מפרנס כל אוכן הדעות · פי' כל הדרשות הנדרשים של מקרא בב"ר סוף סדר וישב ויותר הרבה בילקוט סוף סדר וישב ע"ש: ענני ולא נענה כיון וכו' · תימה דהמקראות מפורשים להיפך (מ"א י"ח ל"ו ל"ז ל"ח) ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר ה' אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה · ענני ה' ענני וידעו העם הזה כי אתה ה' האלהים ואתה הסבות את לבם אחורנית ותפול אש ה' ותאכל את העולה ואת העצים ואת האבנים ואת העפר ואת המים אשר בתעלה לחכה · הרי מפורש כי בתחלה הזכיר זכות אבות ואח"כ אמר ענני וגו' ונענה · אך דברי חז"ל מסתמא מקובלים היו בידם גם מגד הסברא מוכרח הוא שתפלת ענני היתה קודם הזכרת זכות אבות דאי אפשר לומר דהזכיר זכות אבות תחלה ולא נענה ואח"כ הזכיר זכות עצמו וזכות תלמידיו כמאמר הז"ל אלא צריכין אנו לומר דהמקרא ענני וגו' הוא קודם להמקרא של ויהי בעלות שמוזכר בו זכות ורק כתובים ש"א כסדרן וכדעת הז"ל: ארבעים יום וגו' · ואף שחטא עגל היה בסוף ארבעים יום ולא התפלל אלא אלו יום האחרון · ואולי קאי על מה שכתוב (דברים ט' ב' כ"ה כ"ו כ"ז) ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה' להשמיד אתכם · ואתפלל אל ה' ואומר ה' אלהים אל תשחת עמך ונחלתך אשר פדית בגדלך אשר הוצאת ממצרים ביד חזקה · זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו · וכן משמע בדב"ר סדר עקב ע"ש · אך צ"ע דלא נזכר שם ויחם ה' על הרעה המובא כאן וצ"ע ועי' תנ"ס ע"ש בזה: הרי זכור לאברהם ליצחק ולישראל · וצ"ע דלפירוש זה דמשום עשרה נסיונות יצחק וישראל מאי עבידתייהו הכא ואולי בשביל זה אמר עוד דבר אחר זכור וכו' ולמה מזכיר כאן שלשה אבות ולשון זה ולמה מזכיר ג' אבות כאן אינו מוזכר בשארי דרשות של זכור אלא הוא מפרש טעמם דניידי מדרשה המוקדמת דזכור קאי אעשרה נסיונות על זה אמר ולמה מזכיר כאן שלשה אבות היה לו להזכיר אברהם לבד בעמד בעשרה נסיונות לכך דורש דרשה אחרת אם שריפה כו': ולא עוד אלא כשם וכו' · פי' אפילו אם תאמר שאתה מקיים שבועה וברית באבות כמקדם ואני מכני בניהם אבל היאך יתקיים ברית ושבועת השבטים: וריב"ל אומר וכו' · פי' ריב"ל לא קאי לפרש מלת כך אלא קאי אתחלת המקרא לפרש מלת עבדיך כדמסיים אלו השבטים: כיון שראה שהניא כן התחיל אומר וכו' · פירוש דלפי דרש זה שהזכיר משה בתפלתו שבועת השבטים עד שלא היה יכול כביכול הקדוש ברוך הוא להשיבו וזה דבר קשה מאד שיגלה משה את הקדוש ב"ה לכך מוכרח שגם בתחלת דבורו לא דבר כדי למחות את ישראל אלא כדי לחיים עליהם שיחזרו בתשובה שלימה: דבר ה' למחות וגו' בעגל ומרגלים · א"ה אליעא לפניך המקראות המתיחסים לענין זה (שמות ל"ב י') יעתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול (במדבר י"ד י"ב) אכנו בדבר ואורישנו ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו אצל המרגלים (דברים ט' י"ד) הרף ממני ואשמידם ואמחה את שמם מתחת השמים ואעשה אותך לגוי עצום ורב ממנו · זה המקרא והמקרא (שמות ל"ב י') אצל העגל. ומזה מבין הענין המדובר כאן לפירושו דר' אחא אינו מספיק לו הביאור כל ולא דבר ה' למחות כדי למחות אלא לחיים כמו שמבואר למעלה דא"כ היה לו לומר ולא חשב ה' למחות · ומאי ולא דבר שבדי דבר להשמידם ולכלותם · לזה אומר שבאמת לא דבר למחות כיון שאמר לו הרף ממני ונתן לו פתח לבקש עליהם רחמים הוי כאלו אמר ואשמידם אם לא תבקש עליהם רחמים אבל אם תבקש עליהם רחמים ובפרט בטענה נכונה לא אשמידם · נמצא לא דבר מעולם למחות כי ידע הקב"ה במשה לא ירף ממנו ויבא בטענה נכונה ויבקש רחמים וגם שם בעגל כתיב ועתה הניחה וגו' שם ג"כ פתח לו פתח שיבקש עליהם רחמים כמו כאן והיא היא · ואם תאמר לפי זה לא תירץ כלום במרגלים דשם לא הראה לו פתח שיבקש רחמים · וי"ל לומר מאחר שפתח לו בעגל שיבקש רחמים מזה למד משה בנין · אבל לכל החטאות והאשמות שיחטאו ישראל שיתפללו בעדם · ולכך לא הוזקק לו להראות במרגלים כיון שכבר פתח לו בעגל: כיון שאמר לו ואעשך וגו' · וצ"ע לפי זה היאך יתקיים שבועת השבטים במה שיעשה את משה לגוי גדול שהוא משבט לוי לבד · ואולי ר' תנחומא אינו סובר שנשבע הקב"ה לשבטים וכרת עמהם ברית רק להאבות לבד נשבע וצ"ע:

פרשה מה נתמלאת וכו' שנהינה אתה · אולי נרמז בקשת שהנהגה בעלמו במלות אשר הוציאם מארץ מצרים אתה בעלמך: הה"ד ויאמר משה וגו' · מלתא באנפי נפשיה היא ולא קאי אלמעלה וסיום הדרשה הוא לקמן קרוב לסופו ראה שאין אתה יכול לרזיז אהבתך וכו' ע"ש: במ"כ זינאות · פי' הערוך תגורות וז"ל המעריך הערוך לא פירש כן אלא על זונות אבל זינאות הן כלי זיין וכן מוכח בסמוך רשב"י אומר כלי הזיין שנתן להם הקב"ה ושם המפורש חקוק עליו עכ"ל המעריך · אבל

אני הכותב מלאתי בערוך ערך זן ה' (כלים פכ"ו מ"ג) הזון והסבכייר שמאין פי' אבנט וכו' והוא פירוש והזונות רחצו ויש אומרים והזונות אלו כלי זיין וכילמדנו ואתה תלוה והפסיקתא דנחמו ובמגילת איכה מה אעידך כשאמרו ישראל נעשה ונשמע שלח הקב"ה לכל אחד ואחד שני מלאכים אחד לשלבישו עטרה ואחד לאסרו זוני פירוש אזור כמד"א מוסר מלכים פתח · ויאסור אזור במתניהם עכ"ל הערוך הרי מפורש בערוך על מלת זונות שהיא זינאות שני פירושים תגורה או כלי זיין: פורפראות · שנאמר ואעדך עדי (יחזקאל ט"ז י' י"א) ואלבישך רקמה ואנעלך תחש ואחבשך בשש ואכסך משי · ואעדך עדי ואתנה צמידים על ידיך ורביד על גרונך · ואולי סובר המדרש ואעדך עדי קאי אלמעלה על מקרא שלפניו ואלבישך רקמה וגו' ואחבשך בשש ואכסך משי: במ"כ עיין ערוך ערך דומינו · ז"ל הערוך בב"ר פסוק נעשה אדם למלך ואפרכוס שהיו בקרונין והיו בני המדינה מבקשין נומר למלך דומינו ובמגלת איכה היו צריס גרמא ביבי דומינו אפרטור ע"כ וז"ל רב"מ ערך אפרטור ביבי דומינו אפרטור פי' בלשון רומי תחיה אדון מושל ובלשון זה היו נוהגין ליתן שלום לקיסר: וצבא השמים לך משתחוים · ל"ע היכן נרמז במקרא הלזה נטילת רשות: יכולין להתרפאות · דומה מאמר זה למאמרם באיכה רבתי אם קלופה היא אית סבר ואם מאוסה היא לית סבר: שלא הגינו · באיכה רבתי גרסינן הכי ע"י שלא הגינו פניך בתשובה נשתנית סימין: השבח וגו' שאפס וגו' הנעולמים וגו' · המקראות מובאים פה בהיפוך (ו' ט' ה' פסוקים ע"ז) ואולי הכוונה כדי לסיים הדרשה ולהכר כמאמר ולא יוסיף לרצות עוד למאמר בראשונה בשעה שהיה משה כועס ולסיים ראה שאין אתה יכול להזיז אהבתך וכו' ויאמר משה וגו': אתה מולא וידבר וכו' · מלתא באנפי נפשיה היא: נטל סנגים · פי' הענין כך הוא שאשר הגבלה רצה לפייס את המלך בעד חטאת כעס ולא רצה להתפייס ונטל את הסנגים וברח לפי שמאהבת הסנגים והסר לבא הוזקק בעל כרחו שלא בטובתו להתפייס כך מאהבת הש"י למשה ולאהלו שתורו רלוף אהבת התורה ומתוכי תורה שיתה יוצאת לכל ישראל הוזקק הקב"ה כביכול לפיים את ישראל תנ"ס: במ"כ בת המלך רמז לישראל · צ"ע דיותר נראה דבת המלך רומזת למשה כמו בן תענין המשל והנמשל: כבר אמרתי לך ושלחתי וגו' · אליע לפניך מקראות המתיחסים לזה (שמות ל"ג י"ב י"ג י"ד ט"ו) ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי ואתה אמרת ידעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני · ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכיך ואדעך למען אמצא חן בעיניך וראה כי עמך הגוי הזה · ויאמר פני ילכו והנחותי לך · ויאמר אליו אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה · וצ"ע אחר שמלשון המדרש משמע שמאמר ושלחתי מלאך לפניך היה מוקדם למאמר משה ראה אתה אומר אלי א"כ איך אמר משה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי והוא כבר הודיע לו ורש"י כתוס פי' לא הודעתני אין זו הודעה שאין אני חפץ בו ואולי יש לומר עוד דמלת לא הודעתני פי' לא הבנתני ע"ד כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' דפירושו כי הבנתיו כאומר אין אני חפץ במלאך ואעפ"כ השיבו הקב"ה כבר אמרתי לך ושלחתי מלאך לפניך · אך צ"ע דהא התשובה על ואתה לא הודעתני היתה פני ילכו ואיך אמר המדרש דהתשובה היתה כבר אמרתי ושלחתי מלאך היפך המפורש בתורה · וכתב בעל תנ"ס דעל זה הדוחק מוכרחין אנו לומר דהאי פני ילכו הוא מלאך מטטרון שנקרא שר הפנים ושמי בקרבו ועל זה השיב משה למלאך אתה מוסרני אפי' למט"ט איני רולה אם אין פניך הולכים היינו עלמות השכינה אל תעלנו מזה: עלה הנה זה משה · כוונתו לפרש בשביל ענוה שלו זכה לשם לא כמו נדב ואביהוא: ה"ג בשכר ויסתר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים: ואחר כבוד תקחני · אולי כוונתו מפני שכל המזמור מדבר בשלות הרשעים ולזה אמר דוד בעלתך תנחני ואחר כבוד פי' אחר השלום כבוד של הרשעים תקחני אליך: הנה מקום אתי וכו' · צ"ע דאין הדרש של אחורי שפלה לו שייך כלל לענין מה שבקש משה לדעת מתן שכרן של לדיקים וכו' ולענין מאי הודיע לו הקב"ה שכביו: באחרית הימים · נרמז בכלל וראית את אחורי ונרמז כאן גם שלות רשעים שלא יוכל לראות כמאמר ופני לא יראו: מה כתיב למעלה ויאמר אני אעביר וגו' · צ"ע למה מקדים הדרשה על הנה מקום אתי המאוחר לויאמר אני אעביר ומאחר המוקדם: מדת הטוב ומדת הפורענות · פי' ממלות כל טובי מרבה גם מדת הפורענות כדאיתא בתנחומא מפורש · אך צ"ע דמלת כל דרכו לרבות דבר הדומה לענין המפורש בו ולא הפוכו ואולי גם הרעה בכלל הטובה היא:

פרשה מו ר"א ששברו וכו' · כלומר שהיה מאמין בדברי הקב"ה ומה שלא שברן עד שראה העגל והמחולות מפני שלא פרחו הכתובים עד ביאתו שמה והטעם שלא פרחו הכתובים עד הנה משום שנתקרב אל המחנה מקום הטומאה לא יכלה הקדושה לסבול הטומאה ונעשו הלוחות כבדים כי בתחלה בעוד שהיה הכתב בלוחות היו הלוחות נושאים את עצמן ע"י קדושת הכתב כמו שהארון שהיה נושא את נושאיו וכמו הנפש בגוף כמאמר חז"ל שהי נושא את עצמו · וכן מתיכת הברזל כשיולאה מן האור ושיא מלהטת היא קלה מפני האור שהיא הנפש שבה ונושא אותה משא"כ כשיולאת הנפש מן הגוף נעשה הגוף כבד · וכן הברזל כשמצטנן ויולא האור ממנה היא כלאת נפשה כי מתה היא כבדה כבראשונה וכיון שפרחו הכתובים מן הלוחות נעשו כבדים מאד עד שלא יוכל לסבלן בשתי ידיו ולכך שברם · וראיה לזה שפרחו הכתובים מעל הלוחות ממה שדרשו חז"ל הזהרו בזקן ששכח תלמודו מחמת אונסו דאמר ר' אמי לוחות ושברי לוחות מונחים בארון כלומר שברי לוחות שפרחו ממנו הכתובים · ועפ"כ מביא ראיה מפסוק לכבוד הזקן ששכח תלמודו שפרחה ממנו התורה: וארא (דברים ט' ט"ו ט"ז) ואפן וארד מן ההר וההר בוער באש ושני לוחות הברית על שתי ידי · וארא והנה חטאתם לה' אלהיכם עשיתם לכם עגל מסכה סרתם מהר מן הדרך אשר צוה ה' אתכם · ודרש המדרש דמתחלה שהיו הכתובים בלוחות היו קלים אע"ג שהכתובים נשאו אותם ולא היו צריכין רק לאחיזת יד של משה כמ"ש (שמות ל"ב ט"ו) ויפן וירד משה מן ההר ושני לוחות העדות בידו לוחות כתובים משני עבריהם מזה ומזה הם כתובים · ופירושו שני לוחות העדות בידו אחת היו אחוזים שהיו קלים מאד והטעם כתובים משני עבריהם והיו הכתובים נושאים אותם אולם אח"כ כאשר פרחו הכתובים נעשו כבדים עד שנאמר עליהם ושני לוחות הברית על שתי ידי משני כובדן ולזה אמר ותראה על ידי כך והנה חטאתם לה' אלהיכם · ואף שהענין ע"ד דרש קלת מ"מ הוא כעניני תנ"ס: משל למלך וכו' · הוא כמו ד"ת ואולי המדרש ניתן טעם איך משה עבד ה' ערב לבו לשבר את הלוחות ואם ישראל הטאו ואינם ראוים לקבל אותם היה לו להחזירם לאכסניא שלהם ולבקש את הקב"ה מה יעשה בהם · לכן אמר משל וכו' ובשביל זה שבר את הלוחות: שפנה הטייס שלהם מעליהם · ויפן וירד · אולי צ"ל ואפן וארד שהוא מקרא דלקמיה המקרא וארא והנה חטאתם לה' אלהיכם: אתה אל כה וגו' · וז"ל בספרי פת"ס אתחי לו לפרוש מן האשה ע"כ וזו היא התוכחה של מרים ואהרן שדברו במשה כדרשם לעמוד על כורים של הענין יעיין בשבת דף פ"ז יבמות דף ס"ב ובתוי"ט שם במשנה ובמהרש"א בח"א בשבת שם: ראה שבחו של משה · אולי צ"ל הגירסא במקום שבחו של משה כחו של משה: שנאמר לכל האותות (דברים ל"ד י' י"א י"ב) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים · לכל האותות והמופתים אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו · ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל · ומדכתיב אצלו לכל האותות אשר שלחו ה' ואצל לכל היד החזקה וגו' אשר עשה משה לא כתיב על פי ה' משמע שמעצמו עשה בלי רצון הבי"ת · אך מדחזינן שמנה הכתוב שאי ולכל היד החזקה וגו' אשר עשה משה אצל השבחים היותר גדולים על שנאמר אלם ולא קם נביא וגו' ש"מ שהסכים הקב"ה על ידו · ואולי אשר עשה משה דורש כמי אשר שבחה שדרשו חז"ל יישר כחך ששברת · וכן ולכל היד החזקה שהחזיק את ידו ואמר לו חוק ואמץ: ארכיאטום · א"ה פי' ערוך ערך אכך ד' ואינו מביא ארכיאטום רק ארכונטים איש בית נדיב תרגום אך בית ארכונא · וז"ל רב"מ שם ארכי פי' בל"י נגידות ושררות וארכליסטים ראש השודדים ארכי טערעגום ראש ושר צבא ארכיטיקטין ראש הבונים והאומנים ארכונטום וארכון שר אבל ארכי ואלכיון פירושו מקום וועד השרים והשופטים ושם נשמרים כתבי העיר עכ"ל וצ"ע דבריו במלת ארכי: שמדריקום · ז"ל המעריך סמדריקום פי' מזיק בתי כסאות ובלשון לע"ז הוא ולפי שהוא משל לעבודת כוכבים קראו לו כן וכמו שנאמר לא תאמר לו ועכ"ז כדי שלא להיות דבר מגונה מפיו החליף סדר האותיות והקדים ד' לר' עכ"ל המעריך · וז"ל רב"מ ערך סמדריקום פי' אדם נוטה לחולי הדריקון וגופו בצן פי' מי בל"ר תני פי' הדרקים בל"י בעל הדריקון ע"כ: אמר להם אינם בני וכו' · אמירה זו אינה תשובה לתפלת הושיעה ה' על עמך אדרבה נאמר שם להיפך (יואל ב' י"ז י"ח י"ט) בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים משרתי ה' ויאמרו חוסה ה' על עמך ואל תתן נחלתך לחרפה למשל בם גוים למה יאמרו בעמים איה אלהיהם · ויקנא ה' לארצו ויחמול על עמו · ויען ה' ויאמר לעמו הנני שולח לכם את הדגן והתירוש והיצהר ושבעתם אותו ולא אתן אתכם עוד חרפה בגוים · הרי לך מפורש שעל בקשת הכהנים השיב הקדוש ברוך הוא דברי נחומים ולא תשובה אינם בני · אולם התשובה של אינם בני קאי על שארי נביאים שהתפללו בשגנון חוסה ה' על עמך:

פרשה מז הדברים אלות ותוכחות · ופי' כי על פי הדברים שהיינו האלות והתוכחות שאלה הדרים יראתי תקומה בלבבכם ויתקיים שברית שבינינו וזהו כרתי אתך ברית וגו': שא הח שבנו

ולא יהיו רשאים לשנות · והטעם שלא לומר דברים שבכתב בע"פ מבואר שלא ישנו · והטעם שלא לומר דברים שבע"פ בכתב כדאמר לעיל מפני עובדי כוכבים שלא יעתיקום · אבל קשה הא כשם שהיה גלוי לפני הקב"ה שעתידים העובדי כוכבים לשלוט בהם וליטול אותם מהם ויעתיקום ויהיו בזויים ביניהם כנזכר לעיל · הא כן היה גלוי לפני הקב"ה הגבורת השכחה ויהיו מוכרחים לכתוב גם תורה שבע"פ · ואפשר לתרץ בדוחק שעיקר קפידא היה אגלות בבל מדי ויון שהקשו לישראל בעול שעבודם · אבל לא על העובדי כוכבים של עכשיו שאנו שרוים ביניהם בהם עושים חסד עמנו ה' ירום קרנם : שנאמר לחות העדות ביד משה ברדתו מן ההר · דהוי תיבות ברדתו מן ההר מיותר שהרי נאמר ויהי ברדת משה מהר סיני · אלא פ"ז דה"פ ושני לוחות העדות ביד משה ברדתו מן ההר ר"ל ברדתו מן ההר אז הרגיש משה שהלוחות בידו הם · כי בהתקרב משה לארץ אז הוסר הקדושה והרוחניות שהיו בהלוחות והרגיש במשוי יותר מקודם כשהיה הרוחניות נשא בהתי נושא את עצמו : מנין שלא ישן · ה"פ מאחר דכתיב ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה · א"כ לא היה שינה לפני משה כל המ' יום ומ' לילה ולמה לא היה ישן באמת · ומנין הוא כמו מה ראה · ואף שאין שייך שינה בעולם העליון מ"מ היה לו ג"כ לעשות דוגמא שינה לנוח קצת ג"כ :

סדר ויקהל

פרשה מח בזכות אלה שמות כו' · וזהו תשובה על בזכות מי נברא אלה תולדות השמים והארץ וקאמר ואלה בזכות מי הם עומדים פי' בזכות מה יש לעולם מעמד וקיום · בזכות העדות והחקים והמשפטים שאלולי המשפט איש את רעהו חיים בלעו · ומלך במשפט יעמיד ארץ · נמצא שע"י דין אמת לאמיתו נתקיים העולם כדכתב הטור ח"מ בסי' א': מדברין ומניחין פקוד את בני לוי ודייק מסיפא דקרא לבית אבותם למשפחותם, ומשמע שמנין של בני לוי שנמנין לעצמן על שהיו לגיון של מלך כדאיתא במדרש אותו שבט היה לאבותיהם ולמשפחותיהם · ודייק מדאמר לבית אבותם למשפחותם ולמה לא אמר איפכא למשפחותם לבית אבותם כדנקט גבי ישראל · אלא מהורהא כדפרשינן : מה ראה להזכיר כאן חור · כלומר בשלמא מה שנזכר בפ' כי תשא ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור לא קשה מידי · משום די"ל שהיו בין ב" אנשים אחרים שנקראו ג"כ בשם בצלאל בן אורי · וא"כ אם לא היה מבלשו עד זקינו לא היה יודע משה באיזה בצלאל מדבר · אבל כאן במאמר משה לישראל קשה למה היה צריך לבלשו · וכי לא היה יכול להראות ליה אל כי הוא זה :

פרשה מט שנאמר נחשתי ויברכני ה' בגללך · כדי להזכיר לנו שאע"פ לבן הארמי נתברך בגללו · כ"ש אנו בניו ובני בניו שאנו נתברכין בגללו · וכן לרמוז שלבן הארמי הלך אחר נחשים · אבל יעקב לא נחש ולא קסם בישראל וגו' כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל :

סדר פקודי

פרשה נא הקב"ה מביא ברכות על ידו · לפי שכל מי שהוא רע עין הוא נבהל להון וחסר יבואנו · והיפך באיש המוגות וטוב עין · ועוד כשהגזבר המונה איש אמונה נגד ב"א · אז השם מה דמים ומרבים בנדרים ונדבות ביותר · והיפך כשהמונה הפך :

פרשה נב פתח לרקמות כו' · דקרא אשמועינן ככבוד שעשו ישראל למשה רבם ושמחתם במשכן · והיו מביאים לו את מלאכת המשכן בכבוד גדול נקבוץ כל ישראל ולובשים בגדים נאים דוגמת העלאת הארון מבית עובד אדום בימי דוד : יצא לו חוץ לעיר והתפלל · שבתי כנסיות שלהם היו בשדה :

באור

מבטל הברית · פי' אבל ר' יוחנן סבר שאין הברית בטל בשביל זה רק שאינו מקבל שכר וזהו פלוגתתן : ובן משה לא מייתי ראיה לעיקר הענין שתורה שבע"פ גם כן נתונה בסיני אבל לענין שלא ישנה מתורה שבכתב לתורה שבע"פ או להיפוך ליכא רמז בזה : ובי אפשר לאדם וכו' · פי' ולמה עשה הקב"ה נס נפלא כזה ומתרץ כדי ללמוד ד"א וא"ת שלא גבי אליהו כתיב (מ"א י"ט ח') ויקם ויאכל וישתה וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה עד הר האלהים חורבה · וי"ל כמ"ש הרד"ק כי לא היה זה כנס משה רבינו ע"ה כי בו נאמר ארבעים יום לחם לא אכל וגו' ולא אמר שעמד בכח האכילה ובאליהו אמר בכח האכילה כלומר שנשתהה האוכל באצטומכא ולא בלה אותה כח המאכל ולא משכה אותה כח המוסף מה שאין כן במשה : כמ"כ ועיין בערוך ערך דקרן ע"ש · וז"ל הערוך ערך דקרן א' בב"ר כמין תוריין דקרנין סלקין ומנהרין לעלמא מלשון כי קרן עור פניו ע"כ והנה הענין מסכים לפירוש של הערוך אבל הלשון אינו מסכים דהוה ליה למימר לפי זה דנחיתן ודדקרין בשני דלי"ת לכן נראה דלשון המדרש נסמך על לשון הערוך ערך קרן רביעי וז"ל (פסחים ח') וקרנים מידו לו פי' אורה מידו של הקב"ה לו לצדיק כי קרן עור פני משה ושם חביון עזו פי' תוקף האור הגדול אבל הקב"ה יותר מאלל הצדיקים ע"כ לכן אמר דקרין דהשופר הוא קרן : דאיטמין נ"ל דיממין · פי' תורה של יום : לא שתה בעוה"ז וכו' · פי' לא אכל מלחמה של תורה בעוה"ז משום דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא · אבל לעתיד יאכל מלחמה של תורה ומסיים לפיכך לחם לא אכל וכו' פי' לא אכל מלחמה של תורה אפילו בעת שהיה ברקיע לא אכל מלחמה ודייק מויהי שם וגו' לחם לא אכל פי' אפילו בעת שהיה שם ברקיע לחם מלחמה של תורה לא אכל כן נראה לי הכותב וכן משמע קצת בת"כ ע"ש : שהראשונים והאחרונים היו שוים · כמ"ש תנ"ס לא ידעתי אם כוונתם על הלוחות עצמם שלא היו אחרונים יותר גדולים ממדת הראשונים אף שנכללו בהם מדרש הלכות ואגדות כמפורש למעלה או כוונתו על מכתב הלוחות שבשניים שהיו כראשונים ככתבם וכלשונם ואף שבשמות הדברות שבואתחנן נכתבו קצת מהדברות שבסדר יתרו : ויהי ברדת משה מהר סיני ושני לוחות העדות ביד משה ברדתו מן ההר ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו (שמות ל"ד כ"ד) · ופי' המ"כ דמפיק ליה מדכתיב ושני לוחות העדות ובמדרש חזית על מקרא ידיו גלילי זהב גרסינן י' על לוח זה וי' על לוח זה שנאמר ידיו גלילי זהב ע"ש : והכתובים היו טוענים וכו' · עמ"כ ותנ"ס פי' מדכתיב ושני לוחות העדות בידו ברדתו מן ההר ואפי' ברדתו מן ההר למה לי שלא כתיב מלפניו ויהי ברדת משה מהר סיני אלא ה"פ ושני לוחות העדות ביד משה פירוש שהרגיש כבדותן והרגיש שהם בידו זה היה ברדתו מן ההר כי כשקרובים למטה כארץ אז פרחה מהם הקדושה ונעשו כבדים אבל קודם זה לא הרגיש משה כלל שהם בידו : ומשם זכה לקרני הוד · פי' מפני שהיה אז קרוב מאד לשכינה : שנאמר ומשה לא ידע וגו' · פי' דלא הכתוב להתגדל בשביל משה רבינו ע"ה שלא יאמרו שכוונתו של משה היה בענין העברת הקולמוס על ראשו כדי ליהנה מן הקודש בקבלת ההוד וקרן עור הפנים וע"כ מעיד עליו הכתוב ומשה לא ידע וגו' כלומר שמעולם לא היתה לו ידיעה מקירון עור פניו וכ"ש שלא כוון לקבלת ההוד והקרן · תנ"ס : לתיסומן · ס"ג לתכוורן פי' פקיד על האוצרות · א"א ורב"מ : על פה · פי' שנאמר כי על פי הדברים האלה : לי היא · פי' תמיד כתוב שמי בה וידבר ה' אל משה ויאמר ה' אל משה :

סדר ויקהל פרשה מח ויגהר על הילד (מ"ב ד') ויעל וישכב על הילד וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפיו ויגהר עליו ויחם בשר הילד · הרי נגע במת ולא קבל ממנו שום ריח רע ואדרבה היה ריחו ושמו הטוב הולך מסוף העולם ועד סופו שהחיה את המת : שמו של בצלאל וכו' · גם כאן נדרש כמו למעלה שמן הטוב הולך מקיטון לטרקלין וכו' ולמעלה אמר דרך כלל כדי לדרוש על פרטים רבים : להחזיק לו טובה · עי' סדר תצוה פל"ו כמשל לפקח וסומא משם יתברר לך היטב ענין החזקת טובה בהדלקת הנר : לכולם שם אחד · כמו מלאכים שנקראים אופנים שהוא שם הכולל שלהם : ואתו אהליאב וגו' · כאן לא חשיב אלא אהליאב ובסדר תמור חשיב גם בצלאל ועוד רבים כאלה וכאן חדא מינייהו נקט ואולי הוא פורש אהליאב לרבותא דאפילו אהליאב דלא יחסו שכתוב אלא אחר אביו לחוד גם הוא בכלל מדכירן ומניחן : תנ"ס : אלא בצלאל · פי' מדכתיב אלו ראה וגו' בשם בצלאל משא"כ באהליאב אף שהזכירו הכתוב לא נאמר אלו כן : נטלה כהונה ומלכות · ולעיל יוכבד נטלה כהונה ולויה ומרים מלכות ויש לומר שהמדרש הזה סובר ויעש להם בתים שוים זכו יוכבד ומרים ומתחלה השיב יוכבד זכה וכו' ומרים זכה שהעמידה בצלאל שבנה בחכמתו בית הכהונה היינו המשכן והמזבח מקום הקרבנות מלכות בית דוד : מוצא ביהושע · פי' דלא תאמר שבא לו מחמת שבט יהודה שהרי יהושע שבא משבט אפרים וגם הוא מלא רוח חכמה וכן עתניאל שבא מיהודים כתוב אצלו כפירוש ותהי עליו רוח ה' : וזאת ליהודה · נראה דפירוש מלת יהודה על כל היהודים שבאו מכל השבטים : הן אנכי בראתי חרש נופח באש פחם ומוציא כלי למעשהו ואנכי בראתי משחית לחבל (ישעיה נ"ד ט"ז) ופי' נופח באש פחם שסלק עון העגל שנעשה באש פחם ומגרה ריב ומדון בין ישראל לאביהם שבשמים ע"ד (משלי כ"ו כ"א) פחם לגחלים ועצים לאש ואיש מדינים לחרחר ריב · והוא היה מעביר אותו העון ע"י מלאכת המשכן וזהו ומוציא כלי למעשהו : אוהבם נדבה · פי' אני אוהב אותם ע"י נדבה שהתנדבו למשכן כמה שהתנדבו לעגל והיא תשובה גמורה : אמר לו כדוק · פי' אמר משה להקב"ה :

מהרי"פ

פרשה מט טמאו וגו' (יחזקאל כ"ג ל"ח) עוד זאת עשו לי טמאו את מקדשי ביום ההוא ואת שבתותי חללו . ואף שבתיקון היה במשכן אין קפידא בזה דמשכן מקרא מקדש ומקדש נקרא משכן . ואין לתמוה על הקדמת התיקון לחטא דבכמה דוכתי מצינו כן ויבן שם מזבח לה' בין בית אל ובין העי נתכוין שעתידין בניו להכשל שם על ענין עכן והתפלל עליהם וכמו ואל הבקר רץ אברהם לקדם אותה אומה דכתיב בה עגלה יפיפיה מצרים וגו' וכמוהו רבים . תנ"ס : אלא וכו' . וזאת התרומה וכו' זו כנסת ישראל וכו' מאמר זה קשה להולמו ולפרש קצת קרוב אל הפשט שהמדרש מפרש שחכמי הלב עשו מלאכה אחרת זולת מלאכת המשכן והיא אחר שיברר הקב"ה שכינתו במקדש והיו ישראל לזכרון נגד עיניו תמיד אחר שכל מיני מעשה המשכן רומזים על כנ"י וא"ר . תנ"ס : על ציצים וכו' . ואיתא במדרש חזית בני ציון וגו' המצוינים בציצית על כן תכלת מרמז לכנסת ישראל : זהב זה אברהם וכו' . גם כאן הכוונה שיהיה זכות אבות תמיד לנגד עיני ה' במשכן :

פרשה נ בשעת וכו' . בב"ר סל"ג מובא שם כל המאמר הזה ול"ג התם מתיבת בשעה ובשעה בכלל עד תיבת תהום והסוף בכלל : ויחכם עוד זה משה . פי' ע"ד שאמרו חז"ל התורה נתנה במתנה למשה ומשה נהג טובת עין ונתנה לישראל וזהו פי' הכתוב תן לחכם זה משה שהקב"ה נתן התורה למשה ויחכם עוד שבא ואמר לישראל פי' שנהג בהם טובת עין וזהו ומטיבן וכו' . תנ"ס : וכל כך עתיד להחזירן אע"ג דנבואת הושע קדם לנבואת יחזקאל . אולי הוא ע"ד קדימת הרפואה למכה גם קיום נבואתו לא היה אלא אחר תוכחת יחזקאל : ואין מפתין כו' . לסורות שלא זנתה ובתולים קיימות עדיין : ומרפאו בטיט . אע"ג דעשיית הארון היה ארבעים שנה קודם מעשה בטיט זהו דרכו של הקב"ה להקדים רפואה למכה וכמ"ש לעיל גבי טמאו את מקדשי ע"ש : וג' מאות כהנים היו מטבילין אותם . הטעם דכלים הנגמרין אע"פ שנגמרו בטהרה צריכין טבילה לקודש : וכל הכהנים וכו' . אע"ג דבשם מאות כבד טובא מ"מ ירדו עמם כל הכהנים לכבוד כן נראה ליישב הגירסא דהכא אבל במסכת חולין ובמסכת תמיד לא גרסינן להאי דוכל הכהנים יורדים וכו' : שוטחין על גבי החיל . פי' כשנטמאת באב הטומאה אבל מדרס כשנגמרה תנן במתניתין שוטחין אותה על האיצטבא : שתהא נמתחת בפני הארון . נ"ע דמ"מ לא הוה ליה לאקדומה לארון שהרי תחלה הונח הארון במקומו ואח"כ פרשו את הפרוכת כדכתיב במעשה וישם את הפרוכת אחר הנחת הארון במקומו ואע"ג דבצווי מקדים הפרוכת כבר כתב הרמב"ן דהתם לא איירי בסדרן : ושאלתי וכו' . ענין השאלה הזאת לא היו מזין על הפרוכת ממש אלא כנגדה והשיבו לו אעפ"כ מדם יוה"כ כי אע"פ שלא היו מזין על פרוכת ממש מ"מ לפעמים היה נוגע בפרוכת ואם נגעו נגעו : שבכל דבר אמר ויעש בצלאל . אע"ג דלא כתיב ויעש בצלאל אלא גבי ארון מ"מ מדכתיב בכל דבר ויעש סתם קאי אבצלאל וכאלו ויעש בצלאל מפורש בסדיא :

סדר פקודי פרשה נא ומשה היה גזבר לעצמו וכו' . הוא כמו ד"א והוא תירוץ על הקושיא למה באמת לא מנה משה שני גזברים אחרים ולא היו צריכין לחשבון ותירץ המדרש דבאמת לא רצה משה להיות גזבר לעצמו ודעתו היה למנות גזברים אחרים אך ישראל נזדרזו כ"כ להביא עד שלא היה שהות למנות גזברים כי תיכף אחר הצווי מיד ויבואו האנשים על הנשים כל נדיב לב וגו' בזריזות גדולה מאד והוכרח להיות גזבר לעצמו וכתב הרמב"ן סדר תצוה שמשה לא היה גזבר רק יום אחד : לכמה ימים וכו' . זהו ראיה על הזריזות הגדולה להביא נדבתם : לשני בקרים וכו' . זו ג"כ ראיה על זריזותם הנפלאה : והותר שנאמר והמלאכה וגו' . האי שנאמר קאי על מלת והותר לבד כי הראיה שהביא לשני בקרים היא מבבוקר בבוקר כדפי' במ"כ ע"ש : משל וכו' למלך שנכנס אשה וכו' . המשל הזה חוזר על פי' הראשון של משכן העדות שהיה סליחה לישראל ולא על הדבר אחר שנתמנה וכו' כמובן : ריח בשמים . והנמשל מזה אולי נסמך על מה שדרשו חז"ל על המקרא מי זאת עולה מן המדבר מקוטרת מור ולבונה וגו' שע"י עשן המערכה שלא זזה ממקומה ראו אומות העולם השראת השכינה אבל ישראל ראו השכינה ע"י ירידת אש מן השמים וע"י נר המערבי וכיוצא בו : במ"כ ד"ה אנדריאנטום לורת-הי לך וכו' וה"ג בערוך . א"ה לא מצאתי בערוך ערך אנדריאנטום רק ערך אנדרטא גם שם אינו מפורש . פי' המ"כ ע"ש ובערך אנדריאנטום מביא הערוך מדרש שבכאן ופי' ענין היכל הוא וז"ל רב"מ שם א"ב פי' בל"י צלם וצורת אדם ומשפט המלה אדריאנטים וגם בנקודת אחרות בלשון יוני ענין היכל ואז משפט המלה אנדרוניטום ע"כ · ובזכות הקרבנות . אולי הקרבנות נרמזים באלה פקודי המשכן שהוא מקום הקרבן : במ"כ ונתמלי חמה נ"ל שהמלי המה (דניאל ג' י"ט) באדין נבוכדנצר התמלי חמא : בניך לבטל הקרבנות וכו' . פי' ה"ה לבטול תורה וחדא מינייהו נקט : באנו באש וגו' . כלומר הרכבת אנוש לראשנו היינו שעבוד מלכיות נחשב לנו כאלו באנו באש ובמים זה גיהנם וע"י כך ותוציאני לרויה מעונשו של גיהנם : ספטיונר . נ"ל שערוך פי' שליש הוא לפי ענינו וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"ר צופה עומד על המלפה : הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך . אלמא כשוד עדים עליו היו נגולים מן הפורענות :

פרשה נב למה שאין מתן שכרן וכו' אדלעיל קאי למה לא רצתה אשת רשב"ת ליטול וליהנות כלום מאבן הטוב לזה תירץ שאין מתן שכרן וכו' :

סליק בעז"ה באור מהרי"פ

ספר

מדרש רבה

חלק שלישי

עם

הרבה פירושים ממבחרי המפרשים הקדמונים והאחרונים כמבואר בשער השני.

ווילנא

בדפוס והוצאת „ראם".

תרפ"ה

Sp. Akc. Wydawniczo-Druk. „ROM“.
ul. Cerkiewna 2. Wilno. 1925

מדרש רבה

על

חמשה חומשי תורה וחמש מגלות

ועליו

הרבה פירושים ממבחרי המפרשים הקדמונים והאחרונים. רבים מאלה שכבר נדפסו על המדרשים או בספרים לבדם. ורבים אשר היו בכתובים עד כה ולא זכינו עוד לאורם.

ואלה המה:

א) **פירוש רש"י** על בראשית רבה, לרבינו שלמה יצחקי ז"ל. הוגהו ממנו השבושים והשגיאות שרבו בו בדפוסים הקודמים:

ב) **מתנות כהונה** (השלם) להרב החסיד שבכהונה הג' המפורסם כו' מוהר"ר יששכר בער בהרב מוהר"ר נפתלי כ"ץ המכונה בשם בערמן אשכנזי ז"ל מק"ק שעברשין. נדפס בשלמות כמו שנדפס בדפוס קנבנשתי ופפד"א והושבו אליו כל הענינים שנשמטו ממנו בדפוסים האחרונים. והצגנום בשני חצאי רבוע כזה [ ]:

ג) **יפה תואר** על מדרש רבה לחמשה חומשי תורה:

ד) **יפה ענף** על מגלת רות, אסתר, ואיכה רבתי:

ה) **יפה קול** על מגלת שיר השירים רבה:

(להרב הגאון החוקר האלהי כו' מוהר"ר שמואל יפה אשכנזי זצ"ל אב"ד דקושטנדינא. לקט חדש ונפלא, הכולל תוכן הפירושים האלה ועקרי דבריהם. נלקט על ידי הכם מופלא (כמבואר בהקדמת המדפיסים). ובתוכם הערות מהרב המלקט מסוגרות בשני חצאי רבוע:)

ו) **ידי משה** להגאון המפורסם מוהר"ר יעקב משה בהרב החסיד מוהר"ר אברהם העלין אשכנזי זצ"ל נכד הרש"ל ז"ל:

ז) **משנת דרבי אליעזר** להרב הגאון החסיד מוהר"ר אליעזר במוהר"ר יהודה ז"ל מפינטשוב:

ח) **נזר הקודש** על בראשית רבה, להרב הגאון המקובל האלהי מוהר"ר יחיאל מיכל בן עוזיאל ז"ל מגלוגא רבתי נאספו ממנו חדושיו היקרים המאירים את פשט דברי המדרש ומבארים מצפוני כוונותיו (והוצגו בסוף הספר):

ט) **תולדות נח** על שמות רבה, להרב הגאון הדיין המצוין מוהר"ר נח במוהר"ר פסח ז"ל (נדפס בסוף הספר):

י) **נחמד למראה** לגאון קדמון ושמו פלאי. ובתוכו חדושים יקרים להרב הגאון הגדול מוהר"ר שלמה שלם זצ"ל אב"ד ור"מ דק"ק ספרדים באמשטרדם, וחדושים על דרך הדקדוק מהרב המדקדק הגדול המפורסם מוהר"ר זלמן הענא ז"ל בעל המחבר ס' בנין שלמה, וצהר התבה (נדפס בסוף כל ספר):

יא) **חדושי הרד"ל** להרב הגאון המובהק המפורסם כו' מוהר"ר דוד לוריא זצ"ל מביחאוו. עם הוספות רבות מתוך כ"ק שנוספו על החדושים שכבר נדפסו. וגם חדושיו על חמש מגלות כלם מכ"י כי לא נדפסו עוד מעולם:

יב) **חדושי הרש"ש** להרב הגאון החכם המפורסם מוהר"ר שמואל שטראשון זצ"ל. עם הוספות רבות מתוך כ"י. וחדושיו על חמש מגלות כלם מתוך כ"י כי לא נדפסו עוד מעולם.

יג) **באור מהרז"ו** להרב המאוה"ג המפורסם כו' מוהר"ר יחזקאל פייוויל ז"ל מ"מ דווילנא. ועל שמ"ר ויק"ר כלו מכ"י. כי לא נדפס עוד מעולם (נדפס בסוף כל ספר).

יד) **פירוש מהרז"ו** (באור חדש ונפלא) להרב הג' המפורסם בתו"י בקי בכל חדרי התורה המבאר הנפלא כו' מוהר"ר זאב וואלף במוהר"ר ישראל איסר איינהארן ז"ל מהוראדנא.

טו) **מסורת המדרש** (חבור חדש) כולל מראה מקומות מאמרי המד"ר (מלבד המראה מקומות אשר בחדושי הרד"ל והרש"ש ובפי' מהרז"ו) בש"ס בבלי, וירושלמי, ספרא, ספרי, ותוספתא, ומכילתא, אדר"נ, מסכת סופרים, שמחות, כלה, ומסכת דרך ארץ רבא וזוטא, פדר"א, מד"ר ותנחומא, מדרש שמואל, מדרש שוה"ט לתהלים ומשלי, פסיקתא רבתי ופסיקתא דר"כ, תנד"א רבא וזוטא, אגדת בראשית, מגלת תענית, סדר עולם רבא וזוטא, וילקוט שמעוני:

גם הוספנו בו (בסוף ספר בראשית) **שיטה חדשה** לברכות יעקב, המיוחסת לרבינו **משה הדרשן** ז"ל. ובראש המדרש הצגנו **כללי המדרש** מספר **של"ה הקדוש** ממאמרי תורה שבע"פ. **ומאמר על ההגדות** להגאון המקובל האלהי מוהר"ר **משה חיים לוצאטו** ז"ל. **ומבוא למדרש** להגאון החכם הכולל מוהר"ר **צבי הירש חיות** ז"ל. ויתר מעלותיו הרבות והגהתו המדויקת מאד, והחדושים הרבים שנתחדשו בו הנם מפורשים בהקדמת המו"לים מעל"ד:

ווילנא

הקדמת המדפיסים

הנה כבר היה את לבב אבינו הר' הגביר המנוח מוהר"ר **יוסף ראובן ראם** ז"ל להוציא לאור **מדרש רבה** עם פירוש מתנות כהונה, ומהרז"ו, והגהות הרד"ל, והרש"ש, ובשנת תרי"א החל להדפיסו, ויהי כי כלה להדפיס ספר בראשית ושמות רבה ותתיצבנה נגדו סבות שונות לשטן להפריעו ממלאכתו וההדפסה נשבתה אז. וכל יודעי תורה בקשונו מאד לכלות הדפסתו, כי נהה העם אחרי פירוש מהרז"ו אשר באורו החדש ראו אור גדול במד"ר, כי לא היה עוד כמוהו באור מספיק להמדרש ע"פ הפשט האמתי, ואף הגהות הרד"ל והרש"ש אם שכבר זכו לאורה כי נדפסו לפניו, אולם רק מעט מהן נדפסו ולא כלן, וישתוקקו לראות אור הגנוז ביתר הגהותיהם היקרות; וכן חזקו עלינו דברי אא"ז הגאון הרש"ש ז"ל לכלות הדפסתו כי גם בעיניו היה פירוש הרז"ו נכבד ויקר מאד ואמר כל כדין סמוכו לנו; גם אמר כי נדר גדול נדרנו להמחבר להוציא פירושו לאור עולם. לכן קמנו עתה אנחנו בניו תחתיו לבצע את מחשבתו הטובה ההיא להוציא לאור בדפוסנו את המד"ר עם הפירושים הנ"ל, והוספנו עוד עליהם פירושים נבחרים כהנה וכהנה, הרבה מאלה שכבר נדפסו על המדרשים או בספרים לבדם מפוזרים אחד הנה ואחד הנה, והרבה אשר היו בכ"י ולא זכינו עוד לאורם, ואנחנו יגענו ומצאנום ואספנום אל המד"ר הזה, והיו לו למאורות להאיר על דרכיו ומסתרי נתיבותיו, לגלות טפח טמצפונותיו, ולהשוף מעמקי כוונותיו, ולא יהיה עוד כספר החתום לפני ההוגים בו ולאורם יראו בו אור גדול.

והנה הפקדנו על הגהתו מגיהים חכמים מובהקים והגיהו אותו בדיוק רב, ובעיון נמרץ וביותר את **פנים המדרש, והמתנות כהונה.** אשר הגיהו אותם על פי מדרשים מדויקים, ישנים גם חדשים, ובתוכם המד"ר מדפוס בנבנשתי, ופראנקפורט דאדר תנ"ב, ואמשטרדם תקל"ז, המהוללים מאד בהגהתם ובנוסחאותיהם. והדפסנוהו בכל פאר והדר ההדפסה, באותיות גדולות חדשות ויפות, ועל נייר טוב ולבן, ומסודר בטוב טעם, הכל כיד ה' הטובה עלינו; ולא נתהלל בשקר אם נאמר אשר **מיום שנתן מדרש לישראל**

לא נדפס עוד כמדרש הזה:

ואלה המפרשים אשר יעטרוהו:

א) פירוש רש"י. על בראשית רבה, מיוחס לרבינו **שלמה יצחקי** ז"ל. הוגהו ממנו השבושים והשגיאות אשר רבו בו בדפוסים הקודמים.

ב) מתנות כהונה השלם. להרב החסיד שבכהונה המפורסם מוהר"ר **יששכר בער** בהרב מוהר"ר **נפתלי כ"ץ** המכונה **בערמן אשכנזי** זצ"ל מק"ק **שעברשין**. נוספו בו כל ההשמטות שנשמטו ממנו בדפוסים רבים, והצגנום בינני חצאי רבוע. [ומדי דברנו בנוספות הנשמטות ממנו בדפוסים רבים לא נחדל מהגיד את אשר נפלאת בעינינו כי רבות מהן לקוחות מספר יפה תואר אשר חי אחרי בעל מ"כ כמבואר בהקדמת המלקט החדש ליפ"ת, ובפרט בבמ"ר ראינו כי רוח אחת ולשון אחת לשניהן - ואולי נאמנו דברי האומרים כי ההוספות הסן הנה מהרב ר' נפתלי הירש במוהר"ר שמעון ז"ל מווינא והוא לקטן מהיפ"ת ויאספן אל המ"כ]:

ג) יפה תואר. להרב הגאון החכם הכולל מוהר"ר **שמואל יפה אשכנזי** זצ"ל אב"ד דקושטנדינא. תוכן פירושו ועקרי דבריו נאספו ונלקטו עתה **לקט חדש** ע"י מלקט חכם מופלא רב וגדול אשר השכיל לבחור ולאסוף בטוב טעם ודעת את עקרי דברי פירושו הנחמדים בלשון קצרה וברורה, תחת אשר המלקט הישן עזב על הרוב את העיקר ויתפוש בטפל, כמבואר בהקדמת המלקט החדש ליפ"ת. ובתוך הפירוש הוצגו הרבה **חדושים והערות** מהרב המלקט, מסוגרים בחצאי רבוע. כל אלה לבראשית שמות ויקרא רבה. אילם לבמדבר דברים וקהלת לא נשתנה הלקוט הישן אשר נלקט כבר מספר יפ"ת, ויפה מראה.

ד) יפה ענף. על מגלות רות, אסתר, ואיכה רבתי, מאת הרב בעל יפ"ת הנ"ל. תוכן פירושו ועקרי דבריו נאספו עתה על ידי הרב המלקט החדש הנ"ל, ובתוכם הערותיו הרבות, חדשות ומועילות מאד. וגם בלקוט הזה הפליא לעשות יתר הרבה על המלקט הישן כמבואר בהקדמתו.

ה) יפה קול. על שיר השירים רבה מבעל **יפ"ת** הנ"ל. תוכן הפירוש ועקרי דבריו נלקטו גם כן על ידי הרב הנ"ל, ובתוכם הערותיו הרבות, חדשות ומועילות מאד. והנה הספר היקר הזה הנהו יקר מאד גם במציאות, ולכן לא באו עד עתה אף לקוטים ממנו באחד המדרשים אשר נדפסו עד היום.

ו) ידי משה. להרב הגאון המפורסם מוהר"ר **יעקב משה** בהרב החסיד מוהר"ר **אברהם העלין אשכנזי** זצ"ל נכד **הרש"ל** ז"ל. והנה הרבה מדבריו לקוחים הם מספר **יפ"ת** שנדפס כמאה שנה לפניו (ופעמים רבות מזכיר עליהם את שמו) והדברים מספר יפ"ת אשר לא חידש הידי"מ בהם דבר השבנום לבעליהם והצגנים בתיך היפ"ת.

ז) משנת דרבי אליעזר. להרב הגאון החסיד מוהר"ר **אליעזר** במוהר"ר **יהודה** זצ"ל מפינטשוב (חתן אחות בעל המחבר **ידי משה**).

ח) נזר הקודש. על בראשית רבה להרב הגאון המקובל כו' מוהר"ר **יחיאל מיכל בן עוזיאל** זצ"ל **מגלוגא רבתי**. (נדפס רק פעם אחת ביעסניץ שנת תע"ט). והנה רבים מדבריו כבר קדמום לו שאר מפרשי המדרש הזה, ורבים הובאו בפי' מהרי"פ למד"ר הזה, ולכן לא אספנו מהם רק את החדושים אשר לא נזכרו באלה, והנוגעים אל הפשט. (נדפס בסוף הספר).

ט) תולדות נח. לשמות רבה, להרב הגאון הדיין המפורסם מוהר"ר **נח** במוהר"ר **פסח** זצ"ל. יקר המציאות (ונדפס רק פעם אחת בקראקא בשנת שצ"ד). חדושיו שנזכרו במפרשי המדרש האחרים השמטנו ממנו, (נדפס בסוף הספר).

י) נחמד למראה. יקר המציאות. (ונדפס רק פעם אחת במד"ר דפוס אמשטרדם שנת תקל"ז). רבים יחסו את הפי' הזה להגאון ר' **שלמה שלם** זצ"ל אב"ד ור"מ דק"ק ספרדים באמשטרדם, אבל הנם מכחשים מתוכו, כי בהסכמתו למדרש הנ"ל כתב לאמר: „וחדשית אני מגיד המראה אשר ראיתי נחמד למראה אחר קדוש מדבר ולא נודע אל מי מקדושים הדרה", וכן כתב שם הגאון מוהר"ר **שאול** זצ"ל אב"ד **דאמשטרדם** שלא נודע למי הוא, ואומר שהיא לאחד מחכמי ספרדים. וכן מפורש בדברי המדפיסים בשער הספר ובהקדמתם שרי' **שלמה שלם** הנ"ל זיכה אותם בהעתק כ"י מספר ההוא אשר היה בידו, אולם שם מחברו **לא נודע**: והנה המדפיסים ההם אספו אל הפירוש ההוא גם **חדושים** מהגאון ר' **שלמה שלם** הנ"ל, **וחדושים** על דרך הדקדוק מהרב המדקדק הגדול מוהר"ר **זלמן הענא** ז"ל בעל **בנין שלמה וצהר התיבה**. שלשה אלה חוברו יחדיו בפירוש הנחמד הנ"ל. (נדפס בסוף כל ספר):

יא) חדושי הרד"ל. להגאון המפורסם מוהר"ר **דוד לוריא** זצ"ל **מביחאוו**. (בעה"מ פי' לפדר"א ועוד חבורים רבים) עם הוספות רבות מתוך כי"ק שניספו על חדושיו שכבר נדפסו (ההוספות נדפסו בסוף כל ספר, מלבד ספר דברים אשר הדפסנום בתוך הספר בחצאי רבוע) וגם חדושיו על **חמש מגלות** מתוך כי"ק אשר לא נדפסו עוד מעולם. (ועל הטוב יזכרו בניו היקרים יחיו אשר נתנו לנו את זכות הדפסת חדושי מרן אביהם ז"ל לצמיתות עלמין, כדי לזכות בהם את הרבים, וגם הרב החכם כו' מוה' יהודה בעהאק נ"י זכור לטוב אשר נתן לנו הרבה הוספות לחדושי הרד"ל אשר היו אתו בכי"ק).

יב) חדושי הרש"ש. לאא"ז הגאון המפורסם מוהר"ר **שמואל שטראשון** ז"ל (בעל הגהות הרש"ש על הש"ס) עם הוספות רבות מכי"ק. (יש מהן שהובאו בפנים חדושיו. ורובן נדפסו בסוף כל ספר) גם חדושיו על **חמש מגילות** מתוך כי"ק אשר לא נדפסו עוד מעולם. (ועל הטוב יזכר ש"ב בנו הרב הגדול גאון תפארת עדתו החכם הכולל מוהר"ר מתתיהו שטראשון נ"י אשר הוא זיכה אותנו בשאר כתבי יד מר אביו ז"ל).

יג) באור מהרי"פ. להרה"ג המפורסם הדרשן הנפלא מוהר"ר **יחזקאל פייוויל** זצ"ל מ"מ דפה ק"ק **ווילנא** (בעהמ"ח ס' תולדות אדם, ומוסר השכל). על ב"ר נדפס כבר גם בתוצאה הראשונה שהתחלה אבינו ז"ל כנ"ל ועל שמ"ר ויק"ר נדפס מכי"ק. (נדפס בסוף כל ספר)

יד) פירוש מהרז"ו. (באור חדש ונפלא) להרב הג' המפורסם בתרי המבאר הנפלא מוהר"ר **זאב וואלף איינהארן** זצ"ל מווילנא (בעה"מ מדרש תנאים על ל"ב מדות ופדר"א. ובאור על הפסיקתא רבתי) הכל מכי"ק אשר השאיר אחריו ברכה עם הרבה הוספות מכי"ק על החדושים לב"ר ושמ"ר שכבר נדפסו כנ"ל. ובבאורו לב"ר וכן בהקדמתו באו הערות יקרית מאת הרב החכם **מהר"י בעהאק** הנ"ל. וברא מזכה אבא הוא בנו יקר הערך חרד אל דבר ה' כו' מו"ה אברהם ישראל איינהארן נ"י אשר הוא זיכה אותנו בכי"ק של מר אביו ז"ל וימכרם לנו לחלוטין לקנין עולם. השתדל הרבה והאיץ בנו למהר הוצאתו לאור. ברוך הוא לה'.

טו) מסורת המדרש. (חבור חדש) כולל מראה מקומות (מלבד המ"מ אשר בחדושי הרד"ל והרש"ש והרז"ו) מאמרי המד"ר בש"ס בבלי, וירושלמי, ספרא, ספרי, תוספתא, ומכילתא, אדר"נ, מסכת סופרים, שמחות, כלה, מסכת דרך ארץ רבא וזוטא, פדר"א, מד"ר, תנחומא, מדרש שמואל, מדרש שוח"ט על תהלים ומשלי, פסיקתא רבתי, פסיקתא דר"כ, תנא דבי אליהו רבא וזוטא, אגדת בראשית, מגלת תענית, סדר עולם רבא וזוטא, וילקוט שמעוני. ויען כי המראה מקומות אשר במדרש **ענף יוסף** הנקראים בשם „יד יוסף" מעטים המה גם הנם משובשים מאד, לכן מלאנו את ידי אחד החכמים לחפש בחפש מחופש אחרי כל המאמרים למקומותיהם ולתקן את השבושים מהמ"מ הקודמים והוא עשה מלאכתו באמונה ויגע ומצא להוסיף מ"מ הרבה מאד. גם העיר עליהם הערות נכוחות באיזה מקומות.

גם הצגנו בראש המדרש **כללי המדרש** מספר **של"ה הקדוש. ומאמר על האגדות** להגאון הכולל מוהר"ר **משה חיים לוצאטו** ז"ל ועליהם הערות יקרות מאת הרב **הרמ"פ** נ"י. **ומבוא למדרש** מהגאון החכם הכולל מוהר"ר **צבי הירש חיות** ז"ל. **ושיטה חדשה** לברכות יעקב המיוחסת לר' **משה הדרשן** ז"ל (בסוף ספר בראשית). ועוד הוספנו בו כמה מעלות בקידש. זכרה לנו אלהינו לטובה.

המדפיסים **האלמנה והאחים ראם** בווילנא.

אזהרה. איש בלעדנו לא יוכל להדפיס או להוציא לאור את הלקוט מיפ"ת הנ"ל, ולא את הלקוט מיפה ענף, ויפה קול הנ"ל, וכן הלקוט מנזר הקודש, ותולדות נח הנ"ל, ולא את חדושי הרד"ל, והרש"ש, ובאור מהרי"פ, ופירוש מהרז"ו, ומסורת המדרש, כי כלם זכות הדפסתם לנו לבדנו הוא.

דברי המדפיסים הנ"ל.

ויהי

בימי אחשורוש · **א** רב פתח (דברים כ"ח) והיו חייך תלואים לך מנגד [א] (א) רבנן ורבי ברכיה אמרי [א] והיו חייך תלואים לך זה שהוא לוקח חטים לשנה · (שם) ופחדת לילה ויומם זה שהוא לוקח חטין מן הסידקי · ולא תאמין בחייך זה שהוא לוקח לו מן הפלטר · ור' ברכיה אמר והיו חייך תלואים לך זה (ב) שהוא לוקח לו חטים לשלש שנים · ופחדת לילה ויומם · זה שהוא לוקח לו חטים לשנה · ולא תאמין בחייך זה שהוא לוקח לו חטים (ג) מן הסידקי · מתיבין רבנן לר' ברכיה והלוקח מן הפלטר מהו · אמר להם לא דברה תורה במתים · ד"א והיו חייך תלואים לך מנגד זה שהוא נתון (ד) בדיוטי של קיסרין · ופחדת לילה ויומם · זה (ה) שהוא יוצא לידון · ולא תאמין בחייך זה שהוא (ו) יוצא להצלב · רב פתר קרייה בהמן · והיו חייך תלואים לך מנגד · (ז) מעת לעת מהסרת טבעת · ופחדת לילה ויומם · בשעה (ח) שהכתבים פורחין · (ט) ולא תאמין בחייך · להיות עתידים ליום הזה : **ב** (שם) בבקר תאמר מי יתן ערב · בבקרה של בבל תאמר מי יתן ערבה · בבקרה של מדי תאמר מי יתן ערבה · בבקרה של יון תאמר מי יתן ערבה · בבקרה של אדום תאמר מי יתן ערבה · (י) ד"א בבקר תאמר מי יתן ערב · בבקרה של בבל תאמר מי יתן ערבה של מדי · ובבקרה של מדי תאמר מי יתן ערבה של יון · ובבקרה של יון תאמר מי יתן ערבה של אדום · למה · מפחד לבבך אשר תפחד וממראה **עיניך אשר תראה** : **ג** (שם) והשיבך ה' מצרים באניות · א"ר יצחק באניות בעניות ממעשים טובים · ולמה למצרים (יא) שכיעור ורע יש לעבד כשהוא חוזר לרבו הראשון · [ב] אמר רשב"י בג' מקומות הקב"ה מזהיר לישראל שלא יחזרו למצרים · הראשון שנא' (שמות יד) כי אשר ראיתם את מצרים וגו' · והשני כתיב (דברים יז) וה' אמר לכם לא תוספון לשוב בדרך הזה · והדין שלישי (יב) (ב) דכתיב והשיבך ה' מצרים באניות · בשלשתן כפרו ובשלשתן לקו · הראשונה בימי סנחריב שנאמר (ישעיה ל"א) הוי היורדים מצרים לעזרה פה כתיב בתריה ומצרים אדם ולא אל · שנית בימי יוחנן בן קרח שנאמר (ירמיה מ"ב) והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה וגו' · והשלישית (ג) [ג] בימי טרכינוס שחיק עצמות ילדה אשתו בליל תשעה באב והיו כל ישראל אבלים · נשחק הולד בחנוכה אמרו ישראל נדליק או לא נדליק · אמרו נדליק וכל מה דבעי לימטי עלן ימטי · אדליקו · אזלון ואמרון לישנא ביש לאשתו של טרכינוס · אילין יהודאין כד ילידת הוו מתאבלין · וכד מיית ולדא אדליקו בוצינין · שלחה וכתבה לבעלה עד דאת מכבש ברברייה · בא וכבוש אילין יהודאין דמרדו בך · סליק לאילפא וחשב למיתי בעשרה יומין · ואייתיה רוחא בחמשה יומין · אתא ואשכחינון דהוו עסיקין בהדין פסוקא (דברים כ"ח) ישא ה' עליך **גוי מרחוק מקצה**

מסורת המדרש א מנחות דף ק"ג · ירושלמי שבת פרק ה' · וירושלמי שקלים פרק ג' הלכה ג' · ילקוט סדר תבוא רמז תתק"מ : ב ירושלמי סוכה פרק ה' הלכה א' · כל הענין · מכילתא בשלח מסכתא ב' פרשה ב' · ילקוט סדר בשלח רמז רל"ג : ג איכה רבתי פרשה א' סימן מ"ח · ופרשה ד' סימן כ"ב :

חדושי הרד"ל

(א) רבנן זכו' ברכיה · רבנן אמרי והיה חייך כו' כצ"ל · וכ"ה בא"ח (וגם המ"כ נראה שכוון לזה) : (ב) שהוא לוקח לו חטים לשלש שנים אסמכתא לדבר (ויקרא כ"ה) ועשת את התבואה לשלש השנים · גם י"ל דרמיזא בתיבת מנגד דדרש ליה מן ג' ד' שלוקח לו ג' שנים ואלו לו השביעית · ועי' בקה"ר פ"ב פי"ג דדרש הכא על לקח תבואה לג' שנים וכשיל ללוקח לשנה ע"ש : (ג) מן הסדקי · במ"ע פי' אוצר תבואה בלשון גריקו"ש · ולפי מ"ש בירושלמי דמאי רפ"ב ורפ"ג ובפ"ה דב"מ ה"ו סרקי ברי"ש י"ל פירושו ישמעאלים וערביים בלשון ירושלמי (עיין ערוך ערך האחרון ובמוסף שם) שהן היו רגילין להיות חמרים מביאי תבואה לשוק : (ד) בדיוטי של קסרי · שם היו יושב נציב מלכי רומי בימיהם שמשל על א"י · ונשון דיוטי פי' במ"ע שהוא מקום המשפט · והיינו שהוא עצור שם אבל עדיין לא יצא לידון במקום המשפט דדרש ליה מופחדת וכו' : (ה) שהוא יוצא לידון · שהביאוהו למקום המשפט וכמ"ש בשבת דף ל"ב שכל העולה לגרדום לדון אם אין לו פרקליטין גדולים אינו נצול : (ו) יוצא להצלב שלא יחזירוהו עוד לזכות כמ"ש בפ"ג דגיטין כ"ח : (ז) מעת לעת מהסרת טבעת בב"ר פ"ק אמרו פ' יום שבין אגרות ראשונות לשניות והן שמן הסרת טבעת עד שנלקחה מהמן ונתנה למרדכי (וז"ש הפייטן תכלית שבעים נתלה על חמשים כמ"ש בס"ד בהגהותי לבמ"ר ס"פ י"ד אות נ' ע"ש) ונראה שכאן היו כתוב בר"ת מעל"ע · והיינו מתחלת ע' לסוף ע' · והסופרים הבינו שהוא מעת לעת וכתבו כן בפירוש : (ח) שהכתבים פורחים · ביד הרצים · ומפני שאלו דחופים בכל מדינות המלך קוראו בלשון פריחה : (ט) ולא תאמין בחייך להיות עתידים ליום הזה · לא האמינו עוד שיחיו יותר מן יום ההוא לולי הקב"ה עשה לנס נס : (י) ד"א בבקר תאמר וכו' · בבקרה של מדי תאמר מי יתן ערבה של בבל ובבקרה של מוקדון תאמר מי יתן ערבה של מדי · ובבקרה של שעיר תאמר מי יתן [illegible] של מוקדון כצ"ל · ופי' שאף מתחלה שמחו כשערבה בבל והגיעה מדי אבל אח"כ כשראו בבקרה של מדי גזרותיה כגון גזירת המן וכיו"ב · אמר ולואי עמדנו בראשונה שכבר ערבה וזהו מי יתן ערבה של בבל כלומר בבל שכבר ערבה וכן בכלם מתפרש כן : (יא) שכיעור ורע יש כו' · לרבו הראשון · ולכן והתמכרתם ואפשר דרש מיבת והתמכרתם לשון כיעור ירע מרומז בו שם כו' · ואין קונה שמפני שברחו מהם בראשונה לכן אין קונה שאין מאמינים בהם עוד שלא יברחו שנית : (יב) דכתיב והשיבך ה' באניות

חדושי הרש"ש

(א) רבנן ורבי ברכיה רבנן אמרי כו' · כצ"ל : (ב) דכתיב והשיבך ה' מצרים באניות · צ"ל וגו' והכוונה על מה דכתיב אחריו בדרך וכו' לא תוסיף עוד לראותה והמ"כ במח"כ לא דק בזה ועי' בק"ע בפ' התגלל · והעירני בני הרב וכו' מהור"ר מתתי' שגם בקול יעקב שגה בזה : (ג) בימי טרכינס שחיק עצמות ילדה כו' · פי' וזה היה באלכסנדריא של מצרים כמבואר בסוכה נ"א ב' · ומזה לקח הגר"א

מתנות כהונה

רבנן אמרי והיו כו' : **הסדקי** · נתבאר במדרש רות פ"א : **במתים** · כלומר אלו זה חשוב כמת : **בדיוטא** · עלייה מקום מושב המשפט או הוא בית הסוהר : **קיטרין** · כרך גדול ועיקר באדום : רב פתר גרסי' : ה"ג והיו חייך וגו' מהסרת הטבעת ופחדת כו' : שהכתבים גרסי' · ור"ל הכתבים ששלח המן : ה"ג שלא יחזרו למצרים הראשון : היום וגו' גרסי' : והדין שלישי גרסי' : דכתיב והשיבך וכו' · הרי שקללם בכך שישובו שם על כרחם מכלל שאלו הכי אסורים הם לשוב שם : והיתה החרב וגו' · וכתיב בסוף הפרשה ויבואו ארץ מצרים : או לא נדליק גרסי' · **ועי' כל זה** במגילת איכה בפסוק על

פירוש מהרז"ו

א רב פתח · והמ"כ גורס ורבנן אמרי וכמ"ש בסמוך מתיבין רבנן לר' ברכיה רב פתר קרייה הרי שהדרשה הא' אינו מרב רק מדרבנן : והיו חייך וכו' · עיקר החייך כאן היא הדרשה השניה והדרשה הא' דרך אגב · ומ"ש חייך פירוש מחייתך ופרנסתך וכמ"ש (שופטים י"ז י') ערך בגדים ומחייתך וכמ"ש ד"ה ב' י"ד י"ב לאין להם מחיה · ועי' בקה"ר פסוק ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל · ודורש ארבעה פסוקים של סוף תוכחות כי הבא כסדר שהם כתובים שרומזים על ענין של מגלה זו ובפסוק זה ג' ענינים כפולים ענין אחד של מחיה ודורש על שלשה מדרגות מן הקל אל החמור מענין המחיה · שבגלות לא יהיה להם תבואה משדותיהם וצריכים לקנות ואולי לא יהיה לו מעות ואולי לא ישיג לקנות ומה שקנה הוא מדוד ושולט בו עינים ואין בו ברכה · והלוקח לשנה קונה מן הגרנות שיש שם תבואה הרבה אך הלוקח מהסדקי הוא השוק שבאים שם מוכרי תבואה מעט מעט אינו קונה הרבה אלא לשבוע או לשבועיים והפלטר הוא המוכר פת האפוי בשוק : **לא דברה תורה במתים** · כי הלוקח יש לו ברכה בטחינה ויש לו סובין וקמח וסולת : **מעת לעת מהסרת טבעת** · כי בפסוק י"ב כתיב ויקראו סופרי המלך · בחודש הראשון בשלשה עשר יום בו · ובפסוק הקודם כתיב ויסר המלך את טבעתו הרי שהסרת טבעת לא היה ביום קריאת הסופרים והדעת נותן שלא היה ביניהם רק הפסק יום אחד כל מה דאפשר לקרב · ועל כל זה צ"ע מנין לו שלא היה כי אם מעת לעת : **ופחדת לילה ויומם** · שמפחד ואינו יודע מפני מה מפחד שרואה לפניו דבר נוטה לרעה ועל שמלומד ברעות חושש שהרע הבא הוא למענו כך כשיצאו הכתבים אעפ"י שלא נודע מה היה כתוב בהם היו חושבים שהם לרעה · והם למענם יפחדו · אך אחר שיצא פתשגן הכתב אז נוסף פחדם מהרעה שעליהם שהרי לא כתבו ליהודים שום כתב כי אלו כתבי מרדכי מפורש ועל היהודים ככתבם אך הגז לא שלח ליהודים והביא בעלמא כל הגוים שיהיו עתידים להרע לישראל : **ב** בבוקרה של בבל · פי' בהתחלת ממשלת בבל תאמרו מי יתן סופה או פי' בבוקרה בהצלחתה ואורה תאמרו מי יתן השפלתה וחשכה : **בבוקרה של בבל וכו' של מדי** · כי מיד שנגאלו מבבל נתנו ביד מדי וכשנגאלו מיד מדי באו מיד ליד מוקדון ולכך בכל גאולה היו מתפללים על ערבה של האחרת · ועי' ילקוט פסוק זה · סוטה דף מ"ט : **ג באניות בעניות** · שהקשה לו במארץ ישראל למצרים אין הכרח לבא באניות כי דרך פלשתים קרובה הדרך למצרים ביבשה ע"כ דורש אל תקרי באניות אלא בעניות מחמת עניות של תורה ומ"ש עי' סוף פתיחתא א' **דאיכה רבתי** עניה ענתות : **בימי סנחריב הוי היורדים מצרימה** · יעי' הפרשה שם מדבר באשור : **ומצרים אדם ולא אל** · וס"ד וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור **הם המצרים** העוזרים וישראל העזורים : **והיתה החרב** · וס"ד שם תשיג אתכם והיינו במצרים כמפורש בענין : **טרכינוס וכו'** · מדרש איכה עמוק על אלה : **והדין שלישי והשיבך** · כ' בפי' זה של סוף תוכחות
כי

יפה ענף

לוקח חטים לשנה · רש"י ז"ל בפ' המנחות והנסכים פי' דמקרי חייך תלואים לך מנגד כיון שאין לו קרקע לזרע ופן לא יהיה לו כסף לשנה הבאה לכן יפחד לילה ויומם · אבל קרוב יותר לפרש כי הפחד היינו פן לא ימצא לו כסף לקנות · אבל יפחד אי יהיה בדפון ובצורת בארץ · וגם אם יהיה לו כסף לא תמצא לו תבואה לקנות · אך קשה דהא זה מורה על חסרון אמונה כיון דדאג מה שיהיה אחר שנה · ורז"ל אמרו מי שיש לו לאכול ואומר מה אוכל למחר הרי זה מקטני אמנה · [illegible] כי שמה מדבר מפרנסה וריוח האדם במעשה ידיו · ובזה בוודאי יש לנו לבטוח בה' המכין מחיה ומזון לכל בריה · כי לא יעשה בלי אוכל ופה הוא דואג פן תהיה שנת בצורת ושדפון בעולם הבא"ס בעון הדור · והעולם נידון אחר רובו · לכן יפחד ולא יתעה בזה לה' : **סדקי** זה המוכר קמח סאה סאה · וקונים ממנו כדי שבת אחת · ופן בעבור הזמן לא ימצא לקנות תבואה לכן אמר ע"ז ופחדת לילה ויומם · ופלטר הוא הנחתום המוכר לחם מעט מעט · והקונה ממנו לא ידע מה שיהיה עמדו אחר שעה לכן נאמר ע"ז ולא תאמין בחייך כי הוא יפחד בכל שעה · והכתוב מונה שני מיני פחדים או כי הפחד לילה ויומם אם ימעט עוונך · או דיגבר עליך הפחד אם תרבה להטות כי לא תאמין גם בחייך : **בדיוטי של קסרין** זהו בית הסוהר אשר האסירים יושבים שם ימים רבים וע"ז נאמר ולא תאמין בחייך כי לא ידע אם יתירוהו לאחר ימים מבית שהסורין או יתבשוהו ויעלוהו לדין · וכאשר יצא לידון יפחד לילה ויומם מפני פסק הדין המאכר לבוא וכאשר נגזר עליו להצלב ואין לו גם חיי שעה אז לא יאמין בחייו · ומ"ש בלשון ולא תאמין בחייך ולא אמר ויכרתו חייך והדומה · משום דבאמת אפי' חרב חדה מונחת על צוארו אל יתיאש עצמו מן הרחמים · ועוד חייו לא נכרתו · אך הסקוה רפוסה ורחוק להאמין בחייו · כי מי יודע אשר זכותו ירבה כ"כ לפדותו מחרב רעה . **מהסרת הטבעת** · עד י"ג אדר שנגזר מיתתו אך [illegible] בוקבע המועד וע"ז נאמר והיה חייך תלואים לך מנגד · ובשעה שהכתבים פורחים ופחד היה לנגד עיניהם בכל יום פן ישנאו האויבים בהם ע"ז נאמר ופחדת לילה ויומם [illegible] הגזרה להיות עתידים ליום הזה · או נחשבו כהפקר · ובכל רגע לא האמינו בחייהם פן יפלו האויבים עליהם גם לפני הזמן : **בבקר של בבל** · פי' בגלותם תאמר מי יתן ערבה כי תאסף מן הארץ ובן הוא במדי ואדום · ושיפא דקרא ובערב תאמר מי יתן בקר [illegible] שערב של בבל עוד לא יגונת לך והתאוה יותר הבוקר של מדי מסערב של בבל · ולפי פירוש הד"ה [illegible] הוקף ועוז ובמוקפה של בבל תאמר מי יתן ערבה ורפיונה כדי שיתחיל ממשלת מדי · כי אז טוב יהיה לנו · וכן בשאר ובערב תאמר וכאשר תכלה המלכות הזה תתאוה להתחלת ממלכת אחרת : **באניות בעניות** · כי בלא"ה מאי נ"מ אם יהיה באניות או ביבשה ברגל · ויען כי כל השבוים עניים הם לכן [illegible] כי זה יהיה עניות ממעשים טובים : **שכיעור ורע** · כי עבד שברח מרבו בחזירתו אליו יבוש מעלתו · וזה מה שאמר שכיעור · וגם ישים רגלו בכבלים ויצערהו · וזה שאמר ורע : **בשלשה מקומות** כו' · כי בשביל שלש סבות תפנו ישראל לשוב למצרים · הא' מפני פחד המצרים · ולסבה זו אמרה התורה אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם וגו' · הב' לסרבות סוסים ופרשים · ולסבה זו אמרה ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס וגו' · הג' לסחורה ולמזונות כי הארץ רחבת ידים · ולסבה זו אמרה והשיבך ה' מצרים באניות בעוני ומוסר כל · ובשלשתן כפרו כי בימי סנחריב ירדו מצרים לעזרה להרבות סוסים וכמו שמפורש שם בכתוב ועל סוסים ישענו וגו' ועל פרשים כי
רבו

הארץ כאשר ידאה הנשר · אמר להון אנא הוא נשרא דהשיבית למיתי בעשרה יומין ואייתיתני רוהא בחמשה יומין · הקיפון לגיונותיו והרגין · ואין קונה · למה אין קונה · רב אמר ע"י שלא הקניתם דברי הברית שאין בכם מי קונה (יג) דברי חמשה ספרי תורה מנין של קונה · (ד) א"ר שמואל בר נחמן ע"י שחזרתי על כל האומות שבעולם ואין מי קונה דברי תורה ביוצא בכם · אמר רשב"י [א] אתם יש לכם קנין באומות העולם · שנאמר (ויקרא כ"ה) וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו (יד) אבל לאומות אין להם קנין בכם · ולמה יש לכם קנין באו"ה (טו) ע"י שהקניתם אלה דברי הברית · ולמה או"ה אין להן קנין בכם ע"י שלא קנו אלה דברי הברית · א"ר יונתן אתם יש לכם פטרונות · ומה הן אלה דברי הברית · א"ר יודא אתם (טז) טמיקא אתם · הלוקח לו עבד מן הטמיקא שוב אינו מתחייב בנפשו · שכן אחשורוש אומר לאשתו הנה בית המן נתתי לאסתר · וא"ר יודא בר' סימון (ה) על דפשט ידיה בטמיקא כן הוה ליה · א"ר יצחק מעשה בפרוצפיה באשה אחת שהיתה פודה את השבוים · באתה שבויה אחת ופדאתה שניה ופדאתה וכיון שמטה ידה ולא היתה יכולה לפדות מיד (יז) הקיפוה לגיונות והרגוה וכל כך למה (ו) כדי לזרז השבאים הבאים · רבי לוי ורבי יצחק · ר' לוי אומר (יח) מי לקח לו חבר ולמחר הוא להריגה · מי לקח לו אשה ולמחר היא להריגה · ר' יצחק אמר לעבדים ולשפחות אי אתם נקנין · (יט) אבל אתם נקנין להשמיד להרוג ולאבד שכן אסתר אומרת לאחשורוש ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו וגו' · שכן כתב לנו משה רבינו בתורה והתמכרתם שם לאויביכם לעבדים ולשפחות ואין קונה שמא להשמיד להרוג ולאבד · כיון שראו הכל התחילו צווחין ווי ויהי ווי שהיה בימי אחשורוש : ד שמואל פתח (ויקרא כ"ו) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם · (כ) [ב] לא מאסתים בבבל · ולא געלתים במדי · לכלותם ביון · להפר בריתי אתם במלכות הרשעה · כי אני ה' אלהיהם לעתיד לבא · תני ר' חייא לא מאסתים בימי אספסיאנוס · ולא געלתים בימי טרקווינוס · לכלותם בימי המן · להפר בריתי אתם בימי רומיים · כי אני ה' אלהיהם בימי גוג ומגוג : ה רבי יודא בר"ס פתח (עמוס ה') כאשר ינוס איש מפני הארי · רבי הונא ור' אחא בשם ר' חמא בר' חנינא [ג] כאשר ינוס איש מפני הארי וגו' זו בבל · על שם קדמיתא כאריה · ופגעו הדוב זו מדי על שם (דניאל ז') וארו חיוה אחרי תנינה דמיה לדוב · (כא) [ד] ר' יוחנן אמר לדב כתיב · דא היא דעתיה דר' יוחנן דאמר ר' יוחנן (ירמיה ה') על כן הכם אריה מיער זו בבל (שם) זאב ערבות ישדדם זו מדי · נמר שקד על עריהם זו יון (שם) כל היוצא מהנה יטרף זו אדום · ובא הבית זה יון שהיה הבית קיים · ונשכו הנחש זו אדום · שנאמר קולה כנחש ילך וכה"א פתחי לי אחותי זו בבל · רעיתי זו מדי · יונתי ביון · תמתי באדום · שכל ימי יון היה בית המקדש קיים · והיו ישראל מקריבין בו תורים ובני יונה על גבי המזבח · ר' פנחס ור' לוי בשם ר' חמא בר חנינא פתדין כתיב (תהלים י"ח) בצר לי אקרא ה' בבבל · ואל אלהי אשוע במדי · ישמע מהיכלו קולי ביון · (כב) דאמר רבי הונא לגרמיה יונתי במלכות יון · שכל ימי יון היה ההיכל קיים והיו ישראל מקריבין תורים ובני יונה על גבי המזבח · הוי ישמע מהיכלו קולי ושועתי לפניו תבא באזניו במלכות אדום · ד"א כאשר ינוס איש מפני הארי זה נבוכדנצר · ופגעו הדוב זה (כג) בלשצר · ובא הבית וסמך ידו על הקיר ונשכו הנחש · (כד) זה המן · שהיה נושף עמא כנחש · (כה) הדא הוא דכתיב (עזרא ד') רחום בעל טעם ושמשי ספרא זה בנו של המן (שם) כתבו אגרא הדא לארתחששתא מלכא כנמא (ז) ומה כתיב בה (שם) כען שימו טעם לבטלא וגו' · (כו) מנדה זו מדת הארץ · בלו זו פרוגינון · והלך זו אנגריא ואפתם מלכין תהנזיק · ר' הונא ורבי פנחס אמרין אפי' דברים שהמלכות מתפתה בהם (כז) כגון בי טיאטראות ובי

מסורת המדרש א גיטין דף נ"ז · ילקוט סדר נשא רמז תרס"ז : ב מגילה דף י"א · ילקוט סדר בחוקותי רמז תרע"ה : ג מדרש תהלים מזמור י"ח · ילקוט עמוס רמז תקמ"ה · ילקוט כאן רמז תתנ"ג
פ"ס : ג בראשית רבה ריש פרשה נ"ט · ויקרא רבה פרשה י"ג :

חדושי הרש"ש

מגר"א ז"ל מווילנא להגיה שם בגמרא טרכינוס המה א.כ.כ.דרוס : (ד) אר"שב"נ ע"י שחזרתי על כל האומות כו' · וכוון לשאל שנזכר בב"ר פכ"ז נמנך שהיה לו שדה וכו' על מי המלך מקפיד כו' : (ס) על דפשט ידיה בטמוקים · סוא פי' על אשר שלח ידו ביהודים בסיפיה דקרא : (ו) כדי לזרז השבאים הבאים · ר"ל וכן בפא הוא לטובה האי ואין קונה דמפני זה לא ישבו מבני ישראל : (ז) ומה כתיב בה

חדושי הרד"ל

בדרך אשר אמרתי לך לא תוסיף לראותה עוד כצ"ל · והוי הנהו השליפי (ועי' בפרשי הרמב"ם לס' המצות שרש ח') וכתבו דהך סמ"ך : (יג) דברי חמשה ס"ת מנין של הברית ואין קונה ארשב"ן כצ"ל · ופי' מנין של הברית דדרש ה' של הברית הוא ה' ס"ת (ועי' לעיל דהברית הוא מנין תרי"ג מצות ברית הוא תרי"ב ומצות ברית עצמה הכוללת כולן היא תרי"ג וכמ"ש בפי' הגר"א ז"ל לס' יצירה פ"א) ומה שמסיים כאן ואין קונה נמשך למטה לדרשה דרשב"ן : (יד) אבל עכו"ם אין להם קנין בכם (יבמות

מ"ו) : (טו) ע"י שהקניתם אלה דברי הברית · דרש אלה דברי הברית (דכתיב אחר ואין קונה) נמשך לואין קונה · שזה גרס שאין קונה בכם · וכן לאידך דרשא : (טז) טמיקא אתם · פי' מטפחת המכובדים שבן בני הי..ן ואין יפות לקנות מהם עבדים (כמו שיש בכל מדינות משפחות נכבדות כאלה) ויותר נראה דפי' טמיקא הוא מלשון טמיון שהוא אוצר המלך · וז"ש על דפשט ידוי בטמיקא כן הות ליה בנתנו כל ממונו לאוצר המלך ממנו ונתנו לבנין ביהמ"ק (כמ"ש בשוח"ט מזמור כ"ב ומזמור ע"ה) : (יז) ההקיפוה לגיונות והרגוה כו' · עמ"כ וי"ל לגיונות השבאים · הרגוה כדי שישמע הקול וידע הכל שהרגוה ולא יוסיפו עוד לשבות שבויים ע"ד לשביאם אליה נפדיון : (יח) מי לקח לו עבד · ר"א חבר ונפ"ז לפי הענין י"ל שהוא לפרש ואין קונה · שהיה זה בהיותה שעה (וז"ש אסתר ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו וגו' · כי לא היה קונה להם לעבדים ולשפחות אחרי שגמתר יהיו נהריגה) אבל אתה נקנין להשמיד כו' לזה ימלא מי שיקנה אתכם דהיינו המן : (יט) אסתר אמרה כו' שמא להשמיד כו' · שזה קונה שאינה כתובה בתורה : (כ) לא מאסתים בבבל כו' · תני ר"ח וכו' · ת"כ בחקותי שם ועי' מגילה י"א : (כא) ר"י א"ל לדב כתיב דא היא דעתיה כו' · מפני שמביא מקרא דדמיא לדוב · מביא דברי ר"י אגב נדרוש המקרא ודרשא דפגעו הדוב פגיעא עליה דר"י (או י"ל שם ג"כ דרש נדוב כמו זהב) וכן בויקרא רבה פי"ג מביאו דרך אגב כי"ב ע"ש : (כב) דאמר ר"ה נגרמי' יונתי כו' · פי' ר"ה בעצמו שלא בשם ר' חמא ב"ר חנינא דאמר ר"ה בשמיה דרשא דכאשר ינוס · ובה"ט מז' י"ח הגי' למה מזכיר בה היכל במוקדון בכל כו' · וכצ"ל גם כאן : (כג) בלשצר ובא הבית וסמך ידו על הקיר זה אחשורוש ונשכו כו' · כל : ועיין בילקוט כאן ובעמוס ה' : (כד) זה המן ובניו שהיו נושף עמה כנחש כצ"ל · וכ"ה בב"ר פמ"א ועיין בויקרא רבה פי"ג · ופי' עמה עם מלכות מדי ואחשורוש : (כה) הה"ד רחום בעל טעם כו' · דיהב ובא הבית שבאו נבנות בהמ"ק במלכות מדי ונשכו הנחש המן ... כ"ה בילקוט יבמות"ט : (כו) מנדה זה מדת הארץ · דרש מנדה כמו מדה (והנו"ן בא מדגש שבדלת) ועי' בב"ר פס"ד · ובב"ש בב"ב א' דרשו בע"א : (כז) כגון בי טיאטראות ובי' היא מוקת שבן בא סיון נינך בה מבוס מושב לנים · כדאיתא בעבודת כוכבים י"ח · וברות רבה פ"ב וגם י"ל כמ"ש במגילה ו' שעתידין ללמד בהם תורה

פירוש מהרז"ו

גי הגא שדורש עתה ובשיפיה דקרא בדרך אשר אמרתי לך לא תוסיף עוד לראותה : ואין קונה · וסמיך ליה אלה דברי הברית כי הוקשה לו מ"ש והתמכרתם ואין מכירה בלא קונה · (ואסתר אמרה ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי) ומפורש כתוב בנחמיה ה' ואומרה להם אנחנו קנינו את אחינו הנמכרים לגוים וגו' ואיך אמר ואין קונה · והם ב' כתובים מכחישים · ומכריע ע"פ מדת סמוכין ומדה י"א שעל שאין קונה דברי הברית ע"כ כמ"ש קנה חכמה קנה אמת והתמכרתם שם : שאין בכם מי קונה חמשה ס"ת · דרשה אחרת שהוקשה לו כי מ"ש אלה דברי הברית פי' על התוכחה ולא על התורה על כן דורש ע"פ גימטריא מגוף הפסוק של תיבת קונה קונה ה' · ורשב"נ מפרש כפשוטו ולנחמם שלא יעזבם שיקנו מהם וכמ"ש בסדר בהר כי עבדי הם ולא ימכרו ממכרת עבד ועל שמפורש שנמכרו וקנו ע"כ הביא דברי רשב"י שפי' שהקנין אינו קנין · ודורש כרב ע"פ מדת סמוכין ומדה י"א ואין קונה אלה דברי הברית בצירוף מדה כ"ה מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד שלא לבד אלה דברי הברית לא קנו אלא כל דברי התורה לא קנו · והוקשה לי איך אמר ואין קונה אלה דברי הברית על ישראל הרי כבר קנו התורה בסיני ובערבות מואב ובכל דור יש הרבה חכמים ובעלי תורה · ודורש ע"פ מדה ט' ומנגד וממעל ואין קונה מהקונים קונה אתכם על שלא קנו אלה דברי הברית ואם קניתם שעל כן מהם תקנו ודו"ק : יש לכם פטרונות · דורש כנ"ל ע"פ תיבת אלה המיותרת למה אין קונה כי אלה עובה לכם דברי הברית שמגינים עליכם : טמיקא אתם · במ"ר פרשה י"ב בסי' י"ז הן דמלכה שרי טמיקין : הנה בית המן וגו' · וס"ד על אשר שלח ידו ביהודים : שהיתה פודה · שקנתה שבויים של ישראל מן השובים ובעון זה נהרגה ולא מחמת שהיתה צריכה אותם פדתה אותם אלא לכוונה רעה לזרז השובים שיתחזקו לשבות אותם ונפלה במצודה של ואין קונה ונהרגה על אשר שלחה ידה בהם וכנ"ל באחשורוש : ד שמואל פתח : באגדה דמגלה פרק א' : ה באשר ינוס · ברכות י"ג א' : מנדא זו מדת הארץ · פסוק הוא בעזרא ד' בשטנה שכתב שמשי ספרא לאחשורוש מנדא בלו והלך ·

מתנות כהונה

על אלה ובפסוק קליס ובירושלמי דפרק החליל : לגיונותיו גרסי' : שלא הקניתם כו' דייק מדכתיב ואין קונה וסמיך ליה אלה דברי הברית : מנין של קונה · כלומר קונה נוטריקון קונה ה' וה' היא מנין של ה' חומשי תורה או ר"ל קונה במספר קטן תורה : ואין מי כו' · לפיכך אע"פ שתירצו להמכר להם ואין קונה והיא טובה להם כמו שפירש"י בחומש או פירושו כלמפרש רבי שמואל בר יצחק שלא יהא להם קנין בכם : פטרונות · אדונים ולפיכך אין לאומות קנין בכם : טמיקא · בערוך ערך טמיקן משמע מכובדים : שוב אינו מתחייב כו' · בתמיה : הנה בית המן וכו' · על שפשט ידו ולקח עבד טמיקא : ה"ג על דפשט כו' : פודה את השבויים גרסי' : שמטה ידה גרסי' : הקיפוה כו' · אנשי פרוצפיה הקיפוה כו' כדי שיראו השבאים שהרגוה ולא יוסיפו לשבות עוד שבויים : ה"ג לזרז השבאים הבאים · והם הלסטים השובים את השבויים : לקח לו חבר · הקב"ה לקח לו לישראל לחבר ולאשה ולפיכך ואין קונה אתכם להריגה כהמן וחביריו : ה"ג לקח לו אשה ולמחר היא כו' : ה"ג או אתם נקנים אבל אתם נקנין להשמיד כו' : נמכרנו וגו' גרסי' : בפ"ק דמגילה משמע דהכי גרסי' טרקווינוס לכלותם בימי המן להפר בריתי אתם בימי רומיים כי אני ה' כו' : הארי וגו' גרסי' : לדב כתיב · חסר וי"ו היינו דב כמו זאב ועי' עוד בב"ר פ' נ"ט : ה"ג יטרף זו אדום · ובא הבית זה יון שהיה הבית קיים ונשכו הנחש זה אדום שנאמר קולה כנחש ילך וכה"א פתחי לו אחותי זו בבל רעיתי זו מדי יונתי ביון תמתי באדום שכל ימי יון כו' וסיומא דקרא דכאשר ינוס הוא ובשוחר טוב מסיים תמתי באדום שהיו משלימין ומתאימין נפשותיהם על קדושת השם : הוי ישמע וגו' · כלומר שהיכל הקודש היה קיים : נושף · לשון הכאה כמה דאת אמר והכות אותו טהון תרגום אונקלוס ושפית יתיה : זו מדת הארץ · מס מן הקרקעות ועיין בפרק השותפין ובערוך ערך ארנון ובערוך פרגנרון : ה"ג בערוך בערך פרגנרין : אנגריא · שעבוד שמשעבדין בבני אדם לעבוד עבודת המלך : מי פתח כו' · כלומר נתפיים ונתקרר רוחו מדהבין לבו : בי טיאטריאות כו' · פי' הערוך בתים

משנת דרבי אליעזר

לקח לו עבד ולמחר כו' · פי' שלקח אחשורוש לו המן לעבד ואחר כך הרגו · ולקח לו ושתי לאשה · והרג והתמכרתם לעבדים היינו להמן להיות כורעים ומשתחוים לו ולשפחות לושתי שהיו בנות ישראל עושים מלאכה כשהן ערומות · אבל באמת אין קונה · שלא נשאר קנין זה שהלכו להריגה ועיין מ"כ :

יפה ענף

רכו וגו' וסוסיהם בשר ולא אל · ובימי יוחנן בן קרח שבו מצרים מפני פחד נבוכדנאצר כמבואר שם בכתובים · ובימי אלכסנדרית עברו שם לבוא לשבור בארץ ולאיות בריוה והצלחה : אנא היא נשרא כו' · אע"ג דשלוחי מצוה אינן ניזוקין ואיך היתה להם מצות גר תורה למכבו · אמנם במקום דשכיח היזקא שאני כדאמרינן בסוף פ"ק דקדושין והכי היה שהיזק שכיח ולא היה להם לסמוך על נס · וגם כיון דרבן עליהם ההטא כמה שהיו במצרים ולכך לא עמדה להם זכות מצות מגוכה : ע"י שהחזרתי כו' · ולדבריו יהיו ואין קונה לטובה כי לא יקנו אותם וישלחום לנפשם · ולדעת רב יתפרש לעבדים ולשפחות לא יקנום אבל יקנום להשמידם ולהלקמן : טמיקא · פי' נכסי המלך ולכן אמר על דפשט ידוי בטמיקא ונחשב כהרוגי מלכות לכן נתנו נכסיו לאסתר כדין הרוגי מלכות שנכסיהן למלך ולא ליורשי המן : מעשה בפרוצפיה כו' · המעשה הזה סובא פה לפרש את הכתוב ואין קונה כי השונאים לא יקנו את השבויים מפני שלא יניחום : מי לקח לו חבר כו' · ולכן לא היה קונה לקנות את ישראל לעבדים כי גם הבר והאשה לא בטח איש אז בימי המן לקנותם : כיון שראו כן כו' · דבא עליהם דבר שלא נמצא בתוכחה צווחו כולם ווי ובא להרך למה פתח בויהי : לא מאסתים בבבל כו' · אף כי לפי פשוטו נראה דדרים על ארבעה מלכים בשביל ד' לשונות דכתיב בקרא · מאסתים · געלתים · לכלותם · ולהפר בריתי · מ"מ יש למצוא גם טעם והסתוות לזה · כי לשון מאיסה נאמר על דבר שנלכך מעל פניו כי מאוס הוא בעיניו · ובבבל היו מוגלים מארצם ללכת בגולה · לכן אמר הכתוב כי בכל זאת לא מאסתים בשביל התורה והמצות שהיו בידם · ובמדי דנגעלו בעבודת כוכבים אמר ולא געלתים כי לא געלם נפשי בהם יען דעבודתם היתה רק לפנים ולא באמת · וביון אשר עמדו לכלות את ישראל ונתקיימו ע"י החשמונאים אמר לכלותם · ובאדום כי ארכו ימי גלותינו אל יאמרו נגזרנו ואפסה תקותנו כי לא יפר ה' בריתו אתנו : לכלותם ביון · אע"ג דבמלכות יון ישבו ישראל על אדמתם ובקרא הלא כתיב בארץ אויביהם · אבל פי' הכתוב הוא כי גם אם היו בארץ אויביהם לא מאסם ה' בישראל לכלותם · ומכ"ש כי לא ימאסם כשנכנסו על אדמתם : בימי אספסיאנוס כו' · משום דבימים האלה עמדו על ישראל לכלותם לכן דריש את הכתוב על הזמנים האלה : קדמיתא כאריה · וזה נאמר על בבל דכתיב בה אנת הוא רישא די דהבא · וכל ד' מלכיות נרמזו שם : ר"י א' לדב כתיב · ועל זאב ערבות מתרגמינן דיבי · ולכן לא יקשה מה שמדמה פה מדי לדוב ור"י אמר כי זאב ערבות הוא מדי · יען דדוב הוא זאב : על עריהם זו יון · כי בימי יון ישבו ישראל בעריהם ובקרא נמר כדכתיב וארו אחרי כנמר · ועי"ש אדום יאמו בגולה לכן מפרש עליהם כל היוצא מהנה יטרף : ה"ג ובא הבית זו יון שכל ימי יון היה בית המקדש קיים וכן הוא בשוחר טוב מזמור י"ח : דאמר ר"ה לגרמיה · משום שאמר דרש אחר בשם אחר על הכתוב יונתי תמתי · לכן אמר דזה אמר ר"ה לעצמו : תבוא באזניו זו מלכות אדום כו' · וכמו שנאמר שם ומלין לצד עלאה ימלל כי יתכף וירדף · ולכן מדרים עליו ושועתי תבוא באזניו מה שמאוכנים רע באזני ה' : הארי זו נבוכדנאצר · דכתיב עלה אריה משבכו : זה בלשאצר שהיה אוכל כדוב דכתיב לקבל אלפא חמרא שתי : ובא הבית זו אחשורוש שבאו לבנות הבית בימיו ונשכו הנחש זה המן כנ"ל : שהיה שף עמא כנחש · שף מלשון תשופנו עקב כי יכה את בני ישראל בלשונו הרע : כתבו אגרא · הדא לארתחששתא והוא אחשורוש כדאיתא בפ"ק דמגילה : ומה כתיב בה כו' · כלומר על ידי שקבל ארתחששתא דבריהם כתב כען שימו טעם לבטלא : מנדה זו מדת הארץ · משום דבההיא אינגרתא כתיב ודי הן קריא דנא תתבנא מנדה בלו והלך לא יתנון לכן מפרש פה כוונתם כי מנדה הוא המס מה שנותנים ממדת הארץ והקרקעות אשר לכל אחד ואחד · בלו זו פרוגינון פי' כסף גולגלת · והלך זו אנגריא באנשים ובבהמות להוליך כלי המלך ממקום למקום : שהמלכות מתפתה בהם · יש דורשין לפתוס אפי' פת ומזונות מהנויק וזה חלק מהכנסות והכוונות למאכל

ב יפה

קרקסאות היא מזקת · כיון ששלה שמע וביטל מלאכת בית המקדש וכיון שראו כך התחילו הכל צווחין ווי ויהי בימי אחשורוש · ו ר' יצחק פתח (משלי כ"ט) [א] ברבות צדיקים ישמח העם ובמשול רשעים יאנח עם · בשעה שהצדיקים נוטלין גדולה חדוה ושמחה בעולם וה וה בעולם והמלך דוד זה שמלך דוד · והמלך שלמה וה שמלך שלמה · והמלך אסא וה שמלך אסא · אלו במלכי ישראל · במלכי אומות העולם מניין · שנאמר והמלך כורש וה שמלך כורש · ובשעה שהרשעים נוטלין גדולה ווי ואנחה וחרון אף בעולם · (מלכים א' ט"ז) וימלוך אחאב בן עמרי · ווי שמלך אחאב בן עמרי · (ח) וימלוך הושע בן אלה ווי שמלך הושע בן אלה · וימלוך מלך צדקיהו בן יאשיהו · ווי שמלך צדקיהו בן יאשיהו · במלכי אומות העולם שנאמר ויהי בימי אחשורוש ווי שמלך אחשורוש : ז ר' לוי פתח (במדבר ל"ג) [ב] ואם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם · מדבר בשאול · בשעה שאמר לו שמואל (שמואל א' ט"ו) עתה לך והכית את עמלק · (כח) אמר ליה אזלת זכאה ואיהית הייבא וחסת עילוי · שנאמר (שם) ויחמול שאול והעם על אגג והא צמחא קיימא מיניה שהוא עושה לכם דברים קשים לשכים בעיניכם ולצנינים בצדיכם · ואיזה זה · זה המן שאמר להשמיד להרוג ולאבד · וכיון שראו הכל כן התחילו צווחין ווי ויהי בימי אחשורוש : ח ר' חנינא בר אדא פתח (קהלת י') [ג] דברי פי חכם חן · זה כורש · שנא' (עזרא א') כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלם אשר ביהודה (קהלת י') ושפתות כסיל תבלענו · שאמר הוא האלהים אשר בירושלם (שם) תחלת דברי פיהו סכלות · (כט) מה הסכלות (עזרא א') מי בכם בכל עמו יהי אלהיו עמו (קהלת י') ואחרית פיהו הוללות רעה · (ל) די גזר ואמר די עבר פרת עבר ודי לא עבר לא יעבור · דבר אחר תחלת דברי וגו' זה אחשורוש · שנאמר ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה וגו' ואחרית פיהו וגו' (לא) שעלה וביטל מלאכת ב"ה · כיון שראו הכל כן התחילו צווחין ווי ויהי בימי אחשורוש : ט ר' יודא בר' סימון פתח (איוב ל"ד) (ט) ממלך אדם חנף וגו' · ר' יוחנן וריש לקיש · ר' יוחנן אמר בשעה שהמלך חנף ומושל על הבריות · ממוקשי עם · מן קשיותיהן והוביהן דבריתא (לב) די לא עבדין רעותיה דברייא עלמא · רשב"ל אומר נוח להן לבריות להגדיל להן כנפים (לג) ולפרות באויר · ואל ימסרו וישתעבדו תחת יד מלך חנף · ד"א ממלך אדם חנף · זה אחשורוש · שהיה הנף · שהרג את אשתו מפני אוהבו · ופעם אחרת הרג את אוהבו מפני אשתו · [ד] אבא אוריין איש צידן אמר חמשה דברים משם רבן גמליאל · מן דסגו (לד) דייני שיקרא סגון סהדי שיקרא · מן דסגון דלטוריא סגין ממונהון דברייתא מתבזזה · מדסגו (לה) אפייא הציפתא איתנסיב הודא והדרא ויקרא (לו) מן ברייתא · מן דאכעסון בניא חביביא

עובדיהון קדם אבוהון דבשמיא אקים עליהון מלכא חנפא · ויתפרע מינהון · ואי זה זה · אחשורוש · וכיון שראו הכל כן התחילו צווחין ווי ויהי בימי אחשורוש : י ר' ברכיה פתח (ישעיה מ"א) מי פעל ועשה קורא הדורות מראש וגו' · מתחלת ברייתו של עולם התקין הקב"ה לכל אחד ואחד מה שראוי לו · (לז) אדם ראש ליצורים · קין ראש להורגים · הבל ראש לנהרגים · נח ראש לנמלטים · אברהם ראש למולים · יצחק ראש לנעקדים · יעקב ראש לתמימים · (לח) יהודה ראש לשבטים · (לט) יוסף ראש לחסידים · אהרן ראש לכהנים · משה ראש לנביאים · יהושע ראש לכובשים (מ) (י) עתניאל ראש למחלקים · שמואל למושחים · שאול לנמשחים · דוד ראש למנגנים · שלמה ראש לבונים · נבוכדנצר ראש למחריבים · אחשורוש ראש למוכרים · המן ראש לקונים · וכיון שראו הכל כן התחילו צווחין ווי ויהי בימי אחשורוש : יא ר' תנחומא ור' ברכיה ור' חייא רבה בשם ר"א פתרין [ה] המדרש הזה עלה בידינו מן הגולה · כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא צרה · ור' שמואל בר נחמן (מא) בשם ר' יונתן פתר מדרש זה עלה בידינו · כל מקום שנאמר ויהי בימי · אינו אלא צרה · א"ר שמואל בר נחמן וחמשה הן ויהי בימי אמרפל · ומה צרה היתה שם עשו מלחמה וגו' · לאוהבו של מלך שהיה שרוי במדינה · ובשבילו המלך נזקק למדינה · וכיון שבאו ברברין ונזדווגו לו · אמרו ווי שאין המלך נזקק למדינה כמות שהיה עושה · כך אברהם אבינו אוהבו של הקב"ה · (בראשית י"ב) ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך · ובשבילו היה הקדוש ב"ה נזקק לכל עולמו · הה"ד (שם י"ד) וישובו ויבאו אל עין משפט היא קדש · לא בקשו להזדווג אלא לגלגל עינו של עולם · עין שעשתה מדת הדין בעולם בקשו לסמותה · היא קדש · אמר ר' אחא הוא כתיב הוא שקידש שמו של הקב"ה וירד לכבשן האש · כיון שראו הכל שבאו כל המלכים ונזדווגו לו התחילו צווחין ווי ויהי בימי אמרפל · ויהי בימי שפט השופטים · ומה צרה היתה שם ויהי רעב בארץ · למדינה שהיתה חייבת ליפס של מלך · ושלח המלך גבאי טמיון לגבותה מה עשו בני המדינה תלו אותו והכו אותו וגבו אותה אמרו ווי לכשירגיש המלך בדברים הללו מה ששלוחו של מלך מבקש לעשות לנו עשינו לו · כך כשהיה אחד מישראל היה עושה דברים שלא כראוי מוליכין אותו אל הדיין ומה שהדיין מבקש לעשות לנשפט היה הנשפט עושה לדיין · א"ל הקב"ה אתם מבזים את שופטיכם חייכם שאני מביא עליכם דבר שאין אתם יכולין לעמוד בו ואיזה זה · זה הרעב שנאמר ויהי בימי שפט השופטים ויהי רעב בארץ · ויהי בימי אחז · ומה צרה היתה שם דכתיב (ישעיה ט') ארם מקדם ופלשתים מאחור · למלך שמסר בנו לפדגוג והיה פדגוגו שונא אותו אמר אם אני הורגו אני מתחייב מיתה למלך אלא הריני מושך מינקתו ממנו והוא מת מאליו · כך אמר אחז אם אין גדיים אין תיישים · אם אין תיישים

מסורת המדרש א מגילה דף י"א · אגדת בראשית סוף פרק נ"ס · עיין ילקוט משלי רמז תתקס"ב : ב מגילה דף י"א : ג קהלת רבה פרשה יו"ד פסוק י"א · שיר השירים רבה פרשה ה' פסוק ס' : ד ילקוט כאן רמז אל"ף מ"ד · ילקוט איוב רמז תתק"כ : ה מגילה דף יו"ד · בראשית רבה פרשה מ"ב · ויקרא רבה פרשה י"א · במדבר רבה פרשה י"א · פתיחתא דרות רבה · תנחומא סדר שמיני סימן ט' · פסיקתא רבתי פסקא ה' · ילקוט כאן רמז אלף מ"ד · ילקוט רות רמז תקצ"ו · ילקוט ירמיה רמז שכ"ז : ו ירושלמי סנהדרין פרק י"א :

חדושי הרד"ל

לרבים : (כח) א"ל אזלת זכאה ואיתית הייבא · עמ"כ · ולפי' א' י"ל שעיקר הדרשא על מ"ש שם להלן וישלחך ה' בדרך וגו' עד כלותם אותם ולמה לא שמעת וגו' · ותעש הרע בעיני ה' שזהו שבאת חייב ועשית הרע · לא כמו שהיית בעת ששלחך : (כט) מהו הסכלות מי בכם כו' · אלהיו עמו ויעל ויבן את בית ה' · עמ"כ · ובמגילה י"ב מפורש קובל אני על כורש שאני אמרתי הוא יבנה ביתי וגו' · והוא אמר ויעל ויבן את בית ה' · עיין בפירש"י : (ל) דגזר ואמר דעבר פרת וכו' · בשה"ר פ"ה פ"ד מבוארת הגזרה בטעמה ע"ש : (לא) שעלה ובטל מלאכת בהמ"ק · עי"ל פסוק בשנת שלוש למלכו שגמר לביטול מלאכת בהמ"ק ג' שנים · וזהו לשון עלה וביטל שהיה מבטל ועולה (ולמ"ד לקמן דארתחשסתא הוא אחשורוש י"ל ז"ש בעזרא (שם) אחר קרא דבתחלת מלכות אחשורוש כתבו שטנה וחזר וכתב ובימי ארתחשסתא כתב וגו' · דמסיים בסוף שאז בטלה גוברייא אלך וגו' · בזהו שהיה מבטל ועולה עד שגמר לבטלו) : (לב) די לא עבדין רעותא דמרי עלמא · ז"ש במקרא שלפניו · והוא ישקיט ומי ירשיע וגו' ועל גוי ועל אדם יחד : (לג) ולפרוה באויר · בדברים רבה פ"ה מפרש אין מוקשי עם אלא לפרות שנאמר התפול צפור על פח ומוקש אין לה : (לד) דייני שקרא סגון סהדי שקרי · שדייני אמת היו מרבין לחקור העדים עד שיתברר שקרותן : (לה) אפייא חציפתא אתנסב הודא והדרא וכו' · נגד עזות פנים שמביישין תמיד פני ישרים ניטל הוד פנים מהבריות : (לו) מן ברייתא מדאמר זעירא לרבא אנא רב · ממך אתקטיעו שנוהון דבני נשא · כ"ה בילקוט ובמ"כ וכמ"ש שנות רשעים תקצורנה וכמ"ש בקדושין ל"ג מקרא דלא יאריך ימים כלל אשר איננו ירא וגו' על שאינו נוהג מורא רבו : (לז) אדם ראש כו' · וזהו קורא הדורות מראש שקרא והתקין באיזו דור יתחיל להיות ראש לדבר חדש ולא מקודם : (לח) יהודה ראש לשבטים · כמ"ש כי יהודה גבר באחיו · וראש לדגלים ולהקרבה וכמ"ש בבמ"ר שם : (לט) יוסף ראש לחסידים · ונראה ז"ש ליוסף קטנתא בבלי סוטה (שמשמת פסקו חסידים) בשם חנינתא · נגד יוסף הצדיק שהוא ראש לחסידים · וזה כופן וקטין : (מ) עתניאל ראש למתקנים · כמ"ש יהודה יעלה בתחלה ואמרו זה עתניאל שבשי יהודה אתי במנין : (מא) בש"ר יונתן פתח המדרש

חדושי הרש"ש

כס כען ידוע להוא למלכא וגו' מנדה וכו' והפתם מלכים כו' · כצ"ל : (ח) וימלוך הושע בן אלה · קרא הכי כתיב ויקשר קשר הושע בן אלה כו' וימלוך תחתיו (מלכים ב' ט"ו) ועמ"כ בבמ"ר פ"ו אות ת"ת בהערה : (ט) ממלך אדם כו' · בשעה שהמלך חנף כו' ממוקשי עם מן קשיותיהן כו' · ויהי מ' הראשון מן ממלך לשמן המשקל כמו מזמור · משעול והוא שם המקרה כמו ממשלה : (י) עתניאל ראש למתקנים

מתנות כהונה

שמשחקין בו במיני שחוק בחיות ועופות ובני אדם כיוצא בהם : ה"ג ושמחה בעולם וה וה בעולם והוא לשון שמחה כדאיתא באיכה רבה בפסוק היו צריה בין ווי לוה נמלט ר' יוחנן : אזלת זכאה כו' · הלכת צדיק וחזרת רשע או ר"ל והבאת רשע : והא צמחה וכו' · והרי מגידול שלמה ממנו עומד לפניכם רצו הגידול שגידלתם : הוא האלהים אשר בירושלם · וזהו סכלות כי מלא כל הארץ כבודו : יהי אלהיו וגו' · אלהינו היה לו לומר ובמדרש קהלת הגירסא נשתנה קצת : ה"ג לא יעבור · ד"א תחלת דברי וגו' זה אחשורוש שנאמר ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה וגו' שעלה וביטל מלאכת בהמ"ק כיון שראו הכל כן כו' ועיין במדרש חזית בפסוק קמתי הטעם למה אמר די עבר כו' : מן קשיותיהן כו' · מפני קושי ערפם ורשעת הבריות שאינם עושים רצון בורא העולם ב"ה : מדסגו דייני כו' · משרבו דייני שקר נתרבו עדי שקר משרבו המלשינים ונתרבו שממונם של הבריות מתבוזז ונמסר ביד המלכות משרבו עזי פנים והחנופים לוקה הוד והדר והיקר מן הבריות · ושוב מן דאמר זעירא לרבא אנא רב מינך איתקטעו שניהון דבני אנשא : מן דאכעסון כו' · פי' משאמר הקטן לגדול אנכי גדול ממך נתקצרו שנות חיי בני האדם משהכעיסו הבנים החביבים את מעשיהם לפני אביהם שבשמים הקים עליהם מלך חנף ונפרע מהם מעונותיהם : זה אחשורוש · שהרג אשתו בשביל אוהבו ואוהבו בשביל אשתו אין לך חנף גדול מזה וכן מסיים בילקוט : לנעקדים · ואחריו רבו כמו רבו שמסרו נפשם על קדושת הש"י וכמו באמרה מרים בת נחתום לבנה הקטן כדאיתא במגלת איכה : המדרש הזה וכו' · עי' כל זה בב"ר פרשה מ"א וריש פרשת שמיני וריש מגילת

פירוש מהרז"ו

לא יתנו : שלח וביטל מלאכת ביהמ"ק · סובר שאחשורוש הוא ארתחשסתא הוא כורש : ח דברי פי חכם · קה"ר פסוקים אלו וש"נ ועי' שי"ר בפסוק פתחתי אני לדודי וש"נ ומבואר איך דורש : ט ממלך אדם חנף · ד"ר פ"ה סי' ט' : י עתניאל ראש למחלקים · זה צ"ע שהרי מפורש ביהושע שיהושע היה הכובש והמחלק עם אלעזר הכהן והיה צריך להיות יהושע ראש לכובשים ולמחלקים עתניאל ראש לשופטים : יא זה המדרש עלה · ב"ר

יפה ענף

שולחנו · והוא דריש אפתום מלשון מתפתה פי' שעשועים ועונג : הכל צווחין · שזו צרה אשר כמוס לא נסייתה : נוטלין גדולה · ודרש ברבות מלשון ורב יעבוד צעיר פי' כאשר יגדלו וירבו הצדיקים : א"ה מנין · כשימלוך צדיק משמן ומביא ראיה מכורש דמלך כשר היה : וימלוך הושע בן אלה · לא נמצא מקרא כזה וגם וימלוך מלך צדקיהו וכו' לא נמצא במקרא · אבל הכוונה וימלוך דכתיב גבי הושע בן אלה (מ"ב ט"ו ל') וימיתהו וימלוך תחתיו · וכן בצדקיהו (שם כ"ד י"ז) : ווי שמלך · כי אחשורוש רע היה כמ"ש בפ"ק דמגילה : מדבר בשאול · כלומר נוכל לדרשו גם על עמלק ושאול אבל עיקר הכתוב נאמר על ז' עממים : וכיון שראו הכל שהם גרמו לעצמן את הרעה כי השאירו את אגג לוחו וי : דברי פי חכם חן · כי לא נוכל לפרש ושפתות כסיל תבלע דברי פי החכם · כי רחוק הוא החכם מהכסיל ולא יפגשו יחד · לכן מפרש הכל באדם אחד כי אם ידבר דברי חכם ימצא חן · ואם יסור מזה אח"ז וידבר בשפתות כסיל זו תבלענו ומצא דמיון לזה בכורש דדבר חכמה ואח"ז דבר ככסיל במה שאמר האלהים אשר בירושלים · והוא שלא אלהי כל הנבראות : תחלת דברי פיהו : פי' אף כי חכם הוא מ"מ נכשל בלשונו וידבר סכלות באמרו יהי אלהיו עמו ולא אמר אלהים אך אחרית פיהו עוד גרע יותר וזו הוללות רעה כי מנע לרבים מעבור לירושלים · וקהלת בא ללמד גם לחכמים כי ישמרו פיהם מראשית ועד אחרית משמץ רע · ואחריו באו רז"ל במדרש למצוא איש אשר נלכד בזה ושוב לאדם להזהר בזה : כיון שראו הכל כן שאחר שהוסד בית ה' ע"י זרובבל וחשבו להשלימו בקש לבטלו לכן נצטערו מאד : ומושל על הבריות · פי' או מושל על הבריות כי לאו דוקא מלך אשר בידו להרע אך כל מנהיג ושוטר אשר יכשל בחנף · יזיק לבני אדם : מן קשיותיהון · פי' כי אם תפרש אשר המושל החנף הוא מוקש לעם היה לו לכתוב מוקש עם ומדכתיב ממוקשי דריש כי שמ"ם הוא מ"ם הסבה כי המנהיג הוא מפי הדור · ואם בני הדור נוקשו אז ימשול כמו אדם חנף : להגדיל כנפים · כי מושלים הצדיקים יגיעו וישקיטו את הארץ ואדם חנף יניע ויניד כצפרים את בני איש ולא ימצאו מנוחה · ומפרש את הכתוב ממלוך אדם חנף כי להמלט מן אדם חנף טוב יותר לבחר ממוקשי עם זה השה והמוקש הפרוש נמעופפים : זה אחשורוש · ונמשך אלמעלה והוא ישקיט וגו' כי ה' ישקיט את הדלים ויצילם ממלוך בהם אדם חנף כאחשורוש : שהרג את אשתו מפני אוהבו · אע"ג שנהרגה בשביל שמרדה בפקודתו · מ"מ הפך כי השופטים יהפכו בזכותה ורק מאהבתו להמן נתלה למשפט קשה כזה : ה' דברים · בסוף סוטה במשנה נמנו עוד דברים כזה ור"ג לא מנה רק מה שחזה בבני דורו · והמדרש מסיים על דבריו ואיזו זה אחשורוש : וכיון שראו הכל כן · שהוא חנף והוקם כדי להפרע מהם לוחו וי : מתחלת ברייתו של עולם · פי' מאשר ידע ה' מראש מקדם כל איש ואיש · כי אין תידום ידיעה לו ית' · לכן פעל ועשה לקרוא כל איש יפה ונכון לעתו ומועדו שראוי לאיש הזה · כי אדם לפי דרכיו ראוי להיות ראש ליצורים וקין ראש להורגים והבל ראש לנהרגים · כי ידע מראש אשר קין יהרוג והבל יהרג · לכן קבע את קין לראש הרוצחים ולא בדור אחר אשר כבר יקדמוהו רוצחים אחרים · כי אז לא שת לבו לתשובה ולא בוש מרוע מעלליו · ועתה כאשר אין רואה לפניו יבוש ממעלליו וישיב בתשובה · וכן אם נהרג הבל בדור אחר אז רבים ראו ברעתו והטיחו דברים לשאול איה אלהי המשפט · וגם אשר בצדקתו ראוי להמלט הביא אותו בדור המבול אשר כל בשר יגוע והוא ימלט · ואם לא היה נח בדור המבול לא נמצא איש אשר ימלט · וכן הוא כל מעלות הצדיקים הביא הקב"ה אותם בדור אשר מעלתם פודה · וגם את הפושעים מאשר ידע מראש את רוע לב נ"נ להשמיד ולהחריב שביאו בדור אשר ב"ה יחרב לטען יהיה הוא ראש למחריבים וכן אחשורוש לפי רוע לבו למכור עם רב לטבח והמן לקנות אותם קבע אותם בדור שנכון למעלליהם הרעים · וכן הוא בכל איש ואיש נתר ה' מראש לנטוע אותו בדור שראוי לפי תכונתו : לנעקדים · כגון ר"ע וחבריו שמסרו נפשם על קדושת ה' : וכיון שראו הכל כן · כי אחשורוש לא יביט על הבתולות אשר לו מבני ישראל והמן מפזר כסף רב · שלא אין פדיון ותקוה נמו לכן צוחו ווי : רבי תנחומא · כל דברי המדרש שזה נמצאים בסדרו כאן ושם יפרשנו וסוף שמדרש

שגו

אין צאן אם אין צאן אין רועה אם אין רועה אין עולם מתקיים · כך היה אחז סבור ואומר אם אין קטנים אין גדולים אם אין גדולים אין תלמידים אם אין תלמידים אין חכמים אם אין חכמים אין זקנים אם אין זקנים אין תורה אם אין תורה אין בתי כנסיות ובתי מדרשות · אם אין בתי כנסיות ומדרשות אין הקב"ה משרה שכינתו בעולם מה עשה עמד ונעל כל בתי כנסיות ומדרשות שלא להתעסק בתורה · הה"ד (שם ח') צור תעודה חתום תורה בלמודי · א ר' הונא בשם ר' אלעזר אמר למה נקרא שמו אחז שאחז בתי כנסיות ומדרשות · ר' יעקב בר אבא בשם ר' אחא שמע לה מן הדין קרא דכתיב (שם) וחכיתי לה' המסתיר פניו מבית יעקב וקויתי לו אין לך שעה שהיתה קשה לישראל כאותה שעה שנאמר (דברים ל"א) ואנכי הסתר אסתיר את פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה וגו' · ומאותה שעה קויתי לו דכתיב כי לא תשכח מפי זרעו ומה את מועיל (ישעיה ח') הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ה' לאותות ולמופתים בישראל וכי ילדיו היו והלא לא היו אלא תלמידיו אלא מכאן שתלמידו של אדם נקרא בנו וכיון שראו הכל שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות התחילו אומרים ווי ויהי בימי אחז · *ויהי בימי יהויקים בן יאשיהו · מה צרה היתה שם (ירמיה ד') ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו וגו' · למלך ששלח כתבים ממדינה למדינה ובכל מדינה ומדינה שהיו מגיעים כתביו של מלך היו מחבקים ומנשקים אותם עומדים על רגליהם ופורעים ראשיהם וקורין אותם ביראה באימה ברתת ובזיעה וכיון שהגיעו למדינתו של מלך קראום וקרעום ושרפום · הה"ד (שם ל"ו) ויהי כקרוא יהודי שלש דלתות וארבעה וגו' כתלתא או כארבעה פסוקים וכיון שהגיעו לפסוק החמישי היו צריה לראש מיד יקרעה בתער הסופר והשלך אל האש אשר אל האח וגו' · וכיון שראו הכל כך התחילו צווחין ווי ויהי בימי יהויקים · ויהי בימי אחשורוש מה צרה היתה שם להשמיד להרוג ולאבד · למלך שנכנס בכרם ונזדווגו לו שלשה שונאים · הראשון התחיל מקטף בעוללות · השני התחיל מזנב באשכלות · והשלישי התחיל עוקר בגפנים · כך פרעה הרשע התחיל מקטף בעוללות · הדא ה"ד (שמות א') ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן הילוד וגו' · נבוכדנצר שחיק עצמות התחיל מזנב באשכלות הה"ד (מלכים ב' כ"ד) ב החרש והמסגר אלף · ר' ברכיה בש"ר יהודה החרש אלף והמסגר אלף · ורבנן אמרי החרש והמסגר אלף · ר' יודא בר' סימון אמר אלו תלמידי חכמים · ור' שמואל בר ר' יצחק אמר אלו הבליוטין · המן הרשע שחיק מחיק התחיל עוקר בגפנים הה"ד להשמיד להרוג ולאבד בקש לקעקע ביצתן של ישראל בעא דיזבון בכל ביתא וכיון שראו הכל כן התחילו צווחין ווי ויהי בימי אחשורוש · שמעון בר אבא בשם ר' יונתן אמר כ"מ שנא' ויהי משמש צרה ושמחה אם צרה אין צרה כיוצא בה אם שמחה אין שמחה כיוצא בה · אתא רשב"נ ועבדה פלגו כ"מ שנא' ויהי משמש צרה וכל מקום שנא' והיה שמחה · אתיבון והא כתיב ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור · אמר לון אף היא אינה שמחה שלא זכה העולם להשתמש לאותה אורה · א"ר יודא בר' סימון ג אורה שנבראת ביום הראשון היה אדם צופה ומביט בה מסוף העולם ועד סופו וכיון שצפה הקב"ה בדור אנוש ובדור המבול ובדור הפלגה שהן עתידין להטוא לפניו עמד וגנזה מהם הה"ד (איוב ל"ח) וימנע מרשעים אורם · והיכן גנזה בג"ע הה"ד (תהלים צ"ז) אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה אתיבון ויהי ערב ויהי בקר יום אחד · אמר לון אף הדא אינה שמחה שכל מה שנברא ביום הראשון הן עתידין להבלות הה"ד (ישעיה נ"א) כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה · אתיבון והכתיב יום שני יום שלישי עד יום הששי · אמר לון אף הדא אינה שמחה · שכל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשייה · שאינן נעשין עשיית שלימה · כגון החטים צריכים להטחן · והחרדל והתרמוסין צריכין להמתק · איתיבון (בראשית ל"ט) ויהי ה' את יוסף · אמר לון אף הדא אינה שמחה שמתוך כך נתגרתה אותה הדוב · איתיבון (ויקרא ט') ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו · אמר לון אף הדא אינו טוב שבאותו היום מתו נדב ואביהוא ובכו להם כל ישראל שנאמר (שם י') ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה · איתיבון (במדבר ז') ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן · אמר לון אף הדא אינה שמחה (יא) שנגנז בו בנינו של עולם · איתיבון (יהושע ו') ויהי ה' את יהושע · אמר לון אינה שמחה שבו ביום נהרג יאיר שהיה שקול כרובה של סנהדרין · הה"ד (שם ז') ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש · ד שלשים וששה אנשים אין כתיב כאן אלא כשלשים וששה איש זה יאיר ששקול כרובה של סנהדרין · מה כתיב שם ויקרע יהושע שמלותיו · איתיבון (שמואל א' י"ח) ויהי דוד בכל דרכיו משכיל · אמר לון אינה שמחה שמתוך כך כתיב (ש"א י"ח) ויהי שאול עוין את דוד · איתיבון (ד"ה א' י"ז) ויהי כאשר ישב דוד בביתו · אמר לון אינה שמחה שבאותו היום בא נתן הנביא · ואמר לו (שם) לא אתה תבנה לי הבית · אמרין ליה אמרינן דילן · אמור את דילך · אמר להם כתיב (יואל ד') והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס (זכריה י"ד) והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם (ישעיה ז') והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן (מיכה ה') והיה שארית יעקב בגוים (ישעיה כ"ז) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול (תהלים א') והיה כעץ שתול על פלגי מים · איתיבון ליה (ירמיה ל"ח) והיה כאשר נלכדה ירושלם · אמר לון אף ההיא אינה צרה אלא שמחה שבו ביום נולד מנחם ונטלו ישראל אפוכי על עונותיהן דאמר רבי שמואל אפוכי גדולה נטלו ישראל על עונותיהן בשעה שחרב בית המקדש הדא הוא דכתיב (איכה ד') תם עונך בת ציון : **יב** רב ושמואל · רב אמר כל מה שאמר הקב"ה בו אמר · הה"ד (ישעיה י"ד) ה והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד · שם זה נבוכדנצר · ושאר זה אויל מרודך · ונין זה בלשצר · ונכד זה ושתי · ד"א (מא) שם זה הכתב שלהן · ושאר זה לשון · ונין ונכד בר ובר בר · ושמואל אמר כל מה שאמר הקב"ה בו אמר · הדא ה"ד (ירמיה מ"ט) ושמתי כסאי בעילם והכרתי משם מלך ושרים · מלך זו ושתי · (מב) ושרים אלו שבעת שרי פרס ומדי · ר' שמואל בר נחמני אמר (דברים כ"ח) יולך ה' אותך ואת מלכך · אם תאמר לבבל והלא מבבל היו · א"כ למה נאמר אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך אלא (מג) זו מדי הוי ויהי בימי :

פרשה א

א ויהי בימי · א"ר יהושע בן קרחה (א) ו שהשחיר פניהם של ישראל כשולי קדירה · ור' ברכיה אמר (ב) שהכחיש ראשן של ישראל בצום ותעניות · ר' לוי אמר שהשקה אותן רוש ולענה · ורבי יודא בר' סימון אמר (ג) שבקש לקעקע ביצתן של ישראל · ור' תחליפא בר בר חנה אמר שהיה (ד) אחיו של ראש אחיו של נבוכדנצר וכי אחיו היה והלא זה כשדי וזה מדיי אלא זה ביטל מלאכת ב"ה וזה החריבו · לפיכך השוה אותם הכתוב כאחד · הה"ד (משלי י"ח) גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית · גם מתרפה במלאכתו זה אחשורוש שביטל מלאכת בהמ"ק · אח הוא לבעל משחית זה נבוכדנצר שהשחית בהמ"ק · ד"א אחשורוש · (ה) ר' יהודה ור' נחמיה · חד אמר אחשורוש שהרג אשתו מפני אוהבו · הוא אחשורוש שהרג אוהבו מפני אשתו · ור' נחמיה אמר אחשורוש שבטל מלאכת בהמ"ק · (ו) הוא אחשורוש שנגזר עליו שיבנה · (ז) וכי הוא גזר והלא כורש גזר ·

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור ב' · תנא דבי אליהו זוטא פרק ט' : ב גיטין דף פ"ח · סנהדרין דף ל"ח · ירושלמי נדרים פרק ג' · ספרי סדר האזינו פסקא שכ"א · סדר עולם פרק כ"ה · ילקוט מלכים רמז ר"נ · עיין בראשית רבה פרשה מ"ג · וש"נ · ועיין תנחומא סדר נח סימן ג' : ג חגיגה דף י"ב · בראשית רבה פרשה י"א ופרשה י"ב ופ"ג · שמות רבה פרשה ל"ה · ויקרא רבה פרשה י"א · במדבר רבה פרשה י"ג · פתיחתא דרות רבה · תנחומא סדר נח סימן ג' וסדר שמיני סימן ט' · תנא דבי אליהו זוטא פ' כ"א · ילקוט איוב רמז תתקכ"ד : ד בבא בתרא דף קכ"א · ילקוט יהושע רמז י"ז : ה מגילה דף י"ד · ילקוט ישעיה רמז רפ"ו : ו מגילה דף י"א · ב. העניין :

חדושי הרש"ש

למתקים · עי' בחזית בפסוק כולך יפה רעיתי בסופו ובמ"כ שם : (יא) שנגנז בו בנין של עולם · עי' מ"ש בס"ד בב"ב פי"ג אות י"ו :

(א) שהשחיר פניהם כו' · מגלה י"א : (ב) שהכחיש ראשן של ישראל בצום כו' כצ"ל · והוא מכוון מיהוב, ראש ונדרש אחשורוש את ברזש · ולגירסת שבספרים אינו מכוון כ"כ : (ג) שבקש לקעקע · פי' לשרש · ונדרש שם ... (ד) אחיו של ראש של נ"נ כו' · מגלה י"א : (ה) הוא אחשורוש ר"י ור"נ כצ"ל : (ו) הוא אחשורוש שנגזר עליו שיבנה · פליג אדאמרינן לעיל שעלה וביטל מלאכת ביהמ"ק (וכן על מ"ש במגילה ט"ו) ולא דבר המוכן · ואולי ניחא בבנין ביהמ"ק · ואולי דאמר ר' נחמיה לכן בשנת שלש וביטל מלאכת ביהמ"ק · נ"ל דס"ל שהקב"ה גזר בו וגזר שיבנה כדאמר כאן : (ז) וכי הוא גזר

חדושי הרד"ל

כזה עלה כצ"ל: (מא) שם זה הכתב · מגילה ט'. (מב) ושרים אלו ז' שרי פרס ומדי · במגלה שם אמרו זה המן ובניו · ולפוסחא דהכא היינו כמ"ש בתרגום ראשון (ע"פ ויאמרו נערי המלך) שבעת שרים שראשונים נהרגו ע"ש : (מג) זו מדי · שהיתה רחוקה מארץ ישראל ביותר וכמ"ש יוליכנו אחריו למדי :

פירוש מהרז"ו

נ"ל פ' ת"ב סי' ג' כה"ע עד תם עונך בת ציון : **יב** רב שמואל · נ"ל רב ושמואל וכו' ומ"ש כל מה שאמר הקב"ה ולא פירש רב רק פסוק והכרתי שכתוב בישעיה ושמואל לא פירש רק פסוק ושמתי שכתוב בירמיה ובמאי פליגא ואין כאן פלוגתא כלל וצ"ע : יולך ה' אותך · וס"ד אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך · ובכלל אבותיך הוא אברהם שהיה מאור כשדים כמ"ש אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים הרי ידע ארץ בבל וזהו מ"ש הלא מבבל היו וכמ"ש פתיחתא כ"ג דאיכה רבתי ובקה"ר פסוק וזכור וכו' וישוב העפר מבבל היו כמ"ש ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך ולשם חזרו :

פרשה א סימן א שהשחיר פניהם · שהזכיר שמו שתי פעמים בפסוק הראשון והיה די שיאמר הוא המולך ודורש נוטריקון שהשחיר כשולי ותיבת פניהם וקדירה הוא ע"פ מדה ט' · ועי' עוד במ"כ : לקעקע ביצתן · דורש אחשורוש נוטריקון אחי שורש מקום שהם אחויים ושרשים שם ביקש לעקור : אחיו של ראש · נבוכדנצר שנקרא ראש אנת הוא רישא דדהבא : זה אחשורוש שביטל · כמפורש בעזרא ד' ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים · וביומי ארתחששתא וכו' כה"ע שגוה לבטל ודעת חז"ל בסמוך שהוא אחשורוש הוא ארתחששתא שמ"ש מפסוק ז' עד פסוק כ"ג הוא הסרה של פסוק ו' שזהו השטנה שכתוב ובמלכות אחשורוש

מתנות כהונה

רות : ה"ג ואנכי הסתיר הסתיר את פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה וגו' ופסוק הוא בפרשת נצבים : קויתי לו דכתיב גרסי' : לאותה אורה דאמר גרסי' : שנגנז בו · בו ביום ועי' בפ' שמיני ובריש רות : לכל דרכיו גרסי' : נולד מנחם · הוא משיח ועי' באיכה רבה קודם פסוק פ' ציון : בו אמר · במלך בבל : זה הכתב · עי' בפ"ק דמגילה : בו אמר · במלך מדי : ה"ג הוי ויהי בימי וגו' :

פרשה א שהשחיר · אחשורוש דרש מלשון שחרות : שהכחיש · לשון כחש ידוע ודריש אחשורוש נוטריקון כחש ראש : שהשקה וכו' · י"ג בלשון נוטריקון אחשורוש השקה רוש וכן כולם וק"ל : ביצתן · שרשן : זה ביטל וכו' · אחשורוש : וזה · נבוכדנצר : כ"ג

משנת דרבי אליעזר

ויהי בימי אחשורוש הוא אחשורוש שה"ג אוהבו מפני אשתו וכו' · יש לומר למאי נ"מ סיפרה התורה זה ... כדי שיכירו שם גדול שלא יאמר שהיה ע"י הטבע קאת כמ"ש קאתם אתום יש לנו בנים המלך לזה אומר הוא אחשורוש שהרג אשתו מפני אוהבו כמן אלולי חסד אל ונם הגדול :

לכם כתב אלא מאומה אחרת : בר הוא אויל ובר בר זה בלשצר · ולא חשיב ושתי שהיא נקבה : ושמתי כסאי ... שרי פרס ומדי · שמואל אזיל לטעמיה דאמר שושנים ראשונה במלכות בלשצר הכתוב מדבר · ולכן ... תני ויהי בימי · פי' כיון דויהי הוא לשון צרה ולכאורה נראה כי גלות מדי לא היה קשה לישראל כאשר גלות ... מצינו לפר רק שבעים יום מגזרת המן ולמה קאמר ויהי מלשון ווי לכבי דרש רבנ"ן את הכתוב בתוכחה יולך ... א"ב מה דכתיב ויהי ...

שהשחיר פניהם · כל אחד דורש את שם אחשורוש ומוציא בו הוראה הסובב בעניינו או מלשון שחרות כי ... אוכן ראש ולענה : זה ביטל מלאכת בית המקדש · דכתיב בעזרא וביומי ארתחששתא וגו' ...

יפה ענף

שבו ביום נולד מנחם פירושו כי ביום החורבן נולד מנחם הגואל כדאיתא באיכה רבתי על פסוק על אלה אני בוכיה : רב ושמואל · כשהיו רוצים לדרוש במגלת אסתר דרש רב את הפסוק והכרתי לבבל על אחשורוש שבימיו נתקיים פורענות של בבל ושמואל דרש את הכתוב ושמתי כסאי בעילם על אחשורוש : ונכד זה ושתי · כי היא היתה בת בלשצר כדמשמע בפ"ק דמגילה : שם זה הכתב · פרש"י כי אין ... ושמתי כסאי בעילם · זה שושן הבירה כדכתיב בדניאל ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה : אלו שבעת ... ולכן הכדם אחשורוש על שיעצו להרוג את ושתי כמ"ש בילקוט על פסוק כתוך שאז נתקיים איבוד שרים אלו : ... כאשר גלות כי בימי אחשורוש נתגדלו ע"י מרדכי ואסתר ובימי דריוש ע"י דניאל ובימי מדי נבנה ב"ה ... תוכחה יולך ה' אותך על גלות מדי שהיה קשה לישראל אע"פ שלא נתפרסו לרוסים · וזה שמסיים הוי שמה דכתיב ויהי בימי :

אלא כתיב בשנת הדא לכורש מלכא · (ח) באותה שעה נכנסו כל סנקליטין שלו אצלו · אמרו לו (ט) אביך גזר עליו שלא יבנה ואת גוזר עליו שיבנה וכי יש מלך מבטל גזירות מלך · א"ל הביאו לי (י) קינסין הנעתקין · מיד הביאו לו הה"ד (עזרא ו') (יא) והשתכח באחמתא בבירתא · מה כתיב ביה (שם ד') כען שימו טעם לבטלה · א"ל ומי כתיב לעלם לא כתיב אלא עד מני טעמא יתשם · מאן אמר לי שאילו היה אבא קיים לא היה בונה אותו · (יב) לפיכך הוא כוללו עם הנביאים הה"ד ושבי יהודיא בנין ומצלחין וגו' : ב (יג) הוא חמשה לרעה וחמשה לטובה · חמשה לרעה (בראשית י') הוא היה גבור ציד · (שם ל"ו) הוא עשו אבי אדום (במדבר כ"ו) הוא דתן ואבירם · (דה"ב כ"ח) הוא המלך אחז · הוא אחשורוש · חמשה לטובה · (ד"ה א' א') אברם הוא אברהם · (שמות ו') הוא משה ואהרן · הוא אהרן ומשה · (ש"א י"ז) ודוד הוא הקטן · (דה"ב ל"ב) הוא יחזקיהו · (עזרא ז') הוא עזרא עלה מבבל · ר' ברכיה בשם רבנן דתמן אית לן חד דטב בכולהון · (תהלים ק"ה) הוא ה' אלהינו בכל הארץ משפטיו (יד) שמדת רחמיו לעולם : ג אחשורוש (טו) ר' לוי ורבנן · ר' לוי אמר אחשורוש הוא ארתחשסתא · ורבנן אמרי אחשורוש שכל מי שזוכרו חושש את ראשו · למה קראו הכתוב ארתחששתא שהיה מרתיח ותש · (טז) אחשורוש · ר' יצחק ורבנן · ר' יצחק אמר אחשורוש שבאו כל הצרות בימיו · שנא' אבל גדול ליהודים · הוא אחשורוש שבאו כל הטובות בימיו שנא' שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב · רבנן אמרי אחשורוש עד שלא נכנסה אסתר אצלו · הוא אחשורוש · משנכנסה אסתר אצלו (יז) לא היה בועל נדות : ד המולך · ועדיין לא מלך מהודו ועד כוש · והלא מהודו ועד כוש דבר קל הוא · אלא כשם שמלך מהודו ועד כוש כך מלך על שבע ועשרים ומאה מדינה · ודכוותיה (מלכים א' ד') כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה והלא מתפסח ועד עזה דבר קל הוא אלא כשם ששלט מתפסח ועד עזה כך שלט מסוף העולם ועד סופו · ודכוותיה (תהלים ס"ח) מהיכליך על ירושלם לך יובילו מלכים שי · והלא מהיכל לירושלם דבר קל הוא אלא כשם שהקרבנות מצויים מהיכל לירושלם כך (יח) דורכיאות עם דורניאות עתידות להיות מצויות למלך המשיח הה"ד (שם ע"ב) וישתחוו לו כל מלכים · ר' כהן אחוה דר' חייא בר אבא אמר כשם שהשכינה מצויה מהיכל לירושלם · כך תהיה השכינה ממלאה מסוף העולם ועד סופו · הה"ד (שם) וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן : ה שבע ועשרים ומאה · ר' אלעזר בשם ר' חנינא והלא (יט) מאתים וחמשים ושתים אפרכיות הן בעולם · ודוד שלט בכולן הה"ד (ד"ה א' י"ד) ויצא שם דוד בכל הארצות · שלמה שלט בכולן הה"ד (מלכים א' ד') ושלמה היה מושל בכל הממלכות וגו' · אחאב שלט בכולן הה"ד (שם י"ח) חי ה' אלהיך אם יש גוי וממלכה וגו' · וכי אדם משביע במקום שאינו שולט ועוד מן הדא (שם כ') ויפקד את נערי שרי המדינות ויהיו מאתים שנים ושלשים וגו' · והשאר היכן הם · ר' לוי ורבנן · ר' לוי אמר כלו ברעב בימי אליהו · ורבנן אמרי בן הדד בא ולקחן הה"ד (שם) ובן הדד מלך ארם קבץ את כל חילו · ושלשים ושנים מלכים אתו וסוס ורכב ויעל ויצר על שומרון וילחם בה אנן בעיין עשרים ותימר ל"ב אלא יש אפרכייא שהיתה קשה והיה נוטל ממנה שנים ועושה אותן עירבון תחת ידו · ר' ברכיה ורבנן · (כ) ר' ברכיה אמר בני אכפייה ובני אמוריי · ורבנן אמרי בני אוכייפי שהיו מרוצצין בארכוף ובני אמוריי שהיו תמורות של אבותיהן וכה"א (שם ב' י"ד) ואת בני התערובות שהיו מעורבותיהן של אבותיהן · נבוכדנצר שלט בכולן הדא הוא דכתיב (דניאל ב') ובכל די דארין בני אנשא חיות ברא ועוף שמיא וגו' · כורש שלט בכולן הה"ד (עזרא א') כל הממלכות נתן לי ה' · דריוש שלט בכולן הדא הוא דכתיב (שם ו') באדין דריוש מלכא כתב לכל עממיא וגו' · אחשורוש שלט בחציין · למה בחציין · ר' הונא בשם ר' אחא ורבנן · ר' הונא בשם ר' אחא אמר לו הקב"ה אתה חלקת את מלכותי שאמרת

מסורת המדרש א מגילה דף י"א · ב"ר פרשה ל"ז · מדרש תהלים מזמור ק"ה · ילקוט סדר סא רמז פ"ב · ילקוט כאן רמז אלף מ"ס · ילקוט תהלים רמז תתס"ג : ב מגילה דף י"א : ג מגילה דף י"א · ילקוט כאן רמז אלף מ"ס : ד סנהדרין דף כ' · ילקוט מלכים רמז קס"ז : ה שהש"ר פ' א' · מגילה דף י"א · פדר"א פרק י"א · ילקוט מלכים א' רמז רי"א על סענין : ו איכה רבתי פ' ג':

חדושי הרד"ל

אלא דריוש גזר (והוא דריוש השני שהיה בנו של אחשורוש ואסתר כדלקמן פ"ו) : (ח) באותה שעה נכנסו כו' פי"ג · ופי' אל דריוש השני נכנסו : (ט) אביך גזר עליו שלא יבנה · היינו אחשורוש ארתחשסתא כמש"ל : (י) קינסין הנעתקין · לשון זה מתפרש למה שמשמעתי · נפרש בכתובים האלו בעזרא · כי צרי יהודה אלו ע"י סופריהם שהיו מאומנים בערכאות גנבו והסתירו כל כתבי הגוויים של כורש שהיה לטובה עכ"ן · ולכן היו בטוחין לכתוב לדריוש לבקר בבית גנזיא הן איתי דמן כורש מלכא שום טעם וגו' · כי הסתירום שלא ימצאום · ולכן באמת כשחפשו בבית ספריא די גנזיא מהחתין · ממן בבבל לא נמצא שם רק כתיב והשתכח באחמתא בבירתא די במדי מדינתא מגלה חדא · וכן כתיב בגוה דכרונא · כי בבירתא ה' נשאר במקום ההוא מגלה אחת שהיתה כעין ספר זכרון דברים שנמצא כתוב גם דברי כורש אלו · וזהו שקראו כאן בשם קנסין הנעתקין שבבבל מצאו גוף הכתבים א"ל דריוש הביאו קנסין ר"ל קונטרסין הנעתקין שם זכרון דברים בקוצר והוא שהיתה באחמתא בבירתא די במדי ובה נמצאו הדברים : (יא) והשתכח באחמתא בבירתא וגו' · בשנת חדא לכורש מלכא וגו' · ומה כתיב ביה כנ"ל · ופי' אף בגזרת ארתחששתא אחשורוש אבי מה כתיב ביה כען שימו טעם וכו' · וכדמפ"ו לא לעולם כו' · אילו היה אבא קיים היה חוזר בו ובונה אותו · וא"כ אינו מבטל גזירתו · ואדרבה אני מקיים גזירת המלך כורש שאף אבא ארתחששתא לא רצה לבטל גזירתו ולא אמר כ"א עד מני יתשם טעם (ומקום היה לפ"ז לפרש דה"ג · וכי יש מלך מבטל גזירת מלך אחר והשתכח באחמתא בבירתא בשנת חדא לכורש מלכא · והוא דברי דריוש השני לסנקליטון שלו שא"א לבטל גזירת כורש) : (יב) לפיכך הוא כוללו עם הנביאים כו' ומצלחין בנבואת חגי נביאה וזכרי' בר עדוא וגו' · ומטעם כורש ודריוש וארתחששתא מלך פרס כנ"ל · ופי' אע"פ שארתחששתא כתב לבטל · בכ"ז מפני שלא בטל לגמרי רק כתב עד מני יתשם טעם · (ובזה נתן מקום אח"כ לבנו לדריוש לומר אלו היה אבא קיים היה בונה אותו) לכן השנה עליו הכתוב כאלו גם הוא צוה לבנותו וכללו עם הנביאים · (ונכון יותר לגרוס עם הכשרים ור"ל עם כורש ודריוש) וז"ש עליו כאן הוא אחשורוש שגזר עליו שיבנה כדמפ"ו שבעת כתיבת הגזרה נמלך וכתב עד מני יתשם טעם (ומפני שהוא לא שם הטעם הזה בעצמו · רק נתן מקום לבנו דריוש כנ"ל · לכן נכתב באחרונה אחר כמו דריוש) : (יג) הוא חמשה כו' · ב"ר פל"ז ועי' מגלה י"א בג"א : (יד) שמדת רחמיו לעולם · אף באשר משפטיו בכל הארץ ברוגז רחם יזכור : (טו) ר' לוי ורבנן ר' לוי אמר אחשורוש הוא ארתחששתא ולמה נקרא שמו אחשורוש שכל מי שזוכרו חושש את ראשו (ועי' מגלה שם) · ורבנן אמרי ארתחששתא הוא אחשורוש ולמה נקרא שמו ארתחששתא שהיה מרתיח ותש כנ"ל · ופי' מרתיח רותח ומיד תש מתוקף כעסו וכדכתיב ביה וחמת המלך שככה · כשך חמת המלך · לומר שהוא רגיל לחזור להתרצות ולא להחזיק לעד אפו : (טז) הוא אחשורוש · ר' יצחק כו' כנ"ל : (יז) לא היה בועל נדות · עמ"כ · ולפי' הפני נ"ל שלמען אסתר נתן ה' בלבבו מדת איסטניסות שלא תבטל להבעל לו בנדותה שהוא חמור מאיסור הבעילה לעובד כוכבים · (ולפי מ"ש בסנהדרין קרקע עולם היתה אין לחלק ביניהם) : (יח) דורכיאות · עי' פירושו ברש"י יומא ס"ח : (יט) רנ"ב אפרכיות הן · כדמפ"ו לבלן שקכ"ז דאחשורוש הן חציין : (כ) ר' ברכיה אמר בני אוכפיי' ורבנן אמרי בני אמוריים (ומפ"ו)

מתנות כהונה

הכי גרסינן נכנסו כל סנקליטין שלו כו' · ופירושו שרים בעלי עצתו : קנסין · לא מצאתי פירושו ולפי הענין הוא ספר זכרונות שנעתקו בתוכו כל הכתבים שנכתב למלך : ושבי יהודאי וגו' · מסיפיה דקרא קדייק ומטעם כורש ודריוש וארתחששתא ואמרו לקמן ארתחששתא זה אחשורוש : כוללו עם הנביאים גרסי' : הכי גרסינן הוא חמשה וכו' : רבנן דתמן · רבנן של ארץ ישראל : הכי גרסינן שמדת רחמיו לעולם : מרתיח · לבן של ישראל ומתיש כחן : לא היה בועל נדות · בתמיה ולכן כתיב הוא שהיה בהוייתו מתחלה ועד סופו או יש לומר שעכשיו דרשו · לפשט שהוא נעשה בריה חדשה שלא היה בועל נדות לפי שאסתר שמרה דיני נדות כדאיתא בתרגום דמגילת אסתר ואחרות לא היה בועל דכתיב ויאהב המלך את אסתר וגו' : ועדיין לא מלך · שעבר עד עכשיו לא ירש מלכותו כדלקמן : דורכיאות · פי' שלוחים הולכי דרך כמו ולא הדרכי דפ' אע"פ [דף ס':] כמו שנקראו אורחים ע"ש הולכי אורח : מאתים שנים ול' · וא"כ חסרים כ' שהרי רנ"ב מדינות יש והשאר כו' : אנן בעיין עשרים · שאין חסרים רק כ' : והיה נוטל ממנה שנים · אנשים ועשה אותן מלכים עליהם והם היו ערבים תחת ידו שלא ימרדו עליו : רבי ברכיה ורבנן · אין פירושו לשון פלוגתא אלא הביא דבריהם שמתוכן נמצאים למדים שרגילות הוא ליקח בני אדם לערבון בעד אחרים ואיגרא קאי על פסוק הביא בכליותי וגו' כדפליגי ביה נמי רב ושמואל ועיין באיכה רבה : רבי ברכיה אמר בני אכפייה ובו' · ורבנן מפרש טעם שמותיהם אכפייה שהיו כפופים תחת יד נבוכדנצר והיו משועבדים ומרוצצים בארכוף בקשורים ונחשתים ובני אמוריים שהיו ערבין בידו תמורות אבותיהם כד"א ואת בני התערובות שפי' רש"י ורבינו אברהם בן עזרא ורד"ק בני השרים שהיו בידו לערבון שלא ימרדו אבותם במלך וכן כאן היה נוטל מאפרכיא הקשה בנים לערבון ועיין בערוך ערך אמר האחרון : ה"ג כורש שלט בכולן הדא מ"ם הג"ה שלמה מתפסח ועד עזה : בני איבייפי ובני אמריי · איכה רבתי פסוק הביא בכליותי ע"ש פירושי :

פירוש מהרז"ו

אחשורוש כנ"ל : אלא כתוב בשנת הדא לכורש · עזרא ה' י"ג ודריוש אמר כן שכורש צוה לבנות הבית בשנה הראשונה אלא שע"י השטנה חזר בו וצוה שלא יבנו וצריך לגרוס בהיפך הוא אחשורוש שבנה הוא אחשורוש שגזר שלא לבנות ומקשה וכי אחשורוש גזר עליו הלא שיבנה והלא כורש גזר כמ"ש בריש עזרא ובקפי' ה' ובסוף דה"ב וכאן חסר העיקר וכנ"ל אלא הוא כורש הוא אחשורוש כמ"ש לקמן פסוק זה בסדיא והלא כורש גזר וכו' אלא הוא כורש הוא אחשורוש : נכנסו כל סנקליטין שלו · של דריוש בנו של אחשורוש בן אסתר שגזר שיבנה כמפורש בעזרא ה' · ושאלו שרים שלו והלא אביך גזר שלא יבנו הוא אחשורוש הנ"ל שחזר בו וצוה לבטל : מה כתיב בה כען שימו טעם לבטלה · הוקשה לו שמאחר שהוא כורש שמתחלה גזר שיבנו ואח"כ חזר בו שלא יבנו ולמה לא זכר אלא מה שצוה תחלה ולא מה שצוה באחרונה שלא יבנו ע"כ דורש שהמדרש שבמ"ש כורש מלכה שם טעם כלל כל מה שגזר תחלה שלא יבנו וגם מה שעתה יחזרו ויבנו כמ"ש עזרא ד' כ"א כען שימו טעם לבטלא וגו' לא תתבנא עד מני טעמא יתשם הרי שמ"ש בעזרא ו' ג' כורש מלכה שם טעם כולל מ"ש בעזרא ד' כ"א שהכוונה שעוד יצוה לבנות אלא שיעכבו עד שיצוה ובא דריוש גמר דבריו במה שצוה לבנות לקיים גזרת אביו ולא לבטל · דוק מאד בדברי המדרש והפסוקים כי קצרתי : ושבי יהודה בנין · וס"ד בנבואת חגי נביא וזכריה וכו' מטעם כורש ודריוש וארתחששתא בעזרא ו' י"ד : ב חמשה לרעה וחמשה לטובה · ב"ר פרשה ל"ז סי' ג' וש"נ ומבואר : ד כשם שמלך מהודו · במ"ר פרשה י"ג ריש סי' י"ד וש"נ : ה מאתים ונ"ב שנה · דורש כן ע"פ מדה מנגד שבאחשורוש כתוב עד חצי המלכות שעל כן מלך בחציין של מלכות ל"ג שמלך בכולן הרי שחציין קכ"ו וא"כ כולן רנ"ב וכדלקמן בסמוך שהחצי הוא קכ"ו והיתה לו אחת יתירה : שלמה היה מושל בכל הממלכות · ומ"ש בסיפיה דקרא מן הנהר ארץ פלשתים ועד ארץ מצרים בהכרח פירושו כשם שמלך מן הנהר ועד ארץ מצרים כך מלך על כל הממלכות כמו שדרשו : אתה חלקת את מלכותי · כמ"ש לעיל פסוק זה שכורש הוא אחשורוש

יפה ענף

וכי יש מלך מבטל כו' · תוך היה נהם כי דת פרס ומדי לא תעדה ולא תוסף : מה כתיב ביה כען שימו טעם · פי' דשהביאו לפניו כל ספרי הזכרונות ובאחמתא בבירתא מצאו את מכתב כורש אשר צוה לבנות את הבית · ובספר אחר מצא גזרת אחשורוש ובה היה כתוב כען וכו' : לפיכך הוא כוללו עם הנביאים כנ"ל · ועי' בתוספות ר"ה על מה דנאמר שם הוא כורש הוא דריוש כו' : הוא חמשה לרעה כו' · כבר דברנו בזה בבראשית רבה פל"ז · ולפי הפשט י"ל משום דבכל פעם מלת הוא מיותרת היא וכן דרשו דבא לרמז אם על רעתו או על טובתו · כי בנמרוד כתיב לפני זה הוא החל להיות גבור בארץ והיל"ל ויהי גבור ציד לפני ה' · ומה נ"ל עוד הוא אם לא לרמוז על רעתו · וכן בסוף פ' ל"ו הוא עשו אבי אדום מיותר לגמרי דהא כתיב לעיל עשו הוא אדום · וכן בדתן ואבירם הוא דתן ואבירם מיותר הוא דהא שמם נזכר לפ"ז ואנחנו ידעינן כי הם נגד היו קריאי העדה מהנזכרים בכתוב · כי נמולא לא נזכר בעדת קרח · וכן הוא המלך אחז הוא אחשורוש מיותרים הם אחרי אשר בהם ידבר הכתובים · וכן המגלה כי המשה הוא הנאמרים לטובה מיותרים הם אם לא לאמר את הרעים בתכלית רעתם · ואת הטובים בתכלית טובתם : שמדת רחמיו כו' · כי מה דכתיב בקרא בכל הארץ משפטיו כולל גם רחמיו מדכתיב ה' אלהינו וזה מדת ברחמים והדין כדאיתא בב"ר פי"ב : אחשורוש הוא ארתחששתא · ר' לוי ורבנן · ר"ל אמר למה קראו הכתוב ארתחששתא שהיה מרתיח ותש ורבנן אמרי אחשורוש שכל שזוכרו חושש את ראשו כנ"ל · וס"פ ר"ל נותן טעם למה נקרא ארתחששתא משום שלפעמים היה כועס כדכתיב ויקצוף המלך מאד וחמתו בערה בו · ולפעמים תש כעסו כדכתיב כשוך חמת המלך וחמת המלך שככה · ורבנן נותנים טעם למה נקרא אחשורוש : שבאו כל הטובות בימיו · בלא נדרוש כשל הבם בימי אחשורוש הוא אחשורוש דמשמע שבאומם שינוי כאלו שני אחשורוש היו : דבר קל הוא · שמוי שניהם בקצה המזרח הוא · ולכן אמר כשם שמלך כו' · ובמגילה יש עוד דעת האומר כי הודו בסוף העולם וכוש בסוף העולם · ובאמת אין כאן מחלוקת במציאות · כיון שהעולם הוא כדורית שלא גם במקומות הסמוכין נוכל למשוך קו אחר אשר יקיף את כל העולם עד בואנו אל המקום הזה הסמוך אליו : להיות למלך המשיח · ומה דכתיב לך על מלך המשיח קאי וכמו כוש תריץ ידיו לאלהים מדרים כפ"ו דפסחים על מלך המשיח : כך תהיה השכינה ממלאה · כלומר שתהיה ניכרת בכל העולם כמו שהיא ניכרת בירושלים ותי"ת כל העולם יעבוד עבודתו ויובילו לו שי : והלא מאתים וחמשים ושתים כו' · הכי גמירא ליה · ומ"ש בפ"ק דמגילה שאחשורוש מלך בכיפה דכתיב שבע ועשרים ומאה מדינה ע"כ פליגי דהא יחסר לו עדיין שתים חמשים ומאה מדינה : ודוד שלט בכולן כו' · לכאורה קשה איך קאמר שהא דדוד ושלמה ואחאב שלטו בכולן שלא שמה לא מצאו רק בא"י כי פרעה מלך מצרים וחירם מלך צור ועוד מלכים אחרים היו בימיהם · ואף שלא לא מנה את סנחריב משום דלא כבש את ירושלים ואיך אמר על אחאב שלט בכולן שלא היה מלך על יהודה ובנימין וגם מלך על ארם שנלחם עמו כמה פעמים · וי"ל דמולך בכיפה מקרי כל מי שאין כמוהו בעולם נגבורים אשר יכול לנצחו במלחמה · ולכן אף כי אחאב לא היה שליט בכל הארץ · אבל משום שלא עמד איש כנגדו · כי מלך ארם נכנע תחתיו ונפל בידו כמה פעמים במלחמה · וגם מלך יהודה היה סר אל משמעתו כמו שאמר כמוני כמוך וגו' · וכן בדוד ושלמה היו הכל סרים למשמעתם לכן נקראו שליט בכולן משא"כ סנחריב לא יכול לכבוש את ירושלים · וחזקיה עמד כנגדו : והיה נוטל ממנה שנים · ואע"ג דלפ"ז אין ראיה ממה דכתיב ויפקד את נערי שרי המדינות ויהיו מאתים שנים ושלשים · כי מלך על רנ"ב מדינות שמא היו שנים ממדינה אחת · י"ל דשם ממשמעות דקרא דמזכיר אחר המדינות ויהיו מאתים שנים ושלשים כי כן היה גם מספר המדינות · משא"כ כאן דכתיב ושלשים ושנים מלכים אתו דלא נזכר כאן מדינות י"ל שאיל כי שרים היו מאדונם [illegible] · בני [illegible] ר' ברכיה

הוא דאלהים אשר בירושלים חייך שאני חולק מלכותך · ורבנן אמרי אמר לו הקדוש ב"ה (א) אתה הלקת בנין ביתי שאמרת רומיה אמין עתין (כא) פתיה אמין שתין הייך שאני חולק מלכותך · ויימר מאה ועשרים ושש מה ת"ל שבע ועשרים ומאה מדינה אלא כך אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה נתת עליה אחת לביתי משלך שאמרת (עזרא א') מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל · אף אני נותן עליה תוספת אחת משלי שהוסיף לו מדינה אחת בחשבון הה"ד שבע ועשרים ומאה מדינה :

ו ר' לוי בשם ר' שמואל בר נחמן אמר (כב) כתיב (דניאל ז') ושער ראשה כעמר נקא שאין לכל בריה אצלו כלום · ר' יודן בשם ר' איבו כתיב (ישעיה ס"ג) פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי וגו' · וכי לסיוען של אומות הקב"ה צריך שאמר ומעמים אין איש אתי · אלא כך אמר הקב"ה לכשאבקר פנקסותיהן של או"ה ולא תמצא להן זכות לפני באותה שעה (שם) ארדכם באפי וארמסם בחמתי · ר' פנחס ור' חלקיה בש"ר סימון אמרי כתיב (זכריה י"ב) והיה ביום ההוא אבקש להשמיד את כל הגוים וגו' אבקש · וכי מי מעכב אלא כך אמר הקב"ה לכשאבקר פנקסותיהן של או"ה ולא תמצא להן זכות לפני אותה שעה אבקש להשמיד את כל הגוים · ר' סימון בש"ר יוחנן כתי' (דברים ל"ב) לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם · וכי גבורה היא שאדם אומר לכשיתמוטטו שונאיהם של ישראל אני פורע מהם אלא כך אמר הקב"ה לכשיפסקו (כג) מצות הרגילות שבינותם ולא תמצא להם זכות לפני באותה שעה לי נקם ושלם · ר' ברכיה בשם ר' לוי ור' הונא בשם ר' לוי ור' יודן בשם רבי לוי שלשתן אמרו פסוק אחד (תהלים כ"א) א תמצא ידך לכל אויביך ימינך תמצא שונאיך תהא ידך מצויה ליפרע מאויביך · תמצא להם מדת הדין · (כד) תמצא להם מיעוט זכיותיהן שעשו · לכך נאמר ימינך תמצא שונאיך :

ז ד"א שבע ועשרים ומאה מדינה · ר' יודא ור' נחמיה · ר' יודא אמר כבש שבע שהן קשות כעשרים כבש עשרים שהן קשות כמאה · ר' נחמיה אומר נטל אוכלוסין משבע וכבש עשרים נטל אוכלוסין מעשרים וכבש מאה · כיצד כבשן · ר' יודא ור' נחמיה · ר' יודא אמר כחצי עטרה שאת מכבש את החיצונות והפנימיות נכבשות מאליהן · אמר ר' פנחס העולם הוא (כה) עשוי כעטרה · ור' אבון אמר כאפי קבאי · ור' נחמיה אמר כאמת המים אתה מכבש את החיצונות והפנימיות נכבשות מאליהן :

ח ר' עקיבא היה יושב ודורש ונתנמנמו התלמידים בעא לערערה יתהון אמר מה זכתה אסתר למלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה · אלא כך אמר הקב"ה תבא אסתר בתה של שרה שחיתה שבע ועשרים ומאה שנה ותמלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה (כו) ג א"ר לוי כל מקום שנא' שדה הוא עיר · עיר מדינה · מדינה אפרכיה · שדה הוא עיר מניין · שנאמר (מלכים א' ב') ענתות לך על שדך · עיר מדינה מניין · שנאמר (יחזקאל מ') עבור בתוך העיר בתוך ירושלם · מדינה אפרכיה מניין · שנאמר שבע ועשרים ומאה מדינה :

י **בימים** ההם · זה הוא אחד מן המקומות שהיו מלאכי השרת מדרין פיתקין לפני הקב"ה שהיו אומרים לפניו רבש"ע בית המקדש הרב ורשע זה יושב ועושה מרזיחין · אמר להם תנו ימים כנגד ימים · הה"ד (נחמיה י"ג) בימים ההמה ראיתי ביהודה דורכים גתות בשבת וגו' · רב חלבו אמר אללא ווי היו אותן הימים · א"ר ביבי ההם הה לאותן הימים · המד"א (יחזקאל ל') הילילו הה ליום (כז) אמר ר' יצחק נהיה לאותן הימים · המד"א (מיכה ב') ונהה נהי נהיה : יא כשבת המלך · א"ר יצחק או"ה (כח) אין להם ישיבה · איתיבון והכתיב (כט) כשבת המלך · אמר להם בשבת המלך אין כתיב כאן אלא כשבת המלך ישיבה שאינה ישיבה · אבל ישיבתן של ישראל ישיבה · שנאמר (שופטים י"א) בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה : יב על כסא מלכותו · ר' כהן בשם ר' עזריה על כסא מלכותו מלכתו כתיב בא לישב על כסא שלמה ולא הניחוהו · אמרו לו כל מלך שאינו קוזמיקרטור בעולם אינו יושב עליו · עמד ועשה לו כסא משלו כדמותו · הה"ד על כסא מלכותו על כסא מלכתו כתיב · (ל) וכי איזה כסא היה · (ד"ה ב' ט') ויעש המלך כסא שן גדול · א"ר אחא והכתיב

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור כ"א · ילקוט תהלים רמז תרפ"ד : ב בנ"ר פרשה נ"ח · ילקוט כאן רמז תל"ף מ"ס · ילקוט סדר חיי שרה רמז ק"ב : ג רות רבה ס' א' · ילקוט רות רמז תקצ"ט :

חדושי הרש"ש

(א) אתה הלקת בנין ביתי שאמרת רומיה אמין עתין · פי' כי בית ראשון היה גובה ק"כ פי' ד"ה (כ'

חדושי הרד"ל

פני אוכפייא שהיו כו' · כצ"ל : (כא) פתיי' אמין עתין · עיקר הראיה מסיפא דנדבכין די אבן גלל תלתא ונדבך די עא חדת · ומיניה נפקא לן בש"ס ריש ראש השנה דאתתמין עיין שם : (כב) כתיב ושער רישיה כו' · הגהותא מבשעים ס"ה : (כג) מצות הרגיליות שבינותם שהן מקיימים אותם מצד רגילותן שהן שעשו להם כטבע שני · ולא לשם פועלם המצוה עליהן : (כד) תמצא להן מיעוט זכיותיהן · ה"ג הלשון המצא כמו המלה כמ"א לשון מילוי ודקדוק החשבון עד גמירא · וז"ש ולכך נאמר ימינך תמצא שונאיך שבימינך בהיא מדת הרחמים תמצא להן שכר מצותיהם לשונאיך · כד"א ומשלם לשונאיו אל פניו : (כה) עשוי כעטרה · וכן סבירא ליה לר' יודא דאמר כחצי עטרה שאחשורוש מלך על הגיים חצי עטרה · ולכן מביא זה אחר דברי ר' יודא קודם שמסיים דברי ר' נחמיה כאמת המים כו' : (כו) אמר ר' לוי כל מקום שנאמר שדה וכו' · רות רבה פ"א : (כז) אמר ר' יצחק נהיה וכו' · הד"א ונהה וכו' · לדרוש ההם לשון נהי דחוק קצת · ואפשר נ"ל נהיה והרע ההם לשון הומה ולועק · (ו"ג בספרים הד"א ונהה הוא הוספת מעתיקים נפרש) : (כח) אין להם ישיבה · נראה ישיבה על כסא קאמר (אבל ישיבה בעלמא נמצא בהן בתנ"ך פרנס) והיינו דמקשה מקרא דהכא ומשני דכשבת כתיב (ומ"ש מבכור פרעה היושב על כסאו · אולי י"ל כיון דכתיב בענין מכת בכורות לגנאי לא קשיא ליה או מפני שהיה זה לפני מ"ת · ולפני שנבחרו ישראל לממלכת כהנים וגו') · ומה שמסיים אבל ישיבתן כו' · ישיבה שנאמר בשבת ישראל בחשבון אין מביאו רק לראיה שלשון ישיבה הוא של קיימא לזמן גדול ובהפקט ובעת כמ"ש שם שלש מאות שנה ולא הצילם בעת ההיא · ובמדומה שיותר נכון לגרום מקרא בשבת עמי לבטח (יחזקאל ל"ח) שממנו הראיה פשוטה יותר על קיום לשון הישיבה : (כט) כשבת כתיב · ומ"ש (דברים י"ז) והיה כשבתו על כסאו במלך ישראל י"ל בזה בא לומר שמיד כשבתו חייב במצות כתיבת ס"ת דשם (ולכן בש"מ כתיב ישיבה ממש במלכי ישראל) : (ל) וכי איזו כסא היה אם היה כסא פשוט עם חשיבותו כ"כ · ואם

פירוש מהרז"ו

אחשורוש וכמ"ש לקמן פסוק בימים ההם ושם מבואר ופסוק זה האלהים אשר בירושלים כורש אמרו ומביא ממנו על אחשורוש שהכל אחד וכשתמצי לומר כשהיה כשר נקרא כורש ומלך בכולן ואח"כ כשחזר בו נקרא אחשורוש ומלך בהליין ודו"ק : ו מצות הרגליות · ומרומז בתיבת רגלם : ז ד"א שבע ועשרים · כי לעיל דרש מה"ל שבע ועשרים וכו' ואף דכאן אינו דורש על טעם מספר זה אלא דרשה אחרת על פסוק זה : ח תבא אסתר בתה של שרה · עי' ב"ר פ' נ"ח סי' י"ג שמדמה את אסתר לאברהם וכאן מדמה אותה לשרה על שבאה גאולה לישראל על ידה : כ"מ שנאמר שדה הוא עיר · רות רבה סוף פרשה א' ושם מבואר : בית המקדש חרב וכו' · וכמ"ש פ"ק דמגלה שהמשתה היה לשמחה על חשבונו שבכבר תמו השבעים שנה ולא נגאלו ישראל אפיק מאני דבי מקדשא ואשתמש בהו : י בימים ההם ראיתי · נחמיה אמר כן ונחמיה היה בימי ארתחשסתא שהוא אחשורוש כנ"ל בפסוק הקודם : ווי היו באותן הימים · עי' מ"כ וכמ"ש ב"ר פרשה י"ב סי' יו"ד ומש"ב מתיבת ביי' ועל שב' תיבות אלו מיותרים שהרי מפורש אחריו בשנת שלש

מתנות כהונה

הדא הוא דכתיב כל הממלכות נתן לי ה' דכורש שלט בכולן הה"ד באדין גו' : פתייה אמין שיתין גרסינן ופסוק הוא בעזרא : אמין שתין · ובית ראשון היה גבוה ק' אמה כדאיתא במס' מדות : פתייה אמין שתין גרסי' : ויימר · ויאמר ק' וכ"ו שהוא חליין של כל"ב מדינות שהם בכל העולם : ה"ג משלי שהוסיף כו' : שאין לכל בריה כו' · אין לשום אדם חוב ופתחון פה עליו לאמר לא שילם לי את זאת : שכשאבקר כו' · כשאחפש מעשיהם הרעים הכתובים בפנקס והוא לשון מורגל נתבקר פנקס של פלוני : ולא תמצא וכו' · הא אם תמצא לא אדרכם שאינו מקפח שכר כל בריה : ה"ג וכי מי מעכב : תהא ידך מצויה כו' · תמצא נוטריקון תהא ידך מצויה : מדת הדין · ידך לעולם היא השמאל והיא מדת הדין וסימן שמאל דוחה : מיעוט זכיותיהן · ימינך תמצא קדרים שהימין מהפך בזכות וסימן הימין מקרב : ה"ג החיצונות הפנימיות נכבשות מאליהן : באפי קבאי · כפני הקב : לערערה יתהון · להעיר ולהקיץ אותם שלא ישנו : אפרכיה · ממשלה שיש בתוכה עיירות הרבה כדלקמן סוף פסוק בימים ההם וכן פי' רש"י סוף פ"ק דמכות : בימים ההם : מדרין פתקין · זורקין גרורות כד"א שקל קלא פסק ביה או פי' כותבי גזירות כמו פתקה של חוה פתקה של ירושלים ור"ל הטיחו דברים כלפי מעלה : מרזיחין · מרהלאות ומשתה ושמחה וכן פירש"י בעמוס ו' מרזח סרוחים ועיין בויק"ר פרשה ה' : ה"ג רבי חלבו אמר אללא ווי היו וכו' · ודרים בימים נוטריקון ביי ימים ביא הוא אוי : ההי · ההם דרים הה הם : נהיה · ההם דרים כמו נהיה וכולה לשון יליל וקינה : אלא כשבת גרסי' : מלכתו כתיב · פי' קרי ביה מלאכתו וכדלקמן : קוזמיקרטור · מושל בכל העולם : ה"ג וכי איזה כסא היה · פירוש שאמרו שבקש לישב על

משנת דרבי אליעזר

שהיו מה"ש מדרין פיתקין · פי' שלא העיזו פניהם לדבר בפה רק כותבים על פיתקין והשליכו לפני הקב"ה ונלמד מיתורא דבימים ההם דהכבר כתיב ויהי בימי וכתיב בשנת שלש למלכו · אלא להורות שזה

יפה ענף

ורבנן ר' ברכיה אומר וכו' כצ"ל : כתיב ושער רישיה כעמר נקא · משום דמקודם זה אמר בדריוש אע"ג דהתא כמה שחלק מלכות ה' או בנין הבית מ"מ לא קפח ה' שכרו במה שאמר מי בכם מכל עמו וגו' והוסיף לו מדינה אחת לכן מביא הדרשות אלה המלמדים אותנו כי גם זכות העובדי כוכבים לא אבד ואין הקב"ה מקפח שכרם · וטעם דרשה כעמר נקא משום דהשכן במשל על מרחם ה' דכתיב קוולותיו תלתלים שחורות כעורב · ואיך אמר כאן כעמר נקא · ועי' בש"ב דחגיגה מה שתירצו הגמ' בזה והמדרש דרים כעמר נקא כבואו לשפוט את העובדי כוכבים אז ינקה זכותם ולא יגרע גם את שכרם · והמשל בשיר השירים נאמרו בישראל ומדרים בחזית שחורות כעורב בכמה אגפי ע"ש · ויתכן דרשב"ן מיירי במצות שבין אדם למקום · וז"ש שאין לכל בריה אצלו כלום ומשלם גם לעובדי כוכבים בעד המעשים הטובים למקום אשר בידיהם · ור"י בש"ר איבו מוסיף כי ישלם להם גם החסדים אשר האחד עושה עם רעהו ומביא את הכתוב ומעמים אין איש אתי כי לא יקופח שכרם אשר כל אחד עושה בעמיו · ור"פ ור"ח בש"ר סימון מוסיפין דישלם להם שכרם גם במצות אשר לא עשו בשלימות כמו לשום פניה וצריך לבקש ולחפש זכות ומלין אחד מני אלף באותה מצוה ג"כ שכרם לא יקופח · ור' סימון בשם ר"י מוסיף כי במצות שעושים רק מחמת ההרגל כמצות אנשים מלומדה וכמ"ש מצות הרגילות שבינותם גם על זה ישולם להם שכרם · ור"ב בשם ר' לוי כו' מוסיפין כי גם על מצות קלות שאין בהם רק טורח מעט וזה רק מיעוט זכיותיהם תמצא להם נשלמם וכמ"ש לקמן פ"ג על מרודך בן בלאדן שעל ג' פסיעות שפסע לכבוד ה' עמדו ממנו ג' מלכים · והנכון שזכות התורה והמצוה גדול מה' בחינות · וכל אחד דבר מצד בחינה אחת · כי גדול המצווה ועושה · ועי"כ הנה שכרו אתו · וכנגד זה אמר שאין לכל בריה אצלו כלום כי פורע לכל איש שכר מה שעשה לעבודתו · והב' בבחינת התועלת הנמשכת מן המעשה כענין גמ"ח וצדקה וכנגד זה אומר ומעמים אין איש אתי דהיינו זכות האיש עם העמים והתועלת אשר בין השמון · והג' בבחינת טוב המחשבה שהקב"ה מצרפה למעשה · ועז"א אבקש לכשאבקר כי זכות המחשבה נעלם וצריך בקשה וחפוש · ואף ע"ג דבעובדי כוכבים אין מחשבה מצטרפת למעשה מ"מ זכות המחשבה גם להם במקומה עומדת · והד' בבחינת הזריזות וההרגל שיעשה בה וכמ"ש הוה זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות · ופירשו המפרשים שאין אתה יודע אם השכר הוא מצד מעשה המצוה וכנגד זה אמר מצות הרגליות שבינותם שהוא הזריזות וההרגל בהן · והה' מצד קדושת המצוה בעצמה שהיא גבוהה גבוהה · וכנגד זה אמר תמצא לבן מיעוט זכיותיהן שעשו · כי אפי' זכיות מעטין הוא גדול לכליל ולעזור מצד קדושתן שהן רבי האיכות : לכשיפסקו מצות הרגילות · ודרים לעת תמוט רגלם מלשון הרגל ורגילות : כבש שבע שהן קשות כו' · לא דרים ממה דהתחיל למנות מספר הקטן לפני מספר הגדול ממנו · כי כן הוא מדרך הכתובים וכמו ויהי ימי יעקב וגו' שבע שנים וארבעים ומאת שנה · וכן ושני חיי עמרם שבע ושלשים ומאת שנה ובמקום אשר מספר הגדול יבוא מקודם יש דרש ע"ז וכמו בשרה דכתיב מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים · אבל הדרש הזה הוא מיתורא דקרא וכמו דאמרינן במסכת מגילה מכדי כתיב מהודו ועד כוש שבע ועשרים ומאה ל"ל : כחצי עטרה · פי' כחצי עגולה · ולא המגלה יקיפם מסביב או יכבשו אלה אשר בתוך מעגלם כי יפחדו למרוד בו אחרי שהוא הקיפם · והוא סובר כי מושב בני אדם בארץ הוא כחצי עגולה · ורפ"א כי מושב בני האדם הוא כעגולה שלימה · וכן כל אחד נותן משל לפי דעתו שכן הוא מושב בני האדם · ולכן אומר ר' אבין ככף אשר בקרבו הוא חלל כ"ה באמצע העולם מדברות וימים · ור"נ סובר שישוב כאמת המים שהוא ארוך וקצר ובכבשו את יושבי הארץ משני הצדדים בב' קצות האורך נמצאו הפנימיים נכבשים : בעי לערערה יתהון כו' · אף כי אמת הדבר כי נכון לאמר מלתא דבדיחותא דרך כלל וכמ"ש הרשב"א בברכות מ"מ גם בדברים האלה לשון רצוי רם · כי שנותיהן של צדיקים מנויות ויקרות להקב"ה · והזכות אשר להם מכל שנה ושנה בשנות חייהם שמור הוא לבניהם אחריהם · ומשלם לאוהביו עד אלף דור : שדה הוא עיר כו' · צמ"ש בזה ברות רבה פ"א : בימים ההם כו' כבמ"ק חרב כו' · זה ע"פ מאמרם ז"ל שכתבו לו שנה בתחלת מלכותו ואפי' זה ביטל מלאכת ביהמ"ק ולכן התרעמו למה ישב בשלוה · ולכן דרשו בימים ההם דמיותר הוא · כי כבר כתיב ויהי בימי אחשורוש ודרשו דזה כנגד בימים ההמה ראיתי ביהודה דורכי גתות בשבת · וכמון חלול שבת בישראל נתנה שלוה לאחשורוש הצר לצער בזה את ישראל : רח"א הלואי לא היו אותם הימים כנ"ל ודרים הה"א מן ההם כמו הלואי : עובדי כוכבים אין להם ישיבה · [אולי בשביל כי בהם רק בחרב ובגבורה קנו להם ארץ מושב · ולפ"ז לא יבטחו במושבותם פן יקומו עליהם גבורים יותר מהם ויגרשום מעל הארץ · משא"כ ישראל כי הקב"ה נתן להם את הארץ לנחלה · ואף כי בחטאם גורשו מעל הארץ מ"מ לא נכרת שמם מן הארץ ונקראת ארץ ישראל ואם ישובו לה' ישיב גם הוא את הנדחים לארצם · ולכן כתיב באחשורוש כשבת בכ"ף הדמיון כי כבר נתנה הארצות אשר משל עליהן לאחרים לנחלה ולא תשובנה אליו עוד · משא"כ בישראל כתיב בשבת כי הארץ הזאת עוד תשוב להם לעת קץ] וגם באמת מצינו גם בכנענים הפעל ישב בכמה מקומות כמו והכנעני והפרזי אז יושב בארץ · ואמר אל יושב הארץ · ישב כתורים לפנים יעוד רבים ולא מקדם מהם · כי כתיב בפעל והפעל הוא כנופל תחת הזמן ולפ"ז אין דחיה מזה לדבריו · ורק מן כשבת ובשבת אשר המה במקור ודינם כדין השמות שפיר מקשי ומתרץ : מלאכתו כתיב · דדרשינן ביה מלאכתו שכסא זו היתה עשויה לו כדמים כדלקמן : א"ר אחא וכי איזה היה הכסא ויעש המלך · כסא שן גדול והכתיב ולאחאב וגו' כצ"ל וא"ם דמקשה תלוי רבותיה של כסא שמלך שלמה שהיה עשוי מכן מצופה בזהב שלא כן הרבה יש במבל · כי לשבעים בני אחאב היה לכל אחד אצי פלטירין מהן · ומשני כי מעלת כסא שלמה איננה מתומר בכסא

וכתיב (מלכים ב' י') ולאחאב שבעים בנים בשומרון · [א] א"ר הושעיא רבה (לא) כשם שהיו לו שבעים בנים בשומרון, כך היו לו שבעים בנים ביזרעאל וכל אחד ואחד (לב) היו לו שני פלטירין · אחד לימות החורף ואחד לימות הקיץ הה"ד (עמוס ג') והכיתי בית החורף על בית הקיץ · ר' יודא ברבי סימון אמר ארבעה שנא' ואבדו בתי השן · ורבנן אמרי ששה שנא' וספו בתים רבים נאם ה' וכאן הוא אומר כסא שן גדול · ר' הושעיא רבה אומר שהיה עשוי (ג) (לג) כטירכי [ב] מרכבתו של מי שאמר והיה העולם הקב"ה וכה"א שש מעלות לכסא שש [ג] כנגד ששה רקיעים · ולא שבעה הן · אמר ר' אבון הן דמלכא שארי טיטיון · שש כנגד (לד) [ד] שש ארצות · ארץ · אדמה · ארקא · גיא · ציה · נשיה · תבל · (לה) וכתיב והוא ישפוט תבל בצדק · [ה] שש כנגד ששה סדרי משנה · (ג) זרעים · מועד · נשים · נזיקין · קדשים · וטהרות · שש כנגד ששת ימי בראשית · שש כנגד שש אמהות · שרה רבקה רחל ולאה בלהה וזלפה · א"ר הונא שש כנגד [ו] שש מצות שהמלך הוא מוזהר עליהם ומצווה · (ד) דכתיב לא ירבה לו נשים לא ירבה לו סוסים וכסף וזהב לא ירבה לו מאד · (דברים ט"ז) לא תטה משפט · לא תכיר פנים ולא תקח שחד · [ז] עלה במעלה ראשונה הכרוז מכריז · ואומר לו (שם י"ז) לא ירבה לו נשים · בשנייה מכריז (שם) לא ירבה לו סוסים · בשלישית מכריז (שם) וכסף וזהב לא ירבה לו · ברביעית לא תטה משפט · בחמישית לא תכיר פנים · בששית לא תקח שחד · וכה"א וידות מזה ומזה אל מקום השבת בישיבתו בא לישב אומר לו דע לפני מי אתה יושב · לפני מי שאמר והיה העולם · אמרו כיון שמת שלמה (לו) עלה שישק מלך מצרים ונטלו מהם · א"ר שמואל בר נחמן הוא שישק הוא פרעה · ולמה נקרא שמו שישק מפני שבא בשקיקות על ישראל ואמר הריני נוטל אותו בכתובת בתי · עשה מלחמה עם זרח הכושי ונטלו ממנו · עשה אסא מלחמה עם זרח הכושי ונפל בידו ונטלו ממנו · תאנא אסא וכל מלכי יהודה ישבו עליו וכיון שעלה נבוכדנצר והחריב את ירושלים הגלה אותו לבבל · ומבבל למדי · וממדי ליון · ומיון לאדום · א"ר אלעזר בר' יוסי אני ראיתי שבריו ברומי · נבוכדנצר ישב עליו · כורש ישב עליו · אחשורוש בא לישב עליו לא הניחוהו · אמרו ליה מי שאינו עשוי קוזמוקרטור בעולם אינו יושב עליו · עמד עשה משלו בדמים הה"ד על כסא מלכותו מלכתו כתיב · (מ"א י') וראש עגול לכסא מאחריו · א"ר אחא כהדא קדירתא דדרגיש · וידות מזה ומזה · עלה במעלה הראשונה והארי פושט לו יד · ובשנייה נשר פושט לו יד · אל מקום השבת · כך מקבלין אותו · ובמקום השבת שרביט הזהב מאחוריו · ויונה נתונה בראשו ועטרה של זהב בפיה · כדי שיהא המלך יושב בשבת ועטרה של זהב נוגע ואינו נוגע : יג א"ר איבו כתיב (תהלים כ"ב) כי לה' המלוכה ומושל בגוים ותימר על כסא מלכותו · אלא לשעבר היתה מלוכה בישראל כיון שחטאו ניטלה מלכות מהם וניתנה לאו"ה הה"ד (יחזקאל ל') ומכרתי את הארץ ביד רעים · אמר רבי יצחק ביד אפוטרופסין רעים למחר כשישראל עושין תשובה הקדוש ברוך הוא נוטלה מעובדי כוכבים ומחזירה להם בישראל · אימתי ועלו מושיעים בהר ציון : יד אשר בשושן הבירה · רבי פנחס בשם ר' חננאל אמר אמר לו הקדוש ברוך הוא כורש ייחס שם מדינתו ושם אפרכיא שלו שאמר בירושלם אשר ביהודה · אף אני אייחס

מסורת המדרש א קהלת רבה פרשה ו' · מדרש שמואל ריש פרשה ב' · ילקוט מלכים רמז רל"ב · ילקוט חבקוק רמז תקס"ב · ילקוט קהלת רמז תתקע"ב : ב שמות רבה פרשה ט"ו סימן כ"ו : ג במד"ר פ' י"ב סימן י"ז · שיר השירים פרשה ו' פסוק ד' : ד ויקרא רבה פרשה כ"ט · אבות דרבי נתן פרק ל"ז · מדרש משלי פרשה ח' ופרשה ט' · עיין בבר"ר פרשה י"ג : ה פסיקתא דרב כהנא פסקא א' · כל הענין · ועמ"ש בהערות ותקונים : ו דברים רבה פרשה ה' · וש"נ · ילקוט סדר נשא רמז תשי"ג : ז עיין בכל בו סימן קי"ט · ובתרגום שני · ילקוט כאן רמז תל"ף מ"ו :

חדושי הרד"ל

כבכי' שהיה מן השן הלא מלאו באחאב בתי שן רבים · אלא גדולתו ותשיבותו הוא כדמפ"ו ר' הושעיא : (לא) כשם שהיה לו ע' בנים בשומרון כו' · פי' בש"ד בהגהותי לקה"ר פ"ו פ"ג ע"ש : (לב) היה לו שני פלטרין כו' וכולן של שן היו · כדכתיב שם בתי השן · ודרש ליה על אחאב שנמצא כתוב בו (מלכים ב' כ"ב) ובית השן אשר בנה · לכן דריש בתי השן דכתיב על בני אחאב : (לג) כטרכי מרכבה כו' · עמ"כ ונכון לגרוס כטטרכי מרכבה ופירושו כמרכבה של ארבעה וכמו טטרא מולין בשמ"ר פמ"ב · ואפשר צ"ל כטירכי מרכבה כו' פי' כערך וסדר המרכבה שלמעלה : (לד) שש ארצות · עיין מדרש (משלי פ"ט) : (לה) וכתיב והוא ישפוט תבל כו' · לומר ה' לבדו הוא השופט תבל בצדק ולא נאום לב"ו לשדמות לו כוס · לכן לא עשה שלמה מעלה שביעית נגד תבל · ועמ"כ : (לו) עלה שישק כו'

חדושי הרש"ש

ג' ד') ובפירש"י ופי' תוי"ט רפ"ה ביומא ופי' הפ"כ התמוה : (ג) כטירכי כו' · נ"ל פירושו כסא כמו תרכוסא של ג' רגלים בב"ר פ' ס"ח ונתפר כאן בדפוס קו בסוף התיבה להורות על חסרון אות סמ"ך ואם כן הוא בעי"ת ושם בתי"ו אין להוס כדמלינו בכ"מ · ומה שפי' שם המ"כ בשם הערוך ארגז לא דק במחכ"ת שבערוך תרכוס פי' כן אבל שם בב"ר היה גירסתו תרכוס והביאו בערוך תרכס ופירש בו כסא : (ג) זרעים מועד כו' · עי' מ"ש בנשא פרשה י"ג אות ל"ב בענין סדרן של ש"ס : (ד) דכתיב לא ירבה

מתנות כהונה

כל כסא שלמה : והכתיב ולאחאב כו' · עיקר מקומו הוא במדרש קהלת בפסוק אם יוליד איש מאה שאמר שם זה אחאב שהוליד מאה בנים א"ר אחא והכתיב ולאחאב גו' והכא נקט ליה בתי השן אגב כסא שן : ה"ג א"ר הושעיא רבה כשם שהיו לו ע' בנים כו' ודייק מדאמר בשומרון משמע מלבד אותן שהיו לו ביזרעאל דאל"כ בשומרון למה לי : ה"ג והכיתי בית החורף : ארבעה · בית החורף ובית הקיץ הרי תרתי ובתי השן תרתי הרי ארבע : ה"ג במדרש קהלת ורבנן אמרו ששה שנא' כו' : בתים · הרי שנים מלבד אותן ד' שחשב רבי יהודה הרי ששה : ובן הוא אומר וכו' · כלומר כמו שדרשו גבי בתי השן כן דרש רבי יאשיהו כסא שן : כטירכי · מצאתי פירושו כדמותו ודייק מדכתיב גדול : ולא ז' הם · בתמיה : ה"ג הן דמלכא שארי ופירושו היכן שהמלך שורה ויושב ר"ל הקב"ה : טיטיון · פירושו הבנתי בערוך מעלה העליונה נסתרת ביפיבת המלך טיטיון פי' מסותרת אבל בסדר נשא פרשה י"ב ובמדרש חזית בפרשת יפה את כתרצה גרס סימיקון ופי' בערוך מכובד או כסא המלך ואינו מן המנין : תבל · כלומר הנ"ג דכתיב תבל והרי הם ז' תבל אינו מן המנין כמו שהרקיע העליון אינו מן המנין מפני שהוא משכן המלך ב"ה כן תבל שהיא הארץ העליונה שבכל הארצות ועליה שוכן האדם שהוא המלך והחשוב על כל הבריות כדאיתא בספר הזוהר פרשת ויקרא לפיכך כתיב והוא ישפוט תבל : מצוה גרסי' בשור"ק תחת הצד"י : הכרוז מכריז · פשוטה כמשמעו כי הכסא מלאכת השמים היה ובכל בו מצאתי כי הכתובים הללו היו נרשמים בידי האריות שסביב הכסא וזהו ענין הכרוז : מזה ומזה גרסי' : בשקיקות · לשון תשק כד"א פקדת הארץ ותשוקקה כלומר בדברים של פעס ותזקה שיש עמה טענה או פירוש כמו ארי נוהם ודוב שוקק : בכתובת בתו · שלמה נשא בת פרעה : ה"ג עשה משלו בדמים · כלומר בדמותו וצלמו : קדירתא דדרגיש · על ראש המטה תרגום יהונתן דרגישא ואותן מטות היו להם בראשם עגול כמין קדירה וכן עשה שלמה בכסאו : ומושל בגוים · משמע שלא יהיה להם מלכות אלא ממשלה בעלמא ולא מלכות : ותימר כו' · והרי נאמר כשבת על כסא מלכותו הרי היא

מקום השבת · ולא פי' איזה ידות היו אם של אדם או של איזה בריה ע"כ דורש שהידות היו של האריות והנשרים שהיו שם שהם הושיטו לו ידיהם וקבלוהו וזהו אל מקום השבת · ופי' נפלא בפשט הכתוב ובמקרא אינו מפורש רק שהיו שם אריות ולא נשרים אך מאמר שר' אלעזר בר' יוסי ראה אותו הודיע לחכמים מה שראה : יג ומכרתי את הארץ ביד רעים · לרעים היל"ל · ביד רעים משמע שיהיו בידיהם ורשותם ולא בהחלט וזה בדמיון אפוטרופוס ולא בדמיון קונה לצמיתות · ומ"ש ומכרתי את הארץ רומז לדברי המקובלים על מדה שנקראת ארץ : יד כורש ייחס שם מדינתו · כמ"ש לעיל פסוק ויהי בימי ב' אחשורוש שהיו בזמן שסובר שכורש הוא אחשורוש ורחים מפורשת ממ"ש עזרא ד' י"ב בשמעם שכתבו לאחשורוש שהוא ארתחשסתא וכמ"ש לעיל פסוק ויהי ב' ואם כן הוא כורש והוא ארתחשסתא והוא אחשורוש שכתוב שם יהודאי די סליקו מן לוותך עלינא וזה בהכרח בתחלת ימי כורש כמ"ש בריש עזרא ובסוף דה"ב וכמ"ש במדרש שי"ר פסוק פתחתי אני וכן בקה"ר פסוק תחלת דברי פיהו עי' מש"ש : בירושלים אשר ביהודה · בריש עזרא :

פירוש מהרז"ו

שלם למלכו ועוד שאמר בימים ההם היינו הידועים המסויימים ועדיין לא הודיע ע"כ דורש אותם שהיתה מורים הזמן אלא מרמזין על צרות : ולאחאב שבעים בנים · קה"ר פסוק אם יוליד איש מאה ושם באארתי בס"ד איך דורש ע"פ המדות שהיו ע' בנים גם ביזרעאל וכאן הובא מאמר זה להקשות על מ"ש כסא שן גדול איזה רבותא היא לגדולת שלמה שהרי אחאב עשה לו ע' בתים בשומרון ושבעים ביזרעאל כולם של שן כי לא מצינו בתנ"ך מי שבנה בית שן רק באחאב כמ"ש מלכים א' כ"ב ל"ט ויתר דברי אחאב וכל אשר עשה ובית השן אשר בנה א"כ מ"ש בעמוס ג' והכיתי בית החורף על בית הקיץ ואבדו בתי השן היינו בית השן של אחאב ע"פ מדה י"ז ושם כתיב בית אחאב הנ"ל וכאן כתוב בתי השן הרבה ע"כ דורש שאחאב בנה בתי השן לעצמו וגם לבניו ומאחר שמפורש שהיו לו שבעים בנים בשומרון ושבעים ביזרעאל א"כ מן הסתם שעשה כן לכולם וכמו מ"ש ואבדו בתי השן מדבר בבני אחאב גם מ"ש באותו פסוק והכיתי בית החורף של בית הקיץ ג"כ של בני אחאב · ודעת ר"י בר"ס לדרוש ע"פ מדה יו"ד בית החורף בית הקיץ בתי השן שנים הרי ד' פעמים בית שלכל אחד ד' בתים ומ"ש וספו בתים רבים על אשר בתים של הגדולים שבשומרון ורבנן דרשו שגם בתים רבים הכוונה על של בני אחאב : ובן הוא אומר · נ"ל וכאן הוא אומר וכנ"ל שמקשה איזה רבותא היא שעשה לו שלמה כסא שן שבלי ספק בכל בית גדול הוא מכסא ותירץ ר' הושעיא שפי' גדול באיכותו כדמות מרכבה העליונה : כנגד ששה רקיעים · במ"ר פי"ב סי' ג' וש"נ : ששה מצות · ד"כ פ"ה סי' ו' : הכרוז מכריז · יתכן שפי' שנעשה הכסא במלאכת אלהות שהיה הכרוז יוצא מעצמו : ברביעית לא תטה · עי' ד"כ שם בא"א ומש"ש : וכ"ה אומר וידות וכו' · נ"ע איזה ראיה יש מכאן לענינו ויתכן שמביא ראיה שהיה במלאכה אלקות כמו בלוחות שכתוב בהם מזה ומזה הם כתובים ועי' לקמן פסוק מה זה ועל מה זה · וכמ"ר שם גירסא אחרת ע"ש : עלה שישק · ויק"ר ריש פרשה כ' וכתב שם בשישק ואת הכל לקח : עשה מלחמה · פי' פרעה וצ"ע מנין לו ומ"ש ונטלוהו ממנו פי' זרח הכושי נטלו מפרעה : עשה אסא מלחמה עם זרח · ד"ה ב' י"ד ט"ו : וידות מזה ומזה אל

יפה ענף

שכסא רק מסגורה כי הוא היה כמראה מרכבתו של הקב"ה וכדמפרש ואזיל : הה"ד והכיתי בית החורף וגו' · ומשמע ליה דבאחאב מיירי דכתיב ואבדו בתי השן ובאחאב אשכחן בנין בית השן ומדכתיב ואבדו בתים רבים משמע דלכל אחד מבניו היה כן : כנגד ששה רקיעים · הטעם שבא לרמז בשש המעלות לשש רקיעים משום שלמה מלך בתחתונים ובעליונים כדאיתא בפ"ק דמגילה · וכן לרמז כי הוא יושב על כסא ה' המושל בשמים ובארץ וזה הוא הטעם מה שאמר כנגד שש ארצות · וכן מה שבא לרמז כנגד שש סדרי משנה להורות לנו כי הוא מושל ושופט על פי התורה · וגם לששת ימי בראשית כי חכמת שלמה היתה כוללת על כל הנבראים בששת ימי המעשה כאומר וידבר על העצים ועל האבנים וגו' · ומ"ש כנגד ו' אמהות משום שלא יאמרו כי יש בו פגם שבא מרות המואביה · לכן אמר כנגד ו' אמהות שגם רות היתה צדיקת כמו אחת משש אמהות האלה : כנגד שש מצות שהמלך הוא מוזהר עליהם ומצווה בכל יום · כ"ה כמ"ר פי"ב · ובא למעט מצות כתיבת ספר משנה תורה ומצות קריאת התורה בהקהל שאינן נוהגות בכל יום · רק פעם אחת או לעתים רחוקים · אבל הנך מצות דמונה הם נוהגות בכל יום · ובשתי הל"ת של לא תטה משפט ולא תכיר פנים נכללו גם השאר ל"ת אשר הם מענין זה · ויש לתת טעם למה יעלו שהשה כרוזיו כל אחד במעלה אחת ולא יעלו כלם בפעם אחת אם בעלותו במעלה הראשונה או במעלה העליונה וגם למה כסדר זה ולא כסדר אחר · אבל באמת הכרוזים לפי מדרגות תכונות האדם · הכרוז הראשון היה לא ירבה לו נשים וזה חוש המישוש אשר חרפה היא לאדם משכיל ולא יכשל בה רק העומד במדרגה התחתונה · וכאשר יעלה האדם מעט במעלת החכמה יוסר בזה מנפשו ובא הכרוז לא ירבה לו סוסים אשר הוא מענין ממשלה · ואהבת הממשלה נמצא גם באנשים אשר התרוממו מעט ממדרגה התחתונה ולכן במדרגה השניה בא הכרוז מן לא ירבה לו סוסים · ואח"ז כאשר יעלה האדם עוד מעלה במעלת החכמה ויתהלך אל העלים ולא יאהב בשררה · בכל זאת תמצא בו התשוקה לכסף אשר בזה יוכל לעשות צדקה וחסד · ולהיות בעוה ממחסור ומצוק בימי חייו ולכן במדרגה השלישית בא הכרוז וכסף וזהב לא ירבה לו · ובעלותו למדרגה הד' אז יחשוב האדם לעשות משפט וצדקה בארץ ובא הכרוז לא תטה משפט · ובעלותו למדרגה החמישית אז לא תהיה בו עוד נטיה חשבית להטות משפט · אך שן מפחד ומגור מבעל משפט יכיר פניו לכן בא הכרוז לא תכיר פנים ולא יגור מפני איש · ובעלותו למדרגה הששית וסר גם הפחד הזה · אך יש פחד שן אהבת המועיל אשר עיניו · אשר אין איש נקי מזה להלכד באהבת עצמו ולראות המשפט בעינים לא טהורות · וע"ז בא הכרוז לא תקח שחד · וכאשר בא לישב נאמר לו דע לפני מי אתה יושב כי בקרב אלהים ישפוט : עלה שישק כו' · לפי הפשט נראה כדעת המפרשים האומרים ... הוא שם של כל מלכי מצרים (כי פרעה בשפת מצרית פירושו מלך) וכמו אבימלך במלכי פלשתים וארתחשסתא במדי ופרס · ולכל אחד היה גם שם עצם פרטי · כדאשכחן פרעה נכה פרעה חפרע · ולפ"ז גם שישק היה שמו העצמי · אבל דעת חז"ל אינו כן ודרשו פרעה חפרע בש"ר שנפרע הקב"ה ממנו ופרעה כה שהכישו ארי · ולדבריהם ז"ל שהאריך ימים הרבה שפרעה שהי' בימי משה עשה עצמו אלוה ועליו נאמר פרעה הפרע משום שאמר יאור לי ואני עשיתיני ואח"כ היה בימי יחזקאל וירמיה שנבאו עליו וזה דבר פימא · ובפרש"א איתא שהוא מלך נינוה שעשה תשובה בימי יונה · וגם זה תימא שהאריך ימים עד יונה · ומשום דבעי למימר שנטלו בכתובת בתו הולרך להודיענו דשישק הוא פרעה כי שלמה אלא לקח בת פרעה · [א"ה המחבר הזה בשיטתו אזיל כי אין לדרש שם עצם פרטי בלי הוכחה לזו · וכמ"ש ביפ"ת כמה פעמים · אבל דבריו אינם מוכרחים כלל וגם רז"ל מודים כי שמות כל מלכיהם היו פרעה ובכל זאת דרשו את שמותם העצמי · כי לכל שם עצם פרטי יש ג"כ הוראה מיוחדת למה נקרא בשם הזה · והוא נקרא בשם שישק על שם המאורע הזה אף כי היה באחרית ימיו ועיין בב"ר פ' נח] : שבא בשקיקות · אין פי' שהשתוקק לעשות מלחמה · כי כל הבאים ללחום הלא משתוקקים לזה · אבל פי' שאון שוק אשר שמה ישתרו ויבאו ויתנו וכמו יום השוק · נקט ליה שוקא · ופי' שבראשונה חפץ לקחת כסף בכתובת בתו · ואח"ז בדרך משא ומתן ומקח וממכר כמו בשוק חפץ לקחת הכסא במחיר זה · ובשלא שמעו לדבריו הכית עמו עם רב ולקח בחזקה במלחמה : ועשה משלו בדמותו כנ"ל : כהדא דרגישא קדירתא כנ"ל · וזה כדאשכחן בירושלמי דפ' מי שמתו גבי איזהו דרגש ערסא קדירא ופי' מטות של קשרי · וה"ג פירושו שראש עגול של כסא זה היה עשוי כמו שעושין במטה של קשרי לכבוד ולתפארת : והארי פושט לו יד · כל זה נעשה בחכמת ומלאכת משקולות : ועטרת של זהב נוגע ואינו נוגע · וזה דכתיב ביוידע ויתן עליו את הנזר ואת העדות ואמרו רז"ל עדות היא לבית דוד שכל הראוי למלכות הולמתו ושאין ראוי למלכות אין הולמתו · וי"ל בשביל שנטמנו למלוכה שמו את העטרה בראשם לבדוק ולדעת אם הולמתו · ואח"כ היו יושבין תחת העטרה נוגע ואינו נוגע : ותימר על כסא מלכותו · עיקר קושיתו היא למה כתיב מלכותו דמשמע שלו היה המלוכה · ולא במיב על כסא המלוכה ופי' במשמע שמאת ה' מלך מלכי המלכים באה אליו המלוכה · ומשני כי לעתיד באמת נתפרסמה מלכות ה' בגאולת ע"י ישראל וידעו הכל כי ממנו הוא · אבל בימי אחשורוש כאשר נטלה המלכות מישראל והם היו נבזים ושפלים ולא שמו אחרי אמונה ואמרו בלבבם כי כחם ועוצם שם אלהיהם לכן אמר כסא מלכותו · אמנם כאשר יתפרסם שמו שנית ידעו הכל כי לה' המלוכה והוא מושיב מלכים לכסא : א"ל הקב"ה לכורש כו' · פי' מה שאמר הכתוב אשר בשושן הבירה

שכב מדינתך · ושם אפרכיא שלך · שנאמר אשר בשושן הבירה : **טו בשנת** שלוש למלכו עשה משתה · ר' יהודה ור' נחמיה · ר' יהודה אמר בשנת שלש למלאכת הכסא · כיון שנגמר מלאכת הכסא עשה משתה לכל שריו ועבדיו · ור' נחמיה אמר בשנת שלש לביטול מלאכת בית המקדש · כיון שנגמר (לז) לביטול מלאכת בית המקדש שלש שנים · עשה משתה לכל שריו ועבדיו · א"ר שמואל בר אימי ארבעה דברים טובים היו באותו האיש · עשה שלש שנים בלא כתר ובלא כסא (ה) והמתין ארבע שנים עד שמצא אשה ההוגנת לו ולא היה עושה דבר עד שנמלך · א"ר פנחס וכל מי שהיה עושה בו טובה היה כותבה הה"ד וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי וגו' : **טז** עשה משתה לכל שריו ועבדיו · אנטונינוס עשה סעודה לרבי · אמר לו שמא לא יצאת ידי (לח) קנדלה פטים (פירוש שמן עכור) · אמר ליה מה הינון השיבין עלוי · אמר ליה שמא יתנו שמן פקטים בקנדילים ויקלקלו את הסעודה · אמר ליה והדא מנא לך · אמר ליה מאחשורוש דכתיב ביה עשה משתה לכל שריו ועבדיו : **יז** חיל פרס ומדי · תני [א] בשם ר' נתן מעשרה מדות אלו · עשרה חלקים של זנות בעולם תשעה באלכסנדריא ואחד בכל העולם · עשרה חלקים של עשירות בעולם תשעה ברומי ואחד בכל העולם · עשרה חלקים של עניות בעולם (לט) תשעה בלוד ואחד בכל העולם · עשרה חלקים של כשפים בעולם תשעה במצרים ואחד בכל העולם · עשרה חלקים של (מ) טפשות בעולם תשעה בישמעאלים ואחד בכל העולם · עשרה הלקים של בריות בעולם תשעה בישמעאלים ואחד בכל העולם · עשרה הלקים של (מא) כנים בעולם תשעה בפרסיים ואחד בכל העולם · עשרה חלקים של נוי בעולם תשעה במדי ואחד בכל העולם · עשרה חלקים של כעירות בעולם תשעה במזרח ואחד בכל העולם · עשרה חלקים של כח בעולם תשעה בכשדים ואחד בכל העולם · עשרה חלקים של גבורה בעולם תשעה ביהודה ואחד בכל העולם · עשרה חלקים של יופי בעולם תשעה בירושלים ואחד בכל העולם · עשרה הלקים של הכמה בעולם תשעה בארץ ישראל ואחד בכל העולם · עשרה חלקים של תורה בעולם תשעה בא"י ואחד בכל העולם · עשרה חלקים של חנופה בעולם תשעה בירושלים ואחד בכל העולם · הה"ד (ירמיה כ"ג) כי מאת נביאי ירושלם יצאה [ב] חנופה לכל הארץ : **יח** ד"א חיל פרס ומדי (מב) (ו) פעמים שהוא מקדים מדי לפרס ופעמים שהוא מקדים פרס למדי · כשהמלכות במדי פרס טפילה לה כשהמלכות בפרס מדי טפילה לה · פרס למה קורין אותה פרס שקיבלה את המלכות פרוסות · אחד בימי תרדה · (מג) ואחד בימי אורכיאן · ואחד לעתיד לבא הה"ד (מד) והיה זה שלום העיר וגו' · מדי למה קורין אותה מדי דמודייא להקב"ה · א"ר חייא בר אבא מלכי מדי (מה) תמימים היו ואין להקדוש ב"ה עליהם אלא עבודת כוכבים שמסרו להם אבותיהם : **יט** הפרתמים · ר' אלעזר אמר פרתמים אלו שני לגיונותיו של מלך · שאין המלך נקרא אגוסטוס (פירוש קיסר) עד שקורין אותו הם תחלה · ואלו הן · אמר ר' יצחק (מו) דיקומיוני ואגוסטיאני · הן הן שנתנו עצה לנבוכדנצר ועלה והחריב בהמ"ק וקעקע הקב"ה את ביצתן והעמיד אחרים תחתיהם · ואלו הם · ר' יהודה בר' סימון בשם ר' אלעזר אמר יכולני (מז) ובר קוריאני · ור' הונא אמר בני טעמיא ובני סגניא דיליה · ור' יצחק אמר בני טעמיא בני עצתיא דיליה · המד"א (דניאל ב') באדין דניאל התיב עטה וטעם וגו' : **כ** ושרי המדינות לפניו · ר' אלעזר ור' שמואל בר נחמן · רבי אלעזר אמר להדא (מח) ארכיון דגדר שהמלך יושב לדין מלמעלה וכל העם יושבין לפניו על הארץ · ור' שמואל בר נחמן אמר לבסילקי גדולה שמליאה בני אדם שהמלך יושב במסיבו וכל העם שטוחין על פניהם לפניו לכך נאמר ושרי המדינות לפניו :

פרשה ב כל רוחו יוציא כסיל (משלי כ"ט) זה אחשורוש · והכם באחור ישבחנה זה הקב"ה שהוא משדיך אחשורוש היך מת דאת אמר (תהלים ס"ה) משביח שאון ימים שאון גליהם והמון לאומים : **א בהראותו** את עושר כבוד מלכותו · [ג] דבית ר' ינאי וחזקיה תרויהון אמרין ששה ניסין היה פותח ומראה להן בכל יום · ר' חייא בר אבא אמר (א) מיני יציאות הראה להן · ר' יודה בר' סימון אמר (ב) סעודת ארץ ישראל הראה להן · ר' לוי אמר [ד] בגדי כהונה גדולה

מסורת המדרש א קדושין דף מ"ט · עיין אבות דרבי נתן ריש פרק כ"ח : ב מגילה דף י"ב : ג שמות רבה פרשה ט' : ד מגילה דף י"ב · ילקוט כאן רמז תנ"ף מ"י

חדושי הרש"ש

ירבה לו נשים לא ירבה לו סוסים · עי' מה שהעירותי שם פרשה י"ב אות כ"ב : (ה) והמתין ארבעה שנים עד שמצא אשה כו' · כי בשנת שלש למלכו נהרגה ושתי ובשנת שבע למלכותו נלקחה אסתר : (ו) פעמים שהוא מקדים מדי לפרס כו' · כאן מבואר כפי' המהרש"א בח"א והט"א במגילה (י"ב א') בהא דקאמר שם חיל פרס ומדי וכתיב למלכי מדי ופרס כו' א"ר כו' ודלא כפירש"י אך מה שהקשה הט"א על פירש"י דה"ל לגמרא לאתויי תיבת הפרתמים שמוה דבגמרות שלפנינו וכן בע"י איתא מלת הפרתמים : חודש

חדושי הרד"ל

עם זרת מלך הכושי · עיין (פסחים קט"ז) : (לז) לביטול מלאכת ביהמ"ק · אפשר למלכו דרש לשון עלה · (וכדוקט לכאן לא היה עושה דבר עד שנמלך) וכמ"ש כאן שימו טעם לבטלה וגו' (עזרא ד') וטעם הוא לשון עלה : (לח) קנדולא פטום · פי' הממונה לפטם השמן בקנדולין · פי' בפתילות שבנרות וכדמפ"נ שלא יתן שמן פקטים · פי' עכור בקנדילין · ומ"ש מה אינון חשיבין עלי · פי' הממונים אלו אין חשיבותן אלי כלום : (לט) תשעה בלוד · בקדושין איתא בבבל · ומפרש שם עניות דתורה בעילם · ואם עניות דלוד דהכא הוא בתורה · י"ל כמ"ש בפסחים ירושלמי פ"ה ה"ג וריש סנהדרין שהן מגוטי ·

פורס · אך נראה דלוד דהכא הוא שם מדינה ולוד דירושלמי הוא שם עיר בא"י · והם לודים דהכא היינו אותן שאמרו עליהן שמאכלן טעה רהבונה שהן רעבתנים ביותר י"ל שלכן הן עניים שאוכלין הרבה : (מ) טפשות כו' בישמעאלים · שלכן נקרא פרא אדם · תמור הבר : (מא) כנים כו' בפרסיים · י"ל כמ"ש בקידושין ע' שמגדלין שער כדוב · ומרוב השער זוהמא רבה ומולידין הכנים · וכמ"ש גרסי' כנים במדי · ובפרס גרסי' גבורה · ואי גרסי' גם כאן כן · י"ל אסמכתא דלכן נסמך פרס כאן אלא חיל · לשון חיל וכח · ויתיישב הייכות מאמר זה לכאן : (מב) פעמים שהוא מקדים כו' · עיין מגילה י"ב : (מג) ואחד בימי אדרכאן · שם מלך פרס שהיה בימי רב וא' נע"ל כמ"ש ביומא יו"ד ע"ש : (מד) והיה זה שלום אשור כי יבא בארצנו מיכה ה' כא"ל · ודרש ליה על פרס כדאיתא בשס"ר פ"ה פ"ו ע"ש : (מה) תמימים היו · שלא בדעת עבדו עבודת כוכבים כדמסיים (ובלשון תמימים אפשר לכוון אי גרסינן לעיל תמתי בפרס) : (מו) דיוקימיוני · בלשון ארמי עשירות אולי אנשים היו נבחרים אחד מעשרה משם : אנשי חיל : (מז) ובר קוריאני · כמ"ע גרס פרמוריינא · ופי' שומרי היכל הקיסרים ברומי בימים ההם : (מח) ארכיון דגדר · פי' ערכאות ומקום משפט שבעיר גדר שהיה בנוי בסדר הזה שהמלך יושב כו' : (א) מיני יציאות · אפשר צ"ל מינין יציאות : (ב) סעודת א"י · אפשר משום דכתיב בתבואת א"י לשון עושר כד"א (תהלים ס"ה) פקדת הארץ וגו' רבת תעשרנה · אך העיקר בכל הכוונה היה לתנג

פירוש מהרז"ו

טו כיון שנגמר שלש שנים · כמ"ש מגלה י"א שחשב שמלאו השבעים שנה בשנה הג' ולא נגאלו וסבור שלא יגאלו עוד לעולם ועד שנה זו לא האמין בעצמו שיגליה במה שלוה לבטל : בלא כתר ובלא כסא · הנה הכסא מפורש כאן כשבתו על כסא מלכותו עשה משתה · אך על הכתר צ"ע מנין לו · ואולי סובר שהכסא והכתר ענין אחד הוא שמי שאין לו כסא אין לו כתר : והמתין ארבע שנים · כי המשתה וגזירת ושתי בשנת שלש למלכו ולקיחת אסתר בשנה שביעית למלכותו : עד שנמלך · כמ"ש כי כן דבר המלך לפני כל יודעי דת ודין : **טז** שמן פקטים · כאן צ"ל פי' שמן עכור כמ"ש במ"כ כמ"ש בהדיא בגמ' מציעא דף מ"ב פקטים שמן עכור : דכתיב ביה עשה משתה · יתכן שדורש גז"ש כמ"ש ישעיה כ"ה ו' ועשה ה' צבאות בהר הזה משתה שמנים משתה שמרים שמנים ממוחיים הרי שתיבת משתה כולל שמנים טובים ושמנים רעים : **יז** מעשרה מידות אלו · קדושין דף מ"ט : **יח** והיה זה שלום העיר · צ"ל שלום אשור וגו' ועי' איכה רבתי פסוק פרס רשת לרגלי וש"כ ומבואר ע"ש והבין כאן : **יט** דיקומיוני ואגוסטיאני · כל זה עד וטעם וגו' צ"ע מנין לו :

פרשה ב סימן **א כל** רוחו יוציא · שמ"ר פ"ט סי' ז' ושם מבואר כה"ע · ומ"ש סעודת א"י יתכן שהיה מתכוין לפתות את ישראל המקוים מעולם לסעודת לויתן ועשה להם דוגמתו וכמ"ש לקמן פסוק ובמלאת הימים יכול אלהיכון דעביד

מתנות כהונה

היה להם מלכות : בשנת שלש : למלאכת הכסא · למלכו קרי ביה למלאכה : מלאכת ביהמ"ק · דרים למלכו למלאכה כלומר לביטול מלאכה ע"ד לדשנו : קנדלה פטים · שמא לא נתת בקנדלא פי' בתוך הנר שמן מבושם ומפוטם : מה אילו וכו' · מה הם המורחים מחשבין ומקפידין עליו ומה להם בכך אם יש במוכה שמן מבושם או לא : פקטים · עכור משמרין כן פי' בערוך ממה שכתוב בפנים פי' שמן עכור צ"ל על פקטים והסופר טעה וכתבו על פטים : ויקלקלו וכו' · שמעלה עשן וריח רע ואין אורו מבהיק : לכל שריו וכו' · שוה לכולם לשרים ולעבדים שלא היה שם דבר הנמאס וקץ על האדם : מעשרה מדות וכו' · כלומר פרס ומדי הם מאותן שנטלו ט' חלקים שבעולם וכדלקמן וי"ל שדרש פרס מלשון חלוקה ומדי נוטריקון מדה וכדאמר לקמן ט' חלקים נוי במדי וט' חלקים כנים בפרס : בריות · חוזק ונפש יפה ובריה : בעירות · ביזוי וזוהמא כד"א הרחק מן הכיעור : כח · פי' ממשלה ורבנות ובפרק האיש מקדש מונה אותם בדרך אחרת וע"ש : ה"ג נביאי ירושלם יצאה : דמודייא · מודה לו להקב"ה ומכירו לעשות רצוני : אגוסטוס · מצאתי פירושו קיסר : דיקומיוני וכו' · נקראו כך על שם קורואים תחלה המלך בשם אגוסטוס ודק בשמיה : יכולני ובר קוריאני · מיני ראש אומות הן : טעמיא ועצתיא · לשון טעם ועצה ועל שם שנותנים עצה למלך נקראו כן : ארכיון מושל : דגדר · שמתגדל כד"א הניח לו מקום להתגדר פי' להתגדל או הוא שם מקום : בסילקי · פלטין גדולה ששם דנין דין כן פי' הערוך :

פרשה ב כל : משדיך · משקיע ומניח : בהראותו וגו' : ה"ג רבי ינאי וחזקיה : ניסין · פי' אוצרות ובילקוט גרס תסבוריות וזהו אוצרות ובתרגום אחד ארוך מצאתי דגרס בהדיא היתא בי גנזי אחוי להון ובפ' וארא [פ"ט] גרס גיסין ודייק ששה מדכתיב עושר כבוד מלכותו יקר תפארת גדולתו הרי שש וכ"מ בתרגום הארוך : יציאות · מיני

יפה ענף

כאלו א"ל הקב"ה זה הוא שהרך על אשר אמרת בירושלים אשר ביסודה : רבי יהודה ור' נחמיה כו' · מבוב דק"ל למה לא עשה המשתה בתחלת מלכותו לכן אמר ר"י דשלש שנים נמשכה מלאכת הכסא וכאשר נגמרה הכסא עשה משתה · כי בשנת שלש למלכו יכול נשבת על כסא מלכותו · והשני אמר כי בתחלת מלכותו גזר לבטל בנין ביהמ"ק · ולא היתה שמחתו שלמה עד אשר עברו ג' שנים מהזמן הזה ולא נבנה אמר בלבו כי לא יבנה עוד · כי בשלש שנים הוי חזקה : עשה ג' שנים בלא כתר כו' · וס"ל לכן עשה המשתה בשנת שלש · משום שאז לבש את הכתר בפעם הראשונה · והרבך ענוה לא ישב על כסאו ולא לבש הכתר עד סיום הזה : ולא היה עושה דבר עד שנמלך · כדכתיב ויאמר המלך לחכמים וגו' כי כן דבר המלך וגו' וגם כמה שגזר לאבד את כל היהודים לא היתה בעצת המן לבד אך התיעץ עם החכמים והחרטומים כדלקמן : שמא לא יצאת ידי קנדלא פטים · פי' שמא לא נתת בעצמך שמן זך · וא"ל מה זה דבר חשוב אלי כי לא אוכל לסמוך בזה על עבדי · וא"ל רבי שמא יתנו העבדים שמן עכור ויקלקלו את הסעודה ולכן צריך אתה להביט על זה בעצמך · וכאשר שאלו הדא מנ"ל א"ל מאחשורוש דכתיב עשה משתה משמע שהוא בעצמו עשה והשגיח על כל דבר · ולא סמך על עבדיו : עשרה חלקים כו' · בקדושין מ"ט ע"ב מונה בשינויים קצת · ומה שהבדיל פה בין נוי ליופי כי הנוי הוא בחיתוך האברים ותקון התמונה בערך נאוה · ויופי הוא במראה כלובן והאודם · וכן כח הוא חוזק הגוף לשאת משא וגבורה היא אומץ הלב וזרוע עוז לעשות מלחמה · וכן חכמה בדרך ארץ ובטבעיות · ובעניני אלהות ומדות הנפש היא תורה (ומביא כאן לתרץ למה מכל המדינות קחא רק גבורים ונשים ומדי קרא לחיליהם · והנה על פרס לא קשה כי אהא רום היה פרסי · אבל על חיל מדי קשה · ולכן אמר נשים שהם היו מלובנים בנוי · ומה שלא בחר ג"כ מיהודה ומירושלים המלובנים בגבורה וביופי כי הכר שלה ה' אז בכל אביריהם ותשך משחור תארי בני ציון היקרים · ובימיו גם כח כשדים אזל) : פעמים שהוא מקדים מדי לפרס · כדכתיב למלכי מדי ופרס ובאן מקדים פרס למדי · ומשני כשהמלכות במדי כו' · ביאור הדברים עפ"י דאיתא בפ"ק דמגילה דאתנויי אתני בהדי הדדי אי מינייכו מלכי מינן אפרכי · אי מינן מלכי מינייכו אפרכי · ולכן אחשורוש שהיה פרסי והוא מלך אז לכן הקדים פרס למדי · ומה דכתיב למלכי מדי ופרס משום שבאותה כתלו לכתוב בדברי הימים אז היה המלך ממדי ולכן נקרא בשם מלכי מדי ופרס · ונשאר שמו כן לעולם : שקבלה את המלכות פרוסות · פי' שלא מלכה זמן ארוך בדורות רצופים אך אחרי יפי פרדס נפסקה מלכותה וחזרה מחדש אחר זמן ביעוי אדרכואי ונפסקה עד לעתיד בלא תמלוך ביום ומן מה · ומביא ראיה מהכתוב אשור כי יבוא בארצנו כי לעתיד תמלוך ומי יבא בי אשור הוא פרס ובדתשמנו נחזית על פסוק אל הומה : אלו שני לגיונותיו כו' · משום דהפרתמים הוא לשון שררה וחשיבות · וזה אי אפשר שבל חיל פרס ומדי היו פרתמים · לכן מפרש דקאי על שני הלגיונות של מלך דנקראו פרתמים משום שהם חשובים משאר החיל או משום דהם נותנים שררה למלך לכן נקראו פרתמים : בני טעמיא · הם העוסקים בעסקי מלכות בהנהגת המלכות במאמרם · ע"ד די ליהוון אחשדרפניא אלין יהבין להון טעמא · ובני סגניא הם השרים והסגנים שלמעלה מהם ע"ד ועילא מנהון סרכין תלתא : המד"א באדין דניאל התיב עיטא וטעם · עיטה היא עצה · וטעם הוא נתינת טעם והוראת פנים לשאלתם ולפני דברים אלו היו בני טעמיא ובני עצתיא : להדא ארכיון דגדר · גדר הוא שם מקום והמלך יושב שם במקום גבוה · וכל העם יושבים לפניו על הקרקע להשפט לפניו וכי היה עני אחשורוש דומה לבית שררה או הגדר · ורשב"ן מדמה לפלטין שהמלך אינו יושב גבוה מכל העם אבל העם שטוחים לפניו על פניהם ולכן כתיב לפניו : כל רוחו יוציא כסיל זה אחשורוש · בא לתת טעם מה שהאריך הכתוב בספור זה · להגיד לנו כי כל מזמות אחשורוש בהראותו את כבוד עשרו הופרו בעצת ה' הרזים · וכמו שדרשו בשמ"ר כל רוחו יוציא כסיל מה שהוציא כל עלתו אח"כ חכמו של עולם באחור ישבחנה שכן אתה מוצא באחשורוש שעמד ובטל מלאכת ביהמ"ק לפיכך ה' מלך אלה על חליו של עולם מה כתיב בו בהראותו וגו' והכם באחור ישבחנה שהפיל הקב"ה עצתו והרג את ושתי · ופי' הדברים כי המשתה אשר עשה הוא בשביל שבטל מלאכת ביהמ"ק כדלעיל נר"נ · וכדאמרינן בפ"ק דמגילה בשבת שמלך אחשורוש לאחר שנתיישבה דעתו במלכותו אמר בלבאלר מנה וטעה וכו' אנא מנאי ולא טעינא וכו' וכמה שנהרגה ושתי ונתעכבה שמחתו היה סימן להפלת עצתו · ועוד דוששי יועצתו לבטל בנין ביהמ"ק כמ"ש המתרגם נהרגה ובאת תמורתה אסתר שדריוש העומד ממנה יבנאו : ששה נסין צ"ל גיסין · ולקמן בפסוק גם ושתי גרסינן ניאוסין · ובילקוט גרים תסכריות והיינו אוצרות · ומ"ש ששה דרים את עושר כבוד מלכותו שלש · ואת יקר תפארת גדולתו שלש הרי ששה : מיני יציאותיו · פי' חשבון יציאות ביתו ושכר עבדיו הראה להם · כי בזה יודע עשרו · ולא מפרשי עושר ממש · כי עושר המלך הוא במקומות רבים וא"א להראות לעין עושר כבוד מלכותו · והאומר סעודת א"י פי' כי הראה לו ההכנסה שהיתה לו מא"י כי רבה היא · ובש"ר לא גרים להא : בגדי כ"ג תראה יתם · שלבשם ונתעטף בהם כדאיתא בפ"ק דמגילה ופירש"י שהיו בידו בגדי כ"ג

תראה להם נאמר כאן תפארת גדולתו ונאמר להלן (שמות כ"ח) ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת · מה תפארת האמור להלן בגדי כהונה גדולה אף תפארת האמור כאן בגדי כהונה גדולה · ר' ברכיה בשם ר' חלבו אמר בין מן דידיה ובין לא מדידיה מתגלגלת בת קברייא · א מהיכן העשיר אותו רשע · אמר ר' תנחומא נבוכדנצר שחיק מהיק סיגל כל ממונו של עולם · והיתה עינו צרה בממונו · כיון שנטה למות אמר מה אני אניח כל ממון זה לאויל עמד וגזר ועשה ספינות גדולות של נחשת · מילא אותן ממון והפר והטמינם בפרת והפך פרת על הן ויום שעמד כורש וגזר שיבנה בית המקדש גילה אותן הקב"ה הה"ד (ישעיה מ"ה) כה אמר ה' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו לרד לפניו גוים וגו' ושערים לא יסגרו וכתיב בתריה ונתתי לך אוצרות חשך ומטמוני מסתרים וגו': ב ימים רבים · ב ימים של צער ודכותיה (שמות ב') ויהי בימים הרבים ההם וכי ימים רבים היו אלא על ידי שהיו של צער העלה אותן הכתוב ימים רבים · ודכותיה (מ"א י"ח) ויהי ימים רבים ודבר ה' היה אל אליהו וגו' וכי ימים רבים היו אלא ע"י שהיו ימים של צער לפיכך קרא אותם ימים רבים · וכמה היו · ר' ברכיה בשם ר' חלבו בשם ר' יוחנן (א) חדש אחד בשנה ראשונה וחדש אחד בשנה אחרונה וי"ב חדש באמצע הרי ארבעה עשר חדשים · ודכותיה (ויקרא ט"ו) ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים · תני ר' חייא ימים שנים רבים שלשה וכי רבים הם אלא לפי שהן של צער לפיכך קורא אותן ימים רבים: ג שמונים ומאת יום · יום אחרון כיום ראשון · (ג) ג עובדא הוה בגברא חד (ב) דהוה שמיה ברבוהין הלכו רבותינו אצלו על עסק מגבת חכמים (ג) שמעין לברית דאמר ליה במה אנן אכלין יומא דין · אמר ליה בטרוקסימון · מן חד במנא או מן תרין במנא · אמר ליה מן תרין במנא דאינון כמישין וזלילין · אמרי היכן אנן אזלין גבי הדין ניזיל ונעביד עבידתן בקרתא ובתר כן ניתי לגביה · אזלון ועבדון עיבידתהון בקרתא ואתו לגביה · ואמרין ליה הב לן מצוותא · אמר לון אזלון לגבי דא דביתא והיא יהבה לכון חד מודיא דדינרין · אזלון לגבי אינתתא ואמרון לה אמר ליך בעלך הב לן מצוותא חד מודיא דדינרין אמרה לון היכי אמר לכון גדיש או מחיק · אמרו לה סתם אמר לן · אמרה אנא יהבה לכון גדיש אין אמר לי בעלי למה · (ד) אמינא ליה הביתין מן פרני · אתון לגביה אמרון ליה בריך ימלא חסרונך · אמר לון היכן יהבתיה לכון גדיש או מחיק · אמרון ליה סתם אמרן לה ואמרה אנא יהבה לכון יתיה גדיש ואין אמר בעלי למה אנא יהבה גדראניה מן פורני · אמר להון איכן דכן הוית בדעתי למתנא לכון ולמה לא אתיתן לגבי מריש · אמרון ליה שמעינן לעבדך דאמר לך במה אנן אכלין יומא דין ואמרת ליה בטרוקסימון ואמר לך מן חד במנא או מן תרין במנא · ואמרת ליה מן תרין במנא דאינון כמישין וזלילין · ואמרין בר נש דאית ליה כל הדין ממונא הוא אכיל בטרוקסימון מן תרין במנא · אמר לון בנפשי אנא רשיי ברם במצוותת דבריי לית אנא יכיל ולא רשיי · בר לופייני הוה משיא את בתו מן צפורי לעכו והעמיד חנויות מוזגות יין מציפורי לעכו ומנורות של זהב מכאן ומכאן · אמרו לא זזו משם עד שהאכילן עדשים מן הגרן והשקה אותן יין מן הגת · אמר ר' אבון (ר) ובלבד בקדרות מפוחמות ברם הכא יום אחרון כיום ראשון: ד רבי חייא הוה ליה חד רחים באשנא ועשה לו סעודה והאכילו כל מה שנברא בששת ימי בראשית · אמר ליה מה אלהכון עתיד דעביד לכון יותר מכאן · אמר ליה סעודתך יש לה קצבה אבל סעודת אלהינו שעתיד לעשות לצדיקים לעתיד לבא אין לה קצבה דכתיב (ישעיה ס"ד) עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו · ר' שמעון בן יוחאי הוה ליה חד רחים גבי דארי' בצור חד זמן אתא לגביה שמעיה לעבדיה דאמר ליה במה אנן אכלין יומא דין בטלופחין דטמאשא או דגראפא · א"ל דטמאשא · התחיל ממיל בו והרגיש בו · שלח ואמר לבני בייתיה אתקינו לי כל ההין ארגוטדייא · אמר ליה משגח רבי שתי גבן יומא דין · אמר ליה אין · מאן דסליק בבייתא חמא כל הדין ארגנאטאדייא ותמה · א"ל בר נש דאית כל הדין ממונא יהא הוא אכיל בטפלוחין דטמאשא · א"ל אי ר' אתון אורייתכון מוקרא לכון ברם אנן אי לית לן ממונא לית בר נש דמוקר לן · בר יוחני' בקש לעשות סעודתא לגדולי רומי הוה תמן ר' אליעזר בר' יוסי אמר נמלך בבן עירנו · אתא לגביה א"ל אי בעית למקרא עשרין עבוד עשרין וחמשה · ואין בעית למקרי עשרין וחמשה עבוד לתלתין אזל הוא ועביד לעשרין וארבע וקרא עשרין וחמשה אשתכחנון דחסירין חד מקמא מאן דאמר קנדס ומאן דאמר

מסורת המדרש א ילקוט כאן בשם מד"ש אבא גוריון רמז תל"ק מ"ז : ב שמות רבה סוף פרשה א' · ויקרא רבה פרשה י"ט · תנחומא סדר מצורע סימן ו' · ילקוט מצורע רמז תקע"א · ילקוט מלכים רמז ר"י : ג ירושלמי פסחים פרק ד' :

חדושי הרד"ל

(א) הסעודה של ישראל וכמ"ש בילקוט שכל הסעודה הי' בעצת המן להכשיל ישראל · לכן הסתדל להמין כל צרכי סעודה ממאכלי א"י כמו אלו היו בארצם במקומם · כבדי נשמה לכנס שתזוח דעתם · (וכעין מ"ש בספרי דבי אתונה בבכורות ט' כשהריחו ריח עפר ארצם) ועי"ל דלשון ואת יקר דרש כמ"ש באיכה רבה פ"ד פ"ב בני ציון היקרים על יקרת כבודם בסדרי סעודה : (ג) עובדא הוי כו' · ברבוהין כו' · נכון היה לגרוס עובדא זו לכאן אחר עובדא דרחמיה דרשב"י שהיה מאכלם בסעודותיו כבדי שיהיו עשרו שמור לכבודו · וע"ז מביא דברבוהיין היה מאכלם בסעודותיו כבדי שיהיו עשרו שמור לעשות בו צדקה : (ר) ובלבד בקדירות מפוחמות · שלא היו לו כלים להתליפם על הדפים נקיים · ברם הכא וכלים מכלים

חדושי הרש"ש

(א) חודש אחד בשנה ראשונה כו' · עי' מ"כ וכתנס נדחק שהרי מפורש בהדיא בקרא בשנה השלישית ועי' בויק"ר פ' י"ט דשם הגירסא ג' הדפים וע"ש בהגהותי אות ד' ובהשמטות : (ב) דהוה שמיה ברבוסין כצ"ל עי' ס"פ מקום שנהגו נ"ז א' : (ג) שמעין (נכרים) · בירושלמי שם הגירסא לטניא ופי' נער משרת וא"ש לקמן דא"ל שמעינן לעבדך : (ד) אמינא ליה הביתין מן פרני · כצ"ל :

כיון

מתנות כהונה

דיני כיבודים שצריך להוצאה גדולה : בין מן דידיה וכו' · בין משלו ובין משאינו שלו : מתגלגלת · עוף הנקרא בת קברייא ועיין לקמן סוף פסוק גם ושתי והנמשל על שהיה מתפאר ומתגדל בכלי בהמ"ק שאינם שלו וכ"מ בספר ישן בפסוק ויבז בעיניו משל לקברן שקנן על שפת הים : מהיכן העשיר כו' · מילתא באפי נפשיה : שחיק ומחיק · ישחק וימח : סיגל · אצר ואסף : עינו צרה · מלהוציאו מתחת ידו ולהניחו לאחרים ועיין בילקוט : לאויל · לאויל מרודך בנו : והפך פרת עליהן · שמשך דרך שם מי פרת כדי שלא ימצאנו שום אדם : ה"ג ימים רבים ימים של צער ודכותיה כו' · והצער הוא שישראל היו מצירין על שם שראו שם כלי בית המקדש וכדאיתא בתרגום וכן מצאתי בהדיא בספר ישן : וכמה היו · בילקוט מלכים משמע דחוזר על ימים רבים דאליהו ושם הגירסא ושתים במקצת : חדש אחד וכו' · ימים פירושו שנה כדאמרי' ימים או עשור ימים שהיה גאולתו וכתיב ימים הרי שנים רבים שלשה חדש אחד בשנה ראשונה החדש האחרון ובשלישית החדש הראשון ואמצע שלש כמו שדרשו חז"ל פ"ק דמכות שלשים יום בשנה נקראו שנה : יום אחרון כו' · יום קדרים דאל"כ ימים מבעיא ליה : מגבת חכמים · שנגבו מעות לפרנס התלמידים : שמעו כו' · שומעים לבנו שהיה אומר לאביו במה יהא סעודתנו היום כלומר מה נאכל : טרוקסמון · הוא פרי או עשב דמתכקי ובירושלמי בסוף פרק מקום שנהגו גרס טרוכסמין : מן חד במנה · מן אותם שקונין מדה אחת במנה או שנים במנה : דאינון במישין וכו' · כמושין ויבשין ובזול קונין אותם ובירושלמי איתא בהדיא של אתמול אמרו רבותינו היאך נלך אצל האיש הזה נלך ונעשה מלאכתנו כלומר לגבות צדקה בעיר ואח"כ נבא אצלו : אזלו כו' · הלכו ועשו מלאכתן בעיר ובאו אצלו ואמרו תן לנו מצוה רוצה לומר צדקה אמר להם לכו אצל זו שבבית רוצה לומר אשתו והיא ביתו והיא תתן לכם מדה אחת מלא דינרין הלכו אצל אשתו ואמרו לה אמר לך בעלך תן לנו צדקה כו' אמרה להם היאך אמר גדיש מלא במדה גדושה או נמחק שוה לשפתי המדה במדה מחוקה : אין כו' · פי' אם יאמר לי בעלי למה פירוש למה נתת מדה גדושה אני אומר לו נתתי המותר מן פרני פירוש מן כתובתי וה"ג בירושלמי בהדיא : אתון וכו' · באו הללו אמר להו היאך נתנה לכם המדה : אמרן · אמרנו : יהבא לכון יתיה גדיש גרסי' · ומיהו גדיר פי' ג"כ לשון תוספת והגדלה כמו גדראניה דלקמן : ואין כו' · ואם יאמר בעלי למה נתת גדיש אני אתן תוספתו מכתובתי : גדראניה · לשון הגדלה והוספה כמו מתגדרין מתגדלין בפרק בתרא דנדרים ובפרק היה קורא אינו מתגדר במלאכתי : איכן · הרי כן כלומר באמת שכן היה בדעתי ליתן לכם ובירושלמי מסיים לה כד שמע בעלה כן כפל לה כתובתה : למה כו' · מילתא באפיה נפשיה היא שאלום למה לא באתם אצלי מתחלה : ה"ג ואמרין בר נש כו' : בנפשי אנא רשיי כו' · בעצמי אני רשאי לצמצם ולקמץ אבל במצות בוראי אין אני יכול ואין אני רשאי לקמץ · (אמר המגיה · בנפשי אנא רשיי · ר"ל בצרכי גופי ונפשי אני מתנהג כעני ורש ברם במצותה דבריי לית אנא יכיל ר"ל בצרכי שמים כו' אני מתנהג כיכול ואיש עשיר ולא כעני ורש וכמו שנאמר טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט) : בר לופייני · שם אדם : מן צפורי · לשם הוא היה דר בצפורי ונתן בתו לאיש אחד מעכו : מן הגרן כו' · מבוש שלא היה ביכלתו לסיימו : מפוחמות · שחורות כמו פחם : הבא · סעודת אחשורוש : חד רחים כו' · אוהב אחד ממקום אשנאי וגוי היה ועשה סעודה לר' חייא : מה אלהיכון וכו' · אלהיכם מה יעשה לכם לעוה"ב יותר מזה ממה שהאכלתיך : בטלופחין · בעדשים : דטמאשא כו' · שני מינים הם ואותן דטמאשא הם הגרועים ועדשים פתך תרגום אונקלוס ועמיטי סעדך וכאן ר"ל אותן עדשים שטובלים בו את הפת ואוכלין אותו או אותן שמבשלים הרבה יחד ואוכלין אותו בכף תוך הקערה וזה נקרא גרפא כדאמרי' רים כריתות כאדם שגורף הקערה : ממיל כו' · התחיל לדבר עמו : והרגיש בו · מבעל הבית : שלח · בעל הבית לבני ביתו : ארגוטדייא · פי' בערוך מיני כלים וחשובים מאד : משגח כו' · ואח"כ אמר לו לר"ש תשגיח עלינו לשתות עמנו יום זה : ה"ג גבן יומא דין : דסליק לבית' · כשעלה ונכנס לביתו : חמא כו' · ראה כל אותן כלים וכו' : אי רבי · אי בלשונם התחלת דיבור של תימה : אתון וכו' · אתם תורתכם מכבדת אתכם אבל אנחנו אם אין לנו ממון אין אדם מכבד אותנו לפיכך צריכין אנו לקמץ במאכל ומשתה : בעית למקרא וכו' · אם תרצה לקרוא ולזמן עשרים : ה"ג עביד לעשרים וחמשה · פי' עשה והכן לכ"ה : ואין · ואם : אשתכחנון וכו' · נמצא שהיה חסר מנה אחת מלפני איש אחד שלא היה לו בושה והיה אומר קנדס והיה אומר כפנאי רעב אני מי יתן לי קנדס והוא מין ירק מאכל

פירוש מהרז"ו

דעביד לכון יתר מן דין וכו' : והפך פרת עליהון · בילקוט בשם אבא גוריון הגירסא והסך עליהם עופרת וכשבקש כורש לבנות ביהמ"ק מצאו : ימים של צער · ויק"ר פרשה י"ט סי' ז' שמאחר שמפורש שמונים ומאת יום א"כ מ"ש ימים רבים מיותר לדרשה : גדראניה מן פורני · מלשון גודר בהמרים פי' גורע מכתובתי :

יפה ענף

ה"ג שהביא כ"כ מירושלים · והטעם בזה שחשב שעוד לא יבנה ביהמ"ק כיון שעברו שלש שנים לבטול מלאכתו כדלעיל · או לפי שמנה וטעה כדאיתא בפ"ק דמגילה לכן הקל בכבוד בגדי כהונה ונתגאה בהם כמו בלשאצר שהוציא כל כלי ביהמ"ק כשחשב שהגיעה העת ולא נבנה ביהמ"ק וגם אחשורוש הוציא כלי ביהמ"ק כדלקמן : בת קבריא · אמת המים של נהר קבריה הנזכר בב"ר פי"ג מתגלגלת בין במקום שלה ובין שלא במקומה כי יוצאה ומתפשטת לתוך למקומה כאלו הוא ג"כ מקומה · והוא משל לאחשורוש שהתגאה בבגדי כהונה שלא ניתנו לו להשתמש בהם · ומלינו הורתת בת על אמת המים כמו בת כרתא דריש פרק כל שבשר : מהיכן העשיר כולי האי · וה"ל שלא מלך אלא בהאי סכיפה : ימים רבים של צער · כי פ"ש שמונים ומאת יום לא קאי על עשה משתה כי זה היה מביא לתעוב המאכל כמ"ש הרי"ף ז"ל · אבל

משנת דרבי אליעזר

היה תשובת הקב"ה למה"ש שנענשו על בימים ההמה דורכים גתות : אי בעית למקרא כו' אדרי סעודה כו' · כ"ל דס"פ אזל ועבד לכ"ד היינו שהכין לכ"ט אנשים היינו לכ"ד כמו שרוצה לקרא כ"ד שאז צריך להכין על ה' יותר וכמו שיען לו ר"א ובאמת הוא קרא לכ"ה והי"ל לו להכין על ל' ולכך היה חסר לא' דלעולם צריך להכין על היותר וזהו שתמה אדרי סעודה מי גלה דזהו דבר תימה שאף שהכינותי על היותר ממה שקראתי אעפ"כ היה חסר לא' · לכ"א ודא מנ"ל שזהו דבר חידוש בלא טעם שצריך דוקא ה' וא"ל דנלמד מדוד דכתיב ויעש דוד לאבנר ולאנשים אשר אתו משתה ויעש משתה כל"ל א"כ ה' תיבות מיותר לסורות שהכין על ה' אנשים יותר א"נ הי' וקרא לעשרין · וחמשה קאי למטה היינו שמתמשה צריך

זה קאי על בהראותו את עושר כבוד מלכותו כי זה נמשך ק"פ יום · ולכן לא כתיב שמונים ומאת יום אלא עשה משתה וגו' ושרי המדינות לפניו · ולפ"ז מקודם הראה את עושר כבוד מלכותו ק"פ יום ובמלאת הימים האלה עשה משתה בשבעת ימים · וא"ש בזה שלא יקשה למה מיעט ימי המשתה לבני ארצו רק ז' ימים ולראשונים ק"פ יום · כי גם לראשונים לא הרבה ימי המשתה כ"כ · ומה דכתיב ימים רבים אשר הוא למותר דריש כי זה ימים של צער וכדאיתא בילקוט שהראה להם כלי ביהמ"ק ונצערו ע"ז ולא רצו להסב ועשה לישראל מסיבה לעצמן · ויען דהמלטעריתגיה מאד במשך הזמן · לכן מוסיף כי לישראל אין ימים רבים · ועי' בויק"ר פי"ט שמה הובא הדרש הזה באופן אחר ועמ"ש שם בביאור דברי המדרש הזה : יום אחרון כיום ראשון : שלא כדרך העולם שפותחין אח"כ סעודתן לקרואיהם כעובדא דלקמן · ויתורא דיום דריש · דבתר דכתיב ימים יום ל"ל : עד שהאכילן עדשים כו' · כי כל הכלים שהיו לו מכר לצורך הסעודה ולא נשאר לו רק כלים שחורים ומפוחמים להאכילם עדשים : והאכילו כל מה שנברא בששת ימי בראשית · זה הוא מדרך הפלגה כי בוודאי לא האכילו מאכלים האסורים אשר גם המה נבראו בששת ימי בראשית · וכזה אמרו בב"ר גבי והוכל מכל מה שנברא בששת ימי בראשית ועמ"ש שם · וגם זה הוא רק להפליג את מספר מיני המאכלים : התחיל ממיל בו · יש גורסין ממלל ול"נ דל"ל מזלזל בו : משגח ר' שתי גבן חד כסא יומא דין כצ"ל : אתון אורייתכון כו' · פי' אתם התורה תכבד אתכם גם בלי ממון · אבל אותנו לא יכבד איש אם לא ישים לנו כסף · לכן אנחנו מוקירים ומוקרים ושומרים את כספנו : מ"ד קנדס · פי' אחד אומר כי הקערה שחסרה היתה של ירק שנקרא קנדס בהמתרגם ... וקוץ ודרדר קונדס וי"א שהיה מן כשנאי והיינו פעורים ... מבושלים · וקמ"ל אפ"פ שלא היה החסרון אלא דלא חשיבי בה אלו מדברים אלא לידי כדון · ואייתי דסב ט' פי' סביא נכס

זכב

כפנאי · אייתי דהב יהב קדמיה נסביה וטלקיה באנפיה · אמר ליה דדהב אנא אכיל ודהבך אנא צריך · אתא לגביה ר' אליעזר בר' יוסי ותני ליה עובדא · אמר ליה חייך ר' לא הוה לי דאימא לך דאלו אמרת לי לא עבדית מן בגין כך אמרין לך אם חדרי תורה גלה לכם הקב"ה או שמא חדרי סעודה· אמר ליה הן אף חדרי סעודה גילה לנו · א"ל ודא מנא לך · א"ל מדוד דכתיב (ש"ב ג') ויבא אבנר אל דוד ועמו עשרים אנשים ויעש דוד לאבנר ולאנשים אשר אתו משתה · ויעש משתה אין כתיב כאן אלא ולאנשים אשר אתו משתה · ברם הכא יום אחרון כיום ראשון :

ה ובמלאת הימים האלה · ובמלואת כתיב · עשה המלך לכל העם הנמצאים וגו' · משתה שבעת ימים · רב ושמואל · חד אמר שבעה חוץ ממאה ושמונים · ושמואל אמר שבעה עם מאה ושמונים · א"ר סימון הדא שושן הבירה (ה) כבית קומטיטון היה מאכל ומשתה מצוי בה · [א] א"ר חנינא בר פפא (ו) גדולי הדור היו שם וברחו · אמר רב חנינא בר עטל יהודים היו שם באותה סעודה · אמר לון אותו רשע יכול אלוהיכון עתיד דעביד לכון יותר מכן אמרו לו (ישעיה ס"ד) עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה אם כסעודה זו הוא עושה לנו אנו אומרין לו כבר אכלנוה על שלחנו של אחשורוש : ו [ב] בחצר גנת ביתן המלך · ר' יהודה ור' נחמיה · ר' יהודה אמר גנה מבחוץ והחצר מבפנים ור' נחמיה אמר גנה מבפנים וחצר מבחוץ · אמר ר' פנחס מקיים אני דברי שניכם כשהוא היה רוצה עושה אותה חצר וכשהוא היה רוצה עושה אותה גינה הא כיצד פורש את הוילון ועושה חצר קופל את הוילון ועושה אותה גנה · דבר אחר בחצר גנת ביתן המלך (ז) שעמדה לו בדמים הרבה :

ז חור כרפס ותכלת תרגם עקילס איירינון קרפסינון · ור' ביבי אמר (ח) טיינון · א"ר יצחק בגדים שבני חורין לובשין · אחוז בחבלי בוץ וארגמן · אמר ר' שמואל בר נחמן (ט) בוא וראה טליתו של אותו רשע מה הוא שהכל מפקיעין בחבלי צמר ובחבלי פשתן ורשע זה בחבלי בוץ וארגמן · על גלילי כסף · ר' חייא רבה ור' שמעון בן חלפתא · חד אמר נגללין היו כוילון זה של ארון · ותרינא אמר נקפלין היו כקלע זו של ספינה · ועמודי שש · א"ר לוי המחצב הזה לא נגלה לבריה (י) אלא למלכות הרשעה הזאת אתיבון והכתיב (ד"ה א' כ"ט) וכל אבן יקרה ואבני שיש לרוב · שלמה היה נותן מרגלית מכאן ומרגלית מכאן ואבני שיש באמצע ונוח היה לאחשורוש לעשות לו עמודים של כסף ושל זהב מלהביא עמודים של שיש מיפרק אונסין למדי · וא"ת דהוו זמרין · אמר רבי מתנה אני ישנתי על פרחו של אחד מהן והיה מלא קומה ופשוט ידים ורגלים : ח מטות זהב וכסף · [ג] רבי יהודה ורבי נחמיה · רבי יהודה אמר הראוי לכסף לכסף הראוי לזהב לזהב · אמר לו ר' נחמיה א"כ נמצאת מכנים שנאה בסעודת אותו רשע אלא של כסף היו והיו מצופים בזהב · ור' תחליפא בר בר חנה אמר של זהב היו · והיו מכופפתין בכפאתין של כסף · ושמואל אמר הגשיש החיצון של זהב והפנימי של כסף : ט על רצפת בהט ושש · אמר רב נחמן בא וראה שלותו של אותו רשע מה הוא (יא) שהיה ביתו רצוף באבנים טובות ומרגליות · בהט ושש ודר וסוחרת · ר' ניסא דקיסרי אמר (יב) למרגלית שהיא אהובת (יג) על בעלה · ר' יוחנן אמר למרגלית שמוציאה את בעלה לחירות המד"א וקראתם דרור · ודרי א"ר הונא אית אתר דצווחין למרגליתא דורהי · וכחרת · ר' ביבא בר אבונא אמר פרקמטיא נפקת · המד"א עובר לסוחר : י והשקות בכלי זהב · [ד] השקיותיו של אותו רשע לא היו אלא בשל זהב · (יד) איתיבון והכתיב (מלכים א' י') וכל כלי משקה המלך שלמה זהב וכל כלי בית יער הלבנון זהב סגור · ר' פנחס בשם ר' יצחק אמר והלא נפשו של אדם חותה לשתות בשל זהב אלא אלו כוסות דיוטיריטא של כלי זכוכית שרואין צל פניהם בהם יפין ויקירין ככלי זהב : יא וכלים מכלים שונים · [ה] הביא כליו וכלי עילם ונמצאו שלו יפין משל עילם · הביא כליו וכלי בהמ"ק ונמצאו נאים ויפין מכליו · למטרונה שהיתה לה שפחה יפה כל זמן שמבטת בשפחתה היו פניה משתנות · כך כל זמן שהיו כלי בית המקדש מביטין בכליו היו משתנין כליו ונעשין כעופרת · ר' תחליפא בר בר חנה אמר (טו) כלים שצורתן נשתנים לימים קלים · א"ר שמואל בר רב נחמן כלים מכלים למשתמשין בהם והם שונין בקלקלה · מי גרם לבלשצר שתתקעקע ביצתו מן העולם

מסורת המדרש א ילקוט כאן בשם מדרש אבא גוריון רמז אל"ף מ"ח : ב עיין מגילה דף י"ב · וילקוט כאן רמז אל"ף מ"ח : ג מגילה דף י"ב : ד פרקי דרבי אליעזר פ' מ"ט : ה ילקוט כאן רמז אל"ף מ"ט

חדושי הרד"ל

סונים : (ה) כבית קומטיטון · פי' במ"ע בית גדול שבו המלך ועבדיו יושבים · ועיקר פי' קומיטיטון סוד בית וועד ועלה אבל יותר קרוב שצ"ל קוזמיטין פי' של כל העולם מקום אספת שווקים לכל המדינות שבמקום כזה מאכל ומשתה מצוי בו : (ו) גדולי הדור היו שם וברחו · דרש לכל העם הנמצאים בשושן שהיו שם עוד יותר וברחו רק אלו נמצאו שם · ועי' בתרגום ראשון : (ז) שעמדו לו בדמים הרבה כצ"ל לשון רבים · ובא לומר שתיבת המלך חוזר על האמור על החצר והגינה והביתן · (ולכן היא מופסקת בטעם מן ביתן) · לומר שכאו"א מהן היה ביד המלך שעמדו בדמים יקרים : (ח) טיינון · במ"ע ערך איירינון גרס יקנטינון ושכ"ה עוד היום בתרגום יוני של עקילס ופירשו איירינון מראה אויר · קרבסינון בגד דק עשוי מפשתן נקי יקנטינון דבר אשר לו גוון תכלת · ולפ"ז נראה דרבי ביבי על ותכלת קאי) : (ט) בא וראה עליתו כו' · עמ"כ ובילקוט איתא מן החבלים אתה יודע המלבוש מה היה וי"ל גם כאן כן דקאמר מן החבלים בא וראה ללמוד מה היו טליתו ולבושו : (י) אלא למלכות הזאת · שבאיטליא (בשם רומי) הוא מחצב השיש הטוב : (יא) שהיה ביתו רצוף כו' · פדר"א פמ"ט : (יב) למרגלית שהיא אהובה על בעליה על בהט קאי וכדאמרי' (במגילה י"ב) אבנים המתחוטטות על בעליהן בהט לשון אהבה וגעגועים : (יג) על בעלה ודר רי"א למרגליות כו' לחירות כו' דרור א"ר הונא כצ"ל ואתיא דר"ה כדאמרי' במגילה שם אבן טוב יש בכרכי הים ודירה שמו : (יד) איתיבון והכתיב כו' · ר' פנחס כו' · לגי' הספרים צ"ל דר' פנחס על מקרא ההוא נאמר ולכן מביאו כאן בלשון איתיבון ובכ"ז אין מיושב כ"כ התיובתא ועמ"כ וקרוב שט"ס יש וכצ"ל ותמן כתיב וכל כלי כו' ור' פנחס אתרווייהו מקשה ומתרץ נמי אתרווייהו : (טו) כלים שצורתן נשתנים לימים קלים · כמש"ל דוומיא של זכוכית שקלים להשתבר ולהשתנות · ושיש מתקין כהם בסעודה לכל · ופי"ל דאכלי ביהמ"ק קאי שבעוד ימים קלים שיכלה זמן שבעים שנה לגלותם יוחזרו

פירוש מהרז"ו

כבית קומטיטון · הובא במוסף ערוך פי' בלשון רומי בית גדול אשר בו המלך ועבדיו יושבים · בכל ביתו נאמן הוא ת"י בכל קומטיטון דידי : שעמדה לו בדמים הרבה · פרשו שיקרא שם המלך עליה שאין ביד אחר לעשות כן : איירינון · כתב במ"ע עוד היום נמצא בהעתקה יוונית איירין קרבסימן · ופירוש המלות איירון בגד שיש לו גוון · קרבסינן בגד עשוי מפשתן נקי · יקנטינון דבר שיש לו גוון תכלת : כוילון זה של ארון · שתלוי מלמעלה ונגלל לצד אחד : כקלע זו של ספינה · שנגלל על כלונס מלמטה למעלה : למרגלית שהיא אהובה על בעלה · שהאבנים טובים אלו היו דומים למרגליות וכמ"ש מגלה י"ב אבנים המתחוטטות על בעליהן ודורש בהט בחילוף ה"א בחי"ת :

ככוסות

מתנות כהונה

מאכל גרוע כך פי' הערוך וכן הוא בב"ר כך קוץ זה קונדס והוא נאכל על ידי תיקון כמו שפירש"י שם בפירוש התומש : אייתי דהב וכו' · ב"ה הביא זהב ונתן לפניו : נסביה · לקח אותו איש את הזהב והשליכו והכהו בפני בעל הבית ואמר ליה וכי לזהב אני צריך ודהבך אני אוכל : וטלקיה גרסי' : ותני וכו' · וספר לו המעשה : לא הוה לי וכו' · פי' לא היה לי לומר לך חרפתי : דאלו כו' · שזה שאמרת לי לעשות לא עשיתי : ה"ג דאמרת לי לא עבדית וכ"מ שיב בא"א : מן בגין וכו' · בשביל זה אמרתיו לך שאדע אם שערי תורה כו' : אי שמא · לשון תימה וכי גם זו גלה להם : ודא · זה שצריך אדם להכין כדי הצורך והותר מנא לך : לאנשים אשר אתו · משמע שהיה מדקדק שיהא כדי הצורך לכל האנשים אשר אתו : ברם הכא · אלעיל קאי כלומר בכל מעשים אלו היה חסרון

כרם הכא וכו' : ובמלואת כתיב · שיום אחרון היה כיום ראשון לפיכך כתיב ובמלואת מלא שהיו מלאים ושוים אחרון כראשון או שמא לא בא להשמיענו רק הכתוב וכן מנהגו בספר הזה בכמה מקומות ודוק ותשכח : בבית קומטיטון · פי' בבית שקמומו ואוצרו לתוכו כל הצורך מלא כל טוב : יכול אלוהיכון גרסי' : גנה מבחוץ · דייק מדכתיב חצר גינת דבוק בחטף אצר של גינה הרי שהגינה גדול והחצר קטן לפנים ממנו · ורבי נחמיה דרש כסדר הכתוב חצר ואח"כ גינה : קופל כו' · היה מקפל ונוטל הוילונות והיו נראים האילנות והירקות : בדמים הרבה · כאלו היו ג' בנינים : חור · איירינון קרפסינון וטיינון · מיני בגדים חשובים הן : שבני חורין · לשון חור קדרים מלשון חירות ולאו לאבלוני קאתי אלא לפרש : ה"ג בא וראה שלותו של כו' : מפקיעין · מותחים החבלים נקראים פקיעים ועי' בערוך : כוילון של ארון · וילון התולה לפני ארון הקדש שמגלגלין אותו מלמטה למעלה : כקלע של ספינה · הוא נכרך אבל לא נגלל כוילון : ותרינא · האחר : המחצב הזה · של שיש : שלמה היה נותן · תירוצא הוא : ונוח היה לו כו' · תירוצא הוא ושבח לאותו רשע : מיפרק אונסין · שם מקום שמשם מביאים השיש : זמרין · נראה דגרס נמדים פירוש קצרים גמד הוא אמה קצרה או גרס זעירין ולפי הגירסא צריך להיות זמרין מחותכים וקצרים לשון זמיר עריצים : מכופתין כו' · מקושרים ומחוסקים בעקלים של כסף : ה"ג בכפאתין של כסף והכי מוכח גירסת הילקוט : הגשיש · כרעי המטה קרוי גשוש ועי' ערוך ערך גשש : החיצון לצד הבית : אהובה על בעלה · דרש שש מלשון שש בשיבולת ובקמץ לשון ששון : לחרות · לשון דר קדרים כדמפרש ואזיל : פרגמטיא · סוחרת קדרים לשון סחורה : והשקות · השקיותיו כו' · י"ל לשון תימה בא וראה כמה רוב עשרו מה שלא מצינו בשום אדם : רבי פנחס וכו' · תירוצא הוא : חותה · מאוס ומעכב מלשון חותה את הגחלים ואם כן איך היה אחשורוש משתמש בו בתוכה סעודה והכתיב לעשות כרצון איש ואיש וגבי שלמה אין להקשות זה לפי שלא בא לעשות כרצון כל איש ולא בא אלא להודיע רוב עשרו : אלא אלו כו' · פירוש אלו של אחשורוש כו' : דיוטיריטא · פי"ש הערוך משובחים : ה"ג שרואים צל פניהם : פניה · של השפחה משתנים : מכלים · לשון כליון שמכלים למי שהוא משתמש בהן : שצורתו נשתנים כו' · כי המלאכה היתה דקה עד מאד ומראיהן היה זכה ובהירה ומשתנת במהרה : ביצתו ·

פרשו

משנת דרבי אליעזר

צריך להוסיף אחר הכתוב דחסר פה דהרי קרא כ' והכין רק לכ"ד : ובמלואת כתיב עיין מ"כ · ול"נ דנספון הוא שהוראה שחסר כתיב ו' שהיה להורות שהיה כיום אחד שוה : הדא שושן כו' · עד א"ל אין לא ראשה עי' יפ"ע · ול"נ דדרים מלת כל שהוא מיותר דלפ"ק בא לרבות וללמד על העיר שושן שתמיד היה מצויה הרבה להכין לכל ורתב"ם סבר שבא ללמוד שהכין לכל העם ובאמת לא באו כולם שברחו · ורמב"ע בא להורות שישראל היו ג"כ וזהו ריבוי דכל אף שהיה ראוי שלא יעמאו בפת בג ומאכלי איסור · ומה שהיה שא"ל אותו רשע כו' · והם א"ל אין ל"ר גו' זה דרש מדכתיב הנמצאים דג"כ מיותר אלא לומר דכן השיבו לו דסעודתך כבר נמצא וכתיב עין לא ראתה : למרגלית שהיא אהובת לבעלה · דקשה למה מכנים שם שהוא אבן שיש אבנים טובות לכן פירש שהיה כמשל מרגלית שהיא אהובה לבעלה · באף בהיכנס שום כ"כ נאים אחר מ"מ לו היה רבתם ערך · כן ששם היה לאחשורוש בערך אבנים טובים ובהליסא לעיל עד שנם היה לו לעשות עמודים של זהב מלהביא של שיש מפרק אונסי' · ועי' דוקם של

מ"כ

יפה ענף

וכבר חלף החסרון הזה לאמר לפי כי לא מבזיון או מקוצר יד חסרה הקערה או · רק מפני שלא שם על לבו להכינה מראש : לא הוה לי דאימא לך כו' · פי' טוב היה לי לבלי לספר לך המקרה הזה · אחרי שאנכי לא שמרתי את הדברים אשר יעצת לי להרבות את המאכלים על מספר הקרואים · אבל מטעם זה אנכי מספר לך לדעת כאם כעלה אשר יעצתני גלויה היא לך מן חדרי תורה הגלויים לך : ויעש משתה אכ"כ כו' · כיון דעיקר המשתה נעשה לאבנר הי"ל ויעש דוד משתה לאבנר ולאנשים אשר אתו ומדכתיב משתה לבסוף מוכיח כי צריך לנאת בעשיית המשתה ידי חובת כל האנשים אשר יהיו שם : ובמלואת כתיב · פי' דלא מלא בוי"ו להורות שהמשתה היה מלא ושלם בכל עניניו : שבעת עם ק"פ · ולדבריו יתפרש ובמלואת הימים כאשר קרבו הק"פ לכלות ולהמלא או בימים האחרונים שבהם עשה משתה שבעה ימים לכל העם הנמצאים בשושן : בבית קומטיטון שם מקום · ודריש הנמצאים על המאכל והמשתה הנמצאים בשושן ולכן יכול לעשות משתה שם לרב עם · ורתב"פ מפרש הנמצאים על האנשים ובא לאפוקי אותן האנשים שברחו משם · ור"ח בן עטל דריש הנמצאים על היהודים ע"ד שכתוב בדניאל י"ב ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר או דדריש הנמצאים על הדברים הנמצאים בסעודה זו לאפוקי סעודה דלעתיד אשר מעולם שמע היא לא תמצא לעינינו כי עין לא ראתה אלהים זולתך : גנת מבחוץ והצר מבפנים · כי ביתן הוא בפנים וכמו מבית ומבחוץ · ומפרש כי ביתן קאי על חצר משום דחצר הוא לשון זכר וביתן הוא ג"כ ל"ז מדלא כתיב ביתנה · ולפ"ז היה החצר זוקפת גינה מסביב · ואידך סובר כיון דחצר סמוך לגנה וביתן בא אחר זה לאמר על הנסמך וזה על גנת אשר פיה היתה מבפנים והחצר הקיף את הגנה מבחוץ : פורש את הוילון בין חצר לגנה ואז היה החצר מובדל מן הגנה ולא מצי קאי ביתן רק על אחד מהם העומד בפנים · אבל כשקופל את הוילון והגנה נראית בחצר סביבה · או שהחצר היה בפנים · אבל שניהם נראים כאחד · והחצר נקראת גנה · והגנה נקראת חצר · ושפי קאי ביתן על שניהם יחד ויתפרש ביתן על חצר הפנימי לאפוקי חצרות אחרים העומדים רחוק ממנו בצד חוץ · וכן נתקיימו דברי שניהם כי ביתן מצי קאי או אגנה כר"נ או על חצר כר"י : בדמים הרבה · דריש ביתן מלשון מתן מעות מרובים : איירינון · הם בגדים לבנים כמו כלים כאולייריון דס"פ אלו קשרים · וכן האומר טיינון הוא מין צבע כדאיתא בירושלמי דפרק כמה מדליקין ותורות פתחים ל"ע אמר טיינון והוא שם צבע הנקרא כך : שבני חורין כו' · פי' בני שרים ומפרש חור כמו חור בתול"ם והוא מענין חורי יהודה שפירושו שרי יהודה : מפקיעין מפשילין והוא הוטמם לסמכם כהם : נגללין היו כוילון · דגלילי כסף היה כמין פרוכות המבך הפרושים על הפתח מרוקמים בחוטי כסף ומקרי גלילי מפני שנגללין על ספתם מלמטה למעלה חוץ לצד פנים או מצד פנים לצד חוץ כבריכת מגילת ספר · ולתרינא היו כמין קלעים הפרושים מקצה לקצה · והסרולין מקפלין ומחברין מקצותיהן עד קצותיהן כקלע של ספינה כפרוס שבסודרתו מקפלין ומקמצין אותו : אם תאמר · דהוו זעירין כצ"ל : פרחו של אחד מהם · זה כמין קפלורוסים שבראש העמוד המזכר : למרגלית שהיא אהובה · אבהט קאי דדרשינן ליה אבנים שמתחוטטות על בעליהן · והיינו לשון היגוע כענין שאתה מתחטא לפני המקום דפ' סדר תעניות וכמ"ש הערוך · וזה שמפרש בהם שהיא אהובה · והאומר שמוציאה את בעלה דריש לשון דר · ופי' בשביל שיוכל לצאת בזה את תכופיו יצא נחפשי מנושיו וממעיקיו : הביא כליו וכלי עילם · מדכל"ל וכלים שונים והפיב וכלים מכלים שונים משמע שהכלים משתנים מפני כלים אחרים · דהיינו כלי עילם היו מגונים נגד כלי

אחשורוש

א ע"י א שנשתמש בכלי בית המקדש הה"ד (דניאל ה') בלשאצר אמר בטעם חמרא להיתיה למאני דהבא וכספא די הנפק נבוכדנצר וגו' · מה כתיב ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא כשדאה: **יב ויין מלכות** רב להלן כתיב (שם) ולקבל אלפא חמרא שתה · ברם הכא כתיב ויין מלכות רב (טו) **כיד המלך** כבוסות ביד המלך:

יג והשתיה כדת אין אונס · כדת כל מקום ומקום · אית אתר דבעי מיגם ובתר כן שתי · ואית אתר דשתי ובתר כן מיגם · כדת כל אומה ואומה · באילין כותאי דלא שאתן חמרא דזיקין אייתי להון חמרא דקולי' · (יז) אין אונס · באנפקא · רב אמר אין אונס ביין נסך · א"ר בנימין בר לוי אין אונס בפקתא · לפום דתמן שאתן בגנא לפיכך אין אונס בפקתא · כי כן יסד המלך · אמר רבי שמואל בר נחמן בא וראה שלותו של אותו רשע מה היא שהיה ביתו מיוסד באבנים טובות ומרגליות · על כל רב ביתו · (יח) לעשות לגדולי מלכות שיהא כל אחד ואחד רשאי לצחוק עם בניו ועם בני ביתו: **יד לעשות כרצון איש ואיש** · אמר לו הקב"ה אני איני יוצא מידי בריותי ואתה מבקש לעשות כרצון איש ואיש · בנוהג שבעולם שני בני אדם מבקשים לישא אשה אחת יכולה היא להנשא לשניהם אלא או לזה או לזה · וכן שתי ספינות שהיו עולות בלימן · אחת מבקשת רוח צפונית ואחת מבקשת רוח דרומית יכולה היא הרוח אחת להנהיג את שתיהן כאחת אלא לזו או לזו · למחר שני בני אדם באים לפניך בדין איש יהודי ואיש צר ואויב יכול אתה לצאת ידי שניהם אלא שאתה מרומם לזה וצולב לזה · ר' הונא בשם ר' בנימין בר לוי אמר (יט) ב לפי שבעוה"ז בזמן שרוח צפונית מנשבת אין רוח דרומית מנשבת · ובזמן שרוח דרומית מנשבת אין רוח צפונית מנשבת אבל לעתיד לבא בקיבוץ גליות אמר הקב"ה אני מביא רוח ארגכטים לעולם ששתי רוחות משמשות בו הה"ד (ישעיה מ"ג) אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ · מי הוא זה שעושה רצון יראיו זה הקב"ה שכתוב בו (תהלים קמה) רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם:

פרשה ג א רב פתח (חבקוק ב') הוי משקה רעהו מספח חמתך ואף שכר למען הביט על מעוריהם · הוי משקה זה נבוכדנצר · **רעהו** זה צדקיהו · אמר לו הקב"ה אי רשע אינו מלך כמותך אינו רועה כמותך · מספח חמתך · **מה אתה** (א) **מספח בו דברים בחמתך** · אמר לו אלו מרדת בי ולא מרדת באלהיך היה לאלהיך להתקיים עליך · אלו מרדת באלהיך ולא מרדת בי היה לי להתקיים בך · אלא שמרדת באלהיך ומרדת בי · הה"ד (דה"ב ל"ו) וגם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו באלהים · במה השביעו · (ב) א"ר יוסי בר' חנינא ג בקרנות המזבח הפנימי השביעו · מה היה עושה לו אותו רשע היה מאכילו פת חטה (ג) של שעורים · ומשקה אותו יין מן הגת חדש · וכ"כ למה כדי (ד) שיתחללו מעיו הה"ד (חבקוק ב') למען הביט על מעוריהם · אמר ר' חנינא בר יצחק ( ) יקר עצמך ויקר אבותיך לא נכנסתם למלכות אלא ע"י שכיבד זקנך לזקנו הה"ד (ישעיה ל"ט) בעת ההיא שלח מרודך בלאדן בן בלאדן מלך בבל ספרים ומנחה אל חזקיהו וישמע כי חלה ויחזק · אמרו ד מרודך בלאדן עובד לחמה היה והיה רגיל לאכול בשש שעות ולישן עד תשעה שעות ואותו היום שחזר גלגל חמה לאחוריו בימי חזקיהו ישן עד תשעה שעות ועמד בד' שעות וכיון שנעור משנתו בקש להרוג את כל עבדיו אמר להם הנחתם אותי ישן כל היום וכל הלילה אמרו לו לא אלא שנלגל חמה חזר לאחוריו · אמר להם וכי יש אלוה גדול מאלהי שיכול להחזירו · א"ל אלוהו של חזקיהו גדול מאלהיך · **מיד** עמד וכתב שלום לחזקיהו ושלום לאלהי חזקיהו ושלום לירושלם · וכיון **שיצאו** הכתבים והבולדרין נתישבה דעתו עליו ואמר הכבוד הזה שחלקתי לחזקיהו לא חלקתי לו אלא בשביל אלהיו ואני מקדים שלום של חזקיהו שהוא ב"ו לשלום אלהיו · מיד עמד מכסאו ופסע ג' פסיעות ושלח בולדארין והחזיר את הכתבים וכתב ספרים אחרים שלם לאלהא רבא של חזקיהו ושלם לחזקיהו ושלם לירושלם · אמר לו הקב"ה אתה עמדת מכסאך ופסעת שלשה פסיעות בשביל כבוד שמי חייך שאני מעמיד ממך שלשה מלכים שיהיו קוזמקרטורין מסוף העולם ועד סופו · ואלו הם נבוכדנצר ואויל מרודך ובלשצר · לפיכך אמר הקב"ה ככודך וכבוד זקנך ואביך לא נכנסו למלכות אלא בשביל שכיבד לזקנו של זה ואתה מבזה אותו (חבקוק ב') שבעת קלון מכבוד · צדקיה בני מתבזה כדרך כל אדם המתבזה (ו) אבל את · וקיקלון על כבודך · מקיא מלמעלן וקלון מלמטה · ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק אמר (ה) ה ביון שראו שני גדולי לגיונותיו שמקיא מלמעלן וקלון מלמטן עמדו והעמידוהו מכסאו והסירו את כתרו מעל

מסורת המדרש א מגילה י"ב: ב ויק"ר פ' ט' · במד"ר ריש פ' י"ג · שהש"ר סוף פ' ד' · ילקוט ישעיה רמז שמ"ו · ועיין ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ת: ג איכה רבתי פ' ב' פסוק י' · ד' · קה"ר ריש פ' ט' · פסיקתא דרב כהנא פסקא כ"ו: ד סנהדרין צ"ו · שיר השירים פ' ג' פסוק ד' · פסיקתא דרב כהנא פסקא ב' · ועמש"ש ע"ז בהערות ותקונים · תנחומא סדר תצא סימן ס' · ילקוט מלכים רמז רמ"ד: ה שהש"ר פ' ג' פסוק ד':

חדושי הרד"ל

הזרו לקדושתן ויפתנו פניהם ומעביהם נטוב נקדושם וטהרם: (טז) כיד המלך כמיסת יד המלך כצ"ל וכ"ה בתרגום ולשון [illegible] כיד שהיה כמיסת שהוא כהשגת יד: (יז) אין אונס בפקתא · נתרגום [illegible] לגדולי מלכות שיהא כו' דרש על כל רב ביתו לעשות לכל רב (מגדולי ושרי מלכות) כביתו (את מקום הסעודה) והיינו לענין זה שיהא רשאי לצחק כו': (יט) לפי שבעוה"ז בזמן שרוח צפונית כו' ויק"ר פ"ט ע"ש בהגהותי בס"ד:

(א) מספח בו דברים בחמתך · כמ"ש (ירמיה נב) וידבר אתו משפטים ודרש ב' משפטים כמגד כס' ובמלך: (ב) א"ריב"ח בקרנות כו' · איכה רבה פ"ב אות י' ע"ש בהגהותי בס"ד: (ג) של שעורים כו' (ק"ח) · (ד) שיתחללו מעיו ופמ"ש בשבת (קמ"ט) שכתב להכיעו במשכב זכור וי"ל שלכן היה עושה לו זה: (ה) יקר עצמך כו' · לפיכך אמר כו' ואתה מבזה [illegible] שהגיע לך על ידו והיה ראוי שתכבדו ג"כ שבעת קלון לצדקיה דרש שבעת (כמו השבעת פועל יוצא): (ו) אבל את מקיא מלמעלן וקלון מלמטה · כדמפ"ו כיון שראו

חדושי הרש"ש

(ה) כיון שראו שני גדולי לגיונותיו · עי' לעיל מה שפירשתי במאמר ספרתמים: [illegible]

מתנות כהונה

[illegible] **כבוסות ביד המלך** · משמע ששתה כנגד כל המסובין וזהו כל הכוסות שלכל אחד ואחד הגיע לשתות כוס אחד: **והשתיה כדת**: כדות כל מקום · כמנהג כל מקום ומקום וכדמפרש ואזיל: **אית אתרא כו'** · יש מקום שרוצה לאכול ואחר כך לשתות ויש כו': **דלא שאתן כו'** · אינם שותים יין המונח ומשתמר בזיקים במדות והביא להם יין המונח ומשתמר בקוליה מין כלי מלשון קולתא בדברי רז"ל והם כדים של חרס: **באנפקא** · פי' הערוך יין חי שאינו מזוג: **ביין נסך** · ליהודים: **הכי גרסינן** א"ר בנימין בר לוי אין אונס בפקתא לפום דתמן שאתן בגסא לפיכך אין אונס בפקתא · ופירושו שהיה להם כלי גדול ושמו פקתא והיו משקין אותו לכל אחד מן המסובין ועל כרחו אבל בסעודה זאת לא היו אונסין בכלי זה כ"מ בספר ישן בהדיא: **בא וראה שלותו כו'** · לשון יסד קדרים: **מידי בריותי** · לצאת ידי רצון כל אחד ואחד: **עולות בלימן** · חוף הים: **וצולב** · ותולה: **ארגסטים** · פי' הערוך רוח חזקה הבאה מכמה רוחות כאחת:

פרשה ג שיתחללו · לשון חילול כלומר היה משלשל תמיד ואולי כמו שיתחלחלו כמו ותתחלחל המלכה ודרשו חז"ל מלמד שנצרכה לנקביה: **ועמד בארבע שעות** · בארבע שעות של היום ועיין במדרש חזית בפסוק כמעט שעברתי: **הבולדרין** · שלוחי המלך ועיין דוגמתו בב"ר בפרשת ויכלו השמים ובויק"ר בפרשת אחרי מות בפרשת **ויכרון מלך**: **קוזמקרטורין גרסי'** · ופירש הערוך תופס העולם קוזמו עולם קרטור תופס בלשון יון: **וקיקלון** · רעי' ושפה והוא סוף פסוק של שבעת קלון: **מקיא כו' וקיקלון**

פירוש מהרז"ו

כבוסות ביד המלך · כמשמעו שאחז הכוסות בידו וחלק לכל שריו מהיין ששתה בעצמו וזהו ויין מלכות: **יז באנפקא** · עי' מ"כ וע"ע פירוש הערוך כלי המחזיק רביעית: **בפקתא** · בערוך לא מצאתי · אך בילקוט בשם מדרש אבא גוריון · א"ר לוי כך היה מנהגם של אנשי פרס היה להם כוס גדול מחזיק ארבעים סאליות והוא נקרא פוסקא והיו משקים בו לכל אחד ואחד אפילו מת ואפילו משתגע היה שותה וכו' אבל אחשורוש לא הכניס אותו כוס בסעודתו: **אין אונס** · ביין · עי' במ"ר פרשה כ' סי' כ"ג שבלעם צוה שלא להשקותם: **בית מיוסד** · כי כן יסד אם פירושו על שצוה לעבדיו לעשות כרצון איש ואיש הי"ל צוה המלך שהגם שמצינו בתנ"ך לשון יסוד במצות כמ"ש אשר יסד דוד המלך ושמואל זהו במצוה קבוע לדורות אך כאן שלא היה כ"א על משתה זו שהרי לא כתב לחוק בדתי פרס ומדי ע"כ בהכרח שמ"ש יסד הכוונה על יסוד בנין שנקרא יסוד בכל מקום ע"פ מדה י"ז והרי זה נדרש ע"פ מדה ל"א מוקדם שמאוחר בענין כי כן יסד המלך על רצפת בהט ושש וכו': **יד לפי שבעוה"ז** · ש"ר פסוק עורי צפון וש"כ: אגרסטים · ופי' המ"ע בלשון יווני רוח מערבים לפונים: מי הוא זה שעושה רצון · מי יכול למלאת רצון איש ואיש:

פרשה ג סי' א במה השביעו · עי' ויק"ר פ' ו' סי' ו' קה"ר פסוק ולאיתי את כל מעשה: על מעוריהם · מל' ותער כדה: **אמרו מרודך בלאדן** · עיין

יפה ענף

[illegible] שהיו חשובים מהם · וכן כלי אחשורוש היו משתנים ומגונים מפני כלי בהמ"ק · ולפ"ז מפרש [illegible] שביעם עליהם ועל כלים אחרים נכר השינוי וכמו במשל של שפחה ומטרונה · ור' ההליפא [illegible] שנשברים מיד וישהנו כנורתן וכמו כלי זכוכית ורשב"ן מפרש שונים שהמתחתה כשה לקלקלם · כי גם בלשאצר כבר קבל ענשו כמה שהשתמש בכן · ואע"ג דכתיב בקרא כי אז [illegible] ותו · מ"מ די היה לו לרדת ממלכותו · ולא לקבל עוד עונש בגופו כי נהרג ונאבד מן [illegible] אבל העונש קבל בשביל כלי ביהמ"ה שהשתמש בכן: **כבוסות ביד המלך** · שהיו בידו כוסות [illegible] וכנגד כולם · ורם דכך גוזמא · וגם לקבל אלפא הוא גוזמא · אבל בלשצר לא היה גבור בשתיתו כאחשורוש · ולכן מגזם על בלשצר לקבל אלפא · ואחשורוש ששתה יותר מגזם כנגד כולם: **כדת כל מקום ומקום** · כיון דלא פירש כדת איזה מקום ואיזה אומה · לכן מפרש כדת כל מקום ומקום וכדת כל אומה ואומה · כי יש מנהגים שונים במקומות · יש ששותים ואח"כ [illegible] מקומות להפך · וכן יש שנויים באומות כמו הכותים שאינם שותים יין מן נאדות · אלא מכלי חרס: **אין אונס באנפקאי** · פי' נאים אשר תמרא חייא הזיקו לא אנסוהו לשתות חמרא חייא [illegible] שהיה ביתו מיוסד · דריש יסד המלך מלשון יסוד וקאי אבהט ושש ודר וסוחרת · שמכן בנה יסודות הבית לכל גדולי המלכות · אבל לשאר העם רצפת הבית היתה של אבנים טובות · אבל [illegible] אין אונס בפקתא · זה כוס של רביעית כדמשמע בפ' חזקת הבתים ופי' שהיו נותנין בכוס קטן כזה ואין אונס לשתות בכוס גדול כמנהגם וז"ש לפום דתמן שאתן במדה גסה וכדמייתא בילקוט [illegible] מכסים של אנשי פרס הי"ל כוס גדול מחזיק מ' סאליות והוא נקרא פוסקא והם משקים בו לכל אחד ואחד אפי' הוא מת ואפי' הוא משתגע הוא שותה · ומי שהוא שר המשקים היו גדולי פרס [illegible] שהגדולים של מסובין רומזין לו ונותנים לו כמה דינרין של זהב שלא להשקותו בו אבל אחשורוש לא הכניס ככוס הזה בסעודתו אמר מי שהוא רוצה לשתות ישתה לכך נאמר והשתיה כדת אין [illegible] לעשות לגדולי מלכות כו' · דריש רב גדולי המלכות · וכן דריש רב ביתו גדולת ביתו ופירושו שנתן לכל גדול בית גדול לפי כבודו שישב שם עם בניו ובני ביתו לצחק שם · או דדריש [illegible] כרצון איש ואיש על גדולי המלכות שיוכל כל אחד לצחוק עם בניו ובני ביתו כרצונו · ובסמוך דריש לעשות כרצון איש ואיש בא"ת דלא כרשב"ן: **א"ל הקב"ה אני איני יוצא מידי בריותי כו'** · [illegible] כתיב לעשות כרצון איש ואיש ולא כתיב לעשות כרצונן כולם שהתפאר בזה לעשות כרצון איש ואיש וכמו שאמר לעיל אית דבעי מיגם ובתר כן שתי וכו' ולכן קנתרו הכתוב [illegible] לצאת ידי המן ומרדכי המתנגדים זה לזה ורמז לזה ג"כ באמרו איש ואיש וזה איש יהודי ואיש צר ואויב: **לפי שבעוה"ז בזמן שרוח צפונית מנשבת כו'** · עמ"ש בזה בחזית על פסוק עורי [illegible] מי הוא זה שעושה רצון יראיו זה הקב"ה · פי' שעושה רצון יראיו אף · שרצונם הפוכים זה מזה · ושאלת שניהם מתנגדת זה לזה · ומה שאמר לעיל אני איני יוצא מידי בריותי כו' זה בשהם בני אדם · אבל ביראיו עושה הקב"ה שיפיק רצון שניהם בשבגהם שלא יבקשו בני יראיו כ' לבקש דבר אחד כאחד אשר דבר אחד ידחה מפני רעהו אבל יתן בלבם לבקש דבר אשר שאלות שניהם תמלא:

רב פתח הוי משקה רעהו וגו' · משום דק"ל למה כפר הכתוב מסעודת ושתי כדלקמן · ומתרך רב דבא בזה להשמיענו מה שנגזר עליהם לכוס ערומה · זה משפט בית נ"נ לידון ערומים וכמו שמסיים גם זה [illegible] זה ג"כ · כי כל הפרשה שלפ"ז מיירי מנ"נ דכתיב כי הגני מקים את הכשדים וגו' וכן פי' במכילתא מ"ש אליהם וגורל הוא בנ"נ · ובתנחומא דרשו את הכתוב הנה עופלה לא ישרה נפשו בו [illegible] בשבת פ' בואל דרש את הכתוב שבעת קלון מכבוד בנ"נ · אף דדרשי בא"ת מאשר מדרים פה במדרש · ודרשו משקה רעהו עליו שהשקה את צדקיהו יין מגתו כדלקמן: **מה אתה מספח בו דברים** [illegible] פשט הכתוב מספח המהך הוא על חמת היין וכמו שמסיים ואף שכר · רק למה הזכיר חמתו אשר בה השקהו דריש ג"כ לכוונה שהיה על מספח דברים בחומה: **להתקיים עליך** · להגינה עליך [illegible] במה השביעו · כי אם השביעו בס' אלהים בוודאי לא עבר צדקיה על השבועה ולא בקש היתר עליה בסנהדרין לכן אמר שהשביעו בקרנות המזבח לכן אינה אלה השבועה וכדאמרינן בגמ' דנשבע [illegible] השביעו באלהים זה לפי שהוא חשב כי לכל כלי המקדש קדושת אלהים עליהם · ובאמת אינה שבועה רק אם הזכיר [illegible] או מי שבוכן שם כדאיתא כל זה בגמ': כדי שיתחללו מעיו · שיורהלו מעיו ע"י שלשול מלשון דהלליה בי עכתא בפרק כל הבשר או הוא מלשון ריעוע וכמו לגרורות מתחלחלין לתוכו דפ"ב [illegible] **יקר עצמך כו'** · נראה דדריש למען הביט על מעוריהם במקום שהי"ל להביט על מעוריהם דהיינו מלכות אבותיו שנתפשט וגדלה בכל העולם ע"ד מי העיר ממזרח שהיה בשבת מה שכיבד זקנו לזקנו היה לא לבזותו: **אמרו מרודך** עובד לחמה היה · ע' בזה בחזית בפסוק כמעט שעברתי קמה · ומ"ש שם:

משנת דרבי אליעזר

מ"כ ויפ"ע: **כבוסות ביד המלך** · עי' מ"כ ויפ"ע ואין הלשון סובל פירושם רק איפכא ג"ק לדבריהם דמה שלהם לו ושתי אבא לקבל אלפא שתי כו' והרי היה שתה יותר לפי פירושם · וי"ל דה"ם ויין מלכות רב שהיה כ"כ יין הרבה שיכול כ"א לשתות ככוסות שביד המלך שמסתמא כ"א שותה למלך · א"נ ככוסות שיש ברשות המלך שהם הרבה כך נוס ליתן יין הרבה שיוכל כ"א לשתות כסך הכוסות כנ"ל · וזהו תמיהם המדרש · ולכן שתה הוא לקבל אלפא · והכן הוא לוסיף כנס אבא נוס שישתו הם ככוסות ביד המלך: שלהם [illegible]

ראשו והסית פורפירא שלו מעליו הה"ד (דניאל ה') ויקרה העדיו מנה · (ז) והעמידו בעריתו ערית ביזוי · ומי היו ב' גדולי לגיונותיו · כורש ודריוש · ר' מנחם חתניה דר' אליעזר בר אבינא בשם ר' יעקב בר אבינא כל ביתו של אותו רשע לא נידונים אלא ערומים (חבקוק ב') שתה גם אתה והערל זה נבוכדנצר · (ח) גם אתה זה בלשצר · והערל זה ושתי :

ב גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים · ר' יהודה בר' סימון פתח (ישעיה ג') עמי נוגשיו מעולל ונשים משלו בו · עמי נוגשיו מעולל מדקדקין בהון המד"א ועולל למו · ד"א מעולל מקטפין עוללותיהן המד"א (ויקרא י"ט) וכרמך לא תעולל · באין עליהון בעלילות המד"א (דברים כ"ב) ושם לה עלילות דברים · ורבי יהודה ברבי סימון אמר קדשים בהון המד"א (שם כ"ג) לא תהיה קדשה המד"א (שופטים י"ט) ויתעללו בה כל הלילה · ונשים משלו בו · אמר רבי הוניא קופצין עליהן כבעל חוב · ד"א ונשים משלו בו · ארבע נשים נטלו ממשלה בעולם ואלו הן · איזבל · ועתליה מישראל · ושמירמית · וושתי מאומות העולם : ג ד"א גם ושתי המלכה · שמואל פתח (ירמיה כ"ה) בהומם אשית את משתיהם · אמר הקב"ה כשהן באין להתחמם במלכות אשית את משתיהם אנא מגדיר ית משתותיהן · והשכרתים · בצרותיהם · למען יעלוזו · ע"י שהיו שמחים הם בחורבן הבית · אמר הקב"ה בית המקדש חרב ורשע זה עושה מרזיחין וגם ושתי הרשעה עושה מרזיחין דכתיב גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים : ד ר' יצחק פתח [א] (ישעיה מ"ג) ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל · ר' יוחנן שמע לה מן הדא דכתיב (שם י"ז) משא דמשק הנה דמשק מוסר מעיר והיתה מעי מפלה עזובות ערי ערוער מה זה עומד בדמשק ומזכיר ערוער והלא אין ערוער נתונה אלא בתחום מואב · אלא שלש מאות וששים וחמשה בתי עבודת כוכבים היו בדמשק והיו עובדין כל אחד ואחד מהם את יומו · (ב) והיה להם יום אחד שהם מחזירין על כולן באותו היום ועובדין אותן וכולן עשו ישראל אומניאה ועבדו אותן · הה"ד (שופטים י') ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות ואת אלהי ארם ואת אלהי צידון ואת אלהי בני עמון ואת אלהי פלשתים [ב] ויעזבו את ה' ולא עבדוהו · ואפילו בשותפות · אמר רבי אבא בר כהנא לא תהא כתנת כפונדקית · אמר רבי יוסי בר' חנינא אמר הקב"ה לא עשאוני בני כברזימין הזה שבא באחרונה · אמר רבי לוי לעבדו של מלך שעשה סעודה לחיילותיו וזימן כל לגיונותיו של מלך ולרבו לא קרא · אמר לו המלך הלואי השוית אותי ככל חיילותי · כך אמר הקדוש ב"ה הלואי עשאוני בני ככרזימין הזה שבא באחרונה אלא ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל · אצל הבעל מה כתיב (מלכים א' י"ח) ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל עננו ואין קול ואין עונה · יתיב ומשתעי כל יומא ולא לעי וקאים לצלאה והוא לעי יתיב ומשתעי כל יומא ולא לעי יתיב למיתנא ולעי · הוי ולא אותי קראת יעקב הלואי לא הכרתיך יעקב מפני כי יגעת בי ישראל · לא הבאת לי שה עולותיך אלו שני תמידין שנאמר (במדבר כ"ח) את הכבש אחד תעשה בבקר · וזבחיך לא כבדתני אלו אימורי קדשי קדשים · [ג] לא העבדתיך במנחת זה קומץ מנחה · ולא הוגעתיך בלבונה זה קומץ לבונה · (ג) לא קנית לי בכסף קנה · ר' הונא בשם ר' יוסי אמר [ד] קינמון היה גדל בא"י והיו עזים וצבאים אוכלין ממנו · וחלב זבחיך לא הרויתני · אלו אימורי קדשים קלים · אך העבדתני בחטאתיך הוגעתני בעונותיך · ראה מה גרמו לי הובותיך יעקב · (ט) לא די לך שהיית מונה לסעודת אנשים אף לסעודת נשים · הה"ד גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים : ה כתיב (תהלים י') ראיתה כי אתה עמל וכעס תביט לתת בידך עליך יעזוב חלכה יתום אתה היית עוזר · [ה] אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע ראית שעשו הרשע בא ועתיד להחריב את בית המקדש ומגלה את ישראל מארצם ומשלשלן בקולרין · תביט לתת בידך · ואתה היית משרה שכינתך על יצחק ואומר לו (בראשית כ"ז) הנה משמני הארץ יהיה מושבך ועל חרבך תחיה · עליך יעזוב חלכה · למחר הוא בא ונוטל יתומים ואלמנות והובשן בבית האסורין ואומר להם אותו שכתוב בו אבי יתומים ודיין אלמנות יבא ויציל אתכם מידי אלא יתום אתה היית עוזר שני יתומים שהשתירו לו זה רומוס ורומילוס נתתה רשות לה לזאבה להניקן ובסוף עמדו ובנו [י] שני צריפין גדולים ברומי · ד"א ראיתה כי אתה עמל וכעס וגו' אמרה

מסורת המדרש א בסש"ר פרשה א' פסוק ו' · פתיחתא יו"ד דאיכה רבתי : ב בילס דף כ"ס · ילקוט ישעיה רמז ס"ח : ג פסיקתא רבתי פסקא כ"ט : ד בר"ר פ' ס"ס · בסש"ר פ' ד' פסוק י"ד : ה מדרש תהלים מזמור יו"ד ופ' מזמור י"ז וכילקוט תהלים רמז תרנ"ב : ו עיין שבת דף כ"ו · סנהדרין דף כ"א · ירושלמי עבודת כוכבים פרק א' · ספרי סוף סדר עקב פסקא נ"ב · בסש"ר פ' א' פסוק ו' ·

חדושי הרש"ש

(ב) והיה להם יום אחד · עפ"ש בפתיחתא דאיכה : (ג) לא קנית לי בכסף קנה ר"ה בשם ריא"ל קנמון כו'

חדושי הרד"ל

כו' ויקרה העדיו מיניה ומשמע דקאי על נ"נ עצמו והיה זה כשנטרד מבני אדם כמ"ש אתר מקרא זה בדניאל שכיון שנשתגע לבשו אחר גם · היה מקיא מלמעלן וקלון מלמטה ואין מ..גים כבהמה · וכורש ודריוש גדולי לגיונותיו היו אז אלא נ"נ ג"כ ועמש"ל א"ס : (ז) והעמידוהו בעריינו ערית ביזוי · נראה דדרש כן מדכתיב גם אתה והערל זה ערל לשון ערום דרש ליה : (ח) גם אתה זה בלשצר לא נמצא בו במקרא לשון ערום · גם לא מפרש הכא שנדון ערום · ומזה היה נראה דהא דאמר כיון שראו שני גדולי לגיונותיו שמקיא מלמעלן וקלון מלמטה על בלשצר קאי · שמרוב שכרותו בלילה ההיא דלקבל אלפא חמרא שתי היה מקיא כשיכור בקיאו · וגם הוא מסואב בקלון מלמטה מרוב פחדו דסגי אתבהל מכתבא שעל כתלא · נתהלכו בני מעיו ואז הוא שעמדו גדולי לגיונותיו כורש ודריוש ועשו לו כן · וכן איתא בשה"ר פ"ג פ"ד שבאותה הלילה נתותרו בני מעיו של בלשצר ושכורש ודריוש היו שוערים בהיכל בלשצר ע"ש · ובמכילתא בשנת בשירה פ"ו דרש לשני קראי על בלשצר וע"ש בהגהותי בס"ד · ולפ"ז האי קרא דויקרא העדיו מיניה צריך לגרסו למעלה קודם מימרי' דר' ירמיה בשם רשב"י אבל לשון המאמר והסירו כו' כתרו כו' פורפירא כו' · משמע שבמימרא זו דר"י הוא מתכוין לדרוש מקרא זה דויקרא העדיו מיני' כגי' בספרים : (ט) לא די לך שהייתי מונה אלא כנ"ל · ופי' לא די שהוצרך הקב"ה לכתוב ע"י נביאיו ברוה"ק ספורי סעודות אנשים של אחשורוש אלא גם סיפור משתה נשים · וכ"ז גרמו עונותיך :

פירוש מהרז"ו

עיין כל זה שיר רבה פסוק כמעט שעברתי : הה"ד ויקרה העדיו מנה · פסוק זה אמרו דניאל לבלשאצר על נבוכדנאצר כמפורש בדניאל ה' כל הענין אלא שחז"ל דקדקו שמאחר שבמקומו בדניאל ה' לא כתב כן על נ"נ רק בדניאל ה' כשאמר כל זה לבלשאצר ע"כ דורשים ע"פ מדה פ"ז מדבר שמיוחד במקומו שנבואה זו על בלשאצר ולא על נבוכדנאצר והכוונה שכל הפסוק על בלשאצר שכתוב קאן ולא שם וזהו מ"ש שם הנחת מן כורסיה וכו' ויקרא וכו' : זה נבוכדנאצר · כמ"ש חז"ל שנמשכה על כל המסיבה ג' מאות אמה · וכוונת הדרשה שהה אמה זה נבוכדנאצר ותיבת גם מרבה בלשאצר וכולם ע"י משתה · עי' לקמן פסוק ותמאן : ב מדקדקין בהון · שאפילו העוללות שאין דרך בעלי הכרמים לבצרן ומניחים לעניים ונוגשי עמי לוקחים אפילו העוללות וכמ"ש אם בוצרים באו לא ישאירו עוללות : קדשים בהון · נוהגים בהם מנהג קדשה ובקדשה מתעוללין : כבעל חוב · כי בימי ישעיה לא משלו נשים בישראל דורש א"ת נשים אלא נושים : ג אנא מגדיר ית משתיהון · עי' לקמן סוף הפסוק ותיבת אשית מלשון נשה גבורתם מלשון כריתה · ומ"ש להתחמם פי' להתחזק ולהתגדל : ביהמ"ק חרב · עי' מ"ש לעיל רים פסוק בימים ההם בביאור : ד שהיית מונה לסעודת אנשים · כוונתו למ"ש במכילתא יתרו פסוק בחודש השלישי שעד בנין הבית מנו ליציאת מצרים ואח"כ לבנין הבית לא זכו למנות לבנינו מונים לחורבנו לא זכו למנות לעצמם מונים לאחרים בשנת שתים לדריוש · וכאן בשנת שלש למלכו עשה משתה ולא די שמנו לסעודת אנשים אלא גם לסעודת נשים שהיה לנו מזה צרות ועונשים ובעונותינו הרבים גרמנו להטריח על רוה"ק לספר כל זאת : ה ראיתה כי אתה · קך פי' ראית אתה כי עמל וכעס שעתיד לעשות עמל וכעס · ועכ"ז תביט לעשות בידך תבים ברוה"ק לתת לו עפ"י יצחק ברכה זו : עליך יעזוב חלכה · וס"ד יתום אתה היית עוזר · חלכה הם העניים והיתומים שבוטחים עליך ואמר יציל אתכם שאתם אומרים עליו שהיה עוזר ליתום ועני : אלא יתום · ד"א הוא והובא כאן בשביל דרשה ב' על נבוכדנצר ושם

מתנות כהונה

וקילקלון דרש נוטריקון וקי קלון : פורפירא · לבוש מלכות : ויקרה העדיו מיניה · פסוק הוא בדניאל סימן ה' : והעמידו בעריינו גרסי' · פירוש העמידו אותו בערום ועריה : ערית ביזוי · בבזיון עמדת ערום : גם ושתי : כבעל חוב · דרש ונשים לשון לא תהיה לו כנושה : שמירמית · אשת נבוכדנצר הכי איתא בהדיא בויק"ר סוף פרשה מצורע ועיין שם ועי' בילקוט ירמיה סימן ש"ש ובתנחומא פרשת ויקרא : ה"ג אנא מגדיר כו' · ופירושו לשון כריתה כד"א גודו אילנא וכן אשית פירושו לשון שממה ותורבן ועיין בפרשי קמחי : משתותיהן · שרשיהם כד"א כי השתות יהרסון לפי פירוש הרד"ק ומדרש חז"ל : מרזיחין · עיין לעיל בפסוק בימים ההם : שמע לה · פי' של פסוק זה : זה עומד כו' · בפתיחתא ולא אותי קראת פירשתיו : ה"ג בדמשק והיו עובדין וכו' : וכולן עשו ישראל גרסי' : ה"ג פלשתים ויעזבו את ה' : ה"ג בר כהנא לא תהא כהנת כפונדקית · ומשל לא תהא אשה כשרה נאמנת לעדות אשה כפונדקית גויה ועי' סוף מס' יבמות : כברזמין · עי' בערוך ערך גריזם : ומשתעי כו' · מדבר דברים בטלים ואינו יגיע : ה"ג הוי ולא אותי קראת יעקב הלואי לא הכרתיך יעקב מפני כו' ועיין בפתיחה דאיכה : גרמו לי תובותיך גרסי' ועיין בפתיחה דאיכה : לא די כו' · שישראל היו נהנין מסעודתן ואמרינן במס' מגילה שעל עבירה זו נגזרה עליהם גזירת המן : ה"ג חלכה יתום אתה כו' : ומגלה את ישראל גרסינן : ה"ג בקולרין לתת בידך וכן הוא בשוחר טוב ·וכן צ"ל לקמן : ואת היית כו' · דייק לתת בידך כאלו מסרת אותם ונתתם בידך ממש וזהו במה שברך לעשו במשמני הארץ וכדמפרש ואזיל : רומילוס וכו' · אמן מתה והקב"ה זימן זאבה והניקה אותם והגדילו ונעשו מלכים גדולים ועיין עוד בב"ר פרשה מ"ם : צריפין · בית דירה

יפה ענף

והערל זה נבוכדנצר · שנידון ערום כדאמרינן שהעביר פורפירא שלו והיינו והערל דמתרגמינן ואתערטל וערום בארמית הוא ערטילאה ופי' כזה בהרד"ק ודריש גם שרבי בלשצר · והוי"ו של והערל מרבי את ושתי · כי שניהם נהרגו ערומים · על ושתי איתא בפ"ק דמגילה ועל בלשצר איתא בהזית בפסוק כמעט שעברתי : פתח עמי נוגשיו מעולל · משום דק"ל למה אמר בלשון גם ולא אמר בוי"ו החבור לבד וושתי המלכה · ולכן דריש כי ד' נשים רעות שלטו על ישראל ואחת מהן ושתי · וז"ש לא די לנו בלבד אחשורוש אבל גם ושתי אשתו אויבת נפשנו עשתה משתה לשמוח על חרבן ביהמ"ק ולכן מביא הכתוב נשים משלו בנו לרעה לישראל ולהגב זה דריש גם את כל הכתוב : מדקדקין בהון · לספרש מהם על כל דבר בלי שום ויתור · ומביא ע"ז את הכתוב ועולל למו כאשר עוללת לי דפירושו שמדקדק לספרש מהם אתם כמו שהבאת הפורענות עלי בדקדוק על כל עון · ופ' באיכה רבתי דדריש ועולל למו מלשון קטיף עוללתהון מ"מ פשטא דקרא הוא מכוראם זו שפירשנו : קדשים בהון · כדכתיב נשים בציון עם בתולות בערי יהודה בחורים טחון נשאו הוא לשון נקיה : קופצין עליהם כבע"ח · דעבד להו נגיש מלוה ודרש נושים משלו בנו וכן ת"י וכמרי חובא שליטא ביה : שמואל פתח בהומם אשית וגו' · גם הוא בא לפרש מאי גם ושתי המלכה שזה דרך פלוגה · כי לא די שאחשורוש עשה משתה לשמוח על חרבן ביהמ"ק אלא גם ושתי עשתה ע"ז · לפי שאהבים החריבה · ולהכי מייתי האי קרא שהנביא מקנטר לבון על שמחתם בחרבן ביהמ"ק · ועל זה אובדם מן העולם · ועיקר קרא מיירי בבלשצר וסיעתו · כי כאשר מנה וטעה וחשב שבטל לא יבנה עשה משתה והוליא כלי ביהמ"ק · כי חשב שאז תכון מלכותו כדאיתא בפ"ק דמגילה ואז נהרג ואבדה מלכותו כדכתיב ביה בליליא · והכא דריש ליה באחשורוש כי גם הוא מנה וטעה וחשב שתכון מלכותו כדאיתא התם · או לפי שאלמו ג' שנים לבטול בנין ביהמ"ק וחשב שהממלכה נכונה בידו כדלעיל · וזה הכונה כשהם באים להתחמם במלכות · וכמו כן ושתי השמיד אותה ה' או על שמחתה בחרבן ביהמ"ק : מגדיר ית משתותיהון · כורת יסודותיהם מלשון גודר בתמרים ומשתותיהן מלשון כי השתות יהרסון · וכן דריב משתיהם · ומפרש אשית מלשון שמיר ושית כלומר יחרמו ושמיר ושית יהיו · ומפרש והשכרתים בצרותיהם ע"ד שכורת ולא מיין · ולמען יעלוזו מה שעלזו בחרבן ביהמ"ק · ובזה יעלחו בתמיד במקום אחר : ר' יצחק פתח ולא אותי קראת יעקב · גם פתיחה זו היא לתרץ מאי גם ושתי ודמשיים בסוף ולהגב זה דריש כל הפסוק הזה · ומ"ש בזה ביפה קול בהזית על פסוק אל תראוני : ואפי' בשותפות · פיון דכתיב ויעזבו את ה' מה צ"ל עוד ולא עבדוהו · לכן דרש לא די שעזבו את ה' ללכת אחרי אלהים אחרים · אלא גם בשותפות לא עבדוהו · וגרועים הם ממה שנאמר את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים : לא תהא כהנת כפונדקית · זה הוא מליצה לקוחה ממשנה סוף יבמות · ופה הכוונה כי אלהי ישראל נדחה מפני עבודת כוכבים מכל וכל · ושמו כל מבטחם באלהי העמים אשר סובא סבה מארץ מרחק ולאלהי אבותיהם מעולם פנו עורף : כברזימון זה הוא תורמסין שמולקין אותו ואוכלין אותו בקנות סעודה וכדאיתא בפ' אין נדין · והכוונה בזה · כי גם אחרי שהרבו לעשות הרע לעבוד את הבעלים ואת העשתרות · ורוא כי המה לא יועילו · בכל זאת לא פנו באחרונה אל אלהי ישראל אשר הוא הושיעם ביום צרה וכמו שמביא המשל מן העבד שלא קרא את המלך אשר הטיבו אל המשתה אשר עשה : יתיב ומשתעי כו' · פי' כי הוא יושב ומספר דברים בטלים כל היום ולא ייעף ולא יגע · וכאשר יקום להתפלל או להגות בתורה מיד ילאה וייעף : אלו ב' תמידין · דהוו עולות דכתיב עולת תמיד ולא הוכאו כימי אחז שבטל עבודת ביהמ"ק · וזבחיך לא כבדתני אלו קדשי קדשים גרסינן · ומשום דקדישי טפי כתיב בהו לשון כבוד : זה קומץ מנחה · שאין עולה לגבוה רק קומץ נגד ואין כאן עבודה רבה · ולכן אמר ע"ז לא העבדתיך · וכן לא הוגעתיך בלבונה דליתא אלא קומץ : והיו עזים וצבאים אוכלין ממנו · ולא היה צריך לקנותו בכסף כי היו גדול בא"י וע' בהזית בפסוק נרד וכרכום ומ"ש שם : אלו אימורי קדשים קלים שאינם מקריבים מהם רק האימורים בלבד · ולכן אמר עליהם לא הרויתני שאין בהם כדי לשבעם · ועל קדשי קדשים שמקריבים הכל אמר לפני זה וזבחיך וכמו שפירשנו : לא די לי שהייתי מונה כנ"ל · והכוונה שהשכינה כביכול מצטערת ממנין הסעודות שעשו בשביל חורבן ביהמ"ק אשר נחרב בשביל עונות בני ישראל : כתיב ראית וגו' · גם הוא בא לדרוש גם ושתי המלכה להלוגה כדלעיל וכמו שמסיים · ודריש את הכתוב כמו בסירוס וכן פי' ראית אתה כי עמל וכעס מוכנים לישראל בזמן חורבן ביהמ"ק ובגלותם · ואתה תביט לתת לו כח ואון בידך פי' ע"י ידך · כי אתה השרית שכינתך על יצחק לברכו במשמני הארץ ועל חרבך תחיה · ואין זה כתלונה על דרכי ה' כי ידע אשר משפטי ה' צדקו מאד · ורק לבוכית שמהו ולהיטיב לנו באחריתנו · ורק דרך לער ויגון על עתותי הצרות ידבר · וכמ"ש בעל העקרים במאמר ד' על תלונת צדיק ורע לו בירמיה ואסף אף שידע היטב כי ישריר ונאמנים משפטי ה' · ומוסיף עוד לספר רעתו כי דרך לעם יאמר עליך יעזוב חלכה · כמה היתומים והאלמנות אשר יתבסס בבית האסורים ומנאפים על הקב"ה כי אין ינפק את מוסרותיו · כי עליך יעזוב תקות החלכאים כי תפדם מידם · ובשוח"ט מרבה עוד לספר כלשון אשר ילעגו אויבי ישראל על תקותם לה' : אלא יתום כו' · פי' אלא עוד וכדלקמן גבי ושתי · במלכות

כנסת ישראל לפני הקדוש ב"ה רבש"ע א ראית נבוכדנצר הרשע שבא ומחריב בית המקדש ומגלה את ישראל ומשלשלן בקולרין · לתת בידך · והיית משרה שכינתך על ירמיה ואומר לנו (ירמיה כ"ז) ועבדו אותו כל הגוים את בנו ואת בן בנו וגו' · עליך יעזוב הלכה · למחר הוא בא ונוטל את חנניה מישאל ועזריה ונותנם לתוך כבשן האש ואומר להם (דניאל ג') ומן הוא אלה די ישיזבנכון מן ידי אלא ולא עוד יתום אתה היית עוזר יתומה אחת שנשתיירה לו ועשית אותה אגוסטא במלכות שאינו שלה ואיזו זו · זו ושתי: ו כתיב (תהלים י"ז) ממתים ידך ה' ממתים מחלד וגו' · ב ר' חנינא בריה דר' אחא אזל לחד אתר ואשכח הדין פסוקא ראש הסדר (ויקרא ב') והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו וגו' · ופתח ממתים ידך ה' · מה גבורים הם אלו שנטלו חלקם מתחת ידך ה' ואיזה זה · זה שבט לוי · ממתים מחלד · אלו שלא נטלו חלק בארץ · חלקם בחיים · אלו קדשי המקדש · וצפונך תמלא בטנם · אלו קדשי הגבול · ישבעו בנים · כל זכר בכהנים יאכל אותה · והניחו יתרם לעולליהם · והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו וגו' : ז ג ד"א ממתים ידך ה' · מה גבורים הם שנטלו את שלהם מתחת ידך ה' · ואיזה זה · זה דורו של שמד · ממתים ידך מומתים מידך · מחלד · אלו שהעלה בשרן חלודאות על קדוש שמך מי הן · ד רשב"י ור' אלעזר בריה עבדון הן טמירין במערתה תלת עשר שנין בשמדא עד דסליק בשרהון חלודה והוון אכלין חרובין ותמרין ולסוף תלת עשר שנין נפק רשב"י ויתיב ליה על פילי דמערתא · חמא חד צייד פרים מצודתיה למצד צפרין שמע ברת קלא אמרה דימוס ואתפשת · זמן תנינות שמע ברת קלא אמרה ספיקלא ואשתזבת · אמר (י) אפילו ציפור מבלעדי שמיא לא יברח כל שכן נפשתנא ניחות וניתסאי בהדין מוי דמוקד דטבריה · נחתון ואיתסון במוי דמוקד דטבריא אמרין צריכין אנו לעשות טובה וניהני להלון בני אתרא כדרך שעשה יעקב אבינו שנאמר (בראשית ל"ג) ויחן את פני העיר שהיה עושה איטליס ומוכר להם בזול עשו איטלים (יא) ומכרו בזול · ה אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע תאמר שיש לי חלק עמהם לעוה"ב · אמר לו הקדוש ב"ה דוד לא צפונך תמלא בטנם · צפונם תמלא בטנך אין כתיב כאן אלא וצפונך (יב) תמלא בטנם כל עמא מיתרא עותרא אכלין איתבשר דוד שיש לו חלק לעוה"ב · ועוד אמר לפניו רבש"ע אלו באין מכח תורה ומצות ומעשים טובים שיש בידם אבל אני בצדק אחזה פניך לעולם : ח ד"א ממתים ידך ה' · מה גבורים הם · שנטלו ממשלה מתחת ידך ה' ואיזה זה · זה נבוכדנצר · ממתים מחלד · אלו שנטלו חלקם בארץ · חלקם בחיים · אלו שנטלו חלקם כשהן חיים · וצפונך תמלא בטנם · שהיו עשירים מן הטמון בלשכה · ישבעו בנים · זה אויל ובלשצר · והניחו יתרם לעולליהם · עוללה אחת שנשתיירה לו עשית אותה אגוסטא במלכות שאינה שלה ואיזו זו · זו ושתי : ט דבר אחר גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים ו מה ראה הכתוב לפרסם סעודתה של ושתי · ר' יהושע בן קרחה אמר כל כך למה להודיעך לאיזו שלוה אסתר נכנסת · אמר רבי מאיר אם כך למכעיסיו קל וחומר לעושי רצונו · דבר אחר גם ושתי המלכה · אין גם אלא ריבוי מה זה בששה ניסן אף זו בששה ניסן · מה זה במיני יציאות אף זו במיני יציאות · מה זה בסעודת ארץ ישראל אף זו בסעודת ארץ ישראל · מה זה בבגדי כהונה גדולה אף זו בבגדי כהונה גדולה · ר' ברכיה אמר כהדא צרצרא דמתגלגלא בדילה ודלא דילה · ד"א גם ושתי המלכה · (יג) גם וגם הגיע משתותא של ושתי הגיע זמנה של ושתי ליגמם הגיע זמנה של ושתי (יד) ליבצר הגיע זמנה של ושתי לידרך · ר' הונא אמר הגיע מעת זמנה לימות המד"א ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה וגו' : י עשתה (טו) משתה נשים · מיני גמאין האכילה אותן · ר' יצחק אומר מיני מתוקים האכילה

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור יו"ד · ילקוט תהלים רמז תרכ"ב : ב ויקרא רבה פ' ג' : ג מדרש תהלים מזמור י"ז · כל הענין : ד שבת דף ל"ג · ירושלמי שביעית פרק ט' הלכה א' · בראשית רבה פרשה ע"ט · קהלת רבה פרשה יו"ד פסוק ח' · מדרש תהלים מזמור י"ז · פסיקתא דרב כהנא פסקא יו"ד · ועיין מ"ש בהערות ותקונים · ילקוט סדר וישלח רמז קל"ג : ה ילקוט תהלים רמז תרע"א : ו ילקוט כאן רמז אל"ף מ"ט :

חדושי הרד"ל

(י) צפור מבלעדי שמיא לא יבדה כ"ה בירושלמי ובערוך ערך יבדה · בשם פסיקתא במאמר זה · וכצ"ל : (יא) ומכרו בזול חלקם בחיים אמר דוד לפני כו' · וכצ"ל : (יב) תמלא בטנם והניחו יתרם לעולליהם כל עמא כו' · כצ"ל : (יג) וגם הגיע משתותה של ושתי מדלא כתיב וגם ושתי עשתה משתה שהיה אז מוסף על ענין ראשון שהיתה המשתה נעשית בבית המלך כמו אחשורוש · ומדכתיב גם בלא וי"ו רמז לדורשו · שושתי עצמה עשתה משתה שנה שהגיע זמנה לאבד · והיו שמחים באבוד רשעים רנה (ויש לדורשו סמך על כרצון איש ואיש שלפניו שדרשוהו מרדכי והמן שהכניסו היו שמחים במיתת ושתי מרדכי על שהיתה עושה מלכה בבנות ישראל בשבת כמ"ש במגילה · והמן כמ"ש לקמן ע"פ ויאמר ממוכן) : (יד) לבצור כו' · לדרוך משום שכתיב משתה בלשון משתה היין · (גם שמה בעצמה מורה על שתיית ששתמו יין) לכן תפסו בלשון בצירה ודריכה הנופל ביין : (טו) משתה נשים מיני גמאים כו' · משום שהיין גנאי לאשה לכן דרש שמיני מאכלות רכים שגומעין אותם בשתייה היו (ועי' בחולין (ק"כ)

מתנות כהונה

דירה ערלי ורבים הם בתלמוד : אגוסטא · לשון מלכות ועיין בב"ר פרשה כ"א ובש"ר פרשה כ"ג : ראש הסדר · ראש הדרשה : שלא נטלו חלק בארץ · הלוים לא נטלו חלק בארץ ועי' זה בויק"ר פרשה ג' : ה"ג בויק"ר פרשה ג' ובמדרש תהלים חלקם בחיים אלו קדשי המקדש וצפונך תמלא בטנם אלו קדשי הגבול : מה גבורים · מתים דרש לשון גבורה כמה דאת אמר כל עיר מתים והכי גרסי' במדרש תהלים : ה"ג שנטלו את שלהם מתחת כו' · כלומר עונש שלהם שנגזרה עליהם וגבורה היא זו שסבלו שהפיאו נפשם מהם בכמה יסורים : ה"ג בשוחר טוב של שמד ממתים מידך מומתים מידך מחלד כו' שהעלה בשרן גרסינן ודרש מחלד לשון חלודה : עבדון · עשו כלומר עכבו והיו טמונים ועיין כל זה בב"ר פרשה ע"ט ובמדרש קהלת : ה"ג זמן תניינות : ספיקלא · כגירסת הספר כן הוא במדרש קהלת אבל בב"ר הגירסא נהפכת וכן הוא גירסת הערוך ועי' ערך דמס ז' וכן הוא בקנט פרשת כי תצא : דמוקד דטבריא גרסינן · פי' חמי דטבריא : לא צפונך · כלומר לא יהא לך עמהם שוה חלק כחלק אלא בחלקך יהיה ביתרון עד שצפונך תמלא בטנם : כל עמא כו' · משמע כל העם יאכלו לעולם הבא מותר עושרך : אני בצדק · כעני המבקש צדקה : שנטלו ממשלה מתחת גרסי' : הכי גרסינן ואיזה זה זה נבוכדנצר : ממתים כו' · ועי' בילקוט תהלים מזמור י"ז ותמלא הגירסא יותר מתוקנת : בששה ניסן · עי' לעיל בפסוק בהראותו : ה"ג כהונה גדולה אף זו בבגדי כהונה גדולה : צרצר · מין עוף ועיין בערוך ולעיל ריש פסוק בהראותו : משתותא · פרשה כד"א כי השתות יהרסון כפי מדרש חכמים ז"ל ולפירוש הרד"ק : ליגמם · לכרות ומלת גם קדרים ועיין בערוך ערך גם : לידרך · דרש גם לשון גומא והפירה שבו דורכין הענבים ועיין בערוך ערך גם השני והשלישי : ותתן גם לאישה · ובאותה נתינה נתנה לו מיתה : גמאין · שגומאין אותו כמה דאת אמרת הגמיאני נא : מתוקים · שהנשים נהנין מהם ודייק מדכתיב משתה נשים :

לקלקל

פירוש מהרז"ו

אגוסטה במלכות שאינה שלה · שהיא כשדית והיתה אגוסטא למלך מדי ופרס . ו הדין פסוקא ראש הסדר · ויק"ר פרשה ג' סימן ה' ושם נרשם והסדרים שלהם אינם כסדרים שלנו שאלה הסדרים כבני מערבא שהיו מסיימים התורה אחת לשלש שנים · ולפ"ז בא פסוק והנותרת ריש הסדר · ומנהג הדרשנים לדרוש על פסוק ראשון של הפרשה באריכות ופותח מפסוקים אחרים שבתנ"ך וחוזר לענין הפרשה : ז רשב"י ור"א · ב"ר פ' ע"ט סי' ו' : ספיקלא ואשתזבת · בב"ר שם בהיפך ע"ש : תאמר שיש לי חלק עמהם · דורש פסוק שהתחיל ממתים וגו' חלקם בחיים ולא חלקי לפי זה בודאי שחלקם של המוסרים נפשם על שמו הוא בחיי עולם אך מי יודע אם יש גם לי חלק עמהם וכמש"ל חלקם בחיים וכו' · והוקשה לו שמ"ש חלקם בחיים היינו לעולם הבא ומ"ש תמלא בטנם ע"כ בעוה"ז ואיך אמר וצפונך תמלא בטנם שמה שצפון להם בעוה"ב תמלא בטנם בעוה"ז ולא יתכן לפרש כן ע"כ דורש שמ"ש וצפונך אינו דברי דוד להקב"ה אלא תשובת הקב"ה לדוד על שאלתו ופי' וצפונך מה שאתה מאחר וצופן מעשרך יהיה די למלא בטנם שכולם חיים וניזונים בזכותיך ונתבשר דוד שזכותו גדול לפני הקב"ה : אבל אני בצדק · ע"פ מדה פ' · מדקאמר אני בצדק משמע אבל הם לא בצדק ופי' שאלו שזכר ממתים ידך יקבלו חלקם בחיים בזכותך בגבורה וזרוע אך אני איני כדאי לזה אבל אני בצדקה שתעשה עמדי לעוה"ב וה"ג במדרש תהלים מזמור י"ז אבל אני איני בא לפניך אלא כעני המבקש צדקה שנאמר אני בצדק וגו' : ח זה נבוכדנאצר · ובשביל דרשה זאת הובא כל הענין לכאן : חלקם בארץ חלקם בחיים · הם הרשעים שמקבלים שכרם בעוה"ז ואין להם חלק בעוה"ב וכמ"ש תמלא בטנם וא"כ מ"ש בחיים פי' בעוה"ז : ט למכעיסיו ק"ו · אם כך לושתי ק"ו לאסתר גם יתכן שדורש ק"ו מכל המפורש בענין של אחשורוש שהוא בהפלגה גדולה עד מאד : וגם משתותא · כצ"ל הגיע משתותא כמ"ש לעיל ריש פסוק זה מגדד משתותן : הגיעה מעת זמנה · נ"ל הגיע עתה וזמנה למות ודורש גז"ש מן גם לאישה מה גם האמור

יפה ענף

במלכות שאינה שלה · וכדכתיב בית המלכות אשר למלך אחשורוש · ואינו שלה ובכל זאת ניתן לה הוד מלכות : כתיב ממתים ידך ה' וגו' · עיקר הדרש הובא בשביל מה שדרש בסופו על גם ושתי וכדלעיל : ראש הסדר שהתחילו ליתא וליתן בפסוק זה · וקשה להם למה כתיב לאהרן ולבניו ולא כתיב והנותרת מן המנחה אל הכהנים · ובת"כ מדייק זה למילתא אחריתא · וכן בפ"ק דיומא מדייק את הכתוב והיתה לאהרן ולבניו דכתיב גבי לחם הפנים · ור"ח בריה דר"א דריש כי הנותרת היא לאהרן והוא מזכה אותה גם לבניו הקטנים וכדמדייק הכתוב והניחו יתרם לעולליהם על הנותרת מן המנחה · אע"פ שהקטנים בעצמם אינם חולקים אפי' בקדשים קלים כדאיתא בפ' אלו מנחות · אבל אביהם מזכה להם : מה גבורים · ודריש ממתים כמו בשתי תיבות מי מתים · וכמו מלכם תדכאו עמי יתפרש מה לכם · ומצינו בקרא מי במקום מה כדאמרן במנות מי שמך במקום מה שמך · והכוונה של גבורים אינה אמיצי כח ובעלי זרוע · אך הצדיקים נקראים ג"כ גבורים ע"ד שאמרו רז"ל איזהו גבור הכובש את יצרו · ויען שאמר שם לפני זה אני בצדק אחזה פניך לכן אמר כי אלה הצדיקים המתגברים על יצרם זוכים לשבוע מטוב ה' · ובטנם תרוה משולחן ה' ויניחו יתרם גם לעולליהם · ובסימן באחיו מדרים אני בצדק אחזה פניך כי אלה הצדיקים אשר בזכות עצמם ירשו את נחלתם וזכותם עמדה גם להניח יתרם לעולליהם אבל אני אך בצדקה וחסד אחזה פניך · ואין לי זכות במעשי · וכ"ה גם בשוח"ט מפורש ע"ש : חלקם בחיים · אלו קדשי המקדש וזה קרבנות ולחם הפנים וכמה נקראו חלקם לפי שיתחלקו בין הכהנים כפי משמרותיהם כדכתיב חלק כחלק יאכלו · וקדשי הגבול שהם תרומות ומעשרות אשר כל ישראל יתן לכהן אשר ירצה ופעמים ישיג האחד למרבה והשני לא ישיג מאומה ועז"א וצפונך תמלא בטנם · כי האחד ימלא בטנו ויאכל לשובע · ומה שקרא לקדשי המקדש בחיים מפני שהמקדש היא עיקר א"י שנקראת ארץ החיים · א"נ משום שרוב קרבנות המקדש המה מבעלי חיים לכן אמר ע"ז חלקם בחיים · וקדשי הגבול שהם שמורים וצפונים בידי המפרישים עד אשר יבוא אחד ממכיריו ויתנם לו לכן דריש ע"ז וצפונך תמלא בטנם : ישבעו בנים כל זכר וגו' · פי' אפי' בעלי מומין כדמדרים בת"כ מקרא כל זכר לרבות בעלי מומים : שנטלו שלהן מתחת ידך כצ"ל · ופי' שמתו על ידך ובשוח"ט דריש ממתים מומתים : והוו אכלין חרובין כצ"ל · ותמרים הוא ט"ס ופ' כזה בפ' במה מדליקין : שמעת ברת קלא אמר ספיקלא ואתפסת זמן תנינות שמע ב"ק אמרת דימוס ואשתזבת כצ"ל · ופי' ספיקלא הוא לשון תפיסה · ודימוס הוא לשון הצלה · ומאת ה' היתה זאת כדי שיבין רשב"י שאין עוד סכנה לפניו ויוכל לצאת מהמערה : אפילו צפור מבלעדי שמיא לא יבידא כצ"ל וכ"ה בירושלמי · ופי' כי בלעדו גם הצפור לא תאבד ולא תפול בפח : ניחות וניתסאי · לפי זה גרסינן נפק ואשכח מילתא מעדן ונתבטלה הגזירה · ופי' ששמע בצאתו מהמערה כי נשתנה הדבר והגזירה בטלה ואמרו לרחוץ בשרם במי חמי טבריא כדי שיתרפאו מהחבורות שנעשו בבשרם וכ"ה במסכת שבת · וע"ש בגמרא שינויים רבים מאשר פה במדרש : עשו איטלים ומכרו בזול נ"ב · א"נ צריכין אנו לדכויי טבריא כדאיתא בב"ר : תאמר שיש לי חלק עמהם לעוה"ב · שהם במעלה גדולה במ"ש בס"פ אלו עוברין הרוגי לוד אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן · ובקש לזכות בחלקם משום בגם הוא מסר נפשו על קידוש השם בענין גלית וכראשי הבכאים כמ"ש רז"ל ולכן אמר לו הקב"ה שחלקו יפה משלהם · ומה דאמר במדרש אתבשר דוד שיש לו חלק לעוה"ב אף דיותר מזה הבטיחה שחלקו יפה משלהם · הטעם בזה דדוד היה מפחד פן יגרום לו עון בת שבע כי לא יהיה לו גם חלק לעוה"ב · ובהפלו נדעת אם מחל לו ה' על אותו העון (והמדרש חולק על מה דאיתא פ' במה מדליקין שככר א"ל הקב"ה מחול לך) שתמכה לשאל דבר דאית ביה תרתי · לסיות לו חלק עם מקדשי השם ברבים · וממענה ה' ידע את חלקו · וז"ש המדרש כיון דאתבשר עתה שחלקו יפה משלהם ממילא אתבשר גם בזה שיש לו חלק לעוה"ב אשר הסתפק בזה : שנטלו ממשלה מתחת ידך כו' · פי' למה יהללו בגבורתם הלא מתחת יד ה' לקחו את הממשלה · או שפי' כי הוא מתלונן למה דרכם צלחה כ"כ · הלא אתה ה' נתת להם הממשלה ולמה יגברו ויעשו חיל · ובשוח"ט הגי' עוד והשלטת אותן בעולמך לשעבד בבניך וע"ע שם הרבה הוספות ושינויים בנוסחאות : שנטלו חלקם כשהן חיים ונטרדו ע"י זה מעוה"ב : מה ראה כו' · דבשלמא סעודת אחשורוש פרסמה למ"ד שבימי המן נתחייבו ישראל כליה על שנהנו מסעודתו · או למ"ד שבעון הצלם בימי נבוכדנאצר נתחייבו מודיע הכתוב פרסומה לפי שעשאה על חורבן ביהמ"ק כדלעיל ואתי שטן ורקד ביניהו ונהרגה ושתי כדאיתא בפ"ק דמגילה · אבל על סעודת ושתי מקשה שפיר · ומשני להודיעך לאיזה שלוה כו' דמדכתיב גם ושתי משמע דמשתה ושתי היה גדול כיד המלך אחשורוש וגם מדכתיב בית המלכות כל זה בא להודיענו כי גם אסתר נכנסה לשלוה גדולה כזו : אם כך למכעיסיו כו' · כלומר אם ושתי זכתה לגדולה כזו בשביל שכר ג' פסיעות שפסע בלאדן לכבוד המקום כדלעיל אף שהיא היתה ממכעיסי ה' בכל זאת לא קפח ה' שכרה מכ"ש לעושי רצונו · וכדילפינן בפ' חלק מן הכתוב כי את רגלים רצתה ויילאוך : מה זה בבגדי כהונה גדולה כו' · נראה דבגדי כהונה היו חליין בידו ותליין בידה : כהדא צרצרא · לעיל גרסינן בת קרחיא ושמה פירשנו · ולפי גירסא דהכא נראה שהוא כמו נאד וכרכוריין · ור"ל אם הנאד הוא ריק הוא מתגלגל בנקל · ובעל א"א פי' שהוא מין ארבה ששמו צרצר · ומתגלגלת וחוזרת מכאן ומכאן במה שהוא בשלה ובמה שאינו בשלה : הגיע משתותא של ושתי · משום דק"ל מאי גם כדלעיל לכן דריש גם מלשון גומא ופי' שנתערער יסודה ושתותיה ונעשה גומא · והדורשים מלשון ליגמם וליבצר מפרשים גם מלשון כריתה · והמפרש לידרך צ"ע איך דורש · [ונראה דמפרש גם מלשון הסרה וכמו כד עבד בר פיולי בגיד הנשה דהוה גייס ליה בחולין צ"ב · ופירוש לדרך ולסור ממקומה ולפנות מקום לאסתר ע"ע בערוך ערך גם השלישי כי גם הוא הסוק עם הרגל וז"ש לדרך ברגלה] והדורש הגיע עת זמנה לימות יליף מגז"ש מן ותתן גם לאישה · וטעם מחלוקתם הוא כי לראשון דדורש על עקירת יסודה קאי משום שבמותה נתקיים והכרתי לבבל שם ושאר כדלעיל בסוף הפתיחה ונתערער כל היסוד · והדורש ליגמם אמר בבחינת קריעת מלכותה · והאומר ליבצר הוא הכנה לאסתר למלוך תחתיה כבצירת ענבים לאוכל · והאומר לידרך בשביל שהיתה למדרך כף רגל ולחרפה בשביל הצרעת שפרחה בה · ועל מיתתה אמר לימות : מיני גמאין · ודריש גם מלשון הגמיאיני נא כי דברים הצריכים לגישה לא נחמדים הם לנשים · וכן הוא הטעם מי שאומר מיני מתיקה כי הנשים בותרות בהן · ודרשי מדכתיב משתה נשים ולא כתיב משתה לנשים שהיו משתה אשר הנשים הבנות בו :

מפני

אותן · בית המלכות · נתנה אותן בבתים מרווחין מפני שדרכה של אשה מצויה לקלקל · דבר אחר בית המלכות נתנה אותן בבתים מצויירין דאמר ר' אבון (טו) רוצה אשה שתהא בבתים מצויירין ובגדים מצויירין מלאכול עגלים מפוטמין · ד"א בית המלכות נתנה אותן בבית איספלידא שלה לומר שאם ימרוד בעלה של אחת מהם תהא אשתו מכפנים נתונה ולא ימרוד · אשר למלך אחשורוש · ר' יודן ור' לוי בשם ר' יוחנן [א] כל מקום שנאמר במגלה זו למלך אחשורוש במלך אחשורוש הכתוב מדבר וכל מקום שנאמר למלך סתם משמש קדש וחול :

יא ביום השביעי · [ב] ריב"ל אמר (יז) זה יום השבת · כטוב לב המלך ביין · א"ר יצחק עובדי כוכבים אין להם טובה דכתיב (קהלת ח') וטוב לא יהיה לרשע וגו' · איתיבון והכתיב כטוב לב המלך ביין · אמר לו בטוב לב המלך אין כתיב כאן אלא כטוב לב המלך טובה ואינה טובה · אבל טובתן של ישראל טובה שלמה שנאמר (מלכים א' ח') וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה וגו' : יב (ד) אמר למהומן בזתא · אמר ר' יוחנן באותה שעה קרא הקב"ה (יח) למלאך שממונה על החמה ואמר לו · בזתא בוז ביתיה · חרבונא אחריב ביתיה · (יט) בגתא ואבגתא בוז ובזבוז · אמר ר' שמעון בר' ינאי (כ) אמר הקב"ה משחק אני עליהן אביא גתיות מאחורי הקוריים · זתר תרגם ר' יעקב בר אבינא קדם ר' יצחק (כא) זנות ראה של אותו רשע · (כב) וכרכס כרכסא כתיב · ר' שמואל בר נחמן אמר לשון יוני הוא המד"א כרכסון · שבעת הסריסים המשרתים את פני המלך אחשורוש · שאין המלכות מעמדת פחות משבעה סריסים לפני המלך :

יג להביא את ושתי המלכה לפני המלך בכתר מלכות · (ס) א"ר איבו כפרתן של ישראל [ג] כשישראל אוכלין ושותין ושמחין הן מברכין ומשבחין ומקלסין להקב"ה וכשאומות העולם אוכלין ושותין מתעסקין הן בדברי תפלות · זה אומר מדיות נאות וזה אומר פרסיות נאות · אמר להם אותו טיפש כלי שאותו האיש משתמש בו אינו לא מדית ולא פרסית אלא כשדית מבקשים אתם לראותו · אמרו לו הן ובלבד שתהא ערומה · אמר להון הן וערומה · ר' פנחס ור' חמא בר גוריא בשם רב אמר בקשה ליכנס אפילו בצלצול כזונה ולא הניחו אותה · אמר לון וערומה אמר אכנס בלא כתר הן אומרים שפחה היא (כג) זו תלבש בגדי מלכות ותכנס א"ר הונא אין הדיוט משתמש בבגדי מלכות :

יד ותמאן המלכה ושתי · שלחה ואמרה לו דברים שהן נוגעין בלבו · אמרה לו [ד] אם רואין אותי נאה הן נותנין עיניהם להשתמש בי והורגים אותך · ואם רואין אותי כעורה את מתגנת בי · רמזתו ולא נרמז עקצתו ולא נעקץ · שלחה ואמרה לו קומים איסטבלאטי של בית אבא היית והיית למוד להיות מכנים לפניך נשים זונות ערומות ועכשיו שנכנסת למלכות לא חזרת מקלקולך · רמזתו ולא נרמז עקצתו ולא נעקץ · שלחה ואמרה אפי' אנדתיקום של בית אבא לא נידונו ערומים הדא ה"ד (דניאל ג') [ה] באדין גובריא אלך כפיתו בסרבליהון פטשיהון · רבי יודן אמר בגוליהון · ורב הונא אמר במוקסיהון · ר' שמעון בר אבא אמר בשם רבי יוחנן אין הקדוש ברוך הוא דן (כד) את הרשעים בגיהנם אלא ערומים ומה טעם דכתיב (תהלים ע"ג) [ו] בעיר צלמם תבזה · אמר ר' שמואל בר נחמן (כה) הן דליסטאות מקפח תמן מצטלב · א"ר נתן אף מצריים בירידתן בים לא נידונו אלא ערומים מה טעם (שמות ט"ו) וברוח אפך נערמו מים · ורבי שמואל ב"נ בשם ר' יונתן אמר אין הרשע יוצא מן העולם עד שהקב"ה מראה קניגין דידיה היאך הוה מיתציד : טו ויקצף המלך מאד וחמתו בערה בו · אמר ר' יוחנן באותה שעה אמר הקב"ה למלאך הממונה על החמה חות (כו) פח זיקא בברסיה (כז) ונפח בקיטמיה וזרוק גופריתא באתוניה · אמר ר' יוחנן כל אותן השנים משעה שנהרגה ושתי עד שנכנסה אסתר לא שככה חמתו של אחשורוש · איתיבון והכתיב כשוך חמת המלך אחשורוש · אמר להם בשוך חמת המלך אין כתיב כאן אלא כשוך חמת המלך ·

מסורת המדרש א עיין מגילה דף ע"ו סוף ע"ב : ב מגילה דף י"ב · ילקוט כאן רמז תתנ"ף מ"ט : ג מגילה דף י"ב · ילקוט כאן רמז תתנ"ף מ"ט : ד. פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ט : ה ברא"בית רבה פרשה ל"ו · שיר השירים רבה פרשה ז' פסוק ט' · ילקוט דניאל רמז תתנ"ף-ס"ת : ו תנחומא סדר תלוה סימן י"ח · ילקוט משלי רמז תתק"ל :

חדושי הרש"ש

כו' · עיין מ"ש בפתיחתא דאיכה : (ד) אמר למהומן כו' · למלאך שממונה על החמה · מהומן הוא ממונה בהיפוך אותיות ודריש הה"א במקום החי"ת בחילוף אחה"ע : (ס) א"ר אייבו כפרתן של ישראל · כהאי לישנא ברפ"ב דנגעים וע"ש בפירוש הרמב"ם ז"ל :

חדושי הרד"ל

נפש לרבות הבותה דמרבינן מיני' שמחה הלב וגמעון) : (טז) רוצה אשה שתהא בבתים מצויירים כו' · וז"ש הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך · ר"ל אף אנו הביאני שהמלך חדריו שהיא שמחה גדולה לנשים · כדהכא בית המלכות אשר למלך כו' בכל זה אנחנו נגילה ונשמחה בך שערבה עלינו שמחתך מכל שמחה : (יז) זה יום השבת כו' · וכמ"ש במגילה (י"ב) : (יח) למלאך שהוא ממונה על החימה ·

דרש כן אמר המלך סתם שהוא הקב"ה כדלעיל למהומן בחלוף ה"א בחי"ת לממונה על החימה (ויכון לגרום על המהומה ונשתבשו לכתוב על החמה כההיא דלקמן פ"ה) : (יט) בגתא ואבגתא בוז ובזבוז אפשר משום דמלינו כתוב (יחזקאל כ"ה) ונתתיך לבג וקרינן לבז · לכן דורש כאן בגתא כמו בזתא : (כ) אמר הקב"ה אביא גתיות מאחורי הקוריים לשחק אליהן זתר כו' כנ"ל : (כא) זנות ראה של אותו רשע · דרש ליה תרי זימני ז"ת זנות · ר' ראה והדר דרש ת' אותו ר' רשע : (כב) וכרכס כרכסא רשבג"א כו' הדא בתי קרקסיאות כנ"ל · ותחלה דרש כמו כרכש בשי"ן שהוא לשון הגעת ראש ע"ע ומוסף כרכש השני ורשב"ן דרש כמו קרקס בקו"ף לשון בתי קרקסיאות · (ונמשך זה לראה בשלותו כו' · שמשחקין בבתי קרקסיאות) : (כג) זו תלבש בגדי מלכות ותכנס · פי' אף אשה אחרת בהיו השרים משבחים ביופר · תלבש גם כן בגדי מלכות ותכנס כדי להראות העמים והשרים את יופיה של ושתי נגד אחרת שאף בבגדי מלכות המוסיפים יופי בכ"ז ושתי טובה מהן ומשני ר"ה שאין הדיוט כו' : (כד) את הרשעים בגיהנם אלא ערומים · מלת בגיהנם נראה ט"ס דהא בעיר כתיב בקרא · גם פשיטא שאין ענין למכובשין לסיות בגיהנם אלא בדינן בעוה"ז קאמר · וכדלעיל בפרשה זו שפ"א כל ביתו של אותו רשע נדונין ערומים · וכתיב (ישעיה כ') כן ינהג וגו' שבי מצרים ואת גלות כוש וגו' ערום ויחף : (כה) הן דלסטיס מקפח · תנחומא סדר תלוה סי' י"א : (כו) פח זיקא בב יפי' שהכועס מתמלא רוח עברתו (וכמ"ש בגיטין ע' שאם הכעוס תעמוד על מגואך) · וז"ש ויקצוף שהקצף בא מן הרוח הניפח בו (וכמו קצף מים שע"פ המים) : (כז) ונפח בקטמי' וזרוק גפריתא באתוני' לפרש לשון וחמתו בערה בו שמדת חימה שפאדם הוא כגחלים קטומים באפר מעט וא"צ רק לנפחה לגבוהה ברוח או לזרוק עליו גפרית ומיד היא מתבערת באש (ומפני שכתוב בלשון בערה בו · לכן הפס במשל כענין המבערות את הכבשן

פירוש מהרז"ו

האמור שם שגרמה מיתה לאיסה אף גם הנאמר כאן גם ושתי שגרמה מיתה לושתי : ומצויה לקלקל · אם תשב בדוחק מקום התקלקל יותר : יא אין להם טובה · עי' לעיל פסוק כשבת : יב קרא הקב"ה · דורש מ"ש כטוב לב המלך שהוא מפמש קודם כמ"ש בסוף פסוק הקודם ותיבת למהומן דורש נוטריקון למלאך הימה בחילוף ה' בחי"ת מאותיות אחה"ע : בזתא ואבגתא · בוז ובזבוז כמ"ש יחזקאל כ"ה ז' ונתתיך לבג קרינן לבז : משחק אני · שזהו ענין הבוז שישחק עליהם ע"י אנשים בזויים ושפלים העובדים בגתיות ואחורי הקוריים · ודורש זתר מלשון זית שעובד בגיתיות של זית וכרכס מלשון קוריים והם העובדים באריגת כלי קוריים · וכמ"ש ב"ר ריש פרשה מ"ט ד"ר פרשה ז' סי' י"א כלי קוריים · ועי' ב"ר פ' ע"א סי' ב' הגיתיות מאחורי הקוריים והם ב' דברים א' העוסקים בגיתיות והב' העוסקים באריגת הקוריים : יג כפרתן של ישראל · פסוק זה מלמדנו זכותן וכפרתן של ישראל עי' שי"ר פסוק ברח דודי : וערומה · כמ"ש לעיל ריש פ' ג' קודם פסוק גם ושתי וזהו מ"ש כאן להראות העמים והשרים את יפיה כי טובת מראה היא משמע כל גופה במראה לפניהם : אין הדיוט משתמש בבגדי מלכות · וכמ"ש לעיל סוף פסוק גם ושתי שהגיע זמנה להגמם ולמות ואין שלטון ביום המות · וכמ"ש ד"ר פ"ט סי' ג' ומעתה היא ההדיוטות בלא כבוד כי מאני הם מכבדותא והעירום לאדם תכלית הבושת והבוז ואף כי במלכה כזו וביותר בכתר : יד שהם נוגעים בלבו · דורש מ"ש בדבר המלך אשר ביד הסריסים קאי על ושתי שאלחה לו דברים נוגעים בלב המלך וכמ"ש באגדה דפרק א' דמגלה : אנדיתיקום · עי' ד"ר פ"ה סי' ו' מש"ש : בגוליהון במוקסיהון · עי' ב"ר פ' ל"ו סי' ו' וש"נ : נערמו מים · ערום מלבוש ואיך שייך זה במים ואם אינו ענין במים תנהו ענין במצרים שנעשו ערומים ע"י המים : טו אר"י וכו' קרא הקב"ה כמ"ש

מתנות כהונה

לקלקל · על ידי דם נידות ולכן נתנה אותן בבתים מרווחין שלא תתביים בפני חברותיה : איספלידא גרסי' · ופי' הדר ועיין בערוך : זה יום השבת · הה"א פתוחה מורה על שביעי הידוע : כטוב · משמע דמיון לטובה : בזתא · נוטריקון בוז ביתא וכן חרבונא אחריב ביתא : בוז ובזבוז · י"ל לשון דריסה ומרמוס ומשמום כד"א והיה לבז ולמשסה מלכים סי' כ"א או בוז כמו בוס כד"א והוא יבוס צרינו ויהיה כפירוש התרגום : ה"ג אביא גתיות מאחורי כו' · ועיין בב"ר פ' ע"א : אביא גיתיות כו' · שישחקו עליהם כלומר שישים אותם שחוק בפי כל : זנות ראה · זתר נוטריקון זנות ראה כך אמר הקב"ה למלאך המשחית ראה זנות של אותו רשע וכרכס תבוס ותדרוס אותם וכן אמרו חז"ל שניהם לעבירה נתכוונו : משתמש בו גרסי' : לראותו גרסינן : ה"ג ערומה אמר להון הן וערומה ר' פנחס כו' עד ולא הניחו אותה אמרו כו' : וערומה · דייק מדכתיב להביא את ושתי המלכה וגו' שלא יהיה עליה כלום אלא הכתר המורה על סוד מלכות כן הוא בילקוט : בצלצול · חגור קטן לכסות בשר ערוה : הן אומרים כו' · השרים השיבו יאמרו הכל אין זאת אלא שפחה : תלבש כו' · כלומר אף אם תלבש בגדי מלכות ותכנס גם כן יאמרו שפחה היא זו ומשני אין הדיוט כו' ובכהר ידעו בודאי שהיא ושתי : שהן נוגעין כו' · כלומר דכך רמז דברה אתו אולי יהרגם ולא הרגום ואח"כ שלחה אליו הדברים קלא מבוארים ולא הרגים כו' : קומים איסטבלאות · פי' ממונה על ארוות סוסים : קומים · פירושו ממונה והרבה תמצאם בספר זה וכן לקמן בפסוק מהר קח : איסטבלאות · ארוות סוסים כדאיתא במסכת סנהדרין פרק כ"ג : אנדיתיקום · פי' הערוך בעלי דינין : פטשיהון גרסינן : ה"ג בגוליהון · ורב הונא אמר במוקסיהון ועי' בב"ר פרשה ל"ו ופי' הערוך מיני מלבושים הן : ה"ג במדרש תלים הן דליסטאות מקפח כו' · פי' במקום שהלסטים גוזל ומקפח הבריות שם הוא נתלה ורבי

שמואל קאי על פסוקו של מקרא בעיר צלמם תבזה : נערמו · לשון ערום ועריה כלומר נתערטלו בתוך המים : מראה קניגין כו' · מראה אותו מצודתו שיהא נילוד בו וזה בעיר צלמם תבזה : חות כו' · לפי מה שמצאתי בספר אות אמת נראה להגיה חות פח זיקא באפיה (או בכרסיה) פירוש בבטנו ונפח כו' ופירוש רד ונפח רוח באפיו ונפח באפרו וזרק גפרית בתנורו וכל זה הוא משל להגדיל החמה : בשוך · כף הדמיון מורה דמיון של שכירה :

משנת דרבי אליעזר

שלחה לו כו' · וכ"ה בגמ' ודיוקה מדכתיב כאן ותמאן המלכה ושתי · וקודם לזה כתיב כמה פעמים ושתי המלכה שמה קדים שהמלכות טפלה לו מחמת בעלה שהוא מלך · אלא דנכ"ב כאן המלכה ושתי לפי שביזתה אותו שהמלכות ראוי לה לגד עצמה יותר ושהוא סי' אהורייר' של אביה : להזירתא

יפה ענף

משמע

מפני שדרכה של אשה לקלקל בזנות · וע"י שהבתים מרווחים והיינה רבות בבית אחד תבוש האחת לקלקל מפני חברותיה שתראינה את קלקולה : בבתים מצויירים · והוא מקום שהמלך יזון בו לכן נקרא בית המלכות : אספלדיא שלו כנ"ל · והיינו היכל המלך הפנימי · ואספמדיא הוא כמו אספלידא דס"ק בב"ב דהיינו פלטין או אכסדרה : משמש קדש · פי' לפעמים קדש כמו גומלך אין שום לא יתם

מדרש לקמן בהקב"ה · אבל יבקשו למלך · ותאמר אסתר למלך ובבקר אמור למלך · ועושי המלאכה אשר למלך נראה דכלם הם חול · ואולי גם ועושי המלאכה אשר למלך קאי על שלוחי השגחה מאת הקב"ה : זה יום השבת · בפ"ק דמגילה דף י"ב ע"ב מפרש הדבר באריכות ע"ש : עובדי כוכבים אין להם טובה · כי מעלליהם הרעים לא יתנו מרגוע ללבבם גם ביום שמחה · ועי' בויק"ר ריש פ"ב · וזה ע"ד הכתוב והרשעים כים נגרש השקט לא יוכל · וע"ע בויקרא רבה פי"ז על הכתוב אין שלום לרשעים : למלאך הממונה על החימה שיזרוק בו חימה כדלקמן כדי לערבב שמחתו · לפי שהיה שמח על חורבן ביהמ"ק כדלעיל : בגתא ואבגתא בוז ובזבוז · בחלוף הג' בז' וכמו ביחזקאל לבג במקום לבז · ופי' בוז ובזבוז כפל הבזה והאבוד וכדרך שאמרו בפ' חלק גבי בגד בוגדים בגדו בוזזי ובוזזי דבוזזי : אף הגתיות מאחרי הקורים היו בוגשות בו כנ"ל ודוגמתו בב"ר פ"ח ופי' כי גם הנשים האורגות אחרי קוריהן וכן כלי האריגה · כי גם המה היו לועגות ומשחקות בו : זו בותראה של אותו רשע כנ"ל · ופירש הא דאמר בוז ואחריב ביפי' הייתו זו לבדה וזה ושתי נותרה מזרע נבוכדנאצר וזו היתה עתה ביתו של אחשורוש שאמר עתה ד' לכתיב דאין בית אלא אשה ודריש זתר זה הגומר : כרכסון · הוא לשון אבוד ומתיקה בלשון יוני · וכן נראה מהמתרגם · וזה שיסד הפייטן בקרובץ של פורים · קרבו לרכס · זכרו לכרכס שהיו מתעסקים בדברי תפלות מתוך משתיהם · והגם אורחיהם אמר ר' איבו שכתן של ישראל : ובלבד שתהא ערומה · א"ל הן וערומה כנ"ל וכסמוך בתר ולא הניחו אותה ל"ג א"ל הן וערומה : אם תכנס בלא כתר כנ"ל · כדי שלא תתיפה ע"י הכתר · והשיבו להם שיאמרו שפחה היא זו · ויש מהם שאמרו תלבש בגדי מלכות ותכנס · והשיבו להם כי מי שאין כתר מלכות בראשו דין הדיוט לו ואין הדיוט משתמש בבגדי מלכות : אם רואין אותו נאה כו' · מבום דסיה לו לכתוב בקרא ותמאן ושתי לבוא · ולמה אמר הכתוב המלכה וכן מה שכתב בדבר המלך הלא למותר הוא · ודריש מן בדבר המלך שדברים אשר הם לטובת המלך · וכן מה שאמרה המלכה רמזה לו שהיא מלכה בודאי בת מלך אשר לא נהג קלון גם בנשפטיו · ואתה רק קומים אסטבלא · וגם מנהגיך מלפניה לא נכונים המה למלך : בעיר צלמם תבזה · ילפ"ז כתיב כחלום מהקיץ ודריש כאשר יקילו בוכני עפר לעתיד או בעיר פי' בעירום יתן צלמם לבוז ולחרפה : וברוח אפך נערמו מים · דריש נערמו מלשון ערום וערטילאין · ופי' כי מת סרוח אף פ' פשטו את בגדיהם להתקרר בים ונשטפו שם : קניגין דידי' מצידתו · כלומר הפורענות שכו נידון לעתיד · ולפי שהרשעים נידונין ערומים בגיהנם כדלעיל להכי נערמו המצריים בעוה"ז · להראות דוגמת פורענותם העתיד לפני מותם : חות פחם בכירתו · כנ"ל · ופי' רד וזרוק פחם בכירתו ונפח באפר שכירה וזרוק גפרית בתנורה שלו והכל משל להבערת החמה · ודריש מדכתיב וחמתו בערה בו ולא כתיב וימלא חמה · לכן דריש שזה היה ע"י המלאך שהבעיר אשו בו ע"פ ה' כדי לערבב שמחתו : לא שככה חמתו כו' · פי' חמתו על ושתי כי כה שבעיר המלאך חמתו בו שלא שככה גם אחרי שנהרגה

ורק

שכיכה שאינה שכיכה · אימתי שככה חמתו כשנצלב המן הה"ד ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי · וחמת המלך שככה המתו של ממ"ה הקב"ה:

פרשה ד א ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים וגו' [א] מי היו אמר ר' סימון זה שבטו של יששכר הה"ד (ד"ה א' י"ב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל וגו' · [ב] ר' תנחומא אמר לקורסין · ור' יוסי בר קצרת אמר לעיבורין · לדעת מה יעשה ישראל שהיו יודעין לרפאות את הקירום (פירוש קליפה העולה מחמת מכה) · ראשיהם מאתים אלו מאתים ראשי סנהדראות שהיו שבטו של יששכר מעמידים · וכל אחיהם על פיהם וכולם היו מסכימים הלכה על דעתן כהלכה למשה מסיני · אמר להם אותו רשע בשביל שגזרתי על ושתי שתכנס לפני ערומה ולא נכנסה מה הוא דינה · אמרין ליה אדונינו המלך כשהיינו בארצנו היינו שואלים באורים ותומים ועכשיו מטולטלין אנו וקראו לפניו המקרא הזה (ירמיה מ"ח) שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ובגולה לא הלך על כן עמד טעמו בו וריחו לא נמר · אמר לון אית הכא מינהון · (א) אמרין ליה קריביהון · הדא הוא דאמר והקרוב אליו כרשנא שתר אדמתא תרשיש מרס מרסנא ממוכן שבעת שרי פרס ומדי וגו' (משלי י"א) צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו · צדיק מצרה נחלץ אלו שבטו של יששכר · ויבא רשע תחתיו אלו שבעת שרי פרס ומדי · ד"א והקרוב אליו כתיב (שם) בפה חנף ישחית רעהו ובדעת צדיקים יחלצו · בפה חנף ישחית רעהו · אלו שבעת שרי פרס ומדי · ובדעת צדיקים יחלצו · זה חלקו של יששכר · ד"א והקרוב אליו כתיב (שם י"ד) חכם ירא וסר מרע וכסיל מתעבר ובוטח חכם ירא וסר מרע זה שבטו של יששכר · וכסיל מתעבר ובוטח · אלו שבעת שרי פרס ומדי · ד"א והקרוב אליו · כתיב (שם כ"ב) ערום ראה רעה ונסתר ופתאים עברו ונענשו · ערום ראה רעה ונסתר · זה שבטו של יששכר · ופתאים עברו ונענשו · אלו שבעת שרי פרס ומדי:

ב והקרוב אליו · הן הקריבו הפורענות לעצמן · כרשנא שהיה ממונה על הכרשינין · שתר שהיה ממונה על היין · אדמתא שהיה (ב) ממונה על אטנם שבארץ · (ג) תרשיש שהיה ממונה על הבית · מרס שהיה ממרס את העופות · מרסנא זה היה ממרס את הסלתות · ממוכן זה היה האיספקסיטון שבכולם שהיתה אשתו מתקנת להן כל מה שהיו צריכין · (ד) [ג] אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה אם מתקיימת עצתו של רשע זה מי מקריב לפניך · (א) כרשנא מי מקריב לפניך פר בן שנה · שתר מי מקריב לפניך שתי תורים · אדמתא מי בונה לפניך מזבח אדמה · כד"א (שמות כ') מזבח אדמה תעשה לי · תרשיש מי לובש בגדי כהונה ומשמש לפניך · כמד"א (שם כ"ח) תרשיש שהם וישפה · מרס מי ממרס לפניך את העופות · מרסנא מי ממרס לפניך את הסלתות · ממוכן מי מכין לפניך את המזבח · כמה דאת אמר (ב) ויכינו את המזבח על מכונתו · אותה שעה אמר להן הקב"ה לישראל · (ה) בני הם רעי הם קרובי הם (ו) אוהבי הם בני אוהבי הם שהוא אברהם דכתיב זרע אברהם אוהבי (ז) מרומם אני קרנם במד"א (תהלים קמ"ח) וירם קרן לעמו · ד"א כרשנא אמר הקב"ה (ח) בוזק אני לפניהם כרשינין ומשירן מן העולם · שתר משקה אני להם כוס של תרעלה · אדמתא תרשיש מתיר אני דמן כמים · מרס מרסנא ממוכן ממרס אני מסרס וממעך את נפשם בתוך מעיהם · וכי היכן היתה איסקוזות של כולן מתוקנת · א"ר הושעיא מישעיה הנביא המד"א (ישעיה י"ד) הכינו לבניו מטבח בעון אבותם בל יקומו וירשו ארץ וגו': **ג שבעת** (ט) שרי פרס ומדי · רב ושמואל · רב אמר במלכות אחשורוש הכתוב מדבר · ושמואל אמר במלכות בלשצר הכתוב מדבר · על דעתיה דרב דאמר במלכות אחשורוש ניחא · על דעתיה דשמואל דאמר במלכות בלשצר · (י) כיצד היו כל אותן השנים · אמר ר' הונא על ידי (יא) שלא נשתמשו בכלי בית המקדש הדא הוא דכתיב (דניאל ה') בלשצר אמר בטעם חמרא וגו' שמתוך כן בה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדיא: **ד רואי** פני המלך · שתי משפחות היו

מסורת המדרש א עיין מגילה דף י"ב: ב בראשית רבה פרשה ע"ב · במדבר רבה פרשה י"ג · שיר השירים רבה פרשה ו' פסוק ד' · פסיקתא דרב כהנא פסקא א' · עמ"ש בהערות ותקונים · ועיין בתרגום דרב יוסף (דה"א י"ב ל"ב): ג מגילה דף י"ב · ילקוט כאן רמז אל"ף נ"א:

חדושי הרד"ל

א אולי תפסו לשון המקרא (תהלים י"א) פחים (גחלים) אש וגפרית ורוח זלעפות וגו' · ואפשר צ"ל ונפח בחוטמו ומפני שהחרון עולה באפו וחוטמו לכן אמר נפח בחוטמו:

(א) א"ל קריבין הן כצ"ל והרמב"ן בחידושיו ליבמות (ע"ו) הביא סגי' קרבהון וביאר מן הקרובים לארץ מואב שעיקר מואב עצמה כבר חרבה ע"ש: (ב) ממונה על אטנים שבארץ · על מדידת הארץ בחבלים ולשון המקרא הוא (משלי ז') אטון מצרים שאין מודדים אלא בחבלים: (ג) תרשיש שהיה ממונה על הבית · נ"ל על האניות (או צ"ל על הסוכניות) · דהייטו אניות גדולים כמ"ש בר"ה (כ"ג) וצי אדיר זו בורני גדולה וכד"א אניות תרשיש: (ד) ד"א אמרו מלאכי השרת לפני כו' · ע"ש גי' א"א: (ה) בני כו' · קרובי · הוא נוטריקון של קרב: (ו) אהבי כו' · בני אוהבי כו' · אפשר אותיות והב שבתיבת והקרוב דרש לשון אהבה וכמ"ש על והב בסופה שנעשין כאוהבין זל"ז: (ז) מרומם אני קרנם · כפשטי' והקרוב אליו דרש שמרומם למעלה עד לשמים ומקרבם אליו · אך לפי הלשון נראה דדריש נוטריקון קר מן קרוב קרנם רומם: (ח) בוזק אני לפניהם כרשינין ומשירין מן העולם · נהבדל הנאות עוה"ז המשילן כבזיקת כרשינים לבהמה · כדי לפטמה (וע"י אכילת כרשינין מבעטת בבעליו) · ולבסוף אח"כ כן אח"כ משירין · ואפשר צ"ל משמידן כד"א לפרוח רשעים וגו' · להשמדם עדי עד מן העוה"ב: (ט) שרי פרס ומדי היושבים ראשונה במלכות רב ושמואל כו' כצ"ל ולפרש במלכות פליגי · דרב סבר היושבים כבר ראשונה במלכות אחרת קאמר והיינו לפני בלשצר שהיתה של בבל: (י) כיצד הי' כל אותן השנים · דכתיב ושנות רשעים תקצרנה: (יא) שלא נשתמשו בכלי ביהמ"ק · ואע"ג דכתיב (דניאל ה')

חדושי הרש"ש

(א) כרשנא מי מקריב לפניך פר בן שנה · עי' פ"ס פרק א' מפרה ב' דלכ"ע פר אינו נקרא פחות מבן שתים אשר ע"כ גירסת הגמרא כרים בני שנה נראה עיקרית והכוונה על כבשים ע"ש בת"א: (ב) כמד"א ויכינו המזבח על מכונתו · כצ"ל והוא בעזרא ג' ג':

מתנות כהונה

חמתו של מ"ך · כמו שאמר למעלה כל מקום שנאמר מלך סתם במגילה זו משמע קודש וחול וכאן כתיב שככה רמז לשתי שככות של מלך עליון יתברך שמו ושל מלך אביון התחתון:

פרשה ד לקורסין · פי' הערוך לעתים ולמועדים וכן כתב רבינו בחיי סוף פרשה שמות ועיין במדרש חזית בפסוק דומה דודי לצבי ובפסוק יפה את כתרצה:

קרוביהון · הקרובים של מלכות: **ויבא רשע וכו'** · שאחר כך הרג אותם המלך על שנתנו לו עצה להרוג את ושתי כדלקמן: **הן הקריבו כו'** · קרי ביה והקריב אליו מדלא כתיב וקרוב: **כרשינין** · מין עשב והוא ידוע ועיין בערוך: **שתר** · דרשו מלשון שתייה: **אטנם** · לא מצאתי פירושו וי"ל מלשון טנא כלומר היה ממונה על פירות הארץ כד"א ברוך טנאך שפירושו פירות הנותנים בטנא ודרש אדמתא פרי האדמה: **על הבית** · והוא היה מרוצף בתרשיש ואבני יקר: **ממרס** · מערב ומתקן: **האיספקסיטון** · לפי הענין פירושו העיקר שבכולם שהיה מקבל את הכל מידיהם והיה מתקן מאכלי המלך והוא לשון סיפוק: **פר בן שנה** · כרשנא נוטריקון פר בן שנה כר הוא פר כד"א עם חלב כרים על שם שהם שמנים וכרים כמו כר: **שתר** · נוטריקון שתי תורים: **ממרס כו'** · י"ל על מליקת העופות ובילקוט גרס את הדם וכן משמע בתרגום שהיו ממרסין בדם כדי שלא יקרוש ולא יהא ראוי לזריקה. **הסלתות** · מנחות בלולות בשמן: **בוזק** · פי' הערוך מערב: **ומשירן** · מורדן ומפילן כד"א משיר את השער מאן דתני משירין לא משתבש כלומר אניח להם לנוס כמעט רגע ואחר כך מתיר אני דמן כמים: **תרשיש** · פי' מים ויש כדאמר תרשישה ועיין במדרש חזית בפסוק ידיו גלילי זהב: **וממעך** · ממוכן דרש כמו ממועכן: **איסקוזות** · קנה וגמר דינם ועי' בערוך ערך סקט: **הבינו** · וכתיב הכא ממוכן: הכי גרסינן כיצד היו כל אותן השנים א"ר הונא על ידי. שלא נשתמשו ס' ה"ג

פירוש מהרז"ו

כמ"ש ר"י לעיל אמר למהומן נוטריקון למלאך חימה: **שאינה שכיכה** · לקמן פסוק אחר הדברים:

פרשה ד סי' א זה שבטו של יששכר · ע"פ מדה י"ז דהם מפורש מי הם יודעי העתים עי' מגילה י"ב ב' ב"ר פ' נ"ח סי' י"ב: **אית מנהון הכא** · לכאורה פי' על מואב ועמון וצ"ע שהרי מפורש בישעיה וירמיה ויחזקאל מפלת מואב ביד נ"נ וכמפורש בירמיה כ"ה ומלך ששך ישתה אחריהם וחושב שם גם מואב ועמון וכמ"ש ברכות בענין גר העמוני וכי עמון ומואב במקומם יושבים ועדיין לא שבו · ונראה שלא הביאו פסוק זה אלא לדוגמא וראיה על איזה אומות שלא גלו ביד נ"נ ושבעת שרי פרס ומדי היו מאומות שלא גלו ומרומז כאן במ"ש רואי פני המלך היושבים ראשונה במלכות פי' שיושבים מראשיתם במלכותם ולא היו מעמון ומואב ודורש כן שמתחלה אמר ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים ואח"כ אמר והקרוב אליו וגו' שבעת שרי וגו' שהם אחרים ולא החכמים הנ"ל שתחלה אמר לחכמים יודעי העתים ואמרו לו דברי טעם שיותר טוב לשאל באלו שהם יושבי ראשונה במלכות: **ב האיספקסיטין** · בלשון יווני ורומי נכבד וחשוב · וממוכן מלשון הכנה ותיקון וצ"ע איך דורש על אשתו: **אמרו מלאכי השרת** · מגילה י"ב ב' ודורש מ"ש רואי פני המלך שהם על הקב"ה · ולמה הוצרך לפרש שמותם על כן דורש תחלה כפשוטו על הממונים אצל אחשורוש וכפי הדרש על מלאכי השרת אצל הקב"ה: **וירם קרן לעמו** · צ"ע מנין לו שהוא שייך כאן: **ג במלכות בלשאצר** · דורש מ"ש רואי פני המלך על אחשורוש יושבים ראשונה במלכות פי' במלכות ראשונה

יפה ענף

ורק כשנתלה המן כתיב שככה ומדרים בפ"ק דמגילה שתי שכיכות אחת של המן ואחת של ושתי · ואגב זה מייתי נמי חמתו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא כי שתי שכיכות אלו מדרים ג"כ אחת חמת מלכו של עולם ואחת של אחשורוש:

זה שבטו של יששכר · לפי ששבט של יששכר היה מוחזק טפי בחכמה מחכמי מדי ופרס · מפני בקיאותם בתקופות ומולדות אשר ע"ז נאמר כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים וכמ"ש רז"ל בשבת פ' כלל גדול לכן הגיש משפטו לפניהם · ובעל דרך אמונה כתב שהיה להם לחוק לבלי להענים לחוטא אם הוברי שמים הגידו כי בשביל מזלו שנולד בו היה הוא מוכרח לחטוא · ולפ"ז א"ש טפי למה הקריב משפטו לפני שבט זה אשר היו בקיאים בתקופות ומזלות · וי"ל עוד שהקריב משפטו לבני ישראל משום שהם רחוקים משני הצדדים · כי חכמיו קרוב הדבר שקרובים המה או למלך או למלכה · אך בני ישראל לא חפצו להתערב במשפט הזה משום שושתי היתה בת של בלשאצר וכ"נ אשר החריבו את ביהמ"ק · וגם מפני שהיא עכבה את בנין ביהמ"ק כדאיתא לקמן בפסוק זכר את ושתי לכן פחדו פן יאמרו כי באיבה הדפו אותה: **ר"ת אמר לקירסין עד כסלמ"ת** · עמ"ש בזה בחזית על פסוק יפה את רעיתי כתרצה: **היינו שואלין באורים ותומים** · זה רק דחיה כי אין שואלין באו"ת רק בצרכי צבור ובעניני מלחמה ולא בדבר המשפט: **אמרין ליה קריביהון** · פי' קרובי עמון ומואב אבל הם בעצמם גלו דכבר בא סנחריב ובלבל את כל העולם · והמקרא שהביא והקרוב אליו הוא רק דרך אסמכתא כי אין רמז כלל לעמון ומואב בפסוק זה: **צדיק מצרה נחלץ וגו'** · הביא פה ארבעה כתובים לדרש אחד · ואין הכרח לדרש זה גם באחד מן הכתובים · אבל הכוונה בזה כי בשביל ארבע סבות היה להם לישראל להזדקק לדין זה · והמה התרחקו מהמשפט בשביל הטעמים המרומזים בכתובים אלה · והנה הסבה הראשונה היא כי שמחה לצדיק עשות משפט וכתיב ישמח צדיק כי חזה נקם ולפ"ז היה להם לשמוח ולהטפל בדין זה · וע"ז מביא שכתוב צדיק מצרה נחלץ כי במקום צרה גם הצדיק השמח לעשות משפט ישמים נפשו ממנו ויחלץ ופה היתה צרה אם להצדיקים מפני חמת המלך ושריו · או לפרשיעה כאשר תעבור ממנו חמתו · והסבה השניה כי אבותיה החריבו את ביהמ"ק והיא גם היא עכבה את בנינו כדאיתא לקמן בפ' זכר את ושתי · וטוב היה להם לנקום את נקמת בית ה' ולהגדיל רשעתה לפני המלך כדי שתהיה ידו בה · אבל זה מחזי כערמה · כי יפולו בפה חנף על המטה להרג · וז"ש בפה חנף ישחית רעהו וגו' · כי הצדיקים יזהרו בדעתם להשתמש בפה חנף גם במקום אשר לבם יטה אותם לזה · הסבה השלישית היא כי זכות הוא לאיש לדון דין אמת ושכרו גדול מאד · וכמ"ש רז"ל כל הדן דין אמת לאמיתו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית · אבל במקום אשר השגגה קרובה טוב להשמט מזה וכמ"ש ז"ל באבות החושך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא וכ"ש בדיני נפשות דחמירא סכנתא · וז"ש חכם ירא וסר מרע · ולכן טוב למנוע מהדין הזה כי פן ילכד ברע · והסבה הרביעית כדי שיקנו לב המלך ויאהבם באהבתו כי המה יתעסקו בעסקו וידאגו לעניניו ויכלו לקוות רב טוב מזה · ולזה מביא את הכתוב ערום ראה רעה ונסתר כי הערום והחכם רואים את הנולד · ואולי יתחרט מזה ותולך רעה עליהם לכן בחרו יותר להסתר מדין הזה: **שתר שהיה ממונה על היין** · [דברי היפ"ע בזה הוא כדברי המ"כ · אך טוב יותר דדריש שתר כמו תירוש בספר אתוון]: **אטנם שבארץ** · פי' דברי ריבות שבארץ כי התרגום של כי קנאה חמת גבר הוא דקנאה אמתים דגברא ופי' שהוא היה השופט בכל ריב וקטטה · ובארמית אטון הוא חבל ומזה במשלי אטון מצרים חבלים הנהרגים · וכמו שהוראת חבל בעברית הוא ג"כ על פלך הארץ כן הוא בארמית ודריש אדמתא על חבל ידוע שבארץ: **ממונה על הבית** · ודריש תרשיש שר החוזק דשים הוא מלשון נתאושש בידו כדאיתא בב"ר פע"ח · ופי' בית הוא המלכות: **איספקסיטין** · לשון סיפוק שהיה מספיק להם כל צרכם · ודריש ממוכן מלשון הכנה: **מי מקריב לפניך פר בן שנה כנ"ל** · ודריש והקרוב אליו מלשון קרבנות ועי' בפ"ק דמגילה וברש"י שם · ומדריש כל זה בושתי שיעצה לבלי לבנות את ביהמ"ק וכמ"ש לקמן · ולכן דרשו השמות אלו כי אם תתקיים ושתי אז אין תקוה עוד לביהמ"ק להבנות · ולקרבנות כי יקריבו: **מרס מי ממרס לפניך את הדם כנ"ל** · ופי' כדי שיהיה ראוי לזריקה · ומירוס הסלתות הוא לבללן עם השמן למנחות: **ממוכן מי מכין לפניך את המזבח** · [אע"ג דכבר הזכיר אדמתא מי בונה לפניך המזבח י"ל דיתפרש מי מכין לפניך צרכי המזבח ועבודתו · וקאי על קבלת הדם וזריקתו ושאר עבודות שבמזבח אשר המה מלבד בנין המזבח בעצמו]: **בוזק אני כבירה שלהם ומשירם מן העולם כנ"ל** · והדרך הבירה להבעירה בגפת כדאיתא בב"ר פ"נ כוס שהוא בוזק גפת בבירה · ופי' שיבעיר את בבירתם לבערם מן העולם · ודריש כרשנא כר מלשון בירה · ושנא לשון אבוד כמו זדעים שנמחו ושנו: **שתר משקה אני להם כו'** · ודריש שתר נוטריקון שתיית תרעלה: **וכי היכן היתה איסקוזות כו'** · דריש ממוכן שהוא מוכן ומתוקן מכבר · ולהכי בעי היכן הוא מוכן · ומשני מהמקרא הכינו לבניו מטבח וגו' והוכר שבעת השרים היו מבבל ושמואל דאמר לקמן במלכות בלשצר הכתוב מדבר · ושם בכתוב כתיב והכרתי לבבל שם ושאר שכולל כל שרי בבל · וגם י"ל דשם קאמר הכתוב על נ"נ אשר היה אבי זקן של ושתי ובסריגתה כלה זרעו של נ"נ: **במלכות בלשצר** · משמע ליה מלישנא היושבים ראשונה במלכות מכבר לפני אחשורוש: **כיצד היה כל אותן השנים** · ופי' דקס"ד דבלשצר מלך שנים רבות ולכן מקשה איך חיו כל שבעה השרים עד אחשורוש ולא מת אחד מהם · ומשני דבלשצר מלך רק ג' שנים כיון שנקטל ביה בליליא

נכנסות אצל רבי א אחת של רבי הושעיא ואחת של בית רבי יהודה בן פזי · כשנתחתן ר' יהודה בן פזי לר' בקשו ליכנס תחלה ולא הניחן רבי אמי · אמר להם כתיב (שמות כ"ו) והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית' וכי יש משפט לעצים אלא קרש שזכה לינתן בצפון ינתן בצפון ושזכה לינתן בדרום ינתן בדרום · בעון דימנון מאיכן אמר לון ר' סימון מן דרומא שנא' (שופטים א') ויאמר ה' יהודה יעלה · אמר לו ר' מני הדא במלחמה ברם במינוי · רואה פני המלך היושבים ראשונה אף הכא כן רואי פני המלך :

ה כדת מה לעשות · אמר רבי יצחק לחזירתה כדת ולאומה קדושה שלא כדת אלא באכזריות · במלכה ושתי על אחת כמה וכמה במלכה שאינה ושתי :

ו ויאמר ממוכן לפני המלך והשרים · ב מה ראה ממוכן לקפוץ בעצה תחלה מכאן שהדיוט קופץ בראש · ר' פנחס ור' חלקיה בשם ר' סימון ור' אלעזר ור' יוחנן חד אמר דינינו כדיניהם · וחרינא אמר אין דינינו כדיניהם · מאן דאמר דינינו כדיניהם · כדתנן ג דיני ממונות הטהורות והטמאות מתחילין מן הגדול ודיני נפשות מתחילין מן הצד · ומאן דאמר אין דינינו כדיניהם מה מקיים ויאמר ממוכן נראין דברי ר' יהודה נראין דברי ממוכן · ר' יוחנן אמר תלתא אמוראין חד אמר ע"י שהיתה מסטרתו בקורדקין שלה על פניו לכאן ולכאן · וחרינא אמר ע"י שלא הזמינה את אשתו לסעודת נשים · והרינא אמר ע"י שהיתה לו בת והיה מבקש להשיאה למלכות · מאן דאמר ע"י שהיתה מסטרתו בקורדקין שלה על פניו לכאן ולכאן שאמר לא על המלך לבדו עותה ושתי המלכה · ומאן דאמר ע"י שלא הזמינה את אשתו לסעודת נשים שאמר כי יצא דבר המלכה (יב) על כל הנשים להבזות בעליהן בעיניהן הדא היא דלא הות תמן · מאן דאמר ע"י שהיתה לו בת והיה מבקש להשיאה למלכות שאמר ומלכותה יתן המלך (יג) לרעותה הטובה ממנה :

ז כי יצא דבר המלכה · א"ר שמואל (יד) בלא דדין הות צריכה :

ח והיום הזה תאמרנה שרות פרס · רב ושמואל · רב אמר כדי הבזיון הזה לקציפה הזאת · ושמואל אמר כדי הקצפון לבזיון זה · אמר רבי חנינא כדאי הוא הבזיון שביזה אביה את כלי ב"ה לקצפון שקצף עליה והרגה :

ט אם על המלך טוב יצא דבר מלכות אמר לו אדוני המלך דבר אתה מוציא מפיך ואני מכניס את ראשה בדיסקוס · ויכתב בדתי פרס ומדי ולא יעבור וגו' · אמר ר' חנינא בריה דר' אבהו כתיב (איוב ה') כי הוא יכאיב ויחבש ימחץ וידיו תרפינה · בלשון שנטלה מלכות מזקנה שאמר לו שמואל (ש"א ט"ו) ונתנה לרעך הטוב ממך · בו בלשון חזרה לו המלכות הה"ד ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה :

י ונשמע פתגם המלך וגו' · ר' לוי ור' יצחק · ר' לוי אמר פתגם גדול אנו עתידין לשמוע (טו) מזו שנכנסה למלכות מהו אבל גדול ליהודים · ור' יצחק אמר פתגם גדול אנו עתידים לשמוע מזו שנכנסת למלכות מהו שמחה וששון ליהודים · אמר ר' יהודה בר' סימון ונשמע פתגם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שאמר בחכמתו ובתבונתו (שמות י"ז) מחה אמחה (טז) את זכר עמלק · כי רבה היא · רב ושמואל חד אמר הדא מלכותה רבתא להדא חטיתא · וחד אמר הדא חטיתא רבתא להדא מלכותא וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן וגו' :

מסורת המדרש א ירושלמי שבת פרק י"ב · וירושלמי הוריות פרק ג' : ב מגילה דף י"ב · ילקוט כאן רמז תנ"ף נ"ב : ג גיטין דף נ"ט · סנהדרין דף נ"ב · ירושלמי סנהדרין פרק ד' ·

חדושי הרד"ל

ואביו בהון מלכא ורברבניה · אלו השבעה לאחשתא אז · (ואולי לזה ירמוז מ"ש שם בדברי דניאל ורברבניך ביו"ד דכתיב ולא קרי לומר שיש מהן לא שתו) : (יב) על כל הנשים כו' · הדא היא דלא הות תמן · דלא"ז כתיב והיום הזה תאמרנה שרות פרס ומדי אשר שמעו וגו' · א"כ ר"ל דכי יצא דבר המלכה על כל הנשים שלא היו שם ולא שמעו בעצמם · יצא הקול וישמעו ג"כ את הדבר הגדול הזה · ותלינן בממוכן · שכל דבריו ועצתו לגרמיה הוו שנתכוון . בשביל אשתו שלא הזמינוה לשם ולא שמעה : (יג) לרעותה הטובה ממנה · ומדכתיב הטובה בה"א הידיעה · דרש שכבר ידועה בטובתה ממנה והיינו כמו שידעה ומכירה (וכן מ"ש בדוד (שמואל א' ט"ו) ונתנה לרעך הטוב ממך שהוא רוה"ק היה יודע דבר זו) : (יד) בלא דדין הות צריכה · נ"ל גי' זו פירושו בלא מעשה זו שלא באה כדבר המלך היה צריך וראוי לעשות דא וחוק הזה · ובגליון הילקוט עם ב"ה (ד' ליוורנו) נדפס ל"א בסנהדרין היא צריכה · ופי' שלוחי המלך להוביל פקודות למדינות · ובלשון בתמיה קאמרי וכי בסנהדרין צריכה להשמיע זה בכל המדינות · כי בלא זה ישמע הדבר כי אשר שמעו לדבר המלכה ישמיעוה לרבים : (טו) מזו שנכנסה למלכות אבל גדול ליהודים · וז"ש כאן ונשמע דבר המלך בכל מלכותו כמ"ש ובכל מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע וכו' (ואפשר לשון כי רבה היא דרש גדולה מזו כו') והסבה לזה היה שנכנסה אסתר למלכות והועמד על ידה מרדכי בשער המלך כמ"ש לקמן פ"ו וכן בתרגום ראשון שנתקנא בו המן (וי"ל דר' לוי ור' יצחק דהכא פליגי בפלוגתא דרבנן ורבא במגילה (י"ב) אי מבתבתי' כמה דאתיליד מרדכי או אדרבה כנסת ישראל קובלת דמקני ביה המן ע"ש ועי' עוד שם (י"ט) מה ראו על ככה כו') ; (טז) את זכר עמלק . מתחת

פירוש מהרז"ו

ראשונה היינו מלכות בבל שלפני מדי דאל"כ הוא מיותר : אף הכא כן · גם במינוי זקנים שישבו לפני הנשיא ממנים משפחה שהיתה בגדולה מקודם : ה שלא כדת · כמ"ש ובכן אבוא וכו' אשר לא כדת וכמ"ש היכה רבתי : ו לא על המלך לבדו עותה · כי על כל השרים ועיקר כוונתו הפנימית מה שעותה אלא שהיה בוש להזכיר עוות עצמו והלבישו בעיוות כל השרים וכן בספר הדעות העיקר היה פניה שלעצמו שעורר אותו לדבר על הכלל : להבזות בעליהן בעיניהן · ולא אמר להבזות הבעלים סתם והיה גם הוא בכלל אלא שאשתו לא היתה שם ולא ראתה ולא תבזה אותו : ז בלא דדין הוית צריכה · שלפי הפשט היה עונשה על חטא זה כי יצא דבר המלכה וכו' אך האמת שמן השמים שילא כבר הגיע סוף עונשה של מפלת בבל כמ"ש לעיל סוף פסוק גם ושתי והמציא השי"ת לה סבה זו · ואולי דורש א"ת יצא אלא יצא : ח כדאי הבזיון · דורשים סוף הפסוק וכדי בזיון וקצף ורב דורש לפי פשוטו שהבזיון שבזתה אותו כדי שיעשה לה הקצף הזה · ושמואל דורש שקצף עליה השי"ת גרם להם הבזיון הזה שרצה לבזותה שתבא ערומה והיא בזתה אותו שלא שמעה לו ובזה נגמר הקצף הנ"ל של השי"ת · ודעת רבי חנינא שבזיון של אביה גרם לה הקצף הזה ויתכן שדורש גז"ש מתיבת כדי וכמ"ש דניאל ה' פסוק כ' וכדאי רום לבבי וכו' שדורש לעיל סוף פסוק אי משקה רעהו על בלשאצר וזהו וכדי בזיון וקצף : י הדא מלכותא רבתא · שמ"ש כי רבה קאי על מ"ש אשר יעשה בכל מלכותו והמלכות של אחשורוש רבה וגדולה ע"כ הקלקול גדול וראוי לעונש גדול · וחד אמר שמ"ש כי רבה היא

מתנות כהונה

ה"ג בירושלמי דפ' הבונה וסוף פרק בתרא דהוריות ולא הניחן ר' אמי : ה"ג בעון דימנע מאיכן · פי' כשרוצים למנות זקנים מהיכן היו ממנין אותם וה"ג בירושלמי סוף הוריות בקשו למנות זקנים מהיכן היו ממנין מטבוריא או מן דרומא אמר רבי סימון כו' : אף הכא במינוי זקנים : לחזירתה · לאומה שלא היתה נוהגת כדת ולישראל היתה נוהגת שלא כדת שהיתה משעבדת בהם בשבת כשהם ערומים ולפיכך נגזר עליה כדת מה לעשות : ה"ג שלא כדת אלא באכזריות : שאינה ושתי · כלומר שאינה ממשפחת המלוכה כמותה : ה"ג לקפוץ בעצה · פי' והרי הוא היה הקטן שבשבעת השרים : מה מקיים כו' · הרי שגם אחשורוש התחיל מן הצד : נראין כו' · בירושלמי בפ"ד דסנהדרין גרס ראו דבריו של יהודה וראו דבריו של ממוכן והיא היא כלומר כמו שאומרים נראין דברי רבי יהודה וקובעין הלכה אע"פ שחולקין עליו חביריו כך היו נראין בעיניו דברי ממוכן ולכן נכתבו דבריו ולא דברי השאר הנותרים ובספר ידי משה מביא גירסת ירושלמי ומפרש דאיירי ביהודה בן יעקב כש"ה ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף גם כי יעקב היה שם כשאח"ל : תלתא אמוראים כו' · ג' אמוראים חולקין למה קפץ ממוכן על אותה עצה שתהרג ושתי : מסטרתו כו' · הכתה אותו במנעלה על פניו ודוגמתו תמצא בב"ר פרשה מ"ה : לא על המלך כו' · משמע שגם עליו עותה : הדא היא כו' · כלומר שאשתו לא היתה שם ולפיכך היתה מבזה אותו לאמר אילו היה חשוב אתה היו מזמנים גם אותי לסעודת המלכה : לרעותה כו' · ולפיכך היה יועץ לפי דרכו : בלא דדין כו' · משמע אפילו בלא זאת שבזתה המלך והשרים היה ראויה לעונש זה משום מגדל מלתא : כדי הבזיון כו' · כלומר הבזיון הוא גדול יותר בערך עונש הקצף ולקצף גדול מזה היתה ראויה : כדי הקצפון כו' · קצף ההריגה הוא גדול בערך הבזיון ואין להוסיף עליו : דבר אתה מוצא כו' · דבר הגזירה : בדיסקוס · מצאתי פירושו לפי הענין שהוא בנין עשוי כשמכניסין בו ראשו של אדם הוא נחתך מעצמו וכך ממיתין השרים שבוררין מיתה יפה וזהו דבר מלכות : מזקנה · משאול זקנה של אסתר : ה"ג ממך בו בלשון : פתגם גדול כו' · דרש ונשמע פתגם למעלה על רעותה הטובה ממנה היא אסתר : ה"ג הדא מלכותא רבתא להדא חטיתא וחד אמר הדא חטיתא רבתא להדא מלכותא וכל כו' · ופירושו כמו שחלקו רב ושמואל למעלה בפסוק וכדי בזיון וקצף : מלכותא · פי' ענה הזאת : וכל הנשים כו' · כן דרכו לסיים

משנת דרבי אליעזר

לחזירתא כדת כו' · פירושו פשוט בזה"ל כדת מה לעשות כאלו נהג בשרות לעשות ע"פ דת ודין להזירה הואת ולאומה שלימה גזר שלא כדת להשמיד להרוג באכזרי' ולא ידעתי למה נדחק המ"כ לפרש שלא כדת : במלכה ושתי על אחת כמה וכמה במלכה שאינה ושתי · דייקו נמי כמ"ש לעיל מדג"כ ושתי המלכה שמה קודם אלא לדייק שאף היא מזרע המלוכה מצד עצמה ק"ו באחרת שאינה ראויה מצדה : בלא דדין הוות צריכה · עיין מ"כ ונהפוך הוא שפירושו שדברי ממוכן הם נגד כבוד המלך דבלא דברי ממוכן היא חייבת מיתה כדין מורד במלכות · א"נ דייק דבר מלכות היינו הדברים רעים שאמרה לו לכ"א דבל"ז היא חייב על הסירוב והכל דברי ממוכן · ונלמד מדכתיב דבר המלכה סתם אח"כ כתיב להביא את ושתי המלכה אלא פי' שיצא דבר המלכה היינו שנתגלה היינו מצד שהיתה מלכה מצד עצמה ושלחה לו כו' וכנ"ל וע"ז יבזו כל הנשים בעליהן ובאמת אף בל"ז חייבת על בזוה ואמר להביא את ושתי המלכה אף שלא ביזתה אותו רק על ולא באה מכ"ם היום הזה גו' אשר שמעו את דבר המלכה וגו' וכדי בזיון יוסף על הקצף שראוי שלא באה : כדי בזיון כו' · עיין פי' מ"כ דגרב קאי לבזיון שלפני הקצף היינו מה שביזתה אותו בשלחה לו כו' כנ"ל ובזה גדול עונה · ולשמואל קאי אבזיון שיבא אחר הקצף שיבאו להבזות בעליהן · ואין העון גדול כ"כ ודי הקצף · ודיוקא מדכתיב וקצף הקמ"ץ תחת הוי"ו ולא הו"א כידוע לבעלי הדקדוק : הדא מלכותא רבתי כו' · פי' זה המלכות גדול וחשוב ולא עוה סואת היא ובתי וה"א גדול החטא מלכיות' נשארת במלכות הואת · דלת"ק כי רבה היא קאי

יפה ענף

כניגא : וכי יש משפט לעצים · פי' כיון שלא הוקם המשכן עדנה איך שייך לומר כמשפטו דמשמע שכבר הם מסודרים לבקים כן מכבר · ומשני דהכוונה של כמשפטו הוא בשם אשר כבר זכה להקרא להיות או בצפון או בדרום · ויען כי צד הדרום קדוש יותר כי שם המנורה מקום שהשכינה שורה לכן הנקרא בשמו להיות בדרום לא ידחה לעולם ממקומו · וה"נ אין לשנות משפט האנשים אשר זכו לכנס מקודם יכנסו תמיד מקודם : בעון דימנון מאיכן · פי' שטענו איך כ"ד שבשביל שנתחתן לרבי ידחה ר' הושעיא מכבודו וריב"פ ילך עתה מתחלה · ומשני כי ר"ם מן דרומא פסק כן מקרא יהודה יעלה בתחלה ולכן כיון שנתחתן במשפחת רבי שהיה משבט יהודה כדאיתא בב"ר פל"ג · לו המשפט לעלות בתחלה · ומקשה הלא שם מיירי הקרא במלחמה · ומה זו הוכחה לכנס בתוגה בבית אשר בלום פו · ומשני בשביל זה זכו ליכנס תחלה משום שהם רואים פניו תמיד : לחזירתא כדת · פי' דמקשה איך בקש המס לעשות כדת בושתי אחרי שהוא לא נהג כדת גבי ישראל ולום נשמיד ולהרוג את כל היהודים · ולא התבונן שזה הוא שלא כדת · ומשני כי זה נאמר להשמיד עליה ולהנהיג עמה במשפט כאלו לא היתה מלכה ושתי · וז"ש אלא באכזריות ידונו דינם · ודורש את הכתוב כדת מה לעשות עמדה במלכה ושתי אם לא היתה המלכה ושתי · כי דת הוא כולל על כל איש ואיש : מה ראה ממוכן כו' · מאחר שהוא הקטן שבכולם כיון דנמנה לבסוף ומשני מפני שהדיוט קופץ בראש : ודיני נפשות מתחילין מן הצד · פי' מן הקטן · ולפ"ז למ"ד דינינו כדיניהם אין אנו מוכרחים לומר דקטן בראש משום דהיה הדיוט אך מן הדין היה לו להגיד דעתו בראשונה · ולמ"ד אין דינינו כדיניהם וביניהם מתחילין גם מדיני נפשות מן הגדול מוכרחים אנו לומר דקטן בראש משום דהיה הדיוט : מה מקיים ויאמר יהודה ויאמר ממוכן נראין דברי יהודה נראין דברי ממוכן כצ"ל · ופי' שדברים דמקשה למ"ד כי בבני נח אין דיניהם כדינינו ומתחילין מן הגדול · למה מהר יהודה לאמר הוציאה ותשרף ולא המתין עד שיגזור אביו המשפט בראשונה · וכן למה אמר ממוכן בראשונה · ומשני דפי' ויאמר יהודה הוא כי נראים דברי יהודה שקיימו את דבריו · אף שאמר דבריו בראשונה · וכן ויאמר ממוכן שנראים דבריו וקבלו משפטו ולעולם דבר בראשונה · וה"ה דהוה מצי לתרץ גבי ממוכן בשביל שהדיוט קופץ בראש · ורק מפני יהודה דלא שייך שם התירוץ הזה · אמר כי ויאמר פירושו נראים דבריו : מ"ד ע"י שהיתה מסטרתו כו' · ע"כ לא נוכל לפרש את הכתוב לא על המלך לבדו עותה ושתי המלכה כי אם על כל השרים וגו' כמה שהיתה מסטרתו על פניו · דא"כ היה פוגל את עצמו לדין וראו הכל כי באיבה ידבר · אבל פי' שהכתוב כן הוא · כי ממוכן בא לפרסם אשר בזדון ובמרד עותה על המלך · כי כן דרכם להתנהג עם כל השרים להבזותם ולהכותם · ומ"ש עוד כי יצא דבר המלכה על כל הנשים הוא טעם אחר לבגדיל החימה ולהרשיע אותה במשפט : ומ"ד ע"י שלא הזמינה כו' באמר כי יצא דבר המלכה וגו' [אולי ד"ה זה מהכתוב והיום הזה תאמרנה שרות פרס ומדי אשר שמעו את דבר המלכה וגו' · ולא הוגד מה תאמרנה · וכבר כתב הא"ע כי י"מ אשר השרות תאמרנה מה שנקדם ביום הזה · ולדעת המדרש תאמרנה נשי פרס ומדי לכל שרי המלך כי הנה שולטות כהפכן בכל מעביהן ואין להם להכניע על בעליהן · אחרי כי גם ושתי לא הוקירה את אשה . כשר היושב ראשונה במלכות אף כי המלך יוקירהו וזה אשר שמעו את דבר המלכה כי שלטה בנפשה ולא הכניעה על בעלה להוקיר את אשר יוקיר הוא · ואם היה חוסר ממלכותה אז כל הנשים יתנו יקר לבעליהן · וידעו כי עליהם להכניע על רצון בעלה · ולא תפגו נפרש כי חטאה במה שלא באה לפניו ערומה להראות את יפיה · כי בזה יש להצדיקה · וז"ם ר' שמואל בלא דדין הות צריכה · כי פחד פן יתבונן · ויפים על לבו כי הצון הוא בו אשר הבה נבקש ממנה דבר לא נאות · ויקצף עליו בעלו להעביר את מלכותה ממנה · לכן אמר כי יצא דבר המלכה שיש בה חטאים רבים גם בלעדי זאת] : כדי הבזיון הזה על מלך שתבזה בזה שלא נעשה מאמרו אז הקציפה הואת באמרי ויקצוף המלך מאד כלומר שהבזיון גדול הוא כ"כ שראוי לקצוף עליו עד מאד · ושמואל אמר כדי הקצפון הזה שהקציפה ושתי אל המלך בעברה על מאמרו לבזיון הזה שיתבזה. בעולם כהשמע הדבר ולהבזות בעליהן בעיניהן ולשניהם הכוונה אחת היה להגדיל החמס אך זה יעריכנה כנגד החטא שחטאה למלך · ושני מעריכה אל הבזיון הנמשך ממשפט : דבר אתה מוציא. מפיך כו' · פי' שבא להסיר הפחד · ממנו פן יקומו עדו אוהביה ויפדו את מפשיו לכן אמר לו כי אתה תוציא מפיך רק דבר הגזירה ואני אכניס ראשה לסרגס : כתיב. כי הוא יכאיב וגו' · משום דקשיא למה אמר ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה · כלא המלך לא שאל רק מה לעשות בושתי המלכה · ועלה זו אין כאן מקומה · לכן מביא את הפסוק כי הוא יכאיב ויחבש כי רוח ה' נוססה בדבריו אשר בלשון הזה שבא הכאב לבאות בלשון הזה אבא ה' את מחץ מכתו ובאה המלוכה לאסתר אשר היתה בת בנו : פתגם גדול אנו עתידים לשמוע כו' · גם ספר אסתר כי רוח ה' נוססה בדבריו להודיע את העתיד להיות וכמ"ש גבי ומלכותה יתן המלך לרעותה · ועתה הדרש הוא מדכתיב ונשמע בנפעל ולא כתיב וישמעו פתגם המלך בקל · משמע נים שפתו המלך יהיה עוד סבה לפתגם אחר אשר ממנו יצא · והוא יהיה הפועל לפתגם הנפעל ממנו : הדא מלכותא רבתא להדא הטיתא · פי' כיון שהמלכות רבה היא ויגיע הנזק לאנשים רבים לכי לא נוכל לשאת את העון הזה · והשני אומר כי רבה קאי על החטאת כי גדולה כבדה ורבה היא לכן לא [illegible]

יא וייטב הדבר בעיני המלך והשרים · גזר והכניס ראשה בדיסקוס : **יב וישלח** ספרים אל כל מדינות המלך · אמר רב הונא אחשורוש דעת סרוחה היתה לו · מנהג שבעולם [א] אדם מבקש לאכול עדשים ואשתו מבקשת לאכול אפונים יכול הוא לכופה לא מה דהיא בעיא היא עבדה · אמר ר' פנחס ולא עוד אלא שנעשה (יז) שחוק בעולם · בנוהג שבעולם מדיי נושא פרסית והיא מדברת בלשון מדיי · פרסי נושא מדיית והיא מדברת בלשון פרסי · [ב] אבל הקדוש ברוך הוא דבר עם ישראל בלשון שלמדו הדא הוא דכתיב אנכי ה' אלהיך לשון יחנך · אמר רבי נתן דבית גוברין [ג] ארבע לשונות נאין הן שישתמש בהן עולם · לעז לזמר · פרסי לאלייה · עברי לדיבור · (יח) רומים לקרב · ויש אומרים אף אשורית לכתב · עברית יש לה דיבור ואין לה כתב · אשורית יש לה כתב ואין לה דיבור · בחרו להם כתב אשורית ולשון עברית · (יט) בורגני אחד אמר בררו להון לשון רומי מלשון יוני · ר' יהודה בר' סימון אמר גנאי הוא לה שחותמת שאינה שלה · ורב חנין בר אדא אמר אף על פי כן וטפרה די נחש אינה חותמת אלא בלשונה · א"ר שמואל בר נחמן מכאן אדם צריך לשנות את פרשיותיו · אילו לא שנה לנו משה את התורה מהיכן אנו יודעין השסועה · ואילו לא שנה לנו דניאל את החלום מהיכן אנו יודעין וטפרה די נחש :

פרשה ה א רבי עזריה פתח (משלי כ"ג) [ד] אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים · א"ר עזריה אל תרא יין כי יתאדם כי יתאו לדם נדה ולדם זיבה · כי יתן בכוס עינו בכיס כתיב לשון נקי המד"א (שם א') כיס אחד יהיה לכלנו · יתהלך במישרים סוף שאשתו אומרת לו כשושנה אדומה ראיתי והוא אינו פורש ממנה · א"ר אסי אם תלמיד חכם הוא סוף שהוא מטמא את הטהור ומטהר את הטמא · ד"א [ה] אל תרא יין כי יתאדם ודאי מסמיק ליה · כי יתן בכוס עינו הוא נותן עיניו בכוס והחנוני נותן עיניו בכיס · יתהלך במישרים · סוף עביד ביתיה מישרא אמר מה דהדין קיתונא דנחשא עביד קיתונא דחספא עביד זמזבין ליה ושתי חמרא בטימיתיה · ומה דא קידרא דנחשא עביד קידרא דחספא עביד ומזבין ליה ושתי חמרא בטימיתיה · ר' יצחק בר רדיפה אמר בשם ר' אמי סוף שמוכר כל כלי ביתו ושותה בהם יין · א"ר אחא מעשה באדם אחד שהיה מוכר כל כלי ביתו ושותה בהם יין אמרי בנוי לית הדין אבונן שביק לן כלום מה עשו אשקוניה ושקלוניה וטענוניה ויהבוניה בחד בית עלם · עברין שפאין שנאון בתרע בית עלמא ושמעון אנגריא במדינתא פרקון טועניהון בגו בית עלמא ההוא אמרין ניזל וניחמי מה קלא במדינתא איתער ההוא סבא משינתיה חמא זיקא יהיבא לעיל מן ראשיה שרא יתיה ויהביה בפומיה ושתי שתי עד דניים שינתיה לבתר תלתא יומין אמרין בניה לית אנן אזלינן וחזינן מה ההוא אבונן עביד · אזלון ואשכחוניה והא זיקא יהיב בפומיה אמרי אף הכא לא שביק לך ברייך הואיל והוא לך מן שמיא לית אנן ידעין מה נעבד לך · עבדי ביניהון תקנה כל חד וחד הוה משקה לי' יומא · כתיב (שם כ"ג) והיית כשוכב בלב ים וכשוכב בראש חבל כהדא אילפא דדמכא בפילגוס דימא · וכשוכב בראש חבל כהדין תרנגולא דיתיב בריש חבלא אזיל ואתי אזיל ואתי · כהדין קברניטא דיתיב בריש תורנא אזיל ואתי אזיל ואתי · (שם) הכוני בל חליתי מחו ליה ולא מרגיש · הלמוני בל ידעתי טלמון ליה ולא ידע · שתי שכרא חמשא קוסטין אמרין ליה עשרה קוסטין אישתית · וא"ת דמיתער הוא משינתיה ואגשי ליה ת"ל (שם) מתי אקיץ אוסיף אבקשנו עוד · למי אוי למי אבוי · רב הונא אמר למי שאינו עמל בתורה · למי מדינים למי דינין · למי שיח למי פיטטין · למי פצעים חנם למי פדעין דמגן · למאחרים על היין · עובדא הוה בחד בר נש דהוה אליף למשתי תרי עשר קיסטין דחמר בכל יום · יומא חד אישתי חד עשר קיסטין דמך ולא אתא שינתא · קם בחשוכא אזל לבי קפילא אמר ליה זבון לי חד קיסטא · א"ל לא פתחנא לך דהיא חשיכא וצרי לי מן נטוריא · תלא עייניה וחזא נוקבא בתרעא · א"ל הב ליה מיניה בהדין נוקבא · את מפני מלגיו ואנא שתי מלבר · עבד ליה כן · אשתי ודמך קדם תרעא עברון עליה נטוריא סבורניה דהוא גנב · מחיוניה ופדעוניה וקרו עליה למי פצעים חנם למאן פדעין דמגן · למי חכלילות עינים למאן שמשין דעיינין · כל אלה למי · למאחרים על היין זה שנכנס לבי קפילא קדמאי ונפק בתראי · לבאים לחקור ממסך · מן דשמע הן אית ליה חמרא טבא רדיף בתריה · מה כתיב בו בסוף (שם) אחריתו כנחש ישך וכצפעוני יפריש · מה צפעון זה מפריש בין מיתה לחיים · כך הפריש היין בין אדם לחוה · דא"ר יהודה בר' אלעאי [ו] אותו העץ שאכל ממנו אדם הראשון ענבים היו הה"ד (דברים ל"ב) ענבימו ענבי ראש אשכלות מרורות למו · הללו הביאו מרורות לעולם · ד"א וכצפעוני יפריש מה

מסורת המדרש א עיין יבמות דף ס"ג ע"א : ב עיין פסיקתא רבתי פסקא כ"א · פסיקתא דרב כהנא פסקא י"ב · ועיין מ"ש בהערות ותקונים · ילקוט יתרו רמז רפ"ו : ג ירושלמי מגילה פרק א' · עיין סנהדרין דף כ"א : ד יומא דף ע"ד · ויקרא רבה פרשה י"ב · כל הענין · במדבר רבה פרשה י"ד · תנחומא סדר שמיני סימן ה' וסימן י"א : ה מדרש משלי פרשה כ"ג · ילקוט משלי רמז תתקס"ס · כל הענין : ו בראשית רבה פרשה י"ט · וש"נ :

חדושי הרד"ל

השמים כצ"ל וז"ש בכל מלכותו מלכות שמים : (יז) בחוק בעולם כנוהג שבעולם מדי וכו' · וז"ש במגילה (י"ב) מאי האי דכתיב בן וכו' פשיטא אפילו קלאי' בביתו כו' : (יח) רומיי לקרב · שוח"ט סוף מזמור נ"א ע"ש נ"א · אפשר פירושו לפיוטים ותזזים כמו קרובה ופייטנא עי' ערך קרב בהזכרון : (יט) בורגני אחד בירר להן לשון כו' · כ"ה בירושלמי מגילה פ"א ופירוש הדיוט אחד מבני רומי הוא שביכר להם לשונם מתוך לשון יווני שלא היה להם לשון עצמי · וכמ"ש (בעבודת כוכבים דף י') שאין להם כתב ולשון · וז"ש גנאי כו' וכמדומה שהגי' הנכונה צ"ל מתוך כתב יווני (וכן באמת על הכתב יש קצת התדמות זה לזה אבל לא הלשונות) וז"ש לפין שאינה חותמת אלא בלשונה :

מתנות כהונה

להיים בפסוק שבסוף הפרשה וכן לקמן : גזר והכנים כו' · וזהו כדבר ממוכן שיעץ לו כן כדלעיל : מנהג שבעולם גרסי' : לא מה דהיא בעיא כו' · בניחותא הלא לא מה שהיא רוצה היא עושה ואם כן הספרים למה : בנוהג שבעולם · מלתא באפי נפשיה היא : ה"ג והיא מדברת בלשון מדי פרסי נושא מדיית והיא מדברת בלשון פרסי אבל הקב"ה דבר עם ישראל בלשון שלמדו הה"ד כו' ועי' בילקוט בפ' אנכי : לשון יחנך · והוא אני בלשון מצרי ולמדהו ישראל בהיותם במצרים ובילקוט [רמז רפ"ו] גרס אנוך וכן משמע בפיוט [יום ב'] דשבועות : שישתמש בהן העולם גרסי' וכן הוא בירושלמי בפ"ק דמגילה : פרסי · בירושלמי גרס סורסית : לאלייה · ליילל ולקונן כדאמרינן פרק ב' דערכין אלייה בעלמא הוא דנפלה בפיהם : לקרב · במלחמה לצעוק להפחיד שכנגדם : אף אשורית לכתב · שהיא הנאה שבכל הכתובים : ה"ג בירושלמי ואין לה דבור בחרו להם כתב אשורית ולשון עברית ושוב גרסי' בורגני אחד אמר בררו להן לשון רומי מלשון יוני ופירושו מסוך לשון יוני וה"ג בירושלמי : גנאי הוא לה · לאדום מלכות רומי : שאינה שלה · בלשון שאינה שלה : אף על פי כן · אע"פ שגנאי הוא לה אינה חותמת אלא בלשונה מעיזה פנים ועומדת על מדתה וזהו וטפרה די נחש : וטפרה גרסי' וכן בסוף הפרשה ופסוק הוא בדניאל סי' ז' : השסועה כמו שאמרו חז"ל למה נשנו הבהמות מפני השסועה :

פרשה ה כי יתן בכוס עינו כו' · כל הפרשה נתבאר בויקרא רבה פרשה י"ב : לשון נקי · ורמז לזונה ועי' במדבר רבה פרשה י' : אינו פורש ממנה · וזהו יתהלך במישרים שהכל נעשה לו כמישור בלא עיכוב דבר : מטמא את הטהור וכו' · דכתיב יין ושכר אל תשת וסמיך ליה בין הטהור וגו' ועי"ל בפרשת שמיני : ומה דא קידרא גרסי' : אדומה · וזהו יתאדם : הכי גרסינן אשקוניה ושקלוניה : שנאון · בפרשת שמיני לא גרסינן ליה וכן בילקוט משלי : ההוא · באותה מערה שהוא היה נתון בתוכה : ה"ג אמרו אף הכא : דדמכא · נראה דצ"ל דדמיא ובפרשת שמיני גרס דמטרפא : הכי גרסינן בל ידעתי טלמון ליה ולא ידע שתי שכרא חמשא קוסטין : משינתיה ואגשי ליה גרסי' : הכי גרסינן נוקבא בתרעא א"ל הב לי מינה : וקרי עליה גרסי' : למאן דמשין גרסי' · מררות לעולם גרסי' :

הכי

פירוש מהרז"ו

היא קאי על החטא שהחטא מעצמו גדול : **יב** לא מה דהיא בעי' · שאמיה שצרכי הבית תלויין בה · ולא יתכן לעשות הכל בקטטות ומריבות ועל האיש לעבור על מדותיו וכמ"ש אבל אשת רב : דבר עם ישראל · דורש מ"ש ומדבר בלשון עמו כמשמעו שמדבר כלשון העם שלו שמושל עליהם ואין זה שייך אלא כל איש ע"כ דורש על הקב"ה שדבר עם עמו בלשונם שהורגלו במצרים : טופרה די נחש · דניאל ז' י"ט אלא היה רביעית :

פרשה ה סי' א אל תרא יין · כל דרשה זו פתיחה לענין סעודת אחשורוש שהיין גרם להם קלקול גדול וכמ"ש בסוף הדרשה ונתבאר בויק"ר פרשה י"ב ובמד"ר פרשה י' סי' ב' : בין אדם לחוה · ב"ר פ' ט"ו סי' ז' וש"נ :

בין

יפה ענף

נוכל לשאת את פשעה · ולדברי שניהם כוונה אחת היא כי לא יבקש עוד להצילה מעונש : וייטב הדבר בעיני המלך וגו' · משום דק"ל מה דכתיב וייטב המלך כדבר ממוכן ולא אמר בקצרה וייטב כן · אבל בא ללמד לנו כי טובה היתה עצת ממוכן בעיניו · אפס לא שת לבו אל הפחד אשר ממוכן אמר לו פן יקומו נגדו אוהביה · וממוכן הפך לבדו והכנים ראשה בדיסקוס · אבל הוא עשה כדבר ממוכן כי גזר והכנים ראשה בדיסקוס · אבל לא הרשה לו כי הוא יכנים את ראשה · כי שפחד היה חרפה לפניו : ולא עוד אלא שנעשה שחוק כו' · אבל על הראשון לא נעשה שחוק שכבר אפשר שהאשה תדחוק עצמה לאכול מה שרוצה בעלה ולא מה שהיא רוצה · אבל לדבר בלשון בעלה אם היא לא תבין את הלשון הזאת זה הוא שחוק כי הוא דבר נמנע : אבל הקב"ה דבר עם ישראל בלשון חיים שלו בלשון שלמדו בצ"ל · ופי' הדברים אף כי הקב"ה דבר עמהם בלשון חיים וזה בלה"ק · מ"מ דבר עמהם ג"כ בלשון שלמדו דהיינו בלשון מצרית · ולכן כתב בלשון אנכי שהוא ג"כ בשפת מצרית · ולא אמר בלשון אני שאין בשפת מצרית כמוהו · לשון יחנך לשון אנוך גרסינן · ועיקר הדבר הוא במכילתא פ' יתרו [צ"ל בפסיקתא דרב כהנא פסקא י"ב] על פסוק אנכי ה' אלהיך ע"ש : פרסי לאלייא · בירושלמי גרסינן סורסי וכתב הר"י בפוטה בסופו ל' סורסי קרוב הוא ללשון ארמי והוא' שזה ל' תלמוד ירושלמי · ובערוך כתב שהוא ל' כוריא מהארצות שכבשם דוד · ועי"ע מ"ש התוס' בזה בשלהי מרובה : רומים לקרב · פי' לקרב את הלב לאהבה שהוא לשון פיוס ורצוי : יש להם כתב ואין לה דבור · פי' הריטב"א יש לה כתב משלהם אבל לא לשון אלא משל אחרים · א"נ ה"ק כתב שלנו יש להם · אבל לא לשון שלנו וזה כדרך שפירש"י בע"ז על פסוק בזוי אתה מאד שאין להם לא כתב ולא לשון ועי"ש בתוס' שפי' באופן אחר ויש לפרש גם המאמר הזה ע"פ פירוש התוס' ועי' היטב : וטפרה די נחש · שפי' שהקולמס היה משל נחושת · וכמו שנקרא העט בלה"ק בשם צפורן וכמו בעט ברזל בצפורן שמיר כן נקרא בלשון ארמי בשם טופרא שזה הצפורן : לשנות פרשיות · פעמים עי"כ יבין ויתחדש לו מה שלא הבין מתחלה · ואע"ג דבמשה ודניאל א"א לומר כן · דודאי מתחלה ידעו מה שכתבו בשניה כתבו כן ללמד לעולם שישנו למודם · כי בשניה יתחדש להם מה שלא נודע מתחלה :

פתח אל תרא יין וגו' · הובא הדרש הזה פה בשביל סדרם ובצפעוני יפריש דמדריש לקמן על אחשורוש לגמרי : כי יתאו לדם נדה וכו' · כי לא נוכל לפרש דמדבר בשבח היין · שיפה הוא במראהו דיקשה למה לא אמר בשבח היין כי הוא משמח את הלב ומרפא ומחכים שעי"ז יתפתה האדם יותר אל היין מיופי מראהו · לכן פי' כי יתאו לדם וגם כי יתאדם הוא טעם להמנע נפשו מתאוות היין · ופי' הדברים כי ע"י היין תתעורר בו התאוה לזנות · עד שלא יפרוש גם מאשתו אשר היא נדה אינו נוער בו אחרים · מאחר שיש לו פת בסלו : הכוד"א כיס אחד יהיה וגו' · דהתם א"א לפרש כיס ממש דא"כ סותר למ"ש גורלך תפיל בתוכנו דאי כיס אחד לכולם אין גורלו של אחד מהם מיוחד אחריו : סוף שאשתו כו' · ויפרש יתהלך במישרים שיתהלך כדרכו · ודבר עון לא ימנענו · וכן לומר דדריש סוף שהוא מטמא כו' פי' יתהלך במישרים בהוראותיו ולא ירגיש שטעה בדבריו : **ודאי** מסמיק ליה · פי' שמאדימים פני שותהו וניכר בפניו שהוא שכור ובזו יבוזו לו : והחנוני נותן עיניו בכיס · ולהכי כתיב בכיס וקרינן בכוס · וטעם הדבר שע"י שהוא נותן עיניו בכוס ואינו חושש לכספו · והחנוני המביט על כיסו יוציא ממנו כל ממונו והוא לא ירגיש עד שיכלה ממונו : מה דהדין קיתונא דנחשא · פי' נ"ל הקיתון של נחושת הלא גם בקיתון של חרס אוכל לשתות · ולכן מוכרו ולוקח בדמיו במחיר אשר ישיג מן הקיתון לוקח יין · וריב"ר מוסיף כי כן ימכור גם כל כלי ביתו · עד שלבסוף ימכור את כולם ונעשה ביתו מישור : אשקוניה ושקרוניה גרסי' · ופי' הדברים כי בניו השקוהו יין עד כי היה שכור · ואח"ז נתנוהו בחורבה אחת · ועברו בתוך כך מריקי יין בגלדיסם ושמעו קול שאון במדינה · ופרקו משאם בתוך החורבה הזאת והלכו לעיר וכאשר הקיץ זה הזקן משנתו וראה הנאד נתון למעלה מראשו ויקח את הנאד בפיו ושתה עד שנרדם שנית · ואחר שלשה ימים הלכו בניו לראות מה עמדו ומצאוהו כי הוא ישן והנאד בפיו אמרו אף כאן לא עזבך בוראך והכין לך משקה לשתות · ואחר שמן השמים הוא בעזרך אין אנו יודעים מה נעשה לך עוד : כהדא אילפא כו' · פי' כספינה הזו השוכבת בלב ים שיורדת ועולה בסערה · וכן ינוע השכור כיינו מפה ופה וכדכתיב נוע תנוע ארץ כשכור · וכן כתרנגולת השוכבת בראש חבל שהחבל מתנועע ממה לכאן ולכאן · וכראש החובל העומד בראש התורן לתקן את עניני הספינה ומתנועע לכאן ולכאן בהתנועע הספינה ע"י הסערה · ולפ"ז דריש בראש חבל לשתי הוראות להוראת חבל ויתר · ולהוראת ספינה ומונה פה שלשה דמיונות כנגד שלשה הנזקים אשר היין מביא אל שותיו · הא' סכנת נפש · כי כמה מתו מרוב שכרותם · או יפלו באחת הפחתים וישברו אחד מאבריהם · וכנגד זה מביא התנועעות האניה בלב ים אשר היושבים בה הם בסכנת נפשות לטבוע במים · והב' הוא נער הגוף וכנגד זה מביא הנער מהתנועעת התרנגול שלא יישן על החבל כמו שיישן בעמדו על העצים · והג' הוא אבוד הדעת כאומר יחגו וינועו כשכור וכל חכמתם תתבלע וכנגד זה מביא התנועעות רב החובל שע"י נערו בתנועתו תתבלבל דעתו בהנהגת הספינה : שתי שכרא כו' · ומפרש הלמוני בל ידעתי היינו בממונו : למי שאינו עמל בד"ת · נראה דדריש אבוי מלשון אביון · ואין עניות אלא בד"ת · וכמ"ש בפ"ב דקדושין : למי דינין דהיינו עונשים ולא ריבים ומחלוקת לבד שהרי ע"י היין הוא נכשל בעבירות וכדלעיל ונענש : פטטין · ענין דבור מיותר ושיחה בטלה כמו בב"ר פ"ע אין פטטין את בפי · ופי' שהכל ידברו בו וילעגו עליו · או שבשכרותו ידבר דברי הוללות : מה צפעון זה מפריש בין מיתה לחיים · כלומר כי האדם חי מצד הנפש ומת מצד הגוף · ולכן כשיוצאה הנפש מהגוף הויא הפרשה בין מות לחיים : בין אדם לחוה · שגרם אותם ע"י שהסיתתו א"נ משום שהפרישו ממנה ק"ל שנה כדאיתא בפ"ב דעירובין : אשכלות הללו הביאו מרורות לעולם כצ"ל · ולא נוכל לפרש מרורות לתאר על אשכלות · דא"כ היה לו לכתוב אשכלות מרים או מרות · כי מרורות הוא שם המשמע וכמו כי תכתוב

עלי

צפעון זה מפריש בין מיתה לחיים כך הפריש היין בין נח לבניו לעבדות הה"ד (בראשית ט') וישת מן היין וישכר ויתגל בתוך אהלה שמתוך כך אמר ארור כנען · ד"א וכצפעוני יפריש מה צפעוני זה מפריש בין מיתה לחיים כך הפריש היין בין לוט לבנותיו לממזרות · הה"ד (שם י"ט) ותשקן את אביהן יין בלילה הוא שמתוך כך · ותהרין שתי בנות לוט מאביהן · ד"א וכצפעוני יפריש · מה צפעוני זה מפריש בין מיתה לחיים כך הפריש היין בין אהרן לבניו למיתה · דתני ר"ש אומר [א] לא מתו בני אהרן אלא שנכנסו שתויי יין לאהל מועד · רבי פנחס בשם רבי לוי אמר משל למלך שהיה לו בן בית נאמן (א) מצאו עומד על פתח הבית והתיז את ראשו בשתיקה · ומינה בן בית אחר תחתיו ואין אנו יודעין מפני מה הרג את הראשון אלא ממה שצוה את השני ואמר לו אל תכנס בפתח הבית אנו יודעים שמתוך כך הרג לראשון · כך (ויקרא י') ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם · אין אנו יודעין מפני מה מתו אלא ממה שמצוה את אהרן וא"ל (שם) יין ושכר אל תשת אנו יודעין מתוך כך שלא מתו אלא מפני היין · ד"א וכצפעוני יפריש מה צפעון זה מפריש בין מיתה לחיים כך הפריש היין בין עשרת השבטים לשבט יהודה ובנימין לגלות · הה"ד (ישעיה ה') הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בנשף יין ידליקם שמתוך כך (שם) לכן גלה עמי מבלי דעת · ד"א וכצפעוני יפריש מה צפעון זה מפריש בין מיתה לחיים כך הפריש היין לשבט יהודה ושבט בנימן לגלות הה"ד (שם כ"ח) וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו אלה וגם אלה · ד"א וכצפעוני יפריש מה צפעון זה מפריש בין מיתה לחיים כך הפריש היין בין מלכות למלכות להריגה · הה"ד (דניאל ה') בלשאצר אמר בטעם חמרא שמתוך כך אמר (שם) בה בליליא קטיל בלשאצר מלכא כשדיא · ד"א וכצפעוני יפריש מה צפעון זה מפריש בין מיתה לחיים (א) כך הפריש היין בין אחשורוש לושתי להריגה · הה"ד ביום השביעי כטוב לב המלך ביין שמתוך כך קצף עליה והרגה :

ב אחר הדברים האלה כשך חמת המלך אחשורוש · א"ר איבו בשם רבי יוסי בן זמרא [ב] כל מקום שנאמר אחר סמוך · אחרי מופלג · ורבנן משום ר' יוסי בן זמרא כל מקום שנאמר אחרי סמוך אחר מופלג כשוך חמת המלך אחשורוש (ג) בשך אין כתיב כאן אלא כשך (ב) שכיבת שאינה שכיבה · זכר את ושתי · [ג] גזירה זאת שנגזר עליה שתכנס לפניו ערומה ולא נכנסה וקצף עליה והרגה · מן דקטלה שרי תהי ביה · (הוזר בו) למה שעשתה כהוגן · ואת אשר נגזר עליה · שלא כהוגן · ולמה עלתה לה כך לפי שלא היתה מנחת לאחשורוש ליתן רשות לבנות בית המקדש · ואומרת לו מה שהחריבו אבותי אתה מבקש לבנות · ויאמרו נערי המלך משרתיו וגו' :

ג ויפקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו · מה ראה · א"ר הונא ע"י שהיו מבזות בבנות ישראל כעורות ואין כל בריה משגיח עליהם לפיכך באו לידי המספק הזה · ר' חנינא בר שילקא ור' יהושע דסכנין ור' לוי בשם ר' יוחנן אמרין ישראל וגוי דרים בחצר אחד ושפה ישראל קדרתו ונגע בה הגוי אינה טמאה שפה הגוי קדרתו ונגע בה ישראל הוא אומר טמאה · ואפי' נפלו לתוכה כמה שקצים ורמשים הוא אוכלה ואם ישראל עושה את שלו לתוכה הוא שוברה · כך כתיב (ירמי' נ') השמיעו אל בבל רבים כל דורכי קשת וגו' · וכי כסף נטלה שתתן כספי זהב נטלה שתתן זהב · (איכה ה') נשים בציון ענו מה ת"ל אלא כך אמר הקב"ה אתם להוטים אחר הערוה חייכם שאני מביא עליכם אומה (ג) שאינה מבקשת מכם לא כסף ולא זהב. הה"ד (ישעיה י"ג) הנני מעיר עליהם את מדי אשר כסף לא יחשבו וזהב לא יחפצו בו · ומה מבקשת מכם (שם) וקשתות נערים תרטשנה ופרי בטן לא ירחמו וגו' · אל יד הגא סריס המלך שומר הנשים · מהוי היה והיה ממונה על הבתולות ודכוותיה אל יד שעשגז סריס המלך שומר הפלגשים שחוף היה והיה ממונה על הנשים :

ד והנערה אשר תיטב בעיני המלך וגו' · [ד] מי הגון לדבר זה מרדכי · איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי · דכוותיה (שמות ב') וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים · מי הגון לדבר זה משה ומשה היה רועה · ודכוותיה (שמואל א' ח') ויאמר שמואל אל העם לכו איש לעירו וגו' · מי הגון לדבר זה שאול שנאמר (שם ט') ויהי איש

מסורת המדרש א ויקרא רבה פרשה י"ב ופרשה כ' · תנחומא סדר אחרי סימן ו' · פסיקתא דרב כהנא פסקא כ"ו · ילקוט שמיני רמז תקכ"ד : ב בראשית רבה פ' מ"ד · ילקוט סדר לך לך רמז ע"ו : ילקוט כאן רמז תתרנ"ג · ג : ד מדרש שמואל פרשה י"ג · ילקוט שמואל רמז ק"ד :

חדושי הרש"ש

(א) מצאו עומד על פתח (הבית) · בסדר שמיני הגירסא חוצות וכן נכון דבסמוך : (ג) בשך אין כתיב כאן אלא כשך · כצ"ל וכדלעיל ס"פ ג' :

חדושי הרד"ל

(א) כך הפריש היין בין אחשורוש לאשתו · אף שהיתה מכתו ואשת בריתו · הפריש היין ביניהם והוליכה למיתה כמו ע"י נסיכת לצעוני : (ב) שכיבה שאינה שכיבה · משום שלאלן בהריגת המן כתיב ותמת המלך שככה שאז הוא שהיתה שכיבה גמורה : (ג) שאינה מבקשת מכם כו' · ומה מבקשת מכם וקשתות כו' · שם ביצעים כתיב ובאיכה השבינה ולפשר ר"ל שזה נגד נשים בציון ענו רק שמוסיף בעונש שבכל זה לא רחמו על הנשים לשמותן אלא לא ירחמו על פרי בטנה ויהרגום אחר העינוי · וסמכו ענין

פירוש מהרז"ו

בין נח לבניו · ב"ר פרשה ל"ו סי' ה' וש"נ : בין לוט ובנותיו · ב"ר פרשה ל"א : וגם אלה ביין שגו · שכל הפרשה מדבר בעשרת השבטים. כמ"ש עטרת גאות שכורי אפרים ודורש מתיבת וגם לרבות. שבט יהודה ובנימין : **ב** אחר סמוך וכו' · ב"ר פרשה מ"ד ריש סי' ה' : בשך אין כתיב כאן · לעיל סוף פסוק ותמאן : **ג** השמיעו אל בבל · ומ"ד אל יהיה לה פלים שלמו לה כפעלה כאשר עשתה עשו לה · וכפול לשון הוא · ע"כ דורש מ"ש שלמו לה כפעלה על כסף וזהב שנטלן ועל מ"ש כאשר עשתה עשו לה על שהיו להוטים · ומ"ש וכי כסף וזהב נטלה ר"ע שהרי בזזו הכל וכל כלי כסף שבביהמ"ק · ויתפרש בדוחק שאין זה בכלל מ"ש כאשר. עשתה וכו' אלא בכלל שלמו לה · ומ"ש אתם להוטים וכו' ר"ע שהרי אמר במדרש איכה פסוק נשים בציון ענו שר"ל טוה שלא יגעו בא"א ע"ש ומדרשים חלוקים הם : **ד** והנערה וכו' מי הגון וכו' · שמיד אחר פסוק והנערה סמוך זה שיבדקו למלך או ר"ל לאחשורוש קרא מספק. כלומר הפכפך וכמו שאמרו חז"ל מלך הפכפך אמר טמאה ואפילו נפלו לתוכן כמה שקלים ורמשים אינו משגיח ובנגיעת הישראל הוא שוברה שהם מאוסים שאחר כל התלאה הזאת מאס בהם המלך ובחר בבת ישראל : כך כתיב כו' · לה כפעלה ירמיה נ' : השמיעו וגו' · פסוק הוא ירמיה נ' נ' : דורכי קשת וגו' גרסי' · וסיפיה והלא כתיב נשים בציון ענו ועל זה היה מקונן הנביא ולא על כסף וזהב. א"כ מה ת"ל שלמו לה ולבסוף אלא שעשגז והיה ממונה על נשי אנשים : שחוף · פי' רש"י בסוטה כ"ו · שנשברו [נשחף] נשים והערוך פי' בשם ר"ח הבועל כדרכו ואינו מזריע וכאן אי אפשר לפרש כן ומתוי ר"ל שה מי הגון כו' · שמיכות קרלים שמיד אחר והנערה וג

מתנות כהונה

הכי גרסינן בילקוט בין לוט לבנותיו לממזרות : פתח הבית · בפרשת שמיני גרס חביות ונראה דצ"ל חנויות : ה"ג לשבט יהודה ובנימין לגלות : ה"ג מבלי דעת : ד"א וכצפעוני יפריש מה הצפעון הזה מפריש בין מיתה לחיים כו' כך הפריש כו' : שמתוך כך אמר · הכתוב אמר בה כו' : ה"ג ורבנן משום ר' יוסי בן זמרא כל מקום שנאמר אחרי סמוך אחר מופלג : ה"ג ושתי גזירה זאת : מאן דקטלא · שהרגה שדי · התחיל : חוזר בו · פירושו של תהי בה כד"א כדו תהיה : שעשתה כהוגן · שלא נכנסה לפניו ערומה : ואת אשר נגזר גרסי' : ולמה כו' · הם דברי הספר : הכי גרסינן מה ראה · ופירוש מה ראה הקב"ה להגיע כן לידי הבתולות שנלקחו ליבדק איזו יפה ואיזו כעורה ונבעלו כולן למלך גם מה שנלקחו על ידי הפקידים וכמו שכתוב בילקוט : כעורות : כלומר לאמר כעורות הם : ואין כל בריה כו' · הודיע הקב"ה שהן כולן כעורות שמאס בהן המלך ובחר בבת ישראל : המספק · כלומר לספק מלך הפכפך היה : ה"ג ונגע בו הגוי אינה טמאה כי כן היא האמת : הוא אמר כו' · הגוי הוא שוברה כ"כ היו נוהגין בזיון בישראל לפיכך פרע להם הקב"ה מדה כנגד מדה והראה להם כתיב כו' · גם את זאת הביא לכאן להודיע שהקב"ה פרע להם מדה במדה וכמו שנאמר שלמו גרסי' · וסיפיה דקרא שלמו לה כפעלה : וכי כסף נטלה · מישראל : נשים בציון כו' · כלומר מ"ל שלמו לה כפעלה : לפי מה שכתוב. במגילה נראה להגיה מחוי היה והיה ממונה על הבתולות שנשברו [נשחף] וכלה ויבש ואין בו כח והטור אבן עזר כתב גם כן ואינו מתקשה ולכן היה שומר ומתוי ר"ל שאינה אלא כל כך רק שאין בו כח לבעול הבתולות ולכן היה שומר הבתולות : והנערה וגו' כתיב איש יהודי : לעירו וגו' גרסי' :

בופרים

יפה ענף

פלי מרורות · ולא נוכל לפרש אשכלות של מרורות ויהיה שם הנסמך נשם · כי אין האשכול מקבל מרורות מאחר · וגם לא נוכל לפרש אשכלות העצויות ממרורות כי אשכול הוא פרי · ולכן דריש כי האשכלות הם הענבים אשר הביאו מרורות לעולם וזה המיתה שנקראת מרה מר ממות מר המות · ובספרי איתא ענבימו ענבי ראש בניו של אדם הראשון אתם שקנס עליכם מיתה · ונראה דדריש מן ראש על אדם הראשון שהוא ראשון לכל הדורות : בין נח לבניו · זרע חם : בין לוט לבנותיו · ומסתמא שנא אותן והבדילן גרעה · א"נ שהשם הפריש בין לוט שנתכוין לעבירה ובנותיו שנתכוונו לשם שמים כמו דאיתא בנזיר על פסוק כי ישרים דרכי ה' זה לוט ובנותיו וע"ע בב"ר פ"ל ובילקוט משלי : לא מתו בני אהרן כו' · עמ"ש בזה בויק"ר : אחר סמוך לענין של מעלה ואחרי הוא מופלג מענין של מעלה · אבל מה קוהם הוא רק במקומות שנאמרו אחרי הדברים או אחר הדברים · אבל לא במקומות שנאמרו אחר או אחרי לבד וכאשר כתבנו בזה בב"ר פמ"ד : שכיבה שאינה שכיבה עד שנשאת את אסתר כדלעיל בס"א : למה שעשתה כהוגן · ודרש ואת אשר עשתה כוי"ו של ואת כמו לפי וכאשר כתב רש"י על פסוק וכ' אמר אלי לא תעבור את הירדן · וכמו כן מצינו בכ"מ שהוי"ו משמש במקום לפי · וז"ש הכתוב זכר את ושתי לפי שהיא עשתה כהוגן ואת אשר נגזר עליה לפי שנגזר עליה דבר שלא כהוגן : לפי שלא היתה מנחת כו' · אע"ג דמקרא משמע דלאי יהודה כתבו שטנה לאחשורוש על בנין ביהמ"ק וכמ"ש בס' עזרא ובמלכות אחשורוש כתבו שטנה וגו' ועוד · מ"מ אפשר שהיא יעצה אותו לשמוע דברי שטנה שכתבו צרים האלה · ואע"ג דגם אח"כ כאשר מתה ושתי לא בנה לבנות ביהמ"ק וכמ"ש עד חלי המלכות ולא דבר שחוצץ במלכות · י"ל באחר שיעצתו להדית נטה לבו לדבריהם ולא שב עוד מדעתו : מה ראה · ויען ענה נבערה כזו לקבץ בתולות רבות אחרי שאין לו לורך רק באחת · והיה לו לבקש רק בתולה אחת יפה וכמו שעשו לדוד · וכן הוא בפ"ק דמגילה על פסוק כל ערום יעשה בדעת זה דוד שמלך דכתיב ויאמרו לו עבדיו יבקשו למלך נערה בתולה וכל מאן דהוה ליה ברתא אייתי ניהלים וכסיל יפרוש אולת זה אחשורוש כו' ופירש"י דדוד לא בקש אחת לפיכך כל אחד הראה לאלוהיו אם כמו אולי תיטב בעיניהם · ואחשורוש לוה לקבץ את כולן והכל יודעין שלא ישא אלא אחת ואת כולן יבעול ומאן דהוה ליה ברתא היטמרה · ובילקוט מביא בשם סמדרש כמה סרחות נתן זה בעולם כמה אנגריות של נשים באו לשישן כמה בני אדם נתנו את ממונם להטמין את בנותיהן וכו' · ומשני שמאת ה' היתה זאת להכשילם בעלה נבערה זו · מפני שבנות האומן היו מבזות את בנות ישראל שכעורות הן אלף הגלות כמ"א בב"ר פ"ח כשעלו ישראל מן הגולה נתאחמו פני הנשים מן השמש והניחו אותן וכו' ולפיכך באו לתרפא זו · שהובאו כמה דרכים ונבעלו ושוב חזרו בתרפתן : המספק · לשון קישוי וקיבון כמו ספקה בתבל או כנגמי דפ"ע כלאים והוא קבוץ כמערות · או הוא ענין לרה ויגון שעליכן מספיקין

הוו דורכי קשת מדה כנגד מדה דהיינו מפני שלא נטלו כסף וזהב אלא נכים לענוי · ולפי שדנו ערוה א"א בתגלומין כמו שאפשר בתגלומי כסף וזהב לכן תהיה נקמתם באופן שאינה מתפייסת בכסף וזהב אלא בהריגת מחמדי בטנם · וזה כנגד מה שחטאו בענין הנשים במעם יהיה פרי הבטן והייט דורכי קשת כדאמר הת' וקשתות נערים תרטשנה : וכי כסף לבד נטלה שתתן כסף ובזה תספר : מה ת"ל מה תתן לתגלומין כצ"ל : מחוי היה · שהסרסוהו בידים גידו ואשכיו שא"א לו לבעול · ולזה ממונה על נשי אנשים שכבר נבעלו (גירכתו היתה אלא הגא והיה ממונה על הנשים) אבל שומר הפילגשים שחוף היה ופירש"י בסוטה שנשברו כלה ויבש ואין בו כח ולכן היה ממונה על הבתולות לבד (וגירסתו היתה אלא שומר הפילגשים והיה ממונה על הבתולות) · וז"ש והכותיה פי' כמו שהגא שמר את הנשים ויכלו לבטוח בו כי לא יגע בהן · כן השומר פילגשים שמר את הבתולות בשביל שיכלו לבטוח בו כי לא יגע בבתולות · ומה דכתיב כאן שמסרו כל נערה בתוך אל יד שומר הנשים דנטירותא יתרתא עביד להו בשתא · ומה דכתיב בערב היא באה ובבקר היא שבה אל בית הנשים אל יד שעשגז שומר הפילגשים הרי שהבתולות היו נתונות אל יד שומר הפילגשים · זה היה רק לשמע קלם שנמסרו לו לסוליכן מיד אל בית הנשים אשר הגא ממונה שם : מי הגון לדבר זה מרדכי · משום דקי"ל ליסנא דקרא · כי איש יהודי היה וגו' משמע שהוא תחלת הספור · ולפי קבוץ הענינים היה נ"ל ויעש כן ויהי בהשמע דבר המלך וגו' ותלקח אסתר אשר היתה לבת למרדכי בן יאיר וגו' אשר היה בשושן הבירה · לכן אמר שענין הכתוב הוא לספר לנו שמרדכי היה הגון שילא מביתו מלחמת למלוכה לפי שאיש יהודי היה וגו' · ונמצא שאסתר מגד יחוסה וגם מגד טוב תרבותה שנתגדלה בבית כשל הוה ראויה היתה לבוא התחת ושתי ולהשבות הנס על ידה · אשר זה הוא תכלית הספור והכבוד במגילת אסתר · ודומה לזה גבי משה לפי קבוץ הענין היה נ"ל וידע אלהים וירא אל משה בלבת אש כהיותו רועה את לאן יתרו חותנו אחר המדבר אלא שענין הכתוב לומר מי הגון לזה משה שהיה רועה · ובשביל שנבדק בלאן לכן היה ראוי לרעות את ישראל וכמ"ש במ"ר · ודומה לזה ויהי איש מבן ימין וגו' אין לו קשר עם מה שלפניו · אבל אחר הכתוב. ויאמר שמואל אל אנשי ישראל לכו איש לעירו ויה' גלה את אוזן שמואל וגו' כעת מחר אשלח לפניך איש מבנימין וגו' שאול בן קיש · ואח"ז יספר באופן הליכתו היתה ע"י שאבדו האתונות לאביו · אך הכתיב ספר באופן זה להגיד לנו שהוא היה ההגון למלכות מגד יחוסו ומגד עצמו · ושוב יספר שאיך נתגלגלו הדברים באבידת האתונות · ודומה לזה ודוד בן איש אפרתי דמשמע שזה הוא תחלת ספור חדש · ולפי המשך הענינים היל"ל ויהי בבוא דוד בן איש אפרתי ויהי כשמעו את הדברים העומדים עמו ויאמר אל האנשים לאמר מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי וגו' · ואח"ז יספר את אופן הליכתו שמה · אלא שכוונת הכתוב להקדים היות

[illegible]

שבנימין ושמו קיש · ודכוותיה (ש"א י"ז) וישמע שאול וכל ישראל את דברי הפלשתי ויחתו ויראו מאד · מי הגון לדבר זה דוד (שם) ודוד בן איש אפרתי היה · ר' יהושע בר אבירם אמר תרתי · כתיב (שופטים ד') והוא לחין את ישראל בחזקה · מהו בחזקה א"ר יצחק בחירופין ובגידופין המד"א (מלאכי ג') חזקו עלי דבריכם · מי הגון לדבר זה דבורה הה"ד (שופטים ד') ודבורה אשה נביאה אשת לפידות · ר' יהושע בר אבירם אמר חורי (שם י') ויאמרו העם שרי גלעד איש אל רעהו מי האיש אשר יחל להלחם בבני עמון יהיה לראש לכל יושבי גלעד · מי הגון לדבר זה יפתח (שם י"א) ויפתח הגלעדי היה גבור חיל :

פרשה ז א (תהלים ק"ו) **אשרי** שומרי משפט עושה צדקה בכל עת · נמנו בעליית ר"ט ואמרו איזה הוא שעושה צדקה בכל עת אם תאמר (א) אלו סופרים ומשנים · אינן לא אוכלים ולא שותין ולא ישנים · אלא אלו כותבי תפילין ומזוזות אינן לא אוכלים ולא שותין ולא ישנים · אלא איזהו עושה צדקה בכל עת הוי אומר זה המגדל יתום בתוך ביתו · תימר שאין מתגלגל ערום בלילה אמרו עדיין צריכין אנו למודעי בא ר' אלעזר המודעי ולמד (ב) לא דברה תורה אלא מתוך פרוסה שאוכלה בתוך ביתו · ד"א אשרי שומרי משפט זה מרדכי · עושה צדקה בכל עת שגדל יתומה בתוך ביתו · אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע זכרני ה' (ג) ברצון עמך בשעה שתעשה תשועה לישראל ע"י מרדכי ואסתר בשעה שבקש המן להשמיד את ישראל ושקל עשרת אלפים ככר כסף ע"י עושה מלאכת אחשורוש דכתיב ועשרת אלפים ככר כסף וגו' · מה כתיב שם איש יהודי וגו' :

ב איש יהודי היה בשושן הבירה · איש מלמד שהיה מרדכי שקול ברורו כמשה בדורו דכתיב ביה (במדבר י"ב) והאיש משה ענו מאד · מה משה עמד בפרץ דכתיב (תהלים ק"ו) ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ וגו' · אף מרדכי כן דכתיב דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו · מה משה לימד תורה לישראל · דכתיב (דברים ד') ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים (ד) אף מרדכי כן דכתיב דברי שלום ואמת וכתיב (משלי כ"ג) אמת קנה ואל תמכור · ושמו מרדכי · ג הרשעים קודמין לשמן · נבל שמו · שבע בן בכרי שמו · אבל הצדיקים שמן קודם להם · ושמו מנוח ושמו קיש ושמו שאול ושמו אלקנה ושמו בועז ושמו מרדכי לפי שדומין לבוראן דכתיב (שמות ו') ושמי ה' לא נודעתי להם · יהודי למה נקרא שמו יהודי והלא ימיני הוא לפי שייחד שמו של הקב"ה כנגד כל באי עולם · הה"ד לא יכרע ולא ישתחוה וכי קנתרן היה ועובר על גזירת המלך אלא כשצוה אחשורוש להשתחוות להמן חקק עבודת כוכבים על לבו ונתכוון כדי שישתחוו לעבודת כוכבים · וכשהיה רואה המן שאין מרדכי משתחוה לו נתמלא חימה ומרדכי אומר לו יש אדון המתגאה על כל גאים היאך אני מניחו ואשתחוה לעבודת כוכבים ולפי שייחד שמו של הקב"ה נקרא יהודי לומר יהודי יחידי · (ה) וי"א שהיה שקול כאברהם בדורו · מה אברהם אבינו מסר את עצמו לתוך כבשן האש והחזיר והכיר לבריות גדולתו של הקב"ה הה"ד (בראשית י"ב) ואת הנפש אשר עשו בחרן אף מרדכי בימיו הכירו הבריות גדולתו של הקב"ה · הה"ד ורבים מעמי הארץ מתיהדים וייחד שמו של הקב"ה וקדשו ולפיכך נקרא יהודי דכתיב איש יהודי אל תקרי יהודי אלא יחידי : **ד** היה · א"ר יוחנן ה כל מי שנאמר בו היה · הוא תחלתו והוא סופו · איתיבון ליה והכתיב (יחזקאל ל"ג) אחד היה אברהם מעתה הוא תחלתו והוא סופו · אמר לון אף היא לא תברה · דא"ר חנינא ור' יוחנן תרוויהון ו בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו הה"ד (בראשית כ"ו) עקב אשר שמע אברהם בקולי · מנין עקב שמע אברהם בקול בוראו · (ו) והוו שנותיו קע"ה · מה מקיים בו היה שהיה מתוקן להדריך כל העולם כולו בתשובה · (שם ג') הן האדם היה שהיה מתוקן למיתה · (שם) והנחש היה ערום מתוקן לפורענות · (שם ד') וקין היה עובד אדמה מתוקן לגלות כד"א (שם) ויצא קין מלפני ה' וגו' לומר נע ונד · (איוב א') איש היה בארץ עוץ מתוקן ליסורין · (בראשית ו') נח איש צדיק תמים היה · היה מתוקן להכיר בוראו · (שמות ג') ומשה היה רועה היה מתוקן לגאולה · מרדכי היה מתוקן לגאולה · ר' לוי ורבנן · ז ר' לוי אמר כל מי שנאמר בו היה ראה עולם חדש · א"ר שמואל בר נחמן וחמשה הן · נח · אתמול (איוב י"ד) אבנים שחקו מים · דא"ר לוי בשם ר' יוחנן אפילו אצטרובולין של רחים נימוחו בימי המבול · והכא אמר ויהיו בני נח היוצאין מן התיבה לומר ראה עולם חדש · יוסף · אתמול (תהלים ק"ה) ענו בכבל ועכשיו (בראשית מ"ב) ויוסף הוא השליט על הארץ · אלא ראה עולם חדש · משה · אתמול בורח מפני פרעה ועכשיו משקעו בים · אלא שראה עולם חדש · איוב · אתמול (איוב ט"ז) ישפך לארץ מררתי עכשיו (שם מ"ב) ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה · אלא ראה עולם חדש · מרדכי · אתמול וילבש שק ואפר ועכשיו יצא מלפני המלך בלבוש מלכות · ושמו מרדכי מה (ז) מר ראש לכל הבשמים אף מרדכי ראש לצדיקים בדורו :

מסורת המדרש א ויקרא רבה פרשה ז' · מדרש תהלים ריש מזמור ב' · תנחומא סדר לך סימן ב' · ילקוט שופטים רמז מ"ב : ב כתובות דף נ' · מדרש תהלים מזמור ק"ו · ילקוט תהלים רמז תתס"ד : ג במדבר רבה פרשה י"ד · רות רבה ריש פ' ד' · מדרש שמואל פרשה א' · ילקוט שמואל רמז ע"ו : ד בר"ר פ' ל' · שמ"ר פ' ב' · תנחומא סדר שמות סימן י"א · ילקוט נח רמז מ"ח : ה נדרים דף ל"ב · בראשית רבה פ' ל' פ' מ"ו פ' ס"ד ופרשה נ"ה · במדבר רבה פ' י"ח · שהש"ר פ' ה' פסוק ט"ז · תנחומא סדר לך סימן ג' · וסדר בסר סימן א' · פסיקתא רבתי פסקא כ"א · ילקוט גם רמז מ"ם · ילקוט תולדות רמז ק"י · ילקוט כאן רמז תתנ"ג ב"ע · בכל המקומות הנ"ל הגירסא בן מ"ח שנה הכיר וכו' ור"ל בשם רש"ל אמר בן ג' וכו' וכאן חסר מכנו עד בן מ': ו ב"ר פ' ל' ופ"ג · כה"ע ;

חדושי הרד"ל

לכאן על ושפי שהיתה מרה עובדה... ולא ריחה עליה אחשורוש מלך פרס ומדי (ואף שהיתה לו לאשה) והרגה :

(א) סופרים ומשנים · שמלמדים תורה לתינוקות של בית רבן · עושים צדקה ביום ובלילה וכן כותבי תו"מ (וכב"ה ט' בהלים שם הגי' כותבי ספרים ומגלין · ולפ"ז מיושב יותר עליהם עושה צדקה גמ"ש בכתובות נ' שלמדתם עומדת לעד) : (ב) לא דברה תורה אלא מתוך פרוסה כו' · בשוח"ט שם הגי' לא עמד עליה (ערום) אלא בכח הפרוסה שאוכל : (ג) ברצון עמך פקדני בישועתך בשעה שתעשה כו' כנ"ל · והוא כמ"ש במגילה (י"ב) מה שאה לי יהודי · דלא קטליה דוד לשמעי דנפק מיניה מרדכי · וכ"ה בילקוט אמר ר' לדוד אתה הללת לשמעי בשביל שיוליד הי' אל שבטך אני כותבו שנאמר איש יהודי : (ד) אף מרדכי כן שנאמר דברי שלום כו' · וכמ"ש במגלה ט"ז ליהודים היתה אורה זו תורה (וי"ל דורש טוב לעמו · אין טוב אלא תורה שהיה דורש ד"א לעמו) : (ה) וי"א שהיה שקול כאברהם בדורו כו' אלא יהודי וכמ"ש (יחזקאל ל"ג) אחד היה אברהם · ובילקוט הגי' כאברהם שנא' בו היה יחיד : (ו) והיו שנותיו קע"ה · ומ"ד בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו מה מקיים כו' · כ"ה בבראשית רבה פ' ל' ובילקוט כאן : (ז) מר ראש לכל הבשמים · שלכן בשמים ראש מר דרור וכו'

מתנות כהונה

פרשה ז סופרים · מלמדי התינוקות מקרא : ומשנים · מלמדי התינוקות משנה : אינן לא אוכלין כו' · בתמיה וא"כ אינה בכל עת : תימר כו' · וא"כ גם הוא אינו בכל עת : למודעי · לר"א המודעי ועי' בפ' נשרה שנתפתחה [ד' ל"י] : מדרש תהלים נראה דה"ג ככר כסף ט' : מה כתיב שם איש יהודי וגו' · ופירוש הרי שהוזכר שם שבטו של דוד הוא יהודה : ה"ג לכל זרעו · אם משה ט' : לא נודעתי כו' · במגילת רות בפסוק ולנעמי מודע מאריך יותר : יהודי יחידי · דרש יהודי כמו יחידי בחילוף חי"ת בה"א וכדלקמן : ה"ג בב"ר ריש פ' נח מה מקיים בו היה שהיה מתוקן להדריך כל העולם כולו בתשובה הן האדם היה שהיה מתוקן ט' : להכיר בוראו · בריש פ' נח נכתב תמים היה היה מתוקן לנם : מרדכי · דכתיב איש יהודי היה : איצטרובולין · פי' הערוך בנין התחתון של הרחיים : ענו בכבל גרסי' : הוא השליט כו' · עד הדש ושוב גרסי' מבה אתמול בורח מפני פרעה ועתה משקעו בים אלא שראה עולם חדש איוב ט' : מה מר כו' · מרדכי נוטריקון מור דכיא כדאיתא בפ"ק

זה דוד שבא מיהודי ודוק ואחר כתבי זאת ראיתי בפירוש יפ"ע שיתכן שכוון לזה אלא שדבריו סתומים : **ב** הרשעים קודמין · רות רבה פסוק ולנעמי מודע וש"נ ומבואר : **ב** היה אמר ר' יוחנן · ב"ר פ' ל' סי' פ' וש"נ ומבואר : והיו שנותיו קע"ה · ור"ל אמר בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו ומה מקיים היה שהיה מתוקן וכו' כנ"ל ע"ש בב"ר

פירוש מהרז"ו

סמוך לו איש יהודי וכו' וכן כל המקומות שחושב והולך סמוך נהגלה כתיב הגואל לפניהם שבגלה נמצא מאד כי הוא יכאיב ויחבש ומביא גואל וכו' :

פרשה ז סימן א נמנו בעליית · מדרש תהלים מזמור ק"ו : תאמר שאינו מתגלגל ערום · פי' שבלילה פעמים שהכסוי שהיה עליו נפלה והבע"ב ישן · ובעת זו אינו עושה צדקה כי מן הסתם המגדל יתום בתוך ביתו נותן לו ג"כ כיסוי בלילה אלא כנ"ל : פרוסה שאוכלה · ומה שאוכל בסעודה זו די לו עד סעודה שניה ונחשב לו שעושה צדקה בכל עת ויותר נראה כמ"ש ושריך בעת שאכלו וכתיב לעת האוכל הרי שתיבת עת שייך לאכילה וכמ"ש מפורש יותר לעת אכלם בעתו ועי' ב"ר פ' ל' סוף סי' ח"ת שייך כאן : זכרני ה' · שני הפסוקים אשרי שומרי וכו' זכרני ה' וכו' סמוכים יחד : ושקל עשרת אלפים ומה כתיב שם איש יהודי · המדרש הזה אומר דרשי בקרני ויתכן מאד שכוון למ"ש בדה"א כ"ט ז' שעשה את ישראל שיתנו נדבה לביהמ"ק וכתיב שם עשרת אלפים ככר כסף וביקש דוד שיעמוד זכות עשרת אלפים ככר כסף שלו כנגד עשרת אלפים ככר כסף של המן וכתוב שם איש יהודי ודורש באגדת מגילה איש יהודי

יפה ענף

ויפתח הגלעדי להודיע לנו שהם היו הגונים לזה · והכונה הדברים האלה הוא להודיע לנו כי הקב"ה לא יעשה נס ע"י אמצעי · יבואר גם את האמצעי הגון לנס זה · אף כי הנס היה יכול להעשות על ידי איש אחר · לא רק שמעלה כמו זה :

אשרי שומרי משפט וגו' · נראה דהמדרש בא להרץ ג"כ למה מתחיל בלשון איש יהודי וכמ"ש נדבור בכסוף הפרשה שלפני זה · ומתרץ שהכתוב בא לספר בשבח מרדכי כמה שגידל היתום בביתו · ולכן זכה בזכות זה שהנס מהללת היהודים יתגלגל על ידו · וכמו שמפרש בד"א · ואגב מספר את הכתוב כזה על פי פשוטו · וכן הוא דרך המדרש בכמה מקומות : איזה הוא שעושה צדקה בכל עת · בפרק נערה שנתפתתה מפרש זה הזן בניו ובנותיו כשהם קטנים והמדרש לא חשיב זה לצדקה כיון דהוא מפרנסם בשביל רחמי האב על הבן קעביד · וכדאמר התם עורבת בעי בני והדין גברא לא בעי בני : אלו כותבי תפילין ומזוזות ומשאילין לאחרים וס"ד דזה מקרי עושה צדקה בכל עת משום דגם בעת שהכותב אוכל ושותה או ישן זוכים האחרים במצוה מה שעשה הוא · ולכן צדקתו עומדת לעד · ודחי כיון דבשעה שהוא אוכל ושותה אינו עושה מעשה בידים לא יקרא זה עושה צדקה בכל עת דמשמע שעושה מעשה בידים · ותרץ לפרש דקאי על המגדל יתום בתוך ביתו · וכיון שמכלכלהו תמיד במזונו מקרי שהיה עושה צדקה בכל עת · ודחי כיון דהוא ישן ערום בלילה הלא אינו עושה אז כלום במזונו · ומשני לא דברה תורה אלא מתוך פרוסה כו' · וכיון שזה מתקיים מן הפרוסה שאכל אפילו כשהוא ערום · והפרוסה כל זמן שהיא מתקיימת שמה דמרא עלה · והרי הוא עושה בה צדקה לכן נוכל לקרוא זה שהיה עושה צדקה בכל עת : זה מרדכי · והנה לפי הפירוש הראשון אשרי שומרי משפט מדבר באדם אחד ועושה צדקה בכל עת הוא באדם אחר המגדל יתום · ועז"א דוד אשרי ה' ברצון עמך · כאשר תזכיר זכיות האנשים המיוחדים משפט והעושים צדקה תזכור גם אותי · אלא זה מדבר כל הכתוב באיש אחד וזה במרדכי שהיה משומרי משפט כי למד לישראל חקים ומשפטים כדלקמן בסימן שאח"ז · וג"כ היה עושה צדקה שגדל יתומה · ועז"א זכרני ה' ברצון עמך בשעה שתעשה תשועה לישראל ע"י מרדכי ואסתר וכדמפרש · ולפ"ז קאי הכל על אדם אחד : בשעה שתעשה תשועה כו' · פי' לפי שבצדקת מרדכי דחתה כספו של המן כדלקמן על פסוק מסר קח את הלבוש וגו' וזה התפלל דוד כי יזכר גם כספו של דוד שהקדיש וסיים לביהמ"ק כי אלו פעולות טובות יזכרו גם שתי פעולות הטובות · או שדוד התפלל שכספו ידחה כספו של המן ובזכותו יגאלו בני ישראל : איש מלמד שהיה מרדכי שקול כו' · משום דזה מיותר הוא והיה לו לכתוב ומרדכי בן יאיר וגו' אבל בא וגו' שהיה בשושן הבירה · ולכן דריש שבא ללמד לנו חשיבותו שהיה בו מעלות המשה : ואף כי מבין שנבואתו לא עם עוד נביא כמשה אבל לענין שלש מעלות אלו היה שוה אליו שהיה עניו כמשה ·

ודרש טובת עמו כמשה ולמד תורה לרבים כמשה · ויען כי נוכל לתמוה למרדכי בגאוה כמה שלא כרע להמן לכן אמר שבאמת היה עניו ומה שלא כרע להמן הוא מפני שתמונת עבודת כוכבים היתה על לבו כדלקמן בסימן ד' · וכן נוכל לחשדו שלא דאג לטובת אחרים כיון שלא שת לבו להציל את אסתר שלא תלקח לאחשורוש · וכן השב רעה גדולה לישראל בקנוף שמן שהסית · לכן אמר שבאמת היה עומד בפרץ כמשה ובלקיחת אסתר אנוס היה · וגם אין אשם בו במה שהסית אמת שמן כיון שלא היה יכול לכרוע לפניו מטעם האמור שעון עבודת כוכבים הוא בכלל יהרג ואל יעבור · וגם נוכל לחשדו שמיעט בתלמוד תורה וכמו דאיתא בפ"ק דמגילה לרב אחיו שלמד שפירשו ממנו קצת סנהדרין ופירש"י שבטל מן התורה · ונכנס לשררה ע"ש עוד ולכן אמר כי באמת למד תורה לישראל כפי יכלתו וכחו : ושמו מרדכי · עמ"ש בזה ברות רבתי על פסוק ושמו בועז : למה נקרא שמו יהודי דמשמע שהוא משבט יהודה והלא היה ימיני משבט בנימין · ובפ"ק דמגילה משני ריב"ל שאביו היה מבנימין ואמו מיהודה והמדרש לא חשש בתירוץ זה משום דאין דרך לייחס אחרי האם כדכתיב למשפחותם לבית אבותם ואע"ג דכל השבטים נקראים יהודים כדכתיב גם במגילה שמחה וששון ליהודים ועוד · אבל שבא כיון דמזכיר בכר שם אביו יאיר שמעי וקיש מה צ"ל עוד איש יהודי אם לא שבא ליחסו לשבט יהודה : דכתיב ורבים מעמי הארץ מתיהדים וסיפא דקרא כי נפל פחד מרדכי עליהם ולכן פחדו גם מאת ה' אשר מרדכי היה מכיר גדולתו ומתוך שלא לשמה בא לשמה : וקדשו · במה שנסתכן שלא להשתחוות להמן כנ"ל · ואין כין לשון זה ללשון הראשון רק דעתם דהיא לכן נקרא יהודי לפי שנדמה לאברהם שהיה יחידי בעולם להכיר כולם לכלל דעת ה' : א"ר יוחנן · ל"ג ר' יוחנן אלא אמורא אחר הוא · משום דר"י בר זוגיה דר"ח סובר בן מ"ח שנים הכיר אברהם את בוראו כמו שנכתב בסמוך ואיך יתרץ דברי ר"י ואמר אף היא לא תברא כו' דהא ר"י גופיה חולק על הא דקאמר בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו ועמ"ש בב"ר פס"ד : אף היא לא תברא ר' לוי בשר"ל אמר בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו וכו' כנ"ל · ואח"ז גרסינן ר"ח ור"י תרוייהו אמרין בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו ומה אני מקיים בו היה שהיה מתוקן להדריך כל העולם בתשובה · הן האדם היה מתוקן למיתה והכי איתא בב"ר · ועמ"ש שם בביאור כל דברי אגדה זו : מתוקן לנם גרסינן ולא גרסינן מתוקן להכיר בוראו · ופי' שהללו לא היתה בשביל בחירה ברע במיעוטו כדי שישאר שארית לעולם · אלא שהיה שגון לכך מתחלת ברייתו שיעשה לו נס · וכן משה היה מתוקן לגאולה לא בשביל שהשעה צריכה לכך כי לא נמצא טוב ממנו אבל הוא לבדו היה מתוקן לכך · וכמ"ש בשמ"ר פ"ב אם אתה גואלם אין אחר גואלם · כי הוא לבדו הגון לכך · וכן יתפרש גם במרדכי : ראה עולם חדש · כי השפל היה שרם על היה מהודש ועיין מה שכתוב בזה השגין בבראשית רבה פ"ל :

ד **אשר** הגלה מירושלם • ר׳ ברכיה ור׳ ירמיה ור׳ חייא בשם ר׳ יוסי (ח) א כד הוו מטו רבי יונתן ורבנן להאי פסוקא אשר הגלה נבוכדנצר הוו אמרין נבוכדנצר שחיק עצמות ולמה לא הוה אמרין כן בירמיה אלא שכל נבוכדנצר שבירמיה חי הוה ברם הכא מת הוה :

ה **ויהי** אומן את הדסה • ב מה הדסה ריחה מתוק וטעמה מר כך היתה אסתר מתוקה למרדכי (ט) ומרה להמן • כי אין לה אב ואם ר׳ פנחס ור׳ חמא בר גוריון בשם רב וכי שתוקית היתה דאת אמר כי אין לה אב ואם • ג אלא עיברתה אמה מת אביה וכיון שנולדה מתה אמה : ו כתיב (שמות י״ז) ושים באזני יהושע (י) ד זה אחד מארבעה צדיקים שניתן להם רמז • שנים חשו ושנים לא חשו • משה ניתן לו רמז ולא חש • יעקב ניתן לו רמז ולא חש דוד ומרדכי ניתן להם רמז וחשו • יעקב אמר ליה הקב״ה (בראשית כ״ח) ושמרתיך בכל אשר תלך ויירא • אדם שהבטיחו הקב״ה היה מתפחד דכתיב (שם) ויירא יעקב וגו׳ אלא אמר ה שמא כשהייתי בבית לבן הטמא נתלכלכתי בטומאה• משה ושים באזני יהושע לומר שאתה מת ויהושע מכניס ישראל לארץ וכתיב ואתחנן אל ה׳ אבל דוד ומרדכי ניתן להם רמז וחשו • דוד אמר (שמואל א׳ י״ז) גם את הארי גם הדוב הכה עבדך אמר דוד וכי מה אני כפון שהכיתי חיות רעות אלו אלא אמר שמא דבר עתיד ליארע את ישראל והן עתידין לינצל על ידי • מרדכי ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים אמר אפשר לצדקת זאת שתנשא לערל (יא) אלא שעתיד דבר גדול שיארע על ישראל ועתידים להנצל על ידיה : ז רבי ברכיה בשם רבי לוי אמר להם הקב״ה לישראל אתם בכיתם ואמרתם (איכה ה) יתומים היינו ואין אב חייכם אף הגואל שאני עתיד להעמיד לכם במדי לא יהיה לו אב ואם • הדא הוא דכתיב כי אין לה אב ואם :

ח **ובכל** יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים (יב) לשאול על כתמה ועל נדותה • לדעת את שלום אסתר (יג) שלא יעשו לה כשפים • אמר ר׳ יעקב בר אחא אמר לו הקב״ה אתה דרשת שלום נפש אחת לדעת את שלום אסתר הייך סופך לדרוש שלום אומה שלימה הה״ד דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו :

ט **ובהגיע** תור אסתר וגו׳ ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל רואיה ר׳ יודא אומר (יד) כאיקונין הזה שאלף בני אדם מביטים בה והיא עריבה על כולם • ר׳ נחמיה אומר העמידו מדיות מכאן ופרסיות מכאן והיתה אסתר יפה מכולן ורבנין אמרין ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה בעיני העליונים ובעיני התחתונים כד״א (משלי ג׳) ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם :

י **ותלקח** אסתר אל המלך אחשורוש • (טו) מתעלה בלקוחין • דין אמר אנא יהיב מאה דינרין ועליל עמה ודין אמר אנא יהיב תרתין מאוון ועליל עמה :

יא **ויאהב** המלך את אסתר מכל הנשים ותשא חן וחסד וגו׳ • ר׳ חלבו אמר ו מלמד שאף הנשואות הביאו לפניו לכך נאמר מכל הנשים ומכל הבתולות • וישם כתר מלכות בראשה וימליכה תחת ושתי עד שהמליכו את אסתר היתה איקונין של ושתי קיימת • כיון שנשא את אסתר בת טובים בת גנוסים אמר תיחות ושתי תיסק אסתר הדא הוא דכתיב וימליכה תחת ושתי :

יב **אין** אסתר מגדת מולדתה • ז מלמד שתפשה שתיקה בעצמה כרחל זקנתה שתפשה פלך שתיקה • עמדו כל גדולי זרעה בשתיקה • רחל תפשה פלך שתיקה ראתה סבלונותיה ביד אחותה ושתקה • בנימין בנה תפש בשתיקה תדע שאבנו שהיתה בחשן היתה ישפה לומר יודע היה במכירת יוסף ושותק• ישפה יש פה ושותק • שאול בן בנה (ש״א י׳) ואת דבר המלוכה לא הגיד לו• אסתר אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה :

יג **בימים** ההם ומרדכי יושב בשער המלך קצף בגתן ותרש שני סריסי המלך וגו׳ • מה קצפון היה שם מעביר שנים ומשיב

מסורת המדרש א ירושלמי מגילה פרק ג׳ • מסכת סופרים פרק י״ד • בר״ר פ׳ מ״ט • מדרש שמואל פ׳ א׳ : ב מדרש תהלים מזמור כ״ב : ג מגילה דף י״ב : ד מכילתא סוף פרשה בשלח פ׳ ב׳ • תנחומא סדר בשלח סימן כ״ח • וסדר חוקת סימן כ״ה • ילקוט סדר וישלח רמז קל״ח • וסדר בשלח רמז רס״ד • ועיין סנהדרין בב״ר ריש פרשה ע״ו • ובבמדבר רבה פרשה י״ט סימן נ״ב : ה עיין ברכות דף ד׳ • וסנהדרין דף צ״ח : ו מגילה דף י״ג • ילקוט כאן רמז תתרמ״ג : ז מגילה דף י״ג • בר״ר פ׳ ע״ח • תנחומא וישלח סימן ו׳ • ילקוט וישלח רמז קכ״ו • ילקוט שמואל רמז ק״י • ילקוט איוב רמז תתק״כ :

חדושי הרד״ל

(ח) כד הוו מטי ר׳ יונתן כו׳ יב״ל פמ״ט וש״נ: (ט) ומרה להמן יכיינו שנתה מר כשתשב המן לטעום לאכול עמה בסעודה ונתגלה בזה שנה טעם מר המות : (י) זה אחד מארבעה צדיקים שניתן להם רמז כו׳ • מכילתא ס״פ בשלח ע״ש : (יא) אלא שעתיד דבר גדול כו׳ • וז״ש נגד יעשה בה הדבר הגדול הזה : (יב) לשאול על כתמה כו׳ • וז״ש בית הנשים שהוא בית לניעות של נשים בשם מניחין כתמיהם (וי״ל וי״ש שלום לספר שנות בית • וכמ״ש שהיתה עומדת מחיקו ש׳ ויושבת כו׳) : (יג) שלא יעשו לה כשפים • עי׳ בשמ״ט מזמור כ״ב על פסוק כארי ידי ורגלי רי״ל שעשו לה כשפים ומסיים שם בילקוט ושכ״ב (כצ״ל ושם כתוב ושוכבו • פ״ס הוא) ידו ורגלו לפני אחשורוש : (יד) כאיקונין כו׳ עריבה על כולם • שהאדם הזה מתנהם תמיד בפניו משינוייו בגוף הפנימים וגכן לא לכל רואיו בעתים שונות ישתוה עריבות יפיו • אבל האיקונין שהיא תמיד בצורה א׳ יפיה עריבה תמיד לכל רואיה בשוה • גם להאיקונין המצויירות אפשר לצייר בה כל מיני עריבות היופי תמיד יחדו • מה שלא ימצא בשלמות ביופי האדם נולדת שבתוה בעריבות האיקונין שהיא נגד רואיה : (טו) מתעלה בלקוחין כו׳ • ב״ר פ״מ : ומוסיף

פירוש מהרז״ו

נכ״ד : כד הוה מטו • ב״ל ריש פרשה מ״ט עי׳ מש״ם : ו זה אחד מארבעה • מכילתא בשלח פסוק ויבא עמלק ועי׳ ב״ר ריש פרשה ע״ו : ז אין לה אב ואם • רק הקב״ה אבי יתומים כמ״ש כי אבי ואמי עזבוני וה׳ יאספני : ח לשאול על כתמה ועל נדותה • כמ״ש לפני חצר בית הנשים לדעת אולי היא צריכה לשאול שאלת נשים בית מקורה ופרוזדור שלה : שלא יעשו לה כשפים • מקנאת הנשים והבתולות על שראו שנושאת חן מכולם ושינו אותה לטוב מכולם : י מתעלה בלקוחים • עי׳ מ״ש ב״ר פ׳ מ׳ סוף סי׳ ה׳ וש״נ : יב מלמד שתפשה: ב״ר פ׳ ע״א סימן ה׳ : יג ומרדכי וכו׳ קצף וכו׳ • שזה היה הקצף שלהם.

מתנות כהונה

בפ״ק דמגילה : שחיק כו׳ • ימחו ויסחקו עצמותיו ונקט דרך קללה תחשב לו : ה״ג לא הוה אמרין כן : חי הוה • וכתיב מנך אל הקלל : ה״ג בילקוט בשלח ובילקוט שמואל ארבעה צדיקים נתן להם רמז שנים חשו ושנים לא חשו משה ניתן לו רמז ולא חש יעקב ניתן לו רמז ולא חש דוד ומרדכי ניתן להם רמז וחשו יעקב אמר לו כו׳ : ה״ג אלא אמר שמא כשהייתי כו׳ : ה״ג לארץ וכתיב ואתחנן כו׳ : ה״ג הכה עבדך אמר דוד וכי מה אני ספון שהכיתי חיות רעות אלו אלא אמר שמא דבר עתיד ליארע את ישראל והן עתידין לינצל ע״י מרדכי כו׳ : כפון • פירושו חשוב : ה״ג חייכם אף הגואל • וכן הוא במדרש איכה : ה״ג לדרוש שלום אומה : באיקונין • צורה דמות אדם העומד במזרח ומכים בו נראה לו כאלו הצורה מבטה עליו וכן העומד באחד מאלו הרוחות או כנגדה : ה״ג בני אדם מביטים כו׳ : ה״ג מתעלה בליקוחין : דין אמר כו׳ זה היה אומר הריני נותן מאה דינרין ואכנס עמה לעשות צרכי : תרתין מאוון • שתי מאות : וחסד וגו׳ גרסי׳ : קיימת • למעלה ממעתו : גנוסים • יחוס : תיחות כו׳ • תרד ושתי תעלה אסתר : פלך • כלומר אומנות ועי׳ בבראשית רבה פ׳ ע״ג : סבלונותיה • הסבלונות ששלח לה יעקב : קצף בגתן ותרש • עי׳ בב״ר פ׳ פ״ח

יפה ענף

ותמשח הן סי׳ • בתנחומא איתא גם דניאל ואיוב ראו ג׳ עולמות • נח ראה עולם בישובו וראהו בחורבנו וחזר וראהו כיושבו • דניאל ראה בית אחד וראהו חרב וחזר וראהו בנוי כבנין בית שני • איוב ראה בנין ביתו וחרבנו וחזר וראהו בישובו • ובמדרש אגביר מוסיף עוד ע״ז לפיכך בכתוב מזווגן עם דניאל ואיוב • ומה שלא מנה בתם מהם יוסף ומרדכי משום שבשולם אשר ראו לפני נערם לא חשיב עולם בפני עצמו • משום שלא היו מולאים כל כך אז כמו שהיו באחריתם • אבל איוב שגלותו הראשונה היתה קרובה לגלותו אשר באחריתו • ומדרש דידן דלא חשיב דניאל י״ל דבוכר כי דניאל הרגו המן וכמו דאמרינן לקמן התך זה דניאל • ועיקר המאמר ושכ״יתו כוא להוליא מדעת הטועים האומרים כי יש פועל טוב ופועל רע • לכן מביא כי גם באדם אחד מלינו בהסבות ממוב לרע ומרע לטוב • שלא מזה נוכל לנכוחית כי הפועל אחד הוא והשינוי בין רע לטוב הוא רק מלד המקבלים • ויד ה׳ הוא המשנה את העתים מרע לטוב : מה מור כו׳ • זה סוא מדרך רז״ל לדרוש את השמות המיד מעין ענין בעליו לטוב ולמוטב משום אשר שם שמות בארץ דדרשינן בפ״ק דברכות אל תקרא שמות אלא שמות : היו אמרין נ״ל שחיק עצמות • עמ״ש בזה בב״ר פמ״ט : מה הדסה כו׳ • משום דקשיא דקרי לה אסתר וקרי לה הדסה וכדמקשה בפ״ק דמגילה • וזה שמתרץ דעיקר שמה היה אסתר ונקראת הדסה על שדמתה להדס בריחה וטעמה • והם בגמ׳ קאייר טעמא אחרינא ע״ש : וכי שתוקית היתה • משום דקשיא כיון דכתיב ובמות אביה ואמה למה אמר עוד כי אין לה אב ואם • וכי שתוקית היתה במה שאמר כי אין לה אב ואם • ומשני לא עיברתה כו׳ ועיין במגילה דף י״ג ברש״י שם שביאר היטב את המאמר הזה : כתיב ושים באזני יהושע • מימרא זו שייכא אמר דברי ר׳ ברכיה דבסמוך דקאי על הכתוב כי אין לה אב ואם והיינו זו קאי על הכתוב ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים : זה אחד מארבעה צדיקים שניתן להם רמז • שנים מהם חשו ושנים לא חשו • ק״ה שנירכא במכילתא : אמר דוד וכי מה אני ספון כו׳ • פי׳ כי אם היה הדבר רק להציל עצמו היה די אם שברחם מעליו • אבל להכותם לו נס״שיכה אותם מה שאינו בחק כחו • מה צורך אם לא להיות סימן לו : אמר אפשר לצדקת הזאת כו׳ • דריש את הכתוב לדעת את שלום אסתר ומה יעשה בה • איזה נס יעשה לישראל על ידה • ועי״ש מ״ש רש״י על זה בכתוב : אתם בכיתם ואמרתם יתומים היינו ואין אב • פי׳ ולא בטחתם על ה׳ כי הוא אבינו הוא גואלנו והוא מושיענו • לכן הממיד להם הקב״ה הגואל במדי מי שאין לו אב ואם להראות לנו כי אין החסרון שלא מצאו הטוב והגאולה מאתנו כי במה שאנחנו לה׳ אלהינו ואין יתומים אנחנו מאבינו שבשמים וטעם ר״ב נסתבן מה שכפל הכתוב לומר כי אין לה אב ואם שלא כבר נאמר ובמות אביה ואמה כדלעיל • ולכן דרש כי הכתוב בא לפרש טעם למה בחר הקב״ה בה כי הפדה את ישראל מגזירת המן • בשביל שאין לה אב ואם : לשאול על כתמה כו׳ • ודרש חצר בית הנשים לשון נקיה על עסקי הכתם ונדות : שלא יעשו לה כשפים • זה דריש מן ומה יעשה בה פי׳ פן יעשו בה כשפים : אתה דרשת שלום נפש אחת כו׳ • משום דקשיא למה כתיב בקרא לדעת את שלום אסתר • למה לו להזכיר את השם אסתר ולא כתיב לדעת את שלומה דהא כבר אסתר כבר נזכר מקודם לא הגידה אסתר וגו׳ • לכן דריש שבא לרמז כי הוא דרש את שלום נפש אחת • ולזה נחשב לו לזכות שזכה עי״ז זה לדרוש שלום הרבים • כי כל מעשים הטובים מתחילים מן סקל אל הכבד ומן המעט אל הרב : באיקונין הזה וכו׳ • פי׳ כתוית ע. שהוא יפה את רעיתי כרצהו : העמידו מדיות וכו׳ • ופי׳ בעיני כל רואיה לנגדי כל אותן פרסיות לפניה : בעיני העליונים • ולפי זה לא מיירי בחן ויופי הגשמי אלא ביופי המדות והדעות : מתעלה בליקוחין • פי׳ מרוב חשיבותה הכן כל אחד נותן ככף רב להביאה אל בית המלך ולכנוס עמה • וזה שאמר דין אמר אנא יהיב מאה דינרין ועליל עמה פי׳ אכנס עמה אל בית המלך ואמסרם ביד שומר הנשים ודין אמר כו׳ • ובב״ר גרסינן מתעלה ומוכנת וזה בקרא ותוקח כאשה בית פרעה • וטוב לגרוס כן גם כאן • אבל בין כך ובין כך נראה דדריש הפעל לקח על לשון עילוי וגדולה כדדרשינן בב״ר ויקח ה׳ את האדם עילה אותו במד״א ויקחו עמים רבים וכן בויק״ר פ״י דרשו קח את אהרן לשון עילוי ועמ״ש במקומות אלה • וגם כאן דריש למה כתיב ותלקח אסתר ולא כתיב ותובא אסתר או ותובל ע״ד לרקחות תובל • ומה גם כי לא יפול הפעל לקח על אנשים אשר לא יקחו ביד • ומטעם זה תרגם המתרגם בכל אלה כלשון ודבר מלשון הנהגה ומשיכה בדברים • ולכן דריש מלשון עילוי ודרשוהו כ״כ מגנון מקח וקנין וכמ״ש דין אמר אנא יהיב שהוא מלשון מקח וקנין : שאף הנשואות הביאו לפניו • במא״ס שלא היתה הכונה רק ויקבלו את כל נערה בתולה מ״מ שוב הביאו לפניו גם הנשואות אם יתפון בהם • ומוכיח זה מדכפל הכתוב נאמר מכל הנשים ומכל הבתולות מוכח דנשים לא היינו בתולות • אבל בלי הכפל יכולנו לומר כי נשים קאי גם על בתולות : היתה איקונין של ושתי קיימת • שדרכן היתה להניח בחדר המלך את איקונין של המלכה • ועד עכשיו היתה איקונין של ושתי בחדרו וכשנשא אסתר עשו איקונין שלה ונותה שם וסילקו איקונין של ושתי • וכ״כ המתרגם ועבד מן בית קיטון בית דמכיה ית איקונין דושתי ואוקים תמן ית איקונין דאסתר : בת טובים בת גינוסים • ואע״ג דהיא לא הגידה את עמה ואת מולדתה ומאין ידעו שהיא בת טובים • ואולי הגידם שהיא ממשפחה רמה אלא שלא הגידם מאיזה עם היא • ומיפי פניה וטוב מדותיה נודע למו כי היא מזרע מלוכה • ומוכיח זה מן הכתוב וימליכה תחת ושתי • ולכן הוא לא סכון. שם • כי זה ארבע שנים אשר פסקה מלכות ושתי מעת שנגזר עליה אשר לא תבוא ושתי לפני המלך • אבל פירושו כי עתה הסירו איקונין של ושתי והניחו איקונין של אסתר : עי׳ שמה שתיקה בעצמה כרחל • ואע״ג שטעם שתיקתה היה יען כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד • אבל מרדכי צוה עליה רק בשביל שלקחה אחשורוש אותה לאשה כדי שלא ישאלו אם ידע שהיא בת מלכים אבל אחרי אשר נשא אותה מה בלע בשאלם יחוסה • ועכ״ז היה שמרה מצות מרדכי משום שתכבה שזה יסיה לו לגאות רוח אם תתפאר ביחוסה • וז״ש שתפשה שתיקה בעצמה כרחל אשר שתקה משום צניעות • אבל לא משכית מצות מרדכי שתקה • כי כבר עבר זמן צווי • ומ״ש הכתוב כאשר צוה עליה מרדכי קובעת דמילתא קאמר באף עתה עשתה כמצותו אף ע״פ צוה על כגון הסוא • ובזה בטל טעם המצוה מ״מ לא הגידה גם היום בשביל ענוות רוחה וכמו ברחל : פלך שתיקה • לפי שמנהג האשה נתמוך בפלך • לכן הוגיר פלך שתיקה פי׳ שהחזיקה תמיד במנהג אשר בידה לשתוק ולא שהכירה ימים רבים בשביל שבויתו להיותה באחותה היתה שותקת : ראתה סבלונותיה ביד אחותה • שברלה לתת את לאה במקומה כמו שאמרו שנתנה סבלונותיה כדי שיטעה בה יעקב • ואפשר שבעודם ארוסה נתן סבלונותיו ללאה כפי כוונתו לתת לו את לאה : יודע היה במכירתו של יוסף • דילתן ידע בדבר כדאיתא בב״ר פפ״ד והוא גלה לבנימין • ולא מלאתי מהיכן דקדקו רז״ל זה אלא מדרשא דישפה • ובפ״ק דמגילה דף י״ג נראה דלא סבירא ליה זה [ואולי הוכיחו זה ממה שלא מלינו גם דבר אחד שדבר בנימין להליל את נפשו כאשר נפל בידי יוסף להיות לעבד ולא הצטדק נפשו כי צדק ויאמר הוא ורק יהודה היה המדבר • וגם כאשר התודע יוסף לאחיו לא מלינו שנפל מיד על צוארי בנימין אחיו ויבך ורק באחרונה כאשר אמר וסורהם את אבי הנה וסמה שמו לדרך רגליהם או לפני ספרידתם כתיב ויפול על צוארי בנימין אחיו ויבך וגו׳ • ובשלמא שאר אחיו שנבהלו מפניו נסוגו אחור מבושה ועד אשר שב רוחם אליהם לא היה מקום לנשק אותם • אבל עם בנימין קשה מאד • וגם יקשה אם יוסף חפץ להרגיז את אחיו ולהחרידם יען כי חטאו כנגדו • אבל בנימין נפש נקיה ותמה למה לו לסבול המרדה וכבהלה הזאת להיות לעבד בארץ אחרת • ועוד קושיות כאלה אבל אם נאמר כי בנימין ידע אשר יוסף הוא אחיו הנמכר שם • ויוסף ירגיז רק את אחיו אשר פשעו בו • אז מבוררים כל הפליאות • והכל ילדקו ובכפי היטב מסופר דיוסף שתודע לבנימין מקודם וגלה לו עלילת הגביע] • ואע״ג שהשביעם שהרימו שלא יגיד איש ליעקב ושתפו גם את הקב״ה עמהם • אבל מוכרחים אנו לאמר כי ינחק ובנימין לא ידעו מסתרם • וכן נ״ל על מ״ש בב״ר אמר ינחק הקב״ה לא גלה לו ואני אגלה ולא קאמר בנימין מפני החרם • וגם י״ל שאין כח בהם להחרים אלא עליהם • ועי׳ גם במהרי״ק : אסתר אין אסתר מגדת • שהיא היתה מבנימין כי מרדכי היה איש ימיני והיא היתה בת דודו : מה קצפון היה שם • משום שלא פירש הכתוב סבת הקצף לכן שואל המדרש מה היתה סבת הקצף • ומפני משום שמעביר שנים ומושיב אחד כו׳ • פי׳ כי הכתוב מאחר סבת הקצף בשביל ומרדכי יושב בשער המלך • ובשבילו העביר את בגתן ותרש ממקומם • ובילקוט איתא א״ר לוי למה קצף בגתן ותרש אלא כשנכנסה אסתר למלכות אמרה לאחשורוש למה אין אתה עושה כשם שהיו המלכים הראשונים עושים שהיו מושיבין אדם צדיק בשער המלך • נבוכדנצר הושיב דניאל על פתחו שאם יגיע לו דבר היה אמר ליה א״ע מכרת את יהודי כשר • א״ל יש כאן אדם כשר וצדיק ושמו מרדכי • בגתן ותרש היו עומדים בשער כיון שהעבירם המלך והעמיד מרדכי במקומם קנאו ואמרו • כו׳ וכו׳ והעבירנו המלך לך ונהרגהו בנעמה ויסו

אחד * מעביר שני קלפריקין שהן שומרי הסף (טז) ומושיב הברברי הזה · יושב בשער המלך · ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר כתיב (תהלים מ"ו) ב לכו חזו מפעלות ה' אשר שם שמות בארץ (יז) הקציף עבדים על יד אדוניהם לתת גדולה לצדיקים הה"ד קצף בגתן ותרש וגו' · לתת גדולה למרדכי · מקציף אדונים על עבדיהם לתת גדולה ליוסף הה"ד (בראשית מ"א) פרעה קצף על עבדיו:

יד ויבקש הדבר (יח) וימצא · ר' לוי בשם ר' אחא בר שילא איש כפר תמרתא אמר ומה אם ספרו של ב"ו כך לכשיבא ספרו של הקב"ה דכתיב בו (מלאכי ג') ויקשב ה' וישמע ויכתב בספר זכרון לפניו וגו' על אחת כמה וכמה:

פרשה ז א אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את המן בן המדתא וגו' · זה שאמר הכתוב (תהלים ל"ז) כי רשעים יאבדו ואויבי ה' כיקר כרים שאין מפטמין אותן לטובתן אלא לטבחה · כך המן הרשע לא נתגדל אלא למפלתו · ג משל לאדם שהיתה לו סייחה וחמורה וחזירה והיה נותן לחזירה בלא מדה לחמורה ולסייחה במדה · אמרה סייחה לחמורה מה שוטה זה עושה אנו שאנו עושין מלאכתו של בעל הבית נותן לנו במדה ולחזירה שהיא בטלה שלא במדה · אמרה לה תבא השעה ואת רואה במפלתה שאין מאכילין אותה יותר לכבודה אלא לרעתה · כיון שבא קלנדס מיד נטלו לחזירה ונחרוה · התחילו נותנין שעורים לפני בתה של חמורה והיתה מנשבת בהן ולא אכלה · אמרה לה אמה בתי לא המאכל גורם אלא הבטלה גורמת · כך לפי שכתוב וישם את כסאו מעל כל השרים אשר אתו לפיכך ויתלו את המן: ב ד"א אחר הדברים האלה · אמר רבי לוי זש"ה (שם צ"ב) בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און מה כתיב בסוף קרייה להשמדם עדי עד לא נתגדל המן אלא לרעתו · ולמה גדלו · משל לגולייר שקלל לבנו של מלך אמר המלך אם אני הורגו הכל אומרים גולייר הרג · עשה אותו טריכונוס ואח"כ עשה אותו הגמון ואחר כך התיז את ראשו · כך אמר הקב"ה אילו נהרג המן כשירד ויעץ לאחשורוש לבטל בנין בהמ"ק לא היה מי יודעו אלא יתגדל ואחר כך יתלה לפיכך ויָשם את כסאו מעל כל השרים ואחר כך ויתלו את המן הרי אויבי הקדוש ב"ה למפלתן הן מתגדלין וכתיב (איוב י"ב) משגיא לגוים ויאבדם: ג ד"א אחר הדברים האלה · כתיב (שם כ') אם יעלה לשמים (א) שיאו · לרומא · וראשו לעב יגיע · לעננה · בגללו לנצח יאבד · מה גללים הללו מזוהמין כך הוא מזוהם · (שם) רואיו יאמרו איו · חמיין ליה ולא חכמין ליה אן הוא המן ואן הוא שלותו · ר' פנחס הוה משתעי אילין עובדיא ארי עשה סעודה לבהמה ולחיה וסיכך על גבן עורות של אריות וזאבים וחיות רעות · מן דאכלון ושתון אמרין הלואי מאן יימר קומינן זמירא · תליין עינהון בהדיה תעלא · אמר לון עניין לי אתון מה דאנא אמר לכון · אמרין הן אמר לון מאן דאחמי לן בעילאי הוא יחמי לן בארעאי · כך מי שהראנו במפלתן של בגתן ותרש וצליבתן הוא יראה לנו במפלתו של המן · ומי שפרע מן הראשונים הוא יפרע לנו מן האחרונים (ב) מה כתיב למעלה מן הענין ויתלו שניהם על עץ אף סופו של אותו האיש ליצלב: ד ד"א אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש · הרהורי דברים היו שם · ומי הרהר · ר' יהודה אמר המן הרהר אמר אם אסתר יהודית היא · קרובתי היא מן אבי עשו הה"ד (מלאכי א') הלא אח עשו ליעקב · ואם גויה היא כל הגוים (ג) קרובים אלו לאלו: ה (ד) ר' פנחס אמר ד שני עשירים עמדו בעולם אחד לישראל ואחד לעובדי כוכבים ולא עמד להם ממונם אלא לרעתם · ה קרח בישראל שמצא אוצרות של כסף וזהב שהטמין יוסף · ו והמן בעובדי כוכבים לקח אוצרות מלכי יהודה וכיון שראה המלך את עשרו ועשרת בניו לפניו שרים עמד וגדלו ורוממו הה"ד אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את המן בן המדתא האגגי וינשאהו וצוה המלך שיהו כורעים ומשתחוים לו · מה עשה המן עשה לו צלם מרוקם על בגדיו ועל לבו וכל מי שהיה משתחוה להמן היה משתחוה לעבודת כוכבים:

ו וכל עבדי המלך אשר בשער המלך וגו' · רבי יוסי בר חנינא פתח (תהלים ק"מ) טמנו גאים פח לי אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם מצודה פרשו לי עובדי כוכבים להפילני · אומרים לי עבוד עבודת כוכבים אם אני שומעת להם נענשתי ואם אין אני שומע

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז תת"ף נ"ג: ב מגילה דף י"ג · בראשית רבה פרשה פ"ח · ילקוט סדר וישב רמז קמ"ו: ג ילקוט כאן רמז תת"ף נ"ג · כל הענין: ד שמות רבה פרשה נ"א · קהלת רבה פרשה ה' פסוק י"ב · תנחומא משפטים סימן ח': ה פסחים דף קי"ט · סנהדרין דף ק"י: ו עיין מדרש תהלים מזמור כ"ב ומזמור ע"ת.

חדושי הרד"ל

(טז) ומושיב הברברי הזה · ברברים הן עם נבל כמ"ש ביבמות (ס"ג) וכן הוו קורין את העובדי כוכבים ניס אל אשר הברברים נחשבו בעיניהם · והיה להם לקצוף ישיבת מרדכי בשער המלך: (יז) הקציף עבדים כו' · במגילה (י"ג): (יח) וימצא וגו' ויכתב בספר ד"ה ר' לוי כו' כצ"ל · ודרש מה הנכתב בספר זכרונות מלך ב"ו נטוב מתגלגל הגאולה לאומה שלמה · ק"ו שכתוב בספר זכרון לפני ה':

(א) שיאו לרומא · ויק"ר פט"ו: (ב) מה כתיב למעלה כו' אף סופו כו' ליצלב · דרש על העץ סמוך לאחר הדברים האלה שאמר סוף גדולתו של המן יהיה ג"כ נתלה כדברים האלה על העץ כבגתן ותרש: (ג) קרובים אלו לאלו · בילקוט מסיים ואלוי ליטול פרוקפי (פי' כבוד וגדולה) מתחת ידה ור"ל ולכן ביקש המן גדולה אחרי מלכות אסתר · ועי' בילקוט תהלים החסר כאן: (ד) כפ"א שני

מתנות כהונה

פ"ח מה היתה בדעתם לעשות: קלפריקין · לפי הענין פירושו שרים ובילקוט ובתרגום גרס קלוסנטרין: הברברי · הלועז איש רק ושפל ובתרגום גרס בכין ואולי צ"ל ברברין: ה"ג ספרו של הקב"ה דכתיב כו':

פרשה ז אחר: סייחה · חמורה קטנה ועי' בערוך: קלנדם · יום איד שלהם כדאיתא בפ"ק דעבודת כוכבים: התחילו כו' · וזהו עוד משל אחר לומר כמה שהבטלה גרם לה שלא אכלה המאכל ולא לרוע המאכל כי טוב הוא כך בטלתו ומעלתו של המן גרם לו לבקש גדולה וכלי דתות לרעתו ובילקוט לא גרם לה כלל: לרעתו גרסי': גולייר · אדם אלם ושפל ועיין בב"ר פ' ס"ג ובערוך: טריכונום · לפי הענין הוא שר חשוב והוא מלשון ארכונטום ועיין בערוך ערך ארך: ה"ג לבטל בנין ב"ה ועי' לעיל בפסוק ויהי בימי: משגיא · פירושו מגדיל ומנשא: חמיין כו' · רואין אותו ואין מכירין אותו ואח"כ איה המן ואיה שלותו: משתעי · מספר דברי משל משתעי בכל מקום סיפור דברים בעלמא ודוק ותשכח: אלין עובדיא · אלו המעשים: מן דאבלון כו' · משאכלו ושתו אמרו הלואי ומי יתן לנו מי שיאמר לפנינו זמירות אלו ונתנו עיניהם בפועל הזה שהוא יזמר לפניהם אמר להם הפועל הכ תענו אחרי מה שאני אומר לפניכם אמרו לו הן אמר להם מי שהראנו בהעליונים גם הוא יראנו בתחתונים ואמר כן כנגד עורות האריות ושאר חיות רעות הפתוחות למעלה: כך מי גרסינן: וצליבתן · תלייתן: ומי הרהר גרסי':

פירוש מהרז"ו

שלהם על שמרדכי יושב בשער המלך דאל"כ הוא מיותר כאן אלא שקצפו שהעביר שנים בגתן ותרש והושיב את מרדכי ועי' ב"ר פ' פ"ח סי' ה': לכו חזו וכו' אשר שם שמות · שים לראות ולהתבונן בשמות וקצף אשר שם בארץ שעושה בהשכל והשגחה כפי צורך העת:

פרשה ז סי' א מה כתיב למעלה מן הענין ויתלו · דורש שייכות וסמיכות פסוק אחר הדברים האלה למ"ש למעלה היינו ויתלו שניהם · שהענין זה גידל אותו כדי שיתלה כמוהם ועי' ויק"ר פ' כ"ט סי' ה': ד הרהורי דברים: סובר שאין שייכות דבר המן למה שלמעלה שענין בפני עצמו הוא · ומ"ש אחר הדבר ס דורש תיבת הדברים הרהורי דברים נוטריקון ועי' ב"ר פ' מ"ד סי' ה' מש"ש: ה מה עשה המן · דהם לא כן היה גם מרדכי משתחוה לו:

בניה

הכי

יפה ענף

ויהיו הכל אומרים · בגתן ותרש כששמרו את המלך היו משמרים יפה ועכשיו שהעמיד שם יהודי נהרג · וע"כ אומר כאן שקצפו איך העביר שנים מפני אחד: כתיב לכו חזו מפעלות וגו' · ולא ס"ל לר"ל שהקצף היה בשביל שהושיב את מרדכי במקומם · אבל הקב"ה המסבב הסבות ראה כן בחכמתו העליונה באמת בלב עבדי המלך כדי לתת גדולה לצדיק למרדכי · וכן קצף פרעה על עבדיו כדי לתת גדולה ליוסף · ונראה דט"ס יש כאן וצ"ל לכו וראו מפעלות אלהים והוא הכתוב במזמור ס"ו וסיפיה דקרא נורא עלילה על בני אדם ופירשו רז"ל עלילה מלשון הואנה ועלילה שהקב"ה עושה רצונו ותולה העלילה בבני אדם כדאיתא בתנחומא פרשת וישב גבי מכירת יוסף והטה אדה"ר · וס"ל מפרש שלעשות רצונו מביא עלילה על עבדים נגד אדוניהם וכן בהפך ודריש ע"ז כי הוא נורא עלילה כי זה הוא מהדברים הנוראים והנפלאים אשר יבוא אל התכלית בהמצאות דרכים בלתי מביאים אליו אלא אדרבה מנגדים אליו · משא"כ במעשי בו"ד שכל הדברים הקודמים אל התכלית מתיחסים אליו · ולמשל הגדולה הבאה לאיש ממלך בו"ד הוא ע"י פיוס ותחנונים · או ע"י מעשיו הטובים יפיק ממנו רצון ולא בהפך וכמ"ש במכילתא גבי ה' איש מלחמה מלך בו"ד כשהולך למלחמה ומדינות קרובות באות ושואלות צרכיהן מלפניו אומר להן זעוף הוא · למלחמה הוא יוצא · לכשינצח וישוב באין אתם ושואלים צרכיהון מלפניו אבל הקב"ה אינו כן ה' איש מלחמה שהוא נלחם במצרים ה' שמו בהוא שומע צעקת כל באי העולם כו' · לזה אומר שהקב"ה הביא גדולה והסבר פנים לצדיקים מהמלך בהמצאות חימה וכעס שהיה להם · ולא עוד אלא שהיה בדרכים הפכיים כי בזה העבד באדוניו ובזה האדון בעבדיו וז"ש בהקב"ה כי הוא נורא עלילה על בני אדם: הה"ד פרעה קצף על עבדיו · ומה שלא הביא את הכתוב הנאמר לפני זה ויקצוף פרעה על שני סריסיו · משום דהכא כתיב איך עלה יוסף לגדולה ע"י הקצף הזה שהגיד ושם אתנו נער וגו' ומיד שלח פרעה ויקרא אל יוסף: ומה אם ספרו של בשר ודם כך · משום דק"ל למה כתיב בקרא ויכתב בספר דברי הימים לפני המלך · לאיזה צורך נכתב כאן · כי סגי לן במה שכתוב לקמן וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש · ולכן אמר דקרא אתא להעיד לנו למילף ק"ו אם ספרו של בו"ד הביא תשועה לישראל כ"ש כשיבוא ספרו של הקב"ה לכנס שכר טוב לצדיקים שיגדל שכר כל הנמצא זכותו כתוב שם ואין הקב"ה מקפח שכר כל צדיק · ולא יתיאש הצדיק מרחמים ומתקוה על שכר טוב אף כי נראה רבות ורעות יסובבוהו מסביב:

זה שאמר הכתוב · משום דק"ל למה אמר אחר הדברים האלה ולא אמר אחר כן · ומהאי טעמא דריש לקמן אחר הרהורי דברים ומדרים גם כאן אחר הדברים שדבר רע לבטל בנין ביהמ"ק ולא הכתוב לומר דמשו"ה גדלו ה' כדי להשמידו אח"כ · ולכן דריש ע"ז את הכתוב ואויבי ה' כיקר כרים וגו' וכן בפרוח רשעים וגו' וכדמפרש ואזיל: משל לאדם שהיתה לו סייחה כו' · מה שהזכיר במשלו החזירה מובן הוא כי קאי על המן · אמנם מה שהזכיר את הסייחה והחמורה ולא הספיק באחת מהן · וגם מה ענין אל המשל בתה של חמורה מה שהיתה מנשבת בשעורים נראים הדברים כי בא במשל הזה להרן הקושיא מדוע הרשעים ישליו עתקו וגם גברו חיל · והצדיקים יחיו חיי צער ומצוק · וכמו שמצינו שהרשעים מרובים בבנים והצדיקים אינם נפקדים אלא באחד וע"י הדחק וכמו שמצינו שהאמהות היו עקרות והרשעים זרעם נכון · וכמ"ש בב"ר גבי ואת הקיני ואת הקנזי חזירתא רעיא בעשרה ואמרתא ולא באחד · ובאגדת שמואל פ"ב · ה' שמעתי שמעך יראתי אברהם עשה רצונך ונתת לו בן למאה שנה · אחאב עבד עבודת כוכבים והוליד שבעים בנים וכן ביתר הגלות בתבל ולפי שזה לטובת הצדיקים שלא יאכלו שכרם בעוה"ז ולא ירום לבבם ויחטאו · ולרעת הרשעים עד ומשלם לשונאיו וגו' · והנה יש מהצדיקים המכירים את זה · ויש שאינן מכירים ומהרהרים קצת עד שילמדום · ויש שמדקדקים שלא ליהנות בעוה"ז אפי' במושג בידם ומסגפים את עצמם פן יכשלו בתענוגי העולם · או פן יאכלו שכרם בעוה"ז כו' שלא נהנה באחד מעשרה · אלצעותיו לכ"א משל לאדם שהיה לו סייחה וחמורה וחזירה · והנה החזירה היא כנגד הרשעים שממנו עשתו לרעתם וכמו בהמן · והסייחה והחמורה משל לצדיקים הנושאים עול התורה ועושי מלאכת ה' שהצ:חתם מצומצמות כדי שלא ישמנו ויבטלו ממלאכת ה' וגם יזיקם רוב המאכל · והסייחה משל לאותן שאינן כ"כ צדיקים ומהרהרים אחר מדותיו של הקב"ה כסייחה שאינה סובלת משא כולי האי · והחמורה משל לצדיקים גמורים המטים שכמם לסבול משא כבד · ולפי שאלו מהרהרין ואלו משיבין להם ומלמדים אותם · אמר שהסייחה תמהה טעות מה שנותן לעושי המלאכה במדה ולבטלנים שלא במדה והחמורה השיבה כי זה לרעתם וכנ"ל וכנגד המסגפים והמתענים הביא מה שבתה של חמורה מנשבת בשעורין · כי יראה לאכול מהשעורים פן יהיה לרעתה וכרוב מאכל החזירה והחכמים יודעים כי אין המאכל גורם · ואין רע בעיני ה' שיהנה האדם בצרכיו בעוה"ז · ואין המאכל מזיק רק כשהוא בטל ממלאכת שמים עי"ז · אבל הנהנה ועושה מלאכת שמים אין חטא אלא מצינו כמה צדיקים שזכו לשני שולחנות: הכל אומרים גוליר הרג · ולא ידעו את עז קנאתו ולכן נטר ושימו ונשאו ואח"כ נקם את נקמתו ממנו · למען ידעו הכל את עוז קנאתו על קללת בנו: אם יעלה לשמים שיאו לרומא · משום דק"ל כי השמים גבוהים הרבה מהענן והעב ואיך יאמר אח"ז וראשו לעב יגיע שלא פותח הרבה מהגובה שאמר תחלה · ומשום שאפשר לפרש לעב על המלאכים כדמפרש בשוח"ט ובמכילתא על עביו עברו לה"ק שפירוש לשמים לא לשמים ממש אלא לשון רום וגובה כמו שמי קורה ומהשתא יתפרש עב ענגא כפשוטו: חמיין ליה ולא חכמין ליה · פי' רואין אותו ולא יכירוהו · ור"ל שאין לפרש כפשוטו שיגוע ויאמרו עליו איו · דא"כ יודעיו מבע"ל דרואיו משמע בעודם רואים אותו · ועוד דבתריה כתיב עין שזפתו ולא תוסיף · אלא הכא אפי' בחייו מיירי שבעודם רואים אותו יאמרו איו כי לא יכירוהו וזה מפני השתנותו לגריעותא: ר' פנחס הוי משתעי כו' · משום דק"ל למה כתיב אחר הדברים האלה וכדכתיבנא לעיל לכן מתרץ דזה נמשך על ויתלו שניהם על עץ כי כן יקרה להמן וכמשל מהארי והשועל · אשר השועל בשירו אמר כי כאשר ישמחנו העורות מהחיות הטורפות הסוככות עלינו למעלה כן ישמחנו העור מהאריה אשר למטה כי גם הוא טורף טרף הוא · וכן הוא בנמשל כמו שנתלו בגתן ותרש אשר היו צוררי יהודה וישראל שהרי קצפו על שררת מרדכי כדלעיל וישראל שמחו על זה כן אמרו שנזכה לשמוח על מפלת המן צוררנו · ומי שפרע מן הראשונים נראה דהיינו שבעת שרי פרס ומדי שנהרגו לפי שיעצוהו על ביטול בנין ביהמ"ק כדכתיב לעיל: הרהורי דברים היו שם כו' · ומפרש אחר הדברים אחר הרהורי דברים וכמו שדרשו בחז"ל על פסוק אשכול הכופר מה דכתיב אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם אחר הרהורי דברים שהרהר אברהם · וכן בב"ר פנ"ה אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם אחר הרהורי דברים שהרהר אברהם · וכ"ה שם פפ"ז גבי יוסף וכן דורש כאן אחר הרהורי דברים שהיה להמן שהרהר להעזר מאסתר אשר מלכה תחת ושתי כי ושתי היתה מנגדתו כדאמרינן לעיל על פסוק ויאמר ממוכן שהיתה מסטרתו בסנ:דיקון · והאגין כי באסתר יושע מצד הקורבה · ואח"ז כשנתגדל בקש להשמיד את כל היהודים ולא זכר את ברית אחים: כל הנכרים קרובים אלו לאלו מצד מנהגם שאוכלים יחד ויתחתנו יחד · ועובדים עבודת כוכבים אחת · משא"כ ישראלים רחוקים מהם בכל הענינים האלה · ולכן קותה נפשו עליה או מצד קורבת משפחה או מצד קורבת המנהגים: שני עשירים עמדו בעולם · משום דלא פירש הכתוב הטעם למה נשאהו ורוממהו אחשורוש על כל השרים · אף כי הוא היה הקטן בין שבעת שרי פרס ומדי שהוא ממוכן כדאיתא בפ"ק דמגילה · ונותן המדרש הטעם שנשאהו בשביל עשרו ורב בניו · ועיקר מאמר זה של ב' עשירים הוא במ"ר פכ"ז לענין הנאמר שם ג' מתנות בעולם חכמה גבורה ועושר ע"ש: טמנו גאים פח לי · משום דק"ל למה הסתכן מרדכי ועבר את מ"י פי אחשורוש ולא השתחוה לו · לכן אמר כי

כמן

ים הן תורנין אותי • משל לזאב שצמא למים ופרשו לו מצודה על פי המעין אמר אם ארד לשתות הריני ניצוד ואם לא ארד הריני מת בצמא :

ז **ויהי** באמרם אליו יום ויום • ר' יוחנן בשם ר' בנימין בר ר' לוי א בניה של רחל נסן שוה וגדולתן שוה • נסן שוה הה"ד (בראשית ל"ט) ויהי כדברה אל יוסף יום יום וכאן כתיב ויהי באמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם • ולהלן כתיב ולא שמע אליה לשכב אצלה • וגדולתן שוה דכתיב (שם מ"א) ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אותה על יד יוסף וילבש אותו בגדי שש וכאן כתיב ויסר המלך את טבעתו אשר העביר מהמן ויתנה למרדכי • להלן כתיב (שם) וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו ויקראו לפניו אברך וכאן כתיב ונתון הלבוש והסוס וקראו לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו : ח מה אמר להם מרדכי למי שאומר לו מדוע אתה עובר את מצות המלך • ר' לוי אמר אמר להם מרדכי משה רבינו (א) הזהיר לנו בתורה (דברים כ"ז) ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה • ורשע זה עושה עצמו עבודת כוכבים • וישעיהו הנביא הזהירנו (ישעיה ב') חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא • ולא עוד אלא (ד) שאני איסנגמירין של הקדוש ברוך הוא שכל השבטים נולדו בחוצה לארץ וזקני נולד בארץ ישראל • אמרון ליה ונימר ליה • מיד ויגידו להמן וגו' אמר לון המן • אמרון ליה זקנו הלא השתחוה לזקני • הדא ה"ד (בראשית ל"ג) ותגשן השפחות וגו' ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו • היתיב ועדיין לא נולד בנימין • אמרין ליה הה"ד ויגידו להמן :

ט **וירא** המן כי אין מרדכי כורע ומשתחוה לו • א"ר איבו (תהלים ס"ט) תחשכנה עיניהם של רשעים מראות • ב לפי שמראית עיניהם של רשעים מורידות אותם לגיהנם • הה"ד (בראשית ו') ויראו בני האלהים את בנות האדם • (שם ט') וירא חם אבי כנען • (שם כ"ח) וירא עשו כי רעות בנות כנען • (במדבר כ"ב) וירא בלק בן צפור (שם כ"ד) וירא בלעם כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל • וירא המן כי אין מרדכי כורע ומשתחוה לו • (ג) אבל מראית עיניהם של צדיקים תאר לפי שמראית עיניהם של צדיקים מעלה אותם למעלה העליונה הה"ד (בראשית י"ח) וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים • (שם כ"ב) וירא והנה איל (שם כ"ט) וירא והנה באר בשדה • (שמות ג') וירא והנה הסנה • (במדבר כ"ה) וירא פנחס • לפיכך הם שמחים במראית עיניהם שנאמר (תהלים ק"ז) יראו ישרים וישמחו :

י **ויבז** בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו • ג בזוי בן בזוי • להלן כתיב (בראשית כ"ה) ויבז עשו את הבכורה וכאן כתיב ויבז בעיניו • ויבקש המן להשמיד את כל היהודים • ר' שמעון בן יוסי בן לקוניא אמר בעלמא הדין נמשלו ישראל לצורים • שנאמר (במדבר כ"ג) כי מראש צורים אראנו • (ישעיה נ"א) הביטו אל צור חוצבתם • נמשלו כאבנים • שנא' (בראשית מ"ט) משם רועה אבן ישראל • (תהלים קי"ח) אבן מאסו הבונים • ואומות העולם נמשלו בחרשים הה"ד (ישעיה ל') ושברה כשבר נבל יוצרים • נפלה כיפה על קידרא ווי לקידרא • נפלה קידרא על כיפה ווי לקידרא • בין כך ובין כך ווי לקידרא • כך כל מי שהוא בא ומזדווג להם הוא נוטל את שלו מתחת ידיהם • וכה"א בחלום נבוכדנצר (דניאל ב') די מטורא אתגזרת אבן די לא בידין והדקת פרזלא נחשא חספא • א"ר חייא בר ינאי פורפירא דמלכא מזדבנא בשוקא ווי ליה למיזבניה ווי ליה לזבוניה • כך ישראל הן פורפירא שהקב"ה מתפאר בהן הה"ד (ישעיה מ"ט) ישראל אשר בך אתפאר והן נמכרין אוי לו למוכר ואוי לו ללוקח • משל דהמן רשיעא למה הוא דומה לעוף שעשה קן על שפת הים ושטף הים את קנו ואמר איני זז משם עד שנעשה ים יבשה ויבשה ים • מה עשה נוטל מים מן הים בפיו ושופך ליבשה ונוטל עפר מן היבשה ומשליך לים • בא חבירו ועמד לו על גביו ואמר לו ביש גדא וטמיע מזלא לסוף במה את יכיל • כך אמר לו הקב"ה להמן הרשע אי שוטה שבעולם אני אמרתי להשמידם כביכול ולא יכלתי • שנאמר (תהלים ק"ו) ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית • ואתה אמרת להשמיד להרוג ולאבד חייך רישך מתורם חלף רישיהון דאינון לשיזבא ואת לצליבא :

יא **בחדש** הראשון הוא חדש ניסן וגו' • תני כשאמר המן הרשע לאבד את ישראל אמר היאך אני שולט בהן הריני מפיל גורלות • ורוה"ק צווחת (יואל ד) ועל עמי ידו גורל • אמר לו הקב"ה רשע בן רשע גורלך עולה להצלב • הפיל פור הוא הגורל • עליו נפל הגורל • למה • (תהלים קכ"ה) כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים • בתחלה הפיל פור בימים שנאמר מיום ליום • הפיל פור ביום אחד בשבת עמד שרו לפני הקב"ה ואמר רבש"ע כי נבראו שמים וארץ ואמרת (ירמיה ל"ג) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי יש ברית בבשרם דכתיב (בראשית י"ז) ואתה את בריתי תשמר וכתיב (שם) והיתה בריתי בבשרכם ויש ברית בפיהם זו תורה דכתיב (יהושע א') לא ימוש ספר התורה הזה מפיך ואמרת (ירמיה ל"א) אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה וגו' וכתיב (שם) גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים ורשע זה מבקש לאבדן • עקור שמים וארץ תחלה ואח"כ אתה מכלה אותן • הפיל פור ביום שני ועמד שרו לפני הקב"ה ואמר רבש"ע ביום שני הבדלת בין מים העליונים למים התחתונים וכן ישראל מובדלים הם מן האומות הה"ד (ויקרא כ') ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי ורשע זה רוצה לאבדן הפוך עליונים ותחתונים ואחר כלה אותם • יום

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה פ"ז • ילקוט כאן רמז תתרנ"ג • ילקוט וישב רמז קמ"ה : ב ילקוט תהלים רמז תתנ"ב : ג ילקוט כאן רמז תתרנ"ד • על פסוק :

חדושי הרש"ש

(א) הזהיר לנו בתורה כו' • ולשון רש"י בפי' כי הוא יהודי וסוגר על עבודת כוכבים • ולכאורה קשה מאי איריא שהוא יהודי הא גם בני נח מוזהרים על עבודת כוכבים כדאיתא בסנהדרין בפ' ד' מיתות ביאור נכ"ש • וי"ל דמפקינן בס בפ"פ ב"ם (נגירסת הסוג' שם ובפ"פ סנהדרין) דבני נח אינו מצווה על קידוש השם • וככה שיו אומרין משום מלות המלך משא"כ בישראל שמצווים על קידוש השם ובכה"ש : (ג) אבל מראית עיניהם של צדיקים • אומר • עולי כמלאכים והוא מבינין מפעל מגורש אור ממנו הכן מה שנאמר למעלה ברשעים שהכהנה וגו'

חדושי הרד"ל

פסוק ט' • פר"א פ"ל ע"ש : (ד) שאני אסנגטרין של מלך • בילקוט שהוא סגיון של מלך • פי' רצה המלך

פירוש מהרז"ו

בניה של רחל • בראשית רבה פרשה פ"ז סי' ו' : הדא הוא דכתיב ויגידו להמן • ואם כטונה מה שאמרו לו אלא השתחוה כיל"ל ויאמרו להמן לך ויגידו משמע באריכות והשכבה : וירא בלעם • ולא הלך וגו' וישת אל המדבר פניו ותרגם אונקלוס ושוי לקבל עגלא דעבדו בני ישראל במדברא : הפיל פור הוא הגורל • לפני המן : בחמתו

נם הוא היתה מחשבתו נראה לו כמו שפירש"י : ה"ג פה קידרא ווי לקידרא נפלה קידרא שחנים : כיפה • הרגום של סלע הוא כיפה : פורפירא • לבוש מלכות והשיא ממכרת בשוק וכהן נמכרין : ביש גדא כו' • רוע מזל ותוכף ושקיע המזל ועיין בערוך ערך טמע וכן כלא גריך הוא : בפרץ לפניו גרסי' : רישך מתורם • לאשך יגרס ויוסר ממה דאמם בר' • דייק הוא הגורל ר"ל הוא המן הגורל הרע יפול עליו : שרו • השר הממונה על יום

מתנות כהונה

הכי גרסינן המן ביקרו מה אמר : אלא שאני איסנגמירין גרסי' ולפי הענין פירושו ילוד בית ומיוחס ובילקוט מסיים עוד וכי איסנגמירין משתחוים להדיוט : וזקני בנימין • הכי גרסינן היתיב ועדיין • פי' השיב להם באותה שעה עדיין לא נולד בנימין : אמרין ליה • הלכו ואמרו אלא להמן שהשיב להם תשובה נאה : וירא עשו כו' • והוסיף רשע על רשע ועיין בפירש"י : וירא בלעם כו' • נפלה קידרא על כיפה ווי לקידרא בין כך ובין כך ווי לקידרא כך כל מי ס' ובילקוט הגירסא מכרת בשוק ווי למי שמכרה ואוי למי שקנאה שבודאי גניבה היא מבית המלך : והן נמכרים • טמע וכן הוא במדרש קהלת בפסוק שמח בחור : סוף סוף כו' • מה אתה יכול לסתור כל יגיעך רלאם שהם יהיו לשללה ואתה לתליה : יורם • ע"ד ישא פרעה וגו' : עליו נפל על יום ראשון : לא ימוש וגו' • והתורה נקראת ברית דכתיב אלה דברי הברית : ונו

יפה ענף

המן מבקש גם נלכוד את ישראל שישתחוו לעבודת כוכבים אשר מדינת הוא כי עליו יהרג ואל יעבור : נסן שוה בניה כמנין נראה שהוראתו נסן הוא מלשון נסיון או מלשון נס ודגל ופי' שעומדים על משמרתם תמיד דגלם ולא יכובו מהור • וכמו ביוסף לא כתה אם לנו לספרת שופירע יום יום כן לא נטה לב מרדכי להשתחוות להמן אף כי באמת הוא יום יום • ובניהם היו בני רחל יוסף ומרדכי מבנימין • ואלה הסידורים בגדל • אולי מפני שבניעות אתם רחל עמדה להם • וכמו דאמרינן כעין זה בפ"ק דמגילה בשכר צניעות שהיתה ברחל זכתה שיצתה ממנה שאול : ויקראו לפניו אברך • וכאן כתיב ונתון הלבוש והסוס וקראו לפניו וגו' • ושתי הקריאות דומות זו לזו • כי לפי' התרגום דאברך אבא למלכא כוונתם כאן שהוא הטוב בעיני המלך מאד • וכן היה במרדכי שקראו לפניו אשר המלך חפץ ביקרו • ולפי פירוש המפרשים אברך שלפניו יכרעו ויפולו כן הוא בקריאת ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו שכל העולם יעשהו לו • וגם לפי מה שמפרש בב"ר אברך אב בחכמה ורך בשנים ג"כ לאיש אשר המלך חפץ ביקרו דמשמע שהוא חכם וזכה ליקר וכבוד • וע' בב"ר פפ"ז שם יש שינויים בנוסחאות ושם פירשתי לפי הנוסחא אשר הוא שם : מה אמר להם מרדכי • כי בוודאי לא עבר על מצות המלך אתמהא כלי טעם והביא את הכתוב ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה ודריש אשר יעשה עצמו לפסל ומסכה • וכן אמר מביא את הכתוב חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו ודריש בפ"ק דסוטה על מי שיש בו גסות הרוח וגם המן הפגינה דרך עבודת אשר חשב כי זה כמו אלוהו : אמרין ליה ונימרין ליה • זה מדריש מדכתיב ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי משמע כי מרדכי הגיד להם להגיד לו את טעמו מדוע לא ישתחוה וכאשר יראו היתה המן מסובב לדברי מרדכי אם דבריו יעמדו נכונים וקיימים : היתיב ועדיין לא נולד בנימין • פי' כי מה שהשתחוה זקני יעקב אין ראיה כי הוא היה צריך לפייס את עשו אחיו בשביל הבכורות והשתחוה לו מדרך כבוד אחרים שעבדו זה עוד ימים רבים ולשכך את חמתו אבל אחיו וכמו שכשתחוו לא לצורך היה רק להראות לו הכנעתם וכיון שרחל רואה שהשתחוו בקש המן גם מיואשי יבך בנימין ועי"ז השיב לו מרדכי כי בנימין עדיין לא נולד • ומביא ע"ז את הכתוב כי הגיד להם אשר הוא יהודי והרבינן לפיל יהודי יחידי • ופי' שהוא עושה מעשה יחידי ואינו עושה כאחיו : תחשכנה עיניהם מראות • ודריש כמ"ש של מראות לפי"כ חשכה ופירשו כי תחשכנה עיניהם בגיהנם בשביל שראו רק מעשות רע במראית • משא"כ בצדיקים שרואים רק מעשות טוב לכן יראו ישרים וישמחו : הה"ד ויראו בני האלהים את בנות האדם • דמיותר הוא יהיה לו לומר רק ויקחו להם בני האלהים מכל אשר בחרו • ושהכתוב שראו אותן מקודם אלא שבא לגלות את הקלקלה בראיית עיניהם כי היה שבא פעולת הרשע • וכן הוא גם וירא חם די היה לו לכתוב ויגד חם • וגם וירא עשו כי רעות בנות כנען לפי משפט הלשון היל"ל וידע עשו כי לא ידבק בנה ראוי חוסים • וכן וירא בלק בן צפור וירא בלעם כי טוב בעיני ה' שיספרה ע"כ וירא למו ויבמע • כי בלק לא ראה בעיניו מה שעשה ישראל לאמורי רק שמע מפי אחרים • ולכן דריש כי הכתוב תולה את רעתם בראיית עיניהם • וכן וירא המן אשר דרשו כי לא צריך ראיה על המעשה וכמו שדרשו בשמ"ר כמה דרשות גבי וירא כי אין איש • ורק להראות את הקלקלה בעיניהם • וכן גבי צדיקים דרשו בכמו שמראה עיניהם עוסק תורה לפי שמראיהם מעלה אותם למעלה ודרשו זה גם וירא ושיש גתר גשדה וירא ושנה השנה דהשנה וירא פנחס שלא וכן וירא פינחס מקשה בש"ר וכלם לא ראו [ובגי וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל דרשו ממה דכתיב וישא כי אלא עיניו היו נשואות למעלה אל המלאך מן השמים והאיל היה בארץ והיה לו לומר וישפיל עיניו וירא והנה איל • ולכן דריש לפי שמראות עיניהם של צדיקים מעלה אותם למעלה העליונה גם בהביטם למטה בארץ] • ותהלים הדברים כתב בעל גורת הכוונות במזמור ק"ז הוא • לפרשם לנו שהחוטים עוזרים אל הגליות וביחוד אות סגלות ופעמים שם שכת סגולה והעדר הסגלות : בזוי בן בזוי כו' • פי' כי המן לנקום נקמת עשו על בכורתו אשר אבד וכן איתא בתרגום • וזה דרש כן נבזה בעיניך מרדכי ואחד מקנא קנאת דבר שנבזה בעיניו בעלין • הלא בזוי אחד בן בזוי : נמשלו ישראל לצורים כו' • בא לדרוש ויבקש המן ווי להמן מה שבקש • וכמו שמביא במשל ווי לקידרא וזה שמסיים חייך רישך מתורם חלף רישיהון כו' • ולא ידעתי מ"ש לדרוש כן דלא אשכחן דדרשי הכי אלא בפ' היין דכתיב וי י"ד זמני כדאיתא בב"ר פ"ו אבל הכא מ"ש לדרוש שפי מגבי ויבקשו גלות ויבוקש הדבר וימצא וכהם רבות דלא דרשינן [ואולי משום דהכא בא לנתינת טעם היל"ל לכן בקש להשמיד את כל היהודים • וממה דכתיב ויבקש דריש על לשון ווי] : נמשלו ישראל לצורים • אם מצד האבות אשר הם יסודי העולם כי בשבילם נברא העולם • ואמר עוד נמשלו כאבנים זה מצדם כי הם שומרי תורה ועושי צדקה ומשפט ולכן זכותם חזק וקשה הוא • ובשביל זה הקש כנגדם מעובדי כוכבים והמן לאבדם ישבר בין בשביל זכות אבותם ובין בשביל זכות עצמם • ומה תמביא את הכתוב ושברה כשבר נבל יוצרים אע"ג דשאי קרא בישראל כתיב • אבל לדוגמא בעלמא מביא את הכתוב הזה כי יתפרץ ושברה כי הבוטחים בישראל על מצרים ישברו כשבר נבל יוצרים פי' כאשר ישברו אלה כחפצים לאבד את ישראל וכב"פ נשמע מזה כי המה נדמו לנבל יוצרים • והשווה נפלה כיפה על קידרא כו' פי' בין אם המה יבואו לתגר ריב בישראל וזה נפלה קידרא על כיפה וזה כעין המן וסנחריב • ובין לעמיד כביכול יעבר מלחמה עם מתקוממיהם וזה נפלה כיפה על קידרא ווי לקידרא כי היא תשבר בין כה וכה : פורפירא דמלכא כו' • מתחלה אמר כי מצד זכות אבות וזכותם לא נתן ה' להמן להשמיד את ישראל • ועתה אמר כי גם מצד שמו הגדול ית' אשר נקרא על ישראל לא יעזוב ה' לאויביהם להשמידם ויקח לעמו • וזה שמביא מפורפירא שהקב"ה מתפאר בהן וכדכתיב ישראל אשר בך אתפאר והמן חפץ לקנותם ולעשות בהם כאדם העושה בשלו : משל דהמן רשיעא למה"ד כו' • פי' כמו העוף אשר בקנו על הים למה שטף את קנו חפץ בסכלותו להעתיק את הים ממקומו ולקבוע קנו במקום הים • כן המן לפי שראה הגבורת עמלק בה"ל לו מישראל חפץ להשמיד את ישראל מן הארץ ובני עמלק יעמדו במקומם • כי חשב כאשר קם זה נופל • וע"ד המליצה אמרו : הריני מפיל גורלות • כי המן הלך לקראת ניחושים ומשאל אל מעוננים כדורשים את שעת המוכשרת לפרוע או להיטיב • ולכן רוה"ק משחקת עליו כאמר על עמי ידו גורל ולא ידעו כי בני ישראל אשר המה נחלת ה' המה למעלה מן המזל ולא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים : אם לא בריתי יומם ולילה וגו' • והכתוב הזה מדריש במכילתא בשלח על ברית מילה שהיא נוהגת ביום ובלילה וכן מדרש בפרק שני דנדרים על התורה : וכתיב והיתה בריתי בבשרכם • מביא דהאי קרא וחזקאל ברית בהמור מוריה שמיל"ל בב"ה בגלות במצות לא מביא גם את הכתוב הזה דמפורש ביה ברית בבשרכם

מבגן

שלישי הפיל פור ועמד שרו, לפני הקב"ה ואמר רבש"ע יום שלישי בו נבראו זרעים וישראל מפרישין מהם תרומות ומעשרות ובו נבראו אילנות וישראל מקלסין לפניך בהן הה"ד (ויקרא כ"ד) ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וגו' · ובו נקוו המים לים ולישראל נגזר שנים עשר גזרים בים · ועכשיו אם ישראל בטלים אנו היאך קיימין · יום רביעי הפיל פור ועמד שרו לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע יום רביעי בו נבראו המאורות להשתמש לאורן של ישראל · הה"ד (ישעיה ס') והלכו גוים לאורך ומלכים לנגה זרחך ובו נבראו הכוכבים ובניך נמשלו לכוכבים אם תאבדם היאך אנו קיימין · הפיל פור יום חמישי עמד שרו לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע (ג) יום חמישי בו נבראו עופות (ובהמות) ומהם צוית להקריב קרבנות ובהם אתה מכפר ומתרצה לבריות ואם הם בטלים מי מקריב קרבן · הפיל פור ביום ששי עמד שרו לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע יום ששי בו נברא אדם הראשון וקראת לבניך בשמו הה"ד (יחזקאל ל"ד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם ואם אתה מבקש לעקרן עקור כל האדם ואחר כך ישלוט בהם · ביום שבת הפיל פור עמד שרו לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע יום שבת בו נגמרו כל מעשיך ונשתכללו הה"ד (בראשית ב') ויכל אלהים ביום השביעי וכתיב (שמות ל"א) ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם ואם אתה מבקש לעקור אותם עקור את השבת ובטל אותה ואח"כ אתה מכלה אותם · כיון שראה אותו רשע שאין הגורל נופל בו בימים חזר לחדשים · התחיל בחדש ניסן ועלה בו זכות פסח · באייר זכות פסח קטן וזכות המן שניתן להם לישראל בחמשה עשר בו · בסיון זכות התורה · (ו) בתמוז זכות הארץ ועוד למה לא עלה הגורל בתמוז ואב שאמרו לפני הקב"ה רבש"ע דיינו פורענות שאירעו בנו לבניך בתמוז חמשה ובאב חמשה · עלה (ד) אלול זכות השלמת החומה של ירושלים שבו נשלמה הה"ד (נחמיה ו') ותשלם החומה בעשרים וחמשה לאלול וגם זכות מעשר בהמה · כההיא דתנינן תמן באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה · עלה בתשרי זכות שופר וכפור ורגלים · עלה (ז) (ה) במרחשון זכות שרה אמנו שבו מתה · (ח) (ו) כסלו זכות הנוכה · עלה טבת (ט) זכות עזרא (ז) הה"ד (עזרא י') ויעשו כן בני הגולה ויבדלו עזרא הכהן וגו' ויכלו בכל אנשים ההושיבו נשים נכריות וגו' · עלה שבט זכות אנשי כנסת הגדולה · בעשרים ושלשה בו נתקבצו בו כל ישראל על פילגש בגבעה (י) ועל צלם מיכה · עלה ראש חדש אדר ולא מצא בו שום זכות התחיל הרשע לשמוח · (ח) חזר ובדק במזלות טלה זכות פסח הה"ד (שמות י"ב) איש שה לבית אבות שה לבית · שור נמצא זכות יוסף שנקרא שור הה"ד (דברים לג) בכור שורו הדר לו · וזכות קרבן שנאמר (ויקרא כב) שור או כשב או עז כי יולד · תאומים נמצא בו זכות פרץ וזרח שנקראו תאומים הה"ד (בראשית לח) והנה תאומים בבטנה · אריה זכות דניאל שהיה משבט יהודה הנקרא אריה · שנאמר (שם מט) גור אריה יהודה · בתולה זכות חנניה מישאל ועזריה שהן דומין כבתולה שלא ידעה איש זולתי בעלה כך הם לא שינו אלהיהם ודתותיהם והחזיקו ביהודתן · מאזנים זה איוב · שנאמר (איוב ו') לו שקול ישקל כעסי · עקרב זה יחזקאל · שנאמר (יחזקאל ב') ואל עקרבים אתה יושב · קשת זה יוסף שנאמר בו (בראשית מט) ותשב באיתן קשתו · גדי זה יעקב שנא' (שם כ"ז) ואת עורות גדיי העזים · דלי זה משה · שנאמר בו (שמות ב') וגם דלה דלה לנו · בא לו מזל דגים שהוא משמש בחדש אדר ולא נמצא לו זכות ושמח מיד ואמר אדר אין לו זכות ומזלו אין לו זכות ולא עוד אלא שבאדר מת משה רבן · והוא לא ידע שבאחד באדר מת משה ובאחד באדר נולד משה · ואמר כשם שהדגים בולעין כך אני בולע אותן · אמר לו הקב"ה רשע דגים פעמים נבלעין ופעמים בולעין ועכשיו אותו האיש נבלע מן הבולעין · א"ר חנן הדא הוא דכתיב ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם · א"ר תנחומא (מ"ב י"ד) ולא דבר ה' למחות את ישראל אלא כך דבר (שמות י"ז) כי מחה אמחה את זכר עמלק :

יב **ויאמר** המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד · אותו שנא' בו (דברים ו') ה' אחד ישן לו מעמו · אמר לו הקב"ה אני אין לפני שינה הה"ד (תהלים קכ"א) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל · ואתה אמרת יש לפני שינה חייך (יא) שמתוך שינה אני מתעורר על אותו האיש ומאבדו מן העולם הה"ד (שם עח) ויקץ כישן ה' ויך צריו אחור · ד"א ישנו עם אחד אמר ליה שניהון רברבן שאוכלין ושותין ואומרים עונג שבת עונג יום טוב שהן מכניסין פחת בממונו של עולם · חדא לשבעה יומין שבתא · חד לתלתין יומין ריש ירחא · בניסן פיסחא · בסיון עצרת · בתשרי ריש שתא וצומא רבא וחגא דמטללתא · אמר לו אחשורוש כך הם מצווין בתורתן · אמר לו המן אלו היו משמרין את מועדיהם ומועדינו יפה היו עושין · אלא שמבזים מועדיך · ואת דתי המלך אינם עושים שאין משמרים לא קלנדס ולא סטרנליא · אמר לו הקב"ה רשע אתה מפיל עין רעה במועדיהם שלהם הרי אני מפילך לפניהם ומוסיפים להם מועד אחד על מפלתך זה ימי הפורים הה"ד (משלי י"ח) פי כסיל מחתה לוי ולמלך אין שוה להניחם · כל מה שהיה המן מקטרג את ישראל מלמטה היה מיכאל מלמד עליהם סניגוריא מלמעלה · אמר לפניו רבש"ע אין

חדושי הרד"ל

המלך · וכמ"ש לבנימין אמר וגו' ישכון לבטח עליו : (ו) בתמוז זכות הארץ · בפי' אבן יחייא על המגלה (ע"ש עוד כמה שינויים בנוסחא כזה) שהיא בתמוז זכות מלחמת יהושע בגבעון שהיה בתקופת תמוז (כדאיתא בס"ע פי"א) וי"ל לפי נוסחת ספרים שלנו דהיינו זכות עליית עזרא וגלותו לארץ בתמוז וכדמוכחי קראי דכתיב (עזרא ז') באחד לחודש החמישי בא אל ירושלים וכיון שמנינו בתענית (י') ט"ו יום כדי הילה אחרון שבישראל לנהר פרת · א"כ בט"ו יום קודם אחד באב הוא שעבר עזרא וגלותו את נהר פרת ונכנס לא"י בעלייתו מבבל דהיינו בחודש תמוז : (ז) במרחשון זכות שרה שבו מתה · ומושבו לזכות שמתה מצער בשורת העקידה כמ"ש בויק"ר פ"כ · ומה שאינו חושב העקידה עצמה במרחשון · (ובאבן יחייא הגי' במרחשון תולדות יצחק עולה תמימה · וזה ודאי תמוה דבפסח נולד יצחק ונראה ט"ס וצ"ל עקידת (או העלאת) יצחק עולה כו') נ"ל דס"ל שהעקידה לא היתה אז · וכמ"ש בפר"א פל"ב שהיתה ביום הכפורים ולשרה לא נשמעה עד מרחשון : (ח) כסליו זכות חנוכה נ"ל דנס העתיד קאמר שעדיין לא היה אז נס חנוכה · (או י"ל חנוכת המזבח) קאמר · עי' בהגהת רמ"א בא"ח סי' תר"ע ובהגר"א (שם סק"ה) : (ט) זכות עזרא ואנשי כנה"ג · הה"ד ויעשו כן בני הגולה כו' · עלה שבט זכות בעשרים ושלשה בו כו' כצ"ל והא דכנ"ג בו הוא לשון ברייתא במגילת תענית בסופה ובה"ג : (י) ועל צלם מיכה · עי' בפר"א פל"ח ומש"ש בס"ד : (יא) שמתוך שינה אני מתעורר על כו' · כמ"ש נדדה שנת המלך וכמ"ש

חדושי הרש"ש

(ג) ביום חמישי נבראו בו עופות ובהמות · נראה למחוק תיבת ובהמות כי בהמה נבראו ביום הששי ועי' מה שכתבתי בפרשת נח ספ"ט : (ד) אלול זכות השלמת החומה כו' · זה היה אח"כ בימי דריוש בנו של אחשורוש עי' ר"ה ר"ה אמנם מצאנו בכה"ג בסוטה (י"ב ב') גבי משה דאמרו מלאכי השרת מי שעתיד כו' ילקה ביום זה וכ"ה בב"ר פ"א : (ה) במרחשון זכות שרה אמנו שבו מתה · עי' מש"כ בב"ר פנ"ח : (ו) כסליו זכות חנוכה גם זה היה אח"כ לזמן מרובה אולם בו ביום נגמרה ג"כ מלאכת המשכן עמ"א וביאורי הגר"א ז"ל : (ז) הה"ד ויבדלו עזרא הכהן כו' · וסיפיה דקרא ביום אחד לחודש העשירי : (ח) חזר ובדק במזלות טלה כו' · חסר כאן סרטן :

ולומו

מתנות כהונה

ובו נקוו המים לימי ליס אוקיינוס ועי' בב"ר בפ"ה: ועכשיו אם ישראל גרסינן: ונשתכללו · ויכלו השמים תרגום אונקלוס ואשתכללו: פסח קטן · פסח שני: בתמוז חמשה · כמו ששנו חכמים בפרק בתרא דתענית: איוב · אתיא כמאן דאמר איוב ישראל הוה ומעולי גולה היה כדאמרינן בפ"ק דבבא בתרא: נבלעין · הקטנים ע"י הגדולים: ישנו · דרש לשון שינה ותנומה: שמתוך שינה גרסי': שניהון כו' · שניים שלהם הם גדולים כלומר שאוכלים הרבה וכדמפרש ואזיל ודרש ישנו לשון שניים: חגא דמטללתא · תרגום של חג הסוכות: קלנדס וכו' · מיני יום אידם הן ועיין בפרק קמא דעבודת כוכבים :

לא

פירוש מהרז"ו

בתמוז זכות הארץ · שהלכו המרגלים לתור את הארץ ומסר כלב נפשו וכרת משם זמורה ואשכול ענבים וזה היה בתמוז כמ"ש במדרש רבה פ' ע"ז סוף סימן י"ב ול"ע איזה זכות הוא לישראל בדבר שנהפך לחוב: זכות שרה אמנו שמתה בו · איני יודע מנין לו · ול"ע דאמר לקמן בסמוך שנפל הגורל באדר ושמח על שמת בו משה ובשרה זה חשב זה לזכות ויתכן שהיה להם לימוד על שמתה שרה בחשון וא"כ בחשון נולדה כמ"ש הקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום וא"כ הזכות מהלידה כמו במשה אלא שלא ידע מלידת משה ועל"ז צ"ע: זכות חנוכה · שעתיד להיות ימי נסים וגאולה לישראל הרי שהיה חודש מבורך: ויבדלו עזרא הכהן · וס"ד וישבו ביום אחד לחודש העשירי · היינו חודש טבת: שבט זכות אנשי כנה"ג וכו' ועד צלם מיכה · כ"ז איני יודע מהו ומנין להם כן ובהדיא אמרו שלכך נפלו בפלגש בגבעה על שלא מיחו בצלם מיכה וצ"ע [א"ה וגם צ"ע למה לא חשב זכות על חדש שבט מהכתוב בדברים א' ג' דאז הואיל משה באר את התורה הזאת]: שקול ישקל כעסי והותי · וס"ד במאזנים ישאו יחד במזל מאזנים יעלו וישאו כנגד מי שאמר ועשרת אלפים ככר כסף אשקול וכו': ואל עקרבים אתה יושב · מול מזל עקרב אתה יושב כנגדו שלא יבא בו רעה: ולא דבר ה' למחות · והיינו בעת שהיה הגזירה להשמיד ולמחות המן צוה · הפי"ת לא צוה ומשמען על ישראל לא דבר. אבל על אחר דבר למחות ע"פ מדה י"ז שמפורש בעמלק שצוה למחות אותו: יב ישן לו מעמו: יש עם אחד ע"כ דורש ישנו מלשון שינה ישן לו ע"פ מדת ממעל: שמתוך שינה · היינו בגלות בבל בהסתר פנים שנמשל לשינה כמ"ש עורה למה תישן ה' וכמ"ש ויקץ כישן ה' · וזהו בלילה ההוא נדדה שנת המלך שנת מלכו של עולם: שניהון רברבן · וזהו ודתיהם שונות שמה שאוכלים בשיניהם אומרים שעושים מחמת דתיהם :

הכי

יפה ענף

ובניך נמשלו לכוכבים · דכתיב והנכם היום ככוכבי השמים לרוב וכן ומצדיקי הרבים ככוכבים : אם תאבדם היאך אנו קיימים · כי כל העולם קבלו אור הדת והאמונה מישראל · ונמשלו גם הם ככוכבים רבים אשר אין להם אור עצמי רק מקבלים אור מהשמש · ואם אור ישראל יאסף מאין יקבלו העמים את אורם : עקור את השבת ובטל אותה · פי' שלא יודע בעולם הפרש בין יום השבת לשאר הימים · כיון שיבטלו ישראל השומרים את השבת ומעידים בארץ כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת · שלא יאמרו כי אין הבדל בין יום השבת לשאר הימים · ויבטל האות מחידוש העולם שלא יפלו בשגיאת הכופרים האומרים כי העולם קדמון : חזר לחדשים · קשה כיון שאין הגורל נפל בימים מה בצע בחקירת החדשים אחרי שאי אפשר אלא בימי השבוע · וי"ל שלפי שז' כוכבי לכת שולטים בעולם על סדר ימי בראשית · כי ביום א' שולט חמה ובב' לבנה וכן על סדר חל"ם כלנ"ש והוא הנקרא מזל יום כדאיתא בשלהי שבת · או על סדר השעות והוא שנקרא מזל שעה כדאיתא התם · והמן היה דעתו כי מזל יום גורם · והיה חוקר אם יש לא במזל על ישראל · ולפי שישראל דבקים בה' כל הימים וע"י זה נדחה מעליהם שלטון השבעה הכוכבים הנזכרים והוא מ"ש שבו של יום אמר וכו' · ע"כ לא מצא נצות ישראל מצד ממשלת שבעה הכוכבים הנז' וחקר אם מצד ממשלת י"ב המזלות המושלים כל אחד בחדשו המיוחד אפשר למצוא נצות ישראל באחד מהם שיהיה כח המזל שולט בהם · ומפלא אותו כח יוכל להכניעם כי לא תעמוד זכותם רק לדחות כח הז' הכוכבים הנז' : והראהו ה' כי גם מדי חדש בחדשו נמצא להם זכות לדחות כח המזל זולת באדר : בתמוז זכות הארץ · ולא ידעתי מהי יליף ואי מיירי בביאתם לארץ ישראל הוא שניה [ע' בסדר עולם רבה פי"א מלחמה של יריחו ושל עי ושל גבעון היו בתוך ג' חדשים בשלשה בתמוז ויאמר לעיני כל ישראל שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון וידום השמש עכ"ל · ואז היתה התחלת כבוש הארץ ויסוד נחלות ישראל כי אז נהרגו רבים ממלכי הארץ ונמס לב גם המלכים הנשארים] : בתמוז חמשה כו' · אז נשתברו הלוחות ובטל התמיד והבקעה העיר ושרף אפוסטמוס את התורה והועמד צלם בהיכל · ובאב חמשה נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב הבית בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר כדתנן במסכת תענית בפ"ד : זכות השלמת החומה · ואע"ג דבימי המן אכתי לא הוה זה וכן זכות חנוכה וזכות עזרא דבסמוך אבל המגיד מראשית אחרית חשיב להו זכותייהו מהשתא : זכות שרה אמנו שבו מתה · ונחשבה מיתתה לזכות מפני שמתה בשביל צער שמיעת העקידה כדאיתא בב"ר לכן חשיבה זכות העקידה שבשבילה מתה : הה"ד ויעשו כן בני הגולה וגו' · וס"ד וישבו ביום אחד לחדש העשירי לדריוש הדבר · הרי שזכה חדש העשירי דהיינו חדש טבת : ועל צלם מיכה · והא דאמרינן בפר"א פרק ל"ט כי נפשם הא' והב' נגפו בני ישראל לפני בני בנימין משום שקנא הקב"ה למה קנאו בזנות ולא קנאו בפסל מיכה (ופ' בחלק דף ק"ג) וי"ל דבתר הכי כשנפלו לפני הארון ושבו אל ה' ונעתר להם אז קנאו גם על פסל מיכה ועל אותה שעה הוא דקאמר שנתקבצו בכ"ג בו על פילגש בגבעה ועל פסל מיכה · אבל קשה איך הם לא ביערוהו דכתיב עד יום גלות הארץ ולפחות עד שחרבה שילה היה קיים ומעשה פילגש בגבעה בימי משכן שילה היה : ולא מצאו בו שום זכות · ואע"ג דבאחד לחדש מתחילין על השקלים · אבל אז עדיין לא נהגו בזה ועמ"ש בפ' דבסמוך : בא לו מזל דגים כו' ולא נמצא לו זכות · והנה מה דמדרש בב"ר הכתוב וידגו לרוב מי ששמו כשם הדג דהיינו יהושע דכתיב נון בנו · אפשר דהמדרש שלנו ימאן בדרש הזה כי נון אינו משפת עברית · אבל שם איתא עוד מאמרים מה דגים הללו אין עין שולטת בהם או מה דגים הללו גדלים במים כך ישראל גדלים בתורה · וגם לפי פשטא דקרא שירבו כדגים · מ"מ יש זכות למזל דגים ולמה אמר כאן ולא מצא בו זכות · וי"ל משום דאמרינן שם ג"כ מה דגים הללו אינם נתפסים אלא בגרונם כך בניך נתפסין בגרונם ולכן לא נחשבו הדגים לזכות משום דיצא שכרו בהפסדו : והוא לא ידע שבשביעי באדר מת משה ובשביעי באדר נולד כצ"ל · וילפינן זה מקראי בקדושין דף ל"ח ע"א : כשם שהדגים בולעין כך אני בולע אותן · כי הוא חשב אשר המזלות מושלים על העובדי כוכבים וכדכתיב אשר חלק ה' אלהיך על כל העמים ולכן הורתם כי שמה יבלעו את ישראל · והוא לא הבין כי ונהפוך הוא אשר המזלות שולטים עליהם לבלעם וכמו שמוכיח ר"ח מהכתוב ונהפוך הוא · ור"ת מחזק את הדברים מהכתוב ולא דבר ה' וגו' : ישן לו מעמו · ודריש מדכתיב ישנו עם אחד ולא כתיב יש עם אחד לכן דריש מפורש ישן או שניים להידך ליסנא · ואע"ג דמדרך הלשון הוא לכלול הכנוי עם הפעל ואח"ז להזכיר גם את השם וכמו ותראהו את הילד הנה מאכילם את העם הזה · מ"מ היכא דאיכא למדרש דרשינן · ודעת המן היתה משום שראה בהסתיר ה' פניו מישראל חשב שכח ה' הוא כאחד מאלה הכחות אשר בגבא מרום שיש בהם שינוי מצד התחלפות מצבם בארך הזמן וכמ"ש לקמן כבר הוא זקן ונחלש כחו לכן הוא ישן להדם כחו ואילותו · ולא ידע כי אין שינוי ואין שנה לפני הקב"ה ורק דרך מליצה אם יתפון ה' להפליג במכות יאמר ויקץ כישן אדני : לא קלנדס ולא סטרנליא · תפש בשני החגים האלה משום דאדה"ר עשאן כשראה שהיום גדול והמה עשאו אותם לשם עבודת כוכבים כדאיתא בפ"ק דע"ז ולכן חשב זאת לחטא לישראל מדוע לא ישמרו אותם · מאח"כ שאר החגים אשר עיקר יסודם הם לעבודת כוכבים אין לטפל עון בזה על ישראל שלא ישמרו כיון שהם נגד אמונתם : כל מה שהיה המן מקטרג את ישראל כו' · כי בכתוב לא נאמר הטעם למה ולמלך אין שוה להניחם · כי גם אם דתי המלך אינם עושים ודתיהם שונות מכל עם · מ"מ יכול להניחם ·

ובפ"ק

בניך מתקטרגין לא על שעבדו עבודת כוכבים ולא על שגלו עריות ולא על שפיכות דמים · אלא אין מתקטרגין אלא על שהן משמרין את דתותיך · אמר לו הייך לא שבקית ולא אשבק · הה"ד (שמואל א' י"ב) כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול בין חייבין בין זכאין כך אי אפשר להניחם לפי שאי אפשר לעולם בלא ישראל (שיר ח') אם יתן איש את כל הון ביתו (יב) זה המן הרשע שנתן עשרת אלפים ככר כסף להכחיד את ישראל בוז יבוזו לו :

יב אם על המלך טוב יכתב לאבדם · אמר ר"ל בשעה שאמר המן הרשע לאחשורוש בוא ונאבד את ישראל מן העולם · אמר לו אחשורוש לא יכלת להון · בדיל דאלההון לא שביק לון כל עיקר · תא חזי מה עביד לון למלכין קמאי דהוון קומינן דהוון פשטון ידיהון עליהון דהוון מלכיא רברביא וגובריא מפי מינן וכל מאן דאתי עליהון למבדינהו מן עלמא ודיעין עליהון מיבטל מן עלמא והוי למתל לכל דרי עלמא ואנן דלא מעלינן כותיהו עאכ"ו שביק לך מלמללא תוב בפתגמא דנא ואעפ"כ היה המן הרשע מטרד על אחשורוש על פתגמא דנא כל שעתא ושעתא ומיעצו עצות רעות על ישראל · אמר לו אחשורוש הואיל וכך נמלך בחכמים ובחרטומים מיד שלח וקבץ את כל חכמי או"ה באו כולן לפניו אמר להם אחשורוש רצונכם שנאבד אומה זו מן העולם · אמרו לו כולן בבת אחת מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן · (יג) ורוצה להשליך בדבר זה שאם אתה מאבד ישראל מן העולם · אין העולם מתקיים אלא בשביל התורה שניתנה להם לישראל · הה"ד (ירמיה ל"ג) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי · ולא עוד אלא שכל העו"ג נקראו נכרים לפני הקב"ה · וישראל נקראים קרובים · הה"ד (מלכים א' ח') וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא · וישראל נקראו קרובים הה"ד (תהלים קמ"ח) לבני ישראל עם קרובו · ולא עוד אלא שנקראו בנים · הה"ד (שמות ד') בני בכורי ישראל · (דברים י"ד) בנים אתם לה' אלהיכם · והקב"ה נקרא קרוב לישראל הה"ד (תהלים קמ"ה) קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת · ואין אומה קרובה להקב"ה אלא ישראל · שנאמר (דברים ד') כה' אלהינו בכל קראנו אליו · ואדם שרוצה לשלוח יד בקרוביו ובבניו של הקב"ה איך ימלט · לפי שהוא שליט בעליונים ותחתונים ונפש כל חי בידו להגביה ולהשפיל · להמית ולהחיות · לך התבונן במלכים הראשונים שעברו על שפשטו ידיהם בישראל מה עלתה בהם כמו פרעה וסנחריב · מיד אמר לון המן · אלוה שטבע פרעה בים ועשה לישראל נסים וגבורות ששמעתם כבר הוא זקן ואינו יכול לעשות כלום · שכבר עלה נבוכדנצר והחריב ביתו · ושרף את היכלו · והגלה את ישראל ופזרן בין האומות · והיכן כחו וגבורתו שכבר הזקין · שנא' (תהלים צ"ד) ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב · כיון שאמר להם כן כענין הזה · מיד קבלו דבריו והסכימה דעתם לכלות את ישראל וכתבו אגרות וחתמו וכן כתבו באותן אגרות · שלום לכם עד אין הקר · יודע לכם שאדם אחד יש בינינו · ולא ממקומנו הוא · אלא מזרע המלוכה הוא ומזרעו של עמלק ומגדולי הדור הוא והמן שמו · ושאל ממנו שאלה קטנה וקלה על עם אחד אשר יש בינינו · נבזה מכל העמים ודעתם גסה עליהם · חפצים ברעתנו וקללת המלך שגורה בפיהם ומהו קללה שמקללין אותנו (שם י') ה' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו · ועוד אומרים (שם קמ"ט) לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאומים וכופרים במי שעשה להם טובה · באו וראו מאותו עני פרעה מה עשו כשירדו למצרים קבלם בסבר פנים יפות והושיבם במיטב הארץ וזן אותן בשני רעבון והאכילם כל טוב שבארצו · פלטרים היו לו לבנות והיו בונין שמי בכל זאת לא היה יכול להם ולא עוד אלא שבאו בעלילה ואמרו לו (שמות ה') לזבוח לאלהינו נלך דרך שלשת ימים אח"כ נשוב · אם רצונך השאילנו כלי כסף וכלי זהב ושמלות והשאילום כספם וזהבם וכל הבגדים הטובים שלהם · וטענו כל אחד במה החמרים שלהם לאין מספר · עד שנצלו את מצרים הה"ד (שם י"ב) וינצלו את מצרים וברחו להם · כיון ששמע פרעה שהיו בורחים הלך אחריהם להשיב את ממונו מה עשו לו היה עמהם אדם אחד ושמו משה בן עמרם ובכשפיו נטל מקל אחד ולחש עליו והכה בו את הים עד שנחרב ונכנסו כולם ביבשה בתוך הים ועברו כולם · ואינו יודע במה עברו · ובמה יבשו המים כיון שראה פרעה נכנס אחריהם להחזיר את ממונו · ואיני יודע במה דחפוהו בתוך הים · ונטבע הוא וכל חילו בים · ולא זכרו הטובה שעשה להם הלא תשמעו שהם כפויי טובה · ועוד מה עשו לעמלק אבי אבא · בשעה שבא עליהם למלחמה · שנאמר (שם י"ז) ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים ומהיכן בא עמלק · א"ר כרוספדאי בשם ר' יוחנן שבא מאצל בלעם הרשע · שבא ליטול עצה ממנו · ואמר לו יודע אני שבעל עצה אתה · וגם בעל מחשבות רעות וכל הנוטל עצה ממך אינו נכשל · אמר לו ראה מה עשו אומה זו למצרים · שעשו להם כמה טובות · ומה למצרים שעשו להם כמה טובות עשו להם כך לשאר אומות עאכ"ו · היאך אתה יועצני · אמר לו בלעם לך ועשה עמהם מלחמה ואם אין אתה עושה עמהם מלחמה אין אתה יכול להם מפני שהן תלויין בזכותו של אברהם אביהם ואף אתה שהוא בן בנו של אברהם תלוי בזכותו של אברהם · מיד בא עליהם למלחמה מה עשה אותו משה פרנס שלהם · היה לו תלמיד אחד יהושע בן נון שמו והיה אכזרי עד מאד ולא היה לו רחמים אמר לו אותו משה (שם) בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק איני יודע אותן אנשים שבחר אם בעלי כשפים הם או אם גבורי מלחמה מה עשה אותו משה נטל מקל בידו ואיני יודע מה עשה בו וכיון שבא עליהם איני יודע מה לחש עליהם ורפו ידיהם ונפלו לפניהם הה"ד (שם) ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב · באו על (יד) סיחון ועוג גבורי ארצנו · שאין כל בריה היתה יכולה לעמוד בפניהם ואיני יודע במה הרגום · (טו) באו עליהם מלכי מדין ואיני יודע במה הרגן · ועוד מה עשה תלמיד של אותו האיש משה הכניס את ישראל לארץ כנען ולא די שנטל את ארצם אלא שהרג מהם שלשים ואחד מלכים וחלק את ארצם לישראל ולא חמל עליהן ואותן שלא בקש להרוג היו לו לעבדים · באו עליהם סיסרא והמונו ואיני יודע מה עשו לו לנחל קישון שגרפם ושטפם והשליכם לים הגדול · שנאמר (שופטים ה') נחל קישון גרפם · והיה להם מלך ראשון שאול שמו והלך ונלחם בארץ אבי אבא עמלק והרג מהם מאה אלפים פרשים ביום אחד וגם לא חמל על איש ועל אשה ולא על עולל ויונק ואיני יודע במה הרגם · ועוד מה עשה לאגג זקני שהמלו עליו תחלה · לסוף בא אדם מהם ושמו שמואל חתכו ונתן בשרו מאכל לעוף השמים כדכתיב (ש"א ט"ו) וישסף שמואל (טז) את אגג ואיני יודע במה הרגו מיתה משונה כזאת ששמעתם · ואחר זאת היה להם מלך אחד דוד בן ישי שמו · והיה משחית ומכלה את כל הממלכות ולא היה חומל עליהם שנאמר (שם כ"ז) ואיש ואשה לא יחיה דוד · ועמד אחריו שלמה בנו ובנה להן לישראל בית אחד וקרא לו ביהמ"ק ואיני יודע מה היה להם בתוכו · כשבאין למלחמה נכנסין בתוכו ומכשפים בתוכו וכשהן יוצאים ממנו הורגים ומחריבים את העולם · ומרוב טובה שהיה להם מרדו באלהיהם ועוד שהזקין אותו אלוה שלהם · ובא נבוכדנצר ושרף אותו בית שלהם · והגלם מעל אדמתם והביאם בינינו · ועדיין לא שנו מעשיהם המכוערין · ואע"פ שהם בגלות בינינו מלעיגין אותנו · ואת אמונת אלהינו · ועכשיו הסכמנו כולנו לדעה אחת · והפלנו גורלות לאבדן מן העולם · ובאיזה זמן יתכן לנו לכלותם · ונפל עליהם הגורל בחדש אדר בשלשה עשר בו · ועכשיו כשיגיעו אליכם האגרות הללו תהיו מזומנים לאותו היום · להשמיד להרוג את כל היהודים שביניכם מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד · ולא תשארו מהם שריד ופליט · ובשעה שנהתמו אותן האגרות

חדושי הרד"ל

במגילה (ט"ו) שנה מלכו של עולם ופי"ל על פסוק זה : (יב) זה המן כו' · בוז יבוזו לו · וכד"א והנס לבוז וכתיב שנה בית המן מפני שנסבר : (יג) דרוצה להשליך בדבר זה כצ"ל : (יד) סיחון ועוג · גבורי ארץ שאין בריה כו' כצ"ל ועי' בנוסחא בילקוט : (טו) באו על מלכי מדין וה"ה במה הרגום כצ"ל : (טז) את אגג · ואיני יודע במה הרגו מיתה משונה :

מתנות כהונה

לא שבקית כו' · לא עזבתים עד היום ועוד לא אעזוב אותם : פ"ל אחשורוש גרסי' : לא יכלת כו' : אין אתה יכול להרע להם בשביל שאלהיהם אינו עוזב אותם לגמרי בא וראה מה עשה למלכים הראשונים שהיו לפנינו שהיו פושטים ומושיטין ידיהם עליהם שהיו מלכים גדולים וחזקים יותר ממנו : פ"ג מפי מינן : וכל מאן כו' · וכל מי שבא עליהם לאבדם מן העולם ויעץ עליהם נתבטל מן העולם והיה למשל לכל דורות העולם ואנחנו שאין אנו טובים כמו הם על אחת כמה וכמה שיגיע לנו כך לכך עזוב לך מלדבר עוד בדבר הזה : בהתגמא גרסי' : ורוצה להשליך · שלשון דחוק קצת ואולי צריך לומר להמליך לשון המלכה ועצה או להפליא או אין זה צריך תיקון והוא לשון המקרא השליך לכם גורל ויעלך להם יהושע גורל : פ"ג מתקיים שאין העולם מתקיים אלא כו' : וישראל נקראו קרובים : הראשון הוא מיותר ודוק : נקראו קרוביו גרסינן : שנקראו בניו גרסי' : מחשבות רעות · הספר אמר כי כן היה ואולי רעות פ"ם : לעוף השמים · עי' ילקוט שמואל : במה הרגו ישראל · לעמלק : שנהתמו אותן האגרות ונתנו ביד המן גרסי' : גזור

יפה ענף

תפסיק דמגילה אמרו רז"ל ספמים טובים ע"ז כי יבוזו את המלך כמה שאינם טובים מציין אשר נגע בו אף כי לא יתעבו את הכוס אף נפל בו זבוב וכדומה · אבל המדרש מפרש ולמלך זה מלכו של עולם וזה הוא תשובה על קטרוג של המן ומיכאל סנגורם אמר אבל ולמלך זה הקב"ה אין שוה להניחם פי' לגאות וליפוב את עמו ישראל · כי בין אם יהיו זכאים ובין אם יהיו חייבים מ"מ הקב"ה למען שמו הגדול לא יטשם ולא יעזבם לגלה : אם יתן את כל הון ביתו זה המן הרשע · זה הוא כעין בחינה אקרא דאם על המלך טוב וגו' ועשרת אלפים ככר כסף דרים האי קרא על אהבת ה' את ישראל דכתיב כי עזה כמות אהבה דהיינו אהבתי אתכם כדאיתא בחזית וקאמר שמאהבת ה' אותנו אם יתן המן ביתו בעד ישראל להזיקם שהמן שנתן עשרת אלפים ככר כסף שוהב למלך להכחידם לא יועילנו · וז"ש באהבה בוז יבוזו לו מפני אהבת ה' אותנו יבוזו לו שיבטל ה' כוונתו ויהיה לבוז כמו שקרה להמן · וטעם הפתיחה אשר מפני שיש מפרשים כי אותן עשרת אלפים ככר כסף שאמר המן לשקול לא מביתו הוא ויהיב ליה שוחד דוס · היה פנם בדבריו דבראה אשר בליבה ידבר וגוזקם מהם יחפון ולא מלך מאתם · ולכן מפרש כי עשרת אלפים ככר כסף הכנסות לתת למלך המביאים אשר יבזו מנכסיהם · לכן מייתי זו לפתיחה אל שכתוב אם יתן איש את כל הון ביתו דהכן נתן המן מביתו · ח"ג גרמזו מ"ש בילקוט שאמר אחשורוש מפירה אני שמא יעשה לי כמו שעשה לסיחון ועוג וגו' מלכים וכו' · א"ל המן בל אותן שהרגם · היו כשהיה ביהמ"ק קיים והיה הקב"ה רצוי להם והיו מביאים שקליהם אבל עכשיו הוא כאילו בליהם ואני אוכם לך תכון פ' רבוא בקע לגולגלת שהיא עשרת אלפים ככר כסף וכו' · שע"ז בשקל כסף זה היה קטורת של ישראל שאין עומדת להם זכות שקליהם · ולכבי דייק שבא אם יתן איש את כל הון ביתו בהם שמשב לנקבר · ולדחות זכות ישראל בשקליהם · שמר ה' אם אבדו להם וזכות שקליהם בזמן שביהמ"ק קיים · עמדה להם גם עכשיו · וכמ"ש בפ"ק דמגילה גלוי וידוע לפני הקב"ה שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל לפיכך הקדים שקליהם לשקליו היינו דתנן באחד באדר משמיעין על השקלים : ביש זה שאמר המן כו' : כל הדברים אלו גמרא גמירי להו · כי מקרא אשת מבית נאמר אחשורוש להמן · וגם הוא הגן לידע להם עוד יותר מהמן וכמ"ש לקמן בסימן כ' יותר סיה אחשורוש שונא לישראל מהמן : למלכין קמאי · פרעה סיחון ועוג וג"א מלכים ומגנון וסיסרא ויבין וסנחריב ונ"נ ובלשאצר : ורוצה להשליך גורל בדבר זה כצ"ל : הה"ד אם לא בריתי וגו' · כדלעיל בפסוק כמודם הראשון · והוא היה שאמין בסגולת תורתנו וקורבתם לשם ה' · אבל המן נהפכה נאמרו בעול המצות אשר לא נצטוו בהם · ולכן לא שב מדרכיו ומנמוסיו : והקב"ה נקרא קרוב לישראל · וזה נמ"כ יסודה שעושה לישראל עיקר והוא קרוב להם וכמ"ש בכ"ל על הכתוב אשר לו אלהים קרובים אליו : והיכן כחו · ואע"פ שנפרע מנ"נ שנטרד ממלכותו ועם ערודים מדורים אשר בהמן לא הכיר זה בכח ה' וחשב כי איזה מקרה חולי בא לו · ועל גם המו"ע ודניאל וכדומה חשב כי רק לצדיקים ישא ה' פניו · אבל מכל ישראל כבר הסתיר פניו ולא יחשוף זרוע עוזו למענם : מיד קבלו דבריו · ומה שאמר בעוד ג' ימים מי כ"א זה אשר מגלו לנו לעשות כן · שמא אין מקום לצער על זה בשביל שגלו גם המלכה בגזוהם · והדעת הרכה לא הסכים : פלטרין היה לו לבנות · כוונתו בזה כי ידעה המן רק לשבעים לפי שהיו מתקוממים עליהם וכדי שלא ישבו בדברי שקר לכן פקד עליהם לבנות ערי מסכנות · ולכן אין מבפס לישראל נגזל את מצרים ולקחו בכר העבודים ות"ש עד שנצלו את מצרים ; ובכשפיו נטל מקל · ואע"ג שאמר לעיל שהאלהים אשר עבר את הנפלאות האלה כבר הזקין אמר כן גם להמספדים מפני אלהי ישראל · אבל לעצמו חשב שמעשה כשפים הם · והחכמים לא דקדקו במה שכתבו בכתבים כי גם אינפת להו אם הוא הזקין או שמא זה מעשה כשפים היה : ומהיכן בא עמלק כו' · עד מה עשה משה פרנס כו' כל זה אינו מכתבי המן אלא כי היכי דלא תקשי מה פרעותם אלו על מה שעשו בעמלק מכיון דהוא נתן אלכס בין שיניכם בא עליהם למלחמה והבא להורגך השכם להרגו לכן אמר ומהיכן בא כו' כי תלונת המן היתה יען שלא בא עמלק להלחם עם ישראל להרס להם אלא להכניעם כי שחד כן יעצו לכל העולם כמו שעשו במצרים ובעצת בלעם הוא · הלכך לא היה להם להתאכזר כ"כ כנגדו להכפיל כולם להם אלא הי"ל לבוא בברית שלום או להרוג קצת ולהכניעם ולהבאיר מהם פליטם : באו על סיחון ועוג · ואע"ג שהם פתחו במלחמה ויצאו לקראתם למלחמה ס"ל כי לא היו רפויים ליכבש מפני זה · כי יפה עמו לנעום עבור גבולם · כי עומדי המעברות היו : צ"ג

נתנו ביד המן · ויבא שמה הוא וכל בני חבורתו · ופגעו במרדכי שהוא הולך לפניהם · וראה מרדכי שלשה תינוקות שהיו באים מבית הספר ורץ מרדכי אחריהם · וכשראה המן וכל חבורתו שהיה רץ מרדכי אחרי התינוקות הלכו אחרי מרדכי לדעת מה ישאל מרדכי מהם · כיון שהגיע מרדכי אצל התינוקות שאל לאחד מהם פסוק לי פסוקך א"ל (משלי ג') אל תירא מפחד פתאום ומשואת רשעים כי תבוא · פתח השני ואמר אני קריתי היום ובזה הפסוק עמדתי מבית הספר (ישעיה ח') עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל · פתח השלישי ואמר (שם מ"ו) ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט · כיון ששמע מרדכי כך שחק והיה שמח שמחה גדולה · אמר לו המן מה היא זאת השמחה ששמחת לדברי התינוקות הללו · אמר על בשורות טובות שבשרוני שלא אפחד מן העצה הרעה שיעצת עלינו · מיד כעס המן הרשע ואמר אין אני שולח ידי תחלה אלא באלו התינוקות · (יח) אמר רבי יצחק נפחא המן הרשע בעלילה גדולה בא על ישראל הה"ד ובמלאת הימים האלה עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן הבירה וגו' ואין העם האמור כאן אלא ישראל הה"ד (דברים ל"ג) אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' וגו' · אמר המן לאחשורוש אלהיהם של אלו שונא זמה העמד להם זונות (יז) ועשה להם משתה וגזור עליהם שיבואו כולם ויאכלו וישתו (יח) ויעשו כרצונם שנאמר לעשות כרצון איש ואיש · כיון שראה מרדכי כך עמד והכריז עליהם ואמר להם לא תלכו לאכול בסעודתו של אחשורוש שלא הזמין אתכם כי אם ללמד עליכם קטיגוריא כדי שיהא פתחון פה עם מדת הדין לקטרג עליכם לפני הקב"ה ולא שמעו לדברי מרדכי והלכו כולם לבית המשתה · א"ר ישמעאל שמונה עשר אלף וחמש מאות הלכו לבית המשתה ואכלו ושתו ונשתכרו ונתקלקלו · מיד עמד שטן והלשין עליהם לפני הקב"ה ואמר לפניו רבונו של עולם עד מתי תדבק באומה זו שהם מפרישין לבבם ואמונתם ממך · אם רצונך אבד אומה זו מן העולם · כי אינם באים בתשובה לפניך · אמר הקב"ה (יט) תורה מה תהא עליה · אמר לפניו רבש"ע תסתפק בעליונים וגם השוה דעתו למחות את ישראל · באותה שעה אמר הקב"ה למה לי אומה שבשבילה הרביתי אותותי ומופתי לכל הקמים עליהם לרעה (שם ל"ב) אשביתה מאנוש זכרם מיד אמר הקב"ה לשטן הבא לי מגילה ואכתוב עליה כלייה · באותה שעה הלך השטן והביא לו מגילה וכתב עליה מיד יצתה התורה בבגדי אלמנות ונתנה קולה בבכי לפני הקב"ה וגם מלאכי השרת צעקו לקול בכייתה · ואמרו לפניו רבש"ע אם ישראל בטלים מן העולם אנו למה אנו צריכין בעולם שנא' (ישעיה ל"ג) הן אראלם צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון · כיון ששמעו חמה ולבנה כך אספו נגהם שנאמר (שם נ') אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם · באותה שעה רץ אליהו זכור לטוב בבהלה אצל אבות העולם · ואצל משה בן עמרם · ואמר להם עד מתי אבות העולם רדומים בשינה ואי אתם משגיחים על הצרה שבניכם שרויין בה כי מלאכי השרת וחמה ולבנה

וכוכבים ומזלות ושמים וארץ וכל צבא המרום בוכים במרד ואתם עומדים מנגד ואינכם משגיחים · אמרו לו כפני מה · אמר להם מפני שנהנו ישראל מסעודתו של אחשורוש ובעבור זאת נגזרה עליהם גזירה לכלותם מן העולם ולאבד את זכרם · אמרו לו אברהם יצחק ויעקב אם הם עברו על דת הקב"ה ונחתמה גזירתם מה אנו יכולים לעשות · חזר אליהו ואמר לו למשה אי רועה נאמן כמה פעמים עמדת על הפרץ לישראל ובטלת גזירתם לבלתי השחית שנאמר (תהלים ק"ו) לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית · מה תענה על הצרה הזאת (ישעיה ל"ז) כי באו בנים עד משבר וגו' · אמר לו משה כלום יש אדם כשר באותו הדור אמר לו יש ושמו מרדכי · אמר לו לך והודיעו כדי שיעמוד הוא משם בתפלה ואני מכאן ונבקש רחמים עליהם לפני הקב"ה · אמר לו רועה נאמן כבר נכתבה אגרת כלייה על ישראל · אמר לו משה אם בטיט היא חתומה · תפלתנו נשמעת · ואם בדם נחתמה מה שהיה הוא · אמר לו בטיט היא חתומה · אמר לו משה רבינו לך והודיע למרדכי · מיד הלך והודיע למרדכי · הה"ד ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרע מרדכי את בגדיו · כיון שהגידו לאסתר מיד ותתחלחל המלכה מאד · מהו ותתחלחל [א] מלמד (כ) שפרסה נדה : יט ד"א אם על המלך טוב יכתב לאבדם · (כא) אמר לו קולמוס את כותב · אמר לו ועשרת אלפים ככר כסף אשקול ע"י עושי המלאכה · אמר ליה השתא לית אנא ידע מנייניהון · כי נפקו ממצרים הוו להו שית מאה אלפין גברא ועל כל חד וחד יהיבנא לך מאה זוזי אהד דהיינו חמשים שקלים :

כ ויסר המלך את טבעתו ויתנה להמן · [ג] רבנן אמרין אחשורוש שונא את ישראל יותר מהמן הרשע · מנהגו של עולם דרכו של לוקח ליתן ערבון למוכר ברם הכא המוכר נותן ערבון · הה"ד ויסר המלך את טבעתו מעל ידו ויתנה להמן :

כא ויאמר המלך להמן הכסף נתון לך הכסף בגימטריא מאה וששים וחמשה כמו העץ חושבניה דדין כחושבניה דדין :

כב ויקראו סופרי המלך וגו' ככל אשר צוה המן · כתיב (שמות א') ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וגו' · [ג] פרעה צוה והקב"ה (הוא) לא צוה · את מה בידך (איכה ג') מי זה אמר ותהי ה' לא צוה · ומה צוה (שמות ו') כי ביד חזקה ישלחם וכן הות ליה ועוד (תהלים קל"ו) ונער פרעה וחילו בים סוף · ודכוותיה ככל אשר צוה המן [ד] הוא צוה והקב"ה לא צוה · המן צוה להשמיד להרוג ולאבד · וה' לא צוה · ומה צוה ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו וכן הות ליה ותלו אותו ואת בניו על העץ · כתיב (משלי י"ז) מגביה פתחו מבקש שבר · המגביה פתחי פיו ומוציא דברים שלא כהוגן מפיו הקב"ה משברו ובקדרה שבשל בה נתבשל וכן ביתרו הוא אומר (שמות י"ח) כי בדבר אשר זדו עליהם : כג א"ר לוי [ה] ארורים הם הרשעים שהם מתעסקים בעצה רעה על ישראל וכל אחד ואחד מהם יועץ לפי דרכו ואומר עצתי טובה מעצתך · עשו אמר שוטה היה קין שהרג את אחיו בחיי אביו ·

מסורת המדרש א מגילה דף ט"ו · סוטה דף כ' · נדה דף ע"א : ב ילקוט כאן רמז אל"ף נ"ס · כל הענין : ג שמ"ר פ' א' · תנחומא סדר תולדות סימן ה' : ד איכה רבתי פ' ג' : ה ויק"ר פ' כ"ז · תנחומא סדר אמור סימן י"ג · מדרש תהלים מזמור כ' · אגדת בראשית פרק כ' · ילקוט סדר תולדות רמז קט"ז · ילקוט זכריה רמז תקפ"ג · ילקוט כאן רמז אל"ף נ"ס :

חדושי הרד"ל

(יז) ועשה להם משתה והעמד להם זונות כצ"ל שכן דרך פרסיים היה כמ"ש רש"י שלהי עכו"ם ופי' נכ"ל (למדת הרחמים) לומר כע"כ הביאום : (יט) תורה מה תהא עליה א"ל כצ"ע · וגם הקב"ה השוה דעתו פ"ש (יח) ויעשו כרצונם פי' באשה · ובילקוט מבואר ברצונם אין אונס שלא יהיה פ"פ למס"ד וצ"ל כ"ה בילקוט וכצ"ל : (כ) פרסה נדה·מגילה (ט"ו):(כא) א"ל קולמוס אחד אתה כותב עשרת אלפים כו' כצ"ע·

מתנות כהונה

אחר גרסי' : ונתקלקלו · בזנות : ה"ג בוכים במרד ואתם עומדים מנגד: משם בתפלה · מגונה התחתון : מה שהיה הוא · כלומר מה שהיה ונגזרה כבר הוא ואין להשיב : ה"ג מיד הלך והודיע למרדכי : פרסה נדה · דרשו והתחלחל לשון חולי שאין אשה רואה דם שלא מחלה : ה"ג ואתה כותב ועשרת כו' : יהיבנא לך מאה זוזי בו' · פירש רבינו בחיי בפרשת פקודי שכוונתו הסרוחה היתה לתת בעד כל אחד ואחד מישראל הערך הגדול ככתוב בפרשת ערכין שהוא נ' שקלים והוא עשרת אלפים ככר כסף וז"ל שם ומעתה כיון שתני שקל לכל אחד משלשים רבוא עולה מאה ככר שקל שלם לכל אחד עולה מאתים ככר מכאן ואילך צא וחשוב בשקלי המן שהיו עשרת אלפים ככר כסף שיהיו לכם בשביל כל אחד ואחד מששים רבוא מישראל הערך הגדול שבתורה שהוא נ' שקל כענין שכתוב בפרשת ערכין וכשתחשוב חמשים שקל לכל אחד מששים רבוא נ' פעמים מאתים ככר הם מאה פעמים ק' ומאה פעמים מאה הם י' אלפים ככר על"ל ומצאתי שזוזים הכתובים פה הם דינרין כי השקל שני דינרין ועיין עוד מזה בחזקוני בפ' כי תשא : בגימטריא כו' העץ · דייק מדלא כתיב הכסף יהי לך או יהי לך אשר לך מהו נתון לך משמע שככר הדם יהא נתון לו וזהו העץ ואת אשר עם ה' בפיו אותו דבר בע"ל כי הוא היה שונא אותם יותר מהמן : את מה בידך · כלומר מה אתה מוצא משיב : המגביה פתחי פיו גרסי' : לפי דרכו · לפי הנאתו ובילקוט ל"ג ליה :

דאיתן

יפה ענף

א"ל אל תירא מפחד פתאום וגו' · הנה השלשה תינוקות לכאורה נראה שהשלשה אמרו דבר אחד ולא הוסיף השני וכן השלישי על שלפניו · אבל הטעם בזה כי מג' נדרין פחד מרדכי מן השום עצת המן ומחשבתו · הא' כאשר ראה כי אחשורוש נתפס להסכים לעצת המן ולא חקר ולא דרש איזה הוא · ואם ראוי הוא לעשות להם כן · ולכן פחד פן הסתיר ה' פניו מישראל ונתנם ביד עריצים להשמידם · וע"ז נתנחם בשמעו מפי התינוק הראשון אל תירא מפחד פתאום · והב' ממה שהלך המן לקרות נחשים והפיל פור ונפל הגורל לרעת ישראל · אבל גם נגד זה נתנחם בשמעו מפי התינוק השני עוצו עצה ותופר אף שהיא בעצה עמוקה בהוראת המערכות מ"מ הקב"ה הוא מפר אותות בדים וקוסמים יהולל · והג' כי אם יאמר המן את דבריו בלי היסב כי על עם ישראל ידבר ולכלותם בלי תקומה אז לא יוכל עוד אחשורוש להמיר את דבריו · וזה אשר פחד מרדכי ונתנחם בשמעו מפי התינוק ואני אשא ואני אסבול ואמלט כי הקב"ה עוד ימצא מקום מפלט למלט את ישראל · כי יסלף את דברי המן ויתן מקום לאחשורוש להפך את דבריו : הה"ד ובמלאת הימים וגו' · וה"ד לעשות כרצון איש ואיש ואמרינן בגמ' ואיש זה המן : ואין העם האמור כאן כו' · פי' מיתורא דקרא דריש כי גם ישראל היו בכלל כל העמים · אבל אין מקרא יוצא מידי פשוטו כי גם שאר העמים היו שם : ונתקלקלו בזנות · וגם באכילה חטאו כדאיתא בחזית על פסוק זאת קומתך · וגם היה אסור לבני ישראל לשבת שם בסעודה כיון שנעשתה על ביטול בית המק' כדאיתא לעיל : וגם השוה דעתו · זכו לפנים כדי שיעשו תשובה · כי מקרא מלא הוא ולא דבר ה' למחות את ישראל כדמייתי ליה לעיל על הפסוק בחדש הראשון : אנו למה אנו צריכין בעולם · אגדה זו היא לפי הדעת כי צדיק יסוד העולם וכל העליונים והתחתונים לא נבראו אלא בשביל האדם השלם ולכן אמר בדרך משל כי גם החמה והלבנה אספו נגהם : שנאמר הן אראלם צעקו חוצה · זה המקרא נאמר על חורבן בית המק' וכן המקרא אלביש שמים קדרות קאי על זה וכ"ה על כל צרה שלא תבוא על כלל ישראל : ונחתמה גזירתם מה אנו יכולים לעשות · ומה שמצינו בפתיחתא דר' יוחנן באיכה רבתי שהמה עמדו להליץ טוב על ישראל ומ"ש הכא דעמדו מנגד · י"ל דשאני הכא כיון שכבר נחתמה גזרתם אמרו נואש עוד לפתוח · או כיון שראו אז שלא הועילו לכן התרחקו היום מהתפלל לה' . יש ושמו מרדכי · ומה שלא הזכיר את דניאל דהא כהן הוא דניאל כדאיתא בגמ' דפ"ק דמגילה ולקמן · י"ל דהמדרש סובר שהמן הרגו וכמ"ש הילקוט בשם המדרש וכ"ה בתרגום · וכיון שעתיד ליהרג לכן לא הזכירו לתפלה א : כבר נכתבה אגרת כליה על ישראל · ומ"מ לא אל משה כי יתפלל אף שסובר כי אחר חתימת הגזר דין אין התפלה מועלת עוד וכדתניא בספרי ובכמה דוכתי עד שלא נחתם גזר דין הוא שומע תפלה ומשנחתם גזר דין הכותב בעטן לך · י"ל שבקש ממשה שיבקש בתפלה לבטל הגזירה כמו בעגל שבא בתפלה אחר שנשבע להם ומפה אם תשא חטאתם ואם אין וגו' למה יאמרו מצרים וגו' וכיוצא · ומרע"ה הודיעו באם הגזרה נחתמה בטיט מהני גם תפלה לתוד ואם נחתמה בדם אין לה תקנה עוד בשום לד : אם בטיט היא חתומה כו' · נראה שאין דרך לחתום הגזירה רעה בדיו כדרך החתימות אלא בטיט או בדם שהוא מבונה · וי"א שרמז הטיט לומר א"ל זכור כי עפר אנחנו והדם רמז לנפש כי הדם הוא הנפש · והכוונה שאם נדונים בחיינם החומר והוא יוה"כ כמשנה לאדם ע"ד אתנו החומר יש לכם מחילה · ואם בחיינם הנפש שהיא יודעת והוטאת אין מחילה · ואני הוטר שלפי שבחם היה אשר מגד מה שאכלו ושתו ונתקלקלו בסעודה וכדאיתא לעיל ואשר מפני שהשתחוו לצלם נבוכדנאצר כדאיתא בפ"ק דמגילה ובחזית על פסוק זאת קומתך · ולז"א בדם עגד האכילה שהיא אתוה תמרית יש לכם תקנה וזו היא חתימת הטיט · אבל אם הטאו בצלם נבוכדנאצר ושחטו נפשם בעבודת כוכבים אין לכם תקנה · וזו היא הדם : הה"ד ומרדכי ידע · דהיינו כל המוכר לעיל שאליהו הודיעו · דאי דידע בגזירה מאי ומרדכי ידע והלא כל העולם ידע דהדת נתנה בשושן · וגם היה נ"ל ומרדכי שמע ולא ידע לכן דריש כל זה : כיון שהגידו לאסתר כו' · ומפרש ויגידו לה כי מרדכי הגיד כל זה לנערות אסתר וסריסיה · וכמה הגידו לאסתר ולכן הצטערה מאד והתחלחל : א"ל קולמוס אתה כותב ועשרת אלפים ככר כסף אתה נוטל כצ"ל · וכ"ה בילקוט · והכוונה כי מיד שיכתוב ידו לאבדם הוא ישקול את הכסף ולא ימתין עד שיאבדם . שית מאה אלפין כדכתיב כשש מאות אלף רגלי : אחשורוש שונא את ישראל כו' · ומה שכתיב צורר היהודים יתכן שדרשו על המלך אחשורוש שהיה צורר היהודים ולכן נתן להמן את אשר בקש : דרכו של לוקח ליתן ערבון כו' · לפי שבכ"מ המוכר עלב והלוקח שמח לכן יתן הלוקח הערבון מיד לקיים המקח · ופירוש עירבון מבכון לקנות את החוזר בו · ומשמע ליה שבדרך זה נתן אחשורוש טבעתו להמן · ול"ד לנתינתה למרדכי דהתם היה סימן הצלחתו על המלכות שהותמו של מלך בידו · אבל בהמן שכבר היה מושל בכל אשר לו אין טעם לזה : הכסף בגימטריא קס"ה · משום דקשה הלשון הכסף נתון לך הנה הכסף ככר הוא בידו ואיך שייך נתון לך לכ"ק שרמז בזה לעץ · ואע"פ שהוא לא הבין במוצא שפתיו רוח ה' נוססה בו בזה : כתיב ויצו פרעה לכל עמו וגו' · משום דקשה למה כתיב ככל אשר צוה המן ולא כתיב ככל אשר צוה המלך · דהא אחשורוש הסכים על ידו והוא היה שונא לישראל יותר מהמן · ולזה מביא את הכתוב ויצו פרעה לכל עמו ולא כתיב מלך מצרים כמו דכתיב לפ"ז ויאמר מלך מצרים למילדות וגו' כאשר דבר עליהן מלך מצרים וגו' ויקרא מלך מצרים למילדות וגו' · ולזה דריש משום דלא היה במצוה זו הוד מלכות אשר בכ"מ מלות המלך יוצאת מלמעלה וכדכתיב פלגי מים לב מלך אל כל אשר יחפוץ יטנו · ובגזרה זו היתה עצת ה' להפך כי ה' צוה אשר ביד חזקה ישלחם וכן ונער פרעה וחילו בים סוף ולכן לא נזכר השאר מלך על מצוה זו · וכן הוא הטעם למה כתיב כאשר צוה המן ולא כתיב כאשר צוה המלך כי עצת ה' היתה להפך כי ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו : כתיב מגביה פתחו מבקש שבר · גם בזה בא לתרץ למה כתיב כאשר צוה המן · ומתרץ כי בא לתת לנו טעם למה נמדד לו כמדתו ומחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים שבה על ראשו · משום שפתח פיו בגאוה וגאון ולזה דבר אשר לא צוה ה' לכן שברו ה' : כי בדבר אשר זדו עליהם · ואמרינן פ"ו בפ"ק דסוטה בקדרה שבשלו בה נתבשלו : ארורים הם הרשעים כו' · נראה דבא לתרץ למה כתיב להשמיד להרוג ולאבד · ודרש כי המן התחכם להרע יותר מעשו שאמר להשמיד אשר נאמר על כלוי בגוף ובדאיתא בויק"ר פ"ו אין השמדה אלא כלוי בגוף כמד"א והשמיד פריו ממעל · וזה מה שאמר עשו שוטה היה קין כו' ולא היה יודע שאביו פרה ורבה ואני איני עושה כן ואני' בא"ר

באש"ר

ולא היה יודע שאביו פרה ורבה אני איני עושה כך אלא (בראשית כ"ז) יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי · פרעה אמר שוטה היה עשו וכי לא היה יודע שאחיו פרה ורבה בחיי אביו אני איני עושה כך אלא עד דאינון דקיקין תחת פריסי אמותיהן אנא מחנק להון · הה"ד (שמות א') כל הבן הילוד היארה תשליכוהו · המן אמר פרעה שוטה היה שאמר כל הבן הילוד היארה תשליכוהו וכי לא היה יודע שהבנות נשאות פרות ורבות · אני איני עושה כך אלא להשמיד להרוג ולאבד וגו' · ואף גוג ומגוג לעתיד לבא עתיד לומר שוטים היו ראשונים שהיו מתעסקין בעצות עם מלכיהם על ישראל ולא היו יודעין שיש להם פטרון בשמים · אני איני עושה כן אלא הריני מזדווג עם פטרונן תחלה ואח"כ אני מזדווג להם הה"ד (תהלים ב') יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו · אמר לו הקב"ה רשע לי אתה בא להזדווג כמה נדודים יש לפני כמה ברקים כמה רעמים כההיא דכתיב (ש"א ז') וירעם ה' בקול גדול · וכמה שרפים וכמה מלאכים · (כב) אלא גבורתי תצא ונלחמת עמך · הדא ה"ד (זכריה י"ד) ויצא ה' ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב וכתיב (ישעיה מ"ב) ה' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה וגו' · מה כתיב תמן (זכריה י"ד) והיה ה' למלך על כל הארץ :

כד פתשגן הכתב · (כג) [א] אנטגריפון דאיגרתא · להנתן דת בכל מדינה ומדינה להיות עתידים ליום הזה · א"ר לוי אומות העולם נבואתן כתומה ואינן יודעין אם ליהרג ואם להרוג · משל לאדם שהיה מהלך בדרך מן דוחקא דאורחא אסתבע קרסוליה אמר הלואי הוה לי חד חמר · עבר עלוי חד רומי דילדית חמרתיה חד עולאי · א"ל סב ארכב הדין עולאי · אמר הא צלותי אישתמע ברם אנא לא שאלית כהוגן אם למרכב אם למרכיבה · כך נבואתן של אוה"ע להיות עתידים ליום הזה ואינן יודעים אם להרוג אם ליהרג · אבל ישראל נבואתן מפורשת להיות היהודים עתידים ליום הזה להנקם מאויביהם :

כה הרצים יצאו דחופים בדבר המלך וגו' והמלך והמן ישבו לשתות אמר ר' חנין [ב] מאן דאמר רחמנא ותרן הוא יתותרון מעוהי אבל מאריך רוחיה וגבי דידיה · אמר להם לשבטים (כד) אתם מכרתם את אחיכם מתוך מאכל ומשתה כך אני אעשה לכם · הדא הוא דכתיב והמלך והמן ישבו לשתות · היה אחד מישראל יוצא לשוק ומבקש ליקח ליטרא בשר או אגודה של ירק (כה) היה הפרסי חונקו ואומר לו למהר אני הורגך ומבזבז את ממונך · הדא הוא דכתיב והעיר שושן נבוכה · אמר רבי יששכר דכפר מנדי ומה אם מי שמחל ואמר (בראשית מ"ה) לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים וגו' ראה עד היכן היא מתוקנת שהרי עד ימי מרדכי אותו עונש של מכירת יוסף קיים מי שאינו מוחל על אחת כמה וכמה :

פרשה ח

א ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרע מרדכי את בגדיו · [ג] בנימין גרם לשבטים ליקרע הה"ד (שם מ"ד) ויקרעו שמלותם · והיכן נרמה לו קריעה בשושן הבירה הה"ד ויקרע מרדכי את בגדיו והוא איש ימיני · וילבש שק ואפר · א"ר איבו [ד] משתפס יעקב אבינו את השק דכתיב (בראשית ל"ז) וישם שק במתניו שוב לא זז מבניו · אחאב כתיב ביה (מ"א כ"א) וישם שק על בשרו · יורם בנו (מ"ב ו') וירא העם והנה השק על בשרו · מרדכי וילבש שק ואפר ויזעק זעקה גדולה ומרה · והיכן נפרע לו בשושן שנאמר ויזעק זעקה גדולה ומרה · אמר רבי חנין מ"ד קודשא בריך הוא ותרן הוא יתותרון בני מעוהי אלא מאריך רוחיה ונבי דיליה · תדע שהרי זעקה אחת הזעיק יעקב לעשו דכתיב (בראשית כ"ז) ויצעק צעקה גדולה ומרה :

ב ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים · וכי יש אבל גדול ויש אבל קטן אלא בנוהג שבעולם כל האבלים אבלן מתמעט והולך עד לשבעת הימים · תקפו יום ראשון וכל שהוא הולך הוא תשש עד שהוא י"ב חדש אבל זה דהמן כל מה שהוא הולך מתגבר שכל יום שהוא הולך ויוצא היו אומרים כבר יצא יום אחד מהיינו · דבר אחר אבל דעלמא כשמת לו בן אומרין לו המנחמין יחיה בנך האחר הנשאר לך · ואם לא היה לו אחר אומרים לו האריך ימים אבל כאן הכל לקוחין למיתה להשמיד להרוג ולאבד :

ג ותבאנה נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה ותתחלחל המלכה מאד · רבנן דתמן [ה] אמרין שפרסה נדה · ורבנן דהכא אמרין הפילה עוברה ומשעה שהפילה שוב לא ילדה · ר' יודן בר' סימון אמר (א) במוך היתה משמשת · (ב) א"ר יודן ברבי סימון דריוש האחרון בנה של אסתר היה טהור מאמו וטמא מאביו :

ד ותקרא אסתר להתך · רבנן דתמן [ו] אמרין התך זה דניאל ולפי שחתכוהו מגדולתו נקרא התך חתך · ורבנן דהכא אמרין שחתך את הדברים · לדעת מה זה ועל מה זה · אמרה לו לך אמור לו מימיהם של ישראל לא באו לצרה כזאת שמא כפרו ישראל (שמות ט"ו) בזה אלי ואנוהו ושמא כפרו בלוחות דכתיב בהן (שם ל"ב) מזה ומזה הם כתובים :

ה ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו · אמר להתך לך אמור לה בן בנו של קרהו בא עליכם הה"ד (דברים כ"ה) אשר קרך בדרך :

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז תנ"ף כ"ו · כס"ע : ב בבא קמא דף כ' · ירושלמי שקלים פרק ס' · ירושלמי תענית פרק ב' : בר"ר פ' ס"ז · לקמן ריש פ' ח' · מדרש תהלים מזמור יו"ד · תנחומא סדר כי תצא סימן כ"ו · ילקוט סדר תולדות רמז קט"ו · ילקוט תהלים רמז תרמ"ח · ילקוט כאן רמז תנ"ף כ"ו : ג בר"ר פ' פ"ד ופ' נ"ב · מדרש תהלים מזמור יו"ד · ילקוט סדר וישב רמז קמ"ג : ילקוט יהושע רמז י"ח · ילקוט כאן רמז תנ"ף כ"ו : ד בראשית רבה פ"ד · ילקוט סדר וישב רמז קמ"ג : ה מגילה דף ט"ו · סוטה דף כ' · נדה דף מ"א · לעיל פרשה ז' סימן י"ח : ו מגילה דף ט"ו :

חדושי הרד"ל

וכ"ה בילקוט : (כב) אלא גבורתי אודיעך אלא ונלחמה כצ"ל : (כג) אנטיגריפון נגד הכתב בלשון רומי · כלומר העתק מכוון מהכתב : (כד) אתם מכרתם את אחיכם כו' · ושבטי יוסף ובנימין שלא היו בחטא זה מ"מ העולם נידון אחר רובו ובתרגום ראשון שמפני זה שבנימין לא היה בחטא זה לכן יצאו ממנו הגואלים מרדכי ואסתר : (כה) היה הפרסי חונקו · קרוב של"ל מונסו · מלשון אונאת דברים : (א) במוך היתה כו' · פי' תוס' מגילה (י"ג) ד"ה ומוכלת כו' : (ב) אר"י בר' סימון דריוש כו' ויק"ר פי"ג : שני

מתנות כהונה

דאינון דקיקין גרסי' · ופי' בעוד שהם קטנים תחת כנף אמותיהם אני מוחק אותם ובילקוט גרס מחנק : שהבנות נשאות גרסי' : אלא גבורתי אע"פ שיש לי כל אלה להלחם עמך אני יוצא בעצמי ללחום בך : אנטגריפון · פי' הערוך כתב הנכתב בקולמוס הנקרא בלע"ז גרפיאו : מן דוחקא כו' · מדוחק הדרך נתייגע ונתקלקל קרסולי רגליו אמר הלואי שהיה לי חמור עבר עליו איש אחד מרומיים שעתה ילדה לו חמרתו עיר אחד וא"ל קח והרכב עליך עיר זה אמר הרי תפלתי נשמעת אבל אנכי לא שאלתי כהוגן כלומר לא פרשתי דברי אם ארכוב אני על החמור או להרכיבה עלי והרי תפלתי נהפכה עלי למשאות : אסתבע · לא מצאתי פירושו ולפי הענין פי' נתייגע [בילקוט ליתא] : עולאי · עיר קטן ועירים עשרה תרגום ועילו עשרה : אם למרכיבה גרסינן · פי' להרכיבה עלי : ה"ג בב"ר פ' ס"ז ולקמן יתותרון בני מעוהי ופי' יופקרו פרי בטנו ונאוי יריכו : האלהים וגו' גרסינן :

פרשה ח ומרדכי : ה"ג בב"ר פרשה פ"ד השק על בשרו מרדכי כו' ועוד מאריך שם במאמר זה וע"ש : ה"ג גדולה ומרה והיכן נפרע לו בשושן שנאמר ויזעק זעקה גדולה ומרה : ה"ג אחד מהיינו ד"א אבל כו' : האריך כו' · אתה בעולמך תאריך ימים : שפרסה נדה · עיין לעיל סוף פסוק ויאמר המן למלך : במוך כו' · כדי שלא תתעבר מערל : ושוב גרסי' · ומ"ר יודן כו' ונ"ל שכיון שהבטיח אותה שבנה אשר יהיה לה ממנה הוא יבנה בית המקדש וכמו שפי' התרגום שוב היתה משמשת כדרכה : שחתך את הדברים · שכל ענייני מלכות נחתכין ונגמרין על פיו כדאיתא במסכת מגילה : של קרהו · הוא עמלק ובמסכת מגילה הגירסא יותר מתוקנת

משנת דרבי אליעזר

קאי אמלכות · ואליך קאי אחטא ואזדי לטעמיה דלעיל ע"פ כדי בזיון וקצף וכמ"ש ע"ש : ורבנן כו' שחתך את הדברים · עיין מ"כ ולא נראה פירושו דהדברים בס"א פירושו הידועים ורחוק לבדות מלב לפרש אדברי מלכות · ולי נראה דהכי פירושו שחתך את הדברים שצוה מרדכי ולא אמרם לאסתר לפי שאין משיבים על הקלקלה כדאיתא בגמרא מדכתיב ויגידו ואילו איהו לא אמר · וי"ל לרבנן דהכא דבאמת תאר אליה כאן דוודאי אין זה מדרך ארץ שלא להשיב שולחו דבר כפרט למלכה והוא עבדה אלא שהשיבה דבר רק שחתך הדברים ולא אמר ממש כדברי מרדכי עד שאחרים הגידו לה וקראו הכתוב התך

יפה ענף

אשאיר זרע לאביו ואשמיד את פריו · וכנגד מה שאמר פרעה להרוג כל הזכרים אמר המן להרוג ואמר כי אני אהרוג מהם ואבוא לאבד וזה אבוד מחלט מזכר ועד נקבה : ולא היה יודע שאביו פרה ורבה · פי' ואם יהרגנו בחיי אביו והבנים אשר יולדו לאביו אח"ז יהיו נוטרים ממנו בעלת אביהם · אבל אם הכה עד אחר מות אביו אז מלבד כי אביו לא חשש להוליד עוד בנים כיון דיש לו בנים שנים · אבל גם אם יוליד לא יזכרו ממנו ויוכל לקום על כולם אחרי מות אביהם : שהבנות נשאות לאנשים כצ"ל ופי' שתהיינה לנשים לאנשים מעם אחר ויהיה שארית לבני ישראל ע"י זה · וכ"ה בויק"ר : אלא הריני מזדווג עם פטרונן · זה לא יתפרש כפשוטו כי מי הוא האויל אשר יצא למלחמה נגד ה' · אבל פירושו הוא כי יבטל התורה והמצות מישראל ובזה ינתק את המוסרות המקשרות את ישראל לאביהם שבשמים ולפטרונן · וזה שדרשו בשו"ט ננתקה את מוסרותימו זה התפילין · וכאופן זה פירשו בספרי גבי קומה ה' ויפוצו אויביך ע"ש וכן פירשנו בפתיחה מה שאמר אחז אם אין גדיים אין תיישים : אלא גבורתו תצא כו' · פי' שלא ילחם בו בברקים ורעמים שיאמרו שהם טבעית או שמיימים היא אבל בדבר ילחם עמהם שנראה שהוא השגחה פרטית משמים וכדכתיב ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש וגו' ומסיים בקרא והיה ה' למלך על כל הארץ לומר שתכלית המלחמה היתה לעשות ספר כוונתם שהיא לסלק מלכות ה' מן הארץ והוא להפריד הדבוק · האלהי ולבטל מצותיו וכמ"ש לפני זה : אנטיגריפון · לפי הפשט נראה כי הוראתו היא כוונת הכתב וכללות ענינו [ולפי הוראת המלה אנטיגרפון הוא כמו כתב הנשתון (עזרא ד') נשתונא (שם) אשר שרשו הוא שנה והוא אנטי בלע"ז · ומפרש פתשגן הכתב הוא הכתב השנוי והשני אל כתב הראשון אשר לפני זה ועי'] : נבואתן סתומה · ס"ל כי מה שאמר להיות עתידים ליום הזה רוח נבואה היתה שנזרקה בהם ע"ד נבא ולא ידע מה נבא · וזה לבשרם מה שעתיד להיות אבל סתומה היתה הנבואה זו · אבל נבואת ישראל היא מפורשת ונאמר שם בברור להיות עתידים ליום הזה להנקם מאויביהם · וקרא את הדבר הנאמר לישראל להיות עתידים ליום הזה להנקם מאויביהם בלשון נבואה משום שלא יכלו לדעת מן ימלטו ויתחבאו מפניהם ולא היל"ל רק להיות עתידים ליום הזה ולרדוף אחרי אויביהם · אלא בנבואה נאמרה כי תמצא ידם להנקם מאויביהם : מאן דאמר רחמנא ותרן · פי' אף דכתיב ה' רחום וחנון ארך אפים ודרשינן ארך אפים אף לרשעים אבל לא יומר רק מאריך אפים וגבי דיליה · אבל אינו מעביר על כל פשעים : יתותרון מעוהי · ובפלק הספרא הגירסא יותרו חייו ופירש"י יופקרו חייו וגופו · שמורה על הבריות לחטוא · ולפי הגירסא דידן יתפרש שיותרו קשרי בני מעיו ויאלו בתחלואים : אבל מאריך רוחיה וגבי דידיה · פי' אם לא ישוב · אבל אם עושה תשובה כתיב נושא עון ופשע וחטאה ונקה · וכן כתיב נושא עון ועובר על פשע : אתם מכרתם את אחיכם מתוך מאכל ומשתה · כדכתיב וישבו לאכל לחם וגו' שלא מכרו אותו ביסוב הדעת במתינות וברות בקט וזה תמיד ספי מהאים החוטא בקלפו וכדאיתא בב"ר וישבו לאכל לחם פירתן זכורה לכם · וכנגד זה היה ענשם שאף שנתיישב אחשורוש וישב לאכול ולשתות לא שב ממחשבתו הרעה : כך אני אעשה לכם · ואף שבשבט ראובן ויוסף ובנימין לא היו אשמים בזה מ"מ נוסרו גם המה בשביל שכל ישראל ערבין זה בזה · ועוד דהעולם נידון אחר רובו · ובפרט שבעיקר העון שנענשו משום שהשתחוו לצלם או משום שנהנו מסעודתו היו כולם שוים ולכן אין לחוש מה שהיה מקרה המכירה מתוך מאכל ומשתה אשר העון הזה איננו כולל לכל השבטים : היה אחד מישראל כו' עד והעיר שושן נבוכה צ"ל אחר המאמר של ר' יששכר דכפר מנדי · ומאמר ר' יששכר הוא דבק לדברי ר' חנין · וזה שייך על והעיר שושן נבוכה : הה"ד והעיר שושן נבוכה · דהל"ל מאי מבוכה היתה השתא הלא ליום י"ג נאמר להיות עתידים אלא שנראה שלא היו מניחין לבני ישראל לבוז ממונם בהקותם לירשו ולכן היתה שערוריה וקטטה בעיר מעתה בשרופים שישראל רוצה לקנות שום דבר : עד היכן מתוקנת · דהע"ג דאיהו מחיל מ"מ מה שחטאו לה' שעברו על כי יגנוב איש נפש מאחיו אין בידו למחול : בנימין גרם כו' · ואע"ג דהוא לא חטא בזה מ"מ נענש כדרך מכה נפש בשגגה · כיון דנתגלגל סדבר על ידו : לא זז מבניו · עד סוף כל הדורות ואינו נוהג אלא בבני אדם גדולים דוד שנאמר ויפול דוד והזקנים מכוסים בשקים · אחאב וכו' כצ"ל וכ"ה בב"ר פפ"ד · ופי' שלפי שתפס יעקב אבינו את השק בזמן לצרו ממנו למדו לעשות כן כל בניו המעוטרים כדי שירחם ה' עליהם ובלמדי יעקב לא ידעו מזה · ומ"ש בבני אדם גדולים · כי לאו כולי עלמא חשובים להתנהג במנהג אבינו יעקב ורק הגדולים יכולים לעשות כן וכמ"ש בב"ר בזה · ויתכן עוד שבאמת אין ראוי לאדם לענות נפשו יותר מדאי וכמ"ש הרמב"ם בהלכות עבודת כוכבים ורק מטעם שכבר נהגו כן אבינו הזקן לכן הרשו לנפשם הגדולים לנהוג כן : מרדכי וילבש שק ואפר · ואע"ג דכתיב ג"כ שק ואפר יוצע לרבים נוכל לומר כי שאני שלא מחתיו מלבישם על בשרו · ונפרש לפי מ"ש במזות על פסוק זאת קומתך מכאן דרוש אותו סדור לדיקים היו ניחא ספי : דכתיב ויצעק צעקה גדולה ומרה · צ"ל אח"ז והיכן נפרע לו בשושן · וכ"ה בב"ר ואולי יליף גז"ש זעקה דמרדכי מצעקה דעשו : וכי יש אבל גדול · כיון דיש זמן קבוע לכל האבל שבעת ימים איך שייך גדול וקטן ולא שייך רק בכי גדול או מספד גדול אבל לא אבל גדול · ומה דכתיב גבי יעקב אבל כבד זה למצרים שהם בהוכות קאמר שבעולם היה מרובה · אבל גדול לא שייך כאן · ומשני שפירושו כי האבל מתגדל ומתחזק מיום ליום כי שיקרב בכל יום יום מיתתם · או מטעם שכל האבלות יתרפו מצד שמנחמים שינחמוהו וירפה האבל · אבל אבל זה לא היה לו מנחמים ולכן היה גדול כל הימים כיום הראשון : הפילה עוברה · ודריש ותתחלחל מלשון חלל : דריוש האחרון · וזה נגזר לבנות ביהמ"ק ונקרא ג"כ כורש והארתחשסתא כדאיתא בריש ר"ה אבל דריוש הראשון הוא שנטל המלכות מבלשאצר דכתיב ודריוש מדאה קבל מלכותא · ומ"ש טהור מאמו כו' עיקר מימרא זו הוא בויק"ר גבי את השפן שיש בו סימני טומאה וסימני טהרה כך שיתה מלכות מדי כו' · וסובר ריב"ס דנמשל לשפן מצד שיש בו סימני טומאה מאביו וסימני טהרה מאמו : א"ל לך אמור לו מימיהם של ישראל כו' · משום דק"ל למה כפל לאמר מה זה ועל מה זה ולא די לכתוב מה זה לבד · לכן דרים מה זה הצרה הזאת אשר מעולם לא היתה כמוהו · ועל מה זה פי' ועל איזה זה באת הצער הזה · כאם על זה אלי ואנוהו שכפרו בו · או על מזה ומזה הם כתובים בלוחות וכפרו בהם · וזה ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו למדרים לקמן בסימן שאח"ז בן בנו של קרהו · כי מעשה עמלק מעורב בזה אשר הוא מעולם רצועה של מרדות לישראל ובהמא כל דבר יספיק לו להשטין על ישראל ולהביא עליהם רעה אשר לא נסיתם ולא נשמעה : בן בנו של קרהו כו' · משום דק"ל מה כתיב אשר קרהו דמשמע לו לבדו ולא כתיב אשר קרה דהא הצרה היתה לכל ישראל לכן דריש על עמלק דכתיב גביה אשר קרך בדרך והוא ושבעו אשמים בזה במה שאול משבט בנימין השאיר פליטה לאגג בידוע · ולכן כתיב אשר קרהו מלה הדבר בו ובמשפחתו ובא לעורר בזה גם את אסתר כי אתה ליושעם עמה אשר משפחתה אשמה בדבר הצרה הזאת כי קם עליהם בן בנו של עמלק המן האגגי :

אשר

ד"א (ג) אשר קרהו בחלום מלמד שהזכיר לה את החלום אשר חלם כענין זה · בשנה השנית למלך אחשורוש וירא והנה רעש גדול וחזק ובהלה על הארץ ופחד ורעד לכל יושביה · והנה (ד) שני תנינים גדולים ויריעו זה לקראת זה ויערכו מלחמה וינוסו לקולם כל גויי הארץ · והנה ביניהם גוי אחד קטן ויקומו כל הגוים על הגוי הקטן לאבד זכרו מעל הארץ · ויהי היום ההוא חושך לכל העולם ויצר לגוי הקטן מאד ויזעקו אל ה'. והתנינים נלחמים באכזריות חמה ואין מפריד ביניהם · וירא מרדכי והנה מעין מים אחד קטן עבר בין שני התנינים האלה ויפריד ביניהם מן המלחמה אשר היו נלחמים והמעין גבר (נגר) ויהי לנחל שוטף כשטף ים הגדול והולך ושוטף בכל הארץ · וירא והנה זרחה השמש לכל הארץ ויאור העולם · ויתרומם הגוי הקטן והגבוהים הושפלו ויהי שלום ואמת בכל הארץ · ויהי מהיום ההוא ומעלה וינצור מרדכי את החלום אשר חלם ובעת אשר הצר לו המן אמר לאסתר ע"י שלוחה הנה החלום אשר ספרתי לך בימי נעוריך · ועתה קומי ובקשי רחמים מאת הקב"ה ובאי לפני המלך והתחנני על עמך ועל מולדתך :

ו כי אם החרש תחרישי · אם תשתקי עכשיו שלא ללמד סניגוריא על אומתך סופך לשתוק לעתיד לבא ואין לך פתחון פה למה שאת יכולה לעשות טובה בימיך ולא עשית · ומה את סבורה שהקב"ה מניח את ישראל מכל מקום מעמיד להם גואל הה"ד רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר :

ז ותאמר אסתר להשיב אל מרדכי · אמרה לו לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן (א) וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים אלו הן י"ג וי"ד וט"ו בניסן · שלח לה והרי בהם יום ראשון של פסח · אמרה לו (ה) זקן שבישראל למה הוא פסח · מיד שמע מרדכי והודה לדבריה הה"ד ויעבר מרדכי ויעש ככל אשר צותה עליו אסתר · (ו) תמן אמרין שהעביר יום טוב של פסח בתענית ועל אותה צרה ויתפלל מרדכי אל ה' ויאמר גלוי וידוע לפני כסא כבודך אדון העולמים כי לא מגבהות לב ומרום עין עשיתי אשר לא השתחויתי להמן כי אם מיראתך פעלתי זאת לבלתי השתחוות לו כי יראתי מפניך לבלתי תת כבודך לבשר ודם ולא רציתי להשתחוות לזולתך כי מי אני אשר לא אשתחוה להמן על תשועת עמך ישראל כי לוחך הייתי מנעל רגליו ועתה אלהינו הצילנו נא מידו ויפל בשחת אשר כרה וילכד ברשת אשר טמן לרגלי חסידיך וידע המרגיז הזה כי לא שכחת ההבטחה שהבטחתנו (ויקרא כ"ו) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם · מה עשה מרדכי קבץ את התינוקות וענה אותם מלחם ומים והלבישן שק והושיבם באפר והיו צועקים ובוכין ועוסקין בתורה ובעת ההיא היתה אסתר נפחדת מאד מפני הרעה אשר צמחה בישראל ותפשוט בגדי מלכותה ואת תפארתה ותלבש שק ותפרע שער ראשה ותמלא אותו עפר ואפר ותענה נפשה בצום ותפול על פניה לפני ה' · ותתפלל ותאמר ה' אלהי ישראל אשר משלת מימי קדם ובראת את העולם עזור נא אמתך אשר נשארתי יתומה בלי אב ואם · ומשולה לענייה שואלת מבית לבית · כן אנכי שואלת רחמיך מחלון לחלון בבית אחשורוש · ועתה ה' הצליחה נא לאמתך הענייה הזאת והצילה את צאן מרעיתך מן האויבים האלו אשר קמו עלינו כי אין לך מעציר להושיע ברב או במעט · ואתה אבי יתומים עמוד נא לימין היתומה הזאת אשר (ז) בחסדך בטחה · ותנה אותי לרחמים לפני האיש הזה כי יראתיו והשפילהו לפני כי אתה משפיל גאים :

פרשה ט א ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר בגדי יפיה ואת עדי תפארתה ותקח עמה את שתי נערותיה · ותשם יד ימינה על הנערה האחת ותסמך עליה כחוק המלכות והנערה השנית הולכת אחרי גבירתה וסומכת עדיה לבלתי נגוע הזהב ארצה אשר עליה ותצהיל פניה ותכס הדאגה אשר בלבה · ותבא בחצר הפנימית נכח המלך ותעמד לפניו והמלך יושב על כסא מלכותו בלבוש זהב ואבן יקרה וישא עיניו וירא אסתר עומדת למול פניו ותבער בו חמתו מאד על אשר הפרה תורתו ותבא לפניו בלא קריאה · ותשא אסתר את עיניה ותרא את פני המלך והנה עיניו כאש בוערות מרוב החמה אשר בלבו ותכר המלכה את קצף המלך ותתבהל מאד ותפג רוחה ותשם ראשה על הנערה הסומכת ימינה · וירא אלהינו ויחמול על עמו · ויפן לצער היתומה אשר בטחה בו ויתן לה חן לפני המלך ויוסף יופי על יפיה והדר על הדרה · ויקם המלך בבהלת מכסאו וירץ אל אסתר ויחבקה וינשקה וישלך זרועו על צוארה ויאמר לה המלך אסתר המלכה למה תפחדי כי הדת זאת אשר סדרנו איננה מוטלת עליך באשר את רעיתי וחברתי · ויאמר לה מדוע כאשר ראיתיך לא תדברי אלי ותאמר אסתר אדני המלך כאשר ראיתיך נבהלה נפשי מפני כבודך :

ב ויאמר לה המלך מה לך אסתר המלכה ומה בקשתך וגו' ותאמר אסתר אם על המלך טוב יבא המלך והמן אל המשתה וגו' · ויאמר המלך מהרו את המן וגו' · ויבא המלך והמן אל המשתה אשר עשתה אסתר וגו' ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב וכראות המן את מרדכי יושב בשער המלך ולא קם ולא זע ממנו וימלא המן חמה ויתאפק המן וגו' ויבא את אוהביו ואת זרש אשתו וגו' · ובכולם לא היו יודעים לתת עצה כזרש אשתו שהיו לו ש"ש מאות וששים וחמשה בעלי עצה כמנין ימות החמה · אמרה לו אשתו אדם זה שאתה שואל עליו אם מזרע היהודים הוא לא תוכל לו אם לא תבא עליו בחכמה במה שלא ניסה אחד מבני אומתו · שאם תפילו לכבשן האש כבר הוצלו חנניה וחביריו · ואם לגוב אריות כבר עלה דניאל מתוכו · ואם תאסרהו בבית האסורים כבר יצא יוסף מתוכו · ואם במולי תסיק תחתיו כבר התחנן מנשה ונעתר לו הקב"ה ונפק מיניה · ואם במדברא תגלוניה כבר פרו ורבו אבותיו במדבר וכמה נסיונות נתנסו ובכולן עמדו וניצלו · ואם עיניו תעוור הרי שמשון דקטל כמה וכמה נפשתא מפלשתאי כד עויר · אלא צלוב יתיה על צליבא דלא אשכחינן חד מן עמוי דאשתזיב מניה · מיד וייטב הדבר לפני המן ויעש העץ · מאיזה עצים היה אותו העץ · אמרו חכמים בשעה שבא להכינו קרא הקב"ה לכל עצי בראשית מי יתן עצמו ויתלה רשע זה עליו · תאנה אמרה אני אתן את עצמי שממני מביאין ישראל בכורים ולא עוד אלא שנמשלו ישראל בבכורה הלא הוא דכתיב (הושע ט') כבכורה בתאנה בראשיתה · גפן אמרה אני אתן את עצמי שבי נמשלו ישראל הה"ד (תהלים פ') גפן ממצרים תסיע. רמון אמר אני אתן את עצמי שבי נמשלו ישראל שנא' (שה"ש ד) כפלח הרמון רקתך · אגוז אמר אני אתן את עצמי שבי נדמו ישראל הה"ד (שם ו') אל גנת אגוז ירדתי · אתרוג אמר אני אתן את עצמי שממני נוטלין ישראל למצוה הדא ה"ד (ויקרא כ"ג) ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וגו' · הדס אומר אני אתן את עצמי שנמשלו בי ישראל שנאמר (זכריה י"א) והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה · זית אמר אני אתן את עצמי שבי נמשלו ישראל שנאמר (ירמיה י"א) זית רענן יפה פרי תאר קרא ה' שמך · (ב) תפוח אמר אני אתן את עצמי (ג) שבי נמשלו ישראל שנאמר (שיר השירים ב') כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים וכתיב (שם ז') וריח אפך כתפוחים · (ד) דקל אמר אני אתן את עצמי שבי נמשלו ישראל הה"ד (שם ז') זאת קומתך דמתה לתמר · עצי שטים ועצי ברושים אמרו אנו ניתן עצמנו שממנו נעשה המשכן ונבנה ביהמ"ק · ארז ותמר אמרו אנו ניתן עצמנו שאנו נמשלים לצדיק שנאמר (תהלים צ"ב) צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה · ערבה אמרה אני אתן את עצמי שבי נמשלו ישראל שנאמר (ישעיה מ"ד) כערבים על יבלי מים וממני נוטלין למצוה לארבעת המינין שבלולב · באותה שעה אמר הקוץ לפני הקב"ה רבש"ע אני שאין לי (במה) [על מה] לתלות אתן את עצמי ויתלה טמא זה שאני נקרא שמי קוץ (ח) והוא קוץ מכאיב ונאה שיתלה קוץ על קוץ וממנו מצאו ועשאו · וכיון שהביאוהו לפניו הכינו על פתח ביתו ומדד עצמו עליו להראות עבדיו היאך יתלה מרדכי עליו · השיבתו בת קול נאה לך העץ · מתוקן לך העץ משֵׁשֶת ימי בראשית · (ט) רבנן דתמן אמרין מנין להמן מן התורה שנא' (בראשית ג') המן העץ דריש ליה

חדושי הרד"ל

(ג) אשר קרהו בחלום · דרש קרהו כמו קראהו לשון אקריין בחלמא : (ד) שני תנינים · עי' בפירש"י סנהדרין (צ"ז) מלחמת תנינים : (ה) זקן שבישראל אם אין ישראל למה הוא הפסח כצ"ל ועי' פר"א פ"ן : (ו) תמן אמרין שהעביר כו' · מגילה (ט"ו) : (ז) בחסדך בטחה ותנה אותה לרחמים כצ"ל ועי' בתרגום : (ח) והוא קוץ מכאיב · ל' המקרא הוא (יחזקאל כ"ח) : (ט) רבנן דתמן אמרין מנין להמן כו' · חולין (קל"ט) : נדדו

(ד) דקל אמר כו' ארז ותמר אמרו כו' · נלהגרס סיום דקל סייט תמר וגם צ"ע מדוע לא אמר גבי דקל והדס שממנו נוטלין למצות כמו שאמר גבי אתרוג וערבה :

חדושי הרש"ש

(א) וצומו עלי כו' י"ג וי"ד וט"ו בניסן · זה דלא כפירש"י פ"ז אי שהג' ימים היו י"ד ט"ו פ"ז אשר לפי פירושו הולך גם כן להדוק ט"ז א' בקרא דזה ביום השלישי והא דדרשו בגמרא שם שעבר לתעניתו יש לומר דמרדכי הוסיף יום אחד לעצמו והיינו דאשמועינן קרא תדע דהא גם במדרש הביא לקמן הא דשק לשקו ולתעניתו ומסיים שם כל מי כו' ומתענה כו' עד שתעשה בקשתו *) : (ב) תפוח · וכ"ה בפדר"א פ"כ : (ג) שבי נמשלו ישראל שנאמר כתפוח בעצי היער כן דודי · עי' שבת פ"ח א' תוס' ד"ה כתפוח :

מתנות כהונה

מתוקנת וכן הביאו הילקוט : שני תנינים · רמז למרדכי והמן : מעין מים · רמז לאסתר על דרך גל נעול מעין חתום : למה הוא פסח · כלומר למי נלטווה רק לישראל ואם חס ושלום יתבטלו פסח מה תהא עליו מוטב שיהללו פסח אחד כדי לקיים פסחים הרבה והכי גרסינן בילקוט : במולי תסיק · נתבאר לעיל במדרש רות בפסוק נעת האוכל : כד עויר · כשנעשה היה עור : אלא צלוב · תתלה אותו על תלייה שלא מצינו אחד מבניו שניצול ממנו : שאין לי על מה לתלות · כלומר אין בידי לומר למה הוא נתלה עלי : וממנו מצאו כו' · שלא יכלו למצוא עץ גבוה חמשים אמה חוץ מעץ קוץ מצאהו

יפה ענף

אשר קרהו בחלום · ולכן אמר בלשון מקרה · כי לשון מקרה נופל בחלום ע"ד בנפול תרדמה על אנשים פחד קראני ורעדה : וירא והנה רעש גדול · ופתרונו כי ישראל הם בצרה גדולה ופחד ורעד על יושבי הארץ בשביל זה · ושני התנינים זה מרדכי והמן ערכו מלחמה זה לקראת זה · אם להציל או לאבד וגוי הקטן הוא ישראל אשר כמעט אבד זכרו מן הארץ בחמת אויביו הרבים ומלחמת התנינים ארכה ואין מפריד ביניהם עד כי ראה מרדכי מעין מים אחד וזה התשובה והתפלה והוא הפריד בין הלוחמים וממנו יצאה הישועה לישראל ותשקוט הארץ מאיבה ומשטמה : אם תשתקי עכשיו · ולכן בא בכפל החרש תחרישי לאמר כי אם החרש עתה תחרישי עוד לעתיד לבוא · ולמען בלא תאמר בלא בהמלאת ישראל כאה הגזרה זו · ואם הקב"ה יחפוץ ליסרם ולהוכיחם על עונותם איך תבנה היא לבטל גזרת המקום לכן אמר לה כי לא תסבור אשר הקב"ה מניח ועוזב את ישראל אף כי חטאו · אבל הוא עוד ינקם מפלט להם ע"י אחר · ורק להרגיזם על חטאם עשה כן אבל לא יעשם לעשות כפם כלה · ולכן עליך ועל בית אביך יחול העון למה לא מהרת לחלום מגרם : אלו הן י"ג י"ד וט"ו · דמיום י"ג שהדת נתנה התחילו להתענות · וז"ש ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות וזה ביום השלישי לתעניתם · ואסתר לא אכלה ביום ההוא אע"פ שהאכילה את אחשורוש במשתה · ולכן אמרה לעשות משתה עוד ליום המחרת כי אז תאכל עמו · ולכן במשתה הראשון כתיב רק אל המשתה אשר עשתה · ובמשתה השני כתיב ויבא המלך והמן לשתות עם אסתר המלכה · כי בשני גם היא אכלה עמהם · ואף על פי שלפ"ז יום הרכבת מרדכי על הסוס היה בט"ז לניסן ואיך רחץ והתגלח ביו"ט שני של גליות · י"ל דהא מרדכי וב"ד היו בקיאים בקביעא דירחא · ואז לא נתקנה התקנה עדיין לעשות בו ימים טובים במקום אשר שלוחי ב"ד אינם מגיעים · אבל רש"י בפ"ק דמגילה גבי ויעבור מרדכי שעבר יו"ט א' של פסח בתענית מפרש באופן אחר ע"ש : ויתפלל מרדכי וכו' · כל המעשה הזה גמרא גמירי להו ואין להם הוכחה מן הכתובים : לתת עצה כזרש אשתו · מדכתיב ותאמר לו זרש אשתו וכל אוהביו · הקדים את זרש על כל אוהביו מזה מוכיח כי היא ידעה יותר לתת עצה מכל האוהבים · דאל"כ למה לאקדומה הלא בקרא ויבא את אוהביו ואת זרש אשתו הקדים את האוהבים לפני זרש : וכמה נסיונות נתנסו · דמשם ניצל מחרב פרעה ונהפך אל מכהו · ודוד הרג את גלית בחכן · ויצחק נמלט מהסכין בעקידה · והמהרגם זכר כל אלה : אלא צליב יתיה · ותשנה כמו דאיתא בירושלמי סנהדרין בעובדא דשמעון בן שטח שתלה להרים את המכשפות מן הארץ לבטל כחן · לכן חשבו כי אם יהיה מרדכי על העץ למעלה מן הארץ לא ימלא נאל ידו להנצל מהם · א"נ דחשבו כיון שאין כח ישראל רק בפיהם בצעקה ובתפלה · לכן אם יתלוהו בגרונו לא יסכר פיו ולא יוכל לקרוא לה' ולא ינצל : קרא הקב"ה לכל עצי בראשית כו' · כל הענין הזה הוא רק דרך משל ומליצה · כלומר שאם היה בפיהם שפה לדבר לא נכונים היו הדברים האלה לדבר אל כל אחד ואחד · ואם נקח הדברים כפשוטן יתפרש כי עם שרי האילנות מדבר והדרך שכתוב בחולין בענין גינאי נכרא וכמו שהזכרנו למעלה : שממני מביאין ישראל בכורים · וכיון דאיתעביד בי תלא מצוה לאו דאתעביד בי מצוה אחריתי · וכן מה שאמר שנמשלו ישראל כבכורה פירושו ולכן ראוים שתהיה נקמת ישראל על ידי : הה"ד אל גנת אגוז ירדתי · והיינו ישראל כדאמרינן בחזית בכמה דמויים וכן מה שמביא המקרא והוא עומד בין ההדסים איתא בפ"ק דמגילה שהצדיקים נמשלו להדסים : באותה שעה אמר הקוץ כו' · פי' כי הקוץ אמר אהני אשר אין בי שום מעלה שלא תהיה בריאתי לבטלה ולכן לי המשפט להיות קוץ מכאיב לרשעים וכמה ידוע כי ! לשולם

*) [העייר אשר היה כתובים עלה דברי הגאון ז"ל בלוי היה מוקגה וידענו כי צריכים תיקון · ולא ערב לבו להגיה מעצמו]:

המן העץ · ר"א ורוח ביום השלישי · א לעולם אין ישראל נתונין בצרה יותר מג' ימים שהרי באבותם כתיב (בראשית כב) ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחוק · בשבטים (שם מ"ב) ויאסף אותם אל משמר שלשת ימים · יונה שנאמר (יונה ב') ויהי יונה במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות · והמתים אינן חיים אלא לשלשת ימים שנאמר (הושע ו') ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו · וגם הנס הזה נעשה בסוף שלשה ימים לתעניתם הדא הוא דכתיב ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות ושלחה וקראה להמן בסעודה עם המלך בחמשה עשר בניסן · וכיון שאכלו ושתו אמר המן · המלך מגדל אותי ואשתו מכבדת אותי ואין בכל המלכות גדול ממני ושמח בלבו מאד הדא הוא דכתיב ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב:

נ ויאמר המן אף לא הביאה אסתר המלכה וגו' · ב ארבעה הם שפתחו באף ואבדו באף ואלו הן נחש ושר האופים ועדת קרח והמן. נחש דכתיב (בראשית ג') אף כי אמר אלהים · שר האופים דכתיב (שם מ') אף אני בחלומי · עדת קרח דכתיב (במדבר ט"ז) אף לא אל ארץ · המן דכתיב אף לא הביאה אסתר המלכה: ד לאחר שעשה העץ הלך אצל מרדכי ומצאו שהיה יושב בבית המדרש והתינוקות יושבים לפניו ושקים במתניהם ועוסקים בתורה והיו צועקים ובוכים ומנה אותם ומצא שם (י"ב) [כ"ב] אלף תינוקות השליך עליהם שלשלאות של ברזל והפקיד עליהם שומרים ואמר למחר אהרוג אלו התינוקות תחלה ואח"כ אתלה את מרדכי · והיו אמותיהם מביאות להם לחם ומים ואומרות להם בנינו אכלו ושתו קודם שתמותו למחר ואל תמותו ברעב · מיד היו מניחין ידיהם על ספריהם ונשבעים בחיי מרדכי רבינו לא נאכל ולא נשתה אלא מתוך תעניתנו נמות. געו כולם בבכיה עד שעלתה שועתם למרום ושמע הקב"ה קול בכייתם כבשתי שעות בלילה · באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ועמד מכסא דין וישב בכסא רחמים ואמר מה קול גדול הזה שאני שומע כגדיים וטלאים · עמד משה רבינו לפני הקב"ה ואמר רבש"ע לא גדיים ולא טלאים הם אלא קטני עמך שהם שרויים בתענית היום שלשה ימים ושלשה לילות ולמחר רוצה האויב לשוחטם כגדיים וטלאים · באותה שעה נטל הקב"ה אותן אגרות שגזר עליהם שהיו חתומות בחותם של טיט וקרעם והפיל על אחשורוש בהלה באותו לילה הה"ד בלילה ההוא וגו':

פרשה י

א **בלילה** ההוא נדדה שנת המלך · (א) ג נדדו שמים כסאו של מלך מלכי המלכים הקב"ה שראה את ישראל בצרה וכי יש שינה לפני המקום והלא כבר נאמר (תהלים קכ"א) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל אלא בזמן שישראל שרויין בצער ואו"ה בשלוה לכך נאמר (שם מ"ד) עורה למה תישן ה'. ונדדה שנת המלך אחשורוש שראה בחלומו את המן שנטל סייף להרגו ונבהל והקיץ משנתו ואמר לסופריו הביאו ספר הזכרונות לקרות ולראות מה שעבר עליו ופתחו הספרים ומצאו את הדבר שהגיד מרדכי על בגתנא ותרש וכיון שאמרו למלך הנה המן עומד בחצר אמר המלך אמת הדבר שראיתי בחלומי לא בא זה (ב) בשעה זו אלא להרגני:

ב **לתלות** את מרדכי על העץ אשר הכין לו · (ג) תנא לו הכין · ועליו נאמר (שם ז') ולו הכין כלי מות חציו לדולקים יפעל בור כרה ויחפרהו ויפול בשחת יפעל:

ג **ויבא** המן ויאמר לו המלך וגו' ויאמר המן בלבו · ו הרשעים ברשות לבם (בראשית כ"ז) ויאמר עשו בלבו · (תהלים י"ד) אמר נבל בלבו · (מ"א י"ב) ויאמר ירבעם בלבו · ויאמר המן בלבו · אבל הצדיקים לבם ברשותם הה"ד (שמואל א' א') וחנה היא מדברת על לבה. (דניאל א') וישם דניאל על לבו · (ש"א כ"ז) ויאמר דוד אל לבו ודומין לבוראם (בראשית ח') ויאמר ה' אל לבו:

ד **מהר** קח את הלבוש ואת הסוס [וגו'] ויקח המן את הלבוש ואת הסוס · ה הלך לו אצל מרדכי כיון שהגידו למרדכי שהוא בא נתיירא עד מאד והיה יושב ותלמידיו לפניו · אמר להם לתלמידיו בני רוצו והבדלו מכאן שלא תכוו בגחלתי שהרי המן הרשע בא להרגני אמרו אם תמות נמות עמך · אמר להם א"כ נעמוד בתפלה ונפטר מתוך התפלה וחסלון צלותהון יתבון ועסקין בהלכות מצות העומר שהרי אותו היום ט"ז בניסן היה ובאותו היום היו מקריבין עומר בזמן שבית המקדש קיים · אתא המן לגביהון אמר לון במה אתון עסקין אמרו לו במצות העומר · הה"ד (ויקרא ב) ואם תקריב מנחת בכורים לה' וגו' · (ד) תמן אמרי הלכות קמיצה אחוו ליה ודבר אחד שהיו קומצין מן העומר · אמר לון והדין עומרא מהו דדהב או דכסף · אמרי ליה לא דדהב ולא דכסף ולא דחיטין אלא דשעורין. אמר לון בכמה הוא טימיה דידיה הוה בעשרת קנטרין · אמרין ליה סגיין בעשרה מנין · אמר לון קומו דנצחון עשרה מנכון לעשרה אלפי קנטרין דכסף דילי · כיון דחסל ממצלי · אמר ליה המן למרדכי לבוש הדין לבושא דמלכא · אמר לו מה את מבזה מלכות אית בר נש לביש לבושא דמלכותא ולא סח · אזל בעא בלנא ולא אשכח מה עבד אסר חרציה ועאל ואסחי · כיון דנפק אמר לו סב לביש הדין כלילא · אמר לי' מה את מבזה מלכותא אית בר נש לביש כלילא דמלכותא ולא מספר · אזל בעי ספר ולא אשכח מה עביד אזיל לביתיה ואייתי ספרא ויתיב וקא מספר ליה שרי ומתנח · אמר ליה מה לך מתנח · א"ל ווי לאבוה דההוא גברא מעביר דומין פלטין קומין קלטו עביד בלן ספר · א"ל ובההיא שאילית לך לית אנא חכים לאבוי דההוא גברא בלן וספר בכפר קריינוס ואת משכחת מאני ספרא דידיה · אמר ליה קום רכוב על הדין סוסיא · אמר ליה לית בי כח דאנא סב · אמר ליה ולית אנא גבר סב · אמר לו ולא את הוא דגרמת לנפשך · אמר ליה קום דאנא סמיך קדלי ואת דרים עלוי וסליק ורכב למקיימה לכון מה דאמר כתבא (דברים לג) ואתה על במותימו תדרך: ה ד"א ויקח המן את הלבוש ואת הסוס וגו' אתא לגבי מרדכי ואמר עמוד ולבוש כמה ביש גדא דההוא גברא אמש אני הייתי עסיק להתקין ליה צליבא והקב"ה מתקין ליה כלילא · אני הייתי מתקן לך חבלים ומסמרים והקב"ה מתקן לך לבוש מלכות · אנא בעינא מן מלכא למיצליב יתך על צליבא וההוא אמר לי למירכב לך על סוסיא עמוד ולבוש ועביד ליה כל מה דאמרן לעיל. וכיון דרכיב התחיל מקלס להקב"ה (תהלים ל') ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לי ה' אלהי שועתי אליך ותרפאני ה' העלית משאול נפשי חייתני מירדי בור · תלמידיו מה היו אומרים (שם) זמרו לה' חסידיו והודו לזכר קדשו כי רגע באפו חיים ברצונו בערב ילין בכי ולבוקר רנה · אותו רשע מה היה אומר (שם) ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם ה' ברצונך העמדתה להררי עוז הסתרת פניך הייתי נבהל · אסתר מה היתה אומרת (שם) אליך ה' אקרא

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה נ"ו ופרשה צ"א · מדרש תהלים מזמור כ"ב · ילקוט סדר וירא רמז צ"ט ילקוט סדר מקץ רמז קמ"ח · ילקוט יהושע רמז י"ב · ילקוט כתן רמז תל"ף ג"ו : ב בראשית רבה פרשה י"ט ופרשה פ"ח · ילקוט סדר בראשית רמז כ"ז · ילקוט קרח רמז תש"ג · ילקוט כתן רמז תל"ף ג"ו : ג פרקי דרבי אליעזר פרק נ : ד בראשית רבה פרשה ל"ד ופרשה פ"ו · קהלת רבה פרשה ס' · מדרש תהלים מזמור י"ד · ילקוט סדר נח רמז ס"א · ילקוט שמואל א' רמז ע"ם : ה עיין מגילה דף ט"ז · ויקרא רבה פרשה כ"ח · פסיקתא רבתי פסקא י"ח · פסיקתא דרב כהנא פסקא ח' · ועמש"ש בהערות ותקונים · ילקוט סדר אמור רמז תרמ"ג · ילקוט כתן רמז תל"ף נ"ם · כל הענין :

חידושי הרד"ל

(א) נדדו שמים כסאו של ממ"ה כו' · כמש"ל שעמד מכסא דין וישב על כסא רחמים: (ב) בשעה זו שזו כבקר הסכם כמ"ש וכבקר אמור לאלך ויתלו וגו' · וכן עשה המן מסתמא וגם בבקר לומר למלך לתלות: (ג) תנא לו הכין · מגילה (ט"ז): (ד) תמן אמרין הלכות קמיצה הרא"ה לו ודבר אחד שהן קומצין מן העומר כנ"ל · ופי' מתנן בבבל (וכ"ה במגילה שם) אמרו הלכות קמיצה ממנחות

מתנות כהונה

מילאו בו: יותר מג' ימים · עי' בבראשית רבה פ' נ"ו: פתחו באף · לשון אימה ורוגז ופי' כסיל מחתה לו באף פתחו ובאף סיימו ועי' בב"ר פ' י':

פרשה י בלילה: לכך נאמר עורה כו' · פי' מזה בירושלמי סוף מסכת מעשרות ובתרגום שם נתייצב יותר טוב על הלשון: שנטל סייף · עיין מזה במדרש קהלת נפסק כי בא החלום ברוב ענין: ואמר לסופריו גרסינן: לו הכין · המן הכינו לעצמו: נפטר · לשון מיתה: חסלון · סיימו תפלותם ובויקרא רבה סוף פרשה כ"ח הגירסא קצת בסיגנון אחר: אחוו ליה גרסינן · פירוש הראו לו להמן דבר אחד · כלומר הלא אחד: אמר לון כו' · אמר להם המן וזה העומר שמה היה בא מזהב או מכסף: טימיה · ערכו ודמי שויה ועיין טוב פירושו בויק"ר פרשה כ"ח: פ"נ אמרין ליה סגיין בעשרה: כיון דחסל כו' · כיון שסיים מרדכי את תפלתו: ולא סח גרסינן · ועיין כל זה בויק"ר: ולא אשכח · פי' בויק"ר מ"מ לא מצא: בלילא כו' · אע"פ שבמגילה לא כתוב פיקא סבתר שמדרש הזה סובר שהוא בכלל הלבוש שאמר ליה קח את הלבוש כאשר דברת: מעביר כו' · שהיה נעשה כלומר מאחר שהיה נעשה: דומין כו' · מיני ברדות הן: ובההיא · וכי כזאת היא לך שאלה ותימה וכי אין אני מכיר את אביך שהיה בלן וספר בכפר קוריינוס ואתה מלאת כלי אומנותו: סמיך · בויק"ר גרס ממיך ופירושו משפיל: ביש גדא · רע מזלו של אותו איש ועל עצמו אמר כן: דליתני · הגבהתני ורוממתני;

היגיד

משנת דרבי אליעזר

סבך: את שהא דגרמת לך · פי' כמה שיעלה למלך כן · אל"ל שגרמת לך שקפלה פלך אנה פי' שהיית שטוף בזמה:

יפה ענף

לעולם אין ישראל נתונין בצרה יותר מג' ימים · כי ג' ימים הוא זמן מרובה וכדאמרינן לעיל פ"ב ימים שנים רבים בלשון או שאם יהיו ג' ימים שלמים בצרה הוי חזקה כי חוט המשולש לא במהרה ינתק ויהיה קשה להנצל ממנה אח"כ · וגם אפשר כי ביום הג' יתגדל הצער מאד ע"ד ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים לכן היה מחסד ה' ונפלאותיו שביום הג' כאשר תבוא הצרה עד מרום קצה או ימלט ה' וכמ"ש הרלב"ע גבי ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו: יותר מג' ימים. לאו דוקא כי גם שלשה ימים שלימים לא יתנם בצרה וכדאיתא בב"ר פ' נ"ו אין הקדוש ברוך הוא מניח את הצדיקים בצרה ג' ימים · וכן ירצה מביום השלישי ביום השלישי גבי אברהם ושבטים דכתיב בהו ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי וגם באסתר אמרינן בסמוך הנס הזה נעשה בסוף ג' ימים לתעניתם: אינם חיים אלא לשלשה ימים · שבשיקומו בתחיה ליום הדין יהיו הקיים בצער כי אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולא ימשך צער זה שלשה ימים · כי ביום השלישי יכתבו לחיי עולם והיינו יחיינו מיומים כי ביומים יחיו חיים מסופקים וביום השלישי נחיה לפניו כמלאכים רואי פני המלך: בסוף ג' ימים לתעניתם. כי התענו י"ג י"ד וט"ו בניסן · וביום השלישי לתעניתם כבר נראו סימני הגאולה במה שנתקבלה אסתר ברצון המלך והושיט לה שרביטו: ביום ההוא שמח וטוב לב · דמשמע דוקא ביום ההוא הא עד עכשיו לא שמח לגמרי בכל מה שהשיגה ידו בעשרו ובהבטחת המלך · כי לבו פחד והלא פן המלכה היא מזרע היהודים ותעמוד בעזרת העם · ועכשיו שהזמינתו לסעודה סר הפחד ממנו · וחשב כי אין לבה ונפשה אל העם האלה: שפתחו באף · עמ"ש בזה בב"ר פ' י"ט: הלך אצל מרדכי עד בלילה ההוא הכל גמרא גמירי ליה וכמ"ש לעיל:

נדדו שמים כסאו של ממ"ה הקב"ה · נדדה שנת מלכו של עולם כנ"ל וכדאיתא בפ"ק דמגילה כשם ר' תנחום · ומ"ש נדדו שמים פי' היא השנה רבה וע"ש ברש"י: בזמן שישראל שרויים בצער עושה הקב"ה עצמו כישן וכמ"ש במתרגם ועמ"ש לעיל בפסוק ויאמר המן על המאמר שמתוך שינה אני מתעורר: שראה בחלומו הכי גמירי לה · ועי' במגילה ט"ו ע"ב נפלה לה מילתא בדעתא אמר מה דקמן כו' · אולי גם זה מהחלום בא לו לחשוב מזימות כאלה: ופתח הספרים ומצאו כו' · א"ש וימצא כתוב משמע כי מיד מצאו לפניו · דאל"כ הי"ל וירצו כתוב או ויקראו: תנא לו הכין משום דלו יתירא לכן דריש דקאי על המן שלעצמו הכינו · והכוונה כי על הרעה אשר חשב על ישראל עשה כבשיון המלך · והיה לו התגלות כי באמת וכחמים דבר מרעת בני ישראל · אך על העץ אשר סבין מנפשו ולא שאל את פי המלך על זה בזה נמצא שמו שיחשב להמית איש אשר דבר טוב על המלך · והראיה שלא נגזרה מיתה על המן עד שאמר חרבונה גם הנה העץ והיינו ולו הכין כלי מות בור כרה דהיינו שלא היה סבת מותו ולולא זה לא מת: הרשעים ברשות לבם · עמ"ש בזה בב"ר פל"ד: כיון שהגידו למרדכי · כל זה גמרא גמירי לה: אותו היום ט"ז בניסן היה · כי י"ג י"ד וט"ו התענו כדלעיל כו' ומזה עלי · שביום השלישי והוא בט"ו לבשה אסתר מלכות · ולמחרתו היה ענין זה: בכמה הוא טימיה דידיה אי סוה בעשרה קנטרים או עשרים קנטרין כנ"ל · ופירוש בכמה היה שיעורו שאז היה בי' קנטרין וא"ל סגי בעשרה מנין · פי' למרבה אינו אלא י' מנין · א"כ די בי' מנין: קומו דנצחון עשרה מנכון כו' · אע"ג דבימי מרדכי נחרב הבית ולא הקריבו העומר · מ"מ מה שלמדו בדיני העומר נחשב לישראל כאלו הביאו וכדאמרינן בסוף מנחות זאת התורה לעולה כו' כל העוסק בתורת עולה כו': ולא סח. ולא רחץ את בשרו ועיין כל זה בפרק קמא דמגילה: דומין פלטין כו' · ופי' מי שהיה שלטון בכל ברחם אלו הו שהוא היה ממני השלטונים אלה והיה מספר עליהם ועתה הוא נעשה בלן וספר: אמר ולית אנא גבר סב · פי' המן אמר לי' גם אנכי זקן כמוך ואיך אשתה לפניך כי תעלה עלי · ועוד מרדכי אתה גרמת לנפשך בזה · והמן היה מוכרח לשמוע בקולו וישת ערפו ואוה דרס עליו ויעל על הסוס לקיים מה שנאמר ואתה על במותימו תדרוך: כמה ביש גדא כו' · חריש ויקח וילבש וירכיבהו ויקרא מלשון וזו אי בדרך שדרשו בפרק בן סורר ומורה גבי וישת מן היין וישכר · ולז"א שהיה מתאונן על רוע גורלו · איך נהפך עליו הגלגל לרעה: התחיל מקלס להקב"ה ארוממך ה' כי דליתני וגו' · כי מרדכי הלא הכל בחסדי ה' ולכן אמר שועתי אליך ותרפאני כי נשאת עוני ע"ד רפאה נפשי · ותלמידיו אשר ידעו חסידותו הנו הלאו בחסידותו ואמרו זמרו לה' חסידיו שהיו בטוחים כי לא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו ואם יקרה להם צרה לא יתיאשו כי ה' יצילם חה כי רגע באפו חיים ברצונו · והמן אשר לא זכר את יד ה' והאמין כי יקום בשלותו לעולם אמר ואני אמרתי בשלוי בל אמוט הודה עתה בע"כ ואמר ה' ברצונך העמדתה להררי עוז (ויהיה העמדת כמו העמדה (כהררי עוז כי הררי עוז ממש) הסתרת פניך הייתי נבהל · ואסתר אשר לא בטחה בנפשה פן

יטור

ואל אדני אתחנן מה בצע בדמי ברדתי אל שחת היודך עפר היגיד אמתך. כנסת ישראל מה היתה אומרת (תהלים ל) שמע ה' וחנני וגו' הפכת מספדי למחול לי וגו'. ורוח הקדש מה היתה אומרת (שם) למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אודך. בתו של המן נשקפה מן החלון לראות בצליבא. וכיון שראתה מרדכי רוכב ואביה מכריז לפניו ככה יעשה לאיש תשליכה עצמה לארץ ומתה:

ו וישב מרדכי אל שער המלך. [א] מלמד ששב לשקו ולתעניתו אמר רבי חלבו וכל מי (ה) שלובש שק ומתענה אינו מעבירו ממנו עד שתעשה בקשתו:

ז והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש. אבל על בתו וחפוי ראש על מה שקרהו ובידו ארבע מלאכות בלן וספר וגליור וכורז:

ח ויספר המן לזרש אשתו וגו'. באותה שעה באו סריסי המלך והביאוהו לסעודה ביום ששה עשר בניסן. כיון שאכלו ושתו אמר המלך לאסתר מה שאלתך אמרה לו אדוני המלך איני שואלת ממך אלא נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי:

ט והמלך קם בחמתו ממשתה היין אל גנת הביתן. [ב] מה עשה מיכאל המלאך התחיל מקצץ את הנטיעות לפניו והוסיף חמה על חמתו. ושב אל משתה היין והמן עומד לבקש על נפשו. מה עשה מיכאל דחפו על אסתר והיתה מצעקת אדוני המלך הרי הוא כובשני לפניך. ויאמר המלך הגם לכבוש את המלכה עמי בבית. ושמע המן הדבר הזה ונפלו פניו. מה עשה. אליהו זכור לטוב נדמה לחרבונה ואמר לו אדוני המלך גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי וגו'. (ו) [ג] דא"ר פנחס (ז) צריך לומר חרבונה זכור לטוב. ואמר רב צריך לומר ארור המן ארורים בניו ארורה זרש אשתו כדכתיב (משלי י') ושם רשעים ירקב. מיד צוה המלך לתלותו על העץ אשר הכין למרדכי. ועליו אמר שלמה בחכמתו (שם י"א) צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו. שהשכים המן לתלות את מרדכי ונתלה הוא על העץ אשר הכין למרדכי ונתן את כל אשר להמן לאסתר המלכה ואסתר נתנה למרדכי. הה"ד ביום ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה את בית המן צורר היהודים וגו'. וכתיב (איוב ה') אשר קצירו רעב יאכל ואל מצנים יקחהו ושאף צמים חילם. [ד] אשר קצירו. זה המן. רעב יאכל. זה מרדכי ואסתר. ואל מצנים יקחהו. לא בזיין ולא בצנה אלא בתפלה ובתחנונים כד"א (תהלים צא) צנה וסוחרה אמתו זו היא התפלה המגינה על הצרה כצנה שמגינה על האדם במלחמה. ובזכות התפלה שנתכנה לצנה יקחהו להמן. ומנין שעשו תפלה הה"ד שק ואפר יוצע לרבים ומה תקנה לשק ואפר בלא תפלה. ושאף צמים חילם. ומי דחק לממונו של המן מרדכי ואסתר והמצומתים להם:

י ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם בשם המלך ושלחו לכל המדינות להשמיד להרוג ולאבד את כל שונאי היהודים ביום אשר שברו אויבי היהודים לשלוט בהם (ח) ונהפוך הוא להם. (ישעיה נה) והיה לה' לשם זה הנס שעשה הקב"ה שלא נעשה כמוהו. יש לך בעולם שנעשה כנס הזה שעשו נקמה ישראל באו"ה ועשו בשונאיהם כרצונם:

יא נקהלו היהודים בעריהם וגו'. ואיש לא עמד בפניהם כי נפל פחדם על כל העמים וישראל מתגברים כאריה שנפל בעדרי צאן ומכה והולך ואין מציל מידו הה"ד (מיכה ה') והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער וככפיר (ט) בעדרי צאן וגו'. והרגו בניו של המן ותלאום. [ה] אנדריאנוס קיסר אמר לו לר' יהושע גדולה היא הכבשה שעומדת בין שבעים זאבים. אמר לו גדול הוא הרועה שמצילה ושוברן לפניהם (י) הה"ד (ישעיה נד) כל כלי יוצר עליך לא יצלח וגו':

יב ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות וגו'. (א) [ו] רבי פנחס אומר מלך מרדכי על היהודים. מה המלך לובש פורפרין כך מרדכי לבש פורפרין. מה המלך עושה עטרה כלולה בראשו כך מרדכי לובש ועטרת זהב גדולה. מה המלך אימתו על כל הארץ כך מרדכי אימתו עליהם שנאמר כי נפל פחד מרדכי עליהם. מה המלך מוניטה שלו הולכת בכל הארץ [ז] כך מרדכי מוניטה שלו הולכת. (ב) ומה מוניטה שלו מרדכי מכאן ואסתר מכאן (ג) למה שהיה איש טוב ואיש שלום ומבקש שלום שנאמר כי מרדכי היהודי וגו' (ד) ועליו אמר הכתוב (תהלים ל"ז) שמר תם וראה ישר כי אחרית לאיש שלום: **יג** אמר רבי ברכיה [ח] הקדוש ברוך הוא כתב גאולת ישראל בתורה דכתיב (ויקרא כ"ה) וכי תשיג יד גר ותושב עמך וגו'. יד גר ותושב זה המן שנתגדל ונתעשר והשיגה ידו לשקול עשרת אלפים ככר כסף ונקרא גר תושב שהוא מזרעו של עמלק (ה) והיה גר במדי ופרס. (שם) ומך אחיך עמך אלו ישראל שהיו דלים ומכים. (שם) ונמכר לגר תושב שמכרם אחשורוש להמן להשמיד להרוג ולאבד. (שם) או לעקר משפחת גר שעשה עצמו עבודת כוכבים הדא הוא דכתיב כורעים ומשתחוים להמן. (שם) אחרי נמכר גאולה תהיה לו שגאלם הקב"ה מידו והצילם מגזרתו ופדאם. (שם) אחד מאחיו יגאלנו (ו) זה מרדכי דכתיב ביה ורצוי לרוב אחיו. (שם) או דודו או בן דודו יגאלנו (ז) זו אסתר שהיתה

מסורת המדרש א מגילה דף ט"ז. כל הענין: ב פדר"א פרק נ': ג ירושלמי מגילה פרק ג'. מסכת סופרים פרק י"ד. ב"ר פ' מ"ט. ילקוט משלי רמז תתקמ"ו: ד ויק"ר פ' כ"ח. פסיקתא רבתי פסקא י"ח. פסיקתא דרב כהנא פסקא ח'. ילקוט איוב רמז תתנ"ח: ה תנחומא סדר תולדות סימן ה': ו ילקוט כאן רמז אלף נ"ט: ז ילקוט יהושע רמז י"ז: ח עיין תנחומא סדר בהר סימן ד'

חדושי הרד"ל

אתם כאלה לשם ודבר אחר. (הוא שיטת המדרשים בכ"מ שיטת הירושלמי) שהכאה להם דיני העומר כלם ובכללם גם קמיצתו שהיה עוסק בדבר בעתו כדלעיל. ובתנם דתק המ"כ: (ה) שלובש שק כו'. שתעשה בקשתו. כאיתי כתוב בקשה אותיות בהש"ק: (ו) דאמר ר"פ צ"ל חרבונה. פי' לכאורה הוא ענין בפ"ע וצ"ל אמר ר"פ. ולפמ"ש בליקוטי בס"ד פי' חרבונה זכור לטוב. דר"ל שאליהו הנקרא בלשון ירושלמי זכור לטוב סתם הוא חרבונה דכאן. לפ"ז ניחא הגי' דאר"פ שהיא נמשך על מ"ש שאליהו נדמה לחרבונה. ועי' בפר"א פ"ן: (ז) צ"ל חרבונה. ב"ר פמ"ט וש"נ: (ח) ונהפוך הוא והיה לה' לשם זה הנס כצ"ל ואלו מקרא (ישעיה נ"ה) והיה לה' לשם ובמגילה (י') דרשוהו זה מקרא מגילה. וכאן דרש לי' על הנס. (ואפשר נתכוונו לדרוש מ"ש בשם המלך סתם בשם מלכו של עולם. שיהיה זה לשם למלך ממ"ה): (ט) בעדרי צאן וטרף ואין מציל. ומ"ש כאן ואיש לא עמד בפניהם וכתיב שם אחר מקרא זה תרם ידך על צריך וכל אויביך יכרתו. ונדרש על המן ובניו כמ"ש איש צר ואויב המן וגו' וכדמפ"ו הרגו בניו של המן ותלאום: (י) הה"ד כל כלי [יוצר] עליך לא יצלח. ואפשר נתכוונו גם ד וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי. ור"ל על שם התשובה נאמת שהשיב ר"י לאדרייטוס וכמו שהביאו כן ממקרא זה בב"ר פל"ב ובכ"מ: (א) רפ"א מלך מרדכי כו'. פר"א פ"ן: (ב) ומה מוניטה כו'. ב"ר פל"ט וש"נ: (ג) ולמה שהיה איש טוב ומבקש טוב ואיש שלום כצ"ל. ואיש טוב הוא מ"ש רצוי לרוב אחיו שהיה לבנו טוב לכל. ומבקש טוב הוא מ"ש דורש (כמו מבקש) טוב לעמו. ואיש שלום ז"ש ודובר שלום לכל זרעו: (ד) ועאה"כ כי אחרית לאיש שלום. כל הפסוקים שלפניו שם צופה רשע לצדיק וגו'. ראיתי רשע עריץ וגו' ויעבור והנה איננו וגו'. וכן שלאחריו ופושעים נשמדו יחדו וגו'. נדרשים יפה על המן ובניו. ולכן נדרש ואחרית לאיש שלום על מרדכי כמ"ש דובר שלום לכל זרעו אחרית ותקוה טובה: (ה) והי' גר במדי ופרס. ז"ש גר ותושב עמך שגם ישראל היו גרים ותושבים עמו שם: (ו) זה מרדכי דכתיב ביה ורצוי לרוב אחיו. והוא שראוי לקרותו אחד המיוחד שבאחיו. שהיה אח לצרה יולד לכאו"א מישראל: (ז) זו אסתר שהיתה בת דודו. ולשון או דודו. אולי יש לדרשו על הקב"ה שנקרא דודי לכנסת ישראל וכמ"ש אם תמצאו את דודי. ריוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ודרשוהו על המקום ב"ה. וז"ש

מתנות כהונה

יגיד אמתך גרסינן: רוח הקודש כו' · עיין בויקרא רבה ובילקוט ופרק קמא דמגילה ותמצא גירסות שונות והטוב בעיניך בחר לך: גליור · הדיוט ושפל עבד הרץ לפני אדוניו ורבים הם בספר הזה ועיין בערוך: וכורז גרסי': ובזכות התפלה שנתכנה גרסינן לשון כינוי: דחק · היה עני ונוסף לממונו: המצומתים גרסינן ועי' בילקוט איוב ופי' המחוברים והנלוים אליהם ועי' זה באורך בויקרא רבה פרשה כ"ח: לשם כו' · פירוש הנס היה להם לשם ולתפארת: מוניטא · מטבע: הכי גרסינן כך מרדכי מוניטא לו הולכת ומהו מוניטא שלו מרדכי כו' ועיין בבראשית רבה פרשה ל"ט: שהוא מזרעו כו': והיה גר במדי ופרס: אחיך עמך גרסינן: שעשה עצמו כו' · ועקר זה כומר לעבודת כוכבים כמו שפירש רש"י בפ' בהר או כמו שאמרו חז"ל שהעבודת כוכבים עצמה נקראת עקר על שם שעתיד הקב"ה לעקרה מן העולם: כורעים כו' · עיין לעיל:

יפה ענף

אמר לה המלך מה שבקשה שלא ברשות וגם נחשדה בעיני אחשורוש מהמן כדאיתא בגמ' ופחדה פן יהרגנה היא אמרה אליך ה' אקרא וגו' מה בצע בדמי וגו'. וכנסת ישראל אשר לא היו בטוחים עדנה כל זמן שלא אחזרו האף והחימה אמרה שמע ה' וחנני וגו' הפכת מספדי למחול לי. ורוה"ק אמר למען יזמרך כבוד דאיתא בויק"ר א"ר פנחס ובק"ש היה עוסק ולא הפסיק זהו שמעיד בו רוה"ק למען יזמרך כבוד ולא ידום כי הוא לא פנה לאיש בעת שרכב ברחוב העיר ולא השיב שלום לאנשים שהשתחוו לו כי לא חפץ לידום מק"ש שקרא והיה תוסב בלבו ה' אלהי לעולם אודך: השליכה עצמה לארץ ומתה. ובגמ' מסופר בזה באופן אחר: ששב לשקו ולתעניתו. ולפ"ז פירושו של אל שער המלך לפני שער המלך כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק וכן תרגם המתרגם: כל מי שלובש שק ומתענה אינו מעבירו כו'. ולכן אע"פ שנעשה לו נס שנתגדל על אויבו מ"מ לא הסיר מעליו שקו עד שנקרעת גזירת המן ונעשה בקשתו: אבל על בתו. שנפלה ומתה כדלעיל. כי אבל הוא המתאבל על מתו ולכן לא כתיב בקרא סר וזעף וכדומה: מה עשה מיכאל כו'. משום דקש"ל למה הלך המלך אל גנת הביתן בטרם עשה את שאלת אסתר ונקם נקמתו מהמן. ואמר הטעם כי הלך לראות שם מי הוא המקצץ את הנטיעות. וראה כי בני המן המה המקצצים וכדאיתא כן גם בתרגום וזה הוסיף חמה על חמתו. ובגמ' איתא דמה"ש קצצו ואמרו כי המן פקד עליהם לעשות כן: מיכאל דחפו. ודרשו מדכתיב והמן נופל בכיסוי דמשמע שנפל פעם אחר פעם משום שחפץ לקום והמלאך דחפו שנית. ולכן לא כתיב והמן נפל בפעל עבר: צריך לומר חרבונה זכור לטוב. דכל שמזכיר את הצדיק ואינו מברכו עובר בעשה זכר צדיק לברכה. ומהאי טעמא צריך לומר דכל שמזכיר הרשע ואינו מקללו עובר בעשה דשם רשעים ירקב כדאיתא בב"ר פמ"ט. ועל מרדכי ואסתר לא איצטריך הכא לאשמעינן דפשיטא שיברכום כדאיתא בירושלמי מגילה פ"ג אלא בחרבונה איצטריך לאשמעינן לאפוקי ממ"ד דאינו אליהו: אשר קצירו זה המן כו'. בויק"ר דרש את הכתוב הזה בכמה אנפי ע"ש בפכ"ח. ובכולם טעם אחד כי הקב"ה מסיע סעוזר מיד איש ליד איש כטוב בעיניו. ולא תועיל תחבולות גבר לקיים כספו בידו. אם זה איננו ברצון ה'. וברצון ה' יזכה בו אחר גם אשר לא עמל בו: זו היא התפלה. כי בתפלה מסדרים מקודם שבחו של הקב"ה ואח"כ מתפללין אליו: ובזכות התפלה שנמשלה לצנה יקחהו מהמן כצ"ל. הדרש ואל מצנים ע"י מה שהוא מכלל מצינים דהיינו תפלה דמקראת צנה יקחהו: ומה תקנה לשק ואפר בלא תפלה כו'. אע"ג דתפלתם היתה רק להציל את נפשם מחרב ומאבדן. ולא על הממון מ"מ בכלל תפלתם שיפיל ה' את המן לפניהם ממילא ניתן להם גם רכושו: ואתם כתבו כו'. הכוונה בזה לומר בקצרה שעל מ"ש ואתם כתבו וגו' ושלחו לכל המדינות וגו' ונתקיים הדבר ביום אשר שברו וגו' ראוי לפרש בנס זה את הכתוב. והיה לה' לשם כי לא נעשה נס כמוהו. והכתוב הזה מדבר בהמן כי לפני זה כתיב שם בקרא תחת הנעצוץ יעלה ברוש ומדריש בפ"ק דמגילה תחת הנעצוץ זה המן הרשע וכו' יעלה ברוש זה מרדכי הצדיק וכו'. ותחת הסרפד זו ושתי הרשעה וכו' יעלה הדס זו אסתר הצדיקת שנקראת הדסה. והיה לה' לשם אלו ימי פורים לאות עולם לא יכרת זה מקרא מגילה: שלא נעשה כמוהו. ולכן דריש בנס זה עפי מאחריני משום שלא נעשה כמוהו מעולם כי ע"י זה נודע שם ה' שישמור את עמו גם כאשר נדחו מארצם. ואולי נאמר בלשון שלא נעשה כמוהו כי יש מפקפקים בו ואומרים כי אין בכל מקרא מגילה דבר היוצא מהטבע ואין פלא במה שאסתר הטתה את לבבו כחכמה נגד המן אחרי כי אהבת נפש אהבה על חנה ועל יפיה לכן אמר שלא נעשה כמוהו כי אדרבה הוא מלא פלאות: שעשו נקמה ישראל כו'. משא"כ נקמת פרעה בים וסיסרא וסנחריב ואותם שהיו ע"י מלאך ה' אבל כאן הכו ישראל בידיהם את אויביהם ועשו בשונאיהם כרצונם והמה לא התקבצו יחד לקום נגדיהם. זה הוא בחמת הפלא ופלא: וישראל מתגברין כאריה. משום דקש"ל למה כתיב פחדם ולא כתיב כי נפל פחד עליהם. וגם למה לא כתיב כי נפל פחד מרדכי כמו דכתיב אח"ז לכן דריש כי פחדם קאי על ספחד אשר כבר הבטיח הקב"ה כי ישראל יפיל על מתקוממיהם וכדכתיב והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער וגו' וזה הוא הכיסוי הקנין של פחדם. ופר"א איתא שהמן אצטרולוגוס גדול היה וכתב אגרות והפיל גורלות לידע בין יום ליום ובין מזל למזל ושלח בכל המדינות להשמיד להרוג ולאבד בי"ג לחדש י"ב הוא חדש אדר ביום הג' במזל אריה וכן גבי כתבי מרדכי אמר שם וכתבו ושלחו להרוג ולאבד בשונאיהם בי"ג לחדש י"ב במזל האריה והאריה מושל בכל החיות וכ"מ שהוא רואה הוא הופך את פניו כו'. ואולי זו היא הכוונה כמ"ש כאן וישראל מתגברין כאריה שמה שנתכוון המן לשלוט בהם להיות היום במזל אריה נהפך לטוב לישראל שיהיו הם המתגברין כאריה: גדולה היא הכבשה. כמתמיה על קיום ישראל בין ע' אומות עם חולשתה וכח מתקוממיהם וחפצם תמיד להרע להם. לכן אמר כמה גדול כח כבשה שתעמוד בין ע' זאבים והוא דבר תמוה והשיבו ר"י שזה בהשגחה אלהית השומרת אותם כרועה המציל את הכבשה מהזאבים והיינו כל כלי יוצר עליך לא יצלח. וס"ד מאחי נאם ה' כי אין זה אלא מפאת השגחתו יתברך: מלך מרדכי על היהודים. פירושו שהיה חזק ביהדותו וראש לחסידי היהודים וכמ"ש בפ"ק דמגילה מה מול ראש לכל הבשמים כך מרדכי ראש לכל הצדיקים שבדורו. כי לא נוכל לפרש מלך ממש כי היהודים לא יצאו אז מתחת שלטון אחשורוש. אבל פירושו כי נעטר בעטרת ובכתר תורה ויראת ה'. ויען כי ד' סוגי מעלות נחוצים להנושא עליו כתר תורה. הא' כי יהיה נקי במדותיו לצאת מכל חטא כדי שלא יתחלל שם שמים ע"י וכדאיתא בפ' יוה"כ. ולז"א על מרדכי כי היה לובש פורפורין נקיים כמו המלך פי' שהיה מתכבד במדות נאות אשר תקראינה מעיל ולבוש. וכמו שדרשו על הכתוב בכל עת יהיו בגדיך לבנים וכמעיל וצניף משפטי. הב' שיהיה מלא מצות כרמון כי לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה וכנגד זה אמר שהיה לובש עטרה כמלך פי' שמעשיו היו מרובים ונאים וכמ"ש ותרך גדול מכתריהם וכן צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם כי המעשים המה עטרת פז לראשי פעליהם. הג' שיהיה נזהר בכבודו ולא יתבזה בעיני העם. אבל יראהו שתהיה אימתו על הבריות וכמו שמצינו אזהרות רבות על זה וכנגד זה אמר כך מרדכי אימתו עליהם. והד' שיהיה שלם ותמים ויעשה טוב וחסד עם רבים כדי שיצא שמו בארץ. וגם יראה כי תורתו תתפשט בכל הארץ וכנגד זה אמר כך מרדכי מוניטה שלו הולכת שהכל שמעו תורתו. והכל ראו את חסדו: כך מרדכי מוניטה שלו הולכת בכל המדינות שנאמר ושמעו הולך ומה היתה מוניטה שלו מרדכי מכאן ואסתר מכאן כ"ה בפר"א. ופי' ששם מרדכי ושם אסתר היו כתובין משני הצדדין אבל לא נודע ממש: או לעקר משפחת גר זה המן שעשה עצמו עבודת כוכבים כצ"ל ודריש לעקר כמו דדרשו בת"כ לעקר להביא נמכר לעבודת כוכבים עצמה שאדם מחויב לעקרם וכתב הרמב"ן: שגאלם הקב"ה מידו והצילם כו'. כפל הלשון נראה שעשה להם שלשה דברים. הא' שהסיר מעליהם שעבוד כשנתלה וזה שגאלם. השני שהשיב המלך הספרים מחשבת המן וזה שהצילם. והג' שנכנסו אויביהם תחתם בגזרה והיינו פדאם כי כל פדיון הוא ע"י דבר אחר ע"ד אם כפר יושת עליו ונתן פדיון נפשו:

בת דודו ונגאלו ישראל על ידיה · (שמות י"ז) כי מחה אמחה את זכר עמלק מחה בעולם הזה אמחה לעולם הבא · את זכר עמלק זה המן קרי ביה זכר עמלק ואף יעקב אבינו רמזה בברכת השבטים הה"ד (בראשית מ"ט) בנימין זאב יטרף בבקר יאכל עד [א] זה שאול שהיה בקרן של ישראל שהיה תחלה למלכים והיה משבט בנימין והכה את עמלק ובזז את כל אשר להם · (שם) ולערב יחלק שלל זה מרדכי ואסתר שעמדו להם לישראל בגלותם שהוא דומה לערב וחלקו שלל של המן שנמשל לזאב שהעמידו הקב"ה כנגד הזאב אלו מלכי מדי ופרס שנמשלו לזאב הה"ד (דניאל ז') וארו חיוה אחרי תנינה דמיה (ח) לדוב · תמן אמרין אלו מלכי מדי ופרס שאוכלין כדוב ואין להם מנוחה כדוב ומגדלין שער כדוב · העמיד הקב"ה כנגדן מרדכי ואסתר שהיו משבט בנימין דכתיב ביה זאב יטרף: יד (ט) [ב] ר' חייא רבה ורבי שמעון בן חלפתא הוון מהלכין בהדא בקעתא דארבל · והזון את אילת השחר שבקעה את האורה אמר ליה רבי חייא רבה לרבי שמעון בן חלפתא כך הוא גדולתן של ישראל בתחלה קימעא קימעא כל מה שהולך הוא גדל ורבה והולך · מה טעם (מיכה ז') כי אשב בחשך ה' אור לי. כך בתחלה ומרדכי יושב בשער המלך ואחר כך וישב מרדכי אל שער המלך וגו' ואחר כך ומרדכי יצא מלפני המלך וגו' · ואחר כך ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר: טו הה"ד (תהלים סו) [ג] אמרו לאלהים מה נורא מעשיך מה דחילין אינון מנגנות שלך (פירוש אותות שלך) הנהרגים הורגין את הורגיהם והנצלבין צולבין את צולביהן (י) המשוקעין בים משקעין את משקיעיהן הוי (שם) ברוב עזך יכחשו לך אויביך · את מוצא שמדות טובות של הקב"ה בהשפע בפירוי וריבוי · הטוב בריבוי · החסד בריבוי · הרחמים בריבוי · הצדקה בריבוי · האמונה בריבוי · הפדות בריבוי · הברכה בריבוי · השבח בריבוי · השלום בריבוי · הטוב בריבוי שנאמר (שם ל"א) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך · החסד בריבוי שנאמר (שמות ל"ד) ורב חסד ואמת. הרחמים בריבוי שנאמר (תהלים קי"ט) רחמיך רבים ה' · הצדקה בריבוי שנאמר (איוב ל"ז) ומשפט ורב צדקה · האמונה בריבוי שנאמר (איכה ג') חדשים לבקרים רבה אמונתך · הפדות בריבוי שנאמר (תהלים ק"ל) יחל ישראל אל ה' כי עם ה' החסד והרבה עמו פדות · הברכה בריבוי שנאמר (מלאכי ג') והריקותי לכם ברכה עד בלי די · מאי עד בלי די עד שיבלו שפתותיכם לומר די · השבח בריבוי שנא' (תהלים פ"ט) אל נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו (יא) וכתיב (שם ק"ד) מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית מלאה הארץ קנינך · השלום בריבוי שנאמר (ישעיה נ"ד) וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך · [ד] אל תיקרי בניך אלא בוניך (תהלים קכ"ב) יהי שלום [בחילך שלוה בארמנותיך למען אחי ורעי אדברה נא שלום] בך למען בית ה' אלהינו אבקשה טוב לך וראה בנים לבניך שלום על ישראל (שם קי"ט) שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול (שם כ"ט) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום:

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה צ"ט: ב ירושלמי ברכות פרק א'. וירושלמי יומא פרק ג'. שיר השירים רבה פרשה ו' פסוק י"ד. מדרש תהלים מזמור כ"ב. ילקוט תהלים רמז תרס"ט. ועיין ילקוט שיר השירים רמז תתקצ"ה: ג שמות רבה פרשה כ'. מדרש תהלים מזמור כ"ב. פסיקתא רבתי פסקא י"ג פסיקתא דרב כהנא פסקא י"ד. ועמ"ש בהערות ותקונים. ילקוט שיר השירים רמז קפ"ז. וסדר בשלח רמז רכ"ט. ילקוט תהלים רמז תש"ל: ד ברכות דף ס"ד

חדושי הרד"ל

(א) דודו או בן דודו אם לא היתה אסתר בת דודו של מרדכי (כלומר כלל ישראל) משתדלת בגאולתם. היה דודו כמקום ב"ה גואלו: (ח) לדוב לדב כתיב תמן אמרין אלו כו'. כצ"ל וכמ"ש המ"כ. ודרש אתלה המדרש בגיטת הירושלמי לדהב לדהב ומביא הת"כ תמן אמרין ר"ל בבבל (קדושין ע') תולקים ע"ז ודרשו לדב ממש: (ט) ר"ח רבה ור"ש בן חלפתא כו'. שמ"ר ספט"ו ושה"ש: (י) המשוקעין בימים משקעין בים את שוקעיהן כצ"ל: (יא) וכתיב מה רבו מעשיך ה'. מוס המקרא אין כ"כ ראיה מספק בריבוי. וכמדומה שחסר [...] וצ"ל ג"כ האמונה בריבוי (ולפ"ז הושב י' דברים כנגד י"ד מאמרות). ועי' מפרש כאן שמפרש בריבוי שנאמר מה רבו מעשיך ה'. ומביא מאמר זה לכאן משום דה השלום בריבוי. שהוא ענין לקרא דובר שלום לכל זרעו. ואפשר מפני לשון הנאמר בברכות י"ז והרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו וכו'. (שהוא נסמך על מקרא זה דובר שלום לכל זרעו) מביא כאן שהשלום נשתנה בריבוי בלשון מרבה שלום בד"ה ורב שלום בניך

פירוש מהרז"ו

פרשה י סי' יג ואף יעקב רמזה · ב"ר פרשה צ"ט סי' ג': תמן אמרין · המדרש הוא אגדת ארץ ישראל וכשאמר תמן אמרין הייגו בבבל אומרים והייגו בגמרא דילן ברכות י"ג א' · ועיין לעיל בפסוק א': רבי חייא רבה · עיין שי"ר פסוק מי זאת הנשקפה: ואח"כ וישב מרדכי · והייגו אלא מעשה לגיסת המן את מרדכי בבגדים והרכבתו על הסוס שהיה התחלת הנס · ועי' בשי"ר פסוק הנ"ל הגירסא יותר מתוקנת:

מי זאת הנשקפה: ה"ג מה דחילון אינון מנגנות שלך וה"ג בערוך ערך מנגנין ובילקוט תלים מזמור ס"ו ופירש בו הערוך מה נורא הם העדמית שלך: הנהרגין · העומדים ומוכנים להריגה הם · ועי' במ"ר היטב בשמות רבה פרשה ב': אל תקרי בניך בו' · במתניתא גרס ליה הכי ללמד שתלמידי חכמים הנקראים בונים מרבים שלום בעולם ואגב זה נקטיה נמי הכא: ה' יברך וגו' · ועיקר הבאת השלום לכאן על שנאמר סה"ס המגילה ודובר שלום לכל זרעו:

מתנות כהונה

קרי ביה זכר · בספרים רבי' ליתא כדאיתא בב"ר פ' צ"ט יחפיר: שהעמידו הקב"ה למרדכי כו' · והוא כעין ד"א: דביא לדוב · פי' וכתיב לדב חסר ו' כו' זהב ועיין לעיל בפסוק א': ה"ג שאוכלין ושותין כדוב כו' : וה"ג בפ"ק דמגילה ובפרק עשרה יוחסין ובפ"ק דעבודת כוכבים : ה"ג בירושלמי פרק אמר להם הממונה מהלכין בהדא כו' · פירוש בזאת הבקעה של מקום ארבל : ה"ג בירושלמי בשער המלך ואח"כ וילבש את מרדכי וירכיבהו וגו' ואח"כ ומרדכי יצא וגו' ובירושלמי ריש ברכות גרסי' בשער המלך ואחר כך ויקח את הלבוש וגו' ואח"כ וישב מרדכי גו' ובמדרש תלים מזמור כ"ב מוסיף עוד ועיין שם ובמדרש חזית בפסוק

יפה ענף

כי מחה אמחה כו'. זה הוא דרש חדש למחות את זכר המן מרומז בתורה. ודרש מחה בעולם הזה דהייגו במלחמת שאול באגג ובענין המן שהרגו מהם רבים ואמחה לעולם הבא זה כאשר יבא הגואל ויאמר ה' נלחם כדאיתא במכילתא או פירושו בעוה"ב כי לעתיד לא יקבלו מהם גרים כדאיתא במכילתא: מדי ופרס שנמשל לזאב. פי' בנימין נמשל לזאב לפי שהעמידו ה' כנגד הזאב וזה מלכי מדי ופרס. והעמיד מרדכי ואסתר שהם משבט בנימין כנגדם וכדמסיים. וע"ע בזה מה שכתבנו בפתיחתא למגילה זו: כך היא גדולתן של ישראל בתחלה קימעא כו'. ע' בב"ר ריש פס"ג שמה כתבנו הטעם למה יהיה אור הגאולה מעט מעט כדי שיוכל לסבול האור: כי לבוא לאור גדול פתאום מאפילה גדולה א"א לסבול וכן היתה בהדיא בשוח"ט מזמור י"ח וזה שמביא את הכתוב כי אשב בחשך ה' אור לי פי' גם בעת אשר החושך יכסני גם אז ה' אור לי ואינני מכוסה בחושך ואפילה מעודת כדי שאוכל לסבול את האור אשר תביא לי הגאולה: כך בתחלה ומרדכי יושב וגו'. ומה שהיה לו צער של המן לא נחשב לו לירידה והפסק מגדולתו כי משולם לא קם מרדכי ולא זע מהמן רק נצר בעצמות היה לו: הה"ד אמרו לאלהים וגו'. זה קאי על הכתוב ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר ומביא את הכתוב הזה דמדריש ביה שכל המדות הטובות הבאות מאת ה' תבאנה בשפע רב: מה דחילין כו'. ומפרש מה נורא מעשיך כמה מופתיך ונסיך והם מנגנות שלך. כי ממה שיראו שמעשיהם נהפכים עליהם שהנהרגים הורגים את הורגיהן ע"י יכירו הכל כי לא יד המקרה עשתה זאת רק יד ה' הוא בכל אלה. ולכן תפול עליהם אימתה ופחד. כי יכירו רב עוזך ויכחשו לך פי' יתחברו או יעשו כזבים בדבריהם כדאיתא בב"ר פ"ע ועמ"ש שם: בהשפע בפירוי וריבוי. השפע הוא ריבוי בכמות. ופירוי היינו שיעשה פירות וריבוי הוא באיכות. ואינו מביא ראיה רק על ריבוי. כי רב כולל כל השלש הוראות האלו כידוע לבעלי השרשים: הטוב בריבוי החסד בריבוי כו'. מה שמזכיר אלה המדות ולא קאמר נמי עוז וכחו בריבוי דכתיב ברב עוזך ורב כח. וכן העצמה שנא' עצמה ירבה והגבורה בריבוי דכתיב למרבה המשרה. והחיים ויוסיפו לך שנות חיים. והגדולה דכתיב תרב גדולתי וזולתם. ואם תאמר שהמה נכללים במה שמנה פה למה פרט כל אלה המדות הטוב כולל גם חסד רחמים. צדקה פדות וברכה. אבל הטעם במה דמנה פה י' חלוקות כנגד זכות האדם שיש בהם מה שבין האדם למקום ובין אדם לחבירו. או בהנהגת הרבים. וכן אם הוא במחשבה במעשה או בדבור ולנ"א הטוב אשר קאי על בריאת האדם בינו למקום אשר בברו הוא צפון בעוה"ב וכמו שמביא את הכתוב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך ואח"ז מזכיר מה שבין אדם לחבירו. ומזכיר בראשונה חסד שהוא טוב לעניים ולעשירים בגוף ובממון ולחיים ולמתים כדאיתא בפ"ק דב"ב. ואח"ז החסד בריבוי. ואח"ז מזכיר מה שהוא לעני בפרט וזה רחמים מה שיפייסו בדברים ויגיע את דעתו בזה ודקה הוא המתנה מה שיתנו. ואומר עוד האמונה בריבוי. וזה הנושא ונותן באמונה. וכן אם יפדה את האדם מצרותיו אומר הפדות בריבוי. וזה הוא במעשה. ואח"ז אומר על הזכות אשר בדבור וזה ברכה אשר היא בפה. וכנגד המחשבה אמר השבח בריבוי ופי' במה שישלים האדם חוקו במחשבתו יזכהו ה' ברב דעת וחכמה להכיר את ה' ולשבחו. ועל הזכות לאדם בהנהגת הרבים אמר השלום בריבוי שעיקר ענינו הוא אם שלום יהיה בעם ויתיו יחד בשלום. ובילקוט איתא שהאמונה היא קיום הבטחתו ופרעון הגמור באמונה. ומ"ש האמונה על הקדוש ברוך הוא בריבוי פירושו כי כשפוסק הקב"ה שכר לאדם על מעשיו הטובים פוסק לו ולזרעו וכמ"ש בפ' טבול יום וריבוי הוא לשלם עד סוף כל הדורות ישלם ה' בפרעון גמור באמונה: מאי עד בלי די. לפי שהברכה כנגד הדבור הטעים הדבר לומר שיהיה עד שיבלו שפתותיכן לומר די דהוי דבור כנגד דבור. ולשון די הוא דרך גוזמא. או פי' שכל זמן שיבלו ימיכם בטוב יהיו אומרים כן. ונמצא שיבלו שפתותיהם עמהם בהיות אומרים כן תמיד: אל תקרא בניך אלא בוניך. היינו ת"ח כדרך שאמרינן בפ"ק דתענית ארץ אשר אבניה ברזל א"ת אבניה אלא בוניה. והכוונה של מרבים שלום הוא שבזכותם יתן ה' שלום בעולם. ומה שמביא כל הכתובים האלה על השלום נראה כי השם שלום ישתמש על ג' פנים. הא' הסכמת הדעות בין המריבים וכנגד זה מביא את הכתוב ורב שלום בניך שפירושו הסרת המחלוקת מהאויב. וכדכתיב שם רחקי מעושק כי לא תיראי וממחתה וגו'. והב' לנות בשלום ובשלום ולא ידע האסון ופגע ועל"ז מביא הכתוב יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך. והג' שלום כי יהיה שלום בגופו ובתורתו. ועל"ז מביא את הכתובים שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול בתורה. וזה שלם בתורה. והכתוב השני ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום כי יהיו שלמים בגופם ולכן יתן עוז להם

חסלת מדרש אסתר בעזרת השם יתברך

DUKE
UNIVERSITY

DIVINITY SCHOOL
LIBRARY